

ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਸ਼ਵ ਕੋਸ਼

ੴ

ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਸ਼ਵ ਕੋਸ਼

ਜਿਲਦ ਗਿਆਰਵੀਂ

੩ ਤੋਂ ਡਰਬਨ

PUNJABI VISHAV KOSH—Vol. XI

Dr. Madan Lal Hasija

Director, Languages Deptt., Punjab

ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਸ਼ਵ ਕੋਸ਼—ਜਿਲਦ ਗਿਆਰਵੀਂ

ਡਾ. ਮਦਨ ਲਾਲ ਹਸੀਜਾ

ਡਾਇਰੈਕਟਰ, ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ, ਪੰਜਾਬ

© ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ, ਪੰਜਾਬ

ਸਾਲ : 2001

ਕਾਪੀਆਂ : 2000

ਕੀਮਤ : 146/- ਰੁਪਏ

0120—ਵਿ.ਕੋ. - 1516

ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ : ਡਾਇਰੈਕਟਰ, ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ, ਪੰਜਾਬ

ਛਾਪਕ : ਮਨੂਜਾ ਆਫਸੈਟ ਵਰਕਸ, ਜਲੰਧਰ

ਰਾਹੀਂ : ਕੰਟਰੋਲਰ, ਪ੍ਰਿੰਟਿੰਗ ਅਤੇ ਸਟੇਸ਼ਨਰੀ ਵਿਭਾਗ, ਪੰਜਾਬ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ

ਦੇ ਸ਼ਬਦ

ਆਧੁਨਿਕ ਯੁੱਗ ਵਿਚ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ਵੰਨ-ਸੁਵੰਨਤਾ ਅਤੇ ਜਟਿਲਤਾ ਵੱਧ ਜਾਣ ਕਾਰਨ ਗਿਆਨ-ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਦਿਸ਼ਾਵਾਂ ਇੰਨੇ ਵਿਸ਼ਾਲ ਹੋ ਗਏ ਹਨ ਕਿ ਇਕ ਸਾਧਾਰਣ ਮਨੁੱਖ ਵੀ ਜੀਵਨ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਸਾਰੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਬਾਰੇ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਮੁਢਲੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਲਈ ਜਗਿਆਸਾ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਵਿਸ਼ਵ ਕੋਸ਼ ਹੀ ਇਕੋ ਇੱਕ ਜ਼ਰੀਆ ਹੈ ਜਿਸ ਰਾਹੀਂ ਆਮ ਮਨੁੱਖ ਗਿਆਨ ਦੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਬਾਰੇ ਇੱਕ ਥਾਂ ਅਤੇ ਇਕ ਖਾਸ ਤਰਤੀਬ ਵਿਚ ਇਹ ਜਾਣਕਾਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਵਿਕਸਿਤ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਅਤੇ ਵਿਕਸਿਤ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿਚ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਇਸ ਲੋੜ ਨੂੰ ਚਿਰਾਂ ਤੋਂ ਪੂਰਾ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਜਿਥੋਂ ਤੀਕ ਭਾਰਤੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦਾ ਸਬੰਧ ਹੈ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਬਾਰੇ ਵਿਸ਼ਾ-ਗਰੰਥਾਂ ਵਿਚ ਗਿਆਨ ਮੁਹੱਈਆ ਕਰਨ ਦੇ ਉਮੀਦਾਂ ਕੀਤੇ ਹਨ ਪਰ ਕਿਸੇ ਇਕ ਹਵਾਲਾ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਸਰਬਪੱਖੀ ਗਿਆਨ ਉਪਲਬਧ ਕਰਵਾਉਣ ਦੇ ਯਤਨ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕੇ। ਆਜ਼ਾਦੀ ਪਿੱਛੋਂ ਕੇਂਦਰ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਰਾਜ ਸਰਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਭਾਰਤੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿਚ ਅਜਿਹੀਆਂ ਹਵਾਲਾ ਪੁਸਤਕਾਂ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਗਿਆਨ ਦੇ ਇਸ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਕੋਈ ਖਾਸ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਨਾ ਹੋਈ। ਅੱਜ ਦੇ ਮਿਆਰ ਅਨੁਸਾਰ ਉਹ ਭਾਸ਼ਾ ਹੀ ਵਿਕਸਿਤ ਮੰਨੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ਵ ਕੋਸ਼ ਵਰਗੀ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸਮੱਗਰੀ ਹੋਵੇ। ਪੰਜਾਬੀ ਪ੍ਰੇਮੀਆਂ ਲਈ ਇਹ ਬੜੀ ਖੁਸ਼ੀ ਤੇ ਮਾਣ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਚਾਰ ਉੱਨਤ ਭਾਰਤੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ਵ ਕੋਸ਼ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ, ਪੰਜਾਬ ਵੱਲੋਂ ਹੁਣ ਤੀਕ ਪੰਜਾਬੀ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀਆਂ ਉਪ-ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿਚ 'ਦੋ-ਭਾਸ਼ੀ ਅਤੇ ਤ੍ਰੈ-ਭਾਸ਼ੀ ਕੋਸ਼ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਜਾ ਚੁੱਕੇ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਵਿਭਾਗ ਸਚਿੱਤਰ ਪੰਜਾਬੀ ਬਾਲ ਕੋਸ਼ ਅਤੇ ਵਿਗਿਆਨ ਤੇ ਸਮਾਜਕ ਵਿਗਿਆਨ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਲਗਭਗ 30 ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੀਆਂ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀਆਂ ਤਿਆਰ ਕਰਕੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕਰ ਚੁੱਕਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਇਕੋ ਇਕ ਘਾਟ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ, ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਸ਼ਵ ਕੋਸ਼ ਦੀ ਅਣਹੋਂਦ। ਵਿਭਾਗ ਲਈ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਪਾਠਕਾਂ ਲਈ ਇਹ ਬੜੀ ਮਾਣ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਵਿਭਾਗ ਵੱਲੋਂ ਇਸ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਵੀ ਵੱਡੀ ਮੱਲ ਮਾਰ ਲਈ ਗਈ ਹੈ। ਐਨਸਾਈਕਲੋਪੀਡੀਆ ਬ੍ਰਿਟੈਨਿਕਾ ਦੇ ਪੈਟਰਨ ਤੇ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਜਾ ਰਹੇ 25 ਜਿਲਦਾਂ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਸ਼ਵ ਕੋਸ਼ ਦੀਆਂ ਦੱਸ ਜਿਲਦਾਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੋ ਚੁੱਕੀਆਂ ਹਨ।

ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਸ਼ਵ ਕੋਸ਼ ਨੂੰ ਮਿਆਰੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਹਰ ਸੰਭਵ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਪਰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬਹੁਤ ਵੱਡੇ ਪ੍ਰਾਜੈਕਟ ਵਿਚ ਕੁਝ ਤਰੁੱਟੀਆਂ ਦਾ ਰਹਿ ਜਾਣਾ ਸੁਭਾਵਕ ਹੈ। ਮੈਨੂੰ ਉਮੀਦ ਹੈ ਕਿ ਸੁਚੇਤ ਪਾਠਕ ਪਹਿਲੀਆਂ ਜਿਲਦਾਂ ਵਾਂਗ ਇਸ ਦਾ ਵੀ ਸੁਆਗਤ ਕਰਨਗੇ ਅਤੇ ਇਸ ਵਿਚ ਰਹਿ ਗਈਆਂ ਖਾਮੀਆਂ ਬਾਰੇ ਵਿਭਾਗ ਨੂੰ ਜਾਣੂ ਕਰਵਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਆਪਣੇ ਵੱਡਮੁੱਲੇ ਸੁਝਾਅ ਲਿਖ ਭੇਜਣ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਕਰਨਗੇ ਤਾਂ ਕਿ ਅਗਲੀਆਂ ਜਿਲਦਾਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਮਿਆਰੀ ਬਣਾਇਆ ਜਾ ਸਕੇ।

ਗਿਆਰਵੀਂ ਜਿਲਦ ਵਿਚ 'ਝ' ਅੱਖਰ ਤੋਂ 'ਡਰਬਨ' ਤੱਕ ਦੀਆਂ ਐਂਟਰੀਆਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਇਸ ਦੇ ਮੁੱਢ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ਵਕੋਸ਼ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਅਤੇ ਹਵਾਲਾ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੀ ਸ਼ਬਦ-ਸੰਖੇਪ ਸੂਚੀ ਦਿੱਤੀ ਹੋਈ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨ ਵਿਚ ਸਹਾਈ ਹੋਵੇਗੀ।

ਮੈਂ ਵਿਸ਼ਵ ਕੋਸ਼ ਭਾਗ ਦੇ ਸਮੂਹ ਅਮਲੇ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ ਤੇ ਸ. ਕੁਲਦੀਪ ਸਿੰਘ ਕਬਰਵਾਲ ਸਾਬਕਾ ਸ. ਡ., ਸ. ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ ਹੱਦ ਸ. ਡ., ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਬਲਵੰਤ ਕੌਰ ਸ. ਡ., ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਪਰਮਜੀਤ ਕੌਰ ਸ. ਡ. ਅਤੇ ਸ. ਗੁਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਭੁੱਲਰ ਜਿਹੜੇ ਹੁਣ ਇਸ ਭਾਗ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਰਹੇ ਦਾ ਦਿਲੋਂ ਰਿਣੀ ਹਾਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸ. ਰਛਪਾਲ ਸਿੰਘ ਗਿੱਲ ਮੁੱਖ ਸੰਪਾਦਕ ਦੀ ਦੇਖ ਰੇਖ ਹੇਠ ਬਹੁਤ ਲਗਨ ਤੇ ਫਰਜ਼ ਸ਼ਨਾਸੀ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਕੇ ਇਸ ਜਿਲਦ ਦੀ ਸੰਪੂਰਨਤਾ ਵਿਚ ਨਿਗਰ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ ਹੈ।

ਡਾ. ਮਦਨ ਲਾਲ ਹਸੀਜਾ
ਡਾਇਰੈਕਟਰ, ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ, ਪੰਜਾਬ

ਸੰਪਾਦਕੀ ਬੋਰਡ

ਮੁੱਖ ਸੰਪਾਦਕ

ਰਛਪਾਲ ਸਿੰਘ ਗਿੱਲ

ਸੰਪਾਦਕ

ਵਿਗਿਆਨ

ਕੰਵਲਜੀਤ ਕੌਰ

ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸੰਪਾਦਕ

ਅੰਮ੍ਰਿਤਪਾਲ ਕੌਰ

ਚੰਦਨਦੀਪ ਕੌਰ

ਸਮਾਜ ਵਿਗਿਆਨ

ਹਰਜੀਤ ਕੌਰ

ਵੀਰਪਾਲ ਕੌਰ

ਸਤਨਾਮ ਸਿੰਘ

ਇੰਦਰਬੀਰ ਸਿੰਘ

ਸ਼ੈਲਜਾ ਗੋਇਲ

ਸਾਹਿਤ ਤੇ ਕਲਾ

ਮਹਿੰਦਰ ਕੌਰ

ਗੁਰਬਖਸ਼ ਸਿੰਘ

(ਹੁਣ ਸਹਾਇਕ ਡਾਇਰੈਕਟਰ)

ਦਵਿੰਦਰ ਸ਼ਾਂਤ

ਗੁਰਮੀਤ ਕੌਰ

ਕਰਮਵੀਰ ਸਿੰਘ ਸੂਰੀ

ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਸ਼ਵ ਕੋਸ਼ ਦੀ ਵਰਤੋਂ

ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਸ਼ਵ ਕੋਸ਼ ਵਿਚ ਸਾਹਿਤ ਤੇ ਕਲਾ, ਸਮਾਜ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਵਿਗਿਆਨ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੀਆਂ ਐਂਟਰੀਆਂ ਨੂੰ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਤਰਤੀਬ ਦੀ ਹੇਠਾਂ ਵਿਆਖਿਆ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਪਾਠਕ ਨੂੰ ਲੋੜੀਂਦੀ ਐਂਟਰੀ ਲੱਭਣ ਵਿਚ ਆਸਾਨੀ ਰਹੇ।

1. ਐਂਟਰੀਆਂ ਦੀ ਤਰਤੀਬ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਵਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਰੱਖੀ ਗਈ ਹੈ ਨਾ ਕਿ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਅਨੁਸਾਰ ਅਤੇ ਇਹ ਤਰਤੀਬ ਗੁਰਮੁਖੀ ਦੀ ਪੈਂਤੀ ਦੇ ਅੱਖਰ-ਕ੍ਰਮ ਅਨੁਸਾਰ ਰੱਖੀ ਗਈ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਓ, ਅ, ਏ,ਲ, ਵ, ਝ। ਇਸ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਇੱਕੋ ਹੀ ਅੱਖਰ ਨੂੰ ਲਗਾ ਮਾਤਰਾਂ ਦੇ ਹਿਸਾਬ ਨਾਲ ਤਰਤੀਬਵਾਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਮੁੱਕਤਾ (ਸ) ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਅਤੇ ਕ੍ਰਮਵਾਰ ਕੰਨਾ (ਸਾ), ਸਿਹਾਰੀ (ਸਿ), ਬਿਹਾਰੀ (ਸੀ), ਔਕੜ (ਸੁ), ਦੁਲੈਂਕੜ (ਸੂ), ਲਾਂ (ਸੇ), ਦੁਲਾਂ (ਸੈ), ਹੋੜਾ (ਸੋ) ਅਤੇ ਕਨੌੜਾ (ਸੌ) ਰੱਖੇ ਗਏ ਹਨ।

ਤਰਤੀਬ ਵਿਚ ਬਿੰਦੀ (ਸਾਂ), ਟਿੱਪੀ (ਸੈ) ਅਤੇ ਅੱਧਕ (ਸੱ) ਆਦਿ ਨੂੰ ਕੋਈ ਵੱਖਰਾ ਕ੍ਰਮ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜੇ ਕਿਸੇ ਐਂਟਰੀ ਦੇ ਸਿਰਲੇਖ ਵਿਚ ਕੌਮਾ (,) ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਅੱਖਰ-ਕ੍ਰਮ ਵਿਚ ਉਸ ਨੂੰ ਕੋਈ ਮਹੱਤਵ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ।

2. ਕਿਸੇ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਪੈਰ ਵਿਚ ਆਉਣ ਵਾਲੇ 'ਰ' ਅਤੇ 'ਵ' ਨੂੰ ਕ੍ਰਮ ਦੇਣ ਲੱਗਿਆਂ ਪੂਰਾ 'ਰ' ਅਤੇ 'ਵ' ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਜਿਥੇ ਕਿਤੇ ਕਿਸੇ ਅੱਖਰ ਦੇ ਪੈਰ ਵਿਚ 'ਰ' ਆਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਅੱਖਰ ਨੂੰ ਕੋਈ ਲਗ ਮਾਤਰਾ ਲੱਗੀ ਹੋਈ ਹੈ ਤਾਂ ਅੱਖਰ-ਕ੍ਰਮ ਵਿਚ ਉਹ ਲਗ ਮਾਤਰਾ 'ਰ' ਨੂੰ ਹੀ ਮੰਨੀ ਗਈ ਹੈ ਨਾ ਕਿ ਮੂਲ ਅੱਖਰ ਨੂੰ ਜਿਵੇਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤ।

3. ਐਂਟਰੀ ਦੇ ਸਿਰਲੇਖ ਭਾਵੇਂ, ਇਕ, ਦੋ ਜਾਂ ਬਹੁਤੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਹੈ ਤਰਤੀਬ ਪਹਿਲੇ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰੱਖਕੇ ਹੀ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ ਜਿਵੇਂ—

ਓ :

ਉਰਦੂ ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ :

ਉੜੀਸਾ :

4. ਭੂਗੋਲ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਇਕੋ ਨਾਂ ਦੀਆਂ ਇਕੋ ਹੀ ਥਾਂ ਤੇ ਕਈ ਕਈ ਐਂਟਰੀਆਂ ਦਰਜ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਲੋੜੀਂਦੀ ਐਂਟਰੀ ਲੱਭਣ ਵਿਚ ਪਾਠਕ ਦੀ ਸਹੂਲਤ ਲਈ ਤਰਤੀਬ ਦੇਣ ਲੱਗਿਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਧਿਆਨ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਅਜਿਹੀਆਂ ਐਂਟਰੀਆਂ ਦੀ ਤਰਤੀਬ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਰੱਖੀ ਗਈ ਹੈ :—

ਕਪੂਰਥਲਾ : ਰਿਆਸਤ—

ਕਪੂਰਥਲਾ : ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ—

ਕਪੂਰਥਲਾ : ਸ਼ਹਿਰ—

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਾਠਕ ਨੂੰ ਕਪੂਰਥਲਾ ਰਿਆਸਤ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਜਾਂ ਸ਼ਹਿਰ ਲੱਭਣ ਵਿਚ ਮੁਸ਼ਕਲ ਪੇਸ਼ ਨਹੀਂ ਆਵੇਗੀ। ਇਕੋ ਹੀ ਨਾਂ ਦੇ ਕਈ ਕਈ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਦੀ ਸੂਰਤ ਵਿਚ ਐਂਟਰੀ ਦਾ ਆਰੰਭਕ ਵਾਕ ਅਜਿਹੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਹੀ ਸ਼ਬਦ ਇਹ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਕਿਸ ਰਾਜ ਜਾਂ ਕਿਸ ਦੇਸ਼ ਨਾਲ ਸਬੰਧ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਉਦਾਹਰਣ ਲਈ :—

(ਓ) ਕਿੰਗਜ਼ਟਨ : ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ ਦਾ ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ.....

ਕਿੰਗਜ਼ਟਨ : ਕੈਨੇਡਾ ਦਾ ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ

(ਅ) ਕਾਨਕਰਡ (Concord) : ਕੈਲਿਫੋਰਨੀਆ ਰਾਜ (ਸ. ਰ. ਅ.) ਦੀ ਕਾਂਟਰਾ ਕਾਂਸਟਾ ਕਾਉਂਟੀ ਦਾ ਇਕ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ ਜੋ...

ਕਾਨਕਰਡ (Concord) : ਮੈਸਾਚੂਸੇਟਸ ਰਾਜ (ਸ. ਰ. ਅ.) ਦੀ ਮਿਡਲ ਸੈਕਸ ਕਾਉਂਟੀ ਦਾ ਇਕ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ ਜੋ.....

5. ਕ੍ਰਾਸ ਹਵਾਲੇ ਵਾਲੀਆਂ ਐਂਟਰੀਆਂ ਦੀ ਸੂਰਤ ਵਿਚ ਇਹ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਐਂਟਰੀ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਮੌਜੂਦਾ ਨਾਂ ਹੇਠ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਦੂਜੇ ਨਾਂ ਨੂੰ ਕ੍ਰਾਸ ਹਵਾਲੇ ਵਜੋਂ ਉਸ ਦੇ ਬਣਦੇ ਅੱਖਰ-ਕ੍ਰਮ ਅਨੁਸਾਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਐਂਟਰੀ 'ਬੀਜਿੰਗ' ਦੇ ਨਾਂ ਹੇਠ ਪਵੇਗੀ ਪਰ ਜਿਥੇ 'ਪੀਕਿੰਗ' ਐਂਟਰੀ ਆਵੇਗੀ ਉਥੇ ਲਿਖਿਆ ਹੋਵੇਗਾ—

ਪੀਕਿੰਗ : 'ਵੇਏ, ਬੀਜਿੰਗ'

6. ਇਕੋ ਹੀ ਨਾਂ ਦੀਆਂ ਜੀਵਨੀਆਂ ਦਾ ਕ੍ਰਮ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ-ਕਾਲ ਅਨੁਸਾਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਜਿਵੇਂ :—

ਸ਼ਾਹ ਨਵਾਜ਼ ਖ਼ਾਂ (18ਵੀਂ ਸਦੀ) :

ਸ਼ਾਹ ਨਵਾਜ਼ ਖ਼ਾਂ (20ਵੀਂ ਸਦੀ) :

7. ਐਂਟਰੀਆਂ ਦੇ ਅਖੀਰ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਵਰਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਵਾਲਾ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦਾ ਨਾਂ ਸੰਖੇਪ ਰੂਪ ਵਿਚ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਐਂਟਰੀ ਵਿਚ ਵੀ ਸੰਖੇਪ ਸ਼ਬਦ ਵਰਤੇ ਗਏ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪੂਰਾ ਨਾਂ ਪਾਠਕ ਆਰੰਭ ਵਿਚ ਦਿੱਤੀ ਗਈ 'ਸ਼ਬਦ-ਸੰਖੇਪ' ਸੂਚੀ ਵਿਚੋਂ ਵੇਖ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਸ਼ਵ ਕੋਸ਼ ਵਿਚ ਉਪਰੋਕਤ ਨਿਯਮ ਪਾਲਣ ਦਾ ਪੂਰਾ ਪੂਰਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਮੁਢਲੀਆਂ ਜਿਲਦਾਂ ਦੀ ਸਮੱਗਰੀ ਕਾਫ਼ੀ ਪਹਿਲਾਂ ਤਿਆਰ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਕਿਤੇ ਕਿਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਿਯਮਾਂ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਵਿਚ ਉਕਾਈ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਸ਼ਵ ਕੋਸ਼ ਦੀਆਂ ਅਗਲੀਆਂ ਜਿਲਦਾਂ ਵਿਚ ਉਪਰੋਕਤ ਨਿਯਮਾਂ ਦੀ ਪੂਰੀ ਪਾਲਣਾ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇਗੀ।

ਸ਼ਬਦ-ਸੰਖੇਪ ਸੂਚੀ

ਹਵਾਲਾ ਪੁਸਤਕਾਂ

ਅ. ਹਿ. ਇੰਡ.—ਸਮਿਥ
ਅ. ਹਿ. ਇੰਡ.—ਘੋਸ਼
ਅੰਡ. ਯੰ. ਚਾ.
ਅ. ਫਿ.—ਰਾਜਮ
ਅੱਕ. ਕੰ. ਅਮੈ. ਲਿਟ.
ਅੱਕ. ਕੰ. ਆ.
ਅੱਕ. ਕੰ. ਇੰਗ. ਲਿਟ.
ਅੱ. ਕੈ.—ਸੋਨੀ
ਅੱ. ਕੈ.—ਫਿਨਾਰ
ਅੱ. ਕੈ.—ਮੋਰਿਸਨ-ਬਾਇਡ
ਐਡ. ਸ. ਹਿ. ਪੰ.
ਐਡ. ਹਿ. ਇੰਡ.
ਐਨ. ਊਰ.
ਐਨ. ਅਮੈ.
ਐਨ. ਇਸ.
ਐਨ. ਇੰਡ.
ਐਨ. ਸਾਈ.
ਐਨ. ਬ੍ਰਿ.
ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮਾ.
ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮੈ.
ਐਨ. ਰਿ.
ਐਨ. ਰਿ. ਐਥਿ.
ਐਮ. ਫ੍ਰੀ. ਡਾ. ਪੰ.
ਐਵ. ਐਨ.
ਇੰ. ਐਨ. ਸੋ. ਸਾ.
ਇ. ਐਨ. ਕੈ. ਸਾ.
ਇ. ਬਾ.
ਇੰਡ. ਪਾਕਿ.
ਇੰਡ. ਰਿ. ਜਗ.
ਇਨ.
ਇਨ. ਪੈ. ਕ੍ਰਾ.
ਇੰਪ. ਗ. ਇੰਡ.
ਏ. ਇੰਡ.
ਏ. ਹਿ. ਪਰ.
ਸ. ਇੰਡ.
ਸ. ਸਾ. ਹਾ.
ਸਟੇ. ਯੀ. ਬੁ.
ਸ਼ਾ. ਐਨ. ਇਸ.
ਸਾ. ਟੂ.
ਸਾ. ਰਿ.
ਸਿ. ਸ਼ਾ. ਵੈ. ਪਾਕਿ.
ਸਿ. ਪੋ. ਯੂ. ਆ.
ਸਿ. ਮਿ.
ਹਿ. ਏ. ਇੰਡ.
ਹਿੰ. ਸ਼. ਸਾ

ਅਰਲੀ ਹਿਸਟਰੀ ਆਫ ਇੰਡੀਆ—ਸਮਿਥ
ਅਰਲੀ ਹਿਸਟਰੀ ਆਫ ਇੰਡੀਆ—ਘੋਸ਼
ਅੰਡਰਸਟੈਂਡਿੰਗ ਦੀ ਯੋਗ ਚਾਈਲਡ—ਡਬਲਿਊ. ਈ. ਬਲਾਟਜ਼
ਅਟਾਮਿਕ ਫਿਜ਼ਿਕਸ—ਜੇ. ਬੀ. ਰਾਜਮ
ਅੱਕਸਫੋਰਡ ਕੰਪੈਨੀਅਨ ਟੂ ਅਮੈਰੀਕਨ ਲਿਟਰੇਚਰ
ਅੱਕਸਫੋਰਡ ਕੰਪੈਨੀਅਨ ਟੂ ਆਰਟ
ਅੱਕਸਫੋਰਡ ਕੰਪੈਨੀਅਨ ਟੂ ਇੰਗਲਿਸ਼ ਲਿਟਰੇਚਰ
ਅੱਰਗੈਨਿਕ ਕੈਮਿਸਟਰੀ—ਪੀ. ਐੱਲ. ਸੋਨੀ
ਅੱਰਗੈਨਿਕ ਕੈਮਿਸਟਰੀ—ਆਈ. ਐੱਨ. ਫਿਨਾਰ
ਅੱਰਗੈਨਿਕ ਕੈਮਿਸਟਰੀ—ਮੋਰਿਸਨ ਅਤੇ ਬਾਇਡ
ਦਾ ਐਡਵਾਂਸਡ ਸਟਡੀ ਇਨ ਦੀ ਹਿਸਟਰੀ ਆਫ ਦੀ ਪੰਜਾਬ—ਜੀ. ਐਸ. ਛਾਬੜਾ
ਐਡਵਾਂਸ ਹਿਸਟਰੀ ਆਫ ਇੰਡੀਆ—ਆਰ. ਸੀ. ਮਜੂਮਦਾਰ
ਐਨਸਾਈਕਲੋਪੀਡੀਆ ਆਫ ਊਰਦੂ
ਐਨਸਾਈਕਲੋਪੀਡੀਆ ਆਫ ਅਮੈਰੀਕਾਨਾ
ਐਨਸਾਈਕਲੋਪੀਡੀਆ ਆਫ ਇਸਲਾਮ
ਐਨਸਾਈਕਲੋਪੀਡੀਆ ਇੰਡੀਆ
ਐਨਸਾਈਕਲੋਪੀਡੀਆ ਆਫ ਸਾਈਕਾਲੋਜੀ
ਐਨਸਾਈਕਲੋਪੀਡੀਆ ਬ੍ਰਿਟੈਨਿਕਾ
ਐਨਸਾਈਕਲੋਪੀਡੀਆ ਬ੍ਰਿਟੈਨਿਕਾ ਮਾਈਕ੍ਰੋਪੀਡੀਆ
ਐਨਸਾਈਕਲੋਪੀਡੀਆ ਬ੍ਰਿਟੈਨਿਕਾ ਮੈਕਰੋਪੀਡੀਆ
ਐਨਸਾਈਕਲੋਪੀਡੀਆ ਆਫ ਰਿਲੀਜਨ—ਵਰਜ਼ਲੀਅਸ.
ਐਨਸਾਈਕਲੋਪੀਡੀਆ ਆਫ ਰਿਲੀਜਨ ਐਂਡ ਐਥਿਕਸ
ਐਮੀਨੈਂਟ ਫ੍ਰੀਡਮ ਫਾਈਟਰਜ਼ ਆਫ ਪੰਜਾਬ—ਫੌਜਾ ਸਿੰਘ
ਐਵਰੀਮੈਨਜ਼ ਐਨਸਾਈਕਲੋਪੀਡੀਆ
ਇੰਟਰਨੈਸ਼ਨਲ ਐਨਸਾਈਕਲੋਪੀਡੀਆ ਆਫ ਸੋਸ਼ਲ ਸਾਇੰਸਜ਼
ਇੰਟਰਨੈਸ਼ਨਲ ਐਨਸਾਈਕਲੋਪੀਡੀਆ ਆਫ ਕੈਮੀਕਲ ਸਾਇੰਸ
ਇਕਨਾਮਿਕ ਬਾਟਨੀ—ਐੱਫ. ਹਿੱਲ.
ਇੰਡੀਆ ਐਂਡ ਪਾਕਿਸਤਾਨ—ਓ. ਐੱਚ. ਕੇ. ਸਪੇਟ
ਇੰਡੀਆ, ਏ ਰਿਜ਼ਨਲ ਜੀਓਗ੍ਰਾਫੀ—ਆਰ. ਐੱਲ. ਸਿੰਘ.
ਇਨਸੈਕਟਸ—ਐੱਮ. ਐੱਸ. ਮੈਨੀ
ਇਨਸੈਕਟਸ ਪੈਸਟਸ ਆਫ ਕ੍ਰਾਪਸ
ਇੰਪੀਰੀਅਲ ਗਜ਼ਟੀਅਰ ਆਫ ਇੰਡੀਆ
ਏਨਸ਼ੀਐਂਟ ਇੰਡੀਆ—ਰ. ਕ. ਮੁਕਰਜੀ
ਏ ਹਿਸਟਰੀ ਆਫ ਪਰਸ਼ੀਆ—ਸਾਈਕਸ
ਸਨੇਕਸ ਆਫ ਇੰਡੀਆ—ਪੀ. ਜੇ. ਦੇਵਰਸ
ਦੀ ਸਟੈਂਡਰਡ ਸਾਈਕਲੋਪੀਡੀਆ ਆਫ ਹਾਰਟੀਕਲਚਰ
ਸਟੇਟਸਮੈਨ ਯੀਅਰ ਬੁੱਕ
ਸ਼ਾਰਟਰ ਐਨਸਾਈਕਲੋਪੀਡੀਆ ਆਫ ਇਸਲਾਮ
ਸਾਇੰਸ ਟੂਡੇ
ਸਾਇੰਸ ਰਿਪੋਰਟਰ
ਸਿੱਖ ਸ਼ਾਈਨਜ਼ ਇਨ ਵੈਸਟ ਪਾਕਿਸਤਾਨ—ਖਾਨ ਮੁਹੰਮਦ ਵਲੀ ਉੱਲਾ ਖਾ
ਸਿੱਖ ਪੋਰਟ੍ਰੇਟਸ ਬਾਈ ਯੂਰਪੀਅਨ ਆਰਟਿਸਟਸ
ਸਿੱਖ ਮਿਸਲਾਂ—ਸੋਹਣ ਸਿੰਘ ਸੀਤਲ
ਹਿਸਟਰੀ ਆਫ ਏਨਸ਼ੀਐਂਟ ਇੰਡੀਆ—ਡਾ. ਤ੍ਰਿਪਾਠੀ
ਹਿੰਦੀ ਸ਼ਬਦ ਸਾਗਰ

ਹਵਾਲਾ ਪੁਸਤਕਾਂ

ਹਿ. ਸੇ. ਲਿਟ.
 ਹਿੰ. ਸਾ. ਇਤਿ.
 ਹਿੰ. ਸਾ. ਕੋ.
 ਹਿ. ਸਿ.—ਕਨਿਘਮ
 ਹਿ. ਸਿ.—ਖੁ. ਸਿੰ.
 ਹਿ. ਸਿ.—ਹ. ਰ. ਗੁ.
 ਹਿੰ. ਕਾ. ਸੈ.
 ਹਿ. ਗੁ.
 ਹਿ. ਪੰ.
 ਹਿ. ਪ.
 ਹਿ. ਫ਼ੀ. ਮੁ. ਇੰਡ
 ਹਿੰ. ਮਿ. ਕੋ.
 ਹਿ. ਮੈ. ਇੰਡ.
 ਹਿੰ. ਵ.
 ਹਿੰ. ਵਿ. ਕੋ.
 ਹੂ. ਇੰਡੀ. ਮਾਰ.
 ਹੂ. ਇੰਡੀ. ਰਾਈ.
 ਹੈ. ਐ.
 ਹੈ. ਫ਼ਿਜ਼ਿ. ਬਾ. ਕੈ.
 ਹੈ. ਵ. ਐ.
 ਕ. ਐਨ. ਲਿਟ.
 ਕ. ਸ. ਸਾਈ.
 ਕੇ. ਹਿ. ਇੰਡ
 ਕਾ. ਇੰਡ.
 ਕਾ. ਟੀ.
 ਕਾ. ਬ.
 ਕੈ. ਹਿ. ਇਸ.
 ਕੈ. ਹਿ. ਇੰਡ
 ਕੋਲ. ਐਨ.
 ਗ. ਇੰਡ. ਪਾਕਿ.
 ਗ. ਇੰ. ਮੈ. ਪ.
 ਗ. ਟ੍ਰਾ. ਕਾ.
 ਗ੍ਰੇ. ਮੈ. ਸਾ.
 ਗਾ. ਫ.
 ਗੁ. ਅੰ.
 ਗੁ. ਨਾ. ਸ਼. ਰ.
 ਗੁ. ਨਾ. ਪ੍ਰ.
 ਗੁ. ਪ੍ਰ. ਸੁ. ਗ੍ਰੀ.
 ਗੁ. ਪਾ. 6ਵੀਂ
 ਗੁ. ਮਾ.
 ਗੁ. ਲਿ. ਜ. ਵਿ.
 ਗੁ. ਮੈ. ਡਿ.
 ਚੀ. ਫੈ. ਨੋ. ਪੰ.
 ਚੈਬ. ਐਨ.
 ਚੇ. ਇੰਡ. ਡ੍ਰ. ਇੰਡ.

ਏ ਹਿਸਟਰੀ ਆਫ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਲਿਟਰੇਚਰ—ਏ. ਬੀ. ਕੀਥ
 ਹਿੰਦੀ ਸਾਹਿਤ ਕਾ ਇਤਿਹਾਸ—ਰਾਮ ਚੰਦਰ ਸ਼ੁਕਲ
 ਹਿੰਦੀ ਸਾਹਿਤ ਕੋਸ਼
 ਹਿਸਟਰੀ ਆਫ ਸਿੱਖਸ—ਕਨਿਘਮ
 ਹਿਸਟਰੀ ਆਫ ਸਿੱਖਸ—ਖੁਸ਼ਵੰਤ ਸਿੰਘ
 ਹਿਸਟਰੀ ਆਫ ਸਿੱਖਸ—ਹਰੀ ਰਾਮ ਗੁਪਤਾ
 ਹਿੰਦੂ ਕਾਸਟਸ ਐਂਡ ਸੈਕਟਸ
 ਹਿਸਟਰੀ ਆਫ ਗੁਪਤਾਜ਼
 ਹਿਸਟਰੀ ਆਫ ਦੀ ਪੰਜਾਬ—ਮੁਹੰਮਦ ਲਤੀਫ਼
 ਹਿਸਟਰੀ ਆਫ ਪਰਸ਼ੀਆ—ਸਾਈਕਸ
 ਹਿਸਟਰੀ ਆਫ ਫ਼ੀਡਮ ਮੂਵਮੈਂਟ ਇੰਨ ਇੰਡੀਆ—ਮਜ਼ੂਮਦਾਰ
 ਹਿੰਦੂ ਮਿਥਿਹਾਸ ਕੋਸ਼
 ਹਿਸਟਰੀ ਆਫ ਮੈਡੀਏਵਲ ਇੰਡੀਆ—ਈਸ਼ਵਰੀ ਪ੍ਰਸਾਦ
 ਹਿੰਦੂ ਵਰਲਡ
 ਹਿੰਦੀ ਵਿਸ਼ਵ ਕੋਸ਼
 ਹੂ-ਜ਼ ਹੂ ਆਫ ਇੰਡੀਅਨ ਮਾਰਟਰਜ਼
 ਹੂ-ਜ਼ ਹੂ ਆਫ ਇੰਡੀਅਨ ਰਾਈਟਰਜ਼
 ਹੈਡਬੁੱਕ ਆਫ ਐਗਰੀਕਲਚਰ—ਆਈ. ਸੀ. ਏ. ਆਰ.
 ਹੈਡਬੁੱਕ ਆਫ ਫਿਜ਼ਿਆਲੋਜੀ ਐਂਡ ਬਾਇਓ-ਕੈਮਿਸਟਰੀ
 ਹੈਮਡ ਵਰਲਡ ਐਟਲਸ
 ਕਲਾਸੀਕਲ ਐਨਸਾਈਕਲੋਪੀਡੀਆ ਆਫ ਲਿਟਰੇਚਰ
 ਕਨਟੈਂਪਰੇਰੀ ਸ਼ੁਕੁਲਜ਼ ਆਫ ਸਾਈਕਾਲੋਜੀ—ਰਾਬਰਟ ਵੁਡਵਰਥ
 ਕੰਪਰੀਹੈਨਸਿਵ ਹਿਸਟਰੀ ਆਫ ਇੰਡੀਆ—ਨੀਲ ਕਾਂਤ ਸ਼ਾਸਤਰੀ
 ਕਾਸਟਸ ਇਨ ਇੰਡੀਆ
 ਕਾਮਨ ਟ੍ਰੀਜ਼—ਡਾ. ਐੱਚ. ਸੰਤਾਪੂ
 ਕਾਮਨ ਬਰਡਜ਼—ਸਲੀਮ ਅਲੀ ਅਤੇ ਲਾਇਕ ਡਾਇਰ ਅਲੀ
 ਕੈਂਬਰਿਜ਼ ਹਿਸਟਰੀ ਆਫ ਇਸਲਾਮ
 ਕੈਂਬਰਿਜ਼ ਹਿਸਟਰੀ ਆਫ ਇੰਡੀਆ—ਵੁਲਜ਼ਲੇ ਹੇਗ
 ਕੋਲੀਅਰਜ਼ ਐਨਸਾਈਕਲੋਪੀਡੀਆ
 ਗਜ਼ਟੀਅਰ ਆਫ ਇੰਡੀਆ ਐਂਡ ਪਾਕਿਸਤਾਨ
 ਗਲਾਸਰੀ ਆਫ ਇੰਡੀਅਨ ਮੈਡੀਸਨਲ ਪਲਾਂਟਸ
 ਗਲਾਸਰੀ ਆਫ ਦੀ ਟ੍ਰਾਈਬਜ਼ ਐਂਡ ਕਾਸਟਸ ਆਫ ਦੀ
 ਪੰਜਾਬ ਐਂਡ ਨਾਰਥ ਵੈੱਸਟ ਫ਼ਰੰਟੀਅਰਜ਼ ਪ੍ਰਾਵਿਨਸ
 ਗ੍ਰੇਟ ਮੈਨ ਆਫ ਸਾਇੰਸ—ਫਿਲਿਪ ਲੇਨਾਰਟ
 ਗਾਰਡਨ ਫਲਾਵਰਜ਼—ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਸਰੂਪ
 ਗੁਪਤਾ ਅੰਪਾਇਰ—ਆਰ. ਕੇ. ਮੁਖਰਜੀ
 ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸ਼ਬਦ ਰਤਨਾਕਰ—ਡਾ. ਕਾਲਾ ਸਿੰਘ ਬੇਦੀ
 ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਪ੍ਰਕਾਸ਼—ਭਾਈ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ
 ਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸੂਰਜ ਗ੍ਰੰਥ—ਭਾਈ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ
 ਗੁਰਬਿਲਾਸ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਛੇਵੀਂ
 ਗੁਰਮਤਿ ਮਾਰਡੰਡ
 ਗੁਰਮੁਖੀ ਲਿਪੀ ਦਾ ਜਨਮ ਤੇ ਵਿਕਾਸ—ਜੀ. ਬੀ. ਸਿੰਘ
 ਗੁਲਡ ਮੈਡੀਕਲ ਡਿਕਸ਼ਨਰੀ
 ਚੀਫ਼ਸ ਐਂਡ ਫੈਮਿਲੀਜ਼ ਆਫ ਨੌਟ ਇਨ ਦਾ ਪੰਜਾਬ—ਐਲ. ਐਚ. ਗ੍ਰਿਫਿਨ
 ਚੈਬਰਜ਼ ਐਨਸਾਈਕਲੋਪੀਡੀਆ
 ਚੋਪੜਾਜ਼ ਇੰਡਿਜਿਨਸ ਡ੍ਰਾਜ਼ ਆਫ ਇੰਡੀਆ

ਹਵਾਲਾ ਪੁਸਤਕਾਂ

ਜਗ. ਡਿ.
ਜਗ. ਡਿ. ਏ. ਐਫ਼. ਮੈ. ਇੰਡ.
ਜਗ. ਪਾਕਿ.
ਜੀ. ਐ. ਲਾ. ਐਨ.
ਦਾ. ਇੰਡ. ਡਾ.
ਟ੍ਰਾ. ਬ.
ਟੈ. ਬੁ. ਕੈ.-ਗਰੋਵਰ
ਟੈ. ਬੁ. ਫਿ. ਕੈ.
ਟੈ. ਬੁ. ਮੈ.
ਡਿ. ਐਜੂ.
ਡਿ. ਇਸ.
ਡਿ. ਸਾਈ.
ਡਿ. ਸਾ. ਬਾ.
ਡਿ. ਹਿੰ. ਮਾਈ.
ਡਿ. ਜਗ.
ਡਿ. ਨੈ. ਬਾ.
ਡਿ. ਪੁ. ਸਾ.
ਤਵਾ. ਗੁ. ਖਾ.
ਤਾ. ਅ. ਉਰ.-ਇ. ਹੁਸੈਨ
ਤਾ. ਅ. ਉਰ.-ਸਕਸੈਨਾ
ਦੇਹਲੀ-ਹਿ. ਐਂਡ ਪਲੇ. ਇੰਟ.
ਨਿ. ਕ. ਯੂ. ਬਾ.
ਨਿ. ਡਿ. ਸਾਈ.
ਨਿ. ਯੂ. ਐਨ.
ਨਿ. ਲਾ. ਐਨ. ਮਾਈ.
ਨਿ. ਵ. ਐਨ.
ਪੰ. ਸਨ. ਸਾ.
ਪੰ. ਸਾ. ਇ.-ਕੋਹਲੀ
ਪੰ. ਸਾ. ਇ.-ਦਰਦੀ
ਪੰ. ਸਾ. ਇ.-ਨਰੂਲਾ
ਪੰ. ਸਾ. ਇ.-ਪੰਜਾਬ
ਪੰ. ਸਾ. ਇ.-ਪੰਜਾਬੀ
ਪੰ. ਸਾ. ਇ.-ਭਾ. ਵਿ. ਪੰ.
ਪੰ. ਸਾ. ਇ.-ਰਸ
ਪੰ. ਸਾ. ਕੋ.
ਪੰ. ਸ਼ਾ. ਤਜ਼.
ਪੰ. ਹੀ.
ਪੰ. ਕਾ.
ਪੰ. ਕੋ.
ਪ. ਡਿਜ਼ੀ.
ਪ. ਪੰ.
ਪੰ. ਪੁ.
ਪ. ਡਿਜ਼ੀ.
ਪ੍ਰਾ. ਚਰਿ. ਕੋ.
ਪ੍ਰਾ. ਪੰ. ਪੁ.
ਪੰ. ਲਿ. ਮਾ.

ਦੀ ਜੀਓਗ੍ਰਾਫੀਕਲ ਡਿਕਸ਼ਨਰੀ-ਐਨ. ਐਲ. ਡੇ
ਜੀਓਗ੍ਰਾਫੀਕਲ ਡਿਕਸ਼ਨਰੀ ਆਫ਼ ਏਨਸੀਕਲੋਪੀਡੀਆ
ਜੀਓਗ੍ਰਾਫੀ ਆਫ਼ ਪਾਕਿਸਤਾਨ (ਤੀਜੀ ਐਡੀਸ਼ਨ)-ਕਾਜ਼ੀ ਅਹਿਮਦ
ਜੀ-ਮੈਕਸ ਐਨੀਮਲ ਲਾਈਫ਼ ਐਨਸਾਈਕਲੋਪੀਡੀਆ
ਦਾ ਟਾਈਮਜ਼ ਆਫ਼ ਇੰਡੀਆ ਡਾਇਰੈਕਟਰੀ ਐਂਡ ਯੀਅਰ ਬੁੱਕ
ਟ੍ਰਾਪੀਕਲ ਬਰਡਜ਼-ਕਲਾਈਵ ਰੂਟਸ
ਏ ਟੈਂਕਸਟ ਬੁੱਕ ਆਫ਼ ਕੈਮਿਸਟਰੀ-ਗਰੋਵਰ
ਟੈਂਕਸਟ ਬੁੱਕ ਆਫ਼ ਫਿਜ਼ੀਕਲ ਕੈਮਿਸਟਰੀ-ਨਿਰੰਜਨ ਸਿੰਘ, ਜੋਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ
ਟੈਂਕਸਟ ਬੁੱਕ ਆਫ਼ ਮੈਡੀਸਨ-ਸੰਪਾਦਕ : ਡਬਲਿਊ. ਐੱਨ. ਮਾਨ
ਡਿਕਸ਼ਨਰੀ ਆਫ਼ ਐਜੂਕੇਸ਼ਨ-ਸੰਪਾਦਕ : ਕਾਰਟਰ ਵੀ. ਗੁੱਡ
ਏ ਡਿਕਸ਼ਨਰੀ ਆਫ਼ ਇਸਲਾਮ
ਏ ਡਿਕਸ਼ਨਰੀ ਆਫ਼ ਸਾਈਕਾਲੋਜੀ-ਜੇਮਜ਼ ਡੇਵਰ
ਡਿਕਸ਼ਨਰੀ ਆਫ਼ ਸਾਇੰਟਿਫਿਕ ਬਾਇਓਗ੍ਰਾਫੀ-ਚਾਰਲਸ, ਸੀ. ਜੀ.
ਏ ਡਿਕਸ਼ਨਰੀ ਆਫ਼ ਹਿੰਦੂ ਮਾਈਥਾਲੋਜੀ
ਏ ਡਿਕਸ਼ਨਰੀ ਆਫ਼ ਜੀਓਗ੍ਰਾਫੀ
ਡਿਕਸ਼ਨਰੀ ਆਫ਼ ਨੈਸ਼ਨਲ ਬਾਇਓਗ੍ਰਾਫੀ
ਡਿਕਸ਼ਨਰੀ ਆਫ਼ ਪੁਲੀਟੀਕਲ ਸਾਇੰਸ-ਜੋਸਫ਼ ਡੱਨਰ
ਤਵਾਰੀਖ਼ ਗੁਰੂ ਖ਼ਾਲਸਾ-ਗਿਆਨੀ ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ
ਤਾਰੀਖ਼ਿ ਅਦਬਿ ਉਰਦੂ-ਇਜ਼ਾਜ਼ ਹੁਸੈਨ
ਤਾਰੀਖ਼ਿ ਅਦਬਿ ਉਰਦੂ-ਸਕਸੈਨਾ
ਦੇਹਲੀ-ਹਿਸਟਰੀ ਐਂਡ ਪਲੇਸਿਜ਼ ਆਫ਼ ਇੰਟਰੈਸਟ-ਡਾ. ਪ੍ਰਭਾ ਚੋਪੜਾ
ਨਿਊ ਕਨਸਾਈਜ਼ ਯੂਨੀਵਰਸਲ ਬਾਇਓਗ੍ਰਾਫੀ
ਏ ਨਿਊ ਡਿਕਸ਼ਨਰੀ ਆਫ਼ ਸਾਈਕਾਲੋਜੀ-ਫਿਲਿਪ ਲਾਰੈਂਸ ਹੈਰੀਮੈਨ
ਨਿਊ ਯੂਨੀਵਰਸਲ ਐਨਸਾਈਕਲੋਪੀਡੀਆ
ਨਿਊ ਲਾਰਾਊਸ ਐਨਸਾਈਕਲੋਪੀਡੀਆ ਆਫ਼ ਮਾਈਥਾਲੋਜੀ
ਦੀ ਨਿਊ ਵਰਲਡ ਐਨਸਾਈਕਲੋਪੀਡੀਆ
ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸਨਮਾਨਿਤ ਸਾਹਿਤਕਾਰ-ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ, ਪੰਜਾਬ
ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ-ਡਾ. ਸੁਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਕੋਹਲੀ
ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ-ਡਾ. ਗੋਪਾਲ ਸਿੰਘ ਦਰਦੀ
ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ-ਡਾ. ਸੁਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨਰੂਲਾ
ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ-ਪੰਜਾਬ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ
ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ-ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ
ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ-ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ, ਪੰਜਾਬ
ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ-ਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ ਰਸ
ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਕੋਸ਼-ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ
ਪੰਜਾਬੀ ਸ਼ਾਇਰਾਂ ਦਾ ਤਜ਼ਕਰਾ-ਮੌਲਾ ਬਖ਼ਸ਼ ਕੁਸ਼ਤਾ
ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਹੀਰੇ-ਮੌਲਾ ਬਖ਼ਸ਼ ਕੁਸ਼ਤਾ
ਪੰਜਾਬ ਕਾਸਟਸ-ਇਬੈਟਸਨ
ਪੰਜਾਬੀ ਕੋਸ਼
ਪਲਾਂਟ ਡਿਜ਼ੀਜ਼ਜ਼-ਆਰ. ਐਸ. ਮਾਥੁਰ
ਪਲਾਂਟਸ ਆਫ਼ ਦੀ ਪੰਜਾਬ
ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼-ਗਿ. ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ
ਪਲਾਂਟ ਫਿਜ਼ੀਓਲੋਜ਼ੀ-ਐਸ. ਐਂਡਰਸਨ
ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਚਰਿੱਤਰ ਕੋਸ਼
ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼-ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਭੰਗੂ
ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਲਿਪੀ ਮਾਲਾ-ਪੰਡਤ ਗੋਰੀ ਸ਼ੰਕਰ ਓੜਾ

ਪ੍ਰਿ. ਇਨ. ਮੇ.
ਪ੍ਰਿ. ਫ. ਵੇ.
ਪੰ. ਲਿ. ਕੋ.
ਪੰ. ਲੋ. ਵਿ. ਕੋ.
ਪਾ. ਹੈ. ਇੰ. ਬ.
ਪੇਟ. ਸਿ.
ਫ. ਐ.
ਫੰ. ਇ. ਇੰਜ.
ਫ. ਸ੍ਰ. ਇੰ.
ਫ. ਕ. ਇੰ.
ਫ. ਟੀ. ਸ੍ਰ. ਇੰ.
ਫਾ. ਮੁ. ਐਪ.
ਫੈ. ਮੈ. ਡਿ.
ਫੋ. ਸਿ. ਇੰਡ.
ਬ੍ਰਿ. ਰੂ. ਇੰ. ਆਡ
ਬ੍ਰਿ. ਯੀ. ਬੁ.
ਬਾ. ਕੈ.
ਬੁ. ਇੰ. ਬ.
ਬੁ. ਪਾ. ਸਾ.
ਬੇ. ਨੀ. ਵ.
ਭਾ. ਅਜਾ.
ਭਾ. ਪਹਿ.
ਭਾ. ਪ੍ਰ. ਵਿ.
ਮ. ਕੋ.
ਮਾ. ਮੈ. ਕੋ.
ਮੁ. ਐਪਾ.
ਮੈ. ਹੈ. ਐਨ.
ਮੈਕ. ਐਨ. ਸਾ. ਟ.
ਮੈਕ. ਐਨ. ਵ. ਬਾ.
ਮੈਕ. ਮਾ. ਮੈ. ਸਾ.
ਮੈਥ. ਡਿ.
ਮੈ. ਪ. ਇੰ. ਪਾ.
ਮੈ. ਮੈ.
ਯੂਨੀ. ਐਨ.
ਰ. ਸਿੰ.
ਰਾ. ਸਿੰ. ਪਾ. ਪੰ.
ਰਾ. ਫਾ. ਮੁ. ਐਪ.
ਲਾ. ਐਨ. ਵਰ.
ਲਾਂ. ਡਿ. ਜਗ.
ਲਿ. ਸ. ਇੰਡ.
ਲਿਟ. ਹਿ. ਐਰੈ.
ਲਿਟ. ਹਿ. ਪਰ.
ਵ. ਹੁ. ਸਾ.
ਵ. ਟੈ.
ਵ. ਯੂ. ਐਨ.
ਵਾ. ਨਾਂ. ਸ. ਐਨ.
ਵੈ. ਜਗ. ਡਿ.

ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲਜ਼ ਆਫ਼ ਇੰਟਰਨਲ ਮੈਡੀਸਨ—ਹੈਰੀਸਨ
ਪ੍ਰਿੰਜਰਵੇਜ਼ਨ ਆਫ਼ ਫਰੂਟਸ ਐਂਡ ਵੈਜੀਟੇਬਲਜ਼—ਆਈ. ਸੀ. ਏ. ਆਰ.
ਪੰਜਾਬੀ ਲਿਖਾਰੀ ਕੋਸ਼—ਜੋਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਰਾਮਦੇਵ
ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕਧਾਰਾ ਵਿਸ਼ਵ ਕੋਸ਼—ਵਣਜਾਰਾ ਬੇਦੀ
ਪਾਪੂਲਰ ਹੈਂਡ-ਬੁੱਕ ਆਫ਼ ਇੰਡੀਅਨ ਬਰਡਜ਼
ਪੇਟਿੰਗਜ਼ ਆਫ਼ ਦੀ ਸਿੱਖਸ—ਡਬਲਿਊ. ਆਰਚਰ
ਫਰੰਟੀਅਰ ਆਫ਼ ਐਸਟ੍ਰਾਨੋਮੀ—ਫਰੈਂਡ ਹਾਇਲ
ਫੰਡਾਮੈਂਟਲਜ਼ ਆਫ਼ ਇਰੀਗੇਸ਼ਨ ਇੰਜੀਨੀਅਰਿੰਗ—ਭਾਰਤ ਸਿੰਘ
ਫਲਾਵਰਿੰਗ ਸ਼ੁੱਬਜ਼ ਇਨ ਇੰਡੀਆ—ਐਸ. ਐਲ. ਜਿੰਦਲ
ਫਰੂਟ ਕਲਚਰ ਇਨ ਇੰਡੀਆ—ਸ਼ਾਮ ਸਿੰਘ
ਫਲਾਵਰਿੰਗ ਟ੍ਰੀਜ਼ ਐਂਡ ਸ਼ੁੱਬਜ਼ ਇਨ ਇੰਡੀਆ
ਫਾਲ ਆਫ਼ ਦੀ ਮੁਗਲ ਐਂਪਾਇਰ—ਜਾਦੂ ਨਾਥ ਸਰਕਾਰ
ਫੈਮਿਲੀ ਮੈਡੀਕਲ ਡਿਕਸ਼ਨਰੀ—ਡਾ. ਤ੍ਰਿਪਾਠੀ
ਦੀ ਫੋਰਟੀਫਾਈਡ ਸਿਟੀਜ਼ ਆਫ਼ ਇੰਡੀਆ—ਸਿਡਨੀ ਟਾਇ
ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਰੂਲ ਇਨ ਇੰਡੀਆ ਐਂਡ ਆਫਟਰ—ਵੀ. ਡੀ. ਮਹਾਜਨ
ਬ੍ਰਿਟੈਨਿਕਾ, ਯੀਅਰ ਬੁੱਕ
ਬਾਇਓ-ਕੈਮਿਸਟਰੀ—ਕਲਾਈਨਰ ਅਤੇ ਅੱਰਟਨ
ਦੀ ਬੁੱਕ ਆਫ਼ ਇੰਡੀਅਨ ਬਰਡਜ਼—ਸਲੀਮ ਅਲੀ
ਦੀ ਬੁੱਕ ਆਫ਼ ਪਾਪੂਲਰ ਸਾਇੰਸ
ਬੇਸਿਕ ਨੀਡਲ ਵਰਕ—ਵਾਈਨ ਫਰੀਡ ਐਂਡ ਬੁੱਲ
ਭਾਰਤ ਦੇ ਅਜਾਇਬ ਘਰ
ਭਾਰਤ ਦੇ ਪਹਿਲਵਾਨ—ਬਲਵੀਰ ਸਿੰਘ ਕੰਵਲ
ਭਾਰਤ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਵਿਗਿਆਨੀ—ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ
ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼
ਮਾਡਰਨ ਮੈਡੀਕਲ ਕੌਂਸਲਰ
ਦੀ ਮੁਗਲ ਐਂਪਾਇਰ—ਡਾ. ਅਸ਼ਿਰਬਾਦੀ ਲਾਲ ਸ਼ੀਵਾਸਤਵਾ
ਮੈਡੀਕਲ ਐਂਡ ਹੈਲਥ ਐਨਸਾਈਕਲੋਪੀਡੀਆ
ਮੈਕਗ੍ਰਾਅ-ਹਿੱਲ ਐਨਸਾਈਕਲੋਪੀਡੀਆ ਆਫ਼ ਸਾਇੰਸ ਐਂਡ ਟੈਕਨਾਲੋਜੀ
ਮੈਕਗ੍ਰਾਅ-ਹਿੱਲ ਐਨਸਾਈਕਲੋਪੀਡੀਆ ਆਫ਼ ਵਰਲਡ ਬਾਇਓਗ੍ਰਾਫੀਜ਼
ਮੈਕਗ੍ਰਾਅ-ਹਿੱਲ ਮਾਡਰਨ ਮੈਨ ਆਫ਼ ਸਾਇੰਸ
ਮੈਥੇਮੈਟਿਕਸ ਡਿਕਸ਼ਨਰੀ—ਜੇਮਜ਼ ਐਂਡ ਜੇਮਜ਼
ਮੈਡੀਸਿਨਲ ਪਲਾਂਟਸ ਆਫ਼ ਇੰਡੀਆ ਐਂਡ ਪਾਕਿਸਤਾਨ
ਮੈਨ ਆਫ਼ ਮੈਥੇਮੈਟਿਕਸ—ਈ. ਟੀ. ਬੈੱਲ
ਯੂਨੀਵਰਸਲ ਐਨਸਾਈਕਲੋਪੀਡੀਆ
ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ—ਸਰ ਲੈਪਲ ਗ੍ਰਿਫਿਨ
ਰਾਈਜ਼ ਆਫ਼ ਦੀ ਸਿੱਖ ਪਾਵਰ ਇਨ ਦੀ ਪੰਜਾਬ—ਸੋਹਨ ਸਿੰਘ ਸੀਤਲ
ਰਾਈਜ਼ ਐਂਡ ਫਾਲ ਆਫ਼ ਦੀ ਮੁਗਲ ਐਂਪਾਇਰ—ਆਰ.ਪੀ. ਤ੍ਰਿਪਾਠੀ
ਲਾਰੈਂਸ ਐਨਸਾਈਕਲੋਪੀਡੀਆ ਆਫ਼ ਵਰਲਡ—ਪਾਲ ਹੈਮਲਿਨ
ਲਾਂਗਮੈਨ ਡਿਕਸ਼ਨਰੀ ਆਫ਼ ਜੀਓਗ੍ਰਾਫੀ—ਸਰ ਡਡਲੇ ਸਟੈਪ
ਲਿਗੁਇਸਟਿਕ ਸਰਵੇ ਆਫ਼ ਇੰਡੀਆ—ਗ੍ਰੀਅਰਸਨ
ਏ ਲਿਟਰੇਰੀ ਹਿਸਟਰੀ ਆਫ਼ ਦੀ ਐਰੇਬਜ਼—ਨਿਕਲਸਨ
ਏ ਲਿਟਰੇਰੀ ਹਿਸਟਰੀ ਆਫ਼ ਪਰਸ਼ੀਆ—ਬ੍ਰਾਊਨ
ਵਰਲਡ ਹੂ-ਜ਼ ਹੂ ਇਨ ਸਾਇੰਸ
ਵਰਕਸ਼ਾਪ ਟੈਕਨਾਲੋਜੀ—ਡਬਲਿਊ. ਏ. ਚੈਪਮੈਨ
ਵਰਲਡ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਐਨਸਾਈਕਲੋਪੀਡੀਆ
ਵਾਨ ਨਾਂਸਟਰਾਂਡ ਸਾਇੰਟਿਫਿਕ ਐਨਸਾਈਕਲੋਪੀਡੀਆ
ਵੈਬਸਟਰਜ਼ ਜੀਓਗ੍ਰਾਫੀਕਲ ਡਿਕਸ਼ਨਰੀ

ਮਹਾਂਦੀਪ		ਮਹਾਂਸਾਗਰ	
ਉ. ਅਮ.	ਉੱਤਰੀ ਅਮਰੀਕਾ	ਉ. ਅੰਧ. ਮਹਾਂ.	ਉੱਤਰੀ ਅੰਧ ਮਹਾਂਸਾਗਰ
ਅੰਟਾ.	ਅੰਟਾਰਕਟਿਕਾ	ਆਰ. ਮਹਾਂ.	ਆਰਕਟਿਕ ਮਹਾਂਸਾਗਰ
ਅਫ਼.	ਅਫ਼ਰੀਕਾ	ਸ਼ਾਂ. ਮਹਾਂ.	ਸ਼ਾਂਤ ਮਹਾਂਸਾਗਰ
ਆਸ.	ਆਸਟ੍ਰੇਲੀਆ	ਹਿੰ. ਮਹਾਂ.	ਹਿੰਦ ਮਹਾਂਸਾਗਰ
ਏ.	ਏਸ਼ੀਆ	ਦੱ. ਅੰਧ. ਮਹਾਂ.	ਦੱਖਣੀ ਅੰਧ ਮਹਾਂਸਾਗਰ
ਦੱ. ਅਮ.	ਦੱਖਣੀ ਅਮਰੀਕਾ		
ਯੂ.	ਯੂਰਪ		
ਸਾਗਰ			
ਅ. ਸਾ.	ਅਰਬ ਸਾਗਰ	ਖਾ. ਫ਼ਾ.	ਖਾੜੀ ਫ਼ਾਰਸ
ਐਡ. ਸਾ.	ਐਡਰਿਆਟਿਕ ਸਾਗਰ	ਖਾ. ਬੰ.	ਖਾੜੀ ਬੰਗਾਲ
ਇੰ. ਚੈ.	ਇੰਗਲਿਸ਼ ਚੈਨਲ	ਜਾ. ਸਾ.	ਜਾਪਾਨ ਸਾਗਰ
ਏ. ਸਾ.	ਏਜੀਅਨ ਸਾਗਰ	ਦੱ. ਚੀ. ਸਾ.	ਦੱਖਣੀ ਚੀਨ ਸਾਗਰ
ਸ. ਸਾ.	ਸਫ਼ੈਦ ਸਾਗਰ	ਪੀ. ਸਾ.	ਪੀਲਾ ਸਾਗਰ
ਕਾ. ਸਾ.	ਕਾਲਾ ਸਾਗਰ	ਪੂ. ਚੀ. ਸਾ.	ਪੂਰਬੀ ਚੀਨ ਸਾਗਰ
ਕੈਸ. ਸਾ.	ਕੈਸਪੀਅਨ ਸਾਗਰ	ਬਾ. ਸਾ.	ਬਾਲਟਿਕ ਸਾਗਰ
ਕੈਰਿ. ਸਾ.	ਕੈਰਿਬੀਅਨ ਸਾਗਰ	ਬੇ. ਸਾ.	ਬੇਰਿੰਗ ਸਾਗਰ
		ਰੂ. ਸਾ.	ਰੂਮ ਸਾਗਰ
		ਲਾ. ਸਾ.	ਲਾਲ ਸਾਗਰ
ਦੇਸ਼			
ਉ. ਕੋ.	ਉੱਤਰੀ ਕੋਰੀਆ	ਥਾਈ.	ਥਾਈਲੈਂਡ
ਅਫ਼ਗ਼.	ਅਫ਼ਗ਼ਾਨਿਸਤਾਨ	ਦੱ. ਅਫ਼.	ਦੱਖਣੀ ਅਫ਼ਰੀਕਾ
ਅਰ.	ਅਰਜਨਟੀਨਾ	ਦੱ. ਕੋ.	ਦੱਖਣੀ ਕੋਰੀਆ
ਅਲ.	ਅਲਜੀਰੀਆ	ਨਾਈ.	ਨਾਈਜੀਰੀਆ
ਆਸ.	ਆਸਟ੍ਰੇਲੀਆ	ਨਿ. ਜੀ.	ਨਿਊਜ਼ੀਲੈਂਡ
ਇੰਗ.	ਇੰਗਲੈਂਡ	ਨੀ. ਲੈ.	ਨੀਦਰਲੈਂਡਜ਼
ਇਜ਼.	ਇਜ਼ਰਾਈਲ	ਪੱ. ਜਰ.	ਪੱਛਮੀ ਜਰਮਨੀ
ਇਟ.	ਇਟਲੀ	(ਐਫ਼. ਆਰ. ਸੀ.)	(ਫ਼ੈਡਰਲ ਰੀਪਬਲਿਕ ਆਫ਼ ਜਰਮਨੀ)
ਇੰਡੋ.	ਇੰਡੋਨੇਸ਼ੀਆ	ਪੱ. ਦੀ. ਸ.	ਪੱਛਮੀ ਦੀਪਸਮੂਹ
ਇਥੋ.	ਇਥੋਪੀਆ	(ਵੇ. ਇੰਡੀ.)	(ਵੈਸਟ ਇੰਡੀਜ਼)
ਇਰ.	ਇਰਾਕ	ਪਾਕਿ.	ਪਾਕਿਸਤਾਨ
ਈਰ.	ਈਰਾਨ	ਪੁਰ.	ਪੁਰਤਗਾਲ
ਸ. ਅ.	ਸਾਊਦੀ ਅਰਬ	ਪੂ. ਜਰ.	ਪੂਰਬੀ ਜਰਮਨੀ
ਸ. ਅ. ਐਮੀ	ਸੰਯੁਕਤ ਅਰਬ ਐਮੀਰਾਤ	(ਜੀ. ਡੀ. ਆਰ.)	(ਜਰਮਨ ਡੈਮੋਕ੍ਰੇਟਿਕ ਰੀਪਬਲਿਕ)
ਸਕੋ.	ਸਕੋਟਲੈਂਡ	ਪੂ. ਦੀ. ਸ.	ਪੂਰਬੀ ਦੀਪ-ਸਮੂਹ
ਸਪੇ.	ਸਪੇਨ	(ਈ. ਇੰਡੀ.)	(ਈਸਟ ਇੰਡੀਜ਼)
ਸ. ਰ. ਅ.	ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ	ਪੋ.	ਪੋਲੈਂਡ
ਸਵਿ.	ਸਵਿਟਜ਼ਰਲੈਂਡ	ਫ਼ਰਾਂ.	ਫ਼ਰਾਂਸ
ਸੋ. ਸੰਘ	ਸੋਵੀਅਤ ਸਮਾਜਵਾਦੀ ਗਣਰਾਜ ਸੰਘ	ਫ਼ਿਲ.	ਫ਼ਿਲਪੀਨ
ਹੰਗ.	ਹੰਗਰੀ	ਬੰ. ਦੇਸ਼	ਬੰਗਲਾ ਦੇਸ਼
ਹਾ.	ਹਾਲੈਂਡ	ਬੁਲ.	ਬੁਲਗਾਰੀਆ

ਕ.	ਕਤਾਰ	ਬੈਲ.	ਬੈਲਜੀਅਮ
ਕੀ.	ਕੀਨੀਆ	ਭਾ.	ਭਾਰਤ
ਕੁ.	ਕੁਵੈਤ	ਮੰਗੋ.	ਮੰਗੋਲੀਆ
ਕੇ. ਅਮ.	ਕੇਂਦਰੀ ਅਮਰੀਕਾ	ਮਲਾ.	ਮਲਾਇਆ
ਕੈ.	ਕੈਨੇਡਾ	ਮਿ.	ਮਿਸਰ
ਕੋਲੋ.	ਕੋਲੰਬੀਆ	ਮੈਕ.	ਮੈਕਸੀਕੋ
ਗ੍ਰੀ.	ਗ੍ਰੀਨਲੈਂਡ	ਯ. ਅ. ਗ.	ਯਮਨ ਅਰਬ ਗਣਰਾਜ
ਚੀ.	ਚੀਨ	ਯ. ਲੋ. ਗ.	ਯਮਨ ਲੋਕਰਾਜੀ ਗਣਰਾਜ
ਜਰ.	ਜਰਮਨੀ	ਯੂਗੋ.	ਯੂਗੋਸਲਾਵੀਆ
ਜਾ.	ਜਾਪਾਨ	ਯੂਨ.	ਯੂਨਾਨ
ਜਾਰ.	ਜਾਰਡਨ	ਰੋਮਾ.	ਰੋਮਾਨੀਆ
ਤਨ.	ਤਨਜ਼ਾਨੀਆ	ਲੈਬ.	ਲੈਬਨਾਨ
ਤੁਰ.	ਤੁਰਕੀ	ਵੀਅ.	ਵੀਅਤਨਾਮ

ਭਾਰਤ ਦੇ ਰਾਜ ਅਤੇ ਸੰਘੀ ਖੇਤਰ

ਉ. ਪ੍ਰ.	ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼	ਤਾਮ.	ਤਾਮਿਲਨਾਡੂ
ਉੜੀ.	ਉੜੀਸਾ	ਤ੍ਰਿ.	ਤ੍ਰਿਪੁਰਾ
ਅਰੁ.	ਅਰੁਨਾਚਲ ਪ੍ਰਦੇਸ਼	ਨਾਗਾ.	ਨਾਗਾਲੈਂਡ
ਅਸਾ.	ਆਸਾਮ	ਪ.	ਪੰਜਾਬ
ਆਂ. ਪ੍ਰ.	ਆਂਧਰਾ ਪ੍ਰਦੇਸ਼	ਪੱ. ਬੰ.	ਪੱਛਮੀ ਬੰਗਾਲ
ਸਿੱਕ.	ਸਿੱਕਮ	ਬਿਹਾ.	ਬਿਹਾਰ
ਹਰਿ.	ਹਰਿਆਣਾ	ਮਹਾ.	ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ
ਹਿ. ਪ੍ਰ.	ਹਿਮਾਚਲ ਪ੍ਰਦੇਸ਼	ਮਨੀ.	ਮਨੀਪੁਰ
ਕਰ.	ਕਰਨਾਟਕ	ਮ. ਪ੍ਰ.	ਮੱਧ ਪ੍ਰਦੇਸ਼
ਕੇਰ.	ਕੇਰਲ	ਮਿਜ਼ੋ.	ਮਿਜ਼ੋਰਮ
ਗੁਜ.	ਗੁਜਰਾਤ	ਮੇਘਾ.	ਮੇਘਾਲਿਆ
ਗੋ.	ਗੋਆ	ਰਾਜ.	ਰਾਜਸਥਾਨ
ਜ. ਕ.	ਜੰਮੂ ਕਸ਼ਮੀਰ		

ਅੰਡੋ. ਨਿਕੋ.	ਅੰਡੇਮਾਨ ਅਤੇ ਨਿਕੋਬਾਰ ਦੀਪਸਮੂਹ	ਦਾ. ਨ. ਹ.	ਦਾਦਰਾ ਅਤੇ ਨਗਰ ਹਵੇਲੀ
ਚੰਡੀ.	ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ	ਪਾਂਡੀ.	ਪਾਂਡੀਚਰੀ
ਦ.	ਦਮਨ	ਲਕ. ਮਿਨੀ.	ਲਕਸ਼-ਮਿਨੀਕਾਇ
ਦਿ.	ਦਿਉ		

ਆਮ ਸ਼ਬਦ

ਅੰ. ਅੰਕ.	ਅੰਤਮ ਅੰਕੜੇ	ਜ.	ਜਨਮ
ਅੰਦਾ.	ਅੰਦਾਜ਼ਨ	ਤਾ. ਮਰ.	ਤਾਜ਼ਾ ਮਰਦਮ-ਸ਼ੁਮਾਰੀ
ਅਨੁ.	ਅਨੁਵਾਦ	ਨਿ. ਖੇ.	ਨਿਰਪੱਖ ਖੇਤਰ
ਆ. ਅੰਕ.	ਆਰਜ਼ੀ ਅੰਕੜੇ	ਬਿ.	ਬਿਕਰਮੀ
ਈ.	ਈਸਵੀ	ਮਿਉਂ.	ਮਿਉਂਸਪਲਟੀ
ਈ. ਪ੍ਰ.	ਈਸਵੀ ਪੂਰਵ	ਮੌ.	ਮੌਤ
ਸ਼. ਖੇ.	ਸ਼ਹਿਰੀ ਖੇਤਰ	ਰਾ. ਕਾ.	ਰਾਜ-ਕਾਲ
ਹ. ਪ੍ਰ.	ਹਵਾਲਾ ਪੁਸਤਕ	ਲ.	ਲਗਭਗ

ਅੰਕੜੇ

ਉ. ਵਿਥ.	ਉੱਤਰੀ ਵਿਥਕਾਰ	ਪੱ. ਲੰਬ.	ਪੱਛਮੀ ਲੰਬਕਾਰ
ਏਕ	ਏਕੜ	ਪੂ. ਲੰਬ.	ਪੂਰਬੀ ਲੰਬਕਾਰ
ਸੈ.	ਸੈਲਸੀਅਸ	ਫ਼ਾ.	ਫ਼ਾਰਨਹੀਟ
ਸੈਂ.	ਸੈਂਟੀਗ੍ਰੇਡ	ਮਿ. ਮੀ.	ਮਿਲੀ ਮੀਟਰ
ਸੇ. ਮੀ.	ਸੈਂਟੀਮੀਟਰ	ਮਿਲੀ.	ਮਿਲੀਅਨ
ਹੈਕ.	ਹੈਕਟੇਅਰ	ਮੀ.	ਮੀਟਰ
ਕਿ. ਗ੍ਰਾ.	ਕਿਲੋਗ੍ਰਾਮ	ਮੀ ²	ਵਰਗ ਮੀਟਰ
ਕਿ. ਮੀ.	ਕਿਲੋਮੀਟਰ	ਮੀ ³	ਕਿਊਬਿਕ ਮੀਟਰ (ਘਣ ਮੀਟਰ)
ਕੈ.	ਕੈਲਵਿਨ	ਮੈ. ਖੇ.	ਮੈਟਰੋਪਾਲਿਟਨ ਖੇਤਰ
ਗ੍ਰਾ.	ਗ੍ਰਾਮ	ਵ. ਕਿ. ਮੀ.	ਵਰਗ ਕਿਲੋਮੀਟਰ
ਦੌ. ਵਿੱਥ.	ਦੱਖਣੀ ਵਿਥਕਾਰ	ਵ. ਮੀ.	ਵਰਗ ਮੀਲ

ਝੁਲਾ ਪੁਲ

ੜ

ਇਸ ਅੱਖਰ ਦਾ ਉਚਾਰਣ ਝੱਜਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਗੁਰਮੁਖੀ ਲਿਪੀ ਦਾ ਚੌਥਵਾਂ ਅੱਖਰ ਹੈ। ਇਹ ਚਵਰਗ (ਜਾਂ ਤਾਲੂ) ਦਾ ਚੌਥਾ ਵਰਣ ਹੈ ਅਤੇ ਇਕ ਵਿਅੰਜਨ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਸਾਰੀਆਂ ਲਗਾਂ-ਮਾਤਰਾਂ ਲੱਗਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਅੱਖਰ ਜਦੋਂ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਆਰੰਭ ਵਿਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਅਘੋਸ਼ ਅਲਪ ਪ੍ਰਾਣ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪ੍ਰਾਣ ਦੀ ਜਗ੍ਹਾ ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੁਰ ਲੈ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਹਦੇ ਲਾਗੇ ਦਾ ਸੁਰ ਇਸ ਸੁਰ ਵਿਚ ਬੋਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਝਟ-ਚੁਟ। ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਜਾਂ ਅੰਤ ਵਿਚ ਇਹ ਐਸ਼ ਅਲਪ ਪ੍ਰਾਣ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਕੁਝ-ਕੁੱਜ। ਇਹ ਸੁਰ ਪਹਿਲੀ ਦੱਸੀ ਗਈ ਸੁਰ ਨਾਲੋਂ ਵੱਖਰੀ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਨੀਵੀਂ ਚੜ੍ਹਦੀ ਸੁਰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਧੁਨੀ ਇਕ ਪਾਸੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੇ ਝ ਦੀ ਥਾਂ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ 'ਚ' ਦੀ ਜਗ੍ਹਾ ਵੱਲ ਆਈ ਦਿੱਸਦੀ ਹੈ।

‘ਝ’ ਅੱਖਰ ਦੇ ਉਚਾਰਣ ਦਾ ਟਿਕਾਣਾ ਖਰ੍ਹਵੇਂ ਤਾਲੂ ਦਾ ਉਤਲਾ ਭਾਗ ਅਤੇ ਜੀਭ ਦਾ ਵਿਚਲਾ ਭਾਗ ਹੈ।

ਅਸ਼ੋਕ ਦੀਆਂ ਉਕਰਾਈਆਂ ਵਿਚ ਇਸ ਅੱਖਰ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ੜ ਹੈ। ਇਸ ਅੱਖਰ ਦੀ ਇਹ ਸ਼ਕਲ ਆਮ ਹੈ ਅਤੇ ਕਲਾਤਮਕ ਵੀ। ਇਸ ਅੱਖਰ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਘੱਟ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਇਸਦੇ ਭਿੰਨ-ਭਿੰਨ ਸਰੂਪ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਹਨ। ਉਕਰੇ ਦੀ ਲਾਪਰਵਾਹੀ ਕਾਰਨ ਫਿਰ ਵੀ ਕੁਝ ਥੋੜ੍ਹੇ ਜਿਹੇ ਬਦਲਵੇਂ ਰੂਪ ਲੱਭ ਪੈਂਦੇ ਹਨ। ਕਿਤੇ ਇਸਦਾ ਸੱਜਾ ਭਾਗ ਥੋੜ੍ਹੀ ਜਿਹੀ ਟੇਢ ਵਾਲਾ ਹੈ, ਕਿਤੇ ਖੱਬੀ ਖੜ੍ਹੀ ਲਕੀਰ ਬਹੁਤ ਲੰਮੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸੱਜੇ ਪਾਸੇ ਵਾਲਾ ਭਾਗ ਛੁਟੇਰਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ੜ ‘ਝ’ ਦਾ ਕੋਣਦਾਰ ਸਰੂਪ ਹੈ

ਚੌਥੀ ਸਦੀ ਈਸਵੀ ਤੋਂ ‘ਝ’ ਦੇ ਮਿਲਦੇ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਸਰੂਪ ਨਾਲ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਪੱਟੀ ਵਿਚ ਦਰਸਾਏ ਗਏ ਹਨ।

‘ਝ’ ਦੀ ਪੱਟੀ ਦਾ ਬਲਾਕ

ਪੰਜਾਬ ਦੀਆਂ ਹੋਰ ਲਿਪੀਆਂ ਤੇ ਲਿਖਤਾਂ ਦਾ ਟਾਕਰਾ ਗੁਰਮੁਖੀ ਦੇ ‘ਝ’ ਅੱਖਰ ਨਾਲ ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਸਾਰਣੀਆਂ ਅਨੁਸਾਰ ਹੈ :

ਸ਼ਾਸਤੀ ਜਾਂ ਦੇਵਨਾਗਰੀ	ਲੰਡੇ	ਸ਼ਾਰਦਾ	ਗੁਰਮੁਖੀ	ਪੁਰਾਣੇ ਅੱਖਰ ਬ੍ਰਾਹਮੀ ਵਰਗੇਰਾ
ਝੜਤ	ੜੜ	ੜ	ੜ	ੜੜੜੜੜੜ
ਸਰਾਫੀ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਗੁਜਰਾਂਵਾਲਾ		ਉੱਚੀ ਲਿਪੀ	ਹੁਕਮਨਾਮੇ	ਗੁਰਮੁਖੀ
ੜੜ		ੜ	ੜੜ	(ੜ)

ਗੁਰਮੁਖੀ ਲਿਪੀ	ਅੱਜ ਦੀ ਗੁਰਮੁਖੀ		ੜ
	ਅਲਾਹਾਬਾਦ (375 ਈ.)		
ਭੁੱਟਾਨ ਲਿਪੀ	ਬਾਵਰ (400-500 ਈ.)		ੜ
	ਮੰਦਸੋਰ (532 ਈ.)		
ਬਾਰਦਾ ਲਿਪੀ	ਹੋਰਯੁਜੀ (500-550 ਈ.)		ੜ
	ਹਰਬ ਸਮੇਂ ਦੀ ਲਿਖਤ (606-647 ਈ.)		
ਗੁਰਮੁਖੀ ਲਿਪੀ	ਮੇਰੂ ਵਰਮਾ ਚੰਬਾ (800 ਈ.)		
	ਬਖਸ਼ਾਲੀ (800 ਈ.)		ੜ
	ਸਰਾਹਾਂ (10 ਵੀਂ ਸਦੀ)		
	ਬੁੰਗਲ (11 ਵੀਂ ਸਦੀ)		
	ਕਲੇਤ (11 ਵੀਂ ਸਦੀ) ਬੈਜਨਾਥ (1204 ਈ.)		
	ਕੋਲੂ (1559 ਈ.)		
	ਬਹੁੰਤਲਾ ਖਰੜਾ (16 ਵੀਂ ਸਦੀ)		ੜ
	ਬਾਰਦਾ (ਮੌਜੂਦਾ)		ੜ
	ਟਾਕਰੀ		ੜ
	ਲੰਡੇ		ੜ
ਗੁਰਮੁਖੀ ਲਿਪੀ	ਭੋਗਰੀ		ੜ
	ਪੋਥੀਆਂ ਬਾਬਾ ਮੋਹਨ ਜੀ (1559-1574 ਈ.)		ੜ
	ਬੀਤ ਧਰਮਸ਼ਾਲਾ ਹਕੀਮ ਬੁਟਾ ਸਿੰਘ (16 ਵੀਂ ਸਦੀ)		ੜ
	ਸਾਖੀ ਵਲਾਇਤ ਵਾਲੀ (17 ਵੀਂ ਸਦੀ)		ੜ
	ਦਬਮੇਸ਼ ਦਾ ਸਿਰਸਤਾ (ਲਗਭਗ 18 ਵੀਂ ਸਦੀ)		
ਪਾਦਰੀਆਂ ਵਾਲਾ ਟਾਈਪ (1850 ਈ.)			ੜ

ਹ. ਪੁ.—ਦੀ ਹਿਸਟਰੀ ਐਂਡ ਪੋਲੀਊਗ੍ਰਾਫੀ ਆਫ਼ ਮੌਰੀਅਨ ਬ੍ਰਾਹਮੀ ਸਕ੍ਰਿਪਟ— ਸੀ. ਐਸ. ਉਪਾਸਕ; ਇੰਡੀਅਨ ਪੋਲੀਊਗ੍ਰਾਫੀ-ਅਹਿਮਦ ਹਸਨ ਦਾਨੀ; ਪ੍ਰਾ. ਲਿ. ਮਾ. ਪੰਡਤ ਗੋਰੀ ਸ਼ੰਦਰ, ਓੜਾ; ਲਿੰਗੁਇਸਟਿਕ ਸਰਵੇ ਆਫ਼ ਇੰਡੀਆ, ਜਿਲਦ IX (ii) ਜੀ. ਗੁੰਅਰਸਨ; ਗੁ. ਲਿ. ਜ. ਵਿ.; ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਵਿਆਕਰਣ—ਦੁਨੀ ਚੰਦ।
—ਸੁਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਕੋਹਲੀ।

ਝੰਗ ਮਘਿਆਣਾ : ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ—ਪੱਛਮੀ ਪੰਜਾਬ (ਪਾਕਿ-ਸਤਾਨ) ਦੇ ਸਰਗੋਧਾ ਮੰਡਲ ਦਾ ਇਕ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਹੀ ਨਾਂ ਦਾ ਸ਼ਹਿਰ ਇਥੋਂ ਦਾ ਸਦਰ-ਮੁਕਾਮ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਰਕਬਾ 8,809 ਵ. ਕਿ. ਮੀ. ਅਤੇ ਆਬਾਦੀ 1,962,000 (1981) ਹੈ। ਇਹ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਚਨਾਬ ਦਰਿਆ ਦੇ ਕੰਢਿਆਂ ਤੇ ਵਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਇਥੇ ਚਨਾਬ ਨਹਿਰ-ਸਿਸਟਮ ਰਾਹੀਂ ਸਿੰਜਾਈ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਕਣਕ ਅਤੇ ਕਪਾਹ ਦੀਆਂ ਫ਼ਸਲਾਂ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਵਾਲੀ ਲਗਭਗ 400,000 ਹੈਕਟੇਅਰ ਭੂਮੀ ਦੀ ਸਿੰਜਾਈ ਹਵੇਲੀ ਨਹਿਰ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਝੰਗ ਮਘਿਆਣਾ ਦੇ ਉੱਤਰ-ਪੂਰਬ ਵਿਚ ਵਾਕਿਆ ਚਿਨਿਓਟ ਵਿਖੇ ਲੱਕੜੀ ਉਪਰ ਨੱਕਾਸ਼ੀ ਅਤੇ ਜੜਾਊ ਕੰਮਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਵਸਤਾਂ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਝੰਗ ਮਘਿਆਣਾ ਦੇ ਦੱਖਣ ਵੱਲ ਸ਼ੋਰਕੋਟ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਖੰਡਰ ਹਨ, ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ 325 ਈ. ਪੂ. ਦੌਰਾਨ ਸਿਕੰਦਰ ਮਹਾਨ ਨੇ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਨੂੰ ਜਿੱਤ ਕੇ ਆਪਣੇ ਕਬਜ਼ੇ ਵਿਚ ਲਿਆ।

ਸੰਨ 1805 ਵਿਚ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸਿਆਲਾਂ ਨਾਲ ਲੜਾਈ ਕਰਕੇ ਇਸ ਨੂੰ ਜਿੱਤ ਲਿਆ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਰਾਜ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ। ਸੰਨ 1849 ਵਿਚ ਇਹ ਬਰਤਾਨਵੀ ਰਾਜ ਦੇ ਕਬਜ਼ੇ ਵਿਚ ਆ ਗਿਆ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਥ੍ਰਿ. ਮਾ. 6 : 548

ਝੰਗ ਮਘਿਆਣਾ : ਸ਼ਹਿਰ—ਇਹ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੇ ਸੂਬਾ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸਰਗੋਧਾ ਮੰਡਲ ਦੇ ਇਸੇ ਹੀ ਨਾਂ ਦੇ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦਾ ਸਦਰ-ਮੁਕਾਮ ਅਤੇ ਇਕ ਉੱਘਾ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਸਮੇਂ ਝੰਗ ਅਤੇ ਮਘਿਆਣਾ ਦੋ ਅਲੱਗ-ਅਲੱਗ ਸ਼ਹਿਰ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਵਧਦੇ ਤੇ ਵਿਕਾਸ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਇਹ ਆਪੋ ਵਿਚ ਮਿਲ ਗਏ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇਹ ਅਜੋਕਾ ਨਾਂ ਬਣ ਗਿਆ। ਲਾਹੌਰ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਦੱਖਣ-ਪੱਛਮ ਵਿਚ ਦਰਿਆ ਚਨਾਬ ਦੇ ਉਪਰ 190 ਕਿ. ਮੀ. (120 ਮੀਲ) ਦੀ ਦੂਰੀ ਤੇ ਵਾਕਿਆ ਹੈ। ਮਘਿਆਣਾ ਵਾਲਾ ਹਿੱਸਾ ਦਰਿਆਈ ਘਾਟੀ ਦੇ ਉਪਰੋਂ ਦਿੱਸਦੀਆਂ ਪਹਾੜੀਆਂ ਦੇ ਸਿਰੇ ਤੇ ਵਸਿਆ ਹੋਇਆ ਨਵੇਂ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਹੈ ਅਤੇ ਝੰਗ ਇਸਦੇ ਹੇਠਲੇ ਪਾਸੇ ਵਸਿਆ ਪੁਰਾਣੇ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹੈ। ਜਰਨੈਲੀ ਸੜਕ ਇਥੋਂ ਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੋਈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਿਸ਼ਾਵਰ ਅਤੇ ਲਾਹੌਰ ਨਾਲ ਜੋੜਦੀ ਹੈ।

ਮਘਿਆਣਾ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸੰਨ 1462 ਵਿਚ ਮਘਿਆਣਾ ਸਿਆਲਾਂ ਦੇ ਬਜ਼ੁਰਗ ਮੇਘਾ ਨੇ ਕੀਤੀ। ਹੜ੍ਹ ਆਉਣ ਨਾਲ ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਇਕ ਵਾਰੀ ਬੁਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਬਾਹ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ਸੰਨ 1688 ਵਿਚ ਮੁਗਲ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਮੁੜ ਵਸਾਇਆ। ਸੰਨ 1805 ਵਿਚ ਇਥੇ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦਾ ਕਬਜ਼ਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1867 ਵਿਚ ਇਥੇ ਮਿਊਂਸਪਲ ਕਮੇਟੀ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਹੋ ਗਈ। ਮਘਿਆਣਾ ਵਿਚ ਉੱਨ-ਇਕੱਤਰ ਕਰਨ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਅਤੇ ਹੱਥ-ਖੰਡੀ ਉਦਯੋਗ ਸਥਾਪਿਤ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇਥੇ ਸਾਬਣ, ਚਮੜਾ, ਜਿੰਦਰੇ ਅਤੇ ਪਿੱਤਲ ਦਾ ਸਾਮਾਨ ਬਣਾਉਣ ਦੇ ਉਦਯੋਗ ਵੀ ਪ੍ਰਫੁੱਲਤ ਹਨ।

ਝੰਗ ਵਿਖੇ ਕੰਬਲ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਸਰਕਾਰੀ ਕੇਂਦਰ ਅਤੇ

ਕੱਪੜਾ ਬਣਾਉਣ ਦੇ ਉਦਯੋਗ ਵੀ ਸਥਾਪਿਤ ਹਨ। ਇਥੇ ਇਕ ਹਸਪਤਾਲ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਸਰਕਾਰੀ ਕਾਲਜ ਹੈ।

ਆਬਾਦੀ—195,000 (1981)

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਥ੍ਰਿ. ਮਾ. 6 : 548; ਇੰ. ਗ. ਇੰਡ. 14 : 134

ਝੰਡਾ : ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਇਹ ਸਿੱਖ ਕਰਨਾਲ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ (ਭਾਰਤ ਦੇ ਹਰਿਆਣਾ ਰਾਜ) ਦੇ ਸਿਆਵੇ ਪਿੰਡ ਦਾ ਜੰਮ-ਪਲ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਜਨਮ ਤਰਖਾਣਾਂ ਦੇ ਘਰ ਹੋਇਆ। ਪਿਤਾ-ਪੁਰਖੀ ਕਿੱਤਾ ਕਰਦਿਆਂ-ਕਰਦਿਆਂ ਇਹ ਇਕ ਮਹਾਂ ਆਤਮ-ਗਿਆਨੀ ਅਤੇ ਉਪਕਾਰੀ ਸਿੰਘ ਹੋਇਆ। ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਇਸ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨਾਲ ਯਾਤਰਾ ਵੀ ਕੀਤੀ। ਸੰਨ 1702 (ਸੰਮਤ 1759) ਵਿਚ ਇਸ ਦੇ ਸਾਰੇ ਪਰਿਵਾਰ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੋਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛੱਕਿਆ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਪਰਿਵਾਰ ਨੂੰ ਇਕ ਝੰਡਾ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਿਹੜਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਹੁਣ ਵੀ ਮੌਜੂਦ ਹੈ।

2. ਇਸੇ ਨਾਂ ਦਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ਵੀ ਇਕ ਪ੍ਰੇਮੀ ਸਿੱਖ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.—ਮ. ਕੋ.

ਝੰਡਾ ਬੁੰਗਾ : ਇਹ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਦਰਸ਼ਨੀ ਡਿਉਢੀ ਅੱਗੇ ਵਾਲਾ ਬੁੰਗਾ ਹੈ ਜਿਥੇ ਦੋ ਉੱਚੇ ਸੁਨਹਿਰੀ ਨਿਸ਼ਾਨ ਖੜ੍ਹੇ ਹਨ। ਸੰਨ 1775 ਵਿਚ ਇਥੇ ਬ੍ਰਹਮਬੂਟੇ ਦੇ ਉਦਾਸੀ ਸੰਤਾਂ ਨੇ ਨਿਸ਼ਾਨ ਖੜ੍ਹਾ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਉਹ ਨਿਸ਼ਾਨ ਸੰਨ 1841 ਵਿਚ ਖੱਬੜ ਨਾਲ ਡਿਗ ਪਿਆ ਸੀ। ਇਹ ਝੰਡਾ ਸਰੋਵਰ ਵਿਚ ਪੁਲ ਦੇ ਨਾਲ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਕ ਨਿਸ਼ਾਨ ਮਹਾਰਾਜਾ ਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਅਤੇ ਦੂਜਾ ਸਰਦਾਰ ਦੇਸਾ ਸਿੰਘ ਮਜੀਠੀਏ ਨੇ ਲਗਵਾਇਆ। ਦੋਵੇਂ ਝੰਡੇ ਵਿਚੋਂ ਲੰਘੇ ਦੇ ਅਤੇ ਉਪਰੋਂ ਤਾਂਬੇ ਦੇ ਸੁਨਹਿਰੀ ਪੱਤਰਿਆਂ ਨਾਲ ਮੜ੍ਹੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਇਹ ਬੁੰਗਾ ਸੰਨ 1923 ਵਿਚ ਕਾਰ ਸੇਵਾ ਵੇਲੇ ਨਵੇਂ ਸਿਰਿਓਂ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ।

ਹ. ਪੁ.—ਮ. ਕੋ.

ਝੰਡਾ ਭਾਈ : ਇਹ ਬਾਬਾ ਬੁੱਢਾ ਜੀ ਦਾ ਪੜਪੋਤਾ ਸੀ। ਇਸਦਾ ਜਨਮ 1580 ਈ. (1637 ਸੰ.) ਵਿਚ ਭਾਈ ਭਾਨਾ ਜੀ ਦੇ ਘਰ ਹੋਇਆ। 'ਦਾਬਿਸਤਾਨੇ ਮਜ਼ਾਹਬ' ਨਾਮੀ ਪੁਸਤਕ ਦੇ ਲੇਖਕ ਨੇ ਇਸ ਬਾਰੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਦਾ ਹੁਕਮ ਮੰਨਣ ਵਿਚ ਇਸ ਦਾ ਕੋਈ ਹੋਰ ਸਿੱਖ ਸਾਨੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਿਆ। ਇਕ ਵਾਰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿ ਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਸੈਰ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਸੁਭਾਵਿਕ ਤੌਰ ਤੇ ਹੀ ਭਾਈ ਝੰਡੇ ਨੂੰ ਉਥੇ ਹੀ ਠਹਿਰਨ ਲਈ ਆਖਿਆ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਬਾਗ ਦੇ ਦੂਜੇ ਰਸਤੇ ਤੋਂ ਮਹਿਲਾਂ ਨੂੰ ਚਲੇ ਗਏ। ਭਾਈ ਝੰਡਾ ਤਿੰਨ ਦਿਨ ਅਡੋਲ ਉਸੇ ਜਗ੍ਹਾ ਤੇ ਹੀ ਖੜ੍ਹਾ ਰਿਹਾ। ਪਤਾ ਲੱਗਣ ਤੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਉਥੋਂ ਬੁਲਾਇਆ। 1661 ਈ: (ਸੰ 1718) ਨੂੰ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.—ਮ. ਕੋ.

ਝੰਡੇਆਣਾ : ਇਹ ਭਾਰਤ ਦੇ ਪੰਜਾਬ ਰਾਜ ਦੇ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਫ਼ਰੀਦਕੋਟ ਦੀ ਮੋਗਾ ਤਹਿਸੀਲ ਦਾ ਇਕ ਪਿੰਡ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ ਤਲਵੰਡੀ ਦੇ ਰੇਲਵੇ ਸਟੇਸ਼ਨ ਦੇ ਪੱਛਮ ਵੱਲ 2 ਕੁ ਕਿ. ਮੀ. ਦੀ ਵਿਥ ਤੇ ਵਾਕਿਆ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਇਥੇ ਇਕ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਹੈ ਜਿਥੇ ਅਨੇਕਾਂ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਸਿੱਖ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਆਉਂਦੇ ਹਨ।

ਹ. ਪੁ.—ਮ. ਕੋ. 547

ਝਬਰ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ : ਅਕਾਲੀ ਲਹਿਰ ਦੇ ਇਸ ਉੱਘੇ ਨੇਤਾ ਦਾ ਜਨਮ ਸੰਨ 1874 ਵਿਚ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਸ਼ੇਖੂਪੁਰਾ ਦੇ ਪਿੰਡ ਝਾਬਿਆਨਾ ਵਿਖੇ ਇਕ ਰੱਜੇ-ਪੁੱਜੇ ਜੱਟ ਘਰਾਣੇ ਵਿਚ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਦੇ ਪਿਤਾ ਦਾ ਨਾਂ ਤੇਜ ਸਿੰਘ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਦਾਦਾ ਮੰਗਲ ਸਿੰਘ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੀ ਫੌਜ ਦਾ ਇਕ ਸਰਦਾਰ ਸੀ। ਸਥਾਨਕ ਸਹੂਲਤਾਂ ਦੀ ਘਾਟ ਕਾਰਨ ਇਸ ਦਾ ਪਿਤਾ ਇਸਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਵੱਲ ਬਹੁਤਾ ਧਿਆਨ ਨਾ ਦੇ ਸਕਿਆ। ਬਚਪਨ ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਦੇ ਸਕੂਲ ਵਿਚ ਹੀ ਗੁਰਮੁਖੀ ਦਾ ਮੁਢਲਾ ਗਿਆਨ ਹਾਸਲ ਕੀਤਾ। ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਗੁਰਮਤਿ ਕਾਲਜ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਖੇ ਦਾਖਲ ਹੋ ਗਿਆ ਜਿਥੇ ਇਸ ਨੇ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਡੂੰਘਾ ਅਧਿਐਨ ਕੀਤਾ, ਜਿਸਦੇ ਫਲਸਰੂਪ ਇਸ ਵਿਚ ਸਿਖੀ ਲਈ ਹੋਰ ਵੀ ਪਿਆਰ ਤੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ਇਹ ਇਕ ਚੰਗਾ ਬੁਲਾਰਾ ਅਤੇ ਲੇਖਕ ਬਣਿਆ।

ਆਪਣੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਖਤਮ ਕਰਨ ਉਪਰੰਤ ਸੰਨ 1910 ਵਿਚ ਇਹ ਲਾਹੌਰ ਜਾ ਕੇ ਰਹਿਣ ਲੱਗਾ। ਇਥੇ ਇਸ ਨੇ ਨੇੜੇ-ਤੇੜੇ ਦੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਅਤੇ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਸਿੱਖੀ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਲਾਹੌਰ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਦੇ ਸੁਧਾਰ ਲਈ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਰਿਆ।

ਸਿੱਖੀ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇਸਨੇ ਵਿੱਦਿਆ ਦੀ ਉੱਨਤੀ ਵਿਚ ਵੀ ਕਾਫੀ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ। ਭਾਈ ਮੂਲ ਸਿੰਘ ਗਰਮੂਲਾ ਦੇ ਉੱਦਮ ਨਾਲ ਸੰਨ 1913 ਵਿਚ ਸ਼ੇਖੂਪੁਰਾ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਸੱਚਾ-ਸੌਦਾ ਚੁੜ੍ਹਕਾਣਾ ਵਿਚ ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਸਕੂਲ ਚਾਲੂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਝਬਰ ਦੇ ਯਤਨਾਂ ਸਦਕਾ ਸੰਨ 1917 ਵਿਚ ਇਹ ਮਿਡਲ ਸਕੂਲ ਬਣਿਆ ਅਤੇ ਫਿਰ ਇਸੇ ਸਕੂਲ ਨੇ ਹਾਈ ਸਕੂਲ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰਨ ਕੀਤਾ।

ਸੰਨ 1919 ਵਿਚ ਕੌਮੀ ਪੱਧਰ ਤੇ ਰੋਲਟ ਬਿਲਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਸੰਘਰਸ਼ਾਂ ਅਤੇ ਜਲ੍ਹਿਆਂ ਵਾਲੇ ਬਾਗ ਦੀ ਤ੍ਰਾਸਦੀ ਦਾ ਇਸਦੇ ਮਨ ਤੇ ਡੂੰਘਾ ਅਸਰ ਹੋਇਆ, ਜਿਸ ਦੇ ਫਲਸਰੂਪ ਇਸਨੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੇ ਖ਼ਿਲਾਫ਼ ਭੜਕਾਊ ਤਕਰੀਰਾਂ ਕਰਨੀਆਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ ਅਤੇ ਸਿਆਸਤ ਵਿਚ ਸਰਗਰਮ ਹੋ ਗਿਆ। ਸਿੱਟੇ ਵਜੋਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਝੂਠੇ ਮੁਕੱਦਮੇ ਵਿਚ ਫਸਾ ਕੇ ਮੌਤ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਸੁਣਾਈ ਪਰ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਇਹ ਮੌਤ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਉਮਰ-ਕੈਦ ਵਿਚ ਬਦਲ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਕਾਲੇ ਪਾਣੀ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1920 ਵਿਚ ਆਮ ਮੁਆਫ਼ੀ ਸਮੇਂ ਇਸ ਨੂੰ ਵੀ ਰਿਹਾਅ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਇਹ ਫਿਰ ਪੰਜਾਬ ਵਾਪਸ ਆ ਗਿਆ ਪਰ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਇਸ ਦੀਆਂ ਸਰਗਰਮੀਆਂ ਤੇ ਕਰੜੀ ਨਿਗਾਹ ਰੱਖੀ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਇਹ ਕਾਂਗਰਸੀਆਂ ਨਾਲ ਮਿਲ ਗਿਆ ਅਤੇ ਹੁਕਮਰਾਨਾਂ ਦੇ ਵਿਰੋਧ ਵਿਚ ਇਸਨੇ ਕਈ ਥਾਈਂ ਸਖ਼ਤ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ।

ਇਸ ਦੀ ਦਿਲਚਸਪੀ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਦੇ ਸੁਧਾਰ ਵੱਲ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸੀ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸੁਧਾਰ-ਲਹਿਰ ਵਿਚ ਇਸਨੇ ਵੱਧ-ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਹਿੱਸਾ ਲਿਆ। ਇਸ ਲਹਿਰ ਦਾ ਮੂਲ ਕਾਰਨ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਧਾਰਮਕ ਅਸਥਾਨਾਂ ਅਤੇ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਦੇ ਨਿਗਰਾਨ ਮਹੰਤਾਂ ਅਤੇ ਪੁਜਾਰੀਆਂ ਦੀ ਇਖਲਾਕੀ ਗਿਰਾਵਟ ਅਤੇ ਕੁਰੀਤੀਆਂ ਸਨ। ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਨੂੰ ਮਹੰਤਾਂ ਅਤੇ ਪੁਜਾਰੀਆਂ ਦੇ ਸ਼ਿਕੰਜੇ ਵਿਚੋਂ ਆਜ਼ਾਦ ਕਰਵਾਉਣ ਲਈ ਇਸ ਨੇ ਸਿੱਖ ਮੁਜਾਹਿਦਾਂ (ਖਾੜਕੂਆਂ) ਦਾ ਇਕ ਜਥਾ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ। ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ, ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ (ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ), ਬਾਬੇ ਦੀ ਬੇਰ (ਸਿਆਲਕੋਟ), ਸੱਚਾ ਸੌਦਾ (ਸ਼ੇਖੂਪੁਰਾ), ਪੰਜਾ ਸਾਹਿਬ (ਹਸਨ ਅਬਦਾਲ) ਅਤੇ ਨਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਮਹੰਤਾਂ ਨੂੰ ਕੱਢਣ ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਅਹਿਮ

ਹਿੱਸਾ ਪਾਇਆ। ਗੁਰਦੁਆਰਾ-ਸੁਧਾਰ ਲਹਿਰ ਜਾਰੀ ਹੋਣ ਤੇ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਕਈ ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਕਾਇਮ ਕੀਤੇ ਗਏ। ਇਸ ਲਹਿਰ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਸਾਕਾ ਸ੍ਰੀ ਨਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ 200 ਦੇ ਕਰੀਬ ਸਿੰਘ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਏ। ਇਸ ਨੇ ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਮਿ. ਕਿੰਗ ਤੋਂ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਦੀਆਂ ਚਾਬੀਆਂ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਨੂੰ ਦਿਵਾਈਆਂ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਸਿੱਖ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਝਬਰ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਨੇਤਾ ਬਣ ਗਿਆ। ਇਸ ਉਪਰੰਤ ਇਸ ਨੇ ਅਪਣੇ ਜੱਥੇ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਨਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ ਤੇ ਕਈ ਹੋਰ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਦੌਰ ਵਿਚ 12 ਮਾਰਚ 1921 ਨੂੰ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਲਾਹੌਰ ਮਿਸਟਰ ਕਿੰਗ ਨੇ ਫੌਜ ਭੇਜ ਕੇ ਝਬਰ ਨੂੰ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰ ਕਰ ਲਿਆ। ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਸੈਸ਼ਨ ਜੱਜ ਮਿਸਟਰ ਕੀਊ ਦੀ ਅਦਾਲਤ ਵਿਚ ਮੁਕੱਦਮਾ ਚਲਾਇਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਇਸ ਜ਼ਿੰਮੇ 33 ਜੁਰਮ ਲਗਾਏ ਗਏ। ਇਸ ਨੂੰ 14 ਸਾਲ ਦੀ ਲੰਬੀ ਕੈਦ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਸੁਣਾਈ ਗਈ। ਇਸ ਤੇ ਸ. ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘ ਮਜੀਠਾ ਅਤੇ ਸ. ਜੋਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਅਗੇ ਮੋਰਚਾ ਨਾ ਲਾਉਣ ਦੀ ਗੱਲ ਮੰਨ ਕੇ ਇਸ ਨੂੰ ਰਿਹਾ ਕਰਵਾ ਲਿਆ। ਸੰਨ 1925 ਵਿਚ ਉਸ ਨੂੰ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਖ਼ਿਲਾਫ਼ ਭੜਕੀਲੀਆਂ ਤਕਰੀਰਾਂ ਕਰਨ ਦੇ ਜੁਰਮ ਵਿਚ ਫਿਰ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰ ਕਰ ਲਿਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਇਸ ਵਾਰੀ ਇਸ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਤਸੀਹੇ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਇਸ ਦੀ ਸਰੀਰਕ ਹਾਲਤ ਬਹੁਤ ਵਿਗੜ ਗਈ। ਇਹ ਦਸੰਬਰ 1928 ਤੱਕ ਜੇਲ੍ਹ ਵਿਚ ਰਿਹਾ।

ਸੰਨ 1925 ਵਿਚ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਐਕਟ ਪਾਸ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਬਹੁਤਾ ਸਮਾਂ ਪਿੰਡ ਰਹਿ ਕੇ ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਵੱਲ ਹੀ ਲਗਾਇਆ। ਇਹ ਆਪਣੀ ਕੌਮ ਤੇ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵੀ ਜ਼ਿਆਦਤੀ ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਦਾ। ਲੋੜ ਪੈਣ ਤੇ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦੇਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਬਰ ਤਿਆਰ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ।

ਸੰਨ 1935 ਵਿਚ ਪੁਲਿਸ ਨੇ ਇਸ ਦੇ ਖ਼ਿਲਾਫ਼ ਇਕ ਝੂਠੇ ਕਤਲ ਦੇ ਕੇਸ ਦੀ ਸਾਜ਼ਿਸ਼ ਰਚੀ। ਮਹਾਰਾਜਾ ਪਟਿਆਲਾ ਦੀ ਵੇਲੇ ਸਿਰ ਕੀਤੀ ਦਖਲ-ਅੰਦਾਜ਼ੀ ਨਾਲ ਇਸ ਨੂੰ ਫ਼ਾਂਸੀ ਲਾਉਣ ਦੀ ਸਾਜ਼ਿਸ਼ ਸਿਰੇ ਨਾ ਚੜੀ।

20 ਨਵੰਬਰ 1962 ਨੂੰ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਕਰਨਾਲ ਦੇ ਹਾਬੜੀ ਪਿੰਡ ਵਿਖੇ ਇਹ ਅਣਖੀ ਦੇਸ਼ ਭਗਤ ਸਦਾ ਦੀ ਨੀਂਦ ਸੌ ਗਿਆ।

ਹ. ਪੁ.—ਐ. ਫ਼ੀ. ਫ਼ਾ. ਪੰ. 149; ਅਕਾਲੀ ਲਹਿਰ ਦੇ ਮਹਾਨ ਨੇਤਾ ਪੰ. 96

ਝਬਾਲ : ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬ ਰਾਜ ਦੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦੀ ਤਰਨਤਾਰਨ ਤਹਿਸੀਲ ਦਾ ਇਕ ਪੁਰਾਣਾ ਅਤੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਪਿੰਡ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਪੱਟੀ ਤੋਂ 35 ਕਿ. ਮੀ. ਦੂਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ-ਖੇਮਕਰਨ ਸੜਕ ਤੇ ਰੇਲਵੇ ਸਟੇਸ਼ਨ ਤਰਨਤਾਰਨ ਤੋਂ ਲਗਭਗ 15 ਕਿ. ਮੀ. ਦੀ ਦੂਰੀ ਤੇ ਵੱਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਇਸ ਪਿੰਡ ਦਾ ਪਹਿਲਾਂ ਨਾਂ ਛੰਬਵਾਲ ਸੀ। ਰਵਾਇਤ ਅਨੁਸਾਰ ਕਿਸੇ ਸਮੇਂ ਇਕ ਪਿੰਡ ਦੇ ਨੇੜਿਉਂ ਦੀ ਛੰਬ (ਦਰਿਆ) ਲੰਘਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਇਸ ਦਾ ਨਾਂ ਛੰਬਵਾਲ ਪਿਆ ਪਰ ਹੁਣ ਅਜਿਹਾ ਕੋਈ ਦਰਿਆ ਇਸਦੇ ਲਾਗਿਓਂ ਨਹੀਂ ਲੰਘਦਾ। ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਇਸ ਦਾ ਨਾਂ ਵਿਗੜ ਕੇ ਝਬਾਲ ਪੈ ਗਿਆ।

ਪਿੰਡ ਦੀ ਆਬਾਦੀ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਬੀਬੀ ਵੀਰੋ ਤੇ ਮਾਈ ਭਾਗੋਂ ਜੀ ਦੇ ਦੋ ਇਤਿਹਾਸਕ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਹਨ। ਬੀਬੀ ਵੀਰੋ ਜੀ ਦਾ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਉਸ ਥਾਂ ਤੇ ਹੈ ਜਿਥੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਸਪੁੱਤਰੀ ਵੀਰੋ ਜੀ ਦਾ ਵਿਆਹ ਇਸ ਪਿੰਡ ਦੇ

ਨਿਵਾਸੀ ਧਰਮ ਦੇ ਸਪੁੱਤਰ ਸਾਧੂ ਜੀ ਨਾਲ 26 ਜੇਠ 1686 ਨੂੰ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਇਸ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਦਾ ਨਾਂ ਮਾਣਕ ਚੌਂਕ ਹੈ। ਇਥੇ ਹਰ ਸਾਲ 26 ਜੇਠ ਨੂੰ ਭਾਰੀ ਮੇਲਾ ਲਗਦਾ ਹੈ। ਦੂਜਾ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਮਾਈ ਭਾਰੀ ਜੀ ਦਾ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਥਾਨ ਹੈ। ਮਾਈ ਭਾਰੀ ਪਿੰਡ ਝਬਾਲ ਦੇ ਹੀ ਜੰਮਪਲ ਸਨ।

ਬੀਬੀ ਵੀਰੋ ਦੇ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਦੇ ਲਾਗੇ ਹੀ ਪੁਰਾਣੇ ਕਿਲਿਆਂ ਦੇ ਖੰਡਰ ਅੱਜ ਵੀ ਮੌਜੂਦ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਖੰਡਰਾਂ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਸੁਰੰਗਾਂ ਬਾਰੇ ਵੀ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਹੈ ਜਿਹੜੀਆਂ ਝਬਾਲ ਤੋਂ ਪੱਟੀ, ਲਾਹੌਰ ਅਤੇ ਸਿੰਘਪੁਰਾ ਆਦਿ ਨੂੰ ਜਾਂਦੀਆਂ ਸਨ ਪਰ ਹੁਣ ਇਹ ਸੁਰੰਗਾਂ ਲਗਭਗ ਖਤਮ ਹੋ ਚੁੱਕੀਆਂ ਹਨ।

ਇਥੇ ਮਾਰਕੀਟ ਕਮੇਟੀ ਦਾ ਦਫ਼ਤਰ, ਬਿਜਲੀ ਦਾ ਪਾਵਰ ਹਾਊਸ, ਪੁਲਿਸ ਸਟੇਸ਼ਨ, ਬੈਂਕ, ਪਸ਼ੂਆਂ ਅਤੇ ਆਦਮੀਆਂ ਦੇ ਹਸਪਤਾਲਾਂ, ਡਾਕ-ਤਾਰ ਘਰ ਆਦਿ ਦੀਆਂ ਸਹੂਲਤਾਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹਨ। ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ-ਝਬਾਲ ਸੜਕ ਤੇ ਇਕ ਖਾਦ ਫੈਕਟਰੀ ਲੱਗੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਸ਼ੈਲਰ ਅਤੇ ਬਰਫ ਦਾ ਕਾਰਖਾਨਾ ਵੀ ਹਨ। ਝਬਾਲ ਆਸ ਪਾਸ ਦੇ ਪਿੰਡਾਂ ਦਾ ਮੁੱਖ ਖ਼ਰੀਦ ਕੇਂਦਰ ਹੈ।

ਇਥੇ ਮਾਰਕੀਟ ਕਮੇਟੀ ਦਾ ਦਫ਼ਤਰ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਜਿਣਸਾਂ ਮੰਡੀਆਂ ਵਿਚ ਲਿਆਉਣ ਦੀ ਕਾਫ਼ੀ ਸਹੂਲਤ ਹੈ।

ਪਿੰਡ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਮੁੱਖ ਕਿੱਤਾ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਹੈ। ਇਥੋਂ ਦੀ ਸੂਦ ਬਰਾਦਰੀ ਵਪਾਰਕ ਕੰਮਾਂ ਵਿਚ ਕਾਫ਼ੀ ਅੱਗੇ ਹੈ।

ਸਿੱਖਿਆ ਮੁਹੱਈਆ ਕਰਨ ਲਈ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਸਰਕਾਰੀ ਹਾਈ ਸਕੂਲ, ਮਿਡਲ ਤੇ ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਸਕੂਲਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਕੁਝ ਮਾਡਲ ਸਕੂਲ ਵੀ ਹਨ।

ਆਬਾਦੀ—7095 (1981)

ਹ. ਪੁ.—ਮ. ਕੋ. 542; 878; ਡਿਸ. ਸੈ. ਹੈ. ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਡਿਸ. 42; ਪੰ. ਟਿ. 25.8.84

ਝਬਾਲ ਖਾਨਦਾਨ : ਗੋਂਦਰ ਸੂਦ ਖੱਤਰੀ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਇਹ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਪਰਿਵਾਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦੀ ਤਰਨਤਾਰਨ ਤਹਿਸੀਲ ਵਿਚ ਝਬਾਲ ਦੇ ਨੇੜੇ ਪਿੰਡ ਹੀਰਾਪੁਰ ਦਾ ਵਸਨੀਕ ਸੀ। ਇਹ ਪਿੰਡ ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਪ ਬਣਵਾਇਆ ਸੀ। ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਦਾ ਦਾਦਾ ਇਕ ਸਾਧਾਰਨ ਜਿਹਾ ਲੇਖਕ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਪਿਤਾ ਸਰਦਾਰ ਜੈ ਸਿੰਘ ਨੇ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੀ ਫ਼ਰਾਂਸੀਸੀ ਰੈਜ਼ਮੈਂਟ ਵਿਚ ਜਮਾਂਦਾਰ ਦੇ ਅਹੁਦੇ ਤੇ ਨੌਕਰੀ ਕਰਨੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ। ਸੰਨ 1848 ਵਿਚ ਪਿਸ਼ਾਵਰ ਵਿਖੇ ਜਦੋਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਅਫ਼ਸਰ ਲਾਰੰਸ ਉਪਰ ਕੁਝ ਬਾਗ਼ੀ ਸਿੱਖ ਫ਼ੌਜੀਆਂ ਨੇ ਹਮਲਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਤਾਂ ਜੈ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਇਸ ਦੀ ਬਹਾਦਰੀ ਦੇ ਕਾਰਨਾਮੇ ਕਾਰਨ ਸਰ ਹੈਨਰੀ ਡੇਲੀ ਦੀ ਕਮਾਨ ਹੇਠ ਫ਼ਸਟ ਪੰਜਾਬ (ਇਰੈਗੁਲਰ) ਕੈਵੇਲਰੀ ਵਿਚ ਰਿਸਾਲਦਾਰ ਨਿਯੁਕਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਸਰ ਹੈਨਰੀ ਡੇਲੀ, ਜਰਨੈਲ ਜਾਨ ਵਾਟਸਨ ਅਤੇ ਸਰ ਜੇਮਜ਼ ਹੋਪ ਗਰਾਂਟ ਨੇ ਇਸ ਸਿੱਖ ਅਫ਼ਸਰ ਦੇ ਬਹਾਦਰਾਨਾ ਵਤੀਰੇ, ਯੋਗਤਾ ਅਤੇ ਈਮਾਨਦਾਰੀ ਦੀ ਭਰਪੂਰ ਸਲਾਘਾ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਸ ਨੇ ਐਫ ਮਾਊਂਟੇਡ ਪੁਲਿਸ ਦੀ ਚੌਥੀ ਰੈਜ਼ਮੈਂਟ ਦੀ ਕਮਾਨ ਸੰਭਾਲੀ। ਬਹਾਦਰੀ ਦੇ ਕਾਰਨਾਮਿਆਂ ਅਤੇ ਚੰਗੇ ਪ੍ਰਬੰਧਕੀ ਗੁਣਾਂ ਕਾਰਨ ਇਸ ਨੂੰ ਭੜੈਚ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਜਮਦਾਕ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ 26 ਪਿੰਡ ਅਲਾਟ ਹੋਏ ਅਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਪੈਨਸ਼ਨ ਵੀ ਲਗਾਈ ਗਈ। ਸੰਨ 1867 ਵਿਚ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਇਸ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਵੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸਰਕਾਰ ਪ੍ਰਤੀ ਪੂਰੀ ਵਫ਼ਾਦਾਰੀ ਨਿਭਾਈ। ਸੰਨ 1855 ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਦੀ

ਹੀ ਰੈਜ਼ਮੈਂਟ ਵਿਚ ਦਫ਼ਤਰ ਦੇ ਅਹੁਦੇ ਤੇ ਨੌਕਰੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ। ਬਗ਼ਾਵਤ ਫ਼ਿੜਨ ਤੇ ਇਹ ਜਮਾਂਦਾਰ ਨਿਯੁਕਤ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ਜਲਦੀ ਹੀ ਤਰੱਕੀ ਉਪਰੰਤ ਰਿਸਾਲਦਾਰ ਬਣ ਗਿਆ। ਇਹ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਮੁਹਿੰਮਾਂ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੋਇਆ। ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਦੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਸ ਨੇ ਨੌਕਰੀ ਤੋਂ ਅਸਤੀਫ਼ਾ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਐਫ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਜਾਇਦਾਦ ਦੀ ਦੇਖ-ਰੇਖ ਵਿਚ ਲੱਗ ਗਿਆ। ਇਸ ਨੇ ਪਰਥਾਪੁਰ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ 80 ਹਜ਼ਾਰ ਵਿਖੇ ਜ਼ਮੀਨ ਖ਼ਰੀਦੀ। ਇਹ ਆਪਣੇ ਇਲਾਕੇ ਦਾ ਮੰਨਿਆ-ਪ੍ਰਮਾਣਿਆ ਜ਼ਮੀਂਦਾਰ ਗਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਇਸਨੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੀ ਤਰਨਤਾਰਨ ਤਹਿਸੀਲ ਵਿਚ ਵੀ ਜ਼ਮੀਨ ਖ਼ਰੀਦੀ। ਇਹ ਮੁਜ਼ਾਰਿਆਂ ਪ੍ਰਤੀ ਨਰਮਦਿਲ ਅਤੇ ਆਦਰਸ਼ ਗੁਣਾਂ ਵਾਲਾ ਜ਼ਮੀਂਦਾਰ ਸੀ। ਇਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਜੱਦੀ ਪਿੰਡ ਝਬਾਲ ਵਿਖੇ 20,000 ਦੀ ਲਾਗਤ ਨਾਲ ਇਕ ਖੂਬਸੂਰਤ ਤਲਾਬ ਬਣਵਾਇਆ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀ ਮੁਰੰਮਤ ਅਤੇ ਸਾਂਭ-ਸੰਭਾਲ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਲਈ ਸਰਕਾਰੀ ਖਾਤੇ ਵਿਚ 10,000 ਰੁਪਿਆ ਜਮ੍ਹਾਂ ਕਰਵਾਇਆ। ਇਸ ਨੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਖੇ ਇਕ ਸਰਾਂ ਵੀ ਬਣਾਈ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀ ਦੇਖ-ਭਾਲ ਲਈ 50,000 ਰੁਪਏ ਦੀ ਰਾਜ਼ੀ (ਜ਼ਮੀਨ ਆਦਿ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਵਿਚ) ਵੱਖਰੀ ਰੱਖੀ। ਇਸ ਨੇ ਭੜੈਚ ਅਤੇ ਨਿਪਾਲਗੀ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਲੋਕ-ਭਲਾਈ ਦੇ ਅਨੇਕਾਂ ਕੰਮ ਕੀਤੇ। ਸੰਨ 1888 ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਰਾਜਾ ਦਾ ਖ਼ਿਤਾਬ ਹਾਸਲ ਹੋਇਆ। ਆਪਣੀ ਕੋਈ ਔਲਾਦ ਨਾ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਇਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਭੈਣ ਦੇ ਪੁੱਤਰੇ ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਮੁਤਬੰਨਾ ਬਣਾਇਆ। ਸੰਨ 1893 ਵਿਚ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋਣ ਉਪਰੰਤ ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਸੂਬਾਈ ਦਰਬਾਰੀ ਬਣਾਇਆ। ਜੰਗ ਦੌਰਾਨ ਇਸ ਨੇ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਖੁਲ੍ਹੇ ਦਿਲ ਨਾਲ ਮਦਦ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਸੇਵਾ ਬਦਲੇ ਇਸ ਨੂੰ ਕਈ ਸਨਦਾਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈਆਂ।

ਰਾਜਾ ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਭੈਣ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਸਰਦਾਰ ਚੈਨ ਸਿੰਘ ਐਫ ਵਿਚ ਡਿਵੀਜ਼ਨਲ ਦੁਬਾਰੀ ਲੱਗਿਆ ਅਤੇ ਇਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਰਿਹਾਇਸ਼ ਹੀਰਾਪੁਰ ਵਿਖੇ ਹੀ ਰੱਖੀ। ਇਸ ਨੂੰ ਚਨਾਬ ਕਲੋਨੀ ਵਿਚ 10 ਮੁਰੱਬੇ ਜ਼ਮੀਨ ਅਲਾਟ ਹੋਈ। ਸੰਨ 1913 ਇਸ ਨੂੰ ਆਨਰੇਰੀ ਮੈਜਿਸਟਰੇਟ ਅਤੇ ਸਿਵਲ ਜੱਜ ਦਾ ਅਹੁਦਾ ਮਿਲਿਆ। ਜੰਗ ਦੌਰਾਨ ਇਸ ਦੀਆਂ ਸੇਵਾਵਾਂ ਬਦਲੇ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਇਸ ਨੂੰ ਸਰਦਾਰ ਬਹਾਦੁਰ ਦਾ ਖ਼ਿਤਾਬ ਅਤੇ 'ਰੋਬ ਆਫ਼ ਆਨਰ' ਨਾਲ ਸਨਮਾਨਿਆ ਗਿਆ। ਕਮਾਂਡਰ-ਇਨ-ਚੀਫ਼ ਨੇ ਖੁਸ਼ ਹੋ ਕੇ ਇਸ ਨੂੰ ਇਕ ਤੋਪ ਅਤੇ ਸਨਦ ਭੇਟ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਨੇ ਅਕਾਲੀ ਲਹਿਰ ਨੂੰ ਦਬਾਉਣ ਵਿਚ ਵੀ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਮਦਦ ਕੀਤੀ।

ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਭੈਣ ਦੇ ਵੱਡੇ ਪੁੱਤਰ ਸਰਦਾਰ ਲਾਭ ਸਿੰਘ ਦੇ ਅੱਗੇ ਤਿੰਨ ਪੁੱਤਰ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਵੱਡੇ ਲੜਕੇ ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਸਰਦਾਰ ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਮੁਤਬੰਨਾ ਬਣਾਇਆ ਸੀ। ਦੂਜਾ ਪੁੱਤਰ ਧਰਮ ਸਿੰਘ ਸਪੈਸ਼ਲ ਮੈਜਿਸਟਰੇਟ ਅਤੇ ਫ਼ੋਟਾ ਧਿਆਨ ਸਿੰਘ ਭੜੈਚ ਮਿਊਂਸਪਲ ਬੋਰਡ ਦਾ ਕਾਰਜਕਾਰੀ ਅਫ਼ਸਰ ਨਿਯੁਕਤ ਹੋਇਆ।

ਇਸੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਜੈਮਤ ਰਾਏ ਦੇ ਪੜਪੋਤਰੇ ਸ਼ਿਵ ਰਾਮ ਕਸ਼ਪ ਨੇ ਇੰਗਲੈਂਡ ਵਿਚ ਬਨਸਪਤੀ ਵਿਗਿਆਨ ਵਿਚ ਉਚੇਰੀ ਵਿੱਦਿਆ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਉਪਰੰਤ ਇੰਡੀਅਨ ਐਜੂਕੇਸ਼ਨ ਸਰਵਿਸ ਵਿਚ ਨੌਕਰੀ ਕੀਤੀ। ਬਹੁਤ ਵਰ੍ਹੇ ਇਹ ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਗੌਰਮਿੰਟ ਕਾਲਜ ਵਿਚ ਬਨਸਪਤੀ-ਵਿਗਿਆਨ ਦਾ ਪ੍ਰੋਫ਼ੈਸਰ ਰਿਹਾ। ਆਪਣੀ ਨੌਕਰੀ ਦੌਰਾਨ ਹੀ ਦਿਲ ਦੇ ਦੌਰੇ ਕਾਰਨ 1934 ਵਿਚ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.—ਜੀ. ਐ. ਡੀ. ਆਫ. ਨੋ. 468

ਝਬੂਆ : ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ—ਇਹ ਕੇਂਦਰੀ ਭਾਰਤ ਦੇ ਮੱਧ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਰਾਜ ਦਾ ਇਕ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਹੈ ਜਿਸਦਾ ਰਕਬਾ 6,800 ਵ. ਕਿ. ਮੀ. ਅਤੇ

ਆਬਾਦੀ 11,30,405 (1991) ਹੈ। ਇਸੇ ਹੀ ਨਾਂ ਦਾ ਸ਼ਹਿਰ ਇਥੋਂ ਦਾ ਸਦਰ-ਮੁਕਾਮ ਹੈ।

ਇਸ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਸੰਨ 1948 ਵਿਚ ਝਬੂਆ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਲੱਗਦੀਆਂ ਕੁਝ ਹੋਰ ਰਿਆਸਤਾਂ ਨੂੰ ਰਲਾ ਕੇ ਹੋਈ।

ਏਨਾਸ ਮਾਹੀ ਦਰਿਆ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸਹਾਇਕ ਨਦੀਆਂ ਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੀ ਧਰਤੀ ਵਾਹੀਯੋਗ ਹੈ। ਕਣਕ, ਮੱਕੀ, ਬਾਜਰਾ ਅਤੇ ਕਪਾਹ ਇਥੋਂ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਫਸਲਾਂ ਹਨ। ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਵਿਚ ਕਈ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਮੈਗਨੀਜ਼ ਦੇ ਭੰਡਾਰ ਵੀ ਹਨ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 6 : 547

ਝਬੂਆ : ਸ਼ਹਿਰ—ਇਹ ਕੇਂਦਰੀ ਭਾਰਤ ਦੇ ਮੱਧ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਰਾਜ ਵਿਚ ਇਸੇ ਹੀ ਨਾਂ ਦੇ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦਾ ਇਕ ਸ਼ਹਿਰ ਅਤੇ ਪ੍ਰਬੰਧਕੀ ਸਦਰ-ਮੁਕਾਮ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ ਬਹਾਦਰ ਸਾਗਰ (ਝੀਲ) ਦੇ ਕੰਢੇ ਤੇ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਨੂੰ 16ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਲਭਾਨਾ (Labhana) ਜਾਤੀ ਦੇ ਇਕ ਮਸ਼ਹੂਰ ਧਾੜਵੀ ਝਬੂ ਨਾਇਕ ਨੇ ਵਸਾਇਆ ਅਤੇ ਇਹ ਪਹਿਲੀ ਝਬੂਆ ਰਿਆਸਤ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਰਿਹਾ। ਸੜਕ ਰਾਹੀਂ ਇਹ ਧਾਰ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਥੇ ਜ਼ਰਾਇਤੀ ਅਤੇ ਇਮਾਰਤੀ ਲੱਕੜੀ ਦਾ ਬਾਜ਼ਾਰ ਅਤੇ ਵਿਕਰਮ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਸਰਕਾਰੀ ਕਾਲਜ ਵੀ ਹੈ।

ਆਬਾਦੀ—22,644 (1991)

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 6 : 547

ਝਰੀਆ : ਇਹ ਪੂਰਬੀ ਭਾਰਤ ਦੇ ਦੱਖਣੀ ਬਿਹਾਰ ਰਾਜ ਦੇ ਪੰਨਬਾਦ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦਾ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਕੋਲਾ-ਖੇਤਰ ਹੈ ਜਿਹੜਾ 280 ਵ. ਕਿ. ਮੀ. ਦੇ ਘੇਰੇ ਵਿਚ ਫੈਲੀ ਦਮੋਦਰ ਘਾਟੀ ਵਿਚ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਇਥੋਂ ਦੀਆਂ ਖਾਣਾਂ ਵਿਚੋਂ ਬਿਟੂਮਨੀ ਕੋਲਾ ਕੱਢਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਪੱਥਰ ਦਾ ਕੋਲਾ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਬਹੁਤ ਵਧੀਆ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧ ਕੋਲਾ ਇਸੇ ਘਾਟੀ ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਝਰੀਆ ਅਤੇ ਰਾਣੀਗੰਜ ਖੇਤਰ ਦੀਆਂ ਖਾਣਾਂ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ। ਖੁਲ੍ਹੀਆਂ ਖਾਣਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੋਲਾ ਸੌਖੇ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਹੀ ਕੱਢ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਪਰ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਦੀ ਮਿਹਨਤ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਸਹੂਲਤਾਂ ਬਹੁਤੀਆਂ ਚੰਗੀਆਂ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਖਾਣਾਂ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਮਜ਼ਦੂਰ ਜ਼ਿਆਦਾ ਕਰਕੇ ਸਥਾਨਕ ਲੋਕ ਹੀ ਹਨ ਜਿਹੜੇ ਫਸਲਾਂ ਦੀ ਕਟਾਈ ਸਮੇਂ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਝਰੀਆ ਨੂੰ ਪੰਨਬਾਦ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਰੇਲਵੇ ਸਟੇਸ਼ਨ ਲਗਦਾ ਹੈ। ਇਥੇ ਕੇਂਦਰੀ ਸਰਕਾਰ ਦੁਆਰਾ ਚਲਾਈ ਗਈ 'ਇੰਡੀਅਨ ਸਕੂਲ ਆਫ਼ ਮਾਈਨਜ਼ ਐਂਡ ਅਪਲਾਈਡ ਜੀਆਲੋਜੀ' ਸੰਸਥਾ ਸਥਾਪਿਤ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਨੇੜੇ ਹੀ 'ਨੈਸ਼ਨਲ ਫਿਊਲ ਰਿਸਰਚ ਇੰਸਟੀਚਿਊਟ' ਅਤੇ ਡਿਗਰੀ ਕਾਲਜ ਵੀ ਹੈ। ਝਰੀਆ ਨਾਂ ਦਾ ਹੀ ਸ਼ਹਿਰ ਇਸ ਖੇਤਰ ਦਾ ਮੁੱਖ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ।

ਆਬਾਦੀ—69,641 (1991)

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 6 : 548

ਝੱਲੀਆਂ ਕਲਾਂ : ਪੰਜਾਬ ਰਾਜ ਦੇ ਰੋਪੜ ਦਾ ਇਹ ਪਿੰਡ ਰੋਪੜ ਤੋਂ ਚਮਕੌਰ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਜਾਂਦੀ ਸੜਕ ਅਤੇ ਸਰਹਿੰਦ ਨਹਿਰ ਦੇ ਖੱਬੇ ਕੰਢੇ ਰੋਪੜ ਤੋਂ 9 ਕਿ.ਮੀ. ਦੀ ਦੂਰੀ ਤੇ ਵਾਕਿਆ ਹੈ।

ਪਿੰਡ ਦੇ ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ ਦੇ ਕਹਿਣ ਅਨੁਸਾਰ ਇਸ ਪਿੰਡ ਨੂੰ ਲੁਧਿਆਣਾ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਘੋਸਟ ਪਿੰਡ ਤੋਂ ਆਏ ਦੋ ਸਕੇ ਭਰਾਵਾਂ ਤਖਤ

ਸਿੰਘ ਤੇ ਬਾਬਾ ਬਖਸ਼ ਸਿੰਘ ਨੇ ਵਸਾਇਆ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਗੋਤ 'ਝੱਲੀ ਗਿੱਲ' ਸੀ। ਪਿੰਡ ਦਾ ਨਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਬਾਬਿਆਂ ਦੇ ਗੋਤ 'ਝੱਲੀ ਗਿੱਲ' ਕਾਰਨ ਹੀ ਪਿਆ। ਇਸ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਹੁਣ ਵੀ 'ਝੱਲੀ ਗਿੱਲ' ਗੋਤ ਦੇ ਜ਼ਿਮੀਂਦਾਰਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਧੇਰੇ ਹੈ। ਘੋਸਟ ਤੋਂ ਇਸ ਗੋਤ ਵਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਕਈ ਹੋਰ ਪਿੰਡ ਵੀ ਵਸਾਏ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਝੱਲੀਆਂ ਖੁਰਦ ਅਤੇ ਸਿੰਬਲ ਝੱਲੀਆਂ ਵਰਣਨਯੋਗ ਹਨ। ਦੂਜੇ ਪਿੰਡਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵੱਡਾ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਇਸ ਪਿੰਡ ਦਾ ਨਾਂ ਝੱਲੀਆਂ ਕਲਾਂ ਪਿਆ। ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਰਾਜ ਸਮੇਂ ਇਹ ਪਿੰਡ 22 ਪਿੰਡਾਂ ਦੀ ਜ਼ੈਲ ਸੀ।

ਇਥੇ ਸਹਿਕਾਰੀ ਐਗਰੀਕਲਚਰਲ ਸੁਸਾਇਟੀ, ਇਫਕੋ ਸੈਂਟਰ, ਪਸ਼ੂਆਂ ਲਈ ਏ. ਆਈ. ਡਿਸਪੈਂਸਰੀ, ਡਾਕ-ਘਰ ਅਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਮੁਹੱਈਆ ਕਰਨ ਲਈ ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ, ਮਿਡਲ ਅਤੇ ਹਾਈ ਸਕੂਲਾਂ ਦੀਆਂ ਸਹੂਲਤਾਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹਨ।

ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਲਗਭਗ 60 ਹਜ਼ਾਰ ਵਿੱਘੇ ਦਾ ਰਕਬਾ ਵਾਹੀਯੋਗ ਹੈ। ਨੰਗਲ ਹਾਈਡਲ ਨਹਿਰ ਬਣਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਥੇ ਪਾਣੀ ਦਾ ਪੱਧਰ ਉੱਚਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ।

ਧਾਨ, ਕਣਕ ਅਤੇ ਕਮਾਦ ਇਥੋਂ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਫਸਲਾਂ ਹਨ।

ਹ. ਪੁ.—ਪੰਜਾਬੀ ਟ੍ਰਿਬਿਊਨ, 29.10.85

ਝਾਂਸੀ : ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ—ਇਹ ਉੱਤਰੀ ਭਾਰਤ ਦੇ ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਰਾਜ ਦਾ ਇਕ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਰਕਬਾ 5,027 ਵ. ਕਿ. ਮੀ. ਅਤੇ ਆਬਾਦੀ 1,429,698 (1991) ਹੈ। ਇਸੇ ਨਾਂ ਦਾ ਸ਼ਹਿਰ ਇਸ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕੀ ਸਦਰਮੁਕਾਮ ਹੈ। ਝਾਂਸੀ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਉੱਤਰ ਵਿਚ ਗੰਗਾ ਦੇ ਮੈਦਾਨ ਅਤੇ ਦੱਖਣ ਵਿਚ ਵਿੰਧਿਆ ਪਰਬਤ ਲੜੀ ਦਰਮਿਆਨ ਬੁੰਧੋਲ ਖੰਡ ਵਿਚ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਉੱਤਰੀ ਹਿੱਸੇ ਦੀ ਮਿੱਟੀ ਕਾਲੀ ਅਤੇ ਉਪਜਾਊ ਹੈ ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਇਥੇ ਕਪਾਹ, ਤੇਲ ਦੇ ਬੀਜ ਅਤੇ ਅਨਾਜ ਦੀਆਂ ਫਸਲਾਂ ਦੀ ਚੌਖੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਬੇਟਵਾ ਦਰਿਆ ਅਤੇ ਉਸਦੀਆਂ ਸਹਾਇਕ ਨਦੀਆਂ ਇਸ ਦੀ ਜਲ-ਨਿਕਾਸੀ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਝਾਂਸੀ ਦੇ ਇਕੋ ਜਿਹੇ ਸ਼ਹਿਰ ਜਿਹੜੇ ਖੜਵਾਂ ਕੱਪੜਾ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹਨ, ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਉੱਘੇ ਸ਼ਹਿਰ ਹਨ। ਬਰਸਾਤ ਘੱਟ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਸੋਕਾ ਆਮ ਹੀ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਸਰਦੀਆਂ ਵਿਚ ਮੌਸਮ ਵਧੇਰੇ ਖੁਸ਼ਗਵਾਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦਾ ਦੱਖਣੀ ਭਾਗ ਕੁਝ ਉਚਾਈ ਉੱਪਰ ਸਥਿਤ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਉੱਤਰੀ ਭਾਗ ਨਾਲੋਂ ਘੱਟ ਗਰਮ ਹੈ।

ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਵਿਚ ਕਈ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਪੁਰਾਤੱਤਵੀ ਖੰਡਰ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਚਾਂਦਪੁਰ, ਦਿਉਗੜ੍ਹ, ਦੁੱਧਈ, ਲਲਿਤਪੁਰ ਅਤੇ ਮਦਨਪੁਰ ਆਦਿ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਵਾਕਿਆ ਚੰਦੇਲਾਂ ਦੀਆਂ ਕਈ ਯਾਦਗਾਰਾਂ, ਮੰਦਰਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਇਮਾਰਤਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ।

ਇਥੋਂ ਤੇਲ ਦੇ ਬੀਜ ਘਿਉ ਅਤੇ ਪਾਨ ਬਾਹਰ ਭੇਜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 6 : 548 ਇੰਪ. ਗ. ਇ. 14 : 135

ਝਾਂਸੀ : ਸ਼ਹਿਰ—ਉੱਤਰੀ ਭਾਰਤ ਦੇ ਉੱਤਰ-ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਰਾਜ ਵਿਚ ਇਸੇ ਨਾਂ ਦੇ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕੀ ਸਦਰਮੁਕਾਮ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਆਗਰਾ ਦੇ ਦੱਖਣ-ਪੂਰਬ ਵੱਲ 200 ਕਿ. ਮੀ. ਦੀ ਦੂਰੀ ਤੇ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਸੰਨ 1613 ਵਿਚ ਓਰਫ਼ਾ ਦੇ ਰਾਜਾ ਬੀਰ ਸਿੰਘ-ਨੇ ਇਥੇ ਇਕ ਕਿਲਾ ਬਣਾ ਕੇ ਕੀਤੀ। ਇਹ ਚਾਰ-ਦੀਵਾਰੀ ਵਾਲਾ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ ਜੋ ਕਿਲੇ ਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਵੱਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਪੁਰਾਣਾ ਨਾਂ ਬਲਵੰਤ ਨਗਰ ਹੈ।

ਸੰਨ 1732 ਤੱਕ ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਬੁੰਦੇਲਾਂ ਦੇ ਕਬਜ਼ੇ ਵਿਚ ਸੀ। ਸੰਨ 1732 ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਮਰਾਠਿਆਂ ਨੇ ਹਥਿਆ ਲਿਆ ਅਤੇ ਛਤਰਸਾਲ ਦੀ ਸਲਾਹ ਉੱਤੇ ਨਾਲ ਲਗਦੇ ਇਲਾਕੇ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਿਲੇ ਨੂੰ ਹੋਰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਬਣਾਇਆ। ਸੰਨ 1853 ਵਿਚ ਝਾਂਸੀ ਦੇ ਰਾਜੇ ਗੰਗਾਧਰ ਰਾਓ ਦੀ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਵਾਰਸ ਦੇ ਮੌਤ ਹੋ ਜਾਣ ਕਾਰਨ ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੇ ਕਬਜ਼ੇ ਹੇਠ ਚਲਿਆ ਗਿਆ। ਝਾਂਸੀ ਦੀ ਰਾਣੀ ਲਕਸ਼ਮੀ ਬਾਈ ਨੇ ਇਸ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਗਵਰਨਰ ਜਨਰਲ ਅਤੇ ਕੌਰਟ ਆਫ਼ ਡਾਇਰੈਕਟਰਜ਼ ਅੱਗੇ ਕਈ ਅਪੀਲਾਂ ਕੀਤੀਆਂ ਪਰ ਫੈਸਲਾ ਇਸ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿਚ ਨਾ ਹੋਇਆ। ਸੰਨ 1857 ਵਿਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੇ ਇਸ ਸਲੂਕ ਨੇ ਰਾਣੀ ਨੂੰ ਬਗ਼ਾਵਤ ਕਰਨ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਸੰਨ 1857 ਦੇ ਗ਼ਦਰ ਦੌਰਾਨ ਇਥੇ ਬਹੁਤ ਖੂਨ ਖਰਾਬਾ ਹੋਇਆ। ਸੰਨ 1886 ਵਿਚ ਗਵਾਲੀਅਰ ਦਾ ਕਿਲਾ ਖਾਲੀ ਕਰਵਾਉਣ ਬਦਲੇ ਇਕ ਵਾਰ ਫਿਰ ਇਹ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੇ ਕਬਜ਼ੇ ਹੇਠ ਚਲਾ ਗਿਆ।

ਇਥੇ ਇਕ ਭਾਰੀ ਰੇਲਵੇ ਜੰਕਸ਼ਨ ਅਤੇ ਰੇਲ ਦੀਆਂ ਪਟੜੀਆਂ ਬਣਾਉਣ ਦੇ ਕਈ ਕਾਰਖ਼ਾਨੇ ਹਨ। ਗ਼ਲੀਚੇ, ਸਿਲਕ ਅਤੇ ਪਿੱਤਲ ਦਾ ਸਾਮਾਨ ਬਣਾਉਣ ਦੇ ਕਈ ਛੋਟੇ ਉਦਯੋਗ ਵਿਕਸਤ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਲੋਹੇ ਅਤੇ ਇਸਪਾਤ ਦੇ ਕਾਰਖ਼ਾਨੇ ਅਤੇ ਇਕ ਜ਼ਰਾਇਤੀ ਮੰਡੀ ਹੈ। ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਉੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਮੁਹੱਈਆ ਕਰਨ ਲਈ ਬੁੰਦੇਲ ਖੰਡ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵੀ ਹੈ।

ਆਬਾਦੀ—368,154 (1991)

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਥ੍ਰਿ. ਮਾ. 6 : 548

ਝਾਂਸੀ ਦੀ ਰਾਣੀ : ਵੇਖੋ, ਲਕਸ਼ਮੀ ਬਾਈ

ਝਾ, ਗੰਗਾਨਾਥ (ਪੰਡਤ) : ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੇ ਇਸ ਵਿਦਵਾਨ ਦਾ ਜਨਮ 15 ਸਤੰਬਰ, 1872 ਨੂੰ ਦਰਭੰਗਾ ਵਿਚ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਨੇ ਮੈਥਿਲੀ, ਹਿੰਦੀ ਅਤੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੀ ਵਿਦਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਸੰਨ 1892 ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਅਲਾਹਾਬਾਦ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਤੋਂ ਐਮ. ਏ. ਕੀਤੀ। ਮਗਰੋਂ ਸੰਨ 1909 ਵਿਚ 'ਪੂਰਵ ਮੀਮਾਂਸਾ' ਦੇ 'ਪ੍ਰਭਾਕਰ ਮਤ' ਉੱਤੇ ਖੋਜ ਭਰਪੂਰ ਪੁਸਤਕ ਲਿਖ ਕੇ ਇਸ ਨੇ ਡੀ. ਲਿਟ. ਦੀ ਡਿਗਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਸਾਹਿਤ ਪ੍ਰਤੀ ਆਪਣੀਆਂ ਸੇਵਾਵਾਂ ਬਦਲੇ ਝਾ ਨੇ 'ਮਹਾਮਹੋਪਾਧਿਆਇ', 'ਵਿਦਿਆ ਸਾਗਰ' ਅਤੇ 'ਐਮ. ਐਲ. ਡੀ.' ਦੀਆਂ ਡਿਗਰੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀਆਂ।

ਆਰੀਆ ਸਮਾਜੀ ਸੰਸਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਮੰਨਣ ਵਾਲੇ ਸਾਦੇ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਉਚ ਵਿਚਾਰਾਂ ਵਾਲੇ ਡਾ. ਝਾ ਨੇ ਸੰਨ 1900 ਵਿਚ ਮਈਰ ਸੈਂਟਰਲ ਕਾਲਜ ਅਲਾਹਾਬਾਦ ਵਿਚ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਪੜ੍ਹਾਉਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ। ਦੋ ਸਾਲਾਂ ਮਗਰੋਂ ਇਹ ਉਥੇ ਹੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਵਿਭਾਗ ਦਾ ਮੁਖੀ ਬਣ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1917 ਵਿਚ ਡਾ. ਝਾ ਬਨਾਰਸ ਦੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਕਾਲਜ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਭਾਰਤੀ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਨਿਯੁਕਤ ਹੋਇਆ। ਸੰਨ 1923 ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਪੁਨਰ ਸੰਗਠਿਤ ਅਲਾਹਾਬਾਦ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦਾ ਵਾਈਸ ਚਾਂਸਲਰ ਨਿਯੁਕਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਜਿਥੇ ਇਹ 1932 ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਰਿਟਾਇਰਮੈਂਟ ਤੱਕ ਕਾਇਮ ਰਿਹਾ। 17 ਨਵੰਬਰ, 1941 ਨੂੰ ਪੰਡਤ ਗੰਗਾਨਾਥ ਝਾ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੇ ਬਹੁਤ ਔਖੇ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦਾ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਅਨੁਵਾਦ ਕਰਕੇ ਡਾ. ਝਾ ਨੇ ਭਾਰਤ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਪੱਛਮੀ ਦੇਸ਼ਾਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਾਇਆ। ਇਸ ਨੇ ਮੈਥਿਲੀ, ਹਿੰਦੀ, ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਅਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿਚ ਪੁਸਤਕਾਂ ਲਿਖੀਆਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਮੀਮਾਂਸਾਮੰਡਨਮ, ਪ੍ਰਭਾਕਰਪ੍ਰਦੀਪ, ਨਿਆਇਪ੍ਰਕਾਸ਼, ਪਟਨਾ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਰੀਡਰਸ਼ਿਪ ਲੈਕਚਰਜ਼ ਆਨ ਹਿੰਦੂ ਲਾਅ, ਵੇਦਾਂਤ ਦੀਪਿਕਾ, ਪ੍ਰਭਾਕਰ ਸਕੂਲ

ਆਫ਼ ਪੂਰਵਮੀਮਾਂਸਾ, ਫਿਲਾਸਫੀਕਲ ਡਿਸਿਪਲਿਨ ਆਦਿ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਇਸ ਨੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ, ਹਿੰਦੀ ਅਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦਾ ਸੰਪਾਦਨ ਵੀ ਕੀਤਾ, ਜਿਵੇਂ—ਮੀਮਾਂਸਾ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ, ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਯਜੁਰਵੇਦ, ਵਾਦ ਵਿਨੋਦ, ਸ਼ੰਕਰ ਮਿਸ਼ਰ, ਭਾਵਨਾ ਵਿਵੇਕ, ਮੰਡਨ ਮਿਸ਼ਰ, ਪਾਰੀਜਾਤਹਰਣ, ਉਮਾਪਤੀ ਉਪਾਧਿਆਇ ਅਤੇ ਇੰਡੀਅਨ ਥਾਟ (ਭਾਗ 1-2)।

ਅਲਾਹਾਬਾਦ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦਾ ਗੰਗਾਨਾਥ ਝਾ ਰਿਸਰਚ ਇੰਸਟੀਚਿਊਟ ਇਸ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸਮਾਰਕਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਹੈ ਜਿਸ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ 17 ਨਵੰਬਰ 1943 ਨੂੰ ਹੋਈ।

ਹ. ਪੁ.—ਹਿ. ਵਿ. ਕੋ. 5 : 101; ਡਿ. ਨੈ. ਥਾਇ. 2 : 240

ਝਾਬੇਵਾਲ, ਰਾਮ ਸਿੰਘ (ਗਿਆਨੀ) : ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਇਸ ਢਾਡੀ ਦਾ ਜਨਮ 29 ਅਗਸਤ, 1913 ਨੂੰ ਲੁਧਿਆਣੇ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਝਾਬੇਵਾਲ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਸ. ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਰ ਹੋਇਆ।

ਸੰਨ 1939 ਵਿਚ ਇਹ ਫ਼ੌਜ ਵਿਚ ਭਰਤੀ ਹੋਇਆ ਪਰ ਟੋਪੀ ਪਾਉਣ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰਨ ਤੇ ਸੰਨ 1946 ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਫ਼ੌਜ ਤੋਂ ਅਲਗ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਅੱਜਕਲ੍ਹ ਇਸ ਨੇ ਢਾਡੀ ਦਾ ਕਿੱਤਾ ਆਪਣਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਦੀਆਂ ਇਤਿਹਾਸਕ ਬੀਰ-ਗਾਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਗਾ ਕੇ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਨੂੰ, ਜਿਥੇ ਆਤਮਕ ਤੌਰ ਤੇ ਬਲਵਾਨ ਬਣਾਉਣ ਵਿਚ ਹਿੱਸਾ ਪਾਇਆ ਉਥੇ ਢਾਡੀ ਪਰੰਪਰਾ ਨੂੰ ਸੁਰਜੀਤ ਰੱਖਣ ਵਿਚ ਵੀ ਸ਼ਲਾਘਾਯੋਗ ਕੰਮ ਕੀਤਾ। ਇਹ ਵਧੀਆ

ਗਿਆਨੀ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਝਾਬੇਵਾਲ

ਬੀਰ-ਰਸੀ ਵਾਰਾਂ ਦਾ ਲੇਖਕ ਵੀ ਸੀ। ਇਸ ਦੀਆਂ ਵਾਰਾਂ ਨੂੰ ਬਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਸੁਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਗੌਰਵਮਈ ਇਤਿਹਾਸ ਅਤੇ ਸੁਤੰਤਰਤਾ, ਸੰਗਰਾਮ ਲਈ ਪੰਜਾਬ ਵਾਸੀਆਂ ਵਲੋਂ ਕੀਤੀਆਂ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਦੀਆਂ ਗਾਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਸੁੰਦਰ ਢੰਗ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਪੰਜਾਬ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀਅਤ ਦੀ ਅਦੁੱਤੀ ਸੇਵਾ ਕਾਰਨ ਭਾਸ਼ਾ, ਵਿਭਾਗ, ਪੰਜਾਬ ਨੇ ਸੰਨ 1985 ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਢਾਡੀ ਵਜੋਂ ਸਨਮਾਨਿਆ।

ਹ. ਪੁ.—ਸੁਵੀਨਰ ਸਾ. ਸਨ. ਸਮਾ.—1985

ਝਾ ਰਿਸਰਚ ਇਨਸਟੀਚਿਊਟ (ਪ੍ਰਯਾਗ) : ਇਹ ਸੰਸਥਾ ਡਾ. ਗੰਗਾਨਾਥ ਝਾ ਦੀ ਯਾਦਗਾਰ ਵਜੋਂ 17 ਨਵੰਬਰ, 1943

ਨੂੰ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆਈ। (1) ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਤੇ ਹੋਰ ਭਾਰਤੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹ ਦੇਣਾ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਖੋਜ ਕਰਨੀ, (2) ਇਸ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀਆਂ ਤੇ ਗੀਡਿੰਗ ਰੂਮ ਦਾ ਉਪਬੰਧ ਕਰਨਾ, (3) ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਤੇ ਦੁਰਲੱਭ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਨੂੰ ਛਾਪਾਉਣਾ (4) ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਹੱਥ ਲਿਖਤ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦਾ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਕਰਨਾ, (5) ਖੋਜ ਭਰਪੂਰ ਤੇ ਲੋਕਪ੍ਰਿਅ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਭਾਸ਼ਣਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰਨਾ, (6) ਤਿਆਗੀ ਖੋਜ-ਪਤ੍ਰਿਕਾ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਕਰਨਾ ਅਤੇ (7) ਇਨਾਮ ਤੇ ਵਜ਼ੀਫ਼ੇ ਦੇ ਕੇ ਯੋਗ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੁਆਰਾ ਖੋਜ ਕਰਵਾਉਣਾ, ਇਸ ਸੰਸਥਾ ਦੇ ਮੁੱਖ ਉਦੇਸ਼ ਹਨ। ਮੈਂਬਰਸ਼ਿਪ ਅਤੇ ਜੀਵਨ ਭਰ ਦੇ ਮੈਂਬਰਸ਼ਿਪ ਲਈ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਫੀਸ ਰਖੀ ਹੋਈ ਹੈ।

ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਵਿਦਵਾਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ 25 ਤੋਂ ਵੱਧ ਹੋਵੇ, ਕਾਰਜਕਾਰੀ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਦੋ ਤਿਹਾਈ ਮੈਂਬਰਾਂ ਦੇ ਮਤ ਦੁਆਰਾ ਚੁਣੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਦੀ ਸਾਲਾਨਾ ਕਾਨਫਰੰਸ ਹਰ ਸਾਲ ਨਵੰਬਰ ਵਿਚ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਵਿਦਵਾਨ ਭਾਸ਼ਣ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।

ਰਾਜ ਸਰਕਾਰ ਹਰ ਸਾਲ ਇਸ ਸੰਸਥਾ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਮਾਲੀ ਸਹਾਇਤਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੀਆਂ ਅੱਠ ਹਜ਼ਾਰ ਹੱਥ ਲਿਖਤਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਕੁਝ ਅਰਬੀ ਤੇ ਫ਼ਾਰਸੀ ਅਤੇ ਹਿੰਦੀ ਦੇ ਹੱਥ ਲਿਖਤ ਗ੍ਰੰਥ ਅਤੇ ਲਗਭਗ ਦੱਸ ਹਜ਼ਾਰ ਛਪੇ ਹੋਏ ਗ੍ਰੰਥ ਹਨ। ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਡਾਕੂਮੈਂਟ ਮੀਮਾਸਾ, ਜੂਰਿਸਪ੍ਰੁਡੈਂਸ, ਪ੍ਰਾਤਿਮੋਕਸ਼ ਸੂਤ੍ਰ ਅਤੇ ਡਿਸਕ੍ਰਿਪਟਿਵ ਕੈਟਾਲਾਗ ਆਫ ਮੈਨੂਸਕ੍ਰਿਪਟ ਆਦਿ ਇਸ ਦੇ ਕੁਝ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਗ੍ਰੰਥ ਹਨ।

ਇਹ ਸੰਸਥਾ 12 ਜਨਵਰੀ, 1945 ਨੂੰ ਰਜਿਸਟਰ ਹੋਈ।

ਹ. ਪੁ.—ਹਿ. ਵਿ. ਕੋ. 5 : 105

ਝਾਲਵਾੜ : ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ—ਉੱਤਰ ਪੱਛਮੀ ਭਾਰਤ ਦੇ ਰਾਜਸਥਾਨ ਰਾਜ ਦਾ ਇਕ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਹੈ। ਇਸਦਾ ਰਕਬਾ 6,216 ਵ. ਕਿ. ਮੀ. ਹੈ। ਪਹਿਲਾਂ ਇਹ ਇਕ ਪੁਰਾਣੀ ਦੇਸੀ ਰਿਆਸਤ ਸੀ। ਝਾਲਾ ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਦੇ ਇਥੇ ਰਾਜ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਸ ਦਾ ਨਾਂ ਝਾਲਾਵਾੜ ਪਿਆ।

ਇਸ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਸੰਨ 1838 ਵਿਚ ਕੋਟਾ ਦੀ ਵੰਡ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਹੋਈ। 1897 ਵਿਚ ਇਸ ਦਾ ਵੱਡਾ ਹਿੱਸਾ ਕੋਟਾ ਦੇ ਕਬਜ਼ੇ ਹੇਠ ਚਲੇ ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ 1948 ਵਿਚ ਇਹ ਰਾਜਸਥਾਨ ਰਾਜ ਦਾ ਇਕ ਹਿੱਸਾ ਬਣ ਗਿਆ।

ਇਸ ਦੇ ਦੱਖਣ ਵਿਚ ਪਹਾੜ ਅਤੇ ਉੱਤਰ ਵਿਚ ਉਪਜਾਊ ਮੈਦਾਨੀ ਧਰਤੀ ਹੈ। ਕਪਾਹ, ਕਣਕ, ਤੇਲ ਦੇ ਬੀਜ, ਮੱਕੀ ਅਤੇ ਜਵਾਰ ਇਥੋਂ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਫ਼ਸਲਾਂ ਹਨ। ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਵਿਚ ਕਈ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਕੱਚੇ ਲੋਹੇ ਅਤੇ ਬਲੂਆ ਪੱਥਰ ਦੇ ਭੰਡਾਰ ਮਿਲਦੇ ਹਨ।

ਆਬਾਦੀ—9,56,971 (1991)

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਥ੍ਰ. ਮਾ. 6 : 547

ਝਾਲਾਵਾੜ : ਸ਼ਹਿਰ—ਇਹ ਉੱਤਰ ਪੱਛਮੀ ਭਾਰਤ ਦੇ ਰਾਜਸਥਾਨ ਰਾਜ ਵਿਚ ਇਸੇ ਹੀ ਨਾਂ ਦੇ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦਾ ਇਕ ਸ਼ਹਿਰ ਅਤੇ ਪ੍ਰਬੰਧਕੀ ਸਦਰਮੁਕਾਮ ਹੈ। ਇਹ ਝਾਲਾਰਪਟਨ ਦੇ ਨਾਂ ਨਾਲ ਵੀ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਨਾਂ ਬਾਰੇ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ ਵਿਚ ਕਾਫੀ ਮਤ-ਭੇਦ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਕਈਆਂ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਹੈ ਕਿ ਝਾਲਾ ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਦੇ ਇਥੇ ਵਸਣ ਕਰਕੇ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਨਾਂ ਝਾਲਾਰਪਟਨ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਹੋਇਆ ਪਰ ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ ਕਈਆਂ ਦੇ ਮਤ ਅਨੁਸਾਰ ਇਥੇ ਸਥਿਤ ਇਕ ਪਹਾੜ ਵਿਚੋਂ ਲਗਾਤਾਰ ਪਾਣੀ ਨਿਕਲਦੇ ਰਹਿਣ ਕਾਰਨ ਇਸ ਦਾ ਇਹ ਨਾਂ ਪਿਆ। ਟਾਡ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਇਥੋਂ ਦੇ

ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਮੰਦਰਾਂ ਵਿਚ ਜ਼ਿਆਦਾ ਘੱਟੇ ਲੱਗੇ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਇਹ ਨਾਂ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਹੋਇਆ।

ਪੁਰਾਣੇ ਝਾਲਾਰਪਟਨ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਸੰਨ 1796 ਵਿਚ ਹੋਈ ਸੀ। ਮੌਜੂਦਾ ਸ਼ਹਿਰ, ਮਹਿਲ ਅਤੇ ਛਾਉਣੀ ਵਾਲਾ ਹਿੱਸਾ ਉੱਤਰ ਵਿਚ ਸਥਿਤ ਹੈ।

ਝਾਲਾਰਪਟਨ ਵਿਖੇ ਇਕ ਛਾਉਣੀ ਹੈ, ਇਥੇ ਕਈ ਹੋਰ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸੜਕਾਂ ਆ ਕੇ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਥੇ ਇਕ ਜ਼ਰਾਇਤੀ ਵਪਾਰਕ ਕੇਂਦਰ ਹੈ। ਰਾਜਸਥਾਨ ਦੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਇਕ ਸਰਕਾਰੀ ਕਾਲਜ ਵੀ ਹੈ।

ਆਬਾਦੀ—38,671 (1991)

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਥ੍ਰ. ਮਾ. 6 : 547; ਹਿ. ਵਿ. ਕੋ. 5 : 106

ਝਾਵੇਰੀ, ਨਯਨ ਸੁਸ਼ੀਲ : ਭਾਰਤ ਦੀ ਇਸ ਪ੍ਰਸਿਧ ਨਰਤਕੀ ਦਾ ਜਨਮ 12 ਮਈ, 1927 ਨੂੰ ਰਾਜਸਥਾਨ ਵਿਚ ਹੋਇਆ। ਬੀ. ਏ. ਕਰਨ ਉਪਰੰਤ ਸੰਨ 1941 ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਅਲੱਗ-ਅਲੱਗ ਸ਼ੈਲੀ ਦਾ ਨਾਚ ਸਿੱਖਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਪਰ ਸੰਨ 1945 ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਬਿਪਨ ਸਿੰਘ ਤੋਂ ਮਨੀਪੁਰੀ ਨਾਚ ਦੀ ਬਾਕਾਇਦਾ ਤਾਲੀਮ ਹਾਸਲ ਕਰਨੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਨੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਵੱਲੋਂ ਆਯੋਜਿਤ ਕੀਤੇ ਗਏ ਕਈ ਨ੍ਰਿਤ-ਨਾਟਕਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਭਾਗ ਲਿਆ। ਕਈ ਭਾਰਤੀ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਡੈਲੀਗੇਸ਼ਨਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਤਿਨਿਧ ਵਜੋਂ ਇਸ ਨੇ ਕਈ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਦੌਰਾ ਕੀਤਾ।

ਝਾਵੇਰੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਮਨੀਪੁਰੀ ਨਾਚ ਲਈ ਸੰਗੀਤ ਨਾਟਕ ਅਕਾਦਮੀ ਦਾ ਐਵਾਰਡ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਸੰਗੀਤ ਪੀਠ-ਸੁਰ ਸਿੰਗਾਰ ਸੰਸਦ, ਬੰਬਈ ਵਲੋਂ ਇਸ ਨੂੰ ਨ੍ਰਿਤ-ਵਿਲਾਸ ਦਾ ਖਿਤਾਬ ਦੇ ਕੇ ਸਨਮਾਨਿਆ ਗਿਆ।

ਹ. ਪੁ.—ਇ. ਹੁਜ਼. ਹੁ. 1982

ਝਾੜ ਸਾਹਿਬ : ਉਹ ਝਾੜ ਅਰਥਾਤ ਬੂਟਾ ਜਿਸ ਹੇਠ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਵਿਰਾਜੇ ਸਨ ‘ਝਾੜ ਸਾਹਿਬ’ ਅਖਵਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਕਈ ਝਾੜ ਸਾਹਿਬ ਅਖਵਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੁਝ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਹਨ—

1. ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਲੁਧਿਆਣਾ, ਤਹਿਸੀਲ ਸਮਰਾਲਾ ਦੇ ਪਿੰਡ ਜੁੜਵਾਲ ਤੋਂ ਇੱਕ ਮੀਲ ਦੱਖਣ ਵੱਲ, ਨਹਿਰ ਤੋਂ ਪਾਰ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਹੈ। ਜੰਡ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਮਾਛੀਵਾੜੇ ਜਾਂਦੇ ਹੋਏ ਗੁਰੂ ਜੀ ਇਥੇ ਵਿਰਾਜੇ ਸਨ। ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਹੀ ਇਸ ਨਾਲ 75 ਵਿਘੇ ਜ਼ਮੀਨ ਹੈ।

2. ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੀ ਤਰਨਤਾਰਨ ਤਹਿਸੀਲ ਦੇ ਪਿੰਡ ‘ਵਾ’ ਵਿਚ ਛਿਪਦੇ ਵੱਲ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਇਥੇ ਆਏ ਸਨ ਉਸ ਸਮੇਂ ਇਥੇ ਸੰਘਣਾ ਜੰਗਲ ਸੀ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕਰੀਬਾਂ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਘੋੜਾ ਬੰਨ੍ਹਿਆ ਸੀ ਉਹ ਅੱਜ ਵੀ ਮੌਜੂਦ ਹਨ। ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਬਹੁਤ ਸੁੰਦਰ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਹਰ ਸਾਲ 7 ਹਾੜ ਨੂੰ ਇਥੇ ਮੇਲਾ ਲਗਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਥਾਨ ਰੇਲਵੇ ਸਟੇਸ਼ਨ ਕੈਰੋਂ ਤੋਂ 6 ਕਿ. ਮੀ. ਪੱਛਮ ਵੱਲ ਹੈ।

3. ਲਾਹੌਰ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ (ਹੁਣ ਪਾਕਿਸਤਾਨ) ਦੀ ਕਸੂਰ ਤਹਿਸੀਲ ਦੇ ਪਿੰਡ ਗੱਜਲ ਤੋਂ ਤਕਰੀਬਨ ਇੱਕ ਕਿ. ਮੀ. ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿ ਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਹੈ। ਮਨਿਹਾਲ ਤੋਂ ਚਲਦੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਇਥੇ ਆਏ। ਇਥੇ ਦਾ ਦਰਬਾਰ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਪਰ ਪੱਕਾ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਨਾਲ 20 ਵਿਘੇ ਜ਼ਮੀਨ ਲੱਗੀ ਹੋਈ ਸੀ।

ਹ. ਪੁ.—ਮ. ਕੋ.

ਝਾੜੀ ਸਾਹਿਬ : ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੇ ਲਾਹੌਰ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਪਿੰਡ ਤਰਗੀ ਦੇ ਪੱਛਮ ਵੱਲ ਤਕਰੀਬਨ ਇਕ ਕਿ. ਮੀ. ਦੀ ਦੂਰੀ ਤੇ ਇਹ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਹੈ। ਕਸੂਰ ਜਾਂਦੇ ਹੋਏ ਰਸਤੇ ਵਿਚ 'ਕਾਦੀਵਿੰਡ' ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰੇਮ ਭਰੀ ਬੇਨਤੀ ਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਇਥੇ ਠਹਿਰ ਗਏ। ਇਥੇ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਅਸਥਾਨ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਉਹ ਬਿਰਛ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਘੋੜੇ ਅਗਾੜੀ-ਪਛਾੜੀ ਬੈਠੇ ਸਨ। ਕੋਲ ਹੀ ਇਕ ਪੱਕਾ ਦਾਲਾਨ ਹੈ, ਜਿੱਥੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਥੇ ਹਰ ਸਾਲ ਵੈਸਾਖੀ ਨੂੰ ਮੇਲਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.—ਮ. ਕੋ.

ਝਿਉਰ : ਇਹ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਕੰਮੀਆਂ ਦੀ ਇਕ ਜਾਤ ਹੈ। ਝਿਉਰ ਨੂੰ ਝੀਵਰ, ਕਹਾਰ, ਮਹਿਰਾ ਅਤੇ ਮਾਛੀ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਪਾਣੀ ਢੇਣ ਵਾਲੇ, ਮੱਛੀਆਂ ਫੜਨ ਵਾਲੇ ਅਤੇ ਟੋਕਰੀਆਂ ਬਣਾਉਣ ਵਾਲੇ ਸਾਰੇ ਇਸੇ ਜਾਤ ਵਿਚ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਵਿਆਹਾਂ ਵਿਚ ਡੋਲੀਆਂ ਲਿਜਾਣ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮੁੱਖ ਪੇਸ਼ਾ ਪਾਣੀ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਹੈ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਸੰਘਾੜਿਆਂ ਦੀ ਖੇਤੀ ਅਤੇ ਮੱਛੀਆਂ ਦੇ ਜਾਲ ਬਣਾਉਣ ਤੇ ਮੱਛੀਆਂ ਫੜਨ ਦਾ ਕੰਮ ਇਸੇ ਜਾਤ ਦੇ ਲੋਕ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਖੂਹ-ਪੁੱਟਣ ਵਿਚ ਮਾਹਿਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਖੂਹ ਲਾਉਣ ਦਾ ਕੰਮ ਇਸੇ ਜਾਤ ਦੇ ਲੋਕ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਵਿਆਹ-ਸ਼ਾਦੀਆਂ ਦੇ ਰਸਮੀ ਮੌਕਿਆਂ ਤੇ ਕੰਮ ਕਰਕੇ ਰਿਵਾਜ ਦੇ ਮੁਤਾਬਕ ਆਪਣਾ ਲਾਗ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਵਿਆਹ-ਸ਼ਾਦੀਆਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਰਸਮੀ ਮੌਕਿਆਂ ਦੇ ਪਾਣੀ ਭਰਨ, ਪਾਣੀ ਪਿਲਾਉਣ ਅਤੇ ਖਾਣਾ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਕੰਮ ਵੀ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਟੋਕਰੀਆਂ ਬਣਾ ਕੇ ਦੇਣ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਫ਼ਸਲਾਂ ਦੀ ਵਾਢੀ ਅਤੇ ਝੋਨੇ ਦੀ ਬੀਜਾਈ ਵੇਲੇ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਕੰਮ ਤੇ ਲੱਗੇ ਬੰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਪਾਣੀ ਪਿਲਾਉਣ ਦਾ ਕੰਮ ਵੀ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਕੇਂਦਰੀ ਅਤੇ ਪੱਛਮੀ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਮੁਸਲਮਾਨ ਝਿਉਰਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਮਾਛੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਫ਼ਰਕ ਸਿਰਫ਼ ਇਨ੍ਹਾਂ ਹੈ ਕਿ ਪੱਛਮ ਅਤੇ ਕੇਂਦਰ ਦੇ ਮਾਛੀ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਖੇਤ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜਦੋਂ ਕਿ ਪੂਰਬ ਵਿਚ ਝਿਉਰ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਕਦੇ ਘੱਟ ਵੱਧ ਹੀ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਪੱਛਮ ਅਤੇ ਕੇਂਦਰ ਵਿਚ ਮਾਛੀ ਦਾਈ ਅਤੇ ਦਾਇਆ ਆਦਿ ਦਾ ਕੰਮ ਵੀ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਦਾਈ-ਦਾਇਆ, ਭਠਿਆਰੇ, ਭੜਭੁੰਜੇ ਇਹ ਸਾਰੇ ਇਸੇ ਜਾਤ ਦੇ ਮੰਨੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਭਠਿਆਰੇ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਕਾਫ਼ਲਿਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਜਿਥੇ ਡੇਰਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਤੰਦੂਰੀਏ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਖਾਣਾ ਬਣਾ ਕੇ ਵੇਚਦੇ ਹਨ। ਭੜਭੁੰਜੇ, ਜਿਹਾ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਭਾਸਦਾ ਹੈ, ਦਾਣੇ ਭੁੰਨਣ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਹੇਠਲੇ ਪਾਸੇ ਜਮਨਾ-ਦਰਿਆ ਦੇ ਖੱਬੇ ਕੰਢੇ ਤੇ ਵਸੇ ਹੋਏ ਥੋੜੇ ਜਿਹੇ ਲੋਕ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਧੀਵਰ ਸਦਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਮੱਛੀਆਂ ਫੜਨ, ਮਲਾਹ ਅਤੇ ਭੜਭੁੰਜਿਆਂ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਦੇਸੀ ਝਿਉਰਾਂ ਤੋਂ ਵੱਖ ਰੱਖਦੇ ਸਨ। ਚੋਰੀ ਦੀ ਆਦਤ ਕਰਕੇ ਇਸ ਜਾਤ ਨੂੰ ਅਪਰਾਧੀ ਜਾਤ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਇਹ ਗਾਉਣ ਵਾਲਿਆਂ, ਭਿਖਾਰੀਆਂ ਆਦਿ ਦਾ ਭੋਸ ਧਾਰ ਕੇ ਫਿਰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਮੌਕਾ ਤਾੜ ਕੇ ਸੌਨ ਆਦਿ ਲਾ ਕੇ ਵੱਡੇ ਪੈਮਾਨੇ ਤੇ ਚੋਰੀਆਂ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਜਾਤ ਦੇ ਲੋਕ ਅਲੀਗੜ੍ਹ, ਬੁਲੰਦ ਸ਼ਹਿਰ ਅਤੇ ਉੱਤਰ ਪੱਛਮ ਪ੍ਰਾਂਤਾਂ ਦੇ ਹੋਰ ਜ਼ਿਲ੍ਹਿਆਂ ਵਿਚ ਵੀ ਦਰਿਆ ਦੇ ਕੰਢਿਆਂ ਤੇ ਵਸੇ ਹੋਏ ਸਨ।

ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਜਿਥੇ ਕਿਤੇ ਸਾਂਝਾ ਚੁੱਲ੍ਹਾ ਬਾਲਣ ਦੀ ਪ੍ਰਥਾ ਹੈ, ਕਿਸਾਨ-ਵਰਗ ਦੇ ਲੋਕ ਗਰਮੀਆਂ ਦੇ ਮੌਸਮ ਵਿਚ ਰਲ ਕੇ ਰੋਟੀ ਪਕਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਉਥੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਵਿਚ ਮਾਛੀ ਅਤੇ ਹਿੰਦੂਆਂ ਅਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚ ਝਿਉਰ ਜਾਤ ਦਾ ਕਾਫ਼ੀ ਮਹੱਤਵ ਹੈ।

ਇਹ ਸਹੀ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਪਿੰਡ ਦੇ ਕੰਮੀ ਹਨ। ਸਮਾਜਕ ਪੱਖੋਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਦਰਜਾ ਕਾਫ਼ੀ ਉੱਚਾ ਹੈ। ਹਰ ਧਰਮ ਦੇ ਲੋਕ ਇਸ ਜਾਤ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਹੱਥੋਂ ਪਾਣੀ ਪੀਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਲਗਭਗ ਹਰ ਧਰਮ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਰਸੋਈ ਵਿਚ ਦਾਖ਼ਲ ਹੋਣ ਦੀ ਖੁਲ੍ਹ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਇਹ ਲਾਗੀ ਹੀ ਮੰਨੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਹ. ਪੁ.—ਪੰ. ਕਾ. : 306

ਝਿੰਗੜ, ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਸ਼ਹੀਦ : ਬੱਬਰ ਅਕਾਲੀ ਲਹਿਰ ਦੇ ਇਸ ਦੇਸ਼ ਭਗਤ ਦਾ ਜਨਮ ਪਿੰਡ ਝਿੰਗੜ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਜਲੰਧਰ ਵਿਚ ਦੁਨੀ ਚੰਦ ਸ਼ੇਰਗਿੱਲ ਦੇ ਘਰ ਹੋਇਆ। ਕੈਨੇਡਾ ਤੋਂ ਆ ਕੇ ਇਹ ਦਲੀਪ ਸਿੰਘ ਗੋਸਲ ਅਤੇ ਹੋਰ ਬੱਬਰਾਂ ਨਾਲ ਰਲ ਕੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਰੁੱਝ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1915 ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਤਿੰਨ ਸਾਲ ਦੇ ਲਗਭਗ ਮੁਲਤਾਨ ਅਤੇ ਕੈਂਬਲਪੁਰ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਰਿਹਾ। ਮਾਰਚ 1922 ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪਿੰਡ ਝਿੰਗੜ ਵਿਖੇ ਰਾਜਸੀ ਦੀਵਾਨ ਲਗਾ ਕੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਜ਼ਿਆਦਤੀਆਂ ਬਾਰੇ ਤਕਰੀਰ ਕੀਤੀ। ਅਜਿਹੀਆਂ ਤਕਰੀਰਾਂ ਕਾਰਨ ਪੁਲਿਸ ਨੇ 6 ਮਈ, 1922 ਨੂੰ ਇਸ ਨੂੰ ਹਿਰਾਸਤ ਵਿਚ ਲੈ ਲਿਆ। ਅਦਾਲਤ ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਕੋਈ ਵੀ ਬਿਆਨ ਦੇਣ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਨਾ-ਮਿਲਵਰਤਨ ਉੱਤੇ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਮਲ ਕੀਤਾ। ਜੱਜ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਬਿਆਨ ਲਿਖਤੀ ਰੂਪ ਵਿਚ ਦੇਣ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਦੇ ਦਿੱਤੀ। ਇਸ ਨੇ 19 ਸਫ਼ਿਆਂ ਵਿਚ ਬਜ ਬਜ ਕੇਸ ਸਬੰਧੀ ਅਤੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸੁਧਾਰ ਲਹਿਰ ਬਾਰੇ ਲਿਖਿਆ। ਕਈ ਪੰਨਿਆਂ ਵਿਚ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੀਆਂ ਗਵਾਹੀਆਂ ਦੀ ਆਲੋਚਨਾ ਸੀ ਆਈ.ਡੀ. ਨੂੰ ਗਾਲ੍ਹਾਂ ਅਤੇ ਗੁਰਮੁਖੀ ਵਿਚ ਕੁਝ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਲਿਖੀਆਂ।

ਜੱਜ ਨੇ ਆਪਣੇ ਫ਼ੈਸਲੇ ਵਿਚ ਇਸ ਉਪਰ ਕਈ ਝੂਠੇ ਕਤਲਾਂ ਦੇ ਕੇਸਾਂ ਦੇ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦਾਇਰ ਕਰਕੇ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਲਈ ਜਲਾਵਤਨ ਕਰਨ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਸੁਣਾਈ।

ਮੁਲਤਾਨ ਜੇਲ੍ਹ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਹੋਰ 13 ਸਾਥੀਆਂ ਸਮੇਤ ਇਸ ਨੇ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੁਧਾਰ ਲਈ ਸਰਕਾਰ ਕੋਲ ਕਈ ਅਪੀਲਾਂ ਕੀਤੀਆਂ ਅਤੇ ਸਿੱਧੀ ਟੱਕਰ ਲਈ। ਬਾਕੀ ਕੈਦੀਆਂ ਨੇ ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਝਿੰਗੜ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਨੌਤਾ ਚੁਣ ਲਿਆ।

ਜਨਵਰੀ 1938 ਵਿਚ ਦੇਸ਼ ਭਰ ਦੀਆਂ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਵਿਚਲੇ ਕੁੱਲ ਕ੍ਰਾਂਤੀਕਾਰੀਆਂ ਨੇ ਐਲਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਕਾਂਗਰਸੀਆਂ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕ੍ਰਾਂਤੀਕਾਰੀਆਂ ਦੀ ਵੀ ਰਿਹਾਈ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਐਲਾਨ ਮੁਤਾਬਕ ਲਾਹੌਰ ਅਤੇ ਮੁਲਤਾਨ ਦੀਆਂ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਗਦਰੀ ਬਾਬਾ ਗੁਰਮੁਖ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਬੱਬਰ ਸਿੰਘ ਸੁਰੈਣੀ ਨੇ ਕੁੱਖ ਹੜਤਾਲ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਬੱਬਰ ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਝਿੰਗੜ ਮੁਲਤਾਨ ਜੇਲ੍ਹ ਦੇ ਹਸਪਤਾਲ ਵਿਚ ਸਖ਼ਤ ਬੀਮਾਰ ਸੀ। ਮੁਲਕ ਦੇ ਸਾਰੇ ਕ੍ਰਾਂਤੀਕਾਰੀਆਂ ਨੇ ਸਾਰੀਆਂ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਕੁੱਖ-ਹੜਤਾਲ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। 1938 ਵਿਚ ਬੱਬਰਾਂ ਦੀਆਂ ਰਿਹਾਈਆਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈਆਂ।

21 ਅਪ੍ਰੈਲ, 1938 ਨੂੰ ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਝਿੰਗੜ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਕੁਝ ਹੋਰ ਸਾਥੀਆਂ ਦੀ ਰਿਹਾਈ ਦਾ ਹੁਕਮ ਸੁਣਾਇਆ ਗਿਆ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਇਹ ਹਸਪਤਾਲ ਵਿਚ ਸਖ਼ਤ ਬੀਮਾਰ ਸੀ। ਬੱਬਰ ਸੁਣਦਿਆਂ ਹੀ ਇਸ

ਨੇ ਜੇਲ੍ਹ ਦੇ ਹਸਪਤਾਲ ਵਿਚ ਹੀ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਾਣ ਤਿਆਗ ਦਿੱਤੇ। ਮੁਲਤਾਨ ਜੇਲ੍ਹ ਦੇ ਸ਼ਮਸ਼ਾਨ ਘਾਟ ਵਿਚ ਜਿਥੇ ਪਹਿਲਾਂ ਕਈ ਦੇਸ਼ ਭਗਤਾਂ ਦਾ ਸੰਸਕਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾ ਚੁੱਕਿਆ ਸੀ ਇਸ ਦਾ ਅੰਤਮ ਸੰਸਕਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ।

ਹ. ਪੁ.—ਬੱਬਰ ਅਕਾਲੀ ਲਹਿਰ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ; ਹਿਸਟਰੀ ਆਫ਼ ਦੀ ਬੱਬਰ ਖਾਲਸਾ

ਝਿੰਜੜੀ : ਪੰਜਾਬ ਰਾਜ ਦੇ ਰੋਪੜ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਵਿਚ ਰੋਪੜ ਤੋਂ ਨੰਗਲ ਵਲ ਜਾਂਦੀ ਮੁੱਖ ਸੜਕ ਤੇ 1.60 ਕਿ. ਮੀ. ਦੀ ਦੂਰੀ ਤੇ ਇਕ ਪਹਾੜੀ ਤੇ ਸਥਿਤ ਇਕ ਪਿੰਡ ਹੈ। ਇਹ ਕੋਟਲਾ ਪਾਵਰ ਹਾਊਸ ਤੋਂ 3 ਕਿ. ਮੀ. ਅਤੇ ਆਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ 4 ਕਿ. ਮੀ. ਦੀ ਦੂਰੀ ਤੇ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਰਕਬਾ 3500 ਏਕੜ ਦੇ ਲਗਭਗ ਹੈ।

ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਥੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਝਿੰਜੜੀਆਂ, ਉਜਾੜ ਅਤੇ ਢਾਂਹੇ ਟਿੱਬੇ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਇਸ ਦਾ ਨਾਂ ਝਿੰਜੜੀ ਪ੍ਰਚਿਲਤ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਪਿੰਡ ਵਿਚ 300 ਦੇ ਕਰੀਬ ਘਰ ਹਨ। ਜ਼ਿਆਦਾ ਵਸੋਂ ਗੁੱਜਰ, ਸੈਣੀ, ਬਾਹਮਣ, ਹਰੀਜਨ, ਰਾਜਪੂਤ ਅਤੇ ਜੱਟ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਹੈ। ਨਿੱਕੂਵਾਲ ਪਿੰਡ ਵੀ ਇਸੇ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਬੱਝਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਦੋਹਾਂ ਪਿੰਡਾਂ ਦੀ ਪੰਚਾਇਤ ਸਾਂਝੀ ਹੈ। ਪਿੰਡ ਪਹਾੜੀ ਤੇ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਅਤੇ ਨੇੜੇ ਭੱਠਾ ਨਾ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਪਿੰਡ ਦੇ ਮਕਾਨ ਕੱਚੇ ਹੀ ਹਨ। ਇਥੋਂ ਨੈਣਾ ਦੇਵੀ ਦਾ ਮੰਦਰ ਅਤੇ ਆਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਦਸ਼ਮੇਸ਼ ਅਕੈਡਮੀ ਵੀ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦੀ ਹੈ।

ਇਥੋਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਮੁੱਖ ਕਿੱਤਾ ਖੇਤੀ ਹੈ। ਕੁਝ ਲੋਕ ਆਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਹਾਈਡਲ ਪ੍ਰਾਜੈਕਟ ਤੇ ਵੀ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਇਥੇ ਇਕ ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਸਕੂਲ ਹੈ ਜਿਸ ਦੀ ਹਾਲਤ ਕੋਈ ਬਹੁਤੀ ਚੰਗੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇਕ ਡਾਕਖਾਨਾ ਵੀ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.—ਪੰ. ਟਿ. —29.12.1983

ਝਿੰਜਾ ਸਾਹਿਬ : ਇਹ ਤਹਿਸੀਲ ਊਨਾ (ਹੁਣ ਹਿਮਾਚਲ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਵਿਚ) ਦਾ ਇਕ ਪਿੰਡ ਹੈ। ਇਹ ਆਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਪੂਰਬ-ਦੱਖਣ ਵੱਲ ਛੇ ਕੁ ਕਿ. ਮੀ. ਦੇ ਫ਼ਾਸਲੇ ਤੇ ਹੈ। ਇਥੇ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਜੀ ਦਾ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਹੈ। ਕੀਰਤਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹੋਏ ਗੁਰੂ ਜੀ ਇਥੇ ਸ਼ਿਕਾਰ ਖੇਡਣ ਲਈ ਆਇਆ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਬਾਬਾ ਗੁਰਦਿੱਤਾ ਜੀ ਦੀ ਇੱਛਾ ਅਨੁਸਾਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇਥੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਹਿਤ ਲਈ ਖੂਹ ਲਗਵਾਇਆ ਸੀ ਜੋ ਹਾਲੇ ਵੀ ਮੌਜੂਦ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਹੈ। ਰਾਜਾ ਤਾਰਾ ਚੰਦ ਗੁੰਡਗੀਏ ਨੇ ਪੰਜ ਸੌ ਘੁਮਾਉ ਦੇ ਕਰੀਬ ਜ਼ਮੀਨ ਇਸ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਦੇ ਨਾਂ ਲਗਵਾਈ ਸੀ। ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਰਿਹਾਇਸ਼ੀ ਮਕਾਨ ਵੀ ਬਣੇ ਹੋਏ ਹਨ।

2. ਇਸੇ ਨਾਂ ਦਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਇਕ ਹੋਰ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਹੈ। ਇਹ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਸੰਗਰੂਰ ਵਿਚ ਪਿੰਡ ਕਾਂਡਲੇ ਦੇ ਲਾਗੇ ਲਹਿੰਦੇ ਵੱਲ ਹੈ। ਸੰਤ ਅਭਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਚਾਟੜੇ ਮਹੰਤ ਬਿਸਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਉੱਦਮ ਨਾਲ ਇਹ ਸੁੰਦਰ ਅਸਥਾਨ ਬਣ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਥੇ ਲੰਗਰ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਵੀ ਬਹੁਤ ਚੰਗਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਥਾਨ ਰੇਲਵੇ ਸਟੇਸ਼ਨ ਸੰਗਰੂਰ ਤੋਂ ਦੱਖਣ-ਪੱਛਮ ਵਲ 11-12 ਕਿ. ਮੀ. ਦੀ ਦੂਰੀ ਤੇ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.—ਮ. ਕੋ.

ਝੁਨਝੁਨੂ : ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ—ਉੱਤਰ ਪੱਛਮੀ ਭਾਰਤ ਦੇ ਰਾਜਸਥਾਨ ਰਾਜ ਦਾ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਰਕਬਾ 9,929 ਵ. ਕਿ. ਮੀ. ਹੈ। ਇਸੇ ਹੀ ਨਾਂ ਦਾ ਸ਼ਹਿਰ ਇਸ ਦਾ ਸਦਰ ਮੁਕਾਮ ਹੈ।

ਬਾਜਰਾ, ਛੋਲੇ, ਮੂੰਗੀ ਅਤੇ ਜਵੀ ਇਥੋਂ ਦੀਆਂ ਮੁੱਖ ਫ਼ਸਲਾਂ ਹਨ। ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਵਿਚ ਕਈ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਤਾਂਬੇ ਅਤੇ ਕੈਲਸ਼ੀਅਮ ਕਾਰਬੋਨੇਟ (ਚੂਨਾ-ਪੱਥਰ) ਦੇ ਭੰਡਾਰ ਹਨ। ਇਥੇ ਇਕ ਗ੍ਰੈਂਟ ਫ਼ੈਕਟਰੀ ਵੀ ਹੈ।

ਆਬਾਦੀ—1,582,421 (1991)

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਥਿ. ਮਾ. 6 : 548

ਝੁਨਝੁਨੂ : ਸ਼ਹਿਰ—ਇਹ ਉੱਤਰ-ਪੱਛਮੀ ਭਾਰਤ ਦੇ ਰਾਜਸਥਾਨ ਰਾਜ ਵਿਚ ਇਸੇ ਹੀ ਨਾਂ ਦੇ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦਾ ਇਕ ਸ਼ਹਿਰ ਅਤੇ ਪ੍ਰਬੰਧਕੀ ਸਦਰ-ਮੁਕਾਮ ਹੈ।

ਇਹ ਉੱਨ, ਪਸੂ, ਖੱਲਾਂ ਅਤੇ ਛੋਲਿਆਂ ਆਦਿ ਦਾ ਸਥਾਨਕ ਵਪਾਰਕ ਕੇਂਦਰ ਹੈ। ਇਥੇ ਰੰਗਾਈ ਦੀ ਫ਼ੈਕਟਰੀ ਅਤੇ ਉੱਨ ਦੀਆਂ ਮਿੱਲਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਉਦਯੋਗ ਵਿਕਸਤ ਹਨ। 10ਵੀਂ ਸਦੀ ਦਾ ਜੈਨੀ ਮੰਦਰ ਅਤੇ ਕਮਖਾਨੀ ਪੰਥ ਦੇ ਸਰਪ੍ਰਸਤ ਕਮਰ-ਉਦ-ਦੀਨ ਦਾ ਮਕਬਰਾ ਵੀ ਇਥੇ ਹੀ ਹੈ। ਇਥੇ ਇਕ ਹਸਪਤਾਲ ਅਤੇ ਰਾਜਸਥਾਨ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਇਕ ਕਾਲਜ ਵੀ ਹੈ।

ਆਬਾਦੀ—72,187 (1991)

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਥਿ. ਮਾ. 6 : 548

ਝੰਬਾ ਖਾਨਦਾਨ : ਇਹ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਇਕ ਖਾਨਦਾਨ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਮੋਢੀ ਭਾਈ ਬੁੱਢਾ ਸਿੰਘ ਸੀ। ਇਸ ਨੇ 1762 ਈ. ਵਿਚ ਸਿੱਖ ਜਥੇਬੰਦੀ/ਦਲ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਕੇ ਸਰਹਿੰਦ ਤੇ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਹਮਲੇ ਵਿਚ ਸਿੰਘ ਫ਼ੌਜਾਂ ਨੇ ਇਥੋਂ ਦੇ ਗਵਰਨਰ ਜੈਨ ਖਾਨ ਨੂੰ ਮਾਰ ਕੇ ਸਰਹਿੰਦ ਤੇ ਆਪਣਾ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ। ਲੁੱਟ ਦਾ ਮਾਲ ਜੇਤੂਆਂ ਵਿਚਕਾਰ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਸਹਾਇਤਾ ਦੇ ਹਿਸਾਬ ਨਾਲ ਵੰਡਿਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਭਾਈ ਬੁੱਢਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਸਰਹਿੰਦ ਦੇ ਕੁਝ ਪਿੰਡ, ਇਕ ਉਠ ਵਾਲੀ ਤੋਪ ਅਤੇ 115 ਤੋੜੇਦਾਰ ਬੰਦੂਕਾਂ ਆਈਆਂ।

ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਬੁੱਢਾ ਸਿੰਘ ਝੰਬਾ ਵਾਪਸ ਪਰਤ ਗਿਆ ਅਤੇ ਬੋੜੀ ਦੇਰ ਬਾਅਦ ਬੋਹੜ (ਅਬੋਹਰ) ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ 28 ਪਿੰਡਾਂ ਤੇ ਆਪਣਾ ਕਬਜ਼ਾ ਜਮਾ ਲਿਆ। ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਕੋਟਕਪੂਰ ਦੇ ਮੁਖੀ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਭਾਈ ਦੇਸਾ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਬਦਕ ਬੋਦਲਾ ਦੀ ਲੁੱਟ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਲੁੱਟ ਤੇ ਮਾਲ ਦਾ ਅੰਨਵਾਂ ਹਿੱਸਾ ਮਿਲਿਆ। 34 ਸਾਲਾਂ ਦੀ ਲੜਾਈਆਂ ਭਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਗੁਜ਼ਾਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ 1774 ਵਿਚ ਕੈਥਲ ਵਿਖੇ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਇਸ ਨੂੰ ਜ਼ਮੀਨ ਦੀ 84,000 ਰੁਪਏ ਸਾਲਾਨਾ ਮਾਲੀਏ ਦੀ ਆਮਦਨ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਲੜਕਾ ਟੇਕ ਸਿੰਘ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਵਲੋਂ ਮਿਲੀ ਜਾਗੀਰ ਦੀਆਂ ਹੱਦਾਂ ਵਧਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਵਿਚ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ। ਟੇਕ ਸਿੰਘ ਦੇ ਭਤੀਜੇ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੇ ਮਹਾਰਾਜਾ ਪਟਿਆਲਾ ਨਾਲ ਸਰਹਿੰਦ ਦੀ ਜ਼ਮੀਨ ਦਾ ਵਟਾਂਦਰਾ ਕਰਕੇ ਬਦਲੇ ਵਿਚ ਆਦਮਪੁਰ ਦੇ 12 ਪਿੰਡਾਂ ਦੀ ਜ਼ਮੀਨ ਲੈ ਲਈ। ਇਸ ਦੇ ਵਾਰਸ ਫ਼ੌਜਦਾਰ ਸਿੰਘ ਸਮੇਂ ਨਾਭੇ ਦੇ ਮਹਾਰਾਜੇ ਨਾਲ ਹੋਈ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਬੱਬਰਪੁਰ ਦੀ ਮਲਕੀਅਤ ਖੁੱਸ ਗਈ। ਫ਼ੌਜਦਾਰ ਸਿੰਘ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਮੇਹਰ ਸਿੰਘ ਨੇ 1835 ਵਿਚ ਪਟਿਆਲੇ ਦੇ ਮਹਾਰਾਜਾ ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਤੋਂ ਬੋਹੜ ਦੇ ਬਦਲੇ ਝੰਬਾ ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਪੰਜ ਪਿੰਡ ਲੈ ਲਏ ਪਰ ਇਸ ਦਾ ਬਿਉਰਾ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਵੇਲੇ ਹੋਈ ਲੜਾਈ ਕਾਰਨ ਮਹਾਰਾਜੇ ਨੇ ਕਬਜ਼ਾ ਦੇਣ ਤੋਂ ਨਾਂਹ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਇਸ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਮੇਹਰ ਸਿੰਘ ਲਾਪਤਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਤੁਰਤ ਬਾਅਦ ਇਸਨੇ ਅੰਬਾਲੇ ਜਾ ਕੇ ਗਵਰਨਰ ਜਨਰਲ ਦੇ ਏਜੰਟ ਕੋਲ ਸ਼ਰਨ ਲੈ ਲਈ। ਗਵਰਨਰ ਨੇ ਕੇਸ ਦਾ ਫ਼ੈਸਲਾ ਇਸ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿਚ ਕਰਕੇ ਪਿੰਡ ਇਸ ਨੂੰ ਦੁਆ ਦਿੱਤੇ। ਸੰਨ 1838 ਵਿਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ

ਦੇ ਇਥੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰਨ ਤੇ ਦੋਹਾਂ ਭਰਾਵਾਂ ਮੇਹਰ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਕੁੰਢਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਜ਼ਮੀਨ ਨੂੰ ਆਪਸ ਵਿਚ ਵੰਡ ਲਿਆ। ਮੇਹਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਝੁੰਬਾ-ਹਸਨਾ, ਬਾਹੁਜਾਤਰੀ, ਪਿਓਰੀ, ਘੱਘਰ ਪਿੰਡ, ਅੱਧਾ ਬਾਹੁਬੀਆਂ ਅਤੇ ਬਹਕ ਬੋਦਲਾਂ ਦਾ ਕੁਝ ਹਿੱਸਾ ਮਿਲਿਆ। ਸੰਨ 1841 ਵਿਚ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ। ਸੁਣਨ ਵਿਚ ਆਇਆ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਦੇ ਸਾਲਿਆਂ ਨੇ ਇਸ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਦੇ ਨਾਬਾਲਗ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਜਾਇਦਾਦ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਆਪਣੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ ਲੈਣ ਲਈ ਇਸ ਨੂੰ ਜ਼ਹਿਰ ਦੇ ਕੇ ਮਾਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਜਾਇਦਾਦ ਮੁਖਤਿਆਰ ਬਣ ਗਏ ਪਰ ਵਾਹੀਕਾਰਾਂ ਤੇ ਜ਼ੁਲਮ ਅਤੇ ਅਤਿਆਚਾਰ ਕਰਨ ਕਾਰਨ ਬਹੁਤ ਬਦਨਾਮ ਹੋ ਗਏ। ਮੇਹਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਭਰਾ ਕੁੰਢਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਪਿੰਡ ਵਾਸੀਆਂ ਦੀ ਸਹਿਮਤੀ ਨਾਲ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਤਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਦੇ ਇਸ ਦੋਸ਼ ਦੇ ਬਦਲੇ ਸਾਰੀ ਖ਼ਾਨਦਾਨੀ ਜਾਗੀਰ ਜਬਤ ਕਰ ਲਈ ਗਈ ਅਤੇ ਕੁੰਢਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਅਤੇ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰਾਂ ਦੇ ਗੁਜ਼ਾਰੇ ਲਈ ਕੁਝ ਪੈਨਸ਼ਨ ਲਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ। ਸੰਨ 1850 ਵਿਚ ਪ੍ਰਬੰਧਕੀ ਬੋਰਡ ਦੁਆਰਾ ਕੇਸ ਦੀ ਦੁਬਾਰਾ ਨਜ਼ਰਸਾਨੀ ਹੋਈ ਅਤੇ ਮੇਹਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਜ਼ਬਰਜੰਗ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਇਸ ਦੇ ਪਿਤਾ ਵਾਲੀ ਝੰਬ, ਘੱਘਰ ਅਤੇ ਬਹਕ ਬੋਦਲਾਂ ਦੇ ਕੁਝ ਹਿੱਸੇ ਦੀ ਜਾਗੀਰ ਵਾਪਸ ਦੇ ਦਿੱਤੀ ਗਈ। ਭਾਈ ਜ਼ਬਰਜੰਗ ਸਿੰਘ ਦੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਪਰਿਵਾਰ ਦੀਆਂ ਤਿੰਨ ਔਰਤਾਂ ਨੂੰ ਹਸਨਾ, ਬਾਹੋ ਖੁਰਦ ਅਤੇ ਕਲਾਂ ਦੀ ਜਾਗੀਰ ਦਿੱਤੀ ਗਈ। ਇਸ ਤੋਂ ਮਗਰੋਂ ਜ਼ਬਰਜੰਗ ਸਿੰਘ ਦਾ ਵੱਡਾ ਪੁੱਤਰ ਭਾਈ ਸ਼ਿਵ ਸ਼ਾਮ ਸਿੰਘ ਜਾਗੀਰ ਦਾ ਵਾਰਿਸ ਬਣਿਆ। ਇਸ ਨੇ 1893 ਵਿਚ ਆਨਰੇਰੀ ਮੈਜਿਸਟਰੇਟ ਅਤੇ 1895 ਵਿਚ ਆਨਰੇਰੀ ਸਿਵਲ ਜੱਜ ਵਜੋਂ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ। ਵੱਡੀ ਜੰਗ ਦੌਰਾਨ ਇਸ ਨੇ 11,200 ਰੁ. ਦਾ ਜੰਗੀ ਕਰਜ਼ਾ ਅਤੇ 22,000 ਰੁ. ਦੀ ਰਾਸ਼ੀ ਆਪਣੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚੋਂ ਇਕੱਠੀ ਕਰਕੇ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਮੱਦਦ ਵਜੋਂ ਦਿੱਤੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ 377 ਰੰਗਰੂਟਾਂ ਦੀ ਭਰਤੀ ਕਰਵਾਈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸੇਵਾਵਾਂ ਬਦਲੇ ਇਸ ਨੂੰ ਇਕ ਰਿਕਰੂਟਿੰਗ ਬੈਜ ਅਤੇ ਕਈ ਮਾਣ ਪੱਤਰਾਂ ਨਾਲ ਸਨਮਾਨਿਆ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1916 ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਸਰਕਾਰ ਵਲੋਂ ਮੁਲਤਾਨ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਵਿਚ 10 ਮੁਰੱਬੇ (250 ਏਕੜ) ਜ਼ਮੀਨ ਇਨਾਮ ਵਜੋਂ ਭੇਟ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਤਿੰਨ ਨਾਬਾਲਗ ਪੁੱਤਰਾਂ ਨੂੰ ਪਿਛੇ ਛੱਡ ਕੇ ਉਹ 1920 ਵਿਚ ਅਕਾਲ ਚਲਾਣਾ ਕਰ ਗਿਆ।

ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਪੁੱਤਰ ਭਾਈ ਸਿਰੀ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਦੇ ਜਾਨਸ਼ੀਨ ਵਜੋਂ ਜ਼ੈਲਦਾਰ ਅਤੇ ਸੂਬਾਈ ਦਰਬਾਰੀ ਚੁਣਿਆ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1931 ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਚਾਰ ਨਾਮੀ ਖਤਰਨਾਕ ਡਾਕੂਆਂ ਨਾਲ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਕੇ ਆਪਣੀ ਬਹਾਦਰੀ ਦਾ ਸਬੂਤ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਦੀ ਬਹਾਦਰੀ ਦੇ ਕਾਰਨਾਮੇ ਕਾਰਨ ਇਸ ਨੂੰ ਸਰਦਾਰ ਬਹਾਦਰ ਦਾ ਖਿਤਾਬ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਇਹ ਆਨਰੇਰੀ ਮੈਜਿਸਟਰੇਟ ਵੀ ਰਿਹਾ। ਸੰਨ 1935 ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਸਿਲਵਰ ਜੁਬਲੀ ਮੈਡਲ ਨਾਲ ਸਨਮਾਨਿਆ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1974 ਵਿਚ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ। ਇਸ ਦੇ ਦੋ ਪੁੱਤਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਵੱਡੇ ਪੁੱਤਰ ਸਤਿੰਦਰ ਪਾਲ ਸਿੰਘ ਦੀ ਦਸੰਬਰ, 1983 ਵਿਚ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ ਅਤੇ ਛੋਟਾ ਪੁੱਤਰ ਕਰਮਜੀਤ ਸਿੰਘ ਅੱਜਕਲ੍ਹ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਭਾਈ ਸਿਰੀ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਛੋਟੇ ਭਰਾ ਭਾਈ ਨਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਐਚੀਸਨ ਕਾਲਜ ਤੋਂ ਵਿਦਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਉਪਰੰਤ ਖ਼ਾਨਦਾਨੀ ਜਾਗੀਰ ਦੀ ਦੇਖਭਾਲ ਵਿਚ ਲਗ ਗਏ। ਸੰਨ 1977 ਵਿਚ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਤਿੰਨ ਲੜਕੇ ਹਨ। ਵੱਡਾ ਪੁੱਤਰ ਭਾਈ ਮਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਬੀ. ਏ. ਪਾਸ ਕਰਨ ਮਗਰੋਂ ਰਾਜਨੀਤੀ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਗਿਆ। ਛੋਟੇ ਪੁੱਤਰ ਭਾਈ ਬੀਰਇੰਦਰ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਸ਼ਿਵਇੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਬਨਾਰਸ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਤੋਂ ਇੰਜੀਨੀਅਰਿੰਗ

ਪਾਸ ਕਰਕੇ ਨੌਕਰੀ ਕੀਤੀ। ਅੱਜਕਲ੍ਹ ਰਿਟਾਇਰ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਭਾਈ ਬੀਰਇੰਦਰ ਸਿੰਘ ਪੰਚਕੂਲਾ ਅਤੇ ਭਾਈ ਸ਼ਿਵਇੰਦਰ ਸਿੰਘ ਪਟਿਆਲੇ ਰਹਿ ਰਹੇ ਹਨ।

ਹ. ਪੁ.—ਜੀ. ਵ. ਨੋ. 1 : 237

ਝੁੱਮਰ : ਇਹ ਪੱਛਮੀ ਪੰਜਾਬ (ਪਾਕਿਸਤਾਨ) ਦੇ ਸਾਂਦਲ-ਬਾਰ ਦੇ ਵਸਨੀਕਾਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜਾਂਗਲੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਦਾ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਨਾਚ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਵਧੇਰੇ ਕਰਕੇ ਗੱਭਰੂ ਹੀ ਹਿੱਸਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਵਿਆਹ-ਸ਼ਾਦੀ, ਪੁੱਤਰ ਦੇ ਜਨਮ ਅਤੇ ਹੋਰ ਖੁਸ਼ੀ ਦੇ ਮੌਕਿਆਂ ਤੇ ਝੁੱਮਰ ਪਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਬਾਰ ਦੇ ਲੋਕ ਹਾੜ ਅਤੇ ਸਾਵਣ ਦੇ ਮਹੀਨਿਆਂ ਵਿਚ ਚੰਦ-ਚਾਨਣੀ ਰਾਤ ਪਿੰਡ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਝੁੱਮਰ ਪਾ ਕੇ ਖੁਸ਼ੀ ਮਨਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਇਸ ਨਾਚ ਵਿਚ ਢੋਲ ਦੀਆਂ ਤਿੰਨ ਤਾਲਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ—ਪਹਿਲੀ ਮੱਠੀ, ਦੂਜੀ ਤੇਜ਼ ਅਤੇ ਤੀਜੀ ਬਹੁਤ ਤੇਜ਼। ਮੱਠੀ ਤਾਲ ਨੂੰ 'ਝੁੱਮਰ ਦੀ ਤਾਲ' ਦੂਜੀ ਨੂੰ 'ਚੀਣਾ ਛੜਨਾ' ਅਤੇ ਤੀਜੀ ਨੂੰ 'ਧਮਾਲ' ਆਖਦੇ ਹਨ।

ਝੁੱਮਰ ਪਾਉਣ ਵਾਲੇ ਗੱਭਰੂ ਇਕ ਖੁਲ੍ਹੀ ਥਾਂ ਤੇ ਇਕ ਭਰਾਈ (ਢੋਲੀ) ਦੇ ਗਿਰਦ ਖੜੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਭਰਾਈ ਪਹਿਲਾਂ ਜ਼ੋਰ ਦੀ ਢੋਲ ਵਜਾਉਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਕਿ ਲੋਕ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਜਾਣ। ਫਿਰ ਝੁੱਮਰ ਦੇ ਤਾਲ ਦਾ ਡੱਗਾ ਵਜਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਝੁੱਮਰ ਦਾ ਡੱਗਾ ਵਜਦਿਆਂ ਹੀ ਜਵਾਨ ਚੁਕੰਨੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਦੋਵੇਂ ਹੱਥ ਉੱਪਰ ਚੁੱਕ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਇਕ ਪੈਰ ਪੂਰਾ ਜ਼ਮੀਨ ਤੇ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਦੀ ਅੱਡੀ ਉਪਰ ਚੁੱਕ ਲਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਗੋਡੇ ਕੁਝ ਨੀਵੇਂ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਨਾਚ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਗੱਭਰੂ ਤਾਲ ਨਾਲ ਪੈਰ ਮਿਲਾਉਂਦੇ, ਹੱਥ ਹਿਲਾਉਂਦੇ ਅਤੇ ਬਾਹਾਂ ਉਲਾਰਦੇ ਘੇਰੇ ਵਿਚ ਚਲਦੇ ਹਨ। ਹੱਥ ਪਹਿਲਾਂ ਹੇਠਾਂ ਵੱਲ ਜ਼ਮੀਨ ਤੇ ਲੈ ਕੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਫਿਰ ਮੁੱਠਾਂ ਮੀਟ ਕੇ ਛਾਤੀ ਤੇ ਰੱਖਦੇ ਹਨ ਤੇ ਫੇਰ ਉਲਾਰਦੇ ਹੋਏ ਸਿਰ ਤੋਂ ਉਪਰ ਲੈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਨਾਚ ਚਲਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਨਾਚ ਮਸਤ ਚਾਲ ਚੱਲ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਢੋਲੀ ਮਲਕੜੇ ਜਿਹੇ ਗੀਤ ਦਾ ਇਕ ਟੱਪਾ ਬੋਲਦਾ ਹੈ। ਝੁੱਮਰੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਗਰ ਟੱਪਾ ਦੁਹਰਾਉਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਰਾ ਗੀਤ ਗਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਝੁੱਮਰਾਂ ਦੇ ਗੀਤਾਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਵੀ ਢੋਲੇ ਵਾਂਗ ਕਈ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਹਨ। ਉਦਾਹਰਣ ਵਜੋਂ ਇਕ ਗੀਤ ਘਰ ਵਿਚ ਪਾਣੀ ਦੀ ਥੁੜ੍ਹ ਬਾਰੇ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਖੂਹ ਦੀ ਲੋੜ ਦੱਸੀ ਗਈ ਹੈ :

ਮੈਂ ਜੋ ਤੈਨੂੰ ਆਖਿਆ ਜੱਟਾ
ਬੱਲ ਵਿਚ ਖੂਹ ਲਵਾ ਭਲਾ।
ਭਾਚੀਆਂ ਪਾਣੀ ਪੀਵਸਨ
ਤੇ ਤੇਤੇ ਕਰਨੀ ਦੁਆ ਭਲਾ।

ਇਕ ਹੋਰ ਪਿਆਰ ਬਾਰੇ ਗੀਤ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਚਲਦਾ ਹੈ :

ਮੈਂ ਪਾਣੀ ਭਰੇਨੀਆਂ ਪੱਤਣੂੰ,
ਭੈੜੇ ਨੈਣ ਨਾ ਰਹਿੰਦੇ ਤਕਣੂੰ,
ਸੁੰਵੇ ਦੰਦ ਵੀ ਨਾ ਰਹਿੰਦੇ ਹਸਣੂੰ,
ਭਾਵੇਂ ਜਾਣੇ ਤੇ ਭਾਵੇਂ ਨਾ ਜਾਣੇ,
ਮੇਰਾ ਢੋਲਾ ਜਵਾਨੀਆਂ ਮਾਣੇ।

ਜਿਵੇਂ ਜਿਵੇਂ ਡੱਗੇ ਦੀ ਚਾਲ ਤੇਜ਼ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਝੁੱਮਰ ਦੀ ਚਾਲ ਵੀ ਤੇਜ਼ ਹੁੰਦੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਫਿਰ ਗੀਤ ਵੀ ਉਸ ਚਾਲ ਨਾਲ ਢੁੱਕਦਾ

ਨਵਾਂ ਛੁਹਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਭ ਤੋਂ ਤਿੱਖਾ ਗੀਤ ਚੀਣਾ ਛੜਣ ਦਾ ਹੈ ਜੋ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਚਲਦਾ ਹੈ :

ਚੀਣਾ ਇਵ ਛੜੀਦਾ ਹੋ

ਮੁਹਲਾ ਘਮ ਮਰੀਦਾ ਹੋ।

ਹੁਣ ਝੁੰਮਰੀ ਦੋਨੇ ਹੱਥ ਉੱਪਰ ਲੈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਫੇਰ ਹੇਠਾਂ ਤਾੜੀ ਮਾਰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਗੀਤ ਦੇ ਬੋਲ ਬੋਲਦੇ ਘੇਰੇ ਵਿਚ ਹਰਕਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਚਾਲ ਬਹੁਤ ਤੇਜ਼ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਨਾਲ ਝੁੰਮਰੀ ਜਲਦੀ ਥੱਕ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਫਿਰ ਜਲਦੀ ਹੀ ਝੁੰਮਰੀ ਇਕ ਇਕ ਕਰਕੇ ਹਟਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਜਦੋਂ ਸਿਰਫ ਇਕ ਝੁੰਮਰੀ ਰਹਿ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਢੋਲ ਵਾਲਾ ਇਕ ਜ਼ੋਰ ਦਾ ਡੱਗਾ ਲਗਾ ਕੇ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.—ਪੰ. ਸਾ. ਕੋ.—ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀ., ਪੰਜਾਬ-ਰੰਧਾਵਾ

ਬੁਲਨਾ : ਬੁਲਨਾ ਸ਼ਬਦ ਕਿਰਿਆ ਵੀ ਹੈ ਤੇ ਨਾਂਵ ਵੀ। ‘ਕਿਰਿਆ’ ਰੂਪ ਵਿਚ ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਅਰਥ ਬੁਲਨਾ ਜਾਂ ਬੁਟੇ ਲੈਣਾ ਹੈ। ਨਾਂਵ ਰੂਪ ਵਿਚ ਬੁਲਨਾ ਦਾ ਭਾਵ ਹੈ ਬੁਲਾ, ਪੰਘੂੜਾ, ਪੀਘ ਆਦਿ। ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਸੁਆਉਣ ਲਈ ਗਾਇਆ ਗੀਤ ਵੀ ਬੁਲਨਾ ਅਖਵਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਉਦਾਹਰਣ ਵਜੋਂ :

‘ਬੁਲੇ ਮੇਰੇ ਲਾਲ ਜੀ ਬੁਲਨਾ’

ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਬੁਲਨਾ ਛੰਦ ਹੈ। ਬੁਲਨਾ ਗਣਿਕ ਛੰਦ ਹੈ ਇਸ ਦੀ ਪੁਰਾਤਨ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਹੋਈ ਵਰਤੋਂ ਆਮ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਆਧੁਨਿਕ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਹੋਰ ਕਾਵਿ-ਛੰਦਾਂ ਨਾਲ ਇਸ ਛੰਦ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਵੀ ਬਹੁਤ ਘਟ ਗਈ ਹੈ। ਬੁਲਨਾ ਕਿਉਂਕਿ ਗਣਿਕ ਛੰਦ ਹੈ ਇਸ ਲਈ ਗੁਣਾ ਦੇ ਹਿਸਾਬ ਵਿਚ ਛੰਦ ਦੇ ਕਈ ਰੂਪ ਮਿਲਦੇ ਹਨ :—ਪਹਿਲੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਰਗਣ ਹੁੰਦੇ ਹਨ :

“ਕੌਣ ਸੀ ਨੀ ਸਖੀ ਸਾਵਲਾ ਕਾਨ੍ਹ ਸੀ,
ਜਾਂਵਦਾ ਜਾਂਵਦਾ ਬੰਸਰੀ ਵਜਾ ਗਿਆ।”

(ਵਿਧਾਤਾ ਸਿੰਘ ਤੀਰ)

ਦੂਜਾ ਰੂਪ ਜਿੱਥੇ ਬੁਲਨੇ ਨੂੰ ਸਵੱਯੇ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵਰਤ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸੱਤ ਵਾਰ ਭਗਣ ਵਰਤ ਕੇ ਅੰਤ ਦੋ ਗੁਰੂ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ :—

ਕਾਨ ਸੁਨੀ ਧੁਨਿ ਦੇਵਨ ਕੀ ਸਭ,
ਦਾਨਵ ਮਾਰਣ ਕੋ ਪੁਣ ਕੀਨੋ।

ਤੀਜਾ ਰੂਪ ਜਿਸ ਵਿਚ ਪ੍ਰਤਿ ਚਰਣ 37 ਮਾਤ੍ਰਾਂ ਹਨ। ਪਹਿਲੇ ਤਿੰਨ ਵਿਸਰਾਮ 10, 10 ਮਾਤ੍ਰਾਂ ਤੇ ਅੰਤਲਾ ਸੱਤ ਮਾਤ੍ਰਾਂ ਤੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਡਗਣ। ਉਦਾਹਰਣ ਵਜੋਂ

ਚੰਦ ਸਤ ਭੇਦਿਆ, ਨਾਦ ਸਤ ਪੂਰਿਆ,
ਸੂਰ ਸਤ ਖੋੜਸਾ, ਦੱਤ ਕੀਆ।
ਅਬਲ ਅਬਲ ਤੋੜਿਆ ਅਚਲ ਚਲ ਬਾਪਿਆ,
ਅਘੜੁ ਘੜਿਆ ਤਹਾ, ਅਪਿਉ ਪੀਆ।

(ਮਾਰੂ ਜੈ ਦੇਵ)

ਚੌਥਾ ਰੂਪ ਸਵੱਯੇ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਜਦੋਂ ਪ੍ਰਤਿ ਚਰਣ 32 ਮਾਤ੍ਰਾਂ ਤੇ ਬਿਸਰਾਮ ਅੱਠ-ਅੱਠ ਤੇ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਅੰਤ ਯਗਣ ਦੀ ਥਾਂ ਦੋ ਗੁਰੂ। ਉਦਾਹਰਣ ਵਜੋਂ

ਜੂਝ ਪਰੀ ਸਭ ਸੈਨ ਲਮੀ ਜਬ
ਤਉ ਮਹਿਖਾਸੁਰ ਖੜਗ ਸੰਭਾਰਿਓ।
ਚੰਡ ਪ੍ਰਚੰਡ ਕਿ ਸਾਮ੍ਹਿ ਜਾਏ
ਭਯਾਨਕ ਭਾਲੁਕੁ ਜਿਉਂ ਭਭਕਾਰਿਓ।
ਮੁਗਦਰੁ ਲੈ ਅਪਨੇ ਕਰ ਚੰਡ ਸੁ
ਕੈਬਰਤਾ ਤਨ ਉਪਰਿ ਡਾਰਿਓ।
ਜਿਉ ਹਨੁਮਾਨ ਉਖਾਰ ਪਹਾਰ ਕੋ
ਰਾਵਨ ਕੋ ਉਰ ਭੀਤਰ ਮਾਰਿਓ। (56)

(ਚੰਡੀ ਚਰਿਤ ਪਾ. 10)

ਪੰਜਵਾਂ ਰੂਪ ਜਿਸ ਵਿਚ ਪ੍ਰਤਿ ਚਰਣ 26 ਮਾਤ੍ਰਾਂ। ਸੱਤ ਸੱਤ ਤੇ ਤਿੰਨ ਵਾਰ ਵਿਸਰਾਮ ਤੇ ਚੌਥਾ ਵਿਸਰਾਮ ਪੰਜ ਮਾਤ੍ਰਾਂ ਤੇ। ਜਿਵੇਂ

ਗੁਰੂ ਕਿਰਪਾ ਨਿਧਿ, ਸੁਣ ਖਾਨਿ ਹੈ,
ਉਧਦੇਸ਼ ਤਿੰਹ, ਮਨ ਧਾਰ

ਬੁਲਨੇ ਹਿੰਦੀ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਲਿਖੇ ਗਏ ਹਨ। ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਇਸ ਛੰਦ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਬਹੁਤੀ ਨਹੀਂ ਹੋਈ।

ਹ. ਪੁ.—ਮ. ਕੋ.; ਪੰ. ਸਾ. ਕੋ.

ਬੁਲਾਪੁਲ : ਦੋ ਰੱਸੇ ਜਾਂ ਰੱਸਿਆਂ ਦੇ ਸੈੱਟ ਨੂੰ ਜਿਹੜੇ ਆਪਸ ਵਿਚ ਵਲੇ ਹੋਏ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਕ ਬੁਲੇ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲਟਕ ਰਹੇ ਰਸਤੇ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਬੁਲਾ ਪੁਲ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਰੱਸੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਮਜ਼ਬੂਤ ਪਦਾਰਥ ਦੇ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਤਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਕੋਬਲਾਂ ਤੋਂ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਰੱਸੇ ਸਰਵੋਤਮ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਖਿੱਚੇ ਜਾਣ ਉੱਤੇ ਇਹ ਵਧਦੇ ਨਹੀਂ। ਲੋਹੇ ਦੀ ਜੰਜੀਰ ਵਾਲੇ ਬੁਲੇ ਲਟਕਾਉਣੇ ਸੌਖੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਪ੍ਰੰਤੂ ਕੋਬਲਾਂ ਵਰਗੇ ਭਰੋਸੇ ਯੋਗ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ। ਸਫ਼ ਦੇ ਰੱਸਿਆਂ ਦਾ ਇਸਤੇਮਾਲ ਛੋਟੇ ਛੋਟੇ ਬੁਲੇ ਪੁਲਾਂ ਲਈ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਬਹੁਤੇ ਹੰਢਣਸਾਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ ਕਿਉਂਕਿ ਖਿੱਚਣ ਨਾਲ ਇਹ ਵਧ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸਮੱਸਿਆ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਹੋਰ ਕੋਈ ਵਧੀਆ ਪਦਾਰਥ ਨਾ ਮਿਲਣ ਦੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਬੈਂਤ, ਟਾਹਣੀਆਂ ਜਾਂ ਬਾਂਸ ਦੀਆਂ ਬਣੀਆਂ ਰੱਸੀਆਂ ਦਾ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕਸ਼ਮੀਰ ਅਤੇ ਤਿੱਬਤ ਦੇ ਰੱਸੀ ਵਾਲੇ ਪੁਲ (ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਤਿੰਨ ਸਮਾਂਤਰ

ਚਿੱਤਰ 1. ਹਿਮਾਲੀਆ ਦੀ ਘਾਟੀ ਵਿਚ ਬਣਿਆ ਬੈਂਤ ਦਾ ਕਲਾਤਮਕ ਬੁਲਾਪੁਲ

ਰੱਸੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਦੋ ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ ਫੜਨ ਲਈ ਅਤੇ ਇਕ ਪੈਰ ਰੱਖਣ ਲਈ ਅਤੇ ਥੋੜ੍ਹੀ ਥੋੜ੍ਹੀ ਦੂਰੀ ਉੱਤੇ ਲੱਕੜ ਦੇ ਡੰਡੇ ਲੱਗੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਯਾਤਰੀਆਂ ਲਈ ਖਤਰਨਾਕ ਅਤੇ ਡਰਾਉਣੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਪ੍ਰੰਤੂ ਹਿਮਾਲੀਆ ਦੀਆਂ ਘਾਟੀਆਂ ਵਿਚ ਬਣਾਏ ਬੈਂਤ ਦੇ ਪੁਲ ਕਲਾਤਮਕ ਅਤੇ ਦੇਖਣ ਨੂੰ ਸੋਹਣੇ ਲਗਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਕ ਸਿਰੇ ਤੋਂ ਦੂਜੇ ਸਿਰੇ ਤੱਕ ਬੈਂਤ ਨਾਲ ਬਣਿਆ ਘੇਰਾ ਯਾਤਰੀਆਂ ਲਈ ਵਧੇਰੇ ਸੁਰੱਖਿਅਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। (ਚਿੱਤਰ 1)।

ਸਥਾਨਕ ਲੋੜਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਵੱਖ ਵੱਖ ਕਿਸਮ ਦੇ ਝੂਲਾਪੁਲ ਬਣਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

1. ਸਰਕਨ ਪੁਲ—ਇਸ ਵਿਚ ਰਸਤਾ ਰੱਸੀਆਂ ਦੇ ਉਪਰ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

2. ਘੋੜੀ ਪੁਲ—ਇਸ ਵਿਚ ਰੱਸੀਆਂ ਉੱਤੇ ਘੋੜੀਆਂ ਲਗਾ ਕੇ ਲਗਭਗ ਸਮਤਲ ਰਸਤਾ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਨਾਲ ਪੁਲ ਵਿਚ ਮਜ਼ਬੂਤੀ ਤਾਂ ਜ਼ਰੂਰ ਆਉਂਦੀ ਹੀ ਹੈ ਪਰ ਲੱਕੜ ਦਾ ਖਰਚ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

3. ਸਾਧਾਰਣ ਝੂਲਾਪੁਲ—ਇਸ ਵਿਚ ਤਾਰ, ਜੰਜੀਰ ਜਾਂ ਰੱਸੀ ਦੇ ਝੂਲਿਆਂ ਰਾਹੀਂ ਰੱਸੀਆਂ (ਤਾਰਾਂ ਜਾਂ ਕੇਬਲਾਂ) ਨਾਲ ਪੁਲ ਲਟਕਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਹੋ ਪੁਲ ਹੀ ਵਿਗਿਆਨਕ ਪੱਖੋਂ ਵਿਕਸਤ ਹੋਇਆ, ਜਿਹੜਾ ਸਾਧਾਰਣ ਪੁਲ ਦੇ ਨਾਂ ਨਾਲ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਵੱਡੇ ਪੁਲਾਂ ਵਿਚ ਠੰਢ ਅਤੇ ਗਰਮੀ ਜਾਂ ਭਾਰ ਦੇ ਘਟਣ-ਵਧਣ ਨਾਲ ਕੇਬਲ ਦੀ ਲੰਬਾਈ ਵਿਚ ਵਾਧੇ ਜਾਂ ਘਾਟੇ ਲਈ ਗੁੰਜਾਇਸ਼ ਰੱਖਣੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਅਤੇ ਨਿਮਨ-ਲਿਖਤ ਉਪਾਅ ਕਰਨੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹਨ :

1. ਬੇਲਣਾਂ ਦੇ ਉੱਤੇ ਰੱਖੀ ਹੋਈ ਕਾਠੀ ਦੇ ਉੱਪਰ ਦੀ ਕੇਬਲ ਲੰਘਾਉਣਾ—ਅੱਜਿਹਾ ਕਰਨ ਲਈ ਬੁਰਜੀ ਦੇ ਦੋਵੇਂ ਪਾਸੇ ਕੇਬਲ ਦਾ ਝੁਕਾਅ ਇਕ ਸਮਾਨ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

2. ਕੇਬਲ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਟਰੱਕ ਉੱਪਰ ਦੀ ਲੰਘਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਵਿਚ ਕੇਬਲ ਦੀ ਚਾਲ ਬੁਰਜ ਦੇ ਉੱਪਰ ਵੀ ਉੱਨੀ ਹੀ ਹੋਵੇਗੀ, ਜਿੰਨੀ ਟਰੱਕ ਦੀ। ਕਾਠੀ ਰੱਖਣ ਨਾਲ ਇਸ ਦੀ ਚਾਲ ਦੁੱਗਣੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

3. ਬੁਰਜ ਨਾਲ ਲਟਕਾਏ ਹੋਏ ਬਾਲੇ ਜਾਂ ਉਸ ਉੱਤੇ ਲੱਗੀ ਹੋਈ ਗੁੱਲੀ ਵਿਚ ਦੀ ਕੇਬਲ ਲੰਘਾਉਣਾ। ਇਸ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਮੁੱਖ ਕੇਬਲ ਅਤੇ ਪਿਛਲੀ ਕੇਬਲ ਵਿਚ ਜਿਹੜਾ ਤਣਾਉ ਹੋਵੇਗਾ, ਉਸ ਦਾ ਕੋਈ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨਹੀਂ ਰਹੇਗਾ। ਇਸ ਲਈ ਬੁਰਜ ਅੱਜਿਹੇ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ ਕਿ ਪ੍ਰਤਿਕਿਰਿਆ ਦੀ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿਚ ਪਰਿਵਰਤਨ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰ ਸਕਣ ਭਾਵ ਲੋੜ ਅਨੁਸਾਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਪਿਛਲੀ ਤਣਾਉ ਜਾਂ ਟੇਕ ਜਾਂ ਦੋਵੇਂ ਲਗਾਉਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ।

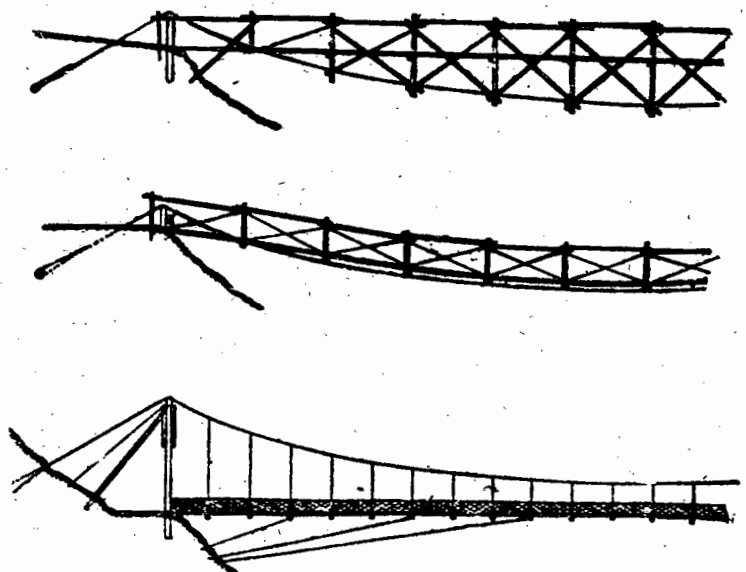
4. ਕੇਬਲ ਨੂੰ ਬੁਰਜ ਦੇ ਸਿਖਰ ਨਾਲ ਬੰਨ੍ਹ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਬੁਰਜ ਦਾ ਹੇਠਲਾ ਹਿੱਸਾ ਕਬਜ਼ੇਦਾਰ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਲ ਲੋੜ ਅਨੁਸਾਰ ਸਮੁੱਚਾ ਬੁਰਜ ਹੀ ਅਗੇ ਪਿੱਛੇ ਵੱਲ ਤਿਰਛਾ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਕੇਬਲਾਂ ਦਾ ਝੁਕਾਅ ਚੌੜਾਈ ਦੇ ਅੱਧ ਵਿਚ ਇਸ ਦੇ 10ਵੇਂ ਤੋਂ 15ਵੇਂ ਹਿੱਸੇ ਤੱਕ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਝੁਕਾਅ ਜਿੰਨਾ ਘੱਟ ਹੋਵੇਗਾ, ਪੁਲ ਉੱਨਾ ਹੀ ਸਥਿਰ ਹੋਵੇਗਾ, ਰਸਤਾ ਪੁਲ ਦੇ ਦਰਮਿਆਨ ਥੰਮ੍ਹਲੇ ਦੇ 60ਵੇਂ ਹਿੱਸੇ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਉੱਚਾ ਰੱਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਸਥਿਰਤਾ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਤਾਕਿ ਭਾਰ ਪੈਣ ਨਾਲ ਨਾ ਹਿੱਲੇ, ਪੁਲ ਨੂੰ ਅਨੇਕਾਂ ਸਥਿਰ ਕਿੱਲਿਆਂ ਨਾਲ ਚੌੜਾਈ-ਰੁਖ ਤੱਟ ਉੱਤੇ ਬੰਨ੍ਹ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪੁਲ ਨੂੰ ਪੱਕੇ ਤੌਰ ਤੇ ਚੌੜਾ ਵੀ ਰੱਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਦਾ ਬੰਨੇਰਾ ਜਾਂ ਹੱਥ ਦੇ ਸਹਾਰੇ ਲਈ ਸੰਰਚਨਾ ਕੈਂਚੀਦਾਰ ਗਾਡਰਾਂ ਦੀ ਬਣਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚਲਾ ਫਾਸਲਾ ਵੀ ਪੁਲ ਦੀ ਚੌੜਾਈ ਨਾਲੋਂ ਕੁਝ ਵਧੇਰੇ ਰੱਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਕੇਬਲ ਦਾ ਝੁਕਾਅ ਠੀਕ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਰਹੇ ਅਤੇ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲਦਾ ਰਹੇ। ਇਹ ਝੁਕਾਅ ਚੌੜਾਈ ਦੇ 30ਵੇਂ ਹਿੱਸੇ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ 80ਵੇਂ ਹਿੱਸੇ ਤੀਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹੋ ਵੀ ਡੋਲਨ ਨੂੰ ਘਟਾਉਣ ਵਿਚ ਸਹਾਈ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਵੱਡੇ ਪੁਲਾਂ ਵਿਚ ਡੋਲਨ ਦਾ ਧਿਆਨ ਰੱਖਣਾ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਉੱਪਰ ਚੱਲਣ ਵਾਲੇ ਭਾਰ ਨਾਲੋਂ ਹਵਾ ਨਾਲ ਕਈ ਗੁਣਾਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਡੋਲਨ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਸੰਨ 1940 ਦੌਰਾਨ ਵਾਸ਼ਿੰਗਟਨ ਵਿਖੇ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਟੱਕੋਰਾ ਨਾਮੀ ਪੁਲ ਜਿਸ ਦੀ ਚੌੜਾਈ 850 ਮੀ. ਸੀ ਉਸ ਦੇ ਟੁੱਟਣ ਦਾ ਕਾਰਣ ਅਜਿਹੇ ਡੋਲਨ ਹੀ ਸੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਸਹਾਰ ਨਾ ਸਕਿਆ। ਜਿਸ ਦੇ ਸਿੱਟੇ ਵਜੋਂ ਇਸ ਸਮੱਸਿਆ ਦਾ ਧਿਆਨਪੂਰਵਕ ਅਧਿਐਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਅਜਿਹੇ ਪੁਲਾਂ ਦੀ ਬਣਤਰ ਦੀ ਤਕਨੀਕ ਵਿਚ ਸੋਧ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਅੱਜਕਲ੍ਹ ਵਧੇਰੇ ਚੌੜਾਈ ਵਾਲੇ (ਲਗਭਗ 3 ਕਿ. ਮੀ. ਤਕ) ਝੂਲਾ-ਪੁਲਾਂ ਦੀਆਂ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਉੱਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਦੀ ਸਰਲਤਾ ਕਾਰਨ ਹੀ ਵਧੇਰੀ ਲੰਬਾਈ ਵਾਸਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਪਯੋਗੀ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮੁੱਖ ਕੇਬਲਾਂ ਦੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਤਾਰਾਂ ਦੇ ਰੱਸੇ ਇਕ ਇਕ ਕਰਕੇ ਚੌੜਾਈ ਦੇ ਆਰ ਪਾਰ ਪਾ ਕੇ ਅਤੇ ਕੇਬਲਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਕਰਕੇ ਦੋਵੇਂ ਪਾਸੇ ਲੰਗਰਾਂ ਨਾਲ ਕਸ ਦਿੱਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਕੇਬਲਾਂ ਕਸਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਰਸਤਾ ਲਟਕਾਉਣ ਵਿਚ ਕੋਈ ਔਕੜ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ। ਡਾਟਾਂ ਲੰਘਾਉਣ ਦੀ ਵੀ ਕੋਈ ਜ਼ਰੂਰਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਸਟੀਲ ਵੀ ਘੱਟ ਲਗਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਤਾਰਾਂ ਆਦਿ ਸਾਮਾਨ ਦੀ ਢੋਆ-ਢੁਆਈ ਵੀ ਆਸਾਨੀ ਨਾਲ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਹੂਲਤਾਂ ਕਰਕੇ ਹੀ ਅਸਥਾਈ ਰਸਤਿਆਂ ਲਈ ਝੂਲਾ-ਪੁਲਾਂ ਦਾ ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਇੰਜੀਨੀਅਰੀ ਵਿਚ ਵਧੇਰੇ ਇਸਤੇਮਾਲ ਹੋਂਦਾ ਹੈ।

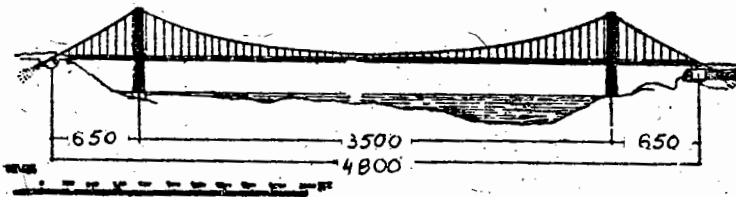
ਲਗਭਗ 600 ਮੀ. ਨਾਲੋਂ ਵੱਡੀ ਲੰਬਾਈ ਲਈ ਝੂਲਾ-ਪੁਲ

ਚਿੱਤਰ 2 : ਭਿੰਨ-ਭਿੰਨ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਝੂਲਾਪੁਲ

ਇਕੋ ਇਕ ਮੁਮਕਿਨ ਸਾਧਨ ਹੈ। ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਕਿਸਮ ਦੇ ਪੁਲ ਦਾ ਵੱਡੇ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਅਤੇ ਕਾਮਯਾਬ ਪਾਟ (ਕਯੂਬੈਕ, ਕੈਨੇਡਾ ਦੇ ਬਾਹੁਧਰਨ ਪੁਲ ਦਾ) 450 ਮੀ. ਹੈ, ਜਦੋਂ ਕਿ 1280 ਮੀ. ਪਾਟ ਵਾਲਾ ਪੁਲ ਗੋਲਡਨ ਗੇਟ ਨਾਮੀ ਬੂਲਾਪੁਲ (ਚਿੱਤਰ 2) ਆਪਣੀ ਸਿਲਵਰ ਜੁਬਲੀ ਮਨਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਛੋਟੀ ਲੰਬਾਈ ਵਾਲੇ ਬੂਲਾ-ਪੁਲ ਬਾਹੁਧਰਨ ਪੁਲ ਦੇ ਲਿਹਾਜ਼ ਨਾਲ ਮਹਿੰਗੇ ਪੈਂਦੇ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਵੀ ਪੁਲ ਦੇ ਪਾਟ ਦੀ ਲੰਬਾਈ 250 ਮੀ. ਤੋਂ ਵਧਣ ਲਗਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਇੰਜੀਨੀਅਰ ਸੋਚਣ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਲੋਹੇ ਦੀ ਡਾਟ ਪ੍ਰਬਲਿਤ ਕੰਕਰੀਟ ਦੀ ਡਾਟ ਵਾਲਾ ਬਾਹੁਧਰਨ ਪੁਲ ਜਾਂ ਬੂਲਾ-ਪੁਲ ਵਿਚੋਂ ਕਿਹੜਾ ਉਪਯੋਗੀ ਰਹੇਗਾ।

ਅਮਰੀਕਾ ਇੰਜੀਨੀਅਰੀ ਨੇ ਇਸ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਉੱਨਤੀ ਕੀਤੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਅਨੇਕਾਂ ਵੱਡੇ-ਵੱਡੇ ਪੁਲ ਉਸਾਰੇ ਹਨ। ਬ੍ਰਿਟੇਨ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ 'ਕਲਿਫਟਨ' ਬੂਲਾਪੁਲ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੇ ਪਾਟ ਦੀ ਲੰਬਾਈ 214 ਮੀ. ਅਤੇ ਯੂਰਪ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ 'ਰੋਡੇਨ' ਕਿਚੇਰਨਪੁਲ, ਜਰਮਨੀ ਵਿਚ 380 ਮੀ. ਲੰਬਾਈ ਵਾਲਾ ਹੈ ਪੰਤੂ ਅਮਰੀਕਾ ਵਿਚ 20 ਤੋਂ ਵੱਧ ਪੁਲ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਵੀ ਵੱਡੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਸੰਸਾਰ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਪੁਲ ਸਾਨ ਫਰਾਂਸਿਸਕੋ ਵਿਖੇ ਗੋਲਡਨ ਗੇਟ (1937) 1280 ਮੀ., ਮਿਸ਼ਿਗਨ ਵਿਖੇ ਮੈਕਿਨਕ ਸਟਰੇਟਸ (1957) 1150 ਮੀ. ਅਤੇ ਨਿਊਯਾਰਕ, ਅਮਰੀਕਾ ਵਿਚ ਜਾਰਜ ਵਾਸ਼ਿੰਗਟਨ ਪੁਲ (1931) 1070 ਮੀ. ਲੰਬਾ (ਚਿੱਤਰ 3) ਹਨ।

ਚਿੱਤਰ 3 : ਗੋਲਡਨ ਗੇਟ, ਸਾਨ ਫਰਾਂਸਿਸਕੋ

ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਸਥਾਈ ਪੁਲ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਹਨ। ਪਹਾੜਾਂ ਵਿਚ ਜਿਥੇ ਘਾਟੀ ਦੀ ਡੂੰਘਾਈ ਜਾਂ ਨਦੀ ਦੇ ਪ੍ਰਵਾਹ ਕਾਰਨ ਵਿਚਕਾਰ ਥੰਮ੍ਹੇ ਨਹੀਂ ਬਣਾਏ ਜਾ ਸਕਦੇ ਉਥੇ ਹੀ ਬੂਲਾਪੁਲ ਬਣਦੇ ਹਨ। ਰਿਸ਼ੀਕੋਸ਼ ਦੇ ਨੇੜੇ ਗੰਗਾ ਨਦੀ ਉਤੇ ਲਛਮਣ-ਬੂਲਾਪੁਲ ਵਰਣਨ ਯੋਗ ਹੈ, ਬੇਸ਼ਕ ਇਸ ਉਤੇ ਗੱਡੀਆਂ ਨਹੀਂ ਚਲ ਸਕਦੀਆਂ। ਹਿਮਾਚਲ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਕਾਂਗੜਾ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਵਿਚ ਬਿਆਸ ਨਦੀ ਉਤੇ ਮੰਡੀ ਸ਼ਹਿਰ ਤੋਂ 19.3 ਕਿ. ਮੀ. ਉਪਰ ਪੰਡੋਵ ਨਾਮੀ ਸਥਾਨ ਉਤੇ 87.77 ਮੀ. ਪਾਟ ਵਾਲਾ ਪੁਲ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ 1923 ਵਿਚ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਉਤੇ 2 ਟਨ ਭਾਰ ਤਕ ਦੀਆਂ ਗੱਡੀਆਂ ਚਲ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ।

ਹ. ਪੁ.—ਹਿ. ਵਿ. ਕੋ. 5 : 107

ਝੋਂਕਾ ਰੁਡਾਲਫ ਫਾਨ : ਕਾਨੂੰਨ ਦੇ ਇਸ ਵਿਦਵਾਨ ਦਾ ਜਨਮ 22 ਅਗਸਤ, 1818 ਨੂੰ ਔਰਿਕ ਜੋ ਜਰਮਨੀ ਵਿਚ ਹੈ, ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਕਈ ਵਾਰ ਇਸ ਨੂੰ ਸਮਾਜ ਵਿਗਿਆਨੀ ਕਾਨੂੰਨਦਾਨ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਨੇ ਸਮਾਜਿਕ ਉਪਯੋਗਤਾਵਾਦ ਦੇ ਫਲਸਫੇ ਨੂੰ ਉੱਨਤ ਕੀਤਾ। ਸੰਨ 1852-68 ਦੌਰਾਨ ਇਸ ਨੇ ਜੀਸਨ ਵਿਖੇ, 1872 ਤੋਂ ਗੋਟਿੰਗਨ ਵਿਖੇ ਅਤੇ

ਬੋਨੋ-ਬੋਨੋ ਸਮੇਂ ਲਈ ਚਾਰ ਹੋਰ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਤੋਂ ਰੋਮਨ ਕਾਨੂੰਨ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਦੀ ਚਾਰ ਜਿਲਦਾਂ ਵਿਚ ਛਪੀ ਪੁਸਤਕ 'ਦੀ ਸਪਿਰਿਟ ਆਫ ਦੀ ਰੋਮਨ ਲਾਅ' (1852-65) ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਬਦਲਦੇ ਹੋਏ ਸਮਾਜਿਕ ਜੀਵਨ ਦਾ ਕਾਨੂੰਨ ਨਾਲ ਸਬੰਧ ਬਾਰੇ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਪੁਸਤਕ 'ਲਾਅ ਐਂਡ ਏ ਮੀਨਜ਼ ਟੂ ਐਨ ਐਂਡ' (1924) 20ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੀ ਇਕ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਪੁਸਤਕ ਹੋਈ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਹੈ ਕਿ ਕਾਨੂੰਨ ਦਾ ਮੰਤਵ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਅਤੇ ਸਮਾਜੀ ਹਿਤਾਂ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਝਗੜਿਆਂ ਨੂੰ ਘਟਾਉਣਾ ਹੈ। ਇਸ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ 'ਕਾਨੂੰਨਦਾਨੀ ਧਾਰਨਾਵਾਂ' ਦਾ ਮੁੱਲ ਉਭਾਇਆ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਝੁਕਾਅ ਮਕੈਨੀਕੀ ਫੈਸਲਿਆਂ ਦੇ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵੱਲ ਹੈ।

17 ਸਤੰਬਰ, 1892 ਨੂੰ ਗੋਟਿੰਗਨ ਵਿਖੇ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਥ੍ਰ. ਮਾ. 5 : 557

ਝੋਂਕਾ ਭੱਠੀ : ਇਸ ਭੱਠੀ ਵਿਚ ਕੋਕ ਅਤੇ ਤਾਪ ਦੁਆਰਾ ਉਤਪੰਨ ਹੋਈ ਕਾਰਬਨ ਦੀ ਕਿਰਿਆ ਦੁਆਰਾ ਲੋਹੇ ਦੀ ਕੱਚੀ-ਧਾਤ ਨੂੰ ਕੱਚੇ ਲੋਹੇ ਵਿਚ ਬਦਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਾਲਣ ਦਬਾਉ ਹੇਠ ਹਵਾ ਦੇ ਝੋਂਕਿਆਂ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕੱਚੀ-ਧਾਤ ਅਤੇ ਕੋਕ ਸੁਆਹ ਨਾਲ ਮਿਲੇ ਭੋ-ਖਣਿਜਾਂ ਨੂੰ ਧਾਤ-ਮੈਲ ਵਿਚ ਬਦਲਣ ਲਈ ਭੱਠੀ ਵਿਚ ਚੂਨਾ-ਪੱਥਰ ਭਰਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਿਘਲੇ ਹੋਏ ਕੱਚੇ ਲੋਹੇ ਅਤੇ ਧਾਤ-ਮੈਲ ਨੂੰ ਚੁੱਲ੍ਹੇ ਵਿਚੋਂ ਬਾਹਰ ਕੱਢ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਿੱਕਾ, ਤਾਂਬਾ ਅਤੇ ਦੂਸਰੀਆਂ ਧਾਤਾਂ ਦੇ ਉਤਪਾਦਨ ਲਈ ਵੀ ਝੋਂਕਾ ਭੱਠੀਆਂ ਵਰਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ (ਨਾਨ ਫੈਸਲ ਝੋਂਕਾ ਭੱਠੀਆਂ)।

ਮੱਧ-ਕਾਲ ਵਿਚ ਲੋਹਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਭੱਠੀਆਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਛੋਟੀਆਂ ਭੱਠੀਆਂ ਵਿਚ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਸ਼ੁੱਧ ਕੱਚੀ-ਧਾਤ ਨੂੰ ਚਾਰਕੋਲ ਦੁਆਰਾ ਲੋਹੀ ਵਰਗੇ ਪਦਾਰਥ ਵਿਚ ਬਦਲ ਕੇ ਹਥੌੜੇ ਨਾਲ ਕੁਟ ਕੇ ਸ਼ੁੱਧ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਲਗਭਗ 15ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਨੇੜੇ ਭੱਠੀ ਉਪਰ ਇਕ ਚਿਮਨੀ ਲਗਾਈ ਗਈ। ਇਸ ਨਾਲ ਧਾਤਵੀ ਉਪਜ ਦਾ ਪਿਘਲਣਾ ਸੰਭਵ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ਭੋ ਅਸ਼ੁੱਧੀਆਂ ਮੁਕਤ ਕੱਚਾ ਲੋਹਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਣ ਲਗਾ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਝੋਂਕਾ-ਭੱਠੀ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਵਰਤੋਂ ਵਿਚ ਆਈ।

18ਵੀਂ ਸਦੀ ਤੱਕ ਕੇਵਲ ਚਾਰਕੋਲ ਹੀ ਭੱਠੀ ਦਾ ਬਾਲਣ ਰਿਹਾ। ਚਾਰਕੋਲ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਲਈ ਜੰਗਲਾਂ ਦੇ ਜੰਗਲ ਖ਼ਤਮ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਸਨ, ਇਸ ਲਈ ਮਲਕਾ ਐਲਿਜ਼ਬੈੱਥ ਦੇ ਰਾਜ ਦੌਰਾਨ 1558 ਵਿਚ ਜੰਗਲ ਨਾ ਕੱਟਣ ਦਾ ਕਾਨੂੰਨ ਬਣ ਗਿਆ। ਇਸ ਨਾਲ ਲੋਹਾ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਬੜੀ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਪੇਸ਼ ਆਉਣ ਲੱਗੀ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਚਾਰਕੋਲ ਦੀ ਥਾਂ 'ਸਮੁੰਦਰੀ ਕੋਲ', ਪਿੱਟ-ਕੋਲ ਆਦਿ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ। ਐਬਰਾਹਮ ਡਾਰਬੀ I ਨੇ ਕੋਲਬਰੁਕਡੇਲ ਵਿਖੇ 18ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਕੋਕ ਦੁਆਰਾ ਲੋਹੇ ਦੀ ਸਮੇਲਿਟਿੰਗ (ਗਾਲਣਾ) ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ। ਪਹਿਲੇ ਕੋਕ, ਚਾਰਕੋਲ ਜਾਲਣ ਵਾਲੇ ਢੰਗਾਂ ਵਾਂਗ ਹੀ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸਨ। ਸੰਨ 1938 ਵਿਚ ਜੂਲੀਅਨ ਨੇ ਸੁਝਾਅ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਉੱਚ ਦਬਾਉ ਝੋਂਕਾ ਭੱਠੀ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ ਰਹੀਆਂ ਗੈਸਾਂ ਨੂੰ ਕੰਟਰੋਲ ਕਰਨ ਲਈ ਚਲਾਈ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਇਹ ਢੰਗ ਮਗਰੋਂ 'ਕਲੀਵਲੈਂਡ ਓ' ਵਿਖੇ ਵਿਕਸਿਤ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਹਿਲੀ ਦਬਾਉ ਵਾਲੀ ਭੱਠੀ 26 ਅਪ੍ਰੈਲ, 1944 ਨੂੰ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈ। ਇਸ ਬਾਰੇ ਭੱਠੀ ਉੱਤੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਜੋ

ਸਲਾਟਰ ਨੇ ਮਈ, 1947 ਵਿਚ ਦਸਿਆ। ਅਜੋਕੀਆਂ ਝੋਂਕਾ-ਭੱਠੀਆਂ ਦੀ ਕੁਲ ਉਚਾਈ ਲਗਭਗ 30 ਮੀ. ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਇਸ ਦੇ ਚੁੱਲ੍ਹਿਆਂ ਦਾ ਵਿਆਸ 10 ਮੀ. ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਤਿ ਦਿਨ ਲਗਭਗ 3,000 ਮੀਟ੍ਰਿਕ ਟਨ ਲੋਹਾ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਕਾਰਜ-ਵਿਧੀ—ਝੋਂਕਾ ਭੱਠੀ ਵਿਚ ਸਿੱਧੀ ਵਰਤੋਂ ਵਾਲੀਆਂ ਵਧੇਰੇ ਉਚਿਤ ਕੱਚੀਆਂ-ਧਾਤਾਂ ਲਾਲ ਹੈਮਾਟਾਈਟ (Fe_2O_3) ਪੀਲੀਆਂ ਜਾਂ ਭੂਰੀਆਂ ਲਿਮੋਨਿਟਿਕ ਕੱਚੀਆਂ-ਧਾਤਾਂ $Fe_2O_3(H_2O)$ ਅਤੇ ਕਾਲਾ ਮੈਗਨੇਟਾਈਟ (Fe_3O_4) ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਕੁਦਰਤੀ ਅਸ਼ੁੱਧ ਕੱਚੀਆਂ-ਧਾਤਾਂ ਵਿਚੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਲੋਹਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਆਕਸੀਜਨ ਬਾਹਰ ਕਢਣੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ, ਅਰਥਾਤ ਇਸ ਦਾ ਲਘੂਕਰਨ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਘੂਕਰਨ ਲਈ ਉੱਚ ਤਾਪਮਾਨ ਤੇ ਕਾਰਬਨ ਅਤੇ ਕਾਰਬਨ ਮਾਨੋਆਕਸਾਈਡ ਵਰਗੇ ਉਚਿਤ ਲਘੂਕਾਰਕਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਕੱਚੀਆਂ-ਧਾਤਾਂ ਵਿਚ ਕੁਝ ਹਿੱਸਾ ਸਿਲਿਕਾ, ਐਲੂਮਿਨਾ, ਚੂਨਾ, ਮੈਗਨੀਸ਼ੀਆ, ਸੋਡਾ, ਪੋਟਾਸ਼ ਆਦਿ ਵਰਗੇ ਭੌ-ਪਦਾਰਥ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਪਿਘਲੀ ਧਾਤ-ਮੈਲ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਕੱਢਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕਾਫ਼ੀ ਉੱਚ-ਤਾਪਮਾਨ ਉੱਤੇ ਭੱਠੀ ਵਿਚ ਭਰੇ ਫਲੱਕਸ ਸਟੋਨ ਤੋਂ ਬਣੇ ਬੇਸਿਕ ਆਕਸਾਈਡ ਚੂਨਾ ਅਤੇ ਮੈਗਨੀਸ਼ੀਆ ਪਿਘਲੀ ਹੋਈ ਧਾਤ-ਮੈਲ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਤੇਜ਼ਾਬੀ ਆਕਸਾਈਡ, ਸਿਲਿਕਾ, ਐਲੂਮਿਨਾ ਅਤੇ ਦੂਸਰੇ ਭੌ-ਪਦਾਰਥਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਧਾਤ-ਮੈਲ ਦੀ ਘਣਤਾ ਘੱਟ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਇਹ ਲੋਹੇ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਰਲਦੀ, ਸਗੋਂ ਉਪਰ ਤੈਰਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੱਖਰੀ ਕਰ ਲਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਕੱਚਾ-ਲੋਹਾ ਕਿਸੇ ਵੀ ਪੱਖੋਂ ਲੋਹਾ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਇਸ ਵਿਚ ਕਾਰਬਨ, ਸਿਲੀਕਾਨ, ਮੈਗਨੀਸ਼ੀਅਮ ਤੇ ਫਾਸਫੋਰਸ 5% ਤੋਂ 9% ਅਤੇ ਕੁਝ-ਕੁਝ ਮਾਤਰਾ ਗੰਧਕ ਦੀ ਰਲੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਅੰਸ਼ਾਂ ਦਾ ਕੱਚੇ-ਲੋਹੇ ਦੇ ਗੁਣਾਂ ਉੱਤੇ ਕਾਫ਼ੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਲੋੜੀਂਦੇ ਦਰਜੇ ਦੀ ਉਪਜ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਕੱਚਾ ਲੋਹਾ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਪਦਾਰਥ ਦੇ ਪੁੰਜ ਜਾਂ 'ਬਰਡਨ' ਵਿਚ ਲੋਹੇ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੋਠ ਲਿਖੇ ਦੂਸਰੇ ਅੰਸ਼ ਲੋੜੀਂਦੀ ਮਾਤਰਾ ਅਨੁਸਾਰ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ (1) ਬਰਡਨ ਜਿਸ ਵਿਚ ਲੋਹ-ਕੱਚੀ-ਧਾਤ, ਧਾਤ-ਮੈਲ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਫਲੱਕਸ ਅਤੇ ਦੂਸਰੇ ਹੋਰ ਪਦਾਰਥ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਮੈਗਨੀਸ਼ੀਅਮ ਕੱਚੀ-ਧਾਤ ਜਾਂ ਫਾਸਫੋਰਿਕ ਚਟਾਨ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ; (2) ਬਾਲਣ, ਜਿਹੜਾ ਆਮ ਕਰਕੇ ਕੋਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ (3) ਹਵਾ ਦਾ ਝੋਂਕਾ, ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਬਾਲਣ ਨੂੰ ਜਾਲਣ ਲਈ ਭੱਠੀ ਦੇ ਚੁੱਲ੍ਹੇ ਦੇ ਉੱਪਰ ਭੇਜਿਆ ਅੰਦਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜਿਸ ਨਾਲ ਧਾਤ ਅਤੇ ਧਾਤ-ਮੈਲ ਦੋਵਾਂ ਦੇ ਪਿਘਲਣ ਲਈ ਲੋੜੀਂਦਾ ਤਾਪਮਾਨ ਕਾਇਮ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਅਜੋਕੀ ਭੱਠੀ ਵਿਚ ਚਿਮਨੀ, ਥਾੱਲ ਅਤੇ ਚੁੱਲ੍ਹਾ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਬਰਡਨ ਦੇ ਅੰਸ਼ ਭੱਠੀ ਵਿਚੋਂ 8 ਤੋਂ 16 ਘੰਟੇ ਵਿਚ ਅਤੇ ਗੈਸ, ਬਰਡਨ ਤੋਂ ਉੱਪਰ ਵੱਲ 3 ਤੋਂ 5 ਸੈਕਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਲੰਘਦੇ ਹਨ। ਵਿਧੀ ਦੌਰਾਨ ਵੱਡੀ ਮਾਤਰਾ ਵਿਚ ਜਾਲਣ ਅਤੇ ਨਾ ਜਾਲਣ ਵਾਲੇ ਅੰਸ਼ਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਗੈਸਾਂ ਉਤਪੰਨ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੈਸਾਂ ਦੀ ਆਇਤਨ ਅਨੁਸਾਰ ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ ਮਾਤਰਾ ਕਾਰਬਨ ਮਾਨੋਆਕਸਾਈਡ 24-27, ਕਾਰਬਨ ਡਾਈਆਕਸਾਈਡ 13-16, ਹਾਈਡ੍ਰੋਜਨ 1-2, ਮੀਥੇਨ 0.25 ਅਤੇ ਨਾਈਟ੍ਰੋਜਨ 56-59 ਹੈ।

ਭੱਠੀ ਦੀ ਬਣਤਰ ਅਤੇ ਕਿਰਿਆ—ਇਹ ਭੱਠੀ ਸਟੀਲ ਸ਼ੈੱਲ ਵਿਚ ਢਕੀ ਫਾਇਰਬ੍ਰਿਕ ਲਾਈਨਿੰਗ ਦੀ ਬਣੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਚੁੱਲ੍ਹੇ ਵਿਚ ਆਮ ਕਰਕੇ ਫਾਇਰਬ੍ਰਿਕ ਦੀ ਥਾਂ ਕਾਰਬਨ ਉੱਚਤਾਪ-ਸਹਿ ਗ੍ਰੇਡਾਈਟ ਬਲਾਕ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਭੱਠੀ ਵਿਚ 1,000

ਮੀਟ੍ਰਿਕ ਟਨ ਭਾਰ ਭਰਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਕਿ ਲਾਈਨਿੰਗ ਅਤੇ ਭੱਠੀ ਦਾ ਭਾਰ ਲਗਭਗ 1,200 ਮੀਟ੍ਰਿਕ ਟਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉੱਚ-ਤਾਪਮਾਨ ਵਾਲੇ ਭੱਠੀ ਦੇ ਹਿੱਸਿਆਂ ਨੂੰ ਪਾਣੀ ਨਾਲ ਠੰਢਾ ਕਰਕੇ ਬਚਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਭੱਠੀ ਦੀ ਲਾਈਨਿੰਗ ਦਾ ਜੀਵਨ ਕਾਲ ਲਗਭਗ 5 ਸਾਲ ਹੈ ਜਿਸ ਦੌਰਾਨ 2,000,000 ਮੀਟ੍ਰਿਕ ਟਨ ਤਕ ਲੋਹਾ ਬਣਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਟਰੱਕਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੱਚੇ ਮਾਲ, ਵੱਡੇ ਭਾਂਡਿਆਂ ਵਿਚ ਇਕੱਠੇ ਕਰ ਲਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਥੋਂ ਲੋੜ ਅਨੁਸਾਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਕੇਲ ਕਾਰ ਵਿਚ ਲਿਜਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਭਾਰ ਕਰਨ ਮਗਰੋਂ ਸਕੇਲ ਕਾਰ ਨੂੰ ਸਕਿਪ ਵਿਚ ਢੇਰੀ ਕਰਕੇ ਖਾਲੀ ਕਰ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸਕਿਪ ਨੂੰ ਬਿਜਲੀ ਨਾਲ ਇਕ ਝੁਕੇ ਹੋਏ ਪਥ ਤੋਂ ਭੱਠੀ ਦੇ ਸਿਖਰ ਵੱਲ ਲਿਜਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਥੇ ਇਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਉਲਟ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਰੁਕ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਪਦਾਰਥ ਇਕ ਬੈੱਲ ਉੱਤੇ ਪਹੁੰਚ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਜਿਹੜੀ ਕਿ ਪੂਰਨ ਚੱਕਰ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਵੀ ਬਿੰਦੂ ਉੱਤੇ ਯੰਤ੍ਰਿਕ ਤੌਰ ਤੇ ਘੁੰਮ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਯੋਗ ਸਥਿਤੀ ਦੇ ਘੁੰਮਣ ਮਗਰੋਂ ਇਹ ਪਦਾਰਥ ਹੇਠਾਂ ਇਕ ਦੂਸਰੀ ਵੱਡੀ ਬੈੱਲ ਉੱਤੇ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਹੇਠਲੀ ਬੈੱਲ ਪੂਰਨ ਤੌਰ ਤੇ ਭਰ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਇਸ ਬੈੱਲ ਨੂੰ ਹੇਠਾਂ ਵੱਲ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪਦਾਰਥ ਭੱਠੀ ਵਿਚ ਚਲੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਵੱਡੀ ਬੈੱਲ ਤੋਂ ਠੋਸਾਂ ਦਾ ਸਤੱਰ ਲਗਭਗ 2.45 ਮੀ. ਹੇਠਾਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਲੋੜੀਂਦੇ ਦਬਾਉ ਉੱਤੇ ਹਵਾ ਜਾਂ ਝੋਂਕਾ ਬਲੋਅਰ ਦੁਆਰਾ ਭੇਜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਝੋਂਕਾ ਭੱਠੀ ਦੀਆਂ ਗੈਸਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਚਾਲਕ ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਸ੍ਰੋਤ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸਕਾਟਲੈਂਡ ਦੇ ਜੇਮਜ਼ ਨੀਲਸਨ ਨੇ 1828 ਵਿਚ ਸਿੱਧ ਕੀਤਾ ਕਿ ਭੱਠੀ ਵਿਚ ਦਾਖਲ ਹੋਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹਵਾ ਦੇ ਝੋਂਕੇ ਦਾ ਤਾਪਮਾਨ ਵਧਾਉਣ ਨਾਲ ਬਾਲਣ ਦੀ ਬਹੁਤ ਬੱਚਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ 980° ਸੈਂ. ਜਾਂ ਵੱਧ ਤਕ ਤਾਪਮਾਨ ਦੇ ਹਵਾ ਦੇ ਝੋਂਕੇ ਵਰਦੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਉੱਚ ਦਬਾਉ ਉੱਤੇ ਹਵਾ ਦਾ ਝੋਂਕਾ ਭੇਜਣਾ ਅਤੇ ਹਵਾ ਦੇ ਝੋਂਕੇ ਵਿਚ ਵਧੇਰੇ ਆਕਸੀਜਨ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨਾਲ ਭੱਠੀ ਦਾ ਉਤਪਾਦਨ ਵਧਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਬਾਲਣ ਦੀ ਬੱਚਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਆਕਸੀਜਨ ਦੀ ਵਰਤੋਂ 1876 ਵਿਚ ਹੈਨਰੀ ਬੇਸੇਮਰ ਦੁਆਰਾ ਪੇਟੈਂਟ ਕੀਤੀ ਗਈ ਅਤੇ 1933-40 ਵਿਚ ਜਰਮਨੀ ਵਿਚ ਓਬਰਹਾਊਜ਼ਨ ਵਿਖੇ ਵਿਕਸਿਤ ਹੋਈ। ਹਵਾ ਦੇ ਝੋਂਕੇ ਨੂੰ ਗਰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਗਰਮ ਝੋਂਕੇ ਵਾਲੇ ਸਟੋਵਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਹਰ ਯੂਨਿਟ ਇੰਟਾਂ ਦੇ ਬਣੇ ਪੁੰਜ ਦਾ ਬਣਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਇੰਟਾਂ ਦਾ ਤਾਪਮਾਨ ਲੋੜੀਂਦੀ ਤੀਬਰਤਾ ਤਕ ਝੋਂਕਾ ਭੱਠੀ ਦੀਆਂ ਗੈਸਾਂ ਦੇ ਜਾਲਣ ਦੁਆਰਾ ਵਧਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਫਿਰ ਗੈਸਾਂ ਨੂੰ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਹਵਾ ਦੇ ਝੋਂਕੇ ਨੂੰ ਭੱਠੀ ਵੱਲ ਜਾਂਦੇ ਹੋਏ ਸਟੋਵ ਵਿਚੋਂ ਲੰਘਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਵਿਧੀ ਨੂੰ ਲਗਾਤਾਰ ਚਾਲੂ ਰੱਖਣ ਲਈ ਦੋ ਜਾਂ ਦੋ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸਟੋਵਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਪੈਂਦੀ ਹੈ।

ਭੱਠੀ ਵਿਚੋਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲਣ ਵਾਲੀਆਂ ਗੈਸਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਪ੍ਰਤ੍ਰਿਸ਼ਟਾਗੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਲੰਘਾਉਣ ਮਗਰੋਂ ਟਾਵਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਲੰਘਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਥੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗਰਮ ਝੋਂਕਾਂ ਸਟੋਵਾਂ ਵਿਚ ਵਰਤਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪਾਣੀ ਨਾਲ ਧੋਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਬਾਕੀ ਦੀਆਂ ਗੈਸਾਂ ਨੂੰ ਭਾਫ਼ ਉਤਪੰਨ ਕਰਨ ਲਈ ਜਾਂ ਝੋਂਕਾ ਭੱਠੀ ਦੇ ਗੈਸ ਦੁਆਰਾ ਚਲਣ ਵਾਲੇ ਇੰਜਨਾਂ ਵਿਚ ਸਿੱਧੇ ਬਾਲਣ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਵਰਤ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਪਲੱਬਧ ਗੈਸਾਂ ਦੀ ਅਨੁਮਾਨਿਤ ਵੰਡ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ :

ਗਰਮ ਝੋਂਕਾ ਸਟੋਵ	= 27%
ਹਵਾ ਦੇ ਝੋਂਕੇ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ	= 15%
ਵਿਅਰਥ	= 3%
ਦੂਸਰੇ ਮੰਤਵਾਂ ਲਈ ਉਪਲੱਬਧ	= 55%

ਨਾਨਫੈਰਸ ਝੋਂਕਾ ਭੱਠੀਆਂ—ਝੋਂਕਾ ਭੱਠੀਆਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੁਝ ਨਾਨਫੈਰਸ ਧਾਤਾਂ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਸਿੱਕਾ ਅਤੇ ਕੁਝ ਦੂਸਰੀਆਂ ਧਾਤਾਂ ਜਿਵੇਂ ਐਂਟੀਮਨੀ, ਕਲੱਈ, ਤਾਂਬਾ ਅਤੇ ਜਿਸਤ ਭੱਠੀਆਂ ਨਾਲੋਂ ਛੋਟੀਆਂ ਅਤੇ ਆਮ ਕਰਕੇ ਆਇਤਾਕਾਰ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਗਰਮ ਝੋਂਕਾ ਨਾ ਵਰਤਣ ਕਰਕੇ ਵੱਡੇ ਸਟੇਵਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ।

ਅਜੋਕੀਆਂ ਸਿੱਕਾ ਝੋਂਕਾ ਭੱਠੀਆਂ ਦੀ ਉਚਾਈ ਟੂਵੀਅਰਾਂ ਤੋਂ ਉੱਪਰ ਲਗਭਗ 5.2 ਮੀ. ਤੋਂ 8.5 ਮੀ. ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਟੂਵੀਅਰਾਂ ਦੀ ਅੰਦਰਲੀ ਲੰਬਾਈ ਲਗਭਗ 4.9 ਮੀ. ਅਤੇ ਚੌੜਾਈ ਲਗਭਗ 1.5 ਮੀ. ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਵੱਡੀਆਂ ਭੱਠੀਆਂ ਵੀ ਟੋਲ, ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਕੋਲੰਬੀਆ ਅਤੇ ਪੋਰਟ ਪਿਰੀ, ਆਸਟ੍ਰੇਲੀਆ ਵਿਚ ਬਣਾਈਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਭੱਠੀ ਦੀਆਂ ਦੀਵਾਰਾਂ ਪਾਣੀ ਦੁਆਰਾ ਠੰਢੇ ਕੀਤੇ ਅਜਿਹੇ ਸਟੀਲ ਜੈਂਕਟਾਂ ਦੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਜਿਹੜੇ ਉੱਚ ਤਾਪ ਸੰਹਿ ਇੱਟ ਦੇ ਕਰੂਸੀਬਲ (ਕੁਨਾਲੀ) ਉੱਤੇ ਟਿਕੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਜੈਂਕਟ ਭੱਠੀ ਦਾ ਉਪਰਲਾ ਭਾਗ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਆਇਤਾਕਾਰ ਇੱਟਾਂ ਦੀ ਸ਼ਾਫਟ ਵੱਲ ਵਧੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਪਾਸਿਆਂ ਉੱਤੇ ਸਟੀਲ ਜੈਂਕਟਾਂ ਦੀ ਢਲਾਣ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਭੱਠੀ ਦੇ ਸਿਖਰ ਦਾ ਖੇਤਰਫਲ ਵੱਡਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਭੱਠੀ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਤੌਰ ਤੇ ਲੈਂਡ ਸਲਫਾਈਡ ਦੇ ਸੰਘਣੇ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੀਆਂ ਜੰਮੀਆਂ ਤਹਿਆਂ ਤੋਂ ਬਣੇ ਲੈਂਡ ਅੱਕਸਾਈਡ, ਯੋਗ ਧਾਤ-ਮੈਲ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਫਲੱਕਸਾਂ ਅਤੇ ਬਾਲਣ ਦੇ ਲਘੂਕਾਰਕ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਕੋਕ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਉਂ ਹੀ ਇਹ ਸਾਰੇ ਪਦਾਰਥ ਭੱਠੀ ਵਿਚ ਗਰਮ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਸਿੱਕਾ ਅਤੇ ਧਾਤ-ਮੈਲ ਉਤਪੰਨ ਹੋ ਕੇ ਕਰੂਸੀਬਲ ਵਿਚ ਧਾਤ ਹੇਠਾਂ ਅਤੇ ਧਾਤ-ਮੈਲ ਉੱਪਰ ਬੈਠ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਆਮ ਕਰਕੇ ਧਾਤ ਲਗਾਤਾਰ ਕਰੂਸੀਬਲ ਦੇ ਥੱਲੇ ਤੋਂ ਇਕ ਰਸਤੇ ਰਾਹੀਂ ਇਕ ਭਾਂਡੇ ਵਿਚ ਜਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਕਰੂਸੀਬਲ ਵਿਚੋਂ ਧਾਤ ਮੈਲ ਨੂੰ ਥੋੜ੍ਹੀ ਥੋੜ੍ਹੀ ਦੇਰ ਬਾਅਦ ਬਾਹਰ ਕੱਢ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਧੂੜ, ਧੂਆਂ ਅਤੇ ਗੈਸਾਂ ਭੱਠੀ ਦੇ ਸਿਖਰ ਤੋਂ ਚਿਮਨੀ ਰਾਹੀਂ ਬਾਹਰ ਚੱਲੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਐਂਟੀਮਨੀ ਅਤੇ ਕਲੱਈ ਦੇ ਉਤਪਾਦਨ ਲਈ ਵੀ ਇਹੋ ਜਿਹੀਆਂ ਝੋਂਕਾ ਭੱਠੀਆਂ ਵਰਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਤਾਂਬਾ ਝੋਂਕਾ ਭੱਠੀਆਂ ਵੀ ਸਿੱਕਾ ਝੋਂਕਾ ਭੱਠੀਆਂ ਵਰਗੀਆਂ ਹੀ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਪ੍ਰੰਤੂ ਫਰਕ ਕੇਵਲ ਇੰਨਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਸਾਰੇ ਤਰਲਾਂ ਨੂੰ ਇਕੋ ਸੁਰਾਖ ਰਾਹੀਂ ਬਾਹਰ ਕੱਢ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮਗਰੋਂ ਇਕ ਬਰਤਨ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਮੁਹਰਲਾ ਚੁੱਲ੍ਹਾ (ਫੋਰਹਰਥ) ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਵਿਚ ਵੱਖਰੇ ਹੋਣ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਝੋਂਕਾ ਭੱਠੀਆਂ ਵਿਚ ਆਮ ਕਰਕੇ ਤਾਂਬਾ ਸਲਫਾਈਡ ਖਣਿਜਾਂ ਅਤੇ ਫਲੱਕਸਾਂ ਦੇ ਮਿਸ਼ਰਣ ਨੂੰ ਪਿਘਲਾ ਕੇ ਧਾਤ-ਮੈਲ ਅਤੇ ਤਰਲ ਸਲਫਾਈਡ ਫੇਜ਼, ਜਿਸ ਨੂੰ ਮੈਟ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਮਗਰੋਂ ਮੈਟ ਨੂੰ ਬੈਸੇਮਰ ਕਿਸਮ ਦੇ ਪਰਿਵਰਤਨ-ਯੰਤਰ ਵਿਚ ਧਾਤਵੀ ਤਾਂਬਾ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਝੋਂਕਾ ਭੱਠੀ ਵਿਚ ਜਿਸਤ ਤਿਆਰ ਕਰਨਾ ਕੋਈ ਆਮ ਵਿਧੀ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਇਸ ਢੰਗ ਨਾਲ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਜਿਸਤ ਇੰਗਲੈਂਡ ਵਿਚ ਐਵਨਮਾਊਥ ਵਿਖੇ 1950 ਵਿਚ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਇਹ ਵਿਧੀ ਉਪ੍ਰੋਕਤ ਵਿਧੀਆਂ ਨਾਲੋਂ ਬਿਲਕੁਲ ਵੱਖਰੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਵਿਚ ਜਿਸਤ ਵਾਸ਼ਪਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਭੱਠੀ ਵਿਚੋਂ ਗੈਸਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਸਤ ਦੇ ਵਾਸ਼ਪਾਂ ਨੂੰ ਮਗਰੋਂ ਪਿਘਲੇ ਹੋਏ ਸਿੱਕੇ ਦੀ ਬੁਛਾੜ ਨਾਲ ਦਵਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮਗਰੋਂ ਜਿਸਤ ਨੂੰ ਪਿਘਲੀ ਹੋਈ ਸਿੱਕਾ-ਜਿਸਤ ਮਿਸ਼ਰਿਤ-ਧਾਤ ਨਾਲੋਂ ਵੱਖਰਾ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਿਘਲੀ

ਹੋਈ ਸਿੱਕਾ ਧਾਤ-ਮੈਲ ਅਤੇ ਜਿਸਤ-ਸਿੱਕਾ ਮਿਲੀ ਕੱਚੀ-ਧਾਤ ਤੋਂ ਉਤਪੰਨ ਤਰਲ ਸਿੱਕੇ ਨੂੰ ਭੱਠੀ ਦੇ ਹੇਠਲੇ ਭਾਗ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਕੱਢਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਉਪ੍ਰੋਕਤ ਭੱਠੀਆਂ ਤੋਂ ਵੀ ਛੋਟੀਆਂ ਅਤੇ ਆਮ ਕਰਕੇ ਸਿਲਿੰਡਰਾਕਾਰ ਭੱਠੀਆਂ ਸਿੱਕਾ, ਰੱਦੀ ਤਾਂਬੇ ਨੂੰ ਪਿਘਲਾਉਣ ਲਈ ਵਰਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਥਿ. 3 : 764

ਝੋਨਾ : ਇਹ ਇਕ ਅਨਾਜ ਵਾਲੀ ਫਸਲ ਹੈ ਜਿਸ ਤੋਂ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਚੌਲ ਕਰੀਬ ਅੱਧੀ ਦੁਨੀਆ ਦੀ ਵਸੋਂ ਭੋਜਨ ਵਜੋਂ ਵਰਤਦੀ ਹੈ। ਚੀਨ, ਜਾਪਾਨ, ਕੋਰੀਆ, ਫਿਲਪਾਈਨ, ਭਾਰਤ ਅਤੇ ਕਈ ਹੋਰ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਕਣਕ ਤੋਂ ਵੱਧ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਕਾਰਬੋਹਾਈਡ੍ਰੇਟ ਦਾ ਸੋਮਾ ਹੈ। ਪੂਰਬ ਦੇ ਕਈ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਚੌਲਾਂ ਦੀ ਖ਼ਪਤ 90 ਤੋਂ 180 ਕਿ. ਗ੍ਰਾ. ਪ੍ਰਤਿ ਸਾਲ ਪ੍ਰਤਿ ਵਿਅਕਤੀ ਹੈ।

ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਇਹ ਫਸਲ ਸੰਨ 1976-77 ਵਿਚ ਕਰੀਬ 38,606,000 ਹੈਕਟੇਅਰ ਭੂਮੀ ਵਿਚ ਬੀਜੀ ਗਈ ਅਤੇ ਇਸ ਤੋਂ 42,787,000 ਟਨ ਝੋਨੇ ਦੀ ਉਪਜ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ।

ਇਸ ਫਸਲ ਦੀ ਉਤਪਤੀ ਬਾਰੇ ਇਹ ਖ਼ਿਆਲ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਫਸਲ ਦੱਖਣੀ ਭਾਰਤ ਦੇ ਉਸ਼ਣ-ਖੰਡੀ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਉਤਪੰਨ ਹੋਈ ਅਤੇ ਪੂਰਬੀ ਪਾਸੇ ਵਲ ਚੀਨ ਅਤੇ ਪੱਛਮੀ ਵੱਲ ਪਰਸ਼ੀਆ ਅਤੇ ਮਿਸਰ ਵਿਚ 5000 ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਫੈਲ ਗਈ।

(ੳ) ਫੁੱਲ ਦਾ ਹਿੱਸਾ, ਛੇ ਪੁੰਕੇਸਰ ਦਿਖਾਉਂਦਾ ਹੋਇਆ ; (ੳ') ਝੋਨੇ ਦੀ ਮੁੱਜਰ; (ਅ) ਇਕ ਪੁੰਕੇਸਰ (ਵੱਡਾ ਕਰਕੇ ਦਿਖਾਇਆ ਹੋਇਆ)

ਦੂਸਰੀਆਂ ਅਨਾਜ ਵਾਲੀਆਂ ਫਸਲਾਂ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਝੋਨੇ ਦੀਆਂ ਕਾਸ਼ਤ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ ਇਕੋ ਹੀ ਜਾਤੀ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਹਨ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਕ੍ਰੋਮੋਸੋਮਾਂ ਦੇ 12 ਜੋੜੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਦਾ ਪੌਦਾ ਇਕ ਸਾਲ ਵਾਲਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜੋ 0.6 ਮੀ. ਤੋਂ ਕਰੀਬ 1.8 ਮੀ. ਤਕ ਉੱਚਾ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਪੌਦਾ ਕਾਫ਼ੀ ਝਾੜ ਮਾਰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਪੌਦੇ ਤੋਂ ਪੌਦੇ ਦੀ ਦੂਰੀ ਅਤੇ ਜ਼ਮੀਨ ਦੀ ਜ਼ਰਖੇਜੀ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ 20 ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਪੱਕ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਕਾਸ਼ਤ—ਪੂਰਬ ਦੇ ਸਾਰੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਬਿਜਾਈ ਇਕੋ ਹੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਕਈ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਜਿਵੇਂ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ ਵਿਚ, ਪੂਰਬੀ ਢੰਗ, ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਦੀ ਕੀਮਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੋਣ

ਕਾਰਨ ਨਹੀਂ ਅਪਣਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਉਥੇ ਝੋਨੇ ਦੀ ਬਿਜਾਈ ਬੀਜ ਡਰਿਲ ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਥੇ ਹੀ ਇਕ ਰਾਜ ਕੈਲੀਫੋਰਨੀਆ ਵਿਚ ਤਾਂ ਬਿਜਾਈ ਹਵਾਈ ਜਹਾਜ਼ ਰਾਹੀਂ ਬੀਜ ਦਾ ਛਿੱਟਾ ਦੇ ਕੇ ਵੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਖੇਤਾਂ ਨੂੰ ਪਾਣੀ ਲਗਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਝੋਨੇ ਦੀ ਫਸਲ ਚੀਕਣੀ ਮੈਰਾ ਜ਼ਮੀਨ, ਜੋ ਨਰਮ ਗਾਰਾ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ, ਉਸ ਵਿਚ ਕਾਫੀ ਚੰਗੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਕਾਸ਼ਤ ਤਰ ਕਛਾਰੀ, ਹਲਕੀ ਰੇਤਲੀ ਜਾਂ ਰੋੜਾਂ ਵਾਲੀ ਭੋਂ ਤੇ ਵੀ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇਹ ਫਸਲ ਡੂੰਘੀਆਂ, ਖਾਰੀਆਂ, ਤੇਜ਼ਾਬੀ ਜ਼ਮੀਨਾਂ ਤੇ ਵੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਲੰਮੀ ਦੇਰ ਤਕ ਖੇਤ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ ਲਈ ਨੀਵੀਆਂ ਮੈਰਾ ਜ਼ਮੀਨਾਂ ਨੂੰ ਪਹਿਲ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜਦ ਕਿ ਛੋਟੀ ਪੱਕਣ ਵਾਲੀਆਂ ਫਸਲਾਂ ਲਈ ਉੱਚੀਆਂ ਮੈਰਾ ਅਤੇ ਹਲਕੀਆਂ ਜ਼ਮੀਨਾਂ ਚੁਣੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਇਹ ਫਸਲ ਵੱਧ ਤਾਪਮਾਨ ਅਤੇ ਨਮੀ ਵਾਲੀਆਂ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਧਦੀ ਫੁਲਦੀ ਹੈ। ਫਿਰ ਵੀ ਘੱਟ ਤੋਂ ਘੱਟ ਬਾਰਸ਼ ਜਿਵੇਂ 35 ਸੈਂ. ਮੀ. ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ 500 ਸੈਂ. ਮੀ. ਪ੍ਰਤੀ ਸਾਲ ਬਾਰਸ਼ ਵਾਲੀਆਂ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਕਾਸ਼ਤ ਕਰਨ ਲਈ ਵੀ ਕਿਸਮਾਂ ਮਿਲ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਨੀਮ-ਜਲੀ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਕਾਸ਼ਤ ਵਿਚ ਮੁੱਖ ਔਕੜ ਪਾਣੀ ਦੀ ਅਣਹੋਂਦ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਉਸ਼ਣ ਅਤੇ ਉਪ ਉਸ਼ਣ-ਖੰਡੀ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿਚ ਜਿਵੇਂ ਦੱਖਣੀ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਝੋਨੇ ਦੀ ਫਸਲ ਸਾਰਾ ਸਾਲ ਹੀ ਉਗਾਈ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਸੀਤ-ਖੰਡੀ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿਚ ਉੱਚੇ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਇਹ ਗਰਮ ਮੌਸਮ ਵਿਚ ਬੀਜੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜੁਲਾਈ ਦਾ ਦੂਜਾ ਹਿੱਸਾ ਲੰਬੀ ਦੇਰ ਤਕ ਰਹਿਣ ਵਾਲੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ ਲਈ ਆਸਾਮ, ਬੰਗਾਲ, ਉੜੀਸਾ, ਬਿਹਾਰ, ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼, ਪੰਜਾਬ, ਮੱਧ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਅਤੇ ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ ਵਿਚ ਢੁਕਵਾਂ ਸਮਾਂ ਹੈ। ਕੁਝ ਰਾਜਾਂ ਵਿਚ 'ਦੋਹਰੀ ਫਸਲ' (ਇਕ ਸਾਲ ਵਿਚ ਇਕੋ ਜ਼ਮੀਨ ਤੇ ਦੋ ਫਸਲਾਂ ਲੈਣੀਆਂ) ਲਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਆਂਧਰਾ ਪ੍ਰਦੇਸ਼, ਤਾਮਿਲਨਾਡੂ, ਮੈਸੂਰ ਅਤੇ ਕੇਰਲ ਆਦਿ ਵਿਚ ਇਕ ਜਲਦੀ ਪੱਕਣ ਵਾਲੀ ਕਿਸਮ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਲੰਮੀ ਦੇਰ ਨਾਲ ਪੱਕਣ ਵਾਲੀ ਫਸਲ ਬੀਜੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਉਲਟ ਕਈ ਜਗ੍ਹਾ ਤੇ 'ਤਿਹਰੀ ਫਸਲ' ਵੀ ਲਈ ਗਈ ਹੈ। ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਜਿਥੇ ਪਾਣੀ ਦੀ ਸਹੂਲੀਅਤ ਆਮ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਕੇਂਦਰੀ ਚੌਲ ਖੋਜ ਸੰਸਥਾ ਦੇ ਫਾਰਮ ਵਿਚ ਅਜਿਹਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਜਿਥੇ ਬਿਜਾਈ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਵਿਚ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਕਰਕੇ ਇਕ ਏਕੜ ਤੋਂ 4100 ਕਿ. ਗ੍ਰਾ. ਝਾੜ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਿਆ ਹੈ।

ਇਸ ਫਸਲ ਦੀ ਬਿਜਾਈ ਲਈ ਜ਼ਮੀਨੀ ਤਿਆਰੀ ਇਸ ਗਲ ਤੇ ਵੀ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਫਸਲ ਖੁਸ਼ਕ ਭੋਂ ਵਿਚ ਬੀਜੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜਾਂ ਪਾਣੀ ਵਾਲੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ। ਖੁਸ਼ਕ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਭੋਂ ਨੂੰ ਬਾਰ ਬਾਰ ਵਾਹ ਕੇ ਚੰਗੀ ਬਾਰੀਕ ਕਰ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਖੇਤ ਵਿਚੋਂ ਪਿਛਲੀ ਫਸਲ ਦੀ ਰਹਿੰਦ ਖੁੰਹਦ ਸਭ ਕੱਢ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਫਾਰਮੀ ਖਾਦ ਜੇਕਰ ਪਾਉਣੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਪਹਿਲੀਆਂ ਇਕ ਦੋ ਵਹਾਈਆਂ ਸਮੇਂ ਪਾ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਕਿ ਇਹ ਬਿਜਾਈ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਜ਼ਮੀਨ ਵਿਚ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰਚ ਮਿਚ ਸਕੇ। ਪਾਣੀ ਵਾਲੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਬਿਜਾਈ ਕਰਨ ਲਈ ਜ਼ਮੀਨ ਵਿਚ ਇਕ ਮਹੀਨਾ ਪਹਿਲਾਂ ਪਾਣੀ ਲਗਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਖੜ੍ਹੇ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਹੀ ਖੇਤ ਦੀ ਵਹਾਈ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਾਫੀ ਵਹਾਈ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਖੇਤ ਬਿਜਾਈ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਬਿਜਾਈ ਜੇਕਰ ਖੁਸ਼ਕ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਕੀਤੀ ਜਾਣੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਬੀਜ ਨੂੰ ਕਤਾਰਾਂ ਵਿਚ ਬੀਜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਪਰ ਜਿਥੇ ਬਾਰਸ਼ ਘੱਟ ਪੈਂਦੀ ਹੋਵੇ ਉਥੇ ਬੀਜ ਨੂੰ ਛਿੱਟਾ ਦੇ ਕੇ ਬੀਜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਦੂਸਰੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਬਿਜਾਈ ਕਰਨ ਲਈ ਪਹਿਲਾਂ ਨਰਸਰੀ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਨਰਸਰੀ ਲਈ ਨਿੱਕੀਆਂ ਕਿਆਰੀਆਂ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਬੀਜ ਸੰਘਣਾ ਬੀਜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਦ ਇਹ ਪਨੀਰੀ 4 ਤੋਂ 6 ਹਫ਼ਤਿਆਂ ਦੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਇਸ ਨੂੰ ਪੁੱਟ ਕੇ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਲਗਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਥੋਂ ਤਕ ਸੰਭਵ ਹੋ ਸਕੇ ਪਨੀਰੀ ਕਤਾਰਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਲਗਾਈ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਜਲਦੀ ਪੱਕਣ ਵਾਲੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ 15 ਸੈਂ. ਮੀ. ਦੀ ਵਿੱਥ (ਕਤਾਰ ਤੋਂ ਕਤਾਰ ਅਤੇ ਪੈਂਦੇ ਤੋਂ ਪੈਂਦੇ ਦੀ ਵਿੱਥ) ਤੇ ਲਗਾਈਆਂ ਜਾਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ ਜਦ ਕਿ ਵਿਚਕਾਰਲੀ ਜਾਂ ਦੇਰੀ ਨਾਲ ਪੱਕਣ ਵਾਲੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ ਨੂੰ 23×15 ਸੈਂ. ਮੀ. ਅਤੇ 23×23 ਸੈਂ. ਮੀ. ਕ੍ਰਮਵਾਰ ਵਿੱਥ ਤੇ ਲਗਾਇਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਝੋਨੇ ਦੀ ਫਸਲ ਨਾਈਟ੍ਰੋਜਨ ਖਾਦ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਮੰਨਦੀ ਹੈ ਭਾਵੇਂ ਕਾਰਬਾਨਿਕ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਅਕਾਰਬਾਨਿਕ। ਇਸ ਦੀ ਮਿਕਦਾਰ 20 ਕਿ. ਗ੍ਰਾ. ਨਾਈਟ੍ਰੋਜਨ (N) ਹੈ ਇਹ ਭਾਵੇਂ ਕਾਰਬਾਨਿਕ ਜਾਂ ਦੋਹਾਂ ਦਾ ਮਿਸ਼ਰਣ ਹੋਵੇ। ਹਰੀ ਖਾਦ ਦੇਣ ਨਾਲ ਵੀ ਫਸਲ ਕਾਫੀ ਚੰਗੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਦੇ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਚੰਗੀ ਹਰੀ ਖਾਦ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਲਈ ਫਸਲ ਨੂੰ 22 ਤੋਂ 70 ਕਿ. ਗ੍ਰਾ. ਸੁਪਰ ਫਾਸਫੇਟ ਖਾਦ ਦੇਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਕਾਰਬਾਨਿਕ ਖਾਦ ਉਪਲੱਬਧ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਫਸਲ ਨੂੰ 50 ਤੋਂ 70 ਕਿ. ਗ੍ਰਾ. ਅਮੋਨੀਅਮ ਸੁਪਰਫਾਸਫੇਟ ਖਾਦ ਦੇ ਦੇਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਜੋ ਬਿਜਾਈ ਤੋਂ ਇਕ ਦਮ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਪਾ ਦੇਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹੋ ਹੀ ਮਿਕਦਾਰ ਜਦ ਫਸਲ ਇਕ ਮਹੀਨੇ ਦੀ ਹੋ ਜਾਏ ਤਾਂ ਦੇ ਦੇਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਫਾਸਫੋਰਸ ਖਾਦ 10 ਤੋਂ 20 ਕਿ. ਗ੍ਰਾ. ਦੇ ਹਿਸਾਬ P_2O_5 ਪਾਉਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਤੇਜ਼ਾਬੀ ਅਤੇ ਲੇਟਰਾਈਟਿਕ ਜ਼ਮੀਨਾਂ ਤੇ ਹੱਡੀਆਂ ਦੀ ਖਾਦ ਜੋ P_2O_5 ਦੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਪਾਈ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਲਾਹੇਵੰਦ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ।

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਚਿਰ ਤਕ ਪੌਦਾ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਕੜ ਨਾ ਫੜ ਜਾਏ ਪਾਣੀ ਖੇਤ ਵਿਚ 2.5 ਸੈਂ. ਮੀ. ਤਕ ਖੜ੍ਹਾ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ 5 ਸੈਂ. ਮੀ. ਪਾਣੀ ਦਾਣੇ ਬਣਨ ਤਕ ਰਹਿਣਾ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੈ। ਇਹ ਪਾਣੀ ਕੁਝ ਦੇਰ ਬਾਅਦ ਕੱਢ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਦੁਬਾਰਾ ਫਿਰ ਪਾਣੀ ਭਰ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਫਸਲ ਦੀ ਕਟਾਈ ਤੋਂ ਦੋ ਹਫ਼ਤੇ ਪਹਿਲਾਂ ਪਾਣੀ ਕੱਢ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਫਸਲ ਜਲਦੀ ਤੇ ਇਕ ਸਾਰ ਪੱਕ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਫਸਲ ਵਿਚ ਖੜ੍ਹੀਆਂ ਜੜ੍ਹੀ ਬੂਟੀਆਂ ਨੂੰ ਹੱਥ ਨਾਲ ਕੱਢ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਫਸਲ ਦੀ ਕਟਾਈ ਲਈ ਉਹ ਹਾਲਤ ਸਭ ਤੋਂ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਦ ਮੁੰਜਰਾਂ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੱਕ ਜਾਣ ਅਤੇ ਤਣੇ ਅਜੇ ਹਰੇ ਹੀ ਹੋਣ। ਜਦ ਦਾਣੇ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੱਕੇ ਹੋਣ ਤਾਂ ਕਟਾਈ ਕਰਨ ਸਮੇਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਦਾਣੇ ਝੜ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਝੜਾਈ ਵਿਚ ਫਰਕ ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਫਸਲ ਦੀ ਕਟਾਈ ਦਾਤਰੀਆਂ ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਦੋ ਜਾਂ ਤਿੰਨ ਦਿਨਾਂ ਲਈ ਸੁਕਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਕ ਹਫ਼ਤੇ ਲਈ ਇਕੱਠੀ ਕਰਕੇ ਰਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਛੋਟੇ-ਛੋਟੇ ਬੰਡਲਾਂ ਵਿਚ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਇਕ ਵੱਡੀ ਲੱਕੜ ਜਾਂ ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਹੋਈ ਬੰਨੀ ਤੇ ਝਾੜਨ ਨਾਲ ਦਾਣੇ ਅਲੱਗ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਅੱਜਕਲ੍ਹ ਹਾਰਵੈਸਟ ਕੰਬਾਈਨਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਫਸਲ ਦੀ ਕਟਾਈ ਅਤੇ ਝਾੜਾਈ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਇਸ ਫ਼ਸਲ ਦਾ ਝਾੜ 500 ਤੋਂ 2500 ਕਿ. ਗ੍ਰਾ. ਪ੍ਰਤੀ ਏਕੜ ਤਕ ਮਿਲ ਸਕਦਾ ਹੈ ਪਰ ਇਹ ਝਾੜ ਜ਼ਮੀਨ, ਕਾਸ਼ਤ ਦੇ ਮੌਸਮ, ਖਾਦ, ਸਿੰਜਾਈ ਅਤੇ ਕਾਸ਼ਤ ਦੇ ਚੰਗੇ ਤਰੀਕਿਆਂ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ।

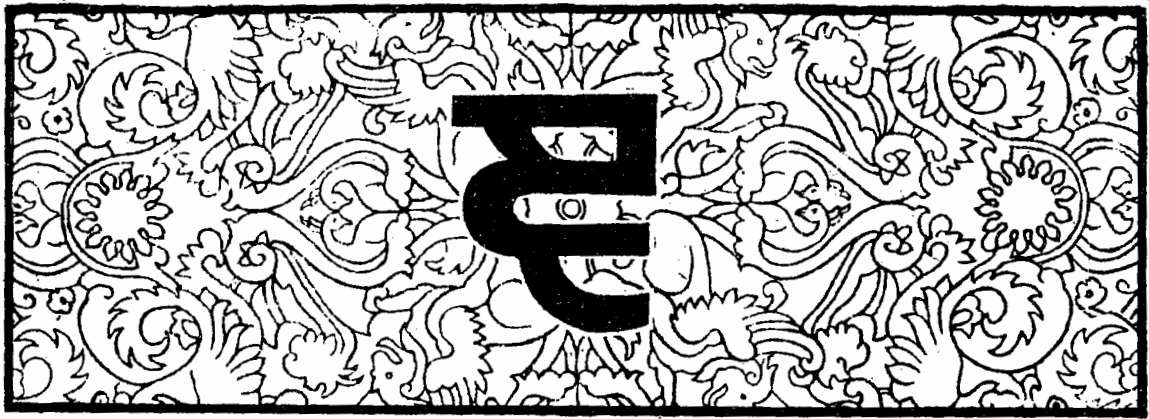
ਝੋਨੇ ਦੀਆਂ ਬੀਮਾਰੀਆਂ : ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਫ਼ਸਲ ਤੋਂ ਏਸ਼ੀਆ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਭੋਜਨ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਕਾਰਬੋਹਾਈਡ੍ਰੇਟ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਫ਼ਸਲ ਦੀਆਂ ਬੀਮਾਰੀਆਂ ਵੀ ਕਾਫ਼ੀ ਮਹੱਤਵ ਪੂਰਨ ਹਨ। ਸੰਨ 1934 ਵਿਚ ਝੋਨੇ ਦੇ ਬਲਾਸਟ ਰੋਗ ਨਾਲ ਜਾਪਾਨ ਦੇ ਕਈ ਜ਼ਿਲ੍ਹਿਆਂ ਵਿਚ ਕਾਲ ਤਕ ਵੀ ਪੈ ਗਿਆ। ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਸੰਨ 1943 ਵਿਚ ਬੰਗਾਲ ਰਾਜ ਵਿਚ ਜੋ ਕਾਲ ਪਿਆ ਉਸ ਦਾ ਮੂਲ ਕਾਰਨ ਝੋਨੇ ਦੀ ਹੀ ਇਕ ਬੀਮਾਰੀ (Helminthosporium leaf spot) ਸੀ।

ਝੋਨੇ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਬੀਮਾਰੀਆਂ ਵਿਚ ਹੈਲਮਿਥੋਸਪੋਰੀਅਮ, ਬਲਾਸਟ ਜਾਂ ਸਿਰੇ ਗਲਣ ਦਾ ਰੋਗ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ ਜੋ ਇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਉੱਲੀ (*Piricularia oryzae*) ਦੁਆਰਾ ਫੈਲਦੀ ਹੈ। ਬੀਮਾਰੀਆਂ ਲਗਣ ਕਾਰਨ ਝਾੜ 60 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ ਤਕ ਵੀ ਘੱਟ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਝੋਨੇ ਦੀ ਇਕ ਹੋਰ ਬੀਮਾਰੀ ਜੋ ਜਾਪਾਨ ਵਿਚ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਬੈਕਟੇਰੀ ਬੀਮਾਰੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਇਕ ਖ਼ਾਸ ਦਿਲਚਸਪੀ ਵਾਲੀ ਬੀਮਾਰੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਤੋਂ ਇਕ ਪਦਾਰਥ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਪੌਦਿਆਂ ਦੇ ਵਾਧੇ ਲਈ ਸਹਾਇਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.—ਹੈਂਡ ਬੁੱਕ ਆਫ਼ ਐਗਰੀਕਲਚਰ : 140; ਮੈਕ. ਐਨ. ਸ. ਟ.

11 : 562

ਇਸ ਅੱਖਰ ਦਾ ਉਚਾਰਣ ਵਵਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਗੁਰਮੁਖੀ ਲਿਪੀ ਦਾ ਪੰਦਰਵਾਂ ਅੱਖਰ ਹੈ। ਇਹ ਚਵਰਗ (ਜਾਂ ਤਾਲੂ) ਦਾ ਪੰਜਵਾਂ ਤੇ ਅਖੀਰਲਾ ਵਰਣ ਹੈ। ਇਹ ਅਨੁਨਾਸਿਕ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਉਚਾਰਣ ਮੂੰਹ ਅਤੇ ਨੱਕ ਵਿਚੋਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਜੀਭ ਅਤੇ ਬੁਲ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹਾਲਤ ਉਹੋ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਵਰਗ ਦੇ ਘੋਸ਼ ਦਾ ਉਚਾਰਣ ਕਰਨ ਵੇਲੇ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਅੱਖਰ ਦੇ ਉਚਾਰਣ ਦਾ ਟਿਕਾਣਾ ਖਰ੍ਹਵੇ ਤਾਲੂ ਦਾ ਉਤਲਾ ਭਾਗ ਅਤੇ ਜੀਭ ਦਾ ਵਿਚਕਾਰਲਾ ਭਾਗ ਹੈ।

ਅਸ਼ੋਕ ਦੀਆਂ ਉਕਰਾਈਆਂ ਵਿਚ ਇਸ ਅੱਖਰ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਰੋਮਨ ਲਿਪੀ ਦੇ 'h' ਵਰਗੀ ਹੈ। — ॥ — ਇਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਹੋਈ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਇਸਦਾ ਸੱਜਾ ਭਾਗ ਕੁਝ ਮੁੜਵਾਂ ਹੁੰਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਹ ਪ੍ਰਵਾਰੀ ਲਿਖਤ (ਸ਼ਿਕਸਤਾ) ਦਾ ਅੰਗ ਜਾਪਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਉਕੇਰਾ ਉਪਰਲੇ ਅਤੇ ਹੇਠਲੇ ਦੋਹਾਂ ਭਾਗਾਂ ਨੂੰ ਠੀਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਹੀਂ ਜੋੜਦਾ ਅਤੇ ਦੋਵੇਂ ਭਾਗ ਵੱਖ ਵੱਖ ਲਗਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਇਸ ਦਾ ਇਕ ਬੇਤਰਤੀਬਾ ਜਿਹਾ ਸਰੂਪ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ॥। ਠੀਕ ਉਕਰਾਈ ਲਈ ਇਸ ਦਾ ਹੇਠਲਾ ਭਾਗ ਹਮੇਸ਼ਾ ਖੜ੍ਹੀ ਲਕੀਰ ਦੇ ਸੱਜੇ ਪਾਸੇ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਅੱਖਰ ਦੇ ਕੁਝ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਰੂਪ ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ :—

- ॥ ਕੋਣਦਾਰ ਸੱਜੀ ਕੁੰਡੀ ਵਾਲਾ 'ਵ'
- ॥ ਹੇਠਲੇ ਸਿਰੇ ਤੇ ਲੰਮੀ ਖੁਮਦਾਰ ਖੜ੍ਹੀ ਲਕੀਰ ਵਾਲਾ 'ਵ'
- ॥ 'ਜਵਾ' 'ਵ' ਦੇ ਕੁੰਡੀ ਵਾਲੇ ਸਰੂਪ ਸਣੇ
- ੳ ਵਿਚ, 'ਵ' ਦਾ ਪੂਰਨ ਸਰੂਪ ਵਿਖਾਂਦੇ ਹੋਏ

ਚੌਥੀ ਸਦੀ ਈਸਵੀ ਤੋਂ 'ਵ' ਦੇ ਮਿਲਦੇ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਸਰੂਪ ਨਾਲ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਪੱਟੀ ਵਿਚ ਦਰਸਾਏ ਗਏ ਹਨ।

ਪੰਜਾਬ ਦੀਆਂ ਹੋਰ ਲਿਪੀਆਂ ਤੇ ਲਿਖਤਾਂ ਦਾ ਟਾਕਰਾ ਗੁਰਮੁਖੀ ਦੇ 'ਵ' ਅੱਖਰ ਨਾਲ ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਸਾਰਣੀਆਂ ਅਨੁਸਾਰ ਹੈ :—

ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਜਾਂ ਦੇਵਨਾਗਰੀ	ਸ਼ਾਰਦਾ	ਗੁਰਮੁਖੀ	ਟਾਕਰੀ	ਪੁਰਾਣੇ ਅੱਖਰ ਬ੍ਰਾਹਮੀ ਵਰਗਰਾ
व	व	ਵ	॥	॥ ॥ ॥

ਅੱਖਰ ਦੀ ਗੁਰਮੁਖੀ		ਵ
ਗੁਪਤ ਲਿਪੀ	ਅਲਾਹਾਬਾਦ	(375 ਈ.)
	ਬਾਵਰ	(400-500 ਈ.)
	ਮੰਦਸੋਰ	(532 ਈ.)
	ਹੋਰਯੂਜੀ	(500-550 ਈ.)
ਭਾਟਿਕ ਲਿਪੀ	ਹਰਸ਼ ਸਮੇਂ ਦੀ ਲਿਖਤ	(606-647 ਈ.)
	ਮੇਰੂ ਵਰਮਾ ਚੰਬਾ	(800 ਈ.)
	ਬਖਸ਼ਾਲੀ	(800 ਈ.)
	ਸਰਾਹਾਂ	(10 ਵੀਂ ਸਦੀ)
ਸ਼ਾਰਦਾ ਲਿਪੀ	ਬੁੰਗਲ	(11 ਵੀਂ ਸਦੀ)
	ਕਲੇਤ (11 ਵੀਂ ਸਦੀ) ਬੈਜਨਾਥ	(1204 ਈ.)
	ਕੁੱਲੂ	(1559 ਈ.)
	ਬਕੁੰਤਲਾ	ਖਰਤਾ (16 ਵੀਂ ਸਦੀ)
ਗੁਰਮੁਖੀ ਲਿਪੀ	ਸ਼ਾਰਦਾ	(ਮੇਰੂਦਾ)
	ਟਾਕਰੀ	॥
	ਲੰਡੇ	॥
	ਡੋਗਰੀ	॥
ਗੁਰਮੁਖੀ ਲਿਪੀ	ਪੋਥੀਆਂ ਬਾਬਾ ਮੋਹਨ ਜੀ	(1559-1574 ਈ.)
	ਬੀੜ ਧਰਮਸ਼ਾਲਾ ਹਕੀਮ ਬੂਟਾ ਸਿੰਘ	(16 ਵੀਂ ਸਦੀ)
	ਸਾਖੀ ਵਲਾਇਤ ਵਾਲੀ	(17 ਵੀਂ ਸਦੀ)
	ਦਸਮੇਸ਼ ਦਾ ਬਿਕਸਤਾ	(ਲਗਭਗ 18 ਵੀਂ ਸਦੀ)
ਪਾਦਰੀਆਂ ਵਾਲਾ ਟਾਈਪ		(1850 ਈ.)

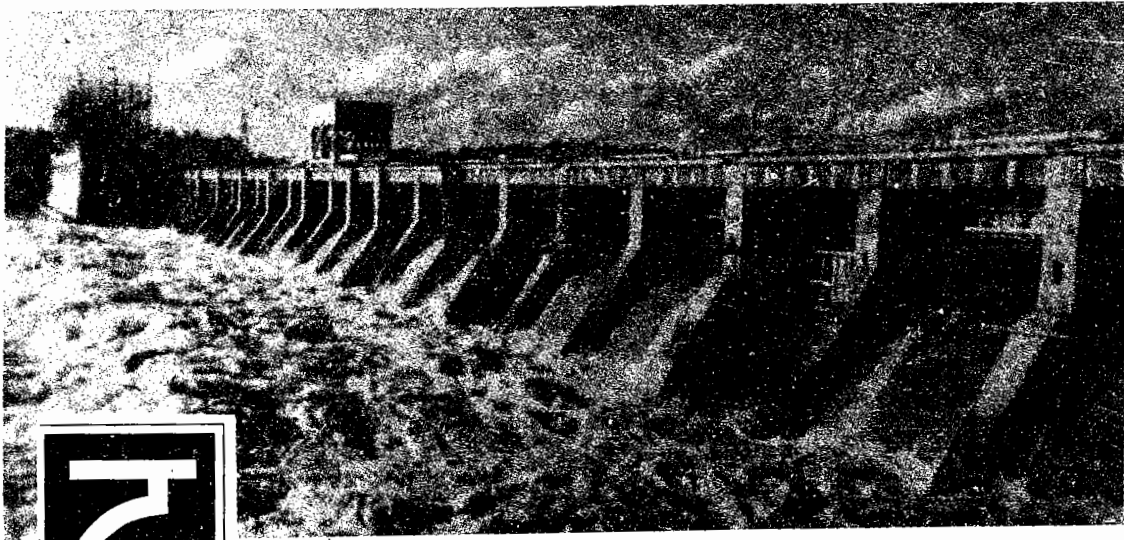
ਸਰਾਫੀ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਗੁਜਰਾਂ ਵਾਲਾ		ਗੁਰਮੁਖੀ		
੬੨		੬		

ਹ. ਪੁ.—ਦੀ ਹਿਸਟਰੀ ਐਂਡ ਪੋਲੀਉਗ੍ਰਾਫੀ ਆਂਡ ਮੌਰੀਅਨ ਬ੍ਰਾਹਮੀ

ਸਕ੍ਰਿਪਟ—ਸੀ. ਐਸ. ਉਪਾਸਕ; ਇੰਡੀਅਨ ਪੋਲੀਉਗ੍ਰਾਫੀ—ਅਹਿਮਦ ਹਸਨ ਦਾਨੀ; ਪ੍ਰਾ. ਲਿ. ਮਾ. ਪੰਡਤ ਗੋਰੀ ਸੁੰਦਰ ਓਝਾ; ਲਿੰਗੁਇਸਟਿਕ ਸਰਵੇ ਆਂਡ ਇੰਡੀਆ ਜ਼ਿਲਦ IX (ii)—ਜੀ. ਗ੍ਰੀਅਰਸਨ; ਗੁਨ ਲਿ. ਜ. ਵਿ.; ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਵਿਆਕਰਣ ਦੁਨੀ ਚੰਦ।

—ਸੁਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਕੋਹਲੀ

—0—

ਟੈਨਿਸੀ ਦਰਿਆ ਦਾ ਦ੍ਰਿਸ਼

ਇਹ ਪੰਜਾਬੀ ਵਰਣਮਾਲਾ ਦਾ ਸੋਲ੍ਹਵਾਂ ਅੱਖਰ ਅਤੇ ਹਿੰਦੀ ਜਾਂ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਵਰਣਮਾਲਾ ਦਾ ਗਿਆਰ੍ਹਵਾਂ ਵਿਅੰਜਨ ਅਤੇ ਟਵਰਗ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਵਰਣ ਹੈ। ਗੁਰਮੁਖੀ ਲਿਪੀ ਦਾ 'ਟ' ਅੱਖਰ ਬ੍ਰਹਮੀ ਲਿਪੀ ਦੇ 'ਟ' ਦੇ ਸਮਾਨ ਹੈ। ਇਹ ਅੱਖਰ ਬ੍ਰਹਮੀ ਤੋਂ ਵੀ ਪਹਿਲਾਂ ਪ੍ਰਚਲਤ ਸੀ ਅਰਥਾਤ ਇਹ ਅੱਖਰ ਸਿੰਧ ਘਾਟੀ ਦੀ ਲਿਪੀ ਦਾ ਰੂਪ ਹੈ। ਇਹ ਪ੍ਰਾਚੀਨਤਮ ਰੂਪ ਹੈ ਅਰਥਾਤ ਇਸ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਤਿੰਨ-ਚਾਰ ਹਜ਼ਾਰ ਸਾਲ ਪੁਰਾਣਾ ਹੈ। ਗੁਰਮੁਖੀ ਲਿਪੀ ਦਾ 'ਟ' ਅੱਖਰ ਨਾਗਰੀ ਲਿਪੀ ਦੇ 'ਟ' ਅੱਖਰ ਵਰਗਾ ਹੀ ਹੈ। ਸ਼ਾਰਦਾ ਦੇ ਉੱਤਰੀ ਹਿੰਦ ਦੀਆਂ ਬਾਕੀ ਸਭ ਲਿਪੀਆਂ ਵਿਚ ਇਹ ਅੱਖਰ ਇਉਂ ਹੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਆਪਣੀਆਂ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਅਸ਼ੋਕ ਦੇ ਵੇਲੇ ਦੀਆਂ ਸ਼ਕਲਾਂ ਨਾਲ ਹੋਰ ਸਭਨਾਂ ਅੱਖਰਾਂ ਨਾਲ ਵਧੇਰੇ ਮਿਲਦੀ ਹੈ।

ਇਸ ਦਾ ਉਚਾਰਣ-ਅਸਥਾਨ ਮੂਰਧਨੀ ਹੈ ਅਰਥਾਤ ਇਹ ਧੁਨੀ ਤਾਲੂ ਤੋਂ ਜ਼ਰਾ ਪੂਰੇ ਹਟ ਕੇ 'ਮੂਰਧਨ' ਥਾਂ ਨਾਲ ਟਕਰਾ ਕੇ ਪੈਂਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਉਚਾਰਣ ਕਰਨ ਲਈ ਜੀਭ ਦੇ ਅਗਲੇ ਭਾਗ ਨੂੰ ਤਾਲੂ ਨਾਲ ਲਗਾਉਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.-ਮ. ਕੋ. ਹਿੰ. ਸ਼. ਸਾ.; 4 :1862; ਗੁ. ਲਿ. ਦਾ ਜ. ਤੇ ਵਿ.-ਜੀ.ਬੀ. ਸਿੰਘ

ਟਾਟੋਰੀ : ਪ੍ਰੀਫੈਕਚਰ-ਇਹ ਦੱਖਣ ਪੱਛਮੀ ਜਾਪਾਨ ਦੇ ਪੱਛਮੀ ਹਾਂਸੂ ਦੀਪ ਦੀ ਇਕ ਪ੍ਰੀਫੈਕਚਰ ਹੈ ਜੋ ਜਾਪਾਨ ਸਾਗਰ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਫੈਲੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਪ੍ਰੀਫੈਕਚਰ ਦਾ ਕੁਲ ਖੇਤਰਫਲ 3492 ਵ. ਕਿ. ਮੀ. (1348 ਵ. ਮੀਲ) ਹੈ ਅਤੇ ਆਬਾਦੀ 612,000 (1983 ਐ) ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਤੱਟੀ ਮੈਦਾਨੀ ਦੇ ਦੱਖਣ ਵੱਲ ਚੂਗੋਕੂ-ਸਾਮਯਾਕੂ ਪਰਬਤ ਲੜੀ ਹੈ। ਤੱਟ ਵਰਤੀ ਸ਼ਾਨ ਈਨ ਕਾਈਗਾਨ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪਾਰਕ ਖੇਤਰ ਵੀ ਪ੍ਰੀਫੈਕਚਰ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ। ਟਾਟੋਰੀ ਇਸ ਦਾ ਸਦਰ ਮੁਕਾਮ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਦੇ ਨਜ਼ਦੀਕ ਹੀ 16 ਕਿ. ਮੀ. ਵਿਚ ਫੈਲੇ ਰੇਤਲੇ ਟਿੱਬੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕਰਕੇ ਇਹ ਪ੍ਰੀਫੈਕਚਰ ਸੈਲਾਨੀਆਂ ਦੀ ਦਿਲਚਸਪੀ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਹੈ।

ਇਹ ਮੁੱਖ ਤੌਰ ਤੇ ਇਕ ਖੇਤੀ ਪ੍ਰਧਾਨ ਖੇਤਰ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ. ਚੌਲ, ਫਲ, ਤਮਾਕੂ ਅਤੇ ਡੋਅਰੀ ਉਤਪਾਦਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਯੋਨਾਗੋ, ਕੁਰਾਬੇਸ਼ੀ ਅਤੇ ਟਾਟੋਰੀ ਇਥੋਂ ਦੇ ਉਦਯੋਗਕ ਸ਼ਹਿਰ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਮਸ਼ੀਨਰੀ, ਖਾਣ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਾਸੈਸਡ ਚੀਜ਼ਾਂ, ਕਾਗਜ਼ ਅਤੇ ਕਾਗਜ਼ ਦਾ ਗੁੱਦਾ, ਕਪੜਾ ਅਤੇ ਲਕੜੀ ਦਾ ਸਮਾਨ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ

ਗੁਪਤ ਲਿਪੀ	ਅੱਜ ਦੀ ਗੁਰਮੁਖੀ	ਟ
	ਅਲਾਹਾਬਾਦ (375 ਈ.)	८
	ਬਾਵਰ (400-500 ਈ.)	٨
	ਮੰਦਸੋਰ (532 ਈ.)	८
ਭੂਟਨ ਲਿਪੀ	ਹੋਰਯੁਜੀ (500-550 ਈ.)	Შ
	ਹਰਸ਼ ਸਮੇਂ ਦੀ ਲਿਖਤ (606-647 ਈ.)	Შ
	ਮੇਰੂ ਵਰਮਾ ਚੰਬਾ (800 ਈ.)	
	ਬਖਸ਼ਾਲੀ (800 ਈ.)	
ਸ਼ਾਰਦਾ ਲਿਪੀ	ਸਰਾਹਾਂ (10 ਵੀਂ ਸਦੀ)	᳚
	ਬੁੰਗਲ (11 ਵੀਂ ਸਦੀ)	᳚
	ਕਲੇਤ (11 ਵੀਂ ਸਦੀ) ਬੇਜਨਾਥ (1204 ਈ.)	
	ਕੁੱਲੂ (1559 ਈ.)	
	ਸ਼ਕੁੰਤਲਾ ਖਰੜਾ (16 ਵੀਂ ਸਦੀ)	
	ਸ਼ਾਰਦਾ (ਮੋਰੂਦਾ)	᳚
	ਟਾਕਰੀ	᳚
	ਲੰਡੇ	᳚
	ਡੋਗਰੀ	᳚
	ਪੋਥੀਆਂ ਬਾਬਾ ਮੋਹਨ ਜੀ (1559-1574 ਈ.)	᳚
	ਬੀਤ ਧਰਮਸ਼ਾਲਾ ਹਕੀਮ ਬੂਟਾ ਸਿੰਘ (16 ਵੀਂ ਸਦੀ)	
	ਸਾਖੀ ਵਲਾਇਤ ਵਾਲੀ (17 ਵੀਂ ਸਦੀ)	᳚
ਗੁਰਮੁਖੀ ਲਿਪੀ	ਦਬਮੇਸ਼ ਦਾ ਬਿਕਸਤਾ (ਲਗਭਗ 18 ਵੀਂ ਸਦੀ)	᳚
	ਪਾਦਰੀਆਂ ਵਾਲਾ ਟਾਈਪ (1850 ਈ.)	᳚

ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਥੇ ਬਿਜਲੀ ਯੁੱਕਤ ਸਾਨ ਈਨ ਮੇਲ ਰੇਲ ਲਾਈਨ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀਆਂ ਸ਼ਾਖਾਵਾਂ ਰੇਲਵੇ ਸੇਵਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 10 : 63; ਐਨ. ਅਮੇ. 2

ਟਅਟੋਰੀ : ਸ਼ਹਿਰ—ਇਹ ਦੱਖਣ ਪੱਛਮੀ ਜਾਪਾਨ ਦੇ ਪੱਛਮੀ ਗਾਂਸੂ ਦੀਪ ਦੀ ਇਸੇ ਨਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰੀਵੈਕਚਰ ਦਾ ਸਦਰ-ਮੁਕਾਮ ਅਤੇ ਬੰਦਰਗਾਹੀ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ ਜੋ ਜਾਪਾਨ ਸਾਗਰ ਤੱਟ ਤੋਂ ਨਜ਼ਦੀਕ ਸੈਡਾਈ ਦਰਿਆ ਤੇ ਕੋਥੇ ਸ਼ਹਿਰ ਤੋਂ 120 ਕਿ. ਮੀ. ਉੱਤਰ ਪੱਛਮ ਵੱਲ ਵਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਸ਼ਹਿਰ ਖਰੀਦੋ ਫ਼ਰੋਖਤ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਹੈ ਤੇ ਇਥੇ ਕੱਚਾ ਰੇਸ਼ਮ, ਚੌਲ, ਕਪੜਾ, ਕਾਗਜ਼ ਅਤੇ ਲਕੜੀ ਦੇ ਕੰਮ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਉਦਯੋਗ ਹਨ। ਟਅਟੋਰੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦਾ ਕੈਂਪਸ ਵੀ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਹੀ ਸਥਾਪਤ ਹੈ। ਇਥੇ ਗਰਮ ਪਾਣੀ ਦੇ ਚਸ਼ਮੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕਰਕੇ ਸਿਹਤ ਪੱਖੋਂ ਇਹ ਥਾਂ ਸੈਲਾਨੀਆਂ ਦੀ ਦਿਲਚਸਪੀ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਹੈ। ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਕਰੈਬ ਮੱਛੀ ਅਤੇ ਗਾਂ ਦੇ ਮਾਸ ਲਈ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੈ।

ਆਬਾਦੀ—134,522 (1983 ਅੰਦਾ.)

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਅਮੇ. 26 : 873; ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 10 : 63

ਟਅਵੁੰਬਾ : ਆਸਟ੍ਰੇਲੀਆ ਦੇ ਦੱਖਣੀ-ਪੂਰਬੀ ਕੁਵੀਨਜ਼-ਲੈਂਡ ਵਿਚ ਗ੍ਰੇਟ ਡਿਵਾਈਡਿੰਗ ਪਰਬਤ-ਲੜੀ ਉਪਰ 380 ਮੀ. ਦੀ ਉਚਾਈ ਉੱਤੇ ਵਸਿਆ ਇਕ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ ਜੋ ਬ੍ਰਿਸਬੇਨ ਤੋਂ 104 ਕਿ. ਮੀ. ਪੱਛਮ ਵਿਚ ਮੁੱਖ ਰੇਲਾਂ ਅਤੇ ਸੜਕਾਂ ਦਾ ਜੰਕਸ਼ਨ ਤੇ ਗਰਮੀਆਂ ਦੀ ਵਧੀਆ ਸੈਰਗਾਹ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਪਿਛਵਾੜੇ ਵਿਚ ਡਾਰਲਿੰਗ ਡਾਊਨਜ਼ ਦਾ ਮੈਦਾਨੀ ਖੇਤਰ ਹੈ ਜਿਥੇ ਚਰਾਂਦਾਂ ਅਤੇ ਉਪਜਾਊ ਜ਼ਮੀਨ ਹੈ। ਇਥੇ ਫਲਾਂ ਅਤੇ ਕਈ ਫ਼ਸਲਾਂ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਥੇ ਇਮਾਰਤੀ ਲਕੜੀ ਵੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਭ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੀ ਮੰਡੀ ਟਅਵੁੰਬਾ ਹੀ ਹੈ। ਅੱਜਕਲ੍ਹ ਇਥੇ ਇੰਜੀਨੀਅਰਿੰਗ, ਭੋਜਨ ਦੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਸੈਸਿੰਗ ਅਤੇ ਰੇਲਾਂ ਦੀ ਮੁਰੰਮਤ ਕਰਨ-ਦੀਆਂ ਸਨਅਤਾਂ ਉੱਠਤ ਹਨ।

ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ 1849 ਵਿਚ ਪਿੰਡ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਹੋਈ ਸੀ ਤੇ 1858 ਵਿਚ ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਬਣ ਗਿਆ ਅਤੇ 1860 ਵਿਚ ਮਿਊਂਸਪੈਲਟੀ ਬਣਿਆ ਅਤੇ 1904 ਵਿਚ ਇਹ ਮੁਕੰਮਲ ਸ਼ਹਿਰ ਬਣ ਗਿਆ।

ਟਅਵੁੰਬਾ ਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਦਲਦਲਾਂ ਕਰਕੇ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਤੇ ਮੌਜੂਦਾ ਨਾਂ ਆਦਿ ਵਾਸੀਆਂ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਸ਼ਬਦ 'ਟਾਵੁਮ' ਤੋਂ ਪਿਆ ਹੈ ਜਿਸ ਤੋਂ ਭਾਵ ਖਰਬੂਜ਼ੇ ਤੋਂ ਹੈ।

ਆਬਾਦੀ—63401 (1981)

27° 33' ਉ. ਵਿਭ; 151° 58' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 10 : 46

ਟਸਕਨੀ : ਇਹ ਇਟਲੀ ਦਾ ਇਕ ਕੇਂਦਰੀ ਖੰਡ ਹੈ ਜੋ ਇਟਲੀ ਪ੍ਰਾਇਦੀਪ ਦੇ ਉੱਤਰ-ਪੱਛਮੀ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ਟਰੀਨੀਅਨ ਸਾਗਰ ਤੱਟ ਉੱਤੇ ਵਸਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਪੱਛਮ ਵਿਚ ਲਗਯੂਰੀਅਨ ਖੰਡ ਹੈ। ਇਹ ਤਿਕੋਣਾ ਜਿਹਾ ਖੇਤਰ ਹੈ। ਇਸ ਖੰਡ ਵਿਚ ਮਾਸਕਾ ਰਾਜ, ਲੂਕਾ, ਪਿਸਟਾਇਆ, ਫੀਰੈਂਸੇ, ਲੀਵਾਰਨੋ, ਪੀਜਾ, ਆਰੈਟਸੇਆ, ਸੀਐਨਾ ਅਤੇ ਗੈਰੇਸੇਟੋ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਂਤ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਪ੍ਰਾਂਤਾਂ ਸਮੇਤ ਇਸ ਦਾ ਖੇਤਰਫਲ 22990 ਵ. ਕਿ.

ਮੀ. ਹੈ ਅਤੇ ਆਬਾਦੀ 3,581,742 (1983) ਹੈ। ਫਲੋਰੈਂਸ ਇਸ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਹੈ। ਫਲੋਰੈਂਸ ਅਤੇ ਲੈਂਗਹਾਰਨ ਇਸ ਖੇਤਰ ਦੇ ਵੱਡੇ ਸ਼ਹਿਰ ਹਨ।

ਭੂਗੋਲਿਕ ਤੌਰ ਤੇ ਟਸਕਨੀ ਨੂੰ ਚਾਰ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਖੇਤਰ ਦੇ ਉੱਤਰ ਅਤੇ ਉੱਤਰ-ਪੂਰਬ ਵਿਚ ਐਪੀਨਾਈਨ ਪਹਾੜ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਕਈ ਵਾਦੀਆਂ ਅਤੇ ਉੱਚੀਆਂ ਪਹਾੜੀਆਂ ਵੀ ਹਨ। ਉਬੜ ਖਾਬੜ ਖੇਤਰ ਟਸਕਨੀ ਪਠਾਰ ਨੇ ਮਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਅੰਦਰੂਨੀ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿਚ ਆਰਨੋ ਦਰਿਆਈ ਵਾਦੀ ਵਾਲਾ ਨੀਵਾਂ ਖੇਤਰ ਹੈ। ਇਹ ਟਸਕਨੀ ਦਾ ਮੈਦਾਨੀ ਇਲਾਕਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨੀਵੇਂ ਮੈਦਾਨੀ ਖੇਤਰ ਸਮੁੰਦਰ ਦੇ ਨਾਲ ਲਗਵੇਂ ਸਾਹਿਲੀ ਮੈਦਾਨ ਹਨ। ਇੰਜ ਟਸਕਨੀ ਪਹਾੜਾਂ, ਪਠਾਰਾਂ ਤੇ ਮੈਦਾਨਾਂ ਵਾਲਾ ਇਲਾਕਾ ਹੈ।

ਇਸ ਖੇਤਰ ਦੀ ਜਲਵਾਯੂ ਮੌਸਮਾਂਦਲ ਹੈ। ਪੱਛਮੀ ਹਿੱਸਿਆਂ ਉੱਤੇ ਸਮੁੰਦਰ ਦਾ ਕਾਫ਼ੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੈ। ਉੱਚੇ ਖੇਤਰਾਂ ਉੱਤੇ ਬਰਫ ਵੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਵਰਖਾ ਸਰਦੀ ਵਿਚ ਪੈਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਗਰਮੀਆਂ ਖੁਸ਼ਕ ਹੀ ਰਹਿ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਟਸਕਨੀ ਇਕ ਜ਼ਰਾਇਤੀ ਖੇਤਰ ਹੈ ਜਿਥੇ ਕੋਈ ਵੀ ਖੇਤਰ ਬੰਜਰ ਨਹੀਂ ਵੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਆਰਨੋ ਤੇ ਇਸ ਦੀਆਂ ਸਹਾਇਕ ਨਦੀਆਂ ਦੀਆਂ ਵਾਦੀਆਂ ਤੇ ਸਾਹਿਲੀ ਮਾਰੈਸੇ ਖੇਤਰ ਦੀਆਂ ਦਲਦਲਾਂ ਵੀ ਵਾਹੀ ਅਧੀਨ ਲਿਆਂਦੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਕਣਕ ਇਥੋਂ ਦੀ ਖਾਸ ਫ਼ਸਲ ਹੈ। ਮੱਕੀ, ਮੋਟੇ ਅਨਾਜ, ਕਚਾਲੂ, ਚੁਕੰਦਰ, ਅੰਗੂਰ, ਜੈਤੂਨ ਤੇ ਹੋਰ ਫੁੱਲਾਂ ਆਦਿ ਦੀ ਕਾਸ਼ਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਥੇ ਵਧੀਆ ਕਿਸਮ ਦੀ ਸ਼ਰਾਬ ਬਣਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਆਰਨੋ ਦਰਿਆਈ ਵਾਦੀ ਵਿਚ ਰੇਸ਼ਮ ਦੇ ਕੀੜੇ ਪਾਲੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਟਸਕਨੀ ਵਿਚ ਜੰਗਲ ਕਾਫ਼ੀ ਹਨ। ਅਖਰੋਟ ਇਥੋਂ ਦੀ ਖਾਸ ਉਪਜ ਹੈ। ਪਸ਼ੂ ਵੀ ਪਾਲੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਟਰੀਨੀਅਨ ਸਾਗਰ ਦੇ ਪਾਣੀ ਵਿਚੋਂ ਮੱਛੀਆਂ ਫੜੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਇਸ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਐਲਬਾ ਟਾਪੂ ਤੋਂ ਲੋਹਾ ਕੱਢਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮਾਟ ਐਮੀਆਤਾ ਵਿਚੋਂ ਪਾਰਾ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਵਾਲਟੋਰਾ ਨੇੜੇ ਗਰਮ ਪਾਣੀ ਦੇ ਚਸ਼ਮੇ ਹਨ। ਇਸ ਦੇ ਨੇੜੇ ਲੂਣ ਦੀਆਂ ਖਾਣਾਂ ਵੀ ਹਨ। ਇਥੇ ਮੈਗਨੀਜ਼, ਮੈਗਨੇਟਾਈਟ, ਤਾਂਬਾ ਅਤੇ ਲੋਹਾ ਵੀ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਟਸਕਨੀ ਦੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿਚ ਸਨਅਤਾਂ ਉੱਠਤ ਹਨ। ਪਯੋਮਬੀਨੋ (Piombino) ਅਤੇ ਪੋਰਟੋਫੈਰਾਇਓ ਵਿਚ ਲੋਹਾ ਢਾਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਲੈਂਗਹਾਰਨ ਵਿਚ ਜਹਾਜ਼ ਨਿਰਮਾਣ ਵਰਕਸ਼ਾਪਾਂ ਹਨ। ਪੀਜਾ ਅਤੇ ਐਮਪਾਲੀ ਵਿਚ ਸ਼ੀਸ਼ਾ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰਾਟੋ ਅਤੇ ਲੂਕਾ ਵਿਚ ਕਪੜੇ ਬਣਦੇ ਹਨ। ਫਲੋਰੈਂਸ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਮਿੱਟੀ ਦੇ ਭਾਂਡੇ, ਕਲਾ ਕ੍ਰਿਤੀਆਂ, ਲੋਹਾ ਤੇ ਇਸਪਾਤ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਛੋਟੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿਚ ਦਸਤਕਾਰੀਆਂ ਉੱਠਤ ਹਨ।

ਇਥੋਂ ਦੀ ਆਮਦਨੀ ਦਾ ਵੱਡਾ ਸਾਧਨ ਸੈਲਾਨੀਆਂ ਤੋਂ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਆਵਾਜਾਈ ਦੇ ਸਾਧਨ ਵੀ ਵਧੀਆ ਹਨ। ਨੇਪਲਸ ਤੇ ਮਿਲਨ ਵਿਚਾਲੇ ਤੇਜ਼ ਰਫ਼ਤਾਰ ਵਾਲੀਆਂ ਗੱਡੀਆਂ ਚਲਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਕੌਮੀ ਸਾਹਰਾਹਾਂ ਰਾਹੀਂ ਵੀ ਆਵਾਜਾਈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਲੈਂਗਹਾਰਨ ਇਥੋਂ ਦੀ ਇਕ ਖਾਸ ਬੰਦਰਗਾਹ ਹੈ।

ਇਤਿਹਾਸ—ਰੋਮਨ ਸਮਿਆਂ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਆਰਨੋ ਦਰਿਆਈ ਵਾਦੀ ਵਾਲਾ ਇਲਾਕਾ ਲਗਯੂਰੀਅਨ ਅਤੇ ਇਤਰੂਸਕਨ ਸਾਮਰਾਜਾਂ ਨੂੰ ਵੱਖ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਸਰਹੱਦੀ ਖੇਤਰ ਹੋਇਆ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਚੌਥੀ

ਸਦੀ ਈ. ਪੂ. ਦੇ ਵਿਚਕਾਰਲੇ ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ ਇਤਰੂਸਕਨ ਸਾਮਰਾਜ ਰੋਮਨਾਂ ਅਧੀਨ ਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਖੇਤਰ ਦਾ ਨਾਂ 'ਟਸਕੀਆ' ਪੈ ਗਿਆ। ਰੋਮਨ ਸਾਮਰਾਜ ਦੇ ਪਤਨ ਪਿਛੋਂ ਇਸ ਖੇਤਰ ਉੱਤੇ ਗਾਥਾਂ, ਬਾਜਨਤੀਨੀਆ ਅਤੇ ਲੰਬਾਰਡਾਂ ਨੇ ਹਮਲੇ ਕੀਤੇ ਤੇ ਤਬਾਹ ਕਰ ਛੱਡਿਆ। ਲੰਬਾਰਡਾਂ ਅਤੇ ਫਰੈਂਕਾਂ ਨੇ ਟਸਕਨੀ ਦੀ ਸੱਤਾ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਿਆ। ਲੂਕਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਅਧੀਨ ਟਸਕਨੀ ਦਾ ਵੱਡਾ ਸ਼ਹਿਰ ਸੀ। 1115 ਈ. ਵਿਚ ਫਰੈਂਕਾਂ ਦੁਆਰਾ ਨਿਯੁਕਤ ਮਾਤਿਲਦਾ ਸਾਮੰਤ ਦੀ ਮੌਤ ਪਿਛੋਂ ਇਥੋਂ ਫਰੈਂਕਾਂ ਸ਼ਾਸਨ ਦਾ ਅੰਤ ਹੋ ਗਿਆ। 12ਵੀਂ ਤੇ 13ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਇਹ ਖੇਤਰ ਕਈ ਸਿਟੀ-ਸਟੇਟਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ ਗਿਆ। ਫਲੋਰੈਂਸ ਸਿਟੀ ਸਟੇਟ ਦੇ ਡਿਊਕਾਂ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਿਟੀ ਸਟੇਟਾਂ ਨੂੰ ਫਿਰ ਇਕੱਠਿਆ ਕਰ ਲਿਆ। ਇਸ ਪਿਛੋਂ ਲੋਰੇਨ, ਸਾਰਡੀਨੀਆ ਅਤੇ ਇਟਲੀ ਸਾਮਰਾਜ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣਦਾ ਰਿਹਾ। ਸੰਨ 1861 ਵਿਚ ਇਹ ਇਟਲੀ ਸਾਮਰਾਜ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਇਆ। ਮੌਜੂਦਾ ਟਸਕਨੀ ਦੀ ਹੱਦਬੰਦੀ 1948 ਵਿਚ ਹੋਈ। ਥੋੜ੍ਹੀ ਬਹੁਤ ਖੁਦਮੁਖਤਾਰੀ ਇਸ ਨੂੰ 1970 ਵਿਚ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ।

ਆਬਾਦੀ—3,570,926 (1981)

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਅਮੈ. 27 : 287; ਕੋਲੀ. ਐਨ. 18 : 590; ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮਾ. 12 : 69

ਟਸਕੰਬੀਆ : ਇਹ ਅਮਰੀਕਾ ਦੀ ਉੱਤਰ ਪੱਛਮੀ ਐਲਾਬਾਮਾ ਰਾਜ ਦੀ ਕਾਲਬਰਟ ਕਾਉਂਟੀ ਦਾ ਇੱਕ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ ਜੋ ਮਸਲ ਸੋਲ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਟੈਨੇਸੀ ਦਰਿਆ ਤੇ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ 1817 ਵਿਚ ਹੋਈ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਇਸ ਦਾ ਨਾਂ ਅੱਕੋਕੋਪੋਸਾ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਮਤਲਬ ਚਿਕਾਸਾ-ਚਾਕਟਾ ਅਰਥਾਤ 'ਠੰਢਾ ਪਾਣੀ' ਸੀ ਤੇ ਇਹ ਨਾਂ ਇਥੋਂ ਦੀ ਇੱਕ ਸਥਾਨਕ ਤੰਗ ਖਾੜੀ ਕਰਕੇ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਮੌਜੂਦਾ ਨਾਂ ਇਥੋਂ ਦੇ ਇੱਕ ਇੰਡੀਅਨ ਸਰਦਾਰ ਦੇ ਨਾਂ ਤੇ 1822 ਵਿਚ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ। ਇਥੋਂ ਦਾ ਮੁੱਖ ਕਿੱਤਾ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਹੈ ਜਾਂ ਫਿਰ ਹਲਕੇ ਫੁਲਕੇ ਉਦਯੋਗ ਹਨ।

ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਹੈਲਨ ਕੀਲਰ ਦਾ ਜਨਮ-ਸਥਾਨ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਵੀ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਇੱਕ ਅੰਨ੍ਹੀ ਅਤੇ ਬੋਲੀ ਲੈਕਚਰਰ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਸੰਸਾਰ ਭਰ ਵਿਚ ਮਸ਼ਹੂਰ ਸੀ। ਵਿਲਿਅਮ ਜਿਬਸਨ ਦਾ ਇਸ ਦੇ ਬਚਪਨ ਬਾਰੇ ਲਿਖਿਆ ਮਸ਼ਹੂਰ ਨਾਟਕ 'ਦੀ ਮਿਰਿਕਲ ਵਰਕਰ' ਹਰ ਸਾਲ ਗਰਮੀਆਂ ਦੀ ਰੁੱਤ ਵਿਚ ਇਥੇ ਖੇਡਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਸ਼ਹਿਰ ਨੂੰ 1820 ਵਿਚ ਕਸਬੇ ਦਾ ਅਤੇ 1865 ਵਿਚ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਦਰਜਾ ਮਿਲਿਆ ਅਤੇ 1867 ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਕਾਉਂਟੀ ਦਾ ਸਦਰ-ਮੁਕਾਮ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ।

ਆਬਾਦੀ—9,137 (1980)

34° 44' ਉ. ਵਿਥ; 87° 42' ਪੱ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮਾ. 10 : 204

ਟਸਕਾਨੀਆ : ਇਹ ਇਟਲੀ ਦੇ ਲੇਸ਼ੀਅਮ ਖੇਤਰ ਵਿਟਰਬੋ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦਾ, ਵਿਟਰਬੋ ਦੇ ਪੱਛਮ ਵੱਲ ਸਥਿਤ ਇੱਕ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ। ਪੁਰਾਣਾ ਟਸਕਾਨੀਆ ਜਾਂ ਟਸਕਾਨਾ ਤੀਜੀ ਪੂ. ਈ. ਵਿਚ ਇੱਕ ਪ੍ਰਫੁੱਲਤ ਇਤਰੂਸਕਨ ਕੇਂਦਰ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਨਜ਼ਦੀਕ ਤੋਂ ਇਤਰੂਸਕਨ ਮਕਬਰੇ ਮਿਲੇ ਹਨ। ਸੰਨ 1971 ਵਿਚ ਇਥੇ ਇੱਕ ਭਿਆਨਕ ਭੂਚਾਲ ਆਇਆ ਜਿਸ ਨਾਲ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਪਾਏ ਜਾਂਦੇ ਇਤਰੂਗੀਆਈ ਰੋਮਨ ਅਤੇ ਮੱਧ ਕਾਲੀ ਸਭਿਅਤਾਵਾਂ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸਮਾਰਕਾਂ ਦੇ ਕੀਮਤੀ

ਭੰਡਾਰ ਤਬਾਹ ਹੋ ਗਏ ਜਿਸ ਵਿਚ ਅੱਠਵੀਂ ਅਤੇ ਬਾਰ੍ਹਵੀਂ ਸਦੀਆਂ ਦੇ ਬਣੇ ਦੋ ਗਿਰਜੇ ਵੀ ਸਨ।

ਆਬਾਦੀ—7,165 (1981)

42° 25' ਉ. ਵਿਥ; 11° 52' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮਾ. 10 : 203

ਟਸਕਾਰੋਵਸ : ਇਹ ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਓਹਾਈਓ ਰਾਜ ਦਾ ਇੱਕ ਦਰਿਆ ਹੈ ਜੋ ਰਾਜ ਦੇ ਉੱਤਰ ਪੂਰਬੀ ਹਿੱਸੇ ਦੀ ਸਮਿਟ ਕਾਉਂਟੀ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲ ਕੇ ਦੱਖਣ ਵੱਲ ਨੂੰ ਮੈਸਿਲਾਨ, ਡੇਵਰ ਅਤੇ ਨਿਊ ਫਿਲਾਡੈਲਫੀਆ ਆਦਿ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਕੋਲੋਂ ਵਗਦਾ ਹੋਇਆ ਪੱਛਮ ਦੀ ਦਿਸ਼ਾ ਵੱਲ ਰੁੱਖ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਕਾਂਸ਼ਾਕਟੌਨ ਦੇ ਨਜ਼ਦੀਕ ਵਾਲ੍ਹਾਨਡਿੰਗ ਦਰਿਆ ਵਿਚ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ 201 ਕਿ. ਮੀ. ਦੀ ਲੰਬਾਈ ਤੈਅ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਹ ਮਸਕਿੰਗਮ ਦਰਿਆ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਡੇਵਰ ਝੀਲ ਦੇ ਜਲ ਭੰਡਾਰ ਨੂੰ ਹੜ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਾਣੀ ਤੋਂ ਰਾਹਤ ਦੇਣ ਲਈ ਟਸਕਾਰੋਵਸ ਅਤੇ ਟੈਪਾਨ ਦਰਿਆਵਾਂ ਦੇ ਉੱਤੇ ਹੜ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬਚਾਅ ਲਈ ਡੈਮ ਬਣਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸੇ ਦੀਆਂ ਸਹਾਇਕ ਨਦੀਆਂ ਪੀਡਮਾਂਟ, ਲੀਜ਼ਵਿਲ ਅਤੇ ਐਟਵੁੱਡ ਝੀਲਾਂ ਦੇ ਜਲ ਭੰਡਾਰ ਹਨ। ਇਸ ਦਰਿਆ ਦਾ ਨਾਂ ਇਥੋਂ ਦੇ ਇਸ ਨਾਂ ਦੇ ਇੱਕ ਇੰਡੀਅਨ ਕਬੀਲੇ ਦੇ ਨਾਂ ਤੇ ਹੈ।

40° 17' ਉ. ਵਿਥ; 81° 52' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮਾ. 10 : 204

ਟਸਕਾਰੋਰਾ : ਇਹ ਉੱਤਰੀ ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਇਰਾਕੀ ਭਾਸ਼ਾ ਬੋਲਣ ਵਾਲੇ ਇੰਡੀਅਨ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਇੱਕ ਕਬੀਲਾ ਹੈ ਜੋ ਗੱਲੀ ਦੇ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਜਿਸ ਨੂੰ ਹੁਣ ਉੱਤਰੀ ਕੈਰੋਲਾਈਨਾ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਵਿਚ ਵਸੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਸਤਾਰਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਜਦੋਂ ਯੂਰਪੀਅਨ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰੀ ਮੇਲ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਇਹ ਰੋਸ਼ਿਆ ਅਤੇ ਦਵਾਈ ਆਦਿ ਵਿਚ ਇੰਡੀਅਨ ਭੰਗ (Hemp) ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਲਈ ਮਸ਼ਹੂਰ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨਾਂ ਟਸਕਾਰੋਰਾ ਇੱਕ ਇਰਾਕੀ ਸ਼ਬਦ ਜਿਸ ਦਾ ਸ਼ਾਬਦਿਕ ਅਰਥ ਭੰਗ ਇਕੱਠੀ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਹੈ, ਤੋਂ ਪਿਆ ਹੈ। ਬੇਸ਼ਕ ਇਹ ਬੜੇ ਮਾਹਰ ਸ਼ਿਕਾਰੀ ਹਨ ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਕਾਫੀ ਹੱਦ ਤੱਕ ਇਹ ਮੱਕੀ ਦੀ ਖੇਤੀ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਲਗਦੇ ਇੰਡੀਅਨਜ਼ ਨਾਲ ਰਮ ਦਾ ਵਪਾਰ ਕਰਕੇ ਆਪਣੀ ਅਰਥ ਵਿਵਸਥਾ ਨੂੰ ਹੋਰ ਚੰਗਾ ਕੀਤਾ।

ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਲੋਕ ਪਹਿਲਾਂ ਉੱਤਰ ਵੱਲ 'ਫਾਈਵ ਨੇਸ਼ਨਜ਼' ਦੇ ਨਾਲ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ ਪਰ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੇ ਇੰਡੀਅਨ ਖੇਤਰ ਉੱਤੇ ਨਾਜਾਇਜ਼ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਇੰਡੀਅਨ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਜਬਰੀ ਫੜਕੇ ਗੁਲਾਮਾਂ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਵੇਚਣ ਲਗ ਪਏ। ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ 1711 ਤੋਂ 1713 ਤੱਕ ਟਸਕਾਰੋਰਾ ਲੜਾਈਆਂ ਹੋਈਆਂ। ਕੈਰੋਲਾਈਨਾ ਅਤੇ ਵਰਜੀਨੀਆ ਦੀਆਂ ਫੌਜਾਂ ਨੇ ਮਿਲਕੇ ਕਟਾਬਾ ਚੈਰਾਕੀ ਅਤੇ ਹੋਰ ਵਿਰੋਧੀ ਇੰਡੀਅਨਾਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹਰਾ ਕੇ ਇਥੋਂ ਭਜਾ ਦਿੱਤਾ।

ਸੰਨ 1713 ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਟਸਕਾਰੋਰਾ ਨੇ ਬਹੁਤ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਉੱਤਰ ਵੱਲ ਜਾਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਅਤੇ 1803 ਤੱਕ ਵੀ ਇਹ ਲੋਕ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉੱਤਰ ਵੱਲ ਨਹੀਂ ਸਨ ਗਏ। ਕੁਝ ਲੋਕ ਪੈਨਸਲਵੇਨੀਆ ਵਿਚ ਜੂਨੀਐਟਾ ਅਤੇ ਮਸਕਵੇਹੋਨਾ ਦਰਿਆਵਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਆਬਾਦ ਹੋ ਗਏ ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਬਹੁਤੇ ਲੋਕ ਨਿਊਯਾਰਕ ਵਿਚ ਜਿਥੇ ਹੁਣ

ਬਿਗਮਟਨ ਹੈ, ਵਿਖੇ ਅਤੇ ਓਨਾਈਡਾ ਝੀਲ ਦੇ ਨੇੜੇ ਆਬਾਦ ਹੋ ਗਏ। ਸਰਕਾਰੀ ਤੌਰ ਤੇ ਬੇਸ਼ਕ 1722 ਤੋਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਰਾਕੀਜ਼ ਲੀਗ ਵਿਚ ਛੇਵੇਂ ਨੇਸ਼ਨ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਮਿਲਾ ਲਿਆ ਗਿਆ ਸੀ ਪਰ ਤਾਂ ਵੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵੋਟ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਨਹੀਂ ਸੀ।

ਬਾਅਦ ਦੀਆਂ ਬਸਤੀਵਾਦ ਲੜਾਈਆਂ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਬਹੁਤਾ ਕਰਕੇ ਬਰਤਾਨੀਆ ਦਾ ਸਾਥ ਦਿੱਤਾ ਪਰ ਅਮਰੀਕਨ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਸਮੇਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਤਕਰੀਬਨ ਅੱਧੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਓਨਾਈਡਾ ਇੰਡੀਅਨਜ਼ ਦਾ ਸਾਥ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਨਵੇਂ ਆਬਾਦੀਆਂ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਕੀਤਾ। ਸੰਨ 1779 ਦੀ ਸੁਲਿਵਾਨ-ਮੁਹਿੰਮ ਨੇ ਅੰਨ੍ਹੇਵਾਹ ਦੋਹਾਂ ਗਰੁੱਪਾਂ ਨੂੰ ਸਜ਼ਾ ਦਿੱਤੀ, ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਕੁਝ ਸਰਨਾਰਥੀ ਇਥੋਂ ਕੈਨੇਡਾ ਚਲੇ ਗਏ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜਾਨਸ਼ੀਨ ਕੈਨੇਡਾ ਵਿਚ ਸਿਕਸ ਨੇਸ਼ਨਜ਼ ਰਿਜ਼ਰਵ ਵਿਚ ਹੁਣ ਵੀ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਸੰਨ 1785 ਦੀ ਫੋਰਟ ਹਰਕਿਮਰ ਸੰਧੀ ਅਨੁਸਾਰ ਓਨਾਈਡਾ ਇੰਡੀਅਨਜ਼ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਜ਼ਮੀਨ ਅਮਰੀਕਨ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਵੇਚ ਦਿੱਤੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬੇਦਖਲ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਹ ਲੋਕ ਸੈਨਿਕਾ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਚਲੇ ਗਏ ਅਤੇ ਉਥੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਨੀਐਗਰਾ ਕਾਊਂਟੀ ਵਿਚ ਜੌਨਸਨਜ਼ ਲੈਂਡਿੰਗ ਦੇ ਨੇੜੇ ਇਕ ਪਿੰਡ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਂਤ ਕਰਨ ਲਈ ਸੈਨਿਕਾ ਨੇ ਇਕ ਵ. ਮੀਲ ਥਾਂ ਅਤੇ ਰਾਬਰਟ ਮੈਰਿਸ ਨੇ ਦੋ ਵ. ਮੀਲ ਖੇਤਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦੇ ਦਿੱਤਾ। ਇਥੋਂ ਦੀ ਸੰਘੀ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਿਜੀ ਧਨ ਨਾਲ ਗਲੈਡ ਲੈਂਡ ਕੰਪਨੀ ਤੋਂ ਹੋਰ ਜ਼ਮੀਨ ਖਰੀਦਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦੇ ਦਿੱਤੀ। ਨਿਊਯਾਰਕ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕੁਲ ਰਾਖਵੀਂ ਭੂਮੀ 6,249 ਏਕੜ ਹੈ।

ਟਸਕਾਰੋਗਾ ਵਿਚ ਇਰਾਕ ਦੇ ਬਾਕੀ ਕਬੀਲਿਆਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਇੰਡੀਅਨ ਲੱਛਣ/ਆਦਤਾਂ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਹਨ। ਇਹ ਸਾਰੇ ਹੀ ਨਾ ਮਾਤਰ ਈਸਾਈ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਫਰਨੀਚਰ ਅਤੇ ਪਹਿਰਾਵਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੇਂਡੂ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਗੁਆਂਢੀਆਂ ਨਾਲ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਹੁਣ ਇਹ ਲੋਕ ਵੀ ਖੇਤੀ ਛੱਡ ਕੇ ਮਿੱਲਾਂ ਜਾਂ ਖੇਤਾਂ ਆਦਿ ਵਿਚ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਕਰਨ ਲਗ ਪਏ ਹਨ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਔਰਤਾਂ ਵੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਔਰਤਾਂ ਵਾਂਗ ਦੁਕਾਨਾਂ, ਸਟੋਰਾਂ ਜਾਂ ਦਫ਼ਤਰਾਂ ਆਦਿ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਪਸੰਦ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਆਬਾਦੀ ਵੀ ਹੁਣ ਘਟਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਸੰਨ 1701 ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ 17 ਕਸਬੇ ਸਨ ਅਤੇ 5000 ਦੇ ਲਗਭਗ ਆਬਾਦੀ ਸੀ ਪਰ 1953 ਵਿਚ ਅਬਾਦੀ ਕੇਵਲ 500 ਨਿਊਯਾਰਕ ਵਿਚ ਅਤੇ 530 ਕੈਨੇਡਾ ਵਿਚ ਸੀ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਅਸੇ. 27 : 288; ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮਾ. 10 : 204

ਟਸਕਾਲੂਸਾ : ਇਹ ਐਲਬਾਮਾ ਦੀ ਇਸੇ ਨਾਂ ਦੀ ਕਾਊਂਟੀ ਦਾ ਸਦਰ-ਮੁਕਾਮ ਹੈ ਜੋ ਬਰਮਿੰਘਮ ਦੇ ਦੱਖਣ ਪੱਛਮ ਵੱਲ 75 ਕਿ. ਮੀ. ਦੀ ਦੂਰੀ ਤੇ ਬਲੈਕ ਵਾਗੇਅਰ ਦਰਿਆ ਦੇ ਕੰਢੇ ਉੱਤੇ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਇਹ ਲੁਇਸਿਲ ਅਤੇ ਨੈਸਵਿਲ, ਸਦਨ ਗਲਫ ਅਤੇ ਮੋਬੀਲ-ਓਹਾਈਓ ਰੇਲ ਰਾਹਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਨਗਰਪਾਲਿਕਾ ਅਧੀਨ ਇਕ ਹਵਾਈ ਅੱਡਾ ਵੀ ਹੈ। ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਨੂੰ ਸੰਨ 1816 ਵਿਚ ਥਾਮਸ ਯਾਰਕ ਨੇ ਵਸਾਇਆ ਸੀ ਤੇ ਇਸ ਦਾ ਨਾਂ ਇਥੋਂ ਦੇ ਇਕ ਇੰਡੀਅਨ (ਮੁਖੀ) ਦੇ ਨਾਂ ਤੇ ਪਿਆ ਸੀ, ਜਿਹੜਾ 1540 ਵਿਚ ਸਪੇਨ ਦੇ ਦੱਖਣੀ ਐਲਬਾਮਾ ਵਿਚ ਇਕ ਖੋਜੀ ਨਾਲ ਬਹਾਦਰੀ ਨਾਲ ਲੜਿਆ ਸੀ। ਸੰਨ 1826 ਤੋਂ 46 ਤੱਕ ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਐਲਬਾਮਾ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਰਿਹਾ ਅਤੇ ਘਰੇਲੂ ਯੁੱਧ ਸਮੇਂ ਲਗਭਗ ਅੱਧਾ ਸ਼ਹਿਰ ਸੜ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਥੇ 1850 ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੀਆਂ ਬਣੀਆਂ ਸਰਾਵਾਂ ਹਨ। ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਪਾਗਲਾਂ ਲਈ ਬਰਾਈਸ ਸਟੇਟ ਹਸਪਤਾਲ (1861); ਦਿਮਾਗੀ ਤੌਰ ਤੇ ਪਛੜੇ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਪਾਰਟ

ਲਾਉ ਸਟੇਟ ਸਕੂਲ ਹੈ। ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਆਫ਼ ਐਲਬਾਮਾ ਆਦਿ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਹਨ।

ਇਥੇ ਕਾਗੁਜ਼, ਸੂਤ ਦੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ, ਰਬੜ ਟਾਇਰ, ਫ਼ਿਨਾਇਲ ਅਤੇ ਬੇਕਰੀ ਦੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇਥੇ ਲੱਕੜੀ ਦਾ ਕੰਮ ਅਤੇ ਤੇਲ ਸਾਫ਼ ਕਰਨ ਦਾ ਕੰਮ ਵੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸੰਨ 1911 ਵਿਚ ਇਥੇ ਇਕ ਤਿੰਨ ਮੈਂਬਰੀ ਕਮਿਸ਼ਨ ਸਰਕਾਰ ਅਪਣਾਈ ਗਈ।

ਆਬਾਦੀ—75,211 (1980)

33° 13' ਉ. ਵਿਭ.; 87° 33' ਪ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਅਸੇ. 27 : 287; ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮਾ. 10 : 203

ਟਸਕੀਗੀ ਸੰਸਥਾ : ਇਹ ਹਬਸ਼ੀਆਂ ਲਈ ਸ਼ਾਂਤੀ ਵਿੱਦਿਆ ਦੀ ਇਕ ਮਨਜ਼ੂਰ ਸ਼ੁਦਾ ਸੰਸਥਾ ਹੈ ਜਿਸਨੂੰ ਬੁਕਰ ਟੀ. ਵਾਸ਼ਿੰਗਟਨ ਨੇ ਐਲਬਾਮਾ ਸਟੇਟ ਲੈਜਿਸਲੇਚਰ ਐਕਟ ਅਧੀਨ 1881 ਵਿਚ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤਾ। ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਹੀ ਇਸ ਸੰਸਥਾ ਦਾ ਮੁੱਖ ਉਦੇਸ਼ ਉਦਯੋਗਕ ਅਤੇ ਵਿਵਸਾਇਕ ਸਿਖਲਾਈ ਦੇਣਾ ਹੈ। ਸੰਨ 1923 ਵਿਚ ਇਥੇ ਕਾਲਜ ਕੋਰਸ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੇ ਗਏ ਅਤੇ 1939 ਤੋਂ ਹਾਈ ਸਕੂਲ ਵਿਭਾਗ ਖ਼ਤਮ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1937 ਵਿਚ ਸਕੂਲ ਦਾ ਨਾਂ ਬਦਲ ਕੇ ਟਸਕੀਗੀ ਸੰਸਥਾ ਰਖ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1962 ਵਿਚ ਇਥੇ 2,365 ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਅਤੇ 242 ਅਧਿਆਪਕ ਸਨ। ਸੰਸਥਾ ਵਿਚ ਖੇਤੀਬਾੜੀ, ਗ੍ਰਹਿ ਵਿਗਿਆਨ, ਗ੍ਰਹਿ-ਅਰਥ ਸ਼ਾਸਤਰ, ਸਿੱਖਿਆ-ਸਕੂਲ, ਮਕੈਨੀਕਲ ਉਦਯੋਗ, ਨਰਸ ਸਿਖਲਾਈ ਅਤੇ ਸਰੀਰਕ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿਭਾਗ ਆਦਿ ਦੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਸਕੂਲ ਅਤੇ ਵਿਭਾਗ ਹਨ ਸੰਨ 1936 ਤੋਂ ਇਥੇ ਕਮਰਸ਼ਲ ਆਹਾਰ-ਵਿਗਿਆਨ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਸੰਸਥਾ ਦੇ ਦਿਹਾਤੇ ਕੈਂਪਸ ਵਿਚ ਹੀ ਡਾ. ਜਾਰਜ ਵਾਸ਼ਿੰਗਟਨ ਦੀਆਂ ਯਾਦਾਂ ਸਾਂਭੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ ਜਿਸ ਵਿਚ ਇਸ ਦਾ ਦਫ਼ਤਰ, ਖੋਜ ਪ੍ਰਯੋਗਸ਼ਾਲਾ ਆਦਿ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ।

ਸੰਸਥਾ ਵਿਚ ਇਕ ਹਬਸ਼ੀਆਂ ਸਬੰਧੀ ਰਿਕਾਰਡ ਅਤੇ ਖੋਜ ਵਿਭਾਗ ਵੀ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਹਬਸ਼ੀਆਂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ, ਆਰਥਿਕ ਅਤੇ ਸਮਾਜਕ ਹਾਲਤਾਂ ਸਬੰਧੀ ਅਤੇ ਹਬਸ਼ੀਆਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਹੋਰ ਪੱਖਾਂ ਸਬੰਧੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਇਕੱਠੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇਥੇ ਸਿਹਤ ਸਬੰਧੀ ਇਕ ਸਾਲਾਨਾ ਕਲਿਨਿਕ, ਸਿਹਤ ਕੇਂਦਰ, ਬਾਲ ਵਿਭਾਗ ਜਿਸ ਵਿਚ ਐਲਬਾਮਾ ਸਟੇਟ ਦੇ ਹਬਸ਼ੀਆਂ ਦੇ ਨਾਕਾਰਾ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਦੇਖ ਭਾਲ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਥੋਂ ਦੀ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਵਿਚ 52,000 ਪੁਸਤਕਾਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ 2000 ਪੁਸਤਕਾਂ ਕੇਵਲ ਹਬਸ਼ੀਆਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਹਨ। ਸੰਸਥਾ ਦੇ ਸੰਸਥਾਪਕ ਬੁਕਰ ਟੀ. ਵਾਸ਼ਿੰਗਟਨ ਦਾ 1915 ਵਿਚ ਦਿਹਾਂਤ ਹੋ ਗਿਆ।

ਹੇਠਲੇ ਦੱਖਣੀ ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਹਬਸ਼ੀਆਂ ਦੇ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਦਾ ਮੁੱਖ ਦਫ਼ਤਰ ਵੀ ਸੰਸਥਾ ਵਿਚ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਅਸੇ. 27 : 288

ਟਸਾਨਕਾਫ ਅਲੈਕਜ਼ਾਂਦਰ : ਬਲਗਾਰੀਆ ਦੇ ਇਸ ਪ੍ਰਾਨ ਮੰਤਰੀ ਅਤੇ ਸਿਆਸਤਦਾਨ ਦਾ ਜਨਮ 1879 ਵਿਚ ਆਰੈਕਾਵਾ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਇਸਨੇ ਸੋਫੀਆ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਤੋਂ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਅਰਥ ਸ਼ਾਸਤਰ ਦਾ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਲਗ ਗਿਆ। ਪਹਿਲੇ ਸੰਸਾਰ ਯੁੱਧ ਵਿਚ ਇਸਦੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਹਾਰ ਹੋ ਜਾਣ

ਬਾਅਦ ਇਸਨੇ ਸਿਆਸੀ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿਚ ਵਧ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਨਾਰਡੈਨ ਸਗੋਵਾਰ (Norden Sgodor) ਨਾਮੀ ਇਕ ਗਰੁੱਪ ਦਾ ਨੇਤਾ ਬਣ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1923 ਦੇ ਅੰਦੋਲਨ ਦੇ ਨੇਤਾਵਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਹ ਵੀ ਇਕ ਸੀ ਜਿਸਨੇ ਅਲੈਕਜ਼ਾਂਦਰ ਸਟੈ-ਬੋਲਿਸਕੀ (1879-1923) ਦੀ ਤਾਨਾਸ਼ਾਹੀ ਹਟਾ ਕੇ ਸਾਰੀਆਂ ਪਾਰਟੀਆਂ ਦੀ ਇਕ ਸਾਂਝੀ ਸਰਕਾਰ ਬਣਾਈ ਸੀ ਪਰ ਇਸ ਵਿਚ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਸ਼ਾਮਲ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਸਤੰਬਰ, 1923 ਵਿਚ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਤੇ ਤੌਰ ਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਜਾਨਾਂ ਦਾ ਨੁਕਸਾਨ ਝੱਲ ਕੇ ਕਮਿਊਨਿਸਟਾਂ ਨੂੰ ਦਬਾਉਣਾ ਪਿਆ। ਇਸ ਦੀ ਨਿਊਯੀ (Nauilly) ਦੀ ਸੰਧੀ ਦੀਆਂ ਸ਼ਰਤਾਂ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਅਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੀ ਆਰਥਿਕ ਹਾਲਤ ਨੂੰ ਮੁੜ ਠੀਕ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਅਸਫਲ ਸਾਬਤ ਹੋਈ। ਸੰਨ 1925 ਦੇ ਅੰਤ ਤੇ ਇਸਨੇ ਅਸਤੀਫਾ ਦੇ ਦਿੱਤਾ। ਇਥੋਂ ਦੇ ਰਾਜੇ, ਬੋਰਿਸ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਸਾਜਿਸ਼ ਕਰਨ ਦੇ ਦੋਸ਼ ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਥੋੜ੍ਹੀ ਦੇਰ ਲਈ ਕੈਦ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1944 ਵਿਚ ਬਲਗਾਰੀਆ ਤੇ ਰੂਸ ਦਾ ਕਬਜ਼ਾ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ਰੂਸੀਆਂ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ ਇਹ ਜਰਮਨੀ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਇਸਨੇ ਆਪਣੇ ਆਖਰੀ ਸਾਲ ਅਰਜਨਟੀਨਾ ਵਿਚ ਕੱਟੇ। ਇਥੇ ਹੀ 17 ਜੁਲਾਈ, 1959 ਨੂੰ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਅਸੇ. 27 : 188; ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 10 : 156

ਟਸਿਮਸ਼ੀਐਨ : ਇਹ ਉੱਤਰੀ ਅਮਰੀਕਾ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਇੰਡੀਅਨ ਕਬੀਲਿਆਂ ਦਾ ਇਕ ਗਰੁੱਪ ਹੈ, ਜੋ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਕੋਲੰਬੀਆ ਵਿਚ ਸਕੀਨਾ ਅਤੇ ਨੈਸ ਦਰਿਆਵਾਂ ਦੇ ਕੰਢਿਆਂ ਤੇ ਵਸੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਈ ਵਾਰੀ ਸਕੀਨਾ ਰਿਵਰ ਇੰਡੀਅਨਜ਼ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਆਮ ਕਰਕੇ ਦਰਿਆਈ ਜਾਂ ਸਮੁੰਦਰੀ ਖੁਰਾਕ ਖਾਸ ਤੌਰ ਤੇ ਸ਼ਾਮਨ ਮੱਛੀ ਅਤੇ ਕੈਂਡਲ ਫਿਸ਼ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇਹ ਲੋਕ ਰਿੱਛ, ਪਹਾੜੀ ਬੱਕਰੀਆਂ ਕਈ ਹੋਰ ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਸ਼ਿਕਾਰੀ ਜਾਨਵਰਾਂ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਘਰ ਦਿਉਦਾਰ ਦੀ ਲਕੜੀ ਦੇ ਬੈਂਚੇ ਵੱਡੇ ਸ਼ਤੀਰਾਂ ਅਤੇ ਤਖ਼ਤਿਆਂ ਦੇ ਬਣੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ 100 ਤੋਂ ਵੀ ਵੱਧ ਵਿਅਕਤੀ ਰਹਿ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਘਰ ਦਾ ਮੁਖੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਧਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਹਰ ਇਕ ਟੱਬਰ ਦਾ ਅਤੇ ਕਸਬੇ ਦਾ ਆਪਣਾ ਆਪਣਾ ਇਕ ਖਾਸ ਪ੍ਰਧਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਖੋਖਲੇ ਮੁੱਢ ਤੋਂ ਬਣੀਆਂ ਬੋੜੀਆਂ ਬੇਸ਼ਕ ਇਹ ਲੋਕ ਆਪ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ ਪਰ ਬਹੁਤੀਆਂ ਕਿਸ਼ਤੀਆਂ ਇਹ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਗਵਾਂਢੀ ਹਾਈਡਾਂ ਤੋਂ ਲੈਂਦੇ ਹਨ।

ਮੁਕਾਬਲਨ ਬਹੁਤੀ ਦੇਰ ਤੱਕ ਤਾਂ ਇਹ ਲੋਕ ਅਲੱਗ ਹੀ ਰਹੇ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸਭਿਅਤਾ ਦਾ ਅਸਰ ਪਹਿਲਾਂ ਪਹਿਲ 1862 ਵਿਚ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ ਜਦੋਂ ਵਿਲੀਅਮ ਡੰਕਨ ਨੇ ਮੈਂਟਲਾ ਕੈਟਲਾ ਵਿਖੇ ਅੰਗਲੀਕੀ ਮਿਸ਼ਨ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ। ਜਦੋਂ ਪ੍ਰਿੰਸ ਰੂਪਰਟ ਤੱਕ ਗ੍ਰੈਂਡ ਟ੍ਰੇਕ ਪੈਸਿਫਿਕ ਰੇਲ ਆਉਣ ਲਗੀ ਤਾਂ ਸੋਨੇ ਦੀ ਭਾਲ ਵਿਚ ਥੋੜ੍ਹੇ ਜਿਹੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਭੀੜ ਆਈ। ਸੰਨ 1887 ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਉਤਲੇ ਅਫਸਰਾਂ ਨਾਲ ਕਾਫੀ ਵਾਦ-ਵਿਵਾਦ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਡੰਕਨ ਨੇ ਈਸਾਈ ਬਣਾਏ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਅਲਾਸਕਾ ਵਿਚ ਐਨੇਟ ਦੀਪ ਵਿਖੇ ਲਿਆ ਵਸਾਇਆ, ਜਿਥੇ ਅਮਰੀਕਾ ਸਰਕਾਰ ਦੁਆਰਾ ਦਿੱਤੀ ਹੋਈ ਜ਼ਮੀਨ ਤੇ ਇਹ ਲੋਕ ਅੱਜ ਵੀ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਟਸਿਮਸ਼ੀਐਨ ਲੋਕ ਲੱਕੜ ਤਰਾਸ਼ੀ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਦੀ ਖੂਬਸੂਰਤੀ ਲਈ ਖਾਸ ਤੌਰ ਤੇ ਜਾਣੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਕਲਾ ਦੁਆਰਾ ਇਹ ਲੋਕ ਬਹੁਤ ਬਾਰੀਕ ਅਤੇ ਪੇਚੀਦਾ ਨਮੂਨਿਆਂ ਵਿਚ ਤਰਾਸ਼ ਕੇ ਲੱਕੜ ਦੇ ਪਰਦੇ, ਛੁਣਛੁਣੇ ਅਤੇ ਖਾਸ ਮੌਕਿਆਂ ਤੇ ਚੀਜ਼ਾਂ ਪਰੋਸਣ ਲਈ ਵਰਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਬਰਤਨ ਅਤੇ ਹੋਰ ਕਈ ਚੀਜ਼ਾਂ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇਹ ਲੋਕ ਜੰਗਲੀ ਬੱਕਰੀਆਂ ਦੇ ਸਿੰਗਾਂ ਤੋਂ ਤਿਉਹਾਰਾਂ ਅਤੇ ਕਬੀਲੇ ਦੀਆਂ ਦਾਵਤਾਂ ਆਦਿ ਤੇ ਵਰਤਣ ਲਈ ਵੱਡੀਆਂ ਵੱਡੀਆਂ ਕੜਛੀਆਂ ਚਮਚੇ ਅਤੇ ਹੋਰ ਚੀਜ਼ਾਂ ਵੀ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਹੁਣ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਡੰਕਨ ਆਬਾਦੀਆਂ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਅਸੇ. 27 : 189; ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 10 : 160

ਟਸੀਟਸੀਜ਼ : ਇਹ ਇਸਤੰਬੁਲ ਦਾ ਇਕ ਕਵੀ ਅਤੇ ਵਿਦਵਾਨ ਸੀ। ਇਸ ਦੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਬਹੁਤ ਉਪਦੇਸ਼ਾਤਮਕ ਸਨ ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਇਸਨੇ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਯੂਨਾਨੀ ਸਾਹਿਤ ਅਤੇ ਵਿਦਵਤਾ, ਜਿਸ ਦਾ ਇਸ ਨੇ ਬਹੁਤ ਅਧਿਐਨ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਬਾਰੇ ਬਹੁਤ ਅਣਮੁੱਲੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਸੰਭਾਲ ਰਖੀ ਸੀ। ਇਸਨੇ ਬਾਜਨਤੀਨੀ ਵਿਆਕਰਣ ਅਤੇ ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ। ਕੁਝ ਸਮਾਂ ਇਹ ਇਸਤੰਬੁਲ ਵਿਖੇ ਅਧਿਆਪਕ ਵੀ ਰਿਹਾ ਅਤੇ ਪਿੱਛੋਂ ਇਸ ਨੇ ਹੋਰ ਵਧੇਰੇ ਸਮਾਂ ਅਧਿਐਨ ਲਈ ਲਗਾਉਣ ਦੇ ਇਰਾਦੇ ਨਾਲ ਨੌਕਰੀ ਛੱਡ ਦਿੱਤੀ। ਇਹ ਆਪਣੀ ਵਿੱਦਿਆ ਕਰਕੇ ਬੇਹਦ ਹੰਕਾਰੀ, ਕਪਟੀ ਤੇ ਗ਼ੈਰ-ਇਤਬਾਰੀ ਮਨੁੱਖ ਸੀ।

ਇਹ ਕੁਝ ਸਮਾਂ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦੇ ਗਵਰਨਰ ਦਾ ਸਕੱਤਰ ਵੀ ਰਿਹਾ। ਪਿੱਛੋਂ ਇਹ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਅਤੇ ਲਿਖਣ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਉਪਜੀਵਕਾ ਕਮਾਉਣ ਲਗ ਪਿਆ। ਇਸ ਨੂੰ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਬਹੁਤ ਗਿਆਨ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀ ਵਿਦਵਤਾ ਬੇਜੋੜ ਸੀ। ਇਸ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਇਸ ਦੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਵਿਚ ਅਨੇਕ ਉਕਾਈਆਂ ਸਨ। ਆਪਣੀ ਗ਼ਰੀਬੀ ਕਾਰਨ ਇਹ ਬਹੁਤ ਪੁਸਤਕਾਂ ਨਾ ਖ਼ਰੀਦ ਸਕਣ ਕਰਕੇ ਆਪਣੀ ਯਾਦਾਸ਼ਤ ਨਾਲ ਲਿਖਦਾ ਸੀ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਕਈ ਗੱਲਾਂ ਰਹਿ ਜਾਂਦੀਆਂ ਸਨ।

‘ਦੀ ਬੁਕ ਆਫ ਹਿਸਟਰੀਜ਼’ ਇਸ ਦੀ ਇਕ ਲੰਬੀ ਕਵਿਤਾ ਹੈ, ਜੋ ਕਿ ਤੇਰ੍ਹਾਂ ਜਿਲਦਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡੀ ਹੋਈ ਹੈ ਤੇ ਹਰ ਜਿਲਦ ਵਿਚ 1000 ਪੰਕਤੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਰਚਨਾ ਸਾਹਿਤ, ਇਤਿਹਾਸ ਤੇ ਧਰਮ ਦਾ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਟਸੀਟਸੀਜ਼ ਨੇ ਆਪਣੇ ਮਿੱਤਰਾਂ ਨੂੰ ਲਿਖੇ ਆਪਣੇ ਹੀ ਪੱਤਰਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਲਗਭਗ 400 ਲੇਖਕਾਂ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਇਕ ਹੋਰ ਰਚਨਾ ‘ਈਲੀਅਡ’ ਅਤੇ ‘ਓਡੀਸੀ’ ਉੱਤੇ ਲਿਖੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਇਸ ਨੇ ‘ਐਲੀਮੈਂਟਰੀਆਈ’ ਦਾ ਨਾਂ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਤੋਂ ਟਸੀਟਸੀਜ਼ ਦੇ ਜੀਵਨ ਬਾਰੇ ਤੇ ਇਸ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਹਾਲਾਤ ਬਾਰੇ ਭਰਪੂਰ ਜਾਣਕਾਰੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਟਸੀਟਸੀਜ਼ ਨੇ ਆਪਣੇ ਬਾਰੇ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਲਿਖਿਆ। ਇਸ ਦੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਦਾ ਬਹੁਤਾ ਹਿੱਸਾ ਬੇਸੁਆਦ ਅਤੇ ਇਤਬਾਰ ਨਾ ਕਰਨ-ਯੋਗ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. 10 : 226; ਚੈ. ਐਨ. 14 : 53

ਟਸੀ ਟਸੀ ਮੱਖੀ : ਇਹ ਮੱਸਡੀ ਕੁਲ ਤੇ ਗਲਾਸਾਈਨਾ ਪ੍ਰਜਾਤੀ ਦੀ ਲਹੂ ਚੁਸਣ ਵਾਲੀ ਅਫਰੀਕਨ ਮੱਖੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੀਆਂ ਲਗਭਗ 21 ਜਾਤੀਆਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੁਝ ਕੁ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਡਾਕਟਰੀ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਮਹੱਤਤਾ ਵਾਲੀਆਂ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਮਨੁੱਖ ਵਿਚ ਸੌਣ ਦੀ ਬੀਮਾਰੀ ਅਤੇ ਪਾਲਤੂ ਡੰਗਰਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਅਜਿਹੀ ਹੀ ਇਕ ਬੀਮਾਰੀ ਫੈਲਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਇਹ ਮੱਖੀਆਂ ਜੰਗਲਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਪਰ ਖੇਤਾਂ ਅਤੇ ਬਾਗਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਆਪਣਾ ਪਰਪੋਸ਼ੀ ਦਿਸਣ ਤੇ ਉਡਾਰੀਆਂ ਮਾਰ ਲੈਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਮੱਖੀਆਂ ਕਿਸੇ ਕਿਸੇ ਥਾਂ ਤੇ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ‘ਫਲਾਈ ਬੈਲਟ’ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਅਫ਼ਰੀਕਾ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕੀੜਿਆਂ ਨੂੰ ਸਿਰਫ਼ 'ਮੱਖੀ' ਜਾਂ 'ਟਸੀ' ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਜਿਸ ਦੇ ਅਰਥ ਮੱਝਾਂ-ਗਾਵਾਂ ਨੂੰ ਖ਼ਤਮ ਕਰ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਮੱਖੀ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਜਾਤੀਆਂ ਦੇਖਣ ਵਿਚ ਇਕੋ ਜਿਹੀਆਂ ਲਗਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਮੱਖੀਆਂ ਲਗਭਗ 6-16 ਮਿ. ਮੀ. ਲੰਮੀਆਂ ਤੇ ਪੀਲੇ ਜਿਹੇ ਭੂਰੇ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਗੂੜ੍ਹੇ ਭੂਰੇ ਤੱਕ ਰੰਗਾਂ ਦੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ; ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਛਾਤੀ ਦਾ ਰੰਗ ਉਪਰੋਂ ਸਲੇਟੀ ਜਿਹਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਉੱਤੇ ਗੂੜ੍ਹੇ ਰੰਗ ਦੇ ਨਿਸ਼ਾਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕਈਆਂ ਦੇ ਪੇਟ-ਹਿੱਸੇ ਉੱਤੇ ਧਾਰੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਸਰੀਰ ਉੱਤੇ ਟਾਵੇਂ ਟਾਵੇਂ ਕਰੜੇ ਵਾਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੂੰਹ ਅੰਗ ਵਿੰਨ੍ਹਣ ਕਿਸਮ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਲੰਮੇ ਮੈਕਸਿਲਰੀ ਪੈਲਪਾਂ ਵਿਚ ਸਿਮਟੇ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਸੁੰਡ ਵਰਗੇ ਲਗਦੇ ਹਨ। ਟੋਹਣੀ ਉੱਤੇ ਇਕ ਕਰੜੇ ਵਾਲ ਵਰਗਾ ਉਪਅੰਗ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਉੱਤੇ ਇਕ ਇਕਹਿਰੀ ਕਤਾਰ ਵਿਚ ਲੰਮੇ, ਸ਼ਾਖਾਵਾਂ ਵਾਲੇ ਵਾਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਟਸੀ ਟਸੀ ਮੱਖੀ (*Glossina Palpalis*)

ਇਨ੍ਹਾਂ ਮੱਖੀਆਂ ਦਾ ਆਯੁਕਾਲ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ 1-3 ਮਹੀਨੇ ਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਮਾਦਾ ਦੇ ਸਰੀਰ ਦੇ ਅੰਦਰ ਹੀ ਅੰਡੇ ਵਿਚੋਂ ਲਾਰਵਾ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਬੱਚੇਦਾਨੀ ਦੀ ਭਿੱਤੀ ਤੇ ਲੱਗੀਆਂ ਦੋ ਦੁੱਧ ਗਲੈਂਡਾਂ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲਦੇ ਪੇਸ਼ਕ-ਰਿਸਾਉ ਉੱਤੇ ਆਹਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਭਰੂਣ ਪਰਿਵਰਧਨ ਅਤੇ ਲਾਰਵਾ ਦੀਆਂ ਤਿੰਨ ਹਾਲਤਾਂ ਤਕਰੀਬਨ ਨੌਂ ਦਿਨ ਵਿਚ ਪੂਰੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਮਾਦਾ ਲਗਭਗ ਹਰ ਦਸ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਲਾਰਵੇ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਲਾਰਵਾ ਜ਼ਮੀਨ ਦੇ ਅੰਦਰ ਵੜਕੇ, ਕੁਝ ਘੰਟਿਆਂ ਵਿਚ ਹੀ ਪਿਊਪਾ ਅਵਸਥਾ ਧਾਰਨ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚੋਂ ਫਿਰ ਕਈ ਹਫ਼ਤਿਆਂ ਬਾਅਦ ਮੱਖੀ ਨਿਕਲਦੀ ਹੈ।

ਨਰ ਅਤੇ ਮਾਦਾ ਦੋਨੋਂ, ਤਕਰੀਬਨ ਰੋਜ਼ ਹੀ ਤੇਜ਼ ਧੁੱਪ ਦੇ ਸਮੇਂ ਆਹਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸਿਰਫ਼ ਕੁਝ ਮੱਖੀਆਂ ਰਾਤ ਨੂੰ ਵੀ ਕੱਟਦੀਆਂ ਹਨ। ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਕੱਟਣ ਵਾਲੀਆਂ ਤਕਰੀਬਨ 80% ਨਰ ਮੱਖੀਆਂ ਹੀ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ; ਮਾਦਾ ਜ਼ਿਆਦਾ ਤਰ ਡੰਗਰਾਂ ਨੂੰ ਕੱਟਦੀਆਂ ਹਨ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸਿਰਫ਼ ਦੋ ਜਾਤੀਆਂ ਹੀ ਸੋਣ ਦੀ ਬੀਮਾਰੀ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰੋਟੋਜ਼ੋਨ ਪਰਜੀਵੀ ਫ਼ੈਲਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਕਿਸੇ ਗੱਸੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਕੱਟਦੀਆਂ ਹਨ ਤਾਂ ਉਸਦੇ ਸਰੀਰ ਵਿਚੋਂ ਇਹ ਪਰਜੀਵੀ ਮੱਖੀ ਦੇ ਸਰੀਰ ਵਿਚ ਆਕੇ ਉਸ ਦੀਆਂ ਆਂਦਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਹੋ ਕੇ ਲੁਆਬ-ਗਲੈਂਡਾਂ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਇਹ ਮੱਖੀ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਨੂੰ ਕੱਟਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਇਸ ਦਾ ਲੁਆਬ ਉਸਦੇ ਸਰੀਰ ਵਿਚ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਇਹ ਪਰਜੀਵੀ ਵੀ ਚਲੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਇਸ ਦੀਆਂ ਅਨੁਕੂਲ ਵਾਤਾਵਰਨਕ ਹਾਲਤਾਂ ਨੂੰ ਖ਼ਤਮ ਕਰਨਾ, ਇਸ ਦੀ ਰੋਕ ਥਾਮ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਤਰੀਕਾ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. 22 : 526

ਟਸੂਗਾਰੂ ਜਲ-ਡਮਰੂ : ਇਹ ਉੱਤਰ ਪੱਛਮੀ ਸ਼ਾਂਤ ਮਹਾਸਾਗਰ ਵਿਚ ਜਾਪਾਨ ਤੋਂ ਹਾਂਸੂ ਅਤੇ ਹਕਾਈਡੋ ਦੀਪਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਲਗਭਗ 25 ਤੋਂ 40 ਕਿ. ਮੀ. ਚੌੜਾ ਇਕ ਜਲ-ਡਮਰੂ (ਜਲ ਮਾਰਗ) ਹੈ। ਇਹ ਖਾਰੇ ਅਤੇ ਨਿੱਘੇ ਪਾਣੀ ਦੇ ਟਸੂਮਾਰੂ ਰੋਅ ਨੂੰ (ਜੋ ਟਸੂਸੀਮਾ ਰੋਅ ਦੀ ਵਧੀ ਹੋਈ ਸ਼ਾਖਾ ਹੈ) ਸ਼ਾਂਤ ਮਹਾਸਾਗਰ ਵਿਚ ਲਿਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਹੋਕਾਉਡੇਟੋ, ਹਾਕਾਈਡੋ ਦੀਪ ਉੱਤੇ ਇਕ ਬੰਦਰਗਾਹੀ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੂਟਸੂ ਖਾੜੀ ਉੱਤੇ ਏਮਾਰੀ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ।

41° 35' ਉ. ਵਿਥ.; 141° 00' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾਂ. 10 : 162

ਟਸੂਰੂਗਾ : ਇਹ ਜਾਪਾਨ ਦੇ ਹਾਂਸੂ ਦੀਪ ਦੀ ਫੁਕੂਈ ਪ੍ਰੀਫੈਕਚਰ ਦਾ ਇਕ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ ਜੋ ਜਾਪਾਨ ਸਾਗਰ ਤੇ ਟਸੂਰੂਗਾ ਖਾੜੀ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਇਹ ਮੁੱਢਲੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਕਾਲ ਤੋਂ ਹੀ ਇਕ ਪ੍ਰਫੁੱਲਿਤ ਬੰਦਰਗਾਹ ਸੀ ਅਤੇ ਏਸ਼ੀਆ ਦੀ ਮੁੱਖ ਧਰਤੀ ਲਈ ਮੁੱਖ ਸੰਪਰਕ ਕੇਂਦਰ ਸੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਦੋ ਪੁਰਾਣੇ ਰਾਜਧਾਨੀ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਨਾਗਾ ਅਤੇ ਕੀਓਟੋ ਲਈ ਮੁੱਖ ਜਹਾਜ਼-ਬਦਲੀ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਸੀ। ਇਥੇ ਉਦਯੋਗਕ ਵਿਕਾਸ ਦੂਜੇ ਸੰਸਾਰ ਯੁੱਧ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਹੋਇਆ ਜਿਸ ਵਿਚ ਰਸਾਇਣਕ ਪਦਾਰਥ ਅਤੇ ਸੀਮਿੰਟ ਵਗ਼ੈਰਾ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਆਬਾਦੀ—61,844 (1980)

35° 39' ਉ. ਵਿਥ.; 136° 04' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾਂ. 10 : 163

ਟਸੂ : ਇਹ ਜਾਪਾਨ ਦੇ ਹਾਂਸੂ ਦੀਪ ਦੀ ਮੀ (Mie) ਪ੍ਰੀਫੈਕਚਰ ਦਾ ਸਦਰ ਮੁਕਾਮ ਹੈ ਜੋ ਆਨੋ (Ano) ਦਰਿਆ ਦੇ ਮੁਹਾਣੇ ਤੇ ਈਸੇ (Ise) ਖਾੜੀ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਮੁੱਢ 16ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਇਸ ਥਾਂ ਇਕ ਕਿਲਾ ਬਣਾਉਣ ਨਾਲ ਬੱਝਾ। ਟੋਕੂਗਾਵਾ ਕਾਲ (1603-1867) ਵਿਚ ਇਹ ਕਪਾਹ ਦੇ ਵਪਾਰ ਦੇ ਕੇਂਦਰ ਅਤੇ ਇਕ ਡਾਕ-ਨਗਰ ਰਿਹਾ। ਟਸੂ ਵਿਖੇ ਆਧੁਨਿਕ ਕਿਸਮ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਸੂਤੀ ਕਪੜੇ ਦੀ ਮਿੱਲ ਸੰਨ 1898 ਵਿਚ ਲਗੀ। ਦੂਜੇ ਸੰਸਾਰ ਯੁੱਧ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਹੋਰ ਫੈਕਟਰੀਆਂ ਵੀ ਲੱਗੀਆਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਬਿਜਲਈ ਮਸ਼ੀਨਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸਾਜ਼ ਸਮਾਨ ਬਣਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ।

ਟਸੂ ਇਕ ਵਿਦਿਅਕ ਕੇਂਦਰ ਹੈ ਇਥੇ ਮੀ ਨੈਸ਼ਨਲ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਅਤੇ ਮੀ ਪ੍ਰੀਫੈਕਚਰ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਹੈ। ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਦੋ ਵੱਡੇ ਮੰਦਰ ਅਤੇ ਇਕ ਹੋਰ ਧਰਮ ਅਸਥਾਨ ਹੈ। ਇਥੋਂ ਦੇ ਟਸੂ ਪਾਰਕ ਵਿਚ ਇਕ ਅਜਾਇਬ ਘਰ ਹੈ ਅਤੇ ਪੁਰਾਣੇ ਕਿਲੇ ਦੇ ਵਿਚ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਹੈ।

ਆਬਾਦੀ—146,243 (1981)

34° 43' ਉ. ਵਿਥ.; 136° 31' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾਂ. 10 : 162

ਟਸੂਸੀਮਾ : ਇਹ ਜਾਪਾਨ ਦੀ ਨਾਗਾਸਾਕੀ ਪ੍ਰੀਫੈਕਚਰ ਦਾ ਇਕ ਦੀਪ ਹੈ। ਫ਼ੌਜੀ ਨੁਕਤੇ ਤੋਂ ਇਹ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਦੀਪ ਹੈ। ਇਹ ਜਾਪਾਨ ਅਤੇ ਕੋਰੀਆ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਕਿਊਸੂ ਤੋਂ ਲਗਭਗ 90 ਕਿ. ਮੀ. ਦੀ ਦੂਰੀ ਤੇ ਪੂਰਬੀ ਚੀਨ ਸਾਗਰ ਅਤੇ ਜਾਪਾਨ ਸਾਗਰ ਦੇ

ਵਿਚਕਾਰਲੇ ਜਲ-ਮਾਰਗ ਤੋਂ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਇਹ ਲਗਭਗ 75 ਕਿ. ਮੀ. ਲੰਬਾ ਅਤੇ 15 ਕਿ. ਮੀ. ਚੌੜਾ ਹੈ। ਉੱਚੇ ਜਵਾਰ ਭਾਟਾ ਸਮੇਂ ਇਸ ਦੇ ਉੱਤਰੀ ਅਤੇ ਦੱਖਣੀ ਹਿੱਸੇ ਵੱਖ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਪਥਰੀਲੇ ਅਤੇ ਵੀਰਾਨ ਦੀਪ ਦੀ ਸਮੁੰਦਰ ਸਤ੍ਹਾ ਤੋਂ ਲਗਭਗ 600 ਮੀ. ਉੱਚਾ ਹੈ। ਇਸ਼ੁਹਾਰਾ ਇਥੋਂ ਦਾ ਮੁੱਖ ਸ਼ਹਿਰ ਅਤੇ ਰਾਜਧਾਨੀ ਹੈ। ਮੱਛੀ ਫੜਨਾ ਇਥੋਂ ਦਾ ਮੁੱਖ ਧੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਇਥੇ 27-28 ਮਈ 1905 ਨੂੰ ਜਾਪਾਨ, ਅਤੇ ਰੂਸ ਵਿਚਕਾਰ ਹੋਈ ਇਕ ਫ਼ੈਸਲਾਕੁਨ ਸਮੁੰਦਰੀ ਲੜਾਈ (ਟਸੂਸ਼ੀਮਾ-ਲੜਾਈ) ਲਈ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੈ। ਇਸ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਜਾਪਾਨੀ ਜਲ ਬੇੜੇ ਨੇ ਰੂਸੀ ਬਾਲਟਿਕ ਜਲ ਬੇੜੇ ਨੂੰ ਤਬਾਹ ਕਰਕੇ ਰੂਸੀ ਜਾਪਾਨੀ ਲੜਾਈ ਦਾ ਅੰਤ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਦੂਜੇ ਸੰਸਾਰ ਯੁੱਧ ਸਮੇਂ ਜਾਪਾਨੀਆਂ ਨੇ ਟਸੂਸ਼ੀਮਾ ਖਾੜੀ ਵਿਚ ਬਾਰੂਦ ਵਾਲੀਆਂ 600 ਸੁਰੰਗਾਂ ਵਿਛਾ ਦਿੱਤੀਆਂ ਸਨ ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਅਮਰੀਕਾ ਦੀਆਂ ਪਨਡੂਬੀਆਂ ਜਾਪਾਨੀ ਸਾਗਰ ਵਿਚ ਨਾ ਪਹੁੰਚ ਸਕੀਆਂ।

ਆਬਾਦੀ—58,672 (1970)

34° 20' ਉ. ਵਿਥ.; 129° 20' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਐਮ. 27 : 190; ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 16 : 163

ਟਸੂਚੀਊਰਾ (Tsuchura) : ਇਹ ਜਾਪਾਨ ਦੇ ਹਾਂਸੂ ਦੀਪ ਦੀ ਈਬਾਰਾਕੀ ਪ੍ਰੀਫੈਕਚਰ ਦਾ ਇਕ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ ਜੋ ਕਾਸੂਮੀਗਾ ਝੀਲ ਦੇ ਪੱਛਮੀ ਕੰਢੇ ਤੇ ਵਸਿਆ ਹੈ। ਮੂਰੋਮਾਚੀ ਰਾਜਕਾਲ (1338-1573) ਦੇ ਸਮੇਂ ਇਸ ਥਾਂ ਤੇ ਇਕ ਕਿਲਾ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਟਸੂਚੀਊਰਾ ਜਲ ਅਤੇ ਥਲ ਦੋਆ-ਦੁਆਈ ਦੇ ਇਕ ਚੰਗੇ ਪ੍ਰਫੁੱਲਤ ਕੇਂਦਰ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਵਿਕਸਤ ਹੋ ਗਿਆ। ਮੱਛੀ ਫੜਨ ਦਾ ਧੰਦਾ ਵੀ ਬਹੁਤ ਉੱਨਤ ਹੋ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1896 ਵਿਚ ਇਥੋਂ ਦੀ ਰੇਲ ਲਾਈਨ ਵੀ ਚਾਲੂ ਹੋ ਗਈ। ਸੰਨ 1920 ਵਿਚ ਇਥੇ ਇਕ ਜਾਪਾਨੀ ਨੌਸੈਨਿਕ ਅੱਡਾ, ਉਸ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਮਸ਼ੀਨਰੀ ਅਤੇ ਉਸਾਰੀ ਉਦਯੋਗ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਦੂਜੇ ਸੰਸਾਰ ਯੁੱਧ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਕਾਫ਼ੀ ਹੱਦ ਤਕ ਘੱਟ ਗਈ ਸੀ ਪਰ ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਫਿਰ ਤੋਂ ਇਕ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਪ੍ਰਬੰਧਕੀ, ਵਪਾਰਕ ਅਤੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤਕ ਕੇਂਦਰ ਵਜੋਂ ਉਭਰ ਕੇ ਅੱਗੇ ਆਇਆ। ਆਵਾਜਾਈ ਦੇ ਸਾਧਨਾਂ ਦੇ ਸੁਧਾਰ ਨਾਲ ਇਸ ਦਾ ਟੋਕੀਓ ਦੇ ਇਕ ਉਪ ਨਗਰ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਵਿਕਾਸ ਹੋਇਆ।

ਆਬਾਦੀ—113,924 (1981)

36° 05' ਉ. ਵਿਥ.; 140° 12' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 10 : 162

ਟਸੂਯਾਮਾ : ਇਹ ਜਾਪਾਨ ਦੇ ਹਾਂਸੂ ਦੀਪ ਦੀ ਓਕਾਯਾਮਾ (Okayama) ਪ੍ਰੀਫੈਕਚਰ ਦਾ ਇਕ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ ਜੋ ਟਸੂਯਾਮਾ ਬੇਸਨ ਵਿਚ ਯੋਸ਼ੀਈ (Yoshii) ਦਰਿਆ ਤੇ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਇਹ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਡਾਕ ਨਗਰ 1616 ਵਿਚ ਇਕ ਕਿਲੇਦਾਰ ਸ਼ਹਿਰ ਬਣਿਆ। ਇਹ ਹੁਣ ਵੀ ਇਥੋਂ ਦੇ ਸਥਾਨਕ ਘਰੇਲੂ ਉਦਯੋਗਾਂ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਜੁਰਾਬਾਂ, ਦਾਤੀਆਂ ਅਤੇ ਰੇਸ਼ਮੀ ਜਾਲੀ ਦਾ ਕਪੜਾ ਬਣਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪੁਰਾਣੇ ਕਿਲੇ ਅਤੇ ਹੋਰ ਇਮਾਰਤਾਂ ਦੇ ਖੰਡਰਾਤ ਸੈਲਾਨੀਆਂ ਲਈ ਕਾਫ਼ੀ ਦਿਲਚਸਪੀ ਰਖਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਜ਼ਰਾਇਤੀ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਚੌਲ, ਕਣਕ ਆਦਿ ਦੀ ਉਪਜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਦੁੱਧ ਲਈ ਗਊਆਂ ਪਾਲੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਆਬਾਦੀ—83,136 (1980)

35°3' ਉ. ਵਿਥ.; 134°00' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 10 : 163

ਟਸੈਟਾਲ (Tzeltal) : ਇਹ ਦੱਖਣ ਪੂਰਬੀ ਮੈਕਸੀਕੋ ਦੇ ਕੇਂਦਰੀ ਚੀਆਪਾਸ ਵਿਚ ਵਸੇ ਮਾਇਆ ਇੰਡੀਅਨ ਲੋਕ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੱਛਮ ਵਿਚ ਟਸੋਸੀਲ ਲੋਕ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਬਹੁਤ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਘਰ ਮੈਦਾਨਾਂ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਛੋਟੀਆਂ ਪਹਾੜੀਆਂ ਅਤੇ ਉੱਚੀਆਂ ਚੋਟੀਆਂ ਤੱਕ ਹਨ। ਇਹ ਲੋਕ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਮੱਕੀ ਅਤੇ ਕਈ ਕਿਸਮਾਂ ਦੀਆਂ ਫਲੀਆਂ, ਕਦੂ, ਮੂੰਗਫਲੀ ਆਦਿ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਵੀ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਪੁਰਾਣੀ ਕਿਸਮ ਦੇ ਸੰਦਾਂ ਜਿਵੇਂ ਕਹੀ ਅਤੇ ਖੁਰਪੇ ਆਦਿ ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਲੋਕ ਜ਼ਿਆਦਾ ਕਰਕੇ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਜਾਂ ਨਾਲ ਲਗਦੀਆਂ ਪੰਡੋਰੀਆਂ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਕਈ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਕੇਵਲ ਗ਼ੈਰ ਇੰਡੀਅਨ ਹੀ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਘਰ ਲੱਕੜੀ ਦੀਆਂ ਗੋਲੀਆਂ ਦੇ ਅਤੇ ਫੂਸ ਦੀਆਂ ਛੱਤਾਂ ਵਾਲੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਮਿੱਟੀ ਦੇ ਬਰਤਨ ਬਣਾਉਣਾ, ਕੱਤਣਾ, ਬੁਣਨਾ, ਚਟਾਈਆਂ ਅਤੇ ਟੋਕਰੀਆਂ ਆਦਿ ਬਣਾਉਣਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਮੁੱਖ ਦਸਤਕਾਰੀਆਂ ਹਨ।

ਹਰੇਕ ਕਬੀਲੇ ਦਾ ਆਪਣਾ ਵੱਖਰਾ ਪਹਿਰਾਵਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਆਦਮੀ ਮੁੱਖ ਤੌਰ ਤੇ ਨਿਕਰਾਂ, ਗੋਡਿਆਂ ਤੱਕ ਦੀਆਂ, ਕਮੀਜ਼ਾਂ, ਹੈਟ, ਸੈਂਡਲ ਅਤੇ ਲਾਲ ਰੰਗ ਦੇ ਕਮਰਬੰਦ ਪਹਿਨਦੇ ਹਨ। ਔਰਤਾਂ ਉੱਨ ਦੀਆਂ ਬਣੀਆਂ ਸ਼ਕਰਟਾਂ, ਕਮਰਬੰਦ ਸੂਤੀ ਚੋਲੀ ਅਤੇ ਸ਼ਾਲ ਪਹਿਨਦੀਆਂ ਹਨ। ਔਰਤਾਂ ਹਮੇਸ਼ਾ ਨੰਗੇ ਪੈਰੀਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਰਸਮੀ ਸਾਕਾਦਾਰੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਪਰ ਜ਼ਿਆਦਾ ਤਰ ਇਹ ਗ਼ੈਰ ਇੰਡੀਅਨ ਕਬੀਲਿਆਂ ਜਾਂ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਮਿਲੇ ਜੁਲੇ ਕਬੀਲਿਆਂ ਵਿਚ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਧਾਰਮਕ ਪੱਖੋਂ ਇਹ ਲੋਕ ਰੋਮਨ ਕੈਥੋਲਿਕ ਹਨ। ਕਈ ਸਾਰੀਆਂ ਗ਼ੈਰਇਸਾਈ ਰਸਮਾਂ ਵੀ ਪ੍ਰਚੱਲਤ ਹਨ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 10 : 226

ਟਸੋਸੀਲ (Tzotzil) : ਇਹ ਦੱਖਣ ਪੂਰਬੀ ਮੈਕਸੀਕੋ ਦੇ ਚੀਆਪਾਸ ਰਾਜ ਵਿਚ ਮਾਇਆ ਇੰਡੀਅਨ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚੋਂ ਹਨ। ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਦੇ ਪੱਖ ਤੋਂ ਇਹ ਲੋਕ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਗਵਾਂਢੀ ਟਸੈਟਾਲ ਕਬੀਲੇ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਹੱਦ ਤੱਕ ਮਿਲਦੇ-ਜੁਲਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਲੋਕ ਜ਼ਿਆਦਾ ਕਰਕੇ ਪਹਾੜੀ ਉੱਚ ਭੂਮੀਆਂ ਅਤੇ ਨੀਵੀਆਂ ਵਾਦੀਆਂ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਸਥਾਨਕ ਟਸੋਸੀਲ ਮੁੱਖ ਤੌਰ ਤੇ ਉੱਚੀਆਂ ਪਹਾੜੀਆਂ ਤੇ ਹੀ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਮੁੱਖ ਤੌਰ ਤੇ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਮੱਕੀ, ਫਲੀਆਂ, ਕਦੂ ਆਦਿ ਦੀਆਂ ਫ਼ਸਲਾਂ ਉਗਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਖੇਤਾਂ ਨੂੰ ਸਾਫ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਅੱਗ ਲਗਾ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਕਹੀ ਅਤੇ ਖੁਰਪੇ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਖੇਤੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਥੇ ਨਾਸ਼ਪਾਤੀ ਵੀ ਉਗਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਉੱਨ ਲਈ ਭੇਡਾਂ ਪਾਲੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਕਿਤੇ ਕਿਤੇ ਸੂਰ, ਮੁਰਗੀਆਂ ਅਤੇ ਤੁਰਕੀ ਕੁੱਕੜ ਵੀ ਪਾਲੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਮੱਛੀ-ਫੜਨ ਦਾ ਕਿੱਤਾ ਵੀ ਕੁਝ ਹਦ ਤੱਕ ਪ੍ਰਚੱਲਤ ਹੈ। ਕੁਝ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਘੁਮਾਰਾ ਕੰਮ ਵੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਜੁਲਾਹਾ ਕੰਮ ਸਭ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਥੋਂ ਦੇ ਸਥਾਨਕ ਰੇਸ਼ਿਆਂ ਤੋਂ ਟੋਕਰੀਆਂ, ਜਾਲ, ਹੈਟ ਤੇ ਰੱਸੀਆਂ ਆਦਿ ਬਣਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਬੋਹਮ (Bohom) ਖੇਤਰ ਵਚ ਲੱਕੜੀ, ਪੱਥਰ ਅਤੇ ਚਮੜੇ ਦਾ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਘਰ ਕਈ ਕਿਸਮ ਦੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨਾਲ ਬਣਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਸਿਰਕੀਆਂ, ਡੰਡੇ, ਸ਼ਤੀਰੀਆਂ, ਘਾਹ ਫੂਸ ਆਦਿ। ਘਰ ਆਮ

ਤੌਰ ਤੇ ਇਕ ਕੇਂਦਰੀ ਪਿੰਡ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਬਣੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪਹਿਰਾਵਾ ਇਕ ਫਿਰਕੇ ਤੋਂ ਦੂਜੇ ਫਿਰਕੇ ਤੱਕ ਕਾਫ਼ੀ ਵੱਖਰਾ ਵੱਖਰਾ ਹੈ। ਪਰ ਮੁੱਖ ਤੌਰ ਤੇ ਮਰਦ ਕਮੀਜ਼, ਨਿਕਰ, ਗੁਲੂਬੰਦ, ਹੈਟ ਅਤੇ ਉੱਨ ਦਾ ਚੋਗਾ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਇਹ ਪੋਚੇ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਪਹਿਨਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਔਰਤਾਂ ਚੋਲੀ, ਲੰਬੀ ਸਕਰਟ, ਕਮਰਬੰਦ ਅਤੇ ਸ਼ਾਲ ਪਹਿਨਦੀਆਂ ਹਨ। ਪਹਿਰਾਵੇ ਦੇ ਰੰਗ, ਨਮੂਨਾ, ਸਾਮਾਨ, ਲੰਬਾਈ ਆਦਿ ਵੀ ਨਵੇਂਕਲੀ ਕਿਸਮ ਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਰਸਮੀ ਸਾਕਾਦਾਰੀਆਂ ਆਮ ਹਨ। ਕਈ ਫ਼ਿਰਕਿਆਂ ਵਿਚ ਰੋਮਨ ਕੈਥੋਲਿਕ ਪ੍ਰਭਾਵ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਹੈ ਪਰ ਈਸਾਈ ਮਿਥਿਹਾਸ ਦਾ ਇਥੋਂ ਦੇ ਸਥਾਨਕ ਵਿਸ਼ਵਾਸਾਂ ਉੱਤੇ ਕਾਫ਼ੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਥਿ. ਮਾ. 10 : 226

ਟਹਿਕਨ ਦਾਸ : ਇਹ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਦਰਬਾਰੀ ਕਵੀ ਸੀ। ਇਸ ਨੇ ਮਹਾਂਭਾਰਤ ਦੇ ਅਸ਼ਵਮੇਧ ਪਰਬ ਦਾ ਛੰਦਾਬੰਦੀ ਭਾਖਾ ਵਿਚ ਅਨੁਵਾਦ ਕੀਤਾ। ਇਹ ਗੁਜਰਾਤ ਨਿਵਾਸੀ ਰੰਗੀਲ ਦਾਲ ਚੋਮੜੇ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਸੀ। ਇਸ ਦੀ ਰੁਚੀ ਸਾਹਿਤ ਵੱਲ ਸੀ ਪਰ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰੱਖ ਕੇ ਇਹ ਫ਼ੌਜ ਵਿਚ ਭਰਤੀ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਥੇ ਹੀ ਇਸ ਨੇ ਹਾੜਵੰਦੀ ਤੌਰ ਦੀ ਦਿਨ ਬੁੱਧਵਾਰ 1726 ਬਿਕਰਮੀ ਨੂੰ ਅਸ਼ਵਮੇਧ ਪਰਬ ਦਾ ਅਨੁਵਾਦ ਸੰਪੂਰਨ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਦੇ ਕੁੱਲ 73 ਅਧਿਆਇ ਹਨ। ਇਹ ਗ੍ਰੰਥ ਮਹਾਰਾਜਾ ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਨਾਭਾ ਦੇ ਉੱਦਮ ਨਾਲ 1898 ਈ. ਵਿਚ ਜੈਮਨੀ ਅਸ਼ਵਮੇਧ ਨਾਂ ਅਧੀਨ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਇਹ ਗ੍ਰੰਥ ਹੱਥ-ਲਿਖਤ ਰੂਪ ਵਿਚ ਤਿੰਨ ਜਿਲਦਾਂ ਵਿਚ ਸਿੱਖ ਰੈਫਰੈਂਸ ਲਾਇਬਰੇਰੀ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਦਰਬਾਰੀ ਲਿਖਾਰੀ ਭਾਈ ਬਾਲ ਗੋਬਿੰਦ ਫਤਹਿ ਚੰਦ ਨੇ 1753 ਬਿਕਰਮੀ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ। ਇਹ ਗ੍ਰੰਥ 1726 ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਹੋਣ ਕਾਰਨ, ਇਸ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਉਸਤਤ ਜਾਂ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਵੱਲ ਸੰਕੇਤ ਨਹੀਂ ਹੈ ਪਰ ਦਰਬਾਰੀ ਕਵੀਆਂ ਦੀ ਸੂਚੀ ਵਿਚ ਇਸ ਦਾ ਨਾਮ ਮਿਲਦਾ ਹੈ—ਜਿਸ ਤੋਂ ਇਹ ਅਨੁਮਾਨ ਲਗਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਵੱਡੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਪਾਸ ਆਇਆ ਹੋਵੇ ਤੇ ਆਪਣਾ ਇਹ ਗ੍ਰੰਥ ਭੇਟ ਕੀਤਾ ਹੋਵੇ।

ਕਵੀ ਟਹਿਕਨ ਦਾਸ ਦੀ ਇਕ ਹੋਰ ਰਚਨਾ 'ਰਤਨ-ਟਾਗ' ਮਿਲਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿਧ ਗ੍ਰੰਥ ਅਮਰਕੋਸ਼ ਦਾ ਭਾਖਾ ਅਨੁਵਾਦ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ 28 ਪ੍ਰਭਾਵ ਤੇ 1426 ਛੰਦ ਹਨ। ਇਹ ਕੋਸ਼ ਅਜੇ ਤੱਕ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਇਕ ਖਰੜਾ ਸੈਂਟਰਲ ਪਬਲਿਕ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ, ਪਟਿਆਲਾ ਵਿਚ ਮਿਲਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਦੀ ਕੁਝ ਕਵਿ ਰਚਨਾ 'ਸ਼ਬਦ ਸਲੋਕ' ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਵੀ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਕੀਤੀ ਗਈ ਮਿਲਦੀ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.—ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਦਰਬਾਰੀ ਰਤਨ-ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ ਪਦਮ

ਟਹਿਕਾਲਾ : ਯੂਨਾਨ ਦੇ ਬੈਸਾਲੀ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਟਹਿਕਾਲਾ ਡਿਪਾਰਟਮੈਂਟ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਹੈ ਜੋ ਪੀਨੀਓਸ ਦਰਿਆ ਦੇ ਉੱਤਰ ਵੱਲ ਲਾਰਿਸ ਤੋਂ 56 ਕਿ. ਮੀ. ਪੱਛਮ ਵੱਲ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਇਹ ਏਥਨਜ਼ ਬੈਸਾਲਾਨਿਕੀ ਮੁੱਖ ਰੇਲਵੇ ਲਾਈਨ ਨਾਲ ਵੀ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਸੜਕਾਂ ਦਾ ਜੰਕਸ਼ਨ ਵੀ ਹੈ। ਪੁਰਾਣੇ ਸਮਿਆਂ ਵਿਚ ਵੀ ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਕਾਫ਼ੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸੀ ਅਤੇ ਇਕ ਮਸ਼ਹੂਰ ਵਪਾਰਕ ਕੇਂਦਰ ਸੀ। ਉਦੋਂ ਇਸ ਦਾ ਨਾਂ ਟ੍ਰਿਕਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਉੱਤੇ 1081 ਈ. ਵਿਚ ਨਾਰਮਨਾਂ ਦਾ ਕਬਜ਼ਾ ਹੋਇਆ ਇਸ ਪਿਛੋਂ ਇਹ ਬੈਸਾਲੀ ਦਾ

ਮਸ਼ਹੂਰ ਸ਼ਹਿਰ ਰਿਹਾ। ਤੁਰਕਾਂ ਅਧੀਨ ਇਹ ਬੈਸਾਲੀ ਪਾਸਾ ਦਾ ਸਦਰ ਮੁਕਾਮ ਵੀ ਰਿਹਾ। ਇਹ ਟਰਿਕਾਲਾ ਅਤੇ ਸਟੈਗੋਈ ਮੈਟਰੋਪਾਲਿਟਨ ਬਿਸ਼ਪ ਦੀ ਸੀਟ ਵੀ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਪਿਛੋਂ ਇਹ ਬੈਸਾਲੀ ਸਮੇਤ ਯੂਨਾਨ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰ ਲਿਆ ਗਿਆ। ਦੂਜੇ ਮਹਾਂਯੁੱਧ ਦੌਰਾਨ ਇਥੇ ਬੰਬਾਰੀ ਵੀ ਹੋਈ।

ਅੱਜਕਲ੍ਹ ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਜ਼ਰਾਇਤੀ ਉਤਪਾਦਨਾਂ ਦੀ ਮੰਡੀ ਹੈ। ਸਰਦੀਆਂ ਵਿਚ ਪਹਾੜੀ ਚਰਵਾਹੇ ਇਥੇ ਆ ਵਸਦੇ ਹਨ ਜਿਸ ਨਾਲ ਇਥੋਂ ਦੀ ਵਸੋਂ ਬਹੁਤ ਵੱਧ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਹੁਣ ਵੀ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਇਹ ਵਪਾਰਕ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਹੀ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਆਬਾਦੀ—40,857 (1981)

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਥਿ. ਮਾ. 10 : 123

ਟਹਿਲ ਸਿੰਘ : ਭਾਰਤ ਦੇ ਇਸ ਸ਼ਹਿਦ ਦੋਸ਼-ਭਗਤ ਦਾ ਜਨਮ 1875 ਨੂੰ ਅਣਵੰਡੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸ਼ੇਖੂਪੁਰਾ ਜ਼ਿਲੇ ਦੇ ਨਿਜਾਮਪੁਰਾ ਦੇਵਾਂ ਸਿੰਘ ਵਾਲਾ ਨਾਮੀ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਹੋਇਆ। ਇਹ ਪਿੰਡ ਹੁਣ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿਚ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਪਿਤਾ ਦਾ ਨਾਂ ਚੰਦਾ ਸਿੰਘ ਸੀ। ਇਸਨੇ ਨਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ ਮੋਰਚੇ ਵਿਚ ਹਿੱਸਾ ਲਿਆ ਅਤੇ ਫਰਵਰੀ, 1921 ਵਿਚ ਨਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਮੋਰਚੇ ਵਿਚ ਹੀ ਗੁਰਦਵਾਰਾ ਜਨਮ-ਅਸਥਾਨ, ਨਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਸ਼ਹੀਦੀ ਪਾ ਗਿਆ।

ਹ. ਪੁ.—ਹੂ. ਇੰਡੀ. ਮਾ. 358; ਪੰ. ਵਿ. ਕੋ. 1 : 231

ਟਹਿਲ ਪੁਰਾ : ਜ਼ਿਲਾ ਪਟਿਆਲਾ ਦਾ ਇਕ ਪਿੰਡ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਧਾਰਮਕ ਮਹੱਤਤਾ ਇਸ ਕਰਕੇ ਹੈ ਕਿ ਇੱਥੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਆ ਕੇ ਬਿਰਾਜਮਾਨ ਹੋਏ ਸਨ। ਇਹ ਪਿੰਡ ਸੰਮਤ 1887 (1830 ਈ.) ਵਿਚ ਆਬਾਦ ਹੋਇਆ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜਦੋਂ ਇਥੇ ਆਏ ਉਦੋਂ ਇਹ ਪਿੰਡ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਇਕ ਪਿੱਪਲ ਹੇਠ ਬੈਠੇ ਸਨ ਜੋ ਹੁਣ ਵੀ ਮੌਜੂਦ ਹੈ। ਸਾਬਕਾ ਰਿਆਸਤ ਪਟਿਆਲੇ ਨੇ ਇੱਥੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਬਣਵਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਰੇਲਵੇ ਸਟੇਸ਼ਨ ਕੋਲੀ ਤੋਂ ਇਹ 62 ਕਿ. ਮੀ. ਪੂਰਬ-ਦਖਣ ਵੱਲ ਸਥਿਤ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.—ਮ. ਕੋ.

ਟਕਸਾਲ : ਟਕਸਾਲ ਉਸ ਕਾਰਖਾਨੇ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਥੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਸਰਕਾਰ ਦੁਆਰਾ ਜਾਂ ਉਸ ਦੇ ਦਿੱਤੇ ਹੋਏ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਨਾਲ ਸਿੱਕਿਆਂ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਅਜਿਹੀਆਂ ਟਕਸਾਲਾਂ ਕਲਕੱਤੇ ਅਤੇ ਬੰਬਈ ਵਿਚ ਹਨ।

ਇਤਿਹਾਸ—ਸਿੱਕਿਆਂ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਨਿਰਮਾਣ ਸ਼ਾਇਦ ਅੱਠਵੀਂ ਸਦੀ ਈ. ਪੂ. ਵਿਚ ਛੋਟੇ ਏਸ਼ੀਆ ਦੇ ਲਿਡੀਆ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਹੋਇਆ। ਚੀਨ ਵਿਚ ਵੀ ਲਗਭਗ ਇਸੇ ਹੀ ਕਾਲ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਆਰੰਭ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਇਥੋਂ ਹੀ ਇਹ ਰਵਾਇਤ ਜਾਪਾਨ ਅਤੇ ਕੋਰੀਆ ਵਿਚ ਫੈਲੀ। ਭਾਵੇਂ ਪੱਕੇ ਤੌਰ ਤੇ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਕਿ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਆਰੰਭ ਕਦੋਂ ਹੋਇਆ, ਫਿਰ ਵੀ ਚੌਥੀ ਸਦੀ ਈ. ਪੂ. ਵਿਚ ਸਿੱਕੇ ਬਣਨੇ ਜ਼ਰੂਰ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਏ ਸਨ।

ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਕਾਲ ਤੋਂ ਹੀ ਸਿੱਕੇ ਧਾਤਾਂ ਦੇ ਬਣਦੇ ਆ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਸ ਕੰਮ ਲਈ ਇਲੈਕਟਰਮ (ਇਕ ਧਾਤ ਜਿਸ ਵਿਚ ਸੋਨੇ ਅਤੇ ਚਾਂਦੀ ਕੁਦਰਤੀ ਤੌਰ ਤੇ ਰਲੇ ਹੋਏ ਹੁੰਦੇ ਹਨ), ਸੋਨਾ, ਚਾਂਦੀ, ਤਾਂਬਾ ਅਤੇ ਕਾਂਸੀ ਦਾ ਇਸਤੇਮਾਲ ਹੁੰਦਾ ਆਇਆ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ

ਸਿੱਕਾ, ਲੋਹਾ, ਐਲੂਮਿਨੀਅਮ ਅਤੇ ਨਿਕਲ ਦਾ ਵੀ ਇਸ ਆਧੁਨਿਕ ਯੁਗ ਵਿਚ ਪ੍ਰਯੋਗ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਪਹਿਲਾਂ ਸ਼ੁੱਧ ਸੋਨੇ ਜਾਂ ਚਾਂਦੀ ਦੇ ਸਿੱਕਿਆਂ ਨੂੰ ਮਹੱਤਤਾ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਦੂਜੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਵਿਉਪਾਰੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਸਨ ਪ੍ਰੰਤੂ ਇਹ ਦੇਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਸੋਨੇ ਜਾਂ ਚਾਂਦੀ ਵਿਚ ਤਾਂਬਾ ਮਿਲਾਉਣ ਨਾਲ ਨਾ ਕੇਵਲ ਉਸ ਦਾ ਖਰਚ ਘਟਦਾ ਹੈ ਸਗੋਂ ਸਿੱਕੇ ਵਿਚ ਮਜ਼ਬੂਤੀ ਅਤੇ ਕਰੜਾਈ ਵੱਧ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਸਿੱਕੇ ਘਸਦੇ ਘੱਟ ਹਨ ਅਤੇ ਵਧੇਰੇ ਚਿਰ ਚਲਦੇ ਹਨ। ਜੇਕਰ ਤਾਂਬੇ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਵਧਾ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਜੰਗਾਲ ਲਗਣ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਵੱਧ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਲਈ ਤਾਂਬੇ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਇੰਨੀ ਕੁ ਰਖਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਜੰਗਾਲ ਨਾ ਲਗੇ।

ਯੂਨਾਨ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸੋਨੇ ਅਤੇ ਚਾਂਦੀ ਦੇ ਸਿੱਕੇ ਸ਼ੁੱਧ ਧਾਤ ਤੋਂ ਬਣਾਏ ਜਾਂਦੇ ਸਨ ਪ੍ਰੰਤੂ ਰੋਮ ਸਮਰਾਟਾਂ ਦੇ ਸਮੇਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਤਾਂਬਾ ਮਿਲਾਇਆ ਜਾਣ ਲਗ ਪਿਆ ਸੀ। ਰੋਮ ਸਾਮਰਾਜ ਦੇ ਪਿਛਲੇ ਕਾਲ ਦੇ ਸਿੱਕਿਆਂ ਵਿਚ 2 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ ਜਾਂ ਇਸ ਤੋਂ ਵੀ ਘੱਟ ਸੋਨੇ ਦੀ ਮਿਕਦਾਰ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਮੱਧਕਾਲ ਵਿਚ ਪੱਛਮੀ ਯੂਰਪ ਵਿਚ ਫਿਰ ਸ਼ੁੱਧ ਧਾਤਾਂ ਦਾ ਇਸਤੇਮਾਲ ਹੋਣ ਲਗ ਪਿਆ ਸੀ। ਇੰਗਲੈਂਡ ਵਿਚ 1526 ਈ. ਵਿਚ 22 ਕੈਰਟ (11/12 ਸ਼ੁੱਧ) ਸ਼ੁੱਧ ਸੋਨੇ ਦਾ ਇਸਤੇਮਾਲ ਆਰੰਭ ਹੋਇਆ। ਫ਼ਰਾਂਸ ਅਤੇ ਹੋਰ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਸੋਨੇ ਅਤੇ ਚਾਂਦੀ, ਦੋਨੋਂ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ, ਸਿੱਕਿਆਂ ਵਿਚ 10 ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿਚ 9 ਹਿੱਸੇ ਸ਼ੁੱਧ-ਧਾਤ ਰਲਾਈ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਸੰਨ 1941 ਤੱਕ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਨੋਂ ਧਾਤਾਂ ਦੇ ਸਿੱਕਿਆਂ ਦੇ 12 ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿਚ 11 ਹਿੱਸੇ ਸ਼ੁੱਧ ਧਾਤ ਮਿਲਾਈ ਜਾਂਦੀ ਸੀ ਪ੍ਰੰਤੂ ਇਸ ਸਾਲ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਚਾਂਦੀ ਦੇ ਸਿੱਕਿਆਂ ਵਿਚ ਚਾਂਦੀ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਅੱਧਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ।

ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ ਵਿਚ ਸੰਨ 1934 ਤੋਂ 10 ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿਚ ਨੌਂ ਹਿੱਸੇ ਸ਼ੁੱਧ ਅਤੇ ਭਾਰ ਅਨੁਸਾਰ $15\frac{5}{21}$ ਗਰੈਨ ਸੋਨੇ ਦੇ ਡਾਲਰ ਦਾ ਪ੍ਰਚਲਨ ਆਰੰਭ ਹੋਇਆ। ਦੂਜੇ ਸੰਸਾਰ ਯੁੱਧ ਸਮੇਂ ਸੰਨ 1942 ਤੋਂ ਪੰਜ ਸੈਂਟ ਦੇ ਸਿੱਕੇ 35 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ ਚਾਂਦੀ, 56 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ ਤਾਂਬਾ ਅਤੇ 9 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ ਮੈਗਨੀਜ਼ ਨਾਲ ਬਣਨ ਲਗੇ ਪ੍ਰੰਤੂ ਸੰਨ 1945 ਤੋਂ ਇਸ ਮਿਸ਼ਰਤ ਧਾਤ ਦੀ ਥਾਂ 75 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ ਤਾਂਬੇ ਅਤੇ 25 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ ਨਿਕਲ ਵਾਲੀ ਮਿਸ਼ਰਤ ਧਾਤ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਹੋਣ ਲੱਗਾ। ਸੰਨ 1946 ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਸ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਚਾਂਦੀ ਦੇ ਸਿੱਕਿਆਂ ਵਿਚ 90 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ ਚਾਂਦੀ ਅਤੇ 10 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ ਤਾਂਬਾ ਰਲਿਆ ਹੁੰਦਾ ਸੀ।

ਛੋਟੇ ਸਿੱਕਿਆਂ ਲਈ ਫ਼ਰਾਂਸ ਨੇ 95 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ ਤਾਂਬਾ, 4 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ ਟਿਨ ਅਤੇ 1 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ ਜਿਸਤ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰਨਾ ਆਰੰਭ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਅਤੇ ਦੇਖਾ ਦੇਖੀ ਬਾਕੀ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਅਜਿਹਾ ਹੀ ਹੋਣ ਲਗ ਪਿਆ ਸੀ। ਸੰਨ 1861 ਬੈਲਜੀਅਮ ਵਿਚ ਚਾਂਦੀ ਦੀ ਥਾਂ ਇਕ ਤਾਂਬੇ ਅਤੇ ਨਿਕਲ ਦੀ ਮਿਸ਼ਰਤ ਧਾਤ, ਜਿਸ ਵਿਚ 75 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ ਤਾਂਬਾ ਅਤੇ 25 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ ਨਿਕਲ ਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਪ੍ਰਯੋਗ ਹੋਣ ਲੱਗੀ। ਸੰਨ 1947 ਤੋਂ ਸਿੱਕਿਆਂ ਵਿਚ ਚਾਂਦੀ ਦੀ ਥਾਂ ਇਸ ਧਾਤ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਇੰਗਲੈਂਡ ਨੇ ਵੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਛੇਤੀ ਹੀ ਦੂਜੇ ਹੋਰ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਇਸੇ ਧਾਤ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਹੋਣ ਲਗ ਪਈ। ਨਿਕਲ-ਪਿਤਲ ਸਿੱਕੇ ਵੀ (ਜਿਸ ਵਿਚ 79 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ ਤਾਂਬਾ, 20 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ ਜਿਸਤ ਅਤੇ 1 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ ਨਿਕਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ) ਅਨੇਕਾਂ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਬਣਨ ਲੱਗੇ। ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਇਕ ਸੈਂਟ ਦੇ ਸਿੱਕੇ ਫ਼ਰਵਰੀ 1943 ਤੋਂ ਕਾਂਸੀ ਦੀ ਥਾਂ ਜਿਸਤ ਚੜ੍ਹੀ ਸਟੀਲ ਦੇ ਬਣਾਏ ਜਾਣ ਲੱਗੇ ਪ੍ਰੰਤੂ 10 ਮਹੀਨੇ ਬਾਅਦ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ।

ਸਿੱਕਿਆਂ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ—ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਕਾਲ ਵਿਚ ਸਿੱਕੇ ਦੋ ਠੱਪਿਆਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਰੱਖ ਕੇ, ਹਥੜੇ ਨਾਲ ਬਣਾਏ ਜਾਂਦੇ ਸਨ।

ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਇਹ ਵਿਧੀ 19ਵੀਂ ਸਦੀ ਤੱਕ ਪ੍ਰਚੱਲਤ ਰਹੀ। ਕਿਸੇ ਕਿਸੇ ਥਾਂ ਸਿੱਕੇ ਢਾਲੇ ਵੀ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਆਧੁਨਿਕ ਟਕਸਾਲ ਵਿਚ ਸਿੱਕੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਮਸ਼ੀਨਾਂ ਦੁਆਰਾ ਠੱਪੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ ਇਹ ਕੰਮ ਔਨ ਸਟੈਪਾਂ ਵਿਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

1. ਧਾਤ ਸ਼ੁੱਧ ਕਰਨਾ—ਇਸ ਕੰਮ ਲਈ ਬਿਜਲੀਈ ਅਪਘਟਨ ਵਿਧੀ ਅਪਨਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

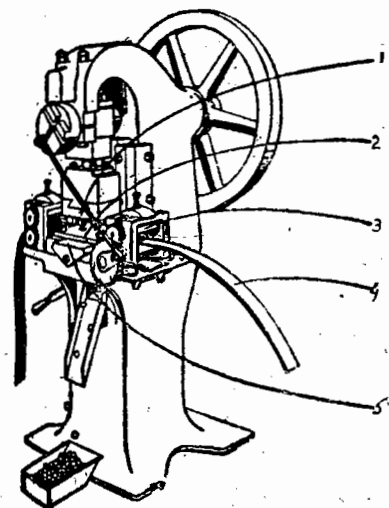
2. ਸਿਲਾਂ ਤਿਆਰ ਕਰਨਾ—ਸ਼ੁੱਧ ਧਾਤਾਂ ਨੂੰ ਪਿਘਲਾ ਕੇ ਸਿਲਾਂ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ।

3. ਸਿਲਾਂ ਨੂੰ ਵੇਲੂ ਕੇ ਪਤੀਆਂ (Fillets or Strips) ਤਿਆਰ ਕਰਨਾ—ਇਹ ਕੰਮ ਢਾਲੀਆਂ ਗਈਆਂ ਸਿਲਾਂ ਜਾਂ ਪਤੀਆਂ ਨੂੰ ਵਾਰ ਵਾਰ ਕਈ ਬੇਲਨਾਂ ਦੇ ਵਿਚੋਂ ਦੀ ਲੰਘਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਪੂਰਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਅਖੀਰਲੇ ਬੇਲਨ ਸਭ ਤੋਂ ਘੱਟ ਵਿਆਸ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਲੋੜੀਂਦੀ ਮੋਟਾਈ ਦੀਆਂ ਪੱਤੀਆਂ ਬਣ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕੋ ਜਾਂ ਦੋ ਟਿੱਕੀਆਂ ਕਟ ਕੇ ਤੋਲ ਲਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਜੇਕਰ ਭਾਰੀ ਹੋਣ ਤਾਂ ਪਤੀਆਂ ਨੂੰ ਫਿਰ ਦੁਬਾਰਾ ਬੇਲ ਕੇ ਪਤਲਾ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

4. ਟਿੱਕੀਆਂ ਕਟਣਾ—ਇਹ ਕੰਮ ਚਿੱਤਰ 1 ਵਿਚ ਦਿਖਾਈਆਂ ਮਸ਼ੀਨਾਂ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

5. ਟਿੱਕੀਆਂ ਦਾ ਤਾਪ ਉਪਚਾਰ ਅਤੇ ਸਫ਼ਾਈ ਕਰਨਾ—ਟਿੱਕੀਆਂ ਨੂੰ ਭੱਠੀਆਂ ਵਿਚ ਗਰਮ ਕਰਕੇ ਠੰਢਾ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਹ ਕੁਝ ਨਰਮ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਕਿਰਿਆ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਰੰਗ ਕਾਲਾ ਜਿਹਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਫਿਰ ਇਹ ਗਰਮ ਹਲਕੇ ਗੰਧਕ ਦੇ ਤੇਜ਼ਾਬ ਅਤੇ ਬਾਕਰੋਮੇਟ ਦੇ ਮਿਸ਼ਰਣ ਵਿਚ ਪਾ ਦਿੱਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹ ਸਾਫ਼ ਹੋ ਕੇ ਨਿਕਲਦੀਆਂ ਹਨ। ਧੋਣ ਨਾਲ ਤੇਜ਼ਾਬ ਉਤਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੁਕਾ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

6. ਟਿੱਕੀਆਂ ਦੇ ਕਿਨਾਰੇ ਬਣਾਉਣੇ (Upsetting)—ਬੇਲਨ ਨਾਲ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਿਨਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਉਭਰਵੇਂ ਬਣਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹਾ ਇਸ ਲਈ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪ੍ਰਚਾਲਨ ਵੇਲੇ

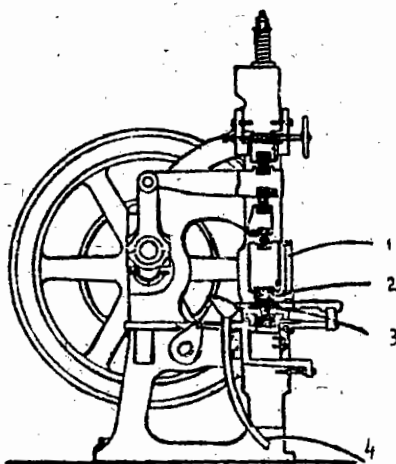
ਕਟਾਈ ਮਸ਼ੀਨ

(ਚਾਂਦੀ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਧਾਤ ਦੀਆਂ ਪੱਤੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕੋ ਵਾਰੀ ਦੋ-ਦੋ ਟਿੱਕੀਆਂ ਬਣਾਉਣ ਵਾਲੀ ਮਸ਼ੀਨ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ 1. ਕੱਟਣ ਵਾਲੇ ਫੋਲਾਦੀ ਬੇਲਨ 2. ਉਪਰਲਾ ਫੋਟਾ 3. ਪੱਟੀ ਭੇਜਣ ਵਾਲਾ ਬੇਲਨ 4. ਚਾਂਦੀ ਦੀ ਪੱਟੀ ਤੇ 5. ਹੇਠਲਾ ਫੋਟਾ ਹੈ।)

ਇਸ ਉੱਤੇ ਲਿਖੇ ਅੱਖਰ ਆਦਿ ਘਸ ਨਾ ਜਾਣ। ਇਸੇ ਸਮੇਂ ਕਿਨਾਰਿਆਂ ਉੱਪਰ ਕੋਈ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਜਾਂ ਅੱਖਰ ਲਿਖ ਦਿੱਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਅਜਿਹੇ ਕੁਝ ਭਾਰਤੀ ਸਿੱਕਿਆਂ ਉੱਤੇ ਖੜੀਆਂ ਧਾਰੀਆਂ ਜਾਂ ਦੰਦੇ ਬਣੇ ਹੋਏ ਹਨ।

7. ਟਿੱਕੀਆਂ ਦੇ ਭਾਰ ਦੀ ਜਾਂਚ—ਟਿੱਕੀਆਂ ਨੂੰ ਤੋਲ ਕੇ ਵਧੇਰੇ ਜਾਂ ਘੱਟ ਭਾਰ ਵਾਲੀਆਂ ਨੂੰ ਅੱਡ ਕਰ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਖਰਾਬ ਟਿੱਕੀਆਂ ਨੂੰ ਕਢ ਕੇ ਫਿਰ ਪਿਘਲਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

8. ਟਿੱਕੀਆਂ ਨੂੰ ਠੱਪਿਆਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਦਬਾ ਕੇ ਸਿੱਕੇ ਤਿਆਰ ਕਰਨਾ—ਹਰੇਕ ਟਿੱਕੀ ਹੇਠਲੇ ਠੱਪੇ ਉੱਤੇ ਰੱਖੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉੱਪਰ ਵਾਲਾ ਠੱਪਾ ਉਸ ਉੱਤੇ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਡਿਗਦਾ ਹੈ। ਦਬਾਉ ਪੈਣ ਨਾਲ ਨਰਮ ਧਾਤ ਠੱਪੇ ਵਿਚਲੀਆਂ ਝਿਰੀਆਂ ਵਿਚ ਭਰ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਦਬਾਉ ਸਮੇਂ ਟਿੱਕੀ ਨੂੰ ਇਕ ਕੜਾ ਘੇਰੀ ਰਖਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਇਸ ਦੀ ਚੌੜਾਈ ਹੋਰ ਨਹੀਂ ਵਧਦੀ। ਇਹ ਕੰਮ ਹੁਣ ਮਸ਼ੀਨਾਂ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ (ਚਿੱਤਰ 2)। ਠੱਪੇ ਕਠੋਰ ਕਾਰਬਨ ਫ਼ੋਲਾਦ ਦੇ ਬਣੇ ਹੋਏ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ 50,000 ਸਿੱਕੇ ਬਣਾਉਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਬੇਕਾਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਅਖੀਰ ਵਿਚ ਹਰ ਇਕ ਸਿੱਕੇ ਨੂੰ ਤੋਲ ਕੇ ਅਤੇ ਦੇਖਕੇ ਜਾਂਚ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਚਿੱਤਰ 2 : ਸਿੱਕੇ ਬਣਾਉਣ ਵਾਲਾ ਦਬਾਉ ਯੰਤਰ

(ਇਸ ਭਾਰੀ ਯੰਤਰ ਨਾਲ ਕਈ ਟਨਾਂ ਦੀ ਦਾਬ ਪੈਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਪਹਿਲੇ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀਆਂ ਟਿੱਕੀਆਂ ਉੱਤੇ ਅੱਖਰ ਆਦਿ ਉਭਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਜਿਸ ਵਿਚ 1. ਟਿੱਕੀਆਂ ਭਰਨ ਦੀ ਥਾਂ 2. ਉੱਪਰ ਵਾਲਾ ਠੱਪਾ 3. ਹੇਠਲਾ ਠੱਪਾ 4. ਤਿਆਰ ਹੋਏ ਸਿੱਕੇ ਨਿਕਲਣ ਵਾਲੀ ਪਾਈਪ)

ਪੜਤਾਲ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਇਹ ਸਿੱਕੇ ਇਕ ਗਤੀਸ਼ੀਲ ਪੱਟੇ ਉੱਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰਖੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਸ ਦੇ ਦੋਵੇਂ ਪਾਸੇ ਵਾਰੇ ਵਾਰੀ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਘੱਟ ਕੀਮਤ ਵਾਲੇ ਸਿੱਕਿਆਂ ਨੂੰ ਛਡ ਕੇ ਬਾਕੀ ਸਾਰੇ ਸਿੱਕਿਆਂ ਦੀ ਤੋਲ ਕੇ ਪੜਤਾਲ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਕੰਮ ਸਵੈ-ਚਾਲਿਤ ਤਕੜੀਆਂ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਿੱਕਿਆਂ ਨੂੰ ਠਣਕਾ ਕੇ ਸਿੱਕਾ ਮਾਹਿਰ ਬੋਟੇ ਹੋਣ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਗਾਉਂਦੇ ਹਨ।

9. ਗਿਣਤੀ—ਅਖੀਰ ਵਿਚ ਸਿੱਕੇ ਗਿਣਤੀ ਕਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਮਸ਼ੀਨਾਂ ਵਿਚ ਦੀ ਲੰਘਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਹੜੀਆਂ ਵੱਖ ਵੱਖਰੀ ਲੋੜੀਂਦੀ ਗਿਣਤੀ ਨਾਲ ਬੈਲੀਆਂ ਭਰਦੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਬੈਲੀਆਂ ਟਕਸਾਲ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਪ੍ਰਚਲਨ ਲਈ ਭੇਜੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਹ. ਪੁ.—ਹਿ. ਵਿ. ਕੋ. 110; ਚੈਬ. ਐਨ. 9 : 431

ਟੱਕਰ ਸੋਫੀ : ਰੂਸ ਦੀ ਇਸ ਅਦਾਕਾਰਾ ਦਾ ਜਨਮ 13 ਜਨਵਰੀ, 1884 ਨੂੰ ਹੋਇਆ ਜਦੋਂ ਕਿ ਇਸ ਦੀ ਯਹੂਦੀ ਮਾਂ ਰੂਸ 'ਚ ਅਮਰੀਕਾ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਟੱਕਰ ਨੇ ਕੁਨੈਕਟੀਕਟ ਰਾਜ ਵਿਚ

ਸੋਫੀ ਟੱਕਰ

ਹਾਰਟਫੋਰਡ ਵਿਖੇ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਦੇ ਰੈਸਟੋਰੈਂਟ ਵਿਚ ਗਾਣਾ ਗਾਉਣ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਕੀਤੀ। ਸੰਨ 1906 ਵਿਚ ਇਹ ਨਿਊਯਾਰਕ ਚਲੀ ਗਈ। ਉੱਥੇ 1909 ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਨਾਟਕ ਵਿਚ ਅਦਾਕਾਰੀ ਕੀਤੀ। ਸੰਨ 1914 ਤੱਕ ਇਹ ਇਕ ਉੱਘੀ ਅਦਾਕਾਰਾ ਬਣ ਗਈ ਸੀ। ਆਪਣੇ 62 ਸਾਲ ਦੇ ਸਟੇਜੀ ਜੀਵਨ ਦੌਰਾਨ ਟੱਕਰ ਨੇ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ ਵਿਚ ਪਰਿਹਾਸ ਨਾਟਕਾਂ, ਜਸ਼ਨੀ ਗੀਤਾਂ ਅਤੇ ਨਾਈਟ ਕਲੱਬਾਂ ਲਈ ਕੰਮ ਕੀਤਾ। ਆਪਣੇ ਅੱਥਰੋਂ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਨਾਲ ਇਹ ਆਪਣੇ 'ਸਮ ਆਫ਼ ਦੀਜ਼ ਡੇਅਜ਼', ਗੀਤ ਗਾਂ ਕੇ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਦੇ ਦਿਲ ਮੋਹ ਲੈਂਦੀ ਸੀ।

9 ਫਰਵਰੀ, 1966 ਨੂੰ ਨਿਊਯਾਰਕ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਖੇ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮਾ. 10 : 168

ਟਕਰ ਖ਼ਾਨਦਾਨ : ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਵਰਜੀਨੀਆ ਰਾਜ ਦੇ ਇਕ ਅਖੀਰ ਖ਼ਾਨਦਾਨ ਦਾ ਨਾਉਂ ਸੀ ਜਿਸ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਮੈਂਬਰ ਕਈ ਪੁਸ਼ਤਾਂ ਤਕ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਉੱਘੇ ਕਾਨੂੰਨਦਾਰ ਅਤੇ ਵਿਧਾਇਕ ਰਹੇ। ਇਸ ਖ਼ਾਨਦਾਨ ਦੇ ਮੁੱਢ ਬਾਰੇ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਵਧੇਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਹੈ ਪਰ ਇਸ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਉੱਘਾ ਮੈਂਬਰ ਸੇਂਟ ਜਾਰਜ ਟਕਰ ਨੂੰ ਹੀ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਜਨਮ 29 ਜੂਨ, 1752 ਵਿਚ ਪੋਰਟ ਰਾਇਲ ਬਾਰਮੂਦਾ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਵਰਜੀਨੀਆ ਵਿਚ ਆ ਜਾਣ ਮਗਰੋਂ ਇਸ ਨੇ ਵਿਲੀਅਮ ਅਤੇ ਮੇਰੀ ਕਾਲਜ ਵਿਚੋਂ ਬੀ. ਏ. ਦੀ ਡਿਗਰੀ ਹਾਸਲ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਕਾਨੂੰਨੀ ਵਿਦਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਮਗਰੋਂ ਇਸ ਨੇ ਵਿਲੀਅਮਜ਼ ਵਰਗ ਵਿਚ ਵਕਾਲਤ ਕਰਨੀ ਆਰੰਭ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਕਾਲੋਨੀਆਂ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿਚ ਹੋਈ ਬਗ਼ਾਵਤ ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਕਾਲੋਨੀਆਂ ਦਾ ਪੱਖ ਪੂਰਿਆ। 1778 ਈ. ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਚੈਸਟਰਫੀਲਡ ਕਾਊਂਟੀ ਦੇ ਜਾਨ ਰੈਡਫੋਲਡ ਦੀ ਵਿਧਵਾ ਫ੍ਰੈਂਕਸ ਰੈਡਫੋਲਡ ਨਾਲ ਸ਼ਾਦੀ ਕਰ ਲਈ।

1788 ਵਿਚ ਇਹ ਵਰਜੀਨੀਆ ਦਾ ਜਨਰਲ ਕੋਟਰ ਦਾ ਜੱਜ ਬਣਿਆ। ਇਸ ਦੀ ਬਲੈਕ ਸਟੋਨ 'ਜ ਕਾਮੈਂਟਰੀਜ਼', ਜਿਹੜੀ ਪੰਜ ਜਿਲਦਾਂ ਵਿਚ ਹੈ, ਇਕ ਉੱਘੀ ਪੁਸਤਕ ਹੈ।

10 ਨਵੰਬਰ, 1827 ਵਿਚ ਨੈਲਸਨ ਕਾਉਂਟੀ ਵਿਖੇ ਇਸਦੀ ਮੌਤ ਹੋਈ।

ਹੈਨਰੀ ਸੇਂਟ ਜਾਰਜ ਟਕਰ : ਇਸ ਦਾ ਜਨਮ 29 ਦਸੰਬਰ 1780 ਵਿਚ ਚੈਸਟਰਫੀਲਡ ਕਾਉਂਟੀ (ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ) ਵਿਚ ਸੇਂਟ ਜਾਰਜ ਟਕਰ ਦੇ ਘਰ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਨੇ ਵਿਲੀਅਮ ਅਤੇ ਮੇਰੀ ਕਾਲਜ ਵਿਚ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਮਗਰੋਂ ਵਿਨਚੈਸਟਰ ਵਿਖੇ ਵਕਾਲਤ ਆਰੰਭ ਕੀਤੀ। ਸੰਨ 1806 ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਐਨੀ ਐਵਰਲਾਈਨ ਹੰਟਰ ਨਾਲ ਸ਼ਾਦੀ ਕੀਤੀ। ਸੰਨ 1807-1808 ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਵਰਜੀਨੀਆ ਦੇ ਹਾਊਸ ਆਫ ਡੈਲੀਗੇਟਸ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਅਤੇ 1812 ਵਿਚ ਇਹ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1815 ਵਿਚ ਇਹ ਯੂਨਾਈਟਿਡ ਸਟੇਟਸ ਕਾਂਗਰਸਮੈਂਨ ਵਿਚ ਚੁਣਿਆ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ 1819 ਤੋਂ 1823 ਦੌਰਾਨ ਇਹ ਵਰਜੀਨੀਆ ਸੈਨੇਟ ਦਾ ਮੈਂਬਰ ਰਿਹਾ। ਜੱਜ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਮਾਣ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਮਿਲੀ। 1824-31 ਦੌਰਾਨ ਇਸ ਨੇ ਵਿਨਚੈਸਟਰ ਵਿਚ ਇਕ ਪ੍ਰਾਈਵੇਟ ਲਾਅ ਸਕੂਲ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹਾਇਆ ਅਤੇ 1841-45 ਦੌਰਾਨ ਇਹ ਵਰਜੀਨੀਆ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿਚ ਲਾਅ ਦਾ ਅਧਿਆਪਕ ਬਣ ਗਿਆ ਅਤੇ ਇਸ ਵਿਸ਼ੇ ਸਬੰਧੀ ਇਸਨੇ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਲਿਖਤੀ ਰੂਪ ਦਿੱਤਾ।

28 ਅਗਸਤ, 1848 ਵਿਚ ਵਿਨਚੈਸਟਰ ਵਿਖੇ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਨਾਥੇਨੀਅਲ ਬੈਵਰਲੀ ਟਕਰ : ਇਸ ਦਾ ਜਨਮ 6 ਸਤੰਬਰ, 1784 ਵਿਚ ਚੈਸਟਰਫੀਲਡ ਕਾਉਂਟੀ (ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ) ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਇਹ ਸੇਂਟ ਜਾਰਜ ਟਕਰ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਅਤੇ ਹੈਨਰੀ ਸੇਂਟ ਜਾਰਜ ਟਕਰ ਦਾ ਛੋਟਾ ਭਰਾ ਸੀ। ਇਸ ਨੇ ਵੀ 1801 ਵਿਚ ਵਿਦਿਆ ਸਮਾਪਤੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵਕਾਲਤ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ ਅਤੇ 1812 ਦੀ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਹਿੱਸਾ ਲਿਆ। ਜੈਫਰਸਨ ਕਾਉਂਟੀ ਦੇ ਸੰਗਠਨ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿਚ ਇਹ ਮਿਜ਼ੂਰੀ ਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਪਹਿਲਾਂ ਸਰਕਟ ਕੋਰਟ ਜੱਜ ਅਤੇ ਮਗਰੋਂ 1830-33 ਦੌਰਾਨ ਜ਼ਿਲਾ ਕੋਰਟ ਦੇ ਜੱਜ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕੀਤਾ। 1833 ਈ. ਵਿਚ ਇਹ ਵਰਜੀਨੀਆ ਵਾਪਸ ਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉਥੋਂ ਦੇ ਵਿਲੀਅਮ ਮੇਰੀ ਕਾਲਜ ਵਿਚ ਕਾਨੂੰਨੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਅਧਿਆਪਕ ਬਣ ਗਿਆ। ਇਸ ਨੇ ਰਾਜਨੀਤੀ ਸਬੰਧੀ ਕਾਫੀ ਪੁਸਤਕਾਂ ਅਤੇ ਨਾਵਲ ਲਿਖੇ। 'ਜਾਰਜ ਬਾਲਕਾਂਬ' (1836), 'ਪਾਰਟੀਜ਼ਨ ਲੀਡਰ' (1836) ਦੋ ਜਿਲਦਾਂ ਵਿਚ ਅਤੇ Gertrude (1844-45) ਇਸ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਪੁਸਤਕਾਂ ਹਨ।

26 ਅਗਸਤ, 1851 ਵਿਚ ਵਿਨਚੈਸਟਰ ਵਿਖੇ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਨਾਥੇਨੀਅਨ ਬੈਵਰਲੀ ਟਕਰ, (ਦੂਜਾ) : ਹੈਨਰੀ ਸੇਂਟ ਜਾਰਜ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਜਨਮ 8 ਜੂਨ, 1890 ਨੂੰ ਵਿਨਚੈਸਟਰ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਸਿੱਖਿਆ ਰਿਚਮੰਡ ਅਕਾਦਮੀ ਅਤੇ ਵਰਜੀਨੀਆ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿਚ ਮੁਕੰਮਲ ਕੀਤੀ। 1853-56 ਦੌਰਾਨ ਇਸ ਨੇ ਵਾਸ਼ਿੰਗਟਨ ਸੈਲੀਨਲ ਦੀ ਸੰਪਾਦਨਾ ਕੀਤੀ। 1857 ਈ. ਵਿਚ ਲਿਵਰਪੁਲ ਵਿਖੇ ਇਕ ਅਮਰੀਕਨ ਕਾਂਸਲ ਦੀ ਹੈਸੀਅਤ ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਨਾਥੇਨੀਅਲ ਹਾਬਰਨ ਦੀ ਜਗ੍ਹਾ ਚੁਣ ਲਿਆ ਗਿਆ।

ਕਨਵੈਂਡਰੇਟ ਆਰਮੀ ਵਿਚ ਆ ਜਾਣ ਮਗਰੋਂ ਇਸ ਨੇ 1862-63 ਵਿਚ ਦੱਖਣੀ ਅਮਰੀਕਾ ਲਈ ਫਰਾਂਸ ਨਾਲ ਅਤੇ 1864 ਵਿਚ ਕੈਨੇਡਾ ਨਾਲ ਵਪਾਰਕ ਸਬੰਧ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤੇ।

ਅਮਰੀਕਨ ਘਰੇਲੂ ਲੜਾਈ ਦੀ ਸਮਾਪਤੀ ਤੇ ਇਸ ਉਪਰ ਲਿੰਕਨ ਦੇ ਕਤਲ ਦੀ ਸਾਜ਼ਸ਼ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਦਾ ਦੋਸ਼ ਲਾਇਆ ਗਿਆ ਪਰ ਨਵੰਬਰ 1865 ਵਿਚ ਇਹ ਦੋਸ਼ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਸ ਨੇ ਆਪਣਾ ਬਹੁਤ ਸਾਰਾ ਸਮਾਂ ਇੰਗਲੈਂਡ ਮੈਕਸੀਕੋ ਅਤੇ ਕੈਨੇਡਾ ਵਿਚ ਬਿਤਾਇਆ ਅਤੇ ਅੰਤ 1872 ਵਿਚ ਇਹ ਵਾਸ਼ਿੰਗਟਨ ਡੀ. ਸੀ. ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਰਹਿਣ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਇਥੇ ਹੀ 4 ਜੁਲਾਈ, 1890 ਵਿਚ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਜਾਨ ਰੈਡਾਲਫ ਟਕਰ : ਇਹ ਹੈਨਰੀ ਸੇਂਟ ਜਾਰਜ ਦਾ ਛੋਟਾ ਪੁੱਤਰ ਅਤੇ ਨਾਥੇਨੀਅਨ ਬੈਵਰਲੀ ਟਕਰ ਦਾ ਛੋਟਾ ਭਰਾ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਜਨਮ 24 ਦਸੰਬਰ, 1823 ਵਿਚ ਵਿਨਚੈਸਟਰ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਵਰਜੀਨੀਆ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਤੋਂ ਇਸ ਨੇ ਕਾਨੂੰਨ ਦੀ ਡਿਗਰੀ ਹਾਸਲ ਕੀਤੀ ਅਤੇ 1845-57 ਦੌਰਾਨ ਇਸ ਨੇ ਵਿਨਚੈਸਟਰ ਵਿਖੇ ਵਕਾਲਤ ਕੀਤੀ।

1857-65 ਦੌਰਾਨ ਇਹ ਵਰਜੀਨੀਆ ਦਾ ਅਟਾਰਨੀ ਜਨਰਲ ਰਿਹਾ ਅਤੇ ਇਸ ਮਗਰੋਂ ਇਸ ਨੇ ਮੁੜ ਆਪਣੀ ਨਿੱਜੀ ਵਕਾਲਤ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। 1870-74 ਈ. ਅਤੇ ਫਿਰ 1889-97 ਈ. ਦੌਰਾਨ ਇਹ ਵਰਜੀਨੀਆ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿਚ ਕਾਨੂੰਨ ਦਾ ਅਧਿਆਪਕ ਲਗਿਆ ਰਿਹਾ। 1875-87 ਦੌਰਾਨ ਯੂਨਾਈਟਿਡ ਸਟੇਟ ਕਾਂਗਰਸਮੈਨ ਦਾ ਮੈਂਬਰ ਚੁਣਿਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਕਾਂਗਰਸ ਵਿਚ ਇਹ ਡੈਮੋਕ੍ਰੇਟਿਕ ਨੇਤਾ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸ ਨੇ ਕਰਾਂ ਸਬੰਧੀ ਕਈ ਸੁਧਾਰ ਕੀਤੇ।

1892-93 ਵਿਚ ਇਹ ਅਮਰੀਕਾ ਦੀ ਬਾਰ ਐਸੋਸੀਏਸ਼ਨ ਦਾ ਪ੍ਰਧਾਨ ਰਿਹਾ। ਇਸ ਨੇ 1899 ਵਿਚ 'ਕਾਨਸਟੀਚਿਊਸ਼ਨ ਆਫ ਦਾ ਯੂਨਾਈਟਿਡ ਸਟੇਟਸ' ਨਾਉਂ ਦੀ ਪੁਸਤਕ ਦੋ ਜਿਲਦਾਂ ਵਿਚ ਲਿਖੀ। 13 ਫਰਵਰੀ, 1897 ਵਿਚ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਨੈਗਰੀ ਸੇਂਟ ਜਾਰਜ ਟਕਰ : ਇਸ ਦਾ ਜਨਮ 5 ਅਪ੍ਰੈਲ, 1853 ਵਿਚ ਵਿਨਚੈਸਟਰ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਇਹ ਜਾਨ ਰੈਡਾਲਫ ਟਕਰ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਸੀ। ਇਸ ਨੇ ਵਾਸ਼ਿੰਗਟਨ ਅਤੇ ਲੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿਚ ਵਿਦਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਮਗਰੋਂ ਇਸ ਨੇ ਕਈ ਸਾਲ ਵਕਾਲਤ ਕੀਤੀ। ਸੰਨ 1889 ਵਿਚ ਇਹ ਆਪਣੇ ਮੁਲਕ ਦੇ ਹਾਊਸ ਆਫ ਰੀਪ੍ਰੇਜੇਂਟੇਟਿਵਜ਼ ਵਿਚ ਚੁਣਿਆ ਗਿਆ। 8 ਸਾਲ ਤੱਕ ਇਹ ਇਸ ਦਾ ਮੈਂਬਰ ਰਿਹਾ। 1877-1902 ਈ. ਦੌਰਾਨ ਇਹ ਵਾਸ਼ਿੰਗਟਨ ਵਿਖੇ ਲਾਅ ਸਕੂਲ ਵਿਚ ਡੀਨ ਦੀ ਪਦਵੀ ਤੇ ਰਿਹਾ। 1903-1905 ਦੌਰਾਨ ਇਹ ਕੋਲੰਬੀਅਨ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦਾ ਡੀਨ ਅਤੇ 1904-05 ਵਿਚ ਅਮਰੀਕਨ ਬਾਰ ਐਸੋਸੀਏਸ਼ਨ ਦਾ ਪ੍ਰਧਾਨ ਰਿਹਾ। 1909 ਅਤੇ 1921 ਵਿਚ ਦੋ ਵਾਰੀ ਇਹ ਵਰਜੀਨੀਆ ਦਾ ਗਵਰਨਰ ਬਣਨ ਲਈ ਨਾਕਾਮਯਾਬ ਰਿਹਾ। 1922 ਈ. ਵਿਚ ਇਹ ਮੁੜ ਕਾਂਗਰਸ ਵਿਚ ਚੁਣਿਆ ਗਿਆ। 1915 ਵਿਚ ਇਸ ਦੀ ਲਿੱਖੀ 'ਲਿਮੀਟੇਸ਼ਨਜ਼ ਆਫ ਦਾ ਟ੍ਰੀਟੀਮੈਕਿੰਗ ਪਾਵਰ ਅੰਡਰ ਦਾ ਕਾਨਸਟੀਚਿਊਸ਼ਨ ਆਫ ਦਾ ਯੂਨਾਈਟਿਡ ਸਟੇਟਸ' ਅਤੇ 1916 ਵਿਚ 'ਵਿਮੈਨਜ਼ ਸਫਰੇਜ ਬਾਈ ਕਾਨਸਟੀਚਿਊਸ਼ਨਲ ਅਮੈਂਡਮੈਂਟ, ਕਾਫੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋਈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਅਮੈ. 27 : 204

ਟਕਰ ਜਾਰਜ : ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਇਸ ਸਿਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰੀ ਦਾ ਜਨਮ 20 ਅਸਗਤ, 1775 ਨੂੰ ਬੈਰਮੂਡਾ (Bermuda) ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। 1797 ਵਿਚ ਵਿਲੀਅਮ ਐਂਡ ਮੇਰੀ ਕਾਲਜ ਤੋਂ ਗਰੈਜੂਏਸ਼ਨ ਕਰਨ ਉਪਰੰਤ

ਇਸ ਨੇ ਲਿੰਚਬਰਗ (Lynchburg) ਵਿਖੇ ਵਕਾਲਤ ਕਰਨੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਕਈ ਸਾਲਾਂ ਤੱਕ ਰਾਜ ਦੀ ਵਿਧਾਨ ਸਭਾ ਦਾ ਮੈਂਬਰ ਰਿਹਾ। 1819-1825 ਈ. ਤੱਕ ਇਹ ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਹਾਊਸ ਆਫ਼ ਰੀਪ੍ਰੇਜੇਂਟੇਟਿਵਜ਼ ਦਾ ਮੈਂਬਰ ਰਿਹਾ ਅਤੇ 1825 ਤੋਂ 1845 ਵਿਚ ਸੇਵਾ ਮੁੱਕਤ ਹੋਣ ਤਕ ਵਰਜੀਨੀਆ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿਚ ਦਰਸ਼ਨ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰ ਦਾ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਰਿਹਾ। ਇਸ ਨੇ ਕਈ ਪੁਸਤਕਾਂ ਵੀ ਲਿਖੀਆਂ ਜਿਵੇਂ 'ਦੀ ਲਾਈਫ ਆਫ਼ ਥਾਮਸ ਜੈਫਰਸਨ' (1837); 'ਦੀ ਬਿਓਰੀ ਆਫ਼ ਮਨੀ ਐਂਡ ਬੈਂਕਸ ਇੰਨਵੈਸਟੀਗੇਟਿਡ' (1939); 'ਪ੍ਰਾਗਰੈਸ ਆਫ਼ ਯੂਨਾਈਟਿਡ ਸਟੇਟਸ ਆਫ਼ ਪਾਪੂਲੇਸ਼ਨ ਐਂਡ ਵੈਲਥ, ਇੰਨ ਫਿਫਟੀ ਯੀਅਰਜ਼' (1843) ਅਤੇ ਦੀ ਹਿਸਟਰੀ ਆਫ਼ ਦੀ ਯੂਨਾਈਟਿਡ ਸਟੇਟਸ 1856-57 ਚਾਰ ਜਿਲਦਾਂ। 10 ਅਪ੍ਰੈਲ, 1861 ਨੂੰ ਐਲਬੈਮਾਰਲ (Albemarle) ਕਾਊਂਟੀ ਵਿਖੇ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਅਮੈ. 27 : 205

ਟਕਰ ਜੋਸ਼ੀਆ : ਇਸ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਅਰਥ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਦਾ ਜਨਮ Langhame wales ਵਿਖੇ 1712 ਈ. ਨੂੰ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਨੇ ਅਕਸਫੋਰਡ ਤੋਂ 1739 ਵਿਚ ਐਮ. ਏ. ਅਤੇ 1755 ਵਿਚ ਡੀ. ਡੀ. ਕੀਤੀ। ਸੰਨ 1737 ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਬ੍ਰਿਸਟਲ ਵਿਖੇ ਸੇਂਟ ਸਾਈਫਨਜ਼ ਵਿਚ ਕਯੂਰੇਟਰ ਲਗਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਇਥੇ ਇਸ ਦੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਅਤੇ ਵਪਾਰ ਵਿਚ ਦਿਲਚਸਪੀ ਹੋ ਗਈ ਅਤੇ ਇਥੇ ਹੀ ਇਸ ਨੂੰ 1749 ਵਿਚ ਆਲ ਸੇਂਟਸ ਗਿਰਜੇ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਲਗਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। 1758 ਈ. ਵਿਚ ਇਹ ਗਲਾਸੈਟਰ ਦਾ ਡੀਨ ਬਣਿਆ। ਰਾਜਨੀਤਿਕ-ਅਰਥ ਸ਼ਾਸਤਰ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਇਹ ਵਪਾਰ ਲਈ ਬਸਤੀਆਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਲੜਾਈ ਕਰਨ ਦੇ ਖਿਲਾਫ਼ ਸੀ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਪੱਤਰਾਂ ਅਤੇ ਪੈਂਫਲਿਟਾਂ ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਇਸ ਬਾਰੇ ਅਤੇ ਏਕਾਧਿਕਾਰ ਦੀਆਂ ਬੁਰਾਈਆਂ ਨੂੰ ਉਘਾੜਿਆ। ਇਸ ਨਾਲ ਐਡਮ ਸਮਿੱਥ ਦੇ ਕੁਝ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦਾ ਪੂਰਨ ਗਿਆਨ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਦੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਵਿਚ 'ਐਲੀਮੈਂਟਸ ਆਫ਼ ਕਾਮਰਸ ਐਂਡ ਬਿਓਰੀ ਆਫ਼ ਟੈਕਸਿਜ਼' (1855) ਅਤੇ 'ਦੀ ਕੇਸ ਆਫ਼ ਗੋਇੰਗ ਟੂ ਵਾਰ ਫਾਰ ਦੀ ਸੇਕ ਆਫ਼ ਟਰੇਡ' (1963) ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹਨ। 4 ਨਵੰਬਰ, 1799 ਨੂੰ ਇੰਗਲੈਂਡ ਵਿਚ ਗਲਾਸੈਟਰ ਵਿਖੇ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਅਮੈ. 27 : 205

ਟੱਕਰ, ਬੈਂਜਾਮਿਨ ਰਿਕਟਸਨ : ਇਸ ਅਮਰੀਕਨ ਅਰਾਜਕਤਾਵਾਦੀ ਦਾ ਜਨਮ 17 ਅਪ੍ਰੈਲ, 1854 ਨੂੰ ਮੈਸਾਚੂਸੈਟਸ ਰਾਜ ਵਿਚ ਨਿਊ ਬੈਡਫੋਰਡ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਮੈਸਾਚੂਸੈਟਸ ਇੰਸਟੀ-ਚਿਊਟ ਆਫ਼ ਟੈਕਨਾਲੋਜੀ ਵਿਚੋਂ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਉਪਰੰਤ ਇਸ ਨੇ ਇਕ ਛਪਾਈ ਦੇ ਦਫਤਰ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕੀਤਾ। 1877 ਈ. ਵਿਚ ਇਸਨੇ ਜੋਸੀਆ ਵਾਰਨ (Josiah Warren) ਅਤੇ ਪਿਅਰੇ ਜੋਸਫ ਪ੍ਰਾਉਡਹਾਨ (Pierre Joseph Proudhon) ਦੇ ਸਮਾਜਕ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੇ ਅਸਰ ਅਧੀਨ ਰੈਡੀਕਲ-ਰਿਵਾਜ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ। ਇਸਦੇ ਫੇਲ ਹੋ ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ 1881 ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਲਿਬਰਟੀ ਨਾਮੀ ਇਕ ਹੋਰ ਰਸਾਲਾ ਜਾਰੀ ਕੀਤਾ ਤੇ ਇਸਦਾ ਇਸ ਨੇ 1908 ਤਕ ਸੰਪਾਦਨ ਦਾ ਕੰਮ ਵੀ ਕੀਤਾ। 1908 ਵਿਚ ਇਹ ਅਮਰੀਕਾ ਛੱਡ ਕੇ ਯੂਰਪ ਵਿਚ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਦੀ ਮੁੱਖ ਲਿਖਤ 'ਸਟੇਟ ਸੋਸ਼ਲਿਜ਼ਮ ਐਂਡ ਐਨਾਰਕਿਜ਼ਮ' (1899) ਹੈ।

22 ਜੂਨ, 1939 ਨੂੰ ਮਾਨਾਕੋ ਵਿਖੇ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਅਮੈ. 27 : 205

ਟਕਲੀ ਇਮਰੇ (Thokoly Imre) : ਹੰਗਰੀ ਦੇ ਇਸ ਦੇਸ਼ ਭਗਤ ਦਾ ਜਨਮ 25 ਸਤੰਬਰ, 1657 ਨੂੰ ਕੈਸਮਾਰਕ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਹੰਗਰੀ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਹੈਪਸਬਰਗ ਹੁਕਮਰਾਨ, ਲੀਓਪੋਲਡ ਪਹਿਲੇ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਕੀਤੀ ਬਗ਼ਾਵਤ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਕਰਨ ਲਈ ਚੁਣਿਆ। ਇਸ ਨੇ ਅਪਰ ਹੰਗਰੀ ਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰ ਕੇ ਮਾਰੇਵੀਆ ਨੂੰ ਉਜਾੜ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਅਪਰ ਆਸਟ੍ਰੀਆ ਦੇ ਵਿਚ ਦਾਖਲ ਹੋ ਗਿਆ। ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ 1681 ਵਿਚ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਹੰਗਰੀ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਮੰਗਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਝੁਕਣਾ ਪਿਆ। ਤੁਰਕੀਆ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਇਸਨੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਜਾਰੀ ਰੱਖਿਆ ਪਰ ਤੁਰਕਾਂ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ 1683 ਵਿਚ ਵੀਐਨਾ (Vienna) ਸਾਹਮਣੇ ਹੋਈ ਹਾਰ ਦਾ ਇਸ ਤੇ ਇਲਜ਼ਾਮ ਲਗਾਇਆ ਪਰ ਏਡਰੀਆਨੋਪੋਲ (Adrianople) ਵਿਖੇ ਥੋੜ੍ਹੀ ਦੇਰ ਕੈਦ ਰਹਿਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਸ ਨੂੰ ਤੁਰਕਾਂ ਨੇ ਫਿਰ ਬਹਾਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਟਰਾਂਸਲਵਾਨੀਆ ਦਾ ਪ੍ਰਿੰਸ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਹੋਈ ਚੋਣ ਵਿਚ ਇਸ ਦੀ ਮਦਦ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹ ਉਸ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਘੁਸ ਗਿਆ ਅਤੇ 1690 ਵਿਚ ਇਸ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਭੇਜੀਆਂ ਸ਼ਾਹੀ ਫੌਜਾਂ ਨੂੰ ਹਰਾ ਦਿੱਤਾ। ਬੇਸ਼ਕ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਸੇਵਾ-ਮੁਕਤ ਹੋਣ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਫਿਰ ਵੀ ਇਹ 1699 ਤਕ ਤੁਰਕੀ ਅਤੇ ਆਸਟਰੀਆ ਵਿਚਕਾਰ ਹੋਈਆਂ ਲੜਾਈਆਂ ਵਿਚ ਆਪਣਾ ਹਿੱਸਾ ਪਾਉਂਦਾ ਰਿਹਾ। 1699 ਈ. ਦੀ ਕਾਰਲੋਵਿਸ ਦੀ ਸੰਧੀ ਦੇ ਖ਼ਤਮ ਹੋ ਜਾਣ ਦੇ ਫਲਸਰੂਪ ਤੁਰਕੀ ਨੇ ਹੰਗਰੀਆਂ ਦੀ ਪੱਖ ਪੂਰਨੀ ਛੱਡ ਦਿੱਤੀ, ਇਸ ਤੇ ਇਸ ਨੇ ਵੀ ਵਿਰੋਧ ਕਰਨਾ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਕਾਂਸਟੈਂਟੀਨੋਪੋਲ ਵਿਖੇ ਪਾਸੇ ਹੋ ਕੇ ਰਹਿਣ ਲੱਗਾ। ਤੁਰਕੀ ਦੇ ਸੁਲਤਾਨ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਸ਼ਾਸਕ ਵਰਗ ਦੇ ਕਈ ਸਾਰੇ ਖਿਤਾਬ ਅਤੇ 'Prince of Widdin' ਦਾ ਖਿਤਾਬ ਦਿੱਤਾ। ਸੰਨ 1705 ਵਿਚ ਨਿਕਾਮੀਡੀਆ (Nicomedia) ਵਿਖੇ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ ਅਤੇ 1906 ਵਿਚ ਇਥੋਂ ਇਸ ਦੀਆਂ ਅਸਥੀਆਂ ਨੂੰ ਹੰਗਰੀ ਵਿਚ ਲਿਆਇਆ ਗਿਆ।

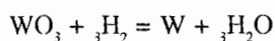
ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਅਮੈ. 26 : 570

ਟਕਾਸੀਜੀ ਦਰਿਆ (Tuckasegee River) : ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਦੇ ਉੱਤਰੀ ਕੈਰੋਲਾਈਨਾ ਰਾਜ ਦਾ ਇਹ ਇਕ ਦਰਿਆ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਜੈਕਸਨ ਕਾਊਂਟੀ ਵਿਚ, ਬਰੈਵਰਡ (Brevard) ਦੇ ਪੱਛਮ ਵਿਚ ਪੈਂਦੀ ਬਲੂ ਰਿਜ (Blue Ridge) ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਕਲਾਵੀ ਹਵਿਟੀਅਰ ਅਤੇ ਹਰਾਈਸਨ ਸਿੱਟੀ ਤੋਂ ਪਿੱਛੋਂ 80 ਕਿ. ਮੀ. (50 ਮੀਲ) ਉੱਤਰ-ਪੱਛਮ ਦੀ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿਚ ਵਹਿੰਦਾ ਹੋਇਆ ਅਖੀਰ ਲਿਟਲ ਟੈਨਿਸੀ ਦਰਿਆ ਵਿਚ ਪੈਂਦੀ ਫੋਨ ਟਾਨਾ ਝੀਲ ਵਿਚ ਜਾ ਡਿਗਦਾ ਹੈ। ਬਰਾਈਸਨ ਸਿਟੀ ਦੇ 35 ਕਿ. ਮੀ. (22 ਮੀਲ) ਦੱਖਣ-ਪੱਛਮ ਵਿਚ ਟਕਾਸੀਜੀ ਦਰਿਆ ਉੱਤੇ ਸਥਿਤ ਗਲੈਨਵਿਲ ਡੈਮ (1941) ਨੇ ਗਲੈਨਵਿਲ ਜਲ-ਭੰਡਾਰ ਨੂੰ ਘੇਰਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਸ਼ਾਇਦ ਇਸ ਦਰਿਆ ਦਾ ਨਾਂ ਟਸਿਕਸਿਟਸੀ ਭਾਵ ਗੰਗਦਾ ਕੱਢੂ ਨਾਂ ਦੇ ਇਕ ਚੈਰੋਕੀ ਇੰਡੀਅਨ ਪਿੰਡ ਪਿਛੇ ਪਿਆ ਹੋਵੇ। ਕਿਸੇ ਵੇਲੇ ਇਹ ਪਿੰਡ ਇਸ ਦਰਿਆ ਦੇ ਕੰਢੇ ਵਸਿਆ ਹੁੰਦਾ ਸੀ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮਾ. 12 : 26

ਟੰਗਸਟਨ (Tungsten) : ਇਹ ਆਵਰਤੀ ਸਾਰਣੀ ਦੇ VI b ਗਰੁਪ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਭਾਰਾ ਤੱਤ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਰਸਾਇਣਿਕ ਚਿੰਨ੍ਹ W ਅਤੇ ਪਰਮਾਣਵੀ ਕ੍ਰਮ ਅੰਕ 74 ਹੈ। ਟੰਗਸਟਨ ਨਾਂ ਦਾ ਅਰਥ 'ਭਾਰਾ ਪੱਥਰ' (Tung = ਭਾਰਾ ਅਤੇ Sten = ਪੱਥਰ) ਹੈ। ਇਸ ਧਾਤ ਦਾ ਪਰਮਾਣੂ-ਭਾਰ 183.92 ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਚਾਂਦੀ ਵਰਗੀ ਧਾਤਵੀ

ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਜਾਂ ਲੋੜੀਂਦੀ ਸ਼ੁੱਧਤਾ ਵਾਲਾ ਟੈਂਗਸਟਿਕ ਐਸਿਡ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਲਈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਧੀਆਂ ਨੂੰ ਵਾਰ ਵਾਰ ਦੁਹਰਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਸ਼ੁੱਧ ਟੈਂਗਸਟਿਕ ਆਕਸਾਈਡ ਨੂੰ $1,350^{\circ}$ ਸੈਂ. ਉੱਤੇ ਕਈ ਘੰਟੇ ਗਰਮ ਕਰਕੇ ਗਾੜ੍ਹਾ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਮਗਰੋਂ ਇਸ ਦਾ ਹਾਈਡ੍ਰੋਜਨ ਨਾਲ ਲਘੂਕਰਨ (850° ਸੈਂ. ਉੱਤੇ) ਕਰਕੇ ਧਾਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ :

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਧਾਤ ਦੇ ਪਾਊਡਰ ਨੂੰ ਪਾਊਡਰ ਧਾਤ-ਕਰਮ ਢੰਗਾਂ ਰਾਹੀਂ ਟੈਂਗਸਟਨ ਧਾਤ ਦੀਆਂ ਛੜਾਂ ਵਿਚ ਬਦਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਲਾਭ—ਟੈਂਗਸਟਨ ਦੀ ਮੁੱਖ ਵਰਤੋਂ ਟੈਂਗਸਟਨ ਸਟੀਲ ਅਤੇ ਹਾਈ ਸਪੀਡ ਕਟਿੰਗ ਟੂਲ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਟੈਂਗਸਟਨ ਸਟੀਲ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਹਥਿਆਰਾਂ, ਆਟੋਮੋਬਾਈਲਾਂ, ਉੱਚ ਦਬਾਉ ਵਾਲੇ ਸਾਜ਼-ਸਮਾਨ ਆਦਿ ਵਿਚ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਟੇਲਰ ਹਾਈ-ਸਪੀਡ ਸਟੀਲ ਵਿਚ ਲਗਭਗ 18% ਟੈਂਗਸਟਨ, 5% ਕ੍ਰੋਮੀਅਮ ਅਤੇ 1% ਵੈਨੇਡੀਅਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸੈਟੇਲਾਈਟ ਹਾਈ-ਸਪੀਡ ਟੂਲਜ਼ ਵਿਚ ਟੈਂਗਸਟਨ, ਕ੍ਰੋਮੀਅਮ ਅਤੇ ਕੋਬਾਲਟ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਲੈਂਪਾਂ ਅਤੇ ਨਿਰਵਾਯੂ ਨਲੀਆਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਟੈਂਗਸਟਨ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਬਿਜਲਈ ਕੁਨੈਕਸ਼ਨਾਂ, ਐਂਕਸ-ਕਿਰਨ ਨਲੀਆਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਤਿਦੀਪਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਨਲੀਆਂ ਵਿਚ ਵੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਬੇਰੀਅਮ ਆਕਸਾਈਡ ਸਟ੍ਰਾਂਸੀਅਮ ਆਕਸਾਈਡ-ਲੇਪਿਤ ਟੈਂਗਸਟਨ ਕੈਥੋਡ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਇਲੈਕਟ੍ਰੌਨ ਉਤਸਰਜਕਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਹੈ। ਕਈ ਪ੍ਰਤਿਦੀਪਤ ਲੈਂਪਾਂ ਵਿਚ ਸ਼ੀਲਾਈਟ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਫਾਸਫੋਰਸ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਕ ਮਿਸ਼ਰਿਤ-ਧਾਤ ਜਿਸ ਵਿਚ 90% ਟੈਂਗਸਟਨ, 4% ਤਾਂਬਾ ਅਤੇ 6% ਨਿਕਲ ਹੋਵੇ, ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਰੇਡੀਅਮ-ਕਿਰਨ-ਪੁੰਜ ਇਲਾਜ ਵਿਚ ਬਚਾਉ ਲਈ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. 22: ਮੈਕ. ਐਨ. ਸ. ਟ. 14 : 138

ਟੈਂਗਲ : ਇਹ ਹਿਮਾਲਾ ਪਰਬਤ ਦੀ ਸ਼ਿੰਗਾਲੀਲਾ ਨਾਮੀ ਪਰਬਤ ਲੜੀ ਦੀ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਚੋਟੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਸਮੁੰਦਰ ਸਤ੍ਹਾ ਤੋਂ ਉੱਚਾਈ ਲਗਭਗ 3025 ਮੀ. ਹੈ। ਇਸ ਪਹਾੜ ਦੇ ਹੇਠੋਂ ਲਿਟਲ ਰਨਗੀਤ ਨਾਮੀ ਨਦੀ ਨਿਕਲਦੀ ਹੈ। ਨੇਪਾਲ-ਫਰੇਟੀਅਰ ਸੜਕ ਇਸ ਪਹਾੜੀ ਦੇ ਉੱਪਰੋਂ ਦੀ ਨਿਕਲਦੀ ਹੈ। ਇਥੇ ਸੈਲਾਨੀਆਂ ਦੇ ਠਹਿਰਨ ਲਈ ਇਕ ਰਿਹਾਇਸ਼ੀ ਬੰਗਲਾ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

$27^{\circ}2'$ ਉ. ਵਿਭ.; $88^{\circ}5'$ ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਇੰਪ. ਗ. ਇਡ. 23 : 225

ਟੱਗਾ : ਇਹ ਦਿੱਲੀ ਅਤੇ ਕਰਨਾਲ ਦੇ ਜਮਨਾ ਖਾਦਿਰ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲੀ ਇਕ ਜਾਤੀ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਆਰੰਭ ਗੌੜ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਵਿਚੋਂ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਟੱਗਾ ਇਸ ਕਰਕੇ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪ੍ਰੇਰਤੀ ਦਾ ਕੰਮ ਛੱਡ ਕੇ ਖੇਤੀ ਕਰਨੀ ਆਰੰਭ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਰੰਭ ਬਾਰੇ ਵਿਸਥਾਰ ਨਾਲ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨ ਉਪਰੰਤ ਇਹ ਗੱਲ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਸਿਥੀਆ ਦੀ ਟੱਕਾ ਜਾਤੀ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਮੇਲ ਖਾਂਦੇ ਹਨ। ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਟੱਕਾ ਲੋਕ ਸੱਪ ਦੀ ਪੂਜਾ ਕਰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਰਾਜਾ ਜਨਮੇਜਾ ਨੇ ਸੱਪਾਂ ਦਾ ਨਾਸ਼ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਐੱਚ ਈਲੀਅਟ ਨੇ ਹਰਿਆਣੇ ਦੇ ਇਸ ਕਰਕੇ ਮੰਨਿਆ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਜੀਵ ਵਿਚ ਸਫੈਦੇ ਵਿਖੇ ਰਾਜਾ ਜਨਮੇਜੇ ਨੇ ਸੱਪਾਂ ਦਾ ਨਾਸ਼ ਕੀਤਾ ਸੀ।

ਇਹ ਸ਼ਾਇਦ ਅਪਰ ਜਮਨਾ ਖਾਦਿਰ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਪੁਰਾਣੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਲੋਕ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਉਪਰ ਦਰਿਆ ਦਾ ਬਹੁਤ ਘਟ ਅਸਰ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਖਿਆਲ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਰਾਜਾ ਜਨਮੇਜਾ ਦੇ ਸਮੇਂ ਇਸ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਗੌੜ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਇਸ ਲਈ ਉਸ ਨੇ ਸਮੁੰਦਰ ਤੋਂ ਪਾਰੋਂ ਕਾਫੀ ਗੌੜ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਬੁਲਾ ਲਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਅੱਧਿਆਂ ਨੇ ਸ਼ਾਇਦ ਆਪਣੀਆਂ ਸੇਵਾਵਾਂ ਬਦਲੇ ਪੈਸਾ ਨਾ ਲਿਆ ਹੋਵੇਗਾ ਅਤੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ 184 ਪਿੰਡ ਦੇ ਦਿੱਤੇ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਅੱਗੇ ਤੋਂ ਦਾਨ ਲੈਣਾ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਲਗਭਗ ਤਿੰਨ ਚੌਥਾਈ ਨੇ ਇਸਲਾਮ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰ ਲਿਆ ਤੇ ਜਨੇਊ ਪਾਉਣਾ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਜਦੋਂ ਕਿ ਹਿੰਦੂ ਅਜੇ ਵੀ ਜਨੇਊ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ ਪਰ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਸ਼ਾਦੀ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਅਤੇ ਇਹ ਵਿਚਾਰੇ ਗਰੀਬ ਕਿਸਾਨੀ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਇਥੋਂ ਦੀ ਇਕ ਹੋਰ ਜੁਰਮ ਪੇਸ਼ਾ ਬ੍ਰਾਹਮਣੀ ਬਰਾਦਰੀ ਨਾਲੋਂ ਵੱਖ ਹਨ। ਪ੍ਰਸ਼ਰ, ਗੋਤਮ, ਭਾਰਦਵਾਜ, ਸਾਰੋਹਾ ਆਦਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਗੋਤ ਹਨ।

ਹ. ਪੁ.—ਗ. ਟਾ. ਕਾ.

ਟਜ਼ਾਰਾ, ਟ੍ਰਿਸਟਾ (Tzara, Tristan) : ਇਸ ਫਰਾਂਸੀਸੀ ਬੋਲਣ ਵਾਲੇ ਰੋਮਾਨੀ ਕਵੀ ਅਤੇ ਨਿਬੰਧਕਾਰ ਦਾ ਜਨਮ 1896 ਵਿਚ ਰੋਮਾਨੀਆ ਵਿਚ ਮਵਾਨੇਸਟੀ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਇਹ ਕਲਾ ਦੀ

ਟ੍ਰਿਸਟਾ ਟਜ਼ਾਰਾ

ਡਾਡਾ (Dada) ਨਾਮੀ ਇਨਕਲਾਬੀ ਲਹਿਰ ਦੇ ਮੋਢੀ ਵਜੋਂ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਹਿਰ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਅਜੋਕੀ ਸਭਿਅਤਾ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਕੀਮਤਾਂ ਨੂੰ ਤਹਿਸ-ਨਹਿਸ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਹਿਰ ਦਾ ਜਨਮ ਪਹਿਲੇ ਸੰਸਾਰ ਯੁੱਧ ਸਮੇਂ ਜਿਊਰਿਕ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਇਸ ਸਿਲਸਿਲੇ ਵਿਚ ਟਜ਼ਾਰਾ ਨੇ 1916 ਵਿਚ *La Premiere Adventure Celeste de Monsieur Antipyrine* 1918 ਵਿਚ *Vingtcing poemes* ਅਤੇ 1924 ਵਿਚ ਡਾਡਾ ਦਾ ਮੈਨੀਫੈਸਟੇ *Sept Manifestes Dada* ਪੁਸਤਕਾਂ ਛਪਵਾਈਆਂ।

1930 ਦੇ ਲਾਗੇ ਚਾਗੇ ਟਜ਼ਾਰਾ ਦਾ ਵਿਨਾਸ਼ਵਾਦ ਤੋਂ ਜੀਅ ਉਕਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਅਚੇਤ ਮਨ ਦੀਆਂ ਗੂੰਝਲਾਂ ਰੂਪਮਾਨ ਕਰਨ ਲਈ ਇਹ ਪਰਾਯਥਾਰਥਵਾਦ (Sur-realism) ਦਾ ਧਾਰਨੀ ਬਣ ਗਿਆ। ਇਸ ਨੇ ਪਰਾਯਥਾਰਥਵਾਦ ਅਤੇ ਮਾਰਕਸਵਾਦ ਵਿਚ ਸੁਮੇਲ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਲਈ ਅਣਥਕ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਕੀਤੀਆਂ ਅਤੇ 1936 ਵਿਚ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਪਾਰਟੀ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਹ ਇਕ ਸਿਆਣਾ ਸਰੋਦੀ ਕਵੀ ਬਣ ਗਿਆ ਸੀ। "L'Homme approximatif" (1931) 'Parler Seul' (1950) ਅਤੇ 'La Face interieure' (1953) ਇਸ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਕ੍ਰਿਤਾਂ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ

ਡਾਡਾ ਵਾਲੀ ਤਹਿਸ-ਨਹਿਸ ਕਰ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਦੀ ਥਾਵੇਂ ਮਾਨਵਤਾ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਰਤੀ ਹੈ।

ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਦਸੰਬਰ 1963 ਵਿਚ ਪੈਰਿਸ ਵਿਚ ਹੋਈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 10 : 226

ਟਜੂ ਸਸੂ : ਚੀਨ ਦੇ ਇਸ ਦਰਸ਼ਨਵਾਦੀ ਦਾ ਜਨਮ 483 ਈ. ਪੂ. ਵਿਚ ਹੋਇਆ। ਇਹ ਕਾਨਫਿਊਸ਼ੀਅਸ ਦਾ ਪੋਤਾ ਸੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਲੂ ਰਾਜ (ਮੌਜੂਦਾ ਸਾਟੋਗ ਪ੍ਰਾਂਤ) ਦਾ ਨਿਵਾਸੀ ਸੀ। ਇਸ ਦੀ ਲਿਖੀ ਪੁਸਤਕ 'ਡਾਕਟ੍ਰਿਨ ਆਫ਼ ਦੀ ਮੀਨ' ਇਕ ਕਲਾਸਕੀ ਰਚਨਾ ਸਾਬਤ ਹੋਈ ਅਤੇ ਅੱਜਕਲ੍ਹ 'ਲੀ ਦੀ' ਪੁਸਤਕ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਕਾਨਫਿਊਸ਼ੀਅਸ ਦੇ ਉਸ ਸਿਧਾਂਤ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਉਹ ਇਕ ਆਦਰਸ਼ਕ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਸੰਤੁਲਨ ਦੀ ਅਵਸਥਾ (ਚੁੰਗ ਯੁੰਗ) ਦੀ ਔਸਤ ਦੇ ਨਾਲ ਤੁਲਨਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸਿਧਾਂਤ ਅਨੁਸਾਰ ਈਮਾਨਦਾਰੀ ਨੂੰ ਸਵਰਗ ਦਾ ਰਸਤਾ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 10 : 227

ਟਟਵਾਈਲਰ, ਜੂਲੀਆ ਸਟੁਡਵਿਕ : ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਇਸ ਸਿੱਖਿਆ-ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਅਤੇ ਸਮਾਜ-ਸੁਧਾਰਕ ਦਾ ਜਨਮ 15 ਅਗਸਤ, 1841 ਨੂੰ ਗ੍ਰੀਨ ਸਪਰਿੰਗ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਦੇ ਪਿਤਾ ਹੈਨਰੀ ਟਟਵਾਈਲਰ ਨੇ 1847 ਵਿਚ ਲੜਕੀਆਂ ਦਾ ਗ੍ਰੀਨ ਸਪਰਿੰਗ ਸਕੂਲ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਇਹ ਸਕੂਲ ਕੁਝ ਅਜਿਹੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰਤ ਸੀ ਜੋ ਉਸ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਚਲ ਰਹੇ ਸਨ। ਇਸ ਦਾ ਮੰਤਵ ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਵਿਗਿਆਨਕ ਸਿੱਖਿਆ ਉੱਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦੇਣਾ ਸੀ। ਇਸ ਦੇ ਪਿਤਾ ਨੇ ਇਸ ਦੀ ਮੁਢਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਆਪਣੀ ਦੇਖ-ਰੇਖ ਵਿਚ ਕਰਵਾਈ। ਕੁਝ ਦੇਰ ਟਸਕਾਲੂਸਾ ਦੇ ਲੜਕੀਆਂ ਦੇ ਧਰਮ-ਸਕੂਲ ਵਿਚ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਹ ਉਚੇਰੀ ਵਿੱਦਿਆ ਲਈ ਵਿਦੇਸ਼ ਚਲੀ ਗਈ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਔਰਤਾਂ ਲਈ ਇਹ ਬੜੀ ਵਿਲੱਖਣ ਗੱਲ ਸੀ। 1876 ਵਿਚ ਐਲਬਾਮਾ ਵਾਪਸ ਆ ਕੇ ਇਸਨੇ ਕਿੰਡਰਗਾਰਟਨ ਕਿਸਮ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਚਾਲੂ ਕੀਤੀ ਜੋ ਉਸ ਸਮੇਂ ਜਰਮਨੀ ਵਿਚ ਵਿਕਸਤ ਹੋਈ ਸੀ। 1882 ਈ. ਵਿਚ ਜਦੋਂ ਇਹ ਲਿਵਿੰਗਸਟੋਨ ਫੀਮੇਲ ਅਕਾਦਮੀ ਦੀ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਸੀ ਤਾਂ ਇਸ ਨੇ ਰਾਜ ਦੀ ਵਿਧਾਨ ਸਭਾ ਤੋਂ ਇਕ ਨਾਰਮਲ ਵਿਭਾਗ ਖੋਲ੍ਹਣ ਲਈ ਰਕਮ ਲੈ ਲਈ ਅਤੇ ਅਗਲੇ ਸਾਲ ਹੀ ਐਲਬਾਮਾ ਨਾਰਮਲ ਕਾਲਜ ਸਥਾਪਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਿਸ ਦੀ ਇਹ ਪਹਿਲਾਂ ਸਹਿ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਫਿਰ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਅਤੇ ਅੰਤ ਪ੍ਰਧਾਨ ਬਣੀ। ਇਸ ਨੇ ਔਰਤਾਂ ਲਈ ਤਕਨੀਕੀ ਅਤੇ ਵਿਵਸਾਇਕ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਸਥਾਪਤ ਕਰਨ ਦੀ ਵੀ ਪਹਿਲ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰ ਤੋਂ ਹੋਰ ਸਹਾਇਤਾ ਲੈ ਕੇ 1896 ਵਿਚ ਐਲਬਾਮਾ ਗਰਲਜ਼ ਇੰਡਸਟ੍ਰੀਅਲ ਸਕੂਲ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਨਾਲ ਹੀ ਐਲਬਾਮਾ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿਚ ਲੜਕੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਦਾਖਲਾ ਮਿਲਣ ਲਗਾ। ਇਸ ਨੇ ਐਲਬਾਮਾ ਵਿਚ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੁਧਾਰ ਲਈ ਵੀ ਬਹੁਤ ਮਿਹਨਤ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਦੀਆਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਕਰਕੇ ਹੀ ਜੇਲ-ਸੁਧਾਰ ਲਈ ਕਾਨੂੰਨ ਪਾਸ ਹੋਏ, ਪਹਿਲੇ ਕਿਸ਼ੋਰ-ਅਪਰਾਧੀ ਸੁਧਾਰ ਸਕੂਲ ਖੋਲ੍ਹੇ ਗਏ ਅਤੇ ਕੈਦੀਆਂ ਨੂੰ ਤਕਨੀਕੀ ਅਤੇ ਵਿਵਸਾਇਕ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਸਿਖਿਲਾਈ ਦਿੱਤੀ ਜਾਣ ਲੱਗੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਤੇ ਹੀ ਇਸ ਨੇ ਕਈ ਰਸਾਲਿਆਂ ਲਈ ਲਿਖਿਆ। ਇਸ ਦੀ ਇਕ ਕਵਿਤਾ ਐਲਬਾਮਾ ਇਥੋਂ ਦਾ ਰਾਜਕਾਂ ਗੀਤ ਬਣ ਗਈ।

24 ਮਾਰਚ, 1916 ਨੂੰ ਬਰਸਿੰਘਮ ਵਿਖੇ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਅਮੈ. 27 : 290

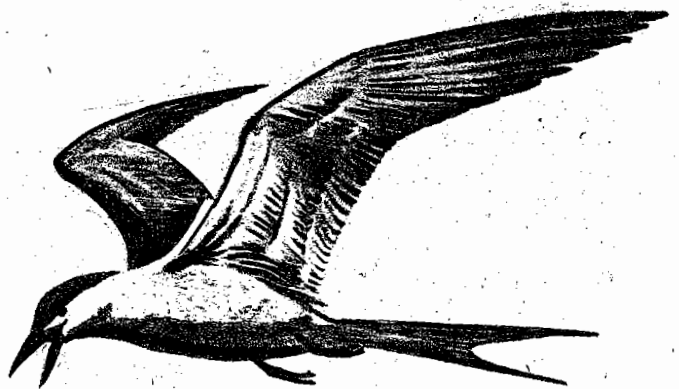
ਟਟੀਹਰੀ (Lapuring) : ਇਹ ਕੈਰਾਡਾਇਫਾਗਮੀਜ਼ ਵਰਗ ਦੀ ਕੈਰਾਡਾਇਡੀ ਕੁਲ ਅਤੇ ਵਾਨੈਲਸ (Vanellus) ਪ੍ਰਜਾਤੀ ਦਾ ਪੰਛੀ ਹੈ। ਇਹ ਪੁਰਾਣੀ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਉੱਤਰੀ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ਯੂਰਪ ਤੋਂ ਸਾਇਬੇਰੀਆ ਤਕ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਪਰ ਸਰਦੀ ਵਿਚ ਇਹ ਦੱਖਣ ਵੱਲ ਅਫਰੀਕਾ, ਭਾਰਤ ਤੇ ਜਾਪਾਨ ਤਕ ਪ੍ਰਵਾਸ ਕਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਇਹ ਇਕ ਵੱਡਾ, ਲੰਮੀਆਂ ਲੱਤਾਂ ਵਾਲਾ ਪੰਛੀ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਪਰ ਚੌੜੇ ਤੇ ਗੋਲ-ਗੋਲ, ਤਰਕੀਬਨ 30 ਸੈਂ. ਮੀ. ਲੰਮੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਖੰਭਾਂ ਦਾ ਰੰਗ ਬਹੁਤਾ ਕਰਕੇ ਕਾਲਾ, ਹਰਾ ਜਿਹਾ ਅਤੇ ਚਿੱਟਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਿਰ ਤੇ ਕਲਗੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਇਹ ਖੁਲ੍ਹੇ ਖੇਤਾਂ ਤੇ ਬਾਗਾਂ ਵਿਚ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਜ਼ਮੀਨ ਉੱਤੇ ਕਿਸੇ ਟੋਏ ਵਿਚ ਘਾਹ ਰਖਕੇ ਆਲ੍ਹਣਾ ਬਣਾਉਂਦੇ ਅਤੇ ਉਸ ਵਿਚ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਚਾਰ, ਭੂਰੇ ਜਿਹੇ ਰੰਗ ਦੇ ਕਾਲੇ ਚਟਾਖਾਂ ਵਾਲੇ ਅੰਡੇ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਕੀੜੇ-ਮਕੌੜੇ ਗੀੜ-ਰਹਿਤ ਪ੍ਰਾਣੀ (ਵਰਮ), ਬੀਜ, ਕਾਈ ਆਦਿ ਖਾਂਦੇ ਹਨ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. 13 : 719

ਟਟੀਹਰੀ, ਸਮੁੰਦਰੀ (Tern) : ਇਹ ਕੈਰਾਡਾਇਫਾਗਮੀਜ਼ ਵਰਗ ਦੀ ਲੈਰਿਡੀ (Laridae) ਕੁਲ ਅਤੇ ਸਟਰਨਿਨੀ (Sterninae) ਉਪ-ਕੁਲ ਦੇ ਮੱਛੀਆਂ ਖਾਣ ਵਾਲੇ ਪੰਛੀ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਤਕਰੀਬਨ 50 ਜਾਤੀਆਂ ਮਿਲਦੀਆਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ 12 ਜਾਤੀਆਂ ਤਾਂ ਅਮਰੀਕਾ ਵਿਚ ਹੀ ਕਾਫੀ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕਈ ਤਾਂ ਸਰਬਵਿਆਪੀ ਹਨ। ਬਹੁਤੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ ਸਮੁੰਦਰੀ ਹਨ ਪਰ ਕਈ ਅਲੂਣੇ ਪਾਣੀ ਦੇ ਨੇੜੇ ਵੀ ਆਲ੍ਹਣੇ ਬਣਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਕਾਲੀ ਸਮੁੰਦਰੀ ਟਟੀਹਰੀ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਲੂਣੇ ਪਾਣੀ ਦੀ ਜਾਤੀ ਹੈ। ਇਹ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਚਿੱਟੇ ਜਾਂ ਸਲੇਟੀ ਰੰਗ ਦੇ ਪੰਛੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕਈਆਂ ਦੇ ਸਿਰ ਤਾਂ ਕਾਲੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਬਹੁਤੀਆਂ ਦੀ ਲੰਮੀ ਪੂਛ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਕਈਆਂ ਦੀ ਪੂਛ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਹੀ ਲੰਬੀ ਅਤੇ ਡੂੰਘੇ ਕੱਟ ਵਾਲੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਪੰਛੀਆਂ ਵਰਗੇ ਹੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਉਡਾਰੀ ਸਮੇਂ ਇਹ ਆਪਣੀ ਚੁੰਝ ਹੇਠਾਂ ਵੱਲ ਰਖਦੇ ਹਨ।

ਸਮੁੰਦਰੀ ਟਟੀਹਰੀ

ਹ. ਪੁ.—ਮੈਕ. ਐਨ. ਸ. ਟੀ. 13 : 494

ਟੰਡਨ, ਪੁਰਸ਼ੋਤਮ ਦਾਸ : ਭਾਰਤ ਦੇ ਇਸ ਰਾਜਨੀਤੀ ਵੇਤਾ, ਅਤੇ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਸੰਗਰਾਮੀ ਦਾ ਜਨਮ 1 ਅਗਸਤ, 1882 ਨੂੰ ਅਲਾਹਾਬਾਦ ਵਿਚ ਸਾਲਿਗਰਾਮ ਟੰਡਨ ਦੇ ਘਰ ਹੋਇਆ। ਸੰਨ 1904 ਵਿਚ ਕਾਨੂੰਨ ਦੀ ਡਿਗਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਉਪਰੰਤ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਐਮ. ਏ. ਪਾਸ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਉੱਤੇ ਪੰ. ਮਦਨ ਮੋਹਨ

ਮਾਲਵੀਆ ਅਤੇ ਲਾਲਾ ਲਾਜਪਤ ਰਾਇ ਦਾ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਭਾਵ ਸੀ। ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਅੰਦੋਲਨ ਵਿਚ ਡਾ. ਰਾਜਿੰਦਰ ਪ੍ਰਸਾਦ, ਜਵਾਹਰ ਲਾਲ ਨਹਿਰੂ ਅਤੇ ਪੰ. ਗੋਵਿੰਦ ਵਲਭ ਪੰਤ ਆਦਿ ਇਸਦੇ ਸਹਿਕਰਮੀ ਸਨ।

ਸੰਨ 1906 ਵਿਚ ਇਹ ਲਾਅ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਦਾਖਲ ਹੋਇਆ। 1908 ਵਿਚ ਸਰ ਤੇਜ ਬਹਾਦਰ ਸਪਰੂ ਦੇ ਸਹਾਇਕ ਵਜੋਂ ਇਹ ਅਲਾਹਾਬਾਦ ਹਾਈ ਕੋਰਟ ਦੀ ਬਾਰ ਵਿਚ ਦਾਖਲ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਜਲਦੀ ਹੀ ਕਾਫੀ ਨਾਮਨਾ ਖਟਿਆ। ਹਿੰਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਇਸ ਨੇ ਕਈ ਅਹੁਦਿਆਂ ਤੋਂ ਅਸਤੀਫਾ ਦੇ ਦਿੱਤਾ। ਸੰਨ 1928 ਤੋਂ 1929 ਤੱਕ ਇਹ ਲਾਹੌਰ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬ ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੈਂਕ ਦਾ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਕ ਰਿਹਾ। ਇਹ ਇੰਡੀਅਨ ਨੈਸ਼ਨਲ ਕਾਂਗਰਸ ਦਾ ਮੈਂਬਰ ਵੀ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਹੀ ਬਣ ਗਿਆ ਸੀ। 1921 ਈ. ਵਿਚ ਨਾ ਮਿਲਵਰਤਨ ਅੰਦੋਲਨ ਵਿਚ ਸਰਗਰਮੀ ਨਾਲ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣ ਕਰਕੇ ਇਸ ਨੂੰ ਕੈਦ ਕਰ ਲਿਆ ਗਿਆ। 1923 ਵਿਚ ਇਹ ਗੋਰਖਪੁਰ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਕਾਂਗਰਸ ਕਮੇਟੀ ਦਾ ਪ੍ਰਧਾਨ ਚੁਣਿਆ ਗਿਆ। ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੀ ਤਰਸਯੋਗ ਹਾਲਤ ਨੂੰ ਸੁਧਾਰਣ ਲਈ 1918 ਈ. ਵਿਚ ਇਸਨੇ ਅਲਾਹਾਬਾਦ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਕਿਸਾਨ ਕਮੇਟੀ ਬਣਾਈ। ਸੰਨ 1929 ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਇਸ ਕਮੇਟੀ ਨੂੰ ਫਿਰ ਹਲਾਸ਼ੇਰੀ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ 1930 ਈ. ਵਿਚ ਇਸ ਦੀ ਨੇਤਾਗਿਰੀ ਵਿਚ ਇਸ ਕਮੇਟੀ ਨੇ ਰਾਜ ਵਿਚ ਕਰ ਨਾ ਦੇਣ ਅੰਦੋਲਨ ਵਿਚ ਹਿੱਸਾ ਪਾਉਣ ਵਿਚ ਪਹਿਲ ਕੀਤੀ। ਸਿਵਲ ਨਾਮਿਲਵਰਤਨ ਅੰਦੋਲਨ ਸਮੇਂ ਇਸ ਨੂੰ ਫੜ ਲਿਆ ਗਿਆ। 1931 ਈ. ਦੇ ਕਾਂਗਰਸ ਦੇ ਕਰਾਚੀ ਸੈਸ਼ਨ ਵਿਚ ਇਹ ਕਾਂਗਰਸ ਦੀ ਕਾਰਜਕਾਰੀ ਕਮੇਟੀ ਦਾ ਮੈਂਬਰ ਬਣ ਗਿਆ। 1932 ਈ. ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਕਿਸਾਨ ਸਭਾ ਦੁਆਰਾ ਅੰਦੋਲਨ ਕਰਵਾਉਣ ਕਰਕੇ ਇਹ ਕਈ ਵਾਰੀ ਜੇਲ੍ਹ ਗਿਆ। 1937-38 ਅਤੇ ਫਿਰ 1949 ਵਿਚ ਦੁਬਾਰਾ ਬਣਾਈ ਅਸੈਂਬਲੀ ਸਭਾ ਵਿਚ ਇਹ ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਰਾਜ ਦੀ ਵਿਧਾਨ ਸਭਾ ਦਾ ਸਪੀਕਰ ਰਿਹਾ। 1942 ਦੇ ਅੰਦੋਲਨ ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਸਤਵੀਂ ਵਾਰੀ ਕੈਦ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਪਰ ਇਸਦੀ ਸਿਹਤ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਰਿਹਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਰਿਹਾ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਹ ਕਾਂਗਰਸ ਕਮੇਟੀ ਨੂੰ ਫਿਰ ਤੋਂ ਸੰਗਠਤ ਕਰਨ ਵਿਚ ਜੁੱਟ ਗਿਆ। 1944 ਈ. ਵਿਚ ਇਹ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਅਸੈਂਬਲੀ ਲਈ, 1952 ਵਿਚ ਲੋਕ ਸਭਾ ਲਈ, 1956 ਵਿਚ ਰਾਜ ਸਭਾ ਲਈ ਚੁਣਿਆ ਗਿਆ ਪਰ ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸਿਹਤ ਦੀ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਕਰਕੇ ਇਸ ਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕੰਮਾਂ ਵਿਚ ਸਰਗਰਮੀ ਨਾਲ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣ ਤੋਂ ਮਜਬੂਰਨ ਹਟਣਾ ਪਿਆ। 1950 ਈ. ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਸਰਵ ਹਿੰਦ ਕਾਂਗਰਸ ਪਾਰਟੀ ਦਾ ਪ੍ਰਧਾਨ ਚੁਣਿਆ ਗਿਆ ਪਰ 1951 ਵਿਚ ਕਾਂਗਰਸ ਦੀ ਕਾਰਜਕਾਰੀ ਕਮੇਟੀ ਬਣਾਉਣ ਅਤੇ ਕੁਝ ਮਾਮਲਿਆਂ ਤੇ ਪੰਡਤ ਜਵਾਹਰ ਲਾਲ ਨਹਿਰੂ ਨਾਲ ਮਤਭੇਦ ਹੋ ਜਾਣ ਕਰਕੇ ਇਸਨੇ ਇਸ ਪਦ ਤੋਂ ਅਸਤੀਫਾ ਦੇ ਦਿੱਤਾ।

ਹਿੰਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਕਈ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦਾ ਇਹ ਮੈਂਬਰ ਅਤੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਵੀ ਰਿਹਾ ਅਤੇ ਇਸਨੇ ਹਿੰਦੀ ਦੇ ਪਰਸਾਰ ਲਈ ਲਕ ਤੋੜਵੇਂ ਯਤਨ ਕੀਤੇ। 1960 ਵਿਚ ਭਾਰਤ ਦੇ ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਡਾ. ਰਾਜਿੰਦਰ ਪ੍ਰਸਾਦ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਟੈਡਨ ਅਭਿਨੰਦਨ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਕੇ ਸਨਮਾਨਿਆ। 1961 ਈ. ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਭਾਰਤ ਰਤਨ ਦਾ ਖਿਤਾਬ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ।

ਟੈਡਨ ਡੂੰਘੇ ਧਾਰਮਿਕ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦਾ ਵਿਅਕਤੀ ਸੀ। ਬੇਸ਼ਕ ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਨੂੰ ਮੰਨਦਾ ਸੀ ਪਰ ਇਸ ਉੱਤੇ ਸੁਆਮੀਆਂ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਇਹ ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਦੇ ਤੰਗ ਅਤੇ ਕਟੜ ਪੰਥੀ ਮੁਤਾਅਸਬਾ ਤੋਂ ਆਜ਼ਾਦ ਸੀ ਇਸ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਦੀ ਜਾਤ ਪਾਤ ਅਤੇ ਛੂਆ ਛੂਤ ਵਾਲੀ ਵੱਖਵਾਦੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਲਈ ਕੋਈ ਥਾਂ ਨਹੀਂ ਸੀ।

Sri Satguru Jagjit Singh Ji eLibrary

ਇਹ ਹਿੰਦੂ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਇਕੋ ਮੁਹਲੇ ਵਿਚ ਨਾਲ ਜੁੜਵੇਂ ਘਰਾਂ ਵਿਚ ਇਕੱਠੇ ਵਸਦੇ ਵੇਖਣ ਦਾ ਚਾਹਵਾਨ ਸੀ।

ਹਿੰਦੂ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਵਿਚਕਾਰਲੇ ਪਾੜੇ ਲਈ ਇਹ ਬਰਤਾਨਵੀ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਠਹਿਰਾਉਂਦਾ ਸੀ। ਦੇਸ਼ ਦੇ ਬਟਵਾਰੇ ਦੇ ਇਹ ਬੋਹਦ ਖਿਲਾਫ ਸੀ। ਇਹ ਹਮੇਸ਼ਾ ਹੀ ਭਾਰਤ ਦੀ ਗਰੀਬ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਲਈ ਲੜਦਾ ਰਿਹਾ ਅਤੇ ਇਹ ਦਲਿਤ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਨੂੰ ਉੱਚਾ ਉਠਾਉਣ ਲਈ ਯਤਨਸ਼ੀਲ ਰਿਹਾ।

ਭਾਰਤ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਟੈਡਨ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਥਾਨ ਹੈ, ਇਸ ਨੂੰ ਪੰ. ਮਦਨ ਮੋਹਨ ਮਾਲਵੀਆ ਅਤੇ ਲਾਲਾ ਲਾਜਪਤ ਰਾਏ ਦਾ ਜਾਨਸ਼ੀਨ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਪਰ ਇਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਾਂਗ ਰੂੜੀਵਾਦੀ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਸੀ ਕਿ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਧਰਤੀ ਬਾਰੇ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਪੁਰਾਣੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤਕ ਵਿਰਸੇ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਹੋਣੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਇਹ ਹਿੰਦੀ ਦਾ ਵਿਦਵਾਨ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਉਰਦੂ ਅਤੇ ਫ਼ਾਰਸੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਵੀ ਚੰਗਾ ਵਿਦਵਾਨ ਸੀ।

ਜੁਲਾਈ, 1961 ਵਿਚ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.—ਡਿ. ਨੈ. ਬਾ. 4 : 320

ਟਨਸਟਾਲ, ਕਥਬਰਟ : ਇਹ ਇਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਪਾਦਰੀ ਸੀ ਅਤੇ ਸੁਧਾਰ ਵਾਦੀ ਲਹਿਰ ਸਮੇਂ ਕੰਜ਼ਰਵੇਟਿਵ ਪਾਰਟੀ ਦਾ ਉੱਘਾ ਨੇਤਾ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਜਨਮ 1474 ਈ. ਵਿਚ ਨਾਰਥ ਯਾਰਕਸ਼ਿਰ ਵਿਚ ਹੈਕਫੋਰਥ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਇਹ ਨਾਜਾਇਜ਼ ਬੱਚਾ ਸੀ। ਇਸ ਨੇ ਆਕਸਫੋਰਡ, ਕੈਂਬਰਿਜ ਅਤੇ ਪਾਡਾਵਾ ਦੀਆਂ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਤੋਂ ਕਾਨੂੰਨ ਦੀ ਵਿਦਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। 1508-09 ਈ. ਵਿਚ ਇਹ ਕੈਂਟਰਬਰੀ ਦੇ ਲਾਟਪਾਦਰੀ ਦਾ ਚਾਂਸਲਰ ਨਿਯੁਕਤ ਹੋਇਆ। 1504 ਤੋਂ ਮਗਰੋਂ ਇਸ ਨੇ ਕਾਰਡੀਨਲ ਵੁਲਜੇ ਦੀ ਨੌਕਰੀ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਉੱਨਤੀ ਕੀਤੀ ਜਦੋਂ ਕਿ ਇਸ ਨੂੰ ਵਿਦੇਸ਼ ਭੇਜਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। 1530 ਤੋਂ 1552 ਅਤੇ 1553 ਤੋਂ 1559 ਈ. ਤਕ ਇਹ ਡਰਹੈਮ ਦਾ ਬਿਸ਼ਪ ਸੀ। 1522 ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਗਣਿਤ ਦੀ ਇਕ ਪੁਸਤਕ 'De arte supputandi Libri quattor' ਲਿਖੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇਸ ਨੇ ਇਊਕੇਰਿਸਟ ਬਾਰੇ ਇਕ ਟਿਪਣੀ ਲਿਖੀ। ਸਰ ਟਾਮਸ ਮੋਰ ਨਾਲ ਇਸਦੀ ਬਹੁਤ ਦੋਸਤੀ ਸੀ।

ਸੁਧਾਰਵਾਦੀ ਲਹਿਰ ਸਮੇਂ ਨਾ ਚਾਹੁੰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਵੀ ਇਸ ਨੂੰ ਪੋਪ ਨਾਲੋਂ ਸਬੰਧ ਤੋੜਨੇ ਪਏ ਪਰ ਇਹ ਜ਼ਬਰਦਸਤੀ ਨਾਲ ਨਵਾਂ ਧਰਮ ਚਲਾਉਣ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਸੀ। ਹੈਨਰੀ ਅੱਠਵੇਂ ਨਾਲ ਇਸ ਦੇ ਸਬੰਧ ਚੰਗੇ ਰਹੇ ਪਰ ਐਡਰਵਰਡ ਛੇਵੇਂ ਦੌਰਾਨ ਇਸ ਨੂੰ ਕੈਦ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਮਹਾਰਾਣੀ ਮੈਰੀ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਬਹਾਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਪਰ 1559 ਵਿਚ ਮਹਾਰਾਣੀ ਐਲਿਜ਼ਬੈਥ ਨੇ ਫਿਰ ਇਸ ਨੂੰ ਲਾਹ ਦਿੱਤਾ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮਾ. 10 : 186

ਟਨਜ਼ਬਰਗ : ਇਹ ਦੱਖਣੀ ਪੂਰਬੀ ਨਾਰਵੇ ਦੀ ਸਮੁੰਦਰੀ ਬੰਦਰਗਾਹ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀ ਵੈਸਟਫਾਲ ਕਾਊਂਟੀ ਦਾ ਸਦਰ ਮੁਕਾਮ ਹੈ ਜੋ ਆਜ਼ਲੋ ਦੇ ਦੱਖਣ ਵਲ ਇਸ ਤੋਂ ਲਗਭਗ 65 ਕਿ. ਮੀ. ਦੀ ਦੂਰੀ ਤੇ ਟਨਜ਼ਬਰਗ ਦਰਿਆ ਖਾੜੀ ਦੇ ਕੰਢੇ ਤੇ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਇਹ ਨਾਰਵੇ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਪੁਰਾਣਾ ਸ਼ਹਿਰ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ 871 ਈ. ਵਿਚ ਹੋਈ ਸੀ ਅਤੇ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਇਹ ਇਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਵਪਾਰਕ ਕੇਂਦਰ ਬਣ ਗਿਆ। ਤੇਰਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਹਾਕੂਨ ਕਾਹੂਨਸਨ ਨਾਮੀ ਰਾਜੇ ਨੇ ਆਪਣਾ ਟਨਜ਼ਬਰਗ ਨਾਮੀ ਕਿਲਾ ਇਥੇ ਬਣਵਾਇਆ ਸੀ। ਸੰਨ 1536 ਵਿਚ ਅੱਗ ਲਗ ਜਾਣ

NamdhariElibrary@gmail.com

ਨਾਲ ਸਾਰਾ ਸ਼ਹਿਰ ਤਬਾਹ ਹੋ ਗਿਆ। 17ਵੀਂ ਅਤੇ 18ਵੀਂ ਸਦੀਆਂ ਵਿਚ ਇਹ ਨਾਰਵੇ ਵਿਚ ਸਮੁੰਦਰੀ ਜਹਾਜ਼ਾਂ ਅਤੇ ਵੇਲ ਮੱਛੀ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਦਾ ਮੁੱਖ ਕੇਂਦਰ ਸੀ। 1950 ਈ. ਵਿਚ ਇਹ ਨਾਰਵੇ ਦੇ ਸਮੁੰਦਰ ਤੋਂ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਤੀਜਾ ਵੱਡਾ ਸ਼ਹਿਰ ਸੀ। ਉਦਯੋਗਿਕ ਪੱਖ ਤੋਂ ਇਥੇ ਧਾਤ ਦੇ ਕੰਮ ਦੀਆਂ ਦੁਕਾਨਾਂ, ਸਮੁੰਦਰੀ ਜਹਾਜ਼ਾਂ, ਚਮੜਾ ਅਤੇ ਬੀਅਰ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਦੇ ਕਾਰਾਖਾਨੇ ਹਨ। ਟਨਬ੍ਰਿਜਰਾ ਇਸ ਦੀਆਂ ਚਾਂਦੀ ਦੀਆਂ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਲਈ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੈ। ਸੋਲਾਫੀਆਂ ਦੀ ਦਿਲਚਸਪੀ ਲਈ ਕਈ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਇਤਿਹਾਸਕ ਇਮਾਰਤਾਂ ਵੀ ਇਥੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਇਥੋਂ ਦਾ ਪੁਰਾਣਾ ਕਿਲਾ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੈ।

ਆਬਾਦੀ—31,5511 (1990)

59° 17' ਉ. ਵਿਥ., 10° 25' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 10 : 44 ਐਨ. ਅਮੈ. 26 : 689

ਟਨਬ੍ਰਿਜ : ਇਹ ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੀ ਕੈਂਟ ਕਾਉਂਟੀ ਦਾ ਰਿਹਾਇਸ਼ੀ ਸ਼ਹਿਰ ਅਤੇ ਬਰੋ ਹੈ ਜੋ ਲੰਡਨ ਦੇ ਦੱਖਣ-ਪੂਰਬ ਵੱਲ ਇਸ ਤੋਂ 60 ਕਿ. ਮੀ. ਦੀ ਦੂਰੀ ਤੇ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ 1889 ਈ. ਵਿਚ ਹੋਈ। 17ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਸ਼ਾਹੀ ਸਰਪ੍ਰਸਤੀ ਅਧੀਨ ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਇਕ ਸਿਹਤਯਾਤਰ ਸਥਾਨ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਵਿਕਸਿਤ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਇੰਗਲਿਸ਼ ਚੈਨਲ ਦੇ (ਬਤੌਰ ਸੈਰਗਾਹ ਦੇ) ਵਿਕਸਤ ਹੋਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਥੋਂ ਦੇ ਅਮੀਰ, ਫ਼ੈਸ਼ਨੇਬਲ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਸੈਰਗਾਹ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਆਪਣੀ ਸਿਖਰ ਤੇ ਸੀ। ਇਥੇ 17ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੀਆਂ ਕਈ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਇਮਾਰਤਾਂ ਅਤੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਯਾਦਗਾਰਾਂ ਸੰਭਾਲੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। 19ਵੀਂ ਸਦੀ ਦਾ ਬਣਿਆ ਸ਼ਹਿਰ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਆਧੁਨਿਕ ਕਿਸਮ ਦਾ ਬਜ਼ਾਰ ਰੇਲਵੇ ਸਟੇਸ਼ਨ ਦੇ ਨਜ਼ਦੀਕ ਵਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਟਨਬ੍ਰਿਜ ਬਹੁਤ ਸੋਹਣੇ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੇ ਦੱਖਣ-ਪੂਰਬੀ ਖੇਤਰ ਵਿਚ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਵੀਲਡ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਵਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਇੰਗਲੈਂਡ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਆਸਾਨੀ ਨਾਲ ਇਥੋਂ ਆਇਆ-ਜਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਆਬਾਦੀ—99,538 (1991)

51° 08' ਉ. ਵਿਥ., 0° 16' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 10 : 179

ਟਨ ਬੁਰੀ (Thon Buri) : ਇਹ ਦੱਖਣ ਕੇਂਦਰੀ ਥਾਈਲੈਂਡ ਦੇ ਇਸੇ ਹੀ ਨਾਂ ਦੇ ਸਾਬਕਾ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦਾ ਇਕ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ ਜੋ ਬੈਂਕਾਕ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਚਾਉਪਰਾਈਆ ਦੇ ਪੱਛਮੀ ਕੰਢੇ ਤੇ ਵਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। 1767 ਤੋਂ 1782 ਈ. ਤੱਕ ਟਾਨਬੁਰੀ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਰਿਹਾ ਹੈ ਪਰ ਹੁਣ ਇਹ ਬੈਂਕਾਕ ਦਾ ਹੀ ਇਕ ਉਪਨਗਰ ਹੈ ਜੋ ਹੁਣ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਨਾਲ ਇਹ ਤਿੰਨ ਪੁੱਲਾਂ ਰਾਹੀਂ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। 1972 ਈ. ਤੋਂ ਟਾਨਬੁਰੀ ਅਤੇ ਬੈਂਕਾਕ ਨੂੰ ਇਕ ਸ਼ਹਿਰੀ ਪ੍ਰਾਵਿੰਸ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਦਾ ਨਾਂ ਬੈਂਕਾਕ-ਟਾਨਬੁਰੀ ਮੈਟਰੋਪੋਲਿਟਨ ਹੈ। ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਬਾਹਰੀ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਫਲ ਉਗਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਥੋਂ ਦੇ ਹਲਕੇ ਉਦਯੋਗਾਂ ਵਿਚ ਚੌਲ ਛੜਨ ਦੇ ਕਾਰਖਾਨੇ ਅਤੇ ਆਰਾ ਮਿਲਾਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਦਰਿਆ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਵਾਟ ਅਰੁਨ ਦੇ ਮੰਦਰ ਦੀ ਇਮਾਰਤ ਟਾਨਬੁਰੀ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਇਮਾਰਤ ਹੈ। ਇਥੇ ਕਈ ਹਸਪਤਾਲ, ਸਿੱਖਿਆ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਅਤੇ ਨੇਵਲ ਅਕੈਡਮੀ ਹਨ। ਇਹ ਮਲੇਸ਼ੀਆ ਰੇਲਵੇ ਦਾ ਆਖਰੀ ਸਟੇਸ਼ਨ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9 : 967

ਟਨਰ (Tonder) : ਡੈਨਮਾਰਕ ਦੇ ਦੱਖਣੀ ਪੱਛਮੀ ਜਟਲੈਂਡ ਵਿਚ ਸਾਨਾਈਲੇਨ ਕਾਉਂਟੀ ਵਿਚ ਆਬਨਰਾ ਤੋਂ ਦੱਖਣ-ਪੱਛਮ ਵੱਲ ਦਾ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ 13ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। 1243 ਈ. ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਨਿਗਮਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਮੱਧ ਕਾਲੀਨ ਸਮਿਆਂ ਵਿਚ ਇਸ ਬੰਦਰਗਾਹ ਵਿਚ ਗਾਦ ਭਰ ਜਾਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਹ ਝਾਲਰਾਂ ਆਦਿ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਮਸ਼ਹੂਰ ਸੀ। ਫਿਰ 1920 ਈ. ਵਿਚ ਇਹ ਕੰਮ ਮੁੜ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਅੱਜਕਲ੍ਹ ਇਥੇ ਸ਼ਰਾਬ ਬਣਾਉਣ, ਮੀਟ ਪੈਕ ਕਰਨ ਅਤੇ ਨਕਲੀ ਮੱਖਣ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਥੋਂ ਦੀਆਂ ਇਤਿਹਾਸਕ ਰੁਚੀ ਵਾਲੀਆਂ ਥਾਵਾਂ ਵਿਚ ਕ੍ਰਾਈਸਟ ਚਰਚ (1592), ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਤਿਕੋਣੀਆਂ ਜਿਹੀਆਂ ਇਮਾਰਤਾਂ ਅਤੇ 16ਵੀਂ ਸਦੀ ਦਾ ਬਣਿਆ ਟਾਨਰਹਸ ਕਿਲਾ ਹੈ। ਇਸ ਕਿਲੇ ਵਿਚ ਅੱਜਕਲ੍ਹ ਅਜਾਇਬ ਘਰ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ 1864 ਵਿਚ ਜਰਮਨ ਨੂੰ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਪਰ 1920 ਵਿਚ ਇਥੇ ਰਾਇਸ਼ਮਾਰੀ ਕਰਵਾਈ ਗਈ ਅਤੇ ਇਹ ਡੈਨਮਾਰਕ ਨੂੰ ਸੌਂਪ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ।

ਆਬਾਦੀ—ਸ਼ਹਿਰ—7,914 (1981)

ਮਿਉ. 12,583 (1981)

54° 56' ਉ. ਵਿਥ., 8° 54' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 11 : 838

ਟੱਪਨ, ਪਾਲ ਵਿਲਬਰ : ਇਸ ਅਮਰੀਕੀ ਅਪਰਾਧ-ਵਿਗਿਆਨੀ ਅਤੇ ਕਾਨੂੰਨਦਾਨ ਦਾ ਜਨਮ 25 ਦਸੰਬਰ, 1911 ਨੂੰ ਕੁਨੈਕਟੀਕਟ ਰਾਜ ਵਿਚ ਡੈਨਬਰੀ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਵਿਸਕਾਨਸਨ ਦੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਤੋਂ ਪੜ੍ਹਾਈ ਖਤਮ ਕਰਨ ਉਪਰੰਤ ਇਸ ਨੇ ਬਰਕਲੇ, ਨਿਊਯਾਰਕ ਅਤੇ ਹਾਰਵਰਡ ਆਦਿ ਕਈ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹਾਇਆ। ਇਸ ਨੇ ਫ਼ੌਜਦਾਰੀ ਨਿਆਂ-ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੀ ਬੜੀ ਆਲੋਚਨਾ ਕੀਤੀ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਇਹ ਮਨੁੱਖੀ ਹੱਕਾਂ ਨੂੰ ਅਣਡਿੱਠ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਸਬੰਧ ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ 'Delinquent Girls in Court,' (1947) ਨਾਮੀ ਬੋਜ-ਪ੍ਰਬੰਧ ਲਿਖਿਆ।

ਇਕ ਅਪਰਾਧ-ਵਿਗਿਆਨੀ ਵਜੋਂ ਟੱਪਨ ਨੂੰ ਐਡਵਿਨ ਸ਼ਦਰਲੈਂਡ ਦੇ 'ਪ੍ਰਤੱਖ ਅਪਰਾਧ' ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਚਨੌਤੀ ਦੇਣ ਕਾਰਨ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 1955 ਤੋਂ 1960 ਈ. ਵਿਚਕਾਰ ਇਸ ਨੇ ਕਈ ਕਾਨਫਰੰਸਾਂ ਵਿਚ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਸਲਾਹਕਾਰ ਅਤੇ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧ ਵਜੋਂ ਭਾਗ ਲਿਆ। 1952-62 ਈ. ਦੌਰਾਨ ਇਹ ਅਮਰੀਕੀ ਲਾਅ ਇਨਸਟੀਚਿਊਟ ਵੱਲੋਂ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਦੰਡਾਵਲੀ ਲਈ ਸਹਾਇਕ ਰਪੋਰਟ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਨਿਭਾਉਂਦਾ ਰਿਹਾ। ਇਸ ਨੇ ਕਈ ਕਿਸਮ ਦੇ ਉੱਤਮ ਸੁਝਾਅ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ।

ਆਪਣੇ ਸਖ਼ਤ ਰੁਝੇਵਿਆਂ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਟੱਪਨ ਨੇ 'ਕ੍ਰਾਈਮ, ਜਸਟਿਸ ਐਂਡ ਕੁਰੈਕਸ਼ਨਜ਼' (1960) ਨਾਂ ਦੀ ਇਕ ਉੱਘੀ ਪੁਸਤਕ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤੀ। 9 ਜੁਲਾਈ, 1964 ਨੂੰ ਕੈਲਿਫੋਰਨੀਆ ਵਿਚ ਓਕਲੈਂਡ ਵਿਖੇ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.—ਦੀ ਫੋਨਟਾਨਾ ਡਿਕਸ਼ਨਰੀ ਆਫ਼ ਮਾਡਰਨ ਬਿਕਰਜ਼—ਐਲਨ ਬੁਲਾੱਕ ਤੇ ਆਰ. ਵੀ. ਵੁਡਿੰਗਜ਼

ਟਪਰ ਸਰ ਚਾਰਲਸ : ਕੈਨੇਡਾ ਦੇ ਇਸ ਪਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਦਾ ਜਨਮ ਨੌਵਾ ਸਕਾਸੀਆ ਵਿਚ ਐਮਹਰਸਟ ਵਿਖੇ 2 ਜੁਲਾਈ, 1821 ਨੂੰ ਹੋਇਆ। 1864 ਤੋਂ 1867 ਈ. ਤਕ ਇਹ ਨੌਵਾ ਸਕਾਸੀਆ ਦਾ ਮੁੱਖ ਮੰਤਰੀ ਰਿਹਾ। 1867 ਈ. ਵਿਚ ਨੌਵਾ

ਸਕਾਸੀਆ ਨੂੰ ਕੈਨੇਡਾ ਦਾ ਇਕ ਰਾਜ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਵਿਧਾਨ ਇਸ ਨੇ ਹੀ ਬਣਾਇਆ ਸੀ। 1879 ਅਤੇ 1884 ਈ. ਤਕ ਇਹ ਕੈਨੇਡਾ ਦਾ ਰੇਲਵੇ ਅਤੇ ਨਹਿਰੀ ਮਹਿਕਮੇ ਦਾ ਮੰਤਰੀ ਰਿਹਾ ਅਤੇ ਇਸ ਸਮੇਂ ਇਸਨੇ ਕੈਨੇਡੀਅਨ ਪੈਸੇਫਿਕ ਰੇਲਵੇ ਨੂੰ ਚਾਰਟਰ ਦਿੱਤਾ।

1855 ਈ. ਵਿਚ ਇਹ ਨੌਵਾਂ ਸਕਾਸੀਆ ਦੀ ਵਿਧਾਨ ਸਭਾ ਲਈ ਚੁਣਿਆ ਗਿਆ ਅਤੇ 1856 ਤੋਂ 1860 ਤੱਕ ਇਹ ਪ੍ਰਾਵਿੰਸਲ ਸਕੱਤਰ ਅਤੇ ਫਿਰ ਪਰਧਾਨ ਬਣਿਆ। ਇਹ ਉੱਤਰੀ ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਬਰਤਾਨਵੀ ਰਾਜਾਂ ਨੂੰ ਇਕੱਠਾ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਨੌਵਾਂ ਸਕਾਸੀਆ ਨੂੰ ਕੈਨੇਡਾ ਦਾ ਪ੍ਰਵਿੰਸ ਬਣਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਆਪਣੇ ਇਸ ਉਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਇਸਨੇ 1867 ਵਿਚ ਪੂਰਾ ਕੀਤਾ ਪਰ ਇਸ ਉਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਦਾ ਇਸ ਦਾ ਢੰਗ ਹਿੰਸਾਤਮਕ ਸੀ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਇਥੋਂ ਦੇ ਸਥਾਨਕ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਇਸ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕੀਤਾ ਪਰ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਇਸ ਨੂੰ ਹਰਾਉਣ ਦੇ ਯਤਨ ਅਸਫਲ ਰਹੇ ਅਤੇ ਇਹ ਕੈਨੇਡਾ ਦੇ ਹਾਊਸ ਆਫ ਕਾਮਨਜ਼ ਲਈ ਚੁਣ ਲਿਆ ਗਿਆ। 1870 ਤੋਂ 73 ਤੱਕ ਅਤੇ 1878 ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸਰ ਜਾਨ ਮੈਕਡਾਫਲਡ ਦੇ ਕੰਜ਼ਰਵੇਟਿਵ ਮੰਤਰੀ ਮੰਡਲ ਵਿਚ ਰਿਹਾ। 1884 ਤੋਂ 1896 ਈ. ਤੱਕ ਇਹ ਲੰਡਨ ਵਿਚ ਹਾਈ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਦੇ ਅਹੁਦੇ ਤੇ ਰਿਹਾ ਪਰ ਇਸ ਸਮੇਂ ਵਿਚੋਂ ਵੀ 1887-88 ਵਿਚ ਇਹ ਕੈਨੇਡਾ ਵਿਚ ਮੈਕਡਾਨਲਡ ਤੇ ਮੰਤਰੀ ਮੰਡਲ ਵਿਚ ਵਿਤ ਮੰਤਰੀ ਦੇ ਅਹੁਦੇ ਤੇ ਰਿਹਾ। 1896 ਈ. ਵਿਚ ਇਹ ਕੈਨੇਡਾ ਦਾ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਬਣਿਆ ਪਰ ਉਸੇ ਸਾਲ ਇਸ ਦੀ ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਹਾਰ ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਹ ਵਿਰੋਧੀ ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਲੀਡਰ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਰਿਹਾ।

30 ਅਕਤੂਬਰ, 1915 ਨੂੰ ਬੈਕਸਿਲਿ ਵਿਖੇ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 10 : 188

ਟੱਪਾ (ਮਾਹੀਆ) : ਆਮ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੇ ਮਨੋਭਾਵ ਤੇ ਉਦਗਾਰ ਆਪਣੇ ਤੀਬਰ ਵੇਗ ਵਾਸਤਵਿਕ ਰੂਪ ਵਿਚ ਲੋਕ ਗੀਤਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਸਾਕਾਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਕਈ ਵਾਰ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਅੰਦਰ ਛਿਨ ਪਲ ਲਈ ਕੋਈ ਮਨੋਭਾਵ ਉਠਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਸਮੁੰਦਰ ਵਿਚ ਉਠੀ ਲਹਿਰ ਵਾਂਗ ਸਮੁੰਦਰ ਦੀ ਵਿਸ਼ਾਲਤਾ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਕੋਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਨਾ ਰਖਦਿਆਂ ਹੋਇਆ ਵੀ, ਇਕ ਹੋਂਦ ਤੇ ਗੌਰਵ ਦਾ ਮਾਲਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਛਿਨ ਪਲ ਲਈ ਉਠੇ ਭਾਵ ਸਮੁੱਚੇ ਭਾਵਾਂ ਦਾ ਹੀ ਇਕ ਪ੍ਰਤੀਕ ਜਾਂ ਅੰਸ਼ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਅਜਿਹੇ ਮਨੋਵੇਗਾਂ ਸਮੇਂ ਉਚਾਰੇ ਗਏ ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ ਗੀਤਾਂ ਦੀ ਇਕ ਵੰਨਗੀ ਨੂੰ ਟੱਪੇ ਜਾਂ ਮਾਹੀਏ ਦਾ ਨਾਂ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਇੰਜ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਨਿੱਕੇ ਕਾਵਿ-ਰੂਪ-ਬੋਲੀਆਂ, ਟੱਪੇ ਆਦਿ—ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਪੁਰਾਣੇ ਤੇ ਸੁਪ੍ਰਸਿੱਧ ਕਾਵਿ ਰੂਪ 'ਸਲੋਕ' ਦੇ ਹੀ ਲੌਕਿਕ ਰੂਪ ਹਨ। 'ਮਾਹੀਏ ਦੀਆਂ ਕਲੀਆਂ' ਸਲੋਕ ਕਾਵਿ-ਰੂਪ ਦਾ ਹੀ ਇਕ ਅੰਗ ਹੈ। ਮਾਹੀਆ ਕਾਵਿ ਰੂਪ ਬੜਾ ਪੁਰਾਣਾ ਹੈ ਅਤੇ 'ਟੱਪੇ' ਇਸ ਦਾ ਪੁਰਾਣਾ ਨਾਂ ਜਾਪਦਾ ਹੈ। ਸੰਭਵ ਹੈ ਕਿ ਸ਼ਾਹ ਹੁਸੈਨ ਵੇਲੇ 'ਟੱਪੇ ਦੀਆਂ ਕਲੀਆਂ' ਨੂੰ 'ਮਾਹੀਆ' ਦਾ ਨਾਂ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੋਵੇ।

ਇਹ ਇਕ ਛੋਟੇ ਆਕਾਰ ਦਾ ਦੋ ਸਤਰਾਂ ਦਾ ਗੀਤ ਹੈ, ਪਹਿਲੀ ਸੱਤਰ ਆਕਾਰ ਵਿਚ ਦੂਜੀ ਸੱਤਰ ਨਾਲੋਂ ਅੱਧੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਦੂਜੀ ਸੱਤਰ ਦੇ ਦੋ ਤੁਕਾਂਗ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋ ਤੁਕਾਂਗਾਂ ਨੂੰ ਕਈ ਦੋ ਸੱਤਰਾਂ ਮੰਨ ਕੇ ਮਾਹੀਏ ਦੀਆਂ ਤਿੰਨ ਤੁਕਾਂ ਗਿਣਦੇ ਹਨ। ਪਹਿਲੀ ਤੁਕ ਵਿਚ ਕੋਈ ਚਿੱਤਰ, ਸੰਕੇਤ, ਝਾਕੀ, ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਜਾਂ ਮੂੰਹ ਆਈ ਗੱਲ ਆਖੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਦ ਕਿ ਦੂਜੀ ਤੁਕ ਵਿਚ ਅਸਲ ਗੱਲ ਦੱਸੀ ਗਈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਭਾਵ ਪੱਖੋਂ ਦੂਜੀ ਸੱਤਰ ਸੁਤੰਤਰ ਤੇ ਸੰਪੂਰਣ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਦਿਲ ਦੀ ਵੇਦਨਾ ਜਾਂ ਗੁਲਾਸ ਦਾ ਸੰਜਮ ਨਾਲ ਵਰਣਨ ਕੀਤਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਖਿਆਲ ਸਿਧਾ ਦਿਲ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲਿਆ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਡੁੱਘਾ ਤੇ ਟੁੰਬਵਾਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਹਰ ਟੱਪਾ ਇਕ ਪੂਰੀ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਸਵਾਦ ਦੇ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਰਾਗ ਅਤੇ ਲੈਅ ਪੱਖੋਂ ਵੀ ਇਹ ਬੜੀ ਰਸੀਲੀ ਕਿਰਤ ਹੈ :—

ਦੋ ਪੱਤਰ ਅਨਾਰਾਂ ਦੇ,

ਸਾਡੀ ਗਲੀ ਲੰਘ ਮਾਹੀਆ, ਦੁੱਖ ਟੁੱਟਣ ਬੀਮਾਰਾਂ ਦੇ।

ਟੱਪਾ ਗਾਇਣ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਸੱਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਗੁਲਾਮ ਨਬੀ ਸ਼ੇਰੀ ਨੇ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਵਿਚ ਗੀਤ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਸਥਾਈ ਤੇ ਅੰਤਰਾਂ ਦੇ ਦੋ ਭਾਗ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਗਾਇਣ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਸੂਦਰ ਮੰਨੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਵਿਚ ਸਿੰਗਾਰ ਰਸ ਪ੍ਰਧਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਸੂਦਰ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਦੇ ਰਾਗ ਜਿਵੇਂ ਕਾਫ਼ੀ, ਭੈਰਵੀ, ਖਮਾਜ, ਝਿੱਝੋਟੀ, ਪੀਲੂ ਆਦਿ ਵਿਚ ਗਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤਾਲ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਟੱਪਾ ਤਾਲ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਖਟਕੇ, ਮੁਰਕੀ, ਮੀਂਡ, ਤਾਨਾਂ ਆਦਿ ਦਾ ਸੂਦਰ ਰੂਪ ਦੇਖਣ ਨੂੰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.—ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਲੋਕ ਸਾਹਿਤ—ਡਾ. ਸੋਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਬੇਦੀ; ਸੰਗੀਤ ਸ਼ਾਸਤਰ ਦਰਪਣ (ਭਾਗ ਪਹਿਲਾ)—ਸ਼ਾਂਤੀ ਗਵਰਧਨ

ਟਬਮੈਨ ਹੈਰੀਅਟ : ਇਹ ਇਕ ਅਮਰੀਕਨ ਹਬਸੀ ਔਰਤ ਸੀ ਜਿਸਨੇ ਹਬਸੀਆਂ ਨੂੰ ਗੁਲਾਮੀ ਦੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚੋਂ ਕੱਢਣ ਲਈ ਯਤਨਸ਼ੀਲ ਕੰਮ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਦਾ ਜਨਮ ਅਮਰੀਕਾ ਵਿਚ ਡੋਰਚੈਸਟਰ ਵਿਖੇ 1821 ਈ. ਵਿਚ ਬੈਂਜਾਮਿਨ ਰਾਜ ਅਤੇ ਹੈਰੀਅਟ ਗਰੀਨ ਦੇ ਘਰ ਹੋਇਆ। ਬਚਪਨ ਤੋਂ ਹੀ ਇਸ ਨੂੰ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਕਰਨ ਲਗਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ 1844 ਈ. ਵਿਚ ਇਸ ਦੇ ਮਾਲਕ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਉਥੋਂ ਦੇ ਇਕ ਹੋਰ ਗੁਲਾਮ ਜਾਨ ਟਬਮੈਨ ਨਾਲ ਜਬਰੀ ਵਿਆਹ ਦਿੱਤਾ। 1894 ਈ. ਵਿਚ ਇਹ ਇਥੋਂ ਭਜ ਕੇ ਉੱਤਰ ਵੱਲ ਚਲੀ ਗਈ ਅਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਸ ਨੇ ਧਰਤੀ ਹੇਠਲੇ ਰੇਲ ਰਾਹ ਦੁਆਰਾ ਹੋਰ ਗੁਲਾਮਾਂ ਨੂੰ ਆਜ਼ਾਦ ਕਰਨ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਨੇ ਬਹੁਤ ਜੱਥੇ ਵਾਲਾ ਕੰਮ ਆਪਣੇ ਸਿਰ ਲਿਆ ਅਤੇ ਭਗੋੜੇ ਹੋਏ ਗੁਲਾਮਾਂ ਵਿਚੋਂ ਜੋ ਡਰਦੇ ਮਾਰੇ ਵਾਪਸ ਜਾਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਇਹ ਬੜੀ ਸਖਤੀ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਆਈ। ਈਸਾਈ ਸੁਧਾਰਕ ਸਭਾ ਅਤੇ ਹੋਰ ਕਈ ਹਮਦਰਦਾਂ ਨੇ ਇਸ ਕੰਮ ਵਿਚ ਇਸ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਜਾਨ ਬਰਾਉਨ ਇਸ ਦੇ ਮਿੱਤਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸੀ। 1857 ਈ. ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ ਨੂੰ ਗੁਲਾਮੀ ਤੋਂ ਕੱਢ ਕੇ ਨਿਊਯਾਰਕ ਵਿਚ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤਾ। ਕੁਲ ਮਿਲਾ ਕੇ ਇਸ ਨੇ ਲਗਭਗ 300 ਗੁਲਾਮਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਢੰਗ ਨਾਲ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦਿਵਾਈ। ਗੁਲਾਮਾਂ ਜਾਂ ਭਗੋੜਿਆਂ ਨੂੰ ਇਧਰੋਂ ਉਧਰ ਲੈ ਜਾਣ ਦੇ ਸਫਰ ਸਮੇਂ ਇਹ ਇਕ ਰਸੋਈਏ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਬੇਸ਼ਕ ਇਸ ਨੂੰ ਬਚਪਨ ਤੋਂ ਹੀ ਕੋਈ ਰਸਮੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨਹੀਂ ਮਿਲੀ ਸੀ ਅਤੇ ਇਹ ਬਿਲਕੁਲ ਅਨਪੜ੍ਹ ਸੀ ਫਿਰ ਵੀ ਇਹ ਬੋਸਟਨ ਵਿਖੇ ਗੁਲਾਮੀ ਵਿਰੁੱਧ ਕੀਤੀਆਂ ਬੈਠਕਾਂ ਵਿਚ ਬੋਲਦੀ ਸੀ ਅਤੇ ਨਿਊਯਾਰਕ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ 'ਨੈਸ਼ਨਲ ਐਂਟੀ ਸਲੇਵਰੀ ਸਟੈਂਡਰਡ' ਨੂੰ ਛਾਪਣ ਲਈ ਸਮੱਗਰੀ ਭੇਜਦੀ ਸੀ।

ਘਰੇਲੂ ਯੁੱਧ ਸਮੇਂ ਇਹ ਸਾਊਥ ਕੈਰੋਲਾਈਨਾ ਵਿਖੇ ਯੂਨੀਅਨ ਆਰਮੀ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਕਈ ਕਿਸਮ ਦੇ ਕੰਮ ਕੀਤੇ। ਲੜਾਈ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਹ ਆਬਰਨ ਵਿਖੇ ਰਹਿਣ ਲੱਗੀ ਅਤੇ ਅੰਤ ਤਕ ਹਬਸੀਆਂ ਨੂੰ ਗੁਲਾਮੀ ਤੋਂ ਆਜ਼ਾਦ ਕਰਵਾਇ

ਲਈ ਯਤਨਸ਼ੀਲ ਰਹੀ। ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਆਬਰਨ ਦੇ ਸ਼ਹਿਰੀਆਂ ਨੇ ਇਸ ਦੀ ਇਕ ਯਾਦਗਾਰ ਬਣਾਈ।

10 ਮਾਰਚ, 1913 ਨੂੰ ਨਿਊਯਾਰਕ ਵਿਚ ਆਬਰਨ ਵਿਖੇ ਹੀ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਅਮੈ. 27 : 203

ਟਬਮੈਨ ਵਿਲਿਅਮ : ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਇਸ ਰਾਜਨੀਤੀਵੇਤਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਦਾ ਜਨਮ 29 ਨਵੰਬਰ 1985 ਨੂੰ ਲਾਈਬਰੀਆ (Liberia) ਵਿਚ ਹਾਰਪੈਰ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਇਹ ਅਫਰੀਕਾ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਗਣਰਾਜ ਲਾਈਬਰੀਆ ਦਾ 17ਵਾਂ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸੀ ਅਤੇ 27 ਸਾਲ ਅਹੁਦੇ ਤੇ ਰਹਿਣ ਕਰਕੇ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੈ।

ਇਹ ਮੁੱਢਲੇ ਅਮਰੀਕਨ ਪਰਵਾਸੀਆ ਦੇ ਵੰਸ਼ ਵਿਚੋਂ ਸੀ ਜੋ ਜ਼ਿਆਦਾ ਕਰਕੇ ਆਜ਼ਾਦ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਗੁਲਾਮ ਸਨ। ਇਹ ਬਹੁਤ ਗਰੀਬ ਸੀ ਅਤੇ ਰਾਜ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਇਹ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਟਬਮੈਨ ਸਮੇਤ ਇਸ ਦੇ ਬੱਚੇ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਪਰਿਵਾਰ ਵਿਚ ਪ੍ਰਾਥਨਾ ਕਰਨ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਗਿਰਜੇ ਤੇ ਸਕੂਲ ਜਾਣ। ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਜ਼ਮੀਨ ਤੇ ਸੌਣਾ ਪੈਂਦਾ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਦੇ ਪਿਤਾ ਦਾ ਖਿਆਲ ਸੀ ਕਿ ਮੰਜਿਆਂ ਤੇ ਸੌਣ ਨਾਲ ਚੰਗਾ ਆਚਰਨ ਬਣਨ ਵਿਚ ਰੁਕਾਵਟ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਵਿਲੀਅਮ ਨੇ ਜੋ ਆਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰ ਵਿਚ ਦੂਜੇ ਨੰਬਰ ਤੇ ਸੀ ਪਹਿਲਾਂ ਇਕ ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਬਣਨ ਦੀ ਸਕੀਮ ਬਣਾਈ ਅਤੇ 19 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਧਰਮ ਪਰਚਾਰ ਕਰਨ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਸੇ ਸਮੇਂ ਹੀ ਇਸ ਨੇ ਕਲੈਕਟਰ ਆਫ ਕਸਟਮ ਦੀ ਆਰਜ਼ੀ ਨੌਕਰੀ ਮਿਲ ਗਈ। ਇਸ ਨੇ ਨੌਕਰੀ ਤੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਹੀ 23 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਵਕਾਲਤ ਪਾਸ ਕਰ ਲਈ ਅਤੇ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਅਤੇ ਲੈਬਨਾਨ ਵਿਖੇ ਵੀ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਇਥੇ ਇਸ ਦੀ ਅੰਤਰ-ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਬੰਧਾਂ ਅਤੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਦਿਲਚਸਪੀ ਵੱਧ ਗਈ।

ਵੀ. ਐੱਸ. ਵਿਲਿਅਮ ਟਬਮੈਨ

ਲਾਈਬਰੀਆ ਵਾਪਸ ਆ ਕੇ ਟਬਮੈਨ ਨੇ ਸਥਾਨਕ ਵਿਧਾਨ ਸਭਾ ਦੀ ਚੋਣ ਜਿੱਤੀ ਅਤੇ ਫਿਰ ਕਈ ਵੱਖ ਵੱਖ ਆਹੁਦਿਆਂ ਤੇ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਟਰਾਇਲ ਜੱਜ, ਪਬਲਿਕ ਪ੍ਰਾਸੀਕਿਊਟਰ ਆਰਬੀਟਰੇਸ਼ਨ ਰੈਫਰੀ ਆਦਿ। 35 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਲਾਈਬਰੀਆ ਦੀ ਸੈਟਨ ਦੀ ਚੋਣ ਜਿੱਤ ਲਈ। ਰਾਜਧਾਨੀ ਮਾਨਰੋਵੀਆ ਵਿਖੇ ਇਸ ਨੇ ਅਮਰੀਕਨ ਲਾਈਬਰੀਅਨ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਸਰਕਾਰ ਵਿਰੁਧ ਆਵਾਜ਼ ਉਠਾਈ, ਜੋ ਬਹੁਤ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਇਥੇ ਪ੍ਰਭੂਸਤਾ

ਵਿਚ ਸੀ। ਇਸ ਸਬੰਧੀ ਇਸ ਦੀਆਂ ਚਾਲਾਂ ਇੰਨੀਆਂ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਸਨ ਇਸ ਦੀ ਪਾਰਟੀ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਸੁਪਰੀਮ ਕੋਰਟ ਵਿਚ ਐਸੋਸੀਏਟ ਜੱਜ ਦੇ ਅਹੁਦੇ ਤੇ ਪਹੁੰਚਾ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਪਦਵੀ ਤੇ ਇਹ 1943 ਤਕ ਰਿਹਾ ਅਤੇ ਫਿਰ ਅਚਾਨਕ ਹੀ ਇਸ ਨੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਦੀ ਚੋਣ ਲੜਨ ਦਾ ਐਲਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਆਉਂਦੀਆਂ ਚੋਣਾਂ ਵਿਚ ਆਸਾਨੀ ਨਾਲ ਜਿੱਤ ਗਿਆ ਅਤੇ ਫਿਰ ਲਗਾਤਾਰ ਛੇ ਵਾਰੀ ਇਸ ਨੇ ਇਹ ਚੋਣ ਜਿੱਤੀ ਸੀ। ਸੰਨ 1944 ਵਿਚ ਇਹ ਅਤੇ ਲੈਬਨਾਨ ਦਾ ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪ੍ਰਧਾਨ ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਵਾਈਟ ਹਾਊਸ ਵਿਚ ਪ੍ਰਧਾਨ ਰੂਸਵੈਲਟ ਦੇ ਮਹਿਮਾਨਾਂ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਰਹੇ ਅਫਰੀਕਨ ਰਾਜਾਂ ਦੇ ਮੁਖੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਇਹ ਪਹਿਲੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਮਾਣ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਅਮਰੀਕਾ ਦੀਆਂ ਅਖਬਾਰਾਂ ਦੁਆਰਾ ਹੀ ਇਸਦਾ ਬਹੁਤ ਆਦਰ ਸਤਿਕਾਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਲਾਈਬਰੀਆ ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਅਤੇ ਸਮਾਜਕ ਸੁਧਾਰ ਕੀਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ 21 ਸਾਲ ਤੋਂ ਵੱਧ ਉਮਰ ਦੀਆਂ ਔਰਤਾਂ ਨੂੰ ਵੋਟ ਦੇਣ ਦਾ ਅਤੇ ਜਾਇਦਾਦ ਦੀ ਵਾਰਸ ਹੋਣ ਦਾ ਹੱਕ ਦਿੱਤਾ। ਸਭ ਨਸਲਾਂ, ਕਬੀਲਿਆਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਜੋ ਕੁਲ ਆਬਾਦੀ ਦਾ ਲਗਭਗ 80% ਸਨ, ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਸਿੱਧੇ ਸਾਂਝੀਵਾਲ ਹੋਣ ਦਾ ਹੱਕ ਦਿੱਤਾ। ਸਾਰੇ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਪਬਲਿਕ ਸਕੂਲ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਇਸ ਲਈ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਕਰ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੁਲ ਆਮਦਨ ਦਾ ਅੱਧੇ ਤੋਂ ਵੀ ਵੱਧ ਹਿੱਸਾ ਖਰਚਣ ਦੀ ਸਵੀਕ੍ਰਿਤੀ ਦਿੱਤੀ। ਲਾਈਬਰੀਆ ਦੇ ਕੁਦਰਤੀ ਸਾਧਨਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ ਤਾਂ ਜੋ ਇਥੋਂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਪੱਧਰ ਨੂੰ ਉੱਚਾ ਉਠਾਇਆ ਜਾ ਸਕੇ। ਅਜਿਹਾ ਕਰਨ ਲਈ ਇਸ ਨੇ ਵਿਦੇਸ਼ ਤੋਂ ਮਾਹਿਰਾਂ ਦੀ ਅਤੇ ਧਨ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਲਈ। ਇਸ ਨੇ ਅਫਰੀਕਾ ਵਿਚ ਸ਼ਾਂਤੀ ਬਣਾਈ ਰੱਖਣ ਲਈ ਲਾਈਬਰੀਆ ਵੱਲੋਂ ਲਗਾਤਾਰ ਇਕ ਵਿਚੋਲੇ ਦਾ ਕੰਮ ਜਾਰੀ ਰੱਖਿਆ। 23 ਜੁਲਾਈ 1971 ਨੂੰ ਲੰਡਨ ਵਿਖੇ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮਾ. 10 : 167

ਟੰਬਾ ਝੀਲ (Tumba Lake) : ਜੇਅਰ ਗਣਰਾਜ (ਅਫਰੀਕਾ) ਦੇ ਉੱਤਰ-ਪੱਛਮ ਵਿਚ ਵਾਕਿਆ ਇਹ ਝੀਲ ਅਸਲ ਵਿਚ ਦਰਿਆ ਕਾਂਗੋ ਦੇ ਬੇਸਿਨ ਦਾ ਹੀ ਇਕ ਹਿੱਸਾ ਹੈ। ਇਹ ਲੇਕ ਲੀਓਪੋਲਡ (Lac Leopold) ਤੋਂ 120 ਕਿ. ਮੀ. ਉੱਤਰ ਪੱਛਮ ਵੱਲ 500 ਵ. ਕਿ. ਮੀ. ਦੇ ਰਕਬੇ ਉੱਪਰ ਫੈਲੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਇਹ 2 ਤੋਂ 6 ਮੀਟਰ ਤੱਕ ਡੂੰਘੀ, 36 ਕਿ. ਮੀ. ਲੰਬੀ ਅਤੇ 13 ਤੋਂ 19 ਕਿ. ਮੀ. ਤੱਕ ਚੌੜੀ ਹੈ। ਟੰਬਾ ਝੀਲ ਦਾ ਪਾਣੀ ਉਬਰੀ ਦਰਿਆ ਦੇ ਸੰਗਮ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਇਰੈਬੂ (Irebu) ਚੈਨਲ ਰਾਹੀਂ ਦਰਿਆ ਕਾਂਗੋ ਵਿਚ ਜਾ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਝੀਲ ਦੀ ਡੂੰਘਾਈ ਘੱਟ ਹੋਣ ਤੇ ਨੀਵੇਂ ਕੰਢਿਆਂ ਕਾਰਨ ਇਹ ਜਹਾਜ਼ਰਾਨੀ ਯੋਗ ਨਹੀਂ। ਸਿਰਫ ਦਰਿਆਈ ਸਟੀਮਰ ਹੀ ਚਲਦੇ ਹਨ।

0° 48' ਦੱ. ਵਿਭ.; 18° 03' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮਾ. 10 : 177

ਟਬਾਰ ਟਾਪੂ : ਪੱਛਮੀ ਸ਼ਾਂਤ ਮਹਾਂਸਾਗਰ ਵਿਚ ਨਿਊ ਆਇਰਲੈਂਡ ਦੇ ਉੱਤਰ-ਪੂਰਬ ਵਿਚ ਬਿਸਮਾਰਕ ਟਾਪੂਆਂ ਦਾ ਉੱਤਰ-ਪੂਰਬੀ ਗਰੁਪ ਹੈ। ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਪੱਖੋਂ ਇਹ ਨਿਊ ਗਿਨੀ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹਨ। ਇਸ ਸਮੂਹ ਵਿਚ ਟਬਾਰ, ਟਟਾਉ ਅਤੇ ਸਿਮਬੇਰੀ ਤਿੰਨ ਵੱਡੇ ਟਾਪੂਆਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਕਈ ਹੋਰ ਛੋਟੇ ਮੂੰਗੇ ਦੀਆਂ ਵਲਗਣਾਂ ਵਾਲੇ ਟਾਪੂ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਟਟਾਉ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਟਾਪੂ ਹੈ ਜਿਹੜਾ 16 ਕਿ. ਮੀ. ਲੰਬਾ ਅਤੇ 9.6 ਕਿ. ਮੀ. ਚੌੜਾ ਹੈ। ਟਬਾਰ ਵੀ ਲਗਭਗ

ਜਾਂਦੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ ਨੂੰ ਤਿੰਨ ਵਰਗਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ : ਡੀਟਰਮੀਨੇਟ, ਇਨਡਰਮੀਨੇਟ ਅਤੇ ਇੰਟਰਮੀਨੇਟ। ਪਹਿਲੇ ਵਰਗ ਦੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ ਅਗੋਂਤੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਭਾਰਤੀ ਖੇਤੀ ਖੋਜ-ਸੰਸਥਾ ਦੀਆਂ ਸਿਫਾਰਸ਼ ਕੀਤੀਆਂ ਤੇ ਖੂਬ ਪ੍ਰਚੱਲਤ ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ ਵਿਚੋਂ ਪੂਸਾ ਅਰਲੀਡਵਾਰਫ, ਪੂਸਾ ਰੂਬੀ, ਸਾਈਓਕਸ, ਮਾਰਗਲੋਬ, ਬੈਸਟ ਆਫ ਆਲ, ਫਾਇਰ ਬਾਲ, ਐਸ-120, ਅਟੈਲੀਅਨ ਰੈੱਡਪੀਅਰ ਤੇ ਰੋਮਾ ਆਦਿ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਹਨ। ਅਟੈਲੀਅਨ ਰੈੱਡਪੀਅਰ ਤੇ ਰੋਮਾ ਕਿਸਮਾਂ ਦੇ ਟਮਾਟਰ ਸ਼ਕਲ ਵਿਚ ਨਾਸ਼ਪਤੀ ਵਰਗੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਦੂਰ ਤਕ ਲਿਜਾਏ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਟਮਾਟਰ ਕਿਉਂਕਿ ਗਰਮ ਰੁੱਤ ਦੀ ਫਸਲ ਹੈ ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਦੇ ਪੌਦੇ ਬਹੁਤ ਪਾਲਾ ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ। 21° ਸੈਂ. ਤੋਂ 23° ਸੈਂ. ਔਸਤ ਮਾਸਿਕ ਦਰਜਾ ਹਰਾਰਤ 'ਚ ਟਮਾਟਰ ਚੰਗੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਵਪਾਰਕ ਤੌਰ ਤੇ ਟਮਾਟਰ ਦੀ ਕਾਸ਼ਤ 18° ਸੈਂ. ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ 27° ਸੈਂ. ਤੇ ਵੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਤਾਪਮਾਨ ਤੇ ਰੋਸ਼ਨੀ ਦੇ ਘਟ ਵਧ ਹੋਣ ਦਾ ਪੌਦਿਆਂ ਦੇ ਫਲਣ, ਫਲਾਂ ਦੇ ਰੰਗ ਤੇ ਖੁਰਾਕੀ ਗੁਣਾਂ ਤੇ ਬਹੁਤ ਅਸਰ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਭਾਰੀ ਮੈਰਾ ਭੂਮੀ ਜਿਸ ਦੀ ਉਪਰਲੀ ਤਹਿ ਵਿਚ ਕੁਝ ਰੇਤ ਤੇ ਹੇਠਲੀ ਤਹਿ ਵਿਚ ਚੀਕਣੀ ਮਿੱਟੀ ਹੋਵੇ, ਟਮਾਟਰ ਲਈ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਜ਼ਮੀਨ ਦੀ ਚੰਗੀ ਬਣਾਵਟ ਬੁਨਿਆਦੀ ਮਹੱਤਵ ਰੱਖਦੀ ਹੈ। 6.0 ਤੋਂ 7.0 ਦਰਜੇ ਅਮਲ ਖਾਰਾਪਨ ਸੰਕੇਤ (PH) ਵਾਲੀ ਜ਼ਮੀਨ ਵਿਚ ਟਮਾਟਰ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਟਮਾਟਰਾਂ ਦੀ ਬਿਜਾਈ ਪਨੀਰੀ ਲਗਾ ਕੇ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਉੱਤਰੀ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਦੋ ਬਿਜਾਈਆਂ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਪੱਤਝੜ-ਸਰਦੀਆਂ ਦੀ ਫਸਲ ਲਈ ਪਨੀਰੀ ਜੂਨ-ਜੁਲਾਈ 'ਚ ਅਤੇ ਬਹਾਰ-ਗਰਮੀਆਂ ਦੀ ਫਸਲ ਨਵੰਬਰ 'ਚ ਬੀਜੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਕ ਹੈਕਟੇਅਰ ਲਈ 400 ਗ੍ਰਾਮ ਬੀਜ ਦੀ ਲੋੜ ਪੈਂਦੀ ਹੈ।

ਟਮਾਟਰਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਵੱਡੀ ਮਿਕਦਾਰ ਵਿਚ ਤਿਆਰ ਖੁਰਾਕ ਮਿਲਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਚੰਗਾ ਝਾੜ ਲੈਣ ਲਈ ਗੋਹੇ ਕੂੜੇ ਦੀ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗਲੀ ਸੜੀ ਖਾਦ 20-25 ਟਨ ਫੀ ਹੈਕਟੇਅਰ ਦੇ ਹਿਸਾਬ, ਜ਼ਮੀਨ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਵੇਲੇ ਪਾ ਕੇ ਮਿੱਟੀ ਨਾਲ ਮਿਲਾ ਦੇਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਪਨੀਰੀ ਖੇਤ ਵਿਚ ਲਾਉਣ ਸਮੇਂ 220 ਕਿ. ਗ੍ਰਾ. ਸਿੰਗਲ ਸੁਪਰ ਫਾਸਫੇਟ ਪੌਦਿਆਂ ਦੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨੇੜੇ ਨੇੜੇ ਪਾਉਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ 110 ਕਿ. ਗ੍ਰਾ. ਅਮੋਨੀਅਮ ਸਲਫੇਟ ਤੇ 70 ਕਿ. ਗ੍ਰਾ. ਪੋਟਾਸ਼ੀਅਮ ਸਲਫੇਟ ਵੀ ਪਾਉਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਇਕ ਮਹੀਨੇ ਬਾਅਦ 110 ਕਿ. ਗ੍ਰਾ. ਅਮੋਨੀਅਮ ਸਲਫੇਟ ਖੜੀ ਫਸਲ ਨੂੰ ਦੇਣੀ ਲਾਭਕਾਰੀ ਹੈ। ਗੋਹੇ-ਕੂੜੇ ਦੀ ਖਾਦ ਨਾ ਮਿਲੇ ਤਾਂ ਅਮੋਨੀਅਮ ਸਲਫੇਟ ਦੂਣੀ ਪਾ ਦੇਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

ਟਮਾਟਰਾਂ ਦੀ ਸਿੰਜਾਈ ਬਹੁਤ ਸਾਵਧਾਨੀ ਨਾਲ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਠੀਕ ਸਮੇਂ ਲੋੜੀਂਦੀ ਮਾਤਰਾ ਵਿਚ ਪਾਣੀ ਦੇਣਾ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਘਟ ਜਾਂ ਵਧ ਪਾਣੀ ਦੇਣਾ ਠੀਕ ਨਹੀਂ। ਪਾਣੀ ਇਸ ਢੰਗ ਤੇ ਮਿਕਦਾਰ ਵਿਚ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜ਼ਮੀਨ ਦੀ ਨਮੀ ਇਕਸਾਰ ਬਣੀ ਰਹੇ।

ਟਮਾਟਰਾਂ ਦੀ ਗੁਫਾਈ ਬਹੁਤ ਛੋਟੀ-ਛੋਟੀ ਪਰ ਪੇਤਲੀ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਪਹਿਲਾ ਇਕ ਮਹੀਨਾ। ਵਰਖਾ ਜਾਂ ਸਿੰਜਾਈ ਪਿਛੋਂ ਜ਼ਮੀਨ ਦੀ ਉਤਲੀ ਤਹਿ ਸਖਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਉੱਤੇ ਪੇਪੜੀਆਂ ਜਿਹੀਆਂ ਜੰਮ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਖੁਰਪੀ ਨਾਲ ਮਿੱਟੀ ਨੂੰ ਪੋਲੀ ਕਰ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪੇਪੜੀਆਂ ਤੋੜ ਦੇਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਘਾਹ ਫੂਸ ਤੇ ਨਦੀਣ ਆਦਿ ਵੀ ਕੱਢ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਮੰਡੀ ਲਈ ਟਮਾਟਰਾਂ ਦੀ ਅਗੇਤੀ ਫਸਲ ਤਿਆਰ ਕਰਨੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਕਈ ਵਾਰ ਪੌਦਿਆਂ ਦੀ ਛੰਗਾਈ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਕੇਵਲ ਇਕ ਡੰਡੀ ਹੀ ਰਹਿਣ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਡੰਡੇ ਜਾਂ ਬਾਂਸ ਆਦਿ ਨਾਲ ਬੰਨ੍ਹ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਛੰਗਾਈ ਤੇ ਸੁਧਾਈ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਢੰਗ ਪ੍ਰਚੱਲਤ ਹਨ। ਇਕੋ ਡੰਡੀ ਰੱਖਣ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਟੇਕ ਦੇਣ ਦਾ ਰਿਵਾਜ ਆਮ ਹੈ। ਇਸ ਤਰੀਕੇ ਅਨੁਸਾਰ ਮੁੱਖ ਤੌਰ ਤੇ ਪੱਤਿਆਂ ਦੇ ਮੁੱਢੀ ਜੋ ਵੀ ਨਵੀਆਂ ਨਸਰਾਂ ਆਦਿ ਫੁੱਟਦੀਆਂ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਹੱਥ ਨਾਲ ਮੁੱਢ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਟਮਾਟਰ ਦੀ ਇਕ ਕਿਸਮ

ਸ਼ੁਰੂ ਬਸੰਤ ਤੇ ਪੱਤਝੜ ਵਿਚ ਟਮਾਟਰਾਂ ਦੇ ਪੌਦਿਆਂ ਨੂੰ ਕਈ ਵਾਰ ਫਲ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦੇ। ਇਹ ਇਕ ਆਮ ਸਮੱਸਿਆ ਹੈ। ਬਹਾਰ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਤਾਪਮਾਨ ਦੇ ਘਟ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਤੇ ਪੱਤਝੜ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਤਾਪਮਾਨ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਅਜਿਹਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਕਈ ਗੁਣਕਾਰੀ ਦੁਆਈਆਂ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਲਾਹੇਵੰਦ ਸਿੱਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਪੈਗਰਕਲੋਰੋਫਿਨੋਕਸੀਏਸਿਟਿਕ ਐਸਿਡ (15 ਤੋਂ 20 ਪੀ ਪੀ ਐਮ); 2, 4-ਡਾਈਕਲੋਰੋਫਿਨੋਕਸੀਏਸਿਟਿਕ ਐਸਿਡ (2, 4-0) (1 ਤੋਂ 5 ਪੀ ਪੀ ਐਮ) ਅਤੇ ਜ਼ਿਬਰੈਲਿਕ ਐਸਿਡ (50 ਪੀ ਪੀ ਐਮ) ਆਦਿ। ਯੂਰੀਆ (1 ਫੀ ਸਦੀ) ਤੇ 2.4-ਡੀ ਦਾ ਘੋਲ (1.2 ਹਿੱਸੇ ਪ੍ਰਤੀ ਰੁੱਖ) ਪੂਰੇ ਪੌਦੇ ਤੇ ਉਸ ਸਮੇਂ ਛਿੜਕਾਉਣਾ, ਜਦ ਕਿ ਫੁੱਲਾਂ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਕੁਝ ਕੁ ਗੁਫੇ ਹੀ ਨਿਕਲਣ, ਬਹੁਤ ਹੀ ਮੁਢੀਦ ਤੇ ਸਸਤਾ ਸਿੱਧ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਪੱਕ ਜਾਣ ਤੇ ਟਮਾਟਰ ਕਦੋਂ ਤੋੜਨੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ, ਇਸ ਦਾ ਨਿਰਭਰ ਇਸ ਗੱਲ ਤੇ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਖੇਤੀ ਕਿਸ ਮੰਤਵ ਲਈ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ ਅਤੇ ਖੇਤਾਂ ਤੋਂ ਮੰਡੀ ਦੀ ਦੂਰੀ ਕਿੰਨੀ ਹੈ। ਟਮਾਟਰ ਕੱਚੇ ਹਰੇ, ਪੱਕੇ ਹਰੇ, ਪੱਕੇ ਰਹੇ, ਰੰਗ ਵਟਾ ਰਹੇ, ਅਧ ਪੱਕੇ, ਗੁਲਾਬੀ ਪੱਕੇ ਜਾਂ ਪੂਰੇ ਪੱਕੇ ਤੇ ਲਾਲ ਸੂਰੇ ਹੀ ਤੋੜ ਲਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਜੇ ਟਮਾਟਰ ਬਾਹਰ ਭੇਜਣੇ ਹੋਣ ਤਾਂ ਸਖਤ ਤੇ ਹਰੇ ਹਰੇ ਹੀ ਤੋੜ ਲਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਜੇ ਟਮਾਟਰਾਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਪਦਾਰਥ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਲਈ ਡੱਬੇ ਬੰਦ ਕਰਨਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਉਹ ਪੂਰੇ ਤੌਰ ਤੇ ਪੱਕੇ ਜਾਣ ਤੇ ਹੀ ਤੋੜੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਟਮਾਟਰਾਂ ਦਾ ਝਾੜ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ 160 ਕੁਇੰਟਲ ਤੋਂ 240 ਕੁਇੰਟਲ ਫੀ ਹੈਕਟੇਅਰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਟਮਾਟਰਾਂ ਦੀ ਦਰਜਾਬੰਦੀ ਕਿਸੇ ਹੱਦ ਤੱਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸ਼ਹਿਰੀ ਮੰਡੀਆਂ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰੱਖ ਕੇ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਭਾਰਤੀ ਮਾਣਕ (ਮਾਪ ਮੋਲ) ਸੰਸਥਾ ਨੇ ਟਮਾਟਰਾਂ ਦੇ ਚਾਰ ਦਰਜੇ ਨਿਯੁਕਤ ਕੀਤੇ ਹਨ ਸੁਪਰ ਏ, ਸੁਪਰ, ਵੈਸੀ ਤੇ ਕਮਰਸ਼ੀਅਲ।

ਟਮਾਟਰਾਂ ਨੂੰ ਗੋਦਾਮਾਂ ਵਿਚ ਰਖਣ ਲਈ 12° ਸੈਂ. ਤੋਂ 15° ਸੈਂ. ਤਾਪਮਾਨ ਸਭ ਤੋਂ ਸੁਖਾਵਾਂ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਟਮਾਟਰਾਂ ਨੂੰ ਦਰਜਾ-ਜਮਾਉ ਤੇ ਰੱਖਿਆ ਜਾਏ ਤਾਂ ਉਹ ਖਰਾਬ ਹੋਣ ਲੱਗ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਪੱਕੇ ਹਰੇ ਟਮਾਟਰ 10° ਸੈਂ. ਤੋਂ 15° ਸੈਂ. ਤੇ ਇਕ ਮਹੀਨਾ ਠੀਕ ਰਹਿ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਪੱਕੇ ਹੋਏ ਟਮਾਟਰ 4.5° ਸੈਂ. ਤੇ 10 ਕੁ ਦਿਨ ਠੀਕ ਰਹਿ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਟਮਾਟਰਾਂ ਨੂੰ ਕਈ ਕਿਸਮ ਦੇ ਰੋਗ ਲੱਗ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਰੋਗ ਫਫੂਦੀ, ਕੀਟਾਣੂ, ਜੀਵਾਣੂ, ਵਿਸ਼ਾਣੂ ਤੇ ਜੜ੍ਹ-ਗੰਢ ਨੋਮਾਟੋਡ ਜਾਂ ਗੈਰ-ਮਾਮੂਲੀ ਵਾਤਾਵਰਣ ਕਾਰਨ ਲਗਦੇ ਹਨ। ਇਕ ਰੋਗ ਗਿੱਲਾ ਸਾੜਾ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਕਿਆਰੀਆਂ ਵਿਚ ਲੱਗੀ ਪਨੀਰੀ ਨੂੰ ਲਗਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਪੌਦੇ ਜ਼ਮੀਨ ਕੋਲੋਂ ਗਲ ਕੇ ਡਿਗ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਦੀ ਰੋਕਥਾਮ ਲਈ ਜ਼ਮੀਨ ਨੂੰ ਭਾਫ਼ ਜਾਂ ਫਾਰਮਲਿਨ ਆਦਿ ਜਾਂ ਕੋਈ ਹੋਰ ਤੇਜ਼ ਤਾਬਾ-ਯੁਕਤ ਫਫੂਦੀ-ਨਾਸ਼ਕ ਦੁਆਈ ਵਰਤ ਕੇ ਕਿਰਮ ਰਹਿਤ ਕਰਨਾ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਥੁਟੇ ਕੁਮਲਾਉਣ ਦਾ ਰੋਗ ਵਿਊਜ਼ੇਰੀਅਮ ਇਕ ਕਿਸਮ ਦੀ ਫਫੂਦੀ ਕਾਰਨ ਲਗਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪੌਦੇ ਦੇ ਬੱਲੇ ਦੇ ਪੱਤੇ ਪੀਲੇ ਪੈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਪੱਤਰ-ਡੰਡੀਆਂ ਡਿਗ ਪੈਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਰੋਗੀ ਪੌਦੇ ਕੁਮਲਾਉਣ ਲਗ ਪੈਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਅਖੀਰ ਮਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਰੋਗ ਦੀ ਰੋਕਥਾਮ ਲਈ ਅਰੋਗ ਪੌਦਿਆਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੇ ਬੀਜ ਬੀਜਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਟਮਾਟਰਾਂ ਨਾਲ ਅਜਿਹੀਆਂ ਫਸਲਾਂ ਅਦਲ ਬਦਲ ਕੇ ਬੀਜੀਆਂ ਜਾਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤੇ ਫਫੂਦੀ ਦਾ ਅਸਰ ਨਾ ਹੁੰਦਾ ਹੋਵੇ। ਅਗੇਤੀ ਝੁਲਸਣ ਰੋਗ ਇਕ ਫਫੂਦੀ ਤੋਂ ਫੈਲਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਰੋਗ ਪੱਤਿਆਂ ਤੇ ਟਾਹਣੀਆਂ ਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਨਾਲ ਕੱਚੇ ਟਮਾਟਰਾਂ ਤੇ ਭੂਰੇ ਦਾਗ ਪੈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਦੀ ਰੋਕਥਾਮ ਲਈ ਤਾਬਾ ਯੁਕਤ ਦੁਆਈ ਨਾਲ ਰੋਗ-ਰਹਿਤ ਕਰਨ ਅਤੇ ਪੌਦਿਆਂ ਤੇ ਕਦੇ ਕਦੇ ਬੋਰਡੋ-ਮਿਸ਼ਰਣ ਛਿੜਕਾਅ ਕਰਨ ਨਾਲ ਇਸ ਰੋਗ ਤੇ ਕਾਬੂ ਪਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਹੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪਛੇਤੀ ਝੁਲਸਣ ਇਕ ਰੋਗ ਬਹੁਤ ਹੀ ਮਾਰੂ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਜਲਦੀ ਰੋਕਥਾਮ ਲਈ ਬੋਰਡੋ-ਮਿਸ਼ਰਣ (4-4-50) ਦਾ ਭਰਵਾਂ ਛਿੜਕਾਅ ਕਰਨਾ ਲਾਭਕਾਰੀ ਹੈ। ਕੁਝ ਹੋਰ ਰੋਗਾਂ ਜਿਵੇਂ ਪਤਰ ਸਾੜਾ, ਬੈਕਟੀਰੀਅਲ ਕੈਂਕਰ ਤੇ ਚਿਤੀ ਰੋਗ ਆਦਿ ਅਜਿਹੇ ਰੋਗ ਹਨ ਜੋ ਬੀਮਾਰੀ ਰਹਿਤ ਕਿਸਮਾਂ ਬੀਜਣ ਅਤੇ ਵੇਲੇ ਸਿਰ ਸੁਰਖਿਆ ਸਾਧਨ ਅਪਣਾਉਣ ਨਾਲ ਵੀ ਘਟ ਕੀਤੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਜੜ੍ਹ-ਗੰਢ ਨੋਮਾਟੋਡ ਬਹੁਤ ਹੀ ਛੋਟੇ ਛੋਟੇ ਕੀੜੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਸਿਰਫ਼ ਖੁਰਦਬੀਨ ਨਾਲ ਹੀ ਵੇਖੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਕੀੜੇ ਜੜ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਵੜ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੋਲੀਆਂ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਉਚੇ ਨੀਵੇਂ ਉਠਾਅ ਜਿਹੇ ਪੈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਨੋਮਾਟੋਡ ਦੀ ਲਾਗ ਵਾਲੇ ਪੌਦਿਆਂ ਦਾ ਰੰਗ ਪਹਿਲਾਂ ਪੀਲਾ ਤੇ ਫਿਰ ਪੀਲੇ ਤੋਂ ਨੀਲਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਹ ਛੇਤੀ ਹੀ ਮਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਨੋਮਾਟੋਡ ਕਾਰਨ ਟਮਾਟਰਾਂ ਦਾ ਝਾੜ ਬਹੁਤ ਘਟ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਫਲ ਰੋਕਥਾਮ ਲਈ ਨੋਮਾਟੋਡ ਵਰਗੀ ਨੋਮਾਟੋਡ ਦੁਆਈ ਜ਼ਮੀਨ ਵਿਚ ਧੂੜਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੋਮਾਟੋਡਾਂ ਦਾ ਟਾਕਰਾ ਕਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ ਬੀਜਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ।

ਟਮਾਟਰਾਂ ਤੇ ਕਈ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਕੀੜੇ ਮਕੌੜੇ ਹਮਲਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਟਮਾਟਰਾਂ ਦੀ ਸੁੰਡੀ ਇਕ ਬਹੁਤ ਹੀ ਮਾਰੂ ਕੀੜਾ ਹੈ। ਜਿਉਂ ਹੀ ਇਹ ਸੁੰਡੀ ਆਂਡੇ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲਦੀ ਹੈ, ਇਹ ਪੱਤਿਆਂ ਤੇ ਗੀਰਣ ਲਗ ਪੈਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਰਮ ਤੇ ਹਰੇ ਹਰੇ ਹਿੱਸੇ ਖਾ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜਦ ਟਮਾਟਰ ਅਜੇ ਛੋਟੇ ਛੋਟੇ ਹੀ ਹੋਣ ਤਾਂ ਹਰ ਪੰਦਰਵਾੜੇ ਡੀ. ਡੀ. ਟੀ. (0.1 ਫੀ ਸਦੀ) ਦਾ ਛਿੜਕਾਅ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਕਈ ਕਿਸਮਾਂ ਦੀਆਂ ਭੁੰਡੀਆਂ ਜਿਵੇਂ ਐਪੀਲਾਚਨਾ ਭੁੰਡੀ ਤੇ ਲਾਰਵੇ ਦੋਵੇਂ ਪੱਤੇ ਖਾ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਪੱਤਿਆਂ ਨੂੰ ਇਕ ਪਾਸਿਉਂ ਨਹੀਂ ਖਾਂਦੀਆਂ ਸਗੋਂ ਕਦੇ ਇਕ ਪਾਸਿਉਂ ਤੇ ਕਦੇ ਦੂਸਰੇ ਪਾਸਿਉਂ ਬੇਤਰਤੀਬੀ ਨਾਲ ਖਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਜਿਸ ਨਾਲ ਪੌਦੇ ਇਕ ਖਾਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਝਾਲਰ ਵਰਗੀ ਲਗਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਦੀ ਰੋਕਥਾਮ ਲਈ ਜੇ ਹੋ ਸਕੇ ਤਾਂ ਆਂਡਿਆਂ ਅਤੇ ਇੰਲੀਆਂ ਨੂੰ ਹੱਥ ਨਾਲ ਚੁਣ ਕੇ ਨਸ਼ਟ ਕਰ ਦੇਣਾ

ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਡੀ. ਡੀ. ਟੀ. ਦਾ ਧੂੜਾ (5 ਫੀ ਸਦੀ) 15 ਤੋਂ 20 ਪੌਂਡ ਫੀ ਏਕੜ ਦੇ ਹਿਸਾਬ ਧੂੜ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜਾਂ 50 ਤੋਂ 100 ਗੈਲਨ ਡੀ. ਡੀ. ਟੀ. (91 ਫੀ ਸਦੀ) ਘੋਲ ਫੀ ਏਕੜ ਦਾ ਛਿੜਕਾਅ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਛਿੜਕਾਅ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸਾਰੇ ਪੱਕੇ ਪੱਕੇ ਟਮਾਟਰ ਤੋੜ ਲੈਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ ਜਾਂ ਜੇਕਰ ਛਿੜਕਾਅ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਦਸ ਕੁ ਦਿਨ ਦੇ ਅੰਦਰ ਅੰਦਰ ਟਮਾਟਰ ਤੋੜਨੇ ਹੋਣ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਖੂਬ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਧੋ ਕੇ ਵਰਤਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਗਰਮ ਸਿੱਲੇ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿਚ ਜੈਸਿਡ ਤੇ ਸਿਊਕ ਵੀ ਟਮਾਟਰਾਂ ਦੀ ਫਸਲ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਨੁਕਸਾਨ ਪਹੁੰਚਾਉਂਦੀ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.—ਸਬਜ਼ੀਆਂ—ਚੌਧਰੀ : 43

ਟਯਾਟੋ : ਇਹ ਦੱਖਣੀ ਬ੍ਰਾਜ਼ੀਲ ਸਾਓ ਪਾਊਲੂ ਰਾਜ ਵਿਚ ਵਹਿਣ ਵਾਲਾ ਦਰਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਰਾਜ ਦੇ ਸੈਰ-ਡੂ-ਮਾਰ (Serra do Mar) ਪਰਬਤੀ ਸਿਲਸਿਲੇ ਵਿਚੋਂ ਸਾਓ ਪਾਊਲੂ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਪੂਰਬ ਵੱਲੋਂ ਨਿਕਲ ਕੇ ਉੱਤਰ ਪੱਛਮ ਦਿਸ਼ਾ ਵੱਲ ਵਗਦਾ ਹੈ ਅਤੇ 1,130 ਕਿ. ਮੀ. ਦਾ ਫਾਸਲਾ ਤਹਿ ਕਰਨ ਉਪਰੰਤ ਇਹ ਇਲਾ ਗਰੈਂਡ (Ilha grande) ਦੇ ਸਥਾਨ ਤੇ ਪੈਰਾਨਾ (Parana) ਦਰਿਆ ਵਿਚ ਜਾ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਪਿਰਾਸਾਕੋਬਾ (Piracicaba), ਯੈਕਾਰੀ (Zacarie) ਅਤੇ ਸੋਰੋਕੋਬਾ (Sorocaba) ਇਸ ਦੀਆਂ ਸਹਾਇਕ ਨਦੀਆਂ ਹਨ। ਦਰਿਆ ਟਯਾਟੋ 70,990 ਵ. ਕਿ. ਮੀ. ਦੇ ਰਕਬੇ ਦਾ ਜਲ-ਨਿਕਾਸ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸਾਓ ਪਾਊਲੂ ਰਾਜ ਦੇ ਕਈ ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਸ਼ਹਿਰ ਇਸ ਦਰਿਆ ਦੇ ਕੰਢਿਆਂ ਦੇ ਨੇੜੇ ਨੇੜੇ ਵਸੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਥੋੜ੍ਹੀ ਥੋੜ੍ਹੀ ਦੂਰੀ ਤੇ ਅਬਸ਼ਾਰ ਤੇ ਝਾਲਾਂ ਕਾਰਨ ਇਸ ਵਿਚ ਜਹਾਜ਼ਰਾਨੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ। ਕਈ ਥਾਈਂ ਬਿਜਲੀ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਲਈ ਵੀ ਝਾਲਾਂ ਬਣਾਈਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ।

20° 40' ਦੱ. ਵਿਥ; 51° 35' ਪੁੱ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9: 1003

ਟਯਾਬਾਸ (Tayabas) : ਇਹ ਫਿਲਪੀਨ ਗਣਰਾਜ ਦੇ ਲੂਜਾਨ (Luzan) ਨਾਂ ਦੇ ਟਾਪੂ ਦਾ ਪ੍ਰਾਂਤ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਅਜੋਕਾ ਨਾਂ ਕੋਸੋਨ (Queson) ਹੈ ਜਿਹੜਾ 1946 ਵਿਚ ਕਾਮਨ ਵੈਲਥ ਫਿਲਪੀਨ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਪ੍ਰੈਜ਼ੀਡੈਂਟ ਮੈਨੂਅਲ ਲੂਈ ਕੋਸੋਨ (Mauuel Luis Queson) ਦੇ ਸਤਿਕਾਰ ਵਿਚ ਟਯਾਬਾਸ ਤੋਂ ਬਦਲ ਕੇ ਰਖਿਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਦੇ ਪੂਰਬ ਵਿਚ ਖਾੜੀ ਲਮਾਨ (Luman) ਅਤੇ ਪੱਛਮ ਵਿਚ ਬਟੈਂਗਾਸ (batangas) ਪ੍ਰਾਂਤ ਹੈ। ਇਸਦੀ ਸ਼ਕਲ ਲੰਬੂਤਰੀ ਜਿਹੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ 11946 ਵ. ਕਿ. ਮੀ. (4,612 ਵ. ਮੀਲ) ਦੇ ਰਕਬੇ ਤੇ ਫੈਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਲੰਬਾਈ 230 ਕਿ. ਮੀ. ਅਤੇ ਚੌੜਾਈ 8 ਤੋਂ 56 ਕਿ. ਮੀ. ਤੱਕ ਹੈ। ਇਸਦੇ ਦਖਣੀ ਸਾਹਿਲ ਤੋਂ ਹਟਵਾਂ ਅਲਬਾਟ ਦੀਪ, ਪਾਲੀਯੋ ਦੀਪ ਸਮੂਹ ਅਤੇ ਬਾਨਡਾਕ ਪ੍ਰਾਇਦੀਪ ਵੀ ਇਸ ਪ੍ਰਾਂਤ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਇਸ ਦਾ ਦਖਣੀ ਪਾਸਾਂ ਘਟ ਚੌੜਾ Isthmus ਦਾ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਲੂਜਾਨ ਦੇ ਪ੍ਰਾਇਦੀਪਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਟਯਾਬਾਸ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦਾ ਧਰਾਤਲ ਸਾਧਾਰਣ ਰੂਪ ਵਿਚ ਉੱਚਾ-ਨੀਵਾਂ ਤੇ ਪਰਬਤੀ ਕਿਸਮ ਦਾ ਹੈ। ਜਿਥੇ ਮੈਦਾਨ ਤੇ ਜਰਖੇਜ ਵਾਦੀਆਂ ਹਨ ਉਥੇ ਚੌਲਾਂ ਦੀ ਫਸਲ ਬਹੁਤ ਵਧੀਆ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਵਾਦੀਆਂ ਵਿਚ ਚਰਾਂਦਾ ਵੀ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਥੇ ਸਿੰਗਾਂ ਵਾਲੇ ਪਸ਼ੂ ਅਤੇ ਘੋੜੇ ਪਾਲੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਟਯਾਬਾਸ ਵਿਚ ਮੁੱਖ ਵਸੋਂ ਟਾਗਲਾ (Tagala) ਕੌਮ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਹੈ। ਸੰਨ 1735 ਵਿਚ ਇਸ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦੀ ਆਬਾਦੀ ਸਿਰਫ਼

10,000 ਸੀ। ਵੀਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਆਰੰਭ ਤੱਕ 39,690 ਤਕ ਖਹਿੰਦ ਗਈ। ਟਯਾਬਾਸ ਇਸ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦਾ ਮੁੱਖ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ। ਲੂਸੇਨਾ (Lucena) ਇਥੋਂ ਦਾ ਸਨਅੱਤੀ ਸ਼ਹਿਰ ਤੇ ਸਦਰ-ਮੁਕਾਮ ਹੈ।

ਇਥੋਂ ਦੇ ਲੋਕ ਖੇਤੀ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਮੱਛੀਆਂ ਫੜਨ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਚੌਲ ਅਤੇ ਨਾਰੀਅਲ ਇਸ ਇਲਾਕੇ ਦੀਆਂ ਮੁੱਖ ਫ਼ਸਲਾਂ ਹਨ।

ਆਬਾਦੀ - 11,29, 277 (1980)

ਟਯੈਮ ਅਮੈਡੀ (Thierry Amedee) : ਇਹ ਇਕ ਫ਼ਰਾਂਸੀਸੀ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤੀਵਾਨ ਸੀ। ਇਸਦਾ ਜਨਮ 2 ਅਗਸਤ, 1797 ਨੂੰ ਬਲਾਵਾ (Blois) ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਆਪਣੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਉਪਰੰਤ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਜਲ-ਸੈਨਾ ਦੀ ਨੌਕਰੀ ਕੀਤੀ ਪਰ ਕੁਝ ਚਿਰ ਬਾਅਦ ਸੰਨ 1828 ਵਿਚ ਇਹ ਬਜੈਨਸਾਨ (Besancon) ਵਿਖੇ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਦਾ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਲੱਗ ਗਿਆ। ਟਾਇਐਰੀ ਅਮੈਡੀ ਅਤਿ ਉਦਾਰਵਾਦੀ ਖਿਆਲਾਂ ਦਾ ਸੀ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਕੁਝ ਚਿਰ ਲਈ ਪਬਲਿਕ ਸੂਚਨਾ ਮੰਤਰੀ ਇਸਦੀ ਉਨਤੀ ਦੇ ਰਾਹ ਵਿਚ ਰੋੜਾ ਬਣਿਆ ਰਿਹਾ ਪਰ 1830 ਵਿਚ ਇਹ ਉਤ-ਸੋਨ (Haute Saone) ਡਿਪਾਰਟਮੈਂਟ ਦਾ ਮੁੱਖ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਅਧਿਕਾਰੀ ਬਣ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1836 ਵਿਚ ਇਹ ਪੈਰਿਸ ਪਰਤਿਆ ਅਤੇ ਇਥੇ ਇਸਨੂੰ ਸਟੇਟ ਦੀ ਕੌਂਸਲ ਦੀਆਂ ਦਰਖਾਸਤਾਂ ਸਬੰਧੀ ਮੁਖੀ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਕਈ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਨਿਯੁਕਤੀਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਇਸਨੇ ਫ਼ਰਾਂਸ ਦੇ ਕੌਮੀ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਮੁੱਢ; ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਲੋਕ ਅਤੇ ਨਾਲ ਦੀਆਂ ਹੋਰ ਜਾਤੀਆਂ ਅਤੇ ਰੋਮਨਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਵਾਸੀਆਂ ਤੇ ਫ਼ਤਹਿ ਵਰਗੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਇਤਿਹਾਸਕ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਸਬੰਧੀ ਖੋਜ ਜਾਰੀ ਰੱਖੀ। ਸੰਨ 1841 ਵਿਚ ਇਸਨੂੰ ਇਸ ਸੰਸਥਾ ਦਾ ਮੈਂਬਰ ਅਤੇ 1860 ਵਿਚ ਸੈਨੇਟਰ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1868 ਵਿਚ ਇਸਨੂੰ ਲੀਜਿਆਨ-ਆਨਰ (Legion of Honour) ਦਾ ਤਮਗਾ ਭੇਟ ਹੋਇਆ।

ਪੈਰਿਸ ਵਿਖੇ 26 ਮਾਰਚ, 1873 ਨੂੰ ਇਹ ਪ੍ਰਾਣ ਤਿਆਗ ਗਿਆ।

ਹ. ਪੁ. - ਐਨ. ਅਮੈ. 26 : 551

ਟਯੈਰੀ ਜੈਕੂਅਸ ਨਿਕੋਲਾਸ ਆਗਸਟਿਨ : ਇਹ ਫ਼ਰਾਂਸ ਦਾ ਇਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਹੋਇਆ ਹੈ ਜਿਸਨੇ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਤਰਕਪੂਰਨ ਦਲੀਲਾਂ ਨਾਲ ਸਜੀਵ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ। ਇਸਦੇ ਇਸ ਨਾਟਕੀ ਢੰਗ ਕਾਰਨ ਇਸਨੂੰ ਫ਼ਰਾਂਸੀਸੀ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ ਵਿਚ ਸਿਰਮੌਰ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਟਯੈਰੀ ਦਾ ਜਨਮ 10 ਮਈ ਸੰਨ 1795 ਨੂੰ ਬਿਵਾ (Bevis) ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਇਸਦੀ ਮੁੱਢਲੀ ਸਿਖਿਆ ਬਿਵਾ ਅਤੇ ਪੈਰਿਸ ਵਿਖੇ ਹੋਈ। ਸੰਨ 1815 ਵਿਚ ਇਹ ਪ੍ਰੋਵਿੰਸਲ ਸਕੂਲ ਵਿਚ ਅਧਿਆਪਕ ਬਣ ਗਿਆ ਪਰ ਅਗਲੇ ਹੀ ਸਾਲ ਇਸਨੇ ਆਪਣਾ ਇਹ ਪੇਸ਼ਾ ਤਿਆਗ ਦਿਤਾ ਅਤੇ ਪੈਰਿਸ ਆ ਗਿਆ ਜਿਥੇ ਇਸਦੀ ਭੇਟ ਸੇਂਟ ਸਾਈਮਨ ਨਾਲ ਹੋਈ। ਟਯੈਰੀ ਸੇਂਟ ਸਾਈਮਨ ਦੇ ਆਦਰਸ਼ਕ ਸਮਾਜ ਪ੍ਰਤੀ ਵਿਚਾਰਾਂ ਤੋਂ ਬੇਹਦ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋਇਆ ਅਤੇ 1814 ਈ. ਵਿਚ ਉਸਦਾ ਸਕੱਤਰ ਬਣ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਕੰਮ ਵਿਚ ਪੂਰੀ ਮਦਦ ਕਰਨ ਲਗਾ। ਇਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸੇਂਟ ਸਾਈਮਨ ਦਾ ਮੁਤਬੰਨਾ ਵੀ ਕਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਸੰਨ 1816 ਵਿਚ ਇਸਨੇ ਆਪਣੀ ਨਿਜੀ ਖੋਜ ਪੁਸਤਕ Des Vations et de Levois nespons mumels ਛਾਪੀ ਪਰ ਸੰਨ 1817 ਵਿਚ ਇਹ ਸੇਂਟ ਸਾਈਮਨ ਨਾਲੋਂ ਵਖ ਹੋ

ਗਿਆ। ਸੰਨ 1820 ਵਿਚ ਇਸਨੇ ਫ਼ਰਾਂਸੀਸੀ ਇਤਿਹਾਸ ਤੇ ਦਸ ਖੋਜ-ਪੱਤਰ ਛਾਪੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਹ ਕਾਫ਼ੀ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ਇਕ ਚੰਗਾ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਬਣ ਗਿਆ। ਇਸ ਉਪਰ ਸਰ ਵਾਲਟਰ ਸਕਾਟ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੇ ਵੀ ਕਾਫ਼ੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾਇਆ। ਇਸਨੇ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਬੜੇ ਨਾਟਕੀ ਢੰਗ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ।

ਟਯੈਰੀ ਨੇ ਜਰਮਨੀ ਦੇ ਹਮਲਿਆਂ, ਨਾਰਮਨਾਂ ਦੀ ਜਿੱਤ, ਮੱਧ-ਕਾਲੀਨ ਫ਼ਰਾਂਸ ਦੀ ਇਨਕਲਾਬੀ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਸੰਗਠਨ ਕੌਮ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦ ਸਰਕਾਰ ਵਲ ਕ੍ਰਮਵਾਰ ਉਨਤੀ ਅਤੇ ਸੰਸਦੀ ਸੰਸਥਾ ਆਦਿ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਲਿਖਿਆ। ਲਿਖਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਮੂਲ ਸੋਮਿਆਂ ਤੋਂ ਜਾਣਕਾਰੀ ਲੈਣ ਬਾਰੇ ਇਸਨੇ ਕਲਾਡ ਫਾਰੀਲ ਤੋਂ ਸਿਖਿਆ। Hastoine De la conquete de langlelemne Pan les Nomands (1825) ਜੋ ਕਿ ਤਿੰਨ ਜਿਲਦਾਂ ਵਿਚ ਸੀ ਅਤੇ 'ਹਿਸਟਰੀ ਆਫ ਦਾ ਕਾਨਕੋਸਟ ਆਫ ਇੰਗਲੈਂਡ ਬਾਈ ਦਾ ਨਾਰਮਲਜ' ਇਸ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਕਿਤਾਬਾਂ ਹਨ। ਇਸ ਦੌਰਾਨ ਇਸ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਕਾਫ਼ੀ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੋ ਚੁਕੀ ਸੀ। ਆਪਣੇ ਕੰਮ ਵਿਚ ਮੱਦਦ ਲਈ ਇਸਨੇ ਸੈਕਟਰੀ ਰੱਖੇ ਅਤੇ 1830 ਵਿਚ ਇਹ ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ ਅੰਨ੍ਹਾ ਹੋ ਗਿਆ।

ਸੰਨ 1841 ਵਿਚ ਫ਼ਰਾਂਸੀਸੀ ਅਕਾਡਮੀ ਨੇ ਇਸਨੂੰ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਪ੍ਰਿਕਸ ਗਾਬਰਤ ਇਨਾਮ ਦਿਤਾ।

ਟਯੈਰੀ ਫ਼ਰਾਂਸ ਦੀ 1830 ਦੀ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਦਾ ਵੱਡਾ ਹਾਮੀ ਸੀ। ਇਸਦਾ ਹਮੇਸ਼ਾ ਹੀ ਮੱਧ-ਵਰਗੀ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਹਿਤਾਂ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਰਿਹਾ ਅਤੇ ਇਸਦੇ ਇਹ ਵਿਚਾਰ ਉਸ ਦੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਵਿਚ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

22 ਮਈ 1856 ਨੂੰ ਪੈਰਿਸ ਵਿਖੇ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ. - ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. : 11 : 708; ਐਨ. ਅਮੈ. 26 : 552

ਟਯੋਟਾ : ਇਹ ਜਾਪਾਨ ਦੇ ਹਾਂਸੂ ਦੀਪ ਦੀ ਆਈਚੀ ਪ੍ਰੀਫੈਕਚਰ ਦਾ ਇਕ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਦਰਿਆ ਯਾਹਾਰੀਗਵਾ ਦੇ ਕੰਢੇ, ਇਸ ਦੇ ਮਧ ਮਾਰਗ ਵਿਚ ਵਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਰੇਸ਼ਮ ਦੇ ਕੋਏ ਇਕਤਰ ਕਰਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵੰਡ-ਕੇਂਦਰ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਇਕ ਕਿਲੇਦਾਰ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਆਬਾਦ ਹੋਇਆ। ਸੰਨ 1938 ਵਿਚ ਟਯੋਟਾ ਸੇਟਰ ਕੰਪਨੀ ਦਾ ਹੈਡ ਆਫਿਸ ਤਬਦੀਲ ਕਰਕੇ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਲਿਆਂਦਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਇੰਡਸਟ੍ਰੀ ਦੀ ਮਾਅਰਕੇ ਦੀ ਤਰੱਕੀ ਸਦਕਾ ਟਯੋਟਾ ਸ਼ਹਿਰ ਵੀ ਖੂਬ ਵਧਿਆ ਫੁੱਲਿਆ। ਅਜੋਕਾ ਸ਼ਹਿਰ ਮੁੱਖ ਤੌਰ ਤੇ ਆਟੋਮੋਬਾਈਲ ਅਸੈਂਬਲੀ ਦਾ ਉਦਯੋਗਿਕ ਕੇਂਦਰ ਹੈ।

ਆਬਾਦੀ- 3,37,122 (1991)

35°05' ਉ. ਵਿਥ ; 137°09' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ. - ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. : 10 : 76 (1981 ਐਡੀਸ਼ਨ)

ਟਯੋਨਵੀਲ : ਇਹ ਉੱਤਰ ਪੂਰਬੀ ਫ਼ਰਾਂਸ ਦੇ ਲੋਰੇਨ ਖੇਤਰ ਦੇ ਮੌਜ਼ੈਲ ਡਿਪਾਰਟਮੈਂਟ ਦਾ ਇਕ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ ਜੋ ਲਕਸਮਬਰਗ ਸੀਮਾ ਉਪਰ ਮੌਜ਼ੈਲ ਦਰਿਆ ਦੇ ਕੰਢੇ ਦੇ ਵਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਪਹਿਲਾਂ ਇਹ ਹੋਲੀ ਰੋਮਨ ਰਾਜ ਦਾ ਇਕ ਹਿੱਸਾ ਸੀ। ਸੰਨ 1643 ਵਿਚ ਟਯੋਨਵੀਲ ਨੂੰ ਗਰੇਟ ਕੋਡੇ ਨੇ ਸਪੇਨੀਆਂ ਕੋਲੋਂ ਲਿਆ ਸੀ। ਸੰਨ 1870 ਤੋਂ 1919 ਤਕ ਇਸ ਉੱਤੇ ਜਰਮਨੀ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਰਿਹਾ ਉਸ ਸਮੇਂ ਇਸ ਨੂੰ ਡੀਡਨਰੋਫਲ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਲਕਸਮਬਰਗ ਦੇ ਕਾਊਂਟਾਂ ਦੁਆਰਾ ਤੇਰਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਬਣਾਏ ਇਕ

ਮਹਿਲ ਦੇ ਖੰਡਰਾਤ ਹਾਲੇ ਵੀ ਮੌਜੂਦ ਹਨ। ਟਯੋਨਵੀਲ ਲੋਹੇ ਦੀ ਖਾਣਾਂ ਵਾਲੇ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਹੈ ਤੇ ਇਥੇ ਧਾਤ ਵਿਗਿਆਨ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਕਈ ਭਾਰੇ ਉਦਯੋਗ ਸਥਾਪਤ ਹਨ। ਹੁਣ ਇਥੇ ਲੋਰੇਨ ਲੋਹਾ ਉਦਯੋਗ ਵੀ ਵਿਕਸਤ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ।

ਆਬਾਦੀ- 34,758 (1982)

ਹ. ਪੁ.- ਐਨ. ਥਿ. ਮਾ. 11: 710

ਟ੍ਰਸਟੀ : ਕਾਨੂੰਨ ਅਨੁਸਾਰ ਉਸ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਟ੍ਰਸਟੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੇ ਨਾਂ ਕਾਨੂੰਨੀ ਤੌਰ ਤੇ ਟ੍ਰਸਟ ਦੀ ਜਾਇਦਾਦ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਜੋ ਟ੍ਰਸਟ ਦਾ ਕਾਰਜ-ਪ੍ਰਬੰਧ ਸੰਭਾਲਦਾ ਹੋਵੇ। ਇਕ ਟ੍ਰਸਟ ਦੇ ਇਕ ਤੋਂ ਵਧ ਵੀ ਟ੍ਰਸਟੀ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਟ੍ਰਸਟੀ ਕੋਈ ਨਿਗਮ ਜਾਂ ਆਦਾਰਾ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਟ੍ਰਸਟ ਦਾ ਕੰਮ ਕਾਨੂੰਨ ਅਨੁਸਾਰ ਚਲਾਉਣ ਲਈ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਬੈਂਕ ਜਾਂ ਕੰਪਨੀਆਂ ਆਦਿ। ਇਕ ਟ੍ਰਸਟੀ ਜਾਂ ਟ੍ਰਸਟੀਆਂ ਪਾਸ ਸਿਰਫ਼ ਉਹੋ ਅਧਿਕਾਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਹੜੇ ਉਸ/ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਟ੍ਰਸਟ ਵਿਲੇਖ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜਾਂ ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੀ ਸੂਰਤ ਵਿਚ ਕਾਨੂੰਨ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਅਕਸਰ ਆਮ ਅਧਿਕਾਰ ਇਹ ਹੁੰਦੇ ਹਨ : ਟ੍ਰਸਟ ਮਿਲਖ ਨੂੰ ਵੇਚਣਾ, ਪੂੰਜੀ-ਨਿਵੇਸ਼, ਵਸੂਲੀਆਂ ਕਰਨੀਆਂ ਤੇ ਆਮਦਨ ਦੀ ਵੰਡ ਕਰਨੀ, ਮਿਲਖ ਨੂੰ ਠੇਕੇ ਤੇ ਦੇਣਾ ਜਾਂ ਟ੍ਰਸਟ ਕਾਇਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਦਾ ਕਾਰੋਬਾਰ ਚਲਦਾ ਰਖਣਾ ਆਦਿ।

ਟ੍ਰਸਟ ਦੀ ਮਿਲਖ ਕਿਸੇ ਖਾਸ ਵਿਅਕਤੀ ਜਾਂ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੇ ਲਾਭ ਹਿਤ ਜਾਂ ਪਬਲਿਕ ਵਰਤੋਂ ਲਈ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਜਿਸ ਵਿਅਕਤੀ ਜਾਂ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੇ ਹਿਤ ਲਈ ਟ੍ਰਸਟ ਦੀ ਮਿਲਖ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਉਸ ਜਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਟ੍ਰਸਟ ਦਾ ਲਾਭ-ਪਾਤਰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਟ੍ਰਸਟ ਆਮ ਕਰਕੇ ਵਿਆਹ ਦੀ ਤਕਮੀਲ ਜਾਂ ਵਸੀਅਤ ਦੁਆਰਾ ਕਾਇਮ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਪਹਿਲੀ ਸੂਰਤ ਵਿਚ ਇਹ ਪਤਨੀ ਦੇ ਵਿਆਹ ਦੌਰਾਨ ਉਸ ਤੇ ਖਰਚਾ ਪਾਨਦਾਨ ਲਈ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਵਿਧਵਾ ਹੋ ਜਾਣ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਨਾਬਾਲਗ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਖਰਚ ਲਈ ਕਾਇਮ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਕਿਸੇ ਵੀ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਟ੍ਰਸਟ ਕਾਇਮ ਕਰਨ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਪਰ ਜਦੋਂ ਉਹ ਇਕ ਵਾਰ ਟਰਸਟ ਕਾਇਮ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਤੋਂ ਤਕ ਉਸ ਨੂੰ ਇਸ ਦੇ ਤੋੜਨ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਨਹੀਂ ਜਦੋਂ ਤਕ ਕਿ ਟ੍ਰਸਟ ਵਿਲੇਖ ਦੇ ਉਪਬੰਧ ਉਸ ਨੂੰ ਅਜਿਹਾ ਕਰਨ ਲਈ ਅਧਿਕਾਰਿਤ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਜਾਂ ਟ੍ਰਸਟ ਮਿਲਖ ਦੇ ਸਾਰੇ ਲਾਭ-ਪਾਤਰਾਂ ਦੀ ਉਸ ਨੂੰ ਅਜਿਹਾ ਕਰਨ ਦੀ ਰਜ਼ਾਮਤੀ ਨਹੀਂ ਮਿਲ ਜਾਂਦੀ। ਟ੍ਰਸਟੀ ਟ੍ਰਸਟ ਦੀਆਂ ਸ਼ਰਤਾਂ ਤੇ ਬਾਨੂੰ ਅਨੁਸਾਰ ਕਾਰਜ ਕਰਨ ਲਈ ਪਾਬੰਦ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਖਿਆਨਤ ਦੀ ਸੂਰਤ ਵਿਚ ਉਹ ਜਵਾਬਦੇਹ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਅਦਾਲਤ ਟ੍ਰਸਟੀ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਂ ਅੰਸ਼ਕ ਤੌਰ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਨਿਜੀ ਦੇਣਦਾਰੀ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਉਸ ਨੇ ਇਮਾਨਦਾਰੀ ਨਾਲ ਯੁਕਤੀਪੂਰਬਕ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਹੋਵੇ। ਕਪਟ ਪੂਰਣ ਪ੍ਰਬੰਧ ਦੀ ਸੂਰਤ ਵਿਚ ਮਿਰਤਕ ਟ੍ਰਸਟੀਆਂ ਦੀ ਮਿਲਖ ਦੇਣਦਾਰੀ ਲਈ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ. ਐਨ. ਅਮੈ. 27 : 179 ਐਨ. ਥਿ. ਮਾ. 10.153

ਟ੍ਰਸਟੀਸ਼ਿਪ ਸਿਸਟਮ : ਕੁਝ ਇਕ ਗ਼ੈਰ-ਸ਼ਾਸਕ ਇਲਾਕਿਆਂ ਦਾ ਸ਼ਾਸਨ ਚਲਾਉਣ ਲਈ ਇਹ ਇਕ ਤਰੀਕਾ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੇ ਚਾਰਟਰ ਦੇ ਅਨੁਛੇਦ 75 ਵਿਚ ਉਪਬੰਧਿਤ ਹੈ। ਰਾਸ਼ਟਰ ਸੰਘ (ਲੀਗ ਆਫ ਨੇਸ਼ਨਜ਼) ਦੀ ਸ਼ਾਸਨ-ਆਦੇਸ਼ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਵਾਂਗ ਹੀ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਸੰਘ ਵਲੋਂ ਟ੍ਰਸਟੀਸ਼ਿਪ

ਸਿਸਟਮ (ਪ੍ਰਣਾਲੀ) ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਇਸ ਅਸੂਲ ਤੇ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ ਕਿ ਹਾਰੇ ਹੋਏ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਤੋਂ ਹਥਿਆਏ ਗਏ ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਇਲਾਕਿਆਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਵੀ ਜੇਤੂ-ਦੇਸ਼ ਆਪਣੇ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਨਹੀਂ ਕਰੇਗਾ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਇਲਾਕਿਆਂ ਦਾ ਰਾਜ ਪ੍ਰਬੰਧ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਹੇਠ ਇਕ ਸ਼ਾਸਨ-ਆਦੇਸ਼ਾਤਮਕ ਸਰਕਾਰ ਜਾਂ ਟ੍ਰਸਟ ਦੁਆਰਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਚਿਰ ਤਕ ਚਲਾਇਆ ਜਾਵੇਗਾ ਜਿੰਨਾ ਚਿਰ ਤਕ ਉਹ ਇਲਾਕੇ ਖੁਦ ਹੀ ਆਪਣਾ ਸੰਭਾਵੀ ਦਰਜਾ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕਰਨ ਦੇ ਸਮਰੱਥ ਨਹੀਂ ਹੋ ਜਾਂਦੇ।

ਸਥਾਪਨਾ ਤੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਅਸੂਲ—ਪੈਜ਼ੀਡੈਂਟ ਵੁਡਰੋ ਵਿਲਸਨ ਨੇ 1919 ਦੀ ਪੈਰਿਸ ਸ਼ਾਂਤੀ ਕਾਨਫਰੰਸ ਦੇ ਮੌਕੇ ਤੇ ਪਹਿਲੇ ਵਿਸ਼ਵ ਯੁੱਧ ਪਿਛੋਂ ਜਰਮਨੀ ਅਤੇ ਤੁਰਕੀ ਤੋਂ ਖੋਹੇ ਗਏ ਇਲਾਕਿਆਂ ਨੂੰ ਅੰਤਰ-ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਹੇਠ ਰੱਖਣ ਦੀ ਧਾਰਨਾ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਇਸ ਦੇ ਹੀ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਸ਼ਾਸਨ-ਆਦੇਸ਼ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆਈ। ਕਿਉਂਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਇਲਾਕਿਆਂ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਸੀ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਕਾਨੂੰਨ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਪ੍ਰਭਤਾ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਇਲਾਕਿਆਂ ਦਾ ਦਰਜਾ ਕਈ ਵਿਦਵਤਾ ਭਰਪੂਰ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਬਣ ਗਿਆ। ਪ੍ਰਭਤਾ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਫੈਸਲਾ ਲੈਣ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੀ ਇਹ ਵੀ ਸਹਿਮਤੀ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਕਿ ਪ੍ਰਭਤਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਇਲਾਕਿਆਂ ਦਾ ਸ਼ਾਸਨ ਚਲਾਉਣ ਵਾਲੇ ਸ਼ਾਸਨ-ਆਦੇਸ਼ ਪ੍ਰਾਪਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਜਾਂ ਟ੍ਰਸਟ ਕੌਲ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ। ਇਹ ਇਲਾਕੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਚਲਾਉਣ ਵਾਲੇ ਰਾਸ਼ਟਰਾਂ ਦੀਆਂ ਮਾਲਕੀਆਂ ਨਹੀਂ ਹੋਣਗੀਆਂ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਇਲਾਕਿਆਂ ਦੇ ਵਾਸੀਆਂ ਨੂੰ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਜਾਂ ਨਾਗਰਿਕ ਦੀ ਥਾਂ ਤੇ 'ਸੁਰਖਿਅਤ ਵਿਅਕਤੀ' ਸਮਝਿਆ ਜਾਵੇਗਾ।

ਇਸ ਅੰਤਰ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਦਰਜੇ ਕਾਰਣ ਹੀ ਪਹਿਲਾਂ ਰਾਸ਼ਟਰ-ਸੰਘ ਦੀ ਹੈਸੀਅਤ ਵਿਚ ਅਤੇ ਪਿਛੋਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਇਲਾਕਿਆਂ ਦੇ ਨਿਗਰਾਨੀ-ਕਾਰਜ ਨਿਭਾਉਂਦਿਆਂ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਸੰਘ ਦੀ ਹੈਸੀਅਤ ਵਿਚ ਵੀ ਚੋਖਾ ਵਾਧਾ ਹੋਇਆ।

ਸੰਨ 1945 ਪਿਛੋਂ ਜਾਪਾਨ, ਇਟਲੀ ਅਤੇ ਜਰਮਨੀ ਪਾਸੋਂ ਖੋਹੇ ਗਏ ਅਜਿਹੇ 11 ਇਲਾਕਿਆਂ ਨੂੰ ਟ੍ਰਸਟੀਸ਼ਿਪ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਅਧੀਨ ਲਿਆਂਦਾ ਗਿਆ। ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਸੰਘ ਦੇ ਚਾਰਟਰ ਦੇ 77 ਅਨੁਛੇਦ ਅਨੁਸਾਰ ਹੋਰ ਵੀ ਕਈ ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਇਲਾਕਿਆਂ ਨੂੰ ਇਸ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਅਧੀਨ ਸਵੈ-ਇਛਾ ਨਾਲ ਲਿਆਂਦਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਸੀ ਪਰ ਅਜਿਹੀ ਕਾਰਵਾਈ ਕਦੇ ਵੀ ਕੀਤੀ ਨਹੀਂ ਗਈ ਸੀ। ਟੋਲੈਲੈਂਡ, ਕੈਮਰੂਨਜ਼, ਕਾਮਰੂਨ (Cameroun), ਸੋਮਾਲੀਆ, ਟਾਂਗਾਨੀਕਾ, ਪੱਛਮੀ ਸਮੋਆ, ਨਾਉਰੂ (Nauru) ਨਿਊ ਗਿਨੀ, ਰੂਆਂਡਾ-ਯੂਗੰਡਾ, ਸ਼ਾਂਤ ਮਹਾਸਾਗਰੀ ਦੀਪ ਸਮੂਹ (ਕੋਰਾਲਾਈਨਜ਼, ਮਾਰਸ਼ਲਜ਼) ਅਤੇ ਮੈਰੀਆਨਜ਼, ਉੱਤਰ-ਪੱਛਮੀ ਅਫਰੀਕਾ ਅਤੇ ਫਲਸਤੀਨ ਵੀ ਇਸੇ ਦੇ ਅਧੀਨ ਸੀ। ਦੱਖਣੀ ਅਫਰੀਕਾ ਇਸ ਦੇ ਅਧੀਨ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਇਆ। ਸੰਨ 1975 ਤਕ ਸ਼ਾਂਤ ਮਹਾਸਾਗਰ ਵਿਚਲੇ ਟਾਪੂਆਂ ਦੇ ਦੋ ਜਾਂ ਤਿੰਨ ਗਰੁੱਪਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਬਾਕੀ ਸਭ ਆਜ਼ਾਦ ਹੋ ਗਏ।

ਮੰਤਵ—ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੇ ਚਾਰਟਰ ਦੇ ਅਨੁਛੇਦ 76 ਅਧੀਨ ਇਸ ਦੇ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਮੰਤਵ ਹਨ :

1. ਅੰਤਰ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸੁਰਖਿਆ ਅਤੇ ਸ਼ਾਂਤੀ ਨੂੰ ਹੋਰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰਨਾ।
2. ਟ੍ਰਸਟ ਇਲਾਕਿਆਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਰਾਜਨੀਤਿਕ, ਆਰਥਿਕ, ਸਮਾਜਕ, ਅਤੇ ਸਿੱਖਿਅਕ ਪੱਧਰ ਹੋਰ ਉੱਚਾ ਚੁਕਣਾ

ਅਤੇ ਹਰੇਕ ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਹਾਲਾਤ ਅਨੁਸਾਰ ਸਵੈ-ਸਰਕਾਰ ਜਾਂ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਉਸਾਰੂ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨਾ।

3. ਜਾਤ, ਲਿੰਗ, ਭਾਸ਼ਾ, ਧਰਮ ਦੇ ਵਿਤਕਰੇ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਮਨੁੱਖੀ ਹੱਕਾਂ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਅਤੇ ਮੌਲਿਕ ਆਜ਼ਾਦੀਆਂ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨਾ।

4. ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੇ ਸਾਰੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਨਾਲ ਸਮਾਜਕ, ਆਰਥਿਕ ਅਤੇ ਵਪਾਰਕ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿਚ ਇਕੋ ਜਿਹਾ ਵਰਤਾਉ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣਾ।

ਸੰਗਠਨ—ਟ੍ਰਸਟੀਸ਼ਿਪ ਦੇ ਮੁਢਲੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਅਸਰਦਾਰ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੀ ਜਨਰਲ ਅਸੈਂਬਲੀ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਖੇਤਰ ਅਧੀਨ ਹੀ ਟ੍ਰਸਟੀਸ਼ਿਪ ਕੌਂਸਲ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਇਸ ਕੌਂਸਲ ਨੂੰ ਸ਼ਾਸਨ ਚਲਾਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਸਰਕਾਰਾਂ ਵਲੋਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀਆਂ ਰਪੋਟਾਂ ਨੂੰ ਵਿਚਾਰਣ, ਉਚਿਤ ਸ਼ਾਸਕ ਸਰਕਾਰ ਨਾਲ ਮਸ਼ਵਰਾ ਕਰਕੇ ਬੇਨਤੀਆਂ ਨੂੰ ਪਰਵਾਨੇ ਕਰਨ ਅਤੇ ਘੋਖਣ ਦਾ ਇਖ਼ਤਿਆਰ ਦਿਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇਸ ਨੂੰ ਸਬੰਧਤ ਟ੍ਰਸਟ ਇਲਾਕਿਆਂ ਨੂੰ ਸਮੇਂ ਸਮੇਂ ਭੇਜੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਮਿਸ਼ਨਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰਨ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਹਰੇਕ ਸ਼ਾਸਕ ਸਰਕਾਰ ਅਤੇ ਜਨਰਲ ਅਸੈਂਬਲੀ ਵਿਚਕਾਰ ਤੇ ਕੀਤੇ ਮੁਆਇਦਿਆਂ ਦੀ ਸ਼ਰਤਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਕਰਨ ਜਾਂ ਜੰਗੀ ਮਹੱਤਤਾ ਵਾਲੇ ਟ੍ਰਸਟ ਇਲਾਕਿਆਂ ਦੀ ਸੂਰਤ ਵਿਚ ਸੁਰੱਖਿਆ ਪਰਿਸ਼ਦ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਕਰਨ ਦਾ ਇਖ਼ਤਿਆਰ ਸੀ।

ਟ੍ਰਸਟੀਸ਼ਿਪ ਕੌਂਸਲ ਵਿਚ ਟ੍ਰਸਟ ਇਲਾਕਿਆਂ ਦਾ ਸ਼ਾਸਨ ਚਲਾਉਣ ਵਾਲੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਇਲਾਕਿਆਂ ਦਾ ਸ਼ਾਸਨ ਨਾ ਚਲਾਉਣ ਵਾਲੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਬਰਾਬਰ-ਬਰਾਬਰ ਹੁੰਦੀ ਸੀ ਪਰ ਸੁਰੱਖਿਆ ਪਰਿਸ਼ਦ ਦੇ ਸਾਰੇ ਸਥਾਈ ਮੈਂਬਰ ਵੀ ਇਸ ਕੌਂਸਲ ਦੇ ਮੈਂਬਰ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਕੌਂਸਲ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲਣ ਵਿਚ ਰਖਣ ਵਾਸਤੇ ਇਸ ਵਿਚ ਉਨੇ ਹੀ ਗੈਰ-ਸ਼ਾਸਕ ਮੈਂਬਰਾਂ ਦੀ ਤਿੰਨ ਸਾਲਾਂ ਲਈ ਚੋਣ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ ਜਿੰਨਿਆਂ ਨਾਲ ਕੌਂਸਲ ਦੇ ਸ਼ਾਸਕ ਅਤੇ ਗੈਰ ਸ਼ਾਸਕ ਮੈਂਬਰਾਂ ਨੂੰ ਬਰਾਬਰ-ਬਰਾਬਰ ਵੰਡਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੁੰਦਾ ਸੀ।

ਸੰਨ 1945 ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਸਾਰੇ ਹੀ ਸਾਬਕਾ ਸ਼ਾਸਨ-ਆਦੇਸ਼ ਰਾਸ਼ਟਰ (ਦੱਖਣੀ ਅਫ਼ਰੀਕਾ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ) ਟ੍ਰਸਟ ਅਹਿਦਨਾਮਿਆਂ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਗਏ। ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਵੀ ਟ੍ਰਸਟੀਸ਼ਿਪ ਕੌਂਸਲ ਦਾ ਦੋ ਕਾਰਣਾਂ ਕਰਕੇ ਮੈਂਬਰ ਬਣਿਆ। ਇਕ ਤਾਂ ਇਹ ਸੁਰੱਖਿਆ ਪਰਿਸ਼ਦ ਦਾ ਮੈਂਬਰ ਸੀ ਅਤੇ ਦੂਜਾ ਇਸ ਨੇ ਵਿਸ਼ਵ ਯੁੱਧ ਵਿਚ ਜਾਪਾਨ ਪਾਸੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੇ ਸ਼ਾਂਤ ਮਹਾ ਸਾਗਰੀ ਦੀਪ ਸਮੂਹ ਸਬੰਧੀ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਨਾਲ ਸੰਧੀ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਸੰਨ 1950 ਵਿਚ ਇਟਲੀ ਟ੍ਰਸਟੀਸ਼ਿਪ ਕੌਂਸਲ ਦਾ ਮੈਂਬਰ ਬਣਿਆ ਅਤੇ ਇਸ ਨੇ ਸੋਮਾਲੀਆ ਦਾ 10 ਸਾਲ ਲਈ ਰਾਜ ਪ੍ਰਬੰਧ ਚਲਾਉਣ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਲੈ ਲਈ ਪਰ 1960 ਵਿਚ ਸੋਮਾਲੀਆ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦਾ ਇਕ ਆਜ਼ਾਦ ਮੈਂਬਰ ਬਣ ਗਿਆ ਜਿਸ ਕਾਰਣ ਇਟਲੀ ਟ੍ਰਸਟੀਸ਼ਿਪ ਕੌਂਸਲ ਦਾ ਮੈਂਬਰ ਨਾ ਰਿਹਾ। ਸੰਨ 1960 ਵਿਚ ਹੀ ਫ਼ਰੈਂਚ ਕੈਮਰੂਨ ਦੇ ਟ੍ਰਸਟ ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਆਜ਼ਾਦ ਹੋ ਜਾਣ ਤੇ ਫ਼ਰਾਂਸ ਦਾ ਸ਼ਾਸਕ ਰਾਸ਼ਟਰ ਨਾਂ ਰਿਹਾ ਪਰ ਸੁਰੱਖਿਆ ਪਰਿਸ਼ਦ ਦਾ ਸਥਾਈ ਮੈਂਬਰ ਹੋਣ ਕਾਰਣ ਇਸ ਨੇ (ਫ਼ਰਾਂਸ) ਟ੍ਰਸਟੀਸ਼ਿਪ ਕੌਂਸਲ ਦੀ ਮੈਂਬਰ ਕਾਇਮ ਰੱਖੀ।

ਜੰਗੀ ਮਹੱਤਤਾ ਵਾਲੇ ਇਲਾਕੇ—ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੇ ਚਾਰਟਰ ਦੇ ਅਨੁਛੇਦ 92 ਵਿਚ ਇਹ ਵੀ ਉਪਬੰਧਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਕੁਝ ਇਕ ਇਲਾਕੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਟ੍ਰਸਟ ਇਲਾਕੇ ਦਾ ਕੁਝ

ਹਿੱਸਾ ਜਾਂ ਸਾਰੇ ਦਾ ਸਾਰਾ ਟ੍ਰਸਟ ਇਲਾਕਾ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਇਲਾਕਿਆਂ ਦਾ ਨਾਂ ਜੰਗੀ ਮਹੱਤਤਾ ਵਾਲੇ ਇਲਾਕੇ ਰੱਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਉਪਬੰਧ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਦੇ ਉਦਮ ਤੇ ਹੀ 1945 ਵਿਚ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੇ ਚਾਰਟਰ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ 1947 ਵਿਚ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਵਿਚ ਜੰਗੀ ਮਹੱਤਤਾ ਵਾਲਾ ਟ੍ਰਸਟ-ਸਮਝੌਤਾ ਤੈਅ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਸਮਝੌਤੇ ਅਨੁਸਾਰ ਸ਼ਾਂਤ ਮਹਾਂਸਾਗਰੀ ਦੀਪ ਸਮੂਹ ਮਾਰਸ਼ਲ, ਮੈਰੀਐਨਾ, ਕੈਰਾਲਾਈਨ ਨੂੰ ਟ੍ਰਸਟੀਸ਼ਿਪ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਅਧੀਨ ਲਿਆਂਦਾ ਗਿਆ। ਹੋਰ ਸਾਰੇ ਹੀ ਟ੍ਰਸਟ ਅਹਿਦਨਾਮੇ ਸ਼ਾਸਕ ਸਰਕਾਰ ਅਤੇ ਜਨਰਲ ਅਸੈਂਬਲੀ ਵਿਚਕਾਰ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸਨ ਪਰ ਸ਼ਾਂਤ ਮਹਾਂਸਾਗਰੀ ਦੀਪ ਸਮੂਹ ਦੀ ਸੂਰਤ ਵਿਚ ਸੁਰੱਖਿਆ ਪਰਿਸ਼ਦ ਨਾਲ। ਫਿਰ ਵੀ ਅਮਲ ਵਿਚ ਇਸ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੇ ਅੰਦਰ ਦੋਹਾਂ ਕਿਸਮ ਦੇ ਇਲਾਕਿਆਂ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਿਸ ਢੰਗ ਨਾਲ ਚਲਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ, ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਬਹੁਤਾ ਫਰਕ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਸੁਰੱਖਿਆ ਪਰਿਸ਼ਦ ਨਾਲ ਹੋਏ ਸਮਝੌਤੇ ਵਿਚ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਨੇ ਇਹ ਵੀ ਉਪਬੰਧ ਰਖਵਾਇਆ ਸੀ ਕਿ ਸੁਰੱਖਿਆ ਕਾਰਣਾਂ ਕਰਕੇ ਉਹ ਕਿਸੇ ਵੀ ਇਲਾਕੇ ਨੂੰ ਵਖਰਾ ਵੀ ਕਰ ਸਕਦਾ ਸੀ ਪਰ ਇਸ ਉਪਬੰਧ ਨੂੰ ਅਮਲੀ ਰੂਪ ਕਦੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਨੇ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੇ ਦੌਰਾ ਕਰ ਰਹੇ ਮਿਸ਼ਨਾਂ ਨੂੰ ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਵਿਚੋਂ ਦੀ ਲੰਘਣ ਦੀ ਖੁਲੀ ਆਗਿਆ ਦਿੱਤੀ ਹੋਈ ਸੀ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਇਹ ਵੀ ਸਹਿਮਤੀ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਟ੍ਰਸਟੀਸ਼ਿਪ ਕੌਂਸਲ ਨੂੰ ਇਲਾਕੇ ਦੀਆਂ ਰਾਜਨੀਤਿਕ, ਆਰਥਿਕ ਅਤੇ ਸਮਾਜਕ ਹਾਲਤਾਂ ਸਬੰਧੀ ਸਾਲਾਨਾ ਰਪੋਟਾਂ ਦੀ ਘੋਖ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਟ੍ਰਸਟੀਸ਼ਿਪ ਕੌਂਸਲ ਵੱਲੋਂ ਸ਼ਾਂਤ ਮਹਾਂਸਾਗਰੀ ਦੀਪ-ਸਮੂਹਾਂ ਦੀ ਸੂਰਤ ਵਿਚ ਕਢੇ ਗਏ ਸਿਟਿਆਂ ਨੂੰ ਸੁਰੱਖਿਆ ਪਰਿਸ਼ਦ ਅਗੇ ਪਰ ਇਸ ਦੀਆਂ ਹੋਰ ਸਾਰੀਆਂ ਰਪੋਟਾਂ ਨੂੰ ਜਨਰਲ ਅਸੈਂਬਲੀ ਅਗੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸ਼ਾਂਤ ਮਹਾਂਸਾਗਰੀ ਦੀਪ ਸਮੂਹ ਦਾ ਟ੍ਰਸਟ ਇਲਾਕਾ ਉਸ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਸਥਿਤ ਹੋਰਨਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਹੀ ਇਲਾਕਿਆਂ ਨਾਲੋਂ ਵੱਖਰਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਇਲਾਕਾ ਕੋਈ 100 ਤੋਂ ਵੀ ਵੱਧ ਦੂਰ ਦੂਰ ਤਕ ਖਿੰਡੇ-ਪੁੰਡੇ ਛੋਟੇ-ਛੋਟੇ ਦੀਪਾਂ ਤੋਂ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਇਥੋਂ ਦੇ ਲੋਕ ਵੀ ਵੱਖ ਵੱਖ ਕਬਾਇਲੀ ਪਿਛੋਕੜ ਦੇ ਹਨ। ਟ੍ਰਸਟ ਇਲਾਕੇ ਨੂੰ ਸਵੈ-ਸਰਕਾਰ ਅਧੀਨ ਲਿਆਉਣ ਜਾਂ ਉਥੋਂ ਦੇ ਵਾਸੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਭਵਿੱਖ ਨਿਰਧਾਰਨ ਕਰਨ ਸਬੰਧੀ ਕਿਸੇ ਨੁਕਤੇ ਤੇ ਲਿਆਉਣ ਦਾ ਕੰਮ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿਚ ਹੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਿਸਮ ਦੀਆਂ ਸਮਸਿਆਵਾਂ ਖੜੀਆਂ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਦਾ ਗ੍ਰਹਿ ਵਿਭਾਗ ਸ਼ਾਂਤ ਮਹਾਂਸਾਗਰੀ ਦੀਪ-ਸਮੂਹ ਦੇ ਟ੍ਰਸਟ ਇਲਾਕੇ ਦਾ ਰਾਜ ਪ੍ਰਬੰਧ ਚਲਾਉਂਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਕਿ ਉਥੋਂ ਦੇ ਬਦੇਸ਼ੀ ਮਾਮਲਿਆਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਕਿਸੇ ਵੀ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਦਾ ਨਿਪਟਾਰਾ ਉਥੋਂ ਦਾ ਰਾਜ ਵਿਭਾਗ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਕੁਝ ਇਕ ਦੀਪਾਂ ਦੀਆਂ ਸਰਗਰਮੀਆਂ ਵਿਚ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਦੇ ਰੱਖਿਆ ਵਿਭਾਗ, ਦਾ ਵੀ ਹਿੱਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਥਿ. 22 : 520; ਐਨ. ਥਿ. ਮਾਂ. 12 : 9

ਟਰਸਰੀ : ਵੇਖੋ, ਸੀਨੋਜ਼ੋਇਕ

ਟਰਸਿਰਾ ਦੀਪ (Tercera Island) : ਇਹ ਉੱਤਰੀ ਅੰਧ-ਮਹਾਂਸਾਗਰ ਵਿਚ ਵਾਕਿਆ ਕੇਂਦਰੀ ਪੁਰਤਗਾਲੀ ਐਜ਼ੋਰਜ਼ (ਦੀਪ ਸਮੂਹ) ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਸਾਊ ਜਾਰਜ਼ ਦੀਪ ਦੇ ਪੂਰਵ ਉੱਤਰ-ਪੂਰਵ ਵਿਚ 40 ਕਿ.ਮੀ. ਦੇ ਫਾਸਲੇ ਤੇ ਹੈ। ਇਸ ਖੇਤਰ ਨੂੰ ਪਾਰਚੂਮੀਜ਼ ਈਲਬਾ ਟਰਸਿਰਾ (Portuguese Ilha Terceira) ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਟਰਸਿਰਾ ਦੀਪ ਦਾ ਖੇਤਰ 397 ਵ.ਕਿ. ਮੀ. ਦੇ ਰਕਬੇ ਤੇ ਫੈਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਦਾ ਉਦਭਵ ਜਵਾਲਾਮੁਖੀ

ਹੈ। ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਦੇ ਨਜ਼ਰੀਏ ਇਹ ਐਂਗਰਾ ਦੂ ਐਂਗ੍ਰੇਜ਼ਮੂ (Angra do-Heroismo) ਡਿਸਟ੍ਰਿਕਟ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ। ਪੁਰਤਗਾਲੀਆਂ ਨੇ ਇਸ ਦੀਪ ਨੂੰ ਏਂਜ਼ੋਰਜ਼ ਦੀਪਾਂ ਵਿਚ ਤੀਜੇ ਨੰਬਰ ਤੇ ਲੱਭਿਆ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਇਸ ਦਾ ਨਾਂ ਟਰਸਿਰਾ ਰੱਖਿਆ ਜਿਸ ਦਾ ਮਤਲਬ ਤੀਸਰਾ ਹੈ। ਆਕਾਰ ਵਲੋਂ ਵੀ ਇਹ ਦੀਪ ਏਂਜ਼ੋਰਜ਼ ਦੀਪਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਹ ਤੀਜੇ ਨੰਬਰ ਤੇ ਹੀ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਐਂਗਰਾ ਦੂ ਐਂਗ੍ਰੇਜ਼ਮੂ ਇਸ ਦੀਪ ਦਾ ਮੁੱਖ ਸ਼ਹਿਰ ਅਤੇ ਬੰਦਰਗਾਹ ਹੈ। ਪਹਿਲਾਂ ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਏਂਜ਼ੋਰਜ਼ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਇਕ ਮਸ਼ਹੂਰ ਸ਼ਹਿਰ ਪਰਾਈਆ ਦਾ ਵਿਟੋਰੀਆ (Praia da Vitoria) ਹੈ।

ਟਾਪੂ ਦੀ ਆਮਦਨ ਮੁੱਖ ਤੌਰ ਤੇ ਖੇਤੀ ਬਾੜੀ ਹੀ ਹੈ, ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਸੈਲਾਨੀਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਦਿਨੋ-ਦਿਨ ਹੋ ਰਿਹਾ ਵਾਧਾ ਵੀ ਇਥੇ ਦੀ ਆਮਦਨ ਵਿਚ ਮਦਦ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਲੋਕ ਪਸ਼ੂ ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਭੇਡਾਂ ਪਾਲਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਫਲ ਅਨਾਜ ਤੇ ਤਮਾਕੂ ਦੀ ਖੇਤੀ ਕਰਕੇ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਆਬਾਦੀ—69,205 (1981)

38°43' ਉ. ਵਿਭ. 24°13' ਪੱ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9 : 895; ਐਨ. ਅਮੇ. 26 : 440

ਟ੍ਰਕਸਟਨ ਟਾਮਸ : ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਇਸ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਨੇਵੀ ਅਫ਼ਸਰ ਦਾ ਜਨਮ 17 ਫ਼ਰਵਰੀ ਸੰਨ 1755 ਹੈਮਸਟੈਡ ਦੇ ਨੇੜੇ ਹੋਇਆ। ਸੰਨ 1767 ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਬਰਤਾਨੀਆ ਦੀ ਸਮੁੰਦਰੀ ਫ਼ੌਜ ਵਿਚ ਜਬਰਨ ਭਰਤੀ ਕੀਤੀ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1776 ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਕਮਿਸ਼ਨ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਸ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ, ਜੋ ਕਿ ਇਸ ਨੇ ਨੁਕਰਾ ਦਿੱਤੀ ਕਿਉਂਕਿ ਜ਼ਿਆਦਾ ਝੁਕਾਅ ਨੌਆਬਾਦੀਆਂ ਵੱਲ ਸੀ।

ਇਸੇ ਸਾਲ ਹੀ ਇਸ ਨੂੰ ਅਮਰੀਕਾ ਦੀ ਨੇਵੀ ਵਿਚ ਲੈਫ਼ਟੀਨੈਂਟ ਭਰਤੀ ਕਰ ਲਿਆ ਗਿਆ। ਪਹਿਲਾਂ ਕਾਂਗਰਸ, ਫਿਰ ਇੰਡੀਪੈਂਡੈਂਸ ਅਤੇ 1777 ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਮਾਰਸ ਦੀ ਕਮਾਨ ਸੰਭਾਲੀ ਗਈ ਜਿਹੜੀ 20 ਬੰਦੂਕਾਂ ਨਾਲ ਲੈਸ ਸੀ। ਇਸ ਨੇ ਇੰਗਲਿਸ਼ ਚੈਨਲ ਦੀ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਘੁੰਮ ਕੇ ਯਾਤਰਾ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਬਰਤਾਨੀਆ ਦੇ ਵਪਾਰਕ ਬੇੜੇ ਨੂੰ ਕਾਫ਼ੀ ਨੁਕਸਾਨ ਪਹੁੰਚਾਇਆ। ਸੰਨ 1781 ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ 30 ਬੰਦੂਕਾਂ ਨਾਲ ਲੈਸ ਕਾਮਰਸ ਬੇੜੇ ਦੀ ਕਮਾਨ ਸੰਭਾਲੀ ਗਈ। ਸਾਰੇ ਯੁਧ ਤੇ ਦੌਰਾਨ ਹੀ ਇਸ ਨੂੰ ਕਾਫ਼ੀ ਕਾਮਯਾਬੀ ਮਿਲੀ। ਯੁਧ ਦੇ ਖਤਮ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਹ ਕਈ ਸਾਲ ਵੈਸਟ ਇੰਡੀਆ ਟਰੇਡ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ। ਸੰਨ 1789 ਵਿਚ ਜਦੋਂ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੀ ਆਪਣੀ ਸਮੁੰਦਰੀ ਸੈਨਾ ਬਣੀ ਤਾਂ ਇਸ ਨੂੰ ਚੁਣੇ ਗਏ ਛੇ ਕਪਤਾਨਾਂ ਵਿਚ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਨੂੰ ਵਡੇ ਜੰਗੀ ਬੇੜੇ ਕਾਂਨਸਟੇਬਲ ਦੀ ਕਮਾਨ ਸੰਭਾਲੀ ਗਈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਇਸ ਨੇ 1799 ਈ. ਵਿਚ ਘੱਮਸਾਨ ਦੇ ਯੁਧ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਫ਼ਰਾਂਸ ਦਾ ਤਕੜਾ ਚੰਗੀ ਬੇੜਾ ਇਨਸਰਜੀਟ ਅਤੇ 1800 ਈ. ਵਿਚ 'ਲਾ ਵੈਨਜੀਨਸ' ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਕਬਜ਼ੇ ਵਿਚ ਕਰ ਲਿਆ। ਸੰਨ 1801 ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਵੈਸਟ ਇੰਡੀਆ ਸ਼ੁਕਾਅਡਰਨ ਦਾ ਕਮਾਂਡਰ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1802 ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਟ੍ਰਿਪੋਲੀ (Tripoli) ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਮੁਹਿੰਮ ਤੇ ਭੇਜਿਆ ਗਿਆ। ਇਸੇ ਸਾਲ ਹੀ ਇਸ ਨੇ ਨੌਕਰੀ ਤੋਂ ਛੁੱਟੀ ਲੈ ਲਈ।

5 ਮਈ ਸੰਨ 1822 ਨੂੰ ਇਸ ਦੀ ਫਿਲਾਡੈਲਫੀਆ ਵਿਖੇ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਅਮੇ. 27 : 188

ਟਰੰਕ, ਯੇਹੀਲ ਯੇਸ਼ਾਇਆ (Trunk, Yehiel Yeshaiia) : ਇਹ ਜਰਮਨ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਉਸ ਰੂਪ ਯੀਦਿਸ਼ (Yiddish)

ਦਾ ਉੱਘਾ ਲੇਖਕ ਸੀ ਜੋ ਯਹੂਦੀ ਲੋਕ ਪੱਛਮੀ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਬੋਲ ਚਾਲ ਲਈ ਵਰਤਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਪੋਲੈਂਡ ਵਿਚ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ। 1908 ਤੋਂ ਇਸ ਨੇ ਨਿਬੰਧ ਲਿਖਣ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤਕ ਪੜਚੋਲ ਕਰਨੀ ਅਰੰਭ ਕੀਤੀ। ਮਗਰੋਂ ਜਾ ਕੇ ਇਸ ਨੇ ਨਿੱਕੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਅਤੇ 'Der freylekhshter Yid in der Velt' (1953) ਅਤੇ 'Khelemer Hakomim' (1951) ਆਦਿ ਨਾਵਲ ਵੀ ਲਿਖੇ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਟਰੰਕ ਨੇ 7 ਜਿਲਦਾਂ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਸਵੈ-ਜੀਵਨੀ 'Poyln or Poilen' (1944-53) ਵੀ ਲਿਖੀ। ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ 1961 ਵਿਚ ਹੋਈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 10 : 152

ਟਰਕੋਇਜ਼ (ਫ਼ੀਰੋਜ਼ਾ) (Turquoise) : ਇਹ ਇਕ ਖਣਿਜ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੀ ਵਧੇਰੇ ਵਰਤੋਂ ਮਣੀ ਅਤੇ ਸਜਾਵਟੀ ਪੱਥਰ ਤੇ ਤੌਰ ਤੇ ਲਗਭਗ 80 ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਲਗਭਗ 5400 ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਇਹ ਮਿਸਰ ਵਿਚ ਸਿਨਾਈ ਪੈਨਿਨਸੂਲਾ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਬਹੁਤ ਹੀ ਵਧੀਆ ਰੰਗ ਵਾਲੇ ਇਸ ਪਦਾਰਥ ਦੀ ਪਰਸ਼ੀਆ ਵਿਚ ਖੁਦਾਈ ਕੀਤੀ ਗਈ ਅਤੇ ਤੁਰਕੀ ਤੋਂ ਇਹ ਯੂਰਪ ਵਿਚ ਲਿਆਂਦਾ ਗਿਆ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਸ਼ਾਇਦ ਇਸ ਦਾ ਇਹ ਨਾਂ ਪਿਆ, ਕਿਉਂਕਿ ਟਰਕੋਇਜ਼ ਦਾ ਅਰਥ ਟਰਕਿਸ਼ (ਤੁਰਕੀ ਦਾ) ਹੈ। ਟਰਕੋਇਜ਼, ਐਲੂਮਿਨੀਅਮ ਅਤੇ ਤਾਂਬੇ ਦਾ ਕੰਪਲੈਕਸ ਫਾਸਫੇਟ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਸਾਧਾਰਣ ਫਾਰਮੂਲਾ $(\text{CuA}_6(\text{PO}_4)_4(\text{OH})_8 \cdot 4\text{H}_2\text{O}$ ਹੈ। ਆਮ ਕਰਕੇ ਐਲੂਮਿਨੀਅਮ ਦੀ ਕੁਝ ਥਾਂ ਲੋਹਾ ਲੈ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕਈ ਕਿਸਮਾਂ ਵਿਚ ਕਾਫ਼ੀ ਪਾਣੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਆਮ ਕਰਕੇ ਇਹ ਖਣਿਜ ਠੋਸ, ਕ੍ਰਿਪਟੋਕ੍ਰਿਸਟਲੀ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਬਾਰੀਕ ਦਾਣੇਦਾਰ ਗੰਢਾਂ, ਧਾਰੀਆਂ ਅਤੇ ਪੇਪੜੀਆਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਕਠੋਰਤਾ 5 ਤੋਂ 6 ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਿਸ਼ਟ ਘਣਤਾ 2.6 ਤੋਂ 2.8 ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਟਰਕੋਇਜ਼ ਦਾ ਰੰਗ ਨੀਲਾ, ਹਰਾ ਅਤੇ ਪੀਲਾ-ਭੂਰਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਖਣਿਜ ਅਪਾਰਦਰਸ਼ੀ ਹੈ ਪ੍ਰੰਤੂ ਇਸ ਦੇ ਬਹੁਤ ਹੀ ਪਤਲੇ ਟੁਕੜਿਆਂ ਉੱਤੇ ਚੰਗਾ ਪਾਲਿਸ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਉੱਤੇ ਬੋੜੀ ਜਿਹੀ ਮੋਮੀ ਚਮਕ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਚਮਕ ਚਿਕਨੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਪਸੀਨੇ ਤੇ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਤੇਜ਼ਾਬਾਂ ਦੀ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਇਸ ਦਾ ਰੰਗ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹਰਾ ਅਤੇ ਭੂਰਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਦੋਂ ਇਸ ਨੂੰ ਜ਼ਿਆਦਾ ਦੇਰ ਪੁੱਪ, ਤਾਪ ਜਾਂ ਖੁਸ਼ਕ ਹਵਾ ਵਿਚ ਰੱਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਵੀ ਰੰਗ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹਰਾ ਜਾਂ ਭੂਰਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਖਰਾਬੀ ਵਧੇਰੇ ਮੁਸਾਮਦਾਰ ਕਿਸਮਾਂ ਵਿਚ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਚਲਦੇ ਪਾਣੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਡਿਪਾਜ਼ਿਟ ਹੋਇਆ ਇਹ ਸੈਕੰਡਰੀ ਖਣਿਜ ਟਰਕੋਇਜ਼ ਮੁੱਖ ਤੌਰ ਤੇ ਬੰਜਰ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿਚ ਟੁੱਟੀਆਂ ਛੁੱਟੀਆਂ ਜੁਆਲਾ ਮੁਖੀ ਅਤੇ ਤਲਛੱਟੀ ਚਟਾਨਾਂ ਵਿਚ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਦੁਨੀਆ ਵਿਚ ਇਸ ਦਾ ਉਤਪਾਦਨ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਈਰਾਨ, ਮਿਸਰ, ਤੁਰਕਿਸਤਾਨ, ਐਬੀਸੀਨੀਆ, ਆਸਟ੍ਰੇਲੀਆ, ਸਾਈਬੇਰੀਆ, ਜਰਮਨੀ, ਫ਼ਰਾਂਸ, ਮੈਕਸੀਕੋ ਅਤੇ ਅਮਰੀਕਾ ਵਿਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਐਰੀਜ਼ੋਨਾ, ਕੈਲਿਫ਼ੋਰਨੀਆ, ਕਾਰੋਲਰਾਡੋ, ਨੈਵੇਦਾ, ਨਿਊ ਮੈਕਸੀਕੋ ਅਤੇ ਊਟਾ ਵਿਖੇ ਕਈ ਡਿਪਾਜ਼ਿਟ ਸਦੀਆਂ ਪਹਿਲਾਂ ਅਮਰੀਕਨ ਭਾਰਤੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਕੱਢੇ ਗਏ ਸਨ ਅਤੇ ਕਈਆਂ ਉੱਤੇ ਹਾਲੇ ਵੀ ਕੰਮ ਜਾਰੀ ਹੈ।

ਮਣੀ ਵਿਚ ਵਰਤੋਂ ਲਈ ਟਰਕੋਇਜ਼ ਨੂੰ en cabochon ਰੂਪ ਵਿਚ ਜਿਸਦੀ ਨਿਮਨ ਉੱਤਲ ਉਪਰਲੀ ਸਤ੍ਹਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਕੱਟਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਨਿਯਮਿਤ ਟੁਕੜਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਜੈਸਪਰ, ਮੈਲੇਕਾਈਟ, ਆਬਸਿਡੀਅਨ, ਪਾਇਰਾਈਟ ਅਤੇ ਦੂਸਰੇ ਮਣੀ ਪਦਾਰਥਾਂ ਨਾਲ ਜਾ

ਬਿਨਾਂ ਹੀ ਪੱਚੀਕਾਰੀਆਂ (mosaics) ਵਿਚ ਲਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਟਰਕੀਆਂ ਦਾ ਲਿਮੋਨਾਈਟ ਜਾਂ ਦੂਸਰੇ ਪਦਾਰਥ ਨਾਲ ਕੁਦਰਤੀ ਸਮੂਹ ਜਿਸ ਨੂੰ “ਟਰਕੀਆਂ ਮੈਟ੍ਰਿਕਸ” ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਵੀ ਕਾਫ਼ੀ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਕੁਝ ਕੁ ਟਰਕੀਆਂ ਹੱਡੀਆਂ ਅਤੇ ਦੂਸਰੇ ਫਾਸਿਲ ਪਦਾਰਥ ਦੇ ਪ੍ਰਤਿਸਥਾਪਨ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵੀ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ “ਹੱਡੀ ਟਰਕੀਆਂ” ਜਿਸ ਨੂੰ ਆਡਲਟੋਲਾਈਟ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ “ਫਾਸਿਲ ਟਰਕੀਆਂ” ਕੇਵਲ ਵਿਵੀਏਨਾਈਟ (ਲੋਹੇ ਦਾ ਫਾਸਫੇਟ) ਜਾਂ ਤਾਂਬੇ ਦੇ ਯੋਗਿਕਾਂ ਦੁਆਰਾ ਸਟੋਨ ਕੀਤੇ ਹੱਡੀ ਦੇ ਅਤੇ ਹਾਥੀ ਦੇ ਦੰਦ ਹਨ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਥਿ. 22 : 629

ਟਰਕੀ (Turkey) : ਇਹ ਗੈਲੀਫਾਰਮੀਜ਼ (Galliformes) ਵਰਗ ਦੀ ਮੈਲੀਏਗਰਿਡੀਡੀ (Meleagrididea) ਕੁਲ ਅਤੇ ਮੈਲੀਏਗਰਿਸ (Meleagris) ਪ੍ਰਜਾਤੀ ਦੇ ਮੁਰਗੇ ਵਰਗੇ ਅਮਰੀਕੀ ਪੰਛੀ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਦੋ ਹੀ ਜਿਉਂਦੀਆਂ ਜਾਤੀਆਂ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਕ ਜਾਤੀ ਆਮ ਟਰਕੀ, ਮੈਲੀਏਗਰਿਸ ਗੈਲਪੇਵੋ (Meleagris gallopavo) ਹੈ ਜਿਸ ਤੋਂ ਅੱਗੋਂ ਪਾਲਤੂ ਟਰਕੀ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ ਪੈਦਾ ਹੋਈਆਂ ਹਨ ਜਿਹੜੀਆਂ ਹੁਣ ਤਕਰੀਬਨ ਸਾਰੀਆਂ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ। ਦੂਜੀ ਜਾਤੀ ਮੈਲੀਏਗਰਿਸ ਆੱਸੀਲੇਟਾ (Meleagris Ocellata) ਜਾਂ ਐਗ੍ਰੀਓ-ਕੈਰਿਸ ਆੱਸੀਲੇਟਾ (Agriocharis Ocellata) ਹੈ। ਇਹ ਜਾਤੀ ਸਭ ਤੋਂ ਖੂਬਸੂਰਤ ਪੰਛੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਹੈ।

ਟਰਕੀ

ਆਮ ਟਰਕੀ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ ਗੂੜ੍ਹੇ ਰੰਗ ਦੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਖੰਭ ਚਮਕਦੇ ਕਾਂਸੀ ਰੰਗੇ ਜਾਂ ਹਰੇ ਰੰਗ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ; ਸਿਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਖੰਭਾਂ ਤੋਂ ਉਭਰਿਆ ਹੋਇਆ (Warty) ਅਤੇ ਲਾਲ ਰੰਗ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ (ਜਿਹੜਾ ਉਤੋਜਨਾ ਸਮੇਂ ਨੀਲਾ ਜਾਂ ਚਿੱਟਾ ਜਿਹਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ), ਚੁੰਝ ਤੋਂ ਲਾਲ ਮਾਸ ਜਿਹਾ ਲਟਕਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ; ਛਾਤੀ ਉੱਤੇ ਖੰਭਾਂ ਦੀ ਝਾਲਰ ਜਿਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਲੱਤਾਂ ਉੱਤੇ ਪ੍ਰਤੱਖ ਸੱਪਰ (spur) ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਨਰ ਟਰਕੀ ਨੂੰ ਗੱਬਲਰ (Gobbler) ਜਾਂ ਟਾਮ (Tom) ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹ ਤਕਰੀਬਨ 130 ਸੈਂ. ਮੀ. ਤੱਕ ਲੰਮਾ ਅਤੇ 10 ਕਿ. ਗ੍ਰਾਮ ਭਾਰਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ (ਭਾਵੇਂ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਭਾਰ ਘਟ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ) ਮਾਦਾ ਨੂੰ ‘ਹੈਨ’ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹ ਨਰ ਤੋਂ ਲਗਭਗ ਅੱਧੇ ਭਾਰ ਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਪਾਣੀ ਦੇ ਨੇੜੇ ਤੇੜੇ ਜੰਗਲਾਂ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਬੀਜ, ਕੀੜੇ ਮਕੜੇ ਅਤੇ ਕਦੀ

ਕਦਾਈਂ ਡੱਡੂ ਜਾਂ ਛਿਪਕਲੀਆਂ ਵੀ ਖਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਖ਼ਤਰਾ ਨਜ਼ਰ ਆਉਣ ਤੇ ਇਹ ਉਡਾਰੀ ਵੀ ਮਾਰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਥੋੜ੍ਹੀ ਦੂਰੀ ਤੱਕ ਹੀ ਤੇਜ਼ ਉਡ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਪ੍ਰੇਮ ਮਿਲਨ (Courtship) ਸਮੇਂ ਨਰ, ਖੰਭਾਂ ਨਾਲ ਬੜਾ ਸੁਹਣਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਤੇਜ਼ ਤੇਜ਼ ਬਾਂਗਾਂ (gobbling) ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਕਈ ਮਾਦਾ ਦਾ ਹਰਮ ਇਕੱਠਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਹਰੇਕ ਮਾਦਾ 8-15 ਭੂਰੇ ਜਿਹੇ ਰੰਗ ਦੇ ਪੱਥੇਦਾਰ ਅੰਡੇ ਜ਼ਮੀਨ ਵਿਚ, ਕਿਸੇ ਟੋਏ ਵਿਚ ਦਿੰਦੀ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ 28 ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਬੱਚੇ (poults) ਨਿਕਲ ਆਉਂਦੇ ਹਨ।

ਮੱਧ ਅਮਰੀਕਾ ਦਾ ਅੱਸੀਲੇਟਿਡ ਟਰਕੀ, ਆਮ ਟਰਕੀ ਤੋਂ ਛੋਟਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਨੀਲੇ ਸਿਰ ਉੱਤੇ ਲਾਲ ਤੇ ਪੀਲੇ ਰੰਗ ਦੇ ਗੁੜਮ (bumps) ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਖੰਭਾਂ ਦੇ ਸਿਰੇ ਸ਼ੇਖ ਰੰਗ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਚੁੰਝ ਉੱਤੇ ਲੰਮੀ ਝਾਲਰ ਅਤੇ ਕਲਗੀ ਉੱਤੇ ਪੀਲੇ ਸਿਰੇ ਵਾਲਾ ਡੂਡਣਾ ਜਿਹਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮੋਰ ਵਰਗਾ ਲਗਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਕਦੀ ਵੀ ਪਾਲਤੂ ਨਹੀਂ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. 22 : 616; ਐਨ. ਥਿ. ਮਾ. 10 : 194

ਟਰਕੀ ਦਰਿਆ : ਇਹ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਦੇ ਪੱਛਮੀ ਰਾਜ ਨਵੇਦਾ ਦਾ ਇਕ ਦਰਿਆ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਪਲੈਸਰ ਕਾਊਂਟੀ ਦੀ ਝੀਲ ਟਾਹੋ ਵਿਚੋਂ ਲ. 1850 ਮੀ. (6225 ਫੁੱਟ) ਦੀ ਉਚਾਈ ਤੋਂ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕੁੱਲ 190 ਕਿ. ਮੀ. ਲੰਬਾ ਪੰਧ ਤਹਿ ਕਰਨ ਪਿੱਛੋਂ ਪਿਰਾਮਿਡ ਝੀਲ ਵਿਚ ਜਾ ਡਿਗਦਾ ਹੈ। ਟਾਹੋ ਝੀਲ ਤੋਂ ਨਿਕਲ ਕੇ ਇਹ ਦਰਿਆ ਕੈਲਿਫੋਰਨੀਆ ਨਵੇਦਾ ਹੱਦ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਵਹਿੰਦਾ ਹੋਇਆ ਸੀਐਰਾ ਨਵੇਦਾ ਦੀਆਂ ਪੱਛਮੀ ਢਲਾਣਾਂ ਤੋਂ ਪੂਰਬੀ ਕੈਲਿਫੋਰਨੀਆ ਵਿਚ ਟਰਕੀ ਤੱਕ ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਥੋਂ ਉੱਤਰ-ਪੂਰਬੀ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿਚ ਮੁੜ ਕੇ ਰੀਨੋ (Reno) ਨਵੇਦਾ ਵੱਲ ਨੂੰ ਵਹਿੰਦਾ ਹੋਇਆ ਇਹ ਆਪਣੀ ਯਾਤਰਾ ਦੇ 144 ਕਿ. ਮੀ. (90 ਮੀ.) ਦਾ ਪੰਧ ਮੁਕਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਉਪਰੰਤ ਇਹ ਪੂਰਬੀ ਟਰਕੀ ਮੈਦਾਨ ਰਾਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਹੋਇਆ ਉੱਤਰ ਵੱਲ ਨੂੰ ਰੁਖ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪਿਰਾਮਿਡ ਝੀਲ ਦੇ ਦੱਖਣੀ ਸਿਰੇ ਵੱਲੋਂ ਇਸ ਵਿਚ ਜਾ ਰਲਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਦਰਿਆ ਉਪਰ ਕਾਫ਼ੀ ਥਾਈਂ ਕਾਬੂ ਪਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਇਸ ਦੇ ਸੋਮੇ ਦੇ ਨਜ਼ਦੀਕ ਹੀ ਪਾਣੀ ਇਕੱਠਾ ਕਰਨ ਲਈ ਬੰਨ੍ਹ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਵਹਿਣ ਨੂੰ ਕਾਬੂ ਕਰ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅੱਗੇ ਜਾ ਕੇ ਰੀਨੋ ਦੇ ਪੂਰਬ ਵੱਲ 32 ਕਿ. ਮੀ. (20 ਮੀਲ ਲ.) ਦੀ ਦੂਰੀ ਤੇ ਇਕ ਹੋਰ ਬੰਨ੍ਹ ਮਾਰ ਕੇ ਇਸਦਾ ਰੁਖ ਬਦਲ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਫੈਲਾਨ-ਨਵੇਦਾ (Fallon-Neveda) ਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਖੇਤਰ ਦੀ ਸਿੰਜਾਈ ਲਈ ਪਾਣੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

39°51' ਉ. ਵਿਭ.; 119°24' ਪੱ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਥਿ. ਮਾ. 10 : 147; ਐਨ. ਅਮੇ. 27 : 172

ਟਰਗਾਵੀਸਤਾ : ਇਹ ਦੱਖਣ ਕੇਂਦਰੀ ਰੁਮਾਨੀਆ ਦੇ ਡਿੰਬਾਵੀਤਸਾ ਡਿਸਟ੍ਰਿਕਟ ਦਾ ਸਦਰ-ਮੁਕਾਮ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਬੁਖਾਰੈਸਟ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਦੱਖਣ-ਪੱਛਮ ਵਿਚ 80 ਕਿ. ਮੀ. ਦੇ ਫ਼ਾਸਲੇ ਤੇ ਯਾਲਾਮੀਤਸਾ-ਦਰਿਆ ਦੇ ਕੰਢੇ ਦੱਖਣ-ਪੂਰਬੀ ਟ੍ਰਾਂਸਿਲਵੇਨੀਆ ਐਲਪਸ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਵਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। 14ਵੀਂ ਤੋਂ 17ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਅਰਸੇ ਦੌਰਾਨ ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਸੰਘੀ ਵਾਲੇਰੀਆ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਰਿਹਾ। ਇਥੋਂ ਦਾ 16ਵੀਂ ਸਦੀ ਦਾ ਵਾਚ ਟਾਵਰ ਅਤੇ 17ਵੀਂ ਸਦੀ ਦਾ ਗਿਰਜਾ ਘਰ ਆਦਿ ਟਰਗਾਵੀਸਤਾ ਦੀ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਅਮੀਰੀ ਦੀ ਸਾਖੀ ਭਰਦੇ ਹਨ।

ਅਜੋਕਾ ਸ਼ਹਿਰ ਤੇਲ-ਉਦਯੋਗ ਦਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਕੇਂਦਰ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਹੋਰ ਉਦਯੋਗ ਵੀ ਇਥੇ ਪ੍ਰਫੁੱਲਤ ਹਨ। ਨਵੀਨ ਢੰਗ ਦੀਆਂ ਰਹੱਦਿਸ਼ੀ ਇਮਾਰਤਾਂ ਇਥੋਂ ਦੀ ਆਧੁਨਿਕਤਾ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਪਹਿਲੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਰਾਜਕੁਮਾਰੀ ਸਾਫਤਾ (Softa) ਦਾ ਨਿਵਾਸ ਸਥਾਨ ਜਿਹੜਾ ਅੱਜਕਲ੍ਹ ਦੁਰਲੱਭ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੇ ਅਜਾਇਬ ਘਰ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਮੌਜੂਦ ਹੈ, ਇਥੋਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਉਸਾਰੀ-ਕਲਾ ਦਾ ਨਮੂਨਾ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਅਜਾਇਬ ਘਰ ਨੇ 1508 ਤੋਂ ਗੁਮਾਨੀਆ ਦਾ ਛਪਾਈ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਖਰੜਿਆਂ, ਨਕਸ਼ਿਆਂ ਅਤੇ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਦੁਰਲੱਭ ਕਿਤਾਬਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸੰਭਾਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਥੋਂ ਦੇ ਪੁਰਾਤੱਤਵੀ ਅਜਾਇਬ ਘਰ ਵਿਚ ਪੱਥਰ ਯੁੱਗ ਤੇ ਲੋਹਾ ਯੁੱਗ ਦੀਆਂ ਕਲਾ-ਕ੍ਰਿਤਾਂ ਅਤੇ ਯੂਨਾਨੀ ਤੇ ਰੋਮਨ ਦੀ ਕਲਾ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਨਮੂਨੇ ਮੌਜੂਦ ਹਨ।

ਟਰਗਾਵੀਸਤਾ ਸ਼ਹਿਰ ਰੇਲਾਂ ਤੇ ਸੜਕਾਂ ਰਾਹੀਂ ਸਾਰੇ ਡਿਸਟ੍ਰਿਕਟ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਆਬਾਦੀ—77530 (1982)

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 11 : 794

ਟਰਗਾਵੀਸਤੇ (Turgovishte) : ਪੂਰਬੀ ਬੁਲਗਾਰੀਆ ਦੇ ਇਸੇ ਨਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦਾ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ ਜੋ ਵਰਾਨਾ ਦਰਿਆ ਦੇ ਕੰਢੇ ਸੁਮੈਨ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਪੱਛਮ ਵਿਚ 25 ਕਿ. ਮੀ. ਦੇ ਫਾਸਲੇ ਤੇ ਵਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਪਸ਼ੂ ਮੇਲਿਆਂ ਲਈ ਮਸ਼ਹੂਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਬਲਕਾਨ ਦੇ ਸਾਰੇ ਵਪਾਰੀ ਇਥੇ ਮੇਲੇ ਦੇ ਮੌਕੇ ਤੇ ਪਹੁੰਚਦੇ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਹ ਦਸਤਕਾਰੀ ਕੇਂਦਰ ਵੀ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਇਥੇ ਕੱਪੜਾ, ਫਰਨੀਚਰ, ਮਿੱਟੀ ਦੇ ਬਰਤਨ ਅਤੇ ਭੋਜਨ ਦੀ ਪ੍ਰਾਸੈਸਿੰਗ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਸਨਅਤਾਂ ਉੱਨਤ ਹਨ। ਬੁਲਗਾਰੀਆ ਵਿਚ ਟਰਗਾਵੀਸਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਲਈ ਧਾਰਮਿਕ ਸਥਾਨ ਵੀ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਪੁਰਾਣਾ ਨਾਂ ਐਸਕੀ ਜੁਮਾਇਆ ਜਾਂ ਕਮਾਇਆ ਸੀ ਅਤੇ ਇਹ ਤੁਰਕਾਂ ਅਧੀਨ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। 1878 ਵਿਚ ਰੂਸੀਆਂ ਨੇ ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਤੁਰਕਾਂ ਤੋਂ ਲੈ ਲਿਆ ਤੇ ਬੁਲਗਾਰੀਆ ਨੂੰ ਵਾਪਸ ਦੇ ਦਿੱਤਾ। ਅੱਜਕਲ੍ਹ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚੋਂ 5 ਮੁੱਖ ਸੜਕਾਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪਾਸਿਆਂ ਵੱਲ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਆਬਾਦੀ—38,796 (1982)

43°15' ਉ. ਵਿਭ.; 26°34' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 12 : 54

ਟਰਗੋ, ਐਨੀ ਰਾਬਰਟ ਜੈਕੁਆਸ : ਇਹ ਇਕ ਫ਼ਰਾਂਸੀਸੀ ਰਾਜਨੀਤੀਵਾਨ, ਸੁਧਾਰਵਾਦੀ ਅਤੇ ਅਰਥ-ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਸੀ। ਇਸਦਾ ਜਨਮ ਪੈਰਿਸ ਵਿਖੇ 10 ਮਈ, 1727 ਨੂੰ ਨਾਰਮਨਾਂ ਦੇ ਇਕ ਸ਼ਾਹੀ ਪਰਿਵਾਰ ਵਿਚ ਹੋਇਆ। ਟਰਗੋ ਦਾ ਪਾਲਣ-ਪੋਸਣ ਅਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਚਰਚ ਦੇ ਕੈਰੀਅਰ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰੱਖ ਕੇ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਸੈਮੀਨਰੀ (ਪਾਦਰੀਆਂ ਦਾ ਟ੍ਰੇਨਿੰਗ ਕਾਲਜ) ਪਾਸ ਕਰਨ ਉਪਰੰਤ ਇਸਨੇ ਪੈਰਿਸ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿਖੇ ਧਰਮ-ਮੀਮਾਂਸਾ ਸਬੰਧੀ ਅਧਿਐਨ ਜਾਰੀ ਰੱਖਿਆ। ਆਪਣੀ ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਅਧਿਐਨ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਇਹ ਆਪਣੇ ਖ਼ਾਨਦਾਨੀ ਕਿੱਤੇ ਦੀ ਲੀਹ ਨੂੰ ਨਾ ਛੱਡ ਸਕਿਆ ਅਤੇ ਪਾਦਰੀ ਦੀ ਥਾਂ ਮੈਜਿਸਟ੍ਰੇਟ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ ਜਿਸ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਿਚ ਇਸ ਦਾ ਕੈਰੀਅਰ ਸ਼ਾਹੀ ਸ਼ਾਨ-ਸ਼ੌਕਤ ਵੱਲ ਮੁੜ ਪਿਆ। ਸੰਨ 1753 ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਲਗਭਗ 1761 ਤੱਕ ਸਰਕਾਰੀ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਇਸ ਨੇ ਆਪਣਾ ਅਧਿਐਨ ਜਾਰੀ ਰੱਖਿਆ ਅਤੇ ਪੈਰਿਸ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਪਰਲੇ ਬੌਧਿਕ ਘੇਰੇ ਵਿਚ

ਵਿਚਰਿਆ। ਫਲਸਫੇ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਟਰਗੋ ਨੂੰ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਅਰਥ-ਸ਼ਾਸਤਰੀਆਂ ਨਾਲ ਜ਼ਿਆਦਾ ਲਗਾਓ ਸੀ। ਸੰਨ 1761 ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਫ਼ਰਾਂਸ ਦੇ ਪੱਛਮ-ਕੇਂਦਰੀ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਸਥਿਤ ਸ਼ਹਿਰ ਲੀਮੋਜ਼ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਨਿਯੁਕਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਅਹੁਦੇ ਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਅਖ਼ਤਿਆਰ ਹਾਸਲ ਸਨ। ਭਾਵੇਂ ਇਸ ਦੇ ਸਹਿਯੋਗੀ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਬੇਸ਼ੁਮਾਰ ਸਹੂਲਤਾਂ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਖ਼ੁਦਗਰਜ਼ ਰਵਾਈਏ ਕਾਰਨ ਇਹ ਕੰਮ ਬਹੁਤ ਕਠਨ ਸੀ ਪਰ ਟਰਗੋ ਭੂਮੀ ਦੇ ਸਰਵੇਖਣ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਇਥੋਂ ਦੇ ਮੁੱਖ ਕਰ ਦੀ ਸਹੀ ਵੰਡ ਕਰਨ ਵਿਚ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋਇਆ। ਟਰਗੋ ਇਕ ਚੰਗਾ ਸੁਧਾਰਕ ਹੋ ਨਿਤਰਿਆ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਿੱਛੋਂ ਉਸ ਵੇਲੇ ਜਨਤਾ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਨਫਰਤ ਦੀ ਭਾਗੀ ਵਗਾਰ, ਜਿਹੜੀ ਸ਼ਾਹੀ ਮਾਰਗ ਬਣਾਉਣ ਸਮੇਂ ਕਿਸਾਨਾਂ ਕੋਲੋਂ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਲਈ ਜਾਂਦੀ ਸੀ, ਨੂੰ ਨਕਦੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਬਦਲ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਟੈਕਸਾਂ ਵਿਚ ਕਾਫ਼ੀ ਛੋਟਾਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਗਈਆਂ। ਫ਼ੌਜ ਵਿਚ ਵਲੰਟੀਅਰਾਂ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਇਨਾਮ ਦੇਣ ਦੀ ਪ੍ਰਥਾ ਕਾਇਮ ਕੀਤੀ, ਜਿਸਦੇ ਸਿੱਟੇ ਵਜੋਂ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਫ਼ੌਜ ਦੀ ਨੌਕਰੀ ਕਰਨ ਦਾ ਉਤਸ਼ਾਹ ਵਧਿਆ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਅਨਾਜ ਦੇ ਵਪਾਰ ਵਿਚ ਆਉਂਦੀਆਂ ਅੜਚਨਾਂ ਨੂੰ ਖ਼ਤਮ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਜਨਤਾ ਕਾਲ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨ ਦੇ ਸਮਰੱਥ ਹੋ ਗਈ।

ਸੰਨ 1774 ਵਿਚ ਟਰਗੋ ਨੂੰ ਸਮੁੰਦਰੀ ਵਜ਼ਾਰਤ ਵਿਚਲੀ ਨਿਯੁਕਤੀ ਪਿੱਛੋਂ ਵਿਤੀ ਕੰਟੋਲਰ ਜਨਰਲ ਦਾ ਰੁਤਬਾ ਸੰਭਾਲ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਲੂਈ ਸੋਲ੍ਹਵੇ ਨਾਲ ਇਸਨੇ ਰਾਜ ਦੀ ਆਰਥਿਕਤਾ ਵਿਚ ਸੁਧਾਰ ਕਰਨ ਅਤੇ ਬਜਟ ਵਿਚ ਸਾਵਾਂਪਣ ਲਿਆਉਣ ਦਾ ਵਾਅਦਾ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਟਰਗੋ ਨੇ ਆਵਾਜਾਈ ਦੀਆਂ ਅਤੇ ਡਾਕ ਦੀਆਂ ਅਣ-ਉਚਿਤ ਸੇਵਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪੁਨਰ ਗਠਿਤ ਕੀਤਾ ਜਿਸ ਨਾਲ ਅਨਾਜ ਦੀ ਢੋਅ-ਢੁਆਈ ਨਿਰਵਿਘਨ ਚਲਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈ।

ਸੰਨ 1776 ਦਾ 'ਛੇ-ਰਾਜੀ ਆਦੇਸ਼' (Six Edits) ਟਰਗੋ ਦੇ ਸੁਧਾਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਗਿਣਿਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਨਾਲ ਪੈਰਿਸ ਵਿਚ ਵਪਾਰਕ ਪਾਬੰਦੀਆਂ ਖ਼ਤਮ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ ਗਈਆਂ, ਸ਼ਹਿਰੀ ਸਭਾਵਾਂ ਦਾ ਅੰਤ ਅਤੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਤੋਂ ਜਬਰੀ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਦੀ ਥਾਂ 'ਯੂਨੀਵਰਸਲ ਭੂਮੀ ਕਰ' ਲੈਣਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਕੁਝ ਕਰਨ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਟਰਗੋ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਜਾਤੀ ਦਿਲ-ਚਸਪੀਆਂ ਕਾਰਨ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨਾਲ ਸਬੰਧ ਅੰਦਰ-ਖਾਤੇ ਬਹੁਤ ਚੰਗੇ ਨਾ ਰਹੇ। ਮਈ, 1776 ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਵਜ਼ਾਰਤ ਵਿਚੋਂ ਕੱਢ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਫਿਰ ਟਰਗੋ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਬੌਧਿਕ ਰੁਚੀਆਂ ਅਨੁਸਾਰ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਬਾਕੀ ਦੇ ਦਿਨ ਗੁਜ਼ਾਰੇ। ਇਕ ਅਰਥ-ਵਿਗਿਆਨੀ ਦੇ ਨਾਤੇ ਟਰਗੋ ਨੂੰ ਇਸਦੀ ਫਿਜ਼ਿਓਕ੍ਰੇਟਿਕ ਸੰਧੀ ਲਈ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਨੇ ਇਸ ਵਿਸ਼ੇ ਦੀ 'ਰਿਫਲੈਕਸ਼ਨਜ਼ ਆਨ ਦੀ ਕ੍ਰੀਏਸ਼ਨ ਐਂਡ ਡਿਸਟ੍ਰੀਬਿਊਸ਼ਨ ਆਫ ਵੈਲਥ' ਪੁਸਤਕ ਲਿਖੀ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਟੈਕਸਾਂ ਦੀ ਬਹੁਲਤਾ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਕੀਤੇ ਕੰਟਰੋਲਾਂ ਬਾਰੇ ਵਿਸਥਾਰ ਪੂਰਵਕ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ।

18 ਮਾਰਚ, 1781 ਨੂੰ ਪੈਰਿਸ ਵਿਖੇ ਹੀ ਟਰਗੋ ਸਦਾ ਦੀ ਨੀਂਦ ਸੌਂ ਗਿਆ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਅਮੇ. 27 : 244

ਟਰਟਾਸ : ਰੂਸ ਦੇ ਨੋਵੋਸਾਬਿਰਸਕ ਅੱਬਲਸਤ ਦਾ ਦਰਿਆ ਹੈ ਜੋ ਵਾਯੋਗਾਨਾਏ ਦਲਦਲਾਂ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ। ਇਹ 320 ਕਿ. ਮੀ. ਪੱਛਮ ਅਤੇ ਦੱਖਣ-ਪੱਛਮ ਵਿਚ ਵਗਦਾ ਹੋਇਆ ਟਾਰਟਾਰਸਕ

ਸ਼ਹਿਰ ਤੋਂ 64 ਕਿ. ਮੀ. ਉੱਤਰ-ਪੂਰਬ ਵਿਚ ਓਮ ਦਰਿਆ ਵਿਚ ਜਾ ਡਿਗਦਾ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਅਮੇ. 26 : 277

ਟਰਨ : ਵੇਖੋ, ਟਰੀਹਰੀ ਸਮੁੰਦਰੀ

ਟਰਨਰ ਸ਼ੇਰਾਨ (Turner Sharon) : ਇਹ ਇੰਗਲੈਂਡ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਸੀ ਜਿਹੜਾ ਐਂਗਲੋ-ਸੈਕਸਨ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਪੁਸਤਕ ਲਿਖਣ ਕਰਕੇ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਜਾਣਿਆ ਗਿਆ। ਟਰਨਰ ਦਾ ਜਨਮ 24 ਸਤੰਬਰ, 1768 ਨੂੰ ਲੰਡਨ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਲੰਡਨ ਅਟਾਰਨੀ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਪੈਨਸ਼ਨ ਹੋਣ ਉਪਰੰਤ (1768) ਵਿਚ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਖੋਜ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਵਿਚ ਜੁਟ ਗਿਆ। ਇਸ ਦੀ ਐਂਗਲੋ-ਸੈਕਸਨ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਕਿਤਾਬ ਕਾਫੀ ਲੰਬੇ ਅਰਸੇ ਤੱਕ ਮਿਆਰੀ ਪੁਸਤਕ ਸਮਝੀ ਗਈ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਟਰਨਰ ਨੇ ਕਈ ਇਤਿਹਾਸਕ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਸਬੰਧੀ ਖੋਜ-ਪੱਤਰ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕਰਵਾਏ—ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ 'ਹਿਸਟਰੀ ਆਫ ਇੰਗਲੈਂਡ, ਡਿਊਰਿੰਗ ਦੀ ਮਿਡਲ ਏਜਜ਼' 1813-14 ਅਤੇ 'ਮਾਡਰਨ ਹਿਸਟਰੀ ਆਫ ਇੰਗਲੈਂਡ' ਵਰਣਨਯੋਗ ਹਨ।

13 ਫਰਵਰੀ, 1847 ਨੂੰ ਲੰਡਨ ਵਿਖੇ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਅਮੇ. 27 : 282

ਟਰਨਰ, ਹਰਬਰਟ ਹਾਲ (Turner, Herbert Hall; 1861-1930) : ਇਸ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਖਗੋਲਵੇਤਾ ਦਾ ਜਨਮ 13 ਅਗਸਤ, 1861 ਨੂੰ ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੀ ਯਾਕਰਸ਼ਿਰ ਕਾਊਂਟੀ ਵਿਚ ਲੀਡਜ਼ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਟ੍ਰਿਨਿਟੀ ਕਾਲਜ, ਕੈਂਬਰਿਜ ਤੋਂ ਵਿੱਦਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਅਤੇ 1884 ਵਿਚ ਰਾਇਲ ਪ੍ਰੋਖਣਸ਼ਾਲਾ, ਗ੍ਰੀਨਵਿਚ ਵਿਖੇ ਚੀਫ਼ ਐਸਿਸਟੈਂਟ ਨਿਯੁਕਤ ਹੋ ਗਿਆ ਜਿਥੇ ਇਹ 1893 ਤੱਕ ਰਿਹਾ। ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਖਗੋਲ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਵਿਚ ਸੈਵਿਲੀ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਅਤੇ ਆਕਸਫੋਰਡ ਵਿਖੇ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਪ੍ਰੋਖਣਸ਼ਾਲਾ ਦਾ ਡਾਇਰੈਕਟਰ ਨਿਯੁਕਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

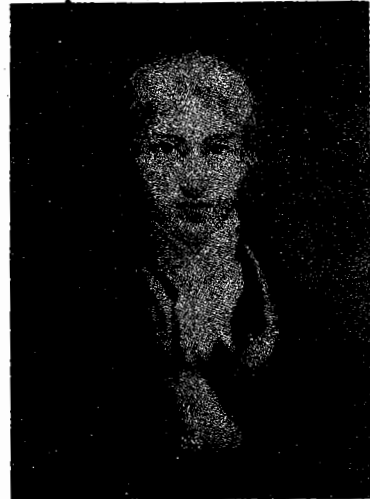
ਟਰਨਰ ਨੇ ਖਗੋਲ ਅਤੇ ਭੂਚਾਲ-ਵਿਗਿਆਨ ਉਪਰ 200 ਤੋਂ ਵੱਧ ਖੋਜ ਪੱਤਰ ਅਤੇ ਲੇਖ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤੇ। ਇਸ ਦੀਆਂ ਮੁੱਖ ਰਚਨਾਵਾਂ 'ਮਾਡਰਨ ਐਸਟ੍ਰਾਨੋਮੀ'; ਐਸਟ੍ਰਾਨੋਮੀਕਲ ਡਿਸਕਵਰੀ; 'ਦੀ ਗ੍ਰੇਟ ਸਟਾਰ ਮੈਪ; 'ਏ ਵਾਈਏਜ ਇਨ ਸਪੇਸ' ਹਨ। ਇਸਦਾ ਮੁੱਖ ਕੰਮ ਖਗੋਲੀ ਫੋਟੋਗ੍ਰਾਫੀ ਵਿਚ ਮਿਆਰੀ ਨਿਰਦੇਸ਼ ਅੰਕਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਸੀ। ਸੰਨ 1927 ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਬਰੂਕ ਐਸਟ੍ਰਾਨੋਮੀਕਲ ਸੁਸਾਇਟੀ ਵੱਲੋਂ ਸਨਮਾਨਿਆ ਗਿਆ।

20 ਅਗਸਤ, 1930 ਨੂੰ ਸਟਾਕਹੋਮ ਵਿਖੇ ਇਸਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. 22 : 625; ਵ. ਹੁ. ਇ. ਸ. : 1695

ਟਰਨਰ, ਜੋਜ਼ਫ, ਮੈਲਾਰਡ ਵਿਲੀਅਮ : 19ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਇਸ ਉੱਘੇ ਭੂਵਿਦ ਚਿੱਤਰਕਾਰ ਦਾ ਜਨਮ 23 ਅਪ੍ਰੈਲ, 1775 ਨੂੰ ਲੰਡਨ ਵਿਚ ਹੋਇਆ। ਸੰਨ 1789 ਵਿਚ ਇਹ ਰਾਇਲ ਅਕੈਡਮੀ ਸਕੂਲ ਵਿਚ ਦਾਖਲ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਸੰਨ 1790 ਵਿਚ ਆਪਣਾ ਪਹਿਲਾ ਵਾਟਰ ਕਲਰ ਚਿੱਤਰ 'ਏ ਵਿਊ ਆਫ ਲੈਬੋਥ ਪੈਲੇਸ' ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ। ਆਪਣੇ ਚਿੱਤਰਾਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੀ ਖੋਜ ਵਿਚ ਇਹ ਸੰਨ 1789 ਵਿਚ ਆਕਸਫੋਰਡ, ਸੰਨ 1791 ਵਿਚ ਬ੍ਰਿਸਟਾਲ ਅਤੇ ਸੰਨ 1792 ਵਿਚ ਵੇਲਜ਼ ਘੁੰਮਿਆ। ਇਸ ਦੀਆਂ ਰੇਖਾ ਚਿੱਤਰ ਵਾਲੀਆਂ

ਪੁਸਤਕਾਂ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਮਿਊਜ਼ੀਅਮ ਵਿਚ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਸੰਨ 1794 ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਉਕੇਰਿਆ ਲਈ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ

ਟਰਨਰ, ਜ. ਐਮ. ਡਹਲਿਊ

ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਕਾਪਰ ਪਲੇਟ ਮੈਗਜ਼ੀਨ ਤੇ ਪਾਕਟ ਮੈਗਜ਼ੀਨ ਲਈ ਨਮੂਨੇ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ। ਸੰਨ 1796 ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਜਲ-ਰੰਗੀ ਚਿੱਤਰਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਤੇਲ-ਚਿੱਤਰ ਵੀ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਿਤ ਕਰਨੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੇ।

ਸੰਨ 1799 ਵਿਚ ਇਹ ਰਾਇਲ ਅਕੈਡਮੀ ਦਾ ਸ਼ਹਾਇਕ ਮੈਂਬਰ ਅਤੇ ਸੰਨ 1902 ਵਿਚ ਪੂਰੇ ਤੌਰ ਤੇ ਮੈਂਬਰ ਬਣਿਆ। ਸੰਨ 1807 ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਚਿੱਤਰਕਾਰੀ ਦਾ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਨਿਯੁਕਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1800 ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਆਪਣਾ ਸਟੂਡੀਓ ਅਤੇ ਸੰਨ 1804 ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਗੈਲਰੀ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤੀ, ਜਿਥੇ ਇਹ ਕਈ ਸਾਲ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨੀਆਂ ਲਗਾਉਂਦਾ ਰਿਹਾ। ਹੁਣ ਤੱਕ ਇਸ ਨੂੰ ਕਈ ਅਖ਼ਤਿਆਰ ਮਿਲ ਚੁੱਕੇ ਸਨ। ਆਪਣੇ ਚਿੱਤਰਾਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਲਈ ਇਹ ਮੁੜ ਤੋਂ ਵਿਦੇਸ਼ ਗਿਆ ਅਤੇ ਸੰਨ 1797 ਵਿਚ ਯਾਰਕਸ਼ਿਰ ਅਤੇ ਲੇਕ ਡਿਸਟ੍ਰਿਕਟ, ਸੰਨ 1798 ਵਿਚ ਵੇਲਜ਼, ਸੰਨ 1801 ਵਿਚ ਸਕਾਟਲੈਂਡ ਅਤੇ ਸੰਨ 1802 ਵਿਚ ਯੂਰਪ ਵਿਚ ਘੁੰਮਿਆ ਫਿਰਿਆ। ਸੰਨ 1807 ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ Liber Shediorum ਨਾਮੀ 100 ਪਤਰਿਆਂ (Pleates) ਦੀ ਲੜੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕਰਵਾਉਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਭਾਗ ਜੂਨ, 1807 ਵਿਚ ਅਤੇ ਆਖਰੀ 1819 ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੋਏ।

1800 ਦੇ ਦੂਜੇ ਦਹਾਕੇ ਵਿਚ ਇਸਦੀ ਚਿੱਤਰਕਲਾ ਬਹੁਤ ਉੱਨਤ ਹੋਈ। ਮਹੱਲਾ ਅਤੇ ਪਿੰਡ ਦੀਆਂ ਕੋਠੀਆਂ ਦੇ ਚਿੱਤਰਕਾਰ ਵਜੋਂ ਇਸ ਦੀ ਬਹੁਤ ਮੰਗ ਸੀ। ਸਮਰਹੱਲ ਟਨਬ੍ਰਿਜ ਅਥੇ ਲਿਨਲਿਥਰੋ ਪੈਲੇਸ ਇਸਦੇ ਉਦਾਹਰਣ ਹਨ। 20 ਜਨ-ਰੰਗੀ ਚਿੱਤਰਾਂ ਰਾਹੀਂ ਇਸ ਨੇ ਟੀ. ਡੀ. ਵਿਟੋਕਰਸ ਦੀ History of Richmond Shiel ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕੀਤੀ। 1818 ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ 'ਦੀ ਫੀਲਡ ਆਫ ਵਾਟਰ ਲੂ' ਨਾਮੀ ਇਕ ਭਿਆਨਕ ਅਤੇ ਰੋਮਾਂਚਕਾਰੀ ਚਿੱਤਰ ਬਣਾਇਆ 'Dido and Aeneas, Leaning Carthage on the Morning of the Chare' (1814) ਨਾਮੀ ਚਿੱਤਰ ਦੇ ਕਾਲ ਇਸ ਨੇ ਕਾਰਥੇਜੀਨੀਅਨ ਵਿਸ਼ੇ ਦੀ ਲੜੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ ਜਿਸ ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਬਰਤਾਨੀਆ ਦਾ ਪਤਨ ਦਿਖਾਇਆ। ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਦੀ ਅਖੀਰੀ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨੀ ਇਸ ਨੇ ਸੰਨ 1850 ਵਿਚ ਅਕੈਡਮੀ ਵਿਖੇ ਲਗਾਈ ਅਤੇ ਇਸ ਵਿਸ਼ੇ ਤੇ ਚਾਰ ਚਿੱਤਰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ।

ਆਪਣੇ ਅਖੀਰਲੇ 15 ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਮੁੜ ਇਟਲੀ, ਸਵਿਟਜ਼ਰਲੈਂਡ, ਜਰਮਨੀ ਅਤੇ ਫਰਾਂਸ ਗਿਆ। ਇਸ ਦੇ ਚਿੱਤਰ ਅਤੇ ਰੇਖਾ-ਚਿੱਤਰ ਸ਼ਿਲਪਕਲਾ ਦਾ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤ ਦਾ ਸਹੀ-ਸਹੀ ਵਰਣਨ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਇਸ ਦੇ ਹੋਰ ਵੀ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਚਿੱਤਰ ਹਨ। ਇਸ ਦੇ ਚਿੱਤਰ ਅਤੇ ਰੇਖਾ-ਚਿੱਤਰ ਹੁਣ ਰੋਮ ਦੀ ਸੰਪਤੀ ਹਨ।

19 ਦਸੰਬਰ, 1851 ਨੂੰ ਲੰਡਨ ਵਿਖੇ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ। ਇਸ ਨੂੰ ਸੇਂਟ ਪਾਲ ਦੇ ਵੱਡੇ ਗਿਰਜੇ ਵਿਚ ਦਫ਼ਨਾਇਆ ਗਿਆ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਸੇ. 18 : 302; ਐਨ. ਅਮੈ. 27 : 281; ਚੈਬ. ਐਨ. 14 : 32

ਟਰਨਰ ਨੈੱਟ (Turner Nat) : ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਵਿਚ ਅਗਸਤ, 1831 ਨੂੰ ਗੁਲਾਮਾਂ ਵੱਲੋਂ ਕੀਤੀ ਬਗ਼ਾਵਤ ਦਾ ਮੋਢੀ ਇਕ ਹਬਸ਼ੀ ਗੁਲਾਮ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਜਨਮ 2 ਅਕਤੂਬਰ, 1800 ਨੂੰ ਵਿਰਜੀਨੀਆ ਰਾਜ (ਸੇ. ਰ. ਅ.) ਦੀ ਸਾਊਥੈਪਟਨ ਕਾਉਂਟੀ ਵਿਖੇ ਇਕ ਛੋਟੇ ਜਿਹੇ ਖੁਸ਼ਹਾਲ ਕਿਸਾਨ ਦੇ ਘਰ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਦੀ ਮਾਂ ਇਕ ਅਫ਼ਰੀਕਨ ਔਰਤ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਇਸ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਦੇ ਨਾਲ ਗੁਲਾਮੀ ਵਿਰੁੱਧ ਜਜ਼ਬਾਤੀ ਤੌਰ ਤੇ ਨਫ਼ਰਤ ਪੈਦਾ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਸਵੈਮਾਨ ਅਤੇ ਸਵੈ-ਭਰੋਸੇ ਵਾਲਾ ਜੀਵਨ ਜਿਉਣ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹ ਭਰਿਆ। ਟਰਨਰ ਨੈੱਟ ਨੇ ਸੂਰਤ ਸੰਭਾਲਦਿਆਂ ਹੀ ਆਪਣੇ ਮਾਲਕ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਕੋਲੋਂ ਪੜ੍ਹਨਾ ਲਿਖਣਾ ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਇਸ ਪਾਸੇ ਨੂੰ ਝੁਕ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1820 ਦੇ ਦਹਾਕੇ ਦੌਰਾਨ ਇਸ ਨੂੰ ਇਸ ਦੇ ਮਾਲਕ ਨੇ ਅਗਾਂਹ ਇਕ ਗਵਾਈ ਕਿਸਾਨ ਕੋਲ ਵੇਚ ਦਿੱਤਾ। ਇਹ ਇਕ ਰਾਸ਼ੀ ਕਿਸਾਨ ਸੀ। ਇਥੇ ਰਹਿੰਦਿਆਂ ਵੀ ਟਰਨਰ ਨੇ ਆਪਣੀ ਭਗਤੀ ਜਾਰੀ ਰੱਖੀ ਤੇ ਕਾਫ਼ੀ ਵੇਰਗਮਈ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ। ਇਸੇ ਅਭਿਆਸ ਦੌਰਾਨ ਇਸ ਨੂੰ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋਇਆ, ਕਿ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਦੇ ਗੁਲਾਮਾਂ ਨੂੰ ਬੰਧਨਾਂ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਕਰਾਉਣ ਲਈ ਆਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਫਲਸਰੂਪ ਇਸਨੇ ਆਪਣੇ ਨੇੜੇ ਤੇੜੇ ਦੇ ਗੁਲਾਮਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਭਗਤੀ ਦੇ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਅਸਰ ਹੇਠ ਲਿਆਂਦਾ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗੁਲਾਮੀ ਦੀਆਂ ਜੰਜੀਰਾਂ ਤੋੜਨ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। ਅਖੀਰ ਵਿਚ 1831 ਦੌਰਾਨ ਜਦੋਂ ਇਸ ਨੂੰ ਅਗਾਂਹ ਫਿਰ ਜੋਸਫ ਟਰੈਵਿਸ ਨਾਂ ਦੇ ਕਾਰੀਗਰ ਕੋਲ ਵੇਚਿਆ ਗਿਆ ਤਾਂ ਇਸ ਨੂੰ ਗੈਬੀ ਤੌਰ ਤੇ ਇਹ ਮੌਕਾ ਹਥਿਆਰ ਚੁੱਕਣ ਲਈ ਉਚਿੱਤ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਇਸਨੇ ਜਰੂਰਲਮ ਵਿਖੇ ਅਸਲੇਬਾਨੇ ਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰਨ ਲਈ ਅਤੇ ਕਾਫ਼ੀ ਗੁਲਾਮ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਬ ਵੱਲ ਡਿਜ਼ਮਲ ਸਵੈਪ ਵੱਲ ਭੇਜਣ ਦੀ ਵਿਉਂਤ ਸੋਚੀ। 21 ਅਗਸਤ ਦੀ ਰਾਤ ਨੂੰ ਇਸਨੇ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਸੱਤ ਸਾਥੀ ਲਏ ਅਤੇ ਟ੍ਰੇਵਿਸ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਨੂੰ ਸੁੱਤਿਆਂ ਹੀ ਜਾ ਦੱਬਿਆ। ਇਸ ਉਪਰੰਤ ਇਹ ਜਰੂਰਲਮ ਵੱਲ ਇਸੇ ਖੂਨ-ਖਰਾਬੇ ਵਾਲੀ ਮੁਹਿਮ ਤੇ ਚਲ ਪਏ। ਦੋ ਦਿਨ ਅਤੇ ਦੋ ਰਾਤਾਂ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ 51 ਗੋਰਿਆਂ ਨੂੰ ਬੁਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਤਲ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਨਾਲ ਗੋਰਿਆਂ ਵਿਚ ਦਹਿਸ਼ਤ ਤਾਂ ਫੈਲੀ ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬਾਕਾਇਦਾ ਫ਼ੌਜ ਦੇ 3000 ਬੰਦਿਆਂ ਨਾਲ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸਿਰਫ਼ 75 ਨੀਗਰੋ ਹੀ ਸਨ ਅਤੇ ਉਹ ਵੀ ਨਾ ਤਾਂ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਸਨ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਕੰਟਰੋਲ ਕਰਨ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਸੀ। ਸੇ ਗੋਰਿਆਂ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਬਾਗ਼ੀਆਂ ਨੂੰ ਕਾਉਂਟੀ-ਸੀਟ ਤੋਂ ਕੁਝ ਕੁ ਮੀਲਾਂ ਦੀ ਵਿੱਥ ਤੇ ਹੀ ਦੱਬ ਲਿਆ। ਕੁਝ ਬਾਗ਼ੀ ਇਧਰ ਉਧਰ ਭੱਜ ਗਏ ਅਤੇ ਕੁਝ ਕੁ ਫੜੇ ਗਏ ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਬਹੁਤੇ ਮਾਰੇ ਗਏ ਸਨ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਬੇਕਸੂਰ ਗੁਲਾਮ ਮੌਤ ਦੇ ਘਾਟ ਉਤਾਰ ਦਿੱਤੇ ਗਏ।

ਟਰਨਰ ਆਪ ਕੋਈ ਛੇ ਹਫ਼ਤੇ ਤੱਕ ਭੱਗੜਾ ਰਿਹਾ। ਅੰਤ ਨੂੰ ਫੜਿਆ ਗਿਆ ਤੇ ਕਾਫ਼ੀ ਪੁੱਛ-ਪੜਤਾਲ ਕਰਨ ਉਪਰੰਤ ਇਸ ਨੂੰ ਫਾਂਸੀ ਦੇ ਦਿੱਤੀ ਗਈ।

ਭਾਵੇਂ ਇਸ ਬਗ਼ਾਵਤ ਨੂੰ ਜਾਹਰਾ ਤੌਰ ਤੇ ਸ਼ਾਂਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਪਰ ਇਸ ਨੇ ਗੋਰਿਆਂ ਨੂੰ ਇਹ ਮਹਿਸੂਸ ਜ਼ਰੂਰ ਕਰਵਾ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹੀ 'ਗੁਲਾਮ ਜਾਂ ਤਾਂ ਆਪਣੀ ਕਿਸਮਤ ਤੇ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਹਨ ਜਾਂ ਫਿਰ ਏਨੇ ਬੁਜ਼ਦਿਲ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਹਨ ਕਿ ਹਥਿਆਰਬੰਦ ਬਗ਼ਾਵਤ ਕਰਨ ਦੇ ਕਾਬਲ ਨਹੀਂ ਰਹੇ' ਕਹਾਵਤ ਨਿਰਮੂਲ ਸੀ। ਟਰਨਰ ਨੈੱਟ ਦਾ ਜਸ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ ਤੇ ਹਬਸ਼ੀਆਂ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਫੈਲਿਆ ਤੇ ਸਾਊਥੈਪਟਨ ਦੇ ਹਬਸ਼ੀਆਂ ਨੇ ਸਮੇਂ ਦਾ ਪਤਾ ਵੀ 'Dol Old War ਜਾਂ Nat's Fray' ਤੋਂ ਲਾਉਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।

ਐਡ ਰਾਇ ਜਾਨਸਨ ਨੇ 'ਦੀ ਨੈੱਟ ਟਰਨਰ ਸਲੇਵ ਇਨਸੂਰੈਕਸ਼ਨ' ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਇਸ ਸਬੰਧੀ ਕਾਫ਼ੀ ਚਾਨਣ ਪਾਇਆ ਹੈ। ਵਿਲੀਅਮ ਸਟੀਰਾਨ ਨੇ 'ਕਨਫੈਸ਼ਨ ਆਫ ਨੈੱਟ ਟਰਨਰ' ਨਾਮੀ ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਟਰਨਰ ਨੈੱਟ ਨੂੰ ਇਕ ਕ੍ਰਾਂਤੀਕਾਰੀ ਤੇ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਨਾਇਕ ਸਾਬਤ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 10 : 200

ਟਰਨਰ, ਫ੍ਰੈਂਡਰਿਕ ਜੈਕਸਨ : ਇਹ ਇਕ ਅਮਰੀਕਨ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਸੀ ਜਿਸ ਦਾ ਜਨਮ 14 ਨਵੰਬਰ, 1861 ਨੂੰ ਵਿਸਕਾਨਸਨ ਰਾਜ ਦੇ ਪੋਰਟੇਜ ਨਗਰ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਸੰਨ 1884 ਵਿਚ ਵਿਸਕਾਨਸਨ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਤੋਂ ਗ੍ਰੇਜੂਏਟ ਦੀ ਡਿਗਰੀ ਅਤੇ 1890 ਵਿਚ ਹਾਪਕਿਨਜ਼ ਵਿਖੇ ਡਾਕਟਰੀ ਦੀ ਉਪਾਧੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। 1889 ਤੋਂ 1910 ਤੱਕ ਇਹ ਵਿਸਕਾਨਸਨ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿਚ ਅਤੇ 1924 ਤੱਕ ਹਾਰਵਰਡ ਵਿਖੇ ਇਤਿਹਾਸ ਦਾ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਰਿਹਾ ਅਤੇ ਇਸ ਉਪਰੰਤ ਆਪਣੀ ਨੌਕਰੀ ਦੌਰਾਨ ਟਰਨਰ ਫ੍ਰੈਂਡਰਿਕ ਨੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਖੋਜ ਦਾ ਕੰਮ ਜਾਰੀ ਰੱਖਿਆ। 12 ਜੁਲਾਈ, 1893 ਨੂੰ ਇਸ ਨੇ 'ਅਮਰੀਕਨ ਹਿਸਟਾਰੀਕਲ ਐਸੋਸੀਏਸ਼ਨ' ਦੀ ਮੀਟਿੰਗ ਵਿਚ 'ਦੀ ਸਿਗਨੀਫਿਕੈਂਸ ਆਫ਼ ਦੀ ਫਰੰਟੀਅਰ ਇਨ ਅਮੈਰੀਕਨ ਹਿਸਟਰੀ' ਪੇਪਰ ਕੱਢਿਆ ਜਿਸ ਨਾਲ ਇਸ ਨੂੰ ਕਾਫ਼ੀ ਮਾਨਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਵਿਸ਼ੇ ਲਈ ਕਾਫ਼ੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋਇਆ। ਟਰਨਰ ਨੇ ਆਪਣੇ ਇਸ ਪੇਪਰ ਵਿਚ 'ਲਗਾਤਾਰ ਪਸਰਦੀ ਸਰਹੱਦ' (Ever Expanding Frontier) ਦਾ ਸੰਕਲਪ ਅਤੇ ਬੇਮਾਲਕੀ ਭੂਮੀ (Free land) ਰੋਕਣ ਸਬੰਧੀ ਆਏ ਬੇਅੰਤ ਮੌਕਿਆਂ ਲਈ ਯੂਰਪੀ ਤੇ ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚਕਾਰਲੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਅੰਤਰਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਸਹਿਤ ਉਪਕਲਪਨਾ ਕੀਤੀ। ਟਰਨਰ ਫ੍ਰੈਂਡਰਿਕ ਦੀ ਉਪਰੋਕਤ ਉਪਕਲਪਨਾ ਨੂੰ ਪਿੱਛੋਂ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਕਈ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਕਿਰਤਾਂ ਵਿਚ ਲਿਆਂਦਾ ਤੇ ਵਿਆਖਿਆ ਕੀਤੀ।

'ਰਾਈਜ਼ ਆਫ਼ ਦੀ ਨਿਊ ਵੈਸਟ' (1906); 'ਦੀ ਯੂਨਾਈਟਿਡ ਸਟੇਟਸ' (1830 ਤੋਂ 1850); 'ਦੀ ਨੇਸ਼ਨ ਐਂਡ ਇਟਸ ਸੈਕਸ਼ਨਜ਼' (1935); 'ਦੀ ਫਰੰਟੀਅਰ ਇਨ ਅਮੈਰੀਕਨ ਹਿਸਟਰੀ' (1920); 'ਦੀ ਸਿਗਨੀਫਿਕੈਂਸ ਆਫ਼ ਸੈਕਸ਼ਨਜ਼ ਇਨ ਅਮੈਰੀਕਨ ਹਿਸਟਰੀ' ਆਦਿ ਪੁਸਤਕਾਂ ਟਰਨਰ ਦੀ ਉਪਕਲਪਨਾ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਉਪਰੋਕਤ ਵਿਚੋਂ ਅੰਤਲੀ ਕਿਤਾਬ ਨੂੰ 'Pulizer' ਇਨਾਮ ਵੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਅਮੈ. 27 : 281; ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 10 : 199

ਟਰਨਰ ਰੈਲਫ (ਐਡਮੰਡ) : ਇਹ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਦਾ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਸੀ। ਇਹ ਯੈਬੇ (Yebe) ਵਿਖੇ

1944 ਤੋਂ 1961 ਦੇ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਆਪਣੇ ਵਿਸ਼ੇ ਦਾ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਰਿਹਾ ਅਤੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਖੋਜ ਦਾ ਕੰਮ ਕੀਤਾ। ਆਪਣੀਆਂ ਖੋਜਾਂ ਨੂੰ ਇਸਨੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਐਂਥਰੋਪਾਲੋਜੀ ਦੀਆਂ ਲੀਹਾਂ ਤੇ ਤੋਰਿਆ। ਸੰਨ 1944 ਵਿਚ ਲੰਡਨ ਵਿਖੇ ਹੋਈ ਸਿੱਖਿਅਕਾਂ ਦੀ ਇਕ ਕਾਨਫਰੰਸ ਵਿਚ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਦੇ ਫੈਲੀਗੇਟ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਯੂਨਾਈਟਿਡ ਨੇਸ਼ਨਜ਼ ਐਜੂਕੇਸ਼ਨਲ, ਸਾਇੰਟਿਫਿਕ ਐਂਡ ਕਲਚਰਲ ਆਰਗੇਨਾਈਜ਼ੇਸ਼ਨ (ਯੂਨੈਸਕੋ) ਨੂੰ ਯੋਜਨਾਬੱਧ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਵਿਚ ਵੀ ਮੈਂਬਰ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਇਆ। 'ਕਲਚਰਲ ਹਿਸਟਰੀ ਆਫ ਮੈਨਕਾਈਡ' ਪੁਸਤਕ ਦੇ ਸੰਪਾਦਕੀ ਬੋਰਡ ਦਾ ਇਹ ਚੇਅਰਮੈਨ ਸੀ। ਇਹ ਪੁਸਤਕ ਛੇ ਜਿਲਦਾਂ ਵਿਚ ਛਪੀ।

ਸੰਨ 1963 ਵਿੱਚ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮਾ. 10 : 200

ਟਰਨਵਾਲਡ, ਰਿਚਰਡ : ਇਹ ਇਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸਮਾਜ-ਵਿਗਿਆਨੀ ਅਤੇ ਮਾਨਵ-ਵਿਗਿਆਨੀ ਸੀ ਜਿਹੜਾ ਸਮਾਜਕ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ਾਲ ਰੂਪ ਵਿਚ ਤੁਲਨਾਤਮਕ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨ ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ ਵਿਸ਼ਾ-ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੋਇਆ। ਟਰਨਵਾਲਡ ਦਾ ਜਨਮ 18 ਸਤੰਬਰ, 1869 ਨੂੰ ਵੀਆਨਾ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਨੇ ਸਮਾਜਕ ਮਾਨਵ-ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਡੂੰਘੇ ਪ੍ਰਯੋਗਾਤਮਕ ਅਧਿਐਨ ਲਈ ਸਾਲੋਮਨ (Solomon) ਤੇ (Micronesia) ਮਾਈਕਰੋਨੀਜ਼ੀਆ ਦੀਪਾਂ, ਨਿਊ ਗਿਨੀ ਅਤੇ ਪੂਰਬੀ ਅਫਰੀਕਾ ਦਾ ਦੌਰਾ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਖੋਜ-ਯਾਤਰਾ ਦੌਰਾਨ ਇਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਵਿਸ਼ੇ ਸਬੰਧੀ ਨਿੱਜੀ ਤੌਰ ਤੇ ਡੂੰਘੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਹਾਸਲ ਕੀਤੀ। ਸੰਨ 1916 ਵਿਚ ਟਰਨਵਾਲਡ ਨੇ ਬੈਨਾਰੋ (Banaro) ਸੁਸਾਇਟੀ ਦੇ ਇਕ ਨਿਊ ਗਿਨੀ ਕਬੀਲੇ ਦੇ ਸਮਾਜਕ ਸੰਗਠਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਪੋ ਵਿਚਲੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਨਾਤਿਆਂ ਬਾਰੇ ਖੋਜ ਕੀਤੀ। ਇਹ ਖੋਜ ਇਸ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਨਸਲ-ਸ਼ਾਸਤਰੀ (Ethnographic) ਕਿਸਮ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸੀ। ਇਸ ਨੇ ਥੋੜ੍ਹਾ ਥੋੜ੍ਹਾ ਸਮਾਂ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਦੀਆਂ ਕਈ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹਾਇਆ ਪਰ ਸੰਨ 1924 ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਅੰਤ ਤੱਕ ਬਰਲਿਨ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿਚ ਮਾਨਵ-ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਸਮਾਜ-ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਪੜ੍ਹਾਉਂਦਾ ਰਿਹਾ। ਸੰਨ 1925 ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ Zeitschrift für Völker Psychologie Und Soziologie ਨਾਮੀ ਪਾਪੂਲਰ ਸਾਈਕਾਲੋਜੀ ਅਤੇ ਸੋਸ਼ਿਆਲੋਜੀ ਦੇ ਇਕ ਰਸਾਲੇ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ। ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਇਸ ਦਾ ਨਾਂ ਸੋਸ਼ਿਆਲੋਜਸ (Socialogus) ਰਖਿਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਨੇ “ਮਾਨਵ-ਵਿਗਿਆਨ” ਅਤੇ “ਤੁਲਨਾਤਮਕ ਕਾਨੂੰਨ” ਰਸਾਲਿਆਂ ਦਾ ਸੰਪਾਦਨ ਵੀ ਕੀਤਾ। ਰਿਚਰਡ ਟਰਨਵਾਲਡ ਸਾਧਾਰਣ ਰੂਪ ਵਿਚ ਜਰਮਨ-ਸਮਾਜਕ ਮਾਨਵ ਵਿਗਿਆਨ ਦੀਆਂ ਮੁੱਖ ਧਾਰਾਵਾਂ ਸਬੰਧੀ ਤਾਂ ਚੁੱਪ ਰਿਹਾ ਪਰ ਜਰਮਨੀ ਦੇ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨੀ ਵਿਲਹਮ ਫੁੰਡ ਅਤੇ ਫਰਾਂਸੀਸੀ ਮਾਨਵ ਵਿਗਿਆਨੀ ਲੂਸ਼ਨ ਲੈਵੀ ਬਰੂਅਲ ਦੇ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਸਮਾਜਕ ਤੇ ਮਾਨਵ ਵਿਗਿਆਨੀ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦਾ ਖੰਡਨ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਨੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਪ੍ਰਗਤੀ ਨੂੰ ਤਰਤੀਬ ਬੱਧ ਸਥਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਕਾਰਜਾਤਮਕ ਸਮਾਜਕ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਕੀਤੀ। ਟਰਨਵਾਲਡ ਦਾ ਧਿਆਨ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ ਤੇ ‘ਮਾਨਵ ਪਰਿਵਰਤਨ’ ਵਿਸ਼ੇ ਉਪਰ ਕੇਂਦਰਿਤ ਹੋਇਆ ਹੋਇਆਂ ਵੀ ਉਸ ਨੇ ਸਮਾਜ ਦੀ ਟਿਪੀਕਲ ਧਾਰਣਾ (ਸੰਕਲਪ) ਨੂੰ ਹੀ ਸਮਾਜਕ ਸਮੱਤਲ ਦਾ ਆਧਾਰ ਮੰਨਿਆ।

ਇਸ ਨੇ ਤਕਨੀਕੀ ਵਿਗਿਆਨ ਨਾਲ ਸਮਾਜਕ ਗਠਨ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕਤਾ ਦੇ ਅੰਤਰ-ਸਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਜਾਂਚਿਆ। ਆਹਲਾ ਦਰਜਾਬੰਦੀ ਦਾ ਸੰਕਲਪ ਇਸ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਮਹੱਤਵਪੂਰਣ ਸੰਕਲਪਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸੀ। ਇਹ ਸੰਕਲਪ ਕਿਸੇ ਵੀ ਸਮਾਜ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਨੀਵੇਂ ਤਬਕੇ (Stratum) ਤੋਂ ਉਤਪੰਨ ਹੋਏ ਨਵੇਂ ਗਰੁੱਪ ਕਾਰਨ ਆਈ ਤਬਦੀਲੀ ਨਾਲ ਸਬੰਧ ਰਖਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਸੰਕਲਪ ਕਰਕੇ ਟਰਨਵਾਲਡ ਨੂੰ ਜਾਗੀਰਦਾਰੀ, ਰਿਸ਼ਤੇ-ਨਾਤਿਆਂ ਦੇ ਮੁੱਢਲੇ ਵਿਕਾਸ; ਸ਼ਹਿਰ, ਰਾਜ ਅਤੇ 18ਵੀਂ, 19ਵੀਂ ਸਦੀਆਂ ਦੌਰਾਨ ਹੋਇਆ ਪੱਛਮੀ ਨੌਆਬਾਦੀਆਂ ਦਾ ਪਸਾਰ ਵਰਗੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦਾ ਡੂੰਘਾ ਅਨੁਭਵੀ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨਾ ਪਿਆ ਜਿਸ ਦੇ ਸਿੱਟੇ ਵਜੋਂ ਉਸ ਨੇ ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਕਰਵਾਈਆਂ :

1. ਹਿਊਮਨ ਸੁਸਾਇਟੀ ਇਨ ਇਟਸ ਐਥਨੋਸੋਸ਼ਿਆਲੋਜੀਕਲ ਡਾਊਡੇਸ਼ਨਜ਼,
2. ਇਕਾਨੋਮੀਜ਼ ਇਨ ਪ੍ਰਿਮਿਟਿਵ ਕਮਿਊਨਿਟੀਜ਼ (1932) ਅਤੇ
3. ਬਲੈਕ ਐਂਡ ਵਾਈਟ ਈਸਟ ਅਫਰੀਕਾ (1935)।

19 ਜਨਵਰੀ, 1954 ਨੂੰ ਬਰਲਿਨ ਵਿਖੇ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮਾ. 19 : 988

ਟਰਨਾਵਾ : ਪੂਰਬੀ ਕੇਂਦਰੀ ਚੈਕੋਸਲੋਵਾਕੀਆ ਦੇ ਸਲੋਵਾਨ ਸਮਾਜਵਾਦੀ ਗਣਰਾਜ ਵਿਚ ਟਰਨਾਵਾ ਦਰਿਆ ਦੇ ਕੰਢੇ ਵਸਿਆ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਬ੍ਰਾਟਸਲਾਵਾ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਰੇਲਵੇ ਲਾਈਨ ਉੱਤੇ ਬ੍ਰਾਟਸਲਾਵਾ ਤੋਂ 43 ਕਿ. ਮੀ. ਉੱਤਰ-ਪੂਰਬ ਵਿਚ ਉਪਜਾਊ ਜਿਹੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਵਾਕਿਆ ਹੈ। ਅੱਜਕਲ੍ਹ ਇਥੇ ਭੋਜਨ ਪ੍ਰਾਸੈਸਿੰਗ, ਖੰਡ ਸਾਫ਼ ਕਰਨ, ਖਾਦ ਬਣਾਉਣ ਅਤੇ ਰੇਲਾਂ ਦੀ ਮੁਰੰਮਤ ਵਗੈਰਾ ਕਰਨ ਦੀਆਂ ਸਨਅਤਾਂ ਉੱਨਤ ਹਨ। ਇਹ ਰਵਾਇਤੀ ਪਹਿਰਾਵੇ ਅਤੇ ਭਾਂਡਿਆਂ ਲਈ ਵੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ।

ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ 6ਵੀਂ, 7ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਹੋਈ ਸੀ ਪਰ ਸ਼ਹਿਰ ਵਾਲੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਸਹੂਲਤਾਂ 1238 ਈ. ਵਿਚ ਮਿਲੀਆਂ ਸਨ। 1541 ਤੋਂ 1820 ਈ. ਤੱਕ ਇਹ ਐਸਟਰਜ਼ਾਮ (Esterzom) ਦੇ ਬਿਸ਼ਪ ਦਾ ਸਥਾਨ ਰਿਹਾ। ਇਧਰ ਇਹ ਸਲੋਵਾਕ ਦੇ ਕੈਥੋਲਿਕਾਂ ਦਾ ਗੜ੍ਹ ਬਣ ਗਿਆ। ਇਥੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਗਿਰਜੇ ਅਤੇ ਮੱਠ ਬਣੇ ਹੋਏ ਸਨ, ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਸਲੋਵਾਕੀ ਰੋਮ ਕਰਕੇ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸ਼ਹਿਰ ਦੀਆਂ ਵੱਡੇ-ਨੰਬਰਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਵਿਚ ਸੇਂਟ ਨਿਕੋਲਸ ਗਿਰਜਾ ਘਰ (1380) ਬੈਪਤਿਸਤ ਸੇਂਟ ਜਾਨ ਦਾ ਬਾਰਕ ਗਿਰਜਾ (1637), ਟਾਊਨ ਹਾਲ (1574) ਅਤੇ ਮੱਧਕਾਲੀਨ ਸਮਿਆਂ ਵਿਚ ਹੋਈ ਕਿਲਾਬੰਦੀ ਦੇ ਕੁਝ ਖੰਡਰ ਬਾਕੀ ਹਨ।

ਆਬਾਦੀ—66,341 (1983)

48°23' ਉ. ਵਿਭ.; 17°35' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮਾ. 10 : 134; ਐਨ. ਅਮੈ. 27 : 137

ਟਰੰਪਲਰ, ਰਾਬਰਟ ਜੂਲੀਅਸ (Trumpler, Robert Julius; 1886-1956) : ਇਹ ਇਕ ਸਵਿਸ-ਅਮਰੀਕੀ ਖਗੋਲਵੇਤਾ ਸੀ ਜਿਸ ਦੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧੀ ਦਾ ਕਾਰਨ ਆਕਾਸ਼ਗੰਗਾ ਦੇ ਤਾਰਾ-ਗੁੱਛਿਆਂ ਸੰਬੰਧੀ ਇਸ ਦਾ ਵਿਸਥਾਰਪੂਰਵਕ ਅਧਿਐਨ, ਸਾਪੇਖਤਾ ਸਿਧਾਂਤ ਦੀ ਨਿਰੀਖਣਾਂ ਦੁਆਰਾ ਪਰਖ ਅਤੇ ਮੰਗਲ ਗ੍ਰਹਿ ਸਬੰਧੀ ਇਸ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਜਨਮ 2 ਅਕਤੂਬਰ,

1886 ਨੂੰ ਸਵਿਟਜ਼ਰਲੈਂਡ ਵਿਚ ਜ਼ੂਰਿਕ (Zurich) ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਇਸਨੇ ਇਥੋਂ ਅਤੇ ਜਰਮਨ ਤੋਂ ਵਿੱਦਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਸੰਨ 1915 ਵਿਚ ਪੈਨਸਿਲਵੇਨੀਆ ਵਿਚ ਪਿਟਸਬਰਗ ਵਿਖੇ ਐਲੀਗੇਨੀ ਪ੍ਰੋਖਣਸ਼ਾਲਾ ਦਾ ਸਟਾਫ਼ ਮੈਂਬਰ ਬਣ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1919 ਵਿਚ ਕੈਲਿਫੋਰਨੀਆ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੀ ਇਕ ਪ੍ਰੋਖਣਸ਼ਾਲਾ ਦੇ ਸਟਾਫ਼ ਵਿਚ ਦਾਖਲ ਹੋ ਗਿਆ ਜਿਥੋਂ ਇਹ 1938 ਵਿਚ ਬਰਕਲੇ ਕੈਂਪਸ ਵਿਚ ਤਬਦੀਲ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ 1951 ਵਿਚ ਬਤੌਰ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਰੀਟਾਇਰ ਹੋਇਆ।

ਟਰੰਪਲਰ ਨੇ ਆਕਾਸ਼ਗੰਗਾ ਦੇ ਗੁੰਢਿਆਂ ਵਿਚਕਾਰ ਅੰਤਰ ਖੋਜ ਕੀਤੇ ਜਿਹੜੇ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਉਮਰਾਂ ਪਤਾ ਕਰਨ ਵਿਚ ਸਹਾਈ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਨੇ ਇਹ ਵੀ ਸਿੱਧ ਕੀਤਾ ਕਿ ਆਕਾਸ਼ ਗੰਗਾ ਵਿਚ ਇਕ ਪਤਲਾ ਜਿਹਾ ਅੰਤਰ-ਤਾਰਾ ਧੁੰਧਲਾਪਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚੋਂ ਦੀ ਤਾਰਿਆਂ ਦੀ ਰੋਸ਼ਨੀ ਮੱਧਮ ਜਿਹੀ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੀਆਂ ਸੁਪ੍ਰਸਿੱਧ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨਾਂ ਇਹ ਹਨ : Observations of the Deflection of Light passing through the Sun's Gravitational Field (1923); Spectral Types in Open Clusters (1925); Observations of Mars at the Opposition of 1924 (1927); Preliminary Results on the Distances, Dimensions and Space Distribution of Open Star Clusters (1930) ਅਤੇ Observational Evidence of a Relativity Red Shift in Class O Stars (1935)।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਥ੍ਰਿ. 22 : 515

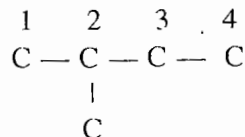
ਟਰਪੀਨ : ਇਹ ਫਰਾਂਸ ਵਿਚ ਰਾਈਮੋਜ਼ ਦਾ ਲਾਟ-ਪਾਦਰੀ ਸੀ, ਜੋ ਅੱਠਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਪਿਛਲੇ ਅੱਧ ਵਿਚ ਹੋਇਆ। ਫਰਾਂਸੀਸੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਟਰਪੈਨ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸੈਰਾਸਨਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਸ਼ਾਰਲਮੇਨ ਦੇ ਹਮਲਿਆਂ ਦਾ ਵਿਸਥਾਰ ਨਾਲ ਲਾਤੀਨੀ ਵਿਚ ਹਾਲ ਲਿਖਣ ਕਾਰਨ ਇਹ ਇਕ ਸੁਚੱਜੇ ਲੇਖਕ ਵਜੋਂ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋਇਆ।

ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ 2 ਸਤੰਬਰ, 800 ਈ. ਨੂੰ ਹੋਈ।

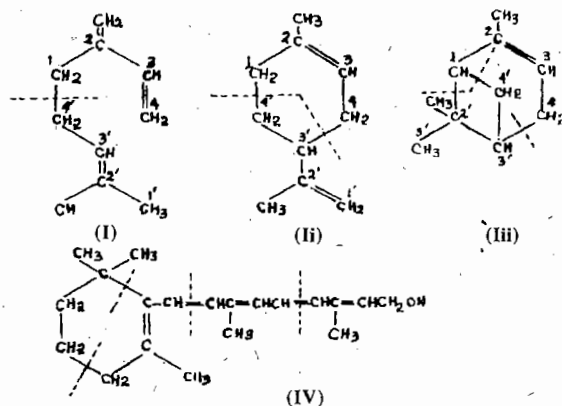
ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਥ੍ਰਿ. ਮਾ. 10 : 202; ਐਨ. ਅਮੈ. 27 : 285

ਟਰਪੀਨ (Terpenes) : ਇਹ ਕੁਦਰਤੀ ਤੌਰ ਤੇ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਾਈਡੋਕਾਰਬਨਾਂ ਦੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਦੇ ਮੈਂਬਰ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਆਮ ਫਾਰਮੂਲਾ $(C_5H_8)_n$ ਹੈ। ਇਹ ਨਾਂ ਟਰਪੀਨਾਂ ਦੇ ਮਿਸ਼ਰਨ ਟਰਪਨਟਾਈਨ ਤੋਂ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਟਰਪੀਨਾਂ ਕਈ ਪੌਦਿਆਂ ਦੇ ਸੁਗੰਧ ਤੇਲਾਂ ਅਤੇ ਕਈ ਦਰਖਤਾਂ ਅਤੇ ਝਾੜੀਆਂ ਦੇ ਰਿਸੇ ਗੂੰਦੀ ਪਦਾਰਥਾਂ (ਓਲੀਓਰੇਜ਼ਿਨਜ਼) ਵਿਚ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ। ਟਰਪੀਨ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਆਮ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਯੋਗਿਕਾਂ ਲਈ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਆਕਸੀਜਨ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਟਰਪੀਨ ਹਾਈਡੋਕਾਰਬਨਾਂ ਤੋਂ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਮੰਨਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਟਰਪੀਨਾਂ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਉਤਪੰਨਾਂ ਦੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ-ਵੰਡ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ C_5H_8 ਯੂਨਿਟਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਉੱਤੇ ਨਿਰਭਰ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਅਣਵੀਂ ਆਕਾਰ $C_{10}H_{16}$ ਫਾਰਮੂਲੇ ਵਾਲੇ ਵਾਸ਼ਪਸ਼ੀਲ ਤੇਲਾਂ ਤੋਂ ਵੱਡੇ ਅਣੂਆਂ ਜਿਵੇਂ ਕਿ 4000 C_5H_8 ਯੂਨਿਟਾਂ ਵਾਲੀ ਕੁਦਰਤੀ ਰਬੜ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ-ਵੰਡ ਅਰਥਾਤ ਮਾਨੋਟਰਪੀਨਾਂ, $C_{10}H_{16}$; ਸੈਂਸਕੁਈਟਰਪੀਨਾਂ, $C_{15}H_{24}$; ਡਾਈਟਰਪੀਨਾਂ, $C_{20}H_{32}$; ਟ੍ਰਾਈਟਰਪੀਨਾਂ, $C_{30}H_{48}$; ਟੈਟ੍ਰਾਟਰਪੀਨਾਂ, $C_{40}H_{64}$; ਅਤੇ ਪਾਲੀਟਰਪੀਨਾਂ, $(C_5H_8)_n$ ਵਿਚ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਲਗਭਗ

ਸਾਰੀਆਂ ਟਰਪੀਨਾਂ ਵਿਚ ਕਾਰਬਨੀ ਢਾਂਚੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਭਿੰਨ-ਭਿੰਨ ਜੋੜਾਂ ਵਿਚ ਆਈਸੋਪਰੀਨ ਯੂਨਿਟਾਂ ਦਾ ਬਣਿਆ

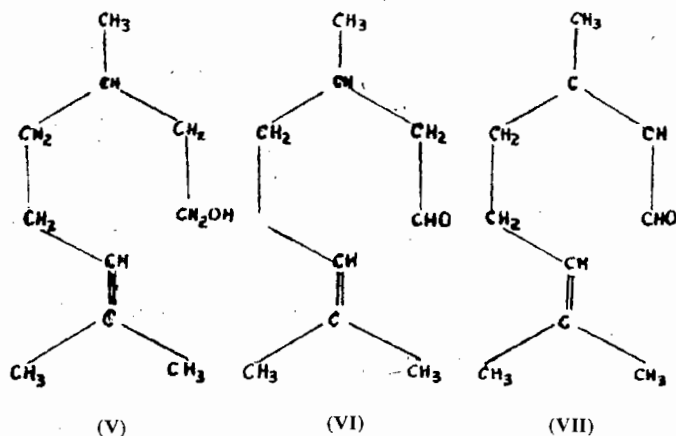

ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਸਾਧਾਰਨ ਬਣਤਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਬਣਤਰਾਂ ਦਾ ਪਤਾ ਲਾਉਣ ਲਈ ਬਹੁਤ ਸਹਾਈ ਹੋਈ ਹੈ। ਆਈਸੋਪਰੀਨ ਯੂਨਿਟਾਂ ਨੂੰ ਕਈ ਢੰਗਾਂ ਨਾਲ ਜੋੜਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਏਸਾਈਕਲਿਕ, ਮਾਨੋਸਾਈਕਲਿਕ ਅਤੇ ਪਾਲੀਸਾਈਕਲਿਕ ਉਪ-ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ਬਣਦੀਆਂ ਹਨ, ਇਹ ਹਾਲ ਸਿੱਟੇ ਵਜੋਂ ਕਾਰਬਨ ਐਟਮ ਦੇ ਰਿਗਾਂ ਉੱਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹੈ। ਮਿਰਸੀਨ (I), ਇਕ ਏਸਾਈਕਲਿਕ ਮਾਨੋਟਰਪੀਨ; ਲਿਮੋਨੀਨ (II), ਇਕ ਮਾਨੋਸਾਈਕਲਿਕ ਮਾਨੋਟਰਪੀਨ; ਐਲਫਾ-ਪਾਈਨੀਨ (III), ਇਕ ਬਾਈਸਾਈਕਲਿਕ ਮਾਨੋਟਰਪੀਨ ਅਤੇ ਇਕ ਆਕਸੀਕ੍ਰਿਤ ਮਾਨੋਸਾਈਕਲਿਕ ਡਾਈਟਰਪੀਨ ਵਿਟਾਮਿਨ ਏ (IV) ਇਸ ਅਗਲੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ-ਵੰਡ ਨੂੰ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਬਿੰਦੀਆਂ ਵਾਲੀਆਂ ਰੇਖਾਵਾਂ ਕਾਰਬਨ ਢਾਂਚਿਆਂ ਦੀ ਆਈਸੋਪਰੀਨ ਯੂਨਿਟਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡ ਦਰਸਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ।

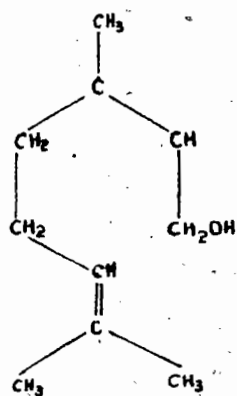

ਟਰਪੀਨ

ਮਾਨੋਟਰਪੀਨਾਂ—ਕੁਦਰਤੀ ਸ੍ਰੋਤਾਂ ਤੋਂ ਮਾਨੋਟਰਪੀਨਾਂ ਨੂੰ ਵੱਖਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਪੌਦਿਆਂ ਦੇ ਪਦਾਰਥ ਨੂੰ ਭਾਫ਼ ਨਾਲ ਕਸ਼ੀਦ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਵਾਸ਼ਪਸ਼ੀਲ ਤੇਲ ਪਾਣੀ ਨਾਲੋਂ ਘੱਟ ਸੰਘਣੇ

ਟਰਪੀਨ

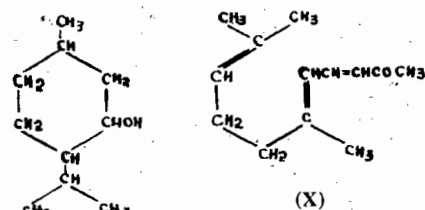

(VIII)

ਟਰਪੀਨ

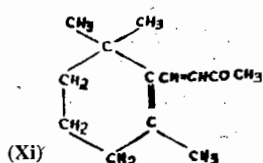
ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਆਮ ਉਬਾਲ-ਦਰਜਾ 150° ਤੋਂ 185° ਸੈਂ. ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੁਧਾਈ ਘੱਟ ਦਬਾਉ ਉੱਤੇ ਅੰਸ਼ਕ ਕਸ਼ੀਦਣ ਦੁਆਰਾ ਜਾਂ ਰਵੇਦਾਰ ਵਿਉਂਤਪੰਨ ਤੋਂ ਪੁਨਰਜਣਨ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਏਸਾਈਕਲੀ ਮਾਨੋਟਰਪੀਨ ਹਾਈਡੋਕਾਰਬਨਾਂ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਪ੍ਰੰਤੂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਕਸੀਕ੍ਰਿਤ ਵਿਉਂਤਪੰਨ ਕੁਦਰਤ ਵਿਚ ਵਧੇਰੇ ਮਿਲਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹਨ। ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਏਸਾਈਕਲੀ ਮਾਨੋਟਰਪੀਨ ਵਿਉਂਤਪੰਨਾਂ ਵਿਚ ਟਰਪੀਨ ਅਲਕੋਹਲ ਸਿਟ੍ਰੋਨੈਲੋਲ (V) ਅਤੇ ਅਨੁਸਾਰੀ ਐਲਡਿਹਾਈਡ ਸਿਟ੍ਰੋਨੈਲੋਲ (VI) (ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਸਿਟ੍ਰੋਨੈਲਾ ਦੇ ਤੇਲ ਵਿਚ ਮਿਲਦੇ ਹਨ), ਸਿਟ੍ਰਲ (VII) (ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਲੈਮਨ-ਗ੍ਰਾਸ ਤੇਲ ਵਿਚ ਮਿਲਦਾ ਹੈ) ਅਤੇ ਜੀਰੇ-ਨੀਓਲ (VIII) (ਜਿਹੜੀ ਕਿ ਤੁਰਕਸ਼ ਜੀਰੇਨੀਅਮ ਤੇਲ ਵਿਚ ਮਿਲਦੀ ਹੈ) ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ।

ਸਿਟ੍ਰੋਨੈਲੋਲ ਨੂੰ ਤੇਜ਼ਾਬ ਨਾਲ ਕਿਰਿਆ ਕਰਵਾ ਕੇ ਮਾਨੋਸਾਈਕਲੀ ਮਾਨੋਟਰਪੀਨ ਅਲਕੋਹਲ ਆਈਸੋਪਿਲੋਗੋਲ ਵਿਚ ਬਦਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਤੋਂ ਉਤਪੰਨ ਹਾਈਡੋਜਨੀਕਰਨ ਦੁਆਰਾ ਸਟੀਰੀਓਆਈਸੋਮੈਰਿਕ ਮੈਨਥੋਲ (IX) ਦਾ ਮਿਸ਼ਰਨ ਬਣਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਧੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਵਪਾਰਕ ਤੌਰ ਤੇ ਮੈਨਥੋਲ ਦੇ ਕੁਦਰਤੀ ਸ੍ਰੋਤ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਸਿਟ੍ਰਲ (VII) ਦਾ ਲਘੂਕਰਨ ਸੋਡੀਅਮ ਅਮੈਲਗਮ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਜੀਰੇਨੀਓਲ (VIII) ਬਣਦੀ ਹੈ, ਜਿਹੜੀ ਕਿ ਗੁਲਾਬ ਦੇ ਅਤਰਾਂ ਦਾ ਇਕ ਅਹਿਮ ਅੰਸ਼ ਹੈ। ਸਿਟ੍ਰਲ ਨੂੰ ਐਸੀਟੋਨ ਨਾਲ ਕੰਡੈਂਸ ਕਰਕੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਮੱਧਵਰਤੀ ਆਇਰਨੋਨ (X) ਬਣਦੀ

(IX)

(X)

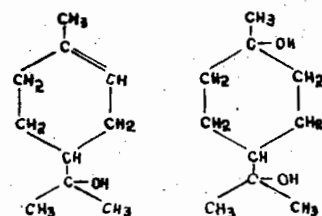

(XI)

ਟਰਪੀਨ

ਹੈ ਜਿਸ ਤੋਂ ਤੇਜ਼ਾਬ ਨਾਲ ਸਾਈਕਲੀਕਰਨ ਨਾਲ ਆਇਰਨੋਨ (XI) ਬਣਦੀ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ β -ਆਇਰਨੋਨ ਨੂੰ ਟਰਪੀਨ ਨਹੀਂ ਮੰਨਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਪ੍ਰੰਤੂ ਇਹ ਵਿਟਾਮਿਨ A (IV) ਦੇ ਸੰਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਲਈ ਮੁੱਢਲੇ ਪਦਾਰਥ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਅਤੇ ਵਾਇਲਿਟ-ਸੁਰੀਪਤਿਤ ਅਤਰਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਅੰਸ਼ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ।

ਲਿਮੋਨੀਨ (II) ਇਕ ਤੇਲ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਸਾਧਾਰਨ ਉਬਾਲ ਦਰਜਾ 177° ਸੈਂ. ਹੈ। ਇਹ ਸੰਤਰੇ ਅਤੇ ਲੈਮਨ ਤੇਲਾਂ ਦਾ ਮੁੱਖ ਅੰਸ਼ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਵਿਚ ਮਾਨੋਸਾਈਕਲੀ ਮਾਨੋਟਰਪੀਨ ਹਾਈਡੋਕਾਰਬਨਾਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਗੁਣ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਵਿਚ ਹੋਰ ਟਰਪੀਨੋਲੀਨ, α ਅਤੇ β -ਫੈਲੈਂਡਰੀਨ ਅਤੇ ਟਰਪੀਨੀਨ ਹਨ। ਹੋਰ ਵਧੇਰੇ ਟਰਪੀਨਾਂ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਉਂਤਪੰਨਾਂ ਵਾਂਗ ਲਿਮੋਨੀਨ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ੀ ਤੌਰ ਤੇ ਖੁਵਣ ਤਲ-ਘੁੰਮਕ ਹੈ। ਲਿਮੋਨੀਨ ਦੇ ਰੈਸੀਮਿਕ ਰੂਪ ਨੂੰ ਡਾਈਪੈਂਟੀਨ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਈਸੋਪਰੀਨ, $\text{CH}_2=\text{C}(\text{CH}_3)\text{CH}=\text{CH}_2$, ਦੇ ਡਾਈਮਰੀਕਰਨ ਦੁਆਰਾ ਬਣਦੀ ਹੈ। ਗਰਮ ਧਾਤਵੀ ਫਿਲਾਮੈਂਟ ਦੇ ਸੰਪਰਕ ਨਾਲ ਲਿਮੋਨੀਨ; ਆਈਸੋ-ਪਰੀਨ ਵਿਚ ਬਦਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਮੈਨਥੋਲ (IX) ਅਤੇ ਆਕਸੀਕ੍ਰਿਤ ਵਿਉਂਤਪੰਨ ਟਰਪੀਨੀਓਲ (XII) ਅਤੇ 1, 8 - ਟਰਪਿਨ (ਟਰਪਿਨ ਹਾਈਡ੍ਰੇਟ (XIII) ਵਪਾਰਕ ਰਸਾਇਣਕ ਪਦਾਰਥ ਹਨ।

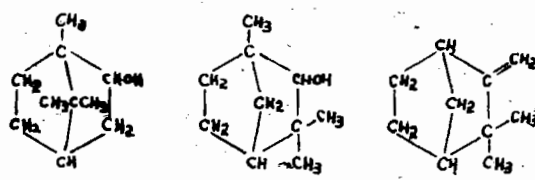

(XII)

(XIII)

ਟਰਪੀਨ

1, 8- ਟਰਪਿਨ α -, ਟਰਪੀਨੀਓਲ, ਟਰਪੀਨੋਲੀਨ ਅਤੇ ਟਰਪੀਨੀਨਾਂ ਦੇ ਮਿਸ਼ਰਨ α - ਪਾਈਨੀਨ (III) ਦੀ ਤੇਜ਼ਾਬ ਨਾਲ ਕਿਰਿਆ ਦੁਆਰਾ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਮਿਸ਼ਰਨ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਜੀਲ (ਪਾਈਨ) ਤੇਲ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਐਲਫਾ-ਪਾਈਨੀਨ (III) ਬਾਈਸਾਈਕਲੀ ਮਾਨੋਟਰਪੀਨਾਂ ਦੀ ਇਕ ਉਦਾਹਰਨ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਉਬਾਲ-ਦਰਜਾ 156° ਸੈਂ. ਹੈ। ਇਹ ਸਾਧਾਰਨ ਟਰਪਨਟਾਈਨ, ਜਿਹੜੀ ਕਿ ਚੀਲ ਦੇ ਦਰਖਤਾਂ ਜਾਂ ਕੱਟੇ ਹੋਏ ਦਰਖਤਾਂ ਦੇ ਮੁੱਢਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੱਢਣ ਉਪਰੰਤ ਸੁਧਾਈ ਜਾਂ ਭਾਫ਼ ਨਾਲ ਕਸ਼ੀਦ ਕਰਨ ਤੇ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਦਾ ਮੁੱਖ ਅੰਸ਼ ਹੈ। ਇਹ “ਸਲਫੇਟ ਟਰਪਨਟਾਈਨ” ਦਾ ਮੁੱਖ ਅੰਸ਼, ਕਾਗਜ਼ ਬਣਾਉਣ ਸਮੇਂ ਇਕ ਸਹਿ-ਉਪਜ, ਪੇਂਟ ਅਤੇ ਵਾਰਨਿਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਅੰਸ਼ ਅਤੇ ਰਸਾਇਣਕ ਉਦਯੋਗ ਵਿਚ ਵਰਤੀਆਂ ਜਾਣ ਵਾਲੀਆਂ ਉਪਜਾਂ ਲਈ ਕੱਚਾ ਮਾਲ ਹੈ। ਐਲਫਾ ਪਾਈਨੀਨ ਦੀ ਤੇਜ਼ਾਬ ਨਾਲ

(XIV)

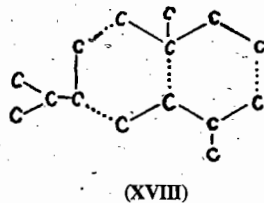
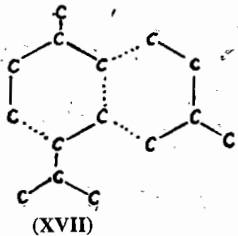
(XV)

(XVI)

ਟਰਪੀਨ

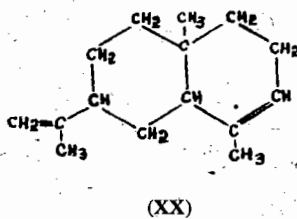
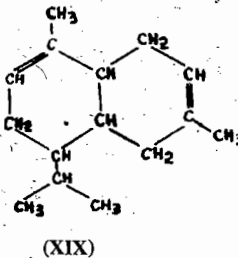
ਭਿੰਨ-ਭਿੰਨ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿਚ ਕਿਰਿਆ ਦੁਆਰਾ ਬੋਰਨੀਓਲ (XIV), ਫੈਚਾਈਲ ਅਲਕੋਹਲ (XV) ਅਤੇ ਹਾਈਡੋਕਾਰਬਨ ਕੈਫੀਨ (XVI) ਵੀ ਬਣਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਤਿੰਨੋਂ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਬਾਈਸਾਈਕਲੀਕ ਟਰਪੀਨ ਕੀਟੋਨ, ਕੈਂਫਰ ਦੇ ਵਪਾਰਕ ਸੰਸਲੇਸ਼ਣ ਦੇ ਕੰਮ ਆਉਂਦੇ ਹਨ।

ਸੈਂਸਕੁਈਟਰਪੀਨ—ਸੈਂਸਕੁਈਟਰਪੀਨਾਂ, $C_{15}H_{24}$, ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੁਦਰਤੀ ਸੋਮਿਆਂ ਤੋਂ ਭਾਫ਼ ਨਾਲ ਕਸ਼ੀਦ ਕਰਕੇ ਜਾਂ ਨਿਸ਼ਕਰਸ਼ਣ ਦੁਆਰਾ ਵਖਰੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨਿਰਵਾਯੂ ਵਿਚ ਅੰਸ਼ਕ-ਕਸ਼ੀਦਣ ਜਾਂ ਵਰਨਲੇਖਤਾ (ਕ੍ਰੋਮੋਟਰਾਫੀ) ਦੁਆਰਾ ਸੋਧਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਬਾਈਸਾਈਕਲੀਕ ਸੈਂਸਕੁਈਟਰਪੀਨਾਂ ਵਿਚ ਆਈਸੋਪਰੀਨ ਯੂਨਿਟਾਂ ਦੀਆਂ ਦੋ ਤਰਤੀਬਾਂ ਅਰਥਾਤ ਕੈਡੇਲੀਨ (XVII) ਤੇ ਯੂਡੇਲੀਨ (XVIII) ਕਿਸਮਾਂ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ। ਸੈਂਸਕੁਈਟਰਪੀਨ ਦੇ ਕਾਰਬਨ ਢਾਂਚੇ ਦਾ ਪਤਾ ਇਸ ਨੂੰ ਗੰਧਕ ਜਾਂ ਸਿਲੀਨੀਅਮ ਨਾਲ ਗਰਮ ਕਰਕੇ ਹਾਈਡੋਜਨੀਕਰਨ ਦੁਆਰਾ ਲਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਢੰਗ ਕਾਮਯਾਬ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਉੱਥੇ ਗਿਆਤ ਬਣਤਰ ਵਾਲੇ ਯੋਗਿਕਾਂ ਦੇ ਆਕਸੀਕਰਨ ਦੁਆਰਾ ਕ੍ਰਮਬੱਧ ਨਿਮਨਕਰਨ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ।

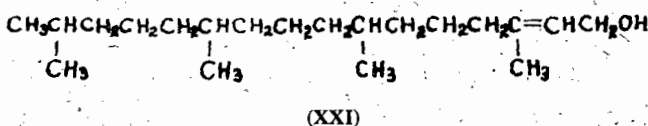
ਟਰਪੀਨ

ਕੈਟੀਨੀਨ (XIX) ਕਿਊਬੈੱਬ ਦੇ ਤੇਲ ਦਾ ਮੁੱਖ ਅੰਸ਼ ਹੈ ਅਤੇ ਕੈਡੇਲੀਨ ਕਿਸਮ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸੈਂਸਕੁਈਟਰਪੀਨ ਹੈ। ਇਹ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ੀ ਤੌਰ ਤੇ ਪ੍ਰਵਨ ਤਲ-ਘੁੰਮਕ ਤੇਲ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਸਾਧਾਰਨ ਉਬਾਲ-ਦਰਜਾ 275° ਸੈਂ. ਹੈ। ਸੈਲੀਨੀਨ (XX), ਜਿਹੜੀ ਕਿ ਅਜਵਾਇਣ (Celery) ਦੇ ਤੇਲ ਵਿਚ ਮਿਲਦੀ ਹੈ, ਇਕ ਯੂਡੇਲੀਨ ਕਿਸਮ ਹੈ।

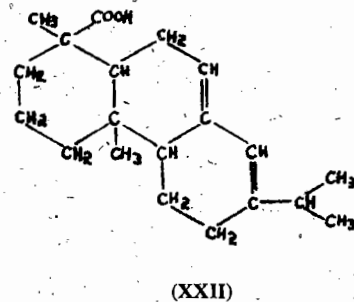

ਟਰਪੀਨ

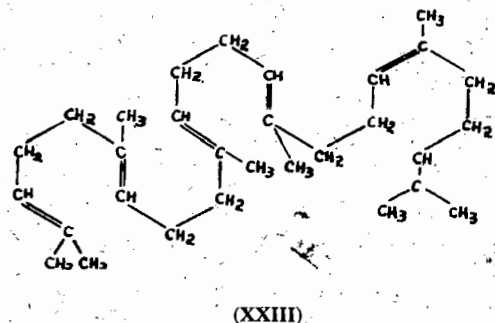
ਡਾਈਟਰਪੀਨ—ਡਾਈਟਾਲ (XXI), ਇਕ ਆਕਸੀਕ੍ਰਿਤ ਏਸਾਈਕਲੀ ਡਾਈਟਰਪੀਨ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਕਿ ਕਲੋਰੋਫਿਲ ਅਣੂ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਇਹ ਸਾਬਣੀਕਰਨ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਦਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਬਿਲਡਿੰਗ ਬਲੱਕ ਹੈ। ਡਾਈਟਾਲ ਵਿਚ ਆਈਸੋਪਰੀਨ ਯੂਨਿਟਾਂ ਦੀ ਤਰਤੀਬ ਵਿਟਾਮਿਨ-ਏ (IV) ਨਾਲ ਮਿਲਦੀ ਜੁਲਦੀ ਹੈ।

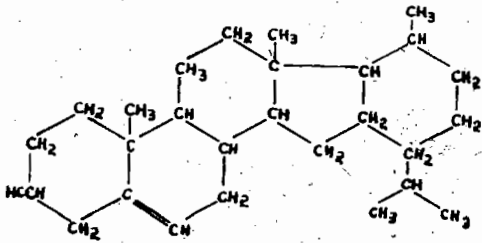

ਬਾਈਸਾਈਕਲੀਕ ਮਾਨੋਟਰਪੀਨ α - ਪਾਈਨੀਨ ਦੀ ਵਪਾਰਕ ਮਹੱਤਤਾ ਡਾਈਟਰਪੀਨਾਂ ਵਿਚ ਐਥਾਈਟਿਕ ਐਸਿਡ (XXII) (ਇਕ ਟ੍ਰਾਈਸਾਈਕਲੀਕ ਕਾਰਬੋਕਸੀਲਿਕ ਐਸਿਡ ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਰੈਜ਼ਿਨ ਦਾ ਮੁੱਖ ਹਿੱਸਾ ਹੈ) ਦੁਆਰਾ ਬਰਾਬਰ ਹੋ ਗਈ ਹੈ। ਰੈਜ਼ਿਨ; ਚੀਲ ਕੁਲ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਦੀ ਓਲੀਓਰੈਜ਼ਿਨ ਦਾ ਅਵਸ਼ਾਪਸ਼ੀਲ ਹਿੱਸਾ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਟਰਪਨਟਾਈਨ ਨੂੰ ਵਖਰਾ ਕਰਨ ਮਗਰੋਂ ਬਚ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਰੈਜ਼ਿਨ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਵਾਰਨਿਸ਼ ਅਤੇ ਕੋਟਿੰਗ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੇ ਉਤਪਾਦਨ ਲਈ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਸੋਡੀਅਮ ਸਾਲਟ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਇਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਾਗਜ਼ ਦੀ ਸਾਈਜ਼ਿੰਗ ਲਈ, ਸੰਸ਼-ਲਿਸ਼ਟ ਰਬੜ ਵਿਚ ਇਮਲਸੀਫਾਈਰ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਅਤੇ ਕੱਪੜੇ ਧੋਣ ਦੇ ਪੀਲੇ ਸਾਬਣ ਵਿਚ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਸਭ ਤੋਂ ਸਸਤੇ ਆਰਗੈਨਿਕ ਤੇਜ਼ਾਬਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇਕ ਹੈ।

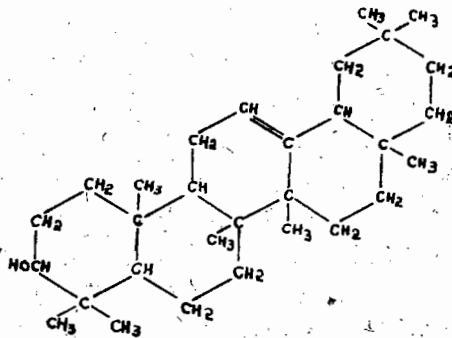
ਟ੍ਰਾਈਟਰਪੀਨ—ਏਸਾਈਕਲੀ ਟ੍ਰਾਈਟਰਪੀਨ ਹਾਈਡੋ-ਕਾਰਬਨ ਸਕਵੇਲੀਨ (XXIII), ਸਮੁੰਦਰੀ ਮੱਛੀਆਂ ਦੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ਦੇ ਜਿਗਰ ਤੇਲ ਦਾ ਅੱਧ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਉੱਜ ਵੀ ਕੁਦਰਤ ਵਿਚ ਵੀ ਕਾਫ਼ੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਦੂਸਰੀਆਂ ਮੱਛੀਆਂ ਦੇ ਜਿਗਰ ਤੇਲਾਂ, ਬਨਸਪਤ ਤੇਲਾਂ, ਫੁਫੂਦੀ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਕੰਨ ਦੀ ਮੇਲ ਅਤੇ ਚਰਬੀ ਰਸਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਕੋਲੈਸਟਰਾੱਲ (XXIV) ਦੀ ਜੀਵ-ਸੰਸਲੇਸ਼ਣ ਵਿਚ ਮੈਟਾਬੋਲਿਕ ਮੱਧਵਰਤੀ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਸਕਵੇਲੀਨ ਦੀ ਜੀਵ-ਰਸਾਇਣਕ ਮਹੱਤਤਾ ਰੇਡੀਓ-ਐਂਕਟਿਵ ਕਾਰਬਨ ਲੇਬਲਿੰਗ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਿਤ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਸਕਵੇਲੀਨ (XXIII) ਦਾ ਫਾਰਮੂਲਾ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਰਤੀਬ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਕੋਲੈਸਟਰਾੱਲ ਦੀ ਬਣਤਰ ਨਾਲ ਇਸ ਦਾ ਸਬੰਧ ਪਤਾ ਲਗ ਸਕੇ। ਭਾਵੇਂ ਟ੍ਰਾਈ ਅਤੇ ਟੈਟ੍ਰਾਸਾਈਕਲੀਕ ਟ੍ਰਾਈਟਰਪੀਨਾਂ ਦਾ ਪਤਾ ਹੈ ਪ੍ਰੰਤੂ ਹੁਣ ਤੱਕ ਕੁਦਰਤ ਵਿਚ ਵਧੇਰੇ ਮਿਲਦੀਆਂ ਟ੍ਰਾਈਟਰਪੀਨਾਂ ਪੰਜ ਕਾਰਬਨ ਰਿੰਗਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਹਨ। ਪੈਂਟਾਸਾਈਕਲੀਕ ਟ੍ਰਾਈਟਰਪੀਨਾਂ ਮੁਕਤ ਜਾਂ ਗਲਾਈਕੋਸਾਈਡਾਂ ਵਿਚ ਸ਼ੱਕਰਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲੀਆਂ ਕਈ ਪੌਦਿਆਂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿਚ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ। ਕਈ ਪੈਂਟਾਸਾਈਕਲੀਕ ਟ੍ਰਾਈਟਰਪੀਨਾਂ ਦੀ ਬਣਤਰ ਪੂਰਨ ਤੌਰ ਤੇ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਹੈ ਪ੍ਰੰਤੂ β - ਐਮਾਈਰਿਨ (XXV) ਦੀ ਬਣਤਰ ਚੰਗੀ

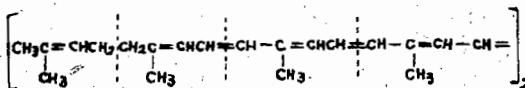
(XXIV)

ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਥਾਪਿਤ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਹੈ। β -ਐਮਾਈਰਿਨ 50 ਤੋਂ ਵੱਧ ਪੌਦਿਆਂ ਦੇ ਸ੍ਰੋਤਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੱਢੀ ਜਾ ਚੁੱਕੀ ਹੈ ਪ੍ਰੰਤੂ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਸ੍ਰੋਤ ਐਲੀਮੀ ਰੈਜ਼ਿਨ ਹੈ। β -ਐਮਾਈਰਿਨ ਦਾ ਕਾਰਬਨ ਢਾਂਚਾ ਸਕਵੇਲੀਨ (XXIII) ਅਤੇ ਕੋਲੋਸਟਾਨ (XXIV) ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਹੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸਬੰਧਿਤ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਸੁਝਾਅ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਸਕਵੇਲੀਨ, ਜੀਵ-ਸੰਸਲੇਸ਼ਣ ਵਿਚ ਸਟੇਰੋਲਾਂ ਅਤੇ ਪੈਂਟਾਸਾਈਕਲੀ ਟਰਾਈਟਰਪੀਨਾਂ ਦਾ ਸਾਂਝਾ ਪੂਰਵਗਾਮੀ ਹੈ।

(XXV)

ਟੈਟ੍ਰਾਟਰਪੀਨਾਂ—ਪੀਲੇ, ਸੰਤਰੀ ਜਾਂ ਲਾਲ, ਚਰਬੀ ਵਿਚ ਘੁਲਣਸ਼ੀਲ ਪੌਦਿਆਂ ਅਤੇ ਪਸ਼ੂਆਂ ਦੇ ਪਿਗਮੈਂਟਾਂ ਦੀ ਵੱਡੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਕੈਰੋਟੀਨਾਇਡ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਨੂੰ ਟੈਟ੍ਰਾਟਰਪੀਨਾਂ ਵਿਚ

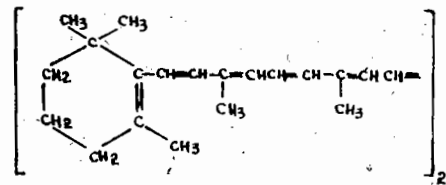

(XXVI)

ਸ਼੍ਰੇਣੀਬੱਧ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਾਧਾਰਣ ਅਣਵੀ ਫਾਰਮੂਲਾ $(C_5H_8)_8$ ਅਨੁਸਾਰ $C_{40}H_{64}$ ਹੋਣ ਦੀ ਥਾਂ $C_{40}H_{56}$ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬਣਤਰ ਆਈਸੋਪਰੀਨ ਯੂਨਿਟਾਂ ਤੋਂ ਬਣ ਸਕਣ ਕਾਰਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਟਰਪੀਨਾਂ ਵਿਚ ਸ਼੍ਰੇਣੀਬੱਧ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਕੈਰੋਟੀਨਾਇਡਾਂ ਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੁਦਰਤੀ ਸ੍ਰੋਤਾਂ ਤੋਂ ਘੋਲਕ ਨਿਸ਼ਕਰਸ਼ਣ ਦੁਆਰਾ ਵੱਖਰਾ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕ੍ਰੋਮੋਟੋਗ੍ਰਾਫੀ ਦੁਆਰਾ ਸੋਧਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਲਾਈਕੋਪੀਨ (XXVI) ਪੱਕੇ ਹੋਏ ਟਮਾਟਰ ਦਾ ਲਾਲ ਪਿਗਮੈਂਟ ਹੈ ਅਤੇ ਏਸਾਈਕਲੀ ਟੈਟ੍ਰਾਟਰਪੀਨਾਂ ਦੀ ਉਦਾਹਰਨ ਹੈ।

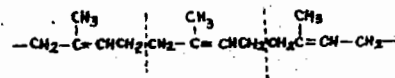
ਫਾਰਮੂਲੇ ਵਿਚ ਬਿੰਦੂਆਂ ਵਾਲੀਆਂ ਰੇਖਾਵਾਂ ਆਈਸੋਪਰੀਨ ਯੂਨਿਟਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡ ਵਿਖਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹ ਗੱਲ ਧਿਆਨ ਯੋਗ ਹੈ ਕਿ ਆਈਸੋਪਰੀਨ ਯੂਨਿਟਾਂ ਦਾ ਸਾਧਾਰਨ ਹੈਂਡ ਤੋਂ ਟੇਲ ਬੰਧਨ ਅਣੂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਇਕ ਇਕਹਿਰੇ ਟੇਲ ਤੋਂ ਟੇਲ ਬੰਧਨ ਨਾਲ ਵਿਘਨ ਪਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਸਮਮਿਤ ਬਣਤਰ ਬਣਦੀ ਹੈ। ਸਭ ਤੋਂ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਅਤੇ ਵਧੇਰੇ ਮਿਲਣ ਵਾਲੀ ਟੈਟ੍ਰਾਟਰਪੀਨ β -

ਕੈਰੋਟੀਨ (XXVII) ਹੈ, ਜਿਹੜੀ ਕਿ ਗਾਜਰ ਦਾ ਮੁੱਖ ਪੀਲਾ ਪਿਗਮੈਂਟ ਹੈ। ਬੀਟਾ-ਕੈਰੋਟੀਨ ਪੁਸ਼ਟ ਭੋਜਨ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਜੀਵ ਆਰਗੈਨਿਜ਼ਮ ਸਪੱਸ਼ਟ ਤੌਰ ਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਸਮਮਿਤ ਦੇ ਬਿੰਦੂ ਤੋਂ ਦੋ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿਚ ਤੋੜ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਵਿਟਾਮਿਨ-ਏ (IV) ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

(XXVII)

ਪਾਲੀਟਰਪੀਨਾਂ—ਰਬੜ, ਜਿਹੜੀ ਕਿ ਰਬੜ ਦੇ ਦਰਖਤ ਦੀ ਲੈਟੈਕਸ ਵਿਚ ਮਿਲਦੀ ਹੈ, ਇਕ ਪਾਲੀਟਰਪੀਨ ਹਾਈਡ੍ਰੋਕਾਰਬਨ $(C_5H_8)_n$ ਹੈ, ਜਿੱਥੇ n ਦਾ ਮੁੱਲ 4,000-5,000 ਹੈ।

(XXVIII)

ਆਕਸੀਕਰਨ ਦੁਆਰਾ ਰਸਾਇਣਿਕ ਨਿਮਨਕਰਨ ਅਤੇ ਐਕਸ ਕਿਰਨ ਵਿਵਰਤਨ ਅਧਿਐਨਾਂ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਰਬੜ ਵਿਚ ਇਹ ਯੂਨਿਟ XXVIII ਵਾਰ ਵਾਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਆਈਸੋਪਰੀਨ ਯੂਨਿਟਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡ ਸੰਕੇਤਿਤ ਹੈ। ਰਬੜ ਦੇ ਵਲਕਨੀਕਰਨ ਸਮੇਂ ਗੰਧਕ ਦੇ ਐਟਮਾਂ ਦੁਆਰਾ ਚੇਨਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਕ੍ਰਾਸ-ਬੰਧਨ ਸਥਾਪਿਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਗਟਾ-ਪਰਚ ਅਤੇ ਰਬੜ ਵਿਚ ਫਰਕ ਕੇਵਲ ਇੰਨਾ ਹੈ ਕਿ ਗਟਾ-ਪਰਚ ਵਿਚ ਮੀਥਾਈਲ ਗਰੁੱਪ ਉਲਟ ਪਾਸਿਆਂ ਉੱਤੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ (ਟ੍ਰਾਂਸ ਤਰਤੀਬ) ਜਦੋਂ ਕਿ ਰਬੜ ਵਿਚ ਇਕੋ ਪਾਸੇ (ਸਿਸ ਤਰਤੀਬ)।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਥਿ. 21 : 951

ਟਰੰਪੀ, ਰੂਡਾਲਫ (Trumphy Rudolf) :

ਸਵਿਟਜ਼ਰਲੈਂਡ ਦੇ ਇਸ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਭੂ-ਵਿਗਿਆਨੀ ਦਾ ਜਨਮ 16 ਅਗਸਤ, 1921 ਨੂੰ ਗਲਾਰਸ (Glarus) ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਤੌਰ ਤੇ ਇਹ ਸਵਿਸ ਐਲਪਸ ਪਰਬਤ ਦੀ ਖੋਜ ਲਈ ਹੀ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੈ। ਸੰਨ 1947 ਤੋਂ 1953 ਤੱਕ ਇਹ ਸਵਿਟਜ਼ਰਲੈਂਡ ਦੀ ਲੌਜ਼ਾਨ (Lausanne) ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦਾ ਫੈਕਲਟੀ ਮੈਂਬਰ ਰਿਹਾ। ਸੰਨ 1953 ਵਿਚ ਇਹ ਸਵਿਸ ਫੈਡਰਲ ਇੰਸਟੀਚਿਊਟ ਆਫ ਟੈਕਨਾਲੋਜੀ, ਜੂਰਿਕ ਦਾ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ; ਸੰਨ 1956 ਵਿਚ ਜੂਰਿਕ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦਾ ਫੈਕਲਟੀ ਮੈਂਬਰ ਬਣਿਆ। ਇਸ ਨੇ 1960 ਵਿਚ "Paleotectonic Evolution of Central and Western Alps" ਨਾਂ ਦੀ ਪੁਸਤਕ ਲਿਖੀ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਥਿ. ਮਾ. 10 : 151

ਟ੍ਰਬਨਰ, ਵਿਲਹੈਲਮ :

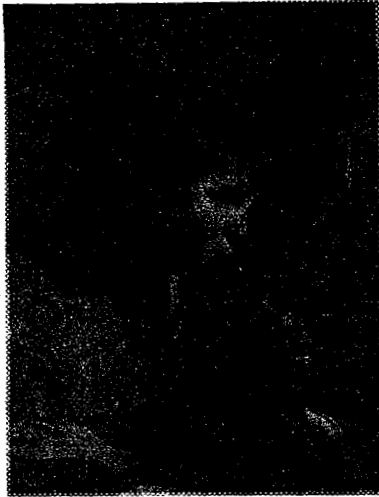
ਜਰਮਨੀ ਦੇ ਇਸ ਭੂਦ੍ਰਿਸ਼ ਚਿੱਤਰਕਾਰ ਅਤੇ ਮੂਰਤੀਕਾਰ ਦਾ ਜਨਮ ਸੰਨ 1851 ਨੂੰ ਹੀਡਲਬਰਗ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਇਸਨੇ ਕਾਰਲਸਰੂਈ ਸਟਟਗਾਰਟ ਅਤੇ ਮਿਊਨਿਕ ਵਿਖੇ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਸੰਨ 1898 ਤੋਂ 1903 ਤੱਕ ਇਸ ਨੇ ਫਰੈਂਕਫਰਟ ਵਿਖੇ ਅਤੇ ਸੰਨ 1905 ਤੋਂ ਕਾਰਲਸਰੂਈ ਵਿਖੇ ਸਿੱਖਿਆ ਦਿੱਤੀ। ਇਹ ਲੀਬਲ (Libel) ਤੋਂ

ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋਇਆ। ਹੀਡਲਬਰਗ ਦੇ ਹਾਲ ਵਿਚ ਇਸ ਰਾਹੀਂ ਬਣਾਈਆਂ ਮੁਹਰਾਕਸ਼ੀਆਂ ਅਤੇ ਜਰਮਨੀ ਦੇ ਸਾਰੇ ਆਜਾਇਬ ਘਰਾਂ ਵਿਚ ਇਸ ਰਾਹੀਂ ਬਣਾਏ ਚਿੱਤਰ ਲੱਗੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਇਸ ਨੇ ਹਵਾ ਅਤੇ ਰੋਸ਼ਨੀ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਚਿੱਤਰਾਂ ਵਿਚ ਦਰਸਾਇਆ ਹੈ।

ਸੰਨ 1917 ਨੂੰ ਫਰੈਂਕਫਰਟ ਵਿਖੇ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਐਨ. 12 : 246; ਹਿ. ਵਿ. ਕੋ. 5 : 186

ਟਰਬਰੁਗਹੇਨ, ਹੈਂਡਰਿਕ (Terbrugghen, Hendrik) : ਨੀਦਰਲੈਂਡ ਦੇ ਇਸ ਚਿੱਤਰਕਾਰ ਦਾ ਜਨਮ ਸੰਨ

ਚਿੱਤਰ : 12 ਹੈਂਡਰਿਕ ਟਰਬਰੁਗਹੇਨ ਦਾ ਬਣਾਇਆ
ਚਿੱਤਰ 'ਦੀ ਫਲੂਟ ਪਲੇਅਰ'।

1588 ਵਿਚ ਡੈਵੈਂਟਰ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਨੇ ਉੱਘੇ ਚਿੱਤਰਕਾਰ ਅਬ੍ਰਾਹਮ ਬਲੇਮਾਰਟ ਤੋਂ ਯੂਟ੍ਰੈਕਟ ਵਿਖੇ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਦਸ ਸਾਲ ਇਹ ਇਟਲੀ ਵਿਚ ਰਿਹਾ ਅਤੇ ਸੰਨ 1604 ਦੇ ਲਗਭਗ ਰੋਮ ਚਲਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਥੇ ਇਸ ਨੇ ਭਾਰਾਵਾਜੇ ਨਾਲ ਸਿੱਧੇ ਸਬੰਧ ਬਣਾਏ। ਸੰਨ 1614 ਵਿਚ ਇਹ ਯੂਟ੍ਰੈਕਟ ਵਾਪਸ ਆ ਗਿਆ। ਵਾਪਸ ਆਉਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਬਣਾਏ ਗਏ ਚਿੱਤਰਾਂ ਵਿਚ ਕੈਰਾਵੈਜੇਜ਼ ਕਾਰਾਵਾਜੇ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਸਪੱਸ਼ਟ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਅਜਿਹੀ ਇਕ ਉਦਾਹਰਣ ਇਸਦੇ 'ਕਾਲਿੰਗ ਆਫ਼ ਸੇਂਟ ਮੈਥਿਊ' ਦਾ ਚਿੱਤਰ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਚਿੱਤਰਾਂ ਵਿਚ ਵਿਰੋਧੀ ਰੰਗਾਂ ਅਤੇ ਸ਼ੇਡਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਲਈ ਇਹ ਕਾਰਾਵਾਜੇ ਦਾ ਰਿਣੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਕੁਝ ਚਿੱਤਰਾਂ ਵਿਚ 16ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੀ ਉੱਤਰੀ ਚਿੱਤਰਕਾਰੀ ਦੀ ਛਾਪ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ 'ਕਰੂਸਿਫਿਕੇਸ਼ਨ' ਵਿੱਚ ਦੀ ਵਰਜਿਨ ਐਂਡ ਸੇਂਟ ਜਾਨ' (ਲ. 1625) ਅਜਿਹੀ ਉਦਾਹਰਣ ਹੈ। St. Sebastian Tended by Irene and Her maid (1625) ਇਸ ਦਾ ਸ਼ਾਹਕਾਰ ਹੈ। ਇਸ ਦੀਆਂ ਕ੍ਰਿਤਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਦੇ ਸਮਕਾਲੀਆਂ ਬਾਬੂਰੇਨ ਅਤੇ ਹੋਨਥੋਰਸਟ (Honthorst) ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਸੰਨ 1629 ਨੂੰ ਯੂਟ੍ਰੈਕਟ ਵਿਖੇ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਥਿ. ਮਾ. 9 : 895

ਟਰੰਬਲ (Trumbull) : ਇਹ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਦੱਖਣ-ਪੱਛਮੀ ਖੇਤਰ ਦੇ ਕਨੈਕਟੀਕਟ ਰਾਜ ਦੀ ਫੇਅਰਫੀਲਡ ਕਾਉਂਟੀ ਦਾ ਇਕ ਉਪ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ। ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਸੰਨ 1650 ਦੇ

ਦਹਾਕੇ ਵਿਚ ਇਕ ਨਿਰੋਲ ਰਿਹਾਇਸ਼ੀ ਬਸਤੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਬ੍ਰਿਜਪੋਰਟ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਉੱਤਰੀ ਸਿਰੇ ਵੱਲ ਪਾਕਵਾਨੌਕ (Poquonock) ਦਰਿਆ ਦੇ ਕੰਢੇ ਸਟਰੈਟਫੋਰਡ (Stratford) ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਥਾਪਿਤ ਹੋਇਆ। ਆਰੰਭ ਵਿਚ ਇਥੋਂ ਦੇ ਵਸਨੀਕ ਸਿਰਫ਼ ਵਾਹੀ ਦਾ ਕੰਮ ਹੀ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਸੰਨ 1725 ਵਿਚ ਇਸ ਬਸਤੀ ਨੂੰ ਯੂਨਿਟੀ ਪੈਰਿਸ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਸੰਗਠਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ 1744 ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਲੌਂਗ ਹਿਲ ਪੈਰਿਸ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰ ਕੇ ਇਹ ਉੱਤਰੀ ਸਟਰੈਟਫੋਰਡ ਬਣਿਆ। ਉੱਤਰੀ ਸਟਰੈਟਫੋਰਡ 1793 ਵਿਚ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਨਿਰਮਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਇਸ ਦਾ ਨਾਂ ਕਨੈਕਟੀਕਟ ਦੇ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇ 'ਜੋਨੇਥਮ ਟਰੰਬਲ' ਨਾਮੀ ਗਵਰਨਰ ਦੇ ਨਾਂ ਪਿੱਛੇ ਟਰੰਬਲ/ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ। ਨਿਕੋਲਸ ਅਤੇ ਲੌਂਗ ਹਿੱਲ ਪਿੰਡ ਵੀ ਇਸ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਗਏ।

ਆਬਾਦੀ—32729 (1973)

41°15' ਉ. 73°12' ਪੱ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਥਿ. ਮਾ. 10 : 149

ਟ੍ਰੰਬਲ ਜਾਨ : ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਇਸ ਕਵੀ, ਕਾਨੂੰਨਦਾਨ ਅਤੇ ਨੇਤਾ ਦਾ ਜਨਮ 24 ਅਪ੍ਰੈਲ, 1750 ਨੂੰ ਕੋਲੀਫੋਰਨੀਆ ਵਿਚ ਵੈਂਸਟਬਰੀ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਨੇ ਯੇਲ ਵਿਖੇ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਇਹ 'ਹਾਰਟਫੋਰਡ ਵਿਟਸ' ਨਾਮੀ ਪਾਠੀ ਦਾ ਨੇਤਾ ਸੀ। ਜੋਜ਼ਫ਼ ਐਡੀਸਨ ਦੀ ਸ਼ੈਲੀ ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਇਸ ਦੇ ਲੇਖ ਸੰਨ 1770 ਨੂੰ 'ਬੋਸਟਨ ਕ੍ਰਾਨੀਕਲ' ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੋਏ। ਸੰਨ 1770 ਵਿਚ 'ਐਨ ਐਸੇ ਆੱਨ ਦੀ ਯੂਜ਼ਿਜ਼ ਐਂਡ ਐਡਵਾਂਟਿਜ਼ ਆਫ਼ ਦੀ ਫਾਈਨ ਆਰਟ' ਨਾਂ ਹੇਠ ਕੀਤੇ ਗਏ ਇਸਦੇ ਵਿਦਾਇਗੀ ਭਾਸ਼ਣ ਨੇ ਅਮਰੀਕੀ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਨੀਂਹ ਰੱਖੀ। ਯੇਲ ਵਿਖੇ ਪੜ੍ਹਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਇਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਪ੍ਰਚੱਲਤ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੀ ਆਲੋਚਨਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਸੰਨ 1772-73 ਦੌਰਾਨ 'ਦੀ ਪ੍ਰਾਗੈਸ ਆਫ਼ ਡਲਨੈੱਸ' ਨਾਮੀ ਲੇਖ ਲਿਖਿਆ। ਸੰਨ 1773 ਵਿਚ ਵਕਾਲਤ ਪਾਸ ਕਰਕੇ ਇਹ ਬੋਸਟਨ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਸੁਖਾਂਤ ਮਹਾਂ-ਕਾਵਿ 'M Fingal' (1776-82) ਇਸਦੀ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਰਚਨਾ ਸੀ। ਸੰਨ 1782 ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਸਦੀ ਸਾਹਿਤਕ ਮਹੱਤਤਾ ਘੱਟ ਗਈ ਅਤੇ ਇਸ ਨੇ ਆਪਣਾ ਇਹ ਘਾਟਾ ਕਾਨੂੰਨ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤੀ ਵਿਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈ ਕੇ ਪੂਰਾ ਕੀਤਾ। 'ਐਨ ਐਲਿਜੀ ਆੱਨ ਦੀ ਟਾਈਮਜ਼' (1774) ਇਸ ਦੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਦੇਸ਼ ਭਗਤੀ ਅਤੇ ਅਤਿ ਕਥਨੀ ਭਰਪੂਰ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਕਵਿਤਾ ਸੀ।

ਇਕ ਪੱਕੇ ਸੰਘਵਾਦੀ ਵਜੋਂ ਇਸ ਨੇ ਸੰਨ 1789 ਵਿਚ ਰਾਜ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧ ਦਾ, ਫਿਰ ਰਾਜ-ਵਿਧਾਇਕ ਦਾ ਅਤੇ ਸੰਨ 1819 ਤਕ ਜੱਜ ਦਾ ਅਹੁਦਾ ਸੰਭਾਲਿਆ। 11 ਮਈ, 1831 ਨੂੰ ਡਿਟ੍ਰਾਇਟ ਵਿਖੇ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਥਿ. ਮਾ. 10 : 149; ਕੋਲ. ਐਨ. 18 : 540

ਟ੍ਰੰਬਲ, ਜਾਨ : ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਇਸ ਚਿੱਤਰਕਾਰ, ਸ਼ਿਲਪਕਾਰ ਅਤੇ ਲੇਖਕ ਦਾ ਜਨਮ 6 ਜੂਨ, 1756 ਨੂੰ ਲੈਬਨਾਨ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਹਾਰਵਰਡ ਕਾਲਜ ਤੋਂ ਡਿਗਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਉਪਰੰਤ ਇਸ ਨੇ ਯੂਰਪੀ ਸੈਨਾ ਵਿਚ ਨੌਕਰੀ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਲੰਡਨ ਵਿਖੇ ਬੈਂਜਾਮਿਨ ਵੈਂਸਟ ਅਧੀਨ ਪੜ੍ਹਾਈ ਕੀਤੀ। ਸੰਨ 1794 ਵਿਚ ਇਹ ਲੰਡਨ ਵਿਖੇ ਜਾਨ ਜੋ. ਦਾ ਸਕੱਤਰ ਨਿਯੁਕਤ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਦਸ ਸਾਲ ਇਸ ਅਹੁਦੇ ਤੇ ਰਿਹਾ। ਸੰਨ 1800 ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਇਕ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਔਰਤ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕਰਵਾਇਆ। ਸੰਨ 1804-08 ਦੌਰਾਨ ਇਸ ਨੇ ਲੈਬਨਾਨ ਵਿਖੇ ਕਾਂਗ੍ਰੀਸ਼ਨਲ ਸਭਾ-

ਭਵਨ ਦਾ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ। ਇਹ ਇਸ ਦੀ ਭਵਨ-ਨਿਰਮਾਣ ਕਲਾ ਦੀ ਇਕੋ-ਇਕ ਬਚੀ ਹੋਈ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਹੈ।

ਇਸ ਨੇ ਅਮਰੀਕੀ ਅੰਦੋਲਨ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਅਤੇ ਘਟਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਲੜੀਵਾਰ ਚਿੱਤ੍ਰਤ ਕੀਤਾ। ਇਹ ਇਸ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਸੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇਸ ਨੇ ਜਾਰਜ ਵਾਸ਼ਿੰਗਟਨ ਦੀਆਂ ਵੀ ਕਈ ਤਸਵੀਰਾਂ ਬਣਾਈਆਂ। ਇਸਨੇ ਕਾਂਗਰਸ ਲਈ ਚਾਰ ਚਿੱਤਰ ਬਣਾਏ। ਸੰਨ 1831 ਵਿਚ ਇਸ ਦੇ ਭਤੀਜੇ ਨੇ ਯੇਲ ਵਿਖੇ ਟ੍ਰੈਬਲ ਗੈਲਰੀ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ। ਇਹ ਗੈਲਰੀ ਅਮਰੀਕਾ ਵਿਖੇ ਸਥਿਤ ਸਿੱਖਿਅਕ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਵਿਚ ਪਹਿਲੀ ਕਲਾ ਗੈਲਰੀ ਸੀ। ਟ੍ਰੈਬਲ ਨੇ ਇਸ ਭਵਨ ਦਾ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਆਪਣੀਆਂ ਵਧੀਆ ਕ੍ਰਿਤਾਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀਆਂ। ਇਸ ਦੀ ਇੱਛਾ ਅਨੁਸਾਰ ਮੌਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਸ ਨੂੰ ਇਸ ਦੀ ਪਤਨੀ ਨਾਲ ਇਥੇ ਦਫ਼ਨਾਇਆ ਗਿਆ। ਨਿਊ ਯਾਰਕ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਖੇ ਸਥਿਤ 'ਅਮੈਰੀਕਨ ਅਕੈਡਮੀ ਆਫ਼ ਡਾਈਨ ਆਰਟ' ਦਾ ਇਹ ਬਾਨੀ ਅਤੇ ਪਹਿਲਾ ਪ੍ਰੈਜ਼ੀਡੈਂਟ ਸੀ।

ਸੰਨ 1841 ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਸਵੈ-ਜੀਵਨੀ ਲਿਖੀ।

10 ਨਵੰਬਰ, 1843 ਨੂੰ ਨਿਊਯਾਰਕ ਵਿਖੇ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮਾ. 10 : 150; ਕੋਲ. ਐਨ. 18 : 540; ਹਿ. ਵਿ. ਕੋ. 5 : 186

ਟਰੰਬਲ, ਜੋਨਾਥਨ : ਇਹ ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਕਨੈਕਟੀਕਟ ਰਾਜ ਦਾ ਇਕ ਹਰਮਨ-ਪਿਆਰਾ ਰਾਜਨੀਤੀਵਾਨ ਸੀ ਜਿਸ ਨੇ ਅਮਰੀਕਾ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਜੱਦੋ-ਜਹਿਦ ਵਿਚ ਪੂਰਜ਼ੋਸ਼ ਕੰਮ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਜੱਦੋ-ਜਹਿਦ ਵਿਚ ਲੋਕਮਤ ਦਾ ਪੱਖ ਪੂਰਨ ਵਾਲਾ ਸਿਰਫ਼ ਇਹੋ ਹੀ ਇਕ ਨੌ-ਆਬਾਦੀਕਾਰ ਗਵਰਨਰ ਸੀ। ਟਰੰਬਲ ਜੋਨਾਥਨ ਦਾ ਜਨਮ 12 ਅਕਤੂਬਰ, 1710 ਨੂੰ ਲੇਬਨਾਨ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ ਅਤੇ 1727 ਵਿਚ ਹਾਰਵਰਡ ਕਾਲਜ ਤੋਂ ਇਸ ਨੇ ਗ੍ਰੈਜੂਏਸ਼ਨ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਇਸ ਉਪਰੰਤ ਇਸਨੇ ਧਰਮ-ਸ਼ਾਸਤਰ ਵਿਸ਼ੇ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕੀਤਾ ਤੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਮਨਜ਼ੂਰੀ ਹਾਸਲ ਕੀਤੀ। ਸੰਨ 1730 ਵਿਚ ਜੋਨਾਥਨ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਨਾਲ ਵਪਾਰ ਕਰਨਾ ਆਰੰਭ ਕੀਤਾ। ਟਰੰਬਲ ਐਂਡ ਸੋਨ ਫਰਮ ਨੇ ਕਾਫ਼ੀ ਉੱਨਤੀ ਕੀਤੀ। ਵਪਾਰੀ ਹੋਇਆਂ ਹੋਇਆਂ ਇਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਉਮਰ ਦੇ ਤੀਜੇ ਦਹਾਕੇ ਵਿਚ ਹੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਵਿਚ ਸਰਗਰਮ ਹੋਣਾ ਪਾਇਆ। ਇਸ ਦੀ ਲੋਕ-ਸੇਵਾ ਸਾਰੇ ਕਨੈਕਟੀਕਟ ਵਿਚ ਸਭ ਨਾਲੋਂ ਵੱਧ ਸੀ। ਸੰਨ 1733 ਵਿਚ ਇਹ ਸਟੇਟ ਅਸੈਂਬਲੀ ਦੀ ਚੋਣ ਜਿੱਤਿਆ ਤੇ 1739 ਵਿਚ ਇਹ ਇਸੇ ਅਸੈਂਬਲੀ ਦਾ ਸਪੀਕਰ ਬਣਿਆ। ਸੰਨ 1767 ਤੋਂ 1769 ਤੱਕ ਇਹ ਕਨੈਕਟੀਕਟ ਦਾ ਡਿਪਟੀ ਗਵਰਨਰ ਰਿਹਾ। ਇਸ ਰੁਤਬੇ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਇਹ ਕਨੈਕਟੀਕਟ ਦੀ ਉੱਚ ਅਦਾਲਤ ਦਾ ਚੀਫ਼ ਜੱਜ ਵੀ ਥਾਪਿਆ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1769 ਤੋਂ 1784 ਦੌਰਾਨ ਇਸ ਨੇ ਗਵਰਨਰ ਦਾ ਅਹੁਦਾ ਸੰਭਾਲਿਆ ਅਤੇ ਇਸ ਪਿੱਛੋਂ ਇਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਇਸ ਅਹੁਦੇ ਤੋਂ ਅਸਤੀਫ਼ਾ ਦੇ ਦਿੱਤਾ। ਸੰਨ 1776 ਵਿਚ ਗਵਰਨਰ ਹੋਇਆਂ ਹੋਇਆਂ ਇਸਨੇ ਕਨੈਕਟੀਕਟ ਵਿਚ ਫ਼ੌਜ ਦੀ ਕਮੀ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਿਆਂ ਨਿਊਯਾਰਕ ਵਿਖੇ 9 ਰੈਜ਼ੀਮੈਂਟਾਂ ਹੋਰ ਬੁਲਾਈਆਂ। ਅਮਰੀਕਾ ਦੀ ਬਗ਼ਾਵਤ ਆਰੰਭ ਹੋਣ ਤੇ ਸਿਰਫ਼ ਟਰੰਬਲ ਹੀ ਇਕੋ ਇਕ ਗਵਰਨਰ ਸੀ ਜਿਸਨੇ ਇਸ ਬਗ਼ਾਵਤ ਦੇ ਮੰਤਵ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਕੀਤਾ। ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਭੋਜਨ-ਸਮੱਗਰੀ ਇਕੱਠੀ ਕਰਨ ਤੇ ਸੈਨਿਕ ਸਪਲਾਈ ਦਾ ਵਪਾਰਕ ਅਨੁਭਵ ਇਸੇ ਮੌਕੇ ਕਾਫ਼ੀ ਲਾਭਦਾਇਕ ਸਿੱਧ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਦੀ ਲਿਬਨਾਨ ਵਾਲੀ ਦੁਕਾਨ ਕਨੈਕਟੀਕਟ ਦਾ ਜੰਗੀ-ਦਫ਼ਤਰ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ। ਇਥੋਂ

ਹੀ ਹੋਮ ਡਿਫੈਂਸ ਦੇ ਆਦੇਸ਼ ਦਿੱਤੇ ਜਾਂਦੇ ਰਹੇ ਤੇ ਕਨੈਕਟੀਕਟ ਦੀ ਸੈਨਾ ਨੂੰ ਭੋਜਨ-ਸਮੱਗਰੀ ਵੀ ਇਥੋਂ ਹੀ ਟਰੰਬਲ ਵੱਲੋਂ ਸਪਲਾਈ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਲੋਕ ਟਰੰਬਲ-ਜੋਨਾਥਨ ਨੂੰ ਇਕ ਆਦਰਸ਼ਕ ਗਵਰਨਰ ਸਮਝਣ ਲੱਗੇ। ਸੰਨ 1784 ਵਿਚ ਇਹ ਸੇਵਾ-ਮੁਕਤ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ 17 ਅਗਸਤ, 1785 ਨੂੰ ਲਿਬਨਾਨ ਵਿਖੇ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਅਮੇ. 27 : 178

ਟਰੰਬਲ ਲਾਈਮੈਨ : ਇਹ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ ਦਾ ਇਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸਿਆਸਤਦਾਨ ਹੋਇਆ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਆਪਣੇ ਸੁਭਾਅ ਕਾਰਨ ਸਮੇਂ ਸਮੇਂ ਕਈ ਪਾਰਟੀਆਂ ਬਦਲਦਾ ਰਿਹਾ। ਇਸ ਦਾ ਜਨਮ 12 ਅਕਤੂਬਰ, 1813 ਵਿਚ ਕੋਚੈਸਟਰ (ਕਾਨੈਕਟੀਕਟ) ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਨੇ ਜਾਰਜੀਆ ਵਿਖੇ ਕਾਨੂੰਨ ਦੀ ਵਿੱਦਿਆ ਹਾਸਲ ਕੀਤੀ। ਫਿਰ ਇਸ ਨੇ ਬਾਰ ਵਿਚ ਦਾਖਲਾ ਲੈ ਲਿਆ ਅਤੇ ਸੰਨ 1831 ਵਿਚ ਇੱਲੀਨਾਇ ਵਿਚ ਹੀ ਰਹਿਣ ਲੱਗ ਪਿਆ।

ਸੰਨ 1840 ਵਿਚ ਵਿਧਾਨ ਸਭਾ ਦਾ ਡੈਮੋਕ੍ਰੈਟ ਮੈਂਬਰ ਚੁਣੇ ਜਾਣ ਨਾਲ ਇਸ ਨੇ ਆਪਣਾ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਜੀਵਨ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। ਸੰਨ 1854 ਤੱਕ ਇਹ ਇੱਲੀਨਾਇ ਦਾ ਸਟੇਟ ਸਕੱਤਰ ਅਤੇ ਸੁਪਰੀਮ ਕੋਰਟ ਦਾ ਜੱਜ ਰਿਹਾ। ਸੰਨ 1854 ਵਿਚ ਹੀ ਕੈਨਸਾਸ ਨੈਬਰਾਸਕਾ ਐਕਟ ਤੋਂ ਰੁੱਸੇ ਹੋ ਕੇ ਇਹ ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਹਾਊਸ ਆਫ਼ ਰੀਪ੍ਰੀਜ਼ੇਂਟੇਟਿਵ ਵਿਚ ਇਹ ਇਸ ਐਕਟ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਚੋਣ ਲੜਿਆ ਅਤੇ ਜਿੱਤ ਗਿਆ। ਇਸ ਨੇ ਇਥੇ ਕੰਮ ਨਾ ਕੀਤਾ ਕਿਉਂਕਿ 1855 ਵਿਚ ਰਾਜਸੀ ਵਿਧਾਨਸਭਾ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਸੈਨੇਟਰ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ। ਸੰਨ 1856 ਵਿਚ ਇਹ ਆਪਣੇ ਆਜ਼ਾਦ ਵਿਚਾਰਾਂ ਕਾਰਨ ਡੈਮੋਕ੍ਰੈਟ ਪਾਰਟੀ ਤਿਆਗ ਕੇ ਰਿਪਬਲਿਕਨ ਪਾਰਟੀ ਵਿਚ ਚਲਾ ਗਿਆ ਕਿਉਂਕਿ ਡੈਮੋਕ੍ਰੈਟ ਪਾਰਟੀ ਨੂੰ ਇਸ ਦੀ ਗੁਲਾਮੀ ਪ੍ਰਥਾ ਦੀ ਮੁਖਾਲਫ਼ਤ ਕਰਨਾ ਬਿਲਕੁਲ ਪਸੰਦ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਘਰੇਲੂ ਯੁੱਧ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਣ ਤੇ ਟਰੰਬਲ ਨੇ ਬਗ਼ਾਵਤ ਦਬਾਉਣ ਲਈ ਇਬਰਾਹਿਮ ਲਿੰਕਨ ਦੀ ਪੂਰੀ ਜੀਅ ਜਾਨ ਨਾਲ ਮੱਦਦ ਕੀਤੀ ਪਰ ਇਹ ਲਿੰਕਨ ਦੇ ਯੁੱਧ ਦੌਰਾਨ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਅਤੇ ਨਾਗਰਿਕ ਅਥਤਿਆਰਾਂ ਦੀ ਮੁਅਤਲੀ ਦਾ ਕੱਟੜ ਵਿਰੋਧੀ ਅਤੇ ਆਲੋਚਕ ਸੀ।

ਨਿਆਂ ਕਮੇਟੀ ਦਾ ਚੇਅਰਮੈਨ ਹੋਣ ਕਾਰਨ 1864 ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਤੇਰ੍ਹਵੀਂ ਤਰਮੀਮ ਦੀ ਰੂਪ ਰੇਖਾ ਤਿਆਰ ਕਰਵਾਈ। ਗੁਲਾਮੀ ਦਾ ਜਲਦੀ ਅੰਤ ਕਰਨ ਲਈ ਅਤੇ ਯੁੱਧ ਸਬੰਧੀ ਪੈਰਵੀ ਕਰਨ ਲਈ ਇਹ ਰੈਡੀਕਲ ਰਿਪਬਲਿਕਨਾਂ ਨਾਲ ਜਾ ਮਿਲਿਆ। ਲਿੰਕਨ ਦੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਸ ਨੇ ਨਵੇਂ ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਜਾਨਸਨ ਦੀ ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਹਿਮਾਇਤ ਕੀਤੀ ਪਰ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਪੁਨਰ ਉਸਾਰੀ ਨੀਤੀ ਕਾਰਨ ਇਸ ਦੀ ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਨਾਲ ਅਣਬਣ ਹੋ ਗਈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਪਰਿਵਰਤਨਵਾਦੀ ਪੁਨਰ ਉਸਾਰੀ ਦੀ ਹਿਮਾਇਤ ਵਿਚ ਸੀ ਪਰ ਇਸਦੇ ਬਾਵਜੂਦ 1868 ਵਿਚ ਇਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਤ ਸੈਨੇਟਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਜਾਨਸਨ ਨੂੰ ਮੁਕੱਦਮੇ ਵਿਚੋਂ ਬਰੀ ਕਰ ਦੇਣ ਦੀ ਹਾਮੀ ਵਿਚ ਵੋਟ ਪਾਇਆ। ਇਸ ਕਾਰਨ ਇਸ ਨੂੰ ਰੈਡੀਕਲ ਰਿਪਬਲਿਕਨ ਪਾਰਟੀ ਵੀ ਤਿਆਗਣੀ ਪਈ ਅਤੇ ਇਹ ਮੁੜ 1872 ਵਿਚ ਲਿਬਰਲ ਰਿਪਬਲਿਕਨ ਪਾਰਟੀ ਵਿਚ ਆ ਗਿਆ। ਹੋਰੇਸ ਗ੍ਰੀਲੀ ਦੀ ਹਾਰ ਤੇ ਪਾਰਟੀ ਟੁਟਣ ਨਾਲ ਇਹ ਮੁੜ ਸ਼ਿਕਾਰੀ ਆਪਣੀ ਵਕਾਲਤ ਕਰਨ ਚਲਾ ਗਿਆ।

ਸੰਨ 1876 ਵਿਚ ਇਹ ਡੈਮੋਕ੍ਰੈਟ ਪਾਰਟੀ ਵਿਚ ਆ ਗਿਆ। ਇਲੀਨਾਇ ਦੀ ਗਵਰਨਰੀ ਲਈ ਟਿਕਟ ਨਾ ਮਿਲਣ ਕਰਕੇ ਇਸ ਨੇ 1880 ਵਿਚ ਆਪਣਾ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਜੀਵਨ ਤਿਆਗ ਦਿੱਤਾ।

25 ਜੂਨ 1896 ਵਿਚ ਸ਼ਿਕਾਗੋ ਵਿਖੇ ਹੀ ਇਸਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮਾ. 12 : 5; ਐਨ. ਅਮੇ. 27 : 177

ਟਰਬਾਈਨ (Turbine) : ਗੈਸਾਂ ਜਾਂ ਤਰਲਾਂ ਦੀ ਗਤੀ ਨੂੰ ਘੁੰਮਣਸ਼ੀਲ ਊਰਜਾ ਵਿਚ ਤਬਦੀਲ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਮੁੱਖ ਚਾਲਕ ਨੂੰ ਟਰਬਾਈਨ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਅਜਿਹਾ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਬੈਰਿੰਗ ਵਿਚਕਾਰ ਘੁੰਮ ਰਹੀ ਸ਼ਾਫਟ ਉੱਤੇ ਲਗੇ ਰੋਟਰ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗੈਸ, ਪਾਣੀ ਅਤੇ ਭਾਫ਼ ਨਾਲ ਚਲਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਵਿਸਥਾਰ ਲਈ ਵੇਖੋ ਟਰਬਾਈਨ (ਗੈਸ), ਟਰਬਾਈਨ (ਜਲ) ਅਤੇ ਟਰਬਾਈਨ (ਭਾਫ਼)।

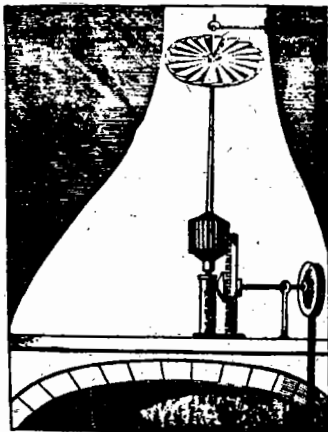
ਟਰਬਾਈਨ ਗੈਸ (Gas Turbine) : ਜਿਸ ਮੁੱਖ ਚਾਲਕ ਵਿਚ ਗੈਸ ਨੂੰ ਬਤੌਰ ਕਾਰਜਕਾਰੀ ਪਦਾਰਥ ਦੇ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਕੁਝ ਵਿਗਿਆਨੀਆਂ ਅਨੁਸਾਰ ਗੈਸ ਟਰਬਾਈਨ ਉਸ ਯੰਤਰ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਜਿਸ ਵਿਚ ਗੈਸ ਦਾ ਪ੍ਰਵਾਹ ਲਗਾਤਾਰ ਚਲਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਫਲ ਸਰੂਪ ਟਰਬਾਈਨ ਊਰਜਾ ਪੈਦਾ ਕਰਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ।

ਇਤਿਹਾਸ—ਪਹਿਲੀ ਟਰਬਾਈਨ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕਦੋਂ

ਚਿੱਤਰ 1 : ਹੀਰੋ ਦੀ ਗੈਸ ਟਰਬਾਈਨ (130 ਈ. ਪੂ.)

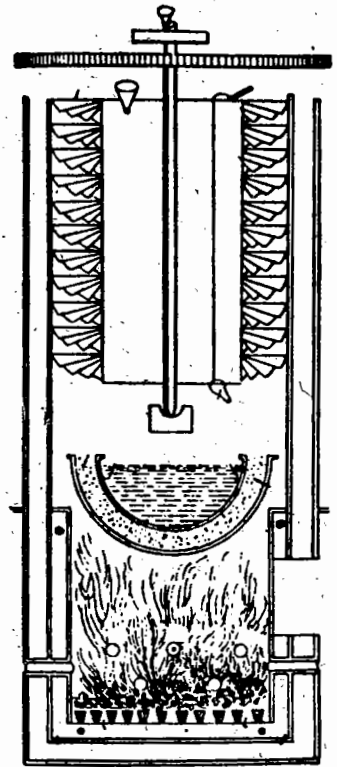
ਹੋਇਆ ਇਸ ਸਬੰਧੀ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਪ੍ਰੰਤੂ 130 ਈ. ਪੂ. ਦੇ ਲਗਭਗ ਮਿਸਰ ਵਿਚ ਹੀਰੋ ਨੇ ਟਰਬਾਈਨ ਵਰਗਾ ਇਕ ਯੰਤਰ

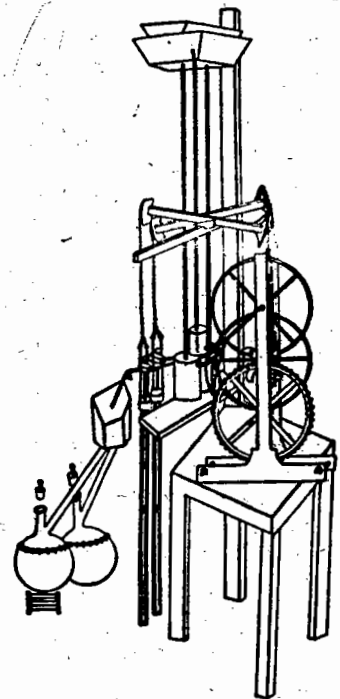
ਚਿੱਤਰ 2 : ਚਿਮਨੀ ਦੀਆਂ ਗੈਸਾਂ ਨਾਲ ਚਲਣ ਵਾਲੀ ਟਰਬਾਈਨ ਦਾ ਡਿਜ਼ਾਈਨ (1550 ਈ.)

ਬਣਾਇਆ ਸੀ ਜਿਹੜਾ ਗਰਮ ਹਵਾ ਨਾਲ ਚਲਦਾ ਸੀ। ਸ਼ਾਇਦ ਪਹਿਲੀ ਗੈਸ ਟਰਬਾਈਨ 1550 ਵਿਚ ਲਿਊਨਾਰਡੀ 2-ਵਿੰਚੀ ਨੇ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਇਹ ਚਿਮਨੀ ਰਾਹੀਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲਣ ਵਾਲੀਆਂ ਗੈਸਾਂ ਨਾਲ ਚਲਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਹੀ ਘੱਟ ਊਰਜਾ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਗੈਸ ਟਰਬਾਈਨ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਪੇਟੈਂਟ ਜੌਨ ਬਾਰਬਰ ਨੇ ਇੰਗਲੈਂਡ ਵਿਚ 1791 ਵਿਚ ਕਰਵਾਇਆ ਸੀ ਜਿਸ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ ਆਧੁਨਿਕ ਟਰਬਾਈਨਾਂ ਵਾਲਾ ਹੀ ਸੀ। ਜੌਨ ਡਾਂਬੇਲ (ਇੰਗਲੈਂਡ) ਨੇ 1808 ਅਤੇ ਬਰੇਸਨ (ਪੈਰਿਸ) ਨੇ 1837 ਵਿਚ ਪੇਟੈਂਟ ਕਰਵਾਇਆ। ਉਚ-ਸ਼ਕਤੀ ਵਾਲੀ ਟਰਬਾਈਨ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ 1872 ਵਿਚ ਸਟੇਲਜ਼ ਨੇ ਕੀਤਾ ਸੀ ਜਿਹੜੀ ਕਿ ਬਹੁ ਸਟੇਜੀ (multi-stage) ਟਰਬਾਈਨ ਸੀ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਹਵਾ ਚਾਲਿਤ ਕੰਪ੍ਰੈਸਰ ਜਾਂ ਨਪੀੜਕ (air flow compressor) ਲੱਗਾ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਵਿਗਿਆਨੀਆਂ ਨੂੰ ਹਵਾ-ਗਤੀ ਵਿਗਿਆਨ ਸਬੰਧੀ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਗਿਆਨ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਲੋੜੀਂਦੇ ਕੰਪ੍ਰੈਸਰ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਹੋਣਾ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਕੰਪ੍ਰੈਸਰ ਦਾ ਸਹੀ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਨਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਊਰਜਾ ਦਾ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਭਾਗ ਵਿਅਰਥ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਜਾਲਣ ਚੈਂਬਰ (Combustion Chamber) ਦਾ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਅਤੇ ਅਜਿਹੀਆਂ ਹੋਰ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਕਾਰਨ ਗੈਸ ਟਰਬਾਈਨ ਦੇ ਨਿਰਮਾਣ ਵਿਚ ਸਫਲਤਾ ਨਾ ਮਿਲ ਸਕੀ।

ਅਮਰੀਕਾ ਵਿਚ ਪਹਿਲੀ ਟਰਬਾਈਨ ਦਾ ਪੇਟੈਂਟ ਚਾਰਲਸ ਕਰਟਿਸ ਨੇ

ਚਿੱਤਰ 3 : ਜੌਨ ਡਾਂਬੇਲ ਦੀ ਟਰਬਾਈਨ ਦਾ ਡਿਜ਼ਾਈਨ (1808 ਈ.)

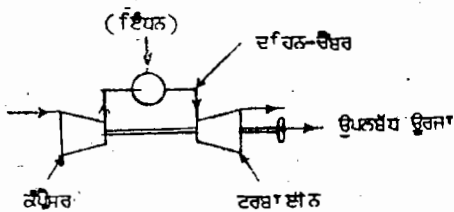

ਚਿੱਤਰ 4 : ਜੌਨ ਬਾਰਬਰ ਦੀ ਟਰਬਾਈਨ, ਸ਼ਾਇਦ ਜਾਲਣ ਚੈਂਬਰ ਵਰਤਣ ਵਾਲੀ ਇਹ ਪਹਿਲੀ ਟਰਬਾਈਨ ਸੀ।

1895 ਵਿਚ ਕਰਵਾਇਆ ਸੀ। ਇਸਤੋਂ ਬਾਅਦ ਅਨੇਕਾਂ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਗੈਸ ਟਰਬਾਈਨਾਂ ਦੇ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਬਣੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਕੁਝ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਹਨ : ਫ਼ਰਾਂਸ ਵਿਚ ਅਰਮੇਰੀਡ ਅਤੇ ਲੇਮਾਲ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਬਹੁ-ਸਟੇਜੀ ਅਪਕੋਂਦਰੀ ਕੰਪ੍ਰੈਸਰ ਵਾਲੀ ਗੈਸ ਟਰਬਾਈਨ (1905); ਡਾ. ਹੋਲਜ਼ਵਰਥ ਦੀ ਸਥਿਰ-ਆਇਤਨ ਟਰਬਾਈਨ, (1905); ਫ਼ਰਾਂਸ ਵਿਚ ਕਰਬੋਡੀਨ ਦੀ ਆਵੇਗ ਟਰਬਾਈਨ (1908); ਜਰਮਨੀ ਵਿਚ ਬਿਸ਼ਾਫ਼ ਦੀ ਵਿਸਫੋਟ ਕਿਸਮ ਦੀ ਟਰਬਾਈਨ (1913) ਅਤੇ ਬਿਸ਼ਾਫ਼ ਦੀ ਹੀ ਸਥਿਰ-ਦਬਾਅ ਟਰਬਾਈਨ (1914)।

ਉਪਰੋਕਤ ਡਿਜ਼ਾਈਨਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਹੋਰ ਵੀ ਅਨੇਕਾਂ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਡਿਜ਼ਾਈਨਾਂ ਦੀਆਂ ਟਰਬਾਈਨਾਂ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਹੁੰਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਵਿਗਿਆਨੀਆਂ ਦੀ ਅਣਥਕ ਮਿਹਨਤ ਤੇ ਲਗਨ ਦੇ ਸਦਕੇ ਹੀ ਅੱਜ ਗੈਸ ਟਰਬਾਈਨ ਦੀ ਨੀਂਹ ਮਜ਼ਬੂਤ ਹੋ ਗਈ ਹੈ।

ਗੈਸ ਟਰਬਾਈਨ ਦੀ ਤਾਪਗਤੀ ਵਿਗਿਆਨ (Thermodynamics)—ਗੈਸ ਟਰਬਾਈਨ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਸਾਧਾਰਣ ਰੂਪ ਚਿੱਤਰ 5 ਵਿਚ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਵਾਯੂ ਮੰਡਲ ਦੀ ਹਵਾ ਕੰਪ੍ਰੈਸਰ ਵਿਚ ਦਾਖ਼ਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਿਥੇ ਇਸ ਨੂੰ ਦਬਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਦਬਾਈ ਗਈ ਹਵਾ ਨੂੰ ਜਾਲਣ-ਚੈਂਬਰ ਵਿਚ ਭੇਜਿਆ ਜਾਂਦਾ

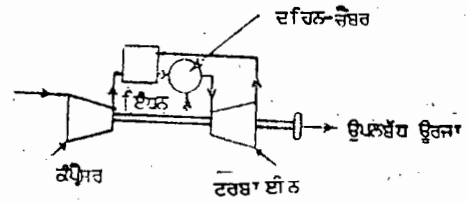
ਚਿੱਤਰ 5 : ਟਰਬਾਈਨ ਦਾ ਕਾਰਜਕਾਰੀ ਨਿਯਮ

ਹੈ, ਜਿਥੇ ਈਥੇਨ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਇਸ ਨੂੰ ਗਰਮ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਾਲਣ-ਚੈਂਬਰ ਵਿਚ ਗਰਮ ਹਵਾ ਨਿਕਲ ਕੇ ਟਰਬਾਈਨ ਵਿਚ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਭਾਵ ਇਸ ਯੰਤਰ ਰਾਹੀਂ ਕਿਰਿਆ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਕਾਰਜ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਹਵਾ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜਾਲਣ ਕਿਰਿਆ ਲਈ ਦੋ ਢੰਗਾਂ ਦਾ ਉਪਯੋਗ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਸਥਿਰ ਦਬਾਉ ਅਤੇ ਸਥਿਰ ਆਇਤਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ ਵਿਚ ਸਥਿਰ ਦਬਾਅ ਚੱਕਰ ਚੰਗਾ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਗੈਸ ਟਰਬਾਈਨ ਵਿਚ ਵਰਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਤਾਪਗਤੀ ਵਿਗਿਆਨਕ ਚੱਕਰਾਂ (ਬੁੱਲਾ ਚੱਕਰ ਅਤੇ ਬੰਦ ਚੱਕਰ) ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਹਿਲੀ ਕਿਸਮ ਦੇ ਚੱਕਰ ਵਿਚ ਵਾਯੂਮੰਡਲ ਤੋਂ ਤਾਜ਼ੀ ਹਵਾ ਕੰਪ੍ਰੈਸਰ ਵਿਚ ਦਾਖ਼ਲ ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਟਰਬਾਈਨ ਵਿਚ ਕਾਰਜ ਕਰਨ ਉਪਰੰਤ ਫਿਰ ਵਾਯੂ ਮੰਡਲ ਵਿਚ ਮੁੜ ਰਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਕਿ ਦੂਜੀ ਕਿਸਮ ਦੇ ਚੱਕਰ ਵਿਚ ਬਾਹਰ ਤੋਂ ਤਾਜ਼ੀ ਹਵਾ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ ਸਗੋਂ ਉਸੇ ਹਵਾ ਜਾਂ ਗੈਸ ਦਾ ਮੁੜ-ਮੁੜ ਉਪਯੋਗ ਹੁੰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਟਰਬਾਈਨ ਦੀ ਕਾਰਜ ਕੁਸ਼ਲਤਾ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਅਨੇਕਾਂ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਉਪਕਰਨਾਂ ਦਾ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਨਿਮਨਲਿਖਿਤ ਮੁੱਖ ਹਨ :

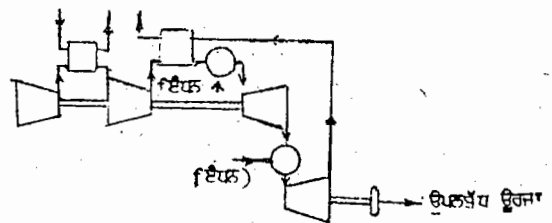
(ੳ) ਤਾਪ-ਐਕਸਚੇਂਜਰ (Heat Exchanger)—ਕੰਪ੍ਰੈਸਰ ਤੋਂ ਨਿਕਲ ਕੇ ਨਪੀੜਤ ਹਵਾ ਤਾਪ-ਐਕਸਚੇਂਜਰ ਵਿਚ ਦਾਖ਼ਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਕ ਪਾਸੇ ਤੋਂ ਇਹ ਹਵਾ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਤੋਂ ਟਰਬਾਈਨ ਵਿਚੋਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ ਰਹੀ ਗੈਸ ਅੰਦਰ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਗੈਸ, ਨਪੀੜਤ ਹਵਾ ਤੋਂ ਵਧੇਰੇ ਗਰਮ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਗੈਸ ਤੋਂ ਤਾਪ ਹਵਾ ਵੱਲ

ਚਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨਪੀੜਤ ਹਵਾ ਗਰਮ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਜਾਲਣ-ਚੈਂਬਰ ਵਿਚ ਈਥੇਨ (Fuel) ਘੱਟ ਖਰਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਲ ਸਮੁੱਚੀ ਟਰਬਾਈਨ ਦੀ ਕਾਰਜ ਕੁਸ਼ਲਤਾ ਵੱਧ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

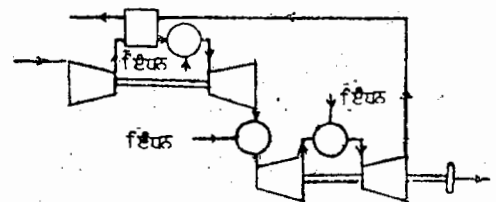
ਚਿੱਤਰ 6 : ਤਾਪ-ਐਕਸਚੇਂਜਰ

(ਅ) ਅੰਤਰ-ਸੀਤਕ ਜਾਂ ਇੰਟਰ-ਕੂਲਰ (Inter Cooler)—ਨਪੀੜਨ ਦੇ ਕੰਮ ਵਿਚ ਬੋੜੀ ਜਿੰਨੀ ਕਮੀ ਹੋਣ ਨਾਲ ਉਪਲਬਧ ਊਰਜਾ ਵਿਚ ਵਾਧਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਸਮੁੱਚੀ ਟਰਬਾਈਨ ਦੀ ਕਾਰਜ ਕੁਸ਼ਲਤਾ ਵਧ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਨਪੀੜਨ ਕਿਰਿਆ ਘਟਾਉਣ ਲਈ ਘਟ ਦਬਾਅ ਕੰਪ੍ਰੈਸਰ ਨਾਲ ਨਪੀੜੀ ਹਵਾ ਨੂੰ ਅੰਤਰ ਸੀਤਕ ਵਿਚ ਦਾਖ਼ਲ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਥੇ ਉਸ ਦਾ ਤਾਪ ਘਟਾ ਕੇ ਉੱਚ ਦਬਾਉ ਵਾਲੇ ਕੰਪ੍ਰੈਸਰ ਵਿਚ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਪੀੜਨ ਲਈ ਭੇਜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਚਿੱਤਰ 7 : ਅੰਤਰ ਸੀਤਕ

(ੳ) ਪੁਨਰ ਹੀਟਰ (Reheater)—ਪਹਿਲੀ ਟਰਬਾਈਨ ਵਿਚ ਕਾਰਜ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਗੈਸ ਪੁਨਰ-ਹੀਟਰ ਵਿਚ ਦਾਖ਼ਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਿਥੇ ਗੈਸ ਨੂੰ ਮੁੜ ਗਰਮ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪੁਨਰ ਹੀਟਰ ਤੋਂ ਗੈਸ ਨਿਕਲ ਕੇ ਦੂਜੀ ਟਰਬਾਈਨ ਵਿਚ ਕਾਰਜ ਕਰਨ ਲਈ ਦਾਖ਼ਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਚਿੱਤਰ 8 : ਪੁਨਰ ਹੀਟਰ

ਗੈਸ ਟਰਬਾਈਨ ਦੇ ਮੁੱਖ ਭਾਗ—ਗੈਸ ਟਰਬਾਈਨ ਦੇ ਮੁੱਖ ਭਾਗ ਨਿਮਨਲਿਖਿਤ ਹਨ :

(ੳ) ਨਪੀੜਨ ਜਾਂ ਕੰਪ੍ਰੈਸਰ—ਗੈਸ ਟਰਬਾਈਨ ਵਿਚ ਦੋ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੰਪ੍ਰੈਸਰ ਲਗਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਅਪਕੋਂਦਰੀ ਅਤੇ ਧੁਰੱਈ ਪ੍ਰਵਾਹ। ਧੁਰੱਈ ਪ੍ਰਵਾਹ ਦਾ ਉਪਯੋਗ ਪਹਿਲਾਂ ਬਹੁਤ ਹੀ ਘੱਟ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਪ੍ਰੰਤੂ ਪਿਛਲੇ ਕੁਝ ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ ਵਾਯੂ-ਗਤੀ-ਵਿਗਿਆਨ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਹੋਣ ਨਾਲ ਇਸ ਕਿਸਮ ਦੇ ਕੰਪ੍ਰੈਸਰ ਦਾ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਸੌਖਾ

ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀ ਕਾਰਜ-ਕੁਸ਼ਲਤਾ ਵੀ ਵੱਧ ਗਈ ਹੈ। ਉਦਯੋਗਿਕ ਟਰਬਾਈਨ ਵਿਚ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਕੰਪ੍ਰੈਸ਼ਰ ਦਾ ਉਪਯੋਗ ਵਧੇਰੇ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਰਾਹੀਂ ਉੱਚ-ਦਬਾਅ ਅਨੁਪਾਤ ਅਤੇ ਵਧੇਰੇ ਕਾਰਜ ਕੁਸ਼ਲਤਾ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਅਪਕੇਂਦਰੀ ਕੰਪ੍ਰੈਸ਼ਰ ਹਲਕਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਹਵਾਈ ਜਹਾਜ਼ਾਂ ਵਿਚ ਵਧੇਰੇ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

(ਅ) ਦਹਿਨ ਚੈਂਬਰ—ਇਸ ਚੈਂਬਰ ਵਿਚ ਈਥਨ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਨਪੀੜਨ ਹਵਾ ਨੂੰ ਗਰਮ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਭਾਗ ਦਾ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਅੰਤਿਮਤ ਸੂਖਮ ਅਤੇ ਜਟਿਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

(ੲ) ਟਰਬਾਈਨ—ਇਸ ਰਾਹੀਂ ਕਾਰਜ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਟਰਬਾਈਨ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਕੰਪ੍ਰੈਸ਼ਰ ਨੂੰ ਚਲਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਇਸ ਵਿਚੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਾਰਜ ਦਾ ਕੁਝ ਹਿੱਸਾ ਕੰਪ੍ਰੈਸ਼ਰ ਨੂੰ ਚਲਾਉਣ ਲਈ ਖਰਚ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਗੈਸ ਟਰਬਾਈਨ ਦੀ ਸਮੱਗਰੀ—ਗੈਸ ਟਰਬਾਈਨ ਦੀ ਤਾਪਮਈ ਕਾਰਜ ਕੁਸ਼ਲਤਾ, ਇਸ ਵਿਚਲੀ ਕਾਰਜਕਾਰੀ ਗੈਸ ਦੇ ਦਾਖਲ ਹੋਣ ਸਮੇਂ ਤਾਪਮਾਨ ਉੱਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਤਾਪ ਜਿੰਨਾ ਵਧੇਰੇ ਹੋਵੇਗਾ ਕਾਰਜ-ਕੁਸ਼ਲਤਾ ਵੀ ਉਨੀ ਵੱਧ ਹੋਵੇਗੀ ਪ੍ਰੰਤੂ ਗੈਸ ਦੇ ਤਾਪ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਟਰਬਾਈਨ ਦੇ ਬਲੇਡਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਇਸ ਤਾਪ ਨੂੰ ਸਹਿਣੇ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਅਨੇਕਾਂ ਹੀ ਸੁਧਾਰ ਹੋਏ ਹਨ ਅਤੇ ਅਨੇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਨਵੀਆਂ ਨਵੀਆਂ ਸਮੱਗਰੀਆਂ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਹ ਸਮੱਗਰੀਆਂ ਉੱਚ ਤਾਪ ਅਤੇ ਉੱਚ ਪ੍ਰਤਿਬਲ ਦੀਆਂ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਸਹੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਨ ਯੋਗ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ।

ਰੋਟਰ ਅਤੇ ਬਲੇਡਾਂ ਨੂੰ ਠੰਡਾ ਕਰਨਾ—ਗੈਸ ਟਰਬਾਈਨ ਦੀ ਤਾਪਮਈ ਕਾਰਜ ਕੁਸ਼ਲਤਾ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣ ਦਾ ਦੂਜਾ ਢੰਗ ਪੁਰਜਿਆਂ ਨੂੰ ਠੰਡਾ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਖੋਖਲੇ ਬਲੇਡਾਂ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੰਪ੍ਰੈਸ਼ਰ ਹਵਾ ਭੇਜ ਕੇ ਠੰਡਾ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਲੇਡਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਹੀ ਰੋਟਰ ਵੀ ਠੰਡਾ ਹੁੰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਗੈਸ ਟਰਬਾਈਨ ਲਈ ਉਪਯੋਗੀ ਈਥਨ—ਗੈਸ ਟਰਬਾਈਨ ਵਿਚ ਆਮ ਕਰਕੇ ਸਾਰੇ ਈਥਨ ਉਪਯੋਗੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਹਲਕੇ ਤੇਲ ਨੂੰ ਜਲਾਉਂਦੇ ਸਮੇਂ ਨਿਮਨ ਲਿਖਿਤ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਤੇਲ ਵਿਚ ਮੌਜੂਦ ਠੋਸ ਕਣਾਂ ਦਾ ਕਾਰਜ ਕੁਸ਼ਲਤਾ ਪੂਰਵਕ ਦਹਿਨ, ਟਰਬਾਈਨ ਬਲੇਡਾਂ ਉੱਤੇ ਰਾਖ ਦਾ ਜਮਣਾ ਜਾਂ ਟਰਬਾਈਨ ਦੇ ਬਲੇਡਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਪੁਰਜਿਆਂ ਨੂੰ ਤੇਲ ਦੇ ਭੈੜੇ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਤੋਂ ਬਚਾਉਣਾ।

ਗੈਸ ਟਰਬਾਈਨ ਦੀ ਉਪਯੋਗਤਾ—ਗੈਸ ਟਰਬਾਈਨ ਮੂਲ ਚਾਲਕ ਹੈ। ਇਹ ਇਕ ਘੁੰਮਣ ਵਾਲਾ ਯੰਤਰ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਦੋ ਪਾਸੀ ਚਲਣਯੋਗ ਮੂਲ ਚਾਲਕਾਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ, ਇਸ ਵਿਚ ਰਗੜ ਕਾਰਨ ਊਰਜਾ ਹਾਨੀ ਬਹੁਤ ਘਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਗੈਸ ਟਰਬਾਈਨ ਦੀ ਯੰਤਰਿਕ ਸੁਯੋਗਤਾ 95 ਤੋਂ 97% ਤਕ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਅੰਤਰ-ਦਹਿਨ ਇੰਜਣ ਦੀ ਸੁਯੋਗਤਾ 80 ਤੋਂ 85% ਤਕ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਸਮਤੋਲ ਠੀਕ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਕੰਪਨ ਘੱਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਮੂਲ ਚਾਲਕ ਨਾਲੋਂ ਇਹ ਵਧੇਰੇ ਚਿਰਕਾਲੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਊਰਜਾ ਉਤਪਾਦਨ ਤੋਂ ਛੁੱਟ ਇਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਰੇਲ ਦੇ ਇੰਜਨਾਂ ਮੋਟਰ, ਗੱਡੀਆਂ, ਸਮੁੰਦਰੀ ਜਹਾਜ਼, ਹਵਾਈ ਜਹਾਜ਼ ਆਦਿ ਵਿਚ ਬਤੌਰ ਮੂਲ ਚਾਲਕ ਦੇ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਗੈਸ ਟਰਬਾਈਨ ਦੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ—ਗੈਸ ਟਰਬਾਈਨ ਦੀ ਤਾਪਮਈ ਸੁਯੋਗਤਾ ਹੁਣ ਵੀ ਘੱਟ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਗੈਸ ਟਰਬਾਈਨ

ਵਾਲੇ ਯੰਤਰ ਦੀ ਦਿਸ਼ਾ ਬਦਲਣ ਲਈ ਅਨੇਕਾਂ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਸਾਧਨ ਕੱਢੇ ਗਏ ਹਨ, ਫਿਰ ਵੀ ਇਸ ਨੂੰ ਸਫਲਤਾ ਪੂਰਵਕ ਨਹੀਂ ਬਦਲਿਆ ਜਾ ਸਕਿਆ। ਗੈਸ ਟਰਬਾਈਨ ਸਵੈ-ਚਾਲਿਤ ਮੂਲ-ਚਾਲਕ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਤੋਂ ਛੁੱਟ ਇਕ ਹੋਰ ਸਮੱਸਿਆ ਇਹ ਵੀ ਹੈ ਕਿ ਗੈਸ ਟਰਬਾਈਨ ਦੀ ਸੁਯੋਗਤਾ, ਊਰਜਾ ਦੀ ਮੰਗ ਘੱਟ ਜਾਣ ਨਾਲ ਘੱਟ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਪ੍ਰੰਤੂ ਇਹ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਦੂਰ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਅੱਜਕਲ੍ਹ ਅਨੇਕਾਂ ਸੁਧਾਰ ਕੀਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ ਅਤੇ ਆਸ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਕੁਝ ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ ਗੈਸ ਟਰਬਾਈਨ ਸਰਵੋਤਮ ਮੂਲ ਚਾਲਕ ਯੰਤਰ ਬਣ ਜਾਵੇਗਾ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਥਿ. 22 : 573; ਹਿ. ਵਿ. 5 : 116

ਟਰਬਾਈਨ ਜਲ (Water Turbine) :

ਜਲ ਟਰਬਾਈਨ ਦਾ ਜਲ ਚੱਕਰ : ਇਹ ਉਹ ਮੁੱਖ ਚਾਲਕ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਪਾਣੀ ਦੀ ਸਥਿਤਿਜ ਊਰਜਾ ਨੂੰ ਯੰਤਰਿਕ ਕਾਰਜ ਵਿਚ ਬਦਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਲ-ਚੱਕੀਆਂ ਜਾਂ ਪਨ-ਚੱਕੀਆਂ ਬੇਸ਼ਕ ਅਨੇਕਾਂ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਬਣੀਆਂ ਹਨ ਪ੍ਰੰਤੂ ਫਿਰ ਵੀ ਇਹ ਸਾਧਾਰਣ ਯੰਤਰ ਹੀ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਉਪਯੋਗ ਕਾਫ਼ੀ ਚਿਰ ਤੋਂ ਊਰਜਾ ਉਤਪਾਦਨ ਲਈ ਹੁੰਦਾ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਹਾਲਾਤ-ਵਸ ਹੋ ਕੇ ਜ਼ਰੂਰਤਾਂ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰਖਦੇ ਹੋਏ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਅਨੇਕਾਂ ਸੁਧਾਰ ਕੀਤੇ ਅਰਥਾਤ ਜਲ ਟਰਬਾਈਨ ਵੀ ਪਨ-ਚੱਕੀ ਦਾ ਹੀ ਵਿਕਸਿਤ ਰੂਪ ਹੈ। ਪਿਛਲੀ ਅੱਧੀ ਸਦੀ ਤੋਂ ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਉਪਯੋਗ ਇਨਾ ਵਧ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਲਗਭਗ ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਗਤੀਸ਼ੀਲ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਥਾਂ ਥਾਂ, ਛੋਟੇ ਵੱਡੇ ਅਨੇਕਾਂ ਜਲ-ਬਿਜਲੀ ਘਰ ਬਣਾਏ ਜਾਣ ਲਗ ਪਏ ਹਨ। ਇਸ ਕਾਰਨ ਦੂਰ ਦੂਰੋਂ ਪਾਣੀ ਰਹਿਤ ਖੁਸ਼ਕ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿਚ ਵੀ ਸਸਤੀ ਬਿਜਲੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਣ ਲਗ ਪਈ ਹੈ ਅਤੇ ਅਨੇਕਾਂ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਉਦਯੋਗਿਕ ਕਿੱਤਿਆਂ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹ ਮਿਲਿਆ ਹੈ।

ਜਿਹੜੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ ਉੱਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਯੰਤਰਾਂ ਦੀ ਕਲਪਨਾ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਹਰੇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਚਾਲਕ-ਯੰਤਰਾਂ ਵਿਚ ਲਾਗੂ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਜਲ ਵਿਚਲੀ ਸਥਿਤਿਜ ਸ਼ਕਤੀ ਨੂੰ ਕਿਸ ਢੰਗ ਨਾਲ ਗਤਿਜ-ਸ਼ਕਤੀ ਵਿਚ ਬਦਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ (ਵੇਖੋ ਜਲ-ਇੰਜੀਨੀਅਰੀ)।

ਜਲ-ਚਾਲਿਤ ਮੋਟਰਾਂ ਦਾ ਵਰਗੀਕਰਨ—ਇਹ ਵਰਗੀਕਰਨ ਨਿਮਨ ਅਨੁਸਾਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ :

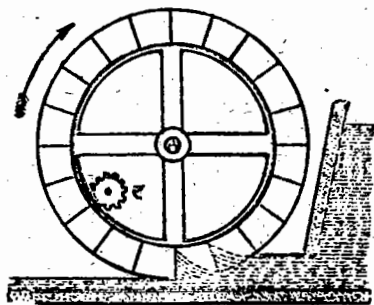
1. ਪਾਣੀ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਅਤੇ ਗੁਰੂਤਾ ਆਕਰਸ਼ਣ ਸ਼ਕਤੀ ਚਾਲਿਤ ਚੱਕਰ—ਇਹ ਚੱਕਰ ਪਾਣੀ ਦੇ ਪ੍ਰਵਾਹ ਵਿਚ ਰੁਕਾਵਟ ਪਾਉਣ ਨਾਲ ਹੋਣ ਵੇਲੇ ਪ੍ਰਭਾਵ (Impact) ਜਾਂ ਚੱਕਰ ਦੀਆਂ ਟਿੱਡਾਂ (ਡੋਲਚੀਆਂ) ਵਿਚ ਭਰੇ ਪਾਣੀ ਦੇ ਭਾਰ ਦੇ ਕਾਰਨ ਚਲਦੇ ਹਨ।

2. ਆਵੇਗ ਚੱਕਰ (Impulse wheels) ਅਤੇ ਟਰਬਾਈਨ—ਇਹ ਚੱਕਰ ਕਿਸੇ ਟੂਟੀ ਜਾਂ ਨੋਜ਼ਲ ਵਿਚ ਦੀ ਨਿਕਲਣ ਵਾਲੇ ਪਾਣੀ ਦੀ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਵੇਗ ਵਾਲੇ ਜੈੱਟ ਦੀ ਗਤਿਜ ਊਰਜਾ ਦੁਆਰਾ ਚਲਦੇ ਹਨ। ਅਜਿਹੇ ਆਵੇਗ ਚੱਕਰਾਂ ਦਾ ਇਸਤੇਮਾਲ ਉਥੇ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਥੇ ਪਾਣੀ ਦੀ ਮਿਕਦਾਰ ਸੀਮਿਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਪ੍ਰੰਤੂ ਉਸ ਦਾ ਹੈੱਡ 91.440 ਮੀ. (300 ਫੁੱਟ) ਤੋਂ 914.400 ਮੀ. (3,000 ਫੁੱਟ) ਤਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

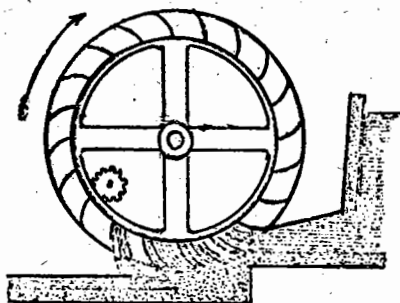
3. ਪ੍ਰਤਿਕਿਰਿਆ ਟਰਬਾਈਨ (Reaction Turbine)—ਇਸ ਵਿਚ ਪਾਣੀ ਦੀ ਸਤਿਜ ਊਰਜਾ ਅਤੇ ਦਬਾਉ ਦੋਨਾਂ ਦਾ ਹੀ

ਉਪਯੋਗ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਥਾਵਾਂ ਉੱਤੇ ਫਿਟ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਥੇ ਹਾਲਾਤ ਆਵੇਗਾ ਚੱਕਰ ਜਾਂ ਆਵੇਗਾ ਟਰਬਾਈਨ ਤੋਂ ਉਲਟ ਹੋਣ ਭਾਵ ਜਿਥੇ ਪਾਣੀ ਦਾ ਹੈੱਡ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਲੋੜੀਂਦੀ ਮਿਕਦਾਰ ਵਿਚ ਪਾਣੀ ਉਪਲਬਧ ਨਾ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੋਵੇ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਥਾਵਾਂ ਉੱਤੇ ਪਾਣੀ ਦਾ ਹੈੱਡ 1.524 ਮੀ. (5 ਫੁੱਟ) ਤੋਂ 152.400 ਮੀ. (500 ਫੁੱਟ) ਤਕ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ।

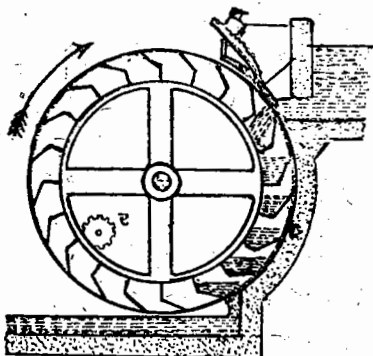
ਪਾਣੀ ਦੇ ਪ੍ਰਵਾਹ ਅਤੇ ਗੁਰੂਤਾ ਆਕਰਸ਼ਣ ਦੀ ਊਰਜਾ ਨਾਲ ਚਲਣ ਵਾਲੇ ਚੱਕਰਾਂ ਦਾ ਇਸਤੇਮਾਲ ਪੇਂਡੂ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿਚ ਛੋਟੇ ਉਦਯੋਗਾਂ ਲਈ ਉਪਯੋਗੀ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਹਾੜੀ-ਖੇਤਰਾਂ ਵਿਚ ਜਿਥੇ ਲਗਾਤਾਰ ਝਰਨੇ ਵਗਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਕਿਸਮ ਦੇ ਚੱਕਰਾਂ ਵਿਚ ਆੱਧ-ਪ੍ਰਵਾਹੀ (Under-shot) (ਚਿੱਤਰ 1); ਪਾੱਸਲੇ (Poncelet) (ਚਿੱਤਰ 2); ਮੱਧ ਪ੍ਰਵਾਹੀ (Breast-wheel); (ਚਿੱਤਰ 3) ਅਤੇ ਸਿਖਰ-ਪ੍ਰਵਾਹੀ (Over shot) (ਚਿੱਤਰ 4); ਚਕਰ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਹਨ। ਵੱਡੀ ਮਾਤਰਾ ਵਿਚ ਊਰਜਾ ਉਤਪਾਦਨ ਲਈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਚਿਤ ਜਾਂਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਫਿਰ ਵੀ ਬਹੁਤ ਸਹਾਇਕ ਮੋਟਰ ਦੇ ਵੱਡੇ ਬਿਜਲੀ ਘਰਾਂ ਵਿਚ ਸਿਖਰ-ਪ੍ਰਵਾਹੀ ਚਕਰ ਦਾ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਅਜਿਹਾ ਆਧੁਨਿਕ ਯੰਤਰਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

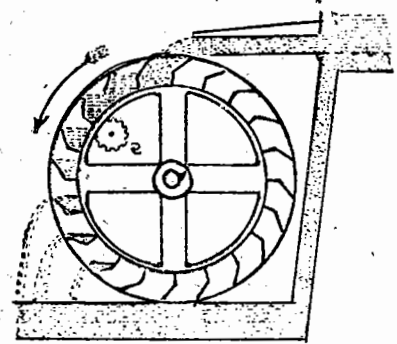
ਚਿੱਤਰ 1 : ਆੱਧ-ਪ੍ਰਵਾਹੀ ਚੱਕਰ

ਚਿੱਤਰ 2 : ਪਾੱਸਲੇ ਚੱਕਰ

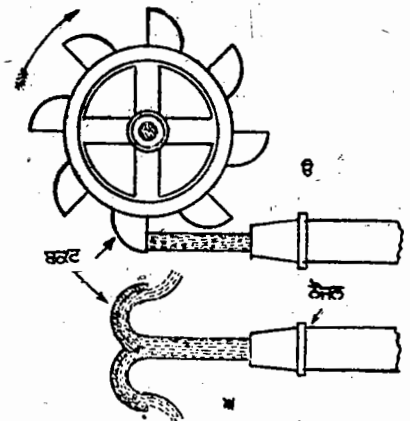

ਚਿੱਤਰ 3 : ਮੱਧ ਪ੍ਰਵਾਹੀ ਚੱਕਰ

ਚਿੱਤਰ 4 : ਸਿਖਰ ਪ੍ਰਵਾਹੀ ਚੱਕਰ

ਆਵੇਗਾ ਚੱਕਰ ਅਤੇ ਟਰਬਾਈਨ—ਆਧੁਨਿਕ ਕਿਸਮ ਦੇ ਆਵੇਗਾ ਚਕਰ ਪਾੱਸਲੇ ਦੇ ਆੱਧ-ਪ੍ਰਵਾਹੀ ਚੱਕਰ ਦਾ ਹੀ ਬਦਲਿਆ ਰੂਪ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਮੋਘਿਆਂ (Sbrice gates) ਦੀ ਥਾਂ ਨੌਜਲਾਂ ਜਾਂ ਟੂਟੀਆਂ ਦਾ ਉਪਯੋਗ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਦੀ ਪਾਣੀ ਦਾ ਜੌਟ ਬਹੁਤ ਵੇਗ ਨਾਲ ਨਿਕਲਕੇ ਚੱਕਰ ਦੇ ਫੱਟਿਆਂ ਜਾਂ ਪਰਾਂ ਨਾਲ ਟਕਰਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹਾ ਚੱਕਰ ਪੈਲਟਨ ਵੀਲ (Pelton's wheel) ਦੇ ਨਾਂ ਨਾਲ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਕਾਰਜ ਸਿਧਾਂਤ ਚਿੱਤਰ 5 (ੳ) ਵਿਚ ਅਤੇ ਚਿੱਤਰ 5 (ਅ) ਉਸਦੀ ਡੋਲਚੀ ਜਾਂ ਬਕਟ ਅਤੇ ਪਾਣੀ ਦੀ ਧਾਰਾ ਨਾਲ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ।

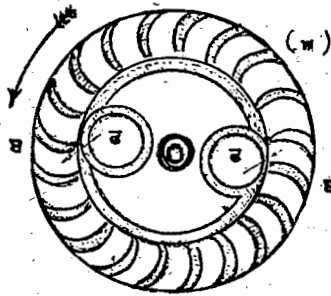
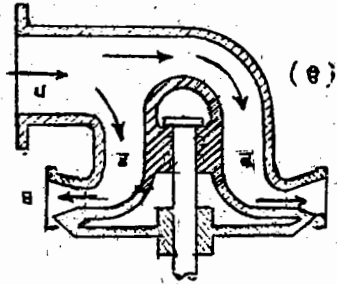

ਚਿੱਤਰ 5 : ਪੈਲਟਨ ਵੀਲ (ੳ) ਕਾਰਜ ਸਿਧਾਂਤ
(ਅ) ਡੋਲਚੀ ਅਤੇ ਜੌਟ

ਡੋਲਚੀ ਨੂੰ ਜੁੜਵੇਂ ਪਿਆਲਿਆਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਣਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪਾਣੀ ਦਾ ਜੌਟ ਇਸਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਟਕਰਾਉਂਦੇ ਹੀ ਦੋ ਭਾਗਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਲਗਭਗ 180° ਉੱਤੇ ਦੋਵੇਂ ਧਾਰਾਂ ਵਗਦੀਆਂ ਰਹਿਣ। ਜੇਕਰ ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਧਾਰਾਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਬਿਲਕੁਲ ਇਕ ਦੂਜੇ ਤੋਂ ਉਲਟ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿਚ ਨਿਕਲਣ ਲਗ ਜਾਣ ਤਾਂ ਇਸ ਦੀ 100% ਸੁਯੋਗਤਾ ਯਕੀਨੀ ਹੋ ਜਾਵੇ ਪ੍ਰੰਤੂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜਾਣ-ਬੁਝ ਕੇ ਤਿਰਛਾ ਕੱਢਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਜੋ ਇਹ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਵਾਲੀ ਡੋਲਚੀ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾ ਟਕਰਾਉਣ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰਨ ਨਾਲ ਕੁਝ-ਊਰਜਾ ਰਗੜੇ ਜਾਣ ਕਾਰਨ ਨਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸੁਯੋਗਤਾ ਘਟ ਕੇ 80% ਰਹਿ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਗਾਰਗਾਰਡ ਟਰਬਾਈਨ (Girgord Turbine)—ਇਸ ਟਰਬਾਈਨ ਦੇ ਖੜ੍ਹੇ ਅਤੇ ਆਡੇ ਦਾਅ ਚਿੱਤਰ ਕ੍ਰਮ ਵਾਰ (ਚਿੱਤਰ 6) (ੳ, ਅ) ਵਿਚ ਦਰਸਾਏ ਗਏ ਹਨ। ਇਸ ਵਿਚ 4 ਰਸਤਿਆਂ ਰਾਹੀਂ ਪਾਣੀ ਅੰਦਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, 'ਫ' ਨੌਜਲ ਜਾਂ ਟੂਟੀ ਹੈ ਅਤੇ 'ਬ' ਚੱਕਰ

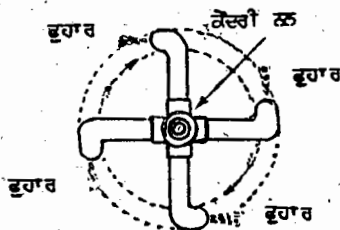
ਉਤੇ ਲੱਗੇ ਹੋਏ ਬਲੇਡ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੌਜਲਾਂ ਵਿਚੋਂ ਪਾਣੀ ਨਿਕਲਣ ਸਮੇਂ ਇਸ ਦੀ ਵੇਗ ਦਾਖਲੇ-ਸਮੇਂ ਬਹੁਤੇ ਵਧੇਰੇ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਅਰਥਾਤ ਬਾਹਰ ਵੱਲ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਰਸਤਾ ਚੌੜਾ ਕਰ ਦਿਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ ਵਿਚ ਇਸ ਟਰਬਾਈਨ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਵਿਕਟਰ ਉੱਚ ਦਬਾਉ ਟਰਬਾਈਨ ਦੇ ਨਾਂ ਨਾਲ ਹੋਇਆ ਹੈ ਜਿਸ ਦੀ ਸੁਯੋਗਤਾ 70% ਤੋਂ 80% ਉਸ ਦੇ ਸਾਈਜ਼ ਅਤੇ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਚਿੱਤਰ 6 : ਗਾਰਗਾਰਡ ਟਰਬਾਈਨ

ਪ੍ਰਤਿਕਿਰਿਆ ਟਰਬਾਈਨ (Reaction Turbine)—

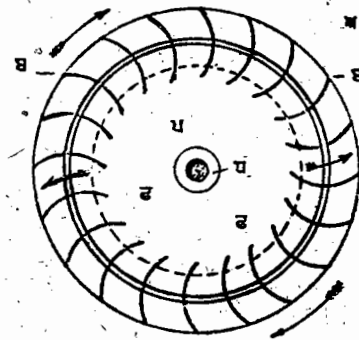
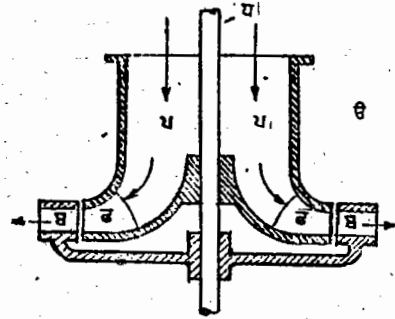
ਇਸ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ ਵੀ ਭਾਫ਼ ਟਰਬਾਈਨ ਵਾਲਾ ਹੀ ਹੈ। ਆਵੇਗ ਚੱਕਰ ਵਿਚ ਤਾਂ ਪਾਣੀ ਦੀ ਗਤੀਆਤਮਕ ਊਰਜਾ ਹੀ ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਹੈ ਪ੍ਰੰਤੂ ਕਿਰਿਆਤਮਕ ਚੱਕਰ ਵਿਚ ਗਤੀਆਤਮਕ ਅਤੇ ਦਬਾਉਆਤਮਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਊਰਜਾ ਰਲਕੇ ਕੰਮ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਚਿੱਤਰ 7 ਵਿਚ ਦਰਸਾਏ ਬਗੀਚਿਆਂ ਨੂੰ ਪਾਣੀ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਫੁਹਾਰੇ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਉਤੇ ਅਧਾਰਤ ਹੀ ਸਕਾਚਮਿਲ ਅਤੇ ਬਾਕਰਰ ਮਿਲ ਬਣਾਏ ਗਏ ਜਿਹੜੀਆਂ ਕਿ ਮੁਢਲੇ ਸਮੇਂ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਤਿ-ਕਿਰਿਆਤਮਕ ਟਰਬਾਈਨਾਂ ਸਨ। ਫੁਹਾਰੇ ਦੀਆਂ ਤਾਂ ਕੇਵਲ ਚਾਰ ਹੀ ਸ਼ਾਖਾਵਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਪ੍ਰੰਤੂ ਉਪਰੋਕਤ ਯੰਤਰਾਂ ਵਿਚ ਬਹੁਤੀਆਂ ਸ਼ਾਖਾਵਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਜਿਹੜੀਆਂ ਕਿ ਇਕ ਚੱਕਰ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰਨ ਕਰ ਲੈਂਦੀਆਂ ਹਨ।

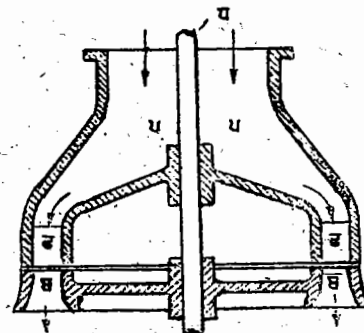
ਚਿੱਤਰ 7 : ਪ੍ਰਤਿਕਿਰਿਆ ਟਰਬਾਈਨ

ਫੂਰਨੈਰੌਨ (Founeyron)—ਦੀ ਟਰਬਾਈਨ—ਫੂਰਨੈਰੌਨ ਨਾਮੀ ਫਰਾਂਸੀਸੀ ਇੰਜੀਨੀਅਰ ਨੇ ਬਾਕਰਰ ਨਾਲ ਮਿਲਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਉਤੇ ਅਧਾਰਤ ਕੇਂਦਰ ਵਿਚੋਂ ਪਾਣੀ ਬਾਹਰ ਵੱਲ ਨੂੰ ਆਡੇ-ਦਾਅ ਸਥਿਰ ਨੌਜਲਾਂ ਵਿਚ ਦੀ ਛਡਕੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਰਾਹੀਂ ਘੁੰਮਣ ਵਾਲਾ

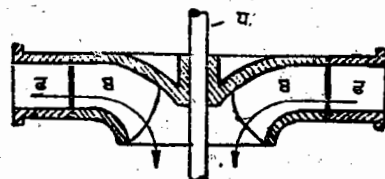
ਬਾਹਰਲੇ ਪਾਸੇ ਇਕ ਬਲੇਡਾਂ ਵਾਲਾ ਚੱਕਰ ਲਗਾ ਕੇ ਟਰਬਾਈਨ ਬਣਾਈ। ਇਸ ਦੀ ਖੜ੍ਹੇ ਦਾਅ ਕਾਟ ਵਾਲਾ ਚਿੱਤਰ 8 (ਉ) ਵਿਚ ਅਤੇ ਪਲਾਨ ਚਿੱਤਰ 8 (ਅ) ਵਿਚ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਜਿਥੇ 4 ਕੇਂਦਰੀ ਭਾਗ ਹਨ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਦੀ ਪਾਣੀ ਦਾਖਲ ਹੋ ਕੇ ਆਡੇ-ਦਾਅ 'ਫ' ਨੌਜਲਾਂ ਰਾਹੀਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲਕੇ 'ਬ' ਬਲੇਡਾਂ ਨੂੰ ਘੁੰਮਾਉਂਦਾ ਹੋਇਆ ਬਾਹਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸਦਾ ਕੇਂਦਰ ਧੁਰਾ 'ਧ' ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਡਾਇਨਮੋ ਜਾਂ ਜੈਨਰੇਟਰ ਲੱਗਾ ਹੋਇਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਚਿੱਤਰ 8 : ਫੂਰਨੈਰੌਨ ਦੀ ਟਰਬਾਈਨ
(ਉ) ਖੜ੍ਹੇ ਦਾਅ ਕਾਟ ਵਾਲਾ ਚਿੱਤਰ (ਅ) ਪਲਾਨ ਚਿੱਤਰ

ਚਿੱਤਰ 9 : ਅੰਤਰ-ਪ੍ਰਵਾਹੀ ਟਰਬਾਈਨ

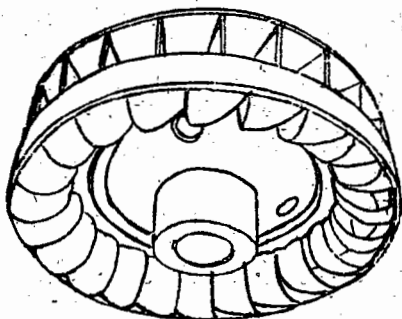

ਚਿੱਤਰ 10 : ਫਰਾਂਸਿਸ ਦੀ ਅੰਤਰ-ਪ੍ਰਵਾਹੀ ਟਰਬਾਈਨ

ਜੋਵਲ (Jowel) ਦੀ ਧੁੱਬੀ ਪ੍ਰਵਾਹ ਵਾਲੀ ਟਰਬਾਈਨ—ਇਸ ਦੀ ਖੜ੍ਹੇ-ਦਾਅ ਕਾਟ ਚਿੱਤਰ 5 ਵਿਚ ਦਰਸਾਈ ਗਈ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਪਾਣੀ ਦਾ ਪ੍ਰਵਾਹ ਧੁਰੇ ਦੇ ਸਮਾਂਤਰ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਫਰਾਂਸਿਸ ਦੀ ਅੰਤਰ-ਪ੍ਰਵਾਹੀ ਟਰਬਾਈਨ—ਇਸ ਦੀ ਖੜ੍ਹੇ ਦਾਅ, ਕਾਟ ਚਿੱਤਰ 10 ਵਿਚ ਦਰਸਾਈ ਗਈ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਜੇ. ਬੀ. ਫਰਾਂਸਿਸ ਨਾਮੀ ਅਮਰੀਕਨ ਇੰਜੀਨੀਅਰ ਨੇ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਇਸ ਵਿਚ 'ਫ' ਨੋਜ਼ਲਾਂ ਵਿਚੋਂ ਪਾਣੀ ਆਡੇ-ਦਾਅ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿਚ ਦਾਖਲ ਹੋ ਕੇ ਅੰਦਰ ਵੱਲ ਕੇਂਦਰ ਦੇ ਨੇੜੇ ਘੁੰਮਣ ਵਾਲੇ ਬਲੇਡਾਂ ਨੂੰ ਥੱਲੇ ਨੂੰ ਚਲਾਉਂਦਾ ਹੋਇਆ ਥੱਲੇ ਨੂੰ ਧੁਰੇ ਦੇ ਚਾਰੇ ਪਾਸਿਆਂ ਦੀ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸਦੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਭਾਗ ਚਿੱਤਰ 9 ਅਤੇ 10 ਵਿਚ ਦਰਸਾਏ ਗਏ ਭਾਗਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ ਹਨ।

ਟਰਬਾਈਨਾਂ ਦੇ ਰੰਨਰ (Runner)—ਟਰਬਾਈਨ ਦਾ ਘੁੰਮਣਸ਼ੀਲ ਪੁਰਜ਼ਾ ਜਿਸ ਦੇ ਘੇਰੇ ਉੱਤੇ ਡੋਲਚੀਆਂ ਜਾਂ ਪੱਖੇ ਲੱਗੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਨੂੰ-ਰੰਨਰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਟਰਬਾਈਨ ਦਾ ਇਹੋ ਹੀ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਪੁਰਜ਼ਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦੀ ਉੱਤਮ ਬਨਾਵਟ ਸੰਤੁਲਨ ਉੱਤੇ ਟਰਬਾਈਨ ਦੀ ਕਾਰਜ ਕੁਸ਼ਲਤਾ ਜਾਂ ਸੁਯੋਗਤਾ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਦੋ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਟਰਬਾਈਨਾਂ ਦਾ ਵਧੇਰੇ ਉਪਯੋਗ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਇਕ ਆਡੇ-ਦਾਅ ਅੰਤਰ ਪ੍ਰਵਾਹੀ ਪ੍ਰਤਿਕਿਰਿਆਤਮਕ ਅਤੇ ਦੂਜੀ ਆਵੇਗਾਤਮਕ ਟਰਬਾਈਨ। ਪਹਿਲੀ ਕਿਸਮ ਦੀਆਂ ਟਰਬਾਈਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਫਰਾਂਸਿਸ ਟਰਬਾਈਨ ਦਾ ਰੰਨਰ ਚਿੱਤਰ 11 ਵਿਚ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ 30 ਮੀ. ਤੋਂ 90 ਮੀ. ਤਕ ਦੇ ਹੈੱਡ ਲਈ ਉਪਯੋਗੀ ਹੈ। ਜ਼ਰੂਰਤ ਪੈਣ ਉੱਤੇ 180 ਮੀ. ਤੱਕ ਦੇ ਹੈੱਡ ਲਈ ਵੀ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

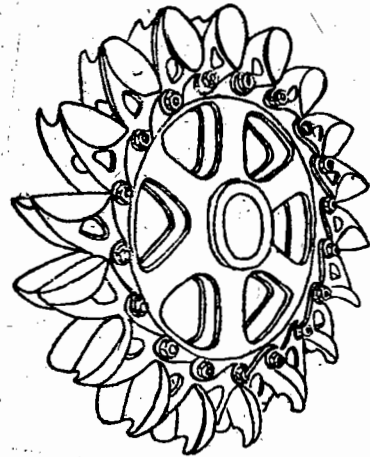

ਚਿੱਤਰ 11 : ਫਰਾਂਸਿਸ ਟਰਬਾਈਨ ਦਾ ਰੰਨਰ

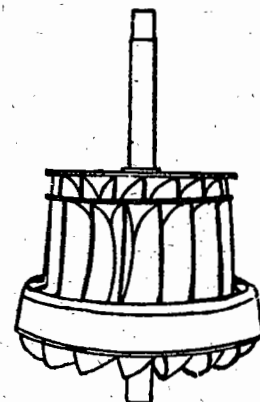
ਆਵੇਗਾਤਮਕ ਟਰਬਾਈਨਾਂ ਲਈ ਪੈਲਟਨ ਦੀ ਦੋਹਰੀ ਡੋਲਚੀਆਂ ਵਾਲਾ ਰੰਨਰ ਚਿੱਤਰ 12 ਵਿਚ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ ਜਿਸ ਦੀਆਂ ਡੋਲਚੀਆਂ ਦੀ ਬਣਤਰ ਇਲਿਪਸਾਇਡਲ ਸਤ੍ਹਾ ਵਾਲੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਭਾਵ ਬਾਹਰੀ ਕਿਨਾਰੇ ਥੋੜ੍ਹੇ ਥੋੜ੍ਹੇ ਕੱਟੇ ਹੋਏ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਪਾਣੀ ਦੀ ਧਾਰਾ ਬਿਨਾਂ ਕੋਈ ਝਟਕਾ ਮਾਰੇ, ਡੋਲਚੀਆਂ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਧਕੇਲ ਕੇ ਬਿਲਕੁਲ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਕਿਨਾਰਾ ਕੱਟਿਆ ਹੋਇਆ ਹੋਣ ਕਰਕੇ, ਚਲਾਉਣ ਲੱਗੇ ਧਾਰਾ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਜਾਇਆ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ।

ਮਿਸ਼ਰਤ ਪ੍ਰਵਾਹ ਵਾਲੀਆਂ ਟਰਬਾਈਨਾਂ ਦਾ ਰੰਨਰ ਚਿੱਤਰ 13 ਵਿਚ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਫਰਾਂਸਿਸ ਟਰਬਾਈਨ ਦਾ ਸੁਧਰਿਆ ਹੋਇਆ ਰੂਪ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਘੱਟ ਹੈੱਡ ਅਤੇ ਤੇਜ਼ ਰਫ਼ਤਾਰ ਵਾਲੇ ਪਾਣੀ ਭਾਵ ਵਧੇਰੇ ਸ਼ਕਤੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਯੰਤਰਿਕ-ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਤੇਜ਼ ਗਤੀ ਲਈ ਰੰਨਰ ਦਾ ਵਿਆਸ ਘੱਟ ਰੱਖਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਪ੍ਰੰਤੂ ਅਜਿਹਾ ਕਰਨ ਨਾਲ ਉਸ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਘੱਟ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਇਸ ਦੇ ਵਿਆਸ ਨੂੰ ਘਟਾ ਕੇ, ਇਸ ਦੀ ਚੌੜਾਈ ਵਧਾ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਪੱਖਿਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਘੱਟ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੇਂਦਰ

ਦੇ ਨਜ਼ਦੀਕ ਕਸ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਟਰਬਾਈਨ ਦਾ ਉਪਯੋਗ 1.5 ਮੀ. ਤੋਂ 45 ਮੀ. ਤੱਕ ਤੇ ਹੈੱਡ ਲਈ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਚਿੱਤਰ 12 : ਦੋਹਰੀ ਡੋਲਚੀਆਂ ਵਾਲਾ ਪੈਲਟਨ ਚੱਕਰ

ਚਿੱਤਰ 13 : ਮਿਸ਼ਰਤ ਪ੍ਰਵਾਹ ਵਾਲੀ ਟਰਬਾਈਨ ਦਾ ਰੰਨਰ

ਰੰਨਰਾਂ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ—ਰੰਨਰਾਂ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਲੱਛਣਿਕ ਗਤੀ (Characteristic Speed) ਰਾਹੀਂ ਜਾਣੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਕਿਸੇ ਰੰਨਰ ਦੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਹਿੱਸਿਆਂ ਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਛੋਟਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ ਕਿ ਇਹ 1/2 ਮੀ. ਪਾਣੀ ਦੇ ਹੈੱਡ ਤੋਂ ਘੱਟ ਹੈੱਡ ਨਾਲ ਇਨ੍ਹਾਂ ਚੱਕਰ ਪ੍ਰਤਿ ਮਿੰਟ ਨਾਲ ਘੁੰਮੇ ਕਿ ਉਸ ਤੋਂ ਲੋੜੀਂਦੀ ਊਰਜਾ ਉਪਲਬਧ ਹੋ ਸਕੇ ਤਾਂ ਇਸ ਗਤੀ ਨੂੰ ਉਸ ਦੀ ਲੱਛਣਿਕ ਗਤੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਜਿਸ ਨੂੰ ਨਿਮਨਲਿਖਤ ਸੂਤਰ ਨਾਲ ਦਰਸਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

$$N_s = \frac{n\sqrt{H.P.}}{H^{3/4}}$$

ਜਿਥੇ N_s = ਲੱਛਣਿਕ ਗਤੀ

N = ਰੰਨਰ ਦੇ ਪ੍ਰਤਿ ਮਿੰਟ ਚੱਕਰ

H = ਪ੍ਰਵਾਹ ਦਾ ਹੈੱਡ (ਫੁੱਟਾਂ ਵਿਚ)

ਵੱਖ ਵੱਖਰੀਆਂ ਟਰਬਾਈਨਾਂ ਲਈ ਲੱਛਣਿਕ ਗਤੀ ਦੀ ਸੀਮਾਂ ਨਿਮਨ ਸਾਰਣੀ ਵਿਚ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ।

ਲੱਛਣਿਕ ਗਤੀ ਟਰਬਾਈਨ ਦੀ ਕਿਸਮ

(ਮੀ.)

0.3 ਤੋਂ 1.5 ਆਵੇਗਾਤਮਕ ਟਰਬਾਈਨ

ਇਕ ਨੋਜ਼ਲ ਵਾਲੀ

1.5 ਤੋਂ 3.0	ਆਵੇਗਾਤਮਕ ਟਰਬਾਈਨ	ਇਕ ਤੋਂ ਵੱਧ ਨੌਜਲਾਂ ਵਾਲੀ
3.0 ਤੋਂ 6.0	ਪ੍ਰਤਿਕਿਰਿਆਤਮਕ ਟਰਬਾਈਨ	ਘੱਟ ਗਤੀ ਵਾਲੀ
6.0 ਤੋਂ 15.0	ਪ੍ਰਤਿਕਿਰਿਆਤਮਕ ਟਰਬਾਈਨ	ਮੱਧਮ ਗਤੀ ਵਾਲੀ
15.0 ਤੋਂ 24.0	ਪ੍ਰਤਿਕਿਰਿਆਤਮਕ ਟਰਬਾਈਨ	ਤੇਜ਼ ਗਤੀ ਵਾਲੀ
24.0 ਤੋਂ 30.0	ਪ੍ਰਤਿਕਿਰਿਆਤਮਕ ਟਰਬਾਈਨ	ਬਹੁਤ ਤੇਜ਼ ਗਤੀ ਵਾਲੀ
30.0 ਤੋਂ ਵੱਧ	ਪ੍ਰਤਿਕਿਰਿਆਤਮਕ ਟਰਬਾਈਨ	ਇਕ ਤੋਂ ਵੱਧ ਰੱਨਰਾਂ ਵਾਲੀ

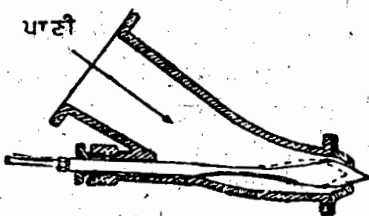
ਰੱਨਰ ਦਾ ਵਿਆਸ—ਕਿਸੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਟਰਬਾਈਨ ਲਈ ਰੱਨਰ ਦਾ ਵਿਆਸ ਕਿੰਨਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਇਹ ਨਿਮਨਲਿਖਿਤ ਸੂਤਰ ਰਾਹੀਂ ਪਤਾ ਲਗਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

$$\text{ਵਿਆਸ (ਇੰਚਾਂ ਵਿਚ)} = \frac{153.5 \times a \times \sqrt{H}}{n}$$

ਜਿਥੇ a = ਗੁਣਾਂਕ (ਜਿਹੜਾ ਉਚ ਹੋਂਡ ਲਈ 0.6, ਮੱਧਮ ਹੋਂਡ ਲਈ 0.7 ਅਤੇ ਘੱਟ ਹੋਂਡ ਲਈ 0.8 ਰੱਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ)

ਜਲ-ਚਾਲਿਤ ਮੋਟਰਾਂ ਦੀ ਬਨਾਵਟ—ਚਿੱਤਰ 3 ਅਤੇ 4 ਵਿਚ ਜਿਹੜੇ ਰੱਨਰ ਦਰਸਾਏ ਗਏ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੁਧਰੇ ਹੋਏ ਰੂਪ ਅਜ਼ਕਲੂ ਵੀ ਕਈ ਥਾਵਾਂ ਉੱਤੇ ਉਰਜ ਉਤਪਾਦਨ ਲਈ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਇਕੱਠੇ ਚੱਕਰ ਦਾ ਵਿਆਸ ਲਗਭਗ 18 ਮੀਟਰ ਅਤੇ ਚੌੜਾਈ ਇੰਨੀ ਰੱਖੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ 85 ਮੀ. ਪ੍ਰਤੀ ਮਿੰਟ ਪਾਣੀ ਦਾ ਪ੍ਰਵਾਹ ਹੁੰਦਾ ਰਹੇ। ਇਹ ਘੱਟ ਗਤੀ ਨਾਲ ਚਲਦੇ ਹਨ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਾਰੇ ਦਾ ਸਾਰਾ ਇਸਪਾਤ ਦੀਆਂ ਚਾਦਰਾਂ ਅਤੇ ਵਲੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਛੜਾਂ ਨਾਲ ਬਣਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਚੱਕਰਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰਲੇ ਘੇਰੇ ਉੱਤੇ ਦੰਦੇ ਬਣਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਜਿਸ ਨਾਲ 'ਦ' ਦੰਦਿਆਂ ਵਾਲਾ ਚੱਕਰ ਘੁੰਮ ਕੇ ਸਬੰਧਤ ਯੰਤਰਾਂ ਨੂੰ ਚਲਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੇਂਦਰੀ ਧੁਰੇ ਨਾਲ ਕਦੇ ਵੀ ਯੰਤਰ ਨਹੀਂ ਚਲਾਉਂਦੇ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਉੱਤੇ ਐਂਠਣ ਬਲ ਬਹੁਤ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਟੁਟਣ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ।

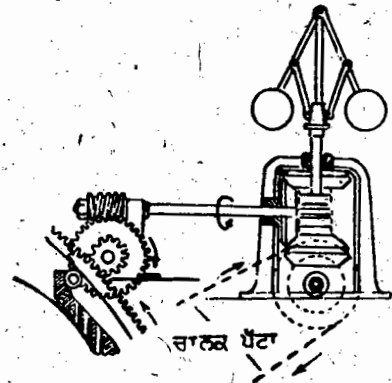
ਆਵੇਗ ਚੱਕਰ—ਪੈਲਟਨ ਦਾ ਜਿਹੜਾ ਆਵੇਗ ਚੱਕਰ ਚਿੱਤਰ 5 ਵਿਚ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਰੱਨਰ ਚਿੱਤਰ 12 ਵਿਚ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਲੋੜੀਂਦੀ ਨੌਜਲ ਦੀ ਬਨਾਵਟ ਚਿੱਤਰ 14 ਵਿਚ ਦਰਸਾਈ ਗਈ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਲੱਗੇ ਹੋਏ ਇਕ ਸੰਕੇਤਕ ਵਾਲਵ ਦੇ ਸਪਿੰਡਲ ਨੂੰ ਵਰਗਾਕਾਰ ਚੂੜੀਆਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਹੱਥ ਚੱਕਰੀ ਘੁੰਮਾ ਕੇ ਅੱਗੇ ਪਿਛੇ ਕਰਕੇ ਨੌਜਲ ਦਾ ਮੂੰਹ ਘੱਟ ਵੱਧ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਪਾਣੀ ਦੀ ਧਾਰਾ ਉੱਤੇ ਨਿਯੰਤਰਣ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹਾ ਨਿਯੰਤਰਣ ਯੰਤਰ ਰਾਹੀਂ ਵੀ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਆਵੇਗ ਚੱਕਰ ਪ੍ਰਯੋਗਸ਼ਾਲਾ ਵਿਚ ਵਰਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਛੋਟੇ ਤੋਂ ਛੋਟੇ ਸਾਈਜ਼ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਅਨੇਕਾਂ ਵੱਖ ਵੱਖ ਸਾਈਜ਼ਾਂ ਵਿਚ ਮਿਲਦੇ ਹਨ।

ਚਿੱਤਰ 14 : ਨੌਜਲ

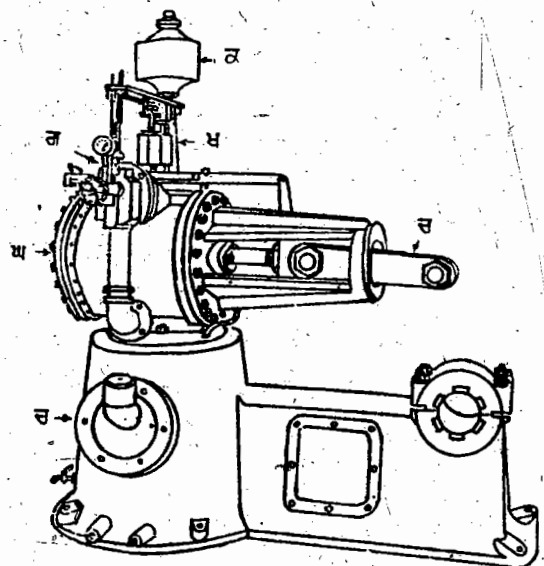
ਪ੍ਰਤਿਕਿਰਿਆਤਮਕ ਟਰਬਾਈਨ—ਇਸ ਦੇ ਰੋਟਰ ਦੇ ਬਲੇਡ ਢਲਾਈ ਵਾਲੇ ਲੋਹੇ ਦੇ ਖੋਲਾਂ ਵਿਚ ਫਿਟ ਕੀਤੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਪਾਣੀ ਦੀ ਲੋੜੀਂਦੀ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿਚ ਮੋੜਨ ਲਈ ਸਾਈਡ ਵੇਨਾਂ ਨੂੰ ਚੂਲਿਆਂ ਉੱਤੇ ਲਗਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਲੋੜ ਅਨੁਸਾਰ ਤਿਰਛਾ ਕਰਕੇ ਟਰਬਾਈਨ ਦੀ ਗਤੀ ਉੱਤੇ ਨਿਯੰਤਰਣ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕੇ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਰੋਟਰ ਆਸਾਨੀ ਨਾਲ ਖੜ੍ਹੇ ਜਾਂ ਆਡੇ-ਦਾਅ ਦੋਨੋਂ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਲਗਾਏ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਗਵਰਨਰ—ਜਲ ਚਾਲਿਤ ਮੋਟਰਾਂ ਲਈ ਇਕ ਨਿਯੰਤਰਣ ਯੰਤਰ ਜਾਂ ਗਵਰਨਰ ਚਿੱਤਰ 15 ਵਿਚ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ ਸਾਧਾਰਣ ਵਾਟ ਗਵਰਨਰ ਦੇ ਨਮੂਨੇ ਦਾ ਦੋ ਗੋਦਾਂ ਵਾਲਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਚੱਕਰ ਦੇ ਧੁਰੇ ਉੱਤੇ ਲੱਗੇ ਹੋਏ ਇਕ ਪਟੇ ਜਾਂ ਬੈਲਟ ਨਾਲ ਚਲਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਗਤੀ ਤੇਜ਼ ਹੋਣ ਸਮੇਂ ਗੋਦਾਂ ਅਪਕੇਂਦਰੀ ਬਲ ਕਾਰਨ ਉੱਪਰ ਉਠਦੀਆਂ ਹਨ, ਤਾਂ ਸਬੰਧਤ ਮਕੈਨੀਜ਼ਮ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਨੌਜਲ ਵਿਚਲੀ ਪਾਣੀ ਦੀ ਧਾਰਾ ਉੱਤੇ ਸਵੈ-ਨਿਯੰਤਰਣ ਹੁੰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਗਤੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਇਕ ਸਮਾਨ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ।

ਚਿੱਤਰ 15 : ਗਵਰਨਰ

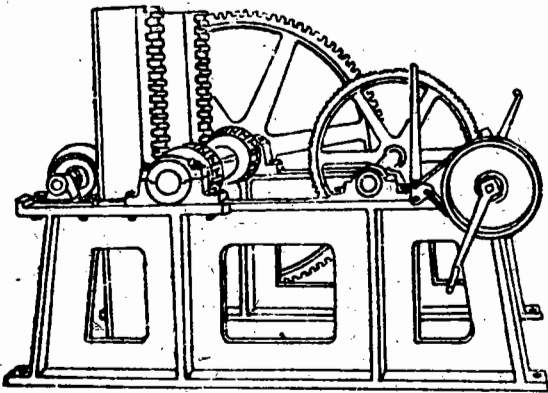
ਵੱਡੀਆਂ ਟਰਬਾਈਨਾਂ ਦੇ ਲਈ ਤੇਲ ਦੇ ਦਬਾਉ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਗਵਰਨਰ ਨੂੰ ਚਿੱਤਰ 16 ਵਿਚ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਚਿੱਤਰ ਵਿਚ ਉਪਰਲੇ ਪਾਸੇ 'ਕ' ਡੱਬੇ ਵਿਚ ਅਪਕੇਂਦਰੀ ਕਿਸਮ ਦਾ ਦਬਾਉ ਨਾਲ ਚਲਣ ਵਾਲਾ ਗਵਰਨਰ ਲਗਾਇਆ

ਚਿੱਤਰ 16 : ਤੇਲ ਵਾਲਾ ਗਵਰਨਰ

ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਹੀ ਪਾਇਲਟ ਵਾਲਵ ਜਾਂ ਚਾਲਕ 'ਖ' ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਉਪਰੋਕਤ ਯੰਤਰ ਰਾਹੀਂ ਸੰਚਾਰਿਤ ਹੋ ਕੇ ਆਪਣੇ ਹੇਠਲੇ 'ਗ' ਵਾਲਵ ਨੂੰ ਜਦੋਂ ਖੋਲ੍ਹ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਦਬਾਉ ਵਾਲਾ ਤੇਲ ਸਿਲੰਡਰ 'ਘ' ਵਿਚ ਦਾਖਲ ਹੋ ਕੇ, ਇਸ ਨਾਲ ਲੱਗੀ ਕਨੈਕਟਿੰਗ ਰਾਡ ਨੂੰ ਚਲਾ ਕੇ ਪਾਣੀ ਦੇ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਦੁਆਰਾ ਨੂੰ ਲੋੜ ਅਨੁਸਾਰ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਉਪਕਰਨ ਦੇ ਹੇਠਲੇ ਪਾਸੇ 'ਛ' ਕੰਪਰੈਸਰਜ਼ ਲੱਗਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ ਤੇਲ ਨੂੰ ਲੋੜੀਂਦੇ ਦਬਾਉ ਤਕ ਨਪੀੜਦਾ ਹੈ।

ਹੈੱਡ ਗੇਟ (Head Gate)—ਇਸ ਨੂੰ ਖੋਲ੍ਹਣ ਅਤੇ ਬੰਦ ਕਰਨ ਲਈ ਅਨੇਕਾਂ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਵਿਧੀਆਂ ਦਾ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਮੂੰਹ ਜਾਂ ਗੇਟ ਬਹੁਤ ਹੀ ਮਜ਼ਬੂਤ ਬਣਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉੱਪਰ ਥੱਲੇ ਸਰਕਾਉਣ ਲਈ ਦੰਦੇਦਾਰ ਜਾਂ ਗਰਾਰੀਆਂ ਵਾਲੇ ਢੇਰਾਂ ਦਾ ਉਪਯੋਗ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਹੜੇ ਹੱਥ ਜਾਂ ਊਰਜਾ ਦੇਵੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਚਲਾਏ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਹੱਥ ਨਾਲ ਚਲਾਏ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਗੇਟ ਦਾ ਨਮੂਨਾ ਚਿੱਤਰ 17 ਵਿਚ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ ਜਿਸਨੂੰ ਚਲਾਉਣ ਵਾਲਾ ਹੈਡਲ, ਪੀਨੀਅਨ ਤੇ ਰੈਕ ਸਾਫ਼ ਦਿਖਾਈ ਦੇ ਰਹੇ ਹਨ।

ਚਿੱਤਰ 17 : ਹੱਥ ਨਾਲ ਚਲਣ ਵਾਲਾ ਹੈੱਡ ਗੇਟ

ਯੰਤਰਾਂ ਦੀ ਤਰਤੀਬ (Plant Arrangement)—ਟਰਬਾਈਨ ਦੀ ਕਿਸਮ ਅਤੇ ਵੱਖੋਂ ਵੱਖਰੇ ਹੈੱਡ ਲਈ ਯੰਤਰਾਂ ਦੀ ਤਰਤੀਬ ਵੀ ਵੱਖੋਂ-ਵੱਖਰੀ ਬਣਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤਰਤੀਬ ਅਧੀਨ ਹੈੱਡ ਗੇਟ, ਬਣਾਉਣੀ ਝਰਨਾ ਟਰਬਾਈਨ, ਡਾਇਨਮੋ ਅਤੇ ਇਮਾਰਤ ਆਦਿ ਦਰਸਾਏ ਗਏ ਹਨ।

ਜਲ-ਟਰਬਾਈਨਾਂ ਦੀ ਸੁਯੋਗਤਾ—ਕਿਸੇ ਵੀ ਜਲ-ਟਰਬਾਈਨ ਦੀ ਹਾਰਸਪਾਵਰ ਪ੍ਰਤੀ ਮਿੰਟ ਊਰਜਾ ਉਸ ਉੱਤੇ ਡਿੱਗਣ ਵਾਲੇ ਪਾਣੀ ਦੇ ਭਾਰ ਅਤੇ ਜਿੰਨੀ ਉਚਾਈ ਤੋਂ ਪਾਣੀ ਡਿੱਗਦਾ ਹੈ, ਦੋਨਾਂ ਦੇ ਗੁਣਨਫਲ ਦੇ ਅਨੁਪਾਤ ਤੋਂ ਜਾਣੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਉਦਾਹਰਣ ਵਜੋਂ ਜੇਕਰ ਗੇਟ ਵਿਚ ਦੀ ਟਰਬਾਈਨ ਅਤੇ ਪੈਣ ਵਾਲੇ ਪਾਣੀ ਦਾ ਆਇਤਨ ਘਣ ਫੁੱਟ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਪਾਣੀ ਦਾ ਭਾਰ

$$W = V \times 62.4 \text{ ਪਾਊਂਡ ਹੋਵੇਗਾ}$$

ਜੇਕਰ ਪਾਣੀ ਦਾ ਹੈੱਡ h ਹੋਵੇਗਾ ਤਾਂ ਹਾਰਸ ਪਾਵਰ

$$H.P. = \frac{w \times h}{33,000} \text{ ਹੋਵੇਗੀ}$$

ਜਾਂ

$$H.P. = \frac{v \times 62.4 \times h}{33,000} = \frac{v \times h}{529}$$

ਪ੍ਰੰਤੂ ਕਿਸੇ ਯੰਤਰ ਦੀ ਸੁਯੋਗਤਾ, ਬਰੇਕ ਹਾਰਸ ਪਾਵਰ ਅਤੇ ਹਾਰਸ ਪਾਵਰ ਦਾ ਅਨੁਪਾਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ

$$\begin{aligned} \text{ਸੁਯੋਗਤਾ (n)} &= \frac{B.H.P.}{H.P.} = \frac{B.H.P.}{\frac{v \times h}{529}} \\ &= \frac{B.H.P. \times 529}{v \times h} \end{aligned}$$

ਜੇਕਰ ਕਿਸੇ ਟਰਬਾਈਨ ਦੀ ਸੁਯੋਗਤਾ 80% ਮੰਨ ਲਈ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਉਸ ਦੀ ਬਰੇਕ ਹਾਰਸ ਪਾਵਰ

$$B.H.P. = \frac{v \times 62.4 \times h \times 0.8}{33,000} = \frac{v \times h}{661}$$

ਹ. ਪੁ.—ਚਿ. ਵਿ. 5 : 118

ਟਰਬਾਈਨ, ਭਾਫ਼ (Steam Turbine)—ਭਾਫ਼ ਟਰਬਾਈਨ ਇਕ ਮੁੱਖ ਚਾਲਕ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਭਾਫ਼ ਦੀ ਤਾਪ-ਊਰਜਾ ਨੂੰ ਗਤੀ-ਊਰਜਾ ਵਿਚ ਬਦਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਗਤੀਸ਼ੀਲ ਭਾਫ਼ ਨੂੰ ਰੋਟਰ ਉੱਤੇ ਲੱਗੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਵੱਟਿਆਂ ਨਾਲ ਟਕਰਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸਦੇ ਫਲਸਰੂਪ ਇਹ ਘੁੰਮਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕਾਰਜ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਦੁਪਾਸੀ ਚਲਣਯੋਗ ਭਾਫ਼ ਇੰਜਣ ਵਿਚ ਭਾਉ ਦੇ ਸਥਿਤਿਕ ਦਬਾਉ ਰਾਹੀਂ ਪਿਸਟਨ ਉੱਤੇ ਕਾਰਜ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਇੰਜਣ ਵਿਚ ਭਾਫ਼ ਪਿਸਟਨ ਦੇ ਨਾਲ ਚਲਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਵੀ ਇੰਜਣ ਦੀ ਕਿਰਿਆ ਵਿਚ ਭਾਫ਼ ਦੀ ਗਤਿਜ ਊਰਜਾ ਦਾ ਕੋਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ, ਭਾਵ ਇਹ ਨਾਮਾਤਰ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਭਾਫ਼ ਟਰਬਾਈਨ ਤੋਂ ਭਾਫ਼ ਇੰਜਣ ਦੀ ਥਾਂ ਵਧੇਰੇ ਗਤੀ ਮਿਲ ਸਕਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਗਤੀ ਸੀਮਾ ਵੀ ਵੱਧ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਭਾਫ਼ ਇੰਜਣ ਨਾਲ ਕੁਝ ਸਾਲਾਂ ਕੰਮ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਭਾਫ਼ ਦੀ ਲਾਗਤ ਵਧ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜਦੋਂ ਕਿ ਟਰਬਾਈਨ ਵਿਚ ਅਜਿਹੀ ਔਕੜ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ। ਟਰਬਾਈਨ ਦੇ ਪੁਰਜਿਆਂ ਦਾ ਸੰਤੁਲਨ ਠੀਕ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਭਾਫ਼ ਦੀ ਸਮਾਨ ਮਿਕਦਾਰ ਤੇ ਸਮਾਨ ਹਾਲਾਤਾਂ ਵਿਚ ਟਰਬਾਈਨ ਭਾਫ਼ ਇੰਜਣ ਨਾਲੋਂ ਵਧੇਰੇ ਊਰਜਾ ਪੈਦਾ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਮੌਜੂਦਾ ਉਪਲਬਧ ਮੁੱਖ ਚਾਲਕਾਂ ਵਿਚੋਂ ਭਾਫ਼ ਟਰਬਾਈਨ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧ ਟਿਕਾਊ ਹੈ। ਟਰਬਾਈਨ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਲਾਭ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਵਿਚ ਘੁੰਮਣਸ਼ੀਲ ਗਤੀ ਸਿਧੇ ਤੌਰ ਤੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਦੋਂ ਕਿ ਭਾਫ਼ ਇੰਜਣ ਵਿਚ ਹੋਰ ਵਾਧੂ ਪੁਰਜਿਆਂ ਤੇ ਸਾਧਨਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਬਾਇਲਰ ਵਿਚ ਭਾਫ਼ ਉੱਚ ਤਾਪ ਉੱਤੇ ਉਤਪੰਨ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਭਾਫ਼ ਟਰਬਾਈਨ ਕੋਲ ਪਹੁੰਚਦੀ ਹੈ, ਉਸ ਸਮੇਂ ਇਸ ਵਿਚ ਵੱਡੀ ਮਾਤਰਾ ਵਿਚ ਤਾਪ ਊਰਜਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਦਾ ਦਬਾਉ ਵੀ ਇੰਨਾ ਵੱਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਘੱਟ ਦਬਾਉ ਤਕ ਪਸਾਰਿਤ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ਪ੍ਰੰਤੂ ਉਸ ਸਮੇਂ ਇਸ ਦੀ ਗਤਿਜ ਊਰਜਾ ਨਾਮਾਤਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਭਾਫ਼ ਕੁਝ ਕਾਰਜ ਕਰੇ, ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਸ ਦੀ ਤਾਪ ਊਰਜਾ ਨੂੰ ਗਤਿਜ ਊਰਜਾ ਵਿਚ ਬਦਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਕਾਰਜ, ਸੁਚੱਜੇ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਵਾਲੇ ਉਪਕਰਨ ਵਿਚ, ਭਾਫ਼ ਨੂੰ ਫੈਲਾ ਕੇ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਭਾਫ਼ ਦਾ ਪਸਾਰਨ ਜਾਂ ਤਾਂ ਇਕੋ ਕਿਰਿਆ ਵਿਚ ਜਾਂ ਫਿਰ ਕਈ ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਵਿਚ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਭਾਵ ਇਹ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਤਾਪ ਊਰਜਾ ਨੂੰ ਗਤਿਜ ਊਰਜਾ ਵਿਚ ਬਦਲਣ ਲਈ, ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸਥਿਰ ਯੰਤਰਾਂ ਦਾ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਆਮ ਕਰਕੇ ਦੋ ਸਥਿਰ ਉਪਕਰਨਾਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਇਕ ਗਤੀਮਾਨ ਉਪਕਰਨ ਲੱਗਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਸਥਿਰ ਉਪਕਰਣ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਗਤਿਜ ਊਰਜਾ ਨੂੰ ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਲੱਗੇ ਹੋਏ ਗਤੀਮਾਨ ਯੰਤਰ ਉਪਰ ਕਾਰਜ ਕਰਨ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਇਤਿਹਾਸ—ਸੰਸਾਰ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਘੁੰਮਣਸ਼ੀਲ ਇੰਜਣ 50 ਈ. ਵਿਚ ਅਲੈਗਜ਼ੈਂਡਰੀਆ ਦੇ ਹੀਰੋ ਨੇ ਬਣਾਇਆ ਸੀ। ਇਸ ਵਿਚ ਦੋ ਚੂਲਾਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਇਕ ਖੋਖਲੀ ਗੋਂਦ ਲਗੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਟਰਬਾਈਨ ਦੇ ਹੇਠਲੇ ਭਾਗ ਵਿਚ ਭਾਫ਼ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਬਰਤਨ ਰੱਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਜਿਸ ਦੀ ਭਾਫ਼ ਉਸ ਗੋਂਦ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰਦੀ ਸੀ ਜਿਥੇ ਭਾਫ਼ ਉਸ ਗੋਂਦ ਵਿਚ ਲੱਗੀਆਂ ਦੋ ਰੇਡੀਅਲ ਨਲਕੀਆਂ ਰਾਹੀਂ ਬਾਹਰ ਆਉਂਦੀ ਸੀ ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਗੋਂਦ ਘੁੰਮਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ। ਇਹ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸਾਧਾਰਣ ਕਿਸਮ ਦੀ ਟਰਬਾਈਨ ਸੀ। ਹੀਰੋ ਦੀ ਟਰਬਾਈਨ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਦੇ ਆਧਾਰ ਉੱਤੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਵਿਗਿਆਨੀਆਂ ਨੇ ਇਸ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਪ੍ਰਯਤਨ ਕੀਤੇ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਵੱਖੋਂ ਵੱਖਰੇ ਡਿਜ਼ਾਈਨਾਂ ਦੀਆਂ ਟਰਬਾਈਨ ਬਣਦੀਆਂ ਆ ਰਹੀਆਂ ਹਨ ਪ੍ਰੰਤੂ ਉਹ ਸਾਰੀਆਂ ਹੀ ਨਮੂਨੇ ਜਾਂ ਮਾਡਲ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਹੀ ਰਹੀਆਂ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵਰਤੋਂ ਵਿਚ ਲਿਆਉਣਾ ਲਾਹੇਵੰਦ ਨਹੀਂ ਸਮਝਿਆ ਗਿਆ। ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲੀ ਸਫਲ ਟਰਬਾਈਨ ਗਿਊਵੇਨੀ ਬਰਾਂਕਾ ਨੇ 1623 ਈ. ਵਿਚ ਬਣਾਈ ਸੀ ਅਤੇ ਇਹ ਪਹਿਲੀ ਆਵੇਗ ਟਰਬਾਈਨ ਸੀ।

ਟਰਬਾਈਨ ਦੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ—ਭਾਫ਼ ਟਰਬਾਈਨ ਮੁੱਖ ਤੌਰ ਤੇ ਦੋ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ।

(ੳ) ਆਵੇਗ ਟਰਬਾਈਨ—ਇਸ ਟਰਬਾਈਨ ਵਿਚ ਸਿਰਫ਼ ਨੌਜਲ ਵਿਚ ਹੀ ਭਾਫ਼ ਪ੍ਰਸਾਰਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਘੁੰਮ ਰਹੇ ਫੱਟਿਆਂ ਉੱਤੇ ਦੀ ਭਾਫ਼ ਹੋ ਕੇ ਗੁਜ਼ਰਨ ਨਾਲ ਇਸ ਦੇ ਦਬਾਉ ਵਿਚ ਕੋਈ ਕਮੀ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ ਭਾਵ ਫੱਟਿਆਂ ਉੱਤੇ ਟਕਰਾਉਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਅਤੇ ਮਗਰੋਂ ਇਸ ਦਾ ਦਬਾਉ ਇਕ ਸਮਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਭਾਫ਼ ਫੱਟਿਆਂ ਦੀਆਂ ਅਨੇਕਾਂ ਪਰਤਾਂ ਉੱਤੇ ਦੀ ਹੋ ਕੇ ਗੁਜ਼ਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਪ੍ਰਵਾਹ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਗਤਿਜ ਊਰਜਾ ਦਾ ਪਰਵਰਤਨ ਉਪਯੋਗੀ ਕਾਰਜ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਕਿਸਮ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਸਫਲ ਟਰਬਾਈਨ ਡੀ. ਲਾਵਾਲ (De lawal) ਦੀ ਟਰਬਾਈਨ ਸੀ। ਇਹ ਇਕ ਆਵੇਗ ਚੱਕਰ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਘੇਰੇ ਉੱਤੇ ਲਗੀਆਂ ਨੌਜਲਾਂ ਵਿਚੋਂ ਭਾਫ਼ ਟਕਰਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਭਾਫ਼ ਨੌਜਲ ਵਿਚ ਪੂਰਨ ਤੌਰ ਤੇ ਪਰਸਾਰਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਨੌਜਲ ਚੱਕਰ ਦੀ ਸਪਰਸ਼ ਰੇਖਾ ਨਾਲ 15° ਤੋਂ 25° ਤਕ ਦੇ ਕੋਣ ਉੱਤੇ ਝੁਕੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਸਭ ਤੋਂ ਛੋਟਾ ਡੀ. ਲਾਵਾਲ ਟਰਬਾਈਨ 15.2 ਸੈਂ.ਮੀ. (5 ਇੰਚ) ਵਿਆਸ ਵਾਲੇ ਚੱਕਰ ਦਾ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ 30,000 ਚੱਕਰ ਪ੍ਰਤੀ ਮਿੰਟ ਦੀ ਗਤੀ ਨਾਲ ਘੁੰਮਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਹ ਘੱਟ ਦਬਾਉ ਲਈ ਠੀਕ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਟਰਬਾਈਨ ਦੇ ਪਾਰਾਂ ਜਾਂ ਫੱਟਿਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਅਤੇ ਨਿਕਾਸ ਕੋਣ ਸਮਾਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

(ਅ) ਆਵੇਗ ਪ੍ਰਤਿਕਿਰਿਆ ਟਰਬਾਈਨ (Impulse-Reaction Turbine) : ਇਸ ਕਿਸਮ ਦੀ ਟਰਬਾਈਨ ਵਿਚ ਭਾਫ਼ ਦਾ ਪੂਰਨ ਤੌਰ ਤੇ ਪ੍ਰਸਾਰ ਇਕੋ ਵਾਰੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਪਹਿਲੇ ਸਥਿਰ ਉਪਕਰਣ ਵਿਚੋਂ ਭਾਫ਼ ਨਿਕਲਕੇ ਪੱਖਿਆਂ ਉੱਤੇ ਟਕਰਾਉਂਦੀ ਹੈ, ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਭਾਫ਼ ਪੱਖਿਆਂ ਉੱਤੇ ਦੀ ਹੋ ਕੇ ਪ੍ਰਵਾਹ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਤਿਉਂ ਤਿਉਂ ਇਸ ਦਾ ਪ੍ਰਸਾਰ ਹੁੰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਟਰਬਾਈਨਾਂ ਵਿਚ ਪਰ ਨੌਜਲਾਂ ਦਾ ਵੀ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਗਤੀਮਾਨ ਪੱਖਿਆਂ ਰਾਹੀਂ ਭਾਫ਼ ਦੇ ਪਰਸਾਰਤ ਹੋਣ ਉੱਤੇ ਭਾਫ਼ ਦੀ ਗਤਿਜ ਊਰਜਾ ਵਿਚ ਕੁਝ ਵਾਧਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਰ ਕਿਰਿਆ ਕਰਨ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਭਾਫ਼ ਦਾ ਪ੍ਰਸਾਰ ਵੀ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਰਾਂ ਨੂੰ ਨਾਲ ਨਾਲ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਭਾਵ ਪ੍ਰਤਿਕਿਰਿਆ ਵਾਲੇ ਬਲਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਸਹਾਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਅਜਿਹੀਆਂ ਟਰਬਾਈਨਾਂ ਨੂੰ ਆਵੇਗ ਪ੍ਰਤਿਕਿਰਿਆ ਟਰਬਾਈਨਾਂ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਨਾ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਸਿਰਫ਼

ਇਕੱਲੀ ਪ੍ਰਤਿਕਿਰਿਆ ਟਰਬਾਈਨ ਨਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਟਰਬਾਈਨ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਟਰਬਾਈਨ ਦੀਆਂ ਦੋ ਮੁੱਖ ਉਦਾਹਰਣਾਂ ਹਨ :

1. **ਪਾਰਸਨ ਦੀ ਟਰਬਾਈਨ**—1884 ਈ. ਵਿਚ ਪਾਰਸਨ ਨੇ ਪਹਿਲੀ ਆਵੇਗ ਪ੍ਰਤਿਕਿਰਿਆ ਟਰਬਾਈਨ ਬਣਾਈ ਸੀ। ਇਸ ਵਿਚ ਭਾਫ਼, ਟਰਬਾਈਨ ਚੱਕਰ ਦੇ ਧੁਰੇ ਦੇ ਸਮਾਂਤਰ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿਚ ਪਰਾਂ ਉੱਤੇ ਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੋਈ ਪ੍ਰਵਾਹ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਟਰਬਾਈਨ ਨੂੰ ਧੁਰੱਈ ਪ੍ਰਵਾਹ ਵਾਲੀ ਟਰਬਾਈਨ ਵੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਵਿਚ ਸਥਿਰ ਅਤੇ ਗਤੀਮਾਨ ਪਰਾਂ ਦਾ ਆਕਾਰ ਇਕੋ ਸਮਾਨ ਬਣਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

2. **ਲਜੁੰਗਸਟਰੋਮ (Ljungstrom) ਟਰਬਾਈਨ**—ਇਸ ਟਰਬਾਈਨ ਵਿਚ ਪਰ ਆਡੋ-ਦਾਅ ਲੱਗੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਭਾਫ਼ ਚੱਕਰ ਦੇ ਧੁਰੇ ਦੇ ਨੇੜਿਉਂ ਪਰ ਦੇ ਸਿਰੇ ਉੱਤੇ ਦੀ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਘੇਰੇ ਵੱਲ ਨੂੰ ਪ੍ਰਵਾਹ ਕਰਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਇਸ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵਾਹ ਆਡੋ-ਦਾਅ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇਸ ਵਿਚ ਇਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਅੰਤਰ ਇਹ ਵੀ ਹੈ ਕਿ ਦੋਨੋਂ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਰ ਉਲਟ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿਚ ਚਲਦੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਇਹ ਉੱਚ ਸਾਪੇਖੀ ਵੇਗ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਭਾਫ਼ ਟਰਬਾਈਨ ਦੇ ਯੰਤਰਿਕ ਗੁਣ—ਆਮ ਕਰਕੇ ਭਾਫ਼ ਟਰਬਾਈਨ ਵਿਚ ਨਿਮਨਲਿਖਤ ਪੁਰਜੇ ਲੱਗੇ ਹੋਏ ਹੁੰਦੇ ਹਨ :

1. ਨੌਜਲ—ਜਿਸ ਵਿਚ ਭਾਫ਼ ਉੱਚ ਦਬਾਉ ਤੋਂ ਘੱਟ ਦਬਾਉ ਉੱਤੇ ਪ੍ਰਸਾਰਤ ਹੋ ਕੇ ਉੱਚ ਗਤੀ ਹਾਸਲ ਕਰਦੀ ਹੈ।
2. ਗਤੀਮਾਨ ਪੱਖੇ ਜਾਂ ਪਰ—ਜਿਸ ਉੱਤੇ ਨੌਜਲ ਜਾਂ ਸਥਿਰ ਪਰ ਤੋਂ ਨਿਕਲੀ ਹੋਈ ਭਾਫ਼ ਟਕਰਾਉਂਦੀ ਹੈ ਭਾਵ ਕਾਰਜ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।
3. ਸਥਿਰ ਪਰ—ਜਿਹੜੇ ਭਾਫ਼ ਦਾ ਨਿਕਾਸ ਕਿਸੇ ਖ਼ਾਸ ਕੋਣ ਉੱਤੇ ਕਰਕੇ ਗਤੀਮਾਨ ਪਰ ਵਲ ਭੇਜਦੇ ਹਨ।
4. ਰੋਟਰ—ਜਿਸ ਉੱਤੇ ਗਤੀਮਾਨ ਪਰਾਂ ਦੀਆਂ ਕਤਾਰਾਂ ਲਗੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਰੋਟਰ ਨੂੰ ਪਰਾਂ ਉੱਤੇ ਆਪਣੇ ਉੱਤੇ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਅਪਕੇਂਦਰੀ ਬਲਾਂ ਨੂੰ ਸਹਾਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।
5. ਲਚਕਦਾਰ ਸ਼ਾਫਟ—ਇਹ ਰੋਟਰ ਨੂੰ ਸਹਾਰਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਟਰਬਾਈਨ ਵਿਚ ਉਤਪੰਨ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਊਰਜਾ ਦਾ ਸੰਚਾਰ ਕਰਦੀ ਹੈ।
6. ਬੇਰਿੰਗ ਜਾਂ ਧਾਰਕ—ਇਹ ਸ਼ਾਫਟ ਨੂੰ ਸਹਾਰਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।
7. ਗੀਅਰ ਜਾਂ ਗਰਾਰੀਆਂ—ਇਹ ਰੋਟਰ ਦੀ ਉੱਚ ਗਤੀ ਨੂੰ ਲੜੀਂਦੀ ਗਤੀ ਵਿਚ ਤਬਦੀਲ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ।
8. ਢੱਕਣ ਜਾਂ ਟਾਪਾ—ਜਿਸ ਉੱਤੇ ਸਥਿਰ ਪਰ ਲੱਗੇ ਹੋਏ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਗਤੀਮਾਨ ਪਰਾਂ ਸਮੇਤ ਸਮੁੱਚੇ ਘੁੰਮਣਸ਼ੀਲ ਪੁਰਜਿਆਂ ਨੂੰ ਇਹ ਕਸ ਕੇ ਢਕੀ ਰਖਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਭਾਫ਼ ਬਾਹਰ ਨਾ ਨਿਕਲੇ।

ਟਰਬਾਈਨ ਪਰ ਜਾਂ ਪੱਖੇ—ਭਾਫ਼ ਟਰਬਾਈਨ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਪੁਰਜੇ ਪੱਖੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਦੇ ਬਾਕੀ ਪੁਰਜੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੱਖਿਆਂ ਦੇ ਉਪਯੋਗ ਲਈ ਹੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਬਿਨਾਂ ਪੱਖਿਆਂ ਦੇ ਊਰਜਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ ਭਾਵ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਮਾਮੂਲੀ ਜਿਹਾ ਨੁਕਸਾਨ ਪੈ ਜਾਣ ਨਾਲ ਟਰਬਾਈਨ ਦੀ ਸੁਯੋਗਤਾ ਵਿਚ ਕਮੀ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਿਰਮਾਣ ਲਈ ਅਜਿਹੇ ਦਵਾਂ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜੋ ਉੱਚ ਤਾਪ ਦੇ ਨਾਲ ਉੱਚ ਪ੍ਰਤਿਬਲ ਦਾ ਵੀ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰ ਸਕੇ। ਆਧੁਨਿਕ ਉਚ ਤਾਪ ਅਤੇ ਉੱਚ ਪ੍ਰਤਿਬਲ ਵਾਲੀਆਂ ਟਰਬਾਈਨਾਂ ਦੇ ਪਰਾਂ ਦੇ ਲਈ ਅਚੁੰਬਕੀ ਪਦਾਰਥ ਜਾਂ ਲੋਹਾ ਵਰਗੇ ਤੌਰ ਬਰੀਰ ਪਦਾਰਥ ਦੀ ਵਰਤੋਂ

ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਕਿਉਂਕਿ ਤਾਪ ਦੇ ਨਾਲ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਤਣਾਉ ਸਮਰੱਥਾ ਘਟ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਅੱਜਕਲ੍ਹ ਵਿਗਿਆਨੀ ਅਜਿਹੇ ਗੁਣਾਂ ਵਾਲੇ ਪਦਾਰਥ ਦੀ ਖੋਜ ਵੱਲ ਰੁਝੇ ਹਨ। ਆਦਰਸ਼ ਪਰ ਉਹ ਹਨ ਜਿਹੜੇ ਉੱਚ ਸੁਯੋਗਤਾ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਇਕ ਸਾਮਾਨ ਪ੍ਰਤਿਬਲ ਵੀ ਰਖਦੇ ਹੋਣ। ਅਜਿਹਾ, ਖੋਖਲੇ ਪਰ ਲਗਾ ਕੇ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਖੋਖਲੇ ਪਰ ਰੋਟਰ ਉੱਤੇ ਵਧੇਰੇ ਪ੍ਰਤਿਬਲ ਨਹੀਂ ਪਾਉਂਦੇ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਉੱਚ ਗਤੀ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਵਧੇਰੇ ਊਰਜਾ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਤਿਰਛੇ ਪਰਾਂ ਦਾ ਵੀ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਘੱਟ ਪ੍ਰਤਿਬਲ ਪੈਂਦੀ ਹੈ।

ਘੁੰਮਣਸ਼ੀਲ ਗਤੀ ਘੱਟ ਕਰਨ ਦੇ ਢੰਗ—ਸਾਰੀਆਂ ਭਾਫ਼ ਟਰਬਾਈਨਾਂ ਵਿਚ ਪਰਾਂ ਦੀ ਗਤੀ ਭਾਫ਼ ਦੀ ਗਤੀ ਦੇ ਅਨੁਪਾਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਦਬਾਉ ਵਾਲੀ ਭਾਫ਼ ਨੂੰ ਪਹਿਲੀ ਥਾਂ ਉੱਤੇ ਹੀ ਪ੍ਰਸਾਰਤ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਪ੍ਰਸਾਰ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਭਾਫ਼ ਗਤੀ ਵਧੇਰੇ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ। ਜੇਕਰ ਇਸ ਉੱਚ ਗਤੀ ਭਾਫ਼ ਦਾ ਪਰਾਂ ਦੀ ਇਕ ਕਤਾਰ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵਾਹ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਵਧੇਰੇ ਘੁੰਮਣਸ਼ੀਲ ਗਤੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਵੇਗੀ। ਰੋਟਰ ਦੀ ਇਸ ਉੱਚ ਘੁੰਮਣਸ਼ੀਲ ਗਤੀ ਨੂੰ ਘਟਾਉਣ ਲਈ ਅਨੇਕਾਂ ਢੰਗਾਂ ਦੀ ਖੋਜ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਢੰਗਾਂ ਵਿਚ ਪਰਾਂ ਦੀਆਂ ਕਈ ਕਤਾਰਾਂ ਦਾ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਇਕੋ ਸ਼ਾਫਟ ਉੱਤੇ ਰੋਟਰ ਕ੍ਰਮਵਾਰ ਚਾਬੀਆਂ ਨਾਲ ਕਸੇ ਹੋਏ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ ਜਿਵੇਂ ਗਤੀਮਾਨ ਪਰਾਂ ਦੀ ਕਤਾਰਾਂ ਦੁਆਰਾ ਭਾਫ਼ ਪ੍ਰਵਾਹਿਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਭਾਫ਼ ਦਬਾਉ ਘਟਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਇਸ ਕਿਰਿਆ ਨੂੰ ਮਿਸ਼੍ਰਿਤ ਕਰਨਾ (Compounding) ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਘੁੰਮਣਸ਼ੀਲ ਗਤੀ ਨੂੰ ਘੱਟ ਕਰਨ ਦੇ ਮੁੱਖ ਢੰਗ ਇਹ ਹਨ :

1. **ਵੇਗ ਮਿਸ਼੍ਰਿਤ ਢੰਗ**—ਸਥਿਰ ਪਰਾਂ ਦੀਆਂ ਕਤਾਰਾਂ ਟਰਬਾਈਨ ਦੀ ਸ਼ਾਫਟ ਉੱਤੇ ਲੱਗੀਆਂ ਗਤੀਮਾਨ ਪਰਾਂ ਦੀਆਂ ਕਤਾਰਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਦੂਜੇ ਤੋਂ ਅੱਡ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਭਾਫ਼ ਘੱਟ ਦਬਾਉ ਤੋਂ ਉੱਚ ਦਬਾਉ ਤਕ ਨੌਜਲ ਦੇ ਅੰਦਰ ਪ੍ਰਸਾਰਤ ਹੋ ਕੇ, ਗਤੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉੱਚ-ਗਤੀ-ਭਾਫ਼ ਗਤੀਮਾਨ ਪਰਾਂ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਕਤਾਰ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਵਾਹਿਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਇਸਦੀ ਗਤੀ ਦਾ ਕੁਝ ਹਿੱਸਾ ਨਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਸਥਿਰ ਪਰਾਂ ਦੀ ਅਗਲੀ ਕਤਾਰ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਥਿਰ ਪਰ ਗਤੀ ਵਿਚ ਬਿਨਾਂ ਕੋਈ ਤਬਦੀਲੀ ਕੀਤੇ ਬਗੈਰ ਭਾਫ਼ ਦੀ ਦਿਸ਼ਾ ਨੂੰ ਬਦਲ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਭਾਫ਼ ਗਤੀਮਾਨ ਪਰਾਂ ਦੀ ਦੂਜੀ ਕਤਾਰ ਅੰਦਰ ਦਾਖਲ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਥੇ ਵੀ ਭਾਫ਼ ਦੀ ਗਤੀ ਦਾ ਕੁਝ ਹਿੱਸਾ ਨਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਭਾਫ਼ ਅਗਲੀਆਂ ਕਤਾਰਾਂ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਵਾਹਿਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਇਕੋ ਕਿਰਿਆ ਵਾਰ ਵਾਰ ਹੁੰਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਖੀਰ ਵਿਚ ਭਾਫ਼ ਦੀ ਸਪੂਰਨ ਗਤਿਜ ਊਰਜਾ ਖਤਰਾ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

2. **ਦਬਾਉ ਮਿਸ਼੍ਰਿਤ ਢੰਗ**—ਇਸ ਵਿਚ ਗਤੀਮਾਨ ਪਰਾਂ ਦੀਆਂ ਕਤਾਰਾਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਹਰ ਇਕ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸਥਿਰ ਨੌਜਲਾਂ ਦੀ ਇਕ ਕਤਾਰ ਲਗੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਕ੍ਰਮਵਾਰ ਟਰਬਾਈਨ ਦੀ ਸ਼ਾਫਟ ਉੱਤੇ ਲੱਗੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਵਿਚ ਭਾਫ਼ ਦੇ ਪੂਰਨ ਦਬਾਉ ਵਿਚਲੀ ਕਮੀ (pressure drop) ਕੇਵਲ ਨੌਜਲ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਕਤਾਰ ਵਿਚ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ, ਸਗੋਂ ਨੌਜਲ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਕਤਾਰਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਬਰਾਬਰ ਵੰਡੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਬਾਇਲਰ ਤੋਂ ਭਾਫ਼ ਨੌਜਲਾਂ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਕਤਾਰ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਇਹ ਪ੍ਰਸਾਰਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਗਤੀਮਾਨ ਪਰਾਂ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਕਤਾਰ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਵਾਹਿਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਿਥੇ ਇਸ ਦੀ ਸਾਰੀ ਦੀ ਸਾਰੀ ਗਤਿਜ ਊਰਜਾ ਨਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਕਤਾਰ ਤੋਂ ਨਿਕਲਕੇ ਇਹ ਨੌਜਲਾਂ ਦੀ

ਦੂਜੀ ਕਤਾਰ ਵਿਚ ਦਾਖਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜਿਥੇ ਇਹ ਮੁੜ ਪ੍ਰਸਾਰਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਲ ਦਬਾਉ ਵਿਚ ਫਿਰ ਕੁਝ ਕਮੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਨੌਜਲਾਂ ਦੀ ਦੂਸਰੀ ਕਤਾਰ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਗਤਿਜ ਊਰਜਾ ਅਗਲੀ ਗਤੀਮਾਨ ਪਰਾਂ ਦੀ ਕਤਾਰ ਵਿਚ ਨਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਕਿਰਿਆ ਉਦੋਂ ਤਕ ਚਲਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ਜਦੋਂ ਤਕ ਟਰਬਾਈਨ ਦਾ ਪੂਰਨ ਦਬਾਉ ਨਹੀਂ ਹੋ ਜਾਂਦਾ। ਦਬਾਉ ਮਿਸ਼੍ਰਿਤ ਢੰਗ ਦਾ ਉਪਯੋਗ ਰਾਟੋ (Rateau) ਅਰਥਾਤ ਜੌਅਲੀ ਟਰਬਾਈਨ ਵਿਚ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

3. **ਦਬਾਉ-ਵੇਗ-ਮਿਸ਼੍ਰਿਤ ਢੰਗ**—ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਟਰਬਾਈਨ ਵਿਚ ਉਪਰੋਕਤ ਦੋਨੋਂ ਢੰਗਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਭਾਫ਼ ਦੇ ਪੂਰਨ ਦਬਾਉ ਵਿਚਲੀ ਕਮੀ ਕਈ ਭਾਗਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਹਰ ਇਕ ਪੜਾਅ ਉੱਤੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਗਤੀ ਨੂੰ ਵੀ ਮਿਸ਼੍ਰਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਲ ਇਹ ਲਾਭ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਹਰ ਇਕ ਪੜਾਅ ਵਿਚ ਉੱਚ ਦਬਾਉ ਵਿਚਲੀ ਕਮੀ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੁੰਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਜਿਸ ਦੇ ਫਲਸਰੂਪ ਘੱਟ ਪੜਾਅ ਲੋੜੀਂਦੇ ਹਨ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਅਜਿਹੇ ਟਰਬਾਈਨ ਦਾ ਆਕਾਰ ਛੋਟਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕਰਟਿਸ ਟਰਬਾਈਨ ਇਸੇ ਕਿਸਮ ਦੀ ਹੈ।

ਭਾਫ਼ ਟਰਬਾਈਨ ਵਿਚਲੇ ਘਾਟੇ—ਇਕ ਆਦਰਸ਼ ਟਰਬਾਈਨ ਵਿਚ ਭਾਫ਼ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਕਾਰਜ ਰੈਂਕਿਨ ਕਾਰਜ (Rankine) ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਅਰਥਾਤ ਇਹ ਸਥਿਰ-ਤਾਪ ਵਿਚਲੀ ਤਾਪ ਹਾਨੀ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਹੋਣ ਵਾਲੀਆਂ ਅਨੇਕਾਂ ਕਮੀਆਂ ਰਾਹੀਂ ਕਾਰਜ ਅਤਿਅੰਤ ਘਟ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹਾਨੀ ਵੇਗ ਨਿਯੰਤਰਕ ਵਾਲਵ ਵਿਚ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਿਥੇ ਭਾਫ਼ ਦਾ ਦਬਾਉ ਰੋਕ ਵਾਲਵ (Throttling) ਰਾਹੀਂ 5 ਤੋਂ 10% ਤਕ ਘੱਟ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉੱਚ-ਦਬਾਉ ਨੌਜਲ-ਪੇਟੀ ਵਿਚ ਰਗੜ ਅਤੇ ਭੰਵਰ ਦੁਆਰਾ ਭਾਫ਼ ਦੇ ਦਬਾਉ ਵਿਚ ਕੁਝ ਕਮੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਪ੍ਰੰਤੂ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਕਮੀ ਨੌਜਲ ਵਿਚ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਤਾਪੀ ਸੁਯੋਗਤਾ ਦੇ ਲਈ ਛੋਟੇ ਛੋਟੇ ਪਰ ਉਪਯੋਗੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ ਪ੍ਰੰਤੂ ਜੇਕਰ ਪਰ ਦੀ ਉਚਾਈ ਵਧਾਈ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਉੱਚ-ਦਬਾਉ ਭਾਫ਼, ਭਾਫ਼ ਦੀ ਅਧਿਕ ਘਣਤਾ ਅਤੇ ਸੀਮਤ ਮਿਕਦਾਰ ਕਰਕੇ ਪਹਿਲੇ ਪੜਾਅ ਦੇ ਸੰਪੂਰਨ ਘੇਰੇ ਨੂੰ ਢਕਦੇ ਨਹੀਂ ਜਿਸ ਨਾਲ ਥੋੜ੍ਹੀ ਜਿਹੀ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਹਾਨੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸਦਾ ਸਿੱਟਾ ਇਹ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਪਰ ਭਾਫ਼ ਦੇ ਜੈੱਟ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੇਠ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੇ, ਉਹ ਇਸ ਵਿਚ ਭਰੀ ਭਾਫ਼ ਨੂੰ ਘੁੰਮਾਈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਪਰ ਜਾਂ ਪੱਖਾ ਹਾਨੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਉੱਚ ਦਬਾਉ ਟਰਬਾਈਨ ਦਾ ਰੋਟਰ ਵੀ ਸੰਘਣੇ ਮਾਧਿਅਮ ਵਿਚ ਚਲਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਇਸ ਨੂੰ ਬਹੁਤਾ ਤਰਲ ਦੀ ਰੁਕਾਵਟ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਅਰਥਾਤ ਇਸ ਨਾਲ ਡਿਸਕ-ਰਗੜ ਹਾਨੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਟਰਬਾਈਨ ਵਿਚ ਵੱਖ ਵੱਖ ਪੜਾਅਾਂ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਵਾਹਿਤ ਭਾਫ਼ ਦੀਆਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਹਾਨੀਆਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਜਿਵੇਂ ਭਾਫ਼ ਘਣਤਾ ਵਿਚ ਕਮੀ ਹੁੰਦੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਿਵੇਂ ਤਿਵੇਂ ਹਾਨੀਆਂ ਵੀ ਘਟਦੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਵਿਕੀਰਣ ਹਾਨੀ ਤਾਂ ਹੁੰਦੀ ਹੀ ਹੈ। ਥੋਰਿਗਾਂ ਵਿਚਲੀ ਰਗੜ ਰਾਹੀਂ ਵੀ ਹਾਨੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਟਰਬਾਈਨ ਵਿਚ ਕਾਰਜ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਭਾਫ਼ ਕੰਪਰੈਸਰ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਇਸ ਸਮੇਂ ਇਸ ਦੀ ਕੁਝ ਹਾਨੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਕ ਗਤਿਜ ਊਰਜਾ ਦੀ ਹਾਨੀ ਨੂੰ ਅੰਤਿਮ ਹਾਨੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਭਾਫ਼ ਸਪਲਾਈ ਦੀ ਤਾਪ ਪੁਨਰਯੋਜਨਾ—ਟਰਬਾਈਨ ਦੇ ਸਹਾਇਕ ਯੰਤਰਾਂ ਦੀ ਸੁਯੋਗਤਾ ਵਧਾਉਣ ਲਈ, ਇਸ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਭਾਫ਼ ਟਰਬਾਈਨ ਵਿਚੋਂ ਕਢਕੇ ਤਿੰਨ ਤਾਪਕਾਂ ਵਿਚ ਭੇਜੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਅੰਤਿਮ ਤਾਪਕ ਵਿਚੋਂ

ਨਿਕਲਕੇ ਭਾਫ਼ ਅਰਧ ਦ੍ਰਵ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਪਾਣੀ ਦੇ ਬਰਤਨ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ ਜਿਥੇ ਭਾਫ਼ ਸਪਲਾਈ ਵਾਲਾ ਪਾਣੀ ਪ੍ਰਵਾਹਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਭਾਫ਼ ਸਪਲਾਈ ਜਲ, ਭਾਫ਼ ਨਾਲੋਂ ਅਧਿਕ ਠੰਢਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਭਾਵ ਭਾਫ਼ ਤੋਂ ਗਰਮੀ ਲੈ ਕੇ ਆਪ ਗਰਮ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਭਾਫ਼ ਸਪਲਾਈ ਜਲ ਇਕ ਤਾਪਕ ਤੋਂ ਦੂਜੇ ਵਿਚ, ਫਿਰ ਦੂਜੇ ਤੋਂ ਤੀਜੇ ਵਿਚ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅੰਤਿਮ ਤਾਪਕ ਤੋਂ ਨਿਕਲਕੇ ਭਾਫ਼ ਸਪਲਾਈ ਜਲ ਅਤਿਅੰਤ ਗਰਮ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਵਾਸ਼ਪੀਕਰਨ ਲਈ ਲੋੜੀਂਦੇ ਤਾਪ ਦੀ ਬਚਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਟਰਬਾਈਨ ਦੇ ਸਹਾਇਕ ਯੰਤਰਾਂ ਦੀ ਸੁਯੋਗਤਾ ਵਧ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਭਾਫ਼ ਦਾ ਪੁਨਰ ਤਾਪਨ—ਟਰਬਾਈਨ ਵਿਚ ਪ੍ਰਸਾਰਤ ਹੁੰਦੇ ਸਮੇਂ ਭਾਫ਼ ਪਹਿਲੇ ਕੁਝ ਪੜ੍ਹਾਆਂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਗਿੱਲੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਗਿੱਲੀ ਭਾਫ਼ ਵਿਚ ਰਲੇ ਜਲ ਕਣ ਪਰਾਂ ਉੱਤੇ ਵਜਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਜਿਸ ਨਾਲ ਪਰਾਂ ਦਾ ਜੀਵਨ ਕਾਲ ਘਟ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਰਾਂ ਨੂੰ ਖਰਾਬ ਹੋਣ ਤੋਂ ਰੋਕਣ ਲਈ, ਭਾਫ਼ ਦੀ ਰਗੜ ਹਾਨੀ ਨੂੰ ਘੱਟ ਕਰਨ ਅਰਥਾਤ ਟਰਬਾਈਨ ਦੀ ਤਾਪ ਮਈ ਸੁਯੋਗਤਾ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਭਾਫ਼ ਨੂੰ ਗਿੱਲੀ ਹੁੰਦੇ ਸਾਰ ਹੀ ਟਰਬਾਈਨ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਕੱਢ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਹ ਪੁਨਰ-ਤਾਪਕ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ ਜਿਥੇ ਇਹ ਫਿਰ ਤਾਪ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਕੇ ਮੁੜ ਗਰਮ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਫਿਰ ਅਗਲੇ ਪੜ੍ਹਾਅ ਉੱਤੇ ਟਰਬਾਈਨ ਵਿਚ ਦਾਖਲ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਪੁਨਰ-ਤਾਪਨ ਲਈ ਭਾਫ਼ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਅਨੁਸਾਰ, ਟਰਬਾਈਨ ਦੇ ਇਕ ਜਾਂ ਵਧੇਰੇ ਸਥਾਨਾਂ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਕੱਢੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਟਰਬਾਈਨ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਰੂਪ—ਇਹ ਨਿਮਨਲਿਖਤ ਹਨ :

1. ਨਿਸ਼ਕਰਸ਼ਣ ਟਰਬਾਈਨ
2. ਬੈਕ ਦਬਾਉ ਟਰਬਾਈਨ
3. ਨਿਮਨ ਦਬਾਉ ਟਰਬਾਈਨ
4. ਮਿਸ਼੍ਰਿਤ ਦਬਾਉ ਟਰਬਾਈਨ

ਹ. ਪੁ.—ਹਿ. ਵਿ. ਕੋ. 5 : 115

ਟਰਬੀਅਮ (Terbium) : ਇਹ ਦੁਰਲੱਭ-ਮਿੱਟੀ ਗਰੁੱਪ ਦਾ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਉਪਲਬਧ ਧਾਤਵੀ ਤੱਤ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਪਰਮਾਣੂ-ਕ੍ਰਮ ਅੰਕ 65 ਅਤੇ ਪਰਮਾਣਵੀ ਭਾਰ 158.93 ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਰਸਾਇਣਕ ਚਿੰਨ੍ਹ Tb ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਸਥਾਈ ਸਮਸਥਾਨਕ ^{159}Tb ਸ਼ਤ ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ ਕੁਦਰਤੀ ਤੱਤ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਖੋਜ 1843 ਵਿਚ ਸੀ. ਜੀ. ਮੂਸਾਂਡਰ ਨੇ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਇਸ ਦਾ ਨਾਂ ਆਕਸਾਈਡ ਟਰਬੀਅਮ ਮਿਥਿਆ ਪ੍ਰੰਤੂ 1877 ਤੋਂ ਇਸ ਨੂੰ ਟਰਬੀਅਮ ਨਾਂ ਨਾਲ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪੂਰਨ ਤੌਰ ਤੇ ਸ਼ੁੱਧ ਰੂਪ ਵਿਚ ਇਸ ਤੱਤ ਨੂੰ ਜੀ. ਅਰਬੇਨ ਨੇ 1906 ਵਿਚ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ। ਸਾਧਾਰਣ ਆਕਸਾਈਡ, Tb_2O_3 , ਇਸ ਦੇ ਲੂਣਾਂ ਨੂੰ ਹਵਾ ਵਿਚ ਜਾਲਣ ਨਾਲ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਸਾਰੇ ਸਾਲਟ ਤੇ ਸੰਯੋਜੀ ਹਨ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਰੰਗ ਚਿੱਟਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਘੋਲਣ ਨਾਲ ਰੰਗਹੀਨ ਘੋਲ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਟਰਬੀਅਮ ਦੀ ਚਾਰ-ਸੰਯੋਜੀ ਕਿਸਮ ਕੇਵਲ ਉੱਚ ਆਕਸਾਈਡਾਂ ਵਿਚ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਜੇ Tb_2O_3 ਨੂੰ ਆਕਸੀਜਨ ਦੇ ਉੱਚ ਦਬਾਉ ਵਿਚ ਜਲਾਇਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ TbO_2 ਦੀ ਰਚਨਾ ਨਾਲ ਮਿਲਦਾ ਜੁਲਦਾ ਯੋਗਿਕ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਜੇਕਰ Tb_2O_3 ਦੀ ਕਿਰਿਆ ਹਲਕੇ ਤੇਜ਼ਾਬਾਂ ਨਾਲ ਕਰਵਾਈ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਇਸ ਦਾ ਅਪਘਟਨ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਘੋਲ ਵਿਚ ਤ੍ਰੈ ਸੰਯੋਜੀ ਆਇਨ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਗੂੜ੍ਹੇ ਭੂਰੇ ਆਕਸਾਈਡ Tb_2O_3 ਨੂੰ ਹਾਈਡ੍ਰੋਜਨ ਦੇ ਵਹਾਉ ਵਿਚ ਗਰਮ ਕਰਨ ਨਾਲ ਇਸ ਦਾ ਲਘੂਕਰਨ Tb_2O_3 ਵਿਚ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਤ੍ਰੈ ਸੰਯੋਜੀ ਯੋਗਿਕ ਪੀਲੇ ਗੁਲਾਬੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਪ੍ਰੰਤੂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਪੈਕਟ੍ਰਮ ਹਲਕੇ ਨੀਲੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਲੂਣ ਅਨੁਚੁੰਬਕੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਸੰਨ 1953 ਤੋਂ ਉੱਚ ਸ਼ੁੱਧਤਾ ਵਾਲੇ ਟਰਬੀਅਮ ਦੀ ਕਿ. ਗ੍ਰਾ. ਵਿਚ ਮਾਤਰਾ ਆਇਨ-ਵਟਾਂਦਰੇ ਢੰਗਾਂ ਨਾਲ ਵੱਖਰੀ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਕੈਲਸ਼ੀਅਮ ਨਾਲ ਜਲਹੀਨ ਫਲੋਰਾਈਡ ਦਾ ਲਘੂਕਰਨ ਕਰਕੇ ਇਹ ਧਾਤ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਚਾਂਦੀ ਵਰਗੀ ਧਾਤ ਦਾ ਪਿਘਲਾਉ-ਦਰਜਾ $1,360^\circ$ ਸੈਂ. ਦੇ ਲਗਭਗ ਅਤੇ ਉਬਾਲ-ਦਰਜਾ $2,800^\circ$ ਸੈਂ. ਦੇ ਲਗਭਗ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਰਵੇ ਹੈਕਸਾਗੋਨਲ ਬੰਦ ਪੈਕਿਡ ਸਿਸਟਮ ਵਿਚ ਬਣਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀ ਘਣਤਾ 8,253 ਗ੍ਰਾਮ ਪ੍ਰੰਤੂ ਘਣ ਸੈ. ਮੀ. ਮਿਟੀ ਗਈ ਹੈ। ਕਾਫ਼ੀ ਉੱਚੇ ਤਾਪਮਾਨ ਉੱਤੇ ਹਵਾ ਦਾ ਅਸਰ ਬੜੀ ਜਲਦੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਪ੍ਰੰਤੂ ਕਮਰੇ ਦੇ ਤਾਪਮਾਨ ਉੱਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਬਹੁਤ ਹੀ ਹੌਲੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਕਿਊਰੀ ਪ੍ਰਆਇਟ 230° ਦੇ ਲਗਭਗ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.—ਮੈਕ. ਐਨ. ਸ. ਟ. 13 : 494; ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. 21 : 945

ਟਰਬੈਲੇਰੀਆ : ਵੇਖੋ ਚਪਟੇ ਵਰਮ।

ਟਰਲਾਕ (Turlock) : ਇਹ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਕੈਲਿਫੋਰਨੀਆ ਰਾਜ ਦੀ ਸਟੈਨਿਸਲਾਸ ਕਾਊਂਟੀ ਦਾ ਇਕ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ। ਇਹ ਮਡੈਂਸਟੋ ਤੋਂ ਲ. 20 ਕਿ. ਮੀ. ਅਤੇ ਸਟਾਕਟਨ ਤੋਂ 72 ਕਿ. ਮੀ. ਦੀ ਦੂਰੀ ਤੇ ਦੋਹਾਂ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਦੇ ਦੱਖਣ-ਪੂਰਬ ਵਿਚ ਵਾਕਿਆ ਹੈ। ਤੋਂ ਪਾਰਥੂ ਜਾਨ ਡਬਲਿਯੂ ਮਾਈਕਲ ਨੇ ਸੰਨ 1867 ਵਿਚ ਇਸ ਖੇਤਰ ਦੀ ਜ਼ਮੀਨ ਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਹੀ ਕੀਤੀ। ਇਹ ਜ਼ਮੀਨ ਸਿੰਜਾਈ ਕਰਨ ਨਾਲ ਵਾਹੀਯੋਗ ਬਣ ਗਈ। ਕੁਝ ਹੀ ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਜਰਖੇਜ਼ ਖੇਤਰ ਬਣ ਗਿਆ। ਖਰਬੂਜੇ ਖੱਖੜੀਆਂ, ਅੰਗੂਰ, ਆੜੂ, ਅਲਵਾਅਲਫਾ, ਅਨਾਜ, ਫਲੀਆਂ, ਮਟਰ, ਟਮਾਟਰ ਆਦਿ ਇਥੋਂ ਦੀਆਂ ਮੁੱਖ ਉਪਜਾਂ ਹਨ। ਵਾਹੀ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ, ਲੋਕ ਲਵੇਰੇ ਪਸ਼ੂ ਪਾਲਣ ਦਾ ਕੰਮ ਵੀ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਡੇਅਰੀ ਉਦਯੋਗ ਸਥਾਪਿਤ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਗਾਂ ਦਾ ਮਾਸ ਅਤੇ ਪੇਰੂ (Turkeys) ਪਾਲਣ ਦਾ ਧੰਦਾ ਵੀ ਇਥੋਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਆਮਦਨ ਦਾ ਵਸੀਲਾ ਹੈ।

ਸੰਨ 1960 ਵਿਚ ਇਥੇ ਸਟੈਨਿਸਲਾਸ ਸਟੇਟ ਕਾਲਜ ਖੋਲ੍ਹਿਆ ਗਿਆ। 1905 ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਨਿਗਮਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਹੁਣ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਆਪਣੀ ਕੌਂਸਲ ਹੈ ਤੇ 'ਮੇਅਰ' ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਲੋੜੀਂਦੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਦਾ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਹੈ।

ਆਬਾਦੀ—26291 (1980)

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਅਮੇ. 27 : 280

ਟਰਵਾ : ਫ਼ਰਾਂਸ ਦੇ ਦੱਖਣੀ ਭਾਗ ਵਿਚ ਇਕ ਗੁਫਾ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਸੰਨ 1914 ਵਿਚ ਲੱਭੀ ਗਈ। ਇਸ ਵਿਚ ਕੁਝ ਕੁ ਬਹੁਤ ਹੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਯਾਦਗਾਰੀ ਚਿੱਤਰ ਤੇ ਖੁਦਾਈਆਂ ਮਿਲੀਆਂ। ਇਹ ਖੁਦਾਈਆਂ ਅਪਰ ਪੇਲੀਓਲਿਥਿਕ (ਪੁਰਾਤਨ ਪੱਥਰ ਯੁਗ—ਲ. 40,000 ਤੋਂ 10,000 ਬੀ. ਪੂ.) ਯੁੱਗ ਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਕਲਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਉਸ ਫ਼ਰੈਂਕੋ-ਕੈਂਟਾਬੀਅਨ (Franco-Cantabrian) ਸਕੂਲ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਉੱਤਰੀ ਸਪੇਨ, ਕੇਂਦਰੀ ਤੇ ਦੱਖਣ-ਪੱਛਮੀ ਫ਼ਰਾਂਸ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਚੂਨੋ ਦੀਆਂ ਗੁਫਾਵਾਂ ਵਿਚ ਵਧੀ-ਫੁੱਲੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਚਿੱਤਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਫ਼ਰੈਂਕੋ-ਕੈਂਟਾਬੀਅਨ ਕਲਾ ਦੀ ਹੀ ਪ੍ਰਤਿਨਿਧਤਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਜਾਨਵਰਾਂ, ਅਰਧ-ਜਾਨਵਰ ਅਤੇ ਅਰਧ-ਮਨੁੱਖੀ ਕਿਸਮਾਂ ਦੇ ਚਿੱਤਰ ਹਨ। ਕੁਝ ਪੂਰਬ-ਪੱਥਰਯੁਗੀ ਅਤੇ ਪਿਛਲੇ ਪੱਥਰ-ਯੁੱਗ ਦੇ ਚਿੱਤਰ ਵੀ ਹਨ। ਇਹ ਚਿੱਤਰ ਗੁਫਾ ਦੇ ਪੂਰ ਅੰਦਰਲੀਆਂ ਕੰਧਾਂ ਉੱਪਰ ਬਣੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਗੁਫਾ ਦੇ ਇਸ ਹਿੱਸੇ ਨੂੰ ਸੈਂਕਚੁਅਰੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਟਰਵਾ (ਗੁਡਾ) ਦੇ ਦੁਆਰ ਉਪਰ ਸ਼ੇਰਾਂ ਦੇ ਦੋ ਸਿਰ ਸੰਤਰੀਆਂ ਵਾਂਗ ਬਣੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਸੈਂਕਚੁਅਰੀ ਵਿਚ 280 ਕਲਾ-ਕ੍ਰਿਤੀਆਂ ਹਨ ਜਿਹੜੀਆਂ ਬਾਰਾਂ ਸਿੰਗਿਆਂ, ਜੰਗਲੀ ਸਾਨ੍ਹਾਂ, ਰੋਂਡੀਆਂ, ਘੋੜਿਆਂ ਤੇ ਆਈਬੇਕਸਾਂ (ਐਲਪਸੀ ਬਾਰ) ਦੀਆਂ ਹਨ ਪਰ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਦਿਲਕਸ਼ ਫਰੈਂਕੋ-ਕੈਂਟਾਬੀਅਨ ਕਲਾ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਅਰਧ-ਮਨੁੱਖੀ ਚਿੱਤਰ ਹਨ ਜਿਹੜੇ ਇਸ ਕਲਾ ਦਾ ਇਕ ਨਾ ਮਿਲਣ ਵਾਲਾ ਦੀਵਾਰੀ ਕਲਾ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਵਿਸ਼ਾ-ਵਸਤੂ ਦਾ ਨਮੂਨਾ ਹੈ। ਜਾਨਵਰਾਂ ਦੀਆਂ ਕਲਾ-ਕ੍ਰਿਤੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਕਈ ਆਕ੍ਰਿਤੀਆਂ ਮਨੁੱਖੀ ਜਾਦੂਗਰਾਂ ਜਾਂ ਰਿਵਾਜੀ ਨਾਚਿਆਂ (ਨਚਾਰਾਂ) ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਕਈਆਂ ਦੇ ਸਿਰ ਜੰਗਲੀ ਸਾਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹਨ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਸ਼ੂ-ਆਕ੍ਰਿਤੀਆਂ ਵਿਚ ਛੋਟੀਆਂ-ਛੋਟੀਆਂ ਵਿਕ੍ਰਿਤ ਚਿਹਰਿਆਂ ਦੀਆਂ ਤਸਵੀਰਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਜਾਨਵਰਾਂ ਦੀਆਂ ਰੂਹਾਂ ਦੇ ਅਕਸ਼ਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਤਿਨਿਧਤਾ ਕਰਦੀਆਂ ਜਾਪਦੀਆਂ ਹਨ।

ਇਕ ਹੋਰ ਅਜੀਬੋ-ਗਰੀਬ ਤੇ ਭੈ-ਭੀਤ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਮਨੁੱਖੀ ਤੇ ਬਾਰਾਂ ਸਿੰਗੇ ਦੀ ਪੇਂਟਿੰਗ ਬਾਕੀ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਪੇਂਟਿੰਗਾਂ ਵਿਚੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਹੈ। ਇਹ ਪੇਂਟਿੰਗ 4 ਮੀ. ਉੱਚੀ ਹੈ। ਐਨੀ ਸਾਫ਼ ਤੇ ਸਪੱਸ਼ਟ ਪੇਂਟਿੰਗ ਫਰੈਂਕੋ-ਕੈਂਟਾਬੀਅਨ ਕਲਾ ਵਿਚ ਕਿਤੇ ਘੱਟ ਹੀ ਦੇਖਣ ਵਿਚ ਆਈ ਹੋਵੇਗੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਕਿਸੇ ਜਾਦੂ ਜਾਂ ਜਾਦੂਗਰ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਸਬੰਧੀ ਕੋਈ ਜਾਣਕਾਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਸ਼ਾਇਦ ਇਹ ਆਕ੍ਰਿਤੀ ਕਿਸੇ ਮਹਾਨ ਰੂਹ ਦੀ ਪ੍ਰਤਿਨਿਧਤਾ ਕਰਦੀ ਹੋਈ ਹੋਣ ਵਾਲੀਆਂ ਨਾਚੀਆਂ ਤੇ ਪਸ਼ੂਆਂ ਦੀਆਂ ਬਾਕੀ ਆਕ੍ਰਿਤੀਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰਧਾਨਗੀ ਹੀ ਕਰਦੀ ਹੋਵੇ। ਸੈਂਕਚੁਅਰੀ ਦੀ ਸਜਾਵਟ ਦੀ ਨਾਟਕੀ ਕਲਪਨਾ ਗੁਡਾ ਅੰਦਰਲੀਆਂ ਜਾਦੂਗਰੀ ਰਸਮਾਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਥ੍ਰਿ. ਮਾ. 10 : 137

ਟਰਵਾ-ਗੀਵਾਯੋਰ (Trois-Rivieres) : ਕੈਨੇਡਾ ਦੇ ਦੱਖਣੀ ਕਿਊਬੈਕ ਪ੍ਰਾਂਤ ਵਿਚ ਸੇਂਟ ਮਾਰਸ ਕਾਉਂਟੀ ਦਾ ਸੇਂਨਅਤੀ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਨਾਂ 'ਬਰੀ ਰਿਵਰਜ਼' ਵੀ ਹੈ। ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਮਾਟੀਆਲ ਤੇ ਕਿਊਬੈਕ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਦੇ ਦਰਮਿਆਨ ਮਾਟੀਆਲ ਤੋਂ ਕੋਈ 120 ਕਿ. ਮੀ. ਉੱਤਰ-ਪੂਰਬ ਦੀ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿਚ ਸੇਂਟ ਲਾਰੈਂਸ ਦਰਿਆ ਤੇ ਉੱਤਰੀ ਕੰਢੇ ਉੱਤੇ ਸੇਂਟ ਮਾਰਸ ਦਰਿਆ ਦੇ ਮੁਹਾਣੇ ਵਾਲੀ ਥਾਂ ਉੱਤੇ ਵਾਕਿਆ ਹੈ। ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਸੰਥਾਪਨਾ 1634 ਈ. ਵਿਚ ਸੈਮੂਅਲ ਡ ਸੈਂਪਲੇਨ ਨਾਮੀ ਫਰਾਂਸੀਸੀ ਬੋਜੀ ਨੇ ਸਰਹੱਦੀ ਚੌਕੀ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਉਦੋਂ ਇਹ ਫਰ ਦਾ ਵਪਾਰਕ ਕੇਂਦਰ ਸੀ। 1734 ਵਿਚ ਇਥੇ ਲੋਹਾ ਢਲਾਈ ਤੇ ਲੋਹੇ ਦੇ ਕਿਲ-ਮੇਖ ਆਦਿ ਬਣਾਉਣ ਦੇ ਕਾਰਖਾਨੇ ਲਗਾਏ ਗਏ। ਸੰਨ 1850-1900 ਵਿਚਕਾਰ ਇਹ ਸੇਂਟ ਮਾਰਸ ਬੇਸਿਨ ਤੋਂ ਲੱਕੜੀ ਹਾਸਲ ਕਰਕੇ ਦਰਾਮਦ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ। ਵੀਹਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਇਹ ਕਾਗਜ਼ ਅਤੇ ਲੁਗਦੀ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਵਿਚ ਕੈਨੇਡਾ ਦਾ ਮਸ਼ਹੂਰ ਉਤਪਾਦਕ ਸ਼ਹਿਰ ਬਣ ਗਿਆ। ਅੱਜ ਵੀ ਇਹ ਅਖ਼ਬਾਰੀ ਕਾਗਜ਼ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਦਾ ਵੱਡਾ ਉਤਪਾਦਕ ਹੈ। ਅੱਜਕਲ੍ਹ ਇਥੇ ਕਾਗਜ਼, ਲੁਗਦੀ, ਜੁੱਤੀਆਂ, ਬਿਜਲੀ ਦੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ, ਦਸਤਾਨੇ, ਰਬੜ ਕੱਪੜਾ ਆਦਿ ਬਣਾਉਣ ਦੀਆਂ ਸੇਨਅਤਾਂ ਉੱਨਤ ਹਨ। ਆਵਾਜਾਈ ਪੱਖੋਂ ਇਹ ਸੜਕਾਂ, ਰੇਲਾਂ, ਦਰਿਆਈ ਮਾਰਗਾਂ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਹੈ। ਇਥੋਂ ਦੀ ਬੰਦਰਗਾਹ ਜਹਾਜ਼ਾਂ ਦੀ ਆਵਾਜਾਈ ਲਈ ਸਾਲ ਵਿਚ 8 ਮਹੀਨੇ ਖੁਲ੍ਹੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਸੇਂਟ ਮਾਰਸ ਦਰਿਆ ਉੱਤੇ ਪੁੱਲ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਜਿਸ ਰਾਹੀਂ 'ਕੈਪ ਡ ਲਾ ਮੈਡਲੇਨ' ਸ਼ਹਿਰ ਵੱਲ ਆਵਾਜਾਈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਸ਼ਹਿਰ ਦੀਆਂ ਵਰਣਨ ਯੋਗ ਬਾਵਾਂ ਵਿਚ ਰੋਮਨ ਕੈਥੋਲਿਕ

ਬਿਸ਼ਪ ਦੀ ਸੀਟ, 1697 ਈ. ਦਾ ਬਣਿਆ ਈਸਾਈ ਭਿਖਸ਼ਣੀਆਂ ਦਾ ਕਾਨਵੇਂਟ ਅਤੇ 1969 ਦੀ ਬਣੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ।

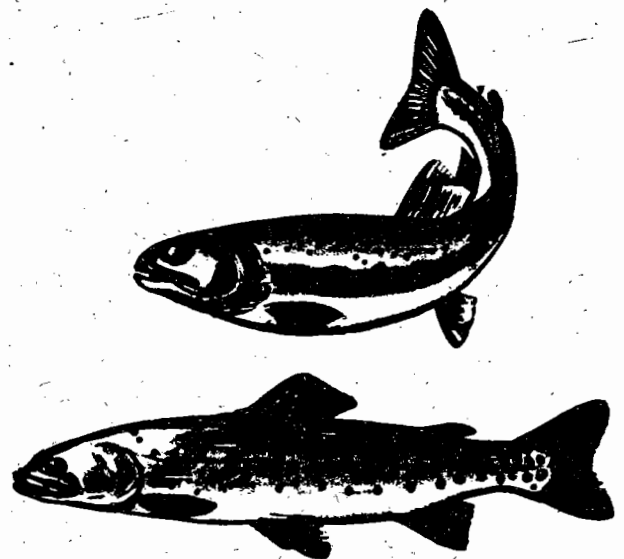
ਆਬਾਦੀ—49,426 (1991)

46°21' ਉ. ਵਿਭ.; 72°33' ਪੱ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਥ੍ਰਿ. ਮਾ. 10 : 137; ਕੋਲ. ਐਨ. 18 : 528

ਟਰਾਊਟ (Trout) : ਇਹ ਸਾਲਮੋਨਾਈਡੀਆ (Salmoniformes) ਵਰਗ ਦੀ ਸਾਲਮੋਨੀਡੀ (Salmonidea) ਕੁਲ ਦੀਆਂ ਸ਼ਿਕਾਰ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਣ ਵਾਲੀਆਂ ਅਤੇ ਖਾਧੀਆਂ ਜਾਣ ਵਾਲੀਆਂ ਮੱਛੀਆਂ ਹਨ। ਉੱਤਰੀ ਅਰਧ ਗੋਲੇ ਦੀਆਂ ਜੰਮਪਲ ਇਹ ਮੱਛੀਆਂ ਹੁਣ ਦੂਜੇ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿਚ ਵੀ ਬਹੁਤ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਠੰਢੇ ਅਲੂਣੇ ਪਾਣੀਆਂ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ।

ਅਸਲੀ ਟਰਾਊਟ ਮੱਛੀਆਂ ਸੈਲਮੋ (Salmo) ਪ੍ਰਜਾਤੀ ਵਿਚ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਾਲੇ-ਪੱਥਰਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਟਰਾਊਟ ਮੱਛੀਆਂ ਵੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਕ ਸਿੱਧੀ ਦੰਦਾਂ ਵਾਲੀ ਵੇਮਰ ਹੱਡੀ ਦਾ ਹੋਣਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਖਾਸੀਅਤ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਰੀਰ ਲੰਮਾ ਅਤੇ ਸਰੀਰ ਦੇ ਪਾਸਿਆਂ ਉੱਤੇ ਗੂੜ੍ਹੇ ਅਤੇ ਲਾਲ ਰੰਗ ਦੇ ਚਟਾਕ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਹਲਕੇ ਰੰਗਾਂ ਦੇ ਚੱਕਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਕਟਬਰਾਟ ਟਰਾਊਟ (*S. clark*) ਦੇ ਹੇਠਲੇ ਜਬਾੜੇ ਦੇ ਦੋਨੋਂ ਪਾਸੇ ਲਾਲ ਧਾਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸਤਰੰਗੀ ਟਰਾਊਟ (*S. gairdneri*) ਦੇ ਸਰੀਰ ਦੇ ਦੋਨੋਂ ਪਾਸੇ ਲਾਲ ਜਿਹੀ ਪੱਟੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਅਸਲੀ ਟਰਾਊਟ ਮੱਛੀਆਂ ਦਾ ਵਰਗੀਕਰਨ ਕਰਨਾ ਔਖਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਐਨਾਟਮੀ, ਰੰਗ ਰੂਪ ਅਤੇ ਸੁਭਾਅ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਵਧੇਰੇ ਮਿਲਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਹੋਰ ਕਈ ਜਾਤੀਆਂ ਨਾਲ ਦੋਗਲੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ ਪੈਦਾ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਮੱਛੀਆਂ ਪਤਝੜ ਅਤੇ ਬਸੰਤ ਰੁੱਤ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਅੰਡੇ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਅੰਡਿਆਂ ਨੂੰ ਇਹ ਬਜਰੀ ਆਦਿ ਦੇ ਆਲ੍ਹਣਿਆਂ ਵਿਚ ਦਬ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ।

ਸੁਨਿਹਰੀ ਟਰਾਊਟ (*Salmo anguatonita*)

ਉਹ ਕਿਸਮਾਂ ਜਿਹੜੀਆਂ ਸਮੁੰਦਰ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵਾਸ ਕਰ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਅੰਡੇ ਦੇਣ ਦੇ ਸਮੇਂ ਮੁੜ ਝੀਲਾਂ ਵਿਚ ਆ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਮੱਛੀਆਂ ਅਲੂਣੇ ਪਾਣੀ ਦੀਆਂ ਟਰਾਊਟ ਮੱਛੀਆਂ ਤੋਂ

ਜ਼ਿਆਦਾ ਲੰਮੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਰੰਗ ਵੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਚਾਂਦੀ-ਨੁਮਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸਮੁੰਦਰ ਵਿਚ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਸਤਰੰਗੀ ਟਰਾਊਟ ਨੂੰ 'ਸਟੀਲਹੈੱਡ ਟਰਾਊਟ' ਤੇ ਹੋਰਾਂ ਨੂੰ 'ਸਮੁੰਦਰੀ ਟਰਾਊਟ', 'ਸਾਮਨ ਟਰਾਊਟ' ਆਦਿ ਦੇ ਨਾਂ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਹਨ।

ਝੀਲਾਂ ਵਿਚ ਮਿਲਣ ਵਾਲੀ ਟਰਾਊਟ ਦੀ ਇਕੋ ਇਕ ਜਾਤੀ ਕ੍ਰਿਸਟਵੇਮਰ (ਸੈਲਵੀਲਾਈਨਸ) ਨੁਮਾਈਕੁਸ਼ (Cristivomer [Salvelinus] namaycush) ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਰੰਗ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸ਼ੇਖ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ ਅਤੇ ਸਰੀਰ ਉੱਤੇ ਪੀਲੇ ਜਿਹੇ ਜਾਂ ਸਲੇਟੀ ਜਿਹੇ ਰੰਗ ਦੇ ਚਟਾਕ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਸਾਲਮੋਨਿਡ ਮੱਛੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਸਭ ਤੋਂ ਲੰਮੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਦਾ ਵਧ ਤੋਂ ਵਧ ਭਾਰ 50 ਕਿ. ਗ੍ਰਾ. ਦੇ ਕਰੀਬ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਭਾਵੇਂ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਘੱਟ ਭਾਰ ਵਾਲੀਆਂ ਮੱਛੀਆਂ ਵੀ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ। ਸਮੁੰਦਰੀ ਲੈਪਰੀ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਬਹੁਤ ਘਟਾ ਦਿੱਤੀ ਹੈ।

ਨਾਲਿਆਂ ਦੀ ਟਰਾਊਟ (brook trout) ਅਤੇ ਇਸ ਦੀਆਂ ਸਬੰਧੀ ਕਿਸਮਾਂ ਨੂੰ 'ਚਾਰ' (Chars) ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਅਸਲੀ ਟਰਾਊਟ ਅਤੇ ਝੀਲਾਂ ਦੀ ਟਰਾਊਟ ਦੋਹਾਂ ਕਿਸਮਾਂ ਤੋਂ ਫਰਕ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਪਹਿਲੀ ਨਾਲੋਂ ਇਹ ਵੇਮਰ ਦੀ ਬਣਤਰ ਅਤੇ ਦੂਜੀ ਨਾਲੋਂ ਦੰਦਾਂ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਕਾਰਨ ਵਖਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. 22 : 503; ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 10 : 144

ਟ੍ਰਾਊਨ ਆਟੋ ਫਰਡੀਨੈਂਡ : ਆਸਟ੍ਰੀਆ ਦੇ ਇਸ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਫੀਲਡ ਮਾਰਸ਼ਲ ਦਾ ਜਨਮ 27 ਅਗਸਤ, 1677 ਨੂੰ ਹੰਗਰੀ ਵਿਚ ਓਡਨਬਰਗ (Odenburg) ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਟ੍ਰਾਊਨ ਆਟੋ ਨੇ ਪੋਲੈਂਡ ਨਾਲ ਯੁੱਧਾਂ ਦੌਰਾਨ ਅਤੇ ਆਸਟ੍ਰੀਆ ਦੀ ਖ਼ਾਨਾਜੰਗੀ ਸਮੇਂ ਆਪਣੀ ਯੋਗ ਕਮਾਨ ਦਾ ਸਬੂਤ ਦਿੱਤਾ।

ਟ੍ਰਾਊਨ ਆਟੋ ਫਰਡੀਨੈਂਡ

ਇਹ ਇਕ ਅਮੀਰ ਪ੍ਰੋਟੈਸਟੈਂਟ ਪਰਿਵਾਰ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਸੀ ਪਰ ਮਗਰੋਂ ਇਸ ਨੇ ਕੈਥੋਲਿਕ ਧਰਮ ਅਪਣਾ ਲਿਆ। ਸੰਨ 1694 ਵਿਚ ਇਹ ਆਸਟ੍ਰੀਆ ਦੀ ਫ਼ੌਜ ਵਿਚ ਭਰਤੀ ਹੋ ਗਿਆ। ਸਪੇਨ ਦੀ ਖ਼ਾਨਾਜੰਗੀ (1710-14) ਦੌਰਾਨ ਇਹ ਕਾਫ਼ੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋ ਗਿਆ। ਪੋਲੈਂਡ ਦੀ ਖ਼ਾਨਾਜੰਗੀ ਵੇਲੇ ਇਸ ਨੇ ਸਪੇਨ ਦੀਆਂ ਬਹਾਦਰ ਫ਼ੌਜਾਂ ਦਾ ਡਟ ਕੇ ਵਿਰੋਧ ਕੀਤਾ। ਲਾਮਬਾਰਡੀ ਦੀ ਮੁਹਿੰਮ ਲਈ ਸੰਨ 1735 ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਆਪ ਫ਼ੌਜ ਦੀ ਕਮਾਨ ਸੰਭਾਲੀ। ਸੰਨ 1736-43 ਦੌਰਾਨ ਇਹ ਮਿਲਾਨ ਦਾ ਕਾਇਮ ਮੁਕਾਮ ਗਵਰਨਰ ਵੀ ਰਿਹਾ।

ਆਸਟ੍ਰੀਆ ਦੀ ਖ਼ਾਨਾਜੰਗੀ ਸਮੇਂ ਇਹ ਆਪਣੇ ਕੈਰੀਅਰ ਦੇ ਸਿਖਰਾਂ ਤੇ ਜਾ ਪੁੱਜਾ—ਜਦੋਂ ਕਿ ਇਸ ਨੂੰ ਫੀਲਡ ਮਾਰਸ਼ਲ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। 1742-43 ਵਿਚ ਇਸਨੇ ਇਟਲੀ ਵਿਖੇ ਸਪੇਨੀਆਂ ਨੂੰ ਹਾਰ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਰਾਈਨ ਉੱਤੇ ਆਸਟ੍ਰੀਆ ਦੀ ਜਿੱਤ ਕਰਵਾਈ। ਸੰਨ 1744 ਵਿਚ ਇਸਨੇ ਪ੍ਰਸ਼ੀਆ ਦੇ ਫਰੈਡਰਿਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਬੋਹੀਮੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਬਾਹਰ ਕੱਢ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ 1745 ਵਿਚ ਫ਼ਰਾਂਸੀਸੀਆਂ ਨੂੰ ਦੱਖਣੀ ਜਰਮਨੀ ਵਿਚੋਂ ਕੱਢ ਦਿੱਤਾ।

ਸੰਨ 1748 ਵਿਚ ਰੁਮਾਨੀਆ ਵਿਚ ਹਰਮੈਨਸਟੈਡਟ ਜੋ ਕਿ ਹੁਣ ਸੀਬਯੂ (Sibiu) ਦੇ ਨਾਮ ਨਾਲ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਵਿਖੇ ਇਸਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 10 : 101

ਟ੍ਰਾਊਨ : ਸ਼ਹਿਰ—ਉੱਤਰੀ-ਕੇਂਦਰੀ ਆਸਟ੍ਰੀਆ ਦੇ ਅੱਪਰ ਆਸਟ੍ਰੀਆ ਰਾਜ ਦਾ ਇਕ ਬਹੁਤ ਪੁਰਾਣਾ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਲਿੰਨਜ਼ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਦੱਖਣ ਵੱਲ ਟ੍ਰਾਊਨ ਦਰਿਆ ਦੇ ਕੰਢੇ ਵਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਹੀ ਇਹ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਪ੍ਰਧਾਨ ਇਲਾਕਾ ਹੈ ਪਰ ਇਥੇ ਮੱਛੀ ਫੜਨ, ਲੋਕੜੀ ਚੀਰਨ ਅਤੇ ਸ਼ਰਾਬ ਕੱਢਣ ਦੇ ਧੰਦੇ ਵੀ ਪ੍ਰਚੱਲਤ ਹਨ। ਅੱਜਕਲ੍ਹ ਇਥੇ ਕੱਪੜਾ, ਕਾਗਜ਼, ਸ਼ੀਸ਼ਾ, ਭਾਂਡੇ, ਮਸ਼ੀਨਰੀ ਬਣਾਉਣ ਦੀਆਂ ਸੱਨਅਤਾਂ ਉੱਨਤ ਹਨ। ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਹਵਾਲਾ 612 ਈ. ਵਿਚ ਟ੍ਰਾਊਨ ਕਾਊਂਟੀ ਦਾ ਸੀਟ ਬਣਨ ਸਬੰਧੀ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। 16ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਅਖੀਰ ਵਿਚ ਇਹ ਟ੍ਰਾਊਨ ਨਾਂ ਦਾ ਸ਼ਹਿਰ ਬਣਿਆ।

ਆਬਾਦੀ—22, 268 (1991)

48° 13' ਉ. ਵਿਭ.: 14° 14' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 10 : 101

ਟ੍ਰਾਊਨ ਦਰਿਆ—ਪੱਛਮੀ-ਕੇਂਦਰੀ ਆਸਟ੍ਰੀਆ ਦਾ ਦਰਿਆ ਹੈ ਜੋ 152 ਕਿ.ਮੀ. ਲੰਬਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਟੀਰੀਆ ਰਾਜ ਦੇ ਸੈਲਜ਼ ਕੈਮਰਗੁਟ ਝੀਲਾਂ ਵਾਲੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ। ਉੱਤਰ ਦੀ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿਚ ਵਹਿੰਦਾ ਹੋਇਆ ਹਾਲਸਟਾਟਰ ਅਤੇ ਟ੍ਰਾਊਨ ਝੀਲਾਂ ਵਿਚੋਂ ਦੀ ਲੰਘਦਾ ਹੋਇਆ ਲਿਨਜ਼ ਸ਼ਹਿਰ ਤੋਂ 6.4 ਕਿ. ਮੀ. ਹੇਂਠ ਡੈਨਿਊਬ ਦਰਿਆ ਵਿਚ ਜਾਂ ਡਿਗਦਾ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.—ਵੈ. ਜਗ. ਡਿ : 1225

ਟ੍ਰਾਅਦਾਸ ਪਰਬਤ : ਰੂਮ ਸਾਗਰ ਵਿਚ ਸਾਈਪ੍ਰਸ ਟਾਪੂ ਦੀ ਪਰਬਤੀ ਲੜੀ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਕੇਪ ਅਰਨਾਉਤੀ ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਕੇ 80 ਕਿ. ਮੀ. ਦੂਰ ਅੰਦਰੂਨੀ ਖੇਤਰਾਂ ਵੱਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਅੰਦਰੂਨੀ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਨਿਕਾਸੀਆਂ ਤੋਂ 56 ਕਿ. ਮੀ. ਦੱਖਣ-ਪੱਛਮ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਚੀ ਸਿਖਰ ਮਾਊਂਟ ਓਲਿਪਸ 1951 ਮੀ. ਉੱਚੀ ਹੈ। ਪਰਬਤਾਂ ਦੀ ਢਲਾਣ ਉੱਤਰ ਅਤੇ ਦੱਖਣ ਨੂੰ ਮੈਦਾਨੀ ਖੇਤਰਾਂ ਵੱਲ ਹੈ। ਇਸ ਦੀਆਂ ਸਿਖਰਾਂ ਦਸੰਬਰ ਤੋਂ ਅਪਰੈਲ ਤੱਕ ਬਰਫ਼ ਨਾਲ ਢਕੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਟਾਪੂ ਦੇ ਦਰਿਆ ਵੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਹਾੜਾਂ ਉੱਤੇ ਹੇਠਾਂ ਵੱਲ ਵਗਦੇ ਹਨ। ਅਗਨੀ ਚਟਾਨਾਂ ਤੋਂ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆਏ ਪਰਬਤ ਅਪਰਦਨ ਕ੍ਰਿਆ ਕਰਕੇ ਘਿਸ ਕੇ ਛੋਟੇ ਹੋ ਗਏ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਉਪਰ ਡੂੰਘੀਆਂ ਘਾਟੀਆਂ ਵੀ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ।

ਪਰਬਤਾਂ ਉੱਪਰ ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਤਹਿ ਕਾਫ਼ੀ ਮੋਟੀ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਦਰਬਤਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਬਨਸਪਤੀ ਲਈ ਲਾਹੇਵੰਦ ਹੈ। ਪਰਬਤਾਂ ਦੀਆਂ ਢਲਾਣਾਂ ਉੱਤੇ ਛੋਟੇ ਸ਼ਾਹ-ਬਲੂਤ, ਸਰੂ, ਦਿਆਰ ਤੇ ਚੀਲ ਦੇ ਦਰਬਤ ਉੱਗੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਰੋਮਨ ਸਮਿਆਂ ਤੋਂ ਹੀ ਤਾਬਾ, ਕ੍ਰੋਮ ਅਤੇ

ਐਸਬੈਸਟਸ ਖਣਿਜ ਕੱਢੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਪਰਬਤ ਉੱਤੇ ਦੋ ਚੰਗੀਆਂ ਸੈਰਗਾਹਾਂ ਵੀ ਹਨ।

34° 55' ਉ. ਵਿਥ.; 32° 52' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 10 : 140; ਐਨ. ਬਿ. ਮੈ. 5 : 402

ਟ੍ਰਾਇ : ਇਹ ਸ. ਗ. ਅ. ਦੇ ਉੱਤਰੀ ਕੈਰਾਲੀਨ ਰਾਜ ਦਾ ਇਕ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਅਤੇ ਮਿੰਟਗੁਮਰੀ ਕਾਉਂਟੀ ਦਾ ਸਦਰ-ਮੁਕਾਮ (ਕਾਉਂਟੀ ਸੀਟ) ਹੈ। ਇਹ ਸਮੁੰਦਰੀ ਸਤਹ ਤੋਂ 185 ਮੀ. (625 ਫੁੱਟ) ਦੀ ਉਚਾਈ ਤੇ ਗੱਲੀ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਪੱਛਮ-ਦੱਖਣ-ਪੱਛਮ ਵਿਚ 135 ਕਿ. ਮੀ. ਦੇ ਫਾਸਲੇ ਤੇ ਨਾਰੱਫਾਕ ਨੂੰ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਦੱਖਣੀ ਰੇਲ-ਮਾਰਗ ਉਪਰ ਵਾਕਿਆ ਹੈ। Libarie National Forest ਵਿਖੇ ਸਥਿਤ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਸੰਨ 1934 ਵਿਚ ਇਥੇ ਜੰਗਲੀ ਲੱਕੜੀ ਦਾ ਖੀਦ-ਕੇਂਦਰ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਪੱਛਮ ਵਿਚ ਬੇਡਿਨ ਆਬਸ਼ਾਹਾ ਟਿਲੋਰਾ ਝੀਲਾਂ ਦੀ ਕਤਾਰ ਹੈ। ਇਥੇ ਲੱਕੜੀ ਚੀਰਨ ਦੇ ਆਰੇ ਅਤੇ ਕਪਾਹ ਦੇ ਮਸ਼ਹੂਰ ਉਦਯੋਗ ਪ੍ਰਫੁੱਲਤ ਹਨ। ਹੋਜ਼ਰੀ ਅਤੇ ਫਰਨੀਚਰ ਵੀ ਇਥੋਂ ਦੇ ਮੁੱਖ-ਉਦਯੋਗਾਂ ਵਿਚੋਂ ਹਨ। ਸੰਨ 1879 ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਨਿਗਮਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

ਆਬਾਦੀ—ਲ. 2702 (1980)

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਅਮੈ. 27 : 163 ; ਜਗ. ਡਿ.

ਟ੍ਰਾਇ : ਨਿਊਯਾਰਕ ਰਾਜ (ਸ. ਗ. ਅ.) ਦੀ ਰੈਨਸਾਲਿਅਰ ਕਾਉਂਟੀ ਦਾ ਸੱਨਅਤੀ ਅਤੇ ਵਪਾਰਕ ਕੇਂਦਰ ਹੈ ਜੋ ਆਲਬਨੀ ਸ਼ਹਿਰ ਤੋਂ 12 ਕਿ. ਮੀ. ਉੱਤਰ-ਪੂਰਬ ਵਿਚ ਹਡਸਨ ਦਰਿਆ ਦੇ ਪੂਰਬੀ ਕੰਢੇ ਉੱਤੇ ਮੋਹਾਕ ਅਤੇ 'ਨਿਊਯਾਰਕ ਸਟੇਟ ਬਾਰਜ ਕੈਨਾਲ' ਦੇ ਸੰਗਮ ਵਾਲੀ ਥਾਂ ਤੋਂ ਥੋੜ੍ਹਾ ਹਟਵਾਂ ਹੈ। ਇਸੇ ਕੈਨਾਲ ਰਾਹੀਂ ਟ੍ਰਾਇ ਤੋਂ ਕੈਨੇਡਾ ਵੱਲ ਆਵਾਜਾਈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਵਾਲਾ ਖੇਤਰ ਡੱਚਾਂ ਨੇ ਕਿਲਿਅਨ ਫ਼ਾਨ ਰੈਨਸਾਲਿਅਰ ਗ੍ਰਾਂਟ ਦੀ ਸਕੀਮ ਅਧੀਨ ਵਸਾਇਆ ਸੀ। 1816 ਈ. ਦੌਰਾਨ ਇਸਨੂੰ ਸ਼ਹਿਰ ਵਾਲੀਆਂ ਸਹੂਲਤਾਂ ਅਤੇ ਅਖ਼ਤਿਆਰ ਹਾਸਲ ਹੋਏ।

ਸ਼ਹਿਰ ਬਣਨ ਉਪਰੰਤ ਇਥੇ ਸਨਅਤਾਂ ਵੱਲ ਵੀ ਧਿਆਨ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਸਿਲੇ-ਸਿਲਾਏ ਕੱਪੜੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਮਰਦਾਨੀਆਂ ਕਮੀਜ਼ਾਂ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਣ ਲੱਗੀਆਂ। ਸੰਨ 1852 ਵਿਚ ਸਿਲਾਈ ਮਸ਼ੀਨ ਦੀ ਕਾਢ ਪਿਛੋਂ ਇਸ ਕੰਮ ਵਿਚ ਹੋਰ ਵੀ ਵਾਧਾ ਹੋਇਆ। ਇਥੇ ਮਰਦਾਨੀਆਂ ਕਮੀਜ਼ਾਂ ਦੇ ਵੱਖਰੇ ਕਾਲਰ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਦਾ ਕੰਮ ਅਲੱਗ ਵਿਕਸਿਤ ਹੋਇਆ। ਸੰਨ 1863 ਵਿਚ ਇਥੋਂ ਦੇ ਤਿੰਨ ਵਪਾਰੀਆਂ ਨੇ ਮਿਲ ਕੇ ਬੈਸੀਮਰ ਵਿਧੀ ਨਾਲ ਇਸਪਾਤ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਅਤੇ ਵੇਚਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਲੈ ਲਈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਥੇ ਲੋਹੇ ਅਤੇ ਇਸਪਾਤ ਦੇ ਉਦਯੋਗ ਦੀ ਬੁਨਿਆਦ ਵੀ ਰੱਖੀ ਗਈ। ਸੰਨ 1873 ਵਿਚ ਪਿਟਸਬਰਗ ਸਟੀਲ ਮਿੱਲ ਚਾਲੂ ਹੋ ਗਈ। ਅੱਜਕਲ੍ਹ ਇਥੇ ਸੂਖਮ, ਜੰਤਰ, ਕੱਪੜਾ, ਕਲ-ਪੁਰਜ਼ੇ, ਇਸਪਾਤ, ਕਾਗਜ਼ ਰੇਗਮਾਰ ਆਦਿ ਵੀ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਨੂੰ 'ਅੰਕਲ ਸੈਮ' (ਸੈਮੂਅਲ ਵਿਲਸਨ) ਦੇ ਰਿਹਾਇਸ਼ੀ ਸਥਾਨ ਹੋਣ ਦਾ ਮਾਣ ਵੀ ਹਾਸਲ ਹੈ। ਅੰਕਲ ਸੈਮ ਦੇ ਉਪ ਨਾਮ ਵਾਲੇ ਮੂਹਰਲੇ ਯੂ. ਅਤੇ ਐੱਸ, ਅੱਖਰਾਂ ਤੇ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ ਦਾ ਛੋਟਾ ਨਾਂ ਯੂ. ਐੱਸ. ਪ੍ਰਚੱਲਤ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਥੋਂ ਦੀਆਂ ਵਰਣਨਯੋਗ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਵਿਚ ਰੈਨਸਾਲਿਅਰ ਪਾਲੀਟੈਕਨਿਕ ਇੰਸਟੀਚਿਊਟ (1824), ਰੂਸਲ ਸ਼ੇਲ ਕਾਲਜ ਫ਼ਾਰ ਵੂਮੈਨ (1916), ਹਡਸਨ ਵੈਲੀ ਕਮਿਊਨਿਟੀ ਕਾਲਜ (1953) ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ।

ਆਬਾਦੀ—54, 269 (1990)

42° 43', ਉ. ਵਿਥ.; 73° 40' ਪੱ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 10 : 146; ਕੋਲ. ਐਨ. 18:536

ਟ੍ਰਾਇ (Troy) : ਇਹ ਤੁਰਕੀ ਦੇ ਉੱਤਰ-ਪੱਛਮੀ ਅਨਾਤੋਲੀਆ (ਏਸ਼ੀਆ ਮਾਈਨਰ ਨਾਮੀ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਇਕ ਉਜੜਿਆ ਹੋਇਆ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ। ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈਲਾਸਪਾਟ ਜਲ-ਡਮਰੂ ਦੇ ਦੱਖਣੀ ਦਾਖ਼ਲ-ਦੁਆਰ ਤੋਂ 6½ ਕਿ. ਮੀ. ਦੇ ਫ਼ਾਸਲੇ ਤੇ ਟਰੋਐਸ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਦਰਿਆ ਮੈਂਡਰੋਸ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਉੱਤਰੀ ਪਾਸੇ ਵੱਲੋਂ ਲੰਘਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਯੂਨਾਨੀ ਲੋਕ ਪਹਿਲਾਂ ਟ੍ਰੋਜਾ ਟੋਇਆ ਕਿਹਾ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਫਿਰ ਇਸ ਨੂੰ ਟਿਲਿਅਨ ਜਾਂ ਇਲਿਅਸ ਕਿਹਾ ਜਾਣ ਲੱਗਾ। ਲਾਤੀਨੀ ਵਿਚ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਨਾਂ ਟਰੋਜਾ ਸੀ।

ਟ੍ਰਾਇ ਦੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧੀ ਹੋਮਰ ਦੇ ਦੋ ਮਹਾਂ-ਕਾਵਿ ਈਲੀਅਡ ਤੇ ਓਡੀਸੀ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੁੱਖ ਭਾਵ ਵਿਚ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਲੰਬੀ ਜੰਗ ਨੂੰ ਤੇ ਇਸ ਦੌਰਾਨ ਹੋਈ ਤਬਾਹੀ ਨੂੰ ਬਿਆਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਜੰਗ ਦਾ ਕਾਰਨ ਸਪਾਰਟਾ ਦੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੀ ਰਾਣੀ ਹੈਲਨ ਨੂੰ ਟ੍ਰੋਜਨ ਦੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਡੇਰਿਸ (Paris) ਦਾ ਚੁੱਕ ਕੇ ਲੈ ਜਾਣਾ ਸੀ। ਯੂਨਾਨੀ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਵੀ ਟ੍ਰਾਇ ਸ਼ਹਿਰ ਸਬੰਧੀ ਕਾਫ਼ੀ ਜ਼ਿਕਰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਇੰਨੀ ਵਿਸਤਾਰ ਵਿਚ ਹੋਈ ਤਬਾਹੀ ਕਾਰਨ ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਪੁਰਾਤੱਤਵ ਵਿਗਿਆਨ ਪੱਖੋਂ ਬਹੁਤ ਹੀ ਮਹੱਤਵ-ਪੂਰਨ ਹੈ। ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਯੂਰਪ ਅਤੇ ਏਸ਼ੀਆ ਨੂੰ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਆਪੋ ਵਿਚ ਕੱਟਦੇ ਰਾਹਾਂ ਦੇ ਸਥਾਨ ਉਪਰ ਵਾਕਿਆ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਯੁੱਧਕਲਾ ਪੱਖੋਂ ਵੀ ਕਾਫ਼ੀ ਮਹੱਤਤਾ ਵਾਲੀ ਸੀ। ਤੀਜੀ ਤੇ ਦੂਜੀ ਹਜ਼ਾਰਵੀਂ ਸਦੀ ਈ. ਪੂ. ਦੌਰਾਨ ਟ੍ਰਾਇ ਨੂੰ ਇਕ ਬਹੁਤ ਹੀ ਖੁਸ਼ਹਾਲ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਕੇਂਦਰ ਅਤੇ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਵਾਹੀਕਾਰ ਭਾਈਚਾਰੇ ਅਤੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਹਾਕਮਾਂ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਹੋਣ ਦਾ ਮਾਣ ਵੀ ਹਾਸਲ ਰਿਹਾ। 1100 ਤੋਂ 700 ਈ. ਪੂ. ਦੌਰਾਨ ਇਥੇ ਹਕੂਮਤ ਦੀ ਅਣਗਿਹਲੀ ਕਾਰਨ ਯੂਨਾਨੀ ਨੌਆਬਾਦਕਾਰ ਟਰੋਜਾ ਵਿਖੇ ਆ ਕੇ ਮਨਮਰਜ਼ੀ ਨਾਲ ਆਬਾਦ ਹੁੰਦੇ ਰਹੇ ਜਿਸਦੇ ਫਲ ਸ਼ੇਰੂਪ ਕੁਝ ਸਮਾਂ ਪਿਛੋਂ ਟ੍ਰਾਇ ਉਪਰ ਫਿਰ ਯੂਨਾਨੀ ਹਕੂਮਤ ਮੁੜ ਕਾਬਜ਼ ਹੋ ਗਈ ਤੇ ਇਸ ਦਾ ਨਾਮ (ਇਲਿਅਨ) (Ilion) ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ। ਚੌਥੀ ਸਦੀ ਤੱਕ ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਇਕ ਵਾਰ ਫਿਰ ਆਪਣੀ ਖੁਸ਼ਹਾਲੀ ਦੀ ਸਿਖਰ ਤੇ ਪਹੁੰਚਿਆ।

ਛੇਵੀਂ ਸਦੀ ਈ. ਪੂ. ਤੋਂ ਲਗਾਤਾਰ ਇਸ ਖੇਤਰ ਉੱਤੇ ਫਾਰਸੀ (Persians) ਸਿਕੰਦਰ ਮਹਾਨ, ਦੱਖਣੀ-ਪੱਛਮੀ ਏਸ਼ੀਆ ਦੇ ਸਿਲਿਉਸਿਡ (Seleucid) ਖ਼ਾਨਦਾਨ ਅਤੇ ਰੋਮਨ ਬਾਦਸ਼ਾਹਾਂ ਦਾ ਰਾਜ ਰਿਹਾ ਅਤੇ ਟ੍ਰਾਇ ਨੂੰ ਇਲੀਅਮ ਦੇ ਨਾਮ ਹੇਠ ਜਾਣਿਆ ਗਿਆ। 85 ਈ. ਪੂ. ਵਿਚ ਰੋਮਨਾਂ ਦੇ ਪਤਨ ਵਿਚੋਂ ਟ੍ਰਾਇ ਦੇ ਅੱਧੇ ਹਿੱਸੇ ਉਪਰ ਰੋਮਨ ਜਰਨੈਲ ਸੁੱਲਾ (Sulla) ਦਾ ਕਬਜ਼ਾ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ 324 ਈ. ਵਿਚ ਕਾਸਟੈਟੀਨੋਪੋਲ ਦੀ ਬੁਨਿਆਦ ਰੱਖਣ ਉਪਰੰਤ ਈਲੀਆਈ ਹਾਕਮਾਂ ਦੀ ਤਾਕਤ ਦਾ ਖ਼ਾਤਮਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਥੋਂ ਦੇ ਟਿੱਲੇ (mound) ਨੂੰ ਤੁਰਕ ਹਿਸਾਰਲਿਕ (Hissarlick) ਕਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਇਹ ਟਿੱਲਾ ਹੈਲੈਨਿਸਟਿਕ ਦੇ ਰੋਮਨ ਇਲੀਅਨ ਸਮੇਂ ਦੀਆਂ ਯਾਦਗਾਰਾਂ ਲਈ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੋਇਆ। ਸੰਨ 1822 ਵਿਚ ਚਰਚਲ ਮੈਕਲਾਰਨ ਨੇ 'ਹੋਮਰੀ ਟ੍ਰਾਇ' ਨਾਂ ਵੀ ਇਸੇ ਸ਼ਹਿਰ ਲਈ ਵਰਤਿਆ। ਸੰਨ 1870 ਵਿਚ ਹੈਨਰਿਕ ਦੀਆਂ ਖੋਜਾਂ ਉਪਰੰਤ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਟ੍ਰਾਇ ਨੂੰ ਹੋਮਰ ਵਾਲਾ ਟ੍ਰਾਇ ਮੰਨਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਪਿਛੋਂ ਵੀ ਇਸ ਥੇਹ ਦੀਆਂ ਖੋਜਾਂ ਜਾਰੀ ਰਹੀਆਂ ਅਤੇ

ਇਥੇ 9 ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਤਹਿਦਾਰ ਮਾਦਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ ਜਿਸ ਤੋਂ ਵਿਦਵਾਨ ਇਸ ਨਤੀਜੇ ਤੇ ਪੁੱਜੇ ਕਿ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਕਾਲਾਂ ਵਿਚ ਜ਼ਰੂਰ ਵੰਡਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਹਰ ਕਾਲ ਦੌਰਾਨ ਸ਼ਹਿਰ ਨਵੇਂ ਸਿਰਿਓਂ ਉਸਰਦਾ ਤੇ ਲੋਕ ਇਥੇ ਆ ਕੇ ਵਸ ਜਾਂਦੇ ਅਤੇ ਹਰ ਵਾਰ ਹੀ ਇਹ ਤਬਾਹ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਰਿਹਾ।

ਪਹਿਲੇ ਤੋਂ ਸੱਤਵੇਂ ਕਾਲ ਤੱਕ ਇਥੇ ਇਕ ਗੜ੍ਹੀ ਹੋਣ ਦਾ ਸਬੂਤ ਮਿਲਿਆ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਟ੍ਰਾਇ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ, ਮਹਿਕਮੇ ਤੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦਾ ਨਿਵਾਸ-ਸਥਾਨ, ਨਿੱਜੀ ਤੇ ਸਰਕਾਰੀ ਨੌਕਰ, ਪਰਿਵਾਰ ਤੇ ਗ਼ੁਲਾਮ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਪਹਿਲੇ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਪੰਜਵਾਂ ਕਾਲ ਲਗਭਗ ਮੁਢਲੇ ਤਾਬਾਯੁਗ (3000 ਤੋਂ 1900 ਈ. ਪੂ.) ਨਾਲ ਮੇਲ ਖਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੌਰਾਨ ਟ੍ਰਾਇ ਦੇ ਵਸਨੀਕ ਈਜੀਪਟੀ ਤੇ ਮਿਨਾਨ ਮੁੱਖ ਭੂਮੀ (ਯੂਨਾਨ) ਦੇ ਸਮਕਾਲੀ ਵਾਸੀਆਂ ਨਾਲ ਮੇਲ ਖਾਂਦੇ ਹਨ। ਛੇਵਾਂ ਤੇ ਸੱਤਵਾਂ ਟ੍ਰਾਇ-ਕਾਲ ਮੱਧ ਤੇ ਪਿਛਲੇ ਤਾਬਾਯੁਗ (1900 ਤੋਂ 1100 ਈ. ਪੂ.) ਦੇ ਸਮੇਂ ਨਾਲ ਜਾ ਰਲਦਾ ਹੈ। ਸੱਤਵੇਂ ਕਾਲ ਦੌਰਾਨ ਸਭ ਕੁੱਝ ਟ੍ਰਾਇ ਵਿਖੇ ਲਗਭਗ ਇਕੋ ਪੀੜ੍ਹੀ ਰਹਿਣ ਉਪਰੰਤ ਅੱਗ ਲੱਗਣ ਨਾਲ 13ਵੀਂ ਈ. ਪੂ. ਦੌਰਾਨ ਸਭ ਕੇ ਸੁਆਹ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਹ ਸਮਾਂ ਸ਼ਾਇਦ ਹੋਮਰ ਇਲੀਅਡ ਦੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਪ੍ਰੀਅਮ ਦਾ ਸਮਾਂ ਸੀ। ਇਸ ਤਬਾਹੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ (ਚੌਥੀ ਤੇ ਛੇਵੀਂ) ਸਦੀਆਂ ਤੀਕ ਇਸ ਸਥਾਨ ਨੂੰ ਅੰਤਮ ਤੌਰ ਤੇ ਵਿਸਾਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਫਿਰ ਪਹਿਲੀ ਯੂਨਾਨੀ ਨੌਆਬਾਦੀ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਟ੍ਰਾਇ ਦਾ ਅੱਠਵਾਂ ਕਾਲ ਆਰੰਭ ਹੋਇਆ ਤੇ ਫਿਰ ਹੈਲੇਨਿਸਟਿਕ ਤੇ ਰੋਮਨ ਨਿਲੀਅਨਾ ਦੇ ਨਾਲ ਨੌਵੇਂ ਕਾਲ ਦਾ ਟ੍ਰਾਇ ਉਸਰਿਆ ਤੇ ਵਧਿਆ ਫੁੱਲਿਆ।

ਹ. ਪੁ. - ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 10 : 145

ਟ੍ਰਾਇ (ਟ੍ਰੀਟਾਈ) ਜਾਂ ਫ਼ਾਸਵਾਂ ਡੀ (Troy (Detroy) Jean Francoy de) : ਅਨੁਾਰਵੀਂ ਸਦੀ ਦੀ ਯੂਰਪੀ ਕਲਾ ਸ਼ੈਲੀ Rococo ਦੇ ਇਸ ਚਿੱਤਰਕਾਰ ਦਾ ਜਨਮ ਸੰਨ 1679 ਨੂੰ ਹੋਇਆ। ਇਹ ਉੱਚ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਅਤੇ ਕੁਲੀਨ-ਵਰਗ ਦੇ ਚਿੱਤਰ ਖਾਸ

ਟ੍ਰਾਇ (ਟ੍ਰੀਟਾਈ) ਜਾਂ ਫ਼ਾਸਵਾਂ ਡੀ
ਦਾ ਬਣਾਇਆ ਇਕ ਚਿੱਤਰ

ਕਰਕੇ ਗੀਜੈਸੀ ਯੁੱਗ ਦੌਰਾਨ ਜਿਵੇਂ 'ਹੈਟ ਬੁਕ ਫ਼ਾਸਟਾ' (1737) ਅਤੇ 'ਲੰਚਨ ਵਿਦ ਆਇਸਟਰਜ' ਬਣਾਉਣ ਕਾਰਨ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋਇਆ। ਸੰਨ 1752 ਵਿਚ ਇਸਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ. - ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 10 : 146

ਟ੍ਰਾਇ ਦੀਆਂ ਮਿਥਿਹਾਸਕ ਕਥਾਵਾਂ : ਫ਼ਰਾਂਸ ਅਤੇ ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੇ ਮੱਧ-ਯੁਗੀ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਇਕ ਮਿਥਿਹਾਸਕ ਨਾਇਕ ਟਰੋਜਨ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਬਹੁਤ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਬਾਰੂਵੀਂ ਸਦੀ ਅਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੇ ਯੁਗ ਵਿਚ ਟਰੋਜਨ ਨੂੰ ਕਈ ਲਾਤੀਨੀ ਕ੍ਰਿਤਾਂ ਵਿਚ ਚਿੱਤਰਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਮੱਧ-ਕਾਲੀਨ ਲੇਖਕਾਂ ਦੇ ਰਚੇ ਟ੍ਰਾਏਨਾਂ ਦੇ ਮਿਥਿਹਾਸਕ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਕਾਲਪਨਿਕ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਮਿਥਿਹਾਸਕ ਕਹਾਣੀਆਂ ਕਿਹਾ ਜਾਣ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਹੋਰ ਕਈ ਬਹਾਦਰੀ ਭਰਪੂਰ ਅਤੇ ਰੋਮਾਂਚਿਕ ਗਥਾਵਾਂ ਦੰਦ ਚਰਚਾ ਰਾਹੀਂ ਜੁੜਦੀਆਂ ਗਈਆਂ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਨੂੰ, ਫ਼ਰਾਂਸ ਵਿਚ (Roman de Troie) ਨਾਂ ਦੀ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਅੰਤਿਮ ਰੂਪ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਮੱਧ-ਯੁਗ ਵਿਚ ਲਿਖੀਆਂ ਟਰੋਜਨ ਦੀਆਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦਾ ਮੁੱਖ ਸੋਮਾ ਅੱਖੀਂ ਵੇਖੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਤੋਂ ਬਣਾਈਆਂ ਕਾਲਪਨਿਕ ਦੰਦ ਕਥਾਵਾਂ ਸਨ। ਡਿਕਟਿਸ ਕ੍ਰੀਟੈਨਸਿਸ ਅਤੇ ਡੇਅਰੀਜ ਫ੍ਰਿਜਿਅਸ (Dares Phrygius) ਨੇ ਕਈ ਜੰਗਾਂ ਦਾ ਅਜਿਹਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਹੀ ਚਿੱਤਰਿਆ ਸੀ। ਡੇਅਰੀਜ ਫ੍ਰਿਜਿਅਸ ਦਾ ਪੱਛਮ ਉੱਤੇ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਭਾਵ ਸੀ। ਇਸਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਗਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਪੁਸਤਕ Ephemer's, Billi Troian ਵਿਚ ਚਿੱਤਰਿਆ। ਟਰੋਜਨ ਦੀਆਂ ਕਥਾਵਾਂ ਕਾਰਨ ਇਹ ਪੱਛਮ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਹਰਮਨ ਪਿਆਰਾ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ।

ਪੱਛਮ ਦੇ ਲੋਕ ਟਰੋਜਨ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਪੱਛਮੀ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ਮੰਨਦੇ ਹਨ। ਡੇਅਰੀਜ ਦੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਹੀ ਅਗੇ ਜਾ ਕੇ ਜੋਸ਼ਫ ਆਫ ਐਕਸੀਟਰ, ਐਲਬਰਟ ਆਫ ਸਟੇਡ ਜੀਨ ਡਾ. ਫਿਕਸਕੋਰਟ ਦੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਬਣੀਆਂ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਮਿਥਿ-ਹਾਸਕ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਿਚ ਪਿਆਰ ਅਤੇ ਬਹਾਦਰੀ ਦੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਮਾਨਤਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਹੈਲਨ ਅਤੇ ਪੈਰਿਸ, ਜੈਸਨ ਅਤੇ ਮੈਡੀਆ ਆਦਿ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਵਰਣਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਡਿਕਟਿਸ ਅਤੇ ਡੇਅਰੀਜ ਪਿਛੋਂ ਬੈਨਵਾ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਅਧੀਨ ਆਪਣੀਆਂ ਕ੍ਰਿਤਾਂ ਰਚੀਆਂ। ਇਸ ਦੀਆਂ ਕ੍ਰਿਤਾਂ ਦਾ ਬਾਰੂਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਜਰਮਨ ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਤੇਰ੍ਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਲਾਤੀਨੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਅਨੁਵਾਦ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਗਵੀਡੋ ਡੈਲੀ ਕੋਲੋਨੀ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੇ ਲਾਤੀਨੀ ਅਨੁਵਾਦ ਨੂੰ ਪਿਛੋਂ ਇਤਾਲਵੀ, ਫ਼ਰਾਂਸੀਸੀ, ਜਰਮਨ ਅਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਅਨੁਵਾਦ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਸੇ ਲਾਤੀਨੀ ਅਨੁਵਾਦ ਤੋਂ ਬੋਕ-ਕਾਟਚੇ ਨੇ ਟ੍ਰਾਇਲਸ ਅਤੇ ਕ੍ਰੈਸਿਡਾ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਨੂੰ ਚਿੱਤਰ ਕੇ ਆਪਣੀ ਕਵਿਤਾ 'ਫਿਲੋਸਟੈਟੋ' ਲਿਖੀ।

ਪੰਦਰ੍ਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦੌਰਾਨ ਬਰਮੰਡੀ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਟਰੋਜਨ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਚੱਲਤ ਹੋ ਗਈਆਂ ਅਤੇ ਟ੍ਰਾਇ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ 17 ਹੱਥ ਲਿਖਤਾਂ ਮੌਜੂਦ ਸਨ। ਟਰੋਜਨ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਮੱਧ-ਯੁਗ ਦੀ ਕਲਾ, ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਸਜਾਵਟਾਂ ਅਤੇ ਕੰਧ ਗਲੀਚਿਆਂ ਆਦਿ ਦਾ ਆਧਾਰ ਬਣੀਆਂ। ਕੁਝ ਹਜ਼ਾਰ ਸਾਲਾਂ ਲਈ ਇਹ ਰਵਾਇਤ ਪ੍ਰਚੱਲਤ ਰਹੀ ਕਿ ਟ੍ਰਾਇ ਦੇ ਨਾਇਕਾਂ ਨੇ ਕੁਝ ਪੱਛਮੀ ਰਾਜਾਂ ਦੀ ਨੀਂਹ ਰੱਖੀ ਸੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਬਰਤਾਨਵੀ ਅਤੇ ਫ਼ਰਾਂਸੀਸੀ ਰਾਜਾਂ ਦਾ ਖਾਸ ਵਰਣਨ ਹੈ।

ਸਤਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਲਗਭਗ ਮੱਧ ਵਿਚ ਇਕ ਫ਼ਰੈਂਚੀ (Frank-

ish) ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਗਿਆਨੀ ਫਰੀਡਰੀਕੀਅਸ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਕਿ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਬਰਬਾਦ ਹੋਣ ਪਿਛੋਂ ਕਿਵੇਂ ਇਕ ਟਰੋਜਨ ਗਰੁੱਪ ਰਾਈਨ ਅਤੇ ਡੈਨਬੁਖ ਅਤੇ ਸਮੁੰਦਰ ਵਿਚਕਾਰ ਆਪਣੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਫਰੈਸੀਓ ਅਧੀਨ ਵਸ ਗਿਆ। ਸੋਲ੍ਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਜੀਨ ਲੀਮੇਅਰ ਡਾ. ਬੈਲਜਿਜ਼ ਅਤੇ ਰੋਨਸਾਰਡ ਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਨੇ ਬਹੁਤ ਉਤਸ਼ਾਹ ਦਿੱਤਾ। ਬਰਤਾਨੀਆ ਵਿਚ ਵੀ ਨੌਵੀਂ ਸਦੀ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਅਜਿਹੀ ਇਕ ਮਿਥਿਹਾਸਕ ਕਥਾ ਪ੍ਰਚੱਲਤ ਸੀ। ਅਜਿਹੀਆਂ ਕਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਵੇਸ਼ ਆਫ਼ ਜਰਸੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਪੁਸਤਕ 'Roman de Brut' ਦਾ ਆਧਾਰ ਬਣਾਇਆ। ਇਹ ਕਹਾਣੀਆਂ ਸ਼ੈਕਸਪੀਅਰ ਦੇ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਪ੍ਰਚੱਲਤ ਰਹੀਆਂ।

ਹ. ਪੁ.-ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮਾ. 10 : 146; ਚੈਬ. ਐਨ. 14 : 798

ਟ੍ਰਾਇਐਸਿਕ ਪੀਰੀਅਡ : ਇਹ ਭੂ-ਵਿਗਿਆਨਕ ਸਮਾਂ-ਸਾਰਣੀ ਵਿਚ ਮੀਜੋਜ਼ੋਇਕ ਈਕਾ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਹੇਠਲਾ ਅਤੇ ਮੁੱਖ ਪੀਰੀਅਡ ਹੈ। ਇਸ ਪੀਰੀਅਡ ਦਾ ਨਾਂ ਜਰਮਨ ਬਣਤਰਾਂ (formations) ਦੀ ਤਿੰਨ ਵਲਾਂ ਵਾਲੀ ਵੰਡ ਤੋਂ ਪਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਤਿੰਨ ਹਿੱਸੇ, ਹੇਠਲੇ ਜਾਂ ਬੁਨਟਰ (Bunter) ਰੇਤ ਪੱਥਰ, ਵਿਚਕਾਰਲੇ ਜਾਂ ਮੁਸ਼ਲਕਾਲਕ (Muschelkalk) ਚੂਨਾ ਪੱਥਰ ਅਤੇ ਉਪਰਲੇ ਜਾਂ ਕੈਂਪਿਪਰ (Keuper) ਤਾਂਬੇ ਵਾਲੇ ਸ਼ੇਲ ਹਨ।

ਇਹ ਪੀਰੀਅਡ ਤਕਰੀਬਨ 225 ਮਿਲੀਅਨ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਲਗਭਗ 45 ਮਿਲੀਅਨ ਸਾਲ ਤੀਕ ਚਲਦਾ ਰਿਹਾ (ਵਰਲਡ ਐਟਲਸ ਅਨੁਸਾਰ)। ਇਸ ਪੀਰੀਅਡ ਵਿਚ ਬਣਤਰਾਂ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਮੋਟਾਈ ਐਲਪਸ (ਤਕਰੀਬਨ 7500 ਮੀ.) ਵਿਚ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਉੱਤਰੀ ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਪੂਰਬੀ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ, ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਮੈਸਾਚੂਸੈਟਸ, ਕਨੈਟੀਕਟ ਅਤੇ ਨਿਊ-ਜਰਸੀ ਵਿਚ ਲਾਲ ਰੇਤ ਪੱਥਰਾਂ, ਆਰਕੋਸਾ, ਸ਼ੈਲਾਂ ਅਤੇ ਅਲੂਣੇ ਪਾਣੀ ਦੇ ਆਰਜਿਲਾਈਟਾਂ ਦੀਆਂ ਕਈ ਪਰਤਾਂ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਪੂਰਵਜ ਡਾਈਨੋਸੌਰਾਂ ਦੇ ਪੈੜਾਂ ਦੇ ਨਿਸ਼ਾਨ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਤਲਛੱਟੀ ਬਣਤਰਾਂ ਵਿਚ ਬੈਸਾਲਟ ਲਾਵਾ ਅਤੇ ਸਿਲ (ਲਾਵਾ ਪਰਤਾਂ) ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਟ੍ਰਾਇਐਸਿਕ ਦੇ ਇਸ ਪੂਰਬੀ ਮੁਹਾਂਦਰੇ ਨੂੰ ਨਿਊਅਰਕ (Newark) ਲੜੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਐਰੀਜ਼ੋਨਾ ਅਤੇ ਨਿਊ ਮੈਕਸੀਕੋ ਵਿਚ ਅਲੂਣੇ ਪਾਣੀ ਦੀਆਂ ਕਲੈਸਟਿਕ ਤਲਛੱਟਾਂ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਪੂਰਵਜ ਸਿਕਵੌਇਆ (Sequoias) ਦੇ ਲੰਬੇ ਪਏ ਪਥਰਾਟ ਤਣੇ ਮਿਲਦੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅਸਲੀ ਸਰੀਰਕ ਬਣਤਰ ਸਿਲੀਕਾ ਨਾਲ ਬਦਲ ਚੁੱਕੀ ਹੈ। ਕਈ ਦਰਖਤਾਂ ਦੇ ਤਣੇ ਤਕਰੀਬਨ 45 ਮੀ. ਲੰਬੇ ਅਤੇ ਕੋਈ 90 ਸੈਂ. ਮੀ. ਤੋਂ 2 ਮੀ. ਵਿਆਸ ਵਾਲੇ ਹਨ। ਕਾਰਡੀਲੈਰਨ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ਸਮੁੰਦਰੀ ਬਣਤਰਾਂ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ। ਟ੍ਰਾਇਐਸਿਕ ਚਟਾਨਾਂ ਦੱਖਣੀ ਅਮਰੀਕਾ, ਬਰਤਾਨਵੀ ਜ਼ਮੀਰਿਆਂ, ਪੱਛਮੀ ਯੂਰਪ, ਏਸ਼ੀਆ ਅਫਰੀਕਾ ਅਤੇ ਆਸਟ੍ਰੇਲੀਆ ਵਿਚ ਵੀ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ।

ਇਸ ਪੀਰੀਅਡ ਦੇ ਪਥਰਾਟਾਂ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਦੌਰਾਨ ਪੌਦਿਆਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਾਣੀਆਂ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਆਈਆਂ ਹਨ। ਪੌਦਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਮੁੱਖ ਫਰਨ, ਸਾਈਕੈਡ ਅਤੇ ਕੋਨੀਫਰ ਮਿਲਦੇ ਸਨ। ਅਜੋਕੇ ਕੋਰਲ (hexacoralla) ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸਨ। ਸਿਸਟੌਇਡ ਅਤੇ ਬਲਾਸਟੌਇਡ ਲੁਪਤ ਹੋ ਗਏ ਸਨ। ਬ੍ਰੈਕੀਓਪੋਡਾਂ ਦੀ ਥਾਂ ਪੈਲੇਸੀਪੋਡਾਂ ਨੇ ਲੈ ਲਈ ਸੀ। ਅਜੋਕੇ ਕੀੜਿਆਂ ਤੇ ਅਜੋਕੀਆਂ ਹੱਡਲ ਮੱਛੀਆਂ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਸਥੱਲੀ ਪ੍ਰਾਣੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਸਟੈਗੋਸੈਫੈਲੀਆ ਜਲ-ਥਲੀ ਜੀਵਾਂ ਦੀ ਥਾਂ ਡਾਈਨੋਸੌਰਾਂ ਨੇ ਲੈ ਲਈ ਸੀ। ਸਮੁੰਦਰੀ ਗੀੜ੍ਹ ਰਹਿਤ ਪ੍ਰਾਣੀਆਂ ਵਿਚ

ਮੁੱਖ ਅਮੈਨਾਇਟਾਂ ਦਾ ਰਾਜ ਸੀ। ਸਮੁੰਦਰੀ ਗੀੜ੍ਹੇ ਪ੍ਰਾਣੀ, ਇਕਥੀਓਸੌਰ ਅਤੇ ਉਡਦੇ ਰੈਪਟਾਈਲ, ਟੈਰਸੌਰ ਯੂਰਪ ਵਿਚ ਪ੍ਰਤੱਖ ਹੋਏ ਸਨ। ਗੀੜ੍ਹੇ ਪ੍ਰਾਣੀਆਂ ਵਰਗੇ ਛੋਟੇ ਛੋਟੇ ਬਣਧਾਰੀ ਪ੍ਰਾਣੀਆਂ ਨੇ ਵੀ ਜਨਮ ਲੈ ਲਿਆ ਸੀ।

ਇਸ ਪੀਰੀਅਡ ਦੇ ਆਰਥਕ ਮਹੱਤਤਾ ਵਾਲੇ ਉਤਪਾਦਨ ਮੁੱਖ ਤੌਰ ਤੇ ਲੂਣ, ਜਿਪਸਮ ਤੇ ਤਾਂਬਾ ਹਨ। ਉੱਤਰੀ ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਪੂਰਬੀ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ਇਹ ਪੀਰੀਅਡ ਨਿਊਅਰਕ ਸੀਰੀਜ਼ ਦੇ ਮਾਮੂਲੀ ਜਿਹੇ ਉਥਾਨ (Uplift) ਅਤੇ ਬਲਾਕ-ਭੱਜਣ ਨਾਲ (Black faulting) ਅਤੇ ਸ਼ਾਂਤ ਮਹਾਸਾਗਰੀ ਤੱਟੀ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ਸਮੁੰਦਰੀ ਪਾਣੀ ਦੇ ਥੜ੍ਹਾ ਜਿਹਾ ਪਿੱਛੇ ਹਟਣ ਨਾਲ ਖ਼ਤਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.-ਵਾ. ਨਾ. ਸ. ਐਨ. : 1887

ਟ੍ਰਾਇਐਸਿਕ ਲੜੀਆਂ, ਉਪਰਲੀਆਂ (Triassic Series, Upper) : ਟ੍ਰਾਇਐਸਿਕ ਚਟਾਨਾਂ ਦੇ ਤਿੰਨ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਖੰਡਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸੰਸਾਰ-ਭਰ ਵਿਚ ਜਾਣੀਆਂ ਜਾਣ ਵਾਲੀਆਂ ਇਹ ਸਭ ਤੋਂ ਉਪਰਲੀਆਂ ਲੜੀਆਂ ਹਨ। ਟ੍ਰਾਇਐਸਿਕ ਕਾਲ ਦਾ ਆਰੰਭ ਲਗਭਗ 225,000,000 ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਲਗਭਗ 35,000,000 ਸਾਲਾਂ ਬਾਅਦ ਖ਼ਤਮ ਹੋਇਆ। ਉਪਰਲੀਆਂ ਟ੍ਰਾਇਐਸਿਕ ਲੜੀਆਂ ਦੇ ਪੜਾਅ (ਕਾਲ ਦਾ ਛੋਟਾ ਵਿਸਤਾਰ) ਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਪਹਿਲ-ਜਰਮਨੀ ਵਿਚ ਹੀ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਸਮੂਹਿਕ ਰੂਪ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੈਂਪਿਪਰ (Keuper) ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਯੂਰਪ ਦੇ ਐਲਪਾਈਨ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਕੀਤੇ ਅਧਿਐਨ ਤੋਂ ਤਹਿਆ ਦੀ ਇਕ ਹੋਰ ਮੁੱਕਮਲ ਲੜੀ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸੇ ਨੂੰ ਹੀ ਅੱਜਕਲ੍ਹ ਮਿਆਰੀ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪੁਰਾਣੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਹੁਣ ਤੱਕ ਕਾਰਨੀਅਨ (Karnian), ਨਾਰੀਅਨ (Norian) ਅਤੇ ਰੇਸ਼ੀਅਨ (Rhactian) ਹੀ ਤਿੰਨ ਪੜਾਅ ਹਨ।

ਹ. ਪੁ.-ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. 10 : 115

ਟ੍ਰਾਇਐਸਿਕ ਲੜੀਆਂ, ਵਿਚਕਾਰਲੀਆਂ : ਟ੍ਰਾਇਐਸਿਕ ਚਟਾਨਾਂ ਦੇ ਤਿੰਨ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਖੰਡਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਹ ਦੂਜੇ ਨੰਬਰ ਦੀਆਂ ਲੜੀਆਂ ਹਨ। ਹੇਠਲੀਆਂ ਟ੍ਰਾਇਐਸਿਕ ਲੜੀਆਂ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਿਚਕਾਰਲੇ ਟ੍ਰਾਇਐਸਿਕ ਉਪ-ਖੰਡ ਵੀ ਪਹਿਲਾਂ ਜਰਮਨੀ ਵਿਚ ਟ੍ਰਾਇਐਸਿਕ ਲੜੀਆਂ ਸਬੰਧੀ ਹੋਏ ਅਧਿਐਨ ਤੇ ਆਧਾਰਤ ਸਨ। ਸ਼ੁਰੂ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮੁਸ਼ਲਕਾਲਕ (Muschelkalk) ਦਾ ਨਾਂ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਯੂਰਪ ਦੇ ਐਲਪਾਈਨ ਖੇਤਰਾਂ ਸਬੰਧੀ ਹੋਏ ਖੋਜ-ਕਾਰਜ ਤੋਂ ਇਕ ਹੋਰ ਮੁੱਕਮਲ ਅਤੇ ਪਰਤਾਂ ਵਾਲੀ ਅਹਿਮ ਸਮੁੰਦਰੀ ਲੜੀ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗਾ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਲਪਕਾਲੀ ਪੜਾਵਾਂ ਦਾ ਨਾਂ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਇਹੀ ਪੜਾਅ ਕਾਲ ਦੇ ਛੋਟੇ ਵਿਸਤਾਰ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਆਰੰਭਿਕ ਐਨੀਸੀਅਨ ਪੜਾਅ (Anisian Stage) ਅਤੇ ਪਿਛਲੇ ਲੈਂਡੀਨੀਅਨ (Lindian Stage) ਪੜਾਅ ਨੂੰ ਪ੍ਰਮਾਣਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.-ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮਾ. 10 : 115

ਟ੍ਰਾਇਐਸਿਕ ਲੜੀਆਂ, ਹੇਠਲੀਆਂ : ਟ੍ਰਾਇਐਸਿਕ ਚਟਾਨਾਂ ਦੇ ਤਿੰਨ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਖੰਡਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਹ ਸਭ ਤੋਂ ਹੇਠਲੀਆਂ ਲੜੀਆਂ ਹਨ। (ਟ੍ਰਾਇਐਸਿਕ ਕਾਲ ਦਾ ਆਰੰਭ ਲਗਭਗ 225,000,00 ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਲਗਭਗ 35,000,000 ਸਾਲਾਂ ਬਾਅਦ ਖ਼ਤਮ ਹੋਇਆ)।

ਸਾਰੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਹੀ ਹੇਠਲੀਆਂ ਟ੍ਰਾਇਐਸਿਕ ਲੜੀਆਂ

ਦੀਆਂ ਚਟਾਨਾਂ ਨੂੰ ਤੁਲਨਾਤਮਕ ਮਨੋਰਥ ਲਈ ਮਿਆਰੀ ਪੜਾਵਾਂ, ਚਟਾਨਾਂ ਅਤੇ ਕਾਲ ਦੇ ਛੋਟੇ-ਛੋਟੇ ਖੰਡਾਂ ਦੇ ਉਪਭਾਗਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਸ਼ੁਰੂ-ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਹੇਠਲੀਆਂ ਟ੍ਰਾਇਐਸਿਕ ਲੜੀਆਂ ਦੇ ਪੜਾਵਾਂ ਨੂੰ ਜਰਮਨੀ ਵਿਚ ਪਰਤਦਾਰ-ਚਟਾਨ ਵਿਗਿਆਨਕ (Stratigraphic) ਲੜੀਆਂ ਦਾ ਨਾਂ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਇਹ ਬੰਟਰ (Bunter) ਜਾਂ ਬੰਡਸਟੈਸਟਾਈਨ (Bundsandstein) ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਜਾਣੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਸਨ। ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਹੋਈਆਂ ਖੋਜਾਂ ਤੋਂ ਇਹ ਪਤਾ ਲਗਾ ਹੈ ਕਿ ਯੂਰਪ ਦੇ ਐਲਪਾਈਨ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ ਮੋਟੀਆਂ ਸਮੁੰਦਰੀ ਲੜੀਆਂ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆਈਆਂ ਸਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰਮਾਣਿਤ ਕੀਤੇ ਪੜਾਵਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਬੰਟਰ ਦੀ ਥਾਂ ਤੇ ਮਿਆਰੀ ਪੜਾਅ ਮੰਨਿਆ ਜਾਣ ਲਗ ਪਿਆ। ਪੁਰਾਣੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਹੁਣ ਤੱਕ ਗ੍ਰੀਸਬੇਚੀਅਨ (Griesbachian), ਡਾਇਨੀਰੀਅਨ (Dienerian), ਸਮਿਥੀਅਨ (Smithian) ਅਤੇ ਸਪੇਥੀਅਨ (Spathian) ਨਾਂ ਦੇ ਚਾਰ ਐਲਪਈਨ ਪੜਾਅ ਮਿਲਦੇ ਹਨ।

ਹ. ਪੁ.-ਐਨ. ਥਿ. ਮਾ. 10 : 115

ਟ੍ਰਾਇਲਸ ਐਂਡ ਕ੍ਰੈਸਿਡਾ : ਸ਼ੈਕਸਪੀਅਰ ਦਾ ਇਕ ਵਿਅੰਗਮਈ ਡਰਾਮਾ ਹੈ। ਇਹ ਡਰਾਮਾ ਟ੍ਰਾਇ ਦੇ ਰਾਜੇ ਪ੍ਰਾਇਅਮ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਟ੍ਰਾਇਲਸ ਅਤੇ ਖੰਡਾਰਸ ਦੀ ਭਤੀਜੀ ਕ੍ਰੈਸਿਡਾ ਦੀ ਪਿਆਰ-ਕਹਾਣੀ ਉੱਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹੈ। ਟ੍ਰਾਇਲਸ ਟਰੋਜਨ-ਜੰਗ ਦਾ ਨਾਇਕ, ਇਸ ਪਿਆਰ-ਕਹਾਣੀ ਦਾ ਨਾਇਕ ਹੈ। ਇਕ ਸੁੰਦਰ ਲੜਕੀ ਨਾਲ ਇਸਦਾ ਪਿਆਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕੈਦੀਆਂ ਦੇ ਤਬਾਦਲੇ ਦੌਰਾਨ ਕ੍ਰੈਸਿਡਾ ਨੂੰ ਯੂਨਾਨੀ ਕੈਂਪ ਵਿਚ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਟ੍ਰਾਇਲਸ ਤੋਂ ਵਿਛੜਨ ਸਮੇਂ ਕ੍ਰੈਸਿਡਾ ਸਦਾ ਲਈ ਉਸਦੀ ਵਫ਼ਾਦਾਰ ਰਹਿਣ ਦਾ ਵਾਅਦਾ ਕਰਦੀ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਜਦੋਂ ਕ੍ਰੈਸਿਡਾ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਦੇ ਨਾਲ ਯੂਨਾਨੀ ਕੈਂਪ ਵਿਚ ਚਲੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਸੁੰਦਰ ਯੂਨਾਨੀ ਨਾਇਕ ਡਾਇਓਮੀਡੀਜ਼ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਕਰਨ ਲਗ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਲ ਟ੍ਰਾਇਲਸ ਬਹੁਤ ਦੁਖੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸਦੇ ਦੁੱਖਾਂ ਵਿਚ ਹੋਰ ਵਾਧਾ ਕਰਨ ਲਈ ਇਸਦੇ ਭਰਾ ਹੈਕਟਰ ਨੂੰ ਮਾਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਾਰੇ ਡਰਾਮੇ ਦੌਰਾਨ ਟਰੋਜਨ ਵਾਸੀਆਂ ਨੂੰ ਹਮਦਰਦੀ ਦਾ ਪਾਤਰ ਦਰਸਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਯੂਨਾਨੀਆਂ ਨੂੰ ਇਕ ਜ਼ਾਲਮ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਅਤੇ ਮੌਕਾਪ੍ਰਸਤ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸ਼ੈਕਸਪੀਅਰ ਨੇ ਇਸ ਡਰਾਮੇ ਵਿਚ ਸਨਕੀ ਸੁਭਾਅ ਵਾਲੇ ਪਾਤਰਾਂ ਦੀ ਆਦਰਸ਼ਵਾਦੀ ਪਾਤਰਾਂ ਉੱਤੇ ਜਿੱਤ ਵਿਖਾ ਕੇ ਇਸਨੂੰ ਬਹੁਤ ਹੀ ਗੁੰਝਲਦਾਰ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।

ਸ਼ੈਕਸਪੀਅਰ ਦਾ ਇਹ ਡਰਾਮਾ ਕਦੋਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੋਇਆ, ਇਸ ਬਾਰੇ ਵੀ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਤੌਰ ਤੇ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਕੁਝ ਹਵਾਲਿਆਂ ਅਨੁਸਾਰ ਇਹ ਡਰਾਮਾ 'ਹੈਮਲਟ' ਦੇ ਨੇੜੇ ਤੇੜੇ ਹੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

ਸ਼ੈਕਸਪੀਅਰ ਦੀ ਇਹ ਰਚਨਾ ਉਸਦੀਆਂ ਦੂਜੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਨਾਲੋਂ ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ ਨਵੇਕਲੀ ਕਿਸਮ ਦੀ ਹੈ। ਸ਼ੈਕਸਪੀਅਰ ਨੇ ਟ੍ਰਾਇਲਸ ਅਤੇ ਕ੍ਰੈਸਿਡਾ ਦੀ ਪਿਆਰ ਕਹਾਣੀ ਚੌਸਰ ਤੋਂ ਲਈ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.-ਐਨ. ਥਿ. ਮਾ. 10 : 136 ; ਚੈਬ. ਐਨ. 13 : 793 ; ਐਨ. ਅਮੇ. 27 : 133

ਟ੍ਰਾਈਆਨ ਵਿਲੀਅਮ : ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ ਵਿਚ ਇਕ ਬਰਤਾਨਵੀ ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਗਵਰਨਰ ਸੀ ਜਿਸ ਦਾ ਜਨਮ ਸੰਨ 1729 ਵਿਚ ਇੰਗਲੈਂਡ ਵਿਚ ਨਾਰਬਰੀ ਪਾਰਕ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਸੰਨ

1764 ਵਿਚ ਇਸਨੂੰ ਉੱਤਰੀ ਕੈਰੋਲਾਈਨਾ ਵਿਚ ਲੈਫਟੀਨੈਂਟ ਗਵਰਨਰ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਭੇਜਿਆ ਗਿਆ। ਅਗਲੇ ਹੀ ਸਾਲ ਸੰਨ 1765 ਵਿਚ ਇਹ ਆਰਬਰ ਡਾਬਸ ਦੀ ਥਾਂ ਗਵਰਨਰ ਬਣ ਗਿਆ। ਇਸਨੇ ਨਿਊ ਬਰਨ ਵਿਚ ਗਵਰਨਰ ਲਈ ਇਕ ਭਵਨ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਵਾਇਆ ਅਤੇ ਲੋਕਾਂ ਉੱਤੇ ਭਾਰੀ ਨਵੇਂ ਕਰ ਲਗਾਏ ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਉਥੋਂ ਦੇ ਰੈਗੂਲੇਟਰਾਂ ਨੇ ਇਸ ਵਿਰੁੱਧ ਬਗ਼ਾਵਤ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਜਿਸ ਨੂੰ ਉਸਨੇ ਸੰਨ 1771 ਵਿਚ ਬੜੀ ਕਠੋਰਤਾ ਨਾਲ ਦਬਾਅ ਦਿੱਤਾ। ਇਸੇ ਹੀ ਸਾਲ ਇਸਨੂੰ ਨਿਊਯਾਰਕ ਦਾ ਗਵਰਨਰ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ।

1775 ਈ. ਵਿਚ ਜਦੋਂ ਇਹ ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੀ ਫੇਰੀ ਤੋਂ ਵਾਪਸ ਨਿਊਯਾਰਕ ਆਇਆ ਉਸ ਵਕਤ ਅਮਰੀਕਾ ਬਗ਼ਾਵਤ ਜ਼ੋਰ ਫੜ ਚੁੱਕੀ ਸੀ ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਉਸਨੂੰ ਕਾਫੀ ਸਮਾਂ ਨਿਊਯਾਰਕ ਬੰਦਰਗਾਹ ਤੋਂ ਇਕ ਜਹਾਜ਼ ਵਿਚ ਹੀ ਕਟਣਾ ਪਿਆ। ਸੰਨ 1776 ਵਿਚ ਜਦੋਂ ਇਹ ਅਮਰੀਕਾ ਅੰਦਰ ਦਾਖਲ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਇਸਦਾ ਦਬਦਬਾ ਲਗਭਗ ਖਤਮ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਸੀ।

ਸੰਨ 1777 ਵਿਚ ਇਸਨੇ ਰਾਜਪ੍ਰਸਤਾਂ ਦੀ ਫੌਜ ਦੀ ਕਮਾਨ ਸੰਭਾਲੀ ਅਤੇ ਸੰਨ 1779 ਈ. ਵਿਚ ਕਨੈਟੀਕਟ ਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਡੈਨਬਰੀ ਅਤੇ ਵੇਕ ਨਾਰਵਾਕ ਫ਼ੋਅਰ ਵਿਚ ਇਸਨੇ ਬਹੁਤ ਝਬਾਹੀ ਮਚਾਈ ਅਤੇ ਉਥੇ ਦੀਆਂ ਫੌਜਾਂ ਲਈ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਸਾਰੀ ਸਪਲਾਈ ਰੋਕ ਦਿੱਤੀ। 1780 ਈ. ਵਿਚ ਇਹ ਇੰਗਲੈਂਡ ਪਰਤ ਗਿਆ।

27 ਜਨਵਰੀ, 1788. ਵਿਚ ਲੰਡਨ ਵਿਖੇ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.- ਐਨ. ਅਮੇ. 27 : 188

ਟ੍ਰਾਈਕ-ਲੈਪਲੇਨ, ਮਾਰਸੈਲ : ਇਹ ਇਕ ਫ਼ਰਾਂਸੀਸੀ ਖੋਜੀ ਹੋਇਆ ਹੈ ਜਿਹੜਾ 24 ਜੂਨ, 1860 ਦੇ ਦਿਨ ਫ਼ਰਾਂਸ ਦੇ ਯੂਸੈਲ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਖੇ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਨੇ ਪੱਛਮੀ ਅਫ਼ਰੀਕਾ ਦੇ ਧੁਰ ਅੰਦਰੂਨੀ ਖੇਤਰਾਂ ਵੱਲ ਕੁਝ ਕੀਤਾ ਤੇ ਇਸ ਦੀਆਂ ਯਾਤਰਾਵਾਂ ਕਰਕੇ ਆਇਵਰੀ ਕੋਸਟ ਦੀ ਪੂਰਬੀ ਹੱਦ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਇਹ 1883 ਈ. ਵਿਚ ਅਫ਼ਰੀਕਾ ਵੱਲ ਰਵਾਨਾ ਹੋਇਆ। ਆਪਣੀਆਂ ਯਾਤਰਾਵਾਂ ਦੌਰਾਨ ਇਸਨੇ ਫ਼ਰਾਂਸੀਸੀ ਬਸਤੀਆਂ ਵਿਚ ਬਰਤਾਨਵੀ ਵਪਾਰੀਆਂ ਦੀ ਵਧਦੀ ਹੋਈ ਦਖਲ-ਅੰਦਾਜ਼ੀ ਦੀ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਕੀਤੀ। ਫ਼ਰਾਂਸੀਸੀ ਖੇਤਰਾਂ ਤੋਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਘਟਾਉਣਾ ਅਤੇ ਵਪਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਅਗਾਂਹ ਧੱਕਣਾ ਹੀ ਇਸ ਦੀਆਂ ਯਾਤਰਾਵਾਂ ਦਾ ਮੁੱਖ ਉਦੇਸ਼ ਸੀ। ਸੰਨ 1887 ਵਿਚ ਇਸਨੇ ਆਨਈ (Anyi) ਅਤੇ ਬਰਾਂਗ (Brong) ਸ਼ਾਸਕਾਂ ਨਾਲ ਸੰਧੀ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਇਸ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਲੰਬੀ ਯਾਤਰਾ ਸਤੰਬਰ, 1888 ਵਿਚ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈ। ਇਹ ਆਇਵਰੀ ਕੋਸਟ ਦੇ ਬੇਨਡੂਕੂ ਅਤੇ ਪੂਰਬੀ ਹੱਦ ਦੇ ਨਜ਼ਦੀਕ ਦੇ ਸ਼ਹਿਰ ਕਾਂਗ (Kong) ਤੱਕ ਹੁੰਦਾ ਹੋਇਆ ਫ਼ਰਾਂਸੀਸੀ ਬਸਤੀਆਂ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਨ ਉਪਰੰਤ ਅਪ੍ਰੈਲ, 1889 ਵਿਚ ਆਇਵਰੀ ਕੋਸਟ ਪਰਤ ਆਇਆ। ਇਸੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਗ੍ਰੈਂਡ ਬੈਸਮ (Grand Bassam) ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਖੇ 9 ਮਾਰਚ, 1890 ਨੂੰ ਇਹ ਸਵਰਗਵਾਸ ਹੋ ਗਿਆ।

ਹ. ਪੁ.-ਐਨ. ਥਿ. ਮਾ. 10 : 107

ਟ੍ਰਾਈਕਲੋਰੋਐਸੀਟਿਕ ਐਸਿਡ (Trichloroacetic acid) : ਇਸ ਦਾ ਰਸਾਇਣਿਕ ਫਾਰਮੂਲਾ CCl_3COOH ਹੈ। ਇਹ ਰੰਗਹੀਨ, ਰਵੇਦਾਰ, ਪਸੀਜਣਸ਼ੀਲ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਹੀ ਖੋਰਕ ਤੇਜ਼ਾਬ

ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਪਿਘਲਾਉ ਦਰਜਾ 58° ਸੈਂ ਅਤੇ ਉਬਾਲ ਦਰਜਾ $196-197^{\circ}$ ਸੈਂ ਹੈ। ਇਹ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਘੱਟ ਪ੍ਰਤੂ ਅਲਕੋਹਲ ਅਤੇ ਈਥਰ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਘੁਲਣਸ਼ੀਲ ਹੈ। ਕਲੋਰਲ ਦੇ ਨਾਈਟ੍ਰਿਕ ਐਸਿਡ ਦੁਆਰਾ ਅਕਸੀਕਰਨ ਦੁਆਰਾ ਜਾਂ ਆਇਓਡੀਨ ਜਾਂ ਡਾੱਸਫੋਰਸ ਟ੍ਰਾਈਕਲੋਰਾਈਡ ਦੀ ਉਤਪ੍ਰੇਰਕ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਵਰਤੋਂ ਕਰਕੇ ਐਸੀਟਿਕ ਐਸਿਡ ਦੇ ਸਿੱਧੇ ਕਲੋਰੀਕਰਨ ਦੁਆਰਾ ਇਹ ਤੇਜ਼ਾਬ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਗਿਆਤ ਤੇਜ਼ ਆਰਗੈਨਿਕ ਐਸਿਡਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਹੈ। ਮਾਈਕ੍ਰੋਸਕੋਪੀ ਵਿਚ ਟ੍ਰਾਈਕਲੋਰੋਐਸੀਟਿਕ ਐਸਿਡ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਵਿਕੈਲਸੀਕਾਰਕ ਅਤੇ ਸਥਿਰਕਾਰਕ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਅਤੇ ਪ੍ਰੋਟੀਨਾਂ ਵਿਚ ਗੁਣ-ਪਰਿਵਰਤਕ ਅਤੇ ਅਵਖੇਪਕ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਦਵਾਈ ਵਿਚ ਕਾਬਜ਼ ਅਤੇ ਰੋਗਾਣੂਨਾਸ਼ਕ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਗਰਮ ਕਰਨ ਨਾਲ ਕਲੋਰੋਫਾਰਮ ਅਤੇ ਕਾਰਬਨਡਾਇਆਕਸਾਈਡ ਵਿਚ ਅਪਘਟਿਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਇਸ ਨੂੰ ਖਾਰੇ ਘੋਲਾਂ ਨਾਲ ਗਰਮ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਕਾਰਬੋਨੇਟ ਅਤੇ ਕਲੋਰੋਫਾਰਮ ਬਣਦੇ ਹਨ।

ਹ. ਪੁ.-ਮੈਕ. ਐਨ. ਸ.ਟ. 14 : 94

ਟਾਈਕ੍ਰੋਇਜ਼ਮ (Trichroism) : ਜਦੋਂ ਕੁਝ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ੀ ਤੌਰ ਤੇ ਦਿਸ਼ਾ ਬਿਖਰ ਗੁਣੀ ਪਾਰਦਰਸ਼ੀ ਰਵਿਆਂ ਉੱਤੇ ਚਿੱਟਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਪਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਪਦਾਰਥ ਦਾ ਇਕ ਕਿਊਬ ਸਮਾਂਤਰ ਫਲਕਾਂ ਦੇ ਤਿੰਨਾਂ ਯੁਗਮਾਂ ਵਿਚੋਂ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਰੰਗਾਂ ਦਾ ਸੰਚਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਕ੍ਰਿਸਟਲਾਂ ਨੂੰ ਕਈ ਵਾਰ ਟਾਈਕ੍ਰੋਇਕ ਅਤੇ ਇਸ ਕਿਰਿਆ ਨੂੰ ਟਾਈਕ੍ਰੋਇਜ਼ਮ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅੱਜਕਲ੍ਹ ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਥਾਂ ਪਲੀਚੋਕ੍ਰੋਇਜ਼ਮ (ਬਹੁ-ਵਰਨਤਾ) ਨੇ ਲੈ ਲਈ ਹੈ। ਪਲੀਚੋਕ੍ਰੋਇਜ਼ਮ ਦੀ ਥਾਂ ਵੀ ਰੇਖੀ ਦੇ ਅਪਵਰਤਨ ਜਾਂ ਗੋਲਾਕਾਰ ਦੇ ਅਪਵਰਤਨ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰੀ ਕਰਨ ਲਈ ਰੇਖੀ ਡਾਈਕ੍ਰੋਇਜ਼ਮ ਜਾਂ ਗੋਲਾਕਾਰ ਡਾਈਕ੍ਰੋਇਜ਼ਮ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ।

ਕੈਰਡੀਏਰਾਈਟ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਟਾਈਕ੍ਰੋਇਕ ਕ੍ਰਿਸਟਲ ਹੈ। ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਵਿਚ ਇੰਡੈਕਸ ਇਲਿਪਸਾਇਡ X- ਦੇ ਧੁਰੇ ਦੇ ਸਮਾਂਤਰ ਕੰਪਨ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿਚ ਕ੍ਰਿਸਟਲ ਦਾ ਰੰਗ ਪੀਲਾ, Y- ਧੁਰੇ ਦੇ ਸਮਾਂਤਰ ਗੂੜ੍ਹਾ ਵੈਗਣੀ ਅਤੇ Z- ਧੁਰੇ ਦੇ ਸਮਾਂਤਰ ਬਿਲਕੁਲ ਸਾਫ਼ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

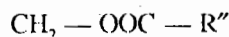
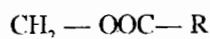
ਹ. ਪੁ.-ਮੈਕ. ਐਨ. ਸ.ਟ. 14 : 96

ਟਾਈ ਕੁਆਂਗ (Tri Quang) : ਇਹ ਵੀਅਤਨਾਮੀ ਸਾਧੂ ਹੈ ਅਤੇ 1954 ਤੋਂ ਦੱਖਣੀ ਵੀਅਤਨਾਮ ਵਿਚ ਜੰਗਸੂ ਬੋਧੀ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਗੁੱਟ ਦਾ ਮੁੱਖ ਬੁਲਾਰਾ ਹੈ। ਇਸਦਾ ਜਨਮ 31 ਦਸੰਬਰ, 1923 ਨੂੰ ਹਾ ਟਾਈਨ (Hla Tien) ਰਾਜ ਵਿਚ ਡਾਈਮ ਡਾਈਨ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਹੋਇਆ। 1936 ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਹਿਊ (Hue) ਵਿਖੇ ਧਾਰਮਕ ਸਿੱਖਿਆ ਆਰੰਭ ਕੀਤੀ। ਮਗਰੋਂ ਉੱਤਰੀ ਵੀਅਤਨਾਮ ਦੇ ਬੋਧੀ ਚਰਚ ਦੇ ਮੁਖੀ ਖਿੱਚ ਟਾਈ ਦੋ (Thich Tri Do) ਇਸ ਦਾ ਸਰਪ੍ਰਸਤ ਬਣਿਆ। 1945 ਵਿਚ ਹੋਚੀ ਮਿੰਨ ਦੀ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਇਸ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦੀ ਜਾਇਦਾਦ ਜ਼ਬਤ ਕਰ ਲਈ ਸੀ ਪਰ ਤਾਂ ਵੀ ਇਹ ਮਾਰਕਸ-ਵਾਦ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਲਈ ਟਾਈ ਦੋ ਨਾਲ ਹੈਨੋਈ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1947 ਵਿਚ ਇਹ ਹੋਚੀ ਮਿੰਨ ਦੇ ਗੁਰੀਲਾ ਦਸਤੇ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਗਿਆ। ਫ਼ਰਾਂਸੀਸੀਆਂ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਦੋ ਵਾਰੀ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰ ਕੀਤਾ ਪਰ ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਵਾਰੀ ਰਿਹਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1961 ਵਿਚ ਇਹ ਹਿਊ ਵਿਖੇ ਫੂ ਡਾਮ ਪ੍ਰੋਗੇਡਾ ਦਾ ਮੁਖੀ ਨਿਯੁਕਤ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਖਿਚ (Thieh) ਦੀ ਸਤਿਕਾਰਯੋਗ ਉਪਾਧੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ ਗਈ। 1963 ਵਿਚ ਦੱਖਣੀ ਵੀਅਤਨਾਮ

ਦੀ ਅਮਰੀਕੀ ਮਦਦ ਪ੍ਰਾਪਤ ਪ੍ਰਧਾਨ ਨੇਗੋ ਡਿਨ ਡਾਈਮ ਦੀ ਰੋਮਨ-ਕੈਥੋਲਿਕ ਬਹੁਗਿਣਤੀ ਵਾਲੀ ਸਰਕਾਰ ਵਿਰੁੱਧ ਇਸ ਨੇ ਬੋਧੀ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨਾਂ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਦੇ ਸਿੱਟੇ ਵਜੋਂ ਡਾਈਮ ਦਾ ਕਤਲ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਤਖ਼ਤਾ ਪਲਟ ਗਿਆ।

ਹ. ਪੁ.-ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 10 : 130

ਟ੍ਰਾਈਗਲਿਸਰਾਈਡ (Triglyceride) : ਇਹ ਇਕ ਸਾਧਾਰਣ ਲਾਈਪਿਡ ਹੈ। ਟ੍ਰਾਈਗਲਿਸਰਾਈਡ ; ਟ੍ਰਾਈਹਾਈਡ੍ਰਾਕਸੀ ਅਲਕੋਹਲ ਗਲਿਸਰਾਲ ਦੇ ਫੈਟੀ ਐਸਿਡ ਟ੍ਰਾਈਐਸਟਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜਿਹੜੇ ਕਿ ਪੌਦੇ ਅਤੇ ਪਸ਼ੂ ਤੰਤੂਆਂ ਖਾਸ ਕਰ ਕੇ ਭੋਜਨ ਸਟੋਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਤੰਤੂਆਂ ਵਿਚ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਟ੍ਰਾਈਗਲਿਸਰਾਈਡ ਕੁਦਰਤੀ ਚਰਬੀਆਂ ਅਤੇ ਤੇਲਾਂ ਦਾ ਮੁੱਖ ਅੰਸ਼ ਹਨ। ਟ੍ਰਾਈਗਲਿਸਰਾਈਡ ਦਾ ਵਿਆਪਕ ਫਾਰਮੂਲਾ

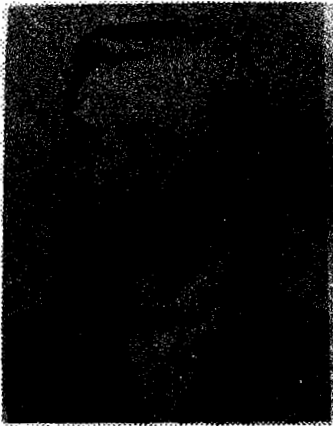
ਹੈ ਜਿੱਥੇ RCO_2H , $\text{R}'\text{CO}_2\text{H}$ ਅਤੇ $\text{R}''\text{CO}_2\text{H}$ ਇਕੋ ਜਾਂ ਭਿੰਨ-ਭਿੰਨ ਫੈਟੀ ਐਸਿਡਾਂ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਬਿਊਟਿਰਿਕ ਜਾਂ ਕੈਪਰੋਇਕ, ਪਾਮਿਟਿਕ ਜਾਂ ਸਟੀਐਰਿਕ, ਓਲੀਇਕ, ਲਿਨੋਲੀਇਕ ਜਾਂ ਲਿਨੋਲੀਨਿਕ ਐਸਿਡਾਂ ਦੇ ਅਣੂ ਹਨ। ਐਲੱਕਲੀ ਨਾਲ ਸਾਬਣੀਕਰਨ ਨਾਲ ਗਲਿਸਰਾਲ ਅਤੇ ਫੈਟੀ ਐਸਿਡਾਂ ਦੇ ਐਲੱਕਲੀ ਧਾਤ ਸਾਲਟ ਬਣਦੇ ਹਨ। ਪਸ਼ੂ ਅਤੇ ਬਨਸਪਤ ਟ੍ਰਾਈਗਲਿਸ-ਰਾਈਡਾਂ ਵਿਚ ਮੁੱਖ ਤੌਰ ਤੇ ਸਮਾਨ-ਚੇਨ-ਲੰਬਾਈ ਵਾਲੇ ਫੈਟੀ ਐਸਿਡ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਕੁੱਝ ਸ਼ੁੱਧ ਸਰਲ ਅਤੇ ਮਿਸ਼ਰਿਤ ਟ੍ਰਾਈਗਲਿਸ-ਰਾਈਡ ਨਿਮਨ ਤਾਪਮਾਨ ਉੱਤੇ ਅੰਸ਼ਿਕ ਕ੍ਰਿਸਟਲੀਕਰਨਾਂ ਦੁਆਰਾ ਵੱਖਰੇ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਪਰੰਤੂ ਕੁਦਰਤ ਵਿਚ ਮਿਲਦੇ ਮਿਸ਼ਰਣਾਂ ਨੂੰ ਵੱਖਰਾ ਕਰਨ ਦੇ ਭੌਤਿਕ ਢੰਗ ਹਾਲੇ ਤੱਕ ਉਪਲੱਬਧ ਨਹੀਂ ਹੋਏ। ਟ੍ਰਾਈਗਲਿਸਰਾਈਡਾਂ ਦੇ ਭੌਤਿਕ ਗੁਣਾਂ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਘੱਟ ਘੱਟ ਤਿੰਨ ਬਹੁ-ਰੂਪੀ ਰੂਪਾਂਤਰਣਾਂ ਵਿਚ ਮਿਲਦੇ ਹਨ।

ਚਰਬੀਆਂ ਅਤੇ ਤੇਲਾਂ ਦੇ ਭੌਤਿਕ ਅਤੇ ਰਸਾਇਣਿਕ ਗੁਣ ਮੌਜੂਦਾ ਫੈਟੀ ਐਸਿਡਾਂ ਦੇ ਗੁਣਾਂ ਉੱਤੇ ਨਿਰਭਰ ਹਨ। ਸੰਤ੍ਰਿਪਤ ਫੈਟੀ ਐਸਿਡ ਉੱਚ-ਪਿਘਲਾਉ ਦਰਜੇ ਵਾਲੀਆਂ ਚਰਬੀਆਂ ਉਤਪੰਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਅਸੰਤ੍ਰਿਪਤੀ ਨਾਲ ਫੈਟੀ ਐਸਿਡਾਂ ਅਤੇ ਚਰਬੀਆਂ ਦੇ ਪਿਘਲਾਉ ਦਰਜੇ ਘਟ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਖਾਣ ਯੋਗ ਚਰਬੀਆਂ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਲਈ ਤੇਲਾਂ ਦਾ ਵਪਾਰਕ ਤੌਰ ਤੇ ਹਾਈਡ੍ਰੋਜਨੀਕਰਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.-ਮੈਕ. ਐਨ. ਸ.ਟ. 14 : 99

ਟ੍ਰਾਈਚਿਕਾ ਹੀਨਰਿਕ ਫਾਨ (Treitche Heinrich Von) : ਜਰਮਨੀ ਦੇ ਇਸ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਦਾ ਜਨਮ 15 ਸਤੰਬਰ, 1834 ਈ. ਨੂੰ ਡਰੈਸਡਨ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਇਸਦਾ ਪਿਤਾ ਇਕ ਉੱਚ Sescon ਅਫਸਰ ਸੀ। ਅੱਠ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਖ਼ਸਰੇ ਕਾਰਨ ਇਸਨੂੰ ਕੰਨਾਂ ਤੋਂ ਉੱਚਾ ਸੁਣਨ ਲੱਗ ਪਿਆ ਅਤੇ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਇਹ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬੋਲਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਇਸਨੂੰ ਕਾਫ਼ੀ ਦਿਲਚਸਪੀ ਸੀ ਇਸਨੇ ਲਾਈਪਸਿਗ ਅਤੇ ਬਾਨ ਵਿਖੇ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਅਤੇ 1858 ਵਿਚ ਇਹ ਲਾਈਪਸਿਗ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿਚ ਇਤਿਹਾਸ ਦਾ ਅਧਿਆਪਕ ਬਣ ਗਿਆ।

ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਪੁਸ਼ੀਆ ਦੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦਾ ਤਕੜਾ ਹਿਮਾਇਤੀ ਸੀ ਇਸ ਲਈ 1863 ਵਿਚ ਇਸਨੂੰ ਹੋਰ ਜਗ੍ਹਾ ਕੰਮ

ਟ੍ਰਾਈਚਿਕਾ ਹੀਨਰਿਕ ਵਾਨ

ਲੱਭਣਾ ਪਿਆ। ਸੰਨ 1866 ਤੋਂ 1889 ਦੌਰਾਨ ਇਸਨੇ ਜਰਮਨੀ ਦੇ ਏਕੀਕਰਨ ਲਈ Preussische Jahrbucher ਨਾਮੀ ਇਕ ਪਰਚੇ ਦਾ ਸੰਪਾਦਨ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਜਿਹੜਾ ਕਾਫ਼ੀ ਪ੍ਰਚੱਲਤ ਹੋਇਆ। ਸੰਨ 1866 ਵਿਚ ਹੀ ਇਹ ਕੀਲ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿਚ ਆ ਗਿਆ। ਇਹ ਜਰਮਨੀ ਦਾ ਏਕੀਕਰਨ ਕਰਨ ਦਾ ਪੂਰਾ ਹਿਮਾਇਤੀ ਸੀ। ਆਪਣਾ ਇਹ ਟੀਚਾ ਪੂਰਾ ਹੋਇਆ ਵੇਖ ਕੇ ਇਸ ਨੇ ਜਰਮਨੀ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰਨ, ਉਸਨੂੰ ਵਧਾਉਣ ਅਤੇ ਹੱਦਾਂ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰਨ ਵਲ ਆਪਣਾ ਪੂਰਾ ਧਿਆਨ ਲਾਇਆ। ਇਸੇ ਦੌਰਾਨ ਇਹ ਇਕ ਨਾਮੀ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਅਤੇ ਯੋਗ ਅਧਿਆਪਕ ਬਣ ਚੁਕਾ ਸੀ। ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਹਾਲਤਾਂ ਦੇ ਬਦਲਣ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਇਹ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀਡਲਬਰਗ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿਚ ਅਤੇ ਫਿਰ 1874 ਵਿਚ ਬਰਲਿਨ ਵਿਚ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਬਣ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1895 ਵਿਚ ਇਹ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਪਤ੍ਰਿਕਾ 'Deutsche historische' ਦਾ ਸੰਪਾਦਕ ਬਣ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1871-1884 ਦੌਰਾਨ ਇਹ ਗੀਕਸਟੈਗ ਸਭਾ ਦਾ ਮੈਂਬਰ ਸੀ ਪਰ ਆਪਣੇ ਬੇਲੋਪਣ ਕਾਰਨ ਇਹ ਰਾਜਨੀਤੀ ਵਿਚ ਕੋਈ ਉਚ ਪਦਵੀ ਨਾ ਲੈ ਸਕਿਆ।

ਟ੍ਰਾਈਚਿਕਾ ਸਮਾਜਵਾਦ ਦਾ ਕਟੜ ਵਿਰੋਧੀ ਸੀ। ਇਸਦੇ ਵਿਚਾਰ ਵਿਚ ਰਾਜਪ੍ਰਬੰਧ ਸੱਤਾਧਾਰੀ ਰਾਜਿਆਂ ਵਲੋਂ ਬਿਨਾਂ ਪਾਰਲੀਮੈਂਟ ਦੇ ਦਬਾਲ ਦੇ ਚਲਾਇਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਜਰਮਨੀ ਨੂੰ ਰੋਮ ਦੇ ਰਾਜ ਦਾ ਹੀ ਅਸਲੀ ਵਾਰਸ ਸਮਝਦਾ ਸੀ। ਇਹ ਐਟਰਨਿਕ ਅਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦਾ ਵੀ ਵਿਰੋਧੀ ਸੀ। ਇਸਦੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਮੈਗਨਮ ਓਪਸ (Magnum opus) ਵਿਚ ਇਸ ਦੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਨਫਰਤ ਦਾ ਭਲੀ ਭਾਂਤ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ।

28 ਅਪ੍ਰੈਲ, 1896 ਵਿਚ ਬਰਲਿਨ ਵਿਖੇ ਇਸਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ. -ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 10 : 108 ; ਐਨ. ਅਮੈ. 26 : 78

ਟ੍ਰਾਈਟਨ (Triton) : ਯੂਨਾਨੀ ਮਿਥਿਹਾਸ ਅਨੁਸਾਰ ਇਹ ਇਕ ਸਮੁੰਦਰੀ ਦੇਵ ਸੀ ਜੋ ਸਮੁੰਦਰ ਦੇ ਦੇਵਤੇ ਪੋਸੀਡਨ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਸੀ। ਇਸ ਦੀ ਮਾਂ ਦਾ ਨਾਂ ਐਂਡਰੀਟਾਈਟ ਸੀ। ਹੈਸੀਅੱਡ ਕਵੀ ਅਨੁਸਾਰ ਟ੍ਰਾਈਟਨ ਆਪਣੇ ਮਾਤਾ ਪਿਤਾ ਨਾਲ ਸਮੁੰਦਰ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਇਕ ਸੁਨਹਿਰੀ ਮਹੱਲ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਚਿੱਤਰਾਂ ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਲੱਕ ਤੱਕ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਵਰਗਾ ਅਤੇ ਉਸਤੋਂ ਹੇਠਾਂ ਮੱਛੀ ਦੀ

ਪੂਛ ਵਰਗਾ ਦਿਖਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਸੰਘ ਵਜਾਇਆ ਕਰਦਾ ਸੀ ਜਿਸ ਦੀਆਂ ਸੁਰਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਸਮੁੰਦਰ ਵਿਚ ਲਹਿਰਾਂ ਉੱਠ ਖੜੋਂਦੀਆਂ ਸਨ ਜਾਂ ਉਹ ਸ਼ਾਂਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਸੀ।

ਹ. ਪੁ. -ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 10 : 132

ਟ੍ਰਾਈਟਿਊਬਰਕਿਊਲੇਡਾ (Trituberculata)

ਟ੍ਰਾਈਟਿਊਬਰਕਿਊਲੇਡਾ ਜਾਂ ਪੈਂਟੋਥੀਰੀਆ (Pantotheria) ਜੂਰੇਸਿਕ ਚਟਾਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਮਿਲੇ ਛੋਟੇ ਛੋਟੇ, ਕੀੜੇ-ਮਕੌੜੇ ਖਾਣ ਵਾਲੇ ਥਣਧਾਰੀ ਪ੍ਰਾਣੀਆਂ ਦੇ ਪਥਰਾਟਾਂ ਦਾ ਇਕ ਗਰੁੱਪ ਹੈ। ਤਿੱਖੀਆਂ ਨੱਕਾਂ ਵਾਲੇ ਹੇਠਲੇ ਮੋਲਰ ਦੰਦ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਾਣੀਆਂ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਸਨ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੁਝ ਜਿਵੇਂ, ਐਂਫੀਥੀਰੀਅਮ (Amphitherium) ਪਲੈਟੀਪਸ ਅਤੇ ਐਕਿਡਨਾ (Echidna) ਨੂੰ ਛਡ ਕੇ, ਬਾਕੀ ਦੇ ਸਾਰੇ ਥਣਧਾਰੀ ਪ੍ਰਾਣੀਆਂ ਦੇ ਸ਼ਾਇਦ ਵੱਡੇ-ਵੱਡੇ ਸਨ।

ਹ. ਪੁ. -ਐਨ. ਬਿ. 22 : 487

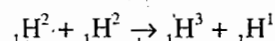
ਟ੍ਰਾਈਟੀਅਮ (Tritium) :

ਇਹ ਹਾਈਡ੍ਰੋਜਨ ਤੱਤ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਭਾਰਾ ਅਤੇ ਰੇਡੀਓ-ਐਕਟਿਵ ਸਮਸਥਾਨਕ (${}^3\text{H}$) ਹੈ। ਇਹ ਕੁਦਰਤੀ ਤੌਰ ਤੇ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਮਾਤਰਾ ਵਿਚ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਪ੍ਰੰਤੂ ਆਮ ਕਰਕੇ ਬਣਾਵਟੀ ਤੌਰ ਤੇ ਨਿਊਕਲੀ ਤੱਤ-ਅੰਤਰਨ (ਟ੍ਰਾਂਸਮਿਊਟੇਸ਼ਨ) ਵਿਧੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਰਸਾਇਣਿਕ ਅਤੇ ਬਾਇਓਲੋਜੀਕਲ ਖੋਜ ਵਿਚ ਇਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਟ੍ਰੇਸਰ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਤਾਪ ਨਿਊਕਲੀ ਜਾਂ ਹਾਈਡ੍ਰੋਜਨ ਬੰਬ ਦਾ ਇਕ ਅੰਸ਼ ਹੈ। ਰਸਾਇਣਕ ਚਿੰਨ੍ਹ ${}^3\text{H}$ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਨਿਊਕਲੀਅਸ ਟ੍ਰਾਈਟਨ ਲਈ t ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਪੁੰਜ 3.01700 ਪਰਮਾਣੂ-ਪੁੰਜ ਯੂਨਿਟ (a.m.u) ਹੈ।

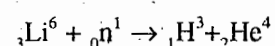
ਗੁਣ—ਮਾਲੀਕਿਊਲੀ ਟ੍ਰਾਈਟੀਅਮ, T_2 ਸਾਧਾਰਣ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿਚ ਗੈਸ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਇਸ ਦਾ ਪਿਘਲਾਉ-ਦਰਜਾ ਅਤੇ ਉਬਾਲ-ਦਰਜਾ ਕ੍ਰਮਵਾਰ 252.40°C ਸੈਂ. ਅਤੇ -248.12°C ਸੈਂ. ਹਨ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਹਾਈਡ੍ਰੋਜਨ ਵਿਚ ਇਹ -259.2°C ਸੈਂ. ਅਤੇ -252.77°C ਸੈਂ. ਹਨ।

ਰਸਾਇਣਿਕ ਤੌਰ ਤੇ ਟ੍ਰਾਈਟੀਅਮ ਬਿਲਕੁਲ ਹਾਈਡ੍ਰੋਜਨ ਵਾਂਗ ਕਿਰਿਆ ਕਰਦੀ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਪਰਮਾਣਵੀ-ਭਾਰ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਇਸ ਦੀਆਂ ਕਈ ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਹਾਈਡ੍ਰੋਜਨ ਨਾਲੋਂ ਘੱਟ ਰਫ਼ਤਾਰ ਨਾਲ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਜੇਕਰ ਕਦੇ ਹਾਈਡ੍ਰੋਜਨ ਦੀ ਥਾਂ ਟ੍ਰਾਈਟੀਅਮ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਇਕ ਟ੍ਰੇਸਰ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਕਾਫ਼ੀ ਗਲਤ ਸਿੱਟੇ ਨਿਕਲਣ ਦਾ ਡਰ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਟ੍ਰਾਈਟੀਅਮ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉੱਚ-ਊਰਜਾ ਵਾਲੀਆਂ ਡਿਊਟੀਅਨਾਂ ਨਾਲ ਡਿਊਟੀਰੀਅਮ ਦੇ ਯੋਗਿਕਾਂ ਉੱਤੇ ਬੰਬਾਰੀ ਨਾਲ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ।

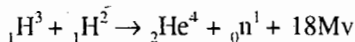

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਈ ਹੋਰ ਨਿਊਕਲੀ ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਦੁਆਰਾ ਟ੍ਰਾਈਟੀਅਮ ਉਤਪੰਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸਭ ਤੋਂ ਪ੍ਰਸਿੱਧ 6 ਪਰਮਾਣਵੀ ਭਾਰ ਵਾਲੇ ਲਿਥੀਅਮ ਸਮਸਥਾਨਕ ਦੁਆਰਾ ਮੰਦ ਨਿਊਟ੍ਰੌਨਾਂ ਦਾ ਸੋਖਣ ਹੈ :

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਕ ਨਿਊਕਲੀ ਰੀਐਕਟਰ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ

ਨਿਊਟ੍ਰਾਨਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਕੇ ਵੱਡੀ ਮਾਤਰਾ ਵਿਚ ਟ੍ਰਾਈਟੀਅਮ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਹਾਈਡ੍ਰੋਜਨ ਬੰਬ ਵਿਚ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਟ੍ਰਾਈਟੀਅਮ ਦਾ ਸ੍ਰੋਤ ਵੀ ਇਹੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਟ੍ਰਾਈਟੀਅਮ ਉੱਤੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਊਰਜਾ ਵਾਲੇ ਨਿਊਟ੍ਰਾਨਾਂ ਦੀ ਬੰਬਾਰੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਇਕ ਨਿਊਕਲੀ ਕਿਰਿਆ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਸੰਯੋਜਨ (fusion) ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਲ ਬੰਬਾਰੀ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਕਣਾਂ ਨਾਲੋਂ ਕਿਧਰੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਊਰਜਾ ਉਤਪੰਨ ਹੁੰਦੀ ਹੈ :—

ਇਹ ਕਿਰਿਆ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੁਆਰਾ ਤਾਪ ਨਿਊਕਲੀ ਬੰਬਾਂ ਨੂੰ ਊਰਜਾ ਸਪਲਾਈ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਕੰਟਰੋਲ ਕੀਤੇ ਤਾਪ-ਨਿਊਕਲੀ ਰੀਐਕਟਰਾਂ ਵਿਚ ਊਰਜਾ ਉਤਪੰਨ ਕਰਨ ਲਈ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਮੀਂਹ ਦੇ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਹਾਈਡ੍ਰੋਜਨ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀ 10^{18} ਪਰਮਾਣੂਆਂ ਵਿਚ ਲਗਭਗ 1 ਤੋਂ 10 ਪਰਮਾਣੂ ਟ੍ਰਾਈਟੀਅਮ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਵਾਯੂਮੰਡਲ ਦੀ ਨਾਈਟ੍ਰੋਜਨ ਨਾਲ ਤੀਖਣ ਨਿਊਟ੍ਰਾਨਾਂ ਦੀ ਬੰਬਾਰੀ ਨਾਲ ਵੀ ਟ੍ਰਾਈਟੀਅਮ ਉਤਪੰਨ ਹੁੰਦਾ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਧਰਤੀ ਦੀ ਸਤ੍ਹਾ ਉੱਤੇ ਕੁਦਰਤੀ ਟ੍ਰਾਈਟੀਅਮ ਦੀ ਕੁੱਲ ਮਾਤਰਾ ਲਗਭਗ 1,800 ਗ੍ਰਾ. ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚੋਂ ਲਗਭਗ 11 ਗ੍ਰਾ. ਵਾਯੂਮੰਡਲ ਵਿਚ ਅਤੇ 13 ਗ੍ਰਾ. ਜ਼ਮੀਨ ਦੇ ਪਾਣੀਆਂ ਵਿਚ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਸ਼ਰਾਬ ਦੀ ਪੁਰਾਤਨਤਾ, ਗਰਮ ਚਸ਼ਮਿਆਂ ਦਾ ਮੂਲ ਸੋਮਾ, ਵਾਯੂਮੰਡਲ ਵਿਚ ਵਾਸ਼ਪ ਦਾ ਰਲਣਾ ਅਤੇ ਧਰਤੀ ਦੇ ਪਾਣੀਆਂ ਦਾ ਸਮੁੰਦਰ ਵੱਲ ਜਾਣ ਦੀ ਦਰ ਦਾ ਪਤਾ ਇਸ ਗੱਲ ਤੋਂ ਲਗਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਕੁਦਰਤੀ ਟ੍ਰਾਈਟੀਅਮ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਕਿੰਨੀ ਹੈ।

ਯੁੱਧ ਟ੍ਰਾਈਟੀਅਮ ਦੇ ਬਹੁਤ ਹੀ ਘੱਟ ਯੋਗਿਕ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਅਤੇ ਅਧਿਐਨ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਵਧੇਰੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਯੋਗਿਕ ਆਰਗੈਨਿਕ ਯੋਗਿਕ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਹਾਈਡ੍ਰੋਜਨ ਐਟਮ ਦੇ ਕੁਝ ਪਰਮਾਣੂਆਂ ਦੀ ਥਾਂ ਟ੍ਰਾਈਟੀਅਮ ਦੇ ਕੁਝ ਪਰਮਾਣੂਆਂ ਨੇ ਲੈ ਲਈ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.—ਸੈਕ. ਐਨ. ਸ. ਟ. 14 : 119

ਟ੍ਰਾਈਡਾਇਮਾਈਟ (Tridymite) : ਇਹ ਦੁਰਲੱਭ ਖਣਿਜ ਸਿਲੀਕਾਨ ਆਕਸਾਈਡ ਜਾਂ ਸਿਲੀਕਾ ਦਾ ਬਣਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਪ੍ਰੰਤੂ ਰਵਿਆਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਕੁਆਰਟਜ਼ ਨਾਲੋਂ ਭਿੰਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਰਵੇ ਛੋਟੇ ਅਤੇ ਬਾਰੀਕ ਹੈਕਸਾਗੋਨਲ ਪਲੇਟਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜਿਹੜੀਆਂ ਕਿ ਆਮ ਕਰਕੇ ਤਿੰਨ ਤਿੰਨ ਦੇ ਗਰੁੱਪਾਂ ਵਿਚ ਜੁੜੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਇਸ ਦਾ ਇਹ ਨਾਂ ਯੂਨਾਨੀ ਸ਼ਬਦ ਟ੍ਰਿਪਲੈਟ (ਤੀਹਰਾ) ਤੋਂ ਪਿਆ। ਇਸ ਦੀ ਵਿਸ਼ਿਸ਼ਟ-ਘਣਤਾ 2.28 ਹੈ। ਕੁਆਰਟਜ਼ ਦੇ ਉਲਟ ਇਹ ਸੋਡੀਅਮ ਕਾਰਬੋਨੇਟ ਦੇ ਉਬਲਦੇ ਘੋਲ ਵਿਚ ਘੁਲਣਸ਼ੀਲ ਹੈ। ਟ੍ਰਾਈਡਾਇਮਾਈਟ ਉਲਕਾ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਕੁਆਰਟਜ਼ ਨੂੰ 870° ਸੈਂ. ਉੱਤੇ ਗਰਮ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਹ ਬੀਟਾ ਟ੍ਰਾਈਡਾਇਮਾਈਟ ਵਿਚ ਬਦਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਦਾ ਆਇਤਨ ਕਾਫ਼ੀ ਵਧ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਉੱਪਰ 1470° ਸੈਂ. ਉੱਤੇ ਟ੍ਰਾਈਡਾਇਮਾਈਟ ਆਪ ਸਿਲੀਕਾ ਦਾ ਇਕ ਹੋਰ ਰੂਪ ਧਾਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਕ੍ਰਿਸਟੋਬੈਲਾਈਟ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. 22 : 469

ਟ੍ਰਾਈਨਾਈਟ੍ਰੋਟੋਲੂਈਨ (T.N.T. or Trinitrotoluene)

: ਇਸ ਦੀ ਖੋਜ 1863 ਵਿਚ ਜੇ. ਵਿਲਬਰੈਂਡ ਨੇ ਕੀਤੀ ਪ੍ਰੰਤੂ ਇਸ ਦੇ ਵਿਸਫੋਟਕ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਪਤਾ ਕਾਫ਼ੀ ਦੇਰ ਮਗਰੋਂ ਲੱਗਾ। ਇਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਵੱਡੇ ਪੈਮਾਨੇ ਉੱਤੇ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਯੁੱਧ ਦੌਰਾਨ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆਈ ਪ੍ਰੰਤੂ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਦੂਜੇ ਯੁੱਧ ਵਿਚ ਇਹ ਸਟੈਂਡਰਡ ਵਿਸਫੋਟਕ ਪਦਾਰਥ ਬਣ ਗਈ।

ਟੀ. ਐਨ. ਟੀ. ਦਾ ਅਣਵੀਂ ਫਾਰਮੂਲਾ $\text{C}_7\text{H}_5\text{O}_6\text{N}_3$ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਟੋਲੂਈਨ ($\text{C}_6\text{H}_5 - \text{CH}_3$) ਦੇ ਨਾਈਟ੍ਰੋਕਰਨ ਦੁਆਰਾ ਬਣਦੀ ਹੈ। ਆਮ ਕਰਕੇ ਨਾਈਟ੍ਰੋਜਨ ਜਾਂ ਨਾਈਟ੍ਰੋਕਰਨ ਤਿੰਨ ਸਟੇਜਾਂ ਵਿਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪਹਿਲੀ ਸਟੇਜ ਵਿਚ ਮਾਨੋਨਾਈਟ੍ਰੋਟੋਲੂਈਨ, ਦੂਸਰੀ ਵਿਚ ਡਾਈਨਾਈਟ੍ਰੋਟੋਲੂਈਨ ਅਤੇ ਤੀਸਰੀ ਵਿਚ ਟ੍ਰਾਈਨਾਈਟ੍ਰੋਟੋਲੂਈਨ ਬਣਦੀ ਹੈ। ਨਾਈਟ੍ਰੋਕਰਨ ਲਈ ਨਾਈਟ੍ਰਿਕ ਅਤੇ ਸਲਫ਼ਿਊਰਿਕ ਐਸਿਡਾਂ ਦਾ ਮਿਸ਼ਰਣ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮਿਸ਼ਰਣ ਦੀ ਸੰਘਣਤਾ ਸਟੇਜ ਅਨੁਸਾਰ ਵਧਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਬਣਨ ਦੌਰਾਨ ਲੋੜੀਂਦੀ ਉਪਜ ਅਲੈਫਾ ਟੀ. ਐਨ. ਟੀ. 2. 4. 6 - ਟ੍ਰਾਈਨਾਈਟ੍ਰੋਟੋਲੂਈਨ ਵੀ ਬੋੜੀ ਜਿਹੀ ਮਾਤਰਾ ਵਿਚ ਬਣਦੀ ਹੈ।

ਟ੍ਰਾਈਨਾਈਟ੍ਰੋਟੋਲੂਈਨ ਇਕ ਪੀਲਾ ਰਵੇਦਾਰ ਪਾਊਡਰ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਪਿਘਲਾਉ ਦਰਜਾ 80.5° ਸੈਂ. ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਿਸ਼ਟ ਘਣਤਾ 1.65° ਹੈ। ਇਹ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਹੀ ਘੱਟ ਘੁਲਣਸ਼ੀਲ ਹੈ ਪ੍ਰੰਤੂ ਬੈਨਜ਼ੀਨ ਟੋਲੂਈਨ ਅਤੇ ਐਸੀਟੋਨ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਜਲਦੀ ਘੁਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਤਾਪ ਪ੍ਰਤੀ ਸਥਾਈ ਹੈ ਪ੍ਰੰਤੂ ਜਦੋਂ ਲਗਭਗ 180° ਸੈਂ. ਤੱਕ ਗਰਮ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਇਸ ਦਾ ਅਪਘਟਨ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਟੱਕਰ ਜਾਂ ਆਘਾਤ ਪ੍ਰਤੀ ਇਸ ਦੀ ਘੱਟ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲਤਾ, ਇਸਦਾ ਪਿਘਲਾਉ-ਤਾਪਮਾਨ ਘੱਟ ਅਤੇ ਉੱਚ ਵਿਸਫੋਟਕਤਾ ਕਾਰਨ ਟੀ. ਐਨ. ਟੀ. ਪੂਰਵ ਪਰਮਾਣਵੀਂ ਫੌਜੀ ਵਿਸਫੋਟਕਾਂ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਪ੍ਰਚੱਲਤ ਰਹੀ। ਇਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਇੱਕਲੇ ਜਾਂ ਦੂਸਰੇ ਵਿਸਫੋਟਕ ਮਿਸ਼ਰਣਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਸਭ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਲੜਾਈ ਦੇ ਅਸਲੇ ਵਿਚ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. 22 : 262

ਟ੍ਰਾਈਫਲੋਰੋਐਸੀਟੇਟ (Trifluoroacetate)

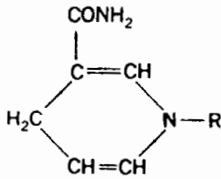
: ਇਹ ਟ੍ਰਾਈਫਲੋਰੋਐਸੀਟਿਕ ਐਸਿਡ, $\text{HC}_2\text{F}_3\text{O}_2$ ਜਾਂ CF_3COOH ਤੋਂ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਦੋ ਕਿਸਮ ਦੇ ਯੋਗਿਕਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਹੈ। ਇਕ ਕਿਸਮ ਟ੍ਰਾਈਫਲੋਰੋਐਸੀਟਿਕ ਐਸਿਡ ਅਤੇ ਖਾਰਾਂ ਦੀ ਕਿਰਿਆ ਦੁਆਰਾ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਨੈਗੇਟਿਵ ਟ੍ਰਾਈਫਲੋਰੋਐਸੀਟੇਟ ਆਇਨ, CF_3COO^- ਵਾਲੇ ਸਾਲਟ ਬਣਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਸੋਡੀਅਮ ਟ੍ਰਾਈਫਲੋਰੋਐਸੀਟੇਟ। ਦੂਸਰੀ ਕਿਸਮ ਇਕ ਐਸਟਰ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਕਿ ਟ੍ਰਾਈਫਲੋਰੋਐਸੀਟਿਕ ਅਤੇ ਅਲਕੋਹਲ ਤੋਂ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਉਦਾਹਰਣ ਈਥਾਈਲ ਟ੍ਰਾਈਫਲੋਰੋਐਸੀਟੇਟ ਹੈ। ਸੋਡੀਅਮ ਟ੍ਰਾਈਫਲੋਰੋਐਸੀਟੇਟ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਦੂਸਰੇ ਫਲੋਰੀਨੇਟਿਡ ਯੋਗਿਕਾਂ ਦੇ ਸੰਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਵਿਚ ਇੰਟਰਮੀਡੀਏਟ (ਮੱਧ-ਵਰਤੀ) ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.—ਸੈਕ. ਐਨ. ਸ. ਟ. 14 : 98

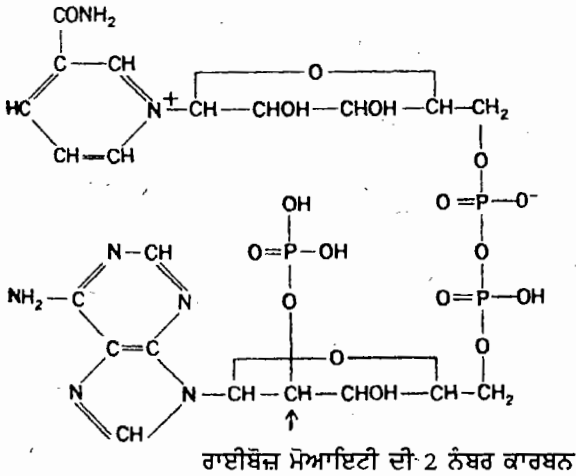
ਟ੍ਰਾਈਫਾਸਫੋਪਿਰੀਡੀਨ ਨਿਊਕਲੀਓਟਾਈਡ (Triphosphopyridine nucleotide) (TPN)

: ਇਹ ਇਕ ਸਹਿ ਐਨਜ਼ਾਇਮ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਬਾਇਆਲੋਜੀਕਲ ਆਕਸੀਕਰਨ - ਲਘੂਕਰਨ ਸਿਸਟਮਾਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਐਨਜ਼ਾਈਮੀ ਸਿਸਟਮਾਂ ਦਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਅੰਸ਼ ਹੈ ਇਸ ਨੂੰ TNP, ਟ੍ਰਾਈਫਾਸਫੋਪਿਰੀਡੀਨ ਡਾਈਨਿਊਕਲੀਓਟਾਈਡ, ਸਹਿਐਨਜ਼ਾਈਮ II ਅਤੇ ਸਹਿਭੀ-

ਹਾਈਡ੍ਰੋਜੀਨੇਜ II ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਵੀ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਯੋਗਿਕ ਬਣਤਰ ਅਤੇ ਫੰਕਸ਼ਨ ਅਨੁਸਾਰ ਡਾਈਫਾਸਫੋਪਿਰੀਡੀਨ ਨਿਊਕਲੀਓਟਾਈਡ (DPN) ਨਾਲ ਮਿਲਦਾ-ਜੁਲਦਾ ਹੈ। ਬਣਤਰੀ ਤੌਰ ਤੇ ਇਹ DPN ਨਾਲੋਂ ਇਸ ਗੱਲੋਂ ਭਿੰਨ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਵਿਚ ਐਡੀਨਿਲਿਕ ਐਸਿਡ ਹਿੱਸੇ ਦੀ ਹਾਈਬੋਜ ਮੋਆਇਟੀ (ਅੱਧਾ ਹਿੱਸਾ) ਦੀ 2' ਸਥਾਨ ਉੱਤੇ ਇਕ ਵਾਧੂ ਫਾਸਫੋਰਿਕ ਐਸਿਡ ਗਰੁੱਪ ਐਸਟਰੀਕ੍ਰਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਬਾਇਲੋਜੀਕਲ ਆਕਸੀਕਰਨ ਲਘੂਕਰਨ ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਵਿੱਚ ਮਾਲੀਕਿਊਲ ਦਾ ਵਾਰੀ ਵਾਰੀ ਇਸ ਦੇ ਹਾਈਡ੍ਰੋਜਨੀਕ੍ਰਿਤ ਰੂਪ (TPNH) ਵਿਚ ਲਘੂਕਰਨ ਅਤੇ ਮੁੱਢਲੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਪੁਨਰ-ਆਕਸੀਕਰਨ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਟ੍ਰਾਈਫਾਸਫੋਪਿਰੀਡੀਨ ਨਿਊਕਲੀਓਟਾਈਡ, TPNH ਦੇ ਨਿਕੋਟਿਨੋਮੋਆਇਡ ਹਿੱਸੇ ਦਾ ਲਘੂਕ੍ਰਿਤ ਰੂਪ।

[ਟ੍ਰਾਈਫਾਸਫੋਪਿਰੀਡੀਨ ਨਿਊਕਲੀਓਟਾਈਡ, ਮਾਲੀਕਿਊਲ ਦਾ ਆਕਸੀਕ੍ਰਿਤ ਰੂਪ (TPN)]

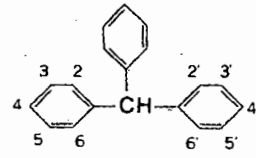
ਜਿਵੇਂ ਹੋਰ ਐਨਜ਼ਾਈਮੀ ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਵਿਚ DPN ਦੀ ਲੋੜ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ TPN ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ ਤੇ ਲੋੜ ਲੈਂਦੀ ਹੈ। ਕੁਝ ਕੁ ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਅਜਿਹੀਆਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੋਈ ਵੀ ਸਹਿਐਨਜ਼ਾਈਮ ਦਾ ਕੰਮ ਦੇ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਐਨਜ਼ਾਈਮੀ ਤੌਰ ਤੇ TPN ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਲਈ DPN ਦਾ ਐਡਨੋਸੀਨ ਟ੍ਰਾਈਫਾਸਫੇਟ ਨਾਲ ਫਾਸਫੋਰੀਕਰਨ ਕਰਵਾਉਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.-ਮੈਕ. ਐਨ. ਸ. ਟ. 14 : 113

ਟ੍ਰਾਈਫੀਨਾਈਲਮੀਥੇਨ (Triphenylmethane) : ਇਹ ਇਕ ਰੰਗਹੀਨ, ਰਵੇਦਾਰ ਐਰੋਮੈਟਿਕ ਹਾਈਡ੍ਰੋਕਾਰਬਨ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਪਿਘਲਾਉ ਦਰਜਾ 92.6° ਸੈਂ. ਅਤੇ ਉਬਾਲ ਦਰਜਾ 360° ਸੈਂ. ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਬੈਨਜ਼ੀਨ ਤੋਂ ਇਕ ਜਾਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸਟੈਂਪਾਂ ਵਿਚ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਕ ਸਟੈਂਪ ਵਾਲੀ ਕਿਰਿਆ ਵਿਚ ਐਲੂਮਿਨੀਅਮ ਕਲੋਰਾਈਡ ਦੀ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਬੈਨਜ਼ੀਨ ਉੱਤੇ ਕਲੋਰੋਫਾਰਮ ਦੀ

ਕਿਰਿਆ ਕਰਵਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਫਰੀਡਲ ਕਰਾਫਟਸ ਕਿਰਿਆ ਦੀ ਇਕ ਉਦਾਹਰਣ ਹੈ।

ਟ੍ਰਾਈਫੀਨਾਈਲ ਮੀਥੇਨ

ਟ੍ਰਾਈਫੀਨਾਈਲਮੀਥੇਨ ਬੜੀ ਆਸਾਨੀ ਨਾਲ ਟ੍ਰਾਈ-ਫੀਨਾਈਲਕਾਰਬੀਨਾਲ ਵਿਚ ਆਕਸੀਕ੍ਰਿਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਫਾਸਫੋਰਸ ਪੈਂਟਾਕਲੋਰਾਈਡ ਨਾਲ ਕਿਰਿਆ ਕਰਕੇ ਟ੍ਰਾਈਫੀਨਾਈਲਕਲੋਰੋਮੀਥੇਨ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਟ੍ਰਾਈਫੀਨਾਈਲਮੀਥੇਨ ਦੀ ਮੀਥੇਨ ਹਾਈਡ੍ਰੋਜਨ ਨੀਮ ਤੇਜ਼ਾਬੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਜਦੋਂ ਹਾਈਡ੍ਰੋਕਾਰਬਨ ਨੂੰ ਪੋਟਾਸ਼ੀਅਮ ਧਾਤ ਨਾਲ ਗਰਮ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਹਾਈਡ੍ਰੋਜਨ ਅਤੇ ਪੋਟਾਸ਼ੀਅਮ ਟ੍ਰਾਈਫੀਨਾਈਲਮੀਥਾਈਡ ਬਣਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਦੇ ਕੁਝ ਐਮਾਈਨੋ ਵਿਉਂਤਪੰਨ ਜਿਵੇਂ ਕਿ 4,4' ਬਿਸ (ਡਾਈਮੀਥਾਈਲ ਐਮੀਨੋ) ਟ੍ਰਾਈਫੀਨਾਈਲਮੀਥੇਨ, ਰੰਗਹੀਨ ਲਿਊਕੋ ਖਾਰਾਂ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਟ੍ਰਾਈਫੀਨਾਈਲਮੀਥੇਨ ਰੰਗਕ ਪਦਾਰਥ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਹ. ਪੁ.-ਮੈਕ. ਐਨ. ਸ. ਟ. 14 : 113

ਟ੍ਰਾਈਬਾਲੀ : ਇਹ ਥਰੇਸੀਆਈ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਨਾਂ ਨਾਲ ਜਾਣੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੂਲ ਨਿਵਾਸੀ ਐਗਰਸ ਅਤੇ ਬਰੋਗਸ ਦਰਿਆਵਾਂ ਦੇ ਸੰਗਮ ਦੇ ਨੇੜੇ ਸਥਿਤ ਟ੍ਰਾਈਬਾਲੀ ਮੈਦਾਨ ਦੇ ਵਸਨੀਕ ਸਨ। 424 ਈ. ਪੂ. ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮੀਇਲੀਰੀਆਨ ਕਬੀਲੇ ਦੇ ਆਟੈਰੀਐਟਾ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਜਿੱਤ ਲਿਆ। 339 ਈ. ਪੂ. ਵਿਚ ਟ੍ਰਾਈਬਾਲੀ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਫ਼ਿਲਿਪ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਹੀਮਾੱਸ ਦੇ ਪਰਬਤੀ ਸਿਲਸਿਲੇ ਨੂੰ ਪਾਰ ਕਰਨ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਦੇਣ ਤੇ ਸ਼ਰਤ ਰੱਖੀ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਲੁੱਟ-ਮਾਰ ਦੇ ਮਾਲ ਵਿਚੋਂ ਹਿੱਸਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ ਪਰ ਫ਼ਿਲਿਪ ਨੇ ਇਹ ਸ਼ਰਤ ਨਾ ਮੰਨੀ ਅਤੇ ਉਹ ਜਬਰਨ ਹੀ ਉਥੋਂ ਦੀ ਲੰਘ ਗਿਆ ਪਰ ਇਸ ਦੌਰਾਨ ਆਪਸੀ ਝੜਪ ਵਿਚ ਫ਼ਿਲਿਪ ਕਾਫ਼ੀ ਜਖ਼ਮੀ ਹੋ ਗਿਆ।

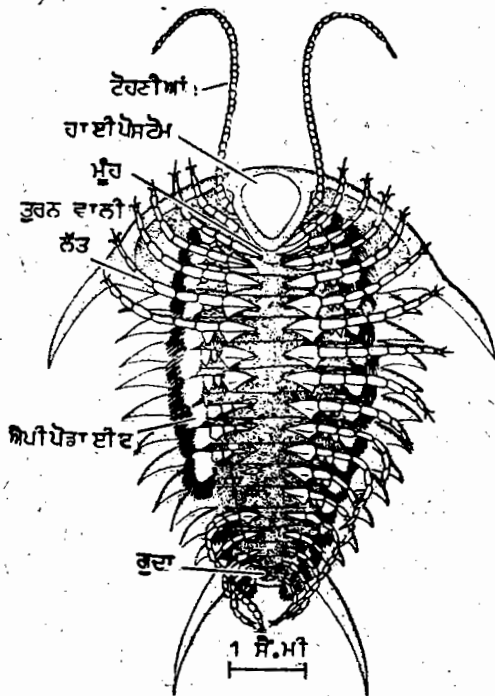
ਫ਼ਿਲਿਪ ਦੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ 335 ਈ. ਪੂ. ਵਿਚ ਸਿਕੰਦਰ ਮਹਾਨ ਨੇ ਹੀਮਾੱਸ ਪਾਰ ਕਰਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਹਾਰ ਦਿੱਤੀ। ਸਮਾਂ ਪਾ ਕੇ ਟ੍ਰਾਈਬਾਲੀ ਕਬੀਲੇ ਨੇ ਮੁੜ ਤਾਕਤ ਫੜ ਲਈ ਤੇ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਮਕਦੂਨੀਆ ਦੇ ਰੋਮਨ ਗਵਰਨਰਾਂ ਲਈ ਕਾਫ਼ੀ ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਖੜੀਆਂ ਕਰਦੇ ਰਹੇ।

ਹ. ਪੁ.-ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮਾ. 10 : 115

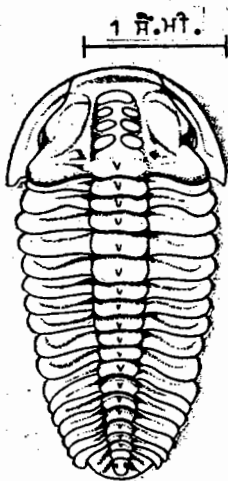
ਟ੍ਰਾਈਲੋਬਾਇਟਾ (Trilobita) : ਇਹ ਆਰਥੋਪੋਡਾ ਫ਼ਾਈਲਮ ਦੇ ਲੁਪਤ ਹੋ ਚੁੱਕੇ, ਸਮੁੰਦਰੀ ਪ੍ਰਾਣੀਆਂ ਦਾ ਇਕ ਗਰੁੱਪ ਸੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਥਰਾਟ ਪੇਲੀਓਜ਼ੋਇਕ ਐਰਾ ਸਮੇਂ ਦੀਆਂ ਚਟਾਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਚੂਨੇ ਦੇ ਪੱਥਰ, ਸ਼ੇਲ (Shale) ਤੇ ਸੈਂਡ-ਸਟੋਨ ਵਿਚ, ਕੋਰਲ, ਇਕਾਈਨੋਡਰਮੇਟ, ਪ੍ਰੈਕੀਓਪੋਡ ਆਦਿ ਵਰਗੇ ਰੀੜ੍ਹ ਰਹਿਤ ਪ੍ਰਾਣੀਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਮਿਲਦੇ ਹਨ ਜਿਸ ਤੋਂ ਇਹ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਗਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਸ਼ਾਇਦ ਸਿਰਫ ਘੱਟ ਡੂੰਘੇ ਸਮੁੰਦਰਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਮਿਲਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਅਲੂਣੇ ਪਾਣੀਆਂ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਕਈ ਜਾਤੀਆਂ ਲੋਅਰ ਕੈਂਬ੍ਰੀਅਨ ਸਮੇਂ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ

ਪਹਿਲੇ ਪਥਰਾਟਾਂ ਵਿਚੋਂ ਮਿਲੀਆਂ ਹਨ। ਯੂਰੋਡੋਵੀਸੀਅਨ ਅਤੇ ਸਿਲੂਰੀਅਨ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਇਹ ਸਭ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਮਿਲੇ ਹਨ ਜਿਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਹ ਘਟਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਏ ਅਤੇ ਪਰਮੀਅਨ ਸਮੇਂ ਤੀਕ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸਿਰਫ਼ ਤਿੰਨ ਪ੍ਰਜਾਤੀਆਂ ਹੀ ਰਹਿ ਗਈਆਂ ਸਨ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਰੀਰ ਆਕਾਰ ਵਿਚ ਬੜੇ ਵੱਖਰੇਵੇਂ ਮਿਲੇ ਹਨ। ਇਕ ਸੈਂ. ਮੀ. ਤੋਂ ਵੀ ਘਟ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਕੋਈ 67 ਸੈਂ. ਮੀ. ਦੇ ਕਰੀਬ ਲੰਬੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ ਪਰ ਬਹੁਤੀਆਂ ਜਾਤੀਆਂ 2.5 ਤੋਂ 7.5 ਸੈਂ. ਮੀ. ਦੇ ਆਕਾਰ ਦੀਆਂ ਮਿਲੀਆਂ ਹਨ।

Holapsis ਟ੍ਰਾਈਲੋਬਾਈਟ ਦਾ ਪੂਰਾ ਬਾਹਰਲਾ ਪਿੰਜਰ

ਟ੍ਰਾਈਲੋਬਾਈਟ ਦਾ ਹੇਠਲਾ ਪਾਸਾ, ਇਸਦੇ ਖੱਬੇ ਪਾਸੇ (ਪ੍ਰਾਣੀ ਦੇ ਸੱਜੇ ਪਾਸੇ) ਦੀਆਂ 3-9 ਤੱਕ ਛਾਤੀ ਖੰਡਾਂ ਦੇ ਉਪਅੰਗ ਹਟਾਏ ਹੋਏ ਹਨ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨਾਂ ਟ੍ਰਾਈਲੋਬਾਈਟ ਇਸ ਕਰਕੇ ਪਿਆ ਕਿਉਂਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਰੀਰ ਦੋ ਲੰਬਕਾਰੀ ਝਿਰੀਆਂ ਰਾਹੀਂ ਤਿੰਨ ਖੰਡਾਂ (lobes)

ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ; ਅਗਲਾ ਸਿਰ ਦਾ ਹਿੱਸਾ, ਵਿਚਕਾਰਲਾ ਟਰੇਕ ਜਾਂ ਛਾਤੀ ਅਤੇ ਪਿਛਲਾ ਪੂਛ ਵਾਲਾ ਹਿੱਸਾ ਜਾਂ ਪਾਈਜਿਡੀਅਮ (pygidium)। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਸਾਰਾ ਸਰੀਰ ਖੰਡਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਸਿਰ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰਲੇ ਖੰਡ ਨੂੰ ਗੱਲਬੇਲਾ (glabella) ਕਹਿੰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਸਿਰ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ਪੰਜ ਖੰਡਾਂ ਦੇ ਨਿਸ਼ਾਨ ਦਿਸਦੇ ਸਨ। ਬਹੁਤੇ ਟ੍ਰਾਈਲੋਬਾਈਟਾਂ ਵਿਚ ਸਿਰ ਉੱਤੇ ਸੰਯੁਕਤ ਅੱਖਾਂ ਵੀ ਸਨ ਪਰ ਕੁਝ ਕਿਸਮਾਂ ਅਵਿਕਸਿਤ ਅੱਖਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਜਾਂ ਬਿਨਾਂ ਅੱਖਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਵੀ ਸਨ। ਟਰੇਕ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ 2-44 ਤੱਕ ਖੰਡ ਸਨ ਅਤੇ ਪੂਛ-ਹਿੱਸਾ ਵੀ ਕਈ ਖੰਡਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਸਰੀਰ ਉੱਤੇ ਕਾਰਬਨੀ (chitinous) ਮਾਦੇ ਦਾ ਬਾਹਰਲਾ ਪਿੰਜਰ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਜਿਸ ਨੂੰ ਇਹ ਕੁੰਜ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਉਤਾਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ ਤਾਂ ਹੀ ਸਰੀਰ ਦਾ ਵਾਧਾ ਹੋ ਸਕਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਇਹ ਪਿੰਜਰ ਹੀ ਪਥਰਾਟਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਰਿਵਰਧਨ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਹਾਲਤਾਂ (ਲਾਰਵਾਂ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਸਿਰਫ਼ ਸਿਰ ਅਤੇ ਪਾਈਜਿਡੀਅਮ ਹੁੰਦੇ ਹਨ) ਦੇ ਪਥਰਾਟ ਮਿਲਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਨਵੇਂ ਖੰਡ ਪਾਈਜਿਡੀਅਮ ਦੇ ਅਗਲੇ ਸਿਰੇ ਤੋਂ ਬਣਨੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਅੱਗੇ ਸਿਰ ਹਿੱਸੇ ਵੱਲ ਧੱਕਦੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਹਰੇਕ ਖੰਡ ਉੱਤੇ ਇਕ ਜੋੜਾ ਜੋੜਾ ਵਾਲੇ ਉਪਅੰਗਾਂ ਦਾ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬਣਤਰ ਟ੍ਰਾਈਆਰਥ੍ਰਸ (Triarthrus) ਵਿਚ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਤਾ ਲਗਦੀ ਹੈ। ਪਹਿਲਾ ਜੋੜਾ ਉਪ-ਅੰਗਾਂ ਦਾ ਲੰਬੀਆਂ, ਪਤਲੀਆਂ, ਕਈ ਜੋੜਾ ਵਾਲੀਆਂ ਟੋਹਣੀਆਂ ਦਾ ਹੈ। ਬਾਕੀ ਦੇ ਉਪ-ਅੰਗਾਂ ਦੀ ਬਣਤਰ ਇਕੋ ਜਿਹੀ ਹੈ। ਚਾਰ ਜੋੜੇ ਸਿਰ ਦੇ ਖੰਡਾਂ ਨਾਲ ਲਗੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸਰੀਰ ਦੇ ਹਰੇਕ ਖੰਡ ਉੱਤੇ ਇਕ ਜੋੜਾ ਉਪ ਅੰਗਾਂ ਦਾ ਸੀ, ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਮੁਕਤ ਸੀ ਜਾਂ ਪਾਈਜਿਡੀਅਮ ਵਿਚ ਜੁੜੇ ਹੋਏ ਸੀ। ਹਰ ਉਪ ਅੰਗ ਦੀਆਂ ਦੋ ਸ਼ਾਖਾਵਾਂ ਸਨ—ਅੰਦਰਲੀ ਐਂਡੋਪੋਡਾਈਟ, ਜੋੜਾ ਵਾਲੀ ਲੱਤ ਸੀ ਅਤੇ ਬਾਹਰਲੀ ਐਕਸੋਪੋਡਾਈਟ ਉੱਤੇ ਸਖਤ ਵਾਲ ਜਿਹੇ ਸਨ। ਦੋਨੋਂ ਸ਼ਾਖਾਵਾਂ ਇਕ ਆਧਾਰ ਖੰਡ ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਸਨ। ਸਰੀਰ ਦੇ ਪਿਛਲੇ ਹਿੱਸੇ ਵੱਲ ਉਪ-ਅੰਗ ਛੋਟੇ ਹੁੰਦੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਐਂਡੋਪੋਡਾਈਟ ਦਾ ਅੰਦਰਲਾ ਸਿਰਾ ਖੰਡਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ ਸੀ।

ਕੁਝ ਟ੍ਰਾਈਲੋਬਾਈਟ ਸ਼ਿਕਾਰਖੋਰ, ਕੁਝ ਗਲੀਆਂ ਸੜੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਖਾਣ ਵਾਲੇ (Scavengers) ਅਤੇ ਕਈ ਪਲੈਂਕਟਨ ਖਾਣ ਵਾਲੇ ਵੀ ਸਨ।

ਹ. ਪੁ. —ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮਾ. 10 : 123 ; ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. 476; ਮੈਕ. ਐਨ. ਸ. ਟ. 14 : 102

ਟ੍ਰਾਂਸਅਲਾਈ ਪਰਬਤ : ਪਾਮੀਰ ਪਹਾੜਾਂ ਦੀ ਇਹ ਧੁਰ ਉੱਤਰ ਵੱਲ ਦੀ ਪਰਬਤੀ ਲੜੀ ਹੈ ਜੋ ਕਿਰਗੀਜ਼ ਅਤੇ ਤਾਜਿਕ ਗਣਰਾਜਾਂ ਦੀਆਂ ਹੱਦਾਂ ਵਿਚਾਲੇ ਪੂਰਬ ਤੋਂ ਪੱਛਮ ਦੀ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿਚ 240 ਕਿ. ਮੀ. ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਫੈਲੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਇਸ ਪਰਬਤੀ ਲੜੀ ਵਿਚਾਲੇ ਕਈ ਵਾਦੀਆਂ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਇਹ ਟੁੱਟਵੇਂ ਸਿਲਸਲੇ ਵਿਚ ਬੱਝੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਉੱਤਰ ਵਿਚ ਅਲਾਈ ਅਤੇ ਦੱਖਣ ਵਿਚ ਮੁਕਸੂ ਅਤੇ ਮਰਕਾਨਸੂ ਚੌੜੀਆਂ ਦਰਿਆਈ ਵਾਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਦੀਆਂ ਸਿਖਰਾਂ ਬਰਫ਼ ਨਾਲ ਢੱਕੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਪਰਬਤ ਲੜੀ ਦੀ ਔਸਤ ਉਚਾਈ ਲਗਭਗ 5000 ਮੀ. (16000 ਫੁੱਟ) ਹੈ ਤੇ ਲੈਨਿਨ ਸਿਖਰ ਦੀ ਉਚਾਈ 7134 ਮੀ. ਹੈ ਜੋ ਇਸ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਚੀ ਸਿਖਰ ਹੈ। ਇਸ ਪਰਬਤੀ ਲੜੀ ਦਾ 1436 ਵ. ਕਿ. ਮੀ. ਦਾ ਖੇਤਰ ਬਰਫ਼ ਨਾਲ ਢਕਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਪਰਬਤ ਦੀਆਂ ਹੇਠਲੀਆਂ

ਢਲਾਣਾਂ ਉੱਤੇ ਸਟੈਪੀ ਅਤੇ ਅਲਪਾਈਨ ਕਿਸਮਾਂ ਦੀ ਬਨਸਪਤੀ ਹੈ। ਪਰਬਤ ਲੜੀ ਦੇ ਪੂਰਬੀ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ਕਾਈਜ਼ਲਾਰਟ ਦੌਰੇ ਵਿਚੋਂ ਪਾਮੀਰ ਸ਼ਾਹਰਾਹ ਲੰਘਦਾ ਹੈ।

30° 40' ਉ. ਵਿਥ.; 72° 05' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ. -ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 10 : 88

ਟ੍ਰਾਂਸਅੱਕਸੀਆਨਾ : ਪੱਛਮੀ ਏਸ਼ੀਆ ਵਿਚ ਖੁਰਾਸਾਨ ਦੇ ਉੱਤਰ-ਪੂਰਬ ਦਾ ਖੇਤਰ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਆਮੂ ਦਰਿਆ ਦੇ ਪੂਰਬ ਵੱਲ ਅਤੇ ਸਿਰ (Syr) ਦਰਿਆ ਦੇ ਪੱਛਮ ਵੱਲ ਹੈ। ਇਹ ਬੁਖਾਰਾ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦਾ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਤੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਇਲਾਕਾ ਹੈ ਇਹ ਇਸਲਾਮੀ ਸਭਿਅਤਾ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਅੱਜਕਲ੍ਹ ਇਹ ਖੇਤਰ ਉਜ਼ਬੇਕਿਸਤਾਨ ਅਤੇ ਕਜ਼ਾਕਿਸਤਾਨ ਗਣਰਾਜ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ।

ਇਸ ਇਤਿਹਾਸਕ ਖੰਡ ਨੂੰ ਸਾਗਡੀਐਨਾ ਅਤੇ ਟ੍ਰਾਂਸ-ਅੱਕਸੀਆਨਾ ਦੇ ਨਾਵਾਂ ਨਾਲ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਰਸ਼ੀਅਨ ਸਾਮਰਾਜ ਵੇਲੇ ਇਹ ਇਕ ਪ੍ਰਾਂਤ ਹੋਇਆ ਕਰਦਾ ਸੀ ਜਿਸ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਸਮਰਕੰਦ ਸੀ। 525 ਈ. ਪੂ. ਵਿਚ ਸਾਈਰਸ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਇਸ ਖੇਤਰ ਨੂੰ ਜਿੱਤ ਲਿਆ। 329-327 ਈ. ਪੂ. ਦੌਰਾਨ ਸਿਕੰਦਰ ਮਹਾਨ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕਰਕੇ ਇਧਰ ਆਇਆ। ਬਾਖ਼ਤਰੀਆ ਦੇ ਤੀਓਡੋਸ ਦੇ ਜਿੱਤਣ ਪਿਛੋਂ ਮਾਰਥੀਅਨਾਂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਰਸ਼ੀਅਨਾਂ ਹੇਠਾਂ ਰਿਹਾ। 710 ਈ. ਤੋਂ ਮਗਰੋਂ ਇਥੇ ਮੁਸਲਿਮ ਅਰਬਾਂ ਦਾ ਰਾਜ ਰਿਹਾ। 874 ਤੋਂ 999 ਈ. ਦੌਰਾਨ ਇਹ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਇਸਲਾਮੀ ਸਾਮਰਾਜ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਾਸਕਾਂ ਹੇਠ ਹੀ ਇਹ ਇਸਲਾਮੀ ਸਭਿਅਤਾ ਦਾ ਵਧੀਆ ਨਮੂਨਾ ਸੀ। ਇਸ ਦੇ ਸਮਰਕੰਦ ਅਤੇ ਬੁਖਾਰਾ ਸ਼ਹਿਰ, ਸੰਸਾਰ ਭਰ ਵਿਚ ਜਾਣੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਇਹ ਵਪਾਰਕ ਕੇਂਦਰ ਵੀ ਸੀ। 1219 ਈ. ਵਿਚ ਚੰਗੇਜ਼ ਖਾਂ ਨੇ ਇਸ ਖੇਤਰ ਨੂੰ ਤਬਾਹ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਪਿਛੋਂ ਇਹ ਮੰਗੋਲਾਂ ਤੁਰਕਾਂ ਅਤੇ ਉਜ਼ਬੇਕਾਂ ਦੇ ਮਾਤਹਿਤ ਵੀ ਰਿਹਾ। 19 ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਇਥੋਂ ਦੇ ਅਮੀਰ ਨੇ ਕੋਕੈਂਡ ਅਤੇ ਕੀਵਾ ਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ। ਪਿਛੋਂ 1866-68 ਵਿਚ ਰੂਸੀ ਪੋਟੇਕਟੋਰੇਟ ਸਥਾਪਤ ਕਰ ਲਿਆ। 1920 ਈ. ਵਿਚ ਸੋਵੀਅਤ ਸੰਘੀ ਸਮਾਜਵਾਦੀ ਗਣਰਾਜ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਹੋਈ ਉਦੋਂ ਤੋਂ ਇਹ ਖੇਤਰ ਸੋਵੀਅਤ ਰੂਸ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹੈ। 1924 ਈ. ਤੋਂ ਉਜ਼ਬੇਕ ਗਣਰਾਜ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ. -ਜਗ. ਡਿ. 187, 1124; ਐ. ਬਿ. ਮਾ. 10 : 94

ਟ੍ਰਾਂਸ ਈਲੀ ਅਲਦਾਓ : ਵੇਖੋ ਗੋਬੀ ਮਾਰੂਥਲ

ਟ੍ਰਾਂਸ-ਸਾਇਬੇਰੀਅਨ ਰੇਲ-ਰੋਡ (Trans-Siberian Rail road) : ਇਹ ਸੋਵੀਅਤ ਯੂਨੀਅਨ ਦੀ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਰੇਲਵੇ ਲਾਈਨ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਯੂਰੀਪੀਅਨ ਰੂਸ ਨੂੰ ਸਾਇਬੇਰੀਆ ਦੇ ਸ਼ਾਂਤ ਮਹਾਂਸਾਗਰੀ ਤੱਟ ਨਾਲ ਜੋੜਦੀ ਹੈ। ਇਹ 1891 ਵਿਚ ਬਣਨੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈ ਸੀ। ਪੱਛਮ ਵੱਲ (ਮਾਸਕੋ) ਅਤੇ ਪੂਰਬ ਵੱਲ ਵਲੈਦਾ ਵਸਤਾਕ (Vladivostak) ਦੇ ਆਖਰੀ ਸਟੇਸ਼ਨਾਂ ਤੇ ਵੀ ਨਾਲੋਂ ਨਾਲ ਉਸਾਰੀ ਕਾਰਜ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਰੇਲ ਪਟੜੀ ਦੀ ਲੰਬਾਈ 9,311 ਕਿ. ਮੀ. (5787 ਮੀ.) ਹੈ। ਦੱਖਣ-ਪੂਰਬੀ ਸਾਇਬੇਰੀਆ ਵਿਚ ਬਾਈਕਲ (Bikal) ਝੀਲ ਦੇ ਦੁਆਲੇ 1916 ਦੇ ਨੇੜੇ ਇਕ ਪਟੜੀ ਵਿਛਾਈ ਗਈ ਸੀ। ਜਿਸ ਨਾਲ ਸਾਰਾ ਹੀ ਸਫ਼ਰ ਸਿੱਧਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਹੁਣ ਰਸ਼ੀਆ ਐਕਸਪ੍ਰੈਸ (Russia Express) ਮਾਸਕੋ ਤੋਂ ਲਵੈਦਾ-ਵਾਸਤਾਕ ਤੱਕ 8 ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਪਹੁੰਚ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਪਟੜੀ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਮੁਕੰਮਲ ਹੋ ਜਾਣ ਨਾਲ ਸਾਇਬੇਰੀਆ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਇਕ ਨਵਾਂ ਮੋੜ ਆਇਆ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਦਯੋਗੀਕਰਨ ਅਤੇ

ਹੋਰਨਾਂ ਖੇਤਰਾਂ ਦੀਆਂ ਸੰਭਵਨਾਵਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਕਾਫ਼ੀ ਵਾਧਾ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ. -ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 10 : 96

ਟ੍ਰਾਂਸ-ਹਿਮਾਲਾ : ਦੱਖਣੀ ਤਿੱਬਤ ਵਿਚ ਇਹ ਪੁਰ-ਉੱਤਰੀ ਹਿਮਾਲਾ ਖੇਤਰ ਦੀਆਂ ਪੂਰਬ ਵੱਲ ਵਧੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਲੜੀਆਂ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਲਗਭਗ 1,000 ਕਿ. ਮੀ. ਲੰਬਾ, ਵਿਚਕਾਰੋਂ 224 ਕਿ. ਮੀ. ਚੌੜਾ ਅਤੇ ਪੂਰਬੀ ਅਤੇ ਪੱਛਮੀ ਸਿਰਿਆਂ ਵੱਲ 32 ਕਿ. ਮੀ. ਚੌੜਾ ਇਕ ਅਨਿਸ਼ਚਿਤ ਪਹਾੜੀ ਖੇਤਰ ਮੱਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਦੱਖਣ-ਪੱਛਮ ਵੱਲ ਕੈਲਾਸ਼ ਪਰਬਤ, ਉੱਤਰ ਵੱਲ ਅਲੁੰਗ ਗਾਂਗਰੀ (Alung Gangri), ਦੱਖਣ ਪੂਰਬ ਵੱਲ ਨੀਐਨਚੈਨ ਤਾਂਗਲਾ (Nyenchhen Thanglha) ਲੜੀਆਂ ਅਤੇ ਦੱਖਣ ਵੱਲ ਬ੍ਰਹਮਪੁੱਤਰ ਦਰਿਆ ਲਗਦਾ ਹੈ। ਮੁੱਖ ਹਿਮਾਲਾ ਦੇ ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ ਉਲਟ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੜੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਕੋਈ ਡੂੰਘੀ ਦਰਿਆਈ ਘਾਟੀ ਵੱਖ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੜੀਆਂ ਦੀ ਕੋਈ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਸੋਧ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਥੋਂ ਦੇ ਦੌਰਿਆਂ ਦੀ ਔਸਤਨ ਉਚਾਈ 5,330 ਮੀ. (17500 ਫੁੱਟ) ਹੈ। ਚਾਰਗੋਡਿੰਗਲਾ (Chargodindila) ਇਥੋਂ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਚਾ ਦੌਰਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਰਬਤ-ਲੜੀਆਂ ਬਾਰੇ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾ ਸਵੀਡਨ ਦੇ ਸਵੈਨ ਹੈਡੀਨ ਨਾਂ ਦੇ ਇਕ ਖੋਜੀ ਨੂੰ 1909 ਵਿਚ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਸੀ।

31° 30' ਉ. ਵਿਥ.; 83° 00' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ. -ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 10 : 91

ਟ੍ਰਾਂਸਕਈ : ਇਹ ਦੱਖਣੀ ਅਫ਼ਰੀਕਾ ਵਿਚ ਇਕ ਅਜਿਹਾ ਵੱਖਰਾ ਗਣਰਾਜ ਹੈ ਜਿਸਨੂੰ ਹਾਲੇ ਤੱਕ ਅੰਤਰ-ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਮਾਨਤਾ ਨਹੀਂ ਮਿਲ ਸਕੀ। ਇਹ ਅਫ਼ਰੀਕਾ ਦੇ ਕੋਸਾ (Xhosa) ਜਾਤੀ ਦੀ ਜੱਦੀ ਭੂਮੀ ਹੈ। 1963 ਵਿਚ ਦੱਖਣੀ ਅਫ਼ਰੀਕਾ ਗਣਰਾਜ ਨੇ ਟ੍ਰਾਂਸਕਈ ਨੂੰ ਸਵੈ. ਸ਼ਾਸਤ ਖੇਤਰ ਹੋਣ ਦਾ ਐਲਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਟ੍ਰਾਂਸਕਈ ਮੂਲ ਦੇ ਲਗਭਗ ਡੇਢ ਮਿਲੀਅਨ ਵਸਨੀਕ ਦੱਖਣੀ ਅਫ਼ਰੀਕਾ ਗਣਰਾਜ ਵਿਚ ਹਾਲੇ ਭਾਵੇਂ ਪੱਕੇ ਤੌਰ ਤੇ ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਂਗ ਰਹਿ ਰਹੇ ਹਨ ਪਰ ਟ੍ਰਾਂਸਕਈ ਨੂੰ ਆਜ਼ਾਦ ਕਰਨ ਉਪਰੰਤ ਦੱਖਣੀ ਅਫ਼ਰੀਕਾ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਵਾਲੇ ਹੱਕ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੇ।

ਇਸ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਖੇਤਰਫਲ 43,798 ਵ. ਕਿ. ਮੀ. ਅਤੇ ਆਬਾਦੀ ਲਗਭਗ 3,458,000 (1991) ਹੈ। ਉਮਤਾਤਾ (Umtata) ਇਥੋਂ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਹੈ, ਇਥੇ ਕੁੱਝ ਵਸੋ ਗੋਰਿਆਂ ਦੀ ਵੀ ਹੈ। ਪੂਰੀ ਢਾਈ ਮਿਲੀਅਨ ਆਬਾਦੀ (1976) ਵਿਚ 20,196 ਕਾਲੇ, 11,067 ਬ੍ਰਾਉਨ ਅਤੇ 3542 ਗੋਰੇ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਭੂਗੋਲਿਕ ਸਥਿਤੀ ਅਨੁਸਾਰ ਇਹ ਅਫ਼ਰੀਕਾ ਮਹਾਦੀਪ ਦੇ ਦੱਖਣੀ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ਹਿੰਦ ਮਹਾਂਸਾਗਰ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਫੈਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਹੱਦ ਦੱਖਣੀ ਅਫ਼ਰੀਕਾ ਅਤੇ ਲਾਸੋਟੋ ਦੇਸ਼ਾਂ ਨਾਲ ਲਗਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਤਿੰਨ ਵੱਖ ਵੱਖ ਖੇਤਰ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਦੋ ਕਾਫ਼ੀ ਵੱਡੇ ਹਨ ਟ੍ਰਾਂਸਕਈ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਮੁੱਖ ਕਿੱਤੇ ਖੇਤੀ ਬਾੜੀ ਅਤੇ ਪਸ਼ੂ-ਪਾਲਣਾ ਹਨ। ਇਥੇ ਚਾਹ ਅਤੇ ਰੇਸ਼ਿਆਂ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਥੇ ਦੀ 70,000 ਹੈਕ. ਜ਼ਮੀਨ ਜੰਗਲਾਂ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਹੈ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਇਥੇ ਮਿਲਾਂ ਦੀ ਬਹੁਤਾਤ ਹੈ। ਭੇਡਾਂ, ਬੱਕਰੀਆਂ ਅਤੇ ਗਾਵਾਂ ਪਾਲਣ ਦਾ ਧੰਦਾ ਵੀ ਪ੍ਰਚੱਲਤ ਹੈ। ਕਾਫ਼ੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਇਥੋਂ ਗਭਰੂ ਦੱਖਣੀ ਅਫ਼ਰੀਕਾ ਵਿਚ ਨੌਕਰੀਆਂ ਕਰਨ ਲਈ ਗਏ ਹੋਏ ਹਨ। ਅੱਜਕਲ੍ਹ ਇੰਡੀਵੀ (Indive) ਦਰਿਆ ਉੱਤੇ ਲੁਬੀਸੀ ਡੈਮ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ

ਜਿਸ ਨਾਲ ਪਣ-ਬਿਜਲੀ ਦੀ ਸਹੂਲਤ ਹੋ ਗਈ ਹੈ। ਉਮਤਾਤਾ ਅਤੇ ਬਟਰਵਰਥ ਵਿਖੇ ਸਨਅੱਤਾਂ ਵੀ ਵਿਕਸਿਤ ਹਨ।

ਟ੍ਰਾਂਸਕਈ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਦੂਜੀ ਸਦੀ ਤੋਂ ਆਰੰਭ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਗ੍ਰੇਟਕਈ ਦਰਿਆ ਦੇ ਪੂਰਬ ਵਿਚ ਕਈ ਕਿਸਮ ਦੇ ਲੋਕ ਵਸੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਇਹ ਲੋਕ ਕੋਸਾ ਅਤੇ ਇਸ ਨਾਲ ਮਿਲਦੀਆਂ-ਜੁਲਦੀਆਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਬੋਲਦੇ ਸਨ। ਸੰਨ 1820 ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਟੋਪਰੀਵਾਸ ਤੇ ਬੇਘਰੇ ਲੋਕ ਵੀ ਮਿਲ ਗਏ। 18 ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਬੋਅਰ (Boer) ਲੋਕ ਇਨ੍ਹਾਂ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿਚ ਪੱਛਮ ਵਾਲੇ ਪਾਸਿਉਂ ਦੀ ਆ ਕੇ ਵੱਸ ਗਏ ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਥਾਨਕ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਜ਼ਿਆਦਾ ਦੇਰ ਨਾ ਨਿਭ ਸਕੀ ਜਿਸਦੇ ਫਲ ਸਰੂਪ ਆਪਸੀ ਲੜਾਈ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਅਖੀਰ ਵਿਚ ਪੁਰ ਦੱਖਣ ਦੇ ਕੋਪ-ਨਗੂਨੀ ਅਤੇ ਕੋਪ ਕਾਲੋਨੀ ਵਿਚਕਾਰ ਗ੍ਰੇਟ ਫ਼ਿਸ਼ ਦਰਿਆ ਨੂੰ ਇਕ ਹੱਦ ਮੰਨ ਕੇ ਝਗੜੇ ਦਾ ਨਿਪਟਾਰਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਸੰਧੀ ਦਾ ਮੁੱਖ ਉਦੇਸ਼ ਕੋਸਾ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਪੱਛਮ ਵੱਲ ਵੱਧਣ ਤੋਂ ਰੋਕਣਾ ਸੀ। ਗ੍ਰੇਟ ਫ਼ਿਸ਼ ਦਰਿਆ ਅਤੇ ਗ੍ਰੇਟ ਕਈ ਵਿਚਕਾਰ ਕੋਸਾ ਦਾ ਖੇਤਰ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1779 ਅਤੇ 1879 ਵਿਚਕਾਰ ਇਥੇ ਕਈ ਲੜਾਈਆਂ ਵੀ ਹੋਈਆਂ। ਸੰਨ 1847 ਵਿਚ ਗ੍ਰੇਟ ਕਈ ਦਰਿਆ ਦੇ ਪੱਛਮ ਵੱਲ ਦੇ ਖੇਤਰ ਉੱਪਰ ਬਰਤਾਨੀਆ ਨੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ ਅਤੇ 1866 ਵਿਚ ਇਸਨੂੰ ਕੋਪ ਕਾਲੋਨੀ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰ ਲਿਆ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1879 ਦੌਰਾਨ ਟ੍ਰਾਂਸਕਈ ਦੇ ਤਿੰਨ ਭੂਗੋਲਿਕ ਖੰਡਾਂ ਨੂੰ ਕੋਪ ਕਾਲੋਨੀ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਅਤੇ 20 ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੋਪ ਟ੍ਰਾਂਸਕਈ ਖੇਤਰ ਦਾ ਨਾਂ ਦੇ ਕੇ ਇਕੋ ਜਨਰਲ ਕੌਂਸਲ ਦੇ ਅਧੀਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਫਿਰ 1910 ਵਿਚ ਦਖਣੀ ਅਫ਼ਰੀਕੀ ਗਣਰਾਜ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਸਮੇਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਖੇਤਰਾਂ ਨੂੰ ਕੋਪ ਆਫ਼ ਗੁਡ ਹੋਪ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣਾ ਲਿਆ ਗਿਆ ਅਤੇ 1959 ਵਿਚ ਬਾਣੂ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਆਪਣੀ ਵਖਰੀ ਸਰਕਾਰ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਪਾਸ ਹੋਏ ਐਕਟ ਅਨੁਸਾਰ ਟ੍ਰਾਂਸਕਈ ਪਹਿਲਾ ਬਾਣੂ ਰੋਮੈਲੈਂਡ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆਇਆ ਅਤੇ ਇਥੇ ਪਹਿਲੀ ਵਿਧਾਨਕ ਅਸੈਂਬਲੀ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਹੋਈ ਅਤੇ ਅੰਤ ਨੂੰ ਇਹ ਵਖਰਾ ਦੇਸ਼ ਬਣਨ ਵਿਚ ਸਫਲ ਹੋ ਗਿਆ।

ਟ੍ਰਾਂਸਕਈ ਵਿਚ ਵਿੱਦਿਆ ਦੀ ਬੜੀ ਸਹੂਲਤ ਹੈ। ਇਥੇ 2000 ਸਕੂਲ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ 10,000 ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਪੜ੍ਹਦੇ ਹਨ। ਉਮਤਾਤਾ ਵਿਚ 1977 ਵਿਚ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਸਿਹਤਯਾਬੀ ਦੇ ਨੁਕਤਾ ਨਿਗਾਹ ਦੇ ਪੱਖੋਂ ਇਥੇ 30 ਦੇ ਲਗਭਗ ਹਸਪਤਾਲ ਖੋਲ੍ਹੇ ਗਏ।

ਆਵਾਜਾਈ ਦੇ ਸਾਧਨ ਵੀ ਚੰਗੇ ਹਨ। ਇਥੇ ਕੁੱਲ 8800 ਕਿ. ਮੀ. ਲੰਬੀਆਂ ਸੜਕਾਂ ਹਨ। ਉਮਤਾਤਾ ਤੋਂ ਪੋਰਟ ਆਫ਼ ਈਸਟ ਲੰਡਨ ਤੱਕ ਇਕ 209 ਕਿ. ਮੀ. ਲੰਬੀ ਰੇਲ ਪਟੜੀ ਵੀ ਬਣੀ ਹੋਈ ਹੈ ਅਤੇ ਉਮਤਾਤਾ ਵਿਖੇ ਹਵਾਈ ਅੱਡਾ ਵੀ ਮੌਜੂਦ ਹੈ।

ਸੰਨ 1976 ਵਿਚ ਅਜ਼ਾਦੀ ਮਿਲਣ ਤੇ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਕੋਸ਼ਾ ਕਬੀਲੇ ਦੇ ਸਰਵੋਤਮ ਮੁਖੀ ਅਤੇ ਟ੍ਰਾਂਸਕਈ ਦੀ ਨੈਸ਼ਨਲ ਇੰਡੀਪੈਂਡੈਂਸ ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਆਗੂ ਨੂੰ ਇਸ ਆਜ਼ਾਦ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਮੁਖੀ ਥਾਪਿਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਇਸਨੂੰ ਨੈਸ਼ਨਲ ਅਸੈਂਬਲੀ ਦਾ ਪ੍ਰੈਜ਼ੀਡੈਂਟ ਵੀ ਮੰਨ ਲਿਆ ਗਿਆ। ਇਸੇ ਵਰ੍ਹੇ ਦੀਆਂ ਆਮ ਚੋਣਾਂ ਵਿਚ ਇਸ ਦੀ ਪਾਰਟੀ ਨੇ 75 ਵਿਚੋਂ 69 ਸੀਟਾਂ ਦੀ ਚੋਣ ਜਿੱਤ ਲਈ।

ਇਹ ਸਾਰੇ ਮੈਂਬਰ 5 ਸਾਲਾਂ ਲਈ ਚੁਣੇ ਗਏ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਨੈਸ਼ਨਲ ਅਸੈਂਬਲੀ ਦੇ 70 ਮੁਖੀ ਅਤੇ 5 ਸਰਵੋਤਮ ਮੁਖੀ ਮੈਂਬਰ ਵੀ ਨੈਸ਼ਨਲ ਅਸੈਂਬਲੀ ਦੇ ਮੈਂਬਰ ਬਣੇ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਚੋਣਾਂ ਵਿਚ ਡਾ.

ਕੇ. ਡੀ. ਮਾਟਾਨਜ਼ਿਆ ਸਰਵੋਤਮ ਮੁਖੀ ਅਤੇ ਚੀਫ਼ ਜਾਰਜ ਮਾਟਾਨਜ਼ਿਆ ਇਥੋਂ ਦਾ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਬਣਿਆ।

ਇਥੋਂ ਦੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਝੰਡੇ ਵਿਚ ਗੋਰੂ ਰੰਗੀ (Ochre), ਸਫੈਦ ਅਤੇ ਹਰੇ ਰੰਗ ਦੀਆਂ ਤਿੰਨ ਲੇਟਵੀਆਂ ਪੱਟੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ।

ਕੂਵਾ (Gcuwa)—ਜਿਸਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਬਟਰ ਵਰਥ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਕਵਾਭਾਕਾ (Kwabhaca) ਇਸ ਗਣਰਾਜ ਦੇ ਮਸ਼ਹੂਰ ਸ਼ਹਿਰ ਹਨ। ਉਮਜ਼ਿਮਵੂਬੂ (Umkhimbubu) ਜਿਸਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਪੋਰਟ ਸੇਂਟ ਜਾਨਜ਼ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਇਥੋਂ ਦਾ ਬੰਦਰਗਾਹੀ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਇਸੇ ਨਾਂ ਦੇ ਦਰਿਆ ਦੇ ਮੁਹਾਣੇ ਉੱਪਰ ਵਾਕਿਆ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ. -ਐਨ. ਥ੍ਰਿ. ਮਾ. 10 : 93 ; ਐਨ. ਅਮੈ. 27 : 12

ਟ੍ਰਾਂਸ-ਕਾਕੇਸ਼ੀਆ : ਇਹ ਰੂਸ ਦੇ ਦੱਖਣ-ਪੂਰਬ ਵਿਚ ਗ੍ਰੇਟ ਕਾਕੇਸ਼ਸ ਅਤੇ ਲਿਟਲ ਕਾਕੇਸ਼ਸ ਵਿਚਕਾਰ ਇਕ ਭੂਗੋਲਿਕ ਖੰਡ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਖੇਤਰਫਲ 186, 100 ਵ. ਕਿ. ਮੀ. ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਜਾਰਜੀਆ, ਅਜ਼ਰਬਾਈਜਾਨ ਅਤੇ ਆਰਮੀਨੀਆ ਗਣਰਾਜ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਇਸ ਖੰਡ ਦੇ ਪੂਰਬ ਵੱਲ ਕੈਸਪੀਅਨ ਸਾਗਰ ਅਤੇ ਪੱਛਮ ਵੱਲ ਕਾਲਾ ਸਾਗਰ ਹਨ। ਦੱਖਣ ਵੱਲ ਇਹ ਖੰਡ ਤੁਰਕੀ ਅਤੇ ਈਰਾਨ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਫੈਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਉੱਤਰ ਵੱਲ ਦੇ ਕਾਕੇਸ਼ਸ ਪਹਾੜ ਮੈਦਾਨ ਤੋਂ ਇਕ ਦਮ ਉਚੇ ਉਠਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਬਰਫ ਨਾਲ ਢਕੀਆਂ ਸਿਖਰਾਂ ਦੀ ਉਚਾਈ 5,000 ਮੀ. ਤੋਂ ਵੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੈ। ਟ੍ਰਾਂਸ ਕਾਕੇਸ਼ੀਅਸ ਦੀ ਵਿਸ਼ਾਲ ਅਭਿਨਤ ਘਾਟੀ (Synclinal valley) ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਵੱਲ ਗ੍ਰੇਟ ਕਾਕੇਸ਼ਸ ਢਲਾਣ ਦੀ ਦੱਖਣੀ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿਚ 2438.40 ਮੀ. (8000 ਫੁੱਟ) ਉੱਚੇ ਪਹਾੜਾਂ ਦਾ ਖੇਤਰ ਹੈ ਜਿਸਨੂੰ ਲਿਟਲ ਕਾਕੇਸ਼ਸ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਪਹਾੜ ਦੱਖਣ ਵਾਲੇ ਪਾਸੇ ਅਮਰੀਕੀ ਉੱਚ ਭੂਮੀ ਵਿਚ ਜਾ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਟ੍ਰਾਂਸ-ਕਾਕੇਸ਼ੀਆ-ਖੇਤਰ ਨੂੰ ਲਿਸਕੀ ਪਰਬਤ ਪੂਰਬੀ ਤੇ ਪੱਛਮੀ ਦੋ ਵੱਖ ਵੱਖ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿਚ ਵੰਡ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਪਰਬਤਾਂ ਦੇ ਪੱਛਮ ਵੱਲ ਕੈਲਖਿਦਾ ਨੀਵੇਂ ਮੈਦਾਨ ਤੇ ਪੂਰਬ ਵੱਲ ਕੁਰਾ-ਆਕਾਸ ਮੈਦਾਨੀ ਖੇਤਰ ਹਨ। ਪੱਛਮੀ ਨੀਵੇਂ ਮੈਦਾਨਾਂ ਦੀ ਜਲਵਾਯੂ ਉਪ-ਉਸ਼ਣ ਖੰਡੀ ਜਿਹੀ ਹੈ। ਇਥੇ ਵਰਖਾ ਵਧੇਰੇ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਚਾਹ ਅਤੇ ਨਿੰਬੂ ਜਾਤੀ ਦੇ ਫਲਾਂ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਪੂਰਬੀ ਮੈਦਾਨ ਪਰਬਤਾਂ ਦੀ ਛਾਇਆ ਹੇਠ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਵਰਖਾ ਤੋਂ ਵਾਂਝੇ ਹਨ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਇਥੇ ਸਿੰਜਾਈ ਕਰਨੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਪੂਰਬੀ ਮੈਦਾਨ ਦੇ ਹੇਠਲੀਆਂ ਚਟਾਨਾਂ ਵਿਚ ਪੈਟਰੋਲ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਬਾਕੀ ਇਸ ਖੇਤਰ ਦੀ ਮਸ਼ਹੂਰ ਬੰਦਰਗਾਹ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ. -ਐਨ. ਥ੍ਰਿ. ਮਾ. 10 : 89

ਟ੍ਰਾਂਸਕਾਰਪੇਥੀਅਨ : ਇਹ ਯੂਕਰੇਨੀ ਰਾਜ ਦੇ ਪੱਛਮੀ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ਇਕ ਆਬਲੱਸਤ ਹੈ। ਇਸਦੇ ਜਾਕਰਪਾਟਸਕਾਯਾ ਅਤੇ ਕਾਰਪੇਥੀਅਨ ਰਿਊਥੀਨੀਆ ਹੋਰ ਨਾਂ ਵੀ ਪ੍ਰਚੱਲਤ ਹਨ। ਇਸ ਦਾ ਖੇਤਰਫਲ 12,800 ਵ. ਕਿ. ਮੀ. ਅਤੇ ਆਬਾਦੀ 1,057,000 (1970) ਹੈ। ਆਬਲੱਸਤ ਦੀਆਂ ਹੱਦਾਂ ਪੱਛਮ ਵਲ ਚੈਕੋਸਲੋਵਾਕੀਆ ਪੋਲੈਂਡ ਅਤੇ ਹੰਗਰੀ ਨਾਲ ਅਤੇ ਦੱਖਣ ਵੱਲ ਰੋਮਾਨੀਆ ਨਾਲ ਲਗਦੀਆਂ ਹਨ। ਕਾਰਪੇਥੀਅਨ ਪਰਬਤਾਂ ਦੀ ਪੂਰਬ ਵੱਲ ਦਾ ਇਹ ਖੇਤਰ ਹੰਗਰੀ ਦੇ ਮੈਦਾਨਾਂ ਤੱਕ ਫੈਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਸਾਰੇ ਖੇਤਰ ਦਾ ਜਲ ਨਿਕਾਸ ਡੈਨਿਊਬ ਦੀ ਸਹਾਇਕ ਨਦੀ ਟਿਜ਼ਾ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਆਬਲੱਸਤ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਚੀ ਸਿਖਰ ਪੋਲੋਨਿਨਾ ਲੜੀਆਂ ਦੀ ਮਾਊਂਟ ਗੋਵੇਰਲਾ (2,061 ਮੀ.) ਹੈ। ਆਬਲੱਸਤ ਦੀ ਜਲਵਾਯੂ ਮਹਾਦੀਪੀ ਕਿਸਮ ਦੀ ਹੈ। ਇਥੇ ਸਾਲਾਨਾ ਵਰਖਾ 60 ਤੋਂ 150 ਸੈਂ. ਮੀ. ਹੈ। ਇਥੋਂ ਦੀ ਭੂਮੀ ਦਾ ਅੱਧਾ ਹਿੱਸਾ ਜੰਗਲਾਂ ਹੇਠ ਹੈ ਪਰ

ਉੱਚੀਆਂ ਸਿਖਰਾਂ ਉੱਤੇ ਐਲਪਾਈਨ ਬਨਸਪਤੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਇਥੋਂ ਦੀ ਆਰਥਿਕਤਾ ਵਿਚ ਲਕੜੀ ਚੀਰਨ ਦੀ ਸੱਨਅਤ ਵਰਣਨਯੋਗ ਹੈ। ਮੁਕਾਬੇਵੇ ਨੇੜੇ ਕੋਲੇ ਦੀਆਂ ਖਾਣਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੋਲਾ ਕੱਢਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਆਦਿ ਰੁਝੇਵਿਆਂ ਵਿਚ ਵੀ ਲੋਕ ਜੁਟੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਸਾਰੀ ਆਬਲੱਸਤ ਦੀ ਮੈਦਾਨੀ ਵਾਹੀਯੋਗ ਭੂਮੀ ਦਾ 80 ਫੀਸਦੀ ਭਾਗ ਉਪਜਾਊ ਬਣਾ ਲਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਜਿਸ ਉੱਪਰ ਮੱਕੀ, ਅਨਾਜੀ ਫ਼ਸਲਾਂ, ਕਚਾਲੂ, ਰਾਈ, ਆਲੂ ਅਤੇ ਤਮਾਕੂ ਦੀ ਕਾਸ਼ਤ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਟਿੱਜਾ ਵਾਦੀ ਵਾਲੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਪਰਬਤਾਂ ਦੀਆਂ ਨੀਵੀਆਂ ਢਲਾਣਾਂ ਉੱਤੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਬਾਗ ਲਾਏ ਗਏ ਹਨ। ਵਾਦੀਆਂ ਵਿਚ ਸੂਰ ਵੀ ਪਾਲੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਇਤਿਹਾਸਕ ਪੱਖੋਂ ਇਸ ਆਬਲੱਸਤ ਵਾਲਾ ਖੇਤਰ ਪਹਿਲੇ ਮਹਾਯੁੱਧ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੰਗਰੀ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਸੀ ਜਿਹੜਾ 1920 ਵਿਚ ਰਿਊਪੀਨੀਆ ਪ੍ਰਾਂਤ ਬਤੌਰ ਚੈਕੋਸਲੋਵਾਕੀਆ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰ ਲਿਆ ਗਿਆ। 1945 ਵਿਚ ਰਿਊਪੀਨੀਆ ਸੋਵੀਅਤ ਸੰਘ ਨੂੰ ਸੌਂਪ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। 22 ਜਨਵਰੀ, 1946 ਤੋਂ ਇਹ ਆਬਲੱਸਤ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਕਾਇਮ ਹੈ ਜਿਸਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਉਜਗਾਰਦ ਹੈ। ਮੁਕਾਬੇਵੇ ਇਸਦਾ ਵੱਡਾ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ।

ਇਥੋਂ ਦੀ 75% ਵਸੋਂ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਹੈ। 70% ਵਸੋਂ ਯੂਕਰੇਨੀਅਨ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਰੂਸੀ, ਹੰਗਰੀਅਨ ਅਤੇ ਰੋਮਾਨੀ ਵੀ ਵਸੇ ਹੋਏ ਹਨ।

ਹ. ਪੁ. -ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 10 : 856 ; ਐਨ. ਅਮੈ. 27 : 2

ਟ੍ਰਾਂਸ-ਕੈਨੇਡਾ ਹਾਈਵੇ : ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਲੰਬੀ ਸੜਕ ਹੈ। ਪੂਰਬ ਤੋਂ ਪੱਛਮ ਦੀ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿਚ ਇਹ 7,821 ਕਿ. ਮੀ. ਲੰਬੀ ਹੈ। ਇਹ ਕੈਨੇਡਾ ਦੇ ਵੈਨਕੂਵਰ ਟਾਪੂ ਦੇ ਵਿਕਟੋਰੀਆ ਸ਼ਹਿਰ ਤੋਂ ਨਿਊਫਾਊਂਡਲੈਂਡ ਦੇ ਸੇਂਟ ਜਾਨ ਸ਼ਹਿਰ ਤੀਕ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਨਿਊਫਾਊਂਡਲੈਂਡ ਵਿਚਲਾ 320 ਕਿ. ਮੀ. ਵਾਲਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣਨ ਨਾਲ ਸ਼ਾਂਤ ਮਹਾਸਾਗਰ ਤੇ ਤਟ ਤੋਂ ਅੰਧ ਮਹਾਸਾਗਰ ਤੇ ਤਟ ਤੀਕ ਮੋਟਰਾਂ ਰਾਹੀਂ ਆਵਾਜਾਈ ਸੰਭਵ ਹੋ ਗਈ ਹੈ। 1949 ਈ. ਦੇ ਟ੍ਰਾਂਸ-ਕੈਨੇਡਾ ਹਾਈਵੇ ਐਕਟ ਬਣਨ ਨਾਲ ਇਸ ਹਾਈਵੇ ਦਾ ਕੰਮ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਤੇ ਸੰਨ 1965 ਵਿਚ ਨਿਊਫਾਊਂਡਲੈਂਡ ਵਿਚਲਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣਨ ਨਾਲ ਇਹ ਮੁਕੰਮਲ ਹੋ ਗਿਆ।

ਹ. ਪੁ. -ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 10 : 87

ਟ੍ਰਾਂਸਕੋਨਾ (ਟ੍ਰੈਨਸਕੋਨਾ) : ਕੈਨੇਡਾ ਦੇ ਦੱਖਣੀ ਪੂਰਬੀ ਮੈਨੀਟੋਬਾ ਰਾਜ ਦਾ ਸੱਨਅਤੀ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ ਜੋ ਵਿਨੀਪੈੱਗ ਤੋਂ 12 ਕਿ. ਮੀ. ਪੂਰਬ ਵੱਲ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ 1907 ਈ. ਵਿਚ ਟ੍ਰਾਂਸਕਾਂਟੀਨੈਂਟਲ ਰੇਲਵੇ ਦੇ ਇਥੇ ਪਹੁੰਚਣ ਨਾਲ ਹੋਈ ਸੀ ਪਰ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਉੱਨਤੀ 1912 ਵਿਚ ਗ੍ਰੈਂਡ ਟਰੰਕ ਪੈਸਿਫਿਕ ਰੇਲਵੇ ਦੀਆਂ ਦੁਕਾਨਾਂ ਇਸ ਥਾਂ ਤੇ ਖੁਲ੍ਹਣ ਨਾਲ ਹੋਈ। ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਨਾਂ ਟ੍ਰਾਂਸਕਾਂਟੀਨੈਂਟਲ ਰੇਲਵੇ ਦੇ 'ਟ੍ਰਾਂਸ' ਸ਼ਬਦ ਨਾਲ ਅਤੇ ਰੇਲ ਦੀ ਪਟੜੀ ਦੇ ਨਿਰਮਾਤਾ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤੀਵਾਨ ਬੈਰਨ ਸਟਰੈਬਕੋਨਾ ਦੇ ਅਖੀਰਲੇ ਸ਼ਬਦ 'ਕੋਨਾ' ਨੂੰ ਜੋੜ ਕੇ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ। 1946 ਈ. ਤੱਕ ਰੇਲ ਸਬੰਧੀ ਰੁਝੇਵਿਆਂ ਵਿਚ ਇਥੋਂ ਦੀ 80% ਵੱਸੋਂ ਲੱਗੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਦੂਜੇ ਮਹਾਯੁੱਧ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਇਥੇ ਲੁੱਕ ਅਤੇ ਰਸਾਇਣ, ਮਾਲਟ ਪ੍ਰਾਸੈਸਿੰਗ ਅਤੇ ਖ਼ਾਦ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਦੀਆਂ ਸੱਨਅਤਾਂ ਖੋਲ੍ਹੀਆਂ ਗਈਆਂ। ਅੱਜਕਲ੍ਹ ਇਥੇ ਇਸਪਾਤ, ਜ਼ਰਾਇਤੀ ਮਸ਼ੀਨਰੀ, ਪਲਾਸਟਿਕ ਅਤੇ ਟਰੱਕਾਂ ਦੀਆਂ ਬਾਡੀਆਂ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਸੰਨ

1926 ਵਿਚ ਇਥੇ ਭਾਫ਼ ਨਾਲ ਚੱਲਣ ਵਾਲਾ ਪਹਿਲਾ ਰੇਲ ਇੰਜਣ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ ਜਿਹੜਾ ਹੁਣ ਵੀ ਇਕ ਨਮੂਨੇ ਤੇ ਤੌਰ ਤੇ ਰੱਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ 1912 ਈ. ਵਿਚ ਇਕ ਕਸਬੇ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਮੌਜੂਦ ਸੀ ਜਿਹੜਾ 1961 ਵਿਚ ਬਤੌਰ ਸ਼ਹਿਰ ਨਿਗਮਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

ਆਬਾਦੀ—22, 490 (1971)

49° 55' ਉ. ਵਿਭ.; 97° 00' ਪੱ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ. -ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 10 : 90; ਐਨ. ਅਮੈ. 27 : 5

ਟ੍ਰਾਂਸਡਿਊਸਰ : ਜਿਸ ਯੰਤਰ ਜਾਂ ਐਲੀਮੈਂਟ ਨਾਲ ਊਰਜਾ ਦੀ ਕਿਸਮ ਬਦਲੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਉਸ ਨੂੰ ਟ੍ਰਾਂਸਡਿਊਸਰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮਾਈਕ੍ਰੋਟ੍ਰੋਨ ਇਸ ਦੀ ਇਕ ਉਦਾਹਰਣ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਊਰਜਾ ਨੂੰ ਬਿਜਲਈ ਊਰਜਾ ਵਿਚ ਬਦਲਦੀ ਹੈ।

ਟ੍ਰਾਂਸਡਿਊਸਰਾਂ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਉਹ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਨਿਕਾਸ ਬਿਜਲਈ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਸਿਗਨਲ ਦਾ ਵਰਧਨ ਅਤੇ ਸੰਚਾਰ ਸੌਖਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਬਿਜਲਈ ਪ੍ਰਤਿਰੋਧ, ਇੰਡਕਟੈਂਸ ਅਤੇ ਕਪੈਸੀਟੈਂਸ, ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਕਿਸਮ ਦੇ ਟ੍ਰਾਂਸਡਿਊਸਰ ਹਨ। ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਬਿਜਲਈ ਸੈੱਲ, ਦਾਬ ਬਿਜਲਈ ਕ੍ਰਿਸਟਲ ਅਤੇ ਗਰਮ ਤਾਰ ਵੀ ਟ੍ਰਾਂਸਡਿਊਸਰ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਟ੍ਰਾਂਸਡਿਊਸਰ, ਜਲ-ਦੋਜ਼ੀ—ਇਸ ਯੰਤਰ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਜਲ-ਦੋਜ਼ੀ ਧੁਨੀਆਂ ਉਤਪੰਨ ਜਾਂ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਨ ਲਈ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਧੁਨੀ ਉਤਪੰਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਯੰਤਰ ਲਈ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟਰ ਅਤੇ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਯੰਤਰ ਲਈ ਹਾਈਡ੍ਰੋਫੋਨ ਸ਼ਬਦ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਕੋ ਯੰਤਰ ਦੋਹਾਂ ਮੰਤਵਾਂ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਆਮ ਕਰਕੇ ਟ੍ਰਾਂਸਡਿਊਸਰ ਨਾਂ ਹੀ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਦੋਂ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟਰ ਬਿਜਲਈ ਊਰਜਾ ਨੂੰ ਗਤੀਸ਼ੀਲ ਯੰਤ੍ਰਿਕ ਊਰਜਾ ਵਿਚ ਬਦਲਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਟ੍ਰਾਂਸਡਿਊਸਰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਕਿ ਯੰਤ੍ਰਿਕ ਊਰਜਾ ਨੂੰ ਬਿਜਲਈ ਊਰਜਾ ਵਿਚ ਬਦਲਣ ਲਈ ਹਾਈਡ੍ਰੋਫੋਨ। ਊਰਜਾ ਦਾ ਇਹ ਪਰਿਵਰਤਨ ਆਮ ਕਰਕੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੇ ਗੁਣਾਂ ਅਰਥਾਤ ਦਾਬ-ਬਿਜਲੀ, ਚੁੰਬਕੀ ਵਿਰੂਪਣ ਅਤੇ ਬਿਜਲਈ ਵਿਰੂਪਣ ਉੱਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਹਰ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਗਿਆਤ ਆਵਿੱਤੀ ਤੇ ਪਰਤਵੇਂ ਬਿਜਲਈ ਜਾਂ ਚੁੰਬਕੀ ਖੇਤਰ ਕਾਰਨ ਉਸੇ ਆਵਿੱਤੀ ਉੱਤੇ ਟ੍ਰਾਂਸਡਿਊਸਰ ਦੇ ਮੈਟੀਰੀਅਲ ਵਿਚ ਯੰਤ੍ਰਿਕ ਕੰਪਨ ਉਤਪੰਨ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਟ੍ਰਾਂਸਡਿਊਸਰ ਪਾਣੀ ਦੇ ਸੰਪਰਕ ਵਿਚ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਇਸ ਨੂੰ ਉਹੀ ਗਤੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਧੁਨੀ ਤਰੰਗ ਉਤਪੰਨ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਹਾਈਡ੍ਰੋਫੋਨ ਨਾਲ ਕੰਪਨ ਧੁਨੀ ਦਬਾਉ ਕਾਰਨ ਮੈਟੀਰੀਅਲ ਦੀ ਯੰਤ੍ਰਿਕ ਗਤੀ ਉਤਪੰਨ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਬਿਜਲਈ ਵੋਲਟੇਜ ਉਤਪੰਨ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਵੋਲਟੇਜ ਨੂੰ ਐਂਪੀਲੀਫਾਈ ਕਰਕੇ ਨੋਟ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਲਾਊਡ ਸਪੀਕਰ ਰਾਹੀਂ ਸੁਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਦਾਬ-ਬਿਜਲਈ ਟ੍ਰਾਂਸਡਿਊਸਰਾਂ ਲਈ ਕੁਆਰਟਜ਼ ਅਤੇ ਰੌਜ਼ੋਲ ਸਾਲਟ, ਚੁੰਬਕੀ ਵਿਰੂਪਕਾਂ ਲਈ ਨਿਕਲ ਅਤੇ ਪਰਮਾਣਵੀਅਤ ਅਤੇ ਬਿਜਲਈ ਵਿਰੂਪਕ ਕਿਸਮਾਂ ਲਈ ਬੇਰੀਅਮ ਟਾਇਟਨੇਟ ਮੈਟੀਰੀਅਲ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਟ੍ਰਾਂਸਡਿਊਸਰ ਦਾ ਇਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਲੱਛਣ ਇਸਦੀ ਆਵਿੱਤੀ ਪ੍ਰਤੀਕ੍ਰਿਆ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਭਾਵ ਨਿਕਾਸ ਐਂਪਲੀਚਿਊਡ (ਆਯਾਮ) ਨਿਵੇਸ਼ ਸਿਗਨਲ ਦੀ ਆਵਿੱਤੀ ਉੱਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਟ੍ਰਾਂਸਡਿਊਸਰ ਦਾ ਇਕ ਹੋਰ ਗੁਣ ਇਸ ਦੀ ਦਿਸ਼ਾਤਮਕ

NamdhariElibrary@gmail.com

ਪ੍ਰਤਿਕਿਰਿਆ ਹੈ। ਰੀਸੀਵਿੰਗ ਹਾਈਡ੍ਰੋਫੋਨ ਦੀ ਇਕ ਹੋਰ ਸਾਧਾਰਣ ਕਿਸਮ ਲਾਈਨ ਹਾਈਡ੍ਰੋਫੋਨ ਵੀ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ. -ਮੈਕ. ਐਨ. ਸ. ਟ. 14 : 18

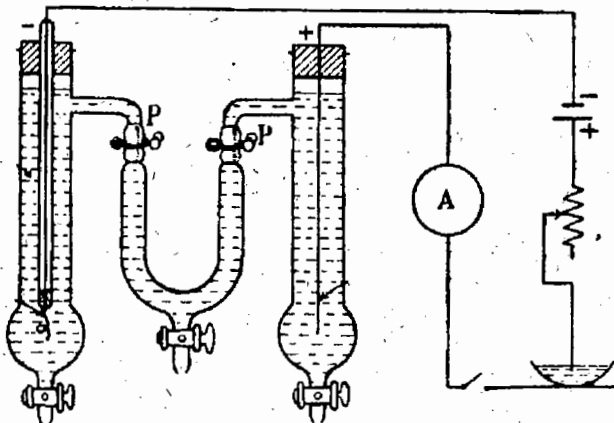
ਟ੍ਰਾਂਸ ਪਲਾਂਟੇਸ਼ਨ : ਵੇਖੋ, ਪੌਦ ਲਗਾਉਣਾ

ਟ੍ਰਾਂਸ-ਪੈਸੇਡਿਕ ਦੌੜ : ਯਾਟ ਕਿਸ਼ਤੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਸਮੁੰਦਰ ਵਿੱਚ ਕਰਵਾਈਆਂ ਜਾਣ ਵਾਲੀਆਂ ਸੰਸਾਰ ਦੀਆਂ ਸਭ ਤੋਂ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਦੌੜਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇਹ ਇਕ ਦੌੜ ਹੈ। ਇਹ ਦੌੜ 3580 ਕਿ. ਮੀ. ਲੰਬੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਕਿ ਕੈਲਿਫੋਰਨੀਆ ਦੀਆਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਬੰਦਰਗਾਹਾਂ ਤੋਂ ਹੋਨੋਲੂਲੂ ਤੱਕ ਕਰਵਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੌੜ ਨੂੰ ਹੋਨੋਲੂਲੂ ਦੌੜ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਇਹ ਦੌੜ 1906 ਵਿਚ ਕਰਵਾਈ ਗਈ ਸੀ ਤੇ 1939 ਤੋਂ ਬਰਮੂਡਾ ਦੌੜ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਹਰ ਦੂਜੇ ਸਾਲ ਕਰਵਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਸੰਨ 1941 ਤੋਂ ਸੈਨ ਪੇਡਰੋ ਤੋਂ ਡਾਇਆਮੰਡ ਹੈਂਡ ਬੇਏ ਤੱਕ ਕਰਵਾਈ ਜਾਣ ਲੱਗ ਪਈ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਰਸਤਾ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਹਵਾ ਦੇ ਰੁਖ ਵੱਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਇਸ ਲਈ ਕਿਸ਼ਤੀਆਂ ਦੀ ਸਮੁੱਚੀ ਲੰਬਾਈ ਉੱਤੇ ਕੋਈ ਵੀ ਪਾਬੰਦੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਦੌੜ ਕਿਸ਼ਤੀਆਂ ਦੀ ਚਾਲ ਅਨੁਸਾਰ ਮੰਨੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ. -ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 11 : 898

ਟ੍ਰਾਂਸਪੋਰਟ-ਅੰਕ : ਕਿਸੇ ਇਲੈਕਟ੍ਰੋਲਾਈਟ ਦੇ ਐਨਾਇਨ ਅਤੇ ਕੈਟਾਇਨ ਦੇ ਸਾਪੇਖੀ ਅਭਿਗਮਨ-ਵੇਗਾਂ ਨੂੰ ਟ੍ਰਾਂਸਪੋਰਟ-ਅੰਕ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਕਿਸੇ ਇਲੈਕਟ੍ਰੋਲਾਈਟ ਦੇ ਘੋਲ ਵਿੱਚੋਂ ਬਿਜਲਈ ਕਰੰਟ ਲੰਘਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਸ ਵਿਚਲੇ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਆਇਨਾਂ ਉੱਤੇ ਕਰੰਟ ਦੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਹਿੱਸੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਟ੍ਰਾਂਸਪੋਰਟ-ਅੰਕ ਪਤਾ ਲਾਉਣ ਦੇ ਦੋ ਮੁੱਖ ਢੰਗ ਹਿਟਆਰਫ ਢੰਗ ਅਤੇ ਮੂਵਿੰਗ ਬਾਉਂਡਰੀ ਢੰਗ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਢੰਗਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਘੱਟ ਵਰਤੋਂ ਵਾਲਾ ਢੰਗ ਸੰਘਣਤਾ ਸੈੱਲਾਂ ਦੇ ਸਥਾਨ ਅੰਤਰਣ ਨਾਲ ਜਾਂ ਬਿਨਾਂ ਪੋਟੈਂਸ਼ਲਾਂ ਦੀ ਮਿਣਤੀ ਉੱਤੇ ਨਿਰਭਰ ਹੈ।

ਹਿਟਆਰਫ ਵਿਧੀ—ਇਸਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਚਿੱਤਰ ਨੰ : 1 ਵਿਚ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਸਿਲਵਰ ਨਾਈਟ੍ਰੇਟ ਦੇ ਟ੍ਰਾਂਸਪੋਰਟ-ਅੰਕਾਂ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

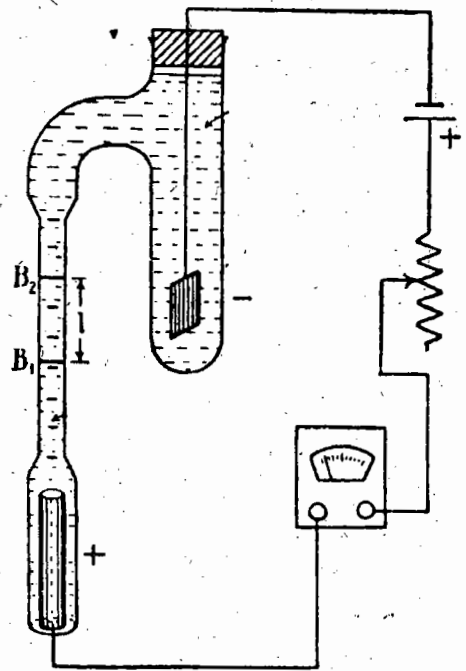

ਚਿੱਤਰ 1. ਹਿਟਆਰਫ ਵਿਧੀ

ਸੈੱਲ ਵਿੱਚੋਂ ਗਿਆਤ ਕਰੰਟ ਲੰਘਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪ੍ਰਯੋਗ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਕੈਥੋਡ ਅਤੇ ਐਨੋਡ ਉੱਤੇ ਡਿਪਾਜ਼ਿਟ ਹੋਏ ਇਲੈਕਟ੍ਰੋਲਾਈਟ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਦਾ ਪਤਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣਾ ਦੁਆਰਾ

ਲਗਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਮਗਰੋਂ ਦੋ ਆਇਨਾਂ ਦੇ ਟ੍ਰਾਂਸਪੋਰਟ-ਅੰਕ ਪਤਾ ਕਰਨ ਲਈ ਵੈਗਡੇ ਦੇ ਨਿਯਮਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਟ੍ਰਾਂਸਪੋਰਟ-ਅੰਕ ਕੱਢਣ ਦਾ ਇਹ ਹਿਟਆਰਫ ਢੰਗ ਸਿੱਧਾ ਅਤੇ ਸਰਲ ਹੈ ਪ੍ਰੰਤੂ ਇਸ ਨਾਲ ਬਿਲਕੁਲ ਸਹੀ ਨਤੀਜਿਆਂ ਦਾ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਲਗ ਸਕਦਾ। ਇਸ ਦਾ ਕਾਰਨ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਵਿਧੀ ਲਈ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸਹੀ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣੀ ਢੰਗਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਨਤੀਜੇ ਸਾਪੇਖੀ ਤੌਰ ਤੇ ਵੱਡੀਆਂ ਮਾਤਰਾਵਾਂ ਥੋੜ੍ਹੇ ਅੰਤਰਾਂ ਉੱਤੇ ਨਿਰਭਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਮੂਵਿੰਗ ਬਾਉਂਡਰੀ ਢੰਗ—ਇਸ ਢੰਗ ਨਾਲ ਟ੍ਰਾਂਸਪੋਰਟ-ਅੰਕ ਕਾਫ਼ੀ ਸ਼ੁੱਧਤਾ ਨਾਲ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਢੰਗ ਚਿੱਤਰ (2) ਤੋਂ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੈ। ਜੇ ਕਿਸੇ ਕੈਟਾਇਨ ਦਾ ਟ੍ਰਾਂਸਪੋਰਟ-ਅੰਕ ਮਿਣਨਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਦੂਸਰਾ ਇਲੈਕਟ੍ਰੋਲਾਈਟ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਇੰਡੀਕੇਟਰ ਇਲੈਕਟ੍ਰੋਲਾਈਟ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਚੁਣਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਇੰਡੀਕੇਟਰ ਇਲੈਕਟ੍ਰੋਲਾਈਟ ਵਿਚ ਜਾਂਚ ਵਾਲੇ ਸਾਲਟ ਨਾਲ ਇਕ ਸਾਂਝੀ ਐਨਾਇਨ ਹੋਣੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਇੰਡੀਕੇਟਰ ਦੀ ਕੈਟਾਇਨ ਟ੍ਰਾਂਸਪੋਰਟ-ਅੰਕ ਪਤਾ ਲਾਉਣ ਵਾਲੀ ਕੈਟਾਇਨ ਨਾਲੋਂ ਘੱਟ ਘੁੰਮਣਸ਼ੀਲ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੀਮਾ-ਰੇਖਾ ਉਂਦਲੀ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਚੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਢੰਗ ਵਿਚ ਤੀਖਣ ਸੀਮਾ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਯੋਜਨਾ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਮੰਤਵ ਲਈ ਸਭ ਤੋਂ ਸਰਲ ਢੰਗ ਯੋਗ ਐਨੋਡ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਹੈ। ਮੂਵਿੰਗ ਬਾਉਂਡਰੀ ਢੰਗਾਂ ਨਾਲ ਸਾਰੇ ਕੰਮ ਵਿਚ ਇਲੈਕਟ੍ਰੋਡਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਜਾਂ ਦੂਸਰੀ ਲਈ ਆਇਤਨ ਵਿਚ ਪਰਿਵਰਤਨ ਕਰਨ ਲਈ ਸੌਖ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਇਹ ਸੋਧਾਂ ਡਿਫ਼ਰੈਂਸ਼ੀਅਲ ਢੰਗਾਂ ਨਾਲ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹਨ।

ਚਿੱਤਰ 2. ਮੂਵਿੰਗ ਬਾਉਂਡਰੀ ਢੰਗ

ਸੰਘਣਤਾ ਸੈੱਲਾਂ ਦੇ ਪੋਟੈਂਸ਼ਲ—ਉਹ ਸੰਘਣਤਾ ਸੈੱਲ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਸਥਾਨ-ਅੰਤਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ; ਇਲੈਕਟ੍ਰੋਲਾਈਟਾਂ ਦੇ ਐਕਟਿਵਤਾ—ਗੁਣਾਂਕ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਵਰਤੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਢੰਗ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਇਸ ਲਈ ਘੱਟ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਹਾਈਡ੍ਰੋਜਨ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਕੈਟਾਇਨ ਨਾਲ ਸੰਘਣਤਾ ਸੈੱਲ ਲਈ ਅਮੈਲਗਮ

ਇਲੈਕਟ੍ਰੋਡਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਪੈਂਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਪ੍ਰਯੋਗਿਕ ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਪੇਸ਼ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਹ. ਪੁ. -ਮੇਕ. ਐਨ. ਸ. ਟ. 14 : 19; ਟੈ. ਬੁ. ਫਿ. ਕੈ. ਸਿੰਘ ਐਂਡ ਸਿੰਘ-600

ਟ੍ਰਾਂਸ-ਪੋਰਟੇਸ਼ਨ : ਵੇਖੋ, ਦੁਆ-ਦੁਆਈ

ਟ੍ਰਾਂਸਫਾਰਮਰ : ਇਹ ਬਿਜਲੀ ਦਾ ਇਕ ਯੰਤਰ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਲੋੜ ਅਨੁਸਾਰ ਵੋਲਟੇਜ ਵਧਾਈ ਜਾਂ ਘਟਾਈ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਟ੍ਰਾਂਸਫਾਰਮਰ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਈ ਮੰਤਵਾਂ ਲਈ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਖੇਡਣ ਵਾਲੀਆਂ ਬਿਜਲੀ ਦੀਆਂ ਗੱਡੀਆਂ ਚਲਾਉਣ ਲਈ, ਟੈਲੀਫ਼ੋਨ ਦੇ ਟ੍ਰਾਂਸਮਿਟਰ ਦੀ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ੀਲਤਾ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਅਤੇ ਦੂਰ ਫ਼ਾਸਲੇ ਉੱਤੇ ਉੱਚ ਵੋਲਟੇਜ ਉੱਤੇ ਬਿਜਲ-ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਸੰਚਾਰ ਲਈ। ਟ੍ਰਾਂਸਫਾਰਮਰ ਵੋਲਟੇਜ ਨੂੰ ਬਿਜਲ-ਚੁੰਬਕੀ ਪ੍ਰੇਰਨ ਦੁਆਰਾ ਅਤੇ ਲਗਾਤਾਰ ਗਤੀਸ਼ੀਲ ਹਿੱਸਿਆਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਬਦਲਦੇ ਹਨ। ਵੋਲਟੇਜ ਬਦਲਣ ਦੇ ਨਾਲ ਟ੍ਰਾਂਸਫਾਰਮਰ ਕਰੰਟ ਵੀ ਬਦਲਦੇ ਹਨ ਪ੍ਰੰਤੂ ਕਰੰਟ ਦੀ ਆਵਿੱਤੀ ਵਿਚ ਕੋਈ ਫ਼ਰਕ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ। ਸਟੈਪ-ਅੱਪ ਟ੍ਰਾਂਸਫਾਰਮਰ ਵਿਚੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਵੋਲਟੇਜ ਇਸ ਨੂੰ ਮਿਲੀ ਵੋਲਟੇਜ ਨਾਲੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਕਰੰਟ ਘੱਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸਟੈਪ ਡਾਊਨ ਟ੍ਰਾਂਸਫਾਰਮਰ ਵਿਚ ਪ੍ਰਾਪਤ ਵੋਲਟੇਜ ਇਸ ਨੂੰ ਦਿੱਤੀ ਵੋਲਟੇਜ ਨਾਲੋਂ ਘੱਟ ਅਤੇ ਕਰੰਟ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

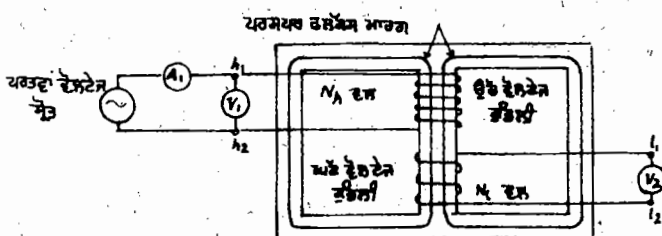
ਕਾਰਜ-ਵਿਧੀ ਦੇ ਆਮ ਸਿਧਾਂਤ—ਸਾਧਾਰਣ ਟ੍ਰਾਂਸਫਾਰਮਰ (ਚਿੱਤਰ 1) ਵਿਚ ਰੋਧੀ ਤਾਰ ਦੀਆਂ ਦੋ ਕੁੰਡਲੀਆਂ ਇਕ ਚੁੰਬਕੀ ਕੋਰ, ਜਿਹੜੀ ਕਿ ਸਟੀਲ ਦੇ ਨਾਲ ਰੱਖੇ ਬਰੀਕ ਖੰਡਾਂ ਜਾਂ ਪਤਲੀਆਂ ਪਤਲੀਆਂ ਪਰਤਾਂ ਦੀ ਬਣੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਦੇ ਵਿਚਕਾਰਲੇ ਹਿੱਸੇ ਦੁਆਲੇ ਵਲੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸੱਠ ਚੱਕਰ ਪ੍ਰਤੀ ਸੈਕਿੰਡ ਨਾਲ ਚੱਲਣ ਵਾਲੇ ਟ੍ਰਾਂਸਫਾਰਮਰ ਦੀਆਂ ਪਰਤਾਂ ਦੀ ਮੋਟਾਈ ਆਮ ਕਰਕੇ 0.35 ਮਿ. ਮੀ. (0.014 ਇੰਚ) ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਦਰਸਾਈ ਗਈ ਕੋਰ 'ਈ' ਅਤੇ ਆਈ-ਸ਼ਕਲ ਦੀਆਂ ਪਰਤਾਂ ਦੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਚੁੰਬਕੀ ਗੁਣਾਂ ਦੇ ਸੁਧਾਰ ਲਈ ਸ਼ੀਟਾਂ ਨੂੰ ਤਾਪ ਉਪਚਾਰ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਅਨੀਲੀਕਰਨ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਨੀਲੀਕਰਨ ਵਿਧੀ ਸਮੇਂ ਪਰਤਾਂ ਦੀਆਂ ਤਹਿਆਂ ਉੱਤੇ ਇਕ ਅੱਕਸਾਈਡ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਬਿਜਲੀ ਦਾ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਚਾਲਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਲ ਲਾਗਵੀਆਂ ਪਰਤਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਕੁਝ ਰੋਧ ਉਤਪੰਨ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਵਧੇਰੇ ਰੋਧ ਚਾਹੀਦਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਪਰਤਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਇਨੈਮਲ ਵਿਚ ਡਬੋ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਗਰਮ ਕਰਨ ਸਮੇਂ ਉਪਰਲੀ ਤਹਿ ਕਠੋਰ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਚਿੱਤਰ (1) ਵਿਚ ਇਕ ਉੱਚ ਵੋਲਟੇਜ ਕੁੰਡਲੀ ਦੇ ਟਰਮੀਨਲਾਂ h_1 ਅਤੇ h_2 ਵਿਚਕਾਰ ਇਕ ਪਰਤਵਾਂ ਵੋਲਟੇਜ ਸ੍ਰੋਤ ਜੋੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਕੁੰਡਲੀ ਵਿਚ N_h ਵਲ ਹਨ। ਇਸ ਨਾਲ ਕੁੰਡਲੀ ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਟਰਮੀਨਲਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਲਾਇਆ ਵੋਲਟਮੀਟਰ V_1 ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਵੋਲਟੇਜ ਦਸਦਾ ਹੈ। ਸਾਈਨ ਤਰੰਗ

ਦੁਆਰਾ ਉੱਚਤਮ ਤਤਕਾਲੀ ਵੋਲਟੇਜ ਵੋਲਟਮੀਟਰ V_1 ਉੱਤੇ ਪੜ੍ਹਤ ਨਾਲੋਂ 1.41 ਗੁਣਾਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਉੱਚ ਵੋਲਟੇਜ ਕੁੰਡਲੀ ਵੋਲਟੇਜ ਦੇਣ ਨਾਲ ਕੁੰਡਲੀ ਵਿਚ ਪਰਤਵਾਂ ਕਰੰਟ ਉਤਪੰਨ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਵਲਾਂ (N_h) ਵਿਚ ਪਰਤਵਾਂ ਚੁੰਬਕਵਾਹਕ ਬਲ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਨਾਲ ਕੋਰ ਵਿਚ ਪਰਤਵਾਂ ਚੁੰਬਕੀ ਫਲੱਕਸ ਉਤਪੰਨ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਚਿੱਤਰ 1 ਵਿਚ ਇਸ ਫਲੱਕਸ ਦੇ ਦੋਹਾਂ ਕੁੰਡਲੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਲੰਘਣ ਕਾਰਨ ਇਸ ਨੂੰ ਪਰਸਪਰ ਫਲੱਕਸ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕੁੰਡਲੀ ਅਤੇ ਕੋਰ ਦੁਆਲੇ ਆਮ ਕਰਕੇ ਹਵਾ, ਕੋਈ ਰੋਧੀ ਵਾਸ਼ਪ ਜਾਂ ਤੇਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਪਦਾਰਥ ਘੱਟ ਚੁੰਬਕੀ ਚਾਲਕ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਸਾਰੀ ਫਲੱਕਸ ਕੋਰ ਤੱਕ ਹੀ ਸੀਮਿਤ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਜੇ ਇਹ ਮੰਨ ਲਿਆ ਜਾਵੇ ਕਿ ਸਾਰੀ ਫਲੱਕਸ ਕੋਰ ਵਿਚ ਹੀ ਹੈ ਤਾਂ ਪਰਤਵਾਂ ਫਲੱਕਸ ਉੱਚ-ਵੋਲਟੇਜ ਕੁੰਡਲੀ ਵਿਚ ਸਵੈ-ਪ੍ਰੇਰਨ ਦਾ ਬਿਜਲਵਾਹਕ ਬਲ ਉਤਪੰਨ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਹਰ ਸਮੇਂ ਲਗਭਗ ਕੁੰਡਲੀ ਤੇ ਲਾਈ ਜਾਂਦੀ ਵੋਲਟੇਜ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਬਿਜਲਵਾਹਕ ਬਲ ਚੋਕ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕਰੰਟ ਨੂੰ ਇੰਨਾ ਘੱਟ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਜਿੰਨਾ ਕੁੰਡਲੀ ਵਿਚ ਸਵੈ-ਪ੍ਰੇਰਨ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਇਕੱਲੇ ਪ੍ਰਤਿਰੋਧ ਹੋਣ ਸਮੇਂ ਹੋਵੇ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲਏ ਗਏ ਕਰੰਟ ਨੂੰ ਉੱਤੇਜਕ ਕਰੰਟ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਮਾਨ ਐਂਪੀਅਰ A_1 (ਚਿੱਤਰ 1) ਵਿਚ ਨੋਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਗਿਆਤ ਵਲਾਂ ਵਾਲੀ ਕੁੰਡਲੀ ਜਦੋਂ ਗਿਆਤ ਆਵਿੱਤੀ ਅਤੇ ਗਿਆਤ ਵੋਲਟੇਜ ਉੱਤੇ ਕਿਰਿਆ ਕਰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਦੁਆਰਾ ਲਿਆ ਗਿਆ ਉੱਤੇਜਕ ਕਰੰਟ ਫਲੱਕਸ ਉੱਤੇ ਅਭਿਲੰਬ ਕੋਰ ਤੇ ਕ੍ਰਾਸ ਸੈਕਸ਼ਨ ਅਤੇ ਸਟੀਲ ਦੇ ਚੁੰਬਕੀ ਗੁਣਾਂ ਉੱਤੇ ਨਿਰਭਰ ਹੈ। ਸਤ੍ਹਾ ਦੇ ਇਕਸਾਰ ਨਾ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਈ ਅਤੇ ਆਈ ਪਰਤ ਪੂਰਨ ਤੌਰ ਤੇ ਇਕ ਦੂਸਰੇ ਨਾਲ ਸਪਰਸ਼ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਉੱਤੇਜਕ ਕਰੰਟ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਵੋਲਟੇਜ ਦੇ ਸਾਈਨ ਤਰੰਗ ਰੂਪ ਨਾਲ ਟ੍ਰਾਂਸਫਾਰਮਰ ਦੀ ਸਮੀਕਰਨ $V = 4.4 N f B_m A \times 10^{-8}$ ਹੈ। ਜਿੱਥੇ V ਵਰਗ ਐਂਸਤ ਰੂਟ (ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ) ਵੋਲਟ ਕੁੰਡਲੀ ਤੇ N ਵਲਾਂ ਦੇ ਲਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਤੀਬਰਤਾ f ਪ੍ਰਤੀ ਸੈਕਿੰਡ ਚਕਰ, B_m ਲਾਈਨਾਂ ਜਾਂ ਮੈਕਸਵੈਲ ਪ੍ਰਤੀ ਵਰਗ ਇੰਚ, A ਵਰਗ ਇੰਚ ਕ੍ਰਾਸ ਸੈਕਸ਼ਨ ਕੋਰ ਵਿਚ ਤਤਕਾਲੀ ਫਲੱਕਸ ਘਣਤਾ ਹੈ। ਟ੍ਰਾਂਸਫਾਰਮਰ ਸਟੀਲ ਲਈ B_m ਦਾ ਮਾਨ 70000 ਹੈ।

ਚਿੱਤਰ (1) ਵਿਚ ਉੱਚ ਵੋਲਟੇਜ ਕੁੰਡਲੀ ਵਿਚ ਉੱਤੇਜਕ ਕਰੰਟ ਦੁਆਰਾ ਉਤਪੰਨ ਪਰਸਪਰ ਫਲੱਕਸ ਘੱਟ-ਵੋਲਟੇਜ ਵਾਲੀ ਕੁੰਡਲੀ ਵਿਚ ਪਰਸਪਰ ਪ੍ਰੇਰਨ ਦਾ ਬਿਜਲਵਾਹਕ ਬਲ ਉਤਪੰਨ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਇਹ ਮੰਨ ਲਿਆ ਜਾਵੇ ਕਿ ਸਾਰੀ ਫਲੱਕਸ ਕੋਰ ਤੱਕ ਸੀਮਿਤ ਹੈ ਤਾਂ ਘੱਟ ਵੋਲਟੇਜ ਵਾਲੀ ਕੁੰਡਲੀ ਦੇ ਹਰ ਵਲ ਵਿਚ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਵੋਲਟੇਜ ਉੱਚ-ਵੋਲਟੇਜ ਵਾਲੀ ਕੁੰਡਲੀ ਦੇ ਵਲ ਜਿੰਨਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸਿੱਟੇ ਵਜੋਂ ਉੱਚ-ਵੋਲਟੇਜ ਵਾਲੀ ਕੁੰਡਲੀ ਦੁਆਲੇ ਵੋਲਟਮੀਟਰ V_1 ਦੁਆਰਾ ਦਰਸਾਈ ਵੋਲਟੇਜ ਘੱਟ-ਵੋਲਟੇਜ ਵਾਲੀ ਕੁੰਡਲੀ ਦੁਆਲੇ ਵੋਲਟਮੀਟਰ V_2 ਦੁਆਰਾ ਦਰਸਾਈ ਵੋਲਟੇਜ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਲਾਂ N_L ਅਤੇ N_I ਦੇ ਹਿਸਾਬ ਨਾਲ ਹੋਣਗੀਆਂ। ਕਿਉਂਕਿ N_I ; N_L ਨਾਲੋਂ ਘੱਟ ਹੈ ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਸਟੈਪ ਡਾਊਨ ਟ੍ਰਾਂਸਫਾਰਮਰ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਲੈਂਪ ਵਰਗਾ ਕੋਈ ਲੋਡ (ਭਾਰ) ਚਿੱਤਰ (1) ਵਿਚ ਟਰਮੀਨਲ l_1 ਅਤੇ l_2 ਵਿਚਕਾਰ ਜੋੜ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਇਸ ਵਿਚ ਪਰਤਵਾਂ ਕਰੰਟ ਵਹਿਣ ਲਗਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਕਰੰਟ ਦਾ ਇਕ ਕੰਮ ਪਰਸਪਰ ਫਲੱਕਸ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਨੂੰ ਘਟਾਉਣਾ ਹੈ।

ਇਕ ਸਾਧਾਰਣ ਟ੍ਰਾਂਸਫਾਰਮਰ ਦੀਆਂ ਕੁੰਡਲੀਆਂ ਅਤੇ ਕਨੈਕਸ਼ਨ

ਇਸ ਕਾਰਨ ਉੱਚ-ਵੋਲਟੇਜ ਕੁੰਡਲੀ ਵਿਚ ਪ੍ਰੇਰਤ ਬਿਜਲਵਾਹਕ ਬਲ ਵਿਚ ਨਿਸਬਤੀ ਕਮੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਸ ਕੁੰਡਲੀ ਵਿਚ ਵਧੇਰੇ ਕਰੰਟ ਵਹਿਣ ਲਗਦਾ ਹੈ। ਉੱਚ-ਵੋਲਟੇਜ ਕੁੰਡਲੀ ਵਿਚ ਕੁਝ ਕਰੰਟ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਘੱਟ ਵੋਲਟੇਜ ਵਾਲੀ ਕੁੰਡਲੀ ਵਿਚਲੇ ਕਰੰਟ ਅਤੇ ਵਲਾਂ ਦੇ ਉਲਟਕ੍ਰਮ-ਅਨੁਪਾਤ ਦੇ ਭਾਗਫਲ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਲਪੇਟਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਤਿਰੋਧਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕਰੰਟ ਲੰਘਣ ਨਾਲ ਤਾਪ ਦਾ ਹਾਨੀ ਕਾਰਨ ਇਸ ਕੁੰਡਲੀ ਦਾ ਤਾਪਮਾਨ ਵਧ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਕੁੰਡਲੀ ਦਾ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਜਾਂ ਪੂਰਨ-ਲੋਡ ਕਰੰਟ ਉਹ ਮਾਨ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਜਦੋਂ ਲਗਾਤਾਰ ਲੰਘਾਇਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਤਾਪਮਾਨ ਵਧਦਾ ਹੈ। ਸੱਠ-ਸਾਈਕਲ ਟ੍ਰਾਂਸਫਾਰਮਰਾਂ ਦਾ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਅਜਿਹਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉੱਤੇਜਕ ਕਰੰਟ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਕਰੰਟ ਦਾ 5% ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਨਿਮਨ-ਵੋਲਟੇਜ ਕੁੰਡਲੀ ਵਿਚੋਂ ਲੋਡ ਹਟਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਉੱਚ-ਵੋਲਟੇਜ ਕੁੰਡਲੀ ਵਿਚ ਕਰੰਟ ਉੱਤੇਜਕ ਕਰੰਟ ਜਿੰਨਾ ਰਹਿ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਕੁੰਡਲੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਕਰੰਟ ਲੰਘ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਕਰੰਟਾਂ ਦਾ ਅਨੁਪਾਤ ਲਗਭਗ ਵਲਾਂ ਦੇ ਉਲਟਕ੍ਰਮ ਅਨੁਪਾਤੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉੱਚ-ਵੋਲਟੇਜ ਕੁੰਡਲੀ ਵਿਚ ਲੋੜੀਂਦੀ ਤਾਰ ਦਾ ਕ੍ਰਾਸ ਸੈਕਸ਼ਨ ਨਿਮਨ-ਵੋਲਟੇਜ ਕੁੰਡਲੀ ਨਾਲੋਂ ਲਗਭਗ 1/10 ਹੋਵੇਗਾ। ਉੱਚ-ਵੋਲਟੇਜ ਕੁੰਡਲੀ ਵਿਚ ਤਾਬੇ ਦਾ ਆਇਤਨ ਲਗਭਗ ਨਿਮਨ-ਵੋਲਟੇਜ ਕੁੰਡਲੀ ਜਿੰਨਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਵਲਾਂ ਵਾਲੀ ਕੁੰਡਲੀ ਵਿਚ ਤਾਰ ਦਾ ਕ੍ਰਾਸ ਸੈਕਸ਼ਨ ਘੱਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਟ੍ਰਾਂਸਫਾਰਮਰ ਦੀ ਧਾਰਨ-ਸਮਰੱਥਾ ਵੋਲਟ-ਐਂਪੀਅਰਾਂ ਜਾਂ ਕਿਲੋਵੋਲਟ ਐਂਪੀਅਰਾਂ ਵਿਚ ਦਰਸਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਵੋਲਟ-ਐਂਪੀਅਰ ਨਿਵੇਸ਼ ਅਤੇ ਨਿਕਾਸ ਲਗਭਗ ਬਰਾਬਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਟ੍ਰਾਂਸਫਾਰਮਰ ਦੀ ਕੋਰ ਵਿਚਲਾ ਸਟੀਲ ਬਿਜਲਈ ਅਤੇ ਚੁੰਬਕੀ ਚਾਲਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪਰਤਵਾਂ ਫਲੱਕਸ ਸਟੀਲ ਵਿਚ ਬਿਜਲਵਾਹਕ ਬਲ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਸਟੀਲ ਵਿਚ ਐਡੀ ਕਰੰਟ (ਭੇਵਰ ਧਾਰਾ) ਉਤਪੰਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜਿਹੜੇ ਕਿ ਤਾਪ ਉਤਪੰਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤਾਪ ਨੂੰ ਐਡੀ ਕਰੰਟ ਹਾਨੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕੁਝ ਹਜ਼ਾਰ ਚੱਕਰ ਪ੍ਰਤੀ ਸੈਕੰਡ ਦੀਆਂ ਆਵਿੱਤੀਆਂ ਲਈ ਐਡੀ ਕਰੰਟ ਹਾਨੀ ਨੂੰ ਅਜਿਹੇ ਮਾਨ ਤੱਕ ਰੱਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਠੋਸ ਸਟੀਲ ਕੋਰ ਵਰਤਣ ਦੀ ਥਾਂ ਪਰਤਾਂ ਦੀ ਕੋਰ ਬਣਾ ਕੇ ਸਹਿਆ ਜਾ ਸਕੇ। ਜਦੋਂ ਪਰਤਾਂ ਬਾਰੀਕ ਬਣਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਐਡੀ ਕਰੰਟ ਹਾਨੀ ਘੱਟ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਖਰਚਾ ਜ਼ਿਆਦਾ ਅਤੇ ਸੰਭਾਲਣਾ ਔਖਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਬਾਰੀਕ ਅਤੇ ਸੋਟੀਆਂ ਦੋਹਾਂ ਪਰਤਾਂ ਉੱਤੇ ਲੋੜੀਂਦੀ ਇਨਸੂਲੇਸ਼ਨ ਦੀ ਮੋਟਾਈ ਇਕੋ ਜਿੰਨੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਟ੍ਰਾਂਸਫਾਰਮਰ ਦੀ ਕੋਰ ਦੇ ਸਟੀਲ ਵਿਚ ਸਿਥਲਤਾ-ਹਾਨੀ (ਹਿਸਟੇਰੇਸਿਸ ਹਾਨੀ) ਉਦੋਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਦੋਂ ਪਰਤਵਾਂ ਫਲੱਕਸ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਚੁੰਬਕੀ ਸਾਈਕਲਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸਟੀਲ ਲੰਘਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਹਾਨੀ ਕੋਰ ਦੀਆਂ ਪਤਲੀਆਂ ਪਰਤਾਂ ਬਣਾਉਣ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਘਟਦੀ। ਕਿਸੇ ਗਿਆਨ ਆਵਿੱਤੀ ਅਤੇ ਫਲੱਕਸ ਘਣਤਾ ਉੱਤੇ ਸਿਥਲਤਾ ਹਾਨੀ ਕੇਵਲ ਸਟੀਲ ਦੇ ਚੁੰਬਕੀ ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਸੁਧਾਰ ਕੇ ਘਟਾਈ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਐਡੀ ਕਰੰਟ ਹਾਨੀ ਅਤੇ ਸਿਥਲਤਾ-ਹਾਨੀ ਦੇ ਜੋੜ ਨੂੰ ਆਇਰਨ ਜਾਂ ਕੋਰ ਹਾਨੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਇਕ ਹੋਰ ਦੂਸਰੀ ਹਾਨੀ ਕੁੰਡਲੀਆਂ ਨੂੰ ਇਕ ਦੂਸਰੇ ਤੋਂ ਇਨਸੂਲੇਟ ਕਰਨ ਅਤੇ ਕੋਰ ਤੋਂ ਇਨਸੂਲੇਟ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਠੋਸ ਪਦਾਰਥ ਵਿਚ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਠੋਸ ਪਦਾਰਥ ਵਿਚ ਪਰਤਵਾਂ ਬਿਜਲਈ ਖੇਤਰ ਕਾਰਨ ਡਾਈਇਲੈਕਟ੍ਰਿਕ ਹਾਨੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਕਾਰਜ-ਵਿਧੀ ਦੇ ਲੱਛਣ—ਕਿਸੇ ਟ੍ਰਾਂਸਫਾਰਮਰ ਦੀ ਕੋਰ ਹਾਨੀ ਅਤੇ ਡਾਈਇਲੈਕਟ੍ਰਿਕ ਹਾਨੀ ਵੋਲਟੇਜ ਅਤੇ ਆਵਿੱਤੀ ਉੱਤੇ ਨਿਰਭਰ ਹੈ। ਪਾਵਰ ਸਰਕਟ ਟ੍ਰਾਂਸਫਾਰਮਰ, ਜਿਹੜੇ ਸਥਿਰ ਵੋਲਟੇਜ ਅਤੇ ਆਵਿੱਤੀ ਉੱਤੇ ਚਲਦੇ ਹਨ, ਲਈ (ਉਤਪੰਨ ਕਰੰਟ ਦਾ ਖਿਆਲ ਨਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ) ਇਹ ਹਾਨੀਆਂ ਲਗਭਗ ਸਥਿਰ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਕੁੰਡਲੀਆਂ ਵਿਚ ਹਾਨੀ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਤਾਬਾ ਹਾਨੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਕਰੰਟ ਦੇ ਵਰਗ ਦੇ ਅਨੁਪਾਤ ਅਨੁਸਾਰ ਬਦਲਦੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਕਰੰਟ ਬਿਲਕੁਲ ਉਤਪੰਨ ਨਾ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਸੈਕੰਡਰੀ ਕੁੰਡਲੀ ਵਿਚ ਕੋਈ ਹਾਨੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਪ੍ਰੰਤੂ ਉੱਤੇਜਕ ਕਰੰਟ ਕਾਰਨ ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਕੁੰਡਲੀ ਵਿਚ ਹਾਨੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਹਾਨੀ ਆਮ ਕਰਕੇ ਕੋਰ ਹਾਨੀ ਅਤੇ ਡਾਈਇਲੈਕਟ੍ਰਿਕ ਹਾਨੀ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਕੋਈ ਮਹੱਤਵ ਨਹੀਂ ਰੱਖਦੀ। ਇਸ ਲਈ ਜਦੋਂ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਵੋਲਟੇਜ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਆਵਿੱਤੀ ਉੱਤੇ ਇਕ ਕੁੰਡਲੀ ਉੱਤੇ ਲਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਦੂਸਰੀ ਕੁੰਡਲੀ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਸਰਕਟ ਵਿਚ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਟ੍ਰਾਂਸਫਾਰਮਰ ਵਿਚ ਪਾਵਰ ਨਿਵੇਸ਼ ਨੂੰ ਕੋਰ ਹਾਨੀ ਅਤੇ ਡਾਈਇਲੈਕਟ੍ਰਿਕ ਹਾਨੀ ਦੇ ਜੋੜ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਵਪਾਰਕ 60-ਸਾਈਕਲ ਟ੍ਰਾਂਸਫਾਰਮਰਾਂ ਵਿਚ ਕਿਲੋਵਾਟਾਂ ਵਿਚ ਕੋਰ ਹਾਨੀ ਅਤੇ ਡਾਈਇਲੈਕਟ੍ਰਿਕ ਹਾਨੀ ਦਾ ਜੋੜ ਕਿਲੋਵੋਲਟ ਐਂਪੀਅਰ ਰੇਟਿੰਗ ਦਾ 0.25% ਤੋਂ 1% ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਟ੍ਰਾਂਸਫਾਰਮਰ ਦੀਆਂ ਕੁੰਡਲੀਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਤਿਰੋਧਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਧੇ ਕਰੰਟ ਨਾਲ ਉਦੋਂ ਮਿਣਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਪਰਤਵੀ ਵੋਲਟੇਜ ਨਾ ਲਗਾਈ ਜਾ ਰਹੀ ਹੋਵੇ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਮ ਕਿਰਿਆ ਸਮੇਂ ਇਕ ਕੁੰਡਲੀ ਵਿਚ ਕਾੱਪਰ ਹਾਨੀ ਲਗਭਗ ਪ੍ਰਤਿਰੋਧ ਅਤੇ ਪਰਤਵੇਂ ਕਰੰਟ ਦੇ ਵਰਗ ਦੇ ਗੁਣਨਫਲ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਕੁੱਲ ਕਾੱਪਰ ਹਾਨੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਦੋਹਾਂ ਕੁੰਡਲੀਆਂ ਦੀਆਂ ਹਾਨੀਆਂ ਨੂੰ ਜੋੜ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਸਲ ਵਿਚ ਸਕਿਨ-ਪ੍ਰਭਾਵ ਕਾਰਨ ਪਰਤਵੇਂ ਕਰੰਟ ਦੀ ਕੁੰਡਲੀ ਦਾ ਪ੍ਰਤਿਰੋਧ ਇਸ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਮੁੱਲ ਵਾਲੀ ਸਿੱਧੇ ਕਰੰਟ ਵਾਲੀ ਕੁੰਡਲੀ ਨਾਲੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਵਪਾਰਕ 60-ਸਾਈਕਲ ਟ੍ਰਾਂਸਫਾਰਮਰ ਦੀ ਹਰ ਕੁੰਡਲੀ ਵਿਚ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਕਰੰਟ ਨਾਲ ਕਿਲੋਵਾਟਾਂ ਵਿਚ ਕਾੱਪਰ ਹਾਨੀ ਟ੍ਰਾਂਸਫਾਰਮਰ ਕਿਲੋਵੋਲਟ ਐਂਪੀਅਰ ਰੇਟਿੰਗ ਦੇ 0.5% ਤੋਂ 3% ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਕਿਸੇ ਟ੍ਰਾਂਸਫਾਰਮਰ ਵਿਚ ਹਾਨੀਆਂ ਕੁੰਡਲੀਆਂ ਵਿਚਲੇ ਕਰੰਟਾਂ ਅਤੇ ਲਗੀ ਵੋਲਟੇਜ ਉੱਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਟ੍ਰਾਂਸਫਾਰਮਰ ਦਾ ਪਾਵਰ ਨਿਕਾਸ ਕੇਵਲ ਵੋਲਟੇਜ ਨਿਕਾਸ ਅਤੇ ਕਰੰਟ ਨਿਕਾਸ ਉੱਤੇ ਨਿਰਭਰ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਸਗੋਂ ਲੋਡ ਪਾਵਰ ਫੈਕਟਰ (ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਜ਼ੀਰੋ ਤੋਂ ਇਕ ਤੱਕ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ) ਉੱਤੇ ਵੀ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਟ੍ਰਾਂਸਫਾਰਮਰ ਵਿਚ ਹਾਨੀਆਂ ਤਾਪ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਉਤਪੰਨ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਟ੍ਰਾਂਸਫਾਰਮਰ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਗਰਮ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਤਾਪ ਨੂੰ ਇਕ ਦਮ ਦੂਰ ਕਰ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਡਾਈ ਕਿਸਮ ਦੇ ਟ੍ਰਾਂਸਫਾਰਮਰਾਂ ਨੂੰ ਹਵਾ ਦੀ ਕੁਦਰਤੀ ਗਤੀ ਜਾਂ ਕੁੰਡਲੀਆਂ ਨੇੜੇ ਨਾਲੀਆਂ ਰਾਹੀਂ ਪੱਖਿਆਂ ਦੁਆਰਾ ਹਵਾ ਦੇ ਕੇ ਠੰਢਾ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਹੜੇ ਟ੍ਰਾਂਸਫਾਰਮਰ ਤੇਲ ਜਾਂ ਸੰਸ਼ਲਿਸਟ ਤਰਲ ਦੁਆਰਾ ਇਨਸੂਲੇਟ ਹੋਏ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਾਣੀ ਦੁਆਰਾ ਠੰਢਾ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਕੁੰਡਲੀ ਦੁਆਲੇ ਕਾਇਮ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਆਵਿੱਤੀ ਉੱਤੇ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਵੋਲਟੇਜ ਨਾਲ ਸੈਕੰਡਰੀ ਕੁੰਡਲੀ ਦੁਆਲੇ ਵੋਲਟੇਜ ਵਿਚ ਤਬਦੀਲੀ (ਜਿਹੜੇ ਕਿ ਉਦੋਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਦੋਂ ਨਿਕਾਸ ਕਰੰਟ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਮਾਨ ਤੋਂ ਜ਼ੀਰੋ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ) ਟ੍ਰਾਂਸਫਾਰਮਰ ਦੀ

ਵੋਲਟੇਜ ਨਿਯੰਤਰਣ ਦੀ ਮਿਣਤੀ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਟ੍ਰਾਂਸਫਾਰਮਰ ਦਾ ਵੋਲਟੇਜ ਨਿਯੰਤਰਣ ਲੋਡ ਪਾਵਰ ਫੈਕਟਰ ਉੱਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਆਮ ਕਰਕੇ ਲੋਡ ਪਾਵਰ ਫੈਕਟਰ ਅਜਿਹੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜਦੋਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹਟਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਵੋਲਟੇਜ ਵੱਧ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਅਗਰਾਮੀ ਪਾਵਰ ਫੈਕਟਰ ਨਾਲ ਵੋਲਟੇਜ ਘੱਟ ਵੀ ਸਕਦੀ ਹੈ ਜਾਂ ਫਿਰ ਕੋਈ ਤਬਦੀਲੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ।

360,000 ਕਿਲੋਵੋਲਟ ਐਪੀਅਰ ਤੱਕ ਧਾਰਨ-ਸਮਰੱਥਾ ਵਾਲੇ ਪਾਵਰ ਟ੍ਰਾਂਸਫਾਰਮਰ ਬਣਾਏ ਜਾ ਚੁੱਕੇ ਹਨ। ਵੱਡੇ ਟ੍ਰਾਂਸਫਾਰਮਰ ਆਮ ਕਰਕੇ ਤਿੰਨ ਫੇਜ਼ ਯੂਨਿਟਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਬਣਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਤਿੰਨਾਂ ਫੇਜ਼ਾਂ ਤੇ ਚੁੰਬਕੀ ਅਤੇ ਬਿਜਲਈ ਸਰਕਟ ਮਿਲੇ ਹੋਏ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਕਿਸੇ ਗਿਆਤ ਕਿਲੋਵੋਲਟ ਐਪੀਅਰ ਰੇਟਿੰਗ ਲਈ ਇਕ ਤਿੰਨ-ਫੇਜ਼ ਟ੍ਰਾਂਸਫਾਰਮਰ ਦਾ ਭਾਰ ਅਤੇ ਆਇਤਨ $\frac{1}{3}$ ਕਿਲੋਵੋਲਟ ਐਪੀਅਰ ਰੇਟਿੰਗ ਵਾਲੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਤਿੰਨ ਇਕਹਿਰੇ-ਫੇਜ਼ ਟ੍ਰਾਂਸਫਾਰਮਰਾਂ ਦੇ ਕੁੱਲ ਜੋੜ ਨਾਲੋਂ ਘੱਟ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਕਿਸੇ ਸੰਚਾਰ ਸਰਕਟ ਵਿਚ ਟ੍ਰਾਂਸਫਾਰਮਰ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਪ੍ਰਤਿਰੋਧ ਰੂਪਾਂਤਰਣ ਲਈ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਸੁਣਨਯੋਗ ਟ੍ਰਾਂਸਫਾਰਮਰ; ਜਿਹੜੇ ਕਿ ਸੁਣਨਯੋਗ ਰੇਂਜ ਵਿਚ ਆਵਿੱਤੀਆਂ ਵਾਲੇ ਸਰਕਟ ਵਿਚ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਦੀ ਕੋਰ ਸਟੀਲ ਜਾਂ ਹੋਰ ਚੁੰਬਕੀ ਪਦਾਰਥ ਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਐਡੀ ਕਰੰਟ ਹਾਨੀ ਨੂੰ ਸਹਿਣਯੋਗ ਮੁੱਲ ਤੱਕ ਸੀਮਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਕਈ ਵਾਰੀ ਬਹੁਤ ਪਤਲੀਆਂ ਪਰਤਾਂ ਜਾਂ ਚੂਰਾ ਕੀਤੇ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਰੇਡੀਓ-ਆਵਿੱਤੀ ਟ੍ਰਾਂਸਫਾਰਮਰ, ਜਿਹੜੇ ਕਿ ਸੁਣਨਯੋਗ ਰੇਂਜ ਨਾਲੋਂ ਉਪਰ ਵਾਲੀਆਂ ਆਵਿੱਤੀਆਂ ਵਾਲੇ ਸਰਕਟਾਂ ਵਿਚ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਇਨਸੂਲੇਟਿੰਗ ਪਦਾਰਥ ਦੁਆਰਾ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਨੇੜੇ ਆਧਾਰਿਤ ਕਾਇਲਾਂ ਦੇ ਬਣੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਜੇਕਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਧਾਤਵੀ ਕੋਰਾਂ ਵਰਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਤਾਂ ਐਡੀ ਕਰੰਟ ਹਾਨੀ ਬਹੁਤ ਹੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੋਣੀ ਸੀ। ਟ੍ਰਾਂਸਫਾਰਮਰਾਂ ਦੀ ਹਰ ਕੁੰਡਲੀ ਵਿਚ ਇਕੋ ਜਿਨੇ ਵਾਲੇ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਬਿਜਲਈ ਤੌਰ ਤੇ ਇਕ ਸਰਕਟ ਨੂੰ ਦੂਸਰੇ ਸਰਕਟ ਨਾਲੋਂ ਵੱਖਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਕਈ ਟ੍ਰਾਂਸਫਾਰਮਰਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਜਾਂ ਦੋਹਾਂ ਪਾਸੇ ਦੇ ਜਾਂ ਵਧੇਰੇ ਕਾਇਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਟ੍ਰਾਂਸਫਾਰਮਰ ਨੂੰ ਇਕ ਵੋਲਟੇਜ ਉੱਤੇ ਚਲਾਉਣ ਲਈ ਸੀਰੀਜ਼ ਵਿਚ ਜਾਂ ਦੂਸਰੀ ਵੋਲਟੇਜ ਉੱਤੇ ਚਲਾਉਣ ਲਈ ਸਮਾਂਤਰ ਜੋੜਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਟ੍ਰਾਂਸਫਾਰਮਰ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ—ਬਿਜਲਚੁੰਬਕੀ ਪ੍ਰੇਰਨ ਦੇ ਸਿੱਧਾਂਤਾਂ ਦੀ ਖੋਜ 1831 ਵਿਚ ਲੰਡਨ ਵਿਖੇ ਰਾਇਲ ਇੰਸਟੀਚਿਊਸ਼ਨ ਵਿਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਰਸਾਇਣ-ਵਿਗਿਆਨੀ ਅਤੇ ਡਾਕਟਰ ਮਾਈਕਲ ਫੈਰਾਡੇ ਨੇ ਕੀਤੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਿੱਧਾਂਤਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਕੇ ਭਿੰਨ-ਭਿੰਨ ਤਜਰਬੇਕਾਰਾਂ ਨੇ ਅਜਿਹੇ ਪ੍ਰੇਰਨ ਕਾਇਲ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਦੂਸਰੇ ਦੇ ਨੇੜੇ ਪ੍ਰੰਤੂ ਇਕ ਦੂਸਰੇ ਤੋਂ ਇਨਸੂਲੇਟ ਤਾਰ ਦੇ ਦੋ ਕਾਇਲ ਸਨ। ਜਦੋਂ ਇਕ ਕਾਇਲ ਨਾਲ ਬੈਟਰੀ ਜੋੜੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਕਾਇਲ ਵਿਚਲਾ ਕਰੰਟ ਜਲਦੀ ਹੀ ਕਾਇਲ ਪ੍ਰਤਿਰੋਧ ਦੁਆਰਾ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਮੁੱਲ ਹਾਸਲ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਫਿਰ ਜੇਕਰ ਸਰਕਟ ਖੰਡਿਤ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਕਰੰਟ ਵਿਚ ਅਚਾਨਕ ਕਮੀ ਕਾਰਨ ਉਸ ਕਾਇਲ ਵਿਚ ਸਵੈ-ਪ੍ਰੇਰਨ ਦਾ ਇਕ ਬਿਜਲਵਾਹਕ ਬਲ ਉਤਪੰਨ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਹਿਲੇ ਨਾਲੋਂ ਦੂਸਰੇ ਕਾਇਲ ਵਿਚ ਵਧੇਰੇ ਵਲਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਕੇ ਦੂਸਰੇ ਕਾਇਲ ਵਿਚ ਬਿਜਲਵਾਹਕ ਬਲ ਦੀ ਅਸਥਾਈ ਤਰੰਗ ਨੂੰ ਬੈਟਰੀ ਬਿਜਲਵਾਹਕ ਬਲ ਨਾਲੋਂ ਕਾਫ਼ੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਵੋਲਟੇਜ ਨੂੰ ਘਟਾਉਣ ਅਤੇ ਕਰੰਟ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਇੰਡਕਸ਼ਨ ਕਾਇਲ ਦੀ

ਵਰਤੋਂ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ 1879 ਵਿਚ ਫੈਕਲਿਨ ਇੰਸਟੀਚਿਊਟ ਲੈਕਚਰ ਸਮੇਂ ਐਲਹਿਊ ਟਾਮਸਨ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1882 ਵਿਚ ਇਕ ਫਰਾਂਸੀਸੀ ਲਿਊਸੀਐਨ ਗੋਲਾਰਡ ਅਤੇ ਇਕ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਜਾਨ ਗਿਬਜ਼ ਨੇ ਇੰਡਕਸ਼ਨ ਕਾਇਲ ਸਿਸਟਮ ਉੱਤੇ ਇਕ ਇੰਗਲਿਸ਼ ਪੇਟੈਂਟ ਲਈ ਫਾਈਲ ਕੀਤਾ ਜਿਸ ਨੂੰ ਸੈਕੰਡਰੀ ਜੈਨਰੇਟਰ ਕਿਹਾ। ਇਸ ਵਿਚ ਕੁੰਡਲੀਆਂ ਸੀਰੀਜ਼ ਵਿਚ ਸਨ। ਸੰਨ 1884 ਵਿਚ ਹੰਗਰੀਆਂ ਨੇ ਪਹਿਲੇ ਪ੍ਰਯੋਗਿਕ ਵਪਾਰਕ ਟ੍ਰਾਂਸਫਾਰਮਰ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਲੋਹੇ ਦੀਆਂ ਬੰਦ ਕੋਰਾਂ ਸਨ ਅਤੇ ਇਹ ਸਮਾਂਤਰ ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਕੁੰਡਲੀਆਂ ਨਾਲ ਚਲਦੇ ਹਨ। ਸੰਨ 1885 ਵਿਚ ਬੁਦਾਪੈਸਟ ਵਿਖੇ ਹੰਗਰੀਅਨ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨੀ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ 75 ਟ੍ਰਾਂਸਫਾਰਮਰਾਂ ਦੁਆਰਾ 1,067 ਲੈਂਪਾਂ ਨੂੰ ਊਰਜਾ ਸਪਲਾਈ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਸੰਨ 1885 ਵਿਚ ਜਾਰਜ ਵੈਸਟਿੰਗਹਾਊਸ ਨੇ ਗੋਲਾਰਡ ਅਤੇ ਗਿਬਜ਼ ਸਿਸਟਮ ਪੇਟੈਂਟਾਂ ਉੱਤੇ ਆਪਸ਼ਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲਏ ਅਤੇ 1886 ਵਿਚ ਅਮਰੀਕਾ ਵਿਚ ਵਰਤੋਂ ਲਈ ਪੇਟੈਂਟ ਦੇ ਹੱਕ ਖਰੀਦ ਲਏ। ਵੈਸਟਿੰਗਹਾਊਸ ਦੁਆਰਾ ਨਿਯੁਕਤ ਇਕ ਜਵਾਨ ਖੋਜੀ ਵਿਲਿਅਮ ਸਟਾਨਲੇ ਨੇ ਗੋਲਾਰਡ ਅਤੇ ਗਿਬਜ਼ ਦੀ ਸਕੀਮ ਦੇ ਉਲਟ ਇਕ ਸਥਿਰ ਵੋਲਟੇਜ ਨਾਲ ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਕੁੰਡਲੀਆਂ ਨੂੰ ਸਮਾਂਤਰ ਜੋੜਿਆ। ਉਸ ਨੂੰ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੋ ਗਿਆ ਕਿ ਕੁਝ ਓਹਮ ਪ੍ਰਤਿਰੋਧ ਵਾਲੇ ਕਾਇਲ ਨੂੰ ਕਈ ਹਜ਼ਾਰ ਵੋਲਟ ਦੇ ਆਰਪਾਰ ਜੋੜਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਬਾਸ਼ਰਤ ਚੰਗਾ ਚੁੰਬਕੀ ਸਰਕਟ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਲਗਾਈ ਗਈ ਵੋਲਟੇਜ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਸਵੈ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਬਿਜਲੀ-ਵਾਹਕ ਬਲ ਉਤਪੰਨ ਕਰਨ ਲਈ ਕੇਵਲ ਥੋੜ੍ਹੇ ਜਿਹੇ ਕਰੰਟ ਦੀ ਲੋੜ ਪਵੇ। ਗੋਲਾਰਡ ਅਤੇ ਗਿਬਜ਼ ਟ੍ਰਾਂਸਫਾਰਮਰ ਵਿਚ ਕੋਰ ਲੋਹੇ ਦੀਆਂ ਤਾਰਾਂ ਦੀ ਬਣੀ ਹੋਈ ਸੀ ਕਈ ਵਾਰੀ ਇਹ ਸਿੱਧੀਆਂ ਹੀ ਹੁੰਦੀਆਂ ਸਨ ਅਤੇ ਪੂਰਨ ਰਿੰਗ ਨਹੀਂ ਸੀ ਬਣਾਉਂਦੀਆਂ। ਸਟਾਨਲੇ ਨੇ ਕੁੱਝ ਕੁ ਕੋਰਾਂ ਲੋਹੇ ਦੀਆਂ ਤਾਰਾਂ ਨੂੰ ਰਿੰਗ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਵਿਚ ਬਣਾ ਕੇ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀਆਂ ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਨਿਰੰਤਰ ਅਤੇ ਪਰਤਦਾਰ ਕੋਰਾਂ ਦੁਆਰਾ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀਆਂ।

ਸੰਨ 1885 ਵਿਚ ਸਟਾਨਲੇ ਨੇ ਗ੍ਰੇਟ ਬੈਰਿੰਗਟਨ, ਮੈਸਾਚਿਊਟ ਵਿਖੇ ਇਕ ਪ੍ਰਯੋਗਸ਼ਾਲਾ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਮਾਰਚ, 1886 ਤੱਕ ਇਕ ਸਿਸਟਮ ਤਿਆਰ ਕਰ ਲਿਆ ਜਿਸ ਨਾਲ 500 ਵੋਲਟ ਵਾਲੇ ਜੈਨਰੇਟਰ ਤੋਂ ਗਾਹਕਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਧਾ ਲਗਭਗ 1200 ਮੀ. ਤੱਕ ਕਰੰਟ ਪਹੁੰਚਦਾ ਸੀ। ਗਾਹਕਾਂ ਦੇ ਘਰਾਂ ਲਈ ਰੋਸ਼ਨੀ ਕਰਨ ਲਈ ਟ੍ਰਾਂਸਫਾਰਮਰਾਂ ਦੁਆਰਾ ਵੋਲਟੇਜ ਨੂੰ 100 ਵੋਲਟ ਤੱਕ ਸਟੈਪ ਡਾਊਨ ਕਰ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਅਮਰੀਕਾ ਵਿਚ ਪਰਤਵੇਂ ਕਰੰਟ ਦੀ ਊਰਜਾ ਦੀ ਵੰਡ ਲਈ ਪਹਿਲਾਂ ਪਲਾਂਟ ਵੈਸਟਿੰਗਹਾਊਸ ਦੁਆਰਾ ਨਿਊਯਾਰਕ ਵਿਚ ਬੁਫੈਲੋ ਵਿਖੇ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਅਤੇ 30 ਨਵੰਬਰ, 1886 ਨੂੰ ਚਾਲੂ ਹੋਇਆ। ਇਹ 133-ਸਾਈਕਲ, 1000 ਵੋਲਟ ਵਾਲੇ ਜੈਨਰੇਟਰਾਂ ਦੁਆਰਾ ਸਪਲਾਈ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ।

ਹ. ਪੁ.-ਐਨ. ਥ੍ਰਿ. 22 : 387

ਟ੍ਰਾਂਸਫਿਊਜ਼ਨ : ਇਲਾਜ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਵੇਲੇ ਖੂਨ ਜਾਂ ਇਸ ਦੇ ਇਕ ਅੰਸ਼ ਦੇ ਮਰੀਜ਼ ਵਿਚ ਦਾਖਲ ਕਰਨ ਨੂੰ ਟ੍ਰਾਂਸਫਿਊਜ਼ਨ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਟ੍ਰਾਂਸਫਿਊਜ਼ਨ ਦੀਆਂ ਤਕਨੀਕਾਂ ਅਤੇ ਮੰਤਵ ਦੂਸਰੇ ਤਰਲ ਪਦਾਰਥ ਵਾਂਗ ਹੀ ਹਨ ਇਸ ਲਈ ਗਲੂਕੋਸ, ਬਣਾਵਟੀ ਪਲਾਜ਼ਮਾ ਅਤੇ ਖੂਨ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਹੋਰ ਸਬੰਧਤ ਤਰਲ ਵੀ ਇਸ ਮੰਤਵ ਲਈ ਵਿਚਾਰੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਟ੍ਰਾਂਸਫਿਊਜ਼ਨ ਦੀਆਂ ਕਈ ਕਿਸਮਾਂ ਲਈ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਵਰਣਿਤ ਲੱਛਣ ਹਨ। ਜ਼ਿਆਦਾ ਖੂਨ ਵਗ ਜਾਣ, ਚਮੜੀ ਦੇ ਬੇਹੱਦ ਸੜ ਜਾਣ ਲਈ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਸਦਮਿਆਂ ਕਾਰਨ ਸ਼ਾਇਦ

ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹਾਲਤਾਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਟ੍ਰਾਂਸਫਿਊਜ਼ਨ ਉਪਯੋਗ ਵਿਚ ਲਿਆਂਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕਈ ਹੋਰ ਵਿਗਾੜਾਂ ਜਿਵੇਂ ਹੀਮੋਫਿਲੀਆ, ਨਿਊਕੀਮੀਆ, ਕਈ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਅਨੀਮੀਆ, ਕਈ ਅਨੁਵੰਸ਼ਿਕ ਜਾਂ ਇਸਤਰੀ-ਰੋਗਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਖੂਨ ਦੀ ਕਮੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਖੂਨ ਕਈ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਦਾਖਲ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਇਲਾਜ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੀਆਂ ਹਾਲਤਾਂ ਜਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਹੂਲੀਅਤ ਦੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਪੂਰਾ ਖੂਨ ਜਰਮ-ਰਹਿਤ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬਕਸਿਆਂ ਵਿਚ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਗਰਮੀ ਪੈਦਾ ਕਰ ਸਕਣ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਹੋਣ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਕੋਈ ਯੋਗ ਐਂਟੀ-ਕੋਐਗੂਲੈਂਟ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰ ਹੋਵੇ। ਖੂਨ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਹਿੱਸੇ ਅਤੇ ਵਿਉਂਤਪਨ ਉਚਿਤ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਲਾਭ ਇਸ ਮੁੱਲ ਵਿਚ ਹੈ ਕਿ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਖੂਨ ਜਾਂ ਖੂਨ ਦੇ ਅੰਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਨਿਰੋ ਖੂਨ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸਮੇਂ ਲਈ ਸਟੋਰ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਟੋਰ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਪਦਾਰਥਾਂ ਵਿਚ ਰੈੱਡਬਲਡ ਸੈੱਲ, ਸ਼ੁੱਕਾ ਜਾਂ ਤਰਲ ਬਲੱਡ ਪਲਾਜ਼ਮਾ ਅਤੇ ਪਲਾਜ਼ਮਾ ਪ੍ਰੋਟੀਨ ਤੋਂ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਐਲਬਿਊਮਿਨ ਜਾਂ ਗਲੋਬਿਊਲਿਨ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਉਦਾਹਰਣਾਂ ਹਨ।

ਸਟੈਂਡਰਡ—ਖੂਨ ਲਏ ਜਾਣ, ਇਕੱਠਾ ਕਰਨ, ਇਸ ਨੂੰ ਪਰਖਣ ਅਤੇ ਕਿਸਮ ਲੱਭਣ, ਸਟੋਰ ਕਰਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਤਾ ਮਰੀਜ਼ ਨੂੰ ਖੂਨ ਦੇਣ ਲਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਟੈਂਡਰਡ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਏਜੰਸੀਆਂ ਹਨ ਜੋ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਾਰੋਬਾਰ ਵਿਚ ਲੱਗੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਉਪਰੋਕਤ ਹਰ ਇਕ ਹਾਲਤ ਲਈ ਉਚਿਤ ਢੰਗ ਅਪਣਾ ਲਏ ਹਨ। ਦੀ ਅਮੈਰੀਕਨ ਐਸੋਸੀਏਸ਼ਨ ਆਫ਼ ਬਲੱਡ ਬੈਂਕਸ ਅਤੇ ਦੀ ਜਾਇੰਟ ਬਲੱਡ ਕੌਂਸਲ ਅਜਿਹੇ ਸਟੈਂਡਰਡ ਸਬੰਧਤ ਹਸਪਤਾਲਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਮੈਡੀਕਲ ਗਰੁੱਪਾਂ ਲਈ ਅਜਿਹੇ ਸਟੈਂਡਰਡ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ; ਜਦੋਂ ਕਿ ਕਈ ਹੋਰ ਸਰਕਾਰੀ ਅਦਾਰੇ ਜਿਵੇਂ ਰੱਖਿਆ ਵਿਭਾਗ ਅਜਿਹੇ ਕੰਮ ਸਿਵਲ ਅਤੇ 'ਮਿਲਟਰੀ ਯੂਨਿਟਾਂ' ਲਈ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨੈਸ਼ਨਲ ਇੰਸਟੀਟਿਊਟ ਆਫ਼ ਹੈਲਥ ਕਰਾਸ ਮੈਚਿੰਗ ਟੈਸਟ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸਹੂਲਤਾਂ ਲਈ ਤਕਨੀਕੀ ਸਟੈਂਡਰਡ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਕਈ ਹੋਰ ਅਦਾਰੇ ਕੌਮੀ, ਰਾਜ ਜਾਂ ਸਥਾਨਕ ਪੱਧਰਾਂ ਤੇ ਟ੍ਰਾਂਸਫਿਊਜ਼ਨ ਕੰਮਾਂ ਵਿਚ ਸਹਿਯੋਗ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।

ਖੂਨ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਪ੍ਰਭੂ ਅਤੇ ਚੰਗੀ ਸਿਹਤ ਵਾਲਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਬੀਮਾਰੀਆਂ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜੋ ਖੂਨ ਨਾਲ ਦੂਸਰੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਵਿਚ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹੋਣ। ਖੂਨ ਦੀ ਮਿਕਦਾਰ 450 ਮਿ. ਲੀ. ਇਕ ਸਮੇਂ ਲਈ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਜੋ 6-8 ਹਫ਼ਤਿਆਂ ਦੇ ਵਕਫ਼ੇ ਵਿਚ ਇਕ ਵਾਰ ਫਿਰ ਲਈ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਯੋਗ ਖੂਨ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਦਾ ਵਾਇਰਲ ਹੈਪੇਟਾਈਟਿਸ ਜਾਂ ਇਸ ਦੁਆਰਾ ਥੋੜ੍ਹੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਹੋਣਾ, ਥੋੜ੍ਹੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਹੀ ਗਰਭ ਜਾਂ ਤੇਜ਼ ਲਾਗ ਵਾਲੀ ਬੀਮਾਰੀ ਆਦਿ ਦਾ ਹੋਣਾ ਇਸ ਦੁਆਰਾ ਖੂਨ ਦਿੱਤੇ ਜਾਣ ਤੇ ਰੋਕ ਲਗਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਖੂਨ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਵਿਚ ਖੂਨ ਦੀ ਕਮੀ ਨਹੀਂ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਉਸ ਦੇ ਦੰਦ ਕੱਢੇ ਗਏ ਹੋਣ ਜਾਂ ਉਸਦੀ ਕੁਝ ਚਿਰ ਪਹਿਲਾਂ ਸਰਜਰੀ ਹੋਈ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਪਿਛਲੇ ਕਈ ਮਹੀਨਿਆਂ ਵਿਚ ਉਸ ਨੂੰ ਖੂਨ ਨਾ ਚੜ੍ਹਾਇਆ ਗਿਆ ਹੋਵੇ।

ਖੂਨ ਇਕੱਠਾ ਕਰਨਾ—ਖੂਨ ਇਕੱਠਾ ਕਰਨ ਵੇਲੇ ਸਖਤ ਸਟੈਂਡਰਡ ਅਪਣਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਕਿ ਖੂਨ ਦੇ ਨਮੂਨਿਆਂ ਵਿਚ ਬੈਕਟੀਰੀਆ ਜਾਂ ਪਾਇਰੋਜੈਨਿਕ ਪਦਾਰਥ ਨਾ ਹੋਣ। ਭਾਵੇਂ ਹਰ

ਏਜੰਸੀ ਦੇ, ਖਾਸ ਨਿਯਮ ਹਨ ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਉਪਰ ਦਿੱਤੀਆਂ ਜਾਂ ਢੁੱਕਵੀਆਂ ਹਦਾਇਤਾਂ ਅਤੇ ਖੂਨ ਦੇਣ ਦੀ ਸਰੀਰਕ ਅਤੇ ਮਾਨਸਿਕ ਸਿਹਤ ਵੱਲ ਵੀ ਯੋਗ ਧਿਆਨ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਟਾਈਪਿੰਗ—ਹਰੇਕ ਇਕੱਲਾ ਇਕੱਲਾ ਸੈਂਪਲ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਤਰੀਕਿਆਂ ਰਾਹੀਂ ਦੇ ਵਾਰ ਟਾਈਪ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਗਲਤੀ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਚਾਇਆ ਜਾ ਸਕੇ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਖੂਨ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਜਗ੍ਹਾ ਲਿਜਾ ਕੇ ਸਟੋਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਦੁਬਾਰਾ ਫਿਰ ਚੈੱਕ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਕਿ ਪਹਿਲੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ-ਵੰਡ ਦੀ ਦਰੁਸਤੀ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗ ਸਕੇ।

ਟਾਈਪਿੰਗ ਦਾ ਇਹ ਸਿਸਟਮ ABO ਸਿਸਟਮ ਦੇ ਨਾਲ ਮੁੱਖ ਤੌਰ ਤੇ ਸਬੰਧਤ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਸਿਸਟਮ ਉਸ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਘੱਟ ਮਹਤਵਾ ਵਾਲਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਐਂਟੀਬਾਡੀਜ਼ ਦੇ ਕਈ ਗਰੁੱਪ ਹੋਰ ਵੀ ਇਸ ਵਿਚ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ ਪਰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਵਰਤਣ ਵੇਲੇ ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਸੈੱਟ ਵਿਹਾਰਕ ਵਰਤੋਂ ਵਿਚ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਕਈ ਹੋਰ ਟੈਸਟ ਜਾਂ ਚੈੱਕ ਟੈਸਟ ਵੀ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਸਟੋਰ ਕਰਨਾ—ਪੂਰਨ ਖੂਨ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ 1-6° ਸੈਂ. ਤੇ ਇਸ ਦੇ ਇਕੱਠੇ ਕਰਨ ਵਿਚ ਲਾਏ ਹੋਏ ਤਰੀਕੇ ਅਤੇ ਪਦਾਰਥਾਂ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਲੰਬੇ ਸਮੇਂ ਲਈ ਸਟੋਰ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਖੂਨ ਭਾਵੇਂ ਕਈ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿਚ 1-2 ਮਹੀਨਿਆਂ ਤੱਕ ਰੱਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਪਰ ਤਜਰਬਿਆਂ ਤੋਂ ਪਤਾ ਚਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਨੂੰ ਅਣਮਿਥੇ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਵੀ ਸਟੋਰ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਖੂਨ ਚੜ੍ਹਾਉਣਾ—ਜਦ ਵੀ ਕਿਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਖੂਨ ਦੇਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸਦੇ ਖੂਨ ਦੇ ਇਕ ਸੈਂਪਲ ਨੂੰ ਲਗਾਏ ਵਾਲੇ ਖੂਨ ਦੇ ਸੈਂਪਲ ਨਾਲ compatibility ਟੈਸਟਾਂ ਵਿਚੋਂ ਲੰਘਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਗਾਉਣਾ ਬਹੁਤ ਹੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਲਗਾਏ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਖੂਨ ਵਿਚਲੇ ਪਲਾਜ਼ਮਾ ਨਾਲ ਦਿੱਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਖੂਨ ਵਿਚਲੇ ਸੈੱਲ ਵਿਗੜ ਜਾਣਗੇ ਜਾਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਤਾ ਦੇ ਸੈੱਲ ਲਗਾਏ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਪਲਾਜ਼ਮਾ ਦੇ ਨਾਲ ਵਿਗੜ ਸਕਦੇ ਹਨ? ਜੇਕਰ ਇਹ ਟੈਸਟ ਨੈਗੇਟਿਵ ਹੋਣ ਤਾਂ ਖੂਨ ਚੜ੍ਹਾਉਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਪਰ ਜੇਕਰ ਇਹ ਟੈਸਟ ਪਾਜ਼ਿਟਿਵ ਹੋਣ ਤਾਂ ਕੋਈ ਹੋਰ ਨਮੂਨਾ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਕੋਈ ਅਜਿਹੇ ਤਰੀਕੇ ਅਪਣਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਨੁਕਸਾਨ ਨਾ ਹੋਵੇ ਕਿਉਂਕਿ ਟ੍ਰਾਂਸਫਿਊਜ਼ਨ ਤਾਂ ਲੇਟ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੁੰਦੀ।

ਖੂਨ ਇੰਟਰਵੀਨਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਚੜ੍ਹਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਜਿਰਮ ਪਾਇਰੋਜੈਨ ਰਹਿਤ ਆਪਰੇਟਸ ਨਾਲ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਵਿਚ ਇਕ ਫਿਲਟਰ ਸਿਸਟਮ ਵੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਦਿੱਤੇ ਵਾਲੇ ਖੂਨ ਵਿਚਲੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਗਾੜ੍ਹੇਪਣ ਨੂੰ ਜਾਣ ਤੋਂ ਰੋਕਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਯੂਨਿਟ ਜੋ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਵਰਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਪਲਾਸਟਿਕ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਵਾਰ ਵਰਤ ਕੇ ਸੁਟ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਟ੍ਰਾਂਸਫਿਊਜ਼ਨ ਦੇ ਸਮੇਂ ਬੜੇ ਇਹਤਿਆਤ ਤੋਂ ਕੰਮ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਵੀ ਖਿਆਲ ਰੱਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੋਈ ਪ੍ਰਤੀਕਿਰਿਆ ਨਾ ਉਤਪੰਨ ਹੋ ਸਕੇ। ਟ੍ਰਾਂਸਫਿਊਜ਼ਨ ਪ੍ਰਤੀਕਿਰਿਆਵਾਂ ਦੋ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ ਇਕ ਤਾਂ ਉਹ ਜੋ ਪਾਇਰੋਜੈਨਿਕ ਹਾਲਤਾਂ ਕਾਰਨ ਅਤੇ ਦੂਜੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਐਂਟੀਜੈਨਿਕ ਕਾਰਨ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਖੂਨ ਦੇ ਰੱਤੇ ਸੈੱਲ ਨਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਪ੍ਰਤੀਕਿਰਿਆਵਾਂ ਇਕ ਦੂਸਰੇ ਤੋਂ ਵੱਖਰੀਆਂ ਕਰਨੀਆਂ ਭਾਵੇਂ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਪ੍ਰਤੀਕਿਰਿਆ ਭਾਵੇਂ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਅਤੇ ਫਿੰਨ-

ਭਿੰਗਰ ਹੀ ਹੋਵੇ ਪਰ ਇਸ ਨਾਲ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸੀਰਮ ਸਿਕਨੋਸ ਹੋ ਜਾਏ ਅਤੇ ਮੌਤ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਕਈ ਵਾਰ ਇਕ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਟ੍ਰਾਂਸਫਿਊਜ਼ਨ ਇਕ ਸਮੇਂ ਜਾਂ ਕਿਸ ਵਕਫ਼ੇ ਵਿਚ ਦੇਣ ਦੀ ਲੋੜ ਪੈਂਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਹੋਰ ਵੀ ਔਕੜਾਂ ਪੈਸ਼ ਆ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹੱਲ ਕਰਨ ਲਈ ਕੋਈ ਮਾਹਿਰ ਡਾਕਟਰ ਜੋ ਖੂਨ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੇ ਹੋਣ ਉਹ ਹੀ ਸੁਖਾਲਾ ਬਣਾ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਹ. ਪੁ.-ਮੈਕ. ਐਨ. ਸ. ਟ. 14 : 29.

ਟ੍ਰਾਂਸ ਮਿਊਟੇਸ਼ਨ : ਵੇਖੋ, ਤੱਤ ਅੰਤਰਨ

ਟ੍ਰਾਂਸਯੂਰੇਨੀਅਮ : ਟ੍ਰਾਂਸਯੂਰੇਨੀਅਮ ਤੱਤ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਸਾਰੇ ਰਸਾਇਣਕ ਤੱਤਾਂ ਲਈ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਜਿਹੜੇ ਆਵਰਤੀ ਸਾਰਣੀ ਵਿਚ ਯੂਰੇਨੀਅਮ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ਅਰਥਾਤ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪਰਮਾਣਵੀ ਕ੍ਰਮ-ਅੰਕ 92 ਤੋਂ ਉੱਪਰ ਹੈ। ਸਾਰੇ ਟ੍ਰਾਂਸਯੂਰੇਨੀਅਮ ਤੱਤ ਰੇਡੀਓਐਕਟਿਵ ਹਨ। ਇਹ ਕੁਦਰਤ ਵਿਚ ਬਹੁਤੀ ਮਾਤਰਾ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੇ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਖੋਜ ਅਤੇ ਪਛਾਣ ਯੂਰੇਨੀਅਮ ਤੋਂ ਤੱਤ ਅੰਤਰਨ ਦੁਆਰਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੰਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਸੰਨ 1869 ਤੋਂ (ਜਦੋਂ ਡੀ. ਆਈ. ਮੈਂਡਲੀਫ ਨੇ ਆਵਰਤੀ ਸਾਰਣੀ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ) 1938 ਤੀਕ ਆਵਰਤੀ ਸਾਰਣੀ ਵਿਚ ਯੂਰੇਨੀਅਮ ਨੂੰ ਸਾਰੇ ਗਿਆਤ ਤੱਤਾਂ ਵਿਚੋਂ ਭਾਰਾ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਯੂਰੇਨੀਅਮ ਦੇ ਗੁਣ ਭੌਤਿਕ ਅਤੇ ਰਸਾਇਣ ਵਿਗਿਆਨੀਆਂ ਲਈ ਚੁਣੌਤੀ ਬਣੇ ਰਹੇ। ਇਟਲੀ ਵਿਚ (1934) ਐਨਰਿਕੋ ਫਰਮੀ, ਏਮੀਲੀਯੋ ਸੀਗਰ ਅਤੇ ਸਾਬੀਆ ਨੇ ਮੰਦ ਨਿਊਟ੍ਰੌਨਾਂ ਨਾਲ ਯੂਰੇਨੀਅਮ ਦੀ ਬੰਬਾਰੀ ਦੌਰਾਨ ਰੇਡੀਓਐਕਟਿਵ ਉਪਜਾਂ ਉਤਪੰਨ ਹੋਈਆਂ ਜਿਹੜੀਆਂ ਟ੍ਰਾਂਸਯੂਰੇਨੀਅਮ ਤੱਤ ਲਗਦੀਆਂ ਸਨ। ਸੰਨ 1938 ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਜਰਮਨੀ ਦੇ ਆਟੋ ਹਾਨ, ਐੱਫ. ਐੱਸ. ਸਟਰਾਸਮਾਨ ਅਤੇ ਸਾਬੀਆ ਨੇ ਫਾਰਸੀ ਦੇ ਪ੍ਰਯੋਗਾਂ ਨੂੰ ਦੁਹਰਾ ਕੇ ਪਤਾ ਲਾਇਆ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਯੋਗਿਕ ਬੰਬਾਰੀ ਦੇ ਸਿੱਟੇ ਵਜੋਂ ਉਤਪੰਨ ਇਕ ਉਪਜ ਦਰਮਿਆਨੇ ਭਾਰ ਵਾਲਾ ਤੱਤ ਬੇਰੀਅਮ ਸੀ। ਈ. ਐੱਮ. ਮੈਕਮਿਲੈਨ ਅਤੇ ਫਿਲਿਪ ਐੱਚ. ਆਬੈਲਸਨ 93 ਪਰਮਾਣਵੀ ਕ੍ਰਮ-ਅੰਕ ਵਾਲਾ ਪਹਿਲਾਂ ਟ੍ਰਾਂਸਯੂਰੇਨੀਅਮ ਤੱਤ ਵੱਖਰਾ ਕਰਨ ਵਿਚ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋ ਗਏ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਸ ਤੱਤ ਦਾ ਨਾਂ ਨੈਪਟਿਊਨੀਅਮ (Np) ਰੱਖਿਆ। ਮੈਕਮਿਲੈਨ ਅਤੇ ਆਬੈਲਸਨ ਨੇ ਪਤਾ ਲਾਇਆ ਕਿ ਨੈਪਟਿਊਨੀਅਮ ਸਮਸਥਾਨਕ ਰੇਡੀਓ-ਐਕਟਿਵਤਾ ਦੁਆਰਾ 2.3 ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ 50% ਵਿਘਟਿਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਗਲੈਨ ਟੀ. ਸੀਬਾਰਗ, ਆਰਥਰ ਸੀ. ਵਾਹਲ, ਜੋਜ਼ਫ ਡਬਲਯੂ ਕੈਨੋਡੀ ਅਤੇ ਸਗਰ ਨੇ ਖੋਜ ਜਾਰੀ ਰੱਖੀ। ਸੰਨ 1940 ਦੇ ਅੰਤ ਅਤੇ 1941 ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਯੂਰੇਨੀਅਮ ਉੱਤੇ ਪਹਿਲਾਂ ਡਿਊਟ੍ਰੌਨਾਂ ਨਾਲ ਅਤੇ ਮਗਰੋਂ ਨਿਊਟ੍ਰੌਨਾਂ ਨਾਲ ਬੰਬਾਰੀ ਕਰਕੇ 94 ਪ੍ਰੋਟਾਨ ਤੱਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਪਲੂਟੋਨੀਅਮ (Pu) ਦਾ ਨਾਂ ਦਿੱਤਾ।

ਸੀਬਾਰਗ ਨੇ ਇਹ ਸਿੱਟਾ ਕੱਢਿਆ ਕਿ ਐਕਟਿਨੀਅਮ ਨਾਲੋਂ ਭਾਰੇ ਤੱਤ ਇਕ ਵੱਖਰੇ ਗਰੁੱਪ ਐਕਟਿਨਾਈਡ ਨਾਲ ਸਬੰਧ ਰਖਦੇ ਹਨ ਜਿਹੜੇ ਕਿ ਦੁਰਲੱਭ-ਮਿੱਟੀ ਜਾਂ ਲੈਂਥੇਨਾਈਡ ਤੱਤਾਂ ਦੇ ਤਦ-ਅਨੁਸਾਰੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੀਤੇ ਗਏ, 95 ਅਤੇ 96 ਪਰਮਾਣਵੀ ਕ੍ਰਮ-ਅੰਕ ਵਾਲੇ ਤੱਤਾਂ ਨੂੰ ਵੱਖਰਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਪਛਾਣ ਤੋਂ ਮਗਰੋਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਂ ਐਮਰੀਸ਼ੀਅਮ (Am) ਅਤੇ ਕਿਊਰੀਅਮ (Cm) ਰਖੇ। ਐਕਟਿਨਾਈਡ ਪਰਿਕਿਲਪਨਾ 97 ਅਤੇ 98 ਪਰਮਾਣਵੀ ਕ੍ਰਮ-ਅੰਕ ਵਾਲੇ ਤੱਤਾਂ ਬਰਕੀਲੀਅਮ (Bk) ਅਤੇ ਕੈਲੀਫੋਰਨੀਅਮ

(Cf) ਦੀ ਰਸਾਇਣਿਕ ਪਛਾਣ ਲਈ ਇਕ ਕੁੰਜੀ ਸੀ। ਇਹ ਤੱਤ 1949 ਅਤੇ 1950 ਵਿਚ ਬਰਕਲੀ ਵਿਖੇ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸਨ। ਆਵਰਤੀ ਸਾਰਣੀ ਦੇ ਅਗਲੇ ਦੋ ਅੰਕ (ਨੰਬਰ), ਨਵੰਬਰ 1952 ਵਿਚ ਦੱਖਣੀ ਮਹਾਂ-ਸਾਗਰ ਵਿਚ ਪਹਿਲੇ ਹਾਈਡ੍ਰੋਜਨ ਬੰਬ ਦੇ ਟੈਸਟ ਦੇ ਸਿੱਟੇ ਵਜੋਂ ਭਰੇ ਗਏ। ਟੈਸਟ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਜਹਾਜ਼ ਜਿਹੜੇ ਕਿ ਵਿਸਫੋਟ ਕਾਰਨ ਬਣੇ ਵੱਡੇ ਰੇਡੀਓਐਕਟਿਵ ਬੱਦਲ ਵਿਚੋਂ ਲੰਘੇ ਸਨ ਉਹ ਬਹੁਤ ਹੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਭਾਰੇ ਸਮਸਥਾਨਕ ਨਮੂਨੇ ਲੈ ਆਏ। ਇਹ ਸਮਸਥਾਨਕ ਨਿਊਟ੍ਰੌਨਾਂ ਦੁਆਰਾ U^{238} ਦੇ ਵਿਖੰਡਨ ਨਾਲ ਬਣੇ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਉਪਜਾਂ ਤੋਂ 99 ਅਤੇ 100 ਪਰਮਾਣਵੀ ਕ੍ਰਮ ਅੰਕ ਵਾਲੇ ਤੱਤ ਆਈਨਸਟੀਨੀਅਮ (Es) ਅਤੇ ਫਰਮੀਅਮ (Fm) ਵਖਰੇ ਕੀਤੇ ਗਏ। ਮੈਂਡਲੀਵੀਅਮ (Md) ਦਾ ਪਰਮਾਣਵੀ ਕ੍ਰਮ-ਅੰਕ 101 ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਉਤਪਾਦਨ ਅਤੇ ਪਛਾਣ ਬਾਰੇ ਸੀਬਾਰਗ ਅਤੇ ਐਵੇਨਜ਼ ਜੀ. ਵੈਲਨੈੱਜ ਨੇ Elements of the Universe ਵਿਚ ਵਿਆਖਿਆ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਕੈਲੀਫੋਰਨੀਆ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿਖੇ ਖੋਜੀਆਂ ਦੀ ਟੀਮ ਨੇ 102 ਪਰਮਾਣਵੀ ਕ੍ਰਮ-ਅੰਕ ਵਾਲਾ ਤੱਤ ਨੋਬਲੀਅਮ (Nb) ਇਕ ਭਾਰੇ ਆਇਨ ਵਾਲੇ ਰੇਖੀ ਪ੍ਰਵੇਗਕ ਵਿਚ 246 cm ਉੱਤੇ 12 c ਆਇਨਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਵੇਗਿਤ ਕਰਕੇ ਬੰਬਾਰੀ ਦੁਆਰਾ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਸੰਨ 1961 ਵਿਚ ਕੈਲੀਫੋਰਨੀਆ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿਖੇ 103 ਪਰਮਾਣਵੀ ਕ੍ਰਮ-ਅੰਕ ਵਾਲੇ ਰਸਾਇਣਿਕ ਤੱਤ ਦਾ ਸੰਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

104 ਪਰਮਾਣਵੀ ਕ੍ਰਮ-ਅੰਕ ਵਾਲਾ ਤੱਤ ਰਸਾਇਣਿਕ ਤੌਰ ਤੇ ਹੈਨੀਅਮ (ਪਰਮਾਣਵੀ ਕ੍ਰਮ-ਅੰਕ 72) ਨਾਲ ਮਿਲਦਾ-ਜੁਲਦਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਮਗਰਲੇ ਪਰਿਕਲਪਿਤ 14 ਤੱਤ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਰਮਾਣਵੀ ਕ੍ਰਮ-ਅੰਕ 105 ਤੋਂ 118 ਤੱਕ ਹੋਣਗੇ, ਉਹ ਰਸਾਇਣਿਕ ਤੌਰ ਤੇ 14 ਗਿਆਤ ਤੱਤਾਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਰਮਾਣਵੀ ਕ੍ਰਮ-ਅੰਕ 73 (ਟੈਂਟੇਲਮ) ਤੋਂ 86 (ਐਮੇਨੇਸ਼ਨ ਜਾਂ ਰੇਡਾਨ) ਹਨ, ਨਾਲ ਮਿਲਦੇ-ਜੁਲਦੇ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ।

ਟ੍ਰਾਂਸਯੂਰੇਨੀਅਮ ਤੱਤਾਂ ਦੇ ਗੁਣ—ਲੈਂਥੇਨਾਈਡ ਅਤੇ ਐਕਟਿਨਾਈਡ ਤੱਤਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਸਮਰੂਪਤਾ ਅਨੁਸਾਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇਲੈਕਟ੍ਰਾਨੀ ਬਣਤਰ ਵੀ ਇਕੋ ਜਿਹੀ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਲੈਂਥੇਨਾਈਡ ਸੀਰੀਜ਼ ਵਿਚ ਚੌਦ੍ਹਾਂ 4f ਇਲੈਕਟ੍ਰਾਨਾਂ ਦਾ ਅਤੇ ਐਕਟਿਨਾਈਡ ਤੱਤਾਂ ਵਿਚ ਚੌਦ੍ਹਾਂ 5f ਇਲੈਕਟ੍ਰਾਨਾਂ ਦਾ ਬਣਿਆ ਇਕ ਅੰਦਰਲਾ ਇਲੈਕਟ੍ਰਾਨ ਸ਼ੈੱਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਸਬੂਤ ਰਸਾਇਣਿਕ ਗੁਣਾਂ, ਸੋਖਣ, ਜਲੀ ਘੋਲ ਵਿਚ ਪ੍ਰਤੀਦੀਪਤੀ ਸਟੈਕਟ੍ਰਾਂ ਅਤੇ ਰਵਿਆਂ ਤੋਂ ਕ੍ਰਿਸਟੈਲੋਗ੍ਰਾਫਿਕ ਬਣਤਰ, ਚੁੰਬਕੀ ਗ੍ਰਹਿਣ ਸਮੱਰਥਾ, ਪਰਮਾਣੂ ਕਿਰਨਪ੍ਰਜ ਅਤੇ ਸਪੈਕਟ੍ਰੋਸਕੋਪੀ ਡੇਟੇ ਤੋਂ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਟ੍ਰਾਂਸਯੂਰੇਨੀਅਮ ਤੱਤਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸਭ ਤੋਂ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਪਲੂਟੋਨੀਅਮ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਐਟਮੀ ਹਥਿਆਰਾਂ ਵਿਚ ਵਿਸਫੋਟਕ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਬੜਾ ਕਾਮਯਾਬ ਸੀ।

ਹ. ਪੁ.-ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. 22 : 413

ਟ੍ਰਾਂਸਵਾਲ : ਦੱਖਣੀ-ਅਫ਼ਰੀਕਾ ਗਣਰਾਜ ਦਾ ਇਹ ਦੂਜਾ ਵੱਡਾ ਪ੍ਰਾਂਤ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਉੱਤਰੀ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਖੇਤਰਫਲ 260,000 ਵ. ਕਿ. ਮੀ. ਅਤੇ ਆਬਾਦੀ 8,630,396 (1991) ਹੈ। ਪ੍ਰਾਂਤ ਦਾ ਨਾਂ ਵਾਲ ਦਰਿਆ ਤੋਂ ਪਾਰਲੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਵਾਕਿਆ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਪਿਆ ਜਾਪਦਾ ਹੈ।

ਧਰਾਤਲ ਪੱਖੋਂ ਇਸ ਪ੍ਰਾਂਤ ਵਿਚ ਬੜੇ ਸਪੱਸ਼ਟ ਭੂ-ਭਾਗ ਹਨ। ਪ੍ਰਾਂਤ ਦੀਆਂ ਹੱਦਾਂ ਦਰਿਆਵਾਂ ਅਤੇ ਪਰਬਤਾਂ ਨਾਲ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕੀਤੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ਦੱਖਣੀ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ਾਲ ਮੈਦਾਨ ਅਤੇ

ਘਾਹ ਨਾਲ ਢਕੇ ਹਾਈਵੇਲਡ ਉੱਚੇ ਭੂ-ਭਾਗ ਵੇਲੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਮੈਦਾਨੀ ਖੇਤਰ ਦਾ ਜਲ-ਨਿਕਾਸ ਵਾਲ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀਆਂ ਸਹਾਇਕ ਨਦੀਆਂ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਹਾਈਵੇਲਡ ਦੇ ਪੂਰਬੀ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ਡ੍ਰਾਕਨਜ਼ਬਰਗ ਪਰਬਤ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਰਬਤੀ ਲੜੀਆਂ ਤੋਂ ਪਾਰ ਮੌਜੂਬੀਕ ਵੱਲ ਉੱਚਾ ਮੈਦਾਨ ਹੈ। ਹਾਈਵੇਲਡ ਦੇ ਉੱਤਰ ਵੱਲ ਬੁਸ਼ਵੇਲਡ ਨਾਂ ਦੇ ਉੱਚੇ ਲਾਵਾ-ਚਟਾਨਾਂ ਵਾਲੇ ਖੇਤਰ ਹਨ। ਪ੍ਰਾਂਤ ਦਾ ਵੱਡਾ ਦਰਿਆ ਲਿਮਪੋਪੋ ਹੈ। ਇਹ ਜ਼ਿਮਬਾਬਵੇ ਦੀ ਪੂਰਬੀ ਹੱਦ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਵਗਦਾ ਹੈ। ਉੱਤਰੀ ਅਤੇ ਪੂਰਬੀ ਖੇਤਰਾਂ ਦਾ ਜਲ-ਨਿਕਾਸ ਇਸੇ ਦਰਿਆ ਨਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਵਰਖਾ ਗਰਮੀ ਦੀ ਹੁੱਤ (ਅਕਤੂਬਰ ਤੋਂ ਮਾਰਚ) ਵਿਚ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਵਰਖਾ ਦੀ ਸਾਲਾਨਾ ਮਾਤਰਾ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਵਧੇਰੇ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਸੈਂਡ ਰਿਵਰ ਵਾਦੀ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਖੁਸ਼ਕ ਹਿੱਸਾ ਹੈ। ਇਥੋਂ ਦਾ ਔਸਤ ਤਾਪਮਾਨ 23° ਸੈਂ. ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਪ੍ਰਾਂਤ ਦਾ ਬਹੁਤਾ ਹਿੱਸਾ ਝਾੜੀਆਂ, ਘਾਹ ਆਦਿ ਨਾਲ ਕੱਜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਵਸੋਂ ਦੇ ਵਾਧੇ ਕਰਕੇ ਕਈ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਜੰਗਲਾਂ ਨੂੰ ਸਾਫ਼ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਤਿਹਾਸਕ ਪੱਖੋਂ ਟ੍ਰਾਂਸਵਾਲ ਨੇ ਅਧੀਨਗੀ ਅਤੇ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦਾ ਚੰਗਾ ਤਜਰਬਾ ਕੀਤਾ ਹੈ।

19 ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਦੇ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਟ੍ਰਾਂਸਵਾਲ ਵਾਲੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਬੰਟੂ ਲੋਕ ਵੱਸੇ ਹੋਏ ਸਨ ਫਿਰ ਜ਼ੁਲੂ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਉੱਤੇ ਹਮਲੇ ਕਰਕੇ ਇਸ ਦਾ ਕਾਫ਼ੀ ਖੇਤਰ ਆਪਣੇ ਕਬਜ਼ੇ ਹੇਠ ਲੈ ਲਿਆ।

ਇਸ ਦੌਰਾਨ 1829 ਵਿਚ ਸਕਾਟਲੈਂਡ ਦਾ ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਰਾਬਰਟ ਮੋਫੈਟ ਇਧਰ ਆਇਆ। ਇਸ ਪਿੱਛੋਂ ਬਰਤਾਨਵੀ ਖੋਜੀ ਦਲ ਤੇ ਪਿੱਛੋਂ ਵਪਾਰੀ ਇਧਰ ਖਿੱਚੇ ਚਲੇ ਆਏ। ਡੱਚ ਨਸਲ ਦੇ ਬੋਰ (Boer) ਲੋਕਾਂ ਅਤੇ ਬੰਟੂਆਂ ਦੀਆਂ ਆਪਸੀ ਲੜਾਈਆਂ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਇਧਰ ਆਉਂਦੇ ਰਹੇ। ਬੋਰਾਂ ਨੇ ਟ੍ਰਾਂਸਵਾਲ ਨੂੰ ਆਜ਼ਾਦ ਐਲਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। 1852 ਦੀ ਸੈਂਡ ਰਿਵਰ-ਸੰਧੀ ਨਾਲ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੇ ਟ੍ਰਾਂਸਵਾਲ ਨੂੰ ਸੁੰਤਰਤਰ ਦੇਸ਼ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰ ਲਿਆ। 1877 ਈ. ਤੱਕ ਦੇਸ਼ ਦੀਆਂ ਆਰਥਿਕ ਅਤੇ ਰਾਜਸੀ ਹਾਲਤਾਂ ਬਹੁਤ ਹੀ ਮਾੜੀਆਂ ਹੋ ਗਈਆਂ। ਇਸੇ ਸਾਲ ਇਸ ਉੱਤੇ ਬਰਤਾਨੀਆ ਨੇ ਆਪਣਾ ਅਧਿਕਾਰ ਕਰ ਲਿਆ ਪਰ 1880 ਵਿਚ ਬੋਰਾਂ ਨੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਹਥਿਆਰ ਚੁੱਕ ਲਏ। 1881 ਵਿਚ ਬਰਤਾਨੀਆ ਦੀ ਪ੍ਰਭੂਸੱਤਾ ਹੇਠ ਹੀ ਟ੍ਰਾਂਸਵਾਲ ਦੀ ਆਪਣੀ ਸਰਕਾਰ ਬਣੀ। ਫਿਰ 1886 ਵਿਚ ਸੋਨੇ ਦੀ ਭਾਲ ਨਾਲ ਜੋਹਾਨਸਬਰਗ ਸ਼ਹਿਰ ਨੇੜੇ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਧੜਾਧੜ ਆਉਣ ਲੱਗੇ। ਸੰਨ 1900 ਵਿਚ ਇਹ ਬਰਤਾਨੀਆ ਦੀ ਕ੍ਰਾਊਨ ਕਲੋਨੀ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। 12 ਜਨਵਰੀ, 1907 ਤੱਕ ਇਹ ਕ੍ਰਾਊਨ ਕਲੋਨੀ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਰਿਹਾ। 1961 ਵਿਚ ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਆਜ਼ਾਦੀ ਮਿਲਣ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਅਜੇ ਤੀਕ ਦੱਖਣੀ ਅਫਰੀਕਾ ਗਣਰਾਜ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ।

ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦੀ ਆਰਥਿਕਤਾ ਦਾ ਧੁਰਾ ਖਣਿਜਾਂ ਦੀ ਖਾਣ-ਖੁਦਾਈ ਹੈ। ਇਹ ਸੰਸਾਰ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸੋਨੇ ਅਤੇ ਹੀਰੇ ਦੀਆਂ ਖਾਣਾਂ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਛੁੱਟ ਪਲੈਟੀਨਮ, ਕ੍ਰੋਮੀਅਮ, ਕਲੀ, ਨਿਕਲ, ਲੋਹੇ ਅਤੇ ਤਾਂਬੇ ਦੇ ਭੰਡਾਰ ਵੀ ਇਥੇ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਦੱਖਣੀ ਟ੍ਰਾਂਸਵਾਲ, ਪ੍ਰਾਂਤ ਦਾ ਸੱਨਅਤੀ ਅਤੇ ਵਪਾਰਕ ਖੇਤਰ ਹੈ। ਇਥੇ ਫਰਨੀਚਰ, ਕੱਪੜਾ, ਭੋਜਨ ਦੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ, ਇੰਜੀਨੀਅਰੀ ਵਸਤਾਂ, ਇੱਟਾਂ, ਟਾਇਲਾਂ, ਸਾਬਣ, ਮੋਮਬੱਤੀਆਂ ਆਦਿ ਬਣਦੀਆਂ ਹਨ।

ਪ੍ਰਾਂਤ ਦੀ ਵਸੋਂ ਵਿਚ ਅੰਗਰੇਜ਼, ਅਫਰੀਕੀ, ਏਸ਼ੀਆਈ ਨਸਲਾਂ ਦੇ ਲੋਕ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿਚ ਜੋਹਾਨਸਬਰਗ ਪ੍ਰੀਟੋਰੀਆ, ਜਰਮਸਟਨ, ਬਾਕਸਬਰਗ, ਸਪਰਿੰਗਸ ਆਦਿ ਵਰਣਨਯੋਗ ਹਨ। ਇਥੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਅਤੇ ਅਫਰੀਕੀ ਆਪੋ ਆਪਣੇ

ਰਸਮਾਂ-ਰਿਵਾਜਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਰਹਿੰਦੇ ਹੋਏ ਆਪੋ ਆਪਣੀਆਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਬੋਲਦੇ ਹਨ।

ਪ੍ਰਾਂਤ ਵਿਚ ਆਵਾਜਾਈ ਦੀਆਂ ਸਹੂਲਤਾਂ ਵੀ ਬਹੁਤ ਵਧੀਆ ਹਨ। ਦਖਣੀ ਅਫਰੀਕਾ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਅੰਤਰ-ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਹਵਾਈ ਅੱਡਾ ਵੀ ਇਸੇ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦੇ ਜੋਹਾਨਸਬਰਗ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਨੇੜੇ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਪ੍ਰਾਂਤ ਵਿਚ ਸਿਹਤ ਅਤੇ ਸਿਖਿਆ ਆਦਿ ਦੀਆਂ ਸਹੂਲਤਾਂ ਵੀ ਵਧੀਆ ਹਨ। ਪ੍ਰਾਂਤ ਵਿਚ 6 ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਹਨ। ਗੋਰਿਆਂ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ 7 ਤੋਂ 16 ਸਾਲ ਦੀ ਸਿਖਿਆ ਲਾਜ਼ਮੀ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਹੈ ਜਦੋਂ ਕਿ ਏਸ਼ੀਆਈ ਅਤੇ ਅਫਰੀਕੀਆਂ ਲਈ ਇਹ 7 ਤੋਂ 14 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਤੱਕ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਪਰ ਬੰਟੂਆਂ ਲਈ ਸਿਖਿਆ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਪ੍ਰਾਂਤ ਵਿਚ ਰੇਡੀਓ ਅਤੇ ਟੈਲੀਵਿਜ਼ਨ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਸਾਰਣ ਦੀਆਂ ਸਹੂਲਤਾਂ ਵੀ ਮੌਜੂਦ ਹਨ।

ਹ. ਪੁ.-ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮੈ. 18 : 685 ; ਐਨ. ਅਮੈ. 27 : 30; ਕੋਲ. ਐਨ. 18 : 483

ਟ੍ਰਾਂਸਵਾਲ ਸਿਸਟਮ : ਦੱਖਣੀ ਅਫਰੀਕਾ ਵਿਚ ਪੂਰਵ-ਕੈਂਬਰੀਅਨ ਕਾਲ ਦੀਆਂ ਚਟਾਨਾਂ ਦਾ ਇਹ ਇਕ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਭਾਗ ਹੈ। (ਪੂਰਬ-ਕੈਂਬਰੀਅਨ ਕਾਲ ਦੀਆਂ ਚਟਾਨਾਂ ਲਗਭਗ 4,600,000,000 ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਧਰਤੀ ਦੀ ਪੇਪੜੀ ਦੀ ਬਣਤਰ ਨਾਲ ਆਰੰਭ ਹੋਈਆਂ ਸਨ ਅਤੇ 570,000,000 ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਖਤਮ ਹੋ ਗਈਆਂ ਸਨ। ਇਸ ਸਿਸਟਮ ਦੀਆਂ ਚਟਾਨਾਂ ਆਰਿੰਜ ਦਰਿਆ ਤੋਂ ਬਾਤਸ਼ਵਾਨਾ ਤਕ ਦੇ ਵਿਸ਼ਾਲ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਉਥੇ ਹੀ ਵੈਟਰਜ਼ਡਾਰਪ ਸਿਸਟਮ ਦੀਆਂ ਚਟਾਨਾਂ ਦੀ ਖੁਰੀ ਹੋਈ ਸਤ੍ਹਾ ਉਪਰ ਅਟਕ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਮੈਟਸੈਪ ਤਲਾਂ ਦੇ ਥੱਲੇ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਸੰਭਵ ਹੈ ਕਿ ਟ੍ਰਾਂਸਵਾਲ ਸਿਸਟਮ ਇਕ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਬੇਸਿਨ ਵਿਚ ਇਕੱਠਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੋਵੇ ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਵਰਤਮਾਨ ਟ੍ਰਾਂਸਵਾਲ ਚਟਾਨਾਂ ਵਾਲੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਹੀ ਪਹਿਲਾਂ ਮੌਜੂਦ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਹੋਏ ਪਰਿਵਰਤਨਾਂ ਨੇ ਇਸ ਖੇਤਰ ਨੂੰ ਵੀ ਕੁਝ ਹੱਦ ਤੀਕ ਬਦਲ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਵੈਟਰਜ਼ਡਾਰਪ ਸਿਸਟਮ ਦੀਆਂ ਚਟਾਨਾਂ ਦੇ ਬੇਸਿਨਾਂ ਵਿਚ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਵੈਟਰਜ਼ਡਾਰਪ ਸਿਸਟਮ ਦੀਆਂ ਚਟਾਨਾਂ ਦੇ ਦਿਸਦੇ ਭਾਗ ਇਨ੍ਹਾਂ ਬੇਸਿਨਾਂ ਨੂੰ ਵੱਖ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।

ਟ੍ਰਾਂਸਵਾਲ ਸਿਸਟਮ ਦੇ ਤਿੰਨ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਖੰਡ ਮੰਨੇ ਗਏ ਹਨ। ਸਭ ਤੋਂ ਹੇਠਲੀਆਂ ਕਾਲੀਆਂ ਚਟਾਨਾਂ-ਭਿੱਤੀ ਲੜੀਆਂ (Black Relief Series) ਡੋਲੋਮਾਈਟ ਲੜੀਆਂ ਅਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਉਪਰਲੀਆਂ ਪ੍ਰੀਟੋਰੀਆ ਲੜੀਆਂ, ਕਾਲੀਆਂ ਚਟਾਨਾਂ-ਭਿੱਤੀ ਲੜੀਆਂ ਪਤਲੀਆਂ ਪਰ ਰੇਤਲੀਆਂ ਅਤੇ ਕੰਕਰੀਲੇ ਤਲਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਪਰਤਾਂ ਤੋਂ ਬਣੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ਕਿਤੇ ਕਿਤੇ 30 ਮੀ. (ਲ. 100 ਫੁੱਟ) ਤੋਂ ਵੀ ਮੋਟੇ ਸਲੇਟੀ ਪੱਥਰ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਕੋਪ ਪ੍ਰਾਵਿੰਸ ਦੇ ਦੱਖਣੀ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਬੈਸਾਲਟੀ ਲਾਵਾ, ਜਵਾਲਾਮੁਖੀ ਰਾਖ ਤੋਂ ਬਣੀਆਂ ਚਟਾਨਾਂ ਅਤੇ ਨੋਕਦਾਰ ਪੱਥਰਾਂ ਦੀਆਂ ਚਟਾਨਾਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ।

ਡੋਲੋਮਾਈਟ ਲੜੀਆਂ ਸਾਰੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਹੀ ਕਾਲੀਆਂ ਚਟਾਨਾਂ-ਭਿੱਤੀ ਲੜੀਆਂ ਦੇ ਉਪਰਲੇ ਪਾਸੇ ਪੈਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮੋਟਾਈ ਕਾਫ਼ੀ ਘਟਦੀ-ਵਧਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਰਸਟਨਬਰਗ ਡਿਸਟ੍ਰਿਕਟ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮੋਟਾਈ 2000 ਮੀ. (7,000 ਫੁੱਟ) ਹੈ ਜਦੋਂ ਕਿ ਡਰਾਕੋਨਜ਼ਬਰਗ ਇਸਕਾਰਪਮੈਂਟ ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮੋਟਾਈ 40 ਮੀ. (120 ਫੁੱਟ) ਰਹਿ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਮੂਲ ਰੂਪ ਵਿਚ ਇਹ ਡੋਲੋਮੀਟ ਚੂਨਾ

ਪੱਥਰ ਅਤੇ ਚਕਮਕ ਵਰਗੇ ਬਲੈਰੀ ਪੱਥਰਾਂ ਦੀਆਂ ਬਣੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ਕਈ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿਚ ਲਗਭਗ ਪੂਰਾ ਚੂਨਾ ਹੀ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਪੂਰਬੀ ਟ੍ਰਾਂਸਵਾਲ ਵਿਚ ਇਹ ਬਲੈਰੀ ਚਟਾਨਾਂ ਅਤੇ ਅੰਤਰ-ਸਤਹੀ ਸਲੇਟੀ ਪੱਥਰ ਦੀਆਂ ਬਣੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਕਿ ਕਈ ਹੋਰ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਸਲੇਟੀ ਪੱਥਰ ਚੂਨੇ ਦੀਆਂ ਤਹਿਆਂ ਵਿਚ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਡੋਲੋਮਾਈਟ ਲੜੀਆਂ ਵਿਚ ਕਿਤੇ ਕਿਤੇ ਲਹਿਰੀਏਦਾਰ ਚਟਾਨਾਂ ਵਰਗੀ ਤਲਛੱਟੀ ਬਣਤਰ ਵੀ ਵੇਖਣ ਵਿਚ ਆਈ ਹੈ। ਡੋਲੋਮਾਈਟ ਲੜੀਆਂ ਦੀ ਆਰਥਿਕ ਪੱਖੋਂ ਬੜੀ ਮਹੱਤਤਾ ਹੈ। ਇਥੇ ਹੋਮਾਟਾਈਟ ਲੋਹੇ ਦੀ ਕੱਚੀ-ਧਾਤ, ਐਸਬੈਸਟਸ ਅਤੇ ਮੈਗਨੀਜ਼ ਦੇ ਭੰਡਾਰ ਮਿਲਦੇ ਹਨ।

ਪ੍ਰੀਟੋਰੀਆ ਲੜੀਆਂ, ਡੋਲੋਮਾਈਟ-ਲੜੀਆਂ ਦੇ ਉਪਰਲੇ ਪਾਸੇ ਪੈਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਬਹੁਤ ਹਿੱਸਾ ਡੋਲੋਮਾਈਟ-ਚਟਾਨਾਂ ਦੇ ਉਪਰਲੇ ਹਿੱਸੇ ਦੇ ਖੁਰਨ ਅਤੇ ਨਵੇਂ ਸਿਰਿਓਂ ਤਲਛੱਟ ਤੋਂ ਬਣਿਆ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮੋਟਾਈ 4,000 ਮੀ. ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਲ. 7,000 ਮੀ. (1,000 ਫੁ. ਤੋਂ 23000 ਫੁੱਟ) ਤੀਕ ਘਟਦੀ-ਵਧਦੀ ਹੈ। ਟ੍ਰਾਂਸਵਾਲ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਪ੍ਰੀਟੋਰੀਆ ਲੜੀਆਂ ਦਾ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਧਿਐਨ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਚਾਰ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਖੰਡਾਂ ਜਾਂ ਪੜਾਵਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਹੋਈ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸਭ ਤੋਂ ਹੇਠਲੀ ਟਾਈਮਬ੍ਰੂਲ ਹਿੱਲ ਸਟੇਜ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਡਾਸਪੂਰਟ, ਮੈਕੈਲੀਜਬਰਗ ਅਤੇ ਸਮੈਲੱਟਰਜ਼ ਕਾੱਪ ਕ੍ਰਮਵਾਰ ਪੜਾਅ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਪ੍ਰੀਟੋਰੀਆ ਲੜੀਆਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਤੌਰ ਤੇ ਸਲੇਟੀ ਪੱਥਰ, ਨੋਕਦਾਰ ਪੱਥਰਾਂ ਦੀਆਂ ਚਟਾਨਾਂ ਅਤੇ ਡੋਲੋਮਾਈਟ ਚਟਾਨਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਜਵਾਲਾਮੁਖੀ ਲਾਵਾ ਅਤੇ ਜਵਾਲਾਮੁਖੀ ਰਾਖ ਤੋਂ ਬਣਨ ਵਾਲੀਆਂ ਚਟਾਨਾਂ ਵੀ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ। ਖਿਆਲ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਰੋੜ੍ਹ ਤੇ ਰੇਤਲੀ ਚੀਕਣੀ ਮਿੱਟੀ ਵਾਲੀਆਂ ਚਟਾਨਾਂ ਅਤੇ ਗਲੇਸ਼ਰੀਕਰਣ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਨਿਖੇਪ ਡਾਸਪੂਰਟ ਪੜਾਅ ਨਾਲ ਹੀ ਸਬੰਧਤ ਹਨ ਅਤੇ ਹੋਰਨਾਂ ਪ੍ਰਮਾਣਾਂ ਸਹਿਤ ਇਹੀ ਸੰਕੇਤ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਪੂਰਵ-ਕੈਂਬਰੀਅਨ-ਕਾਲ ਦੌਰਾਨ ਵੀ ਇਸ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਗਲੇਸ਼ਰੀਕਰਣ ਦੀਆਂ ਹਾਲਤਾਂ ਮੌਜੂਦ ਸਨ।

ਹ. ਪੁ. -ਐਨ. ਥਿ. ਮਾ. 10 : 97

ਟ੍ਰਾਂਸਕੈਂਸ : ਕੇਂਦਰੀ ਸਕਾਟਲੈਂਡ (ਬਰ.) ਵਿਚ ਪਰਥਮਿਰ ਕਾਉਂਟੀ ਦੇ ਦੱਖਣ-ਪੱਛਮ ਵੱਲ ਦੀ ਪਰਬਤਾਂ ਵਿਚਲੀ ਸੰਕੀਰਣ ਘਾਟੀ ਦਾ ਨਾਂ ਹੈ। ਇਹ ਘਾਟੀ ਅੱਕਰੇ ਲਾਕ ਝੀਲ ਦੇ 1.5 ਕਿ. ਮੀ. ਪੱਛਮ ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਕੇ ਕੈਟਰਨ ਲਾਕ ਝੀਲ ਤੱਕ ਫੈਲੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਵਾਦੀ ਦੇ ਸੱਜੇ-ਖੱਬੇ ਬੈਂਨ-ਆਨ ਅਤੇ ਬੈਂਨ-ਵਨਯੂ ਪਰਬਤਾਂ ਦੀਆਂ ਢਲਾਣਾਂ ਜੰਗਲਾਂ ਨਾਲ ਢਕੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਉਪਰ 1919 ਵਿਚ ਕੋਨੀਫਰ ਦਰਖਤ ਲਗਾਏ ਗਏ ਸਨ। ਇਹ ਬੜੀ ਗਮਣੀਯੋਗ ਵਾਦੀ ਹੈ ਜਿਥੇ ਸੈਲਾਨੀ ਅਕਸਰ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਥੋਂ ਦੇ ਖੂਬਸੂਰਤ ਨਜ਼ਾਰਿਆਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਸਕਾਟਲੈਂਡ ਦੇ ਨਾਵਲਕਾਰ ਸਰ ਵਾਲਟਰ ਸਕਾਟ ਨੇ 'ਲੇਡੀ ਆਫ਼ ਦੀ ਲੇਕ' ਅਤੇ 'ਰਾਬ ਰਾਇ' ਰਚਨਾਵਾਂ ਵਿਚ ਕੀਤਾ ਹੈ। 1804 ਈ. ਵਿਚ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਕੱਵੀ ਵਿਲੀਅਮ ਵਰਡਸਵਰਥ ਦੇ ਇਸ ਪਾਸੇ ਆਉਣ ਨਾਲ ਵੀ ਇਸ ਘਾਟੀ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਕਾਫ਼ੀ ਵਧੀ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ. -ਐਨ. ਥਿ. ਮਾ. 10 : 142 ਕੋਲੀ. ਐਨ. 18 : 533

ਟ੍ਰਾਂਸਿਲਵੇਨੀਆ : ਰੋਮਾਨੀਆ (ਯੂਰਪ ਦੇ ਪੱਛਮੀ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ਇਹ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਇਤਿਹਾਸਕ ਮਹੱਤਤਾ ਵਾਲਾ ਖੇਤਰ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਸਮੁੰਦਰ-ਤਲ ਤੋਂ ਕੋਈ 333 ਤੋਂ 452 ਮੀ. ਦੀ ਉਚਾਈ ਦੇ ਕਾਰਪੇਥੀਅਨ ਪਰਬਤਾਂ ਦੀ ਗੋਦ ਵਿਚ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਇਸ ਭੂਗੋਲਿਕ ਅਤੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਖੰਡ ਨੇ 54,523 ਵ. ਕਿ. ਮੀ. (21,297 ਵ.

ਮੀ.) ਖੇਤਰ ਮੱਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਦੇ ਅੱਖਰ 'ਡੀ' (D) ਆਕਾਰ ਵਿਚ ਫੈਲੇ ਇਸ ਖੇਤਰ ਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਪਰਬਤ ਹਨ। ਉੱਤਰ ਅਤੇ ਪੂਰਬ ਵੱਲ ਕਾਰਪੇਥੀਅਨ, ਦੱਖਣ ਵਿਚ ਟ੍ਰਾਂਸਿਲਵੇਨੀਅਨ, ਐਲਪਸ ਦੀਆਂ ਬਾਹਰੀ ਸ਼ਾਖਾਵਾਂ ਅਤੇ ਪੱਛਮ ਵੱਲ ਬੀਹਾਰ ਪਰਬਤ ਇਸ ਦੀ ਵਲਗਣ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਪਰਬਤਾਂ ਵਿਚਲੇ ਇਸ ਮੈਦਾਨੀ ਖੇਤਰ ਦੀ ਉੱਤਰੀ ਹੱਦ ਸੋਮਸ ਪਠਾਰ ਅਤੇ ਦੱਖਣੀ ਹੱਦ ਟਿਰਨਾਵਾ ਪਠਾਰ ਨਾਲ ਜਾ ਰਲਦੀ ਹੈ। ਮੌਜੂਦਾ ਟ੍ਰਾਂਸਿਲਵੇਨੀਆ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਸਮੇਂ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਕਈ ਖੇਤਰ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਇਆ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਸਮੇਂ ਸਮੇਂ ਤੇ ਇਸਦੀਆਂ ਹੱਦਾਂ ਬਦਲਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ ਅਤੇ ਇਹ ਵੱਖ ਵੱਖ ਸਾਮਰਾਜਾਂ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਰਿਹਾ।

ਟ੍ਰਾਂਸਿਲਵੇਨੀਆ ਬਹੁਤ ਹੀ ਉਪਜਾਊ ਮੈਦਾਨ ਹੈ। ਇਹ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਪ੍ਰਧਾਨ ਇਲਾਕਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਟਿਜਾ ਅਤੇ ਇਸਦੀਆਂ ਸਹਾਇਕ ਨਦੀਆਂ ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਮੂਰਾਸੂਲ ਅਤੇ ਸੋਮੇਸੂਲ ਜਲ-ਨਿਕਾਸ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਦੂਜੇ ਮਹਾਂ ਯੁੱਧ ਤੱਕ ਇਥੇ ਨਦੀਆਂ ਦੀਆਂ ਉਪਜਾਊ ਵਾਦੀਆਂ ਵਿਚ ਅਨਾਜੀ ਫਸਲਾਂ, ਆਲੂ, ਚੁਕੰਦਰ, ਰੇਸ਼ੇ ਆਦਿ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਹੁੰਦੀ ਸੀ, ਅੱਜਕਲ੍ਹ ਇਥੇ ਸਨਅਤਾਂ ਵਧੇ ਹਨ। ਸੋਨਾ, ਤਾਂਬਾ, ਕੋਲਾ, ਕੁਦਰਤੀ ਗੈਸ ਅਤੇ ਲੂਣ ਆਦਿ ਕੱਢੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਰੈਸਅਤਸਾ ਵਿਖੇ ਲੋਹੇ ਅਤੇ ਇਸਪਾਤ ਦੇ ਕਾਰਖਾਨੇ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਬ੍ਰਾਸ਼ਾਵ ਬਾਇਆ-ਮਾਰੇ ਅਤੇ ਹੂਨੇਡਆਰਾ ਹੋਰ ਵੱਡੇ ਸ਼ਹਿਰ ਹਨ। ਕਈ ਹੋਰ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਦੀ ਵੀ ਮਹੱਤਤਾ ਸਨਅਤਾਂ ਦੇ ਖੁੱਲ੍ਹਣ ਕਰਕੇ ਵਧ ਗਈ ਹੈ।

ਇਸ ਖੇਤਰ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ 106 ਈ. ਤੋਂ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਇਹ ਖੇਤਰ ਰੋਮ ਦੇ ਡੇਸੀਆ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦਾ ਇਕ ਹਿੱਸਾ ਸੀ। ਚੌਥੀ ਸਦੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਬਹੁਤ ਦੇਰ ਤੀਕ ਇਥੇ ਕਈ ਵੱਖ ਵੱਖ ਜਾਤੀਆਂ ਦੇ ਲੋਕ ਵਸਦੇ ਰਹੇ ਤੇ ਉਜੜਦੇ ਰਹੇ। 1003 ਈ. ਵਿਚ ਹੰਗਰੀ ਦੇ ਸ਼ਾਸਕ ਸਟੀਫਨ ਪਹਿਲੇ ਨੇ ਇਥੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ। 16 ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਕੇਂਦਰੀ ਹੰਗਰੀ ਉੱਤੇ ਤੁਰਕਾਂ ਦੀ ਜਿੱਤ ਨਾਲ ਇਹ ਖੇਤਰ ਵੀ ਆਜ਼ਾਦ ਹੋ ਗਿਆ। 17 ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਇਹ ਹੰਗਰੀ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਗਿਆ। 1867 ਦੀ ਆਸਟ੍ਰੀਆ-ਹੰਗਰੀ ਸੰਧੀ ਨਾਲ ਇਹ ਹੰਗਰੀ ਦਾ ਹੀ ਇਕ ਹਿੱਸਾ ਮੰਨ ਲਿਆ ਗਿਆ ਪਰ ਰੋਮਾਨੀਆ ਅਤੇ ਹੰਗਰੀ ਨਿਵਾਸੀਆਂ ਵਿਚ ਇਸੇ ਖੇਤਰ ਦੇ ਮਸਲੇ ਤੇ ਝਗੜਾ ਰਿਹਾ। ਅਖੀਰ 1940 ਦੇ 'ਵੀਆਨਾ ਐਵਾਰਡ' ਮੁਤਾਬਕ ਇਸ ਖੇਤਰ ਦਾ ਉੱਤਰੀ ਹਿੱਸਾ ਹੰਗਰੀ ਨੂੰ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਦੂਜੇ ਮਹਾਂ ਯੁੱਧ ਪਿੱਛੋਂ ਇਹ ਖੇਤਰ ਪੂਰੇ ਤੌਰ ਤੇ ਰੋਮਾਨੀਆ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਚਲਿਆ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਇਸ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਬਹੁਤੇ ਰੋਮਾਨੀ ਲੋਕ ਹੀ ਵੱਸੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਹੰਗਰੀਆਈ, ਜਰਮਨੀ ਅਤੇ ਕਈ ਹੋਰ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਲੋਕ ਵੀ ਆ ਕੇ ਵੱਸੇ ਹੋਏ ਹਨ।

ਹ. ਪੁ. -ਐਨ. ਅਮੇ. 27 : 34 ; ਹਿੰ. ਵਿ. ਕੋ. 5 : 196 ; ਐਨ. ਥਿ. ਮਾ. 10 : 98 ; ਵੈ. ਜਗ. ਡਿ. ; ਕੋਲੀ. ਐਨ. 18 : 485

ਟ੍ਰਾਂਸਿਲਵੇਨੀਅਨ : ਐਲਪਸ-ਰੋਮਾਨੀਆ ਦੇ ਕੇਂਦਰੀ ਅਤੇ ਦੱਖਣੀ-ਪੱਛਮੀ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ਫੈਲੀ ਹੋਈ ਇਹ ਇਕ ਪਰਬਤ ਲੜੀ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਟ੍ਰਾਂਸਿਲਵੇਨੀਅਨ ਖੇਤਰ ਨੂੰ ਵਾਲੇਕੀਆ ਨਾਲੋਂ ਵੱਖ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਕਾਰਪੇਥੀਅਨ ਪਰਬਤੀ ਸਿਲਸਿਲੇ ਦਾ ਇਕ ਹਿੱਸਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਇਸਨੂੰ ਦੱਖਣੀ ਕਾਰਪੇਥੀਅਨ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਪੂਰਬ ਤੋਂ ਪੱਛਮ ਵੱਲ ਲੰਬਾਈ 250 ਕਿ. ਮੀ. ਅਤੇ ਚੌੜਾਈ ਲ. 0.0 ਤੋਂ 64 ਕਿ. ਮੀ. ਹੈ। ਔਸਤਨ ਉੱਚਾਈ 1500 ਮੀ. ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ

1750 ਮੀ. ਤੱਕ ਹੈ। ਪਰਬਤੀ ਲੜੀ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਚੀ ਸਿਖਰ ਮਾਉਂਟ ਮਾਲਡਾਵਾਨੁਲ (2,544 ਮੀ.) ਫਾਗਰਾਸ਼ ਲੜੀ ਵਿਚ ਪੈਂਦੀ ਹੈ।

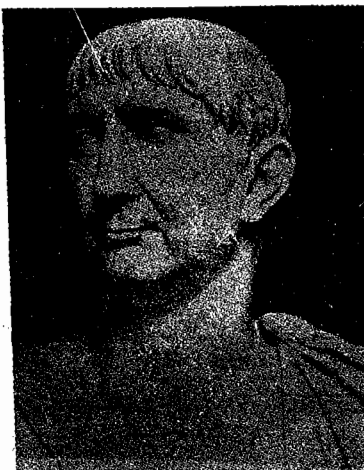
ਕਾਰਪੋਥੀਅਨ ਪਰਬਤਾਂ ਦੀ ਇਹ ਲੜੀ ਇਸ ਦੇ ਪੂਰਬੀ ਅਤੇ ਪੱਛਮੀ ਹਿੱਸਿਆਂ ਨਾਲੋਂ ਵਧੇਰੇ ਉੱਚੀ ਅਤੇ ਜੁੜੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਤਿੰਨ ਵੱਡੇ ਦੌਰੇ ਅਤੇ ਬੈਨ ਛੋਟਾ ਦੌਰਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਰਬਤਾਂ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਪਿਛਲੇ ਕ੍ਰੀਟੇਸਸ ਯੁੱਗ ਵਿਚ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਜੀਊਲ ਆਲਟ ਅਤੇ ਡੈਨਿਊਬ ਦੀਆਂ ਸਹਾਇਕ ਨਦੀਆਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਰਬਤਾਂ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲਦੀਆਂ ਹਨ। ਪਾਣੀ ਦੇ ਕਾਟ ਛਾਟ ਕਰਨ ਕਰਕੇ ਪਰਬਤ ਘਸ ਘਸ ਕੇ ਕਈਆਂ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਪਠਾਰ ਹੀ ਬਣ ਗਏ ਹਨ।

ਟ੍ਰਾਂਸਿਲਵੇਨੀਅਨ ਐਲਪਸ ਦੀਆਂ ਪਰਬਤੀ ਲੜੀਆਂ ਪੂਰਬ ਤੋਂ ਪੱਛਮ ਵੱਲ ਤਿੰਨ ਮੁੱਖ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿਚ ਵੰਡੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ਪਹਿਲੇ ਭਾਗ ਵਿੱਚ ਦੌਰਾ ਪਾਰੈਡੀਆਲ ਅਤੇ ਆਲਟ ਨਾਮੀ ਤੰਗ ਘਾਟੀ; ਦੂਜਾ ਹਿੱਸਾ ਆਲਟ ਘਾਟੀ ਅਤੇ ਜੀਊਲ ਸਟ੍ਰੀ ਦੌਰੇ ਵਿਚਕਾਰ ਤੇ ਤੀਜਾ ਹਿੱਸਾ ਜੀਊਲ-ਸਟ੍ਰੀ ਅਤੇ ਟੀਮੀਸ ਚੈਰਨਾ ਦੌਰੇ ਵਿਚਕਾਰਲੇ ਪਰਬਤਾਂ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੌਰਿਆਂ ਰਾਹੀਂ ਆਵਾਜਾਈ ਲਈ ਸੜਕ ਤੇ ਰੇਲ-ਮਾਰਗ ਬਣੇ ਹੋਏ ਹਨ।

ਹ. ਪੁ.-ਐਨ. ਅਮੋ. 27 : 35; ਐਨ. ਥਿ. ਮਾ. 10 : 98

ਟਰਾਂਸਪੈਂਟ : ਵੇਖੋ, ਉਸਾਰੀ ਕਲਾ

ਟ੍ਰਾਂਜਨ : ਰੋਮ ਦੇ ਇਸ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦਾ ਜਨਮ 15 ਸਤੰਬਰ, 53 ਵਿਚ ਦੱਖਣੀ ਸਪੇਨ ਦੀ ਬੀਟਿਕਾ ਪ੍ਰਾਂਤ ਵਿਚ ਇਟੈਲਿਕਾ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਟ੍ਰਾਂਜਨ ਦਾ ਪਿਤਾ ਟ੍ਰਾਂਜਨਸ ਰੋਮ ਦੀ ਸ਼ਾਹੀ ਸੈਨਾ ਵਿਚ ਭਾਵੇਂ ਤਰੱਕੀ ਕਰਦਾ ਕਰਦਾ ਇਕ ਸਿਪਾਹੀ ਤੋਂ ਕਮਾਂਡਰ ਦੀ ਪਦਵੀ ਤੇ ਪਹੁੰਚਿਆ ਸੀ ਪਰ ਟ੍ਰਾਂਜਨ ਬਹੁਤ ਛੋਟੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਹੀ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦਾ ਗਵਰਨਰ ਬਣ ਗਿਆ। 67-68 ਈ. ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਯਹੂਦੀਆਂ ਵਿਰੁੱਧ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਇਕ ਲੀਜਨ (6000 ਜਵਾਨਾਂ ਦੀ ਸੈਨਿਕ ਟੁਕੜੀ) ਦੀ ਕਮਾਨ ਸੰਭਾਲੀ। ਮਗਰੋਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਸੀਰੀਆ ਅਤੇ ਏਸ਼ੀਆ ਦਾ ਗਵਰਨਰ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ। 10 ਸਾਲ ਇਸ ਨੇ ਸੈਨਿਕ ਜੱਜ ਤੇ ਤੌਰ ਤੇ ਵੀ ਕੰਮ ਕੀਤਾ। ਪਿ੍ਰਟਰ ਦੀ ਪਦਵੀ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ 89 ਈ. ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ

ਟ੍ਰਾਂਜਨ

ਸਪੇਨ ਵਿਚ ਫੌਜ ਦੀ ਕਮਾਨ ਸੰਭਾਲੀ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਡੋਮਿਸੀਅਨ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਅਪਰ ਜਰਮਨੀ ਦੇ ਗਵਰਨਰ ਦੀ ਬਗ਼ਾਵਤ ਨੂੰ ਦਬਾਉਣ ਲਈ ਇਹ ਰਾਈਨ ਲਈ ਰਵਾਨਾ ਹੋਇਆ। ਚਾਹੇ ਇਸ ਦੇ ਪਹੁੰਚਣ

ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਬਗ਼ਾਵਤ ਦਬ ਚੁੱਕੀ ਸੀ ਪਰ ਇਸ ਨਾਲ ਇਸ ਨੂੰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਸੇ ਸਦਕਾ 91 ਈ. ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਰਾਜ ਕਾਂਸਲ ਵਰਗੀ ਮਾਣਯੋਗ ਪਦਵੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ।

18 ਸਤੰਬਰ, 96 ਵਿਚ ਮਹਲਨ ਦੀ ਅੰਦਰੂਨੀ ਸਾਜ਼ਸ਼ ਸਦਕਾ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਡੋਮਿਸੀਅਨ ਦਾ ਕਤਲ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਥਾਂ ਨਰਵਾ ਨੂੰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ। ਪੁਰਾਣੇ ਸ਼ਾਹੀ ਵਫ਼ਾਦਾਰਾਂ ਨੇ ਨਵੇਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਕਾਤਲਾਂ ਨੂੰ ਸਜ਼ਾ ਦੇਣ ਲਈ ਕਾਫ਼ੀ ਮਜ਼ਬੂਰ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਲਈ 97 ਈ. ਵਿਚ ਨਰਵਾ ਨੇ ਟ੍ਰਾਂਜਨ ਨੂੰ ਲਿਸਨਿਯਮ ਸੂਰਾ ਦੀ ਸਲਾਹ ਤੇ ਆਪਣਾ ਵਾਰਸ ਚੁਣਿਆ ਜਿਸ ਨੂੰ ਕਿ ਸੈਨੇਟ ਅਤੇ ਫੌਜੀ ਕਮਾਂਡਰ ਨੇ ਵੀ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਆਪਣਾ ਨੇਤਾ ਮੰਨ ਲਿਆ। 28 ਜਨਵਰੀ, 98 ਵਿਚ ਨਰਵਾ ਦੀ ਮੌਤ ਮਗਰੋਂ ਇਹ ਰਾਜ ਗੱਦੀ ਤੇ ਬੈਠਾ। ਟ੍ਰਾਂਜਨ ਨੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਬਣਨ ਮਗਰੋਂ ਨਰਵਾ ਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਂ ਨਾਲ ਹੀ ਜੋੜ ਲਿਆ। 114 ਈ. ਵਿਚ ਇਸ ਆਪਣੇ ਨਾਂ ਅੱਗੇ ਆਗਸਤਸ ਵੀ ਲਗਾ ਲਿਆ।

ਟ੍ਰਾਂਜਨ ਨੇ ਪ੍ਰਾਂਤਾਂ ਵਿਚ ਫੌਜੀ ਕਮਾਂਡਰਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰੋ ਕੌਂਸਲ ਦੀ ਪਦਵੀ ਦੇਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ। ਇਹ ਨਰਵਾ ਨਾਲੋਂ ਵਧੇਰੇ ਦ੍ਰਿੜ ਇਰਾਦੇ ਵਾਲਾ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਸੀ। ਇਸ ਦੇ ਰਾਜ-ਕਾਲ ਵਿਚ ਰੋਮ ਰਾਜ ਵਿਚ ਕਾਫ਼ੀ ਵਾਧਾ ਹੋਇਆ। ਸੰਨ 101-106 ਤੀਕ ਯੂਧਾਂ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਡੇਸੀਅਨਾਂ ਨੂੰ ਹਰਾਇਆ ਅਤੇ ਡੈਨਿਊਬ ਘਾਟੀ ਦਾ ਸਾਰਾ ਇਲਾਕਾ ਆਪਣੇ ਰਾਜ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰ ਲਿਆ। ਸੰਨ 114-116 ਦੌਰਾਨ ਪਾਰਥੀਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਹੋਈ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਰੋਮਨ ਰਾਜ ਦੀਆਂ ਹੱਦਾਂ ਫ਼ਾਰਸ ਖਾੜੀ ਤੱਕ ਜਾ ਪਹੁੰਚਾਈਆਂ। ਅਰਬ ਦੇ ਵੀ ਕੁਝ ਹਿੱਸੇ ਨੂੰ ਜਿੱਤ ਕੇ ਆਪਣੇ ਰਾਜ ਵਿਚ ਰਲਾ ਲਿਆ।

ਡੇਸੀਆ ਦਾ ਸ਼ਾਹੀ ਖ਼ਜ਼ਾਨਾ ਅਤੇ ਉਥੋਂ ਦੀਆਂ ਸੋਨੇ ਦੀਆਂ ਖਾਣਾਂ ਮਿਲ ਜਾਣ ਕਾਰਨ ਰੋਮਨ ਰਾਜ ਦੀ ਆਰਥਿਕ ਹਾਲਤ ਬਹੁਤ ਚੰਗੀ ਹੋ ਗਈ। ਇਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਲੋਕਾਂ ਤੇ ਲੱਗੇ ਕਰਾਂ ਵਿਚ ਕਟੌਤੀ ਕੀਤੀ। ਇਟਲੀ ਦੇ ਗਰੀਬ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਸਰਕਾਰੀ ਫੰਡ ਵਿਚੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਣ ਲੱਗੀ। ਇਸ ਨੇ ਪ੍ਰਾਂਤਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਲਈ ਬੜੇ ਯੋਗ ਅਤੇ ਈਮਾਨਦਾਰ ਅਫ਼ਸਰਾਂ ਦੀ ਚੋਣ ਕੀਤੀ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵੀ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿਚ ਮਾਲੀ ਤੰਗੀ ਕਾਰਨ ਵਿਕਾਸ ਰੁਕਦਾ, ਉਥੋਂ ਦੇ ਪ੍ਰਾਂਤਾਂ ਵਿਚ ਇਸ ਤੰਗੀ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਲਈ ਇਸ ਨੇ ਦੋ ਯੋਗ ਗਵਰਨਰਾਂ ਨੂੰ ਭੇਜਿਆ। ਇਸ ਦੇ ਰਾਜ ਵਿਚ ਈਸਾਈਆਂ ਉੱਤੇ ਜਬਰ ਜ਼ੁਲਮ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ। ਕਾਨੂੰਨ ਦੀ ਵਿਵਸਥਾ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਾਇਮ ਰੱਖੀ ਗਈ। ਇਸ ਦੇ ਰਾਜ ਵਿਚ ਸਾਹਿਤ ਵੱਲ ਵਧੇਰੇ ਧਿਆਨ ਨਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਟ੍ਰਾਂਜਨ ਨੇ ਆਪਣੇ ਰੋਮ ਅਤੇ ਇਟਲੀ ਦੇ ਪ੍ਰਾਂਤਾਂ ਵਿਚ ਨਵੀਆਂ ਸੜਕਾਂ, ਬੰਦਰਗਾਹਾਂ ਅਤੇ ਨਵੇਂ ਪੁਲ ਬਣਾਏ। ਬੰਜਰ ਜ਼ਮੀਨ ਨੂੰ ਸੁਧਾਰ ਕੇ ਮੁੜ ਆਬਾਦ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

ਟ੍ਰਾਂਜਨ ਦੇ ਰਾਜਕਾਲ ਬਾਰੇ ਭਾਵੇਂ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚੋਂ ਵੱਖਰੇ ਤੱਥ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ ਪਰ ਇਸ ਗੱਲ ਵਿਚ ਕੋਈ ਮਤਭੇਦ ਨਹੀਂ ਕਿ ਟ੍ਰਾਂਜਨ ਦ੍ਰਿੜ ਇਰਾਦੇ ਦਾ ਮਾਲਕ ਅਤੇ ਇਕ ਹਰਮਨ ਪਿਆਰਾ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਸੀ। ਆਪਣੇ ਵਜ਼ੀਰਾਂ ਨਾਲ ਇਸਦੇ ਬਹੁਤ ਵਧੀਆ ਸਬੰਧ ਸਨ। ਇਸਦੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਸਿੱਕਿਆਂ, ਉੱਕਰੀਆਂ ਤਸਵੀਰਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਯਾਦਗਾਰਾਂ ਤੋਂ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਪੱਕਾ ਸਬੂਤ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਰਾਜ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਬਣਾਉਣ, ਖੁਸ਼ਹਾਲੀ ਲਿਆਉਣ ਅਤੇ ਨਿਆਂ ਕਰਨ ਲਈ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚੇਤਨ ਸੀ। ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਦੁਨੀਆ ਦਾ ਦੁੱਖ ਦੂਰ ਕਰਨ ਦੀ ਚੇਸ਼ਟਾ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਉਸਦੀ ਯੋਗ ਕਮਾਨ ਹੇਠ ਉਸ ਦੀ ਫੌਜ ਵੀ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਸੀ। ਉਸ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਰੋਮ ਸਾਮਰਾਜ ਉੱਨਤੀ ਦੀ ਸਿਖਰਾਂ ਤੇ ਪਹੁੰਚਿਆ।

115 ਵਿਚ ਐਨਟੀਆਕ ਵਿਚ ਇਕ ਭਿਆਨਕ ਭੂਚਾਲ ਆਇਆ ਅਤੇ ਟ੍ਰਾਂਜਨ ਇਥੇ ਵਾਲ ਵਾਲ ਬਚਿਆ। ਸੰਨ 116 ਵਿਚ ਇਸ ਦੀਆਂ ਪੂਰਬੀ ਹੱਦਾਂ ਉੱਤੇ ਅਤੇ ਨਵੇਂ ਜਿੱਤੇ ਯਹੂਦੀ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿਚ ਬਗ਼ਾਵਤ ਹੋ ਗਈ। ਟ੍ਰਾਂਜਨ ਆਪਣੀ ਮਾੜੀ ਸਿਹਤ ਦੀ ਹਾਲਤ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਐਨਟੀਆਕ ਤੋਂ ਰੋਮ ਵੱਲ ਰਵਾਨਾ ਹੋ ਗਿਆ ਪਰ 8 ਅਗਸਤ, 117 ਈ. ਵਿਚ ਏਸ਼ੀਆ ਮਾਈਨਰ ਦੇ ਦੱਖਣੀ ਤਟ ਤੋਂ ਸਿਲਾਈਨਸ ਵਿਖੇ ਟ੍ਰਾਂਜਨ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਇਸ ਦੀ ਉਮਰ 64 ਸਾਲ ਦੀ ਸੀ। ਇਸ ਦੀਆਂ ਅਸਥੀਆਂ ਰੋਮ ਵਿਚ ਲਿਆਂਦੀਆਂ ਗਈਆਂ ਅਤੇ ਪੂਰੇ ਸ਼ਾਹੀ ਸਨਮਾਨ ਨਾਲ ਦਫ਼ਨਾਈਆਂ ਗਈਆਂ।

ਹ. ਪੁ.-ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 11 : 890; ਹਿੰ. ਵਿ. ਕੋ. 5 : 188; ਐਨ. ਅਮੈ. 26 : 761

ਟ੍ਰਾਂਜਨ ਦਾ ਥੰਮ੍ਹ : ਇਹ ਰੋਮ ਵਿਚ ਟ੍ਰਾਂਜਨ ਦੀ ਕਚਹਿਰੀ (ਟ੍ਰਾਂਜਨਜ਼ ਫੋਰਮ) ਦੇ ਖੰਡਰਾਂ ਵਿਚ ਜਿਉਂ ਦਾ ਤਿਉਂ ਖੜ੍ਹਾ ਇਕ ਯਾਦਗਾਰੀ ਥੰਮ੍ਹ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਰੋਮਨ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਟ੍ਰਾਂਜਨ ਨੇ 106 ਤੋਂ 113 ਈ. ਦੌਰਾਨ ਬਣਵਾਇਆ। ਇਹ ਥੰਮ੍ਹ ਸੰਗਮਰਮਰ ਦਾ ਡੋਰਿਕ ਸ਼ੈਲੀ ਵਿਚ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਉਚਾਈ 38 ਮੀ. (125 ਫੁੱਟ) ਹੈ। ਇਸ ਉਚਾਈ ਵਿਚ ਥੰਮ੍ਹ ਦੀ ਕੁਰਸੀ (ਪਾਏ) ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੇ ਅੰਦਰ ਇਕ ਚੈਂਬਰ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਟ੍ਰਾਂਜਨ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਮਿਰਤਕ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਦਫ਼ਨਾਉਣ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉਸ

ਰੋਮ ਵਿਚ ਟ੍ਰਾਂਜਨ ਦੇ ਫੋਰਮ ਵਿਚ ਸ਼ਾਹੀ ਮਹਿਲ (ਬਾਸਲੀਕ) ਅਤੇ ਮੰਦਰ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਸਥਿਤ ਸੰਗਮਰਮਰ ਦਾ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਟ੍ਰਾਂਜਨ ਦਾ ਥੰਮ੍ਹ

ਦੀ ਮਜ਼ਾਰ ਦਾ ਰੂਪ ਹੈ। ਆਰੰਭ ਵਿਚ ਇਹ ਥੰਮ੍ਹ ਵਿਹੜੇ ਦੇ ਕੇਂਦਰ ਵਿਚ ਸਿੱਧਾ ਖੜ੍ਹਾ ਸੀ। ਇਸਦੇ ਇਰਦ ਗਿਰਦ ਗੈਲਰੀਆਂ ਬਣੀਆਂ

ਹੋਈਆਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਵੱਖ ਵੱਖ ਉਚਾਈ ਤੇ ਜਾ ਕੇ ਵਲਾਵੇਦਾਰ ਪੱਟੀ ਵਿਖਾਈ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਪੱਟੀ (ਬੈਂਡ) 228 ਮੀ. ਲੰਬੀ ਤੇ 1 ਮੀ. ਤੋਂ ਵੱਧ ਚੌੜੀ ਹੈ। ਇਹ ਸਾਰੀ ਦੀ ਸਾਰੀ ਘੱਟ ਉਭਰਵੀਂ ਨੱਕਾਸ਼ੀ ਦੇ ਘਾੜਤ ਨਾਲ ਭਰੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਇਹ ਨੱਕਾਸ਼ੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਟ੍ਰਾਂਜਨ ਦੀਆਂ ਡੋਸ਼ੀਆਂ ਵਿਚਲੀਆਂ ਦੋਹਾਂ ਮੁਹਿੰਮਾਂ ਬਾਰੇ ਵਰਣਨ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਾਠ (ਥੰਮ੍ਹ) ਦੇ ਅੰਦਰਲੇ ਪਾਸਿਓਂ ਵਲਾਵੇਦਾਰ ਪੌੜੀ ਬਣੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਥੰਮ੍ਹ ਦੇ ਸਿਖਰ ਤੇ ਪਹਿਲਾਂ ਇਕ ਤਾਬੇ ਦੀ ਇੱਲ ਬਣਾ ਕੇ ਰੱਖੀ ਗਈ ਸੀ ਪਰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਟ੍ਰਾਂਜਨ ਦੀ ਮੌਤ ਉਪਰੰਤ ਇਸ ਇੱਲ ਦੀ ਥਾਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਟ੍ਰਾਂਜਨ ਦਾ ਤਾਬੇ ਦਾ ਬੁੱਤ ਬਣਾ ਕੇ ਲਗਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1588 ਵਿਚ ਇਸ ਬੁੱਤ ਦੀ ਜਗ੍ਹਾ ਉੱਤੇ ਸੇਂਟ ਪੀਟਰ ਦਾ ਬੁੱਤ ਲਗਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਜਿਹੜਾ ਹੁਣ ਵੀ ਮੌਜੂਦ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.-ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 11 : 892

ਟ੍ਰਾਂਜਨ ਦਾ ਪੁਲ : ਡੈਨਿਊਬ ਦਰਿਆ ਨੂੰ ਪਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਇਹ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾ ਪੁਲ ਸੀ ਜਿਸ ਨੂੰ ਰੋਮ ਦੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਟ੍ਰਾਂਜਨ ਨੇ ਬਣਾਇਆ। ਇਹ ਪੁਲ ਟਰਨੂ ਸੇਵੇਰੀਨ (Turum Severin) ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਸਥਾਨ ਤੇ ਆਇਰਨ ਗੇਟ ਰੈਪਿਡਜ਼ ਦੇ ਪੂਰਬ ਵਿਚ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਤਾਂ ਕਿ ਜਿੱਤੇ ਗਏ ਡੋਸ਼ੀਆਂ ਵਿਚ ਫੌਜੀ ਟੁਕੜੀਆਂ (ਲੀਜ਼ਨ) ਲਗਾਤਾਰ ਪਹੁੰਚਦੀਆਂ ਰਹਿਣ। ਦਰਿਆ ਦੇ 800 ਮੀ. ਚੌੜੇ ਵਹਿਣ ਤੇ ਉਪਰੋਂ ਦੀ ਪੁਲ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਚਿਣਾਈਦਾਰ ਥੰਮ੍ਹਾਂ ਦੇ ਉਪਰ ਪੱਕੀ ਲੱਕੜੀ ਦੀਆਂ ਡਾਟਾ ਫਿੱਟ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਸਨ। ਇਸ ਪੁਲ ਨੂੰ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਸਿਹਰਾ ਸ਼ਾਇਦ ਟ੍ਰਾਂਜਨ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਆਪਾਲੋਡੋਰਸ ਨਾਮੀ ਇਕ ਇੰਜੀਨੀਅਰ ਲੈਫਟੀਨੈਂਟ ਦੇ ਸਿਰ ਸੀ। ਕੋਈ ਡੇਢ ਸਦੀ ਦੋਂ ਬਾਅਦ ਆਰੇਲੀਅਨ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਲੜਾਈ ਦੌਰਾਨ ਡੋਸ਼ੀਆਂ ਤੋਂ ਪਿਛਾਂਹ ਹਟਣ ਸਮੇਂ ਦਰਿਆ ਪਾਰ ਕਰਨ ਉਪਰੰਤ ਇਸ ਪੁਲ ਨੂੰ ਤਬਾਹ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਪੁਲ ਦੀ ਯਾਦਗਾਰ ਟ੍ਰਾਂਜਨ ਦੇ ਥੰਮ (ਟ੍ਰਾਂਜਨ ਕਾਲਮ) ਉੱਪਰ ਅੰਕਿਤ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਮਿਲੀ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.-ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 11 : 892

ਟ੍ਰਾਂਜਨ ਦੀ ਦੀਵਾਰ : ਇਹ ਰੁਮਾਨੀਆ ਦੇ ਡਾਬਰੁਜਾ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਕਿਲੇਬੰਦੀ ਦੀ ਇਕ ਕੰਧਨੁਮਾ ਕਤਾਰ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਕਾਲਾ ਸਾਗਰ ਦੇ ਤੱਟ ਉਪਰ ਡੈਨਿਊਬ ਦਰਿਆ ਦੇ ਪੂਰਬ ਵਿਚ ਟੋਮਾਈ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਕਾਨਸਟਾਨਸਾ ਬੇਦਰਗਾਹ ਦੇ ਨਜ਼ਦੀਕ ਪਹੁੰਚ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਕਈ ਥਾਈਂ ਇਹ ਦੀਵਾਰ ਦੂਹਰੀ ਵੀ ਬਣੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਤੰਗ ਦਲਦਲੀ ਵਾਦੀ ਵਿਚ ਬਣੇ ਇਕ ਕੁਦਰਤੀ ਖੰਧਕ ਦੀ ਜਗ੍ਹਾ ਇਸ ਦੇ ਬਣਾਉਣ ਸਮੇਂ ਤੀਹਰੀ ਤੀਹਰੀ ਵਾਰੀ ਮਿੱਟੀ ਦਾ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਇਸੇ ਨਾਂ ਦੀ ਇਕ ਹੋਰ ਦੀਵਾਰ ਵੀ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਰੋਮ ਦੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਟ੍ਰਾਂਜਨ ਦੇ ਸਮੇਂ (105 ਤੋਂ 155) ਦੌਰਾਨ ਰੋਮਨ ਲਸਕਰ ਨੇ ਪਰੂਟ ਦਰਿਆ ਦੇ ਪੂਰਬ ਵਿਚ ਕਾਲਾ ਸਾਗਰ ਤੱਕ ਬਣਾਈ ਸੀ।

ਹ. ਪੁ.-ਐਨ. ਅਮੈ. 26 : 761

ਟ੍ਰਾਂਜਮੇਨੋ ਝੀਲ : ਕੇਂਦਰੀ ਇਟਲੀ ਦੇ ਅੰਬਰੀਆ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਇਹ ਇਤਾਲਵੀ ਪ੍ਰਾਇਦੀਪ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਝੀਲ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਪਰੂਜੀਆ ਸ਼ਹਿਰ ਤੋਂ 16 ਕਿ. ਮੀ. (10 ਮੀਲ) ਪੱਛਮ ਵੱਲ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਕਈ ਵਾਰ ਇਸ ਝੀਲ ਨੂੰ ਪਰੂਜਾ ਦੀ ਝੀਲ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਝੀਲ ਦਾ ਕੁੱਲ ਰਕਬਾ 128 ਵ. ਕਿ. ਮੀ. (50 ਵ. ਮੀਲ) ਹੈ। ਇਹ ਝੀਲ ਕੋਈ ਬਹੁਤੀ ਡੂੰਘੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਝੀਲ ਦੀ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ

ਫੁੰਘਾਈ 6 ਮੀ. (20 ਫੁੱਟ) ਹੈ ਅਤੇ ਵਿਆਸ 16 ਕਿ. ਮੀ. (10 ਮੀਲ) ਹੈ। ਛੋਟੀਆਂ ਛੋਟੀਆਂ ਨਦੀਆਂ ਹੀ ਇਸ ਝੀਲ ਨੂੰ ਪਾਣੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਟਾਈਬਰ ਦਰਿਆ ਵੱਲ ਨੂੰ ਇਸ ਝੀਲ ਦਾ ਇਕ ਬਣਾਉਣੀ ਜ਼ਮੀਨਦੋਜ ਨਿਕਾਸ ਹੈ ਜਿਹੜਾ 1898 ਵਿਚ ਬੋਲਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਦੇ ਤਿੰਨ ਪਾਸੇ ਵੱਲ ਪਹਾੜੀਆਂ ਲਗਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਜੈਤੂਨ ਦੇ ਝੰਡਾਂ ਨਾਲ ਢਕੀਆਂ ਪਈਆਂ ਹਨ ਤੇ ਚੌਥੇ ਪਾਸੇ ਵੱਲ ਇਕ ਵਿਸ਼ਾਲ ਵਾਦੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਉੱਤਰ ਅਤੇ ਪੱਛਮ ਵਲੋਂ ਵੱਗਣ ਵਾਲੀਆਂ ਤੇਜ਼ ਪੌਣਾਂ ਇਸ ਝੀਲ ਵਿਚ ਅਕਸਰ ਭਾਰੀ ਤੁਫਾਨ ਲਿਆ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਝੀਲ ਵਿਚ ਮਜ਼ੇਰੀ, ਮਿਨੇਰਾ ਅਤੇ ਪਾਲਵੈਸੇ ਨਾਂ ਦੇ ਛੋਟੇ ਛੋਟੇ ਟਾਪੂ ਹਨ। ਬਹੁਤ ਦਲਦਲੇ ਜਿਹੇ ਕੰਢਿਆਂ ਉੱਤੇ ਟਾਵੀਂ ਟਾਵੀਂ ਵਜੋਂ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਖਾਸ ਕਰ ਦੋ ਪਿੰਡ ਹੀ ਆਬਾਦ ਹਨ ਜਿਹੜੇ ਨਹਾਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਸੈਰਗਾਹਾਂ ਵਜੋਂ ਬਹੁਤ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹਨ।

ਰੋਮਨ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਇਸ ਝੀਲ ਦੀ ਕਾਫ਼ੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧੀ ਹੈ। ਇਸ ਝੀਲ ਦੇ ਨੇੜੇ ਹੀ 217 ਈ. ਪੂ. ਵਿਚ ਹਨੀਬਾਲ ਨੇ ਰੋਮਨ ਫੌਜਾਂ ਤੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਜਿੱਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਇਸ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਹਨੀਬਾਲ ਨੇ ਰੋਮਨ ਫੌਜਾਂ ਦੇ 15000 ਸਿਪਾਹੀ ਮਾਰ ਦਿੱਤੇ ਅਤੇ ਲਗਭਗ 600 ਬੰਦੀ ਬਣਾ ਲਏ ਸਨ।

43° 08' ਉ. ਵਿਭ. ; 12° 06' ਪੂ. ਲੰਬ

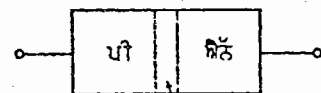
ਹ. ਪੂ.-ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 10 : 100 ; ਐਨ. ਅਮੈ. 27 : 39

ਟ੍ਰਾਂਜਿਸਟਰ : ਇਹ ਇਕ ਇਲੈਕਟ੍ਰਾਨਿਕ ਯੰਤਰ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਇਕਹਿਰੇ-ਕ੍ਰਿਸਟਲ ਅਰਥ ਚਾਲਕਾਂ ਦੇ ਗੁਣਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਲੈਕਟ੍ਰਾਨਿਕਸ ਅਤੇ ਬਿਜਲਈ ਸੰਚਾਰਾਂ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਟ੍ਰਾਂਜਿਸਟਰ ਦੀ ਕਾਢ ਮਹਾਨ ਕਾਢਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਹੈ। ਮਹਾਨਤਾ ਅਨੁਸਾਰ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਰੇਡੀਉ ਅਤੇ ਟੈਲੀਵੀਜ਼ਨ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਏ। ਟ੍ਰਾਂਜਿਸਟਰ ਦੇ ਆਵਿਸ਼ਕਾਰਕਾਂ ਜਾਨ ਬਾਰਡੀਨ, ਵਾਲਟਰ ਬਰਾਟੈਨ ਅਤੇ ਵਿਲਿਅਮ ਸ਼ਾਕਲੇ ਨੇ 1956 ਦਾ ਭੌਤਿਕ-ਵਿਗਿਆਨ ਦਾ ਨੋਬਲ ਪੁਰਸਕਾਰ ਸਾਂਝਾ ਕੀਤਾ।

ਟ੍ਰਾਂਜਿਸਟਰ; ਅਰਥ-ਚਾਲਕ ਪਦਾਰਥ ਦੇ ਸੂਖਮ ਬਲਾਕਾਂ ਦੇ ਸੰਗਠਨ ਨਾਲ ਬਣਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਘੱਟੋ ਘੱਟ ਤਿੰਨ ਬਿਜਲਈ ਕਨੈਕਸ਼ਨ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਘੱਟੋ ਘੱਟ ਇਕ ਓਹਮਿਕ (ਨਾਨ-ਰੈਕਟੀਫਾਇੰਗ) ਅਤੇ ਇਕ ਰੈਕਟੀਫਾਇੰਗ (ਇਕ ਦਿਸ਼ਾਕਾਰਕ) ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਦੋ ਰੈਕਟੀਫਾਇੰਗ ਅਤੇ ਇਕ ਨਾਨ-ਰੈਕਟੀਫਾਇੰਗ ਕਨੈਕਸ਼ਨ ਬਣਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

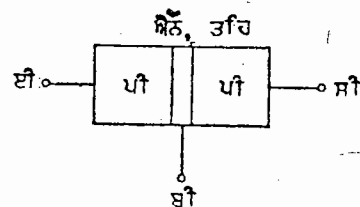
ਬਣਤਰ ਅਤੇ ਕਾਰਜ ਕਿਰਿਆ—ਅਰਥ ਚਾਲਕ ਦੁਆਰਾ ਵਰਧਨ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਹ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਨੀ ਲਾਹੇਵੰਦ ਹੈ ਕਿ ਦੋਹਾਂ ਟ੍ਰਾਂਜਿਸਟਰਾਂ ਅਤੇ ਨਲੀਆਂ ਲਈ ਬਿਜਲਈ ਚਾਰਜ ਵਾਹਕਾਂ ਦੀ ਧਾਰਾ ਉਤਪੰਨ ਕਰਨੀ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਕੰਟਰੋਲ ਕਰਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਫਿਰ ਯੋਗ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿਚ ਧਾਰਾ ਤੋਂ ਵਧੇਰੇ ਸ਼ਕਤੀ ਹਾਸਲ ਕਰਨਾ ਸੰਭਵ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਸਿੱਟੇ ਵਜੋਂ ਦੂਰਬਲ ਕੰਟਰੋਲ ਸਿਗਨਲਾਂ ਦਾ ਵਰਧਨ ਲਗਾਤਾਰ ਸਟੇਜਾਂ ਉੱਤੇ ਕਰਕੇ ਲਾਭਦਾਇਕ ਨਿਕਾਸ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਨਿਰਵਾਯੂ ਨਲੀ ਵਿਚ ਇਕ ਸ੍ਰੋਤ (ਕੈਥੋਡ) ਤੋਂ ਨਿਕਲ ਰਹੀ ਇਲੈਕਟ੍ਰਾਨਾਂ ਦੀ ਧਾਰਾ ਨੂੰ ਕੈਥੋਡ ਅਤੇ ਕੰਟਰੋਲ ਗ੍ਰਿਡ ਵਿਚਕਾਰ ਲਾਏ ਛੋਟੇ ਨਿਵੇਸ਼ ਸਿਗਨਲ ਦੁਆਰਾ ਕੰਟਰੋਲ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਫਿਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕੰਟਰੋਲ ਕੀਤੇ ਇਲੈਕਟ੍ਰਾਨਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਵੇਗਿਤ ਕਰਕੇ ਪਾਜ਼ੇਟਿਵ ਚਾਰਜਿਤ ਇਲੈਕਟ੍ਰੋਡ (ਐਨੋਡ) ਦੁਆਰਾ ਇਕੱਠਾ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਐਨੋਡ ਤੋਂ ਹਾਸਲ ਊਰਜਾ ਨਿਵੇਸ਼ ਸਿਗਨਲ ਨਾਲੋਂ ਕਾਫ਼ੀ ਜ਼ਿਆਦਾ

ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ ਟ੍ਰਾਂਜਿਸਟਰ ਆਪਣੇ ਵਰਧਨ ਫੰਕਸ਼ਨ; ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ ਤੇ ਬਣੇ ਠੋਸ ਪਦਾਰਥਾਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਰਥ-ਚਾਲਕ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਦੁਆਰਾ ਇਲੈਕਟ੍ਰਾਨਾਂ ਦੇ ਵਹਾਉ ਨੂੰ ਕੰਟਰੋਲ ਕਰਨ ਨਾਲ ਹਾਸਲ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਆਮ ਟ੍ਰਾਂਜਿਸਟਰਾਂ ਦੀ ਕਾਰਜਵਿਧੀ ਇਸੇ ਤੱਥ ਉੱਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਜਰਮੇਨੀਅਮ ਅਤੇ ਸਿਲਿਕਾਨ ਵਰਗੇ ਅਰਥ-ਚਾਲਕ ਇਕ ਜਾਂ ਦੋਹਾਂ ਕਿਸਮਾਂ ਦੇ ਚਾਰਜ ਵਾਹਕਾਂ ਦੀ ਗਤੀ ਦੁਆਰਾ ਬਿਜਲੀ ਦਾ ਸੰਚਾਲਨ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਕ ਕਿਸਮ ਜਿਸ ਉੱਤੇ ਨੈਗੇਟਿਵ ਚਾਰਜ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਕੰਡਕਸ਼ਨ ਇਲੈਕਟ੍ਰਾਨ ਕਹਾਉਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਦੂਸਰੀ ਕਿਸਮ ਜਿਸ ਉੱਤੇ ਪਾਜ਼ੇਟਿਵ ਚਾਰਜ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਹੋਲ ਕਹਾਉਂਦੀ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਅਸਲ ਵਿਚ ਇਹ ਕ੍ਰਿਸਟਲ ਦੀ ਸੰਯੋਜਕਤਾ ਬੰਧਨ ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਇਕ ਇਲੈਕਟ੍ਰਾਨਾਂ ਦਾ ਖੁੱਪਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨੈਗੇਟਿਵ ਜਾਂ ਪਾਜ਼ੇਟਿਵ ਚਾਰਜ-ਵਾਹਕਾਂ ਦੀ ਬਹੁਤਾਤ ਅਨੁਸਾਰ ਅਰਥ-ਚਾਲਕਾਂ ਨੂੰ ਐਨ-ਟਾਈਪ ਜਾਂ ਪੀ-ਟਾਈਪ ਵਿਚ ਸ਼੍ਰੇਣੀ-ਬੱਧ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਵਧੇਰੇ ਟ੍ਰਾਂਜਿਸਟਰ ਅਰਥ-ਚਾਲਕ ਦੇ ਇਕਹਰੇ ਕ੍ਰਿਸਟਲ ਵਿਚ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਚਾਲਕਤਾ ਦੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ ਦੇ ਖੇਤਰਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਦੂਸਰੇ ਦੇ ਨੇੜੇ ਰਖ ਕੇ ਬਣਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਕਿ ਚਾਰਜ ਵਾਹਕਾਂ ਦਾ ਲਾਹੇਵੰਦ ਕੰਟਰੋਲ ਕੀਤਾ ਕਰੰਟ ਉਤਪੰਨ ਹੋ ਸਕੇ। ਹੇਠਾਂ ਟ੍ਰਾਂਜਿਸਟਰਾਂ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਬਣਤਰਾਂ ਵਿਖਾਈਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ ਜਿਹੜੀਆਂ ਕਿ ਸ਼ਾਕਲੇ ਦੁਆਰਾ ਪੀ-ਐਨ ਜੰਕਸ਼ਨ ਉੱਤੇ ਛਾਪੇ ਇਕ ਕਲਾਸਿਕ ਪੱਤਰ (1949) ਉੱਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹਨ।

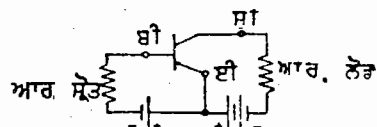

ਸਪੇਸ-ਚਾਰਜ ਖੇਤਰ

ਚਿੱਤਰ 1. ਪੀ-ਐਨ ਜੰਕਸ਼ਨ ਡਾਇਓਡ

ਚਿੱਤਰ 2. ਪੀ-ਐਨ-ਪੀ ਜੰਕਸ਼ਨ ਟ੍ਰਾਇਓਡ

ਚਿੱਤਰ 3. ਐਨ-ਪੀ-ਐਨ ਜੰਕਸ਼ਨ ਟ੍ਰਾਇਓਡ

ਟ੍ਰਾਂਜਿਸਟਰ ਅਤੇ ਹੋਰ ਅਰਥ-ਚਾਲਕ ਯੰਤਰਾਂ ਨੂੰ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਯੰਤ੍ਰਿਕ, ਬਿਜਲਈ, ਰਸਾਇਣਿਕ ਅਤੇ ਧਾਤਕਰਮ ਸਬੰਧੀ ਢੰਗ ਵਰਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੁਝ ਮੁੱਖ ਹੇਠ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਹਨ :

(1) ਪੀ-ਐਨ ਜੰਕਸ਼ਨ—ਇਹ ਜੰਕਸ਼ਨ ਪੁਆਇੰਟ ਸੰਪਰਕ, ਗੋਰਨ ਪੀ-ਐਨ ਜੰਕਸ਼ਨ, ਐਲਾਇ ਪੀ-ਐਨ ਜੰਕਸ਼ਨ, ਪ੍ਰਸਰਿਤ ਪੀ-ਐਨ ਜੰਕਸ਼ਨ, ਸਤ੍ਹਾ ਬੈਰੀਅਰ ਜੰਕਸ਼ਨ, ਮੈਸਾ ਟ੍ਰਾਂਜਿਸਟਰ, ਪਲੈਨਰ ਟ੍ਰਾਂਜਿਸਟਰ ਅਤੇ ਪਲੈਨਰ ਆਕਸੀਕ੍ਰਿਤ ਟ੍ਰਾਂਜਿਸਟਰ ਢੰਗਾਂ ਨਾਲ ਬਣਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

(2) **ਓਹਮੀ ਸੰਪਰਕ**—ਇਹ ਸੰਪਰਕ ਪ੍ਰਸਰਨ, ਖੁਰਚੀ ਹੋਈ ਜਾਂ ਸੈਂਡਬਲਾਸਟ ਕੀਤੀ ਅਰਧ-ਚਾਲਕ ਸਤ੍ਹਾ ਉੱਤੇ ਕਿਸੇ ਧਾਤ ਦਾ ਬਿਜਲੀ ਲੇਪਣ ਕਰਨ, ਵੈਲਡੀਕਰਨ ਜਾਂ ਸੋਲਡਰਿੰਗ, ਕਿਸੇ ਖੁਰਚੀ ਹੋਈ ਸਤ੍ਹਾ ਨਾਲ ਪ੍ਰਾਇਮਿੰਟ ਸੰਪਰਕ ਕਰਨ ਅਤੇ ਐਪੀਟੈਕਸੀਅਲ ਤਹਿਆਂ ਦੇ ਢੰਗਾਂ ਦੁਆਰਾ ਬਣਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਉਪਰੋਕਤ ਸਾਰੇ ਢੰਗਾਂ ਜਾਂ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਢੰਗਾਂ ਵਿਚ ਬਿਲਡਿੰਗ ਬਲਾਕਾਂ ਦੀਆਂ ਯੋਗ ਤਕਨੀਕਾਂ ਨੂੰ ਜੋੜ ਕੇ ਟ੍ਰਾਂਜਿਸਟਰ ਦੀ ਸੰਰਚਨਾ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਬਣਤਰਾਂ ਵਿਚ ਵਿਸਤਾਰ ਅਰਧ-ਚਾਲਕ ਬਦਲੇ ਜਾ ਸਕਣ ਕਰਕੇ ਅਨੇਕ ਸੰਰਚਨਾਵਾਂ ਸੰਭਵ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ—ਇਕ ਇਲੈਕਟ੍ਰਾਨਿਕ ਸਰਕਟ ਵਿਚ ਟ੍ਰਾਂਜਿਸਟਰ ਤਿੰਨ ਮੁੱਖ ਕੰਮਾਂ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਰਥਾਤ: ਐਂਪਲੀਫਾਇਰ, ਡਿਟੈਕਟਰ ਅਤੇ ਸਵਿੱਚ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਆੱਸੀਲੇਟਿੰਗ ਸਰਕਟ ਵਿਚ ਵੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਘੱਟ ਆਵਿੱਤੀਆਂ ਉੱਤੇ ਕਿਲੋਵਾਟ ਰੇਂਜ ਤੱਕ ਸ਼ਕਤੀ ਉਤਪੰਨ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਰਿਲੇ, ਲਾਊਡ ਸਪੀਕਰ ਅਤੇ ਛੋਟੀਆਂ ਮੋਟਰਾਂ ਵਰਗੇ ਬਿਜਲਈ ਯੰਤਰ ਚਲਾਏ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਛੋਟੇ ਰੇਡੀਉ ਟ੍ਰਾਂਸਮੀਟਰਾਂ ਲਈ ਕੁਝ ਘੱਟ ਰੇਡੀਉ ਆਵਿੱਤੀ ਸ਼ਕਤੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਟ੍ਰਾਂਜਿਸਟਰਾਂ ਦਾ ਛੋਟਾ ਆਕਾਰ ਅਤੇ ਘੱਟ ਸ਼ਕਤੀ ਦੀ ਲੋੜ ਕਾਰਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਗਣਿਤੀ ਕੰਪਿਊਟਰਾਂ ਅਤੇ ਹਾਈ-ਸਪੀਡ ਬਿਜਲਈ ਸਵਿੱਚਾਂ ਵਿਚ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਉਦਯੋਗਿਕ ਕੰਟਰੋਲ ਯੰਤਰਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਇਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਅੱਜਕਲ੍ਹ, ਲਗਭਗ ਸਭ ਥਾਂ ਘੱਟ ਸ਼ਕਤੀ ਗ੍ਰਾਹੀ ਕਿਸਮ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਵਿਚ ਇਲੈਕਟ੍ਰਾਨ ਨਲੀਆਂ ਦੀ ਥਾਂ ਟ੍ਰਾਂਜਿਸਟਰ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ. -ਐਨ. ਥ੍ਰਿ. 22 : 390; ਸੈਕ. ਐਨ. ਸ. ਟ. 14 : 35

ਟ੍ਰਾਂਜਿਟ ਚੱਕਰ (ਮਧਿਆਨ-ਰੇਖਾ ਚੱਕਰ) : ਇਹ ਇਕ ਦੂਰਬੀਨ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਮੈਗੀਡੀਅਨ ਤੋਂ ਸਿਤਾਰੇ ਦੇ ਲੰਘਣ ਸਮੇਂ ਸਮਾਂ ਮਿਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਇਸ ਦੀ ਉਚਾਈ ਮਾਪੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਮਿਣਤੀਆਂ ਨਾਲ ਕ੍ਰਮਵਾਰ ਸਹੀ ਆਰੋਹਣ ਅਤੇ ਦਿਸ਼ਾਪਾਤ ਦਾ ਅਤੇ ਸਿੱਟੇ ਵਜੋਂ ਸਿਤਾਰੇ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ। ਟ੍ਰਾਂਜਿਟ ਚੱਕਰ ਗਨ ਕੈਰਿਜ ਉੱਤੇ ਰਖੀ ਇਕ ਵੱਡੀ ਬੰਦੂਕ ਵਾਂਗ ਲਗਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੂਰਬੀਨ ਨੂੰ ਅਸਮਾਨ ਦੇ ਸਭ ਪਾਸਿਆਂ ਵਲ ਨਹੀਂ ਘੁੰਮਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ, ਇਹ ਸਿਰਫ ਉੱਤਰੀ ਅਤੇ ਦੱਖਣੀ ਰੇਖਾ ਵਿਚ ਉਪਰ ਅਤੇ ਹੇਠਾਂ ਵਲ ਗਤੀ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਸਿਤਾਰੇ ਦੀ ਸਹੀ ਸਥਿਤੀ ਮਿਣਨ ਲਈ ਤਾਰਿਆਂ ਦੀ ਸਾਰਣੀ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਅਜਿਹਾ ਤਾਰਾ ਚੁਣ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਇਕ ਮਿੰਟ ਕੁ ਜਿੰਨੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਉੱਤਰ ਦੱਖਣੀ ਰੇਖਾ ਤੋਂ ਲੰਘਣ ਵਾਲਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਮਗਰੋਂ ਚੱਕਰ ਦੁਆਰਾ ਦੂਰਬੀਨ ਨੂੰ ਅਜਿਹੇ ਕੋਣ ਤੇ ਸੈੱਟ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਤਾਰਾ ਦੂਰਬੀਨ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਆ ਜਾਵੇ। ਉਡੀਕ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ-ਖੇਤਰ ਦਾ ਨਿਰੀਖਣ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਕ ਮੱਧਮ ਬਣਾਵਟੀ ਪ੍ਰਦੀਪਨ ਤੋਂ ਖੇਤਰ ਦੁਆਲੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਤਾਰਾਂ ਫੈਲੀਆਂ ਵਿਖਾਈ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ ਜਿਹੜੀਆਂ ਕਿ ਅਸਲ ਵਿਚ ਮੱਕੜੀ ਦੇ ਜਾਲੇ ਦੀਆਂ ਬਣੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਥੇ ਇਕ ਖਿਤਿਜੀ ਤਾਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਮਾਈਕ੍ਰੋਮੀਟਰ ਸਕੂ ਜਾਂ ਕਈ ਖੜੇ-ਦਾਅ ਤਾਰਾਂ (ਸ਼ਾਇਦ ਦਸ) ਦੁਆਰਾ ਉਪਰ ਜਾਂ ਥੱਲੇ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਸਿਤਾਰਾ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਅੰਤਲੇ ਸੱਜੇ ਪਾਸੇ ਦਾਖਲ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜਦੋਂ ਦੂਰਬੀਨ ਉਲਟੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ

ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਖੱਬੇ ਪਾਸੇ ਵੱਲ ਗਤੀਸ਼ੀਲ ਹੁੰਦਾ ਵਿਖਾਈ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਸਿਤਾਰੇ ਨੂੰ ਖਿਤਿਜੀ ਤਾਰ ਉੱਤੇ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਦੂਰਬੀਨ ਨੂੰ ਥੋੜ੍ਹਾ ਜਿਹਾ ਸਰਕਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮਗਰੋਂ ਯੰਤਰ ਨੂੰ ਉਸ ਉਚਾਈ ਉੱਤੇ ਕਲੈਂਪ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਿਤਾਰਾ ਖੜੇ ਦਾਅ ਤਾਰਾਂ ਦੀ ਸੀਰੀਜ਼ ਦੇ ਨੇੜੇ ਆ ਰਿਹਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਇਹ ਹਰ ਤਾਰ ਨੂੰ ਪਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਕੀ ਨੂੰ ਦਬਾਉਣ ਨਾਲ ਕ੍ਰੋਨੋਗ੍ਰਾਫ ਜਿਸ ਉੱਤੇ ਸਟੈਂਡਰਡ ਨਵੰਤਰੀ ਕਲਾਕ ਸੈਕੰਡ ਰਿਕਾਰਡ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉੱਤੇ ਛਿਣ ਰਿਕਾਰਡ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਖੇਤਰ ਦੇ ਕੇਂਦਰ ਦੇ ਨੇੜੇ ਥੋੜ੍ਹਾ ਜਿਹਾ ਵਕਰਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦੌਰਾਨ ਉਚਾਈ ਦਾ ਪ੍ਰੇਖਣ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮਾਈਕ੍ਰੋਮੀਟਰ ਸਕੂ ਨੂੰ ਘੁੰਮਾ ਕੇ ਖਿਤਿਜੀ ਤਾਰ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੈੱਟ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਿਤਾਰੇ ਨੂੰ ਅੱਧ ਵਿਚਕਾਰੋਂ ਕੱਟੇ। ਮਾਈਕ੍ਰੋਮੀਟਰ ਹੌਂਡ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ ਲਈ ਕੋਈ ਸਮਾਂ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਪ੍ਰੰਤੂ ਇਹ ਗੀਡਿੰਗ ਕਿਸੇ ਪ੍ਰਿੰਟਿੰਗ ਜਾਂ ਰਿਕਾਰਡਿੰਗ ਯੰਤਰ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਸੈਟਿੰਗਾਂ ਦਾ ਰਿਕਾਰਡ ਰਖਦਾ ਹੈ। ਖੜੇ-ਦਾਅ ਤਾਰਾਂ ਉਤਲੇ ਪਥ ਦੀ ਟੈਪਿੰਗ ਹੁਣ ਖਤਮ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸਿਤਾਰਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਗਾਇਬ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅੱਗੇ ਯੰਤਰ ਦੇ ਪਾਸੇ ਵਲ ਚਾਰ ਲੰਬੀਆਂ ਖੁਰਦਬੀਨਾਂ ਦੀ ਪੜ੍ਹਤ ਲਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੁਆਰਾ ਦੂਰਬੀਨ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਅੰਕਿਤ ਚੱਕਰ ਨੂੰ ਵੇਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰਲੀ ਮਿਲੀ ਗੀਡਿੰਗ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲੱਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸ ਉਚਾਈ ਉੱਤੇ ਦੂਰਬੀਨ ਕਲੈਂਪ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਇਸ ਵਿਚ ਮਾਈਕ੍ਰੋਮੀਟਰ ਹੌਂਡ ਦੀ ਪੜ੍ਹਤ ਜੋੜੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਕਿ ਸਿਤਾਰੇ ਉੱਤੇ ਤਾਰ ਨੂੰ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਵਾਧੂ ਵਿਸਥਾਪਨ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕੇ। ਇਸ ਸਾਰੇ ਪ੍ਰੇਖਣ ਲਈ ਦੋ ਮਿੰਟ ਜਾਂ ਘੱਟ ਸਮਾਂ ਲਗਦਾ ਹੈ ਪ੍ਰੰਤੂ ਕੰਪਿਊਟਰ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਇਸ ਸਿਤਾਰੇ ਨਾਲ ਸਬੰਧਿਤ ਕ੍ਰੋਨੋਗ੍ਰਾਫ ਉੱਤੇ ਟੈਪ ਅਤੇ ਮਾਈਕ੍ਰੋਮੀਟਰ ਹੌਂਡ ਦੇ ਰਿਕਾਰਡ ਛਾਂਟਣੇ ਪੈਂਦੇ ਹਨ। ਸਟੈਂਡਰਡ ਕਲਾਕ ਦੀ ਰਫਤਾਰ ਅਤੇ ਤਰੁੱਟੀ ਰਾਤ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰੇਖਿਤ ਕਲਾਕ ਸਿਤਾਰਿਆਂ ਤੋਂ ਲਾਉਣੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਅਪਰਵਤਨ ਲਈ ਵੱਡੀ ਸੋਧ ਕੱਢ ਕੇ ਉਚਾਈ ਨਾਲ ਲਾਉਣੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਇਸ ਢੰਗ ਵਿਚ ਗਤੀਸ਼ੀਲ-ਤਾਰ ਵਾਲੇ ਮਾਈਕ੍ਰੋਮੀਟਰ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਕੇ ਸੋਧ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਟ੍ਰਾਂਜਿਟ ਯੰਤਰ ਇਕ ਟ੍ਰਾਂਜਿਟ ਚੱਕਰ ਹੀ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਅੰਕਿਤ ਚੱਕਰ ਅਤੇ ਖੁਰਦਬੀਨਾਂ ਨਹੀਂ ਲੱਗੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ।

ਟ੍ਰਾਂਜਿਟ ਚੱਕਰ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਦਿਨ ਬਦਿਨ ਸੂਰਜ, ਚੰਦਮਾ ਅਤੇ ਗ੍ਰਹਿਆਂ ਦੀਆਂ ਸਥਿਤੀਆਂ ਦਾ ਪਤਾ ਲਾਉਣ ਲਈ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸਟੈਲਰ (ਤਾਰਾ) ਸਬੰਧੀ ਕੰਮ ਲਈ ਇਸ ਦਾ ਸਕੋਪ ਵਧੇਰੇ ਚਮਕਦਾਰ ਸਿਤਾਰਿਆਂ ਤਕ ਸੀਮਿਤ ਹੈ। ਮੱਧਮ ਸਿਤਾਰਿਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰੇਖਣ ਲਈ ਇਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਫਜ਼ੂਲ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰੇਖਣ ਫੋਟੋਗ੍ਰਾਫੀ ਦੁਆਰਾ ਸਹੀ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ. -ਐਨ. ਥ੍ਰਿ. 22 : 397

ਟ੍ਰਾਂਜਿਟਿਵ ਨਿਯਮ (ਸਕਰਮਕ ਨਿਯਮ) : ਗਣਿਤ ਅਤੇ ਤਰਕ-ਸ਼ਾਸਤਰ ਵਿਚ ਇਸ ਨਿਯਮ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜੇਕਰ A ਦਾ ਜਿਹੜਾ ਸਬੰਧ B ਨਾਲ ਹੈ ਉਹੀ B ਦਾ C ਨਾਲ ਹੋਵੇ, ਤਦ A ਦਾ C ਨਾਲ ਵੀ ਉਹੀ ਸਬੰਧ ਹੋਵੇਗਾ। ਅੰਕ-ਗਣਿਤ ਵਿਚ ਸਮਤਾ ਦਾ ਗੁਣ ਟ੍ਰਾਂਜਿਟਿਵ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਜੇਕਰ $A = B$ ਅਤੇ $B = C$ ਤਦ $A = C$ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਅਸਮਤਾ ਦਾ ਗੁਣ ਵੀ ਟ੍ਰਾਂਜਿਟਿਵ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਜੇਕਰ $A > B$ ਅਤੇ $B > C$ ਤਦ $A > C$ ਹੋਵੇਗਾ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਟ੍ਰਾਂਜਿਟਿਵ ਦੀ ਉਦਾਹਰਣ ਇਹ ਹੈ ਕਿ B, A ਦੀ ਧੀ ਅਤੇ C, B ਦੀ ਧੀ ਹੋਵੇ ਤਦ C, A ਦੀ ਧੀ ਨਹੀਂ ਹੋ

ਸਕਦੀ। ਨਾਨਟ੍ਰਾਂਜ਼ੀਟਿਵ ਸਬੰਧ ਦੀ ਉਦਾਹਰਣ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ ਕਿ ਜੇਕਰ A, B ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਕਰੇ ਅਤੇ B, C ਨਾਲ ਤਦ A, C ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਕਰਦਾ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨਹੀਂ ਵੀ। ਤੁਲਨਾ ਸਬੰਧਾਂ ਅਤੇ ਕ੍ਰਮ ਸਬੰਧਾਂ ਵਿਚ ਟ੍ਰਾਂਜ਼ੀਟਿਵਿਟੀ ਜਾਂ ਪਾਰਗਮਨਤਾ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.-ਐਨ. ਥਿ. ਮਾ. 10 : 92

ਟ੍ਰਾਂਜ਼ੀਸ਼ਨ ਤੱਤ : ਇਹ ਰਸਾਇਣਿਕ ਤੱਤਾਂ ਦੀਆਂ ਤਿੰਨ ਲੜੀਆਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਲੰਬੀ ਜਾਂ ਬੋਰੂ ਕਿਸਮ ਦੀ ਆਵਰਤੀ ਸਾਰਣੀ ਵਿਚ ਪਰਮਾਣਵੀ-ਕ੍ਰਮ-ਅੰਕ 22-31, 40-49 ਅਤੇ 72-81 ਹਨ, ਦੇ ਮੈਂਬਰ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇਹ ਨਾਂ ਤੱਤਾਂ ਦੀ ਲੜੀ ਦੇ ਇਕ ਸਿਰੇ ਉੱਤੇ ਵਧੇਰੇ ਇਲੈਕਟ੍ਰੋਪਾਜ਼ੇਟਿਵ ਅਤੇ ਦੂਸਰੇ ਸਿਰੇ ਉੱਤੇ ਘੱਟ ਤੋਂ ਘੱਟ ਇਲੈਕਟ੍ਰੋਪਾਜ਼ੇਟਿਵ ਤੱਤਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਅੰਤਰਕਾਲੀ ਬੰਧਨਾਂ ਕਰਕੇ ਪਿਆ। ਕੁਝ ਮਾਹਿਰ ਲੜੀਆਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੱਤਾਂ ਤਕ ਸੀਮਿਤ ਰੱਖਣ ਨੂੰ ਤਰਜੀਹ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਕ੍ਰਮਵਾਰ 3d, 4d ਅਤੇ 5d ਸਬ-ਸ਼ੈੱਲਾਂ 10 ਉਪਲੱਭਧ ਔਰਬਿਟਲ ਇਲੈਕਟ੍ਰਾਨਾਂ ਨਾਲ ਭਰੇ ਜਾਣ। ਜੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਮੰਨ ਲਈ ਜਾਵੇ ਜਾਂ ਤਿੰਨ ਲੜੀਆਂ ਸਕੈਂਡੀਅਮ (Sc), ਇਟ੍ਰੀਅਮ (Y) ਤੇ ਲਿਊਟੀਸ਼ੀਅਮ (Lu) ਨਾਲ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਨਿਕਲ (Ni), ਪੈਲੇਡੀਅਮ (Pd) ਅਤੇ ਪਲੈਟਿਨਮ (Pt) ਉੱਤੇ ਖਤਮ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ।

ਧਾਤਾਂ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਉਪਯੋਗ—ਸਾਰੇ ਟ੍ਰਾਂਜ਼ੀਸ਼ਨ ਤੱਤ ਧਾਤਾਂ ਹਨ ਅਤੇ ਆਮ ਕਰਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਘਣਤਾ ਅਤੇ ਪਿਘਲਾਉ-ਦਰਜੇ ਉੱਚੇ ਅਤੇ ਵਾਸ਼ਪ ਦਬਾਉ ਘੱਟ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਉਦਾਹਰਣ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਟੈਂਗਸਟਨ ਅਤੇ ਟੈਟੇਲਮ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਿਘਲਾਉ ਦਰਜੇ ਕ੍ਰਮਵਾਰ 3370° ਅਤੇ 3030° ਸੈਂ. ਹਨ। ਕਮਰੇ ਦੇ ਤਾਪਮਾਨ ਉੱਤੇ ਟੈਂਗਸਟਨ ਦਾ ਵਾਸ਼ਪ ਦਬਾਉ ਇੰਨਾ ਘੱਟ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਗਿਆਤ ਨਛੱਤਰੀ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਵਿਚ ਕੇਵਲ ਇਕ ਗੈਸ ਪਰਮਾਣੂਆਂ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਆਮ ਕਰਕੇ ਧਾਤਵੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਪ੍ਰਬਲ ਜੁੜਨਸ਼ੀਲਤਾ ਜਾਂ ਪਰਮਾਣੂਆਂ ਵਿਚਕਾਰ ਬੰਧਨ ਨਾਲ ਸਬੰਧਿਤ ਗੁਣ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਘਣਤਾ, ਕਠੋਰਤਾ ਅਤੇ ਪਿਘਲਾਉ ਦਰਜਾ ਹਰ ਲੜੀ ਦੇ ਤੀਸਰੇ ਮੈਂਬਰ ਦੇ ਨੇੜੇ ਤੇੜੇ ਅਧਿਕਤਮ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਟ੍ਰਾਂਜ਼ੀਸ਼ਨ ਧਾਤਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਬਹੁਤ ਕਿਸਮ ਦੀਆਂ ਮਿਸ਼ਰਿਤ-ਧਾਤਾਂ ਦੀ ਹੋਂਦ ਤੋਂ ਧਾਤਵੀ ਬੰਧਨਾਂ ਦੇ ਬਣਨ ਦੀ ਸਹੂਲਤ ਦਾ ਸਬੂਤ ਮਿਲਦਾ ਹੈ।

ਟ੍ਰਾਂਜ਼ੀਸ਼ਨ ਤੱਤਾਂ ਵਿਚ ਆਰਥਿਕ ਮਹੱਤਤਾ ਵਾਲੀਆਂ ਧਾਤਾਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਸਾਪੇਖੀ ਤੌਰ ਤੇ ਵਧੇਰੇ ਮਾਤਰਾ ਵਿਚ ਮਿਲਣ ਵਾਲੀਆਂ ਲੋਹਾ, ਨਿਕਲ ਤੇ ਜਿਸਤ ਅਤੇ ਦੁਰਲੱਭ ਸਿੱਕਾ ਢਲਾਈ ਵਾਲੀਆਂ ਧਾਤਾਂ ਤਾਂਬਾ, ਚਾਂਦੀ ਅਤੇ ਸੋਨਾ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੱਤਾਂ ਵਿਚ ਕਦੇ ਕਦਾਈਂ ਰਹੀਨੀਅਮ ਅਤੇ ਟੈਕਨੀਸ਼ੀਅਮ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ।

ਰਸਾਇਣਿਕ ਗੁਣ—ਟ੍ਰਾਂਜ਼ੀਸ਼ਨ ਤੱਤਾਂ ਦੇ ਯੋਗਿਕਾਂ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੰਯੋਜਕਤਾ ਮਲਟੀਪਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਰਥਾਤ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ 3 ਅਤੇ ਪੰਜਵੇਂ ਮੈਂਬਰ ਦੀ 8 ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਭਾਰੇ ਤੱਤ ਉੱਚ ਸੰਯੋਜਕਤਾ ਜਲਦੀ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਮਗਰੋਂ ਸੰਯੋਜਕਤਾ ਘਟ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਹਰ ਲੜੀ ਦੇ ਤਿੰਨਾਂ ਟਰਮੀਨਲ ਮੈਂਬਰਾਂ ਦੇ ਸਧਾਰਨ ਯੋਗਿਕਾਂ ਲਈ 3 ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਵਧਦੀ। ਟ੍ਰਾਂਜ਼ੀਸ਼ਨ ਤੱਤ ਬੜੀ ਆਸਾਨੀ ਨਾਲ ਸਥਾਈ ਕੰਪਲੈਕਸ ਆਇਨ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਦਾ ਕਾਰਨ ਚਾਰਜ ਦਾ ਅਰਧ-ਵਿਆਸ ਨਾਲ ਉੱਚ ਅਨੁਪਾਤ ਅਤੇ ਬੰਧਕਤਾ ਲਈ ਵਰਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਅਪੂਰਨ ਡੀ. ਔਰਬਿਟਲਾਂ ਦੀ ਉਪਲਬਧੀ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਕੰਪਲੈਕਸਾਂ ਦੀਆਂ ਉਦਾਹਰਣਾਂ $\text{Au}(\text{CN})^-$

$2, \text{AG}(\text{CN})^-_2$ ਅਤੇ $\text{Cu}(\text{NH}_3)^{++}_4$ ਹਨ। ਵਿਟਾਮਿਨ B_{12} ਅਤੇ ਕੋਬਾਲਟ (III) ਕੰਪਲੈਕਸ ਦੀ ਉਦਾਹਰਣ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਆਹਾਰ ਪੁਸ਼ਟੀ ਅਤੇ ਖੂਨ ਦੇ ਵਾਧੇ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਖੂਨ ਦਾ ਲਾਲ ਪਿਗਮੈਂਟ ਲੋਹਾ (II) ਕੰਪਲੈਕਸ ਹੈ।

ਟ੍ਰਾਂਜ਼ੀਸ਼ਨ ਧਾਤਾਂ ਦੇ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਆਇਨ ਅਤੇ ਯੋਗਿਕ ਰੰਗਦਾਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕਈ ਅਨੁਚੁੰਬਕੀ ਹਨ। ਰੰਗ ਅਤੇ ਅਨੁਚੁੰਬਕਤਾ ਦੋਵੇਂ ਡੀ.-ਸਬਸ਼ੈੱਲ ਵਿਚ ਅਯੁਗਮਿਤ ਇਲੈਕਟ੍ਰਾਨਾਂ ਦੀ ਹੋਂਦ ਨਾਲ ਸਬੰਧਿਤ ਹਨ। ਟ੍ਰਾਂਜ਼ੀਸ਼ਨ ਤੱਤਾਂ ਦੇ ਯੋਗਿਕਾਂ ਅਤੇ ਕੰਪਲੈਕਸ ਆਇਨਾਂ ਦੇ ਚੁੰਬਕੀ ਲੱਛਣਾਂ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਤੋਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੱਤਾਂ ਵਿਚ ਰਸਾਇਣਿਕ ਬੰਧਕਤਾ ਬਾਰੇ ਕਾਫ਼ੀ ਕੁਝ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਹੈ। ਉਤਪ੍ਰੇਰਕਾਂ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਵੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ. - ਮੈਕ. ਐਨ. ਸ. ਟ. 14 : 41

ਟ੍ਰਾਂਜ਼ੀਸ਼ਨ ਬਿੰਦੂ (ਅੰਤਰਕਾਲੀ-ਬਿੰਦੂ) : ਉਹ ਤਾਪਮਾਨ ਜਿਸ ਉੱਤੇ ਕੋਈ ਪਦਾਰਥ ਸਮੂਹ ਇਕ ਹਾਲਤ ਤੋਂ ਦੂਸਰੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਬਦਲਦਾ ਹੈ, ਨੂੰ ਟ੍ਰਾਂਜ਼ੀਸ਼ਨ ਬਿੰਦੂ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸਾਧਾਰਣ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਪਿਘਲਾਉ ਦਰਜਾ, ਉਬਾਲ-ਦਰਜਾ ਅਤੇ ਜੋਹਰ ਉਡਾਉਣਾ ਕਿਰਿਆ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਆਮ ਵਰਤੋਂ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦ 'ਟ੍ਰਾਂਜ਼ੀਸ਼ਨ ਬਿੰਦੂ' ਇਕ ਠੋਸ ਫੇਜ਼ ਤੋਂ ਦੂਸਰੇ ਵਿਚ ਤਬਦੀਲੀ ਤੱਕ ਹੀ ਸੀਮਿਤ ਹੈ ਅਰਥਾਤ ਇਹ ਉਹ ਤਾਪਮਾਨ ਹੈ, ਜਿਸ ਉੱਤੇ ਕੋਈ ਪਦਾਰਥ ਇਕ ਰਵੇਦਾਰ ਬਣਤਰ ਤੋਂ ਦੂਸਰੀ ਰਵੇਦਾਰ ਬਣਤਰ ਵਿਚ ਬਦਲਦਾ ਹੈ। ਟ੍ਰਾਂਜ਼ੀਸ਼ਨ ਬਿੰਦੂਆਂ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਉਦਾਹਰਣਾਂ ਹੇਠ ਅਨੁਸਾਰ ਹਨ :

$\beta\text{-Fe}$ (ਅੰਤਰ-ਕੇਂਦ੍ਰਿਤ ਘਣਾਕਾਰ)	→	$\gamma\text{-Fe}$ (1180° K ਉੱਤੇ) ਫਲਕ-ਕੇਂਦ੍ਰਿਤ ਘਣਾਕਾਰ)
S_8 (ਗ੍ਰਾਂਥਿਕ)	→	S_8 (369° K ਉੱਤੇ) (ਮਾਨੋਕਲੀਨਿਕ)
CCl_4 (ਮਾਨੋਕਲੀਨਿਕ)	→	CCl_4 (225.5° K ਉੱਤੇ) (ਟੈਟ੍ਰਾਗੋਨਲ)
NH_4NO_3 (β -ਗ੍ਰਾਂਥਿਕ)	→	NH_4NO_3 (305.3° K ਉੱਤੇ) (α -ਗ੍ਰਾਂਥਿਕ)
NH_4NO_3 (α -ਗ੍ਰਾਂਥਿਕ)	→	NH_4NO_3 (357.4° K. ਉੱਤੇ) (ਟ੍ਰਾਈਗੋਨਲ)

ਦੂਸਰੀ ਕਿਸਮ ਦਾ ਟ੍ਰਾਂਜ਼ੀਸ਼ਨ ਬਿੰਦੂ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਤਬਦੀਲੀ ਦਾ ਲੈਮਡਾ ਪ੍ਰਆਇੰਟ ਜਾਂ ਕਿਊਰੀ ਪ੍ਰਆਇੰਟ ਉੱਤੇ ਸਿਖਰ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਣਾ ਹੈ। ਇਹ ਲੱਛਣ ਦੂਸਰੇ ਆਰਡਰ ਵਾਲੇ ਟ੍ਰਾਂਜ਼ੀਸ਼ਨਾਂ ਦਾ ਲੱਛਣਿਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ. - ਮੈਕ. ਐਨ. ਸ. ਟ. 14 : 52

ਟ੍ਰਾਟਸਕੀ, ਲੀਓਨ (Trotsky Leon) : ਇਹ ਸੋਵੀਅਤ ਰੂਸ ਦੇ ਬਾਨੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਸੀ ਜੋ ਰੂਸ ਦਾ ਇਕ ਉੱਘਾ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਸਿਧਾਂਤਕਾਰ ਅਤੇ ਇਨਕਲਾਬੀ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਜਨਮ 26 ਅਕਤੂਬਰ, 1876 ਨੂੰ ਯੂਕਰੇਨ ਵਿਚ ਯਾਨੋਵੋਕਾ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਦਾ ਪਿਤਾ ਡੇਵਿਡ ਬੋਰੋਨ ਸਟੋਨ ਇਕ ਯਹੂਦੀ ਕਿਸਾਨ ਸੀ। ਅੱਠ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਉਡੇਸਾ ਵਿਖੇ ਵਿਦਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਭੇਜਿਆ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1896 ਵਿਚ ਇਹ ਆਪਣੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਮੁਕੰਮਲ ਕਰਨ ਲਈ ਨਿਕੋਲਾਯੋਵ ਆਇਆ ਅਤੇ ਇਸ ਦਾ ਝੁਕਾਅ

ਰੂਪੋਸ਼ ਸਮਾਜਵਾਦੀ ਜਥੇਬੰਦੀ ਵੱਲ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਹ ਸੋਵੀਅਤ ਰਾਜ ਦੇ ਬਾਨੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਅਸਲ ਨਾਂ ਲੈਂਡ ਡੇਵਿਨੋਵਿਚ ਬਰਾਂਨਸਟੀਨ ਸੀ।

ਲੀਓਨ ਟਾਟਸਕੀ

ਆਪਣੇ ਕਾਲਜ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਹੀ ਟਾਟਸਕੀ ਕਈ ਇਨਕਲਾਬੀ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਰਿਹਾ ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਜਨਵਰੀ, 1898 ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਕੈਦ ਕਰਕੇ ਸਾਇਬੇਰੀਆ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਇੱਥੇ ਇਹ ਕੱਟੜ ਮਾਰਕਸਵਾਦੀ ਅਤੇ ਸੋਸ਼ਲ ਡੈਮੋਕ੍ਰੇਟਿਕ ਪਾਰਟੀ ਦਾ ਮੈਂਬਰ ਬਣਿਆ। ਸੰਨ 1902 ਵਿਚ 'ਟਾਟਸਕੀ' ਦੇ ਨਾਂ ਹੇਠ ਜਾਲੀ ਪਾਸਪੋਰਟ ਬਣਵਾ ਕੇ ਇਥੋਂ ਭੱਜ ਨਿਕਲਿਆ ਅਤੇ ਸਵਿਟਜ਼ਰਲੈਂਡ ਆ ਕੇ ਇਥੋਂ ਦੇ ਦੂਜੇ ਸੋਸ਼ਲ ਡੈਮੋਕ੍ਰੇਟਿਕ ਜਲਾਵਤਨੀਆਂ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਇਆ। ਜੁਲਾਈ 1903, ਵਿਚ ਬੁਸਲਜ ਅਤੇ ਲੰਡਨ ਵਿਖੇ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਰਸ਼ੀਅਨ ਸੋਸ਼ਲ 'ਡੈਮੋਕ੍ਰੇਟਿਕ ਵਰਕਰਜ਼ ਪਾਰਟੀ' ਦੀ ਦੂਜੀ ਕਾਂਗਰਸ ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਲੈਨਿਨ ਦਾ ਸਾਥ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਮੈਨਸ਼ਵਿਕ ਧੜੇ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਗਿਆ।

ਸੰਨ 1905 ਵਿਚ ਇਨਕਲਾਬੀ ਹਲਚਲ ਦੌਰਾਨ ਇਹ ਰੂਸ ਵਾਪਸ ਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਸੇਂਟ ਪੀਟਰਜ਼ਬਰਗ (ਹੁਣ ਲੈਨਿਨਗ੍ਰਾਦ) ਵਿਚ ਵਿਦੇਹੀਆਂ ਦਾ ਉੱਘਾ ਨੇਤਾ ਬਣ ਗਿਆ। ਇਸ ਨੂੰ ਕੈਦ ਕਰ ਲਿਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਕੈਦ ਦੌਰਾਨ ਹੀ ਇਸ ਨੇ 'ਰਿਜ਼ਲਟਸ ਐਂਡ ਪ੍ਰਾਸਪੈਕਟਸ' ਨਾਂ ਦੀ ਕਿਤਾਬ ਲਿਖੀ ਜਿਹੜੀ ਇਸ ਦੀਆਂ ਉੱਘੀਆਂ ਕਿਰਤਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਰੂਸ ਵਿਚ ਇਨਕਲਾਬ ਦੇ ਭਵਿੱਖ ਬਾਰੇ ਮਾਰਕਸ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਆਪਣੀ ਵਿਆਖਿਆ ਦਿੱਤੀ। ਇਸ ਦੀ ਇਹ ਵਿਆਖਿਆ ਹੀ 'ਸਥਾਈ ਅੰਦੋਲਨ' ਦਾ ਆਧਾਰ ਤੱਤ ਬਣੀ ਜਿਸ ਦੌਰਾਨ ਮੱਧ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਅੰਦੋਲਨ ਕਾਰਜਕਾਰੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਨਾਲ ਰਲ ਗਿਆ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਹੀ ਪੁੰਜੀਵਾਦ ਵਿਰੁੱਧ ਕਾਮਿਆਂ ਦਾ ਵਿਦਰੋਹ ਪੂਰੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਫੈਲ ਗਿਆ।

ਸੰਨ 1907 ਵਿਚ ਦੂਜੀ ਵਾਰ ਸਾਇਬੇਰੀਆ ਵਿਖੇ ਜਲਾਵਤਨ ਕਰਨ ਤੇ ਟਾਟਸਕੀ ਇਕ ਵਾਰ ਫੇਰ ਭੱਜ ਕੇ ਵੀਆਨਾ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਪਹਿਲੇ ਵਿਸ਼ਵ ਯੁੱਧ ਛਿੜਨ ਤੇ ਇਹ ਰਸ਼ੀਅਨ ਸੋਸ਼ਲ ਡੈਮੋਕ੍ਰੇਟ ਦੇ ਨਾਲ ਚਲਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਜਾਰਸ਼ਾਹੀ ਵਲੋਂ ਛੇੜੀ ਜੰਗ ਦੀ ਮੁਖਾਲਫਤ ਕੀਤੀ। ਇਹ ਵੀਆਨਾ ਤੇ ਸਵਿਟਜ਼ਰਲੈਂਡ ਅਤੇ ਫਿਰ ਪੈਰਿਸ ਆਇਆ। ਜੰਗ ਵਿਰੋਧੀ ਨੀਤੀਆਂ ਕਾਰਨ ਇਸ ਨੂੰ ਫਰਾਂਸ ਅਤੇ ਸਪੇਨ ਦੋਹਾਂ ਥਾਵਾਂ ਤੋਂ ਕੱਢ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1917 ਵਿਚ ਇਹ ਨਿਊਯਾਰਕ ਪਹੁੰਚਿਆ। ਇਥੇ ਇਸ ਦਾ ਮੇਲ ਬਾਲਸਵਿਕ

ਸਿਧਾਂਤਕਾਰ ਨਿਕੋਲਾਈ ਬੁਖਰੀਨ ਨਾਲ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਰਲ ਕੇ ਇਕ ਰੂਸੀ ਅਖਬਾਰ ਨੌਵੀਮਾਰ (ਨਵੀਂ ਦੁਨੀਆ) ਦੀ ਸੰਪਾਦਕੀ ਕਰਨ ਲਗਾ। ਸੰਨ 1917 ਦੇ ਅੰਦੋਲਨ ਵਿਚ ਜ਼ਰੂਰੀ ਯੋਜਨਾਵਾਂ ਮੁਹਈਆ ਕਰਵਾਈਆਂ। ਮਾਰਚ, 1917 ਵਿਚ ਜ਼ਾਰ ਦੇ ਗੱਦੀਓਂ ਹੱਟਣ ਉਪਰੰਤ ਇਹ ਆਪਣੇ ਮੈਨਸ਼ਵਿਕ ਸਾਥੀਆਂ ਨਾਲ ਵਾਪਸ ਆ ਕੇ ਬਾਲਸਵਿਕ ਪਾਰਟੀ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਗਿਆ। ਮਈ 1917 ਵਿਚ ਇਹ ਪੈਟਰੋਗ੍ਰਾਦ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਖੱਬੇ ਪੱਖੀ ਮੈਨਸ਼ਵਿਕ ਧੜੇ ਦਾ ਨੇਤਾ ਅਤੇ ਲੈਨਿਨ ਦਾ ਨਜ਼ਦੀਕੀ ਸਲਾਹਕਾਰ ਬਣ ਗਿਆ।

ਨਵੀਂ ਸੋਵੀਅਤ ਸਰਕਾਰ ਬਣਨ ਤੇ ਟਾਟਸਕੀ ਬਦੇਸ਼ੀ ਮਾਮਲਿਆਂ ਦਾ ਕਾਮਿਸਾਰ ਨਿਯੁਕਤ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਇਸ ਨੇ ਬ੍ਰੈਸਟ ਨਿਵੇਟਸਕ ਦੀ ਸੰਧੀ ਵਿਚ ਮੁੱਖ ਭੂਮਿਕਾ ਅਦਾ ਕੀਤੀ ਪਰ ਸ਼ਾਂਤੀ ਦੀਆਂ ਸ਼ਰਤਾਂ ਦੇ ਵਿਰੋਧ ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਸੰਧੀ ਤੇ ਹਸਤਾਖਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤੇ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਅਹੁਦੇ ਤੋਂ ਅਸਤੀਫਾ ਦੇ ਦਿੱਤਾ। ਤਰੁੱਤ ਹੀ ਇਸ ਨੂੰ ਜੰਗੀ ਮਾਮਲਿਆਂ ਦਾ ਕਾਮਿਸਾਰ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਅਹੁਦੇ ਤੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹੋਏ ਇਸ ਨੇ ਪੁਰਾਣੀ ਰੂਸੀ ਫ਼ੌਜ ਦੀ ਥਾਂ ਨਵੀਂ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਫ਼ੌਜ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਜੋ ਵਧੇਰੇ ਤਾਕਤਵਰ ਅਤੇ ਅਨੁਸ਼ਾਸਤ ਸੀ। ਸੰਨ 1925 ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਇਸ ਅਹੁਦੇ ਤੋਂ ਅਲਗ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ।

ਸੋਵੀਅਤ ਰਾਜ ਦੇ ਯੁੱਧ ਸਮਾਜਵਾਦ ਪੜਾਅ ਅਤੇ ਗ੍ਰਹਿ ਯੁੱਧ ਦੌਰਾਨ ਇਸ ਨੂੰ ਸਪੱਸ਼ਟ ਰੂਪ ਵਿਚ ਲੈਨਿਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦੂਜੇ ਨੰਬਰ ਤੇ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ। ਇਹ ਸੰਨ 1919 ਵਿਚ ਸਥਾਪਿਤ ਉੱਘੀ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਪਾਰਟੀ ਪੋਲਿਟਬਿਊਰੋ ਦੇ ਮੁੱਢਲੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸੀ।

ਲੈਨਿਨ ਦੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਟਾਟਸਕੀ ਵੀ ਸਟਾਲਿਨ ਨਾਲ ਲੈਨਿਨ ਦੇ ਉਤਰਾਧਿਕਾਰੀ ਦੀ ਦੌੜ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਸੀ। ਸੰਨ 1926 ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਪੋਲਿਟਬਿਊਰੋ ਤੋਂ ਹਟਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਸੰਨ 1927 ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਇਸ ਦੇ ਅਨੁਯਾਈਆਂ ਨੂੰ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਪਾਰਟੀ ਵਿਚੋਂ ਕੱਢ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ।

ਫਰਵਰੀ, 1929 ਵਿਚ ਟਾਟਸਕੀ ਨੂੰ ਸੋਵੀਅਤ ਯੂਨੀਅਨ ਤੋਂ ਦੇਸ਼ ਨਿਕਾਲਾ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਇਹ ਤੁਰਕੀ ਚਲਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਸੰਨ 1933 ਤੱਕ ਇਥੇ ਰਿਹਾ। ਇਥੇ ਇਸ ਨੇ ਸਵੈ-ਜੀਵਨੀ ਅਤੇ ਰੂਸੀ ਇਨਕਲਾਬ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਲਿਖਿਆ। ਹਿਟਲਰ ਦੀ ਜਿੱਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਸ ਨੇ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਇੰਟਰਨੈਸ਼ਨਲ ਵਿਚ ਸੁਧਾਰ ਕਰਨ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਆਪਣੇ ਅਨੁਯਾਈਆਂ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਨਵੀਂ ਇਨਕਲਾਬੀ ਪਾਰਟੀ 'ਫੋਰਬ ਇੰਟਰਨੈਸ਼ਨਲ' ਬਣਾਈ। ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਇਹ ਫਰਾਂਸ ਗਿਆ ਅਤੇ ਸੰਨ 1935 ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਇਥੋਂ ਵੀ ਦੇਸ਼ ਨਿਕਾਲਾ ਮਿਲਣ ਕਰਕੇ ਇਹ ਨਾਰਵੇ ਚਲਾ ਗਿਆ।

ਸੰਨ 1936 ਵਿਚ ਟਾਟਸਕੀ ਨੂੰ ਫਰਾਂਸ ਜਾਣ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਹੋਣਾ ਪਿਆ ਅਤੇ ਸੰਨ 1936 ਵਿਚ ਸੋਵੀਅਤ ਦਬਾਅ ਹੇਠ ਇਸ ਨੂੰ ਮੈਕਸੀਕੋ ਵਿਖੇ ਸ਼ਰਨ ਲੈਣੀ ਪਈ। ਇਥੇ ਇਹ ਕਾਇਰਕਾਨ ਉਪਨਗਰ ਵਿਖੇ ਵੱਸ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1936-38 ਦੌਰਾਨ ਸੋਵੀਅਤ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਇਸ ਦੀ ਗ਼ੈਰ ਮੌਜੂਦਗੀ ਵਿਚ ਇਸ ਤੇ ਸੋਵੀਅਤ ਵਿਰੁੱਧ ਸਾਜ਼ਸ਼ ਕਰਨ ਦਾ ਦੋਸ਼ ਲਗਾਇਆ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਕਈ ਸਾਥੀਆਂ ਨੂੰ 'ਮਾਸਕੋ ਵਿਦਰੋਹ ਅਦਾਲਤੀ ਮੁਕਦਮਿਆਂ' ਦੌਰਾਨ ਫਾਂਸੀ ਦੇ ਦਿੱਤੀ ਗਈ।

20 ਅਗਸਤ, 1940 ਨੂੰ ਟਾਟਸਕੀ ਨੂੰ ਇਸਦੇ ਘਰ ਵਿਚ ਹੀ ਸਵਾਲਿਨਵਾਦੀ ਨੇ ਫੁਰਾ ਘੋਪਿਆ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਦੂਸਰੇ ਦਿਨ ਹੀ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਟ੍ਰਾਟਸਕੀ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਕਿਰਤਾਂ ਇਸ ਦੀ ਤੀਖਣ ਬੁੱਧੀ ਅਤੇ ਜੋਸ਼ੀਲੇ ਕੱਟੜਪੁਣੇ ਵਿਚ ਰੰਗੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਿਰਤਾਂ ਦਾ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਅਨੁਵਾਦ ਵੀ ਹੋਇਆ ਹੈ—‘ਲੈਨਿਨ’ (1925), ‘ਮਾਈ ਲਾਈਫ’ (1930) ਅਤੇ ‘ਹਿਸਟਰੀ ਆਫ ਰਸ਼ੀਅਨ ਰੈਵੋਲਿਊਸ਼ਨ’ (ਤਿੰਨ ਜਿਲਦਾਂ—1932) ਇਸ ਦੀਆਂ ਮੁੱਖ ਕਿਰਤਾਂ ਹਨ।

ਹ. ਪੁ.-ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 11 : 944; ਐਨ. ਅਸੇ. 27 : 157; ਐਨ. ਬਿ. ਮੈ. 18 : 717

ਟ੍ਰਾਟਸਕੀਵਾਦ (Trotskyism) : ਇਹ ਇਕ ਮਾਰਕਸਵਾਦੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਹੈ, ਜਿਹੜੀ ਰੂਸੀ ਬਾਲਸ਼ਵਿਕ ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਉੱਘੇ ਸਿਧਾਂਤਕਾਰ ਅਤੇ ਰੂਸੀ ਇਨਕਲਾਬ ਦੇ ਆਗੂ ਲਿਉਨ ਟ੍ਰਾਟਸਕੀ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹੈ। 1920ਵੇਂ ਅਤੇ 1930ਵੇਂ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਦੌਰਾਨ ਰੂਸੀ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਸਰਕਲਾਂ ਵਿਚ ਟ੍ਰਾਟਸਕੀਵਾਦ ਸਟਾਲਿਨਵਾਦ ਦਾ ਮੁੱਢਲਾ ਸਿਧਾਂਤਕ ਟੀਚਾ ਬਣਿਆ।

ਟ੍ਰਾਟਸਕੀਵਾਦ ਅਨੁਸਾਰ ਆਰਥਿਕ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਨੂੰ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੀ ਥਾਂ ਵਿਸ਼ਵ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਦੇਖਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਹਰ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ ਵਿਸ਼ਵ ਦੀ ਵਪਾਰਕ ਮੰਡੀ ਦੇ ਕਾਨੂੰਨਾਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਟ੍ਰਾਟਸਕੀਵਾਦ ਅਨੁਸਾਰ ਰੂਸੀ ਇਨਕਲਾਬ ਦੀ ਸਦੀਵੀ ਸਫਲਤਾ ਹਰੇਕ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਇਨਕਲਾਬ ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਪੱਛਮੀ ਯੂਰਪ ਦੇ ਇਨਕਲਾਬ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਹੈ। ਇਸ ਵਾਦ ਅਨੁਸਾਰ ਇਨਕਲਾਬੀ ਵਰਗ ਤੇ ਮਜ਼ਦੂਰ ਵਰਗ ਦੀ ਸਰਦਾਰੀ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਉਦਯੋਗ ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਅਰਥਚਾਰੇ ਵਿਚ ਬੜੀ ਅਹਿਮ ਭੂਮਿਕਾ ਹੈ।

ਟ੍ਰਾਟਸਕੀ ਦੇ ਸਦੀਵੀ ਇਨਕਲਾਬ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਤੇ ਸਟਾਲਿਨ ਦਾ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਸਮਾਜਵਾਦ ਸਵੈ-ਨਿਰਭਰਤਾ ਅਤੇ ਸਵੈ ਕੇਂਦਰਿਤ ਹੋਣ ਦਾ ਨਾਅਰਾ 1924 ਈ. ਵਿਚ ਬੁਲੰਦ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਨੇ ਵਿਸ਼ਵ ਦੇ ਅਰਥਚਾਰੇ ਨੂੰ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ ਦਾ ਮਿਸ਼ਰਣ ਦੱਸਿਆ ਜਿਸ ਨਾਲ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਦੀ ਮਦਦ ਤੋਂ ਸਮਾਜਵਾਦ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਬੜੀ ਆਸਾਨੀ ਨਾਲ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਸੋਵੀਅਤ ਯੂਨੀਅਨ ਦੀਆਂ ਉਤਪਾਦਨ ਸ਼ੀਲ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਸੀ ਜਿਹੜੀ 1920 ਵਿਚ ਵਿਕਸਤ ਹੋਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। 1924 ਈ. ਵਿਚ ਟ੍ਰਾਟਸਕੀ ਨੇ ਅਫਸਰਸ਼ਾਹੀ ਵਿਰੁੱਧ ਜਹਾਦ ਖੜਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਨੇ ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਅੰਦਰ ਅਤੇ ਬਾਹਰ ਹੋਰ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਮੰਗ ਕੀਤੀ, ਜਿਸ ਦਾ ਭਾਵ ਹਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਕਾਮਿਆਂ ਨੂੰ ਕੰਮ ਤੇ ਅਤੇ ਪਾਰਟੀ ਸੈੱਲਾਂ ਵਿਚ ਜ਼ਿਆਦਾ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੇਣਾ ਸੀ।

ਸਟਾਲਿਨ ਨੇ ਸੱਤਾ ਵਿਚ ਆਉਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਟ੍ਰਾਟਸਕੀ ਅਤੇ ਹੋਰ ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਨੂੰ 1929 ਈ. ਵਿਚ ਦੇਸ਼ ਨਿਕਾਲਾ ਦੇ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਤੋਂ ਮਗਰੋਂ ਟ੍ਰਾਟਸਕੀਵਾਦੀਆਂ ਨੇ ਸੋਵੀਅਤ ਅਫਸਰਸ਼ਾਹੀ ਵਿਰੁੱਧ ਹੋਰ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਆਵਾਜ਼ ਉਠਾਈ ਇਸ ਨੂੰ ਬੋਨਾਪਾਰਟਿਸਟ (Bonapartist) ਆਖਿਆ ਜਿਸ ਦਾ ਮਤਲਬ ਇਕ ਆਦਮੀ ਦੀ ਡਿਕਟੇਟਰਸ਼ਿਪ ਸੀ। ਇਸ ਅਨੁਸਾਰ ਉਤਪਾਦਨ ਦਾ ਰਾਸ਼ਟਰੀਕਰਣ ਤਾਂ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ ਪਰ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਅਫਸਰਸ਼ਾਹੀ ਦਾ ਰਾਜ ਚਲਦਾ ਸੀ।

1930 ਵਿਆਂ ਦੇ ਆਰੰਭ ਵਿਚ ਜਰਮਨ ਵਿਚ ਫਾਸ਼ੀਵਾਦ ਵਿਕਸਤ ਹੋਣ ਨਾਲ ਕੋਮਿੰਟਰਨ ਦਾ ਸਟਾਲਿਨ ਦੇ ਅਧੀਨ ਹੋਣ ਤੇ

ਟ੍ਰਾਟਸਕੀਵਾਦੀਆਂ ਨੇ ਫਾਸ਼ੀਵਾਦ ਵਿਰੁੱਧ ਲੜਾਈ ਕਰਨ ਅਤੇ ਕੋਮਿੰਟਰਨ ਨੂੰ ਬਦਲਣ ਲਈ ਸਾਂਝੇ ਮੋਰਚੇ ਦੀ ਵਕਾਲਤ ਕੀਤੀ।

1940 ਵਿਚ ਟ੍ਰਾਟਸਕੀ ਦੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਟ੍ਰਾਟਸਕੀ ਦੀ ਇਹ ਲਹਿਰ ਲਗਭਗ ਖਤਮ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.-ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 10 : 143

ਟ੍ਰਾਟ : ਪ੍ਰਾਂਤ—ਦੱਖਣ ਪੂਰਬੀ ਬਾਈਲੈਂਡ ਦਾ ਇਕ ਪ੍ਰਾਂਤ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਖੇਤਰਫਲ 2,819 ਵ. ਕਿ. ਮੀ. ਅਤੇ ਆਬਾਦੀ 141,728 (1982) ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਪੂਰਬ ਵੱਲ ਕੰਬੋਡੀਆ ਅਤੇ ਦੱਖਣ ਵੱਲ ਬਾਈਲੈਂਡ ਦੀ ਖਾੜੀ ਹੈ। ਇਸ ਪ੍ਰਾਂਤ ਵਿਚ ਦਲਦਲੀ ਖੇਤਰ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਤੱਟ ਤੋਂ ਪਾਰ ਸਮੁੰਦਰ ਵਿਚਲੇ ਕਈ ਟਾਪੂ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਚੌਲਾਂ ਦੀ ਕਾਸ਼ਤ ਅਤੇ ਸਮੁੰਦਰ ਵਿਚੋਂ ਮੱਛੀਆਂ ਫੜਨਾ ਇਥੋਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਮੁੱਖ ਧੰਦੇ ਹਨ।

ਹ. ਪੁ.-ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 10 : 100

ਟ੍ਰਾਟ : ਸ਼ਹਿਰ—ਦੱਖਣੀ-ਪੂਰਬੀ ਬਾਈਲੈਂਡ ਦੇ ਟ੍ਰਾਟ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦਾ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਕੀ ਸਦਰ ਮੁਕਾਮ ਅਤੇ ਛੋਟੀ ਜਿਹੀ ਬੰਦਰਗਾਹ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਬੰਗਲਾ ਦੇਸ਼ ਤੋਂ ਚਾਂਚੰਗਸਾਓ ਵੱਲ ਜਾਂਦੇ ਸੜਕ-ਮਾਰਗ ਉਪਰ ਸਥਿਤ ਹੈ।

ਆਬਾਦੀ - 10,958 (1982)

12° 14' ਉ. ਵਿਭ.; 102° 33' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.-ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 10 : 100

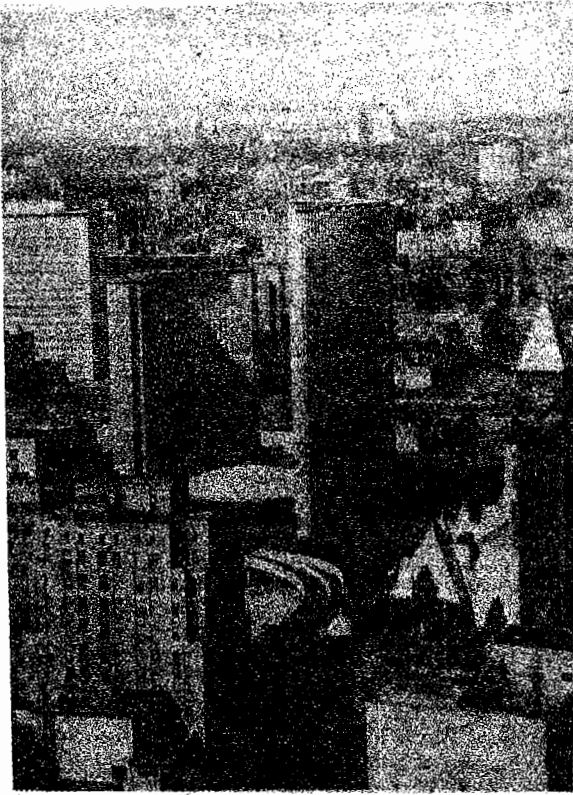
ਟਰਾਂਟੋ : ਓਹਾਈਓ ਰਾਜ (ਸ.ਰ.ਅ.) ਵਿਚ ਜੈਫਰਸਨ ਕਾਊਂਟੀ ਦਾ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ ਜੋ ਸਟਿਊਬਨਵਿਲ ਦੇ ਉੱਤਰ ਵਲ 11 ਕਿ. ਮੀ. ਦੀ ਦੂਰੀ ਉੱਤੇ ਓਹਾਈਓ ਦਰਿਆ ਦੇ ਕੰਢੇ ਅਤੇ ਪੈਨਸਿਲਵੇਨੀਆ ਰੇਲ-ਮਾਰਗ ਉਪਰ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਯੋਜਨਾ 1818 ਈ. ਵਿਚ ਬਣਾਈ ਗਈ ਸੀ, ਉਸ ਸਮੇਂ ਇਸ ਦਾ ਨਾਂ ਨਿਊਬਰਗ ਸੀ, ਜਿਹੜਾ 1881 ਵਿਚ ਬਦਲ ਕੇ ਟਰਾਂਟੋ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਅੱਜਕਲ੍ਹ ਇਥੇ ਕਈ ਕਿਸਮ ਦੀਆਂ ਸੈਨਾਵਾਂ ਉੱਨਤ ਹਨ। ਸਟੀਲ ਦੀਆਂ ਚਾਦਰਾਂ, ਟਿਨ ਪਲੇਟਾਂ, ਕਾਗਜ਼, ਅਕਸੀ ਸ਼ੀਸ਼ੇ, ਮਿੱਟੀ ਦੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਅਤੇ ਨਾਲੀਆਂ ਦੇ ਪਾਈਪ ਬਣਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਆਬਾਦੀ—7,705 (1970)

ਹ. ਪੁ.-ਐਨ. ਅਸੇ. 26 : 702

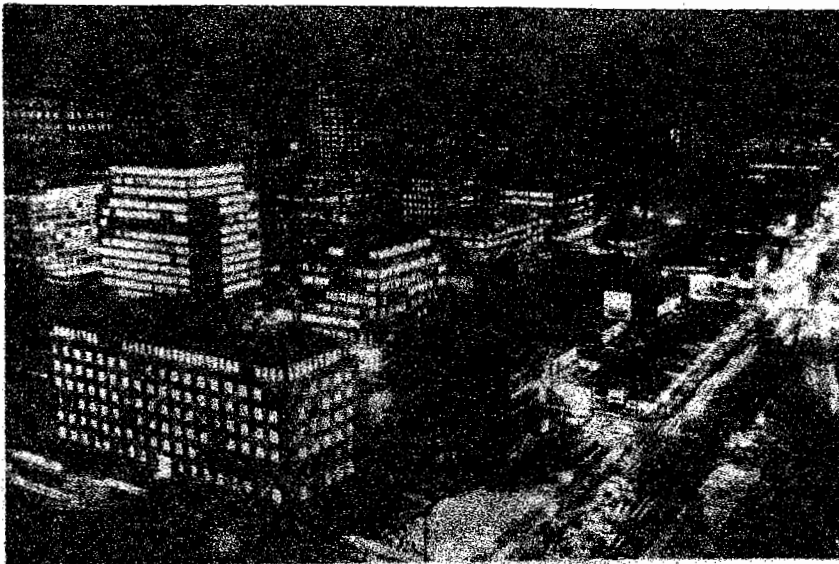
ਟਰਾਂਟੋ : ਕੈਨੇਡਾ ਦਾ ਇਕ ਵੱਡਾ ਸ਼ਹਿਰ, ਦੇਸ਼ ਦੀ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਬੰਦਰਗਾਹ ਅਤੇ ਆਟੋਰੀਓ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਹੈ। ਇਹ ਮਾਂਟ੍ਰੀਆਲ ਤੋਂ 547 ਕਿ. ਮੀ. ਪੱਛਮ ਵਿਚ ਅਤੇ ਡਿਟਰਾਇਟ ਤੋਂ 364 ਕਿ. ਮੀ. ਉੱਤਰ-ਪੂਰਬ ਵਿਚ ਝੀਲ ਆਟੋਰੀਓ ਦੇ ਉੱਤਰੀ ਸਿਰੇ ਉਪਰ ਵਾਕਿਆ ਹੈ। ਸੇਂਟ ਲਾਰੈਂਸ ਦਰਿਆ ਇਸਨੂੰ ਅੰਧ ਮਹਾਂਸਾਗਰ ਨਾਲ ਜੋੜਦਾ ਹੈ। ਵਧੀਆ ਬੰਦਰਗਾਹ ਕਰਕੇ ਅੱਜਕਲ੍ਹ ਇਹ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਤਜਾਰਤੀ ਅਤੇ ਢੋਆ-ਢੁਆਈ ਦਾ ਵੱਡਾ ਕੇਂਦਰ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਨੇੜੇ ਹੀ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਨਿਊਯਾਰਕ ਅਤੇ ਸ਼ਿਕਾਗੋ ਸਨਅਤੀ ਕੇਂਦਰ ਆਬਾਦ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਦੇ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਮਾਲ ਦੀ ਮੰਡੀ ਵੀ ਹੈ। ਮੌਜੂਦਾ ਟਰਾਂਟੋ 5 ਬਰੋਆਂ ਅਤੇ ਮੁੱਖ ਸ਼ਹਿਰ ਸਮੇਤ 6 ਮਿਊਂਸਪਲਟੀਆਂ ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਅਨੇਕਾਂ ਹੀ ਅਸਮਾਨ ਨੂੰ ਛੋਂਹਦੀਆਂ ਉੱਚੀਆਂ ਇਮਾਰਤਾਂ ਬਣੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ਟਰਾਂਟੋ ਸ਼ਹਿਰ ਖਾੜੀ ਤੋਂ ਆਰੰਭ ਹੋ ਕੇ ਪੱਧਰੇ ਜਿਹੇ ਮੈਦਾਨਾਂ ਉੱਤੇ ਉਸਾਰਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਥੋਂ ਦਾ ਮੁੱਖ

ਕੋਂਦਰੀ ਡਾਊਨਟਾਊਨ ਟਰਾਂਟੋ ਵਿਚ ਵਿਖਾਈ ਦੇ ਰਿਹਾ ਸਿਟੀ ਹਾਲ

ਬਾਜ਼ਾਰ ਅਤੇ ਦੁਕਾਨਾਂ ਝੀਲ ਦੇ ਨਾਲ ਲਗਦੇ ਦੋ ਕਿ. ਮੀ. ਦੇ ਖੇਤਰ ਉਪਰ ਕੇਂਦਰਿਤ ਹਨ। ਵੱਡੇ ਖਰੀਦੋ-ਫਰੋਖਤ ਕੇਂਦਰ ਬਰੋਆਂ ਵਿਖੇ ਸਥਾਪਿਤ ਹਨ। ਝੀਲ ਨਾਲ ਲਗਵੇਂ ਖੇਤਰ ਜਿਸਨੂੰ ਵਪਾਰਕ ਸ਼ਹਿਰ ਕਰਕੇ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਵਿਖੇ ਰਾਤ ਦੇ ਕਲੱਬਾਂ, ਥੀਏਟਰ ਅਤੇ ਹੋਰ ਮਨੋਰੰਜਨ ਕੇਂਦਰ ਵੀ ਹਨ। ਰਿਹਾਇਸ਼ੀ ਖੇਤਰ ਵਪਾਰਕ ਸ਼ਹਿਰ ਤੋਂ ਪੂਰਬ ਵੱਲ (32 ਕਿ. ਮੀ.) ਅਤੇ ਪੱਛਮ ਵੱਲ (64 ਕਿ. ਮੀ. ਦੀ ਦੂਰੀ ਤੇ) ਹਨ। ਰਿਹਾਇਸ਼ੀ ਇਮਾਰਤਾਂ ਵੀ ਕਈ ਮੰਜਲਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਹਨ।

ਰਾਤ ਦੇ ਸਮੇਂ ਰੋਸ਼ਨੀ ਨਾਲ ਜਗਮਗ ਕਰਦਾ ਆਂਟੇਰੀਓ ਦਾ ਡਾਊਨਟਾਊਨ ਖੇਤਰ

ਆਂਟੇਰੀਓ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦੇ ਕੁਦਰਤੀ ਸਾਧਨ ਅਤੇ ਪਣ-ਬਿਜਲੀ ਯੋਜਨਾਵਾਂ ਇਸ ਦੇ ਸਨਅਤੀ ਵਿਕਾਸ ਵਿਚ ਕਾਫ਼ੀ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਸਾਰੇ ਦੇਸ਼ ਦੀਆਂ ਤਿਆਰ ਵਸਤਾਂ ਦਾ ਅੱਧਾ ਭਾਗ ਇਸੇ ਸ਼ਹਿਰ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਆਸਪਾਸ ਤਿਆਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸ਼ਹਿਰ ਅਤੇ ਸਾਰੀਆਂ ਸਨਅਤੀ ਵਸਤਾਂ ਦਾ ਨਿਰਯਾਤ ਬੰਦਰਗਾਹ ਤੋਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇਮਾਰਤ-ਉਸਾਰੀ, ਢੋਆ-ਢੁਆਈ, ਸੈਰ-ਸਪਾਟਾ, ਮਨੋਰੰਜਨ, ਪੈਸੇ ਦਾ ਲੈਣ-ਦੇਣ ਆਦਿ ਇਥੋਂ ਦੀ ਆਰਥਿਕਤਾ ਦੇ ਹੋਰ ਪਹਿਲੂ ਹਨ। ਇਥੇ ਵੱਡੀਆਂ ਸਨਅਤਾਂ ਵੀ ਉੱਠਤ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਛਪਾਈ, ਮੀਟ ਦੀ ਡੱਬਾ ਬੰਦੀ, ਬਿਜਲੀ ਦੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ, ਧਾਤ ਦਾ ਸਾਮਾਨ, ਜ਼ਰਾਇਤੀ ਸੈਂਦ, ਰਸਾਇਣ, ਫਰਨੀਚਰ, ਰਬੜ, ਕੱਪੜਾ, ਕਾਗਜ਼, ਖਾਣ-ਪੀਣ ਦੀ ਸਾਮਗਰੀ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਟਰਾਂਟੋ ਆਵਾਜਾਈ ਮਾਰਗਾਂ ਉੱਤੇ ਵਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਸੇਂਟ ਲਾਰੈਂਸ ਦਰਿਆ ਦੇ ਰਸਤਿਓਂ 60 ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਜਹਾਜ਼ ਇਥੇ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਕੋ ਸਮੇਂ ਤੇ ਇਸ ਬੰਦਰਗਾਹ ਵਿਚ 70 ਜਹਾਜ਼ ਖੜ੍ਹੇ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਸੇ ਕਾਰਨ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ ਅਤੇ ਕੈਨੇਡਾ ਦੋਨਾਂ ਲਈ ਇਹ ਤਿਆਰ ਵਸਤਾਂ ਦੀ ਮੰਡੀ ਹੈ। ਇਸਦੇ ਨੇੜੇ ਹੀ ਟਰਾਂਟੋ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਹਵਾਈ ਅੱਡਾ ਹੈ। ਸੜਕਾਂ ਦੀ ਵੀ ਘਾਟ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਦੋ ਵੱਡੇ ਅੰਤਰ-ਮਹਾਂਦੀਪੀ ਰੇਲ-ਮਾਰਗ ਇਸ ਵਿਚੋਂ ਲੰਘਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇਥੋਂ ਬੇਸ਼ੁਮਾਰ ਸੜਕਾਂ ਹਰ ਪਾਸੇ ਨੂੰ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹ ਸਥਾਨ ਕੈਨੇਡਾ ਦੇ ਬਾਕੀ ਹਿੱਸਿਆਂ ਅਤੇ ਅਮਰੀਕਾ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਟਰਾਂਟੋ ਵਿਦਿਅਕ ਕੇਂਦਰ ਤੇ ਤੌਰ ਤੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ। ਕੈਨੇਡਾ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਟਰਾਂਟੋ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ (1850) ਵੀ ਇਸੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਅਧੀਨ ਕਈ ਕਾਲਜ ਅਤੇ ਫੈਕਲਟੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਰਿਐਰਸਨ ਪਾਲਿਟੈਕਨਿਕ ਇੰਸਟੀਚਿਊਟ ਅਤੇ ਕਲਾ ਅਤੇ ਤਕਨੀਕੀ ਕਾਲਜ ਵੀ ਸਥਾਪਿਤ ਹਨ। ਇਥੇ ਬਹੁਤ ਵੱਡੀ ਪਬਲਿਕ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਹੈ ਜਿਸ ਦੀਆਂ ਅਗੋਂ 65 ਬ੍ਰਾਂਚ-ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਅਨੇਕਾਂ ਥੀਏਟਰ ਹਨ। ਇਹ ਮਨੋਰੰਜਨ ਅਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਵੀ ਕੇਂਦਰ ਹੈ। ਇਥੋਂ ਦਾ ਸਿੰਫਨੀ ਆਰਕੈਸਟਰਾ ਸੰਸਾਰ ਭਰ ਵਿਚ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੈ। ਇਥੇ ਕਈ ਅਜਾਇਬ ਘਰ ਵੀ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਆਰਟ ਗੈਲਰੀ ਅਤੇ ਰਾਇਲ ਆਂਟੇਰੀਓ ਅਜਾਇਬ ਘਰ ਵਰਣਨਯੋਗ ਹਨ।

ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਆਂਟੇਰੀਓ ਸਾਇੰਸ-ਸੈਂਟਰ ਵਿਗਿਆਨ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨੀਆਂ ਲਈ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੈ। ਸੰਗੀਤ ਅਤੇ ਨਾਟ ਨਿ੍ਤ ਲਈ ਓ' ਕੀਫੀ ਸੈਂਟਰ ਹੈ। ਇਸੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਕੈਨੇਡਾ ਦੀ ਸਾਲਾਨਾ ਨੁਮਾਇਸ਼ ਅਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਮੇਲਾ ਲਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਲੋਕ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ 1615 ਵਿਚ ਫਰਾਂਸੀਸੀ ਖੋਜੀ ਏਂਟੀਐਨ ਬਰੂਲ ਦੇ ਇਕ ਥਾਂ ਉੱਤੇ ਪਹੁੰਚਣ ਨਾਲ ਆਰੰਭ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸੰਨ 1720 ਵਿਚ ਫਰਾਂਸੀਸੀਆਂ ਨੇ

ਇਸੇ ਕਸਬੇ ਵਾਲੀ ਥਾਂ ਉੱਤੇ ਵਪਾਰਕ ਅੱਡਾ ਜਿਹਾ ਬਣਾ ਲਿਆ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ 1750 ਵਿਚ ਫ਼ੋਰਟ ਰੋਵਿਲ ਕਿਲੇ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਨੂੰ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਫ਼ੋਰਟ ਟਰਾਂਟੋ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਸੰਨ 1759 ਵਿਚ ਇਸ ਕਿਲੇ ਨੂੰ ਢਾਹ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਉਪਰੰਤ ਖੋਜ ਦੇ ਸਿਲਸਿਲੇ ਵਿਚ ਕਈ ਖੋਜੀ ਟੋਲੇ ਇਧਰ ਆਏ। ਸੰਨ 1793 ਵਿਚ ਲੈਫਟੀਨੈਂਟ ਗਵਰਨਰ ਜਾਨ ਗ੍ਰੇਵਸ ਸਿਮਕੂ ਨੇ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਨੂੰ 'ਯਾਰਕ' ਨਾਂ ਹੇਠ ਅਪਰ ਕੈਨੇਡਾ ਦੀ ਨਵੀਂ ਬਸਤੀ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਚੁਣ ਲਿਆ। ਇਥੇ ਸੜਕਾਂ ਕਿਲੇ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰੀ ਇਮਾਰਤਾਂ ਵੀ ਉਸਾਰ ਲਈਆਂ ਗਈਆਂ। ਸਰਕਾਰੀ ਅਫਸਰਾਂ ਨੂੰ ਜ਼ਮੀਨਾਂ ਵੀ ਦਿੱਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਫ਼ੌਜੀ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰੀ ਇਮਾਰਤਾਂ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਬਣ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1812 ਵਿਚ ਅਮਰੀਕੀ ਫ਼ੌਜਾਂ ਨੇ ਸ਼ਹਿਰ ਨੂੰ ਸਾੜ-ਫੂਕ ਦਿੱਤਾ। ਬਾਅਦ ਵਿਚ 1817 ਦੌਰਾਨ ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਨਿਰਮਿਤ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਸੰਨ 1834 ਵਿਚ ਯਾਰਕ ਦੀ ਥਾਂ ਟਰਾਂਟੋ ਬਣ ਗਿਆ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਇਹ 9000 ਦੀ ਵਸੋਂ ਵਾਲਾ ਸ਼ਹਿਰ ਸੀ। ਸੰਨ 1835 ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਇਸ ਦੀ ਵਸੋਂ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਵਾਧਾ ਹੋਇਆ। ਸੰਨ 1850 ਵਿਚ ਇਹ ਰੇਲ-ਨਿਰਮਾਣ ਦਾ ਧੁਰਾ ਸੀ। ਇਥੋਂ ਜੰਗਲ ਸਾਫ਼ ਕੀਤੇ ਗਏ ਅਤੇ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਵਸੋਂ ਵਿਚ ਵਾਧਾ ਹੋਇਆ। ਸੰਨ 1861 ਵਿਚ ਇਹ 45,000 ਤੇ 1901 ਵਿਚ 208,000 ਵਸੋਂ ਵਾਲਾ ਸ਼ਹਿਰ ਸੀ। ਰੇਲਵੇ ਲਾਈਨਾਂ, ਫੈਕਟਰੀਆਂ ਅਤੇ ਰਿਹਾਇਸ਼ੀ ਖੇਤਰਾਂ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਨਾਲ ਮੈਟਰੋਪਾਲਿਟਨ ਟਰਾਂਟੋ ਦੀ ਨੀਂਹ ਰੱਖੀ ਜਾ ਚੁੱਕੀ ਸੀ। ਵੀਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਇਹ 13 ਮਿਊਂਸਪਲ ਕਮੇਟੀ ਵਾਲਾ ਸ਼ਹਿਰ ਸੀ। 1953 ਈ. ਵਿਚ ਆਂਟੇਰੀਓ ਮਿਊਂਸਪਲ ਬੋਰਡ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ 13 ਮਿਊਂਸਪਲਟੀਆਂ ਦੀ ਸਾਂਝੀ ਸਰਕਾਰ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ। ਸੰਨ 1954 ਵਿਚ ਮੈਟਰੋਪਾਲਿਟਨ ਟਰਾਂਟੋ ਬਣਾਏ ਜਾਣ ਪਿਛੋਂ ਇਸ ਦੀਆਂ ਮਿਊਂਸਪਲਟੀਆਂ ਘਟਾ ਕੇ 6 ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ ਗਈਆਂ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਸ਼ਹਿਰ ਅਤੇ ਨੇੜੇ-ਤੇੜੇ ਦੀਆਂ 5 ਬਰੇਆਂ ਜਿਹੜੀਆਂ ਅੱਜ ਵੀ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਨ ਸਾਂਝੇ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਹੇਠ ਲਿਆਂਦੀਆਂ ਗਈਆਂ।

ਇਸ ਪਿਛੋਂ ਟਰਾਂਟੋ ਵੱਲ ਯੂਰਪ ਅਤੇ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ ਤੋਂ ਆਵਾਸੀਆਂ ਦਾ ਪ੍ਰਵਾਹ ਚਲਦਾ ਰਿਹਾ। ਸੰਨ 1941 ਵਿਚ ਇਥੋਂ ਦੀ ਵਸੋਂ 41,000 ਸੀ ਜਿਹੜੀ 1970 ਵਿਚ 2 ਮਿਲੀਅਨ ਹੋ ਗਈ। ਇਥੇ ਬਾਹਰਲੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਲੋਕ ਇੰਨੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਆ ਗਏ ਸਨ ਕਿ ਇਸ ਦੌਰਾਨ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਵਾਲਾ ਹਰੇਕ ਤੀਜਾ ਬੱਚਾ ਬਦੇਸ਼ੀ ਹੋਇਆ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਪਿਛੋਂ 1970 ਅਤੇ 1980 ਦੇ ਸਾਲਾਂ ਦੌਰਾਨ ਏਸ਼ੀਆ ਅਤੇ ਪੱਛਮੀ ਦੀਪ-ਸਮੂਹਾਂ ਤੋਂ ਵੀ ਲੋਕ ਇਥੇ ਆਉਂਦੇ ਰਹੇ। ਜਿਸ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਇਹ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਭਿਆਚਾਰਾਂ, ਰੀਤੀ-ਰਿਵਾਜਾਂ ਅਤੇ ਧਾਰਮਕ ਅਸਥਾਨਾਂ ਦਾ ਸ਼ਹਿਰ ਬਣ ਗਿਆ ਹੈ।

ਆਬਾਦੀ-ਸ਼ਹਿਰ -635,395 (1991)

ਮੈ. ਖੇ.-2,137, 395 (1981)

43° 39' ਉ. ਵਿਸ਼.: 79° 23' ਪੱ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.-ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮਾ. 11 : 854; ਐਨ. ਅਸੈ. 26 : 856

ਟਰਾਂਟੋ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ : ਇਹ ਕੈਨੇਡਾ ਦੇ ਆਂਟੇਰੀਓ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦੀ ਇਕ ਗੈਰਫਿਰਕਾਨਾਂ ਅਤੇ ਉੱਚ-ਵਿੱਦਿਆ ਦੀ ਸਾਂਝੀ-ਵਿਦਿਅਕ ਸੰਸਥਾ ਹੈ ਜਿਸਦੀ ਬੁਨਿਆਦ ਸੰਨ 1827 ਵਿਚ ਰੱਖੀ ਗਈ। ਇਸ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦਾ ਮੁੱਖ ਦਾਇਰਾ 65 ਹੈਕਟੇਅਰ ਦੇ ਰਕਬੇ ਉਪਰ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਟਰਾਂਟੋ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਲਗਭਗ ਕੇਂਦਰ ਵਿਚ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਇਹ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਮੂਲ ਰੂਪ ਵਿਚ ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੀ ਚਰਚ ਸੰਸਥਾ ਵਲੋਂ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਕਿੰਗਜ਼ ਕਾਲਜ ਸੀ ਜਿਸ ਨੂੰ

1827 ਵਿਚ ਸੰਨਦਬੱਧ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1843 ਤੱਕ ਇਹ ਸੰਸਥਾ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਥਾਪਤ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋ ਸਕੀ। ਸੰਨ 1850 ਵਿਚ ਇਸ ਦਾ ਪੁਨਰਗਠਨ ਕਰਨ ਉਪਰੰਤ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਧਰਮ-ਨਿਰਪੱਖ ਸੰਸਥਾ ਕਾਇਮ ਹੋਈ। ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿਚ ਕਿੱਤਾਪਰਕ ਕੁੱਲ 16 ਫੈਕਲਟੀਆਂ ਅਤੇ ਸਕੂਲ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ-ਵਿਵਹਾਰਕ ਵਿਗਿਆਨ ਇੰਜੀਨੀਅਰੀ, ਕਲਾ, ਉਸਾਰੀ-ਕਲਾ, ਵਪਾਰ, ਦੰਦਾਂ ਦੀ ਡਾਕਟਰੀ (ਡੈਂਟਿਸਟਰੀ), ਦਵਾਈਆਂ ਤੇ ਕਾਨੂੰਨ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ 8 ਖੋਜ ਕੇਂਦਰ, 6 ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਆਦਿ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਇਸ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਨਾਲ ਤਿੰਨ ਹੋਰ ਸਵੈ-ਚਾਲਕ ਚਰਚ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਵਿਕਟੋਰੀਆ, ਟ੍ਰਿਨੀਟੀ ਕਾਲਜ ਅਤੇ ਸੇਂਟ ਮਾਈਕਲਜ਼ ਕਾਲਜ ਅਤੇ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਵੀ ਸਬੰਧਤ ਹਨ। ਬੈਟਿੰਗ ਇੰਸਟੀਚਿਊਸ਼ਨ ਦਵਾਈਆਂ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਖੋਜ ਕੇਂਦਰ ਹੈ। 'ਦਾ ਰਾਇਲ ਆਂਟੇਰੀਓ ਮਿਊਜ਼ੀਅਮ' ਨੂੰ ਵੀ ਇਸੇ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਮੁਕੱਰਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ।

ਸੰਨ 1920 ਵਿਚ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੇ ਪ੍ਰਸਾਰ ਵਿਭਾਗ ਨੂੰ ਪੁਨਰ ਗਠਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਅਧੀਨ ਗਰਮੀਆਂ ਦੇ ਸਕੂਲ ਅਤੇ ਬੀ.ਏ. ਤੱਕ ਦੇ ਰਾਤ ਦੇ ਕੋਰਸ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਦਾ ਇੰਤਜ਼ਾਮ ਆਉਂਦਾ ਹੈ।

ਸੰਨ 1970 ਦੇ ਦਹਾਕੇ ਦੌਰਾਨ ਪੂਰੇ ਸਮੇਂ ਲਈ ਪੜ੍ਹਨ ਵਾਲੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਸੰਖਿਆ 25000 ਤੱਕ ਸੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ 15000 ਗੈਜੂਏਸ਼ਨ ਤੋਂ ਹੋਠਾਂ ਫੈਕਲਟੀਜ਼ ਆਫ ਆਰਟਸ ਤੇ ਸਾਇੰਸ ਵਿਚ ਅਤੇ 5000 ਪਹਿਲੀ ਡਿਗਰੀ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਤਹਿਤ ਹੋਰਨਾਂ ਫੈਕਲਟੀਆਂ ਵਿਚ ਅਤੇ 5000 ਗੈਜੂਏਟ ਬਣਨ ਲਈ ਦਾਖਲ ਸਨ।

ਹ. ਪੁ.-ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮਾ. 0 : 53; ਕੋਲ. ਐਨ. 18 : 409

ਟ੍ਰਾਨਹੈਮ : ਇਹ ਨਾਰਵੇ ਦੀ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਰਾਜਧਾਨੀ ਅਤੇ ਇਕ ਇਤਿਹਾਸਕ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ। ਅੱਜਕਲ੍ਹ ਇਹ ਟ੍ਰਾਨਡਾਲਗ ਕਾਊਂਟੀ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ, ਦੇਸ਼ ਦੀ ਇਕ ਚੰਗੀ ਬੰਦਰਗਾਹ ਅਤੇ ਰੇਲ-ਜੰਕਸ਼ਨ ਹੈ। ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਨਾਰਵੇ ਸਾਗਰ ਤੋਂ 37 ਕਿ. ਮੀ. ਦੱਖਣ-ਪੂਰਬ ਵੱਲ ਨੀਡੇਲਵਾ ਦਰਿਆ ਦੇ ਮੁਹਾਣੇ ਉਪਰ ਟ੍ਰਾਨਹੈਮ ਫਾਇਰਡ ਦੇ ਦੱਖਣੀ ਹਿੱਸੇ ਉੱਤੇ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਇਹ ਸੱਨਅਤਾਂ ਦਾ ਵੀ ਕੇਂਦਰ ਹੈ। ਇਥੇ ਧਾਤ, ਕਾਗਜ਼ ਦਾ ਉਤਪਾਦਨ, ਟਾਇਲਾਂ ਦਾ ਉਤਪਾਦਨ ਅਤੇ ਭੋਜਨ ਦੀ ਪ੍ਰਾਸੈਸਿੰਗ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਤਿਹਾਸਕ ਪੱਖੋਂ ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਕਾਫ਼ੀ ਮਹੱਤਤਾ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਪੁਰਾਣੇ ਸਮੇਂ ਦੀਆਂ ਕਈ ਯਾਦਗਾਰਾਂ ਇਥੇ ਮੌਜੂਦ ਹਨ ਜੋ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਦਿਲਚਸਪੀ ਪੈਦਾ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। 997 ਈ. ਵਿਚ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਓਲਾਫ ਪਹਿਲੇ ਨੇ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਇਥੇ ਇਕ ਗਿਰਜਾ ਅਤੇ ਸ਼ਾਹੀ ਮਹਿਲ ਬਣਵਾਇਆ। ਪਿਛੋਂ ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਤੀਰਥ ਅਸਥਾਨ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਰਿਹਾ। ਇਥੇ ਹੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਓਲਾਫ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਦਫ਼ਨਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ, ਜਿਸ ਦੀ ਕਬਰ ਦੇ ਨਾਲ 1075 ਈ. ਵਿਚ ਵੱਡਾ ਗਿਰਜਾਘਰ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਪਿਛੋਂ ਇਥੇ 12 ਵੀ. ਤੋਂ 14 ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਨਾਰਮਨ ਗਾਥਿਕ ਨਮੂਨੇ ਦਾ ਨੀਡਾਰੋਸ ਗਿਰਜਾਘਰ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਜਿਹੜਾ ਸਾਰੇ ਸੰਕਟਨੇਵੀਆ ਵਿਚ ਇਕ ਮਿਸਾਲ ਸੀ ਜਿਸ ਨੂੰ 1869 ਵਿਚ ਮੁੜ ਉਸਾਰਿਆ ਗਿਆ। ਸ਼ਹਿਰ ਦੀਆਂ ਹੋਰ ਵਰਣਨਯੋਗ ਥਾਵਾਂ ਵਿਚ ਇਥੋਂ ਦੇ ਆਰਕਬਿਸ਼ਪ ਦਾ ਰਿਹਾਇਸ਼ੀ ਸਥਾਨ, ਸ਼ਾਹੀ ਮਹਿਲ, ਅਜਾਇਬ-ਘਰ, ਚਰਚ ਆਫ ਅਵਰ ਲੇਡੀ, ਮਨਕੋਲਮਨ (Munkholm) ਮੱਠ ਹਨ। 'ਰਾਇਲ ਨਾਰਵੇਜੀਅਨ ਸੁਸਾਇਟੀ ਆਫ ਸਾਇੰਸਜ਼' ਅਤੇ 'ਟੈਕਨੀਕਲ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਆਫ ਨਾਰਵੇ' ਵੀ ਇਸੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਹਨ।

ਸਮੇਂ ਸਮੇਂ ਤੇ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਘਟਦੀ ਵਧਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। 12 ਵੀਂ ਸਦੀ ਤੋਂ ਅਗਲੇ 200 ਸਾਲ ਤੱਕ ਇਹ ਇਕ ਵਪਾਰਕ ਕੇਂਦਰ ਅਤੇ ਮਸ਼ਹੂਰ ਬੰਦਰਗਾਹ ਸੀ। ਪਿਛੋਂ 12 ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਅਖ਼ੀਰਲੇ ਸਾਲਾਂ ਦੌਰਾਨ ਇਸ ਦੀ ਸ਼ਾਨ ਘਟਦੀ ਗਈ। ਪਿਛਲੇ ਪੰਜ ਸੌ ਸਾਲਾਂ ਦੌਰਾਨ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀਆਂ ਇਮਾਰਤਾਂ ਨੂੰ ਘੱਟੋ ਘੱਟ 15 ਵਾਰ ਅੱਗ ਲੱਗ ਚੁੱਕੀ ਹੈ। ਇਮਾਰਤਾਂ ਲੱਕੜੀ ਦੀਆਂ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਸ਼ਹਿਰ ਹਰ ਵਾਰ ਬਿਲਕੁਲ ਤਬਾਹ ਹੁੰਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ 17 ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੀਆਂ ਲੜਾਈਆਂ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਮਹਾਯੁੱਧ ਵਿਚ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਬਹੁਤ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋਇਆ ਪਰ 1877 ਵਿਚ ਓਸਲੋ ਵਰਗਿਆ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਨਾਲ ਰੇਲਾਂ ਰਾਹੀਂ ਜੁੜਨ ਨਾਲ ਮੁੜ ਇਸ ਦੀ ਤਰੱਕੀ ਹੋਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈ। ਅੱਜਕਲ੍ਹ ਇਹ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਦੂਜਾ ਵੱਡਾ ਸ਼ਹਿਰ ਬਣ ਗਿਆ ਹੈ। ਹੋਰਨਾਂ ਗੱਲਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਇਸ ਦਾ ਨਾਂ ਵੀ ਬਦਲਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਇਸ ਦਾ ਨਾਂ ਨੀਡਾਰੋਸ ਸੀ ਜਿਹੜਾ 16ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਬਦਲ ਕੇ ਟ੍ਰਾਨਹੋਮ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1930 ਵਿਚ ਫਿਰ ਨੀਡਾਰੋਸ ਨਾਂ ਧਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਪਰ ਥੋੜ੍ਹਾ ਚਿਰ ਪਿਛੋਂ ਟ੍ਰਾਨਹੋਮ ਹੀ ਪ੍ਰਚਲਤ ਹੋ ਗਿਆ।

ਆਬਾਦੀ-139,660 (1991)

63° 25' ਉ. ਵਿਭ.; 10° 25' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ.ਪੁ.-ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 10 : 140; ਐਨ. ਅਮੇ. 27 : 137

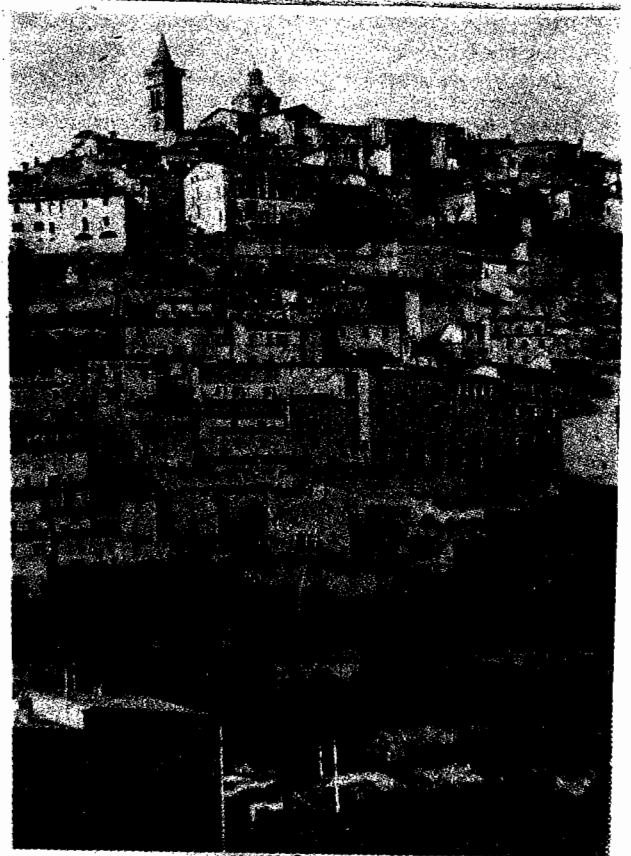
ਟ੍ਰਾਨਡਾਲਾਗ : ਕੇਂਦਰੀ ਨਾਰਵੇ ਵਿਚ ਟ੍ਰਾਨਹੋਮ ਫਾਉਗੇਡ (ਦੋ ਉੱਚੀਆਂ ਚਟਾਨਾਂ ਵਿਚਲੀ ਤੰਗ ਖਾੜੀ) ਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਨੌਰ ਟ੍ਰਾਨਡਾਲਾਗ ਅਤੇ ਸਰ ਟ੍ਰਾਨਡਾਲਾਗ ਕਾਉਂਟੀਆਂ ਵਾਲਾ ਭੂਗੋਲਿਕ ਖੰਡ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਖੇਤਰਫਲ 41, 383 ਵ. ਕਿ. ਮੀ. ਹੈ ਅਤੇ ਆਬਾਦੀ 371,730 (1983) ਹੈ। ਇਹ ਸਾਰਾ ਖੇਤਰ ਉਭੜ-ਖਾਭੜ ਜਿਹਾ ਹੈ ਪਰ ਤਟ ਨੇੜੇ ਕਈ ਡੂੰਘੀਆਂ ਘਾਟੀਆਂ ਵੀ ਹਨ। ਇਸ ਖੰਡ ਦਾ ਸਮੁੰਦਰੀ ਤਟ ਕਾਫ਼ੀ ਕਟਿਆ-ਵੱਢਿਆ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਕਈ ਖਾੜੀਆਂ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਟ੍ਰਾਨਹੋਮ ਫਾਉਗੇਡ ਵਾਲੀ ਖਾੜੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਸਮੁੰਦਰ ਵਿਚ ਕਈ ਟਾਪੂ ਵੀ ਹਨ। ਇਸ ਖੇਤਰ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਦਰਿਆ ਨਾਮਸਨ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਨਾਮਡਾਲੇਨ ਵਾਦੀ ਵਿਚੋਂ ਲੰਘਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਵਾਦੀ ਵਿਚੋਂ ਰੇਲ ਅਤੇ ਸੜਕ ਮਾਰਗ ਉੱਤਰ ਅਤੇ ਦੱਖਣ ਵੱਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਇਸ ਖੰਡ ਦਾ ਵਧੇਰੇ ਆਬਾਦੀ ਵਾਲਾ ਅਤੇ ਵਪਾਰਕ ਸ਼ਹਿਰ ਟ੍ਰਾਨਹੋਮ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਨਾਮਸਸ ਅਤੇ ਲਵਾਂਗਅਰ ਹੋਰ ਵਰਣਨਯੋਗ ਸ਼ਹਿਰ ਹਨ। ਇਸ ਖੰਡ ਵਿਚ ਸੱਨਅਤਾਂ, ਸੈਰ-ਸਪਾਟਾ ਉਦਯੋਗ, ਖੇਤੀਬਾੜੀ, ਖਾਣ-ਪ੍ਰਦਾਈ, ਲੱਕੜੀ ਚੀਰਨ ਅਤੇ ਮੱਛੀ ਫੜਨ ਆਦਿ ਦੇ ਉਦਯੋਗਿਕ ਧੰਦੇ ਉੱਨਤ ਹਨ।

ਹ.ਪੁ.-ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 10 : 139

ਟ੍ਰਾਨੀ : ਦੱਖਣੀ ਪੂਰਬੀ ਇਟਲੀ ਵਿਚ ਐਂਡਰਿਆਟਿਕ ਸਾਗਰ ਦੇ ਤੱਟ ਉਪਰ ਅਪੂਲੀਆ ਖੰਡ ਵਿਚ ਬਾਰੀ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦਾ ਵੱਡਾ ਸ਼ਹਿਰ, ਬੰਦਰਗਾਹ ਅਤੇ ਲਾਟ-ਪਾਦਰੀ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਖੇਤਰ ਹੈ ਜੋ ਬਾਰੀ ਸ਼ਹਿਰ ਤੋਂ 41 ਕਿ. ਮੀ. ਉੱਤਰ-ਪੱਛਮ ਵੱਲ ਵਾਕਿਆ ਹੈ।

ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਰੋਮਨਾਂ ਨੇ ਕੀਤੀ ਸੀ ਪਰ ਇਸ ਦਾ ਅਸਲੀ ਇਤਿਹਾਸ ਤੀਜੀ ਚੌਥੀ ਈ. ਤੋਂ ਹੀ ਆਰੰਭ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਸ਼ਿਸਲੀ ਦੇ ਨਾਰਮਨ ਅਤੇ ਸਵੈਬੀਅਨ ਰਾਜਿਆਂ ਅਧੀਨ ਮੱਧਵਰਤੀ ਦੇਸ਼ਾਂ ਨਾਲ ਵਪਾਰਕ ਸਬੰਧ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਕੇ ਇਸ ਨੇ ਬਹੁਤ ਤਰੱਕੀ ਕੀਤੀ ਹੈ। 13 ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਫ੍ਰੈਡਰਿਕ ਦੂਜੇ ਅਧੀਨ

ਦੱਖਣੀ ਇਟਲੀ ਵਿਚ ਵਾਕਿਆ ਟ੍ਰਾਨੀ ਸ਼ਹਿਰ ਜਿਸਦੇ ਪੁਰ ਉਪਰ ਦਿਖਾਈ ਦੇ ਰਿਹਾ ਮੁੱਖ ਗਿਰਜਾਘਰ ਰੋਮਨ ਇਮਾਰਤ ਕਲਾ ਦਾ ਮੂੰਹ ਬੋਲਦਾ ਨਮੂਨਾ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਅਤੇ ਪਿਛੋਂ 15 ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਨੇ ਵਪਾਰਕ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਉੱਨਤੀ ਕਰ ਲਈ। ਪੁਰਾਣਾ ਟ੍ਰਾਨੀ ਸ਼ਹਿਰ ਬੰਦਰਗਾਹ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਤੰਗ ਜਿਹੀਆਂ ਗਲੀਆਂ ਵਾਲਾ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ। ਇਥੇ ਹੀ 12 ਵੀਂ ਸਦੀ ਦਾ ਗਿਰਜਾ ਅਤੇ 14 ਵੀਂ ਸਦੀ ਦਾ ਕਿਲਾ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਸ਼ਰਾਬ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੈ। ਇਥੇ ਸੰਗਮਰਮਰ ਪੱਥਰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਸਵਿਟਜ਼ਰਲੈਂਡ ਅਤੇ ਜਰਮਨੀ ਨੂੰ ਵੀ ਭੇਜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਥੇ ਫ਼ਰਨੀਚਰ ਦੀ ਸਨੱਅਤ ਅਤੇ ਮੱਛੀ ਫੜਨ ਦੇ ਧੰਦੇ ਉੱਨਤ ਹਨ।

ਆਬਾਦੀ-44,235 (1981)

41° 17' ਉ. ਵਿਭ.; 16° 26' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ.ਪੁ.-ਐਨ. ਅਮੇ. 27 : 1; ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 10 : 88

ਟ੍ਰਾਂਪ : ਇਹ ਮਾਰਟਨ ਟ੍ਰਾਂਪ ਦਾ ਦੂਸਰਾ ਲੜਕਾ ਸੀ ਜਿਸ ਦਾ ਜਨਮ 9 ਸਤੰਬਰ, 1629 ਨੂੰ ਦੱਖਣੀ ਹਾਲੈਂਡ ਦੇ ਰਾੱਟਰਡੈਮ (Rotterdam) ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। 1645 ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਦੇ ਜਹਾਜ਼ ਵਿੱਚ ਲੈਫਟੀਨੈਂਟ ਵਜੋਂ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਉਪਰੰਤ ਇਹ 1649 ਵਿਚ ਕੈਪਟਨ ਬਣ ਗਿਆ। ਇਹ 1650 ਵਿਚ ਰੂਮ ਸਾਗਰ ਵਿਚ ਉੱਤਰੀ ਅਫ਼ਰੀਕਾ ਦੇ ਸਮੁੰਦਰੀ ਲੁਟੇਰਿਆਂ ਨਾਲ ਅਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨਾਲ ਪਹਿਲੇ ਡੱਚ ਯੁੱਧ ਦੌਰਾਨ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1635 ਵਿਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨਾਲ ਲੌਗ ਹਾਰਨ ਦੇ ਯੁੱਧ ਮਗਰੋਂ ਇਸ ਨੂੰ ਗੈਰ

ਐਡਮਿਰਲ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਇਹ 1654 ਵਿਚ ਅਲਜੀਰੀ-ਅਨਾਂ ਨਾਲ ਲੜਿਆ ਸੀ ਅਤੇ 1655-60 ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਉੱਤਰੀ ਲੜਾਈ ਜਿਹੜੀ ਸਵੀਡਨ ਤੇ ਪੋਲੈਂਡ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਹੋਈ ਸੀ ਵਿਚ ਵੀ ਇਸ ਨੇ ਭਾਗ ਲਿਆ ਸੀ। ਸੰਨ 1666 ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਮਿਊਜ਼ ਐਡਮਿਰਲਟੀ ਦਾ ਲੈਫਟੀਨੈਂਟ ਐਡਮਿਰਲ ਲਗਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਡਚ ਜੰਗੀ ਬੇੜੇ ਦਾ ਕਮਾਂਡਰ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਪਰ ਜਦੋਂ ਜਲ ਸੈਨਾਪਤੀ ਮਾਈਕਲ ਡੀ. ਰਿਉਟਰ ਵੈਂਸਟ ਇੰਡੀਜ਼ ਤੋਂ ਵਾਪਸ ਆ ਗਿਆ ਤਾਂ ਇਸ ਦਾ ਕਾਰਜ ਉਸ ਦੇ ਸਪੁਰਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਪੁਰਾਣਾ ਤੇ ਤਜਰਬੇਕਾਰ ਅਫਸਰ ਸੀ। ਇਸ ਨਾਲ ਇਸ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਉਸ ਪ੍ਰਤੀ ਰੰਜਸ਼ ਪੈਦਾ ਹੋ ਗਈ। 1637 ਵਿਚ ਓਰਿੰਜ ਦੇ ਸ਼ਹਿਜ਼ਾਦੇ ਵਿਲੀਅਮ ਤੀਸਰੇ ਨੇ ਦੋਹਾਂ ਦੀ ਸੁਲਾਹ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਮੁੜ ਐਮਸਟਰਡਮ ਦੀ ਐਡਮਿਰਲਟੀ ਦਾ ਲੈਫਟੀਨੈਂਟ ਐਡਮਿਰਲ ਲਗਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1674 ਦੌਰਾਨ ਇੰਗਲੈਂਡ ਅਤੇ ਨੀਦਰਲੈਂਡਜ਼ ਵਿਚਕਾਰ ਵੈਂਸਟ ਮਨਿਸਟਰ ਦੀ ਸੰਧੀ ਤੋਂ ਮਗਰੋਂ ਇਸ ਨੇ ਫ੍ਰਾਂਸੀਸੀ ਤੱਟ ਤੇ ਲੁੱਟ-ਮਾਰ ਜਾਰੀ ਰੱਖੀ। 1676 ਵਿਚ ਇਹ ਡੈਨਿਸ ਡੱਚ ਸਾਂਝੇ ਬੇੜੇ ਦਾ ਕਮਾਂਡਰ-ਇਨ-ਚੀਫ਼ ਬਣ ਗਿਆ ਅਤੇ 1678 ਤੱਕ ਡੈਨਿਸ-ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਰਿਹਾ। ਫਿਰ ਇਹ ਹਾਲੈਂਡ ਵਾਪਸ ਆ ਗਿਆ ਅਤੇ 1691 ਵਿਚ ਇਸਨੂੰ ਰਿਪਬਲਿਕ ਬੇੜੇ ਦੀ ਲੈਫਟੀਨੈਂਟ ਐਡਮਿਰਲ ਜਨਰਲ ਵਜੋਂ ਕਮਾਂਡ ਸੌਂਪੀ ਗਈ ਪਰ ਬੀਮਾਰ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਨਾ ਜਾ ਸਕਿਆ। 29 ਮਈ, 1691 ਨੂੰ ਐਮਸਟਰਡਮ ਵਿਖੇ ਇਸ ਦਾ ਦੇਹਾਂਤ ਹੋ ਗਿਆ।

ਹ.ਪੁ.-ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ 18 : 717; ਐਨ. ਅਮੇ. 27 : 136

ਟ੍ਰਾਂਪ ਮਾਰਟਨ : ਇਹ ਹਾਲੈਂਡ ਦਾ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਜਹਾਜ਼ਰਾਨ ਸੀ ਜਿਸ ਨੇ ਨੇਵੀ-ਕਮਾਂਡਰਾਂ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ 17 ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੀਆਂ ਡਚ ਲੜਾਈਆਂ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸਿੱਧੀ ਹਾਸਲ ਕੀਤੀ।

ਇਸ ਦਾ ਜਨਮ 23 ਅਪ੍ਰੈਲ, 1598 ਨੂੰ ਡੈਨ ਬ੍ਰਿਐਲੀ ਵਿਖੇ ਹਾਰਪਰਟ ਮਾਰਟਨਜ਼ਨ ਦੇ ਘਰ ਹੋਇਆ। ਸੰਨ 1609 ਵਿਚ ਜਦੋਂ ਇਸ ਦੇ ਪਿਤਾ ਨੂੰ ਮਾਰ ਕੇ ਜਹਾਜ਼ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਲੁਟੇਰੇ ਨੇ ਖੋਹ ਲਿਆ ਤਾਂ 2 ਸਾਲ ਇਸ ਨੂੰ ਉਸ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਲੁਟੇਰੇ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨੀ ਪਈ ਸੀ। ਹਾਲੈਂਡ ਵਾਪਸ ਆ ਕੇ ਇਹ 1617 ਵਿਚ ਜਲ-ਸੈਨਾ ਵਿਚ ਭਰਤੀ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਸ ਨੇ ਅਲਜੀਰੀਆ ਦੇ ਲੁਟੇਰਿਆਂ ਨਾਲ ਯੁਧ ਸਮੇਂ ਬੜੀ ਗਰਮ ਜੋਸ਼ੀ ਨਾਲ ਭਾਗ ਲਿਆ। ਸੰਨ 1719 ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਨੇਵੀ ਛੱਡ ਦਿੱਤੀ ਤੇ ਭੂ ਮੱਧ ਸਾਗਰ ਨੂੰ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਵਪਾਰਕ ਬੇੜੇ ਵਿਚ ਨਿਯੁਕਤੀ ਲੈ ਲਈ। ਸੰਨ 1621 ਵਿਚ ਇਹ ਲੁਟੇਰਿਆਂ ਦੇ ਕਾਬੂ ਆ ਗਿਆ ਤੇ ਇਕ ਸਾਲ ਮਗਰੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਾਸੋਂ ਛੁੱਟ ਕੇ ਡੱਚ ਜਲ-ਸੈਨਾ ਵਿਚ ਲੈਫਟੀਨੈਂਟ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਨਿਯੁਕਤ ਹੋ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1624 ਵਿਚ ਇਹ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਕੈਪਟਨ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਮਗਰੋਂ ਇਸ ਨੇ ਨਵੇਂ ਲੈਫਟੀਨੈਂਟ ਐਡਮਿਰਲ ਪਾਈਟ ਹੇਨ (Piet Heyn) ਦੀ ਉਸਟਾਂਡ ਦੇ ਲੁਟੇਰਿਆਂ ਨਾਲ ਲੜਾਈ ਸਮੇਂ ਫ਼ਲੈਗਸ਼ਿਪ ਦੀ ਕਮਾਂਡ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਨੂੰ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਹਾਲੈਂਡ ਦਾ ਲੈਫਟੀਨੈਂਟ ਜਲ ਸੈਨਾਪਤੀ ਨਿਯੁਕਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਤੇ ਇਸ ਨੇ ਫਰਵਰੀ, 1623 ਵਿਚ ਡਨਕਿਰਨ ਦੇ ਗ਼ੈਰਸਰਕਾਰੀ ਜੰਗੀ ਜਹਾਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਹਰਾਇਆ। ਇਸ ਨੇ ਸਪੇਨੀ ਜੰਗੀ ਬੇੜੇ ਜਿਸ ਵਿਚ 13000 ਦੇ ਕਰੀਬ ਨਵੇਂ ਭਰਤੀ ਕੀਤੇ ਸੈਨਿਕ ਸਨ ਅਤੇ ਜਿਸ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਜਲ ਸੈਨਾਪਤੀ ਐਨਵਾਈਨੀਉ ਡੀ ਓਕੂਈਨਡੋ ਅਤੇ ਹੋਰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਤਜਰਬੇਕਾਰ ਕੈਪਟਨ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ, ਨੂੰ 21 ਅਕਤੂਬਰ, 1639 ਨੂੰ ਡੈਊਨ ਵਿਖੇ ਬੁਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਰਾਇਆ ਸੀ। ਸੰਨ 1640 ਵਿਚ ਲੂਈ ਚੌਧਵੇਂ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਨਾਈਟ ਦੀ ਉਪਾਧੀ ਦੇ ਦਿੱਤੀ।

ਅਗਲੇ ਕੁਝ ਸਾਲ ਡਨਕਿਰਕ ਦੇ ਲੁਟੇਰਿਆਂ, ਜਿਹੜੇ

ਲਗਾਤਾਰ ਡੱਚ ਵਪਾਰਕ ਬੇੜੇ ਉਤੇ ਹਮਲੇ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ ਨੂੰ ਦਬਾਉਣ ਵਿਚ ਲਗਾ ਰਿਹਾ। ਇਸ ਦੀ 10 ਅਗਸਤ, 1653 ਨੂੰ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਸਕੇਵਾ ਨਿੰਗਨ ਵਿਖੇ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ ਸੀ।

ਹ.ਪੁ.-ਐਨ. ਬਿ. ਮੇ. 18 : 716

ਟ੍ਰਾਂਪਾਨੀ : ਪ੍ਰਾਂਤ - ਪੱਛਮੀ ਸਿਸਲੀ (ਇਟਲੀ) ਟਾਪੂ ਦਾ ਇਹ ਪ੍ਰਾਂਤ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਤਿੰਨ ਪਾਸੇ ਰੂਮ ਸਾਗਰ ਹੈ ਅਤੇ ਪੂਰਬ ਵੱਲ ਪਾਲਰਮੋ ਅਤੇ ਆਗਰੀਜੈਟੋ ਪ੍ਰਾਂਤਾਂ ਦੀਆਂ ਹੱਦਾਂ ਇਸ ਨਾਲ ਲਗਦੀਆਂ ਹਨ। ਪ੍ਰਾਂਤ ਦਾ ਖੇਤਰਫਲ 2432 ਵ. ਕਿ. ਮੀ. ਅਤੇ ਆਬਾਦੀ 428, 646 (1968) ਹੈ। ਪ੍ਰਾਂਤ ਦੀ ਧਰਾਤਲ ਉਘੜ-ਦੁਘੜੀ ਜਿਹੀ ਹੈ ਪਰ ਪੱਛਮ ਅਤੇ ਦੱਖਣ ਵੱਲ ਸਾਹਿਲੀ ਮੈਦਾਨ ਹਨ। ਇਥੇ ਅੰਗੂਰ, ਜੈਤੂਨ, ਰਸਦਾਰ ਫਲ ਅਤੇ ਅਨਾਜੀ ਫਸਲਾਂ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਮੱਛੀ ਫੜਨਾ, ਭੇਡਾਂ ਪਾਲਣਾ, ਸ਼ਰਾਬ ਅਤੇ ਲੂਣ ਤਿਆਰ ਕਰਨਾ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਮੁੱਖ ਧੰਦੇ ਹਨ।

ਪ੍ਰਾਂਤ ਵਿਚ ਰੂਮ ਸਾਗਰ ਵਿਚ ਸਥਿਤ ਪੈਨਟੈਲਰੀਆ ਅਤੇ ਐਗਾਡੀ ਟਾਪੂ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵੱਲ ਟ੍ਰਾਂਪਾਨੀ ਬੰਦਰਗਾਹ ਤੋਂ ਸਮੁੰਦਰੀ ਆਵਾਜਾਈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਟ੍ਰਾਂਪਾਨੀ ਇਸ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਅਤੇ ਇਕ ਵੱਡੀ ਬੰਦਰਗਾਹ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਮਾਰਸਾਲਾ, ਆਲਕਾਮੋ, ਮਾਟਸਾਰਾ ਡੌਲ ਵਾਲੇ ਕਾਸਟਲ ਵਟਰਾਨੋ ਇਸ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦੇ ਹੋਰ ਵੱਡੇ ਸ਼ਹਿਰ ਹਨ।

ਹ.ਪੁ.-ਐਨ. ਅਮੇ. 27 : 35

ਟ੍ਰਾਂਪਾਨੀ : ਸ਼ਹਿਰ-ਉੱਤਰ-ਪੱਛਮੀ ਸਿਸਲੀ ਵਿਚ ਇਸੇ ਨਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ (ਇਟਲੀ) ਅਤੇ ਇਕ ਵੱਡੀ ਬੰਦਰਗਾਹ ਹੈ ਜੋ ਸਿਸਲੀ ਟਾਪੂ ਦੇ ਉੱਤਰੀ-ਪੱਛਮੀ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ਇਕ ਅੰਤਰੀਪ ਉਪਰ ਪਾਲਰਮੋ ਸ਼ਹਿਰ ਤੋਂ 73 ਕਿ. ਮੀ. ਪੱਛਮ ਵੱਲ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਪੁਰਾਣਾ ਟ੍ਰਾਂਪਾਨੀ ਸ਼ਹਿਰ ਪ੍ਰਾਇਦੀਪ ਉੱਤੇ ਹੈ ਅਤੇ ਨਵਾਂ ਸ਼ਹਿਰ ਜੁਲਯਾਨ ਪਰਬਤ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਛੋਟੇ ਜਿਹੇ ਮੈਦਾਨੀ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਵਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਪਹਿਲੀ ਪਿਊਨਿਕ ਜੰਗ ਦੌਰਾਨ 260 ਈ. ਪੂ. ਵਿਚ ਕਾਰਥੇਜੀਆਂ ਨੇ ਸਮੁੰਦਰੀ ਅੱਡੇ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਸਦੇ ਨੇੜੇ ਹੀ ਮੌਜੂਦਾ ਐਰੀਚਾ ਦੀ ਥਾਂ ਉੱਤੇ ਵੱਸੇ ਸ਼ਹਿਰ ਨੂੰ ਤਬਾਹ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਐਰੀਚਾ ਤੋਂ ਲੋਕ ਟ੍ਰਾਂਪਾਨੀ ਆ ਗਏ। 241 ਈ. ਪੂ. ਵਿਚ ਇਸ ਉੱਤੇ ਰੋਮਨਾਂ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਹੋਇਆ ਤੇ ਪਿਛੋਂ 440 ਈ. ਵਿਚ ਵੰਡਾਲਾਂ ਦਾ, 1077 ਵਿਚ ਸਾਰਸਨਾਂ ਦਾ ਅਤੇ ਪਿਛੋਂ 12 ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੌਰਾਨ ਇਹ ਸਿਸਲੀ ਦੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਹਾਕਮਾਂ ਅਧੀਨ ਵਧਿਆ-ਫੁੱਲਿਆ। ਦੂਜੇ ਮਹਾਂਯੁੱਧ ਦੌਰਾਨ ਇਤਹਾਦੀ ਦੇਸ਼ਾਂ ਨੇ ਬੰਬਾਰੀ ਕਰਕੇ ਸ਼ਹਿਰ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਨੁਕਸਾਨ ਪਹੁੰਚਾਇਆ।

ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਹੀ ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਬੰਦਰਗਾਹ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਮਸ਼ਹੂਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਥੋਂ ਅਫ਼ਰੀਕਾ, ਐਗਾਡੀ ਟਾਪੂਆਂ ਵੱਲ ਸਮੁੰਦਰੀ ਰਸਤਿਆਂ ਆਵਾਜਾਈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਅੱਜਕਲ੍ਹ ਇਥੇ ਸੱਨਅਤਾਂ ਵੀ ਲਾਈਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਇਥੇ ਸ਼ਰਾਬ ਤਿਆਰ ਕਰਨ, ਮੱਛੀਆਂ ਦੀ ਡੱਬਾਬੰਦੀ, ਸਾਬਣ ਬਣਾਉਣ, ਖਾਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸੇਵੀਆਂ ਬਣਾਉਣ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਲੱਕੜੀ ਦਾ ਕੰਮ ਵੀ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਥੋਂ ਸ਼ਰਾਬ, ਮੱਛੀਆਂ ਅਤੇ ਲੂਣ ਬਾਹਰ ਭੇਜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਭਾਵੇਂ ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਪੂਰਨ ਰੂਪ ਵਿਚ ਆਧੁਨਿਕ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਪਰ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਇਮਾਰਤਾਂ ਵੀ ਇਥੇ ਵੇਖੀਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। 17ਵੀਂ 18ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਬੈਰੋਕ ਢੰਗ ਦੇ ਬਣੇ ਗਿਰਜੇ ਅਤੇ ਮਹਿਲ ਇਥੋਂ

ਦੀਆਂ ਵਰਣਨਯੋਗ ਥਾਵਾਂ ਵਿਚੋਂ ਹਨ। 16ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਬਣੇ ਵਧੀਆ ਛੋਟੇ ਗਿਰਜੇ ਅਤੇ ਮੱਠ, ਪੈਪੋਲੀ ਅਜਾਇਬ ਘਰ ਜਿਸ ਵਿਚ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਕਲਾ ਕ੍ਰਿਤੀਆਂ ਅਤੇ ਪੁਰਾਤੱਤਵ ਸੰਭਾਲੇ ਪਏ ਹਨ, ਇਥੋਂ ਦੀਆਂ ਵਰਣਨਯੋਗ ਯਾਦਗਾਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਹਨ।

ਆਬਾਦੀ—71,759 (1983)

38°01' ਉ. ਵਿਥ.: 12° 31' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੂ.—ਐਨ.ਬਿ. ਮਾ. 10 : 99; ਐਨ. ਅਮੈ. 27 : 36

ਟ੍ਰਾਂਬੇ : ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ ਦੇ ਥਾਨਾ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਵਿਚ ਸਲਸੈਤ ਤਾਲੁਕੇ ਦਾ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਬੰਬਈ ਸ਼ਹਿਰ ਤੋਂ 48 ਕਿ. ਮੀ. ਉੱਤਰ-ਪੂਰਬ ਵੱਲ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਇਥੇ ਕਸਟਮ ਵਿਭਾਗ ਦੇ ਕਈ ਦਫ਼ਤਰ ਹਨ। ਸ਼ਹਿਰ ਦੀਆਂ ਮਸ਼ਹੂਰ ਖਾਣਾਂ ਵਿਚ ਪੁਰਤਗੇਜ਼ੀ ਗਿਰਜਾਘਰ ਦੇ ਖੰਡਰ ਹਨ। ਅੱਜਕਲ੍ਹ ਇਥੇ ਪੈਟਰੋਲ ਸ਼ੋਧਕ ਕਾਰਖਾਨਾ ਅਤੇ ਵੱਡਾ ਥਰਮਲ ਪਲਾਂਟ ਵੀ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਥਰਮਲ ਪਲਾਂਟ ਦੀ ਊਰਜਾ ਨਾਲ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਖੇਤਰਾਂ ਦੇ ਕਾਰਖਾਨੇ ਚਲਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

19°02' ਉ. ਵਿਥ.: 72°57' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੂ.—ਇੰਪ. ਗ. ਇੰਡ. 24 : 57

ਟ੍ਰਾਂਬੇ, ਈਸੀਡੋਰ : ਜਰਮਨ ਦੇ ਇਸ ਭੌਤਿਕ ਰਸਾਇਣ-ਵਿਗਿਆਨੀ ਦਾ ਜਨਮ 31 ਮਾਰਚ, 1860 ਨੂੰ ਹਿਲਡੈਸਹਾਈਮ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਨੂੰ ਕੇਸ਼ਿਕਾ (ਕੈਪਿਲਰੀ) ਰਸਾਇਣ ਵਿਗਿਆਨ ਦਾ ਮੋਢੀ ਮੰਨਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸੰਨ 1882 ਵਿਚ ਬਰਲਿਨ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਤੋਂ ਪੀ.ਐਚ.ਡੀ. ਦੀ ਡਿਗਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਮਗਰੋਂ 1900 ਵਿਚ ਬਰਲਿਨ ਵਿਖੇ ਟੈਕਨੀਸ਼ੇ ਹੋਜ਼ਿਸ਼ਿਊਲ ਵਿਚ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਲੱਗ ਗਿਆ। ਇਸ ਨੇ ਕ੍ਰਾਂਤਿਕ ਤਾਪਮਾਨ ਦੇ ਅਧਿਐਨ, ਆੱਸਮੇਸਿਸ (ਪਰਾਸਰਣ) ਕੋਲਾਇਡ ਅਤੇ ਸਤ੍ਹਾ-ਤਣਾਉ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਵੱਡੀ ਦੇਣ ਦਿੱਤੀ। ਇਸ ਦੀ ਪ੍ਰਯੋਗਿਕ ਦਿਲਚਸਪੀ ਵਿਚ ਮਿਹਦਾ ਰਸ, ਪੇਸ਼ਾਬ, ਖੂਨ ਅਤੇ ਦੁੱਧ ਦੇ ਭੌਤਿਕ ਰਸਾਇਣਿਕ ਅਧਿਐਨ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ।

ਟ੍ਰਾਂਬੇ ਦੇ ਨਿਯਮ ਅਨੁਸਾਰ ਇਕ ਸਮਜਾਤੀ ਲੜੀ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਕੇਸ਼ਿਕਾ ਐਂਕਟਿਵ ਆਰਗੈਨਿਕ ਯੋਗਿਕਾਂ ਦਾ ਸਤ੍ਹਾ-ਤਣਾਉ ਹਰ CH_2 ਗਰੁੱਪ ਦੇ ਵਾਧੇ ਨਾਲ ਇਕ ਸਥਿਰ ਅਨੁਪਾਤ ਵਿਚ ਘਟਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਅਨੁਪਾਤ ਲਗਭਗ 3 : 1 ਹੈ। ਟ੍ਰਾਂਬੇ ਦੇ ਨਿਯਮਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਅਲਕੋਹਲਾਂ, ਪੈਰਾਫਿਨ ਘੋਲ ਅੰਤਰ ਸਤ੍ਹਾਵਾਂ, ਫ਼ੈਟੀ ਐਸਿਡਾਂ ਦੀ ਬਰ ਰੋਕ ਅਤੇ ਸਮਜਾਤੀ ਲੜੀਆਂ ਦੇ ਸਤ੍ਹਾ ਸੋਖਣ ਦੀ ਪੜਤਾਲ ਲਈ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ।

27 ਅਕਤੂਬਰ, 1943 ਨੂੰ ਸਕਾਟਲੈਂਡ ਵਿਚ ਐਡਨਬਰੋ ਵਿਖੇ ਟ੍ਰਾਂਬੇ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੂ.—ਐਨ. ਬਿ. 22 : 431

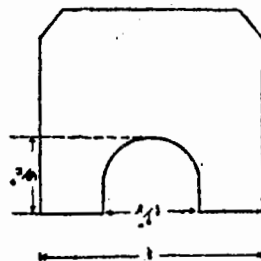
ਟ੍ਰਾਂਬੇਕੀਅਮ ਗਾਈਅਸ : ਇਹ ਇਕ ਰੋਮਨ ਜਰਨੈਲ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤੀਵੇਤਾ ਸੀ ਜੋ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਜੂਲੀਅਸ ਸੀਜ਼ਰ ਦੇ ਕਤਲ ਦੇ ਸਾਜ਼ਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਹ ਇਕ ਰਈਸ ਵਿਅਕਤੀ ਸੀ ਜੋ 60 ਈ. ਪੂ. ਵਿਚ ਜਦੋਂ ਇਹ ਕ੍ਰੇਸਟਰ (ਖਜ਼ਾਨਾ ਮੰਤਰੀ) ਸੀ ਤਾਂ ਇਸਨੇ ਕੰਜ਼ਰਵੇਟਿਵ ਪਾਰਟੀ ਨਾਲੋਂ ਆਪਣਾ ਸਬੰਧ ਤੋੜ ਲਿਆ ਅਤੇ ਜੂਲੀਅਸ ਸੀਜ਼ਰ ਦੀ ਪਾਰਟੀ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਗਿਆ। 55 ਈ. ਪੂ. ਵਿਚ ਜਦੋਂ ਇਹ ਮੈਜਿਸਟ੍ਰੇਟ ਸੀ ਤਾਂ ਇਸ ਨੇ ਇਕ ਐਂਕਟ ਬਣਾਇਆ ਜਿਸ ਅਨੁਸਾਰ ਉਸ ਸਾਲ ਦੇ

ਕਾਂਸਲ (ਰਾਜ ਪ੍ਰਤਿਨਿਧ) ਪਾਪੀ ਅਤੇ ਕ੍ਰੈਸਸ ਨੂੰ ਕ੍ਰਮਵਾਰ ਸਪੇਨ ਅਤੇ ਸੀਰੀਆ ਦੇ ਪ੍ਰਾਂਤ ਪੰਜ ਪੰਜ ਸਾਲਾਂ ਲਈ ਹੋਰ ਸੌਂਪ ਦਿੱਤੇ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਕਾਂਸਲਾਂ ਨੂੰ ਇਟਲੀ ਵਿਚੋਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਾਂਤਾਂ ਵਿਚੋਂ ਫ਼ੌਜੀ ਭਰਤੀ ਦੀ ਆਗਿਆ ਵੀ ਦੇ ਦਿੱਤੀ। ਗਾਲ ਜਿੱਤਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਅਤੇ ਰੋਮ ਦੇ ਘਰੇਲੂ-ਯੁੱਧ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਸੀਜ਼ਰ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਜੋਂ ਟ੍ਰੇਬਨੀਅਸ ਨੂੰ 48 ਈ. ਪੂ. ਵਿਚ ਜੁਡੀਸ਼ੀਅਲ ਮੈਜਿਸਟ੍ਰੇਟ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਤੋਂ ਅਗਲੇ ਸਾਲ ਹੀ ਇਸ ਨੂੰ ਦੁਰਾਡੇ ਦੇ ਸਪੇਨ ਦਾ ਗਵਰਨਰ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਦੀ ਆਪਣੀ ਫ਼ੌਜ ਵਿਚ ਕਤਲਾਮ ਹੋ ਜਾਣ ਕਰਕੇ ਇਸ ਨੇ ਸਪੇਨ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ 45 ਈ. ਪੂ. ਵਿਚ ਸੀਜ਼ਰ ਨੇ ਇਸਨੂੰ ਕਾਂਸਲ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਏਸ਼ੀਆ ਦਾ ਗਵਰਨਰ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਵਾਹਦਾ ਵੀ ਕੀਤਾ ਪਰ ਟ੍ਰੇਬਨੀਅਸ ਸੀਜ਼ਰ ਦੇ ਸਾਜ਼ਸ਼ਕਾਰਾਂ ਵਿਚ ਰਲ ਗਿਆ ਅਤੇ ਸੀਜ਼ਰ ਦੇ ਕਤਲ ਵਿਚ ਹਿੱਸਾ ਲਿਆ। 44 ਈ. ਪੂ. ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਏਸ਼ੀਆ ਦਾ ਗਵਰਨਰ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਪਰ ਇਕ ਸਾਲ ਮਗਰੋਂ ਹੀ 43 ਈ. ਪੂ. ਵਿਚ ਸੀਰੀਆ ਦੇ ਗਵਰਨਰ ਨੇ ਇਸਨੂੰ ਕਤਲ ਕਰਵਾ ਦਿੱਤਾ।

ਹ. ਪੂ.—ਐਨ. ਅਮੈ. 27 : 58; ਬਿ. ਮਾ. 10 : 108

ਟ੍ਰਮ-ਪਥ : ਸੜਕਾਂ ਉੱਤੇ ਲੋਹੇ ਦੀਆਂ ਪਟੜੀਆਂ ਨਾਲ ਬਣਾਏ ਗਏ ਰਸਤੇ ਨੂੰ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਉੱਤੇ ਟ੍ਰਮ ਗੱਡੀਆਂ ਚਲਦੀਆਂ ਹਨ, ਟ੍ਰਮਪਥ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਟ੍ਰਮਗੱਡੀ ਦਾ ਉਪਯੋਗ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿਚ ਆਵਾਜਾਈ ਨੂੰ ਵਧੇਰੇ ਆਸਾਨ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਮਰੀਕਾ ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਸੜਕ ਦੀ ਰੇਲ ਜਾਂ ਸਟਰੀਟ ਰੇਲਵੇ ਵੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਯਾਤਰੀਆਂ ਦੀ ਆਵਾਜਾਈ ਲਈ ਹੀ ਆਮ ਕਰਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਪ੍ਰੰਤੂ ਕਦੇ ਕਦੇ ਮਾਲ ਢੋਣ ਲਈ ਵਰਤੋਂ ਵੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਕੋਲੇ ਦੀਆਂ ਖਾਣਾਂ ਅਤੇ ਉਸਾਰੀ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਲਈ ਵਰਤੀਆਂ ਜਾਣ ਵਾਲੀਆਂ ਛੋਟੀਆਂ ਪਟੜੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਟ੍ਰਮ ਪਥ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਇਤਿਹਾਸਕ ਵਿਕਾਸ—ਸ਼ੁਰੂ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਲੱਕੜੀ ਜਾਂ ਪੱਥਰ ਦੇ ਪਟੜੇ ਜੋੜ ਕੇ ਟ੍ਰਮ-ਪਥ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਬਾਅਦ ਵਿਚ 17 ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਲੱਕੜ ਦੇ ਸਲੀਪਰਾਂ ਉੱਤੇ ਲੱਕੜ ਦੀਆਂ ਸ਼ਤੀਰੀਆਂ ਜੋੜ ਕੇ ਟ੍ਰਮ ਪਟੜੀ ਬਣਾਈ ਗਈ। ਸ਼ਤੀਰੀਆਂ ਦੇ ਉੱਤੇ ਮਜ਼ਬੂਤ ਲੱਕੜ ਦੇ ਫੱਟਿਆਂ ਨੂੰ ਕਿੱਲਾਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਜੋੜ ਕੇ ਪਟੜੀ ਬਣਾਈ ਜਾਂਦੀ ਸੀ ਤਾਂ ਜੋ ਘਸ ਜਾਣ ਉੱਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਦਲਿਆ ਜਾ ਸਕੇ। ਸੰਨ 1767 ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੱਕੜ ਦੀਆਂ ਰੇਲਾਂ ਦੀ ਥਾਂ ਲੋਹੇ ਦੀਆਂ ਪਟੜੀਆਂ ਨੇ ਲੈ ਲਈ ਅਤੇ 19 ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਲੋਹੇ ਦੀਆਂ ਰੇਲਾਂ ਦਾ ਉਪਯੋਗ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਯਾਤਰੀਆਂ ਦੀ ਆਵਾਜਾਈ ਲਈ ਟ੍ਰਮ ਗੱਡੀਆਂ ਦਾ ਵਧੇਰੇ ਇਸਤੇਮਾਲ 1832 ਵਿਚ ਨਿਊਯਾਰਕ ਹਾਰਲੇਮ ਲਾਈਨ ਉੱਤੇ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਦੀਆਂ ਰੇਲਾਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਇਕ ਡੂੰਘੀ ਚੌੜੀ ਨਾਲੀ ਹੁੰਦੀ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸ ਵਿੱਚ ਪਤਲੇ ਟਾਇਰ ਦੇ ਪਹੀਏ ਚਲਦੇ ਸਨ ਪ੍ਰੰਤੂ ਇਸ ਵਿਚ ਟਾਇਰਾਂ ਦੇ ਪਹੀਏ ਫਸ ਜਾਣ ਕਾਰਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੱਢ ਦੇਣਾ ਪਿਆ।

ਟ੍ਰਮ ਦੀ ਪਤਲੀ ਨਾਲੀ ਵਾਲੀ ਰੇਲ

ਵਿਰ 20 ਸਾਲ ਬਾਅਦ ਇਕ ਫ਼ਰਾਂਸੀਸੀ ਮਕੈਨਿਕ ਨੇ ਪਤਲੀ ਨਾਲੀ ਵਾਲੀ ਰੇਲ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੀਤਾ।

ਯੂਰਪ ਵਿਚ ਪਹਿਲੀ ਟ੍ਰਾਮ ਪਟੜੀ 1855 ਵਿਚ ਪੈਰਿਸ ਵਿਚ ਬਣਾਈ ਗਈ। ਇਸ ਵਿਚ ਵੀ ਅਮਰੀਕਾ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਤਲੀ ਨਾਲੀ ਵਾਲੀ ਰੇਲ ਦਾ ਉਪਯੋਗ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਦੀ ਕੁੱਲ ਚੌੜਾਈ 7.6 ਸੈਂ. ਮੀ. (3 ਇੰਚ) ਹੁੰਦੀ ਸੀ ਅਤੇ ਵਿਚਲੀ ਨਾਲੀ 4.1 ਸੈਂ. ਮੀ. (1½ ਇੰਚ) ਚੌੜੀ ਅਤੇ 2.19 ਸੈਂ. ਮੀ. (7/8 ਇੰਚ) ਡੂੰਘੀ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਬੱਲੇ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਲੱਕੜੀ ਦੇ ਬਣੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਖਾਂਚਿਆਂ ਵਿਚ ਜੜ੍ਹ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਰੇਲਾਂ ਨੂੰ ਜੋੜਨ ਲਈ ਜੋੜ ਪੱਤੀਆਂ ਦਾ ਉਪਯੋਗ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਰੇਲ ਪਟੜੀ ਦਾ ਭਾਰ 17.10 ਕਿ. ਗ੍ਰਾ. ਪ੍ਰਤੀ ਮੀ. ਹੁੰਦਾ ਸੀ।

ਆਧੁਨਿਕ ਟ੍ਰਾਮ ਪਟੜੀ ਹਰ ਇਕ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਲਗਭਗ ਇਕੋ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹੈ। ਫ਼ਰਕ, ਕੇਵਲ ਸੜਕ ਦੀ ਬਣਾਵਟ, ਨੀਂਹ ਦੀ ਗਹਿਰਾਈ ਅਤੇ ਰੇਲ ਦੇ ਭਾਰ ਵਿਚ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਰੇਲਾਂ ਵਧੇਰੇ ਕਰਕੇ 49.5 ਕਿ. ਗ੍ਰਾਮ. (110 ਪੌਂਡ) ਪ੍ਰਤੀ ਗਜ਼ ਭਾਰ ਦੀਆਂ ਅਤੇ 13.7 ਮੀ. ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ 27.43 ਮੀ. (45 ਫੁੱਟ ਤੋਂ 90 ਫੁੱਟ) ਤੱਕ ਲੰਬੀਆਂ ਹਨ। ਰੇਲਾਂ ਨੂੰ ਪੱਤੀਆਂ ਜਾਂ ਵਲ ਪਾ ਕੇ ਜੋੜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸਪਾਤ ਦੀਆਂ ਛੜਾਂ ਰਾਹੀਂ ਰੇਲ ਗੇਜ਼ ਨੂੰ ਹਰ ਥਾਂ ਬਰਾਬਰ ਰਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਥੇ ਬਿਜਲੀ ਨਾਲ ਟ੍ਰਾਮ ਗੱਡੀਆਂ ਚਲਦੀਆਂ ਹਨ, ਉੱਥੇ ਜੋੜ ਵਿਚ ਤਾਂਬੇ ਦੀ ਤਾਰ ਪਾਈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਬਿਜਲੀ ਦੀ ਧਾਰਾ ਬਿਨਾਂ ਰੋਕ ਤੋਂ ਚਲਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਰੇਲਾਂ ਦਾ ਉਪਰਲਾ ਹਿੱਸਾ ਸੜਕ ਦੇ ਸਮਤਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਟ੍ਰਾਮ ਗੱਡੀ ਦੀ ਚਾਲਕ ਸ਼ਕਤੀ—ਆਰੰਭ ਵਿਚ ਟ੍ਰਾਮ ਗੱਡੀਆਂ ਜਾਨਵਰਾਂ ਨਾਲ ਚਲਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਸਨ। ਢਲਾਨ ਅਤੇ ਭਾਰ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿਚ ਰਖਦੇ ਹੋਏ ਇਕ ਤੋਂ ਚਾਰ ਘੋੜੇ ਉਸ ਨੂੰ ਖਿੱਚਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਦੀ ਔਸਤ ਗਤੀ 10 ਜਾਂ 11 ਕਿ. ਮੀ. ਪ੍ਰਤੀ ਘੰਟਾ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਭਾਫ਼ ਇੰਜਣ ਦੀ ਖੋਜ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਗੱਡੀਆਂ ਦੀ ਗਤੀ ਵਧਾਉਣ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਨਾਲ ਭਾਫ਼-ਇੰਜਣ ਨਾਲ ਚੱਲਣ ਵਾਲੀਆਂ ਟ੍ਰਾਮ ਗੱਡੀਆਂ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਹੋਣ ਲੱਗਾ। ਕੁਝ ਖੋਜੀਆਂ ਨੇ ਇੰਜਣ ਟ੍ਰਾਮ ਗੱਡੀ ਦੇ ਅੱਗੇ ਤੇ ਕੁਝ ਨੇ ਪਿੱਛੇ, ਕੁਝ ਨੇ ਵਿਚਕਾਰ ਅਤੇ ਕੁਝ ਨੇ ਅੱਗੇ ਤੇ ਪਿੱਛੇ ਦੋਹਾਂ ਪਾਸੇ ਲਗਾਏ। ਕਈ ਥਾਵਾਂ ਉੱਤੇ ਗੈਸ ਇੰਜਣ ਲਗਾਉਣ ਦੀਆਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਵੀ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਪ੍ਰੰਤੂ ਬਿਜਲੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਮੁੱਖ ਤੌਰ ਤੇ ਭਾਫ਼ ਇੰਜਣ ਦਾ ਹੀ ਪ੍ਰਯੋਗ ਹੁੰਦਾ ਰਿਹਾ। ਕੁਝ ਥਾਵਾਂ ਉੱਤੇ ਟ੍ਰਾਮ ਗੱਡੀਆਂ ਲੋਹੇ ਦੀਆਂ ਰੱਸੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਖਿੱਚੀਆਂ ਗਈਆਂ ਸਨ ਪ੍ਰੰਤੂ ਥੋੜ੍ਹੇ ਸਮੇਂ ਬਾਅਦ ਹੀ ਉਹ ਖਤਮ ਹੋ ਗਈਆਂ। ਆਇਲ ਆਂਵ ਮੈਨ ਦੇ 'ਡਗਲਸ' ਨਾਮੀ ਥਾਂ ਉੱਤੇ ਅੱਜ ਵੀ ਇਹ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਹਨ। ਇਸ ਵਿਚ ਲੋਹੇ ਦੀ ਇਕ ਰੱਸੀ ਬਰਾਬਰ ਇਕ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿਚ ਘੁੰਮਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਕਿ ਭਾਫ਼ ਇੰਜਣ ਜਾਂ ਮੋਟਰ ਨਾਲ ਚਲਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਗੱਡੀਆਂ ਨੂੰ ਚਲਾਉਣ ਜਾਂ ਰੋਕਣ ਲਈ ਗੱਡੀ ਵਿਚ ਸ਼ਿਕੰਜੇ ਲੱਗੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਹੜੇ ਰੱਸੀਆਂ ਨੂੰ ਜਕੜ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਬਿਜਲਈ ਪਰਿਵਹਨ ਵਿਚ ਦੋ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਵਿਧੀਆਂ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਕ ਵਿਚ ਤਾਂ ਉਪਰਲੀ ਤਾਰ ਨਾਲ ਬਿਜਲੀ ਟ੍ਰਾਮ ਗੱਡੀ ਵਿਚ ਇਕ ਡੰਡੇ ਰਾਹੀਂ ਲਗਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਵਿਚ ਤਾਰ ਇਕ ਅਲੱਗ ਪਾਈਪ ਵਿਚ ਦੀ ਲਿਜਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਆਰਥਿਕਤਾ ਪੱਖੋਂ ਪਹਿਲੀ ਵਿਧੀ ਚੰਗੀ ਮੰਨੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਪ੍ਰੰਤੂ ਤਾਰਾਂ ਅਤੇ ਖੰਭਿਆਂ ਦੀਆਂ ਉਲਝਣਾਂ ਕਾਰਨ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਇਸ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕੀਤਾ। ਅੰਤ ਵਿਚ ਸੋਚ ਵਿਚਾਰ ਕਰਕੇ ਨਿਊਯਾਰਕ, ਵਾਸ਼ਿੰਗਟਨ,

ਪੈਰਿਸ ਅਤੇ ਲੰਦਨ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਨਗਰਾਂ ਵਿਚ ਪਹਿਲੀ ਵਿਧੀ ਦਾ ਹੀ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਟ੍ਰਾਮ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ

ਕਲਕੱਤੇ ਦੀ ਟ੍ਰਾਮ ਗੱਡੀ—ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਟ੍ਰਾਮਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਹੋਣਾ 19 ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ। ਕਲਕੱਤਾ ਟ੍ਰਾਮਵੇ ਕੰਪਨੀ ਸੰਨ 1800 ਵਿਚ ਲੰਦਨ ਵਿਚ ਰਜਿਸਟਰ ਕੀਤੀ ਗਈ ਅਤੇ ਜਲਦੀ ਹੀ ਕਲਕੱਤੇ ਵਿਚ ਘੋੜਿਆਂ ਨਾਲ ਖਿੱਚੀ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਗੇਜ਼ ਦੀ ਟ੍ਰਾਮ ਗੱਡੀ ਚੱਲਣ ਲੱਗੀ। ਛੇਤੀ ਹੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਟ੍ਰਾਮਾਂ ਦਾ ਕਲਕੱਤੇ ਵਿਚ ਮੁੱਖ ਮਾਰਗਾਂ ਉੱਤੇ ਜਾਲ ਵਿਛ ਗਿਆ ਅਤੇ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਕੁਝ ਬਾਹਰਲੇ ਭਾਗਾਂ ਵਿਚ ਘੋੜਿਆਂ ਦੀ ਥਾਂ ਭਾਫ਼ ਇੰਜਣ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਹੋਣ ਲੱਗਾ।

ਸਦੀ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਲਗ ਭਗ 45 ਕਿ. ਮੀ. ਟ੍ਰਾਮਾਂ ਦਾ ਸੰਚਾਲਨ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ ਅਤੇ 186 ਗੱਡੀਆਂ ਲਗ ਭਗ 1,30,000 ਯਾਤਰੀਆਂ ਦੀ ਆਵਾਜਾਈ ਕਰਦੀਆਂ ਸਨ। ਸੰਨ 1900 ਵਿਚ ਕੰਪਨੀ ਨੇ ਕਲਕੱਤਾ ਨਗਰ-ਨਿਗਮ (ਕਾਰਪੋਰੇਸ਼ਨ) ਤੋਂ ਠੇਕਾ ਲੈ ਕੇ ਇਕ ਆਧੁਨਿਕ ਕਦਮ ਪੁੱਟਿਆ। ਇਸ ਅਨੁਸਾਰ ਘੋੜੇ ਅਤੇ ਭਾਫ਼ ਦੀ ਥਾਂ ਬਿਜਲੀ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਗੇਜ਼ ਮੀਟਰ ਤੋਂ ਵਧਾ ਕੇ ਸਟੈਂਡਰਡ ਗੇਜ਼ ਭਾਵ ਲਗਭਗ 1.435 ਮੀ. (4 ਫੁੱਟ 8½ ਇੰਚ) ਕਰ ਦਿਤੀ। ਇਸ ਦੇ ਬਦਲੇ ਕੰਪਨੀ ਨੂੰ 30 ਸਾਲ ਦੀ ਗੈਰੰਟੀ ਦਿੱਤੀ ਗਈ। ਜਨਵਰੀ, 1931 ਨੂੰ ਜਾਂ ਉਸਦੇ ਹਰ ਸੱਤ ਸਾਲ ਬਾਅਦ ਕਲਕੱਤਾ ਨਿਗਮ ਨੂੰ ਉਸ ਨੂੰ ਖਰੀਦਣ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਸੀ। ਸੰਨ 1900 ਵਿਚ ਬਿਜਲੀਕਰਨ ਦਾ ਕੰਮ ਆਰੰਭ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ 1902 ਵਿਚ ਪਹਿਲੀ ਬਿਜਲੀ ਟ੍ਰਾਮ ਚੱਲੀ ਅਤੇ ਸਾਲ ਦੇ ਅੰਤ ਤੱਕ ਸਾਰੀਆਂ ਟ੍ਰਾਮਾਂ ਬਿਜਲੀ ਨਾਲ ਹੀ ਚੱਲਣ ਲੱਗ ਪਈਆਂ।

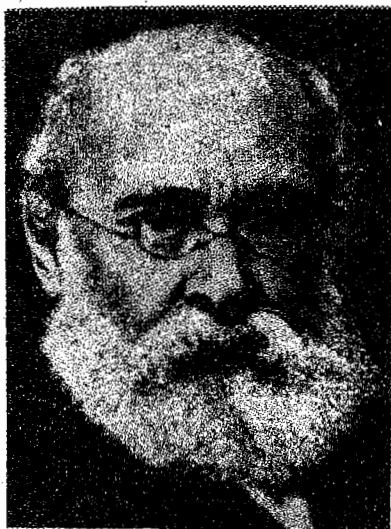
ਸੰਨ 1931 ਤੱਕ ਟ੍ਰਾਮ-ਗੱਡੀਆਂ ਚਾਰ ਪਹੀਆਂ ਵਾਲੇ ਦੋ ਡੱਬਿਆਂ ਦੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਅਗਲੇ ਡੱਬੇ (ਪਹਿਲਾ ਦਰਜਾ) ਵਿਚ ਮੋਟਰ ਲੱਗੀ ਹੁੰਦੀ ਸੀ ਅਤੇ ਪਿਛਲਾ ਡੱਬਾ (ਦੂਜਾ ਦਰਜਾ) ਪਿੱਛੇ ਪਿੱਛੇ ਖਿੱਚਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਸੰਨ 1931 ਵਿਚ ਕੰਪਨੀ ਨੇ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਗੱਡੀਆਂ ਨੂੰ ਬਦਲ ਕੇ ਨਵੀਆਂ ਗੱਡੀਆਂ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੀਤਾ। ਇਹ ਗੱਡੀਆਂ ਆਰਾਮਦੇਹ ਅਤੇ ਸੁਵਿਧਾਪੂਰਵਕ ਸਨ। ਗੱਡੀਆਂ ਦੇ ਡੱਬੇ ਆਪਸ ਵਿਚ ਜੁੜੇ ਹੋਏ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਦੋਹਾਂ ਵਿਚ ਚਾਲਕ ਮੋਟਰਾਂ ਲੱਗੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਬਟਕਾ ਬਰਾਬਰ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਯਾਤਰਾ ਬੜੀ ਆਨੰਦ ਵਾਲੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ।

ਦੂਜੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿਚ ਟ੍ਰਾਮ ਪਰਿਵਹਨ—19 ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਅੰਤ ਤੱਕ ਕਲਕੱਤੇ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਭਾਰਤ ਦੇ ਕਈ ਹੋਰ ਨਗਰਾਂ ਬੰਬਈ, ਦਿੱਲੀ, ਮਦਰਾਸ, ਕਰਾਚੀ ਅਤੇ ਕਾਨਪੁਰ ਵਿਚ ਵੀ ਟ੍ਰਾਮ ਸੰਚਾਲਨ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ ਪਰ ਹੁਣ ਮੋਟਰਾਂ ਅਤੇ ਬੱਸਾਂ ਦੇ ਕਾਰਨ ਟ੍ਰਾਮ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਲਗਾਤਾਰ ਘੱਟ ਹੁੰਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਕਾਨਪੁਰ, ਦਿੱਲੀ, ਬੰਬਈ ਅਤੇ ਮਦਰਾਸ ਵਿਚ ਇਹ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਖਤਮ ਹੋ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਕਲਕੱਤੇ ਵਿਚ ਅੱਜਕਲ੍ਹ ਵੀ ਟ੍ਰਾਮ ਕਾਫੀ ਚਲਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹ ਨਗਰ ਪਰਿਵਹਨ ਦਾ ਮੁੱਖ ਅੰਗ ਹਨ।

ਹ. ਪੁ. - ਹਿੰ. ਵਿ. ਕੋ. 5 : 189

ਟ੍ਰਾਲਪ, ਐਂਥਨੀ (Teoplope, Anthony) : ਇਸ ਨਾਵਲਕਾਰ ਦਾ ਜਨਮ 24 ਅਪ੍ਰੈਲ, 1815 ਨੂੰ ਲੰਡਨ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਇਹ ਬੈਰਿਸਟਰ ਟਾਮਸ ਐਂਥਨੀ ਟ੍ਰਾਲਪ ਅਤੇ ਲੇਖਿਕਾ ਫ਼ਰਾਂਸਿਸ ਮਿਲਟਨ ਟ੍ਰਾਲਪ ਦਾ ਚੌਥਾ ਲੜਕਾ ਅਤੇ ਪੰਜਵਾਂ ਬੱਚਾ ਸੀ। ਇਹ ਟ੍ਰਾਲਪ ਥਾਮਸ ਐਡਲਡਸ ਦਾ ਛੋਟਾ ਭਰਾ ਸੀ। ਇਸਨੇ

ਹੈਰੋ ਡਰੂਰੀ ਅਤੇ ਵਿਨਚੈਸਟਰ ਵਿਖੇ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਕੁਝ ਦੇਰ ਇਕ ਸਕੂਲ ਵਿਖੇ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਉਪਰੰਤ ਇਹ ਡਾਕਖਾਨੇ ਵਿਚ ਜੂਨੀਅਰ ਕਲਰਕ ਲੱਗਾ। ਸੰਨ 1841 ਵਿਚ ਉਹ ਉਪਡਾਕ ਸਰਵੇਅਰ ਬਣਿਆ। ਅਗਲੇ ਦਸ ਸਾਲ ਇਹ ਆਇਰਲੈਂਡ ਰਿਹਾ।

ਐਥਨੀ ਟਾਲਪ

ਸੰਨ 1844 ਵਿਚ ਇਸਦਾ ਪਹਿਲਾ ਨਾਵਲ 'Meader-mots of Ballyeloran' ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਹੋਇਆ ਜੋ ਬਹੁਤਾ ਪ੍ਰਵਾਨ ਨਾ ਚੜ੍ਹਿਆ। ਇਸ ਨਾਵਲ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਸਦੇ ਦੂਸਰੇ ਦੋ ਨਾਵਲ 'ਦੀ ਕੀਲੀਓ ਐਂਚ ਦੀਓ ਦੀਲੀਜ਼' (1848) ਅਤੇ 'ਲਾ ਵੈਨਡ' (1850) ਵੀ ਅਸਫਲ ਰਹੇ। 'ਲਾ ਵੈਨਡੀ' ਇਕ ਇਤਿਹਾਸਕ ਨਾਵਲ ਸੀ। ਸੰਨ 1851 ਵਿਚ ਇਸਦੀ ਗਲਾਸਟੀਰਾ ਸਿਰ ਅਤੇ ਧਮਰਸਟਸਿਰ ਵਿਖੇ ਬਦਲੀ ਹੋ ਗਈ। ਇਥੋਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਇਸਨੇ ਕਈ ਨਾਵਲ ਲਿਖੇ, ਜਿਵੇਂ 'ਦੀ ਵਾਰਟਨ' (1855), 'ਬਾਰਚੈਸਟਰ ਟਾਵਰਜ਼' (1857), 'ਡਾ: ਥਾਰਨ' (1858), 'ਦੀ ਸਮਾਲ ਹਾਊਸ ਆਫ ਐਲਾਇੰਗਟਨ' (1864) ਆਦਿ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਵਲਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਬਾਰਚੈਸਟਰ ਦੇ ਕਲਪਿਤ ਕੈਥੀਡਰਲ ਸ਼ਹਿਰ ਦੁਆਲੇ ਘੁੰਮਦਾ ਹੈ। ਦੱਖਣੀ ਇੰਗਲੈਂਡ ਵਿਚ ਦੋ ਸਾਲ ਰਹਿਣ ਉਪਰੰਤ ਇਹ ਆਇਰਲੈਂਡ ਵਾਪਸ ਚਲਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਸੰਨ 1858 ਤੱਕ, ਜਦੋਂ ਇਸਨੇ ਸੰਸਾਰ ਭਰ ਵਿਚ ਡਾਕ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦਾ ਸਿਲਸਿਲਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ, ਇੱਥੇ ਰਿਹਾ। ਇਸਨੇ ਮਿਸਰ, ਮਾਲਟਾ, ਜਿਬਰਾਲਟਰ, ਸਪੇਨ ਅਤੇ ਵੈਂਸਟ ਇੰਡੀਜ਼ ਦਾ ਦੌਰਾ ਕੀਤਾ। 'ਦੀ ਵੈਂਸਟ ਇੰਡੀਜ਼ ਐਂਡ ਦੀ ਸਪੇਨਿਸ਼ ਮੈਨ' (1859) ਇਸਦੀ ਪਹਿਲੀ ਯਾਤਰਾ-ਪੁਸਤਕ ਸੀ। 'ਇਨ ਨਾਰਥ ਅਮੈਰੀਕਾ' ਵਿਚ ਇਸਨੇ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਵਿਚਲੇ ਆਪਣੇ ਸੱਤ ਮਹੀਨਿਆਂ ਦੇ ਆਰਜ਼ੀ ਡੇਰੇ ਦੌਰਾਨ ਹੋਏ ਤਜਰਬਿਆਂ ਦਾ ਉਲੇਖ ਕੀਤਾ। 'ਆਸਟ੍ਰੇਲੀਆ ਐਂਡ ਨਿਊਜ਼ੀਲੈਂਡ' (1873) ਅਤੇ 'ਸਾਊਥ ਅਫਰੀਕਾ' (1879) ਇਸ ਦੀਆਂ ਯਾਤਰਾ ਸਬੰਧੀ ਕੁਝ ਹੋਰ ਪੁਸਤਕਾਂ ਹਨ। ਸੰਨ 1864 ਵਿਚ ਬਾਰਚੈਸਟਰ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੀ ਘਾਟ ਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਕੇ ਇਸਨੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਤੇ ਨਾਵਲ ਲਿਖਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੇ, ਜਿਵੇਂ 'ਕੈਨ ਯੂ ਫਾਰਗਿਵ ਹਰ ਫਿਨਈਆਸ ਫਿਨ' (1869) 'ਦੀ ਆਇਰਿਸ਼ ਮੈਂਬਰ' (1869) 'ਦੀ ਪ੍ਰਾਇਮ ਮਨਿਸਟਰ' (1879), 'ਦੀ ਡਿਊਕਸ ਚਿਲਡਰਨ' (1880) ਆਦਿ।

ਇਸਦੇ ਕਈ ਨਾਵਲਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸਮਾਜਿਕ ਪਹਿਲੂ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ, 'ਓਰਲੇ ਫਾਰਮ' (1862), 'ਦੀ ਬੈਲਟਨ ਐਸਟੇਟ' (1866), 'ਦੀ ਕਲੈਵਿੰਗਜ਼' (1867), 'ਦੀ ਅਮੈਰੀਕਨ

ਸੈਨੇਟਰ' (1877), 'ਹੀ ਨਿਊ ਹੀ ਵਾਜ਼ ਰਾਈਟ' (1869), 'ਕੈਪਟ ਇਨ ਦਾ ਡਾਰਕ' (1862) ਆਦਿ। ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਹ 'ਦੀ ਲੈਂਡਲੀਗਰਜ਼' (1883) ਨਾਵਲ ਲਿਖ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਜੋ ਕਿ ਇਸਦੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਅਧੂਰਾ ਰਿਹਾ। ਇਸਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਦੇ ਨਾਵਲਾਂ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਸਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਆਇਰੀ ਸੀ। ਇਸ ਦੇ ਹੋਰ ਨਾਵਲ 'ਐਨ ਓਲਡ ਮੈਨਜ਼ ਲਵ' ਨੂੰ ਇਸਦੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਖਰੜੇ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪੂਰਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਹਿਤ ਵੱਲ ਲਗਾਉਣ ਲਈ ਇਸਨੇ 1 ਸਤੰਬਰ, 1867 ਨੂੰ ਡਾਕਘਰ ਦੀ ਨੌਕਰੀ ਤੋਂ ਅਸਤੀਫਾ ਦੇ ਦਿੱਤਾ।

ਇਸਨੇ 'ਫੋਰਟ ਨਾਈਟਲੀ ਗਿਵਿਊ' ਨਾਮੀ ਪਰਚੇ ਨੂੰ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਨ ਵਿਚ ਸਹਾਇਤਾ ਕੀਤੀ। ਇਹ ਪਰਚਾ 15 ਮਈ, 1865 ਨੂੰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਹੋਇਆ। ਆਰੰਭਕ ਪਰਚੇ ਵਿਚ ਇਸਨੇ ਆਪਣੇ ਨਾਵਲ ਦੀ ਬੈਲਟਨ ਐਸਟੇਟ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਕਿਸ਼ਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕਰਵਾਈ। ਡਾਕਘਰ ਤੋਂ ਅਸਤੀਫਾ ਦੇਣ ਮਗਰੋਂ ਇਹ ਨਵੇਂ ਸਥਾਪਿਤ ਪਰਚੇ 'ਸੇਂਟ ਪਾਲਜ਼ ਮੈਗਜ਼ੀਨ' ਦਾ ਐਡੀਟਰ ਲਗਿਆ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਨਾਵਲ 'ਫਿਨਈਆਸ ਫਿਨ' ਨੂੰ ਇਸ ਵਿਚ ਲੜੀਵਾਰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕੀਤਾ। ਇਹ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਨਾਸ਼ਤ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਕ ਘੰਟੇ ਵਿਚ 1,000 ਸ਼ਬਦ ਲਿਖਦਾ ਸੀ।

ਸੰਨ 1868 ਵਿਚ ਇਹ ਲਿਬਰਲ ਪਾਰਲੀਮੈਂਟ ਦੇ ਉਮੀਦਵਾਰ ਵਜੋਂ ਚੋਣਾਂ ਵਿਚ ਖੜਾ ਹੋਇਆ ਪਰ ਅਸਫਲ ਰਿਹਾ।

6 ਦਸੰਬਰ, 1882 ਨੂੰ ਲੰਡਨ ਵਿਖੇ ਇਸਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ। ਇਸਦੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਸਦੀ ਸਵੈ-ਜੀਵਨੀ ਜੋ ਇਸਨੇ 1875 ਅਤੇ 1876 ਵਿਚ ਲਿਖੀ ਸੀ, ਨੂੰ ਇਸਦੇ ਲੜਕੇ ਹੈਨਰੀ ਐਮ. ਟਾਲਪ ਨੇ ਸੰਨ 1883 ਵਿਚ ਦੋ ਜਿਲਦਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕਰਵਾਇਆ।

ਹ. ਪੁ. -ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮਾ. 10 : 138; ਕੋਲ, ਐਨ. 18 : 529; ਐਨ. ਅਮੇ. 27 : 134

ਟਾਲਪ, ਥਾਮਸ ਏਡਲਡਸ : ਇਸ ਲੇਖਕ ਦਾ ਜਨਮ 29 ਅਪ੍ਰੈਲ, 1810 ਨੂੰ ਲੰਡਨ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਇਹ ਬੈਰਿਸਟਰ ਥਾਮਸ ਐਥਨੀ ਟਾਲਪ ਅਤੇ ਲੇਖਿਕਾ ਫ੍ਰਾਂਸਿਸ ਮਿਲਟਨ ਟਾਲਪ ਦਾ ਜੇਠਾ ਪੁੱਤਰ ਸੀ। ਇਸ ਨੇ ਵਿਨਚੈਸਟਰ ਅਤੇ ਆਕਸਫੋਰਡ ਵਿਖੇ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਸੰਨ 1841 ਤੋਂ 1888 ਦੌਰਾਨ ਇਹ ਇਟਲੀ ਵਿਚ ਫਲੋਰੈਂਸ ਵਿਖੇ ਰਿਹਾ। ਇਸ ਦੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਨੂੰ ਤਿੰਨ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ : 1. ਯਾਤਰਾ ਸਬੰਧੀ ਪੁਸਤਕਾਂ ਜਿਵੇਂ, 'ਏ ਸਮਰ ਇਨ ਬ੍ਰੀਟੇਨੀ' (1840) ਅਤੇ 'ਏ ਸਮਰ ਇਨ ਵੈਸਟਰਨ ਫਰਾਂਸ' (1841)। (2) ਇਤਿਹਾਸਕ ਪੁਸਤਕਾਂ ਜਿਹੜੀਆਂ ਮਾੜੇ ਸੋਟੇ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਸਨ ਪਰ ਆਪਣੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋਇਆ ਜਿਵੇਂ, 'ਦੀ ਗਰਲਹੁੱਡ ਆਫ ਕੈਥਰੀਨ ਡੀ ਮੈਡੀਸੀ' (1856) ਅਤੇ 'ਏ ਹਿਸਟਰੀ ਆਫ ਦੀ ਕਮਨ ਵੈਲਥ ਆਫ ਫਲੋਰੈਂਸ', ਜੋ ਸੰਨ 1856 ਵਿਚ ਚਾਰ ਜਿਲਦਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਹੋਈ, ਅਤੇ (3) ਨਾਵਲ, ਜਿਹੜੇ ਕਰੀਬ ਕਰੀਬ ਵਿਸਰ ਚੁੱਕੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ 'ਲਾ-ਬੀਟਾ' (1861) ਅਤੇ 'ਮੇਰੀਐਂਟ' (1862) ਇਸਦੀ ਇਕ ਸਵੈ-ਜੀਵਨੀ 'ਵਟ ਆਈ ਰਿਮੈਂਬਰ' ਸੰਨ 1887-1889 ਵਿਚ ਤਿੰਨ ਜਿਲਦਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਹੋਈ।

11 ਨਵੰਬਰ, 1892 ਨੂੰ ਡੇਵਨਸ਼ਿਰ ਵਿਚ ਬੁਡਲੀ (Budleigh) ਵਿਖੇ ਇਸਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ. -ਐਨ. ਅਮੇ. 27 : 136

ਟਾਲਪ, ਫਰਾਂਸਿਸ ਮਿਲਟਨ : ਇਸ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਨਾਵਲਕਾਰ ਦਾ ਜਨਮ 10 ਮਾਰਚ 1780 ਨੂੰ ਬ੍ਰਿਸਟਲ ਦੇ ਨੇੜੇ ਸਟੈਪਲੀਟਨ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। 1809 ਵਿਚ ਇਸ ਦਾ ਵਿਆਹ ਇਕ ਵਕੀਲ ਟਮਸ ਐਂਟਨੀ ਟ੍ਰਾਲਪ ਨਾਲ ਹੋਇਆ। ਪਤੀ ਦੀ ਘੱਟ ਆਮਦਨ ਕਾਰਨ ਅਤੇ ਚੰਗਾ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਨਾ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਇਹ ਸੱਤਾਂ ਬੱਚਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਤਿੰਨਾਂ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ 1827 ਵਿਚ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ ਚਲੀ ਗਈ। ਉਹਾਈਓ ਵਿਚ ਸਿਨਸਿਨਾਟੀ ਵਿਖੇ ਇਸ ਨੇ ਇਕ ਸਟੋਰ ਬਣਵਾਇਆ ਜਿਸਦੀ ਉਸਾਰੀ-ਕਲਾ ਬਹੁਤ ਨਫੀਸ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸ ਕਾਰਨ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋਇਆ ਪਰ ਸਟੋਰ ਦੇ ਨਾ ਚੱਲਣ ਕਾਰਨ 1831 ਵਿਚ ਇਹ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਸਮੇਤ ਇੰਗਲੈਂਡ ਪਰਤ ਗਈ ਅਤੇ ਪਰਿਵਾਰ ਨੂੰ ਇਸ ਦੀ ਲੇਖਣੀ ਤੇ ਹੀ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਕਰਨਾ ਪਿਆ।

‘ਦੀ ਡੋਮੈਸਟਿਕ ਮੈਨਰਜ਼ ਆਫ਼ ਦੀ ਅਮੈਰੀਕਨਜ਼’ (1832) ਟ੍ਰਾਲਪ ਦੀ ਉੱਤਮ ਪੁਸਤਕ ਸੀ। ਇਸ ਨੇ ਯਾਤਰਾ ਸਬੰਧੀ ਕਈ ਪੁਸਤਕਾਂ ਅਤੇ ਨਾਵਲ ਲਿਖੇ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇਸ ਨੇ ‘ਦੀ ਵਿੰਡੋ ਬਾਰਨਬੀ’ (1839) ‘ਪੈਟੀਕੋਟ ਗੋਰਮਿੰਟ’ (1850) ਅਤੇ ‘ਫੈਸ਼ਨੇਬਲ ਲਾਈਫ ਆਫ਼ ਪੈਰਿਸ ਐਂਡ ਲੰਡਨ’ (1856) ਆਦਿ ਪੁਸਤਕਾਂ ਵੀ ਲਿਖੀਆਂ।

6 ਅਕਤੂਬਰ, 1863 ਨੂੰ ਇਟਲੀ ਵਿਚ ਫਲੋਰੈਂਸ ਵਿਖੇ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.-ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮਾ. 27 : 135

ਟਾਲੀ : ਆਇਰਲੈਂਡ ਦੀ ਕੈਰੀ ਕਾਊਂਟੀ ਵਿਚ ਟਾਲੀ ਖਾੜੀ ਤੋਂ ਥੋੜ੍ਹਾ ਦੂਰ ਡਿੰਗਲ ਪ੍ਰਾਇਦੀਪ ਉੱਤੇ ਇਹ ਇਕ ਬੰਦਰਗਾਹੀ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ। ਇਹ ਇਥੋਂ ਦੀ ਮਸ਼ਹੂਰ ਸੈਰਗਾਹ ਅਤੇ ਰਿਹਾਇਸ਼ੀ ਸ਼ਹਿਰ ਵੀ ਹੈ। ਟਾਲੀ ਖਾੜੀ ਨੂੰ ਟਾਲੀ ਵਲੋਂ ਇਕ ਨਹਿਰ ਰਾਹੀਂ ਆਵਾਜਾਈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਪਰ ਵੱਡੇ ਜਹਾਜ਼ ਇਸ ਥਾਂ ਤੋਂ 12 ਕਿ. ਮੀ. ਪੱਛਮ ਵੱਲ ਫੈਨਿਟ ਬੰਦਰਗਾਹ ਵਿਚ ਹੀ ਖੜ੍ਹਾ ਲਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਜਿਥੋਂ ਰੇਲ-ਮਾਰਗ ਰਾਹੀਂ ਟਾਲੀ ਵੱਲ ਦੁਆ-ਦੁਆਈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਥੇ ਡੇਅਰੀ ਉਤਪਾਦਨਾਂ ਦਾ ਵਪਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਜ਼ਰਾਇਤੀ ਜਿਹੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ 1213 ਈ. ਵਿਚ ਡੋਮਿਨੀਕਨ ਮੱਠ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਨਾਲ ਹੋਈ ਸੀ। ਪਿਛੋਂ 14-15 ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਡੋਜ਼ਮੰਡ ਅਰੰਗਾਂ ਨੇ ਇਥੇ ਕਿਲੇ ਵੀ ਬਣਾਏ ਸਨ। ਅੱਜਕਲ੍ਹ ਇਥੇ ਕਿਲੇ ਦੀ ਦੀਵਾਰ ਅਤੇ ਮੱਧ ਕਾਲੀਨ ਡੋਮਿਨੀਕਨ ਮੱਠ ਦੇ ਖੰਡਰ ਵੇਖੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਆਬਾਦੀ-16,495 (1981)

ਹ. ਪੁ.-ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮਾ. 10 : 87; ਕੋਲ. ਐਨ. 18 : 448

ਟਾਵਨਕੋਰ : ਦੱਖਣੀ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਅਰਬ ਸਾਗਰ ਦੇ ਮਾਲਾਬਾਰ ਤੱਟ ਦੇ ਨਾਲ ਲਗਵੀਂ ਇਕ ਸਾਬਕਾ ਰਿਆਸਤ ਸੀ। ਅੱਜਕਲ੍ਹ ਇਸ ਰਿਆਸਤ ਵਾਲਾ ਖੇਤਰ ਕੇਰਲਾ ਰਾਜ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ। ਇਸ ਰਿਆਸਤ ਦਾ ਵਿਸਤਾਰ ਕੇਪ ਕਾਮਰਨ ਤੋਂ 240 ਕਿ. ਮੀ. ਉੱਤਰ ਵੱਲ ਮਾਲਾਬਾਰ ਤੱਟ ਤੱਕ ਸੀ। ਭਾਰਤ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਤੱਕ ਇਥੇ ਈਸਾਈ, ਮੁਸਲਮਾਨ ਅਤੇ ਹਿੰਦੂ ਵੱਸੇ ਹੋਏ ਸਨ।

ਇਸ ਰਿਆਸਤ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਚੇਰਾ ਸਾਮਰਾਜ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਤੋਂ ਆਰੰਭ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਤੀਜੀ ਸਦੀ ਈ. ਪੂ. ਵਿਚ ਇਸ ਸਾਮਰਾਜ ਦਾ ਰੋਮ ਨਾਲ ਵਪਾਰ ਹੋਇਆ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਚੇਰਾ ਸਾਮਰਾਜ ਪਿਛੋਂ ਨੌਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਇਹ ਰਿਆਸਤ ਦੱਖਣੀ ਭਾਰਤ ਦੇ ਇਕ ਹੋਰ ਸਾਮਰਾਜ ਚੇਰਾ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਰਹੀ। 11 ਵੀਂ ਤੋਂ 13 ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ

ਇਹ ਚੋਲਾ ਸਾਮਰਾਜ ਵਿਚ ਤੇ ਪਿਛੋਂ 14 ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਵਿਜੈਨਗਰ ਦੇ ਹਿੰਦੂ ਸਾਮਰਾਜ ਦਾ ਇਕੋ ਹਿੱਸਾ ਸੀ। ਇਸ ਮਗਰੋਂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਸ਼ਾਸਕਾਂ ਦੇ ਅਧੀਨ ਵੀ ਰਹੀ। 18 ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਮੁਢਲੇ ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ ਇਸ ਖੰਡ ਵਿਚ ਸਾਮਰਾਜ ਕਾਇਮ ਹੋਣ ਵੇਲੇ ਇਹ ਚੇਰਾ ਬੰਸੀ ਹਿੰਦੂ ਰਾਜੇ ਅਧੀਨ ਆਜ਼ਾਦ ਰਿਆਸਤ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਕਾਇਮ ਹੋਈ। 18 ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਪਿਛਲੇ ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ ਇਸ ਰਿਆਸਤ ਦੇ ਮਹਾਰਾਜਿਆਂ ਨੇ ਦੱਖਣੀ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਟੀਪੂ ਸੁਲਤਾਨ ਨਾਲ ਹੋਈਆਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੀਆਂ ਲੜਾਈਆਂ ਵਿਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦਾ ਸਾਥ ਦਿੱਤਾ। 1857 ਦੇ ਗ਼ਦਰ ਵਿਚ ਵੀ ਇਹ ਰਾਜੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨਾਲ ਰਹੇ। ਅਖ਼ੀਰਲੇ ਮਹਾਰਾਜੇ ਦੇ ਰਾਜ-ਕਾਲ ਦੌਰਾਨ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਦੇ ਹੋਰਨਾਂ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਰਿਆਸਤ ਕਾਫ਼ੀ ਉੱਨਤ ਸੀ, ਛੂਤ-ਛਾਤ ਵੀ ਖਤਮ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਭਾਰਤ ਦੇ ਆਜ਼ਾਦ ਹੋਣ ਵੇਲੇ ਇਸ ਰਿਆਸਤ ਦੇ ਉੱਤਰ ਵੱਲ ਦੀ ਛੋਟੀ ਜਿਹੀ ਰਿਆਸਤ ਕੋਚੀਨ ਨਾਲ ਮਿਲਾ ਕੇ ਵੱਖਰਾ ਰਾਜ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਫਿਰ ਮਗਰੋਂ 1956 ਵਿਚ ਮਲਿਆਲਮ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਹੱਦਾਂ ਦਾ ਪੁਨਰਗਠਨ ਕਰਕੇ ਇਹ ਰਿਆਸਤ ਰਾਜ ਤੇ ਤੌਰ ਤੇ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰ ਲਈ ਗਈ। ਇਸ ਸਾਰੇ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਤ੍ਰੀਵੇਂਦਰਮ ਹੀ ਇਸਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਰਹੀ, ਜਿਸਨੂੰ ਅੱਜ ਵੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਹੋਣ ਦਾ ਮਾਣ ਹਾਸਲ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.-ਐਨ. ਐਮ. 27 : 40 ; ਕੋਲ. ਐਨ. 18 : 487; ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮਾ. 10 : 102

ਟਾਵਨੀਕ : ਯੂਗੋਸਲਾਵੀਆ ਦੇ ਬਾਜ਼ਨੀਆ ਅਤੇ ਹੈਰਟਮਾਗੋਵੀਨਾ ਖੰਡ ਵਿਚ ਸਾਰਾਯੇਵੋ ਸ਼ਹਿਰ ਤੋਂ 70 ਕਿ. ਮੀ. ਉੱਤਰ-ਪੱਛਮ ਵੱਲ ਬਾਜ਼ਨਾ ਦਰਿਆ ਦੀ ਸਹਾਇਕ ਨਦੀ ਲਾਸਵਾ ਦੇ ਕੰਢੇ ਉੱਤੇ ਵਸਿਆ ਇਕ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਆਸ-ਪਾਸ ਭੇਡਾਂ ਪਾਲਣ ਅਤੇ ਘੋੜਿਆਂ ਦੀ ਨਸਲਕਸ਼ੀ ਦਾ ਕੰਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਰੋਮਨ ਬਸਤੀ ਦੀ ਥਾਂ ਦੇ ਨੇੜੇ ਵੀ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਅੱਜਕਲ੍ਹ ਇਥੇ ਰੋਮਨ ਖੇਤਰ ਹੀ ਹਨ। 15 ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਬਾਗਾਮਾਈਲ (ਬੁਲਗਾਰੀਆ ਦਾ ਇਕ ਫਿਰਕਾ) ਦਾ ਹੋਂਡਕੁਆਟਰ ਬਣਿਆ। 1686 ਤੋਂ 1850 ਤੱਕ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਤੁਰਕੀ ਅਧੀਨ ਬਾਜ਼ਨੀਆ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਬਣਨ ਨਾਲ ਹੋਈ।

ਹ. ਪੁ.-ਐਨ. ਅਮੇ. 27 : 42

ਟਾਵਾ : ਉੱਤਰੀ ਫਰਾਂਸ ਦੇ ਓਬ ਡਿਪਾਰਟਮੈਂਟ ਦਾ ਇਹ ਰਾਜਧਾਨੀ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਸੇਨ ਦਰਿਆ ਦੇ ਕੰਢੇ ਉੱਤੇ, ਪੈਰਿਸ ਤੋਂ 147 ਕਿ. ਮੀ. (92 ਮੀਲ) ਦੂਰ ਦੱਖਣ-ਪੂਰਬ ਵਿਚ ਵਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਪਹਿਲਾਂ ਇਹ ਸ਼ੈਪੇਨ ਨਾਂ ਦੇ ਇਕ ਸਾਬਕਾ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਇਹ ਪੈਰਿਸ, ਉੱਤਰੀ ਫਰਾਂਸ ਅਤੇ ਬਰਗੰਡੀ ਤੋਂ ਆਉਣ-ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਆਵਾਜਾਈ ਦਾ ਇਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਕੇਂਦਰ ਹੈ। ਰੋਮਨ ਸਮਿਆਂ ਵੇਲੇ ਇਹ ਟ੍ਰੀਕਾਸੀ ਨਾਂ ਦੇ ਇਕ ਕੈਲੋਟੀ ਕਬੀਲੇ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਪੰਜਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਇਹ ਐਟੀਲਾ ਦੇ ਹੁੱਨਾਂ ਤੋਂ ਮਸਾਂ ਬਚਿਆ। ਸੰਨ 889 ਵਿਚ ਇਸਨੂੰ ਨਾਰਮਨਾਂ ਨੇ ਤਬਾਹ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਸੰਨ 1019 ਵਿਚ ਸ਼ੈਪੇਨ ਦੇ ਕਾਊਂਟਾਂ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਬਣਿਆ ਅਤੇ ਇਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਵਪਾਰਕ ਕੇਂਦਰ ਵਜੋਂ ਵਿਕਸਿਤ ਹੋ ਗਿਆ। ਗਿਆਰ੍ਹਵੀਂ ਅਤੇ ਤੇਰ੍ਹਵੀਂ ਸਦੀ ਤੱਕ ਇਹ ਇਕ ਤਜ਼ਾਰਤੀ ਸ਼ਹਿਰ ਅਤੇ ਸ਼ੈਪੇਨ ਦੇ ਉੱਘੇ ਮੇਲਿਆਂ ਦਾ ਟਿਕਾਣਾ ਰਿਹਾ। ਇਸੇ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਨਾਂ ਪਿਛੇ ਹੀ ਟ੍ਰਾਇਮਪ-ਤੋਲ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਚਾਲੂ ਹੋਈ ਸੀ। ਟਾਵਾ ਦੇ ਬਰਗੰਡੀਆਂ ਅਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ ਚਲੇ ਜਾਣ ਪਿਛੋਂ, ਸੰਨ 1420 ਵਿਚ ਇਸੇ ਸਥਾਨ ਤੇ ਹੀ ‘ਟਾਵਾ ਦੀ ਸੰਧੀ’ ਤੇ ਹਸਤਾਖਰ ਕੀਤੇ ਗਏ। ਸੰਨ 1429 ਵਿਚ ਜ਼ੇਨ ਆਫ਼ ਆਰਕ ਨੇ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਨੂੰ ਆਜ਼ਾਦ ਕਰਵਾ ਦਿੱਤਾ। ਸੋਲ੍ਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦੌਰਾਨ ਇਸ

ਸ਼ਹਿਰ ਨੇ ਚਿੱਤਰਕਾਰਾਂ ਅਤੇ ਬੁੱਤ-ਘਾੜਿਆਂ ਦੇ ਇਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸਕੂਲ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿੱਤਾ। ਸੰਨ 1685 ਵਿਚ ਨਾਂਤ ਦੇ ਫ਼ਰਮਾਨ (Edict of Nantes) ਦੀ ਮਨਸੂਖੀ ਕਾਰਨ ਇਥੋਂ ਦੀ ਪ੍ਰੋਟੈਸਟੈਂਟ ਵਸੋਂ ਨੂੰ ਜਲਾਵਤਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਟ੍ਰਾਵਾ ਦੀ ਖ਼ੁਸ਼ਹਾਲੀ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਭਾਰੀ ਸੱਟ ਵਜੀ।

ਇਹ ਫ਼ਰਾਂਸੀਸੀ-ਹੋਜ਼ਰੀ ਸੱਨਅਤ, ਸੂਤੀ ਕੱਪੜਾ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਮਸ਼ੀਨਰੀ, ਸੂਈਆਂ, ਸਵੈਚਾਲੂ ਮਸ਼ੀਨਾਂ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਅਤੇ ਟਾਇਰ ਆਦਿ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਦਾ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਕੇਂਦਰ ਹੈ। ਇਥੇ ਤੇਰ੍ਹਵੀਂ ਤੇ ਸਤਾਰ੍ਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਕਈ ਵੱਡੇ ਗਿਰਜਾ-ਘਰ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਤੇਰ੍ਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦਾ ਬਣਿਆ ਸੇਂਟ ਅਰਬੈਨ ਦਾ ਗਿਰਜਾ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ।

ਆਬਾਦੀ- 62,946 (1982)

48° 18' ਉ. ਵਿਥ., 4° 05' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ. -ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 10 : 146; ਐਨ. ਅਮੇ. 27 : 163; ਚੈਬ. ਐਨ. 13 : 798; ਜਗ. ਡਿਕ.

ਟ੍ਰਾਵਾ ਦੀ ਸੰਧੀ : ਇਹ ਇਕ ਵਿਸ਼ਵ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸੰਧੀ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਫ਼ਰਾਂਸ ਦੇ ਚਾਰਲਸ ਛੇਵੇਂ ਅਤੇ ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੇ ਹੈਨਰੀ ਪੰਜਵੇਂ ਵਿਚਕਾਰ ਸੌ ਸਾਲਾਂ ਯੁੱਧ ਦੌਰਾਨ ਹੋਈ। ਇਸ ਉੱਤੇ 21 ਮਈ, 1420 ਨੂੰ ਟ੍ਰਾਵਾ (ਫ਼ਰਾਂਸ) ਦੇ ਸਥਾਨ ਤੇ ਹਸਤਾਖਰ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸਨ। ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੀ ਨਾਰਮੰਡੀ ਦੀ ਜਿੱਤ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਜਦੋਂ ਡਿਊਕ ਜਾਨ 'ਦੀ ਵੀਅਰਲੈਂਸ' ਦੋਂ ਧਿਰਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਸ਼ਾਂਤੀ ਸਥਾਪਤ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ ਤਾਂ ਆਰਮਾਨਯਾਕ ਧੜੇ ਦੇ ਇਕ ਬੰਦੇ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਕਤਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਜਾਨ ਦੀ ਮੌਤ ਉਪਰੰਤ ਉਸ ਦੇ ਪੁੱਤਰ, ਬਰਗੰਡੀ ਤੇ ਡਿਊਕਫ਼ਿਲਿਪ ਨੇ ਟ੍ਰਾਵਾ ਦੀ ਸੰਧੀ ਦੀ ਗੱਲਬਾਤ ਕੀਤੀ। ਸੰਧੀ ਦੀਆਂ ਸ਼ਰਤਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੇ ਹੈਨਰੀ ਪੰਜਵੇਂ ਨੂੰ, ਚਾਰਲਸ ਛੇਵੇਂ (ਜਿਹੜਾ ਮਾਨਸਿਕ ਰੋਗੀ ਸੀ) ਦਾ ਰੀਜ਼ੈਂਟ ਅਤੇ ਉੱਤਰਾਧਿਕਾਰੀ ਬਾਪ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਹੈਨਰੀ ਦਾ ਵਿਆਹ ਫ਼ਰਾਂਸ ਦੀ ਕੈਥਰੀਨ ਨਾਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਉਸਨੂੰ ਉੱਤਰੀ ਫ਼ਰਾਂਸ ਦਾ ਕੰਟਰੋਲ ਦੇ ਦਿੱਤਾ। ਦੋ ਸਾਲਾਂ ਮਗਰੋਂ ਦੋਵੇਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਹੀ ਮਰ ਗਏ ਅਤੇ ਹੈਨਰੀ ਅਤੇ ਕੈਥਰੀਨ ਦੇ ਨਾਬਾਲਗ ਪੁੱਤਰ ਹੈਨਰੀ ਛੇਵੇਂ ਨੂੰ ਇੰਗਲੈਂਡ ਅਤੇ ਫ਼ਰਾਂਸ ਦਾ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਹੋਣ ਦਾ ਐਲਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ।

ਹ. ਪੁ. -ਕੋਲ. ਐਨ. 18 : 536

ਟ੍ਰਿਸਟਨ ਐਂਗਰੀਤ : ਇਸ ਨਾਟਕਕਾਰ ਅਤੇ ਕਵੀ ਦਾ ਜਨਮ 1606 ਦੇ ਲਗਭਗ ਫ਼ਰਾਂਸ ਵਿਚ ਲਾ ਮਾਰਕੇ (La Marche) ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਇਹ ਕਲਾਸਿਕੀ ਨਾਟਕ ਦੇ ਬਾਨੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਸੀ। 11 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਇਹ ਵਰਨਿਊਇਲ ਦੇ ਮਾਰਕਵਿਸ ਦਾ ਨੌਕਰ ਲੱਗਿਆ। ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਲੜਾਈ ਕਰਨ ਕਰਕੇ ਇਸਨੂੰ ਇੰਗਲੈਂਡ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਘਟਨਾ ਅਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦੇ ਸਾਲਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਬਾਰੇ ਇਸਦੀ ਸਵੈ-ਜੀਵਨੀ 'Le Page disgracie' (1643) ਵਿਚ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ। ਸੰਨ 1621 ਵਿਚ ਲੂਈ ਤੇਰ੍ਹਵੇਂ ਤੋਂ ਮੁਆਫ਼ੀ ਮਿਲਣ ਤੱਕ ਇਹ ਇੰਗਲੈਂਡ ਵਿਚ ਰਿਹਾ ਪਰ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਪਾਏ ਜਾਂਦੇ ਵਿਚਾਰ ਅਨੁਸਾਰ ਇਸ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਤੇ ਸ਼ੈਕਸਪੀਅਰ ਦਾ ਕੋਈ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਸਾਰੇ ਫ਼ਰਾਂਸੀਸੀ ਨਾਟਕਕਾਰਾਂ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਸਨੇ ਵੀ ਗ੍ਰੀਕੋ-ਰੋਮਨ ਜਾਂ ਪੂਰਬੀ ਅਤੇ ਅੰਜੀਲ ਸਬੰਧੀ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਨੂੰ ਲਿਆ ਹੈ। 'Marianne' (1636) ਇਸਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਦੁਖਾਂਤ ਨਾਟਕ ਹੈ; ਇਹ ਹੈਰੋਡ (Herod)

ਦੀ ਈਰਖਾ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਹੈ। ਇਹ ਅਤੇ 'La mort de seneque' (1644) ਬਹੁਤ ਸਫਲ ਨਾਟਕ ਸਿੱਧ ਹੋਏ। ਇਹ ਪਹਿਲਾ ਵਿਅਕਤੀ ਸੀ ਜਿਸਨੇ ਫ਼ਰਾਂਸੀਸੀ ਦੁਖਾਂਤ ਨਾਟਕ ਲਿਖੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਪਿਆਰ ਕੇਂਦਰ-ਬਿੰਦੂ ਹੈ।

ਐਂਗਰੀਤ ਟ੍ਰਿਸਟਨ

ਸਿਹਤ ਠੀਕ ਨਾ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਇਸਨੂੰ ਆਪਣਾ ਸੈਨਿਕ ਜੀਵਨ ਛੱਡਣਾ ਪਿਆ ਪਰ ਇਸਨੇ ਹਿੰਮਤ ਭਰਿਆ ਜੀਵਨ ਬਸਰ ਕੀਤਾ। ਇਸਨੇ ਆਪਣੀ ਸਾਰੀ ਦੌਲਤ ਨੂੰ ਜੂਏ ਵਿਚ ਲਗਾ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਆਪ 7 ਸਤੰਬਰ, 1655 ਨੂੰ ਪੈਰਿਸ ਵਿਖੇ ਗਰੀਬੀ ਦੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਮਰਿਆ।

ਹ. ਪੁ. -ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 10 : 131

ਟ੍ਰਿਸਟਨ ਡਾ ਕੂਨਾ : ਬਰਤਾਨੀਆ ਦਾ ਇਹ ਟਾਪੂ-ਸਮੂਹ ਹੈ ਜੋ ਦੱਖਣੀ ਅੰਧ ਮਹਾਂਸਾਗਰ ਵਿਚ ਦੱਖਣੀ ਅਮਰੀਕਾ ਅਤੇ ਦੱਖਣੀ ਅਫ਼ਰੀਕਾ ਤੋਂ ਇਕੋ ਜਿੰਨੀ ਦੂਰੀ ਤੇ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਇਹ ਬਰਤਾਨਵੀ ਸੇਂਟ ਹੈਲੀਨਾ ਟਾਪੂ ਤੋਂ 2400 ਕਿ. ਮੀ. ਦੱਖਣ-ਪੱਛਮ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿਚ ਹੈ।

ਇਸ ਟਾਪੂ-ਸਮੂਹ ਵਿਚ ਨਾਈਟਿੰਗੋਲ ਇਨਇਕਸੈਸੀਬਲ, ਗ੍ਰਾਫ ਅਤੇ ਦੋ ਛੋਟੇ ਜਿਹੇ ਟਾਪੂ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਟ੍ਰਿਸਟਨ ਡਾ ਕੂਨਾ ਇਸ ਟਾਪੂ-ਸਮੂਹ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਟਾਪੂ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾਈਟਿੰਗੋਲ ਸਭ ਤੋਂ ਛੋਟਾ ਪੁਰ ਦੱਖਣ ਵੱਲ ਦਾ ਟਾਪੂ ਹੈ। ਇਹ ਇਨਇਕਸੈਸੀਬਲ ਤੋਂ 19 ਕਿ. ਮੀ. ਅਤੇ ਟ੍ਰਿਸਟਨ ਤੋਂ 32 ਕਿ. ਮੀ. ਦੂਰ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਕੁੱਲ ਰਕਬਾ 2.5 ਵ. ਕਿ. ਹੈ ਪਰ ਉਚਾਈ 365 ਮੀ. ਤੀਕ ਵੀ ਪਹੁੰਚ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਟ੍ਰਿਸਟਨ ਤੋਂ 32 ਕਿ. ਮੀ. ਪੱਛਮ ਵੱਲ ਇਨਇਕਸੈਸੀਬਲ ਹੈ। 8 ਭੁਜਾਈ ਆਕਾਰ ਦੇ ਇਸ ਟਾਪੂ ਦੀ ਹਰੇਕ ਭੁਜਾ 3 ਕਿ. ਮੀ. ਲੰਬੀ ਹੈ। ਪੱਛਮੀ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ਇਸਦੀ ਉਚਾਈ 560 ਮੀ. ਤੱਕ ਚਲੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਟ੍ਰਿਸਟਨ ਤੋਂ 400 ਕਿ. ਮੀ. ਦੱਖਣ, ਦੱਖਣ-ਪੂਰਬ ਵੱਲ ਗਾਫ ਟਾਪੂ ਹੈ। ਇਹ 13 ਕਿ. ਮੀ. ਲੰਬਾ ਅਤੇ 6 ਕਿ. ਮੀ. ਚੌੜਾ ਹੈ। ਇਸਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਚੀ ਸਿਖਰ ਐਡਿਨਬ੍ਰਾ 888 ਮੀ. ਉੱਚੀ ਹੈ। ਇਥੇ ਡੁੱਲਾਂ ਵਾਲੇ ਅਨੇਕਾਂ ਪੌਦੇ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਟਾਪੂ 1938 ਵਿਚ ਸੇਂਟ ਹੈਲੀਨਾ ਦੀ ਮਲਕੀਅਤ ਬਣਿਆ ਸੀ।

ਨਿਰਸੰਦੇਹ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਟਾਪੂਆਂ ਵਿਚ ਟ੍ਰਿਸਟਾਨ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਅਤੇ ਵੱਡਾ ਟਾਪੂ ਹੈ। ਇਸਦਾ ਖੇਤਰਫਲ 98 ਵ. ਕਿ. ਮੀ. ਹੈ। ਇਹ ਸਾਰੇ ਟਾਪੂ ਅਗਨੀ ਚਟਾਨਾਂ ਵਾਲੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਉਪਰ ਜਵਾਲਾਮੁਖੀ ਮਿਲਦੇ ਹਨ।

ਉਪਰ-ਆਰਕਟਿਕ ਅਤੇ ਉਪ-ਉਸ਼ਣ ਖੰਡੀ ਜਲਵਾਯੂ ਵਾਲੇ ਖੇਤਰਾਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਜਿਹੇ ਸਥਿਤ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜਲਵਾਯੂ ਵੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਨਾਂ ਖੰਡਾਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰਲੀ ਜਿਹੀ ਹੈ। ਇਥੇ ਦੀ ਜਲਵਾਯੂ ਸਿੱਲ੍ਹੀ ਜਿਹੀ ਹੈ। ਗਰਮੀਆਂ ਦਾ ਔਸਤ ਤਾਪਮਾਨ 18° ਸੈਂ. ਅਤੇ ਸਰਦੀਆਂ ਦਾ 11° ਸੈਂ. ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਔਸਤ ਸਾਲਾਨਾ ਵਰਖਾ 167 ਸੈਂ. ਮੀ. ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਟਾਪੂ ਦੇ ਸਾਹਿਲੀ ਨੀਵੇਂ ਖੇਤਰਾਂ ਉੱਤੇ ਕੰਡੇਦਾਰ ਝਾੜੀਆਂ ਅਤੇ ਘਾਹ ਉਗਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਪੌਦੇ ਅਤੇ ਜੀਵ-ਜੰਤੂਆਂ ਦੀਆਂ ਅਨੇਕਾਂ ਕਿਸਮਾਂ ਇਥੇ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ। ਆਲੂ ਇਸ ਟਾਪੂ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਫਸਲ ਹੈ।

ਇਥੋਂ ਦੇ ਨਿਵਾਸੀ ਭੇਡਾਂ, ਬੱਕਰੀਆਂ ਅਤੇ ਮੁਰਗਾਬੀਆਂ ਪਾਲਦੇ ਹਨ। ਬਾਹਰੋਂ ਆਉਂਦੇ ਜਾਂਦੇ ਜਹਾਜ਼ਾਂ ਨਾਲ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦਾ ਲੈਣ-ਦੇਣ ਵੀ ਕਰਦੇ ਇਹ ਆਪਣੀ ਲੋੜ ਦੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਇਕੱਤਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਟ੍ਰਿਸਟਾਨ ਦੇ ਲੋਕ ਮਿਲੀ-ਜੁਲੀ ਨਸਲ ਦੇ ਹਨ। ਖਾਸ ਤੌਰ ਤੇ ਪੁਰਸ਼ ਯੂਰਪੀ ਜਾਂ ਗੋਰੇ ਅਮਰੀਕੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਹਨ ਅਤੇ ਔਰਤਾਂ ਮਲਾਈ, ਨੀਗਰੋ ਅਤੇ ਯੂਰਪੀਅਨ ਨਸਲਾਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧ ਰੱਖਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਹੈ ਜਿਸਨੂੰ ਇਹ ਵੱਖਰੇ ਵੱਖਰੇ ਉਚਾਰਣ ਅਤੇ ਰਹਾਸ ਨਾਲ ਬੋਲਦੇ ਹਨ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਟਾਪੂਆਂ ਦੀ ਹੋਂਦ ਦਾ ਪਤਾ 1506 ਈ. ਵਿਚ ਪੁਰਤਗੇਜ਼ੀ ਐਡਮਿਰਲ ਟ੍ਰਿਸਟਾਓ ਡਾ ਕੂਨਾ ਨੇ ਲਗਾਇਆ ਸੀ। 1650 ਈ. ਵਿਚ ਵਲੰਦੇਜ਼ੀ ਖੋਜੀ ਵੀ ਆਏ। 1760 ਈ. ਵਿਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਜਲ-ਸੈਨਾ ਅਧਿਕਾਰੀ ਅਤੇ 1778 ਵਿਚ ਫਰਾਂਸੀਸੀ ਕਪਤਾਨ ਇਥਰ ਆਇਆ। 1810 ਵਿਚ ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਜੋਨਾਥਨ ਲੈਮਬਰਟ ਨੇ ਇਥੇ ਆ ਕੇ ਟਾਪੂਆਂ ਉਪਰ ਆਪਣੀ ਮਲਕੀਅਤ ਦਾ ਦਾਅਵਾ ਕੀਤਾ ਅਤੇ 1816 ਵਿਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਟਾਪੂਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਅਧੀਨ ਕਰ ਲਿਆ। ਪਿਛੋਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਥੇ ਫ਼ੌਜੀ ਛਾਉਣੀ ਕਾਇਮ ਕੀਤੀ ਪਰ ਇਸ ਦੇ ਖ਼ਤਮ ਹੋਣ ਪਿਛੋਂ ਸਿਰਫ਼ ਤਿੰਨ ਵਿਅਕਤੀ ਇਥੇ ਰਹਿ ਗਏ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਵਿਲੀਅਮ ਗਲਾਸ ਸੀ ਜਿਸਨੂੰ ਟਾਪੂ ਉੱਤੇ ਬਸਤੀ ਦਾ ਬਾਨੀ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 1826 ਈ. ਵਿਚ ਇਥੋਂ ਦੀ ਵਸੋਂ 14 ਹੋ ਗਈ। ਟਾਪੂ ਦੇ ਵਸਨੀਕ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਆਉਂਦੇ ਜਾਂਦੇ ਜਹਾਜ਼ਾਂ ਨਾਲ ਵਸਤਾਂ ਦਾ ਲੈਣ-ਦੇਣ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਸਨ। ਸੁਏਜ਼ ਨਹਿਰ ਵੱਲੋਂ ਰਸਤਾ ਖੁਲ੍ਹਣ ਨਾਲ ਇਨ੍ਹਾਂ ਟਾਪੂਆਂ ਵਾਲੇ ਪਾਸਿਓਂ ਆਵਾਜਾਈ ਘੱਟ ਹੋ ਗਈ। 1932 ਦੌਰਾਨ ਬਾਹਰਲੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਵਸਤਾਂ ਇਥੇ ਆਉਣ ਲੱਗੀਆਂ। 14 ਨਵੰਬਰ, 1961 ਦੇ ਦਿਨ ਟਾਪੂ ਉਪਰ ਲਾਵੇ ਦਾ ਵਿਸਫੋਟ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਭਾਰੀ ਭੁਚਾਲ ਆਇਆ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਇਥੋਂ ਦੀ ਸਾਰੀ ਵਸੋਂ ਨੇੜੇ ਦੇ ਨਾਈਟਿੰਗੋਲ ਟਾਪੂ ਉੱਤੇ ਚਲੀ ਗਈ। ਫਿਰ ਅਗੋਂ ਇਹ ਲੋਕ ਬਰਤਾਨੀਆ ਚਲੇ ਗਏ। ਫਿਰ 1963 ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਬਹੁਤੇ ਲੋਕ ਵਾਪਸ ਆ ਗਏ। 1965-67 ਵਿਚ ਇਥੇ ਸੜਕਾਂ, ਹਸਪਤਾਲ, ਨਾਲੀਆਂ ਬਿਜਲੀ ਆਦਿ ਦੀਆਂ ਸਹੂਲਤਾਂ ਮਿਲਣ ਨਾਲ ਇਨ੍ਹਾਂ ਟਾਪੂਆਂ ਦੀ ਤਰੱਕੀ ਹੋਣ ਲੱਗੀ ਹੈ।

37°00' ਤੋਂ 38°00' ਦ. ਵਿਸ਼.; 12°00' ਤੋਂ 13°00' ਪੱ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.-ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮਾ. 10 : 131; ਐਨ. ਅਮੈ. 27 : 127

ਟ੍ਰਿਸਟਾਨ : ਇਹ ਇਕ ਮੱਧ-ਕੁਾਲੀ ਪ੍ਰੇਮ-ਕਹਾਣੀ ਦੇ ਹੀਰੋ ਦਾ ਨਾਂ ਹੈ। ਇਹ ਕੈਲਾਟ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿਚ ਟ੍ਰਿਸਟਾਨ ਨਾਂ ਦੇ ਇਕ ਨਾਇਕ ਸਬੰਧੀ ਪ੍ਰਚੱਲਤ ਕਹਾਣੀਆਂ ਤੋਂ ਲਈ ਗਈ ਹੈ। ਉਸ ਕਹਾਣੀ ਅਨੁਸਾਰ ਟ੍ਰਿਸਟਾਨ ਆਪਣੇ ਚਾਚੇ ਮਾਰਕ ਦੀ ਪਤਨੀ ਐਸਿਲਟ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। 1150 ਈ. ਦੇ ਲਗਭਗ ਇਸ ਕੈਲਟ ਕਹਾਣੀ ਤੋਂ ਇਕ ਫਰਾਂਸੀਸੀ ਕਵੀ ਨੇ ਨਵੀਂ ਕਹਾਣੀ ਘੜੀ। ਆਪਣੀ ਨਵੀਂ ਕਹਾਣੀ ਵਿਚ ਉਸ ਨੇ ਘੋਲ ਕੇ ਪਿਲਾਉਣ ਵਾਲੀ ਇਕ ਅਜਿਹੀ ਦਵਾਈ ਦੀ ਗੱਲ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਜਿਸ ਦੇ ਪੀਣ ਨਾਲ ਦੋ ਪ੍ਰੇਮੀ ਸਦਾ ਲਈ ਪਿਆਰ ਬੰਧਨ ਵਿਚ ਬੰਨ੍ਹੇ ਜਾਂਦੇ।

ਇਸ ਕਹਾਣੀ ਅਨੁਸਾਰ ਆਇਰਲੈਂਡ ਦੀ ਸੁੰਦਰੀ ਇਸੀਅਲਟ ਦੀ ਸ਼ਾਦੀ ਕਾਰਨਵਾਲ ਦੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਮਾਰਕ ਨਾਲ ਹੋਣੀ ਤੈਅ ਹੋਈ ਸੀ। ਇਸੀਅਲਟ ਦੀ ਮਾਂ ਪਿਆਰ-ਬੰਧਨ ਲਈ ਉਹ ਦਵਾਈ ਤਿਆਰ ਕਰਦੀ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਉਸ ਦੀ ਧੀ ਅਤੇ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਪਤੀ ਦੇ ਵਿਆਹ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪੀਣੀ ਸੀ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਮਾਰਕ ਦੇ ਭਤੀਜੇ ਟ੍ਰਿਸਟਾਨ ਅਤੇ ਇਸੀਅਲਟ ਗਲਤੀ ਨਾਲ ਉਹ ਪਿਆਰ-ਦਵਾਈ ਪੀ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸਦਾ ਲਈ ਪਿਆਰ-ਬੰਧਨ ਵਿਚ ਬੰਨ੍ਹੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਪਰ ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਪ੍ਰਤੀ ਆਪਣੀ ਵਫ਼ਾਦਾਰੀ ਉੱਤੇ ਕੋਈ ਆਂਚ ਨਹੀਂ ਆਉਣ ਦਿੰਦੇ। ਕਾਰਨਵਾਲ ਵਿਖੇ ਕਈ ਉਤਰਾਅ ਚੜ੍ਹਾ ਆਉਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਪ੍ਰੇਮੀਆਂ ਨੇ ਮਾਰਕ ਨਾਲ ਸ਼ਾਂਤੀ-ਸਮਝੌਤਾ ਕਾਇਮ ਕਰ ਲਿਆ। ਇਸੀਅਲਟ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਮਾਰਕ ਨੂੰ ਮਿਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਟ੍ਰਿਸਟਾਨ ਦੇਸ਼ ਛੱਡ ਕੇ ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਫਰਾਂਸ ਵਿਚ ਬ੍ਰਿਟੈਨੀ ਵਿਖੇ ਜਾਂਦੇ ਹੋਏ ਟ੍ਰਿਸਟਾਨ ਨੇ ਉਥੋਂ ਦੇ ਡਿਊਕ ਦੀ ਧੀ ਇਸੀਅਲਟ ਨਾਲ ਉਸ ਦੇ ਨਾਂ ਅਤੇ ਸੁੰਦਰਤਾ ਕਰਕੇ ਵਿਆਹ ਕਰਵਾਇਆ। ਉਹ ਇਸ ਦੀ ਸਿਰਫ਼ ਨਾਂ ਦੀ ਹੀ ਪਤਨੀ ਸੀ। ਇਕ ਜ਼ਹਿਰੀਲੇ ਰਬਿਅਾਰ ਨਾਲ ਜ਼ਖ਼ਮੀ ਹੋਣ ਤੇ ਟ੍ਰਿਸਟਾਨ ਨੇ ਆਇਰਲੈਂਡ ਦੀ ਇਸੀਅਲਟ ਨੂੰ ਸਦਵਾਇਆ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਤੋਂ ਜ਼ਖ਼ਮਾਂ ਦਾ ਇਲਾਜ ਕਰਨਾ ਸਿੱਖਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਅਤੇ ਉਹ ਹੀ ਇਸ ਨੂੰ ਬਚਾਅ ਸਕਦੀ ਸੀ। ਮਦਦ ਲਈ ਆਉਣ ਦੀ ਸੂਰਤ ਵਿਚ ਇਸੀਅਲਟ ਦੇ ਜਹਾਜ਼ ਦੇ ਸਫ਼ੇਦ ਬਾਦਬਾਨ ਅਤੇ ਇਨਕਾਰ ਦੀ ਸੂਰਤ ਵਿਚ ਕਾਲਾ ਬਾਦਬਾਨ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਟ੍ਰਿਸਟਾਨ ਦੀ ਪਤਨੀ ਨੇ ਚਿੱਟੇ ਬਾਦਬਾਨ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਈਰਖਾਵਸ ਹੁੰਦਿਆਂ ਝੱਟ ਜਾ ਕੇ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਨੂੰ ਜਹਾਜ਼ ਉੱਤੇ ਕਾਲਾ ਬਾਦਬਾਨ ਹੋਣ ਬਾਰੇ ਸੂਚਨਾ ਦਿੱਤੀ। ਮਾਯੂਸ ਹੋ ਕੇ ਟ੍ਰਿਸਟਾਨ ਨੇ ਆਪਣਾ ਮੂੰਹ ਦੀਵਾਰ ਵੱਲ ਮੋੜ ਲੈਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰੇਮੀ ਨਾਲ ਆਖਰੀ ਗਲਵੱਕੜੀ ਪਾਉਂਦਿਆਂ ਪ੍ਰਾਣ ਤਿਆਗ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਫਿਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਦੀਆਂ ਕਬਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਦੋ ਰੁੱਖ ਉਗਦੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਟਾਹਣੀਆਂ ਆਪਸ ਵਿਚ ਗਲਵੱਕੜੀ ਪਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਬਾਰੂਵੀਂ ਸਦੀ ਦੌਰਾਨ ਲਿਖੀ ਮੂਲ ਕਹਾਣੀ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ ਪਰ ਉਸ ਉੱਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਦੋ ਕਹਾਣੀਆਂ ਲਿਖੀਆਂ ਗਈਆਂ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ। ਮੱਧ ਕਾਲ ਵਿਚ ਹੋਰਨਾਂ ਨੇ ਵੀ ਇਹ ਕਹਾਣੀ ਲਿਖੀ। 19 ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਐਲਫ਼੍ਰੈਡ ਲਾਰਡ ਟੈਨੀਸਨ, ਚਾਰਲਸ ਸਵਿਨਬਰਨ ਮੈਥਿਊ ਆਰਨਲਡ ਆਦਿ ਵਰਗੇ ਉੱਘੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਟ੍ਰਿਸਟਾਨ ਦੇ ਵਿਦੇਸ਼ ਉਪਰ ਕਈ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਲਿਖੀਆਂ। ਰਿਚਰਡ ਵੈਗਲਰ ਦਾ ਉਪੇਰਾ 'Tristan und Isolde' ਵੀ ਇਸੇ ਸਬੰਧ ਦੀ ਇਕ ਕੜੀ ਹੈ।

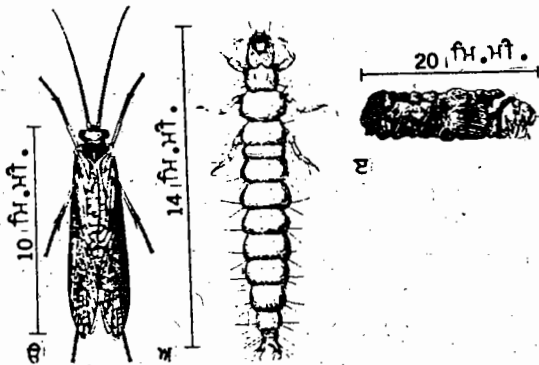
ਹ. ਪੁ.-ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮਾ. 10 : 131; ਐਨ. ਅਮੈ. 27 : 126

ਟ੍ਰਿਕਲਾਈਨੀਅਸ, ਡੀਮੀਟ੍ਰੀਅਸ : ਇਹ ਚੌਦਵੀਂ ਸਦੀ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਪ੍ਰਸਿਧ ਬਾਜ਼ਤੀਨੀ ਵਿਦਵਾਨ ਸੀ। ਇਸ ਨੇ ਯੂਨਾਨੀ ਕਵੀਆਂ ਦੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਦੇ ਸੰਪਾਦਨ ਕਰਨ ਵਿਚ ਕਮਾਲ ਕੀਤਾ

ਹੈ। ਮੁੱਖ ਤੌਰ ਤੇ ਇਸ ਨੇ ਯੂਨਾਨੀ ਦੁਖਾਤ ਨੂੰ ਚੁਣਿਆ। ਇਹ ਪਹਿਲਾ ਬਾਜ਼ੀਨੀ ਕਵੀ ਸੀ, ਜਿਸ ਨੇ ਗੀਤ ਕਾਵਿ ਦੇ ਬਹਿਰਾਂ ਅਤੇ ਛੰਦਾਂ ਦੀ ਬਾਰੀਕਬੀਨੀ ਨਾਲ ਛਾਣਬੀਣ ਕੀਤੀ ਹੈ ਪਰ ਕਿਤੇ ਕਿਤੇ ਇਸ ਨੇ ਮੂਲ ਨੂੰ ਤੋੜ ਮਰੋੜ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਸੰਸਕਰਣਾਂ ਵਿਚ ਹੋਰ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੀਆਂ ਟਿੱਪਣੀਆਂ ਦਾ ਰਲਾਅ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ। ਟਿਕਲਾਈਨੀਅਮ ਨੇ ਐਸਕਾਈਲਸ, ਹੈਸੀਅੱਡ, ਸਾਫੋਕਲੀਜ਼, ਯੂਰੀਪੀਡੀਜ਼, ਪਿੰਡਾਰ, ਅਰਿਸਟੋਫੇਨੀਜ਼ ਅਤੇ ਥੀਓਕ੍ਰੀਟਸ ਆਦਿ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਯੂਨਾਨੀ ਕਵੀਆਂ ਉੱਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕੀਤੀ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ. -ਐਨ. ਥਿ. ਮਾ. 10 : 120

ਟਿਕੱਪਟਰਾ : ਇਹ ਇਨਸੈਕਟਾ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਦਾ ਇਕ ਵਰਗ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਕੀੜਿਆਂ ਨੂੰ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਕੈਡਿਸਫਲਾਈ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਤਕਰੀਬਨ 26 ਕੁਲਾਂ ਅਤੇ ਕੋਈ 7000 ਦੇ ਲਗਭਗ ਜਾਤੀਆਂ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਹੜੀਆਂ ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ। ਨਿਊਜ਼ੀਲੈਂਡ ਦੀ ਇਕ ਲੂਣੇ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਮਿਲਣ ਵਾਲੀ ਅਤੇ ਯੂਰਪ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਮਾੱਸ (moss) ਵਿਚ ਮਿਲਣ ਵਾਲੀਆਂ ਜਾਤੀਆਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਬਾਕੀ ਸਾਰੀਆਂ ਅਲੂਣੇ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਮਿਲਣ ਵਾਲੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ ਹਨ। ਇਹ ਸਾਫ਼-ਸੁਥਰੇ, ਚਲਦੇ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ।

ਰਾਈਐਕੋਫਿਲਾ (Rhyacophila) ਪ੍ਰਜਾਤੀ ਦਾ (ੳ) ਬਾਲਗ (ਅ) ਲਾਰਵਾ; (ੲ) ਅੱਕਰੋਟਾਈਕੀਆ ਦੇ ਪਾਰਸ ਵਰਗੇ ਕੇਸ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲ ਰਿਹਾ ਲਾਰਵਾ

ਬਾਲਗ਼ ਕੀੜੇ ਦੇ ਦੋ ਜੋੜੇ ਰੋਮਦਾਰ ਅਤੇ ਸ਼ਿਰਾਵਾਂ ਵਾਲੇ ਪੈਰਾਂ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਟੋਹਣੀਆਂ ਲੰਬੀਆਂ ਅਤੇ ਮੂੰਹ-ਅੰਗ ਸਿਰਫ਼ ਤਰਲ ਭੋਜਨ ਨੂੰ ਹੀ ਚੂਸ ਸਕਣ ਦੇ ਯੋਗ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਬਾਲਗ਼ ਕੀੜੇ ਦੀ ਉਮਰ ਕੁਝ ਹਫ਼ਤਿਆਂ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਕੁਝ ਮਹੀਨੇ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਮਾਦਾ ਕੈਡਿਸਫਲਾਈ ਪਾਣੀ ਦੇ ਵਿਚ, ਪੱਥਰਾਂ ਜਾਂ ਹੋਰ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਅੰਡੇ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਹੀ ਲਾਰਵੇ ਨਿਕਲਦੇ ਹਨ। ਲਾਰਵੇ ਵਰਮਾਂ ਵਰਗੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇਕ ਪ੍ਰਤੱਖ ਸਿਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਛਾਤੀ ਉੱਤੇ ਤਿੰਨ ਜੋੜੇ ਲੱਤਾਂ ਦੇ ਅਤੇ ਸਰੀਰ ਦੇ ਪਿਛਲੇ ਸਿਰੇ ਉੱਤੇ ਇਕ ਜੋੜਾ ਲੱਤਾਂ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਉੱਤੇ ਹੁੱਕਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਕਈ ਲਾਰਵੇ ਝੀਬਾਂ ਆਦਿ ਵਿਚ ਆਪਣਾ ਘਰ ਬਣਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ; ਕਈ ਰਹਿਣ ਲਈ ਇਕ ਕੇਸ ਜਿਹਾ ਬਣਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਜਿਸ ਨੂੰ ਇਹ ਨਾਲ ਥਾਉਂ-ਥਾਉਂ ਲਈ ਫਿਰ ਸਕਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕਈ ਲਾਰਵੇ ਪੱਥਰਾਂ ਵਰਗੇ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਘੁੰਮਦੇ-ਫਿਰਦੇ ਹੀ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਲਾਰਵੇ ਸਰਬਆਹਾਰੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਭੋਜਨ ਖਾਂਦੇ ਹਨ। ਪੂਰਾ ਵੱਡਾ ਹੋ ਜਾਣ ਤੇ ਇਹ ਆਪਣੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ

ਇਕ ਅੰਡਾਕਾਰ ਕੋਕੂਨ (ਬੋਲ) ਬਣਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਨਾਲ ਜੋੜਕੇ ਇਸ ਦੇ ਅੰਦਰ ਆਪ ਪਿਊਪਾ ਅਵਸਥਾ ਧਾਰਨ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਪਿਊਪਾ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਇਹ ਬਹੁਤ ਨਾਜ਼ੁਕ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਲੱਤਾਂ ਸਰੀਰ ਦੇ ਨਾਲ ਇਕੱਠੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇਕ ਜੋੜਾ ਮੈਂਡੀਬਲਾਂ ਦਾ ਜਾਂ ਜਬਾੜਿਆਂ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਕੋਕੂਨ ਨੂੰ ਕੱਟ ਕੇ ਬਾਹਰ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਪਾਣੀ ਦੀ ਸਤ੍ਹਾ ਦੇ ਉੱਤੇ ਤਰਦੇ ਹਨ। ਕਈ ਵਾਰੀ ਪਾਣੀ ਬਾਹਰ ਕਿਸੇ ਪੱਥਰ-ਜਾਂ ਤਣੇ ਉੱਤੇ ਚੜ੍ਹ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਥੇ ਪਿਊਪੇ ਦੀ ਚਮੜੀ ਵਿਚੋਂ ਬਾਲਗ਼ ਕੀੜਾ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ ਆਉਂਦਾ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ. -ਮੈਕ. ਐਨ. ਸ. ਟ. 14 : 86

ਟਿਕਾਲਾ : ਯੂਨਾਨ ਦੇ ਥੈਸਾਲੀ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਟਹਿਕਾਲੀ ਡਿਪਾਰਟਮੈਂਟ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਹੈ ਜੋ ਪੀਨੀਓਸ ਦਰਿਆ ਦੇ ਉੱਤਰ ਵੱਲ ਲਾਰਿਸ ਤੋਂ 56 ਕਿ. ਮੀ. ਪੱਛਮ ਵੱਲ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਇਹ ਏਥਨਜ਼ ਥੈਸਾਲੀਨੀਕੀ ਮੁੱਖ ਰੇਲਵੇ ਲਾਈਨ ਨਾਲ ਵੀ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਸੜਕਾਂ ਦਾ ਜੰਕਸ਼ਨ ਵੀ ਹੈ। ਪੁਰਾਣੇ ਸਮਿਆਂ ਵਿਚ ਵੀ ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਕਾਫ਼ੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸੀ ਅਤੇ ਇਕ ਮਸ਼ਹੂਰ ਵਪਾਰਕ ਕੇਂਦਰ ਸੀ। ਉਦੋਂ ਇਸ ਦਾ ਨਾਂ ਟ੍ਰਿਕਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਉੱਤੇ 1081 ਈ. ਵਿਚ ਨਾਰਮਨਾਂ ਦਾ ਕਬਜ਼ਾ ਹੋਇਆ ਇਸ ਪਿਛੋਂ ਇਹ ਥੈਸਾਲੀ ਦਾ ਮਸ਼ਹੂਰ ਸ਼ਹਿਰ ਰਿਹਾ। ਤੁਰਕਾਂ ਅਧੀਨ ਇਹ ਥੈਸਾਲੀ ਪਾਸ਼ਾ ਦਾ ਸਦਰ-ਮੁਕਾਮ ਵੀ ਰਿਹਾ। ਇਹ ਟਹਿਕਾਲਾ ਅਤੇ ਸਟੈਗੋਈ ਮੈਟਰੋ-ਪਾਲਿਟਨ ਬਿਸ਼ਪ ਦੀ ਸੀਟ ਤੇ ਵੀ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਪਿਛੋਂ ਇਹ ਥੈਸਾਲੀ ਸਮੇਤ ਯੂਨਾਨ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰ ਲਿਆ ਗਿਆ। ਦੂਜੇ ਮਹਾਯੁੱਧ ਦੌਰਾਨ ਇਥੇ ਬੰਬਾਰੀ ਵੀ ਹੋਈ।

ਅੱਜਕਲ੍ਹ ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਜ਼ਰਾਇਤੀ ਉਤਪਾਦਨਾਂ ਦੀ ਮੰਡੀ ਹੈ। ਸਰਦੀਆਂ ਵਿਚ ਪਹਾੜੀ ਚਰਵਾਹੇ ਇਥੇ ਆ ਵਸਦੇ ਹਨ ਜਿਸ ਨਾਲ ਇਥੋਂ ਦੀ ਵਸੋਂ ਬਹੁਤ ਵੱਧ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਹੁਣ ਵੀ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਇਹ ਵਪਾਰਕ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਹੀ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਆਬਾਦੀ-137,819 (1991)

ਹ. ਪੁ. -ਐਨ. ਥਿ. ਮਾ. 10 : 123

ਟਿਕੋਮਾਲੀ : ਸ੍ਰੀ ਲੰਕਾ (ਦੱ. ਪੂ. ਏਸ਼ੀਆ) ਦੇ ਪੂਰਬੀ ਤੱਟ ਉਪਰ ਜਾਫ਼ਨਾ ਸ਼ਹਿਰ ਤੋਂ 176 ਕਿ. ਮੀ. ਉੱਤਰ-ਪੂਰਬ ਵੱਲ ਖਾੜੀ ਬੰਗਾਲ ਵਿਚ ਛੋਟੀ ਖਾੜੀ ਟਿਕੋਮਾਲੀ ਦੇ ਉੱਤਰ ਵੱਲ ਅੰਤਰੀਪ ਉੱਤੇ ਵਾਕਿਆ ਇਹ ਸੰਸਾਰ ਦੀਆਂ ਬਹੁਤੀਆਂ ਵਧੀਆ ਕੁਦਰਤੀ ਬੰਦਰਗਾਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਬੰਦਰਗਾਹ ਹੈ। ਇਥੋਂ ਹੀ ਸ੍ਰੀ ਲੰਕਾ ਦਾ ਪੂਰਬ ਵਾਲੇ ਪਾਸੇ ਦਾ ਬਹੁਤਾ ਵਪਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਬੰਦਰਗਾਹ ਦਾ ਪਿਛਵਾੜਾ ਭਾਵੇਂ ਬਹੁਤਾ ਉਪਜਾਊ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਪਰ ਇਥੋਂ ਇਮਾਰਤੀ ਲੱਕੜੀ, ਸੁੱਕੀ ਮੱਛੀ, ਨਾਰੀਅਲ ਆਦਿ ਵਸਤਾਂ ਦਾ ਨਿਰਯਾਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਸ੍ਰੀ ਲੰਕਾ ਵਿਚ ਇਹ ਸਭ ਤੋਂ ਪੁਰਾਣੀ ਤਾਮਿਲ ਬਸਤੀ ਵਾਲਾ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ। ਇਸ ਥਾਂ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਨੂੰ ਵੇਖਦੇ ਹੋਏ 1500 ਈ. ਦੇ ਲਗਭਗ ਪੁਰਤਗੇਜ਼ੀਆਂ ਨੇ ਬਸਤੀ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ। 1639 ਈ. ਵਿਚ ਪੁਰਤਗੇਜ਼ਾਂ ਤੋਂ ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਵਲੰਦੇਜ਼ੀਆਂ ਨੇ ਲੈ ਲਿਆ। 1673 ਈ. ਵਿਚ ਫ਼ਰਾਂਸੀਸੀਆਂ ਨੇ ਅਤੇ 1674 ਈ. ਵਿਚ ਵਲੰਦੇਜ਼ੀਆਂ ਨੇ ਫਿਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲਿਆ। 1782 ਈ. ਵਿਚ ਫਿਰ

ਫਰਾਂਸੀਸੀ ਇਥੇ ਕਾਬਜ਼ ਹੋਏ। 1795 ਵਿਚ ਇਹ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਅਧੀਨ ਆ ਗਿਆ। ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਅਧੀਨ ਇਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵੱਡੀ ਬੰਦਰਗਾਹ ਹੁੰਦੀ ਸੀ ਪਰ ਪਿਛੋਂ ਦੂਜੇ ਮਹਾਯੁੱਧ ਦੌਰਾਨ ਸਿੰਘਾਪੁਰ ਉਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕਬਜ਼ਾ ਖਤਮ ਹੋਣ ਪਿਛੋਂ ਇਸ ਬੰਦਰਗਾਹ ਨੂੰ ਬਰਤਾਨਵੀ ਨੇਵੀ ਦਾ ਅੱਡਾ ਬਣਾ ਲਿਆ ਗਿਆ। 1942 ਵਿਚ ਜਾਪਾਨੀਆਂ ਨੇ ਇਥੇ ਬੰਬਾਰੀ ਵੀ ਕੀਤੀ ਤੇ ਪਿਛੋਂ 1957 ਵਿਚ ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਅਤੇ ਬੰਦਰਗਾਹ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੇ ਸ਼੍ਰੀ ਲੰਕਾ ਨੂੰ ਦੇ ਦਿੱਤੀ। ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਨਾਂ 'ਟ੍ਰਿਕੋਨਾ-ਮਲਾਈ' ਜਾਂ ਟਾਰੰਗਾ-ਮਲਾਈ ਤੋਂ ਵਿਗੜ ਕੇ ਟ੍ਰਿਕੋਮਾਲੀ ਬਣਿਆ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਵਾਂ ਦੇ ਸ਼ਾਬਦਿਕ ਭਾਵ ਪਰਬਤੀ ਸਿਖਰਾਂ ਹਨ। ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਟ੍ਰਿਕੋਨੋਸਵਰਾ ਦੀ ਸਿਖਰ ਉਪਰ ਸ਼ਿਵ ਜੀ ਦਾ ਪਵਿੱਤਰ ਅਸਥਾਨ ਹੈ। ਇਸੇ ਥਾਂ ਤਾਮਿਲ ਰਾਜਿਆਂ ਨੇ ਪੁਰਾਣੇ ਸਮਿਆਂ ਵਿਚ ਮੰਦਰ ਬਣਵਾਇਆ ਸੀ ਜਿਸ ਦੇ ਅੱਜਕਲ੍ਹ ਖੰਡਰ ਹੀ ਬਾਕੀ ਹਨ।

ਆਬਾਦੀ-44,913 (1977)

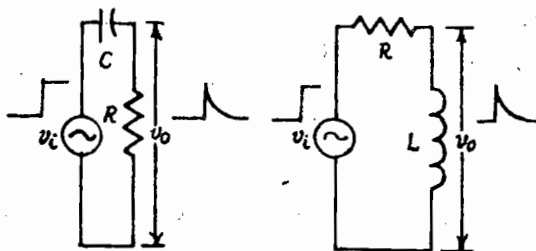
8° 38' ਉ. ਵਿਭ.; 81° 15' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੂ.-ਰਿ. ਵਿ. ਕੋ. 5 : 190; ਐਨ. ਅਮੈ. 27 : 112; ਕੋਲ. ਐਨ.

18 : 519

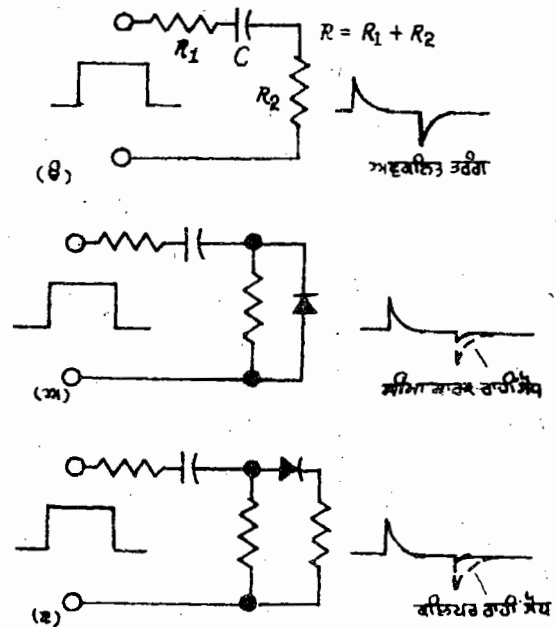
ਟ੍ਰਿਗਰ ਸਰਕਟ : ਇਹ ਇਕ ਇਲੈਕਟ੍ਰਾਨਿਕ ਸਰਕਟ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਵਧਦੀ ਅਗ੍ਰਾਮੀ ਕੋਰ ਵਾਲੀ ਅਲਪਕਾਲੀ ਪਲਸ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਲਈ ਮੌਜੂਦਾ ਤਰੰਗ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸੁਧਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਇਸ ਨੂੰ ਉਤਪੰਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਤਰੰਗ ਰੂਪ ਜਾਂ ਟ੍ਰਿਗਰ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਆਮ ਕਰਕੇ ਬਹੁਕੰਪਨ-ਯੰਤਰ (ਮਲਟੀਵਾਈਬਰੇਟਰ) ਵਰਗੇ ਕਿਸੇ ਸਿਥਿਲੀਕਰਨ ਯੰਤਰ ਦੀ ਅਵਸਥਾ-ਪਰਿਵਰਤਨ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨ ਲਈ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਟ੍ਰਿਗਰ ਸਰਕਟ ਦੁਆਰਾ ਉਤਪੰਨ ਤਰੰਗ ਰੂਪ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਲੱਛਣ ਤੇਜ਼ ਅਗ੍ਰਾਮੀ ਕੋਰ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਜੌਨਰੇਟਰ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਵੀ ਟ੍ਰਿਗਰ ਸਰਕਟ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਜੋ ਕਾਫ਼ੀ ਛੋਟੀਆਂ ਪਲਸਾਂ ਉਤਪੰਨ ਕਰਦਾ ਹੋਵੇ।

ਪੀਕਿੰਗ (ਅਵਕਲਨੀ) ਸਰਕਟ—ਇਹ ਸਰਕਟ ਜਿਹੜੇ ਕਿ ਪਲਸ ਤਰੰਗ ਰੂਪ ਦੇ ਉੱਚ-ਆਵਿੱਤੀ ਅੰਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਪਰਗਟ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤੇਜ਼ ਅਗ੍ਰਾਮੀ ਅਤੇ ਟ੍ਰੇਲਿੰਗ ਕੋਰਾਂ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸੇ ਲਈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਟ੍ਰਿਗਰ ਸਰਕਟਾਂ ਤੇ ਤੌਰ ਤੇ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਪੀਕਿੰਗ ਸਰਕਟਾਂ ਦੀ ਸ਼ੁਭ ਤੋਂ ਸਰਲ ਕਿਸਮ ਚਿੱਤਰ (1) ਵਿਚ RC ਅਤੇ RL ਜਾਲ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਰਕਟਾਂ ਨੂੰ ਅਕਸਰ ਅਵਕਲਨੀ ਸਰਕਟ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਜੇਕਰ RC ਜਾਂ RL ਸਮਾਂ ਸਥਿਰ-ਅੰਕ ਕਾਫ਼ੀ ਘੱਟ ਹੋਣ ਜਾਂ ਨਿਕਾਸ; ਨਿਵੇਸ਼ ਤਰੰਗ ਰੂਪਾਂ ਦੇ ਵਿਉਤਪੰਨ ਦਾ ਲਗਭਗ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

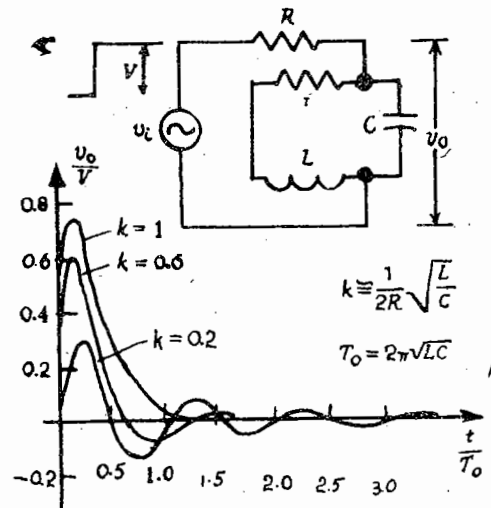

ਚਿੱਤਰ 1. ਸਰਲ ਪੀਕਿੰਗ ਸਰਕਟ

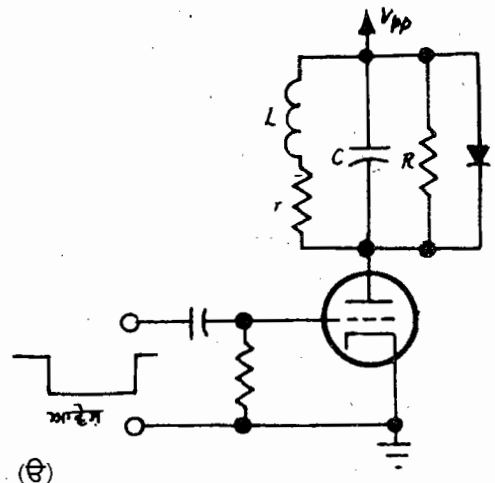
ਜੇਕਰ ਅਵਕਲਨੀ ਸਰਕਟ ਨਾਲ ਇਕ ਪਲਸ ਲਗਾਈ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਚਿੱਤਰ (2) ਵਿਚ ਵਿਖਾਇਆ ਪਰਿਣਾਮੀ ਤਰੰਗ ਰੂਪ ਟ੍ਰਿਗਰ ਤੇ ਤੌਰ ਤੇ ਵਰਤਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਬਹੁਤ ਹੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਤੇਜ਼

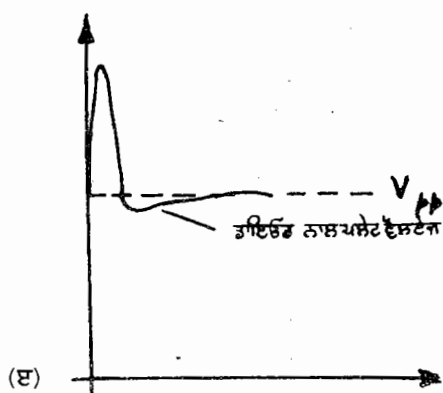
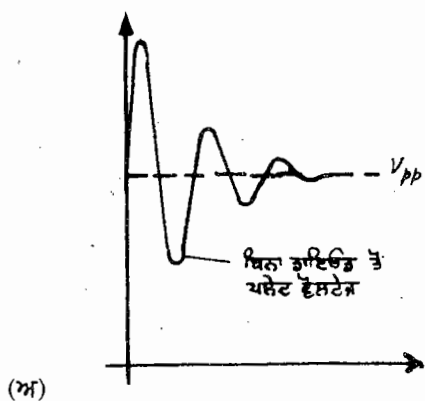
ਚਿੱਤਰ 2. ਅਵਕਲਿਤ ਪਲਸਾਂ (ਓ) ਬੇਸਿਕ ਸਰਕਟ (ਅ) ਸੀਮਾਂਤ ਲੋੜੀਂਦਾ ਭਾਗ (ੲ) ਕਲਿਪਿੰਗ ਘਣ-ਲੋੜੀਂਦਾ ਭਾਗ

ਚਿੱਤਰ 3. RLC ਪੀਕਿੰਗ ਸਰਕਟ

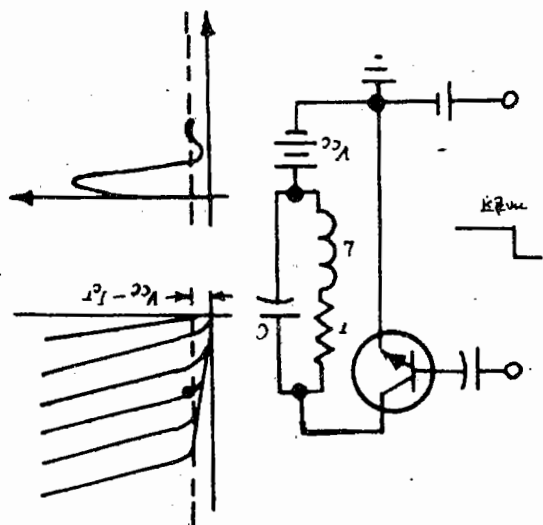
(ੲ)

ਚਿੱਤਰ 4. ਟ੍ਰਿਗਰ ਸ੍ਰੋਤ ਤੋਂ ਤੌਰ ਤੇ ਰਿਗਿੰਗ ਸਰਕਟ

(ਅ) ਸਰਕਟ ਡਾਇਆਗ੍ਰਾਮ (ਅ) ਡਾਇਓਡ ਲਿਮਿਟਰ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਪਲੇਟ-ਵੋਲਟੇਜ ਤਰੰਗ ਰੂਪ (ਬ) ਡਾਇਓਡ ਲਿਮਿਟਰ ਨਾਲ ਪਲੇਟ-ਵੋਲਟੇਜ ਤਰੰਗ ਰੂਪ।

ਵਧੇ-ਸਮਿਆਂ ਦੀ ਲੋੜ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਚਿੱਤਰ (1) ਵਿਚਲੇ RC ਸਰਕਟ ਦੀ ਸਰਲ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵਰਤੋਂ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਇੰਡਕਟੈਂਸ ਨਾਲ ਵੱਡੀ ਧਾਰਨਤਾ ਅਤੇ ਛੋਟੀ ਸੀਰੀਜ਼ ਪ੍ਰਤੀਰੋਧ ਮਿਲੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਸਰਕਟ ਦੀ ਇਕ ਹੋਰ ਵਧੇਰੇ ਸਹੀ ਕਿਸਮ ਚਿੱਤਰ (3) ਵਿਚ ਵਿਖਾਈ ਗਈ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਵਿਖਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ L ਅਤੇ C ਦੇ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਮੁੱਲਾਂ ਲਈ ਰੈਸੋਨਾਂਸ-ਸੀਮਿਤ ਹੈ।

ਚਿੱਤਰ (5). ਟ੍ਰਾਂਜਿਸਟਰ ਸੰਤ੍ਰਿਪਤਾ ਅਵਮੰਦਨ ਨਾਲ ਰਿਗਿੰਗ ਸਰਕਟ

ਰਿਗਿੰਗ ਸਰਕਟ—ਚਿੱਤਰ (3) ਵਿਚ ਵਿਖਾਇਆ ਸਰਕਟ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਮੰਦਤ ਹੈ ਜਾਂ ਡੋਲਦਾ ਹੈ ($k \gg 1$)। ਅਜਿਹੇ ਸਰਕਟ ਨੂੰ ਇਕ ਸਟੈਪ ਜਾਂ ਨਿਵੇਸ਼ ਨਾਲ ਸਪਲਾਈ ਕਰਕੇ ਰਿਗਿੰਗ ਸਰਕਟ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਚਿੱਤਰ (4) ਵਾਂਗ ਜਦੋਂ ਇਸ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਨਿਰਵਾਧੂ ਨਲੀ ਜਾਂ ਟ੍ਰਾਂਜਿਸਟਰ ਦੇ ਨਿਕਾਸ ਵਿਚ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਸ ਸਰਕਟ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਟ੍ਰਿਗਰ ਸਰਕਟ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਜੇਕਰ ਕਰੰਟ ਸ੍ਰੋਤ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਟ੍ਰਾਂਜਿਸਟਰ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਸੰਤ੍ਰਿਪਤਾ ਦੇ ਨੇੜੇ ਚਲਾਇਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਚਿੱਤਰ (5) ਵਿਚ ਵਿਖਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ ਅਵਮੰਦਨ ਉਦੋਂ ਹੋਵੇਗਾ ਜਦੋਂ ਟ੍ਰਾਂਜਿਸਟਰ ਸੰਤ੍ਰਿਪਤਾ ਵਿਚ ਜਾਵੇਗਾ। ਇਸ ਲਈ ਡਾਇਓਡ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦੀ।

ਹ. ਪੁ. -ਸੈਕ. ਐਨ. ਸ. ਟ. 14 : 90

ਟਿਨੀਟੀ ਦਰਿਆ : ਉੱਤਰੀ-ਪੱਛਮੀ ਕੈਲਿਫੋਰਨੀਆ ਰਾਜ (ਸ. ਰ. ਅ.) ਦਾ ਦਰਿਆ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਕੈਸਕੇਡ ਪਰਬਤਾਂ ਦੀਆਂ ਸ਼ੈਲਤਾ ਪਹਾੜ ਦੀਆਂ ਢਲਾਣਾਂ ਉੱਤੇ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਇੱਕ ਅਰਧ-ਚੱਕਰ ਜਿਹਾ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੋਇਆ ਵਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਪਹਿਲਾਂ ਇਹ ਦੱਖਣ-ਪੱਛਮ ਵਿਚ ਫਿਰ ਉੱਤਰ-ਪੱਛਮ ਵੱਲ ਵਹਿੰਦਾ ਹੋਇਆ 208 ਕਿ. ਮੀ. ਦਾ ਮਾਰਗ ਤੈਅ ਕਰਨ ਪਿਛੋਂ ਯੂਰੀਕਾ ਤੋਂ 57 ਕਿ. ਮੀ. ਉੱਤਰ-ਪੂਰਬ ਵਿਚ ਕਲੈਮੈਂਸ ਦਰਿਆ ਨਾਲ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਾਉਥ ਫਾਰਕ ਇਸ ਦੀ ਸਹਾਇਕ ਨਦੀ ਹੈ।

ਟਿਨੀਟੀ ਦਰਿਆਈ ਬੇਸਿਨ ਵਿਚ 1848 ਈ. ਵਿਚ ਸੋਨੇ ਦੀ ਖੋਜ ਹੋਈ ਸੀ। ਇਸੇ ਦਰਿਆਈ ਬੇਸਿਨ ਵਿਚ ਸੋਨੇ ਦੀ ਭਾਲ ਲਈ ਅਣਗਿਣਤ ਲੋਕ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਥੋਂ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸੋਨਾ ਕੱਢਿਆ ਗਿਆ। 1850 ਈ. ਵਿਚ ਇਸੇ ਬੇਸਿਨ ਵਿਚ ਟਿਨੀਟੀ ਸ਼ਹਿਰ ਵੀ ਵਸਾਇਆ ਗਿਆ। 1960 ਈ. ਵਿਚ ਇਸ ਦਰਿਆ ਉੱਤੇ ਟਿਨੀਟੀ ਡੈਮ ਬਣਾ ਕੇ ਇਸ ਦਾ ਪਾਣੀ ਸੈਕਰਾਮੈਂਟੋ ਦਰਿਆ ਨਾਲ ਮਿਲਾ ਕੇ ਕੇਂਦਰੀ ਵਾਦੀ ਨੂੰ ਸਿੰਜਣ ਦੀ ਸਹੂਲਤ ਕਰ ਲਈ ਗਈ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.-ਐਨ. ਅਮੇ. 27 : 117

ਟਿਨੀਟੀ : ਟੈਕਸਾਸ ਰਾਜ (ਸ. ਰ. ਅ.) ਦਾ 728 ਕਿ. ਮੀ. (455 ਮੀਲ) ਲੰਬਾ ਦਰਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਦਰਿਆ ਦੀ ਮੁੱਖ ਧਾਰਾ ਡੈਲਸ (Dalles) ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਨੇੜੇ ਵੈਸਟ ਫਾਰਨ ਅਤੇ ਐਲਮ ਫਾਰਕ ਦਰਿਆਵਾਂ ਦੇ ਸੰਗਮ ਤੋਂ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਸ੍ਰੋਤ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਇਹ ਦੱਖਣ-ਪੂਰਬ ਦੀ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿਚ ਵਹਿੰਦਾ ਹੋਇਆ ਗੈਲਵਸਟਨ ਦੀ ਖਾੜੀ ਵਿਚ ਜਾ ਡਿਗਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਕੋਈ 45,000 ਵ. ਕਿ. ਮੀ. ਖੇਤਰ ਦਾ ਜਲ-ਨਿਕਾਸ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਰਿਆ ਦਾ ਦਰਿਆਈ ਬੇਸਿਨ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੇਰੇ ਸੰਘਣੀ ਵਸੋਂ ਵਾਲਾ ਅਤੇ ਸਨਅਤਾਂ ਪੱਖੋਂ ਉੱਨਤ ਹੈ। ਇਸ ਦਰਿਆ ਦੇ ਵਿਚ ਨਿਊਸਵਿਲ, ਵਰਥ ਈਗਲ ਮਾਊਂਟੇਨ, ਬ੍ਰਿਜਪੋਰਟ ਅਤੇ ਬੈਨਬੁਕ ਨਾਮੀਂ ਪੰਜ ਝੀਲਾਂ ਇਸ ਦਰਿਆ ਦੇ ਮੁੱਖ ਜਲ-ਭੰਡਾਰ ਹਨ। ਦਰਿਆਈ ਪਾਣੀ ਦੀ ਯੋਗ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ, ਹੜ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਾਬੂ ਕਰਨ ਅਤੇ ਪਾਣੀ ਦੀ ਵਿਵਸਥਾ ਠੀਕ ਰੱਖਣ ਦਾ ਕੰਮ 'ਟਿਨੀਟੀ ਰਿਵਰ ਅਥਾਰਿਟੀ' ਦੇ ਜ਼ਿੰਮੇ ਲਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। 1960 ਦੇ ਦਹਾਕੇ ਵਿਚ ਲਿਵਿੰਗਸਟਨ ਨੇੜੇ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਜਲ-ਭੰਡਾਰ ਬਣਾ ਕੇ ਹਾਊਸਟਨ ਮੈਟਰੋਪਾਲੀਟਨ ਖੇਤਰ ਦੀ ਪਾਣੀ ਦੀ ਲੋੜ ਪੂਰੀ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.-ਐਨ. ਅਮੇ. 27 : 118

ਟਿਨਿਟੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ : ਇਹ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ ਦੀ ਇਕ ਮਾਨਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਸਹਿ-ਸਿੱਖਿਅਕ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਪ੍ਰਾਈਵੇਟ ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ ਹੈ। ਇਸ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰੈਸਬੀਟਰੀ ਚਰਚ ਨੇ ਸਰਪ੍ਰਸਤੀ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ 1869 ਵਿਚ ਪ੍ਰੈਸਬੀਟਰੀਆਂ ਨੇ ਟੇਵਾਕਾਨ ਵਿਖੇ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਸੰਨ 1902 ਵਿਚ ਇਹ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਾਕਸਾਹੈਚੀ ਵਿਖੇ ਅਤੇ 1942 ਵਿਚ ਸੈਨ ਆਂਟੋਨੀਓ ਵਿਖੇ ਤਬਦੀਲ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਗਈ। ਇਸ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦਾ ਕੈਂਪਸ 43 ਹੈਕ. (107 ਏਕੜ) ਵਿਚ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਵਿਚ ਦੱਖਣ-ਪੱਛਮ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਉਪਰ ਜ਼ੀਗਲਰ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਮੌਜੂਦ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਟੈਕਸਾਸ ਰਾਜ ਦੀ ਆਰਕਾਈਵਜ਼ ਆਫ ਪ੍ਰੈਸਬੀਟਰੀ ਚਰਚ ਵੀ ਇਸੇ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਕੈਂਪਸ ਵਿਚ ਹੈ। ਇਕ ਸਹਿ-ਸਿੱਖਿਅਕ ਈਸਾਈ ਸੰਸਥਾ ਵਜੋਂ ਇਹ ਆਰਟਸ, ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਸੰਗੀਤ ਵਿਚ ਬੀ. ਏ. ਡਿਗਰੀਆਂ ਅਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਆਰਟਸ, ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿਚ ਮਾਸਟਰ ਡਿਗਰੀਆਂ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਹ 24 ਅੰਡਰ-ਗ੍ਰੈਜੂਏਟ ਅਤੇ 11 ਗ੍ਰੈਜੂਏਟ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿਚ ਵੱਡੇ ਪੱਧਰ ਤੇ ਅਧਿਐਨ ਕਰਵਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਕੈਂਪਸ ਵਿਚ 22 ਨਵੀਆਂ ਕਾਰਜਾਤਮਕ ਇਮਾਰਤਾਂ ਹਨ ਜਿਸ ਦੀ ਭਵਨ-ਨਿਰਮਾਣ ਕਲਾ ਅਤੇ ਉਸਾਰੀ ਢੰਗ ਦੇ ਹੋਰਨਾਂ ਵਿਦਿਅਕ ਅਦਾਰਿਆਂ ਲਈ ਇਕ ਨਮੂਨੇ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਸੰਨ 1983 ਵਿਚ ਇਸ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿਚ ਕੁੱਲ 3103 ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸਨ।

ਹ. ਪੁ. -ਕੋਲ. ਐਨ. 18 : 552; ਐਨ. ਅਸੈ. 27 : 118 ਸਟੇ. ਯੀ. ਬੁ. 1985-86

ਟ੍ਰਿਪਨੋਸੋਮਾ : ਇਹ ਗੀੜ੍ਹ ਰਹਿਤ ਪ੍ਰਾਣੀਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰੋਟੋਜ਼ੋਆ ਫਾਈਲਮ ਕਾਈਨੋਟੋਪਲਾਸਟਿਡਾ ਵਰਗ ਅਤੇ ਟ੍ਰਿਪਨੋਸੋਮੈਡੀਡੀ ਕੁਲ ਦਾ ਇਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਪਰਜੀਵੀ ਹੈ। ਇਹ ਪਰਜੀਵੀ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਰਪੋਸ਼ੀਆਂ ਵਿਚ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬਾਲਗ ਅਵਸਥਾ ਬਹੁਤਾ ਕਰਕੇ ਗੀੜ੍ਹਧਾਰੀ ਪ੍ਰਾਣੀਆਂ ਦੇ ਲਹੂ ਵਿਚ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਪਰਜੀਵੀ ਮੱਛੀਆਂ, ਜਲ-ਥਲੀ ਪ੍ਰਾਣੀਆਂ, ਗੰਗਣੇ ਪ੍ਰਾਣੀਆਂ, ਪੰਛੀਆਂ ਅਤੇ ਥਣਧਾਰੀਆਂ ਸਭ ਵਿਚ ਹੀ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਬਹੁਤਿਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ ਚੱਕਰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਇਕ ਮੱਧਵਰਤੀ ਪਰਪੋਸ਼ੀ ਦੀ ਲੋੜ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਆਮ ਕਰਕੇ ਮੱਧਵਰਤੀ ਪਰਪੋਸ਼ੀ ਕੋਈ ਕੀੜਾ ਮਕੌੜਾ ਜਾਂ ਫਿਰ ਜੋਕ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਆਕ੍ਰਿਤੀ-ਵਿਗਿਆਨ (ਮਾਰਡਾਲੋਜੀ)—ਇਨ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਾਣੀਆਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਕਾਲ ਵਿਚ ਚਾਰ ਅਵਸਥਾਵਾਂ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ—ਟ੍ਰਿਪਨੋਸੋਮਲ, ਕ੍ਰਿਬੀਡੀਅਲ, ਲੈਪਟੋਮੋਨੋਡ ਅਤੇ ਸੀਸਮੋਨੀਅਲ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਅਵਸਥਾ ਟ੍ਰਿਪਨੋਸੋਮਲ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਕਿ ਗੀੜ੍ਹਧਾਰੀ ਪ੍ਰਾਣੀਆਂ ਦੇ ਲਹੂ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਵੱਖ ਵੱਖ ਜਾਤੀਆਂ ਦੀ ਟ੍ਰਿਪਨੋਸੋਮਲ ਅਵਸਥਾ, ਆਕਾਰ, ਨੁਹਾਰ, ਨਿਊਕਲੀਅਸ ਦੀ ਸਥਿਤੀ, ਕਾਈਨੋਟੋਪਲਾਸਟ ਦੀ ਹੋਂਦ, ਸਥਿਤੀ ਅਤੇ ਤਰੰਗਿਤ ਝਿੱਲੀ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਪੱਖ ਫਰਕ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਲੰਬਾਈ 15-80 ਮਾਈਕ੍ਰਾਨ ਤੱਕ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਨਿਊਕਲੀਅਸ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਮੱਧ ਵਿਚ ਅਤੇ ਕਾਈਨੋਟੋਪਲਾਸਟ ਪਿਛਲੇ ਸਿਰੇ ਤੇ ਜਾਂ ਇਸ ਤੋਂ ਕੁਝ ਹਟਵਾਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਤਰੰਗਿਤ ਝਿੱਲੀ ਵਿਚ ਜ਼ਿਆਦਾ ਵਖਰੇਵੇਂ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਪ੍ਰਤੱਖ ਤੇ ਵਲਦਾਰ ਜਾਂ ਬਿਲਕੁਲ ਚਪਟੀ ਤੇ ਅਪ੍ਰਤੱਖ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਕਈਆਂ ਵਿਚ ਇਹ ਨਹੀਂ ਵੀ ਹੁੰਦੀ।

ਜਣਨ ਅਤੇ ਜੀਵਨ-ਚੱਕਰ—ਟ੍ਰਿਪਨੋਸੋਮਾ ਦਾ ਜਣਨ ਕਿਸੇ ਵੀ ਪਰਪੋਸ਼ੀ ਵਿਚ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਜਣਨ ਲੰਬਕਾਰੀ ਦੋ

ਖੰਡਨ ਤਰੀਕੇ ਰਾਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕਈ ਵਾਰ ਸੈਲ-ਪਦਾਰਥ (ਸਾਈਟੋਪਲਾਜ਼ਮ) ਦੀ ਵੰਡ ਵਿਚ ਦੇਰੀ ਹੋ ਜਾਣ ਕਾਰਨ ਬਹੁ ਖੰਡਨ ਵੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਰਜੀਵੀਆਂ ਦੇ ਇਕ ਗੀੜ੍ਹਧਾਰੀ ਜੀਵ ਤੋਂ ਦੂਜੇ ਗੀੜ੍ਹਧਾਰੀ ਜੀਵ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਣ ਲਈ ਕਈ ਵਾਰ ਮੱਧਵਰਤੀ ਪਰਪੋਸ਼ੀ ਦਾ ਕੰਮ ਕੋਈ ਗੀੜ੍ਹ ਰਹਿਤ ਪ੍ਰਾਣੀ ਜਿਵੇਂ ਮੱਖੀ, ਬੱਗ ਜਾਂ ਜੋਕ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਪਰਪੋਸ਼ੀ ਦੀ ਬਦਲੀ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪਰਜੀਵੀ ਵਿਚ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ ਤੇ ਫਿਰ ਛੂਤਕ ਜਾਂ ਮੈਟਾਸਾਈਕਲਿਕ ਟ੍ਰਿਪਨੋਸੋਮ ਬਣਦੇ ਹਨ। ਕੀੜਿਆਂ ਵਿਚ ਇਹ ਛੂਤਕ ਅਵਸਥਾਵਾਂ ਸਰੀਰ ਦੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਕਈ ਜਾਤੀਆਂ ਵਿਚ ਇਹ ਲੁਆਬ ਗਲੈਂਡਾਂ ਜਾਂ ਪ੍ਰੋਬੋਸਿਸ ਵਿਚ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਮੱਧਵਰਤੀ ਪਰਪੋਸ਼ੀ ਦੇ ਕੱਟਣ ਨਾਲ ਦੂਜੇ ਪਰਪੋਸ਼ੀ ਵਿਚ ਚਲੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਕਈਆਂ ਵਿਚ ਇਹ ਪਰਜੀਵੀ ਪਿਛਲੀ ਆਹਾਰ ਨਲੀ ਵਿਚ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਮਲ ਤਿਆਗ ਸਮੇਂ ਉਪਰਲੀ ਸਤ੍ਹਾ ਤੇ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਚਮੜੀ ਦੀ ਕਿਸੇ ਫਟੀ ਹੋਈ ਥਾਂ ਤੋਂ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਕੀੜੇ-ਮਕੌੜੇ ਰਾਹੀਂ ਕੱਟੀ ਹੋਈ ਥਾਂ ਤੋਂ ਸਰੀਰ ਦੇ ਅੰਦਰ ਦਾਖਲ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਬਹੁਤਿਆਂ ਵਿਚ ਮਕੈਨੀਕਲ ਟ੍ਰਾਂਸਮਿਸ਼ਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ; ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਕੀੜਾ-ਮਕੌੜਾ ਕਿਸੇ ਬੀਮਾਰੀ ਨਾਲ ਗ੍ਰਸਤ ਗੀੜ੍ਹਧਾਰੀ ਨੂੰ ਕੱਟਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਸ ਦੇ ਲਹੂ ਵਿਚੋਂ ਟ੍ਰਿਪਨੋਸੋਮ ਉਸ ਦੇ ਮੂੰਹ-ਅੰਗਾਂ ਤੇ ਲੱਗ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਗੀੜ੍ਹਧਾਰੀ ਦਾ ਲਹੂ ਚੂਸਣ ਲਈ ਉਸ ਨੂੰ ਕੱਟਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਹ ਪਰਜੀਵੀ ਉਸ ਗੀੜ੍ਹਧਾਰੀ ਵਿਚ ਦਾਖਲ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਕਈ ਜਾਨਵਰਾਂ ਵਿਚ ਮਿਲਣ ਵਾਲੀ ਇਕ ਜਾਤੀ (ਟ੍ਰਿਪਨੋਸੋਮ ਇਕੂਈਪਰਡਮ) ਭੋਗ ਸਮੇਂ ਇਕ ਜਾਨਵਰ ਤੋਂ ਦੂਜੇ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਕੋਈ ਗੀੜ੍ਹਰਹਿਤ ਪ੍ਰਾਣੀ ਮੱਧਵਰਤੀ ਪਰਪੋਸ਼ੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।

ਡਾਕਟਰੀ ਮਹੱਤਤਾ—ਟ੍ਰਿਪਨੋਸੋਮ ਪ੍ਰਜਾਤੀ ਵਿਚ ਅਨੇਕਾਂ ਜਾਤੀਆਂ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕਈ ਪਰਪੋਸ਼ੀ ਨੂੰ ਕੋਈ ਨੁਕਸਾਨ ਨਹੀਂ ਪਹੁੰਚਾਉਂਦੀਆਂ ਪਰ ਕਈ ਬੀਮਾਰੀਆਂ ਫੈਲਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਬੀਮਾਰੀ ਫੈਲਾ ਕੇ ਪਰਪੋਸ਼ੀ ਨੂੰ ਨੁਕਸਾਨ ਪਹੁੰਚਾਣ ਵਾਲੀਆਂ ਕੁਝ ਜਾਤੀਆਂ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਹੇਠਾਂ ਸਾਰਨੀ ਵਿਚ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਸਾਰਨੀ ਜੋ ਅਗਲੇ ਪੰਨੇ ਤੇ ਹੈ ਵਿਚ ਜਾਤੀ ਦਾ ਨਾਂ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮੁੱਖ ਗੀੜ੍ਹਧਾਰੀ ਪਰਪੋਸ਼ੀ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਫੈਲਣ ਵਾਲੀਆਂ ਬੀਮਾਰੀਆਂ, ਭੂਗੋਲਿਕ ਵੰਡ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਾਹਕ, ਦੂਜੇ ਪਰਪੋਸ਼ੀ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਣ ਦਾ ਤਰੀਕਾ ਆਦਿ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ. -ਐਨ. ਥਿ. ਮਾ. 10 : 154; ਮੈਕ. ਐਨ. ਸ. ਟੇ. 14 : 137

ਟ੍ਰਿਪਲ ਪੁਆਇੰਟ : ਵੇਖੋ, ਤੀਹਮ ਬਿੰਦੂ

ਟ੍ਰਿਪੋਲਿਸ : ਦੱਖਣੀ ਯੂਨਾਨ ਦੇ ਆਰਕੇਡੀਅਸ ਡਿਪਾਰਟ-ਮੈਂਟ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਅਤੇ ਪੈਲਾਪਾਨੀਜ਼ ਖੇਤਰ ਦਾ ਵਪਾਰਕ ਕੇਂਦਰ ਹੈ। ਇਹ ਕੋਰਿੰਥ ਸ਼ਹਿਰ ਤੋਂ 64 ਕਿ. ਮੀ. ਦੱਖਣ-ਪੱਛਣ ਵੱਲ, ਸਮੁੰਦਰੀ ਸਤ੍ਹਾ ਤੋਂ 663 ਮੀ. ਦੀ ਉਚਾਈ ਉੱਤੇ ਟੀਜੀਆ ਬੇਸਿਨ ਵਿਚ ਸਥਿਤ ਹੈ।

ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ 14 ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਡ੍ਰੋਬੋਗਲਿਜਾ (Droboglitza) ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਹੋਈ ਸੀ ਪਿੱਛੋਂ ਇਸ ਦਾ ਨਾਂ ਟ੍ਰਿਪੋਲੀਟਸਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1770 ਵਿਚ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਨੂੰ ਮੁੜ ਉਸਾਰਿਆ ਗਿਆ। ਇਹ ਯੂਨਾਨ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਜੰਗ ਤੀਕ ਬਹੁਤ ਹੀ ਖੁਸ਼ਹਾਲ ਰਿਹਾ। ਸੰਨ 1821 ਵਿਚ ਇਸ ਉੱਤੇ ਯੂਨਾਨੀ ਬਾਗ਼ੀਆਂ ਨੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕੀਤਾ ਤੇ ਪਿੱਛੋਂ 1825 ਵਿਚ ਇਬਰਾਹਿਮ ਪਾਸ਼ਾ ਨੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਲੜਾਈਆਂ ਵਿਚ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਬਹੁਤ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋਇਆ।

ਜਾਤੀ ਦਾ ਨਾਂ	ਮੁੱਖ ਰੀੜ੍ਹਾਹਾਰੀ ਪਰਪੋਸ਼ੀ	ਬੀਮਾਰੀ	ਭੂਗੋਲਿਕ ਵੰਡ	ਵਾਹਕ ਕੀੜੇ	ਇਕ ਪਰਪੋਸ਼ੀ ਤੋਂ ਦੂਜੇ ਤੱਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਦਾ ਤਰੀਕਾ
ਟ੍ਰਿਪਨੋਸੋਮਾ ਗੈਂਬੀਐਂਸ (Trypanosoma gambiense)	ਮਨੁੱਖ ਤੇ ਪਾਲਤੂ ਜਾਨਵਰ	ਅਫਰੀਕਾ ਦੀ ਸੈਂਟ ਦੀ ਬੀਮਾਰੀ	ਪੱਛਮੀ ਭੂ-ਮੱਧ ਰੇਖੀ ਅਫਰੀਕਾ	ਟਸੀ ਟਸੀ ਮੱਖੀ	ਸਾਈਕਲੀਕਲ; ਕੀੜੇ ਦੇ ਕੱਟਣ ਨਾਲ
ਰੋਡੇਸੀਐਂਸ (T. rhodesiense)	ਮਨੁੱਖ ਤੇ ਜੰਗਲੀ ਜਾਨਵਰ	ਅਫਰੀਕਾ ਦੀ ਸੈਂਟ ਦੀ ਬੀਮਾਰੀ	ਪੂਰਬ ਉਸ਼ਣ ਖੰਡੀ ਅਫਰੀਕਾ	ਟਸੀ ਟਸੀ ਮੱਖੀ	ਸਾਈਕਲੀਕਲ; ਕੀੜੇ ਦੇ ਕੱਟਣ ਨਾਲ
ਟਿ. ਕੁਰੂਜ਼ੀ (T. curzi)	ਮਨੁੱਖ, ਕੁੱਤਾ, ਆਰਮਾਡਿਲੋ ਆਦਿ	ਸ਼ਾਗਸ ਬੀਮਾਰੀ	ਦੱਖਣੀ ਤੇ ਮੱਧ ਅਮਰੀਕਾ	ਕਿਸਿੰਗ ਬੱਗ	ਸਾਈਕਲੀਕਲ; ਬੱਗ ਦੇ ਮਲ ਵਿਚੋਂ
ਟਿ. ਬਰੂਸੀਆਈ (T. brucei)	ਪਾਲਤੂ ਤੇ ਜੰਗਲੀ ਜਾਨਵਰ	ਨਗਾਨਾ	ਉਸ਼ਣ-ਖੰਡੀ ਅਫਰੀਕਾ	ਟਸੀ ਟਸੀ ਮੱਖੀ	ਸਾਈਕਲੀਕਲ; ਕੀੜਿਆਂ ਦੇ ਕੱਟਣ ਨਾਲ
ਟਿ. ਵਾਈਵੈਕਸ (T. vivax)	ਪਾਲਤੂ ਤੇ ਜੰਗਲੀ ਜਾਨਵਰ	ਸੂਮਾ	ਉਸ਼ਣ ਖੰਡੀ ਅਫਰੀਕਾ ਤੇ ਦੱਖਣੀ ਅਮਰੀਕਾ	ਕੱਟਣ ਵਾਲੀਆਂ ਮੱਖੀਆਂ	ਮਕੈਨੀਕਲ ਕੀੜਿਆਂ ਦੇ ਕੱਟਣ ਨਾਲ
ਟਿ. ਇਕੂਈਨਮ (T. equinum)	ਪਾਲਤੂ ਤੇ ਜੰਗਲੀ ਜਾਨਵਰ	ਮੈਲਡੀਕਾ ਡੈਰਸ	ਉਸ਼ਣ ਖੰਡੀ ਤੇ ਦੱਖਣੀ ਅਮਰੀਕਾ	ਕੱਟਣ ਵਾਲੀਆਂ ਮੱਖੀਆਂ	ਮਕੈਨੀਕਲ ਕੀੜਿਆਂ ਦੇ ਕੱਟਣ ਨਾਲ
ਟਿ. ਈਵੈਨਸਾਈ (T. evansi)	ਪਾਲਤੂ ਤੇ ਜੰਗਲੀ ਜਾਨਵਰ	ਸੁਰਾ	ਏਸ਼ੀਆ, ਆਸਟ੍ਰੇਲੀਆ ਮੈਡਗਾਸਕਰ	ਕੱਟਣ ਵਾਲੀਆਂ ਮੱਖੀਆਂ	ਮਕੈਨੀਕਲ, ਮੱਖੀਆਂ ਦੇ ਕੱਟਣ ਨਾਲ
ਟਿ. ਹਿਪੀਕਮ (T. hapticum)	ਪਾਲਤੂ ਜਾਨਵਰ (ਘੋੜਾ, ਖੱਚਰ)	ਮੱਗੀਨਾ ਡੀਕਾਡੈਰਸ	ਮੱਧ ਅਮਰੀਕਾ	ਨਾ ਕੱਟਣ ਵਾਲੀਆਂ ਮੱਖੀਆਂ	ਮਕੈਨੀਕਲ; ਮੱਖੀਆਂ ਦੇ ਕੱਟਣ ਨਾਲ
ਟਿ. ਇਕੂਈਪਰਡਮ (T. equiperdum)	ਘੋੜਾ, ਬੱਤਾ	ਡਿਊਰੀਨ	ਹੂਮ ਸਾਰਗੀ ਦੇਸ਼	ਕੋਈ ਨਹੀਂ	ਭੋਗ ਸਮੇਂ

ਅੱਜਕਲ੍ਹ ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਕਣਕ, ਆਲੂ ਅਤੇ ਤਮਾਕੂ ਦੀਆਂ ਪੈਦਾਵਾਰਾਂ ਦੀ ਮੰਡੀ ਹੈ। ਇਥੇ ਗਲੀਚੇ, ਲੱਕੜੀ ਦਾ ਸਾਮਾਨ, ਸ਼ਰਾਬ ਅਤੇ ਕੱਪੜਾ ਬਣਾਉਣ ਅਤੇ ਚਮੜਾ ਕਮਾਉਣ ਦੇ ਧੰਦੇ ਉੱਨਤ ਹਨ। ਇਹ ਕੋਰਿਥ ਅਤੇ ਕਲਾਮਈ ਨਾਲ ਰੇਲਾਂ ਦੁਆਰਾ ਅਤੇ ਪੈਲਾਪਾਨੀਜ਼ ਨਾਲ ਸੜਕਾਂ ਦੁਆਰਾ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਆਬਾਦੀ—103,840 (1991)

37° 31' ਉ. ਵਿਥ. ; 22° 21' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੂ.-ਐਨ. ਥ੍ਰਿ. ਮਾ. 10 : 129; ਐਨ. ਅਮੈ. 27 : 123

ਟਿਪੋਲੀ : ਇਹ ਰੂਮ ਸਾਗਰ ਤੇ ਤੱਟ ਤੇ ਵਾਕਿਆ ਅਫ਼ਰੀਕਾ ਦੀ ਇਕ ਮਸ਼ਹੂਰ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਬੰਦਰਗਾਹ ਅਤੇ ਲਿਬੀਆ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਹੈ। ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਪੁਰਾਣਾ ਨਾਂ 'ਈਆ' ਸੀ। ਇਹ ਇਕ ਇਤਿਹਾਸਕ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ ਜਿਸਨੂੰ ਸਮੇਂ ਸਮੇਂ ਤੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਦੇਸ਼ਾਂ ਅਤੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਕੌਮਾਂ ਦੀ ਅਧੀਨਤਾ ਦਾ ਲੰਬਾ ਚੌੜਾ ਤਜਰਬਾ ਹਾਸਲ ਹੈ।

ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਫਿਨੀਸ਼ੀਅਨਾਂ ਨੇ ਕੀਤੀ ਸੀ ਅਤੇ 146 ਈ. ਪੂ. ਤੋਂ 450 ਈ. ਤੱਕ ਇਸ ਉੱਤੇ ਰੋਮਨਾਂ ਦਾ ਰਾਜ ਹੋਇਆ। ਵੰਡਾਲਾਂ ਨੇ 5 ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਇਸ ਉੱਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕੀਤਾ। 7 ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਹਜ਼ਰਤ ਮੁਹੰਮਦ ਦੇ ਅਰਬ ਯੋਧੇ ਇੱਥੇ ਆਏ। ਪਿਛੋਂ 1146 ਤੋਂ 1158 ਈ. ਵਿਚਲੇ ਸਮੇਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਬਾਕੀ ਸਾਰਾ ਸਮਾਂ ਇਹ ਅਰਬਾਂ ਅਧੀਨ ਹੀ ਰਿਹਾ। 1510 ਈ. ਵਿਚ ਸਪੇਨੀ ਇਥੇ ਆ ਗਏ। ਸੰਨ 1551 ਵਿਚ ਤੁਰਕਾਂ ਨੇ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਉੱਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕੀਤਾ। ਤੁਰਕਾਂ ਅਧੀਨ ਲੰਬਾ ਸਮਾਂ ਰਹਿਣ ਪਿੱਛੋਂ ਸੰਨ 1911 ਤੋਂ 1943 ਦੌਰਾਨ ਇਹ ਇਟਲੀ ਅਧੀਨ ਆਇਆ। ਫਿਰ ਬਰਤਾਨੀਆ ਨੇ ਇਸ ਉੱਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ। 1951 ਵਿਚ ਲਿਬੀਆ ਦੇ ਆਜ਼ਾਦ ਹੋਣ ਤੀਕ ਇਹ ਬਰਤਾਨੀਆ ਅਧੀਨ ਹੀ ਰਿਹਾ।

ਅੱਜਕਲ੍ਹ ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਮਸ਼ਹੂਰ ਬੰਦਰਗਾਹ ਵਜੋਂ ਉੱਨਤ ਹੈ। ਇਥੋਂ ਫਲ, ਜੈਤੂਨ ਦਾ ਤੇਲ ਤੇ ਮੱਛੀਆਂ ਬਾਹਰ ਭੇਜੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇਥੇ ਲੂਣ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਗਲੀਚੇ ਵੀ ਬਣੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਹਵਾਈ ਅੱਡਾ ਵੀ ਹੈ। ਇਥੋਂ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵੱਲ ਸੜਕਾਂ ਵੀ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਦੋ ਹਿੱਸੇ ਹਨ—ਨਵਾਂ ਅਤੇ ਪੁਰਾਣਾ। ਪੁਰਾਣਾ ਸ਼ਹਿਰ ਸਮੁੰਦਰ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਹੈ, ਇਸਦੇ ਦੁਆਲੇ ਬਾਜ਼ਨਤੀਨੀਆਂ ਵੇਲੇ ਦੀ ਅਤੇ 16 ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੀ ਦੀਵਾਰ ਬਣੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਇਸ ਪੁਰਾਣੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਸਪੇਨੀ ਕਿਲਾ, ਦੋ ਮਸਜਿਦਾਂ ਅਤੇ ਮਾਰਕਸ ਆਰੈਲੀਅਸ ਦੀ ਜਿੱਤ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਕ ਇਕ ਮਹਿਰਾਬ ਹੈ। ਨਵਾਂ ਸ਼ਹਿਰ ਪੁਰਾਣੇ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਦੱਖਣ-ਪੱਛਮ ਵਿਚ ਹੈ। ਇਸ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ਥੀਏਟਰ, ਹੋਟਲ, ਸਰਕਾਰੀ ਇਮਾਰਤਾਂ, ਸ਼ਾਹੀ ਮਹਿਲ ਅਤੇ ਇਕ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਹੈ।

ਦੇਸ਼ ਦੀਆਂ ਸਿਆਸੀ ਸਰਗਰਮੀਆਂ/ਕਾਰਨ ਅੱਜਕਲ੍ਹ ਵੀ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਅਕਸਰ ਹੁੰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਆਬਾਦੀ—980,000 (1982)

32°54' ਉ. ਵਿਥ. ; 13°11' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੂ.-ਐਨ. ਥ੍ਰਿ. ਮਾ. 10 : 128

ਟਿਪੋਲੀ : ਉੱਤਰ-ਪੱਛਮੀ ਲਿਬਨਾਨ ਦਾ ਦੂਜਾ ਵੱਡਾ ਸ਼ਹਿਰ, ਵਪਾਰਕ ਕੇਂਦਰ ਅਤੇ ਬੰਦਰਗਾਹ ਹੈ ਜੋ ਬੈਰੂਤ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਉੱਤਰ-ਉੱਤਰ-ਪੂਰਬ ਵਿਚ 68 ਕਿ. ਮੀ. ਦੇ ਫ਼ਾਸਲੇ ਉੱਤੇ ਰੂਮ-

ਸਾਗਰ ਦੇ ਤੱਟ ਉਪਰ ਅਬੂਅਲੀ ਦਰਿਆ ਦੇ ਮੁਹਾਣੇ ਉੱਤੇ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ 700 ਈ. ਪੂ. ਵਿਚ ਹੋਈ ਸੀ। 300 ਈ. ਪੂ. ਵਿਚ ਇਹ ਫਿਨੀਸ਼ੀਅਨਾਂ ਦੇ ਰਾਜ ਅਧੀਨ ਤਿੰਨ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਸਾਈਡਾਨ, ਟਾਇਰ ਅਤੇ ਆਰਵੈਡ ਦੇ ਸੰਘ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਬਣਿਆ। ਫਿਰ ਇਹ ਸਲਿਊਸਿਡਾਂ ਅਧੀਨ ਤੇ ਪਿਛੋਂ ਰੋਮਨਾਂ ਹੇਠ ਵੀ ਰਿਹਾ। 638 ਈ. ਵਿਚ ਇਸ ਉੱਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦਾ ਰਾਜ ਵੀ ਹੋਇਆ।

12 ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਪਹਿਲੇ ਧਰਮ ਯੁੱਧ ਦੌਰਾਨ ਸ਼ਹਿਰ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋਇਆ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਥੋਂ ਦੀ ਮਸ਼ਹੂਰ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਵੀ ਸਾੜ ਦਿੱਤੀ। ਸੰਨ 1289 ਵਿਚ ਇਹ ਮੈਮਲਿਕਸਾਂ ਹੇਠ ਵੀ ਆਇਆ ਪਰ ਫਿਰ ਉਜਾੜ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਮਿਸਰ ਅੱਤੇ ਸੀਰੀਆ ਦੇ ਇਸ ਮੁਸਲਮਾਨੀ ਖ਼ਾਨਦਾਨ ਨੇ 1516 ਈ. ਤੱਕ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਉੱਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਪਿੱਛੋਂ ਨਵੇਂ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਪੁਰਾਣੇ ਸ਼ਹਿਰ ਤੋਂ ਕੁਝ ਦੂਰ ਅੰਤਰਵਰਤੀ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵੱਲ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਸੀਰੀਆ ਅਤੇ ਮਿਸਰ ਦੇ ਰਾਜਿਆਂ ਦੇ ਉਤਰਾਧਿਕਾਰੀ ਸ਼ਹਿ-ਜ਼ਾਦਿਆਂ ਦੇ ਕਬਜ਼ੇ ਖ਼ਾਤਰ ਲੰਬੇ ਝਗੜਿਆਂ ਪਿਛੋਂ ਇਹ ਮਿਸਰ ਦੇ ਇਬਰਾਹਿਮ ਪਾਸ਼ਾ ਦੇ ਅਧੀਨ ਆ ਗਿਆ। ਪਹਿਲੇ ਮਹਾਯੁੱਧ ਦੌਰਾਨ ਇਹ ਬਰਤਾਨੀਆਂ ਮਾਤਹਿਤ ਹੋਇਆ। 1920 ਵਿਚ ਇਸਨੂੰ ਗ੍ਰੇਟਰ ਲਿਬਨਾਨ ਵਿਚ ਮਿਲਾ ਲਿਆ ਗਿਆ। ਦੂਜੇ ਮਹਾਯੁੱਧ ਵਿਚ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਅਤੇ ਫ਼ੀ ਫ੍ਰੈਂਚ ਅਧੀਨ ਆਉਣ ਪਿਛੋਂ ਇਹ ਲਿਬਨਾਨ ਗਣਰਾਜ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣ ਗਿਆ।

ਟਿਪੋਲੀ ਅੱਜਕਲ੍ਹ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਦੂਜਾ ਵੱਡਾ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਆਧੁਨਿਕ ਵਿਕਾਸ 1909 ਈ. ਵਿਚ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਰੇਲ-ਪਟੜੀਆਂ ਬਣਾ ਕੇ ਇਸਨੂੰ ਉੱਤਰੀ ਸੀਰੀਆ ਅਤੇ ਹੋਰ ਗਵਾਂਢੀ ਦੇਸ਼ਾਂ ਨਾਲ ਜੋੜਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਦੂਜੇ ਮਹਾਯੁੱਧ ਦੌਰਾਨ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਤੋਂ ਦੱਖਣ ਵਾਲੇ ਪਾਸੇ ਰੇਲ-ਪਟੜੀ ਬਣਾ ਕੇ ਦੱਖਣ ਵੱਲ ਵੀ ਆਵਾਜਾਈ ਦੀ ਸਹੂਲਤ ਮੁਹੱਈਆ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਇਸ ਪਿਛੋਂ ਇਰਾਕ ਦੇ ਕਿਰਕੂਕ ਸ਼ਹਿਰ ਵੱਲੋਂ ਆਉਂਦੀ ਪੈਟਰੋਲ ਪਾਈਪ ਲਾਈਨ ਦਾ ਆਖਰੀ ਸਥਾਨ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਇਸ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਹੋਰ ਵੀ ਵਧੀ ਹੈ। ਇਥੇ ਤੇਲ ਸਾਫ਼ ਕਰਨ ਲਈ 2 ਕਾਰਖ਼ਾਨੇ ਵੀ ਸਥਾਪਤ ਹਨ। ਚਮੜਾ ਕਮਾਉਣ, ਸਾਬਣ ਬਣਾਉਣ ਅਤੇ ਸੂਤ ਕੱਤਣ ਦਾ ਕੰਮ ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਇਥੇ ਹੁੰਦਾ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਅੱਜਕਲ੍ਹ ਇਥੋਂ ਰੇਸ਼ਮ, ਸਾਬਣ, ਸੰਤਰੇ, ਨਿੰਬੂ, ਤਮਾਕੂ, ਉੱਨ ਵਗ਼ੈਰਾ ਬਾਹਰ ਭੇਜੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਸ਼ਹਿਰ ਦੀਆਂ ਵਰਣਨਯੋਗ ਥਾਵਾਂ ਵਿਚ ਟੇਅਨਲ ਮਸਜਿਦ (1336), ਵੱਡੀ ਮਸਜਿਦ (1294), ਪੁਰਾਣੇ ਗਿਰਜੇ ਅਤੇ ਕਿਲੇ ਦੇ ਖੰਡਰਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ 15 ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਬਣੇ ਇਕ ਟਾਵਰ ਦਾ ਨਾਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ।

ਆਬਾਦੀ—160,000 (1988)

34° 26' ਉ. ਵਿਥ. ; 35° 51' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੂ.-ਐਨ. ਥ੍ਰਿ. ਮਾ. 10 : 128; ਵੈ. ਜਗ. ਡਿ. ; ਐਨ. ਅਮੈ. 27 :

122

ਟ੍ਰਿਬਿਊਨ : ਇਹ ਇਕ ਖ਼ਿਤਾਬ ਸੀ ਜਿਹੜਾ ਪੁਰਾਤਨ ਯੂਨਾਨ ਵਿਚ ਸਿਵਲ ਅਤੇ ਫੌਜੀ ਅਫ਼ਸਰਾਂ ਨੂੰ ਭੇਟ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਫੌਜੀ ਟ੍ਰਿਬਿਊਨ ਬੁਨਿਆਦੀ ਤੌਰ ਤੇ ਪਿਆਦਾ ਕਮਾਂਡਰ ਨੂੰ ਬਣਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਪਰ ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਰਸਾਲਾ, ਇਮਦਾਦੀ, ਫੌਜੀ ਦਸਤੇ ਅੰਗ-ਰੱਖਿਅਕ ਦਸਤੇ ਸੂਬਾਈ - ਰੱਖਿਅਕ ਸੈਨਾ, ਨੌਸੈਨਕ ਦਸਤਿਆਂ ਦੇ ਕਮਾਂਡਰ ਅਤੇ ਲੀਜ਼ਨ

ਅਫਸਰ ਵੀ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਸੈਨਾ ਦੇ ਚਾਰ ਸ਼ਹਿਰੀ ਲੀਜ਼ਨਾਂ ਲਈ ਛੇ ਟ੍ਰਿਬਿਊਨ ਬਣਾਏ ਜਾਂਦੇ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਨਿਯੁਕਤੀ ਕੌਂਸਲ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਬਾਕੀ ਟ੍ਰਿਬਿਊਨਾਂ ਨੂੰ ਜਨਤਾ ਚੁਣਦੀ ਸੀ।

27 ਈ. ਪੂ. ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਰੋਮਨ ਸਾਮਰਾਜ ਅਧੀਨ ਫੌਜੀ ਟ੍ਰਿਬਿਊਨਾਂ ਨੂੰ ਆਰੰਭਕ ਤੌਰ ਤੇ ਸੈਨੇਟ ਦਾ ਜਾਂ ਰੋਮਨ ਸਾਮੰਤਾਂ ਦਾ ਇਕ ਭਾਗ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਨਿਯੁਕਤੀ ਸਿੱਧੇ ਤੌਰ ਤੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਹੀ ਕਰਦਾ ਸੀ। 5 ਵੀਂ ਸਦੀ ਈ. ਪੂ. ਦੌਰਾਨ ਸਾਧਾਰਣ ਜਨਤਾ ਦੇ ਟ੍ਰਿਬਿਊਨ ਵੀ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆ ਚੁੱਕੇ ਸਨ। ਰੋਮ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਅਹੁਦਾ ਬੜੇ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵਿਕਸਿਤ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਦੀ ਸਹੀ ਤਿਥੀ, ਚੋਣ ਦਾ ਢੰਗ ਅਤੇ ਅਧਿਕਾਰ ਖੇਤਰ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਅਜੇ ਤੱਕ ਨਹੀਂ ਮਿਲ ਸਕਿਆ। 471 ਈ. ਪੂ. ਦੌਰਾਨ ਸਾਧਾਰਣ ਵਰਗ ਤੇ ਟ੍ਰਿਬਿਊਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪਲੈਬੀਅਨ ਅਸੈਂਬਲੀ (Plebeian Assembly) ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਚੁਣੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਇੰਜ ਉਹ ਆਪਣੇ ਤਬਕੇ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਹਿਤ ਲਈ ਲੜਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਅੰਦੋਲਨ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ 'ਵੀਟੋ' ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਵੀ ਸੀ ਜਿਸ ਨਾਲ ਇਹ ਕਾਂਸਲਾਂ, ਨੀਵੀਂ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਦੇ ਮੈਜਿਸਟ੍ਰੇਟਾਂ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਸਹਿਯੋਗੀਆਂ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਅਨੁਚਿਤ ਠਹਿਰਾ ਸਕਦੇ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਾਨੂੰਨੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਸੀ। 450 ਈ. ਪੂ. ਤੱਕ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕੁਲ ਗਿਣਤੀ 10 ਹੀ ਸੀ। ਅਗਲੀਆਂ ਦੋ ਸਦੀਆਂ ਦੌਰਾਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਾਫ਼ੀ ਤਾਕਤ ਪਕੜ ਲਈ ਅਤੇ ਇਹ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਚਲਾਉਣ ਲਗੇ। ਮੈਜਿਸਟ੍ਰੇਟਾਂ ਦੀ ਕਾਰਵਾਈ ਤੋਂ ਆਪਣੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਹਿੱਤਾਂ ਦੀ ਹਿਫ਼ਾਜ਼ਤ ਵੀ ਕਰਦੇ ਸਨ।

300 ਈ. ਪੂ. ਤੋਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਚੰਗੇਰਾ ਵਿਧਾਨ ਬਣਾਇਆ ਕਿਉਂਕਿ ਨੀਵੇਂ ਵਰਗ ਦੀ ਅਸੈਂਬਲੀ ਵਿਚ ਵਿਧਾਨਕ ਕਾਰਜ ਵਿਧੀ ਦੂਜੀ ਅਸੈਂਬਲੀ ਦੀ ਕਾਰਜ ਵਿਧੀ ਨਾਲੋਂ ਵਧੇਰੇ ਵਧੀਆ ਸੀ। ਗੇਅਸ (Gaius) ਅਤੇ ਟਾਈਬੀਰੀਅਸ ਜਰੈਕਸ (Tiberius Gracchus) ਵਰਗੇ ਟ੍ਰਿਬਿਊਨਾਂ ਨੇ ਦੂਜੀ ਸਦੀ ਈ. ਪੂ. ਵਿਚ ਭੂਮੀ ਸੁਧਾਰ ਅਤੇ ਕਰਜ਼ਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਰਾਹਤ ਦੇਣ ਸਬੰਧੀ ਵੀ ਕਾਫ਼ੀ ਕੰਮ ਕੀਤਾ। ਸੁਲਾ (Sulla) ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਘੱਟ ਕੀਤਾ ਪਰ ਪਾਪੀ ਨੇ ਪਹਿਲੀ ਸਦੀ ਈ. ਪੂ. ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਧਿਕਾਰ ਮੁੜ ਦੇ ਦਿੱਤੇ।

ਹ. ਪੂ. -ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮਾ. 10 : 116; ਐਨ. ਅਸੇ. 27 : 98

ਟ੍ਰਿਬਿਊਨਾ : ਇਹ ਆਸਟ੍ਰੇਲੀਆ ਦੇ ਪੂਰਬ ਵਿਚ ਤਸਮਾਨੀਆ ਰਾਜ ਦਾ ਇਕ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਪ੍ਰਾਸਰ ਦਰਿਆ ਦੇ ਪੂਰਬੀ ਮੁਹਾਣੇ ਅਤੇ ਸਪ੍ਰਿੰਗ ਦੀ ਖਾੜੀ ਦੇ ਉੱਤਰੀ-ਤੱਟ ਉੱਤੇ ਵਸਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਸੰਨ 1825 ਵਿਚ ਇਕ ਫੌਜੀ ਗੈਰੀਸਨ ਛਾਉਣੀ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਹੋਈ। ਸੰਨ 1830 ਦੇ ਦਹਾਕੇ ਦੌਰਾਨ ਇਹ ਵੱਲ ਮੱਛੀਆਂ ਫੜਨ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਰਿਹਾ। ਪਹਿਲਾਂ ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ 'ਸਪ੍ਰਿੰਗ ਬੇ' ਦੇ ਨਾਂ ਨਾਲ ਹੀ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਮੌਜੂਦਾ ਨਾਂ ਇਥੋਂ ਦੀ ਹੀ ਦੇਸੀ ਕੁੱਕੜੀ (Native hen) ਲਈ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਇਕ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਸ਼ਬਦ ਪਿੱਛੇ ਪਿਆ। ਸੰਨ 1860 ਵਿਚ ਇਥੇ ਨਗਰਪਾਲਿਕਾ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਹੋਈ ਅਤੇ ਸੰਨ 1866 ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਦਰਜਾ ਹਾਸਲ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਹ ਤਸਮਾਨ ਸ਼ਾਹਰਾਹ ਤੋਂ ਹੋਬਰਟ ਤੱਕ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦਾ ਉੱਨ ਅਤੇ ਫਲਾਂ ਦੀ ਕਾਸ਼ਤ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਹੈ।

ਆਬਾਦੀ - 591 (1971)

42° 30' ਦੱ. ਵਿਭ.; 147° 55' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੂ.-ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮਾ. 10 : 113

ਟਰਿਮ : ਆਇਰਲੈਂਡ ਦੀ ਮੀਥ ਕਾਊਂਟੀ ਦਾ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ ਜੋ ਬਾਇਨ ਦਰਿਆ ਦੇ ਕੰਢੇ ਵਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਗਿਰਜਿਆਂ ਕਰਕੇ ਮਸ਼ਹੂਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸੇਂਟ ਪੇਟਰਿਕ ਨੇ 432 ਈ. ਵਿਚ ਇਥੇ ਇਕ ਮੱਠ ਬਣਵਾਇਆ ਸੀ। 13 ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਆਗਸਟੀਨੀ ਮੱਠ ਦੇ ਖੰਡਰ ਵੀ ਇਥੇ ਮੌਜੂਦ ਹਨ। ਸੰਨ 1173 ਦੌਰਾਨ ਉਸਾਰੇ ਗਏ ਟਰਿਮ ਨਾਮੀ ਕਿਲੇ ਦੇ ਵੀ ਹੁਣ ਕੇਵਲ ਖੰਡਰ ਹੀ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਤੇਰ੍ਹਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਇਹ ਕਿਲਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਐਂਗਲੋ-ਨਾਰਮਨ ਕਿਲੇ ਦੇ ਵਜੂਦ ਵਿਚ ਰਿਹਾ। ਸੰਨ 1955 ਵਿਚ ਸੇਂਟ ਪੇਟਰਿਕ ਵਾਲਾ ਗਿਰਜਾ, ਵੱਡਾ ਗਿਰਜਾ ਬਣ ਗਿਆ।

ਆਬਾਦੀ-2,144 (1981)

53°34' ਉ. ਵਿਭ.; 6° 47' ਪੱ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੂ.-ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮਾ. 10 : 124

ਟਰਿਲੀਅਮ : ਇਹ ਲਿਲੀ ਕੁਲ ਦੇ ਖੂਬਸੂਰਤ ਪੌਦਿਆਂ ਦੀ ਇਕ ਪ੍ਰਜਾਤੀ ਦਾ ਨਾਂ ਹੈ। ਇਸ ਪ੍ਰਜਾਤੀ ਵਿਚ 30 ਜਾਤੀਆਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ ਜੋ ਉੱਤਰੀ ਅਮਰੀਕਾ ਅਤੇ ਪੂਰਬੀ ਏਸ਼ੀਆ ਵਿਚ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਇਕ ਪੱਧਰਾ ਅਤੇ ਛੋਟਾ ਸਦਾ ਬਹਾਰ ਪੌਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਪੱਤਰਕੰਦ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਤੋਂ ਇਕ ਸਾਧਾਰਣ ਤਣਾ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ। ਤਣੇ ਦੇ ਸਿਰੇ ਤੇ ਤਿੰਨ ਪੱਤੀਆਂ ਦਾ ਇਕ ਚੱਕਰ ਜਿਹਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਉੱਪਾ ਫੁੱਲ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ।

ਚਿੱਟਾ ਟਰਿਲੀਅਮ

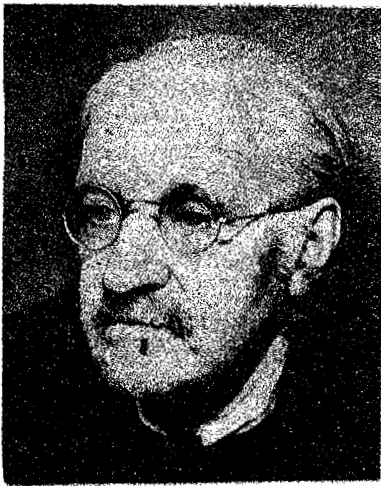
ਇਸ ਦਾ ਫਲ ਬਹੁ-ਬੀਜ ਵਾਲੀ ਬੈਰੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਪ੍ਰਜਾਤੀ ਦੀਆਂ 19 ਜਾਤੀਆਂ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ ਅਤੇ ਕੈਨੇਡਾ ਵਿਚ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ। ਪੂਰਬੀ ਜਾਤੀਆਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਚਿੱਟਾ ਟਰਿਲੀਅਮ (*Trillium grandiflorum*); ਵੈਂਗਣੀ ਟਰਿਲੀਅਮ (*T. erectum*); ਅਤੇ ਚਿਤਕਬਰਾ ਵੇਕ-ਰਾਬਿਨ (*T. undulatum*) ਆਦਿ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਦੱਖਣੀ ਪੂਰਬੀ ਰਾਜਾਂ ਵਿਚ ਮਾਊਂਟੇਨ ਵੇਕ-ਰਾਬਿਨ ਜ਼ਿਆਦਾ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਕੇਵਲ ਇਕ ਹੀ ਪੀਲਾ ਟਰਿਲੀਅਮ (*T. sessile luteum*) ਦੱਖਣੀ ਅੰਪੋਲੇਕੀਅਨ ਪੱਛਮ ਤੋਂ ਆਰਕਾਨਸਾਸ ਅਤੇ ਮਿਸੂਰੀ ਤੱਕ ਮਿਲਦਾ ਹੈ; ਪ੍ਰੰਤੂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਭਨਾਂ ਵਿਚ ਜ਼ਿਆਦਾ ਅਤੇ ਸੌਖੇ ਹੀ ਉਗਾਏ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਫੁੱਲਦਾਰ ਪੌਦਾ ਵੱਡਾ ਚਿੱਟਾ ਟਰਿਲੀਅਮ ਹੈ।

ਹ. ਪੂ.-ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. 22 : 476

ਟ੍ਰਿਵੇਲੀਅਨ ਸਰ ਜਾਰਜ ਆੱਟੋ : ਇਹ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤੀਵਾਨ ਸੀ ਜਿਹੜਾ ਲੈਸਟਰਸ਼ਿਰ ਵਿਚ 20 ਜੁਲਾਈ, 1838 ਦੇ ਦਿਨ ਜਨਮਿਆ। ਇਹ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਟੀ. ਵੀ. ਮੈਕਾਲੇ ਦੀ ਭੈਣ ਐਚ. ਐਮ. ਮੈਕਾਲੇ ਦਾ ਲੜਕਾ ਸੀ। ਹੋਰ ਅਤੇ ਟ੍ਰਿਨਿਟੀ ਵਿਚ ਸਿੱਖਿਆ ਹਾਸਲ ਕਰਕੇ ਇਹ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਸਰ ਸੀ. ਆਈ. ਟ੍ਰਿਵੇਲੀਅਨ ਦਾ ਨਿੱਜੀ ਸਕੱਤਰ ਬਣ ਕੇ 1862 ਈ. ਵਿਚ ਭਾਰਤ ਆਇਆ। ਇਥੇ ਉਸਨੇ ਅਨੇਕਾਂ ਭਾਰਤੀ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਉੱਤੇ ਖੋਜ ਪੱਤਰ ਅਤੇ ਲੇਖ ਲਿਖੇ। 1865 ਈ. ਤੋਂ 1897 ਈ. ਤੱਕ ਕਾਮਨਵੈਲਥ ਸਭਾ ਦੇ ਮੈਂਬਰ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਇਸਨੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਵਿਚ ਵਧ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਹਿੱਸਾ ਲਿਆ। ਇਸ ਦੌਰਾਨ ਇਸਨੇ ਮੰਤਰੀ ਮੰਡਲ ਦੇ ਮੈਂਬਰ ਅਤੇ ਅਨੇਕਾਂ ਸਰਕਾਰੀ ਅਹੁਦਿਆਂ ਉੱਤੇ ਰਹਿ ਕੇ ਆਪਣੀ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਕੀ ਯੋਗਤਾ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਬੌਧਿਕਤਾ ਦਾ ਸਬੂਤ ਦਿੱਤਾ। ਸਿਆਸਤਦਾਨ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇਹ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਵੀ ਸੀ। ਇਹ ਵਿੱਗਾਂ ਦਾ ਸਮਰਥਕ ਸੀ। ਲੇਖਕ ਅਤੇ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਇਸ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਰਚਨਾਵਾਂ 'ਦੀ ਅਮੈਰਿਕਨ ਰੈਵੋਲਿਊਸ਼ਨ' ਅਤੇ 'ਦੀ ਲਾਈਫ ਅਤੇ ਲੈਟਰਜ਼ ਆਫ ਲਾਰਡ ਮੈਕਾਲੇ' (2 ਜਿਲਦਾਂ, 1876) ਹਨ। ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਆਪਣੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਖੋਜ ਭਰਪੂਰ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਮਸ਼ਹੂਰ ਪੁਸਤਕਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ 'ਦੀ ਅਰਲੀ ਹਿਸਟਰੀ ਆਫ ਚਾਰਲਸ ਜੇਮਜ਼ ਫਾਕਸ' (1880) ਨਾਂ ਦੀ ਇਕ ਹੋਰ ਕਿਤਾਬ ਹੈ। 1911 ਈ. ਵਿਚ ਇਸਨੂੰ 'ਆਰਡਰ ਆਫ ਮੈਰਿਟ' ਦਾ ਖਿਤਾਬ ਮਿਲਿਆ। ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ 17 ਅਗਸਤ, 1928 ਈ. ਵਿਚ ਨਾਰਥੰਬਰਲੈਂਡ ਵਿਚ ਟਾਈਨ ਦਰਿਆ ਉੱਤੇ ਵੱਸੇ ਵਾਲਿੰਗਟਨ ਹਾਊਸ ਵਿਚ ਹੋਈ।

ਹ. ਪੁ.-ਐਨ. ਅਮੇ. 27 : 92; ਹਿੰ. ਵਿ. ਕੋ. 5 : 194

ਟ੍ਰਿਵੇਲੀਅਨ, ਸਰ ਜਾਰਜ ਮੈਕਾਲੇ : ਆੱਟੋ ਟ੍ਰਿਵੇਲੀਅਨ ਨਾਮੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤੀਵਾਨ

ਸਰ ਜਾਰਜ ਮੈਕਾਲੇ ਟ੍ਰਿਵੇਲੀਅਨ

ਦਾ ਇਹ ਤੀਜਾ ਲੜਕਾ ਸੀ ਜਿਹੜਾ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਵਾਂਗ ਹੀ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋਇਆ। ਇਸਦਾ ਜਨਮ 16 ਫਰਵਰੀ, 1876 ਨੂੰ ਵਾਰਿਕਸ਼ਿਰ ਕਾਊਂਟੀ ਦੇ ਵੈਲਕਮ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਹੋਇਆ। ਇਸਨੇ ਹੋਰ ਅਤੇ ਟ੍ਰਿਨਿਟੀ ਕਾਲਜ ਵਿਚ ਸਿੱਖਿਆ ਹਾਸਲ ਕੀਤੀ। ਪੜ੍ਹਾਈ ਦੌਰਾਨ ਇਸ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਚਰਚਿਲ ਨਾਲ ਦੋਸਤੀ ਹੋ ਗਈ। 1898 ਈ. ਵਿਚ ਇਸਨੂੰ ਕੈਂਬਰਿਜ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੀ ਫੈਲੋਸ਼ਿਪ

ਮਿਲੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਕੁਝ ਸਾਲਾਂ ਪਿੱਛੋਂ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਲਿਖਣ ਖਾਤਰ ਇਸਨੇ ਕੈਂਬਰਿਜ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਛੱਡ ਦਿੱਤੀ ਪਰ 1927 ਵਿਚ ਇਹ ਇਸੇ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿਚ ਆਧੁਨਿਕ ਇਤਿਹਾਸ ਦਾ ਗੀਲਜ਼ਿਅਸ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਬਣ ਕੇ ਵਾਪਸ ਆ ਗਿਆ, ਪਿੱਛੋਂ ਟ੍ਰਿਨਿਟੀ ਕਾਲਜ ਵਿਚ ਮਾਸਟਰ ਰਹਿ ਕੇ 1951 ਵਿਚ ਰਿਟਾਇਰ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਸਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਉੱਤੇ ਇਸਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਸੰਸਕਾਰਾਂ, ਉਦਾਰਵਾਦੀ ਹੋਣ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤੀ ਵਿਚ ਵਿਗ ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਸਮਰਥਕ ਹੋਣ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਵੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਵਿਚ ਲਾਰਡ ਗ੍ਰੇਮ ਆਫ ਰਿਫਾਰਮ ਬਿੱਲ (1920), ਗ੍ਰੇਮ ਆਫ ਫੈਲੋਡਨ (1937), ਗਿਵਸਪੈ ਗਾਰੀਵਾਲਡੀ (1907, 1909, 1911), ਇੰਗਲੈਂਡ ਇਨ ਦਾ ਏਜ ਆਫ ਵਾਈਕਲਿਫ (1899), ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਹਿਸਟਰੀ ਇਨ ਦਾ ਨਾਈਟੀਥ ਸੈਂਚਰੀ (1782, 1901) (1922), ਹਿਸਟਰੀ ਆਫ ਇੰਗਲੈਂਡ (1926), ਐਨ ਆੱਟੋ ਬਾਇਓਗ੍ਰਾਫੀ ਐਂਡ ਅਦਰ ਐਸੇਜ਼ (1949), ਦੀ ਸੈਵਨ ਯੀਅਰਜ਼ ਆਫ ਵਿਲੀਅਮ ਫੋਰਬ (1952) ਵਰਣਨਯੋਗ ਹਨ। ਇਸਦੀ ਮੌਤ 21 ਜੁਲਾਈ, 1962 ਦੇ ਦਿਨ ਕੈਂਬਰਿਜ ਵਿਖੇ ਹੋਈ।

ਹ. ਪੁ.-ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 11 : 215; ਹਿੰ. ਵਿ. ਕੋ. 5 : 194; ਐਨ. ਅਮੇ. 27 : 91

ਟੀਐਸਟ ਵਿਚ ਚੌਦਵੀਂ ਸਦੀ ਦਾ ਬਣਿਆ ਗਿਰਜਾ

ਟੀਐਸਟ : ਉੱਤਰ-ਪੂਰਬੀ ਇਟਲੀ ਦੇ ਫ੍ਰੀਊਲੀ-ਵਨੈਟਸੀਆ ਖੁਦ-ਮੁਖਤਾਰ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਟੀਐਸਟ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਹੈ ਜੋ ਐਡਰੀਆਟਿਕ ਸਾਗਰ ਦੀ ਟੀਐਸਟ ਖਾੜੀ ਉਪਰ ਵਨੈਟਸੀਆ ਤੋਂ 112 ਕਿ. ਮੀ. ਉੱਤਰ-ਪੂਰਬ ਦੀ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿਚ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਇਹ ਵਧੀਆ ਕੁਦਰਤੀ ਬੰਦਰਗਾਹ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਪੂਰੇ ਯੂਰਪੀ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਮਸ਼ਹੂਰ ਰਹੀ ਹੈ। ਅੱਜਕਲ੍ਹ ਇਹ ਸੁਤੰਤਰ ਬੰਦਰਗਾਹ ਹੈ, ਇਥੇ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਕਰ ਨਹੀਂ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ। ਇਹ ਵਧੀਆ ਬੰਦਰਗਾਹ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਸੈਨਾਤੀ ਸ਼ਹਿਰ ਵੀ ਹੈ, ਜਿਥੇ ਲੋਹਾ-ਇਸਪਾਤ ਜਹਾਜ਼ ਬਣਾਉਣ, ਤੇਲ-ਸੋਧਕ, ਰੰਗ ਬਣਾਉਣ ਦੇ ਉਦਯੋਗਕ ਧੰਦੇ ਉੱਠਨ ਹਨ। ਵਧੀਆ ਬੰਦਰਗਾਹ ਦੀਆਂ ਵੀ ਸਾਰੀਆਂ ਸਹੂਲਤਾਂ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਥੇ ਜਹਾਜ਼ੀ ਗੋਦਾਮ, ਜਹਾਜ਼ਰਾਨੀ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਦਫਤਰ ਵੀ ਸਥਾਪਤ ਹਨ।

ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਵਿਸਤਾਰ ਟੀਐਸਟ ਖਾੜੀ ਨਾਲ ਲੱਗਵੀਂ ਤੱਟ ਰੇਖਾ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਸੈਨ ਜਿਊਸਤੋ ਹਿਲ ਤੱਕ ਹੈ। ਇਸੇ ਪਹਾੜੀ ਉੱਤੇ

ਤਿੰਨ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਯਾਦਗਾਰੀ ਇਮਾਰਤਾਂ ਮੌਜੂਦ ਹਨ। ਸੈਨ ਜਿਊਸਤੋ ਕਿਲੇ, ਮੱਧ ਕਾਲੀਨ ਕਿਲੇ ਅਤੇ ਰੋਮਨ ਬੈਸੀਲਿਕਾ ਕਿਲੇ ਦੇ ਖੰਡਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਇਮਾਰਤਾਂ ਦੀ ਯਾਦ ਤਾਜ਼ਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਪਹਾੜੀ ਤੋਂ ਪਾਰ ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਦਰਿਆਵਾਂ ਅਤੇ ਛੋਟੀਆਂ ਨਦੀਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਚੂਨੇ ਦੇ ਪਠਾਰ ਦੇ ਬੰਜਰ ਜਿਹੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਉਸਾਰਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਵਿਚਲੇ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ਤੰਗ ਭੀੜੀਆਂ ਜਿਹੀਆਂ ਗਲੀਆਂ ਅਤੇ ਪੁਰਾਣੇ ਮਕਾਨ ਹਨ। ਸੱਨਅਤੀ ਖੇਤਰ ਦਾ ਵਿਸਤਾਰ ਪੁਰਾਣੇ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਦੱਖਣ ਵਾਲੇ ਪਾਸੇ ਹੈ। ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਅਨੇਕਾਂ ਹੀ ਅਜਾਇਬ ਘਰ ਅਤੇ 1938 ਈ. ਦੀ ਸਥਾਪਤ ਇਕ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਹੈ।

ਟੀਐਸਟ ਦੀ ਗਰੈਂਡ ਕੈਨਾਲ ਨਜ਼ਦੀਕ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਬਾਜ਼ਨਤੀਨੀ ਗਿਰਜਾਘਰ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਖੁਲ੍ਹੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਵਾਕਿਆ ਇਕ ਕਾਫ਼ੀ ਹਾਊਸ

ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ 51 ਈ. ਪੂ. ਵਿਚ ਰੋਮਨਾਂ ਅਧੀਨ ਆਉਣ ਨਾਲ ਆਰੰਭ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਰੋਮਨਾਂ ਅਧੀਨ 177 ਈ. ਪੂ. ਦੇ ਨੇੜੇ ਤੇੜੇ ਜੂਲੀਅਸ ਸੀਜ਼ਰ ਨੇ ਇਹ ਬਸਤੀ ਆਬਾਦ ਕੀਤੀ ਜਿਸ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਪਹਿਲੀ ਸਦੀ ਵਿਚ ਟੈਰੇਜ਼ਸਟ ਵਜੋਂ ਆਇਆ ਹੈ। ਫਿਰ 33 ਈ. ਪੂ. ਵਿਚ ਆਗਸਟਸ ਨੇ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਕਿਲਾਬੰਦੀ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਇਕ ਬੰਦਰਗਾਹ ਕਾਇਮ ਕੀਤੀ। ਪਿੱਛੋਂ ਇਹ ਇਸਟ੍ਰੀਆ (Istria) ਨਾਲ ਹੀ ਜੁੜਿਆ ਰਿਹਾ। 948 ਈ. ਵਿਚ ਇਟਲੀ ਦੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਲੋਥੇਅਰ ਦੂਜੇ ਤੋਂ ਇਥੋਂ ਦੇ ਕਾਊਂਟ-ਬਿਸ਼ਪਾਂ ਨੂੰ ਆਜ਼ਾਦੀ ਮਿਲ ਗਈ। 1202 ਈ. ਵਿਚ ਇਸ ਉੱਤੇ ਵੀਨੀਸੀਅਨਾਂ ਦਾ ਰਾਜ ਹੋਇਆ। 1382 ਈ. ਵਿਚ ਇਹ ਆਸਟ੍ਰੀਆ ਮਾਤਹਿਤ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਸ ਪਿਛੋਂ 1719 ਤੋਂ 1891 ਈ. ਤੱਕ ਇਹ ਸੁਤੰਤਰ ਬੰਦਰਗਾਹ ਬਣਿਆ ਰਿਹਾ। 1809 ਤੋਂ 1814 ਤੱਕ ਇਹ ਫਰਾਂਸੀਸੀਆਂ ਹੇਠ ਵੀ ਰਿਹਾ। ਇਹ 1867 ਵਿਚ ਮੁੜ ਆਸਟ੍ਰੀਆ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣਿਆ। ਪਿੱਛੋਂ 1919 ਵਿਚ ਸੇਂਟ ਜਰਮੇਨ ਦੀ ਸੰਧੀ ਨਾਲ ਇਟਲੀ ਨੂੰ ਹੀ ਸੌਂਪ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਦੂਜੇ ਮਹਾਯੁੱਧ ਦੌਰਾਨ ਇਸ ਉੱਤੇ ਮਈ, 1945 ਵਿਚ ਯੂਗੋਸਲਾਵੀਆ ਦੇ ਮਾਰਸ਼ਲ ਟੀਟੋ ਦੀਆਂ ਫੌਜਾਂ ਨੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ ਅਤੇ ਆਪਣਾ ਹੱਕ ਜਤਾਇਆ। ਇਸ ਪਿੱਛੋਂ ਇਟਲੀ ਨੇ 1947 ਵਿਚ ਪੈਰਿਸ ਸਮਝੌਤੇ ਤੇ ਹਸਤਾਖਰ ਕੀਤੇ ਜਿਸ ਅਨੁਸਾਰ ਟੀਐਸਟ ਨੂੰ ਇਕ ਆਜ਼ਾਦ ਖੇਤਰ ਮੰਨ ਲਿਆ ਗਿਆ ਪਰ ਆਰਜ਼ੀ ਤੌਰ ਤੇ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਦੋ ਜ਼ੋਨ-ਏ ਅਤੇ ਬੀ ਜਾਂ ਉੱਤਰੀ ਅਤੇ ਦੱਖਣੀ ਬਣਾਏ ਗਏ। ਉੱਤਰੀ ਖੇਤਰ ਅਮਰੀਕੀ-ਬਰਤਾਨਵੀ ਫੌਜਾਂ

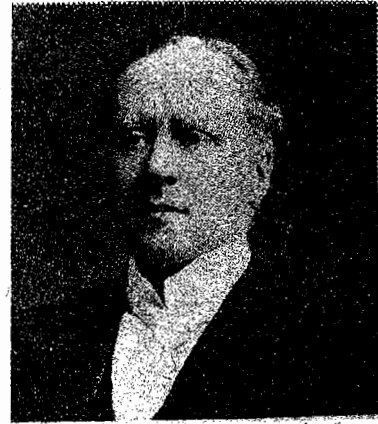
ਅਤੇ ਦੱਖਣੀ ਯੂਗੋਸਲਾਵੀਆ ਅਧੀਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਅਮਰੀਕੀ ਅਤੇ ਬਰਤਾਨਵੀ ਤਾਕਤਾਂ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਨੂੰ ਸੁਤੰਤਰ ਬੰਦਰਗਾਹ ਬਣਾ ਕੇ ਇਟਲੀ ਨੂੰ ਸੌਂਪਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀਆਂ ਸਨ ਜਾਂ ਫਿਰ ਇਸ ਦਾ ਕੁਝ ਹਿੱਸਾ ਯੂਗੋਸਲਾਵੀਆ ਨੂੰ ਦਿੱਤੇ ਜਾਣ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਦੀਆਂ ਸਨ ਜੋ ਸਿਰੇ ਨਾ ਚੜ੍ਹ ਸਕੀ ਪਰ ਇਸ ਅਸਰ ਹੇਠ 1954 ਵਿਚ ਜ਼ੋਨ ਬੀ ਅਤੇ ਜ਼ੋਨ ਏ ਦਾ 523 ਵ. ਕਿ. ਮੀ. ਰਕਬਾ ਯੂਗੋਸਲਾਵੀਆ ਨੂੰ ਅਤੇ 233 ਵ. ਕਿ. ਮੀ. (91) ਵ. ਮੀਲ ਇਟਲੀ ਨੂੰ ਸੌਂਪਿਆ ਗਿਆ। ਇਟਲੀ ਨੇ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਨੂੰ ਸੁਤੰਤਰ ਬੰਦਰਗਾਹ ਬਣਾਏ ਰੱਖਣ ਦੀ ਮੰਗ ਵੀ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰ ਲਈ। ਇਸ ਪਿੱਛੋਂ ਇਸ ਬੰਦਰਗਾਹ ਦੀ ਵਪਾਰਕ ਮਹੱਤਤਾ ਬਹੁਤ ਵਧੀ। ਅਖੀਰ 1963 ਵਿਚ ਟੀਐਸਟ ਨੂੰ ਇਕ ਨਵੇਂ ਕਾਇਮ ਕੀਤੇ ਫ੍ਰੀਊਲੀ ਵਾਨੈਟਸੀਆ ਜੂਲੀਆ ਖੁਦਮੁਖਤਾਰ ਖੇਤਰ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ।

ਆਬਾਦੀ - 231, 047 (1990)

45°40' ਉ. ਵਿਭ.: 13°46' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੂ. -ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 10 : 121; ਐਨ. ਅਸੇ. 27 : 100

ਟੀ, ਸਰ ਹਰਬਰਟ (ਡ੍ਰੋਪਰ) ਬੀਰਬੋਮ : ਇਸ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਅਦਾਕਾਰ ਦਾ ਜਨਮ 17 ਦਸੰਬਰ, 1853 ਨੂੰ ਲੰਡਨ ਵਿਖੇ

ਸਰ ਹਰਬਰਟ (ਡ੍ਰੋਪਰ) ਬੀਰਬੋਮ ਟੀ

ਹੋਇਆ। ਇਹ ਆਪਣੇ ਸਮੇਂ ਦਾ ਇਕ ਸਫਲ ਐਕਟਰ-ਮੈਨੇਜਰ ਸੀ। ਇਸਨੇ ਇੰਗਲੈਂਡ ਅਤੇ ਜਰਮਨੀ ਵਿਖੇ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਸੰਨ 1876 ਵਿਚ ਇਹ ਲੰਡਨ ਵਿਖੇ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਸ਼ੌਕੀਆ ਤੌਰ ਤੇ ਸਟੇਜ ਤੇ ਆਇਆ ਅਤੇ ਦੋ ਸਾਲ ਬਾਅਦ ਪੇਸ਼ਾਵਰਨਾ ਤੌਰ ਤੇ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। ਸੰਨ 1884 ਵਿਚ ਇਸਨੇ ਛੋਟੇ ਪਾਦਰੀ ਦੇ ਰੋਲ ਵਿਚ ਅਸਚਰਜਮਈ ਸਫਲਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। 1887 ਵਿਚ ਇਹ ਹੇਮਾਰਕੀਟ ਥੀਏਟਰ ਦਾ ਠੇਕੇਦਾਰ ਅਤੇ ਮੈਨੇਜਰ ਬਣਿਆ ਅਤੇ ਦਸ ਸਾਲ ਤੱਕ ਇਸਨੂੰ ਸਫਲਤਾ ਨਾਲ ਚਲਾਇਆ। ਇਸਦੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਸ਼ੈਕਸਪੀਅਰ ਦੇ ਨਾਟਕਾਂ ਨੇ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕੀਤਾ। 'ਰਿਚਰਡ ਦੂਜਾ', 'ਕਿੰਗ ਜੌਨ', 'ਹੈਨਰੀ ਅਠਵਾਂ' ਅਤੇ 'ਏ ਮਿਡਲਸਮਰ ਨਾਈਟਸ ਡ੍ਰੀਮ' ਆਦਿ ਕੁਝ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਨਾਟਕ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਇਸਨੇ ਆਪਣੀ ਅਦਾਕਾਰੀ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤਾ। ਸੰਨ 1904 ਵਿਚ ਇਸਨੇ ਰਾਇਲ ਅਕਾਦਮੀ ਆਫ ਡ੍ਰਾਮੈਟਿਕ ਆਰਟ ਦੀ ਨੀਂਹ ਰਖੀ ਅਤੇ ਸੰਨ 1909 ਵਿਚ ਇਸਨੂੰ ਨਾਈਟ ਦੀ ਉਪਾਧੀ ਮਿਲੀ। ਡਿਕਨਜ਼ ਦੀਆਂ ਕ੍ਰਿਤਾਂ ਨੂੰ ਸਟੇਜ ਤੇ ਖੇਡਣ ਅਤੇ 'ਓਲੀਵਰ ਟਵਿਸਟ' ਵਿਚ ਫੇਗਿਨ (Fagin)

ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਣ ਤੇ ਇਸਨੂੰ ਬਹੁਤ ਸਲਾਹਿਆ ਗਿਆ। ਇਹ ਇੱਕ ਪ੍ਰਤਿਭਾਸ਼ਾਲੀ ਕਲਾਕਾਰ ਸੀ। 2 ਜੁਲਾਈ, 1917 ਨੂੰ ਲੰਡਨ ਵਿਖੇ ਇਸਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.-ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 10 : 105

ਟ੍ਰੀਸ, ਹੈਨਰੀ : ਇਸ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਕਵੀ ਅਤੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਨਾਵਲਕਾਰ ਦਾ ਜਨਮ ਸੰਨ 1911 ਵਿਚ ਸਟੈਫ਼ੋਰਡਸ਼ਿਰ ਵਿਚ ਵੈਡਨਜ਼ਬਰੀ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਇਕ ਕਵੀ ਵਜੋਂ ਇਸਨੇ ਜੇ. ਐਫ. ਹੈਂਡੀ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਇਲਹਾਮੀ ਅੰਦੋਲਨ ਦੀ ਨੀਂਹ ਰੱਖੀ ਜੋ ਕਿ ਸਿਆਸੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰਬੰਧਕੀ ਢਾਂਚੇ ਦੇ ਸਾਹਿਤ ਅਤੇ 1930 ਦੇ ਦਹਾਕੇ ਦੀ ਯਥਾਰਥਵਾਦੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿਰੁੱਧ ਪ੍ਰਤਿਕ੍ਰਿਆ ਸੀ। ਇਹ ਬਰਮਿੰਘਮ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਤੋਂ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਉਪਰੰਤ ਸਕੂਲ ਅਧਿਆਪਕ ਲਗਿਆ ਅਤੇ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਦੂਜੇ ਵਿਸ਼ਵ ਯੁੱਧ ਦੌਰਾਨ ਬੰਬਰ ਕਮਾਂਡ ਵਿਚ ਗੁਪਤਚਰ ਅਧਿਕਾਰੀ ਲਗਿਆ। ਯੁੱਧ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਸਨੇ ਮੁੜ ਕਵਿਤਾ, ਨਾਟਕ ਅਤੇ ਨਿੱਕੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਲਿਖਣੀਆਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀਆਂ ਅਤੇ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਬ੍ਰਾਡਕਾਸਟਿੰਗ ਕਾਰਪੋਰੇਸ਼ਨ ਲਈ ਪਟ-ਕਥਾਵਾਂ ਅਤੇ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਲਿਖੀਆਂ। 'ਦੀ ਬਲੈਕ ਸੀਜ਼ਨਸ' (1945), 'ਰੈਂਡ ਕਵੀਨ, ਵਾਈਟ ਕਵੀਨ' (1958) ਅਤੇ 'ਦੀ ਗ੍ਰੀਨ ਮੈਨ' (1966) ਇਸਦੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਨਾਵਲ ਹਨ।

10 ਜੂਨ, 1966 ਨੂੰ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.-ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 10 : 105

ਟ੍ਰੀਸੀਨੋ, ਜਿਆਨ ਜੋਰਜ (Trissino, Gian Giorgio) : ਇਟਲੀ ਦੇ ਇਸ ਨਾਟਕਕਾਰ ਅਤੇ ਕਵੀ ਦਾ ਜਨਮ 8 ਜੁਲਾਈ, 1478 ਨੂੰ ਵਿਚੈਨਡਜ਼ਾ (Vicenza) ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਇਹ ਇਟਲੀ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸਿੱਧ। ਮਿਲਾਨ ਵਿਖੇ ਇਸਨੇ ਯੂਨਾਨ ਅਤੇ ਫੈਰਾਰਾ ਵਿਖੇ ਦਰਸ਼ਨ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ। ਇਹ ਉੱਤਰੀ ਅਤੇ ਮੱਧ ਇਟਲੀ ਦੇ ਕਈ ਦਰਬਾਰਾਂ ਦਾ ਦਰਬਾਰੀ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਬਣਿਆ। ਲਿਉ ਦਸਵੇਂ ਅਤੇ ਪੋਪ ਕਲੀਮੈਂਟ ਸਤਵੇਂ ਨੇ ਇਸਨੂੰ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਮਿਸ਼ਨਾਂ ਤੇ ਭੇਜਿਆ।

ਸਾਹਿਤਕ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਇਸਦਾ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਯੋਗਦਾਨ ਇਟਲੀ ਦੇ ਨਾਟਕਾਂ ਨੂੰ ਯੂਨਾਨੀ ਸ਼ੈਲੀ ਵਿਚ ਢਾਲਣਾ ਸੀ। ਇਸਦਾ ਸ਼ਾਹਕਾਰ 'Sofonisba' ਇੱਕ ਅਜਿਹੀ ਉਦਾਹਰਣ ਹੈ। ਇਹ ਇਟਲੀ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਦੁਖਾਂਤ-ਨਾਟਕ ਸੀ ਜੋ ਸੰਨ 1514-15 ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ, 1524 ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਹੋਇਆ ਅਤੇ 1562 ਵਿਚ ਖੋਡਿਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਦਾ ਇੱਕ ਸੁਖਾਂਤ-ਨਾਟਕ 'I simillimi' ਸੀ ਜੋ ਸੰਨ 1548 ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਹੋਇਆ। ਇਟਲੀ ਦੇ ਗੀਤ-ਕਾਵਿ ਇਸਨੇ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਲਿਖੇ।

'ਇਟਲੀ ਡਿਲਿਵਰਡ ਫ੍ਰਾਮ ਦਿ ਗਾਥ' (1547-48) ਇਸਦੀ 20 ਸਾਲ ਦੇ ਅਨਥਕ ਯਤਨ ਦਾ ਸਿੱਟਾ ਹੈ। ਇਹ ਇਸਦੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਕੰਮ ਸੀ। ਇਹ ਇਟਲੀ ਦੀ ਗਾਥਾ ਤੋਂ ਸੁਤੰਤਰ ਹੋਣ ਵੇਲੇ ਦੀ ਬੀਰਤਾ ਭਰਪੂਰ ਕਵਿਤਾ ਹੈ।

ਇਸਨੇ ਇਟਲੀ ਬੋਲੀ ਲਈ ਸ਼ਬਦ-ਜੋੜ ਸਬੰਧੀ ਸੁਧਾਰ ਵੀ ਸੁਝਾਏ। ਕੁਝ ਧੁਨਾਂ ਨੂੰ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਰਨ ਲਈ ਇਸਨੇ ਨਵੇਂ ਅੱਖਰ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੇ ਅਤੇ ਇਸ ਵਿਸ਼ੇ ਤੇ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਲਿਖਿਆ।

8 ਦਸੰਬਰ, 1550 ਨੂੰ ਰੋਮ ਵਿਖੇ ਇਸਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.-ਐਨ. ਬਿ. 10 : 130 ; ਕੋਲੀ. ਐਨ. 18 : 526 ; ਐਨ. ਅਮੈ.

27 : 125

ਟ੍ਰੀਟੀ ਪੋਰਟ : ਸੰਧੀ ਦੀਆਂ ਸ਼ਰਤਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਕਿਸੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਵਪਾਰ ਲਈ ਬੰਦਰਗਾਹ ਟ੍ਰੀਟੀ ਪੋਰਟ ਜਾਂ ਸੰਧੀ ਬੰਦਰਗਾਹ ਅਖਵਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਅਜਿਹੀ ਬੰਦਰਗਾਹ ਰਾਹੀਂ ਵਿਆਪਕ ਰੂਪ ਬਦੇਸ਼ਾਂ ਨਾਲ ਵਪਾਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ। ਕਈ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਤੱਕ ਚੀਨ ਦੀਆਂ ਟ੍ਰੀਟੀ ਬੰਦਰਗਾਹਾਂ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਬਹੁਤ ਬਣੀ ਰਹੀ। ਸੰਨ 1842 ਵਿਚ 'ਓਪੀਅਮ ਵਾਰ' ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਚੀਨ ਦੀਆਂ ਕੈਨਟਨ, ਆਮੋਆਇ, ਫੂਜ਼ੋ ਨਿੰਗਪੋ ਅਤੇ ਸ਼ੈਗਾਈ ਬੰਦਰਗਾਹਾਂ ਨੂੰ ਨਾਨਕਿੰਗ ਦੀ ਸੰਧੀ ਅਨੁਸਾਰ ਬਰਤਾਨੀਆ ਨਾਲ ਵਪਾਰ ਕਰਨ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਦਿੱਤੀ ਗਈ। ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਹੋਰਨਾਂ ਸੰਧੀਆਂ ਅਨੁਸਾਰ ਹੋਰ ਵੀ ਕਈ ਬੰਦਰਗਾਹਾਂ ਟ੍ਰੀਟੀ ਪੋਰਟਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵਪਾਰ ਲਈ ਖੋਲ੍ਹ ਦਿੱਤੀਆਂ ਗਈਆਂ। 69 ਬੰਦਰਗਾਹਾਂ ਸੰਧੀ ਬੰਦਰਗਾਹਾਂ ਮੰਨੀਆਂ ਗਈਆਂ। ਸੰਨ 1912 ਵਿਚ ਚੀਨ ਗਣਰਾਜ ਵੱਲੋਂ ਦੂਜੀਆਂ ਵਪਾਰਕ ਬੰਦਰਗਾਹਾਂ ਸਾਰੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਨਾਲ ਵਪਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਖੋਲ੍ਹ ਦਿੱਤੀਆਂ ਗਈਆਂ। ਸੰਨ 1943 ਦੀ ਚੀਨੀ-ਅਮਰੀਕਨ ਸੰਧੀ ਦੇ ਫਲਸਰੂਪ ਸਾਰੇ ਹੀ ਚੀਨ ਨੇ ਅਮਰੀਕਾ ਨਾਲ ਵਪਾਰਕ ਸਬੰਧ ਚਾਲੂ ਕਰ ਦਿੱਤੇ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਜਾਪਾਨ ਨੇ ਵੀ ਟ੍ਰੀਟੀ ਬੰਦਰਗਾਹਾਂ ਰਾਹੀਂ ਬਦੇਸ਼ੀ ਵਪਾਰ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸੰਧੀ ਬੰਦਰਗਾਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਹਾਕਾਡੈਟੀ ਅਤੇ ਸਿਮੋਡਾ ਦੇ ਬੰਦਰਗਾਹਾਂ ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਵਪਾਰ ਲਈ ਖੋਲ੍ਹ ਦਿੱਤੀਆਂ ਗਈਆਂ। ਕੁਝ ਕੁ ਸਮੇਂ ਪਿਛੋਂ ਬਰਤਾਨੀਆ, ਡੱਚ ਅਤੇ ਰੂਸੀਆਂ ਨੇ ਵੀ ਦਾਖਲੇ ਵਾਲੇ ਸਥਾਨਾਂ ਤੱਕ ਰਸਾਈ ਸਬੰਧੀ ਗੱਲਬਾਤ ਲਈ ਸੰਧੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ।

ਹ. ਪੁ.-ਐਨ. ਅਮੈ. 27 : 57

ਟ੍ਰੀਨਾਨ ਸੰਧੀ : ਇਹ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸੰਧੀ 4 ਜੂਨ, 1920 ਨੂੰ ਪਹਿਲੀ ਸੰਸਾਰ ਜੰਗ ਦੀਆਂ ਜੇਤੂ ਇਤਹਾਦੀ ਤਾਕਤਾਂ ਅਤੇ ਹੰਗਰੀ ਵਿਚਕਾਰ ਵਰਸੇਲਜ਼ ਵਿਚ ਟ੍ਰੀਨਾਨ ਵਿਖੇ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਇਸ ਸੰਧੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਹੀ ਹੋਰ ਮੁਲਕਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਸੰਧੀਆਂ ਦਾ ਦੌਰ ਚੱਲਿਆ। ਹੰਗਰੀ ਦੇ ਹਿੱਤਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਵਿਚ ਰੁਕਾਵਟ ਘਰੇਲੂ ਖਿੱਚੋਤਾਣ ਅਤੇ ਬਗ਼ਾਵਤ ਕਾਰਨ ਹੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਆਸਟ੍ਰੀਆ-ਹੰਗਰੀ ਰਾਜਸ਼ਾਹੀ 1918 ਦੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਲਗਭਗ ਖਤਮ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਸੀ ਅਤੇ ਸੇਂਟ ਜਰਮਨ ਦੀ ਸੰਧੀ ਨੇ ਹੰਗਰੀ ਨੂੰ ਆਸਟ੍ਰੀਆ ਤੋਂ ਆਜ਼ਾਦ ਇੱਕ ਮੁਲਕ ਦੀ ਹੈਸੀਅਤ ਦੇ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਹੁਣ ਟ੍ਰੀਨਾਨ ਵਿਖੇ ਇਤਿਹਾਦੀਆਂ ਦਾ ਤਿੰਨ ਧਿਰੀ ਸੰਧੀ ਨੇ ਫੈਸਲੇ ਦੀ ਮੁੱਖ ਮਦ ਮੁਤਾਬਕ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਵੰਡ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਸੀ। ਹੰਗਰੀ ਲਈ ਬਹੁਤ ਕਰੜੀਆਂ ਸ਼ਰਤਾਂ ਰੱਖੀਆਂ ਗਈਆਂ। ਹਾਰੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਤਾਕਤਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਖੇਤਰ ਹੰਗਰੀ ਨੂੰ ਛੱਡਣਾ ਪਿਆ। ਕਾਨਫਰੰਸ ਵਿਚ ਆਏ ਹੰਗਰੀ ਦੇ ਨੁਮਾਇੰਦਿਆਂ ਨੇ ਵਿਰੋਧ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਸ ਫੈਸਲੇ ਨੂੰ ਮੰਨ ਲਿਆ। ਟਰਾਂਸਿਲਵੇਨੀਆ ਅਤੇ ਕੁਝ ਹੋਰ ਇਲਾਕੇ ਰੁਮਾਨੀਆ ਨੂੰ ਅਤੇ ਦੱਖਣੀ ਹੰਗਰੀ ਦਾ ਬਹੁਤ ਸਾਰਾ ਹਿੱਸਾ ਯੂਗੋਸਲਾਵੀਆ ਨੂੰ ਮਿਲ ਗਿਆ। ਉੱਤਰ ਵੱਲੋਂ ਸਲੋਵਾਕੀਆ ਅਤੇ ਰੂਸੀਆ ਇਲਾਕੇ ਅਲਗ ਕਰਕੇ ਚੈਕੋਸਲੋਵਾਕੀਆ ਦੇਸ਼ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ। ਪੱਛਮੀ ਹੰਗਰੀ ਤੋਂ ਬਰਗਨਲੈਂਡ ਆਸਟ੍ਰੀਆ ਨੂੰ ਸੌਂਪ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ 125,000 ਵ. ਮੀਲ ਖੇਤਰ ਦਾ ਹੰਗਰੀ ਇਸ ਸੰਧੀ ਮਗਰੋਂ 35,900 ਵ. ਮੀਲ ਹੀ ਰਹਿ ਗਿਆ। ਇਸਦੇ ਨਾਲ 21 ਕਰੋੜ ਆਬਾਦੀ ਇਸ ਤਬਦੀਲੀ ਕਾਰਨ ਸਿਰਫ 7½ ਕਰੋੜ ਰਹਿ ਗਈ। ਇਸਦੇ ਵਪਾਰਕ ਬੇੜੇ ਨੂੰ ਜ਼ਬਤ ਕਰ ਲਿਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਫੌਜੀਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵੀ 35,000 ਤੱਕ ਸੀਮਤ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਗਈ। ਉਦਯੋਗਿਕ ਪੱਖੋਂ ਵੀ ਹੰਗਰੀ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋਇਆ ਇਸ ਸੰਧੀ ਨਾਲ ਹੰਗਰੀ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਕੋਲੋਂ ਵੀ ਕੋਈ ਲਾਭ ਨਾ ਹੋਇਆ।

ਹ. ਪੁ.-ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 10 : 114 ; ਐਨ. ਅਮੈ. 27 : 96

ਟੀਨੀਅਨ ਸਾਗਰ : ਰੂਮਸਾਗਰ ਦਾ ਇਹ ਇੱਕ ਹਿੱਸਾ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਇਟਲੀ ਦੇ ਪੱਛਮੀ ਤੱਟ ਅਤੇ ਕਾਰਸਿਕਾ ਸਾਰਡੀਨੀਆ, ਸਿਸਲੀ ਦੇ ਟਾਪੂਆਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਫੈਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਖੇਤਰ 76900 ਵ. ਕਿ. ਮੀ. (60,000 ਵ. ਮੀਲ) ਹੈ। ਉੱਤਰ ਪੱਛਮ ਵੱਲ ਇਹ ਟਸਕਨ ਦੀਪ ਸਮੂਹ ਰਾਹੀਂ ਲਗੂਰੀਅਨ ਸਾਗਰ ਨਾਲ ਅਤੇ ਦੱਖਣ ਪੂਰਬ ਵੱਲ ਮਸੀਨਾ ਜਲਡਮਰੂ ਰਾਹੀਂ ਆਈਓਨੀਅਨ ਸਾਗਰ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਨੇਪਲਜ਼ ਦੀ ਖਾੜੀ ਅਤੇ ਗਾਏਟਾ ਸਲਰਨੋ ਪੋਲੀਕਾਸਟਰੋ ਅਤੇ ਸਾਨਟੀਉਫੇਮੀਆ ਇਸ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸੰਕੀਰਣ ਖਾੜੀਆਂ ਹਨ। ਸਾਗਰ ਦੇ ਅੰਦਰਵਾਰ ਉੱਤਰ ਵੱਲ ਨੂੰ ਐਲਬਾ ਸਹਿਤ ਟਸਕਨ ਦੀਪ-ਸਮੂਹ ਅਤੇ ਪੂਰਬ ਅਤੇ ਦੱਖਣ-ਪੂਰਬ ਵੱਲ ਏਦਲੀਏ ਦੀਪ ਪੈਂਦੇ ਹਨ। ਨੇਪਲਜ਼, ਸਲਰਨੋ ਪਾਟਸਵਾਲੀ, ਚੀਵੀਟਾਵੈਕਯਾ ਅਤੇ ਪਾਲਰਮੋ ਇਸ ਸਾਗਰ ਦੀਆਂ ਮਸ਼ਹੂਰ ਬੰਦਰਗਾਹਾਂ ਹਨ।

ਹ. ਪੁ.-ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 10 : 224; ਹਿ. ਵਿ. ਕੋ. 5 : 147

ਟੀਨੀਦਾਦੇ ਕੋਏਲਹੋ, ਜੋਸੈ ਫ਼ਾਂਸਿਸਕੋ : ਇਸ ਲੇਖਕ ਦਾ ਜਨਮ 18 ਜੂਨ, 1861 ਨੂੰ ਪੁਰਤਗਾਲ ਵਿਚ ਮੇਜ਼ਾਡੂਰੋ (Mazadowro) ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਇਹ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦੀਆਂ ਨਿੱਕੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਕਾਰਨ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋਇਆ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਵਧੇਰੀਆਂ ਇਸਦੀ ਜੁਆਨੀ ਸਮੇਂ ਦੁਰੋਡੇ ਅਤੇ ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤਕ ਪੇਂਡੂ ਮਾਹੌਲ ਵਿਚੋਂ ਮਿਥੀਆਂ ਗਈਆਂ।

ਸੰਨ 1885 ਵਿਚ ਕੋਇੰਬਰਾ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਤੋਂ ਗ੍ਰੈਜੂਏਸ਼ਨ ਕਰਨ ਉਪਰੰਤ ਕਾਨੂੰਨੀ ਮਹਿਕਮੇ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕੀਤਾ। ਸੰਨ 1890 ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਸੰਨ 1907 ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਰਿਟਾਇਰਮੈਂਟ ਤੀਕ ਇਹ ਲਿਸਬਨ ਵਿਖੇ ਮੈਜਿਸਟ੍ਰੇਟ ਰਿਹਾ। ਇਹ ਆਪਣੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦੀ ਇਕੋ ਪੁਸਤਕ 'ਮਾਈ ਲਵਜ਼' (1891) ਕਾਰਨ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋਇਆ।

9 ਜੂਨ, 1908 ਨੂੰ ਲਿਸਬਨ ਵਿਖੇ ਇਸਨੇ ਆਤਮ ਹੱਤਿਆ ਕਰ ਲਈ।

ਹ. ਪੁ.-ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 10 : 124

ਟੀਮੋਟੋਡਾ : ਵੇਖੋ, ਚਪਟੇ ਵਰਮ

ਟੀਰ : ਪੱਛਮੀ-ਜਰਮਨੀ ਦਾ ਇਹ ਇੱਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ ਜਿਸ ਦੀ ਇਤਿਹਾਸਕ ਤੌਰ ਤੇ, ਰਾਜਨੀਤਿਕ, ਧਾਰਮਿਕ ਅਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਪੱਖੋਂ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਤਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਹ ਲਕਸਮਬਰਗ ਦੀ ਸਰਹੱਦ ਦੇ ਨੇੜੇ ਮਿਨਟਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ 120 ਕਿ. ਮੀ. (75 ਮੀਲ) ਦੱਖਣ ਪੱਛਮ ਵੱਲ ਮੇਜ਼ੈਲ ਦਰਿਆ ਦੇ ਸੱਜੇ ਕੰਢੇ ਉੱਤੇ ਵਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਟ੍ਰੈਵਰੀ ਨਾਂ ਦੇ ਇੱਕ ਜਰਮਨ ਕਬੀਲੇ ਦਾ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਸਥਾਨ ਤੇ ਇੱਕ ਮੰਦਰ (ਲ. 400 ਈ. ਪੂ.) ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਰੋਮਨੀ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਨੀਂਹ ਸ਼ਹਿਨਸ਼ਾਹ ਅਗਸਟਸ ਨੇ ਲਗਭਗ 15 ਈ. ਪੂ. ਦੌਰਾਨ ਰੱਖੀ।

ਚੌਰਾਹੇ ਉਪਰ ਸਥਿਤ ਹੋਣ ਕਾਰਨ, ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਨੇ ਇਸ ਤਜਾਰਤੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰਬੰਧਕੀ ਕੇਂਦਰ ਵਜੋਂ ਬਹੁਤ ਤੇਜ਼ ਰਫ਼ਤਾਰ ਨਾਲ ਤਰੱਕੀ ਕੀਤੀ। ਇਹ ਦੂਜੀ ਸਦੀ ਵਿਚ ਰੋਮਨ ਗਲ ਦੀ ਇੱਕ ਬੈਲਗੀ ਡਵੀਜ਼ਨ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ, ਤੀਜੀ ਸਦੀ ਵਿਚ ਇੱਕ ਸਾਮਰਾਜੀ ਸਦਰ-ਮੁਕਾਮ ਬਣਿਆ ਤੇ ਮਗਰੋਂ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਨਾਂ ਟੈਰੇਵੇਰਿਸ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ਇਹ ਗਲ ਅਤੇ ਬਰਤਾਨੀਆ ਦੇ ਸ਼ਹਿਨਸ਼ਾਹ ਦਾ ਸਦਰ-ਮੁਕਾਮ ਬਣਿਆ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਚੌਥੀ ਸਦੀ ਵਿਚ ਇਹ ਬਿਸ਼ਪ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਆ ਗਿਆ। ਸੰਨ 815

ਵਿਚ ਟੀਰ ਨੂੰ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਪਾਦਰੀ ਹਲਕਾ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1473 ਤੋਂ 1797 ਤੱਕ ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਇੱਕ ਤਜਾਰਤੀ ਅਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਕੇਂਦਰ ਵਜੋਂ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਫੁੱਲਤ ਹੋਇਆ ਜਿੱਥੇ ਉਸ ਸਮੇਂ ਇੱਕ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵੀ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਸੰਨ 1797 ਵਿਚ ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਫ਼ਰਾਂਸੀਸੀਆਂ ਦੇ ਕਬਜ਼ੇ ਵਿਚ ਚਲਾ ਗਿਆ ਅਤੇ 1801 ਵਿਚ ਰਸਮੀ ਤੌਰ ਤੇ ਫ਼ਰਾਂਸੀਸੀਆਂ ਦੇ ਰਾਜ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰ ਲਿਆ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1815 ਵਿਚ ਇਹ ਪਰੂਸ਼ੀਆ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਉਨ੍ਹੀਵੀਂ ਸਦੀ ਦੌਰਾਨ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਬਹੁਤ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਵਿਕਾਸ ਹੋਇਆ। ਪਹਿਲੇ ਵਿਸ਼ਵ-ਯੁੱਧ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਇਸ ਉੱਤੇ ਫ਼ਰਾਂਸੀਸੀਆਂ ਦਾ ਕਬਜ਼ਾ ਫਿਰ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ਇਸ ਦਾ ਬਹੁਤ ਭਾਰੀ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋਇਆ। ਸੰਨ 1946 ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਨੇ ਤਜਾਰਤੀ ਅਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਕੇਂਦਰ ਵਜੋਂ ਫਿਰ ਬਹੁਤ ਤਰੱਕੀ ਕੀਤੀ।

ਦੂਜੇ ਵਿਸ਼ਵ ਯੁੱਧ ਦੀ ਭਾਰੀ ਬੰਬਾਰੀ ਕਾਰਨ ਭਾਵੇਂ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਬਹੁਤ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਫਿਰ ਵੀ ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਰੋਮਨ ਅਤੇ ਮੱਧਕਾਲੀ ਇਮਾਰਤਾਂ ਦਾ ਇੱਕ ਅਮੀਰ ਖ਼ਜ਼ਾਨਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਪੋਰਟਾ ਨਿਗਰਾ ਤੀਜੀ ਜਾਂ ਚੌਥੀ ਸਦੀ ਦਾ ਬਣਿਆ ਇੱਕ ਕਿਲਾਬੰਦ ਸ਼ਹਿਰੀ ਦਰਵਾਜ਼ਾ; ਚੌਥੀ ਸਦੀ ਦੇ ਬਣੇ ਇਸ਼ਨਾਨ-ਘਰਾਂ ਦੀਆਂ ਨੀਂਹਾਂ, ਲਗਭਗ 100 ਈ. ਦਾ ਬਣਿਆ ਐਂਡੀਥੀਏਟਰ (ਗੋਲ ਰੋਮਨ ਅਖਾੜਾ) ਅਤੇ ਇੱਕ ਸ਼ਾਹੀ ਮਹਿਲ ਬਹੁਤ ਹੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਇਥੇ ਇੱਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਮੁੱਖ ਗਿਰਜਾ ਹੈ ਜਿਸਨੂੰ ਲਗਭਗ 550 ਈ. ਵਿਚ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਗਿਰਜੇ ਵਿਚ ਵਧ ਵਰਣਨਯੋਗ ਨਿਸ਼ਾਨੀ 'ਹੋਲੀ ਕੋਟ ਆਫ ਟ੍ਰੀਵਜ਼' (ਇੱਕ ਸੀਣ-ਰਹਿਤ ਪੁਸ਼ਾਕ) ਹੈ ਜਿਸ ਬਾਰੇ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਪੁਸ਼ਾਕ ਈਸਾ ਮਸੀਹ ਨੇ ਪਹਿਨੀ ਸੀ। ਚਰਚ ਆਫ ਅਵਰ ਲੇਡੀ (1235-70) ਅਤੇ ਸੇਂਟ ਮੈਥੀਆਸ (1127-60) ਦਾ ਐਬੇ ਚਰਚ ਅਤੇ ਸੇਂਟ ਪਾਊਲਿਨ (1734-57) ਦੀ ਇੱਕ ਬੈਰੋਕ ਚਰਚ ਇਥੋਂ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਗਿਰਜੇ ਹਨ।

ਦੇਸ਼ ਦੀ ਪੱਛਮੀ ਸਰਹੱਦ ਉਪਰ ਇਹ ਜਲ-ਥਲੀ ਆਵਾਜਾਈ ਦਾ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਕੇਂਦਰ ਹੈ। ਇਹ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਇਲਾਕੇ (ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ ਤੇ ਸ਼ਰਾਬ) ਦਾ ਵਪਾਰਕ ਕੇਂਦਰ ਹੈ। ਇਥੇ ਬੀਅਰ, ਤਮਾਕੂ ਦੀਆਂ ਵਸਤਾਂ, ਸੂਤੀ ਕੱਪੜਾ, ਚਮੜੇ ਦੀਆਂ ਵਸਤਾਂ ਅਤੇ ਮਸ਼ੀਨਰੀ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਦੇ ਉਦਯੋਗ ਵਿਕਸਿਤ ਹਨ।

ਆਧੁਨਿਕ ਯੁੱਗ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਭ ਗੱਲਾਂ ਤੋਂ ਉੱਪਰ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਨੂੰ ਜਗਤ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਮਹਾਨ ਜਰਮਨ ਸ਼ਿਅਾਸੀ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਅਤੇ ਸਮਾਜਵਾਦੀ ਕਾਰਲ ਮਾਰਕਸ ਦੇ ਜਨਮ-ਸਥਾਨ ਹੋਣ ਦਾ ਵੀ ਮਾਣ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੈ।

ਆਬਾਦੀ - 94,683 (1983)

49° 45' ਉ. ਵਿੱਥ.; 6° 38' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.-ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 11: 922; ਐਨ. ਅਥੇ. 27 : 100

ਟੀਲਸ਼, ਅਰਨਸਟ : ਜਰਮਨੀ ਦੇ ਇਸ ਵਿਦਵਾਨ, ਧਰਮ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਅਤੇ ਫ਼ਿਲਾਸਫ਼ਰ ਦਾ ਜਨਮ ਐਕਸਬੁਰਕ ਦੇ ਨੇੜੇ ਹੌਸਟੈਟਨ (Haunstetten) ਵਿਖੇ 17 ਫ਼ਰਵਰੀ, 1865 ਨੂੰ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਨੇ ਐਰਲਾਂਗਐਨ, ਗੋਟਿੰਗਐਨ ਅਤੇ ਬਰਲਿਨ ਦੀਆਂ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਧਰਮ-ਵਿਦਿਆ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕੀਤਾ। ਪਿਛੋਂ ਗੋਟਿੰਗਐਨ ਵਿਖੇ ਲੈਕਚਰਾਰ ਲੱਗ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1892 ਵਿਚ ਇਹ ਬੋਨ ਵਿਖੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਨਿਯੁਕਤ ਹੋਇਆ ਤੇ ਦਰਸ਼ਨਵਾਦੀ

ਧਰਮ-ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਵਜੋਂ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਸ ਉਪਰ ਡਿਲਬੀ ਰਿਕਰਟ ਅਤੇ ਮੈਕਸ ਵੈਬਰ ਦਾ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਿਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਾਂਗ ਇਸ ਦੀ ਧਾਰਨਾ ਸੀ ਕਿ ਇਤਿਹਾਸਕ ਅਧਿਐਨ ਦੇ ਤਰੀਕੇ ਅਤੇ ਨਿਯਮ ਕੁਦਰਤੀ ਵਿਗਿਆਨ ਤੋਂ ਵੱਖਰੇ ਹਨ। ਸੰਨ 1894 ਵਿਚ ਇਹ ਹਾਈਡੈਲਬਰਗ ਵਿਖੇ ਧਰਮ-ਸ਼ਾਸਤਰ ਦਾ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਲੱਗ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1915 ਵਿਚ ਇਹ ਬਰਲਿਨ ਦਰਸ਼ਨ-ਸ਼ਾਸਤਰ ਦਾ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਨਿਯੁਕਤ ਹੋ ਗਿਆ ਜਿਥੇ ਇਹ ਸੰਨ 1923 ਤੱਕ ਰਿਹਾ। ਹਾਈਡੈਲਬਰਗ ਵਿਖੇ ਨੌਕਰੀ ਦੌਰਾਨ ਇਹ ਬਾਡੈਨ ਅਪਰ ਹਾਊਸ ਦਾ ਮੈਂਬਰ ਵੀ ਰਿਹਾ ਅਤੇ ਬਰਲਿਨ ਵਿਖੇ ਪ੍ਰਸ਼ਾ ਲੈਂਡਟੇਗ ਦਾ ਮੈਂਬਰ ਰਿਹਾ। ਕਾਫੀ ਸਮਾਂ ਇਹ ਧਾਰਮਿਕ ਮਾਮਲਿਆਂ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਸਕੱਤਰ ਰਿਹਾ। ਟੀਲੋਨੀ ਦੀਆਂ ਵਧੇਰੀਆਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨਾਵਾਂ ਉਸ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਤਮ ਰਚਨਾ 'Die Sozialehren der christlichen Kirchen und gruppen' (1912) ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਅਨੁਵਾਦ 'ਦੀ ਸੋਸ਼ਲ ਟੀਚਿੰਗ ਆਫ਼ ਦੀ ਕ੍ਰਿਸਚਨੀਅਨ ਚਰਚਿਜ਼ 1931' ਵਿਚ ਉਪਲੱਬਧ ਹਨ। ਇਸ ਦੀਆਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਕ੍ਰਿਤਾਂ 'Gesammelte Schriften' (4 ਜਿਲਦਾਂ, 1922-25) ਵਿਚ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਕੀਤੀਆਂ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ।

ਹ. ਪੁ. -ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮਾ. 10 : 135; ਚੈਬ. ਐਨ. 13 : 793

ਟੀਲੋਨੀ, ਐਡਵਰਡ ਜਾਨ : ਇਹ ਇਕ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਲੇਖਕ ਅਤੇ ਉੱਘਾ ਸੈਲਾਨੀ ਸੀ ਜਿਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਦੋਸਤਾਂ ਬਾਇਰਨ ਅਤੇ ਸ਼ੈਲੇ ਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਵਿਚ ਬੜੀ ਖੂਬਸੂਰਤੀ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਜਨਮ 13 ਨਵੰਬਰ, 1792 ਨੂੰ ਲੰਡਨ ਵਿਖੇ ਇਕ ਉੱਘੇ ਪਰਿਵਾਰ ਵਿਚ ਹੋਇਆ। ਬ੍ਰਿਸਟਲ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹਦੇ ਸਮੇਂ ਇਹ ਸਕੂਲ ਤੋਂ ਭੱਜ ਨਿਕਲਿਆ ਸੀ। 13 ਸਾਲਾਂ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਇਹ ਗੱਏਲ ਨੇਵੀ ਵਿਚ ਭਰਤੀ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਨੇਵੀ ਦੇ ਇਸ ਤਜਰਬੇ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਇਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਰੋਮਾਂਚਿਕ ਰਚਨਾ 'ਐਡਵੈਂਚਰਜ਼ ਆਫ਼ ਏ ਯੰਗਰ ਸਨ' (1831) ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤੀ। ਸੰਨ 1822 ਵਿਚ ਟੀਲੋਨੀ ਦੀ ਸ਼ੈਲੇ ਅਤੇ ਬਾਇਰਨ ਨਾਲ ਦੋਸਤੀ ਹੋ ਗਈ। ਲਿਵਰਨੋ ਵਿਖੇ ਸ਼ੈਲੇ ਦੇ ਡੁੱਬ ਕੇ ਮਰ ਜਾਣ ਦਾ ਇਸ ਦੇ ਮਨ ਉੱਤੇ ਬਹੁਤ ਹੀ ਦੁਖਦਾਈ ਅਸਰ ਹੋਇਆ। ਸੰਨ 1823 ਵਿਚ ਇਹ ਬਾਇਰਨ ਨਾਲ ਯੂਨਾਨ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੇ ਘੋਲ ਵਿਚ ਮਦਦ ਕਰਨ ਲਈ ਉੱਥੇ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1833 ਤੋਂ 1835 ਤੱਕ ਇਹ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ ਵਿਚ ਸੈਰ-ਸਪਾਟਾ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ। ਇਹ ਬੇਸ਼ਮਾਹ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਧਾਰਨੀ ਅਤੇ ਲੰਡਨ ਵਿਚ ਹਰਮਨ ਪਿਆਰਾ ਹੋਇਆਂ ਹੋਇਆਂ ਵੀ ਇਹ ਆਪਣਾ ਇਕ ਗੁਣ ਵੀ ਚੰਗਾ ਚਮਕਾ ਅਤੇ ਲਿਸ਼ਕਾ ਨਹੀਂ ਸਕਿਆ। 'ਰਿਕਾਰਡਜ਼ ਆਫ਼ ਸ਼ੈਲੇ ਬਾਇਰਨ ਐਂਡ ਦੀ ਆੱਬਰ' (1878) ਇਸ ਦੀ ਉੱਤਮ ਰਚਨਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ 13 ਅਗਸਤ, 1881 ਨੂੰ ਸਸੈਕਸ ਵਿਚ ਸਾਂਪਟਿੰਗ ਵਿਖੇ ਹੋਈ। ਇਸ ਦੀ ਕਬਰ ਸ਼ੈਲੇ ਦੀ ਕਬਰ ਦੇ ਨਾਲ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਇਸ ਨੇ 1822 ਵਿਚ ਸ਼ੈਲੇ ਦੇ ਦਫ਼ਨਾਏ ਜਾਣ ਸਮੇਂ ਚੁਣੀ ਸੀ।

ਹ. ਪੁ. -ਚੈਬ. ਐਨ. 13 : 776; ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮਾ. 10 : 108

ਟਰੱਕ ਦੀਪ ਸਮੂਹ : ਪੱਛਮੀ ਸ਼ਾਂਤ ਮਹਾਂਸਾਗਰ ਵਿਚ ਗਿਲਬਰਟ ਦੇ ਟਰਾਵਾ ਟਾਪੂ ਤੋਂ 2400 ਕਿ. ਮੀ. ਪੱਛਮ ਵਿਚ ਕੇਂਦਰੀ ਕੈਰਾਲਾਈਨ ਟਾਪੂਆਂ ਦਾ ਇਹ ਵੱਖਰਾ ਟਾਪੂ-ਸਮੂਹ ਹੈ ਅੱਜਕਲ੍ਹ ਇਹ ਫੈਡਰੇਟਿਡ ਸਟੇਟਸ ਆਫ਼ ਮਾਈਕ੍ਰੋਨੇਸ਼ੀਆ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ।

ਇਸ ਟਾਪੂ-ਸਮੂਹ ਵਿਚ ਕੁੱਲ ਗਿਆਰਾਂ ਟਾਪੂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਡੂਊਬਲਾਨ, ਮੋਅਨ, ਫੇਫਾਨ, ਯੂਮਾਨ ਵਰਣਨਯੋਗ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵੱਡੇ ਅਤੇ ਛੋਟੇ ਸਾਰੇ ਟਾਪੂਆਂ ਦਾ ਕੁੱਲ ਰਕਬਾ 116 ਵ. ਕਿ.

ਮੀ. ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ 461,000 ਵ. ਕਿ. ਮੀ. (180,000 ਵ. ਮੀਲ) ਸਮੁੰਦਰੀ ਖੇਤਰ ਅੰਦਰ ਫੈਲੇ ਹੋਏ ਹਨ।

ਇਹ ਸਾਰੇ ਟਾਪੂ ਲਾਵੇ ਤੋਂ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆਏ, ਜਿਹੜੇ ਘੱਟ ਪੇਤਲੀ ਝੀਲ ਵਿਚ ਫੈਲੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਮੂੰਗੇ ਦੀ ਵਲਗਣ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਕਈ ਜਲ-ਦੁਆਰ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ 4 ਵੱਡੇ ਜਲ ਦੁਆਰਾਂ ਵਿਚ ਲੰਗਰਗਾਹਾਂ ਅਤੇ ਆਵਾਜਾਈ ਦੀਆਂ ਪੂਰੀਆਂ ਸਹੂਲਤਾਂ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਟਾਪੂਆਂ ਦਾ ਪਤਾ ਸੁਪੇਨੀ ਬੋਜੀ ਅਲਵਾਰੋ ਸਾਵੇਡਰਾ ਨੇ ਸੰਨ 1528 ਵਿਚ ਲਾਇਆ ਸੀ। ਬਾਅਦ ਵਿਚ 19 ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਵਪਾਰੀ ਅਤੇ ਵੇਲੂ ਸ਼ਿਕਾਰੀ ਵੀ ਇਧਰ ਆਉਂਦੇ ਰਹੇ। ਸੰਨ 1899 ਵਿਚ ਜਰਮਨਾਂ ਨੇ ਖਰੀਦਦਾਰੀ ਦੇ ਸਿਲਸਿਲੇ ਵਿਚ ਇਹ ਟਾਪੂ ਖਰੀਦ ਲਏ। ਸੰਨ 1914 ਵਿਚ ਇਹ ਜਾਪਾਨ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣੇ। ਦੂਜੇ ਮਹਾਯੁੱਧ ਦੌਰਾਨ ਇਥੇ ਭਾਰੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਫ਼ੌਜਾਂ ਬਿਠਾਈਆਂ ਗਈਆਂ। ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਨੇ ਵੀ ਇਥੇ ਹਮਲੇ ਕੀਤੇ। ਸੰਨ 1947 ਤੋਂ ਇਹ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੇ ਟ੍ਰਸਟ ਖੇਤਰ ਅਤੇ 1979 ਤੋਂ ਮਾਈਕ੍ਰੋਨੇਸ਼ੀਆ ਵਿਚ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਪੱਖੋਂ ਖ਼ੁਦਮੁਖਤਾਰੀ ਹਾਸਲ ਕਰ ਚੁੱਕੇ ਹਨ। ਇਥੋਂ ਦੀ ਵਸੋਂ 6 ਵੱਡੇ ਟਾਪੂਆਂ ਉੱਤੇ ਹੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਮਾਈਕ੍ਰੋਨੇਸ਼ੀਆਈ ਭਾਸ਼ਾ ਬੋਲਦੀ ਹੈ। ਨਾਰੀਅਲ ਇਥੋਂ ਦੀ ਮੁੱਖ ਫ਼ਸਲ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਕੋਲਾ, ਕਸਾਵਾ, ਕਚਾਲੂ, ਨਿਸ਼ਾਸਤੀ ਫਲ ਇਥੋਂ ਦੀਆਂ ਹੋਰ ਫ਼ਸਲਾਂ ਹਨ।

ਆਬਾਦੀ - 53,700 (1990)

7°27' ਉ. ਵਿਭ.; 151° 46' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਟਰੱਥ, ਸੋਜੋਰਨਰ : ਇਹ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ ਦੀ ਹਬਸ਼ੀ ਧਾਰਮਿਕ ਨੇਤਾ ਅਤੇ ਸੁਧਾਰਕ ਸੀ ਜਿਸ ਨੇ 19 ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਗ਼ੁਲਾਮੀ ਵਿਰੁੱਧ ਅਤੇ ਔਰਤਾਂ ਦੇ ਹੱਕਾਂ ਲਈ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈਆਂ ਲਹਿਰਾਂ ਵਿਚ ਉੱਘਾ ਹਿੱਸਾ ਪਾਇਆ। ਇਸ ਦਾ ਜਨਮ ਨਿਊਯਾਰਕ ਰਾਜ ਵਿਚ ਅਸਲਟਰ ਕਾਉਂਟੀ ਵਿਖੇ 1797 ਈ. ਵਿਚ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਦਾ ਕਾਨੂੰਨੀ ਨਾਂ ਇਸਾਬੇਲਾ ਵਾਨ ਵੈਗਨਰ ਸੀ।

ਸੋਜੋਰਨਰ ਟਰੱਥ

ਇਹ ਕਈ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਗ਼ੁਲਾਮ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਰਹੀ। ਸੰਨ 1810 ਅਤੇ 1827 ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਇਸ ਦੇ 5 ਬੱਚੇ ਪੈਦਾ ਹੋਏ। ਸੰਨ 1827 ਵਿਚ ਰਾਜ ਵਿਚੋਂ ਗ਼ੁਲਾਮੀ ਦੀ ਪ੍ਰਥਾ ਖ਼ਤਮ ਹੋਣ ਤੋਂ ਕੁਝ

ਚਿਰ ਪਹਿਲਾਂ ਇਹ ਇਜ਼ਾਕ ਵਾਨ ਵੈਗਨਰ ਪਾਸ ਵੇਚੀ ਗਈ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਰਿਹਾਅ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਇਸਾਬੇਲ ਨੇ ਉਸ ਘਰਾਣੇ ਦਾ ਨਾਂ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰ ਲਿਆ। ਸੰਨ 1829 ਦੇ ਕਰੀਬ ਇਹ ਆਪਣੇ ਦੋ ਬੱਚਿਆਂ ਸਮੇਤ ਨਿਊਯਾਰਕ ਸ਼ਹਿਰ ਚਲੀ ਗਈ ਅਤੇ ਘਰਾਂ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕਰਕੇ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਕਰਦੀ ਰਹੀ।

ਭਾਵੇਂ ਇਸਾਬੇਲਾ ਨੇ ਕੋਈ ਵਿਦਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਸੀ ਪਰ ਮੁੱਢ ਤੋਂ ਹੀ ਗੈਰੀ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਸੁਣਦੀ ਰਹੀ ਸੀ। ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਇਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਉੱਤੇ ਰੱਬ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਸਮਝਦੀ ਸੀ। ਨਿਊਯਾਰਕ ਵਿਚ ਇਹ ਐਲੀਜਾਹ ਪਾਇਰਸਨ ਦੇ ਸੰਪਰਕ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਧਾਰਮਕ ਮਿਸ਼ਨਰੀ ਬਣ ਗਈ। ਇਹ ਗਲੀਆਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਦੀ ਫਿਰਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਅਤੇ ਫਿਰ ਉਹ ਉਸ ਦੇ ਘਰ ਹੀ ਰਹਿਣ ਲੱਗ ਪਈ। ਸੰਨ 1843 ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਨਿਊਯਾਰਕ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਸੋਜ਼ਰਨਰ ਟਰੱਬ ਨਾਂ ਰਖਵਾ ਲਿਆ। ਇਹ ਘਰਾਂ, ਗਲੀਆਂ, ਖੇਤਾਂ, ਚਰਚਾਂ ਅਤੇ ਪਿੰਡ ਦੀਆਂ ਗਲੀਆਂ ਵਿਚ ਬਾਈਬਲ ਦਾ ਸੰਦੇਸ਼ ਅਤੇ ਇਨਸਾਨੀ ਭਾਈਚਾਰੇ ਵਿਚ ਪਿਆਰ ਦਾ ਸੰਦੇਸ਼ ਦੇਣ ਲੱਗ ਪਈ। ਸੰਨ 1850 ਵਿਚ ਇਹ ਪੱਛਮ ਵੱਲ ਚਲੀ ਗਈ ਜਿਥੇ ਬੇਸ਼ੁਮਾਰ ਲੋਕ ਇਸ ਨੂੰ ਸੁਣਨ ਆਉਂਦੇ। ਸੰਨ 1850 ਦੇ ਮੁੱਢ ਵਿਚ ਔਰਤਾਂ ਦੇ ਹੱਕਾਂ ਦੀ ਰਾਖੀ ਲਈ ਚਲਾਏ ਅੰਦੋਲਨ ਵਿਚ ਘੋਲ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਅਤੇ ਦੂਜੀਆਂ ਔਰਤਾਂ ਲੀਡਰਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰੇਰਨ ਉੱਤੇ ਇਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਬਾਕੀ ਉਮਰ ਮੱਤਦਾਨ ਲਈ ਬਣੀਆਂ ਸਭਾਵਾਂ ਵਿਚ ਲਾਈ। ਸੰਨ 1850 ਵਿਚ ਇਹ ਬੈਟਲ ਕਰੀਕ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਲੱਗ ਪਈ। ਘਰੇਲੂ ਜੰਗ ਛਿੜ ਪੈਣ ਤੇ ਇਹ ਨੀਗਰੋ ਵਲੰਟੀਅਰਾਂ ਲਈ ਰਸਦ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰਦੀ ਰਹੀ ਅਤੇ 1864 ਵਿਚ ਵਾਸ਼ਿੰਗਟਨ ਚਲੀ ਗਈ। ਵਾਈਟ ਹਾਊਸ ਵਿਚ ਪ੍ਰੈਜ਼ੀਡੈਂਟ ਇਬਰਾਹਿਮ ਲਿੰਕਨ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਸਨਮਾਨਿਆ। ਉਸੇ ਸਾਲ ਨੈਸ਼ਨਲ ਫ੍ਰੀਡਮੈਨ ਦੀ ਗੀਲੀਫ ਐਸੋਸੀਏਸ਼ਨ ਵਿਚ ਨਿਯੁਕਤੀ ਹੋ ਗਈ ਅਤੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਸਮਾਂ ਇਸ ਨੇ ਸਾਰੇ ਉੱਤਰ ਭਰ ਵਿਚ ਪ੍ਰਚਾਰ ਲਈ ਲਾ ਦਿੱਤਾ।

ਹ. ਪੁ.-ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮਾ. 4 : 153

ਟਰੂਸ਼ੀਅਲ. ਸਟੇਟਸ : ਅਰਬ ਪ੍ਰਾਇਦੀਪ ਉਪਰ ਬਰਤਾਨਵੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਅਧੀਨ ਇਹ ਸ਼ੇਖਾਂ ਦੇ ਰਾਜਾਂ ਦਾ ਇਕ ਗਰੁੱਪ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਸ਼ੇਖਾਂ ਦੇ ਇਹ ਰਾਜ ਫ਼ਰਾਂਸ ਦੀ ਖਾੜੀ ਦੇ ਦੱਖਣੀ ਤੱਟ ਅਤੇ ਓਮਾਨ ਦੀ ਖਾੜੀ ਦੇ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਹੋਏ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। 2 ਦਸੰਬਰ, 1971 ਨੂੰ ਟਰੂਸ਼ੀਅਲ ਰਾਜਾਂ ਵਿਚੋਂ 6 ਰਾਜਾਂ ਨੇ ਸੰਯੁਕਤ ਅਰਬ ਐਮੀਰਾਤ ਨਾਂ ਦਾ ਇਕ ਆਜ਼ਾਦ ਦੇਸ਼ ਬਣਾ ਲਿਆ। ਫ਼ਰਵਰੀ, 1972 ਨੂੰ ਰਸ-ਅਲ ਖੇਮਾ ਨਾਂ ਦਾ ਸੱਤਵਾਂ ਰਾਜ ਵੀ ਇਸ ਨਵੇਂ ਰਾਜ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਗਿਆ। ਆਬੂ ਧਾਬੀ, ਡੁਬਈ, ਸ਼ਾਰਜਾ, ਅਜਮਨ, ਫਜਾਇਰਾ, ਉਮ ਅਲ ਕਾਈਵਾਈਨ ਇਸ ਨਵੇਂ ਰਾਜ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਮੂਲ ਦੇਸ਼ ਸਨ।

ਸੱਤਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਇਸ ਇਲਾਕੇ ਉੱਤੇ ਇਸਲਾਮ ਧਰਮ ਦਾ ਬਲਬਾਲਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਫਿਰ ਸਦੀਆਂ ਤੱਕ ਤਾਂ ਇਸ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਖ਼ਾਨਦਾਨੀ ਝਗੜੇ ਹੀ ਚਲਦੇ ਰਹੇ। ਫਿਰ ਕੁਝ ਚਿਰ ਪਿਛੋਂ ਇਥੋਂ ਦੇ ਸਮੁੰਦਰੀ ਡਾਕੂਆਂ ਕਾਰਨ ਇਹ ਤੱਟ ਪਾਇਰੇਟ ਕੋਸਟ ਵਜੋਂ ਜਾਣਿਆ ਜਾਣ ਲੱਗਾ। ਮਗਰੋਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਕਾਫ਼ੀ ਤਾਕਤ ਫੜ ਗਏ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹੀਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਖ਼ਾਸ ਕਰਕੇ 1802, 1853 ਅਤੇ 1892 ਦੇ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਵਿਚ ਸ਼ੇਖਾਂ ਨਾਲ ਸੰਧੀਆਂ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੇ ਕਾਫ਼ੀ ਪਾਬੰਦੀਆਂ ਲਾ ਦਿੱਤੀਆਂ ਅਤੇ ਅਖੀਰ ਨੂੰ ਸਮੁੰਦਰੀ ਡਾਕੂ, ਗੁਲਾਮਾਂ ਦਾ ਵਪਾਰ ਆਦਿ ਖ਼ਤਮ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਗਏ।

ਅਸਲ ਵਿਚ ਸ਼ੇਖ ਹੀ ਕਬੀਲੇ ਦੇ ਸਰਦਾਰ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਉਹ ਇਕ ਸ਼ਹਿਰ ਤੇ ਰਾਜ ਕਰਦੇ ਹੁੰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਕਈ ਵਾਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਝਗੜੇ ਵੀ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਅਸਰਦਾਰ ਫ਼ੌਜ ਕੇਵਲ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਹੇਠ ਚੱਲਣ ਵਾਲੀ 'ਟਰੂਸ਼ੀਅਲ ਕੋਸਾਊਟਸ' ਸੀ।

ਆਬੂ ਧਾਬੀ ਦੇ ਤੱਟ ਤੋਂ ਦੂਰ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਭੇਲ ਮਿਲਣ ਤੋਂ 13 ਸਾਲਾਂ ਪਿਛੋਂ 1971 ਵਿਚ ਬਰਤਾਨੀਆ ਫ਼ਾਰਸ ਦੀ ਖਾੜੀ ਦਾ ਇਲਾਕਾ ਛੱਡ ਗਿਆ। ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨਾਲ ਤੈਅ ਕੀਤੀਆਂ ਪਹਿਲੀਆਂ ਸੰਧੀਆਂ ਨੂੰ ਬਰਤਾਨੀਆ ਅਤੇ ਯੂਨਾਈਟਿਡ ਅਰਬ ਐਮੀਰੇਟਸ ਵਿਚਕਾਰ ਦੋਸਤੀ ਸੰਧੀਆਂ ਵਿਚ ਬਦਲ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ।

ਹ. ਪੁ.-ਐਨ. ਅਮੇ. 27 : 165

ਟਰੂਹੀਓ : ਰਾਜ—ਵੈਨਜ਼ੁਏਲਾ ਦਾ ਇਹ ਇਕ ਰਾਜ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਪੱਛਮ ਵੱਲ ਮਾਰਾਕੈਬੀ ਝੀਲ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਕੁੱਲ ਰਕਬਾ 7400 ਕਿ. ਮੀ. (2857 ਵ. ਮੀਲ) ਅਤੇ ਆਬਾਦੀ 520,292 (1990) ਹੈ। ਇਸੇ ਹੀ ਨਾਂ ਦਾ ਸ਼ਹਿਰ ਇਥੋਂ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਹੈ। ਇਥੋਂ ਦਾ ਵਧੇਰੇ ਰਕਬਾ ਪਹਾੜੀ ਹੈ। ਇਹ ਵੈਨਜ਼ੁਏਲਾ ਦੇ ਅਸਲੀ ਐਂਡੀਅਨ ਰਾਜਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਇਸ ਰਾਜ ਵਿਚ ਖੇਤੀ ਕੇਵਲ ਤੰਗ ਵਾਦੀਆਂ ਅਤੇ ਜ਼ੁਪੀ ਪੌੜੀਆਂ ਉੱਤੇ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਫਿਰ ਵੀ ਇਹ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਵਿਚ ਕਾਫ਼ੀ ਅੱਗੇ ਹੈ। ਕਾਫ਼ੀ, ਮੱਕੀ, ਗੰਨਾ, ਕਣਕ, ਤਿਲ, ਲਸਣ ਅਤੇ ਕਸਾਵਾ ਰਾਜ ਦੀਆਂ ਮੁੱਖ ਫ਼ਸਲਾਂ ਹਨ। ਵੀਹਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਵਲੈਰਾ ਨਾਂ ਦੇ ਸ਼ਹਿਰ ਨੇ ਤਜਾਰਤ ਪੱਖੋਂ ਵਧੇਰੇ ਮਹੱਤਤਾ ਹਾਸਲ ਕੀਤੀ ਹੈ ਫਿਰ ਵੀ ਇਥੋਂ ਦਾ ਰਾਜਧਾਨੀ ਸ਼ਹਿਰ ਟਰੂਹੀਓ ਹੀ ਇਲਾਕੇ ਦੀ ਵੱਡੀ ਮੰਡੀ ਹੈ। ਪੈਨ-ਅਮੈਰਿਕਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰੈਸ-ਐਂਡੀਅਨ ਸ਼ਾਹ-ਰਾਹ ਇਸੇ ਰਾਜ ਵਿਚੋਂ ਦੀ ਲੰਘਦੇ ਹਨ।

ਹ. ਪੁ.-ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮਾ. 12 : 3

ਟਰੂਹੀਓ : ਸ਼ਹਿਰ—ਵੈਨਜ਼ੁਏਲਾ ਦੇ ਇਸੇ ਹੀ ਨਾਂ ਦੇ ਰਾਜ ਦਾ ਰਾਜਧਾਨੀ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਕਾਰਡੀਲੇਰਾ ਡੇ ਮੈਰੀਡਾ ਦੇ ਇਕ ਉੱਤਰੀ ਬਾਹਰੀ ਭਾਗ ਉੱਤੇ 805 ਮੀ. (2,640 ਫੁੱਟ) ਦੀ ਉਚਾਈ ਤੇ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਨੀਂਹ 1556 ਵਿਚ ਰੱਖੀ ਗਈ। ਸੰਨ 1813 ਵਿਚ ਸਪੇਨ ਕੋਲੋਂ ਆਜ਼ਾਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਮਰ-ਮਿਟਣ ਦਾ ਐਲਾਨ ਆਜ਼ਾਦੀ ਸੰਗਰਾਮੀਏ ਸਾਈਮਨ ਬਾਲੀਵਰ ਨੇ ਇਸੇ ਸ਼ਹਿਰ ਤੋਂ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਸਮਿਆਂ ਵੇਲੇ ਇਹ ਟਾਚੀਰਾ ਅਤੇ ਮੈਰੀਡਾ ਵਿਚਕਾਰ ਇਕ ਪ੍ਰਫੁੱਲਤ ਨਿੱਕਾ ਜਿਹਾ ਸਟੇਸ਼ਨ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਆਕਾਰ ਅਤੇ ਤਜਾਰਤੀ ਮਹੱਤਤਾ ਪੱਖੋਂ ਵਲੈਰਾ ਸ਼ਹਿਰ ਅੱਜਕਲ੍ਹ ਇਸ ਨਾਲੋਂ ਅੱਗੇ ਨਿਕਲ ਗਿਆ ਹੈ। ਟਰੂਹੀਓ ਜਰਖੇਜ਼ ਜ਼ਰਾਇਤੀ ਇਲਾਕੇ ਜਿਥੇ ਕੋਕੋ, ਮੱਕੀ, ਕਾਫ਼ੀ, ਗੰਨਾ, ਤਮਾਕੂ ਅਤੇ ਫਲਾਂ ਦਾ ਉਤਪਾਦਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਦੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਮੰਡੀ ਹੈ। ਇਥੋਂ ਦੀਆਂ ਸੱਨਅਤਾਂ ਵਿਚ ਆਟੇ ਦੀਆਂ ਮਿੱਲਾਂ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਪੈਨ-ਅਮੈਰਿਕਨ ਸ਼ਾਹਰਾਹ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਨੇੜਿਉਂ ਹੀ ਲੰਘਦਾ ਹੈ।

ਆਬਾਦੀ - 42,000 (1981)

9° 22' ਉ. ਵਿੱਥ.; 70° 26' ਪੱ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.-ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮਾ. 12 : 3

ਟਰੂਹੀਓ : ਸ਼ਹਿਰ—ਹਾਂਡੂਰਸ ਦੇ ਕਲੋਨ ਡਿਪਾਰਟਮੈਂਟ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਹੈ ਜੋ ਇਸੇ ਹੀ ਨਾਂ ਦੀ ਖਾੜੀ ਉੱਤੇ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਕੈਰਿਬੀਅਨ ਸਾਗਰ ਵਾਲੇ ਪਾਸਿਉਂ ਇਸ ਨੂੰ ਕੇਪ ਹਾਂਡੂਰਸ ਨੇ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਰੱਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਨੀਂਹ 1524 ਵਿਚ

ਰੱਖੀ ਗਈ ਸੀ। ਇਹ ਇਤਿਹਾਸਕ ਸ਼ਹਿਰ ਹਾਂਡੂਰਸ ਦੇ ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਸੀ ਅਤੇ ਸਤਾਰਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਆਰੰਭ ਵਿਚ ਇਸ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ ਤੇ ਵਿਕਾਸ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਸੰਨ 1643 ਵਿਚ ਇਸਨੂੰ ਸਮੁੰਦਰੀ ਲੁਟੇਰਿਆਂ ਨੇ ਤਬਾਹ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਕਾਫ਼ੀ ਚਿਰ ਤੱਕ ਇਹ ਖੰਡਰ ਹੀ ਬਣਿਆ ਰਿਹਾ। ਅਖੀਰ 1787 ਵਿਚ ਗਲੀਸ਼ੀਆਂ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਮੁੜ ਆਬਾਦ ਕਰ ਲਿਆ। ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਦਾ ਵਿਲੀਅਮ ਵਾਕਰ ਨਾਂ ਦਾ ਇਕ ਇਨਕਲਾਬੀ ਨੇਤਾ ਜਿਸਨੇ ਹਾਂਡੂਰਸ ਨੂੰ ਜਿੱਤਣ ਦੀ ਅਸਫਲ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਸੀ, ਇਸੇ ਹੀ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਨੇੜੇ 1860 ਵਿਚ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਭਾਵੇਂ ਇਹ ਇਕ ਵੱਡਾ ਤਜਾਰਤੀ ਕੇਂਦਰ ਹੈ ਅਤੇ ਇਥੋਂ ਕੋਲੇ, ਨਾਰੀਅਲ ਆਦਿ ਵਸਤਾਂ ਬਾਹਰ ਭੇਜੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਪਰ ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਸਤਾਰਵੀਂ ਸਦੀ ਵਾਲੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧੀ ਕਦੇ ਵੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਿਆ। ਸੰਨ 1970 ਵਿਚ ਇਥੇ ਮੱਛੀ ਉਦਯੋਗ ਦਾ ਬਹੁਤ ਵਿਕਾਸ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਇਥੇ ਪੈਕਿੰਗ ਅਤੇ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਸੀਤਕਰਨ ਦਾ ਪਲਾਂਟ ਲਗਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਥੇ ਇਕ ਆਰਾ-ਮਸ਼ੀਨ ਵੀ ਲੱਗੀ ਹੋਈ ਹੈ ਜਿਥੇ ਨਿਰਯਾਤ ਲਈ ਅਣਘੜ ਇਮਾਰਤੀ ਲੱਕੜੀ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਨੇੜੇ ਦੀਆਂ ਸੁੰਦਰ ਬੀਚਾਂ ਕਾਰਨ ਇਥੇ ਸੈਰ-ਸਪਾਟੇ ਦਾ ਉਦਯੋਗ ਵੀ ਬਹੁਤ ਵਿਕਸਤ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਵੱਲ ਨੂੰ ਹਵਾਈ ਸੇਵਾ ਅਤੇ ਸ਼ਾਹਰਾਹ ਵੀ ਉਪਲਬਧ ਹਨ।

ਆਬਾਦੀ - 34835 (1983)

15° 55' ਉ. ਵਿਭ.; 86°00' ਪੱ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.-ਐਨ. ਥ੍ਰ. ਮਾ. 12 : 2

ਟਰੂਹੀਓ : ਸ਼ਹਿਰ-ਪੀਰੂ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਇਸੇ ਹੀ ਨਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਾਂਤ ਅਤੇ ਲਾਲ ਇਬਰਟਾਦ ਡਿਪਾਰਟਮੈਂਟ ਦਾ ਰਾਜਧਾਨੀ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਲੀਮਾ ਦੇ 552 ਕਿ. ਮੀ. (343 ਮੀ.) ਉੱਤਰ-ਪੱਛਮ ਵਿਚ ਇਕ ਸਾਹਿਲੀ ਰੇਗਿਸਤਾਨ ਵਿਚ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਪੀਰੂ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਇਸ ਦੂਜੇ ਸਭ ਤੋਂ ਪੁਰਾਣੇ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਨੀਂਹ ਡੀਗੋ ਐਲਮੈਗਰੋ ਨੇ 1534 ਈ. ਵਿਚ ਰੱਖੀ ਸੀ। ਅਗਲੇ ਹੀ ਸਾਲ ਫ੍ਰਾਂਸਿਸਕੋ ਪਿਜ਼ਾਰੋ ਨਾਂ ਦੇ ਇਕ ਸਪੇਨੀ ਵਿਜੇਤਾ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਦਰਜਾ ਦੇ ਕੇ ਇਸ ਦਾ ਨਾਂ ਆਪਣੇ ਸਪੇਨੀ ਜਨਮ-ਸਥਾਨ ਦੇ ਮਗਰ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ। ਸੰਨ 1612 ਦੇ ਭੂਚਾਲ ਵਿਚ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਬਹੁਤ ਭਾਰੀ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋਇਆ। ਉੱਨੀਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਗੰਨੇ ਦੇ ਉਤਪਾਦਨ ਵਿਚ ਬਦੇਸ਼ੀ ਸਰਮਾਇਆ ਲੱਗਣ ਕਾਰਨ ਇਥੋਂ ਦੀ ਆਬਾਦੀ 'ਚ ਬਹੁਤ ਵਾਧਾ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ਇਹ ਪੀਰੂ ਦੇ ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿਚ ਗਿਣਿਆ ਜਾਣ ਲਗ ਪਿਆ। ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੀ ਦਰਿਆ ਮੋਕ ਦੀ ਵਾਦੀ ਦੀਆਂ ਜ਼ਮੀਨਾਂ ਵਿਚ ਗੰਨਾ ਤੇ ਚੌਲ ਪੈਦਾ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਥੇ ਖੰਡ ਸਾਫ਼ ਕਰਨ, ਕੱਪੜਾ ਬੁਣਨ ਅਤੇ ਬੀਅਰ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਦੇ ਕਾਰਖਾਨੇ ਹਨ। ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਪੈਨ-ਅਮੈਰਿਕਨ ਸ਼ਾਹਰਾਹ ਉੱਤੇ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਦੇਸ਼ ਦੀਆਂ ਅੰਦਰੂਨੀਆਂ ਥਾਵਾਂ ਅਤੇ ਬੀਚ ਉਪਰ ਵਾਕਿਆ ਸੈਰ-ਸਪਾਟੇ ਦੀਆਂ ਥਾਵਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਥੇ ਇਕ ਹਵਾਈ ਅੱਡਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਜ਼ਰਾਇਤੀ ਇਲਾਕਿਆਂ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਹ 'Universidad Nacional de Trujillo' (1924) ਦੀ ਸੀਟ ਹੈ। ਇਥੇ ਇਕ ਪੁਰਾਤਤਵੀ ਅਜਾਇਬਘਰ ਵੀ ਹੈ।

ਆਬਾਦੀ - 532,000 (1990)

8° 10' ਦੱ. ਵਿਭ.; 79° 02' ਪੱ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.-ਐਨ. ਥ੍ਰ. ਮਾ. 12 : 2

ਟ੍ਰਚਾਸ ਚੋਟੀ (Truchas Peak) : ਇਹ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਮੈਕਸੀਕੋ ਰਾਜ ਦੇ ਉੱਤਰ ਵਿਚ ਸਾਂਗਰੇ ਡੀ ਕ੍ਰਿਸਟੋ ਲੜੀਆਂ ਵਿਚ ਤਿੰਨ ਚੋਟੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਚੋਟੀਆਂ ਸਾਂਤਾ ਫੇ ਸ਼ਹਿਰ ਤੋਂ ਕੋਈ 40 ਕਿ. ਮੀ. ਦੇ ਫਾਸਲੇ ਤੇ ਉੱਤਰ ਪੂਰਬੀ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿਚ ਸਥਿਤ ਹਨ। ਇਹ ਤਿੰਨੇ 3850 ਮੀ. ਤੋਂ ਵੱਧ ਉੱਚੀਆਂ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਉੱਤਰੀ ਟ੍ਰਚਾਸ ਚੋਟੀ ਮੈਕਸੀਕੋ ਰਾਜ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਚੀ ਚੋਟੀ ਮੰਨੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ ਜਿਸਦੀ ਉੱਚਾਈ 4018 ਮੀ. (13306 ਫੁੱਟ) ਮੰਨੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ ਪਰ ਹੁਣ ਇਸ ਦੀ ਉੱਚਾਈ 3880 ਮੀ. (13110 ਫੁੱਟ) ਪਤਾ ਲਗਾਈ ਗਈ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.-ਹਿੰ. ਵਿ. ਕੋ. 5 : 186; ਵੈਬ. ਜਗ. ਡਿਕ.

ਟਰੂਡੋ, ਪੀਅਰੇ ਐਲੀਅਟ (Trudeav, Pierre Elliott) : ਕੈਨੇਡਾ ਦੇ ਇਸ ਵਿਸ਼ਵ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸਿਆਸਤਦਾਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ (1969-79; 1980-84) ਦਾ ਜਨਮ 18 ਅਕਤੂਬਰ, 1919 ਨੂੰ ਮਾਂਟ੍ਰੀਆਲ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਚੀਨ ਨਾਲ ਸਫਾਰਤੀ ਸਬੰਧ ਕਾਇਮ ਕਰਨੇ (1970) ਅਤੇ ਫਰਾਂਸ ਨਾਲ ਹੋਰ ਚੰਗੇ ਸਬੰਧ ਬਣਾਉਣੇ, ਫਰਾਂਸੀਸੀ ਅਲੱਗਵਾਦੀ ਵਾਦੀ ਲਹਿਰ ਦੀ ਹਾਰ, ਬਰਤਾਨਵੀ ਮਸੈਂਦ ਤੋਂ ਆਜ਼ਾਦੀ ਅਤੇ ਕੈਨੇਡਾ ਦੇ ਨਵੇਂ ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੀ ਸਿਰਜਨਾ (ਜਿਸ ਵਿਚ ਇਕ ਅਧਿਕਾਰ-ਪੱਤਰ ਅਤੇ ਤਰਮੀਮੀ ਫਾਰਮੂਲਾ ਮੁੱਖ ਵਾਧੇ ਸਨ) ਇਸ ਦੇ ਰਾਜ-ਕਾਲ ਦੀਆਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਘਟਨਾਵਾਂ ਹਨ।

ਇਹ ਮਾਂਟ੍ਰੀਆਲ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹਿਆ ਅਤੇ ਇਸੇ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਤੋਂ ਹੀ ਇਸਨੇ 1943 ਵਿਚ ਕਾਨੂੰਨ ਦੀ ਡਿਗਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਇਸਨੇ ਪ੍ਰੀਵੀ ਕੌਂਸਲ ਵਿਚ ਤਿੰਨ ਸਾਲ ਡੈਸਕ ਅਫਸਰ ਦੀ ਹੋਸੀਅਤ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕੀਤਾ। ਸੰਨ 1950 ਵਿਚ ਇਸਨੇ 'City libre' (Free City) ਨਾਂ ਦੇ ਮਾਸਿਕ ਆਲੋਚਨਾਤਮਕ ਸਮੀਖਿਆ ਪੱਤਰ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਵਿਚ ਸਹਾਇਤਾ ਕੀਤੀ। ਸੰਨ 1951 ਤੋਂ 1961 ਤੱਕ ਇਸਨੇ ਕਿਰਤੀ ਅਤੇ ਸ਼ਹਿਰੀ ਆਜ਼ਾਦੀਆਂ ਦੇ ਮੁਕੱਦਮਿਆਂ ਦੀ ਵਕਾਲਤ ਕੀਤੀ।

ਸੰਨ 1961 ਤੋਂ 1965 ਤੱਕ ਇਹ ਮਾਂਟ੍ਰੀਆਲ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿਚ ਲਾਅ ਦਾ ਸਹਾਇਕ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਰਿਹਾ। ਸੰਨ 1965 ਵਿਚ ਇਹ ਲਿਬਰਲ ਪਾਰਟੀ ਵਲੋਂ ਹਾਊਸ ਆਫ ਕਾਮਨਜ਼ ਲਈ ਚੁਣ ਲਿਆ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1966 ਵਿਚ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਲੈਸਟਰ ਬੀ. ਪੀਅਰਸਨ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਸੈਂਸਦੀ ਸਕੱਤਰ ਅਤੇ 1967 ਵਿਚ ਨਿਆਂ ਮੰਤਰੀ ਨਿਯੁਕਤ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇਹ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਅਟਾਰਨੀ ਜਨਰਲ ਵੀ ਰਿਹਾ।

ਜਿਉਂ ਹੀ ਪੀਅਰਸਨ ਨੇ ਸਿਆਸਤ 'ਚੋਂ ਪਿਛਾ ਹੱਟ ਜਾਣ ਦਾ ਐਲਾਨ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਟਰੂਡੋ ਨੇ ਪਾਰਟੀ ਦੀ ਲੀਡਰਸ਼ਿਪ ਹਥਿਆਉਣ ਲਈ ਆਪਣੀ ਮੁਹਿੰਮ ਜਾਰੀ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਇਸ ਦੀ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਸਖ਼ਸ਼ੀਅਤ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਪਾਰਟੀ ਦਾ ਹਰਮਨ ਪਿਆਰਾ ਨੇਤਾ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ। 6 ਅਪ੍ਰੈਲ, 1968 ਨੂੰ ਇਹ ਲਿਬਰਲ ਪਾਰਟੀ ਦਾ ਨੇਤਾ ਚੁਣ ਲਿਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਦੋ ਹਫ਼ਤਿਆਂ ਮਗਰੋਂ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਪੰਦਰਵਾਂ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਬਣ ਗਿਆ।

ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਵਜੋਂ ਇਸਨੇ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਮੁੜ ਸੰਗਠਿਤ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਕੈਨੇਡਾ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਅੰਦਰ ਸਭ ਤੋਂ ਛੋਟਾ ਮੰਤਰੀ-ਮੰਡਲ ਬਣਾਇਆ। ਪਿਛੋਂ ਇਸਨੇ ਉੱਤਰੀ ਅੰਧ-ਮਹਾਂਸਾਗਰੀ ਸੰਧੀ ਸੰਗਠਨ ਵਿਚਲੀਆਂ ਯੂਰਪੀ ਫ਼ੌਜਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੈਨੇਡੀ ਫ਼ੌਜਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਦੀ ਕਟੌਤੀ ਦਾ ਐਲਾਨ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਇਹ ਵੀ ਕਹਿ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਉਹ ਗੈਂਠਜੋੜ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਦਾ ਰਹੇਗਾ। ਉਸਦੀ ਸਰਕਾਰ ਨੇ

ਫੌਜਦਾਰੀ ਸੰਘਤਾ ਨੂੰ ਨਰਮ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਸੰਘੀ ਦਫ਼ਤਰਾਂ ਅਤੇ ਅਦਾਲਤਾਂ ਵਿਚ ਫ਼ਰਾਂਸੀਸੀ ਅਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਨੂੰ ਸਰਕਾਰੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਜੋਂ ਲਾਗੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।

ਸਤੰਬਰ, 1972 ਵਿਚ ਸੰਸਦ ਭੰਗ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਗਈ। ਆਗਾਮੀ ਚੋਣ ਵਿਚ ਲਿਬਰਲ ਪਾਰਟੀ ਹਾਊਸ ਆਫ਼ ਕਾਮਨਜ਼ ਵਿਚ ਬਹੁਮਤ ਨਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਸਕੀ। ਟਰੂਡੋ ਮਈ 9, 1974 ਤੱਕ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਰਿਹਾ ਜਦੋਂ ਕਿ ਇਸ ਦਾ ਬਜਟ ਅਪਰਵਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਜੁਲਾਈ, 1974 ਦੀਆਂ ਚੋਣਾਂ ਵਿਚ ਇਸ ਦੀ ਪਾਰਟੀ ਨੇ ਕਾਮਨਜ਼ ਵਿਚ ਫਿਰ ਬਹੁਮਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲਿਆ ਪਰ ਅਗਲੇ ਪੰਜਾਂ ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ ਕੰਜ਼ਰਵੇਟਿਵ ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿਚ ਹਵਾ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਲਿਬਰਲ ਪਾਰਟੀ ਦੀਆਂ ਤਾਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਹੀ ਹਿਲ ਗਈਆਂ। ਮਾਰਚ, 1979 ਵਿਚ ਕੈਨੇਡੀਅਨ ਸੰਸਦ ਭੰਗ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਗਈ। 22 ਮਈ, 1979 ਦੀਆਂ ਚੋਣਾਂ ਵਿਚ ਲਿਬਰਲ ਪਾਰਟੀ ਨੂੰ ਹਾਰ ਹੋਈ ਅਤੇ 4 ਜੂਨ, 1979 ਨੂੰ ਜੋ ਕਲਾਰਕ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਬਣ ਗਿਆ।

18 ਫ਼ਰਵਰੀ, 1880 ਨੂੰ ਲਿਬਰਲ ਪਾਰਟੀ ਨੇ ਫਿਰ ਹਾਊਸ ਆਫ਼ ਕਾਮਨਜ਼ ਦੀਆਂ 282 ਸੀਟਾਂ ਵਿਚੋਂ 146 ਸੀਟਾਂ ਜਿੱਤ ਕੇ ਬਹੁਮਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲਿਆ ਅਤੇ ਟਰੂਡੋ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਫਿਰ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਬਣ ਗਿਆ। ਇਸਨੇ 1867 ਦੇ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਨਾਰਥ ਅਮੈਰਿਕਾ ਐਕਟ ਦੀ ਥਾਂ ਤੇ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਸੁਧਾਰ ਲਿਆਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਪਰ ਇਹ ਸਤੰਬਰ, 1980 ਦੀ ਕਾਨਫਰੰਸ ਵਿਚ ਕੈਨੇਡਾ ਦੇ 10 ਪ੍ਰਾਂਤਾਂ ਦੇ ਸਿਆਸੀ ਨੇਤਾਵਾਂ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਸਮਝੌਤੇ ਤੇ ਨਾ ਪੁੱਜ ਸਕਿਆ।

2 ਦਸੰਬਰ, 1981 ਨੂੰ ਕੈਨੇਡਾ ਦੇ ਹਾਊਸ ਆਫ਼ ਕਾਮਨਜ਼ ਨੇ ਟਰੂਡੋ ਦੇ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਸੁਧਾਰ ਤੇ ਮਤੇ ਨੂੰ ਪਾਸ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ 4 ਅਪ੍ਰੈਲ, 1982 ਨੂੰ ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੀ ਮਹਾਰਾਣੀ ਐਲਿਜ਼ਾਬੈਥ ਦੂਜੀ ਨੇ ਕੈਨੇਡਾ ਨੂੰ ਬਰਤਾਨਵੀ ਸੰਸਦ ਕੋਲੋਂ ਆਜ਼ਾਦ ਕਰਵਾ ਦਿੱਤਾ। ਆਪਣੇ ਸਿਆਸੀ ਟੀਚੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਪਿਛੋਂ ਇਸਨੇ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਦੇ ਅਖੀਰਲੇ ਸਾਲ ਕੈਨੇਡਾ ਲਈ ਵਧੇਰੇ ਆਰਥਿਕ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ, ਉਦਯੋਗਿਕ ਪੱਖੋਂ ਉੱਨਤ ਲੋਕ ਰਾਜਾਂ ਅਤੇ ਤੀਜੀ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਚੰਗੇਰੇ ਵਪਾਰਕ ਸਬੰਧ ਸਥਾਪਤ ਕਰਨ ਅਤੇ ਨਿਸ਼ਸਤਰੀਕਰਣ ਬਾਰੇ ਅੰਤਰ-ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਕਰਨ ਵਿਚ ਲਾ ਦਿੱਤੇ। 29 ਫ਼ਰਵਰੀ, 1884 ਨੂੰ ਟਰੂਡੋ ਨੇ ਲਿਬਰਲ ਪਾਰਟੀ ਦੀ ਲੀਡਰਸ਼ਿਪ ਤੋਂ ਅਸਤੀਫ਼ਾ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਪਰ ਜੂਨ, 1984 ਵਿਚ ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਨਵੇਂ ਨੇਤਾ ਚੁਣੇ ਜਾਣ ਤੱਕ ਇਸਨੇ ਪਾਰਟੀ ਦੀ ਵਾਗਡੋਰ ਸੰਭਾਲੀ ਰਖੀ।

ਹ. ਪੁ.-ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮਾ. 12 : 2 ; ਐਨ. ਅਮੈ. 27 : 169

ਟਰੂਡੋ ਫ੍ਰਾਂਸਵਾ (Truffaut, Francios) : ਇਸ ਸਮੀਖਿਅਕ ਅਤੇ ਫ਼ਿਲਮ ਨਿਰਮਾਤਾ ਦਾ ਜਨਮ 6 ਫ਼ਰਵਰੀ, 1932 ਨੂੰ ਪੈਰਿਸ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਇਸਦਾ ਬਚਪਨ ਬਹੁਤ ਦੁੱਖਾਂ ਵਿਚ ਬੀਤਿਆ। ਇਹ 'ਨਵੀਂ ਲਹਿਰ' (New wave) ਨਾਮੀ ਕ੍ਰਾਂਤੀਕਾਰੀ ਅੰਦੋਲਨ ਦਾ ਮੁਖੀ ਸੀ। ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਇਸਨੇ ਇਕ ਕਾਰਖ਼ਾਨੇ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਪਰ ਸਿਨੇਮਾ ਵਿਚ ਇਸਦੀ ਰੁਚੀ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਇਸਨੇ ਸਮੀਖਿਅਕ ਆਂਦਰੇ ਬਾਜ਼ੀ (Andre Bazin) ਦਾ ਧਿਆਨ ਆਪਣੇ ਫੁੱਲ ਖਿਚਿਆ। 1950 ਵਿਆਂ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਇਸਨੇ ਫ਼ਿਲਮ ਸਮੀਖਿਆ ਛੱਡ ਕੇ ਫ਼ੌਜ ਦੀ ਨੌਕਰੀ ਕੀਤੀ। ਇਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸਮਕਾਲੀ ਫ਼ਰਾਂਸੀਸੀ ਸਿਨੇਮਾ ਦਾ ਘਾਤਕ ਸਮੀਖਿਅਕ ਸਮਝਦਾ ਸੀ। ਫ਼ਿਲਮ ਬਣਾਉਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਇਹ ਫ਼ਿਲਮ ਜਗਤ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋ ਗਿਆ।

ਟਰੂਡੋ ਫ੍ਰਾਂਸਵਾ (ਸੱਜੇ) ਜੀਨ ਜਾਂ ਪੀਰੀ ਲੀਓਡ ਨੂੰ ਨਿਰਦੇਸ਼ ਦਿੰਦਾ ਹੋਇਆ

ਇਸਨੇ ਆਪਣੀ ਪਹਿਲੀ ਸਫ਼ਲ ਫ਼ਿਲਮ 'ਦੀ ਮਿਸਚਿਫ਼ ਮੇਕਰਜ਼' ਸੰਨ 1958 ਵਿਚ ਬਣਾਈ। 'ਦੀ 400 ਬਲੋਜ਼' (1959), ਜਿਸ ਵਿਚ ਇਸਦੇ ਮੁੱਢਲੇ ਜੀਵਨ ਦੀ ਝਲਕ ਮਿਲਦੀ ਹੈ, ਨੂੰ ਸੰਨ 1959 ਦੇ ਕਾਨਜ਼ ਉਤਸਵ ਵਿਚ ਵਧੀਆ ਨਿਰਦੇਸ਼ਨ ਦਾ ਇਨਾਮ ਮਿਲਿਆ।

'ਸ਼ੂਟ ਦੀ ਪਿਆਨੋ ਪਲੇਅਰ' (1960), 'ਜਿਊਲਜ਼ ਐਂਡ ਜਿਮ' (1961), 'ਸਿਲਕਨ ਸਕਿਨ', 'ਦੀ ਸਾਫਟ ਸਕਿਨ' (1964), 'ਦੀ ਬ੍ਰਾਈਡ ਵੋਰ ਬਲੈਕ' (1968), 'ਸਟੋਲਨ ਕਿੱਸਿਜ਼' (1968), 'ਦੀ ਵਾਈਲਡ ਚਾਈਲਡ' (1970) ਆਦਿ ਇਸ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਕ੍ਰਿਤਾਂ ਦੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਨਾਂ ਹਨ।

ਹ. ਪੁ.-ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮੈ. 18 : 723

ਟ੍ਰਮਬੀਟਯਾ ਐਂਟਿ (Trumbic Ante) : ਯੂਗੋ-ਸਲਾਵੀਆ ਦੇ ਇਸ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਰਾਸ਼ਟਰਵਾਦੀ ਨੇਤਾ ਦਾ ਜਨਮ 27 ਮਈ, 1864 ਨੂੰ ਡੈਲਮੇਸ਼ੀਆ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਸਪਲਿਟ ਦੇ ਸਥਾਨ ਤੇ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਕ੍ਰੋਸ਼ੀਆਈ ਰਾਸ਼ਟਰਵਾਦੀ ਨੇ ਯੂਗੋਸਲਾਵੀਆ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਵਿਚ ਇਕ ਅਹਿਮ ਰੋਲ ਅਦਾ ਕੀਤਾ।

ਟ੍ਰਮਬੀਟਯਾ ਸਿਆਸਤ ਦੇ ਪਿੜ ਵਿਚ ਆਸਟਰੀਆਈ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਕਰਕੇ ਆਇਆ। ਪਹਿਲਾਂ ਇਹ 1895 ਵਿਚ ਡੈਲਮੇਸ਼ੀਆ ਸੰਸਦ ਦਾ ਮੈਂਬਰ ਅਤੇ ਫਿਰ 1897 ਵਿਚ ਵੀਆਨਾ ਫੈਡਰਲ ਅਸੈਂਬਲੀ ਦਾ ਮੈਂਬਰ ਬਣਿਆ। ਸੰਨ 1905 ਵਿਚ ਇਸਨੇ ਫਲੂਮ ਪ੍ਰਸਤਾਵ ਜਿਸ ਵਿਚ ਡੈਲਮੇਸ਼ੀਆ (ਉਸ ਵੇਲੇ ਆਸਟਰੀਆ ਦਾ ਹਿੱਸਾ) ਅਤੇ ਕ੍ਰੋਸ਼ੀਆ-ਸਲੋਵਾਨੀਆ (ਉਸ ਵੇਲੇ ਹੰਗਰੀ ਦਾ ਹਿੱਸਾ) ਨੂੰ ਮੁੜ ਇਕੱਠਾ ਕਰਨ ਲਈ ਜ਼ੋਰ ਪਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ, ਦਾ ਖਰੜਾ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਵਿਚ ਸਹਾਇਤਾ ਕੀਤੀ।

ਦੂਜੇ ਵਿਸ਼ਵ ਯੁੱਧ ਦੌਰਾਨ ਟ੍ਰਮਬੀਟਯਾ ਨਿਰਵਾਸੀ ਯੂਗੋਸਲਾਵ ਕਮੇਟੀ ਜਿਸ ਨੇ ਐਂਡਰੀਆਟਿਕ ਸਾਗਰ ਦੇ ਪੂਰਬੀ ਤੱਟ ਸਬੰਧੀ ਇਤਾਲਵੀ ਦਾਅਵਿਆਂ ਨੂੰ ਬੜੇ ਜ਼ੋਰ ਸ਼ੋਰ ਨਾਲ ਅਸਵੀਕਾਰ ਕੀਤਾ।

ਸੀ, ਦਾ ਪ੍ਰੈਜੀਡੈਂਟ ਸੀ। ਜੁਲਾਈ, 1917 ਵਿਚ ਟੂਮਬੀਟਯਾ ਅਤੇ ਪਾਸੀਟਯ ਸਰਬੀਆਈ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ-ਨਿਕੋਲਾ ਪਾਸੀਟਯ ਨੇ ਕਾਰਵੂ ਦੀ ਘੋਸ਼ਣਾ ਜਿਸ ਵਿਚ ਸਰਬਾਂ, ਕ੍ਰੋਟਾਂ ਅਤੇ ਸਲੋਵਾਨੀਆ ਨੂੰ ਇਕ ਆਜ਼ਾਦ ਯੂਗੋਸਲਾਵੀਆ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਇੱਕਠਾ ਕਰਨ ਦੇ ਇਰਾਦਿਆਂ ਦਾ ਦਾਅਵਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ, ਜਾਰੀ ਕੀਤਾ। ਇਹ ਨਵਾਂ ਦੇਸ਼ ਇਕ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਰਾਜਤੰਤਰ ਬਣਨਾ ਸੀ। ਰਾਜ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਬੰਦੇਸ਼ ਮੰਤਰੀ (1918-1920) ਦੀ ਹੈਸੀਅਤ ਵਿਚ ਇਸਨੇ 1919 ਵਿਚ ਪੈਰਿਸ ਅਮਨ ਕਾਨਫਰੰਸ ਵਿਚ ਹਿੱਸਾ ਲਿਆ।

ਭਾਵੇਂ ਅਸਲੀ ਤੌਰ ਤੇ ਇਹ ਕੇਂਦਰੀ ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਸਮਰਥਕ ਸੀ ਫਿਰ ਵੀ ਇਸਨੇ ਸਰਬਾਂ ਅਤੇ ਕ੍ਰੋਟਾਂ ਦੇ ਆਪਸੀ ਖਿਚਾਵਾਂ ਕਾਰਨ ਯੂਗੋਸਲਾਵੀਆ ਲਈ ਫੈਡਰਲਵਾਦ ਦੀ ਹਮਾਇਤ ਕੀਤੀ। ਕ੍ਰੋਸ਼ੀਆਨ ਪ੍ਰੀਜੈਟ ਪਾਰਟੀ ਵਲੋਂ ਸੰਵਿਧਾਨ ਸਭਾ ਦੇ ਕੀਤੇ ਗਏ ਬਾਈਕਾਟ ਦੇ ਸਿੱਟੇ ਵਜੋਂ ਯੂਗੋਸਲਾਵੀਆ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਝਗੜੇ ਵਾਲੇ ਇਲਾਕੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਏ ਅਤੇ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਏਕਤਾ ਕਾਇਮ ਰਹੀ। ਸੰਨ 1929 ਵਿਚ ਇਹ ਸਿਆਸਤ ਛੱਡ ਗਿਆ।

ਇਸਦੀ ਮੌਤ 17 ਨਵੰਬਰ, 1938 ਨੂੰ ਜ਼ਾਗਰੈਬ ਦੇ ਸਥਾਨ ਤੇ ਹੋਈ।

ਹ. ਪੁ.-ਐਨ. ਅਮੇ. 77 ; ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 12 : 2

ਟਰੂਮੈਨ ਸਿਧਾਂਤ : ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ 33ਵੇਂ ਪ੍ਰੈਜੀਡੈਂਟ, ਹੈਰੀਐਸ ਟਰੂਮੈਨ ਵਲੋਂ 12 ਮਾਰਚ, 1947 ਨੂੰ ਜਾਰੀ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਇਹ ਇਕ ਵਿਸ਼ਵ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਐਲਾਨ ਹੈ ਜਿਸ ਰਾਹੀਂ ਯੂਨਾਨ ਅਤੇ ਤੁਰਕੀ ਦੀਆਂ ਸਰਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਕਮਿਊਨਿਸਟਾਂ ਅਤੇ ਸੋਵੀਅਤ ਵਿਸਤਾਰਵਾਦੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਤੋਂ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਤੁਰੰਤ ਆਰਥਿਕ ਅਤੇ ਫੌਜੀ ਸਹਾਇਤਾ ਦੇਣ ਦੀ ਘੋਸ਼ਣਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਇਹੀ ਐਲਾਨ 'ਟਰੂਮੈਨ ਸਿਧਾਂਤ' ਵਜੋਂ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਦੂਜੇ ਵਿਸ਼ਵ ਯੁੱਧ ਉਪਰੰਤ ਜਦੋਂ ਕਿ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਤੇ ਸੋਵੀਅਤ ਯੂਨੀਅਨ ਸ਼ਕਤੀ-ਸੰਤੁਲਨ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਵੱਲ ਹੀ ਜਦੋਂ-ਜਹਿਦ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ ਤਾਂ ਉਸ ਵੇਲੇ ਬਰਤਾਨੀਆ ਨੇ ਐਲਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਉਹ ਭੂ ਮੱਧੀ ਸਾਗਰੀ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਹੋਰ ਮਦਦ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ ਦੀ ਕਾਂਗਰਸ ਨੇ ਪ੍ਰੈਜੀਡੈਂਟ ਟਰੂਮੈਨ ਦਾ ਸੰਦੇਸ਼ ਮਿਲਦਿਆਂ ਹੀ ਇਸ ਮੰਤਵ ਲਈ 400,000,000 ਡਾਲਰ ਦੇਣੇ ਤੁਰੰਤ ਪਰਵਾਨ ਕਰ ਲਏ।

ਹ. ਪੁ.-ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 12 : 4

ਟਰੂਮੈਨ, ਹੈਰੀ ਐੱਸ (Truman, Harry S.) : ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ ਦਾ ਇਹ 33ਵਾਂ ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਜਨਮ 8 ਮਈ, 1884 ਨੂੰ ਮਿਸੂਰੀ ਰਾਜ ਵਿਚ ਲਮਾਰ ਦੇ ਸਥਾਨ ਤੇ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਦੇ ਪਿਤਾ ਦਾ ਨਾਂ ਜੌਨ ਐਂਡਰਸਨ ਅਤੇ ਮਾਂ ਦਾ ਨਾਂ ਮੈਰਥਾ ਐਲਨ (ਯੰਗ) ਟਰੂਮੈਨ ਸੀ। ਇਸਨੇ ਸੋਵੀਅਤ ਅਤੇ ਚੀਨੀ ਕਮਿਊਨਿਜ਼ਮ ਅੰਤਰ-ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਟੱਕਰ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਨਿਊ ਡੀਲ ਸੁਧਾਰਾਂ ਦਾ ਪੁਰਜ਼ੋਰ ਸਮਰਥਨ ਕੀਤਾ।

ਇਸਨੇ ਮੁੱਢਲੀ ਵਿਦਿਆ ਮਿਸੂਰੀ ਰਾਜ ਦੇ ਇੰਡੀਪੈਂਡੈਂਸ ਨਾਂ ਦੇ ਸ਼ਹਿਰ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਸੰਨ 1901 ਵਿਚ ਇਸਨੇ ਹਾਈ ਸਕੂਲ ਸਿਖਿਆ ਮੁਕੰਮਲ ਕੀਤੀ ਪਰ ਪਰਿਵਾਰਕ ਮਾਇਕ ਤੰਗੀਆਂ ਕਾਰਨ ਇਹ ਕਾਲਜ 'ਚ ਦਾਖਲ ਨਾ ਹੋ ਸਕਿਆ। ਇਸ ਨੇ ਕੈਨਜ਼ਾਸ ਸਿਟੀ ਦੇ ਇਕ ਬੈਂਕ ਵਿਚ ਕਲਰਕ ਵਜੋਂ ਗੈਂਡ ਵਿਊ ਵਿਖੇ (1906) ਆਪਣੀ ਨਾਨੀ ਦੇ ਫਾਰਮ ਦੇ ਇਕ ਮੈਨੇਜਰ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਉਪਰੰਤ 1915 ਵਿਚੋਂ ਸਿੱਕੇ ਦੀ ਖਾਣ ਦਾ ਪਾਰਟਨਰ ਬਣਿਆ ਅਤੇ ਤੇਲ ਦੇ ਖੇਤਰ ਲੱਭਣ (1916) ਦੇ ਵਪਾਰ ਵਿਚ ਹਿੱਸੇਦਾਰ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕੀਤਾ।

ਹੈਰੀ ਐੱਸ ਟਰੂਮੈਨ

ਪਹਿਲੇ ਵਿਸ਼ਵ ਯੁੱਧ ਵੇਲੇ ਇਸ ਨੇ ਕਪਤਾਨ ਵਜੋਂ ਸੇਵਾ ਕਰਦਿਆਂ ਨਾਂ ਪੈਦਾ ਕੀਤਾ। 28 ਜੂਨ, 1918 ਨੂੰ ਇਸਨੇ ਐਲਿਜ਼ਾਬੱਥ (ਬੈਸ) ਵੈਲੇਸ ਨਾਂ ਦੀ ਲੜਕੀ ਨਾਲ ਸ਼ਾਦੀ ਕਰ ਲਈ। ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਆਫ ਕੈਨਜ਼ਾਸ ਸਿਟੀ ਲਾਅ ਸਕੂਲ ਤੋਂ ਇਸਨੇ ਉਚੇਰੀ ਵਿਦਿਆ (1823-25) ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਜੈਕਸਨ ਕਾਊਂਟੀ ਦੇ ਇਕ ਡੇਮੋਕ੍ਰੈਟਿਕ ਨੇਤਾ, ਟਾਮਸ ਪੈਂਡਰ ਸਾਗਟ ਨਾਂ ਦੇ ਵਿਅਕਤੀ

ਟਰੂਮੈਨ ਆਪਣੀ ਪਤਨੀ ਅਤੇ ਲੜਕੀ ਨਾਲ

ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਥੱਲੇ ਇਹ ਸਿਆਸੀ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਦਾਖਲ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਹੀ ਇਹ 1926 ਵਿਚ ਕਾਊਂਟੀ ਕੋਰਟ ਦਾ ਪ੍ਰੀਜ਼ਾਈਡਿੰਗ ਜੱਜ ਬਣਿਆ।

ਸੰਨ 1935 ਵਿਚ ਇਹ ਸੈਨੇਟ ਦਾ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਮੈਂਬਰ ਬਣਿਆ। ਇਸਨੇ ਸਿਵਲ ਏਅਰਨਾਟਿਕਸ ਐਕਟ-1938 ਅਤੇ ਟ੍ਰਾਂਸਪੋਰਟੇਸ਼ਨ ਐਕਟ-1940 ਬਣਾਉਣ ਵਿਚ ਬੜੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕੀਤੀ। ਸੈਨੇਟ ਦੇ ਦੂਜੀ ਵਾਰ ਮੈਂਬਰ ਚੁਣੇ ਜਾਣ ਉਪਰੰਤ, ਇਸਨੇ ਸੈਨੇਟ ਤਫ਼ਤੀਸ਼ਾਂ ਦੀ ਇਕ ਲੜੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਤਫ਼ਤੀਸ਼ਾਂ ਸਦਕਾ ਹੀ ਇਹ ਬਹੁਤ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ਇਸਨੇ ਕਰ ਦੇਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਕਈ ਅਰਬ ਡਾਲਰ ਬਚਾ ਦਿੱਤੇ। ਸੈਨੇਟਰ ਵਜੋਂ ਇਸਨੇ ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਰੂਜ਼ਵੈਲਟ ਦੀ ਦੇਸੀ-ਬਦੇਸੀ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿਚ ਸਹਾਇਤਾ ਕੀਤੀ। ਪਹਿਲੇ ਵਿਸ਼ਵ ਯੁੱਧ ਦੌਰਾਨ ਅਤੇ ਯੁੱਧ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਦੇ ਹਾਲਾਤ ਨੇ ਇਸ ਦੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਤੇ ਡੂੰਘਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾਇਆ। ਇਸ ਨੇ ਯੁੱਧ ਦੌਰਾਨ ਅਮਨ ਕਾਇਮ ਰਖਣ ਲਈ ਇਕ ਅੰਤਰ-ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸੰਗਠਨ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਲਈ ਬਹੁਤ ਕੰਮ ਕੀਤਾ। ਸੰਨ 1944 ਵਿਚ ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਬਹੁਤੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਵਲੋਂ ਹੈਨਰੀ ਵੈਲੇਸ ਦੀ ਉਪ-ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਦੇ ਅਹੁਦੇ ਲਈ ਕੀਤੀ ਗਈ ਵਿਰੋਧਤਾ ਕਾਰਨ ਇਸਨੂੰ ਉਪ-ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਦੀ ਸੀਟ ਲਈ ਇਕ ਸਹਿਮਤ ਉਮੀਦਵਾਰ ਵਜੋਂ ਨਾਮਜ਼ਦ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਰੂਜ਼ਵੈਲਟ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਇਸਨੇ ਉਪ-ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਦੀ ਚੋਣ ਜਿੱਤ ਲਈ।

ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਰੂਜ਼ਵੈਲਟ ਦੀ ਮੌਤ (12 ਅਪ੍ਰੈਲ, 1945) ਉਪਰੰਤ ਟਰੂਮੈਨ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਬਣ ਗਿਆ। ਇਸਨੂੰ ਬੜੀ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਫ਼ੈਸਲੇ ਲੈਣੇ ਪਏ। ਇਸਨੇ ਸਾਨਫ਼੍ਰਾਂਸਿਸਕੋ ਵਿਖੇ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦਾ ਚਾਰਟਰ ਤਿਆਰ

ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਮੀਟਿੰਗ ਦੇ ਅੰਤਮ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੀਤੇ। ਇਸਨੇ 8 ਮਈ ਨੂੰ ਜਰਮਨਾਂ ਦੇ ਬਿਨ-ਸ਼ਰਤ ਆਤਮ-ਸਮਰਪਣ ਕਰਵਾਉਣ ਵਿਚ ਸਹਾਇਤਾ ਕੀਤੀ। ਜੁਲਾਈ ਮਹੀਨੇ ਵਿਚ ਇਹ ਅਮਨ ਸਥਾਪਤ ਕਰਨ ਸਬੰਧੀ ਪਾਟਸਡੇਮ ਵਿਖੇ ਪਹਿਲੇ ਸਿਖਰ ਸੰਮੇਲਨ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਇਆ। ਇਸੇ ਦੇ ਹੁਕਮਾਂ ਤੇ ਹੀ 2 ਸਤੰਬਰ ਨੂੰ ਸ਼ਾਂਤ ਮਹਾਂਸਾਂਗਰੀ ਯੁੱਧ ਖਤਮ ਹੋਇਆ।

ਪਹਿਲੇ ਪੰਜ ਮਹੀਨੇ ਤਾਂ ਇਸ ਨੇ ਕਾਂਗਰਸ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਚੰਗੇ ਸਬੰਧ ਰਹੇ ਪਰ ਮਗਰੋਂ ਸਤੰਬਰ, 1945 ਵਿਚ ਜਦੋਂ ਇਸਨੇ ਕਾਂਗਰਸ ਵਿਚ ਆਪਣਾ 'ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦਾ ਆਰਥਿਕ ਬਿਲ' ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਤਾਂ

ਟਰੂਮੈਨ ਦੂਜੀ ਵਾਰੀ ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਦੀ ਚੋਣ-ਜਿੱਤਣ ਮਗਰੋਂ

ਇਸਦੇ ਕਾਂਗਰਸ ਨਾਲ ਸਬੰਧ ਵਿਗੜ ਗਏ ਅਤੇ ਅਗੋਂ ਲਈ ਇਸ ਦੀ ਖੁਲ੍ਹਮ-ਖੁਲ੍ਹੀ ਵਿਰੋਧਤਾ ਹੋਣ ਲਗ ਪਈ। ਕੁਝ ਸਾਲਾਂ ਮਗਰੋਂ ਕੁਝ ਡੈਮੋਕ੍ਰੈਟਿਕ ਨੇਤਾਵਾਂ ਦਾ ਇਹ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਬਣ ਗਿਆ ਕਿ ਹੁਣ ਟਰੂਮੈਨ ਦੂਜੀ ਵਾਰ ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਦੀ ਚੋਣ ਨਹੀਂ ਜਿੱਤ ਸਕਦਾ ਪਰ 1948 ਦੀ ਕਨਵੈਨਸ਼ਨ ਨੇ ਇਸਨੂੰ ਇਸ ਪੱਦ ਲਈ ਫਿਰ ਨਾਮਜ਼ਦ ਕਰ ਲਿਆ। ਇਸਨੇ 1948 ਦੀ ਚੋਣ ਲਈ ਬੜੇ ਜ਼ੋਰ ਸ਼ੋਰ ਨਾਲ ਮੁਹਿੰਮ ਚਲਾਈ, ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਮੀਲਾਂ ਦਾ ਪੈਂਡਾ ਤੈਅ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਕਈ ਸੌ ਭਾਸ਼ਣ ਦਿੱਤੇ। ਨਵੰਬਰ ਮਹੀਨੇ ਵਿਚ ਇਹ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਤੀਦਵੇਦੀ ਨੂੰ ਹਰਾ ਕੇ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਦੂਜੀ ਵਾਰ ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਬਣਿਆ। ਟਰੂਮੈਨ ਦੀ ਇਹ ਜਿੱਤ ਅਮਰੀਕਨ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀਆਂ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਹੈਰਾਨ ਕਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਹੈ।

ਸੰਸਾਰ ਦੀਆਂ ਤਿੰਨ ਵੱਡੀਆਂ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤਾਂ ਟਰੂਮੈਨ, ਚਰਚਲ ਅਤੇ ਸਟਾਲਿਨ ਸੰਨ 1945 ਵਿਚ ਜਰਮਨੀ ਵਿਚ ਪਾਟਸਡੇਮ ਵਿਖੇ ਵਿਚਾਰ ਵਟਾਂਦਰਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ

ਸੰਨ 1948 ਵਿਚ ਇਸਨੇ ਫੇਅਰ ਡੀਲ ਨਾਂ ਦਾ ਇਕ 24 ਮੱਦਾਂ ਵਾਲਾ ਸਥਾਨਕ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਤਜਵੀਜ਼ ਕੀਤਾ। ਇਸਦੀਆਂ ਪੂਰ ਜ਼ੋਰ ਕੌਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਇਨ੍ਹਾਂ 24 ਮੱਦਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਹੀ ਕਾਨੂੰਨ ਦਾ ਰੂਪ ਲੈ ਸਕੀ। ਬਦੇਸੀ ਮਾਮਲਿਆਂ ਦੇ

ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਇਸ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਸੀ ਕਿ ਵਿਸ਼ਵ ਸ਼ਾਂਤੀ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਦੇ ਰਾਹ ਵਿਚ ਕੇਵਲ ਸੋਵੀਅਤ ਯੂਨੀਅਨ ਹੀ ਵੱਡਾ ਅੜਿਕਾ ਹੈ। ਸੋਵੀਅਤ ਇਲਾਕਾਈ ਵਿਸਥਾਰ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਧ ਰਹੇ ਵਿਸਥਾਰ ਖੇਤਰਾਂ ਤੇ ਠਲੂ ਪਾਉਣ ਲਈ ਇਸਨੇ 'ਹੱਦਬੰਦੀ' ਦੀ ਨੀਤੀ ਵਿਕਸਿਤ ਕੀਤੀ, ਜਿਹੜੀ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਕਈ ਦਹਾਕਿਆਂ ਤੱਕ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਬਦੇਸ਼ੀ ਨੀਤੀ ਦਾ ਆਧਾਰ ਬਣੀ ਰਹੀ।

ਇਸਨੇ ਵੱਡੀ ਜੰਗ ਸਬੰਧੀ ਵੀ ਬੜੇ ਅਣਥੱਕ ਯਤਨ ਕੀਤੇ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ 1947 ਵਿਚ ਤੁਰਕੀ ਅਤੇ ਯੂਨਾਨ ਦੀਆਂ ਸਰਕਾਰਾਂ ਉੱਤੇ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਪ੍ਰਭਾਵ ਘਟਾਉਣ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਆਰਥਿਕ ਤੇ ਫ਼ੌਜੀ ਸਹਾਇਤਾ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਟਰੂਮੈਨ ਸਿਧਾਂਤ, ਪੱਛਮੀ ਯੂਰਪ ਵਿਚ ਆਰਥਿਕ ਮੋੜ ਲਿਆਉਣ ਲਈ 1948 ਦੀ ਚਾਰ-ਸਾਲਾ 17,000,000,000 ਡਾਲਰ ਮਾਰਸ਼ਲ ਪਲਾਨ ਅਤੇ 1949 ਦਾ ਅੰਧ ਮਹਾਂਸਾਗਰੀ ਸੰਧੀ ਸੰਗਠਨ ਸਭ ਤੋਂ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹਨ। ਇਸਨੇ ਸੀ. ਆਈ. ਏ. ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ। ਹਥਿਆਰਾਂ ਦੀ ਦੌੜ ਵਿਚ ਸੋਵੀਅਤ ਲੋਕਾਂ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਨਿਕਲਣ ਲਈ ਇਸਨੇ 1950 ਵਿਚ ਹਾਈਡ੍ਰੋਜਨ ਬੰਬ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ।

ਜੂਨ, 1950 ਵਿਚ ਜਦੋਂ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਉੱਤਰੀ ਕੋਰੀਆ ਨੇ 38ਵੀਂ ਸਮਾਂਤਰ ਸਰਹੱਦ ਪਾਰ ਕਰਕੇ ਦੱਖਣੀ ਕੋਰੀਆ ਨੂੰ ਹਥਿਆਰਾਂ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਤਾਂ ਇਸਨੇ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੀ ਮਨਜ਼ੂਰੀ ਨਾਲ ਜਰਨੈਲ ਡਗਲਾਸ ਮੈਕ ਆਰਥਰ ਦੀ ਕਮਾਂਡ ਥੱਲੇ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਦੀਆਂ ਫ਼ੌਜਾਂ ਕੋਰੀਆ ਵਿਚ ਭੇਜੀਆਂ।

ਸੰਨ 1953 ਵਿਚ ਇਸਨੇ ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਦਾ ਪੱਦ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਇੰਡੀਪੈਂਡੈਂਟਸ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਵਾਪਸ ਆ ਗਿਆ। ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਦੇ ਹੋਰਨਾਂ ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀਆਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਹੋਰੀ ਐਸ ਟਰੂਮੈਨ ਨੂੰ ਵੀ ਇਕ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

26 ਦਸੰਬਰ, 1972 ਨੂੰ ਇਸ ਦੀ ਕੈਨਜ਼ਾਸ ਸਿਟੀ ਵਿਖੇ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.-ਐਨ. ਥਿ. ਮਾ. 149; ਐਨ. ਅਮੇ. 27 : 171

ਟ੍ਰੇਟਾ, ਟੋਮਾਸੋ (ਮੀਸ਼ੇਲ ਟ੍ਰਾਂਸੈਸਕੋ ਸੋਵੀਰੀਓ)

(Traetta, Tommaso) : ਇਟਲੀ ਦੇ ਇਸ ਸੰਗੀਤਕਾਰ ਦਾ ਜਨਮ 30 ਮਾਰਚ, 1727 ਨੂੰ ਨੇਪਲਜ਼ ਵਿਚ ਬਿਟੋਰੋ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਇਸਨੇ ਨੇਪਲਜ਼ ਵਿਖੇ ਸਿਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਸੰਨ 1758 ਤੋਂ 1765 ਦੌਰਾਨ ਇਹ ਪਾਰਮਾ ਦੇ ਡਿਊਕ ਡਾਨ ਪੀਲਿਪੀ ਦਾ ਸੰਗੀਤ ਸਿਖਿਅਕ ਰਿਹਾ। ਸੰਨ 1765 ਦੌਰਾਨ ਇਹ ਵੈਨਿਸ ਦੀ ਕੋਜ਼ਰਵੇਟਰੀ ਵਿਚ ਅਤੇ ਸੰਨ 1768-75 ਦੌਰਾਨ ਰੂਸ ਦੀ ਕੈਥਰੀਨ ਦਾ ਸੰਗੀਤ ਡਾਇਰੈਕਟਰ ਬਣਿਆ। ਇਸਨੇ ਰਵਾਇਤੀ ਸੰਗੀਤ-ਨਾਟ ਸ਼ੈਲੀ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਛੱਡਿਆ ਪਰ ਇਸਦੀ ਅਸੁਭਾਵਿਕਤਾ ਨੂੰ ਅਸਲ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਲਿਆਂਦਾ। ਇਸਨੇ ਸੰਗੀਤ ਕੁਸ਼ਲਤਾ ਅਤੇ ਲੈਅ ਵਿਚਕਾਰਲੀ ਰਵਾਇਤੀ ਉੱਚੀ ਸੁਰ ਦੀ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਨੂੰ ਛੱਡਿਆ। ਇਸਦਾ ਸੰਗੀਤ ਆਰਕੈਸਟਰਾ ਦਾ ਸਹਾਇਕ ਹੈ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਤਰੰਗਿਤ ਓਜ ਵਾਲਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸਦੀ ਲੈ ਨਾਟਕੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸਮਕਾਲੀਆਂ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਮਾਣ ਪ੍ਰਾਪਤ ਸੀ। ਇਸਨੇ 48 ਸੰਗੀਤ-ਨਾਟ ਲਿਖੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ 'Ifigenia in Tauride' (1763) ਅਤੇ 'Sofonisba' (1762) ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇਸਨੇ 'Stabat Mater' ਅਤੇ ਇਕ ਧਾਰਮਕ ਗੀਤ 'Salomone' (1768) ਵੀ ਲਿਖਿਆ।

6 ਅਪ੍ਰੈਲ, 1779 ਨੂੰ ਵੈਨਿਸ ਵਿਖੇ ਇਸਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

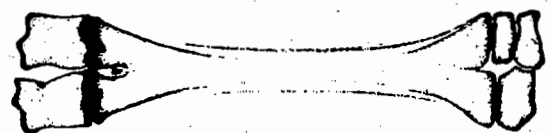
ਹ. ਪੁ.-ਐਨ. ਥਿ. ਮਾ. 10 : 84

ਟ੍ਰੇਸਰ, ਰੇਡੀਓਐਕਟਿਵ : ਇਹ ਇਕ ਰੇਡੀਓਐਕਟਿਵ ਸਮਸਥਾਨਕ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਜਦੋਂ ਰਸਾਇਣਿਕ ਤੌਰ ਤੇ ਇਸ ਨਾਲ ਮਿਲਦੇ ਪਦਾਰਥ ਵਿਚ ਦਾਖਲ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਬਣਾਵਟੀ ਤੌਰ ਤੇ ਕਿਸੇ ਬਾਇਓਲੋਜੀਕਲ ਜਾਂ ਫਿਜ਼ੀਕਲ ਸਿਸਟਮ ਨਾਲ ਜੋੜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਹ ਵਿਕੀਰਣ ਪਤਾ ਲਾਉਣ ਵਾਲੇ ਯੰਤਰਾਂ ਦੁਆਰਾ ਟ੍ਰੇਸ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਜੀਵ-ਵਿਗਿਆਨ, ਮੈਡੀਸਨ ਅਤੇ ਉਦਯੋਗਿਕ ਇੰਜੀਨੀਅਰੀ ਦੀਆਂ ਕਈ ਮੁਸ਼ਕਿਲਾਂ ਜੋ ਦੂਸਰੇ ਢੰਗਾਂ ਨਾਲ ਹੱਲ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀਆਂ; ਉਹ ਰੇਡੀਓਐਕਟਿਵ ਟ੍ਰੇਸਰਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਦੁਆਰਾ ਹੱਲ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ।

ਜੀਵ-ਵਿਗਿਆਨ ਵਿਚ ਲਾਭ—ਰੇਡੀਓਐਕਟਿਵ ਟ੍ਰੇਸਰ ਦੇ ਸਰਲ ਅਧਿਐਨ ਨਾਲ ਬਾਇਓਲੋਜੀਕਲ ਵਾਸਤਵਿਕਤਾ ਨੂੰ ਰੇਡੀਓਐਕਟਿਵ ਸਮਸਥਾਨਕ ਨਾਲ ਜੋੜਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਮਗਰੋਂ ਸਮਸਥਾਨਕ ਤੋਂ ਨਿਕਲ ਰਹੇ ਵਿਕੀਰਣ ਦੇ ਮਗਰ ਚਲ ਕੇ ਵਾਸਤਵਿਕਤਾ ਦਾ ਪਤਾ ਲਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਰੇਡੀਓਐਕਟਿਵ ਟ੍ਰੇਸਰਾਂ ਦੀ ਇਸ ਮੁਢਲੀ ਵਰਤੋਂ ਦਾ ਲਾਭ ਚਮਰਿੰਦੜਾਂ ਦੇ ਰਾਤ ਦੇ ਸੁਭਾਅ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨ ਵਿਚ ਹੈ। ਇਕ ਬੇਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਚਮਰਿੰਦੜਾਂ ਦੀਆਂ ਟੰਗਾਂ ਨਾਲ ਕੋਬਾਲਟ-60 ਦੇ ਸੋਮੇ ਬੰਨ੍ਹੇ ਸਨ। ਇਕ ਵਿਕੀਰਣ ਡਿਟੈਕਟਰ ਨੂੰ ਸਵੈ-ਰਿਕਾਰਡਰ ਨਾਲ ਜੋੜਨ ਨਾਲ ਰਾਤ ਵੇਲੇ ਚਮਰਿੰਦੜਾਂ ਦੀ ਆਲ੍ਹਣੇ ਵਿਚ ਹਾਜ਼ਰੀ ਜਾਂ ਗੈਰ ਹਾਜ਼ਰੀ ਨੋਟ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੋਰ ਕੀੜੇ ਮਕੋੜੇ ਅਤੇ ਛੋਟੇ ਜੀਵਾਂ ਦੇ ਸੁਭਾਅ ਦਾ ਪਤਾ ਵੀ ਲਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਬਹੁਤੇ ਬਾਇਓਲੋਜੀਕਲ ਕਣ ਲੇਬਲ ਕੀਤੇ ਹੋਣ (ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਖੂਨ ਦੇ ਲਾਲ ਸੈੱਲ ਜਾਂ ਬੈਕਟੀਰੀਆ ਦੀ ਟੈਗਿੰਗ ਵਿਚ) ਤਾਂ ਆਪਰੇਸ਼ਨ ਵਧੇਰੇ ਗੁੰਝਲਦਾਰ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਲੇਬਲ ਕੀਤਾ ਪਦਾਰਥ ਕਿਸੇ ਪਸ਼ੂ ਅੰਦਰ ਦਾਖਲ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਲੇਬਲ ਕੀਤੇ ਕਣਾਂ ਦੇ ਪਿਛੇ ਲੱਗਣਾ ਅਸੰਭਵ ਹੈ ਪ੍ਰੰਤੂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਔਸਤ ਗਤੀ ਦਾ ਪਤਾ ਵਿਕੀਰਣਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰੇਖਣ ਤੋਂ ਲਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਅੰਤ ਵਿਚ ਇਕ ਰੇਡੀਓਸਮਸਥਾਨਕ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਇਸਦੇ ਆਪਣੇ ਤੱਤ ਨੂੰ ਟੈਗ ਕਰਨ ਲਈ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਜਿਥੇ ਪੌਦਾ ਉੱਗ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ ਉਥੇ ਮਿੱਟੀ ਵਿਚ ਫਾਸਫੋਰਸ 32 ਦਾਖਲ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜਜ਼ਬ ਹੋਏ ਫਾਸਫੋਰਸ ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਪੌਦੇ ਵਿਚ ਇਸ ਦੀ ਵੰਡ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸ਼ੁਰੂ ਸ਼ੁਰੂ ਦੇ ਟ੍ਰੇਸਰ ਅਧਿਐਨਾਂ ਵਿਚ ਜੀ. ਫਾਨ ਹੈਵੈਂਸੀ ਨੇ ਪੌਦਿਆਂ ਵਿਚ ਸਿੱਕੇ ਦੇ ਪਥ ਦਾ ਪਤਾ ਲਾਉਣ ਲਈ ਰੇਡੀਓਐਕਟਿਵ ਸਿੱਕੇ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ।

ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਟ੍ਰੇਸਰ ਪ੍ਰਯੋਗਾਂ ਵਿਚ ਰੇਡੀਓਸਮਸਥਾਨਕ ਸਿਸਟਮ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰਨ ਮਗਰੋਂ ਗਾਈਗਰ ਮੁੱਲਰ ਕਾਊਂਟਰਾਂ ਦੁਆਰਾ ਵਿਕੀਰਣ ਮਿਣ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਬਹੁਤ ਹੀ ਅਲਪਵੇਧੀ (ਘੱਟ ਤੀਬਰਤਾ) ਵਿਕੀਰਣਾਂ ਨੂੰ ਫੋਟੋਗ੍ਰਾਫਿਕ ਫਿਲਮ ਦੁਆਰਾ

ਚਿੱਤਰ ਵਿਚ ਇਕ ਮਹੀਨੇ ਦੀ ਉਮਰ ਦੇ ਵੱਡੇ ਨੂੰ ਕੈਲਸ਼ੀਅਮ-45 ਦੇਣ ਤੋਂ 7 ਦਿਨ ਮਗਰੋਂ ਮੈਟਾਟਾਰਸਸ (ਖੁਰ ਦੇ ਨੇੜੇ) ਦੇ ਆਂਟਿਰੇਡੀਓਗ੍ਰਾਫ (ਵਿਕੀਰੀਣੀ ਸਵੈ-ਚਿੱਤਰ) ਦੇ ਗੂੜ੍ਹੇ (ਸੰਘਣੇ) ਖੇਤਰ ਰੇਡੀਓਸਮਸਥਾਨਕ ਦੀ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸੰਘਣਤਾ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਡਿਟੈਂਕਟ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਢੰਗ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪ੍ਰਯੋਗ ਵਿਚ ਰੇਡੀਓਐਕਟਿਵ-ਸਮਸਥਾਨਕ ਵਾਲੇ ਪੌਦੇ ਦੇ ਇਕ ਹਿੱਸੇ ਨੂੰ ਸੈਂਕਸ਼ਨ (ਕਾਟ) ਕਰਕੇ ਫਿਲਮ ਤੋਂ ਅਗਲੇ ਪਾਸੇ ਰਖ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪੌਦੇ ਤੋਂ ਆ ਰਹੇ ਵਿਕੀਰਣ ਫਿਲਮ ਨੂੰ ਕਾਲਾ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਫਿਲਮ ਉੱਤੇ ਪੈਂਟਰਨ ਤੋਂ ਪੌਦੇ ਵਿਚ ਰੇਡੀਓਸਮਸਥਾਨਕ ਦੀ ਵੰਡ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਅਜਿਹੀਆਂ ਤਸਵੀਰਾਂ ਨੂੰ ਆਂਟੀਰੇਡੀਓਗ੍ਰਾਫ਼ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਡਾਕਟਰੀ ਵਿਚ ਲਾਭ—ਕਈ ਮੈਡੀਕਲ ਟ੍ਰੇਸਰ ਤਕਨੀਕਾਂ ਨੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਅਤੇ ਵਧੇਰੇ ਵਰਤੋਂ ਵਾਲੇ ਰੋਗ ਲੱਛਣ ਟੈਸਟਾਂ ਜਿਨੀ ਮਾਨਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲਈ ਹੈ। ਉਦਾਹਰਣ ਵਜੋਂ ਰੇਡੀਓ ਆਇਓਡੀਨ ਦੀ ਵਧੇਰੇ ਵਰਤੋਂ ਮਨੁੱਖੀ ਥਾਈਰਾਇਡ ਗਲੈਂਡ ਦੀ ਹਾਲਤ ਪਤਾ ਲਾਉਣ ਲਈ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਟੈਸਟ ਵਿਚ ਆਇਓਡੀਨ ਦਾ ਇਕ ਸਮਸਥਾਨਕ ਆਮ ਕਰਕੇ ਆਇਓਡੀਨ 131, ਮਰੀਜ਼ ਨੂੰ ਮੂੰਹ ਰਾਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕਾਫੀ ਸਮੇਂ ਮਗਰੋਂ ਜਦੋਂ ਥਾਈਰਾਇਡ ਵਿਚ ਆਇਓਡੀਨ ਜਜ਼ਬ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਥਾਈਰਾਇਡ ਗਲੈਂਡ ਦੁਆਰਾ ਸੋਖਿਤ ਆਇਓਡੀਨ ਦੇ ਅੰਸ਼ ਦਾ ਪਤਾ ਲਾਉਣ ਲਈ ਇਕ ਸੂਚਕ ਯੰਤਰ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਅੰਸ਼ ਤੋਂ ਇਹ ਪਤਾ ਲਾਉਣ ਦੀ ਮੱਦਦ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ਕਿ ਥਾਈਰਾਇਡ ਦੀ ਕਿਰਿਆ ਵਧੇਰੇ ਤੇਜ਼, ਸਾਧਾਰਣ ਜਾਂ ਘੱਟ ਹੈ। ਸਰੀਰ ਵਿਚ ਪਾਣੀ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਇਲੈਕਟ੍ਰੋਲਾਈਟਾਂ ਦੀ ਕੁੱਲ ਮਾਤਰਾ ਦਾ ਪਤਾ ਵੀ ਟ੍ਰੇਸਰਾਂ ਦੁਆਰਾ ਸਾਧਾਰਣ ਸਮਸਥਾਨਕ ਨੂੰ ਪਤਲਾ ਕਰਨ ਦੇ ਢੰਗ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਕੇ ਲਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਆਮ ਕਰਕੇ ਪਾਣੀ ਦਾ ਆਇਤਨ ਪਤਾ ਲਾਉਣ ਲਈ ਡਿਊਟੀਰੀਅਮ ਅਤੇ ਟ੍ਰਾਈਟੀਅਮ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਸਰੀਰ ਵਿਚ ਸੋਡੀਅਮ ਅਤੇ ਪੋਟਾਸ਼ੀਅਮ ਦਾ ਪਤਾ ਸੋਡੀਅਮ 24 ਅਤੇ ਪੋਟਾਸ਼ੀਅਮ 42 ਨਾਲ ਲਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸੂਖਮ ਜਾਂਚ ਦੇ ਕਈ ਹੋਰ ਢੰਗ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੁਆਰਾ ਸਰੀਰ ਵਿਚ ਰੇਡੀਓ ਸਮਸਥਾਨਕ ਦਾ ਪਤਾ ਲਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਅਤੇ ਸਿੱਟੇ ਵਜੋਂ ਕਿਸੇ ਅੰਗ ਅੰਦਰ ਕੋਈ ਅਸਾਧਾਰਣਤਾ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਅੰਗ ਨੂੰ ਅੰਕਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਕੰਮ ਲਈ ਸਕੈਨਰ ਬਣਾਏ ਗਏ ਹਨ। ਕਈ ਸਕੈਨਿੰਗ ਢੰਗ ਦਿਮਾਗ ਵਿਚ ਰਸੋਲੀਆਂ ਲੱਭਣ ਲਈ ਬਹੁਤ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋਏ ਹਨ।

ਉਦਯੋਗ ਵਿਚ ਲਾਭ—ਯਾਂਤ੍ਰਿਕ ਪੁਰਜਿਆਂ ਦੀ ਘਸਾਈ ਅਤੇ ਖੋਰ ਨੂੰ ਟੈਸਟ ਕਰਨ ਲਈ ਰੇਡੀਓ ਐਕਟਿਵ ਟ੍ਰੇਸਰਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇੰਜਣ ਦੇ ਅੰਦਰ ਪਿਸਟਨ ਦੇ ਰਿੰਗਾਂ ਦੀ ਘਸਾਈ ਦਾ ਸਹੀ ਪਤਾ ਲਾਉਣ ਲਈ ਰਿੰਗ ਵਿਚਲੀ ਕੁਝ ਕਾਰਬਨ ਨੂੰ ਕਾਰਬਨ-14 ਵਿਚ ਬਦਲਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹਾ ਕਰਨ ਲਈ ਰਿੰਗ ਨੂੰ ਤੀਬਰ ਨਿਊਟ੍ਰਾਨ ਫਲੱਕਸ ਵਿਚ ਰਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਮਗਰੋਂ ਪਿਸਟਨ ਨੂੰ ਇੰਜਣ ਵਿਚ ਫਿਟ ਕਰਨ ਮਗਰੋਂ ਕੁਝ ਦੇਰ ਵਰਤਣ ਬਾਅਦ ਇੰਜਣ ਦੇ ਤੇਲ ਦੇ ਸੈਂਪਲ ਭਰ ਲਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕਾਰਬਨ-14 ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਲਈ ਟੈਸਟ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਘਸਾਈ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਦਾ ਪਤਾ ਲਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਵੱਡੇ ਪੈਮਾਨੇ ਉੱਤੇ ਕਿਸੇ ਉਦਯੋਗਿਕ ਪਲਾਂਟ ਦੇ ਸਾਰੇ ਅੱਪਰੇਸ਼ਨ ਨੂੰ ਟ੍ਰੇਸਰ ਢੰਗਾਂ ਨਾਲ ਟੈਸਟ ਅਤੇ ਕੰਟਰੋਲ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.-ਮੈਕ. ਐਨ. ਸ. ਟ. 14 : 7

ਟ੍ਰੇਹਰਨ, ਟਾਮਸ : ਇਸ ਪਾਦਰੀ ਅਤੇ ਲੇਖਕ ਦਾ ਜਨਮ ਸੰਨ 1637 ਵਿਚ ਇੰਗਲੈਂਡ ਵਿਚ ਹਰਫਰਡ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਇਸਨੇ ਆਕਸਫੋਰਡ ਵਿਖੇ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਸੰਨ 1660 ਵਿਚ

ਇਹ ਪਾਦਰੀ ਬਣਿਆ। ਸੰਨ 1661 ਵਿਚ ਇਹ ਕਰੋਡੈਨਹਿਲ ਵਿਖੇ ਰੈਕਟਰ ਲਗਿਆ ਅਤੇ 1674 ਤੱਕ ਇਸ ਅਹੁਦੇ ਤੇ ਰਿਹਾ। ਸੰਨ 1669 ਤੋਂ 1674 ਦੌਰਾਨ ਇਹ ਲੰਡਨ ਅਤੇ ਟੈਡਿੰਗਟਨ ਵਿਖੇ ਰਿਹਾ ਅਤੇ ਸਭ ਓਰਲੈਂਡੋ ਬ੍ਰਿਜਮੈਨ ਦੇ ਨਿੱਜੀ ਪਾਦਰੀ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕੀਤਾ।

ਇਸਦੀ ਪੁਸਤਕ 'ਰੋਮਨ ਫੋਰਜ਼ਰੀਜ਼' (1673) ਰੋਮਨ ਕੈਥੋਲਿਕਾਂ ਤੇ ਇਕ ਤਿੱਖਾ ਵਿਅੰਗ ਸੀ। ਪ੍ਰੈਸ ਲਈ ਇਸਨੇ ਆਪਣੀ ਦੂਜੀ ਪੁਸਤਕ 'ਕ੍ਰਿਸਚੀਅਨ ਐਥਿਕਸ' ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਜੋ ਕਿ ਸੰਨ 1675 ਵਿਚ ਇਸਦੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਛਪੀ। ਇਸਦੀ ਪੁਸਤਕ 'ਬੈਕਸ ਗਿਵਿੰਗਜ਼' ਨੂੰ 'ਏ ਸੀਰੀਅਸ ਐਂਡ ਪੈਥੈਟਿਕਲ ਕਨਟੇਂਪਲੇਸ਼ਨ ਆਫ਼ ਦੀ ਮਰਸੀਜ਼ ਆਫ਼ ਗਾੱਡ' (1699) ਵਜੋਂ ਅਤੇ 'ਮੈਡੀਟੇਸ਼ਨਜ਼ ਐਂਡ ਡੀਵੋਸ਼ਨਜ਼ ਨੂੰ ਸੰਨ 1717 ਵਿਚ ਗੁਮਨਾਮ ਤੌਰ ਤੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। 19ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਲੰਡਨ ਦੀ ਇਕ ਕਿਤਾਬਾਂ ਦੀ ਦੁਕਾਨ ਤੇ ਇਸਦੀ ਵਾਰਤਕ ਅਤੇ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਦੇ ਹੱਥਲਿਖਤ ਖਰੜੇ ਦੇ ਮਿਲਣ ਤੱਕ ਇਹ ਸਾਹਿਤਕ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਇਕ ਅਪਰਚਿਤ ਵਿਅਕਤੀ ਸੀ। ਇਸਦੇ ਇਸ ਖਰੜੇ ਨੂੰ ਬੈਰਟ੍ਰਾਮ ਡੋਬੇਲ ਨੇ 'ਪੋਇਟਿਕਲ ਵਰਕਸ' (1903) ਅਤੇ 'ਸੈਂਚਰੀਜ਼ ਆਫ਼ ਮੈਡੀਟੇਸ਼ਨਜ਼' (1908) ਨਾਂ ਹੇਠ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ। 'ਪੋਇਮਜ਼ ਆਫ਼ ਫਿਲਿਸਿਟੀ' ਦਾ ਖਰੜਾ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਮਿਊਜ਼ੀਅਮ ਤੋਂ ਮਿਲਿਆ ਅਤੇ ਇਸਨੂੰ 1910 ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕਰਵਾਇਆ ਗਿਆ। ਇਸਦੇ ਹੋਰ ਖਰੜਿਆਂ ਦਾ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਪਤਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

ਇਕ ਧਾਰਮਕ ਕਵੀ ਵਜੋਂ ਇਸਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਵਿਚ ਮੌਲਿਕਤਾ ਅਤੇ ਜਜ਼ਬਿਆਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਬਲਤਾ ਹੈ। ਇਸਦਾ ਪਿਛੋਕੜ ਈਸਾਈ ਧਰਮ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਸੀ।

ਇਸ ਦੀ ਵਾਰਤਕ ਸਾਫ਼, ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲ ਅਤੇ ਮਧੁਰ ਹੈ। ਇਸ ਦੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਵਾਰਤਕ ਨਾਲੋਂ ਵਧੇਰੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋਈਆਂ।

ਸੰਨ 1674 ਨੂੰ ਟੈਡਿੰਗਟਨ ਵਿਖੇ ਇਸਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.-ਕੋਲ. ਐਨ. 18 : 446; ਐਨ. ਅਮੇ. 26 : 760; ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮਾ. 10 : 85

ਟ੍ਰੇਜੈਕਟਰੀ : ਮਕੈਨਿਕਸ ਵਿਚ ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਬਲਾਂ ਦੇ ਸਿਸਟਮ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੇਠ ਗਤੀਸ਼ੀਲ ਵਸਤੂ ਦੁਆਰਾ ਉਲੀਕੇ ਪਥ ਲਈ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਉਦਾਹਰਣ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਬੰਦੂਕ ਦੀ ਨਾਲ ਵਿਚੋਂ ਨਿੱਕਲੀ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟਾਈਲ ਹਵਾ ਵਿਚ ਦੋ ਬਲਾਂ ਅਰਥਾਤ ਗੁਰੂਤਾ ਅਤੇ ਹਵਾ ਦਾ ਪ੍ਰਤਿਰੋਧ, ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੇਠ ਗਤੀ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਸਪੇਸ ਵਿਚ ਜਿਹੜਾ ਪਥ ਜਾਂ ਵਕ੍ਰ ਇਹ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟਾਈਲ ਉਲੀਕਦੀ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਟ੍ਰੇਜੈਕਟਰੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਖੇਗੋਲ-ਵਿਗਿਆਨ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਖਗੋਲੀ ਪਿੰਡ ਦੀ ਟ੍ਰੇਜੈਕਟਰੀ ਸਪੇਸ ਵਿਚ ਗੁਰੂਤਵੀ ਬਲਾਂ ਦੁਆਰਾ ਪਤਾ ਲਾਇਆ ਪਥ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਨਿਊਟਨ ਦੇ ਦੂਸਰੇ ਨਿਯਮ ਦੁਆਰਾ ਕਿਸੇ ਵਸਤੂ ਉੱਤੇ ਲੱਗ ਰਹੇ ਬਲਾਂ ਦੇ ਗਿਆਨ ਤੋਂ ਵਸਤੂ ਦੀ ਟ੍ਰੇਜੈਕਟਰੀ ਦਾ ਹਿਸਾਬ ਲਾਉਣਾ ਸੰਭਵ ਹੈ ਅਰਥਾਤ ਇਹ ਉਲੀਕਿਆ ਵਕ੍ਰ ਅਤੇ ਉਸ ਵਕ੍ਰ ਉੱਤੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਗਿਆਤ ਸਮੇਂ ਵਸਤੂ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਮੀਟਰੀਓਲੋਜੀ (ਮੌਸਮ-ਵਿਗਿਆਨ) ਵਿਚ ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਵਾਯੂਮੰਡਲ ਵਿਚੋਂ ਲੰਘ ਰਹੇ ਕਿਸੇ ਹਵਾ ਦੇ ਕਣ ਦੇ ਪਥ ਲਈ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਥੇ ਗਤੀ ਦਾ ਪਤਾ ਦਬਾਉ, ਕੋਰੀਓਲਿਸ ਅਤੇ ਰਗੜ ਬਲਾਂ ਤੋਂ ਲਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਵਾਯੂਮੰਡਲ ਵਿਚ ਸਾਰੇ ਸਤੱਰਾਂ ਉੱਤੇ ਮੌਸਮ ਵਿਚ ਤਬਦੀਲੀ ਦਾ ਪਤਾ ਲਾਉਣ ਲਈ, ਹਵਾ ਦੀ ਗਤੀ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਏਜੰਟ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਮੌਸਮ-ਵਿਗਿਆਨੀ ਹਵਾ ਟ੍ਰੇਜੈਕਟਰੀਆਂ ਦਾ ਪਤਾ ਲਾਉਣ ਅਤੇ ਪੂਰਵ-ਅਨੁਮਾਨ ਲਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਹਵਾ

ਟ੍ਰੇਜ਼ਕੱਟਰੀਆਂ ਦੇ ਸਿੱਧੇ ਪ੍ਰਯੋਗਿਕ ਸਬੂਤ, ਗੈਸ ਭਰੇ ਗੁਬਾਰਿਆਂ ਦੇ ਵਾਯੂਮੰਡਲ ਵਿਚ ਗਿਆਤ ਦਬਾਉ ਸਤਰ ਉੱਤੇ ਉੱਡਦੇ ਪੱਖਾਂ ਤੋਂ ਮਿਲ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਟ੍ਰੇਜ਼ਕੱਟਰੀ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਗਣਿਤ ਵਿਚ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ :—

(1) ਬਿੰਦੂਆਂ ਦੇ ਸੈੱਟ ਵਿਚ ਲੰਬਾਈ ਕੋਈ ਸਤ੍ਹਾ ਜਾਂ ਵਕ੍ਰ ਅਤੇ (2) ਕੋਈ ਵਕ੍ਰ ਜਾਂ ਸਤ੍ਹਾ ਜਿਹੜੀ ਵਕ੍ਰਾਂ ਅਤੇ ਸਤ੍ਹਾਵਾਂ ਦੇ ਕੁੱਲ ਨੂੰ ਇਕ ਸਥਿਰ ਕੋਣ ਉੱਤੇ ਕੱਟਦੀ ਹੋਵੇ। ਮਗਰਲੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਜੇਕਰ ਕਾਟ-ਕੋਣ ਸਮਕੋਣ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਟ੍ਰੇਜ਼ਕੱਟਰੀ ਨੂੰ ਲੰਬਕੋਣੀ ਟ੍ਰੇਜ਼ਕੱਟਰੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.-ਐਨ. ਬਿ. 22 : 384

ਟੋਲ, ਹੈਨਰੀ ਡਫ਼ : ਇਸ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਪੱਤਰਕਾਰ ਅਤੇ ਲੇਖਕ ਦਾ ਜਨਮ 14 ਅਗਸਤ, 1842 ਨੂੰ ਇੰਗਲੈਂਡ ਵਿਚ ਬਲੈਕਹੀਥ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਇਸਨੇ ਆਕਸਫੋਰਡ ਵਿਖੇ ਸਿਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਸੰਨ 1869 ਵਿਚ ਇਸਨੇ ਵਕਾਲਤ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ ਪਰ ਛੇਤੀ ਹੀ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਵਿਚ ਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਕਈ ਵਾਰ 'ਪਾਲ ਹਾਲ ਗਜ਼ਟ', 'ਸੇਂਟ ਜੇਮਜ਼ ਗਜ਼ਟ' ਅਤੇ 'ਡੇਲੀ ਟੈਲੀਗ੍ਰਾਫ਼' ਨਾਮੀ ਪੱਤਰਾਂ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕੀਤਾ। ਸੰਨ 1889-91 ਦੌਰਾਨ 'ਆਬਜ਼ਰਵਰ' ਦਾ ਸੰਪਾਦਕ ਅਤੇ ਸੰਨ 1877 ਤੋਂ ਆਪਣੀ ਮੌਤ ਤੱਕ 'ਲਿਟਰੇਚਰ' ਨਾਮੀ ਪੱਤਰ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਸੰਪਾਦਕ ਬਣਿਆ। ਇਸਨੇ 'ਸੈਂਟਰਡੇ ਰਿਵੀਊ' ਲਈ ਵੀ ਕਾਫ਼ੀ ਲੇਖ ਲਿਖੇ। ਇਹ ਬਹੁ-ਰੁਚੀਆਂ ਵਾਲਾ ਲਿਖਾਰੀ ਸੀ। ਇਸਨੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਅਤੇ ਵਿਅੰਗਮਈ ਲੇਖ ਲਿਖੇ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤਕ ਆਲੋਚਨਾ ਕੀਤੀ। 'ਲਾਰੈਂਸ ਸਟਰਨ' (1882), 'ਸੈਮੁਅਲ ਟੇਲਰ ਕਾਲਰਿਜ਼' (1884) ਅਤੇ 'ਸਰ ਜਾਨ ਫ਼ਰੈਂਕਲਿਨ' (1896) ਸਮੇਤ ਇਸਨੇ 'ਸੋਸ਼ਲ ਇੰਗਲੈਂਡ' ਦਾ ਛੇ ਜਿਲਦਾਂ ਵਿਚ ਸੰਪਾਦਨ ਕੀਤਾ। 'ਦੀ ਨਿਊ ਲੂਸੈਨ' (1884) ਇਸ ਦਾ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਵਿਅੰਗ ਹੈ। ਇਸਨੇ ਵਿਅੰਗਪੂਰਨ ਵਾਰਤਕ ਅਤੇ ਸੋਚਵਾਨ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਕਵਿਤਾ 'ਦੀ ਐਂਟਸ ਨੈੱਸਟ' ਵੀ ਲਿਖੀ। ਸੰਨ 1865 ਵਿਚ ਇਸਦਾ ਨਾਟਕ 'ਗਲਾਕਸ ਏ ਟੇਲ ਆਫ਼ ਏ ਫ਼ਿਸ਼' ਲੰਡਨ ਦੇ ਓਲੰਪਿਕ ਥੀਏਟਰ ਵਿਚ ਖੇਡਿਆ ਗਿਆ।

21 ਫ਼ਰਵਰੀ, 1900 ਨੂੰ ਲੰਡਨ ਵਿਖੇ ਇਸਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.-ਐਨ. ਅਮੇ. 26 : 760

ਟੋਲ ਕੈਥਰੀਨ ਪੌਰ : ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਉਪਰ ਲਿਖਣ ਵਾਲੀ ਇਸ ਲੇਖਿਕਾ ਦਾ ਜਨਮ 9 ਜਨਵਰੀ, 1802 ਨੂੰ ਲੰਡਨ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਇਹ ਪਹਿਲੀ ਲੇਖਿਕਾ ਸੀ ਜਿਸਨੇ ਕੈਨੇਡਾ ਦੇ ਭੂ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਾਂ ਦੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਨੂੰ ਸਲਾਹਿਆ। ਇੰਗਲੈਂਡ ਵਿਚ ਇਹ ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ ਕਿਤਾਬਾਂ ਲਿਖਦੀ ਸੀ। ਸੰਨ 1832 ਵਿਚ ਇਹ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਅਤੇ ਭੈਣ ਲਈ ਅੱਪਰ ਕੈਨੇਡਾ (ਹੁਣ ਆਨਟੇਰੀਓ) ਦੇ ਵੀਰਾਨੇ ਵਿਚ ਗਈ। ਇਸਨੇ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਨੂੰ, ਜੋ ਕਿ ਇੰਗਲੈਂਡ ਵਿਚ ਸੀ, ਕੈਨੇਡਾ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਸਬੰਧੀ-ਪੱਤਰਾਂ ਰਾਹੀਂ ਲੜੀਵਾਰ ਲੇਖ ਲਿਖ ਕੇ ਭੇਜੇ। ਇਸਦੀ ਪੁਸਤਕ 'ਦੀ ਬੈਕਵੁੱਡਜ਼ ਆਫ਼ ਕੈਨੇਡਾ' (1836) ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੇਖਾਂ ਤੇ ਹੀ ਆਧਾਰਿਤ ਸੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ 'ਦੀ ਫ਼ੀਮੇਲ ਐਮੀਗ੍ਰੈਂਟਸ ਗਾਈਡ ਐਂਡ ਹਿੰਟਸ ਆਨ ਕੈਨੇਡੀਅਨ ਹਾਊਸ ਕੀਪਿੰਗ' (1854) ਅਤੇ 'ਦੀ ਕੈਨੇਡੀਅਨ ਸੈਟਲਰਜ਼ ਗਾਈਡ' (1860) ਸਾਹਮਣੇ ਆਈਆਂ। ਇਕ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀਵਾਦੀ ਵਜੋਂ ਇਸਨੇ ਬੂਟਿਆਂ, ਪੰਛੀਆਂ ਅਤੇ ਪਸ਼ੂਆਂ ਤੇ ਵੀ ਪੁਸਤਕਾਂ ਲਿਖੀਆਂ ਜਿਵੇਂ 'ਕੈਨੇਡੀਅਨ ਵਾਈਲਡ ਫਲਾਵਰਜ਼' (1869), 'ਸੱਟਡੀਜ਼ ਆਫ਼

ਪਲਾਂਟ ਲਾਈਫ਼ ਇਨ ਕੈਨੇਡਾ' (1885) ਆਦਿ। ਕੈਨੇਡਾ ਦੇ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਇਸਨੇ ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ ਜਾਨਵਰਾਂ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਲਿਖੀਆਂ।

29 ਅਗਸਤ, 1889 ਨੂੰ ਆਨਟੇਰੀਓ ਵਿਚ ਲੋਕਫੀਲਡ ਵਿਖੇ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.-ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 10 : 86

ਟ੍ਰੇਵੀਜ਼ੋ : ਪ੍ਰਾਂਤ—ਇਟਲੀ ਦੇ ਵੈਨਾਟੋ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਇਹ ਇਕ ਪ੍ਰਾਂਤ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਉੱਤਰ ਵੱਲ ਬਲੂਨੋ, ਪੂਰਬ ਵੱਲ ਯੂਡਿਨੋ, ਦੱਖਣ ਵੱਲ ਵੈਨਿਸ ਅਤੇ ਪੈਜ਼ਾਵਾ ਅਤੇ ਪੱਛਮ ਵੱਲ ਵਿਰੋਸਾ ਪ੍ਰਾਂਤ ਲਗਦੇ ਹਨ। ਇਥੋਂ ਦਾ ਕੁੱਲ ਰਕਬਾ 2447 ਵ. ਕਿ. ਮੀ. (956 ਵ. ਮੀਲ) ਹੈ। ਇਸੇ ਨਾਂ ਦਾ ਹੀ ਸ਼ਹਿਰ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਹੈ। ਕੁੱਲ ਰਕਬੇ ਦਾ 3/4 ਹਿੱਸਾ ਜਰਖੇਜ਼ ਵੈਨਿਸੀ ਮੈਦਾਨ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹੈ। ਪ੍ਰਾਂਤ ਦੇ ਉੱਤਰ ਵੱਲ ਐਲਪਾਈਨ ਪੱਥੀਆਂ ਹਨ। ਪਯਾਵੀ, ਲਵੈਸਾ ਅਤੇ ਸਾਬੀਲ ਦਰਿਆ ਇਸ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦਾ ਜਲ ਨਿਕਾਸ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਥੇ ਜਲ-ਸਿੰਜਾਈ ਵੀ ਕਾਫ਼ੀ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਹੈ। ਅਨਾਜ, ਫਲ, ਸਬਜ਼ੀਆਂ, ਚੁਕੰਦਰ ਅਤੇ ਤਮਾਕੂ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦੀਆਂ ਮੁੱਖ ਫ਼ਸਲਾਂ ਹਨ। ਕੱਚੇ ਰੇਸ਼ਮ ਦਾ ਉਤਪਾਦਨ ਕਰਨਾ ਇਥੋਂ ਦਾ ਰਵਾਇਤੀ ਕਿੱਤਾ ਹੈ। ਟ੍ਰੇਵੀਜ਼ੋ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਕਾਸਟਰਵੇਕੋ ਵੈਨਾਟੋ, ਵਿਟੋਰੀਆ ਵੈਨਾਟੋ ਅਤੇ ਕੋਨਲਯਾਨੋ ਇਥੋਂ ਦੇ ਹੋਰ ਘੁੱਗ ਵਸਦੇ ਸ਼ਹਿਰ ਹਨ। ਪਯਾਵੀ ਦਰਿਆ ਦੇ ਕੰਢੇ ਕੰਢੇ ਪਹਿਲੇ ਵਿਸ਼ਵ ਯੁੱਧ ਦੌਰਾਨ ਬਹੁਤ ਭਾਰੀ ਲੜਾਈ ਹੋਈ ਸੀ। ਇਟਲੀ ਵਿਚ ਯੁੱਧ ਦੀ ਅੰਤਮ ਲੜਾਈ ਵਿਟੋਰੀਆ ਵੈਨਾਟੋ ਵਿਖੇ ਲੜੀ ਗਈ ਸੀ। ਆਜ਼ਾਦੀ ਵਿਚ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਐਕਟ੍ਰੈਸ ਐਲੀਨੋਰਾ ਡਿਊਜ਼ ਦਾ ਘਰ ਅਤੇ ਕਬਰਸਤਾਨ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.-ਐਨ. ਅਮੇ. 27 : 93

ਟ੍ਰੇਵੀਜ਼ੋ : ਸ਼ਹਿਰ—ਉੱਤਰ-ਪੂਰਬੀ ਇਟਲੀ ਦੇ ਵੈਨਾਟੋ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਇਹ ਇਸੇ ਹੀ ਨਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦਾ ਰਾਜਧਾਨੀ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਸਾਈਲ ਅਤੇ ਬੋਟੇਨੀਗਾ ਦਰਿਆਵਾਂ ਦੇ ਸੰਗਮ ਤੇ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਮੁੱਢ ਵਿਚ ਇਹ ਕੈਲਟਿਕ ਟਾਰਵਿਜ਼ੀਅਮ ਵਜੋਂ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆਈ ਇਕ ਰੋਮਨ ਮਿਊਂਸਿਪਲਟੀ ਹੁੰਦੀ ਸੀ ਅਤੇ ਸ਼ਹਿਨਸ਼ਾਹ ਸਾਰਲੀਮੇਨ (742-814) ਦੇ ਵੇਲੇ ਇਥੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਟਕਸਾਲ ਹੋਇਆ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਤੇਰ੍ਹਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਡਕਮੀਨੋ ਖ਼ਾਨਦਾਨ ਵੇਲੇ ਇਥੋਂ ਦੀ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਉੱਨਤੀ ਸਿਖਰਾਂ ਤੇ ਪੁਜ ਗਈ ਸੀ। ਸੰਨ 1339 ਤੋਂ ਇਹ ਵੈਨਿਸ ਗਣਰਾਜ ਅਧੀਨ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਨੈਪੋਲੀਅਨ ਕਾਲ ਵੇਲੇ ਫ਼ਰਾਂਸੀਸੀਆਂ ਅਧੀਨ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1815 ਤੋਂ ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਆਸਟਰੀਆ ਅਧੀਨ ਰਿਹਾ ਅਤੇ ਸੰਨ 1866 ਵਿਚ ਇਸਨੂੰ ਸੰਯੁਕਤ ਇਟਲੀ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰ ਲਿਆ ਗਿਆ। ਪਹਿਲੇ ਤੋਂ ਦੂਜੇ ਵਿਸ਼ਵ ਯੁੱਧ ਦੌਰਾਨ ਹਵਾਈ ਬੰਬਾਰੀ ਨਾਲ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਬਹੁਤ ਭਾਰੀ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋਇਆ।

ਸ਼ਹਿਰ ਦੀਆਂ ਕਾਫ਼ੀ ਸਾਰੀਆਂ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਇਮਾਰਤਾਂ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲ ਲਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਇਮਾਰਤਾਂ ਵਿਚ ਹੀ 12ਵੀਂ ਸਦੀ ਦਾ ਬਣਿਆ ਇਕ ਗਿਰਜਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ 16 ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਦੁਰਲੱਭ ਚੀਜ਼ਾਂ ਪਈਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇਥੇ ਸੇਂਟ ਨਿਕੋਲੋ ਦਾ ਰੋਮਨ-ਗਾਥਿਕ ਗਿਰਜਾਘਰ ਅਤੇ ਐਸ. ਫ੍ਰਾਂਸਿਸਕੋ ਦਾ ਗਿਰਜਾ ਘਰ ਹੈ।

ਇਹ ਇਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਜ਼ਰਾਇਤੀ ਕੇਂਦਰ ਵੀ ਹੈ। ਇਥੇ ਚੌਲ ਅਤੇ ਕਾਗਜ਼ ਦੇ ਕਾਰਖ਼ਾਨੇ ਸਥਾਪਤ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇਥੇ

ਖੁਰਾਕ, ਸੂਤੀ ਕੱਪੜੇ, ਰਸਾਇਣਿਕ ਪਦਾਰਥ ਅਤੇ ਕੁੰਭਕਾਰੀ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਆਬਾਦੀ—95,260 (1971)

95° 90' ਉ. ਵਿਸ਼.: 12° 15' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ.ਪੁ.-ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 10 : 113

ਟਰੈਸਕਨ (ਟਰਾਸਕੋ) : ਇਹ ਕੇਂਦਰੀ ਮੈਕਸੀਕੋ ਦੇ ਰਾਜ ਮਿਚੋਆਕੋਨ ਦੇ ਰੈਂਡ ਇੰਡੀਅਨਾਂ ਦਾ ਨਾਂ ਹੈ। ਜਿਸ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਇਹ ਲੋਕ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਉੱਥੇ ਉੱਚੀਆਂ ਜਵਾਲਾਮੁਖੀ ਪਠਾਰਾਂ ਅਤੇ ਝੀਲਾਂ ਹਨ। ਉੱਥੋਂ ਦਾ ਜਲਵਾਯੂ ਖੁਸ਼ਕ ਅਤੇ ਠੰਢਾ ਹੈ। ਟਰਾਸਕਨ ਲੋਕ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਮੈਕਸੀਕੋ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੀ ਮੁੱਖ ਧਾਰਾ ਵਿਚ ਘੁਲ ਮਿਲ ਰਹੇ ਹਨ ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਅਜੇ ਵੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਪੱਖੋਂ ਕਾਫ਼ੀ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਰੂੜੀਵਾਦੀ ਲੋਕ ਹਨ ਜੋ ਜੋਕੇਵਲ ਟਰੈਸਕਨ ਭਾਸ਼ਾ ਹੀ ਬੋਲਦੇ ਹਨ।

ਟਰਾਸਕਨ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਜੀਵਨ ਆਧਾਰ ਖੇਤੀ-ਬਾੜੀ ਹੈ। ਇਹ ਮੱਕੀ ਅਤੇ ਰਵਾਹਾਂ ਵਰਗੇ ਮੋਟੇ ਅਨਾਜ ਬੀਜਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਭੇਡਾਂ, ਸੂਰ ਅਤੇ ਮੁਰਗੀਆਂ ਪਾਲਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਦੇ ਸੰਦ ਬਿਲਕੁਲ ਮੁੱਢਲੇ ਹਨ। ਮੱਛੀ ਫੜਨਾ, ਸ਼ਿਕਾਰ ਕਰਨਾ, ਵਪਾਰ ਅਤੇ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਕਰਨਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੋਰ ਕਿੱਤੇ ਹਨ। ਇਹ ਲੋਕ ਆਮ ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ ਖੇਤਾਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਪਿੰਡ ਵਸਾ ਕੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਘਰ ਲੱਕੜ ਅਤੇ ਪੱਥਰ ਦੇ ਬਣੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਲੱਕੜੀ ਦਾ ਕੰਮ, ਕੱਪੜਾ ਬੁਣਾਈ, ਮਿੱਟੀ ਦੇ ਬਰਤਨ ਬਣਾਉਣ, ਦਰੀਆਂ ਬਣਾਉਣ ਅਤੇ ਸਿਲਾਈ ਕਢਾਈ ਕਰਨ ਵਿਚ ਇਹ ਚੰਗੀ ਮੁਹਾਰਤ ਰਖਦੇ ਹਨ। ਟਰਾਸਕਨ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚੋਂ ਪੁਰਾਣੀ ਰੂੜੀਵਾਦੀ ਪੁਸ਼ਾਕ ਦਾ ਰਿਵਾਜ ਹਟ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਹੁਣ ਇਹ ਅਜੋਕੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਕੱਪੜੇ ਪਹਿਨਣ ਲੱਗ ਪਏ ਹਨ। ਟਰਾਸਕਨ ਲੋਕ ਰੋਮਨ ਕੈਥੋਲਿਕ ਹਨ। ਇਹ ਦੇਵੀ-ਦੇਵਤਿਆਂ, ਰਾਖਸ਼ਾਂ ਜਾਂ ਜਾਦੂ-ਟੂਣਿਆਂ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨਹੀਂ ਰਖਦੇ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ ਵੱਖਰੀ ਕਿਸਮ ਦੀ ਹੈ।

ਹ.ਪੁ.-ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9 : 823

ਟ੍ਰੈਕਾਨੀ ਡੈਲਜੀ ਆਲਫਯੇਅਰੀ : ਇਟਲੀ ਦੇ ਵਿਸ਼ਵ ਕੋਸ਼ 'ਐਨਸਾਈਕਲੋਪੀਡੀਆ ਇਟਾਲੀਆਨਾ' ਦੇ ਬਾਨੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਉਦਯੋਗਪਤੀ ਦਾ ਜਨਮ 3 ਜਨਵਰੀ, 1877 ਨੂੰ ਬਰੇਸ਼ਾ ਰਾਜ ਮਾਟੈਚਿਆਰੀ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਜਰਮਨੀ ਵਿਚ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਉਪਰੰਤ ਇਹ ਇਤਾਲਵੀ ਸੂਤੀ ਕੱਪੜੇ ਦੇ ਕਾਰੋਬਾਰ ਵਿਚ ਲਗ ਗਿਆ ਅਤੇ ਇਸਨੇ ਮਸ਼ੀਨਰੀ ਅਤੇ ਕਿਰਤੀਆਂ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਕਾਰਾਂ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸੁਧਾਰ ਲਿਆਂਦਾ। ਆਖਰ ਨੂੰ ਇਹ ਕਈ ਕਾਰੋਬਾਰੀ ਅਤੇ ਬੈਂਕਿੰਗ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦਾ ਮੁਖੀ ਬਣ ਗਿਆ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਂਗੀਆਂ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਤੋਂ ਇਸਨੇ ਬਹੁਤ ਕਮਾਈ ਕੀਤੀ। ਸੰਨ 1924 ਵਿਚ ਇਹ ਸੈਨੇਟਰ ਬਣਿਆ। ਅਗਲੇ ਹੀ ਸਾਲ ਇਸਨੇ ਇਟਲੀ ਦੇ ਇਕ ਵਿਸ਼ਵ ਕੋਸ਼ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਵਿਚ ਹੀ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸ਼ਾਨੋ-ਸ਼ੌਕਤ ਵਧਾਉਣ ਦੀ ਗਲ ਕਹੀ। ਇਸਨੇ 'Institute della Enciclopedia Italiana' ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ ਤਾਂ ਜੋ ਐਨਸਾਈਕਲੋਪੀਡੀਆ ਇਟਾਲੀਆਨਾ ਅਤੇ 'Dizionario-biografico degli Italiani' ਨੂੰ ਛਾਪਿਆ ਅਤੇ ਸੋਧਿਆ ਜਾ ਸਕੇ। ਇਸ ਦੀ ਸ਼ਾਹਾਨਾ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਕਾਰਨ ਹੀ 35 ਜਿਲਦਾਂ ਵਿਚ ਛਪਣ ਵਾਲੇ 'ਐਨਸਾਈਕਲੋ-ਪੀਡੀਆ ਇਟਾਲੀਆਨਾ' ਲਈ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸਿਰਕੱਢ ਵਿਦਵਾਨਾਂ, ਵਿਗਿਆਨੀਆਂ, ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਅਤੇ ਤਕਨੀਕੀ ਮਾਹਰਾਂ ਨੇ ਵੀ ਇਸ ਸੰਸਥਾ ਵਿਚ ਨਾਂ ਦਰਜ ਕਰਵਾਇਆ। ਕਈ ਵਾਰ ਇਸ ਵਿਸ਼ਵ ਕੋਸ਼ ਨੂੰ 'ਐਨਸਾਈਕਲੋਪੀਡੀਆ ਟ੍ਰੈਕਾਨੀ' ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਵਿਸ਼ਵ ਕੋਸ਼ ਆਪਣੇ ਆਕਾਰ, ਵਿਆਖਿਆਵਾਂ ਆਦਿ ਪੱਖੋਂ ਇਕ

ਉੱਤਮ ਨਮੂਨਾ ਹੈ। ਸੰਨ 1937 ਵਿਚ ਇਸ ਵਿਸ਼ਵ ਕੋਸ਼ ਦੇ ਸੰਪੂਰਨ ਹੋ ਜਾਣ ਤੇ ਟ੍ਰੈਕਾਨੀ ਨੂੰ ਕੁਲੀਨ ਵਰਗ ਦਾ ਵਿਅਕਤੀ ਮੰਨ ਲਿਆ ਗਿਆ। ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਬਾਕੀ ਸਮਾਂ ਇਸਨੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਕੇਂਦਰਾਂ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਅਤੇ ਹੋਰ ਵਿਦਵਤਾ-ਭਰਪੂਰ ਰਚਨਾਵਾਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਨ ਵਿਚ ਲਾ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ 7 ਜੁਲਾਈ, 1961 ਨੂੰ ਮਿਲਨ ਵਿਖੇ ਹੋਈ।

ਹ. ਪੁ.-ਐਨ. ਅਮੇ. 27 : 58

ਟਰੈਕਟਰ : ਆਧੁਨਿਕ ਖੇਤੀ ਬਾੜੀ ਦਾ ਇਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਬਹੁਪੱਖੀ ਵਾਹਨ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਵਾਹੁਣ, ਬੀਜ ਬੀਜਣ, ਸਮਾਨ ਢੋਣ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਸੰਸਾਰ ਯੁੱਧ ਸਮੇਂ ਜ਼ਿੰਮੀਂਦਾਰਾਂ ਨੇ ਟਰੈਕਟਰਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨੂੰ ਮਹੱਤਤਾ ਨਾ ਦਿੱਤੀ ਪਰੰਤੂ ਦੂਜੇ ਸੰਸਾਰ ਯੁੱਧ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦੇ ਹੀ ਬਰਤਾਨੀਆ, ਕੈਨੇਡਾ, ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ ਅਤੇ ਹੋਰ ਦੂਜੇ ਖੇਤੀ ਪ੍ਰਧਾਨ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਘੋੜਿਆਂ ਦੀ ਥਾਂ ਟਰੈਕਟਰਾਂ ਨੇ ਲੈ ਲਈ ਸੀ। ਭਾਫ਼ ਇੰਜਣ ਵਾਲੀਆਂ ਰੇਲ ਗੱਡੀਆਂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਟਰੈਕਟਰਾਂ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਹੋਇਆ। ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾ ਟਰੈਕਟਰ ਜਿਹੜਾ ਭਾਫ਼ ਨਾਲ ਚਲਦਾ ਸੀ ਸੰਨ 1850 ਦੇ ਲਗਭਗ ਬਣਿਆ ਪਰੰਤੂ ਛੇਤੀ ਹੀ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਕਿ ਅਜਿਹੇ ਇੰਜਣ ਦਾ ਹਲ ਵਾਹੁਣ ਲਈ ਉਪਯੋਗ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਭਾਫ਼ ਵਧੇਰੇ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਇਹ ਨਰਮ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਧੱਸ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਇਕ ਖੋਜੀ ਨੇ ਜਿਸ ਦਾ ਨਾਂ ਬੁਆਏਡੋਲ ਸੀ, ਨੇ ਟਰੈਕਟਰ ਨੂੰ ਪੈਂਸਣ ਤੋਂ ਰੋਕਣ ਲਈ ਇਸ ਦੇ ਪਹੀਆਂ ਨਾਲ ਲੋਹੇ ਦੀ ਪਟੜੀ ਲਗਾ ਦਿੱਤੀ। ਜਿਹੜੀ ਇਸ ਦੇ ਪਹੀਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਘੁੰਮਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ।

ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ ਵਿਚ ਅੰਤਰ-ਦਹਿਨ ਇੰਜਣਾਂ ਦੀ ਖੋਜ ਹੋ ਜਾਣ ਨਾਲ ਸਦੀ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਦੋ ਅਮਰੀਕਨ ਅਦਾਰਿਆਂ ਨੇ ਪੈਟਰੋਲ ਟਰੈਕਟਰ ਬਣਾ ਲਏ ਸਨ। ਮੁੱਢਲੇ ਟਰੈਕਟਰ ਬਹੁਤ ਵੱਡੇ, ਭੱਦੇ ਜਿਹੇ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਚਲਾਉਣਾ, ਸਟਾਰਟ ਕਰਨਾ, ਮੋੜਨਾ ਜਾਂ ਸੰਭਾਲ ਕਰਨਾ ਬਹੁਤ ਔਖਾ ਸੀ ਅਤੇ ਉਹ ਮਿੱਟੀ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਦਬਾ ਦਿੰਦੇ ਸਨ। ਸੰਨ 1914 ਤੱਕ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ ਵਿਚ 14,000 ਟਰੈਕਟਰ ਹੋ ਗਏ ਸਨ। ਜਦੋਂ ਕਿ ਬਰਤਾਨੀਆ ਵਿਚ ਕੇਵਲ 135 ਹੀ ਸਨ। ਅਮਰੀਕਾ ਵਿਚ ਹੈਨਰੀ ਫੋਰਡ ਨੇ ਆਧੁਨਿਕ ਅਸੈਂਬਲੀ ਅਨੁਸਾਰ ਫੋਰਡਸਨ ਨਾਂ ਦਾ ਟਰੈਕਟਰ ਬਣਾਇਆ। ਕੀਮਤ ਘੱਟ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਇਸ ਦੀ ਵਿਕਰੀ ਬਹੁਤ ਹੋਈ। ਬਰਤਾਨਵੀ ਸਰਕਾਰ ਨੇ 5,000 ਟਰੈਕਟਰਾਂ ਦਾ ਆਰਡਰ ਤੁਰੰਤ ਦੇ ਦਿੱਤਾ। ਅਗਲੇ ਕੁਝ ਸਾਲਾਂ ਦੌਰਾਨ ਹੀ ਅਮਰੀਕਾ ਵਿਚ ਟਰੈਕਟਰਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ 135,000 ਹੋ ਗਈ।

ਟਰੈਕਟਰਾਂ ਲਈ ਕਈ ਇੰਜਣਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਬਰਤਾਨਵੀ ਟਰੈਕਟਰਾਂ ਵਿਚ ਪੈਰਾਫਿਨ ਈਧਨ ਦਾ ਇਸਤੇਮਾਲ ਆਮ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਦੀ ਕੀਮਤ ਅਧਿਕ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਛੋਟੇ ਇੰਜਣਾਂ ਵਿਚ ਪੈਟਰੋਲ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ ਜਿਵੇਂ ਬਗੀਚਾ ਟਰੈਕਟਰਾਂ ਲਈ। ਅਜੋਕਲੇ ਪ੍ਰਚਲਤ ਸਾਰੇ ਹੀ ਟਰੈਕਟਰ ਲਗਭਗ ਡੀਜ਼ਲ ਇੰਜਣਾਂ ਵਾਲੇ ਹੀ ਹਨ। (ਵਿਸਥਾਰ ਲਈ ਵੇਖੋ ਡੀਜ਼ਲ ਇੰਜਣ)। ਭਾਵੇਂ ਡੀਜ਼ਲ ਇੰਜਣ ਦੀ ਕੀਮਤ ਪੈਰਾਫਿਨ ਇੰਜਣ ਨਾਲੋਂ ਵੱਧ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਪ੍ਰੰਤੂ ਇਹ ਵਧੇਰੇ ਸੁਯੋਗਤਾ ਵਾਲਾ, ਘੱਟ ਤੇਲ ਖਰਚ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਚਲਾਉਣਾ ਲਾਹੇਵੰਦ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਅਤੇ ਮੁਰੰਮਤ ਵੀ ਘੱਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਪਹਿਲੇ ਪਹਿਲ ਟਰੈਕਟਰ ਦਾ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਸਿਰਫ਼ ਸਮਾਨ ਖਿੱਚਣ ਵਾਲੀ ਮਸ਼ੀਨ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ।

ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਪਹਿਲੇ ਕਾਰ ਦੇ ਪਹੀਆਂ ਨਾਲੋਂ ਵੱਖਰੀ ਕਿਸਮ ਦੇ ਸਨ। ਟਰੈਕਟਰ ਲਈ ਹਵਾ ਵਾਲੇ ਟਾਇਰਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ 1930 ਦੇ ਲਗਭਗ ਕੀਤੀ ਗਈ ਅਤੇ ਅੱਜਕਲ੍ਹ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵੱਡੇ, ਦਰਮਿਆਨੇ ਅਤੇ ਛੋਟੇ ਕਿਸਮਾਂ ਦੇ ਟਰੈਕਟਰਾਂ ਲਈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹੀ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਿਛਲੇ ਪਹੀਆਂ ਦੀ ਬਣਤਰ ਲਈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹੀ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਿਛਲੇ ਪਹੀਆਂ ਦੀ ਬਣਤਰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰੱਖੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਦੀਆਂ ਗੁੱਡੀਆਂ ਵਿਚਕਾਰ ਮਿੱਟੀ ਨਾ ਫਸੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਹਵਾ ਦਾ ਦਬਾਉ ਵੀ 10 ਤੋਂ 15 ਪੌਂਡ ਪ੍ਰਤੀ ਵਰਗ ਇੰਚ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਰੱਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। (ਵਿਸਥਾਰ ਲਈ ਵੇਖੋ ਟਾਇਰ)।

ਇਕੱਲੇ ਟਰੈਕਟਰ ਨਾਲ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਜ਼ਰੂਰਤਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਸਨ ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਦੀਆਂ ਵੱਖਰੀਆਂ ਵੱਖਰੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ ਅਤੇ ਆਕਾਰਾਂ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਹੋਇਆ। ਭੋਂ ਦੀ ਕਿਸਮ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤੀ ਹਾਲਤਾਂ ਕਾਰਨ ਹਲ ਵਾਹੁਣ ਲਈ ਲੋੜੀਂਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਵਧੇਰੇ ਅਤੇ ਘੱਟ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਡਾਇਨਾਮੋਮੀਟਰ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਧਰਤੀ ਦੀ ਹੁਕਾਵਟ ਦੀ ਮਿਣਤੀ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਧਰਤੀ ਦੁਆਰਾ ਪਾਈ ਗਈ ਹੁਕਾਵਟ ਨੂੰ ਹਲ ਦੀ 'ਡਰਾਵਟ' ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਟਰੈਕਟਰ ਦੁਆਰਾ ਇਸ ਡਰਾਵਟ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਲਈ ਲਗਾਈ ਗਈ ਸ਼ਕਤੀ ਨੂੰ 'ਡਰਾਅਬਾਰ ਪੂਲ' ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਸੂਤਰ ਦਾ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕਰਨ ਨਾਲ ਹਲ ਵਾਹੁਣ ਲਈ ਲੋੜੀਂਦੀ ਸ਼ਕਤੀ (ਹਾਰਸਪਾਵਰ) ਦਾ ਪਤਾ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸੂਤਰ ਕੇਵਲ ਛੋਟੇ ਅਤੇ ਦਰਮਿਆਨੇ ਟਰੈਕਟਰਾਂ ਲਈ ਬਿਲਕੁਲ ਠੀਕ ਹੈ।

$$\text{ਹਾਰਸ ਪਾਵਰ (h.p.)} = \frac{\text{ਚਾਲ} \times \text{ਖਿੱਚ}}{375}$$

ਦ੍ਵਚਾਲਿਤ ਲਿਫਟ ਦਾ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕਰਨ ਨਾਲ ਟਰੈਕਟਰ ਤੋਂ ਖਿੱਚਣ ਦੇ ਕੰਮ ਦੇ ਇਲਾਵਾ ਹੋਰ ਅਨੇਕਾਂ ਕੰਮ ਲੈਣ ਲਈ ਵੱਖ ਵੱਖਰੇ ਸੰਦ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਕਿ :—

1. ਵੱਖ ਵੱਖ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹਲ (ਵੇਖੋ ਹਲ)
2. ਵੱਖ ਵੱਖ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਰਾਹੇ (ਵੇਖੋ ਖੇਤੀਬਾੜੀ)
3. ਸੀਡ ਡਰਿਲਾਂ
4. ਟਿਊਬਵੈੱਲ, ਕਣਕ ਗਹਾਈ ਮਸ਼ੀਨਾਂ, ਧਾਨ ਤੇ ਕਣਕ ਕਟਾਈ ਮਸ਼ੀਨਾਂ ਆਦਿ (ਵੇਖੋ ਖੇਤੀਬਾੜੀ)
5. ਢੋਆ-ਢੁਆਈ ਲਈ ਟਰਾਲੀ

ਭਾਰਤ ਇਕ ਖੇਤੀ ਪ੍ਰਧਾਨ ਦੇਸ਼ ਹੈ। ਟਰੈਕਟਰ ਨੇ ਹਰਾ ਇਨਕਲਾਬ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਬਹੁਤ ਹੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਫਲਸਰੂਪ ਅੱਜ ਭਾਰਤ ਇਸ ਸੰਬੰਧ ਵਿਚ ਸਵੈ ਨਿਰਭਰ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਿਆ ਸਗੋਂ ਦੂਜੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਨਿਰਯਾਤ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਹ.ਪੁ.-ਫਾਰਮ ਮਸ਼ੀਨਰੀ ਵਰਕਸ ਲਾਈਕ ਦਿਸ : 7

ਟ੍ਰੈਗਰਾਮ : ਰਾਜ-ਉੱਤਰ-ਪੱਛਮੀ ਪੱਛਮੀ ਮਲੇਸ਼ੀਆ ਦਾ ਇਹ ਇਕ ਰਾਜ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਉੱਤਰ ਅਤੇ ਉੱਤਰ-ਪੱਛਮ ਵੱਲ ਕਲੈਨਟੇਨ ਅਤੇ ਦੱਖਣ ਅਤੇ ਦੱਖਣ-ਪੱਛਮ ਵੱਲ ਪਹਾਂਗ ਰਾਜ ਲਗਦੇ ਹਨ। ਰਾਜ ਦਾ ਕੁਲ ਰਕਬਾ 12,955 ਵ.ਕਿ.ਮੀ. (5002 ਵ.ਮੀਲ) ਹੈ ਅਤੇ ਦੱਖਣੀ ਚੀਨ ਸਾਗਰ (ਪੂਰਬ) ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ 320 ਕਿ.ਮੀ. (200 ਮੀਲ) ਲੰਬੀ ਇਸ ਦੀ ਤੱਟ ਰੇਖਾ ਹੈ। ਸੰਨ 1980

ਵਿਚ ਇਥੋਂ ਦੀ ਕੁੱਲ ਵਸੋਂ 542,280 ਸੀ। ਕੁਆਲਾ ਟ੍ਰੈਗਰਾਨੂੰ ਨਾਂ ਦਾ ਸ਼ਹਿਰ ਇਥੋਂ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਹੈ। ਸੰਨ 1365 ਵਿਚ ਇਸ ਰਾਜ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਮਾਜਾ ਪਾਹਿਤ ਨਾਂ ਦੀ ਇਕ ਜਾਵੀ-ਬਾਦਸ਼ਾਹਤ ਦੇ ਇਕ ਬਾਜਗੁਜਾਰ ਰਾਜ ਵਜੋਂ ਆਇਆ ਹੈ। ਸੰਨ 1701 ਤੋਂ ਟ੍ਰੈਗਰਾਨੂੰ ਦੀ ਸਲਤਨਤ ਉੱਤੇ ਉਹੀ ਖਾਨਦਾਨ ਹੀ ਰਾਜ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ। ਸੰਨ 1909 ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਹ ਥਾਈ (ਸਿਆਮ) ਅਧਿਕਾਰਤਾ ਥੱਲੇ ਸੀ। ਸੰਨ 1809 ਵਿਚ ਇਕ ਸੰਧੀ ਅਧੀਨ ਇਸਨੂੰ ਇਹ ਬਰਤਾਨਵੀ ਪ੍ਰੋਟੈਕਟੋਰੇਟ ਬਣਾ ਲਿਆ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1841-45 ਦੌਰਾਨ ਇਹ ਜਾਪਾਨੀਆਂ ਦੇ ਕਬਜ਼ੇ ਥੱਲੇ ਰਿਹਾ। ਸੰਨ 1943-45 ਵਿਚ ਥਾਈਲੈਂਡ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਥੋੜ੍ਹੇ ਜਿਹੇ ਸਮੇਂ ਲਈ ਆਪਣੇ 'ਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰ ਲਿਆ। ਦੂਜੇ ਵਿਸ਼ਵ ਯੁੱਧ ਉਪਰੰਤ 1948 ਵਿਚ ਇਹ ਫ਼ੈਡਰੇਸ਼ਨ ਆਫ ਮਲਾਇਆ ਦਾ ਮੈਂਬਰ ਬਣ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1957 ਵਿਚ ਇਹ ਆਜ਼ਾਦ ਫ਼ੈਡਰੇਸ਼ਨ ਆਫ ਮਲਾਇਆ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣ ਗਿਆ ਅਤੇ 1963 ਵਿਚ ਮਲੇਸ਼ੀਆ ਦਾ ਰਾਜ ਬਣ ਗਿਆ।

ਇਹ ਮਾਲੇ ਪ੍ਰਾਇਦੀਪ ਉਪਰਲੇ ਪੈਂਦੇ ਬਹੁਤ ਘਟ ਵਿਕਸਿਤ ਰਾਜਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਹੈ। ਇਸ ਰਾਜ ਵਿਚ ਸਾਹਿਲੀ ਬਸਤੀਆਂ ਦੀ ਇਕ ਲੜੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ। ਇਹ ਸਾਰੀਆਂ ਬਸਤੀਆਂ ਰਾਜ ਦੇ ਕਈ ਦਰਿਆਵਾਂ ਦੇ ਮੁਹਾਣਿਆਂ ਉੱਤੇ ਵਸੀਆਂ ਹਨ। ਸੁੰਗਾਇ ਟ੍ਰੈਗਰਾਨੂੰ ਰਾਜ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਲੰਬਾ ਦਰਿਆ ਹੈ। ਉੱਚੀਆਂ, ਜੰਗਲ ਨਾਲ ਢੱਕੀਆਂ ਪਹਾੜੀਆਂ ਨੇ 2000 ਮੀ. (7000 ਫੁੱਟ) ਤੋਂ ਵੱਧ ਉਚਾਈ ਵਾਲੀਆਂ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਵਸੋਂ ਦੇ ਪ੍ਰਸਾਰ ਨੂੰ ਰੋਕ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਇਥੋਂ ਦੇ ਰਾਜਧਾਨੀ ਸ਼ਹਿਰ-ਕੁਆਲਾ ਟ੍ਰੈਗਰਾਨੂੰ ਜਿਥੇ ਕਿ ਇਕ ਛੋਟੀ ਜਿਹੀ ਹਵਾਈ ਪਟੜੀ ਹੈ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਸਾਰਾ ਰਾਜ ਸੜਕਾਂ ਅਤੇ ਸਾਹਿਲੀ ਜਹਾਜ਼ਰਾਨੀ ਦੁਆਰਾ ਬਾਕੀ ਦੇ ਪ੍ਰਾਇਦੀਪ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਤੂਫਾਨੀ ਸਮੁੰਦਰੀ ਛੱਲਾਂ ਅਤੇ ਮਾਨਸੂਨੀ ਹੜ੍ਹਾਂ ਦੌਰਾਨ ਲਗਭਗ ਚਾਰ ਮਹੀਨਿਆਂ ਲਈ ਇਹ ਸਾਰਾ ਤਾਲ-ਮੇਲ ਟੁੱਟ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਇਥੋਂ ਦੀ 92% ਤੋਂ ਵੱਧ ਵਸੋਂ ਮਲਾਇਆ ਅਤੇ 7% ਚੀਨੀਆਂ ਦੀ ਹੈ। ਮਲਾਇਆ ਲੋਕ ਵਧੇਰੇ ਕਰਕੇ ਮੱਛੀਆਂ ਫੜਦੇ ਅਤੇ ਚੌਲ ਦੀ ਫਸਲ ਉਗਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਭਾਵੇਂ ਚੌਲ ਉਗਾਉਣਾ ਇਥੋਂ ਦਾ ਪ੍ਰਧਾਨ ਕਿੱਤਾ ਹੈ ਫਿਰ ਵੀ ਉਤਪਾਦਕਤਾ ਅਤੇ ਚੰਗੀ ਜ਼ਮੀਨ ਬਹੁਤ ਘਟ ਹੋਣ ਕਾਰਨ, ਰਾਜ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਲੋੜ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਚੌਲ ਥਾਈਲੈਂਡ ਤੋਂ ਮੰਗਵਾਣੇ ਪੈਂਦੇ ਹਨ, ਚੌਲਾਂ ਦੇ ਖੇਤਾਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਖਿੰਡੇ-ਪੁੰਡੇ ਰਬੜ ਅਤੇ ਨਾਰੀਅਲ ਦੇ ਬਾਗ ਵੀ ਹਨ। ਕਿਸੇ ਵੇਲੇ ਕੁਆਲਾ ਟ੍ਰੈਗਰਾਨੂੰ ਦੇ ਨੇੜੇ ਕਾਫ਼ੀ ਉਤਪਾਦਨ ਦੇਣ ਵਾਲੀਆਂ ਲੋਹੇ ਦੀਆਂ ਖਾਣਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਸਨ ਪਰ 1970 ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਖਾਣਾਂ ਨੂੰ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਇਥੋਂ ਲੋਹਾ, ਰਬੜ, ਖੋਪਾ ਅਤੇ ਮੱਛੀਆਂ ਬਾਹਰ ਭੇਜੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਹ.ਪੁ.-ਐਨ. ਥਿ. ਮਾ. 9 : 896 ; ਐਨ.ਐਸ. 27 : 84

ਟ੍ਰੈਗਰਾਨੂੰ ਦਰਿਆ : ਮਲੇਸ਼ੀਆ ਇਸੇ ਨਾਂ ਦੇ ਸਮੁੰਦਰ ਨਾਲ ਲੱਗਵੇਂ ਰਾਜ ਦਾ ਇਹ ਦਰਿਆ ਹੈ। ਇਹ 112 ਕਿ. ਮੀ. ਲੰਬਾ ਹੈ। ਇਹ ਉੱਤਰ-ਪੂਰਬ ਵਲ ਵਗਦਾ ਹੋਇਆ ਕੁਆਲਾ ਟ੍ਰੈਗਰਾਨੂੰ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਲਾਗੇ ਉੱਤਰੀ ਚੀਨ ਸਾਗਰ ਵਿਚ ਜਾ ਡਿਗਦਾ ਹੈ।

ਹ.ਪੁ.-ਵੈ.ਜਗ. ਡਿ.

ਟਰੇਂਚ ਬੁਖਾਰ : ਇਹ ਜੀਵਾਣੂਆਂ ਵਰਗੇ ਸੂਖਮ ਜੀਵਾਂ ਰਾਹੀਂ ਫੈਲਣ ਅਤੇ ਮੁੜ ਮੁੜ ਕੇ ਬੁਖਾਰ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਲਾਗ ਦੀ ਬੀਮਾਰੀ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸੂਖਮ ਜੀਵਾਂ ਦਾ ਨਾਂ ਰਿਕੈਟਸੀਆ ਕਵਿਨਟਾਨਾ ਹੈ। ਇਹ ਲਾਗ ਜ਼ੂਆਂ ਰਾਹੀਂ ਮਨੁੱਖ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਦੀ ਹੈ। ਸੰਨ 1954 ਵਿਚ ਐਚ. ਮੂਸਰ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਸਹਿਯੋਗੀਆਂ ਨੇ

ਮੈਕਸੀਕੋ ਵਿਚ ਜੂਆਂ ਵਿਚ ਇਸ ਲਾਗ ਬਾਰੇ ਦੱਸਿਆ ਪਹਿਲੇ ਸੰਸਾਰ ਯੁੱਧ ਸਮੇਂ ਇਸ ਬੀਮਾਰੀ ਨਾਲ ਘੱਟੋ ਘੱਟ 1,000,000 ਮੌਤਾਂ ਹੋਈਆਂ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਸੰਸਾਰ ਯੁੱਧ ਸਮੇਂ ਪੂਰਬੀ ਯੂਰਪੀ ਮੋਰਚੇ ਤੇ ਇਹ ਮਹਾਂਮਾਰੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਫੈਲੀ।

ਇਸ ਬੀਮਾਰੀ ਦਾ ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਚੱਕਰ ਮਨੁੱਖ ਅਤੇ ਜੂ ਵਿਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਬੈਬੂਨ ਅਤੇ ਗ੍ਰੀਸਸ ਬਾਂਦਰਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਇਹ ਲਾਗ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਇਸ ਦੇ ਕੀਟਾਣੂ ਜੂ ਦੀ ਮੱਧ ਆਹਾਰ ਨਲੀ ਵਿਚ ਸੈੱਲਾਂ ਤੋਂ ਬਾਹਰਵਾਰ ਵਧਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਬੀਮਾਰੀ ਦੇ ਲੱਛਣ ਵੱਖ ਵੱਖ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਬੁਖਾਰ ਦਾ ਪਹਿਲੇ ਹਮਲੇ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵੱਖ ਵੱਖ ਵਕਫ਼ਿਆਂ ਤੇ 3-7 ਵਾਰ ਮੁੜ ਹਮਲਾ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਬੁਖਾਰ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਟਾਂਵੀਂ ਟਾਂਵੀਂ ਦਾਗਦਾਰ ਛਪਾਕੀ ਜਿਹੀ ਵੀ ਨਿਕਲਦੀ ਹੈ।

ਮਨੁੱਖ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕੀਟਾਣੂਆਂ ਲਈ ਇਕ ਸਟੋਰ ਦਾ ਕੰਮ ਵੀ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਬੀਮਾਰੀ ਤੋਂ ਅੱਠ ਸਾਲ ਬਾਅਦ ਤੱਕ ਵੀ ਉਸ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਲਹੂ ਵਿਚੋਂ ਇਹ ਕੀਟਾਣੂ ਮਿਲੇ ਹਨ। ਇਸ ਬੀਮਾਰੀ ਦੇ ਕੰਟਰੋਲ ਦੇ ਤਰੀਕੇ ਜੂਆਂ ਰਾਹੀਂ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਟਾਈਫਸ ਬੁਖਾਰ ਵਾਲੇ ਹਨ।

ਹ.ਪੁ.-ਸੇਕ.ਐਨ. ਸ.ਟ. 14 : 80

ਟੈਟ ਨਹਿਰ : ਇਹ ਕੈਨੇਡਾ ਦੇ ਦੱਖਣ ਪੂਰਬੀ ਆਂਟੇਰੀਓ ਰਾਜ ਦੀ 371 ਕਿ. ਮੀ. ਲੰਬੀ ਇਕ ਨਹਿਰ ਹੈ ਜੋ ਹਿਊਰਨ ਝੀਲ ਦੀ ਖਾੜੀ ਜਾਰਜੀਆ ਨੂੰ ਆਂਟੇਰੀਓ ਝੀਲ ਨਾਲ ਮਿਲਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਜਾਰਜੀਆ ਖਾੜੀ ਦੇ ਦੱਖਣ ਪੂਰਬੀ ਤੱਟ ਤੋਂ ਨਿਕਲ ਕੇ ਸਿਮਕੋ ਝੀਲ ਤੱਕ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਫਿਰ ਇੱਥੋਂ ਪੂਰਬ ਵੱਲ ਕਵੇਰਬਾ ਝੀਲ ਖੇਤਰ ਦੀਆਂ ਪੂਰਬ ਵੱਲ ਕਈ ਝੀਲਾਂ ਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਰਾਈਸ ਝੀਲ ਦੀ ਖਾੜੀ ਅਤੇ ਅੱਗੇ ਆਂਟੇਰੀਓ ਝੀਲ ਨਾਲ ਮਿਲਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਟੈਟ ਨਹਿਰ ਦਾ 52 ਕਿ.ਮੀ. ਲੰਬਾ ਗੈਰ-ਕੁਦਰਤੀ ਮਾਰਗ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਲ. 6 ਫੁੱਟ ਡੂੰਘਾ ਹੈ ਇਸ ਵਿਚ 43 ਲਾਕ ਬਣਾਏ ਗਏ ਹਨ। ਦੁਨੀਆ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਚਾ ਲਾਕ ਵੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਹੈ। ਸੰਨ 1833 ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੇ ਇਸ ਜਲ-ਮਾਰਗ ਦੁਆਰਾ ਮੁੱਢ ਵਿਚ ਲੱਕੜੀ ਦਾ ਵਪਾਰ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਫੁੱਲਤ ਹੋਇਆ ਪਰ ਸੰਨ 1930 ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸੜਕਾਂ ਅਤੇ ਰੇਲਾਂ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਨਾਲ ਇਸ ਮਾਰਗ ਦਾ ਮਹੱਤਵ ਘੱਟ ਗਿਆ ਹੁਣ ਇਹ ਪ੍ਰਣ-ਬਿਜਲੀ ਦਾ ਸਰੋਤ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੈ। ਇਸ ਨਹਿਰੀ ਮਾਰਗ ਉੱਤੇ ਓਰਿਲਯਾ (Orillia), ਬੇਰੀ (Barrie), ਲਿਨਜ਼ੀ (Lindsay) ਪੀਟਰਜ਼ਬਰਗ ਅਤੇ ਟੈਟਨ ਆਦਿ ਜਿਹੀਆਂ ਵੱਡੀਆਂ ਆਬਾਦੀਆਂ ਹਨ।

ਹ. ਪੁ.-ਐਨ. ਥ੍ਰਿ. ਮਾ. 10 : 110

ਟੈਟਨ : ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਰਾਜ ਨਿਊਜਰਸੀ ਦੀ ਇਹ ਰਾਜਧਾਨੀ ਮਰਸਰ ਕਾਉਂਟੀ (1837) ਦਾ ਸਦਰ-ਮੁਕਾਮ ਹੈ। ਇਹ ਉਦਯੋਗਿਕ ਮਹਾਂ ਨਗਰ ਦਰਿਆ ਦੇ ਮੁਹਾਣੇ ਤੇ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਸੰਨ 1679 ਵਿਚ ਮਹਾਲੇ ਸਟੈਸੀ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਕੁਏਕਰਸ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਆ ਕੇ ਇਥੇ ਆਬਾਦ ਹੋਏ। ਸੰਨ 1714 ਵਿਚ ਫਿਲਾਡੇਲਫੀਆ ਦੇ ਇਕ ਵਪਾਰੀ ਵਿਲੀਅਮ ਟੈਟ ਨੇ ਸਟੈਸੀ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਤੋਂ 324 ਹੈਕਟੇਅਰ ਜ਼ਮੀਨ ਖਰੀਦੀ ਅਤੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵਸਾਇਆ। ਸੰਨ 1721 ਵਿਚ ਮਾਣ ਵਜੋਂ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਨਾਂ ਉਸ ਦੇ ਨਾਂ ਤੇ ਰਖਿਆ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1776 ਵਿਚ ਕ੍ਰਿਸਮਿਸ ਦੀ ਰਾਤ ਨੂੰ ਜਾਰਜ ਵਾਸ਼ਿੰਗਟਨ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਫੌਜਾਂ ਸਮੇਤ ਡੈਲਾਵੇਅਰ ਦਰਿਆ ਪਾਰ ਕਰਕੇ ਅਗਲੀ ਸਵੇਰ ਟੈਟਨ ਵਿਖੇ ਹੈਸੀਅਨ ਦੇ ਕਰਨਲ ਜੋਹਾਨ ਰਾਲੇ ਦੀਆਂ

ਹੈਸੀਅਨ ਫੌਜਾਂ ਤੋਂ ਅਚਾਨਕ ਹਮਲਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਜਿੱਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਸੰਨ 1784 ਵਿਚ ਅਤੇ ਮੁੜ 1799 ਵਿਚ ਇਹ ਅਮਰੀਕਾ ਦੀ ਆਰਜ਼ੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਬਣਿਆ ਰਿਹਾ ਅਤੇ 1790 ਨਿਊਜਰਸੀ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਰਿਹਾ।

1830 ਦੇ ਦਹਾਕੇ ਵਿਚ ਡੈਲਵੇਅਰ ਅਤੇ ਹੈਗਟਨ ਨਹਿਰ ਅਤੇ ਕੈਮਡਨ ਤੇ ਐਮਬਾਇ ਦੀ ਰੇਲ ਪਟੜੀ ਪੂਰੀ ਹੋਣ ਪਿਛੋਂ ਟੈਟਨ ਦੇ ਉਦਯੋਗਿਕ ਵਿਕਾਸ ਵਿਚ ਤੇਜ਼ੀ ਆਈ। ਸੰਨ 1723 ਤੋਂ ਇਥੇ ਘੁਮਿਆਰਾਂ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਲੋਹਾ ਉਦਯੋਗ 1734 ਵਿਚ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ। ਪੀਟਰ ਕਪੂਰ ਨੇ 1845 ਵਿਚ ਇਕ ਰੋਲਿੰਗ ਮਿਲ ਖੋਲੀ। ਸੰਨ 1848 ਵਿਚ ਜੋਹਨ ਰੋਇਬਲਿੰਗ ਟੈਟਨ ਵਿਖੇ ਤਾਰਾਂ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਕਾਰਖਾਨਾ ਲਾਉਣ ਵੱਲ ਮੁੜਿਆ ਜਿਸ ਵਿਚ ਬੁਲਾ ਪੁਲ ਅਤੇ ਛੋਟੀਆਂ ਨਦੀਆਂ ਦੇ ਪੁਲਾਂ ਦਾ ਸਮਾਨ ਬਣਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਟੈਟਨ ਵਿਖੇ ਰਬੜ ਉਦਯੋਗ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਣ ਤੋਂ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਗੁਡਈਅਰ ਟਾਇਰ ਐਂਡ ਰਬੜ ਕੰਪਨੀ ਵਲੋਂ 1852 ਵਿਚ ਮੁਕੱਦਮਾ ਦਾਇਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਜਿਸ ਦੀ ਨੁਮਾਇੰਦਗੀ ਡੈਨੀਅਲ ਵੈਬਸਟਰ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ; ਉਸ ਨੇ ਦੋਸ਼ ਲਾਇਆ ਕਿ ਟੈਟਨ ਕਾਰਖਾਨੇ ਦੀਆਂ ਬਣੀਆਂ ਵਸਤਾਂ ਸਬੰਧੀ ਰਾਖਵੇਂ ਹੱਕਾਂ ਦੀ ਉਲੰਘਣਾ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਥੇ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਰੇਲ ਪਟੜੀਆਂ ਬਣਾਉਣ, ਰਬੜ, ਪਲਾਸਟਿਕ, ਧਾਤ ਦਾ ਸਮਾਨ, ਬਿਜਲੀ ਦਾ ਸਮਾਨ, ਦਵਾਈਆਂ ਅਤੇ ਕੱਪੜਾ ਬੁਣਨ ਦੇ ਉਦਯੋਗ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਏ।

ਟੈਟਨ ਸਟੇਟ ਕਾਲਜ (1855) ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਦੋ ਹੋਰ ਕਾਲਜ ਹਨ। ਇਥੇ 47 ਮੀ. ਉੱਚਾ ਵਾਸ਼ਿੰਗਟਨ ਦਾ ਬੁੱਤ ਅਮਰੀਕੀ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਦੀ ਯਾਦ ਦਿਵਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਵਿਲੀਅਮ ਟੈਟਨ ਦੀ ਟੈਟ ਹਾਊਸ (1719) ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਪੁਰਾਣੀ ਯਾਦਗਾਰ ਹੈ। ਸੁਨਹਿਰੇ ਗੁੰਬਦ ਵਾਲਾ ਸਟੇਟ ਹਾਊਸ (1792) ਨਿਊਜਰਸੀ ਸਟੇਟ ਕਲਚਰ ਸੈਂਟਰ ਦੇ ਨੇੜੇ ਹੈ, ਇਸ ਵਿਚ ਇਕ ਅਜਾਇਬ ਘਰ, ਇਕ ਅਭੀਯੋਗਿਕ, ਇਕ ਤਾਰ-ਘਰ ਅਤੇ ਇਕ ਸਟੇਟ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਹੈ। ਇਥੇ ਲਗਭਗ 100 ਗਿਰਜੇ ਹਨ। ਵਾਰ ਮੈਮੋਰੀਅਲ ਬਿਲਡਿੰਗ ਵਿਚ ਨਿਊਜਰਸੀ ਦੇ ਰਾਜਪਾਲਾਂ ਦੇ ਪਦ-ਸੰਭਾਲਣ ਦੀ ਰਸਮ ਅਦਾ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

40°13' ਉ. ਵਿਭ.; 74°15' ਪੱ.ਲੰਬ.

ਆਬਾਦੀ-ਸ਼ਹਿਰ 92,124 (1982)

ਮ. ਖੇ. 308500

ਹ.ਪੁ.-ਐਨ.ਥ੍ਰਿ.ਮਾ. 11: 914; ਐਨ. ਅਮੇ. 27 : 87

ਟੈਟਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰਿੰਸਟਨ ਦੀ ਲੜਾਈ : ਟੈਟਨ ਵਿਖੇ 26 ਦਸੰਬਰ, 1776 ਨੂੰ ਜਾਰਜ ਵਾਸ਼ਿੰਗਟਨ ਦੁਆਰਾ ਲੜੀ ਗਈ ਅਮਰੀਕਨ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਦੀ ਇਹ ਪਹਿਲੀ ਜੇਤੂ ਲੜਾਈ ਸੀ ਜਿਸ ਵਿਚ ਜਾਰਜ ਵਾਸ਼ਿੰਗਟਨ ਦੀ ਕਮਾਂਡ ਹੇਠ ਅਮਰੀਕਾ ਦੀਆਂ ਫੌਜਾਂ ਅਤੇ ਬਰਤਾਨਵੀ ਫੌਜਾਂ ਸਰ ਵਿਲੀਅਮ ਹੋਵ ਦੀ ਕਮਾਂਡ ਹੇਠ ਲੜੀਆਂ।

ਨਵੰਬਰ 1775 ਵਿਚ ਬਰਤਾਨਵੀ ਜਰਨੈਲ ਸਰ ਵਿਲੀਅਮ ਹੋਵ ਨੇ ਮੈਨਹੈਟਨ ਦੀਪ ਵਿਚ ਫੋਰਟ ਵਾਸ਼ਿੰਗਟਨ ਉੱਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰਕੇ ਅਮਰੀਕਨਾਂ ਨੂੰ ਨਿਊਜਰਸੀ ਵਿਚੋਂ ਡੈਲਾਵੇਅਰ ਦਰਿਆ ਤੋਂ ਪਾਰ ਪੈਨਸਿਲਵੇਨੀਆ ਤੱਕ ਪਿੱਛੇ ਹਟਣ ਤੇ ਮਜਬੂਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਹੋਵ ਸਰਦੀਆਂ ਦੀ ਰਿਹਾਇਸ਼ ਤੇ ਚਲਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਹੋਸੀ ਕਰਨਲ ਜੋਹਾਨ ਰਾਲ (Johann Roll) ਨੂੰ 1400 ਫੌਜੀਆਂ ਸਮੇਤ ਟੈਟਨ ਵਿਖੇ ਛੱਡ ਗਿਆ।

ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਵਾਸ਼ਿੰਗਟਨ ਦੀ ਮਹਾਂਦੀਪੀ ਫੌਜ ਸਾਲ ਭਰ ਹੁੰਦੀ ਰਹੀ ਤਬਾਹੀ ਤੋਂ ਕਾਫੀ ਤੰਗ ਆ ਚੁਕੀ ਸੀ ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ

ਹੌਸਲੇ ਬੁਲੰਦ ਸਨ ਤੇ ਹੁਣ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ 6000 ਸੀ। ਇਸ ਗਲ ਦੀ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਸੱਲੀ ਕਰ ਲੈਣ ਉਪਰੰਤ ਕਿ ਹੈਸੀਅਤਾਂ ਦੀ ਹੁਣ ਕੋਈ ਹੋਰ ਬਾਹਰੀ ਮਦਦ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਵਾਸ਼ਿੰਗਟਨ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਉੱਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰਨ ਦਾ ਪੱਕਾ ਇਰਾਦਾ ਕਰ ਲਿਆ ਅਤੇ ਡੈਲਾਵੇਅਰ ਦਰਿਆ ਵਿਚ ਬਰਫ਼ ਜੰਮੀ ਹੋਣ ਅਤੇ ਭਾਰੀ ਝਖੜਾਂ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵਾਸ਼ਿੰਗਟਨ ਨੇ 25 ਦਸੰਬਰ ਨੂੰ ਦਰਿਆ ਪਾਰ ਕਰਕੇ ਦੁਸ਼ਮਣ ਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹੈਰਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਗਲੇ ਹੀ ਦਿਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ 900 ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਬੰਦੀ ਬਣਾ ਲਿਆ। ਚਾਰ ਦਿਨਾਂ ਬਾਅਦ ਟ੍ਰੈਂਟਨ ਉੱਤੇ ਵੀ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ। ਪਤਾ ਲਗਣ ਤੇ ਲਾਰਡ ਕਾਰਨਵਾਲਿਸ ਨੇ 7000 ਹਜ਼ਾਰ ਫ਼ੌਜੀ ਟੁਕੜੀਆਂ ਨਾਲ 2 ਜਨਵਰੀ, 1777 ਨੂੰ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਪੂਰਬੀ ਪਾਸੇ ਤੋਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਕੇ ਅਮਰੀਕਨਾਂ ਨੂੰ ਪਿੱਛੇ ਧੱਕ ਦਿੱਤਾ। ਵਾਸ਼ਿੰਗਟਨ ਕੋਲ ਕਿਸ਼ਤੀਆਂ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਨਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਇਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਯੁੱਧ-ਕਾਂਸਲ ਨਾਲ ਸਲਾਹ ਕਰਕੇ ਰਾਤੋ-ਰਾਤ, ਚੁੱਪ-ਚੁਪੀਤੇ ਇਥੋਂ ਇਕ ਪਾਸੇ ਦੀ ਛੋਟੀ ਸੜਕ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਿੰਸਟਨ ਜਾਣ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਬਣਾਈ ਅਤੇ ਇਸ ਵਿਚ ਇਹ ਸਫ਼ਲ ਹੋ ਗਿਆ। ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਮਿਲੀਆਂ ਬਰਤਾਨਵੀ ਫ਼ੌਜ ਦੀਆਂ ਤਿੰਨ ਟੁਕੜੀਆਂ ਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਵਾਪਸ ਪਿੱਛੇ ਧੱਕ ਦਿੱਤਾ। ਆਪ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਮੈਰਿਸਟਾਊਨ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਬਰਤਾਨਵੀ ਫ਼ੌਜਾਂ ਦਾ ਨਿਊਯਾਰਕ ਨਾਲੋਂ ਸੰਪਰਕ ਤੋੜ ਦਿੱਤਾ। ਕਾਰਨਵਾਲਿਸ ਬੁਨਜ਼ਵਿਕ ਵਿਖੇ ਚਲਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਵਾਸ਼ਿੰਗਟਨ ਹੁਣ ਇਕ ਲਾਹੇਵੰਦ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਸੀ। ਹੁਣ ਇਹ ਆਪਣੀ ਫ਼ੌਜ ਦੀ ਭਰਤੀ ਕਰ ਸਕਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਅਗਲੀ ਲੜਾਈ ਲਈ ਇਕ ਮਜ਼ਬੂਤ ਬਚਾਉ ਦੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਸੀ।

ਟ੍ਰੈਂਟਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰਿੰਸਟਨ ਵਿਚ ਹੋਈਆਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਮੁੱਢਲੀਆਂ ਲੜਾਈਆਂ ਦੀਆਂ ਜਿੱਤਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨਾਲ ਅਮਰੀਕਾ ਨੂੰ ਨਵਾਂ ਉਤਸ਼ਾਹ ਮਿਲਿਆ ਅਤੇ ਕ੍ਰਾਂਤੀਕਾਰੀ ਫ਼ੌਜ ਦੇ ਕਮਾਂਡਰ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਵਾਸ਼ਿੰਗਟਨ ਵਿਚ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਮੁੜ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਵੀ ਬੱਝਾ।

ਹ.ਪੁ.-ਐਨ. ਅਮੇ. 27 : 89 ; ਕੋਲ. ਐਨ. 18 : 512; ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮਾ. 10 : 111

ਟ੍ਰੈਂਟਾ ਈ. ਟਰੇਸ : ਇਹ ਪੂਰਬੀ ਕੇਂਦਰੀ ਉਰੂਗਵੇ ਦੇ ਇਸੇ ਹੀ ਨਾਂ ਦੇ ਡਿਪਾਰਟਮੈਂਟ ਦਾ ਸਦਰ-ਮੁਕਾਮ ਹੈ ਜੋ ਗੇਚਿ ਆਲੀਮਾਰ ਦਰਿਆ ਦੇ ਨਜ਼ਦੀਕ ਮਾਂਟੀਵੀਡੀਓ ਤੋਂ ਉੱਤਰ-ਪੂਰਬ ਵੱਲ ਲ.ਭ. 225 ਕਿ. ਮੀ. ਦੀ ਦੂਰੀ ਤੇ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਨਾਂ ਦੇ ਸ਼ਾਬਦਿਕ ਅਰਥ ਹਨ 'ਤੇਤੀ' ਜੋ ਇਥੋਂ ਦੇ ਤੇਤੀ ਦੇਸ਼ ਭਗਤਾਂ ਕਰਕੇ ਪਿਆ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸੰਨ 1925 ਵਿਚ ਉਰੂਗਵੇ ਨੂੰ ਬ੍ਰਾਜ਼ੀਲ ਤੋਂ ਆਜ਼ਾਦ ਹੋਣ ਦਾ ਐਲਾਨ ਕੀਤਾ ਸੀ।

ਇਹ ਇਕ ਉਦਯੋਗਿਕ ਅਤੇ ਵਪਾਰਕ ਕੇਂਦਰ ਹੈ ਜਿਥੇ ਗਊਆਂ ਅਤੇ ਭੇਡਾਂ ਪਾਲੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਕਣਕ, ਮੱਕੀ, ਅਲਸੀ ਅਤੇ ਜਵੀ ਇਥੋਂ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਫਸਲਾਂ ਹਨ। ਟ੍ਰੈਂਟਾ ਈ ਟਰੇਸ ਪਾਨ ਅਮਰੀਕਨ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸੜਕ ਉੱਤੇ ਮਾਂਟੀਵੀਡੀਓ ਤੋਂ ਗੇਚਿ ਬ੍ਰੈਂਕੋ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਰੇਲ ਰਾਹ ਤੇ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਥੇ ਹਵਾਈ ਜਹਾਜ਼ਾਂ ਦਾ ਇਕ ਅੱਡਾ ਵੀ ਹੈ।

ਆਬਾਦੀ—30,956 (1985)

33°14' ਦੱ. ਵਿਭ.; 54°23' ਪੱ. ਲੰਬ.

ਹ.ਪੁ.-ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮਾ. 10 : 108; ਐਨ. ਅਮੇ. 27 : 78

ਟ੍ਰੈਂਟੋ : ਪ੍ਰਾਂਤ-ਉੱਤਰ-ਪੂਰਬੀ ਇਟਲੀ ਦਾ ਇਹ ਪ੍ਰਾਂਤ ਬੋਲਟਨਾਨੋ ਨਾਲ ਮਿਲਦੇ ਟ੍ਰੈਨਟੀਨੋ-ਅਲਟੋ-ਆਡਨੀਜ਼ੇ ਦੇ ਸੁਤੰਤਰ

ਖੇਤਰ ਨੂੰ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਉੱਤਰ ਵੱਲ ਬੋਲਟਸਾਨੋ, ਪੂਰਬ ਵੱਲ ਬਾਲੂਨੋ, ਦੱਖਣ ਵੱਲ ਵੀਚੈਨਸ ਤੇ ਵਾਰੋਨੋ ਅਤੇ ਪੱਛਮ ਵੱਲ ਬ੍ਰੈਸਾ ਪ੍ਰਾਂਤ ਹਨ। ਇਸ ਦਾ 2,437 ਵ. ਕਿ. ਮੀ. ਇਲਾਕਾ ਐਲਪਸ ਦੀਆਂ ਉੱਚੀਆਂ ਚੋਟੀਆਂ ਨਾਲ ਢਕਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਆਡਨੀਜ਼ੇ ਦਰਿਆ ਇਸ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦੇ ਉੱਤਰ ਤੋਂ ਦੱਖਣ ਵੱਲ ਵਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਸਾਰਕਾ ਦੱਖਣ ਵੱਲ ਵਹਿੰਦਾ ਹੋਇਆ ਸਾਰਦਾ ਝੀਲ ਵਿਚ ਜਾ ਮਿਲਦਾ ਅਤੇ ਬ੍ਰੈਨਟਾ ਦਰਿਆ ਪੱਛਮ ਵੱਲ ਨੂੰ ਵਗਦਾ ਹੋਇਆ ਵੈਨਾਟੋ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਥੋਂ ਦੀਆਂ ਘਾਟੀਆਂ ਵਿਚ ਅੰਗੂਰਾਂ ਦੇ ਬਾਗ ਅਨਾਜ, ਤੂੜੀ ਫਲ ਅਤੇ ਤੰਬਾਕੂ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਮਾਤਰਾ ਵਿਚ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਵਣ-ਪਾਲਣ ਅਤੇ ਪਸ਼ੂ-ਪਾਲਣ ਇਥੋਂ ਦੇ ਮੁੱਖ ਧੰਦੇ ਹਨ। ਪਣ ਬਿਜਲੀ ਦੇ ਪੱਖ ਤੋਂ ਇਹ ਪ੍ਰਾਂਤ ਬਹੁਤ ਉਨਤੀ ਕਰ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। ਇਹ ਪ੍ਰਾਂਤ ਪਹਾੜਾਂ ਅਤੇ ਘਾਟੀਆਂ ਦੇ ਰੰਗੀਨ ਦ੍ਰਿਸ਼ਾਂ ਕਰਕੇ ਸੈਲਾਨੀਆਂ ਲਈ ਇਕ ਵੱਡੀ ਸੈਰਗਾਹ ਹੈ। ਟ੍ਰੈਂਟੋ ਸ਼ਹਿਰ ਇਸ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਇਸ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਦੂਜੇ ਮੁੱਖ ਸ਼ਹਿਰ ਰੋਬਰੋਟੋ ਅਤੇ ਗੇਵ ਹਨ। ਇਥੋਂ ਦੇ ਲੋਕ ਵਧੇਰੇ ਕਰਕੇ ਇਤਾਲਵੀ ਭਾਸ਼ਾ ਬੋਲਦੇ ਹਨ, 1814 ਤੋਂ ਇਹ ਪ੍ਰਾਂਤ ਆਸਟ੍ਰੀਆ ਨੀਰੋਲ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਰਿਹਾ, 1919 ਵਿਚ ਇਹ ਪ੍ਰਾਂਤ ਇਟਲੀ ਨੂੰ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1948 ਵਿਚ ਕੁਝ ਜਰਮਨ ਬੋਲੀ ਵਾਲੇ ਇਲਾਕੇ ਬੋਲਟਸਾਨੋ ਪ੍ਰਾਂਤ ਨੂੰ ਦਿੱਤੇ ਗਏ।

ਆਬਾਦੀ—591,309 (1991)

ਹ.ਪੁ.-ਐਨ. ਅਮੇ. 27 : 86

ਟ੍ਰੈਂਟੋ : ਸ਼ਹਿਰ—ਇਹ ਉੱਤਰੀ ਇਟਲੀ ਦੇ ਟ੍ਰੈਨਟੀਨੋ ਆਲਟੋ ਆਡੀਜ਼ੇ, ਖ਼ੁਦਮੁਖਤਾਰ ਖੇਤਰ ਦਾ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸ਼ਹਿਰ ਅਤੇ ਟਰੈਂਟੋ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦਾ ਸਦਰ-ਮੁਕਾਮ ਹੈ ਜੋ ਬੋਲਟਸਾਨੋ ਦੇ ਦੱਖਣ ਵੱਲ ਆਡੀਜ਼ੇ (Adage) ਦਰਿਆ ਦੇ ਨਜ਼ਦੀਕ ਬਰੋਟਾ ਦਰਿਆ ਦੇ ਮੁਹਾਣੇ ਤੇ ਵੈਰੋਨਾ ਤੋਂ 70 ਕਿ. ਮੀ. ਉੱਤਰ ਵੱਲ ਅਤੇ ਆਸਟ੍ਰੀਆ ਨੂੰ ਜਾਂਦੇ ਬਰੋਨਰ ਦੌਰੇ ਤੋਂ 100 ਕਿ. ਮੀ. ਪੂਰਬ ਵੱਲ ਦੱਖਣੀ ਐਲਪਸ ਦੇ ਖੂਬਸੂਰਤ ਨਜ਼ਾਰਿਆਂ ਵਿਚ ਵਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਟਰੈਂਟੋ ਇਕ ਰੇਲਵੇ ਜੰਕਸ਼ਨ ਹੈ। ਇਥੇ ਕਈ ਇਤਿਹਾਸਕ ਇਮਾਰਤਾਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ 12ਵੀਂ ਤੋਂ 16ਵੀਂ ਸਦੀ ਦਾ ਬਣਿਆ ਰੋਮਨ ਨਿਰਮਾਣ ਸ਼ੈਲੀ ਦਾ ਮੁੱਖ ਗਿਰਜਾ ਇਟਲੀ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਕਵੀ ਦਾਂਤੇ ਅਤੇ ਕਾਸਤੀਲੋ ਡੈਲ ਦੀ 13ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੀ ਬਣੀ ਇਕ ਬਹੁਤ ਵੱਡੀ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਯਾਦਗਾਰੀ ਇਮਾਰਤ ਅਤੇ ਕਈ ਹੋਰ ਇਮਾਰਤਾਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ।

ਮੁੱਢ ਵਿਚ ਇਹ ਇਕ ਵਿਨੀਸ਼ੀਆਈ (Veneti) ਅਤੇ ਲਿਗਿਊਰੀਅਨ ਕੇਂਦਰ ਸੀ ਜੋ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਰੋਮਨ ਮਿਊਂਸਪਲਟੀ ਅਤੇ ਮਧ ਕਾਲ ਵਿਚ ਲਾਂਬਾਰਡ ਡੱਚੀ ਦਾ ਅਤੇ ਇਕ ਫਰੈਂਕੀ ਕਾਉਂਟੀ ਦਾ ਸਦਰ-ਮੁਕਾਮ ਬਣ ਗਿਆ। ਫ਼ੌਜੀ ਨੁਕਤੇ ਤੋਂ ਇਸ ਦੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸਥਿਤੀ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਰੋਮ ਦੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹਾਂ ਨੇ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਨੂੰ ਖਾਸ ਗਿਆਇਤਾਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ। ਸੰਨ 1800 ਤੋਂ 1814 ਦੇ ਲਗਭਗ ਇਸ ਨੂੰ ਵੱਖ ਵੱਖ ਖੇਤਰਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਰਿਹਾ ਅਤੇ 1814 ਵਿਚ ਇਸਨੂੰ ਦੱਖਣੀ ਟਿਰੋਲ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਆਸਟ੍ਰੀਅਨ ਟਿਰੋਲ ਵਿਚ ਮਿਲਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਦੇ ਪੱਖ ਤੋਂ ਇਥੋਂ ਦੇ ਲੋਕ ਇਤਾਲਵੀ ਹਨ। ਪਹਿਲੇ ਸੰਸਾਰ ਯੁੱਧ ਦੇ ਅਖੀਰ ਵਿਚ ਸੰਨ 1919 ਵਿਚ ਟਰੈਂਟੋ ਇਟਲੀ ਵਿਚ ਮਿਲਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਦੂਜੇ ਸੰਸਾਰ ਯੁੱਧ ਵਿਚ ਭਾਰੀ ਬੰਬਾਰੀ ਨਾਲ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਬਹੁਤ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋਇਆ। ਸੰਨ 1966 ਵਿਚ ਹੜ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਵੀ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਬਹੁਤ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋਇਆ।

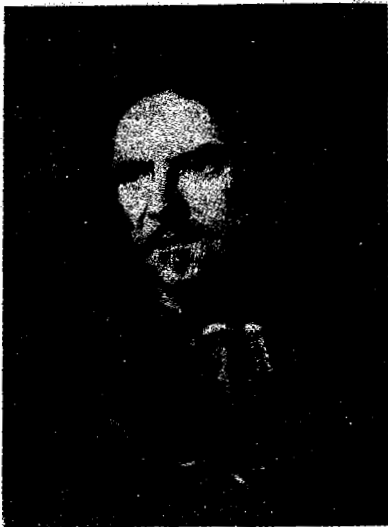
ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਆਵਾਜਾਈ ਦੀਆਂ ਸੜਕਾਂ, ਰੇਲਾਂ ਅਤੇ ਹਵਾਈ ਸੇਵਾਵਾਂ ਉਪਲਬਧ ਹਨ। ਇਥੇ ਬਿਜਲੀ ਦੀਆਂ ਸੇਵਾਵਾਂ, ਢਲਾਈ ਦਾ ਕੰਮ, ਰਸਾਇਣ ਪਦਾਰਥ, ਰੰਗਾਈ ਸ਼ੀਸ਼ਾ ਅਤੇ ਸੀਮਿੰਟ ਬਣਾਉਣ ਦੇ ਕਾਰਖਾਨੇ ਹਨ।

ਆਬਾਦੀ—2,44,033 (1991)

46°04' ਉ. ਵਿਭ; 11°8' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.-ਐਨ. ਅਮੇ. 27 : 87; ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 10 : 111

ਟਰੇਨ (Turenne) : ਲੂਈ ਚੌਦਵੇਂ ਦੇ ਰਾਜ ਸਮੇਂ ਦਾ ਫਰਾਂਸ ਦਾ ਇਕ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਜਰਨੈਲ ਸੀ। ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਜਿਸ ਨੂੰ ਨੈਪੋਲੀਅਨ ਨੇ ਇਤਿਹਾਸ ਦਾ ਇਕ ਮਹਾਨ ਜਰਨੈਲ ਦੱਸਿਆ। ਇਸ ਦਾ ਜਨਮ 11 ਸਤੰਬਰ, 1611 ਈ. ਨੂੰ ਸਿਡਾਨ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਇਹ ਬੂਯੋਨ (Bouillon) ਦੇ ਡਿਊਕ ਹੈਨਰੀ ਦਾ ਦੂਜਾ ਲੜਕਾ ਅਤੇ ਆਰੇਂਜ ਦੇ ਸ਼ਹਿਜ਼ਾਦੇ ਵਿਲੀਅਮ ਦੀ ਸਾਇਲੈਂਟ ਦਾ ਦੋਹਰਤਾ ਸੀ। ਇਸ ਦੇ ਪਿਤਾ ਦੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਸ ਦੀ ਮਾਂ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਇਸ ਦੇ ਮਾਪਿਆਂ ਕੋਲ ਆਰੇਂਜ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ ਜਿਥੇ ਇਸ ਨੇ ਛੋਟੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਹੀ ਲੜਾਈ ਦੇ ਢੰਗਾਂ ਵਿਚ ਨਿਪੁੰਨਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਨਾਕਾਬੰਦੀ ਜਾਂ ਘੇਰਾ ਪਾਉਣ ਦੀ

ਹੈਨਰੀ ਟਰੇਨ

ਕਾਰੀਗਰੀ ਵਿਚ। ਸੰਨ 1630 ਵਿਚ ਫਰਾਂਸ ਦੀ ਫੌਜ ਵਿਚ ਭਰਤੀ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਸ ਨੇ ਨਾ ਕੇਵਲ ਨਾਕਾਬੰਦੀ ਦੀ ਕਾਰੀਗਰੀ ਵਿਚ ਹੀ ਕਮਾਲ ਦੀ ਮੁਹਾਰਤ ਦਿਖਾਈ ਸਗੋਂ ਖੁਲੀ ਮੈਦਾਨੀ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਵੀ ਨਿਪੁੰਨਤਾ ਦਰਸਾਈ। ਸੰਨ 1639 ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਇਟਲੀ ਵਿਚ ਫੌਜ ਦਾ ਕਮਾਂਡਰ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਅਗਲੇ ਸਾਲ ਹੀ ਕਾਸਾਲੀ (Casale) ਦੀ ਫੈਸਲਾਕੁਨ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਜਿੱਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸੰਨ 1643 ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਜਰਮਨੀ ਵਿਚ ਫਰਾਂਸੀਸੀ ਫੌਜ ਦੀ ਕਮਾਨ ਸੰਭਾਲਣ ਲਈ ਕਿਹਾ ਅਤੇ ਇਸੇ ਸਾਲ ਹੀ ਇਸ ਨੂੰ ਮਾਰਸ਼ਲ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਦੀਆਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਜਿੱਤਾਂ ਨੇ ਹੀ ਸੰਨ 1648 ਵਿਚ ਵੈਸਟਫਾਲੀਆ ਵਿਚ ਸ਼ਾਂਤੀ-ਸੰਧੀ ਰਾਹੀਂ ਫਰਾਂਸ ਦੀ ਸ਼ਵਾਰਤੀ ਜਿੱਤ ਦਾ ਮੁੱਢ ਬੰਨ੍ਹਿਆ। ਸੰਨ 1648 ਵਿਚ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈ ਫਰੋਂਡ (Fronde) ਦੀ ਖਾਨਾ-ਜੰਗੀ ਵਿਚ ਇਹ ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਲਈ ਪਤਿਰਾਜ-ਤੰਤਰਵਾਦੀਆਂ ਨਾਲ ਰਿਹਾ ਪਰ ਜਲਦੀ ਹੀ ਫਿਰ ਤੋਂ ਰਾਜ-ਤੰਤਰਵਾਦੀਆਂ ਵੱਲ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ਸੰਨ 1652

ਵਿਚ ਲੂਈ ਦੂਜੇ (Louis II) ਦੀ ਕਮਾਂਡ ਹੇਠ ਫਰੋਂਡੀਅਰ (Frondeur) ਫੌਜ ਨੂੰ ਹਰਾਇਆ। ਟਰੇਨ ਅਤੇ ਕੌਂਡੇ ਦੋਵੇਂ ਹੀ ਆਪਣੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਸਿਰਕੱਢ ਫਰਾਂਸੀਸੀ ਜਰਨੈਲ ਸਨ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਵਿਚ ਕਈ ਵਾਰ ਮੁਕਾਬਲੇ ਹੋਏ। ਬੇਸ਼ਕ ਕੌਂਡੇ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਸਪੇਨੀ ਫੌਜ ਨਾਲ ਮਿਲ ਗਿਆ ਸੀ ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਵਿਚ ਮੁਕਬਲਾ ਫਿਰ ਵੀ ਜਾਰੀ ਰਿਹਾ। ਅਖੀਰ 1658 ਵਿਚ ਡਨਕਿਰਕ ਦੇ ਨਜ਼ਦੀਕ ਡਿਊਨਜ਼ ਦੀ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਟਰੇਨ ਨੇ ਕੌਂਡੇ ਤੇ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਿੱਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲਈ।

ਸੰਨ 1660 ਵਿਚ ਟਰੇਨ ਨੂੰ ਫਰਾਂਸ ਦਾ ਮਾਰਸ਼ਲ ਜਨਰਲ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ 1661 ਵਿਚ ਲੂਈ ਚੌਦਵੇਂ (Louis XIV) ਨੇ ਜਦੋਂ ਆਪਣੀ ਨਿੱਜੀ ਸਰਕਾਰ ਬਣਾਈ ਤਾਂ ਟਰੇਨ ਨੂੰ ਇਸ ਨੇ ਆਪਣਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਭਰੋਸੇ ਵਾਲਾ ਸੀਨੀਅਰ ਮੁਖੀ ਸਲਾਹਕਾਰ ਬਣਾਇਆ। ਸੰਨ 1667 ਵਿਚ ਕਵੀਨਜ਼ ਯੁੱਧ ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਕੌਂਡੇ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ (ਜੋ ਉਸ ਸਮੇਂ ਫਰਾਂਸ ਵਾਪਸ ਆ ਚੁੱਕਾ ਸੀ) ਫਰਾਂਸ ਦੀ ਫੌਜ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਜਰਮਨੀ ਵਿਚ ਸੰਨ 1674-75 ਦੀ ਸਰਦੀ ਦੇ ਮੌਸਮ ਵਿਚ ਲੜੀ ਐਲਸੈਸ ਦੀ ਲੜਾਈ ਇਸ ਦੀ ਯੁੱਧ ਨੀਤੀ ਦੀ ਸਰਵੋਤਮ ਝਾਕੀ ਸੀ ਜੋ ਇਸ ਨੇ ਭਾਰੀ ਬਰਫ਼ ਅਤੇ ਠੰਢ ਵਿਚ ਦਿਖਾਈ।

ਫਰਾਂਸ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਇਹ ਸਰਵੋਤਮ ਫੌਜੀ ਕਮਾਂਡਰ ਸੀ। ਯੁੱਧ ਸਬੰਧੀ ਇਸ ਦੀ ਆਪਣੀ ਹੀ ਫੌਜੀ ਸੂਝ, ਦਾਅ-ਪੇਚ ਅਤੇ ਤਦਬੀਰ ਸੀ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਜਰਨੈਲਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਸ ਉੱਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਖੋਜ ਪੜਤਾਲ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਫਰਾਂਸੀਸੀ ਰਵਾਇਤ ਅਨੁਸਾਰ ਲੜਾਈ ਏਲਾਨ (ਜੋਸ਼) ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਪਰ ਟਰੇਨ ਨੇ ਯੁੱਧ ਦੀ ਵਿਧੀਬੱਧ ਵਿਉਂਤ ਬਣਾਉਣ ਅਤੇ ਪੂਰੀ ਦਲੇਰੀ ਨਾਲ, ਉਸ ਉੱਤੇ ਅਮਲ ਕਰਨ ਦੇ ਮਿਲਵੇ ਢੰਗ ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ।

ਟਰੇਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਮਹਾਨ ਫੌਜੀ ਕਮਾਂਡਰ ਸੀ ਕਿ ਨੈਪੋਲੀਅਨ ਨੇ ਇਸਨੂੰ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਰਣ-ਭੂਮੀ ਦਾ ਇਕ ਮਹਾਨ ਆਗੂ ਮੰਨਿਆ। 27 ਜੁਲਾਈ, 1675 ਨੂੰ ਜਰਮਨੀ ਵਿਚ ਸਾਸਬੰਕ ਦੇ ਸਥਾਨ ਤੇ ਇਕ ਤੋਪ ਦਾ ਗੋਲਾ ਲਗਣ ਨਾਲ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਵੀ ਇਹ ਯੁੱਧ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਬਾਦਸ਼ਾਹਾਂ ਦੇ ਕਬਰਸਤਾਨ ਵਿਚ ਹੀ ਦਫ਼ਨਾਇਆ ਗਿਆ।

ਹ. ਪੁ.-ਐਨ. ਅਮੇ. 27 : 243; ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 12 : 50

ਟ੍ਰੈਨ ਹੁੰਗ ਡਾਓ : ਇਹ ਵੀਅਤਨਾਮ ਦਾ ਇਕ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਇਤਿਹਾਸਕ ਵਿਅਕਤੀ ਸੀ ਜਿਸਨੂੰ ਹੁੰਗ ਡਾਓ ਯੰਗ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਜਨਮ (ਸ਼ਾਇਦ) 1229 ਵਿਚ ਹੋਇਆ। ਇਹ ਇਕ ਬਹੁਤ ਆਲ੍ਹਾ ਦਰਜੇ ਦਾ ਜੰਗੀ ਹੁਨਰਬਾਜ਼ ਸੀ ਜਿਸਨੇ ਕੁਬਲਾ ਖਾਂ ਦੀਆਂ ਮੰਗੋਲ ਫੌਜਾਂ ਨੂੰ ਹਰਾਇਆ ਅਤੇ ਆਧੁਨਿਕ ਵੀਅਤਨਾਮੀ ਸਭਿਅਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਨਾਇਕ ਬਣ ਗਿਆ। ਇਥੋਂ ਤੱਕ ਕੇ ਵੀਅਤਨਾਮ ਦੇ ਪੰਡੂ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿਚ ਇਸ ਦੀ ਪੂਜਾ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਦੇ ਨਾਂ ਦੇ ਕਈ ਮੰਦਰ ਮਿਲਦੇ ਹਨ।

ਵੀਅਤਨਾਮ ਤੇ ਪਹਿਲਾਂ ਮੰਗੋਲ ਹਮਲਾ 1253 ਵਿਚ ਹੋਇਆ ਜਦੋਂ ਕੁਬਲਾ ਖਾਨ ਨੇ ਚੀਨ ਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰਨ ਲਈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਰੋਂਡ ਰਿਵਲ ਖੇਤਰ ਵਿਚੋਂ ਰਸਤੇ ਦੀ ਮੰਗ ਕੀਤੀ ਉਸ ਸਮੇਂ ਟ੍ਰੈਨ ਹੁੰਗ ਡਾਓ ਨੇ ਇਕ ਜਰਨੈਲ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਆਪਣੀ ਬੁਲੰਦ ਆਵਾਜ਼ ਵਿਚ ਹਮਲਾਵਰਾਂ ਦਾ ਡੱਟ ਕੇ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਨ ਲਈ ਫੌਜੀਆਂ ਨੂੰ ਕੌਮ ਦੇ ਨਾਂ ਤੇ ਇਕ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਭਾਸ਼ਨ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਕੁਬਲਾ ਖਾਨ ਦੀਆਂ ਫੌਜਾਂ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਨ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹ ਭਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਸੇ

ਸਮੇਂ ਇਸ ਨੇ ਯੁੱਧ-ਕਲਾ ਤੇ ਇਕ ਦਸਤੀ ਪੁਸਤਕ ਜਾਰੀ ਕੀਤੀ ਜਿਸ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਦੇਸ਼ ਪ੍ਰਤੀ ਵਫ਼ਾਦਾਰੀ ਅਤੇ ਦੇਸ਼ ਭਗਤੀ ਦੇ ਫਰਜ਼ ਬਾਰੇ ਕਨਿਫਿਊਸਿਅਸ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਦਿੱਤੇ ਅਤੇ ਲੜਾਈ ਨੂੰ ਲਗਭਗ ਇਕ ਧਾਰਮਿਕ ਫਰਜ਼ ਦਸਿਆ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਪਣੇ ਜਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਹੱਲਾਸ਼ੇਰੀ ਦਿੰਦੇ ਹੋਏ ਅਤੇ ਯੁੱਧ ਨੀਤੀ ਵਰਤਦੇ ਹੋਏ ਇਸ ਨੇ ਕੁਬਲਾ ਖ਼ਾਨ ਦਾ ਹਮਲਾ ਇਕ ਵੇਰ ਪਛਾੜ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਦੀ ਮਹਾਨਤਾ ਇਸ ਕਰਕੇ ਵੀ ਮੰਨੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਨੇ ਵੀਅਤਨਾਮੀਆਂ ਨੂੰ ਕੌਮੀ ਤੌਰ ਤੇ ਸੁਚੇਤ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਇਕ ਮੁੱਠ ਕੀਤਾ। ਸੰਨ 1300 ਵਿਚ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ.ਪੁ.-ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 11 : 892

ਟੈਨਹੋਮ ਜਾਰਜ ਐਲਵੈਡ : ਅਮਰੀਕੀ ਪੁੰਜੀਪਤੀ ਅਤੇ ਖਜ਼ਾਨੇ ਦੇ ਇਸ ਸੰਯੁਕਤ ਸਕੱਤਰ ਦਾ ਜਨਮ 25 ਫਰਵਰੀ, 1807 ਨੂੰ ਚਾਰਲਸਟਨ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। 16 ਸਾਲ ਦੀ ਛੋਟੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਜਾਨ ਫ੍ਰੈਂਜ਼ ਐਂਡ ਕੰਪਨੀ ਵਿਚ ਨੌਕਰੀ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਅਖੀਰ ਵਿਚ ਇਸੇ ਫ਼ਰਮ ਦਾ ਮੁੱਖੀ ਬਣ ਗਿਆ। ਆਪਣੀ ਵਪਾਰਕ ਯੋਗਤਾ ਕਾਰਨ ਇਹ ਸੰਨ 1860 ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਦੇ ਅਮੀਰ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਵਿਚ ਆ ਗਿਆ। ਆਪਣੇ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਸਥਾਪਨਾ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਇਸ ਨੇ ਗ੍ਰੀਨ ਯੁੱਧ ਦੇ ਦੌਰਾਨ 60 ਤੋਂ ਵੱਧ ਜਹਾਜ਼ਾਂ ਦੇ ਬੇੜਿਆਂ ਨਾਲ ਸਫਲ ਘੇਰਾਬੰਦੀ ਕੀਤੀ।

ਜੁਲਾਈ, 1864 ਵਿਚ ਟੈਨਹੋਮ ਖਜ਼ਾਨੇ ਦਾ ਸੰਯੁਕਤ ਸਕੱਤਰ ਬਣਿਆ ਅਤੇ ਯੁੱਧ ਦੌਰਾਨ ਇਹ ਗ਼ੈਰ-ਸਰਕਾਰੀ ਸਲਾਹਕਾਰ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ। ਸੰਨ 1868 ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਜੀ.ਏ. ਟੈਨਹੋਮ ਐਂਡ ਕੰਪਨੀ ਬਣਾਈ ਅਤੇ ਆਪਣੀਆਂ ਫੈਲੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਵਪਾਰਕ ਸਰਗਰਮੀਆਂ ਨੂੰ ਦੁਬਾਰਾ ਆਰੰਭ ਕੀਤਾ।

ਸੰਨ 1874 ਵਿਚ ਟੈਨਹੋਮ ਮੁੜ ਤੋਂ ਦੱਖਣ ਕੈਰੋਲਾਈਨਾ ਰਾਜ ਵਿਧਾਨ ਸਭਾ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਵਿਚ ਇਹ ਪਹਿਲਾਂ ਸੰਨ 1852 ਤੋਂ 1856 ਤੱਕ ਰਿਹਾ ਸੀ।

9 ਦਸੰਬਰ, 1876 ਨੂੰ ਚਾਰਲਸਟਨ ਵਿਖੇ ਹੀ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ.ਪੁ.-ਐਨ. ਅਮੇ. 27 : 84

ਟੈਨ ਖ਼ਾਨਦਾਨ : (1225-1400) ਇਹ ਵੀਅਤਨਾਮ ਦਾ ਇਕ ਰਾਜ ਘਰਾਣਾ ਸੀ। ਜਿਸ ਨੇ ਮੰਗੋਲ ਫ਼ੌਜਾਂ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਥੱਪਿਆ। ਇਸ ਸ਼ਾਹੀ ਖ਼ਾਨਦਾਨ ਨੇ 1225 ਵਿਚ ਰਾਜ ਭਾਗ ਸੰਭਾਲਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵੀਅਤਨਾਮ ਦੇ ਖੇਤਰ ਨੂੰ ਰੈੱਡ ਰਿਵਰ ਖੇਤਰ ਤੋਂ ਦੱਖਣ ਵਿਚ ਹਿੰਦ-ਚੀਨੀ ਪ੍ਰਾਇਦੀਪ ਵੱਲ ਨੂੰ ਵਧਾਇਆ ਜੋ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ 'ਚੰਪਾ' ਨਾਮੀ ਉਥੋਂ ਦੇ ਇਕ ਭਾਰਤੀ ਰਾਜ ਦੇ ਸਿਰ ਤੇ ਕੀਤਾ ਪਰ ਇਸ ਤੋਂ ਬੇੜੇ ਸਮੇਂ ਬਾਅਦ ਹੀ ਹਿੰਦ-ਚੀਨ ਤੇ ਮੰਗੋਲ ਫ਼ੌਜਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਮਹਾਨ ਜੇਤੂ ਕੁਬਲਾ ਖ਼ਾਨ ਦੀ ਕਮਾਂਡ ਹੇਠ ਇਕ ਹੱਲਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਮੰਗੋਲਾਂ ਨੇ 1257 ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਹੈਨੋਈ ਦੀ ਮਾਰ ਧਾੜ ਕੀਤੀ ਪਰ ਡੈਨ ਰਾਜਿਆਂ ਨੇ ਮੰਗੋਲਾਂ ਦੇ ਇਸ ਪਹਿਲੇ ਹਮਲੇ ਦਾ ਸਫਲਤਾ ਸਹਿਤ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਕੇ ਮੰਗੋਲ ਫ਼ੌਜਾਂ ਨੂੰ ਪਿਛੇ ਹਟਣ ਤੇ ਮਜ਼ਬੂਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵੀਅਤਨਾਮ ਅਤੇ ਚੰਪਾ ਦੋਹਾਂ ਰਾਜਾਂ ਨੇ ਮਿਲ ਕੇ 1284-1887 ਵਿਚ ਕੀਤੇ ਮੰਗੋਲਾਂ ਦੇ ਦੋ ਹਮਲੇ ਨਕਾਰਾ ਕਰ ਦਿੱਤੇ। ਮੰਗੋਲ ਹਮਲਾਵਰਾਂ ਦੇ ਡਰ ਤੋਂ ਵਿਹਲੇ ਹੋ ਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਚੰਪਾ ਰਾਜ ਤੇ ਆਪਣਾ ਦਬਾਅ ਪਾਉਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਸੰਨ 1312 ਵਿਚ ਇਸ ਉੱਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ। ਚੰਪਾ ਨੇ ਸੰਨ 1326 ਵਿਚ ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਆਪਣੇ ਮਮਨ ਰਾਜੇ

ਚੀ ਬੋਂਗ ਨਾ (Che Bong Nga) ਅਧੀਨ ਆਪਣੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਫਿਰ ਬਹਾਲ ਕਰ ਲਈ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਖੁਸ਼ੇ ਹੋਏ ਪ੍ਰਾਂਤ ਵੀ ਹਾਸਲ ਕਰ ਲਏ ਪਰ 'ਚੀ' ਦੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਟੈਨਾਂ ਨੇ ਫਿਰ ਇਸ ਉੱਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ ਅਤੇ ਹੈਨੋਈ ਤੋਂ ਆਪਣੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਬਦਲ ਕੇ ਟ੍ਰਾਨ ਹਵਾ (Thanh Hoa) ਵਿਚ ਲੈ ਆਏ। ਸੰਨ 1400 ਵਿਚ ਇਕ ਬਾਗੀ ਜਰਨੈਲ ਨੇ ਇਸ ਰਾਜ ਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ। ਇਸ ਲਈ ਟੈਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਮਦਦ ਲਈ ਚੀਨ ਨੂੰ ਬੁਲਾ ਲਿਆ। ਚੀਨ ਨੇ ਵੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਰਾਜ ਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ ਜੋ 1428 ਤੱਕ ਰਿਹਾ। ਇਸ ਪਿਛੇ ਇਥੋਂ ਦੇ ਇਕ ਹੋਰ ਖ਼ਾਨਦਾਨ ਦਾ ਇਸ ਰਾਜ ਉਪਰ ਕਬਜ਼ਾ ਹੋ ਗਿਆ।

ਹ.ਪੁ.-ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 11 : 892

ਟੈਨਟੀਨੋ -ਆਲਟੋ ਆਡੀਜੇ : ਉੱਤਰੀ ਇਟਲੀ ਦਾ ਇਹ ਇਕ ਖ਼ੁਦਮੁਖਤਾਰ ਸਰਹੱਦੀ ਇਲਾਕਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਟ੍ਰੈਂਟੋ ਅਤੇ ਬੋਲਟਜ਼ਾਨੋ ਪ੍ਰਾਂਤ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਇਸ ਇਲਾਕੇ ਦਾ ਕੁਲ ਖੇਤਰਫਲ 13,613 ਵ.ਕਿ.ਮੀ. (52,56 ਵ.ਮੀਲ) ਅਤੇ ਆਬਾਦੀ 934,731 (1991) ਹੈ। ਟ੍ਰੈਂਟੋ ਅਤੇ ਬੋਲਟਜ਼ਾਨੋ ਇਸ ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਮੁੱਖ ਸ਼ਹਿਰ ਹਨ। ਪਹਿਲੇ ਵਿਸ਼ਵ ਯੁੱਧ ਉਪਰੰਤ ਇਹ ਇਲਾਕਾ ਇਟਲੀ ਅਧੀਨ ਹੋ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1947 ਤੱਕ ਇਸ ਇਲਾਕੇ ਨੂੰ ਵਿਨੀਸੀਆ ਟ੍ਰੀਡੈਨ-ਟੀਨਾ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਸੰਨ 1948 ਦੇ ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੁਆਰਾ ਇਸ ਇਲਾਕੇ ਨੂੰ ਇਕ ਖ਼ੁਦਮੁਖਤਾਰ ਇਲਾਕੇ ਵਜੋਂ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਬੋਲਟਜ਼ਾਨੋ ਦੀ ਵਧੇਰੇ ਵਸੋਂ-ਜਰਮਨ ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਟ੍ਰੈਂਟੋ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦੀ ਵਧੇਰੇ ਵਸੋਂ ਇਤਾਲਵੀ ਭਾਸ਼ਾ ਬੋਲਦੀ ਹੈ। ਪ੍ਰਾਂਤਕ ਸੰਸਦਾਂ ਦੇ ਮੈਂਬਰ ਵੀ ਇਲਾਕਾਈ ਸੰਸਦ ਵਿਚ ਬੈਠਦੇ ਹਨ।

ਇਸ ਇਲਾਕੇ ਦਾ ਵਧੇਰੇ ਹਿੱਸਾ ਪਹਾੜੀ ਹੈ। ਪੂਰਬੀ ਐਲਪਸ ਪਰਬਤ ਲੜੀਆਂ ਇਸ ਇਲਾਕੇ ਨੂੰ ਪਾਰ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਸਰਹੱਦੀ ਐਲਪਸ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਚੋਟੀਆਂ ਤਾਂ ਯੂਰਪ ਦੀਆਂ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਚੀਆਂ ਚੋਟੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਹਨ। ਉਪਰਲਾ ਆਡੀਜੇ, ਇਜਾਰਕੋ ਨੌਸ ਅਤੇ ਐਵੀਸੀਓ ਨਾਂ ਦੇ ਮੁੱਖ ਦਰਿਆ ਹਨ।

ਇਸ ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਬਹੁਤੇ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ਜੰਗਲ ਹੀ ਜੰਗਲ ਹਨ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਵਧੇਰੇ ਕਰਕੇ ਇਥੇ ਲੱਕੜ ਉਦਯੋਗ ਹੀ ਵਿਕਸਿਤ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਵਾਦੀਆਂ ਵਿਚ ਸੰਘਣੀ ਵਸੋਂ ਹੈ ਅਤੇ ਸੰਘਣੀ ਖੇਤੀ ਹੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਪਰਬਤੀ ਢਲਾਣਾਂ ਉੱਤੇ ਅੰਗੂਰਾਂ ਦੀਆਂ ਵੇਲਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਫਲਦਾਰ ਰੁੱਖ ਲਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਦੱਖਣੀ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ਮੱਕੀ, ਕਣਕ, ਜਵੀ ਅਤੇ ਜੌਂ ਅਤੇ ਬੋਲਟਜ਼ਾਨੋ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਉੱਤਰ ਵਲ ਰਾਈ ਉਗਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਨੀਵੀਆਂ ਪਹਾੜੀਆਂ ਅਤੇ ਵਾਦੀਆਂ ਦੀਆਂ ਢਲਾਣਾਂ ਉੱਤੇ ਪਸ਼ੂ ਪਾਲਣ ਅਤੇ ਦੁੱਧ-ਵਪਾਰ ਦਾ ਕਾਫ਼ੀ ਕੰਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਿਸਤ, ਸ਼ਿੱਕੇ, ਤਾਬੇ ਅਤੇ ਫ਼ੌਲਾਦ ਦੇ ਭੰਡਾਰਾਂ ਅਤੇ ਜਲ-ਬਿਜਲੀ ਘਰਾਂ ਨੇ ਇਸ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਖਾਣ-ਖੁਦਾਈ ਅਤੇ ਨਿਰਮਾਣ ਫ਼ਰਮਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਉਤਸ਼ਾਹਤ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਸੈਲਾਨੀ ਉਦਯੋਗ ਵੀ ਇਥੇ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਤਾ ਰਖਦਾ ਹੈ।

ਹ.ਪੁ.-ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 10 : 111; ਐਨ. ਅਮੇ. 27 : 86

ਟੈਨਡੈਲੈਨਬਰਗ, ਫ੍ਰੀਡ੍ਰਿਕ ਅਡੋਲਫ : ਇਹ ਜਰਮਨੀ ਦਾ ਇਕ ਉੱਘਾ ਲੇਖਕ, ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨੀ, ਸਿਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਅਤੇ ਫ਼ਿਲਾਸਫ਼ਰ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਜਨਮ 30 ਨਵੰਬਰ, 1802 ਨੂੰ ਇਉਟਿਨ (ਹੁਣ ਪੱਛਮੀ ਜਰਮਨੀ ਵਿਚ) ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਇਸ ਨੂੰ ਅਫਲਾਤੂਨ ਅਤੇ ਅਰਸਤੂ ਵਿਚ ਖ਼ਾਸ ਦਿਲਚਸਪੀ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਇਕ ਪਰਿਵਾਰ ਵਿਚ ਪ੍ਰਾਈਵੇਟ ਟਿਊਟਰ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਇਹ ਅਰਸਤੂ ਟੀਕਿਆਂ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਅਫਲਾਤੂਨ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ। ਸੰਨ 1833

ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਅਰਸਤੂ ਦੀ 'De anima' ਦੀ ਆਲੋਚਨਾਤਮਕ ਐਡੀਸ਼ਨ ਛਾਪੀ। ਸੰਨ 1833 ਵਿਚ ਹੀ ਇਸ ਨੂੰ ਬਰਲਿਨ ਵਿਚ

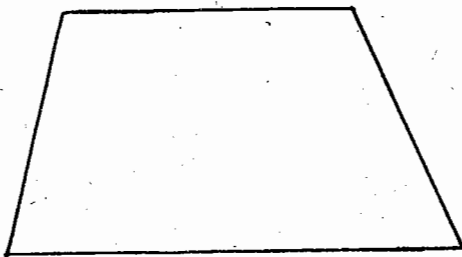

ਫ੍ਰੀਡ੍ਰਿਕ ਅਡੋਲਫ ਟ੍ਰੈਨਡੇਲੈਨਬਰਗ

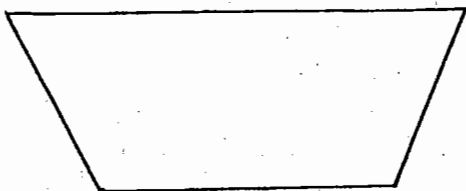
ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਨਿਯੁਕਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਨੇ 'Naturrecht auf dem Grunde der Ethik' (1860) ਵਿਚ ਅੰਕਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਤਰਕ ਸ਼ਾਸਤਰ, ਰਾਜਨੀਤੀ ਅਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਉੱਤੇ ਲਿਖੀਆਂ ਇਸ ਦੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਵੀ ਬੜੇ ਉੱਚ ਪਾਏਂ ਦੀਆਂ ਮੰਨੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ 24 ਜਨਵਰੀ, 1872 ਨੂੰ ਬਰਲਿਨ ਵਿਚ ਹੋਈ।

ਹ.ਪੁ.-ਐਨ. ਬ੍ਰਿ.ਮਾ. 10 : 109

ਟ੍ਰੈਪੀਜ਼ੀਅਮ (ਸਮਲੰਬ) : ਦੋ ਸਮਾਂਤਰ ਭੁਜਾਵਾਂ ਵਾਲੀ ਚਤੁਰਭੁਜ ਟ੍ਰੈਪੀਜ਼ੀਅਮ ਅਖਵਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਸਮਾਂਤਰ ਭੁਜਾਵਾਂ ਨੂੰ ਅਧਾਰ ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਟ੍ਰੈਪੀਜ਼ੀਅਮ ਦਾ ਖੇਤਰਫਲ ਅਧਾਰਾਂ ਦੇ

(ੳ) ਟ੍ਰੈਪੀਜ਼ੀਅਮ

(ਅ) ਸਮ ਦੇ ਭੁਜੀ ਟ੍ਰੈਪੀਜ਼ੀਅਮ

ਜੋੜ ਦੇ ਅੱਧ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਲੰਬਾਤਮਕ ਦੂਰੀ ਦਾ ਗੁਣਨਫਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਸਮਾਂਤਰ ਭੁਜਾਵਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਦੂਜੀਆਂ ਭੁਜਾਵਾਂ ਬਰਾਬਰ ਹੋਣ ਤਾਂ ਇਸ ਨੂੰ ਸਮ ਦੇ ਭੁਜੀ ਟ੍ਰੈਪੀਜ਼ੀਅਮ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਵਕ਼

$$y = f(x), a \leq x \leq b$$

ਦੇ ਬਿੰਦੂਆਂ ਤੋਂ ਧੁਰੇ ਉਪਰ ਸੁੱਟੇ ਲੰਬਾਂ ਤੋਂ ਬਣੀਆਂ ਟ੍ਰੈਪੀਜ਼ੀਅਮਾਂ ਦੇ ਖੇਤਰਫਲਾਂ ਦੇ ਜੋੜ ਨਾਲ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਇੰਟੈਗਰਲ $\int_a^b f(x) dx$ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਨ ਮੁੱਲ ਪਤਾ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਸਮਲੰਬੀ ਨਿਯਮ ਆਖਦੇ ਹਨ।

ਹ.ਪੁ.-ਮੈਕ. ਐਨ. ਸ.ਟ. 14 : 75

ਟ੍ਰੈਡਿਕ ਕੰਟਰੋਲ : ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਸਭਿਅਤਾ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਹੁੰਦਾ ਗਿਆ ਤਿਉਂ ਤਿਉਂ ਆਵਾਜਾਈ ਦੇ ਸਾਧਨ ਵੀ ਵਧਦੇ ਗਏ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨਿਯੰਤ੍ਰਿਤ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋਣ ਲੱਗੀ। ਉਨ੍ਹੀਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਅੰਤ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਆਵਾਜਾਈ ਬਹੁਤ ਹੀ ਘੱਟ ਰਫ਼ਤਾਰ ਨਾਲ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਸੜਕਾਂ ਜਾਂ ਗਲੀਆਂ ਵਿਚ ਟ੍ਰੈਡਿਕ ਦੀ ਭੀੜ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਵੇਖੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਕੁਝ ਮੁਢਲੇ ਨਿਯਮ ਜਿਵੇਂ ਵਾਹਨਾਂ ਦੇ ਸੜਕ ਦੇ ਖੱਬੇ ਜਾਂ ਸੱਜੇ ਪਾਸੇ ਚੱਲਣ ਆਦਿ ਲਈ ਬਣਾਏ ਹੋਏ ਇਕ ਰਵਾਇਤ ਵਾਂਗ ਕਾਇਮ ਸਨ। ਇਸ ਸਬੰਧੀ ਕਿਸੇ ਵਿਧਾਨ ਆਦਿ ਵੀ ਲੋੜ ਮਹਿਸੂਸ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੁੰਦੀ। ਵਧੇਰੇ ਟ੍ਰੈਡਿਕ ਦੇ ਨਿਪੁੰਨ ਸੰਚਾਲਨ ਲਈ ਅਧਿਕਾਰੀ ਇਸ ਸਮੱਸਿਆ ਨੂੰ ਗੰਭੀਰਤਾ ਨਾਲ ਵਿਚਾਰਨ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਹੋ ਗਏ। ਸਿੱਟੇ ਵਜੋਂ ਤਿੰਨ ਵੱਖ ਵੱਖ ਟ੍ਰੈਡਿਕ ਪ੍ਰਬੰਧ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆਏ। ਇਹ ਸਨ : ਟ੍ਰੈਡਿਕ ਇੰਜੀਨੀਅਰਿੰਗ, ਟ੍ਰੈਡਿਕ ਨਿਯਮ ਬਣਾਉਣਾ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਬੰਧੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇਣੀ।

ਟ੍ਰੈਡਿਕ ਇੰਜੀਨੀਅਰਿੰਗ

ਇੰਜੀਨੀਅਰਿੰਗ ਦੁਆਰਾ ਟ੍ਰੈਡਿਕ ਕੰਟਰੋਲ ਕਰਨ ਦੇ ਚਾਰ ਮੁਢਲੇ ਢੰਗ ਹਨ :—

1. **ਟ੍ਰੈਡਿਕ ਲਈ ਰਸਤੇ ਮਿਥਣਾ**—ਇਸ ਅਧੀਨ ਛੋਟੀਆਂ ਸੜਕਾਂ ਵਿਚੋਂ ਦੀ ਟ੍ਰੈਡਿਕ ਚਲਾਉਣਾ, ਇਕਹਿਰੀ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿਚ ਟ੍ਰੈਡਿਕ ਵਾਲੀਆਂ ਛੋਟੀਆਂ ਸੜਕਾਂ ਦਾ ਵਿਸਥਾਰ ਪੂਰਵਕ ਸੰਚਾਲਨ, ਬੇਤਰਤੀਬਾ ਟ੍ਰੈਡਿਕ, ਟਰੱਕਾਂ ਦੇ ਰੂਟ ਅਤੇ ਅਸਥਾਈ ਰੂਟਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਆਉਂਦਾ ਹੈ।

2. **ਟ੍ਰੈਡਿਕ ਕੰਟਰੋਲ ਯੰਤਰ**—ਇਸ ਵਿਚ ਵੱਖ ਵੱਖ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਚਿੰਨ੍ਹ, ਦਿਸ਼ਾ ਸੂਚਕ ਅਤੇ ਨਿਸ਼ਾਨ ਆਦਿ ਲਾਉਣਾ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਮੋਟਰ ਚਾਲਕ ਅਤੇ ਪੈਦਲ ਚੱਲਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਸਹੀ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਟ੍ਰੈਡਿਕ ਨਿਯਮਾਂ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਨ ਲਈ ਸੂਚੇਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

3. **ਛੋਟੀਆਂ ਛੋਟੀਆਂ ਪਟੜੀਆਂ ਉਸਾਰਨਾ**—ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਟ੍ਰੈਡਿਕ ਲਈ ਆਉਣ ਜਾਣ ਦੇ ਰਸਤਿਆਂ ਦਾ ਵੱਖਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰਨਾ, ਚੌਰਾਹਿਆਂ ਉੱਤੇ ਮੁੜਨ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਗੋਲ ਚੱਕਰ ਆਦਿ ਬਣਾਉਣਾ ਇਸ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ।

4. **ਟ੍ਰੈਡਿਕ ਸੰਚਾਲਨ**—ਇਸ ਦੇ ਤਹਿਤ ਗੱਡੀਆਂ ਖੜ੍ਹੀਆਂ ਕਰਨ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧ, ਸਮਾਨ ਲੱਦਣ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ, ਮੋੜਾਂ ਜਾਂ ਚੌਰਾਹਿਆਂ ਉੱਤੇ ਟ੍ਰੈਡਿਕ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਸਪੀਡ ਨਿਯੰਤ੍ਰਣ ਕਰਨ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਟ੍ਰੈਡਿਕ ਨਿਯਮ ਲਾਗੂ ਕਰਵਾਉਣਾ—ਟ੍ਰੈਡਿਕ ਨੂੰ ਨਿਪੁੰਨਤਾ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਪੂਰਵਕ ਚਲਾਉਣ ਲਈ ਲੋੜੀਂਦੇ ਢੰਗਾਂ ਦਾ ਤਾਂ ਹੀ ਲਾਭ ਹੈ ਜੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਚੰਗੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਲਾਗੂ ਕਰਵਾਇਆ ਜਾਵੇ। ਇਹ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਸਰਕਾਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਲਈ ਹਰ ਥਾਂ ਤੇ ਹਰ ਸੰਭਵ ਯਤਨ ਕਰਨ ਲਈ ਵਚਨਬੱਧ ਹੋਵੇ। ਇਹ ਪ੍ਰਬੰਧ ਲਾਗੂ ਕਰਾਉਣਾ ਇਕੱਲੀ ਪੁਲਿਸ ਦਾ ਕੰਮ ਹੀ ਨਹੀਂ ਗਿਣਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਇਸ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਜੱਜਾਂ ਅਤੇ ਡਾਈਵਰਾਂ ਨੂੰ ਲਾਇਸੈਂਸ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਦੀ ਵੀ ਬਣਦੀ ਹੈ।

ਪੁਲਿਸ ਦਾ ਕੰਮ ਸਿਰਫ਼ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਿਯਮਾਂ ਨੂੰ ਉਲੰਘਣਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਫੜਨਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਿਯਮਾਂ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇਣਾ ਅਤੇ ਸੇਵਾ ਚਾਲਕਾਂ ਨੂੰ ਸਹੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਪਾਲਣਾ ਕਰਨਾ ਦੱਸਣਾ ਵੀ ਹੈ। ਇਹ ਵੇਖਣ ਵਿਚ ਆਇਆ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਇਹ ਪ੍ਰਬੰਧ ਮੁਕੰਮਲ ਤੌਰ ਤੇ ਲਾਗੂ ਕਰਵਾਉਣੇ ਹੋਣ ਤਾਂ ਆਬਾਦੀ ਦੀ ਖਾਸ ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਠਾ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਪੁਲਿਸ ਕਰਮਚਾਰੀ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਜੇ ਪੁਲਿਸ ਦੀ ਨਫ਼ਰੀ ਘੱਟ ਹੋਵੇਗੀ ਤਾਂ ਟ੍ਰੈਡਿਕ ਨਿਯਮਾਂ ਦੀ ਉਲੰਘਣਾ ਵਧੇਗੀ ਅਤੇ ਲੋਕ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਨਾ ਆਪਣਾ ਕਾਨੂੰਨੀ ਫ਼ਰਜ਼ ਨਹੀਂ ਸਮਝਣਗੇ। ਜੇਕਰ ਚੌਰਾਹਿਆਂ ਉੱਤੇ ਪੁਲਿਸ ਨਫ਼ਰੀ ਵਧਾਈ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਇਹ ਸਿੱਧੇ ਤੌਰ ਤੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸੁਚੇਤ ਕਰੇਗੀ ਜਿਸ ਨਾਲ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਨਿਯਮਾਂ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਵਿਚ ਵਾਧਾ ਹੋਵੇਗਾ ਅਤੇ ਹਾਦਸਿਆਂ ਵਿਚ ਕਮੀ ਆਵੇਗੀ। ਕਿਸੇ ਨਿਯਮ ਦੀ ਸਫਲਤਾ ਪੂਰਵਕ ਪਾਲਣਾ ਕਰਾਉਣ ਲਈ ਪੁਲਿਸ ਦੁਆਰਾ ਪੁੱਛ ਪੜਤਾਲ ਕਰਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਪਹਿਲੇ ਇਸ ਨਾਲ ਹਾਦਸਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਚਾਲਕ ਦੀ ਪਛਾਣ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਦੂਸਰੇ ਕਿਹੜੀਆਂ ਕਿਹੜੀਆਂ ਥਾਵਾਂ ਉੱਤੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਿਯਮਾਂ ਦਾ ਪਤਾ ਨਹੀਂ, ਪਾਲਣਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਜਾਂ ਹੋਰ ਸਾਧਨ ਸਹੀ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਬਾਰੇ ਪਤਾ ਲਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਨਿਯਮਾਂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ—ਚੰਗੇ ਨਿਯਮਾਂ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਵਾਉਣ ਲਈ ਵਧੇਰੇ ਨਿਪੁੰਨਤਾ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਨਾਲ ਸੜਕਾਂ ਦਾ ਉਪਯੋਗ ਕਰਨ ਲਈ ਸਿੱਖਿਅਕ ਮਨੁੱਖ ਅਤੇ ਲੋਕ ਰਾਇ ਦਾ ਨਾਲ ਹੋਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਸਿੱਖਿਆ ਡਰਾਈਵਰ ਨੂੰ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਕਰਵਾਉਣ ਵਾਲੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਕਈ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਹਾਈ ਸਕੂਲ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਸਿਲੇਬਸ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਿਅਕ ਡਰਾਈਵਰ ਬਣਾਉਣਾ ਵੀ ਰਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਕੁਝ ਨਗਰ ਪਾਲਿਕਾਵਾਂ ਨੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਰਾਹੀਂ ਆਪਣੇ ਕਰਮਚਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਸੁਰੱਖਿਆ ਨਿਯਮਾਂ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਬਾਰੇ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਕੇ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ ਹੈ।

ਡਰਾਈਵਰਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇਣ ਨਾਲ ਇਕ ਨਵੇਂ ਖੇਤਰ ਦਾ ਆਰੰਭ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਟ੍ਰੈਡਿਕ ਕੰਟਰੋਲ ਸਬੰਧੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਕਰਮਚਾਰੀਆਂ ਦੀ ਨਿਯੁਕਤੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਲਗਭਗ 1920 ਦੇ ਮੱਧ ਤੋਂ ਕੁਝ ਰਾਜਾਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ ਤੇ ਓਹਾਈਓ ਅਤੇ ਮੈਸਾਚੂਸੈਟਸ ਵਿਚ ਟ੍ਰੈਡਿਕ ਯੂਨਿਟਾਂ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਉੱਥੋਂ ਦੇ ਸਟੇਟ ਹਾਈਵੇ ਵਿਭਾਗਾਂ ਵਿਚ ਹੋਈ। ਸ਼ਿਕਾਗੋ, ਇੰਲੀਨਾਇ, ਸੀਟਲ, ਵਾਸ਼ ਅਤੇ ਪਿਟਸਬਰਗ ਵਰਗੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਕੰਮ ਇਕ ਖਾਸ ਇੰਜੀਨੀਅਰ ਦੇ ਜ਼ਿੰਮੇ ਲਗਾਇਆ ਗਿਆ, ਹਾਲਾਂ ਕਿ ਇਸ ਸਬੰਧੀ ਬਹੁਤ ਥੋੜ੍ਹੀ ਮੁਢਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਉਪਲਬਧ ਸੀ। ਸੰਨ 1920 ਵਿਚ ਹਾਰਵਰਡ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਨੇ ਗਰੈਜੂਏਟ ਪੱਧਰ ਦੀ ਟ੍ਰੈਡਿਕ ਕੰਟਰੋਲ ਦੀ ਡਿਗਰੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਸੰਨ 1937 ਤੋਂ ਯੇਲ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਨੇ ਗਰੈਜੂਏਟ ਇੰਜੀਨੀਅਰਾਂ ਲਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਇਨਟੈਂਸਿਵ ਟ੍ਰੈਡਿਕ ਇੰਜੀਨੀਅਰਿੰਗ ਦੀ ਟ੍ਰੇਨਿੰਗ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੀਤਾ। ਕੁਝ ਕੁ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਨੇ ਅੰਡਰਗਰੈਜੂਏਟ ਹਾਈਵੇ ਇੰਜੀਨੀਅਰਿੰਗ ਦੇ ਸਿਲੇਬਸ ਦੇ ਨਾਲ

ਟ੍ਰੈਡਿਕ ਇੰਜੀਨੀਅਰਿੰਗ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਵਿਸ਼ਾ ਰਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਟ੍ਰੈਡਿਕ ਪੁਲਿਸ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਇੰਜੀਨੀਅਰਾਂ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਸਿਖਲਾਈ ਦੇਣ ਲਈ ਲਗਭਗ 1930 ਦੇ ਅੱਧ ਤੋਂ ਉੱਤਰ-ਪੱਛਮੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਵਿਚ ਇਨਟੈਂਸਿਵ ਸਿਖਲਾਈ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਚਲਾਏ ਗਏ ਹਨ। ਕਈ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਪੁਲਿਸ ਐਡਮਨਿਸਟਰੇਸ਼ਨ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਪੜ੍ਹਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਸ ਤਹਿਤ ਟ੍ਰੈਡਿਕ ਇਨਫ਼ੋਰਸਮੈਂਟ ਲਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਪ੍ਰਬੰਧ—ਸੁਚੱਜੇ ਟ੍ਰੈਡਿਕ ਕੰਟਰੋਲ ਦੀ ਲੋੜ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਹਰ ਪੱਧਰ ਉੱਤੇ ਦੂਸਰੇ ਸਰਕਾਰੀ ਮਹਿਕਮਿਆਂ ਨੂੰ ਆਪਸੀ ਤਾਲਮੇਲ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹ ਦੇ ਰਹੀ ਹੈ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਰਾਜਾਂ ਅਤੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਵੱਖਰੇ ਟ੍ਰੈਡਿਕ ਇੰਜੀਨੀਅਰਿੰਗ ਭਾਗਾਂ ਦੇ ਸਪੁਰਦ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਨਿਯਮ ਲਾਗੂ ਕਰਵਾਉਣ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਪੁਲਿਸ ਕੋਲ ਹੈ। ਟ੍ਰੈਡਿਕ ਇੰਜੀਨੀਅਰ ਦੀਆਂ ਡਿਊਟੀਆਂ ਵਿਚ ਪਿਛਲੀ ਇਕ ਚੌਥਾਈ ਸਦੀ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਵਾਧਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਸ਼ੁਰੂ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੰਮ ਯੋਜਨਾ ਬਣਾਉਣ ਅਤੇ ਫਿਰ ਉਸਾਰੀ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਖ਼ਤਮ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਫਿਰ ਉਹ ਆਪਣਾ ਸਮਾਂ ਅਮਲੀ ਰੂਪ ਵਿਚ ਟ੍ਰੈਡਿਕ ਕੰਟਰੋਲ ਅਤੇ ਹਾਦਸਿਆਂ ਵਿਚ ਕਮੀ ਕਰਨ ਲਈ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਲੰਘਾਉਂਦਾ ਸੀ। ਉਸ ਦਾ ਬਹੁਤਾ ਸਮਾਂ ਟ੍ਰੈਡਿਕ ਚਿੰਨ੍ਹ ਅਤੇ ਸਟਾਪ ਬੱਤੀਆਂ ਲਗਾਉਣ ਤੇ ਪਟੜੀਆਂ ਆਦਿ ਵਿਛਾਉਣ ਵਿਚ ਹੀ ਲਗਦਾ ਸੀ।

ਅੱਜਕਲ੍ਹ ਸਟੇਟ ਹਾਈਵੇ ਵਿਭਾਗਾਂ ਵਿਚ ਟ੍ਰੈਡਿਕ ਇੰਜੀਨੀਅਰਿੰਗ ਭਾਗ ਦਾ ਕੰਮ ਟ੍ਰੈਡਿਕ ਸਬੰਧੀ ਤੱਥ ਇਕੱਠੇ ਕਰਨਾ, ਹਾਦਸਿਆਂ ਦਾ ਵਿਸਲੇਸ਼ਣਾ, ਹਾਈਵੇ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਦੀ ਜਾਂਚ ਪੜਤਾਲ, ਚਿਤਾਵਨੀ, ਦਿਸ਼ਾ ਸੂਚਕ ਅਤੇ ਰੂਟ ਨਕਸ਼ਿਆਂ ਦਾ ਲਗਾਉਣਾ, ਸੜਕਾਂ ਦੀ ਮੱਧ ਵਰਤੀ ਰੇਖਾ ਖਿੱਚਣੀ, ਨੌ ਪਾਸਿੰਗ ਜ਼ੋਨ ਅਤੇ ਵਧੇਰੇ ਭੀੜ ਵਾਲੇ ਚੌਰਾਹਿਆਂ ਤੇ ਫੱਟੇ ਅਤੇ ਚਿੰਨ੍ਹ ਲਗਾਉਣਾ, ਰਫ਼ਤਾਰ ਸੀਮਾ ਸਬੰਧੀ ਫੱਟੇ ਲਗਾਉਣਾ ਅਤੇ ਸੜਕ ਵਿਚ ਦਾਖ਼ਲ ਹੋਣ ਅਤੇ ਸੜਕ ਛੱਡਣ ਸਬੰਧੀ ਲੋੜੀਂਦੀਆਂ ਥਾਵਾਂ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕਰਨਾ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਸਟੇਟ ਟ੍ਰੈਡਿਕ ਇੰਜੀਨੀਅਰਿੰਗ ਡਵੀਜ਼ਨ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਆਦਿ ਨੂੰ ਇਸ ਪ੍ਰਬੰਧ ਸਬੰਧੀ ਸਲਾਹ ਵੀ ਦਿੰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਦੀਆਂ ਟ੍ਰੈਡਿਕ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ—ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿਚ ਟ੍ਰੈਡਿਕ ਕੰਟਰੋਲ ਮਾਹਿਰ ਆਮ ਮਿਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਤਕਨੀਕੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਸਬੰਧੀ ਸਲਾਹ ਲਈ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਅਜ ਤੱਕ 50 ਕੁ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਲੋਕ ਦਿਹਾਤ ਵਿਚ ਵਸਦੇ ਸਨ ਪ੍ਰੰਤੂ ਹੁਣ ਇਸ ਦੇ ਬਿਲਕੁਲ ਉਲਟ ਹੈ। ਸੰਨ 1940 ਤੋਂ 1950 ਦੇ ਅੰਦਰ ਅੰਦਰ 80% ਵੱਧ ਮੈਟਰੋਪੋਲਿਟਨ ਖੇਤਰ ਅਧੀਨ ਆ ਗਈ ਸੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿਚ ਵਧਦੀ ਵੱਧੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਕਾਰਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਾਰਨ ਟ੍ਰੈਡਿਕ ਸਮੱਸਿਆ ਇਕ ਗੰਭੀਰ ਰੂਪ ਧਾਰਨ ਕਰ ਗਈ ਹੈ। ਸ਼ਹਿਰੀ ਟ੍ਰੈਡਿਕ ਦਾ ਲਗਭਗ ਅੱਧਾ ਹਿੱਸਾ ਹਾਈਵੇ ਉੱਤੇ ਆਵਾਜਾਈ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਹੁਣ ਤੱਕ ਵਧਦੇ ਟ੍ਰੈਡਿਕ ਦੇ ਲਿਹਾਜ਼ ਨਾਲ ਆਮ ਸੜਕਾਂ ਉੱਤੇ ਟ੍ਰੈਡਿਕ ਨੂੰ ਆਧੁਨਿਕਤਾ ਵਿਚ ਬਦਲਣ ਲਈ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਉਪਰਾਲੇ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਆਵਾਜਾਈ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚਾਲੂ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਿਆ। ਬੜੇ ਅਫ਼ਸੋਸ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿਚ 18ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੀਆਂ ਸੜਕਾਂ ਨੂੰ 20ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੀ ਟ੍ਰੈਡਿਕ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਥਾਂ ਥਾਂ ਉੱਤੇ ਚੌਰਾਹਿਆਂ ਵਾਲਾ ਗਰਿਡ-ਆਇਰਨ ਢੰਗ ਕਦੇ ਵੀ ਲਾਹੇਵੰਦ ਸਾਬਤ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਿਆ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਸੜਕਾਂ ਦੇ ਪਾਸਿਆਂ ਉੱਤੇ ਗੱਡੀਆਂ ਦੇ ਖੜਾਉਣ ਲਈ ਅਤੇ ਟਰੱਕ ਉੱਤੇ ਭਾਰ ਲੱਦਣ ਲਈ ਕੋਈ ਵੱਖਰੀ ਥਾਂ ਦਾ ਨਾ ਹੋਣਾ ਆਦਿ ਟ੍ਰੈਡਿਕ ਵਿਚ ਰੁਕਾਵਟ ਦਾ ਆਮ ਕਾਰਨ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਵੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ

ਹੈ। ਪੈਦਲ ਯਾਤਰੀ ਆਮ ਕਰਕੇ ਚੋਰਾਹਿਆਂ ਉੱਤੇ ਜਾਂ ਸੜਕਾਂ ਪਾਰ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ ਉਲਝੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਗੱਡੀਆਂ ਖੜ੍ਹੀਆਂ ਕਰਨ ਲਈ ਥਾਂ ਨਾ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰਾਈਵੇਟ ਤੇ ਵਪਾਰਕ ਗੱਡੀਆਂ ਦਾ ਆਪਸ ਵਿਚ ਮਿਲ ਕੇ ਭੀੜ-ਭੱਡਕਾ ਕਰਨ ਨਾਲ ਹਾਦਸੇ ਵਧਦੇ ਹਨ ਤੇ ਆਵਾਜਾਈ ਮੱਧਮ ਪੈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਗੱਲ ਲਈ ਆਦੇਸ਼ ਕਰਨੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸੜਕਾਂ ਦਾ ਜਿਹੜਾ ਸਿਸਟਮ ਪ੍ਰਚਲਤ ਹੈ ਕੀ ਉਸ ਨਾਲ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਉਪਯੋਗ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ ਜਾਂ ਨਹੀਂ। ਜੇਕਰ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਕਿਸ ਢੰਗ ਨਾਲ ਅਜਿਹਾ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹੀਆਂ ਥਾਵਾਂ ਉੱਤੇ ਜਿੱਥੇ ਹੋਰ ਟ੍ਰੈਫਿਕ ਦੀ ਆਵਾਜਾਈ ਵੀ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਨਹੀਂ ਉੱਥੇ ਐਕਸਪ੍ਰੈੱਸ ਹਾਈਵੇ ਆਦਿ ਬਣਾ ਕੇ ਅਜਿਹਾ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਆਧੁਨਿਕ ਸਹੂਲਤਾਂ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਹਾਈਵੇ ਆਵਾਜਾਈ ਉੱਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦੇਣ ਲਈ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਮੌਜੂਦਾ ਸੜਕਾਂ ਦੇ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਉਪਯੋਗ ਲਈ ਯੋਜਨਾਵਾਂ ਬਣਾਉਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ। ਮੌਜੂਦਾ ਗਲੀਆਂ ਵਾਲਾ ਢੰਗ ਬਹੁਤਾ ਜਾਂ ਥੋੜ੍ਹਾ ਤਾਂ ਚਲਦਾ ਹੀ ਰਹੇਗਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਤੋਂ ਬਗੈਰ ਕੋਈ ਚਾਰਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਜੇ ਹੋਰ ਹੱਲ ਲੱਭਣ ਤਾਂ ਹਾਦਸੇ ਘੱਟ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਪਯੋਗਤਾ ਵਧ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੇ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਟ੍ਰੈਫਿਕ ਇੰਜੀਨੀਅਰਿੰਗ ਦੇ ਅਜ਼ਮਾਏ ਹੋਏ ਸਾਧਨਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਕੇ ਗਲੀਆਂ ਵਾਲੇ ਸਿਸਟਮ ਦੀਆਂ ਤਰੁੱਟੀਆਂ ਦੂਰ ਕਰਨ ਨਾਲ ਘੱਟ ਖਰਚ ਨਾਲ ਵਧੇਰੇ ਲਾਭਦਾਇਕ ਆਵਾਜਾਈ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਹ.ਪੁ.-ਐਨ.ਐਮ. 26 : 757

ਟ੍ਰੈਬਜ਼ਾਨ : ਪ੍ਰਾਂਤ—ਕਾਲੇ ਸਾਗਰ ਦੇ ਨਾਲ ਲਗਦਾ ਤੁਰਕੀ ਦਾ ਇਕ ਪ੍ਰਾਂਤ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਖੇਤਰਫਲ 4,685 ਵ.ਕਿ.ਮੀ. ਅਤੇ ਆਬਾਦੀ 795,849 (1991) ਹੈ। ਪ੍ਰਾਂਤ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਵੀ ਇਸੇ ਨਾਂ ਦਾ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ। ਇਥੇ ਕਈ ਕਿਸਮਾਂ ਦੀਆਂ ਫਸਲਾਂ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਤਮਾਕੂ, ਫਲ, ਹੇਜਲ ਝਾੜੀ ਦਾ ਫਲ ਵਰਣਨਯੋਗ ਹਨ। ਇਥੋਂ ਤਾਂਬਾ, ਜਿਸਤ ਅਤੇ ਲੋਹਾ ਵੀ ਕਢਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਹ.ਪੁ.-ਐਨ.ਐਮ. 10 : 77

ਟ੍ਰੈਬਜ਼ਾਨ : ਸ਼ਹਿਰ—ਇਹ ਉੱਤਰ-ਪੂਰਬੀ ਤੁਰਕੀ ਦੇ ਟ੍ਰੈਬਜ਼ਾਨ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦਾ ਸਦਰ-ਮੁਕਾਮ ਹੈ ਜੋ ਕਾਲੇ ਸਾਗਰ ਦੇ ਦੱਖਣ-ਪੂਰਬੀ ਤੱਟ ਦੀ ਵਿਸ਼ਾਲ ਖਾੜੀ ਤੇ ਵਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਇਸ ਦੇ ਪਿਛਲੇ ਪਾਸੇ ਪਾਂਟਿਕ ਪਹਾੜਾਂ ਦੀਆਂ ਉਚੀਆਂ ਚੋਟੀਆਂ ਹਨ ਜੋ ਇਸਨੂੰ ਕੇਂਦਰੀ ਅਕਾਡੋਲੀਅਨ ਪਠਾਰ ਤੋਂ ਵੱਖ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਪੱਥੀਆਂ ਅਤੇ ਟਿੱਲਿਆਂ ਤੇ ਵੱਸੇ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀਆਂ ਗਲੀਆਂ ਬੇਢਬੀਆਂ ਅਤੇ ਤੰਗ ਹਨ। ਗਰਮੀਆਂ ਵਿਚ ਇਥੇ ਨਮੀਦਾਰ ਮੌਸਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਸਾਰਾ ਸਾਲ ਮੋਹਤਦਿਲ ਮੌਸਮ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਉੱਤਰ ਦਾ ਨਿਰਯਾਤ ਕੇਂਦਰ ਹੈ। ਇਥੋਂ ਤਮਾਕੂ, ਮੱਕੀ ਫਿੰਦਕ (Filbert), ਹੇਜਲ ਦੀਆਂ ਗਿਰੀਆਂ ਅਤੇ ਪਨੀਰ ਆਦਿ ਦਾ ਵਪਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਥੋਂ ਦੀਆਂ ਬੰਦਰਗਾਹੀ ਸਹੂਲਤਾਂ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ 1945 ਤੋਂ 1949 ਦੇ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਵਿਕਸਤ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਇਕ ਮਹਤਵਪੂਰਨ ਫੌਜੀ ਚੌਕੀ ਹੈ।

ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ 756 ਈ. ਪੂ. ਵਿਚ ਦੀ ਇਕ ਯੂਨਾਨੀ ਬਸਤੀ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਹੋਈ ਇਸ ਨੂੰ ਟਰੈਪਿਜ਼ਸ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਪਹਿਲੀ ਈ. ਵਿਚ ਇਸਨੂੰ ਰੋਮਨ ਰਾਜ ਵਿਚ ਮਿਲਾ ਲਿਆ ਗਿਆ ਜੋ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਬਾਈਜ਼ਨਟਾਈਨ ਰਾਜ ਦਾ ਇਕ ਖੁਸ਼ਹਾਲ ਬੰਦਰਗਾਹੀ ਸ਼ਹਿਰ ਬਣ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1204 ਵਿਚ ਅਲੈਕਸੀਅਮ

ਕਾਮਨੀਨਸ ਨੇ ਇਸਨੂੰ ਟ੍ਰੈਬਜ਼ਾਂਡ ਰਾਜ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਬਣਾ ਲਿਆ। ਇਹ ਰਾਜ ਦੇ ਇਕੱਲਪਣ ਕਰਕੇ ਕਦੇ ਵੀ ਵੱਡਾ ਰਾਜ ਤਾਂ ਨਾ ਬਣ ਸਕਿਆ ਪਰ ਇਹ 250 ਸਾਲਾਂ ਤੱਕ ਆਪਣੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਕਾਇਮ ਰਖ ਸਕਿਆ। ਸੰਨ 1349-1390 ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਇਸ ਦੀ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਅਦਾਲਤ ਅਤੇ ਅਮੀਰੀ ਸ਼ਾਨ ਕਰਕੇ ਮਸ਼ਹੂਰ ਸੀ। ਸੰਨ 1461 ਵਿਚ ਮੁਹੰਮਦ ਦੂਜੇ ਨੇ ਇਸ ਉੱਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰਕੇ ਇਸਨੂੰ ਆਟੋਮਨ ਰਾਜ ਵਿਚ ਮਿਲਾ ਲਿਆ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਹੀ ਇਹ ਤੁਰਕੀ ਦੀ ਹਕੂਮਤ ਅਧੀਨ ਹੈ। ਟ੍ਰੈਬਜ਼ਾਨ ਦੀ ਵਪਾਰਕ ਮਹੱਤਤਾ ਉਦੋਂ ਕਾਫ਼ੀ ਘੱਟ ਗਈ ਜਦੋਂ ਈਰਾਨ ਆਦਿ ਨੂੰ ਜਾਣ ਲਈ ਜਲ-ਮਾਰਗ ਚਾਲੂ ਹੋ ਗਿਆ। ਆਧੁਨਿਕ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਕਈ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਇਤਿਹਾਸਕ ਯਾਦਗਾਰਾਂ ਸਾਂਭੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ਆਧੁਨਿਕ ਟ੍ਰੈਬਜ਼ਾਨ ਔਰਜਾਰਮ ਤੋਂ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਉਪਯੋਗ ਪਹਾੜੀ ਰਸਤੇ ਦਾ ਅੰਤਮ ਸਿਰਾ (ਟਰਮੀਨਸ) ਹੈ। ਕਈ ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਇਹ ਯੂਰਪ ਅਤੇ ਕੇਂਦਰੀ ਏਸ਼ੀਆ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਵਪਾਰਕ ਰਾਹ ਤੇ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸਨੇ ਬਹੁਤੀ ਤਰੱਕੀ 13ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਹੀ ਕੀਤੀ ਜਦੋਂ ਇਹ ਤਬਰੇਜ਼ ਅਤੇ ਪੱਛਮੀ ਈਰਾਨ ਦੀ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਬੰਦਰਗਾਹ ਸੀ। ਇਥੇ 1963 ਤੋਂ ਬਲੈਕ ਸੀ ਟੈਕਨੀਕਲ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਹੈ।

ਆਬਾਦੀ - 2,88,118 (1991)

ਹ.ਪੁ.-ਐਨ.ਐਮ. 26 : 739; ਐਨ.ਐਮ. 10 : 77

ਟ੍ਰੈਬੀਆ : ਇਹ ਉੱਤਰੀ ਇਟਲੀ ਦੇ ਏਮੀਲੀਆ, ਰੋਮਾਗਨਾ ਖੰਡ ਦਾ ਇਕ ਦਰਿਆ ਹੈ ਜੋ ਜੈਨੋਆ ਦੇ ਉੱਤਰ ਵਲ ਲਿਗੂਰੀਅਨ ਐਪਾਨਾਈਨਜ਼ ਤੋਂ 1406 ਮੀ. ਦੀ ਉਚਾਈ ਤੋਂ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉੱਤਰ-ਉੱਤਰ ਪੂਰਬ ਦੀ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿਚ 115 ਕਿ. ਮੀ. ਉੱਤਰੀ ਐਪਾਨਾਈਨ ਅਤੇ ਪੋ ਨੀਵੀ ਭੂਮੀਆਂ ਨੂੰ ਪਾਰ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਪਿਆਚੈਨਸਾ ਦੇ ਇਕ ਦਮ ਪੱਛਮ ਵਿਚ ਪੋ ਦਰਿਆ ਵਿਚ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਦੋ ਕਿ.ਮੀ. ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਬਾਕੀ ਸਾਰੇ ਮਾਰਗ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਜੈਨੋਆ ਪਿਆਚੈਨਸਾ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸੜਕ ਚਲਦੀ ਹੈ।

ਇਸ ਦਰਿਆ ਦਾ ਰੋਮ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਖਾਸ ਜ਼ਿਕਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਕੰਢੇ ਉੱਤੇ 218 ਈ. ਪੂ. ਵਿਚ ਹਨੀਬਾਲ ਨੇ ਰੋਮਨਾਂ ਤੇ ਜਿੱਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਹਨੀਬਾਲ ਨਾਲ ਰੋਮਨਾਂ ਦੇ ਕਈ ਕਾਂਸਲਾਂ ਦੀਆਂ ਫੌਜਾਂ ਇਕੱਠੀਆਂ ਹੋ ਕੇ ਲੜੀਆਂ ਪਰ ਮੁਕਾਬਲਾ ਨਾ ਕਰ ਸਕੀਆਂ ਅਤੇ ਅਖੀਰ ਭਜ ਨਿਕਲੀਆਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਘੋੜ ਸਵਾਰ ਫੌਜਾਂ ਤਾਂ ਬਚਣ ਵਿਚ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋ ਗਈਆਂ ਪਰ ਦੂਜੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਬਹੁਤ ਦਰਿਆ ਵਿਚ ਹੀ ਰੁੜ ਗਈਆਂ।

45°04' ਉ. ਵਿਭ.; 9°41' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ.ਪੁ.-ਐਨ.ਐਮ. 10 : 104

ਟ੍ਰੈਲਬਾਰ : ਦੱਖਣੀ ਸਵੀਡਨ ਦੀ ਮਾਲਮਹੂਸ ਕਾਉਂਟੀ ਦੀ ਬੰਦਰਗਾਹ ਹੈ। ਮੱਧ ਕਾਲ ਵਿਚ ਇਥੇ ਮੱਛੀ ਫੜਨ ਦਾ ਕਾਫ਼ੀ ਕੰਮ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਇਹ ਇਕ ਵਪਾਰਕ ਕੇਂਦਰ ਵੀ ਸੀ ਪਰ ਸਵੀਡਨ ਅਤੇ ਡੈਨਮਾਰਕ ਵਿਚਕਾਰ ਸਤ-ਸਾਲਾ ਲੜਾਈ (ਸੰਨ 1563 ਤੋਂ 70 ਤੱਕ) ਸਮੇਂ ਲੁੱਟਮਾਰ ਨਾਲ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਬਹੁਤ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋਇਆ ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਸੰਨ 1619 ਤੋਂ 1867 ਤੱਕ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਕੋਈ ਮਹੱਤਵ ਨਾ ਰਿਹਾ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਥੋਂ ਸਾਸਾਨਿਜ਼ ਤੱਕ (ਜੋ ਹੁਣ ਪੋ. ਜਰ. ਵਿਚ ਹੈ) ਸਟੀਮਰ ਚਲਣ ਨਾਲ ਅਤੇ 1909 ਤੋਂ ਬੇੜੀਆਂ ਚਲਣ ਨਾਲ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਮਹੱਤਵ ਫਿਰ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਵੱਧ ਗਿਆ; ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਪਹਿਲੇ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਸੰਸਾਰ ਯੁੱਧ ਦੌਰਾਨ ਇਥੋਂ ਬੀਮਾਰਾਂ, ਜਖ਼ਮੀਆਂ ਅਤੇ ਕੈਦੀਆਂ ਨੂੰ ਕਿਸ਼ਤੀਆਂ ਰਾਹੀਂ ਇਧਰ ਉਧਰ ਲੈ ਜਾਣ ਕਰਕੇ।

ਇਸ ਸਬੰਧੀ ਇਥੇ ਦੋ ਯਾਦਗਾਰਾਂ, ਵੀ ਕਾਇਮ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਸਵੀਡਨ ਦਾ ਧੁਰ ਦੱਖਣੀ ਸ਼ਹਿਰ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਯੂਰਪ ਨਾਲ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਤੱਟੀ-ਵਪਾਰ ਦਾ ਇਹ ਮੁੱਖ ਕੇਂਦਰ ਹੈ। ਚੀਨੀ ਅਤੇ ਰਬੜ ਦਾ ਸਾਮਾਨ ਬਣਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 13ਵੀਂ ਸਦੀ ਦਾ ਬਣਿਆ ਇਕ ਇਤਿਹਾਸਕ ਗਿਰਜਾ ਵੀ ਉਥੇ ਹੈ।

ਆਬਾਦੀ—34,146 (1984)

55°22' ਉ. ਵਿਭ.: 13°10' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ.ਪੁ.-ਐਨ. ਥਿ.ਮਾ. 10 : 108

ਟੈਵਰਸ ਸਿਟੀ : ਇਹ ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਉੱਤਰ-ਪੱਛਮੀ ਮਿਸ਼ੀਗਨ ਰਾਜ ਦੀ ਗਰੈਂਡ ਟੈਵਰਸ ਕਾਉਂਟੀ ਦਾ ਮੁੱਖ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ ਜੋ ਗਰੈਂਡ ਟੈਵਰਸ ਖਾੜੀ (ਮਿਸ਼ੀਗਨ ਝੀਲ) ਤੇ ਵਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਸੰਨ 1847 ਦਾ ਆਬਾਦ ਹੋਇਆ ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਮੁੱਢ ਵਿਚ ਇਮਾਰਤੀ ਲੱਕੜੀ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਇਕ ਸ਼ਹਿਰ ਸੀ ਜੋ ਹੁਣ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਚੈਰੀ ਪ੍ਰਾਸੈਸਿੰਗ ਦਾ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਕੇਂਦਰ ਹੈ ਅਤੇ ਇਕ ਚੰਗੀ ਸੈਰਗਾਹ ਹੈ। ਸ਼ਹਿਰ ਤੋਂ ਖਾੜੀ ਦੇ ਵਿਚ ਜਾਂਦਾ 32 ਕਿ.ਮੀ. ਲੰਬੇ ਇਕ ਪ੍ਰਾਇਦੀਪ ਦੇ ਸਿਰੇ ਤੇ ਬਣਿਆ ਚਾਨਣ-ਮੁਨਾਰਾ ਠੀਕ ਉਹ ਥਾਂ ਹੈ ਜੋ ਉੱਤਰੀ ਧਰੁਵ ਅਤੇ ਭੂ-ਮਧ ਰੇਖਾ ਦਾ ਬਿਲਕੁਲ ਮੱਧ ਹੈ। ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਚਿੜੀਆ ਘਰ, ਅਜਾਇਬ ਘਰ ਅਤੇ ਇਕ ਜਲ-ਜੀਵਸ਼ਾਲਾ ਹੈ। ਗਰਮੀਆਂ ਵਿਚ ਇਥੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਚੈਰੀ ਮੇਲਾ ਅਤੇ ਉੱਤਰੀ ਪੱਛਮੀ ਮਿਸ਼ੀਗਨ ਮੇਲਾ ਲਗਦੇ ਹਨ। ਉੱਤਰੀ ਪੱਛਮੀ ਮਿਸ਼ੀਗਨ ਕਾਲਜ (1951) ਵੀ ਇਥੇ ਹੈ।

ਆਬਾਦੀ—15,516 (1980)

44° 46' ਉ. ਵਿਭ.: 85° 37' ਪੱ. ਲੰਬ.

ਹ.ਪੁ.-ਐਨ. ਥਿ. ਮਾ. 11: 905

ਟੈਵਰਸ, ਪਾਮਿਲਾ : ਆਸਟ੍ਰੇਲੀਆ ਦੀ ਇਸ ਲੇਖਿਕਾ ਦਾ ਜਨਮ 1906 ਵਿਚ ਉੱਤਰੀ ਕਵੀਨਜ਼ਲੈਂਡ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਆਸਟ੍ਰੇਲੀਆ ਵਿਖੇ ਇਸਨੇ ਨਿੱਜੀ ਤੌਰ ਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। 19 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਇਹ ਇੰਗਲੈਂਡ ਚਲੀ ਗਈ ਅਤੇ ਇਥੇ ਇਸਨੇ ਕੁਝ ਸਾਲ ਸ਼ੈਕਸਪੀਅਰ ਦੇ ਨਾਟਕਾਂ ਵਿਚ ਸਟੇਜ ਤੇ ਕੰਮ ਕੀਤਾ। ਇਕ ਲੇਖਿਕਾ ਵਜੋਂ ਇਸਨੇ ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ 'ਦੀ ਆਇਰਿਸ਼ ਸਟੇਟਸਮੈਨ' ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਲੇਖ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕਰਵਾ ਕੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। ਇਸਦੀ ਪਹਿਲੀ ਪੁਸਤਕ, 'ਮੈਰੀ ਪੋਪਿੰਨਜ਼' (1934) ਜੋ ਅਸਲ ਵਿਚ ਛੋਟੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਸੁਣਾਈ ਹੋਈ ਕਹਾਣੀ ਸੀ, ਬਹੁਤ ਸਫਲ ਹੋਈ। ਸੰਨ 1936 ਵਿਚ ਇਸਨੇ ਲਿਖਣ ਲਈ ਰੰਗਮੰਚ ਨੂੰ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਇੰਗਲੈਂਡ ਤੋਂ ਯੂਰਪ ਅਤੇ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਗਈ। ਇਸਨੇ ਕਵਿਤਾ ਅਤੇ ਯਾਤਰਾਵਾਂ ਸਬੰਧੀ ਪੁਸਤਕਾਂ ਵੀ ਲਿਖੀਆਂ।

ਆਪਣੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਪੁਸਤਕ 'ਮੈਰੀ ਪੋਪਿੰਨਜ਼' ਕਾਰਨ ਇਸਨੂੰ ਅੰਤਰ-ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧੀ ਮਿਲੀ। ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਦਾ ਕਈ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿਚ ਅਨੁਵਾਦ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਇਸਦਾ ਇਕ ਸਫਲ ਚਲ-ਚਿੱਤਰ ਵੀ ਬਣਿਆ।

ਹ.ਪੁ.-ਐਨ.ਥਿ.ਮਾ. 10 : 102; ਐਨ. ਅਮੇ. 27 : 41

ਟੈਵਰ, ਵਿਲੀਅਮ : ਇਸ ਲੇਖਕ ਦਾ ਜਨਮ 24 ਮਈ, 1928 ਨੂੰ ਕਾਉਂਟੀ ਕਾਰਕ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਇਸਦਾ ਅਸਲ ਨਾ ਵਿਲੀਅਮ ਟੈਵਰ ਕਾਕਸ ਸੀ। ਇਹ ਆਪਣੀਆਂ ਮਥੇਲੀਆਂ ਅਤੇ ਡਰਾਉਣੀਆਂ ਨਿੱਕੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਅਤੇ ਨਾਵਲਾਂ ਕਾਰਨ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸੀ।

ਇਸਨੇ ਡਬਲਿਨ ਦੇ ਟ੍ਰਿਨਿਟੀ ਕਾਲਜ ਵਿਖੇ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਇਹ ਇੰਗਲੈਂਡ ਵਿਚ ਡੈਵਨ ਵਿਖੇ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਇਹ ਆਪਣੇ ਨਾਵਲ 'ਦੀ ਓਲਡ ਬੁਆਇਜ਼' (1964) ਕਾਰਨ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਸਕੂਲ ਦੇ ਪੁਰਾਣੇ ਲੜਕਿਆਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਹੋਏ ਅਪਮਾਨ ਅਤੇ ਟਾਕਰੇ ਦੀਆਂ ਯਾਦਾਂ ਹਨ। 'ਦੀ ਬੋਰਡਿੰਗ ਹਾਊਸ' (1965), 'ਦੀ ਲਵ ਡਿਪਾਰਟਮੈਂਟ' (1966) ਅਤੇ 'ਐਲਿਜ਼ਬੈਥ ਅਲੋਨ' ਇਸਦੇ ਨਾਵਲ ਅਤੇ 'ਦੀ ਡੇ ਵੀ ਗੋਟ ਡਰੈਕ ਆਨ ਕੋਕ' (1967) ਅਤੇ 'ਦੀ ਬਾਲਰੂਮ ਆਫ ਰੋਮਾਂਸ' (1972) ਨਿੱਕੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਹਨ।

ਹ.ਪੁ.-ਐਨ. ਥਿ. ਮਾ. 10 : 113

ਟੈਵਿਥਕ, ਰਿਚਰਡ : ਇਸ ਮਕੈਨੀਕਲ ਇੰਜੀਨੀਅਰ ਅਤੇ ਖੋਜੀ ਦਾ ਜਨਮ 13 ਅਪ੍ਰੈਲ, 1771 ਨੂੰ ਇਲਾਜੈਨ, ਕਾਰਨਵੈਲ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਨੇ ਉੱਚ-ਦਾਬ ਵਾਲੀ ਭਾਫ਼ ਦੀ ਸਫਲਤਾ ਪੂਰਵਕ ਵਰਤੋਂ ਕਰਕੇ ਭਾਫ਼ ਇੰਜਣ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ।

ਸੰਨ 1790 ਵਿਚ ਕਾਰਨਿਸ ਟਿਨ ਦੀ ਕੱਚੀ ਧਾਤ ਦੀਆਂ ਖਾਣਾਂ ਦਾ ਇੰਜੀਨੀਅਰ ਬਣ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1797 ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਉੱਚਦਾਬ ਉੱਤੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸਥਿਰ ਅਤੇ ਗਤੀਸ਼ੀਲ ਰੇਲਵੇ ਇੰਜਣਾਂ ਦੇ ਮਾਡਲ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਅਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸਹੀ ਆਕਾਰ ਵਾਲਾ ਕੱਚੀ-ਧਾਤ ਕੱਢਣ ਵਾਲਾ ਇੰਜਣ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਨੇ ਸੰਨ 1803 ਵਿਚ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਭਾਫ਼ ਰੇਲ ਗੱਡੀ ਬਣਾਈ ਅਤੇ ਸੰਨ 1805 ਵਿਚ ਉੱਚ-ਦਾਬ ਵਾਲੇ ਭਾਫ਼ ਇੰਜਣ ਨਾਲ ਆਇਰਨ ਰੋਲਿੰਗ ਮਿਲ ਚਲਾਈ। ਇਸ ਨੇ ਪੈਡਲਾਂ ਨਾਲ ਜੰਗੀ ਜਹਾਜ਼ ਨੂੰ ਚਲਾਉਣ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੀਤਾ।

22 ਅਪ੍ਰੈਲ, 1833 ਈ. ਨੂੰ ਡਾਰਟਫਰਡ ਕੋਟ ਵਿਖੇ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ.ਪੁ.-ਐਨ. ਥਿ. ਮਾ. 10 : 113

ਟੈਵੀਨ, ਬੀ. : ਇਸ ਨਾਵਲਕਾਰ ਦਾ ਜਨਮ (ਸ਼ਾਇਦ) 5 ਮਾਰਚ, 1890 ਨੂੰ ਸ਼ਿਕਾਰੋ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਅਖੀਰ ਤੱਕ ਇਕ ਨਾਵਲਕਾਰ ਵਜੋਂ ਇਹ ਗੁਮਨਾਮ ਹੀ ਰਿਹਾ। ਇਸਨੇ ਸਵੈ-ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਮੁੱਖ ਤੌਰ ਤੇ ਇੰਗਲੈਂਡ ਵਿਖੇ ਰਿਹਾ। ਆਪਣੀ ਇੱਛਾ ਅਨੁਸਾਰ ਆਪਣੀ ਨਿਜੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਤੱਕ ਹੀ ਸੀਮਿਤ ਰਖਣ ਕਾਰਨ, ਇਸਦੀ ਕੌਮੀਅਤ ਅਤੇ ਜਨਮ ਸਥਾਨ ਬਾਰੇ ਕਈ ਮਿਥਿਹਾਸਕ ਅਤੇ ਸੁਭਾਵਕ ਗੱਲਾਂ ਕਹੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਰੂਸੀ ਖਿਆਲਾਂ ਦਾ ਲੇਖਕ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਇਸਨੇ ਦਫਤਰਸ਼ਾਹੀ ਦਾ ਮਖੌਲ ਉਡਾਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਆਨੰਦ ਲੈਣ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਸਦੇ ਨਾਵਲਾਂ ਵਿਚੋਂ ਬੀਮਾਰੀ, ਘਾਟੇ, ਮੌਤ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੀ ਅਸੰਤੋਸ਼ੀ ਲੜਾਈ ਵਿਚਲੇ ਬਨਾਵਟੀ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਝਲਕ ਮਿਲਦੀ ਹੈ।

ਇਸਦੇ ਨਾਵਲ 'ਟੈਜ਼ਰ ਆਫ ਦੀ ਸਿਆਰਾ ਮਦਾਰੇ' (1934) ਤੇ ਚਲ-ਚਿੱਤਰ ਬਣਿਆ। ਇਸ ਵਿਚ ਇਸਨੇ ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਦਾ ਖਾਕਾ ਖਿਚਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਦੀਆਂ ਬਹੁਤੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਲੈਟਿਨ ਅਮਰੀਕਾ ਜਾਂ ਯੂਰਪ ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਹੋਈਆਂ। ਇਥੇ ਇਸਨੂੰ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸਿੱਧੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ। ਇਸਦੇ ਸਾਰੇ ਨਾਵਲਾਂ ਵਿਚ ਜੁਲਮ, ਲਾਲਚ ਅਤੇ ਦੁਖੀਆਂ ਦੀ ਦਸ਼ਾ ਦਾ ਵਰਣਨ ਹੈ। 'ਦੀ ਡੈੱਥ ਸ਼ਿਪ : ਦੀ ਸਟੋਰੀ ਆਫ ਐਨ ਅਮੈਰੀਕਨ ਸੈਲਰ' (1959) ਨੂੰ ਇਸਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਨਾਵਲ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

26 ਮਾਰਚ, 1969 ਨੂੰ ਮੈਕਸੀਕੋ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਖੇ ਇਸਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ.ਪੁ.-ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 10 : 102

ਟ੍ਰੋਗਸ ਪੰਪੀਅਸ : ਇਹ ਪਹਿਲੀ ਈ. ਵਿਚ ਹੋਇਆ ਇਕ ਯੂਨਾਨੀ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਸੀ। ਇਸ ਦੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਬੇਸ਼ਕ ਸਮੁੱਚੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਾਂਭੀਆਂ ਨਹੀਂ ਗਈਆਂ ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਹੈਲਨਵਾਦੀ ਯੁਗ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਲਈ ਇਹ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹਨ। ਇਸ ਦਾ ਦਾਦਾ ਯੂਨਾਨ ਦਾ ਨਾਗਰਿਕ ਬਣ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸਨੇ ਪੰਪੇ ਤੋਂ ਆਪਣੇ ਨਾਮ ਦੇ ਨਾਲ ਪੰਪੇਅਸ ਲਾ ਲਿਆ। ਟ੍ਰੋਗਸ ਦਾ ਪੜਦਾਦਾ ਜੂਲੀਅਸ ਸੀਜ਼ਰ ਦਾ ਸਕੱਤਰ ਸੀ। ਇਸਨੇ 'De animalibus' ਨਾਮੀ ਪੁਸਤਕ ਪ੍ਰਾਣੀ ਵਿਗਿਆਨ ਵਿਸ਼ੇ ਤੇ ਲਿਖੀ ਅਤੇ ਇਤਿਹਾਸ ਸਬੰਧੀ 44 ਜਿਲਦਾਂ ਵਿਚ 'Historiae Philippicae' ਪੁਸਤਕ ਲਿਖੀ। ਫਿਲਪ ਦੂਜੇ ਦੁਆਰਾ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤਾ ਮਕਦੂਨੀਆ ਉੱਤੇ ਰਾਜ ਇਸਦੀ ਇਸ ਇਤਿਹਾਸਕ ਕ੍ਰਿਤ ਦਾ ਮੁੱਖ ਵਿਸ਼ਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਇਸਨੇ ਪੁਰਾਣੇ ਰਾਜਾਂ ਵਿਚ ਅਸੀਰੀਆ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸ਼ਾਅ ਤੋਂ ਮਕਦੂਨੀਆ ਤੱਕ ਦਾ ਅਤੇ ਯੂਨਾਨੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਤੋਂ ਪਾਰਥੀਅਨ ਰਾਜਿਆਂ ਅਧੀਨ ਯੂਨਾਨ ਦਾ ਅਤੇ ਗਾਲ ਅਤੇ ਸਪੇਨ ਆਦਿ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਟ੍ਰੋਗਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਇਸ ਕੰਮ ਵਿਚ ਸ਼ਾਇਦ ਯੂਨਾਨ ਦੇ ਆਪਣੇ ਇਕ ਸਮਕਾਲੀ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਟਾਈਮਐਗਨੀਜ਼ ਦੀ ਪੁਸਤਕ 'ਹਿਸਟਰੀ ਆਫ ਕਿੰਗਜ਼' ਤੋਂ ਵੀ ਕਾਫੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਲਈ। ਟ੍ਰੋਗਸ ਦੀਆਂ ਅਸਲੀ ਪੁਸਤਕਾਂ ਤਾਂ ਗੁੰਮ ਹੋ ਚੁਕੀਆਂ ਹਨ ਕੇਵਲ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸ਼ੇਖੋਪ ਪੁਸਤਕਾਂ ਅਤੇ ਮੂਲ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੇ ਕੁਝ ਹਿੱਸੇ ਹੀ ਸੰਭਾਲੇ ਹੋਏ ਹਨ।

ਹ.ਪੁ.-ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 11 : 938

ਟ੍ਰੋਗ ਚਿਨ : ਵੀਅਤਨਾਮ ਦੇ ਇਸ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸਿਆਸਤਦਾਨ ਅਤੇ ਮਹਾਨ ਬੁੱਧੀ-ਜੀਵੀ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਦਾ ਜਨਮ 15 ਫਰਵਰੀ, ਸੰਨ 1909 ਨੂੰ ਵੀਅਤਨਾਮ ਵਿਚ ਨਾਮ ਦਿਨੂ ਪ੍ਰਾਂਤ ਵਿਚ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇਹ ਇਕ ਮਹਾਨ ਵਿਦਵਾਨ ਵੀ ਸੀ।

ਛੋਟੀ ਉਮਰੇ ਹੀ ਸਕੂਲ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹਦਿਆਂ ਇਸ ਨੇ ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਵਿਰੁੱਧ ਅੰਦੋਲਨ ਵਿਚ ਬੜਾ ਵੱਧ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਹਿੱਸਾ ਲਿਆ। ਇਹ (ਉਸ ਵੇਲੇ ਦੀ) ਵੀਅਤਨਾਮ ਦੀ ਬਾਗੀ ਯੁਵਕ ਸੰਸਥਾ ਦਾ ਮੈਂਬਰ ਬਣ ਗਿਆ ਅਤੇ ਇਸਨੇ ਸੰਨ 1928 ਵਿਚ ਫ਼ਰਾਂਸੀਸੀਆਂ ਵਿਰੁੱਧ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਮੁਜ਼ਾਹਰੇ ਵਿਚ ਵੀ ਭਾਗ ਲਿਆ ਜਿਸ ਵਿਚ ਇਹ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ਸਕੂਲ ਵਿਚੋਂ ਕੱਢ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਤੇ ਹੋਨੋਰੀ ਵਿਖੇ ਇਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਪੂਰੀ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਇਕ ਅਧਿਆਪਕ ਬਣ ਗਿਆ ਪਰ ਇਸਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਇਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਰਾਜਨੀਤਕ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਵੀ ਕਾਫੀ ਅਗੇ ਵਧਾ ਲਿਆ ਅਤੇ ਆਪਣਾ ਸਬੰਧ ਨਵ-ਨਿਰਮਿਤ ਇੰਡੋਚਾਈਨੀਜ਼ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਪਾਰਟੀ (ICP) ਨਾਲ ਜੋੜ ਲਿਆ। ਸੰਨ 1932 ਵਿਚ ਹੋਨੋਰੀ ਵਿਚ ਇਕ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਅਖ਼ਬਾਰ ਕੱਢਣ ਕਾਰਨ ਇਸ ਨੂੰ ਫ਼ਰਾਂਸੀਸੀਆਂ ਨੇ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰ ਕਰ ਲਿਆ ਅਤੇ ਇਹ ਚਾਰ ਸਾਲ ਜੇਲ੍ਹ ਵਿਚ ਰਿਹਾ। ਇਸ ਦੌਰਾਨ ਇਸ ਦੀ ਪਾਰਟੀ ਨੇ ਬਗ਼ਾਵਤ ਜਾਰੀ ਰਖੀ। ਜੇਲ੍ਹ ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਮਾਰਕਸੀ ਸਿਧਾਂਤ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕੀਤਾ। ਸੰਨ 1936 ਵਿਚ ਇਹ ਪੈਰੋਲ ਤੇ ਰਿਹਾ ਹੋਇਆ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਇਹ ਸਮਾਜਵਾਦ ਦਾ ਚੰਗਾ ਵਿਦਵਾਨ ਬਣ ਚੁਕਾ ਸੀ ਅਤੇ ਆਈ.ਸੀ.ਪੀ. ਦਾ ਨੇਤਾ ਬਣਨ ਦਾ ਹੱਕਦਾਰ ਬਣ ਗਿਆ ਸੀ।

ਦੂਜੀ ਸੰਸਾਰ ਜੰਗ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਇਸ ਪਾਰਟੀ ਉੱਤੇ ਰੋਕ ਲਗਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਇਸ ਕਾਰਨ ਇਸਨੇ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨੇ ਖੁਫ਼ੀਆ ਤੌਰ ਤੇ ਆਪਣੀਆਂ ਸਰਗਰਮੀਆਂ ਜਾਰੀ ਰੱਖੀਆਂ। ਸੰਨ 1941 ਵਿਚ ਟ੍ਰੋਗ ਚਿਨੂੰ ਆਪਣੀ ਪਾਰਟੀ ਦਾ ਜਰਨਲ ਸਕੱਤਰ ਬਣ ਗਿਆ ਅਤੇ ਵੀਅਤਨਾਮ ਵਿਚ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ। ਫਿਰ ਇਕ ਜਰਨੈਲ ਵੋਂ ਕਗੂਯੈਨ ਗਿਆਪ (Vo Nguyen Giap) ਨਾਲ ਇਕ ਸੁਲਝੀ ਹੋਈ ਯੁੱਧ ਨੀਤੀ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਜਿਸ ਨਾਲ 1945 ਵਿਚ ਵੀਅਤਨਾਮ ਨੂੰ ਜਾਪਾਨੀ ਫ਼ੌਜਾਂ ਉੱਤੇ ਜਿੱਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ ਅਤੇ ਵੀਅਤਨਾਮ ਦੀ ਡੈਮੋਕ੍ਰੇਟਿਕ ਗੰਧਰਬਲਿਕ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਹੋਈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਟ੍ਰੋਗ ਚਿਨੂੰ ਨੇ ਆਪਣੀ ਪੁਸਤਕ 'ਦ ਆਰਗਸਟ ਰੈਵੋਲੂਸ਼ਨ' ਵਿਚ ਦਿੱਤੀ ਹੈ।

1951 ਵਿਚ ਵੀਅਤਨਾਮ ਦੀ ਡਾਂਗ ਲਾਉ-ਡੌਂਗ ਵੀਅਤਨਾਮ ਵਰਕਰ ਪਾਰਟੀ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆਈ ਅਤੇ ਟ੍ਰੋਗ ਇਸਦਾ ਜਨਰਲ ਸਕੱਤਰ ਬਣਿਆ। 1956 ਦੀ ਕੇਂਦਰੀ ਸੁਪਰ ਸੁਧਾਰ ਕਮੇਟੀ ਦੀ ਅਸਫਲਤਾ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਟ੍ਰੋਗ ਦੀ ਤਾਕਤ ਕੁਝ ਦੇਰ ਲਈ ਘੱਟ ਗਈ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਜਰਨਲ ਸਕੱਤਰ ਦੇ ਅਹੁਦੇ ਤੋਂ ਵੀ ਹਟਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਪਰ ਅਪ੍ਰੈਲ 1958 ਵਿਚ ਇਹ ਮੁੜ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਉੱਤਰੀ ਵੀਅਤਨਾਮ ਦਾ ਉਪ-ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਅਤੇ ਸਾਇੰਟਿਫਿਕ ਰੀਸਰਚ ਕਾਂਸਲ ਦਾ ਪ੍ਰਧਾਨ ਨਿਯੁਕਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ।

ਸੰਨ 1976 ਵਿਚ ਵੀਅਤਨਾਮ ਦੇ ਪੁਨਰਗਠਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਸ ਨੂੰ ਨੈਸ਼ਨਲ ਅਸੈਂਬਲੀ ਦੀ ਸਟੈਂਡਿੰਗ ਕਮੇਟੀ ਦਾ ਅਤੇ ਸੰਵਿਧਾਨ ਬਣਾਉਣ ਵਾਲੀ ਕਮੇਟੀ ਦਾ ਚੇਅਰਮੈਨ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ।

ਇਸ ਦੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਪੁਸਤਕ 'ਦਾ ਰਿਜ਼ਿਸਟੈਂਸ ਵਿਲ ਵਿਨ' ਬੜੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋਈ।

ਹ.ਪੁ.-ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 10 : 152

ਟ੍ਰੋਗਾਨੀਫ਼ਾਰਮੀਜ਼ : ਇਹ ਏਵੀਜ਼ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਦਾ ਪੰਛੀਆਂ ਦਾ ਇਕ ਵਰਗ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਇਕੋ ਇਕ ਕੁਲ ਟ੍ਰੋਗਾਨੀਡੀ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਕੁਲ ਦੇ ਪੰਛੀਆਂ ਨੂੰ ਟ੍ਰੋਗਾਨ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਪੰਛੀ ਉਸ਼ਣ ਖੰਡੀ ਜੰਗਲਾਂ ਦੇ ਹਨੇਰੇ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿਚ ਮਿਲਣ ਵਾਲੇ, ਚੁੱਪ-ਚਾਪ ਅਤੇ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਉੱਡਣ ਵਾਲੇ ਅਤੇ ਹਲਕੇ ਰੰਗਾਂ ਦੇ ਹਨ ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਜਾਤੀਆਂ (ਖਾਸ ਤੌਰ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਰ) ਬੜੇ ਸ਼ੋਖ ਰੰਗਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਅਜਿਹੀ ਸ਼ੋਖ ਰੰਗੀ ਸਭ ਤੋਂ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਜਾਤੀ ਕੁਏਟਜ਼ਾਲ ਹੈ। ਇਹ ਗੁਐਟੇਮਾਲਾ ਦਾ 'ਕੋਮੀ ਪੰਛੀ' ਹੈ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੰਛੀਆਂ ਦੇ ਪੈਰ ਦੀ ਬਣਤਰ ਦੀ ਇਕ ਖਾਸੀਅਤ ਹੈ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਅਤੇ ਦੂਜੀ ਉਂਗਲ (ਪਹਿਲੀ ਅਤੇ ਚੌਥੀ ਦੀ ਥਾਂ) ਪਿੱਛੇ ਵਲ ਮੁੜੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਖੁੰਡਾਂ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਅਤੇ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਫਲ ਖਾਂਦੇ ਹਨ। ਕੁਝ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਜਾਤੀਆਂ ਉੱਡਦੇ ਉੱਡਦੇ ਕੀੜੇ-ਮਕੌੜੇ ਵੀ ਪਕੜ ਕੇ ਖਾਂ ਲੈਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਹ.ਪੁ.-ਮੈਕ ਐਨ.ਸ.ਟ. 14 : 114

ਟ੍ਰੋਗਰ : ਇਹ ਯੂਗੋਸਲਾਵੀਆ ਦੇ ਕਰੋਏਸ਼ੀਆ ਗਣਰਾਜ ਵਿਚ ਡਾਲਮੇਸ਼ੀਆ ਦੀ ਇਕ ਬੰਦੋਰਗਾਹ ਹੈ ਜੋ ਐਡਰਿਐਟਿਕ ਸਾਗਰ ਦੇ ਇਕ ਦੀਪ ਤੇ ਸਥਿਤ ਹੈ ਅਤੇ ਇਕ ਪੁਲ ਦੁਆਰਾ ਮੁੱਖ ਧਰਤੀ ਨਾਲ ਅਤੇ ਚੀਆਵੋ (Ciovo) ਦੀਪ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸਨੂੰ 385 ਈ. ਪੂ. ਦੇ ਲਗਭਗ ਸਿਰਾਕਿਊਸ਼ੀਅਨ

ਯੂਨਾਨੀਆਂ ਨੇ ਆਬਾਦ ਕੀਤਾ ਸੀ। 6ਵੀਂ ਈ. ਵਿਚ ਇਸਨੂੰ ਬਾਜ਼ਨਤੀਨੀ ਰਾਜ ਵਿਚ ਮਿਲਾ ਲਿਆ ਗਿਆ। ਅਗਲੇ 1400 ਸਾਲਾਂ ਤੱਕ ਖੇਤਰ ਉੱਤੇ ਕ੍ਰੋਟੀਅਨਾਂ, ਨਾਰਮਨਾਂ, ਵੀਨੀਸੀਅਨਾਂ ਅਤੇ ਬਾਜ਼ਨੀਅਨਾਂ ਰਾਜਿਆਂ ਨੇ ਰਾਜ ਕੀਤਾ। ਸੰਨ 1920 ਵਿਚ ਇਹ ਨਵੀਂ ਯੂਗੋਸਲਾਵੀ ਸਟੇਟ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣ ਗਈ। ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਯੂਗੋਸਲਾਵੀਆ ਦੇ ਜਹਾਜ਼ ਬਣਾਉਣ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਹੈ। ਇਥੇ ਪੁਰਾਣੇ ਸਮੇਂ ਦੀਆਂ ਕਈ ਇਤਿਹਾਸਕ ਇਮਾਰਤਾਂ ਹਨ।

ਆਬਾਦੀ—19,856 (1981)

ਹ.ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 11 : 937

ਟ੍ਰੇਜਨ ਗ੍ਰਹਿ : ਇਹ ਸੂਖਮ ਗ੍ਰਹਿ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪਰਿਕ੍ਰਮਣ-ਕਾਲ ਲਗਭਗ ਬ੍ਰਹਸਪਤ ਗ੍ਰਹਿ ਦੇ ਪਰਿਕ੍ਰਮਣ ਕਾਲ (ਲਗਭਗ 12 ਸਾਲ) ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਂ ਟ੍ਰੇਜਨ ਜੰਗ ਦੇ ਬਹਾਦਰਾਂ ਦੇ ਸਨਮਾਨ ਵਿਚ ਰੱਖੇ ਗਏ ਹਨ। ਇਹ ਸੂਖਮ ਪਿੰਡ ਬ੍ਰਹਸਪਤ ਦੇ ਪੱਥ ਉੱਪਰ ਲੈਗਰਾਂਜੇ ਬਿੰਦੂਆਂ (ਬ੍ਰਹਸਪਤ ਤੋਂ 60° ਅੱਗੇ ਅਤੇ 60° ਪਿੱਛੇ) ਵਿਚਕਾਰ ਸੂਰਜ ਦੁਆਲੇ ਘੁੰਮਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਅਜੇ ਤੱਕ 40 ਟ੍ਰੇਜਨ ਗ੍ਰਹਿਆਂ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗ ਸਕਿਆ ਹੈ। ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਟ੍ਰੇਜਨ ਗ੍ਰਹਿ 1906 ਵਿਚ ਹਾਈਡਲਬਰਗ ਵਿਖੇ ਮੈਕਸ ਵੁਲਫ ਨੇ ਲੱਭਿਆ ਅਤੇ ਇਸਦਾ ਨਾਂ ਅਕਿਲੀਜ਼ ਰੱਖਿਆ ਸੀ। ਸੰਨ 1969 ਵਿਚ 15 ਹੋਰ ਟ੍ਰੇਜਨ ਗ੍ਰਹਿਆਂ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗਿਆ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਦਸਾਂ ਦਾ ਗੁੱਛਾ ਲੈਗਰਾਂਜੇ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਬਿੰਦੂ (ਬ੍ਰਹਸਪਤ ਤੋਂ 60° ਅੱਗੇ) ਉੱਪਰ ਹੈ। ਬਾਕੀ ਦੇ ਪੰਜ ਸੂਖਮ ਗ੍ਰਹਿ ਲੈਗਰਾਂਜੇ ਦੇ ਦੂਜੇ ਬਿੰਦੂ ਉੱਪਰ ਸਥਿਤ ਹਨ।

ਅਸਲ ਵਿਚ ਟ੍ਰੇਜਨ ਗ੍ਰਹਿ ਪੂਰਨ ਤੌਰ ਤੇ ਬ੍ਰਹਸਪਤ ਗ੍ਰਹਿ ਦੇ ਪਥ ਤੇ ਤਲ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਘੁੰਮਦੇ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਥਾਂ ਦੇ ਤਲਾਂ ਦਾ ਝੁਕਾਅ ਕਈ ਵਾਰੀ 20°-30° ਤੱਕ ਵੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਬ੍ਰਹਸਪਤ ਦੇ ਲੰਬਕਾਰ (± 60°) ਨਾਲੋਂ ਇਸ ਦਾ ਔਸਤ ਲੰਬਕਾਰ 10°-20° ਦੇ ਫਰਕ ਨਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅਸਲ ਗਤੀ ਬਹੁਤ ਗੁੰਝਲਦਾਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਔਸਤ ਵਿਆਸ 100 ਤੋਂ 200 ਕਿ. ਮੀ. ਤੱਕ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਧਰਤੀ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਦੂਰ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਇਹ 12 ਤੋਂ 15 ਦੀਪਤੀ ਵਾਲੇ ਮੱਧਮ ਤਾਰਿਆਂ ਵਰਗੇ ਲਗਦੇ ਹਨ।

ਹ.ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 10 : 137; ਮੈਕ. ਐਨ. ਸ.ਟ. 14 : 121

ਟ੍ਰੇਜਨ ਯੁੱਧ : ਵੇਖੋ, ਟਾਇ ਦਾ ਯੁੱਧ

ਟਰੋਪੀਨ : ਜਦੋਂ ਐਟਰੋਪੀਨ ਜਾਂ ਹਾਇਓਸਕਾਈਐਮਾਈਨ ਦਾ ਤੇਜ਼ਾਬਾਂ ਜਾਂ ਖਾਰਾਂ ਨਾਲ ਜਲ ਅਪਘਟਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਟਰੋਪਿਕ ਐਸਿਡ ਦੇ ਨਾਲ ਜਿਹੜਾ ਐਮਾਈਨੋ ਅਲਕੋਹਲ ਭਾਗ ਬਣਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਟਰੋਪੀਨ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਚਿੱਟੇ ਨਮੀਸ਼ਿਖਕ ਰਵੇ ਬਣਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪਿਘਲਾਉ ਦਰਜਾ 63° ਸੈਂ. ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਧੁਵਿਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦੇ ਸਮਤਲ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਘੁੰਮਾਉਂਦੀ। ਇਸ ਦੇ ਸੰਸ਼ਲੇਸ਼ਣ (ਰਿਚਰਡ ਵਿਲਸਟਾਟਰ, 1901) ਤੋਂ ਇਸ ਦੇ ਮੂਲ ਐਲਕੈਲੋਇਡਾਂ ਦੀ ਬਣਤਰ ਦਾ ਸਬੂਤ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਟਰੋਪੀਨ ਦੀ ਦਵਾਈ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਕੋਈ ਵਰਤੋਂ ਨਹੀਂ ਹੈ ਪ੍ਰੰਤੂ ਅੱਖ ਦੀ ਪੁਤਲੀ ਨੂੰ ਫੈਲਾਉਣ ਲਈ ਵਰਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈਮ ਐਟਰੋਪੀਨ ਜਾਂ ਇਸ ਵਰਗੇ ਹੋਰ ਏਜੰਟ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਲਈ ਇਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਕੋਕੋਨ ਦੇ ਮੂਲ ਅੰਸ਼ ਐਂਕਗੋਨੀਨ ਨਾਲ ਟਰੋਪੀਨ ਦਾ ਬਹੁਤ ਗੂੜ੍ਹਾ ਸਬੰਧ ਹੈ।

ਹ.ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. 22 : 50

ਟ੍ਰੇਬਰੀ ਐਂਡ ਟਾਪੂ-ਸਮੂਹ : ਸ਼ਾਂਤਮਹਾਂਸਾਗਰ ਦੇ ਦੱਖਣ-ਪੱਛਮੀ ਹਿੱਸੇ ਸਾਲਾਮਨ ਸਮੁੰਦਰ ਵਿਚ ਇਹ ਮੁੰਗੇ ਦੇ ਟਾਪੂਆਂ ਦਾ ਇਕ ਸਮੂਹ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਨਿਊ ਬ੍ਰਿਟੇਨ ਅਤੇ ਡਾਨਟਰਕੈਸਟੋ ਟਾਪੂਆਂ ਵਿਚਕਾਰ ਸਥਿਤ ਹਨ। ਇਹ ਕੁੱਲ ਅੱਠ ਟਾਪੂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕੁੱਲ 440 ਵ.ਕਿ.ਮੀ. ਦਾ ਰਕਬਾ ਮਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਕਿਰਵੀਨਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਟਾਪੂ ਹੈ। ਟ੍ਰੇਬਰੀ ਐਂਡ ਟਾਪੂ-ਸਮੂਹ ਦਾ ਮੁੱਖ ਸ਼ਹਿਰ ਲਾਸੂਯਾ ਵੀ ਇਸੇ ਟਾਪੂ ਉੱਪਰ ਵਾਕਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਟਾਪੂ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਕੀ ਪੱਖੋਂ ਨਿਊਗਿਨੀ ਪਾਪਯਾ ਨਿਊਗਿਨੀ ਅਧੀਨ ਹੈ। 30 ਜੂਨ, 1943 ਵਿਚ ਇਥੇ ਇਤਿਹਾਦੀਆਂ ਦਾ ਕਬਜ਼ਾ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਕਿਰਵੀਨਾ ਟਾਪੂ 48 ਕਿ.ਮੀ. ਲੰਬਾ ਅਤੇ 5 ਕਿ.ਮੀ. ਅਤੇ 10 ਕਿ.ਮੀ. ਤੱਕ ਚੌੜਾ ਹੈ। ਇਹ ਟਾਪੂ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਜਿਲ੍ਹਣਵਾਲਾ ਹੈ। ਕੇਂਦਰ ਵਿਚੋਂ ਇਹ ਟਾਪੂ 30 ਮੀ. (100 ਫੁੱਟ) ਤੱਕ ਉੱਚਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਟਾਪੂਆਂ ਦੇ ਵਸਨੀਕ ਪਾਲੀਨੇਸ਼ੀਆਈ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਮੱਛੀਆਂ ਫੜਨਾ ਤੇ ਵਾਯੇ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਖੁਸ਼ਕ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿਚ ਰਤਾਲੂ ਦੀ ਖੇਤੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

8°33' ਦੱ. ਵਿਭ.: 151°05' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ.ਪੁ.—ਐਨ.ਬਿ.ਮਾ. 10 : 135; ਐਨ.ਅਸੈ. 27 : 138

ਟ੍ਰੋਲ, ਗੁਸਤਾਫ਼ : ਇਹ ਸਵੀਡਨ ਦਾ ਲਾਟ ਪਾਦਰੀ ਸੀ, ਜਿਸ ਨੇ 1520 ਦੇ ਸਟਾਕਹੋਮ ਖੂਨੀ ਸਾਕੇ ਨੂੰ ਸ਼ਹਿ ਦਿੱਤੀ। 21 ਸਤੰਬਰ, 1488 ਨੂੰ ਇਸ ਨੂੰ ਬਪਤਿਸਮਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। 1514 ਵਿਚ ਇਹ ਸਵੀਡਨ ਦਾ ਲਾਟ ਪਾਦਰੀ ਬਣਿਆ। ਕੌਂਸਲ ਦਾ ਮੁਖੀ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਤੇ ਇਸ ਨੇ ਪਾਰਟੀ ਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਕਿ ਡੈਨਮਾਰਕ-ਨਾਰਵੇ ਦੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਕ੍ਰਿਸਚਨ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਸਵੀਡਨ ਦਾ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਚੁਣਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਨੇ 1517 ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਅਹੁਦੇ ਤੋਂ ਲਾਹ ਦਿੱਤਾ। ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਖਾਨਾ ਜੰਗੀ ਛਿੱੜ ਪਈ। ਇਸ ਨੂੰ ਕੈਦ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰੀ ਜਾਇਦਾਦ ਜ਼ਬਤ ਹੋ ਗਈ। 1518 ਵਿਚ ਪੋਪ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਕ੍ਰਿਸਚਨ ਦੂਜੇ ਨੇ ਦਖਲ ਦੇ ਕੇ ਟ੍ਰੋਲ ਨੂੰ ਬਹਾਲ ਕਰਵਾ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ 1520 ਵਿਚ ਕ੍ਰਿਸਚਨ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਸਵੀਡਨ ਦਾ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਸਵੀਕਾਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਟ੍ਰੋਲ ਦੇ ਜ਼ੋਰ ਦੇਣ ਤੇ ਵਿਰੋਧੀ ਕੁਲੀਨ ਵਰਗ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਅਤੇ ਬਿਸ਼ਪਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਕਾਫ਼ਰ ਹੋਣ ਦਾ ਇਲਜ਼ਾਮ ਲਾ ਕੇ ਮੁਕੱਦਮਾ ਚਲਾਇਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਦੇ ਸਿੱਟੇ ਵਜੋਂ 82 ਸਰਦਾਰਾਂ ਅਤੇ ਬਿਸ਼ਪਾਂ ਨੂੰ ਕਤਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਪਰ ਛੇਤੀ ਹੀ ਕ੍ਰਿਸਚਨ ਦੂਜੇ ਦੀ ਵਿਰੋਧਤਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈ ਅਤੇ ਟ੍ਰੋਲ ਨੂੰ ਭੱਜ ਕੇ ਡੈਨਮਾਰਕ ਜਾਣਾ ਪਿਆ। 1523 ਵਿਚ ਜਦੋਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਬੇਦਖਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਤਾਂ ਟ੍ਰੋਲ ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਜਲਾਵਤਨ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਨੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਵਲੋਂ ਮੁੜ ਤਖ਼ਤ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਲਈ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਉਸ ਦੀ ਮਦਦ ਕੀਤੀ। ਅੰਤਲੀ ਮੁਹਿੰਮ ਸਮੇਂ ਇਹ ਜ਼ਖ਼ਮੀ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਸੇ ਸਾਲ ਫਲੈਨਜ਼ਬਰਗ (ਹੁਣ ਪੱਛਮੀ ਜਰਮਨੀ ਵਿਚ) ਵਿਖੇ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ.ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 10 : 137

ਟਲਸ ਹਾਸਟਿਲੀਅਸ : ਰਵਾਇਤੀ ਰੂਪ ਵਿਚ ਇਹ ਰੋਮ ਦਾ ਤੀਜਾ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਸੀ ਜਿਸਨੇ 673 ਤੋਂ 642 ਈ.ਪੂ. ਤੱਕ ਰਾਜ ਕੀਤਾ। ਇਹ ਰੋਮੂਲਸ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੇਠ ਪ੍ਰਚਲਤ ਗਾਥਾਵਾਂ ਦੇ ਨਾਇਕ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋਇਆ। ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਟਲਸ ਅਤੇ ਰੋਮੂਲਸ (Romulus) ਫਾਈਡੇਨੀ (Fidenae) ਅਤੇ ਵੀਆਈ (Veii) ਵਰਗੇ ਗਵਾਂਢੀ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਨਾਲ ਲੜਾਈ ਕਰਦੇ ਰਹੇ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਮੇਂ

ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਦੀ ਸੰਖਿਆ ਪਹਿਲਾਂ ਨਾਲੋਂ ਦੁਗਣੀ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਫੌਜ ਨੂੰ ਜਥੇਬੰਦ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਕ ਤੂਫ਼ਾਨ ਦੁਆਰਾ ਇਹ ਧਰਤੀ ਤੋਂ ਅਲੱਪ ਹੋ ਗਏ। ਇਸ ਕਹਾਣੀ ਨੂੰ ਲਿਵੀ (Livy) (59 ਪੂ. ਈ. ਤੋਂ 17ਈ.) ਅਤੇ ਡਾਇਨੀਸੀਅਸ (Dionysius) ਜੋ ਪਹਿਲੀ ਈ. ਪੂ. ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਹੋਇਆ, ਵਰਗੇ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ ਨੇ ਸੱਚ ਮੰਨਿਆ ਹੈ। ਰੋਮ ਦੇ 18 ਕਿ.ਮੀ. ਦੱਖਣ-ਪੂਰਬ ਵੱਲ ਐਲਬਾ ਲੋਂਗਾ (Alba Longa) ਸ਼ਹਿਰ ਸੀ ਜਿਸਨੂੰ ਟਲੱਸ ਦੇ ਰਾਜਕਾਲ ਸਮੇਂ ਰੋਮ ਰਾਜ ਵਿਚ ਮਿਲਾਇਆ ਗਿਆ। ਟਲੱਸ ਨੇ 654 ਈ. ਪੂ. ਦੌਰਾਨ ਇਸਨੂੰ ਬੁਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਬਾਹ ਕੀਤਾ। ਕਿਊਰੀਆ ਹਾਸਲੀਆ (Curia Hosilia) ਜੋ ਰੋਮ ਦੇ ਸੈਨੇਟਰਾਂ ਦੇ ਮਿਲਣ ਦਾ ਮੁਢਲਾ ਥਾਂ ਸੀ, ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਵੀ ਕੀਤੀ ਜਿਸਨੂੰ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਵੀ ਸਚ ਮੰਨਦੇ ਹਨ। ਟਲੱਸ ਦੀ ਮੌਤ ਬਾਰੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਵਿਚਾਰ ਹਨ। ਕੁਝ ਲੋਕ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਇਸ ਦੇ ਘੁਮੰਡ ਕਾਰਨ ਇਸ ਉੱਤੇ ਆਸਮਾਨੀ ਬਿਜਲੀ ਡਿਗ ਜਾਣ ਨਾਲ ਹੋਈ ਦਸਦੇ ਹਨ ਤੇ ਕੁਝ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਖਿਆਲ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਨੂੰ ਐਂਕੁਸ ਮਾਰਸੀਅਸ (Ancus Marcius) ਨੇ ਕਤਲ ਕੀਤਾ ਜੋ ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਗੱਦੀ ਤੇ ਬੈਠਾ।

ਹ.ਪੁ.-ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 12 : 33; ਐਨ. ਅਮੈ. 27 : 213

ਟਲਸਾ : ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਉੱਤਰ-ਪੂਰਬੀ ਓਕਲਾਹੋਮਾ ਰਾਜ ਦੀ ਇਸੇ ਹੀ ਨਾਂ ਦੀ ਕਾਉਂਟੀ ਦਾ ਇਕ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ ਉੱਤਰ-ਪੂਰਬੀ ਓਕਲਾਹੋਮਾ ਸ਼ਹਿਰ ਤੋਂ ਲਗਭਗ 190 ਕਿ.ਮੀ. ਦੀ ਦੂਰੀ ਤੇ ਆਰਕੈਨਸਾਸ ਦਰਿਆ ਉੱਤੇ ਸਥਿਤ ਹੈ।

ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ 1832 ਵਿਚ, ਸੰਘੀ ਸਰਕਾਰ ਵਲੋਂ ਦੱਖਣ-ਪੱਛਮ ਵਿਚੋਂ ਕੱਢੇ ਗਏ ਕ੍ਰੀਕ (Creek) ਇੰਡੀਅਨਾਂ ਦੇ ਇਥੇ ਵੱਸਣ ਨਾਲ ਹੋਈ। ਸੰਨ 1882 ਵਿਚ ਸੇਂਟ ਲੂਈ ਸੈਨ ਫਰਾਂਸਿਸਕੋ (St. Louis-san-Francisco) ਲਾਈਨ ਦੇ ਬਣਨ ਨਾਲ ਇਥੇ ਗ਼ੈਰੇ ਲੋਕ ਵੀ ਵੱਸਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਏ ਅਤੇ 1898 ਵਿਚ ਇਸਨੂੰ ਨਿਗਮਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

ਇਸ ਦੇ ਨਜ਼ਦੀਕ ਹੀ 1901 ਵਿਚ ਰੈੱਡ ਫੋਰਕ (Red Fork) ਅਤੇ 1905 ਈ. ਵਿਚ ਗਲੈਨਪੂਲ (Glenn Pool) ਵਿਖੇ ਤੇਲ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗ ਜਾਣ ਕਾਰਣ ਇਥੇ ਤੇਲ ਕੱਢਣ ਦਾ ਕੰਮ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ ਜਿਸ ਨਾਲ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਾਫ਼ੀ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਹੋਇਆ। ਇਹ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਤੇਲ ਭੰਡਾਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਤੇਲ ਭੰਡਾਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਗਿਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਕਾਰਣ ਹੀ ਇਸ ਦਾ ਛੋਟਾ ਨਾਂ 'ਵਿਸ਼ਵ ਦੇ ਤੇਲ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ' ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ 800 ਤੋਂ ਵੀ ਵੱਧ ਤੇਲ ਕੰਪਨੀਆਂ, ਤੇਲ ਦੇ ਕਾਰਖ਼ਾਨੇ ਅਤੇ ਦਫ਼ਤਰ ਹਨ।

ਇਥੋਂ ਦੀ ਆਰਥਿਕਤਾ ਮੁੱਖ ਤੌਰ ਤੇ ਤੇਲ ਦਾ ਪਤਾ ਲਾਉਣ, ਕੱਢਣ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਸਾਫ਼ ਕਰਨ ਦੇ ਉਦਯੋਗਾਂ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਹੈ। ਪੁਲਾੜੀ ਹਵਾਬਾਜ਼ੀ ਸੰਬੰਧੀ ਉਦਯੋਗਾਂ ਦਾ ਵੀ ਇਥੋਂ ਦੀ ਆਰਥਿਕਤਾ ਵਿਚ ਅਹਿਮ ਯੋਗਦਾਨ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇਥੇ ਉਦਯੋਗਿਕ ਮਸ਼ੀਨਰੀ, ਵਿਗਿਆਨਕ ਔਜ਼ਾਰ, ਘਰੇਲੂ ਸਾਮਾਨ, ਟੈਕਸਟਾਈਲ, ਸ਼ੀਸ਼ਾ ਅਤੇ ਉਸਾਰੀ ਵਿਚ ਵਰਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਇਸਪਾਂਤ ਆਦਿ ਦੇ ਉਦਯੋਗ ਵੀ ਵਿਕਸਤ ਹਨ।

ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਠੀਕ ਪੂਰਬ ਵਲ ਆਰਕੈਨਸਾਸ-ਵਰਡਾਗਰਸ (Arkansas-Yerdigris) ਦਰਿਆ ਉੱਤੇ ਸਥਿਤ ਕਟੂਸਾ (Catoosa) ਇਥੋਂ ਦੀ ਬੰਦਰਗਾਹ ਹੈ।

ਇਥੋਂ 110 ਕਿ.ਮੀ. ਦੀ ਦੂਰੀ ਤੇ ਸਥਿਤ ਓਜ਼ਾਰਕ (Ozark) ਦੀਆਂ ਪਹਾੜੀਆਂ ਤੋਂ ਸਪਾਵੀਨਾਵ ਜਲ-ਪ੍ਰਣਾਲੀ (Spavinaw

water System) ਦੁਆਰਾ ਸ਼ਹਿਰ ਨੂੰ ਸਾਫ਼ ਪਾਣੀ ਮੁਹਈਆ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਜਵੀ, ਮੱਕੀ, ਕਪਾਹ, ਮੂੰਗਫਲੀ, ਪੇਕਾਨ ਆਦਿ ਇਥੋਂ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਫ਼ਸਲਾਂ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇਥੇ ਕੋਲਾ, ਕੁਦਰਤੀ ਗੈਸ, ਰੇਤ ਅਤੇ ਬਜਰੀ ਆਦਿ ਦੇ ਕੁਦਰਤੀ ਭੰਡਾਰ ਵੀ ਮਿਲਦੇ ਹਨ।

ਥਾਮਸ ਗਿਲਕਰੀਜ ਇੰਸਟੀਚਿਊਟ ਆਫ਼ ਅਮੈਰੀਕਨ ਹਿਸਟਰੀ ਐਂਡ ਆਰਟ (1949), ਟਲਸਾ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ (1894) ਅਤੇ ਆਰਲ ਰਾਬਰਟਸ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ 1963 ਆਦਿ ਇਥੋਂ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਹਨ।

ਸ਼ਹਿਰ ਚਾਰ ਮੁੱਖ ਰੇਲ ਲਾਈਨਾਂ ਅਤੇ ਸ਼ਾਹ ਰਾਹਾਂ ਰਾਹੀਂ ਹੋਰਨਾਂ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਆਬਾਦੀ—3,64,572 (1990)

36°09' ਉ. ਵਿਭ.: 95°58' ਪੱ. ਲੰਬ.

ਹ.ਪੁ.-ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 12 : 33; ਐਨ. ਅਮੈ. 27 : 212

ਟੱਲ ਭੱਟ : ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਦਰਜ ਭੱਟਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਇਕ ਛੰਦ ਟੱਲਯ ਨਾਮ ਦਾ ਆਇਆ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਿਫਤ ਸਲਾਹ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਸ ਕਵੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਵੇਰਵਾ ਉਪਲਬਧ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਹ ਵੀ ਦੂਸਰੇ ਕਵੀਆਂ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਕਾਲ ਵਿਚ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਲਈ ਆਇਆ ਤੇ ਇਸ ਨੇ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੀ ਮਹਿਮਾ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕੀਤਾ। ਇਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਤਾਰਾਂ ਭੱਟਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਸਵੱਯਾਂ ਦੇ ਸਿਰਲੇਖ ਹੇਠ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਦਰਜ ਹੈ।

ਹ.ਪੁ.-ਮ.ਕੋ.: ਸ. ਕੋ.

ਟਲਾਸਕਾਲਾ : ਰਾਜ—ਇਹ ਕੇਂਦਰੀ ਮੈਕਸੀਕੋ ਦਾ ਅੰਤਰ-ਵਰਤੀ ਪਠਾਰੀ ਰਾਜ ਹੈ। ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਇਹ ਮੈਕਸੀਕੋ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਛੋਟਾ ਰਾਜ ਹੈ ਜੋ 4,016 ਵ.ਕਿ.ਮੀ. ਵਿਚ ਫੈਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਹ ਲਗਭਗ ਸਾਰਾ ਉਹ-ਹੀ ਖੇਤਰ ਹੈ ਜੋ ਟਲਾਸਕਾਲਾ ਦੀ ਇੰਡੀਅਨ ਰਿਆਸਤ ਦਾ ਸੀ। ਇਥੋਂ ਦਾ ਜਲਵਾਯੂ ਠੰਢਾ ਤੇ ਸਿਹਤ-ਆਫ਼ਾਜ਼ ਹੈ। ਇਥੋਂ ਦੀ ਔਸਤ ਉਚਾਈ ਲਗਭਗ 2,100 ਮੀ. ਹੈ। ਮੁੱਖ ਤੌਰ ਤੇ ਖੇਤੀ ਪ੍ਰਧਾਨ ਹੈ। ਮੱਕੀ ਅਤੇ ਜੌਂ ਇਥੋਂ ਦੀਆਂ ਮੁੱਖ ਫ਼ਸਲਾਂ ਹਨ ਪਰ ਇਥੇ ਸਰਦੀਆਂ ਵਿਚ ਕੋਰਾ ਬਹੁਤ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਲਈ ਬਹੁਤ ਨੁਕਸਾਨਦੇਹ ਹੈ। ਇਥੇ ਦੁੱਧ ਵਾਲੀਆਂ ਗਊਆਂ ਅਤੇ ਲੜਾਕੂ ਸਾਨੂੰ ਦੋਵੇਂ ਪਾਲੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਰਾਜ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਦਸਤਕਾਰੀਆਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸ਼ਾਲ, ਦੁਸ਼ਾਲੇ, ਕੰਬਲ ਅਤੇ ਉੱਨੀ ਕੱਪੜਾ ਬਣਾਉਣਾ ਮੁੱਖ ਹਨ। ਇਥੋਂ ਦਾ ਉਦਯੋਗ ਵੀ ਬਹੁਤਾ ਕਰਕੇ ਗਰਮ ਕੱਪੜੇ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਹੀ ਹੈ ਜੋ ਬਹੁਤ ਹੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਿਸਮ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਟਲਾਸਕਾਲਾ ਸ਼ਹਿਰ ਰਾਜ ਦਾ ਸਦਰ-ਮੁਕਾਮ ਹੈ। ਰੇਲਰਾਹ ਅਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸੜਕਾਂ ਰਾਜ ਨੂੰ ਆਰ-ਪਾਰ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ।

ਆਬਾਦੀ—7,63,683 (1990)

ਹ.ਪੁ.-ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 11 : 809

ਟਲਾਸਕਾਲਾ : ਸ਼ਹਿਰ—ਇਹ ਪੂਰਬੀ ਕੇਂਦਰੀ ਮੈਕਸੀਕੋ ਦੇ ਟਲਾਸਕਾਲਾ ਰਾਜ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਹੈ ਜੋ ਸਮੁੰਦਰੀ ਸਤਹ ਤੋਂ 2,252 ਮੀ. ਦੀ ਉਚਾਈ ਤੇ Lamelinche ਜਵਾਲਾਮੁਖੀ ਦੀ ਉੱਤਰ ਪੱਛਮੀ ਪੱਥੀ ਤੇ ਦਰਿਆ Rio zahuapan ਤੇ

ਟਲਾਲਪਾਨ ਇੰਡੀਅਨ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਵਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। 'de xichten call' ਦੀ ਉਪਾਧੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਇਕ ਸਰਦਾਰ / ਚੌਧਰੀ ਦੀ ਯਾਦਗਾਰ ਹੈ ਜਿਸਨੇ ਸਪੇਨੀ ਵਿਜੇਤਾ ਕੋਰਟੇਸ (Hernan cortes) ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਕਬੀਲੇ ਵਲੋਂ ਮਦਦ ਦੇਣ ਦਾ ਜ਼ੋਰਦਾਰ ਵਿਰੋਧ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਸੰਨ 1519 ਵਿਚ ਇਸਨੇ ਅਮੈਰੀਕਾਸ ਦੇ ਸਥਾਨ ਤੇ ਪਹਿਲਾ ਈਸਾਈ ਗਿਰਜਾ (ਸਾਨ ਫਰਾਂਸਿਸਕੋ) ਸਥਾਪਤ ਕੀਤਾ। ਓਕਾਟਲਾਨ ਆਸ਼ਰਮ ਅਤੇ ਪੁਰਾਤਤਵੀ ਖੰਡਰਾਤ ਇਸ ਦੇ ਨਜ਼ਦੀਕ ਹੀ ਹਨ। ਇਥੇ ਮੱਕੀ, ਫਲੀਆਂ ਅਤੇ ਪਸ਼ੂ ਧਨ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਕੱਪੜਾ ਉਦਯੋਗ ਬਹੁਤ ਉਨਤ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਸੂਤੀ, ਉਨੀ ਅਤੇ ਸੰਸਲੇਸ਼ਕ ਕੱਪੜਾ ਬਣਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਆਬਾਦੀ—13,000 (1980)

19°19' ਉ. ਵਿਭ.: 98°14' ਪੱ. ਲੰਬ.

ਹ.ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 11 : 809

ਟਲਾਲਪਾਨ : ਇਹ ਕੇਂਦਰੀ ਮੈਕਸੀਕੋ ਰਾਜ ਦੇ ਸੰਘੀ ਡਿਸਟ੍ਰਿਕਟ ਦਾ ਮੁੱਖ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਮੈਕਸੀਕੋ ਵਾਦੀ ਵਿਚ ਇਸੇ ਨਾਂ ਦੇ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਦੱਖਣ ਵਿਚ, ਬੁਝੇ ਹੋਏ ਸੈਰੇ ਆਹੂਸਕੋ ਜਵਾਲਾਮੁਖੀ ਦੀਆਂ ਉੱਤਰੀ-ਪੂਰਬੀ ਢਲਾਣਾਂ ਉਪਰ ਵਾਕਿਆ ਹੈ। ਟਲਾਲਪਾਨ ਦੀ ਸਮੁੰਦਰੀ ਸਤਹ ਤੋਂ ਉਚਾਈ 2294 ਮੀ. ਹੈ। ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਪੂਰਬ ਕੋਲੰਬੀਆਈ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀਆਂ ਯਾਦਗਾਰਾਂ ਵੀ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ। ਟਲਾਲਪਾਨ ਦੇ ਪੱਛਮ ਵਿਚ ਕੋਈ 2½ ਕਿ.ਮੀ. ਦੀ ਵਿੱਥ ਤੇ

ਮਿਲਿਆ ਇਕ ਕਵੀਕਵੀਲਕੋ ਪਿਰਾਮਿਡ, ਉੱਤਰੀ ਅਮਰੀਕਾ ਮਹਾਂਦੀਪ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਪੁਰਾਣੀ ਹੱਥ ਦੀ ਬਣੀ ਕਿਰਤ ਸਮਝੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਅਨੁਮਾਨ ਲਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ 7000 ਤੋਂ 8000 ਈ. ਪੂ. ਦੌਰਾਨ ਬਣਾਈ ਗਈ ਹੋਵੇਗੀ। ਨੌਆਬਾਦੀ ਯੁਗ ਦੌਰਾਨ ਇਸ ਨੌਆਬਾਦੀ ਨੂੰ ਸੈਨ ਅਗਸਤਿਨ ਡਲਾਸ ਗਿਰਜੇ ਦੇ ਨਾਂ ਪਿਛੇ ਸੈਨ ਅਗਸਤਿਨ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਗਿਰਜਾ 1532 ਵਿਚ ਬਣਿਆ ਅਤੇ ਇਸ ਨੌਆਬਾਦੀ ਨੂੰ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਰੁਤਬਾ ਸੰਨ 1827 ਵਿਚ ਹਾਸਲ ਹੋਇਆ। ਸੰਨ 1827 ਤੋਂ 1830 ਤੱਕ ਟਲਾਲਪਾਨ ਨੂੰ ਮੈਕਸੀਕੋ ਰਾਜ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਹੋਣ ਦਾ ਮਾਣ ਪ੍ਰਾਪਤ ਸੀ। ਇਥੋਂ ਦੇ ਖੁਲ੍ਹੇ-ਭੁੱਲੇ ਮਕਾਨ, ਸਿਹਤ ਸੰਭਾਲ ਸੰਸਥਾ ਅਤੇ ਮੁੜ-ਵਸਾਉ-ਕੇਂਦਰ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਸ਼ਾਂਤੀ ਦੇ ਮਾਹੌਲ ਦੇ ਲਖਾਇਕ ਹਨ। ਕੇਂਦਰੀ ਮੈਕਸੀਕੋ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਨਜ਼ਦੀਕ, 20 ਕਿ.ਮੀ. ਦੀ ਦੂਰੀ ਤੇ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਟਲਾਲਪਾਨ ਦੇ ਕੋਲੋਂ ਦੀ ਮਹਾਂਮਾਰਗ, ਰੇਲ-ਮਾਰਗ ਲੰਘਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹਵਾਈ ਸੇਵਾ ਵੀ ਉਪਲਬੱਧ ਹੈ।

19° 17' ਉ. ਵਿਭ.: 99° 10' ਪੱ. ਲੰਬ.

ਹ.ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 10 : 15

ਟਲਾਲਕ : ਇਹ ਮੈਕਸੀਕੋ ਦੀ ਐਜ਼ਟੇਕ ਜਾਤੀ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਬਾਰਸ਼ ਦੇ ਦੇਵਤੇ ਦਾ ਨਾਂ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਂ ਦਾ ਭਾਵ ਹੈ—'ਉਹ ਜਿਹੜਾ ਪਦਾਰਥਾਂ ਨੂੰ ਉਗਾਉਂਦਾ ਹੈ।' ਤੀਜੀ ਤੇ ਅੱਠਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰਲੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਅਜਿਹੀ ਮੂਰਤੀ ਕਲਾ ਮਿਲਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਬਾਰਸ਼ ਦੇ ਦੇਵਤੇ ਨੂੰ ਇਕ ਅਜੀਬ ਜਿਹੇ ਕੱਜਣ ਵਿਚ ਦਿਖਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਦੀਆਂ ਵੱਡੀਆਂ ਗੋਲ ਅੱਖਾਂ ਅਤੇ ਲੰਬੇ ਲੰਬੇ ਦੰਦ ਹਨ। 14ਵੀਂ ਤੋਂ 16ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਟਲਾਲਕ ਸੰਪਰਦਾ ਨੇ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਤਾ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰ ਲਈ ਸੀ ਅਤੇ ਇਹ ਸਾਰੇ ਮੈਕਸੀਕੋ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਫੈਲ ਚੁੱਕੇ ਸਨ। 18 ਮਹੀਨਿਆਂ ਦੀ ਧਾਰਮਿਕ ਰੀਤੀ ਵਿਚੋਂ 5 ਮਹੀਨਿਆਂ ਲਈ ਟਲਾਲਕ (Tealogue) ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਸੰਗੀ ਦੇਵਤੇ ਟਲਾਲਕ ਦੀ ਪੂਜਾ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਟਲਾਲਕ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ ਕਰਨ

ਲਈ ਪਹਿਲੇ ਅਤੇ ਤੀਜੇ ਮਹੀਨਿਆਂ ਵਿਚ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਬਲੀ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਛੇਵੇਂ ਮਹੀਨੇ ਵਿਚ ਵਰਖਾ-ਪੂਜਾਰੀ ਝੀਲ ਵਿਚ ਨਹਾਉਂਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਬਾਰਸ਼ ਪਵਾਉਣ ਲਈ ਮੁਰਗਾਬੀਆਂ ਵਾਂਗ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਕਢਦੇ ਸਨ। ਤੇਰ੍ਹਵਾਂ ਮਹੀਨਾ ਟਲਾਲਕ ਪਹਾੜ ਨੂੰ ਸਮਰਪਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ।

ਕਈਆਂ ਸਦੀਆਂ ਤੱਕ ਕੇਂਦਰੀ ਮੈਕਸੀਕੋ ਦੇ ਕ੍ਰਿਸ਼ਾਨੀ ਕਬੀਲਿਆਂ ਲਈ ਟਲਾਲਕ ਮੁੱਖ ਦੇਵਤਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਸੀ। ਫੇਰ ਉੱਤਰ ਵਲੋਂ ਆਏ ਲੜਾਕੇ ਕਬੀਲਿਆਂ ਨਾਲ ਸੂਰਜ ਅਤੇ ਤਾਰਿਆਂ ਭਰੇ ਅਸਮਾਨ ਦੀ ਪੂਜਾ ਦਾ ਮੁੱਢ ਬੱਝਿਆ। ਕਿੰਨਾ ਚਿਰ ਸੂਰਜ ਦੇਵਤੇ ਅਤੇ ਟਲਾਲਕ ਦੀ ਬਰਾਬਰ ਪੂਜਾ ਹੁੰਦੀ ਰਹੀ।

ਟਲਾਲਕ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਸਤਿਕਾਰਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸ ਦਾ ਭੈਅ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਜਦੋਂ ਚਾਹੇ ਮੀਂਹ ਪਵਾ ਸਕਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਜਦੋਂ ਚਾਹੇ ਸੋਕਾ ਅਤੇ ਭੁੱਖ ਮਰੀ ਲਿਆ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਕੋੜ੍ਹ ਅਤੇ ਗੰਧ ਦੇ ਦਰਦ ਆਦਿ ਦੀਆਂ ਬੀਮਾਰੀਆਂ ਦਾ ਕਾਰਨ ਵੀ ਟਲਾਲਕ ਨੂੰ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਮੁਰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਆਮ ਕਰਕੇ ਫੂਕਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਪਰ ਜਿਹੜੇ ਕਿਸੇ ਖਾਸ ਰੋਗ ਜਾਂ ਭੁੱਖ ਕੇ ਅਤੇ ਬਿਜਲੀ ਪੈਣ ਨਾਲ ਮਰਦੇ ਸਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦਫ਼ਨਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਟਲਾਲਕ ਆਪਣੇ ਸਵਰਗ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਉੱਤੇ ਖਾਸ ਮਿਹਰ ਕਰਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਅਮਰ ਕਰਦਾ ਸੀ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 10 : 15

ਟਲਿੰਗਟ : ਇਹ ਉੱਤਰੀ ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਇੰਡੀਅਨ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚੋਂ ਹਨ ਜਿਹੜੇ ਉੱਤਰੀ ਸ਼ਾਂਤਮਹਾਂ-ਸਾਗਰੀ ਤਟ ਦੇ ਅੰਤਲੇ ਸਿਰੇ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਦੱਖਣੀ ਅਲਾਸਕਾ ਦੇ ਯੈਕਾਟੈਟ (Yakutat) ਖਾੜੀ ਤੋਂ ਕੇਪ ਫਾਕਸ (Cape Fox) ਵਿਚਕਾਰਲੇ ਜਜ਼ੀਰੇ ਅਤੇ ਸਾਹਿਲੀ ਭੂਮੀਆਂ ਮੱਲੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ। ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਐਥਬੈਸਕਨ (Athabaskan) ਜਾਤੀ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਟਲਿੰਗਟ ਬੋਲੀ ਬੋਲਣ ਵਾਲੇ ਲੋਕ 14 ਖੇਤਰੀ ਹਿੱਸਿਆਂ ਜਾਂ ਕਬੀਲਿਆਂ ਵਿਚ ਵੰਡੇ ਹੋਏ ਸਨ।

ਪਰੰਪਰਾ ਅਨੁਸਾਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੁਝ ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਦੱਖਣ ਵਲੋਂ ਅਤੇ ਕੁਝ ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਅੰਤਰੀਵੀ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਆ ਕੇ ਵੱਸੇ ਸਮਝੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਟਲਿੰਗਟ ਕਬੀਲੇ ਦੂਹਰੀਆਂ ਵੰਡਾਂ ਜਾਂ ਔਧਾਂ Moieties ਵਿਚ ਜਥੇਬੰਦ ਹਨ। ਜਨਮ ਤੋਂ ਹਰ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਵਲਦੀਅਤ ਮਾਂ ਦੇ ਵੰਡੇ ਆਉਂਦੀ ਸੀ ਜਦ ਕਿ ਕਬੀਲਿਆਂ ਦੇ ਔਧ ਅਗਾਂਹ ਫਿਰ ਫਿਰਕਿਆਂ ਅਤੇ ਗੁੱਟਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੁੱਟਾਂ ਦੇ ਮੈਂਬਰ ਆਪਣੇ ਸਬੰਧ ਸਾਂਝੇ ਮਿਥਿਹਾਸਕ ਪਿਤਰ ਨਾਲ ਜੋੜਦੇ ਸਨ। ਮੂਲ ਸਮਾਜਕ ਇਕਾਈ ਮਾਂ ਦੀ ਜੱਦ (ਬੰਸਾਵਲੀ) ਦੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨਾਲ ਹੀ ਸਬੰਧਤ ਸੀ। ਇਹ ਜੱਦਾਂ ਜਾਂ ਬੰਸਾਵਲੀਆਂ ਰਾਜਨੀਤਕ ਤੌਰ ਤੇ ਆਜ਼ਾਦ ਸਨ। ਹਰੇਕ ਬੰਸ ਦਾ ਆਪਣਾ ਵੱਖਰਾ ਮੁਖੀ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਜਿਸਨੂੰ ਸਮੁੱਚੇ ਕਬੀਲੇ ਦੇ ਕੋਈ ਅਖਤਿਆਰ ਹਾਸਲ ਨਹੀਂ ਸਨ ਹੁੰਦੇ। ਲੜਾਈ ਸਮੇਂ ਆਪਣੀ ਮਰਜ਼ੀ ਨਾਲ ਕੋਈ ਵੀ ਟਲਿੰਗਟ ਬੰਸ ਮਦਦ ਲਈ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਸਕਦਾ ਸੀ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਉਪਰ ਇਸ ਬਾਰੇ ਪਾਬੰਦੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਸ਼ੁਰੂ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਭਾਵੇਂ ਹਰੇਕ ਬੰਸ ਆਪਣਾ ਵੱਖਰਾ ਪਿੰਡ ਵਸਾ ਕੇ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ ਪਰ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਇਕ ਤੋਂ ਵੱਧ ਬੰਸ ਵੀ ਇਕੋ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਲੱਗੇ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਮੱਛੀਆਂ ਫੜਨਾ ਸੀ। ਇਹ ਲੋਕ ਸਮੁੰਦਰੀ ਤੇ ਜ਼ਮੀਨ ਤੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਬਣਧਾਰੀ ਪਸ਼ੂਆਂ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਵੀ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਨਿਰਮਾਣ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਵਿਚ ਲੱਕੜੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮੁੱਖ ਸਾਧਨ ਸੀ। ਭਾਂਡੇ, ਤਸ਼ਤਰੀਆਂ ਆਦਿ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਮਕਾਨ ਬਣਾਉਣ ਤੱਕ ਇਹ

ਲੱਕੜੀ ਹੀ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਵਰਤਦੇ ਸਨ। ਕਾਨ ਦੀ ਉਕਰਾਈ ਦੇ ਕੰਮ ਵਿਚ ਇਹ ਲੋਕ ਮਾਹਰ ਸਨ। ਇਹ ਲੋਕ ਮੱਛੀ ਫੜਨ ਵਾਲੇ ਸਥਾਨਾਂ ਦੇ ਨਜ਼ਦੀਕ ਸਾਹਿਲੀ ਤੱਟ ਦੇ ਨਾਲ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਜਗ੍ਹਾ ਤੇ ਖੁਲ੍ਹੇ-ਭੁੱਲੇ ਤੇ ਸੁਹਣੇ ਘਰ ਬਣਾਉਂਦੇ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਘਰਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਸਿਰਫ਼ ਸਰਦੀਆਂ ਦੌਰਾਨ ਹੀ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ, ਗਰਮੀਆਂ ਵਿਚ ਇਹ ਲੋਕ ਮੱਛੀ ਫੜਨ ਲਈ ਦੂਰ ਦੂਰ ਤਾਈਂ ਬਿਖਰ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਟਲਿੰਗਟ ਮੁਖੀ ਵਲੋਂ ਦਿੱਤੇ ਜਾਂਦੇ ਭੋਜ ਉਪਰ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਤੋਹਫੇ ਵੰਡੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਮੁਖੀ ਦੀ ਮੌਤ ਤੇ ਸੋਗ ਵਜੋਂ ਵੀ ਖਾਣਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ।

ਹ.ਪੁ.-ਐਨ.ਬਿ.ਮਾ. 11 : 810; ਐਨ. ਅਮੇ. 26 : 797

ਟੱਲੀ, ਜਿਮ : ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਇਸ ਨਾਵਲਕਾਰ ਅਤੇ ਨਿੱਕੀ ਕਹਾਣੀ ਲੇਖਕ ਦਾ ਜਨਮ 3 ਜੂਨ, 1888 ਨੂੰ ਓਹਾਈਓ ਰਾਜ ਵਿਚ ਸੇਂਟ ਮੈਰੀ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਇਸਦੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਵਿਚ ਕਈ ਬਹੁਤ ਮਿਹਨਤ ਨਾਲ ਲਿਖੇ ਨਾਵਲ ਅਤੇ ਅਮਰੀਕੀ ਸਮਾਜ ਵਿਚੋਂ ਲਏ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਆਧਾਰਤ ਜੀਵਨੀ ਬਿਰਤਾਂਤ ਲਿਖਤਾਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਇਸਦੀਆਂ ਬਹੁਤੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਆਪਣੇ ਹੀ ਜੀਵਨ ਵਿਚਲੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਹਨ ਅਤੇ 11 ਤੋਂ 20 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਦੌਰਾਨ ਇਸਦੇ ਮਜ਼ਦੂਰ-ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਸੰਨ 1924 ਵਿਚ ਲਿਖੀ ਆਪਣੀ ਪੁਸਤਕ 'ਬੈਗਰਜ਼ ਆਫ਼ ਲਾਈਫ਼' ਇਸਦੇ ਆਪਣੇ ਫਿਰਤੂ ਜੀਵਨ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਇਸਨੇ ਕਈ ਆਪਣੇ ਵਰਗੇ ਹੋਰ ਫਿਰਤੂ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਨੇ ਟੱਲੀ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।

ਸੰਨ 1925 ਵਿਚ ਲਿਖੇ ਨਾਵਲ 'ਜਰਨੇਗਨ' ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਬੜੀ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਚਲਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਨਾਵਲ ਦਾ ਨਾਇਕ ਕਿਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਦਾ ਖੂਨ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਕੈਦ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸਮਾਂ ਬੀਤਣ ਤੇ ਇਹ ਹਾਲੀਵੁਡ ਵਿਖੇ ਫਿਲਮ ਡਾਇਰੈਕਟਰ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਟੱਲੀ ਖੁਦ ਕੈਦ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਆਪਣੇ ਇਸ ਤਜਰਬੇ ਨੂੰ ਇਸਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਕਈ ਕ੍ਰਿਤੀਆਂ ਵਿਚ ਚਿੱਤਰਿਆ ਹੈ। ਆਪਣੀ ਸਰਕਸ ਵਿਚਲੀ ਨੌਕਰੀ ਦੌਰਾਨ ਹੰਢਾਏ ਤਜਰਬੇ ਨੂੰ ਇਸਨੇ ਆਪਣੀ ਪੁਸਤਕ 'ਸਰਕਸ ਪਰੇਡ' ਵਿਚ ਦਰਜ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹੀਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਚੌਥੇ ਦਹਾਕੇ ਵਿਚ ਟਲੀ ਹਾਲੀਵੁਡ ਚਲਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਹਾਸ ਅਭਿਨੇਤਾ ਚਾਰਲੀ ਚੈਪਲਿਨ ਦਾ ਪੱਤਰਕਾਰ ਬਣ ਗਿਆ। ਇਸਨੇ ਸਿਨੇਮੇ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਰਸਾਲਿਆਂ ਲਈ ਲੇਖ ਲਿਖਕੇ ਬਹੁਤ ਦੌਲਤ ਕਮਾਈ। ਵੀਹ ਸਾਲ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਇਸਨੇ ਲਗਭਗ ਦੋ ਦਰਜਨ ਪੁਸਤਕਾਂ ਲਿਖੀਆਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ 'ਸੈਂਡੀ ਆਇਰਿਸ਼', 'ਦੀ ਬਰੂਸਰ' ਆਦਿ ਪੁਸਤਕਾਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ।

22 ਜੂਨ, 1947 ਨੂੰ ਹਾਲੀਵੁਡ, ਕੈਲਿਫੋਰਨੀਆ ਵਿਖੇ ਇਸਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

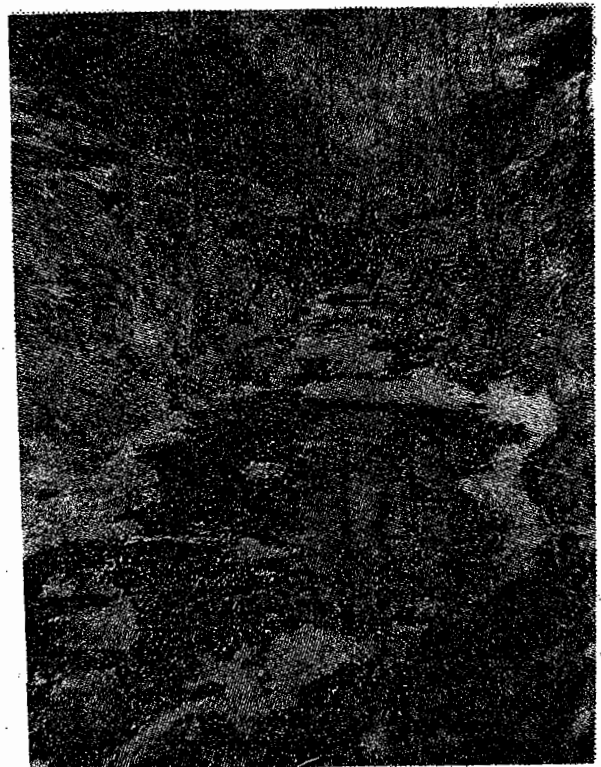
ਹ.ਪੁ.-ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 10 : 175

ਟਲੈਮਸੈਨ—ਇਹ ਉੱਤਰ ਪੱਛਮੀ ਅਲਜੀਰੀਆ (ਅੰਡਰੀਕਾ) ਦਾ ਇਕ ਵਿਲਾਇਤ (ਪ੍ਰਾਂਤ) ਹੈ ਜੋ 1974 ਤੋਂ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆਇਆ। ਸੰਨ 1981 ਤੋਂ ਇਸਨੂੰ ਵੀ Tilimsen ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਪ੍ਰਾਂਤ ਉੱਤਰ ਵਲੋਂ ਰੋਮ ਸਾਗਰ ਦੇ ਬਿਲਕੁਲ ਸਾਹਮਣੇ ਸਥਿਤ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਦੇ ਪੱਛਮ ਵੱਲ ਮੋਰਾਕੋ, ਪੂਰਬ ਵੱਲ ਸਿਦੀਬੈਲ ਐਬੇਜ਼ ਅਤੇ ਦੱਖਣ ਵੱਲ ਸਾਇਦਾ ਹਨ। ਪ੍ਰਾਂਤ ਦਾ ਕੁਲ ਖੇਤਰਫਲ 9,284 ਵ.ਕਿ.ਮੀ. (3,585 ਮੀਲ) ਅਤੇ ਆਬਾਦੀ 707,453 (1987) ਹੈ। ਇਹ ਉੱਤਰ ਵੱਲ ਤੱਟੀ ਪਹਾੜੀਆਂ ਅਤੇ ਮੈਦਾਨਾਂ ਤੋਂ ਟੈਲ ਐਟਲਸ ਦੇ ਟਲੈਮਸੈਨ ਪਹਾੜਾਂ ਤੋਂ ਪਾਰ ਦੱਖਣ ਵਿਚ ਹਾਉਟਸ ਤੱਕ ਫੈਲਿਆ

ਹੋਇਆ ਹੈ। ਟਲੈਮਸੈਨ ਸ਼ਹਿਰ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਹੈ। ਪ੍ਰਾਂਤ ਦੇ ਉਪਜਾਊ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਸਿਟਰਸ ਦੇ ਫਲ, ਅੰਜੀਰ ਅਤੇ ਅੰਗੂਰਾਂ ਦੀ ਖੇਤੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਥੇ ਡੋਅਰੀ ਫਾਰਮਿੰਗ ਦਾ ਕੰਮ ਵੀ ਕਾਫ਼ੀ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਬੈਨੀ ਸੈਫ ਇਥੋਂ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸਕ ਅਤੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਖਣਿਜ ਭੰਡਾਰ ਅਤੇ ਜਹਾਜ਼ਰਾਨੀ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਹੈ ਜਿਥੇ ਲੋਹੇ ਦੀ ਕੱਚੀ ਧਾਤ ਦੇ ਭੰਡਾਰ ਹਾਲੇ ਵੀ ਹਨ। ਅਲਜੀਰੀਆ ਜਿਸਤ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਭੰਡਾਰ ਐਨ-ਅਬੈਦ ਵੀ ਇਸ ਪ੍ਰਾਂਤ ਵਿਚ ਹੀ ਹੈ ਜੋ ਮੋਰਾਕੋ ਵਾਲੀ ਸਰਹੱਦ ਤੇ ਹੈ। ਇਥੋਂ ਕੁਝ ਮਾਤਰਾ ਵਿਚ ਸ਼ਿੱਕਾ ਵੀ ਕਢਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਗਾਜ਼ਾਆਉਅਤ, ਮਾਘਨਿਆ ਅਤੇ ਨੈਦਰੋਮਾ ਇਸ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦੇ ਹੋਰ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸ਼ਹਿਰ ਹਨ।

ਹ.ਪੁ.-ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 11 : 809

ਟਵਾਕਟਮੈਨ, ਜਾਨ ਹੈਨਰੀ : ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਇਸ ਭੂ-ਦ੍ਰਿਸ਼ ਚਿੱਤਰਕਾਰ ਦਾ ਜਨਮ 4 ਅਗਸਤ, 1853 ਨੂੰ ਓਹਾਈਓ ਵਿਚ ਸਿਨਸਿਨਾਟੀ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਇਸਨੇ ਨਿਊਨਿਕ ਅਤੇ ਪੈਰਿਸ ਵਿਖੇ ਸਿਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਇਹ ਪ੍ਰਹਿਲਾ ਅਮਰੀਕੀ ਸੀ, ਜੋ ਪ੍ਰਭਾਵਵਾਦ ਵੱਲ ਆਕਰਸ਼ਿਤ ਹੋਇਆ। 1898 ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਸ ਅਮਰੀਕੀ ਚਿੱਤਰਕਾਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਚਿੱਤਰਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਲਈ ਆਪਣਾ ਇਕ ਗਰੁੱਪ ਕਾਇਮ ਕੀਤਾ। ਸੰਨ 1889 ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਹ ਨਿਊ ਯਾਰਕ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਆਰਟ ਸਟੂਡੈਂਟਸ ਲੀਗ ਨੂੰ ਸਿਖਲਾਈ ਦਿੰਦਾ ਰਿਹਾ। ਇਸ ਸਾਲ ਤੋਂ ਇਸਦੇ ਭੂ-ਦ੍ਰਿਸ਼ ਚਿੱਤਰਾਂ ਵਿਚ ਪਕਿਆਈ ਆ ਗਈ ਸੀ। ਇਹ ਠੰਢ ਅਤੇ ਝਿਲਮਿਲਾਉਂਦੀ ਰੋਸ਼ਨੀ ਵਿਚ ਲਿਪਟੇ ਹੋਏ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਦ੍ਰਿਸ਼-ਚਿੱਤਰਣ ਨੂੰ ਤਰਜੀਹ ਦਿੰਦਾ ਸੀ। ਬਦਕਿਸਮਤੀ ਨਾਲ ਇਸਦੇ ਇਕੱਠੇ ਕੀਤੇ

ਟਵਾਕਟਮੈਨ, ਜਾਨ ਹੈਨਰੀ ਦਾ ਬਣਾਇਆ ਇਕ ਚਿੱਤਰ

ਯੂਰਪੀ ਚਿੱਤਰ ਜਹਾਜ਼ ਡੁੱਬਣ ਨਾਲ ਤਬਾਹ ਹੋ ਗਏ। 'ਦੀ ਵਾਈਟ ਬ੍ਰਿਜ', 'ਹੋਮਲਾਕ ਪੂਲ' (ਲ, 1902) ਅਤੇ 'ਵੈਨੀਸ਼ਨ ਲੈਂਡਸਕੇਪ' (1878) ਇਸਦੇ ਕੁਝ ਚਿੱਤਰ ਹਨ।

8 ਅਗਸਤ, 1902 ਨੂੰ ਗਲਾਸਟਰ (Gloucester) ਵਿਖੇ ਇਸਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ.ਪੁ.-ਐਨ.ਬਿ.ਮਾ. 10 : 209 ; ਐਨ.ਐਮ. 27 : 291

ਟਵਾਂਟੀ ਨਹਿਰ : ਇਹ 'ਬਰਮਾ' ਦੇ ਹੰਥਾਵਾਦੀ ਡਿਸਟ੍ਰਿਕਟ ਵਿਚ ਵਹਿਣ ਵਾਲੀ ਨਹਿਰ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਰੰਗੂਨ ਸ਼ਹਿਰ ਤੋਂ ਪੱਛਮੀ ਪਾਸੇ ਵੱਲ ਨੂੰ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਨਹਿਰ ਜਵਾਰ-ਭਾਟੇ ਵਾਲੀ ਹੈ ਪਰ ਇਸ ਉਪਰ ਪਾਣੀ ਨੂੰ ਘੱਟ ਵੱਧ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿਸੇ ਥਾਂ ਵੀ ਰੋਕਾਂ ਜਾਂ ਫੱਟੇ ਨਹੀਂ ਲਗਾਏ ਗਏ। ਇਹ ਨਹਿਰ ਰੰਗੂਨ ਤੇ ਇਰਾਵਦੀ ਵਿਚਕਾਰ ਬੇੜੀਆਂ ਰਾਹੀਂ ਆਵਾਜਾਈ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣ ਦੇ ਹਿਤ ਤੋਂ ਮਈ 1883 ਨੂੰ ਚਾਲੂ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਇਹ ਨਹਿਰ ਸਿੰਧੀ Kanaungto Creek ਸਹਾਇਕ ਦਰਿਆ ਵਿਚ ਜਾ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਪੂਰਬ ਵੱਲ ਜਾ ਕੇ ਰੰਗੂਨ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਪਾਸੇ ਰੰਗੂਨ ਦਰਿਆ ਨਾਲ ਜਾ ਰਲਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਥੇ ਹੀ ਟਵਾਂਟੀ ਪੂੰਜਾ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਵਿਚ ਨਿਕਲ ਕੇ ਇਹ ਨਹਿਰ ਪੱਛਮ ਵੱਲ ਨੂੰ ਚਲੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਚਾਈਨਾ ਬਕੀਰ ਦਰਿਆ ਵਿਚ ਜਾ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਟਵਾਂਟੀ ਨਹਿਰ 12.5 ਕਿ. ਮੀ. (ਪੋਣੇ 8 ਮੀਲ) ਲੰਬੀ ਹੈ ਅਤੇ ਆਰੰਭ ਵਿਚ ਇਸ ਦੀ ਚੌੜਾਈ 25 ਫੁੱਟ ਰੱਖੀ ਗਈ। ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਜਵਾਰ ਕਿਰਿਆ ਕਰਕੇ ਭਾਵੇਂ ਇਸ ਦੀ ਚੌੜਾਈ ਵੱਧ ਗਈ ਪਰ ਨਹਿਰ ਦੀ ਡੂੰਘਾਈ ਹਾਈਡ੍ਰੌਲਿਕ ਡ੍ਰੇਜਰ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਕਾਇਮ ਰੱਖੀ ਗਈ। ਇਸ ਨਹਿਰ ਦੇ ਨਿਕਲਣ ਨਾਲ ਰੰਗੂਨ ਤੇ ਮਾਓਬਿਨ ਵਿਚਕਾਰ ਫਾਸਲਾ 160 ਕਿ. ਮੀ. (100 ਮੀਲ) ਦੀ ਜਗ੍ਹਾ 72 ਕਿ.ਮੀ. (45 ਮੀਲ) ਰਹਿ ਗਿਆ ਹੈ।

ਹ.ਪੁ.-ਇੰਪ. ਗ. ਇੰਡ. 24 : 66

ਟਵਾਨਟਾਪੈਕ ਖਾੜੀ : ਇਹ ਸ਼ਾਂਤ ਮਹਾਂਸਾਗਰ ਦਾ ਇਕ ਵੱਡਾ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਦੁਆਰ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਦੱਖਣੀ ਮੈਕਸੀਕੋ ਦੇ ਟਵਾਨਟਾਪੈਕ ਬਲਜ਼ੋਡ ਦਾ ਦੱਖਣੀ ਸਾਹਿਲ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਸਪੇਨੀ ਇਸਨੂੰ ਵਿਚ 'ਗਾਲਫੋ ਦੀ ਟਵਾਨਟਾਪੈਕ' ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਖਾੜੀ ਵਹਾਕਾ (Oaxaca) ਰਾਜ ਵਿਚ ਪਵਾਰਟੋ ਏਂਜਲ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਦੱਖਣ-ਪੂਰਬ ਵੱਲ ਚੀਆਪਾਸ ਰਾਜ Barradel Suchiate ਤੱਕ 500 ਕਿ.ਮੀ. ਦੀ ਲੰਬਾਈ ਵਿਚ ਫੈਲੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਖਾੜੀ ਦਾ ਮੁਖ 60 ਕਿ.ਮੀ. ਚੌੜਾ ਹੈ। ਕੰਢਿਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਅਨੇਕਾਂ ਹੀ ਮੂੰਗਿਆਂ ਵਾਲੀਆਂ ਛੋਟੀਆਂ ਝੀਲਾਂ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸੁਪੀਰੀਅਰ, ਇਨਫੀਰੀਅਰ ਤੇ Muerto ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀਆਂ ਝੀਲਾਂ ਹਨ। ਗੇਂਦ ਟਵਾਨਟਾਪੈਕ ਦਰਿਆ ਅਤੇ ਕਈ ਹੋਰ ਛੋਟੀਆਂ ਨਦੀਆਂ ਇਸ ਝੀਲ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਡਿਗਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਖਾੜੀ ਦੇ ਕੰਢੇ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਨੌਆਬਾਦੀ ਤੇ ਮੁੱਖ ਬੰਦਰਗਾਹ ਸਲਨਸ ਕਰੂਜ਼ ਹੈ। ਜੰਕਸ਼ਨ ਤੋਂ ਸਾਹਿਲ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਦੱਖਣ ਪੂਰਬ ਵਲੋਂ ਰੇਲ ਮਾਰਗ ਤਾਪਚੂਲਾ ਤੱਕ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

16°00' ਉ.ਵਿਥ.; 94°50' ਪੱ. ਲੰਬ.

ਹ.ਪੁ.-ਐਨ.ਬਿ.ਮਾ. 9 : 864

ਟਵਾਨਟਾਪੈਕ ਬਲਡਮਰੂ : ਦੱਖਣੀ ਮੈਕਸੀਕੋ ਦਾ ਇਹ ਇਕ ਬਲਡਮਰੂ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਉੱਤਰ ਵਲ ਕਮਪੀਚੀ ਖਾੜੀ ਅਤੇ ਦੱਖਣ ਵਲ ਸ਼ਾਂਤ ਮਹਾਂਸਾਗਰ ਦੀ ਟਵਾਨਟਾਪੈਕ ਖਾੜੀ ਵਿਚਕਾਰ ਵਾਕਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਆਪਣੇ ਸਭ ਤੋਂ ਛੋਟੇ ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਇਕ ਖਾੜੀ ਤੋਂ ਦੂਜੀ ਖਾੜੀ ਤੱਕ 220 ਕਿ.ਮੀ. ਅਤੇ ਕਮਪੀਚੀ ਖਾੜੀ ਤੋਂ ਲਾਗੂਨਾ ਸੁਪੀਰੀਅਰ (Laguna

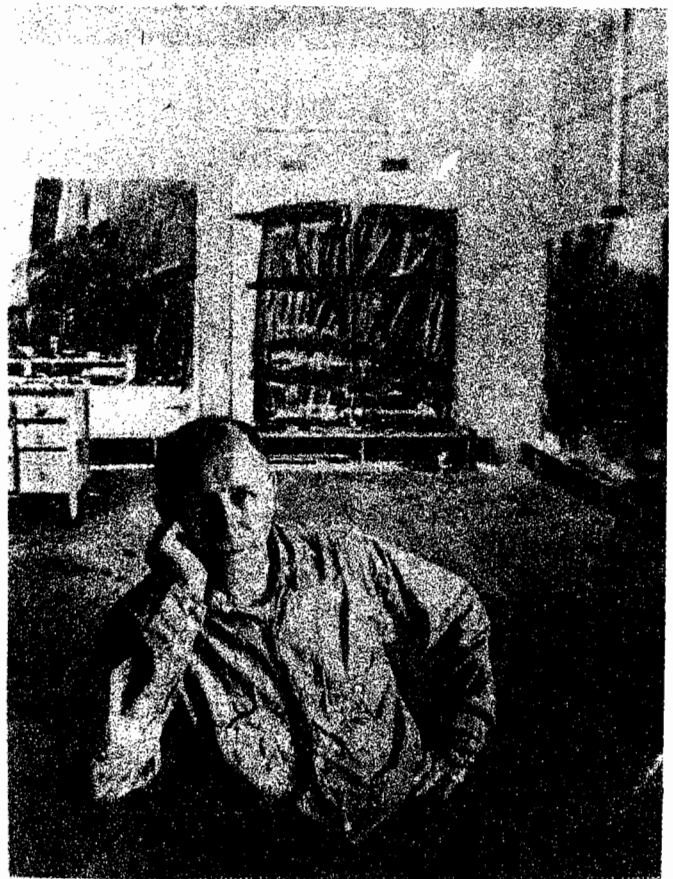
Superior) ਦੇ ਮੁਹਾਣੇ ਤੱਕ 192 ਕਿ. ਮੀ. ਚੌੜਾ ਹੈ। ਇਹ ਕਾਫ਼ੀ ਲੰਬਾ ਚੌੜਾ ਬਲਡਮਰੂ ਹੈ। ਇਥੋਂ ਦੀ ਧਰਾਤਲ ਪਠਾਰਨੁਮਾ ਹੈ। ਜਲਵਾਯੂ ਗਰਮ ਤੇ ਮਲੇਰੀਆ ਫੈਲਾਉਣ ਵਾਲਾ ਹੈ ਪਰ ਖੁਲ੍ਹੀਆਂ ਤੇ ਉੱਚੀਆਂ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਜਿਥੇ ਸ਼ਾਂਤ ਮਹਾਂਸਾਗਰੀ ਹਵਾਵਾਂ ਪਹੁੰਚਦੀਆਂ ਹਨ, ਦਾ ਜਲਵਾਯੂ ਠੰਢਾ ਤੇ ਸਿਹਤ ਲਈ ਲਾਭਕਾਰੀ ਹੈ। ਉੱਤਰ ਵਾਲਾ ਪਾਸਾ ਦਲਦਲਾ ਹੈ ਜਿਥੇ ਸੰਘਣੇ ਜੰਗਲ ਹਨ।

ਭਾਵੇਂ ਸਪੇਨੀ ਵਿਜੇਤਾ ਹਰਨਾਨ ਕੋਰਟੈਜ਼ (Hernan Cortes) ਦੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਹੀ ਇਹ ਦੋਅ-ਦੁਆਈ ਲਈ ਬਹੁਤ ਵਧੀਆ ਰਸਤਾ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਸੀ ਪਰ ਵਧੇਰੇ ਮਹਿੰਗਾ ਹੋਣ ਕਾਰਣ ਚਾਲੂ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਿਆ। ਸੰਨ 1907 ਵਿੱਚ ਇਥੇ ਕੋਆਟਸਕੋਆਲਕਸ (Coatzacoalcas) ਤੋਂ ਸਲੀਨਾ ਕਰੂਜ਼ ਤੱਕ 310 ਕਿ. ਮੀ. ਰੇਲਵੇ ਲਾਈਨ ਬਣਾਈ ਗਈ। ਇਥੋਂ ਵੈਰਕਜੂਰ, ਮੈਕਸੀਕੋ ਸ਼ਹਿਰ ਅਤੇ ਗਵਾਤਮਾਲਾ (Guatemalan) ਨੂੰ ਵੀ ਰੇਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਸਲੀਨ ਕਰੂਜ਼ ਇਥੋਂ ਦੀ ਬੰਦਰਗਾਹ ਹੈ। ਇਸੇ ਹੀ ਨਾਂ ਦਾ ਸ਼ਹਿਰ ਜਵਾਨਾ ਇੰਡੀਅਨਜ਼ (Tehuana Indians) ਦਾ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਕੇਂਦਰ ਹੈ।

17°00' ਉ.ਵਿਥ.; 94°30' ਪੱ.ਲੰਬ.

ਹ.ਪੁ.-ਐਨ.ਬਿ.ਮਾ. 9 : 864

ਟਵਾਰਕੋਵ, ਜੈਕ : ਇਸ ਚਿੱਤਰਕਾਰ ਦਾ ਜਨਮ 15 ਅਗਸਤ, 1900 ਨੂੰ ਪੋਲੈਂਡ ਵਿਚ ਬਾਈਆਲਾ (Biala) ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਇਹ ਦੂਜੇ ਵਿਸ਼ਵ ਯੁੱਧ ਦੇ ਬਾਅਦ ਦੇ ਅਮੂਰਤ ਪ੍ਰਭਾਵ ਵਾਦੀ ਅੰਦੋਲਨ ਦਾ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਪ੍ਰਤਿਨਿਧ ਸੀ। ਇਸਦੀ ਸਿਖਿਆ ਅਤੇ ਖਾਸ ਸ਼ੈਲੀ ਨੇ 1950 ਅਤੇ 1960 ਦੇ ਦਹਾਕੇ ਦੌਰਾਨ ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ

ਜੈਕ ਟਵਾਰਕੋਵ

ਕਲਾ ਖੇਤਰ ਤੇ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾਇਆ। ਸੰਨ 1913 ਵਿਚ ਕੋਲੰਬੀਆ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਤੋਂ ਡਿਗਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਹ ਮੁੜ ਤੋਂ ਆਪਣੇ ਮਨਪਸੰਦ ਵਿਸ਼ੇ ਚਿੱਤਰਕਾਰੀ ਵੱਲ ਪਰਤਿਆ। ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਇਸਨੇ ਕਈ ਨੌਕਰੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ। ਸੰਨ 1955 ਤੱਕ ਇਸਦੀ ਕਲਾ ਸ਼ੈਲੀ ਬਹੁਤ ਵਿਕਸਿਤ ਹੋ ਗਈ ਸੀ ਜੋ 'ਵਾਟਰਗੇਮ' (1955) ਅਤੇ 'ਹਾਈਟ' (1958-59) ਵਰਗੇ ਚਿੱਤਰਾਂ ਤੋਂ ਦੇਖੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਸੰਨ 1963 ਵਿਚ ਇਹ ਯੇਲ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੇ ਆਰਟ ਵਿਭਾਗ ਦਾ ਚੇਅਰਮੈਨ ਬਣਿਆ।

'ਹੋਮਜ਼ ਟੂ ਸਟੇਫਾਨ ਵਾਲੱਪ' (1960), 'ਵੇਰੀਏਬਲਜ਼' (1963) ਅਤੇ ਲੜੀਵਾਰ 'ਕ੍ਰਾਸਫੀਲਡ' (1968) ਇਸ ਦੇ ਕੁਝ ਚਿੱਤਰ ਹਨ।

ਹ.ਪੁ.-ਐਨ.ਬਿ.ਮਾ. 10 : 214

ਟਵਾਰੋਗ : ਇਹ ਬਰਬਰ ਭਾਸ਼ਾ ਬੋਲਣ ਵਾਲੇ, ਆਜ਼ਾਦੀ ਲੋਕ ਹਨ ਜੋ ਅਲਜੀਰੀਆ ਵਿਚ ਟਾਉਆਤ ਅਤੇ ਗਡਮਿਸ (ਲਿਬੀਆ) ਤੋਂ ਉੱਤਰੀ ਨਾਈਜੀਰੀਆ ਤੱਕ ਅਤੇ ਫੈਜ਼ੈਨ (ਲਿਬੀਆ) ਤੋਂ ਟਿਮਬਕਟੂ (ਮਾਲੀ) ਤੱਕ ਵਸੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਰਾਜਨੀਤਕ ਜਥੇਬੰਦੀਆਂ ਬਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਹਨ। ਉੱਤਰੀ ਟਵਾਰੋਗ ਅਤੇ ਦੱਖਣੀ ਟਵਾਰੋਗ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਦੋ ਸ਼ਾਖਾਵਾਂ ਹਨ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਦੱਖਣੀ ਟਵਾਰੋਗ ਮਾਰੂਥਲ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਅੱਗੇ ਕਈ ਸੰਘ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਵਖਰੇ ਵਖਰੇ ਇਲਾਕੇ ਮੱਲੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਦੱਖਣੀ ਟਵਾਰੋਗ ਢੁਨ ਵਾਲੇ ਬਲਦ ਗਊਆਂ ਅਤੇ ਉਠ ਪਾਲਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਉੱਤਰੀ ਟਵਾਰੋਗ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਵੇਚਦੇ ਵੀ ਹਨ।

ਪੂਰਵ ਯੂਰਪੀ ਕਾਲ ਸਮੇਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਬੰਦਗੀਆਂ ਰਾਹੀਂ ਤੇ ਕਾਫ਼ਲਿਆ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਫਰ ਕਰਨ ਦਾ ਬਹੁਤ ਰਿਵਾਜ ਸੀ ਪਰ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਮੋਟਰਾਂ ਚਲਣ ਨਾਲ ਇਹ ਰਿਵਾਜ ਘੱਟ ਗਿਆ। ਦੱਖਣੀ ਟਵਾਰੋਗ ਵਿਚ ਸੰਨ 1920 ਵਿਚ ਕਈ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਕਾਲ ਪੈਣ ਕਰਕੇ ਇਥੋਂ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਮਰ ਗਏ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਚਰਵਾਹਿਆਂ ਦਾ ਕੰਮ ਵੀ ਛੱਡਣਾ ਪਿਆ।

ਟਵਾਰੋਗ ਦਾ ਕਬੀਲਾ

ਇਹ ਲੋਕ ਮੁੱਖ ਤੌਰ ਤੇ ਸਾਮੰਤਵਾਦੀ ਹਨ ਤੇ ਹਰ ਕਿਸਮ ਦੇ ਕਿੱਤੇ ਦੇ ਲੋਕ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਟੈਟ ਨੁਮਾ ਘਰ ਹੁੰਦੇ

ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਦਮੀ ਤੇ ਔਰਤਾਂ ਅਜਨਬੀਆਂ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਸੁਸਰਾਲ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਨੀਲੇ ਰੰਗ ਦੇ ਕੱਪੜੇ ਨਾਲ ਪਰਦਾ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹਥਿਆਰਾਂ ਵਿਚ ਦੋਧਾਰੀ ਕਿਰਪਾਨ, ਛੁਰਾ, ਲੋਹੇ ਦਾ ਨੇਜ਼ਾ ਅਤੇ ਚਮੜੇ ਦੀ ਢਾਲ ਆਦਿ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇਕ ਆਪਣੀ ਖਾਸ ਲਿਖਤ ਹੈ ਜੋ ਪੁਰਾਤਨ ਲਿਬੀਆ ਵਿਚ ਵਰਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਸੰਨ 1980 ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅੰਦਾਜ਼ਨ ਆਬਾਦੀ 900,000 ਸੀ।

ਹ.ਪੁ.-ਐਨ.ਬਿ.ਮਾ. 12 : 22

ਟਵੀਡ ਦਰਿਆ : ਇਹ ਆਸਟ੍ਰੇਲੀਆ ਦੇ ਨਿਊ ਸਾਊਥ ਵੇਲਜ਼ ਦੇ ਨਾਰਥ ਕੋਸਟ ਡਿਸਟ੍ਰਿਕਟ ਦਾ ਮੁੱਖ ਦਰਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਦਰਿਆ ਨੂੰ 1823 ਵਿਚ ਜਾਨ ਆਕਸਲੇ (John Oxley) ਨੇ ਲੱਭਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਨਾਂ ਸਕਾਟਲੈਂਡ ਦੇ ਟਵੀਡ ਦਰਿਆ ਦੇ ਨਾਂ ਦੇ ਰਖਿਆ। ਇਸ ਨੂੰ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਕਲੇਅਰੈਸ ਅਤੇ ਰਿਚਮੰਡ ਦਰਿਆਵਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਜੋੜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ 80 ਕਿ.ਮੀ. ਲੰਬੇ ਦਰਿਆ ਦੀਆਂ ਤਿੰਨ ਸ਼ਾਖਾਵਾਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਸ਼ਾਖਾ ਪੂਰਬੀ ਉੱਚ ਭੂਮੀਆਂ ਦੀਆਂ ਟਵੀਡ ਪਰਬਤ ਲੜੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਅਤੇ ਦੂਜੀਆਂ ਦੋ ਮੈਕ ਫਰਸਨ ਲੜੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲਦੀਆਂ ਹਨ। ਆਪਣੇ ਸੋਮੇ ਤੋਂ ਪੂਰਬ ਦੀ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿਚ ਵਹਿੰਦਾ ਹੋਇਆ ਇਹ ਟਵੀਡ ਹੈਡ ਤੇ ਸ਼ਾਂਤਮਹਾਸਾਗਰ ਵਿਚ ਜਾ ਡਿਗਦਾ ਹੈ। ਦਰਿਆ ਦੀ ਵਾਦੀ ਜੋ 1300 ਵ.ਕਿ.ਮੀ. ਹੈ, ਵਿਚ ਕਮਾਦ, ਕੋਲੇ ਦੀਆਂ ਫਸਲਾਂ ਅਤੇ ਡੇਅਰੀ ਦੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦਾ ਉਤਪਾਦਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਹ.ਪੁ.-ਐਨ.ਬਿ.ਮਾ. 12 : 78

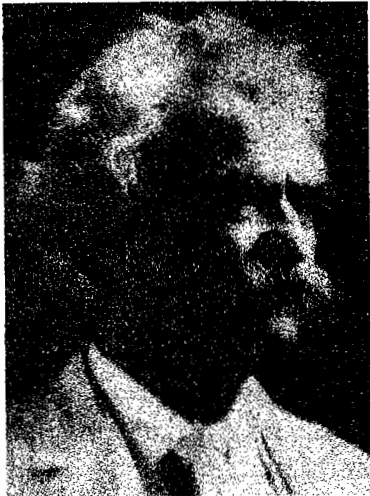
ਟਵੀਡ ਦਰਿਆ : ਇਹ ਦੱਖਣੀ ਸਕਾਟਲੈਂਡ ਦਾ ਇਕ ਦਰਿਆ ਹੈ ਜੋ ਟਵੀਡਜ਼ ਵੇਲਜ਼ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲ ਕੇ ਉੱਤਰ-ਪੂਰਬ ਵੱਲ ਇਕ ਪੱਧਰੀ ਵਾਦੀ ਵਿਚੋਂ ਵਗਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ 156 ਕਿ.ਮੀ. ਦੀ ਕੁਲ ਲੰਬਾਈ ਵਿਚੋਂ ਇਹ 25 ਕਿ.ਮੀ. ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੀ ਸਰਹੱਦ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਵਹਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅਖੀਰਲੇ 3 ਕਿ.ਮੀ. ਇਹ ਇੰਗਲੈਂਡ ਵਿਚ ਹੀ ਵਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਟੈਲਾ ਵਾਟਰ ਅਤੇ ਲਾਈਨ ਇਸ ਦੀਆਂ ਸਹਾਇਕ ਨਦੀਆਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਟੈਲਾ ਵਾਟਰ ਉੱਤੇ ਹੁਣ ਐਡਨਬਰਗ ਨੂੰ ਪਾਣੀ ਦੇਣ ਲਈ ਡੈਮ ਬਣਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਪੂਰਬ ਵੱਲ ਦੱਖਣੀ ਉੱਚ ਭੂਮੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਦੀ ਗੁਜ਼ਰਦਾ ਹੋਇਆ ਇਹ ਦਰਿਆ ਮੈਲਰੋਜ਼ ਤੱਕ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਥੇ ਲੀਬੇਨ, ਗਾਲਾ ਅਤੇ ਦੀ ਐਂਟਰਿਕ ਯੈਲੋ ਇਸ ਵਿਚ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਮੈਲਰੋਜ਼ ਤੋਂ ਇਹ ਮਰਜ਼ੀ ਦੇ ਵਿਸ਼ਾਲ ਜ਼ਰਾਇਤੀ ਖੇਤਰ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ ਤੇ ਕੈਲਸੇ ਦੇ ਸਥਾਨ ਤੇ ਟੀਵੀਅਟ ਦਰਿਆ ਇਸ ਵਿਚ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅੰਤ ਇੰਗਲੈਂਡ ਵਿਚ ਬੈਰਦਿਕ ਅਪਾਨ ਟਵੀਡ ਦੇ ਸਥਾਨ ਤੇ ਇਹ ਉੱਤਰੀ ਸਾਗਰ ਵਿਚ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

55°46' ਉ.ਵਿਭ.; 2°00' ਪੱ.ਲੰਬ.

ਹ.ਪੁ.-ਐਨ.ਬਿ.ਮਾ. 12 : 78

ਟਵੇਨ, ਮਾਰਕ : ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਇਸ ਹਾਸਰਸੀ ਲੇਖਕ, ਪੱਤਰਕਾਰ ਅਤੇ ਲੈਕਚਰਾਰ ਦਾ ਜਨਮ 30 ਨਵੰਬਰ, 1835 ਨੂੰ ਮਿਜੂਰੀ ਰਾਜ ਦੀ ਮਨਰੋ ਕਾਉਂਟੀ ਵਿਚ ਫਲੋਰਿਡਾ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਦਾ ਅਸਲੀ ਨਾਂ ਸੈਮੂਅਲ ਲਾਂਗਹਾਰਕ ਕਲੀਮੈਨਜ਼ ਸੀ। ਇਸਨੇ ਲੜਕਪਨ ਦੀਆਂ ਸਾਹਸੀ

ਕਿਸਮ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਲਿਖੀਆਂ। ਇਸਨੇ ਆਪਣੀ ਅੱਧੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਘੁੰਮ ਫਿਰ ਕੇ, ਸਥਾਨਕ ਪੱਤਰਾਂ ਲਈ ਲੇਖ ਲਿਖਕੇ ਅਤੇ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਛੋਟੀਆਂ ਮੋਟੀਆਂ ਨੌਕਰੀਆਂ ਕਰਕੇ ਬਿਤਾਈ। ਇਹ 'ਸੈਕਰਮੈਂਟੋ ਯੂਨੀਅਨ' ਲਈ ਪੱਤਰਕਾਰ ਬਣਿਆ। ਕੈਲਿਫੋਰਨੀਆ ਅਤੇ ਨੈਵੇਦਾ ਵਿਖੇ ਲਿਖੇ ਲੇਖ ਅਤੇ ਭਾਸ਼ਣਾਂ ਕਾਰਨ ਇਹ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋਇਆ। ਇਹ ਕੈਲਿਫੋਰਨੀਆ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਪੱਤਰ 'ਆਲਟਾ ਕੈਲਿਫੋਰਨੀਆ' ਲਈ ਵੀ ਲਿਖਦਾ ਰਿਹਾ।

ਮਾਰਕ ਟਵੇਨ

ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਲਈ ਇਸਨੇ ਵਾਸ਼ਿੰਗਟਨ ਵਿਖੇ ਸੈਨੇਟਰ ਦੇ ਸਕੱਤਰ ਅਤੇ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਲੈਕਚਰਾਰ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕੀਤਾ। 1870 ਵਿਚ ਇਹ ਵਿਆਹ ਕਰਵਾ ਕੇ ਹਾਰਟਫੋਰਡ ਵਿਖੇ ਵੱਸ ਗਿਆ ਅਤੇ ਅਗਲੇ 20 ਸਾਲ ਉੱਥੇ ਰਿਹਾ। ਸੰਨ 1872-ਅਤੇ 1873 ਦੌਰਾਨ ਇਸਨੇ ਇੰਗਲੈਂਡ ਵਿਖੇ ਭਾਸ਼ਣ ਦਿੱਤੇ। ਇਹ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕਾਂ ਉਪਰ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ 1884 ਵਿਚ ਇਸਨੇ ਆਪਣੇ ਭਾਣਜੇ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਚਾਰਲਸ ਐਲ. ਵੈਬਸਟਰ ਐਂਡ ਕੰਪਨੀ ਨਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ ਫਰਮ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤੀ।

ਹਾਰਟਫੋਰਡ ਵਿਖੇ ਇਸਨੇ ਟਾਈਪ ਮਸ਼ੀਨ ਦੇ ਈਜਾਦਕਾਰ ਜੇਮਜ਼ ਡਬਲਿਊ ਪੇਜ ਦੀ ਮਾਲੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਨੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ। ਸੰਨ 1891 ਵਿਚ ਇਸਨੂੰ ਆਪਣੀ ਇਸ ਲਗਾਈ ਗਈ ਰਕਮ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨਜ਼ਰ ਆਇਆ ਅਤੇ ਇਸ ਵਿਚ ਸਰਫ਼ਾ ਕਰਨ ਲਈ ਇਹ ਆਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰ ਸਮੇਤ ਯੂਰਪ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਵੈਬਸਟਰ ਕੰਪਨੀ ਤੋਂ ਸੰਨ 1892 ਵਿਚ 'ਦੀ ਅਮਰੀਕਾ ਕਲਸੀਮੈਂਟ' ਅਤੇ ਸੰਨ 1894 ਵਿਚ 'ਟਾਮ ਸਾਇਅਰ ਐਬਾਡ' ਪੁਸਤਕਾਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਹੋਈਆਂ ਜੋ ਕਿ ਬਹੁਤੀਆਂ ਸਫਲ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਕੰਪਨੀ ਨੂੰ ਹੋਰ ਆਰਥਿਕ ਸੰਕਟਾਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪਿਆ। ਆਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰ ਨੂੰ ਇਟਲੀ ਵਿਖੇ ਹੀ ਛੱਡ ਕੇ ਇਹ ਕਈ ਵਾਰ ਅਮਰੀਕਾ ਆਇਆ।

ਇਸ ਦੌਰਾਨ ਹੀ ਇਸਦੀ ਮੁਲਾਕਾਤ ਹੈਨਰੀ ਹਟਲਸਟਨ ਰੋਜਰਜ਼ ਨਾਲ ਹੋਈ। ਇਸਨੇ ਸੈਮੂਅਲ ਦੇ ਆਰਥਿਕ ਮਾਮਲਿਆਂ ਸਮੇਤ ਕਈ ਮਾਮਲਿਆਂ ਦੀ ਦੇਖ-ਰੇਖ ਕੀਤੀ। ਇਸਨੇ ਮਾਰਕ ਟਵੇਨ ਦੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ 'ਦੀ ਟ੍ਰੈਜਡੀ ਆਫ ਪੂਡਨਹੈੱਡ ਵਿਲਸਨ' (1894) ਜਿਸਨੂੰ ਇਸਦਾ ਦੂਜਾ ਸੱਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਨਾਵਲ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ 'ਪਰਸਨਲ ਗ੍ਰੈਕੁਲੈਕਸ਼ਨਜ਼ ਆਫ ਜੌਨ ਆਫ ਆਰਕ' (1895) ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਦੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਵੀ ਕੀਤੀ।

ਸੰਨ 1895 ਵਿਚ ਇਹ ਭਾਸ਼ਣ ਦੇਣ ਲਈ ਆਸਟ੍ਰੇਲੀਆ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1895 ਦੇ ਆਖ਼ਰ ਵਿਚ ਇਹ ਆਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰ ਸਮੇਤ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਆਖ਼ਰੀ ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਵਕਤਾ ਅਤੇ ਲੇਖਕ ਵਜੋਂ ਇਸਦੀ ਬਹੁਤ ਮੰਗ ਹੋਈ। ਸੰਨ 1901 ਵਿਚ ਯੇਲ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਨੇ, ਸੰਨ 1902 ਵਿਚ ਮਿਜ਼ੂਰੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਨੇ ਅਤੇ ਸੰਨ 1907 ਵਿਚ ਅੱਕਸਫੋਰਡ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਨੇ ਇਸਨੂੰ ਆਨਰੇਰੀ ਡਿਗਰੀ ਦੇ ਕੇ ਸਨਮਾਨਿਆ।

ਸੰਨ 1906 ਵਿਚ ਇਸਨੇ ਆਪਣੀ ਸਵੈ-ਜੀਵਨੀ ਲਿਖਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ। ਕਈ ਸੰਪਾਦਕਾਂ ਨੇ ਇਸਦਾ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਕਰਕੇ ਕਈ ਜਿਲਦਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕਰਵਾਇਆ।

'ਦੀ ਐਡਵੈਂਚਰਜ਼ ਆਫ ਟਾਮ ਸਾਇਅਰ' (1876), 'ਦੀ ਪ੍ਰਿੰਸ ਐਂਡ ਦੀ ਪਾੱਪਰ' (1881), 'ਏ ਕੁਨਕਟਿਕਟ ਯੈਕੀ ਇਨ ਕਿੰਗ ਆਰਥਰਜ਼ ਕੋਰਟ' (1889), 'ਟਾਮ ਸਾਇਅਰ ਡਿਟੈਕਟਿਵ ਐਬਾਡ', ਜਾਂ 'ਦੀ ਨਿਊ ਪ੍ਰਿਲਿਗਮ ਪ੍ਰਾਗ੍ਰੇਸ' (1869), 'ਏ ਟ੍ਰੈਪ ਐਬਾਡ' (1880) ਅਤੇ 'ਫਾਲੋਇੰਗ ਦੀ ਇਕਵੇਰ' (1897) ਯਾਤਰਾ ਸਬੰਧੀ ਪੁਸਤਕਾਂ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇਸਨੇ ਕਹਾਣੀਆਂ, ਰੇਖਾ-ਚਿੱਤਰ, ਆਪ-ਬੀਤੀਆਂ, ਦਰਸ਼ਨ ਆਦਿ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਪੁਸਤਕਾਂ ਵੀ ਲਿਖੀਆਂ, ਜਿਵੇਂ 'ਮਾਰਕ ਟਵੇਨ, ਸਕੈਚਜ਼, ਨਿਊ ਐਂਡ ਓਲਡ' (1875), 'ਦੀ ਸਟੋਲਨ ਵ੍ਹਾਈਟ ਐਲੀਫੈਂਟ ਐਂਡ ਅਦਰ ਸਟੋਰੀਜ਼', (1882), 'ਰਫਿੰਗ ਇਟ' (1872), 'ਲਾਈਫ ਆਨ ਇਨ ਮਿਸਿਸਿਪੀ' (1883), 'ਹਾਉ ਟੂ ਟੈਲ ਦੀ ਸਟੋਰੀ ਐਂਡ ਅਦਰ ਐਸੇਜ਼' (1879), 'ਕ੍ਰਿਸਚੀਅਨ ਸਾਇੰਸ' (1907) 'ਇਜ਼ ਸੈਕਸਪੀਅਰ ਡੈੱਡ' (1909) ਆਦਿ।

21 ਅਪ੍ਰੈਲ, 1910 ਨੂੰ ਸਟਾਰਮਫੀਲਟ ਵਿਖੇ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ.ਯੂ.-ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮੈ. 18 : 805

ਟਵੈਲਫਥ ਨਾਈਟ : ਇਹ ਵਿਲੀਅਮ ਸ਼ੈਕਸਪੀਅਰ ਦੇ ਲਿਖੇ ਹੋਏ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਨਾਟਕਾਂ ਵਿਚੋਂ ਰੋਮਾਂਟਕ ਸੁਖਾਂਤ ਹੈ। ਸੰਨ 1601-1602 ਦੌਰਾਨ ਇਹ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਸਟੇਜ ਤੇ ਖੇਡਿਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਨਾਟਕ ਵਿਚ ਲੜਕੇ ਦੇ ਭੇਸ ਵਿਚ ਵਿਓਲਾ ਆਪਣੇ ਮਾਲਕ, ਇਲੀਰੀਆ ਦੇ ਡਿਊਕ, ਓਰਸਿਨੋ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਕਰਨ ਲਗ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਡਿਊਕ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵੱਲੋਂ ਇਕ ਹੁਸੀਨਾ ਓਲਵੀਆ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਪਾਉਣ ਲਈ ਭੇਜਦਾ ਹੈ। ਓਲਵੀਆ ਲੜਕੇ ਦੇ ਭੇਸ ਵਿਚ ਬਦਲੀ ਵਿਓਲਾ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਕਰਨ ਲਗ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਵਿਓਲਾ ਦੇ ਜੁੜਵੇਂ ਭਰਾ ਸਿਬੈਸਚਨ ਦੇ ਮੌਕੇ ਤੇ ਆਉਣ ਨਾਲ ਇਹ ਗੁੰਝਲ ਸੁਲਝਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਵਿਓਲਾ ਦੀ ਥਾਂ ਤੇ ਓਲਵੀਆ ਦਾ ਵਿਆਹ ਸਿਬੈਸਚਨ ਨਾਲ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਪਰ ਡਿਊਕ ਦਾ ਵਿਆਹ ਵਿਓਲਾ ਨਾਲ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸੁਖਾਂਤ ਦੀ ਗੋਂਦ ਵਿਚ ਸ਼ੈਕਸਪੀਅਰ ਨੇ ਸਰ ਟੋਬੀ ਬੈਲਜ਼, ਸਰ ਐਡਿਊ ਐਗਿਊਚੀਕ, ਫੈਸਤੇ ਅਤੇ ਮਾਲਵੇਲਿਊ ਵਰਗੇ ਉਤਮ ਪਾਤਰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਹਨ।

ਹ.ਯੂ.-ਐਨ. ਅਮੈ. 27 : 296; ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮਾ. 10 : 210

ਟਾਊਆਂ : ਅਫਰੀਕਾ ਵਿਚ ਨਾਈਜ਼ਰ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਇਕ ਡਿਪਾਰਟਮੈਂਟ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਂ ਦਾ ਸ਼ਹਿਰ ਇਸ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਅਤੇ ਵੱਡਾ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਖੇਤਰਫਲ 406,677 ਵ. ਕਿ. ਮੀ. ਅਤੇ ਆਬਾਦੀ 13,06,652 (1988) ਹੈ। ਧਰਾਤਲ ਪੱਖੋਂ ਇਹ ਸਹਾਰਾ ਮਾਰੂਥਲ ਵਿਚ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਰੇਤਲਾ ਇਲਾਕਾ ਹੈ ਪਰ ਇਥੇ ਇੱਕ-ਦੁੱਕਾ ਪਹਾੜੀਆਂ ਵੀ ਹਨ। ਇਥੋਂ ਦੇ ਨੀਵੇਂ ਜਿਹੇ ਪਠਾਰ ਦੀ ਉੱਚਾਈ

600 ਮੀ. ਤੱਕ ਹੈ। ਡਿਪਾਰਟਮੈਂਟ ਦੇ ਉੱਤਰੀ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ਦਰਿਆਵਾਂ ਦੇ ਵਹਿਣ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿਚ ਰੇਤ ਇਕੱਠੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਦੱਖਣੀ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿਚ ਵਰਖਾ ਉੱਤਰੀ ਖੇਤਰ ਨਾਲੋਂ ਵਧੇਰੇ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਦੱਖਣੀ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿਚ ਕਪਾਹ, ਪਿਆਜ਼, ਮੋਟੇ ਅਨਾਜ, ਫ਼ਸਲਾਂ ਆਦਿ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸਰਕਾਰ ਵਲੋਂ ਹੀ ਸਬਾਈ ਖੇਤੀ ਨੂੰ ਟਪਰੀਵਾਸੀਆਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਚੱਲਤ ਕਰਕੇ ਇਸ ਹਿੱਸੇ ਨੂੰ ਕਪਾਹ ਉਤਪਾਦਕ ਖੇਤਰ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉੱਤਰੀ ਮਾਰੂਥਲੀ ਖੇਤਰ ਦੇ ਦਰਿਆਈ ਵਹਿਣਾਂ ਵਾਲੇ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ਕਿੱਕਰ, ਖਜੂਰ ਅਤੇ ਘਾਹ ਉਗਿਆ ਹੋਇਆ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਉੱਤਰੀ ਅਤੇ ਦੱਖਣੀ ਖੇਤਰਾਂ ਦੇ ਵਿਚਾਲੇ ਅਰਧ-ਮਾਰੂਥਲੀ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਨਦੀਆਂ ਦੇ ਆਸਪਾਸ ਇਥੋਂ ਦੇ ਕਬੀਲੇ ਭੇਡਾਂ, ਬੱਕਰੀਆਂ, ਘੋੜੇ, ਗਧੇ ਅਤੇ ਹੋਰ ਪਸ਼ੂ ਪਾਲਦੇ ਹਨ। ਚੂਨੇ ਦਾ ਪੱਥਰ, ਜਿਪਸਮ ਅਤੇ ਫਾਸਫੇਟ ਇਥੋਂ ਦੇ ਖਾਸ ਖਣਿਜ ਹਨ। ਇਥੇ ਕਪਾਹ ਵੇਲਣ, ਭਾਂਡੇ ਬਣਾਉਣ ਅਤੇ ਮੂੰਗਫਲੀ ਤੋਂ ਛਿੱਲੜ ਲਾਹੁਣ ਦੀਆਂ ਸਨਅਤਾਂ ਉੱਠਤ ਹਨ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 11 : 497

ਟਾਊਆਂ : ਸ਼ਹਿਰ—ਦੱਖਣ-ਪੱਛਮੀ ਨਾਈਜ਼ਰ (ਪੱ. ਅਫ਼.) ਦੇ ਟਾਊਆ ਡਿਪਾਰਟਮੈਂਟ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਵੱਡੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਹੈ। ਇਹ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਨੀਆਮੇ ਤੋਂ 50 ਕਿ. ਮੀ. ਦੱਖਣ-ਪੱਛਮ ਵਿਚ ਸੜਕ ਮਾਰਗ ਉੱਤੇ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਹਵਾਈ ਅੱਡਾ ਵੀ ਹੈ। ਇਹ ਪੂਰਾ ਡਿਪਾਰਟਮੈਂਟ ਪਸ਼ੂ ਪਾਲਣ ਅਤੇ ਮੂੰਗਫਲੀ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਲਈ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੈ।

ਆਬਾਦੀ—51,600 (1988)

14°54' ਉ. ਵਿਸ਼.; 5° 16' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9 : 768

ਟਾਊਸਿੰਗ, ਫ਼ਰੇਂਕ ਵਿਲੀਅਮ : ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਇਸ ਵਿਸ਼ਵ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਅਰਥ-ਵਿਗਿਆਨੀ, ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਵਿਗਿਆਨੀ ਦਾ ਜਨਮ 28 ਦਸੰਬਰ, 1859 ਨੂੰ ਮਿਜੂਰੀ ਰਾਜ ਵਿਚ ਸੇਂਟ ਲੂਈ (St. Louis) ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਨੂੰ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਦਾ ਵੀਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਤਿੰਨ ਦਹਾਕਿਆਂ ਦਾ ਅਰਥ-ਵਿਗਿਆਨ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹਾਨ ਵਿਦਵਾਨ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਵਪਾਰ ਸਿਧਾਂਤ ਸਬੰਧੀ ਇਸਦਾ ਪਾਇਆ ਯੋਗਦਾਨ ਵੀਹਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਇਸ ਨੇ 1879 ਵਿਚ ਹਾਰਵਰਡ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਤੋਂ ਗ੍ਰੈਜੂ-ਏਸ਼ਨ, 1883 ਵਿਚ ਪੀ.ਐਚ. ਡੀ. ਅਤੇ 1886 ਵਿਚ ਕਾਨੂੰਨ ਦੀ ਡਿਗਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਇਹ 1892 ਤੋਂ 1935 ਤੱਕ ਹਾਰਵਰਡ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿਖੇ ਅਰਥ-ਵਿਗਿਆਨ ਦਾ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਰਿਹਾ। ਇਸਨੇ ਤਜਾਰਤੀ ਨੀਤੀ ਬਾਰੇ ਪ੍ਰੈਜ਼ੀਡੈਂਟ ਵੂਡਰੋ ਵਿਲਸਨ ਦੇ ਇਕ ਸਲਾਹਕਾਰ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਅਤੇ 1917 ਤੋਂ 1919 ਤੱਕ ਯੂ. ਐਸ. ਟੈਰਿਫ਼ ਕਮਿਸ਼ਨ ਦਾ ਚੇਅਰਮੈਨ ਰਿਹਾ।

ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਜੌਹਨ ਬੇਟਸ ਕਲਾਰਕ, ਇਰਵਿੰਗ ਫਿਸ਼ਰ ਅਤੇ ਫ਼ਰੇਂਕ ਏ. ਫੈਂਟਰ ਵਰਗੇ ਅਰਥ-ਵਿਗਿਆਨੀਆਂ ਵਾਂਗ ਟਾਊਸਿੰਗ ਵੀ ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਨਵ-ਕਲਾਸਕੀ ਅਰਥ-ਵਿਗਿਆਨੀਆਂ ਦੇ ਗਰੁਪ ਵਿਚੋਂ ਸੀ ਪਰ ਟਾਊਸਿੰਗ ਦੂਜਿਆਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਕਲਾਸਕੀ ਰਵਾਇਤ ਵਿਚ ਵਧੇਰੇ ਲਗਨ ਰੱਖਦਾ ਸੀ। ਭਾਵੇਂ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਦੇ ਅਰਥ ਵਿਗਿਆਨੀਆਂ ਨੇ ਅਰਥ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ ਪਰ ਵਿਵਹਾਰਕ ਆਰਥਿਕ ਸਿਧਾਂਤ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਟਾਊਸਿੰਗ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਹੈ। ਹੋਰਨਾਂ

ਅਰਥ-ਵਿਗਿਆਨੀਆਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਇਸਨੇ ਆਪਣੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਅਕਾਦਮਿਕ ਅਰਥ-ਵਿਗਿਆਨੀਆਂ ਦੀਆਂ ਕਈ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਉੱਤੇ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸਰਕਾਰੀ ਕਰਮਚਾਰੀਆਂ ਉੱਤੇ ਬਹੁਤ ਡੂੰਘਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾਇਆ। ਕੁਆਟਰਲੀ ਜਨਰਲ ਆਫ਼ ਇਕਨਾਮਿਕਸ ਦਾ ਇਹ 40 ਸਾਲ (1896-1936) ਸੰਪਾਦਕ ਰਿਹਾ।

ਇਸ ਨੇ ਖਿਲਰੀ ਅਤੇ ਅਸੰਗਠਤ ਪਈ ਕਲਾਸਕੀ ਸਾਮੱਗਰੀ ਦਾ ਸੰਸਲੇਸ਼ਣ ਕਰਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਅੰਤਰ-ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਵਪਾਰ ਦੇ ਏਕੀਕ੍ਰਿਤ ਸਿਧਾਂਤ ਵਿਚ ਬਦਲ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਨੇ ਤੁਲਨਾਤਮਕ ਲਾਗਤਾਂ ਦੇ ਕਲਾਸੀਕਲ ਸਿਧਾਂਤ, ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ ਤੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਕਿਸਮ ਦੀ ਕਿਰਤ ਦੀ ਮੌਜੂਦਗੀ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਵਾਲੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਅਤੇ ਵਿਆਜ ਲਾਗਤਾਂ ਦੀ ਸੋਧ ਕੀਤੀ ਜਿਹੜੀਆਂ ਮੂਲ ਕਿਰਤ ਸਿਧਾਂਤ ਦੇ ਰਾਹ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਰੋੜਾ ਸਨ। ਆਧਾਤੀ ਮੁਦ੍ਰਿਕ ਮਿਆਰ (Non Metallic Standards) ਅਧੀਨ ਇਸਦਾ ਅੰਤਰ-ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਵਪਾਰ ਦੀ ਮਸ਼ੀਨਰੀ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਦੇ ਉਦਯੋਗਿਕ ਵਿਕਾਸ ਵਿਚ ਅੰਤਰ-ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਵਪਾਰ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਨਾ ਵੀ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਯੋਗਦਾਨ ਹੈ।

ਇਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਪੁਸਤਕ 'ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲਜ਼ ਆਫ਼ ਇਕਨਾਮਿਕਸ' ਦੇ ਸਬੰਧਿਤ ਕਾਂਡਾਂ ਵਿਚ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਰੂਪ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਪਿਛੋਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤੀ ਪੁਸਤਕ 'ਇੰਟਰਨੈਸ਼ਨਲ ਟਰੇਡ' (1927) ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਟਾਊਸਿੰਗ ਦੀ 'ਭੁਗਤਾਨ ਬਾਕੀ' (Balance of Payment) ਸਬੰਧੀ ਕੀਤੀ ਚਰਚਾ ਇਸਦੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਲੇਖਾਂ ਅਤੇ 'ਇੰਟਰਨੈਸ਼ਨਲ ਟਰੇਡ' ਨਾਂ ਦੀ ਪੁਸਤਕ ਦੇ ਭਾਗ ਦੂਜੇ ਅਤੇ ਤੀਜੇ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ। ਇਸ ਨੇ ਮਸੂਲਾ ਅਤੇ ਤਜਾਰਤੀ, ਨੀਤੀ ਬਾਰੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਲੇਖ ਅਤੇ ਦੋ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਲੇਖ 'ਦੀ ਟੈਰਿਫ਼ ਹਿਸਟਰੀ ਆਫ਼ ਦੀ ਯੂਨਾਈਟਿਡ ਸਟੇਟਸ (1888) 'ਸਮ ਐਸਪੈਕਟਸ ਆਫ਼ ਦੀ ਟੈਰਿਫ਼ ਕੁਐਸ਼ਚਨ' (1951) ਲਿਖੇ। ਆਮ ਆਰਥਿਕ ਸਿਧਾਂਤ ਦੇ ਖੇਤਰ ਬਾਰੇ ਇਸ ਦਾ ਵੱਡਾ ਯੋਗਦਾਨ ਇਸ ਦੀ ਪੁਸਤਕ 'ਵੇਜਿਜ਼ ਐਂਡ ਕੈਪੀਟਲ (1986) ਅਤੇ 'ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲਜ਼ ਆਫ਼ ਇਕਨਾਮਿਕਸ' ਦੇ ਸਬੰਧਿਤ ਕਾਂਡਾਂ ਵਿਚ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ 11 ਨਵੰਬਰ, 1940 ਨੂੰ ਮੈਸਾਚੂਸੈਟਸ ਰਾਜ ਵਿਚ ਕੈਂਬਰਿਜ ਵਿਖੇ ਹੋਈ।

ਹ. ਪੁ.—ਇੰਟ. ਐਨ. ਸੋ. ਸਾ. 15 : 518; ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 1 : 581; ਐਨ. ਅਮੇ. 26 : 315

ਟਾਊਗੁ : ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ—ਲੋਅਰ ਬਰਮਾ ਵਿਚ ਟਨੈਸਰਮ ਡਿਵੀਜ਼ਨ ਦਾ ਇਕ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਖੇਤਰਫਲ 12,813 ਵ. ਕਿ. ਮੀ. ਹੈ। ਇਸੇ ਨਾਂ ਦਾ ਸ਼ਹਿਰ ਇਸ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਹੈ। ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਪੱਛਮ ਵੱਲ ਪੈਗੂ ਯੋਮਾ ਪਰਬਤ-ਲੜੀਆਂ ਅਤੇ ਪੂਰਬ ਵੱਲ ਸ਼ਾਨ ਪਠਾਰ ਹੈ। ਪੱਛਮ ਵੱਲ ਦੀ ਚੌੜੀ ਜਿਹੀ ਪਰਬਤੀ ਲੜੀ ਉੱਤੇ ਇਮਾਰਤੀ ਲਕੜੀ ਦੇ ਸੰਘਣੇ ਜੰਗਲ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਕੇਂਦਰੀ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ਸਿਟਾਂਗ ਦਰਿਆ ਵਗਦਾ ਹੈ। ਵਾਦੀ ਵਾਲੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਚੌਲਾਂ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਵਾਦੀ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਰੰਗੂਨ ਤੇ ਮਾਂਡਲੇ ਨੂੰ ਰੇਲ-ਮਾਰਗ ਤੇ ਸੜਕ ਰਾਹੀਂ ਮਿਲਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਸੰਨ 1948 ਵਿਚ ਬਰਮਾ ਨੂੰ ਆਜ਼ਾਦੀ ਮਿਲਣ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਇਸ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦਾ ਵਿਸਤਾਰ ਪੂਰਬ ਵੱਲ ਸ਼ਾਨ ਪਠਾਰ ਤੀਕ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਅੱਜਕਲ੍ਹ ਇਹ ਖੇਤਰ ਕਾਉਬੂਲੇ ਰਾਜ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 10 : 66

ਟਾਊਗੁ : ਸ਼ਹਿਰ-ਪੂਰਬੀ ਲੋਅਰ ਬਰੁਮਾ ਦੀ ਪੈਗੂ ਡਿਵੀਜ਼ਨ ਵਿਚ ਇਸੇ ਨਾਂ ਦੇ ਡਿਸਟ੍ਰਿਕਟ ਦਾ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਕੀ ਕੇਂਦਰ ਹੈ। ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਰੰਗੂਨ ਤੋਂ 240 ਕਿ. ਮੀ. ਉੱਤਰ ਵੱਲ ਰਿਟਾਂਗ ਦਰਿਆ ਦੇ ਕੰਢੇ ਵਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸਦੀ ਸਥਾਪਨਾ 1510 ਈ. ਵਿਚ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਮਿਨਕਯੀਨ ਨੇ ਕੇਟੂਮੰਡੀ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਕੀਤੀ ਸੀ ਤੇ 1540 ਈ. ਤੱਕ ਇਥੋਂ 200 ਕਿ. ਮੀ. ਦੱਖਣ ਵੱਲ ਪੈਗੂ ਵਿਖੇ ਰਾਜਧਾਨੀ ਬਣਨ ਇਹ ਤੀਕ ਟਾਊਗੁ ਬਾਦਸ਼ਾਹਤ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਬਣਿਆ ਰਿਹਾ। ਦੂਜੇ ਮਹਾਂਯੁਧ ਵਿਚ ਮਾਰਚ, 1942 ਤੋਂ ਅਪ੍ਰੈਲ, 1945 ਤੱਕ ਇਸ ਉੱਤੇ ਜਾਪਾਨੀਆਂ ਦਾ ਕਬਜ਼ਾ ਰਿਹਾ।

ਇਥੇ ਪੁਰਾਣੇ ਸਮਿਆਂ ਵਿਚ ਕਿਲੇ ਦੁਆਲੇ ਬਣਾਈ ਗਈ ਖਾਈ ਅਤੇ ਕੰਧਾਂ ਹਾਲੇ ਵੀ ਖੜੀਆਂ ਹਨ। ਸਰਕਾਰੀ ਇਮਾਰਤਾਂ ਅਤੇ ਛੋਟੀਆਂ ਸਨੌਅਤਾਂ ਇਸੇ ਖਾਈ ਦੇ ਬਾਹਰਵਾਰ ਲਾਈਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਇਥੇ ਚੌਲ ਛੜਨ ਦੀਆਂ ਮਿਲਾਂ ਅਤੇ ਲੱਕੜੀਆਂ ਚੀਰਨ ਲਈ ਆਰੇ ਲਗਾਏ ਗਏ ਹਨ। ਇਥੇ ਕਾਫੀ ਦੀ ਪ੍ਰਾਸੈਸਿੰਗ ਵੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਥੋਂ ਦੀਆਂ ਵਰਣਨਯੋਗ ਥਾਵਾਂ ਵਿਚ 16ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਸਵੀਮੇਡਰ ਅਤੇ ਮਯੈਸੀਗੋਨ ਪੈਰੋਡੇ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ।

18°57' ਉ. ਵਿਭ.: 96°28' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 10 : 66

ਟਾਊਗੁ ਖ਼ਾਨਦਾਨ : ਸੰਨ 1486 ਤੋਂ 1752-53 ਤੱਕ ਇਹ ਬਰੁਮੀ ਹੁਕਮਰਾਨਾ ਦਾ ਇਕ ਖ਼ਾਨਦਾਨ ਸੀ। ਇਸ ਖ਼ਾਨਦਾਨ ਦੇ ਰਾਜ-ਕਾਲ ਨੂੰ ਬਰੁਮਾ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਅੰਦਰ ਦੂਜੇ ਬਰੁਮੀ ਸਾਮਰਾਜ ਵਜੋਂ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਆਮ ਕਰਕੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਮਿਨਕਯਿਨਯੋ (1486-1531) ਨੂੰ ਇਸ ਖ਼ਾਨਦਾਨ ਦਾ ਬਾਨੀ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਹੋਰਨਾਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ ਦਾ ਇਹ ਮੱਤ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਖ਼ਾਨਦਾਨ ਦੀ ਨੀਂਹ ਉਸ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਟਾਬਿਨਸਵੇਹਤੀ ਨੇ ਰੱਖੀ ਸੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਸ ਖ਼ਾਨਦਾਨ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਜਾਂ ਤਾਂ 1486 ਈ. ਤੋਂ 1752 ਈ. ਤੱਕ ਜਾਂ 1531 ਈ. ਤੋਂ 1752 ਈ. ਤੱਕ ਮੰਨਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਟਾਬਿਨਸਵੇਹਤੀ ਨੇ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਅਪਰ ਬਰੁਮਾ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਮੋਹਨਯਿਨ ਸ਼ਾਨ (Mohnyin Shan) ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਜਿੱਤਿਆ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੈਗਨ ਖ਼ਾਨਦਾਨ (1287) ਦੇ ਖ਼ਾਤਮੇ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਬਰੁਮਾ ਵਿਚ ਰਹਿ ਰਹੇ ਇਕ ਵਖਵਾਦੀ ਅੰਸ਼ ਨੂੰ ਵੀ ਖ਼ਤਮ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਟਾਊਗੁ ਵਿਚ ਸਿਟਾਂਗ (Sittang) ਦੇ ਉਪਰਲੇ ਪਾਸੇ ਵੱਲ ਕਾਫੀ ਦੂਰ ਤੱਕ ਆਪਣੀ ਤਾਕਤ ਨੂੰ ਇਕੱਠਾ ਕਰ ਲੈਣ ਤੇ ਟਾਬਿਨਸਵੇਹਤੀ ਨੇ ਇਰਾਵਤੀ ਡੈਲਟਾ ਖੇਤਰ ਨੂੰ ਵੀ ਸਰ ਕਰ ਲਿਆ ਅਤੇ ਪੈਗੂ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਮੋਨ ਨੂੰ ਕੁਚਲਦਾ ਹੋਇਆ ਦੱਖਣ ਵੱਲ ਨੂੰ ਵਧਿਆ। ਸੰਨ 1544 ਵਿਚ ਪਰੋਮ (Prome) ਦੇ ਸਥਾਨ ਉੱਤੇ ਸ਼ਾਨਾਂ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਹੇਠ ਹੋਏ ਇਕ ਜਵਾਬੀ ਹਮਲੇ ਨੂੰ ਪਛਾੜਨ ਉਪਰੰਤ ਟਾਬਿਨਸਵੇਹਤੀ ਨੂੰ ਪੈਗਨ ਦੀ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਰਾਜਧਾਨੀ ਵਿਖੇ ਸਾਰੇ ਬਰੁਮਾ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਵਜੋਂ ਤਾਜ ਪਹਿਨਾਇਆ ਗਿਆ। ਫਿਰ ਇਸ ਨੇ ਪੱਛਮ ਵੱਲ ਨੂੰ ਸਾਹਿਲੀ ਆਰਾਕਾਨ ਉੱਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰਨ ਲਈ ਫ਼ੌਜਾਂ ਇਕੱਠੀਆਂ ਕਰਨੀਆਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਭਾਵੇਂ ਬਰੁਮੀ ਫ਼ੌਜਾਂ ਨੂੰ ਆਰਾਕਾਨ ਦੇ ਸਥਾਨ ਤੇ ਹਾਰ ਦਾ ਹੀ ਮੂੰਹ ਵੇਖਣਾ ਪਿਆ ਸੀ ਫਿਰ ਵੀ ਟਾਬਿਨਸਵੇਹਤੀ ਨੇ ਪਿਛਾਂਹ ਮੁੜ ਰਹੀਆਂ ਫ਼ੌਜਾਂ ਨਾਲ ਆਯੁਟਾਇਆ ਦੇ ਸਥਾਨ ਤੇ ਥਾਈ ਫ਼ੌਜਾਂ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੇ ਵਿਦਰੋਹ ਨੂੰ ਦਬਾਉਣ ਲਈ, ਪੂਰਬ ਵੱਲ ਨੂੰ ਕੂਚ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਵਾਰ ਇਸ ਨੂੰ ਫਿਰ ਹਾਰ ਹੋਈ। ਇਸ ਉਪਰੰਤ ਜਿੱਤੇ ਹੋਏ ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ

ਬੇਚੈਨੀ ਅਤੇ ਵਿਦਰੋਹਾਂ ਦਾ ਦੌਰ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ 1551 ਈ. ਵਿਚ ਟਾਬਿਨਸਵੇਹਤੀ ਨੂੰ ਕਤਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।

ਟਾਬਿਨਸਵੇਹਤੀ ਦੀ ਮੌਤ ਉਪਰੰਤ ਉਸ ਦਾ ਜਵਾਈ ਬੇਯਿਨਾਊਗ 1551 ਈ. ਵਿਚ ਰਾਜ ਗੱਦੀ ਉੱਤੇ ਬੈਠਾ ਅਤੇ ਉਸ ਨੇ 1581 ਈ. ਤੱਕ ਰਾਜ ਕੀਤਾ। ਇਹ ਇਕ ਬਹੁਤ ਉਤਸ਼ਾਹੀ ਨੇਤਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਫ਼ੌਜੀ ਕਮਾਂਡਰ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸ ਨੇ ਟਾਊਗੁ ਬਰੁਮਾ ਨੂੰ ਦੱਖਣ ਪੂਰਬੀ ਏਸ਼ੀਆ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਤਾਕਤਵਰ ਦੇਸ਼ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ। ਵਾਰ ਵਾਰ ਕੀਤੀਆਂ ਮੁਹਿੰਮਾਂ ਪਿੱਛੋਂ ਇਸ ਨੇ ਦੱਖਣ ਵੱਲ ਟਵਾਇ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਉੱਤਰ ਵਿਚ ਸਵੇਥੋ ਤੱਕ ਅਤੇ ਪੂਰਬ ਵੱਲ ਆਵਾ ਤੋਂ ਜੀਏਗੈਮਾਈ ਤੱਕ ਆਪਣੇ ਰਾਜ ਦਾ ਵਿਸਥਾਰ ਕੀਤਾ। ਬਰੁਮਾ ਦੀ ਲਾਉਜ਼ ਦੇ ਕਾਫੀ ਸਾਰੇ ਹਿੱਸੇ ਉੱਤੇ ਵੀ ਸਰਦਾਰੀ ਰਹੀ ਅਤੇ ਮਾਈ ਨਾਮ ਚਾਓ ਪਰਾਈਆ ਤੋਂ ਹੇਠਾਂ ਵੱਲ ਬੈਂਕਾਕ ਦੇ ਨੇੜੇ ਅਯੁਟਾਇਆ ਤੱਕ ਵੀ ਬਰੁਮਾ ਦਾ ਹੀ ਰਾਜ ਰਿਹਾ। ਸਿਆਮ ਵੀ 15 ਸਾਲਾਂ ਲਈ ਬਰੁਮੀ ਗਲਬੇ ਥੱਲੇ ਹੀ ਰਿਹਾ।

ਸੰਨ 1581 ਵਿਚ ਬੇਯਿਨਾਊਗ ਦੀ ਮੌਤ ਉਪਰੰਤ ਉਸ ਦਾ ਰਾਜ ਖੇਰੂ-ਖੇਰੂ ਹੋ ਗਿਆ। ਬਰੁਮੀਆਂ ਨੂੰ ਬਾਈਲੈਂਡ ਵਿਚੋਂ ਕੱਢ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ 1635 ਈ. ਵਿਚ ਟਾਊਗੁ ਖ਼ਾਨਦਾਨ ਨੇ ਆਪਣੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਆਵਾ ਦੇ ਉੱਤਰ ਵੱਲ ਨੂੰ ਤਬਦੀਲ ਕਰ ਲਈ। ਇਹ ਖ਼ਾਨਦਾਨ 1752/53 ਈ. ਤੱਕ ਆਪਣਾ ਰਾਜ-ਭਾਗ ਚਲਾਉਂਦਾ ਰਿਹਾ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 11 : 870; ਐਨ. ਅਮੈ. 26 : 876

ਟਾਊਟਨ ਦੀ ਲੜਾਈ : ਇਹ ਪੰਦਰਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਹੋਏ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਅਮੀਰਾਂ ਦੇ ਘਰੇਲੂ ਯੁੱਧਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਅਤੇ ਖੂਨ ਖ਼ਰਾਬੇ ਵਾਲੀ ਲੜਾਈ ਸੀ ਜਿਹੜੀ 29 ਮਾਰਚ, 1461 ਨੂੰ ਪਾਮ ਸੰਡੇ ਉੱਤੇ ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੇ ਯਾਰਕ ਸ਼ਹਿਰ ਤੋਂ 16 ਕਿ. ਮੀ. (10 ਮੀਲ) ਦੱਖਣ ਪੱਛਮ ਵੱਲ ਪੈਂਦੇ ਟਾਊਟਨ ਪਿੰਡ ਦੇ ਨੇੜੇ ਲੜੀ ਗਈ ਸੀ। ਇਸ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਐਡਵਰਡ ਚੌਥੇ ਨੂੰ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸਿੰਘਾਸਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਲੈਕਾਸਟਰੀ ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਨੂੰ ਕਰਾਰੀ ਹਾਰ ਹੋਈ। 17 ਫ਼ਰਵਰੀ, 1461 ਨੂੰ ਸੇਂਟ ਆਲਬਨਜ਼ ਦੀ ਦੂਜੀ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਹੋਈ ਫ਼ਤਹਿਯਾਬੀ ਉਪਰੰਤ ਲੈਕਾਸਟਰੀ ਲੰਡਨ ਨੂੰ ਹਥਿਆਉਣ ਵਿਚ ਅਸਫਲ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਸਨ ਅਤੇ ਐਡਵਰਡ ਅਤੇ ਵਾਰਇਕ ਦੇ ਅਰਲ, ਰਿਚਰਡ ਨੇਵਿਲ ਦੀਆਂ ਇਕੱਠੀਆਂ ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਫ਼ੌਜਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖਦਿਆਂ ਹੀ ਪਿਛਾਂਹ ਮੁੜ ਗਏ। ਯਾਰਕ ਪਰਸਤਾਂ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਬੜਾ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਪਿੱਛਾ ਕੀਤਾ ਅਤੇ 28 ਮਾਰਚ ਨੂੰ ਦਰਿਆ ਏਅਰ ਪਾਰ ਕਰ ਲਿਆ ਅਤੇ ਅਗਲੇ ਹੀ ਦਿਨ ਹਮਲਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਦੋਵੇਂ ਪਿਰਾਂ ਪ੍ਰਚੰਡ ਬਰਫ਼ਾਨੀ ਤੂਫ਼ਾਨ ਵਿਚ ਕੋਈ 10 ਘੰਟਿਆਂ ਤੋਂ ਲੜ ਰਹੀਆਂ ਸਨ ਪਰ ਨਾਰਫ਼ਕ ਦੇ ਤੀਜੇ ਡਿਊਕ; ਜੋਹਨ ਮੋਬਰੇ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਥੱਲੇ ਆਈਆਂ ਨਵੀਆਂ ਫ਼ੌਜਾਂ ਨੇ ਲੈਕਾਸਟਰੀਆ ਦੇ ਹੌਸਲੇ ਤੋੜ ਦਿੱਤੇ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਫ਼ੌਜਾਂ ਵਿਚ ਭਾਜਤਾਂ ਪਾ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਪਿਛੇ ਆ ਰਹੇ ਯਾਰਕ ਪਰਸਤਾਂ ਨੇ ਭਗੋੜਿਆਂ ਨੂੰ ਬੜੀ ਬੇਰਹਿਮੀ ਨਾਲ ਕਤਲ ਕੀਤਾ। ਭਾਵੇਂ ਇਸ ਲੜਾਈ ਬਾਰੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਅੰਦਾਜ਼ੇ ਹਨ ਫਿਰ ਵੀ ਇਸ ਵਿਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣ ਅਤੇ ਮਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਾਰ ਆਫ਼ ਰੋਜ਼ਜ਼ ਦੀਆਂ ਹੋਰਨਾਂ ਲੜਾਈਆਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਕਈ ਗੁਣਾਂ ਵਧੇਰੇ ਸੀ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 11 : 878

ਟਾਊਨਸ : ਜਰਮਨੀ ਦੀ ਇਹ ਇਕ 80 ਕਿ. ਮੀ. ਲੰਬੀ ਪਰਬਤੀ ਲੜੀ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਰੂਈਨ ਦਰਿਆ ਤੋਂ ਪੂਰਬ ਵੱਲ ਅਤੇ ਮੇਨ ਦਰਿਆ ਦੇ ਉੱਤਰ ਵਿਚ ਫੈਲੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਚਟਾਨੀ ਬਣਤਰ ਪੱਖੋਂ ਇਹ

ਰਾਈਨੀ ਸਲੇਟ ਪਰਬਤਾਂ ਦਾ ਹੀ ਇਕ ਹਿੱਸਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਆਮ ਉਚਾਈ 400 ਮੀ. ਹੈ ਪਰ ਪੂਰਬ ਵੱਲ ਇਸਦੀ ਉਚਾਈ ਵੱਧਦੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਥੇ ਹੀ ਇਸ ਦੀਆਂ ਕਈ ਉੱਚੀਆਂ ਸਿਖਰਾਂ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਗ੍ਰਾਸਰ ਕਲੀਨਫੈਲਟਬਰਗ ਆਲਟ ਕਾਨਿਗ ਵਰਣਨ ਯੋਗ ਹਨ। ਇਹ ਸਾਰੀਆਂ ਵੈਟਰਾਓ ਅਤੇ ਮੇਨ ਦਰਿਆਈ ਵਾਦੀ ਵਿਚ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਗ੍ਰਾਸਰ ਫੈਲਟਬਰਗ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ (800 ਮੀ.) ਉੱਚੀ ਹੈ। ਇਸ ਪਰਬਤੀ ਲੜੀ ਦੀ ਢਲਾਣ ਰਾਈਨ ਦਰਿਆ ਵੱਲ ਹੈ।

ਇਹ ਪਰਬਤੀ ਲੜੀ ਜੰਗਲਾਂ ਨਾਲ ਢੱਕੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਇਸ ਦੀਆਂ ਹੇਠਲੀਆਂ ਢਲਾਣਾਂ ਉੱਤੇ ਅੰਗੂਰਾਂ ਅਤੇ ਫਲਾਂ ਦੇ ਬਾਗ਼, ਬਦਾਮਾਂ ਅਤੇ ਅਖਰੋਟਾਂ ਦੇ ਦਰਖਤ ਪਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਉਪਰਲੀਆਂ ਢਲਾਣਾਂ ਉੱਤੇ ਬੀਚ ਅਤੇ ਚੀਲ ਦੇ ਦਰਖਤ ਵਧੇਰੇ ਸਨ ਜਿਹੜੇ ਅੱਜਕਲ੍ਹ ਸਾਫ਼ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਰਖਤਾਂ ਨੂੰ ਮੱਧਕਾਲੀਨ ਸਮਿਆਂ ਵਿਚ ਕੱਟ ਕੇ ਭੂਮੀ ਨੂੰ ਖੇਤੀ ਯੋਗ ਬਣਾ ਲਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਰਬਤਾਂ ਉੱਤੇ ਖਣਿਜੀ ਪਾਣੀ ਦੇ ਚਸ਼ਮੇ ਵੀ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਇਥੇ ਕਈ ਸਿਹਤ-ਆਫ਼ਜ਼ਾ ਅਸਥਾਨ ਵੀ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਵੀਸਵਾਡੈਨ, ਬਾਟ ਨਾਉਹਾਈਮ ਅਤੇ ਬਾਜ ਹਾਮਬਰ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹਨ। ਇਥੋਂ ਦੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿਚ ਮੱਧ ਕਾਲੀਨ ਸਮਿਆਂ ਦੇ ਬਣੇ ਕਿਲੇ ਅਤੇ ਰੋਮਨ ਸਮਿਆਂ ਦੀ ਕਿਲਾਬੰਦੀ ਦੇ ਕੁਝ ਬੇਹ ਬਾਕੀ ਹਨ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਯਾਦਗਾਰੀ ਇਮਾਰਤਾਂ ਵਿਚ ਕਾਨਸਟੀਨ ਦੇ ਫਾਲਕਨ ਸਟਾਈਨ ਕਿਲੇ, ਐਂਬਕ ਬੈਂਕ ਦੇ ਸਿਸਤਰੂਨੀ ਮੱਠ ਅਤੇ ਆਲਟਕਾਨਿੰਗ ਵਿਚ ਰੋਮਨ ਸਮਿਆਂ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਥੇ ਹੋਈ ਕਿਲਾਬੰਦੀ ਦੀਆਂ ਦੋ ਸਮਕੇਂਦਰੀ ਲਾਈਨਾਂ ਜਿਹੀਆਂ ਖੜ੍ਹੀਆਂ ਹਨ। ਇਥੇ ਇਕ ਹੋਰ ਇਤਿਹਾਸਕ ਸੀਲਬਰਗ ਦਾ ਰੋਮਨ ਸਮਿਆਂ ਦਾ ਕਿਲਾ ਹੈ।

50°10' ਉ. ਵਿਭ.: 8°15' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮਾ. 9 : 843; ਐਨ. ਅਮੈ. 26 : 314

ਟਾਊਨਸ਼ਿਪ : ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਇਹ ਇਕ ਇਕਾਈ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਮੁੱਖ ਤੌਰ ਤੇ ਉੱਤਰ-ਪੂਰਬ ਅਤੇ ਉੱਤਰ ਕੇਂਦਰੀ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਵਿਚ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਕਾਉਂਟੀ ਦੀ ਇਕ ਸਬ ਡਿਵੀਜ਼ਨ ਹੈ ਅਤੇ ਆਮ ਕਰਕੇ ਇਸ ਦਾ ਰਕਬਾ ਲ. 93 ਵ. ਕਿ. ਮੀ. (36 ਵ. ਮੀਲ) ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕਈ ਵਾਰ ਸ਼ਬਦ 'ਸਿਵਲ ਟਾਊਨਸ਼ਿਪ' ਨੂੰ ਕਾਂਗਰਸੀ ਜਾਂ ਸਰਵੇ, ਲ. 10 ਕਿ. ਮੀ. (6 ਮੀਲ) ਲੰਬੀ ਅਤੇ ਲ. 10 ਕਿ. ਮੀ. ਚੌੜੀ ਟਾਊਨਸ਼ਿਪ ਜਿਹੜੀ ਕਿ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਇਕਾਈ ਨਹੀਂ ਹੈ ਨਾਲੋਂ ਵਖਰਾਉਣ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਕੁਝ ਰਾਜਾਂ ਵਿਚ ਨਿਊ ਇੰਗਲੈਂਡ ਟਾਊਨ ਮੀਟਿੰਗ ਦੇ ਪੈਟਰਨ ਤੇ ਬਣਾਈ ਟਾਊਨਸ਼ਿਪ ਮੀਟਿੰਗ ਕਰ ਲਾਉਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਉਪ ਨਿਯਮ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਟਾਊਨਸ਼ਿਪ ਦੇ ਨੀਤੀ ਨਿਰਧਾਰਣ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਅੰਗ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਕ ਚੁਣਿਆ ਹੋਇਆ ਜਾਂ ਅਹੁਦੇ ਵਜੋਂ ਟਾਊਨਸ਼ਿਪ ਬੋਰਡ ਕੁਝ ਅਫ਼ਸਰਾਂ ਦੀ ਨਿਯੁਕਤੀ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕੁਝ ਹੋਰ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਕੀ ਫ਼ਰਜ਼ ਅਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਕੁਝ ਰਾਜਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਪ੍ਰਬੰਧਕੀ ਅਫ਼ਸਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਸਨੂੰ ਆਮ ਕਰਕੇ ਸੁਪਰਵਾਈਜ਼ਰ ਜਾਂ ਟ੍ਰਸਟੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਟਾਊਨਸ਼ਿਪ ਦੇ ਦੂਜੇ ਦਫ਼ਤਰਾਂ ਵਿਚ ਕਲਰਕ, ਖਜ਼ਾਨਚੀ, ਮੁੱਲ ਨਿਰਧਾਰਕ, ਸੜਕ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਅਤੇ ਜਨਤਾ ਦੀ ਮਦਦ ਲਈ ਸੁਪਰਵਾਈਜ਼ਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਸ਼ਾਂਤੀ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਲਈ ਪੁਲਿਸ ਕਰਮਚਾਰੀ ਅਤੇ ਨਿਆਂਯੋਗ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ

ਟਾਊਨਸ਼ਿਪ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਚੁਣੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਸਥਾਨਕ ਅਫ਼ਸਰਾਂ ਦੀ ਬਜਾਏ ਸਰਕਾਰੀ ਅਫ਼ਸਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਟਾਊਨਸ਼ਿਪ ਦੇ ਕਈ ਕੰਮ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਮੁੱਖ ਤੌਰ ਤੇ ਇਹ ਸਥਾਨਕ ਸੜਕਾਂ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਅਤੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਵਾਸਤੇ ਪ੍ਰਬੰਧਕੀ ਕਾਰਜ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਕੁਝ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਜਾਇਦਾਦ ਦਾ ਵੀ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਕੁਝ ਰਾਜਾਂ ਵਿਚ ਸਕੂਲ-ਪ੍ਰਬੰਧ ਇਸ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ।

ਵੀਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਦੂਜੇ ਅੱਧ ਵਿਚ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਟਾਊਨਸ਼ਿਪ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਸਥਾਨਕ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਇਕ ਇਕਾਈ ਵਜੋਂ ਬੜੀ ਤੇਜ਼ ਰਫ਼ਤਾਰ ਨਾਲ ਘਟੀ ਹੈ। ਕੁਝ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿਚ ਇਸ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਨੂੰ ਬਿਲਕੁਲ ਖ਼ਤਮ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਕੰਮ ਕਾਉਂਟੀ ਨੂੰ ਦੇ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਹਨ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮਾ. 10 : 877

ਟਾਊਨਜ਼ਵਿਲ : ਆਸਟ੍ਰੇਲੀਆ ਦੇ ਉੱਤਰ-ਪੂਰਬੀ ਰਾਜ ਕਵੀਨਜ਼ਲੈਂਡ ਦਾ ਦੂਜਾ ਵੱਡਾ ਸ਼ਹਿਰ ਅਤੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਮਸ਼ਹੂਰ ਬੰਦਰਗਾਹ ਹੈ। ਇਹ ਕੋਰਲ ਸਾਗਰ ਦੀ ਕਲੀਵਲੈਂਡ ਖਾੜੀ ਉੱਤੇ ਰਾਸ ਨਦੀ ਦੇ ਮੁਹਾਣੇ ਉੱਤੇ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਤਟਵਰਤੀ ਖੇਤਰ ਉੱਤੇ ਰੇਲਾਂ ਦਾ ਜੰਕਸ਼ਨ ਹੈ ਜਿਥੋਂ ਇਕ ਰੇਲ ਪਟੜੀ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਪੱਛਮ ਵੱਲ ਮਾਊਂਟ ਈਜ਼ਾ ਖਾਣ-ਖੁਦਾਈ ਕੇਂਦਰ ਵੱਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਥੋਂ ਬ੍ਰਿਸਬੇਨ ਕੋਅਰਨਜ਼ ਚਾਰਟਰਡ ਟਾਵਰ, ਕਲਾਨਕਰੀ ਵੱਲ ਵੀ ਰੇਲਾਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਥੇ ਹਵਾਈ ਅੱਡਾ ਵੀ ਹੈ। ਬੂਸ ਅਤੇ ਫਲਾਈਡਰਜ਼ ਵਲੋਂ ਆਉਂਦੇ ਸਾਹਗਾਹ ਵੀ ਇਥੇ ਹੀ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਆਵਾਜਾਈ ਦੀਆਂ ਸਹੂਲਤਾਂ ਅਤੇ ਬੰਦਰਗਾਹ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਇਹ ਕਵੀਨਜ਼ਲੈਂਡ ਦਾ ਮੁੱਖ ਵਪਾਰਕ ਕੇਂਦਰ ਹੈ। ਇਥੇ ਚੀਨੀ ਅਤੇ ਮਾਸ ਤਿਆਰ ਕਰਨ, ਕਿਸ਼ਤੀਆਂ ਬਣਾਉਣ, ਇਸਪਾਤ, ਸੀਮਿੰਟ ਬਣਾਉਣ ਦੀਆਂ ਸਨਅਤਾਂ ਉੱਨਤ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇਹ ਗੇਟ ਬੈਰੀਅਰ ਰੀਫ ਅਤੇ ਐਬਰਟਨ ਪਠਾਰ ਦਾ ਸੈਲਾਨੀ ਕੇਂਦਰ ਵੀ ਹੈ। ਸ਼ਹਿਰ ਦੀਆਂ ਵਰਣਨਯੋਗ ਥਾਵਾਂ ਵਿਚ 1864 ਈ. ਦੀ ਸਥਾਪਤ ਜੇਮਜ਼ ਕੁੱਕ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਹੈ।

ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ 1865 ਈ. ਵਿਚ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ, 1866 ਈ. ਵਿਚ ਇਥੇ ਮਿਊਨਿਸਪਲਟੀ ਕਾਇਮ ਹੋਈ। ਸੰਨ 1870 ਦੇ ਦਹਾਕੇ ਵਿਚ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਪਿਛਵਾੜੇ ਵਿਚ ਸੋਨੇ ਦੀ ਖੋਜ ਹੋਈ ਸੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਥੇ ਚੰਗੀ ਬੰਦਰਗਾਹ ਦੀ ਲੋੜ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋਈ। ਬੰਦਰਗਾਹ ਬਣਨ ਪਿੱਛੋਂ ਇਹ ਵਪਾਰਕ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਉੱਨਤ ਹੋਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ। ਦੂਜੇ ਮਹਾਂਯੁੱਧ ਦੌਰਾਨ ਇਹ ਆਸਟ੍ਰੇਲੀਆਈ ਅਤੇ ਅਮਰੀਕੀ ਫ਼ੌਜਾਂ ਦਾ ਅੱਡਾ ਵੀ ਰਿਹਾ।

ਆਬਾਦੀ—1,14,092 (1980)

19°16' ਦੱ. ਵਿਭ.: 146°48' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਅਮੈ. 27 : 884; ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮਾ. 10 : 73

ਟਾਊਪੋ ਝੀਲ : ਨਿਊਜ਼ੀਲੈਂਡ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਝੀਲ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਉੱਤਰੀ ਟਾਪੂ ਉੱਤੇ ਜੁਆਲਾਮੁਖੀ ਪਠਾਰ ਉੱਤੇ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਸਮੁੰਦਰ ਤਲ ਤੋਂ 357 ਮੀ. ਦੀ ਉਚਾਈ ਉੱਤੇ ਫੈਲੀ ਹੋਈ ਇਸ ਝੀਲ ਦੀ ਲੰਬਾਈ 40 ਕਿ.ਮੀ. ਅਤੇ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਡੂੰਘਾਈ 152 ਮੀ. ਹੈ। ਇਸ ਨੇ 606 ਵ. ਕਿ. ਮੀ. ਦਾ ਖੇਤਰ ਰੋਕਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਝੀਲ ਨੂੰ ਪਾਣੀ ਵਾਈਕਾਟੋ ਦਰਿਆ ਦਾ ਉਪਰਲਾ ਹਿੱਸਾ ਦੱਖਣ ਵਾਲੇ ਪਾਸਿਉਂ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪਾਣੀ ਦਾ ਨਿਕਾਸ ਇਸੇ ਦਰਿਆ ਦਾ ਹੇਠਲਾ ਹਿੱਸਾ ਉੱਤਰ-ਪੂਰਬ ਵੱਲੋਂ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਝੀਲ ਦੇ

ਤਟ ਉੱਤੇ ਵਾਈਕਾਟੇ ਦਰਿਆ ਦੇ ਕੰਢੇ ਟਾਊਪੋ ਸ਼ਹਿਰ ਵੱਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਸਿਹਤ ਵਰਧਕ ਅਸਥਾਨ ਵੀ ਤੱਟ ਉੱਤੇ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਤੱਟ ਉੱਤੇ ਅਨੇਕ ਗਰਮ ਪਾਣੀ ਦੇ ਚਸ਼ਮੇ ਵੀ ਹਨ। ਇਹ ਝੀਲ ਵਾਈਕਾਟੇ ਉੱਪਰ ਕਈ ਪਣ-ਬਿਜਲੀ ਯੋਜਨਾਵਾਂ ਲਈ ਜਲ-ਭੰਡਾਰ ਦਾ ਕੰਮ ਦਿੰਦੀ ਹੈ।

ਇਸ ਝੀਲ ਦਾ ਪਤਾ 1830ਵਿਆਂ ਵਿਚ ਜੇ. ਐਸ. ਪੋਲੈਕ ਅਤੇ ਟਾਮਸ ਚੈਪਮੈਨ ਨੇ ਲਗਾਇਆ ਸੀ।

38°48' ਦੱ. ਵਿਥ.: 175°55' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ 9 : 843

ਟਾਊਬਾਟੇ : ਦੱਖਣੀ ਬ੍ਰਾਜ਼ੀਲ ਦੀ ਸਾਓ ਪਾਊਲੋ ਸਟੇਟ ਦਾ ਪੈਰਾਈਬਾ ਦਰਿਆ ਦੇ ਕੰਢੇ ਵੱਸਿਆ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ। ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ 17ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਆਰੰਭ ਵਿਚ ਗੁਏਆਨਾਸੀਸ ਇੰਡੀਅਨ ਕਸਬੇ ਵਾਲੀ ਥਾਂ ਤੇ ਜੈਕੁਈਸ ਫੀਲਿਕਸ ਨੇ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਇਹ ਉਸ ਵੇਲੇ ਅੰਤਰਵਰਤੀ ਖੇਤਰਾਂ ਵਲ ਖੋਜੀ ਦਲਾਂ ਦਾ ਅਹਿਮ ਮੁਕਾਮ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਜਿਹੜਾ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਇਕ ਕਸਬੇ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰ ਗਿਆ। ਫਿਰ 1842 ਈ. ਵਿਚ ਪੈਰਾਈਬੋ ਵਾਦੀ ਵਿਚ ਕਾਫ਼ੀ ਦੀ ਗਰਮ-ਬਾਜ਼ਾਰੀ ਦੇ ਆਰੰਭ ਨਾਲ ਇਸ ਨੂੰ ਸ਼ਹਿਰ ਵਜੋਂ ਚਾਰਟਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਕਾਫ਼ੀ ਦੀ ਗਰਮ-ਬਾਜ਼ਾਰੀ ਮੱਠੀ ਪੈਣ ਪਿੱਛੋਂ ਇਸ ਦੀ ਵਪਾਰਕ ਮਹੱਤਤਾ ਤਾਂ ਘੱਟ ਗਈ ਪਰ ਇਹ ਜ਼ਰਾਇਤੀ ਅਤੇ ਸੌਨਅਤੀ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਉੱਨਤ ਹੋਇਆ। ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਨੇੜੇ ਹੀ ਡੋਲੋਮਾਈਟ ਦੀਆਂ ਖਾਣਾਂ ਹਨ।

ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧੀ ਇਥੋਂ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਲੇਖਕ ਮਾਟੀਰੋ ਲਬਾਤੋ ਦੇ ਜਨਮ-ਅਸਥਾਨ ਕਰਕੇ ਵੀ ਹੈ। ਜਨਮ-ਅਸਥਾਨ ਨੂੰ ਅੱਜਕੱਲ੍ਹ ਇਕ ਅਜਾਇਬ ਘਰ ਬਣਾ ਲਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਥੇ ਇਕ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵੀ ਹੈ।

ਆਬਾਦੀ—1,55,376 (1980)

23°02' ਦੱ. ਵਿਥ.: 45°33' ਪੱ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9 : 842

ਟਾਊਰਮੀਨਾ : ਇਟਲੀ ਦੇ ਪੂਰਬੀ ਸਿਸਲੀ ਟਾਪੂ ਦੇ ਮੈਸੀਨਾ ਪ੍ਰਾਂਤ ਵਿਚ ਇਕ ਇਤਿਹਾਸਕ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ ਜੋ ਮਾਉਂਟ ਐਟਾਨਾ ਦੀਆਂ ਢਲਾਣਾਂ ਉੱਤੇ 197 ਮੀ. ਦੀ ਉੱਚਾਈ ਤੇ ਆਇਓਨੀਅਨ ਸਾਗਰ ਦੀ ਮੈਸੀਨਾ ਖਾੜੀ ਦੇ ਨੇੜੇ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਇਥੋਂ ਮਾਉਂਟ ਐਟਾਨਾ ਦੀ ਸਿਖਰ ਅਤੇ ਹੇਠਾਂ ਸਮੁੰਦਰ ਦਾ ਨਜ਼ਾਰਾ ਵਧੀਆ ਵਿਖਾਈ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਰਦੀਆਂ ਦੀ ਮਸ਼ਹੂਰ ਸੈਰਗਾਹ ਹੈ। ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ 700 ਈ. ਪੂ. ਵਿਚ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ ਅਤੇ ਪਿੱਛੋਂ 5ਵੀਂ ਸਦੀ ਈ. ਪੂ. ਵਿਚ ਯੂਨਾਨੀਆਂ ਨੇ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਨੂੰ ਵਸਾਇਆ ਸੀ। ਰੋਮਨਾਂ ਅਧੀਨ ਆਉਣ ਪਿੱਛੋਂ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਨੇ ਤਰੱਕੀ ਕੀਤੀ। 210 ਈ. ਪੂ. ਵਿਚ ਇਹ ਰੋਮਨਾਂ ਅਧੀਨ ਆਇਆ ਸੀ। ਰੋਮਨ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਅਗਸਟਸ ਨੇ ਇਥੇ ਇਕ ਬਸਤੀ ਵਸਾਈ। ਬਾਜ਼ਨਤੀਨੀਆਂ ਅਧੀਨ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਕੁਝ ਘਟੀ। 902 ਈ. ਪੂ. ਵਿਚ ਅਰਬਾਂ ਨੇ ਸ਼ਹਿਰ ਨੂੰ ਤਬਾਹ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਪਿੱਛੋਂ 11ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਨਾਰਮਨਾਂ ਨੇ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਉੱਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ।

ਇਥੋਂ ਦੇ ਬੇਹਾਂ ਦੀ 1892 ਈ. ਵਿਚ ਖੁਦਾਈ ਹੋਈ ਜਿਸ ਤੋਂ ਕਈ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਇਮਾਰਤਾਂ ਦੇ ਬੇਹ ਮਿਲੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਯੂਨਾਨੀ ਇਮਾਰਤ ਰੋਮਨ-ਓਡੀਅਨ ਥੀਏਟਰ ਦੇ ਖੰਡਰ ਅਤੇ ਜਲ-ਭੰਡਾਰ

ਮਿਲੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਮਧ ਕਾਲੀਨ ਸਮੇਂ ਦੇ ਗਿਰਜੇ ਅਤੇ ਚੀਆਮਪੋਲੀ ਮੱਠਲ ਵੇਖਣਯੋਗ ਹਨ।

ਆਬਾਦੀ—10,085 (1981)

37°52' ਉ. ਵਿਥ.: 15°17' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9 : 815; ਐਨ. ਅਮੇ. 26 : 252

ਟਾਊਰਾਂਗਾ : ਨਿਊਜ਼ੀਲੈਂਡ ਵਿਚ ਉੱਤਰੀ ਟਾਪੂ ਦੇ ਉੱਤਰ-ਪੂਰਬੀ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ਟਾਊਰਾਂਗਾ ਕਾਉਂਟੀ ਦਾ ਇਕ ਵੱਡਾ ਸ਼ਹਿਰ ਅਤੇ ਮਸ਼ਹੂਰ ਬੰਦਰਗਾਹ ਹੈ ਜੋ ਆਕਲੈਂਡ ਟਾਪੂ ਤੋਂ 150 ਕਿ. ਮੀ. ਦੱਖਣ-ਪੂਰਬ ਵਿਚ ਪਲੈਟੀ ਦੀ ਖਾੜੀ ਦੀ ਟਾਊਰਾਂਗਾ ਪਤਣ ਦੇ ਦੱਖਣ-ਪੂਰਬੀ ਤਟ ਉੱਤੇ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਇਹ ਆਕਲੈਂਡ ਨਾਲ ਰੇਲ ਮਾਰਗ ਦੁਆਰਾ ਜੁੜਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਤੋਂ ਲਗਭਗ 8 ਕਿ. ਮੀ. ਉੱਤਰ-ਪੂਰਬ ਵਿਚ ਮਾਉਗਾਵੀ ਨਾਂ ਦੀ ਡੂੰਘੇ ਪਾਣੀ ਦੀ ਬੰਦਰਗਾਹ ਹੈ। ਇਸੇ ਤੋਂ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਉੱਨ, ਮਾਸ, ਡੇਅਰੀ ਉਤਪਾਦਨ, ਗੁੱਦਾ, ਕਾਗਜ਼, ਇਮਾਰਤੀ ਲੱਕੜੀ ਦਾ ਨਿਰਯਾਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਆਪਣੇ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦੀ ਪਸ਼ੂਆਂ, ਜ਼ਰਾਇਤੀ ਉਤਪਾਦਨ ਫਲਾਂ ਅਤੇ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਦੀ ਮੰਡੀ ਵੀ ਹੈ। ਅੱਜਕੱਲ੍ਹ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ-ਸੌਨਅਤਾਂ ਵੀ ਉੱਨਤ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਆਟਾ ਪੀਹਣ, ਸੀਮਿੰਟ ਬਣਾਉਣ, ਕੱਪੜਾ ਬਣਾਉਣ, ਕਾਗਜ਼ ਦੀ ਛਪਾਈ ਅਤੇ ਕਈ ਹੋਰ ਸਥਾਨਕ ਵਸਤੂਆਂ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਕੰਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ 1834 ਈ. ਵਿਚ ਐਂਗਲੀਕੀ ਮਿਸ਼ਨ ਅਤੇ 1838 ਈ. ਤੋਂ 1847 ਦਰਮਿਆਨ ਐਲਮੀ ਮਿਸ਼ਨ ਹਾਊਸ ਬੋਲਿਆ ਗਿਆ। ਐਲਮੀ ਮਿਸ਼ਨ ਹਾਊਸ ਅੱਜ ਵੀ ਇਥੇ ਮੌਜੂਦ ਹੈ। ਸੰਨ 1882 ਵਿਚ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਨੂੰ ਬਰੋ ਅਤੇ 1963 ਈ. ਵਿਚ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਦਰਜਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ।

ਆਬਾਦੀ—ਸ਼ਹਿਰ 39,900; ਮੈ.ਬੇ. 57,000 (1980)

37°42' ਦੱ. ਵਿਥ.: 176°10' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਅਮੇ. 26 : 315; ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9 : 843

ਟਾਊਲਰ, ਯੋਹਾਨ : ਜਰਮਨੀ ਦੇ ਇਸ ਉੱਘੇ ਰਹੱਸਵਾਦੀ ਦਾ ਜਨਮ 1300 ਈ. ਵਿਚ ਸਟ੍ਰੈਸਬਰਗ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਸਟ੍ਰੈਸਬਰਗ ਅਤੇ ਕੋਲੋਨ ਵਿਖੇ ਸਿਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਉਪਰੰਤ ਇਹ ਸਟ੍ਰੈਸਬਰਗ ਵਿਚ ਗਿਰਜੇ ਵਿਚ ਲੈਕਟਰ ਬਣਿਆ। ਆਪਣੀ ਜਲਾਵਤਨੀ ਦੌਰਾਨ ਇਸਨੇ ਬਾਸੈਲ ਅਤੇ ਸਵਿਟਜ਼ਰਲੈਂਡ ਵਿਖੇ ਭਾਸ਼ਣ ਦਿੱਤੇ। ਇਹ ਐਕਹਾਰਟ ਤੇ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋਇਆ। ਸੇਂਟ ਟਾਮਸ ਐਕੁਈਨੈੱਸ ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਇਸ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਖ਼ਿਆਲੀ ਛਾਇਆਵਾਦੀ ਧਰਮ-ਵਿਦਿਆ ਤੋਂ ਵਧੇਰੇ ਕ੍ਰਿਆਤਮਕ ਸਨ। ਜਰਮਨ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਲਿਖੇ ਇਸ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰਟਿਨ ਲੂਥਰ ਨੇ ਬਹੁਤ ਸਲਾਹਿਆ।

16 ਜੂਨ, 1361 ਨੂੰ ਸਟ੍ਰੈਸਬਰਗ ਵਿਖੇ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9 : 843; ਐਨ. ਅਮੇ. 26 : 284; ਚੈਬ. ਐਨ. 13 : 471

ਟਾਅਾਲ : ਸ਼ਹਿਰ—ਇਸ ਦਾ ਪੂਰਾ ਨਾਂ ਟਾਅਾਲ ਡੇ ਬਾਸਬਾਨ ਹੈ। ਇਹ ਫ਼ਿਲਪੀਨ ਦੇ ਲੂਜ਼ਾਨ ਟਾਪੂ ਉੱਤੇ ਝੀਲ ਟਾਅਾਲ ਦੇ ਦੱਖਣ-ਪੱਛਮ ਅਤੇ ਬਾਲਾਯਾਨ ਖਾੜੀ ਦੇ ਉੱਤਰ ਪੂਰਬੀ-ਤਟ ਉੱਤੇ ਵੱਸਿਆ ਇਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ। ਸੰਨ 1849 ਦੀ ਮਰਦਮਸ਼ੁਮਾਰੀ ਅਨੁਸਾਰ ਇਹ ਮਨੀਲਾ ਤੋਂ ਪਿੱਛੋਂ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਦੂਜਾ ਵੱਡਾ ਸ਼ਹਿਰ ਸੀ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਇਸ ਦੀ ਵੱਸੋਂ 41,347 ਸੀ। ਟਾਅਾਲ ਦਾ ਨਵਾਂ ਸ਼ਹਿਰ 1754 ਈ. ਵਿਚ ਟਾਅਾਲ ਜੁਆਲਾਮੁਖੀ ਦੇ ਲਾਵੇ

‘ਹ. ਪੁ.—ਡਿਸ. ਡਿਕ. ਇੰਡ. ਆ. ਐਡ. ਕੰਟ; ਵੈ. ਜੁਗ. ਡਿ.; ਐਨ.
ਅਸੈ. 26 : 208

1																	0
1																	2
3																	10
4																	Ne
11																	18
12																	Ar
19																	36
20																	Kr
21																	54
22																	Xe
29																	86
30																	Rn
37																	118
38																	
39																	
40																	
41																	
42																	
43																	
44																	
45																	
46																	
47																	
48																	
49																	
50																	
51																	
52																	
53																	
54																	
55																	
56																	
57																	
58																	
59																	
60																	
61																	
62																	
63																	
64																	
65																	
66																	
67																	
68																	
69																	
70																	
71																	
72																	
73																	
74																	
75																	
76																	
77																	
78																	
79																	
80																	
81																	
82																	
83																	
84																	
85																	
86																	
87																	
88																	
89																	
90																	
91																	
92																	
93																	
94																	
95																	
96																	
97																	
98																	
99																	
100																	
101																	
102																	
103																	
104																	
105																	
106																	
107																	
108																	
109																	
110																	
111																	
112																	
113																	
114																	
115																	
116																	
117																	
118																	

NamdhariElibrary@gmail.com

ਮਿਲਾਉਣ ਨਾਲ ਹਲਕਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਟਾਇਟੇਨੀਅਮ ਦੇ ਡਿਪਾਜ਼ਿਟ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਕਈ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਟਰਾਵਨਕੋਰ ਵਿਖੇ ਮਿਲਦੇ ਡਿਪਾਜ਼ਿਟ ਟਾਇਟੇਨੀਅਮ ਦੀ ਕੱਚੀ ਧਾਤ ਦਾ ਮੁੱਖ ਸ੍ਰੋਤ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਟਾਇਟੇਨੀਅਮ ਡਾਈਆਕਸਾਈਡ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਕਾਫ਼ੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੈ। ਅਮਰੀਕਾ ਵਿਚ ਟਾਇਟੇਨੀਅਮ ਡਾਈਆਕਸਾਈਡ ਪਿਗਮੈਂਟ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਟਾਇਟੇਨੀਅਮ ਦੀ ਕੱਚੀ-ਧਾਤ ਭਾਰਤ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਉਤਪਾਦਨ—ਟਾਇਟੇਨੀਅਮ ਇਕ ਰਸਾਇਣਿਕ ਵਿਧੀ ਨਾਲ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਟਾਇਟੇਨੀਅਮ ਟੈਟ੍ਰਾਕਲੋਰਾਈਡ ਦਾ ਲਘੂਕਰਨ ਸੋਡੀਅਮ ਜਾਂ ਮੈਗਨੀਸ਼ੀਅਮ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਮਰੀਕਾ ਵਿਚ ਕਰੋਲ ਵਿਧੀ ਵਰਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਭਾਰ ਅਨੁਸਾਰ ਚਾਰ ਹਿੱਸੇ ਤਰਲ ਟਾਇਟੇਨੀਅਮ ਟੈਟ੍ਰਾਕਲੋਰਾਈਡ ਅਤੇ ਭਾਰ ਅਨੁਸਾਰ ਇਕ ਹਿੱਸਾ ਪਿਘਲੇ ਹੋਏ ਮੈਗਨੀਸ਼ੀਅਮ ਦੀ ਕਿਰਿਆ ਇਕ ਗੀਐਂਕਟਰ ਵਿਚ 850° ਸੈਂ. ਉੱਤੇ ਕਰਵਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਲ ਇਕ ਹਿੱਸਾ ਟਾਇਟੇਨੀਅਮ ਅਤੇ ਚਾਰ ਹਿੱਸੇ ਮੈਗਨੀਸ਼ੀਅਮ ਕਲੋਰਾਈਡ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਬਰਤਾਨੀਆ ਵਿਚ ਸੋਡੀਅਮ-ਲਘੂਕਰਨ ਵਿਧੀ ਵਰਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਭਾਰ ਅਨੁਸਾਰ ਦੋ ਹਿੱਸੇ ਸੋਡੀਅਮ ਦੁਆਰਾ ਚਾਰ ਹਿੱਸੇ ਟਾਇਟੇਨੀਅਮ ਟੈਟ੍ਰਾਕਲੋਰਾਈਡ ਦਾ ਲਘੂਕਰਨ ਕਰਕੇ ਇਕ ਹਿੱਸਾ ਟਾਇਟੇਨੀਅਮ ਅਤੇ ਪੰਜ ਹਿੱਸੇ ਸੋਡੀਅਮ ਕਲੋਰਾਈਡ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਦੋਵੇਂ ਵਿਧੀਆਂ ਬਹੁਤ ਵੱਡੇ ਗੀਐਂਕਟਰਾਂ ਵਿਚ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਅਤੇ ਹਰ ਵਾਰੀ ਲਗਭਗ 1,000 ਤੋਂ 2,000 ਪਾਊਂਡ ਟਾਇਟੇਨੀਅਮ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਗੀਐਂਕਟਰ ਵਿਚ ਆਰਗੈਨ ਵਾਯੂਮੰਡਲ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਤਾਂ ਕਿ ਆਖਰੀ ਉਪਜ ਵਿਚ ਕੋਈ ਅੱਕਸੀਜਨ, ਨਾਈਟ੍ਰੋਜਨ ਅਤੇ ਹਾਈਡ੍ਰੋਜਨ ਵਰਗੀ ਅਸ਼ੁੱਧੀ ਨਾ ਮਿਲ ਸਕੇ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਢੰਗਾਂ ਨਾਲ ਟਾਇਟੇਨੀਅਮ ਇਕ ਸਪੰਜ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸਪੰਜ ਨੂੰ ਤੋੜ ਕੇ ਯੋਗ ਟੁਕੜੇ ਬਣਾ ਲਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਮਗਰੋਂ ਨਾਲ ਮਿਲੇ ਕਲੋਰਾਈਡਾਂ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਲਈ ਪਾਣੀ ਅਤੇ ਤੇਜ਼ਾਬ ਵਿਚ ਖੋਰਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਹਵਾ ਦੀ ਅਣਹੋਂਦ ਵਿਚ ਗਰਮ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਟਾਇਟੇਨੀਅਮ ਅਤੇ ਟਾਇਟੇਨੀਅਮ ਮਿਸ਼ਰਿਤ-ਧਾਤਾਂ ਦੀਆਂ ਡਲੀਆਂ ਨੂੰ ਪਿਘਲਾਉਣ ਲਈ ਟਾਇਟੇਨੀਅਮ ਸਪੰਜ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੱਚੇ-ਮਾਲ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਸ਼ੁੱਧਤਾ ਉਸ ਟਾਇਟੇਨੀਅਮ ਟੈਟ੍ਰਾਕਲੋਰਾਈਡ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਇਹ ਬਣਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਮੈਗਨੀਸ਼ੀਅਮ ਜਾਂ ਸੋਡੀਅਮ ਲਘੂਕਾਰਕਾਂ ਅਤੇ ਲਘੂਕਰਨ ਸਮੇਂ ਵਾਯੂਮੰਡਲ ਦੀ ਸ਼ੁੱਧਤਾ ਉੱਤੇ ਨਿਰਭਰ ਹੈ। ਸਪੰਜ ਟਾਇਟੇਨੀਅਮ ਵਿਚ ਆਮ ਅਸ਼ੁੱਧੀਆਂ ਅੱਕਸੀਜਨ, ਕਾਰਬਨ, ਨਾਈਟ੍ਰੋਜਨ, ਹਾਈਡ੍ਰੋਜਨ ਅਤੇ ਲੋਹਾ ਹਨ।

ਬਹੁਤ ਹੀ ਸ਼ੁੱਧ ਟਾਇਟੇਨੀਅਮ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਲਈ ਟਾਇਟੇਨੀਅਮ ਟੈਟ੍ਰਾਕਲੋਰਾਈਡ ਦਾ ਤਾਪ ਅਪਘਟਨ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਬਿਜਲਈ ਸੋਧ ਵਿਧੀ ਵਰਤਣੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਵਿਧੀਆਂ ਵਿਚ ਸਪੰਜ ਟਾਇਟੇਨੀਅਮ ਨੂੰ ਆਰੰਭਿਕ ਪਦਾਰਥ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਗੁਣ—ਸ਼ੁੱਧ ਰੂਪ ਵਿਚ ਟਾਇਟੇਨੀਅਮ ਪ੍ਰਤੀ ਇਕ ਨਰਮ ਖਿਚੀਣਯੋਗ ਧਾਤ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਘਣਤਾ 4.5 ਗ੍ਰਾ. ਪ੍ਰਤੀ ਸੈਂ. ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਰੰਗ ਚਾਂਦੀ ਵਰਗਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪਾਲਿਸ਼ ਕਰਕੇ ਇਸ ਦੀ ਚਮਕ ਵਧਾਈ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਪਿਘਲਾਉ-ਦਰਜਾ $1,670^\circ$ ਸੈਂ. ਹੈ, ਪ੍ਰਤੀ ਕਾਰਬਨ, ਅੱਕਸੀਜਨ ਅਤੇ ਨਾਈਟ੍ਰੋਜਨ ਵਰਗੀਆਂ ਅਸ਼ੁੱਧੀਆਂ ਇਸ ਦਾ ਪਿਘਲਾਉ ਦਰਜਾ ਵਧਾ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਲੋਹੇ, ਮੈਗਨੀਜ਼, ਕ੍ਰੋਮੀਅਮ ਅਤੇ ਤਾਂਬੇ ਵਰਗੀਆਂ ਅਸ਼ੁੱਧੀਆਂ ਇਸ

ਦਰਜੇ ਨੂੰ ਘਟਾ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਟਾਇਟੇਨੀਅਮ ਅਨੁਚੁੰਬਕੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀ ਤਾਪ ਅਤੇ ਬਿਜਲਈ ਚਾਲਕਤਾ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਪ੍ਰਮਾਣੂ, ਕ੍ਰਮ-ਅੰਕ 22 ਅਤੇ ਪਰਮਾਣਵੀ-ਭਾਰ 47.9 ਹੈ। ਇਸ ਦੀਆਂ ਤਿੰਨ ਸੰਯੋਜਕਤਾਵਾਂ 2, 3 ਅਤੇ 4 ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸਭ ਤੋਂ ਸਥਾਈ ਸੰਯੋਜਕਤਾ 4 ਹੈ।

ਟਾਇਟੇਨੀਅਮ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਗੁਣ ਇਸ ਦੁਆਰਾ ਮਿਸ਼ਰਿਤ-ਧਾਤਾਂ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਹੈ। ਇਹ ਕਈ ਹੋਰ ਧਾਤਾਂ ਅਤੇ ਅਧਾਤਾਂ ਨਾਲ ਮਿਸ਼ਰਿਤ ਧਾਤਾਂ ਬਣਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੀਆਂ ਮਿਸ਼ਰਿਤ-ਧਾਤਾਂ ਦੀ ਤਣਾਉ-ਸਮਰੱਥਾ ਵਧ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਸ਼ੁੱਧ ਟਾਇਟੇਨੀਅਮ ਦੀ ਤਣਾਉ-ਸਮਰੱਥਾ 2,800 ਕਿ. ਗ੍ਰਾਮ ਪ੍ਰਤੀ ਵਰਗ ਸੈਂ. ਮੀ. ਹੈ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਮਿਸ਼ਰਿਤ-ਧਾਤਾਂ ਬਣਾਉਣ ਨਾਲ ਇਹ 14,000 ਕਿ. ਗ੍ਰਾ. ਪ੍ਰਤੀ ਵਰਗ ਸੈਂ. ਮੀ. ਤੱਕ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਗੁਣ ਕਾਰਨ ਟਾਇਟੇਨੀਅਮ ਬਣਤਰੀ ਧਾਤ ਬਣ ਚੁੱਕਾ ਹੈ।

ਟਾਇਟੇਨੀਅਮ ਕਈ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਵਧੀਆਂ ਖੋਰ ਪ੍ਰਤੀਰੋਧਕ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਸਤ੍ਹਾ ਉੱਤੇ ਅਕਿਰਿਆਸ਼ੀਲ ਆਕਸਾਈਡ ਦੀ ਤਹਿ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਨਾਈਟ੍ਰਿਕ ਐਸਿਡ ਅਤੇ ਐਕਵਾਰੀਜੀਆ ਵਰਗੇ ਆਕਸੀਕਾਰਕ ਤੇਜ਼ਾਬਾਂ, ਆਰਗੈਨਿਕ ਤੇਜ਼ਾਬਾਂ, ਸਿੱਲ੍ਹੀਕਲੋ-ਰੀਨ ਗੈਸ, ਕਲੋਰਾਈਡਾਂ ਦੇ ਘੋਲ, ਗੰਧਕ ਤੇ ਨਮਕ ਦੇ ਹਲਕੇ ਤੇਜ਼ਾਬਾਂ ਅਤੇ ਹਲਕੀਆਂ ਖਾਰਾਂ ਤੋਂ ਸਤ੍ਹਾ ਨੂੰ ਖੁਰਨ ਤੋਂ ਰੋਕਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਸੁਰਖ ਨਾਈਟ੍ਰਿਕ ਐਸਿਡ ਦੇ ਨੇੜੇ ਟਾਇਟੇਨੀਅਮ ਨੂੰ ਲਿਆਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਕਈ ਵਾਰ ਵਿਸਫੋਟ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਤਰਲ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਟਾਇਟੇਨੀਅਮ ਬਹੁਤ ਹੀ ਕਿਰਿਆਸ਼ੀਲ ਹੈ।

ਟਾਇਟੇਨੀਅਮ-ਬੇਸ ਮਿਸ਼ਰਿਤ-ਧਾਤਾਂ—ਟਾਇਟੇਨੀਅਮ ਨਾਲ ਮਿਸ਼ਰਿਤ-ਧਾਤਾਂ ਬਣਾਉਣ ਵਾਲੇ ਮੁੱਖ ਤੱਤ ਐਲੂਮਿਨੀਅਮ, ਵੈਨੇਡੀਅਮ, ਮਾਲਿਬਡਿਨਮ, ਮੈਗਨੀਜ਼, ਲੋਹਾ ਅਤੇ ਕ੍ਰੋਮੀਅਮ ਹਨ। ਗੈਸੀ ਤੱਤ, ਕਾਰਬਨ, ਆਕਸੀਜਨ, ਨਾਈਟ੍ਰੋਜਨ ਅਤੇ ਹਾਈਡ੍ਰੋਜਨ ਲਗਭਗ ਟਾਇਟੇਨੀਅਮ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਮਿਸ਼ਰਿਤ-ਧਾਤਾਂ ਵਿਚ ਥੋੜ੍ਹੀ ਮਾਤਰਾ ਵਿਚ ਮਿਲੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਟਾਇਟੇਨੀਅਮ ਮਿਸ਼ਰਿਤ-ਧਾਤਾਂ ਦੀ ਤਣਾਉ-ਸਮਰੱਥਾ 8,400 ਕਿ. ਗ੍ਰਾ. ਪ੍ਰਤੀ ਵਰਗ ਸੈਂ. ਮੀ. ਤੋਂ 14,000 ਕਿ. ਗ੍ਰਾ. ਪ੍ਰਤੀ ਵਰਗ ਸੈਂ. ਮੀ. ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਤੱਕ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਦੂਸਰੀਆਂ ਧਾਤਾਂ ਵਿਚ ਟਾਇਟੇਨੀਅਮ—ਫੈਰੋਟਾਇਟੇਨੀਅਮ ਜਾਂ ਫੈਰੋਕਾਰਬਨ-ਟਾਇਟੇਨੀਅਮ ਮਿਸ਼ਰਿਤ-ਧਾਤ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਟਾਇਟੇਨੀਅਮ ਬਹੁਤ ਦੇਰ ਤੋਂ ਸਟੀਲ ਵਿਚ ਡੀਆਕਸੀਕਾਰਕ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਇਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਈ ਸਟੀਲਾਂ ਵਿਚ ਗ੍ਰੇਨ ਆਕਾਰ ਨੂੰ ਰਿਡਿਊਸ ਕਰਨ ਅਤੇ ਸਟੇਨਲੈੱਸ ਸਟੀਲ ਵਿਚ ਕਾਰਬਨ ਨੂੰ ਕੰਟਰੋਲ ਕਰਨ ਲਈ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਐਲੂਮਿਨੀਅਮ ਵਿਚ ਇਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਗ੍ਰੇਨ ਆਕਾਰ ਨੂੰ ਸੋਧਣ ਲਈ ਜਦੋਂ ਕਿ ਤਾਂਬੇ ਵਿਚ ਤੱਲਛਟਣ-ਕਠੌਰੀਕਰਨ ਮਿਸ਼ਰਿਤ-ਧਾਤ ਉਤਪੰਨ ਕਰਨ ਲਈ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਉੱਚ-ਤਾਪਮਾਨ ਨਿਕਲ-ਕੋਬਾਲਟ-ਕ੍ਰੋਮੀਅਮ ਮਿਸ਼ਰਿਤ ਧਾਤਾਂ ਵਿਚ ਟਾਇਟੇਨੀਅਮ ਤੱਲਛਟਣ-ਕਠੌਰੀਕਰਨ ਕਿਰਿਆ ਉਤਪੰਨ ਕਰਨ ਲਈ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਲੋਹਾ-ਕੋਬਾਲਟ-ਨਿਕਲ-ਟਾਇਟੇਨੀਅਮ ਕਿਸਮ ਦੀਆਂ ਸਥਾਈ ਚੁੰਬਕੀ ਮਿਸ਼ਰਿਤ-ਧਾਤਾਂ ਵਿਚ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਲਾਭ—ਟਾਇਟੇਨੀਅਮ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਲਾਭ ਹਵਾਈ ਜਹਾਜ਼ਾਂ ਦੇ ਅਜਿਹੇ ਭਾਗ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਹੈ ਜਿਥੇ ਵਧੇਰੇ ਸਮਰਥਾ ਅਤੇ ਘੱਟ ਘਣਤਾ ਦੀ ਲੋੜ ਹੋਵੇ। ਟਾਇਟੇਨੀਅਮ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀਆਂ

ਮਿਸ਼ਰਿਤ-ਧਾਤਾਂ ਨੂੰ ਲਗਭਗ 425° ਸੈਂ. ਤੱਕ ਗਰਮ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਜੈੱਟ ਇੰਜਣਾਂ ਦੇ ਕੰਪ੍ਰੈਸਰ ਸੈਕਸ਼ਨ, ਏਅਰ ਫ੍ਰੇਮ ਹਵਾਈ ਜਹਾਜ਼ਾਂ ਦੀ ਬਾਹਰੀ ਪਰਤ, ਅਗਨੀ ਰੋਧਕ ਬੈਂਡੀ, ਨਟ, ਅਤੇ ਬੋਲਟ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸਮੁੰਦਰੀ ਵਾਯੂਮੰਡਲ ਦਾ ਇਸ ਉੱਤੇ ਕੋਈ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨਾ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਇਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਤਾਪ-ਔਕਸੀਜਨ ਨਲੀਆਂ, ਵਧੀਆਂ ਬਣਤਰੀ ਭਾਗ, ਵਾਲਵ, ਪ੍ਰੋਪੈਲਰ ਦੇ ਬਲੇਡ ਅਤੇ ਬਕਤਰ ਪਲੇਟ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਖੋਰ ਪ੍ਰਤੀਰੋਧਕ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਵਰਤੋਂ ਖੋਰਨ ਵਾਲੇ ਰਸਾਇਣਿਕ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੇ ਵਾਲਵ ਅਤੇ ਪੰਪਾਂ ਵਿਚ ਅਤੇ ਫਿਲਟਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸਾਮਾਨ, ਸਕਰੀਨਾਂ ਅਤੇ ਦੂਸਰੇ ਸਾਮਾਨ ਵਿਚ ਤਾਰ ਵਾਲੇ ਕੱਪੜੇ ਲਈ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਕਲੋਰੀਨ ਡਾਈਆਕਸਾਈਡ ਦੇ ਵਾਤਾਵਰਣ ਵਿਚ ਇਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਪਲਪ ਦਾ ਰੰਗ ਕੱਟਣ ਵਾਲੇ ਯੰਤਰ ਵਿਚ ਤਹਿ ਚੜ੍ਹਾਉਣ ਲਈ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਫਿਲਟਰ ਪ੍ਰੈਸਾਂ, ਕੰਡੈਂਸਰਾਂ, ਤਾਪ ਔਕਸੀਜਨਰਾਂ ਅਤੇ ਅਪਕੋਂਦਰਨ ਯੰਤਰਾਂ ਵਿਚ ਖੋਰ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਲਈ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਬਿਜਲਈ ਲੇਪਣ ਉਦਯੋਗ ਵਿਚ ਇਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਧਾਤ ਦੇ ਫ੍ਰੇਮਾਂ ਦੇ ਐਨੋਡੀਕਰਨ ਲਈ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਟਾਇਟੇਨੀਅਮ ਮਾਸ ਤੇ ਤੰਬੂਆਂ ਅਤੇ ਹੱਡੀਆਂ ਉੱਤੇ ਬੁਰਾ ਅਸਰ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ, ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਪ੍ਰਾਸਥੈਟਿਕ ਸਾਜ਼-ਸਾਮਾਨ ਵਿਚ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਤ੍ਰੀਵੇਂਦਰਮ ਵਿਖੇ ਟਾਇਟੇਨੀਅਮ ਡਾਈਆਕਸਾਈਡ ਪਿਗਮੈਂਟ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਕੇਵਲ ਇਕੋ ਕਾਰਖ਼ਾਨਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਨਾਂ 'ਟਰਾਵਨਕੋਰ ਟਾਇਟੇਨੀਅਮ ਪ੍ਰੋਡਕਟਸ ਲਿਮਟਿਡ' ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀ ਸਾਲ ਉਤਪਾਦਨ ਸਮਰੱਥਾ 24,000 ਟਨ (1978) ਹੈ।

ਟਾਇਟੇਨੀਅਮ ਦਾ ਮੁੱਖ ਯੋਗਿਕ ਟਾਇਟੇਨੀਅਮ ਡਾਈਆਕਸਾਈਡ ਹੈ। ਇਹ ਜ਼ਿਆਦਾ ਅਪਾਰਦਰਸ਼ੀ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਪਿਗਮੈਂਟ ਉਦਯੋਗ ਵਿਚ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਰੂਪਾਈਲ ਜਾਂ ਇਲਮੈਨਾਈਟ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਦੂਸਰੇ ਨੰਬਰ ਤੇ ਟਾਇਟੇਨੀਅਮ ਟੈਟ੍ਰਾਕਲੋਰਾਈਡ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਟਾਇਟੇਨੀਅਮ ਧਾਤ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਲਈ ਕੱਚਾ ਮਾਲ ਹੈ। ਟਾਇਟੇਨੀਅਮ ਡਾਈਆਕਸਾਈਡ ਜਾਂ ਟਾਇਟੇਨੀਅਮ ਦੀਆਂ ਕੱਚੀਆਂ-ਧਾਤਾਂ ਦਾ ਕਾਰਬਨ ਦੀ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਕਲੋਰੀਕਰਨ ਕਰਕੇ ਟਾਇਟੇਨੀਅਮ ਟੈਟ੍ਰਾਕਲੋਰਾਈਡ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਟਾਇਟੇਨੀਅਮ ਕਾਰਬਾਈਡ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਲਈ ਕਾਰਬਨ ਦੀ ਕਿਰਿਆ ਟਾਇਟੇਨੀਅਮ ਯੋਗਿਕ ਨਾਲ ਕਰਵਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਟਿੰਗ ਟੂਲਜ਼ ਅਤੇ ਡਾਈਆਂ ਬਣਾਉਣ ਵਿਚ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.—ਮੈਕ. ਐਨ. ਸ. ਟ. 13 : 668; ਐਨ. ਥਿ. 22 : 250

ਟਾਇਟੇਨੇਟ : ਇਹ ਇਕ ਯੋਗਿਕ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਧਾਤਾਂ ਦੇ ਆਕਸਾਈਡਾਂ ਜਾਂ ਹਾਈਡ੍ਰਾਕਸਾਈਡਾਂ ਨੂੰ ਟਾਇਟੇਨੀਅਮ ਡਾਈਆਕਸਾਈਡ ਨਾਲ ਗਰਮ ਕਰਨ ਤੇ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਮੈਟਾ-ਟਾਇਟੇਨੇਟ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਫਾਰਮੂਲੇ ਹਨ, K_2TiO_4 , $ZnTiO_4$, $PbTiO_4$ ਅਤੇ $BaTiO_4$, ਟਾਇਟੇਨੀਅਮ ਡਾਈਆਕਸਾਈਡ ਦੇ ਉਚਿਤ ਧਾਤ ਆਕਸਾਈਡ ਨਾਲ ਸੰਯੋਜਨ ਦੁਆਰਾ ਬਣਦੇ ਹਨ।

Na_4TiO_4 ਕਿਸਮ ਦੇ ਟਾਇਟੇਨੇਟਾਂ ਨੂੰ ਅਕਸਰ ਆਰਥੋ ਟਾਇਟੇਨੇਟ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਟਾਇਟੇਨੇਟ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਅਘੁਲਣ-ਸ਼ੀਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਪ੍ਰਾਰਸਲੇਨ, ਇਨੈਮਲਾਂ, ਸੈਰੇਮਿਕ ਡਾਈਇਲੈਕਟ੍ਰਿਕਸ, ਤਾਪਮਾਨ-ਸਹਾਰੀ ਪ੍ਰਤੀਰੋਧਕ ਅਤੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼-ਚਾਲਕ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.—ਮੈਕ. ਐਨ. ਸ. ਟ. 13 : 668

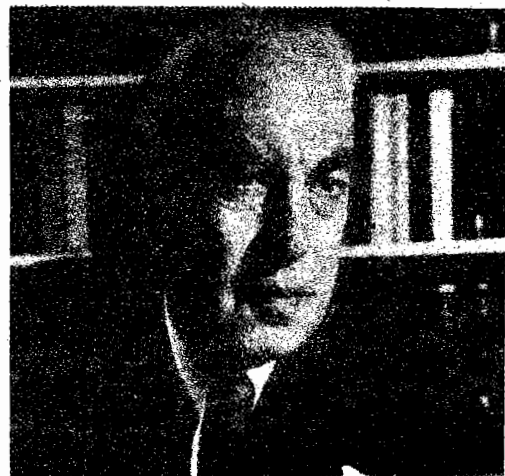
ਟਾਇਨਬੀ, ਆਰਨਲਡ : ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੇ ਇਸ ਉੱਘੇ ਸਮਾਜ-ਸੁਧਾਰਕ ਅਤੇ ਅਰਥ-ਵਿਗਿਆਨੀ ਦਾ ਜਨਮ 23 ਅਗਸਤ, 1852 ਨੂੰ ਲੰਡਨ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਦੇ ਪਿਤਾ ਦਾ ਨਾਂ ਜੋਜ਼ਫ ਸੀ ਜੋ ਕਿ ਇਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸਰਜਨ ਅਤੇ ਰਾਇਲ ਸੁਸਾਇਟੀ ਦਾ ਫੈਲੋ ਸੀ। ਆਰੰਭ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਦੇ ਬੌਧਿਕ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੇਠ ਹੀ ਇਸਦੀ ਬਿਰਤੀ ਬਾਈਬਲ ਅਤੇ ਵਾਰਤਕ ਤੇ ਕਵਿਤਾ ਪੜ੍ਹਨ ਲਿਖਣ ਨਾਲ ਜੁੜ ਗਈ। ਇਸ ਨੇ ਬਲਿਆਲ ਕਾਲਜ, ਆਕਸਫੋਰਡ ਤੋਂ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਉਥੇ ਹੀ ਸੰਨ 1878 ਵਿਚ ਲੈਕਚਰਾਰ ਅਤੇ ਟਿਊਟਰ ਬਣਿਆ। ਪ੍ਰਬਲ ਧਾਰਮਿਕ ਵਿਸ਼ਵਾਸ, ਸੰਤਾਂ ਵਰਗਾ ਆਚਰਣ ਅਤੇ ਕਾਮੇ ਵਰਗਾਂ ਦੀ ਹਾਲਤ ਸੁਧਾਰਨ ਪ੍ਰਤੀ ਲਗਨ ਇਸ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਗੁਣ ਸਨ। ਸੰਨ 1875 ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਆਰਥਿਕਤਾ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਮੋੜਿਆ।

ਆਪਣੇ ਛੋਟੇ ਜਿਹੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਹੀ ਇਸ ਨੇ ਕਾਮਿਆਂ ਲਈ ਮਕਾਨ-ਉਸਾਰੀ, ਪਾਰਕਾਂ, ਮੁਫਤ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀਆਂ ਆਦਿ ਬਣਾਉਣ ਬਾਰੇ ਬਹੁਤ ਜੱਦੋਂ-ਜਹਿਦ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਨੇ ਸਹਿਕਾਰੀ ਸੁਸਾਇਟੀਆਂ, ਟ੍ਰੇਡ ਯੂਨੀਅਨਾਂ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰੀ ਸਹਾਇਤਾ ਰਾਹੀਂ ਮਜ਼ਦੂਰ ਵਰਗਾਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਹਾਲਤ ਸੁਧਾਰਨ ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਨੇ ਨਿਊਕਾਸਲ ਸੈਡੀਲਡ ਅਤੇ ਫਿਰ ਲੰਡਨ ਆਦਿ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿਚ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਅੱਗੇ ਸਮਾਜ ਸੁਧਾਰ ਸਬੰਧੀ ਕਈ ਭਾਸ਼ਣ ਦਿੱਤੇ। ਇਸ ਦੇ ਇਸ ਪੱਖ ਨੂੰ ਯਾਦਗਾਰੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਉਪਰੰਤ ਵਾਈਟ ਚੈਪਲ ਵਿਚ ਟਾਇਨਬੀ ਹਾਲ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਹ ਉਹ ਪਹਿਲਾ ਵਿਅਕਤੀ ਸੀ ਜਿਸ ਨੇ ਉਦਯੋਗਿਕ ਇਨਕਲਾਬ ਨਾਂ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਆਰਥਿਕ ਇਤਿਹਾਸ ਉੱਤੇ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਇਸਦੇ ਭਾਸ਼ਣਾਂ ਨੂੰ ਸੰਨ 1884 ਵਿਚ 'ਦੀ ਇੰਡਸਟ੍ਰੀਅਲ ਰੈਵੋਲੂਸ਼ਨ' ਨਾਂ ਦੀ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

9 ਮਾਰਚ, 1883 ਵਿਚ ਵਿੰਬਲਡਨ ਵਿਖੇ ਇਸਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.—ਇ. ਐਨ. ਸ. ਸਾ. 16 : 114; ਐਨ. ਅਸੇ. 26 : 736

ਟਾਇਨਬੀ, ਆਰਨਲਡ ਜੋਜ਼ਫ : ਇੰਗਲੈਂਡ ਦਾ ਇਕ ਵਿਸ਼ਵ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਹੋਇਆ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਸਭਿਅਤਾਵਾਂ ਦੀ

ਆਰਨਲਡ ਜੋਜ਼ਫ ਟਾਇਨਬੀ

ਉਤਪਤੀ, ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਪਤਨ ਬਾਰੇ ਕੀਤੀ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਖੋਜ ਲਈ

ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਨੇ ਵਿਸ਼ਵ ਦੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ 'ਏ ਸਟੱਡੀ ਆਫ਼ ਹਿਸਟਰੀ' (12 ਜਿਲਦਾਂ) ਨਾਂ ਹੇਠ ਲਿਖ ਕੇ ਇਕ ਯਾਦਗਾਰੀ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਟਾਇਨਬੀ ਨੇ ਇਤਿਹਾਸ ਬਾਰੇ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਰੱਦ ਕੀਤਾ।

ਟਾਇਨਬੀ ਦਾ ਜਨਮ 14 ਅਪ੍ਰੈਲ, 1889 ਨੂੰ ਲੰਡਨ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਨੇ ਆਕਸਫੋਰਡ ਵਿਖੇ ਬੈਲੀਅਲ ਕਾਲਜ ਤੋਂ ਗ੍ਰੈਜੂਏਸ਼ਨ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਲਈ ਐਥਨਜ਼ ਦੇ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਸਕੂਲ ਤੋਂ ਵੀ ਵਿੱਦਿਆ ਹਾਸਲ ਕੀਤੀ। ਸਭਿਅਤਾਵਾਂ ਦੇ ਪਤਨ ਬਾਰੇ ਇਸ ਦੀ ਫ਼ਿਲਾਸਫ਼ੀ ਉੱਤੇ ਇਥੋਂ ਦੀ ਵਿੱਦਿਆ ਦਾ ਗਹਿਰਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਿਆ।

ਸੰਨ 1912 ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਬੈਲੀਅਲ ਕਾਲਜ ਆਕਸਫੋਰਡ ਵਿਚ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਅਧਿਆਪਕ ਅਤੇ ਫ਼ੈਲੋ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। ਸੰਨ 1919 ਤੋਂ 1924 ਤੱਕ ਲੰਡਨ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿਚ ਬਾਜ਼ਨੀਤੀਨੀ ਅਤੇ ਆਧੁਨਿਕ ਯੂਨਾਨੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਪ੍ਰੋਫ਼ੈਸਰ ਰਿਹਾ ਅਤੇ 1925 ਤੋਂ 1955 ਤੀਕ ਲੰਡਨ ਦੇ ਰਾਇਲ ਇੰਸਟੀਚਿਊਟ ਆਫ਼ ਇੰਟਰਨੈਸ਼ਨਲ ਅਫ਼ੇਅਰਜ਼ ਦੇ ਡਾਇਰੈਕਟਰ ਦੇ ਅਹੁਦੇ ਤੇ ਰਿਹਾ।

ਪਹਿਲੀ ਅਤੇ ਦੂਜੀ ਵੱਡੀ ਜੰਗ ਦੌਰਾਨ ਇਸ ਨੇ ਬਰਤਾਨੀਆ ਦੇ ਬਦੇਸ਼ ਵਿਭਾਗ ਲਈ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਪੈਰਿਸ ਪੀਸ ਕਾਨਫਰੰਸ ਦੀ ਨੁਮਾਇੰਦਗੀ ਵੀ ਕੀਤੀ। ਯੂਨਾਨ ਅਤੇ ਤੁਰਕੀ ਦੇ ਯੁੱਧ ਦੌਰਾਨ 1921 ਤੋਂ 22 ਤੱਕ ਇਹ ਮਾਨਚੈਸਟਰ ਗਾਰਡੀਅਨ ਦਾ ਸੰਵਾਦ-ਦਾਤਾ ਰਿਹਾ ਅਤੇ ਇਸ ਦਾ ਇਹ ਤਜਰਬਾ 1922 ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ 'ਦੀ ਵੈਂਸਟਰਨ ਕੁਐਸਚਨ ਇਨ ਗਰੀਸ ਐਂਡ ਟਰਕੀ' ਲਈ ਬਹੁਤ ਸਹਾਈ ਹੋਇਆ।

'ਸਿਵਲਾਈਜ਼ੇਸ਼ਨ ਆਨ ਟਾਇਲ' (1948); 'ਵਾਰ ਐਂਡ ਸਿਵਲਾਈਜ਼ੇਸ਼ਨ' (1951); 'ਵਰਲਡ ਐਂਡ ਦੀ ਵੈਂਸਟ' (1953); 'ਏ ਜਰਨੀ ਰਾਊਂਡ ਦੀ ਵਰਲਡ' (1958) ਇਸ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਰਚਨਾਵਾਂ ਹਨ ਜੋ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੀ ਚਰਚਾ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਬਣੀਆਂ। 'ਮੈਨ ਕਾਈਡ ਐਂਡ ਦੀ ਮਦਰ-ਅਰਥ' ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਪਿੱਛੋਂ 1976 ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੋਈ। ਸੰਨ 1920 ਤੋਂ 1946 ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਇਸ ਨੇ 'ਏ ਸਰਵੇ ਆਫ਼ ਇੰਟਰਨੈਸ਼ਨਲ ਅਫ਼ੇਅਰਜ਼' ਦੀਆਂ ਸਾਲਾਨਾ ਜਿਲਦਾਂ ਸੰਪਾਦਿਤ ਕੀਤੀਆਂ।

'ਏ ਸਟੱਡੀ ਆਫ਼ ਹਿਸਟਰੀ' ਲਿਖਣ ਦਾ ਖ਼ਿਆਲ ਇਸ ਦੇ ਅੰਦਰ ਬੁਲਗਾਰੀਆ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੇ ਸਿਰਾਂ ਤੇ ਲੂਬੜ-ਖੱਲ ਦੀਆਂ ਪਹਿਨੀਆਂ ਟੋਪੀਆਂ ਵੇਖ ਕੇ ਆਇਆ। ਹੈਰੋਡੋਟਸ ਨੇ ਵੀ ਜ਼ਰਕਸ ਦੀਆਂ ਫ਼ੌਜਾਂ ਸਬੰਧੀ ਅਜਿਹਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਸੰਨ 1934 ਤੋਂ 1961 ਤੱਕ ਇਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਇਹ ਪੁਸਤਕ 12 ਜਿਲਦਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕਰਵਾਈ।

ਆਰਨਲਡ ਜੋਜ਼ਫ਼ ਇਕ ਬਹੁਪੱਖੀ ਲੇਖਕ ਸੀ। ਇਸ ਨੇ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਧਰਮਾਂ, ਪੱਛਮੀ ਸਭਿਅਤਾਵਾਂ, ਕਲਾਸਕੀ ਇਤਿਹਾਸ ਅਤੇ 1950-1960 ਦੇ ਦਹਾਕਿਆਂ ਦੌਰਾਨ ਸੰਸਾਰ-ਯਾਤਰਾ ਸਬੰਧੀ ਕਈ ਕਿਤਾਬਾਂ ਲਿਖੀਆਂ।

ਟਾਇਨਬੀ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਫ਼ਿਲਾਸਫ਼ੀ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਨੁਕਤਾ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਇਤਿਹਾਸਕ ਅਧਿਐਨ ਦੀ ਉਚਿਤ ਇਕਾਈ ਕਿਸੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਇਕ ਰਵਾਇਤੀ ਇਕਾਈ ਦੀ ਥਾਂ ਸਭਿਅਤਾ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਇਸਦੇ ਵਿਚਾਰ ਅਨੁਸਾਰ ਸਭਿਅਤਾਵਾਂ ਰੁੱਖਾਂ ਦੀਆਂ ਟਹਿਣੀਆਂ ਵਾਂਗ ਫੈਲਦੀਆਂ ਹਨ।

ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਅਧਿਐਨ ਬਾਰੇ ਆਰਨਲਡ ਟਾਇਨਬੀ ਦੇ ਮੁੱਖ ਸਿਧਾਂਤ ਅਨੁਸਾਰ ਸਭਿਅਤਾਵਾਂ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਪਤਨ ਸਮੇਂ ਦੀ ਵੰਗਾਰ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਕ੍ਰਿਆ ਦੀ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਅਨੁਸਾਰ ਅਜਿਹੀਆਂ ਵੰਗਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸਫ਼ਲਤਾਪੂਰਵਕ ਨਜ਼ਿੱਠਣ ਵਾਲੀਆਂ ਕੌਮਾਂ ਹੀ ਵਿਕਾਸ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਅੱਗੇ ਤੁਰਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸਦੇ ਉਲਟ ਜਿਹੜੀਆਂ ਕੌਮਾਂ ਜਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਰਪ੍ਰਸਤ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵੰਗਾਰਾਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨ ਵਿਚ ਅਸਮਰਥ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜਾਂ ਸਿਰਜਣਾਤਮਕ ਢੰਗ ਨਾਲ ਪ੍ਰਤੀਕਰਮ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ, ਉਹ ਕੌਮਾਂ ਡਿਗ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਖ਼ਤਮ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਸਪਲੈਂਗਰ ਦੇ ਇਸ ਖ਼ਿਆਲ ਨਾਲ ਟਾਇਨਬੀ ਸਹਿਮਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਕਿ ਕੌਮਾਂ ਦਾ ਪਤਨ ਹੋਣਾ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਸਦਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵੰਗਾਰਾਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀਆਂ। ਕਾਰਲ ਮਾਰਕਸ ਦੇ ਇਸ ਖ਼ਿਆਲ ਨੂੰ ਵੀ ਉਹ ਗਲਤ ਮੰਨਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਤਿਹਾਸ ਦਾ ਰੂਪ ਆਰਥਿਕ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਅਨੁਸਾਰ ਇਤਿਹਾਸ ਦਾ ਰੂਪ ਤਾਂ ਰੂਹਾਨੀ ਤਾਕਤਾਂ ਘੜਦੀਆਂ ਹਨ।

ਭਾਰਤੀ ਸਭਿਅਤਾ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ ਆਪਣੇ ਸਿਧਾਂਤ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਦੀ ਹੋਂਦ ਬਾਰੇ ਟਾਇਨਬੀ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ 'ਇਹ ਗ੍ਰਹਿ (ਪ੍ਰਿਥਵੀ) ਉਪਰ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਰਿਸ਼ਟ-ਪ੍ਰਸ਼ਟ ਇਨਸਾਨ ਹਨ—ਸਖਤ, ਸਮਰੱਥ ਅਤੇ ਥੋੜੇ ਜਿਹੇ ਕੁਰਖਤ। ਜੇਕਰ ਮਨੁੱਖੀ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਵਰਤਮਾਨ ਅਧਿਆਇ ਵਿਚ ਮਨੁੱਖੀ ਹੋਂਦ ਕਾਇਮ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਸਿੱਖ ਨਿਰਸੰਦੇਹ ਇਸ ਦੇ ਨਕਸ਼ੇ ਤੇ ਰਹਿਣਗੇ।'

ਟਾਇਨਬੀ ਨੇ ਕੁਲ 26 ਸਭਿਅਤਾਵਾਂ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿੱਤੀ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ 16 ਖ਼ਤਮ ਹੋ ਚੁਕੀਆਂ ਹਨ, ਤਿੰਨਾਂ ਵਿਚ ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਰੁਕਾਵਟ ਆਈ ਹੈ ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਬਚੀਆਂ ਸੱਤਾਂ ਨੂੰ ਪੰਜ ਵਿਚ ਇਕੱਠਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਪੰਜ, ਪੱਛਮੀ ਰੂੜੀਵਾਦੀ, ਈਸਾਈ ਮਤ, ਇਸਲਾਮ, ਹਿੰਦੂ ਅਤੇ ਦੂਰ-ਪੂਰਬੀ ਸਭਿਅਤਾਵਾਂ ਹਨ। ਦੂਜੀ ਵੱਡੀ ਜੰਗ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਟਾਇਨਬੀ ਨੇ ਆਪਣਾ ਰੁਝਾਨ ਸਭਿਅਤਾ ਵੱਲ ਛੱਡ ਕੇ ਉੱਚ ਧਰਮਾਂ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਵੱਲ ਮੋੜ ਲਿਆ।

ਭਾਵੇਂ ਦੂਜੇ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ ਨੇ ਇਸ ਦੇ ਕੌਮਾਂ ਦੀ ਕਰੜੀ ਆਲੋਚਨਾ ਵੀ ਕੀਤੀ, ਫੇਰ ਵੀ ਇਸ ਦੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਆਧੁਨਿਕ ਇਤਿਹਾਸਕ ਖੋਜ ਵਿਚ ਪਰਮਾਣਿਕਤਾ ਮਿਲੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀ ਭਰਪੂਰ ਸਲਾਘਾ ਵੀ ਹੋਈ ਹੈ।

22 ਅਕਤੂਬਰ, 1975 ਵਿਚ ਇੰਗਲੈਂਡ ਵਿਚ ਯਾਰਕ ਵਿਖੇ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮਾ. 10 : 75; ਐਨ. ਅਮੇ. 26 : 889

ਟਾਇਨਬੀ, ਥੀਓਡੋਰ ਫ਼ਿਲਿਪ : ਇਹ ਇਕ ਉੱਘਾ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਲਿਖਾਰੀ ਅਤੇ ਸੰਪਾਦਕ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਨਾਵਲ ਚਿੰਨ੍ਹਾਤਮਕ ਤੌਰਾਂ ਦੁਆਰਾ ਆਪਣੇ ਸਮੇਂ ਦਾ ਬੜੀ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਿਰੂਪਣ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਦਾ ਜਨਮ 25 ਜੂਨ, 1916 ਨੂੰ ਆਕਸਫੋਰਡ ਵਿਚ ਸੰਸਾਰ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਆਰਨਲਡ ਟਾਇਨਬੀ ਦੇ ਘਰ ਹੋਇਆ। ਆਕਸਫੋਰਡ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਤੋਂ ਵਿਦਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਮਗਰੋਂ 1938-39 ਵਿਚ ਇਹ 'ਬਰਮਿੰਘਮ ਟਾਊਨ ਕ੍ਰਾਇਰ' ਅਖ਼ਬਾਰ ਦਾ ਸੰਪਾਦਕ ਰਿਹਾ। ਸੰਨ 1950 ਤੋਂ ਇਹ 'ਦੀ ਅੱਬਜ਼ਰਵਰ' ਅਖ਼ਬਾਰ ਦੇ ਸੰਪਾਦਕੀ ਮੰਡਲ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਗਿਆ। ਦੂਜੇ ਸੰਸਾਰ-ਯੁੱਧ ਦੌਰਾਨ ਇਹ ਫ਼ੌਜ ਵਿਚ ਰਿਹਾ ਸੀ। 'ਦੀ ਸੈਵੇਜ਼

ਡੇਜ਼' 1937), 'ਦੀ ਬੈਰੀਕੇਡਜ਼' (1943) ਅਤੇ 'ਟੀ ਵਿਦ ਮਿਸਿਜ਼ ਗੁਡਮੈਨ' (1947) ਇਸ ਦੇ ਬਹੁਤ ਹੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਨਾਵਲ ਹਨ। ਟਾਇਨਬੀ ਦੇ ਮਗਰਲੇ ਨਾਵਲ 'ਦੀ ਡੀਅਰਫੁੱਲ ਚੁਆਇਸ' (1958) ਅਤੇ 'ਟੂ ਬ੍ਰਦਰਜ਼' (1964) ਆਦਿ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਹਨ।

ਹ. ਪੁ. ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮਾ. 10 : 76

ਟਾਇਰਸ ਬੁਖਾਰ : ਇਹ ਇਕ ਛੂਤ ਦੀ ਬੀਮਾਰੀ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਰਿਕਟਸੀ (Rickettsial) ਜੀਵਾਣੂਆਂ ਦੁਆਰਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਬੀਮਾਰੀ ਨੂੰ ਜੇਲੂ ਬੁਖਾਰ, ਜਹਾਜ਼ ਬੁਖਾਰ, ਕੈਪ ਬੁਖਾਰ ਅਤੇ ਜੂ ਟਾਇਰਸ ਵੀ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਜੂਆਂ ਜਾਂ ਚੂਹਿਆਂ ਦੇ ਪਿੱਸੂਆਂ (Fleas) ਰਾਹੀਂ ਫੈਲਦੀ ਹੈ। ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸੰਘਣੀ ਵਸੋਂ, ਕਾਲ ਜਾਂ ਭੁੱਖ ਵਾਲੇ ਇਲਾਕਿਆਂ ਅਤੇ ਜਿਥੇ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਗਰੀਬੀ ਹੋਵੇ ਉਥੇ ਇਹ ਮਹਾਂਮਾਰੀ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰਨ ਕਰ ਲੈਂਦੀ ਹੈ। ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਇਹ ਬੀਮਾਰੀ ਠੰਢੇ ਮੌਸਮ ਵਿਚ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜੰਗ ਸਮੇਂ ਜਦੋਂ ਥੁੜ੍ਹ ਜਾਂ ਸਭ ਪਾਸੇ ਭੁੱਖ ਅਤੇ ਔੜ ਲੱਗੀ ਹੋਵੇ ਉਦੋਂ ਇਹ ਗੰਦੀਆਂ ਬਸਤੀਆਂ, ਨਜ਼ਰਬੰਦੀ-ਕੈਪਾਂ, ਸ਼ਰਨਾਰਥੀ ਕੈਪਾਂ ਅਤੇ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਫੈਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਟਾਇਰਸ ਬੁਖਾਰ ਵਿਚ ਤਿੰਨ ਬੀਮਾਰੀਆਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ : ਜੂ ਟਾਇਰਸ ਜਾਂ ਮਹਾਂਮਾਰੀ, ਬ੍ਰਿਲ ਦੀ ਬੀਮਾਰੀ (Brill's disease) ਅਤੇ ਮਿਊਰਾਈਨ ਪਿੱਸੂਆਂ ਦੁਆਰਾ ਹੋਣ ਵਾਲਾ ਟਾਇਰਸ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਤਿੰਨਾਂ ਬੀਮਾਰੀਆਂ ਵਿਚ ਲੱਛਣਾਂ ਦੀ ਤੀਬਰਤਾ, ਰੋਗ ਦੀ ਸ਼ਿੱਦਤ ਅਤੇ ਮੌਤ ਦੀ ਦਰ ਵੱਖ ਵੱਖ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਜੂਆਂ ਵਾਲੀ ਟਾਇਰਸ ਮਹਾਂਮਾਰੀ ਜੂਆਂ ਦੁਆਰਾ ਹੀ ਫੈਲਦੀ ਹੈ। ਰੋਗੀ ਦੇ ਕੱਪੜਿਆਂ ਅਤੇ ਬਿਸਤਰ ਉੱਤੇ ਜੂਆਂ ਦਾ ਮਲ-ਮੂਤਰ ਲੱਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਸੁੱਕੇ ਮਲ-ਮੂਤਰ ਵਿਚ ਵੀ ਰਿਕਟਸੀ ਜੀਵਾਣੂ ਕਈ ਕਈ ਮਹੀਨੇ ਕਿਰਿਆਸ਼ੀਲ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹੀ ਛੂਤ ਦਾ ਮੁੱਖ ਸ੍ਰੋਤ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਟਾਇਰਸ ਮਹਾਂਮਾਰੀ ਠੰਢੇ ਅਤੇ ਬਹਾਰ ਦੇ ਮੌਸਮ ਵਿਚ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਦੋਂ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਗਰਮ ਕੱਪੜੇ ਪਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਗੰਦੀਆਂ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਲੋਕ ਨਹਾਉਂਦੇ ਵੀ ਘਟ ਹਨ। ਅਜਿਹੀਆਂ ਹਾਲਾਤਾਂ ਵਿਚ ਜੂਆਂ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਪਲਦੀਆਂ ਤੇ ਵਧਦੀਆਂ ਹਨ।

ਬੀਮਾਰੀ ਦੀ ਲਾਗ ਵਾਲੀ ਜੂ ਦੇ ਕੱਟਣ ਤੋਂ ਲਗਭਗ ਦਸ ਦਿਨ ਬਾਅਦ ਬੀਮਾਰੀ ਦੇ ਲੱਛਣ ਪਰਗਟ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਤੇਜ਼ ਬੁਖਾਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਸਿਰ ਵਿਚ ਸਖ਼ਤ ਦਰਦ ਅਤੇ ਫੇਰ ਸਾਰੇ ਸਰੀਰ ਵਿਚ ਹੀ ਸਖ਼ਤ ਦਰਦ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਤੀਜੇ ਦਿਨ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਸਤਵੇਂ ਦਿਨ ਤਕ ਪਹਿਲਾਂ ਕੱਛਾਂ (ਬਗਲਾਂ) ਅਤੇ ਵੱਖੀਆਂ ਵਿਚ ਇਕ ਪੱਛੜ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਫੇਰ ਧੜ ਉੱਤੇ ਅਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਲੱਤਾਂ ਅਤੇ ਬਾਹਾਂ ਉੱਤੇ ਪੱਛੜ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਦਿਮਾਗੀ ਸ਼ਕਤੀ ਘਟ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸਰੀਰ ਵਿਚ ਬੇਹੱਦ ਖੀਣਤਾ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਮੂੰਹ ਵਿਚੋਂ ਭੜੀ ਦੁਰਗੰਧ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਅਕਸਰ ਬੁੱਕਾਈਟਸ ਅਤੇ ਨਮੂਨੀਆ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਹਲਕੀ ਬੀਮਾਰੀ ਵਾਲੇ ਕੇਸਾਂ ਵਿਚ ਰੋਗੀ ਛੇਤੀ ਹੀ ਰਾਜੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਰੋਗ ਦਾ ਇਕ ਹੱਲਾ ਰੋਗੀ ਵਿਚ ਲੰਬੇ ਸਮੇਂ ਲਈ ਰੋਗ ਵਿਰੁੱਧ ਸੁਰੱਖਿਆ (Immunity) ਪੈਦਾ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਸਮਿਆਂ ਵਿਚ ਟਾਇਰਸ ਮਹਾਂਮਾਰੀ ਤੋਂ ਮਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਸੰਖਿਆ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਪੂਰਬੀ ਯੂਰਪ ਅਤੇ ਰੂਸ ਵਿਚ 1918-1922 ਵਿਚਕਾਰ ਇਹ ਵਧਾ ਫੈਲੀ ਜਿਸ ਵਿਚ 3 ਕਰੋੜ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਇਹ ਬੀਮਾਰੀ ਹੋਈ ਜਿਸ ਵਿਚੋਂ 36 ਲੱਖ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ। ਸਰਬੀਆ (Serbia) ਵਿਚ 30 ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ 80 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ। ਇਸੇ

ਤਰ੍ਹਾਂ 1943 ਵਿਚ ਮਿਸਰ ਵਿਚ ਇਹ ਮਹਾਂਮਾਰੀ ਫੈਲੀ ਜਿਸ ਵਿਚ 40,000 ਕੇਸਾਂ ਵਿਚੋਂ 8,000 ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਟਾਇਰਸ ਦੀ ਹੀ ਇਕ ਕਿਸਮ ਬ੍ਰਿਲ ਦੀ ਬੀਮਾਰੀ ਹੈ। ਇਹ ਮੁੱਖ ਤੌਰ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਰਵਾਸੀਆਂ ਨੂੰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਿਹੜੇ ਅਜਿਹੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਪਰਵਾਸ ਕਰਕੇ ਆਏ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜਿਥੇ ਜੂਆਂ ਦੀ ਟਾਇਰਸ ਦੀ ਮਹਾਂਮਾਰੀ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਹੋਵੇ। ਭਾਵੇਂ ਦੋਵੇਂ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਟਾਇਰਸ ਲਈ ਇਕੋ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਰਿਕਟਸੀ ਜੀਵਾਣੂ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਹਨ ਪਰ ਬ੍ਰਿਲ ਟਾਇਰਸ ਕੇਵਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਰਵਾਸ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਮਹਾਂਮਾਰੀ ਟਾਇਰਸ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਹੋਵੇ। ਇਸ ਕਿਸਮ ਦੀ ਟਾਇਰਸ ਬਹੁਤੀ ਖ਼ਤਰਨਾਕ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਟਾਇਰਸ ਵਾਲੇ ਪਰਹੇਜ਼ ਹੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹਨ।

ਮਿਊਰਾਈਨ ਟਾਇਰਸ ਪਿੱਸੂਆਂ ਦੁਆਰਾ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਬੀਮਾਰੀ ਹੈ। ਇਹ ਪਿੱਸੂ ਚੂਹਿਆਂ ਉੱਤੇ ਰਹਿੰਦੇ ਤੇ ਪ੍ਰਜਣਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਮਨੁੱਖ ਬੀਮਾਰੀ ਦੀ ਲਾਗ ਵਾਲੇ ਕਿਸੇ ਪਿੱਸੂ ਦੇ ਕੱਟਣ, ਚੂਹਿਆਂ ਦੇ ਪਿਸ਼ਾਬ ਜਾਂ ਪਿੱਸੂਆਂ ਦੇ ਮਲ-ਮੂਤਰ ਨਾਲ ਪਲੀਤ ਹੋਏ ਭੋਜਨ ਨੂੰ ਖਾਣ ਨਾਲ ਬੀਮਾਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਬੀਮਾਰੀ ਮਨੁੱਖ ਦੁਆਰਾ ਨਹੀਂ ਫੈਲਦੀ। ਲਾਗ ਲੱਗਣ ਪਿਛੋਂ ਬੀਮਾਰੀ ਪਰਗਟ ਹੋਣ ਦਾ ਸਮਾਂ ਲਗਭਗ 12 ਦਿਨ ਹੈ। ਇਸ ਬੀਮਾਰੀ ਦੇ ਲੱਛਣ ਟਾਇਰਸ ਮਹਾਂਮਾਰੀ ਵਾਲੇ ਹੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਬੀਮਾਰੀ ਘੱਟ ਸਮਾਂ ਲੈਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀ ਤੀਬਰਤਾ ਵੀ ਘੱਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਪੱਛੜ ਵੀ ਘੱਟ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਛੇਤੀ ਹੀ ਖ਼ਤਮ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਟਾਇਰਸ ਦੇ ਇਲਾਜ ਲਈ ਐਂਟੀਬਾਇਓਟਿਕ ਦਵਾਈਆਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਜਿਸ ਨਾਲ ਬੀਮਾਰੀ ਦਾ ਪ੍ਰਕੋਪ ਘੱਟ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਬੀਮਾਰੀ ਫੈਲਦੀ ਵੀ ਘੱਟ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਰੋਗੀ ਦੀ ਚੰਗੀ ਦੇਖ ਭਾਲ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਰੋਗੀ ਦੀ ਖ਼ੁਰਾਕ ਵੀ ਚੰਗੀ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

ਟਾਇਰਸ ਬੁਖਾਰ ਦੀ ਰੋਕਥਾਮ ਉਸ ਪ੍ਰਾਣੀ ਨੂੰ ਖ਼ਤਮ ਕਰਨ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੀ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਇਸ ਬੀਮਾਰੀ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਕੀੜੇ (ਪਿੱਸੂ) ਨੂੰ ਖ਼ਤਮ ਕਰਨ ਦੀ ਵੀ ਲੋੜ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਇਸ ਨੂੰ ਫੈਲਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਜੂਆਂ ਤਾਂ ਡੀ. ਡੀ. ਟੀ. ਨਾਲ ਮਰ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਡੇ ਭਾਫ਼ ਦੁਆਰਾ ਰੋਗਾਣੂਨਾਸ਼ਕ ਕਰਕੇ ਖ਼ਤਮ ਕੀਤੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਦੂਜੇ ਮਹਾਂਯੁੱਧ ਸਮੇਂ ਟਾਇਰਸ ਮਹਾਂਮਾਰੀ ਦੀ ਰੋਕਥਾਮ ਅਤੇ ਇਸ ਉੱਤੇ ਨਿਯੰਤਰਣ ਰਖਣਾ ਡਾਕਟਰੀ ਵਿਗਿਆਨ ਦੀ ਇਕ ਵੱਡੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਸੀ। ਸਾਰੀ ਕੰਪਨੀਆਂ ਦੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਲੋਏ ਲਾ ਕੇ ਰੋਗ ਵਿਰੁੱਧ ਸੁਰੱਖਿਆ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ।

ਮਿਊਰਾਈਨ ਟਾਇਰਸ ਦਾ ਮੁੱਖ ਸ੍ਰੋਤ ਤਾਂ ਚੂਹੇ ਹੀ ਹਨ ਇਸ ਲਈ ਅਜਿਹੀਆਂ ਇਮਾਰਤਾਂ ਬਣਾ ਕੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਚੂਹੇ ਨਾ ਵੜ ਸਕਦੇ ਹੋਣ, ਇਸ ਰੋਗ ਦੀ ਰੋਕਥਾਮ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਅਨਾਜ ਦੇ ਗੁਦਾਮ ਵੀ ਚੂਹਿਆਂ ਤੋਂ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਕੂੜੇ ਕਰਕਟ ਦੇ ਢੇਰ ਆਦਿ ਖ਼ਤਮ ਕਰਕੇ ਵੀ ਚੂਹਿਆਂ ਦੀ ਰੋਕਥਾਮ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ. - ਮੈ. ਰੋ. ਐਨ. 4 : 1290

ਟਾਇਰ : ਇਹ ਪਹੀਏ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਬਾਹਰਲਾ ਘੇਰਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਰੇਲ ਗੱਡੀਆਂ ਦੇ ਪਹੀਆਂ ਦੇ ਟਾਇਰ ਸੈਖ਼ਤ ਫ਼ੋਲਾਦ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਹੜੇ ਸਖ਼ਤ ਫ਼ੋਲਾਦੀ ਪਟੜੀ ਉਪਰ ਰਗੜਰਹਿਤ ਗਤੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਵਿਚ ਸਹਾਈ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਕੱਚੀਆਂ ਸੜਕਾਂ ਉੱਤੇ ਚੱਲਣ ਵਾਲੇ ਗੱਡੀਆਂ ਜਾਂ ਠੇਲ੍ਹਿਆਂ ਵਰਗੇ ਆਵਾਜਾਈ ਦੇ ਸਾਧਨਾਂ ਲਈ ਚੌੜੀ

ਧਾਤ ਦੀ ਪੱਤੀ ਦੇ ਟਾਇਰ ਬਣਾ ਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਹੀਆਂ ਉੱਤੇ ਬਾਹਰਵਾਰ ਚੜ੍ਹਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਅਜਿਹਾ ਕਰਨ ਦਾ ਮੁੱਖ ਮੰਤਵ ਮਜ਼ਬੂਤੀ, ਹੰਡਣਸਾਰਤਾ ਅਤੇ ਘੱਟ ਘਸਾਈ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਹਵਾਈ ਜਹਾਜ਼ਾਂ, ਸਾਈਕਲਾਂ, ਮੋਟਰ ਗੱਡੀਆਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਦੂਜੀਆਂ ਗੱਡੀਆਂ ਵਿਚ ਝਟਕਿਆਂ ਤੋਂ ਸੁਰੱਖਿਆ ਮੁਹੱਈਆ ਕਰਨ ਲਈ ਹਵਾ ਭਰੇ ਰਬੜ ਦੇ ਟਾਇਰ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਸਖ਼ਤ ਰਬੜ ਦੇ ਟਾਇਰਾਂ ਦਾ ਇਸਤੇਮਾਲ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਉਦਯੋਗਿਕ ਟਰੱਕਾਂ ਲਈ ਫੈਕਟਰੀਆਂ ਵਿਚ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਹਵਾ ਭਰੇ ਟਾਇਰ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇੰਗਲੈਂਡ ਵਿਚ 1845 ਈ. ਵਿਚ ਰਾਬਰਟ ਵਿਲੀਅਮ ਟਾਮਸਨ ਨੇ ਪੇਟੈਂਟ ਕਰਵਾਇਆ, ਇਸ ਤੋਂ ਅਗਲੇ ਸਾਲ ਫ਼ਰਾਂਸ ਵਿਚ ਅਤੇ 1847 ਵਿਚ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਵਿਚ ਟਾਇਰ ਪੇਟੈਂਟ ਕਰਵਾਏ ਗਏ। ਲਗਭਗ ਅੱਧੀ ਸਦੀ ਮਗਰੋਂ ਜਦੋਂ ਸਾਈਕਲ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਬੈਲਫਾਸਟ ਦੇ ਜਾਨ ਬੋਅਡ ਡਨਲਪ ਨੇ ਮੁੜ ਟਾਇਰ ਦਾ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕਰਨਾ ਆਰੰਭ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਨੇ 1888 ਅਤੇ 1989 ਵਿਚ ਇੰਗਲੈਂਡ ਵਿਚ ਸਾਈਕਲ ਦੇ ਟਾਇਰਾਂ ਲਈ ਪੇਟੈਂਟ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ, ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਮਗਰੋਂ ਡਨਲਪ ਕੰਪਨੀ ਦੀ ਆਧਾਰਸ਼ਿਲਾ ਬਣ ਗਿਆ। ਮਗਰੋਂ ਇਸ ਕੰਪਨੀ ਨੇ ਤਾਰਾਂ ਵਾਲੇ ਟਾਇਰਾਂ ਲਈ ਪੇਟੈਂਟ ਹਾਸਲ ਕੀਤੇ।

ਸੰਨ 1890 ਵਿਚ ਪਹਿਲੇ ਸੰਨ੍ਹੀ ਜਾਂ ਕਲਿੰਚਰ ਟਾਇਰ ਦਾ ਪੇਟੈਂਟ ਇੰਗਲੈਂਡ ਵਿਚ ਵਿਲੀਅਮ ਅਰਸਕਿਨ ਬਾਰਟਲਟ ਨੇ ਕਰਵਾਇਆ ਅਤੇ 1892 ਵਿਚ ਟਾਮਸਨ ਬੀ. ਜੈਫਰੀ ਨੇ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਵਿਚ ਧਾਗੇ ਜਾਂ ਰੱਸੀ ਟਾਇਰ ਦਾ ਪੇਟੈਂਟ 1893 ਵਿਚ ਇੰਗਲੈਂਡ ਅਤੇ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਵਿਚ ਕਰਵਾਇਆ ਗਿਆ। ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹਵਾ ਭਰੇ ਟਾਇਰਾਂ ਦਾ ਇਸਤੇਮਾਲ ਇਕ ਫ਼ਰਾਂਸੀਸੀ ਕੰਪਨੀ ਨੇ ਮੋਟਰ ਗੱਡੀਆਂ ਲਈ ਕੀਤਾ। ਮਗਰੋਂ 1895 ਵਿਚ ਅਨੇਕਾਂ ਕੰਪਨੀਆਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਉਤਪਾਦਨ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਈਆਂ। ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਵਿਚ 1896 ਈ. ਵਿਚ ਬੀ. ਐੱਫ਼. ਗੁਡਰਿਕ ਕੰਪਨੀ ਦੁਆਰਾ ਬਣਾਏ ਗਏ ਟਾਇਰਾਂ ਦਾ ਵਪਾਰਕ ਤੌਰ ਤੇ ਮੋਟਰ-ਗੱਡੀਆਂ ਵਿਚ ਇਸਤੇਮਾਲ ਹੋਣ ਲੱਗਾ ਜਿਹੜੇ ਕਿ ਵਿਨਟਨ ਕਾਰਾਂ ਲਈ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਹ ਇਕਹਿਰੀ ਟਿਊਬ ਵਾਲੇ ਟਾਇਰ ਸਨ।

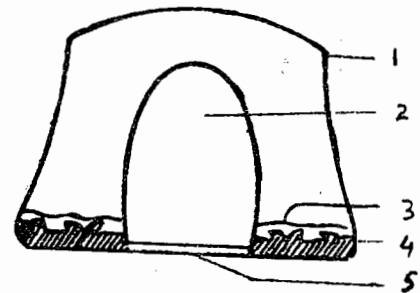
ਟਾਇਰ ਦੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ—ਟਾਇਰ ਦੋ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ—ਇਸਪਾਤ ਦੇ ਟਾਇਰ ਅਤੇ ਰਬੜ ਦੇ ਟਾਇਰ।

ਇਸਪਾਤ ਦੇ ਟਾਇਰ : ਮੋਟਰ ਜਾਂ ਇਜਣ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਚੱਲਣ ਵਾਲੀਆਂ ਗੱਡੀਆਂ ਦੇ ਪਹੀਏ ਕਾਠ ਦੇ ਚੱਕੇ ਉੱਤੇ ਇਸਪਾਤ ਦਾ ਹਾਲ ਚੜ੍ਹਾ ਕੇ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਜਿਹਾ ਮਜ਼ਬੂਤੀ ਅਤੇ ਸਮਰੱਥਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਲਈ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਪ੍ਰੰਤੂ ਜਿਥੇ ਦੂਰ ਜਾਣ ਵਾਲੀਆਂ ਗੱਡੀਆਂ ਵਿਚ ਝਟਕਿਆਂ ਆਦਿ ਤੋਂ ਬਚਣ ਦਾ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਉਠਦਾ ਹੋਵੇ, ਉਥੇ ਅਜਿਹੇ ਪਹੀਏ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੇ। ਝਟਕਿਆਂ ਅਤੇ ਕੰਪਨਾਂ ਕਰਕੇ ਇਸਪਾਤ ਦੇ ਟਾਇਰਾਂ ਵਾਲੀ ਗੱਡੀ ਨੂੰ ਇੰਗਲੈਂਡ ਵਿਚ “ਹੱਡੀ ਤੋੜ” ਗੱਡੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ।

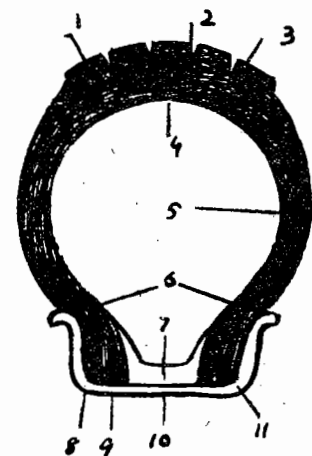
ਇਸਪਾਤ ਦੇ ਟਾਇਰਾਂ ਦੇ ਵਧੇਰੇ ਘਸਣ ਦਾ ਕਾਰਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸੜਕ ਦੀ ਸਤ੍ਹਾ ਉੱਤੇ ਵਧੇਰੇ ਦਬਾਅ ਪਾਉਣਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਸੜਕ ਛੇਤੀ ਟੁੱਟ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਰਬੜ ਦੇ ਹਵਾ ਵਾਲੇ ਟਾਇਰਾਂ ਦੀ ਦਾਬ ਸ਼ਾਇਦ ਹੀ ਕਦੇ 70 ਪੌਂਡ ਪ੍ਰਤੀ ਵਰਗ ਇੰਚ ਤੋਂ ਵੱਧ ਪਈ ਹੋਵੇ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਇਸਪਾਤ ਦੇ ਟਾਇਰਾਂ ਦੀ ਦਾਬ 400 ਪੌਂਡ ਪ੍ਰਤੀ ਵਰਗ ਇੰਚ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸਪਾਤ ਦੇ ਟਾਇਰ ਦਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਔਗੁਣਾਂ ਕਾਰਨ ਹੀ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਲਗਭਗ ਸਾਰੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਇਸਤੇਮਾਲ ਬੰਦ ਹੋ ਚੁੱਕਿਆ ਹੈ ਪ੍ਰੰਤੂ ਭਾਰਤ ਵਰਗੇ ਪੱਛੜੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਅੱਜਕਲ੍ਹ ਵੀ

ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਜਾਰੀ ਹੈ। ਹਵਾ ਵਾਲੇ ਟਾਇਰਾਂ ਦੀ ਲੋਕ-ਪ੍ਰਿਯਤਾ ਦਿਨੋਂ ਦਿਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਮੁਲਕਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਵਧਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਹੁਣ ਬੈਲ-ਗੱਡੀਆਂ ਅਤੇ ਠੋਲੀਆਂ ਆਦਿ ਵਿਚ ਵੀ ਰਬੜ ਦੇ ਟਾਇਰ ਚੜ੍ਹਾਏ ਜਾਣ ਲੱਗ ਪਏ ਹਨ, ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਬੈਲ ਦੁੱਗਣਾ, ਤਿੰਨਗੁਣਾ ਭਾਰ ਦੋਖ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਰਬੜ ਦੇ ਟਾਇਰ—ਰਬੜ ਦੇ ਟਾਇਰ ਲੋਹੇ ਦੇ ਟਾਇਰਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵਧੇਰੇ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਇਸ ਲਈ ਹੋਏ ਕਿ ਇਹ ਫਿਸਲਦੇ ਘਟ ਹਨ, ਗੱਡੀ ਨੂੰ ਹਿਚਕੋਲੇ ਘੱਟ ਲਗਦੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਟੁੱਟ-ਭੱਜ ਘੱਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਰਬੜ ਦੇ ਟਾਇਰਾਂ ਨਾਲ ਖਿੱਚਣ ਬਲ ਜਾਂ ਕਰਸਣ ਬਲ ਦੀ ਬੱਚਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਪਹਿਲੋਂ ਪਹਿਲ ਰਬੜ ਦੇ ਟਾਇਰ ਠੋਸ ਬਣਦੇ ਸਨ (ਚਿੱਤਰ 1) ਪ੍ਰੰਤੂ ਛੇਤੀ ਹੀ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਹੋਣ ਲੱਗਾ ਕਿ ਉੱਚੇ ਨੀਵੇਂ ਧਰਾਤਲ ਉੱਤੇ ਗੱਡੀਆਂ ਨੂੰ ਧੱਕਿਆ ਜਾਂ ਝਟਕਿਆਂ ਅਤੇ ਕੰਪਨਾਂ ਤੋਂ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਟਾਇਰਾਂ ਵਿਚ ਹੋਰ ਵੀ ਸੁਧਾਰ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ। ਇਹ ਸੁਧਾਰ 1888 ਵਿਚ ਡਨਲਪ ਦੇ ਹਵਾ ਵਾਲੇ ਟਾਇਰ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਹੋਇਆ (ਚਿੱਤਰ 2)। ਇਹ ਖੋਜਲੀ ਨਲੀ ਦਾ ਬਣਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਦਬਾਉ ਨਾਲ ਹਵਾ ਭਰ ਜਾਂਦੀ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸ ਉਪਰ ਕਿਰਮਿਚ (ਕੈਨਵਸ) ਕੱਪੜੇ ਨਾਲ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂ ਪ੍ਰਬਲਿਤ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਬੇਲ ਚੜ੍ਹਿਆ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਅੱਜਕਲ੍ਹ ਕੇਵਲ ਬਾਹਰੀ ਭਾਗ ਨੂੰ ਹੀ ਟਾਇਰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਚਿੱਤਰ 1 : ਅਲਚਕਦਾਰ ਠੋਸ ਟਾਇਰ
(1. ਟਾਇਰ ਦੀ ਟਾਪ 2. ਗੂਹਾ 3. ਕਠੋਰ ਰਬੜ ਦਾ ਆਧਾਰ 4. ਧਾਤ ਦਾ ਆਧਾਰ 5. ਆਵਰਤਕ ਅੰਤਰਾਲ ਛੇੜ)

ਚਿੱਤਰ 2 : ਮੋਟਰ ਗੱਡੀ ਦਾ ਹਵਾ ਵਾਲਾ ਟਾਇਰ।
(1. ਟਾਪ 2. ਬਰੇਕਰ ਲਈ ਗੱਦਾ 3. ਬਰੇਕਰ 4. ਢਾਂਚੇ ਦਾ ਗੱਦਾ 5. ਪਲਾਈਆਂ 6. ਰਬੜ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਲਈ ਕੱਪੜੇ ਦੀ ਪੱਟੀ 7. ਪੱਲਾ 8. ਮਣਕਾ 9. ਤਾਰ 10. ਰਿਮ 11. ਪੂਰਕ ਮਣਕਾ)

ਜਿਵੇਂ ਜਿਵੇਂ ਸਮਾਂ ਲੰਘਦਾ ਗਿਆ, ਟਾਇਰ ਦੀ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਵਿਚ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਵਿਕਾਸ ਹੁੰਦਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਹੁਣ ਹਰ ਇਕ ਕੰਮ ਲਈ ਵੱਖੋਂ ਵੱਖਰੇ ਟਾਇਰ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਲਗਾਤਾਰ ਸੁਧਾਰ ਸਦਕੇ ਬਿਨਾਂ ਨਲੀ ਦੇ ਟਾਇਰਾਂ ਦਾ ਅਤੇ ਟਿਊਬ ਵਿਚ ਸੁਰਾਖ ਜਾਂ ਪੈਚਰ ਹੋ ਜਾਣ ਉੱਤੇ, ਗੱਡੀ ਨੂੰ ਰੋਕੇ ਬਿਨਾਂ, ਸੁਰਾਖ ਬੰਦ ਕਰਨ ਦੀ ਵਿਧੀ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਸੰਭਵ ਹੋ ਸਕਿਆ ਹੈ। ਉਪਰੋਕਤ ਟਾਇਰਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਅਨੇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਾਰਜਾਂ ਲਈ ਵਰਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਕੁਝ ਟਾਇਰਾਂ ਦੀਆਂ ਨਿਮਨ ਲਿਖਤ ਕਿਸਮਾਂ ਹੋਰ ਹਨ :

ੳ) ਡੋਰੀ ਅਤੇ ਕਿਰਮਚ ਟਾਇਰ

ਅ) ਉੱਚ ਦਾਬ ਅਤੇ ਘੱਟ ਦਾਬ (ਜਾਂ ਗੁਬਾਰਾ) ਟਾਇਰ

ੲ) ਹਵਾਈ ਜਹਾਜ਼ ਟਾਇਰ

ਸ) ਟਰੈਕਟਰ ਅਤੇ ਖੇਤੀ-ਬਾੜੀ ਮਸ਼ੀਨਰੀ ਦੇ ਟਾਇਰ

ਹ) ਕੱਚੀਆਂ ਥਾਵਾਂ ਜਾਂ ਸੜਕ ਰਹਿਤ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਚੱਲਣ ਵਾਲੀਆਂ ਗੱਡੀਆਂ ਦੇ ਟਾਇਰ

ਕ) ਸਖ਼ਤ ਬਰੇਕਰ ਟਾਇਰ

ਖ) ਟਿਊਬ-ਰਹਿਤ ਟਾਇਰ

ਟਾਇਰ ਦਾ ਮੁੱਖ ਉਪਯੋਗ ਝਟਕਿਆਂ ਨੂੰ ਘਟਾਉਣਾ, ਫਿਸਲਣ ਨੂੰ ਰੋਕਣਾ, ਸਮਰੱਥਾ ਅਤੇ ਹੰਢਣਸਾਰਤਾ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣਾ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. 22 : 243; ਹਿ. ਵਿ.ਕੋ. 5 : 145

ਟਾਇਰ : ਸ਼ਹਿਰ—ਦੱਖਣੀ ਲਿਬਨਾਨ ਦਾ ਇਹ ਮਸ਼ਹੂਰ ਬੇਦਰਗਾਹੀ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ ਜੋ ਰੂਮ ਸਾਗਰੀ ਤੱਟ ਉੱਤੇ ਵਾਕਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਬੈਰੂਤ ਸ਼ਹਿਰ ਤੋਂ 72 ਕਿ. ਮੀ. ਦੱਖਣ-ਪੱਛਮ ਦੀ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿਚ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਇਤਿਹਾਸਕ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ 15 ਵੀਂ ਸਦੀ ਈ. ਪੂ. ਵਿਚ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਉੱਤਰ ਵੱਲ ਸਾਈਡਨ ਬਸਤੀ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਵੇਲੇ ਹੋਈ ਸੀ। ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ 14 ਵੀਂ ਸਦੀ ਈ. ਪੂ. ਦੇ ਮਿਸਰੀ ਪੁਰਾਲੇਖਾਂ ਵਿਚ ਇਸਦੇ ਮਿਸਰ ਅਧੀਨ ਬਾਰੇ ਵੀ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਮਿਆਂ ਵਿਚ ਇਹ ਸਾਈਡਨ ਦੇ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਦਾ ਸ਼ਹਿਰ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਪਿੱਛੋਂ 1000 ਈ. ਪੂ. ਵਿਚ ਇਸਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਸਾਈਡਨ ਤੋਂ ਵੀ ਵਧੀ। ਸੰਨ 774 ਤੱਕ ਇਹ ਕਾਫ਼ੀ ਪ੍ਰਤਿਭਾਸ਼ਾਲੀ ਸ਼ਹਿਰ ਕਰਕੇ ਜਾਣਿਆਂ ਜਾਂਦਾ ਰਿਹਾ। ਇਸਦੇ ਰੂਮ ਸਾਗਰੀ ਖੰਡ ਉੱਤੇ ਸਥਿਤ ਦੇਸ਼ਾਂ ਨਾਲ ਵਪਾਰਕ ਸਬੰਧ ਕਾਇਮ ਸਨ। 9ਵੀਂ ਈ.ਪੂ. ਸਦੀ ਵਿਚ ਟਾਇਰ ਦੇ ਬਸਤੀ-ਵਾਦੀਆਂ ਨੇ ਉੱਤਰੀ ਅਫ਼ਰੀਕਾ ਵਿਚ ਕਾਰਬੋਨ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਵੀ ਕੀਤੀ।

ਦੂਜੀ ਸਦੀ ਈ. ਵਿਚ ਇਥੇ ਇਸਾਈਆਂ ਦੀ ਕਾਫ਼ੀ ਵਸੋਂ ਸੀ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਦਵਾਨ ਆਰੇਸ਼ਨ ਨੂੰ ਇਥੇ ਹੀ ਦਫ਼ਨਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਪਿੱਛੋਂ ਇਥੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦਾ ਬੋਲ-ਬਾਲਾ ਸੀ। ਸਲਿਊ-ਸਿਡਾਂ ਅਤੇ ਰੋਮਨਾਂ ਤੋਂ ਪਿੱਛੋਂ ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦਾ ਮਾਤਹਿਤ ਰਿਹਾ।

ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਇਜ਼ਰਾਈਲ ਨਾਲ ਸਬੰਧਾਂ ਬਾਰੇ ਬਾਈਬਲ ਵਿਚ ਵੀ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ।

ਟਾਇਰ ਸ਼ਹਿਰ ਦਸਵੀਂ ਤੇ ਨੌਵੀਂ ਸਦੀ ਈ. ਪੂ. ਵਿਚ ਫਿਨੀਸ਼ੀਆ ਦੇ ਸਾਰੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਮਸ਼ਹੂਰ ਸੀ। 8ਵੀਂ ਸਦੀ ਈ. ਪੂ. ਵਿਚ ਇਹ ਆਸੀਰੀਆ ਦੇ ਮਾਤਹਿਤ ਸੀ। 6ਵੀਂ ਸਦੀ ਈ. ਪੂ. ਵਿਚ ਇਥੋਂ ਦੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਬੈਬੀਲੋਨ ਦੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੈਬੂਕੈਡਨੇਜ਼ਰ

ਦੂਜੇ ਦੀ 13 ਸਾਲਾਂ ਦੀ ਕਿਲੋਬੰਦੀ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕੀਤਾ ਪਰ ਪਿੱਛੋਂ 332 ਈ. ਪੂ. ਵਿਚ ਸਿਕੰਦਰ ਨੇ ਘੇਰਾ ਪਾ ਕੇ ਸ਼ਹਿਰ ਨੂੰ ਕਬਜ਼ੇ ਵਿਚ ਕਰ ਲਿਆ। 68 ਈ. ਪੂ. ਵਿਚ ਇਹ ਰੋਮਨ ਸ਼ਹਿਰ ਬਣਿਆ।

ਸੰਨ 1124 ਵਿਚ ਇਸ ਉੱਤੇ ਜਹਾਦੀਆਂ ਨੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਪਿੱਛੋਂ ਇਹ ਯੋਰੋਸਲਮ ਸਾਮਰਾਜ ਦਾ ਵੱਡਾ ਸ਼ਹਿਰ ਬਣ ਗਿਆ।

ਸੰਨ 1291 ਵਿਚ ਇਹ ਫੇਰ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਅਧੀਨ ਆ ਗਿਆ। ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੇ ਸ਼ਹਿਰ ਨੂੰ ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ ਉਜਾੜ ਦਿੱਤਾ ਤਾਂ ਕਿ ਇਥੋਂ ਗਏ ਧਰਮ-ਯੋਧੇ ਇਥੇ ਆ ਕੇ ਦੁਬਾਰਾ ਵੱਸਣ ਦੀ ਇੱਛਾ ਨਾ ਰੱਖ ਸਕਣ। ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਹੇਠ ਇਹ ਪਹਿਲੇ ਜਿੰਨੀ ਮਹੱਤਤਾ ਹਾਸਲ ਨਾ ਕਰ ਸਕਿਆ।

ਅੱਜਕਲ੍ਹ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਅੱਧੀ ਵਸੋਂ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਲੋਕ ਮੱਛੀਆਂ ਫੜ ਕੇ ਆਪਣਾ ਨਿਰਬਾਹ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਫਿਨੀਸ਼ੀਆ ਸਮਿਆਂ ਦੀਆਂ ਇਮਾਰਤਾਂ ਦੇ ਥੋੜੇ ਵੀ ਹਨ ਜੋ ਮੌਜੂਦਾ ਸ਼ਹਿਰ ਹੇਠਾਂ ਦੱਬੇ ਪਏ ਹਨ।

ਆਬਾਦੀ - 23,000 (1982)

33°16' ਉ. ਵਿਭ.; 35°11' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 12 : 91; ਐਨ ਅਸੈ. 27 : 371

ਟਾਈਆਰੀ ਦਰਿਆ : ਨਿਊਜ਼ੀਲੈਂਡ ਦੇ ਦੱਖਣੀ ਟਾਪੂ ਦੇ ਦਖਣ-ਪੂਰਬੀ ਖੇਤਰ ਦਾ ਦਰਿਆ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਲੈਮਰਲਾਅ ਪਰਬਤੀ ਲੜੀ ਤੋਂ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ। ਇਹ 1860 ਵ. ਕਿ ਮੀ. ਖੇਤਰ ਦੀ ਜਲ ਨਿਕਾਸੀ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੀਆਂ ਸਰਪਟਾਈਨ ਕ੍ਰੀਕ ਅਤੇ 5 ਹੋਰ ਸਹਾਇਕ ਨਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਦੀਆਂ ਉਪਰਲੀਆਂ ਅਤੇ ਹੇਠਲੀਆਂ ਸਹਾਇਕ ਨਦੀਆਂ ਤੰਗ ਡੂੰਘੀਆਂ ਘਾਟੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਵਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ। 288 ਕਿ. ਮੀ. ਲੰਬਾ ਦਰਿਆ ਆਪਣੇ ਸ੍ਰੋਤ ਤੋਂ ਨਿਕਲਣ ਪਿੱਛੋਂ ਉੱਤਰ ਅਤੇ ਦੱਖਣ-ਪੂਰਬ ਵਿਚ ਅਰਧ-ਚੱਕਰ ਜਿਹਾ ਬਣਾ ਕੇ ਮੈਦਾਨੀ ਖੇਤਰਾਂ ਤੋਂ ਪਾਰ ਰਾਕ ਅਤੇ ਪਿਲਾਰ ਲੜੀਆਂ ਦੇ ਇਰਦ-ਗਿਰਦ ਘੁੰਮ ਕੇ ਤੇ ਫਿਰ ਟਾਈਰੀ ਮੈਦਾਨ ਨੂੰ ਪਾਰ ਕਰ ਕੇ ਡਾਨੀਡਨ ਤੋਂ 32 ਕਿ. ਮੀ. ਦੱਖਣ ਵਿਚ ਸਾਂਤ ਮਹਾਂਸਾਗਰ ਵਿਚ ਜਾ ਡਿਗਦਾ ਹੈ। ਇਸਦੇ ਮੁਹਾਣੇ ਦੇ ਨੇੜੇ ਟਾਈਰੀ ਦੇ ਉਪਜਾਊ ਮੈਦਾਨੀ ਖੇਤਰ ਹਨ।

ਇਸ ਦਰਿਆ ਦਾ ਇਹ ਨਾਂ ਇਥੋਂ ਦੀ ਸਥਾਨਕ ਮਾਉਰੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚੋਂ ਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਜਿਸ ਤੋਂ ਭਾਵ ਤੇਜ਼ ਵਗਣ ਵਾਲੇ ਪਾਣੀ ਜਾਂ ਭੰਨ-ਤੋੜ ਕਰਨ ਤੋਂ ਹੈ। ਇਸ ਦਰਿਆ ਦਾ ਵੀ ਇਹੀ ਲੱਛਣ ਹੈ।

46°03' ਦ. ਵਿਭ.; 170°12' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9: 771

ਟਾਈਸ ਦਰਿਆ : ਇਹ ਡੈਨਿਊਬ ਦਰਿਆ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਲੰਬੀ ਅਤੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸਹਾਇਕ ਨਦੀ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਕਾਰਪੈਥੀਅਨ ਪਰਬਤਾਂ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਛੋਟੀਆਂ ਪਹਾੜੀ ਨਦੀਆਂ ਦੇ ਮਿਲਣ ਨਾਲ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਆਪਣੇ ਸੋਮੇ ਤੋਂ ਉੱਤਰ-ਪੱਛਮ ਫਿਰ ਦੱਖਣ-ਪੱਛਮ ਵੱਲ ਵਗਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣਾ ਮਾਰਗ ਪੂਰਾ ਕਰਦੀ ਹੋਈ ਅਖੀਰ ਡੈਨਿਊਬ ਵਿਚ ਜਾ ਡਿੱਗਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਕੁੱਲ ਲੰਬਾਈ ਲਗਭਗ 1300 ਕਿ. ਮੀ. ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚੋਂ ਲ. 500 ਕਿ. ਮੀ. ਇਹ ਡੈਨਿਊਬ ਦੇ ਸਮਾਨਾਂਤਰ ਵਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਮਾਰੋਸ ਅਤੇ ਬੇਦਰੋਰ ਇਸ ਦੀਆਂ ਮੁੱਖ ਸਹਾਇਕ

ਨਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਦੇ ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਟੋਕੋ, ਸ਼ਲਨੋਕ ਅਤੇ ਸਜੀਦਨ ਸ਼ਹਿਰ ਪੈਂਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹੜ੍ਹਾਂ ਵੇਲੇ ਇਸ ਕਾਰਨ ਕਾਫ਼ੀ ਕਸ਼ਟ ਝੱਲਣੇ ਪੈਂਦੇ ਹਨ। ਇਕ ਯਾਦ ਰੱਖਣਯੋਗ ਤਬਾਹੀ 1879 ਦੀ ਸੀ ਜਦੋਂ ਇਸ ਨੇ ਸਜੀਦਨ ਸਾਰਾ-ਸ਼ੀ ਵਹਾ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਜਾਨੀ ਨੁਕਸਾਨ ਵੀ ਕਾਫ਼ੀ ਹੋਇਆ। ਟੋਕੋ ਜਹਾਜ਼ਰਾਨੀ ਦਾ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ। ਇਕ ਨਹਿਰ ਇਸ ਦੇ ਹੇਠਲੇ ਮਾਰਗ ਨੂੰ ਡੈਨਿਊਬ ਨਾਲ ਜੋੜਦੀ ਹੈ, ਨਾਲ ਹੀ ਬੈਰਾ ਨਹਿਰ ਇਸ ਨੂੰ ਤਮੇਸਵਰ ਨਾਲ ਜੋੜਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਨਦੀ ਖੇਤਰ 56,600 ਵ. ਕਿ. ਮੀ. ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਦੱਖਣੀ ਹੰਗਰੀ, ਰੁਮਾਨੀਆ ਅਤੇ ਯੂਗੋਸਲਾਵੀਆ ਦਾ ਕੁੱਝ ਹਿੱਸਾ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.- ਐਨ. ਅਮੋ. 26: 506

ਟਾਈਸਪਸ : ਇਹ ਇਕ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਐਕਾਮੀਨੀਅਨ (Achaemenian) ਈਰਾਨੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਸੀ ਜਿਸਨੇ ਲਗਭਗ 675 ਈ. ਪੂ. ਤੋਂ ਲਗਭਗ 640 ਈ. ਪੂ. ਤੱਕ ਰਾਜ ਕੀਤਾ। ਸ਼ਾਇਦ ਇਹ ਐਕਾਮੀਨੀਜ਼ (Achaemenes) ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਸੀ ਜਿਸ ਦੇ ਨਾਂ ਪਿਛੇ ਹੀ ਐਕਾਮੀਨੀਅਨ ਖਾਨਦਾਨ ਚਲਿਆ ਸੀ। ਇਹ ਦਾਰਾ ਪਹਿਲੇ ਅਤੇ ਸਾਈਰਸ ਨਾਂ ਦੇ ਮਹਾਨ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦਾ ਵੱਡਾ-ਵੱਡੇਰਾ ਸੀ। ਇਸਨੇ ਫ਼ਾਰਸ ਦੀ ਖਾੜੀ ਦੇ ਉੱਤਰ ਵੱਲ ਪੈਂਦੇ ਈਲਮ ਰਾਜ ਦੇ ਆਨਸ਼ਾਨ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਉੱਤੇ ਰਾਜ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਈਲਮ ਤੇ ਅਸੀਰੀਆ ਨਾਂ ਦੀਆਂ ਦੋ ਸਮਕਾਲੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀਆਂ ਵਿਚਕਾਰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਨਿਰਪੱਖ ਰੱਖਿਆ। ਆਪਣੀ ਮੌਤ ਸਮੇਂ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸਨੇ ਆਪਣਾ ਕੋਈ ਉਤਰਾਧਿਕਾਰੀ ਬਾਪਣ ਦੀ ਥਾਂ ਆਪਣਾ ਰਾਜ ਭਾਗ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਵੰਡ ਦਿੱਤਾ ਪਰ ਇਹ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸਨੇ ਆਪਣਾ ਰਾਜਭਾਗ ਪਹਿਲੇ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਦਰਜੇ ਦੇ ਵਾਰਸਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਹੀ ਵੰਡ ਦਿੱਤਾ ਸੀ।

ਹ. ਪੁ.- ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9: 866

ਟਾਈਸੋ : ਜਾਪਾਨ ਦੇ ਸ਼ਾਹੀ ਘਰਾਣੇ ਦਾ ਇਹ 123ਵਾਂ ਵਾਰਸ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਜਨਮ 31 ਅਗਸਤ, 1879 ਨੂੰ ਜਾਪਾਨ ਵਿਚ ਟੋਕੀਓ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਟਾਈਸੋ ਦਾ ਮੁਢਲਾ ਨਾਉਂ ਯੋਸ਼ੀਹੀ ਤੋਂ ਸੀ। ਇਸਨੂੰ ਇਸਦੇ ਦੋ ਵੱਡੇ ਭਰਾਵਾਂ ਦੀ ਮੌਤ ਮਗਰੋਂ 3 ਨਵੰਬਰ, 1889 ਨੂੰ ਵਲੀ-ਅਹਿਦ (Crown Prince) ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ। ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਮੁਢਲੇ ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ ਇਸਨੇ ਰਾਜਨੀਤੀ ਵਿਚ ਕੋਈ ਹਿੱਸਾ ਨਾ ਲਿਆ। 30 ਜੁਲਾਈ, 1912 ਨੂੰ ਇਹ ਰਾਜ-ਗੱਦੀ ਤੇ ਬੈਠਾ। ਆਪਣੇ ਰਾਜ ਕਾਲ ਦੌਰਾਨ ਇਸ ਨੇ ਜਾਪਾਨ ਦੀ ਅਰਥ-ਨੀਤੀ ਦਾ ਆਧੁਨਿਕੀਕਰਨ ਕੀਤਾ।

ਬਦੇਸ਼ੀ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿਚ ਇਸ ਦੀਆਂ ਨੀਤੀਆਂ ਪੱਛਮੀ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਅਤੇ ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਬਰਤਾਨੀਆ ਅਤੇ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਸਨ। ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਘਰੇਲੀ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿਚ ਇਹ ਸੰਸਦੀ ਕਾਰਜ-ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਮੁੱਖਤਾ ਦਿੰਦਾ ਸੀ। ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਅਖੀਰਲੇ ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ ਇਸਦਾ ਦਿਮਾਗੀ ਸੰਤੁਲਨ ਵਿਗੜ ਗਿਆ ਜਿਸ ਕਾਰਨ 1921 ਵਿਚ ਰਾਜ ਦਾ ਸਾਰਾ ਕੰਮ ਇਸ ਦੇ ਲੜਕੇ ਜੋ ਵਲੀ ਅਹਿਦ ਵੀ ਸੀ, ਨੇ ਸੰਭਾਲ ਲਿਆ।

ਸੰਨ 1926 ਵਿਚ ਜਾਪਾਨ ਵਿਚ ਹਾਯਾਮਾ ਵਿਖੇ ਇਸਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.-ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9: 776

ਟਾਈਕਾਨ ਦਾਰੋਗਾ : ਇਹ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਦੇ ਉੱਤਰ-ਪੂਰਬੀ ਨਿਊਯਾਰਕ ਰਾਜ ਦੀ ਅਸੈਂਕਸ ਕਾਉਂਟੀ ਦਾ ਇਕ ਪੁਰਾਣਾ

ਪਿੰਡ ਹੈ ਅਤੇ ਪੁਰਾਣੇ ਕਿਲੇ ਕਰਕੇ ਮਸ਼ਹੂਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਹ ਸ਼ੈਪਲੇਨ ਝੀਲ ਦੇ ਕੰਢੇ ਝੀਲ ਜਾਰਜ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲਣ ਵਾਲੇ ਲਾ ਸੂਟ ਦਰਿਆ ਦੇ ਮੁਹਾਣੇ ਤੇ ਵਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਕੈਨੇਡਾ ਅਤੇ ਅਪਰ ਹਡਸਨ ਵਾਦੀ ਦੇ ਮੁੱਖ ਰਾਹ ਤੇ ਸਥਿਤ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਅਤੇ ਫੌਜੀ ਨੁਕਤਾ-ਨਿਗਾਹ ਤੋਂ ਦੁਕਵੀਂ ਸਥਿਤੀ ਕਰਕੇ 1755 ਵਿਚ ਫ਼ਰਾਂਸੀਸੀਆਂ ਨੇ ਸ਼ੈਪਲੇਨ ਝੀਲ ਤੋਂ 3 ਕਿ. ਮੀ. ਪੂਰਬ ਵਿਚ ਕੈਰੀਲੇਨ ਕਿਲਾ ਬਣਾਇਆ। ਸੰਨ 1759 ਵਿਚ ਫ਼ਰਾਂਸੀਸੀ ਤੇ ਭਾਰਤੀ ਯੁੱਧ ਦੌਰਾਨ ਬਰਤਾਨੀਆਂ ਨੇ ਇਸ ਕਿਲੇ ਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ। ਦੋ ਵਰ੍ਹੇ ਪਿੱਛੋਂ ਇਹ ਫਿਰ ਬਰਤਾਨੀਆ ਦੇ ਕਬਜ਼ੇ ਵਿਚ ਆਇਆ। ਸਾਰਾਟੋਗਾ ਯੁੱਧ ਦੌਰਾਨ ਇਸ ਕਿਲੇ ਨੂੰ ਵਰਤੋਂ ਵਿਚ ਨਾ ਲਿਆਂਦਾ ਤੇ ਇਸ ਵੱਲ ਕੋਈ ਧਿਆਨ ਨਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਪਰ ਫ਼ਰਾਂਸ ਦੀਆਂ ਆਰੰਭਕ ਯੋਜਨਾਵਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਅਜਾਇਬ ਘਰ ਸਮੇਤ ਇਸ ਕਿਲੇ ਦੀ ਮੁੜ ਸੰਭਾਲ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਹੁਣ ਇਹੋ ਕਿਲਾ ਸੈਲਾਨੀਆਂ ਲਈ ਖਿੱਚ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਾਰਨ ਹੈ।

ਸੰਨ 1889 ਵਿਚ ਟਾਈਕਾਨ ਦਾਰੋਗਾ ਪਿੰਡ ਨੂੰ ਨਿਗਮਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਥੇ ਕਾਗਜ਼ ਤੇ ਕਾਗਜ਼ ਦੇ ਗੱਦੇ ਦਾ ਉਦਯੋਗ ਵਿਕਸਿਤ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਇਹ ਸਥਾਨ ਨਿਊਯਾਰਕ ਦੀ ਹਿਸਟੋਰੀਕਲ ਐਸੋਸੀਏਸ਼ਨ ਦਾ ਸਦਰ-ਮੁਕਾਮ ਵੀ ਹੈ। ਟਾਈਕਾਨ ਦੇ ਦੱਖਣ ਵਿਚ ਨੇੜੇ ਹੀ ਮਾਊਂਟ ਡਿਡਾਇਐਸ ਚੋਟੀ ਦਿਲਕਸ਼ ਨਜ਼ਾਰਾ ਭੇਟ ਕਰਦੀ ਹੈ।

43°51' ਉ. ਵਿਭ.: 73°26' ਪੱ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.- ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9: 799 ; ਐਨ. ਅਮੋ. 26: 729

ਟਾਈਕੀ : ਯੂਨਾਨੀ ਧਰਮ ਵਿਚ ਇਹ ਪ੍ਰਲਬਧ ਦੀ ਦੇਵੀ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਪਿੱਛੋਂ ਰੋਮਨ ਫਾਰਚੂਨਾ ਦੇ ਨਾਂ ਨਾਲ ਜਾਣਿਆ ਜਾਣ ਲੱਗਾ। ਇਸ ਦੇਵੀ ਬਾਰੇ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਮੌਜ ਵਿਚ ਆਕੇ ਚੰਗੀ ਅਤੇ ਮਾੜੀ ਕਿਸਮਤ ਵੰਡਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਯੂਨਾਨੀ ਕਵੀ ਹੀਸੀਐਂਡ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਟਿਟਾਨ ਓਸੀਨਸ ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਪਤਨੀ ਟੈਥਿਸ ਦੀ ਧੀ ਦੱਸਿਆ ਹੈ। ਕੁਝ ਲੇਖਕ ਇਸ ਨੂੰ ਧਰਮ-ਦੇਵਤਾ ਜੀਅਸ ਦੀ ਧੀ ਦਸਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਨੂੰ ਦੇਵੀ ਆਤਮਾ ਨਾਲ ਵੀ ਜੋੜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਅਕਸਰ ਪਰਾਂ ਵਾਲੀ ਦੇਵੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵਿਖਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਸਦੇ ਸਿਰ ਦੇ ਉਪਰ ਤਾਜ ਪਹਿਨਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਕਈ ਵਾਰੀ ਇਸ ਨੂੰ ਅੱਖਾਂ ਉੱਤੇ ਪੱਟੀ ਬੰਨ੍ਹੀ ਵੀ ਵਿਖਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕਈ ਵਾਰੀ ਇਸਦੇ ਸਿਰ ਤੇ ਰਾਜ-ਸੱਤਾ ਦਾ ਚਿੰਨ੍ਹ ਤੇ ਕਦੇ ਕਦੇ ਬਕਰੀ ਦੇ ਸਿੰਗਾਂ ਦਾ ਬਣਿਆ ਭਰਪੂਰਤਾ ਦਾ ਚਿੰਨ੍ਹ ਵਿਖਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿਚ ਆਰਗੋਸ ਵਿਖੇ ਇਕ ਮੰਦਰ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਇਥੇ ਹੀ ਪਾਲਾਮੀਦਸ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਗੋਟੀਆਂ (Dice) ਦਾ ਸੈਂਟ ਅਰਪਨ ਕੀਤਾ ਸੀ।

ਹ. ਪੁ.- ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 10: 215

ਟਾਈਗਰ, ਜੋਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ : ਭਾਰਤ ਦੇ ਇਸ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਪਹਿਲਵਾਨ ਦਾ ਜਨਮ ਪੰਜਾਬ ਰਾਜ ਦੇ ਸਰਹੱਦੀ ਜ਼ਿਲੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਪਿੰਡ ਸੋਰੇ ਵਿਖੇ 1926 ਵਿਚ ਹੋਇਆ। ਬਚਪਨ ਤੋਂ ਹੀ ਇਸਨੂੰ ਡੰਡ ਬੈਠਕਾਂ ਕੱਢਣ ਦਾ ਸ਼ੌਕ ਸੀ। ਇਸਨੇ ਅੱਡੇ ਦੇ ਹੀ ਇਕ ਉੱਘੇ ਪਹਿਲਵਾਨ ਰੁਸਤਮੇ-ਹਿੰਦ ਅਰਜਨ ਸਿੰਘ ਢੋਟੀਆ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਗੁਰੂ ਧਾਰਿਆ।

ਇਸਨੇ ਦੇਸੀ ਅਤੇ ਫ਼ੀ ਸਟਾਈਲ ਦੋਵੇਂ ਕਿਸਮ ਦੀਆਂ ਕੁਸ਼ਤੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸਤਦਾਰ ਖਾਂ ਜਲੰਧਰੀ ਨੂੰ ਹਰਾਇਆ। ਖੜਕ ਸਿੰਘ

ਪਹਿਲਵਾਨ ਨਾਲ ਬਰਾਬਰ ਰਿਹਾ। ਇਸਨੇ ਰੁਸਤਮੇ ਜ਼ਮਾਂ ਦਾਰਾ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਵੀ ਕਈ ਵਾਰੀ ਟੱਕਰ ਲਈ। ਸੰਨ 1961 ਵਿਚ ਜਦੋਂ ਰੁਸਤਮੇ ਹਿੰਦ ਅਮਾਮ-ਬਖ਼ਸ਼ ਦੇ ਮੁੰਡੇ ਅਸਲਮ ਸ਼ੇਰਿ-ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਨੇ ਏਸ਼ੀਆ ਦੇ ਪਹਿਲਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਕੁਸ਼ਤੀ ਲੜਨ ਲਈ ਵੰਗਾਰਿਆ ਤਾਂ ਇਸਨੇ ਉਸਦੀ ਵੰਗਾਰ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰਕੇ ਉਸ ਨਾਲ ਕੁਸ਼ਤੀ ਲੜੀ।

ਛੱਥੀ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਇਸਨੇ ਸਿੰਗਾਪੁਰ ਵਿਖੇ ਰੁਸਤਮੇ ਜ਼ਮਾ ਜਿੱਥੇ ਲੁੰਡੋਜ਼ ਅਤੇ ਕਈ ਹੋਰ ਪਹਿਵਾਨਾਂ ਨਾਲ ਕੁਸ਼ਤੀਆਂ ਲੜੀਆਂ। ਭਾਰਤ ਪਰਤ ਕੇ ਇਸਨੇ ਜਾਰਜ ਕੌਂਸਟੈਂਟਨ, ਗੋਲਡ ਸਟੈਨ ਅਤੇ ਜਾਰਜ ਗੈਮਿਜ਼ ਨੂੰ ਵੀ ਢਾਹਿਆ। ਸਾਊਥ ਈਸਟ ਏਸ਼ੀਆ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਪਹਿਲਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਬੁਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਰਾਉਣ ਕਾਰਨ ਇਸਨੂੰ ਚੈਂਪੀਅਨ ਆਫ਼ ਸਾਊਥ-ਈਸਟ ਏਸ਼ੀਆ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕੋਬਰਾ ਗੋਲਡ, ਹਾਡ ਨੈਲਸਨ ਅਤੇ ਫਲਾਇੰਗ ਮੇਅਰ ਇਸਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਦਾਅ ਹਨ।

ਇਸਦਾ ਕੱਦ ਛੇ ਫੁੱਟ, ਛਾਤੀ ਦਾ ਘੇਰਾ ਕੋਈ ਪੰਜਾਹ ਇੰਚ ਅਤੇ ਭਾਰ 200 ਪੌਂਡ ਹੈ। ਇਸਦੀ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਦੀ ਖੁਰਾਕ ਵਿਚ ਪੰਜ ਸੇਰ ਦੁੱਧ, ਇਕ ਸੇਰ ਬਾਦਾਮ, ਇਕ ਸੇਰ ਦਹੀਂ ਅਤੇ ਦੋ ਤਿੰਨ ਛੋਟੇ-ਮੁਰੰਗਿਆਂ ਦੀ ਯਕਨੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ।

ਇਸ ਪਹਿਲਵਾਨ ਦੇ ਤਿੰਨ ਬੱਚੇ ਹਨ ਤੇ ਇਹ ਅੱਜ ਵੀ ਭਾਰਤ ਦੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਪਹਿਲਵਾਨ ਨਾਲ ਕੁਸ਼ਤੀ ਲੜ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.—ਭਾ. ਪਹਿ.

ਟਾਈਗਰ : ਫੁੱਲ—ਆਇਰਿਸ ਕੁਲ ਇਰੇਡੋਸੀ ਅਤੇ ਟਿਗਰਿਡੀਆ ਪ੍ਰਜਾਤੀ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਇਕ ਫੁੱਲ ਹੈ। ਇਹ ਪੌਦੇ ਮੈਕਸੀਕੋ, ਕੇਂਦਰੀ ਅਮਰੀਕਾ, ਪੀਰੂ ਅਤੇ ਚਿਲੀ ਦੇ ਮੂਲਕ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੌਦਿਆਂ ਦੇ ਪਤੇ ਲੰਮੇ ਪਤਲੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਉਪਰ ਪੱਖ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਵਾਂਗ ਨਾੜੀਆਂ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਟਾਈਗਰ ਫੁੱਲ

ਪੱਤਰ ਕੰਦ ਤੋਂ ਨਿਕਲੇ ਹੋਏ ਪੱਤਿਆਂ ਨਾਲ ਇਕ ਤਣਾ ਵੀ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਉਪਰ ਦੋ ਤੋਂ ਤਿੰਨ ਛੋਟੇ ਪੱਤੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਉਪਰ ਕੁਝ ਫੁੱਲ ਇਕ ਸਪੇਸ ਵਿਚੋਂ ਪਰਗਟ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਦਿਲ ਖਿੱਚਵੇਂ ਫੁੱਲ ਚਿਤਕਬਰੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ (ਜਿਸ ਲਈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨਾਂ ਟਾਈਗਰ ਫੁੱਲ ਰਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ)। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਇਕ ਨਲੀ ਤੋਂ ਹੀ ਔਲਗ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਫੁੱਲ ਲਾਲ, ਵੈਂਗਣੀ ਅਤੇ ਕਈ ਹੋਰ ਰੰਗਾਂ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. 22: 210

ਟਾਈਗਰ : ਭਾਸ਼ਾ—ਈਥੋਪੀਆ ਖੇਤਰ ਈਰੀਟ੍ਰੀਆ ਦੇ ਟਾਈਗਰ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਇਕ ਸੈਮਿਟਿਕ ਭਾਸ਼ਾ ਹੈ। ਪੁਰਾਤਨ ਗੀਜ਼ ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਆਧੁਨਿਕ ਰੂਪ ਟਾਈਗਰੀਨੀਆ ਨਾਲ ਇਸ ਦਾ ਬਹੁਤ ਨੇੜੇ ਦਾ ਸਬੰਧ ਹੈ। ਮਿਸ਼ਨ ਸੁਸਾਇਟੀਆਂ ਰਾਹੀਂ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਕੇਵਲ ਕੁਝ ਪੁਸਤਕਾਂ ਹੀ ਇਸ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਲਿਖਤੀ ਪ੍ਰਮਾਣ ਹਨ। ਇਹ ਭਾਸ਼ਾ ਕਈ ਗਵਾਦੀ ਹੈਮਟਿਕ ਅਤੇ ਸੂਡਾਨੀ ਬੋਲੀਆਂ ਵਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਦੂਜੀ ਭਾਸ਼ਾ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9: 1007

ਟਾਈਟਸ, ਸੇਂਟ : ਇਹ ਸੇਂਤ ਟਿਮਾਥੀ ਵਾਂਗ ਸੇਂਟ ਪਾਲ ਪੈਰੀਸ਼ਰ ਦਾ ਚੇਲਾ ਅਤੇ ਸਕੱਤਰ ਸੀ। ਇਹ ਪਹਿਲੀ ਸਦੀ ਈਸਵੀ ਵਿਚ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਬਾਈਬਲ ਅਤੇ ਸੇਂਟਪਾਲ ਵਲੋਂ ਇਸ ਨੂੰ ਲਿਖੀਆਂ ਗਈਆਂ ਚਿੱਠੀਆਂ ਤੋਂ ਇਸ ਦੇ ਜੀਵਨ ਬਾਰੇ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਜੂਡੀਆ ਵਿਖੇ ਗਰੀਬ ਈਸਾਈਆਂ ਲਈ ਖੇਰਾਤ ਇਕੱਠੀ ਕਰਨ ਲਈ ਨਿਯੁਕਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹ ਟਿਮਾਥੀ ਮਗਰੋਂ ਸੇਂਟ ਪਾਲ ਦੇ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਡਲਮੇਸੀਆ (Dalmatia) ਦੇ ਮਿਸ਼ਨ ਤੇ ਭੇਜਿਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਫਿਰ ਇਹ ਕ੍ਰੀਟ ਵਿਖੇ ਸੇਂਟ ਪਾਲ ਦਾ ਡੈਲੀਗੇਟ ਬਣ ਕੇ ਗਿਆ। ਮਗਰੋਂ ਇਹ ਕ੍ਰੀਟ ਦਾ ਬਿਸ਼ਪ ਨਿਯੁਕਤ ਹੋਇਆ। ਯੂਨਾਨੀ ਅਤੇ ਸੀਰੀਆਈ ਚਰਚਾਂ ਵਿਚ ਇਸ ਦਾ ਪੁਰਬ 25 ਅਗਸਤ ਨੂੰ ਅਤੇ ਪੱਛਮੀ ਈਸਾਈ ਜਗਤ ਵਿਚ 6 ਫਰਵਰੀ ਨੂੰ ਮਨਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਗੱਲ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਦੀਆਂ ਅਸਥੀਆਂ ਇਟਲੀ ਵਿਚ ਵੈਨਿਸ ਦੇ ਸੇਂਟ ਪਾਰਕ ਕੈਥੀਡਰਨ ਵਿਚ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਹਨ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 10: 12

ਟਾਈਟਸ ਟੇਟੀਅਸ : ਇਹ ਇਕ ਸਬਾਈਨ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਸੀ ਜਿਸਨੇ ਰੋਮ ਦੇ ਸੰਸਥਾਪਕ (Romulus) ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਰਾਜ ਕੀਤਾ। ਇਕ ਲੋਕ ਕਥਾ ਅਨੁਸਾਰ ਰੋਮਨਾਂ ਅਤੇ ਸਬਾਈਨਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਸੰਘਰਸ਼ ਉਦੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ ਜਦੋਂ ਰੋਮਲਸ ਨੇ ਸਬਾਈਨਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਤਿਉਹਾਰ ਉੱਤੇ ਬੁਲਾਇਆ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਇਸਤਰੀਆਂ ਨੂੰ ਅਗਵਾ ਕਰ ਲਿਆ। ਟਾਈਟਸ ਟੇਟੀਅਸ ਨੇ ਉਦੋਂ ਰੋਮਨ ਦੇ ਸੁਰੱਖਿਅਕ ਕਮਾਂਡਰ ਦੀ ਲੜਕੀ ਟਾਰਪੀਆ ਨੂੰ ਗਿਸ਼ਵਤ ਦੇ ਕੇ ਰੋਮ ਦੀ ਕੈਪੀਟੋਲੀਨ ਪਹਾੜੀ ਉਪਰ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ। ਕੈਪੀਟੋਲੀਨ ਅਤੇ ਪੈਲਾਟੀਨ ਪਹਾੜੀਆਂ ਦੀ ਵਾਦੀ ਦਰਮਿਆਨ ਲੜਾਈ ਹੋਈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਸਬਾਈਨ ਇਸਤਰੀਆਂ ਵੀ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਗਈਆਂ। ਲੜਾਈ ਬੰਦ ਕਰਵਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ। ਰੋਮਨਾਂ ਅਤੇ ਸਬਾਈਨਾਂ ਨੂੰ ਇਕੱਠਿਆਂ ਕਰਨ ਲਈ ਟਾਈਟਸ ਟੇਟੀਅਸ ਅਤੇ ਰੋਮਲਸ ਦੀ ਦੂਹਰੀ ਸਰਪ੍ਰਸਤੀ ਹੇਠ ਇਕ ਸੰਧੀ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਹੁਣ ਇਹ ਭਾਈਚਾਰਾ ਰੋਮ ਅਖਵਾਉਣ ਲੱਗਾ ਅਤੇ ਸਬਾਈਨਾਂ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਲਈ ਇਥੋਂ ਦੇ ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਨੂੰ ਸਬਾਈਨ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਨਾਉਂ ਤੇ Quirites ਕਿਹਾ ਜਾਣ ਲੱਗਾ। ਇਹ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜਸ਼ਾਹੀ ਬੋਝੇ ਸਾਲਾਂ ਤੱਕ ਹੀ ਚਲ ਸਕੀ ਕਿਉਂਕਿ ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਬਾਅਦ ਟਾਈਟਸ ਟੇਟੀਅਸ ਨੂੰ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਭੜਕੀ ਹੋਈ ਭੀੜ ਨੇ ਮਾਰ ਦਿੱਤਾ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 11: 806

ਟਾਈਟਸ ਫਲੋਵੀਅਸ ਵੈਸਪੇਸੀਅਨਸ : ਰੋਮ ਦੇ ਇਸ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸ਼ਹਿਨਸ਼ਾਹ ਦਾ ਜਨਮ 30 ਦਸੰਬਰ, 39 ਜਾਂ 40 ਈ. ਨੂੰ ਸ਼ਹਿਨਸ਼ਾਹ ਵੈਸਪੇਸੀਅਨ ਦੇ ਘਰ ਰੋਮ ਵਿਚ ਹੋਇਆ। ਇਹ ਸ਼ਹਿਨਸ਼ਾਹ ਦੋਮਿਤੀਅਨ ਦਾ ਵੱਡਾ ਭਰਾ ਸੀ। ਇਸਨੇ 79 ਤੋਂ 81

ਈ. ਤੱਕ ਰਾਜ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਇਸਨੇ ਜਰਮਨੀ ਅਤੇ ਬਰਤਾਨੀਆ ਵਿਚ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਇਕ ਰੋਮਨ ਲਸ਼ਕਰ ਦੀ ਕਮਾਂਡ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇਸਨੇ 69 ਈ. ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਥੱਲੇ ਜੁਡੀਆ ਦੀ ਮੁਹਿੰਮ ਵੇਲੇ ਬੜਾ ਨਾਂ ਪੈਦਾ ਕੀਤਾ। ਇਕ ਲੰਬੇ ਘੇਰੇ ਉਪਰੰਤ ਇਸ ਨੇ 8 ਸਤੰਬਰ, 70 ਨੂੰ ਯੇਰੋਸਲਮ ਵੀ ਆਪਣੇ ਅਧੀਨ ਕਰ ਲਿਆ।

ਟਾਈਟਸ ਫਲੇਵੀਅਸ ਵੈਸਪੇਸੀਅਨਸ

ਇਹ ਇਕ ਬਹਾਦਰ ਜਰਨੈਲ, ਬੁੱਧੀਮਾਨ ਅਤੇ ਬਲਵਾਨ ਵਿਅਕਤੀ ਸੀ। ਇਸਨੇ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਦੇ ਰਾਜ ਕਾਲ (69-79) ਦੌਰਾਨ ਅਮਲੀ ਰੂਪ ਵਿਚ ਇਕ ਸ਼ਹਿਨਸ਼ਾਹ ਵਜੋਂ ਰਾਜ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਪਰਜਾ ਨੇ ਇਸਦੇ ਵੱਡੇ ਭਰਾ ਦੋਮਿਤੀਅਨ ਨੂੰ ਰਾਜ ਗੱਦੀ ਦਿਵਾਉਣ ਦੀ ਥਾਂ ਤੇ ਇਸ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿਚ ਹੀ ਆਵਾਜ਼ ਉਠਾਈ ਪਰ ਇਸ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਤ ਬੇਦਾਗ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਭਾਵੇਂ ਫ਼ੌਜਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਬਹੁਤ ਹਰਮਨ ਪਿਆਰਾ ਸੀ ਪਰ ਜੁਡੀਆ ਦੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੀ ਭੈਣ ਬੈਰੇਨਾਈਸ ਦੀ ਮੁਹਬਤ ਇਸ ਦੀ ਬਦਨਾਮੀ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਵੀ ਬਣੀ। ਕੁਝ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਤਾਂ ਇਹ ਵੀ ਡਰ ਹੋ ਗਿਆ ਕਿ ਇਹ ਤਾਂ ਦੂਜਾ ਨੀਰੋ ਸਾਬਤ ਹੋਵੇਗਾ ਪਰ ਵੈਸਪੇਸੀਅਨ ਦੇ ਉਤਰਾਧਿਕਾਰੀ (79-81) ਵਜੋਂ ਇਸ ਨੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਉਦਾਸੀ ਭਰੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਭਵਿਖ ਬਾਣੀਆਂ ਹੀ ਝੂਠੀਆਂ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ।

ਸੰਨ 79 ਵਿਚ ਇਸਨੇ ਉਤਰਾਧਿਕਾਰ ਵਿਰੁੱਧ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਸਾਜਸ਼ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਬਾ ਦਿੱਤਾ। ਇਹ ਰੋਮ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਹਰਮਨ ਪਿਆਰੇ ਸ਼ਹਿਨਸ਼ਾਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਸੀ। ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ ਨੇ ਇਸ ਦਾ ਵਰਣਨ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਅਤੇ ਪਿਆਰ ਦੇ ਮੁਜਸਮੇ ਵਜੋਂ ਕੀਤਾ। ਇਸਨੇ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਵੱਲੋਂ ਅਪਣਾਈਆਂ ਸੰਜਮੀ ਵਿੱਤੀ ਨੀਤੀਆਂ ਨੂੰ ਬਿਲਕੁਲ ਬਦਲ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਪਰਜਾ ਦੇ ਮਨ-ਪਰਚਾਵੇ ਲਈ ਲੋੜਾਂ ਵੱਧ ਖਰਚ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਦੇ ਆਪਣੇ ਸੈਨੇਟਰਾਂ ਨਾਲ ਵੀ ਸਬੰਧ ਚੰਗੇ ਰਹੇ। ਇਸਨੇ ਰਾਜ ਧਰੋਹ ਲਈ ਮੁਕੱਦਮੇ ਚਲਾਉਣੇ ਵੀ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤੇ। ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਦੁਆਰਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਵਿਸ਼ਾਲ ਕਲੋਸੀਅਮ (ਰੋਮ ਦਾ ਗੋਲ ਅਖਾੜਾ) ਮੁਕੰਮਲ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਪਰਜਾ ਦੇ ਸੁਖ ਲਈ ਨਵੇਂ ਇਸ਼ਨਾਨ-ਘਰ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤੀਆਂ। ਇਸ ਦੇ ਛੋਟੇ ਜਿਹੇ ਰਾਜ-ਕਾਲ ਦੌਰਾਨ, ਬਰਤਾਨੀਆ ਵਿਚ ਹੋਈ ਲੜਾਈ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ, ਕੋਈ ਖਾਸ ਜੰਗ ਨਹੀਂ ਹੋਈ।

13 ਸਤੰਬਰ, 81 ਨੂੰ ਇਸ ਦੀ ਗੀਏਟੀ (Reate) ਵਿਖੇ ਮੌਤ ਹੋਈ।

ਹ. ਪੁ.- ਕੋਲ. ਐਨ. 18:388; ਚੈਬ. ਐਨ. 13 671; ਐਨ. ਅਸੇ. 26: 794; ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 11: 806

ਟਾਈਟਨਜ਼ : ਸ਼ੂਨਾਨੀ ਮਿਥਿਹਾਸ ਅਨੁਸਾਰ ਇਹ ਆਕਾਸ਼ ਅਤੇ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਦੇ ਬੱਚੇ ਸਨ। ਹੈਸਿਓਡ ਦੀ ਪੁਸਤਕ ਥਿਓਗੋਨੀ ਅਨੁਸਾਰ 12 ਟਾਈਟਨ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ 6 ਭਰਾ ਓਸ਼ਨਸ, ਕੋਇਅਸ, ਕ੍ਰਾਈਅਸ, ਹਾਈਪੀਰੀਅਨ, ਲੈਪੀਟਸ ਤੇ ਕ੍ਰੋਨਸ ਅਤੇ 6 ਭੈਣਾਂ ਥੀਆ, ਰੀਆ, ਥੀਮਸ, ਨੀਮੋਸਾਈਨ, ਫੀਬੀ ਅਤੇ ਟੀਥਿਸ ਸਨ। ਕਈ ਟਾਈਟਨਾਂ ਨੇ ਮੁੱਖ ਦੇਵਤੇ ਜ਼ਿਊਮ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਬਗ਼ਾਵਤ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਇਹ ਮੁੱਖ ਦੇਵਤਾ ਕ੍ਰੋਨਸ ਅਤੇ ਰੀਆ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਸੀ। ਹਾਰ ਦਿੱਤੇ ਜਾਣ ਮਗਰੋਂ ਟਾਈਟਨ ਪਤਾਲ ਵਿਚ ਕੈਦ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਗਏ। ਔਰਫ਼ਿਕ ਸਿਧਾਂਤ ਅਨੁਸਾਰ ਟਾਈਟਨ ਪੂਰੇ ਦੁਸ਼ਟ ਸਨ ਅਤੇ ਜ਼ਿਊਸ ਨੇ ਸ਼ਰਾਬ ਦੇ ਦੇਵਤੇ ਡਾਇਉਨੀਸਸ ਨੂੰ ਨਿਗਲਣ ਮਗਰੋਂ ਆਪਣੀ ਗਰਜ ਦੁਆਰਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਖ਼ਾਤਮਾ ਕੀਤਾ ਸੀ।

ਹ. ਪੁ.- ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 10:9

ਟਾਈਟੇਸ਼ਨ (ਟਾਈਟੀਕਰਨ) : ਇਹ ਰਸਾਇਣਿਕ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਦੀ ਇਕ ਵਿਧੀ ਹੈ ਜਿਸ ਦੁਆਰਾ ਇਕ ਸੈਂਪਲ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਅੰਸ਼ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਦਾ ਪਤਾ ਲਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮਿਣੇ ਹੋਏ ਸੈਂਪਲ ਵਿਚ ਦੂਸਰੇ ਅਜਿਹੇ ਪਦਾਰਥ ਦੀਆਂ ਗਿਆਤ ਮਾਤਰਾਵਾਂ ਮਿਲਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਜਿਸ ਨਾਲ ਲੋੜੀਂਦਾਂ ਅੰਸ਼ ਇਕ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਗਿਆਤ ਅਨੁਪਾਤ ਵਿਚੋਂ ਕਿਰਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਆਮ ਕਰਕੇ ਇਸ ਢੰਗ ਵਿਚ ਟਾਈਟੇਟਿੰਗ ਰੀਏਜੈਂਟ ਜਾਂ ਟਾਈਟ੍ਰੈਂਟ ਦਾ ਸਟੈਂਡਰਡ ਘੋਲ ਬਿਊਰਟ ਵਿਚੋਂ ਮਿਲਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਟੈਂਡਰਡ ਘੋਲ ਦੀ ਸੰਘਣਤਾ ਦਾ ਪਤਾ ਲਾਉਣ ਲਈ ਪਤਾ ਲਾਉਣ ਵਾਲੇ ਪਦਾਰਥ ਜਾਂ ਅਜਿਹੇ ਦੂਸਰੇ ਪਦਾਰਥ ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਟਾਈਟ੍ਰੈਂਟ ਨਾਲ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਿਰਿਆ ਕਰਦਾ ਹੋਵੇ, ਦੀ ਗਿਆਤ ਮਾਤਰਾ ਨਾਲ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਟਾਈਟੇਸ਼ਨ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਟਾਈਟੇਸ਼ਨ ਦਾ ਤੁਲਤਾ-ਬਿੰਦੂ, ਉਹ ਬਿੰਦੂ ਹੈ ਜਿਸ ਉੱਤੇ ਸੈਂਪਲ ਵਿਚ ਟਾਈਟ੍ਰੈਂਟ ਦੀ ਬਿਲਕੁਲ ਸਹੀ ਰਸਾਇਣਿਕ ਤੌਰ ਤੇ ਤੁਲ-ਅੰਕੀ ਮਾਤਰਾ ਮਿਲਾਈ ਗਈ ਹੋਵੇ। ਇਹ ਇਕ ਸਿੱਧਾਂਤਕ ਮਾਤਰਾ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਕਿ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਕ ਕਿਸੇ ਸਿਗਨਲ (ਸੰਕੇਤ) ਦੁਆਰਾ ਲਗਭਗ ਪਤਾ ਲਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸੰਕੇਤ ਕਿਸੇ ਇੰਡੀਕੇਟਰ (ਸੂਚਕ) ਦੇ ਰੰਗ ਵਿਚ ਤਬਦੀਲ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰਯੋਗਿਕ ਬਿੰਦੂ, ਜਿਸ ਉੱਤੇ ਰਸਾਇਣਿਕ ਕਿਰਿਆ ਦੇ ਪੂਰਨ ਹੋਣ ਦਾ ਸੰਕੇਤ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਨੂੰ ਅੰਤਮ-ਬਿੰਦੂ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅੰਤਮ-ਬਿੰਦੂ ਅਤੇ ਤੁਲਤਾ-ਬਿੰਦੂ ਵਿਚਕਾਰ ਅੰਤਰ ਨੂੰ ਟਾਈਟੇਸ਼ਨ ਤਰੁੱਟੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਯੋਗ ਢੰਗ ਅਤੇ ਅੰਤਮ-ਬਿੰਦੂ ਸੰਕੇਤ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਕੇ ਇਸ ਤਰੁੱਟੀ ਨੂੰ ਘੱਟ ਤੋਂ ਘੱਟ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਟਾਈਟੇਸ਼ਨ ਦੌਰਾਨ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਟਾਈਟੇਸ਼ਨ ਸਿਸਟਮ ਦੇ ਕਈ ਭੌਤਿਕ ਗੁਣ ਬਦਲਦੇ ਹਨ, ਜਦੋਂ ਤੁਲਤਾ-ਬਿੰਦੂ ਲੰਘ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਹ ਗੁਣ ਵੱਖਰੇ ਦਰ ਨਾਲ ਬਦਲਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੁਣਾਂ ਵਿਚ ਘਣਤਾ, ਵਿਸਕੋਸਿਟਾ, ਸਤ੍ਹਾ-ਤਣਾਉ, ਰੰਗ ਤਬਦੀਲਾ ਅਤੇ ਤਾਪਮਾਨ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ।

ਵਧੇਰੇ ਟਾਈਟੇਸ਼ਨਾਂ ਰੰਗ ਇੰਡੀਕੇਟਰਾਂ ਦੁਆਰਾ ਜਾਂ ਬਿਜਲਈ ਢੰਗਾਂ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਗਤ ਰੰਗ ਟਾਈਟੇਸ਼ਨ

ਕਈ ਟਾਈਟੇਸ਼ਨ ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਲਈ ਇਕ ਅਜਿਹੇ ਯੋਗ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਗਤ ਰੰਗ ਇੰਡੀਕੇਟਰ ਦਾ ਪਤਾ ਲਾਉਣਾ ਸੰਭਵ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਤੁਲਤਾ-ਬਿੰਦੂ ਤਦੇ ਉੱਤੇ ਜਾਂ ਕਾਫ਼ੀ ਨੇੜੇ ਤੋੜੇ ਅੰਤਮ-ਬਿੰਦੂ ਦਾ ਸੰਕੇਤ ਕਰੇ। ਸੈਂਪਲ ਅਤੇ ਟਾਈਟ੍ਰੈਂਟ ਵਿਚਕਾਰ ਰਸਾਇਣਿਕ

ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਉੱਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਸ਼੍ਰੇਣੀਬੱਧ ਕਰਨਾ ਸੌਖਾ ਹੈ।

ਐਸਿਡ-ਬੇਸ ਟਾਈਟ੍ਰੇਸ਼ਨਾਂ—ਐਸਿਡ ਦੀ ਬੇਸ ਨਾਲ ਜਾਂ ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ ਟਾਈਟ੍ਰੇਸ਼ਨ ਲਈ ਇੰਡੀਕੇਟਰ ਉਹ ਪਦਾਰਥ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਦੋ ਰੂਪਾਂ ਅਰਥਾਤ ਐਸਿਡ ਰੂਪ ਅਤੇ ਬੇਸਿਕ ਰੂਪ (ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਰੰਗ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਹੋਵੇ) ਵਿਚ ਮਿਲ ਸਕੇ। ਉਦਾਹਰਣ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਖਾਰੇ ਘੋਲ ਵਿਚ ਲਿਟਮਸ ਦਾ ਰੰਗ ਨੀਲਾ ਅਤੇ ਤੇਜ਼ਾਬ ਦੇ ਘੋਲ ਵਿਚ ਲਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਫੀਨੋਲਫਥਲੀਨ (ਇਕ ਰੰਗ ਵਾਲਾ ਇੰਡੀਕੇਟਰ) ਤੇਜ਼ਾਬ ਦੇ ਘੋਲ ਵਿਚ ਰੰਗਹੀਨ ਅਤੇ ਖਾਰੇ ਘੋਲ ਵਿਚ ਲਾਲ ਰੰਗ ਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਹੋਰ ਵੀ ਕਈ ਇੰਡੀਕੇਟਰ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਐਸਿਡ ਜਾਂ ਬੇਸ ਪ੍ਰਤਿ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲਤਾ ਵਿਚ ਅੰਤਰ ਹੈ। ਇੰਡੀਕੇਟਰ ਇਕ ਉਦਾਸੀਨ ਘੋਲ ਵਿਚ ਰੰਗ ਬਦਲਣ ਲਈ ਹੀ ਨਹੀਂ ਚੁਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸਗੋਂ ਤੁਲਤਾ-ਬਿੰਦੂ ਰਚਨਾ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰੀ ਤੇਜ਼ਾਬੀਪਨ ਉੱਤੇ ਇਸ ਦਾ ਮੱਧਵਰਤੀ ਰੰਗ ਦਰਸਾਉਣ ਲਈ ਚੁਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਤੇਜ਼ਾਬੀਪਨ ਕਿਰਿਆ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਤੇਜ਼ਾਬ ਅਤੇ ਖਾਰ ਦੇ ਸਾਪੇਖੀ ਸੰਘਣੇਪਨ ਉੱਤੇ ਨਿਰਭਰ ਹੈ। ਉਦਾਹਰਣ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਜੇਕਰ ਐਸੀਟਿਕ ਐਸਿਡ (ਪਤਲਾ ਤੇਜ਼ਾਬ) ਨੂੰ ਸੋਡੀਅਮ ਹਾਈਡ੍ਰੋਕਸਾਈਡ (ਸੰਘਣੀ ਖਾਰ) ਨਾਲ ਟਾਈਟ੍ਰੇਟ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਲੂਣ, ਸੋਡੀਅਮ ਐਸੀਟੇਟ, ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਤੁਲਤਾ-ਬਿੰਦੂ ਰਚਨਾ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰੀ ਹੈ, ਉਦਾਸੀਨ ਘੋਲ ਦੀ ਥਾਂ ਬੋਝਾ ਖਾਰਾ ਘੋਲ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਇੰਡੀਕੇਟਰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚੁਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਸੋਡੀਅਮ ਐਸੀਟੇਟ ਦੇ ਘੋਲ ਵਿਚ ਆਪਣਾ ਮੱਧਵਰਤੀ ਰੰਗ ਵਿਖਾਵੇ।

ਤਲਛੱਟਣ ਟਾਈਟ੍ਰੇਸ਼ਨਾਂ—ਕਲੋਰਾਈਡ ਦਾ ਪਤਾ ਲਾਉਣ ਲਈ ਸਿਲਵਰ ਨਾਈਟ੍ਰੇਟ ਨਾਲ ਟਾਈਟ੍ਰੇਸ਼ਨ ਦੁਆਰਾ ਸਿਲਵਰ ਕਲੋਰਾਈਡ ਤਲਛੱਟ ਬਣਨ ਤੋਂ ਕਈ ਕਿਸਮ ਦੀਆਂ ਇੰਡੀਕੇਟਰ ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਪਹਿਲੇ, ਰੰਗਦਾਰ ਤਲਛੱਟ ਬਣਨ ਤੋਂ ਸਿਲਵਰ ਆਇਨ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਥੋੜ੍ਹੀ ਬਹੁਤਾਤ ਦੀ ਉਪਸਥਿਤੀ ਦਾ ਪਤਾ ਚਲਦਾ ਹੈ। ਪੋਟਾਸ਼ੀਅਮ ਕ੍ਰੋਮੇਟ ਨੂੰ ਇੰਡੀਕੇਟਰ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਵਰਤਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਕਿ ਰੰਗਦਾਰ ਤਲਛੱਟ ਲਾਲ ਪੋਟਾਸ਼ੀਅਮ ਡਾਈਕ੍ਰੋਮੇਟ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇੰਡੀਕੇਟਰ ਆਇਨ ਦੀ ਸੰਘਣਤਾ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚੁਣਨੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਦੇ ਸਿਲਵਰ ਲੂਣ ਦਾ ਤਲਛੱਟ ਸਿਲਵਰ ਆਇਨ ਦੀ ਠੀਕ ਸੰਘਣਤਾ ਉੱਤੇ ਬਣੇ। ਦੂਸਰੇ, ਸਿਲਵਰ ਆਇਨ ਪਹਿਲੀ ਬਹੁਤਾਤ ਦਾ ਪਤਾ ਲਾਉਣ ਲਈ ਸਤ੍ਹਾਸੋਖਣ ਇੰਡੀਕੇਟਰ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇੰਡੀਕੇਟਰ ਦੀ ਕਿਰਿਆ ਤਲਛੱਟ ਦੀ ਸਤ੍ਹਾ ਉੱਤੇ ਸਿਲਵਰ-ਇੰਡੀਕੇਟਰ ਲੂਣ ਦੀ ਇਕ ਸਤ੍ਹਾਸੋਖਿਤ ਤਹਿ ਦੇ ਬਣਨ ਉੱਤੇ ਨਿਰਭਰ ਹੈ। ਇਹ ਤਹਿ ਕੇਵਲ ਉਦੋਂ ਬਣਦੀ ਹੈ ਜਦੋਂ ਸਿਲਵਰ ਆਇਨ ਦੀ ਬਹੁਤੀ ਮਾਤਰਾ ਹੋਵੇ। ਤੀਸਰੇ, ਇਕ ਘੁਲਣਸ਼ੀਲ ਰੰਗਦਾਰ ਕੰਪਲੈਕਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਵੀ ਇੰਡੀਕੇਟਰ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਥਾਇਓਸਾਇਆਨੇਟ ਨਾਲ ਸਿਲਵਰ ਆਇਨ ਦੀ ਵੋਲਹਾਰਡ ਟਾਈਟ੍ਰੇਸ਼ਨ ਵਿਚ ਫੈਰਿਕ ਆਇਰਨ ਦੀ ਥੋੜ੍ਹੀ ਜਿਹੀ ਸੰਘਣਤਾ ਬਤੌਰ ਇੰਡੀਕੇਟਰ ਵਰਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਸਿਲਵਰ ਥਾਇਓਸਾਇਆਨੇਟ ਦਾ ਤਲਛੱਟ ਪੂਰਨ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਥਾਇਓਸਾਇਆਨੇਟ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਬਹੁਤਾਤ ਦਾ ਲਾਲ ਕੰਪਲੈਕਸ ਆਇਨ, FeSCN^{++} , ਦੇ ਬਣਨ ਤੋਂ ਸੰਕੇਤ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਫੈਰਿਕ ਆਇਨ ਅਤੇ ਥਾਇਓਸਾਇਆਨੇਟ ਦੇ ਮੇਲ ਤੋਂ ਬਣਦੀ ਹੈ।

ਕੰਪਲੈਕਸ ਫਾਰਮੇਸ਼ਨ ਟਾਈਟ੍ਰੇਸ਼ਨਾਂ—ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਉੱਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਵਧੇਰੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਟਾਈਟ੍ਰੇਸ਼ਨਾਂ ਉਹ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ

ਡਾਈਸੋਡੀਅਮ ਐਥੀਲੀਨਡਾਈਐਮੀਨਟੈਟ੍ਰਾਐਸੀਟੇਟ (ਆਮ ਕਰਕੇ EDTA ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ) ਨਾਲ ਧਾਤ ਆਇਨਾਂ ਦੀ ਟਾਈਟ੍ਰੇਸ਼ਨ ਕਰਵਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਇੰਡੀਕੇਟਰ ਉਹ ਰੰਗਕ-ਪਦਾਰਥ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਧਾਤ ਆਇਨ ਨਾਲ ਰੰਗਦਾਰ ਕੰਪਲੈਕਸ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਗੁਣ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਟਾਈਟ੍ਰੇਸ਼ਨ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਰੀਏਜੇਂਟ ਅਣਮਿਸ਼ਰਿਤ ਧਾਤ ਆਇਨਾਂ ਨਾਲ ਕਿਰਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਅੰਤਮ-ਬਿੰਦੂ ਤੇ ਇਹ ਧਾਤ-ਇੰਡੀਕੇਟਰ ਕੰਪਲੈਕਸ ਨਾਲ ਕਿਰਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਰੰਗ ਵਿਚ ਤਬਦੀਲੀ ਧਾਤ-ਰੰਗਕ-ਪਦਾਰਥ ਕੰਪਲੈਕਸ ਦਾ ਸੁਤੰਤਰ ਰੰਗਕ-ਪਦਾਰਥ ਵਿਚ ਬਦਲਣ ਦਾ ਸੰਕੇਤ ਹੈ।

ਆਂਕਸੀਕਰਨ ਲਘੂਕਰਨ ਟਾਈਟ੍ਰੇਸ਼ਨਾਂ—ਕਿਰਿਆ ਅਨੁਸਾਰ ਇਕ ਗੰਭੀਰ ਇੰਡੀਕੇਟਰ ਦੂਸਰੀ ਕਿਸਮ ਦੀਆਂ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਗਤ ਰੰਗ ਦੀਆਂ ਟਾਈਟ੍ਰੇਸ਼ਨਾਂ ਵਾਂਗ ਹੈ। ਅੰਤਮ-ਬਿੰਦੂ ਦੇ ਬਿਲਕੁਲ ਨੇੜੇ ਇੰਡੀਕੇਟਰ ਦਾ ਆਂਕਸੀਕਰਨ ਜਾਂ ਲਘੂਕਰਨ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਕਿਰਿਆ ਟਾਈਟ੍ਰੇਟ ਦੇ ਆਂਕਸੀਕਰਨ ਜਾਂ ਲਘੂਕਾਰਕ ਹੋਣ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਹੈ। ਇੰਡੀਕੇਟਰ ਦੇ ਆਂਕਸੀਕ੍ਰਿਤ ਅਤੇ ਲਘੂਕ੍ਰਿਤ ਰੂਪ ਦਾ ਬਿਲਕੁਲ ਵਖਰਾ ਰੰਗ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਬਿਜਲੀ-ਮਾਪ ਟਾਈਟ੍ਰੇਸ਼ਨਾਂ—ਇਹ ਉਹ ਟਾਈਟ੍ਰੇਸ਼ਨਾਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਅੰਤਮ-ਬਿੰਦੂ ਦਾ ਪਤਾ ਬਿਜਲਈ ਯੰਤਰਾਂ ਦੁਆਰਾ ਲਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਿਣੀ ਹੋਈ ਬਿਜਲਈ ਮਾਤਰਾ ਅਨੁਸਾਰ ਸ਼੍ਰੇਣੀ-ਬੱਧ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਪੁਟੈਂਸ਼ਲਮਾਪੀ ਟਾਈਟ੍ਰੇਸ਼ਨਾਂ—ਆਮ ਕਰਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਦੋ ਇਲੈਕਟ੍ਰੋਡਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਟਾਈਟ੍ਰੇਟ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਸੈਂਪਲ ਦੇ ਘੋਲ ਵਿਚਲੀ, ਇੰਡੀਕੇਟਰ ਇਲੈਕਟ੍ਰੋਡ ਅਤੇ ਦੂਸਰੀ ਰੈਫਰੈਂਸ ਇਲੈਕਟ੍ਰੋਡ ਜਿਹੜੀ ਕਿ ਸੈਂਪਲ ਵਾਲੇ ਬਰਤਨ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਨਾਲ ਇਕ ਸਾਲਟ ਬ੍ਰਿਜ ਦੁਆਰਾ ਜੁੜੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸਾਲਟ ਬ੍ਰਿਜ ਸੈਂਪਲ ਦੇ ਘੋਲ ਅਤੇ ਰੈਫਰੈਂਸ ਇਲੈਕਟ੍ਰੋਡ ਵਿਚਕਾਰ ਬਿਜਲਈ ਸੰਪਰਕ ਜੋੜੀ ਰਖਦਾ ਹੈ। ਰੈਫਰੈਂਸ ਇਲੈਕਟ੍ਰੋਡ ਆਮ ਕਰਕੇ ਕੈਲੋਮਲ ਇਲੈਕਟ੍ਰੋਡ ਵਰਗੀ ਰੱਖੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਕਿ ਸਾਰੀ ਟਾਈਟ੍ਰੇਸ਼ਨ ਦੌਰਾਨ ਸਥਿਰ ਪੁਟੈਂਸ਼ਲ ਰਹੇ। ਇੰਡੀਕੇਟਰ ਇਲੈਕਟ੍ਰੋਡ ਅਜਿਹੀ ਚੁਣੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਜਿਹੜੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਟਾਈਟ੍ਰੇਟ ਕੀਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਪਦਾਰਥ ਦੀ ਸੰਘਣਤਾ ਨਾਲ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਦਰਸਾਵੇ। ਉਦਾਹਰਣ ਵਜੋਂ ਜਦੋਂ ਸਿਲਵਰ ਕਲੋਰਾਈਡ ਦਾ ਤਲਛੱਟ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਸਿਲਵਰ ਨਾਈਟ੍ਰੇਟ ਨੂੰ ਕਲੋਰਾਈਡ ਨਾਲ ਟਾਈਟ੍ਰੇਟ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਚਾਂਦੀ ਦੀ ਤਾਰ ਸਿਲਵਰ ਆਇਨਾਂ ਲਈ ਇੰਡੀਕੇਟਰ ਇਲੈਕਟ੍ਰੋਡ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਸਿਲਵਰ ਦਾ ਤਲਛੱਟ ਪੂਰਨ ਹੋਣ ਲਗਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਸਿਲਵਰ ਇਲੈਕਟ੍ਰੋਡ ਦਾ ਪੁਟੈਂਸ਼ਲ ਇਕਦਮ ਵਧ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਤੋਂ ਅੰਤਮ-ਬਿੰਦੂ ਦਾ ਸੰਕੇਤ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਕਿਸੇ ਤੇਜ਼ਾਬ ਨੂੰ ਖਾਰ ਨਾਲ ਟਾਈਟ੍ਰੇਟ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇੰਡੀਕੇਟਰ ਇਲੈਕਟ੍ਰੋਡ ਹਾਈਡ੍ਰੋਜਨ ਆਇਨ ਸੰਘਣਤਾ ਵਿਚ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਚੁਣੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਟਾਈਟ੍ਰੇਸ਼ਨਾਂ ਵਿਚ ਸਹੀ ਅੰਤਮ-ਬਿੰਦੂ ਉਸੇ ਬਿੰਦੂ ਨੂੰ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਉੱਤੇ ਟਾਈਟ੍ਰੇਸ਼ਨ ਆਇਤਨ ਨਾਲ ਪੁਟੈਂਸ਼ਲ ਬਹੁਤ ਹੀ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਬਦਲੇ।

ਕੰਡਕਟੋਮੀਟ੍ਰਿਕ ਟਾਈਟ੍ਰੇਸ਼ਨਾਂ (ਮੂਲਕ ਟਾਈਟ੍ਰੇਸ਼ਨਾਂ)—ਇਨ੍ਹਾਂ ਟਾਈਟ੍ਰੇਸ਼ਨਾਂ ਵਿਚ ਆਮ ਕਰਕੇ ਪਲੈਟਿਨਮ ਦੀਆਂ ਸ਼ੀਟਾਂ ਦਾ ਇਲੈਕਟ੍ਰੋਡ ਯੁਗਮ ਟਾਈਟ੍ਰੇਸ਼ਨ ਵਾਲੇ ਬਰਤਨ ਵਿਚ ਰਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਰੀਏਜੇਂਟ ਦੇ ਕੁਝ ਭਾਗ ਸਿਲਸਿਲੇਵਾਰ ਮਿਲਾਉਣ ਮਗਰੋਂ ਬਿਜਲਈ ਪ੍ਰਤਿਰੋਧ ਮਿਣ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰਤਿਰੋਧ ਦੇ ਉਲਟਕ੍ਰਮ

ਜਾਂ ਕੰਡਕਟੈਸ ਨੂੰ ਟਾਈਟ੍ਰੇਸ਼ਨ ਆਇਤਨ ਨਾਲ ਪਲਾਟ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਆਮ ਕਰਕੇ ਇਸ ਗ੍ਰਾਫ਼ ਵਿਚ ਦੋ ਸਿੱਧੀਆਂ ਰੇਖਵਾਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਜਿਹੜੀਆਂ ਕਿ ਇਕ ਦੂਸਰੇ ਨੂੰ ਅੰਤਮ-ਬਿੰਦੂ ਉੱਤੇ ਕੱਟਦੀਆਂ ਹਨ। ਕਈ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿਚ ਟਾਈਟ੍ਰੇਸ਼ਨ ਕਿਰਿਆ ਦੇ ਅਪੂਰਨ ਰਹਿਣ ਕਾਰਨ ਅੰਤਮ-ਬਿੰਦੂ ਦੇ ਨੇੜੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚਾ ਟੇਢਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਐਂਪੀਅਰੀ ਟਾਈਟ੍ਰੇਸ਼ਨ—ਇਹ ਟਾਈਟ੍ਰੇਸ਼ਨਾਂ ਟਾਈਟ੍ਰੇਸ਼ਨ ਦੌਰਾਨ ਇਲੈਕਟ੍ਰਾਲਿਸਿਜ਼ ਦੇ ਮਾਪ ਉੱਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹਨ। ਕਰੰਟ ਦਾ, ਘੋਲ ਦੇ ਇਲੈਕਟ੍ਰਾਲਿਟੀ ਪ੍ਰਤਿਰੋਧ ਦੁਆਰਾ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਲਾਇਆ ਜਾਂਦਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਵਿਚ ਓਹਮ ਨਿਯਮ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਇਸ ਦੀ ਥਾਂ ਕਰੰਟ ਦਾ ਪਤਾ ਕਿਸੇ ਇਕ ਇਲੈਕਟ੍ਰੋਡ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਪਦਾਰਥ ਦੀ ਸਪਲਾਈ ਦੀ ਦਰ ਤੋਂ ਲਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਕੂਲੋਮੀਟ੍ਰਿਕ ਟਾਈਟ੍ਰੇਸ਼ਨ—ਫੈਰਾਡੇ ਦੇ ਨਿਯਮ ਅਨੁਸਾਰ ਜਦੋਂ ਕਿ ਘੋਲ ਵਿਚੋਂ 96,500 ਕੂਲੌਮ ਬਿਜਲੀ ਲੰਘਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਹਰ ਇਲੈਕਟ੍ਰੋਡ ਉੱਤੇ ਇਕ ਰਸਾਇਣਿਕ ਗ੍ਰਾਮ-ਤੁਲ-ਅੰਕ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਆਇਨ ਉਤਪੰਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਕੂਲੋਮੀਟ੍ਰਿਕ ਟਾਈਟ੍ਰੇਸ਼ਨ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਗਿਆਤ ਕਿਰਿਆ ਨੂੰ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨ ਲਈ ਲੋੜੀਂਦੀ ਬਿਜਲੀ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਮਿਣ ਲਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਫੈਰਾਡੇ ਦੇ ਨਿਯਮ ਤੋਂ ਮੌਜੂਦ ਪਦਾਰਥ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਦਾ ਪਤਾ ਲਾ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਟਾਈਟ੍ਰੇਸ਼ਨਾਂ ਸਥਿਰ ਪੁਟੈਂਸ਼ਲ ਜਾਂ ਸਥਿਰ ਕਰੰਟ ਉੱਤੇ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਹਰ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਕੇਵਲ ਲੋੜੀਂਦੀ ਇਲੈਕਟ੍ਰੋਡ ਵਿਚ ਅੰਤਮ-ਬਿੰਦੂ ਦਾ ਪਤਾ ਰੰਗ ਇੰਡੀਕੇਟਰ ਦੁਆਰਾ ਜਾਂ ਉਪਰੋਕਤ ਦੋਸੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਇਲੈਕਟ੍ਰੋਮੀਟ੍ਰਿਕ ਢੰਗ ਨਾਲ ਲਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.- ਐਨ. ਬਿ. 22:258

ਟਾਈਡਲ ਰੋਜ਼ : ਜਵਾਰ-ਨੀਵੇਂ ਜਲ ਅਤੇ ਉੱਚੇ ਜਲ ਵਿਚਕਾਰਲੇ ਲੰਬਾਤਮਕ ਫ਼ਾਸਲੇ ਨੂੰ ਟਾਈਡਲ ਰੋਜ਼ (ਜਵਾਰ ਰੋਜ਼) ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ 14 ਦਿਨਾਂ ਦੇ ਵਿਚ ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਅਤੇ ਛੋਟੇ ਛੋਟੇ ਜਵਾਰਭਾਟੇ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਮਹਾਂਸਾਗਰੀ ਜਵਾਰ ਰੋਜ਼ਾਂ ਆਮ ਕਰਕੇ 1 ਮੀ. ਤੋਂ ਘਟ ਹੀ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਪਰ ਜਿਉਂ ਹੀ ਜਵਾਰ ਘਟ ਡੂੰਘੇ ਮਹਾਦੀਪੀ ਸ਼ੈਲਫਾਂ ਵੱਲ ਨੂੰ ਫੈਲਦੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਜਵਾਰ ਰੋਜ਼ਾਂ ਵਧਦੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਥੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਜਵਾਰ-ਰੋਜ਼ਾਂ 2-5 ਮੀ. ਦੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਸਥਾਨਕ ਤੌਰ ਤੇ ਵੀ ਕਈ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਆ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਆਸਾਧਾਰਣ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿਚ ਜਿਥੇ ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਜਵਾਰਭਾਟੇ ਸਥਾਨਕ ਦਵਗਤੀ ਗੂੰਜ ਨੂੰ ਉਭਾਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਉੱਥੇ ਟਾਈਡਲ ਰੋਜ਼ 15 ਮੀ. ਤੋਂ ਵੀ ਵਧ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਫੰਡੀ ਦੀ ਖਾੜੀ ਦੇ ਮਾਈਨਸ ਬੇਸਿਨ ਵਿਚ ਟਾਈਡਲ ਰੋਜ਼ ਦੀ ਅਜਿਹੀ ਹੀ ਹਾਲਤ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਜਵਾਰ ਵਿਸਤਾਰ ਜਵਾਰ-ਰੋਜ਼ ਦਾ ਅੱਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਟਾਈਡ ਡੁੰਗ : ਉੱਤਰੀ ਕੋਰੀਆ ਵਿਚ ਦੱਖਣੀ ਹਮਗਿਓਂਗ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦੇ ਨਾਂਗਨਾਈਮਸਨਮੇਕ (Nangnimsanmaek) ਪਰਬਤਾਂ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲਣ ਵਾਲਾ ਇਹ 400 ਕਿ. ਮੀ. ਲੰਬਾ ਦਰਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਆਪਣੇ ਸ੍ਰੋਤ ਤੋਂ ਅਗਾਂਹ ਦੱਖਣੀ ਪਿਓਗੈਨਮਦੇ ਪ੍ਰਾਂਤ ਵਿਚ ਵਗ ਕੇ ਨਾਮਪੋ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਪੀਲੇ ਸਾਗਰ ਦੀ ਕੋਰੀਆ ਖਾੜੀ ਵਿਚ ਜਾ ਡਿਗਦਾ ਹੈ। ਪੀਲੇ ਸਾਗਰ ਵਿਚ ਜਵਾਰ-ਭਾਟਾ ਆਉਣ ਨਾਲ ਇਸ ਵਿਚ ਵੀ ਪਾਣੀ ਵਧ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀ ਡੂੰਘਾਈ ਵੀ ਵਧੇਰੇ ਹੈ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਇਸ ਵਿਚ ਸਮੁੰਦਰੀ ਜਹਾਜ਼ਾਂ ਦੀ ਆਵਾਜਾਈ ਆਮ ਹੋ

ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਇਸ ਦਰਿਆ ਦੇ ਕੰਢੇ ਕਈ ਦਰਿਆਈ ਬੰਦਰਗਾਹਾਂ ਅਤੇ ਵੱਡੇ ਸ਼ਹਿਰ ਆਬਾਦ ਹਨ। ਇਸ ਵਿਚ ਮੁਹਾਣੇ ਤੋਂ 64 ਕਿ. ਮੀ. ਉੱਤੇ ਵੱਲ ਨੂੰ 2000 ਟਨ ਭਾਰ ਵਾਲੇ ਜਹਾਜ਼ ਅਤੇ ਸ਼ਾਂਗਨਿਮ ਤੱਕ 4000 ਟਨ ਭਾਰ ਵਾਲੇ ਜਹਾਜ਼ ਆਉਂਦੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਦੀਆਂ ਤਿੰਨ ਸਹਾਇਕ ਨਦੀਆਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲਕੇ ਇਹ 16,500 ਵ. ਕਿ. ਮੀ. ਖੇਤਰ ਦਾ ਜਲ ਨਿਕਾਸ ਕਰਦਾ ਹੈ।

38°42' ਉ. ਵਿਥ: 125°25' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.- ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9: 762

ਟਾਈਨ ਦਰਿਆ : ਇਹ ਇੰਗਲੈਂਡ ਦਾ ਇਕ ਦਰਿਆ ਹੈ ਜੋ ਉੱਤਰੀ ਟਾਈਨ ਅਤੇ ਦੱਖਣੀ ਟਾਈਨ ਨਾਂ ਦੇ ਦੋ ਦਰਿਆਵਾਂ ਦੇ ਮੇਲ ਤੋਂ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਦਰਿਆ ਉੱਤਰੀ ਪਨਾਈਨ ਪਰਬਤਾਂ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਦੋਨੋਂ ਦਰਿਆ ਹੇਕਸਮ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਨੇੜੇ ਆਪਸ ਵਿਚ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਅੱਗੇ ਇਹ ਸਾਂਝਾ ਦਰਿਆ ਆਪਣੇ 100 ਕਿ. ਮੀ. ਦੇ ਵਹਿਣ ਵਿਚ ਟਾਈਨ ਅਖਵਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੀਆਂ ਡਰਵੰਡ ਅਤੇ ਟੀਮ ਦੋ ਸਹਾਇਕ ਨਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਦਰਿਆ ਆਪਣੀਆਂ ਸਹਾਇਕ ਨਦੀਆਂ ਸਮੇਤ ਟਾਈਨ ਮੱਥ ਅਤੇ ਸਾਊਥ ਸੀਲਡਜ਼ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਨੇੜੇ ਉੱਤਰੀ ਸਾਗਰ ਵਿਚ ਜਾ ਡਿਗਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਰਿਆ ਨੂੰ ਮੁਹਾਣੇ ਤੋਂ 24 ਕਿ. ਮੀ. ਦੂਰ ਬਲੇਡਨ ਤੱਕ ਜਹਾਜ਼ਗਾਨੀ ਯੋਗ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਥੇ ਇਸ ਵਿਚ ਉਚੇ ਜਵਾਰ ਸਮੇਂ ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਜਹਾਜ਼ ਚਲਦੇ ਹਨ। ਲਗਭਗ 6 ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਇਸ ਦਰਿਆ ਦੇ ਰਸਤੇ ਤੋਂ ਕੋਲੇ ਦੀ ਢੇਅ-ਢੁਆਈ ਹੁੰਦੀ ਆ ਰਹੀ ਹੈ। ਨਿਊਕਾਸਲ ਤੋਂ ਗੇਟਸਹੈਡ ਤੱਕ ਇਸ ਦਰਿਆ ਦੇ ਆਸ ਪਾਸ ਬਹੁਤ ਵੱਡੀਆਂ ਸਨਅਤਾਂ ਲਗਾਈਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਇਥੇ ਜਹਾਜ਼, ਸ਼ੀਸ਼ਾ, ਰਸਾਇਣ ਤਿਆਰ ਕਰਨ, ਸਿੱਕਾ ਅਤੇ ਲੋਹਾ ਢਾਲਣ ਦੀਆਂ ਭੱਠੀਆਂ ਆਮ ਲੱਗੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ਦਰਿਆਈ ਐਸਚੂਅਰੀ ਉਪਰ ਜਹਾਜ਼ ਖੜਾਉਣ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਸਹੂਲਤਾਂ ਉਪਲਬਧ ਹਨ। ਇਸ ਦੇ ਕੰਢਿਆਂ ਉੱਤੇ ਨਿਊਬਰਨ, ਨਿਊਕਾਸਲ, ਵਾਲਸੈਡ ਨਾਰਥ ਸੀਲਡਸ, ਗੇਟਸਹੈਡ, ਜੈਰੋ, ਸਾਊਥ ਸੀਲਡਸ ਸ਼ਹਿਰ ਵਸੇ ਹੋਏ ਹਨ।

55°01' ਉ. ਵਿਥ.: 0°26' ਪੱ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.- ਹਿ. ਵਿ. ਕੋ. 5: 135; ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 10:218; ਕੋਲ. ਐਨ. 18: 597; ਐਨ. ਅਮੈ. 27:315

ਟਾਈਨ ਐਂਡ ਵਿਅਰ : ਉੱਤਰੀ ਪੂਰਬ ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੀ ਮੈਟਰੋਪਾਲਿਟਨ ਕਾਉਂਟੀ ਹੈ। ਇਹ ਕਾਉਂਟੀ 1974 ਵਿਚ ਨਾਰਥਬਰਲੈਂਡ ਅਤੇ ਡਰਹਮ ਖੇਤਰਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਾ ਕੇ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਇਸਦੇ ਉੱਤਰ ਅਤੇ ਪੱਛਮ ਵਿਚ ਨਾਰਥਬਰਲੈਂਡ, ਦੱਖਣ ਵਿਚ ਡਰਹਮ ਅਤੇ ਪੂਰਬ ਵਿਚ ਉੱਤਰੀ ਸਾਗਰ ਫੈਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਕਾਉਂਟੀ ਦਾ ਨਾਂ ਟਾਈਨ ਅਤੇ ਵਿਅਰ ਦਰਿਆਵਾਂ ਦੇ ਨਾਂ ਤੇ ਪਿਆ ਹੈ।

ਇਸ ਕਾਉਂਟੀ ਦਾ ਖਾਸ ਖਣਿਜ ਕੋਲਾ ਹੈ ਜਿਹੜਾ 13ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਇਥੋਂ ਕੱਢਿਆ ਜਾਣ ਲੱਗਿਆ ਸੀ। 18ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਇਥੇ ਖਾਣ-ਖੁਦਾਈ ਦੇ ਤਰੀਕਿਆਂ ਵਿਚ ਕਾਫੀ ਸੁਧਾਰ ਹੋਇਆ। ਉਦਯੋਗਿਕ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਥੇ ਕੋਲੇ ਸ਼ਕਤੀ ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਟਾਈਨ ਦਰਿਆ ਦੇ ਆਸਪਾਸ ਸ਼ੀਸ਼ੇ, ਭਾਂਡੇ, ਰਸਾਇਣ ਅਤੇ ਲੋਹੇ ਆਦਿ ਦੀਆਂ ਸਨਅਤਾਂ ਲੱਗੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ। ਇਸ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਤੋਂ ਪਿੱਛੋਂ ਇਥੇ ਸਮੁੰਦਰੀ ਜਹਾਜ਼ਾਂ ਦੀ ਮੁਹੰਮਤ, ਸਾਬਣ ਅਤੇ ਰੰਗ ਰੋਗਨ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਅਤੇ ਬਿਜਲੀ ਦਾ ਸਾਮਾਨ ਵਗੇਰਾ ਬਣਾਇਆ ਜਾਣ ਲੱਗਿਆ ਸੀ।

ਇਸ ਖੇਤਰ ਵਿਚ 19ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਰੇਲ ਮਾਰਗਾਂ ਦੇ ਬਣਨ ਨਾਲ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲਾ-ਉਤਪਾਦਕ ਖੇਤਰਾਂ ਦੀ ਸਮੁੰਦਰੀ ਆਵਾਜਾਈ ਉੱਤੇ ਨਿਰਭਰਤਾ ਘਟ ਗਈ। ਇਸੇ ਦੌਰਾਨ ਪੂਰਬੀ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਵੀ ਕੋਲਾ ਕੱਢਿਆ ਜਾਣ ਲੱਗਿਆ। ਇਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਉੱਤਰੀ ਸਾਗਰ ਹੇਠਲੀਆਂ ਚਟਾਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਵੀ ਕੋਲਾ ਕੱਢਿਆ ਜਾਣ ਲੱਗਿਆ। ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਛੋਟੀਆਂ-ਮੋਟੀਆਂ ਸੱਨਅਤਾਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਲੂਣ ਬਣਾਉਣ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਸੀ, ਪਹਿਲਾਂ ਨਾਲੋਂ ਘਟ ਗਈਆਂ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਥਾਂ ਨਵੇਂ ਵੱਡੇ ਉਦਯੋਗ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤੇ ਗਏ ਪਰ ਪਹਿਲੇ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਮਹਾਂ ਯੁਧਾਂ ਦੌਰਾਨ ਵੱਡੇ ਉਦਯੋਗਿਕ ਖੇਤਰਾਂ ਵਾਂਗ ਇਥੋਂ ਦੀ ਸੱਨਅਤ ਨੂੰ ਵੀ ਧੱਕਾ ਲੱਗਾ।

ਇਹ ਖੇਤਰ ਰੋਮਨਾਂ ਦੇ ਇਥੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰਨ ਅਤੇ 122ਈ. ਵਿਚ ਹੈਡਰੀਅਨ ਦੀਵਾਰ ਬਣਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਆਬਾਦ ਸੀ। ਇਥੇ ਪੂਰਬ ਇਤਿਹਾਸਕ ਕਾਲ ਦੀ ਵਸੋਂ ਹੋਣ ਦੇ ਵੀ ਅਨੁਮਾਨ ਲਾਏ ਗਏ ਹਨ।

ਆਬਾਦੀ 10,95,15 (1991) ਸੀ।

ਹ. ਪੁ.- ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 12 : 85

ਟਾਈਨਾਨ, ਕੈਥਰੀਨ : ਇਸ ਕਵਿੱਤਰੀ ਅਤੇ ਨਾਵਲ-ਕਾਰ ਦਾ ਜਨਮ 23 ਜਨਵਰੀ, 1861 ਨੂੰ ਡਬਲਿਨ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਦੀਆਂ ਕ੍ਰਿਤਾਂ ਉਪਰ ਕੈਥੋਲਿਕਵਾਦ ਅਤੇ ਆਈਰਿਸ਼ ਦੇਸ਼-ਪ੍ਰੇਮ ਦਾ ਮਿਲਿਆ-ਜੁਲਿਆ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਯੇਟਸ ਕਵੀ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਸ ਨੇ ਵੀ ਕੈਲਟਿਕ ਮਿਥਿਹਾਸ ਵਿਚ ਡੁੱਬੀ ਅਤੇ ਸਦੀਵੀ ਰੁਚੀ ਪੈਦਾ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਦੀਆਂ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਕੀਤੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ 1930 ਈ. ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੋਈਆਂ। ਇਸ ਨੇ ਪੰਜ ਸਵੈ-ਜੀਵਨੀਆਂ ਲਿਖੀਆਂ-ਟਵੈਂਟੀ-ਫਾਈਵ ਯੀਅਰਜ਼ (1913), ਦੀ ਵਾਂਡਰਿੰਗ ਯੀਅਰਜ਼ (1922), ਦੀ ਯੀਅਰਜ਼ ਆਫ਼ ਦੀ ਸੈਡੋ (1919), ਦੀ ਮਿਡਲ ਯੀਅਰਜ਼ (1917) ਅਤੇ ਮੈਮਰੀਜ਼ (1924)। ਇਸ ਨੇ 100 ਤੋਂ ਵੱਧ ਰੋਮਾਂਚਕ ਨਾਵਲ ਲਿਖੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ 'ਦੀ ਹਾਊਸ ਇਨ ਦੀ ਫਾਰੈਸਟ' (1928) ਸਭ ਤੋਂ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ।

2 ਅਪ੍ਰੈਲ, 1931 ਨੂੰ ਸੁਰੇ ਵਿਚ ਵਿੰਬਲਡਨ ਵਿਖੇ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.- ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 10 : 218

ਟਾਈਪ ਕਲਾ : ਕਿਸੇ ਧਾਤ ਜਾਂ ਮਿਸ਼ਰਤ ਧਾਤ ਦੇ ਢਾਲੇ ਹੋਏ ਵਰਣਮਾਲਾ ਦੇ ਅੱਖਰਾਂ ਨੂੰ ਟਾਈਪ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਟਾਈਪ ਦਾ ਸਮੂਹ ਬਣਾ ਕੇ ਅਤੇ ਉਸ ਉੱਤੇ ਸਿਆਹੀ ਲਾ ਕੇ ਛਾਪਣ ਦੀ ਕਲਾ ਨੂੰ ਟਾਈਪ ਕਲਾ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਛਪਾਈ ਦੀ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਕਲਾ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਤੇ ਟਾਈਪ ਕਲਾ ਦੀ ਕਾਢ ਮਨੁੱਖ ਦੀਆਂ ਸਰਬੋਤਮ ਕਾਵਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਹੈ। ਟਾਈਪ ਸਦਕਾ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਸਰਬਪੱਖੀ ਉੱਨਤੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਛਪਾਈ ਦੀਆਂ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਕਲਾਵਾਂ ਵਿਚ ਟਾਈਪ ਦੀ ਖਾਸ ਥਾਂ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਤੇ ਛਪਾਈ ਦੀਆਂ ਕਲਾਵਾਂ ਜਿਵੇਂ ਲਿਥੋ-ਆਫਸੈਟ ਜਾਂ ਫੋਟੋ ਗ੍ਰੇਵਯੋਰ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਗਤੀਸ਼ੀਲ ਹਨ ਪਰ ਟਾਈਪ ਕਲਾ ਦਾ ਆਪਣੇ ਵਿਸ਼ਾਲ ਖੇਤਰ ਅਤੇ ਅਨੇਕਾਂ ਸਹੂਲਤਾਂ ਕਾਰਨ ਖਾਸ ਮਹੱਤਵ ਹੈ। ਛਪਾਈ ਸਮੇਂ ਅਸੁਖੀਆਂ ਦੂਰ ਕਰਨ ਲਈ ਜਿੰਨੇ ਸਾਧਨ ਟਾਈਪ ਕਲਾ ਵਿਚ ਹਨ ਉਨ੍ਹੇ ਛਪਾਈ ਦੀ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਕਲਾ ਵਿਚ ਨਹੀਂ। ਮੁਕਾਬਲੇ ਵਿਚ ਟਾਈਪ ਦੀਆਂ ਮਸ਼ੀਨਾਂ ਤੇਜ਼ ਚਲਦੀਆਂ ਹਨ, ਇਸ ਦੀ ਛਪਾਈ ਸਸਤੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਹੁਣ ਤਾਂ ਫੋਟੋ ਚਿੱਤਰਾਂ ਨੂੰ ਕੰਪੋਜ਼ ਕਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦਾ ਵੀ ਵਿਕਾਸ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਹੈ।

ਟਾਈਪ ਦਾ ਆਰੰਭ ਮਨੁੱਖ ਨੇ ਪੱਥਰਾਂ ਉੱਤੇ ਆਕਾਰਾਂ ਦੀ ਖੁਦਾਈ ਤੋਂ ਕੀਤਾ। ਅੱਖਰਾਂ ਤੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ

ਸੁਮੇਰ, ਬੈਬੀਲੋਨੀਆ, ਮਿਸਰ, ਭਾਰਤ, ਚੀਨ ਅਤੇ ਕੋਰੀਆ ਵਿਚ ਲੱਕੜੀ, ਪੱਥਰ ਅਤੇ ਧਾਤ ਦੀਆਂ ਮੋਹਰਾਂ ਅਤੇ ਛਾਪੇ ਵਰਤੋਂ ਵਿਚ ਆਉਣ ਲੱਗੇ। ਗਿਆਰ੍ਹਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਪੀ ਸਿੰਗ ਨੇ ਚੀਨ ਵਿਚ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰੀ ਮਿੱਟੀ ਨੂੰ ਪਕਾ ਕੇ ਟਾਈਪ ਬਣਾਏ। 15ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਜਰਮਨੀ ਦੇ ਗਟਨਬਰਗ ਨੇ ਸੀਸਾ, ਰਾਂਗਾ ਅਤੇ ਸੁਰਮੇ ਦੀਆਂ ਮਿਸ਼ਰਤ ਧਾਤਾਂ ਨਾਲ ਟਾਈਪ ਕਲਾ ਦਾ ਪੂਰੇ ਰੂਪ ਨਾਲ ਆਵਿਸ਼ਕਾਰ ਕੀਤਾ।

ਟਾਈਪ ਇਕ ਲਲਿਤ ਕਲਾ ਵੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਪ੍ਰਸਤਕ ਜਾਂ ਹੋਰ ਛਪਣ ਵਾਲੀਆਂ ਵਸਤਾਂ ਦੇ ਵਿਧਾਨ, ਪਰਿਮਾਣ ਅਤੇ ਖਾਕੇ ਉਸ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਸਿਆਹੀ, ਰੰਗ, ਟਾਈਪ, ਕਾਗਜ਼ ਦੀ ਅਨੁਰੂਪਤਾ, ਸਮਤੁਲਨ ਆਦਿ ਦਾ ਉਚਿਤ ਧਿਆਨ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਅੱਜ ਦੇ ਪਰਮਾਣੂ ਯੁੱਗ ਵਿਚ ਦੂਜੀਆਂ ਕਲਾਵਾਂ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਟਾਈਪ ਕਲਾ ਵੀ ਪ੍ਰਗਤੀਸ਼ੀਲ ਹੈ। ਸਭ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿਚ ਮਸ਼ੀਨੀ ਯੁੱਗ ਦੇ ਬੋਲ ਬਾਲੇ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਅਣੂ-ਯੰਤਰਾਂ ਨੇ ਇਸ ਕਲਾ ਤੇ ਵੀ ਆਪਣਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ। ਦਸਤਕਾਰੀ ਦੀ ਥਾਂ ਅਣੂ-ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਲੈ ਰਹੀਆਂ ਹਨ ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਲਲਿਤ ਕਲਾਵਾਂ ਦਾ ਮਹੱਤਵ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਮਿਟ ਸਕਦਾ।

ਹ. ਪੁ.-ਹਿ. ਵਿ. ਕੋ. 5:136

ਟਾਈਪੋਲੋ, ਜੋਵਨੀ ਡੋਮੀਨੀਕੋ : ਇਟਲੀ ਦੇ ਇਸ ਚਿੱਤਰਕਾਰ ਦਾ ਜਨਮ 30 ਅਗਸਤ, 1727 ਨੂੰ ਵੈਨਿਸ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਇਹ ਜੋਵਨੀ ਬਟਿਸਟਾ ਟਾਈਪੋਲੋ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਸੀ। ਇਹ ਸਾਧਾਰਣ ਜੀਵਨ-ਦ੍ਰਿਸ਼ ਚਿੱਤਰਦਾ ਸੀ। ਵੈਨਿਸ ਵਿਖੇ ਇਸ ਨੇ ਕਈ ਮੁਹਰਾਕਸ਼ੀਆਂ ਅਤੇ ਈਜ਼ਲ ਚਿੱਤਰ ਬਣਾਏ। ਇਸ ਨੇ ਸੰਗ੍ਰਹਿਕਰਤਾ ਲਈ ਕਈ ਚਿੱਤਰ ਬਣਾਏ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇਸ ਦੀਆਂ ਤਕਰੀਬਨ 200 ਨਕਾਸ਼ੀਆਂ ਇਸਦੇ ਆਪਣੇ ਅਤੇ ਇਸਦੇ ਪਿਤਾ ਦੇ ਬਣਾਏ ਨਮੂਨਿਆਂ ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਸਨ। ਇਸ ਉਪਰ ਇਸਦੇ ਧਾਰਮਿਕ ਅਤੇ ਸਜਾਵਟੀ ਚਿੱਤਰਕਾਰ ਪਿਤਾ ਦਾ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਭਾਵ ਸੀ।

3 ਮਾਰਚ, 1804 ਨੂੰ ਵੈਨਿਸ ਵਿਖੇ ਇਸਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.- ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9: 1003; ਚੈਬ. ਐਨ. 13: 644

ਟਾਈਪੋਲੋ, ਜੋਵਨੀ ਬਾਤਿਸਤਾ : ਵੈਨਿਸ ਦੇ ਇਸ ਚਿੱਤਰਕਾਰ ਦਾ ਜਨਮ 5 ਮਾਰਚ, 1696 ਨੂੰ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਨੇ 18ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਇਤਿਹਾਸਕ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਚਿੱਤਰ ਬਣਾਏ। ਇਹ ਜਾਰਜੀਆ ਲਾਜ਼ਮੰਨੀ ਦਾ ਸ਼ਗਿਰਦ ਸੀ। ਇਸਦੀ ਸ਼ੈਲੀ ਤੇ ਪਿਅਜ਼ੇਟਾ (Piazzetta) ਅਤੇ ਸੇਬੈਸਤਿਆਨੋਰਿਚੀ (Sebastino Ricci) ਦਾ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਭਾਵ ਸੀ। ਸੰਨ 1715 ਤੋਂ 1725 ਦੌਰਾਨ ਇਹ ਵੈਨਿਸ ਵਿਖੇ ਰਿਹਾ ਅਤੇ ਇਥੇ ਇਹ ਗਿਰਜਿਆਂ ਲਈ ਕਈ ਧਾਰਮਿਕ ਚਿੱਤਰ ਬਣਾਉਣ ਕਾਰਨ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋਇਆ। ਅਗਲੇ 15 ਸਾਲ ਇਸਨੇ ਇਟਲੀ ਦਾ ਦੌਰਾ ਕੀਤਾ। ਇਹ ਸਾਰੇ ਯੂਰਪ ਵਿਚ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ 1750 ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਬਿਸ਼ਪ ਦਾ ਮਹੱਲ ਸਜਾਉਣ ਲਈ ਵਰਜਡਬਰਗ ਬੁਲਾਇਆ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1754 ਵਿਚ ਇਹ ਵੈਨਿਸ ਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਆਰਟ ਅਕਾਦਮੀ ਦਾ ਡਾਇਰੈਕਟਰ ਬਣਿਆ। ਸੰਨ 1762 ਵਿਚ ਚਾਰਲਸ ਤੀਜੇ ਨੇ ਇਸਨੂੰ ਸ਼ਾਹੀ ਮਹੱਲ ਸਜਾਉਣ ਲਈ ਸਪੇਨ ਬੁਲਾਇਆ। ਇਸਨੇ 16ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੀ ਸਜਾਵਟੀ ਸ਼ੈਲੀ ਨੂੰ ਮੁੜ ਤੋਂ ਸੁਰਜੀਤ ਕੀਤਾ। 'ਦੀ ਸੈਕਰੀਫਾਈਸ ਆਫ਼ ਅਬਰਾਹਮ' (1716) ਇਸ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਕ੍ਰਿਤ ਸੀ। ਇਸਨੇ ਕਈ ਜਲ-ਰੰਗੀ ਅਤੇ ਤੇਲ-ਚਿੱਤਰ ਬਣਾਏ। ਇਸਦੀ

ਰੰਗ-ਵਿਉਂਤ ਉੱਚ ਦਰਜੇ ਦੀ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸਦੇ ਰੇਖਾ-ਚਿੱਤਰ ਚਿੰਨ੍ਹਮਈ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਸਕਾਲਟਸੀ (Scalzi) ਅਤੇ

ਟਾਈਪੋਲੋ ਦਾ ਬਣਾਇਆ ਇਕ ਚਿੱਤਰ

ਵੈਨਿਸ ਦੇ ਗਿਰਜਿਆਂ ਵਿਚ ਇਸ ਰਾਹੀਂ ਕੀਤੀ ਮੁਹਰਾਕਸੀ 1915 ਵਿਚ ਬੰਬ ਨਾਲ ਤਬਾਹ ਹੋ ਗਈ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀਆਂ ਹੋਰ ਕ੍ਰਿਤਾਂ ਨੂੰ ਦੂਜੇ ਵਿਸ਼ਵਯੁੱਧ ਦੌਰਾਨ ਬਹੁਤ ਨੁਕਸਾਨ ਪੁਜਿਆ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹਾਲੇ ਵੀ ਸੰਭਾਲ ਕੇ ਰੱਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਰੈਪੂਡਿਏਸ਼ਨ ਆਫ਼ ਹੈਰਾਰੇ (1717-19), ਗਲੋਰੀ ਆਫ਼ ਸੇਂਟ ਟੈਰਿਸਾ (ਲ. 1720), ਦੀ ਫੋਰਸ ਆਫ਼ ਐਲਕਵੈਂਸ (ਲ. 1724-25), ਦੀ ਐਡੋਰੇਸ਼ਨ ਆਫ਼ ਦੀ ਕ੍ਰਾਇਸਟ ਚਾਇਲਡ (1732), ਓਲਿੰਪਸ (1753) ਆਦਿ ਇਸ ਦੇ ਜਲ-ਰੰਗੀ ਚਿੱਤਰ ਹਨ। ਇਸ ਦੇ ਤੇਲ-ਰੰਗੀ ਚਿੱਤਰ ਬੋਸਟਨ, ਲੰਡਨ, ਨਿਊਯਾਰਕ ਆਦਿ ਦੇ ਅਜਾਇਬ ਘਰਾਂ ਵਿਚ ਲਗੇ ਹੋਏ ਹਨ।

27 ਮਾਰਚ, 1770 ਨੂੰ ਮੈਡ੍ਰਿਡ ਵਿਖੇ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.- ਐਨ. ਬਿ. ਮੈ. 18 : 399; ਕੋਲ. ਐਨ. 16 : 367; ਚੈਬ. ਐਨ. 13:644; ਐਨ. ਅਮੈ. 26: 619

ਟਾਈਫੋਨ : ਇਹ ਯੂਨਾਨੀ ਮਿਥਿਹਾਸ ਦਾ ਪਾਤਰ ਹੈ ਜੋ ਗੇ ਅਤੇ ਟਾਰਟਰਾਸ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਹ ਇਕ ਖਤਰਨਾਕ ਰਾਕਸ਼ ਸੀ ਜਿਸ ਦੇ ਅਜਗਰ ਦੇ ਸੌ ਸਿਰ ਲੱਗੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਇਸ ਨੂੰ ਜੂਅਸ ਨੇ ਜਿੱਤ ਕੇ ਪਾਤਾਲ ਵਿਚ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਇਕ ਹੋਰ ਬਿਰਤਾਂਤ ਅਨੁਸਾਰ ਇਸ ਨੂੰ ਸਾਲੀ-ਸਿਆ ਵਿਚ ਅਗੀਮੀ ਜਾਂ

ਮਾਉਂਟ ਐਟਨਾ ਅਧੀਨ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਜੁਆਲਾਮੁਖੀ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਕੈਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ, ਜਿਥੇ ਉਹ ਵਿਸਫੋਟ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਲਾਵੇ ਦੀਆਂ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਦਾ ਮਾਨਵੀਕਰਨ ਸੀ। ਇਸ ਦੀ ਪਤਨੀ ਮਹੈਚੀਡਨਾ ਸਰਬੋਰ ਵਿਚੋਂ ਇਸ ਦੇ ਦੋ ਬੱਚੇ, ਤਿੰਨ ਸਿਰਾਂ ਵਾਲਾ ਕੁੱਤਾ ਸਰਬੋਰਸ ਤੇ ਬਹੁ-ਸਿਰੀ ਲਾਰਨੀਅਨ ਹਾਇਡਰਾ ਤੇ ਚਾਈਮੇਰਾ ਸਨ। ਇਹ ਤੁਫਾਨ ਦਾ ਪਿਤਾ ਸੀ ਤੇ ਬਾਅਦ ਦੇ ਲੇਖਕਾਂ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਮਿਸਰ ਦੇ ਦੇਵਤਾ ਸੈਥ ਦੇ ਸਾਮਾਨ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.-ਐਮ.ਬਿ. ਮਾ. 10: 220.

ਟਾਈਬਰ : ਯੂਰਪ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਦਰਿਆਵਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਹ ਇਕ ਦਰਿਆ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਅੱਜ ਤੋਂ ਢਾਈ ਹਜ਼ਾਰ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਵੀ ਢੋ-ਢੁਆਈ ਹੁੰਦੀ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸਦੇ ਕੰਢੇ ਵੱਸੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵਪਾਰਕ ਕੇਂਦਰ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। 405 ਕਿ. ਮੀ. ਲੰਬਾ ਇਹ ਦਰਿਆ ਐਪੇਨਾਈਨਜ਼ ਪਰਬਤ ਉਪਰੋਂ 1400 ਮੀ. ਦੀ ਉਚਾਈ ਤੋਂ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਸੋਮੇ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਇਹ ਦੱਖਣ ਦਾ ਰੂਪ ਅਖਤਿਆਰ ਕਰਕੇ ਕਈ ਤੰਗ ਘਾਟੀਆਂ ਅਤੇ ਚੌੜੀਆਂ ਵਾਦੀਆਂ ਨੂੰ ਪਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸਾਰੇ ਵਹਿਣ ਇਸ ਵਿਚ ਚੀਆਸੋਕ ਟੋਪੀਨੋ, ਨੈਸਟੋਰ, ਪੈਗਲੀਆਂ, ਅਨਯੋਨੋ ਅਤੇ ਨੈਹਾ ਨਦੀਆਂ ਆ ਕੇ ਮਿਲ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਸਾਰੀਆਂ ਨਦੀਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਮਿਲਣ ਪਿਛੋਂ ਇਹ ਰੋਮ ਇਤਿਹਾਸਕ ਸ਼ਹਿਰ ਵੱਲ ਵਗ ਕੇ ਆਸਟੀਆ ਸ਼ਹਿਰ ਨੇੜੇ ਰੂਮ ਸਾਗਰ ਦੇ ਟਰੀਨੀਆਨ ਸਾਗਰ ਵਾਲੇ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ਜਾ ਡਿੱਗਦਾ ਹੈ। ਰੋਮ ਸ਼ਹਿਰ ਤੋਂ ਹੇਠਲੇ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ਇਹ ਕਈ ਸ਼ਾਖਾਵਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਰੋਮ ਤੋਂ ਹੇਠਲੇ ਵਹਿਣ ਵਿਚ ਫੂਮਾਰਾ (Fiumara) ਇਸਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਨਿਕਾਸੀ ਸ਼ਾਖਾ ਹੈ। ਹੇਠਲੇ ਟਾਈਬਰ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਤੀਜੀ ਸਦੀ ਈ. ਪੂ. ਵਿਚ ਪਿਊਨਿਕ ਲੜਾਈਆਂ ਦੌਰਾਨ ਆਸਫੀਆ ਵਿਖੇ ਜਲ ਸੈਨਾ ਦਾ ਅੱਡਾ ਬਣਾਏ ਜਾਣ ਪਿੱਛੋਂ ਵਧੀ। ਪਿੱਛੋਂ ਇਹ ਕਣਕ, ਤੇਲ ਅਤੇ ਸ਼ਰਾਬ ਦਾ ਵਪਾਰਕ ਕੇਂਦਰ ਬਣਿਆ। ਪਰ ਹੇਠਲੇ ਟਾਈਬਰ ਦਰਿਆ ਵਿਚ ਵਧੇਰੇ ਗਾਦ ਇੱਕਠੀ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਇਸ ਦਰਿਆ ਉੱਤੇ ਬੰਦਰਗਾਹਾਂ ਬਣਾਉਣ ਦੀਆਂ ਯੋਜਨਾਵਾਂ ਸਿਰੇ ਨਾ ਚੜ ਸਕੀਆਂ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਪੋਪਾਂ ਨੇ ਹੇਠਲੇ ਟਾਈਬਰ ਵਿਚ ਜਹਾਜ਼ਰਾਨੀ ਵਿਚ ਸੁਧਾਰ ਕਰਨ ਦੇ ਯਤਨ ਕੀਤੇ ਅਤੇ ਰੋਮ ਵਿਚ 1692, 1703 ਅਤੇ 1744 ਵਿਚ ਬੰਦਰਗਾਹਾਂ ਬਣਾਈਆਂ। 18ਵੀਂ ਅਤੇ 19ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਮੱਧ ਵਿਚ ਹੇਠਲੇ ਟਾਈਬਰ ਵਿਚ ਜਹਾਜ਼ਰਾਨੀ ਅਤੇ ਵਪਾਰ ਦੋਵੇਂ ਵਧੇ।

ਟਾਈਬਰ ਅਤੇ ਇਸਦੀਆਂ ਸਹਾਇਕ ਨਦੀਆਂ ਉੱਤੇ ਪਣ-ਬਿਜਲੀ ਯੋਜਨਾਵਾਂ ਵੀ ਹਨ।

41°44' ਉ. ਵਿਭ.; 12°14' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.- ਐਨ. ਅਮੈ. 26: 717; ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 18: 372; ਹਿ. ਵਿ. ਕੋ. 5: 140

ਟਾਈਬਰਨ : ਟਾਈਬਰਨ ਲੰਡਨ ਦੇ ਇਕ ਦਰਿਆ ਦਾ ਨਾਂ ਅਤੇ ਫਾਂਸੀ ਦੇਣ ਦਾ ਇਕ ਮਸ਼ਹੂਰ ਸਥਾਨ ਸੀ। ਇਹ ਦਰਿਆ ਹੁਣ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਧਰਤੀ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਹੈ ਅਤੇ ਇਕ ਨਾਲੇ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਡਿੱਗਦਾ ਹੈ। ਹੈਪਸਟੈਂਡ ਹਾਈਟਸ ਉੱਤੇ ਦੋ ਸ੍ਰੋਤਾਂ ਤੋਂ ਨਿਕਲ ਕੇ ਇਹ ਰੀਜੈਂਟ ਪਾਰਕ ਅਤੇ ਗ੍ਰੀਨ ਪਾਰਕ ਵਿਚੋਂ ਲੰਘਦਾ ਹੋਇਆ ਮੌਜੂਦਾ ਬਰਮਿੰਘਮ

ਪੈਲੋਸ ਦੇ ਨਜ਼ਦੀਕ ਟੇਮਜ਼ ਦਰਿਆ ਵਿਚ ਜਾ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਮੱਧ ਕਾਲ ਵਿਚ ਇਸ ਦਰਿਆ ਨੂੰ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਪਾਣੀ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ।

ਟਾਈਬਰਨ ਨਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਫਾਂਸੀ ਤਖ਼ਤ ਮੌਜੂਦਾ ਸੰਗਰਾਹਕ ਆਰਕ ਦੇ ਨੇੜੇ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਥਾਈ ਤਖ਼ਤਿਆਂ ਨੂੰ ਅਠਾਰ੍ਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਮੱਧ ਵਿਚ ਗਤੀਸ਼ੀਲ ਤਖ਼ਤਿਆਂ ਵਿਚ ਤਬਦੀਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1661 ਵਿਚ ਆਲੀਵਰ ਕਰਾਮਵੈੱਲ ਹੈਨਰੀ ਆਇਰਟਨ ਅਤੇ ਸਿਵਲ ਵਾਰ ਦੇ ਹੋਰ ਨੇਤਾਵਾਂ ਦੇ ਪਿੰਜਰ ਵੀ ਇਥੇ ਹੀ ਰਖੇ ਗਏ ਸਨ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਅਮੈ. 27: 310

ਟਾਈਬੀ : ਦੱਖਣ-ਪੂਰਬੀ ਜਾਰਜੀਆ (ਸੰ. ਰ. ਅ.) ਦੀ ਚੈਟਹੈਮ ਕਾਉਂਟੀ ਵਿਚ ਸਾਵੇਨਾ ਦਰਿਆਈ ਮੁਹਾਣੇ ਵਿਚ ਇਹ ਇਕ ਟਾਪੂ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਉੱਤਰ ਵੱਲ ਟਾਈਬੀ ਜਲ ਤਰੰਗ, ਪੂਰਬ ਵਿਚ ਅੰਧ ਮਹਾਂਸਾਗਰ, ਦੱਖਣ ਵਿਚ ਟਾਈਬੀ ਕ੍ਰੀਕ ਅਤੇ ਪੱਛਮ ਵਿਚ Lazaretto ਕ੍ਰੀਕ ਹੈ। ਇਸ ਟਾਪੂ ਦੀ ਲੰਬਾਈ 9.6 ਕਿ. ਮੀ. ਅਤੇ ਚੌੜਾਈ 4.8 ਕਿ. ਮੀ. ਹੈ। ਇਸ ਟਾਪੂ ਦੇ ਉੱਤਰ-ਪੂਰਬੀ ਸਿਰੇ ਉੱਤੇ ਚਾਨਣ-ਮੁਨਾਰਾ ਹੈ ਜਿਸ ਉਪਰਲੀ ਰੈਂਸਨੀ ਕਾਫੀ ਦੂਰ ਤੱਕ ਵਿਖਾਈ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਇਸਦਾ ਇਹ ਚਾਨਣ ਮੁਨਾਰਾ 45 ਮੀ. (150 ਫੁੱਟ) ਦੀ ਉਚਾਈ ਉੱਤੇ ਹੈ। 28 ਨਵੰਬਰ, 1861 ਦੇ ਦਿਨ ਖ਼ਾਨਾਜੰਗ ਦੌਰਾਨ ਇਸ ਉੱਤੇ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ ਦੀਆਂ ਫ਼ੌਜਾਂ ਦਾ ਕਬਜ਼ਾ ਹੋ ਗਿਆ ਇਸ ਪਿੱਛੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪਾਲੇਸਕੀ ਸਵੇਨਾਂ ਦਰਿਆ ਦੇ ਮੁਹਾਣੇ ਉੱਤੇ Pulaski ਕਿਲੇ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਘਟਾਉਣ ਲਈ ਇਸ ਮਿਨਾਰ ਉੱਤੇ ਅਤੇ ਨੇੜੇ ਦੇ ਟਾਪੂਆਂ ਉੱਤੇ ਵੀ ਬੈਟਰੀਆਂ ਲਾਈਆਂ।

32°1' ਉ. ਵਿਥ.; 80°50' ਪੱ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਅਮੈ. 26: 311

ਟਾਈਬੀਰੀਅਸ : ਉੱਤਰ-ਪੂਰਬੀ ਇਜ਼ਰਾਈਲ ਵਿਚ ਗੈਲਿਲੀ ਸਾਗਰ ਦੇ ਪੱਛਮੀ ਸਾਹਿਲ ਉੱਤੇ ਸਮੁੰਦਰ ਤਲ ਤੋਂ 210 ਮੀ. (695 ਫੁੱਟ) ਹੇਠਾਂ ਵੱਲ ਇਕ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਸਮੁੰਦਰ ਤਲ ਤੋਂ ਨੀਵੇਂ ਵੱਸੇ ਵੱਡੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਹੈ। ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਦਵਾਈਆਂ ਅਤੇ ਗਰਮ ਪਾਣੀ ਦੇ ਚਸ਼ਮਿਆਂ ਲਈ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ ਅਤੇ ਇਥੋਂ ਦੀ ਜਲਵਾਯੂ ਬਹੁਤ ਸੁਹਾਵਣੀ ਹੈ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਇਹ ਇਕ ਵਧੀਆ ਸੈਰਗਾਹ ਵੀ ਹੈ। ਇਹ ਹੇਠਲੇ ਗੈਲਿਲੀ ਖੇਤਰ ਦਾ ਉਘਾ ਵਪਾਰਕ ਕੇਂਦਰ ਹੈ। ਮੱਛੀਆਂ ਫੜਨਾ ਇਥੋਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਵੱਡਾ ਪੌਦਾ ਹੈ।

ਇਹ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਯਹੂਦੀਆਂ ਦੇ ਵਸਾਏ ਚਾਰ ਪਵਿਤਰ ਸ਼ਹਿਰਾਂ—ਯਰੂਸ਼ਲਮ, ਜੈਫਾਤ (ਸਫੈਦ), ਹੀਬਰਨ ਅਤੇ ਟਾਈਬੀ ਵਿੱਚੋਂ ਇਕ ਹੈ। ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ 19 ਈ. ਪੂ. ਵਿਚ ਮੌਜੂਦਾ ਸ਼ਹਿਰ ਵਾਲੀ ਥਾਂ ਤੋਂ ਦੱਖਣ ਵੱਲ ਹੈਰੋਡ ਐਂਟੀਪਸ (Herod Antipas) ਨੇ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਇਸਦਾ ਨਾਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਟਾਈਬੀਰੀਅਸ ਦੇ ਨਾਂ ਤੇ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ। ਇਹ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਅੰਜੀਲੀ ਰਕਾਬ ਵਾਲੇ ਸਥਾਨ ਤੇ ਉਸਾਰਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਟੈਂਪਲ ਦੀ ਤਬਾਹੀ ਪਿੱਛੋਂ ਗੈਲਿਲੀ ਫ਼ਲਸਤੀਨ ਵਿਚ ਯਹੂਦੀਆਂ ਦਾ ਮੁਖ ਕੇਂਦਰ ਬਣ ਗਿਆ ਅਤੇ ਟਾਈਬੀਰੀਅਸ ਇਸ ਦਾ ਮੁਖ ਸ਼ਹਿਰ ਬਣ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਸੈਨਿਹੈਡਿਨ (ਯਹੂਦੀ ਅਚਾਰੀਆਂ ਦੀ ਪਰਿਸ਼ਦ) ਦੀ ਸੀਟ ਵੀ ਇਥੇ ਲੈ ਆਂਦੀ ਗਈ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹ ਯਹੂਦੀ ਤਾਲੀਮ ਦਾ ਮਹਤਵਪੂਰਨ ਕੇਂਦਰ ਬਣ ਗਿਆ। ਸੰਨ 636 ਤੱਕ ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਬਾਜ਼ਨਤੀਨੀਆਂ ਹੇਠ ਰਹਿਣ ਪਿੱਛੋਂ ਅਰਬਾਂ ਅਧੀਨ ਆਇਆ ਪਰ ਯਹੂਦੀ ਪਹਿਲੋਂ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਉੱਨਤੀ ਕਰਦੇ

ਗਏ। ਪਹਿਲੇ ਧਰਮ ਯੁੱਧ ਦੌਰਾਨ ਇਸ ਉੱਤੇ ਬੂਯਾਨ (Bouillon) ਦੇ ਗਾਡਫ੍ਰੇ (godfrey) ਨੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ। ਸੰਨ 1187 ਵਿਚ ਸਲਾਦੀਨ ਹੇਠ ਇਹ ਦੁਬਾਰਾ ਅਰਬਾਂ ਅਧੀਨ ਆਇਆ। ਅਰਬਾਂ ਨੇ ਗੈਲਿਲੀ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਜੈਫਾਤ ਬਣਾ ਲਈ ਜਿਸ ਤੋਂ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਪਹਿਲੋਂ ਨਾਲੋਂ ਘਟ ਗਈ। ਸੰਨ 1560 ਵਿਚ ਸੁਲਤਾਨ ਸੁਲੇਮਾਨ ਨੇ ਟਾਈਬੀਰੀਅਸ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਆਸਪਾਸ ਦਾ ਕੁਝ ਇਲਾਕਾ ਯਹੂਦੀ ਸਿਆਸਤਦਾਨ ਅਤੇ ਵਿੱਤਦਾਤਾ, ਜੋਸਫ ਨਾਮੀ ਨੂੰ ਜਿਹੜਾ ਨੈਕਸਾਸਦਾ ਡਿਊਕ ਸੀ, ਸੌਂਪ ਦਿੱਤਾ ਪਰ ਉਸ ਦੀਆਂ ਰੋਸ਼ਮ ਦੇ ਕੀੜੇ ਅਤੇ ਭੇਡਾਂ ਆਦਿ ਪਾਲਣ ਦੀਆਂ ਸਕੀਮਾਂ ਸਿਰੇ ਨਾ ਚੜ੍ਹੀਆਂ। ਪਿੱਛੋਂ 1837 ਅਤੇ 1927 ਵਿਚ ਭੂਚਾਲ ਅਤੇ 1934 ਦੀ ਹੜ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਾਰ ਨੇ ਵੀ ਸ਼ਹਿਰ ਨੂੰ ਭਾਰੀ ਨੁਕਸਾਨ ਪਹੁੰਚਾਇਆ। ਸੰਨ 1948 ਦੇ ਮੁੱਢ ਵਿਚ ਇਜ਼ਰਾਈਲ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਤੋਂ ਕੁਝ ਚਿਰ ਪਹਿਲਾਂ ਇਥੋਂ ਦੇ ਅਰਬਾਂ ਨੇ ਉਪਰਲੇ ਗੈਲਿਲੀ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਵਸੀ ਯਹੂਦੀ ਆਬਾਦੀ ਨੂੰ ਜਾਰਡਨ ਵਾਦੀ ਅਤੇ ਝੀਲ ਦੇ ਕੰਢੇ ਵੱਸੇ ਹੋਏ ਯਹੂਦੀਆਂ ਵਾਲੇ ਹਿੱਸੇ ਨੂੰ ਜੋੜਨ ਵਾਲੀ ਸੜਕ ਤਬਾਹ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਪਰ ਇਸੇ ਵੇਲੇ ਯਹੂਦੀਆਂ ਦੀ ਫ਼ੌਜ ਨੇ ਹੋਗਨਾ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਹੇਠ ਅਰਬਾਂ ਉੱਤੇ ਸਫਲ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਅਰਬ ਨੇ ਬਰਤਾਨਵੀ ਫ਼ੌਜਾਂ ਤੋਂ ਮਦਦ ਲੈ ਕੇ ਸ਼ਹਿਰ ਖਾਲੀ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਅਰਬ ਯਹੂਦੀਆਂ ਦੀ ਸਾਂਝੀ ਵਸੋਂ ਵਾਲਾ ਯਹੂਦੀ ਫ਼ੌਜਾਂ ਹੇਠ ਆਉਣ ਵਾਲਾ ਪਹਿਲਾ ਸ਼ਹਿਰ ਸੀ। ਅਰਬ ਇਜ਼ਰਾਈਲ ਜੰਗ ਪਿੱਛੋਂ ਭਾਰੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਲੋਕ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਵਸਦੇ ਰਹੇ।

ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਯਹੂਦੀ ਸਾਧੂ ਸੰਤਾਂ ਦੇ ਅਨੇਕ ਮਕਬਰੇ ਹਨ ਜਿਥੇ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਅਕਸਰ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਯਹੂਦੀਆਂ ਅਤੇ ਇਸਾਈਆਂ ਦੀਆਂ ਕਈ ਪਵਿਤਰ ਥਾਵਾਂ ਹਨ। ਮਹਾਨ ਫ਼ਿਲਾਸਫ਼ਰ, ਯਹੂਦੀ ਕਾਨੂੰਨ ਵੇਤਾ ਅਤੇ ਵੈਦ, ਮਾਈਮਾਨਾਡੀਸ (Maimonides) ਜਿਹੜਾ 1204 ਵਿਚ ਮਿਸਰ ਵਿਚ ਸਵਰਗਵਾਸ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਦਾ ਮਕਬਰਾ ਵੀ ਇਥੇ ਹੀ ਹੈ।

ਆਬਾਦੀ—29,000 (1982)

32°47' ਉ. ਵਿਥ.; 35°33' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਅਮੈ. 26; ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9 : 994

ਟਾਈਬੀਰੀਅਸ : ਇਹ ਰੋਮ ਦਾ ਦੂਜਾ ਸ਼ਹਿਨਸ਼ਾਹ ਸੀ। ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਰੋਮ ਦੇ ਸਾਰੇ ਸ਼ਹਿਨਸ਼ਾਹਾਂ 'ਚੋਂ ਸਭ ਤੋਂ ਯੋਗ ਸ਼ਹਿਨਸ਼ਾਹ ਮੰਨਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਜਨਮ 16 ਨਵੰਬਰ, 42 ਈ. ਪੂ. ਨੂੰ ਰੋਮ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਇਸ ਦੇ ਪਿਤਾ ਦਾ ਨਾਂ ਟਾਈਬੀਰੀਅਸ ਕਲਾਡੀਅਸ ਨੀਰੋ ਅਤੇ ਮਾਂ ਦਾ ਨਾਂ ਲਿਵੀਆ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਪਹਿਲਾਂ ਨਾਂ ਵੀ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਟਾਈਬੀਰੀਅਸ ਕਲਾਡੀਅਸ ਨੀਰੋ ਵਾਲਾ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਸ਼ਹਿਨਸ਼ਾਹ ਆਗਸਟਸ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਮੁਤਬੰਨਾ ਬਣਾਇਆ ਤਾਂ ਇਸ ਦਾ ਨਾਂ ਟਾਈਬੀਰੀਅਸ ਜੂਲੀਅਸ ਸੀਜ਼ਰ ਸੀ ਅਤੇ ਅਖੀਰ ਜਦੋਂ ਸ਼ਹਿਨਸ਼ਾਹ ਆਗਸਟਸ ਦਾ ਉਤਰਾਧਿਕਾਰੀ ਬਣਿਆ ਤਾਂ ਇਸਦਾ ਨਾਂ ਟਾਈਬੀਰੀਅਸ ਕਲਾਡੀਅਸ ਨੀਰੋ ਸੀਜ਼ਰ ਆਗਸਟਸ ਸੀ।

38 ਈ. ਪੂ. ਵਿਚ ਲਿਵੀਆ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਟਾਈਬੀਰੀਅਸ ਨੂੰ ਤਲਾਕ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਰੋਮ ਦੇ ਨਵੇਂ ਬਣਨ ਵਾਲੇ ਸ਼ਹਿਨਸ਼ਾਹ ਆਗਸਟਸ ਨਾਲ ਸ਼ਾਦੀ ਕਰ ਲਈ। ਕੁਝ ਮਹੀਨਿਆਂ ਮਗਰੋਂ ਡਰੂਸਸ ਨਾਂ ਦੇ ਦੂਜੇ ਪੁੱਤਰ ਨੇ ਲੀਵੀਆ ਦੇ ਕੁੱਖੋਂ ਜਨਮ ਲਿਆ। ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਦੀ ਮੌਤ ਉਪਰੰਤ ਟਾਈਬੀਰੀਅਸ (ਜਿਹੜਾ ਇਸ ਵੇਲੇ ਨੌਂ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਦਾ ਸੀ) ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਲਿਵੀਆ ਅਤੇ ਸ਼ਹਿਨਸ਼ਾਹ

ਆਗਸਟਸ ਕੋਲ ਰਹਿਣ ਲਗ ਪਿਆ। 27 ਈ. ਪੂ. ਵਿਚ ਸ਼ਹਿਨਸ਼ਾਹ ਆਗਸਟਸ ਟਾਈਬੀਰੀਅਸ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਭਣੇਵੇ ਮਾਰਸੀਲੋਸ ਨੂੰ ਸਰਹੱਦੀ ਚੋਟੀਆਂ ਦਾ ਮੁਆਇਨਾ ਕਰਨ ਲਈ ਨਾਲ ਲੈ ਗਿਆ। ਇਥੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਫੌਜਾਂ ਤੇ ਕਮਾਂਡ ਕਰਨੀ, ਕਿਲੇਬੰਦੀਆਂ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਅਤੇ ਕਿਲੇ ਦੀਆਂ ਫੌਜਾਂ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਬਰ ਤਿਆਰ ਰੱਖਣ ਸਬੰਧੀ ਸਿਖਲਾਈ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਆਗਸਟਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਲੜਕੀ ਜੂਲੀਅਸ ਦੀ ਸ਼ਾਦੀ ਆਪਣੇ ਭਣੇਵੇ ਨਾਲ ਕਰ ਦਿੱਤੀ।

ਇਸ ਤੋਂ ਪਿੱਛੋਂ ਟਾਈਬੀਰੀਅਸ ਨੇ ਸ਼ਹਿਨਸ਼ਾਹ ਆਗਸਟਸ ਦੀ ਦੇਹਤੀ ਵਿਸ਼ਪਸਾਨੀਆ ਨਾਲ ਸ਼ਾਦੀ ਕਰ ਲਈ ਪਰ ਸ਼ਹਿਨਸ਼ਾਹ ਆਗਸਟਸ ਦੇ ਆਪਣੇ ਖ਼ਾਨਦਾਨੀ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਲਈ ਇਸਨੂੰ 12 ਈ. ਪੂ. ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਪਤਨੀ ਨੂੰ ਤਲਾਕ ਦੇਣਾ ਪਿਆ ਅਤੇ ਸ਼ਹਿਨਸ਼ਾਹ ਦੇ ਅਸਰ ਥੱਲੇ ਹੀ ਉਸ ਦੀ ਬਦਕਾਰ ਲੜਕੀ ਜੂਲੀਆ (ਜਿਸ ਦੀ ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੋ ਵਾਰ ਸ਼ਾਦੀ ਹੋ ਚੁਕੀ ਸੀ) ਨਾਲ ਸ਼ਾਦੀ ਕਰਨੀ ਪਈ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਸੀ ਕਿ ਹੁਣ ਆਗਸਟਸ ਟਾਈਬੀਰੀਅਸ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਉਤਰਾਧਿਕਾਰੀ ਬਣਾਵੇਗਾ। ਛੇਵੀਂ ਈ. ਪੂ. ਵਿਚ ਟਾਈਬੀਰੀਅਸ ਨੂੰ ਇਕ ਜਨ-ਰੱਖਿਅਕ (ਰੋਮ ਦੇ ਵੱਡੇ ਅਹੁਦਿਆਂ 'ਚੋਂ ਇਕ ਅਹੁਦਾ) ਦੇ ਇਖਤਿਆਰ ਦੇ ਦਿੱਤੇ। ਇਸ ਤੋਂ ਬੜਾ ਚਿਰ ਪਿੱਛੋਂ ਇਸ ਨੇ ਜੂਲੀਆ ਨੂੰ ਰੰਗ-ਰਲੀਆਂ ਵਾਲਾ ਜੀਵਨ ਬਿਤਾਉਣ ਲਈ ਰੋਮ ਵਿਚ ਹੀ ਛੱਡ ਕੇ, ਆਪ ਰੋਡਜ਼ ਦੀਪ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਮਰਜ਼ੀ ਨਾਲ ਹੀ ਜਲਾਵਤਨ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ਦੂਜੀ ਈ. ਤੱਕ ਉਥੇ ਹੀ ਰਿਹਾ। ਸ਼ਹਿਨਸ਼ਾਹ ਆਪਣੀ ਲੜਕੀ ਜੂਲੀ ਦੇ ਤਿੰਨ ਲੜਕਿਆਂ-ਪੋਸਟੂਮਸ, ਲੂਸੀਅਸ ਅਤੇ ਮਾਈਅਸ ਵਿਚੋਂ ਆਪਣਾ ਵਾਰਸ ਚੁਣਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਪੋਸਟੂਮਸ ਤਾਂ ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ ਉਜੱਡ ਸੀ। ਲੂਸੀਅਸ 2 ਈ. ਪੂ. ਵਿਚ ਮਸਿਲੀਆ (ਮੌਜੂਦਾ ਮਾਰਲੇਲਜ਼) ਦੀ ਜੰਗ ਵਿਚ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ। ਇਹ ਮੌਤ ਵੇਖ ਕੇ ਤਾਂ ਆਗਸਟਸ ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ ਪਸੀਜ਼ ਗਿਆ। 4 ਈ. ਨੂੰ ਮਾਈਅਸ ਵੀਲੀਸੀਆ ਦੀ ਜੰਗ ਵਿਚ ਮਰ ਗਿਆ। ਫਿਰ ਆਗਸਟਸ ਨੇ ਟਾਈਬੀਰੀਅਸ ਨੂੰ ਰੋਡਜ਼ ਦੀਪ ਤੋਂ ਰੋਮ ਵਾਪਸ ਬੁਲਾ ਲਿਆ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਮੁਤਬੰਨਾ ਬਣਾ ਕੇ ਆਪਣੇ ਵਾਰਸ ਵਜੋਂ ਘੋਸ਼ਿਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। 19 ਅਗਸਤ, 14 ਨੂੰ ਸ਼ਹਿਨਸ਼ਾਹ ਆਗਸਟਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ ਅਤੇ ਇਸ ਨੇ ਸੈਨੇਟ ਨਾਲ ਸਿਆਸਤ ਖੇਡੀ ਅਤੇ ਇਕ ਮਹੀਨਾ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸ਼ਹਿਨਸ਼ਾਹ ਸੰਬੋਧਤ ਕਰਨ ਤੋਂ ਰੋਕੀ ਰੱਖਿਆ। 17 ਸਤੰਬਰ, 14 ਨੂੰ ਟਾਈਬੀਰੀਅਸ 56 ਸਾਲਾਂ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿਚ, ਰੋਮ ਦਾ ਸ਼ਹਿਨਸ਼ਾਹ ਬਣਿਆ।

ਇਸ ਦੇ ਰਾਜ ਕਾਲ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਸਾਲ ਤਾਂ ਸੂਝ-ਭਰੇ ਅਤੇ ਵਧੀਆ ਸ਼ਾਸਨ ਦਾ ਨਮੂਨਾ ਸਨ। ਤਾਕਤ ਅਤੇ ਹਿੰਸਾ ਦਾ ਦਿਖਾਵਾ ਹੁੰਦਾ ਹੀ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਨੇ ਤਖ਼ਤ ਨੂੰ ਹਥਿਆਉਣ ਵਾਲੇ ਇਕੋ ਇਕ ਜੀਉਂਦੇ ਦਾਅਵੇਦਾਰ ਪੋਸਟੂਮਸ ਨੂੰ ਵੀ ਮਰਵਾ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਇਸ ਨੇ ਸੈਨੇਟ ਨੂੰ ਦਬਾਈ ਰੱਖਿਆ। ਆਪਣੇ ਰਾਜ ਦੇ ਅਖ਼ੀਰਲੇ ਦਸ ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਤਾਂ ਅਸਲ ਵਿਚ ਇਕ ਸਹਿ-ਰੀਜੈਂਟ ਬਣ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਨੇ ਜਰਮਨੀ ਪਕੋਨੀਆਂ ਅਤੇ ਇਲੀਰੀਕਮ (Illyricum) ਵਿਚ ਫੌਜਾਂ ਦੀ ਕਮਾਂਡ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਬੰਧਕੀ ਪਾਲਿਸੀਆਂ ਵੀ ਆਮ ਕਰਕੇ ਬਹੁਤ ਸਿਆਣਪ ਵਾਲੀਆਂ ਸਨ ਅਤੇ ਇਸ ਨੇ ਆਗਸਟਸ ਦੇ ਪੂਰਨਿਆਂ ਤੇ ਹੀ ਚਲਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ। ਬਦੇਸ਼ੀ ਮਾਮਲਿਆਂ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਦੀਆਂ ਹੱਦਾਂ ਨੂੰ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਰੱਖਣ ਤੇ ਹੀ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਦੇ ਰਾਜ-ਕਾਲ ਦੇ ਵਧੇਰੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਤਾਂ ਸ਼ਾਂਤੀ ਹੀ ਰਹੀ ਅਤੇ ਸਾਰਿਆਂ ਸੂਬਿਆਂ ਵਿਚ ਰਾਜ-ਪ੍ਰਬੰਧ ਵਧੀਆ ਹੀ ਰਿਹਾ। ਇਸ ਨੇ ਨਜ਼ਾਇਜ਼ ਖਰਚੇ

ਬਿਲਕੁਲ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤੇ। ਦੱਸਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਉਪਰੰਤ ਸਰਕਾਰੀ ਖਜ਼ਾਨੇ ਦੀ ਦੌਲਤ ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਵਿਰਸੇ 'ਚ ਮਿਲੀ ਦੌਲਤ ਨਾਲੋਂ ਵੀਹ ਗੁਣਾ ਵਾਧਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਸ ਪੱਖੋਂ ਰੋਮ ਹੋਰਨਾਂ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੇਰੇ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਸੀ।

ਟਾਈਬੀਰੀਅਸ ਕੋਈ ਹਰਮਨ ਪਿਆਰਾ ਸ਼ਹਿਨਸ਼ਾਹ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਸਦੇ ਰਾਜ-ਕਾਲ ਵਿਚ ਕਈ ਪਰਿਵਾਰਕ ਕਤਲ ਹੋਏ। ਇਸ ਦਾ ਆਪਣੀ ਸੈਨੇਟ ਵਿਚ ਵੀ ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨਹੀਂ ਸੀ। 26 ਈ. ਵਿਚ ਇਹ ਕਾਪਰੀ-ਦੀਪ ਵਿਚ ਚਲਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉਥੋਂ ਹੀ ਆਪਣਾ ਬਾਕੀ ਦਾ ਰਾਜ-ਪ੍ਰਬੰਧ ਚਲਾਉਂਦਾ ਰਿਹਾ। 31 ਈ. ਵਿਚ ਇਹ ਆਪਣੇ ਹੀ ਇਕ ਨਿੱਜੀ ਸਲਾਹਕਾਰ ਸੈਜਾਨਸ ਦੇ ਮਾੜੇ ਅਸਰ ਥੱਲੇ ਆ ਕੇ ਸ਼ੱਕੀ ਸੁਭਾਅ ਦਾ ਬਣ ਗਿਆ।

ਇਸੇ ਸਾਲ ਹੀ ਸੈਜਾਨਸ ਨੇ ਇਸ ਦਾ ਤਖ਼ਤ ਉਲਟਾਉਣ ਦੀ ਸਾਜਿਸ਼ ਬਣਾਈ ਜਿਸ ਦਾ ਟਾਈਬੀਰੀਅਸ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲਗ ਗਿਆ। ਇਸ ਪਿੱਛੋਂ ਤਾਂ ਇਸ ਨੇ ਡਰ ਦਾ ਰਾਜ ਹੀ ਚਾਲੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਸੈਜਾਨਸ ਵਰਗਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਕਤਲ ਕਰਵਾ ਦਿੱਤਾ।

16 ਮਾਰਚ, 31 ਨੂੰ ਕੈਪਾਨੀਆਂ ਵਿਚ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੂ.—ਐਨ. ਥਿ. ਮਾ. 18 : 369; ਐਨ. ਅਮੈ. 27 : 717

ਟਾਈਬੀਰੀਅਸ ਦੂਜਾ ਕਾਨਸਟੈਨਟੀਨਸ : ਇਹ ਇਕ ਬਾਜ਼ਨਤੀਨੀ ਸ਼ਹਿਨਸ਼ਾਹ ਸੀ ਜਿਹੜਾ 578 ਈ. ਵਿਚ ਰਾਜ ਰੱਦੀ ਉੱਤੇ ਬੈਠਾ ਸੀ। ਪੂਰਬ ਵੱਲ ਇਸ ਨੇ ਈਰਾਨੀਆਂ ਵਿਰੁੱਧ ਆਪਣੇ ਸਾਮਰਾਜ ਦੀ ਡਟ ਕੇ ਰਾਖੀ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਜਿੱਤਾਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀਆਂ ਪਰ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਉੱਤਰ ਅਤੇ ਪੱਛਮੀ ਪਾਸੇ ਵੱਲ ਅਵਾਰਾ ਅਤੇ ਸਲਾਵਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਹੋਈਆਂ ਮੁਠ-ਭੇੜਾਂ ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਹਾਰ ਦਾ ਹੀ ਮੂੰਹ ਵੇਖਣਾ ਪਿਆ।

ਬਲਕਾਨ ਵਿਚ ਆਵਾਰਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਕੀਤੀਆਂ ਮੁਹਿੰਮਾਂ ਵੇਲੇ ਇਸ ਨੇ ਜਸਟਿਨ ਦੂਜੇ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਥੱਲੇ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ। ਸੰਨ 574 ਦੇ ਨੇੜੇ ਤੇੜੇ-ਜਸਟਿਨ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਤਾਂ ਪਾਗਲਪਣ ਦੇ ਦੌਰੇ ਪੈਣ ਲੱਗ ਪਏ। ਅਜਿਹੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਮਹਾਰਾਣੀ ਸੋਫੀਆਂ ਅਤੇ ਟਾਈਬੀਰੀਅਸ ਨੇ ਰਾਜ-ਪ੍ਰਬੰਧ ਦੀ ਵਾਗਡੋਰ ਆਪਣੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ ਲੈ ਲਈ। ਜਸਟਿਨ ਦੂਜੇ ਨੇ ਟਾਈਬੀਰੀਅਸ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਮੁਤਬੰਨਾ ਬਣਾ ਲਿਆ ਅਤੇ 7 ਦਸੰਬਰ, 574 ਨੂੰ ਇਸ ਨੂੰ ਸਹਿ-ਸ਼ਹਿਨਸ਼ਾਹ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ। 4 ਅਕਤੂਬਰ ਨੂੰ ਜਸਟਿਨ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ ਅਤੇ ਪਿਛੋਂ ਟਾਈਬੀਰੀਅਸ ਹੀ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਇਕੱਲਾ ਹਾਕਮ ਰਹਿ ਗਿਆ।

ਇੰਨੇ ਚਿਰ ਨੂੰ 578 ਈ. ਵਿਚ ਆਰਮੀਨੀਆ ਦਾ ਝਗੜਾ ਖਤਮ ਕਰਨ ਲਈ ਬਜ਼ੈਤੀਅਮ ਅਤੇ ਈਰਾਨ ਆਪਸ ਵਿਚ ਅਮਨ ਸਬੰਧੀ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਏ। ਇੰਜ ਵੀ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਈਰਾਨੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਖੁਸਰੋ ਪਹਿਲੇ ਨੇ ਵੀ ਆਪਣੀ ਮੌਤ (579 ਈ.) ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਬਜ਼ੈਤੀਅਮ ਸ਼ਰਤਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਸਮਝੌਤਾ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਸੀ ਪਰ ਉਸ ਦੇ ਉਤਰਾਧਿਕਾਰੀ ਹਰਮਿਜ਼ਦ ਦੂਜਾ ਨੇ ਟਾਈਬੀਰੀਅਸ ਦੀਆਂ ਤਜਵੀਜ਼ਾਂ ਠੁਕਰਾ ਦਿੱਤੀਆਂ ਅਤੇ ਲੜਾਈ ਦੀਆਂ ਝਪਟਾਂ ਫਿਰ ਚਾਲੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ ਅਤੇ ਇਹ ਝਪਟਾਂ ਟਾਈਬੀਰੀਅਸ ਦੇ ਸਾਰੇ ਰਾਜ-ਕਾਲ ਦੌਰਾਨ ਹੀ ਚਲਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ। ਉੱਤਰੀ ਸਰਹੱਦ ਉਪਰ ਟਾਈਬੀਰੀਅਸ ਨੇ ਆਵਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸਲਾਨਾ ਖਰਾਜ ਦੇ ਕੇ ਸ਼ਾਂਤੀ ਸਥਾਪਤ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਪਰ ਆਵਾਰਾਂ ਦੇ ਦੋ ਸਾਲਾਂ ਘੇਰੇ ਪਿੱਛੋਂ ਟਾਈਬੀਰੀਅਸ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਰਨ ਸਰਮੀਅਮ ਸ਼ਹਿਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰਨਾ ਪਿਆ। ਇੰਨੇ ਚਿਰ ਨੂੰ ਸਲਾਵ ਥਰੋਸ,

ਬੇਸਾਲੀ ਅਤੇ ਇਲਿਰੀਕਮ ਅਤੇ ਯੂਨਾਨ ਦੇ ਹੋਰਨਾਂ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿਚ ਆ ਦਾਖਲ ਹੋਏ।

ਸੰਨ 582 ਵਿਚ ਇਹ ਸਖਤ ਬੀਮਾਰ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਮੌਤ (14 ਅਗਸਤ, 582) ਤੋਂ ਇਕ ਦਿਨ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਇਸ ਨੇ ਮਾਰਿਸ਼ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਉਤਰਾਧਿਕਾਰੀ ਚੁਣ ਕੇ ਸ਼ਹਿਨਸ਼ਾਹ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 11 : 755

ਟਾਈਯੂਆਨ : ਚੀਨ ਦੇ ਸ਼ਾਂਸੀ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦਾ ਵੱਡਾ ਸ਼ਹਿਰ ਅਤੇ ਮਿਊਂਸਪਲਟੀ ਹੈ। ਇਸ ਮਿਊਂਸਪਲਟੀ ਵਿਚ ਯੈਂਕਗੂ ਅਤੇ ਚਿੰਗਸੂ ਦੀਆਂ ਕਾਉਂਟੀਆਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਸ਼ਾਂਸੀ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦਾ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਤੇ ਆਰਥਿਕ ਕੇਂਦਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਹਵਾਂਗਹੋ ਦੀ ਸਹਾਇਕ ਨਦੀ ਫੈਨ ਦੇ ਕੰਢੇ ਵੱਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਟਾਈਯੂਆਨ ਚੀਨ ਦਾ ਇਕ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਸਮੇਂ ਸਮੇਂ ਤੇ ਚੀਨ ਦੇ ਕਈ ਖ਼ਾਨਦਾਨਾਂ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਵੀ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਸਮਿਆਂ ਵਿਚ ਚਿਨਯਾਂਗ ਨਾਂ ਦਾ ਸ਼ਹਿਰ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਜਿਹੜਾ ਚਾਉ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਸੀ। ਚਿਨ ਵੰਸ਼ੀ ਰਾਜਿਆਂ ਨੇ 221 ਈ. ਪੂ. ਵਿਚ ਚਾਉ ਦੀ ਜਿੱਤ ਪਿੱਛੋਂ ਇਸ ਨੂੰ ਟਾਈਯੂਆਨ ਕਮਾਂਡਰੀ ਦੀ ਸੀਟ ਬਣਾਇਆ। ਇਹ ਪਿੰਗ ਸਮਿਆਂ (226 ਈ. ਪੂ. ਤੋਂ 220 ਈ. ਪੂ.) ਵਿਚ ਵੀ ਕਮਾਂਡਰੀ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਰਿਹਾ ਅਤੇ ਪਿਛਲੇ ਹਾਨ ਬੇਸ਼ੀ ਰਾਜਿਆਂ ਹੇਠ ਪਿੰਗ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਰਿਹਾ। 6ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਇਹ ਈਸਟਰਨ ਵੇ (Wei) ਅਤੇ ਨਾਰਦਰਨ ਚੀ (Chi) ਸਟੇਟਾਂ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਰਿਹਾ ਅਤੇ ਪਿਛੋਂ ਇਹ ਕਾਫ਼ੀ ਵੱਡਾ ਸ਼ਹਿਰ ਬਣਿਆ। ਇਹ ਬੋਧੀਆਂ ਦਾ ਗੜ੍ਹ ਵੀ ਸੀ ਜਿਥੇ ਗੁਫਾਵਾਂ ਬਣਾ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਬੋਧੀਆਂ ਦੇ ਮੰਦਰ ਦੀ ਟੁੰਗ ਵੰਸ਼ੀ ਰਾਜਿਆਂ ਹੇਠ ਪਾਰੋੜੇ ਵੀ ਬਣਾਏ ਗਏ।

ਟੁੰਗ ਬੇਸ਼ੀ ਰਾਜਿਆਂ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਹੇਠ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਜ਼ਬਰਦਸਤ ਕਿਲਾਬੰਦੀ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਬਾਅਦ ਵਿਚ 960 ਈ. ਵਿਚ ਸੁੰਗ ਰਾਜਿਆਂ ਦੀ ਜਿੱਤ ਪਿੱਛੋਂ ਫੈਨ ਦਰਿਆ ਦੇ ਕੰਢੇ 982 ਈ. ਵਿਚ ਆਧੁਨਿਕ ਟਾਈਯੂਆਨ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਸੰਨ 1059 ਵਿਚ ਇਹ ਸੁਪੀਰੀਅਰ ਪ੍ਰੀਫੈਕਚਰ ਬਣਿਆ। ਸੰਨ 1107 ਵਿਚ ਇਹ ਹੋ-ਟੁੰਗ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਬਣਿਆ। ਮਿੰਗ ਅਤੇ ਚਿੰਗ ਬੇਸ਼ੀ ਰਾਜਿਆਂ (1644-1911) ਹੇਠ ਇਹ ਸੈਂਸੀ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਬਣਿਆ। ਸੰਨ 1027 ਵਿਚ ਇਹ ਮਿਊਂਸਪਲਟੀ ਬਣਿਆ। ਸੰਨ 1948 ਦੇ ਪਿਛਲੇ ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਸੱਨਅਤੀ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਉੱਨਤ ਹੋਣ ਲੱਗਿਆ।

ਅੱਜਕੱਲ੍ਹ ਇਹ ਇਕ ਸੱਨਅਤੀ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ ਅਤੇ ਸੀਮਿੰਟ ਤੇ ਰਸਾਇਣ ਤਿਆਰ ਕਰਨ, ਖੋਜ, ਤਕਨੀਕੀ, ਵਿਗਿਆਨਕ ਅਤੇ ਇੰਜੀਨੀਅਰਿੰਗ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਸ਼ਾਂਸੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵੀ ਇਥੇ ਹੀ ਹੈ।

ਆਬਾਦੀ—15,53,884 (1990)

37°55' ਉ. ਵਿਭ.; 112°30' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਅਮੇ. 26 : 235; ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9 : 778

ਟਾਈਰਾ ਕਿਯੋਮੋਰੀ (Taira Kiyomari) : ਜਾਪਾਨ ਦਾ ਇਕ ਸੈਸਾਰ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਤਾਨਾਸ਼ਾਹ ਅਤੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਸੀ ਜਿਸਨੇ ਹੋਗੋਨ ਅਤੇ ਹਾਈਜੀ ਫਸਾਦਾਂ ਵੇਲੇ ਬਹੁਤ ਵੱਡੀਆਂ ਫਤਹਿ-ਯਾਬੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀਆਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਜੰਮਜ਼ ਵਰਗ ਨੂੰ ਸਰਵੋਤਮ ਤਾਕਤ ਦੀ ਕਤਾਰ ਵਿਚ ਖੜਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਦਾ ਜਨਮ 1188 ਈ. ਵਿਚ ਟਾਡਾਮੋਰੀ ਦੇ ਘਰ ਹੋਇਆ। ਆਪਣੇ

ਪਿਤਾ ਦੀ ਮੌਤ ਉਪਰੰਤ ਇਹ ਟਾਈਰਾ ਨਾਂ ਦੇ ਇਕ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਕਬੀਲੇ ਦਾ ਸਰਦਾਰ ਬਣਿਆ। ਇਹ ਲੜਾਕੂ ਕਬੀਲਾ ਪੱਛਮੀ ਜਾਪਾਨ ਵਿਚ ਪੈਂਦੇ ਅੰਤਰ-ਵਰਤੀ ਸਾਗਰ ਦੁਆਲੇ ਰਹਿੰਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸ ਕਬੀਲੇ ਦੇ ਮੈਂਬਰ ਸਾਮਰਾਜੀ ਦਰਬਾਰ ਲਈ ਇਕ ਵੱਡੀ ਫੌਜੀ ਸਹਾਇਤਾ ਬਣ ਚੁੱਕੇ ਸਨ।

ਸੰਨ 1156 ਵਿਚ ਤਾਕਤ ਹਥਿਆਉਣ ਲਈ ਗੱਦੀਓਂ ਲੰਬੇ ਸ਼ਹਿਨਸ਼ਾਹ ਸੂਟੋਕੂ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਛੋਟੇ ਭਰਾ, ਸ਼ਹਿਨਸ਼ਾਹ ਗੋ-ਸ਼ਿਰਕਾਵਾ, ਜੋ ਉਸ ਵੇਲੇ ਰਾਜ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਵਿਚਕਾਰ ਲੜਾਈ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈ। ਸੂਟੋਕੂ ਨੇ ਮਿਨਾਮੋਟੋ ਦਾ ਟਾਮੀਯੋਸ਼ੀ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਰਾਜ-ਪਲਟੇ ਦੀ ਬੜੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ। ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਇਹੀ ਲੜਾਈ ਖੂਨ ਖਰਾਬੇ ਵਾਲੀ ਸਾਬਤ ਹੋਈ ਜਿਹੜੀ ਜਾਪਾਨ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਅੰਦਰ ਹੋਗੋਨ ਫਸਾਦ ਵਜੋਂ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੈ। ਇਸ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਕਿਯੋਮੋਰੀ ਨੇ ਗੋ-ਸ਼ਿਰਕਾਵਾ ਦਾ ਸਾਥ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਅਤੇ ਜਿੱਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਕਿਯੋਮੋਰੀ ਨੇ ਬੜੀ ਬੇਰਹਿਮੀ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰਿਆ। ਯੋਸ਼ੀਟੋਮੋ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਟਾਮੀਯੋਸ਼ੀ ਦਾ ਸਿਰ ਲਾਹ ਦੇਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਪਰ ਉਸ ਨੇ ਨਾਂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਦੋਂ ਕਿ ਮਿਨਾਮੋਟੋ ਕਬੀਲੇ ਦੇ ਇਕ ਹੋਰ ਬੰਦੇ ਨੇ ਹੁਕਮਾਂ ਦੀ ਤੁਰੰਤ ਤਾਮੀਲ ਕੀਤੀ।

ਲੁੱਟਮਾਰ ਵਿਚੋਂ ਥੋੜ੍ਹਾ ਹਿੱਸਾ ਮਿਲਣ ਕਾਰਨ ਯੋਸ਼ੀਟੋਮੋ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਸੰਨ 1159-60 ਦੀ ਸਰਦੀ ਦੌਰਾਨ ਜਦੋਂ ਕਿਯੋਮੋਰੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਗਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਤਾਂ ਯੋਸ਼ੀਟੋਮੋ ਨੇ ਇਸ ਮੌਕੇ ਤੇ ਆਪਣੀ ਤਾਕਤ ਹਥਿਆਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਜਿਸ ਦੇ ਫਲਸਰੂਪ ਹੀ ਫਸਾਦ ਹੋਇਆ। ਕਿਯੋਮੋਰੀ ਇਹ ਸਥਿਤੀ ਵੇਖ ਕੇ ਹੈਰਾਨ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਹੋਇਆ ਪਰ ਇਸ ਨੇ ਹਿੰਮਤ ਨਾ ਹਾਰੀ। ਇਸ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਫੌਜਾਂ ਨੂੰ ਇਕਮੁੱਠ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਕਈ ਵਿਉਂਤਬੱਧ ਚੜ੍ਹਾਈਆਂ ਕੀਤੀਆਂ ਅਤੇ ਇਕ ਜੇਤੂ ਵਜੋਂ ਇਹ ਰਾਜਧਾਨੀ ਵਿਚ ਵਾਪਸ ਮੁੜਿਆ। ਇਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਨੂੰ ਬਿਲਕੁਲ ਤਬਾਹ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਪਰ ਇਸ ਨੇ ਯੋਸ਼ੀਟੋਮੋ ਦੇ ਛੋਟੇ ਲੜਕਿਆਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਬਖਸ਼ ਦਿੱਤੀ।

ਸੰਨ 1167 ਵਿਚ ਕਿਯੋਮੋਰੀ ਨੂੰ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਇਹ ਮੁਰਤਬਾ ਇਕ ਦਰਬਾਰੀ ਪੁਜ਼ੀਸ਼ਨ ਸੀ। ਇਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਤਾਕਤ ਨੂੰ ਰਵਾਇਤੀ ਢੰਗ ਵਿਚ ਹੀ ਵਰਤਣਾ ਆਰੰਭ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਲੜਕੀਆਂ ਦੀਆਂ ਸ਼ਾਦੀਆਂ ਸ਼ਾਹੀ ਖ਼ਾਨਦਾਨ ਵਿਚ ਕੀਤੀਆਂ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਵੱਡੀਆਂ ਵੱਡੀਆਂ ਨੌਕਰੀਆਂ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਸਿੱਧਾ ਰਾਜ ਕਰਨ ਦੀ ਥਾਂ ਤੇ ਇਸ ਦਾ ਸ਼ਹਿਨਸ਼ਾਹ ਤੇ ਗਲਬਾ ਰਿਹਾ। ਇਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਸਾਲੀ ਦੀ ਸ਼ਾਦੀ ਵੀ ਰਿਟਾਇਰਡ ਗੋ-ਸ਼ਿਰਕਾਵਾ ਨਾਲ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਉਸ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਯੁਵਰਾਜ ਬਣਿਆ। ਸੰਨ 1180 ਵਿਚ ਕਿਯੋਮੋਰੀ ਨੇ ਗੋ-ਸ਼ਿਰਕਾਵਾ ਦੇ ਦੋ-ਸਾਲਾਂ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਸ਼ਹਿਨਸ਼ਾਹ ਐਨਟੋਕੂ ਵਜੋਂ ਰਾਜਗੱਦੀ ਉੱਤੇ ਬਿਠਾ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਫੁਕੂਹਾਰਾ (ਆਧੁਨਿਕ ਕੋਬੇ) ਵਿਖੇ ਤਬਦੀਲ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਜਿਥੋਂ ਇਨਲੈਂਡ ਸਾਗਰ ਵੱਲ ਨੂੰ ਬੜਾ ਆਰਾਮ ਨਾਲ ਪੁਜਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਚੀਨ ਵੱਲ ਨੂੰ ਵਧੀਆ ਵਪਾਰਕ ਰਸਤੇ ਵੀ ਮਿਲ ਗਏ। ਇਸੇ ਸਾਲ ਹੀ ਕਿਯੋਮੋਰੀ ਦੇ ਕੁਝ ਵਡਾਦਾਰ ਸਰਦਾਰਾਂ ਨੇ ਇਸ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਬਗ਼ਾਵਤ ਖੜੀ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਆਰੰਭਕ ਬਗ਼ਾਵਤ ਨੂੰ ਤਾਂ ਬੁਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੁਚਲ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਪਰ ਯੋਸ਼ੀਟੋਮੋ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਮਿਨਾਮੋਟੋ ਯੋਰੀਟੋਮੋ ਨੂੰ ਬਗ਼ਾਵਤ ਕਰਨ ਦਾ ਮੌਕਾ ਮਿਲ ਗਿਆ। ਇਸ ਵਿਦਰੋਹ ਵਿਚ ਯੋਰੀਟੋਮੋ ਨੇ ਬਾਹਰਲੇ ਪ੍ਰਾਂਤਾਂ ਦੇ ਯੋਧਿਆਂ ਦੀ ਵੀ ਸਹਾਇਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲਈ।

ਇਸ ਬਗ਼ਾਵਤ ਨੂੰ ਦਬਾਉਣ ਲਈ ਰਾਜਧਾਨੀ ਤੋਂ ਫ਼ੌਜਾਂ ਭੇਜੀਆਂ ਗਈਆਂ ਪਰ ਕਾਫ਼ੀ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਐਸ਼-ਪ੍ਰਸਤੀ ਕਰਦੀਆਂ ਇਹ ਫ਼ੌਜਾਂ ਸਰਹੱਦੀ ਫ਼ੌਜਾਂ ਅੱਗੇ ਬਿਲਕੁਲ ਨਾ ਠਹਿਰ ਸਕੀਆਂ ਅਤੇ ਅਖ਼ੀਰ ਨੂੰ ਹਾਰ ਗਈਆਂ। ਇਸ ਨੇ ਰਾਜ-ਪ੍ਰਬੰਧ ਆਪਣੇ ਲੜਕੇ ਦੇ ਸਪੁਰਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਆਪ ਇਹ ਨਵੀਂ ਫ਼ੌਜ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਵਿਚ ਰੁੱਝ ਗਿਆ ਪਰ ਇਸ ਕਾਰਜ ਦੇ ਨੇਪਰੇ ਚੜ੍ਹਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ 21 ਮਾਰਚ, 1181 ਨੂੰ ਕੀਓਲੋ ਵਿਖੇ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ। ਸੰਨ 1185 ਵਿਚ ਯੋਰੀਟੋਮੋ ਨੇ ਸ਼ਹਿਨਸ਼ਾਹ ਐਨਟੋਕੁਸਮੇਤ ਟਾਈਰਾ ਕਬੀਲੇ ਦੇ ਅੰਤਮ ਵਿਅਕਤੀ ਦਾ ਵੀ ਖੁਰਾ-ਬੇਜ਼ ਮਿਟਾ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਜਾਪਾਨ ਉਪਰ ਮੀਨਾਮੋਤੋ ਦੀ ਸਰਦਾਰੀ ਕਾਇਮ ਕਰ ਦਿੱਤੀ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 11 : 509

ਟਾਈਰਾ ਖਾਨਦਾਨ : ਜਾਪਾਨ ਦਾ 12ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਹੋਇਆ ਇਕ ਤਾਕਤਵਰ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਖਾਨਦਾਨ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਹਾਈਕੋ/ਹੀਕੋ ਦੇ ਨਾਂ ਨਾਲ ਵੀ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਾਪਾਨ ਦੇ ਪੰਜਾਹਵੇਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਕਾਮੁ ਦੇ ਪੋਤੇ, ਸ਼ਹਿਜ਼ਾਦੇ ਤਾਕਾਮਿਊਨ ਤੋਂ ਟਾਈਰਾ ਖਾਨਦਾਨ ਦਾ ਨਾਮ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ। ਟਾਈਰਾ ਨੇ ਆਪਣੀ ਤਾਕਤ ਨਾਲ ਕਾਂਤੋ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਆਪਣੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਲੈ ਲਿਆ ਪਰ ਟਾਈਰਾ, ਤੈਡਾਸਿਊਨ ਦੇ ਸਮੇਂ ਟਾਈਰਾ ਖਾਨਦਾਨ ਬਹੁਤ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੋ ਗਿਆ। ਮੀਨਾਮੋਤੋ ਨੇ ਇਸ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਦਾ ਲਾਭ ਉਠਾਇਆ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਤਾਕਤ ਵਧਾ ਕੇ ਟਾਈਰਾ ਪਰਿਵਾਰ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਅਧੀਨ ਕਰ ਲਿਆ।

ਗਿਆਰ੍ਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਪਿਛਲੇ ਮੱਧ ਕਾਲ ਵਿਚ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਸ਼ੀਰਾਕਾਵਾ ਨੇ ਮੀਨਾਮੋਤੋ ਖਾਨਦਾਨ ਨੂੰ ਸ਼ਾਹੀ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਨੀਵਾਂ ਵਿਖਾਉਣ ਲਈ ਟਾਈਰਾ ਦੀ ਮਦਦ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਟਾਈਰਾ ਖਾਨਦਾਨ ਮੁੜ ਤਾਕਤ ਵਿਚ ਆ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1156 ਵਿਚ ਪੁਰਾਣੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਸੋਤੋਕੂ ਤਤਕਾਲੀਨ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਸ਼ੀਰਾਕਾਵਾ ਵਿਚਕਾਰ ਤਖ਼ਤ ਲਈ ਝਗੜਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਸ ਮੀਨਾਮੋਤੋ ਨੇ ਸੋਤੋਕੂ ਦੀ ਅਤੇ ਟਾਈਰਾ ਕਿਓਮੋਰੀ ਨੇ ਸ਼ੀਰਾਕਾਵਾ ਦੀ ਮੱਦਦ ਕੀਤੀ। ਹੋਜ਼ੋਨ ਵਿਖੇ ਹੋਈ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਦੀ ਜਿੱਤ ਹੋਈ ਅਤੇ ਇਹ ਜਾਪਾਨ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਤਾਕਤਵਰ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ ਬਣ ਗਿਆ। ਹੋਲੀ ਹੋਲੀ ਇਸ ਨੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਵੀ ਆਪਣੀ ਕਠਪੁਤਲੀ ਬਣਾ ਲਿਆ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਇਸ ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਪਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਪਰ ਅਸਫ਼ਲ ਰਿਹਾ ਅਤੇ ਕਿਓਮੋਰੀ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਕੈਦ ਕਰ ਲਿਆ।

1181 ਈ. ਵਿਚ ਕਿਓਮੋਰੀ ਦੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਸ ਦੇ ਜਾਨਸ਼ੀਨ ਆਪਣੀ ਤਾਕਤ ਕਾਇਮ ਨਾ ਰੱਖ ਸਕੇ ਅਤੇ ਮੀਨਾਮੋਤੋ ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਸ਼ਹਾਦਰ ਯੋਨੀਟੋਮੋ ਨੇ 1185 ਈ. ਵਿਚ ਦੀ ਸਮੁੰਦਰੀ ਲੜਾਈ ਮਗਰੋਂ ਟਾਈਰਾ ਖਾਨਦਾਨ ਦੀ ਤਾਕਤ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਖ਼ਤਮ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 11 : 509; ਐਨ. ਅਮੋ. 26 : 231

ਟਾਈਰੀ : ਸਕਾਟਲੈਂਡ (ਬਰਤਾਨੀਆ) ਦੇ ਪੱਛਮੀ ਤਟ ਤੋਂ ਪਾਰ ਮੱਲ ਟਾਪੂ ਤੋਂ ਪੱਛਮ ਵੱਲ ਪੱਛਮੀ ਟਾਪੂਆਂ ਜਾਂ ਅੰਦਰੂਨੀ ਹੈਬਰਾਡੀਜ਼ ਦਾ ਇਕ ਟਾਪੂ ਹੈ। ਇਹ 19 ਕਿ. ਮੀ. ਲੰਬਾ ਅਤੇ 9.6 ਕਿ. ਮੀ. ਚੌੜਾ ਹੈ। ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਪੱਖੋਂ ਇਹ ਸਕਾਟਲੈਂਡ ਦੀ ਆਰਗਾਈਲ ਕਾਉਂਟੀ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.—ਵੈ. ਜਗ. ਡਿ.; ਲਾਂਗ. ਜਗ. ਡਿ.

ਟਾਈਰੋਨ : ਉੱਤਰੀ ਆਇਰਲੈਂਡ ਵਿਚ ਅਲੇਸਟਰ ਦੀ ਸਾਬਕਾ ਕਾਉਂਟੀ ਦਾ ਨਾਂ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਖੇਤਰਫਲ 3,263 ਵ. ਕਿ.

ਮੀ. ਹੈ। ਇਸ ਕਾਉਂਟੀ ਦੇ ਉੱਤਰੀ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ਪਹਾੜ 683 ਮੀ ਉੱਚੇ ਹਨ ਅਤੇ ਦੱਖਣ-ਪੱਛਮ ਵਿਚ ਬੈਸੀ ਬੈੱਲ 423 ਮੀ. ਅਤੇ ਮੈਰੀ ਗ੍ਰੇਅ 245 ਮੀ. ਤੱਕ ਉੱਚੀਆਂ ਸਿਖਰਾਂ ਹਨ। ਦੱਖਣ ਅਤੇ ਪੱਛਮੀ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ਹੀ ਰੇਤ-ਪੱਥਰ ਅਤੇ ਚੂਨੇ ਦੇ ਪੱਥਰ ਕਾਫ਼ੀ ਮਿਲਦੇ ਹਨ।

ਇਸ ਖੇਤਰ ਦੀ ਜਲਵਾਯੂ ਸ਼ੀਤ-ਉਸ਼ਣ ਜਿਹੀ ਹੈ। ਉੱਤਰੀ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ਔਸਤ ਸਾਲਾਨਾ ਵਰਖਾ 1400 ਕਿ. ਮੀ. ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਕਾਉਂਟੀ ਵਿਚ ਉਪਜਾਊ ਜ਼ਮੀਨ ਸਿਰਫ਼ ਦਰਿਆਈ ਵਾਦੀਆਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਹੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਦਰਿਆਈ ਵਾਦੀਆਂ ਦੀਆਂ ਜੌਂ ਅਤੇ ਆਲੂ ਮੁੱਖ ਫ਼ਸਲਾਂ ਹਨ। ਇਥੋਂ ਦੀ ਆਰਥਿਕਤਾ ਦਾ ਪੁਰਾ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਅਤੇ ਪਸ਼ੂ ਪਾਲਣ ਹੈ। ਟੈਰੀਨਨ, ਸਟ੍ਰਾਬੇਨ, ਕੁਕਸਫਾਉਨ, ਓਮਾ ਇਸ ਦੇ ਵੱਡੇ ਸ਼ਹਿਰ ਹਨ। ਇਸ ਕਾਉਂਟੀ ਵਿਚ ਕੱਪੜਾ ਬਣਾਉਣ, ਸ਼ਰਾਬ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਸਨਅਤ ਉੱਨਤ ਹੈ।

ਇਹ ਕਾਉਂਟੀ ਪੰਜਵੀਂ ਸਦੀ ਤੋਂ ਹੀ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਬਾਦ ਹੈ। ਇਤਿਹਾਸਕ ਪੱਖੋਂ ਇਹ ਸਮੇਂ ਸਮੇਂ ਦੀਆਂ ਵੱਖ ਵੱਖ ਤਾਕਤਾਂ ਅਧੀਨ ਰਹੀ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 12 : 92

ਟਾਈਰੋਨ ਦਾ ਦੂਜਾ ਅਰਲ (ਹਿਊ ਓ'ਨੀਲ) : ਇਸ ਦੂਜੇ ਅਰਲ, ਆਇਰਲੈਂਡ ਦੇ ਇਕ ਉੱਘੇ ਸਰਦਾਰ ਅਤੇ ਸਿਪਾਹੀ ਦਾ ਜਨਮ ਲਗਭਗ 1540 ਈ. ਵਿਚ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਦੇ ਪਿਤਾ ਦਾ ਨਾਂ ਮੈਥਿਊ ਓ'ਨੀਲ (Mathew O'Neill) ਸੀ ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਡਨਗੈਨਨ (Dungannon) ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਬੈਰਨ ਸੀ। ਇਸ ਨੂੰ ਟਾਈਰੋਨ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਅਰਲ ਕੋਨ ਓ'ਨੀਲ (Con O'Neill) ਦਾ ਪੋਤਰਾ ਵੀ ਖ਼ਿਆਲ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਭਰਾ ਦੇ ਕਤਲ ਮਗਰੋਂ ਇਹ 1562 ਵਿਚ ਬੈਰਨ ਬਣਿਆ। ਇਸ ਦੀ ਸੁਰਖਿਆ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿਚ ਰਖਦਿਆਂ ਇਸ ਨੂੰ ਇੰਗਲੈਂਡ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਸੰਨ 1568 ਵਿਚ ਇਹ ਆਇਰਲੈਂਡ ਪਰਤਿਆ।

ਪਹਿਲਾਂ-ਪਹਿਲ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਡਬਲਿਨ ਵਿਖੇ ਸਰ ਟਰਲਫ਼ ਲੂਈਨੀਚ (Sir Turlough Luineach) ਜੋ ਕਿ ਕਲੈਨਕੋੱਲ (Clanconnell) ਦਾ ਅਰਲ ਅਤੇ ਖਾਨਦਾਨ ਦਾ ਮੁਖੀ ਸੀ, ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਇਸ ਦੀ ਮੱਦਦ ਕੀਤੀ ਪਰ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਇਹ ਹੋਲੀ ਹੋਲੀ ਆਪ ਹੀ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਹੋ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1584 ਵਿਚ ਇਹ ਟਾਈਰੋਨ ਦਾ ਅਰਲ ਬਣਿਆ ਅਤੇ 1593 ਵਿਚ ਇਹ ਟਰਲਫ਼ ਦੀ ਥਾਂ ਤੇ ਓ'ਨੀਲ ਖਾਨਦਾਨ ਦਾ ਮੁਖੀ ਬਣਿਆ। ਹਿਊਰੋ ਓ'ਡੋਨੈਲ (High Roe O'Donnell) ਨਾਲ ਰਲ ਕੇ ਇਸ ਨੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਰਾਜ ਦਾ ਡਟਕੇ ਵਿਰੋਧ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਸੰਨ 1508 ਵਿਚ ਬਲੈਕਵਾਟਰ ਦਰਿਆ (Black water River) ਤੇ ਸਥਿਤ ਯੈਲੋਫੋਰਡ (Yellow ford) ਦੇ ਸਥਾਨ ਤੇ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਜਿੱਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਮਹਾਰਾਣੀ ਇਲਿਜ਼ਬੇਥ ਨੇ 1599 ਵਿਚ ਇਸੈਕਸ ਦੇ ਦੂਜੇ ਅਰਲ ਨੂੰ ਇਸ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਆਇਰਲੈਂਡ ਭੇਜਿਆ ਪਰ ਉਹ ਵੀ ਇਸ ਨੂੰ ਨਿਵਾਉਣ ਵਿਚ ਅਸਫ਼ਲ ਰਿਹਾ ਪਰ ਅਠਵੇਂ ਬੈਰਨ ਮਾਉਂਟਜਾਏ (Mountjoy) ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਥੱਲੇ ਕੀਤੀ ਚੜ੍ਹਾਈ ਵਧੇਰੇ ਕਾਮਯਾਬ ਰਹੀ। ਸੰਨ 1603 ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਅੱਗੇ ਸਮਰਪਣ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਦਾ ਅਰਲ ਪਦ ਪੱਕਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਪਰ ਇਸ ਨੇ ਓ'ਨੀਲ ਦਾ ਖਿਤਾਬ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ। ਇਹ ਸਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਵੰਗਾਰਾਂ ਦਾ ਡਟ ਕੇ ਵਿਰੋਧ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ। ਹੋਰਨਾਂ ਸਾਜ਼ਸ਼ਾਂ ਦੀ ਸ਼ੰਕਾ ਹੋ ਜਾਣ ਕਾਰਨ, ਇਹ ਟਾਈਰਕੋਨੈੱਲ (Tyrconnell) ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਅਰਲ ਸਮੇਤ

ਕਾਨਟੀਨੈਂਟ (Continent) ਨੂੰ ਭੱਜ ਗਿਆ। ਅਗਲੇ ਸਾਲ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਇਹ ਰੋਮ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉਥੇ ਹੀ ਇਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਰਹਿੰਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਬਤੀਤ ਕੀਤੀ।

ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ 20 ਜੁਲਾਈ, 1616 ਨੂੰ ਰੋਮ ਵਿਖੇ ਹੋਈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਅਮੈ. 27 : 331

ਟਾਈਰੋ ਮਾਰਕਸ ਟੂਲੀਅਸ : ਇਹ ਮਾਰਕਸ ਟੂਲੀਅਸ ਸਿਸਰੋ ਦਾ ਇਕ ਭਰੋਸੇਯੋਗ ਪ੍ਰਾਈਵੇਟ ਸਕੱਤਰ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਜਨਮ ਬਾਰੇ ਵੇਰਵਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਪਹਿਲਾਂ ਟਾਈਰੋ ਇਕ ਗ਼ੁਲਾਮ ਸੀ ਜਿਸ ਨੂੰ ਸਿਸਰੋ ਨੇ ਬੜੀ ਦ੍ਰਿੜਤਾ ਅਤੇ ਸਖ਼ਤਾਈ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਅਨੁਕੂਲ ਢਾਲ ਲਿਆ ਅਤੇ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਉਸ ਨੂੰ ਇਨਾਮ ਵਜੋਂ ਗ਼ੁਲਾਮੀ ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਦੇ ਕੇ ਆਪਣੇ ਕੋਲ ਕਰਮਚਾਰੀ ਨਿਯੁਕਤ ਕਰ ਲਿਆ। ਟਾਈਰੋ ਨੇ ਲਾਤੀਨੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਕਈ ਕਿਤਾਬਾਂ ਨਿਖੀਆਂ ਅਤੇ ਛਪਵਾਈਆਂ ਜਿਹੜੀਆਂ ਅੱਜਕਲ੍ਹ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਸਿਸਰੋ ਦੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਸ ਨੇ ਉਸ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਭਾਸ਼ਨ ਛਪਵਾਏ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਵੀ ਰੱਖੇ। ਇਸ ਕਾਰਨ ਦੇਸ਼ ਇਸ ਦਾ ਦੇਣਦਾਰ ਹੈ। ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਇਸ ਦੀ ਇਕ ਵੱਡੀ ਦੇਣ ਸੰਕੇਤ ਭਾਸ਼ਾ (ਸ਼ਾਰਟ ਹੈਂਡ) ਵੀ ਹੈ।

42 ਈ. ਵਿਚ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਅਮੈ. 26 : 685

ਟਾਈਰੋਲ : ਆਸਟ੍ਰੀਆ ਦਾ ਇਹ ਇਕ ਪ੍ਰਾਂਤ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਪੱਛਮੀ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ਫੋਰਆਰਲ ਬਰਗ ਦੇ ਪੂਰਬ ਵਿਚ ਹੈ। ਇਸ ਪ੍ਰਾਂਤ ਵਿਚ ਇਨ ਅਤੇ ਲੈਕ ਦਰਿਆਈ ਵਾਦੀਆਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਪੂਰਬੀ ਟਾਈਰੋਲ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ। ਦੱਖਣੀ ਟਾਈਰੋਲ ਵਾਲਾ ਹਿੱਸਾ ਪਹਿਲੇ ਮਹਾਂਯੁੱਧ ਪਿਛੋਂ ਇਟਲੀ ਨੂੰ ਮਿਲਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਪੂਰਬੀ ਹਿੱਸਾ ਆਸਟ੍ਰੀਆ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣਿਆ। ਇਸ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦਾ ਖੇਤਰਫਲ 12,647 ਵ. ਕਿ. ਮੀ. ਅਤੇ ਆਬਾਦੀ 6,30,358 (1991) ਹੈ।

ਇਹ ਪ੍ਰਾਂਤ ਭੂਗੋਲਿਕ ਸਥਿਤੀ ਅਨੁਸਾਰ ਪੂਰਬੀ ਅਲਪਾਈਨ ਖੰਡ ਦਾ ਇਕ ਹਿੱਸਾ ਹੈ। ਇਥੋਂ ਦੀ ਜਲਵਾਯੂ ਠੰਢੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਕੁਦਰਤੀ ਨਜ਼ਾਰੇ ਵਧੀਆ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਸੈਲਾਨੀਆਂ ਲਈ ਖਿੱਚ ਦੀ ਥਾਂ ਬਣਾ ਲਿਆ ਹੈ। ਪ੍ਰਾਂਤ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਇਨਜ਼ਬੁਕ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਕਈ ਹੋਰ ਵੱਡੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵੀ ਇਸੇ ਪ੍ਰਾਂਤ ਵਿਚ ਹਨ। ਕਿਟਸਬਯੂਅਲ ਪਹਾੜਾਂ ਉਪਰਲੀਆਂ ਸਕੀਇੰਗ ਖੇਡਾਂ ਲਈ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੈ। ਇਥੋਂ ਦੀਆਂ ਵਾਦੀਆਂ ਉਪਜਾਊ ਹਨ। ਪੂਰੇ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦੇ 37 ਫੀ ਸਦੀ ਰਕਬੇ ਉੱਤੇ ਚਰਾਏ, 33 ਫੀ ਸਦੀ ਉੱਤੇ ਜੰਗਲ, 26 ਫੀ ਸਦੀ ਬੋਝਰ ਅਤੇ 4 ਫੀ ਸਦੀ ਹੀ ਵਾਹੀ ਅਧੀਨ ਹੈ। ਵਾਦੀਆਂ ਵਿਚ ਅਨਾਜ ਅਤੇ ਰਾਈ ਦੇ ਹੀ ਫਸਲਾਂ ਦੀ ਕਾਸ਼ਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਲੂਣ, ਤਾਂਬਾ ਅਤੇ ਮੈਗਨੇਸ਼ੀਅਮ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦੇ ਮੁੱਖ ਖਣਿਜ ਹਨ। ਉਦਯੋਗ ਧੰਦੇ ਤਾਂ ਘੱਟ ਹੀ ਉੱਠਤ ਹਨ। ਇਨਜ਼ਬੁਕ ਵਿਖੇ ਕੱਪੜਾ ਮਿਲ ਹਨ। ਰਸਾਇਣ, ਦਵਾਈਆਂ ਅਤੇ ਬਿਜਲੀ ਦਾ ਸਾਮਾਨ ਵੀ ਇਥੇ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰਾਂਤ ਦੀ ਆਵਾਜਾਈ ਸਿਰਫ਼ ਵਾਦੀਆਂ ਅਤੇ ਬੈਨਰ ਦੌਰੇ ਤੱਕ ਹੀ ਸੀਮਿਤ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਰੇਲ ਅਤੇ ਸੜਕ ਮਾਰਗ ਲੰਘਦੇ ਹਨ। ਵਸੋਂ ਦੀ ਘਣਤਾ ਵੀ ਵਾਦੀਆਂ ਵਿਚ ਵਧੇਰੇ ਹੈ।

ਟਾਈਰੋਲ ਅੱਠਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਫ੍ਰੈਂਕਾਂ ਹੇਠ ਆਉਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਬਾਵੇਰੀਅਨਾਂ ਅਤੇ ਲੰਬਾਰਡਾਂ ਹੇਠ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਪਿਛੋਂ ਇਹ ਟਾਈਰੋਲ ਦੇ ਕਾਉਂਟਾਂ ਹੇਠ ਰਿਹਾ। ਸੰਨ 1363 ਵਿਚ ਇਹ ਹਾਬਸਬਰਗ ਰਾਜਿਆਂ ਨੂੰ ਵਿਰਾਸਤ ਵਿਚ ਮਿਲਿਆ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਸ ਨਾਲ ਕੋਈ ਹੋਰ ਖੇਤਰ ਵੀ ਮਿਲਾ ਲਏ। ਨੈਪੋਲੀਅਨ ਸਮਿਆਂ ਵਿਚ

ਇਥੇ ਫ੍ਰਾਂਸੀਸੀਆਂ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਵਧਿਆ। ਸੰਨ 1814 ਵਿਚ ਇਹ ਆਸਟ੍ਰੀਆ ਨੂੰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1919 ਵਿਚ ਦੱਖਣੀ ਟਾਈਰੋਲ ਇਟਲੀ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਪਿਛੋਂ ਆਸਟ੍ਰੀਆ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣਿਆ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਥਿ. ਮਾ. 10 : 2; ਐਨ. ਅਮੈ. 26 : 779

ਟਾਈਲ : ਮਿੱਟੀ ਜਾਂ ਚੀਨੀ-ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਪਾਲਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਜਾਂ ਪਾਲਿਸ਼ ਰਹਿਤ ਪਤਲੀ ਇੱਟ ਨੂੰ ਟਾਈਲ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਇਮਾਰਤੀ ਸਾਜ਼ੋ-ਸਾਮਾਨ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਫਰਸ਼ਾਂ, ਦੀਵਾਰਾਂ ਅਤੇ ਛੱਤਾਂ ਉੱਤੇ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਅੱਜਕਲ੍ਹ ਅਜਿਹੀਆਂ ਹੋਰ ਮਿਲਦੀਆਂ ਚੁਲਦੀਆਂ ਵਸਤਾਂ ਲਈ ਵੀ ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਬੇਸ਼ਕ ਇਹ ਐਸਫੱਲਟ, ਕਾਰਕ ਜਾਂ ਡਾਟ, ਲਿਕੋਲੀਨਿਕ, ਟੀਨਾਈਲ ਤੇ ਵੀਨਾਈਲ ਐਸਬੈੱਸਟਾਸ ਅਤੇ ਪਾਰਸਲੇਨ ਇਨੈਮਲ ਆਦਿ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੀਆਂ ਬਣੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਬੋਖਲੀਆਂ ਪਾਲਿਸ਼ ਵਾਲੀਆਂ ਜਾਂ ਪਾਲਿਸ਼ ਰਹਿਤ ਕੀਤੀਆਂ ਇੱਟਾਂ ਨੂੰ ਸੰਰਚਨਾ ਕਲੇਅ ਟਾਈਲ ਅਤੇ ਪਾਈਪ ਵਰਗੀਆਂ ਪਾਲਿਸ਼ ਦਾਰ ਟਾਈਲਾਂ ਨੂੰ ਡਰੇਨ ਟਾਈਲਾਂ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਵੱਖੋ ਵੱਖਰੇ ਰੰਗਾਂ ਅਤੇ ਸਾਈਜ਼ਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਪਾਲਿਸ਼ ਕੀਤੀਆਂ ਟਾਈਲਾਂ ਇਮਾਰਤਾਂ, ਗੁਲਸ਼ਾਨਿਆਂ ਅਤੇ ਰਸੋਈਆਂ ਲਈ ਅੱਜਕਲ੍ਹ ਆਮ ਵਰਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਆਧੁਨਿਕ ਫਰਸ਼ੀ ਟਾਈਲਾਂ ਦੋ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ—

1. ਸੈਰੇਮਿਕ ਮੋਜ਼ੇਇਕ, ਕੂਐਰੀ, ਸਲੈਬ (ਅੰਦਰੂਨੀ ਤੌਰ ਤੇ ਰੰਗਦਾਰ ਅਤੇ ਪਾਲਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਜਾਂ ਪਾਲਿਸ਼ ਰਹਿਤ)।

2. ਰਵੇਦਾਰ ਜਾਂ ਕ੍ਰਿਸਟਲੀ—ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਗੁਲਸ਼ਾਨਿਆਂ ਦੇ ਫਰਸ਼ਾਂ, ਤੈਰਾਕੀ ਤਲਾਬਾਂ, ਲੱਕੜ ਦੀ ਥਾਂ ਅਤੇ ਅੱਜਕਲ੍ਹ ਵਧੀਆ ਕਿਸਮ ਦੀਆਂ ਇਮਾਰਤਾਂ ਦੀਆਂ ਦੀਵਾਰਾਂ ਉੱਤੇ ਅੰਦਰੋਂ ਅਤੇ ਬਾਹਰੋਂ ਮੋਜ਼ੇਇਕੀ ਕਲਾ ਕਰਨ ਲਈ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਡਰੇਨ ਡਾਈਲਾਂ ਅੱਜਕਲ੍ਹ ਕੰਕਰੀਟ ਅਤੇ ਮਿੱਟੀ ਦੋਵੇਂ ਪਦਾਰਥਾਂ ਤੋਂ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। (ਵਿਸਥਾਰ ਲਈ ਵੇਖੋ ਖਪਰੇਲਾਂ, ਇੱਟ)

ਹ. ਪੁ.—ਮੈਕ. ਐਨ. ਸ. ਟ. 13 : 640

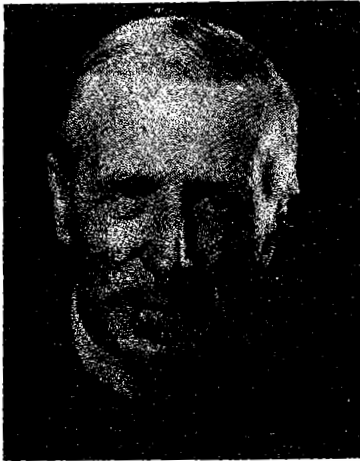
ਟਾਈਲਹਾਰਡ ਦ ਚਾਰਡਿਨ, ਪੀਅਰ (Teilhard, d Chardin, Pierre) : ਫਰਾਂਸ ਦੇ ਇਸ ਫ਼ਿਲਾਸਫ਼ਰ ਅਤੇ ਪੁਰਾਤਤਵ ਵਿਗਿਆਨੀ ਦਾ ਜਨਮ 1 ਮਈ, 1881 ਨੂੰ ਸਾਰਨੇਟ (Sarcenat) ਵਿਚ ਹੋਇਆ। ਇਹ ਆਪਣੇ ਇਸ ਮੱਤ ਲਈ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋਇਆ ਕਿ ਆਦਮੀ ਦਿਮਾਗੀ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਤੌਰ ਤੇ ਆਤਮਿਕ ਅਦੈਤ ਵੱਲ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਵਧ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਇਸ ਨੇ ਜੈਜੂਇਨਟ ਕਾਲਿਜ, ਮੌਂਗਰ ਵਿਖੇ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। 24 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਕਾਹਿਰਾ ਦੇ ਜੈਜੂਇਟ ਕਾਲਿਜ ਵਿਖੇ ਸਿਖਿਅਕ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕੀਤਾ।

ਸੰਨ 1911 ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਪਾਦਰੀ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ। ਪਹਿਲੇ ਵਿਸ਼ਵ ਯੁੱਧ ਵਿਚ ਇਸਦੀ ਦਲੇਰੀ ਕਾਰਨ ਇਸ ਨੂੰ ਮਿਲਟਰੀ ਮੈਡਲ ਅਤੇ ਲੀਜ਼ਨ ਆਫ਼ ਆਨਰ ਦਾ ਮਾਣ ਬਖਸ਼ਿਆ ਗਿਆ। ਪੈਰਿਸ ਦੀ ਕੈਥੋਲਿਕ ਸੰਸਥਾ ਵਿਖੇ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਉਪਰੰਤ ਇਸਨੇ ਚੀਨ ਲਈ ਆਪਣਾ ਪਹਿਲਾ ਪੁਰਾਤਤਵ-ਵਿਗਿਆਨਕ ਅਤੇ ਭੂ-ਵਿਗਿਆਨਕ ਮਿਸ਼ਨ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਨੇ ਪੀਕਿੰਗ ਦੇ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਖੋਜ ਦੀ ਖੋਜ ਅਤੇ ਏਸ਼ੀਆ ਦੇ ਤਲਛਟੀ ਜਮਾਉ ਅਤੇ ਪੁਰਾਣੇ ਪੱਥਰਾਂ ਦੇ ਖੇਤਰ ਦੀ ਵਾਕਫ਼ੀ ਬਾਰੇ ਬਹੁਤ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ। ਸੰਨ 1938 ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਕ੍ਰਿਤ 'ਲੇ ਫੋਨੋਮੀਨ ਹਿਊਮੈਨ'

(1938-40) ਦਾ ਖਰੜਾ ਮੁਕੰਮਲ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਦੀ ਪੁਸਤਕ 'ਲ ਅਪਾਰੀਸ਼ਨ ਦ ਲ ਹੋਮ' (1956) ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਲੇਖਾਂ ਦਾ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਹੈ।

ਇਸ ਅਨੁਸਾਰ ਮਨੁੱਖੀ ਮਹਾਂ-ਕਾਵਿ ਈਸਾਈ ਧਰਮ ਦੇ ਸਲੀਬੀ ਚਿੰਨ੍ਹ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਮਿਲਦਾ ਜੁਲਦਾ ਹੈ। ਸੰਨ 1962 ਵਿਚ ਧਰਮ ਵਿਚਾਰ ਸਭਾ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਇਸ ਨੇ ਅਣਸੁਝਵੇਂ ਵਿਚਾਰਾਂ ਕਾਰਨ ਚਿਤਾਵਨੀ ਦਿੱਤੀ।

ਪੀਅਰ ਟਾਈਲਰਡ ਦ ਚਾਰਡਿਨ

ਸੰਨ 1946 ਵਿਚ ਇਹ ਫ਼ਰਾਂਸ ਵਾਪਸ ਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਹ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ ਚਲਾ ਗਿਆ। 10 ਅਪ੍ਰੈਲ, 1955 ਨੂੰ ਨਿਊਯਾਰਕ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਖੇ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9 : 865

ਟਾਈਲਰ : ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ ਵਿਚ ਉੱਤਰ-ਪੂਰਬੀ ਟੈਕਸਾਸ ਵਿਚ ਸਮਿਥ ਕਾਉਂਟੀ ਦਾ ਸਦਰ-ਮੁਕਾਮ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਡੈਲਸ ਤੋਂ ਪੂਰਬ-ਦੱਖਣ-ਪੂਰਬ ਵਿਚ 159 ਕਿ. ਮੀ. ਦੀ ਦੂਰੀ ਉੱਤੇ ਵਾਕਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ 1846 ਈ. ਵਿਚ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਨਾਂ ਪੈਂਜੀਡੈਂਟ ਜਾਨ ਟਾਈਲਰ ਦੇ ਨਾਂ ਤੋਂ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। 1875 ਈ. ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਸ਼ਹਿਰੀ ਅਖ਼ਤਿਆਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਏ। 1907 ਈ. ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਨਿਗਮਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਅੱਜਕਲ੍ਹ ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਗੁਲਾਬ ਦੇ ਫੁੱਲਾਂ ਦੀ ਬਾਗਬਾਨੀ ਲਈ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਕਤੂਬਰ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਫੁੱਲਾਂ ਦਾ ਨੁਮਾਇਸ਼ੀ ਮੇਲਾ ਵੀ ਲਗਦਾ ਹੈ। ਰੋਜ਼ ਪਾਰਕ ਲਈ ਇਹ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੈ। ਇਥੇ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿਚ ਵੀ ਹਰੇਕ ਸਾਲ ਸਤੰਬਰ ਵਿਚ ਮੇਲਾ ਲਗਦਾ ਹੈ। 1930 ਈ. ਵਿਚ ਪੈਟਰੋਲ ਦੀ ਖੋਜ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਹ ਜ਼ਰਾਇਤੀ ਖੇਤਰ ਹੋਇਆ ਕਰਦਾ ਸੀ, ਪਰ ਅੱਜਕਲ੍ਹ ਇਥੇ ਬਹੁਤ ਤੇਲ ਕੰਪਨੀਆਂ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਤੇਲ ਸੋਧਕ ਕਾਰਖ਼ਾਨੇ ਅਤੇ ਕਈ ਫੋਟੀਆਂ ਸਨਅਤਾਂ ਵੀ ਇਥੇ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਲੋਹੇ ਦੀ ਢਲਾਈ, ਸਿਰੈਮਿਕ ਭਾਂਡੇ, ਕੱਪੜਾ, ਫਰਨੀਚਰ ਅਤੇ ਪਲਾਸਟਿਕ ਦੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਤਿਆਰ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ।

ਇਥੋਂ ਦੀਆਂ ਵਰਣਨਯੋਗ ਥਾਵਾਂ ਵਿਚੋਂ ਟੈਕਸਾਸ ਕਾਲਜ (1894) ਟਾਈਲਰ ਯੂਨੀਅਰ ਕਾਲਜ (1926) ਅਤੇ ਟੈਕਸਾਸ ਈਸਟਰਨ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ (1972) ਹੈ। ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਆਸ ਪਾਸ ਕਈ ਕੁਦਰਤੀ ਝੀਲਾਂ ਵੀ ਹਨ।

ਆਬਾਦੀ—70,450 (1990)

32°21' ਉ. ਵਿਭ.; 95° 19' ਪੱ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 12 : 83; ਐਨ. ਅਮੇ. 27 : 313

ਟਾਈਲਰ, ਸਰ ਐਡਵਰਡ ਬਰਨੈਟ : ਇਹ ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਅਤੇ ਮਸ਼ਹੂਰ ਮਾਨਵ ਵਿਗਿਆਨੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਸੀ। ਇਹ 2 ਅਕਤੂਬਰ, 1832 ਈ. ਨੂੰ ਲੰਡਨ ਵਿਚ ਕੈਂਬਰਵੈਲ ਵਿਖੇ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਨੂੰ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਮਾਨਵ-ਵਿਗਿਆਨ ਦਾ ਬਾਨੀ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਉਹ ਪਹਿਲਾ ਮਾਨਵ-ਵਿਗਿਆਨੀ ਸੀ ਜਿਸਨੇ ਆਦਮੀ ਦੇ ਨਾ ਕੇਵਲ ਸਰੀਰਕ ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਹੀ ਸਹੀ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਵੀ ਅਧਿਐਨ ਕੀਤਾ। ਇਸਨੇ ਟਾਟਨਮ ਦੇ ਸਥਾਨ ਤੋਂ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਪਰ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਸਕਿਆ। ਕੁਝ ਸਮਾਂ ਵਪਾਰ ਕਰਨ ਉਪਰੰਤ ਸੰਨ 1856 ਵਿਚ ਇਹ ਮੈਕਸੀਕੋ ਚਲਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਇਸੇ ਯਾਤਰਾ ਦੌਰਾਨ ਹੀ ਇਸ ਦਾ ਮਾਨਵ-ਵਿਗਿਆਨ ਵੱਲ ਝੁਕਾਅ ਹੋ ਗਿਆ ਜਿਸ ਦੇ ਸਿਟੇ ਵਜੋਂ ਇਸਦੀ ਪਹਿਲੀ ਪੁਸਤਕ (Anahuac) 'ਅਨਾਹੁਕ' ਜਾਂ 'ਮੈਕਸੀਕੋ ਐਂਡ ਦਾ ਮੈਕਸੀਕਨਜ਼' 1861 ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੋਈ। ਇਸਦੀ ਦੂਜੀ ਪੁਸਤਕ 'ਰੀਸਰਚ ਇਨ ਟੂ ਦੀ ਅਰਲੀ ਹਿਸਟਰੀ ਆਫ ਮੈਨਕਾਈਡ' ਕਾਰਨ ਇਸ ਦਾ ਨਾਂ ਚੰਗੇ ਲਿਖਾਰੀਆਂ ਵਿਚ ਗਿਣਿਆ ਜਾਣ ਲੱਗਾ। 'ਪ੍ਰਿਮੀਟਿਵ ਕਲਚਰ' (1871) ਅਤੇ 'ਐਂਥਰੋਪੋਲੋਜੀ ਐਨ ਇੰਟਰਰੋਡਕਸ਼ਨ ਟੂ ਦਾ ਸਟੱਡੀ ਆਫ ਮੈਨ ਐਂਡ ਸਿਵਲੀਜ਼ੇਸ਼ਨ' 1881 ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੋਣ ਨਾਲ ਇਸ ਦੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧੀ ਤਾਂ ਸਿਖਰਾਂ ਤੇ ਪੁਜ ਗਈ। ਇਹ ਮੰਨੀ ਹੋਈ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਆਕਸਫੋਰਡ ਵਿਖੇ ਮਾਨਵ-ਵਿਗਿਆਨ ਦੀ ਅਧਿਐਨ ਵਿਚ ਹੋਈ ਉੱਨਤੀ ਇਸ ਦੀ ਘਾਲਣਾ ਦਾ ਹੀ ਸਿੱਟਾ ਹੈ। 'ਪ੍ਰਿਮੀਟਿਵ ਕਲਚਰ' ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਇਸ ਦਾ ਜੀਵਾਤਮਵਾਦ (Animism) ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ ਅੱਜ ਤੱਕ ਉੱਨਤ ਹੋਏ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਧਰਮਾਂ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਹੈ।

ਇਸ ਦੀ ਅੰਤਿਮ ਪੁਸਤਕ 'ਐਂਥਰੋਪੋਲੋਜੀ' ਮਾਨਵ-ਵਿਗਿਆਨ ਸਬੰਧੀ ਗਿਆਨ ਦਾ ਇਕ ਵਧੀਆ ਖੁਲਾਸਾ ਹੈ। ਸੰਨ 1871 ਵਿਚ ਇਹ ਰਾਇਲ ਸੁਸਾਇਟੀ ਦਾ ਫੈਲੋ ਰਿਹਾ। ਸੰਨ 1875 ਵਿਚ ਆਕਸਫੋਰਡ ਵਿਖੇ ਇਸ ਨੂੰ ਸਿਵਲ ਕਾਨੂੰਨ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਡਾਕਟਰੀ ਦੀ ਉਪਾਧੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਸੰਨ 1883 ਵਿਚ ਇਹ ਆਕਸਫੋਰਡ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੇ ਅਜਾਇਬ ਘਰ ਦਾ ਮੁਹਾਫਜ਼ ਲੱਗਿਆ ਅਤੇ ਸੰਨ 1896-1909 ਤੱਕ ਇਥੇ ਹੀ ਮਾਨਵ-ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਵਜੋਂ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ। ਸੰਨ 1888 ਵਿਚ ਇਸਦੀ ਐਂਥਰੋਪੋਲੋਜੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿਚ ਪਹਿਲੇ ਲੈਕਚਰਾਰ ਵਜੋਂ ਚੋਣ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਸੰਨ 1912 ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਨਾਈਟ ਦੀ ਉਪਾਧੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ ਗਈ।

2 ਜਨਵਰੀ, 1917 ਈ. ਨੂੰ ਵੈਲਿੰਗਟਨ ਵਿਖੇ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

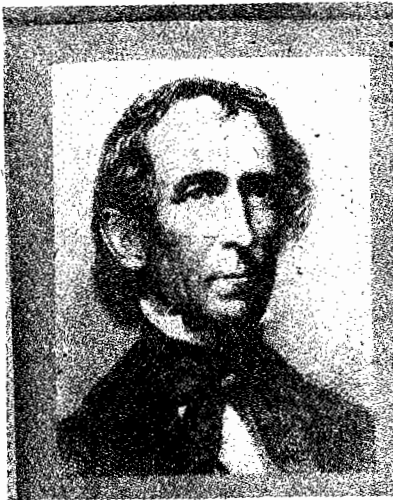
ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮੇ. 18 : 808; ਕੋਲ. ਐਨ. 18 : 596; ਐਨ. ਅਮੇ. 27 : 314

ਟਾਈਲਰ, ਚਾਰਲਸ ਮੈਲਨ : ਇਹ ਇਕ ਅਮਰੀਕੀ ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਸੀ ਜੋ 8 ਜਨਵਰੀ, 1852 ਨੂੰ ਮੇਨ ਰਾਜ ਵਿਚ ਲਿੰਮਿੰਗਟਨ ਵਿਖੇ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ। ਸੰਨ 1855 ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਯੇਲ ਤੋਂ ਗ੍ਰੈਜੂਏਸ਼ਨ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਉਥੋਂ ਹੀ ਧਰਮ ਸ਼ਾਸਤਰ ਦੀ ਵਿਦਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਸੰਨ 1857 ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਕੰਗਰੀਗੇਸ਼ਨਲ ਚਰਚ ਦਾ ਪਾਦਰੀ ਥਾਪਿਆ ਗਿਆ। ਖ਼ਾਨਾਸੰਗੀ ਦੌਰਾਨ ਇਸ ਨੇ

ਵਲੰਟੀਅਰਾਂ ਦੇ ਕਪਤਾਨ ਵਜੋਂ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ। ਮਗਰੋਂ ਇਹ ਕੰਗਰੀਗੇਸ਼ਨਲ ਚਰਚ ਸ਼ਿਕਾਰੀ ਦਾ ਪਾਦਰੀ ਬਣਿਆ। ਸੰਨ 1873 ਤੋਂ 1892 ਤੱਕ ਇਹ ਨਿਊਯਾਰਕ ਰਾਜ ਵਿਚ ਕੰਗਰੀਗੇਸ਼ਨਲ ਚਰਚ ਇਸ਼ਾਕਾ ਦਾ ਪਾਦਰੀ ਰਿਹਾ। ਇਸ ਮਗਰੋਂ ਇਸ ਨੇ ਕਾਨਨੋਲ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿਚ ਈਸਾਈ ਨੈਤਿਕਤਾ ਤੇ ਧਰਮ ਦਰਸ਼ਨ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਲਈ ਸੇਜ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਦੀ ਨਿਯੁਕਤੀ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰ ਲਈ। ਸੰਨ 1903 ਵਿਚ ਇਹ ਉੱਥੇ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਅਮੈਰੀਟਸ ਬਣਿਆ। ਸੰਨ 1967 ਵਿਚ ਇਹ ਕਾਨਨੋਲ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦਾ ਟਰੱਸਟੀ ਬਣਿਆ। ਇਸ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਪੁਸਤਕਾਂ ਵਿਚ 'Bases of Christian belief' ਅਤੇ 'Life of George Wolcott' ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। 16 ਮਈ, 1918 ਨੂੰ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋਈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਅਮੈ. 27 : 311

ਟਾਈਲਰ, ਜਾਨ : ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਇਸ ਦਸਵੇਂ ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਦਾ ਜਨਮ 29 ਮਾਰਚ, 1790 ਵਿਚ ਗ੍ਰੀਨ ਵੇ (Green way charles city county) ਚਾਰਲਸ ਸਿਟੀ ਕਾਊਂਟੀ ਵਿਖੇ ਇਕ ਅਮੀਰ, ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਪਰਿਵਾਰ ਵਿਚ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਦਾ ਪਿਤਾ ਜਾਨ ਟਾਈਲਰ 1808-11 ਦੌਰਾਨ ਵਰਜੀਨੀਆ ਦਾ ਗਵਰਨਰ ਰਿਹਾ। /

ਜਾਨ ਟਾਈਲਰ

ਸੰਨ 1802 ਵਿਚ ਵਿਲੀਅਮਜ਼ਬਰਗ ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਵਿਲੀਅਮ ਅਤੇ ਮੇਰੀ ਕਾਲਜ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਇਥੇ ਇਸ ਨੇ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਇਤਿਹਾਸ, ਸ਼ੈਕਸਪੀਅਰ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਅਤੇ ਸੰਗੀਤ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਰੁਚੀ ਵਿਖਾਈ। ਇਸ ਪਿੱਛੋਂ ਇਸ ਨੇ ਕਾਨੂਨੀ ਵਿਦਿਆ ਵੀ ਹਾਸਲ ਕੀਤੀ। ਸੰਨ 1811 ਵਿਚ ਇਹ ਰਾਜ ਦੀ ਵਿਧਾਨ ਸਭਾ ਦਾ ਮੈਂਬਰ ਚੁਣਿਆ ਗਿਆ। ਇਹ ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਮੈਡੀਸਨ ਦੀ ਯੁੱਧ-ਨੀਤੀ ਦਾ ਪੂਰਾ ਸਮਰਥਕ ਸੀ। ਵਰਜੀਨੀਆ ਅਸੈਂਬਲੀ ਅਤੇ ਕਾਂਗਰਸ ਦੇ ਇਜਲਾਸ ਵਿਚ ਇਸ ਦੇ ਕਈ ਮੁਢਲੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਕਾਰਜਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਕਾਰਜ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਬੈਂਕ ਦੇ ਸਥਾਪਨਾ ਵਿਚ ਵੀ ਸੀ। ਇਸ ਦੌਰਾਨ ਇਸ ਨੇ ਬੈਂਕ ਦੇ ਸੈਨੇਟਰਾਂ ਰਿਚਰਡ ਬਰੈਂਟ ਅਤੇ ਵਿਲੀਅਮ ਬੀ ਜਾਈਲਜ਼/ਗਾਈਲਜ਼ (Giles) ਨੂੰ ਬੈਂਕ ਦੇ ਪੁਨਰ ਵਿਧਾਨ ਵਿਰੁੱਧ ਵੋਟ ਪਾਉਣ ਲਈ ਕਿਹਾ ਪਰ ਬਰੈਂਟ ਨੇ ਇਸਦੀ ਗੱਲ ਨਾ ਮੰਨੀ। ਇਸ ਤੇ 14 ਜਨਵਰੀ 1812 ਵਿਚ ਟਾਈਲਰ ਨੇ ਸੈਨੇਟਰਾਂ ਦੇ ਰਵਾਇਏ ਬਾਰੇ ਨਿਖੇਧੀ ਦਾ ਮਤਾ ਪਾਸ

ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਬੈਂਕ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿਚ ਵਰਜੀਨੀਆ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਨੂੰ ਤਰਜੀਹ ਦਿੱਤੀ।

ਇਸ ਨੂੰ 1817-21 ਦੌਰਾਨ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਕਾਂਗਰਸ ਦਾ ਮੈਂਬਰ ਚੁਣਿਆ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1827-36 ਵਿਚ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਦਾ ਸੈਨੇਟਰ ਬਣ ਗਿਆ। 1825-27 ਦੌਰਾਨ ਇਹ ਵਰਜੀਨੀਆ ਰਾਜ ਦਾ ਗਵਰਨਰ ਬਣਿਆ ਅਤੇ ਇਹ ਟੈਂਸ ਜੈਫਰਸਨ ਦੀ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਫਿਲਾਸਫੀ ਦਾ ਬੜਾ ਸਮਰਥਕ ਸੀ। ਵਾਸ਼ਿੰਗਟਨ ਵਿਚ ਇਸ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਡੈਮੋਕ੍ਰੇਟਿਕ ਪਾਰਟੀ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਅਤੇ ਰਾਜ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਹਿਮਾਇਤ ਹਾਸਲ ਸੀ। ਟਾਈਲਰ ਬਾਗਬਾਨੀਆਂ ਵਿਚ ਗੁਲਾਮਾਂ ਦਾ ਮਾਲਕ (Slave Holder) ਸੀ ਅਤੇ ਇਹ ਇਸ ਰਵਾਇਤ ਨੂੰ ਬੰਦ ਕਰਨ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿਚ ਸੀ ਪਰ ਜਦੋਂ ਇਹ ਸੈਨੇਟ ਵਿਚ ਕੋਲੰਬੀਆ ਕਮੇਟੀ ਦਾ ਚੇਅਰਮੈਨ ਬਣਿਆ ਤਾਂ ਇਸਨੇ ਵਰਜੀਨੀਆ ਅਤੇ ਮੇਰੀ ਲੈਂਡ ਵੱਲੋਂ ਸਹਿਮਤੀ ਮਿਲੇ ਬਿਨਾਂ ਇਸ ਵਪਾਰ ਨੂੰ ਬੰਦ ਕਰਨ ਦੀ ਮੁਖਾਲਫਤ ਕੀਤੀ।

ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਜੈਕਸਨ ਨੇ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਬੈਂਕ ਵਿਚ ਜਮ੍ਹਾਂ ਪੂੰਜੀ ਕਢਵਾ ਲਈ ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਟਾਈਲਰ ਨੇ ਸੈਨੇਟ ਵਿਚ ਇਸ ਵਿਰੁੱਧ ਆਪਣਾ ਮਤ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਫੈਸਲਾ ਬਦਲਣ ਲਈ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਪਰ ਇਸ ਨੇ ਮਤ ਬਦਲਣ ਨਾਲੋਂ ਸੰਨ 1836 ਵਿਚ ਸੈਨੇਟ ਤੋਂ ਅਸਤੀਫਾ ਦੇਣਾ ਪਸੰਦ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਉੱਤੇ ਇਹ ਵਿਰੋਧੀ ਵਿਗ ਪਾਰਟੀ ਵਿਚ ਬੜਾ ਸਤਿਕਾਰਿਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਉਪ ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਦੀ ਪਦਵੀ ਲਈ ਨਾਮਜ਼ਦ ਕੀਤਾ ਪਰ ਇਸ ਸਮੇਂ ਇਸ ਨੂੰ ਸਫਲਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਾ ਹੋਈ। ਸੰਨ 1840 ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਸਾਂਝੇ ਤੌਰ ਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਚੁਣ ਲਿਆ ਗਿਆ। ਟਾਈਲਰ ਕਿਉਂਕਿ ਅਸਲ ਵਿਚ ਵਿਗ ਪਾਰਟੀ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਦੇ ਵਿਰੋਧੀ ਧੜੇ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਕੇਵਲ ਕਾਰਜੀ ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਪਰ ਇਹ ਆਪਣੀ ਸਿਆਣਪ ਨਾਲ ਪੂਰੀ ਤਾਕਤ ਫੜ ਗਿਆ। ਇਸ ਨੇ ਨਵੇਂ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਬੈਂਕ ਬਿਲ ਨੂੰ ਵੀਟੋ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਕਾਰਨ ਇਕ ਮੈਂਬਰ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਸਾਰਿਆਂ ਮੈਂਬਰਾਂ ਨੇ ਹੀ ਕੈਬਨਿਟ ਵਿਚੋਂ ਅਸਤੀਫਾ ਦੇ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਤੇ ਇਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਪਸੰਦ ਦੇ ਮੈਂਬਰ ਜੋ ਕਿ ਇਸ ਦੀਆਂ ਨੀਤੀਆਂ ਦੇ ਹਾਮੀ ਸਨ ਚੁਣ ਲਏ। ਟਾਈਲਰ ਨੂੰ ਹੁਣ ਵਿਗ ਪਾਰਟੀ ਦੀ ਹਿਮਾਇਤ ਮਿਲਣੀ ਵੀ ਬੰਦ ਹੋ ਗਈ ਅਤੇ ਡੈਮੋਕ੍ਰੇਟਾਂ ਨੇ ਵੀ ਇਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਨਾ ਕੀਤਾ ਪਰ ਇਸ ਨੇ ਫਿਰ ਵੀ ਆਪਣੇ ਰਾਜ ਸਬੰਧੀ ਕੰਮਾਂ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਕਿਸਮ ਦੀ ਕਮੀ ਨਾ ਆਉਣ ਦਿੱਤੀ। ਇਸ ਨੇ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਦੀ ਜਲ ਸੈਨਾ ਦਾ ਪੁਨਰ ਗਠਨ ਕੀਤਾ, ਚੁੰਬਕੀ ਟੈਲੀਗ੍ਰਾਫੀ ਸਿਸਟਮ ਨੂੰ ਉੱਨਤ ਕੀਤਾ, ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਮੌਸਮੀ ਵਿਭਾਗ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤਾ, ਫਲੋਰਿਡਾ ਵਿਚ ਚਲ ਰਹੀ ਦੂਜੀ ਐਂਗਲੋ ਸੈਮੀਨੋਲ (Seminole) ਲੜਾਈ ਦਾ ਅੰਤ ਕੀਤਾ ਅਤੇ 1842 ਦੀ ਡਾਰ ਬਗ਼ਾਵਤ ਨੂੰ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਸੁਧਾਰਾਂ ਰਾਹੀਂ ਸ਼ਾਂਤ ਕੀਤਾ। ਸੰਨ 1844 ਵਿਚ ਟਾਈਲਰ ਨੂੰ ਮੁੜ ਸਦਾਰਤ ਲਈ ਨਾਮਜ਼ਦ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਪਰ ਜੇਮਜ਼ ਕੇ ਪੋਕ ਨੂੰ ਇਸ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਵਿਚ ਵਧੇਰੇ ਤਰਜੀਹ ਦਿੱਤੀ ਗਈ। ਸੰਨ 1861 ਵਿਚ ਟਾਲਰ ਨੇ ਇਲਾਕਾਈ ਅੰਤਰਾਂ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਨ ਲਈ ਵਾਸ਼ਿੰਗਟਨ ਪੀਸ ਕਾਨਫਰੰਸ ਦੀ ਪ੍ਰਧਾਨਗੀ ਕੀਤੀ। ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਫੈਡਰੇਟਿਡ ਹਾਊਸ ਆਫ ਰੀਪ੍ਰੀਜੇਂਟੇਟਿਵਜ਼ ਦਾ ਮੈਂਬਰ ਵੀ ਚੁਣਿਆ ਗਿਆ।

18 ਜਨਵਰੀ, 1862 ਨੂੰ ਵਰਜੀਨੀਆ ਵਿਚ ਰਿਚਮੰਡ (Richmond) ਵਿਖੇ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮਾ 10 : 216; ਐਨ. ਅਮੈ. 27 : 312

ਟਾਈਲਰ, ਮੋਸਿਸ ਕੋਇਟ : ਇਸ ਅਮਰੀਕੀ ਸਿੱਖਿਅਕ ਅਤੇ ਲੇਖਕ ਦਾ ਜਨਮ 2 ਅਗਸਤ, 1835 ਨੂੰ ਕਨੈਕਟੀਕਟ ਰਾਜ ਵਿਚ ਗ੍ਰਿਸਵਲਡ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਯੋਲ ਅਤੇ ਐਨਡੋਵਰ ਵਿਖੇ ਧਰਮ

ਮੋਸਿਸ ਕੋਇਟ ਟਾਈਲਰ

ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਉਪਰੰਤ ਸੰਨ 1860 ਤੋਂ 1862 ਤੱਕ ਇਹ ਪਾਦਰੀ ਲੱਗਿਆ ਰਿਹਾ। ਸੰਨ 1863 ਵਿਚ ਇੰਗਲੈਂਡ ਜਾ ਕੇ ਇਸ ਨੇ ਭਾਸ਼ਨ ਦਿੱਤੇ ਅਤੇ ਲੰਡਨ ਸਕੂਲ ਆਫ ਫਿਜ਼ੀਕਲ ਐਜੂਕੇਸ਼ਨ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਵਿਚ ਮਦਦ ਕੀਤੀ। ਅਮਰੀਕਾ ਵਾਪਸ ਆਉਣ ਤੇ ਸੰਨ 1867 ਤੋਂ 1881 ਤੱਕ ਇਹ ਮਿਸ਼ੀਗਨ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿਖੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਲੱਗਿਆ। ਇਥੇ ਇਸ ਨੇ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਤਰੀਕਿਆਂ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤਕ ਪਾਠ-ਕ੍ਰਮਾਂ ਵਿਚ ਸੁਧਾਰ ਲਿਆਉਣ ਵਿਚ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ। ਸੰਨ 1873 ਵਿਚ ਇਹ 'ਦੀ ਕ੍ਰਿਸਚੀਅਨ ਯੂਨੀਅਨ' ਨਾਮੀ ਸਪਤਾਹਿਕ ਰਸਾਲੇ ਦਾ ਸੰਪਾਦਕ ਬਣਿਆ।

ਸੰਨ 1881 ਵਿਚ ਇਹ ਨਿਊਯਾਰਕ ਰਾਜ ਵਿਚ ਕਾਰਨੈਲ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਇਥਾਕਾ ਵਿਖੇ ਅਮਰੀਕੀ ਇਤਿਹਾਸ ਦਾ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਲਗਿਆ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਮੌਤ ਤੱਕ ਇਸ ਅਹੁਦੇ ਤੇ ਰਿਹਾ। ਇਹ ਸੰਨ 1884 ਵਿਚ ਸਥਾਪਿਤ ਹੋਈ 'ਅਮੈਰੀਕਨ ਹਿਸਟੋਰੀਕਲ ਐਸੋਸੀਏਸ਼ਨ' ਦੇ ਬਾਨੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਸੀ। ਸੰਨ 1878 ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਸਾਹਿਤਕ ਅਤੇ ਵਿਦਵਤਾਪੂਰਣ ਉੱਘੀ ਪੁਸਤਕ 'ਏ ਹਿਸਟਰੀ ਆਫ ਅਮੈਰੀਕਨ ਲਿਟਰੇਚਰ, 1607-1765' ਦੇ ਜਿਲਦਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇਸ ਨੇ 'ਥੀ ਮੈਨ ਆਫ ਲੈਟਰਜ਼' (1895) ਅਤੇ 'ਦੀ ਲਿਟਰੇਰੀ ਹਿਸਟਰੀ ਆਫ ਦੀ ਅਮੈਰੀਕਨ ਰੈਵੋਲਿਊਸ਼ਨ, 1763-1783' (ਦੋ ਜਿਲਦਾਂ 1897) ਵੀ ਲਿਖੀਆਂ।

28 ਦਸੰਬਰ, 1900 ਨੂੰ ਇਥਾਕਾ ਵਿਖੇ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮਾ. 10 : 217; ਐਨ. ਅਮੈ. 27 : 313

ਟਾਈਲਰ, ਰਾਇਅਲ : ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਇਸ ਅਧਿਆਪਕ, ਵਕੀਲ, ਨਾਟਕਕਾਰ ਅਤੇ ਪਹਿਲੇ ਅਮਰੀਕੀ ਸੁਖਾਂਤ-ਨਾਟਕ ਦੇ ਲੇਖਕ ਦਾ ਜਨਮ 18 ਜੁਲਾਈ, 1757 ਨੂੰ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਨੇ ਹਾਰਵਰਡ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਤੋਂ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਪਿੱਛੋਂ ਅਮਰੀਕੀ ਫੌਜ ਵਿਚ ਭਰਤੀ ਹੋ ਗਿਆ। ਕੁਝ ਦੇਰ ਫੌਜ ਦੀ ਸੇਵਾ

ਕਰਨ ਉਪਰੰਤ ਇਸ ਨੇ ਫੌਜੀ ਨੌਕਰੀ ਛੱਡਕੇ ਵਕਾਲਤ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਇਸ ਦੌਰਾਨ ਇਸਦੀ ਮੁਲਾਕਾਤ ਨਿਊਯਾਰਕ ਦੀ ਅਮਰੀਕਨ ਕੰਪਨੀ ਦੇ ਸੁਖਾਂਤ ਨਾਇਕ ਟਾਮਸ ਵਿਗਨੈਲ ਨਾਲ ਹੋਈ। ਇਸ ਮੁਲਾਕਾਤ ਦੇ ਸਿੱਟੇ ਵਜੋਂ ਇਸ ਨੇ 'ਦੀ ਕੰਟਰਾਸਟ' ਨਾਟਕ ਲਿਖਿਆ। ਇਹ ਨਾਟਕ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰੀ ਸੰਨ 1787 ਵਿਚ ਜਾਨ ਸਟਰੀਟ ਥੀਏਟਰ ਵਿਚ ਖੇਡਿਆ ਗਿਆ। ਇਹ ਇਕ ਹਲਕਾ ਜਿਹਾ ਸੁਖਾਂਤ ਨਾਟਕ ਸੀ ਜਿਸ ਵਿਚ ਇਕ ਅਮਰੀਕਾ ਵਾਸੀ ਪਾਤਰ ਸੀ। ਪਿੱਛੋਂ ਅਜਿਹੇ ਪਾਤਰ ਅਕਸਰ ਨਾਟਕਾਂ ਵਿਚ ਆਉਣ ਲੱਗ ਪਏ। ਇਸ ਨਾਲ ਨਾਟਕਾਂ ਵਿਚ ਕੁਝ ਮੌਲਿਕਤਾ ਵਿਖਾਈ ਦੇਣ ਲੱਗ ਪਈ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਿੱਛੋਂ ਲਿਖੇ ਇਸ ਦੇ ਨਾਟਕ 'ਕੰਟਰਾਸਟ' ਦੇ ਪੱਧਰ ਨੂੰ ਨਾ ਛੂਹ ਸਕੇ।

26 ਅਗਸਤ, 1826 ਨੂੰ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮਾ. 10 : 217

ਟਾਈਲਰ, ਲੀਓਨ ਗਾਰਡੀਨਰ : ਇਹ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ ਦਾ ਇਕ ਲੇਖਕ ਅਤੇ ਸਿੱਖਿਅਕ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਜਨਮ ਪੈਂਜੀਡੇਟ ਜਾਨ ਟਾਈਲਰ ਦੇ ਘਰ ਅਗਸਤ, 1853 ਵਿਚ ਵਰਜਿਨੀਆ ਰਾਜ ਵਿਚ ਸਰਵੁੱਡ ਫੌਰੈਸਟ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਸੰਨ 1875 ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਵਰਜਿਨੀਆ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਤੋਂ ਗ੍ਰੇਜੂਏਸ਼ਨ ਕੀਤੀ। 1877 ਈ. ਵਿਚ ਇਹ ਲਲਿਤ-ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਲੱਗਿਆ। ਫਿਰ ਸੰਨ 1882 ਤੋਂ 1888 ਤੱਕ ਇਸ ਨੇ ਰਿਚਮੰਡ ਵਿਖੇ ਵਕਾਲਤ ਕੀਤੀ। ਸੰਨ 1903 ਤੋਂ 1907 ਤੱਕ ਇਹ ਵਰਜਿਨੀਆ ਸਟੇਟ ਬੋਰਡ ਆਫ ਐਜੂਕੇਸ਼ਨ ਦਾ ਮੈਂਬਰ ਅਤੇ ਸੰਨ 1915 ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸਟੇਟ ਲਾਇਬਰੇਰੀ ਬੋਰਡ ਦਾ ਚੇਅਰਮੈਨ ਬਣਿਆ।

ਸੰਨ 1892 ਵਿਚ ਟਾਈਲਰ ਨੇ 'ਵਿਲੀਅਮ ਐਂਡ ਮੈਰੀ ਕਵਾਰਟਰਲ ਹਿਸਟੋਰੀਕਲ ਮੈਗਜ਼ੀਨ' ਅਤੇ 'ਟਾਈਲਰਜ਼ ਹਿਸਟੋਰੀਕਲ ਐਂਡ ਜੀਨੀਆਲੋਜੀਕਲ ਮੈਗਜ਼ੀਨ' ਕਾਇਮ ਕੀਤੇ। ਇਹ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੱਤਰਾਂ ਦਾ ਸੰਪਾਦਕ ਵੀ ਰਿਹਾ। 'ਕਰੈਲਡ ਆਫ ਦੀ ਰਿਪਬਲਿਕ' (1900) 'ਇੰਗਲੈਂਡ ਇਨ ਅਮਰੀਕਾ' (1904) ਅਤੇ 'ਬਾਈਓਗ੍ਰਾਫੀਕਲ ਡਿਕਸ਼ਨਰੀ ਆਫ ਵਰਜਿਨੀਆ' (ਪੰਜ ਜਿਲਦਾਂ, 1915) ਆਦਿ ਇਸ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਪੁਸਤਕਾਂ ਹਨ।

12 ਫਰਵਰੀ, 1935 ਨੂੰ ਚਾਰਲਸ ਸਿਟੀ ਕਾਊਂਟੀ ਵਿਖੇ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਅਮੈ. 27 : 313

ਟਾਏ-ਕਰ (Taille) : ਫਰਾਂਸ ਵਿਚ ਮੱਧਕਾਲੀਨ ਸਮਿਆਂ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਆਮ ਜਨਤਾ ਤੋਂ ਇਹ ਕਰ ਵਸੂਲ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਸਾਮੰਤ ਆਪਣੇ ਖੇਤ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਤੋਂ ਇਹ ਕਰ ਹਾਸਲ ਕਰਦੇ ਸਨ ਪਰ ਪਿੱਛੋਂ ਰਾਜਿਆਂ ਨੇ ਵੀ ਕਰ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਕੁਝ ਰਾਸ਼ੀ ਲੋਕਾਂ ਤੋਂ ਲੈਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਮੱਧਕਾਲੀਨ ਸਮਿਆਂ ਵਿਚ 100 ਸਾਲਾਂ ਜੰਗ ਦੌਰਾਨ ਸਾਰੇ ਖਰਚੇ ਪੂਰੇ ਕਰਨ ਖਾਤਰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਸਾਰੇ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਹੀ ਅਜਿਹਾ ਕਰ ਲਾਗੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਫੌਜ ਵਿਚ ਨੌਕਰੀ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਅਤੇ ਪਾਦਰੀਆਂ ਵਗੈਰਾ ਤੋਂ ਇਹ ਰਕਮ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲਈ ਜਾਂਦੀ ਪਰ ਜ਼ਮੀਨਾਂ ਤੇ ਇਹ ਕਰ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਹੀ ਰਿਹਾ। ਆਮ ਜਨਤਾ ਤੋਂ ਵੀ ਇਹ ਰਕਮ ਲਈ ਜਾਂਦੀ ਰਹੀ। ਚਾਰਲਸ ਸੱਤਵੇਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਰਾਜ-ਕਾਲ 1422-1461 ਦੌਰਾਨ ਤਾਂ ਕਰ ਦਾ ਭੁਗਤਾਨ ਕਾਫ਼ੀ ਨਿਯਮਬੱਧ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਇਹ ਰਾਜਸੀ ਖਜ਼ਾਨੇ ਦੀ

ਆਮਦਨੀ ਦਾ ਪੱਕਾ ਸਾਧਨ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ। ਪਿਛੋਂ 18ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਕੁਝ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਕਰ ਤੋਂ ਮੁਆਫੀ ਮਿਲੀ ਅਤੇ ਕਈਆਂ ਉੱਤੇ ਇਸ ਦਾ ਬੋਝ ਵਧੇਰੇ ਪੈ ਗਿਆ। ਵੱਡੇ ਸ਼ਹਿਰ ਮੈਨਿਰ ਅਤੇ ਲੀਓਨ ਦੇ ਨਿਵਾਸੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਇਸ ਕਰ ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਮਿਲਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਸ ਵੇਲੇ ਦੇ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਕਰ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਅਤੇ ਕਰ ਤੋਂ ਮੁਆਫੀ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਦੋ ਵਰਗ ਜਿਹੇ ਬਣ ਚੁੱਕੇ ਸਨ ਜਿਸ ਨਾਲ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਅਸੰਤੁਸ਼ਟਤਾ ਜਿਹੀ ਪੈਦਾ ਹੋ ਗਈ। ਇਹੋ ਹੀ ਫਰਾਂਸ ਦੀ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਦਾ ਵੱਡਾ ਕਾਰਨ ਬਣੀ। ਫਰਾਂਸ ਵਿਚ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਨਾਲ ਹੀ ਇਸ ਤੋਂ ਸਾਰੀ ਜਨਤਾ ਨੂੰ ਛੁਟਕਾਰਾ ਮਿਲਿਆ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮ. 11 : 506; ਹਿ. ਵਿ. ਕੋ. 5 : 145

ਟਾਸਕਾਨੈਲੀ : ਇਸ ਦਾ ਪੂਰਾ ਨਾਂ ਟਾਸਕਾਨੈਲੀ ਦਾਲ ਪੋਜੇ ਪਾਉਲੋ ਸੀ। ਇਹ ਇਟਲੀ ਦਾ ਇਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਭੂਗੋਲ ਵਿਗਿਆਨੀ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਜਨਮ ਇਟਲੀ ਵਿਚ ਫਲੋਰੈਂਸ ਵਿਖੇ ਸੰਨ 1367 ਵਿਚ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਨੂੰ ਸੰਸਾਰ ਨਕਸ਼ੇ ਅਤੇ ਚਾਰਟਾਂ ਆਦਿ ਵਿਚ ਨਿਪੁੰਨਤਾ ਹਾਸਲ ਸੀ। ਇਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਵੇਲੇ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਭੂਗੋਲ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦਾ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਧਿਐਨ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਇਸ ਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਪੂਰਾ ਯਕੀਨ ਸੀ ਕਿ ਧਰਤੀ ਗੋਲ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਨੇ ਪੁਰਤਗਾਲ ਦੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਅਤੇ ਕੋਲੰਬਸ ਨੂੰ ਇਹ ਦੱਸਿਆ ਸੀ ਕਿ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਜੋ ਕਿ ਪੂਰਬ ਵਿਚ ਹੈ, ਨੂੰ ਪਹੁੰਚਣ ਲਈ ਪੱਛਮ ਦਾ ਰਸਤਾ ਅਪਣਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸੰਨ 1482 ਵਿਚ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.—ਹਿ. ਵਿ. ਕੋ. 5 : 182

ਟਾਸਕੋ : ਦੱਖਣੀ ਕੇਂਦਰੀ ਮੈਕਸੀਕੋ ਵਿਚ ਉੱਤਰੀ ਗਾਰੋਰੋ ਰਾਜ ਦਾ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਮੈਕਸੀਕੋ ਸ਼ਹਿਰ ਤੋਂ 112 ਕਿ. ਮੀ. ਦੱਖਣ-ਪੱਛਮ ਵਿਚ ਸਿਐਰਾ ਡਾ ਟਾਸਕੋ ਦੀਆਂ ਪਹਾੜੀਆਂ ਉੱਤੇ ਸਮੁੰਦਰ ਤਲ ਤੋਂ ਕੋਈ 1775 ਮੀ. ਦੀ ਉਚਾਈ ਉੱਤੇ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਅੱਜਕਲ੍ਹ ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਆਸ ਪਾਸ ਦੇ ਜ਼ਰਾਇਤੀ ਉਤਪਾਦਨਾਂ ਦੀ ਮੰਡੀ, ਚਾਂਦੀ ਦੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਬਣਾਉਣ ਦੇ ਕੇਂਦਰ ਅਤੇ ਸੈਰਗਾਹ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੈ।

ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ 1529 ਵਿਚ ਸਪੇਨੀਆਂ ਨੇ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਥੇ ਚਾਂਦੀ ਦੀਆਂ ਖਾਣਾਂ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗਾਇਆ। ਬਸਤੀਵਾਦ ਸਮਿਆਂ ਵਿਚ ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਕਾਫ਼ੀ ਉੱਨਤ ਸੀ। ਫਿਰ ਇਸ ਪਿਛੋਂ 1930 ਦੇ ਪਿਛਲੇ ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ ਅਮਰੀਕੀ ਨਿਵਾਸੀ ਵਿਲੀਅਮ ਸਪਰਾਟੀਲੋਗ ਨੇ ਚਾਂਦੀ ਦੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਕਲਾ ਨੂੰ ਸੁਰਜੀਤ ਕੀਤਾ।

ਇਸੇ ਦੀ ਮਿਹਨਤ ਕਰਕੇ ਅੱਜ ਇਥੇ ਅਣਗਿਣਤ ਦੁਕਾਨਾਂ ਚਾਂਦੀ ਦੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਹਨ। ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਬਸਤੀਵਾਦ ਦਾ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਉਸੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਕਲਾ ਉਸਾਰੀ ਨੂੰ ਉਸੇ ਢੰਗ ਵਿਚ ਰੱਖਣ ਖਾਤਰ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਨੂੰ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਮਾਰਕ ਘੋਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਪ੍ਰਚੀਨ ਢੰਗ ਨਾਲ ਬਣੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਨਵੀਂ ਇਮਾਰਤ ਉਸਾਰੀ ਦੀ ਸਰਕਾਰ ਵਲੋਂ ਮਨਾਂਹੀ ਹੈ। ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀਆਂ ਮਸ਼ਹੂਰ ਥਾਵਾਂ ਵਿਚ ਬੈਰੋਕ ਨਮੂਨੇ ਦਾ ਸੈਟਾ ਪਰਿਸਕਾ ਗਿਰਜਾ ਅਤੇ ਕਈ ਹੋਰ ਗਿਰਜੇ ਅਤੇ ਇਮਾਰਤਾਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ।

ਆਬਾਦੀ—27,089 (1970)

18°33' ਉ. ਵਿਭ.; 99°36' ਪ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮ. 11 : 584; ਐਨ. ਅਮੋ. 26 : 321

ਟਾਸੈਨ, ਹਾਂਸ : ਇਹ ਡੈਨਮਾਰਕ ਦਾ ਇਕ ਭਾਸ਼ਾਈ ਵਿਦਵਾਨ ਅਤੇ ਰੋਮਨ ਕੈਥੋਲਿਕ ਸਾਧੂ ਸੀ। ਇਸ ਨੂੰ ਡੈਨਮਾਰਕ ਦਾ ਲੂਥਰ ਕਹਿੰਦੇ ਸਨ, ਕਿਉਂ ਜੋ ਇਹ ਡੈਨਮਾਰਕ ਵਿਚ ਸੁਧਾਰ ਅੰਦੋਲਨ ਦਾ ਮੋਢੀ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਜਨਮ ਫਾਈਨ ਟਾਪੂ (Island of Fyn) ਵਿਚ 1494 ਈ. ਵਿਚ ਹੋਇਆ। ਸਾਧੂ ਬਣਨ ਮਗਰੋਂ 1516 ਤੋਂ 1521 ਈ. ਤੱਕ ਇਸ ਨੇ ਰਾਸ਼ਟਰਕ ਵਿਖੇ ਅਤੇ ਫਿਰ 1521-22 ਵਿਚ ਇਹ ਲੂਵੇਂ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿਖੇ ਭਾਸ਼ਾਈ ਵਿਦਵਾਨ ਨਿਯੁਕਤ ਹੋਇਆ। 1526 ਵਿਚ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਫ੍ਰੈਡਰਿਕ ਪਹਿਲੇ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਇਕ ਲੂਥਰ ਗਿਰਜੇ ਦਾ ਪਾਦਰੀ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ।

1524 ਈ. ਵਿਚ ਟਾਸੈਨ ਨੂੰ ਕੋਪਨ-ਹੇਮਨ ਵਿਖੇ ਬਦਲ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ, ਜਿਥੇ ਇਸ ਨੇ ਸੁਧਾਰ ਲਹਿਰ ਨੂੰ ਬੜੀ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਅੱਗੇ ਤੋਰਿਆ। ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਵਜੋਂ ਵੀ ਇਹ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋ ਗਿਆ। 1533 ਵਿਚ ਫ੍ਰੈਡਰਿਕ ਪਹਿਲੇ ਦੀ ਮੌਤ ਮਗਰੋਂ ਬਿਸ਼ਪ ਜੋਚਿਸ ਰੋਨਾਊ ਨੇ ਇਸ ਉੱਤੇ ਕੁਫਰ ਦਾ ਫਤਵਾ ਲਗਾਇਆ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਸੈਲੈਨ ਅਤੇ ਸਕੋਨੇ ਦੇ ਬਿਸ਼ਪ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੱਢ ਦਿੱਤਾ। ਲੋਕ ਬਿਸ਼ਪ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਉੱਠ ਖੜ੍ਹੇ ਹੋਏ ਪਰ ਟਾਸੈਨ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਕਤਲ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਚਾਇਆ। ਇਸ ਉਪਰੰਤ ਬਿਸ਼ਪ ਨੇ ਟਾਸੈਨ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਜਾਰੀ ਰੱਖਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦੇ ਦਿੱਤੀ। ਅੰਤ ਜਦੋਂ ਸੁਧਾਰ ਲਹਿਰ ਡੈਨਮਾਰਕ ਵਿਚ ਪੱਕੇ ਪੈਰੀਂ ਜਮ ਗਈ ਤਾਂ 1536 ਵਿਚ ਟਾਸੈਨ ਨੂੰ ਕੋਪਨ ਹੇਗਨ ਦੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿਚ ਇਬਰਾਨੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਲੈਕਚਰਾਰ ਨਿਯੁਕਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1542 ਵਿਚ ਇਹ ਰਈਬ ਵਿਖੇ ਬਿਸ਼ਪ ਬਣ ਗਿਆ। ਟਾਸੈਨ ਨੇ ਕਿੰਨੇ ਹੀ ਭਜਨ ਤੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਲਿਖੇ ਅਤੇ ਪੁਰਾਣੀ ਬਾਈਬਲ ਦੀਆਂ ਪਹਿਲੀਆਂ 5 ਪੁਸਤਕਾਂ ਦਾ ਅਨੁਵਾਦ ਕੀਤਾ।

11 ਨਵੰਬਰ, 1561 ਨੂੰ ਰਾਈਬ ਵਿਖੇ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮ. 9 : 844

ਟਾਹ : ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ ਵਿਚ ਕੈਲੀਫੋਰਨੀਆ-ਨੇਵਾਦਾ ਦੀ ਹੱਦ ਉੱਤੇ ਨੇਵਾਦਾ ਦੇ ਗੇਨੋ ਤੋਂ 37 ਕਿ. ਮੀ. ਦੂਰ, ਸਮੁੰਦਰ ਤਲ ਤੋਂ 1898 ਮੀ. ਦੀ ਉਚਾਈ ਉੱਤੇ ਵਾਕਿਆ ਇਹ ਇਕ ਤਾਜ਼ੇ ਪਾਣੀ ਦੀ ਝੀਲ ਹੈ। ਇਸਦਾ 2/3 ਹਿੱਸਾ ਕੈਲੀਫੋਰਨੀਆ ਵਿਚ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਸਦੀ ਉੱਤਰ ਤੋਂ ਦੱਖਣ ਵੱਲ ਲੰਬਾਈ 35 ਕਿ. ਮੀ. ਅਤੇ ਪੂਰਬ ਤੋਂ ਪੱਛਮ ਵੱਲ ਚੌੜਾਈ 20 ਕਿ. ਮੀ. ਹੈ। ਇਸਦੀ ਵਧ ਤੋਂ ਵਧ ਡੂੰਘਾਈ 490 ਮੀ. ਹੈ। ਇਸਦਾ ਖੇਤਰਫਲ 500 ਵ. ਕਿ. ਮੀ. ਹੈ। ਝੀਲ ਵਿਚ ਅਨੇਕਾਂ ਹੀ ਛੋਟੀਆਂ ਛੋਟੀਆਂ ਨਦੀਆਂ ਦਾ ਜਲ ਨਿਕਾਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉੱਤਰ-ਪੱਛਮ ਵਾਲੇ ਪਾਸਿਓਂ ਟ੍ਰੱਕੀ ਦਰਿਆ ਝੀਲ ਦਾ ਜਲ ਨਿਕਾਸ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਝੀਲ ਨੂੰ ਸਾਰੇ ਸੰਸਾਰ ਦੀਆਂ ਖੂਬਸੂਰਤ ਝੀਲਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਐਲਡੋਰੈਡੋ ਨੈਸ਼ਨਲ ਫਾਰੈਸਟ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ। ਇਹ ਸਰਦੀਆਂ ਅਤੇ ਗਰਮੀਆਂ ਦੀ ਮਸ਼ਹੂਰ ਸੈਰਗਾਹ, ਮਨੋਰੰਜਨ ਅਤੇ ਪਾਣੀ ਦੀਆਂ ਖੇਡਾਂ ਦੀ ਖਿੱਚ ਦੀ ਥਾਂ ਹੈ। ਇਸਦੇ ਨੇੜੇ ਹੀ ਸਿਐਰਾ ਪਰਬਤਾਂ ਦੀਆਂ ਬਰਫੀਲੀਆਂ ਸਿਖਰਾਂ ਇਥੋਂ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵੀ ਟੁੰਡਵਾਂ ਬਣਾ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ।

ਇਸ ਝੀਲ ਦਾ ਮਤਾ ਸੰਨ 1844 ਵਿਚ ਜਾਨ ਸੀ ਫਰੀਮਾਂਟ ਨੇ ਲਾਇਆ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਨਾਂ 'ਟਾਹੋ' ਪ੍ਰਚੱਲਤ ਹੋਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਸਦੇ ਕਈ ਨਾਂ ਰੱਖੇ ਗਏ ਸਨ। 'ਟਾਹੋ' ਇੰਡੀਅਨ ਸ਼ਬਦ ਹੈ ਜਿਸਦਾ ਭਾਵ ਲੰਬੇ ਚੌੜੇ ਪਾਣੀ ਵਾਲਾ ਖੇਤਰ ਹੈ।

39°07' ਉ. ਵਿਥ. : 120°03' ਪ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ. - ਐਨ. ਅਮੇ. 26: 227; ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 11 : 498

ਟਾਹਣਾ ਜਾਂ ਗੀਟੇ : ਇਹ ਕੁੜੀਆਂ ਦੀਆਂ ਖਾਸ ਖੇਡਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਖੇਡ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਇਕ ਥਾਂ ਬੈਠ ਕੇ ਖੇਡੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਇਹ ਖੇਡ ਪਿੰਡਾਂ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਤੱਕ ਹਰੇਕ ਘਰ ਵਿਚ ਤੇ ਗਲੀ-ਮੁਹੱਲਿਆਂ ਦੇ ਚੌਤਰਿਆਂ 'ਤੇ ਖੇਡੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਵਰਤਮਾਨ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੀਆਂ ਕੁੜੀਆਂ ਵਿਚ ਗੀਟੇ ਖੇਡਣ ਦਾ ਰਿਵਾਜ ਸ਼ਾਇਦ ਪੱਛਮੀ ਸਭਿਅਤਾ ਦੇ ਅਸਰ ਹੇਠ ਜਾਂ ਬੱਚਿਆਂ ਵਿਚ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਹੋ ਰਹੇ ਸਰਬ-ਪੱਖੀ ਵਿਕਾਸ ਕਾਰਨ ਕਾਫ਼ੀ ਘੱਟ ਗਿਆ ਹੈ।

ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਇਹ ਖੇਡ ਦੋ ਤੋਂ ਚਾਰ ਕੁੜੀਆਂ ਵਿਚਕਾਰ ਖੇਡੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਖੇਡਣ ਲਈ ਪੰਜ ਗੀਟੇ ਜਾਂ ਰੋੜੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਆਕਾਰ ਏਨਾ ਕੁ ਰੱਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਾਰੇ ਗੀਟੇ ਇੱਕੋ ਹੱਥ ਵਿਚ ਆਸਾਨੀ ਨਾਲ ਫੜੇ ਜਾ ਸਕਣ ਤੇ ਇਕ ਇਕ ਕਰਕੇ ਜ਼ਮੀਨ ਤੋਂ ਚੁਕਣ ਵੀ ਸੰਭਵ ਹੋਣ। ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਗੀਟੇ ਇੱਟਾਂ ਦੇ ਇਟ ਰੋੜਿਆਂ ਨੂੰ ਆਪ ਹੀ ਘੜ ਕੇ ਲੋੜੀਂਦੇ ਆਕਾਰ ਦੇ ਬਣਾ ਲਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਕਈ ਵਾਰੀ ਇਕੋ ਜਿਹੇ ਛੋਟੇ ਛੋਟੇ ਪੱਥਰ ਇਕੱਠੇ ਕਰਕੇ ਜਾਂ ਸੰਗਮਰਮਰ ਦੇ ਛੋਟੇ ਮੋਟੇ ਟੁਕੜਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਘੜ ਕੇ ਬਣਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਕੁਝ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਲਾਖ ਜਾਂ ਲੱਕੜੀ ਦੀਆਂ ਛੋਟੀਆਂ ਛੋਟੀਆਂ ਨਰਦਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵੀ ਰੰਗ-ਬਰੰਗੇ ਗੀਟੇ ਬਣਾ ਕੇ ਵੇਚੇ ਜਾਂਦੇ ਰਹੇ ਹਨ।

ਖੇਡ ਦਾ ਢੰਗ—ਖੇਡਣ ਵਾਲੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਕੁੜੀਆਂ ਵਾਰੀ ਸਿਰ ਗੀਟਿਆਂ ਦੇ ਇਕੋ ਸੈੱਟ ਨਾਲ ਖੇਡਦੀਆਂ ਹਨ। ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਗੀਟੇ ਨਾਲ ਹੀ ਜ਼ਮੀਨ ਤੇ ਇਕ ਜਾਂ ਡੇਢ ਕੁ ਛੁੱਟ ਦਾ ਚੱਕਰ ਵਾਹ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਅੰਦਰ ਅੰਦਰ ਗੀਟੇ ਸੁੱਟੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਦੇ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਬੈਠੀਆਂ ਕੁੜੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਵੀ ਅਜਿਹਾ ਇਕ ਗੀਟਾ ਚੁੱਕਦੀ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਕਿਸੇ ਦੂਜੇ ਗੀਟੇ ਚੁੱਕਣ ਵਿਚ ਆਸਾਨੀ ਹੋ ਜਾਵੇ ਕਿਉਂਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਚੁੱਕਣ ਲੱਗਿਆਂ ਬਾਕੀ ਦਾ ਕੋਈ ਗੀਟਾ ਵੀ ਹਿੱਲਣਾ ਨਹੀਂ ਚਾਹੀਦਾ। ਇਹ ਗੀਟਾ ਚੁੱਕਣ ਪਿੱਛੋਂ ਇਸ ਨੂੰ ਹਵਾ ਵਿਚ ਉਛਾਲ ਕੇ ਜ਼ਮੀਨ ਤੋਂ ਇਕ ਗੀਟਾ ਹੋਰ ਚੁੱਕ ਕੇ ਉਪਰਲੇ ਹਵਾ ਵਿਚਲੇ ਗੀਟੇ ਨੂੰ ਉਸ ਹੱਥ ਨਾਲ ਬੋਚਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਹਿਲੇ ਚੁੱਕੇ ਗੀਟੇ ਰੱਖਦਿਆਂ ਹੀ ਉਹ ਫਿਰ ਇਕ ਗੀਟਾ ਹਵਾ ਵਿਚ ਉਛਾਲਦੀ ਹੈ ਤੇ ਇਕ ਹੋਰ ਗੀਟਾ ਚੁੱਕ ਕੇ ਹਵਾ ਵਾਲਾ ਗੀਟਾ ਹੱਥ ਵਿਚ ਬੋਚ ਲੈਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੀ 'ਖਿੱਲਾਂ' ਵਾਲੀ ਵਾਰੀ ਪੁਰਾ ਲੈਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਪਿੱਛੋਂ 'ਦੋਲੇ' ਜਾਂ ਜੋਟੇ ਚੁੱਕਣ ਦੀ ਵਾਰੀ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਗੀਟੇ ਫੇਰ ਚੱਕਰ ਵਿਚ ਸੁੱਟੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਅਜਿਹਾ ਗੀਟਾ ਚੁੱਕਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਹੇਠਲੇ ਗੀਟੇ ਦੇ-ਦੇ ਜੋਟਿਆਂ ਵਿਚ ਆਸਾਨੀ ਨਾਲ ਇਕੱਠੇ ਚੁੱਕੇ ਜਾ ਸਕਣ। ਇਹ ਵਾਰੀ ਪੁੱਗਣ ਪਿੱਛੋਂ 'ਤੇਲੇ' ਜਿਸ ਵਿਚ ਇਕੱਲਾ ਪਹਿਲਾਂ ਤਿੰਨ ਗੀਟੇ ਇਕੱਠੇ ਤੇ ਇਕ ਇਕੱਲਾ ਨਾਲ ਉਪਰ ਨੂੰ ਉਛਾਲ ਕੇ ਬਾਕੀ ਦੇ ਉਸੇ ਹੱਥ ਦੀ ਮੁੱਠੀ ਵਿਚਲੇ ਗੀਟੇ ਹੇਠਾਂ ਰੱਖ ਕੇ ਫਿਰ ਬੋਚ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਫਿਰ ਗੀਟਾ ਉਪਰ ਉਛਾਲ ਕੇ ਚਾਰੇ ਗੀਟੇ ਇਕੱਠੇ ਚੁੱਕ ਕੇ ਬੋਚਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਪਿੱਛੋਂ ਪੰਜੇ ਗੀਟੇ ਉਪਰ ਉਛਾਲ ਕੇ ਹੱਥ ਦੇ ਪੁੱਠੇ ਪਾਸੇ ਉਂਗਲਾਂ ਤੇ ਬੋਚੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਬੋਚੇ ਹੋਇਆਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਦੋ ਜਾਂ ਤਿੰਨ ਗੀਟੇ ਇਕੱਠੇ ਹੀ ਪਹਿਲੀ ਤੇ ਵਿਚਕਾਰਲੀ ਉਂਗਲ ਵਿਚਕਾਰ ਕੈਂਚੀ ਵਾਂਗ ਫੜ ਕੇ ਬਾਕੀ ਹੇਠਾਂ ਸੁੱਟ ਕੇ ਇਸੇ ਹੱਥ ਦੀ ਮੁੱਠੀ ਵਿਚ ਫੜ ਲਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਂਗਲੀਆਂ ਦੀ ਕੈਂਚੀ ਵਿਚਲੇ ਗੀਟੇ ਹਵਾ ਵਿਚ ਉਛਾਲ ਕੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਬੋਚ ਲਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਜੇਕਰ ਇਸ ਦੌਰਾਨ ਵੀ ਗੀਟੇ ਬੋਚਣ-ਤੇ ਚੁੱਕਣ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦਿਆਂ ਕੋਈ ਗੀਟਾ ਹੇਠਾਂ ਨਾ ਡਿੱਗੇ ਤਾਂ ਫਿਰ ਬਾਜੇ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਗੀਟੇ ਫਿਰ ਇਕੱਠੇ ਹੀ ਹਵਾ

ਵਿਚ ਉਛਾਲ ਕੇ ਕੈਂਚੀ ਵਾਂਗ ਪੁੱਠੇ ਹੱਥ ਦੀਆਂ ਉਂਗਲਾਂ ਉਪਰ ਬੋਚ ਕੇ ਮੁੜ ਹਵਾ ਵਿਚ ਉਛਾਲ ਕੇ ਸਿੱਧੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਬੋਚਣੇ ਪੈਂਦੇ ਹਨ। ਜਿੰਨੇ ਪੁੱਠੇ ਹੱਥ ਤੋਂ ਸਿੱਧੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਬੋਚ ਲਏ ਜਾਣ ਉਨੇ ਬਾਜੇ ਵਿਰੋਧੀ ਖਿਡਾਰਨ ਦੇ ਸਿਰ ਚੜ੍ਹੇ ਸਮਝੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਕ ਬਾਜ਼ੀ ਖਤਮ ਹੋਣ ਤੋਂ ਫਿਰ ਖਿੱਲਾਂ, ਦੋਲੇ, ਤੇਲੇ, ਆਦਿ ਖੇਡੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਖੇਡਣ ਸਮੇਂ ਕੋਈ ਵੀ ਗੀਟਾ ਹੱਥ ਲੱਗਣ ਨਾਲ ਜਾਂ ਗੀਟਾ ਲੱਗਣ ਨਾਲ ਹਿੱਲਣਾ ਨਹੀਂ ਚਾਹੀਦਾ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਹਵਾ ਵਿਚ ਉਛਾਲਿਆ ਗੀਟਾ ਬੋਚਣ ਲੱਗਿਆਂ ਦੂਜਾ ਹੱਥ ਲਗਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਕੈਂਚੀ ਤੇ ਬਾਜ਼ਿਆਂ ਸਮੇਂ ਜਿੰਨੇ ਵੀ ਗੀਟੇ ਪੁੱਠੇ ਹੱਥ ਤੋਂ ਹਵਾ ਵਿਚ ਉਛਾਲੇ ਜਾਣ ਸਾਰੇ ਹੀ ਸਿੱਧੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਬੋਚਣੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਵੀ ਉਲੰਘਣਾ ਹੋਣ ਨਾਲ ਖੇਡ ਰਹੀ ਲੜਕੀ ਦੀ ਵਾਰੀ ਖਤਮ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਦੂਜੀ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਕ ਗੱਲ ਹੋਰ ਧਿਆਨ ਵਿਚ ਰੱਖਣ ਵਾਲੀ ਹੈ ਕਿ ਜਿਥੋਂ ਕੋਈ ਖਿਡਾਰਨ ਦੀ ਵਾਰੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਗਲੀ ਵਾਰੀ ਉਹ ਉਥੋਂ ਹੀ ਖੇਡਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਖੇਡ ਨੂੰ ਲੰਮੀ ਤੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਦਿਲਚਸਪ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਕੁੱਤਾ, ਕੋਠੀਆਂ ਆਦਿ ਵਾਰੀਆਂ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਖੱਬੇ ਹੱਥ ਨੂੰ ਗੋਲਾਈ ਜਿਹੀ ਵਿਚ ਸੱਜੇ ਪਾਸੇ ਵੱਲ ਨੂੰ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਕੋਠੇ ਜਿਹੇ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਰੱਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਸੱਜੇ ਹੱਥ ਨਾਲ ਇਸ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਪੰਜੇ ਗੀਟੇ ਫਿਰ ਸੁੱਟੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਵਿਰੋਧੀ ਖਿਡਾਰਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕਿਸੇ ਗੀਟੇ ਨੂੰ ਅੰਤ ਵਿਚ ਪਾਉਣ ਲਈ ਦੱਸਦੀ ਹੈ। ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਇਹ ਗੀਟਾ ਸਭ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਜਾਂ ਕੋਠੀ ਦੇ ਮੂੰਹ ਦੇ ਬਿਲਕੁਲ ਸਾਹਮਣੇ ਜਾਂ ਫਿਰ ਕਿਸੇ ਗੀਟੇ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਜਿਹਾ ਪਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੇ ਖੇਡ ਰਹੀ ਲੜਕੀ ਦੱਸੇ ਗਏ ਗੀਟੇ ਤੋਂ ਛੁੱਟ ਕੋਈ ਵੀ ਇਕ ਗੀਟਾ ਚੁੱਕ ਕੇ ਉਸਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਬਾਕੀ ਵਾਰੀਆਂ ਵਾਂਗ ਇਕ ਇਕ ਕਰਕੇ ਸਾਰੇ ਗੀਟੇ ਪਹਿਲੀ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਵਿਚ ਕੋਠੀ ਦੇ ਅੰਦਰ ਕਰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਦਸਿਆ ਗਿਆ ਗੀਟਾ ਕੋਠੀ ਵਿਚ ਪਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਇਹ ਖੇਡ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਗਰਮੀਆਂ ਦੀਆਂ ਦੁਪਹਿਰ ਵਿਚ ਨਿਕੀਆਂ ਵੱਡੀਆਂ ਕੁੜੀਆਂ ਕਿਸੇ ਛਾਂਦਾਰ ਜਗ੍ਹਾ ਤੇ ਜਾਂ ਘਰ ਅੰਦਰ ਬੈਠ ਕੇ ਖੇਡਦੀਆਂ ਸਨ।

ਹ. ਪੁ. - ਪੰਜਾਬ : 153

ਟਾਹਲਾ ਸਾਹਿਬ : ਇਹ ਇਕ ਇਤਿਹਾਸਕ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਹੈ ਜੋ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਬਠਿੰਡਾ ਵਿਚ ਕੁੱਝ ਤੋਂ ਅੱਧ ਮੀਲ ਦੀ ਵਿਥ ਤੇ ਉੱਤਰ ਦਿਸ਼ਾ ਵੱਲ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਇਹ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਨੌਵੇਂ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਅਤੇ ਦਸਵੇਂ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿਚ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਨੌਵੇਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਮਦਮਾ ਸਾਹਿਬ (ਸਾਬੋ ਕੀ ਤਲਵੰਡੀ) ਤੋਂ ਆ ਕੇ ਇਸ ਸਥਾਨ ਉੱਤੇ ਖੜੀ ਇਕ ਟਾਹਲੀ ਹੇਠ ਬੈਠੇ ਸਨ। ਇਸੇ ਟਾਹਲੀ ਤੋਂ ਹੀ ਟਾਹਲਾ ਸਾਹਿਬ ਨਾਂ ਪੈ ਗਿਆ ਹੈ।

ਇਸ ਤੋਂ ਉਪਰੰਤ ਦਸਮ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜੀ ਜਦੋਂ ਦਮਦਮਾ ਸਾਹਿਬ ਠਹਿਰੇ ਹੋਏ ਸਨ ਤਾਂ ਉਹ ਕਈ ਵਾਰੀ ਸੈਰ ਤੇ ਸ਼ਿਕਾਰ ਲਈ ਨਿਕਲ ਕੇ ਇਸ ਸਥਾਨ ਤੇ ਠਹਿਰੇ ਸਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹ ਨੌਵੇਂ ਅਤੇ ਦਸਵੇਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਸਾਂਝਾ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਹੈ। ਇਸ ਸਥਾਨ ਉੱਤੇ ਦਸਵੇਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਦਰਬਾਰ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਨੌਵੇਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਭੀ ਮੰਜੀ ਸਾਹਿਬ ਇਕ ਕੱਠੜੀ ਅੰਦਰ ਹੈ। ਇਸ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਦੇ ਨਾਂ ਕਾਫ਼ੀ ਸਾਰੀ ਜ਼ਮੀਨ ਲੱਗੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਇਹ ਮੌੜ ਰੇਲਵੇ ਸਟੇਸ਼ਨ ਤੋਂ ਦੱਖਣ ਵੱਲ ਸਿਰਫ਼ ਡੇਢ ਮੀਲ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ. - ਮ. ਕ.

ਟਾਹਲੀ : ਇਹ ਹਿਮਾਲੀਆ ਪਰਬਤ ਦੇ ਨੀਵੇਂ ਪਹਾੜਾਂ ਤੋਂ ਕੇਂਦਰੀ ਅਤੇ ਦੱਖਣੀ ਭਾਰਤ ਤੱਕ ਮਿਲਣ ਵਾਲਾ ਇਕ ਸਥਾਨਕ ਦਰਖਤ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਬੈਂਬੇ ਰੋਜ਼ਵੁੱਡ ਅਤੇ ਬੈਂਬੇ ਬਲੈਕਵੁੱਡ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਹਿੰਦੀ ਵਿਚ ਇਸ ਦਾ ਨਾਂ ਸ਼ੀਸ਼ਮ ਹੈ। ਬਨਸਪਤੀ ਜਗਤ ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਡੈਲਬਰਗੀਆ ਲੈਟੀਫੋਲੀਆ (Dalbergia latifolia) ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਇਹ ਦਰਖਤ ਪਹਾੜੀ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿਚ 1500 ਮੀ. ਦੀ ਉਚਾਈ ਤੱਕ ਬਹੁਤ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਕੇਂਦਰੀ ਅਤੇ ਪੱਛਮੀ ਭਾਰਤ ਦੇ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਪਤਝੜੀ ਜੰਗਲਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਛੋਟਾ ਅਤੇ ਵਿੰਗ ਤੜਿੰਗਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ 10 ਮੀ. ਦੀ ਉਚਾਈ ਤੱਕ ਹੀ ਪਹੁੰਚਦਾ ਹੈ। ਦੱਖਣੀ ਭਾਰਤ ਦੇ ਤਰ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿਚ ਇਹ ਦਰਖਤ ਕਾਫ਼ੀ ਲੰਬਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ 25 ਮੀ. ਤੱਕ ਦੀ ਉਚਾਈ ਆਮ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਕਈ ਦਰਖਤ 35 ਮੀ. ਤੋਂ ਉਚੇਂ ਵੀ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਦਰਖਤ ਕਾਫ਼ੀ ਫੈਲਣ ਵਾਲਾ ਅਤੇ ਉਪਰੋਂ ਛਾਂਦਾਰ ਸਿਰੇ ਵਾਲਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸਰਦੀਆਂ ਦੇ ਅਖੀਰ ਵਿਚ ਇਸ ਦੇ ਪੱਤੇ ਝੜਨ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਦੇ ਪੱਤੇ ਦੀ ਡੰਡੀ ਲੰਮੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਫੁੱਲ ਚਿੱਟੇ ਰੰਗ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਪੱਤੇ ਦੀ ਬਗਲ ਵਿਚੋਂ ਫੁੱਲਾਂ ਦਾ ਸਮੂਹ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਫਲ ਚਪਟੀ ਸ਼ਕਲ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ 1-3 ਬੀਜ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਦਰਖਤ ਦੇ ਫੁੱਲ ਗਰਮ ਰੁੱਤ ਵਿਚ ਨਿਕਲਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਫਲ ਸਾਰਾ ਸਾਲ ਹੀ ਦਰਖਤ ਤੇ ਕੁਝ ਮਹੀਨਿਆਂ ਤੱਕ ਲੱਗੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਇਸ ਦਰਖਤ ਤੋਂ ਬਹੁਮੁੱਲੀ ਪੱਕੀ ਅਤੇ ਸਖਤ ਲੱਕੜੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਬਹੁਤ ਤੰਗ ਗੋਨ ਵਾਲੀ ਲੱਕੜੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਪਰ ਪਾਲਿਸ਼ ਬਹੁਤ ਸੁੰਦਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਹੰਢਣਸਾਰ ਫਰਨੀਚਰ ਵਾਸਤੇ ਬਹੁਤ ਚੰਗੀ ਮੰਨੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਇਸ ਦਰਖਤ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਲਈ ਚੰਗੀ ਨਿਕਾਸ ਵਾਲੀ ਭਾਂ ਵਿਚ ਤਾਜ਼ੇ ਬੀਜ ਬੀਜੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਬੀਜ ਮਾਨਸੂਨ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਣ ਤੇ ਹੀ ਬੀਜ ਦਿੱਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਪਹਿਲਾਂ ਪਹਿਲ ਛੋਟੇ ਪੌਦਿਆਂ ਨੂੰ ਛਾਂ ਵਿਚ ਰੱਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਖੁਲ੍ਹੀ ਧੁੱਪ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਲਾਹੇਵੰਦ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਇਸ ਦਰਖਤ ਨੂੰ ਸੜਕਾਂ ਦੇ ਕਿਨਾਰੇ ਲਗਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਦਰਖਤ ਤੋਂ ਕੁਝ ਦਵਾਈਆਂ ਵੀ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਇਕ ਕੋੜਾ ਬਲਵਰਧਕ, ਪੇਟ ਦੇ ਨੁਕਸ ਦੂਰ ਕਰਨ ਲਈ ਇਕ ਦਵਾਈ ਜੋ ਮਰੋੜਾਂ ਅਤੇ ਬਦਹਜ਼ਮੀ ਆਦਿ ਲਈ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੋੜ੍ਹ ਅਤੇ ਕੀੜਿਆਂ ਆਦਿ ਲਈ ਵੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਛਿੱਲ ਵਿਚ ਰੰਗਕ ਪਦਾਰਥ ਵੀ ਮਿਲਦਾ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.—ਕਾ. ਟੀ. 52: ਸ. ਇ. ਮੈ. ਪ. 90

ਟਾਹਲੀਆਣਾ : ਇਹ ਇਕ ਉੱਘਾ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਹੈ ਜੋ ਦਸਮ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿਚ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਹ ਸਥਾਨ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਲੁਧਿਆਣਾ ਤਹਿਸੀਲ ਜਗਰਾਵਾਂ ਵਿਚ ਗਏਕੋਟ ਤੋਂ ਇਕ ਮੀਲ ਦੀ ਦੂਰੀ ਤੇ ਉੱਤਰ ਪੱਛਮ ਵੱਲ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਅਨੰਦਪੁਰ ਛੱਡ ਕੇ ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ ਮਾਛੀਵਾੜੇ ਤੋਂ ਚੱਲ ਕੇ ਇਸ ਸਥਾਨ ਉੱਤੇ ਇਕ ਛੱਪੜੀ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਟਾਹਲੀ ਹੇਠ ਬਿਰਾਜਮਾਨ ਹੋਏ ਹਨ। ਇਸੇ ਸਥਾਨ ਉੱਤੇ ਹੀ ਕਲ੍ਹਾ ਰਾਏ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਨੂਰੇ ਮਾਹੀ ਨੂੰ ਸਰਹਿੰਦ ਭੇਜ ਕੇ ਛੋਟੇ ਸਾਹਿਜ਼ਾਦੀਆਂ ਦੀ ਖਬਰ ਮੰਗਵਾਈ ਸੀ। ਇਸ

ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਦੇ ਨਾਂ ਦਸ ਵਿਘੇ ਜ਼ਮੀਨ ਭੀ ਹੈ। ਇਹ ਮੁੱਲਾਂਪੁਰ ਰੇਲਵੇ ਸਟੇਸ਼ਨ ਤੋਂ 22 ਕਿਲੋਮੀਟਰ ਦੱਖਣ ਵੱਲ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.—ਮ. ਕ.

ਟਾਹਲੀ ਸਾਹਿਬ : ਇਹ ਨਾਂ ਉਸ ਟਾਹਲੀ ਨੂੰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਜਿਸ ਹੇਠ ਦਸਾਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਬਿਰਾਜਮਾਨ ਹੋਈ ਹੋਵੇ, ਭਾਵ ਕਿਸੇ ਵੀ ਗੁਰੂ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਨਾਲ ਜਿਸ ਦਾ ਸਬੰਧ ਹੋਵੇ। ਇਸ ਪੱਖੋਂ ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਟਾਹਲੀਆਂ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹਨ :

1. ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਸੰਤੋਖਸਰ ਦੇ ਕਿਨਾਰੇ ਤੇ ਉਹ ਟਾਹਲੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਹੇਠ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ, ਜੀ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਬਿਰਾਜਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ।

2. ਡੇਰਾਬਾਬਾ ਨਾਨਕ ਤੋਂ ਤਕਰੀਬਨ 12 ਕਿਲੋਮੀਟਰ ਉੱਤਰ ਵੱਲ ਪਿੰਡ ਪਬੋਕੇ ਤੋਂ ਪੱਛਮ ਵੱਲ ਆਬਾਦੀ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਬਾਬਾ ਸ੍ਰੀ ਚੰਦ ਜੀ ਦੀ ਟਾਹਲੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਹੇਠ ਬੈਠ ਕੇ ਬਾਬਾ ਜੀ ਅੰਤਰ ਧਿਆਨ ਹੋਇਆ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਇਸੇ ਟਾਹਲੀ ਹੇਠ ਇਕ ਵਾਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਭੀ ਬਾਬਾ ਜੀ ਦਾ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਗਏ। ਕੁਝ ਸਮਾਂ ਬਿਰਾਜੇ ਸਨ। ਇਸ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਦੇ ਨਾਂ ਕਾਫ਼ੀ ਜ਼ਮੀਨ ਲੱਗੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਅੱਸੂ ਦੀ ਪੰਚਮੀ ਨੂੰ ਇਥੇ ਮੇਲਾ ਲਗਦਾ ਹੈ।

3. ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੀ ਤਹਿਸੀਲ ਸ਼ਕਰਗੜ ਵਿਚ ਇਕ ਪਿੰਡ ਘੱਰਾਕੋਟਲੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਪੂਰਬ-ਦੱਖਣ ਵੱਲ ਆਬਾਦੀ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਰਾਏ ਸਾਹਿਬ ਜਿਸ ਟਾਹਲੀ ਹੇਠ ਬਿਰਾਜੇ ਸਨ ਉਹ ਹੁਣ ਸੁੱਕ ਗਈ ਹੈ ਪਰ ਉਸ ਦੀ ਥਾਂ ਹੋਰ ਪੈਦਾ ਹੋ ਗਈ ਹੈ। ਇਥੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਮੂਲੇ ਨੂੰ ਖਰਗੋਸ਼ ਦੀ ਜੂਨੀ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਜਿਸ ਦੀ ਸਮਾਧ ਪਿੰਡ ਕਲ੍ਹਾਬੂਹਾ ਦੇ ਪਾਸ ਸੜਕ ਦੇ ਕਿਨਾਰੇ ਤੇ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਭਾਈ ਫਤਹਿ ਚੰਦ ਪ੍ਰੇਮੀ ਸਿੰਘ ਦੇ ਪਿਆਰ ਭਾਵ ਕਰਕੇ ਕੁਝ ਦਿਨ ਇਸ ਟਾਹਲੀ ਕੋਲ ਬਿਰਾਜੇ ਸਨ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਂ 50 ਕੁ ਵਿਘੇ ਜ਼ਮੀਨ ਹੈ। ਇਹ ਰੇਲਵੇ ਸਟੇਸ਼ਨ ਨਾਰੋਵਾਲ ਤੋਂ 14 ਕਿਲੋਮੀਟਰ ਪੂਰਬ ਵੱਲ ਹੈ।

4. ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਨਵਾਂ ਸ਼ਹਿਰ, ਥਾਣਾਂ ਰਾਹੋਂ ਦੇ ਪਿੰਡ ਦੌਲਤਪੁਰ ਤੋਂ ਉੱਤਰ-ਪੱਛਮ ਵੱਲ ਆਬਾਦੀ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਬਾਬਾ ਸ੍ਰੀ ਚੰਦ ਜੀ ਦਾ ਅਸਥਾਨ ਹੈ। ਇਥੇ ਜਿਹੜੀ ਟਾਹਲੀ ਹੈ, ਉਸ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਬਾਬਾ ਜੀ ਕੀਰਤਪੁਰ ਵੱਲ ਜਾਂਦੇ ਹੋਏ ਤਿੰਨ ਦਿਨ ਰਹੇ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਂ 17 ਘੁਮਾਂ ਜ਼ਮੀਨ ਲੱਗੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਹਾੜ੍ਹ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਤਾਰੀਖ ਨੂੰ ਇਥੇ ਮੇਲਾ ਲਗਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਥਾਨ ਰੇਲਵੇ ਸਟੇਸ਼ਨ ਨਵਾਂ ਸ਼ਹਿਰ ਤੋਂ 14 ਕਿਲੋਮੀਟਰ ਪੂਰਬ ਵੱਲ ਹੈ।

5. ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ, ਤਹਿਸੀਲ ਦਸੂਹਾ ਥਾਣਾ ਟਾਂਡਾ ਦੇ ਪਿੰਡ ਮੂਣਕ ਦੇ ਬਾਹਰਵਾਰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਹੈ। ਇਕ ਵਾਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਸ਼ਿਕਾਰ ਖੇਡਦੇ ਹੋਏ ਇਥੇ ਆਏ ਸਨ ਅਤੇ ਟਾਹਲੀ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਘੋੜਾ ਬੰਨ੍ਹਿਆ ਸੀ। ਇਥੇ ਸਾਧਾਰਣ ਜਿਹਾ ਮੰਜੀ ਸਾਹਿਬ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਦੋ ਕਨਾਲ ਜ਼ਮੀਨ ਦਾ ਅਹਾਤਾ ਹੈ। ਹਾੜ੍ਹ ਵਦੀ ਪਹਿਲੀ ਨੂੰ ਇਥੇ ਮੇਲਾ ਲਗਦਾ ਹੈ। ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਇਕ ਬਹੁਤ ਸੁਹਣੀ ਨਦੀ ਵਗਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਸਥਾਨ ਰੇਲਵੇ ਸਟੇਸ਼ਨ ਟਾਂਡਾ ਦੇ ਉੱਤਰ ਵੱਲ 3 ਕਿ.ਮੀ. ਦੇ ਕਰੀਬ ਹੈ।

6. ਲਾਹੌਰ ਰੇਲਵੇ ਸਟੇਸ਼ਨ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਬਾਬਾ ਸ੍ਰੀ ਚੰਦ ਜੀ ਦੀ ਟਾਹਲੀ ਹੈ।

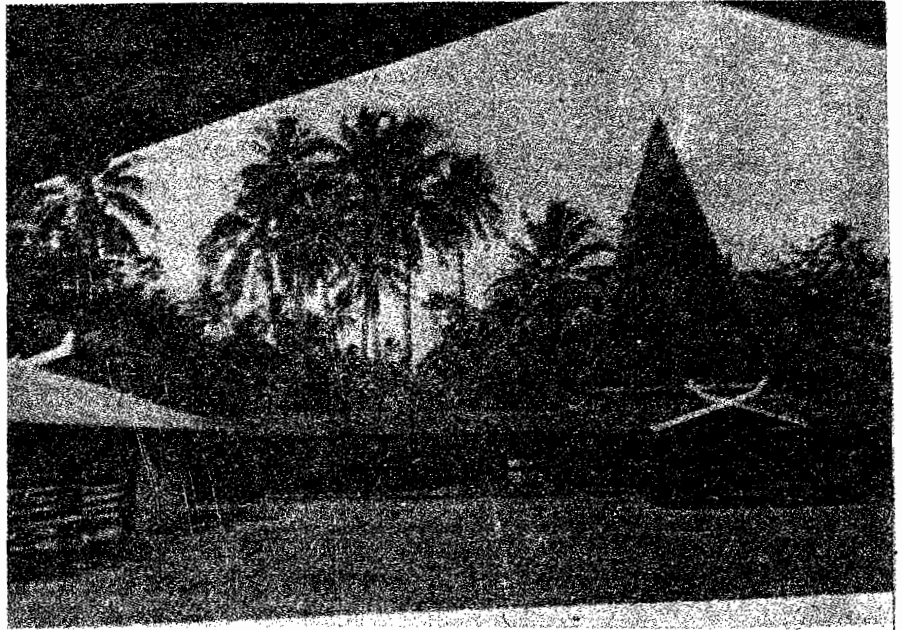
ਹ. ਪੁ.—ਮ. ਕ.

ਟਾਹਾ : ਕੇਂਦਰੀ ਦੱਖਣੀ ਸ਼ਾਂਤ ਮਹਾਂਸਾਗਰ ਵਿਚ ਫ੍ਰੈਂਚ ਪਾਲੀਨੇਸ਼ੀਆ ਦੇ ਸੁਸਾਇਟੀ ਟਾਪੂਆਂ ਦੇ ਲੀਵਰਡ ਟਾਪੂ ਸਮੂਹ ਦਾ ਜਵਾਲਾਮੁਖੀ ਟਾਪੂ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਨੇੜੇ ਰਾਈਆਟੇਆ ਹੈ ਜੋ ਮੂੰਗੋ-ਚਟਾਨਾਂ ਦੀਆਂ ਵਲਗਣਾਂ ਨਾਲ ਇਸ ਟਾਪੂ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਟਾਪੂ ਦੀ ਧਰਾਤਲ ਉੱਚੀ ਨੀਵੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਚੀ ਚੋਟੀ ਮਾਊਂਟ ਓਗੀਰੀ 590 ਮੀ. ਉੱਚੀ ਹੈ। ਇਥੇ ਨਾਰੀਅਲ ਅਤੇ ਅਨਾਨਾਸ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਟਾਪੂ ਉੱਤੇ ਇਕੋ ਹੀ ਵੱਡਾ ਪਿੰਡ ਇਸ ਦੇ ਦੱਖਣੀ ਤੱਟ ਉਤੇ ਵਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

16°38' ਦੱ. ਵਿਭ.;
151°30' ਪੱ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.-ਐਨ. ਥਿ. ਮਾ. 9 :

766

ਟਾਂਹਾਈ : ਫਿਲਪੀਨ

ਗਣਰਾਜ ਵਿਚ, ਨੈਗ੍ਰਸ ਆਰੀਐਂਟਲ ਪ੍ਰਾਂਤ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਮਿਊਂਸਪਲਟੀ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਨੈਗ੍ਰਸ ਟਾਪੂ ਦੇ ਦੱਖਣ-ਪੂਰਬੀ ਤੱਟ ਉੱਤੇ ਟਾਨਯਾਨ ਜਲ ਡਮਰੂ ਦੇ ਦੱਖਣੀ ਸਿਰੇ ਨੇੜੇ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਇਹ ਆਸ ਪਾਸ ਦੇ ਜ਼ਰਾਇਤੀ ਖੇਤਰ ਜਿਥੇ ਗੰਨਾ, ਤਮਾਕੂ ਅਤੇ ਨਾਰੀਅਲ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਦੀ ਵੱਡੀ ਮੰਡੀ ਹੈ।

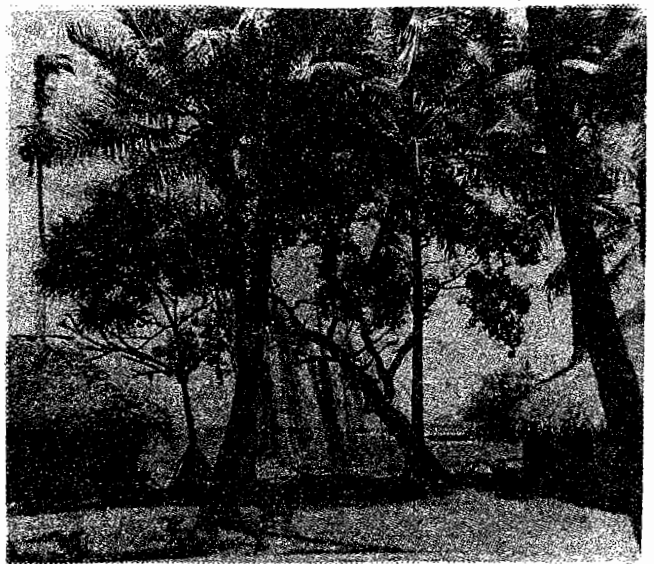
ਹ. ਪੁ.- ਐਨ. ਅਮੈ. 26: 242

ਟਾਹਾਨ ਗੁਨਾਂਗ : ਮਲਾਇ ਪ੍ਰਾਇਦੀਪ ਵਿਚ ਇਹ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਚੀ ਸਿਖਰ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਕਲੈਂਟਨ ਅਤੇ ਪਹੋਂਗ ਰਾਜਾਂ ਦੀਆਂ ਹੱਦਾਂ ਉੱਤੇ ਟਾਹਾਨ ਪਰਬਤੀ ਲੜੀ ਵਿਚ 2,187 ਮੀ. ਉੱਚੀ ਹੈ। ਇਹ ਮਲੇਸ਼ੀਆ ਦੀ ਨੈਸ਼ਨਲ ਪਾਰਕ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੇਰੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਇਸ ਸਿਖਰ ਦੇ ਕੁਆਲਾਂ, ਟਾਹਾਨ ਵੱਲੋਂ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਪਰਬਤ ਆਰੋਹੀਆਂ ਦਾ ਇਕ ਪੜਾਅ ਹੈ। ਅਸਲ ਚੜ੍ਹਾਈ ਇਸੇ ਜਗ੍ਹਾ ਤੋਂ ਹੀ ਆਰੰਭ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਸਿਖਰ ਦੀਆਂ ਢਲਾਣਾਂ ਉੱਤੇ ਕਵਾਰਟਜਾਈਟ ਅਤੇ ਸੇਲ ਦੀਆਂ ਚਟਾਨਾਂ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਬਨਸਪਤੀ ਘੱਟ ਹੀ ਉਗੀ ਹੋਈ ਮਿਲਦੀ ਹੈ।

ਟਾਹਾਨ ਸਿਖਰ ਟਾਹਾਨ ਪਰਬਤੀ ਲੜੀ ਦੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸਿਖਰ ਹੈ। ਇਸ ਸਿਖਰ ਦੇ ਨਾਂ ਵਾਲੀ ਪਰਬਤੀ ਲੜੀ ਮੇਨ ਲੜੀ ਦੇ ਸਮਾਂਨਾਂਤਰ ਫੈਲੀ ਹੋਈ ਹੈ ਤੇ ਇਹ ਅੱਗੇ ਜਾਹੋਰ ਰਾਜ ਵਿਚ ਅਤੇ ਸਿੰਗਾਪੁਰ ਵਿਚ ਇਕਾ-ਦੁੱਕਾ ਪਰਬਤੀ ਲੜੀਆਂ ਵਿਚ ਹੀ ਖਿੰਡ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

4°38' ਉ. ਵਿਭ. ; 102°14' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.- ਐਨ. ਥਿ. ਮਾ. 11. 497

ਟਾਹੀਟੀ ਦੇ ਤਟਵਰਤੀ ਖੇਤਰ ਵਾਲੇ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਰੁੱਖਾਂ ਉੱਤੇ ਸ਼ੁਕਦੇ ਮੱਛੀਆਂ ਫੜਨ ਵਾਲੇ ਜਾਲ ਆਮ ਹੀ ਵਿਖਾਈ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।

ਟਾਹੀਟੀ : ਦੱਖਣੀ ਸ਼ਾਂਤ ਮਹਾਂਸਾਗਰ ਵਿਚ ਫ੍ਰੈਂਚ ਪਾਲੀਨੇਸ਼ੀਆ ਦੇ ਸੁਸਾਇਟੀ ਟਾਪੂਆਂ ਦੇ ਪੌਣ-ਮੁਖੀ (ਪੂਰਬੀ)

ਟਾਪੂਆਂ ਦਾ ਇਹ ਇਕ ਟਾਪੂ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਪਾਪੀਏਟੀ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਇਸ ਟਾਪੂ ਦੀ ਵੱਡੀ ਬੰਦਰਗਾਹ ਅਤੇ ਵਪਾਰਕ ਕੇਂਦਰ ਹੈ।

1,042 ਵ. ਕਿ. ਮੀ. ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਲੰਬਾਈ 53 ਕਿ. ਮੀ. ਹੈ। ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਉੱਤੇ ਇਹ ਮੂੰਗੋ ਦੀਆਂ ਵਲਗਣਾਂ ਅਤੇ ਘੱਟ ਡੂੰਘੀਆਂ ਝੀਲਾਂ

ਨਾਲ ਘਿਰਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਗੋਲਾਕਾਰ ਟਾਪੂ ਦੀ ਧਰਤਲ ਉਗੜ-ਦੁਘੜੀ ਜਿਹੀ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਕਈ ਉਚੀਆਂ ਸਿਖਰਾਂ ਵੀ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਸਿਖਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਉੱਚੀ ਓਰਾਹੇਨਾ 2237 ਮੀ. ਉੱਚੀ ਜਵਾਲਾਮੁਖੀ ਸਿਖਰ ਹੈ। ਤੱਟ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਤੰਗ ਜਿਹੀ ਉਪਜਾਊ ਸਾਹਿਲੀ ਮੈਦਾਨੀ ਪੱਟੀ ਹੈ। ਦੱਖਣ-ਪੂਰਬ ਦੀ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿਚ ਇਹ ਟਾਪੂ ਇਕ ਤੰਗ ਜਲ-ਡਮਰੂ ਰਸਤਿਉਂ ਚੌੜੇ ਪ੍ਰਾਇਦੀਪ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਸ਼ਕਲੋਂ ਇਹ ਟਾਪੂ ਅੱਠ ਭੁਜਾਈ ਜਿਹਾ ਹੈ।

ਇਥੋਂ ਦੀ ਆਰਥਿਕਤਾ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਅਤੇ ਮੱਛੀ ਫੜਨ ਉੱਤੇ ਆਧਾਰਤ ਹੈ। ਇਥੇ ਨਾਰੀਅਲ, ਕਚਾਲੂ, ਫਲ, ਸਬਜ਼ੀਆਂ, ਕਾਫੀ, ਕਿਉੜੇ ਆਦਿ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸੱਨਅਤਾਂ ਦੀ ਇਥੇ ਘਾਟ ਹੈ ਕੇਵਲ ਘਰੇਲੂ ਦਸਤਕਾਰੀ ਹੀ ਹੈ।

ਟਾਹੀਟੀ ਦੇ ਤਟਵਰਤੀ ਖੇਤਰ ਵਾਲੇ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਦਰਖਤਾਂ ਉੱਤੇ ਸੁਕਦੇ ਮੱਛੀਆਂ ਫੜਨ ਵਾਲੇ ਜਾਲ ਆਮ ਹੀ ਵਿਖਾਈ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।

ਇਸ ਟਾਪੂ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ 1767 ਈ. ਵਿਚ ਬਰਤਾਨਵੀ ਜਹਾਜ਼ਰਾਨ ਸੈਮੂਅਲ ਵੈਲਿਸ ਦੇ ਇਸ ਥਾਂ ਤੇ ਆਉਣ ਨਾਲ ਆਰੰਭ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਨੇ ਇਸ ਟਾਪੂ ਦਾ ਨਾਂ ਜਾਰਜ ਤੀਜਾ ਰੱਖਿਆ। ਇਸ ਤੋਂ ਅਗਲੇ ਸਾਲ ਫਰਾਂਸੀਸੀ ਬੰਜੀ ਲੂਈ ਡੀ ਬੁਰਗੈਨਵਿੱਲੀ (Louis de Bourgainville) ਇਧਰ ਆਇਆ, ਉਸ ਵੇਲੇ ਇਥੋਂ ਦਾ ਨਾਂ 'ਟਾਈਟੀ' ਪ੍ਰਚਲਤ ਸੀ ਪਰ ਉਸਨੇ ਇਸ ਦਾ ਨਾਂ ਨਿਊ ਸਾਥਿਰਾ ਰੱਖਿਆ। ਇਸ ਪਿੱਛੋਂ 1769 ਈ. ਵਿਚ ਜੇਮਜ਼ ਕੁੱਕ ਅਤੇ 1788 ਵਿਚ ਵਿਲੀਅਮ ਬਲਾਈ ਆਏ। 1777 ਈ. ਵਿਚ ਇਥੇ ਸਥਾਈ ਬਰਤਾਨਵੀ ਬਸਤੀ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਪੋਟੈਸਟੈਂਟ ਲੰਡਨ ਮਿਸ਼ਨਰੀ ਸੁਸਾਇਟੀ ਨੇ ਕੀਤੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਮਿਸ਼ਨਰੀਆਂ ਨੇ ਇਥੋਂ ਦੇ ਮੁੱਢਲੇ ਵਸਨੀਕ ਪੋਮਾਰਾ ਪਰਿਵਾਰ ਦਾ ਟਾਪੂ ਉਪਰ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰਵਾ ਦਿੱਤਾ। ਇਸੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਉਤਰਾਧਿਕਾਰੀ ਪਿੱਛੋਂ ਵੀ ਇਥੇ ਰਾਜ ਕਰਦੇ ਰਹੇ। ਇਸ ਪਿੱਛੋਂ 1842 ਵਿਚ ਇਹ ਫਰਾਂਸੀਸੀ ਪੋਟੈਕਟੋਰੇਟ ਅਤੇ 1880 ਵਿਚ ਫਰਾਂਸੀਸੀ ਬਸਤੀ ਬਣ ਗਿਆ। ਉਦੋਂ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਅੱਜ ਤੀਕ ਇਹ ਫਰਾਂਸ ਅਧੀਨ ਹੈ ਪਰ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਪੱਖੋਂ ਇਹ ਖੁਦ-ਮੁਖਤਾਰ ਹੀ ਹੈ।

ਇਸ ਟਾਪੂ ਉੱਤੇ ਬਹੁਤੀ ਵਸੋਂ ਪਾਲੀਨੇਸ਼ੀਟੀਆਂ ਦੀ ਹੈ ਪਰ ਇਹ ਲੋਕ ਮਿਲੀ ਜੁਲੀ ਨਸਲ ਦੇ ਹੀ ਹਨ। ਇਥੇ ਚੀਨੀ, ਫਰਾਂਸੀਸੀ, ਬਰਤਾਨਵੀ ਅਤੇ ਅਮਰੀਕੀ ਵੀ ਵੱਸੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਬਹੁਤੀ ਵਸੋਂ ਇਥੋਂ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਵਿਚ ਹੀ ਹੈ ਪਰ ਤੱਟ ਉੱਤੇ ਸ਼ਹਿਰ ਅਤੇ ਪਿੰਡ ਵੀ ਆਬਾਦ ਹਨ।

ਆਬਾਦੀ - 95,604 (1977)

17°37' ਦੱ. ਵਿਭ. ; 149°27' ਪੱ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.-ਐਨ. ਅਮੋ. 26: 226; ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮਾ. 11: 497

ਟਾਕ : ਪੱਛਮੀ ਥਾਈਲੈਂਡ ਦੇ ਉੱਤਰੀ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਇਸੇ ਹੀ ਨਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦਾ ਰਾਜਧਾਨੀ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਪਿੰਗ ਦਰਿਆ ਦੇ ਖੱਬੇ ਕੰਢੇ ਉਪਰ ਅਤੇ ਬਰੁਮਾ ਸਰਹੱਦ ਤੋਂ 64 ਕਿ. ਮੀ. (40 ਮੀਲ) ਦੇ ਫਾਸਲੇ ਤੇ ਵਾਕਿਆ ਹੈ। ਨੇੜੇ ਤੇੜੇ ਦੀਆਂ ਉਚਾਣ ਭੂਮੀਆਂ ਤੋਂ ਲਿਆਂਦੀ ਸਾਗਵਾਨ ਲੱਕੜ ਦਾ ਇਥੇ ਵਪਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਨੇੜੇ ਹੀ ਕਲੀ ਅਤੇ ਟੰਗਸਟਨ ਦੀ ਖਾਣ ਖੁਦਾਈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਥੇ ਇਕ ਹਵਾਈ ਅੱਡਾ ਹੈ। ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਵੱਡੀਆਂ ਸੜਕਾਂ ਦੁਆਰਾ ਚਾਰ ਚੁਫੇਰੇ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਆਬਾਦੀ - 18,330 (1980)

16°52' ਉ. ਵਿਭ.; 99°08' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.-ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮਾ. 11: 514; ਵੈ. ਜਗ. ਡਿਕ.

ਟਾਕ, ਐਰੋਸਟ : ਇਸ ਸੰਗੀਤਕਾਰ ਦਾ ਜਨਮ 7 ਦਸੰਬਰ, 1887 ਨੂੰ ਵੀਆਨਾ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਨੂੰ ਜਰਮਨੀ ਦੇ ਪੂਰਬ-ਨਾਜ਼ੀ ਕਾਲ ਦੇ ਬਾਨੀ ਸੰਗੀਤਕਾਰਾਂ ਦਾ ਆਗੂ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਇਕ ਉੱਘਾ ਪਿਆਨੋ-ਵਾਦਕ ਸੀ।

ਐਰੋਸਟ ਟਾਕ

ਸੰਨ 1909 ਵਿਚ ਇਸਨੇ ਮੋਜ਼ਾਰਟ ਪ੍ਰਾਈਜ਼ ਜਿੱਤਿਆ ਅਤੇ ਇਥੋਂ ਹੀ ਇਸਨੂੰ ਫਰੈਂਕਫਰਟ ਐਮ ਮੇਨ ਵਿਖੇ ਪਿਆਨੋ ਸਿਖਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਮਿਲਿਆ। ਇਕ ਸੰਗੀਤਕਾਰ ਵਜੋਂ ਇਹ ਸਵੈ-ਸਿੱਖਿਅਕ ਸੀ ਸੰਨ 1929 ਤੋਂ 1933 ਤੱਕ ਇਸਨੇ ਬਰਲਿਨ ਵਿਖੇ ਪਿਆਨੋ ਅਤੇ ਸੰਗੀਤ-ਰਚਨਾ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਿੱਤੀ। ਸੰਨ 1952 ਵਿਚ ਇਸਨੇ ਸੰਗੀਤ-ਮੰਡਲੀ ਨਾਲ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਦਾ ਦੌਰਾ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਸੰਨ 1934-36 ਦੌਰਾਨ ਨਿਊਯਾਰਕ ਵਿਖੇ ਅਤੇ ਸੰਨ 1937-48 ਦੌਰਾਨ ਲਾਸ ਏਂਜਲਸ ਵਿਚ ਦੱਖਣੀ ਕੈਲਿਫੋਰਨੀਆ ਵਿਖੇ ਸੰਗੀਤ-ਰਚਨਾ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਿੱਤੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਸਨੇ ਨਿੱਜੀ ਤੌਰ ਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਕਈ ਸੰਗੀਤ ਮੰਡਲੀਆਂ ਨਾਲ ਯੂਰਪ ਦਾ ਦੌਰਾ ਕੀਤਾ। ਸੰਨ 1950 ਤੋਂ 1958 ਦੌਰਾਨ ਇਹ ਸਵਿਟਜ਼ਰਲੈਂਡ ਵਿਖੇ ਰਿਹਾ ਅਤੇ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਸਾਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਲਾਸ ਏਂਜਲਸ ਵਿਖੇ ਬਿਤਾਈ।

ਟਾਕ ਆਰਕੈਸਟਰਾ ਰਚਨਾ ਹਾਸਰਸ ਭਰਪੂਰ ਹੈ। ਇਸ ਪੱਖੋਂ (Bunte Suite) (1929) ਖਾਸ ਤੌਰ ਤੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ। ਇਸਨੇ ਚੈਂਬਰ-ਸੰਗੀਤ, ਕਈ ਚੈਂਬਰ ਸੰਗੀਤ ਨਾਟ ਅਤੇ ਫਿਲਮਾਂ ਲਈ ਸੰਗੀਤ ਰਚਿਆ। ਇਸ ਦੀਆਂ ਪੰਜ ਸਿਫਨੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਥਰਡ (1956) ਨੇ ਪੁਲਿਤਸਰ ਪੁਰਸਕਾਰ ਜਿੱਤਿਆ। ਇਸਨੇ ਦੋ ਸਿਧਾਂਤਕ ਕ੍ਰਿਤਾਂ 'Melodielehre' (1923) ਅਤੇ ਦੀ ਸ਼ੇਪਿੰਗ ਫੋਰਸਿਸ ਇਨ ਮਿਊਜ਼ਿਕ (1948) ਵੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕਰਵਾਈਆਂ।

ਪਹਿਲੀ ਅਕਤੂਬਰ, 1964 ਨੂੰ ਲਾਸ ਏਂਜਲਸ ਵਿਖੇ ਇਸਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.-ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮਾ. 10: 19; ਚੈਂਬ. ਐਨ. 13: 678

ਟਾਕਸਿਨ : ਸਿਆਮ (ਮੌਜੂਦਾ ਥਾਈਲੈਂਡ) ਦੇ ਇਸ ਮਹਾਨ ਜਰਨੈਲ, ਜੇਤੂ ਅਤੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦਾ ਜਨਮ 1734 ਈ. ਵਿਚ ਹੋਇਆ। ਇਸਨੇ ਸਿਆਮ ਨੂੰ ਮੁੜ ਇਕੱਠਿਆਂ ਕੀਤਾ ਅਤੇ

ਕੰਬੋਡੀਆ ਦੇ ਖਰਚੇ ਤੇ ਥਾਈਲੈਂਡ ਦੀ ਮਲਕੀਅਤ ਦਾ ਪੂਰਬ ਵੱਲ ਨੂੰ ਵਿਕਾਸ ਕੀਤਾ।

ਇਹ ਚੀਨੀ-ਥਾਈ ਕੁਲ ਵਿਚੋਂ ਸੀ। ਇਹ ਇਕ ਥਾਈ ਸਰਦਾਰ ਦਾ ਪਿਛਲੱਗ ਬਣ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉਸੇ ਨੇ ਹੀ ਇਸਨੂੰ ਸ਼ਾਹੀ ਫੌਜੀ ਸੈਨਾ ਵਿਚ ਭਰਤੀ ਕਰਵਾ ਦਿੱਤਾ। ਸੰਨ 1764 ਵਿਚ ਇਹ ਇਕ ਪ੍ਰਾਂਤਕ ਗਵਰਨਰ ਬਣ ਗਿਆ ਅਤੇ ਫਰਾ (Phrya) ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕੀ ਖਿਤਾਬ ਇਸਨੂੰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਇਸਨੇ ਇਕ ਮਰ ਮਿਟਣ ਵਾਲੀ ਫੌਜ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਇਸੇ ਫੌਜ ਦੀ ਇਸਨੇ ਥਾਈਲੈਂਡ ਦੀ ਘਿਰੀ ਹੋਈ ਰਾਜਧਾਨੀ ਆਯੁੱਠਾਇਆ ਵਿਚ ਅਗਵਾਈ ਕੀਤੀ। ਉਥੇ ਇਸਨੂੰ ਬਰਮਾ ਕੋਲੋਂ ਹਾਰ ਹੋਈ ਅਤੇ ਇਹ ਸਿਆਮ ਦੀ ਖਾੜੀ ਦੇ ਪੂਰਬੀ ਪਾਸੇ ਵੱਲ ਪਿਛਾਹ ਹੋਣ ਗਿਆ। ਇਸਨੇ ਹੋਰ ਨਵੀਂ ਫੌਜ ਭਰਤੀ ਕਰ ਲਈ ਅਤੇ ਰਾਜਧਾਨੀ ਵਿਚ ਫਿਰ ਦਾਖਲ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਸਨੇ ਹੋਰ ਵੀ ਕਈ ਜਿੱਤਾਂ ਹਾਸਲ ਕੀਤੀਆਂ ਪਰ 1767 ਈ. ਦੀ ਜਿੱਤ ਤਾਂ ਥਾਈਲੈਂਡ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਮੋੜ ਹੈ।

ਕਈ ਜਿੱਤਾਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਉਪਰੰਤ ਇਸਨੇ ਥਾਈਲੈਂਡ ਦੀਆਂ ਪੰਜ ਰਿਆਸਤਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਰਾਜ ਵਿਚ ਇੱਕਠਿਆਂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਸਨੇ ਟਨ ਬੁਰੀ ਨਾਂ ਦੀ ਨਵੀਂ ਰਾਜਧਾਨੀ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤੀ ਤੇ ਆਪਣੇ ਰਾਜ-ਕਾਲ (1767-82) ਦਾ ਆਰੰਭ ਕੀਤਾ। ਇਸਨੇ ਬਿਦੇਸ਼ੀ ਅਤੇ ਦੇਸੀ ਸਮਸਿਆਵਾਂ ਤੇ ਕਾਬੂ ਪਾ ਲਿਆ। ਸਿਆਸੀ ਪ੍ਰਬੰਧ ਦੇ ਵਧੇਰੇ ਦੁਨਿਆਵੀ ਕੰਮਾਂ-ਕਾਜਾਂ ਨੂੰ ਅਣਡਿੱਠ ਕਰਦਿਆਂ, ਇਸਨੇ ਆਪਣੇ ਥੱਕੇ-ਹੋਏ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਕੰਬੋਡੀਆ ਵਿਚ ਝੋਕ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਸਿਆਮ ਦੇ ਪ੍ਰਾਂਤਾਂ ਉਪਰ ਫਿਰ ਜਿੱਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲਈ। ਇਸਨੇ ਆਪਣੇ ਦੋ ਭਰਾਵਾਂ ਨੂੰ ਕਮਾਨ ਦੇ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਆਪ ਟਨਬੁਰੀ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਇਸਦੇ ਭਰਾ ਚੱਕਰੀ ਨੇ ਰਾਜ-ਭਾਗ ਦੀ ਵਾਗ ਡੋਰ ਸੰਭਾਲ ਲਈ ਅਤੇ 1782 ਈ. ਵਿਚ ਇਸਨੂੰ ਫ਼ਾਂਸੀ ਚੜ੍ਹਾ ਦਿੱਤਾ। ਚੱਕਰੀ ਨੇ ਰਾਮਾ-ਪਹਿਲੇ ਦੀ ਉਪਾਧੀ ਧਾਰਨ ਕੀਤੀ। ਰਾਮਾ ਪਹਿਲਾ ਹੀ ਥਾਈਲੈਂਡ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੇ ਅਤੇ ਮੌਜੂਦਾ ਖਾਨਦਾਨ ਦਾ ਬਾਨੀ ਸੀ।

ਹ. ਪੁ.-ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9 : 782

ਟਾਕ ਨਗਰ : ਪਕਿਸਤਾਨ ਦੇ ਉੱਤਰ-ਪੱਛਮੀ ਸਰਹੱਦੀ ਸੂਬੇ ਦੇ ਡੇਰਾ ਇਸਮਾਈਲ ਖ਼ਾਂ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਵਿਚ ਇਸੇ ਹੀ ਨਾਂ ਦੀ ਤਹਿਸੀਲ ਦਾ ਸਦਰ-ਮੁਕਾਮ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਡੇਰਾ ਇਸਮਾਈਲ ਖ਼ਾਂ ਸ਼ਹਿਰ ਤੋਂ 64 ਕਿ. ਮੀ. (40 ਮੀਲ) ਉੱਤਰ-ਪੱਛਮ ਵੱਲ ਟਾਕ ਜ਼ਾਮ ਨਾਂ ਟਾਕ ਜ਼ਾਮ, ਦੌਰੇ ਵਿਚੋਂ ਦੀ ਨਿਕਲਣ ਵਾਲੀ ਪਹਾੜੀ ਖੱਡ ਦੇ ਖੱਬੇ ਕੰਢੇ ਉੱਤੇ ਵਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਨੀਂਹ ਟਾਕ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਨਵਾਬ, ਕਤਾਲ, ਖ਼ਾਂ ਨੇ ਰੱਖੀ ਸੀ। ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਬਾਰਾਂ ਫੁੱਟ ਉੱਚੀ ਅਤੇ ਦੋ ਫੁੱਟ ਮੋਟੀ ਇਕ ਕੱਚੀ ਕੰਧ ਬਣੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਇਥੇ ਇਕ ਕ੍ਰਿਲਾ ਵੀ ਹੈ ਜੋ ਇਸ ਵੇਲੇ ਖੰਡਰ ਬਣਿਆ ਪਿਆ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਲੈਫਟੀਨੈਂਟ ਗਵਰਨਰ ਸਰ ਹੈਨਰੀ ਡੂਰਾਂਡ ਦੀ 1870 ਈ. ਵਿਚ ਇਥੇ ਹੀ ਮੌਤ ਹੋਈ ਸੀ।

ਆਬਾਦੀ - 32°13' ਉ. ਵਿਭ. : 70°32' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.- ਇੰਪ. ਗ. ਇੰਡ. 23 : 245

ਟਾਕਨਾ : ਡਿਪਾਰਟਮੈਂਟ-ਪੀਰੂ ਦਾ ਪੂਰ ਦੱਖਣ ਦਾ ਇਹ ਇਕ ਡਿਪਾਰਟਮੈਂਟ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਦੱਖਣ-ਪੱਛਮ ਵਿਚ ਸ਼ਾਂਤ ਮਹਾਂਸਾਗਰ, ਉੱਤਰ-ਪੂਰਬ ਵਿਚ ਬੋਲੀਵੀਆ ਅਤੇ ਦੱਖਣ ਵਿਚ ਚਿਲੀ ਲਗਦੇ ਹਨ। ਇਸਦਾ ਕੁੱਲ ਰਕਬਾ 14,767 ਵ. ਕਿ. ਮੀ.

(5,701 ਵ. ਮੀਲ) ਅਤੇ ਆਬਾਦੀ 2,09,300 (1991) ਹੈ। ਇਸੇ ਹੀ ਨਾਂ ਦਾ ਸ਼ਹਿਰ ਡਿਪਾਰਟਮੈਂਟ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਹੈ। ਇਸ ਡਿਪਾਰਟਮੈਂਟ ਦਾ ਐਂਡੀਜ਼ ਪਰਬਤਾਂ ਵਿਚ ਪੈਂਦਾ ਉੱਤਰ-ਪੂਰਬੀ ਹਿੱਸਾ ਉੱਚਾ ਹੈ ਤੇ ਇਥੇ ਵਸੋਂ ਨਾਂ-ਮਾਤਰ ਹੈ। ਦੱਖਣ-ਪੱਛਮ ਦੇ ਤਾਂਟੀ ਰੇਗਿਸਤਾਨ ਵਿੱਚ ਵਸੋਂ ਦਰਿਆਵਾਂ ਦੇ ਸਿੰਜਾਈ ਵਾਲੇ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਹੈ ਅਤੇ ਬੜੀ ਵਿਰਲੀ ਹੈ। ਟਾਕਨਾ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਦਾ ਇਲਾਕਾ ਬਹੁਤ ਘੁੱਗ ਵਸਦਾ ਹੈ। ਸੰਨ 1880 ਦੇ ਸ਼ਾਂਤ ਮਹਾਂਸਾਗਰੀ ਯੁੱਧ ਦੌਰਾਨ ਇਸ ਡਿਪਾਰਟਮੈਂਟ ਉੱਤੇ ਚਿਲੀਆ ਦਾ ਕਬਜ਼ਾ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ 1929 ਤੱਕ ਇਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਥੱਲੇ ਹੀ ਰਿਹਾ।

ਸਿੰਜੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਨੀਵੀਆਂ ਜ਼ਮੀਨਾਂ ਵਿਚ ਅੰਗੂਰ ਤੇ ਹੋਰ ਫਲ ਕਪਾਹ ਅਤੇ ਗੰਨੇ ਦੀਆਂ ਫਸਲਾਂ ਉਗਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਉਚਾਣਾਂ 'ਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਥੋੜ੍ਹੇ ਜਿਹੇ ਇੰਡੀਅਨ ਕਣਕ, ਜੌਂ, ਆਲੂ ਬੀਜਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਭੇਡਾਂ ਅਤੇ ਐਲਪਾਨਾ (ਲੰਬੀ ਜੱਤ ਵਾਲਾ ਇਕ ਜਾਨਵਰ) ਪਾਲਦੇ ਹਨ। ਪੀਰੂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਡਿਪਾਰਟਮੈਂਟਾਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਖਣਿਜੀ ਸਾਧਨ ਹਨ। ਸੰਨ 1856 ਵਿਚ ਟਾਕਵੇਪਾਲਾ (Toquepala) ਦੇ ਸਥਾਨ ਤੇ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਕੱਚੇ ਤਾਂਬੇ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੇ-ਭੰਡਾਰ ਨੂੰ ਵਿਕਸਤ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਜਿਥੋਂ ਪੀਰੂ ਦੇ ਕੁੱਲ ਉਤਪਾਦਨ ਦਾ 1/3 ਹਿੱਸਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਡਿਪਾਰਟਮੈਂਟ ਪੈਨ ਅਮੈਰਿਕਨ ਸ਼ਾਹ-ਰਾਹ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਥੋਂ ਸਾਹਿਲੀ ਖੇਤਰ ਅਤੇ ਐਂਡੀ ਪੀਰੂ ਵਿਚ ਪੈਂਦੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਨੂੰ ਸੜਕਾਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਐਰੀਕਾ ਬੰਦਰਗਾਹ ਵਲ ਨੂੰ ਸੜਕਾਂ ਅਤੇ ਰੇਲ-ਮਾਰਗ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਹ. ਪੁ.- ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 11 : 488

ਟਾਕਨਾ : ਸ਼ਹਿਰ -ਦੱਖਣੀ ਪੀਰੂ ਦੇ ਇਸੇ ਹੀ ਨਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਾਂਤ ਤੇ ਡਿਪਾਰਟਮੈਂਟ ਦਾ ਇਹ ਰਾਜਧਾਨੀ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਕੈਪਲਾਈਨਾ ਦਰਿਆ ਉਪਰ 552 ਮੀ. (1,821 ਫੁੱਟ) ਦੀ ਉਚਾਈ ਤੇ ਐਂਡੀ ਦੀਆਂ ਖੁਸ਼ਕ ਪੱਥੀਆਂ ਵਿਚ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਸੋਲ੍ਹਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਜਦੋਂ ਸਪੇਨੀ ਇਸ ਥਾਂ ਉੱਤੇ ਪੁੱਜੇ ਸਨ ਤਾਂ ਉਸ ਵੇਲੇ ਇਸ ਥਾਂ ਤੇ ਆਈਮਰਾ ਇੰਡੀਅਨਾਂ ਦਾ ਕਬਜ਼ਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਮਗਰੋਂ ਸੈਨ ਪੀਡਰੋ ਡੇ ਟਾਕਨਾ ਨਾਂ ਦੇ ਇਸ ਸਪੇਨੀ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਨੀਂਹ ਰੱਖੀ ਗਈ। ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਦੀ ਜਰਖੇਜ਼ ਜ਼ਮੀਨ ਅਤੇ ਠੰਢੀ ਜਲਵਾਯੂ ਅਤੇ ਚਿਲੀ ਦੀ ਐਰੀਕਾ (Arica) ਨਾਂ ਦੀ ਸ਼ਾਂਤ ਮਹਾਂਸਾਗਰੀ ਬੰਦਰਗਾਹ ਦੀ ਨੇੜਤਾ ਨੇ ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਯੁੱਗ ਦੌਰਾਨ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਖੁਸ਼ਹਾਲੀ 'ਚ ਬਹੁਤ ਵਾਧਾ ਕੀਤਾ। ਬੋਲੀਵੀਆ ਦੇ ਪੋਟਾਸੀ ਸ਼ਹਿਰ ਤੋਂ ਐਰੀਕਾ ਬੰਦਰਗਾਹ ਨੂੰ ਭੇਜੀ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਚਾਂਦੀ, ਟਾਕਨਾ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਰਸਤਿਉਂ ਹੀ ਭੇਜੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਖਾਣਾਂ ਦੇ ਖਤਮ ਹੋ ਜਾਣ ਮਗਰੋਂ ਟਾਕਨਾ ਢਹਿੰਦੀਆਂ ਕਲਾਂ ਵੱਲ ਜਾਣ ਲੱਗ ਪਿਆ ਪਰ ਪਿਛੋਂ ਸਪੇਨ ਤੋਂ ਆਜ਼ਾਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਛਿੜੇ ਯੁੱਧ ਦੌਰਾਨ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਤੇ ਫਿਰ ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਲੀ ਖੁਸ਼ਹਾਲੀ ਆ ਗਈ ਤੇ 1826 ਈ. ਵਿਚ ਇਹ 'Herdic Town of Tacna' ਬਣ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1880 ਵਿਚ ਸ਼ਾਂਤ ਮਹਾਂਸਾਗਰੀ ਯੁੱਧਾਂ ਦੌਰਾਨ ਚਿਲੀਆਂ ਨੇ ਪੀਰੂ ਅਤੇ ਬੋਲੀਵੀਆ ਦੀਆਂ ਫੌਜਾਂ ਨੂੰ ਕੈਪੇਡ ਲਾ ਐਲੀਆਂਜਾ ਦੇ ਨੇੜੇ ਹਰਾ ਦਿੱਤਾ। ਸੰਨ 1883 ਦੀ ਆਂਕਨ ਦੀ ਸੰਧੀ ਅਨੁਸਾਰ ਟਾਕਨਾ ਅਤੇ ਐਰੀਕਾ ਚਿਲੀ ਨੂੰ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਪਰ 1929 ਈ. ਦੇ ਅੰਤਮ ਸਮਝੌਤੇ ਵਿਚ ਟਾਕਨਾ ਪੀਰੂ ਨੂੰ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਚਿਲੀਆਂ ਦੇ ਕਬਜ਼ੇ ਵੇਲੇ ਟਾਕਨਾ ਸ਼ਹਿਰ ਨੂੰ ਆਧੁਨਿਕ ਲੀਹਾਂ ਤੇ ਵਿਕਸਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1872 ਦਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਮੁੱਖ ਗਿਰਜਾ ਮੁਕੰਮਲ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ।

ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਜ਼ਰਾਇਤੀ ਵਸਤਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਸੈਸ ਕਰਨ ਦਾ ਇਕ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਕੇਂਦਰ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇਥੇ ਚਮੜਾ ਕਮਾਉਣ ਦਾ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਫਲਾਂ ਦੀ ਡੱਬਾ-ਬੰਦੀ ਅਤੇ ਸ਼ਰਾਬ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਥੇ ਇਕ ਹਵਾਈ ਅੱਡਾ ਹੈ। ਐਰੀਕਾ ਬੰਦਰਗਾਹ ਨਾਲ ਇਹ ਰੇਲ ਅਤੇ ਪੈਨ-ਅਮੈਰੀਕਨ ਸ਼ਾਹਰਾਹ ਦੁਆਰਾ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਇਥੋਂ ਪੂਰਬ ਵੱਲ ਐਂਡੀਅਨ ਬਸਤੀਆਂ ਨੂੰ ਸੜਕਾਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਆਬਾਦੀ - 1,50,220 (1991)

18°01' ਦੱ. ਵਿਥ. : 70°15' ਪੱ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.- ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 11 : 498

ਟਾਕਰੀ ਲਿਪੀ : ਟਾਕਰੀ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਉਤਪਤੀ ਦਾ ਠੀਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਚਲਦਾ। ਕਈ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਠਾਕਰ-ਰਾਜਪੂਤ ਚੌਧਰੀਆਂ ਵਿਚ ਵਰਤੀ ਜਾਣ ਕਰਨ ਇਸ ਦਾ ਨਾਂ ਠਾਕਰੀ ਪਿਆ ਅਤੇ ਟਾਕਰੀ ਸ਼ਬਦ ਠਾਕਰੀ ਦਾ ਹੀ ਬਦਲਵਾਂ ਰੂਪ ਹੈ। ਦੂਜੇ ਵਿਚਾਰ ਅਨੁਸਾਰ ਟਾਂਕ (ਲਵਾਣਾ) ਜਾਤੀ ਦੇ ਵਪਾਰੀਆਂ ਦੀ ਲਿਪੀ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਇਸਦਾ ਨਾਂ ਟਾਕਰੀ ਪਿਆ ਹੋਵੇਗਾ। ਕਈਆਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਅਨੁਸਾਰ ਕਿਸੇ ਸਮੇਂ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਟੱਕ ਜਾਤੀ ਦਾ ਬਹੁਤ ਜ਼ੋਰ ਸੀ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਗੜ੍ਹ ਟੈਕਸਿਲਾ ਸ਼ਹਿਰ ਸੀ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਬਹੁਤਾ ਹਿੱਸਾ ਟੱਕ ਦੇਸ਼ ਅਖਵਾਉਂਦਾ ਸੀ। ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਅਤੇ ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ ਦੀਆਂ ਪੋਥੀਆਂ ਵਿਚ ਇਸ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਬੋਲੀ ਨੂੰ ਟੱਕੀ ਜਾਂ ਟਾਕਰੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੋਵੇਗਾ।

ਇਹ ਲਿਪੀ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਪੁਰਾਣੀ ਲਿਪੀ ਦਾ ਸ਼ਾਰਦਾ ਵਰਗਾ ਹੀ ਘੜੀਸਵਾਂ ਪਹਾੜੀ ਰੂਪ ਹੈ। ਇਸਦੇ ਨਿਮਨ ਅੱਖਰ ਵਰਤਮਾਨ ਸ਼ਾਰਦਾ ਦੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਅੱਖਰਾਂ ਨਾਲ ਹੀ ਮਿਲਦੇ-ਜੁਲਦੇ ਹਨ ਇ, ਈ, ਉ, ਏ, ਗ, ਘ, ਚ, ਵ, ਢ, ਤ, ਥ, ਦ, ਧ, ਪ, ਭ, ਮ, ਯ, ਰ, ਲ, ਅਤੇ ਹ।

ਇਸ ਲਿਪੀ ਦੇ ਬਾਕੀ ਦੇ ਅੱਖਰਾਂ ਵਿਚ ਰਿਹਾ ਹੋਇਆ ਅੰਤਰ ਜਲਦੀ ਵਿਚ ਅਤੇ ਚਲਦੀ ਕਲਮ ਨਾਲ ਪੂਰਾ ਅੱਖਰ ਲਿਖਣ ਕਰਕੇ ਪਿਆ ਹੈ।

ਜੰਮੂ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸਾਰੇ ਉੱਤਰੀ ਪਹਾੜੀ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਇਹ ਲਿਪੀ ਪ੍ਰਚਲਤ ਹੈ। ਅਲੱਗ-ਅਲੱਗ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿਚ ਇਸਨੂੰ ਕੁਝ ਕੁਝ ਭਿੰਨਤਾ ਨਾਲ ਲਿਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਡੋਗਰੀ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਵਰਤੀ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਲਿਪੀ ਨੂੰ ਡੋਗਰੀ ਅਤੇ ਚੰਬਾ ਰਾਜ ਵਿਚ ਵਰਤੀ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਲਿਪੀ ਨੂੰ ਚਮਿਆਲੀ ਅਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕਾਂਗੜੇ ਦੇ ਆਸ-ਪਾਸ ਦੀਆਂ ਪਹਾੜੀਆਂ ਵਿਚ ਇਸ ਲਿਪੀ ਦੇ ਕਈ ਪੁਰਾਣੇ ਸ਼ਿਲਾਲੇਖ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਟਾਕਰੀ ਲਿਪੀ ਵਿਚ ਚਾਰ ਚਿੰਨ੍ਹ ਸੂਰ ਦੇ ਅਤੇ 33 ਵਿਅੰਜਨਾਂ ਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸ ਵਿਚ 'ੜ' ਅੱਖਰ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਸ ਲਿਪੀ ਦੇ ਨਿਮਨ ਤੇਰਾਂ ਅੱਖਰ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਅੱਖਰਾਂ ਨਾਲ ਵਧੇਰੇ ਮਿਲਦੇ ਹਨ -

ਘ, ਚ, ਛ, ਜ, ਝ, ਢ, ਣ, ਤ, ਧ, ਨ, ਫ, ਰ ਅਤੇ ਲ।

ਟਾਕਰੀ ਦਾ ਗੁਰਮੁਖੀ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਗੂੜਾ ਸਬੰਧ ਹੈ। ਇਹ ਕਹਿਣਾ ਗਲਤ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਭੈਣਾਂ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਦੇ 15 ਅੱਖਰ ਉ, ਹ, ਖ, ਗ, ਘ, ਟ, ਠ, ਡ, ਤ, ਥ, ਪ, ਫ, ਭ, ਰ, ਵ ਸਾਂਝੇ ਹਨ। ਪੰਜ ਅੱਖਰ- ਚ, ਢ, ਦ, ਧ, ਲ ਕਾਫ਼ੀ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਛੇ ਅੱਖਰ- ਕ, ਛ, ਜ, ਝ, ਮ, ਸ ਕੁਝ-ਕੁਝ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਤੇ ਸਿਰਫ਼ ਅੱਠ ਅੱਖਰ ਅ, ਏ, ਵ, ਝ, ਣ, ਨ, ਬ, ਸ ਨਹੀਂ

ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਲਿਪੀਆਂ ਦੀਆਂ ਲਗਾਂ, ਮਾਤ੍ਰਾਂ, ਔਕੜ ਅਤੇ ਦੁਲੈਕੜ ਇਕੋ ਜਿਹੇ ਹਨ ਅਤੇ ਹੋੜੇ, ਕਨੜੇ ਵੀ ਪੁਰਾਣੇ ਰੂਪਾਂ ਵਿਚ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹ ਮੰਨਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਇਕ ਸਾਂਝੇ ਸੋਮੇ ਤੋਂ ਨਿਕਲੀਆਂ ਹਨ।

ਹ. ਪੁ.- ਗੁਰਮੁਖੀ ਲਿਪੀ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ-ਪਦਮ: ਗੁ. ਲਿ. ਜਨ. ਵਿ. : ਭਾ. ਪ੍ਰ. ਲਿ- ਓਝਾ: ਲਿਪੀ ਦਾ ਵਿਗਿਆਨਕ ਅਧਿਐਨ-ਤਾਪ

ਟਾਕਲੋਬਾਨ (Taclaban) : ਫਿਲਪੀਨ ਦੇ ਲੇਟੀ (Leyte) ਪ੍ਰਾਂਤ ਦਾ ਇਹ ਰਾਜਧਾਨੀ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਸੈਨ ਹਵਾਈਕੋ ਜਲਡਮਰੂ ਦੇ ਦੱਖਣੀ ਸਿਰੇ ਉੱਤੇ ਅਤੇ ਸੈਨ ਪੀਡਰੋ ਖਾੜੀ ਦੇ ਉੱਤਰ-ਪੱਛਮੀ ਤੱਟ ਉੱਤੇ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਇਹ ਪੂਰਬੀ ਸਾਹਿਲੀ ਸ਼ਾਹਰਾਹ ਦਾ ਅੰਤਮ ਸਟੇਸ਼ਨ ਅਤੇ ਪੂਰਬੀ ਵਿਸਯਾਸ (Visayas) ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਸ਼ਹਿਰ ਅਤੇ ਵੱਡਾ ਕੇਂਦਰ ਹੈ। ਸੰਨ 1874 ਵਿਚ ਇਥੇ ਇਕ ਬੰਦਰਗਾਹ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਇਥੇ ਡੂੰਘੇ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਜਹਾਜ਼ਾਂ ਦਾ ਇਕ ਲੰਬਾ ਘਾਟ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇਕ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਪੈਟਰੋਲ ਦਾ ਡਿਪੂ ਅਤੇ ਹਵਾਈ ਅੱਡਾ ਹੈ। ਇਥੋਂ ਸਣ, ਖੋਪਾ ਅਤੇ ਜੰਗਲੀ ਲੱਕੜ ਬਾਹਰ ਭੇਜੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਤਜਾਰਤੀ ਪੱਖ ਤੋਂ ਮੱਛੀਆਂ ਫੜਨਾ ਇਥੋਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਧੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਡੀਵਾਈਨ ਵਰਡ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ (1896) ਅਤੇ ਲੇਟੀ ਇੰਸਟੀਚਿਊਟ ਆਫ਼ ਟੈਕਨਾਲੋਜੀ ਦਾ ਮੁਕਾਮ ਹੈ।

ਦੂਜੇ ਵਿਸ਼ਵ ਯੁੱਧ ਦੌਰਾਨ ਇਹ ਇਤਿਹਾਦੀ ਤਾਕਤਾਂ ਦੀ ਫ਼ੌਜੀ ਯੋਜਨਾ ਸਬੰਧੀ ਇਕ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਅੱਡਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। 20 ਅਕਤੂਬਰ, 1944 ਨੂੰ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਜਰਨੈਲ ਡਗਲਸ ਮੈਕ ਆਰਥਰ ਨੇ ਲੇਟੀ ਖਾੜੀ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ, ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਦੱਖਣ ਵੱਲ ਕਈ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਆਪਣੀਆਂ ਫ਼ੌਜਾਂ ਨਾਲ ਹਮਲਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ 21 ਅਕਤੂਬਰ ਨੂੰ ਇਹ ਸਾਰੀਆਂ ਥਾਵਾਂ ਆਪਣੇ ਕਬਜ਼ੇ 'ਚ ਲੈ ਲਈਆਂ। ਮਨੀਲਾ ਮੁੜ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਹ ਫਿਲਪੀਨ ਦੀ ਅਸਥਾਈ ਰਾਜਧਾਨੀ ਵੀ ਰਿਹਾ। ਇਸਦੇ ਦੱਖਣ ਵਿਚ ਪਾਲੋ (Pala) ਮਿਊਸਪੈਲਟੀ ਦੀ ਰੈੱਡ ਬੀਚ ਇਕ ਬਹੁਤ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਸੈਰਗਾਹ ਹੈ।

ਆਬਾਦੀ - 1,37,000 (1991)

11°10' ਉ: ਵਿਥ.: 124°58' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.- ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9 : 760; ਐਨ. ਅਮੇ : 26:204

ਟਾਕਵਾਂ : ਇਹ ਇਕ ਜਾਪਾਨੀ ਜੈਨ ਬੋਧੀ ਪੁਜਾਰੀ ਸੀ, ਜਿਸ ਨੇ ਟੋਕਾਈ-ਜੀ ਮੰਦਰ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਕਰਵਾਈ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਜਨਮ 1573 ਈ. ਵਿਚ ਹੋਇਆ। ਟਾਕਵਾਂ ਇਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਕਵੀ, ਸੁੰਦਰ ਲਿਖਾਈ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਚਿੱਤਰਕਾਰ ਅਤੇ ਚਾਹ ਰਸਮ ਦਾ ਮਾਹਰ ਸੀ। ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਜਾਗੀਰਦਾਰਾਂ ਨੇ ਇਸ ਨਾਲ ਦੋਸਤੀ ਕਾਇਮ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਇਕ ਸ਼ਾਹੀ ਫੁਰਮਾਨ ਦੁਆਰਾ 1607 ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਟਾਇਟੋਕੂ-ਜੀ ਦਾ ਮੁੱਖ-ਪੁਜਾਰੀ ਨਿਯੁਕਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਮਗਰੋਂ ਇਹ ਨਾਨਸੋ-ਜੀ ਅਤੇ ਸ਼ੋਕਿਓ-ਜੀ ਦਾ ਮੁੱਖ ਪੁਜਾਰੀ ਰਿਹਾ। ਪਰ ਸਰਕਾਰੀ ਪਾਲਿਸੀ ਨਾਲ ਮੱਤ-ਭੇਦਾਂ ਕਾਰਨ 1620 ਵਿਚ ਇਸਨੂੰ ਯਾਮਾਸਾਟਾ ਪ੍ਰੀਫੈਕਚਰ ਵਿਚ ਜਲਾਵਤਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਦੇਸ਼ ਨਿਕਾਲੇ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਇਸ ਨੇ ਢਹੇ ਹੋਏ ਮੰਦਰਾਂ ਦੀ ਨਵ-ਉਸਾਰੀ ਕਰਵਾਈ ਅਤੇ ਆਪਣੀਆਂ ਦੋ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਪੁਸਤਕਾਂ 'Fudo Chishin myoroku. (Ineffable Art of Calmners)' ਤੇ 'Tacia-ki' ਲਿਖੀਆਂ। ਸੰਨ 1638 ਵਿਚ ਈਡੋ (ਹੁਣ ਟੋਕੀਓ) ਪਰਤਣ ਉੱਤੇ ਇਹ ਨਵੇਂ ਪੁਸ਼ਤੀ ਫੌਜੀ ਡਿਕਟੇਟਰ ਟਾਕੁਗਾਵਾ ਆਈ ਮਿਤਸੂ ਦਾ

ਕਿਰਪਾ-ਪਾਤਰ ਬਣਿਆ ਅਤੇ ਟੋਕਾਈ-ਜੀ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਲਈ ਇਸ ਨੂੰ ਸਰਕਾਰੀ ਸਹਾਇਤਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ।

ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਦਸੰਬਰ, 1645 ਵਿਚ ਟੋਕੀਓ ਵਿਚ ਸ਼ਿਨਾਗਾਵਾ ਵਿਖੇ ਹੋਈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9 : 782

ਟਾਕਵਾਰੈਬੋ (Tacuarembó) : ਡਿਪਾਰਟਮੈਂਟ—ਉੱਤਰੀ ਕੇਂਦਰੀ ਉਰੂਗਵੇ ਦਾ ਇਹ ਇਕ ਡਿਪਾਰਟਮੈਂਟ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਦੱਖਣ ਵੱਲੋਂ ਦਰਿਆ ਨੀਗਰੋ ਦੁਆਰਾ ਘਿਰਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਡਿਪਾਰਟਮੈਂਟ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ 1837 ਈ. ਵਿਚ ਹੋਈ। ਇਸ ਦਾ ਕੁੱਲ ਰਕਬਾ 15,785 ਵ. ਕਿ. ਮੀ. (6161 ਵ. ਮੀਲ) ਅਤੇ ਵਸੋਂ 1,57,438 (1985) ਹੈ। ਇਸੇ ਹੀ ਨਾਂ ਦਾ ਸ਼ਹਿਰ ਇਸ ਡਿਪਾਰਟਮੈਂਟ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਹੈ। ਇਥੋਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਮੁੱਖ ਪੇਸ਼ਾ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਹੈ। ਕਣਕ ਅਤੇ ਮੱਕੀ ਇਥੋਂ ਦੀਆਂ ਮੁੱਖ ਫਸਲਾਂ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇਥੇ ਪਸ਼ੂ ਵੀ ਪਾਲੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਨੀਗਰੋ ਦਰਿਆ ਉੱਤੇ ਇਕ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਜਲ-ਬਿਜਲੀ ਪਲਾਂਟ ਲੱਗਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਅਮਰੀਕੀ ਸ਼ੁਤਰਮੁਰਗ, ਨਟਰੀਆ, ਹਿਰਨ, ਬਾਘ, ਜੈਗੁਆਰ, ਜੰਗਲੀ ਬਿੱਲੇ ਅਤੇ ਲੂੰਬੜ ਇਥੋਂ ਦੇ ਮੁੱਖ ਜੰਗਲੀ ਜਾਨਵਰ ਹਨ। ਮਾਟਾਂਵਿਡੀਓ ਅਤੇ ਰਿਵੀਐਰਾ ਖੇਤਰਾਂ ਨੂੰ ਜੋੜਣ ਵਾਲਾ ਮੁੱਖ ਸ਼ਾਹ ਰਾਹ ਅਤੇ ਰੇਲ ਮਾਰਗ ਡਿਪਾਰਟਮੈਂਟ ਦੇ ਵਿਚੋਂ ਦੀ ਲੰਘਦੇ ਹਨ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 11 : 480

ਟਾਕਵਾਰੈਬੋ (Tacuarembó) : ਸ਼ਹਿਰ—ਉੱਤਰੀ ਕੇਂਦਰੀ ਉਰੂਗਵੇ ਦੇ ਇਸੇ ਹੀ ਨਾਂ ਦੇ ਡਿਪਾਰਟਮੈਂਟ ਦਾ ਇਹ ਰਾਜਧਾਨੀ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ। ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਨੀਂਹ ਰਾਇਬੀਰਾ ਨਾਂ ਦੇ ਵਿਅਕਤੀ ਨੇ 1831 ਈ. ਵਿਚ ਰੱਖੀ ਸੀ। ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਇੰਡੀਅਨ ਅਤੇ ਗਾਊਚੋ ਪਿਛੋਕੜ ਦੀ ਝਲਕ ਇੰਡੀਅਨ ਮਿਊਜ਼ੀਅਮ ਵਿਚ ਭਲੀ ਭਾਂਤ ਦਿਸਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਮਾਂਟਵਿਡੀਓ ਤੋਂ ਬਾਜ਼ੀਲ ਦੇ ਅੰਦਰ ਨੂੰ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਰੇਲ ਲਾਈਨ ਉੱਤੇ ਵਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਇਕ ਉਦਯੋਗਿਕ ਸ਼ਹਿਰ ਵਜੋਂ ਵਧੇਰੇ ਵਿਕਾਸ ਹੋਇਆ। ਮੁੱਖ ਤੌਰ ਤੇ ਇਥੇ ਮੀਟ-ਪ੍ਰਸੈਸਿੰਗ, ਉੱਨ, ਖੱਲਾਂ ਅਤੇ ਚਰਬੀ (ਸਾਬਣ ਅਤੇ ਪੇਸਟਰੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ) ਦੇ ਉਦਯੋਗ ਸਥਾਪਿਤ ਹਨ। ਇਥੇ ਇਕ ਸਰਕਾਰੀ ਟੈਲੀਵਿਜ਼ਨ ਅਤੇ ਰੇਡੀਓ ਸਟੇਸ਼ਨ ਹੈ।

ਆਬਾਦੀ—40,470 (1985)

31°44' ਦੱ. ਵਿਸ਼.; 55°59' ਪੱ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 11 : 490

ਟਾਕਵੀਲ, ਅਲੈਕਸਿਸ ਡੀ (Tocqueville, Alexis De) : ਫ਼ਰਾਂਸ ਦੇ ਇਸ ਵਿਸ਼ਵ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸਿਆਸੀ, ਵਿਗਿਆਨੀ, ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਅਤੇ ਸਿਆਸਤਦਾਨ ਦਾ ਜਨਮ 16 ਜੁਲਾਈ, 1805 ਨੂੰ ਨਾਰਮਨ ਅਮੀਰਾਂ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਵਿਚ ਪੈਰਿਸ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਦੀ ਬਹੁਤੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧੀ ਇਸ ਦੀ ਪੁਸਤਕ 'ਡੈਮੋਕਰੇਸੀ ਇਨ ਅਮੈਰਿਕਾ' ਜਿਹੜੀ ਚਾਰ ਜਿਲਦਾਂ ਵਿਚ 1835-40 ਈ. ਵਿਚਕਾਰ ਛੱਪੀ, ਕਰਕੇ ਹੋਈ। ਇਹ ਪੁਸਤਕ ਉਨ੍ਹੀਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਆਰੰਭਕ ਸਮੇਂ ਦੇ ਸਿਆਸੀ ਅਤੇ ਸਮਾਜਕ ਢਾਂਚੇ ਦਾ ਇਕ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਫ਼ਰਾਂਸੀਸੀ ਇਨਕਲਾਬ ਬਾਰੇ ਵੀ ਲਿਖੀ ਪੁਸਤਕ ਉਨ੍ਹੀਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਸਮਾਜਕ ਵਿਗਿਆਨ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਥਾਂ ਰੱਖਦੀ ਹੈ।

ਇਸ ਨੂੰ ਜੀਵਨ ਦੇ ਕਈ ਪਹਿਲੂਆਂ ਨੂੰ ਅਪਨਾਉਣ ਦੀ ਖੁਲ੍ਹ ਮਿਲੀ ਪਰ ਇਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸੁਭਾਅ ਮੁਤਾਬਕ ਸਿਆਸਤ ਨੂੰ ਹੀ ਪਹਿਲ ਦਿੱਤੀ। ਆਪਣੀ ਸਰੀਰਕ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਅਤੇ ਬੀਮਾਰੀ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਇਹ ਜਨਤਕ ਹੱਕਾਂ ਲਈ ਸਦਾ ਜੂਝਦਾ ਰਿਹਾ। ਸੰਨ 1827 ਵਿਚ ਚਾਰਲਸ ਦਸਵੇਂ ਨੇ ਇਸ ਦੇ ਪਿਤਾ ਨੂੰ ਪੀਅਰ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਮੌਕੇ ਤੇ ਨੌਜਵਾਨ ਟਾਕਵੀਨ ਨੇ ਇਕ ਮੈਜਿਸਟ੍ਰੇਟ ਵਜੋਂ ਸਰਕਾਰੀ ਨੌਕਰੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਇਥੋਂ ਹੀ ਇਸ ਨੇ ਕਨਜ਼ਰਵੇਟਿਵਾਂ ਅਤੇ ਲਿਬਰਲਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਟੱਕਰ ਨੂੰ ਵੇਖਦਿਆਂ ਸਿਆਸੀ ਜੀਵਨ ਲਈ ਤਿਆਰੀ ਕੀਤੀ। ਨਿੱਜੀ ਤੌਰ ਤੇ ਇਸ ਦੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਲਿਬਰਲ-ਪੱਖੀ ਸੀ। ਇਹ ਉੱਘੇ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਅਤੇ ਸਿਆਸਤਦਾਨ ਟ੍ਰਾਂਸਵ ਗੂਜ਼ੋ ਦੀਆਂ ਤਕਰੀਰਾਂ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਹੋਇਆ। ਗੂਜ਼ੋ ਦਾ ਦਾਅਵਾ ਸੀ ਕਿ ਬੁਰਜੂਆ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦਾ ਪਤਨ ਆਵੇਸ਼ ਹੋਣਾ ਹੀ ਹੈ। ਅਖੀਰ ਨੂੰ ਟਾਕਵੀਨ ਨੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਇਤਿਹਾਸ ਦਾ ਸਿਆਸੀ ਵਿਕਾਸ ਪੱਖੋਂ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।

ਸੰਨ 1830 ਦੇ ਜੁਲਾਈ-ਇਨਕਲਾਬ ਸਦਕਾ ਆਰਲੀਨਜ਼ ਦਾ ਲੂਈ-ਫਿਲਿਪ 'ਸਿਟੀਜਨ ਕਿੰਗ' ਵਜੋਂ ਗੱਦੀ ਤੇ ਬੈਠਾ। ਇਹ ਗੱਲ ਟਾਕਵੀਨ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਇਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਘਟਨਾ ਸੀ। ਇਸ ਘਟਨਾ ਨੇ ਉਸ ਦੀ ਸੰਪੂਰਨ ਸਮਾਜਕ ਬਰਾਬਰੀ ਦੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵੀ ਪਰਪੱਕ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ।

ਸੰਨ 1831 ਵਿਚ ਫ਼ਰਾਂਸੀਸੀ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਇਕ ਹੋਰ ਸਾਥੀ ਨਾਲ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਦੀ ਜੇਲ੍ਹ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨ ਲਈ ਅਮਰੀਕਾ ਭੇਜਿਆ। ਇਸ ਅਧਿਐਨ ਦੇ ਸਾਰਿਆਂ ਨਤੀਜਿਆਂ ਨੂੰ 1832 ਈ. ਵਿਚ ਇਕ ਪੁਸਤਕ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1833 ਵਿਚ ਤਾਂ ਇਹ ਇਕ ਸਾਧਾਰਣ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਇੰਗਲੈਂਡ ਗਿਆ ਪਰ ਪੁਸਤਕ 'ਡੈਮੋਕਰੇਸੀ ਇਨ ਅਮੈਰਿਕਾ' ਛਪਣ ਉਪਰੰਤ ਜਦੋਂ ਇਹ 1935 ਈ. ਵਿਚ ਇੰਗਲੈਂਡ ਗਿਆ ਤਾਂ ਇਸ ਦੀ ਇਸ ਮਹਾਨ ਰਚਨਾ ਕਾਰਨ ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੇ ਸਿਆਸੀ ਅਤੇ ਬੌਧਿਕ ਵਰਗ ਵਿਚ ਇਸ ਦੀ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਥਾਂ ਬਣ ਗਈ ਅਤੇ ਇੰਗਲੈਂਡ ਨਾਲ ਇਸ ਦੀ ਪੱਕੀ ਸਾਂਝ ਕਾਇਮ ਹੋ ਗਈ। ਇਸ ਸਾਂਝ ਨੂੰ ਹੋਰ ਪਕੇਰਿਆਂ ਕਰਨ ਲਈ 1836 ਈ. ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਮੇਰੀ ਮਾਟੈਲੀ ਨਾਂ ਦੀ ਇਕ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਔਰਤ ਨਾਲ ਸ਼ਾਦੀ ਕਰ ਲਈ। ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੇ ਸਫ਼ਰ ਨੇ ਇਸ ਦੇ ਅੰਦਰ ਉਦਯੋਗੀਕਰਣ ਦੀਆਂ ਸਮਸਿਆਵਾਂ ਬਾਰੇ ਦਿਲਚਸਪੀ ਪੈਦਾ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਇਸ ਨੇ ਜੇ. ਐਸ. ਗਿੱਲ ਵਰਗੇ ਮਹਾਨ ਫਿਲਾਸਫ਼ਰ ਅਤੇ ਰੈਡੀਕਲ ਸੁਧਾਰਵਾਦੀ ਨਾਲ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਕੀਤੀ ਜਿਸਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਇਸ ਨੇ ਫ਼ਰਾਂਸ ਦੇ ਪੁਰਾਣੇ ਰਾਜ-ਪ੍ਰਬੰਧ ਬਾਰੇ ਆਪਣਾ ਪਹਿਲਾ ਲੇਖ ਲਿਖਿਆ।

ਫ਼ਰਾਂਸ ਪਰਤਣ ਤੇ ਇਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਪੁਸਤਕ 'De-La-Democratic' ਜਿਹੜੀ 1840 ਈ. ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੋਈ ਸੀ, ਦੇ ਅਖੀਰਲੇ ਹਿੱਸੇ ਨੂੰ ਮੁਕੰਮਲ ਕਰਨ ਵਿਚ ਚਾਰ ਸਾਲ ਹੋਰ ਲਾ ਦਿੱਤੇ। ਟਾਕਵੀਨ ਦੇ ਇਰਾਦੇ ਦੇ ਉਲਟ ਇਸ ਰਚਨਾ ਨੂੰ ਮੁਕੰਮਲ ਹੋਣ 'ਚ ਕਾਫੀ ਸਮਾਂ ਲੱਗ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉਸ ਦਾ ਦਾਇਰਾ ਵੀ ਵਿਸ਼ਾਲ ਹੋ ਗਿਆ। ਸਿੱਟੇ ਵਜੋਂ ਅਮਰੀਕਾ ਸਮਾਜ ਪਿਛੋਕੜ 'ਚ ਚਲਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਥਾਂ ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਅਜੋਕੇ ਸਮਾਜ ਦੇ ਸਾਰੇ ਪੱਖਾਂ ਤੇ ਭਰਪੂਰ ਰੋਸ਼ਨੀ ਪਾਈ। ਆਪਣੀ ਇਸ ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਵਧੇਰੇ ਜ਼ੋਰ ਫ਼ਰਾਂਸ ਉੱਤੇ ਹੀ ਦਿੱਤਾ।

ਇਹ ਇਕ ਅਜਿਹਾ ਸਮਾਂ ਸੀ ਜਿਸ ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਆਪਣਾ ਸਿਆਸੀ ਜੀਵਨ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨ ਲਈ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਸਿਖ ਲਿਆ। ਪਹਿਲਾ

ਇਸ ਨੇ 1837 ਈ. ਵਿਚ ਚੈਬਰ ਆਫ਼ ਡਿਪਟੀਜ਼ ਲਈ ਚੋਣ ਲੜੀ ਪਰ ਕਾਮਯਾਬ ਨਾ ਹੋ ਸਕਿਆ। ਪਿਛੋਂ ਇਸ ਨੇ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਸੰਪਰਕ ਪੈਦਾ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਅਮੀਰਾਨਾ ਪਿਛੋਕੜ ਦਾ ਚੋਲਾ ਲਾਹ ਦਿੱਤਾ। ਸੰਨ 1839 ਦੀ ਚੋਣ ਵਿਚ ਇਹ ਸਫਲ ਹੋ ਗਿਆ। ਆਖਰ ਨੂੰ ਇਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਚੋਣ ਹਲਕੇ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਕਰ ਲਿਆ। ਪਹਿਲੀ ਚੋਣ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਇਹ ਹਰੇਕ ਚੋਣ ਹੀ 70 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ ਤੋਂ ਵਧ ਵੋਟਾਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਕੇ ਜਿਤਦਾ ਰਿਹਾ। ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਇਹ ਇਕ ਵਿਭਾਗੀ ਕੌਂਸਲ (ਇਕ ਸਥਾਨਕ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧ ਸੰਸਥਾ) ਦਾ ਪ੍ਰੈਜ਼ੀਡੈਂਟ ਬਣ ਗਿਆ। ਲੂਈ-ਫਿਲਿਪ ਦੇ ਰਾਜਕਾਲ ਦੌਰਾਨ ਇਹ ਕੋਈ ਮਾਅਰਕੇ ਦੀ ਸਫਲਤਾ ਨਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਸਕਿਆ। ਫਰਵਰੀ 1848 ਦੇ ਇਨਕਲਾਬ ਤੋਂ ਕੁਝ ਹਫ਼ਤੇ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਇਸ ਨੇ ਇਨਕਲਾਬ ਦੀ ਭਵਿੱਖ ਬਾਣੀ ਕੀਤੀ ਜਿਸ ਵੱਲ ਕਿਸੇ ਨੇ ਵੀ ਤਵੱਜੋਂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦਿੱਤੀ।

ਸੰਨ 1848 ਦੇ ਫਰਵਰੀ-ਇਨਕਲਾਬ ਨੇ ਫਰਾਂਸ ਅਤੇ ਟਾਕਵੀਲ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਲਈ ਇਕ ਨਵਾਂ ਸਿਆਸੀ ਮਾਹੌਲ ਪੈਦਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਟਾਕਵੀਲ ਨੇ ਆਪਣੀ ਬੌਧਿਕ ਆਜ਼ਾਦੀ ਨੂੰ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਰੱਖਣ ਲਈ ਆਰਥਿਕ ਆਜ਼ਾਦੀ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸਮਝਿਆ। ਇਸ ਨੇ ਇਹ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਝਿਆ ਕਿ ਆਸ਼ਰਿਤ ਗਰੀਬ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਰਾਜ ਭਲਾਈ ਲਈ ਦਬਾਅ ਅਤੇ ਬੇਰੋਜ਼ਗਾਰ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਸਰਕਾਰੀ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਲਈ ਦਬਾਅ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਹੀ ਸਮਾਜਕ ਵਰਗਾਂ ਵੱਲੋਂ ਰਾਜ ਉਪਰ ਪਾਏ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਆਰੰਭਕ ਕਦਮ ਹਨ। ਇਨਕਲਾਬ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਇਹ ਇਨਕਲਾਬੀਆਂ ਸਮਾਜਵਾਦੀਆਂ ਦਾ ਵਿਰੋਧੀ ਸੀ। ਇਸਨੇ 1848 ਦੇ ਜੂਨ ਮਹੀਨੇ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਦੌਰਾਨ, ਜਦੋਂ ਪੈਰਿਸ ਦੇ ਵਰਕਰਾਂ ਦੇ ਵਿਦਰੋਹ ਨੂੰ ਬੁਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੁਚਲ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ, ਬਹੁਤ ਵਿਰੋਧਤਾ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ 1848 ਈ. ਦੇ ਸੰਵਿਧਾਨ ਉਪਰ ਹੋਏ ਵਾਦ-ਵਿਵਾਦ ਵਿਚ ਵੀ ਵਿਰੋਧਤਾ ਕੀਤੀ। ਸੰਨ 1848 ਈ. ਦੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਨੇ ਇਸ ਦੇ ਮਨ ਅੰਦਰ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਇਹ ਤਬਦੀਲੀ ਲਿਆਂਦੀ ਕਿ ਇਹ ਸਮਾਜਵਾਦੀ ਵਿਚਾਰਾਂ ਅਤੇ ਮਾਲਕੀ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਮਾਨਤਾ ਦੇਣ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਫਰਵਰੀ ਇਨਕਲਾਬ ਨੇ ਤਾਂ ਟਾਕਵੀਲ ਦੀ ਸਿਆਸੀ ਪੁਜ਼ੀਸ਼ਨ ਵਿਚ ਨਾਟਕਮਈ ਹੀ ਸੁਧਾਰ ਲੈ ਆਂਦਾ। ਇਸਨੇ ਕਨਜ਼ਰਵੇਟਿਵ ਰਿਪਬਲੀਕਨ ਵਜੋਂ ਸੰਵਿਧਾਨ ਸਭਾ ਦੀ ਚੋਣ ਲੜੀ ਅਤੇ 79 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ ਵੋਟਾਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਕੇ ਜਿੱਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਅਤੇ 1849 ਈ. ਵਿਚ 87 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ ਤੋਂ ਵਧ ਵੋਟਾਂ ਲੈ ਕੇ ਚੋਣ ਜਿੱਤੀ। ਬਿਊਮਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਇਸ ਨੂੰ ਇਕ ਕਮੇਟੀ ਦਾ ਮੈਂਬਰ ਨਾਮਜ਼ਦ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਜਿਸ ਨੇ ਦੂਜੇ ਗਣਰਾਜ ਦਾ ਸੰਵਿਧਾਨ ਲਿਖਿਆ ਸੀ। ਅਗਲੇ ਸਾਲ ਇਹ ਸਭਾ ਦਾ ਵਾਈਸ ਪ੍ਰੈਜ਼ੀਡੈਂਟ ਵੀ ਬਣਿਆ। ਸੰਨ 1849 ਵਿਚ ਇਹ ਕੁਝ ਮਹੀਨਿਆਂ ਲਈ ਬਦੇਸ਼ ਮੰਤਰੀ ਵੀ ਰਿਹਾ। ਇਸ ਥੋੜ੍ਹੇ ਜਿਹੇ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਇਸਨੇ ਯੂਰਪ ਵਿਚ ਸ਼ਕਤੀ-ਸੰਤੁਲਨ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਲਈ ਬੰਦੀ ਸਾਵਧਾਨੀ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਇਸ ਨੇ ਫਰਾਂਸ ਨੂੰ ਬਦੇਸ਼ੀ ਮਸਲਿਆਂ ਵਿਚ ਵੀ ਉਲਝਣ ਤੋਂ ਰੋਕੀ ਰੱਖਿਆ।

ਅਕਤੂਬਰ, 1848 ਵਿਚ ਪ੍ਰੈਜ਼ੀਡੈਂਟ ਲੂਈ ਫਿਲਿਪ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਵਜ਼ਾਰਤ 'ਚੋਂ ਬਰਖਾਸਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਥੋੜ੍ਹਾ ਚਿਰ ਪਿਛੋਂ ਇਸ ਦਾ ਸਰੀਰ ਤਾਂ ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ ਰਹਿ ਗਿਆ ਪਰ ਸਮਾਂ ਪਾ ਕੇ ਤੰਦਰੁਸਤ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ਇਸ ਨੇ ਦੂਜੇ ਫਰਾਂਸੀਸੀ ਗਣਰਾਜ ਵੱਲ ਵੀ ਆਪਣੀਆਂ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦਾ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ। 2 ਦਸੰਬਰ, 1851 ਨੂੰ ਇਸ ਨੇ ਲੂਈ ਨੈਪੋਲੀਅਨ ਦੇ ਰਾਜ-ਪਲਾਟੇ ਦਾ ਡਟ ਕੇ ਵਿਰੋਧ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਥੋੜ੍ਹੇ ਜਿਹੇ ਸਮੇਂ ਲਈ ਵਿਨਸੋਨਜ਼ ਦੇ ਸਥਾਨ ਤੇ ਜੇਲ੍ਹ ਵਿਚ ਸੁੱਟ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਨੇ ਨਵੇਂ ਰਾਜ ਪ੍ਰਤੀ ਵਫ਼ਾਦਾਰੀ

ਵਿਖਾਉਣ ਤੋਂ ਨਾਂਹ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਇਸ ਲਈ ਸਾਰੇ ਸਿਆਸੀ ਅਹੁਦਿਆਂ ਦੇ ਦੇਰਵਾਜ਼ੇ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਗਏ।

ਇਸ ਨੇ ਮੁੜ ਸਿਆਸੀ ਪਿੜ ਵਿਚ ਆਉਣ ਦਾ ਉਪਰਾਲਾ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਵਾਰ ਇਸ ਨੇ ਫਰਾਂਸੀਸੀ ਇਨਕਲਾਬ ਨੂੰ ਹੀ ਆਪਣਾ ਵਿਸ਼ਾ ਚੁਣਿਆ। ਸਾਲਾਂ ਬੱਧੀ ਖੋਜ ਅਤੇ ਅਸਥਾਈ ਜਿਹੀ ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਪਿਛੋਂ, 1856 ਈ. ਵਿਚ ਇਸ ਦੀ 'ਦੀ ਓਲਡ ਰੇਜ਼ੀਮ ਐਂਡ ਦਾ ਰੈਵਲੂਸ਼ਨ' ਨਾਂ ਦੀ ਪੁਸਤਕ ਇਸ ਦੇ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਹਿੱਸੇ ਵਜੋਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੋਈ। ਸੰਨ 1857 ਵਿਚ ਇਹ ਫਿਰ ਇੰਗਲੈਂਡ ਗਿਆ ਜਿਥੇ ਇਸ ਦੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧੀ ਫਿਰ ਸਿਖਰਾਂ ਤੇ ਪੁਜ ਗਈ। ਇਹ ਇਸ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੀ ਆਖਰੀ ਜਨਤਕ ਜਿੱਤ ਸੀ। ਇਸਨੇ ਆਪਣਾ ਅਧਵਾਟੇ ਛੱਡਿਆ ਕਾਰਜ ਫਿਰ ਮੁਕੰਮਲ ਕਰਨ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਮੋੜਿਆ ਪਰ ਇਨਕਲਾਬ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ 16 ਅਪ੍ਰੈਲ 1859 ਨੂੰ ਇਸ ਦੀ ਕੈਨ ਵਿਖੇ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਥਿ. ਮੈ. 18 : 468; ਚੈਬ. ਐਨ. 13 : 679; ਐਨ. ਅਮੇ. 26 : 806.

ਟਾਕਾਓਕਾ : ਜਾਪਾਨ ਦੇ ਪੱਛਮੀ ਕੇਂਦਰੀ ਹਾਂਸੂ ਦੀਪ ਵਿਚ, ਟੋਯਾਮਾ ਪ੍ਰੀਫੈਕਚਰ ਦਾ ਇਹ ਇਕ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ ਜੋ ਟੋਕੀਓ ਤੋਂ 265 ਕਿ. ਮੀ. ਉੱਤਰ-ਪੱਛਮ ਵਿਚ, ਸੋ ਦਰਿਆ ਦੇ ਹੇਠਲੇ ਦਰਿਆਈ ਮਾਰਗਾਂ ਉੱਤੇ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਵਿਕਾਸ 1609 ਈ. ਤੋਂ ਮੋਇਦਾ ਤੋਸ਼ੀਨਾਮਾ ਦੇ ਟਾਕਾਓਕਾ ਕਿਲਾ ਬਣਵਾਉਣ ਨਾਲ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਇਹ ਇਕ ਵਪਾਰਕ ਕੇਂਦਰ ਬਣ ਗਿਆ ਅਤੇ ਧਾਤਾਂ ਦੀਆਂ ਵਸਤਾਂ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋ ਗਿਆ। ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਵਿਕਾਸ ਯੋਜਨਾ ਤੇ ਆਧਾਰਤ, 1969 ਈ. ਵਿਚ ਟੋਯਾਮਾ-ਟਾਕਾਓਕਾ ਸ਼ਹਿਰ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਲਿਆਂਦਾ ਗਿਆ। ਵੱਡੇ ਉਦਯੋਗਾਂ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਲਈ ਵੱਡੀ ਬੰਦਰਗਾਹ ਉਪਰ ਉਸਾਰੀ ਹੋਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈ।

ਸੰਨ 1973 ਵਿਚ ਐਲੂਮੀਨੀਅਮ ਰੀਫਾਈਨਰੀ ਨੇ ਤਾਂ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਨੂੰ ਜਾਪਾਨ ਦੇ ਐਲੂਮੀਨੀਅਮ ਉਦਯੋਗ ਦੇ ਇਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਕੇਂਦਰ ਵਿਚ ਬਦਲ ਦਿੱਤਾ। ਇਹ ਧਾਤ ਅਤੇ ਲਾਖ ਦੀਆਂ ਵਸਤਾਂ ਕਪਾਹ ਕੱਤਣ ਅਤੇ ਸੂਤੀ ਕੱਪੜੇ ਦੀ ਰੰਗਾਈ ਸਬੰਧੀ ਉਦਯੋਗਾਂ ਲਈ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ। ਤਾਂਬਾ, ਰਸਾਇਣਕ ਪਦਾਰਥ ਅਤੇ ਕਾਗਜ਼ ਇਥੋਂ ਦੀਆਂ ਹੋਰ ਉਦਯੋਗਿਕ ਵਸਤਾਂ ਹਨ। ਦੂਜੇ ਵਿਸ਼ਵ ਯੁੱਧ ਉਪਰੰਤ ਇਥੇ ਫ਼ੌਲਾਦ ਅਤੇ ਪਲਾਸਟਿਕ ਉਦਯੋਗਾਂ ਦਾ ਵੀ ਕਾਫ਼ੀ ਵਿਕਾਸ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਜਾਪਾਨ ਸਾਗਰ ਦੀ ਟੋਯਾਮਾ ਖਾੜੀ ਉੱਤੇ ਪੈਦਾ ਸ਼ਹਿਰ ਫੁਸਿਕੀ, ਟਾਕਾਓਮਾ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਇਕ ਬਾਹਰਲੀ ਬੰਦਰਗਾਹ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਕਿਲੇ ਦੀ ਥਾਂ ਤੇ ਟਾਕਾਓਕਾ ਪਾਰਕ ਹੈ। ਸਕੂਰਾਬਾਬਾ ਪਾਰਕ ਵਿਚ ਇਕ ਅਜਾਇਬ ਘਰ ਹੈ। ਜ਼ਿਊਰਯੂਜੀ ਟੈਪਲ ਵਿਚ ਕਈ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਅਨਮੋਲ ਵਸਤਾਂ ਹਨ।

ਆਬਾਦੀ—1,75,538 (1990)

36°45' ਉ. ਵਿਭ. 137°01' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਥਿ. ਮਾ. 11 : 515; ਐਨ. ਅਮੇ. 26 : 286

ਟਾਕਾਸਾਕੀ (Takasaki) : ਜਾਪਾਨ ਦੇ ਕੇਂਦਰੀ ਹਾਂਸੂ ਦੀਪ ਸਮੂਹ ਵਿਚ ਗੁੰਮਾ ਪ੍ਰੀਫੈਕਚਰ ਦਾ ਇਹ ਇਕ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਟੋਕੀਓ ਤੋਂ 100 ਕਿ. ਮੀ. ਉੱਤਰ-ਪੱਛਮ ਵਿਚ ਕਾਰਾਸੂ ਦਰਿਆ ਉਪਰ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਇਹ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਿਸਮ ਦੇ ਕਿਲੇ ਵਾਲਾ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ। ਮੇਅਜੀ ਕਾਲ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਰੇਲਾਂ ਦਾ ਜਾਲ ਵਿਛ ਜਾਣ ਕਾਰਨ ਇਸ

ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਇਕ ਤਜਾਰਤੀ ਅਤੇ ਢੋਆ-ਢੁਆਈ ਦੇ ਕੇਂਦਰ ਵਜੋਂ ਬਹੁਤ ਤੇਜ਼ ਰਫਤਾਰ ਨਾਲ ਵਿਕਾਸ ਹੋਇਆ। ਮਸ਼ੀਨਾਂ, ਧਾਤਾਂ ਅਤੇ ਰਸਾਇਣਿਕ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੇ ਉਤਪਾਦਨ ਹੋਣ ਨਾਲ ਦੂਜੇ ਵਿਸ਼ਵ ਯੁੱਧ ਪਿਛੋਂ ਕਈ ਕਿਸਮ ਦੀਆਂ ਮੁਢਲੀਆਂ ਸਨਅਤਾਂ ਜਿਵੇਂ ਰੇਸ਼ਮੀ ਧਾਗੇ ਦੀਆਂ ਗੀਲਾਂ ਤਿਆਰ ਕਰਨ, ਲੱਕੜ ਦਾ ਕੰਮ ਅਤੇ ਬੀਅਰ ਤਿਆਰ ਕਰਨਾ ਵੀ ਸਥਾਪਤ ਹੋ ਗਈਆਂ। ਇਹ ਇਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਰੇਲਵੇ ਜੰਕਸ਼ਨ ਹੈ। ਇਥੇ ਸੂਤੀ ਕੱਪੜੇ ਅਤੇ ਖੁਰਾਕ ਦੀਆਂ ਵਸਤਾਂ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਦੇ ਵੀ ਉਦਯੋਗ ਹਨ। ਦਇਆ ਦੀ ਦੇਵੀ ਕੈਨਨ ਦਾ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਬੁੱਤ, ਜਿਹੜਾ 42 ਮੀ. (138 ਫੁੱਟ) ਉੱਚਾ ਹੈ, ਇਸੇ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਦੱਖਣ-ਪੱਛਮ ਵਿਚ ਹੈ।

ਆਬਾਦੀ—ਲ. 2,37,615 (1990)

36°20' ਉ. ਵਿਥ.: 139°01' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 11 : 515 ; ਐਨ. ਅਮੈ. 26 : 236

ਟਾਕਾਸਾਗੋ (Takasago) : ਜਾਪਾਨ ਦੇ ਹਾਂਸੂ ਨਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਾਂਤਿਕ ਦੀਪ ਵਿਚ ਹਯੋਗੋ ਪ੍ਰੀਫੈਕਚਰ ਦਾ ਇਕ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਅੰਤਰਵਰਤੀ ਸਾਗਰ ਉੱਤੇ ਵਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਕਾਫ਼ੀ ਚਿਰ ਤੱਕ ਇਹ ਹਾਰੀਮਾ ਸਾਗਰ ਦੇ ਮੈਦਾਨ ਦੇ ਪਿਛਵਾੜੇ ਵਿਚ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਚੌਲਾਂ ਨੂੰ ਇਕਠਿਆ ਕਰਨ ਅਤੇ ਵੰਡਣ ਦਾ ਇਕ ਕੇਂਦਰ ਬਣਿਆ ਰਿਹਾ। ਉਨੀਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਅਖੀਰ ਵਿਚ ਇਥੋਂ ਦੀ ਬੰਦਰਗਾਹ ਅਤੇ ਖੁਲ੍ਹੀ ਜਲ-ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਨੂੰ ਉਦਯੋਗਿਕ ਵਰਤੋਂ (ਕਾਰਜ ਅਤੇ ਕਪਾਹ ਕੱਟਣ ਦੇ ਕਾਰਖਾਨਿਆਂ ਲਈ) ਲਈ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਮਗਰੋਂ ਕੁੰਡਕਾਰੀ ਅਤੇ ਭਾਰੀ ਰਸਾਇਣਿਕ ਪਦਾਰਥ ਇਥੋਂ ਦੀਆਂ ਵੱਡੀਆਂ ਵੱਡੀਆਂ ਉਦਯੋਗਿਕ ਵਸਤਾਂ ਬਣ ਗਈਆਂ। ਟਾਕਾਸਾਗੋ ਸ਼ਹਿਰ ਜਿਹੜਾ ਅਜੇ ਤੱਕ ਚੀੜ੍ਹ ਦੇ ਦਰਖਤਾਂ ਨਾਲ ਸਜਿਆ ਹੋਇਆ ਇਕ ਸ਼ਾਂਤ ਜਿਹਾ ਸ਼ਹਿਰ ਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਗੰਦੇ ਵਾਤਾਵਰਣ ਅਤੇ ਸ਼ੋਰ-ਸ਼ਰਾਬੇ ਵਾਲਾ ਸ਼ਹਿਰ ਬਣ ਗਿਆ।

ਆਬਾਦੀ—85,463 (1980)

34°45' ਉ. ਵਿਥ.: 134°48' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9 : 780

ਟਾਕਾਹਾਸੀ, ਵਾਈਕਾਉਟ ਕੋਰੋਕਿਯੋ : ਇਹ ਜਾਪਾਨ ਦਾ ਇਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਜਨਮ 7 ਜੁਲਾਈ, 1854 ਨੂੰ ਸੈਂਨਡਾਈ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਟਾਕਾਹਾਸੀ ਪਰਿਵਾਰ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਗੋਦ ਲੈ ਲਿਆ ਸੀ। ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਇਸ ਨੂੰ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਭੇਜਿਆ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1883 ਵਿਚ ਇਹ ਇੰਪੀਰੀਅਲ ਪੋਸਟੋਟ ਬਿਓਰੇ ਦਾ ਮੁਖੀ ਬਣਿਆ। ਸੰਨ 1892 ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਬੈਂਕ ਆਫ ਜਾਪਾਨ ਵਿਚ ਨੌਕਰੀ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਵਿੱਤ ਸਬੰਧੀ ਆਪਣੇ ਵਿਸ਼ਾਲ ਗਿਆਨ ਕਾਰਨ ਇਹ ਬੜਾ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋ ਗਿਆ। ਤਿੰਨ ਸਾਲ ਤੋਂ ਉਪਰੰਤ ਇਹ ਯੋਕੋਹਾਮਾ ਮਪੀਸੀ ਬੈਂਕ ਵਿਚ ਭਰਤੀ ਹੋਇਆ ਅਤੇ 1897 ਈ. ਵਿਚ ਇਹ ਉਸੇ ਬੈਂਕ ਦਾ ਉਪ ਪ੍ਰਧਾਨ ਅਤੇ 1906 ਈ. ਵਿਚ ਪ੍ਰਧਾਨ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1911 ਤੋਂ 1913 ਤੱਕ ਇਸ ਨੇ ਬੈਂਕ ਆਫ ਜਾਪਾਨ ਦੇ ਗਵਰਨਰ ਵਜੋਂ 1913-14 ਅਤੇ 1918 ਈ. ਵਿਚ ਵਿੱਤ-ਮੰਤਰੀ ਵਜੋਂ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ। ਸੰਨ 1921-22 ਵਿਚ ਇਹ ਜਾਪਾਨ ਦਾ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਰਿਹਾ। ਸੰਨ 1927, 1931-34 ਅਤੇ 1934-36 ਦੌਰਾਨ ਇਸ ਨੂੰ ਮੁੜ ਵਿੱਤ ਮੰਤਰਾਲਾ ਦਾ ਮੁਖੀ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ।

ਪਰੰਪਰਾਗਤ ਵਿੱਤੀ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਦਾ ਸਮਰਥਕ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਇਸ ਦੀ ਜ਼ੋਰ ਪ੍ਰਸਤਾਂ ਨਾਲ ਅਣਬਣ ਹੋ ਗਈ। ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ

ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਸ਼ਹਿ ਤੇ ਹੀ 26 ਜਨਵਰੀ 1936 ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਟੋਕੀਓ ਵਿਖੇ ਕਤਲ ਕਰਵਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਅਮੈ. 26 : 221

ਟਾਕਾਟਸੂਕੀ : ਜਾਪਾਨ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਹਾਂਸੂ ਪ੍ਰਾਂਤ ਵਿਚ ਓਸਾਕਾ ਅਰਬਨ ਪ੍ਰੀਫੈਕਚਰ ਦਾ ਇਹ ਇਕ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਯੋਡੋ ਦਰਿਆ ਉੱਤੇ ਓਸਾਕਾ ਅਤੇ ਕੀਓਟੋ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਥਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਵ ਇਤਿਹਾਸਕ ਸਮਿਆਂ ਵੇਲੇ ਆਬਾਦ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਮੂਰੋਮਾਚੀ ਕਾਲ (1338-1573) ਦੌਰਾਨ ਇਹ ਇਕ ਕਿਲੇ ਵਾਲਾ ਸ਼ਹਿਰ ਬਣ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉਨੀਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਅਖੀਰ ਵਿਚ ਇਥੋਂ ਫੌਜੀ ਇੰਜੀਨੀਅਰਾਂ ਦਾ ਕੈਂਪ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਦੂਜੇ ਵਿਸ਼ਵ ਯੁੱਧ ਪਿਛੋਂ ਇਥੇ ਉਦਯੋਗਾਂ ਦਾ ਬਹੁਤ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਵਿਕਾਸ ਹੋਇਆ। ਇਥੋਂ ਦੇ ਉਦਯੋਗਾਂ ਵਿਚ ਬਿਜਲੀ ਦਾ ਸਾਮਾਨ ਅਤੇ ਦਵਾਸਾਜ਼ੀ ਸਬੰਧੀ ਵਸਤਾਂ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਥੇ ਕਈ ਰਸਾਇਣਿਕ ਖੋਜ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਅਤੇ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਹਨ। ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਨੇੜੇ ਪੈਂਦੀ ਸੈਟਸੂ ਕੀਓ ਨਾਂ ਦੀ ਗਹਿਰੀ ਘਾਟੀ (ਗਾਰਜ) ਇਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਨਜ਼ਾਰੇ ਦਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਹੈ।

ਆਬਾਦੀ—3,60,000 (1990)

34°51' ਉ. ਵਿਥ.: 135°37' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9 : 781

ਟਾਕਾਨਾ (Tacana) : ਦੱਖਣ-ਪੱਛਮੀ ਗੁਆਤੇਮਾਲਾ ਵਿਚ ਮੈਕਸੀਕੋ ਸਰਹੱਦ ਉੱਤੇ ਇਹ ਇਕ ਜੁਆਲਾਮੁਖੀ ਹੈ ਜਿਹੜਾ 3780 ਮੀ. (12400 ਫੁੱਟ) ਉੱਚਾ ਨਿਕਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਕਾਰਡੀਲੇਰਾ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਨੇੜੇ ਦੀਆਂ ਜੁਆਲਾਮੁਖੀ ਚੋਟੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਹੈ। ਟਾਹੂਮੂਲਕੋ (Taju Mulco) ਜੁਆਲਾਮੁਖੀ ਇਸ ਦੀ ਸਿਖਰ ਹੈ ਜਿਸ ਦੀ ਉਚਾਈ 3,840 ਮੀ. (12600 ਫੁੱਟ) ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਅਮੈ. 26 : 202 ; ਵੈਬ. ਜਗ. ਡਿਕ.

ਟਾਕਾਨਿਕ ਪਰਬਤ ਲੜੀ (Tacanic Range) : ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ ਵਿਚ ਇਹ ਐਪਲੇਚੀਅਨ ਸਿਲਸਿਲੇ ਦਾ ਇਕ ਹਿੱਸਾ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਦੱਖਣ ਪੱਛਮੀ ਵਰਮਾਂਟ ਤੋਂ ਮੈਸਾਚੂਸੈਟਸ ਅਤੇ ਕਨੇਟੀਕਟ ਰਾਜ ਨਾਲ ਲਗਦੀ ਨਿਊਯਾਰਕ ਦੀ ਸਰਹੱਦ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਦੱਖਣ ਦਿਸ਼ਾ ਵੱਲ ਨੂੰ 240 ਕਿ. ਮੀ. (150 ਮੀਲ) ਫੈਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਵਰਮਾਂਟ ਰਾਜ ਵਿਚ ਪੈਂਦੀ 1163 ਮੀ. (3816 ਫੁੱਟ) ਉੱਚੀ ਮਾਉਂਟ ਇਕਿਯੂਨੋਕਸ ਇਸ ਰੇਂਜ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਚੀ ਚੋਟੀ ਹੈ। ਮੈਸਾਚੂਸੈਟਸ ਰਾਜ ਵਿਚ ਬਰਕਸਿਰ ਪਹਾੜੀਆਂ ਦਾ ਕੁਝ ਹਿੱਸਾ ਇਸ ਰੇਂਜ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ। ਨਿਊਯਾਰਕ ਰਾਜ ਵਿਚ ਪੈਂਦਾ ਟਾਕਾਨਿਕ ਸਟੇਟ ਪਾਰਕ ਇਕ ਮਨ ਭਾਉਂਦਾ ਦਿਲਪਰਚਾਵੇ ਵਾਲਾ ਪਹਾੜੀ ਖੇਤਰ ਹੈ।

42°30' ਉ. ਵਿਥ.: 73°20' ਪੱ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਅਮੈ. 26 : 202 ; ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9 : 761

ਟਾਕਾਮਾਟਸੂ : ਜਾਪਾਨ ਦੇ ਸ਼ਿਕੋਕੂ ਦੀਪ ਕਾਗਾਵਾ ਪ੍ਰੀਫੈਕਚਰ ਦਾ ਇਹ ਰਾਜਧਾਨੀ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਅੰਤਰਵਰਤੀ ਸਾਗਰ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਹਾਂਸੂ ਦੀਪ ਨਾਲ ਵਪਾਰ ਲਈ ਅਤੇ ਦੋਹਾਂ ਦੀਪਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਆਉਣ ਜਾਣ ਲਈ ਇਹ ਦੀਪ ਦੀ ਮੁੱਖ ਬੰਦਰਗਾਹ ਹੈ। ਇਹ 1642 ਤੋਂ 1868 ਈ. ਤੱਕ ਟਾਕੂਸਾਵਾ ਖਾਨਦਾਨ ਦਾ ਕਿਲੇ ਵਾਲਾ ਸ਼ਹਿਰ ਸੀ। ਸੰਨ 1910 ਵਿਚ

ਟਾਕਾਮਾਟਸੂ ਅਤੇ ਯੂਨੋ ਵਿਚਕਾਰ ਬੇੜੀ ਚਾਲੂ ਕਰਨ ਨਾਲ ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਹਾਂਸੂ ਨਾਲ ਜੁੜ ਗਿਆ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਰੇਲਵੇ ਲਾਈਨਾਂ ਦੇ ਵਿਸਥਾਰ ਅਤੇ ਟਾਕਾਮਾਟਸੂ ਵਿਚਲੀ ਭਾਰੀ ਆਵਾਜਾਈ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਸ਼ਿਕੋਕ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕੀ, ਆਰਥਿਕ ਅਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਕੇਂਦਰ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ। ਇਥੇ ਮਸ਼ੀਨਰੀ, ਸੰਦ, ਗੁੱਦਾ, ਕਾਗਜ਼, ਖੁਰਾਕ ਅਤੇ ਫਰਨੀਚਰ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਦੇ ਛੋਟੇ ਪੈਮਾਨੇ ਦੇ ਉਦਯੋਗ ਸਥਾਪਤ ਹਨ।

ਇਹ ਇਕ ਹਰਮਨ ਪਿਆਰੀ ਸੈਰਗਾਹ ਹੈ। ਇਥੋਂ ਦਾ ਰਿਟਸੂਰਿਨ ਪਾਰਕ ਜਾਪਾਨੀ ਲੈਂਡਸਕੇਪਿੰਗ ਦੀ ਇਕ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਮਿਸਾਲ ਹੈ। ਇਸ ਪਾਰਕ ਨੇ 75 ਹੈਕਟੇਅਰ (185 ਏਕੜ) ਰਕਬਾ ਮੱਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਵਿਚ ਚੀੜ ਦਰੱਖਤਾਂ ਦਾ ਇਕ ਕੁਦਰਤੀ ਜੰਗਲ, ਇਕ ਚਿੜੀਆ ਘਰ, ਇਕ ਆਰਟ ਗੈਲਰੀ ਅਤੇ ਇਕ ਅਜਾਇਬ ਘਰ ਹੈ। ਤੁਮਾਮੇ ਪਾਰਕ ਵਿਚ ਸੋਲੂਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਇਕ ਇਕਲੇ ਦੇ ਖੰਡਰ ਮੌਜੂਦ ਹਨ। ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਨੇੜੇ ਹੀ ਯੈਸ਼ੀਮਾ ਪ੍ਰਾਇਦੀਪ ਅਤੇ ਮੀਗੀ ਦੀਪ ਹਨ। ਮੀਗੀ ਦੀਪ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਤਾਂ ਇਕ ਮਨ ਭਾਉਂਦੀ ਪਰੀ-ਕਹਾਣੀ ਵਿਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਯੈਸ਼ੀਮਾ ਦੇ ਅੰਤਰੀਵ ਉੱਤੇ ਬਾਰੂਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਇਕ ਘਮਸਾਣ ਦੀ ਲੜਾਈ ਹੋਈ ਸੀ। ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਤੋਂ 30 ਕਿ. ਮੀ. (19 ਮੀਲ) ਦੱਖਣ-ਪੱਛਮ ਵੱਲ ਕੋਟੋ ਹੀਰਾ ਮੰਦਰ ਹੈ। ਇਸ ਮੰਦਰ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਨੂੰ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਧਾਰਮਕ ਯਾਤਰੀ ਇਸੇ ਸ਼ਹਿਰ ਤੋਂ ਹੀ ਰਵਾਨਾ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਆਬਾਦੀ—ਲ. 3,29,777 (1991)

34°20' ਉ. ਵਿਭ.: 134°0' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9 : 779; ਐਨ. ਅਮੇ. 26 : 236

ਟਾਕਾਯਾਮਾ : ਜਾਪਾਨ ਦੇ ਕੇਂਦਰੀ ਹਾਂਸੂ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦੀ ਗੀਫੂ ਪ੍ਰੀਫੈਕਚਰ ਵਿਚ ਇਹ ਇਕ ਸਿਆਸੀ ਤਜ਼ਾਰਤੀ ਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਮੀਯਾ ਦਰਿਆ ਦੇ ਕੰਢੇ ਉੱਤੇ ਵਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਹ ਆਪਣੇ ਤਿਉਹਾਰਾਂ ਅਤੇ ਲੋਕ ਕਲਾਵਾਂ ਲਈ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ। ਟਾਕੂਗਾਵਾ ਕਾਲ (1603-1867) ਦੌਰਾਨ ਇਹ ਇਕ ਕਿਲੇ ਵਾਲਾ ਸ਼ਹਿਰ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਕਈ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਇਮਾਰਤਾਂ ਅਤੇ ਮੰਦਰ ਹਨ। ਇਥੋਂ ਹੀਡਾ ਪਹਾੜੀਆਂ ਦਾ ਬਹੁਤ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਨਜ਼ਾਰਾ ਦਿਸਦਾ ਹੈ। ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਪੂਰਬ ਵੱਲ ਚੂਬੂ ਸਾਂਗਾਕੂ ਨੈਸ਼ਨਲ ਪਾਰਕ ਹੈ। ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਲੋਕਯਾਨ ਅਜਾਇਬ ਘਰ (Folklore Museum) ਅਤੇ ਹਾਈ ਅਤੇ ਹੈਚੀਮਨ ਮੰਦਰ ਹਨ। ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਇਕ ਪੁਰਾਣੇ ਕਿਲੇ ਦੇ ਖੰਡਰ ਵੀ ਮੌਜੂਦ ਹਨ। ਇਥੋਂ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਕਾਰੀਗਰ ਲਾਖ ਅਤੇ ਲੱਕੜੀ ਦੀਆਂ ਵਸਤਾਂ ਤਿਆਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਆਧੁਨਿਕ ਉਦਯੋਗ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਥੋੜ੍ਹੇ ਹਨ।

ਆਬਾਦੀ—63,813 (1980)

36°08' ਉ. ਵਿਭ.: 137°15' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9 : 781; ਐਨ. ਅਮੇ. 26 : 236

ਟਾਕਾਰਾਜੂਕਾ : ਜਾਪਾਨ ਦੇ ਹਾਂਸੂ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦੀ ਹਯੋਗੋ (Hyogo) ਪ੍ਰੀਫੈਕਚਰ ਵਿਚ ਇਹ ਇਕ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਰੇਂਕੋ ਪਹਾੜੀ ਦੀ ਉੱਤਰ-ਪੂਰਬੀ ਢਲਾਣ ਉਪਰ ਵਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਹ ਗਰਮ ਚਸ਼ਮਿਆਂ ਵਾਲੀ ਇਕ ਅਰਾਮਗਾਹ ਹੈ ਅਤੇ ਇਥੋਂ ਦੇ ਗੀਤ-ਨਾਟ ਦੇ ਕੇਂਦਰ ਵਜੋਂ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹਨ। ਗੀਤ-ਨਾਟ ਕੰਪਨੀ ਨੇ ਆਪਣਾ ਪਹਿਲਾ ਸ਼ੋ 1914 ਈ. ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਇਸ ਵਿਚ ਸਾਰੀਆਂ ਲੜਕੀਆਂ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਟਕਾਰਜੂਕਾ ਮਿਊਜ਼ਿਕ

ਸਕੂਲ ਵਿਖੇ ਸਿਖਲਾਈ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਗੀਤ-ਨਾਟ ਇਮਾਰਤ ਵਿਚ 4000 ਸੀਟਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਪੂਰਬ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀਆਂ ਇਮਾਰਤਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਹੈ। ਇਥੇ ਬਨਸੰਪਤੀ ਬਾਗ, ਤਲਾਬ, ਗੋਲਫ ਮੈਦਾਨ ਅਤੇ ਦੌੜ-ਮੈਦਾਨ ਅਤੇ ਇਕ ਚਿੜੀਆ ਘਰ ਹੈ। ਵਿਦਿਅਕ ਸਹੂਲਤਾਂ ਵੀ ਇਥੇ ਕਾਫ਼ੀ ਹਨ। ਮੁੱਕੇ ਦਰਿਆ ਇਸੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚੋਂ ਦੀ ਗੁਜ਼ਰਦਾ ਹੈ। ਦਰਿਆ ਦੇ ਕੰਢੇ ਉੱਤੇ ਹੋਟਲ ਅਤੇ ਰੈਸਟੋਰੈਂਟ ਬਣੇ ਹੋਏ ਹਨ।

ਆਬਾਦੀ—2,03,536 (1991)

34°49' ਉ. ਵਿਭ.: 135°21' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9 : 780

ਟਾਂਕਾ ਲਾਉਣਾ : ਸੋਲਡਰਿੰਗ ਜਾਂ ਟਾਂਕਾ ਲਾਉਣਾ ਧਾਤ ਦੇ ਦੋ ਟੁਕੜਿਆਂ ਨੂੰ ਜੋੜਨ ਦੀ ਇਕ ਵਿਧੀ ਹੈ। ਅਨੇਕ ਮਿਸ਼ਰਿਤ ਧਾਤਾਂ ਜਿਹੜੀਆਂ ਜੋੜ ਲਾਉਣ ਦੇ ਕੰਮ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ 'ਟਾਂਕਾ' ਜਾਂ 'ਝਾਲ' ਕਹਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਟਾਂਕਾ ਲਾਉਣ ਦੀ ਕਿਰਿਆ ਕੇਵਲ ਯੰਤ੍ਰਿਕ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਜੋੜੀਆਂ ਜਾਣ ਵਾਲੀਆਂ ਧਾਤਾਂ ਨਾਲ ਝਾਲ ਮਿਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸਿੱਟੇ ਵਜੋਂ ਕੋਈ ਨਵੀਂ ਮਿਸ਼ਰਿਤ ਧਾਤ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਹਾਲਾਤ ਅਨੁਸਾਰ ਟਾਂਕੇ ਦੀ ਰਚਨਾ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਪਿਘਲਾਉ-ਦਰਜਾ ਜੋੜੀਆਂ ਜਾਣ ਵਾਲੀਆਂ ਧਾਤਾਂ ਨਾਲੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੋਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਟਾਂਕੇ ਦੋ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ (1) ਪੱਕਾ ਟਾਂਕਾ (2) ਕੱਚਾ ਟਾਂਕਾ।

ਪੱਕਾ ਟਾਂਕਾ : ਪੱਕਾ ਟਾਂਕਾ ਉਹ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਧਾਤ ਦੇ ਗਰਮ (ਲਾਲ) ਹੋਣ ਤੇ ਹੀ ਲਗਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਧਾਤਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਜੋੜਨ ਦੇ ਕੰਮ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਜਿਹੜੀਆਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤਾਪ ਸਹਿ ਸਕਣ। ਇਹ ਦੋ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ :

(ਉ) ਜਿਸਤ ਟਾਂਕਾ ਜਾਂ ਪਿੱਤਲ ਟਾਂਕਾ, ਜਿਹੜਾ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਅਨੁਪਾਤਾਂ ਵਿਚ ਤਾਂਬੇ ਅਤੇ ਜਿਸਤ ਨੂੰ ਮਿਲਾ ਕੇ ਬਣਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਲੋਹਾ, ਤਾਂਬਾ, ਪਿੱਤਲ ਅਤੇ ਗਨ ਮੈਟਲ ਜੋੜਨ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

(ਅ) ਚਾਂਦੀ ਟਾਂਕਾ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਅਨੁਪਾਤਾਂ ਵਿਚ ਚਾਂਦੀ ਅਤੇ ਤਾਂਬਾ ਜਾਂ ਪਿੱਤਲ ਮਿਲਾ ਕੇ ਬਣਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਥੇ ਬਾਰੀਕੀ ਅਤੇ ਸਫ਼ਾਈ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਉਥੇ ਇਹੀ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਵੀ ਲੋਹਾ, ਸਟੀਲ, ਪਿੱਤਲ ਅਤੇ ਗਨ ਮੈਟਲ ਜੋੜਨ ਦੇ ਕੰਮ ਆਉਂਦਾ ਹੈ।

ਕੱਚਾ ਟਾਂਕਾ : ਕੱਚਾ ਟਾਂਕਾ ਉਹ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਤਾਪਮਾਨ ਉੱਤੇ ਲਗਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਮ ਕਰਕੇ ਸਾਰੀਆਂ ਧਾਤਾਂ ਜੋੜਨ ਦੇ ਕੰਮ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਅਨੁਪਾਤਾਂ ਵਿਚ ਸਿੱਕਾ ਅਤੇ ਕਿੱਸੇ ਦਾ ਆਕਸਾਈਡ ਮਿਲਾ ਕੇ ਕੱਚਾ ਟਾਂਕਾ ਬਣਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਜੋੜੀਆਂ ਜਾਣ ਵਾਲੀਆਂ ਧਾਤਾਂ ਦਾ ਸੰਪਰਕ ਵਿਚ ਆਉਣ ਵਾਲਾ ਹਿੱਸਾ ਆਕਸਾਈਡ ਆਦਿ ਨਾਲ ਢੱਕਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਟਾਂਕਾ ਲਾਉਂਦੇ ਸਮੇਂ ਕੁਝ ਰਸਾਇਣਿਕ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਟਾਂਕਾ ਲਾਉਣਾ ਅਸੰਭਵ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗਲਕ (Flux) ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪੱਕੇ ਟਾਂਕੇ ਵਿਚ ਸੁਹਾਗਾ ਕੰਮ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਕੱਚੇ ਟਾਂਕੇ ਵਿਚ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਧਾਤਾਂ ਲਈ ਆਮ ਕਰਕੇ ਸੁਹਾਗਾ, ਨਸ਼ਾਦਰ, ਜਿਸਤ, ਕਲੋਰਾਈਡ, ਰੋਜ਼ਿਨ ਜਾਂ ਚਰਬੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.—ਹਿ. ਵਿ. ਕੋ. 5 : 134

ਟਾਂਕਵਾ : ਇਹ ਦੱਖਣੀ ਕੋਂਦਰੀ ਟੈਕਸਾਸ ਦੇ ਉੱਤਰੀ ਅਮਰੀਕਾ ਦੀ ਇੰਡੀਅਨ ਜਾਤੀ ਦੇ ਅਲੋਪ ਹੋ ਰਹੇ ਕਬੀਲੇ ਦੇ ਲੋਕ ਹਨ। ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਵਿਗਿਆਨਕ ਪੱਖ ਤੋਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬੋਲੀ ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ ਵੱਖਰੀ ਹੈ ਅਤੇ ਫਿਰ ਇਹ ਅਗਾਂਹ ਉਪਜਾਤਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡੇ ਹੋਏ ਹਨ।

ਇਹ ਲੋਕ ਜੰਗਲੀ ਸਾਨੂ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਖਾਨਾਬਦੋਸ਼ਾਂ ਵਿਚੋਂ ਹਨ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਘਰ ਨੌਕੀਲੇ ਤੰਬੂਆਂ ਹੇਠ ਬਣੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਟੀਪੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕਦੇ ਇਹ ਲੋਕ ਬਹਾਦਰੀ ਲਈ ਜਾਣੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸਿਪਾਹੀ ਵੀ ਹੋਏ ਹਨ। ਹਮਲਾ ਕਰਨ ਸਮੇਂ ਇਹ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਅਗਨ-ਸ਼ਸਤਰ, ਤੀਰ ਅਤੇ ਬਰਛੇ ਆਦਿ ਵਰਤਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਲੋਕ ਚਮੜੇ ਦੀਆਂ ਵਸਕਟਾਂ ਪਹਿਨਦੇ ਹਨ ਤੇ ਸਿਰ ਉਪਰ ਖੰਭਾਂ ਤੇ ਸਿੰਗਾਂ ਨਾਲ ਸਜੀਆਂ ਟੋਪੀਆਂ ਲੈਂਦੇ ਸਨ। ਟਾਂਕਵਾ ਦੇ ਆਪਣੇ ਗੁਆਂਢੀਆਂ ਨਾਲ ਲੜਾਈ ਝਗੜੇ ਹੁੰਦੇ ਆਏ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਇਹ ਆਪਣਾ ਮੂਲ ਸਥਾਨ ਬਦਲਦੇ ਰਹੇ ਹਨ। ਦੂਜੀਆਂ ਜਾਤੀਆਂ ਦੇ ਲੋਕ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਦਮ ਬੋਰ ਵੀ ਕਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਸੰਨ 1770 ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਪੇਨੀਆਂ ਨਾਲ ਦੋਸਤਾਨਾ ਸਬੰਧ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤੇ ਤੇ ਆਪੋ ਵਿਚ ਵਪਾਰ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। ਇਹ ਸਪੇਨੀਆਂ ਨੂੰ ਜਾਨਵਰਾਂ ਦਾ ਚਮੜਾ ਤੇ ਮਿਰਗ ਛਾਲਾਂ ਤੇ ਚੰਮ ਤੋਂ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਸ਼ਸਤਰ ਭੇਜਦੇ ਤੇ ਬਦਲੇ ਵਿਚ ਅਗਨ-ਸ਼ਸਤਰ ਆਦਿ ਹਥਿਆਰ ਮੰਗਵਾਉਂਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਟੈਕਸਾਸ ਵਾਸੀਆਂ ਨਾਲ ਵੀ ਕੁਝ ਚਿਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮੇਲ ਜੋਲ ਰਿਹਾ ਤੇ 1691 ਈ. ਵਿਚ ਜਦੋਂ ਇਹ ਯੂਰਪੀਆਂ ਦੇ ਸੰਪਰਕ ਵਿਚ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰੀ ਆਏ ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ 1500 ਕੁ ਸੀ, ਲਗਾਤਾਰ ਜੰਗਾਂ-ਯੁੱਧਾਂ ਕਾਰਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਘਟਦੀ ਹੀ ਗਈ ਅਤੇ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਇੰਨੀ ਘਟੀ ਕਿ 1970 ਦੇ ਦਹਾਕੇ ਦੌਰਾਨ ਓਕਲਾਹੋਮਾ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਕੁੱਲ 60 ਕੁ ਟਾਂਕਵਾ ਸਨ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 10 : 43

ਟਾਂਕਿਉਚੀ ਸੋਹੋ (Takeuchi Siho) : ਜਾਪਾਨ ਦੇ ਇਸ ਚਿੱਤਰਕਾਰ ਦਾ ਜਨਮ 1864 ਨੂੰ ਕੀਓਟੋ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਨੇ ਆਧੁਨਿਕ ਜਾਪਾਨੀ ਸ਼ੈਲੀ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧਤਾ ਕੀਤੀ। 14 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਹੀ ਇਸ ਨੇ ਚਿੱਤਰਕਲਾ ਸਿੱਖਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ। 17 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਇਹ ਕੋਨੋ ਬੈਰੋਈ ਦਾ ਸ਼ਾਗਿਰਦ ਬਣਿਆ। ਸੰਨ 1889 ਵਿਚ ਇਹ ਕੀਓਟੋ ਦੇ ਆਰਟਸ ਅਤੇ ਕ੍ਰਾਫਟਸ ਸਕੂਲ ਵਿਚ ਅਧਿਆਪਕ ਲਗਿਆ। ਇਕ ਸਾਲ ਯੂਰਪ ਵਿਖੇ ਰਹਿ ਕੇ ਇਹ ਵਾਪਸ ਜਾਪਾਨ ਪਰਤ ਆਇਆ। ਇਹ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਦੇ ਚਿੱਤਰ ਬਣਾਉਣ ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੰਦਾ ਸੀ। ਇਸਦੀ ਸ਼ੈਲੀ ਸ਼ੀਜੋ (Shigo) ਸ਼ੈਲੀ ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਸੀ ਪਰ ਇਸ ਨੇ ਚੀਨ ਅਤੇ ਪੱਛਮੀ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਤਕਨੀਕ ਨੂੰ ਵੀ ਆਪਣਾਇਆ। 'ਐਟਮ ਇਨ ਦੀ ਏਨਸਿਐਟ ਕੈਪਿਟਲ', 'ਰੇਨ ਐਂਡ ਹੇਲ', 'ਮੁਨਲਾਈਟ ਇਨ ਵੈਨਿਸ' ਅਤੇ 'ਉ, ਇਟ ਹੈਜ਼ ਸਟਾਰਟਿਡ ਰੇਨਿੰਗ' ਇਸ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਚਿੱਤਰ ਹਨ।

ਸੰਨ 1942 ਨੂੰ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9 : 781

ਟਾਕੀਜ਼ਾਵਾ ਬਾਕਿਨ : ਇਹ ਮੁੱਢਲੀ 19ਵੀਂ ਸਦੀ ਦਾ ਜਾਪਾਨ ਦਾ ਇਕ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਲੇਖਕ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਜਨਮ ਇਕ ਨੀਵੇਂ ਸਮੁਰਾਈ ਪਰਿਵਾਰ ਵਿਚ 4 ਜੁਲਾਈ, 1767 ਨੂੰ ਈਡੋ (ਹੁਣ ਟੋਕੀਓ) ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਇਹ ਆਪਣੇ ਲੰਮੇ ਗੰਭੀਰ ਅਤੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਨਾਵਲਾਂ ਲਈ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ। ਇਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਨਾਵਲਾਂ ਵਿਚ ਸਦਾਚਾਰਕ ਪੱਖ ਉੱਤੇ ਵਧੇਰੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਅਜੇ ਇਹ ਛੋਟਾ

ਹੀ ਸੀ ਜਦੋਂ ਇਸ ਦੇ ਮਾਤਾ ਪਿਤਾ ਗੁਜ਼ਰ ਗਏ। ਸੰਨ 1780 ਤੋਂ ਮਗਰੋਂ ਪਏ ਕਾਲ ਅਤੇ ਪਲੇਗ ਕਾਰਨ ਇਹ ਆਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰ ਵਿਚੋਂ ਇਕੱਲਾ ਹੀ ਬਚਿਆ ਸੀ।

ਆਪਣੇ 30 ਤੋਂ ਵੱਧ ਲੰਬੇ ਨਾਵਲਾਂ ਦੁਆਰਾ ਬਾਕਿਨ ਨੇ ਜਾਪਾਨ ਵਿਚ ਇਤਿਹਾਸਕ ਰੋਮਾਂਸ ਦਾ ਮੁੱਢ ਬੰਨ੍ਹਿਆ। ਦੇਸ਼-ਪਿਆਰ, ਸੰਤਾਨ-ਪਵਿਤਰਤਾ ਅਤੇ ਕਦੇ ਰਹਿ ਚੁੱਕੇ ਵੱਡੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦੀ ਪੁਨਰ-ਸੁਰਜੀਤੀ ਇਸ ਦੇ ਨਾਵਲਾਂ ਦੇ ਮੁੱਖ ਵਿਸ਼ੇ ਸਨ। ਚੀਨੀ ਸਭਿਅਤਾ, ਬੋਧੀ ਦਰਸ਼ਨ ਅਤੇ ਕੌਮੀ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕਰਨ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ਵਾਸੀਆਂ ਲਈ ਪਿਆਰ ਅਤੇ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਗੌਰਵ ਨੂੰ ਦਰਸਾਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਦੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਵਿਚੋਂ ਉਪਦੇਸ਼ਾਤਮਕਤਾ ਦਾ ਝਲਕਾਰਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਬਾਕਿਨ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਤਮ ਕ੍ਰਿਤ 'Nanso Satomi Hakkenden' (Satomi And the Eight Warrior Days) ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਜਾਪਾਨੀ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਇਕ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਕਲਾ-ਕ੍ਰਿਤ ਹੋਣ ਦਾ ਦਰਜਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੈ।

1 ਦਸੰਬਰ, 1848 ਨੂੰ ਟੋਕੀਓ ਵਿਖੇ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

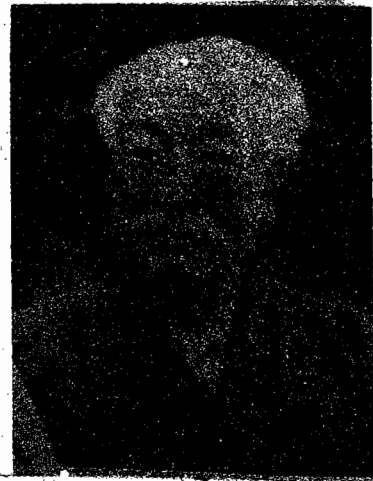
ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9 : 781

ਟਾਕੂ (Taku) : ਚੀਨ ਦੇ ਹੋਪੇ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦਾ ਇਹ ਇਕ ਕਸਬਾ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਬਾਈ ਦਰਿਆ (Pazi River) ਦੇ ਮੁਹਾਣੇ ਉੱਤੇ ਟੀਐਨਸਿਨ (Tienstin) ਤੋਂ 48 ਕਿ. ਮੀ. (30 ਮੀਲ) ਪੂਰਬ-ਦੱਖਣ ਪੂਰਬ ਵਿਚ ਵਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਟੀਐਨਸਿਨ ਸੁਰਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੇ ਇਕ ਹਿੱਸੇ ਵਜੋਂ ਕਿਲੇਬੰਦ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਸੰਨ 1880 ਵਿਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੇ ਇਸ ਉੱਤੇ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ ਸੀ ਅਤੇ ਬਾਕਸਰ ਦੀ ਬਗ਼ਾਵਤ ਦੌਰਾਨ ਇਸ ਉੱਤੇ ਇਤਹਾਦੀ ਤਾਕਤਾਂ ਨੇ ਕਬਜ਼ਾ ਜਮਾ ਲਿਆ। ਸੰਨ 1902 ਵਿਚ ਲਾਹੂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੰਧੀ ਦੀਆਂ ਸ਼ਰਤਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਚੀਨੀਆਂ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਰਨ ਕਿਲਿਆਂ ਨੂੰ ਢਾਹੁਣਾ ਪਿਆ। ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਇਕ ਗੋਦੀਵਾੜਾ ਹੈ।

39°00' ਉ. ਵਿਭ.; 117°42' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਅਮੇ. 26 : 222

ਟਾਕੂਟੋਮੀ ਸੋਹੋ : ਇਹ ਜਾਪਾਨ ਦਾ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਪੜਚੋਲਕਾਰ, ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ, ਪੱਤਰਕਾਰ ਅਤੇ ਨਿਬੰਧਕਾਰ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਜਨਮ

ਟਾਕੂਟੋਮੀ ਸੋਹੋ

13 ਮਾਰਚ, 1863 ਨੂੰ ਕਿਊਮਾਮੋਤੋ ਪ੍ਰੀਫੈਕਚਰ ਵਿਚ ਤਸੁਮੋਰੀ ਵਿਖੇ

ਹੋਇਆ। ਇਸ ਨੇ ਕਾਯੋਟੋ ਦੀ ਦੋਸ਼ਿਸ਼ਾ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਤੋਂ ਅਮਰੀਕਨ ਢੰਗ ਦੀ ਵਿਦਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਉਤਰ ਆਇਆ। ਇਸ ਦਾ ਧਿਆਨ ਜਾਪਾਨ ਦੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਅਤੇ ਸਦਾਚਾਰਕ ਪੱਖ ਵੱਲ ਖਿਚਿਆ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1886 ਵਿਚ ਛਪੀ ਇਸ ਦੀ ਪੁਸਤਕ 'Shorai no Nihon' (The Future Japan) ਦਾ ਨਿੱਘਾ ਸਵਾਗਤ ਹੋਇਆ। ਸੰਨ 1887 ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਇਕ ਬਹੁਤ ਹੀ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਪਤ੍ਰਿਕਾ 'Kokumin no Tomo' ਕੱਢਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ। ਫਿਰ 1890 ਤੋਂ ਇਸ ਨੇ 'Kokumin Shimbun' ਦਾ ਅਖਬਾਰ ਜਾਰੀ ਕੀਤਾ। ਸੋਹੋ ਦੀ 'Kinsei Nihon Kikumin Shi' (AIAH-DF) ਨਾਂ ਦੀ ਇਤਿਹਾਸਕ ਪੁਸਤਕ ਜਾਪਾਨ ਦੇ 1534 ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ 19ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਅੰਤ ਤਕ ਹਾਲਾਤ ਨੂੰ ਭਲੀਭਾਂਤ ਬਿਆਨ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ 3 ਨਵੰਬਰ, 1957 ਨੂੰ ਆਤਮੀ ਵਿਖੇ ਹੋਈ।

ਹ. ਪੁ.-ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 10 : 29

ਟਾਕੂਟੋਮੀ ਰੋਕਾ : ਇਹ ਜਾਪਾਨੀ ਨਾਵਲਕਾਰ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਸੀ ਅਤੇ ਵਿਦਵਾਨ ਟਾਕੂਟੋਮੀ ਸੋਹੋ ਦਾ ਛੋਟਾ ਭਰਾ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਮੁੱਢਲਾ ਨਾਂ ਟਾਕੂ ਟੋਮੀ ਟੈਸ਼ਟੂਜੀਹੋ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਜਨਮ 25 ਅਕਤੂਬਰ, 1868 ਨੂੰ ਮਿਨਾਮਾਟਾ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਮੁੱਢ ਵਿਚ ਕਈ ਸਾਲ ਇਹ ਆਪਣੇ ਭਰਾ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨਾਵਾਂ ਲਈ ਲਿਖਦਾ ਰਿਹਾ ਪਰ 1900 ਵਿਚ ਛਪੇ ਆਪਣੇ ਨਾਵਲ 'Hototogism' ਦੀ ਸਫਲਤਾ ਮਗਰੋਂ ਇਹ ਵੱਖਰੇ ਤੌਰ ਤੇ ਲਿਖਣ ਲੱਗ ਪਿਆ। 'Shizen to Jinsei' ਅਤੇ 'ਓਮਵਾਈਡ ਨੋ ਕੀ' (1901) ਨਾਲ ਇਸ ਦੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧੀ ਹੋਰ ਵੀ ਵੱਧ ਗਈ। ਸਮਾਂ ਪਾ ਕੇ ਇਹ ਇਕ ਖਬਰੀ ਰਹੱਸਵਾਦੀ ਬਣ ਗਿਆ। ਟਾਲਸਟਾਏ ਨਾਲ ਮੁਲਾਕਾਤ ਹੋ ਜਾਣ ਮਗਰੋਂ ਇਹ ਉਸ ਵਾਂਗ ਦਿਹਾਤ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਕਿਰਸਾਣੀ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਵਿਚਰਨ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਪੁਸਤਕ 'Mimizuno Towagoto' (1913) ਪੇਂਡੂ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਬਿਆਨ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਅਨੁਵਾਦ ਹੋਏ। ਮਗਰੋਂ ਜਾ ਕੇ ਇਹ ਸੰਸਾਰ ਅਮਨ ਅਤੇ ਆਪਸੀ ਸਦਭਾਵਨਾ ਲਈ ਅਪੀਲਾਂ ਕਰਨ ਵਿਚ ਜੁਟ ਗਿਆ। ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਸਚਿਆਈਆਂ ਉਘੇੜਨ ਬਾਰੇ ਇਸ ਨੇ ਚਾਰ ਜਿਲਦਾਂ ਵਾਲੀ ਯਾਦਗਾਰੀ ਕ੍ਰਿਤ ਛੋਹੀ ਹੋਈ ਸੀ ਕਿ 18 ਸਤੰਬਰ, 1927 ਨੂੰ ਟੋਕੀਓ ਵਿਖੇ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ। ਇਸ ਕੰਮ ਨੂੰ ਮਗਰੋਂ ਇਸ ਦੀ ਪਤਨੀ ਨੇ ਸਿਰੇ ਚੜ੍ਹਾਇਆ।

ਹ. ਪੁ.-ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 10 : 29

ਟਾਕੂਮਾ ਸਕੂਲ : ਬੁੱਧ ਧਰਮ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਚਿੰਤਰ ਬਣਾਉਣ ਵਾਲੀ ਇਹ ਜਾਪਾਨੀ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਕਾਮਾਕੂਰਾ ਯੁੱਗ ਵਿਚ 12 ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੌਰਾਨ ਉੱਨਤ ਹੋਈ। ਇਸ ਦੀ ਨੀਂਹ ਟਾਮੋਟੋ ਨੇ ਰੱਖੀ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀਆਂ ਦੋ ਸ਼ਾਖਾਵਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਦੇ ਲੜਕਿਆਂ ਸੋਗਾ ਅਤੇ ਟਾਮੇਹਿਸਾ ਨੇ ਉੱਨਤ ਕੀਤਾ। ਸੋਗਾ ਨੇ ਕਾਯੋਟੋ ਵਿਖੇ ਸਕੂਲ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਤੌਰ ਤੇ ਖਾਨਗਾਹ ਤੋਂ ਚਿੰਤਰ ਬਣਾਏ। ਤਾਮੇਯੋਕੀ, ਸੂਨੈਗੋ, ਜੋਨਿਨ, ਕੋਸ਼ੋ, ਰਯੋਜੋ ਅਤੇ ਈਗਾ 13ਵੀਂ ਅਤੇ 14ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਉੱਘੇ ਟਾਕੂਮਾ ਚਿੰਤਰਕਾਰ ਸਨ।

ਹ. ਪੁ.-ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9 : 782

ਟਾਕੂਮਾ ਸੋਗਾ : ਇਸ ਪਾਦਰੀ ਅਤੇ ਚਿੰਤਰਕਾਰ ਦਾ ਜਨਮ 12ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਪਿਛਲੇ ਮੱਧ ਦੇ ਲਗਭਗ ਹਈਆਂਕੀਓ ਹਨ

ਕਾਈਓਟੋ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਇਸਦਾ ਅਸਲ ਨਾਂ ਟਾਕੂਮਾ ਤਾਮੇਮੋਤੋ ਸੀ। ਇਹ ਪੇਸ਼ਾਵਰ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਵਿਚੋਂ ਸੀ, ਜੋ ਬੁੱਧ ਧਰਮ ਦੀ ਮੂਰਤੀ ਕਲਾ ਵਿਚ ਨਿਪੁੰਨ ਸਨ ਅਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਚੀਨੀ ਰਾਜਵੰਸ਼ੀ ਕਲਾ ਦੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਧਾਰਮਕ ਚਿੰਤਰਕਲਾ ਦੀ ਨਵੀਂ ਸ਼ੈਲੀ ਚਲਾਈ। ਇਹ ਬੁੱਧ ਧਰਮ ਦੇ ਸਿੱਕੇ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਦਾ ਉੱਚ-ਦਰਜੇ ਦਾ ਪਾਦਰੀ ਸੀ। ਇਸਨੇ ਕਾਈਓਟੋ ਵਿਖੇ ਬੜੀ ਸੁੰਦਰ ਚਿੰਤਰਕਾਰੀ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਦੇ ਚਿੰਤਰਾਂ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਪ੍ਰਮੁੱਖ 'ਟਵੈਲਵ ਗਾਂਡਜ਼' ਦੇ ਸਮੂਹ ਚਿੰਤਰ ਸਨ ਜੋ ਇਸਨੇ ਟੋ ਜੀ ਲਈ 1191 ਈ. ਵਿਚ ਪਰਦਿਆਂ ਤੇ ਚਿੱਤਰੇ ਸਨ। ਇਸ ਦਾ ਚੰਨ ਦੇਵਤਾ ਦਾ ਚਿੰਤਰ ਮੂਰਤੀ ਕਲਾ ਦੀ ਸ਼ੈਲੀ ਦੀ ਮਿਸਾਲ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸਦੀ ਇਸ ਨੇ ਨੀਂਹ ਰੱਖੀ ਅਤੇ ਜਿਸ ਨੂੰ ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਟਾਕੂਮਾ ਪਰਿਵਾਰ ਨੇ ਜਾਰੀ ਰੱਖਿਆ। ਇਸ ਵਿਚੋਂ ਚੀਨੀ ਰਾਜਵੰਸ਼ੀ ਕਲਾ ਦੀ ਝਲਕ ਮਿਲਦੀ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.-ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9 : 782

ਟਾਕੋਫੀ (Takefe) : ਦੱਖਣੀ ਕੰਬੋਡੀਆ (ਕੰਪੂਚੀਆ) ਦੇ ਇਸੇ ਹੀ ਨਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦਾ ਇਹ ਰਾਜਧਾਨੀ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਨਾਮਪੋਨ ਅਤੇ ਕਾਮਪਾਂਗ ਸਾਮ ਨਾਲ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸ਼ਾਹਰਾਹਾਂ ਅਤੇ ਰੇਲ ਲਾਈਨ ਦੁਆਰਾ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਥੇ ਸੂਤੀ ਕਪੜੇ ਦਾ ਇਕ ਕਾਰਖਾਨਾ ਅਤੇ ਇਕ ਫ਼ੈਲਾਦ ਦੀ ਢਲਾਈ ਦਾ ਕਾਰਖਾਨਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਨੇੜੇ ਹੀ ਇਕ ਟਾਈਲਾਂ ਅਤੇ ਇੱਟਾਂ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਦਾ ਵੀ ਕਾਰਖਾਨਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਜ਼ਰਾਇਤੀ ਮਸ਼ੀਨਰੀ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਦੀਆਂ ਕਈ ਵਰਕਸ਼ਾਪਾਂ ਵੀ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਨਜ਼ਦੀਕ ਹਨ।

10°59' ਉ. ਵਿਭ.; 104°47' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.-ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 11: 516

ਟਾਕੋਮਾ : ਸਮੁੱਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਪੱਛਮੀ ਵਾਸ਼ਿੰਗਟਨ ਰਾਜ ਵਿਚ ਪੀਅਰਸ ਕਾਉਂਟੀ ਦਾ ਇਹ ਸਦਰ-ਮੁਕਾਮ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਸ਼ਾਂਤ ਮਹਾਸਾਗਰ ਦੇ ਪਯੂਜਟ ਸਾਊਂਡ ਨਾਂ ਦੇ ਇਕ ਪਾਸੇ ਉਪਰ ਸੀਐਟਲ ਸ਼ਹਿਰ ਤੋਂ 48 ਕਿ. ਮੀ. (30 ਮੀਲ) ਦੱਖਣ ਵਿਚ ਵਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਹ ਵਾਸ਼ਿੰਗਟਨ ਰਾਜ ਦਾ ਤੀਜਾ ਵੱਡਾ ਸ਼ਹਿਰ, ਇਕ ਅਹਿਮ ਬੰਦਰਗਾਹ ਅਤੇ ਉਦਯੋਗਿਕ ਤੇ ਥੋਕ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਹੈ। ਮੁੱਢ ਤਾਂ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ 1852 ਈ. ਵਿਚ ਬੰਨ੍ਹਿਆ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ 1868 ਵਿਚ ਜਰਨੈਲ ਮਾਰਟਨ ਐਮ. ਮੈਕ ਕਰਵਰ ਨੇ 'ਕਮੈਸਮੈਂਟ ਬੇ' ਨਾਂ ਦਾ ਸ਼ਹਿਰ ਵਸਾਇਆ। ਮਗਰੋਂ ਜਿਸ ਦਾ ਨਾਂ ਟਾਕੋਮਾ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1887 ਵਿਚ ਇਥੇ ਉੱਤਰੀ ਸ਼ਾਂਤ ਮਹਾਸਾਗਰੀ ਰੇਲਵੇ ਦੇ ਪਹੁੰਚਣ ਨਾਲ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਹੱਲਾਸ਼ੇਰੀ ਮਿਲੀ।

ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਕੁਦਰਤੀ ਬਣਤਰ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਹੀ ਖੂਬਸੂਰਤ ਹੈ। ਉੱਤਰ ਪੱਛਮ ਵੱਲ ਓਲੰਪਿਕ ਪਹਾੜੀਆਂ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਪੂਰਬ ਵਿਚ ਕਾਸਕੇਡ ਰੇਂਜ ਵਿਚ ਪੈਂਦੀ ਮਾਉਂਟ ਰੇਨੀਅਰ ਹੈ। ਉਪਸ਼ਹਿਰੀ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿਚ ਕਈ ਝੀਲਾਂ ਹਨ। ਸ਼ਹਿਰ ਤੋਂ 64 ਕਿ. ਮੀ. (40 ਮੀਲ) ਦੱਖਣ-ਪੂਰਬ ਵਿਚ ਮਾਉਂਟ ਰੇਨੀਅਰ ਨੈਸ਼ਨਲ ਪਾਰਕ ਹੈ ਜਿਥੇ ਸਕੀਇੰਗ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਪਹਾੜਾਂ ਉਪਰ ਚੜ੍ਹਨ ਆਦਿ ਮਨੋਰੰਜਨ ਦੀਆਂ ਬਹੁਤ ਸਹੂਲਤਾਂ ਹਨ।

ਇਥੇ ਸਮੁੰਦਰੀ ਜਹਾਜ਼ ਤਿਆਰ ਕਰਨ, ਤਾਬਾ ਗਾਲਣ ਅਤੇ ਸੋਧਣ, ਲੋਹਾ, ਲੋਹਾ ਮਿਸ਼ਰਿਤ-ਧਾਤਾਂ, ਫ਼ੈਲਾਦ ਅਤੇ ਕਾਸੀ ਦੀ ਢਲਾਈ ਸਬੰਧੀ ਉਦਯੋਗ ਸਥਾਪਤ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ

ਬਿਜਲ-ਰਸਾਇਣਿਕ ਪਲਾਂਟ ਅਤੇ ਖੁਰਾਕ ਪ੍ਰਾਸੈਸ ਕਰਨ ਦੇ ਕਾਰਖਾਨੇ ਹਨ। ਇਥੇ ਪਯੂਜਟ ਸਾਉਂਡ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ (1888) ਪੈਸੇਫਿਕ ਲੂਥਰਨ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ (1890) ਅਤੇ 2 ਕਮਿਊਨਿਟ ਕਾਲਜ ਹਨ।

ਆਬਾਦੀ - 1,76,646 (1990)

47°15' ਉ. ਵਿਥ: 122°27' ਪੱ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.- ਐਨ. ਅਸੈ. 26: 213; ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮਾ. 11:498

ਟਾਕੋਰਾਡੀ : ਘਾਨਾ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਇਹ ਇਕ ਬੰਦਰਗਾਹ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਅਕਰਾ ਤੋਂ ਪੱਛਮ-ਦੱਖਣ ਵਿਚ 184 ਕਿ. ਮੀ. (115 ਮੀਲ) ਦੂਰ ਅਤੇ ਸੈਕੰਡੀ ਤੋਂ 8 ਕਿ. ਮੀ. (5 ਮੀਲ) ਦੂਰ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਇਥੋਂ ਅਕਰਾ ਸ਼ਹਿਰ ਤਕ ਰੇਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਥੋਂ ਦੀ ਬੰਦਰਗਾਹ ਜਿਹੜੀ 1921 ਅਤੇ 1928 ਈ. ਦੌਰਾਨ ਬਣਾਈ ਗਈ ਸੀ, 11 ਮੀ. (30 ਫੁੱਟ) ਡੂੰਘੇ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਚਲਣ ਵਾਲੇ ਸਮੁੰਦਰੀ ਜਹਾਜ਼ ਲਈ, ਸਿਐਰਾ ਲਿਓਨ ਅਤੇ ਨਾਈਜੀਰੀਆ ਵਿਚਕਾਰ ਇਕ ਬਹੁਤ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਪਨਾਹ ਹੈ। ਇਹ ਕੋਕੋ, ਬਾਕਸਾਈਟ, ਸੋਨੇ, ਹੀਰਿਆ, ਇਮਾਰਤੀ ਲੱਕੜ ਅਤੇ ਹੋਰਨਾਂ ਵਸਤਾਂ ਦੇ ਵਪਾਰ ਲਈ ਗਹਿਮਾ ਗਹਿਮੀ ਵਾਲੀ ਥਾਂ ਹੈ। ਸੰਨ 1946 ਵਿਚ ਇਸਨੂੰ ਇਕ ਸੈਕੰਡੀ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਕੇ ਇਕ ਮਿਊਂਸਪਲਟੀ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ।

ਆਬਾਦੀ - 1,03,653 (1988)

4°58' ਉ. ਵਿਥ: 1°55' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.- ਐਨ. ਅਸੈ. 26: 222

ਟਾਂਗ : ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਦੇ ਉੱਤਰੀ ਵਾਇਓਮਿੰਗ ਰਾਜ ਦਾ ਇਹ ਇਕ ਦਰਿਆ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਸੈਰੀਡਨ ਕਾਊਂਟੀ ਦੇ ਬਿਲਕੁਲ ਪੱਛਮ ਵਲ ਪੈਦੀਆਂ ਬਿਗਹਾਰਨ ਪਹਾੜੀਆਂ ਉੱਤੇ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ। ਉੱਤਰ ਵੱਲ ਨੂੰ 396 ਕਿ. ਮੀ. (246 ਮੀਲ) ਲੰਬਾ ਸਫ਼ਰ ਤਹਿ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਮੋਨਟਾਨਾ ਰਾਜ ਦੇ ਮਾਈਲਜ਼ ਸ਼ਹਿਰ ਕੋਲ ਯੈਲੋਸਟੋਨ ਦਰਿਆ ਨਾਲ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। 2400-3000 ਮੀ. (8000-10000 ਫੁੱਟ) ਦੀਆਂ ਉਚਾਈਆਂ ਤੋਂ ਨਿਕਲਕੇ ਅਤੇ ਨੀਵੀਆਂ ਉੱਘੜ-ਦੁਘੜੀਆਂ ਪਹਾੜੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਵਹਿੰਦਾ ਹੋਇਆ ਬੰਜਰ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿਚ ਵਗਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਪਹਾੜੀਆਂ ਤੋਂ ਹੇਠਾਂ ਇਹ ਦਰਿਆ ਉਚੀਆਂ ਦੰਦੀਆਂ ਅਤੇ ਪੌੜੀਆਂ ਵਾਲਾ ਇਕ ਲੰਬੀ ਸਾਰੀ ਛੋਟੀ ਜਿਹੀ ਤੰਗ ਵਾਦੀ ਵਿਚੋਂ ਦੀ ਵਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਵਾਇਓਮਿੰਗ ਰਾਜ ਦੀ ਸਰਹੱਦ ਦੇ ਨੇੜੇ, ਮੋਨਟਾਨਾ ਰਾਜ ਵਿਚ ਬਣਿਆਂ ਟੇਮ ਦਰਿਆ ਜਲ ਭੰਡਾਰ ਦਰਿਆ ਦੇ ਹੇਠਲੇ ਪਾਸੇ ਵੱਲ ਪੈਂਦੇ ਇਲਾਕਿਆਂ ਨੂੰ ਸਿੰਜਾਈ ਸਹੂਲਤਾਂ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਮੋਨਟਾਨਾ ਰਾਜ ਵਿਚ, ਐਸਲੈਂਡ ਦੇ ਨੇੜੇ ਦਰਿਆ ਦੇ ਪੂਰਬ ਵਾਲੇ ਪਾਸੇ ਕਸਟਰ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਜੰਗਲ ਨੇ ਜਲ-ਨਿਕਾਸ ਬੇਸਿਨ ਦਾ ਕੇਂਦਰੀ ਹਿੱਸਾ ਮੱਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਐਸਲੈਂਡ ਦੇ ਪੱਛਮ ਵਲ ਦਰਿਆ ਦੇ ਕੰਢਿਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਨਾਰਦਰਨ ਚਾਈਐਨ ਇੰਡੀਅਨ ਰੀਜ਼ਰਵੇਸ਼ਨ ਹੈ।

46°24' ਉ. ਵਿਥ: 105°52' ਪੱ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.- ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮਾ. 117 : 841; ਵੈ. ਜਗ. ਡਿਕ.

ਟਾਂਗਰ : ਪ੍ਰਾਂਤ-ਮੋਰਾਕੋ ਦੇ ਨਾਰਡ ਕੁਐਸਟ ਖੰਡ ਦਾ ਇਹ ਪ੍ਰਾਂਤ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਜਿਬਰਾਲਟਰ ਜਲਡਮਰੂ ਦੇ ਪੱਛਮੀ ਸਿਰੇ ਤੋਂ ਦੱਖਣ-ਪੂਰਬ ਵਲ ਰਿਫ ਪਰਬਤਾਂ ਤੱਕ ਹੈ। ਇਸਦਾ ਖੇਤਰਫਲ 1195

ਵ. ਕਿ. ਮੀ. ਅਤੇ ਆਬਾਦੀ 5,66,000 (1992) ਹੈ। ਇਸ ਪ੍ਰਾਂਤ ਵਿਚ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਦੀ ਕਾਸ਼ਤ ਅਤੇ ਮੁਰਗੀ ਪਾਲਣ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਦੋ ਮੁੱਖ ਧੰਦੇ ਹਨ। ਪ੍ਰਾਂਤ ਵਿਚ ਇਕੋ ਇਕ ਵੱਡਾ ਸ਼ਹਿਰ ਇਥੋਂ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਟਾਂਗਰ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.- ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮਾ. 11 : 542

ਟਾਂਗਰ : ਸ਼ਹਿਰ-ਮੋਰਾਕੋ ਦੇ ਨਾਰਡ ਕੁਐਸਟ ਖੰਡ ਵਿਚ ਇਸੇ ਨਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਅਤੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਮੁੱਖ ਬੰਦਰਗਾਹ ਹੈ ਜੋ ਸਪੇਨ ਦੇ ਦੱਖਣੀ ਸਿਰੇ ਤੋਂ 27 ਕਿ. ਮੀ. ਦੂਰ ਜਿਬਰਾਲਟਰ ਸਟ੍ਰੇਟ ਦੀ ਇਕ ਖਾੜੀ ਉੱਤੇ ਵਾਕਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਚੂਨੇ ਪਹਾੜੀ ਉੱਤੇ ਵਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਪੁਰਾਣੇ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਬਾਹਰਵਾਰ 15 ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਕਿਲਾਬੰਦੀ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਇਥੇ ਹੀ ਸੁਲਤਾਨ ਦਾ ਮਹਿਲ ਕਾਸਬਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਅੱਜਕੱਲ੍ਹ ਅਜਾਇਬਘਰ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਥੇ ਇਕ ਵੱਡੀ ਮਸਜਿਦ ਵੀ ਹੈ। ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ 1962 ਈ. ਤੋਂ ਮਗਰਲੇ ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ ਗਰਮੀਆਂ ਦੀ ਸ਼ਾਹੀ ਰਿਹਾਇਸ਼ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਥੇ ਅੱਜਕੱਲ੍ਹ ਅਮੈਰਿਕਨ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ (1908) ਅਤੇ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਆਫ ਨਾਰਥ ਅਫਰੀਕਾ (1971) ਸਥਾਪਤ ਹਨ। ਇਹ ਇਕ ਵਧੀਆ ਬੰਦਰਗਾਹ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਰੇਲਾਂ ਅਤੇ ਸੜਕਾਂ ਨਾਲ ਹੋਰਨਾਂ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਇਥੇ ਅੰਤਰ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਹਵਾਈ ਅੱਡਾ ਹੈ ਅਤੇ ਯੂਰਪ ਵਲ ਸਮੁੰਦਰੀ ਜਹਾਜ਼ਾਂ ਦੀ ਆਵਾਜਾਈ ਵੀ ਇਥੋਂ ਆਮ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਬੰਦਰਗਾਹ ਰਸਤਿਉਂ ਖੰਡ ਅਤੇ ਅਨਾਜ ਦੀ ਬਰਾਮਦ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਥੇ ਕਪੜੇ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਸੰਨਅਤ ਵੀ ਉੱਨਤ ਹੈ। ਇਥੇ ਮੱਛੀਆਂ ਫੜੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ 15 ਵੀਂ ਸਦੀ ਈ. ਪੂ. ਵਿਚ ਫਲੀਸੀਅਨ ਵਪਾਰਿਕ ਚੌਕੀ ਸੀ ਤੇ ਪਿਛੋਂ ਕਾਰਥਾਜਿਨੀ (Carthaginian) ਬਣਿਆ ਤੇ ਪਿਛੋਂ ਇਸੇ ਥਾਂ ਉੱਤੇ ਟਿਨਜਸ (Tingis) ਨਾਂ ਦਾ ਰੋਮਨ ਸ਼ਹਿਰ ਆਬਾਦ ਹੋਇਆ। 42 ਈ. ਵਿਚ ਇਹ ਸੁਤੰਤਰ ਸ਼ਹਿਰ ਬਣਿਆ। ਫਿਰ ਇਹ ਰੋਮਨ ਮਾਰੀਤਾਨੀਆ ਟਿਜਾਟੇਨਾ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਬਣਿਆ। 5 ਸਦੀਆਂ ਪਿਛੋਂ ਇਹ ਵੰਡਾਲਾਂ, ਬਾਜਨ-ਤੀਨੀਆਂ ਅਤੇ ਵਿਸਗੋਥਾ ਹੇਠ ਰਿਹਾ। 705 ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ 1471 ਈ. ਤੱਕ ਇਸ ਉੱਤੇ ਇਸਲਾਮੀ ਰਾਜਿਆਂ ਦਾ ਰਾਜ ਰਿਹਾ ਫਿਰ 1662 ਈ. ਤਕ ਪੁਰਤਗੇਜ਼ੀ ਸਪੇਨੀ ਵੀ ਇਸ ਉੱਤੇ ਰਾਜ ਕਰਦੇ ਰਹੇ। ਸੰਨ 1662 ਵਿਚ ਹੀ ਪੁਰਤਗਾਲ ਦੀ ਕੈਥਰੀਨ ਆਫ ਬਰਗਾਨਜ਼ਾ ਦੀ ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੇ ਚਾਰਲਸ ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਸ਼ਾਦੀ ਹੋਈ ਤੇ ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਮਹਾਰਾਣੀ ਨੂੰ ਦਾਜ ਵਿਚ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਜਿਸ ਨਾਲ ਇਹ ਬਰਤਾਨਵੀ ਸ਼ਹਿਰ ਹੋ ਗਿਆ ਇਸ ਅਧੀਨ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਕਿਲਾਬੰਦੀ ਹੋਈ। ਸੰਨ 1684 ਵਿਚ ਮੋਰਾਕੋ ਨੂੰ ਵਾਪਸ ਮਿਲ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1912 ਵਿਚ ਮੋਰਾਕੋ ਦੇ ਫ੍ਰੈਂਚ ਪ੍ਰੋਟੈਕਟੋਰੇਟ ਬਣਨ ਤੇ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਨੂੰ ਖਾਸ ਦਰਜਾ ਮਿਲ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1923 ਵਿਚ ਬਰਤਾਨੀਆ, ਫਰਾਂਸ, ਸਪੇਨ, ਪੁਰਤਗਾਲ, ਇਟਲੀ, ਬੈਲਜੀਅਮ, ਨੀਦਰਲੈਂਡਜ਼, ਸਵੀਡਨ ਅਤੇ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ ਅਧੀਨ ਅੰਤਰ-ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸ਼ਹਿਰ ਬਣਿਆ। ਦੂਜੇ ਮਹਾਯੁੱਧ ਵਿਚ ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਲਈ ਸਪੇਨ ਹੇਠ ਆਉਣ ਤੱਕ ਇਹ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸ਼ਹਿਰ ਹੀ ਰਿਹਾ। ਪਿਛੋਂ 1956 ਈ. ਵਿਚ ਮੋਰਾਕੋ ਸਾਮਰਾਜ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਵੇਲੇ ਇਹ ਮੋਰਾਕੋ ਦਾ ਸ਼ਹਿਰ ਬਣਿਆ ਜਿਸ ਦਾ ਇਹ ਅੱਜ ਵੀ ਹਿੱਸਾ ਹੈ।

ਆਬਾਦੀ :- 2,66,346 (1982)

35°40' ਉ. ਵਿਥ: 5°55' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.- ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮਾ. 9 : 804 ; ਐਨ. ਅਸੈ. 26 :242

ਟਾਂਗਕੂਬਾਨ ਪਹਾੜ : ਪੂਰਬੀ ਜਾਵਾ ਦੀ ਇਹ ਇਕ ਪਹਾੜੀ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਸੁੰਡਾਜ਼ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਅਤੇ ਬਾਂਡੁੰਗ ਦੇ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਵਿਚ ਵਾਕਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਇਕ ਕ੍ਰਿਆਸ਼ੀਲ ਜਵਾਲਾਮੁਖੀ ਹੈ ਜਿਸਦੀ ਉਚਾਈ 2015 ਮੀ. (6500 ਫੁੱਟ) ਹੈ। ਇਸਦੇ ਕਾਵਾਹ-ਗਤੂ, ਕਾਵਾਹ-ਬਦਕ ਅਤੇ ਕਾਵਾਹ-ਉਪਾਸ ਨਾਂ ਦੇ ਤਿੰਨ ਵੱਖਰੇ ਜਵਾਲਾਮੁਖੀ ਹਨ ਜਿਹੜੇ ਕ੍ਰਮਵਾਰ ਬਾਦਸ਼ਾਹਾਂ, ਗੈਡਿਆਂ ਅਤੇ ਜ਼ਹਿਰੀਲੀਆਂ ਦੇਗਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਕ ਹਨ। ਸੰਨ 1829 ਵਿਚ ਇਹ ਜਵਾਲਾਮੁਖੀ ਭੜਕ ਉਠਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਿੱਛੋਂ ਇਸ ਜਵਾਲਾਮੁਖੀ ਦਾ 1846 ਈ. ਵਿਚ ਵਿਸਫੋਟ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਵਲਦੇਜ਼ੀ ਲੇਖਕਾਂ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਜਵਾਲਾਮੁਖੀ ਦੀ ਬਹੁਤ ਠੀਕ ਅਤੇ ਵਿਗਿਆਨਕ ਤੌਰ ਤੇ ਵਿਆਖਿਆ ਕੀਤੀ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.- ਡੈਸ. ਟ੍ਰਿਕ. ਇੰਡ. ਆ. ਐ. ਕੇ.- ਜੋਹਨ ਕ੍ਰਾਫਰਡ

ਟਾਂਗਬਿਲਾਰਾਨ : ਫਿਲਪੀਨ ਦੇ ਮਿੰਡਾਨਾਓ ਸਾਗਰ ਵਿਚ ਪੈਂਦੇ ਦੱਖਣ-ਪੱਛਮੀ ਬੋਹਾਲ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਅਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਬੰਦਰਗਾਹ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਬੋਹਾਲ ਜਲਡਮਰੂ ਉੱਤੇ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਪਾਂਗਲਾਓ ਦੀਪ ਨੇ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਨੂੰ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਰੱਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਥੇ ਕਈ ਗੋਦਾਮ ਬਣੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਇਹ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੀ ਵੰਡ ਦਾ ਵੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਕੇਂਦਰ ਹੈ। ਇਥੋਂ ਸ਼ੇਸ਼ ਅਤੇ ਮਿੰਡਾਨਾਓ ਦੀਪਾਂ ਨੂੰ ਅੰਤਰ-ਦੀਪੀ ਆਵਾਜਾਈ ਆਮ ਕਰਕੇ ਹੁੰਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਯਾਤਰੀਆਂ ਦੀ ਆਵਾਜਾਈ ਦਾ ਵੀ ਇਕ ਗਹਿਮਾਗਹਿਮੀ ਵਾਲਾ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ। ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਮਿੰਡਾਨਾਓ ਦੀਪ ਵਿਚ ਪੈਂਦੇ ਮੁੱਖ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵੱਲ ਨੂੰ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਪਰਵਾਸੀ ਇਸੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚੋਂ ਦੀ ਲੰਘਦੇ ਹਨ। ਬੰਦਰਗਾਹ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਲਈ ਇਸਦੀ ਡਰੈਜ ਨਾਲ ਆਮ ਸਫ਼ਾਈ ਹੁੰਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਨੇ ਆਪਣੀ ਦੇਹਾਤੀ ਝਲਕ ਅਜੇ ਤਕ ਸੰਭਾਲੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਇਥੇ ਇਕ ਹਵਾਈ ਅੱਡਾ ਹੈ।

ਆਬਾਦੀ- 42,683 (1980)

9°39' ਉ. ਵਿਥ.: 123°51' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.- ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9: 765

ਟਾਂਗਯੀ : ਪੂਰਬੀ ਅਪਰ ਬਰੂਮਾ ਵਿਚ ਸ਼ਾਨ ਰਾਜ ਦਾ ਇਹ ਰਾਜਧਾਨੀ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਬਾਜ਼ੀ-ਕੈਂਗ ਟੰਗ ਸੜਕ ਉਪਰ 1,436 ਮੀ. (4772 ਫੁੱਟ) ਦੀ ਉਚਾਈ ਤੇ ਸਵੇਨ ਯਾਉਂਗ ਅਤੇ ਇਨਲੇ ਝੀਲ ਦੇ ਬਿਲਕੁਲ ਉਤਰ ਵਿਚ ਵੱਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਤਿੰਨ ਪਾਸਿਆਂ ਵਲ ਪਹਾੜੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਉੱਤਰੀ ਪਾਸਾ ਖੁੱਲ੍ਹਾ ਮੈਦਾਨ ਹੈ। ਇਥੇ ਕਈ ਹਸਪਤਾਲ, ਇਕ ਤਕਨੀਕੀ ਹਾਈ ਸਕੂਲ, ਪ੍ਰਾਰਥਕ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀ ਸਿਖਲਾਈ ਸੰਸਥਾ, ਇਕ ਪ੍ਰਾਈਵੇਟ ਕੈਨ-ਕੈਂਬਾਵਜਾ ਕਾਲਜ ਜਿਥੇ ਪਹਿਲਾਂ ਕੇਵਲ ਸ਼ਾਨ ਮੁਖੀਆਂ ਦੇ ਲੜਕਿਆਂ ਨੂੰ ਹੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ, ਅਤੇ ਮਾਂਡਲੇ ਆਰਟਸ ਅਤੇ ਸਾਇੰਸ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਨਾਲ ਸਬੰਧਿਤ ਟਾਂਗਯੀ ਕਾਲਜ ਹੈ। ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਨੇੜੇ ਹੀ ਸ਼ਿਕਾਰ ਖੇਡਣ ਵਾਲੀ ਇਕ ਰੱਖ ਵੀ ਹੈ।

ਆਬਾਦੀ - 1,08,231 (1983)

20°47' ਉ. ਵਿਥ.: 96°58' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.- ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 11:579 ; ਇੰਪ. ਗ. ਇੰਡ. 23: 257

ਟਾਂਗਰੀ : ਭਾਰਤ ਦੇ ਹਰਿਆਣਾ ਰਾਜ ਦੀ ਇਹ ਇਕ ਬਰਸਾਤੀ ਨਦੀ ਹੈ। ਬਰਸਾਤ ਦੇ ਮੌਸਮ ਵਿਚ ਇਹ ਕਾਫ਼ੀ ਭਿਆਨਕ ਰੂਪ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਕੰਢਿਆਂ ਦੇ ਇਲਾਕੇ

ਇਸਦੀ ਮਾਰ ਵਿਚ ਅਕਸਰ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਸੋਰਨੀ ਪਹਾੜੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਅੰਬਾਲਾ ਛਾਉਣੀ ਦੇ ਕੋਲੋਂ ਦੀ ਲੰਘਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਨਦੀ ਦੇ ਕੰਢਿਆਂ ਉੱਤੇ ਬੰਨ੍ਹ ਮਾਰੇ ਹੋਏ ਹਨ ਤਾਂ ਕਿ ਆਸੇ ਪਾਸੇ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਦਾ ਹੜ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਨੁਕਸਾਨ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਅੰਬਾਲੇ ਤੋਂ ਹੇਠਾਂ ਇਸ ਨਦੀ ਦੇ ਉੱਤਰ ਦੀ ਇਕ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਰੇਲਵੇ ਪੁਲ ਅਤੇ ਇਕ ਪੱਕਾ ਸੜਕੀ ਪੁਲ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਿੱਛੋਂ ਉਮਲਾ ਨਦੀ ਇਸ ਵਿਚ ਆ ਰਲਦੀ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.- ਡਿਸ. ਸੈ. ਹੈ. ਬੁ. ਅੰਬਾਲਾ ਡਿਸਟ੍ਰਿਕਟ

ਟਾਂਗਵੇ, ਏਵਾ : ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ ਦੀ ਇਸ ਸਟੇਜ ਅਦਾਕਾਰ ਦਾ ਜਨਮ ਅਗਸਤ, 1878 ਵਿਚ ਕੈਨੇਡਾ ਵਿਚ

ਏਵਾ ਟਾਂਗਵੇ

ਮਾਰਬਲਟਨ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਅੱਠ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਇਹ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਸਟੇਜ ਤੇ ਆਈ ਅਤੇ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਇਸਨੇ ਅਨੇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਰੋਲਾਂ ਵਿਚ ਨਾਟ ਮੰਡਲੀਆ ਅਤੇ ਹਾਸ ਨਾਟਕਾਂ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕੀਤਾ। ਇਹ ਅਮਰੀਕੀ ਨਾਟ-ਤਮਾਸ਼ਿਆਂ ਅਤੇ ਸੰਗੀਤਕ ਹਾਸ-ਨਾਟਕਾਂ ਦੀ ਉੱਘੀ ਕਲਾਕਰ ਸੀ। ਇਸਦੇ ਸਰੀਰ ਉੱਤੇ ਥੋੜ੍ਹੇ ਵਸਤਰਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਅਤੇ ਘਟੀਆ ਗਾਣਿਆਂ, ਜਿਵੇਂ ਆਈ ਡੂ ਨਾਟ ਕੇਅਰ ਨੂੰ ਸੁਣ ਕੇ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਸਦਮਾ ਪੁੱਜਾ। ਸੰਨ 1929 ਵਿਚ ਸਰਾਫੇ ਦੇ ਬਾਜ਼ਾਰ ਦੇ ਪਤਨ ਦੇ ਨਾਲ ਇਸਦਾ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਵੀ ਖਤਮ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ਇਸਨੇ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਅਖੀਰਲੇ ਦੋ ਦਹਾਕੇ ਬੀਮਾਰੀ ਵਿਚ ਗੁਜ਼ਾਰੇ।

11 ਜਨਵਰੀ, 1947 ਨੂੰ ਹਾਲੀਵੁੱਡ ਵਿਖੇ ਇਸਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.- ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9 : 805 ; ਐਨ. ਅਮੈ. 26 : 242

ਟਾਂਗਾ (Thonga/Tsonga) : ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਪੱਖੋਂ ਇਹ ਬੰਟੂ ਭਾਸ਼ਾ ਬੋਲਣ ਵਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ਵਰਗੇ ਹੀ ਲੋਕ ਹਨ। ਇਹ ਮੌਜੂਮਬੀਕ ਦੇ ਦੱਖਣੀ ਸਾਹਿਲੀ ਮੈਦਾਨ, ਜਿੰਬਾਬਵੇ ਅਤੇ ਸਵਾਜ਼ੀਲੈਂਡ ਦੇ ਭਾਗਾਂ ਅਤੇ ਦੱਖਣੀ ਅਫਰੀਕਾ ਦੇ ਟ੍ਰਾਂਸਵਾਲ ਵਿਚ ਵੱਸਦੇ ਹਨ। ਸੰਨ 1975 ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕੁੱਲ ਵਸੋਂ 3,200,000 ਸੀ।

ਪਹਿਲਾਂ ਪਹਿਲ ਇਹ ਅਜ਼ਾਦ ਲੋਕਾਂ ਵਜੋਂ ਜਥੇਬੰਦ ਸਨ। ਹਰੇਕ ਦਾ ਹੀ ਆਪੋ ਆਪਣਾ ਇਕ ਇਲਾਕਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸ

ਇਲਾਕੇ ਦਾ ਨਾਂ ਇਕ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਤੇ ਹਾਵੀ ਪਿਤਰੀ-ਵੰਸ਼ ਪਿਛੇ ਰਖਿਆ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਉਨ੍ਹੀਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਆਰੰਭ ਵਿਚ ਨਗੂਨੀ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜਿੱਤ ਲਿਆ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਆਰਥਿਕਤਾ ਰੁਲੀ-ਮਿਲੀ ਜਿਹੀ ਹੈ। ਕੁਝ ਲੋਕ ਤਾਂ ਖੇਤੀ ਬਾੜੀ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਚਰਵਾਹਿਆਂ ਵਾਲਾ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਕਸਾਵਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਮੁੱਖ ਫ਼ਸਲ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਮੱਕੀ, ਬਾਜਰਾ, ਚਰੀ ਤੇ ਹੋਰ ਫ਼ਸਲਾਂ ਵੀ ਬੀਜੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਭਾਵੇਂ ਥੋੜ੍ਹੇ ਜਿਹੇ ਆਦਮੀ ਪੈਸੇ ਵਟਾਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਫ਼ਸਲਾਂ ਤਾਂ ਬੀਜਦੇ ਹਨ ਪਰ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਦਾ ਸਾਰੇ ਦਾ ਸਾਰਾ ਕੰਮ ਔਰਤਾਂ ਹੀ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਟਾਂਗਾ ਕੰਮ ਦੀ ਭਾਲ ਵਿਚ ਜ਼ਿੰਬਾਬਵੇ ਜਾਂ ਦੱਖਣੀ ਅਫ਼ਰੀਕਾ ਨੂੰ ਵੀ ਚਲੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਇਹ ਲੋਕ ਖਿੰਡੇ-ਪੁੰਡੇ ਪਿੰਡਾਂ ਅਤੇ ਝੋਪੜੀਆਂ ਵਿਚ ਆਬਾਦ ਹੋਏ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਿੰਡ ਗ਼ਰੇ ਅਤੇ ਝੋਪੜੀਆਂ ਟਾਹਣੀਆਂ ਅਤੇ ਬਾਂਸਾਂ ਦੀਆਂ ਬਣੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ਹਰੇਕ ਪਿੰਡ ਉੱਤੇ ਪਿਤਰੀ-ਵੰਸ਼ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਦਾ ਕਬਜ਼ਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਬੰਸ, ਵਿਰਾਸਤ, ਅਤੇ ਉਤਰਾਧਿਕਾਰ ਵੀ ਪਿਤਰੀ-ਵੰਸ਼ ਤੇ ਹੀ ਆਧਾਰਤ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਬਹੁ-ਵਿਆਹ ਆਮ ਹਨ ਅਤੇ ਲਾੜੀ ਦੀ ਕੀਮਤ ਤਾਰੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਕ ਆਦਮੀ ਦਾ ਪਸ਼ੂ-ਧਨ ਉਸਦੀਆਂ ਪਤਨੀਆਂ ਦੀ ਮਦਦ ਲਈ ਉਸਦੀਆਂ ਪਤਨੀਆਂ ਵਿਚਕਾਰ ਵੰਡ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਵਿਧਵਾ ਔਰਤਾਂ ਦੀ ਜਾਇਦਾਦ ਉਸਦੇ ਸੁਵਰਗਵਾਸੀ ਪਤੀ ਦੇ ਖ਼ਾਨਦਾਨ ਦੇ ਮਰਦਾਂ ਨੂੰ ਚਲੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਬਹੁਤੇ ਟਾਂਗਾ ਲੋਕ ਤਾਂ ਈਸਾਈ ਹਨ ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕਾਫ਼ੀ ਸਾਰੇ ਆਪਣੇ ਰਵਾਇਤੀ ਧਰਮ ਦੇ ਪੱਕੇ ਪੈਰੋਕਾਰ ਹਨ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਵੱਡਿਆਂ-ਵਡੇਰਿਆਂ ਦੀ ਅਰਾਧਨਾ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਹ. ਪੁ.-ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮਾ. 12: 17

ਟਾਂਗਾ ਸਾਮਰਾਜ : ਦੱਖਣੀ ਪੱਛਮੀ ਸ਼ਾਂਤ ਮਹਾਂਸਾਗਰ ਵਿਚ, ਆਸਟ੍ਰੇਲੀਆ ਤੋਂ ਉੱਤਰ ਪੂਰਬ ਵਿਚ 3000 ਕਿ. ਮੀ. ਦੂਰ ਅਤੇ ਫਿੰਜੀ ਤੋਂ 640 ਕਿ. ਮੀ. ਪੂਰਬ ਵੱਲ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਇਹ 170 ਟਾਪੂਆਂ ਦਾ ਇਸ ਸਮੂਹ ਹੈ ਜੋ ਆਜ਼ਾਦ ਦੇਸ਼ ਵਜੋਂ ਕਾਇਮ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਖੇਤਰਫਲ 747 ਵ. ਕਿ. ਮੀ. ਅਤੇ 1992 ਈ. ਅਨੁਸਾਰ ਆਬਾਦੀ ਲ. 97,300 ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ 170 ਟਾਪੂਆਂ ਵਿਚੋਂ ਕੇਵਲ 36 ਟਾਪੂਆਂ ਉੱਤੇ ਹੀ ਸਥਾਈ ਵਸੋਂ ਹੈ। ਕੁਝ ਟਾਪੂ ਵੀਰਾਨ ਵੀ ਹਨ।

ਧਰਾਤਲ—ਮੁੱਖ ਤੌਰ ਤੇ ਉੱਤਰ ਤੋਂ ਦੱਖਣ ਦੀ ਦਿਸ਼ਾ ਨੂੰ ਤਿੰਨ ਸਮਾਨਾਂਤਰ ਲੜੀਆਂ ਵਿਚ ਫੈਲੇ ਹੋਏ ਇਹ ਤਿੰਨ ਟਾਪੂ-ਸਮੂਹ-ਵਾਵਾਉ, ਹਾਪਾਈ ਅਤੇ ਟਾਂਗਾ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਮਸ਼ਹੂਰ ਟਾਪੂ ਟਾਂਗਾ ਹੈ। ਇਥੋਂ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਨੂਕਾਵਾਲੋਫਾ ਹੈ। ਭੂ-ਵਿਗਿਆਨ ਪੱਖੋਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਟਾਪੂਆਂ ਦੀ ਬਣਤਰ ਮੁੰਗੇ ਦੀਆਂ ਚਟਾਨਾਂ ਵਾਲੀ ਹੈ। ਕੁਝ ਟਾਪੂ ਜਵਾਲਾਮੁਖੀ ਚਟਾਨਾਂ ਵਾਲੇ ਵੀ ਹਨ। ਕਾਊ ਟਾਪੂ ਉੱਤੇ ਬੁਝਿਆ ਹੋਇਆ ਜਵਾਲਾਮੁਖੀ ਹੈ। ਇਹ ਜਵਾਲਾਮੁਖੀ 1030 ਮੀ. ਤੱਕ ਉਚਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਟਾਪੂਆਂ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਉਚੀ ਸ਼ਿਖਰ ਹੈ। ਇਸੇ ਟਾਪੂ ਦੇ ਪੂਰਬ ਵੱਲ ਸਮੁੰਦਰ ਵਿਚ ਟਾਂਗਾ ਡੂੰਘਾਣ ਸਮੁੰਦਰ ਤਲ ਤੋਂ 10,819 ਮੀ. (35,702 ਫੁੱਟ) ਨੀਵੀਂ ਹੈ। ਪੂਰੇ ਟਾਪੂ ਸਮੂਹ ਵਿਚ ਮੁੰਗੇ ਦੀਆਂ ਚਟਾਨਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਵਲਗਣਾਂ ਆਮ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਟਾਪੂਆਂ ਦੀ ਮਿੱਟੀ ਜਵਾਲਾਮੁਖੀ ਰਾਖ ਵਾਲੀ ਉਪਜਾਊ ਹੈ।

ਜਲਵਾਯੂ—ਇਨ੍ਹਾਂ ਟਾਪੂਆਂ ਦੀ ਜਲਵਾਯੂ ਉੱਤਰ ਤੋਂ ਦੱਖਣ ਵੱਲ ਨੂੰ ਬਦਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਵੈਸੇ ਤਾਂ ਇਹ ਸਾਰੇ ਉਸ਼ਣ ਖੰਡ ਵਿਚ ਪੈਂਦੇ

ਹਨ ਪਰ ਦੱਖਣ ਵੱਲ ਦੇ ਟਾਪੂ ਵਧੇਰੇ ਖੁਸ਼ਕ ਅਤੇ ਠੰਢੇ ਹਨ ਜਦੋਂ ਕਿ ਉੱਤਰੀ ਟਾਪੂਆਂ ਉਪਰ ਗਰਮੀ ਅਤੇ ਨਮੀ ਦੋਵੇਂ ਹੀ ਵਧੇਰੇ ਹਨ। ਇਥੇ ਤੇਜ਼ ਤੂਫ਼ਾਨ ਵੀ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ਦੱਖਣੀ ਟਾਪੂ ਉੱਤੇ ਵਰਖਾ ਦੀ ਔਸਤ 1600 ਮਿ. ਮੀ. ਅਤੇ ਵਾਵਾਉ ਉੱਤਰੀ ਉੱਤੇ 2175 ਮਿ. ਮੀ. ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਟਾਪੂਆਂ ਉੱਤੇ ਜੀਵ ਜੰਤੂਆਂ ਦੀ ਭਰਮਾਰ ਹੈ। ਬਨਸਪਤੀ ਉਸ਼ਣ ਖੰਡੀ ਹੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ।

ਇਤਿਹਾਸ—ਇਹ ਟਾਪੂ 3000 ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਤੋਂ ਆਬਾਦ ਹਨ। ਇਥੇ ਪਾਲੀਨੇਸ਼ੀਆਈ ਘੱਟੋ ਘੱਟ 2500 ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਤੋਂ ਵਸਦੇ ਆ ਰਹੇ ਹਨ ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਟਾਪੂਆਂ ਦੀ ਅਸਲੀ ਖੋਜ 17 ਵੀ. ਸਦੀ ਵਿਚ ਹੋਈ। ਜੈਕੋਬ ਲੀਮੇਅਰ ਨਾਂ ਦਾ ਵਲੰਦੇਜ਼ੀ ਜਹਾਜ਼ਰਾਨ 1616 ਈ. ਵਿਚ ਉੱਤਰ ਵੱਲ ਦੇ ਟਾਪੂਆਂ ਉੱਤੇ ਆਇਆ। ਪਿਛੋਂ 1643 ਈ. ਵਿਚ ਤਾਸਮਾਨ ਇੱਧਰ ਆਇਆ। ਕੈਪਟਨ ਕੁੱਕ 1773 ਅਤੇ 1777 ਈ. ਵਿਚ ਇਥੇ ਆਇਆ ਤੇ ਉਸਨੇ ਟਾਂਗਾ ਟਾਪੂਆਂ ਨੂੰ ਫਰੈਂਡਲੀ ਟਾਪੂਆਂ ਦਾ ਨਾਂ ਦਿੱਤਾ। 19 ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਅੱਧ ਵਿਚ ਖ਼ਾਨਾਜ਼ੇਰਾਂ ਪਿਛੋਂ ਇਹ ਟਾਪੂ ਜਾਰਜ ਟਾਊਪੂ ਪਹਿਲੇ ਦੇ ਅਧੀਨ ਇਕੋ ਵੱਖਰੇ ਸਾਮਰਾਜ ਬਣ ਗਏ ਪਿਛੋਂ 1900 ਈ. ਵਿਚ ਇਹ ਸਾਮਰਾਜ ਬਰਤਾਨੀਆ ਦੀ ਪ੍ਰਟੈਕਟੋਰੇਟ ਬਣੇ। ਦੂਜੇ ਮਹਾਂਯੁੱਧ ਪਿਛੋਂ ਬਰਤਾਨੀਆ ਦੀ ਦਖਲ-ਅੰਦਾਜ਼ੀ ਘਟੀ ਅਤੇ ਟਾਂਗਾ ਨਿਵਾਸੀਆਂ ਨੇ ਕਾਫ਼ੀ ਕੰਟਰੋਲ ਆਪਣੇ ਹੇਠ ਲੈ ਲਿਆ। ਜਾਰਜ ਟਾਊਪੂ ਦੂਜੇ ਦੀ ਮੌਤ (1918) ਪਿਛੋਂ ਇਸਦੀ ਲੜਕੀ ਮਹਾਰਾਣੀ ਸਲੋਟੇ ਇਥੋਂ ਦੀ ਮਲਕਾ ਬਣੀ। ਮਹਾਰਾਣੀ ਨੇ 1918 ਤੋਂ 1965 ਈ. ਤੱਕ ਇਥੇ ਰਾਜ ਕੀਤਾ। ਮਹਾਰਾਣੀ ਪਿਛੋਂ ਮਹਾਰਾਣੀ ਦਾ ਲੜਕਾ ਟਾਊਪੂ ਚੌਥਾ ਇਥੋਂ ਦਾ ਰਾਜਾ ਬਣਿਆ। ਪਿਛੋਂ 4 ਜੂਨ, 1970 ਦੇ ਦਿਨ ਇਹ ਬਰਤਾਨੀਆ ਤੋਂ ਆਜ਼ਾਦ ਹੋ ਗਏ।

ਆਰਥਿਕਤਾ—ਇਥੋਂ ਦੀ ਆਰਥਿਕਤਾ ਦਾ ਪੂਰਾ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਹੈ। ਇਹ ਆਪਣੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਲਈ ਅਰਬੀ ਵਗੈਰਾ ਉਗਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਕਸਾਵਾ, ਮੂੰਗਫਲੀ, ਮੱਕੀ, ਅਤੇ ਕਈ ਫਲ ਇਥੋਂ ਦੀਆਂ ਹੋਰ ਫ਼ਸਲਾਂ ਹਨ। ਇਥੋਂ ਕੋਲਾ ਅਤੇ ਨਾਰੀਅਲ ਬਾਹਰ ਭੇਜੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇਥੇ ਪਸ਼ੂ ਪਾਲਣ ਦਾ ਕਿੱਤਾ ਵੀ ਪ੍ਰਚੱਲਤ ਹੈ। ਸੂਰ, ਘੋੜੇ, ਗਾਵਾਂ, ਬੱਕਰੀਆਂ, ਮੁਰਗੀਆਂ ਪਾਲੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਏਵਾ ਟਾਪੂ ਉੱਤੇ ਜੰਗਲ ਵੀ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਸਮੁੰਦਰੀ ਪਾਣੀ ਵਿਚੋਂ ਮੱਛੀਆਂ ਵੀ ਫੜੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਸਨਅਤਾਂ ਤਾਂ ਇਥੇ ਘੱਟ ਹੀ ਹਨ। ਕੇਵਲ ਹਲਕੀਆਂ ਸਨਅਤਾਂ ਅਤੇ ਘਰੇਲੂ ਦਸਤਕਾਰੀਆਂ ਉੱਨਤ ਹਨ। ਸਨਅਤਾਂ ਦੀ ਘਾਟ ਕਰਕੇ ਬੇਰੁਜ਼ਗਾਰੀ ਦੀ ਸਮੱਸਿਆ ਕਾਫ਼ੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਇਥੋਂ ਲੋਕ ਨਿਊਜ਼ੀਲੈਂਡ ਵੀ ਚਲੇ ਗਏ ਹਨ।

ਲੋਕ—ਇਥੋਂ ਦੀ ਵਸੋਂ ਵਿਚ ਬਹੁ-ਗਿਣਤੀ ਪਾਲੀਨੇਸ਼ੀਆਈਆਂ ਦੀ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਰੋਮਨ-ਕੈਥੋਲਿਕ ਵੀ ਇਥੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਪਾਲੀਨੇਸ਼ੀਆਈ ਇਥੋਂ ਦੇ ਮੁੱਢਲੇ ਵਸਨੀਕ ਹਨ ਅਤੇ ਪੇਂਡੂ ਜਿਹੇ ਹਨ ਪਰ ਅੱਜਕਲ੍ਹ ਇਨ੍ਹਾਂ ਉੱਤੇ ਪੱਛਮੀ ਸਭਿਅਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੈ। ਵਸੋਂ ਦੇ ਵਾਧੇ ਦੀ ਦਰ ਵਧੇਰੇ ਹੈ। ਸੰਨ 1975 ਤੋਂ 1980 ਵਿਚ ਸਾਰੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਵਸੋਂ ਵਿਚ 16 ਫੀਸਦੀ ਦੇ ਹਿਸਾਬ ਨਾਲ ਵਾਧਾ ਹੋਇਆ। ਟਾਂਗਾ ਟਾਪੂ ਉਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਵੱਧ ਵਸੋਂ ਹੈ। ਵੱਡੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵੀ ਇਸੇ ਟਾਪੂ ਉੱਤੇ ਹਨ। ਦੇਸ਼ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਵੀ ਅਤੇ ਇੱਕੋ ਇਕ ਅੰਤਰ-ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਹਵਾਈ ਅੱਡਾ ਵੀ ਇਥੇ ਹੀ ਹੈ।

ਸਿੱਖਿਆ—ਇਥੇ 6 ਤੋਂ 14 ਸਾਲ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੈ। ਸੈਕੰਡਰੀ ਸਕੂਲ ਅਤੇ ਉੱਚ ਵਿਦਿਆ ਲਈ ਖਾਸ ਸਕੂਲ

ਵੀ ਇਥੇ ਮੌਜੂਦ ਹਨ। ਉਚੇਰੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਲਈ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸਰਕਾਰੀ ਵਜ਼ੀਫ਼ੇ ਉੱਤੇ ਆਸਟ੍ਰੇਲੀਆ, ਨਿਊਜ਼ੀਲੈਂਡ ਜਾਂ ਫਿੰਜੀ ਵਗੈਰਾ ਵਿਚ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਰਾਜ-ਪ੍ਰਬੰਧ—ਇਥੋਂ ਦਾ ਸੰਵਿਧਾਨ 1875 ਈ. ਵਿਚ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਟਾਉਪੂ ਪਹਿਲੇ ਦੇ ਰਾਜ ਕਾਲ ਵਿਚ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਅਨੁਸਾਰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਸਰਬ ਸੱਤਾਵਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਇਹੋ ਹੀ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਮੁਖੀ ਅਤੇ ਇਥੋਂ ਦੀ ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਮੁਖੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਦੀ ਵਿਵਸਥਾ ਲਈ ਇਕ ਸਦਨੀ ਵਿਧਾਨ ਸਭਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਰਾਜ ਪ੍ਰਬੰਧ ਦੀ ਯੋਗ ਵਿਵਸਥਾ ਲਈ ਮੰਤਰੀ ਮੰਡਲ ਸਥਾਪਤ ਹੈ। ਇਸਦੇ ਮੰਤਰੀਆਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਦੀ ਨਿਯੁਕਤੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਆਪ ਹੀ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਥੋਂ ਦੀ ਇਸ ਸਦਨੀ ਵਿਧਾਨ ਸਭਾ ਵਿਚ ਇਕ ਸਪੀਕਰ, ਕੈਬਿਨਟ ਦੇ ਮੰਤਰੀ, ਟਾਂਗਾ ਦੇ 33 ਕੁਲੀਨਾਂ ਦੁਆਰਾ ਚੁਣੇ ਗਏ 7 ਕੁਲੀਨ ਅਤੇ 21 ਸਾਲ ਤੋਂ ਵੱਧ ਉਮਰ ਦੇ ਟੈਕਸ ਭਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਦੁਆਰਾ ਚੁਣੇ ਗਏ ਪ੍ਰਤਿਨਿਧ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਦੇਸ਼ ਭਰ ਵਿਚ ਚੋਣਾਂ ਹਰੇਕ ਤਿੰਨ ਸਾਲਾਂ ਮਗਰੋਂ ਕਰਵਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਅਮੈ. 26:837 ; ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮਾ. 11: 840

ਟਾਂਗਾਸੇਰੀ : ਭਾਰਤ ਦੀ ਸਾਬਕਾ ਟ੍ਰਾਵਨ-ਕੋਰ ਰਿਆਸਤ ਦੀ ਹਦੂਦ ਅੰਦਰ ਇਹ ਇਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਬਰਤਾਨਵੀ ਪਿੰਡ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਜਿਹੜਾ ਕਵੀਲਨ ਦੇ ਬਿਲਕੁਲ ਨਾਲ ਲਗਦਾ ਸੀ। ਸੰਨ 1906 ਤੱਕ ਇਸ ਉੱਤੇ ਮਦਰਾਸ ਦੇ ਮਾਲਾਬਾਰ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਕੋਚੀਨ ਤਾਲੁਕੇ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਵਜੋਂ ਰਾਜ-ਪ੍ਰਬੰਧ ਚਲਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਰਿਹਾ ਪਰ ਉਸੇ ਸਾਲ ਹੀ ਇਸ ਨੂੰ ਨਵੇਂ ਸਥਾਪਤ ਹੋਏ ਅਨਜੈਗੋ ਨਾਂ ਦੇ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਵਿਚ ਤਬਦੀਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਟ੍ਰਾਵਨਕੋਰ ਕੋਚੀਨ ਦੇ ਰੈਜ਼ੀਡੈਂਟ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਅਧੀਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਪਿੰਡ ਦਾ ਕੁੱਲ ਰਕਬਾ ਲ. 40 ਹੈਕ. (99 ਏਕੜ) ਸੀ। ਪਹਿਲਾਂ ਇਹ ਇਕ ਵਲੰਦੇਜ਼ੀ ਬਸਤੀ ਹੁੰਦੀ ਸੀ ਤੇ ਇਥੋਂ ਦੇ ਵਸਨੀਕ ਵਧੇਰੇ ਕਰਕੇ ਰੋਮਨ ਕੈਥੋਲਿਕ ਸਨ। ਇਥੋਂ ਸਮੁੰਦਰੀ ਕੰਢੇ ਉਪਰ ਇਕ ਚਾਨਣ-ਮੁਨਾਰਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦੀ ਰੋਸ਼ਨੀ ਲ. 29 ਕਿ. ਮੀ. (18 ਮੀਲ) ਤੇ ਨਜ਼ਰ ਆਉਣ ਲਗ ਪੈਂਦੀ ਹੈ।

8°54' ਉ. ਵਿਭ.; 76°35' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਇੰ. ਗ. ਇੰਡ. 23 : 224

ਟਾਂਗਾ ਦੀਪ ਸਮੂਹ : ਦੱਖਣ ਪੱਛਮੀ ਸ਼ਾਂਤ ਮਹਾਂਸਾਗਰ ਵਿਚ ਨਿਊ ਆਇਰਲੈਂਡ ਤੋਂ ਲਗਭਗ 90 ਕਿ. ਮੀ. ਦੂਰ ਵਾਕਿਆ ਇਕ ਦੀਪ ਸਮੂਹ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਚਾਰ ਟਾਪੂ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਮੈਲਨ ਡਾੱਕ ਅਤੇ ਬੋਐਂਗ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੇ ਹਨ। ਟਾਂਗਾ ਟਾਪੂ ਕਰੀਬ 133 ਵ. ਕਿ. ਮੀ. ਵਿਚ ਫੈਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਟਾਂਗਾ ਦਾ ਮੁੱਖ ਸ਼ਹਿਰ ਨੁਕਵਾਲਾਫ਼ ਵਿਚ ਹੈ। ਇਹ ਟਾਂਗਾ ਸਮੂਹ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਦੀਪ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.—ਵੈਬ. ਨਿਊ ਡਿਕ. 1219

ਟਾਂਗਾਨੀਕਾ ਅਫਰੀਕਨ ਨੈਸ਼ਨਲ ਯੂਨੀਅਨ : ਅਫਰੀਕਾ ਦੀ ਇਹ ਸਿਆਸੀ ਪਾਰਟੀ; ਇਸ ਮਹਾਂਦੀਪ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਉਪਰ ਦਿਨੋਂ ਦਿਨ ਵਧ ਰਹੇ ਯੂਰਪੀ ਕੰਟਰੋਲ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆਈ। ਮੁੱਢ ਵਿਚ ਇਸ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ 1929 ਈ. ਵਿਚ ਟਾਂਗਾਨੀਕਾ ਅਫਰੀਕਨ ਐਸੋਸੀਏਸ਼ਨ ਵਜੋਂ ਹੋਈ। ਯੂਲੀਅਸ ਨਯੈਰੇ ਇਸ ਐਸੋਸੀਏਸ਼ਨ ਦਾ ਪ੍ਰਧਾਨ ਬਣਿਆ ਜਿਸਦੀ ਸਰਪ੍ਰਸਤੀ ਅਧੀਨ

1950 ਦੇ ਦਹਾਕੇ ਦੇ ਪਿਛਛੇ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਦੌਰਾਨ ਇਸ ਸੰਘ ਨੇ ਆਜ਼ਾਦੀ ਲਈ ਬਰਤਾਨੀਆ ਸਰਕਾਰ ਨਾਲ ਸੰਘਰਸ਼ ਕੀਤਾ।

ਸੰਨ 1954 ਵਿਚ ਇਸ ਪਾਰਟੀ ਦਾ ਮੌਜੂਦਾ ਨਾਂ ਟਾਂਗਾਨੀਕਾ ਅਫਰੀਕਨ ਨੈਸ਼ਨਲ ਯੂਨੀਅਨ ਪਿਆ ਜਿਸ ਨੂੰ ਸੰਖੇਪ ਰੂਪ ਵਿਚ ਟਾਨੂ ਕਿਹਾ ਜਾਣ ਲੱਗਾ। ਇਸ ਪਾਰਟੀ ਨੇ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਉੱਪਰ ਯੂਰਪੀ ਕੰਟਰੋਲ ਦੇ ਵਧ ਜਾਣ ਕਾਰਨ ਜਨਤਾ ਵਿਚ ਪੈਦਾ ਹੋਈ ਅਸੰਤੁਸ਼ਟਤਾ ਦੇ ਹਿੱਤ ਵਿਚ ਲਹਿਰ ਚਲਾਈ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਟਾਨੂ ਪਾਰਟੀ ਨੂੰ ਵਿਆਪਕ ਰੂਪ ਵਿਚ ਮਾਨਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ। ਦੂਜੀ ਗੱਲ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਟਾਨੂ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਵਿਚ ਆਪੋ ਵਿਚਲੀ ਕਬਾਇਲੀ ਵਿਰੋਧਤਾ ਦੀ ਬਹੁਤ ਹੀ ਘਾਟ ਸੀ ਜਿਸ ਦੇ ਫਲ ਸਰੂਪ ਟਾਨੂ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਵਿਕਸਤ ਹੋ ਗਈ। ਸੰਨ 1958 ਦੀ ਬਹੁ-ਜਾਤੀ ਚੋਣ ਵਿਚ ਵੀ ਟਾਨੂ ਪਾਰਟੀ ਹੀ ਅੱਗੇ ਆਈ ਅਤੇ ਇਸ ਪਾਰਟੀ ਲਈ ਅਫਰੀਕਾ ਦੀ ਬਹੁ-ਗਿਣਤੀ ਹਕੂਮਤ ਦਾ ਰਾਹ ਬਣਿਆ। ਕੁਝ ਚਿਰ ਪਿਛੋਂ ਇਸੇ ਹੀ ਸੰਘ ਨੇ ਯੂਨੀਅਨ-ਜ਼ੰਜੀਬਾਰ ਦੀ ਸਹਿਯੋਗੀ ਅਫਰੀਕੀ ਸ਼ਿਰਾਜ਼ੀ ਪਾਰਟੀ ਨਾਲ ਮਿਲਕੇ 'ਯੂਨਾਈਟਿਡ ਰਿਪਬਲਿਕ ਆਫ਼ ਤਨਜ਼ਾਨੀਆ' ਦੇ ਇਕ ਉੱਘੇ ਸਿਆਸੀ ਸੰਗਠਨ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰਨ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਤਨਜ਼ਾਨੀਆ ਸਟੇਟ ਦੇ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆਉਣ ਨਾਲ 1964 ਈ. ਵਿਚ ਜੁਲੀਅਸ ਨਯੈਰੇ ਇਥੋਂ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਪ੍ਰੈਜ਼ੀਡੈਂਟ ਬਾਪਿਆ ਗਿਆ।

ਸੰਨ 1967 ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਪ੍ਰੈਜ਼ੀਡੈਂਟ ਨਯੈਰੇ ਦੇ ਐਲਾਨ ਅਨੁਸਾਰ ਡੈਮੋਕ੍ਰੇਟਿਕ ਸਮਾਜਵਾਦੀ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਹੋਈ। ਸ਼ਾਸਕੀ ਅਤੇ ਸਮਾਜਕ ਪੱਖੋਂ ਇਸ ਪਾਰਟੀ ਨੇ ਕਈ ਮਹੱਤਵ ਪੂਰਨ ਸੁਧਾਰ ਲਿਆਏ। ਅਜਿਹੇ ਸੁਧਾਰਵਾਦੀ ਰਵੱਈਏ ਕਾਰਨ ਤਨਜ਼ਾਨੀਆ ਵਿਚ ਟਾਨੂ ਪਾਰਟੀ ਨੂੰ ਜਨਤਾ ਦਾ ਸਭ ਨਾਲੋਂ ਵੱਧ ਮਾਣ ਤੇ ਪਿਆਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ ਜਿਸਦੇ ਫਲਸਰੂਪ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਵਾਗਡੋਰ ਵੀ ਇਸੇ ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਹੱਥ ਆਉਣੀ ਕੁਦਰਤੀ ਹੋ ਗਈ ਤੇ ਹੁਣ ਵੀ ਇਹੋ ਪਾਰਟੀ ਤਾਕਤ ਵਿਚ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮਾ. 9 : 802 ; ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮੈ. 6:13 ਅਤੇ 17

ਟਾਂਗਾਨੀਕਾ ਝੀਲ : ਅਫਰੀਕਾ ਮਹਾਂਦੀਪ ਦੇ ਟਾਂਗਾਨੀਕਾ ਅਤੇ ਜ਼ੇਅਰ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਫੈਲੀ ਇਹ ਇਕ ਝੀਲ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਪੂਰਬੀ ਅਫਰੀਕਾ ਮਹਾਂਦੀਪ ਉੱਤੇ ਫੈਲੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਝੀਲਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਹੈ। ਡੂੰਘਾਈ ਵਿਚ ਵੀ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਕੇਵਲ ਬੈਕਾਲ ਝੀਲ ਹੀ ਇਸ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਡੂੰਘੀ ਹੈ। ਇਹ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਤਾਜ਼ੇ ਪਾਣੀ ਦੀ ਇਕੋ ਇਕ ਵੱਡੀ ਝੀਲ ਹੈ। ਸਮੁੰਦਰ ਤਲ ਤੋਂ 786 ਮੀ. ਦੀ ਉਚਾਈ ਉੱਤੇ ਫੈਲੀ ਇਸ ਝੀਲ ਨੇ 32,512 ਵ. ਕਿ. ਮੀ. ਦਾ ਖੇਤਰ ਰੋਕਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਲੰਬੂਤਰੀ ਜਿਹੀ ਇਸ ਝੀਲ ਦੀ ਲੰਬਾਈ 660 ਕਿ. ਮੀ. ਅਤੇ ਚੌੜਾਈ ਸਿਰਫ਼ 16 ਤੋਂ 72 ਕਿ. ਮੀ. ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਡੂੰਘਾਈ 1436 ਮੀ. ਹੈ।

ਜ਼ੇਅਰ ਅਤੇ ਟਾਂਗਾਨੀਕਾ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਐਨ ਵਿਚਕਾਰ ਫੈਲੀ ਹੋਈ ਇਹ ਝੀਲ ਸੰਸਾਰ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਅਫਰੀਕੀ ਦਰਾੜ ਘਾਟੀ ਦੇ ਦੱਖਣੀ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਝੀਲ ਤੇ ਤੱਟ ਲਾਗਿਉ ਧਰਾਤਲ ਦੀ ਉਚਾਈ ਇਕ ਦਮ ਵੱਧ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਝੀਲ ਭਾਵੇਂ ਵੱਡੀ ਹੈ ਪਰ ਇਸ ਵਿਚ ਬਹੁਤੇ ਲੰਬੇ ਚੌੜੇ ਖੇਤਰ ਦਾ ਜਲ ਨਿਕਾਸ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਇਸ ਵਿਚ ਦਰਿਆਵਾਂ ਦਾ ਪਾਣੀ ਹੀ ਡਿਗਦਾ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਲੁਕੂਗਾ ਮਲਾਗਾਰਾਸੀ ਅਤੇ ਕਲਾਬੋ ਹੀ ਵਰਣਨਯੋਗ ਹਨ। ਝੀਲ ਦੇ ਆਸਪਾਸ ਬਯੂਜਮਬੁਰਾ, ਕਲੇਮੀ, ਯੂਜੀਜੀ, ਕੀਰੀਮਾ ਆਦਿ ਵੱਡੀਆਂ ਬੰਦਰਗਾਹਾਂ ਹਨ।

ਇਹ ਝੀਲ ਪੂਰਬੀ ਅਤੇ ਪੱਛਮੀ ਅਫਰੀਕੀ ਬਨਸਪਤੀ ਖੰਡਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਦੋਹਾਂ ਕੰਢਿਆਂ ਉੱਤੇ ਪੱਛਮੀ ਅਫਰੀਕੀ

ਤਾੜ ਦੇ ਰੁੱਖ ਉੱਗੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਝੀਲ ਦੇ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਮੱਛੀਆਂ ਅਤੇ ਕੱਛੂਕੁੱਮੇ ਅਤੇ ਦਰਿਆਈ ਘੋੜਿਆਂ ਦੀ ਭਰਮਾਰ ਹੈ। ਇਥੇ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੰਛੀ ਵੀ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਝੀਲ ਦੇ ਤਟਾਂ ਉੱਤੇ ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਪੂਰਬੀ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ਅਫਰੀਕਾ ਦੇ ਬਾਂਟੂ ਕਬੀਲੇ ਵਸੇ ਹੋਏ ਹਨ।

ਇਸ ਝੀਲ ਦਾ ਪਤਾ 1858 ਈ. ਵਿਚ ਬਰਟਨ ਅਤੇ ਸਪੈਕੀ ਨੇ ਲਗਾਇਆ ਸੀ। ਉਹ ਇਥੋਂ ਦੀ ਯੂਜੀਜੀ ਬੰਦਰਗਾਹ ਵਾਲੀ ਥਾਂ ਤੇ ਪੁੱਜੇ ਸਨ। ਫਿਰ 1871 ਈ. ਵਿਚ ਲਿਵਿੰਗਸਟੋਨ ਅਤੇ ਸਟੈਨਲੇ ਉੱਤਰੀ-ਤੱਟ ਵੱਲ ਗਏ। ਸੰਨ 1871 ਵਿਚ ਕੈਮਰੂਨ ਤੇ ਝੀਲ ਦੇ ਪੱਛਮੀ ਹਿੱਸੇ ਦੇ ਵਿਚਲੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਲੂਕੂਗਾ ਦਰਿਆ ਦੇ ਨਿਕਾਸ ਵਾਲੀ ਥਾਂ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗਾਇਆ ਸੀ।

6°40' ਦ. ਵਿਭ.: 30°0' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.- ਚੈਂਬ. ਐਨ. 13: 438 ; ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 11 : 541

ਟਾਗਾਰੈਨ ਉੱਤਰ-ਪੂਰਬੀ ਬੈਲਜੀਅਮ ਦੇ ਲਿਮਬਰਗ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦਾ ਇਹ ਇਕ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਲੀਜ਼ ਦੇ ਉੱਤਰ-ਪੱਛਮ ਵਿਚ ਜਾਰ ਦਰਿਆ ਉੱਤੇ ਸਥਿੱਤ ਹੈ। ਰੋਮਨ ਕਾਲ ਸਮੇਂ ਇਸ ਦਾ ਨਾਂ ਆਡਾਟੇਕਾ ਪੁਨਗੁਨ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਜਿਹੜਾ ਜਰਮਨਾਂ ਦੇ ਇਕ ਟੰਗਰੀ ਕਬੀਲੇ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। 54 ਈ. ਪੂ. ਵਿਚ ਇਸੇ ਸ਼ਹਿਰ ਤੋਂ ਹੀ ਰੋਮ ਵਿਰੁਧ ਵਿਦਰੋਹ ਉਠਿਆ ਸੀ। ਇਹ ਬੈਲਜੀਅਮ ਦਾ ਸੱਭ ਤੋਂ ਪੁਰਾਣਾ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ। ਚੌਥੀ ਸਦੀ ਦੇ ਲਗਭਗ ਇਹ ਬਿਸ਼ਪ ਖੇਤਰ ਦਾ ਸਦਰ-ਮੁਕਾਮ ਸੀ। ਆਪਣੇ ਹਲਚਲ-ਭਰਪੂਰ ਬੀਤੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਚੌਥੀ ਸਦੀ ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਸੇਲੀਅਨ ਫ੍ਰੈਂਕਾਂ 451 ਈ. ਵਿਚ ਹੁਨਾਂ, 881 ਵਿਚ ਨਾਰਮਨਾਂ, 1212 ਵਿਚ ਬ੍ਰਾਬਾਟ ਦੇ ਡਿਊਕ ਅਤੇ 1677 ਵਿਚ ਫਰਾਂਸੀਸੀਆਂ ਨੇ ਬਹੁਤ ਲੁੱਟਿਆ।

ਜ਼ਰਖੇਜ਼ ਜ਼ਰਾਇਤੀ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਸਥਿੱਤ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਇਹ ਸ਼ੇਬ, ਚੈਰੀ ਅਤੇ ਆਲੂ ਬੁਖਾਰੇ ਵਰਗੇ ਫਲਾਂ ਅਤੇ ਪਸ਼ੂਆਂ ਦੀ ਭਾਰੀ ਮੰਡੀ ਹੈ। ਇਥੋਂ ਦੇ ਉਦਯੋਗਾਂ ਵਿਚ ਖਾਣ ਵਾਲੀਆਂ ਵਸਤਾਂ ਪ੍ਰਾਸੈਸ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇਥੇ ਖਾਦ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਅਤੇ ਜ਼ਰਾਇਤੀ ਮਸ਼ੀਨਰੀ ਬਣਾਉਣ ਦੇ ਵੀ ਕਾਰਖ਼ਾਨੇ ਹਨ।

ਰੋਮਨ ਕੰਧਾਂ ਅਤੇ ਮੱਧ ਕਾਲੀ ਕਿਲਾਬੰਦੀਆਂ ਦੇ ਖੰਡਰ ਅਜੇ ਤੱਕ ਵੀ ਇਥੇ ਮੌਜੂਦ ਹੈ। ਬਾਰੂਵੀਂ ਸਦੀ ਦਾ ਬਣਿਆ ਚਰਚ ਆਫ਼ ਅਵਰ ਲੇਡੀ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਰੋਮਨ ਉਸਾਰੀ ਕਲਾ ਦੇ ਕਈ ਮੱਠ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇਸ ਵਿਚ ਇਕ ਖਜ਼ਾਨਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਪਵਿਤਰ ਨਿਸ਼ਾਨੀਆਂ ਪਈਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਕਈ ਪੁਰਾਣੇ ਕਿਲੇ ਵੀ ਹਨ।

ਆਬਾਦੀ - 26, 172 (1983 ਅੰਦਾ.)

50°47' ਉ. ਵਿਭ.: 5°28' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.- ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 11: 841 ; ਐਨ. ਅਮੋ. 26: 685

ਟਾਗਾਲਾੱਗ : ਫਿਲਪੀਨ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਇਹ ਦੂਜਾ ਵੱਡਾ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਭਾਸ਼ਾਈ ਗਰੁੱਪ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਕੇਂਦਰੀ ਲੂਜ਼ਾਨ ਦੇ ਜ਼ਰਖੇਜ਼ ਮੈਦਾਨਾਂ ਵਿਚ ਵੱਸਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਗਰੁੱਪ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਵਸੋਂ ਮਨੀਲਾ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ, ਰੈਪਾਗਾ ਤੋਂ ਸਿਵਾਏ ਮਨੀਲਾ ਖਾੜੀ ਦੇ ਨਾਲ ਲਗਦੇ ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਾਂਤਾਂ ਨੁਏਵਾ ਐਸੀਜਾ ਬਟੈਂਸਾਸ, ਲਗੂਨਾ, ਮਾਰਨਡੂਕੋ, ਮਿਨਡੋਰੋ ਅਤੇ ਕੇਸੋਨੋ ਵਿਚ ਹਾਵੀ ਹੈ। ਸੰਨ 1848 ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਕੁਲ ਗਿਣਤੀ ਲਗਭਗ 5,000,000 ਸੀ। ਇਹ ਲੋਕ ਬਹੁਤ ਅਗਾਂਹਵਧੂ ਹਨ। ਸਪੇਨੀ ਜਿੱਤ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਟਾਗਾਲਾੱਗ ਦਾ ਜਾਵਾ ਅਤੇ ਸਮਾਟਰਾ ਨਾਂ ਦੀਆਂ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀਆਂ ਨਾਲ

ਵੀ ਬੋੜਾ ਜਿਹਾ ਮੇਲ ਮਿਲਾਪ ਰਿਹਾ ਸੀ ਅਤੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਲਿੱਪੀ ਤੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਸਪੇਨੀ ਹਕੂਮਤ ਅਧੀਨ ਇਹ ਲੋਕ ਈਸਾਈ ਬਣ ਗਏ। ਫਿਲਪੀਨ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਪੱਛਮੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕੀਤਾ ਹੈ ਤੇ ਇਹ ਪੜ੍ਹੇ ਲਿਖੇ ਵੀ ਬਹੁਤ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚੋਂ 70 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ ਤੋਂ ਵੱਧ ਲੋਕ ਜਾਂ ਤਾਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਭਾਸ਼ਾ ਜਾਂ ਟਾਗਾਲਾੱਗ ਭਾਸ਼ਾ ਜਾਣਦੇ ਹਨ। ਹੋਰਨਾਂ ਫਿਲਪੀਨ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਾਂਗ ਟਾਗਾਲਾੱਗ ਭਾਸ਼ਾ ਵੀ ਆਸਟਰੋਨੇਸ਼ੀਆਈ ਭਾਸ਼ਾ ਹੈ। ਟਾਗਾਲਾੱਗ ਕੋਈ 10,000,000 ਫਿਲਪੀਨੀਆਂ ਦੀ ਮਾਂ ਬੋਲੀ ਹੋਣ ਕਰਕੇ, ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਆਧਾਰ ਚੁਣੀ ਗਈ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਵੇਲੇ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਇਹ ਲੋਕ ਮਲਾਇਆਈ ਨਸਲ ਵਿਚੋਂ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੱਦ ਛੋਟੇ, ਵਾਲ ਘੁੰਗਰਾਲੇ ਭੂਰੇ-ਕਾਲੇ, ਚਮੜੀ ਪਲੱਤਣ ਜਿਹੀ ਕਣਕ-ਵੰਨੀ, ਉੱਠੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਗੱਲਾਂ ਦੀਆਂ ਹੱਡੀਆਂ, ਉੱਭਰਵਾਂ ਉੱਚਾ ਨੱਕ ਅਤੇ ਅੱਖਾਂ ਦੀਆਂ ਪਲਕਾਂ ਮੰਗੋਲਾਂ ਵਰਗੀਆਂ ਹਨ।

ਬਹੁਤੇ ਟਾਗਾਲਾੱਗ ਤਾਂ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਲੋਕ ਚੌਲ ਦੀ ਵੱਧੇਰੇ ਫ਼ਸਲ ਹੜ੍ਹ ਵਾਲੇ, ਬੰਨ ਮਾਰਕੇ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਬੀਜਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਥੋੜ੍ਹੇ ਜਿਹੇ ਚੌਲ ਉਚਾਣਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਬੀਜੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਗੰਨਾ ਅਤੇ ਨਾਰੀਅਲ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਵਪਾਰਕ ਫ਼ਸਲਾਂ ਹਨ। ਮਨੀਲਾ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਨੇ ਤਾਂ ਸ਼ਹਿਰੀ ਟਾਗਾਲਾੱਗਾਂ ਨੂੰ ਵਪਾਰ, ਉਦਯੋਗਕ ਉਤਪਾਦਨ, ਨੌਕਰੀਆਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਪੇਸ਼ਾਵਰ ਕੀੱਤਿਆਂ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਲੈ ਆਂਦਾ ਹੈ।

ਪੰਜ ਸੌ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸਮੇਂ ਤਕ ਤਾਂ ਇਹ ਲੋਕ ਚੀਨੀਆਂ, ਸਪੇਨੀਆਂ ਅਤੇ ਅਮਰੀਕੀਆਂ ਨਾਲ ਵਿਚੋਲਿਆ ਵਜੋਂ ਹੀ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਭਿਆਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਮਲਾਇਆ ਦੇ ਮੁੱਢਲੇ ਸਮਾਜਕ ਢਾਂਚੇ ਵਿਚ ਢਾਲਦੇ ਰਹੇ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਦੀਪ ਸਮੂਹ ਦੇ ਸਾਰੇ ਭਾਗਾਂ ਵਿਚ ਆਧੁਨਿਕੀਕਰਨ ਲਿਆਉਣ ਵਿਚ ਮੱਠਾ ਰੋਲ ਅਦਾ ਕੀਤਾ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਹੀ ਸਪੇਨ-ਵਿਰੋਧੀ ਪ੍ਰਚਾਰ ਲਹਿਰ ਨੂੰ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਸੀ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜਰਨੈਲਾਂ ਨੇ ਸਪੇਨ ਅਤੇ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਵਿਰੁੱਧ 1896-1902 ਵਿਚ ਹਥਿਆਰ ਬੰਦ ਵਿਦਰੋਹਾਂ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਦੇਸ਼ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਵਿਚ ਵੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਨੇਤਾਵਾਂ ਨੇ ਮਹਾਨ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ ਸੀ।

ਟਾਗਾਲਾੱਗ ਪ੍ਰਾਂਤਾਂ ਵਿਚ 80 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ ਤੋਂ ਵਧੇਰੇ ਲੋਕ ਰੋਮਨ ਕੈਥੋਲਿਕ ਹਨ।

ਹ. ਪੁ.- ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 11: 494 ; ਐਨ. ਅਮੋ. 26: 214

ਟਾਗਾਲਾੱਗ ਭਾਸ਼ਾ : ਇਹ ਭਾਸ਼ਾ ਆਸਟ੍ਰੋਨੇਸ਼ੀਅਨ (ਮਲਾਇਆ-ਪਾਲੀਨੇਸ਼ੀਆਈ) ਭਾਸ਼ਾ ਪਰਿਵਾਰ ਦੀ ਸ਼ਾਖ਼ ਦਾ ਪੱਛਮੀ ਜਾਂ ਇੰਡੋਨੇਸ਼ੀਆਈ ਭਾਗ ਹੈ। ਸਪੇਨੀ ਅਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦੇ ਨਾਲ ਇਹ ਵੀ ਫਿਲਪਾਈਨ ਦੀ ਸਰਕਾਰੀ ਭਾਸ਼ਾ ਹੈ। ਇਸਦਾ ਬੀਕੋਲ, ਬਿਸਾਈਅਨ, ਸੇਬਵਾਨੋ, ਹਿਲਿਗੋਨਾਨ ਅਤੇ ਸਾਮਾਰ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਨੇੜੇ ਦਾ ਸਬੰਧ ਹੈ। ਫਿਲਪਾਈਨ ਵਿਚ ਇਹ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨ ਦਾ ਦੂਜਾ ਵੱਡਾ ਸਮੂਹ ਹੈ। ਇਹ ਭਾਸ਼ਾ ਬੋਲਣ ਵਾਲੇ ਲਗਭਗ 5,000,000 ਦੇ ਕਰੀਬ ਲੋਕ ਹਨ ਜੋ ਮਿਨਡਾਨਾਓ ਦੇ ਭਾਗਾਂ ਅਤੇ ਕੇਂਦਰੀ ਲੂਜ਼ਾਨ ਵਿਚ ਵਸਦੇ ਹਨ। ਫਿਲਪਾਈਨ ਦੀ ਕੌਮੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਟਾਗਾਲਾੱਗ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਲਗਭਗ 370000000 ਲੋਕ ਦੂਜੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਜੋਂ ਬੋਲਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਵਿਕਸਿਤ ਰੂਪ ਵਿਚ ਇਹ

ਸਾਹਿਤ, ਰੇਡੀਓ ਅਤੇ ਪ੍ਰੈਸ ਵਿਚ ਵਰਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਭਾਸ਼ਾ ਸਰਕਾਰ ਤੇ ਵਿਦਿਆ ਲਈ ਵੀ ਵਰਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਬੇਸ਼ਕ ਇਸਦੇ ਵਿਚ ਅਜੇ ਵੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਆਮ ਕਰਕੇ ਬੋਲੀ ਅਤੇ ਪੜ੍ਹੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਵਿਆਕਰਣ ਆਪਣੀ ਪੇਚੀਦਾ ਕਿਰਿਆਵੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ, ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਅਕਰਮਕ ਰਚਨਾਵਾਂ ਦੀਆਂ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਤਿੰਨ ਕਿਸਮਾਂ ਕਰਕੇ ਉੱਘਾ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.- ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 4: 765

ਟਾਗਾਵਾ : ਜਾਪਾਨ ਦੇ ਕੀਊਸ਼ੂ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦੀ ਫੁਕੁਏਕਾ ਪ੍ਰੀਵੈਕਚਰ ਦਾ ਇਹ ਇਕ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਓਗਾ ਦਰਿਆ ਉੱਤੇ ਵਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਸੰਨ 1900 ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਹ ਇਕ ਫਾਰਮ ਪਿੰਡ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਨੇੜੇ ਪੈਦੇ ਕੋਲੇ ਦੇ ਖੇਤਰਾਂ ਦਾ ਨਿਯਮਬੱਧ ਤੌਰ ਤੇ ਵਰਤੋਂ ਵਿਚ ਲਿਆਉਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1970 ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਹ ਚੀਕੁਹੋ ਕੋਲ ਫੀਲਡ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਖਾਣ-ਖੁਦਾਈ ਵਾਲਾ ਕਸਬਾ ਸੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਅਖੀਰਲੀ ਖਾਣ ਨੂੰ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਵੇਲੇ ਸੀਮਿੰਟ ਹੀ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਇਕੋ ਇਕ ਉਤਪਾਦਨ ਹੈ।

33°38' ਉ. ਵਿਥ.; 130°49' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.- ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9: 765

ਟਾਂਗੀ : ਇਹ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਉੱਤਰੀ ਪੱਛਮੀ ਸਰਹੱਦੀ ਸੂਬੇ ਪਿਸ਼ਾਵਰ ਦਾ ਇਕ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ ਜੋ ਪਿਸ਼ਾਵਰ ਸ਼ਹਿਰ ਤੋਂ ਲਗਭਗ 45 ਕਿ. ਮੀ. ਉੱਤਰ ਵਲ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਸਵਾਤ ਦਰਿਆ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਪੱਛਮ ਵੱਲ ਵਗਦਾ ਹੈ ਤੇ ਸਵਾਤ ਨਹਿਰ ਸ਼ਹਿਰ ਤੋਂ ਕੇਵਲ 5 ਕਿ. ਮੀ. ਦੀ ਦੂਰੀ ਤੇ ਹੈ। ਇਥੇ ਮੁੰਗਮਦੀ ਪਠਾਣ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਆਪਸੀ ਲੜਾਈ ਝਗੜੇ ਅਕਸਰ ਹੁੰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਥਾਂ ਦੇ ਨਜ਼ਦੀਕ ਹੀ ਉਤਮਾਨ ਖੇਲ ਨਾਮੀ ਇਕ ਆਜ਼ਾਦ ਆਦਿਵਾਸੀ ਕਬੀਲੇ ਦੇ ਲੋਕ ਵਸਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਇਥੋਂ ਦੇ ਵਸਨੀਕਾਂ ਦੀਆਂ ਲੜਾਈਆਂ ਆਮ ਹੁੰਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ ਹਨ।

34°17' ਉ. ਵਿਥ.; 71°42' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.- ਇਪ. ਗ. ਇਡ. 23: 224

ਟਾਂਗੁਨ : ਇਹ ਕੋਰੀਆ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਮਿਥਿਹਾਸਕ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਸੀ। ਇਹ ਉਤਪਤੀ ਕਰਤਾ ਹਵਾਨਿਨ ਦਾ ਪੋਤਾ ਅਤੇ ਹਵਾਨੁੰਗ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਸੀ ਜਿਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸ਼ਾਹ ਦੁਆਰਾ ਇਕ ਸੁੰਦਰ ਇਸਤਰੀ ਤੋਂ ਇਸ ਨੂੰ ਪੈਦਾ ਕੀਤਾ। ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਟਾਂਗੁਨ 2333 ਈ.ਪੂ. ਵਿਚ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਬਣਿਆ। ਜਿਸ ਬਾਰੇ ਕਿੱਥੀਆਂ ਹੀ ਵੱਖ ਵੱਖ ਕਥਾਵਾਂ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਹਨ। ਇਕ ਕਥਾ ਅਨੁਸਾਰ ਹਵਾਨੁੰਗ ਸਵਰਗ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਜ਼ਮੀਨ ਉੱਤੇ ਰਾਜ ਕਰਨ ਲਈ ਡੋਬੈਕ ਪਹਾੜ ਦੀ ਚੋਟੀ ਉੱਤੇ ਉਤਰਿਆ। ਜਦੋਂ ਇਕ ਰਿੱਛ ਅਤੇ ਸ਼ੇਰ ਨੇ ਮਨੁੱਖ ਬਣਨ ਦੀ ਇੱਛਾ ਪਰਗਟ ਕੀਤੀ ਤਾਂ ਉਸਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਜਾਨਵਰਾਂ ਨੂੰ 100 ਦਿਨਾਂ ਲਈ ਇਕ ਕੇਂਦਰ ਵਿਚ ਚਲੇ ਜਾਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ, ਜਿਥੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੂਰਜ ਦੀ ਰੋਸ਼ਨੀ ਨਾ ਪਹੁੰਚੇ ਅਤੇ ਇੰਨੇ ਦਿਨ ਉਹ ਸਿਰਫ ਮੱਗਵਰਟ (Mugwort) ਅਤੇ ਲੂਸਣ ਹੀ ਖਾਣ। ਸ਼ੇਰ ਛੇਤੀ ਹੀ ਵਿਆਕੁਲ ਹੋ ਉੱਠਿਆ ਅਤੇ ਉਹ ਕੇਂਦਰ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਚਲਾ ਗਿਆ ਪਰ ਰਿੱਛ ਉਥੇ ਹੀ ਟਿਕਿਆ ਰਿਹਾ ਅਤੇ ਤਿੰਨ ਹਫ਼ਤਿਆਂ ਮਗਰੋਂ ਇਕ ਸੁੰਦਰ ਔਰਤ ਵਿਚ ਬਦਲ ਗਿਆ। ਉਹੀ ਟਾਂਗੁਨ ਦੀ ਮਾਂ ਬਣੀ। ਇਸ ਮਿਥ ਦਾ ਮਹੱਤਵ ਇਸ ਗੱਲ ਵਿਚ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਦੁਆਰਾ ਕੋਰੀਆ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਮੁੱਢ ਸਵਰਗ ਨਾਲ ਜੁੜਦਾ ਹੈ।

ਟਾਂਗੁਨ ਦਾ ਸਬੰਧ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਨਾਲ ਜੋੜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਕ ਮਿਥ ਅਨੁਸਾਰ ਹਵਾਨੁੰਗ ਹੋ ਘਾਟੀ ਦੇ ਸ਼ਹਿਰੀ ਰਾਜਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਇਤਿਹਾਸਕ ਲੀਡਰ ਸੀ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਜ਼ਮੀਨ ਦੇ ਭੇਡਾਂ ਬਾਰੇ ਪਤਾ ਸੀ। ਬੁੱਧ ਮੱਤ ਅਤੇ ਤਾਓ ਮੱਤ ਅਨੁਸਾਰ ਟਾਂਗੁਨ ਨੇ ਸਵਰਗੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇਣ ਲਈ ਇਕ ਕੌਮੀ ਧਰਮ ਦਾ ਮੁੱਢ ਬੰਨ੍ਹਿਆ ਅਤੇ ਕੋਰੀਆਈ ਕਹਾਵਤ Hongik ingeu (ਇਨਸਾਨੀਅਤ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰੋ) ਪ੍ਰਚੱਲਤ ਕੀਤੀ। ਕਾਂਘਣਾ ਟਾਪੂ ਉੱਤੇ ਇਕ ਵੇਦੀ ਬਣੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਜਿਸ ਬਾਰੇ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਟਾਂਗੁਨ ਨੇ ਆਪ ਬਣਵਾਈ ਸੀ। ਸਮੇਂ ਸਮੇਂ ਇਸ ਨੂੰ ਚਮਕਾਇਆ ਲਿਸ਼ਕਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਟਾਂਗੁਨ ਦਾ ਜਨਮ ਦਿਨ ਗਿਆਰ੍ਹਵੇਂ ਮਹੀਨੇ ਦੀ ਤਿੰਨ ਤਾਰੀਖ ਨੂੰ ਮਨਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.- ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9: 805

ਟਾਂਗੁਪ ਸ਼ਹਿਰ : ਇਹ ਲੋਅਰ ਬਰਮਾ ਦੇ ਸੈਸਡੋਵੇ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦਾ ਧੁਰ ਉੱਤਰੀ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ। ਟਾਊਨਸ਼ਿਪ ਵਿੱਚ 225 ਪਿੰਡ ਸ਼ਾਮਲ ਸਨ। ਇਸ ਦੇ ਮੁੱਖ ਪ੍ਰਬੰਧਕੀ ਦਫਤਰ ਟਾਂਗੁਪ ਨਾਮੀ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਹਨ, ਜੋ ਇਸੇ ਨਾਂ ਦੇ ਦਰਿਆ ਦੇ ਮੁਹਾਣੇ ਤੋਂ ਲਗਭਗ 10 ਕਿ. ਮੀ. ਦੀ ਦੂਰੀ ਤੇ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਟਾਂਗੁਪ ਦਰਿਆ ਜੋ ਅਰਾਕਾਨ ਯੋਮਾ ਤੋਂ ਪੱਛਮ ਵਲ ਨੂੰ ਵਗਦਾ ਹੋਇਆ ਸਮੁੰਦਰ ਵਿਚ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਰਾਮਗੀ ਦੀਪ ਦੀ ਦੱਖਣੀ ਸਰਹੱਦ ਦੇ ਬਿਲਕੁਲ ਸਾਹਮਣੇ ਹੈ। ਦਰਿਆ ਵਾਦੀ ਦੇ ਨਾਲ ਲਗਦੇ ਧਰਤੀ ਦੇ ਕੁਝ ਟੁਕੜਿਆਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਚੌਲਾਂ ਦੀ ਖੇਤੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਇਥੋਂ ਦੀ ਸਾਰਾ ਖੇਤਰ ਪਹਾੜਾਂ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਜੋ ਤੱਟ ਵਾਲੇ ਪਾਸੇ ਤੋਂ ਦਰਾੜਾਂ ਨਾਲ ਕੱਟਿਆ ਵੱਢਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਪੂਰਬੀ ਪਹਾੜਾਂ ਤੇ ਬਹੁਤਾ ਕਰਕੇ ਚਿਨ ਜਾਤੀ ਦੇ ਲੋਕ ਵਸਦੇ ਹਨ।

18°38' ਤੋਂ 19°32' ਉ. ਵਿਥ.; 94°0' ਤੋਂ 94°44' ਪੂ. ਲੰਬ.

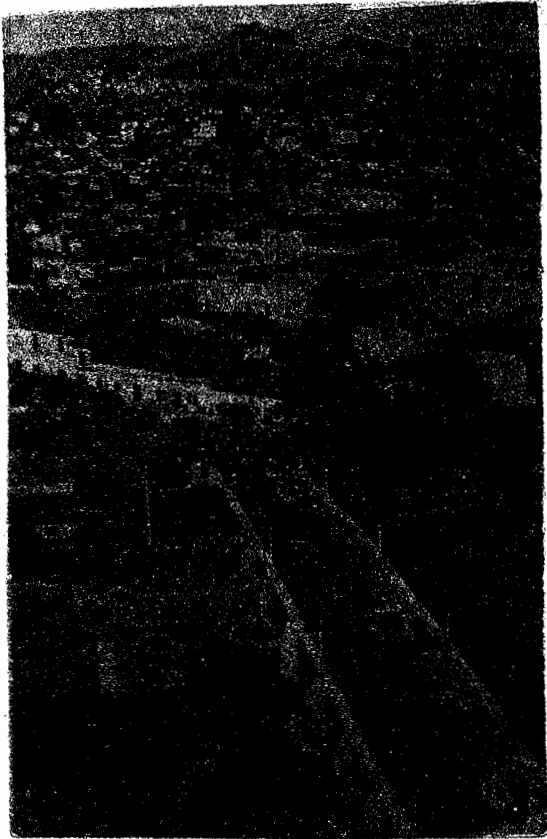
ਹ. ਪੁ.- ਇਪ. ਗ. ਇਡ. 23: 258

ਟਾਗੂ : ਹਰਿਆਣੇ ਦੇ ਕਰਨਾਲ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਵਿਚ ਵੱਸਿਆ ਇਹ ਇਕ ਕਬੀਲਾ ਹੈ। ਇਹ ਅਪਰਾਧੀ ਜਿਹੇ ਲੋਕ ਹਨ। ਕਰਨਾਲ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਵੀ ਅਪਰਾਧ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨਾਂ ਟਾਗਾ ਕਬੀਲੇ ਦੇ ਨਾਂ ਤੋਂ ਵਿਗੜ ਕੇ ਟਾਗੂ ਪਿਆ ਹੈ। ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵੱਡੇ-ਵੱਡੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਸਨ ਤੇ ਇਕ ਨੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਵਿਧਵਾ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕਰਵਾਇਆ ਸੀ। ਇਹ ਉਸੇ ਦੀ ਸੰਤਾਨ ਹਨ। ਇਹ ਲੁਟੇਰੇ, ਡਾਕੂ, ਜੇਬ ਕਤਰੇ ਹਨ ਤੇ ਆਪਣੀ ਹੀ ਇਸ਼ਾਰਿਆਂ ਵਾਲੀ ਬੋਲੀ ਬੋਲਦੇ ਹਨ ਤੇ ਆਪਣੀ ਹੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਵਰਤਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਸਖੀ ਸਰਵਰ ਨੂੰ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ਤੇ ਚੋਰੀ ਕਰਨ ਵਿਚ ਸਫਲ ਰਹਿਣ ਤੇ ਭੋਟਾ ਵੀ ਚੜ੍ਹਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਗਲੇ ਵਿਚ ਧਾਗੇ ਤਵੀਤ ਵੀ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਆਪਣੀਆਂ ਔਰਤਾਂ ਨੂੰ ਇਕਾਤ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਥਾਵਾਂ ਉੱਤੇ ਰੱਖਦੇ ਹਨ। ਚੋਰੀ ਆਦਿ ਵਿਚ ਫੜੇ ਜਾਣ ਤੇ ਆਪਣੀ ਦੇਵੀ ਅੱਗੇ ਪ੍ਰਾਥਨਾ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਹ. ਪੁ.- ਗ. ਕਾ. ਟਾ.

ਟਾਗੂਸਾਰੀਲਪਾ : ਇਹ ਹਾਂਡੂਰਸ ਗਣਰਾਜ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਫ਼ਰਾਂਸਿਸਕੋ ਮੋਰਾਜ਼ਾਨ ਡਿਪਾਰਟਮੈਂਟ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਹੈ। ਇਸ ਸਬੰਧੀ ਵਰਣਨਯੋਗ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਦੁਨੀਆ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਅਜਿਹੀਆਂ ਰਾਜਧਾਨੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਹੈ ਜਿਥੇ ਅਜੇ ਵੀ ਰੇਲ-ਮਾਰਗ ਨਹੀਂ ਪਹੁੰਚਾਏ ਗਏ। ਆਪਣੇ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਦੇ

ਡਿਪਾਰਟਮੈਂਟਾਂ ਨਾਲ ਅਤੇ ਹੋਰ ਥਾਵਾਂ ਨਾਲ ਇਹ ਸੜਕਾਂ ਰਾਹੀਂ ਮਿਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਹਵਾਈ-ਸੇਵਾਵਾਂ ਲਈ ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਜ਼ਿਆਦਾ ਕਰਕੇ ਟੈਨਕੋਨਟਿਨ ਦੇ ਅੰਤਰ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਹਵਾਈ ਅੱਡੇ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਪਰਬਤੀ ਪਠਾਰ ਉੱਪਰ ਵਾਕਿਆ ਟਾਗੂਸਾਗੈਲਪਾ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਦ੍ਰਿਸ਼

ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਪਰਬਤੀ ਪਠਾਰ ਉੱਪਰ ਵਾਕਿਆ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਚਾਰੇ ਪਾਸੇ ਪਹਾੜ ਹਨ। ਸਮੁੰਦਰ ਤਲ ਤੋਂ ਇਸ ਦੀ ਉਚਾਈ 975 ਮੀ. ਹੈ। ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਬੁਨਿਆਦ 1578 ਈ. ਵਿਚ ਮਾਉਂਟ ਪਿਕਾਚੋ (Mt. Picacho) ਦੀਆਂ ਢਲਾਣਾਂ ਉੱਪਰ ਸੋਨੇ ਤੇ ਚਾਂਦੀ ਦੀਆਂ ਖਾਣਾਂ ਦੇ ਪੁਟਾਈ ਦੇ ਕੇਂਦਰ ਵਜੋਂ ਰੱਖੀ ਗਈ ਸੀ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਇਸਦੇ ਉੱਤਰ-ਪੱਛਮ ਵਿਚ ਕੋਮਾਇਆਗਵਾ ਨਾਮੀ ਸ਼ਹਿਰ 56 ਕਿ. ਮੀ. ਦੇ ਫਾਸਲੇ ਤੇ ਵਸਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਅਤੇ 1824 ਤੋਂ 1880 ਈ. ਤਕ ਕਈ ਵਾਰੀ ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਸ਼ਹਿਰ ਵਾਰੀ ਵਾਰੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਬਣਦੇ ਰਹੇ। ਅੰਤ ਵਿਚ 1880 ਈ. ਵਿਚ ਟੈਗੂਸਾਗੈਲਪਾ ਨੂੰ ਗਣਰਾਜ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਪੱਕੇ ਤੌਰ ਤੇ ਹੀ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1938 ਵਿਚ ਇਸਨੂੰ ਕੋਮਾਇਆਗਵਾ ਦੇ ਨਾਲ ਮਿਲਾ ਕੇ ਕੇਂਦਰੀ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦਾ ਰੂਪ ਦੇ ਦਿੱਤਾ।

ਇਥੇ ਪ੍ਰੈਜੀਡੈਂਟ ਅਤੇ ਸੰਸਦੀ ਮਹਿਲ, ਨੈਸ਼ਨਲ ਆਟਾਨੋਮਸ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਆਫ਼ ਹਾਂਡੂਰਸ ਅਤੇ 18ਵੀਂ ਸਦੀ ਦਾ ਕੈਥੀਡਰਲ ਇਥੋਂ ਦੀਆਂ ਮੁੱਖ ਇਮਾਰਤਾਂ ਹਨ। ਇਥੇ ਕੋਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਉਦਯੋਗ ਸਥਾਪਤ ਨਹੀਂ ਹਨ ਫਿਰ ਵੀ ਜਿਹੜਾ ਥੋੜ੍ਹਾ ਬਹੁਤ ਉਦਯੋਗਕ ਉਤਪਾਦਨ ਹਾਸਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਉਹ ਸਥਾਨਕ ਲੋੜਾਂ ਹੀ ਮਸਾਂ ਪੂਰਦਾ ਹੈ। ਹੁਣ ਟੈਕਸਟਾਈਲ, ਖੰਡ, ਸਿਗਰਟ, ਜੰਗਲੀ ਲੱਕੜ, ਪਰਤਦਾਰ ਲਕੜੀ, ਕਾਗਜ਼, ਮਿੱਟੀ ਦੇ ਬਰਤਨ, ਕੱਚ, ਧਾਤਵੀ ਬਰਤਨ, ਪਲਾਸਟਿਕ, ਰਸਾਇਣ ਵਸਤਾਂ ਅਤੇ ਬਿਜਲੀ ਦਾ ਸਾਮਾਨ ਆਦਿ ਉਦਯੋਗਾਂ ਦਾ

ਵਿਕਾਸ ਆਰੰਭ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸੰਨ 1970 ਵਿਚ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੀਆਂ ਅਕ੍ਰਿਆਸ਼ੀਲ ਖਾਣਾਂ ਵਿਚ ਮੁੜ ਤੋਂ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1970 ਦੇ ਦਹਾਕੇ ਵਿਚ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਇਕ ਉਦਯੋਗਕ ਪਾਰਕ ਕਾਇਮ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

ਆਬਾਦੀ—6,78,7004 (1988)

14°8' ਉ. ਵਿਥ.; 87°21' ਪੱ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 1 : 604 ; ਐਨ. ਅਮੇ. 26 : 325

ਟਾਚਿਰਾ : ਇਹ ਪੱਛਮੀ ਵੈਨਜ਼ੁਏਲਾ (ਦੱਖਣੀ ਅਮਰੀਕਾ) ਦਾ ਇਕ ਰਾਜ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਕੁੱਲ ਖੇਤਰਫਲ 11,100 ਵ. ਕਿ. ਮੀ. (4,286 ਵ. ਮੀਲ.) ਅਤੇ ਆਬਾਦੀ 697,928 (1983) ਹੈ। ਇਹ ਐਂਡੀਜ਼ ਕਾਰਡੀਲੇਰਾ ਦੇ ਦੱਖਣ-ਪੱਛਮੀ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿਚ ਫੈਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਆਰਥਿਕਤਾ ਵਿਚ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਦਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸਥਾਨ ਹੈ। ਕਾਫ਼ੀ ਅਤੇ ਗੰਨਾ ਇਥੋਂ ਦੀਆਂ ਮੁੱਖ ਵਪਾਰਕ ਫਸਲਾਂ ਹਨ। ਬਹੁਤੀ ਘਰੇਲੂ ਦਸਤਕਾਰੀ ਆਮ ਕਰਕੇ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਹੈ। ਇਥੇ ਖਣਿਜ ਪਦਾਰਥ ਵੀ ਕਾਫ਼ੀ ਮਾਤਰਾ ਵਿਚ ਮਿਲਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਲਾਥਾਟੇਰਾ ਵਿਖੇ ਕੋਲੇ ਦੇ ਕਾਫ਼ੀ ਵੱਡੇ ਭੰਡਾਰ ਹਨ। ਵੈਨਜ਼ੁਏਲਾ ਵਿਚ ਲਾ ਅਲਮਵੀਟਾਨਾ ਨੂੰ ਪਹਿਲੇ ਤੇਲ ਖੂਹ (1878-79) ਹੋਣ ਦਾ ਮਾਣ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੈ। ਰਾਜ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਸੈਨ ਕਰਿਸੋਬਲ ਇਸਦਾ ਮੁੱਖ ਵਪਾਰਕ ਅਤੇ ਆਵਾਜਾਈ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਹੈ। ਇਥੇ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਹਵਾਈ ਅੱਡਾ ਵੀ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.— ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 11 : 486

ਟਾਚੀਕਾਵਾ : ਇਹ ਜਾਪਾਨ ਦੇ ਹਾਂਸੂ ਦੀਪ ਤੇ ਵਸਿਆ ਇਕ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ ਜੋ ਟੋਕੀਓ ਦੇ ਪੂਰਬ ਵਿਚ ਚੁਓ ਰੇਲਵੇ ਲਾਈਨ ਤੇ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਸੰਨ 1922 ਵਿਚ ਇਸਦੇ ਨਜ਼ਦੀਕ ਹੀ ਇਕ ਫੌਜੀ ਹਵਾਈ ਅੱਡਾ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਵਿਚ ਯੁੱਧ-ਸਮੱਗਰੀ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਕਾਰਖਾਨੇ ਅਤੇ ਜਹਾਜ਼ ਬਣਾਉਣ ਦੀਆਂ ਫੈਕਟਰੀਆਂ ਲਾਈਆਂ ਗਈਆਂ। ਦੂਜੇ ਸੰਸਾਰ ਯੁੱਧ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਫੌਜੀ ਸੰਸਥਾਪਨ ਤੇ ਅਮਰੀਕੀ ਵਾਯੂ ਸੈਨਾ ਦਾ ਕਬਜ਼ਾ ਹੋ ਗਿਆ ਜੋ 1971 ਈ. ਵਿਚ ਅਧਿ-ਪਦੇ ਜਾਪਾਨ ਨੂੰ ਮੌੜ ਦਿੱਤੇ ਗਏ। ਟਾਚੀਕਾਵਾ ਹੁਣ ਇਕ ਵਪਾਰਕ ਅਤੇ ਰੇਲਵੇ ਕੇਂਦਰ ਹੈ। ਜਹਾਜ਼ਾਂ ਦੇ ਅੱਡੇ ਤੋਂ ਛੋਟੇ ਜਹਾਜ਼ ਉਡਾਣਾਂ ਭਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਟੋਕੀਓ ਯੋਕੋਹਾਨਾ ਮੈਟਰੋਪਾਲਿਟਨ ਖੇਤਰ ਦਾ ਰਿਹਾਇਸ਼ੀ ਉਪ-ਨਗਰ ਵੀ ਹੈ।

ਆਬਾਦੀ - 1,54,105 (1991)

35°42' ਉ. ਵਿਥ. ; 139°25' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.— ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 11 : 486

ਟਾਚੋਸ (Tocohs) : ਇਸਨੂੰ ਟਾਚੋਰ (Tahkhor) ਟੋਅਸ (Toes) ਜਾਂ ਜੈਡਹਾਰ (Zedhor) ਵੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਮਿਸਰ ਦੇ ਤੇਰਵੇ ਸ਼ਾਹੀਖਾਨਦਾਨ ਦਾ ਦੂਜਾ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਸੀ ਜਿਸ ਨੇ 362-361 ਈ. ਪੂ. ਤਕ ਰਾਜ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਨੇ ਫੋਨੀਸ਼ੀਆ (Phoenicia) ਵਿਚ ਈਰਾਨੀਆਂ ਉਤੇ ਇਕ ਅਸਫਲ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਵਿਚ ਸਪਾਰਟਾ ਦੇ ਬੁੱਢੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ, ਅਗਸੀਲਾਸ (Agesilaus) ਦੂਜੇ ਨੇ ਯੂਨਾਨੀ ਭਾੜੇ ਦੇ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਦੀ ਇਕ ਟੋਲੀ-ਰਾਹੀਂ ਇਸ ਦੀ ਮੱਦਦ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਐਬੀਨੀਅਨ ਬੇੜੇ ਦੇ ਕਮਾਂਡਰ ਚੈਬਰੀਅਸ (Chabrias) ਨੇ ਇਸ ਦੀ ਮੱਦਦ ਕੀਤੀ। ਟਾਚੋਸ ਨੇ ਮਿਸਰ ਦੀ ਫੌਜ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਕਮਾਂਡ ਵਿਚ ਹੀ ਰਖਣ ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿਤਾ। ਅਗਸੀਲਾਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਹੀ ਇਕ ਸਾਥੀ

ਨਾਲ ਲੜਾਈ ਹੋ ਜਾਣ ਤੇ ਮਿਸਰ ਵਿਚ ਫੌਜੀ ਬਗਾਵਤ ਕਰਵਾ ਦਿਤੀ ਅਤੇ ਜਿਸ ਨਾਲ ਨੈਕਟਾਨਬੋ (Nectanebo) ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਗੱਦੀ ਤੇ ਬਿਠਾ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਟਾਚੋਸ ਭੱਜ ਕੇ ਈਰਾਨ ਚਲਾ ਗਿਆ ਜਿਥੇ ਜਲਾਵਤਨ ਦੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਹੀ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.- ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 11 : 487

ਟਾਂਜਰ, ਐਲਵੈਡ ਮਾਰਸਟਨ : ਸਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਇਸ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਮਾਨਵ-ਵਿਗਿਆਨੀ ਅਤੇ ਪੁਰਾਤਤਵ-ਵਿਗਿਆਨੀ ਦਾ ਜਨਮ 4 ਜੁਲਾਈ, 1877 ਨੂੰ ਲਾਈਅਨ (Lyan) ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਨੇ ਮੈਕਸੀਕੋ ਅਤੇ ਮਧ-ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਮਾਇਆ ਇੰਡੀਅਨਾਂ ਦੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਬਾਰੇ ਬਹੁਤ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ।

ਇਸ ਨੇ ਮੈਕਸੀਕੋ ਦੇ ਯੂਕਾਟਾਨ ਪ੍ਰਾਇਦੀਪ ਵਿਚ ਮਾਇਆ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਇਕ ਗਰੁੱਪ ਦੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਖੋਜ ਕੀਤੀ। ਇਸੇ ਖੋਜ ਤੇ ਆਧਾਰਤ ਹੀ ਇਸ ਨੇ 1907 ਈ. ਵਿਚ ਕੰਪੈਰੇਟਿਵ ਸਟੱਡੀ ਆਫ਼ ਦੀ ਮਾਇਆਜ਼ ਐਂਡ ਦੀ ਲਾਕਾਨਡੋਨਜ਼ (Locondoes) ਦਾ ਖੋਜ ਪੱਤਰ ਛਾਪਿਆ ਅਤੇ 1904 ਈ. ਵਿਚ ਇਸਨੂੰ ਹਾਰਵਰਡ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਤੋਂ ਡਾਕਟਰੇਟ ਦੀ ਡਿਗਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ। ਸੰਨ 1909-10 ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਇਸਨੇ ਹਾਰਵਰਡ ਦੇ ਪੀਬਾਡੀ ਮਿਊਜ਼ੀਅਮ (Peabody Museum) ਲਈ ਗਵਾਤੇਮਾਲਾ ਤੀਕ ਦੀ ਮੁਹਿੰਮ ਦਾ ਸੰਚਾਲਨ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਮੁਹਿੰਮ ਦਾ ਉਦੇਸ਼-ਉਸਾਰੀ-ਢੰਗ ਅਤੇ ਸ਼ਿਲਾਲੇਖਾਂ ਵਿਚਕਾਰਲੀਆਂ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਦਾ ਪਰਸਪਰ ਸਬੰਧ ਲਭਣਾ ਅਤੇ ਹਾਲਮੁਲ ਦੇ ਮਹਤਵਪੂਰਨ ਥੇਹਾਂ ਦਾ ਪਤਾ ਲਾਉਣਾ ਸੀ।

ਪਹਿਲੇ ਵਿਸ਼ਵ-ਯੁੱਧ ਤੋਂ ਛੇਤੀ ਹੀ ਬਾਅਦ ਇਸਨੂੰ ਹਾਰਵਰਡ ਵਿਖੇ ਮਾਨਵ-ਵਿਗਿਆਨ ਵਿਭਾਗ ਦਾ ਚੇਅਰਮੈਨ ਨਿਯੁਕਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਦੂਜੇ ਵਿਸ਼ਵ ਯੁੱਧ ਦੌਰਾਨ ਹਵਾਈ ਵਿਖੇ ਸਰਕਾਰੀ ਨੌਕਰੀ ਕਰਨ ਉਪਰੰਤ 1945 ਈ. ਵਿਚ ਇਹ ਹਾਰਵਰਡ ਵਾਪਸ ਆ ਗਿਆ। ਇਸਦੀ ਮੌਤ ਉਪਰੰਤ ਛਪੀ ਇਸਦੀ ਪੁਸਤਕ hvchen itza and Zts Cenote Sacrifice of (1957) ਇਸਦੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਰਚਨਾ ਹੈ।

5 ਅਕਤੂਬਰ, 1954 ਨੂੰ ਕੈਂਬ੍ਰਿਜ ਵਿਖੇ ਇਸਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.- ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 10 : 77

ਟਾਜਰਾ ਦੀ ਖਾੜੀ : ਪੂਰਬੀ ਅਫ਼ਰੀਕਾ ਦੇ ਜੀਬੂਟੀ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਨਾਲ ਲਗਵੀਂ ਅਦਨ ਦੀ ਖਾੜੀ ਦੇ ਪੱਛਮੀ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ਇਹ ਛੋਟੀ ਜਿਹੀ ਖਾੜੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਲੰਬਾਈ 80 ਕਿ. ਮੀ. ਅਤੇ ਚੌੜਾਈ 56 ਕਿ. ਮੀ. ਹੈ। ਜੀਬੂਟੀ ਤਟ ਨੇੜੇ ਇਸ ਦੇ ਪਾਣੀ ਦੀ ਡੂੰਘਾਈ ਸਿਰਫ਼ 50 ਮੀ. ਅਤੇ ਅੰਦਰਲੇ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ਤੱਟ ਤੋਂ ਦੂਰ 1082 ਮੀ. ਹੈ। ਇਸ ਖਾੜੀ ਦੇ ਤੱਟ ਉੱਤੇ ਜੀਬੂਟੀ ਬੰਦਰਗਾਹ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਇਹ ਖਾੜੀ ਜਹਾਜ਼ ਖੜ੍ਹਾਉਣ ਦੀ ਸਹੂਲਤ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਖਾੜੀ ਨਾਲ ਲਗਵਾਂ ਸਾਹਿਲੀ ਖੇਤਰ ਬੰਜਰ ਅਤੇ ਵਸੋਂ ਲਈ ਅਣਸੁਖਾਵਾਂ ਹੈ। ਇਥੇ ਫਿਰਤੂ ਲੋਕ ਹੀ ਬੋਝਾ-ਬਹੁਤ ਸਮਾਂ ਆਕੇ ਰਹਿੰਦੇ। ਓਬਾਕ ਅਤੇ ਟਾਜਰਾ ਸ਼ਹਿਰ ਬਾਕੀਆਂ ਨਾਲੋਂ ਮਸ਼ਹੂਰ ਤਾਂ ਹਨ ਪਰ ਵਧੀਆ ਬੰਦਰਗਾਹਾਂ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਸੰਨ 1967 ਤੋਂ 1975 ਦੇ ਵਿਚਲੇ ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ ਸੁਏਜ਼ ਨਹਿਰ ਵਿਚ ਜਹਾਜ਼ਾਂ ਦੀ ਆਵਾਜਾਈ ਬੰਦ ਹੋਣ ਨਾਲ ਇਸ ਖਾੜੀ ਵਿਚ ਵੀ ਜਹਾਜ਼ਾਂ ਦੀ ਆਵਾਜਾਈ ਘੱਟ ਗਈ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.- ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 11 : 490

ਟਾਜ਼ਾ : ਪ੍ਰਾਂਤ - ਇਹ ਉੱਤਰ ਕੇਂਦਰੀ ਮੋਰਾਕੋ ਦਾ ਇਕ ਪ੍ਰਾਂਤ ਹੈ। ਪ੍ਰਾਂਤ ਦਾ ਕੁੱਲ ਖੇਤਰਫਲ 15,020 ਵ. ਕਿ. ਮੀ. (5,799 ਮੀਲ) ਅਤੇ ਆਬਾਦੀ 7,15,000 (1992) ਹੈ। ਇਸਦੀ ਧਰਾਤਲ ਲਗਭਗ ਪਹਾੜੀ ਹੈ। ਇਸਦੇ ਉੱਤਰ ਵਿਚ ਰਿਫ, ਵਿਚਕਾਰ ਮਵੇਯੈਨ ਐਟਲਸ ਅਤੇ ਦੱਖਣ ਵਿਚ ਐਟਲਸ ਪਹਾੜ ਹਨ। ਪੂਰਬ ਵਿਚ ਅਲਵੈਡ ਦਰਿਆ ਅਤੇ ਮੂਲੂਯਾ ਵਾਦੀ ਹਨ। ਇਸ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਦਾਲਾਂ ਉਗਾਉਣ ਅਤੇ ਗਾਈਆਂ ਪਾਲਣ ਦਾ ਕੰਮ ਬਹੁਤ ਵੱਡੇ ਪੈਮਾਨੇ ਤੇ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਰਿਫ ਪਹਾੜ ਦੀਆਂ ਨੀਵੀਆਂ ਢਲਾਣਾਂ ਤੇ ਅੰਜੀਰਾਂ ਅਤੇ ਸੰਤਰੇ ਦੀ ਕਿਸਮ ਦੇ ਫਲ ਉਗਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਉੱਚੀਆਂ ਟੀਸੀਆਂ ਤੇ ਭੇਡਾਂ ਪਾਲੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਟਾਜ਼ਾ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਦੱਖਣ ਵੱਲ ਸ਼ਿਕਰ ਦੇ ਸਥਾਨ ਤੇ ਸਿੱਕੇ ਦੀਆਂ ਖਾਣਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸਿੱਕਾ ਕਢਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਟਾਜ਼ਾ ਸ਼ਹਿਰ ਇਸਦਾ ਸਦਰ-ਮੁਕਾਮ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.- ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 11 : 590

ਟਾਜ਼ਾ : ਸ਼ਹਿਰ—ਇਹ ਉੱਤਰ-ਕੇਂਦਰੀ ਮੋਰਾਕੋ ਦੇ ਕੇਂਦਰੀ ਉਤਰੀ ਖੇਤਰ ਦੇ ਇਸੇ ਨਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦਾ ਸਦਰ-ਮੁਕਾਮ ਹੈ ਜੋ ਰਿਫ (Rif) ਪਹਾੜਾਂ ਦੇ ਦੱਖਣ ਵਿਚ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਵਾਦੀ, ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਅਲਗ ਅਲਗ ਪਹਾੜੀਆਂ ਤੇ ਬਣੇ ਦੋ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਤੋਂ ਬਣਿਆ ਹੈ। ਮੈਡਿਨਾ (Medina) ਨਾਂ ਦਾ ਪੁਰਾਣਾ ਸ਼ਹਿਰ 585 ਮੀ. ਦੀ ਉਚਾਈ ਤੇ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਇਕ ਗੜ੍ਹੀਦਾਰ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ। ਨਵੇਂ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ 1920 ਈ. ਵਿਚ ਫ਼ਰਾਂਸੀਸੀਆਂ ਨੇ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ ਸੀ ਅਤੇ ਇਹ ਇਕ ਉਪਜਾਊ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਲਗਭਗ 500 ਮੀ. ਦੀ ਉਚਾਈ ਤੇ ਵਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਥੇ ਪੁਰਾ ਪੱਥਰ ਯੁੱਗ ਦੇ ਵਸਨੀਕਾਂ ਦੇ ਜੀਵ ਪੱਥਰ ਮਿਲੇ ਹਨ। ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਨਵੇਂ ਪਹਾੜਾਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰਲੇ ਦੌਰੇ ਵਿਚ ਵਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਉੱਤਰ ਪੱਛਮੀ ਅਫ਼ਰੀਕਾ ਦੇ ਅੰਧ-ਮਹਾਂਸਾਗਰੀ ਤੱਟ ਵਰਤੀ ਮੈਦਾਨਾਂ ਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰਨ ਲਈ ਲਗਾਤਾਰ ਹਮਲਾਵਰ ਇਥੋਂ ਦੀ ਲੰਘਦੇ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਲਗਭਗ 7 ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਮੈਕਨਾਸਾ ਬਰਬਰ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਸੰਨ 1074 ਵਿਚ ਇਸ ਉੱਤੇ ਅਲਮੋਰਵਿਦਜ਼ (Almoravids) ਨੇ ਅਤੇ 1132 ਵਿਚ ਅਲਮੋਹਦਜ਼ ਨੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ। ਸੰਨ 1248 ਵਿਚ ਇਸ ਉੱਤੇ ਮਾਰੀਨਿਦਜ਼ (Marinids) ਦਾ ਕਬਜ਼ਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਬੇਸ਼ਕ ਟਾਜ਼ਾ ਵਿਚੋਂ ਤੁਰਕੀ ਹਮਲਾਵਰਾਂ ਦਾ ਲੰਘਣਾ ਇਥੋਂ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿਤਾ ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ 1914 ਈ. ਵਿਚ ਫ਼ਰਾਂਸ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਕਬਜ਼ੇ ਵਿਚ ਕਰ ਲਿਆ। ਇਥੇ ਕੁਝ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਇਤਿਹਾਸਕ ਇਮਾਰਤਾਂ ਵੀ ਹਨ।

ਆਬਾਦੀ - 146,500 (1981)

ਹ. ਪੁ.- ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 11 : 591

ਟਾਜੀਮੀ : ਇਹ ਜਾਪਾਨ ਦੇ ਹਾਂਸੂ ਦੀਪ ਦੇ ਗੀਫੂ ਪ੍ਰੀਫੈਕਚਰ ਦਾ ਇਕ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ ਜੋ ਟੋਕੀ ਦਰਿਆ ਤੇ ਨਾਗੋਯਾ ਦੇ ਉੱਤਰ-ਪੂਰਬ ਵੱਲ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਸੰਨ 1603-1867 ਦੇ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਇਥੋਂ ਦੇ ਟਾਕਾਟੋਰੀ ਪਹਾੜਾਂ ਦੀ ਪੱਥੀਆਂ ਵਿਚ ਭੱਠੀਆਂ (ਆਣੀਆਂ) ਸਥਾਪਤ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਸਨ ਜਿਥੇ ਕੋਰੀਆ ਦੇ ਕੈਦੀ ਘੁਮਿਆਰਾਂ ਤੋਂ ਸ਼ਵੇਦ ਚਮਕਦਾਰ ਚੀਨੀ ਮਿੱਟੀ ਦੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਬਣਵਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਸਨ। ਇਥੇ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀਆਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦਾ ਨਾਂ ਵੀ ਟੋਕਾਟੋਰੀ ਹੀ ਪੈ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਸੇ ਕਿਸਮ ਦੀਆਂ ਆਣੀਆਂ ਟਾਜੀਮੀ ਵਿਖੇ ਵੀ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਸਨ। ਟਾਜੀਮੀ ਸ਼ਹਿਰ ਹੁਣ ਘੁਮਿਆਰਾਂ ਸਾਮਾਨ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਦਾ ਮੁੱਖ

ਕੇਂਦਰ ਹੈ। ਇਥੇ ਇਕ ਘੁਮਿਆਰਾ ਕਲਾ/ਆਰਟ ਸੰਸਥਾ ਅਤੇ ਪੁਰਾਤਨ ਘੁਮਿਆਰੇ ਸਾਮਾਨ ਦਾ ਸ਼ੋ-ਰੂਮ ਵੀ ਹੈ।

ਆਬਾਦੀ - 74,311 (1980)

35°26' ਉ. ਵਿਭ.: 137°12' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.- ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 1: 514

ਟਾਟਨਾਸ (Totnes): ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੀ ਡੈਵਨ ਕਾਉਂਟੀ ਦਾ ਇਹ ਇਕ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ ਜੋ ਡਾਰਟ ਦਰਿਆ ਤੇ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਸੈਕਸਨ ਸਮਿਆਂ ਵਿਚ ਕਾਫ਼ੀ ਮਹਤਵਪੂਰਨ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਕਨਿਉਟ ਵਲੋਂ 279 ਵਿਚ ਜਾਰੀ ਕੀਤੇ ਸਿੱਕਿਆਂ ਉੱਤੇ Totanaes ਨਾਂ ਛਪਿਆ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। 'ਡੂਮਜ਼ ਡੇ' ਪੁਸਤਕ (1086 ਈ.) ਇਸ ਦਾ ਇਕ ਮਧਵਰਤੀ ਬਰੇ ਵਜੋਂ ਜ਼ਿਕਰ ਆਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਪਹਿਲਾ ਚਾਰਟਰ 1205 ਈ. ਵਿਚ ਦਿਤਾ ਗਿਆ। ਇਥੇ ਨਾਰਮਨ ਕਿਲੇ, ਇਸ ਦੀ ਚਾਰ ਦੀਵਾਰੀ ਅਤੇ ਸੇਂਟ ਮੇਰੀ ਦੇ ਗਿਰਜੇ ਦੇ ਪੁਰਾਣੇ ਖੰਡਰ ਹਾਲੇ ਵੀ ਮੌਜੂਦ ਹਨ। ਇਥੋਂ ਦੇ ਉਦਯੋਗਾਂ ਵਿਚ ਆਟੇ ਦੀਆਂ ਚੱਕੀਆਂ ਆਦਿ ਹਨ ਤੇ ਇਥੋਂ ਮੱਕੀ ਬਾਹਰ ਭੇਜੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਆਬਾਦੀ - 5,627 (1981)

50°25' ਉ. ਵਿਭ.: 3°41' ਪੱ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.- ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 10: 62

ਟਾਟਲਿਨ, ਵਲਾਦੀਮੀਰ: ਇਸ ਚਿੱਤਰਕਾਰ, ਮੂਰਤੀਕਾਰ ਅਤੇ ਉਸਰੋਈਏ ਦਾ ਜਨਮ ਸੰਨ 1885 ਵਿਚ ਰੂਸ ਵਿਚ ਪਾਰਕੋਫ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਨੇ ਮਾਸਕੋ ਦੀ ਫ਼ਾਈਨ ਆਰਟਸ ਅਕਾਦਮੀ ਵਿਖੇ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਸੰਨ 1913 ਵਿਚ ਇਹ ਪੈਰਿਸ ਗਿਆ ਅਤੇ ਇਥੋਂ ਇਹ ਪ੍ਰੈਬਲ ਪਿਕਾਸੋ ਦੀ ਲੋਹੇ ਦੀ ਚਾਦਰ, ਲੱਕੜੀ ਅਤੇ ਗੱਤੇ ਦੀਆਂ ਉੱਭਰਵੀਂ ਸ਼ਿਲਪ ਕਲਾ ਕਿਰਤਾਂ ਤੋਂ ਇਹ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋਇਆ। ਮਾਸਕੋ ਵਾਪਸ ਆ ਕੇ ਇਸ ਨੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹੀ ਉੱਭਰਵੀਂ ਨੱਕਾਸ਼ੀ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਫ਼ਰਵਰੀ 1915 ਵਿਚ ਪੈਟਰੋਗ੍ਰੈਡ ਵਿਖੇ ਲੱਗੀ ਫਿਊਚਰਿਸਟ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨੀ ਵਿਚ ਲਗਾਇਆ। ਇਹ ਮਾਸਕੋ ਦੇ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਦਾ ਆਗੂ ਬਣਿਆ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਬੁੱਤ ਬਣਾਉਣ ਵਿਚ ਜੰਤਰ ਸ਼ਾਸਤਰ ਦੀਆਂ ਤਕਨੀਕਾਂ ਨੂੰ ਅਪਣਾਉਣ ਦਾ ਜਤਨ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਲਾ 1917 ਦੀ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਕੁਝ ਦੇਰ ਹੀ ਚਲੀ। ਇਸ ਦੌਰਾਨ ਇਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਸੱਭ ਤੋਂ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਕ੍ਰਿਤ 'ਬਰਡ ਇੰਟਰਨੈਸ਼ਨਲ ਸਮਾਰਕ' ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ। ਇਸਨੂੰ ਸੰਨ 1920 ਵਿਚ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਹ ਇਕ ਆਕਰਸ਼ਕ ਮਾਡਲ ਸੀ। ਇਸ ਨਮੂਨੇ ਵਿਚ ਭਾਸ਼ਣ ਸੰਮੇਲਨ ਆਦਿ ਸਰਗਰਮੀਆਂ ਲਈ ਥਾਂ ਸੀ। ਇਸਦੇ ਅਸਲ ਢਾਂਚੇ ਦੀ ਲੰਬਾਈ 369 ਮੀਟਰ (1,300 ਫੁੱਟ) ਤੋਂ ਵੀ ਵੱਧ ਸੀ। ਸੰਨ 1927 ਦੇ ਲਗਭਗ ਇਸਨੇ ਗਲਾਈਡਰ ਬਣਾਉਣ ਅਤੇ ਉਡਾਉਣ ਤੇ ਪਰੀਖਣ ਕੀਤਾ। ਭਾਵੇਂ ਇਸ ਦਾ ਬਣਾਇਆ ਗਲਾਈਡਰ ਉਡਾਨਹੀਂ ਸਕਿਆ ਪਰ ਇਸ ਦਾ ਧਿਆਨ ਇਸ ਪਾਸੇ ਲੱਗਾ ਰਿਹਾ। ਸੰਨ 1933 ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਸਨੇ ਵਧੇਰੇ ਕਰਕੇ ਸਟੇਜ ਡੀਜ਼ਾਈਨਰ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕੀਤਾ।

ਸੰਨ 1953 ਵਿਚ ਮਾਸਕੋ ਵਿਖੇ ਇਸਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.- ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9: 840

ਟਾਟਾ: ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ - ਇਹ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੇ ਸੂਬਾ ਸਿੰਧ ਦੇ ਹੈਦਰਾਬਾਦ ਮੰਡਲ ਦਾ ਇਕ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਹੈ ਤੇ ਇਸੇ ਨਾਂ ਦਾ ਸ਼ਹਿਰ ਇਸਦਾ ਸਦਰ-ਮੁਕਾਮ ਹੈ। ਇਹ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ 1855 ਈ. ਵਿਚ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆਇਆ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸ ਵਿਚ ਉੱਤਰ ਵਿਚ ਕੋਹਿਸਤਾਨ ਦਾ ਬੰਜਰ ਤੇ ਪਥਰੀਲਾ ਇਲਾਕਾ ਅਤੇ ਦੱਖਣ ਵਿਚ ਸਿੰਧ ਡੈਲਟੇ ਦਾ ਮੰਡ

ਵਾਲਾ ਖੇਤਰ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦਾ ਕੁਲ ਖੇਤਰਫਲ 17943 ਵ. ਕਿ. ਮੀ. (6,928 ਵ. ਮੀਲ) ਹੈ ਅਤੇ ਆਬਾਦੀ 7,57,000 (1981) ਹੈ। ਕਰਾਚੀ ਦੇ ਪੂਰਬ ਵੱਲ ਭੱਬੋਰ ਵਿਖੇ ਹੋਈ ਖੁਦਾਈ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਥਾਂ ਪਹਿਲੀ ਈ. ਪੂ. ਵਿਚ ਆਬਾਦ ਸੀ। ਗੰਨਾ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦੀ ਮੁੱਖ ਫ਼ਸਲ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਉਨ ਪਾਲਣਾ ਵੀ ਆਰਥਿਕ ਪੱਖੋਂ ਕਾਫ਼ੀ ਮਹੱਤਵ ਰੱਖਦਾ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.-ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 11: 577

ਟਾਟਾ: ਸ਼ਹਿਰ-ਇਹ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੇ ਸੂਬਾ ਸਿੰਧ ਦੇ ਹੈਦਰਾਬਾਦ ਮੰਡਲ ਵਿਚ ਟਾਟਾ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦਾ ਸਦਰ ਮੁਕਾਮ ਹੈ ਜੋ ਸਿੰਧ ਦਰਿਆ ਦੇ ਬਿਲਕੁਲ ਪੱਛਮ ਵੱਲ ਕਰਾਚੀ ਅਤੇ ਅਰਬ ਸਾਗਰ ਤੱਟ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਇਹ ਕਾਫ਼ੀ ਪੁਰਾਣਾ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ। ਸੋਲੂਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਇਹ ਹੇਠਲੇ ਸਿੰਧ ਖੇਤਰ ਦਾ ਸੰਮਾਜਾਹੀ ਘਰਾਣੇ ਦਾ ਸਦਰ-ਮੁਕਾਮ ਸੀ। ਹੁਣ ਤਾਂ ਇਸ ਦੀ ਪੁਰਾਣੀ ਸ਼ਾਨ ਦੇ ਕੁਝ ਚਿੰਨ੍ਹ ਮਾਤਰ ਹੀ ਰਹਿ ਗਏ ਹਨ ਜਿਵੇਂ 1647-49 ਦੀ ਮੁਗਲ ਸ਼ਹਿਨਸ਼ਾਹ ਸ਼ਾਹਜਹਾਨ ਦੀ ਬਣਾਈ ਇਕ ਜਾਮਾ ਮਸਜਿਦ, ਕੁਝ ਇਤਿਹਾਸਕ ਮੀਨਾਰੇ ਅਤੇ ਇਕ ਲਾਇਬਰੇਰੀ। ਇਸ ਦੇ ਨਜ਼ਦੀਕ ਹੀ ਮਕਲੀ ਹਿੱਲ ਨਾਮੀ ਬਹੁਤ ਪੁਰਾਣਾ ਤੇ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਕਬਰਸਤਾਨ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਕਬਰਾਂ ਹਨ। ਸੰਨ 1854 ਵਿਚ ਇਥੇ ਮਿਊਂਸਪਲਟੀ ਬਣਾਈ ਗਈ। ਇਥੋਂ ਦੀਆਂ ਸੂਤੀ ਅਤੇ ਰੇਸ਼ਮੀ ਲੁੰਗੀਆਂ ਬਹੁਤ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹਨ।

ਆਬਾਦੀ-32,000 (1981)

24°48' ਉ. ਵਿਭ.: 27°53' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.-ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 11: 577

ਟਾਟਾ: ਇਹ ਲੋਅਰ ਮਿਸਰ ਦੇ ਗਰਬੀਆ ਮੁਹਾਫ਼ਜ਼ੇ ਦਾ ਸਦਰ-ਮੁਕਾਮ ਅਤੇ ਨੀਲ ਡੈਲਟੇ ਦੇ ਪਾਸ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਹੈ। ਇਹ ਨੀਲ ਦਰਿਆ ਦੀ ਪੱਛਮੀ ਸਹਾਇਕ ਨਦੀ, ਰੋਜ਼ੇਪ ਅਤੇ ਪੂਰਬ ਸਹਾਇਕ ਨਦੀ, ਡੈਮੀਐਟਾ ਦੇ ਲਗਭਗ ਵਿਚਕਾਰ ਜਿਹੀ-ਪੈਂਦੀ ਇਕ ਨਹਿਰ ਦੇ ਕੰਢੇ ਅਤੇ ਕਾਹਿਰਾ-ਸਿਕੰਦਰੀਆ ਸ਼ਾਹਰਾਹ ਉੱਤੇ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਇਹ ਇਕ ਰੇਲਵੇ ਜੰਕਸ਼ਨ, ਅਰਬੀ ਸਿੱਖਿਆ ਕੇਂਦਰ ਅਤੇ ਤੀਰਥ ਸਥਾਨ ਹੈ। ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਤੇਰ੍ਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਇਕ ਮੁਸਲਮਾਨ ਫ਼ਕੀਰ ਅਹਿਮਦ ਮਾਲ-ਬਦਵਾਈ ਦੀ ਮਸੀਤ ਅਤੇ ਮਕਬਰਾ ਕਰਕੇ ਵੀ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੈ। ਟਾਟਾ ਵਿਚ ਤਿੰਨ ਸਾਲਾਨਾ ਪੁਰਬ ਮਨਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਇਸ ਮੁਸਲਮਾਨ ਫ਼ਕੀਰ ਦਾ ਜਨਮ ਦਿਵਸ ਮਨਾਉਣਾ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ। ਅਲ-ਅਹਿਮਦ ਮਸਜਿਦ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਇਕ ਇਸਲਾਮਿਕ ਸਕੂਲ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇਥੇ ਇਕ ਅਲ-ਅਹਿਮਦੀ ਦਾ ਅਰਬੀ ਕਾਲਜ (1276 ਈ.) ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਨਾਂ ਬਦਲ ਕੇ ਹੁਣ ਟਾਟਾ ਇੰਸਟੀਚਿਊਟ ਰਖ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਸੰਨ 1962 ਤੋਂ ਇਥੇ ਡਾਕਟਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿਭਾਗ ਵੀ ਚਾਲੂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਉਦਯੋਗਿਕ ਪੱਖ ਤੋਂ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਕਪਾਹ ਵੇਲਣ, ਵੜੋਵਿਆਂ ਦਾ ਤੇਲ ਕੱਢਣ, ਉਨੀ ਧਾਗਾ ਅਤੇ ਤਮਾਕੂ ਦੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਬਣਾਉਣ ਦੇ ਕਾਰਖਾਨੇ ਹਨ।

ਆਬਾਦੀ - 3, 34,505 (1986)

30°47' ਉ. ਵਿਭ.: 31°00' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.-ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9: 811

ਟਾਟਾ, ਜਮਸ਼ੇਦ ਜੀ: ਭਾਰਤ ਦਾ ਇਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਉਦਯੋਗਪਤੀ ਅਤੇ ਪੂੰਜੀਪਤੀ ਸੀ ਜਿਸ ਦਾ ਜਨਮ 1839 ਈ.

ਵਿਚ ਨਵਸਰੀ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਭਾਰਤ ਦੀ ਆਧੁਨਿਕ ਉੱਨਤੀ ਦਾ ਇਸ ਨੂੰ ਬਾਨੀ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਨਾਂ ਸਿਰਫ਼ ਆਦਰਸ਼ਵਾਦੀ ਜਾਂ ਯੋਜਨਾਕਾਰ ਹੀ ਸੀ ਸਗੋਂ ਅਮਲੀ ਮਨੁੱਖ ਸੀ ਜਿਹੜਾ ਆਪਣੇ ਨਿਸ਼ਾਨੇ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਵਿਚ ਕਾਮਯਾਬੀ ਹਾਸਲ ਕਰ ਹੀ ਲੈਂਦਾ ਸੀ।

ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਲਹਿਰ ਵਿਚ ਇਹ ਦਾਦਾ ਭਾਈ ਨਾਰੋਜੀ ਦਾ ਜ਼ੋਰਦਾਰ ਹਾਮੀ ਸੀ। ਇਸਨੇ ਭਾਰਤ ਵਾਸੀਆਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸਜੀਵ ਢੰਗ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਆਰਥਿਕ ਗੁਲਾਮੀ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਕਰਾਉਣ ਦਾ ਜਤਨ ਕੀਤਾ। ਇਸਦੇ ਪੂੰਜੀਪਤੀ ਅਤੇ ਉਦਯੋਗਪਤੀ ਰੂਪ ਦੇ ਪਿਛੇ ਇਸਦੀ ਦੇਸ਼ ਭਗਤੀ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਨੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਹੈਰਾਨ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਟਾਟਾ ਅਤੇ ਦਾਦਾ ਭਾਈ ਨਾਰੋਜੀ ਦੋਹਾਂ ਦਾ ਹੀ ਵਿਚਾਰ ਸੀ ਕਿ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਖਣਿਜ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੀ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਵਸੀਲਿਆਂ ਦੁਆਰਾ ਹੀ ਖੋਜ ਹੋਣੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਤਾਂ ਕਿ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਪੂੰਜੀ ਬਦੇਸ਼ ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਚਾਈ ਜਾ ਸਕੇ ਜਦੋਂ ਇਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਲੋਹੇ ਅਤੇ ਇਸਪਾਤ ਪ੍ਰਾਜੈਕਟ ਲਈ ਭਾਰਤੀ ਪੂੰਜੀ ਨਾ ਮਿਲ ਸਕੀ ਤਾਂ ਬਾਹਰੋਂ ਪੈਸਾ ਲੈਣ ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਬਣਾਉਣਾ ਪਿਆ ਪਰ ਦਾਦਾ ਭਾਈ ਨਾਰੋਜੀ ਨੇ ਇੰਗਲੈਂਡ ਤੋਂ ਹੀ ਪੱਤਰ ਲਿਖ ਕੇ ਇਸਨੂੰ ਅਜਿਹਾ ਕਰਨ ਤੋਂ ਮਨ੍ਹਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਫਿਰ ਇਸ ਨੇ ਦੇਸ਼-ਵਾਸੀਆਂ ਤੋਂ ਹੀ ਪੂੰਜੀ ਲੈਣ ਦਾ ਉਪਰਾਲਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ 1907 ਈ. ਵਿਚ ਇਸ ਕੰਮ ਵਿਚ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਫਲਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ।

ਵਣਜ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਵੀ ਇਸਨੇ ਆਪਣੀ ਸੂਝ ਬੂਝ ਸਦਕੇ ਚੰਗੀ ਕਾਮਯਾਬੀ ਹਾਸਲ ਕੀਤੀ। ਭਾਰਤੀ ਜਹਾਜ਼ਰਾਨੀ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਕਾਫੀ ਜਤਨ ਕੀਤਾ ਪਰ ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਦੀ ਦੁਸ਼ਮਣੀ ਕਾਰਨ ਇਸਨੂੰ ਸਫਲਤਾ ਨਾ ਮਿਲ ਸਕੀ।

ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਯਾਤਰਾ ਤੋਂ ਵਾਪਸ ਆ ਕੇ ਇਸਨੇ ਚਿੰਚਪੋਕਲੀ ਦੀ ਇਕ ਤੇਲ ਮਿਲ ਨੂੰ ਕੱਢਾਈ ਬੁਣਾਈ ਮਿਲ ਵਿਚ ਬਦਲਿਆ। ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੀ ਦੂਜੀ ਯਾਤਰਾ ਦੌਰਾਨ ਇਸਨੇ ਲੰਕਾਸ਼ਿਰ ਵਿਚ ਬੜੇ ਬਰੀਕ ਕਪੜੇ ਦੇ ਉਤਪਾਦਨ ਲਈ ਅਨੁਕੂਲ ਹਾਲਤਾਂ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰਕੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਵਾਪਸ ਆ ਕੇ ਨਾਗਪੁਰ ਵਿਖੇ ਅਜਿਹੀਆਂ ਕਪੜਾ ਮਿਲਾਂ ਲਾਈਆਂ।

ਦੇਸ਼ ਦੇ ਸਫਲ ਉਦਯੋਗੀਕਰਨ ਲਈ ਇਸਨੇ ਇਸਪਾਤ ਦੇ ਕਾਰਖਾਨੇ ਲਾਉਣ ਦੀ ਇਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਯੋਜਨਾ ਬਣਾਈ। ਇਸ ਕੰਮ ਲਈ ਅਜਿਹੀ ਥਾਂ ਦੀ ਖੋਜ ਕੀਤੀ ਗਈ ਜਿਥੇ ਲੋਹੇ ਦੀਆਂ ਖਾਣਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਕੋਲੇ ਅਤੇ ਪਾਣੀ ਦੀ ਵੀ ਸਹੂਲਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਵੇ। ਆਖਰ ਇਸਨੇ ਬਿਹਾਰ ਵਿਚ ਸਿੰਘਭੂਮ ਸਥਾਨ ਦੀ ਚੋਣ ਕੀਤੀ।

ਪੱਛਮੀ ਘਾਟਾਂ ਦੇ ਤੇਜ਼ ਜਲ ਪਰਵਾਹ ਤੋਂ ਪਣ-ਬਿਜਲੀ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਵਿਸ਼ਾਲ ਪ੍ਰਾਜੈਕਟ ਤਿਆਰ ਕਰਵਾਏ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਕੱਪੜਾ ਉਦਯੋਗ ਅਤੇ ਬੰਬਈ ਸ਼ਹਿਰ ਨੂੰ ਬਿਜਲੀ ਦੀ ਖਪਤ ਸਬੰਧੀ ਲੋੜ ਪੂਰੀ ਹੋ ਗਈ।

ਜਮਸ਼ੇਦ ਜੀ ਨੇ ਸਿੱਖਿਆ-ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਵੀ ਉਤਸ਼ਾਹ ਦੇਣ ਲਈ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿਚ ਲੋੜਵੰਦ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਵਜ਼ੀਫੇ ਦੇਣ ਲਈ ਇਕ ਟ੍ਰਸਟ ਵੀ ਬਣਾਇਆ।

ਸੈਲਾਨੀਆਂ ਦੀ ਸਹੂਲਤ ਲਈ ਇਸ ਨੇ ਬੰਬਈ ਵਿਚ ਸਮੁੰਦਰ ਦੇ ਕੰਢੇ ਸਾਹਮਣੇ ਤਾਜ ਮਹਿਲ ਨਾਂ ਦਾ ਹੋਟਲ ਬਣਵਾਇਆ ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਸਾਰੇ ਏਸ਼ੀਆ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਹੀ ਢੰਗ ਦਾ ਹੈ। 19 ਮਈ, 1904 ਨੂੰ 65 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਪੱਛਮੀ ਜਰਮਨੀ ਵਿਚ ਨੂਰਮਬਾਦ ਵਿਖੇ ਜਮਸ਼ੇਦ ਜੀ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.—ਹਿ. ਵਿ. ਕੋ. 5: 141; ਡਿ. ਨੈ. ਬਾ. 4: 3254

ਟਾਟਿਲਾ : ਇਹ ਇਟਲੀ ਦਾ ਇਕ ਉੱਘਾ ਆਸਟਰਾਗੱਥ ਰਾਜਾ ਹੋਇਆ ਹੈ ਜਿਸਨੇ ਪੂਰਬੀ ਰੋਮਨ ਸਾਮਰਾਜ ਰਾਹੀਂ 540 ਈ. ਦੌਰਾਨ ਜਿੱਤੇ ਹੋਏ ਕੇਂਦਰੀ ਅਤੇ ਦੱਖਣੀ ਇਟਲੀ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਇਲਾਕਿਆਂ ਉਤੇ ਮੁੜ ਕਬਜ਼ਾ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਦਾ ਅਸਲੀ ਨਾਂ ਬਾਦੁਲਾ (Baduila) ਸੀ।

ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਵਿਟੀਜਿਸ (Vitigis) ਨੂੰ ਕੈਦ ਕਰਕੇ ਕਨਸਟੈਂਟੀ-ਨੋਪਲ (Constantinople) ਭੇਜਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਗਾਥਿਕ ਸਰਦਾਰਾਂ ਨੇ ਟਾਟਿਲਾ ਨੂੰ 541 ਈ. ਵਿਚ ਆਪਣਾ ਰਾਜਾ ਚੁਣਿਆ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਬਣਨ ਮਗਰੋਂ ਟਾਟਿਲਾ ਨੇ ਗੁਲਾਮਾਂ ਨੂੰ ਰਿਹਾਅ ਕਰਕੇ ਅਤੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਵਿਚ ਜ਼ਮੀਨ ਵੰਡ ਕੇ ਹੇਠਲੀਆਂ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ਦੀ ਹਮਾਇਤ ਹਾਸਲ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਇੰਜ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਇਕ ਯੋਗ ਜਰਨੈਲ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਹੋਣ ਦਾ ਸਬੂਤ ਦਿਤਾ। 543 ਈ. ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਸਮੁੰਦਰੀ ਅਤੇ ਮੈਦਾਨੀ ਲੜਾਈਆਂ ਜਿੱਤ ਕੇ ਰਾਜ ਵਿਚੋਂ ਖੁੱਸ ਚੁੱਕੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਇਲਾਕਿਆਂ ਉਪਰ ਦੁਬਾਰਾ ਕਬਜ਼ਾ ਕੀਤਾ। ਜਦੋਂ ਰੋਮ ਉਸ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਨਿਕਲ ਗਿਆ ਤਾਂ ਟਾਟਿਲਾ ਨੇ ਉਥੋਂ ਦੀ ਸੈਨੇਟ ਨੂੰ ਇਕ ਅਸਫਲ ਅਪੀਲ ਕੀਤੀ ਜਿਸ ਵਿਚ ਰੋਮਨਾਂ ਦੀ ਉਸ ਦੇ ਪੂਰਵਜ ਪ੍ਰਤੀ ਵਫ਼ਾਦਾਰੀ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਸੰਨ 544 ਈ. ਦੀ ਬਸੰਤ ਰੁੱਤ ਵਿਚ ਪੂਰਬੀ ਰੋਮਨ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਚਸਟੀਨੀਅਨ ਪਹਿਲੇ (Justinian I) ਨੇ ਆਪਣੇ ਜਰਨੈਲ ਬੇਲੀਸੇਰੀਅਸ (Belisarius) ਨੂੰ ਇਟਲੀ ਉਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰਨ ਲਈ ਭੇਜਿਆ ਪਰ ਟਾਟਿਲਾ ਨੇ ਆਪਣੇ ਗਾਥਾ ਅਤੇ ਇਟਲੀ ਦੇ ਫ਼ੌਜੀਆਂ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਤਿੰਨ ਮਹੀਨੇ ਦੀ ਘੇਰਾਬੰਦੀ ਪਿਛੋਂ 546 ਈ. ਵਿਚ ਰੋਮ ਉਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ। ਜਦੋਂ ਟਾਟਿਲਾ ਨੇਪਲਜ਼ ਦੇ ਦੱਖਣ ਵਿਚ ਲੁਕਾਨੀਆਂ (Lucania) ਵਿਖੇ ਬਿਜਨਤੀਨਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਲੜਾਈ ਕਰਨ ਗਿਆ ਤਾਂ ਬੇਲੀਨੇਰੀਅਸ ਨੇ ਰੋਮ ਉਪਰ ਮੁੜ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀ ਕਿਲੇਬੰਦੀ ਵੀ ਕਰ ਲਈ।

ਸੰਨ 549 ਵਿਚ ਥੋੜ੍ਹੀ ਦੇਰ ਬਾਅਦ ਬੇਲੀਸੇਰੀਅਸ ਨੂੰ ਜਦੋਂ ਵਾਪਸ ਬੁਲਾ ਲਿਆ ਤਾਂ ਟਾਟਿਲਾ ਨੇ ਰੋਮ ਉਤੇ ਮੁੜ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ ਅਤੇ ਇਟਲੀ ਅਤੇ ਸਿਸਲੀ ਉਤੇ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਿੱਤ ਹਾਸਲ ਕੀਤੀ। ਸੰਨ 550 ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਗਾਥਾ ਨੇ ਰਾਵੈਨਾ (Ravenna) ਅਤੇ ਕੁਝ ਤੱਟੀ ਇਲਾਕਿਆਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਸਾਰੇ ਇਲਾਕੇ ਉਤੇ ਆਪਣਾ ਅਧਿਕਾਰ ਜਮਾ ਲਿਆ। ਅਗਲੇ ਸਾਲ ਹੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਜੁਸਤੀਨੀਅਨ ਨੇ ਆਪਣੇ ਜਰਨੈਲ ਨਾਰਸਸ (Narses) ਨੂੰ ਇਟਲੀ ਵਿਚ ਭੇਜਿਆ। ਸੰਨ 552 ਵਿਚ ਅਪੈਨੀਨਸ (Apennines) ਵਿਖੇ ਹੋਈ ਇਸ ਫ਼ੈਸਲਾਕੁੰਨ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਗਾਥਿਕ ਫ਼ੌਜ ਹਾਰ ਗਈ ਤੇ ਟਾਟਿਲਾ ਗੰਭੀਰ ਰੂਪ ਵਿਚ ਜ਼ਖ਼ਮੀ ਹੋ ਗਿਆ। ਸੰਨ 552 ਵਿਚ ਹੀ ਟਾਟਿਲਾ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਥ੍ਰਿ. ਮਾ. 11: 864

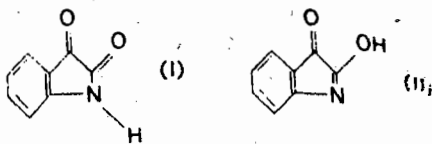
ਟਾਟੂਮ, ਆਰਥਰ : ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਇਸ ਸੰਗੀਤਕਾਰ ਦਾ ਜਨਮ 13 ਅਕਤੂਬਰ, 1910 ਨੂੰ ਓਹਾਇਓ ਰਾਜ ਵਿਚ ਤੋਲੀਦੋ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। 13 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਵਾਇਲਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਪਿਆਨੋ ਸਿੱਖਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ ਤੇ ਛੇਤੀ ਹੀ ਰੇਡੀਓ ਤੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਦਿੱਤੇ। ਸੰਨ 1932 ਵਿਚ ਇਹ ਨਿਊਯਾਰਕ ਗਿਆ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਪਹਿਲੀ ਰੇਡੀਓ ਰੀਕਾਰਡਿੰਗ ਕੀਤੀ। ਪੰਜ ਸਾਲਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਹੀ ਇਹ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪੱਧਰ ਤੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1943 ਵਿਚ ਇਸਨੇ ਸ਼ੁਰੂ ਦੇ ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਚਲਤ ਪਿਆਨੋ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਤਿੰਨ ਸਾਜ਼ਾਂ ਲਈ ਸੰਗੀਤ ਰਚਿਆ। ਇਸ ਨੂੰ ਸਾਜ਼ ਸੰਗੀਤ ਵਿਚ ਮੁਹਾਰਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਸੀ। ਸਾਜ਼-ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ

ਕਿਸੇ ਵੀ ਪਿਆਨੋ-ਵਾਦਕ ਨੇ ਪਿਆਨੋ ਸ਼ੈਲੀ ਤੇ ਇਸ ਜਿੰਨਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨਹੀਂ ਪਾਇਆ।

4 ਨਵੰਬਰ, 1956 ਨੂੰ ਲਾਸ ਏਂਜਲਸ ਵਿਖੇ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.-ਐਨ. ਥਿ. ਮਾ. 9 : 841

ਟਾਟੋਮੇਰਿਜ਼ਮ (Tautomerism) : ਆਰਗੈਨਿਕ ਰਸਾਇਣਿਕ ਯੋਗਿਕਾਂ ਦੇ ਬਣਤਰੀ ਸਮ-ਅੰਗਕਾਂ ਦੇ ਪਰਤਵੇਂ ਅੰਤਰ-ਰੂਪਾਂਤਰਣ ਨੂੰ ਟਾਟੋਮੇਰਿਜ਼ਮ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਅੰਤਰ-ਰੂਪਾਂਤਰਣਾਂ ਵਿਚ ਆਮ ਕਰਕੇ ਇਕ ਪ੍ਰੋਟਾਨ ਸਥਾਨ-ਅੰਤਰਣ ਕਰਦੀ ਹੈ ਪ੍ਰੰਤੂ ਐਨਾਇਨੋਟ੍ਰੋਪਿਕ ਪੁਨਰ-ਤਰਤੀਬਾਂ ਪਰਤਵੀਆਂ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸ ਲਈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਟਾਟੋਮੇਰਿਕ ਅੰਤਰ-ਪਰਿਵਰਤਨਾਂ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਸ਼੍ਰੇਣੀ-ਬੱਧ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

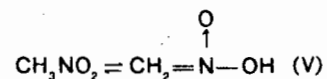
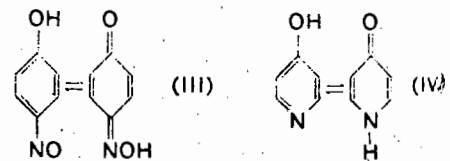
ਟਾਟੋਮੇਰਿਜ਼ਮ

ਲੈਕਟਾਮ-ਲੈਕਟਿਮ ਟਾਟੋਮੇਰਿਜ਼ਮ : ਇਹ ਇਕ ਸਾਈਕਲੀ ਸਿਸਟਮ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਗਰੁੱਪ CONH- ਅਤੇ ਸਮ-ਅੰਗਕ ਰੂਪ -COH₂N- ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਗਰੁੱਪਾਂ ਨੂੰ ਕ੍ਰਮਵਾਰ ਲੈਕਟਾਮ ਅਤੇ ਲੈਕਟਿਮ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਏ. ਫ਼ਾਨ. ਬੇਅਰ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਇਹ ਮੰਨਿਆ ਕਿ ਆਈਸੋਟਿਨ (1) ਜਾਂ ਤਾਂ ਲੈਕਟਾਮ (1) ਜਾਂ ਲੈਕਟਿਮ (2) ਬਣਤਰ ਨਾਲ ਕਿਰਿਆ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲੈਕਟਾਮ-ਲੈਕਟਿਮ ਟਾਟੋਮੇਰਿਜ਼ਮ ਦੀ ਹੋਂਦ ਦਾ ਸਬੂਤ ਸਥਾਪਿਤ ਹੋ ਗਿਆ। ਅਜੋਕੇ ਸਪੈਕਟ੍ਰੋਸਕੋਪੀ ਤਕਨੀਕਾਂ ਨਾਲ ਸੋਧਣ ਸਪੈਕਟ੍ਰਮ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਪਦਾਰਥ ਦੀ ਬਣਤਰ ਇਕੋ ਹੈ ਜਾਂ ਦੋਵੇਂ।

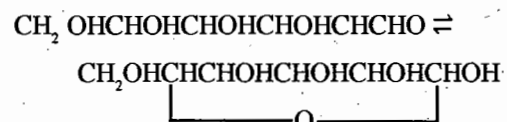
ਕੀਟੋ-ਈਨੋਲ ਟਾਟੋਮੇਰਿਜ਼ਮ : ਇਹ ਮਾਲਿਕਿਊਲਰ ਗਰੁੱਪਿੰਗ COCH< ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪਦਾਰਥਾਂ ਵਿਚ ਅੰਸ਼ਿਕ ਤੌਰ ਤੇ ਜਾਂ ਪੂਰਨ ਤੌਰ ਤੇ COH=C< ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਮੌਜੂਦ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪਹਿਲਾਂ ਗਰੁੱਪ ਕੀਟੋ ਕਿਸਮ ਅਤੇ ਮਗਰਲਾ ਈਨੋਲ ਰੂਪ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਕੇ. ਮਾਈਅਰ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਈਸਾਈਲ ਐਸੀਟੋਐਸੀਟੇਟ ਦੇ ਕੀਟੋ ਅਤੇ ਈਨੋਲ ਰੂਪਾਂ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕ੍ਰਮਵਾਰ ਕਾਰਬੋਨਿਲ ਗਰੁੱਪ ਅਤੇ ਕਾਰਬਨ-ਕਾਰਬਨ ਦੂਹਰੇ ਬੰਧਨਾਂ ਲਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਦੁਆਰਾ ਪਛਾਣਿਆ। ਦੋਵੇਂ ਕਿਸਮਾਂ ਸਾਖੇਪੀ ਤੌਰ ਤੇ ਸ਼ੁੱਧ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਪਹਿਲੀ ਕਿਸਮ ਨੂੰ ਮਿਸ਼ਰਣ ਵਿਚੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਅਤੇ ਦੂਸਰੀ ਕਿਸਮ ਨੂੰ ਕੁਆਰਟਜ਼ ਦੇ ਯੰਤਰ ਵਿਚ ਮਿਸ਼ਰਣ ਨੂੰ ਕਸ਼ੀਦਣ ਦੁਆਰਾ। ਫਿਰ ਵੀ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਹਰ ਇੱਕ ਦੋਹਾਂ ਦੇ ਸੰਤੁਲਿਤ ਮਿਸ਼ਰਣ ਵਿਚ ਬਦਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਵਧੇਰੇ ਰਸਾਇਣਿਕ ਅਤੇ ਸਪੈਕਟ੍ਰੋਸਕੋਪਿਕ ਅਧਿਐਨਾਂ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲਗਾ ਹੈ ਕਿ ਅਜਿਹੇ ਸੰਤੁਲਿਤ ਮਿਸ਼ਰਣ ਦੀ ਈਨੋਲ ਮਾਤਰਾ ਕਿਸੇ ਵੀ ਪਦਾਰਥ ਦੀ ਭੌਤਿਕੀ ਹਾਲਤ ਦਾ ਫੰਕਸ਼ਨ ਹੈ। ਅਣੂਧੁਵੀ ਘੋਲਕ (ਹੈਕਸੇਨ) ਵਿਚ ਗੈਸ ਫੇਜ਼ ਜਾਂ ਘੋਲ ਈਨੋਲ ਰੂਪ ਦੇ ਬਣਨ ਦੇ ਵਿਚ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਕਿ ਵਧੇਰੇ ਧੁਵੀ ਘੋਲਕ ਇਸ ਦੇ ਬਣਨ ਨੂੰ ਰੋਕਦੇ ਹਨ। ਅਸਾਈਕਲੀ ਸਿਸਟਮ ਵਿਚ ਈਨੋਲ ਦੀ ਹੋਂਦ

ਲਈ ਦੂਸਰਾ ਕਾਰਬੋਨਿਲ ਗਰੁੱਪ ਐਲਡਿਹਾਈਡ ਜਾਂ ਕੀਟੋਨ ਕਾਰਬੋਨਿਲ ਵਾਂਗ ਉਸੇ -CN< ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਈਸਾਈਲ ਐਸੀਟੋਐਸੀਟੇਟ ਸਪੱਸ਼ਟ ਤੌਰ ਤੇ ਟਾਟੋਮੇਰਾਈਜ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਿੱਥੇ ਈਨੋਲ ਰੂਪ ਵਿਚ ਇਕ ਐਰੋਮੈਟਿਕ ਰਿੰਗ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਵੇ (ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਫੀਨੋਲ) ਤਾਂ ਕੀਟੋ ਕਿਸਮ ਦੀ ਹੋਂਦ ਅਕਸਰ ਸਪੱਸ਼ਟ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਭਾਵੇਂ ਕੁਝ ਪਦਾਰਥਾਂ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ 4 - ਨਾਈਟ੍ਰੋਸੈਂਡੀਨੋਲ (III) ਅਤੇ 4 - ਹਾਈਡ੍ਰਾਕਸੀ-ਪਿਰੀਡੀਨ (IV) ਵਿਚ ਦੋਹਾਂ ਰੂਪਾਂ ਲਈ ਰਸਾਇਣਿਕ ਜਾਂ ਸਪੈਕਟ੍ਰੋਸਕੋਪਿਕ ਸਬੂਤ ਮਿਲ ਸਕਦਾ ਹੈ।

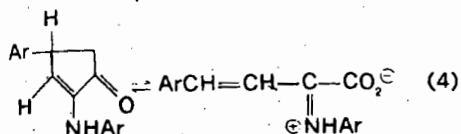
ਕੀਟੋ-ਈਨੋਲ ਟਾਟੋਮੇਰਿਜ਼ਮ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸਬੰਧਿਤ ਨਾਈਟ੍ਰੋਮੀਥੇਨ ਵਰਗੇ ਐਲੀਫੈਟਿਕ ਨਾਈਟ੍ਰੋ ਯੋਗਿਕਾਂ ਦੇ ਨਾਈਟ੍ਰੋ ਅਤੇ ਐਸੀ ਰੂਪਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰੋਟੋਟ੍ਰੋਪਿਕ ਅੰਤਰ-ਰੂਪਾਂਤਰਣ ਹੈ।

ਰਿੰਗ ਚੇਨ ਟਾਟੋਮੇਰਿਜ਼ਮ : ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਦਾ ਪਤਾ ਕਿ ਅਸਾਈਕਲੀ ਹਾਈ-ਡਾਕਸੀਐਲਡਿਹਾਈਡ ਇਸ ਦੇ ਸਾਈਕਲੀ ਹੈਮੀਐਸੀਟਾਲ ਨਾਲ ਸੰਤੁਲਨ ਵਿਚ ਮੌਜੂਦ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਐਮਿਲ ਫ਼ਿਸ਼ਰ ਨੇ ਲਾਇਆ। ਅਲਕੋਹਲ ਨਾਲ ਗਲੂਕੋਜ਼ ਦੁਆਰਾ ਸਾਧਾਰਣ ਐਸੀਟਲ ਨਾ ਬਣਾ ਸਕਣ ਦੀ ਥਾਂ ਦੋ ਸਮ-ਅੰਗੀ ਗਲੂਕੋਨਾਈਡ ਬਣਾਉਣ ਨਾਲ ਇਕ ਨਵਾਂ ਸਿੱਧਾਂਤ ਬਣ ਗਿਆ ਕਿ ਕਾਰਬੋਹਾਈਡ੍ਰੇਟ ਮੁੱਖ ਤੌਰ ਤੇ ਅੰਦਰੂਨੀ ਜਾਂ ਸਾਈਕਲੀ ਹੈਮੀਐਸੀਟਾਲਾਂ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਮੌਜੂਦ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜਿਹੜੇ ਕਿ ਕੇਵਲ ਕਾਫ਼ੀ ਮੁਕਤ ਐਲਡਿਹਾਈਡ ਨਾਲ ਸੰਤੁਲਨ ਵਿਚ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਗੇਏਜੇਟਾਂ, ਨਾਲ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਐਲਡਿਹਾਈਡ ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਸੰਭਵ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਹੜੇ ਜਾਂ ਤਾਂ ਕਾਰਬੋਨਿਲ ਗਰੁੱਪ ਦਾ ਅਕਸੀਕਰਨ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਜਾਂ ਅਜਿਹੇ ਵਿਉਤਪੰਨ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ ਜਿਹੜੇ ਇਸ ਨੂੰ ਸੰਤੁਲਨ ਦਿੰਦੇ ਹਨ :

ਹੈਮੀਐਸੀਟਾਲ ਬਣਨ ਅਤੇ ਇਕ ਅਲਕੋਹਲ ਦੁਆਰਾ ਵਿਉਤਪੰਨ ਹਾਈਡ੍ਰਾਕਸਿਲ ਵਿਚਕਾਰ ਪਾਣੀ ਦੂਰ ਕਰਨ ਨਾਲ ਗਲਾਈਕੋਸਾਈਡ ਬਣਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਦੋ ਬਣਤਰਾਂ ਸੰਭਵ ਹਨ ਅਤੇ ਹਾਈਡ੍ਰਾਕਸਿਲ ਬਿਖਮ (Hetero) ਰਿੰਗ ਦੇ ਉੱਪਰ ਜਾਂ ਥੱਲੇ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਆਮ ਕਰਕੇ ਟਾਟੋਮੇਰਿਕ ਰੂਪ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਦਾਰਥਾਂ ਵਿਚ ਹੋਣਗੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਅਜਿਹੇ ਫੰਕਸ਼ਨਲ ਗਰੁੱਪ ਹੋਣ ਜਿਹੜੇ ਜੁੜਨਸ਼ੀਲ ਤੌਰ ਤੇ ਪਰਸਪਰ ਕਿਰਿਆ ਕਰ ਸਕਣ ਅਤੇ ਜਿਹੜੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰੱਖੇ ਹੋਣ ਕਿ ਅੰਤਰ-ਅਣਵੀ ਕਿਰਿਆ ਨਾਲ ਸਥਾਈ ਸਾਈਕਲੀ ਸਿਸਟਮ ਬਣ ਜਾਵੇ।

ਆਰ. ਪੀ. ਲਿਨਸਟੈਡ ਨੇ ਸਿੱਧ ਕੀਤਾ ਕਿ ਕੁਝ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਆਲੌਕੀਨਿਕ ਐਸਿਡ ਆਪਣੀਆਂ ਲੈਕਟੋਨਾਂ ਨਾਲ ਟਾਟੋਮੇਰਿਕ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਲੈਕਟੋ-ਈਨੋਇਕ ਟਾਟੋਮੇਰਿਜ਼ਮ ਦਾ ਨਾਂ ਦਿੱਤਾ। ਇਕ

$$\text{RCH}=\text{CHCH}_2\text{CO}_2\text{H} \rightleftharpoons \text{RCH} \underset{\text{O}}{\text{CH}_2} \text{CO}_2\text{H}$$

$$\text{Cl} \quad \text{Cl} \quad \text{H} \quad \text{Cl} \quad (7)$$
$$\text{RCHClCH}=\text{CH}_2 \rightleftharpoons \text{RCH}=\text{CHCH}_2\text{Cl}$$

ਅਤੇ ਵੈਗਨਰ-ਮੀਰਵੀਨ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਸਬੰਧਿਤ ਹੈ।

ਟਾਂਡ, ਅਲੈਗਜ਼ੈਂਡਰ ਰਾਬਰਟਸ ਟਾਂਡ : ਇਸ ਜੀਵ
ਣ-ਵਿਗਿਆਨੀ ਦਾ ਜਨਮ 2 ਅਕਤੂਬਰ, 1907 ਨੂੰ
ਗੋਂ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਨੇ ਨਿਊਕਲੀਓਟਾਈਡਾਂ, ਨਿਊ
ਰੋਸਾਈਡਾਂ ਅਤੇ ਨਿਊਕਲੀਓਟਾਈਡ ਸਹਿਐਨਜ਼ਾਈਮਾਂ ਦੀ
ਰ ਅਤੇ ਸੰਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਉੱਤੇ ਖੋਜ ਕੀਤੀ। ਇਹ ਸਾਰੇ ਯੋਗਿਕ
ਦੇ ਕੰਮ ਸਮਝਣ ਲਈ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਖੋਜਾਂ
ਟੇ ਵਜੋਂ ਇਸ ਨੇ 1957 ਦਾ ਰਸਾਇਣ-ਵਿਗਿਆਨ ਦਾ ਨੋਬਲ
ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ। ਫ੍ਰਾਂਕਫੁਰਟ ਐਮ ਮੇਨ (1931) ਅਤੇ
ਸਟੋਰਡ (1933) ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਤੋਂ ਡਾਕਟਰੇਟ ਦੀਆਂ
ਸੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਮਗਰੋਂ ਇਸ ਨੇ ਲਿਸਟਰ ਇੰਸਟੀਚਿਊਟ
ਪਰੀਵੈਂਟਿਵ ਮੈਡੀਸਨ, ਲੰਡਨ ਅਤੇ ਲੰਡਨ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ
ਨੌਕਰੀ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਮਗਰੋਂ ਮਾਨਚੈਸਟਰ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ
1938-44 ਤੱਕ ਅਤੇ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਕੈਂਬਰਿਜ ਵਿਖੇ
ਭੌਤਿਕ ਕੈਮਿਸਟਰੀ ਦਾ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਰਿਹਾ।

ਟੱਡ ਨੇ ਵਿਟਾਮਿਨ B₁, ਵਿਟਾਮਿਨ E ਅਤੇ ਹਸੀਸ਼ ਵਿਚ ਮਿਲਦੇ ਐਲਕੋਲਾਇਡ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਤੇ ਸੰਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਉੱਤੇ ਵੀ ਖੋਜ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਨੇ ਹੋਰ ਐਲਕੋਲਾਇਡਾਂ, ਪੌਦਿਆਂ ਅਤੇ ਕੀੜਿਆਂ ਦੇ ਪਿਰਮੈਂਟਾਂ ਅਤੇ ਪੌਨਸਲੀਨ ਸਮੇਤ ਉੱਲੀ ਦੀਆਂ ਉਪਜਾਂ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕੀਤਾ। ਸੰਨ 1952 ਵਿਚ ਇਹ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਪਾਲਿਸੀ ਦੀ ਸਲਾਹਕਾਰ ਕਮੇਟੀ ਦਾ ਚੇਅਰਮੈਨ ਬਣ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1954 ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਨਾਈਟ ਦਾ ਖ਼ਿਤਾਬ ਮਿਲਿਆ ਅਤੇ 1962 ਵਿਚ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਭਰ ਲਈ ਲਾਰਡ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। 1975 ਇਸ ਨੂੰ ਵਿਚ ਰਾਇਲ ਸੁਸਾਇਟੀ ਦਾ ਪ੍ਰੈਜ਼ੀਡੈਂਟ ਚੁਣਿਆ ਗਿਆ ਅਤੇ 1977 ਵਿਚ ਰਾਇਲ ਆਰਡਰ ਆਫ਼ ਮੈਰਿਟ ਦਾ ਮੈਂਬਰ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ।

ਟਾਡ, ਜੇਮਜ਼ : ਇਸ ਉੱਘੀ ਸਖਸ਼ੀਅਤ ਦਾ ਜਨਮ ਬਰਤਾਨੀਆ ਵਿਚ 1782 ਈ. ਵਿਚ ਹੋਇਆ। ਸੰਨ 1798 ਵਿਚ ਇਹ ਈਸਟ ਇੰਡੀਆ ਕੰਪਨੀ ਦਾ ਕਰਮਚਾਰੀ ਬਣ ਕੇ ਭਾਰਤ ਆਇਆ। ਇਥੇ ਇਸਨੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਅਹੁਦਿਆਂ ਤੇ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਇਸਨੂੰ ਰਾਜਪੁਤਾਨੇ ਵਿਚ ਗਵਰਨਰ ਜਰਨਲ ਦੇ ਨੁਮਾਇੰਦੇ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਭੇਜਿਆ ਗਿਆ। ਇਸਨੇ ਰਾਜਪੁਤਾਨੇ ਦਾ ਉੱਤਮ ਇਤਿਹਾਸ ‘ਰਾਜਸਥਾਨ’ 1829 ਈ. ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ। ਇਸਨੇ ਰਾਜਪੁਤਾਨੇ ਦੇ ਅਮੀਰਾਂ ਅਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਦੋਸਤੀ ਪੱਕੀ ਕਰਨ ਦਾ ਪੂਰਾ ਜਤਨ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਕਾਫ਼ੀ ਹੱਦ ਤਕ ਸਫਲ ਵੀ ਰਿਹਾ।

ਟਾਂਡ, ਦਰਿਆ : ਇਹ ਆਸਟ੍ਰੇਲੀਆ ਦੇ ਉੱਤਰੀ ਖੇਤਰ ਦਾ ਇਕ ਬਰਸਾਤੀ ਦਰਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਮੈਕਟੋਨੈਲ ਪਹਾੜੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਦੱਖਣ ਪੂਰਬੀ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿਚ 320 ਕਿ. ਮੀ. (200 ਮੀਲ) ਦੀ ਲੰਬਾਈ ਵਿਚ ਵਗਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੌਰਾਨ ਇਹ ਹੈਵੀਵ੍ਹੀ ਗੈਪ ਅਤੇ ਐਲਸ ਸਪਰਿੰਗਜ਼ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚੋਂ ਗੁਜ਼ਰਦਾ ਹੋਇਆ ਸੈਂਡ ਹਿੱਲ ਕਾਉਂਟੀ ਨੂੰ ਪਾਰ ਕਰਕੇ ਸਿੰਪਸਨ ਮਾਰੂਥਲ ਵਿਚ ਖਤਮ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਟੈਂਡਾਈਨੀ ਅਤੇ ਗਾਈਲਜ਼ ਇਸ ਦੀਆਂ ਸਹਾਇਕ ਨਦੀਆਂ ਹਨ। ਸੰਨ 1870 ਵਿਚ ਇਸ ਦਾ ਨਾਂ ਇਥੋਂ ਦੇ ਇਕ ਪੋਸਟਮਾਸਟਰ ਜਨਰਲ, ਸਰ ਚਾਰਲਸ ਹੈਵੀਵ੍ਹੀ ਟਾਂਡ ਦੇ ਨਾਂ ਤੇ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ।

24°52' ਦੱ. ਵਿਥ.; 135°48' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 10 : 21

ਟਾਂਡਾ : ਇਹ ਭਾਰਤ ਦੇ ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਰਾਜ ਦੇ ਫੈਜ਼ਾਬਾਦ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦਾ ਇਕ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ ਜੋ ਅਵਧ-ਰੋਹੇਲਖੰਡ ਰੇਲ-ਰਾਹ ਉੱਤੇ ਅਕਬਰਪੁਰ ਸਟੇਸ਼ਨ ਤੋਂ ਲਗਭਗ 20 ਕਿ. ਮੀ. ਦੀ ਦੂਰੀ ਤੇ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਫਰਰੁਖ਼ ਸਿਯਰ ਨੇ ਮੁਹੰਮਦ ਹਯਾਤ ਨਾਂ ਦੇ ਕਿਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਬਹੁਤ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਵਿਕਾਸ ਹੋਇਆ ਤੇ ਮਹੱਤਵ ਵਧਣ ਲੱਗਾ। 18ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਅਵਧ ਦੇ ਨਵਾਬ ਸ਼ਾਅਦਤ ਅਲੀ ਖਾਂ ਨੇ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਵਿਚ ਖਾਸ ਦਿਲਚਸਪੀ ਲਈ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਉਸ ਨੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਕਈ ਸਰਕਾਰੀ ਦਫ਼ਤਰ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤੇ।

ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਬਹੁਤੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧੀ ਕੱਪੜੇ ਦੀ ਦਸਤਕਾਰੀ ਕਰਕੇ ਹੀ ਰਹੀ ਹੈ। ਕੱਪੜਾ ਬੁਣਨ ਦੇ ਪੱਖ ਤੋਂ ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਭਾਰਤ ਦੇ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿਚ ਗਿਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਤੇ ਇਥੋਂ ਦੀ ਮਲਮਲ ਢਾਕੇ ਦੀ ਮਲਮਲ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਗਿਣੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਯੂਰਪੀ ਵਪਾਰੀ ਇਥੇ ਆ ਵਸੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕੱਪੜੇ ਦੀ ਬੁਣਾਈ ਦੇ ਨਵੇਂ ਨਵੇਂ ਢੰਗ ਅਤੇ ਨਮੂਨੇ ਚਾਲੂ ਕੀਤੇ। ਅਮਰੀਕੀ ਖਾਨਾਜ਼ਾਰੀ ਸਮੇਂ ਟਾਂਡੇ ਦੇ ਇਸ ਘਰੇਲੂ ਉਦਯੋਗ ਨੂੰ ਕਾਫ਼ੀ ਧੱਕਾ ਲੱਗਾ ਪਰ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਇਹ ਫਿਰ ਤੋਂ ਉੱਠਤ ਹੋ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1865 ਵਿਚ ਟਾਂਡਾ ਦੀ ਮਿਊਂਸਪਲਟੀ ਬਣੀ ਜੋ ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਲਗਦੇ ਸ਼ਹਿਰ ਮੁਬਾਰਕਪੁਰ ਨਾਲ ਸਾਂਝੀ ਸੀ। ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ 20ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ 1100 ਤੋਂ ਵੱਧ ਖੱਡੀਆਂ, ਰੰਗਾਈ ਅਤੇ ਛਪਾਈ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਕਾਰੀਗਰ ਵੀ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਸਨ। ਇਥੇ ਕਈ ਕਿਸਮ ਦਾ ਸੂਤੀ ਕੱਪੜਾ ਬਣਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਜਿਸ ਵਿਚ ਕਈ ਨਮੂਨੇ ਰੰਗੇ ਹੋਏ ਧਾਗਿਆਂ ਨਾਲ ਬੁਣ ਕੇ ਹੀ ਬਣਾਏ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਛਪਾਈ ਕਰਨ ਲਈ ਕੱਪੜਾ ਬਾਹਰੋਂ ਆਉਂਦਾ ਸੀ। ਸੂਤੀ ਕੱਪੜੇ ਦੀ ਇਕ ਖਾਸ ਕਿਸਮ ਸੀ ਜਿਸ ਨੂੰ 'ਜਾਮਦਾਨੀ' ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਤੇ ਇਸ ਕੱਪੜੇ ਲਈ ਟਾਂਡਾ ਸ਼ਹਿਰ ਮਸ਼ਹੂਰ ਸੀ। ਹੁਣ ਵੀ ਕੁਝ ਜੁਲਾਹੇ ਇਹ ਕੱਪੜਾ ਤਿਆਰ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਆਬਾਦੀ—70,605 (1991)

—26°33' ਉ. ਵਿਥ., 82°42' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਇਪ. ਗ. ਇਡ. 23 : 220

ਟਾਂਡਾ : ਇਸ ਨੂੰ ਟਾਂਡਾ ਬਦਰੀਦਾਨ ਵੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਭਾਰਤ ਦੇ ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਦੇ ਰਾਮਪੁਰ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦਾ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ ਜੋ ਮੁਰਾਦਾਬਾਦ ਤੋਂ ਨੈਨੀਤਾਲ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਸੜਕ ਉੱਤੇ ਵਾਕਿਆ ਹੈ। ਪਹਿਲਾਂ ਪਹਿਲ ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਅਨਾਜ ਢੋਣ ਵਾਲਿਆਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਣਜਾਰੇ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਦੇ ਕੁਝ ਚਿਰ ਲਈ ਠਹਿਰਣ ਦੀ ਥਾਂ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਹੁਣ ਵੀ ਇਥੇ ਬਹੁਤੀ ਆਬਾਦੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਹੀ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮੁੱਖ ਕਿੱਤਾ ਕਮਾਉਂਦੇ ਪਹਾੜਾਂ ਤੋਂ ਅਤੇ ਤਰਾਈ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਤੋਂ ਜੀਰੀ ਖਰੀਦਣਾ ਹੈ ਜੋ ਇਹ ਆਪਣੀਆਂ ਮੱਚਰਾਂ ਤੇ ਲੈਂਦੇ ਕੇ ਟਾਂਡਾ ਲੈ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਇਥੇ ਔਰਤਾਂ ਜੀਰੀ ਨੂੰ ਛੜ ਕੇ ਚੌਲ ਕਢਦੀਆਂ ਹਨ ਤੇ ਚੌਲਾਂ ਨੂੰ ਫਿਰ ਮੁਰਾਦਾਬਾਦ ਰੇਲਵੇ ਸਟੇਸ਼ਨ ਤੇ ਭੇਜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਆਬਾਦੀ—29,328 (1991)

28°58' ਉ. ਵਿਥ., 78°57' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਇਪ. ਗ. ਇਡ. 23 : 221

ਟਾਂਡਾ : ਇਹ ਭਾਰਤ ਦੇ ਸਾਬਕਾ ਪੂਰਬੀ ਬੰਗਾਲ ਅਤੇ ਅਸਾਮ ਰਾਜ ਦੇ ਮਾਲਦਾ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦਾ (ਅੱਜਕੱਲ੍ਹ ਪੱਛਮੀ ਬੰਗਾਲ ਵਿਚ) ਇਕ ਪੁਰਾਤਨ ਸ਼ਹਿਰ ਸੀ ਜੋ ਗਉਰ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਪੱਤਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ

ਬੰਗਾਲ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਵੀ ਰਿਹਾ। ਇਸ ਨੂੰ ਤਾਨਰਾ ਜਾਂ ਟਾਨਰਾ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਬਹੁਤ ਅਸੰਪੂਰਨ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਅਸਲੀ ਥਾਂ ਬਾਰੇ ਵੀ ਪੱਕੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੋਈ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਲੱਗ ਸਕਿਆ ਪਰ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਗਉਰ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਬਿਲਕੁਲ ਨਜ਼ਦੀਕ ਹੀ ਸੀ। ਟਾਂਡਾ ਦਾ ਪੁਰਾਣਾ ਸ਼ਹਿਰ ਦਰਿਆ ਪੁਰਾਲਾ ਦੇ ਹੜ੍ਹਾਂ ਕਾਰਣ ਪੂਰਾ ਹੀ ਰੁੜ੍ਹ ਗਿਆ ਸੀ ਤੇ ਨਵਾਂ ਸ਼ਹਿਰ ਜੋ ਉਸ ਥਾਂ ਤੇ ਜਾਂ ਉਸਦੇ ਨਜ਼ਦੀਕ ਆਬਾਦ ਹੋਇਆ ਉਸ ਦਾ ਨਾਂ ਵੀ ਟਾਂਡਾ ਹੀ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਜਿਸ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਰਿਕਾਰਡ ਵਿਚ ਟਾਂਡਾ ਜਾਂ ਟਾਨਰਾ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਕੁਝ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ, ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਸਟੀਵਰਟ ਅਨੁਸਾਰ ਪੱਛਮੀ ਬੰਗਾਲ ਦੇ ਅਖੀਰਲੇ ਦੋ ਅਫ਼ਗਾਨ ਰਾਜਿਆਂ ਨੇ ਗਉਰ ਦੇ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਜੜਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ 1564 ਈ. ਵਿਚ ਟਾਂਡਾ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਸਦਰ-ਮੁਕਾਮ ਬਣਾ ਲਿਆ ਸੀ। ਬੇਸ਼ਕ ਇਹ ਬਹੁਤ ਵੱਸੋਂ ਵਾਲਾ ਸ਼ਹਿਰ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਫਿਰ ਵੀ 17ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਮੱਧ ਤਕ ਇਹ ਬੰਗਾਲ ਦੇ ਮੁਗਲ ਗਵਰਨਰਾਂ ਦੀ ਮਨ ਪਸੰਦ ਰਿਹਾ। ਸੰਨ 1660 ਵਿਚ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦੇ ਜਰਨੈਲ ਮੀਰ ਜੁਮਲਾ ਤੋਂ ਤੰਗ ਆ ਕੇ ਸ਼ਾਹ ਸੁਜਾ ਵੀ ਰਾਜਮੱਹਲ ਤੋਂ ਪਿੱਛੋਂ ਹਟਦਾ ਟਾਂਡੇ ਹੀ ਰੁਕਿਆ ਸੀ ਤੇ ਇਥੇ ਹੀ ਉਹ ਫੈਸਲਾਕੁੰਨ ਲੜਾਈ ਹੋਈ ਸੀ ਜਿਸ ਵਿਚ ਸ਼ਾਹ ਸੁਜਾ ਨੂੰ ਪੱਕੇ ਤੌਰ ਤੇ ਉਜਾੜ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਟਾਂਡਾ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਵੀ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਕਿਤੇ ਜ਼ਿਕਰ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ। ਮੁਗਲ ਗਵਰਨਰਾਂ ਨੇ ਵੀ ਟਾਂਡਾ ਦੀ ਥਾਂ ਰਾਜਮੱਹਲ ਅਤੇ ਢਾਕਾ ਸ਼ਹਿਰ ਨੂੰ ਹੀ ਮਹੱਤਵ ਦਿੱਤਾ।

ਹ. ਪੁ.—ਇਪ. ਗ. ਇਡ. 23 : 221

ਟਾਂਡਾ ਉੜਮੁੜ : ਇਹ ਭਾਰਤ ਦੇ ਪੰਜਾਬ ਰਾਜ ਦੇ ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦੀ ਦਸੂਹਾ ਤਹਿਸੀਲ ਦਾ ਇਕ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ ਜੋ ਦਸੂਹਾ ਸ਼ਹਿਰ ਤੋਂ 16 ਕਿ. ਮੀ. ਦੀ ਦੂਰੀ ਤੇ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਇਹ ਉੱਤਰੀ ਰੇਲਵੇ ਦੀ ਜਲੰਧਰ ਪਠਾਨਕੋਟ-ਜੰਮੂ ਤਵੀ ਰੇਲ ਮਾਰਗ ਦਾ ਇਕ ਸਟੇਸ਼ਨ ਹੈ। ਸੜਕਾਂ ਰਾਹੀਂ ਇਹ ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ, ਜਲੰਧਰ, ਕਪੂਰਥਲਾ ਅਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਅਸਲ ਵਿਚ ਟਾਂਡਾ ਅਤੇ ਉੜਮੁੜ ਦੋ ਵੱਖ ਵੱਖ ਆਬਾਦੀਆਂ ਹਨ ਜੋ ਇਕ ਦੂਜੇ ਤੋਂ 1.5 ਕਿ. ਮੀ. ਦੀ ਦੂਰੀ ਤੇ ਵਾਕਿਆ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਾ ਕੇ ਟਾਂਡਾ ਉੜਮੁੜ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਾਂਝੀ ਮਿਊਂਸਪਲਟੀ ਵਿਚ ਹੁਣ ਅਈਆਰਪੁਰ ਅਤੇ ਦਾਰਾਪੁਰ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ।

ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਇਸ ਦੇ ਕਈ ਧਾਰਮਕ ਅਸਥਾਨਾਂ ਕਰਕੇ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੈ। ਅਈਆਰਪੁਰ ਵਿਚ ਇਕ ਮਸ਼ਹੂਰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਫਕੀਰ, ਸਖੀ ਸਰਵਰ (ਸੁਲਤਾਨ ਪੀਰ) ਦਾ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਅਸਥਾਨ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਸੁਲਤਾਨੀਏ ਦੂਰੋਂ ਦੂਰੋਂ ਪੂਜਣ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਹਰ ਸਾਲ ਇਥੇ ਭਾਰੀ ਮੇਲਾ ਲਗਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਟਾਂਡਾ ਵਿਚ ਮੁਸਲਮਾਨ ਫਕੀਰਾਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਚਾਰ ਦਰਗਾਹਾਂ ਅਤੇ ਡੇਰਾ ਮਸਤਗੜ੍ਹ ਹੈ। ਦਾਰਾਪੁਰ ਵਿਖੇ ਬੂਟਾ ਭਗਤ ਆਸ਼ਰਮ ਹੈ ਜਿਸ ਤੇ ਜੂਨ ਮਹੀਨੇ ਵਿਚ ਹਰ ਸਾਲ ਤਿੰਨ ਦਿਨ ਮੇਲਾ ਲਗਦਾ ਹੈ। ਉੜਮੁੜ ਵਿਚ ਵੀ ਹਰ ਸਾਲ ਮਾਰਚ-ਅਪ੍ਰੈਲ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਬਾਬਾ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਦੀ 100 ਸਾਲ ਪੁਰਾਣੀ ਸਮਾਧ ਉੱਤੇ ਸੰਗੀਤ ਸਭਾ/ਮੇਲਾ ਲਗਦਾ ਹੈ।

ਟਾਂਡਾ ਉੜਮੁੜ ਤੋਂ 5 ਕਿ. ਮੀ. ਦੀ ਦੂਰੀ ਤੇ ਪਿੰਡ ਪੁਖਤਾ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਇਕ ਯਾਦਗਾਰੀ ਗੁਰਦਵਾਰਾ ਗੁਰੂਨਾ ਸਾਹਿਬ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਗੁਰੂਨਾ ਸਾਹਿਬ ਜਾਂਦੇ ਹੋਏ ਕੁਝ ਚਿਰ ਲਈ ਇਥੇ ਠਹਿਰੇ ਸਨ। ਇਥੇ ਹੀ ਹਰ ਸਾਲ ਵਿਸਾਖੀ ਤੇ ਮੇਲਾ ਲਗਦਾ ਹੈ।

ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਇਕ ਸਰਕਾਰੀ ਕਾਲਜ, ਦੋ ਹਾਇਰ ਸੈਕੰਡਰੀ ਸਕੂਲ, ਹਸਪਤਾਲ, ਪੁਲਿਸ ਸਟੇਸ਼ਨ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਡਾਕ ਤੇ ਤਾਰ

ਘਰ, ਟੈਲੀਫ਼ੋਨ ਐਕਸਚੇਂਜ, ਸਿਨੇਮਾ ਘਰ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਰਾਮ ਘਰ ਜਿਹੀਆਂ ਆਧੁਨਿਕ ਸਹੂਲਤਾਂ ਵੀ ਉਪਲਬਧ ਹਨ।

ਆਬਾਦੀ—17,649 (1981)

31°80' ਉ. ਵਿਥ.: 75°38' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਇਪ. ਗ. ਇਡ. 23 : 222; ਮ. ਕੋ.: ਪੰਜਾਬ ਡਿਸਟ੍ਰਿਕਟ ਗਜ਼ਟੀਅਰ ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ : 1983; ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਅੰਕੜਾ ਸਾਰ—1983

ਟਾਂਡਾ ਪ੍ਰਾਜੈਕਟ : ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿਚ ਉੱਤਰੀ ਪੱਛਮੀ ਸੀਮਾ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦੇ ਕੋਹਾਟ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦਾ ਸ਼ਹਿਰ ਤੋਂ 8 ਕਿ. ਮੀ. ਦੂਰ ਬੰਦਾ ਟਾਂਡਾ ਨੇੜੇ ਕੋਹਾਟ ਦਰਿਆ ਉੱਤੇ 34 ਮੀ. ਉੱਚਾ ਡੈਮ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚਲੇ ਪਾਣੀ ਨਾਲ 32,800 ਏਕੜ ਭੂਮੀ ਦੀ ਸਿੰਜਾਈ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਜਲ ਭੰਡਾਰ ਵਿਚ 78,800 ਏਕੜ ਫੁੱਟ ਪਾਣੀ ਭਰਨ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.—ਜਗ. ਪਾਕਿ. : 60

ਟਾਂਡੀ (Todi) : ਇਹ ਕੇਂਦਰੀ ਇਟਲੀ ਵਿਚ ਅੰਬਰੀਆ (Umbria) ਖੇਤਰ ਦੇ ਪਰੂਜੀਆ (Perugia) ਪ੍ਰਾਂਤ ਦਾ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ। ਰੋਮਨ ਟਿਊਡਰ ਬਣਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਕ ਇਤਰੁਸਕਨ (Etruscan) ਕਿਲੇ ਦਾ ਕੰਮ ਦਿੰਦਾ ਸੀ। ਇਥੇ ਪੁਰਾਤਨ ਇਤਰੁਸਕਨ ਕਬਰਸਤਾਨ, ਰੋਮਨ ਵੀ ਐਡੀਥੀਏਟਰ, ਸਭਾ-ਮੰਚ ਆਦਿ ਦੇ ਖੰਡਰਾਤ ਅੱਜ ਵੀ ਸੰਜੁਦ ਹਨ।

ਰੋਮੈਂਸਕਿਊ (Romanesque) ਗੌਥਿਕ ਗਿਰਜਾ, ਸੇਂਟ ਫੋਰਟੁਨਾਟੋ (St. Fortunato) ਦਾ ਗਿਰਜਾ ਆਦਿ ਇਥੋਂ ਦੇ ਵੇਖਣ-ਯੋਗ ਸਥਾਨ ਹਨ। ਇੱਥੇ ਟੈਲੀਵੀਜ਼ਨ ਅਤੇ ਪਿੱਟਵੇ ਲੋਹੇ ਦੀਆਂ ਸੁੰਦਰ ਵਸਤਾਂ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ।

42°46' ਉ. ਵਿਥ.: 12°25' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 11 : 817

ਟਾਂਡੀ : ਇਹ ਭਾਰਤ ਦੇ ਹਿਮਾਚਲ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਰਾਜ ਦੇ ਲਾਹੁਲ ਅਤੇ ਸਪਿਤੀ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦਾ ਇਕ ਪੁਰਾਣਾ ਪਿੰਡ ਹੈ ਜੋ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਸਦਰ ਮੁਕਾਮ ਸ਼ਹਿਰ ਕੇਲਾਂਗ ਤੋਂ 6 ਕਿ. ਮੀ. ਦੀ ਦੂਰੀ ਤੇ ਚੰਦਰਾ ਅਤੇ ਭਾਗਾ ਨਦੀਆਂ ਦੇ ਸੰਗਮ ਤੇ ਵਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਸਮੁੰਦਰੀ ਸਤ੍ਹਾ ਤੋਂ ਇਸ ਦੀ ਉਚਾਈ ਲ. 3000 ਮੀ. (10,000 ਫੁੱਟ) ਹੈ। ਚੰਦਰਾ, ਭਾਗਾ ਅਤੇ ਪਤਨ ਵਾਦੀਆਂ ਤੋਂ ਆਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਤਿੰਨਾਂ ਸੜਕਾਂ ਦਾ ਸੰਗਮ ਵੀ ਟਾਂਡੀ ਵਿਖੇ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪਿੰਡ ਦੇ ਮੁੱਢ ਬਾਰੇ ਕਈ ਰਵਾਇਤਾਂ ਪ੍ਰਚਲਤ ਹਨ। ਇਕ ਰਵਾਇਤ ਅਨੁਸਾਰ ਇਸ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਰਾਜਾ ਰਾਣਾ ਚਾਂਦ ਰਾਮ ਨੇ ਕੀਤੀ ਸੀ ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਇਸ ਦਾ ਨਾਉਂ ਚਾਂਦੀ ਰੱਖਿਆ ਸੀ ਜੋ ਵਿਗੜਦਾ ਵਿਗੜਦਾ ਅਜੋਕਾ ਰੂਪ ਧਾਰ ਗਿਆ। ਇਕ ਹੋਰ ਰਵਾਇਤ ਅਨੁਸਾਰ ਪਾਂਡਵਾਂ ਦੀ ਰਾਣੀ ਦ੍ਰੋਪਤੀ ਨੇ ਆਪਣਾ ਸਰੀਰ ਇਥੇ ਹੀ ਤਿਆਗਿਆ ਸੀ ਜਿਸ ਤੋਂ ਇਸ ਪਿੰਡ ਦਾ ਨਾਂ 'ਤੰਨ ਦੇਹੀ' ਪਿਆ ਤੇ ਟਾਂਡੀ ਸ਼ਬਦ 'ਤਨ ਦੇਹੀ' ਦਾ ਹੀ ਵਿਗੜਿਆ ਰੂਪ ਹੈ।

ਆਵਾਜਾਈ ਦੀ ਸਹੂਲਤ ਲਈ ਹੁਣ ਭਾਗਾ ਦਰਿਆ ਤੇ ਇਕ ਤੋੜੇਦਾਰ ਪੁਲ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਡਾਕਖਾਨਾ ਅਤੇ ਇਕ ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਸਕੂਲ ਵੀ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.—ਡਿ. ਸੋ. ਹੈਂਡ ਬੁੱਕ—ਪੰਜਾਬ, ਲਾਹੁਲ ਐਂਡ ਸਪਿਤੀ 1961 :

ਟਾਂਡੇ ਅੱਲਾਯਾਰ : ਇਹ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੇ ਸੂਬਾ ਸਿੰਧ ਦੇ ਹੈਦਰਾਬਾਦ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦਾ ਇਕ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ। ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ 1790 ਈ. ਵਿਚ ਤਾਲਪੁਰ ਸ਼ਾਹੀ ਖ਼ਾਨਦਾਨ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਰਾਜੇ ਨੇ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਖ਼ਾਨਦਾਨ ਅਧੀਨ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਨੇ ਵਪਾਰਕ ਪੱਖ ਤੋਂ ਕਾਫ਼ੀ ਉੱਨਤੀ ਕੀਤੀ ਸੀ ਪਰ ਬਾਅਦ ਵਿਚ 1861 ਈ. ਵਿਚ ਕੋਟਰੀ ਅਤੇ ਕਰਾਚੀ ਵਿਚਕਾਰ ਰੇਲ ਚਲਣ ਨਾਲ ਉੱਤਰੀ ਸਿੰਧ ਦੇ ਵਪਾਰ ਦਾ ਰੁੱਖ ਬਦਲ ਗਿਆ ਅਤੇ ਟਾਂਡੇ ਅੱਲਾਯਾਰ ਦੀ ਤਰੱਕੀ ਨੂੰ ਇਸ ਨਾਲ ਕਾਫ਼ੀ ਧੱਕਾ ਲਗਿਆ। ਇਸ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਪਹਿਲਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਕਪਾਹ ਬਹੁਤ ਉਗਾਈ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਰੇਸ਼ਮੀ ਕੱਪੜਾ ਬਣਾਉਣਾ ਅਤੇ ਹਾਥੀ ਦੰਦ ਦੇ ਕੰਮ ਦੀ ਇਥੋਂ ਦੀ ਮੁੱਖ ਦਸਤਕਾਰੀ ਸੀ। ਇਥੇ ਇਕ ਪੁਰਾਣਾ ਕਿਲਾ ਹੈ। ਸੰਨ 1856 ਤੋਂ ਇਥੇ ਮਿਊਂਸਪਲਟੀ ਹੈ।

25°27' ਉ. ਵਿਥ.: 68°46' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਇਪ. ਗ. ਇਡ. 23 : 222

ਟਾਂਡੇ ਆਦਮ : ਇਹ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੇ ਸੂਬਾ ਸਿੰਧ ਦੇ ਹੈਦਰਾਬਾਦ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦਾ ਇਕ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ। ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਆਦਮ ਖ਼ਾਨ ਮਾਰੀ ਨੇ 1800 ਈ. ਦੇ ਲਗਭਗ ਕੀਤੀ ਸੀ ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਨਾਉਂ ਤੇ ਹੀ ਇਸ ਦਾ ਨਾਉਂ ਰੱਖਿਆ ਸੀ। ਇਥੇ ਰੇਸ਼ਮ, ਕਪਾਹ, ਅਨਾਜ, ਤੇਲ, ਗੁੜ-ਸ਼ੱਕਰ ਅਤੇ ਘਿਉ ਦਾ ਵਪਾਰ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਸੰਨ 1860 ਤੋਂ ਇਥੇ ਮਿਊਂਸਪਲਟੀ ਹੈ। ਇਥੇ ਕਪਾਹ ਵੇਲਣ ਅਤੇ ਬੰਡਲ ਬਣਾਉਣ ਦੇ ਕਾਰਖਾਨੇ ਸਨ।

25°46' ਉ. ਵਿਥ.: 68°42' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਇਪ. ਗ. ਇਡ. 23 : 222

ਟਾਂਡੇ ਮਸਤੀ ਖ਼ਾਨ : ਇਹ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੇ ਸਿੰਧ ਸੂਬੇ ਦਾ ਇਕ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ ਜੋ ਖੈਰਪੁਰ ਸ਼ਹਿਰ ਤੋਂ ਲਗਭਗ 20 ਕਿ. ਮੀ. ਦੱਖਣ ਵਲ, ਉੱਤਰ ਪੱਛਮੀ ਰੇਲ ਰਾਹ ਤੇ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਹੈਦਰਾਬਾਦ ਤੋਂ ਰੋਹੜੀ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਸੜਕ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਵਿਚੋਂ ਲੰਘਦੀ ਹੈ। ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ 1803 ਈ. ਦੇ ਲਗਭਗ ਵਡੇਰੇ ਮਸਤੀ ਖ਼ਾਨ ਨੇ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਦੱਖਣ ਵਲ ਕੋਟੇਸਰ ਦੇ ਖੰਡਰਾਤ ਹਨ ਜਿਸ ਬਾਰੇ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਸਮੇਂ ਇਹ ਚੰਗਾ ਆਬਾਦ ਥਾਂ ਸੀ। ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਪੱਛਮ ਵੱਲ ਸ਼ਾਹ ਜਰੇ ਪੀਰ ਫ਼ਜ਼ਲ ਨਾਗੋਂ ਅਤੇ ਸ਼ੇਖ ਮੈਕਾਈ ਦੀਆਂ ਖ਼ਾਨਗਾਹਾਂ ਹਨ।

27°26' ਉ. ਵਿਥ.: 68°42' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਇਪ. ਗ. ਇਡ. 23 : 223

ਟਾਂਡੇ ਮੁਹੰਮਦ ਖ਼ਾਨ : ਇਹ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੇ ਸਿੰਧ ਸੂਬੇ ਦਾ ਇਕ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ ਜੋ ਹੈਦਰਾਬਾਦ ਸ਼ਹਿਰ ਤੋਂ ਲਗਭਗ 40 ਕਿ. ਮੀ. ਦੱਖਣ ਵੱਲ ਫੁਲੇਲੀ ਨਹਿਰ ਦੇ ਸੱਜੇ ਕੰਢੇ ਤੇ ਵਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਬਾਰੇ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੀਰ ਮੁਹੰਮਦ ਤਾਲਪੁਰ ਸ਼ਾਹਵਾਨੀ ਨੇ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਸੰਨ 1856 ਤੋਂ ਇਥੇ ਮਿਊਂਸਪਲਟੀ ਹੈ। ਇਥੇ ਚੌਲ ਅਤੇ ਹੋਰ ਅਨਾਜ, ਰੇਸ਼ਮ, ਤਮਾਕੂ, ਰੰਗ, ਟਾਟ/ਚਟਾਈਆਂ, ਨਮਦੇ ਅਤੇ ਦਵਾਈਆਂ ਆਦਿ ਦਾ ਸਥਾਨਕ ਵਪਾਰ ਹੁੰਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਮਿੱਟੀ ਤਾਂਬੇ ਅਤੇ ਲੋਹੇ ਦੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ, ਰੇਸ਼ਮੀ ਧਾਗੇ, ਕੰਬਲ, ਸੂਤੀ ਕਪੜਾ, ਬੂਟ, ਦੇਸੀ ਸ਼ਰਾਬ ਅਤੇ ਲੱਕੜੀ ਦਾ ਸਾਮਾਨ ਆਦਿ ਤਿਆਰ ਕਰਨਾ ਇਥੋਂ ਦੇ ਉਦਯੋਗ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ।

25°8' ਉ. ਵਿਥ.: 68°35' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਇਪ. ਗ. ਇਡ. 23 : 223

ਟਾਨ ਹਵਾ : ਇਹ ਵੀਅਤਨਾਮ ਦਾ ਇਕ ਪ੍ਰਾਂਤ ਹੈ ਜੋ ਰੈੱਡ ਰਿਵਰ ਡੈਲਟਾ ਖੇਤਰ ਦੇ ਇਕ ਦਮ ਦੱਖਣ ਵਿਚ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਲਾਉਸ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲਣ ਵਾਲੇ ਦਾ ਸਾਂਗ ਮਾ ਅਤੇ ਸਾਂਗਚੂ ਦਰਿਆ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦੇ ਪੂਰਬ ਵਲੋਂ ਵਗਦੇ ਦਰਿਆ ਟਾਨਕਿਨ (Tonkin) ਦੀ ਖਾੜੀ ਵਿਚ ਜਾ ਡਿਗਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਟਿਨ ਦਾ ਖੇਤਰਫਲ 11,138 ਵ. ਕਿ. ਮੀ. (4,300 ਵ.ਮੀ.) ਹੈ ਅਤੇ ਆਬਾਦੀ 1,03,981 (1989) ਹੈ। ਇਥੇ ਜੰਗਲਾਤੀ ਅਤੇ ਜ਼ਰਾਇਤੀ ਉਤਪਾਦਨ ਬਹੁਤ ਮਾਤਰਾ ਵਿਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇਥੇ ਕਰੋਮੀਅਮ ਅਤੇ ਫਾਸਫੇਟ ਦੇ ਭੰਡਾਰ ਵੀ ਬਹੁਤ ਹਨ। ਟਾਨਯਾ ਹਵਾ ਨਾਂ ਦਾ ਸ਼ਹਿਰ ਜੋ ਟਿਨ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਹੈ ਸਾਂਗਮਾ ਦਰਿਆ ਦੀ ਇਕ ਛੋਟੀ ਸਹਾਇਕ ਨਦੀ ਦੇ ਕਿਨਾਰੇ ਤੇ ਵਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਹ ਇਕ ਵਿਕਸਤ ਹੋ ਰਿਹਾ ਵਪਾਰਕ ਅਤੇ ਉਦਯੋਗਿਕ ਕੇਂਦਰ ਹੈ ਜੋ ਰੇਲ ਅਤੇ ਸੜਕ ਦੁਆਰਾ ਹੌਨੋਈ ਨਾਲ ਮਿਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਤਿਹਾਸਕ ਪੱਖ ਤੋਂ ਇਹ ਇਲਾਕਾ ਲੀ ਖਾਨਦਾਨ ਅਧੀਨ ਸੀ ਜਿਹੜਾ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਮਿੰਗ ਖਾਨਦਾਨ ਅਧੀਨ ਆ ਗਿਆ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9 : 922

ਟਾਨਹੋਇਜ਼ਰ : ਇਹ ਜਰਮਨੀ ਦਾ ਸਰੋਦੀ ਕਵੀ ਸੀ, ਜਿਹੜਾ ਇਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਕਥਾ ਦਾ ਨਾਇਕ ਬਣਿਆ। ਇਸ ਦਾ ਜਨਮ ਲ. 1200 ਈ. ਵਿਚ ਹੋਇਆ। ਇਕ ਪੇਸ਼ਾਵਰ ਗਾਇਕ ਵਜੋਂ ਇਸ ਨੇ ਕਈ ਉੱਚ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੀ ਸਰਪ੍ਰਸਤੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਵਲੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਬੰਧੀ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਹਵਾਲਿਆਂ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਦਾ ਇਹ ਸਮਾਂ ਲਗਭਗ 1230 ਈ. ਤੋਂ 1270 ਈ. ਤੱਕ ਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਦੇ ਜੀਵਨ ਬਾਰੇ ਬਹੁਤੇ ਵੇਰਵੇ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੇ। ਇਸ ਨੇ ਬਹੁਤ ਸਫ਼ਰ ਕੀਤਾ ਅਤੇ 1228-29 ਦੇ ਧਰਮ-ਯੁੱਧ ਵਿਚ ਵੀ ਭਾਗ ਲਿਆ। ਇਸ ਦੇ ਛੇ ਲੰਬੇ ਗੀਤ (Lieiche) ਅਤੇ ਕੁਝ ਨਾਚ-ਗੀਤ ਤੇ ਪਿਆਰ ਗੀਤ ਉਪਲੱਬਧ ਹਨ।

ਟਾਨਹੋਇਜ਼ਰ ਦੀ ਕਥਾ 1515 ਈ. ਦੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਗਾਥਾ 'Danhauser' ਵਿਚ ਲਿਖੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ਪਰ ਇਸ ਕਥਾ ਦਾ ਮੁੱਢ 13ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਹੀ ਬੱਝ ਚੁੱਕਿਆ ਹੋਵੇਗਾ। ਟਾਨਹੋਇਜ਼ਰ ਪਿਆਰ ਦੀ ਦੇਵੀ (ਵੀਨਸ) ਵੱਲ ਖਿਚਿਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਦੁਨਿਆਵੀ ਮੌਜ-ਮੇਲਾ ਮਾਣਨ ਲੱਗਾ ਪਰ ਛੇਤੀ ਹੀ ਇਸ ਦਾ ਮਨ ਖੱਟਾ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਪਾਪਾਂ ਨੂੰ ਧੋਣ ਲਈ ਇਹ ਰੋਮ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਲਈ ਚਲ ਪਿਆ ਪਰ ਪੋਪ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਜਿਵੇਂ ਉਸ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਵਾਲੀ ਸੋਟੀ ਨੂੰ ਕਦੇ ਪੱਤੇ ਨਹੀਂ ਨਿਕਲ ਸਕਦੇ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਗੁਨਾਹ ਵੀ ਕਦੇ ਧੋਤੇ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦੇ। ਨਾ ਉਮੀਦ ਹੋ ਕੇ ਟਾਨਹੋਇਜ਼ਰ ਫਿਰ ਪਿਆਰ ਦੀ ਦੇਵੀ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਨੂੰ ਮੁੜ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਛੇਤੀ ਮਗਰੋਂ ਹੀ ਉਸ ਦੀ ਸੋਟੀ ਹੋਈ ਸੋਟੀ ਨੂੰ ਹਰੇ ਪੱਤੇ ਨਿਕਲ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਪੋਪ ਤੁਰਤ ਉਸ ਦੀ ਭਾਲ ਲਈ ਬੰਦੇ ਭੇਜਦਾ ਹੈ ਪਰ ਟਾਨਹੋਇਜ਼ਰ ਮੁੜ ਕਿਤੋਂ ਨਾ ਲੱਭਾ।

19ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਰੋਮਾਂਟਿਕ ਲੇਖਕਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਪੌਰਾਣਿਕ-ਕਥਾ ਬਹੁਤ ਹਰਮਨ ਪਿਆਰੀ ਹੋ ਗਈ। ਟਾਨਹੋਇਜ਼ਰ ਦੀ ਮੌਤ 1270 ਈ. ਵਿਚ ਹੋਈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9 : 809

ਟਾਨਕਿਨ ਖਾੜੀ : ਇਹ ਦੱਖਣੀ ਚੀਨ ਸਾਗਰ ਦਾ ਉੱਤਰ ਪੱਛਮੀ ਹਿੱਸਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਦੱਖਣ-ਪੱਛਮ ਤੋਂ ਉੱਤਰ ਵੱਲ ਉੱਤਰੀ ਵੀਅਤਨਾਮ; ਉੱਤਰ ਤੋਂ ਪੂਰਬ ਵੱਲ ਚੀਨ ਅਤੇ ਪੂਰਬ ਵੱਲ ਹਾਈਨਾਨ ਦੀਪ ਹੈ। ਰੈੱਡ ਰਿਵਰ ਦਰਿਆ ਇਸੇ ਖਾੜੀ ਵਿਚ ਆ ਕੇ

ਡਿਗਦਾ ਹੈ। ਖਾੜੀ ਦੀ ਲੰਬਾਈ ਲ. 500 ਕਿ. ਮੀ. (300 ਮੀਲ) ਚੌੜਾਈ ਲ. 250 ਕਿ. ਮੀ. (150 ਮੀਲ) ਅਤੇ ਡੂੰਘਾਈ 70 ਮੀ. (230 ਫੁੱਟ) ਹੈ। ਖਾੜੀ ਵਿਚ ਜਹਾਜ਼ਰਾਨੀ ਦਾ ਮੁੱਖ ਮਾਰਗ ਹਾਈਨਾਨ ਜਲ-ਡਮਰੂ ਵਿਚੋਂ ਹੈ ਜੋ ਚੀਨ ਅਤੇ ਹਾਈਨਾਨ ਦੀਪ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਹੈ। ਸੰਨ 1964 ਵਿਚ ਟਾਨਕਿਨ ਖਾੜੀ ਵਿਚ ਉੱਤਰੀ ਵੀਅਤਨਾਮ ਦੀਆਂ ਡੁਬਕਣੀਆਂ ਨੇ ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਦੋ ਜੰਗੀ ਜਹਾਜ਼ ਤਬਾਹ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਅਮਰੀਕਾ ਨੇ 'ਟਾਨਕਿਨ ਖਾੜੀ ਸਮਝੌਤੇ' ਨੂੰ ਪਰਵਾਨ ਕਰ ਲਿਆ ਜਿਸ ਅਨੁਸਾਰ ਵੀਅਤਨਾਮ ਯੁੱਧ ਵਿਚ ਅਮਰੀਕਾ ਵਧੇਰੇ ਹਿੱਸਾ ਲੈ ਸਕਣ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ 1975 ਈ. ਵਿਚ ਇਹ ਖਾੜੀ ਅਮਰੀਕਾ ਦੀ ਨੇਵੀ ਦਾ ਇਕ ਚੰਗਾ ਸਰਗਰਮ ਕਾਰਜ ਖੇਤਰ ਬਣ ਗਈ ਅਤੇ ਅਮਰੀਕਨ ਨੇਵੀ ਉੱਤਰੀ ਵੀਅਤਨਾਮ ਦੀਆਂ ਬੰਦਰਗਾਹਾਂ ਵਿਚ ਦਾਖਲ ਹੋ ਗਈ। ਟਾਨਕਿਨ ਖਾੜੀ ਵਿਚ ਬੈਨਬੂਈ ਅਤੇ ਹਾਈਫੋਂਗ ਉੱਤਰੀ ਵੀਅਤਨਾਮ ਦੀਆਂ ਬੰਦਰਗਾਹਾਂ ਹਨ ਅਤੇ ਬੇਹਾਈ ਬਾਕਹੋਈ ਚੀਨ ਦੀ ਬੰਦਰਗਾਹ ਹੈ।

25°00' ਉ. ਵਿਭ.: 108°00' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 10 : 43

ਟਾਨਟਨ : ਇਹ ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੀ ਸਰਮਸੇਟ ਕਾਉਂਟੀ ਦੀ ਬਰੋ, ਖਰੀਦੋ ਫਰੋਖਤ ਦੀ ਮੰਡੀ ਅਤੇ ਕਾਉਂਟੀ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ ਜੋ ਵੇਲ ਆਫ ਟਾਨਟਨ ਡੀਨੀ (Dieane) ਵਿਚ ਟੋਨ ਦਰਿਆ ਤੇ ਵਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ 710 ਈ. ਦੇ ਲਗਭਗ ਇਸ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਿਲੇ ਨੂੰ ਬਣਵਾ ਕੇ ਐਂਗਲੋ ਸੈਕਸਨ ਰਾਜੇ ਆਈਨ (Ine) ਨੇ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਸੰਨ 910 ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਪਹਿਲਾ ਚਾਰਟਰ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਟਾਨਟਨ ਦਾ ਦੂਜਾ ਕਿਲਾ 12ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਬਣਵਾਇਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਇਸ ਉੱਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਘਰੇਲੂ ਯੁੱਧ ਸਮੇਂ 17ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਮੱਧ ਵਿਚ ਤਿੰਨ ਵਾਰ ਰਾਜ ਤੰਤਰਵਾਦੀਆਂ (Royalists) ਦਾ ਕਬਜ਼ਾ ਹੋਇਆ। ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਇਸ ਨੂੰ ਬੁਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤੋੜ ਫੋੜ ਦਿੱਤਾ ਕੇਵਲ ਇਸ ਦਾ ਮੁਖ ਦੁਆਰ ਅਤੇ ਵੱਡਾ ਹਾਲ ਹੀ ਬਚ ਸਕੇ ਜਿਸ ਵਿਚ 1685 ਈ. ਵਿਚ ਮਾਨਮਥ ਦੇ ਡਿਊਕ ਦੀ ਬਗ਼ਾਵਤ ਸਮੇਂ ਨਿਰਦਈ ਜੱਜ ਜਾਰਜ ਜੈਫਰੀ ਦਾ ਘਿਣਾਉਣਾ ਖੂਨੀ ਫੈਸਲਾ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਟਾਨਟਨ ਬਾਧ ਐਂਡ ਵੇਲਜ਼ ਦੇ ਡਾਇਓਸੀਜ਼ ਵਿਚ ਬਿਸ਼ਪ ਦੀ ਗੱਦੀ ਟਾਨਟਨ ਵਿਖੇ ਹੈ ਇਥੇ ਸੇਂਟ ਮੇਰੀ, ਸੇਂਟ ਜੇਮਜ਼ ਆਦਿ ਦੇ ਗਿਰਜੇ ਹਨ ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਟਾਨਟਨ ਸਕੂਲ, ਕਿੰਗਜ਼ ਕਾਲਜ, ਕਵੀਨਜ਼ ਕਾਲਜ ਅਤੇ ਵਲਿੰਗਟਨ ਕਾਲਜ ਇਥੋਂ ਦੇ ਸਥਾਨਕ (ਖੁਦਮੁਖਤਾਰ) ਸਕੂਲ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇਕ ਟੈਕਨੀਕਲ ਕਾਲਜ, ਸਮਰਸੈਟ ਕਾਲਜ ਆਫ਼ ਆਰਟ ਵੀ ਹਨ। ਇਥੇ ਹਫ਼ਤਾਵਾਰੀ ਪਸ਼ੂਆਂ ਦੀ ਮੰਡੀ ਗਿਆਰਵੀਂ ਸਦੀ ਤੋਂ ਪ੍ਰਚਲਤ ਹੈ। ਕਮੀਜ਼ਾਂ, ਕਾਲਰ ਅਤੇ ਜ਼ਰਾਇਤੀ ਔਜ਼ਾਰ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਆਬਾਦੀ—88,300 (1983)

51°01' ਉ. ਵਿਭ.: 3°06' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9 : 843

ਟਾਨਟਨ : ਇਹ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਦੱਖਣ-ਪੂਰਬੀ ਮੈਸਾਚੂਸੈਟਸ ਰਾਜ ਦੀ ਬ੍ਰਿਸਟਲ ਕਾਉਂਟੀ ਦੇ ਤਿੰਨ ਪ੍ਰਬੰਧਕੀ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਹੈ, (ਦੂਜੇ ਦੋ ਸ਼ਹਿਰ ਫੋਲ ਰਿਵਰ ਅਤੇ ਨਿਊ ਬੈਡਫਰਡ ਹਨ) ਜੋ ਟਾਨਟਨ ਦਰਿਆ ਕੰਢੇ ਹਾਰਟ ਫਰਡ ਰੇਲ ਰਾਹ ਉੱਤੇ ਬੋਸਟਨ ਤੋਂ ਲਗਭਗ 60 ਕਿ. ਮੀ. ਦੱਖਣ ਵੱਲ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਇਹ ਰੇਲ ਰਾਹੀਂ ਫੋਲ ਰਿਵਰ ਸ਼ਹਿਰ ਤੋਂ ਦੱਖਣ ਵੱਲ 25 ਕਿ. ਮੀ.

ਅਤੇ ਨਿਊ ਬੈਡਫਰਡ ਸ਼ਹਿਰ ਤੋਂ ਦੱਖਣ-ਪੂਰਬ ਵੱਲ 30 ਕਿ. ਮੀ. ਦੀ ਦੂਰੀ ਤੇ ਹੈ। ਇਹ ਮੁਢਲੇ ਦਹਾਕਿਆਂ ਵਿਚ ਟਾਨਟਨ ਜਹਾਜ਼ਰਾਨੀ ਅਤੇ ਸਮੁੰਦਰੀ ਜਹਾਜ਼ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਕੇਂਦਰ ਸੀ। ਇਥੇ ਤੱਟ ਵਰਤੀ ਵਪਾਰ ਲਈ ਛੋਟੇ ਸਮੁੰਦਰੀ ਜਹਾਜ਼ ਬਣਾਏ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਇਥੋਂ ਦਾ ਸਮੁੰਦਰੀ ਜਹਾਜ਼ਾਂ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਪੁਰਾਣਾ ਕਾਰਖਾਨਾ 1700 ਈ. ਦਾ ਲਗਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਸੰਨ 1637 ਜਾਂ 38 ਵਿਚ ਇਲਿਜਾਬੈਥ ਪੂਲ ਨਾਮੀ ਇਕ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਔਰਤ ਨੇ ਇਥੇ ਦਰਿਆ ਦੇ ਪੂਰਬੀ ਕੰਢੇ ਤੇ ਇੰਡੀਅਨ ਤੋਂ ਜ਼ਮੀਨ ਖਰੀਦ ਕੇ ਪਹਿਲੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਵਸੋਂ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਕੀਤੀ। ਸੰਨ 1639 ਵਿਚ ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵਿਕਸਿਤ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ਇਸ ਦਾ ਨਾਂ ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੇ ਇਕ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਨਾਂ ਤੇ ਟਾਨਟਨ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1675-76 ਵਿਚ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਫ਼ਿਲਪ ਦੀ ਨੌਂ ਆਬਾਦਕਾਰਾਂ ਅਤੇ ਇੰਡੀਅਨਜ਼ ਵਿਚਕਾਰ ਹੋਈ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਇਹ ਲੜਾਈ ਦਾ ਮੈਦਾਨ ਸੀ। ਉਦੋਂ ਇਸ ਦੇ ਸ਼ਹਿਰੀਆਂ ਨੇ ਸਰਕਾਰ ਦੁਆਰਾ 1648 ਈ. ਦੇ ਲਗਾਏ ਕਰ ਦੇਣ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਇਸ ਦੇ ਮੁਢਲੇ ਉਦਯੋਗਾਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਲੋਹੇ ਦਾ ਸਾਮਾਨ, ਇੱਟਾਂ ਅਤੇ ਸਮੁੰਦਰੀ ਜਹਾਜ਼ ਬਣਾਉਣਾ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ, ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇਥੇ ਚਮੜਾ, ਪਲਾਸਟਿਕ ਅਤੇ ਮਸ਼ੀਨਰੀ ਆਦਿ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਡਿਗਟਨ ਰਾਕ, ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪਾਰਕ ਸ਼ਹਿਰ ਤੋਂ 8 ਕਿ. ਮੀ. ਦੀ ਦੂਰੀ ਤੇ ਸਥਿਤ ਹੈ।

ਆਬਾਦੀ—45,001 (1980)

41°54' ਉ. ਵਿਥ.; 71°06' ਪੱ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9 : 843; ਐਨ. ਅਮੈ. 26 : 284

ਟਾਨਡਿਲ : ਇਹ ਕੇਂਦਰੀ ਅਰਜਨਟੀਨਾ ਦੇ ਬਵੇਨਸ ਐਰੀਜ਼ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦਾ ਇਕ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕਲੋਨੀਅਲ ਗਵਰਨਰ ਅਰਟਿਨ ਰਾਡਰਿਗਵੇਜ਼ ਨੇ 1823 ਈ. ਵਿਚ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਸੰਨ 1856 ਵਿਚ ਇੰਡੀਅਨਾਂ ਦੇ ਹਮਲੇ ਸਮੇਂ ਇਥੋਂ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਆਬਾਦਕਾਰ ਇਥੋਂ ਚਲੇ ਗਏ ਅਤੇ ਕਈ ਸਾਲਾਂ ਬਾਅਦ ਵਾਪਸ ਆਏ। ਸੰਨ 1895 ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਦਰਜਾ ਮਿਲਿਆ। ਇਸ ਦੀ ਸਾਫ਼-ਸੁਥਰੀ ਹਵਾ ਅਤੇ ਪਹਾੜਾਂ ਦੇ ਕੁਦਰਤੀ ਨਜ਼ਾਰਿਆਂ ਕਰਕੇ ਇਹ ਇਕ ਸਿਹਤਯਾਤਰੀ ਅਤੇ ਮਨੋਰੰਜਨ ਦਾ ਸਥਾਨ ਬਣ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸਦਾ 'ਹੌਲੀ ਵੀਕ' ਮੇਲਾ ਸੈਲਾਨੀਆਂ ਲਈ ਬਹੁਤ ਖਿੱਚ ਰਖਦਾ ਹੈ। ਸੰਨ 1961 ਵਿਚ ਫੁਐਰਟੀ (Fireite) ਬਲਾਂਕੋ (Blanco) ਬਰਸਾਤੀ ਨਦੀਆਂ ਤੇ ਹੜ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਲਈ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਬਾਹਰ ਇਕ ਡੈਮ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ। ਇਥੋਂ ਦੀ ਆਰਥਿਕਤਾ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਅਤੇ ਕੁਝ ਹੱਦ ਤਕ ਪਸ਼ੂ ਪਾਲਣ ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹੈ। ਹੁਣ ਇਥੇ ਕੁਝ ਛੋਟੇ ਛੋਟੇ ਉਦਯੋਗ ਵੀ ਵਿਕਸਿਤ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ।

ਆਬਾਦੀ—78,821 (1980)

37° 20' ਦੱ. ਵਿਥ.; 59° 05' ਪੱ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9 : 800

ਟਾਨਫਾਰਸੈਨ (Tannforsen)—ਇਹ ਉੱਤਰ ਪੱਛਮੀ ਸਵੀਡਨ ਦੀ ਯੈਮਪਟਲੈਂਡ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਲਾਨ ਕਾਉਂਟੀ ਵਿਚ ਸਥਿਤ ਆਬਸ਼ਾਰ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਇਨਡਾਲਸੈਲਵ ਦਰਿਆ ਉੱਤੇ 1420 ਮੀ. ਉੱਚੇ ਅਰੈਸਕੁਤਾਨ (Areskutan) ਪਹਾੜ ਨੇੜੇ ਟਾਨਸਜੂ ਅਤੇ ਅੱਸਤਰਾ ਝੀਲਾਂ ਵਿਚੋਂ ਉਤਪੰਨ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਸਵੀਡਨ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਆਬਸ਼ਾਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਹੈ। 60 ਮੀ. ਚੌੜੀ ਇਹ ਆਬਸ਼ਾਰ 23 ਮੀ. ਦੀ ਉਚਾਈ ਤੋਂ ਇਕ ਦਮ ਸਿੱਧੀ ਥੱਲੇ ਡਿਗਦੀ

ਹੈ। ਅੱਗੋਂ ਜਾ ਕੇ ਇਹ ਦੋ ਸਮਾਨਅੰਤਰ ਝਰਨਿਆਂ ਵਿਚ ਵੰਡਦੀ ਹੋਈ ਬੜਾ ਖੂਬਸੂਰਤ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ।

63° 27' ਉ. ਵਿਥ.; 12° 44' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9 : 80

ਟਾਨਯਾਨ ਜਲਡਮਰੂ : ਇਹ ਫ਼ਿਲਪੀਨ ਦਾ ਇਕ ਜਲਡਮਰੂ ਹੈ ਇਸ ਦੇ ਉੱਤਰ ਵੱਲ ਸੇਬੂ ਦੀਪ ਅਤੇ ਪੱਛਮ ਵੱਲ ਨੇਗਰੋਸ ਦੀਪ ਹਨ। ਇਹ ਉੱਤਰ ਵਲੋਂ ਵਾਸੀਅਨ ਸਾਗਰ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਦੱਖਣ ਵੱਲ ਮਿਨਡਾਨਾਓ ਸਾਗਰ ਤੀਕ 160 ਕਿ. ਮੀ. ਦੀ ਦੂਰੀ ਤੱਕ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਚੌੜਾਈ ਵੱਖ ਵੱਖ ਥਾਵਾਂ ਤੇ 5 ਤੋਂ 25 ਕਿ. ਮੀ. ਤੀਕ ਹੈ। ਟਾਨਯਾਨ ਦੇ ਕੰਢਿਆਂ ਤੇ ਨੇਗਰੋਸ ਦੀਪ ਕਲਾਂਬਾ ਸੈਨ ਕਾਰਲੋਸ ਅਤੇ ਸਾਲਾਮੈਕਾ ਸ਼ਹਿਰ ਆਬਾਦ ਹਨ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੇਬੂ ਦੀਪ ਕੰਢਿਆਂ ਤੇ ਟਾਲੀਡੋ, ਅਸਟਯੂਰੀਅਸ (Asturias) ਟੁਬੁਰਾਨ (Tuburan) ਸ਼ਹਿਰ ਵੱਸੇ ਹੋਏ ਹਨ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 11 : 546; ਐਨ. ਅਮੈ. 26 : 249

ਟਾਨਲ ਸੈਪ : ਇਹ ਕੇਂਦਰੀ ਕੰਬੋਡੀਆ ਦੇ ਦਰਿਆਈ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਬਰਸਾਤੀ ਪਾਣੀ ਦੇ ਇਕੱਠੇ ਹੋਣ ਨਾਲ ਬਣੀ ਇਕ ਝੀਲ ਹੈ। ਇਹ ਦੱਖਣੀ ਪੂਰਬੀ ਏਸ਼ੀਆ ਦੇ ਤਾਜ਼ੇ ਪਾਣੀ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਝੀਲ ਹੈ। ਇਸ ਦੀਆਂ ਹੋਰ ਕਈ ਅਨਿਸ਼ਚਿਤ ਜਿਹੀਆਂ ਸਹਾਇਕ ਨਦੀਆਂ ਵੀ ਹਨ। ਇਸ ਦੇ ਉੱਤੇ ਕਈ ਡੈਮ ਬਣਾਏ ਹੋਏ ਹਨ। ਜੋ ਮੇਕਾਂਗ ਰਿਵਰ ਵੈਲੀ ਪ੍ਰਾਜੈਕਟ ਦਾ ਹੀ ਹਿੱਸਾ ਹਨ। ਜੂਨ ਤੋਂ ਨਵੰਬਰ ਦੇ ਬਰਸਾਤੀ ਮੌਸਮ ਵਿਚ ਮੇਨਾਂਗ ਦਰਿਆ ਦੇ ਹੜ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਚੜ੍ਹਨ ਕਰਕੇ ਟਾਨਲ ਸੈਪ ਦੇ ਪਾਣੀ ਦੇ ਬਹਾਵ ਨੂੰ ਪਿਛੇ ਮੋੜ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਇਸ ਝੀਲ ਦਾ ਖੇਤਰ 2700 ਵ. ਕਿ. ਮੀ. ਤੋਂ ਵੱਧ ਕੇ 10000 ਵ. ਕਿ. ਮੀ. ਤੱਕ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਸ ਦੀ ਡੂੰਘਾਈ ਵੀ 0.9 ਤੋਂ 3 ਮੀ. ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ 9-14 ਮੀ. ਤੱਕ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਲਈ ਇਸ ਵਿਚ ਛੋਟੇ ਛੋਟੇ ਜਹਾਜ਼ ਇਸ ਦੀਆਂ ਸਹਾਇਕ ਨਦੀਆਂ ਤਕ ਚਲ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਬਰਸਾਤ ਵਿਚ ਇਸ ਦੀ ਚੌੜਾਈ ਵੀ 35 ਕਿ. ਮੀ. ਤੋਂ ਵੱਧ ਕੇ 105 ਕਿ. ਮੀ. ਤੱਕ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਘੱਟ ਪਾਣੀ ਵਾਲੇ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿਚ ਤਾਂ ਇਹ ਕੇਵਲ ਇਕ ਸਰਕੜੇ ਨਾਲ ਭਰੀ ਦਲਦਲ ਵਾਂਗ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਮੱਛੀਆਂ ਫੜਨ ਵਾਲੀਆਂ ਕਿਸ਼ਤੀਆਂ ਲਈ ਰਸਤੇ ਬਣਾਏ ਹੋਏ ਹਨ। ਦੱਖਣ ਪੂਰਬੀ ਏਸ਼ੀਆ ਵਿਚ ਤਾਜ਼ੇ ਪਾਣੀ ਦੀ ਇਹ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਝੀਲ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਮੱਛੀ ਫੜਨ ਵਾਲੇ ਕਈ ਤੈਰਦੇ ਪਿੰਡ ਹਨ ਤੇ ਇਸ ਵਿਚ ਕਾਰਪ (ਮੱਛੀ) ਵਧੇਰੇ ਪਾਲੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਤੇ ਇਥੋਂ ਦਾ ਉਦਯੋਗ ਅਧਾਰਿਤ ਹੈ। ਖਮੀਰੀ ਨਮਕੀਨ ਮੱਛੀ ਕੰਬੋਡੀਆ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਦੀ ਖੁਰਾਕ ਹੈ।

12° 50' ਉ. ਵਿਥ.; 104° 00' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 10 : 44

ਟਾਨਾਈਨਾ : ਇਹ ਉੱਤਰੀ ਐਥਾਇਪਸਕਨ ਬੋਲੀ ਬੋਲਣ ਵਾਲੇ ਅਮਰੀਕੀ ਇੰਡੀਅਨ ਜਾਤੀ ਦੇ ਲੋਕ ਹਨ ਜਿਹੜੇ ਸਮੁੰਦਰ ਦੇ ਕੰਢੇ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਦੂਰ ਤਾਈਂ ਵਸੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਮੁੱਖ ਤੌਰ ਤੇ ਦੱਖਣੀ ਅਲਾਸਕਾ ਵਿਚ ਕੁੱਝ ਨਾਂ ਦੀ ਤੰਗ ਖਾੜੀ ਅਤੇ ਝੀਲ ਕਲਾਰਕ ਦੇ ਜਲ-ਨਿਕਾਸੀ ਵਾਲੇ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿਚ ਕੇਂਦਰਿਤ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨਾਈਆਬੋਤਾਨਾ (Kniakhotana) ਨਾਂ ਨਾਲ ਵੀ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਰਿੱਛ, ਪਹਾੜੀ ਭੇਡਾਂ ਬੱਕਰੀਆਂ, ਕੈਰਬੂ ਹਿਰਨ ਆਦਿ ਜੰਗਲੀ ਜਾਨਵਰਾਂ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕਿੱਤਾ ਹੈ। ਮੱਛੀਆਂ

ਫੜਨਾ ਵੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮਨ-ਪਸੰਦ ਪੈਦਾ ਹੈ। ਸਾਮਨ ਮੱਛੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਨ-ਚਾਹੀ ਖੁਰਾਕ ਹੈ।

ਗਰਮੀਆਂ ਵਿਚ ਇਹ ਲੋਕ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਝੁੰਗੀਆਂ ਬਣਾ ਕੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਸਰਦੀਆਂ ਵਿਚ ਬਰਫ਼ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਪੈਣ ਕਾਰਨ ਇਹ ਘਾਹ-ਫੂਸ ਨਾਲ ਅਰਧ-ਭੂਮੀਗਤ ਮੋਢਿਆਂ ਹੇਠ ਪਨਾਹ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਆਵਾਜਾਈ ਲਈ ਐਸਕੀਮੋ ਡੂੰਗੇ, ਉਮੀਅਕ, ਬਰਫ਼-ਬੂਟ ਤੇ ਬਰਫ਼-ਰੇੜੀਆਂ (ਸੈਲੇਂਜਾਂ) ਆਦਿ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹਰ ਪਿੰਡ ਇਕ ਸਰਦਾਰ ਦੇ ਅਧੀਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਪਿੰਡ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਗਵਾਈ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਰਸਮਾਂ ਵਿਚੋਂ ਪਾਟਲੈਚ (Patlatc) ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਉਤਸ਼ਾਹ ਨਾਲ ਮਨਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਭੋਜ ਰਸਮ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਲੜਕੇ ਦੇ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਸ਼ਿਕਾਰ ਖੇਡਣ ਜਾਂ ਵਿਆਹ ਆਦਿ ਵਰਗੇ ਮੌਕਿਆਂ ਤੇ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਭੋਜ ਨੂੰ ਛੋਟਾ ਪਾਟਲੈਚ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਵੱਡਾ ਪਾਟਲੈਚ ਸਿਰਫ਼ ਕਿਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਤੁਰੰਤ ਮਰਨ ਉਪਰੰਤ ਉਸ ਦੇ ਸਨਮਾਨ ਵਿਚ ਹੀ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕਈ ਵਾਰੀ ਅਮੀਰ ਲੋਕ ਆਪਣੀ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਹੀ ਗਰੀਬਾਂ ਨੂੰ ਅਜਿਹੇ ਭੋਜ ਤੇ ਬੁਲਾਉਂਦੇ ਸਨ।

ਟਾਨਾਈਨਾ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਅਨੁਸਾਰ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਦੀਆਂ ਸਭ ਚੀਜ਼ਾਂ ਸਜੀਵ ਹਨ ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਉਪਰ ਪ੍ਰਾਭੋਤਿਕ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਦਾ ਪਸਾਰਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਭ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਸ਼ਕਤੀ ਹਰ ਇਕ ਦੀ ਰਾਖੀ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਅਨੁਸਾਰ ਮੰਤਰ ਅਧਿਆਤਮਕ ਦੁਨੀਆਂ ਤੀਕ ਪਹੁੰਚਣ ਦਾ ਵਸੀਲਾ ਹਨ ਤੇ ਇਹ ਬਹੁਤ ਅਸਰ ਭਰਪੂਰ ਵੀ ਮੰਨੇ ਗਏ ਹਨ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮਾ. 9 : 799

ਟਾਨਾ : ਝੀਲ—ਇਹ ਇਥੋਪੀਆ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਝੀਲ ਹੈ ਜੋ ਸਮੁੰਦਰੀ ਸਤਹ ਤੋਂ 1800 ਮੀ. ਦੀ (6000 ਫੁੱਟ) ਉਚਾਈ ਤੇ ਉੱਤਰ-ਪੂਰਬੀ ਪਠਾਰ ਦੀ ਇਕ ਡੂੰਘਾਣ ਵਿਚ ਵਾਕਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਬਲੂ ਨੀਲ ਦਾ ਮੁੱਖ ਭੰਡਾਰ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਦੱਖਣ ਵਿਚ ਬਹਿਰ ਦਰ (Bahir Dar) ਦੇ ਨੇੜੇ ਇਸ ਦੀ ਜਲ-ਨਿਕਾਸੀ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਕੁਲ ਖੇਤਰ 3,673 ਵ. ਕਿ. ਮੀ. (1418 ਵ. ਮੀਲ) ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦਾ ਜਲ-ਨਿਕਾਸੀ ਵਾਲਾ ਖੇਤਰ (4500 ਵ. ਮੀ.) ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਡੂੰਘਾਈ 14 ਮੀ. (45 ਫੁੱਟ) ਹੈ।

ਪੁਰਾਣੇ ਯੂਨਾਨੀ ਲੋਕ ਇਸ ਝੀਲ ਨੂੰ ਪਸੀ ਬੋਆ (Pseboa) ਜਾਂ ਕੋਲੋਈ (Koloe) ਕਹਿੰਦੇ ਸਨ ਇਥੇ ਡੇਕ ਅਤੇ ਡੇਰਾ ਦੀਪਾਂ ਤੇ ਮਧਕਾਲੀ ਦੇ ਬਣੇ ਹੋਏ ਮੱਠਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖਣ 16ਵੀਂ ਅਤੇ 17ਵੀਂ ਸਦੀਆਂ ਵਿਚ ਪੁਰਤਗਾਲੀ ਯਸੂਹੀ (Jesuits) ਆਏ ਸਨ। ਸੰਨ 1770 ਵਿਚ ਨੀਲ ਦਰਿਆ ਦਾ ਸਰੋਤ ਲਭਦਾ ਹੋਇਆ ਬਰਤਾਨਵੀ ਖੋਜੀ ਜੇਮਜ਼ ਬਰੂਸ ਵੀ ਇਸ ਦੇ ਦੱਖਣੀ ਕਿਨਾਰੇ ਤੇ ਪਹੁੰਚਿਆ। ਝੀਲ ਦੇ ਉੱਤਰੀ ਅਤੇ ਪੂਰਬੀ ਕੰਢਿਆਂ ਦੇ ਜਲੋਂਦੀ ਮੈਦਾਨਾਂ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪਹਿਲਾਂ ਝੀਲ ਦਾ ਖੇਤਰ ਹੁਣ ਨਾਲੋਂ ਵੱਡਾ ਸੀ। ਬਹਿਰ ਦਰ ਦੇ ਨਜ਼ਦੀਕ ਬਲੂ ਨੀਲ ਦਰਿਆ 138 ਫੁੱਟ ਦੀ ਉਚਾਈ ਤੋਂ ਡਿਗ ਕੇ ਟਿਸਿਸੈਟ (Tisisat) ਨਾਮੀ ਆਬਸ਼ਾਰ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਇਥੇ ਪਣ-ਬਿਜਲੀ ਪੈਦਾ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਵਰਖਾ ਕਾਫ਼ੀ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਝੀਲ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਅਨਾਜ, ਤੇਲੀ-ਬੀਜ ਅਤੇ ਕਾਫ਼ੀ ਦੀ ਉਪਜ ਕਾਫ਼ੀ ਮਾਤਰਾ ਵਿਚ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਮੱਛੀਆਂ ਫੜਨਾ ਅਤੇ ਪਸ਼ੂ ਪਾਲਣਾ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਮੁੱਖ ਕਿੱਤਾ ਹੈ। ਝੀਲ ਪਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਸਟੀਮਰ ਚਲਦੇ ਹਨ।

12° 00' ਉ. ਵਿਥ.; 37° 20' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮਾ. 9 : 798

ਟਾਨਾ : ਦਰਿਆ—ਇਹ ਕੀਨੀਆ (ਪੂਰਬੀ ਅਫ਼ਰੀਕਾ) ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਦਰਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਕੁੱਲ ਲੰਬਾਈ 708 ਕਿ. ਮੀ. (440 ਮੀਲ) ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਸੋਮੇ ਐਬਰਡੈਰ ਪਹਾੜੀਆਂ ਅਤੇ ਕੀਨੀਆ ਪਰਬਤ ਹਨ। ਇਸ ਦਾ ਆਰੰਭ ਸ਼ਾਇਦ ਸਾਗਾਨਾ ਦਰਿਆ ਤੋਂ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉੱਤਰ-ਪੂਰਬੀ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿਚ ਵਗਦਾ ਹੋਇਆ ਇਹ ਦਰਿਆ 134 ਮੀ. ਦੀ ਉਚਾਈ ਤੋਂ ਅਰਧ ਮਾਰੂਥਲ ਵਿਚ ਕੀਟਾਰੂ ਦੇ ਸਥਾਨ ਤੇ ਸੱਤਾਧਾਰੀ ਆਬਸ਼ਾਰਾਂ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਇਕ ਚੱਕਰ ਜਿਹੀ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਵਿਚ ਫੈਲਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦੱਖਣ ਦਿਸ਼ਾ ਵੱਲ ਰੁੱਖ ਬਦਲਦਾ ਹੋਇਆ ਇਹ ਇਕ ਦਰਿਆ ਵਾਦੀ ਦੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਦਾਖ਼ਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਦੀ ਕਾਫ਼ੀ ਕੱਟਾਵਢੀ ਕਰਦਾ ਅਤੇ ਵਿੰਗਵਲਾਵੇਂ ਨਾਲ ਵਹਿੰਦਾ ਹੋਇਆ ਫਾਰਮੂਸਾ ਦੀ ਖਾੜੀ ਕੋਲੋਂ ਹਿੰਦ ਮਹਾਂ ਸਾਗਰ ਵਿਚ ਦਾਖ਼ਲ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਪੁਰਾਣਾ ਦਾਖ਼ਲ-ਦੁਆਰ ਇਥੋਂ ਲਗਭਗ 30 ਕਿ. ਮੀ. ਦੱਖਣ ਵੱਲ ਹੈ।

ਦਰਿਆ ਵਿਚ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਕਈ ਯੋਜਨਾਵਾਂ, ਪ੍ਰਾਜੈਕਟ ਅਤੇ ਡੈਮ ਆਦਿ ਬਣਾਏ ਹੋਏ ਹਨ। ਇਸ ਦੇ ਉਪਰਲੇ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ਸਾਸੂਮੂਆ ਡੈਮ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਨੈਰੋਬੀ ਨੂੰ ਪਾਣੀ ਭੇਜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸੱਤਾਧਾਰੀ ਆਬਸ਼ਾਰਾਂ ਦੇ ਨਜ਼ਦੀਕ ਕਿਦਾਰੂਮਾ ਤੇ ਪਣ-ਬਿਜਲੀ ਪ੍ਰਾਜੈਕਟ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਐਬੂ ਵਿਖੇ ਇਕ ਸਿੰਜਾਈ ਸਕੀਮ ਚਾਲੂ ਕਰਕੇ ਝੋਨੇ ਦੀ ਖੇਤੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਦਰਿਆ ਦੇ ਉਪਰਲੇ ਪਾਸੇ ਵੱਲ ਲਗਭਗ 225 ਕਿ. ਮੀ. ਦੀ ਦੂਰੀ ਤੀਕ ਇਸ ਵਿਚ ਜਹਾਜ਼ ਚਲਾਏ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ ਪਰ ਇਸ ਕੰਮ ਲਈ ਵੀ ਕਾਫ਼ੀ ਸਾਵਧਾਨੀ ਵਰਤਣੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ।

2° 32' ਦ. ਵਿਥ.; 40° 31' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮਾ. 9 : 800

ਟਾਨਾ : ਦੀਪ—ਦੱਖਣ-ਪੱਛਮੀ ਸ਼ਾਂਤ ਮਹਾਂਸਾਗਰ ਵਿਚ ਸਥਿਤ ਵਾਨੂਆਤੂ ਗਣਰਾਜ (ਸਾਬਕਾ ਦੱਖਣੀ ਨਿਊ ਹੈਬਰਡਜ਼) ਇਕ ਟਾਪੂ ਹੈ। ਇਹ ਦੀਪ ਆਰਾਮੈਂਗਾ (Eromanga) ਤੋਂ ਦੱਖਣ ਵੱਲ ਲਗਭਗ 45 ਕਿ. ਮੀ. ਦੀ ਦੂਰੀ ਤੇ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਕੁੱਲ ਲੰਬਾਈ 33 ਕਿ. ਮੀ., ਚੌੜਾਈ 18 ਕਿ. ਮੀ. ਅਤੇ ਕੁੱਲ ਖੇਤਰਫਲ 549 ਵ. ਕਿ. ਮੀ. (212 ਵ. ਮੀਲ) ਹੈ। ਸਮੁੰਦਰੀ ਸਤਹ ਤੋਂ ਇਸ ਦੀ ਉਚਾਈ 1042 ਮੀ. ਹੈ। ਮੁੱਢ ਵਿਚ ਇਹ ਇਕ ਜਵਾਲਾਮੁਖੀ ਦਾ ਰੂਪ ਸੀ। ਇਹ ਦੱਖਣੀ ਦੀਪ-ਸਮੂਹ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਉਪਜਾਊ ਦੀਪ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਨਾਰੀਅਲ, ਅਰਬੀ ਅਤੇ ਸ਼ੱਕਰਕੰਦੀ ਆਦਿ ਦੀ ਕਾਸ਼ਤ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਪਸ਼ੂ ਪਾਲੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਨਾਰੀਅਲ ਅਤੇ ਗਾਈਆਂ ਇਥੋਂ ਬਾਹਰ ਭੇਜੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਦੇ ਦੱਖਣ-ਪੂਰਬੀ ਤੱਟ ਤੇ ਪੋਰਟ ਹੈਜ਼ੇਲੂਸਨ ਤੋਂ ਲਗਭਗ 5 ਕਿ. ਮੀ. ਦੀ ਦੂਰੀ ਤੇ ਮਾਊਂਟ ਯਾਸੂਰ ਨਾਮੀ ਜਵਾਲਾਮੁਖੀ ਹੈ। ਪਹਿਲਾਂ ਇਸਦੇ ਦੱਖਣ-ਪੱਛਮੀ ਤਟ ਤੇ ਲੈਨਾਕੋਲ ਵਿਖੇ ਬਰਤਾਨੀਆ ਦੇ ਅਤੇ ਪੂਰਬੀ ਤਟ ਤੇ ਵਾਈਟ ਸੈਂਡਜ਼ ਵਿਖੇ ਫਰਾਂਸ ਦੇ ਦਫ਼ਤਰਾਂ ਹੁੰਦੇ ਸਨ।

ਆਬਾਦੀ—15,715 (1980)

19° 30' ਦ. ਵਿਥ.; 169° 20' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮਾ. 9 : 798; ਵ. ਜਗ. ਡਿ.

ਟਾਨਾਬੀ : ਇਹ ਜਾਪਾਨ ਦੇ ਹਾਂਸੂ ਦੀਪ ਦੀ ਵਾਕਾਯਾਮਾ (Wakayama) ਪ੍ਰੀਫੈਕਚਰ ਦਾ ਇਕ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ ਜੋ ਟਾਨਾਬੀ ਖਾੜੀ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਇਕ ਪ੍ਰਾਇਦੀਪ ਵਿਚ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਸੰਨ 1603-1867 ਟੋਕੂਗਾਵਾ ਕਾਲ ਵਿਚ ਇਹ ਇਕ ਕਿਲੇਵਾਲਾ ਸ਼ਹਿਰ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀ ਬੰਦਰਗਾਹ ਇਸ ਦੇ ਪਿਛਵਾੜੇ ਦੇ ਪਹਾੜੀ ਖੇਤਰ ਦੀ ਲੋਕਤੰਤਰ ਦੀ ਢੋ-ਢੁਆਈ ਅਤੇ ਮੱਛੀ ਫੜਨ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਸੀ। ਮੱਛੀ ਫੜਨ ਦਾ ਕੰਮ ਇਥੇ ਵੀ ਕਾਫ਼ੀ ਵਿਕਸਿਤ ਹੈ। ਪ੍ਰਾਸੈਸਡ ਮੱਛੀ ਅਤੇ ਕੱਪੜੇ ਨਾਲ ਮੜ੍ਹੇ ਬਟਨ (Shell buttons) ਇਥੋਂ ਦੀਆਂ ਉਦਯੋਗਕ ਵਸਤੂਆਂ ਹਨ।

ਆਬਾਦੀ—63,368 (1981)

33° 44' ਉ. ਵਿਭ.; 135° 22' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9 : 798

ਟਾਨਾਵਾਨ : ਲਿਊਜ਼ਾਨ ਟਾਪੂ (ਫ਼ਿਲਪੀਨ) ਦੀ ਬਾਟੈਗਸ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦਾ ਮਿਊਂਸਪਲਟੀ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਬਾਟੈਗਸ ਤੋਂ ਕਾਲਬਾ ਵੱਲ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਮਾਰਗ ਉੱਤੇ ਟਾਅਲ ਝੀਲ ਦੇ ਉੱਤਰ-ਪੂਰਬ ਵਿਚ ਵਾਕਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਖੰਡ, ਤਮਾਕੂ ਅਤੇ ਫਲਾਂ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਵਾਲੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਵਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। 27 ਮਾਰਚ, 1945 ਵਿਚ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ ਦੀਆਂ ਫੌਜਾਂ ਨੇ ਇਸ ਉੱਪਰ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ। ਸੰਨ 1754 ਵਿਚ ਟਾਅਲ ਜਵਾਲਾਮੁਖੀ ਵਿਚੋਂ ਹੋਏ ਧਮਾਕੇ ਕਾਰਨ ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਬੁਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਬਾਹ ਹੋ ਗਿਆ ਪਰ ਇਸਦੀ ਜਲਦੀ ਹੀ ਮੁੜ ਉਸਾਰੀ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਅਮੈ. 26 : 239

ਟਾਨਾਵਾਨ : ਲੇਟੀ ਟਾਪੂ (ਫ਼ਿਲਪੀਨ) ਦੇ ਪੂਰਬੀ ਹਿੱਸੇ ਦੇ ਲੇਟੀ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦਾ ਮਿਊਂਸਪਲਟੀ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ। ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਸੈਨ ਪੀਡਰੋ ਖਾੜੀ ਉੱਤੇ ਟਾਕਲੋਬਾਨ ਤੋਂ 14 ਕਿ. ਮੀ. ਦੱਖਣ ਵੱਲ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਇਸ ਉੱਪਰ 25 ਅਕਤੂਬਰ, 1944 ਦੇ ਦਿਨ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ ਦੀਆਂ ਫੌਜਾਂ ਨੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ। ਇਥੇ ਚੌਲ ਅਤੇ ਸਣ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਅਮੈ. 26 : 239

ਟਾਨਿਮਬਾਰ ਦੀਪ : ਇਹ ਇੰਡੋਨੇਸ਼ੀਆ ਦੇ ਦੱਖਣ-ਪੂਰਬੀ ਮਾਲੂਕੂ ਪ੍ਰਾਂਤ ਵਿਚ ਬਾਂਦੀ ਸਾਗਰ ਵਿਚ ਲਗਭਗ 30 ਦੀਪ ਹਨ ਜੋ ਟੀਮਾਰ ਦੇ ਉੱਤਰ-ਪੂਰਬ ਵੱਲ ਇਸ ਤੋਂ ਲਗਭਗ 400 ਕਿ. ਮੀ. ਦੀ ਦੂਰੀ ਤੇ ਸਥਿਤ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਯਾਮਡੇਨਾਂ ਦੀਪ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਹੈ। ਸਾਉਮਲਕੀ ਇਸ ਦੀਪ ਦਾ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸ਼ਹਿਰ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਦੱਖਣੀ ਕਿਨਾਰੇ ਦੀ ਮੁੱਖ ਬੰਦਰਗਾਹ ਵੀ ਹੈ। ਦੀਪ ਦੀ ਲੰਬਾਈ 100 ਕਿ. ਮੀ. ਅਤੇ ਚੌੜਾਈ 45 ਕਿ. ਮੀ. ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਪੂਰਬੀ ਤੱਟ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਸੰਘਣੇ ਜੰਗਲ ਹਨ ਜਦੋਂ ਕਿ ਪੱਛਮੀ ਤੱਟ ਨੀਵਾਂ ਅਤੇ ਦਲਦਲੀ ਕਿਸਮ ਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਉੱਤਰ ਵਿਚ ਲਾਗਟ ਦੀਪ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਚਟਾਨੀ ਤੱਟ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਉੱਚੇ ਉੱਚੇ ਟਿੱਬੇ ਹਨ ਤੇ ਕੰਢਿਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਸੰਘਣੀ ਆਬਾਦੀ ਹੈ। ਯਾਮਡੇਨਾਂ ਦੇ ਦੱਖਣ ਵੱਲ ਸੇਲਾਰੂ ਦੀਪ ਇਕ ਪੱਧਰਾ ਘਾਹ ਦੇ ਮੈਦਾਨ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਹੈ। ਟਾਨਿਮਬਾਰ ਦੀਪ-ਸਮੂਹ ਦਾ ਕੁੱਲ ਖੇਤਰਫਲ 5,625 ਵ. ਕਿ. ਮੀ. (2179 ਮੀਲ) ਹੈ ਅਤੇ ਆਬਾਦੀ 55,405 (1971) ਹੈ। ਇਥੇ ਦਰਿਆ ਘੱਟ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਤਾਜ਼ੇ ਪਾਣੀ ਦੀ ਕਮੀ ਹੈ ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਇਥੇ ਮੱਕੀ, ਚੌਲ, ਨਾਰੀਅਲ ਅਤੇ ਸਾਗੂਦਾਣਾ, ਕਚਾਲੂ, ਪਲਾਟੇਨ, ਅੰਬ ਅਤੇ ਘਪੀਤੇ ਆਦਿ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸਦੀ

ਜੰਗਲੀ ਬਨਸਪਤੀ ਵਿਚ ਅੰਜੀਰ, ਫਲੀਦਾਰ ਦਰਖਤ ਅਤੇ ਕਈ ਕਿਸਮਾਂ ਦੀਆਂ ਫਸਲਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਦੀਪ-ਸਮੂਹ ਤੇ ਸੰਨ 1629 ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਵਲੰਦੇਜ਼ੀ ਲੋਕ ਪਹੁੰਚੇ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀ ਖੋਜ ਕਰਨ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ 1900 ਈ. ਤੱਕ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹਕੂਮਤ ਕਾਇਮ ਨਾ ਹੋ ਸਕੀ। ਇਥੋਂ ਦੇ ਲੋਕ ਮੁੱਖ ਤੌਰ ਤੇ ਪਾਪੂਆਨ ਨਸਲ ਵਿਚੋਂ ਮਹਾਂਸਾਗਰੀ ਹਬਸ਼ੀ ਹਨ। ਇਥੇ ਕਈ ਧਰਮਾਂ ਦੇ ਲੋਕ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਮੁਸਲਮਾਨ ਤੇ ਈਸਾਈਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਰਣਨਯੋਗ ਹੈ। ਮਾਹਿਰ ਮਲਾਹਗੀਰ ਤੀਰ-ਕਮਾਨ ਨਾਲ ਸ਼ਿਕਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਕੱਛੂ-ਕੁੰਮੇ ਦੀਆਂ ਖੋਪਰੀਆਂ ਅਤੇ ਸਮੁੰਦਰੀ ਘੋਗਿਆਂ ਦੀ ਭਾਲ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਕਿੱਤੇ ਵਜੋਂ ਇਹ ਲੋਕ ਸੂਰ ਵੀ ਪਾਲਦੇ ਹਨ।

7° 30' ਦੱ. ਵਿਭ.; 131° 30' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 11 : 542; ਐਨ. ਅਮੈ. 26 : 239

ਟਾਨੀ, ਰਿਚਰਡ ਹੈਨਰੀ : ਇਸ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਆਰਥਕ-ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਦਾ ਜਨਮ 30 ਨਵੰਬਰ, 1880 ਨੂੰ ਕਲਕੱਤੇ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਇਹ ਆਪਣੇ ਸਮੇਂ ਦਾ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਸਮਾਜ-ਸਮੀਖਿਅਕ ਅਤੇ ਸੁਧਾਰਕ ਸੀ। ਇਸ ਨੇ ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੇ 1540 ਤੋਂ 1640 ਈ. ਤੱਕ ਦੇ ਆਰਥਕ ਇਤਿਹਾਸ ਬਾਰੇ 'ਟਾਨੀ ਸੈਂਚਰੀ' ਨਾਮੀ ਪੁਸਤਕ ਲਿਖੀ ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਇਹ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋਇਆ।

ਇਸ ਨੇ ਆਕਸਫੋਰਡ ਵਿਖੇ ਹੀ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਲੰਡਨ ਵਿਖੇ ਇਹ ਕੁਝ ਸਮਾਂ ਸਮਾਜਕ ਕਾਰਜਾਂ ਵਿਚ ਰੁੱਝਾ ਰਿਹਾ। ਇਸ ਉਪਰੰਤ 1928-44 ਈ. ਦੌਰਾਨ ਰਾੱਚਡੇਲ (Rochdale) ਲੰਕਾਸ਼ਿਰ ਵਿਖੇ ਵਰਕਰਜ਼ ਐਜੂਕੇਸ਼ਨਲ ਐਸੋਸੀਏਸ਼ਨ ਦਾ ਪ੍ਰੈਜ਼ੀਡੈਂਟ ਰਿਹਾ ਅਤੇ ਸਰਗਰਮੀ ਭਰਪੂਰ ਸੁਧਾਰਵਾਦੀ ਕਾਰਜ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ। ਆਕਸਫੋਰਡ ਵਿਖੇ ਰੋਜ਼ੀ ਕਮਾਉਣ ਵਾਲੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਉਂਦਿਆਂ-ਪੜ੍ਹਾਉਂਦਿਆਂ ਇਸ ਨੇ 'ਦੀ ਐਂਗ੍ਰੀਅਨ ਪ੍ਰਾਬਲਮ ਇਨ ਦੀ ਸਿਕਸਟੀਨਥ ਸੈਂਚਰੀ' (1912) ਨਾਮੀ ਆਪਣੀ ਪਹਿਲੀ ਕ੍ਰਿਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤੀ। ਅਗਲੇ ਸਾਲ ਹੀ ਇਸ ਨੇ ਲੰਡਨ ਸਕੂਲ ਆਫ ਇਕਨਾਮਿਕਸ ਵਿਖੇ ਪੜ੍ਹਾਉਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਇਥੇ ਹੀ 1931 ਈ. ਵਿਚ ਆਰਥਕ ਇਤਿਹਾਸ ਦਾ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਅਤੇ 1949 ਈ. ਵਿਚ ਅਮੈਰੀਟਸ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਨਿਯੁਕਤ ਹੋਇਆ।

ਇਹ ਕਈ ਆਰਥਕ ਬੋਰਡਾਂ, ਕਮੇਟੀਆਂ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਸਰਕਾਰੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦਾ ਸਲਾਹਕਾਰ ਰਿਹਾ। ਮਜ਼ਦੂਰ-ਵਰਗ ਦੇ ਉਮੀਦਵਾਰ ਵਜੋਂ ਇਹ ਕਈ ਵਾਰ ਸੰਸਦ ਦੀ ਚੋਣ ਵੀ ਲੜਿਆ ਪਰ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਨਾਕਾਮਯਾਬ ਰਿਹਾ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਸਕੂਲ ਛੱਡਣ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਵਾਧਾ ਕਰਵਾਉਣ, ਕਿਰਤੀ-ਸਿੱਖਿਆ ਵਿਚ ਵਾਧਾ ਕਰਵਾਉਣ ਅਤੇ ਘੱਟ ਤੋਂ ਘੱਟ ਮਜ਼ਦੂਰੀ-ਸੀਮਾ ਨਿਯਤ ਕਰਨ ਵਰਗੀਆਂ ਜ਼ੋਰਦਾਰ ਮੁਹਿੰਮਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਫਲ ਰਿਹਾ। ਇਹ ਇਕ ਸਰਗਰਮ ਈਸਾਈ ਅਤੇ ਸਮਾਜਵਾਦੀ ਸੀ। ਇਸ ਅਨੁਸਾਰ ਸਮਾਜਵਾਦ ਦਾ ਆਧਾਰ ਮਨੁੱਖਵਾਦ ਹੈ। ਸੰਨ 1920 ਵਿਚ ਇਸਨੇ ਬਹੁਤ ਹੀ ਭੜਕਾਊ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ 'ਦੀ ਐਕਵਿਵਲਿਟਿਵ ਸੁਸਾਇਟੀ' ਪੁਸਤਕ ਲਿਖੀ ਜਿਸ ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਪੂੰਜੀਪਤੀ ਸਮਾਜ ਦੀ ਲਾਲਸਾ ਨੈਤਿਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਉਤੇਜਿਤ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਸਿਧਾਂਤ ਗਲਤ ਹੈ ਅਤੇ ਲਾਲਚ ਅਮੀਰਾਂ ਅਤੇ ਗਰੀਬਾਂ ਦੋਹਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਖਰਾਬ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਸੰਨ 1926 ਵਿਚ ਇਸਨੇ ਇਕ ਹੋਰ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਪੁਸਤਕ 'ਰਿਲੀਜ਼ਨ ਐਂਡ ਦੀ ਰਾਈਜ਼ ਆਫ ਕੈਪਿਟਲਿਜ਼ਮ' ਲਿਖੀ। ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਪ੍ਰੋਟੈਸਟੈਂਟ ਮਤ ਅਤੇ 16ਵੀਂ ਅਤੇ 17ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਹੋਏ ਪੂੰਜੀਵਾਦੀ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਵਿਚਲੇ ਸਬੰਧ ਬਾਰੇ ਦੱਸਿਆ। ਇਸ ਨੇ

ਪੂਰਵ-ਉਦਯੋਗਿਕ ਯੂਰਪੀ ਅਰਥ-ਸ਼ਾਸਤਰ ਬਾਰੇ ਆਪਣੀ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਜਾਣਕਾਰੀ ਨੂੰ ਚੀਨ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਲਈ ਅਮਲ ਵਿਚ ਲਿਆਂਦਾ। ਇਸ ਨੇ ਇਸ ਦੇਸ਼ ਦੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਲਈ ਲੋਕਰਾਜੀ ਹੱਲ ਦਾ ਸੁਝਾਅ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ। ਚੀਨ ਤੋਂ ਵਾਪਿਸ ਆਉਣ ਤੇ ਇਸ ਨੇ 'ਲੈਂਡ ਐਂਡ ਲੇਬਰ ਇਨ ਚੀਨ' (1932) ਪੁਸਤਕ ਲਿਖੀ।

16 ਜਨਵਰੀ, 1962 ਨੂੰ ਲੰਡਨ ਵਿਚ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9 : 846

ਟਾਨੋ : ਇਹ ਪੱਛਮੀ ਘਾਨਾਂ ਦਾ ਇਕ ਦਰਿਆ ਹੈ ਜੋ ਬਰੋਗਾਹਾਫੋ (Brongahafa) ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਟੈਕੀਮਾਨ ਦੇ ਨੇੜਿਓਂ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪੱਛਮ ਦਿਸ਼ਾ ਵੱਲ 400 ਕਿ. ਮੀ. ਦਾ ਸਫਰ ਤੈਅ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਆਈਵਰੀ ਤੱਟ ਤੇ ਐਬੀ ਖਾਰੀ ਝੀਲ ਦੇ ਸਥਾਨ ਤੇ ਗਿੱਨੀ ਦੀ ਖਾੜੀ (ਐਟਲਾਂਟਿਕ ਸਾਗਰ) ਵਿਚ ਜਾ ਡਿਗਦਾ ਹੈ। ਦਰਿਆ ਦਾ ਹੇਠਲਾ ਹਿੱਸਾ ਘਾਨ੍ਹਾ-ਆਈਵਰੀ ਤੱਟ ਸਰਹੱਦ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਮੁਹਾਣੇ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਸੁਤਰੀ ਆਬਸ਼ਾਰਾਂ ਤੱਕ ਦੇ 95 ਕਿ. ਮੀ. ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਜਹਾਜ਼ਰਾਨੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਟਾਨੋ ਦਰਿਆ ਇਸ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਵਗਣ ਵਾਲੇ ਐਕੋਬੋਰਾ ਦਰਿਆ ਦੇ ਨਾਲ ਮਿਲਕੇ ਕਵਾਹੂ ਪਠਾਰ ਦੇ ਦੱਖਣ ਪੱਛਮ ਵੱਲ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਦੀ ਜਲ ਨਿਕਾਸੀ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਐਕੋਬੋਰਾ-ਟਾਨਾ ਬੇਸਿਨ ਸੋਨੇ ਅਤੇ ਬਾਕਸਾਈਟ ਦੀਆਂ ਖਾਣਾਂ ਲਈ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇਥੇ ਇਮਰਾਤੀ ਲੱਕੜੀ, ਖੋਪਾ, ਨਾਰੀਅਲ ਅਤੇ ਰਬੜ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਵੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

5° 07' ਉ. ਵਿਥ.; 2° 56' ਪੱ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9 : 810

ਟਾਂਪਸਨ, ਸਰ ਡਾਨਸਪੈਰੋ ਡੇਵਿਡ : ਕੈਨੇਡਾ ਦਾ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਅਤੇ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਇਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਨੀਤੀਵਾਨ ਅਤੇ ਕਾਨੂੰਨਦਾਨ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਜਨਮ 10 ਨਵੰਬਰ, 1844 ਈ. ਨੂੰ ਹੈਲੀਫੈਕਸ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਇਥੋਂ ਹੀ ਕ੍ਰੀ ਚਰਚ ਅਕਾਦਮੀ ਤੋਂ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਉਪਰੰਤ ਇਸ ਨੇ 1865 ਈ. ਵਿਚ ਨੌਵਾ ਸਕਾਸ਼ੀਆ ਵਿਖੇ ਵਕਾਲਤ ਆਰੰਭ ਕਰ ਦਿੱਤੀ।

ਸੰਨ 1877 ਵਿਚ ਜਾਨ ਸਪੈਰੋ ਡੇਵਿਡ ਲਿਬਰਲ ਕੰਜ਼ਰ-ਵੇਟਿਵ ਪਾਰਟੀ ਦਾ ਮੈਂਬਰ ਬਣਿਆ ਅਤੇ ਇਹੋ ਹੀ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਮੈਦਾਨ ਵਿੱਚ ਇਸ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਕਦਮ ਸੀ। ਸੰਨ 1878 ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਅਟਾਰਨੀ ਜਨਰਲ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਤੇ ਅਗਲੇ ਵਰ੍ਹੇ ਇਸ ਦੀ ਲਗਨ ਤੇ ਦਲੀਲਬਾਜ਼ੀ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋ ਕੇ ਮਲਕਾ ਦਾ ਸਲਾਹਕਾਰ ਥਾਪਿਆ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1882 ਵਿਚ ਸਪੈਰੋ ਡੇਵਿਡ ਨੂੰ ਨੌਵਾ ਸਕਾਸ਼ੀਆ ਪ੍ਰਾਂਤ ਪ੍ਰੀਮੀਅਰ ਦਾ ਰੁਤਬਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ ਪਰ ਇਸੇ ਸਾਲ ਚੋਣ ਹਾਰ ਜਾਣ ਕਰਕੇ ਪ੍ਰੀਮੀਅਰ ਤੋਂ ਇਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਵਿੰਸ ਦੀ ਸੁਪਰੀਮ ਕੋਰਟ ਦਾ ਜੱਜ ਨਿਯੁਕਤ ਕੀਤਾ ਤੇ 1885 ਈ. ਵਿਚ ਇਹ ਫਿਰ ਰਾਜਨੀਤੀ ਵਿਚ ਆਇਆ ਤੇ ਨਿਆਂ ਮੰਤਰੀ ਦਾ ਰੁਤਬਾ ਹਾਸਲ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਇਸ ਨੇ ਲੂਈ ਰੀਅਲ (Riel) ਦੀ ਫ਼ਾਂਸੀ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਿਚ ਹੋਈ ਪ੍ਰਤਿਕ੍ਰਿਆ ਅਤੇ ਯਸੂਹੀ ਐਸਟੇਟ ਐਕਟ (1888-89) ਅਤੇ ਫ਼ਰਾਂਸੀਸੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਅਧੀਨੀਕਰਣ ਆਦਿ ਵਰਗੇ ਗੰਭੀਰ ਰਾਜਨੀਤਕ ਮਸਲੇ ਨਜਿੱਠੇ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਬਰਕਰਾਰ ਰੱਖਿਆ। ਇਸ ਪਿਛੋਂ 1888 ਈ. ਵਿਚ ਗ੍ਰੇਟ ਬ੍ਰਿਟੇਨ ਤੇ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਵਿਚਕਾਰ ਮੱਛੀ ਉਦਯੋਗ ਸੰਧੀ ਕਰਾਉਣ ਵਿਚ ਵੀ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ। ਸੰਨ 1888 ਵਿਚ ਹੀ ਜਾਨ ਸਪੈਰੋ ਨੂੰ ਨਾਈਟ ਦੀ ਉਪਾਧੀ ਮਿਲੀ।

ਸੰਨ 1891 ਵਿਚ ਮੈਕਡੋਨਾਲਡ ਦੀ ਮੌਤ ਉਪਰੰਤ ਉਸ ਦੇ ਜਾਂਸ਼ੀਨ ਵਲੋਂ ਅਸਤੀਫ਼ਾ ਦਿੱਤੇ ਜਾਣ ਤੇ ਸੰਨ 1892 ਈ. ਵਿਚ ਸਰ ਜਾਨ ਸਪੈਰੋ ਡੇਵਿਡ ਕੈਨੇਡਾ ਦਾ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਬਣਿਆ ਅਤੇ 12 ਦਸੰਬਰ, 1894 ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਅੰਤਲੇ ਸਾਹ ਤੱਕ ਇਹ ਇਸੇ ਅਹੁਦੇ ਤੇ ਰਿਹਾ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9 : 964; ਐਨ. ਅਮੈ. 26 : 964

ਟਾਂਪਸਨ, ਡੇਵਿਡ : ਕੈਨੇਡਾ ਦੇ ਇਸ ਖੋਜੀ ਅਤੇ ਭੂਗੋਲਵੇਤਾ ਦਾ ਜਨਮ ਇੰਗਲੈਂਡ ਵਿਚ ਲੰਡਨ ਵਿਖੇ 30 ਅਪ੍ਰੈਲ, 1770 ਨੂੰ ਇਕ ਗਰੀਬ ਘਰਾਣੇ ਵਿਚ ਹੋਇਆ। ਗ੍ਰੇ ਕੋਟ ਨਾਮੀ ਇਕ ਬੈਰਾਤੀ ਸਕੂਲ ਵਿਚੋਂ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਉਪਰੰਤ 14 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਇਹ 'ਹਡਸਨ ਬੇ' ਨਾਉਂ ਦੀ ਇਕ ਕੰਪਨੀ ਵਿਚ ਭਰਤੀ ਹੋ ਗਿਆ। ਕੰਪਨੀ ਵੱਲੋਂ ਇਸ ਨੂੰ ਹਡਸਨ ਖਾੜੀ ਅਤੇ ਸਸਕੈਚਿਵਾਨ ਦਰਿਆ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਵਪਾਰਕ ਚੌਕੀਆਂ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਕੰਮ ਸੌਂਪਿਆ ਗਿਆ ਜਿਸ ਨਾਲ ਇਸਨੂੰ ਖਗੋਲ-ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਸਰਵੇਖਣ ਦਾ ਅਮਲੀ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ। ਨੈਲਸਨ ਦਰਿਆ ਅਤੇ ਐਬਾਬਾਸਕਾ ਖੇਤਰ ਦੇ ਸਰਵੇਖਣ-ਦੌਰੇ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ 1797 ਈ. ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਇਹ ਕੰਪਨੀ ਛੱਡ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ 'ਨਾਰਥ ਵੈੱਸਟ ਕੰਪਨੀ' ਵਿਚ ਨੌਕਰੀ ਕਰ ਲਈ। ਇਸ ਕੰਪਨੀ ਵਿਚ ਇਹ ਹਿੱਸੇਦਾਰ ਵੀ ਸੀ। ਇਸ ਦੌਰਾਨ ਵੀ ਇਸ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਂਗ ਹੀ ਪੱਛਮੀ ਮੈਦਾਨਾਂ ਦੀ ਖੋਜ ਅਤੇ ਵਪਾਰ ਦਾ ਕੰਮ ਜਾਰੀ ਰੱਖਿਆ। ਸੰਨ 1797 ਵਿਚ ਇਹ ਮਜ਼ੂਰੀ ਦਰਿਆ ਵਿਚ ਹੇਠਾਂ ਵੱਲ ਨੂੰ ਕੁਝ ਦੂਰ ਤੱਕ ਗਿਆ ਅਤੇ ਟਰਟਲ ਝੀਲ ਨੂੰ ਲੱਭਣ ਵਿਚ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋਇਆ ਜੋ ਕਿ ਮਿਸਿਸਿਪੀ ਦਰਿਆ ਦੇ ਸਰੋਤਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਹੈ। ਸੰਨ 1807 ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਹਾਉਸੇ ਦੌਰੇ ਰਾਹੀਂ ਰਾਕੀ ਪਹਾੜਾਂ ਨੂੰ ਪਾਰ ਕਰਕੇ ਕੋਲੰਬੀਆ ਦਰਿਆ ਤੇ ਪਹਿਲੀ ਵਪਾਰਕ ਚੌਕੀ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਮੌਜੂਦਾ ਉੱਤਰ ਪੱਛਮੀ ਮੋਨਟਾਨਾ ਖੇਤਰ ਦੀ ਖੋਜ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ 1811 ਈ. ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਕੋਲੰਬੀਆ ਦਰਿਆ ਦੀ ਹੇਠਾਂ ਵੱਲ ਲੰਬਾਈ ਤਹਿ ਕੀਤੀ। ਇਹ ਪਹਿਲਾ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਵਿਅਕਤੀ ਸੀ ਜਿਸਨੇ ਕੋਲੰਬੀਆ ਦਰਿਆ ਦੀ ਇਸ ਦੇ ਸ੍ਰੋਤ ਤੋਂ ਮੁਹਾਣੇ ਤੱਕ ਖੋਜ ਕੀਤੀ।

ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ 1812 ਈ. ਵਿਚ ਮਾਟੀਅਲ ਦੇ ਨਜ਼ਦੀਕ ਟੈਰਾਬਾਨ ਵਿਖੇ ਇਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਰਿਹਾਇਸ਼ ਕਰ ਲਈ। ਇਥੇ ਦੋ ਸਾਲਾਂ ਦੀ ਮਿਹਨਤ ਨਾਲ ਇਸ ਨੇ ਨਵੇਂ ਲੱਭੇ ਖੇਤਰ ਦੇ ਨਕਸ਼ੇ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ।

ਸੰਨ 1818 ਤੋਂ 1826 ਤੱਕ ਇਹ ਕੈਨੇਡਾ ਅਤੇ ਅਮਰੀਕਾ ਵਿਚਕਾਰ ਸਰਹੱਦ ਦੀ ਸਰਵੇਖਣ ਪਾਰਟੀ ਦਾ ਮੁਖੀ ਰਿਹਾ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇਸ ਨੇ ਕਈ ਹੋਰ ਸਰਵੇ ਪਾਰਟੀਆਂ ਦੀ ਵੀ ਅਗਵਾਈ ਕੀਤੀ ਪਰ ਇਸਨੂੰ ਇਕ ਭੂਗੋਲਵੇਤਾ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਮਾਨਤਾ ਕੇਵਲ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਉਪਰੰਤ ਹੀ ਮਿਲੀ। 10 ਫ਼ਰਵਰੀ, 1857 ਨੂੰ ਮਾਟੀਅਲ ਦੇ ਨਜ਼ਦੀਕ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 11 : 718; ਐਨ. ਅਮੈ. 26 : 692

ਟਾਂਪਸਨ, ਫ਼ਰਾਂਸਿਸ : ਇਹ ਇੰਗਲੈਂਡ ਦਾ ਇਕ ਉੱਘਾ ਕਵੀ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਜਨਮ 18 ਦਸੰਬਰ, 1859 ਨੂੰ ਇੰਗਲੈਂਡ ਵਿਚ ਪੈਸਟਨ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਇਹ ਰੋਮਨ ਕੈਥੋਲਿਕ ਧਰਮ ਦੇ ਉਸ਼ਾਕ ਕਾਲਜ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹਿਆ। ਇਸ ਪਿਛੋਂ ਇਸ ਨੇ ਮਾਨਚੈਸਟਰ ਵਿਚ ਚਿਕਿਤਸਾ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਪਰ ਇਸ ਪਾਸੇ ਇਸ ਨੂੰ ਬਹੁਤਾ ਲਗਾਉ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਫਿਰ ਇਹ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਲਈ ਲੰਡਨ ਚਲਿਆ

ਗਿਆ। ਇਹ ਅਤਿ ਦਰਜੇ ਦਾ ਗਰੀਬ ਸੀ। ਇਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਇਸ ਨੂੰ ਮਾਚਸਾਂ ਅਤੇ ਅਖਬਾਰ ਵੇਚਣ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਪਿਆ। ਸਿਹਤ ਖਰਾਬ ਰਹਿਣ ਕਰਕੇ ਇਹ ਅਫੀਮ ਖਾਣ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਫਿਰ ਇਹ ਇਕ ਸੋਚੀ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਉਦੋਂ ਇਸਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਪਹਿਲੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਲਿਖੀਆਂ।

ਸੰਨ 1888 ਵਿਚ ਵਿਲਫਰੈਡ ਮੇਨੋਲ ਦੇ ਪੱਤਰ 'ਮੈਰੀ ਇੰਗਲੈਂਡ' ਵਿਚ ਇਸ ਦੀਆਂ ਦੋ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਹੋਈਆਂ ਅਤੇ ਰਾਬਰਟ ਬ੍ਰਾਉਨਿੰਗ ਨੇ ਇਸ ਦੀ ਸ਼ਲਾਘਾ ਕੀਤੀ। ਮੇਨੋਲ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਪਤਨੀ ਅਲਾਈਸ ਇਸ ਦੇ ਕਿਰਪਾ-ਪਾਤਰ ਬਣੇ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਹੁਸਪਤਾਲ ਦਾਖਲ ਹੋਣ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦਿੱਤੀ। ਸੰਨ 1893 ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਸ ਦੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਦਾ ਸੰਗ੍ਰਹਿ 'ਪੋਇਮਜ਼' ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕਰਨ ਦਾ ਉਪਰਾਲਾ ਕੀਤਾ। ਸੰਨ 1893 ਤੋਂ 1897 ਤੱਕ ਇਹ ਉੱਤਰੀ ਵੇਲਜ਼ ਵਿਚ ਫ੍ਰਾਂਸਿਸਕਨ ਮੱਤ ਦੇ ਨੇੜੇ ਰਿਹਾ। ਇਸ ਦੌਰਾਨ ਇਸ ਨੇ 'ਸਿਸਟਰ ਸਾਂਗਜ਼' (1895) ਅਤੇ 'ਨਿਊ ਪੋਇਮਜ਼' (1897) ਰਚਨਾਵਾਂ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਇਸ ਨੇ ਕਈ ਵਾਰਤਕ ਦੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਵੀ ਰਚੀਆਂ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਵਧੇਰੇ ਰਚਨਾਵਾਂ ਇਸ ਦੇ ਮਰਨ ਪਿਛੋਂ ਛਪੀਆਂ। 'ਦ ਵਰਕਸ ਆਫ ਫ੍ਰਾਂਸਿਸ ਟਾਂਪਸਨ' (1913) ਤਿੰਨ ਜਿਲਦਾਂ ਵਿਚ ਮੇਨੋਲ ਨੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕਰਵਾਈ।

ਇਸ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਉੱਘੀ ਕਵਿਤਾ 'ਦੀ ਹਾਊਡ ਆਫ ਹੈਵਨ' ਹੈ। ਆਪਣੀ ਨਾਟਕੀ ਤੀਬਰਤਾ ਦੇ ਪੱਖੋਂ ਇਹ ਕਵਿਤਾ ਜਾਰਜ ਹਰਬਰਟ ਵਰਗੇ ਉੱਘੇ ਕਵੀਆਂ ਦੀ ਧਾਰਮਕ ਕਵਿਤਾ ਨਾਲ ਜਾ ਮੇਲ ਖਾਂਦੀ ਹੈ।

13 ਨਵੰਬਰ, 1907 ਨੂੰ ਲੰਡਨ ਵਿਖੇ ਤਪਦਿਕ ਦੀ ਬੀਮਾਰੀ ਨਾਲ ਇਹ ਚਲਾਣਾ ਕਰ ਗਿਆ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਥਿ. ਮਾ. 9 : 964; ਐਨ. ਅਮੈ. 26 : 577

ਟਾਂਪਸਨ, ਰੈਂਡਾਲ : ਇਹ ਅਮਰੀਕਾ ਦਾ ਇਕ ਅਤਿ ਹਰਮਨ ਪਿਆਰਾ ਸੰਗੀਤਕਾਰ ਸੀ, ਜੋ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ ਤੇ ਸਮੂਹਗਾਨ ਲਈ ਮੰਨਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਜਨਮ 21 ਅਪ੍ਰੈਲ, 1899 ਨੂੰ ਨਿਊਯਾਰਕ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਸੰਨ 1920 ਵਿਚ ਹਾਰਵਰਡ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਤੋਂ ਬੀ. ਏ. ਕਰਨ ਪਿਛੋਂ ਸੰਨ 1922 ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਐਮ. ਏ. ਕੀਤੀ। ਇਸ ਪਿਛੋਂ ਅਰਨੈਸਟ ਬਲਾਕ ਤੋਂ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ।

ਰੈਂਡਾਲ ਟਾਂਪਸਨ

ਇਸ ਨੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਵਿਚ ਸਿੱਖਿਆ ਦਿੱਤੀ। ਸੰਨ 1937 ਤੋਂ 1939 ਤੱਕ ਕੈਲੀਫੋਰਨੀਆ ਦੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ

ਵਿਖੇ ਸੰਗੀਤ ਦਾ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਰਿਹਾ। 1939 ਤੋਂ 1941 ਤੱਕ ਇਹ ਫਿਲਾਡੇਲਫੀਆ ਚਲਾ ਗਿਆ ਅਤੇ 'ਕਰਟਿਸ ਇਨਸਟੀਚਿਊਟ ਆਫ ਮਿਊਜ਼ਿਕ' ਦਾ ਡਾਇਰੈਕਟਰ ਬਣਿਆ। ਉਥੋਂ ਇਹ ਵਰ-ਜੀਨੀਆ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਅਤੇ ਫਿਰ ਹਾਰਵਰਡ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਚਲਾ ਗਿਆ।

ਟਾਂਪਸਨ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਦੀ ਸ਼ੈਲੀ ਵੀਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦੀਆਂ ਰਵਾਇਤੀ ਕਿਸਮ ਦੀਆਂ ਸ਼ੈਲੀਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਨਰਮ-ਖਿਆਲੀਆਂ ਅਤੇ ਨਵ-ਕਲਾਸਕੀ ਹੈ। ਇਹ ਰਚਨਾਵਾਂ ਜਵਾਬੀ ਨੁਕਤੇ ਅਤੇ ਸ਼ੈਲੀ ਦੀ ਅਤਿਅੰਤ ਵਿਕਸਿਤ ਵਿਵੇਕਸ਼ੀਲਤਾ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ।

ਇਸ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਵਿਚੋਂ 'Alleluia' (1940) ਅਤੇ 'ਦੀ ਟੈਸਟਾਮੈਂਟ ਆਫ ਫ੍ਰੀਡਮ' (1942) ਬਹੁਤ ਹਰਮਨ ਪਿਆਰੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਨੇ ਇਕ ਗੀਤ-ਨਾਟ 'ਸੋਲੋਮਨ ਐਂਡ ਬਾਲਕਿਸ' (1942) ਅਤੇ ਧਾਰਮਕ ਨਾਟਕ 'ਦਾ ਪੈਸ਼ਨ ਅਕਾਰਡਿੰਗ ਟੂ ਸੇਂਟ ਲਿਊਕ' (1965) ਵੀ ਲਿਖੇ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਅਮੈ. 26 : 779; ਐਨ. ਥਿ. ਮਾ. 9

ਟਾਂਪਸਨ, ਵਿਲੀਅਮ ਟੱਪਨ : ਇਸ ਅਮਰੀਕੀ ਪੱਤਰਕਾਰ ਅਤੇ ਹਾਸਰਸੀ ਲੇਖਕ ਦਾ ਜਨਮ 31 ਅਗਸਤ, 1812 ਨੂੰ ਓਹਾਈਓ ਰਾਜ ਵਿਚ ਰਵੈਨਾ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਇਹ ਜਾਰਜੀਆ-ਫਲੋਰਿਡਾ ਦੇ ਜੰਗਲੀ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਵਾਸਤਵਿਕ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਕਾਰਨ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਨੇ ਆਪਣਾ ਪੱਤਰਕਾਰੀਤਾ ਦਾ ਜੀਵਨ 'ਡੇਲੀ ਕ੍ਰਾਨਿਕਲ' ਪੱਤਰ ਰਾਹੀਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। ਸੰਨ 1838 ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ 'ਮਿਰਰ' ਨਾਮੀ ਸਾਹਿਤਕ ਰਸਾਲਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਸੰਨ 1842 ਵਿਚ 'ਫੈਮਿਲੀ ਕੰਪੈਨੀਅਨ ਐਂਡ ਲੇਡੀਜ਼ ਮਿਰਰ' ਨਾਂ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਦੱਖਣ ਵਿਚ ਸਾਹਿਤਕ ਰਸਾਲੇ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਨਾ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਇਸ ਨੇ ਸੰਨ 1850 ਵਿਚ 'ਸਾਵਨਾ ਮਾਰਨਿੰਗ ਨਿਊਜ਼' ਨਾਮੀ ਰਸਾਲਾ ਜਾਰੀ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਮੌਤ ਤੱਕ ਇਸ ਦਾ ਸੰਪਾਦਕ ਰਿਹਾ। ਇਸ ਰਸਾਲੇ ਲਈ ਲਿਖੇ ਇਸ ਦੇ ਪੱਤਰ ਪੁਸਤਕ ਰੂਪ ਵਿਚ 'ਮੇਜਰ ਜਾਨਜ਼ ਕੋਰਟਸ਼ਿਪ' (1843), ਮੇਜਰ ਜਾਨਜ਼ ਕ੍ਰਾਨਿਕਲ ਆਫ ਪਾਈਨਵੀਲ' (1843) ਅਤੇ 'ਮੇਜਰ ਜਾਨਜ਼ ਸਕੈਚਿਜ਼ ਆਫ ਟ੍ਰੈਵਲ' (1828) ਨਾਵਾਂ ਹੇਠ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਹੋਏ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਸਦਕਾ ਇਹ ਹਾਸਰਸੀ ਲੇਖਕ ਵਜੋਂ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋਇਆ।

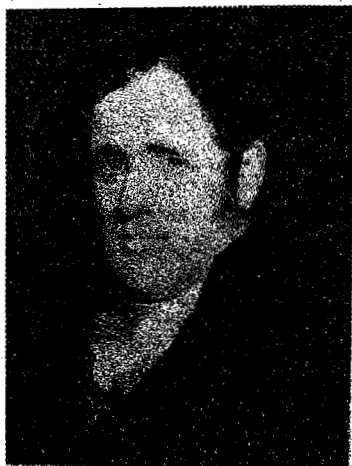
24 ਮਾਰਚ, 1882 ਨੂੰ ਜੀਆਰਜੀ ਰਾਜ ਵਿਚ ਸਾਵਨਾ ਵਿਖੇ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਥਿ. ਮਾ. 9 : 964; ਐਨ. ਅਮੈ. 26 : 580

ਟਾਂਪਕਿੰਨਜ, ਡੋਨੀਅਲ : ਇਸ ਉਦਾਰਵਾਦੀ ਨੀਤੀਵਾਨ ਦਾ ਜਨਮ 21 ਜੂਨ, 1774 ਨੂੰ ਨਿਊਯਾਰਕ ਰਾਜ ਵਿਚ ਸਕਾਰਸਡੇਲ (Scarsdale) ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਸੰਨ 1803 ਵਿਚ ਇਹ ਨਿਊਯਾਰਕ ਅਸੈਂਬਲੀ ਅਤੇ 1804 ਈ. ਵਿਚ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਦੇ (ਹਾਊਸ ਆਫ ਰੀਪ੍ਰੇਜੇਂਟੇਟਿਵ) ਲਈ ਚੁਣਿਆ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1807-17 ਦੌਰਾਨ ਇਹ ਨਿਊਯਾਰਕ ਦਾ ਗਵਰਨਰ ਰਿਹਾ ਅਤੇ ਇਸ ਦੌਰਾਨ ਇਸ ਨੇ ਸਕੂਲਾਂ ਦੇ ਸੁਧਾਰ, ਗੁਲਾਮੀ ਦੇ ਖਾਤਮੇ ਅਤੇ ਉਦਾਰ ਡੰਡਾਵਲੀ ਲਈ ਪੱਖ ਪੂਰਿਆ। ਸੰਨ 1812 ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਸੰਵਿਧਾਨ-ਸਭਾ ਨੂੰ ਅਣਮਿਥੇ ਸਮੇਂ ਲਈ ਕਾਨੂੰਨੀ ਤੌਰ ਤੇ ਸਥਗਿਤ ਕੀਤਾ ਜਿਹੜੀ ਇਸ ਸਟੇਟ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਗਵਰਨਰ ਵੱਲੋਂ ਇਕੋ ਇਕ ਅਜਿਹੀ ਤਾਕਤ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਦੀ ਉਦਾਹਰਣ ਹੈ।

ਸੰਨ 1812 ਦੇ ਯੁੱਧ ਦੌਰਾਨ ਨਿਊਯਾਰਕ ਦੀ ਸਥਾਨਕ ਸੈਨਾ

ਨੂੰ ਲੈਸ ਕਰਨ ਅਤੇ ਅਸਲੇ ਲਈ ਜੋ ਪੈਸਾ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਸੀ ਉਸ ਬਾਰੇ ਇਸਦਾ ਸਰਕਾਰ ਨਾਲ ਵਿਰੋਧ ਉਤਪੰਨ ਹੋ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1817-25 ਦੌਰਾਨ ਜੇਮਜ਼ ਮੋਨਰੋ ਦੀ ਪ੍ਰਧਾਨਗੀ ਸਮੇਂ ਇਹ ਸੰਯੁਕਤ

ਡੇਨੀਅਲ ਟਾਂਪਕਿਨਜ਼

ਰਾਜ ਦਾ ਉਪ-ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਰਿਹਾ ਅਤੇ ਇਸ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਇਹ ਆਪਣੇ ਵਿਰੋਧ ਲਗੇ ਇਲਜ਼ਾਮਾਂ ਕਾਰਨ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸ਼ਾਨ ਰਿਹਾ।

11 ਜੂਨ, 1825 ਨੂੰ ਸਟੈਟਨ ਆਈਲੈਂਡ (Staten Island) ਵਿਖੇ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮਾ. 10 : 38

ਟਾਪੀਓ : ਇਹ ਫਿਨਲੈਂਡ ਦਾ ਜੰਗਲ ਦਾ ਦੇਵਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਵਿਚਲੇ ਸ਼ਿਕਾਰ ਉੱਤੇ ਰਾਜ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ 'Metsahine' ਜਾਂ ਕਦੇ ਕਦੇ 'Husi' ਦਾ ਨਾਂ ਵੀ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਜੰਗਲ ਦੀਆਂ ਵੱਖ ਵੱਖ ਰੂਪਾਂ ਨੂੰ ਮੂਰਤੀਮਾਨ ਕਰਦਾ ਸੀ ਜਿਹੜੀਆਂ ਸ਼ਿਕਾਰੀਆਂ ਲਈ ਬੜਾ ਮਹੱਤਵ ਰਖਦੀਆਂ ਸਨ ਕਿਉਂ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਹੀ ਜੰਗਲ ਉੱਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਟਾਪੀਓ ਦੇਵਤੇ ਨੂੰ ਕਦੇ ਕਦੇ ਖੈਰ ਦੇ ਰੁੱਖ ਦੇ ਆਕਾਰ ਦਾ ਬਹੁਤ ਡਰਾਉਣੀ ਜਿਹੀ ਸ਼ਕਲ ਦਾ ਦਿਖਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਜਿਹੜਾ ਸਾਹਮਣਿਓਂ ਦੇਖਣ ਨੂੰ ਮਨੁੱਖ ਵਰਗਾ ਅਤੇ ਪਿਛੋਂ ਇਕ ਪੁਰਾਣੇ ਦਰਖਤ ਵਰਗਾ ਜਾਪਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਜੰਗਲ ਦੇ ਦੇਵਤੇ ਨੂੰ ਕਦੇ ਕਦੇ ਇਕ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸੁੰਦਰ ਇਸਤਰੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵੀ ਦਿਖਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਰਾਤ ਲਈ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਠਹਿਰਨ ਵਾਲੇ ਸ਼ਿਕਾਰੀ ਜਾਂ ਲੱਕੜਹਾਰੇ ਇਸ ਵੱਲੋਂ ਭਰਮਾਏ ਜਾਂਦੇ ਸਨ ਪਰ ਲਾਗਿਓਂ ਆ ਕੇ ਦੇਖਣ ਤੇ ਇਹ ਵੀ ਇਕ ਪੁਰਾਣੇ ਸੁੱਕੇ ਦਰਖਤ ਦਾ ਮੁੱਢ ਹੀ ਨਿਕਲਦਾ। ਸ਼ਿਕਾਰੀ ਇਸ ਦੇਵਤੇ ਨੂੰ ਚੜ੍ਹਾਵੇ ਚੜ੍ਹਾਉਂਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਜੰਗਲ ਦੇ ਨਿਯਮਾਂ ਦੇ ਪਾਬੰਦ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਬਹੁਤਾ ਸ਼ੌਰ ਨਹੀਂ ਮਚਾਉਂਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਵਿਲੱਖਣ ਕਿਸਮ ਦੇ ਪੰਛੀਆਂ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਸਨ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮਾ. 9 : 818

ਟਾਪੂ : ਜ਼ਮੀਨ ਦਾ ਉਹ ਟੋਟਾ, ਜਿਹੜਾ ਚਾਰੋਂ ਪਾਸਿਉਂ ਪਾਣੀ ਨਾਲ ਘਿਰਿਆ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਛੋਟੇ ਮਹਾਂਦੀਪ ਨਾਲੋਂ ਰਕਬੇ ਵਿਚ ਛੋਟਾ ਹੋਵੇ, ਟਾਪੂ ਅਖਵਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਟਾਪੂ ਛੋਟਾ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਵੱਡਾ ਵੀ। ਸਾਰੀ ਧਰਤੀ ਉੱਤੇ 10 ਵੱਡੇ ਟਾਪੂ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸੱਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਟਾਪੂ ਗ੍ਰੀਨਲੈਂਡ ਹੈ ਅਤੇ ਦੂਜਾ ਵੱਡਾ ਟਾਪੂ ਨਿਊ ਗਿਨੀ ਹੈ। ਕਈ ਵੇਰ ਇਹ ਟਾਪੂ ਕਾਫੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ

ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਨੇੜੇ ਨੇੜੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਟਾਪੂ ਸਮੂਹ ਜਾਂ ਦੀਪ ਸਮੂਹ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਅਜਿਹੇ ਟਾਪੂਆਂ ਦੀ ਜਾਣੀ ਪਛਾਣੀ ਮਿਸਾਲ ਪੱਛਮੀ ਦੀਪ ਸਮੂਹ, ਜਾਪਾਨ ਅਤੇ ਫਿਲਪੀਨ ਵਿਚ ਵੇਖੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਈ ਟਾਪੂਆਂ ਦਾ ਵਿਸਤਾਰ ਸਮੁੰਦਰੀ ਸੈਲਫ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਸਾਮਾਂਤਰ ਇਕ ਪਟੀ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਵਿਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ 'ਬੇਰੀਅਰ ਰੀਫ' ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਈ ਟਾਪੂ ਅੰਧ ਚੰਦ ਆਕਾਰ ਲੜੀ ਵਿਚ ਫੈਲੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ 'ਆਈਲੈਂਡ ਆਰਕ' ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇੰਡੋਨੇਸ਼ੀਆ ਦੇ ਟਾਪੂ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਹੀ ਹਨ ਜਿਹੜੇ ਡੂੰਘੇ ਸਮੁੰਦਰ ਵਿਚ ਚਾਪ ਜਿਹੀ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਵੱਡੇ ਟਾਪੂਆਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਛੋਟੇ ਟਾਪੂ ਵੀ ਵੇਖੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਬਿਲਕੁਲ ਛੋਟੇ ਟਾਪੂਆਂ ਨੂੰ 'ਆਈਲੈਟ' ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਵੱਡੇ ਟਾਪੂਆਂ ਦਾ ਰਕਬਾ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ :

ਨਾਮ	ਖੇਤਰਫਲ ਵ. ਕਿ. ਮੀ.
ਗ੍ਰੀਨਲੈਂਡ	2,175,600
ਨਿਊ ਗਿਨੀ	820,700
ਬੋਰਨੀਓ	763,300
ਮੈਡਾਗਾਸਕਰ	590,000
ਬੈਫਿਨ	476,000
ਸਮਾਟਰਾ	473,700
ਹਾਂਸੂ	230,200
ਬਰਤਾਨੀਆ	229,400
ਐਲਜੀਨੀਅਰ	212,600
ਵਿਕਟੋਰੀਆ	212,100

ਟਾਪੂਆਂ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਪਛਾਣ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵੱਡੇ ਛੋਟੇ ਜਾਂ ਕਿਸ ਜਗ੍ਹਾ ਉੱਤੇ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਫੈਲੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਤਾਂ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਬਾਕੀ ਪਛਾਣ ਜਾਂ ਵੰਡ ਇਨ੍ਹਾਂ ਹੇਠਲੀਆਂ ਚਟਾਨਾਂ ਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਮੁੱਖ ਤੌਰ ਤੇ ਟਾਪੂਆਂ ਦੀਆਂ ਦੋ ਹੀ ਕਿਸਮਾਂ ਹਨ ਮਹਾਂਦੀਪੀ ਅਤੇ ਸਮੁੰਦਰੀ।

1. ਮਹਾਂਦੀਪੀ (Continental)—ਇਹ ਟਾਪੂ ਮਹਾਂਦੀਪ ਦੇ ਨਾਲ ਲੱਗਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਵੇਲੇ ਉਸ ਮਹਾਂਦੀਪ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹੀ ਰਹੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਹਾਂਦੀਪੀ ਟਾਪੂ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਚਟਾਨਾਂ ਨੇੜੇ ਦੇ ਮਹਾਂਦੀਪ ਦੀਆਂ ਹੇਠਲੀਆਂ ਚਟਾਨਾਂ ਹੀ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਕਹਿਣਾ ਉਚਿਤ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਇਹ ਕਿਸੇ ਸਮੇਂ ਇਕੋ ਵੱਡੇ ਨੇੜੇ ਦੇ ਮਹਾਂਦੀਪ ਦਾ ਹੀ ਹਿੱਸਾ ਰਹੇ ਹੋਣਗੇ ਤੇ ਜ਼ਮੀਨਦੋਜ ਕ੍ਰਿਆਵਾਂ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਲਗਵੇਂ ਮਹਾਂਦੀਪ ਜਾਂ ਮੁੱਖ ਧਰਤੀ ਨਾਲੋਂ ਨਿਖੇੜ ਦਿੱਤਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਭਾਵੇਂ ਇਹ ਮਹਾਂਦੀਪ ਨਾਲੋਂ ਵੱਖ ਤਾਂ ਹਨ ਪਰ ਇਹ ਮਹਾਂਦੀਪ ਤੋਂ ਸਿਰਫ ਇਕ ਜਲਡਮਰੂ ਜਾਂ ਛੋਟੀ ਤੰਗ ਖਾੜੀ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਵੱਖ ਹੋਏ ਹਨ। ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਸਾਰੇ ਵੱਡੇ ਟਾਪੂਆਂ ਦਾ ਜਨਮ ਜ਼ਮੀਨਦੋਜ ਕ੍ਰਿਆਵਾਂ ਨਾਲ ਮਹਾਂਦੀਪ ਨਾਲੋਂ ਟੁਟਣ ਤੋਂ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਵੱਡਾ ਟਾਪੂ ਗ੍ਰੀਨਲੈਂਡ ਉੱਤਰੀ ਅਮਰੀਕਾ ਦਾ ਹੀ ਹਿੱਸਾ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਤੰਗ ਖਾੜੀ ਮੁਖ ਧਰਤੀ ਤੋਂ ਵੱਖ ਕਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਸਟ੍ਰੇਲੀਆ ਦੇ ਨੇੜੇ ਦਾ ਨਿਊ ਗਿਨੀ ਟਾਪੂ ਟਾਰੈਸ ਜਲ ਡਮਰੂ ਦੀ ਹੋਂਦ ਕਰਕੇ ਵਖਰਾ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮਹਾਂਦੀਪੀ ਸੈਲਫ ਦਾ ਕੁਝ ਹਿੱਸਾ ਪਾਣੀ ਹੇਠ ਡੁਬਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਜਦੋਂ ਸਮੁੰਦਰੀ ਪਾਣੀ ਦਾ ਤਲ ਹੋਰ ਵਧ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਕਈ ਹੋਰ ਸਾਹਿਲੀ ਹਿੱਸੇ ਵੀ ਪਾਣੀ ਹੇਠਾਂ ਡੁਬ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਪਰ ਉਠੇ ਹਿੱਸੇ ਟਾਪੂ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਮਹਾਂਦੀਪੀ

ਸੈਲਫ਼ ਉੱਤੇ ਪਾਣੀ ਦੀ ਗਹਿਰਾਈ ਬੜੀ ਘੱਟ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਜਿਥੇ ਸਮੁੰਦਰੀ ਲਹਿਰਾਂ ਸਮੁੰਦਰ ਵਿਚੋਂ ਮਿੱਟੀ ਅਤੇ ਰਸਾਇਣ ਵਗੇਗਾ ਲਿਆ ਕੇ ਇਕੱਠੇ ਕਰ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਨਿਖੇਪ ਇਕੱਠੇ ਹੁੰਦੇ ਹੁੰਦੇ ਕਠੌਰ ਪੱਧਰੀ ਧਰਤੀ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਟਾਪੂ ਮਹਾਂਦੀਪੀ ਸੈਲਫ਼ ਦੇ ਉੱਤੇ ਨਿਖੇਪਾਂ ਤੋਂ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਡੈਲਟਾਈ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਵੀ ਨਦੀ ਨਾਲ ਲਿਆਂਦੀ ਮਿੱਟੀ ਇਕੱਠੀ ਹੁੰਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਟਾਪੂ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਟਾਪੂ ਮੈਨਗੋਵ ਟਾਪੂ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਕਈ ਵਾਰੀ ਜੇ ਪਾਣੀ ਸੁਕ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਇਹ ਮਹਾਂਦੀਪ ਨਾਲ ਹੀ ਮਿਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਹਵਾ ਅਤੇ ਗਲੇਸ਼ੀਅਰਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਆਈ ਮਿੱਟੀ ਦੇ ਨਿਖੇਪਾਂ ਨਾਲ ਵੀ ਟਾਪੂ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਸਮੁੰਦਰੀ ਟਾਪੂ—ਜਿਹੜੇ ਟਾਪੂ ਤੱਟ ਤੋਂ ਪਰ੍ਹਾਂ ਦੂਰ ਡੂੰਘੇ ਸਮੁੰਦਰ ਵਿਚ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਘਿਰੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਸਮੁੰਦਰੀ ਟਾਪੂ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਅਜਿਹੇ ਟਾਪੂਆਂ ਦੀ ਮਹਾਂਦੀਪ ਨਾਲ ਕੋਈ ਵੀ ਸਾਂਝ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਚਟਾਨਾਂ ਪਾਣੀ ਹੇਠ ਡੁੱਬੀਆਂ ਪਰਬਤ ਲੜੀਆਂ ਵਾਲੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਟਾਪੂ ਹੇਠਾਂ ਚਟਾਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਲਾਵੇ ਦੇ ਲਗਭਗ ਵਿਸਫੋਟ ਨਾਲ ਢੇਰਾਂ ਦੇ ਢੇਰ ਇਕੱਠਾ ਹੋ ਜਾਣ ਤੇ ਫਿਰ ਸਮੁੰਦਰੋਂ ਬਾਹਰ ਉਪਰ ਉਠਣ ਤੇ ਫੈਲਣ ਨਾਲ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਲਾਵੇ ਦੇ ਟਾਪੂਆਂ ਉੱਤੇ ਲਾਵਾ ਕਈ ਕਈ ਹਜ਼ਾਰ ਫੁਟ ਸਮੁੰਦਰ ਤਲ ਤੋਂ ਹੋਰ ਉਤਾਹ ਪਹਾੜਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਦਿਸਣ ਲੱਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ 'ਹਵਾਈ' ਟਾਪੂ ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਮਿਸਾਲ ਹਨ। ਕਈ ਵਾਰੀ ਜਵਾਲਾਮੁਖੀ ਟਾਪੂਆਂ ਦਾ ਕੁਝ ਹਿੱਸਾ ਪਾਣੀ ਹੇਠਾਂ ਡੁਬ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਇਹ ਟਾਪੂ ਘਿਸ ਕੇ ਛੋਟੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਇਹ ਸਿਰਫ਼ ਵਲਗਣਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਹੀ ਰਹਿ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਹੋ ਜਿਹੀਆਂ ਵਲਗਣਾਂ ਨੂੰ Atolls ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਕੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਟਾਪੂਆਂ ਉੱਤੇ ਆਪਣੀ ਵੱਖਰੀ ਕਿਸਮ ਦੀ ਬਨਸਪਤੀ ਜਾਂ ਜੀਵ-ਜੰਤੂ ਪਾਏ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ? ਇਸ ਦਾ ਜਵਾਬ ਵੀ ਨਾਂਹ ਵਿਚ ਹੀ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਉੱਤੇ ਸਿਰਫ਼ ਮਹਾਂਦੀਪਾਂ ਵੱਲੋਂ ਹੀ ਆਏ ਪ੍ਰਵਾਸੀ ਪੰਛੀ ਜਾਂ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਜੀਵ ਜੰਤੂ ਜਿਹੜੇ ਸਮੁੰਦਰ ਨੂੰ ਪਾਰ ਕਰਕੇ ਟਾਪੂ ਉੱਤੇ ਪਹੁੰਚ ਸਕਦੇ ਹੋਣ, ਵੇਖੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਟਾਪੂ ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਆਮ ਉੱਨਤੀ ਲਈ ਰੁਕਾਵਟ ਹੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਕਿਉਂਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਆਪਣਾ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਜਿਹਾ ਖੇਤਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਵਿਸ਼ਾਲ ਸਮੁੰਦਰੋਂ ਪਾਰ ਕਿਸੇ ਦੂਜੀ ਥਾਂ ਤੇ ਜਾਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 6 : 412 ; ਐਨ. ਅਮੇ. 15 : 509

ਟਾਪੂਲ : ਫ਼ਿਲਪੀਨ ਦੇ ਸੁਲੂ ਦੀਪ ਸਮੂਹ ਦਾ ਇਹ ਇਕ ਟਾਪੂ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਉੱਤਰ ਪੂਰਬ ਵਿਚ ਸੁਲੂ ਅਤੇ ਦੱਖਣ ਪੱਛਮ ਵਿਚ ਟਾਵੀਟਾਵੀ ਟਾਪੂਆਂ ਵਿਚਾਲੇ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਟਾਪੂਲ ਟਾਪੂਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ 38 ਹੈ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਕਈ ਹੋਰ ਛੋਟੇ ਟਾਪੂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਨਾਂ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਸਾਰੇ ਦੀਪ ਸਮੂਹ ਵਿਚ ਸੀਆਸੀ ਲਾਪਾਕ ਲੂਗੂਸ ਵਰਣਨਯੋਗ ਟਾਪੂ ਹਨ। ਸੀਆਸੀ ਦਾ ਖੇਤਰਫਲ ਸਭ ਨਾਲੋਂ ਵੱਧ ਹੈ। ਇਹ ਕੋਈ 75 ਵ. ਕਿ.ਮੀ (29.6 ਵ. ਮੀਲ) ਖੇਤਰ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਦੂਜਾ ਟਾਪੂ ਲਾਪਾਕ ਸੀਆਸੀ ਦੇ ਪੱਛਮ ਵੱਲ ਓਬੜ ਖਾਬੜ ਜਿਹੀ ਧਰਾਤਲ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਖੇਤਰਫਲ 40 ਵ. ਕਿ. ਮੀ. (15.6 ਵ. ਮੀਲ) ਹੈ। ਲੂਗੂਸ ਦਾ ਰਕਬਾ 33 ਵ. ਕਿ. ਮੀ. (14.8 ਵ. ਮੀਲ) ਹੈ। ਪੂਰ ਉਤਰ ਵੱਲ ਦਾ ਟਾਪੂਲ ਟਾਪੂ ਬਹੁਤ ਹੀ ਉਪਜਾਊ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਖੇਤਰਫਲ 26.8 ਵ. ਕਿ. ਮੀ. ਹੈ।

ਇਥੋਂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਟਾਪੂਆਂ ਉਪਰ ਉਸ਼ਣ-ਖੰਡੀ ਬਨਸਪਤੀ ਪਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਜ਼ਰਾਇਤੀ ਉਪਜਾਂ ਵੀ ਉਸ਼ਣ-ਖੰਡੀ ਵਾਲੀਆਂ ਹੀ

ਹਨ। ਇਥੋਂ ਮੱਛੀਆਂ ਵੀ ਫੜੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਅਮੇ. 26 : 8; ਵੈ. ਜਗ. ਡਿ.

ਟਾਫ਼ ਵੇਲ ਮੁਕੱਦਮਾ : ਸੰਨ 1900 ਵਿਚ ਇੰਗਲੈਂਡ ਵਿਚ ਟਾਫ਼ ਵੇਲ ਰੇਲਵੇ ਕੰਪਨੀ ਨੇ ਅਮੈਲਗੋਮੇਟਿਡ ਸੁਸਾਇਟੀ ਆਫ਼ ਰੇਲਵੇ ਸਰਵੈਂਟਸ ਵਿਰੁੱਧ ਇਹ ਮੁਕੱਦਮਾ ਜਿੱਤਿਆ ਜਿਸ ਵਿਚ ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਫੈਸਲਾ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਉਦਯੋਗਿਕ ਝਗੜੇ ਦੌਰਾਨ ਸੁਸਾਇਟੀ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੇ ਨੁਕਸਾਨ ਲਈ ਸੁਸਾਇਟੀ ਉੱਤੇ ਮੁਕੱਦਮਾ ਚਲਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਸੰਨ 1900 ਵਿਚ ਸੁਸਾਇਟੀ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਨੇ ਵਧੇਰੇ ਉਜਰਤ ਅਤੇ ਯੂਨੀਅਨ ਨੂੰ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਦੀ ਮੰਗ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰੱਖ ਕੇ ਹੜਤਾਲ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਪਿਛੋਂ ਤੁਰੰਤ ਹੀ ਇਹ ਹੜਤਾਲ ਸਮਾਪਤ ਹੋ ਗਈ। ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਹੜਤਾਲ ਤੋਂ ਕੋਈ ਲਾਭ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ। ਕੰਪਨੀ ਨੇ ਹੜਤਾਲੀ ਕਰਮਚਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਮੁੜ ਨੌਕਰੀ ਦੇਣਾ ਮੰਨ ਲਿਆ। ਇਸ ਹੜਤਾਲ ਦੌਰਾਨ ਕੰਪਨੀ ਨੇ ਯੂਨੀਅਨ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਕਾਨੂੰਨੀ ਕਾਰਵਾਈ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਉੱਤੇ 'Conspiracy and Protection of Property Act of 1875' ਦੀ ਉਲੰਘਣਾ ਕਰਨ ਦਾ ਦੋਸ਼ ਲਾਇਆ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਯੂਨੀਅਨ ਨੇ ਇਹ ਬਹਿਸ ਕੀਤੀ ਕਿ ਇਹ ਨਾ ਤਾਂ ਕਾਰਪੋਰੇਸ਼ਨ ਹੈ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਇਕ ਵਿਅਕਤੀ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਉੱਤੇ ਕੋਈ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਨਹੀਂ ਪਾਈ ਜਾ ਸਕਦੀ। ਅੰਤ ਸੁਸਾਇਟੀ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਫੈਸਲਾ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ਪਿਛੋਂ ਹਾਊਸ ਆਫ਼ ਲਾਰਡਜ਼ ਨੇ ਵੀ ਇਸ ਫੈਸਲੇ ਦੀ ਪੁੱਛਤਾ ਕਰ ਦਿੱਤੀ।

ਇਸ ਫੈਸਲੇ ਨਾਲ ਸੰਗਠਿਤ ਕਿਰਤ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਧੱਕਾ ਲੱਗਾ ਅਤੇ ਮਜ਼ਦੂਰ ਲੇਬਰ ਪਾਰਟੀ ਵੱਲ ਝੁੱਕ ਗਏ। ਇਸ ਨਾਲ 1900 ਤੋਂ 1906 ਈ. ਵਿਚਕਾਰ ਪਾਰਲੀਮੈਂਟ ਵਿਚ ਲੇਬਰ ਮੈਂਬਰਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ 2 ਤੋਂ ਵੱਧ ਕੇ 29 ਹੋ ਗਈ। ਪਿਛੋਂ ਲਿਬਰਲ ਸਰਕਾਰ ਦੇ 'Trade Dispute Act of 1906' ਨੇ ਇਸ ਫੈਸਲੇ ਦੇ ਅਸਰ ਨੂੰ ਸਮਾਪਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. 9 : 763

ਟਾਫ਼ਾਹੀ ਦੀਪ : ਦੱਖਣੀ ਪੱਛਮੀ ਸ਼ਾਂਤ ਮਹਾਂਸਾਗਰ ਵਿਚ ਸਥਿਤ ਟਾਂਗਾ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਇਹ ਨਿੱਕਾ ਜਿਹਾ ਟਾਪੂ ਹੈ। ਜਿਸ ਦਾ ਨਾਂ ਬਾਸ ਕਵਾਈਨ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਖੇਤਰਫਲ ਸਿਰਫ਼ 3 ਵ. ਕਿ. ਮੀ. ਹੈ। ਇਹ ਜਵਾਲਾਮੁਖੀ ਟਾਪੂ ਹੈ। ਜਿਸ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਚੀ ਸਿਖਰ 600 ਮੀ. ਉੱਚੀ ਹੈ। ਪਹਾੜ ਦੀਆਂ ਢਲਾਣਾਂ ਜੰਗਲਾਂ ਨਾਲ ਕੱਜੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਟਾਪੂ ਦੀ ਬਜ਼ ਵਲਦੇਜ਼ੀ ਬੋਜੀ ਜੈਕਬ ਲਾ ਮੇਅਰ ਨੇ 1616 ਈ. ਵਿਚ ਕੀਤੀ ਸੀ।

15°51' ਦੱ. ਵਿਭ. : 173° 43' ਪੱ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9 : 762

ਟਾਫ਼ਾਵ ਬਾਲੇਵ : ਸੁਤੰਤਰ ਨਾਈਜੀਰੀਆ ਦੇ ਇਸ ਪਹਿਲੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਦਾ ਜਨਮ 1912 ਈ. ਵਿਚ ਨਾਈਜੀਰੀਆ ਦੇ ਉੱਤਰ-ਪੂਰਬੀ ਰਾਜ ਵਿਚ ਟਾਫ਼ਾਵ ਬਾਲੇਵ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਦਾ ਪੂਰਾ ਨਾਂ ਅਲਹਾਜੀ ਸਰ ਅਬੂਬਕਰ ਟਾਫ਼ਾਵ ਬਾਲੇਵ ਸੀ। ਸੰਨ 1928-33 ਦੌਰਾਨ ਕਾਟਸੀਨਾ ਟੀਚਰ ਟ੍ਰੇਨਿੰਗ ਕਾਲਜ ਵਿਖੇ ਪੜ੍ਹਨ ਉਪਰੰਤ ਇਕ ਅਧਿਆਪਕ ਲੱਗਿਆ ਅਤੇ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਹੈਡਮਾਸਟਰ ਬਣ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1946 ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਲੰਡਨ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਤੋਂ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਪ੍ਰਮਾਣ-ਪੱਤਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ।

ਦੂਜੇ ਵਿਸ਼ਵ-ਯੁੱਧ ਦੌਰਾਨ ਇਸ ਦਾ ਝੁਕਾਅ ਰਾਜਨੀਤੀ ਵੱਲ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ਇਸ ਨੇ 1943 ਸੰਨ ਵਿਚ ਰਾਜਨੀਤੀ ਸੁਧਾਰਾਂ ਵਿਚ ਰੁਚੀ ਰੱਖਣ ਵਾਲੀ, 'ਬਾਉਚੀ ਡਿਸਕਸ਼ਨ ਸਰਕਲ' ਨਾਮੀ ਇਕ ਸੰਸਥਾ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ। ਸੰਨ 1948 ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਉੱਤਰੀ ਨਾਈਜੀਰੀਆ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਕਿਰਤੀ ਸੰਘ 'ਨਾਰਦਨ ਟੀਚਰਜ਼ ਐਸੋਸੀਏਸ਼ਨ' ਦਾ ਉਪ ਪ੍ਰਧਾਨ ਚੁਣਿਆ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1949 ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ 'ਨਾਰਦਨ ਪੀਪਲਜ਼ ਕਾਂਗਰਸ' ਨੂੰ ਸੰਗਠਿਤ ਕਰਨ ਵਿਚ ਮਦਦ ਕੀਤੀ।

ਸੰਨ 1946 ਵਿਚ ਇਹ ਬਾਉਚੀ ਨੋਟਿਵ ਅਥਾਰਟੀ ਦੇ ਪ੍ਰਤਿਨਿਧੀ ਵਜੋਂ ਅਸੈਂਬਲੀ ਦੇ ਉੱਤਰ ਸਦਨ ਵਿਚ ਗਿਆ ਜਿਥੇ ਇਸ ਨੂੰ ਨਾਈਜੀਰੀਆ ਦੀ ਵਿਧਾਨਕ ਕੌਂਸਲ ਦਾ ਮੈਂਬਰ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1952 ਵਿਚ ਇਹ ਕਿਰਤ ਮੰਤਰੀ ਅਤੇ 1954 ਵਿਚ ਟ੍ਰਾਂਸਪੋਰਟ ਮੰਤਰੀ, ਸੀਨੀਅਰ ਮੰਤਰੀ ਅਤੇ ਹਾਊਸ ਆਫ ਰਿਪ੍ਰੇਜੇਂਟੇਟਿਵ ਵਿਚ ਨਾਰਦਨ ਪੀਪਲਜ਼ ਕਾਂਗਰਸ ਦਾ ਨੇਤਾ ਰਿਹਾ। ਸੰਨ 1957 ਵਿਚ ਇਹ ਨਾਈਜੀਰੀਆ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਬਣਿਆ ਅਤੇ 1966 ਈ. ਤੱਕ ਇਸੇ ਅਹੁਦੇ ਤੇ ਰਿਹਾ।

ਇਸ ਨੂੰ ਪੱਛਮ-ਪੱਥੀ ਨੇਤਾ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਪਰ ਇਹ ਦੱਖਣੀ ਅਫ਼ਰੀਕਾ ਦੀਆਂ ਨਸਲੀ ਨੀਤੀਆਂ ਅਤੇ ਸਹਾਰਾ ਵਿਖੇ ਪਰਮਾਣੂ ਸਬੰਧੀ ਵਿਉਂਤਾਂ ਨੂੰ ਪਰਖਣ ਦੇ ਫ਼ਰਾਂਸੀਸੀ ਮਨੁੱਖੀਆਂ ਦਾ ਆਲੋਚਕ ਸੀ। ਦੇਸ਼ ਦੀ ਨੀਤੀ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਕਾਫ਼ੀ ਹਿੱਸਾ ਲਿਆ। 1950 ਈ. ਵਿਚ ਅਸੈਂਬਲੀ ਦੇ ਉੱਤਰੀ ਸਦਨ ਵਿਚ ਮੌਲਿਕ ਸੁਧਾਰਾਂ ਦੀ ਹਿਮਾਇਤ ਕੀਤੀ। ਸੰਨ 1950 ਦੇ ਪੂਰੇ ਦਹਾਕੇ ਦੌਰਾਨ ਇਹ ਸੰਵਿਧਾਨ ਵਿਚਲੇ ਸੁਧਾਰਾਂ ਬਾਰੇ ਵਿਚਾਰ-ਵਟਾਂਦਰਾ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ ਜਿਸਦੇ ਸਿਟੇ ਵਜੋਂ ਹੀ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ। ਲੇਗੋਸ (Lagos) ਵਿਖੇ ਇਸ ਨੇ ਕਾਮਨਵੈਲਥ ਕਾਨਫਰੰਸ ਬੁਲਾਈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਮੁੱਖਤਾ ਵਿਰੁੱਧ ਰੋਡੇਸੀਆ ਦੀ ਇਕ-ਪੱਖੀ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਦਾ ਐਲਾਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਕੁਝ ਲੋਕਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਬੈਲੋ (Bello) ਨਾਲ ਇਸ ਦੇ ਸਬੰਧਾਂ ਨੇ ਨਾਈਜੀਰੀਆ ਦੀ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਸਾਲਾਂ ਦੌਰਾਨ ਦੀ ਸੰਕਟ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲਣ ਵਿਚ ਰੁਕਾਵਟ ਪੈਦਾ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਲਈ 1965 ਈ. ਦੀਆਂ ਚੋਣਾਂ ਹੀ ਇਸ ਦੇ ਪਤਨ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣੀਆਂ।

ਜਨਵਰੀ, 1966 ਵਿਚ ਸੈਨਾ ਦੇ ਇਕ ਅਸੰਤੁਸ਼ਟ ਧੜੇ ਨੇ ਰਾਜ ਪਲਟਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਅਗਵਾ ਕਰ ਕੇ ਕਤਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।

ਹ. ਪੁ.—ਮੇਗ. ਐਨ. ਬਾਇ. 10 : 324

ਟਾਫ਼ੇ, ਐਡੂਅਰਡ ਗ੍ਰਾਫ ਵਾਨ : ਇਹ ਆਸਟ੍ਰੀਆ ਦਾ ਉੱਘਾ ਨੀਤੀਵਾਨ ਸੀ ਜਿਹੜਾ ਦੋ ਵਾਰ ਇਥੋਂ ਦਾ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਬਣਿਆ। ਇਸ ਦਾ ਜਨਮ 24 ਫ਼ਰਵਰੀ, 1833 ਨੂੰ ਇਕ ਆਇਰਿਸ਼ ਘਰਾਣੇ ਵਿਚ ਹੋਇਆ। ਵੀਆਨਾ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਤੋਂ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਉਪਰੰਤ ਐਡੂਅਰਡ ਆਸਟ੍ਰੀਆ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਨੌਕਰੀ ਵਿਚ ਆਇਆ। ਆਪਣੇ ਕਸਬ ਵਿਚ ਕਾਫ਼ੀ ਚੁਸਤ ਤੇ ਸਮਝਦਾਰ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਇਸ ਨੇ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਤਰੱਕੀ ਕੀਤੀ। ਸੰਨ 1863-67 ਦੌਰਾਨ ਇਸ ਨੂੰ ਸਾਲਜਬਰਗ ਦੇ ਗਵਰਨਰ ਦਾ ਪਦ ਅਤੇ 1867-68 ਵਿਚ ਅਪਰ ਆਸਟ੍ਰੀਆ ਦੀ ਗਵਰਨਰੀ ਸੌਂਪੀ ਗਈ। ਇਸੇ ਹੀ ਵਰ੍ਹੇ ਐਡੂਅਰਡ ਥੋੜ੍ਹੇ ਥੋੜ੍ਹੇ ਸਮੇਂ ਲਈ ਗ੍ਰਹਿ ਮੰਤਰੀ, ਰੱਖਿਆ ਮੰਤਰੀ ਅਤੇ ਪਬਲਿਕ ਸੁਰੱਖਿਆ ਮੰਤਰੀ ਵੀ ਰਿਹਾ। ਸਾਲ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਇਹ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਬਣਿਆ। ਇਸ ਰੁਤਬੇ ਤੇ ਹੁੰਦਿਆਂ ਇਸ ਨੇ ਚੈਕੋਸਲੋਵਾਕ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਰਿਆਇਤਾਂ ਵੀ

ਦਿੱਤੀਆਂ। ਅਜਿਹੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਾਰਨਾਂ ਕਰਕੇ ਸਰਕਾਰ ਵਿਚ ਸੰਕਟ-ਸਥਿਤੀ ਉਤਪੰਨ ਹੋ ਗਈ ਜਿਸਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਐਡੂਅਰਡ ਨੇ 1870 ਈ. ਵਿਚ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਦੇ ਪਦ ਤੋਂ ਅਸਤੀਫ਼ਾ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਆਪਣਾ ਪਹਿਲਾ ਗ੍ਰਹਿ-ਮੰਤ੍ਰਾਲੇ ਦਾ ਮਹਿਕਮਾ ਸੰਭਾਲ ਲਿਆ। ਸਾਲ ਭਰ ਗ੍ਰਹਿ ਮੰਤਰੀ ਦੇ ਪਦ ਤੇ ਰਿਹਾ। ਸੰਨ 1871 ਵਿਚ ਮੁੜ ਟਿਰਾਲ (Tirol) ਦਾ ਗਵਰਨਰ ਬਣਿਆ। ਅਗਸਤ, 1879 ਵਿਚ ਇਹ ਦੂਜੀ ਵਾਰ ਫੇਰ ਆਸਟ੍ਰੀਆ ਦਾ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਬਣਿਆ। ਇਸ ਵਾਰੀ ਇਹ ਰੂੜੀਵਾਦੀ ਪਾਦਰੀ, ਚੈਕੋਸਲੋਵਾਕ ਅਤੇ ਪੋਲੈਂਡ ਦੇ ਜ਼ਿਮੀਂਦਾਰਾਂ ਦੀ ਹਿਮਾਇਤ ਸਦਕਾ 14 ਵਰ੍ਹੇ ਤੱਕ ਇਸੇ ਅਹੁਦੇ ਤੇ ਰਿਹਾ। ਇਸ ਵੇਲੇ ਦੀ ਇਸ ਮਿਲੀ-ਜੁਲੀ ਵਜ਼ਾਰਤ 'ਟਾਫੇਜ਼ ਆਇਰਨ ਰਿੰਗ' ਦੇ ਨਾਂ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੋਈ।

ਟਾਫੇ ਦੇ ਲੰਬੇ ਰਾਜਕਾਲ ਦੌਰਾਨ ਆਸਟ੍ਰੀਆ-ਹੰਗਰੀ ਇਕ ਵੇਰ ਫਿਰ ਯੂਰਪ ਦੀ ਵੱਡੀ ਸ਼ਕਤੀ ਹੋ ਨਿੱਤਰਿਆ। ਪੋਲੈਂਡਵਾਸੀ ਅਤੇ ਚੈਕੋਸਲੋਵਾਕਾਂ ਦੀ ਕੌਮਪ੍ਰਸਤੀ ਨੂੰ ਸਮਝਦਿਆਂ ਇਸ ਨੇ ਕੁਝ ਕੁ ਫਿਰਕਿਆਂ ਨੂੰ ਪੁਨਰ ਸਥਾਪਿਤ ਵੀ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹੈਪਸਬਰਗ ਵਿਖੇ ਸਰਕਾਰੀ ਨੌਕਰੀਆਂ ਤੇ ਵੀ ਨਿਯੁਕਤੀਆਂ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਟਾਫੇ ਨੂੰ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਕਾਮਯਾਬੀ ਹਾਸਲ ਹੋਈ। ਕੌਮਪ੍ਰਸਤ ਚੈਕੋਸਲੋਵਾਕਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਨਰਮੀ ਵਾਲੇ ਵਤੀਰੇ ਕਾਰਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਮੰਗਾਂ ਦਿਨ-ਬ-ਦਿਨ ਇੰਤਹਾਪਸੰਦ ਹੁੰਦੀਆਂ ਇੰਨੀਆਂ ਵਧ ਗਈਆਂ ਕਿ ਟਾਫੇ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਮਿਲੀ-ਜੁਲੀ ਵਜ਼ਾਰਤ ਨੂੰ ਨਿਯੰਤਰਣ ਵਿਚ ਰੱਖਣਾ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੋ ਗਿਆ ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਨਵੰਬਰ 1893 ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਹੇਠਲੇ ਸਦਨ ਵਲੋਂ ਆਪਣੇ ਵਿਆਪਕ ਵੋਟ-ਮਤ (universal suffrage) ਬਿਲ ਨੂੰ ਰੱਦ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਤੇ ਆਪਣੇ ਅਹੁਦੇ ਤੋਂ ਤਿਆਗ-ਪੱਤਰ ਦੇ ਦਿੱਤਾ।

ਅੰਤ ਨੂੰ 29 ਨਵੰਬਰ, 1895 ਨੂੰ ਚੈਕੋਸਲੋਵਾਕੀਆ ਦੇ ਐਲੀਸ਼ਾਊ (ਨਲੋਜ਼ੋਵੀ) ਵਿਖੇ ਇਸਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮਾ. 9 : 753; ਐਨ. ਅਮੈ. 26 : 200

ਟਾਬਰ : ਚੈਕ ਗਣਰਾਜ ਦੇ ਬੋਹੀਮੀਆ-ਖੰਡ ਵਿਚ ਚੈਕ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਤੋਂ 88 ਕਿ. ਮੀ. ਦੱਖਣ ਵਿਚ ਲੁਜ਼ਨਟਸਾ ਦਰਿਆ ਦੇ ਕੰਢੇ ਵਸਿਆ ਇਕ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ। ਪੁਰਾਣੇ ਟਾਬਰ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ 1420 ਈ. ਵਿਚ ਜਾਨ ਹੱਸ ਦੇ ਪੈਰੋਕਾਰ ਜਾਨ ਜਿਜਕਾ ਨੇ ਕੀਤੀ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸ ਜਗ੍ਹਾ ਨੂੰ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣਾ ਸਦਰ-ਮੁਕਾਮ ਬਣਾਇਆ। ਇਸ ਦੇ ਪੈਰੋਕਾਰਾਂ ਨੇ ਜਿਹੜੇ ਇਥੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ, ਚੈਕ ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਫੁੱਲਤ ਕੀਤਾ। ਪੁਰਾਣਾ ਸ਼ਹਿਰ ਗ੍ਰੈਨਾਈਟ ਪਹਾੜੀ ਉੱਤੇ ਵੱਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਦੱਖਣ ਵੱਲ ਦਰਿਆ-ਲੁਜ਼ਨਟਸਾ ਇਸ ਦੀ ਹੱਦ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਪੁਰਾਣੇ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਦੀਵਾਰ ਬਣੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਜਿਸਨਾ ਸਕੋਅਰ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਅੰਦਰਵਾਰ ਦਾ ਕੋਂਦਰੀ ਹਿੱਸਾ ਹੈ ਜਿਸ ਤੋਂ ਤੰਗ ਭੀੜੀਆਂ ਸੜਕਾਂ ਕਈ ਪਾਸਿਆਂ ਵੱਲ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਪੁਰਾਣੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਰਾਬਾ ਅਤੇ ਪੁਨਰ-ਜਾਗ੍ਰਤੀ ਸਮਿਆਂ ਦੀਆਂ ਇਮਰਾਤਾਂ ਵੇਖੀਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਨੂੰ 30 ਸਾਲਾ ਜੰਗ ਦਾ ਭਾਰੀ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋਇਆ ਜਿਸ ਤੋਂ 17ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਇਸ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਘੱਟ ਗਈ। ਅੱਜਕੱਲ੍ਹ ਇਥੇ ਕੱਪੜਾ, ਉੱਨ ਅਤੇ ਤਮਾਕੂ ਦੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਬਣਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਦੇ ਨੇੜਿਓਂ ਕਾਓਲਿਨ ਖਣਿਜ ਕੱਢਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਆਬਾਦੀ—33,300 (1983 ਅੰਦ.)

49° 25' ਉ. ਵਿਭ.; 14° 41' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਅਮੈ. 26 : 200; ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮਾ. 9 : 756

ਟਾਬਰੀ (Taborites) : ਇਹ ਬੋਹੀਮੀਆ ਦੇ ਧਰਮ ਸੁਧਾਰਕ ਜਾਨ ਹੱਸ ਦੇ ਪੈਰੋਕਾਰ ਦਾ ਇਕ ਫ਼ਿਰਕਾ ਸੀ। ਇਹ ਬਾਈਬਲ ਦੇ ਪੱਕੇ ਪੈਰੋਕਾਰ ਸਨ। ਇਹ ਰੱਬੀ ਭੋਜ (Eucharist) ਨੂੰ ਤਾਂ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਦੇ ਸਨ ਪਰ ਯੂਖਾਰਿਸਤ ਦੀ ਰੋਟੀ ਅਤੇ ਸ਼ਰਾਬ ਨੂੰ ਈਸਾ ਦੇ ਸਰੀਰ ਅਤੇ ਲਹੂ ਵਿਚ ਪਲਟੇ ਜਾਣ ਤੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਜਾਨ ਹੱਸ ਨੂੰ ਕਾਨਸਟੈਨਸ ਕੌਂਸਲ ਨੇ ਧਰਮ ਧਰੋਹੀ ਵਜੋਂ ਨਿੰਦਿਆ ਅਤੇ 6 ਜੁਲਾਈ, 1415 ਨੂੰ ਇਸ ਨੂੰ ਅਗਨੀ-ਦੰਡ ਦੇ ਖੰਭੇ ਨਾਲ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਸਾੜਿਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਦੇ ਭੜਕੇ ਹੋਏ ਪੈਰੋਕਾਰਾਂ ਨੇ ਪੁਜਾਰੀਆਂ ਅਤੇ ਭਿਕਸ਼ੂਆਂ ਤੋਂ ਬੇਦਰਦੀ ਨਾਲ ਬਦਲਾ ਲਿਆ ਪਰ ਬੋਹੀਮੀਆ ਦੇ ਰਾਜੇ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਧਾਰਮਕ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਅਤੇ ਕੁਝ ਗਿਰਜੇ ਦੇ ਕੇ ਸ਼ਾਂਤ ਕੀਤਾ। ਪ੍ਰਾਗ ਦੇ ਦੱਖਣ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਕ ਕਿਲਾਨੁਮਾ ਬਸਤੀ ਕਾਇਮ ਕੀਤੀ ਜਿਸ ਦਾ ਨਾਂ ਟਾਬਰ (Tabor) ਸੀ। ਸੰਨ 1419 ਵਿਚ ਰਾਜੇ ਦੀ ਮੌਤ ਉਪਰੰਤ ਪੋਪ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਧਰਮ ਪਰਿਵਰਤਨ ਕਰਨ ਜਾਂ ਪ੍ਰਤਿਬੱਧ ਲਗਾਉਣ ਦਾ ਆਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ ਪਰ ਇਹ ਜਾਨ ਜ਼ਿਸਕਾ (Jan Zizka) ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਹੇਠ ਆਪਣੀ ਤਾਕਤ ਵਧਾਉਂਦੇ ਰਹੇ ਅਤੇ ਪ੍ਰਾਗ ਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹ ਲਗਭਗ 15 ਸਾਲ ਤੱਕ ਸਫਲਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੇ ਰਹੇ। ਆਖਰ ਉੱਤਰਾਕਵਿਸਟ ਅਤੇ ਕੈਥੋਲਿਕਾਂ ਨੇ ਮਿਲ ਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕੀਤਾ ਅਤੇ 1434 ਵਿਚ ਲਿਪੈਨੀ ਦੇ ਸਥਾਨ ਤੇ ਟਾਬਰੀ ਫ਼ੌਜਾਂ ਦੇ ਲੀਡਰਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰ ਮੁਕਾਇਆ ਪਰ ਟਾਬਰੀ ਅਜੇ ਵੀ ਕਾਫੀ ਤਾਕਤਵਰ ਸਨ। 1452 ਵਿਚ ਫ਼ੈਸਲਾਕੁਨ ਲੜਾਈ ਹੋਈ ਅਤੇ ਟਾਬਰੀਆਂ ਦਾ ਕਿਲਾ ਟਾਬਰ ਕਬਜ਼ੇ ਵਿਚ ਲੈ ਲਿਆ ਗਿਆ।

ਹ. ਪੁ.-ਐਨ. ਅਮੈ. 26 : 200; ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9 : 757

ਟਾਬਾਨਾ ਐਂਟਲੈਨਯਾਨਾ (Thabana Ntlenyana) : ਇਹ ਕਿਲਾਮਨਜ਼ਾਰੇ ਦੇ ਦੱਖਣ ਵਿਚ ਡਰੈਕਨਜ਼ਬਰਗ ਪਰਬਤ ਲੜੀ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਅਫ਼ਰੀਕਾ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਚੀ ਚੋਟੀ ਹੈ ਜੋ ਦੱਖਣੀ ਅਫ਼ਰੀਕਾ ਦੀ ਲਾਸੇਟੋ ਨਾਮੀ ਇਕ ਖੁਦਮੁਖਤਾਰ ਐਨਕਲੇਵ ਵਿਚ ਨਾਟਾਲ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦੀ ਹੱਦ ਦੇ ਨਾਲ ਲੱਗਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਕੁਲ ਉਚਾਈ 3,482 ਮੀ. (11,425 ਫੁੱਟ) ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਨਜ਼ਦੀਕ ਹੀ ਉਮਕੋਮਾਸ (Umkomaas) ਦਰਿਆ ਦਾ ਸ੍ਰੋਤ ਹੈ ਜੋ ਦੱਖਣ ਪੂਰਬ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿਚ ਵਗਦਾ ਹੋਇਆ ਹਿੰਦ ਮਹਾਂਸਾਗਰ ਵਿਚ ਡਿਗਦਾ ਹੈ।

29° 28' ਦੱ. ਵਿੱਥ.; 29° 17' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.-ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9 : 917

ਟਾਬਾ ਬੋਸੀਓ (Thaba bosiu) : ਦੱਖਣੀ ਅਫ਼ਰੀਕੀ ਗਣਰਾਜ ਲਸੇਟੋ ਦੀਆਂ ਤਲਹੱਟੀਆਂ ਵਾਲੇ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ਮੇਜ਼ਅਰੂ ਸ਼ਹਿਰ ਤੋਂ 24 ਕਿ. ਮੀ. ਪੂਰਬ ਵਿਚ 1800 ਮੀ. ਉਚੀ ਰੇਤ-ਪੱਥਰ ਪਠਾਰ ਹੈ। ਇਹ ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੁਦਰਤੀ ਤੌਰ ਤੇ ਬਣਿਆ ਕਿਲਾ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਇਥੋਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸੁਰੱਖਿਆ ਵੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। 19ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਸਰਦਾਰ ਅਤੇ ਬਸੇਟੋ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਨੇਤਾ ਨੇ ਅਫ਼ਰੀਕੀ ਅਤੇ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼-ਬੋਰ ਜੰਗਾਂ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਹਿਫ਼ਾਜ਼ਤ ਖਾਤਰ ਇਸ ਜਗ੍ਹਾ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਹੈਡਕੁਆਟਰ ਬਣਾਇਆ ਸੀ। ਕਿਸੇ ਖਾਸ ਮੁਸੀਬਤ ਵੇਲੇ ਬਸੇਟੋ ਲੋਕ ਇਸ ਜਗ੍ਹਾ ਉੱਤੇ ਇਕੱਠੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਅੱਜਕਲ੍ਹ ਇਹ ਉਜੜੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਇਥੇ ਕਬਰਾਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਸਮਿਆਂ ਦੇ ਬੱਟੂ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਬੋਹ ਹੀ ਬਾਕੀ ਰਹਿ ਗਏ ਹਨ।

ਹ. ਪੁ.-ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9 : 917

ਟਾਬੈਸਕੋ : ਮੈਕਸੀਕੋ ਖਾੜੀ ਦੇ ਤਟ ਤੇ ਵਾਕਿਆ ਗਵਾਤੇਮਾਲਾ ਦੀ ਹੱਦ 'ਨਾਲ ਲਗਦਾ ਮੈਕਸੀਕੋ ਦਾ ਦੱਖਣ ਪੂਰਬੀ ਰਾਜ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਖੇਤਰਫਲ 25, 337 ਵ. ਕਿ. ਮੀ. ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀ ਆਬਾਦੀ ਲ. 15,01,744 (1990) ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਨੀਵੀਂ ਅਤੇ ਲਗਭਗ ਪੱਧਰੀ ਜਿਹੀ ਧਰਤੀ ਚੀਆਪਾਸ ਪਰਬਤਾਂ ਤੋਂ ਤੱਟ ਵੱਲ ਢਲਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਦਲਦਲਾਂ ਅਤੇ ਝੀਲਾਂ ਨਾਲ ਢਕੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਉਸ਼ਣ ਖੰਡੀ ਜਲਵਾਯੂ ਕਾਰਨ ਇਥੇ ਰਬੜ, ਕਕਾਓ ਦੀ ਮੁੱਖ ਪੈਦਾਵਾਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਕੋਲੇ ਦੇ ਉਤਪਾਦਨ ਵਿਚ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਇਹ ਪਹਿਲੇ ਨੰਬਰ ਤੇ ਹੈ। ਧਰਾਤਲ ਅਨੁਕੂਲ ਨਾ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਆਵਾਜਾਈ ਦੇ ਸਾਧਨਾਂ ਦੀ ਘਾਟ ਹੈ। ਪੂਰਬ ਤੋਂ ਪੱਛਮ ਨੂੰ ਰਾਜ ਕੌਮੀ ਸ਼ਾਹਰਾਹ ਅਤੇ ਇਕ ਰੇਲ ਮਾਰਗ ਪਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜਦੋਂ ਕਿ ਉੱਤਰ ਤੋਂ ਦੱਖਣ ਨੂੰ ਆਵਾਜਾਈ ਦੇ ਮੁੱਖ ਦੁਰਿਆਵਾਂ ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਹੀ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਆਬਾਦੀ ਦਾ ਬਹੁਤਾ ਹਿੱਸਾ ਆਵਾਜਾਈ ਮਾਰਗਾਂ ਉਪਰ ਹੀ ਕੇਂਦਰਤ ਹੈ।

ਦਰਿਆ ਅੰਦਰੂਨੀ ਵਪਾਰ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਮਾਰਗ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਾਂਝਾ ਮੁਹਾਣਾ ਰਾਜ ਦੀ ਮੁੱਖ ਬੰਦਰਗਾਹ ਅਲ ਓਬਰੀਜਨ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਰਾਜ ਵਿਚ ਖਣਿਜਾਂ ਦੀ ਘਾਟ ਹੈ। ਕੁਝ ਪੈਟ੍ਰੋਲੀਅਮ ਦੇ ਭੰਡਾਰ ਲੱਭੇ ਗਏ ਹਨ। ਰਾਜ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਵੀਯੈਰਮੋਸ ਰਾਜ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ, ਗ੍ਰੀਹਾਲਵਾ ਦਰਿਆ ਉੱਤੇ ਸਥਿਤ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਵਸਤਾਂ ਦੀ ਸੁਧਾਈ ਅਤੇ ਵਪਾਰ ਦਾ ਮੁੱਖ ਕੇਂਦਰ ਹੈ। ਇਹ ਇਲਾਕਾ ਪੁਰਤਗਾਲੀ ਜੇਤੂ ਹਰਨਨ ਕਾਰਟਸ ਨੇ ਪਾਰ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਫਰਾਂਸਿਸਕੋ ਡੇ ਮਨਤੇਜੋ ਨੇ 1530 ਈ. ਵਿਚ ਜਿੱਤਿਆ। ਟਾਬੈਸਕੋ 1824 ਈ. ਵਿਚ ਇਕ ਰਾਜ ਬਣਿਆ।

ਹ. ਪੁ. - ਐਨ. ਅਮੈ. 26 : 200

ਟਾਬੈਕ ਪਰਬਤ : ਕੋਰੀਅਨ ਪ੍ਰਾਇਦੀਪ ਦੀ ਮੁੱਖ ਪਰਬਤੀ ਲੜੀ ਹੈ ਜੋ ਜਾਪਾਨ ਸਾਗਰ ਦੇ ਤਟ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਕੋਈ 500 ਕਿ. ਮੀ. ਦੀ ਲੰਬਾਈ ਵਿਚ ਫੈਲੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਇਸਦੀ ਸਮੁੰਦਰੀ ਸਤਹ ਤੋਂ ਉਚਾਈ 780 ਤੋਂ 990 ਮੀ. ਤੱਕ ਹੈ। ਕੁਮਗਾਂਗਸਾਨ (Kumgang-san) ਓਡੀਸਾਨ ਅਤੇ ਟਾਈਬੈਕਸਾਨ ਇਸ ਦੀਆਂ ਮੁੱਖ ਚੋਟੀਆਂ ਹਨ। ਪਰਬਤ ਲੜੀ ਦਾ ਪੂਰਬੀ ਹਿੱਸਾ ਤੱਟ ਦੇ ਨਾਲ ਤਿੱਖੀ ਢਲਾਣ ਵਾਲਾ ਹੈ ਪਰ ਪੱਛਮੀ ਹਿੱਸਾ ਥੋੜੀ ਜਿਹੀ ਢਲਾਣ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੀਆਂ ਕਈ ਪਹਾੜੀਆਂ ਦੱਖਣ ਪੱਛਮ ਵੱਲ ਵੀ ਫੈਲੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ਹਾਨ, ਨਾਕਟਾਂਗ ਅਤੇ ਕੁਮ ਦਰਿਆ ਇਥੋਂ ਨਿਕਲਦੇ ਹਨ। ਇਥੇ ਸੰਘਣੇ ਜੰਗਲ ਹਨ। ਲੋਹਾ, ਕੋਲਾ, ਟੈਂਗਸਟਨ, ਫਲੋਰਾਈਡ ਅਤੇ ਚੂਨੇ ਦਾ ਪੱਥਰ ਆਦਿ ਜਿਹੇ ਖਣਿਜ ਪਦਾਰਥ ਵੀ ਇਥੇ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਪਰਲੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਕੋਰੀਆ ਦੀ ਕੁਝ ਖਾਸ ਕਿਸਮ ਦੀ ਬਨਸਪਤੀ ਪਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

37° 40' ਉ. ਵਿਥ.; 128° 50' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.-ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 11 : 492

ਟਾਬੋ (Tabo) : ਹਿਮਾਚਲ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਰਾਜ (ਭਾਰਤ) ਵਿਚ ਸਮੁੰਦਰ ਤਲ ਤੋਂ 3030 ਮੀ. ਦੀ ਉਚਾਈ ਉੱਤੇ ਸਪਿਤੀ ਦਰਿਆ ਦੇ ਕੰਢੇ ਵਸਿਆ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਪਿੰਡ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਇਕ ਪਾਸੇ ਦਰਿਆ ਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਪਹਾੜ ਇਸ ਸਥਾਨ ਨੂੰ ਕਾਫੀ ਰੋਮਾਂਚਿਕ ਬਣਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਬੋਧੀਆਂ ਦੇ ਗੋਪਿਆਂ ਦਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਅਸਥਾਨ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਤਿੱਬਤ ਦੇ ਬੁਲਿੰਗ ਗੋਪਾ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਦੂਜਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ

ਅਸਥਾਨ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਇਹ 50 ਲਾਮਿਆਂ ਦਾ ਅਸਥਾਨ ਸੀ। ਇਸ ਪਿੰਡ ਵਿਚੋਂ ਬੋਧੀਆਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਕਈ ਸ਼ਿਲਾਲੇਖ ਤਸਵੀਰਾਂ ਅਤੇ ਮੂਰਤੀਆਂ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਏ ਹਨ।

ਹ. ਪੁ. - ਫ਼ਿਸਟਿਕਟ ਸੈਸ਼ਸ ਹੈਂਡ ਬੁਕ ਲਾਹੌਲ-ਸਪਿਤੀ

ਟਾਬੋਗਾ ਦੀਪ : ਇਹ ਪਨਾਮਾ ਖਾੜੀ ਵਿਚ ਸਥਿਤ ਇਕ ਦੀਪ ਹੈ ਜੋ ਪ੍ਰਬੰਧਕੀ ਪੱਖ ਤੋਂ ਪਨਾਮਾ ਰਾਜ ਦੇ ਪੈਨਾਮਾ ਪ੍ਰਾਂਤ ਅਧੀਨ ਹੈ। ਟਾਬੋਗਾ ਅਤੇ ਇਸਦੇ ਨਾਲ ਲਗਦਾ ਪੈਬਾਗਵੀਲਾ ਦੀਪ ਪੈਨਾਮਾ ਸ਼ਹਿਰ ਤੋਂ ਦੱਖਣ ਵੱਲ 18 ਕਿ. ਮੀ. ਦੀ ਦੂਰੀ ਤੇ ਸਥਿਤ ਹੈ ਅਤੇ ਕਿਸਤੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਪਨਾਮਾ ਸ਼ਹਿਰ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਟਾਬੋਗਾ ਦੀਪ ਲਗਭਗ 3 ਕਿ. ਮੀ. ਲੰਬਾ ਅਤੇ ਡੇਢ ਕਿ. ਮੀ. ਚੌੜਾ ਹੈ ਜੋ ਅਨਾਨਾਸ ਅਤੇ ਅੰਬ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਲਈ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੈ। ਸੈਲਾਨੀਆਂ ਲਈ ਦਿਲਚਸਪੀ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਹੈ। ਸੈਲਾਨੀ ਇਸਦੇ ਗਿਰਜਾਘਰ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਪੁਰਾਤਨਤਾ ਦੇ ਪੱਖ ਤੋਂ ਪੱਛਮੀ ਅਰਧ ਗੋਲੇ ਵਿਚ ਦੂਜੇ ਨੰਬਰ ਤੇ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇਥੋਂ ਦੇ ਸ਼ਾਂਤ ਪੇਂਡੂ ਵਾਤਾਵਰਨ, ਮੱਛੀ ਫੜਨ ਅਤੇ ਤੈਰਨ ਦੀਆਂ ਸਹੂਲਤਾਂ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਵੀ ਸੈਰ ਕਰਨ ਲਈ ਲੋਕ ਇਥੇ ਆਉਂਦੇ ਹਨ।

ਆਬਾਦੀ - 1,003 (1980)

8° 45' ਉ. ਵਿਥ.: 79° 35' ਪੱ ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ. - ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 11 : 483

ਟਾਬੋਗਾ : ਖੇਤਰ—ਇਹ ਪੂਰਬੀ ਅਫ਼ਰੀਕਾ ਦੇ ਪੱਛਮੀ ਕੇਂਦਰੀ ਤਨਜ਼ਾਨੀਆਂ ਦਾ ਇਕ ਪ੍ਰਬੰਧਕੀ ਖੇਤਰ ਹੈ। ਸੰਨ 1974 ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਹ ਰੁਕਵਾ (Rukwa) ਖੇਤਰ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਟਾਬੋਗਾ ਖੇਤਰ ਦਾ ਕੁਲ ਖੇਤਰਫਲ 76,151 ਵ. ਕਿ. ਮੀ (47,750 ਵ. ਮੀਲ) ਅਤੇ ਆਬਾਦੀ 10,36,293 (1988) ਅਤੇ ਆਬਾਦੀ 10,36,293 (1988) ਹੈ। ਪਹਿਲੀ ਸਦੀ ਈਸਵੀ ਵਿਚ ਉੱਤਰ ਵਲੋਂ ਆਏ ਬੰਟੂ ਭਾਸ਼ਾ ਬੋਲਣ ਵਾਲੇ ਕੁਝ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੇ ਇਸ ਥਾਂ ਨੂੰ ਆਬਾਦ ਕੀਤਾ ਸੀ। 15 ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਇਥੇ ਕਈ ਛੋਟੀਆਂ-ਛੋਟੀਆਂ ਰਿਆਸਤਾਂ ਬਣ ਗਈਆਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਨਿਆਪਣ ਜੀ ਦਾ ਦਬਦਬਾ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸੀ। ਉੱਨੀਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਮਧ ਤੱਕ ਅਰਬ ਲੋਕ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਹਾਥੀ ਦੰਦ ਅਤੇ ਗੁਲਾਮਾਂ ਦਾ ਵਪਾਰ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਉੱਨੀਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ 8ਵੇਂ ਦਹਾਕੇ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਐਂਗਲੋ-ਜਰਮਨ ਸੰਧੀ ਵਿਚ ਇਥੋਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੁਆਰਾ ਵਿਰੋਧ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਤੇ ਵੀ ਇਹ ਖੇਤਰ ਜਰਮਨੀ ਦੀ ਸਰਪਰਸਤੀ ਹੇਠ ਟਾਂਗਾਨੀਕਾ ਨੂੰ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਦੂਜੇ ਸੰਸਾਰ ਯੁਧ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਆ ਕੇ ਵਸਣ ਨਾਲ ਇਥੋਂ ਦੀ ਆਬਾਦੀ ਵਧੀ ਅਤੇ 1961 ਈ. ਵਿਚ ਇਹ ਖੇਤਰ ਆਜ਼ਾਦ ਟਾਂਗਾਨੀਕਾ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣ ਗਿਆ ਜਿਸਨੂੰ 1964 ਈ. ਤੋਂ ਇਸਦੇ ਜੋਸ਼ੀਬਾਰ ਵਿਚ ਮਿਲ ਜਾਣ ਉਪਰੰਤ ਇਸਦਾ ਨਾਂ ਤਨਜ਼ਾਨੀਆਂ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ।

ਟਾਬੋਗਾ ਖੇਤਰ ਕੇਂਦਰੀ ਪਠਾਰ ਤੇ ਸਥਿਤ ਹੈ ਜਿਸਦੀਆਂ ਪੱਧਰੀਆਂ ਢਲਾਣਾਂ ਹਨ ਤੇ ਇਸਦੀਆਂ ਚੋਟੀਆਂ ਦੀ ਸਮੁੰਦਰ ਸਤਹਿ ਤੋਂ ਉਚਾਈ 900 ਤੋਂ 1800 ਮੀ. ਤੱਕ ਹੈ। ਤੰਮਾਕੂ, ਚੌਲ, ਮੱਕੀ, ਸਬਜ਼ੀਆਂ, ਤੇਲ ਕਢਣ ਵਾਲੇ ਬੀਜ ਅਤੇ ਕਪਾਹ ਆਦਿ ਇਥੋਂ ਦੀਆਂ ਮੁੱਖ ਫ਼ਸਲਾਂ ਹਨ। ਦਰਿਆਵਾਂ ਵਿਚੋਂ ਮੱਛੀ ਫੜਨ ਦਾ ਕੰਮ ਵੀ ਕੁਝ ਹਦ ਤੱਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਦਯੋਗਕ ਵਸਤੂਆਂ ਵਿਚ ਇਥੇ ਆਟੇ ਦੀਆਂ ਮਿੱਲਾਂ, ਤੰਮਾਕੂ ਅਤੇ ਮੱਛੀ ਦੀ ਪਰਾਸੈਸਿੰਗ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਕੱਪੜਾ, ਇਮਾਰਤੀ ਲੱਕੜੀ, ਬਨਸਪਤੀ ਤੇਲ, ਘੀ ਅਤੇ ਸ਼ਰਾਬ

ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਟਾਬੋਗਾ ਸ਼ਹਿਰ ਖੇਤਰ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਹੈ ਜੋ ਸੜਕਾਂ ਅਤੇ ਰੇਲਾਂ ਦੁਆਰਾ ਹੋਰ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ. - ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 11 : 484

ਟਾਬੋਗਾ : ਸ਼ਹਿਰ—ਇਹ ਪੂਰਬੀ ਅਫ਼ਰੀਕਾ ਦੇ ਪੱਛਮੀ ਕੇਂਦਰੀ ਤਨਜ਼ਾਨੀਆਂ ਦੇ ਟਾਬੋਗਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕੀ ਖੇਤਰ ਦਾ ਸਦਰ ਮੁਕਾਮ ਹੈ ਜੋ ਕੇਂਦਰੀ ਪਠਾਰ ਉੱਤੇ 1,200 ਮੀ. ਦੀ ਉਚਾਈ ਤੇ ਵੱਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਪੁਰਾਣੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਨਿਆਮਵੇਜ਼ੀ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਸੀ ਅਤੇ ਯੂਰਪ ਦੇ ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਰਾਜ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਤੱਟ ਅਤੇ ਕਾਂਗੋ ਬੇਸਿਨ ਵਿਚਕਾਰ ਵਪਾਰ ਦਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਕੇਂਦਰ ਸੀ। ਇਹ ਪੂਰਬੀ ਤੇ ਪੱਛਮੀ ਅਤੇ ਉੱਤਰ-ਦੱਖਣੀ ਰੇਲਵੇ ਦਾ ਲੋਕ-ਵਿਕਟੋਰੀਆ ਵਿਚਕਾਰ ਰੇਲਵੇ ਜੰਕਸ਼ਨ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਤਜ਼ਾਰਤੀ ਅਤੇ ਜ਼ਰਾਇਤੀ ਵਪਾਰ ਦੇ ਕੇਂਦਰ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ। ਤੰਮਾਕੂ, ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਅਤੇ ਕਸਾਵਾ ਇਥੋਂ ਦੀਆਂ ਮੁੱਖ ਫ਼ਸਲਾਂ ਹਨ। ਇਥੋਂ ਮੂੰਗਫਲੀ ਅਤੇ ਸੂਰਜਮੁਖੀ ਦੇ ਬੀਜ ਬਾਹਰ ਭੇਜੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਆਬਾਦੀ - 2,14,000 (1985)

5° 01' ਦੱ. ਵਿਥ.: 32° 48' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ. - ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 11 : 484

ਟਾਮ, ਆਈਗਰ ਵੀਗਨੀਵਿਚ : ਇਸ ਭੌਤਿਕ ਵਿਗਿਆਨੀ ਦਾ ਜਨਮ 8 ਜੁਲਾਈ, 1895 ਨੂੰ ਸਾਇਬੇਰੀਆ ਵਿਚ ਵਲਾਡਿਵਸਟਾਕ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਨੇ ਸ਼ੇਰਨਕੋਵ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਾਰਨ 1958 ਦਾ ਭੌਤਿਕ-ਵਿਗਿਆਨ ਦਾ ਨੋਬਲ ਪ੍ਰਾਈਜ਼ ਪਾਵੇਂਲ ਏ. ਸ਼ੇਰਨਕੋਵ ਅਤੇ ਇਲਿਯਾ ਐਮ. ਫ਼ੈਕ ਨਾਲ ਸਾਂਝਾ ਕੀਤਾ। ਕਿਸੇ ਮਾਧਿਅਮ ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦੀ ਰਫ਼ਤਾਰ ਨਾਲੋਂ ਤੇਜ਼ ਚਲ ਰਹੇ ਚਾਰਜਿਤ ਪਰਮਾਣਵੀ ਕਣ ਪ੍ਰਕਾਸ਼-ਤਰੰਗਾਂ ਉਤਸ-ਰਿਜਤ ਕਰਦੇ ਹਨ; ਇਸ ਕਿਰਿਆ ਨੂੰ ਸ਼ੇਰਨਕੋਵ ਪ੍ਰਭਾਵ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਇਹ ਮਾਸਕੋ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿਖੇ ਪ੍ਰੋਫ਼ੈਸਰ ਰਿਹਾ ਅਤੇ ਉੱਏ

ਆਈਗਰ ਵੀਗਨੀਵਿਚ ਟਾਮ

ਇਸ ਨੇ ਨੌਸ ਪਦਾਰਥਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਸਰਿਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦੇ ਕੁਆਂਟਮ ਸਿੱਧਾਂਤ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਸ ਨੇ ਫ਼ੈਕ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਸ਼ੇਰਨਕੋਵ ਵਿਕੀਰਨ (1937) ਦੇ ਸਿੱਧਾਂਤ ਦੀ ਖੋਜ ਕੀਤੀ। ਮੁਢਲੇ ਨਿਊਕਲੀ ਕਣਾਂ ਦੀ ਪਰਸਪਰ ਕਿਰਿਆ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਲਈ ਇਸ

ਦੀ ਤਕਨੀਕ ਨੂੰ ਟਾਮ ਵਿਧੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਨਿਊਕਲੀ ਊਰਜਾ ਦੀ ਸ਼ਾਂਤੀ ਮੰਤਵਾਂ ਲਈ ਵਰਤੋਂ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰੱਖਕੇ ਇਸ ਨੇ ਤਾਪ-ਨਿਊਕਲੀ ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਕੰਟਰੋਲ ਕਰਨ ਦੇ ਢੰਗਾਂ ਉੱਤੇ ਕੰਮ ਕੀਤਾ। ਸੰਨ 1946 ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਸਟਾਲਿਨ ਪ੍ਰਾਈਜ਼ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ।

ਇਸ ਨੇ *The Principles of Electricity theory* 1929 ; *Liber die Wechselwirkung der freien Elektronen mit der strahlung nach der Diracschen theorie des electrons und nach Quantenelektrodynamik*, 1930, *liber eine niogliche Art' der Elecktronenbindung on kristallober flachen*, 1932 ; *Exchange Forces between Neutrons and Protons and Fermi's theory*, 1934 ; (ਐੱਸ. ਆਲਟਸ਼ੁਲਰ ਨਾਲ) *Magnetic moment of the neutron*, 1934 ; *Radiation Emitted by uniformly moving electrons*, 1939, *Relativistic interaction of elementary particles*, 1945 ; (ਹੋਰਨਾਂ ਨਾਲ) *The relativistic theory of magnetic thermonuclear reactions*, 1958 ਲਿਖੀਆਂ।

ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ 12 ਅਪ੍ਰੈਲ, 1971 ਨੂੰ ਮਾਸਕੋ ਵਿਖੇ ਹੋਈ।

ਹ. ਪੁ. - ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9 : 795; ਵ. ਹੁ. ਇ. ਸਾ : 1647 ; ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ : 11 : 531

ਟਾਮਸ ਆਫ਼ ਬੇਯੂ (Thomas of Bayeux) : ਇਹ 1070 ਤੋਂ ਯਾਰਕ ਦਾ ਲਾਟ ਪਾਦਰੀ-ਬਣਿਆ। ਜਿਸ ਨੇ ਕੈਂਟਰਬਰੀ ਦੇ ਲਾਟ ਪਾਦਰੀ ਦੇ ਯਾਰਕ ਉੱਤੇ ਅਧਿਕਾਰ ਖੇਤਰ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਦਾ ਜਨਮ ਨਾਰਮੰਡੀ ਵਿਚ ਬੇਯੂ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਕੈਂਟਰਬਰੀ ਦੇ ਪਾਦਰੀ ਲੈਨਫ੍ਰੈਂਕ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਗੱਦੀ ਤੇ ਬਿਠਾਇਆ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ-ਬਜਾਏ ਇਸ ਦੇ ਕਿ ਇਹ ਕੈਂਟਰਬਰੀ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਖੇਤਰ ਨੂੰ ਮੰਨਦਾ ਇਸ ਨੇ ਲੈਨਫ੍ਰੈਂਕ ਦੀ ਨਿੱਜੀ ਸੇਵਕੀ ਮੰਨੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਇਸਨੇ ਇੰਗਲਿਸ਼ ਮਿਡਲੈਂਡ ਚਰਚ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਸੰਭਾਲਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਸੋਮਝਦਾ ਸੀ ਕਿ ਜਿਵੇਂ ਇਸ ਦਾ ਅਹੁਦਾ ਲੈਨਫ੍ਰੈਂਕ ਦੇ ਅਹੁਦੇ ਤੋਂ ਆਜ਼ਾਦ ਸੀ ਪਰ 1072 ਵਿਚ ਵਿਨਚੈਸਟਰ ਅਤੇ ਵਿੰਡਸਰ ਦੇ ਚਰਚਾਂ ਦੀ ਕੌਂਸਲ ਨੇ ਸੰਦੇਹਪੂਰਨ ਗਵਾਹੀਆਂ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਅਮਲ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਕੈਂਟਰਬਰੀ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿਚ ਫੈਸਲਾ ਦੇ ਦਿੱਤਾ।

ਟਾਮਸ ਵਿਜੇਤਾ ਵਿਲੀਅਮ ਪਹਿਲੇ ਦੇ ਮਤਰੇਏ ਭਰਾ ਓਡੋ ਦਾ ਆਪਣੀ ਤਰੱਕੀ ਲਈ ਦੇਣਦਾਰ ਸੀ। ਇਕ ਪਾਦਰੀ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਤੇ ਇਸ ਨੇ ਉੱਤਰੀ ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਵਿਲੀਅਮ ਦੇ ਉਜਾੜੇ ਪਿਛੋਂ ਆਪਣੀ ਧਾਰਮਿਕ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਆ ਦਾ ਫਿਰ ਪੁਨਰਗਠਨ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਨੇ ਯਾਰਕ ਵਿਖੇ ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੀ ਮਹਾਨ ਮਧਕਾਲੀਨ ਇਮਾਰਤ ਸੇਂਟ ਪੀਟਰਜ਼ ਕੈਥੀਡਰਲ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕੀਤਾ।

ਸੰਨ 1100 ਵਿਚ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ. - ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9 : 962

ਟਾਮਸ ਐਕਵੀਨਾਸ, ਸੇਂਟ : ਇਹ ਇਕ ਈਸਾਈ ਫਿਲਾਸਫ਼ਰ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਜਨਮ ਇਟਲੀ ਵਿਚ ਰੋਕਾਸੀਸੀਆ (Roccasecca) ਵਿਖੇ ਸੰਨ 1224 ਜਾਂ 25 ਵਿਚ ਹੋਇਆ। ਇਸਨੇ ਅਰਸਤੂ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਤੋਂ ਖੁਦ ਆਪਣੇ ਢੰਗ ਦੇ ਨਿਰਣੇ ਲਏ। ਇਹ

ਧਰਮ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਵੀ ਸੀ ਜਿਸ ਦੀਆਂ ਮੁੱਖ ਰਚਨਾਵਾਂ 'The Summa theologiae' ਅਤੇ 'The Summa Contra gentiles' ਲਾਤੀਨੀ ਧਰਮ-ਵਿਗਿਆਨ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹਨ। ਇਸ ਕਵੀ ਦੇ ਧਾਰਮਿਕ ਗੀਤਾਂ (ਸ਼ਬਦਾਂ) ਨੂੰ ਚਰਚ ਦੇ ਗੀਤਾਂ ਵਿਚ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਕਵੀ ਨੂੰ ਰੋਮਨ ਕੈਥੋਲਿਕ ਚਰਚ ਵਿਚ ਉੱਚ ਕੋਟੀ ਦਾ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਅਤੇ ਧਰਮ-ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਗਿਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਟਾਮਸ ਨਵੇਂ ਬਣੇ ਡੋਮਿਨੀਕਨ ਸੰਘ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ 1245 ਵਿਚ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਆਫ਼ ਪੈਰਿਸ ਵਿਚ ਭੇਜਿਆ ਗਿਆ ਜਿਥੇ ਇਸ ਨੇ ਇਕ ਮੰਨੇ-ਪ੍ਰਮਾਣੇ ਵਿਦਵਾਨ ਐਲਬਰਟਸ ਮੈਗਨਸ ਦੇ ਅਧੀਨ ਪੜ੍ਹਾਈ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਅਰਬੀ-ਅਰਸਤੂ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੇ ਈਸਾਈ ਮੱਤ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਰੱਖਣ ਵਾਲਿਆਂ ਵਿਚ ਤਿੱਖਾ ਵਿਰੋਧ ਪੈਦਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਐਲਬਰਟਸ ਨਾਲ 1248 ਤੋਂ 1252 ਤੱਕ ਇਹ ਕੋਲੇਨ ਵਿਚ ਰਿਹਾ ਅਤੇ ਫਿਰ ਧਰਮ-ਸ਼ਾਸਤਰ ਵਿਚ ਮਾਸਟਰ ਦੀ ਡਿਗਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਵਾਪਸ ਪੈਰਿਸ ਆ ਗਿਆ ਅਤੇ 1256 ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਪੈਰਿਸ ਵਿਚ ਹੀ ਪੜ੍ਹਾਉਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਪਿਛੋਂ 1259 ਤੋਂ 1268 ਤੱਕ ਇਹ ਕਿਊਰੀਆ ਵਿਚ ਰਿਹਾ। ਫਿਰ ਧਰਮ ਅਤੇ ਤਰਕ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਪੋਜ਼ੀਸ਼ਨ ਬਾਰੇ ਦਲੀਲਾਂ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਇਹ ਪੈਰਿਸ ਵਾਪਸ ਆ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1272 ਵਿਚ ਇਹ ਨੇਪਲਜ਼ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿਚ ਡੋਮਿਨੀਕਨ ਅਧਿਐਨ ਲਈ ਵਿਦਿਆਲਾ ਸਥਾਪਤ ਕਰਨ ਹਿਤ ਇਹ ਇਟਲੀ ਆਇਆ ਜਿਥੇ ਕਿ ਇਸ ਨੇ ਫਰਾਂਸਿਸਕੀ ਵਿਦਵਾਨ ਬੋਨਾਵੇਂਤੂਰ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਅਰਸਤੂ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦਾ ਪੱਖ-ਪੂਰਿਆ। ਲਾਈਅਨਜ਼ ਦੀ ਦੂਜੀ ਕੌਂਸਲ ਨੂੰ ਜਾਂਦਾ ਹੋਇਆ ਰਾਹ ਵਿਚ ਹੀ ਇਹ ਸੰਨ 1274 ਵਿਚ ਮਰ ਗਿਆ।

ਹ. ਪੁ. - ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9 : 962

ਟਾਮਸ, ਸੇਂਟ : ਇਹ 12 ਈਸਾਈ ਪੈਗੰਬਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਸੀ। ਸੀਰੀਆਈ ਲੋਕ ਇਸ ਨੂੰ ਜੂਡੀਸ ਟਾਮਸ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਈਸਾ ਮਸੀਹ ਦਾ ਪੱਕਾ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਈਸਾ ਨੇ ਜੁੱਤੀਆਂ ਵਾਪਸ ਮੋੜਨ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਬਣਾਈ ਤਾਂ ਇਸ ਦੇ ਚੇਲਿਆਂ ਨੇ ਯਹੂਦੀਆਂ ਦੀ ਵੈਰਭਾਵਨਾ ਬਾਰੇ ਚੇਤਾਵਨੀ ਦਿੱਤੀ ਕਿ "ਹੁਣ ਉਹ ਤੁਹਾਨੂੰ ਪੱਥਰ ਮਾਰਨਗੇ", ਉਸ ਸਮੇਂ ਤੁਰੰਤ ਟਾਮਸ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ "ਆਓ ਆਪਾਂ ਭੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਚਲੀਏ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਮਰੀਏ।" ਅੰਤਲੇ ਖਾਣੇ ਸਮੇਂ ਟਾਮਸ ਈਸਾ ਦੇ ਕਹੇ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਨਾ ਸਮਝ ਸਕਿਆ ਕਿ "ਮੈਂ ਦੁਬਾਰਾ ਆਵਾਂਗਾ ਅਤੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਜਾਵਾਂਗਾ, ਤਾਂ ਕਿ ਜਿਥੇ ਮੈਂ ਜਾਵਾਂ ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਉਥੇ ਹੋਵੋ ਅਤੇ ਤੁਸੀਂ ਉਹ ਮਾਰਗ ਜਾਣਦੇ ਹੋ ਜਿਥੇ ਮੈਂ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹਾਂ।" ਟਾਮਸ ਨੇ ਸਵਾਲ ਕੀਤਾ ਕਿ ਉਹ 'ਮਾਰਗ ਕੀ ਹੈ?' ਇਸ ਦਾ ਉੱਤਰ ਈਸਾ ਨੇ ਦਿੱਤਾ ਕਿ "ਮੈਂ ਹੀ ਉਹ ਮਾਰਗ ਹਾਂ, ਉਹ ਸਚਾਈ ਹਾਂ ਤੇ ਉਹ ਜੀਵਨ ਹਾਂ।"

ਟਾਮਸ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਉਹ ਗੱਲ ਹੈ ਜਿਸ ਤੋਂ 'ਸੰਦੇਹੀ ਟਾਮਸ' ਵਾਲੀ ਮੁਹਾਵਰੇਦਾਰ ਉਕਤੀ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆਈ। ਇਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਚੇਲਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਕਬਰ ਵਿਚੋਂ ਉੱਠ ਕੇ ਈਸਾ ਪਹਿਲਾਂ ਪਰਗਟ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਜਦੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਚੇਲਿਆਂ ਨੇ 'ਸੰਦੇਹਪੂਰਨ' ਟਾਮਸ ਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਤਾਂ ਇਸ ਨੇ ਈਸਾ ਦੇ ਪੁਨਰ-ਉੱਠਣ ਦਾ ਸਰੀਰਕ ਸਬੂਤ ਦੇਣ ਲਈ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਦੀ ਇੱਛਾ ਪੂਰੀ ਕਰਨ ਲਈ ਈਸਾ ਮੁੜ ਪਰਗਟ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਟਾਮਸ ਨੂੰ ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ ਜ਼ਖ਼ਮਾਂ ਨੂੰ ਫੁਹਣ ਲਈ ਕਿਹਾ। ਇਸ ਦੇ ਅਚਾਨਕ ਸਚਾਈ ਦੇ ਅਨੁਭਵ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਉਹ ਪ੍ਰਥਮ ਪੁਰਖ ਬਣਾ

ਦਿੱਤਾ ਜਿਸ ਨੇ ਈਸਾ ਦੇ ਦੇਵਤਵ ਦੀ ਸਪਸ਼ਟ ਜਾਣਕਾਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ।

ਟਾਮਸ ਦੇ ਮਗਰੋਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਬਾਰੇ ਕੁੱਝ ਪੱਕਾ ਪਤਾ ਨਹੀਂ। ਮਗਰੋਂ ਦੀ ਈਸਾਈ ਰਵਾਇਤ ਅਨੁਸਾਰ ਇਸ ਦੀ ਗੁਰਿਆਈ ਭਾਰਤ ਤੱਕ ਫੈਲੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਮਦਰਾਸ ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਸੀਰੀਆਈ ਮਾਲਾਬਾਰ ਈਸਾਈਆਂ ਜਾਂ ਸੇਂਟ ਟਾਮਸ ਦੇ ਈਸਾਈਆਂ ਦਾ ਮੋਢੀ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 'ਐਕਟਸ ਆਫ ਟਾਮਸ' ਵਿਚ ਇਸ ਦੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਬਾਰੇ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਮਦਰਾਸ ਦੇ ਗਿਰਜੇ ਵਿਚ ਇਸ ਦੀ ਕਬਰ ਦੱਸੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਇੰਡੋ-ਪਾਰਥੀਅਨ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਗੋਡੋਫਰਨੀਜ਼ ਪਾਸ ਸ਼ਾਹੀ ਮਹਿਲ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਇੰਚਾਰਜ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਹ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੀ ਜੇਲ੍ਹ ਵਿਚ ਰਿਹਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਨੇ ਜੋ ਰਕਮ ਬਿਲਡਿੰਗ ਲਈ ਦਿੱਤੀ ਸੀ, ਉਹ ਇਸ ਨੇ ਦਾਨ ਕਰਨ ਲਈ ਖਰਚ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਸੀਰੀਆਈ ਚਰਚ ਵਿਚ ਇਸ ਦਾ ਪੁਰਬ 3 ਜੁਲਾਈ ਨੂੰ ਅਤੇ ਹੋਰਾਂ ਥਾਵਾਂ ਤੇ 21 ਦਸੰਬਰ ਨੂੰ ਮਨਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਰਵਾਇਤ ਅਨੁਸਾਰ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ 53 ਸਦੀ ਵਿਚ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਮਦਰਾਸ ਵਿਖੇ ਹੋਈ।

ਹ. ਪੁ. - ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮਾ. 9 : 959

ਟਾਮਸਕ : ਆਂਬਲਸਤ—ਇਹ ਕੇਂਦਰੀ ਰੂਸ ਦੇ ਪੱਛਮੀ ਸਾਇਬੇਰੀਆ ਦੀ ਇਕ ਆਂਬਲਸਤ ਹੈ ਜੋ ਆਬ ਦਰਿਆ ਦੇ ਬੇਸਨ ਵਿਚ ਵਾਹਿਆ ਹੈ ਇਸਦਾ ਕੁੱਲ ਖੇਤਰਫਲ 3,16,900 ਵ. ਕਿ. ਮੀ. (122,350 ਵ. ਮੀਲ) ਅਤੇ ਆਬਾਦੀ 9,21,000 (1983 ਅੰਦਾ.) ਹੈ। ਆਬ ਦਰਿਆ ਇਸਨੂੰ ਦੋ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿਚ ਵੰਡਦਾ ਹੈ। ਇਸਦੀ ਧਰਾਤਲ ਪੱਧਰੀ ਹੈ। ਲਗਭਗ ਸਾਰਾ ਖੇਤਰ ਹੀ ਤਾਇਗਾ (ਟੁੰਡਰਾ ਵਰਗਾ ਜੰਗਲੀ) ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਚੀੜ, ਫਰ ਅਤੇ ਭੋਜ ਦੇ ਦਰਖਤਾਂ ਦੀ ਭਰਮਾਰ ਹੈ। ਮਹਾਂਦੀਪੀ ਕਿਸਮ ਦਾ ਜਲਵਾਯੂ ਅਤੇ ਦਲਦਲੀ ਖੇਤਰ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਕੇਵਲ 7% ਖੇਤਰ ਤੇ ਹੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਰਾਈ, ਜਵੀ ਅਤੇ ਆਲੂ ਇਥੋਂ ਦੀਆਂ ਮੁੱਖ ਫਸਲਾਂ ਹਨ। ਥੋੜ੍ਹੀ ਬਹੁਤ ਕਣਕ ਅਤੇ ਮੱਕੀ ਵੀ ਉਗਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਲਗਭਗ ਸਾਰੇ ਆਂਬਲਸਤ ਵਿਚ ਲੱਕੜੀ ਦਾ ਧੰਦਾ ਹੀ ਪ੍ਰਧਾਨ ਹੈ। ਉੱਤਰੀ ਜੰਗਲਾਂ ਵਿਚ ਫਰ ਇਕੱਠੀ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਮੱਛੀ ਫੜਨ ਦਾ ਧੰਦਾ ਵੀ ਹੈ। ਟਾਮਸਕ ਆਂਬਲਸਤ ਦਾ ਸਦਰ-ਮੁਕਾਮ ਹੈ ਤੇ ਇਥੋਂ ਦੇ ਮੁੱਖ ਉਦਯੋਗ ਇਥੇ ਹੀ ਹਨ। ਕਈ ਛੋਟੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵੀ ਹਨ।

ਹ. ਪੁ. - ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮਾ. 10 : 38; ਐਨ. ਅਮੈ. 26 : 683

ਟਾਮਸਕ : ਸ਼ਹਿਰ—ਇਹ ਰੂਸ ਦੇ ਪੱਛਮੀ ਕੇਂਦਰੀ ਸਾਇਬੇਰੀਆ ਦੀ ਇਸੇ ਨਾ ਦੀ ਆਂਬਲਸਤ ਦਾ ਸਦਰ-ਮੁਕਾਮ ਹੈ ਜੋ ਟ੍ਰਾਂਸ-ਸਾਇਬੇਰੀਆ ਰੇਲਵੇ ਦੀ ਟਾਮਸਕ-ਟਾਇਗਾ (Toyga) ਬ੍ਰਾਂਚ ਤੇ ਨੌਵੇਂਸਾਬਰਸਕ ਤੋਂ ਲਗਭਗ 190 ਕਿ. ਮੀ. ਦੂਰ ਟਾਮ ਅਤੇ ਆਬ ਦਰਿਆਵਾਂ ਦੇ ਸੰਗਮ ਤੋਂ ਉਪਰ ਕਰਕੇ ਟਾਮ ਦਰਿਆ ਦੇ ਕੰਢੇ ਤੇ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ 1604 ਈ. ਵਿਚ ਇਕ ਕਿਲੇ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਹੋਈ ਸੀ ਤਾਂ ਜੋ ਦਰਿਆ ਤੇ ਬਣੇ ਪੁਲ ਦੀ ਰਸਤੇ ਪੱਖੋਂ ਰੱਖਿਆ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕੇ। ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਇਹ ਪ੍ਰਾਦੇਸ਼ਕ ਪ੍ਰਬੰਧਕੀ ਕੇਂਦਰ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵਿਕਸਤ ਹੋਇਆ। ਪਹਿਲਾਂ ਇਹ ਸਾਇਬੇਰੀਆ ਦੇ ਵਿਸ਼ਾਲ ਖੇਤਰ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਸੀ ਪਰ ਹੁਣ ਨੌਵੇਂਸਾਬਰਸਕ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਵਿਕਸਤ ਹੋ ਜਾਣ ਕਰਕੇ ਇਸ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਘੱਟ ਗਈ ਹੈ।

ਸ਼ਹਿਰ ਇੰਜੀਨੀਅਰਿੰਗ ਦਾ ਮੁੱਖ ਕੇਂਦਰ ਹੈ। ਇਥੇ ਬਾਲ-ਬੇਅਰਿੰਗ, ਬਿਜਲੀ ਦੀਆਂ ਮੋਟਰਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸਾਮਾਨ, ਫਰਨੀਚਰ,

ਪੈਨਸਿਲਾਂ, ਰੰਗ-ਰੋਗਨ, ਦੀਆ-ਸਲਾਈ ਅਤੇ ਬੂਟ ਆਦਿ ਬਣਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਸਾਇਬੇਰੀਆ ਦੀ ਹਿਲੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ 1888 ਈ. ਵਿਚ ਇਥੇ ਹੀ ਸਥਾਪਤ ਹੋਈ ਸੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇਥੇ 1900 ਈ. ਦਾ ਬਣਿਆ ਤਕਨੀਕੀ ਕਾਲਜ, ਅਧਿਆਪਕ ਸਿਖਲਾਈ ਸੰਸਥਾ, ਡਾਕਟਰੀ ਅਤੇ ਇੰਜੀਨੀਅਰਿੰਗ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਸਿੱਖਿਆ-ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਵੀ ਹਨ।

ਆਬਾਦੀ - 5,06,600 (1991)

-56° 30' ਉ. ਵਿਭ.: 84° 58' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.-ਐਨ-ਬ੍ਰਿ. ਮਾ. 10 : 38 ; ਐਨ. ਅਮੈ. 26 : 683

ਟਾਮਸ, ਗਵਿਨ : ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦੇ ਇਸ ਨਾਵਲਕਾਰ ਅਤੇ ਨਾਟਕਕਾਰ ਦਾ ਜਨਮ 6 ਜੁਲਾਈ, 1913 ਨੂੰ ਗਲਾਮੋਰਗੈਨਸ਼ਿਰ ਵਿਚ ਪਰਬ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਨੇ ਆਕਸਫੋਰਡ ਅਤੇ ਮੈਡਿਕ ਤੋਂ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਦੀਆਂ ਕਈ ਕਿਰਤਾਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਡਰਾਉਣੇ ਅਤੇ ਮਜ਼ਾਕੀਆ ਹਨ। ਇਸ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਰਹਿਮ ਅਤੇ ਮਾਨਵਤਾ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪਹਿਲੇ ਨਾਵਲ 'ਦੀ ਡਾਰਕ ਫਿਲਾਸਫਰ' (1946) ਵਿਚ ਵੇਲਜ਼ ਦੇ ਚਾਰ ਬੇਰੋਜ਼ਗਾਰ ਖਾਣ-ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਦੇ ਕਮਾਲ ਦੇ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਰਾਹੀਂ ਚਾਂਸਰ ਵਰਗੇ ਮਹਾਨ ਲੇਖਕਾਂ ਦੀ ਯਾਦ ਤਾਜ਼ਾ ਕਰਵਾ ਦਿੱਤੀ ਹੈ।

'ਆਲ ਬਿੰਗਜ਼ ਬੀਟ੍ਰੇ ਦੀ' (1949), 'ਏ ਵੈਲਸ਼ ਆਈ' (1964), 'ਏ ਵ੍ਰਾਸਟ ਆਨ ਮਾਈ ਵ੍ਰਾਲਿਕ' (1953), 'ਦੀ ਸਟ੍ਰੇਜਰ ਐਟ ਮਾਈ ਸਾਈਡ' (1954), 'ਦਿ ਲਵ ਮੈਨ (1958) ਆਦਿ ਇਸਦੇ ਕੁਝ ਨਾਵਲ ਹਨ, 'ਦੀ ਕੀਪ', 'ਲਾਊਡ ਆਰਗਨਜ਼' ਅਤੇ 'ਜੈਕੀ ਡੀ ਜੰਪਰ' ਇਸ ਦੇ ਤਿੰਨ ਨਾਟਕ ਵੀ ਹਨ, ਜੋ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ 1961-62 ਵਿਚ ਖੇਡੇ ਗਏ ਸਨ।

ਹ. ਪੁ.-ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮਾ. 9 : 960

ਟਾਮਸ, ਡਾਇਲਾਂ (ਮਾਰਲੇਸ) : ਇਸ ਬਰਤਾਨਵੀ ਕਵੀ ਅਤੇ ਵਾਰਤਕ ਲੇਖਕ ਦਾ ਜਨਮ 27 ਅਕਤੂਬਰ, 1914 ਨੂੰ ਵੇਲਜ਼ ਵਿਚ ਸਵਾਨਸੀ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਇਸਨੇ ਸਵਾਨਸੀ ਗ੍ਰਾਮਰ ਸਕੂਲ ਵਿਖੇ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਇਸਨੇ ਅਖ਼ਬਾਰ ਦੇ ਰਿਪੋਰਟਰ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕੀਤਾ। ਛੋਟੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਹੀ ਇਸਨੇ ਵਾਰਤਕ ਲਿਖਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ। ਸੰਨ 1934 ਵਿਚ ਇਸਦੀ ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਜਿਲਦ 'ਏਟੀਨ ਪੋਇਮਜ਼' ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਹੋਈ। ਇਸਨੇ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ੀ ਫਿਲਮਾਂ ਅਤੇ ਰੇਡੀਓ ਲਈ ਵੀ ਲਿਖਿਆ।

ਇਸਦੀ ਵਾਰਤਕ ਦੀ ਯਥਾਰਥਵਾਦੀ ਚਿੱਤਰ ਸ਼ੈਲੀ ਨਾਲ ਤੁਲਨਾ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਪਿਆਰ ਅਤੇ ਮੌਤ, ਸੁੰਦਰਤਾ ਅਤੇ ਨਿਘਰਤਾ ਆਦਿ ਇਸਦੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਹਨ। ਇਸਨੇ ਕੁਝ ਯਥਾਰਥਵਾਦੀ ਨਿੱਕੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ, ਰੇਖਾ-ਚਿੱਤਰ, ਲੇਖ ਅਤੇ ਹੋਰ ਵਾਰਤਕ ਨੂੰ 'ਦੀ ਮੈਪ ਆਫ ਲਵ ਐਂਡ ਦੀ ਵਰਲਡ ਬ੍ਰੈਬ' (1939) ਵਿਚ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਦੂਜੇ ਵਿਸ਼ਵਯੁੱਧ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਹ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਬ੍ਰਾਡਕਾਸਟਿੰਗ ਕੰਪਨੀ ਵਿਖੇ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਪੜਚੋਲੀਆ ਰਿਹਾ। ਇਸਨੇ ਅਸਥਿਰ ਜੀਵਨ ਬਿਤਾਇਆ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਅਖ਼ੀਰਲੇ ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ ਪ੍ਰਸਾਰਣ ਅਤੇ ਅਮਰੀਕਾ ਵਿਖੇ ਭਾਸ਼ਣ ਦੇ ਕੇ ਬਿਤਾਇਆ। ਆਪਣੇ ਅੰਤਲੇ ਕੁਝ ਸਾਲਾਂ ਦੌਰਾਨ ਇਸਨੇ ਬਹੁਤ ਸ਼ਰਾਬ ਪੀਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਜਿਸ ਦੇ ਸਿੱਟੇ ਵਜੋਂ 9 ਨਵੰਬਰ, 1953 ਨੂੰ ਨਿਊਯਾਰਕ ਵਿਖੇ ਇਸਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

‘ਟਵੈਂਟੀਫਾਈਵ ਪੋਇਮਜ਼’ (1936), ‘ਡੈਬਸ ਐਂਡ ਐਂਟ੍ਰੈਸ’ (1946), ‘ਇਨ ਕੰਟਰੀ ਸਲੀਪ ਐਂਡ ਅਦਰ ਪੋਇਮਜ਼’ (1952), ‘ਕੋਲੈਕਟਿਡ ਪੋਇਮਜ਼’ (1953) ਆਦਿ ਇਸ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਕਿਰਤਾਂ ਹਨ। ‘ਪੋਰਟਰੇਟ ਆਫ਼ ਦੀ ਆਰਟਿਸਟ ਐਂਡ ਏ ਯੰਗ ਫਰੈਂਡ’ (1940) ਵਿਚ ਇਸਦੀ ਸਵੈ-ਜੀਵਨੀ ਸਬੰਧੀ ਚਿੱਤਰ ਹਨ। ‘ਕਵਾਈਟ ਅਰਲੀ ਵੱਨ ਮਾਰਨਿੰਗ ਐਂਡ ਅਡਵੈਂਚਰ ਇਨ ਦੀ ਸਕਿਨ ਟਰੇਡ’, ਕਹਾਣੀਆਂ, ਲੇਖਾਂ ਅਤੇ ਰੇਖਾ-ਚਿੱਤਰਾਂ ਦਾ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਹੈ। ‘ਅੰਡਰ ਮਿਲਕ ਵੁੱਡ : ਏ ਪਲੇ ਫਾਰ ਵਾਇਸ’ (1954) ਅਸਲ ਵਿਚ ਰੇਡੀਓ ਲਿਖਤ ਹੈ ਜਿਸਨੂੰ ਸਟੇਜ ਤੇ ਸਫਲਤਾਪੂਰਵਕ ਖੇਡਿਆ ਗਿਆ।

ਹ. ਪੁ. - ਐਨ. ਐਸ. 26 : 572; ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9 : 960; ਕੋਲ. ਐਨ. 18 : 343; ਚੈਬ. ਐਨ. 13 : 616

ਟਾਮਸ ਦਾ ਰਾਈਮਰ : ਇਹ ਇਕ ਕਵੀ ਅਤੇ ਅਵਤਾਰ ਸੀ, ਜਿਹੜਾ 1220 ਤੋਂ 1297 ਈ. ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਨੂੰ ਟਾਮਸ ਲੀਅਰਮਾਨ ਅਤੇ ਟਾਮਸ ਆੱਫ਼ ਅਰਸਲਡੂਨ ਵਜੋਂ ਵੀ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਅਤੇ ਇਹ ਤੁਕਾਤਕ ਰੁਮਾਂਸ ‘ਸਰ ਟ੍ਰਿਸਟ੍ਰਮ’ ਦਾ ਕਰਤਾ ਵੀ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਰੁਮਾਂਸ ਨੂੰ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰੀ 1824 ਵਿਚ ਸਰ ਵਾਲਟਰ ਸਕਾਟ ਨੇ ਇਕ ਹੱਥ-ਲਿਖਤ ਖਰੜੇ ਤੋਂ ਛਾਪਿਆ ਸੀ। ਟਾਮਸ ਨੂੰ ਹੁਣ ਬਹੁਤਾ ਕਰਕੇ ਟਾਮਸ ਦਾ ਰਾਈਮਰ’ ਕਰਕੇ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਕਿ ਸਕਾਟ ਨੇ ਆਪਣੀ ਪੁਸਤਕ ‘Minstrelsy of the Scottish Border’ (1802) ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ। ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਕਥਾ-ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਮਰਲਿਨ ਅਤੇ ਹੋਰ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸਾਧੂਆਂ ਨਾਲ ਜੋੜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੀਆਂ ਭਵਿੱਖ ਬਾਣੀਆਂ ਸਾਹਿਤਕ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰੀ ਪੰਦਰਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਮੁੱਢ ਵਿਚ ‘Romance and Prophecies of Thomas of Erceldoune’ ਵਿਚ ਆਈਆਂ। ਉਨ੍ਹੀਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਰੂਸੀ ਕਵੀ ਮਾਈਖੇਲ ਨੇ ਟਾਮਸ ਨੂੰ ਇਕ ਵੱਡ-ਵਡੇਰਾ ਦੱਸਿਆ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ. - ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9 : 962

ਟਾਮਸਨ, ਸਰ ਜਾਰਜ ਪੈਜਿਟ : ਇਲੈਕਟ੍ਰਾਨਾਂ ਵਿਚ ਵਿਵਰਤਨ ਵਰਗੇ ਤਰੰਗ ਮਈ ਗੁਣਾਂ ਦੀ ਹੋਂਦ ਬਾਰੇ ਖੋਜ ਲਈ, ਭੌਤਿਕ-ਵਿਗਿਆਨ ਦਾ 1937 ਦਾ ਨੋਬਲ ਪੁਰਸਕਾਰ ਡੇਵੀਸਨ, ਕਲਿਟਨ ਜੇ. ਨਾਲ ਸਾਂਝਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਇਸ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਦੇ ਵਿਗਿਆਨੀ ਦਾ ਜਨਮ 3 ਮਈ, 1892 ਨੂੰ ਕੈਂਬ੍ਰਿਜ, ਕੈਂਬ੍ਰਿਜਸ਼ਿਰ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਨੌਸਾਂ ਤੇ ਤਰਲਾਂ ਦੀ ਪਰਮਾਣੂ ਸੰਰਚਨਾ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗਾਉਣ ਲਈ ਇਲੈਕਟ੍ਰਾਨ ਵਿਵਰਤਨ ਇਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸਾਧਨ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਉਦਯੋਗ ਵਿਚ ਆਮ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਨਾਮਵਰ ਭੌਤਿਕ-ਵਿਗਿਆਨੀ ਟਾਮਸਨ, ਸਰ ਜੋਜ਼ੈਫ ਜਾਨ ਦਾ ਇਕਲੌਤਾ ਪੁੱਤਰ ਸੀ, ਜਿਸ ਨੇ ਕੈਵੇਨਡਿਸ਼ ਲੈਬਾਰਟਰੀ ਵਿਚ ਪਹਿਲੇ ਸੰਸਾਰ-ਯੁੱਧ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਕੈਂਬ੍ਰਿਜ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿਖੇ ਕੰਮ ਕੀਤਾ। ਐਬਰਡੀਨ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿਚ 1922 ਵਿਚ ਇਸ ਦੀ ਨਿਯੁਕਤੀ ਬਤੌਰ ਨੈਚੁਰਲ ਫਿਲਾਸਫੀ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਦੇ ਹੋ ਗਈ, ਜਿੱਥੇ ਇਸ ਨੇ ਰਵਿਆਂ ਵਿਚ ਇਲੈਕਟ੍ਰਾਨਾਂ ਦੇ ਵਿਵਰਤਨ ਸਬੰਧੀ ਕੰਮ ਕੀਤਾ।

ਚਾਰ ਸਾਲ ਮਗਰੋਂ ਇਸ ਨੇ ਇਹ ਦੇਖਣ ਲਈ ਕਿ ਉਪ-ਪਰਮਾਣੂ ਕਣ (ਜਿਵੇਂ ਇਲੈਕਟ੍ਰਾਨ), ਤਰੰਗਮਈ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਵਿਖਾਵਾ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਬਾਰੇ ਕੰਮ ਸ਼ੁਰੂ ਦਿੱਤਾ। ਧਾਤ ਦੀ ਬਹੁਤ ਹੀ ਬਾਰੀਕ ਪੱਤੀ ਵਿਚੋਂ ਦੀ ਬਹੁਤ ਤੇਜ਼ ਇਲੈਕਟ੍ਰਾਨ ਡਿਫਰੈਕਟਿਵ ਪਲੇਟ ਵਿਚੋਂ ਲੰਘਾਕੇ, ਇਸ ਨੇ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਇਲੈਕਟ੍ਰਾਨ, ਐਕੱਸ-ਕਿਰਨਾਂ ਨਾਲ ਰਲਦਾ-ਮਿਲਦਾ ਵਿਵਰਤਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਹ ਸਿੱਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਲੈਕਟ੍ਰਾਨਾਂ ਵਿਚ ਤਰੰਗਮਈ ਗੁਣ ਹਨ।

ਸੰਨ 1943 ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਨਾਈਟ ਦਾ ਖਿਤਾਬ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਨੌਂ ਸਾਲ ਮਗਰੋਂ ਇਹ ਕਾਰਪਸ ਕਰਿਸਟੀ ਕਾਲਜ, ਕੈਂਬ੍ਰਿਜ ਦਾ ਮਾਸਟਰ ਬਣ ਗਿਆ, ਜਿੱਥੋਂ ਇਹ 1962 ਵਿਚ ਰਿਟਾਇਰ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਸ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਕੰਮਾਂ ਵਿਚੋਂ ਬਿਊਰੀ ਐਂਡ ਪ੍ਰੈਕਟਿਸ ਆਫ ਇਲੈਕਟ੍ਰੋ ਡਿਫਰੈਕਸ਼ਨ (1939) ਅਤੇ ਜੇ. ਜੇ. ਥਾਮਸਨ ਐਂਡ ਦੀ ਕੈਵੇਨਡਿਸ਼ ਲੈਬਾਰਟਰੀ ਇਨ ਹਿਜ ਡੇਜ਼ (1905) ਹਨ।

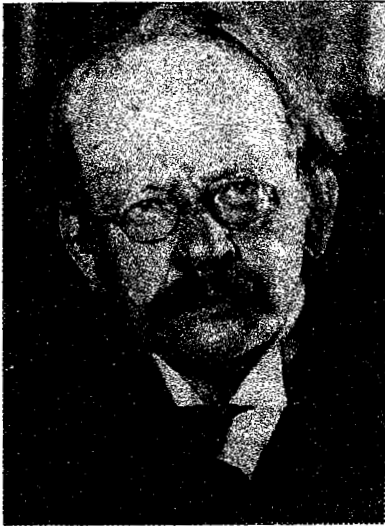
ਇਸ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਵਿਗਿਆਨੀ ਦੀ ਸੰਸਾਰਿਕ ਯਾਤਰਾ 10 ਸਤੰਬਰ, 1975 ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਹੋਈ।

ਹ. ਪੁ. - ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9 : 965 ; ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 11 : 720

ਟਾਮਸਨ, ਸਰ ਜੋਜ਼ੈਫ ਜਾਨ : ਗੈਸਾਂ ਰਾਹੀਂ ਬਿਜਲੀ ਦੇ ਚਾਲਨ ਸਬੰਧੀ ਸਿਧਾਂਤਕ ਅਤੇ ਪ੍ਰਯੋਗਿਕ ਵੱਡਮੁੱਲੀਆਂ ਖੋਜਾਂ ਲਈ 1906 ਵਿਚ ਭੌਤਿਕ-ਵਿਗਿਆਨ ਦਾ ਨੋਬਲ ਪੁਰਸਕਾਰ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਇਸ ਵਿਗਿਆਨੀ ਦਾ ਜਨਮ 18 ਦਸੰਬਰ, 1856 ਨੂੰ ਮਾਨਚੈਸਟਰ, ਇੰਗਲੈਂਡ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਇਹ ਇਕ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ ਅਤੇ ਪੁਸਤਕ ਵਿਕਰੇਤਾ ਜੋਜ਼ੈਫ ਜੇਮਜ਼ ਜਾਨਸਨ ਅਤੇ ਐਮਾ ਸਵਿੰਡੇਲਜ਼ ਦਾ ਵੱਡਾ ਪੁੱਤਰ ਸੀ। ਇਸਨੇ 14 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਓਵੈਨਜ਼ ਕਾਲਜ ਵਿਖੇ ਇੰਜੀਨੀਅਰਿੰਗ ਦੀ ਵਿੱਦਿਆ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਲਈ ਦਾਖਲਾ ਲੈ ਲਿਆ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਪਿਤਾ ਦੀ ਮੌਤ ਕਾਰਨ ਫੀਸਾਂ ਦੀ ਅਦਾਇਗੀ ਨਾ ਕਰਨ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਪੜ੍ਹਾਈ ਛੱਡਣੀ ਪਈ। ਇਸ ਨੇ 1876 ਵਿਚ ਟ੍ਰਿਨਿਟੀ ਕਾਲਜ, ਕੈਂਬਰਿਜ ਵਿਚ ਵਜੀਫ਼ਾ ਹਾਸਲ ਕੀਤਾ, ਜਿਥੇ ਇਸ ਨੇ ਗਣਿਤ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਕੀਤੀ ਤੇ ਦੂਜਾ ਹੈਂਗੂਲਰ ਤੇ ਦੂਜਾ ਸਮਿੱਥ ‘ਜ਼ ਪ੍ਰਾਈਜ਼ਮੈਨ ਅਤੇ ਸੰਨ 1880 ਤੇ 1882 ਵਿਚ ਫੈਲੋ ਬਣਿਆ। ਟਾਮਸਨ 1882 ਵਿਚ ਗਣਿਤ ਦਾ ਲੈਕਚਰਾਰ ਬਣਿਆ ਤੇ 1884 ਵਿਚ ਲਾਰਡ ਰੈਲੇ ਦੀ ਥਾਂ ਕੈਂਬਰਿਜ ਵਿਖੇ ਪ੍ਰਯੋਗਿਕ ਭੌਤਿਕ-ਵਿਗਿਆਨ ਦਾ ਕਵੇਂਡਿਸ਼ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਨਿਯੁਕਤ ਹੋਣ ਵਿਚ ਸਫਲ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ 1919 ਤੱਕ ਇਸੇ ਅਹੁਦੇ ਉੱਤੇ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ। ਇਸ ਨੇ 1893 ਵਿਚ ਸਰ ਜਾਰਜ ਐਡਵਰਡ ਪਾਜ਼ੈਂਟ ਦੀ ਪੁੱਤਰੀ ਰੋਜ਼ ਐਲਿਜ਼ਾਬੈੱਥ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕਰਵਾ ਲਿਆ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਇਕ ਪੁੱਤਰ ਜਾਰਜ ਪਾਜ਼ੈਂਟ ਟਾਮਸਨ (ਜਿਸ ਨੇ 1937 ਵਿਚ ਭੌਤਿਕ-ਵਿਗਿਆਨ ਲਈ ਨੋਬਲ ਪੁਰਸਕਾਰ ਹਾਸਲ ਕੀਤਾ) ਅਤੇ ਇਕ ਪੁੱਤਰੀ ਨੇ ਜਨਮ ਲਿਆ।

ਇਹ ਜੇ. ਜੇ. ਕਰਕੇ ਜਾਣਿਆ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਇਕ ਲਾਇਕ ਅਧਿਆਪਕ ਸੀ, ਜਿਸ ਦੀ ਵਡਮੁੱਲੀ ਅਗਵਾਈ ਨੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਅਨੇਕਾਂ ਹੋਣਹਾਰ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਸੇਧ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਹੇਠਾਂ ਕਵੇਂਡਿਸ਼ ਪ੍ਰਯੋਗਸ਼ਾਲਾ ਪ੍ਰਯੋਗਿਕ ਭੌਤਿਕ-ਵਿਗਿਆਨ ਦੀ ਖੋਜ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਕੇਂਦਰ ਬਣ ਗਈ। ਇਸ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਹੇਠ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਸੱਤ ਨੇ ਨੋਬਲ ਪੁਰਸਕਾਰ ਹਾਸਲ ਕੀਤਾ। ਜਦੋਂ ਤੋਂ ਇਹ ਟ੍ਰਿਨਿਟੀ ਕਾਲਜ ਵਿਚ ਲੱਗਾ, ਇਸ ਨੇ ਕਦੇ ਵੀ ਟਰਮ ਦਾ ਨਾਗਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਾਇਆ ਅਰਥਾਤ ਇਹ ਬਿਨਾਂ ਨਾਗਾ ਸਵੇਰੇ ਪ੍ਰਾਰੰਭਕ ਕਲਾਸਾਂ ਅਤੇ ਬਾਅਦ ਦੁਪਿਹਰ ਪੋਸਟ ਗ੍ਰੇਜੂਏਟ ਕਲਾਸਾਂ ਲਿਆ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਨੂੰ 1908 ਵਿਚ ਨਾਈਟ ਦਾ ਖਿਤਾਬ ਮਿਲਿਆ ਤੇ ਐੱਫ. ਆਰ. ਐੱਸ ਲਈ ਚੁਣਿਆ ਗਿਆ। ਇਹ 1915 ਤੋਂ 1920 ਤੱਕ ਰਾਇਲ ਸੋਸਾਇਟੀ ਦਾ ਪ੍ਰਧਾਨ ਰਿਹਾ। ਇਸ ਨੂੰ 1912 ਵਿਚ ਮੈਰਿਟ ਦਾ ਪ੍ਰਮਾਣ ਪੱਤਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ 1918 ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਵਲੋਂ ਮਾਸਟਰ ਆਫ ਟ੍ਰਿਨਿਟੀ ਕਾਲਜ ਨਿਯੁਕਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਆਪਣੇ ਸਖ਼ਤ ਕੰਮ-ਕਾਜ ਦੇ ਰੁਝੇਵਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਸਮਾਂ ਕੱਢ ਕੇ ਇਹ ਰਾਜਨੀਤੀ, ਖੇਡਾਂ ਅਤੇ ਅਨੇਕਾਂ

ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਵਿਚ ਦਿਲਚਸਪੀ ਲੈਂਦਾ ਸੀ। ਪਹਿਲੇ ਸੰਸਾਰ ਯੁੱਧ ਮਗਰੋਂ ਇਸ ਨੇ ਕਵੈਂਡਿਸ਼ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰਸ਼ਿਪ ਤੋਂ ਅਸਤੀਫ਼ਾ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਪ੍ਰੰਤੂ ਯੂਨਿਵਰਸਿਟੀ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਆਨਰੇਰੀ ਚੇਅਰ ਉੱਤੇ ਨਿਯੁਕਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਿਥੇ ਪ੍ਰਯੋਗਸ਼ਾਲਾ ਵਿਚ ਇਹ ਆਪਣੀ ਬੋਜ ਦਾ ਕੰਮ ਜਾਰੀ ਰੱਖ ਸਕਿਆ।

ਸਰ ਜੋਸੈਫ ਜਾਨ ਟਾਮਸਨ

ਐਕਸ-ਕਿਰਨਾਂ ਦੀ ਬੋਜ ਕਾਰਨ ਕੈਥੋਡ-ਕਿਰਨਾਂ ਜਿਹੜੀਆਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੈਦਾ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ, ਵਿਚ ਸਭ ਦੀ ਰੁਚੀ ਬਹੁਤ ਵਧ ਗਈ ਸੀ। ਟਾਮਸਨ ਦੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਦਿਲਚਸਪੀ ਇਸ ਦੁਆਰਾ ਇਲੈਕਟ੍ਰਾਨਾਂ ਦੀ ਬੋਜ ਦਾ ਆਰੰਭ ਸੀ। ਇਸ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਐਕਸ-ਕਿਰਨਾਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦੇ ਉਲਟ ਕੈਥੋਡ ਕਿਰਨਾਂ ਦਾ ਮੂਲ ਬਿਜਲੀ-ਚੁੰਬਕਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਸ ਦੀ ਅਸਲੀਅਤ ਜਾਣਨ ਲਈ ਇਸ ਨੇ ਅਨੇਕ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰਨੇ ਆਰੰਭ ਕਰ ਦਿੱਤੇ।

ਇਸ ਦੇ ਪ੍ਰਯੋਗਾਂ ਵਿਚ ਕੈਥੋਡ ਕਿਰਨਾਂ ਨੂੰ ਗਿਆਤ ਸਮਰੱਥਾ ਵਾਲੇ ਬਿਜਲੀ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਲੰਘਾਉਣਾ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਹੋਏ ਵਿਖੇਪ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਕਰਨਾ ਸੀ। ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਯੋਗਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ ਉੱਤੇ 1897 ਵਿਚ ਟਾਮਸਨ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਕੈਥੋਡ ਕਿਰਨਾਂ ਰਿਣਾਤਮਕ ਚਾਰਜ ਵਾਲੇ ਕਣਾਂ ਦੀ ਇਕ ਧਾਰਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਇਸ ਨੇ “ਕਾਰਪਸਲਜ਼” (ਕਿਣਨੇ) ਦਾ ਨਾਂ ਦਿੱਤਾ, ਜਿਹੜੇ ਮਗਰੋਂ ਇਲੈਕਟ੍ਰਾਨਾਂ ਕਰਕੇ ਜਾਣੇ ਜਾਣ ਲੱਗੇ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬਿਜਲੀ ਚਾਰਜ ਤੇ ਪੁੰਜ ਦੇ ਅਨੁਪਾਤ ਦੀ ਮਿਣਤੀ ਕਰਨ ਨਾਲ, ਇਸ ਨੇ ਸਿੱਧ ਕੀਤਾ ਕਿ ਇਲੈਕਟ੍ਰਾਨ ਆਕਾਰ ਵਿਚ ਛੋਟੇ ਪਰਮਾਣੂ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸ ਕਰਕੇ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰ ਹੀ ਪਰਮਾਣੂ ਦੇ ਅਸਲ ਅੰਸ਼ (ਘਟਕ) ਹੋਣਗੇ। ਟਾਮਸਨ ਨੇ ਸੁਝਾਅ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਪਰਮਾਣੂ ਇਕ ਗੋਲਾਕਾਰ ਧਨਾਤਮਕ ਚਾਰਜ ਵਾਲਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਕਾਫ਼ੀ ਮਾਤਰਾ ਵਿਚ ਅੰਦਰਲੇ ਪਾਸੇ ਇਲੈਕਟ੍ਰਾਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਧਨਾਤਮਕ ਚਾਰਜ ਨੂੰ ਦੁਦਾਸੀਨ ਕਰਨ ਲਈ ਇਸ ਦਾ ਮਾਡਲ ਗ੍ਰੀਨੋ ਆਏ ਦੇ ਬਣੇ ਬਿਸਕੁਟ ਉੱਪਰ ਲੱਗੇ ਚਾਕਲੇਟ ਚਿਪਸ ਨਾਲ ਮਿਲਦਾ-ਜੁਲਦਾ ਸੀ। ਇਕ ਜਰਮਨ ਰਸਾਇਣਵੇਤਾ ਯੂਜੈਨ ਗੋਲਡਸਟਾਈਨ ਦੁਆਰਾ “ਕੈਨਾਲ-ਕਿਰਨਾਂ” ਦੀ ਬੋਜ ਨਾਲ ਇਸ ਦੇ ਸਿੱਧਾਂਤ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਹੋ ਗਈ।

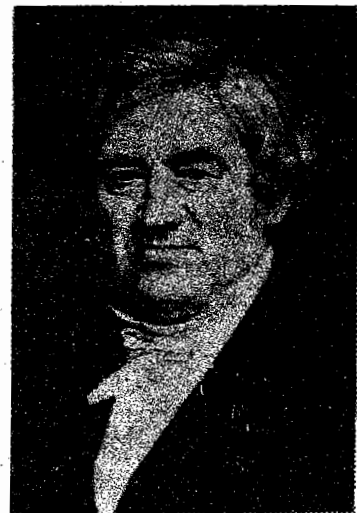
ਇਸ ਦੇ ਮਾਡਲ ਦੀ ਥਾਂ ਛੇਤੀ ਹੀ ਵਧੇਰੇ ਵਿਕਸਿਤ ਤੇ ਸਹੀ ਸੂਰਜ-ਸਿਸਟਮ ਵਾਲੇ ਅਰਨੈਸਟ ਰਦਰਫਰਡ ਦੁਆਰਾ ਬਣਾਏ ਮਾਡਲ ਨੇ ਲੈ ਲਈ। ਟਾਮਸਨ ਦੀ ਇਹ ਪਹਿਲੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਸੀ ਜਿਸ ਦੀ

ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਪਰਮਾਣੂਆਂ ਨੂੰ ਧਨਾਤਮਕ ਤੇ ਰਿਣਾਤਮਕ ਬਿਜਲੀ ਚਾਰਜ ਨਾਲ ਦਰਸਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਸੀ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਅਜੋਕੇ ਯੁਗ ਦੀਆਂ ਅਨੇਕਾਂ ਪੇਚੀਦਾ ਗਣਿਤਕ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਦਾ ਹੱਲ ਲੱਭਣਾ ਸੰਭਵ ਹੋ ਸਕਿਆ।

ਟ੍ਰਿਨਿਟੀ ਦੇ ਮਾਸਟਰ ਲਾੱਜ ਵਿਖੇ 30 ਅਗਸਤ, 1940 ਨੂੰ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀਆਂ ਅਸਥੀਆਂ ਨੂੰ ਵੈਸਟਮਿਨਸਟਰ ਐਬੇ ਵਿਖੇ ਦਫ਼ਨਾਇਆ ਗਿਆ।

ਹ. ਪੁ. - ਐਨ. ਨੋਬਲ ਲੰਓਰੇਟਸ (1901-1987) : 41

ਟਾਮਸਨ, ਕ੍ਰਿਸਚੀਅਨ ਜਰਗੈਨਸੈਕ : ਡੈਨਮਾਰਕ ਦੇ ਇਸ ਪੁਰਾਤਤਵ ਬੋਜੀ ਦਾ ਜਨਮ 29 ਦਸੰਬਰ, 1788 ਨੂੰ ਕੋਪਨ-ਹੈਗਨ ਵਿਚ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਦੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧੀ ਬਹੁਤੀ ਕਰਕੇ ਪੂਰਬ

ਕ੍ਰਿਸਚੀਅਨ ਜਰਗੈਨਸੈਕ ਟਾਮਸਨ

ਇਤਿਹਾਸਕ ਕਾਲ ਨੂੰ ਪੱਥਰ ਤਾਂਬਾ ਅਤੇ ਲੋਹ ਯੁੱਗਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡਣ ਕਰਕੇ ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਕ੍ਰਮਵਾਰ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਇਸ ਸਕੀਮ ਨਾਲ ਪੂਰਬ ਇਤਿਹਾਸਕ ਕਾਲ ਦੀ ਤਰਤੀਬਵਾਰ ਕਾਲ-ਵਹਿੰਦੀ ਇਹ ਪਹਿਲੀ ਰੂਪ-ਰੇਖਾ ਸਾਹਮਣੇ ਆਈ ਜੋ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਹੋਰ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿਚ ਆਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਲਈ ਕਾਲਕ੍ਰਮਿਕ ਸਕੀਮਾਂ ਦਾ ਆਧਾਰ ਬਣੀ।

ਸੰਨ (1816-65) - ਤੱਕ ਇਹ ਕੋਪਨ ਹੈਗਨ ਵਿਖੇ, ਡੈਨਮਾਰਕ ਦੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਜਾਇਬ ਘਰ ਦਾ ਕਿਊਰੇਟਰ (ਪ੍ਰਬੰਧਕ) ਸੀ ਜਿਸ ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਸੰਕਭੇਨੇਵੀਆ ਦੀਆਂ ਪੁਰਾਤਨ ਯਾਦਗਾਰੀ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀਵੰਡ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਤਰਤੀਬ ਦਿੱਤੀ। ਇਹ ਆਪਣੇ ਇਸ ਨਾਮਾਵਰ ਬੋਜੀ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਹੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋਇਆ। ਇਸਦੇ 20 ਸਾਲਾਂ ਦੇ ਕੰਮ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਸ ਦੀ ਇਹ ਸਕੀਮ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤੀ ਗਈ ਜੋ 1836 ਅਤੇ 1848 ਈ. ਵਿਚ ‘ਏ ਗਾਈਡ ਟੂ ਨਾਦਰਨ ਐਨਟਿਕਿਟਿ’ ਵਿਚ ਛਪੀ। 21 ਮਈ, 1865 ਨੂੰ ਕੋਪਨ-ਹੈਗਲ ਵਿਖੇ ਹੀ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ. - ਐਨ. ਥਿ. ਮਾ. 11 : 719

ਟਾਮਸਨ, ਜੇਮਜ਼ : ਸਕਾਟਲੈਂਡ ਦੇ ਇਸ ਉੱਘੇ ਕਵੀ ਦਾ ਜਨਮ 11 ਸਤੰਬਰ, 1700 ਨੂੰ ਰਾਕੋਸਬਰਾ ਵਿਚ ਐਡਨਮ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਨੇ ਐਡਨਬਰਾ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਤੋਂ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ

ਕੀਤੀ। ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸਾਹਿਤਕ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਉਣ ਲਈ ਸੰਨ 1725 ਵਿਚ ਇਹ ਲੰਡਨ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਉਥੇ ਇਕ ਟਿਊਟਰ ਵਜੋਂ ਆਪਣੀ ਰੋਜ਼ੀ ਕਮਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਇਸ ਨੇ ਚਾਰ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਖੁੱਲ੍ਹੀ ਕਵਿਤਾ 'ਦੀ ਸੀਜ਼ਨਜ਼' ('ਵਿੰਟਰ' - 1726), 'ਸਮਰ' 1727 'ਸਪ੍ਰਿੰਗ-1728' ਅਤੇ 'ਆਟਮ' 1730 ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤੀ। ਇਹ ਇਸ ਦਾ ਸ਼ਾਹਕਾਰ ਸੀ।

ਟਾਮਸਨ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਸੀ ਕਿ ਵਿਗਿਆਨੀ ਅਤੇ ਕਵੀ ਦੋਹਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਕੇ ਈਸ਼ਵਰ ਦੀ ਖਿਦਮਤ ਲਈ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਉੱਘੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ 'ਟੂ ਦੀ ਮੈਮਰੀ ਆੱਫ ਸਰ ਆਈਜ਼ਾਕ ਨਿਊਟਨ' (1727) ਹੇਠ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ।

ਜੇਮਜ਼ ਟਾਮਸਨ

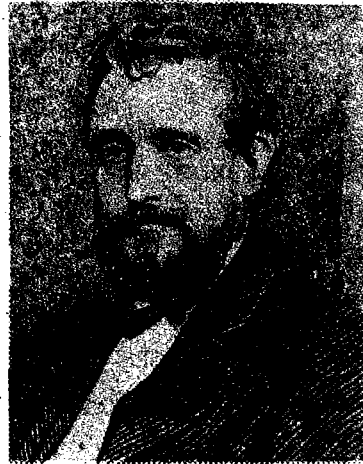
'ਐਲਫ੍ਰੈਡ, ਏ ਮਾਸਕ' (1740) ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਲਿਖੇ ਗਏ ਆਪਣੇ ਗੀਤ 'ਰੂਲ ਬ੍ਰਿਟੇਨੀਆ' (1740) ਕਾਰਨ ਇਹ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇਸ ਨੇ ਪੰਜ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿਚ 'ਲਿਬਰਟੀ' (1734-1736) ਨਾਮੀ ਕਵਿਤਾ ਅਤੇ ਦੋ ਨਾਟਕ 'Sophonisba' (1730) ਅਤੇ 'Agamemnon' (1730) ਵੀ ਲਿਖੇ। ਇਸ ਦੀ ਕਵਿਤਾ 'ਦੀ ਕੈਸਲ ਆੱਫ ਇੰਡੋਲੈਂਸ: ਐਨ ਐਲੀਗੋਰੀਕਲ ਪੋਇਮ' (1748) ਕੁਝ ਹੱਦ ਤਕ ਸਵੈ-ਜੀਵਨੀ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਫਰਾਂਸੀਸੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਅਨੁਵਾਦ ਹੋਇਆ।

27 ਅਗਸਤ, 1748 ਨੂੰ ਇੰਗਲੈਂਡ ਵਿਚ ਰਿਚਮਾਂਡ ਵਿਖੇ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ. - ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮਾ. 9 : 965; ਐਨ. ਅਮੇ. 26 : 383

ਟਾਮਸਨ, ਜੇਮਜ਼ : ਵਿਕਟੋਰੀਆ ਕਾਲ ਦੇ ਇਸ ਸਕਾਟਲੈਂਡੀ ਕਵੀ ਦਾ ਜਨਮ 23 ਨਵੰਬਰ, 1834 ਨੂੰ ਵੈਨਫਰੂ ਵਿਚ ਪੋਰਟ ਗਲਾਸਗੋ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਨੇ ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ ਇਕ ਸੈਨਿਕ ਸਕੂਲ ਮਾਸਟਰ ਵਜੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। 1862 ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਮਿਲਟਰੀ ਤੋਂ ਡਿਸਚਾਰਜ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਉਪਰੰਤ ਇਸ ਨੇ ਲੰਡਨ ਵਿਚ ਇਕ ਕਲਰਕ ਦੀ ਨੌਕਰੀ ਕਰਕੇ ਆਪਣੀ ਜੀਵਿਕਾ ਚਲਾਈ ਅਤੇ 'ਨੈਸ਼ਨਲ ਰੀਫਾਰਮਰ' ਰਸਾਲੇ ਲਈ ਲੇਖ, ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਕਹਾਣੀਆਂ ਲਿਖਦਾ ਰਿਹਾ। ਇਹ ਆਪਣੀ ਪੁਸਤਕ 'ਦੀ ਸਿਟੀ ਆਫ ਡੈਡਵੁਡ ਨਾਈਟ ਐਂਡ ਅਦਰ ਪੋਇਮਜ਼' (1880) ਕਾਰਨ ਕਾਫੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਦੀਆਂ ਹੋਰ ਪੁਸਤਕਾਂ ਵਿਚ (1881), 'ਏ ਵਾਇਸ ਫ੍ਰਮ ਦੀ ਨਾਈਲ ਐਂਡ ਅਦਰ ਪੋਇਮਜ਼' (1884)

'ਸੈਟਾਇਰਜ਼ ਐਂਡ ਪ੍ਰੋਵੋਨੀਟੀਜ਼' (1884) ਅਤੇ 'ਪੋਇਮਜ਼ ਐਸੇਜ਼ ਐਂਡ ਫ੍ਰੈਗਮੈਂਟਸ' (1892) ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ।

ਜੇਮਜ਼ ਟਾਮਸਨ

3 ਜੂਨ, 1882 ਨੂੰ ਲੰਡਨ ਵਿਖੇ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ. - ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮਾ. 9 : 966; ਐਨ. ਅਮੇ. 26 : 583

ਟਾਮਸਨ, ਜੇਮਜ਼ ਵੈਸਟਫਾਲ (Thompson James Westfall) : ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਇਸ ਉੱਘੇ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਦਾ ਜਨਮ 3 ਜੂਨ, 1869 ਈ. ਵਿਚ ਆਇਓਵਾ (Iowa) (ਸ. ਰ. ਅ.) ਵਿਚ ਪੈੱਲਾ (Pella) ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਨੇ ਰਟਜ਼ਰ (Rutger) ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਅਤੇ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਸ਼ਿਕਾਗੋ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ (Chicago) ਤੋਂ ਵਿੱਦਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਫੇਰ ਕੁਝ ਸਾਲ ਬਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਵਿਸ਼ੇ ਵਿਚ ਹੋਰ ਖੋਜ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸ਼ਿਕਾਗੋ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਭਾਗ ਵਿਚ ਇਕ ਸਹਾਇਕ ਬਣ ਗਿਆ। 1913 ਤੋਂ 1932 ਦੌਰਾਨ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਦੇ ਅਹੁਦੇ ਤੇ ਰਿਹਾ ਅਤੇ ਮਗਰੋਂ ਇਸ ਨੂੰ ਕੈਲਿਫੋਰਨੀਆ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿਚ ਯੂਰਪੀ ਇਤਿਹਾਸ ਦਾ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ। ਇਥੇ ਉਸਨੇ 1939 ਈ. ਤੱਕ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਇਥੋਂ ਹੀ ਇਹ ਸੇਵਾ-ਮੁਕਤ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ 'ਦੀ ਵਾਰਜ਼ ਆਫ ਰੀਲਿਜ਼ਨ ਇਨ ਫਰਾਂਸ' (1909), 'ਇਕਨਾਮਿਕ ਐਂਡ ਸੋਸ਼ਲ ਹਿਸਟਰੀ ਆਫ ਦੀ ਮਿਡਲ ਏਜ਼ : 300-1300' (1929), 'ਫਿਊਡਲ ਜਰਮਨੀ' (1928), 'ਦੀ ਮਿਡਲ ਏਜ਼ 300-1500,' 2 ਜਿਲਦਾਂ (1931), 'ਦੀ ਮੈਡੀਏਵਲ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ' (1939), ਅਤੇ 'ਦੀ ਏਨਸੈਟ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀਜ਼' (1940) ਹਨ। 30 ਸਤੰਬਰ, 1941 ਨੂੰ ਕੈਲਿਫੋਰਨੀਆ ਵਿਚ ਬਰਕਲੀ (Berkeley) ਵਿਖੇ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ. - ਐਨ. ਅਮੇ. 26 : 578

ਟਾਮਸਨ, ਜੇਮਜ਼ : ਸਕਾਟਲੈਂਡ ਦੇ ਇਸ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਖੋਜੀ ਦਾ ਜਨਮ 14 ਫਰਵਰੀ, 1858 ਨੂੰ ਸਕਾਟਲੈਂਡ ਵਿਚ ਪੈਨਪਾਂਟ ਡਮਫਰੀ-ਸ਼ਾਇਰ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਇਸਨੇ ਆਪਣੀ ਵਿੱਦਿਆ ਐਡਨਬਰਗ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਤੋਂ ਹਾਸਲ ਕੀਤੀ। ਸੰਨ 1878 ਵਿਚ ਰਾਇਲ ਜੀਓਗ੍ਰਾਫੀਕਲ ਸੁਸਾਇਟੀ ਨੇ ਇਸਨੂੰ ਅਲੈਗਜ਼ਾਂਦਰ ਕੀਥ ਜਾਨਸਨ ਦੀ ਕਮਾਨ ਹੇਠ ਭੂ-ਵਿਗਿਆਨੀ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਕੇਂਦਰੀ ਅਫਰੀਕਾ ਵੱਲ ਮੁਹਿੰਮ ਉੱਤੇ ਭੇਜਿਆ।

28 ਜੂਨ, 1879 ਨੂੰ ਅਲੈਗਜ਼ਾਂਦਰ ਕੀਥ ਜਾਨਸਟਨ ਦੀ ਮੌਤ ਉਪਰੰਤ ਇਸਨੂੰ ਮੁਹਿੰਮ ਦਾ ਮੁਖੀ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਇਹ ਟਾਂਗਾਨੀਕਾ ਅਤੇ ਕਾਂਗੋ ਦੇ ਸੋਮੇ ਤੀਕ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ ਪਰ ਆਪਣੇ ਸਾਥੀਆਂ ਦੀ ਬਗ਼ਾਵਤ ਕਾਰਨ ਇਹ ਹੋਰ ਅਗੇ ਨਾ ਵਧ ਸਕਿਆ ਅਤੇ ਝੀਲ ਲੀਓਪੋਲਡ ਦੂਜੀ ਵਲੋਂ ਹੁੰਦਾ ਹੋਇਆ ਤੱਟ ਤੇ ਪੁੱਜ ਗਿਆ।

ਸੰਨ 1582 ਵਿਚ ਰਾਇਲ ਜੀਓਗ੍ਰਾਫੀਕਲ ਸੁਸਾਇਟੀ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਮੁੜ ਅਫਰੀਕਾ ਦੇ ਪੂਰਬੀ ਤੱਟ ਤੋਂ ਝੀਲ ਵਿਕਟੋਰੀਆ ਵੱਲ ਭੇਜਿਆ। ਇਹ ਪਹਿਲਾਂ ਕਿਲਮਨਜਾਰੋ ਦੇ ਪਹਾੜਾਂ ਉੱਤੇ ਅਤੇ ਫਿਰ ਕੀਨੀਆ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ। ਇਸ ਪਿਛੋਂ ਇਹ ਮਸਾਈ (Masai) ਦੇ ਵਿਰੋਧੀ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚੋਂ ਹੁੰਦਾ ਹੋਇਆ ਵਿਕਟੋਰੀਆ ਜਾ ਪਹੁੰਚਿਆ। ਸੰਨ 1885-91 ਦੌਰਾਨ ਇਹ ਨਾਈਜੀਰੀਆ, ਮੋਰਾਕੋ ਅਤੇ ਨਾਈਐਸਾ ਲੈਂਡ ਵੱਲ ਮੁਹਿੰਮਾਂ ਲੈ ਕੇ ਗਿਆ।

ਇਸ ਦੀਆਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਖੋਜਾਂ ਨੇ ਅਫਰੀਕਾ ਮਹਾਂਦੀਪ ਦੇ ਬਨਸਪਤੀ ਸਮੂਹ ਅਤੇ ਜੀਵ-ਜੰਤੂ ਸਬੰਧੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਵਾਧਾ ਕੀਤਾ। ਇਸਨੇ ਆਪਣੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਤਜਰਬਿਆਂ ਅਤੇ ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ 'ਟੂ ਦੀ ਸੈਂਟਰਲ ਐਫਰੀਕਨ ਲੇਕਸ ਐਂਡ ਬੈਕ' (1881), 'ਥਰੂਆ ਮਸਾਈ ਲੈਂਡ' (1885), ਅਤੇ 'ਟਰੇਵਲਜ਼ ਇਨ ਦੀ ਐਟਲਸ ਐਂਡ ਸਦਰਨ ਮੋਰਾਕੋ' (1889) ਲਿਖ ਕੇ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਕੀਤਾ।

2 ਅਗਸਤ, 1895 ਨੂੰ ਇੰਗਲੈਂਡ ਵਿਚ ਲੰਡਨ ਵਿਖੇ ਇਸਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ. -ਐਨ. ਐਮ. 26 : 584

ਟਾਮਸਨ, ਟਾਮ : ਕੈਨੇਡਾ ਦੇ ਇਸ ਚਿੱਤਰਕਾਰ ਦਾ ਜਨਮ 4 ਅਗਸਤ, 1877 ਨੂੰ ਆਂਟਰੀਓ ਵਿਚ ਕਲੇਅਰਮਾਟ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਇਸਨੇ ਸੰਨ 1911 ਦੇ ਲਗਭਗ ਚਿੱਤਰਕਾਰੀ ਕਰਨੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ। ਇਹ ਭੂਦਿਸ਼-ਚਿੱਤਰਕਾਰ ਸੀ। ਸੰਨ 1913 ਵਿਚ ਇਹ ਆਪਣੇ ਦੋ ਸਾਥੀਆਂ ਨਾਲ ਆਲਗੋਕਵਿਨ ਪ੍ਰਾਵਿੰਸ਼ਿਅਲ ਪਾਰਕ ਵਿਚ ਚਿੱਤਰਕਾਰੀ ਕਰਨ ਗਏ। ਇਸ ਦੌਰੇ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਹ ਹਰ ਸਾਲ ਇਸ ਪਾਰਕ ਵਿਚ ਕੁਝ ਸਮਾਂ ਲੱਕੜਹਾਰੇ, ਗਾਈਡ ਅਤੇ ਚਿੱਤਰਕਾਰ ਵਜੋਂ ਗੁਜ਼ਾਰਦਾ ਸੀ। ਵਧੇਰੇ ਕਰਕੇ ਇਹ ਝੀਲਾਂ, ਪਹਾੜਾਂ ਅਤੇ ਰੁੱਖਾਂ ਆਦਿ ਦੇ ਚਿੱਤਰ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਇਹ ਆਪਣੇ ਚਿੱਤਰਾਂ ਵਿਚ ਗੂੜ੍ਹੇ ਰੰਗਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦਾ ਸੀ। 'ਨਾਰਦਰਨ ਰਿਵਰ' ਅਤੇ 'ਸਪ੍ਰਿੰਗ ਆਈਸ' ਆਦਿ ਇਸਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਚਿੱਤਰ ਹਨ। ਇਸਨੇ ਕੈਨੇਡੀਆ ਦੇ ਚਿੱਤਰਕਾਰਾਂ ਦੀ ਜਮਾਤ, 'ਗਰੂਪ ਆਫ ਸੈਵਨ' (1919) ਦੀ ਸ਼ੈਲੀ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ੇ ਤੇ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾਇਆ।

8 ਜੁਲਾਈ, 1917 ਨੂੰ ਆਲਗੋਕਵਿਨ ਪ੍ਰਾਵਿੰਸ਼ਿਅਲ ਪਾਰਕ ਵਿਖੇ ਇਸਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ. -ਐਨ. ਥਿ. ਮਾ. 9 : 966

ਟਾਮਸਨ ਨਦੀ : ਕੈਨੇਡਾ ਦੇ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਕੋਲੰਬੀਆ ਰਾਜ ਦੇ ਦੱਖਣੀ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ਟ੍ਰੇਜ਼ਰ ਦੀ ਸਹਾਇਕ ਨਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਉੱਤਰੀ ਟਾਮਸਨ ਅਤੇ ਦੱਖਣੀ ਟਾਮਸਨ ਦੇ ਸ਼ਾਖਾਵਾਂ ਦੇ ਮਿਲਣ ਨਾਲ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਉੱਤਰੀ ਟਾਮਸਨ ਕੋਈ 340 ਕਿ. ਮੀ. ਲੰਬੀ ਹੈ, ਇਹ ਕੈਰਬੂ ਪਹਾੜਾਂ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲ ਕੇ ਪੂਰਬ ਅਤੇ ਦੱਖਣ ਪੱਛਮ ਵੱਲ ਵਗ ਕੇ ਕੈਮਲੂਪਸ ਵੱਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜਦੋਂ ਕਿ ਦੱਖਣੀ ਟਾਮਸਨ ਸੁਸਵਾਕ ਝੀਲ ਵਿਚੋਂ ਦੀ ਨਿਕਲਦੀ ਹੋਈ ਉੱਤਰ-ਪੱਛਮ ਵੱਲ ਹੋ ਕੇ ਕੈਮਲੂਪਸ ਵੱਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਥੇ ਇਹ ਦੋਨੋਂ ਮਿਲਕੇ 160 ਕਿ. ਮੀ.

ਵਗ ਕੇ ਲਾਈਟਨ ਵਿਚ ਟ੍ਰੇਜ਼ਰ ਨਾਲ ਮਿਲ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਦਰਿਆ ਦੀ ਖੋਜ 1808 ਈ. ਵਿਚ ਸਾਈਮਨ ਟ੍ਰੇਜ਼ਰ ਨੇ ਕੀਤੀ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸ ਦਾ ਨਾਂ ਡੇਵਿਡ ਟਾਮਸਨ ਭੂਗੋਲਵੇਤਾ ਅਤੇ ਖੋਜੀ ਜਿਹੜਾ ਦਰਿਆ ਦੇ ਉਪਰਲੇ ਹਿੱਸੇ ਤੀਕ ਪਹੁੰਚਿਆ ਸੀ ਦੇ ਸਨਮਾਨ ਵਿਚ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ।

50° 15' ਉ. ਵਿਭ.: 120° 33' ਪੱ. ਲੰਬ.

ਟਾਮਸਨ, ਵਰਜਿਲ : ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਇਸ ਸੰਗੀਤਕਾਰ ਅਤੇ ਸੰਗੀਤ-ਆਲੋਚਕ ਦਾ ਜਨਮ 25 ਨਵੰਬਰ, 1896 ਨੂੰ ਮਿਜੂਰੀ ਰਾਜ ਵਿਚ ਕੈਨਜ਼ਾਸ ਸਿਟੀ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਇਸਨੇ ਹਾਰਵਰਡ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਤੋਂ ਸਿਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਸੰਨ 1925 ਤੋਂ 32 ਦੌਰਾਨ ਪੈਰਿਸ ਵਿਖੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹੋਏ ਸੰਗੀਤਕਾਰ ਨਾਡੀਆ ਬੁਲਾਨਜੇ (Nadia Boulanger) ਤੋਂ ਸਿਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਇਥੇ ਇਹ 20 ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਦੇ ਫਰਾਂਸੀਸੀ ਸੰਗੀਤਕਾਰਾਂ, ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਗੌਰੂਪ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋਇਆ। 'ਫੋਰ ਸੇਂਟਸ ਇਨ ਥ੍ਰੀ ਐਕਟਸ' (1928) ਅਤੇ 'ਦੀ ਸਦਰ ਆਫ ਆਲ' (1947) ਇਸਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸੰਗੀਤ-ਨਾਟ ਹਨ। ਇਸਦਾ ਬਾਅਦ ਦਾ ਸੰਗੀਤ-ਨਾਟ 'ਲਾਰਡ ਬਾਇਰਨ' (1968) ਸੀ। ਇਸਨੇ ਸੰਨ 1928 ਅਤੇ 1931 ਵਿਚਕਾਰ ਦੋ ਵਾਰ ਵਾਦ ਸੰਗੀਤ, ਚੈਂਬਰ ਸੰਗੀਤ, ਸਹਿ-ਗਾਣਾਂ ਲਈ ਸੰਗੀਤ ਅਤੇ ਇਕ ਬੈਲੇ, 'ਫਿਲਿੰਗ ਸਟੇਸ਼ਨ' ਲਈ ਸੰਗੀਤ ਰਚਿਆ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇਸਨੇ ਤਿੰਨ ਡਾਕੂਮੈਂਟਰੀ ਫਿਲਮਾਂ, 'ਦੀ ਪਲੇ ਟੈਟ ਬੁਕ ਦੀ ਪਲੇਨ' (1936), 'ਦੀ ਰਿਵਰ' (1937) ਅਤੇ 'ਲੂਜ਼ੀਆਨਾ ਸਟੋਰੀ' (1948) ਲਈ ਵੀ ਸੰਗੀਤ ਰਚਿਆ। ਅਖੀਰਲੀ ਫਿਲਮ ਨੇ ਸੰਨ 1949 ਦਾ ਸੰਗੀਤ ਲਈ 'ਪੁਲਿਟਜ਼ਰ ਪ੍ਰਾਈਜ਼' ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ। ਸੰਨ 1940 ਤੋਂ 1954 ਤੱਕ ਇਹ ਨਿਊ ਯਾਰਕ ਦੇ 'ਹੈਰਲਡ ਟ੍ਰਿਬਿਊਨ' ਦਾ ਸੰਗੀਤਕ-ਆਲੋਚਕ ਰਿਹਾ। ਸੰਨ 1966 ਵਿਚ ਇਸਦੀ ਸਫ਼-ਜੀਵਨੀ 'ਵਰਜਿਲ ਟਾਮਸਨ' ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੋਈ।

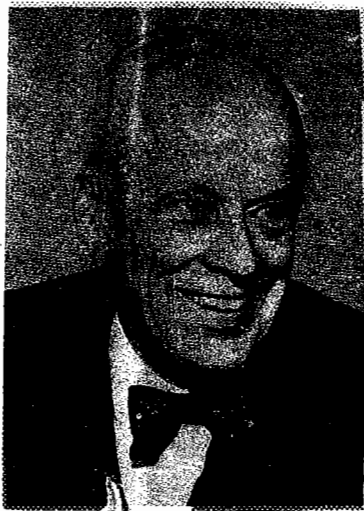
ਹ. ਪੁ. -ਐਨ. ਥਿ. ਮਾ. 9 966; ਐਨ. ਐਮ. 26 : 584

ਟਾਮਸਨ ਵਿਲੀਅਮ : ਇਹ ਆਇਰਲੈਂਡ ਦਾ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਅਰਥ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਜਨਮ ਕਾਉਂਟੀ ਕਾਰਕ (ਆਇਰਲੈਂਡ) ਵਿਖੇ 1785 ਈ. ਵਿਚ ਹੋਇਆ। ਇਹ ਕਾਉਂਟੀ ਕਾਰਕ ਵਿਖੇ ਇਕ ਵੱਡੀ ਜਾਇਦਾਦ ਦਾ ਮਾਲਕ ਸੀ। ਇਸਨੇ ਜੈਰੀਸੀ ਬੈਨਬਮ ਦੇ ਉਪਯੋਗਤਾਵਾਦੀ ਦਰਸ਼ਨ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਅਧਿਐਨ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਬਣਾਇਆ ਅਤੇ ਇਸੇ ਸਿਧਾਂਤ ਅਨੁਸਾਰ ਸਮਾਜਵਾਦ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਅਤੇ ਸਮਰਥਨ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹ ਜੈਰੀਸੀ ਦਾ ਕਰੀਬੀ ਸਬੰਧੀ ਬਣ ਗਿਆ। ਟਾਮਸਨ ਵਿਲੀਅਮ ਨੇ ਗਬਰਟ ਉਨ ਵਲੋਂ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤੇ ਸਹਿਕਾਰੀ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਕਰਦਿਆਂ ਮਾਰਕਸ ਦੇ ਵਾਧੂ-ਮੁੱਲ ਸਿਧਾਂਤ ਲਈ ਵੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅਧਿਐਨ ਅਤੇ ਹਮਾਇਤ ਕੀਤੀ। ਇਸਨੇ ਇਸਤਰੀਆਂ ਲਈ ਬਰਾਬਰ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਪੱਖ-ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਕ ਵਜੋਂ ਕਾਰਜ ਕੀਤਾ। ਇਸਨੇ 'ਐਨ ਇਨਕੁਆਰੀ ਇਨ ਟੂ ਦੀ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲਜ਼ ਆਫ਼ ਦੀ ਡਿਸਟਰੀਬਿਊਸ਼ਨ ਆਫ਼ ਵੈਲਥ' ਪੁਸਤਕ ਆਰਥਿਕ ਕੰਮ ਸਬੰਧੀ ਅਤੇ 'ਅਪੀਲ ਆਫ ਵਨ ਆਫ ਦੀ ਹਿਊਮਨ ਰੇਸ' ਇਸਤਰੀਆਂ ਦੇ ਪੱਧਰ ਸਬੰਧੀ ਲਿਖੀ।

28 ਮਾਰਚ, 1833 ਨੂੰ ਰਾਸ਼ਕਰਬੈਰੀ ਵਿਚ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ. -ਐਨ. ਐਮ. 26 : 580

ਟਾਮਸ, ਨਾਰਮਨ : ਇਹ ਅਮਰੀਕਾ ਦਾ ਇਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸਮਾਜਵਾਦੀ ਨੇਤਾ ਅਤੇ ਆਲੋਚਕ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਜਨਮ 20 ਨਵੰਬਰ, 1884 ਨੂੰ ਓਹਾਇਓ ਵਿਚ ਮਰੀਅਨ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। 1905 ਈ. ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਪ੍ਰਿੰਸਟਨ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਤੋਂ ਬੀ. ਏ. ਦੀ ਡਿਗਰੀ ਹਾਸਲ ਕੀਤੀ ਅਤੇ 1911 ਈ. ਵਿਚ ਯੂਨੀਅਨ ਥੀਓਲੋਜੀਕਲ ਸੈਮੀਨਾਰ ਵਿਚੋਂ ਸਿੱਖਿਆ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਹ ਨਿਊਯਾਰਕ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਪ੍ਰੈਸਬੀਟੀਰੀਅਨ ਮਨਿਸਟਰ ਬਣ ਗਿਆ।

ਨਾਰਮਨ ਟਾਮਸ

ਸੰਨ 1918 ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਸੋਸ਼ਲਿਸਟ ਪਾਰਟੀ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਆਪਣੇ ਪਾਦਰੀ ਪਦ ਤੋਂ ਅਸਤੀਫਾ ਦੇ ਦਿੱਤਾ। ਜਦੋਂ ਅਮਰੀਕਾ ਪਹਿਲੀ ਵੱਡੀ ਜੰਗ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਅਮਨਪਸੰਦ ਟਾਮਸ ਨਾਰਮਨ ਨੇ ਬੋਲਣ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿਚ ਆਵਾਜ਼ ਉਠਾਈ। 1917 ਈ. ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਨੈਸ਼ਨਲ ਸਿਵਲ ਲਿਬਰਟੀਜ਼ ਬਿਊਰੋ ਦੀ ਨੀਂਹ ਰੱਖੀ ਜਿਹੜੀ ਬਾਅਦ ਵਿਚ 'ਅਮੈਰਿਕਨ ਸਿਵਲ ਲਿਬਰਟੀਜ਼ ਯੂਨੀਅਨ' ਬਣ ਗਈ ਅਤੇ ਇਸ ਨੇ 1922 ਈ. ਵਿਚ 'ਇੰਡਸਟ੍ਰੀਅਲ ਡੈਮੋਕ੍ਰੇਸੀ' ਦੀ ਲੀਗ ਦਾ ਸੰਗਠਨ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਨੇ 'ਦੀ ਵਰਲਡ ਟੂਮਾਰੋ' ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਕੇ ਉਸ ਦਾ ਸੰਪਾਦਨ ਕੀਤਾ। ਸੰਨ 1921-22 ਵਿਚ ਇਹ 'ਦੀ ਨੈਸ਼ਨ' ਦਾ ਸੰਪਾਦਕ ਬਣ ਗਿਆ।

ਸੰਨ 1924 ਤੋਂ ਟਾਮਸ ਨੇ ਗਵਰਨਰ, ਮੇਅਰ ਅਤੇ ਸੈਨੇਟਰ ਬਣਨ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਪਰ ਇਹ ਸਫਲ ਨਾ ਹੋਇਆ। ਅਸਫਲਤਾ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਇਸ ਨੂੰ ਕਾਫ਼ੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ। ਸੰਨ 1928 ਤੋਂ 1948 ਤੱਕ ਇਹ ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਦੇ ਅਹੁਦੇ ਲਈ ਸੋਸ਼ਲਿਸਟ ਪਾਰਟੀ ਦਾ ਨੁਮਾਇੰਦਾ ਸੀ। ਇਸਨੇ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਅਤੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਸੰਗਠਤ ਕਰਨ ਲਈ ਬੜਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ। ਬੇਰੁਜ਼ਗਾਰੀ ਭੱਤਾ, ਬੀਮੇ ਅਤੇ ਬੁਢਾਪੇ ਵਿਚ ਪੈਨਸ਼ਨ ਵਰਗੀਆਂ ਸਹੂਲਤਾਂ ਦੀ ਇਸ ਨੇ ਮੰਗ ਕੀਤੀ। ਇਹ ਮੰਗਾਂ ਉਸ ਵੇਲੇ ਮੁਤਾਬਕ ਕਾਫ਼ੀ ਪਰਿਵਰਤਨਵਾਦੀ ਮੰਨੀਆਂ ਗਈਆਂ ਪਰ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਇਹੀ ਮੰਗਾਂ ਉਥੋਂ ਦਾ ਕਾਨੂੰਨ ਬਣ ਗਈਆਂ। ਸੰਨ 1935 ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਫਲੋਰਿਡਾ ਵਿਖੇ ਰੂ ਕਲਕਸ ਕਲੈਨ ਸੰਸਥਾ ਦਾ ਸਖ਼ਤ ਵਿਰੋਧ ਕੀਤਾ। ਸੰਨ 1938 ਵਿਚ ਮੇਅਰ ਫਰੈਂਕ ਹੋਰ ਨੇ ਸੋਸ਼ਲਿਸਟ ਰੈਲੀ, ਜਿਹੜੀ ਜਰਸੀ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਖੇ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ, ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਟਾਮਸ ਨੇ ਇਸ

ਦਾ ਕਾਫ਼ੀ ਵਿਰੋਧ ਕੀਤਾ। ਇੰਜ ਇਸ ਨੂੰ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਬੜੀ ਮਕਬੂਲੀਅਤ ਹਾਸਲ ਹੋ ਗਈ।

ਟਾਮਸ ਨੇ ਰੂਸ ਵੱਲ ਪੁਰਾਣੀ ਚਲੀ ਆ ਰਹੀ ਸੋਸ਼ਲਿਸਟ ਵਿਰੋਧਤਾ ਨੂੰ ਵੀ ਖਤਮ ਕਰਨ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਪਰ 1937 ਈ. ਵਿਚ ਉਥੋਂ ਦੀ ਇਕ ਯਾਤਰਾ ਦੌਰਾਨ ਇਸ ਨੂੰ ਨਿਰਾਸ਼ਾ ਹੋਈ। ਇਸ ਨੇ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਕਿ ਅਮਰੀਕਾ ਦੂਜੀ ਵੱਡੀ ਜੰਗ ਵਿਚ ਹਿੱਸਾ ਨਾ ਲਵੇ ਪਰ ਜਦੋਂ ਜਾਪਾਨ ਨੇ ਪਰਲ ਹਾਰਬਰ ਤੇ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਇਸ ਨੇ ਅਮਰੀਕਾ ਦੀ ਜੰਗ ਵਿਚ ਸ਼ਮੂਲੀਅਤ ਨੂੰ ਸਹੀ ਕਰਾਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਨੇ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੀ ਕੌਰੀਆਂ ਵਿਚ ਦਖਲ ਅੰਦਾਜ਼ੀ ਨੂੰ ਵੀ ਸਹੀ ਦੱਸਿਆ ਪਰ ਵੀਅਤਨਾਮ ਵਿਚ ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਦਖਲ ਦੀ ਮੁਖਾਲਫ਼ਤ ਕੀਤੀ। ਇਹ ਹਿੱਸਾ ਦਾ ਵਿਰੋਧੀ ਸੀ। ਇਸ ਨੂੰ ਇਸ ਦੇ ਇੰਤਹਾਪਸੰਦ ਦੇਸ਼ ਵਾਸੀ ਪਸੰਦ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਨੇ 1932 ਈ. ਵਿਚ 'ਐਜ਼ ਆਈ ਸੀ ਇਟ', 1951 ਵਿਚ 'ਏ ਸੋਸ਼ਲਿਸਟ ਫੇਥ' 1961 ਵਿਚ 'ਗ੍ਰੇਟ ਡਿਸਸੈਂਟਰਜ਼' ਅਤੇ 1963 ਵਿਚ 'ਸੋਸ਼ਲਿਜ਼ਮ ਰੀਇਗਨੇਮਿਨਡ' ਕਿਤਾਬਾਂ ਵੀ ਲਿਖੀਆਂ।

19 ਦਸੰਬਰ, 1968 ਨੂੰ ਨਿਊਯਾਰਕ ਵਿਚ ਹੰਟਿੰਗਟਨ ਵਿਖੇ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਅਸੋ. 26 : 574

ਟਾਮਸ ਬੈਕਟ, ਸੇਂਟ : ਇਸ ਵਿਦਵਾਨ, ਕਾਨੂੰਨਦਾਨ ਅਤੇ ਕੈਂਟਰਬਰੀ ਦੇ ਲਾਟ ਪਾਦਰੀ ਦਾ ਜਨਮ ਲ. 1120 ਈ. ਵਿਚ ਹੋਇਆ। ਸੰਨ 1155 ਫ਼੍ਰਿਚ ਹੈਨਰੀ ਦੂਜੇ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਇੰਗਲੈਂਡ ਦਾ ਚਾਂਸਲਰ ਨਿਯੁਕਤ ਕੀਤਾ। ਰਾਜ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਸੱਤ ਸਾਲ ਤੱਕ ਹੈਨਰੀ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਕੰਮ ਕੀਤਾ। ਸੰਨ 1162 ਵਿਚ ਹੈਨਰੀ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਕੈਂਟਰਬਰੀ ਦਾ ਆਰਕ ਬਿਸ਼ਪ ਨਿਯੁਕਤ ਕੀਤਾ ਪਰ ਇਸ ਨੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਵੱਲੋਂ ਗਿਰਜਿਆਂ ਦੇ ਸੁਧਾਰ ਲਈ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਦੀ ਆਲੋਚਨਾ ਕੀਤੀ ਜਿਸ ਦੇ ਸਿੱਟੇ ਵਜੋਂ ਹੈਨਰੀ ਨੇ ਗੁੱਸੇ ਹੋ ਕੇ 1164 ਈ. ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਦੇਸ਼ ਨਿਕਾਲਾ ਦੇ ਦਿੱਤਾ। ਹੈਨਰੀ ਦੇ ਵਾਪਸ ਬੁਲਾਉਣ ਤੇ ਸੰਨ 1170 ਵਿਚ ਇਹ ਮੁੜ ਤੋਂ ਵਾਪਿਸ ਆਇਆ ਪਰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੀ ਵਿਰੋਧਤਾ ਨਾ ਛੱਡੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਗੁੱਸੇ ਹੋ ਕੇ ਹੈਨਰੀ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਕਤਲ ਕਰਨ ਦਾ ਆਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ।

ਅੰਤ 29 ਦਸੰਬਰ, 1170 ਨੂੰ ਕੈਂਟਰਬਰੀ ਕੈਥੀਡਰਲ ਵਿਚ ਵੇਚੀ ਦੀਆਂ ਪੌੜੀਆਂ ਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਬੇਰਹਿਮੀ ਨਾਲ ਕਤਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਇਸ ਜ਼ੁਲਮ ਤੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਰੋਹ ਸੀ। ਕੁਝ ਲੋਕ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਨੂੰ ਇਸ ਦੀ ਸ਼ਹਾਦਤ ਮੰਨਦੇ ਹਨ।

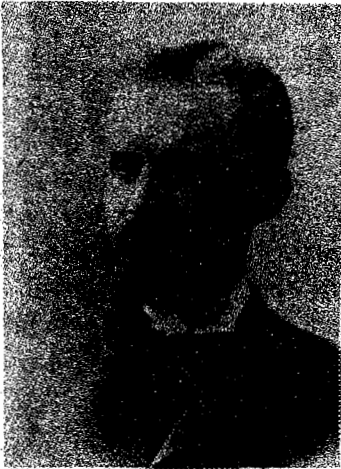
ਹ. ਪੁ.—1,000 ਗ੍ਰੇਟ ਪੀਪਲ

ਟਾਮਸ, ਰੋਨਾਲਡ ਸਟੂਅਰਟ : ਇਹ ਇਕ ਪਾਦਰੀ ਅਤੇ ਕਵੀ ਹੈ ਜਿਸ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਜਨ ਸਾਧਾਰਨ ਦੇ ਪੱਧਰ ਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਜਨਮ 1913 ਈ. ਵਿਚ ਵੇਲਜ਼ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਉਥੇ ਹੀ ਇਸ ਨੇ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ। ਸੰਨ 1936 ਵਿਚ ਇਹ ਵੇਲਜ਼ ਦੇ ਚਰਚ ਦਾ ਹੀ ਪਾਦਰੀ ਬਣਿਆ ਅਤੇ ਇਸ ਨੇ ਕਈ ਅਹੁਦਿਆਂ ਤੇ ਕੰਮ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਨੇ ਆਪਣਾ ਲਿਖਾਰੀ ਜੀਵਨ ਕਰੜੀ ਘਾਲਣਾ ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ ਪਹਿਲੇ ਕਾਵਿ ਸੰਗ੍ਰਹਿ 'ਸਟੇਨਜ਼ ਆਫ਼ ਦੀ ਫ਼ੀਲਡ' (1947) ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਦੀਆਂ ਹੋਰ ਰਚਨਾਵਾਂ 'ਪੋਇਟਰੀ ਫਾਰ ਸਪਰ' (1958), 'ਦੀ ਬੈਡ ਆਫ਼ ਟਰੂਥ' (1963), 'ਸਾਂਗ ਐਂਟ ਦੀ ਯੀਅਰਜ਼ ਟਰਨਿੰਗ' (1955) ਅਤੇ 'ਪਾਇਟਾ' (1966) ਹਨ। ਇਸ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਇਸਦੀ ਉਦਾਸੀਨਤਾ ਅਤੇ ਵੇਲਜ਼ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਇਸ ਦੇ ਪਿਆਰ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਇਹ ਬਿਨਾਂ ਭਾਵੁਕ ਹੋਏ

ਖਰੇ ਵੰਗ ਨਾਲ ਜੀਵਨ ਦੇ ਸਖ਼ਤ ਅਤੇ ਖੁਸ਼ਕ ਰਸਤੇ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਆਚਰਣ ਨੂੰ ਉੱਚੇ ਹੋਣ ਤੋਂ ਰੋਕਦਾ ਹੈ, ਫਿਰ ਵੀ ਇਹ ਸਾਦਗੀ ਅਤੇ ਸ਼ਕਤੀ ਨੂੰ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਈਸਾਈ ਮੱਤ ਦੀ ਵਾਸਤਵਿਕਤਾ ਦੇ ਪੱਖੋਂ ਇਸਦੀ ਤੁਲਨਾ 18ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਕਵੀ ਜਾਰਜ ਕ੍ਰੈਬ ਨਾਲ ਅਤੇ ਅਤੇ ਸ਼ਬਦ-ਚੋਣ ਤੇ ਬਣਤਰ ਦੇ ਪੱਖੋਂ ਅਮਰੀਕੀ ਕਵੀ ਰਾਬਰਟ ਫ੍ਰਾਂਸਟ ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9 : 961

ਟਾਮਸ, ਵਿਲੀਅਮ ਆਈਜ਼ਕ : ਇਹ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ ਦਾ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸਮਾਜ-ਵਿਗਿਆਨੀ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਮਨੋ-ਵਿਗਿਆਨੀ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸਦਾ ਜਨਮ 13 ਅਗਸਤ, 1863 ਨੂੰ ਵਰਜੀਨੀਆ ਰਾਜ ਦੀ ਕਾਉਂਟੀ ਰਸੈਲ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। 17 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਟੈਨਸੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿਚ ਵਿੱਦਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਉਪਰੰਤ ਇਸੇ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿਚ ਆਧੁਨਿਕ ਅਤੇ ਕਲਾਸਕੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦਾ ਇਨਸਟ੍ਰਕਟਰ ਨਿਯੁਕਤ ਹੋਇਆ। ਸੰਨ 1888 ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਹੈਰੀਅਟ ਪਾਰਕ ਨਾਲ ਸ਼ਾਦੀ ਕੀਤੀ। ਸੰਨ 1896 ਵਿਚ ਸ਼ਿਕਾਗੋ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਤੋਂ ਸਮਾਜ ਵਿਗਿਆਨ ਵਿਚ ਡਾਕਟਰੀ ਦੀ

ਵਿਲੀਅਮ ਆਈਜ਼ਕ ਟਾਮਸ

ਉਪਾਧੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਸੰਨ 1896-1910 ਦੌਰਾਨ ਇਸ ਨੇ ਇਥੇ ਹੀ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰੀ ਕੀਤੀ। ਸੰਨ 1907 ਵਿਚ ਲਿੰਗਕ ਸਮਾਜਕ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨ ਤੇ ਲੜੀਵਾਰ ਲਿਖਣਾ ਆਰੰਭ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਇਸਨੇ 1909 ਈ. ਤੀਕ ਸੋਰਸ ਬੁੱਕ ਫਾਰ ਸੋਸ਼ਲ ਆਰਿਜਨਜ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਮਨੋਬਿਰਤੀ ਦਾ ਰੋਲ, ਸਮਾਜਕ ਵਿਗਿਆਨ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ, ਚਾਰ ਇਛਾਵਾਂ, ਮਨੁੱਖੀ ਵਤੀਰੇ ਉੱਤੇ ਜੀਵ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਸਮਾਜਕ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਆਦਿ ਗੱਲਾਂ ਦਾ ਵਿਸਤਾਰ ਪੂਰਵਕ ਵਰਣਨ ਹੈ।

ਸੰਨ 1908-1918 ਦੌਰਾਨ ਟਾਮਸ ਨੇ ਯੂਰਪ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਪੋਲੈਂਡ ਦੇ ਪਰਵਾਸੀ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੇ ਅਮਰੀਕਾ ਆ ਕੇ ਵਸਣ ਬਾਰੇ ਕਾਫ਼ੀ ਅਧਿਐਨ ਕੀਤਾ। ਫਲੋਰੀਨ ਜ਼ਨੈਨੀਕੀ ਦੇ ਸਹਿਯੋਗ ਨਾਲ 1918-20 ਈ. ਵਿਚ 'ਦੀ ਪੋਲਿਸ਼ ਪੀਜੈਂਟ ਇਨ ਯੂਰਪ ਐਂਡ ਅਮੈਰਿਕਾ' ਲਿਖੀ ਜੋ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋਈ। ਸੰਨ 1918 ਵਿਚ ਇਕ ਸਮਾਚਾਰ ਪੱਤਰ ਦੇ ਸਕੈਂਡਲ ਵਿਚ ਨਾਮ ਆਉਣ ਕਾਰਨ ਇਸ ਦੀ ਸ਼ਿਕਾਗੋ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੀ ਨੌਕਰੀ ਜਾਂਦੀ ਰਹੀ। ਸੰਨ 1923-28 ਦੌਰਾਨ 'ਨਿਊ ਸਕੂਲ ਫਾਰ ਸੋਸ਼ਲ ਰੀਸਰਚ' ਅਤੇ

1936-37 ਵਿਚ ਹਾਰਵਰਡ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿਚ ਨੌਕਰੀ ਕਰਨ ਮਗਰੋਂ ਸੁਤੰਤਰ ਰੂਪ ਵਿਚ ਗ਼ੈਰ ਸਰਕਾਰੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਖੋਜ ਕਰਨ ਦਾ ਕੰਮ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। ਸਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਵਿਅਕਤਿਤਵ ਉਪਰ ਕੀਤੀ ਇਸ ਦੀ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਖੋਜ ਨੇ ਅੱਗੋਂ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਸਮਾਜ-ਵਿਗਿਆਨੀਆਂ ਦਾ ਰਾਹ ਸੁਖਾਲਾ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਸੋਸ਼ਲ ਸਾਇੰਸ ਰੀਸਰਚ ਕੌਂਸਲ ਨੂੰ ਵੀ ਕਾਫ਼ੀ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਕੀਤਾ।

5 ਦਸੰਬਰ, 1947 ਵਿਚ ਕੈਲਿਫੋਰਨੀਆ ਵਿਚ ਬਰਕਲੇ ਵਿਖੇ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.—ਇੰ. ਐਨ. ਸੋ. ਸ. 16 : 1; ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9 : 961

ਟਾਮ ਜੋਨਜ਼ : ਇਹ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਲੇਖਕ ਹੈਨਰੀ ਫ਼ੀਲਡਿੰਗ ਦਾ ਲਿਖਿਆ ਇਕ ਨਾਵਲ ਹੈ। ਇਹ ਰੋਮਾਂਸ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਉੱਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹੈ ਅਤੇ 1749 ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਨਾਵਲ ਦਾ ਪੂਰਾ ਨਾਂ 'ਦੀ ਹਿਸਟਰੀ ਆਫ ਟਾਮ ਜੋਨਜ਼ ਏ ਫਾਊਂਡਲਿੰਗ' ਹੈ। ਇਹ ਨਾਵਲ ਪਿਛਲੀਆਂ ਦੋ ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਵੀ ਵੱਧ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਲੋਕ ਪ੍ਰਿਅ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਵਲ ਦਾ ਹੀਰੋ ਜਿਹੜਾ ਅੰਤ ਤੱਕ ਅਗਿਆਤ ਰਿਹਾ, ਇਕ ਅਮੀਰ ਜਾਗੀਰਦਾਰ ਦੀ ਧੀ ਸੋਫੀਆ ਵੈਸਟਰਨ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਪ੍ਰੇਮੀਆਂ ਦੇ ਰਾਹ ਵਿਚ ਕਈ ਔਕੜਾਂ ਆਈਆਂ। ਟਾਮ ਜੋਨਜ਼ ਨੂੰ ਘਰ ਛੱਡ ਕੇ ਜਾਣਾ ਪਿਆ ਅਤੇ ਰਾਹ ਵਿਚ ਇਹ ਕਈ ਖ਼ਤਰਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਗੁਜ਼ਰਿਆ ਪਰ ਇਸ ਨੇ ਸਭ ਕੁਝ ਦਾ ਹਿੰਮਤ ਨਾਲ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕੀਤਾ। ਟਾਮ ਦੀ ਗ਼ੈਰ ਮੌਜੂਦਗੀ ਦੌਰਾਨ ਸੋਫੀਆ ਨੇ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਲਈ ਹੋਈ ਜ਼ਬਰਦਸਤੀ ਦੇ ਰੋਸ ਵਿਰੁੱਧ ਘਰ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਪਸੰਦ ਦਾ ਵਿਆਹ ਨਾ ਕਰਵਾ ਸਕਣ ਦੀ ਸੂਰਤ ਵਿਚ ਕੁਆਰੀ ਰਹਿਣ ਦਾ ਐਲਾਨ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਦੋਹਾਂ ਪ੍ਰੇਮੀਆਂ ਦੀ ਜਿੱਤ ਹੋਈ।

ਇਹ ਨਾਵਲ ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੇ 18ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਮੱਧ ਦਾ ਚਿੱਤਰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 10 : 37; ਐਨ. ਅਸੋ. 26 : 679

ਟਾਮਬਾਫ : ਰੂਸ ਦੇ ਪੱਛਮੀ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ਟਾਮਬਾਫ ਆਬਲਸਤ ਦਾ ਟਸਨਾ ਦਰਿਆ ਦੇ ਕੰਢੇ ਤੇ ਵਾਕਿਆ ਇਕ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ 1636 ਈ. ਵਿਚ ਇਕ ਕਿਲੇ ਦੇ ਬਣਨ ਨਾਲ ਹੋਈ ਸੀ। ਇਹੋ ਕਿਲਾ 1779 ਈ. ਵਿਚ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਬਣਿਆ। ਜਾਰ ਵੇਲੇ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਇਸ ਦੀ ਉੱਨਤੀ ਹੋਈ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਇਹ ਜ਼ਰਾਇਤੀ ਉਪਜਾਂ ਦੀ ਮੰਡੀ ਸੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦਾ ਵੱਡਾ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਕੀ ਕੇਂਦਰ ਸੀ। ਫਿਰ 19ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਪਿਛਲੇ ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ ਮਾਸਕੋ-ਸ਼ਾਗੋਤਫ ਰੇਲ-ਲਾਈਨ ਬਣਨ ਪਿੱਛੋਂ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਸੰਨਅਤੀ ਵਿਕਾਸ ਹੋਣ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਅੱਜਕਲ੍ਹ ਇਥੇ ਕਲ-ਪੁਰਜੇ, ਟਰੈਕਟਰਾਂ ਦੇ ਹਿੱਸੇ, ਕਪੜੇ ਧੋਣ ਵਾਲੀਆਂ ਮਸ਼ੀਨਾਂ ਅਤੇ ਰੇਲਾਂ ਦੀ ਮੁਰੰਮਤ ਆਦਿ ਕਰਨ ਦਾ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਨੇੜੇ ਹੀ ਲਗਭਗ 16 ਕਿ. ਮੀ. ਦੱਖਣ ਵਿਚ ਕਾਟਾਫਸਕ (Kotovsk) ਸੰਨਅਤੀ ਉਪਸ਼ਹਿਰ ਵਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਥੇ ਦੂਜੇ ਮਹਾਂ ਯੁੱਧ ਦੌਰਾਨ ਅਸਲਾ ਅਤੇ ਜੰਗੀ ਹਥਿਆਰ ਬਣਾਏ ਗਏ ਸਨ। ਟਾਮਬਾਫ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਵੀ ਹੈ। ਇਥੇ ਅਧਿਆਪਕ ਸਿਖਲਾਈ ਸੰਸਥਾ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਮੈਡੀਕਲ ਕਾਲਜ ਵੀ ਹੈ। 17ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਗਿਰਜੇ ਇਥੇ ਮੌਜੂਦ ਹਨ।

ਆਬਾਦੀ—3,34,400 (1991)

52° 43' ਉ. ਵਿਥ.; 45° 25' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਐਮ. 26 : 233; ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 11 : 528

ਟਾਮਬਾਰਾ ਗੁਨੰਗ : ਸਬਾਵਾ ਟਾਪੂ (ਇੰਡੋਨੇਸ਼ੀਆ) ਦੇ ਉੱਤਰੀ ਤਟ ਉੱਤੇ ਬੁਝਿਆ ਹੋਇਆ ਜਵਾਲਾ ਮੁਖੀ ਹੈ। ਇਸ ਜਵਾਲਾ ਮੁਖੀ ਦੀ ਸਿਖਰ 2850 ਮੀ. ਉੱਚੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਉਚਾਈ, 1815 ਈ. ਦੇ ਜਵਾਲਾਮੁਖੀ ਵਿਸਫੋਟ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ, 3900 ਮੀ. ਹੋਇਆ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਜਵਾਲਾਮੁਖੀ ਵਿਚਲੇ ਵਿਸਫੋਟ ਨੇ ਸਿਖਰ ਦਾ ਉਤਲਾ ਹਿੱਸਾ ਉਡਾ ਹੀ ਦਿੱਤਾ ਜਿਸ ਨਾਲ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਲੋਕ ਮਾਰੇ ਵੀ ਗਏ ਅਤੇ ਇਕ ਹਜ਼ਾਰ ਮੀ. ਦੇ ਲਗਭਗ ਇਸ ਦੀ ਉਚਾਈ ਵੀ ਘਟ ਗਈ।

8° 14' ਦੱ. ਵਿਥ.; 117° 55' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9 : 793

ਟਾਮਲਿਨਸਨ, ਐਂਥੋਨੀ ਜੈਸਪ : ਇਹ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ ਦਾ ਧਾਰਮਕ ਨੇਤਾ ਸੀ ਜਿਸ ਨੇ 1923 ਈ. ਵਿਚ 'ਟਾਮਲਿਨਸਨ ਚਰਚ ਆਫ ਗਾੱਡ' ਕਾਇਮ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਦਾ ਜਨਮ 1865 ਈ. ਵਿਚ ਹੋਇਆ। ਸੰਨ 1903 ਵਿਚ ਇਹ 'ਹੋਲੀਨੈਸ ਚਰਚ' ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਮਗਰੋਂ ਇਸ ਮੱਤ ਦਾ ਨਾਂ 1907 ਈ. ਤੋਂ 'ਚਰਚ ਆਫ ਗਾੱਡ' ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਸੰਨ 1909 ਤੋਂ 1923 ਤੱਕ ਇਹ ਉਸ ਦਾ ਮੁਖੀ ਰਿਹਾ। ਹਰ ਕਿਸਮ ਦੇ ਅਖ਼ਤਿਆਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲੈਣ ਦੇ ਸਿੱਟੇ ਵਜੋਂ ਇਸ ਧਰਮ ਵਿਚ ਕਈ ਗਰੁੱਪ ਬਣ ਗਏ ਅਤੇ 1923 ਈ. ਵਿਚ ਇਸ ਉੱਤੇ ਦੋਸ਼ ਲਾ ਕੇ ਇਸ ਨੂੰ ਕੱਢ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਉਦੋਂ ਹੀ ਇਸ ਨੇ ਆਪਣਾ ਨਵਾਂ ਧਰਮ 'ਟਾਮਲਿਨਸਨ ਚਰਚ ਆਫ ਗਾੱਡ' ਕਾਇਮ ਕਰ ਲਿਆ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਮੌਤ (1943) ਤੱਕ ਇਸ ਦਾ ਮੁਖੀ ਰਿਹਾ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 10 : 37

ਟਾਮਲਿਨਸਨ, (ਐਲਫ੍ਰੈਡ) ਚਾਰਲਸ : ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦੇ ਇਸ ਕਵੀ ਦਾ ਜਨਮ 8 ਜਨਵਰੀ, 1927 ਨੂੰ ਇੰਗਲੈਂਡ ਵਿਚ ਸਟੋਕ-ਆਨ-ਟਰੈਂਟ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਕੈਥਿਜ਼ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਤੋਂ ਵਿੱਦਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਮਗਰੋਂ ਇਹ ਇਟਲੀ ਅਤੇ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ ਗਿਆ। ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਵਿਖੇ ਇਹ ਨਿਊ ਮੈਕਸੀਕੋ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿਖੇ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਰਿਹਾ। ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਇਹ ਇੰਗਲੈਂਡ ਵਿਚ ਬ੍ਰਿਸਟਲ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿਖੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਰੀਡਰ ਬਣਿਆ। ਇਹ ਦਾਅਵਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਵਿਤਾ ਲਿਖਣ ਵਿਚ ਇਹ ਵਰਡਸਵਰਥ ਅਤੇ ਰਸਕਿਨ ਦੇ ਕਦਮਾਂ ਤੇ ਚਲਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਨੇ ਲੋਕਾਂ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਦੇਣ ਦੀ ਬਜਾਏ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਵੱਲ ਵਧੇਰੇ ਧਿਆਨ ਦਿੱਤਾ।

'ਰਿਲੇਸ਼ਨਜ਼ ਐਂਡ ਕੰਟ੍ਰੇਰੀਜ਼' (1951) ਅਤੇ 'ਦੀ ਨੈਕਲੈਸ' (1955) ਇਸ ਦੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਦੀਆਂ ਮੁਢਲੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਹਨ। 'ਸੀਇੰਗ ਇਜ਼ ਬਿਲੀਵਿੰਗ' (1960) ਅਤੇ 'ਅਮੈਰੀਕਨ ਸੀਨਜ਼' (1966) ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਰੇਗਿਸਤਾਨ ਦੇ ਉਜਾੜ-ਨਗਰਾਂ ਦੇ ਵਾਤਾਵਰਣ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। 'ਦੀ ਪੋਇਮ ਐਜ਼ ਇਨੀਸੀਏਸ਼ਨ' (1968), 'ਦੀ ਵੇ ਆਫ਼ ਏ ਵਰਲਡ' (1969) ਅਤੇ 'ਅਮੈਰੀਕਾ ਵੈਂਸਟ ਸਾਊਥ ਵੈਂਸ' (1969) ਇਸ ਦੀਆਂ ਕੁੱਝ ਹੋਰ ਕ੍ਰਿਤਾਂ ਹਨ। ਇਹ ਇਕ ਉੱਤਮ ਅਨੁਵਾਦਕ ਵੀ ਹੈ।

ਕਈ ਵਾਰ ਇਸ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਵਿਚ ਅਪ੍ਰਤੱਖ ਉਕਤੀਆਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਹੈ ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਇਸ ਨੂੰ ਗੁੰਝਲਦਾਰ

ਕਵੀ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 10 : 37

ਟਾਮਲਿਨਸਨ, ਹੈਨਰੀ ਮੇਜਰ : ਇਸ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਨਾਵਲਕਾਰ ਅਤੇ ਲੇਖਕ ਦਾ ਜਨਮ 21 ਜੂਨ, 1873 ਨੂੰ ਲੰਡਨ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਦਾ ਬਚਪਨ ਸਮੁੰਦਰ ਦੇ ਕੰਢੇ ਬੀਤਿਆ; ਇਸ ਲਈ ਮੁੱਢ ਤੋਂ ਹੀ ਇਸ ਨੂੰ ਸਮੁੰਦਰ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਚੀਜ਼ਾਂ ਵੱਲ ਬੜੀ ਖਿੱਚ ਸੀ। ਕਈ ਸਾਲ ਇਕ ਜਹਾਜ਼ ਕੰਪਨੀ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕਰਨ ਮਗਰੋਂ ਇਸਨੇ 1904 ਈ. ਵਿਚ 'ਮਾਰਨਿੰਗ ਲੀਡਰ' ਨਾਮੀ ਅਖ਼ਬਾਰ ਵਿਚ ਕੰਮ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਪੁਸਤਕ 'ਸੀ ਐਂਡ ਦੀ ਜੰਗਲ' (1912) ਵਿਚ ਬ੍ਰਾਜ਼ੀਲ ਤੱਕ ਦੀ ਸਮੁੰਦਰੀ ਯਾਤਰਾ ਦਾ ਵਰਣਨ ਹੈ। ਸੰਨ 1914-17 ਦੌਰਾਨ ਇਹ ਫਰਾਂਸ ਵਿਖੇ ਯੁੱਧ ਸੰਵਾਦਦਾਤਾ ਅਤੇ ਸੰਨ 1917 ਤੋਂ 1923 ਦੌਰਾਨ 'Nation and Athenacium' ਦਾ ਸਾਹਿਤ ਸੰਪਾਦਕ ਰਿਹਾ। ਆਪਣੇ ਪਹਿਲੇ ਨਾਵਲ 'ਗੈਲੀਅਨਜ਼ ਰੀਚ' (1927) ਕਾਰਨ ਇਸ ਨੂੰ ਫਰਾਂਸੀਸੀ ਸਰਕਾਰ ਤੋਂ ਇਨਾਮ ਮਿਲਿਆ। 'ਆਲ ਆਵਰ ਯੈਸਟਰਡੇਜ਼' (1930), 'ਦੀ ਡੇ ਬੀਫੋਰ' (1939), 'ਮਾਰਨਿੰਗ ਲਾਈਟ' (1946) ਆਦਿ ਇਸ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਨਾਵਲ ਹਨ। 'ਓਲਡ ਜੰਕ' (1918), 'ਲੰਡਨ ਰਿਵਰ' (1926), 'ਵੇਟਿੰਗ ਫਾਰ ਡੇ ਲਾਈਟ' (1922), 'ਦੀ ਟਰਨ ਆਫ਼ ਦੀ ਟਾਈਡ' (1945) ਆਦਿ ਇਸ ਦੇ ਸਫ਼ਰਨਾਮੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਹੀ ਇਸ ਦੀ ਵਧੇਰੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧੀ ਹੈ।

5 ਫਰਵਰੀ, 1958 ਨੂੰ ਲੰਡਨ ਵਿਖੇ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 10 : 37; ਐਨ. ਐਮ. 26 : 683

ਟਾਮਲਿਨ, ਬੈਡਲੇ ਵਾਕਰ : ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਇਸ ਸਿਰਾਕਿਊਜ਼ ਚਿੱਤਰਕਾਰ ਦਾ ਜਨਮ 19 ਅਗਸਤ, 1899 ਨੂੰ ਨਿਊਯਾਰਕ ਰਾਜ ਵਿਚ ਸਿਰਾਕਿਊਜ਼ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਦੌਰਾਨ ਕਿਊਬਿਸਟ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਅਨੁਸਾਰ ਖੜੋਤ ਵਿਚ ਆਈਆਂ ਵਸਤੂਆਂ ਦੀ ਚਿੱਤਰਕਾਰੀ ਕੀਤੀ। ਇਸਨੇ ਕਈ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿਚ ਸਿੱਖਿਆ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਕਈ ਗਰਾਂਟਾਂ ਤੇ ਵਸੀਅਤਾਂ ਰਾਹੀਂ ਵੀ ਇਸ ਨੂੰ ਕਾਫ਼ੀ ਪੈਸਾ ਮਿਲਿਆ। ਸੰਨ 1940 ਦੇ ਦਹਾਕੇ ਦੇ ਅੱਧ ਵਿਚ ਇਹ ਕਲਪਿਤ ਪ੍ਰਗਟਾਉਣ ਦੀ ਚਿੱਤਰਕਾਰ ਐਡੋਲਫ ਗਾੱਟ-ਲੀਬ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਨੇ ਕਈ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਚਿੱਤਰ ਬਣਾਏ, ਜਿਵੇਂ 'ਟੈਨਸ਼ਨ ਬਾਈ ਮੂਨਲਾਈਟ' (1948), ਇਸ ਚਿੱਤਰ ਤੋਂ ਇਸ ਦੀ ਜਾਪਾਨੀ ਸੁਲੇਖ-ਕਲਾ ਬਾਰੇ ਰੁਚੀ ਦੀ ਝਲਕ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਨਿਊਯਾਰਕ ਦੇ ਮਾਡਰਨ ਆਰਟ ਮਿਊਜ਼ੀਅਮ ਵਿਚ ਰੱਖਿਆ ਪਿਆ 'No. 9 In Praise of Gertrude Stein' (1950) ਇਸ ਦਾ ਇਕ ਮਹਾਨ ਚਿੱਤਰ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਅਖ਼ੀਰਲੇ ਤਿੰਨ ਸਾਲਾਂ ਦੌਰਾਨ ਇਸ ਨੇ ਇਸ ਸ਼ੈਲੀ ਦੇ ਕਈ ਚਿੱਤਰ ਬਣਾਏ।

11 ਮਈ, 1953 ਨੂੰ ਨਿਊਯਾਰਕ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਖੇ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 10 : 37

ਟਾਮਾਉਲੀਪਾਸ (Tamauli Pas) : ਉੱਤਰ-ਪੂਰਬੀ ਮੈਕਸੀਕੋ ਦੀ ਖਾੜੀ ਮੈਕਸੀਕੋ ਨਾਲ ਲੱਗਵਾਂ ਇਕ ਰਾਜ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਉੱਤਰ ਵੱਲ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ ਦੱਖਣ ਵੱਲ ਇਸੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਵੈਹਾਕਰੂਜ਼ ਅਤੇ ਸੈਨ ਲਿਊਈ ਸਪੇਟਸੀ ਰਾਜ ਅਤੇ ਪੱਛਮ ਵੱਲ

ਨਿਉਦੇਵੇ ਲੇਓਨ ਰਾਜ ਹਨ। ਇਸ ਰਾਜ ਦਾ ਖੇਤਰਫਲ 79,384 ਵ. ਕਿ. ਮੀ. ਅਤੇ ਆਬਾਦੀ 22,44,208 (1990) ਹੈ। ਰਾਜ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਸੀਯੂਥਾ ਵਿਕਟੋਰੀਆ ਹੈ। ਇਹ ਇਥੋਂ ਦਾ ਵੱਡਾ ਸ਼ਹਿਰ ਵੀ ਹੈ। ਧਰਾਤਲ ਪੱਖੋਂ ਇਹ ਪੱਧਰਾ ਮੈਦਾਨੀ ਖੇਤਰ ਹੈ ਜਿਸ ਦੀ ਢਲਾਣ ਸਮੁੰਦਰ ਵੱਲ ਹੈ ਪਰ ਇਸ ਦੇ ਕੇਂਦਰੀ ਅਤੇ ਦੱਖਣ-ਪੱਛਮੀ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ਪਹਾੜ ਵੀ ਹਨ। ਤੱਟ ਨਾਲ ਕਈ ਦਲਦਲਾਂ, ਘਟ ਡੂੰਘੀਆਂ ਝੀਲਾਂ ਅਤੇ ਬੀਚਾਂ ਵੀ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ।

ਰਾਜ ਦਾ ਮੈਦਾਨੀ ਖੇਤਰ ਅਤੇ ਵਾਦੀਆਂ ਕਾਫੀ ਉਪਜਾਊ ਹਨ। ਇਸ ਰਾਜ ਦਾ ਬਹੁਤ ਹਿੱਸਾ ਸੋਜੂ ਹੈ ਜਿਥੇ ਤਮਾਕੂ, ਗੰਨਾ, ਸੋਇਆਬੀਨ, ਮੱਕੀ, ਕਾਫੀ, ਫਲ ਆਦਿ ਉਗਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਫਲ ਅਤੇ ਕਪਾਹ ਇਥੋਂ ਦੀਆਂ ਮੁੱਖ ਫਸਲਾਂ ਹਨ। ਇਹ ਰਾਜ ਪੈਟਰੋਲ ਉਤਪਾਦਕ ਵੀ ਹੈ। ਸੰਨ 1957 ਵਿਚ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ ਨੂੰ ਪੈਟਰੋਲ ਭੇਜਣ ਲਈ ਪਾਈਪ ਲਾਈਨ ਵਿਛਾਈ ਗਈ ਸੀ। ਸੀਯੂਥਾ, ਮਾਡੈਰੋ ਅਤੇ ਰੇਨੋਸ ਵਿਚ ਤੇਲ-ਸੋਧਕ ਕਾਰਖਾਨੇ ਵੀ ਹਨ। ਟੈਮਪੀਕੋ ਇਥੋਂ ਦਾ ਤੇਲ ਸੋਧਕ ਅਤੇ ਬੰਦਰਗਾਹੀ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ।

ਇਸ ਰਾਜ ਵਿਚ ਇੰਡੀਅਨ ਕਬੀਲੇ ਵੱਸੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਸੰਨ 1746 ਵਿਚ ਸਪੇਨੀਆਂ ਨੇ ਇਥੇ ਬਸਤੀਆਂ ਬਣਾ ਲਈਆਂ ਸਨ ਪਰ ਪੈਟਰੋਲ ਦੀ ਖੋਜ ਅਤੇ ਸਿੱਜਾਈ ਯੋਜਨਾਵਾਂ ਬਣਨ ਉਪਰੰਤ ਹੀ ਇਹ ਉੱਨਤ ਹੋ ਸਕਿਆ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਅਸੇ. 26 : 249; ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 11 : 527

ਟਾਮਾਨੋ : ਇਹ ਜਾਪਾਨ ਦੇ ਹਾਂਸੂ ਰਾਜ ਵਿਚ ਓਕਾਯਾਮਾ ਪ੍ਰੀਫੈਕਚਰ ਦਾ ਇਕ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਸ਼ੀਕੋਕੂ ਉਪਰ, ਟਾਕਾਮਤਸੂ (Takamatsu) ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਸਮੁੰਦਰ ਦੇ ਅੰਦਰੂਨੀ ਚੈਨਲ ਉੱਤੇ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਟਾਮਾ ਦੇ ਸ਼ਹਿਰ (City of Tama) ਅਤੇ ਯੂਨੋ ਬੰਦਰਗਾਹ ਨੂੰ ਮਿਲਾ ਕੇ ਹੋਈ ਹੈ। ਸੰਨ 1603-1867 ਦੌਰਾਨ ਟੋਕੁਗਾਵਾ ਕਾਲ ਦੇ ਵਿਚ ਇਹ ਇਕ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਮੱਛੀਆਂ ਵਾਲਾ ਪਿੰਡ ਸੀ। ਯੂਨੋ ਬੰਦਰਗਾਹ ਅਤੇ ਮੁੱਖ ਰੇਲਵੇ ਬਣਨ ਨਾਲ ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਆਵਾਜਾਈ ਦਾ ਇਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਕੇਂਦਰ ਬਣ ਗਿਆ। ਇਥੋਂ ਦੀ ਸੱਨਅਤ ਸਮੁੰਦਰੀ ਜਹਾਜ਼ ਬਣਾਉਣ ਅਤੇ ਇਸ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਹੋਰ ਕਾਰਜਾਂ ਉੱਤੇ ਆਧਾਰਤ ਹੈ। ਚੌਥੀ ਸਦੀ ਵਿਚ ਬਣਿਆ ਕਿਬਿਤਸੂ (kibitsu) ਮੰਦਰ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਭਵਨ-ਨਿਰਮਾਣ ਕਲਾ ਦੇ ਉਜਾਗਰ ਪੱਖ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਆਬਾਦੀ—77,803 (1980)

34° 35' ਉ. ਵਿਭ.: 133° 59' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 11 : 526

ਟਾਮਾਯੋ, ਰੂਫੀਨੋ (Tamayo, Rufino) : ਮੈਕਸੀਕੋ ਦੇ ਇਸ ਚਿੱਤਰਕਾਰ ਦਾ ਜਨਮ 26 ਅਗਸਤ, 1899 ਨੂੰ ਮੈਕਸੀਕੋ ਵਿਚ ਵਾਹਾਕਾ (Oaxaca) ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਨੇ ਮੈਕਸੀਕੋ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਫਾਈਨ ਆਰਟ ਸਕੂਲ ਵਿਖੇ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਸੰਨ 1921 ਤੋਂ 1926 ਦੌਰਾਨ ਇਹ ਨੈਸ਼ਨਲ ਮਿਊਜ਼ੀਅਮ ਆਫ ਆਰਕਿਆਲੋਜੀ ਦੇ ਨਸਲ-ਵਿਗਿਆਨ ਵਿਭਾਗ ਦਾ ਮੁੱਖੀ ਰਿਹਾ। ਸੰਨ 1938 ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਨਿਊਯਾਰਕ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਖੇ ਸਥਿਤ ਡੈਲਟਨ ਸਕੂਲ ਅਤੇ ਸੰਨ 1946 ਵਿਚ ਬਰੁਕਲਿਨ ਮਿਊਜ਼ੀਅਮ ਆਰਟ ਸਕੂਲ ਵਿਚ ਸਿੱਖਿਆ ਦਿੱਤੀ। ਇਸ ਨੂੰ ਪੂਰਵ ਹਿਸਪੈਨਿਕ ਕਲਾ ਵਿਚ ਰੁਚੀ ਸੀ। 'ਫੋਟੋਜੈਨਿਕ ਵੀਨਸ' (1930) ਅਤੇ 'ਵੈਮਨ ਇਨ ਦੀ ਨਾਈਟ' (1962) ਆਦਿ ਇਸ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਚਿੱਤਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਹਨ। ਇਸ ਨੇ ਮੈਕਸੀਕੋ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਨੈਸ਼ਨਲ ਪੈਲੇਸ ਆਫ ਫਾਈਨ

ਆਰਟਸ ਅਤੇ ਨੈਸ਼ਨਲ ਮਿਊਜ਼ੀਅਮ ਆਫ ਐਂਥ੍ਰਾਪਾਲੋਜੀ ਵਿਚ ਕੰਧ-ਚਿੱਤਰ ਬਣਾਏ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇਸ ਨੇ ਯੂਨੈਸਕੋ ਲਈ ਅਤੇ ਮਾਂਟਰੀਆਲ ਦੀ ਐਕਸਪੋ '67 ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨੀ ਲਈ ਵੀ ਚਿੱਤਰ ਬਣਾਏ ਸਨ।

ਟਾਮਾਯੋ ਰੂਫੀਨੋ

ਸੰਨ 1954 ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਸਾਊਥ ਪੋਲੂ ਦਾ ਦੋ-ਸਾਲਾ ਇਨਾਮ ਅਤੇ 1964 ਈ. ਵਿਚ ਮੈਕਸੀਕੋ ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਇਨਾਮ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9 : 793

ਟਾਮਾਲਸ ਖਾੜੀ : ਇਹ ਪੱਛਮੀ ਕੈਲਿਫੋਰਨੀਆ (ਸੀ. ਰ. ਅ.) ਦੀ ਮਾਰਿਨ ਕਾਊਂਟੀ ਵਿਚ ਸਮੁੰਦਰੀ ਸਾਹਿਲ ਉੱਤੇ ਇਹ ਸ਼ਾਂਤ ਮਹਾਂਸਾਗਰ ਦੀ ਖਾੜੀ ਹੈ। ਇਹ ਸਾਨ ਫਰਾਂਸਿਸਕੋ ਤੋਂ 64 ਕਿ. ਮੀ. ਉੱਤਰ ਵਿਚ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਅਸੇ. 26 : 680

ਟਾਮਾਲੀ : ਘਾਨਾ ਦੇ ਉੱਤਰੀ ਪ੍ਰਬੰਧਕੀ ਖੰਡ ਦੀ ਇਹ ਰਾਜਧਾਨੀ ਅਤੇ ਵੱਡਾ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ ਜੋ ਸਮੁੰਦਰ ਤਲ ਤੋਂ 183 ਮੀ. ਦੀ ਉਚਾਈ ਉੱਤੇ ਵਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਆਸਪਾਸ ਸੰਘਣੀ ਵਸੋਂ ਵਾਲੇ ਪਿੰਡ ਵੀ ਹਨ। ਅੱਜਕਲ੍ਹ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਆਧੁਨਿਕ ਇਮਾਰਤਾਂ ਹਨ। ਸਾਲ 1974 ਵਿਚ ਇਥੋਂ ਦੀ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਉੱਨਤ ਕਰਨ ਲਈ ਇਕ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਬਣਾਇਆ ਸੀ ਜਿਸ ਅਧੀਨ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਕਾਫੀ ਵਿਕਾਸ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਬਾਜ਼ਾਰ ਬਹੁਤ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਹਨ। ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਸੀਆ ਮੱਖਣ ਦੀ ਪ੍ਰਾਸੈਸਿੰਗ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਕਪਾਹ ਵੇਲਣ ਦੇ ਕਾਰਖਾਨੇ ਵੀ ਹਨ। ਇਹ ਜ਼ਰਾਇਤੀ ਉਤਪਾਦਨਾਂ ਦੀ ਮੰਡੀ ਵੀ ਹੈ।

ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਸਥਾਨਕ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਇਕ ਸਾਹਿਤਕ ਬਿਊਰੋ ਕਾਇਮ ਹੈ ਜਿਸ ਰਾਹੀਂ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਪਸਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅਖਬਾਰ ਆਦਿ ਕੱਢੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਆਬਾਦੀ—1,51,069 (1988)

9° 24' ਉ. ਵਿਭ.: 0° 50' ਪੱ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 11 : 526

ਟਾਮੀਰਿਸ, ਹੈਲਨ : ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ ਦੀ ਇਸ ਨਰਤਕੀ, ਨ੍ਰਿਤ ਲੇਖਿਕਾ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਕਾ ਦਾ ਜਨਮ 24 ਅਪ੍ਰੈਲ, 1905 ਨੂੰ ਨਿਊਯਾਰਕ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਦਾ ਅਸਲ ਨਾਂ

ਹੈਲਨ ਬੈਕਰ ਸੀ। ਇਸ ਨੇ ਮਾਈਕਲ ਫੌਕਿਨ ਤੋਂ ਅਤੇ ਮੈਟਾਪਾਲਿਟਨ ਓਪੇਰਾ ਬੈਲੇ ਸਕੂਲ ਤੋਂ ਨਾਚ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ। ਕੁਝ ਸਮਾਂ ਮੈਟਾਪਾਲਿਟਨ ਓਪੇਰਾ ਬੈਲੇ ਕੰਪਨੀ ਲਈ ਡਾਂਸ ਕਰਨ ਉਪਰੰਤ ਇਹ ਇਟਲੀ ਦੀ ਇਕ ਕੰਪਨੀ ਨਾਲ ਦੱਖਣੀ ਅਮਰੀਕਾ

ਹੈਲਨ ਟਾਨੀਰਿਸ

ਚਲੀ ਗਈ। ਸੰਨ 1928 ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਯੂਰਪ ਦਾ ਦੌਰਾ ਕੀਤਾ ਅਤੇ 1930, ਈ. ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਕੰਪਨੀ ਅਤੇ ਸਕੂਲ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ ਜਿਸ ਦਾ ਸੰਚਾਲਨ ਇਸ ਨੇ 1945 ਈ. ਤੱਕ ਕੀਤਾ। 1930-32 ਦੌਰਾਨ ਇਸ ਨੇ ਡਾਂਸ ਰੈਪਰਟਰੀ ਥੀਏਟਰ ਦਾ ਸੰਚਾਲਨ ਕੀਤਾ। 1937-39 ਦੌਰਾਨ ਇਹ ਫੈਡਰਲ ਥੀਏਟਰ ਪ੍ਰਜੈਕਟ ਦੀ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਨਿੱਤ-ਲੇਖਿਕਾ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਸੀ ਕਿ ਹਰ ਨਾਚ ਆਪਣਾ ਵੱਖ ਭਾਵ ਪ੍ਰਗਟਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸੈਲੀ ਜਾਂ ਤਕਨੀਕ ਵਿਕਸਿਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਪਰ ਇਸ ਦੀਆਂ ਕ੍ਰਿਤਾਂ ਨੂੰ ਧੜੱਲੇਦਾਰ ਅਤੇ ਹੁਲਾਸਪੂਰਨ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਅਮਰੀਕੀ ਵਿਸ਼ੇ ਲਏ ਗਏ ਹਨ। ਸੰਨ 1930 ਅਤੇ 1945 ਦੌਰਾਨ ਇਸ ਨੇ ਲਗਭਗ 135 ਨਾਚਾਂ ਲਈ ਸੰਗੀਤ ਰਚਿਆ।

‘ਹਾਊ ਲਾਂਗ ਬੁਦਰੈਨ’ (1837) ਟਾਨੀਰਿਸ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸੰਗੀਤ-ਵਾਦਨ ਸੀ। ‘ਐਨੀਗੈਟ ਯੂਰ ਗਨ’ (1946), ‘ਟੌਚ ਐਂਡ ਗੋ’ (1949) ਅਤੇ ‘ਪਲੇਨ ਐਂਡ ਫੈਸੀ’ (1955) ਸੰਗੀਤ-ਨਾਟਕਾਂ ਲਈ ਇਸ ਨੇ ਨਾਚ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਇਸ ਨੇ ਬਹੁਤ ਇਨਾਮ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੇ। ਸੰਨ 1960 ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਭਾਈਵਾਲ ਅਤੇ ਪਤੀ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਇਕ ਨਾਚ ਕੰਪਨੀ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ।

4 ਅਗਸਤ, 1966 ਨੂੰ ਨਿਊਯਾਰਕ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਖੇ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮਾ. 9 : 795

ਟਾਯਾਨ, ਸਰ ਲੂਈ ਆਲੀਵਰ. (Taillon Sir Lquis Olivier) : ਇਹ ਕੈਨੇਡਾ ਦਾ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਜਨਮ 26 ਸਤੰਬਰ, 1840 ਨੂੰ ਕਿਊਬੈਕ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦੇ ਟੈਰਬਾਨ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਮੇਸਨ ਕਾਲਜ ਤੋਂ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਉਪਰੰਤ ਇਸਨੇ 1865 ਈ. ਵਿਚ ਵਕਾਲਤ ਕਰਨੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ। ਸੰਨ

1875 ਵਿਚ ਇਹ ਕਿਊਬੈਕ ਲੈਜਿਸਲੇਟਿਵ ਅਸੈਂਬਲੀ ਵਿਚ ਕੰਜ਼ਰਵੇਟਿਵ ਪਾਰਟੀ ਵੱਲੋਂ ਮੈਂਬਰ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਇਆ। ਸੰਨ 1882 ਵਿਚ ਇਹ ਮਹਾਰਾਣੀ ਦਾ ਸਲਾਹਕਾਰ ਨਿਯਤ ਹੋ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1882 ਤੋਂ 83 ਦੌਰਾਨ ਅਸੈਂਬਲੀ ਦੇ ਸਪੀਕਰ ਹੋਣ ਦਾ ਮਾਣ ਵੀ ਇਸ ਨੂੰ ਮਿਲਿਆ। ਫਿਰ 1884 ਤੋਂ 1886 ਈ. ਤੱਕ ਇਹ ਪ੍ਰਾਂਤਕ ਅਟਾਰਨੀ ਜਨਰਲ ਦੇ ਅਹੁਦੇ ਤੀਕ ਪਹੁੰਚਿਆ। ਸੰਨ 1887 ਵਿਚ ਸਿਰਫ਼ ਦੋ ਦਿਨਾਂ ਲਈ ਇਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਧਾਨ-ਮੰਤਰੀ ਦਾ ਰੁਤਬਾ ਵੀ ਸੰਭਾਲਿਆ ਗਿਆ। ਰਾਜਨੀਤਕ ਪੱਧਰ ਤੇ ਵਿਵੇਕਸ਼ੀਲ ਤੇ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਵਿਅਕਤੀ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਤੇ 1891 ਈ. ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਕੋਈ ਮਹਿਕਮਾ ਦਿੱਤੇ ਬਗ਼ੈਰ ਹੀ ਮੰਤਰੀ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ।

ਸੰਨ 1892 ਵਿਚ ਲੂਈ ਨੂੰ ਦੂਜੀ ਵਾਰੀ ਫੇਰ ਪ੍ਰਧਾਨ-ਮੰਤਰੀ ਦਾ ਰੁਤਬਾ ਹਾਸਲ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਵਾਰ ਇਹ ਚਾਰ ਸਾਲ ਤੱਕ ਇਸੇ ਪਦ ਤੇ ਰਿਹਾ ਅਤੇ ਇਸਨੇ ਸਿਆਣਪ ਤੇ ਸੂਝ ਨਾਲ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਕੀਤੀ। ਸੰਨ 1896 ਵਿਚ ਇਹ ਰਾਜਨੀਤੀ ਵਿਚੋਂ ਸੇਵਾ ਮੁਕਤ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਸ ਪਿਛੋਂ ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਲਈ ਲੂਈ ਨੂੰ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਸਖ਼ਸ਼ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਰਾਜ ਦੇ ਪੋਸਟ-ਮਾਸਟਰ ਜਨਰਲ ਦਾ ਅਹੁਦਾ ਵੀ ਸੰਭਾਲਣਾ ਪਿਆ। ਅੰਤਲੇ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਵਿਚ ਇਸਨੇ ਆਪਣੀ ਘਰੇਲੂ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਜੀਵੀ ਅਤੇ 25 ਅਪ੍ਰੈਲ, 1925 ਨੂੰ ਕਿਊਬੈਕ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦੇ ਮਾਟ੍ਰੀਆਲ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਖੇ ਪ੍ਰਾਣ ਤਿਆਗ ਦਿੱਤੇ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਅਮੇ. 26 : 217

ਟਾਰਅਡਨ ਲਾਕ : ਸਕਾਟਲੈਂਡ ਦੇ ਉੱਤਰ-ਪੱਛਮੀ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਰਾਸ ਅਤੇ ਕ੍ਰਾਮਅਰਟੀ ਕਾਉਂਟੀਆਂ ਵਿਚਕਾਰ ਇਹ ਇਕ ਅੰਧ ਮਹਾਂਸਾਗਰੀ ਜਲ-ਦੁਆਰ ਹੈ। ਇਸ ਰਾਹੀਂ ਅੰਧ ਮਹਾਂਸਾਗਰ ਦਾ ਪਾਣੀ ਸਕਾਈ ਟਾਪੂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਸਕਾਟਲੈਂਡ ਦੇ ਸਾਹਿਲੀ ਖੇਤਰਾਂ ਦੇ 33 ਕਿੰ. ਮੀ. ਦੂਰ ਤੱਕ ਅੰਦਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਜਲ-ਦੁਆਰ ਸਾਹਿਲੀ ਖੇਤਰ ਦੀਆਂ ਬੀਚਾਂ ਕਰਕੇ ਤਿੰਨ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿਚ ਵੰਡ ਕੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਝੀਲਾਂ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਉੱਤਰ ਵੱਲ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਨੂੰ ਟਾਰਅਡਨ ਲਾਕ ਤੇ ਦੂਜੇ ਹਿੱਸੇ ਨੂੰ ਜਿਹੜਾ ਟਾਰਅਡਨ ਲਾਕ ਦੇ ਉੱਤਰ ਵੱਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਨੂੰ ਉਪਰਲੀ ਟਾਰਅਡਨ ਅਤੇ ਦੱਖਣ ਵੱਲ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਨੂੰ ਸ਼ੀਅਲਡੈਸ ਲਾਕ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਤਿੰਨਾਂ ਝੀਲਾਂ ਦਾ ਕੁਦਰਤੀ ਨਜ਼ਾਰਾ ਬੜਾ ਹੀ ਦਿਲਚਿਖਵਾਂ ਹੈ।

57° 33' ਉ. ਵਿਥ., 5° 31' ਪੱ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮਾ. 10 : 57

ਟਾਰੰਸ (Torrance) : ਕੈਲਿਫੋਰਨੀਆ ਰਾਜ (ਸ. ਰ. ਅ.) ਦੇ ਮਹਾਂਸਾਗਰੀ ਸਾਹਿਲ ਉੱਤੇ ਲਾਸਐਂਜਲਸ ਕਾਉਂਟੀ ਦਾ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਰੈਚੈਸੈਨਪੀਡਰੋ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਜੇਅਰਡ ਸਿਡਨੀ ਟਾਰੰਸੀ ਨੇ 1911 ਈ. ਵਿਚ ਕੀਤੀ ਸੀ ਤੇ ਪਿਛੋਂ ਇਹ ਸੱਨਅਤੀ ਸ਼ਹਿਰ ਬਣ ਗਿਆ। ਖ਼ਾਸ ਕਰਕੇ ਇਥੇ ਪੈਟਰੋਲ ਦੀ ਖੋਜ ਪਿਛੋਂ ਲੋਹਾ ਇਸਪਾਤ ਅਤੇ ਪੈਟਰੋਲ ਦੇ ਉਤਪਾਦਨ ਵਰਗੀਆਂ ਸੱਨਅਤਾਂ ਉੱਨਤ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। 1921 ਈ. ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਤੌਰ ਦੇ ਨਿਗਮਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ।

ਆਬਾਦੀ—1,33,107 (1990)

33° 50' ਉ. ਵਿਥ., 118° 19' ਪੱ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮਾ. 10 : 54

ਟਾਰੰਸ (ਝੀਲ) : ਦੱਖਣੀ ਆਸਟ੍ਰੇਲੀਆ ਵਿਚ ਫਲਿੰਡਰਜ਼ ਪਰਬਤੀ ਲੜੀ ਦੇ ਪੱਛਮ ਵਿਚ ਅਤੇ ਐਡੀਲੇਡ ਸ਼ਹਿਰ ਤੋਂ 345 ਕਿ.

ਮੀ. ਉੱਤਰ ਪੱਛਮ ਵਿਚ ਇਹ ਖਾਰੇ ਪਾਣੀ ਦੀ ਝੀਲ ਹੈ। ਇਹ 192 ਕਿ. ਮੀ. ਲੰਬੀ ਹੈ ਅਤੇ 64 ਕਿ. ਮੀ. ਚੌੜੀ ਹੈ। ਇਸ ਨੇ 5776 ਵ. ਕਿ. ਮੀ. ਦਾ ਖੇਤਰ ਮੱਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਝੀਲ ਵਿਚ ਵਰਖਾ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਪਾਣੀ ਚੜ੍ਹ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਇਹ ਵਾਧੂ ਪਾਣੀ ਇਸ ਵਿਚੋਂ ਸਪੈਂਸਰ (spenser's) ਖਾੜੀ ਵਿਚ ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਵਰਖਾ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਦਲਦਲੀ ਜਿਹੀ ਮਿੱਟੀ ਹੀ ਪਾਣੀ ਦੀ ਥਾਂ ਲੈਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਝੀਲ ਦੀ ਖੋਜ 1839 ਈ. ਵਿਚ ਐਡਵਰਡ ਜੇ ਆਇਰ ਨੇ ਨਵੀਆਂ ਚਰਾਂਦਾ ਦੀ ਖੋਜ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ ਕੀਤੀ ਸੀ ਅਤੇ ਪਿਛੋਂ ਇਸ ਦਾ ਮੌਜੂਦਾ ਨਾਂ ਦੱਖਣੀ ਆਸਟ੍ਰੇਲੀਆ ਦੇ ਪ੍ਰੀਮੀਅਰ ਜਰਨਲ ਰਾਬਰਟ ਟਾਰਸ ਦੇ ਸਨਮਾਨ ਵਿਚ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਸੀ।

31° 80' ਦੱ. ਵਿਭ.: 137° 50' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 10 : 55 ; ਐਨ. ਅਮੈ. 26 : 708

ਟਾਰਸਸ : ਦੱਖਣੀ ਤੁਰਕੀ ਦਾ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਰੂਮ ਸਾਗਰ ਦੇ ਨੇੜੇ ਜਿਹੇ ਈਚੈਲ ਪ੍ਰਾਂਤ ਵਿਚ ਟਾਰਸਸ ਦਰਿਆ ਦੇ ਕੰਢੇ ਵੱਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਸਲੀਸੀਅਨ ਗੇਟਸ ਦੌਰੇ ਦੇ ਦੱਖਣ ਵਿਚ ਸਥਿਤ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਮੁੱਢ ਤੋਂ ਹੀ ਇਹ ਟਾਰਸ ਪਰਬਤਾਂ ਤੋਂ ਰੂਮ ਸਾਗਰ ਵੱਲ ਜਾਂਦੇ ਕੁਦਰਤੀ ਮਾਰਗ ਦਾ ਆਖਰੀ ਸਥਾਨ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਮਸ਼ਹੂਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਇਹ ਲੈਵਾਂਟ ਖੇਤਰ ਨਾਲ ਸਬੰਧਿਤ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਰੋਮਨ ਅਤੇ ਬਾਜ਼ਨਤੀਨੀਆਂ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵੀ ਇਹ ਪੂਰਬੀ ਯੂਰਪ ਵਿਚ ਮਸ਼ਹੂਰ ਸੀ ਅਤੇ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਅਤੇ ਕੱਪੜਾ ਆਦਿ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਹੋਇਆ ਕਰਦਾ ਸੀ।

ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਦੱਖਣੀ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ਹੇਟੀ ਗੋਲਡਮੈਨ ਨੇ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਬੋਰਾਂ ਦੀ ਖੁਦਾਈ ਕਰਕੇ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਪ੍ਰਾਚੀਨਤਾ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਗਾਇਆ। ਇਹ ਜੁਗਾ ਨੀਓਲਿਥਕ ਸਮਿਆਂ ਤੋਂ ਇਸਲਾਮਿਕ ਸਮਿਆਂ ਤੀਕ ਆਬਾਦ ਸੀ। ਸਿਕੰਦਰ ਮਹਾਨ 333 ਈ. ਪੂ. ਵਿਚ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚੋਂ ਲੰਘਿਆ ਸੀ। ਲਿਊਸਿਡ ਸਮਿਆਂ ਵਿਚ ਇਹ ਸਿਖਿਅਕ ਕੇਂਦਰ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਮਸ਼ਹੂਰ ਸੀ। 64 ਈ. ਪੂ. ਵਿਚ ਇਹ ਰੋਮਨਾਂ ਹੇਠ ਆ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਇਥੇ ਹੀ ਸੇਂਟ ਪਾਲ ਦਾ ਜਨਮ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਫਿਰ ਇਹ ਬਾਜ਼ਨਤੀਨੀਆਂ ਹੇਠ ਆਇਆ, 787 ਈ. ਵਿਚ ਮੁਸਲਿਮ ਅਰਬਾਂ ਹੇਠ ਆਇਆ। ਸੰਨ 1084 ਵਿਚ ਇਹ ਸੈਲਜੂਕ ਤੁਰਕਾਂ ਹੇਠ ਆਇਆ, 1097 ਈ. ਵਿਚ ਜ਼ਹਾਦੀਆਂ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੱਢ ਦਿੱਤਾ। ਸੰਨ 1375 ਤਕ ਇਹ ਆਰਮੀਨੀਆ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਰਿਹਾ ਪਰ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਕੰਟਰੋਲ ਤੁਰਕਮਾਨਾਂ ਕੋਲ ਹੀ ਸੀ। ਸੰਨ 1518 ਵਿਚ ਇਹ ਆਟੋਮਨ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰ ਲਿਆ ਗਿਆ। ਇੰਜ ਇਹ ਤੁਰਕੀ ਦਾ ਹੀ ਹਿੱਸਾ ਬਣਿਆ ਰਿਹਾ।

ਮੌਜੂਦਾ ਟਾਰਸਸ ਖੁਸ਼ਹਾਲ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ। ਇਹ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਜ਼ਰਾਇਤੀ ਉਤਪਾਦਨਾਂ ਅਤੇ ਰਸਦਾਰ ਫਲਾਂ ਦਾ ਵਪਾਰਕ ਕੇਂਦਰ ਵੀ ਹੈ।

ਆਬਾਦੀ—1,87,508 (1990)

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 11 : 567; ਐਨ. ਅਮੈ. 26 : 302

ਟਾਰਸ ਜਲ-ਡਮਰੂ : ਆਸਟ੍ਰੇਲੀਆ ਮੁੱਖ ਧਰਤੀ ਦੇ ਕੋਪ ਯਾਰਕ ਪ੍ਰਾਇਦੀਪ ਦੇ ਉੱਤਰੀ ਸਿਰੇ ਅਤੇ ਨਿਊ ਗਿੰਨੀ ਟਾਪੂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਵਿਚ 128 ਕਿ. ਮੀ. ਲੰਬੀ ਸਟੇਟ ਜਲਮਾਰਗ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ ਐਰਾਡਰਾ ਸਾਗਰ ਨੂੰ ਕੋਰਲ ਸਾਗਰ ਨਾਲ ਜੋੜਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਜਲ ਡਮਰੂ ਵਿਚ ਕਈ ਟਾਪੂ ਬ੍ਰੇਡੀਆ ਅਤੇ ਸਮੁੰਦਰੀ ਚਟਾਨਾਂ ਪਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕਾਰਨ ਇਸ ਸਟੇਟ ਵਿਚ ਸਮੁੰਦਰੀ ਜਹਾਜ਼ ਨਹੀਂ ਚਲ ਸਕਦੇ। ਇਸ ਵਿਚ ਵੱਡੇ ਟਾਪੂਆਂ ਉੱਤੇ ਲੋਕ ਵੱਸੇ ਹੋਏ

ਹਨ। ਛੋਟੇ ਟਾਪੂ ਵਸੋਂ ਰਹਿਤ ਹਨ। ਇਸ ਜਲ ਡਮਰੂ ਦਾ ਪਤਾ 1606 ਈ. ਵਿਚ ਸਪੇਨੀ ਜਹਾਜ਼ਰਾਨ ਲੂਈ ਵਾਏਜ਼ ਡੇਟਾਰਸ (Luis Vaez De torres) ਨੇ ਲਗਾਇਆ ਸੀ ਤੇ 1764 ਈ. ਤੱਕ ਇਸ ਦੀ ਖੋਜ ਨੂੰ ਗੁਪਤ ਹੀ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਪਿਛੋਂ 1774 ਈ. ਵਿਚ ਕਪਤਾਨ ਜੇਮਜ਼ ਕੁੱਕ ਨਾਮੀ ਦੂਜਾ ਯੂਰਪੀਨ ਇਸ ਜਲ ਡਮਰੂ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚਿਆ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਅਮੈ. 26 : 710; 11 : 857

ਟਾਰਸ ਜਲ-ਡਮਰੂ ਦੀਪ-ਸਮੂਹ : ਆਸਟ੍ਰੇਲੀਆ ਦੇ ਕਵੀਨਜ਼ਲੈਂਡ ਰਾਜ ਵਿਚ ਕੋਪ ਯਾਰਕ ਪ੍ਰਾਇਦੀਪ ਦੇ ਉੱਤਰੀ ਸਿਰੇ ਤੋਂ ਪਰਾਂ ਟਾਰਸ ਜਲ-ਡਮਰੂ ਵਿਚ ਇਹ ਤਿੰਨ ਟਾਪੂ ਸਮੂਹ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੱਛਮੀ, ਦੇਦਰੀ ਅਤੇ ਪੂਰਬੀ ਸਮੂਹਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਮੂੰਗੇ ਦੀਆਂ ਵਲਗਣਾਂ ਹਨ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਇਹ ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਕਾਫੀ ਨੇੜੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਏਸ਼ੀਆ ਅਤੇ ਆਸਟ੍ਰੇਲੀਆ ਵਿਚਕਾਰ ਇਕ ਪੁਲ ਜਿਹਾ ਖਿਆਲ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਪਰ ਇਹ ਇਕ ਦੂਜੇ ਤੋਂ ਹਟਵੇਂ ਹਨ। ਪੱਛਮੀ ਟਾਪੂ ਉੱਚੇ ਸਖਤ ਚਟਾਨਾਂ ਵਾਲੇ ਹਨ ਜਦੋਂ ਕਿ ਪੂਰਬੀ ਅਤੇ ਦੇਦਰੀ ਜਵਾਲਾਮੁਖੀ ਚਟਾਨਾਂ ਵਾਲੇ ਹਨ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਟਾਪੂਆਂ ਦੀ ਖੋਜ ਸਪੇਨੀ ਜਹਾਜ਼ਰਾਨ ਲੂਈ ਵਾਲੇਸ ਡੇ ਟਾਰੇਸ ਨੇ 1606 ਈ. ਵਿਚ ਕੀਤੀ ਸੀ ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਬਾਰੇ ਅਸਲੀ ਜਾਣਕਾਰੀ 18ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਇਹ ਜਲ-ਡਮਰੂ ਵਿਚ ਸਮੁੰਦਰੀ ਜਖੀਰਿਆਂ ਦੀ ਖੋਜ ਵਿਚ ਆਏ ਮਛੇਰਿਆਂ ਦੇ ਪੁਜਣ ਨਾਲ ਹੋਈ ਸੀ। ਸੰਨ 1870 ਦੇ ਅਖੀਰਲੇ ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ ਕੁਈਨਜ਼ਲੈਂਡ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਟਾਪੂਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਮਿਲਾ ਲਿਆ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਟਾਪੂਆਂ ਉੱਤੇ ਲੋਕ ਮੋਤੀ ਇਕੱਠੇ ਕਰਨ ਅਤੇ ਮੱਛੀਆਂ ਫੜਨੇ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹ ਚੰਗੀਆਂ ਸੈਰਗਾਹਾਂ ਵੀ ਬਣੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਅੱਜਕੱਲ੍ਹ ਮੋਤੀਆਂ ਦਾ ਕੰਮ ਕੁਝ ਘਟ ਗਿਆ ਹੈ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਇਥੋਂ ਦੀ ਅੱਧੀ ਵਸੋਂ ਆਸਟ੍ਰੇਲੀਆ ਦੀ ਮੁੱਖ ਧਰਤੀ ਉੱਤੇ ਚਲੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਟਾਪੂਆਂ ਦੇ ਹਰੇਕ ਟਾਪੂ ਸਮੂਹ ਦੀ ਵੱਖਰੀ ਸਰਕਾਰ ਹੈ ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਦੀ ਕੌਸ਼ਲ ਥਰਸਤੇ ਟਾਪੂ ਉੱਤੇ ਹੀ ਲੱਗਦੀ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਟਾਪੂਆਂ ਉੱਤੇ ਆਦਿਵਾਸੀ, ਪਾਲੀਨੇਸੀਆਈ ਅਤੇ ਸੈਲਾ-ਨੇਡੀਆਈ ਲੋਕ ਵਸੇ ਹੋਏ ਹਨ।

ਆਬਾਦੀ—6,131 (1981)

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 11 : 857

ਟਾਰਸਟੈਨਸ, ਲੈਨਾਰਨਟ : ਸਵੀਡਨ ਦੇ ਇਸ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਫੀਲਡ ਮਾਰਸ਼ਲ ਅਤੇ ਤੋਪਚੀ ਦਾ ਜਨਮ 17 ਅਗਸਤ, 1603 ਨੂੰ ਫਾਨਸਟੀਨਾ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਇਸਦਾ ਪਿਤਾ ਵੀ ਸਵੀਡਨ ਵਿਚ ਇਕ ਉੱਚ-ਅਧਿਕਾਰੀ ਸੀ।

ਸੰਨ 1621-23 ਦੌਰਾਨ ਟਾਰਸਟੈਨਸਨ, ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਗਸਤਾਵਸ ਦੂਜੇ ਐਡਾਲਫਸ ਅਧੀਨ ਲਿਵੋਨੀਆ ਵਿਚ ਪੋਲੈਂਡ ਵਿਰੁੱਧ ਲੜਿਆ। ਪ੍ਰਿੰਸ ਆਡ ਆਰਿੰਜ ਨਾਸਾਉ ਦੇ ਮਾਰਿਸ ਨਾਲ ਯੁੱਧ ਕਰਨ ਮਗਰੋਂ ਇਹ 1626-29 ਈ. ਦੌਰਾਨ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਗਸਤਾਵਸ ਦੂਜੇ ਐਡਾਲਫਸ ਦੀ ਪ੍ਰਸ਼ਾਈ ਮੁਹਿੰਮ ਵਿਚ ਮਦਦ ਕਰਨ ਲਈ ਮੁੜ ਆਇਆ। ਤੋਪਖਾਨੇ ਵਿਚ ਇਸ ਦੀ ਨਿਪੁੰਨਤਾ ਨੂੰ ਵੇਖਦੇ ਹੋਇਆ 1629 ਈ. ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਪਹਿਲੀ ਤੋਪਖਾਨਾ ਰੈਜਮੈਂਟ ਦਾ ਕਰਨਲ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1630 ਵਿਚ ਜਦੋਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਗਸਤਾਵਸ ਨੇ ਜਰਮਨੀ ਵਿਚ 30 ਸਾਲਾ ਯੁੱਧ ਵਿਚ ਹਿੱਸਾ ਲਿਆ

ਤਾਂ ਟਾਰਸਟੈਨਸਨ ਨੇ ਤੋਪਖਾਨੇ ਦੀ ਕਮਾਨ ਸੰਭਾਲੀ। ਸੰਨ 1631 ਵਿਚ ਇਸ ਦੀ ਨਿਪੁੰਨ ਕਮਾਨ ਸਦਕਾ ਸਵੀਡਨ ਦੀ ਬ੍ਰੀਟੀਨਫੀਲਡ

ਲੇਨਾਰਨਟ ਟਾਰਸਟੈਨਸ

ਵਿਖੇ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਜਿੱਤ ਹੋਈ ਅਤੇ ਇਸੇ ਜਿੱਤ ਮਗਰੋਂ ਇਸ ਨੂੰ ਜਰਨੈਲ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ।

ਸੰਨ 1635 ਵਿਚ ਸਵੀਡਨ ਦੇ ਕਮਾਂਡਰ-ਇਨ-ਚੀਫ਼, ਜਾਨ ਬੇਕਰ ਅਧੀਨ ਇਹ ਚੀਫ਼ ਆਫ਼ ਸਟਾਫ਼ ਬਣਿਆ ਅਤੇ 1636 ਈ. ਵਿਚ ਵਿਟਸਟਾਕ ਵਿਖੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਜਿੱਤ ਨੇ ਉੱਤਰੀ ਅਤੇ ਕੇਂਦਰੀ ਜਰਮਨੀ ਵਿਚ ਸਵੀਡਨ ਦੀ ਸਰਵਸ਼੍ਰੇਸ਼ਟਤਾ ਕਾਇਮ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਸੰਨ 1641 ਵਿਚ ਬੇਕਰ ਦੀ ਮੌਤ ਮਗਰੋਂ ਇਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਕਮਜ਼ੋਰ ਸਿਹਤ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਆਪਣੀਆਂ ਫੌਜਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰੇ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਤੇ ਕੰਟਰੋਲ ਵਿਚ ਰੱਖਿਆ। ਬ੍ਰੀਟੀਨਫੀਲਡ ਦੀ ਦੂਜੀ ਲੜਾਈ ਅਤੇ ਮੋਰੇਵੀਆ ਦੀ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਜਿੱਤ ਮਗਰੋਂ ਇਸ ਨੂੰ 1643 ਈ. ਵਿਚ ਚਾਂਸਲਰ ਕਾਊਂਟ ਆਕਸਲ ਉਕਸਨਸ਼ਰਨਾ (Ascel oscenstienna) ਨੇ ਡੈਨਮਾਰਕ ਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰਕੇ ਜਟਲੈਂਡ ਦਾ ਪ੍ਰਾਂਤ ਜਿੱਤਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ। ਸੰਨ 1643-45 ਦੌਰਾਨ ਇਸ ਨੇ ਇਹ ਮੁਹਿੰਮ ਫਤਹਿ ਕੀਤੀ। ਸੰਨ 1645 ਵਿਚ ਕੇਂਦਰੀ ਯੂਰਪ ਦੇ ਯੁੱਧ-ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਜੈਕੋਵ ਵਿਖੇ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਜਿੱਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਸੰਨ 1646 ਵਿਚ ਸਿਹਤ ਠੀਕ ਨਾ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਇਹ ਸੇਵਾ ਮੁਕਤ ਹੋ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1647 ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਕਾਊਂਟ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ। ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਉਕਸਨਸ਼ਰਨਾ ਦੀਆਂ ਨੀਤੀਆਂ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਮਹਾਰਾਣੀ ਕ੍ਰਿਸਟੀਨਾ ਦਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹਾਸਲ ਕੀਤਾ।

7 ਅਪ੍ਰੈਲ, 1651 ਵਿਚ ਸਟਾਕਹੋਮ ਵਿਖੇ ਟਾਰਸਟੈਨਸਨ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 10 : 58

ਟਾਰਸ ਪਰਬਤ : ਇਹ ਪਰਬਤ ਏਸ਼ੀਆਈ ਤੁਰਕੀ ਵਿਚ ਰੂਮ ਸਾਗਰ ਦੇ ਤਟ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਫੈਲੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਇਹ ਏਗਰਿਡਰ (Egridir) ਝੀਲ ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਕੇ ਦੱਖਣ-ਪੂਰਬ ਦਾ ਰੁਖ ਅਖਤਿਆਰ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਰੂਮ ਸਾਗਰ ਤੋਂ ਅਗਾਂਹ ਉੱਤਰ ਪੂਰਬ ਵੱਲ ਸੋਹਾਨ ਦਰਿਆ ਤੱਕ ਚਲੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਐਨਾਡੋਲੀਆ ਪਠਾਰ ਦਾ ਦੱਖਣ ਅਤੇ ਦੱਖਣ-ਪੂਰਬੀ ਹਿੱਸਾ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਸੋਹਾਨ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਇਹ ਉੱਤਰ ਪੂਰਬ ਵਿਚ ਐਂਟੀ-ਟਾਰਸ ਅਖਵਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ

ਪਹਾੜਾਂ ਦੀ ਆਲਾ ਡਾਜ਼ (Alla daj) ਸ਼ਾਖਾ ਬਹੁਤ ਉੱਚੀ ਹੈ ਜਿਸ ਦੀ ਕਾਲਦੀ ਦਾਗ਼ ਸਿਖਰ 3,712 ਮੀ. (12,251 ਫੁੱਟ) ਉੱਚੀ ਹੈ। ਟਾਰਸ ਦੀ ਇਕ ਹੋਰ ਸ਼ਾਖਾ ਕਾਈਜ਼ਰੀ ਤੋਂ 19 ਕਿ. ਮੀ. ਦਖਣ ਵੱਲ 3893 ਮੀ. (12,848 ਫੁੱਟ) ਉੱਚੀ ਹੈ। ਇਸ ਏਸ਼ੀਆ ਮਾਈਨਰ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਚੀ ਸਿਖਰ ਹੈ। ਸਿਲਿਸ਼ੀਅਨ ਗੇਟਸ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਰਬਤਾਂ ਦਾ ਮੁੱਖ ਦੌਰਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੌਰੇ ਵਿਚੋਂ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਸਮਿਆਂ ਤੋਂ ਹੀ ਫੌਜੀ ਅਤੇ ਆਮ ਆਵਾਜਾਈ ਹੁੰਦੀ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਹਾੜਾਂ ਦੀਆਂ 2121 ਮੀ. (8000') ਉੱਚੀਆਂ ਢਲਾਣਾਂ ਉੱਤੇ ਚੀਲ੍ਹ, ਬਲੂਤ, ਦਿਆਰ ਅਤੇ ਸਦਾਬਹਾਰ ਝਾੜੀਆਂ ਦੇ ਜੰਗਲ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਕੋਈ 2750 ਮੀ. ਦੀ ਉਚਾਈ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਰਬਤਾਂ ਤੇ ਬਰਫ਼ ਜ਼ਮੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਸੋਹਾਨ ਡੈਲਟਾ ਉਪਜਾਊ ਹੈ। ਦੱਖਣੀ ਢਲਾਣਾਂ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਸਾਹਿਲੀ ਮੈਦਾਨੀ ਖੇਤਰਾਂ ਦਾ ਵਿਸਥਾਰ ਇਕ ਪੱਟੀ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਵਿਚ ਹੀ ਹੈ, ਸਮੁੱਚੇ ਤੌਰ ਤੇ ਇਸ ਸਾਰੇ ਪਹਾੜੀ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਵਸੋਂ ਘਟ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਪਰਬਤ ਵਸੋਂ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਸਿਰਫ਼ ਇਕੋ ਰੇਲ ਲਾਈਨ ਟਾਰਸ ਪਰਬਤਾਂ ਨੂੰ ਲੰਘ ਕੇ ਕਾਈਜ਼ਰੀ ਨੂੰ ਆਦਾਨਾ ਨਾਲ ਜੋੜਦੀ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਹਾੜਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕ੍ਰੋਮੀਅਮ, ਤਾਂਬਾ, ਨਿਕਲ, ਜਿਸਤ, ਲੋਹਾ, ਕੋਲਾ ਆਦਿ ਖਣਿਜ ਮਿਲਦੇ ਹਨ।

37° 00' ਉ. ਵਿਭ.: 33° 00' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਅਮੇ. 26 : 286; ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9 : 844; ਲਾਂ.ਡਿ. ਜਗ.

ਟਾਰਸ ਲਊ ਵਾਜ਼ਡੀ : ਇਹ 17ਵੀਂ ਸਦੀ ਦਾ ਇਕ ਸਪੇਨੀ ਖੋਜੀ ਅਤੇ ਜਹਾਜ਼ਰਾਨ ਸੀ। ਇਸ ਨੇ 1606-07 ਈ. ਵਿਚ ਨਿਊ ਹੈਬਰੀਡੀਸ ਵੱਲ ਯਾਤਰਾ ਕੀਤੀ ਤੇ ਆਸਟ੍ਰੇਲੀਆ ਤੱਕ ਦਾ ਚੱਕਰ ਲਗਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਨਿਊ ਗਿੰਨੀ ਦੇ ਦੱਖਣੀ ਤੱਟ ਵੱਲੋਂ ਦੀ ਹੋ ਕੇ ਇਹ ਮਨੀਲਾ ਵਾਪਸ ਆ ਗਿਆ। ਕਿਆਸ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਆਸਟ੍ਰੇਲੀਆ ਤੱਟ ਦੀ ਖੋਜ ਇਸੇ ਨੇ ਕੀਤੀ ਹੋਵੇਗੀ ਪਰ ਇਸ ਬਾਰੇ ਪੱਕਾ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਰਿਪੋਰਟ ਨੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਥੋੜ੍ਹਾ ਬਹੁਤ ਇਸ ਦੀ ਖੋਜ ਵੱਲ ਖਿਚਿਆ ਪਰ ਆਸਟ੍ਰੇਲੀਆ ਤੱਟ ਬਾਰੇ ਜੇਮਜ਼ ਕੁੱਕ ਜਹਾਜ਼ਰਾਨ ਨੂੰ ਉਸ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਯਾਤਰਾ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਵੀ ਪਤਾ ਸੀ। ਆਸਟ੍ਰੇਲੀਆ ਅਤੇ ਨਿਊ ਗਿੰਨੀ ਵਿਚਕਾਰ ਸਟ੍ਰੇਟ ਦਾ ਨਾਂ ਵੀ ਇਸ ਦੇ ਨਾਂ ਤੇ ਪ੍ਰਚੱਲਤ ਹੋਇਆ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 10 : 55; ਲਾਂ. ਡਿ. ਜਗ.

ਟਾਰਸੀਅਰ : ਇਹ ਟਾਰਸਾਈਅਡੀ ਕੁਲ ਤੇ ਟਾਰਸੀਅਸ ਪ੍ਰਜਾਤੀ ਦੇ ਛੋਟੇ ਛੋਟੇ, ਬਿਰਛਵਾਸੀ, ਲੀਮਰ ਅਤੇ ਬਾਂਦਰਾਂ ਦੇ ਵਿਚਾਲੇ ਜਿਹੇ ਆਕਾਰ ਦੇ ਪ੍ਰਾਈਮੇਟ ਪ੍ਰਾਣੀ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਤਿੰਨ ਜਾਤੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹ ਫਿਲਪਾਈਨ, ਸੈਲੈਬੀਜ਼, ਬੋਰਨੀਓ, ਸਮਾਟਰਾ ਅਤੇ ਅਨੇਕਾਂ ਹੋਰ ਦੱਖਣ ਪੂਰਬੀ ਏਸ਼ੀਅਨ ਟਾਪੂਆਂ ਤੇ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਟਾਰਸਸ (ਜਾਂ ਗਿੱਟਾ ਹੱਡੀ) ਦਾ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਵੱਡਾ ਹੋਣ ਤੋਂ ਪਿਆ ਹੈ।

ਇਹ ਰਾਤਲ ਤੇ ਫੁਰਤੀਲੇ ਪ੍ਰਾਣੀ ਤਕਰੀਬਨ 9.16 ਸੈਂ. ਮੀ. ਲੰਮੇ (ਅਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਤਕਰੀਬਨ ਦੁਗਣੀ ਲੰਮੀ ਪੂਛ ਵਾਲੇ) ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਫਰ ਮੋਟੀ, ਰੇਸ਼ਮੀ ਅਤੇ ਸਲੇਟੀ ਤੋਂ ਗੂੜ੍ਹੇ ਭੂਰੇ ਰੰਗ ਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਿਰ ਗੋਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਇਹ 180° ਤੇ ਘੁਮਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਟਾਰਸੀਅਰ

ਲੱਤਾਂ ਲੰਮੀਆਂ, ਚਿਹਰਾ ਛੋਟਾ ਅਤੇ ਅੱਖਾਂ ਬਹੁਤ ਵੱਡੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਵੇਖਣ ਤੋਂ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਧੁੱਪ ਦੀਆਂ ਐਨਕਾਂ ਲਗਾਈਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹੋਣ। ਕੰਨ ਵੱਡੇ, ਝਿੱਲੀਮਈ ਅਤੇ ਤਕਰੀਬਨ ਹਮੇਸ਼ਾ ਹੀ ਹਿਲਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਪਿਛਲੀਆਂ ਲੱਤਾਂ ਲੰਮੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਉਂਗਲਾਂ ਦੇ ਸਿਰ੍ਹਿਆਂ ਤੇ ਡਿਸਕ ਵਰਗੇ ਪੈਡ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਇਹ ਟਹਿਣੀਆਂ ਅਤੇ ਪੱਧਰੀਆਂ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਚਿਪਕੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਛਾਲਾਂ ਮਾਰ ਕੇ ਚਲਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮੁੱਖ ਆਹਾਰ ਕੀੜੇ-ਮਕੋੜੇ ਹੈ। ਤਕਰੀਬਨ ਛੇ ਮਹੀਨੇ ਦੇ ਗਰਭ-ਕਾਲ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਹ ਇਕ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਬੱਚਾ ਜਨਮ ਵੇਲੇ ਚੰਗੀ ਵਿਕਸਤ ਹਾਲਤ ਵਿਚ, ਫਰ ਵਾਲਾ ਤੇ ਖੁਲੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਾਲਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9 : 830

ਟਾਰਸੈਲੋ (Tarcello) : ਇਟਲੀ ਦੀ ਵਨੀਟਸੀਆ ਖਾੜੀ ਵਿਚ ਇਸੇ ਨਾਂ ਦੀ ਘੱਟ ਡੂੰਘੀ ਝੀਲ ਵਿਚ ਟਾਪੂ ਤੇ ਵਸਿਆ ਇਹ ਇਕ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਪਿੰਡ ਹੈ। ਇਸ ਪਿੰਡ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ 452 ਈ. ਵਿਚ ਮੁੱਖ ਧਰਤੀ ਉੱਤੇ ਅਲਟੀਨੋ ਤੋਂ ਆਏ ਸ਼ਰਨਾਰਥੀਆਂ ਨੇ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਪਿਛੋਂ ਮੁੱਖ ਧਰਤੀ ਤੋਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਰਨਾਰਥੀਆਂ ਦੇ ਲਾਟ-ਪਾਦਰੀ ਦਾ ਸਥਾਨ ਵੀ ਇਥੇ ਹੀ ਬਣਾ ਲਿਆ ਗਿਆ। ਇਹ ਕਸਬਾ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਸਮਿਆਂ ਵਿਚ ਝੀਲ ਵਿਚਲੇ ਹੋਰ ਕਮਿਊਨਾਂ ਦਾ ਸਦਰ ਮੁਕਾਮ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਕਾਫੀ ਉੱਨਤ ਸੀ। ਇਹ ਸਦਰ ਮੁਕਾਮ 811 ਈ. ਵਿਚ ਟਾਰਸੈਲੋ ਤੋਂ ਗੈਲੈਲਟੋ ਵਿਖੇ ਤਬਦੀਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਕੈਥੀਡਰਲ ਵਿਚ 12 ਵੀ. ਸਦੀ ਦਾ ਸੇਂਟ ਫਾਸਕਾ ਦਾ ਗਿਰਜਾ ਅਤੇ 14ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਦੋ ਮਹੱਲ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ।

ਇਥੇ ਬਹੁਤੀ ਵੱਸੋਂ ਮਛੇਰਿਆਂ ਅਤੇ ਬਾਗਵਾਨੀ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 11 : 850

ਟੌਰਕ (Torque) : ਬਲ ਅਤੇ ਮੋੜ-ਬਿੰਦੂ (Point of Turning) ਤੋਂ ਇਸ ਦੀ ਲੰਬਾਤਮਕ ਦੂਰੀ ਤੇ ਗੁਣਨਫਲ ਨੂੰ ਟੌਰਕ ਜਾਂ ਬਲ ਦਾ ਮੋਮੈਂਟ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਟੌਰਕ ਐਂਠਣ ਜਾਂ ਮਰੋੜ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਦਾ ਅਸਰ ਵਸਤੂ ਵਿਚ ਘੁੰਮਣ ਗਤੀ ਪੈਦਾ ਕਰਨਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਕਿਸੇ ਸਿਲਿੰਡਰ ਤੇ ਲਗ ਰਹੇ ਸਪਰਸ਼ ਰੇਖੀ ਜਾਂ ਬਲਾਂ ਤੋਂ ਜਾਂ ਇਕ ਬਿੰਦੂ ਦੁਆਲੇ ਲੱਗ ਰਹੇ ਬਲ ਜਾਂ ਬਲ-ਸਿਸਟਮ ਤੋਂ ਉਤਪੰਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਬਲ-ਸੁਰਮ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਦੋ ਬਰਾਬਰ ਬਲ, ਸਮਾਂਤਰ ਅਤੇ ਵਿਪਰੀਤ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿਚ ਲੱਗ ਰਹੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਕੇਂਦਰੀ ਬਿੰਦੂ ਦੁਆਲੇ ਟੌਰਕ ਜਾਂ ਮੋਮੈਂਟ ਪੈਦਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਕ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਚਾਲਕ (prime mover) ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਟਰਬਾਈਨ ਆਪਣੀ ਨਿਵੇਸ਼ ਸਾਫਟ ਨੂੰ ਮਰੋੜਨ ਲਈ ਜੋ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ ਉਸ ਨੂੰ ਟੌਰਕ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਮਿਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸੰਰਚਨਾਵਾਂ ਵਿਚ ਟੌਰਕ ਸਾਫਟ ਜਾਂ ਬੀਮ ਦੇ ਆਡੋਦਾਅ ਸੈਕਸ਼ਨ ਉੱਤੇ ਲੱਗ ਰਹੇ ਐਂਠਣ ਵਿਰੁੱਧ ਬਲਾਂ ਦੇ ਮੋਮੈਂਟ ਦਾ ਜੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.—ਮੈਕ. ਐਨ. ਸ. ਟ. 13 : 711

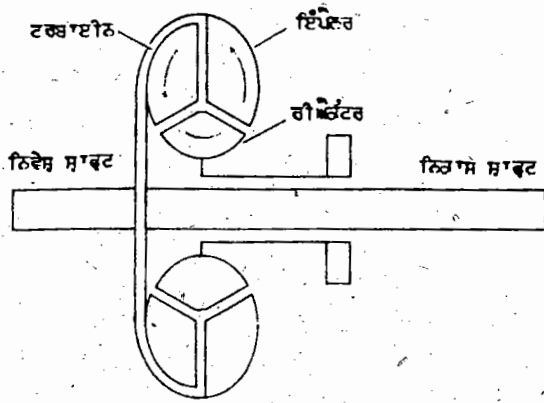
ਟੌਰਕ ਕਨਵਰਟਰ ਜਾਂ ਪਰਿਵਰਤਕ : ਟੌਰਕ ਕਨਵਰਟਰ ਨਿਵੇਸ਼ ਸਾਫਟ ਅਤੇ ਨਿਕਾਸ ਸਾਫਟ ਵਿਚਕਾਰ ਟੌਰਕ-ਸਪੀਡ ਅਤੇ ਯੰਤਰਿਕ ਲਾਭ ਨੂੰ ਤਬਦੀਲ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਇਕ ਯੰਤਰ ਹੈ। ਟੌਰਕ ਕਨਵਰਟਰ ਦੋ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ : ਯੰਤਰਿਕ ਅਤੇ ਜਲ-ਚਾਲੀ।

1. **ਯੰਤਰਿਕ ਟੌਰਕ ਕਨਵਰਟਰ**—ਇਹ ਦੋ ਗਰਾਰੀਆਂ ਦਾ ਇਕ ਜੋੜਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ ਕੇਵਲ ਪ੍ਰਸੰਗਕ ਹਾਨੀਆਂ (Incidental losses) ਨਾਲ ਊਰਜਾ ਦਾ ਸੰਚਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਨਿਵੇਸ਼ ਊਰਜਾ $T_1 N_1$ ਟੌਰਕ T_1 ਅਤੇ ਘੁੰਮਣਸ਼ੀਲ ਸਪੀਡ N_1 ਦਾ ਗੁਣਨਫਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਜਿਹੜੀ ਵਾਸਤਵਿਕ ਰੂਪ ਵਿਚ ਨਿਕਾਸ ਊਰਜਾ $K T_2 N_2$ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਾਂ $T_1 N_1 = k T_2 N_2$ ਇਥੇ K ਗਰਾਰੀਆਂ ਦੇ ਜੋੜੇ ਦੀ ਸੁਯੋਗਤਾ ਹੈ।

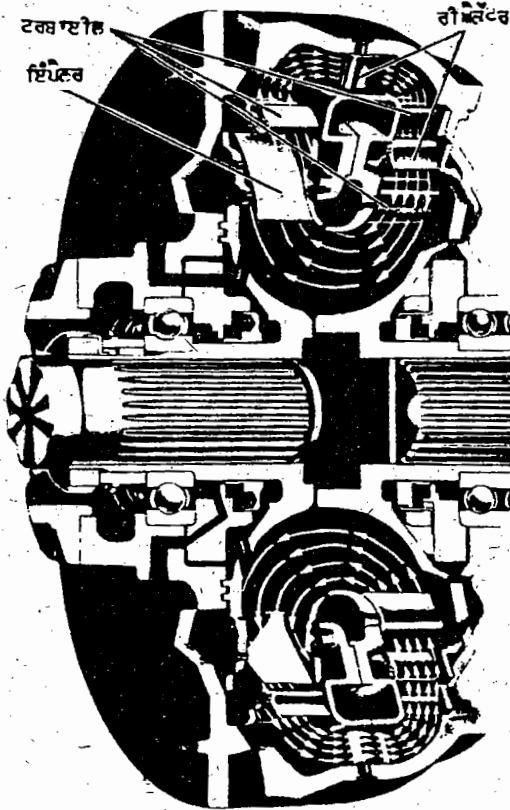
2. **ਜਲ-ਚਾਲੀ ਟੌਰਕ ਕਨਵਰਟਰ**—ਜਲ-ਚਾਲੀ ਕਨਵਰਟਰ, ਸਵੈਚਲਿਤ ਅਤੇ ਲਗਾਤਾਰ ਟੌਰਕ ਤਬਦੀਲ ਕਰਦੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਯੰਤਰ ਹੈ ਜਦੋਂ ਯੰਤਰਿਕ ਕਨਵਰਟਰ ਵਿਚ ਟੌਰਕ ਦੀ ਤਬਦੀਲੀ ਸਟੈਪਾਂ ਵਿਚ ਬਾਹਰੀ ਲੀਵਰ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜਲ-ਚਾਲੀ ਟੌਰਕ ਕਨਵਰਟਰ ਦੀ ਸੁਯੋਗਤਾ ਪੁਰਜ਼ਿਆਂ ਅੰਦਰ ਦਵੰ ਦੇ ਦਾਖਲ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਕੋਣਾਂ ਅਤੇ ਪੁਰਜ਼ਿਆਂ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲਣ ਵਾਲੇ ਕੋਣਾਂ ਉੱਤੇ ਪੂਰਨ ਤੌਰ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਕੋਣ ਦੇ ਬਦਲਣ ਨਾਲ k ਵੀ ਬਦਲਦਾ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਸਥਿਰ ਟੌਰਕ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਸਿਫਰ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਸਥਿਰ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਨਿਕਾਸੀ ਟੌਰਕ ਇੰਜਨ ਦੀ ਟੌਰਕ ਨਾਲੋਂ ਤਿਗਣੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਦੋਂ ਇਕ ਸਟੇਜੀ ਕਨਵਰਟਰ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਹੋਵੇ। ਪ੍ਰੰਤੂ ਤਿੰਨ-ਸਟੇਜੀ ਕਨਵਰਟਰ ਵਿਚ ਇਹ ਪੰਜ ਗੁਣਾਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਨਿਵੇਸ਼ ਸੋਖਣ ਗੁਣਾਂ ਕਰਕੇ ਇਕ ਜਲ-ਚਾਲੀ ਕਨਵਰਟਰ ਇੰਜਨ ਦੀ ਸਪੀਡ ਇੰਨੀ ਘੱਟਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇੰਜਨ ਵਧ ਤੋਂ ਵਧ ਟੌਰਕ ਦੇਵੇ ਜਦੋਂ ਕਿ ਲੋੜ ਕਨਵਰਟਰ ਦੀ ਨਿਕਾਸ ਸਪੀਡ ਨੂੰ ਸਥਿਰ ਅਵਸਥਾ ਟੌਰਕ ਵਾਲੀ ਸਪੀਡ ਤਕ ਘੱਟਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਕਨਵਰਟਰ ਦੀ ਸੁਯੋਗਤਾ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਸਪੀਡ ਉੱਤੇ ਉਚਮਤ (80-90) ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਅਕਸਰ ਇੰਜਨ ਸਪੀਡ ਦੀ ਉਚਤਮ ਸਪੀਡ ਨਾਲੋਂ 40-80% ਅਤੇ ਜਿਉਂ ਹੀ ਸਾਫਟ ਦੀ ਸਪੀਡ ਇੰਜਨ ਦੀ ਸਪੀਡ ਜਿੰਨੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਇਹ ਸਿਫਰ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੁਣਾਂ ਕਰਕੇ ਹੀ ਉਚ ਸਪੀਡ ਉੱਤੇ ਇਸ ਦੇ ਕਾਰਜ ਕਰਨ ਦਾ ਢੰਗ ਟੌਰਕ ਕਨਵਰਸ਼ਨ ਤੋਂ ਸਾਧਾਰਣ ਦਵ ਕਪਲਿੰਗ ਜਾਂ ਸਿਧੀ ਯੰਤਰਿਕ ਡਰਾਈਵ ਵਿਚ ਬਦਲਣ ਯੋਗ ਹੈ।

ਜਲ-ਚਾਲੀ ਕਿਰਿਆ—ਇਹ ਕਿਰਿਆ ਕਨਵਰਟਰ ਦੇ ਠੋਸ ਪੁਰਜ਼ਿਆਂ ਅਤੇ ਦਵ ਵਿਚਕਾਰ ਸੰਵੇਗ ਦੀ ਅਦਲਾ-ਬਦਲੀ ਕਾਰਨ ਹੁੰਦੀ ਹੈ (ਚਿੱਤਰ 1)। ਨਿਵੇਸ਼ ਸਾਫਟ ਉੱਤੇ ਲੱਗੇ ਇੰਪੈਲਰ ਦੇ ਬਲੇਡ ਜਾਂ ਵੇਨ (Vane) ਦਵ ਨੂੰ ਘੁੰਮਣ-ਧੁਰੇ ਦੇ ਨੇੜੇ ਦੀ ਬਾਹਰਲੇ ਰਿਮ ਵੱਲ ਖੱਕਦੇ ਹਨ। ਵੇਨਜ਼ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਅਤੇ ਵੱਡਾ ਅਰਧ ਵਿਆਸ ਦਵ ਦੀ ਸੰਵੇਗ ਨੂੰ ਵਧਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਵਧੇਰੇ ਊਰਜਾ ਵਾਲਾ ਦਵ ਇੰਪੈਲਰ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲਕੇ ਟਰਬਾਈਨ ਦੇ ਬਲੇਡਾਂ ਉੱਤੇ ਟਕਰਾਉਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਟਰਬਾਈਨ ਚਲਦੀ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਕਿ ਨਿਕਾਸ ਸਾਫਟ ਨਾਲ ਜੁੜੀ ਹੋਈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਟਰਬਾਈਨ ਵਿਚੋਂ ਦਵ ਬਲੇਡਾਂ ਵਾਲੇ ਰੀਐਂਕਟਰ ਵਿਚ ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਰੀਐਂਕਟਰ ਦੇ ਬਲੇਡ ਢਾਂਚੇ ਨਾਲ ਸਥਿਰ ਰੂਪ ਵਿਚ ਕੱਸੇ ਹੋਏ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਹੜੇ ਦਵ ਦੇ ਪ੍ਰਵਾਹ ਨੂੰ ਪਰਿਵਰਤਿਤ ਕਰਕੇ ਮੁੜ ਇੰਪੈਲਰ ਵੱਲ ਮੋੜਦੇ ਹਨ। ਸਥਿਰ ਰੀਐਂਕਟਰ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਵਾਹ ਦੀ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿਚ ਆਈ ਇਹ ਤਬਦੀਲੀ ਸੰਵੇਗ ਵਿਚਕਾਰ ਆ ਰਹੀ ਤਬਦੀਲੀ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਇੰਪੈਲਰ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਸੰਵੇਗ ਵਿਚ ਵਾਧਾ ਕਰਕੇ ਕਨਵਰਟਰ ਦੀ ਨਿਕਾਸ ਸਾਫਟ ਨੂੰ ਵਧੇਰੇ ਟੌਰਕ ਮੁਹੱਈਆ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਚਿੱਤਰ 1. ਸਾਧਾਰਣ ਜਲ-ਚਾਲੀ ਟਾਰਕ ਕਨਵਰਟਰ

ਚਿੱਤਰ 2. ਤਿੰਨ-ਸਟੇਜੀ ਕਨਵਰਟਰ ਜਿਸ ਵਿਚ ਸਾਧਾਰਣ ਢੰਗ ਨਾਲ ਦਵ ਦਾ ਪ੍ਰਵਾਹ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਿਸਮ ਦੇ ਟਾਰਕ ਕਨਵਰਟਰ ਵਿਚ ਜਿਉਂ ਹੀ ਨਿਕਾਸ ਸ਼ਾਫਟ ਦੇ ਸਪੀਡ ਨਿਵੇਸ਼ ਸ਼ਾਫਟ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਸੁਯੋਗਤਾ ਘਟਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਰੀਪੋਰਟਰ ਨੂੰ ਫੀ-ਵੀਲ ਦੇ ਨਾਲ ਲਗਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਇਹ ਦਵ ਦੇ ਨਾਲ ਜਦੋਂ ਹੋਰ ਟਾਰਕ ਵਿਚ ਵਾਧਾ ਸੰਭਵ ਨਾ ਹੋਵੇ ਉੱਚ ਸਪੀਡ ਅਨੁਪਾਤ (Speed ratio) ਉੱਤੇ ਘੁੰਮੇ। ਚਾਰ-ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਾਲਾ ਬਹੁ-ਫੇਜ਼ੀ ਕਨਵਰਟਰ ਇਸ ਤੋਂ ਵੀ ਵੱਧ ਇਕ ਸਮਾਨ ਸੁਯੋਗਤਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.—ਮੈਕ. ਐਨ. ਸ. ਟ. 13 : 711

ਟਾਰਕਵਾ : ਦੱਖਣ-ਪੱਛਮੀ ਘਾਨਾ ਦੇ ਪੱਛਮੀ ਖੰਡ ਦਾ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ ਜੋ ਗਾਜਾਨੀ ਔਕਰਾ ਤੋਂ 200 ਕਿ. ਮੀ. ਪੱਛਮ ਵੱਲ ਅਤੇ ਸੈਂਕੰਡੀ ਟਾਕਾਰਾਡੀ ਤੋਂ 64 ਕਿ. ਮੀ. ਉੱਤਰ-ਪੱਛਮ ਵੱਲ ਵਾਕਿਆ

ਹੈ। ਇਹ ਆਪਣੇ ਆਸਪਾਸ ਦੇ ਜ਼ਰਾਇਤੀ ਅਤੇ ਖਾਣ-ਖੁਦਾਈ ਖੇਤਰ ਦੀ ਮੰਡੀ ਵੀ ਹੈ। ਇਥੇ ਚੌਲ, ਕਸਾਵਾ, ਕੇਲੇ, ਰਬੜ, ਖੰਡ, ਮੱਕੀ, ਕੋਕੋ ਨਾਰੀਅਲ ਆਦਿ ਦਾ ਵਪਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਥੇ ਸੋਨੇ ਦੀ ਖਾਣ ਖੁਦਾਈ 10 ਵੀਂ ਸਦੀ ਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਮੈਗਨੀਜ਼, ਬਾਕਸਾਈਟ, ਹੀਰੋ, ਲੋਹੇ, ਐਸਬੈਸਟਸ, ਕ੍ਰੋਮਾਈਟ ਆਦਿ ਖਣਿਜ ਵੀ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਇਥੇ ਸੀਮੰਟ, ਇਮਾਰਤੀ ਲੱਕੜ, ਸ਼ੀਸ਼ਾ, ਮਾਚਸਾਂ, ਇੱਟਾਂ-ਟਾਈਲਾਂ, ਬਨਸਪਤੀ ਤੇਲ, ਪੀਣ ਦੇ ਪਦਾਰਥ, ਕੋਕੋ ਦੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਆਦਿ ਬਣਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਥੇ ਭੇਡਾਂ ਦੀ ਨਸਲਕਸ਼ੀ ਅਤੇ ਭੇਡਾਂ ਬੱਕਰੀਆਂ ਦੀਆਂ ਬੀਮਾਰੀਆਂ ਦਾ ਖੋਜ ਕੇਂਦਰ ਵੀ ਸਥਾਪਤ ਹੈ।

ਆਬਾਦੀ—16,238 (1982)

5° 20' ਉ. ਵਿਭ.: 20° 2' ਪੱ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 11 : 563

ਟਾਰਕਵੀਨੀਆ : ਕੇਂਦਰੀ ਇਟਲੀ ਦੇ ਲੇਸੀਅਮ ਖੰਡ ਵਿਚ ਵਿਟੋਰਬੋ ਸ਼ਹਿਰ ਤੋਂ 96 ਕਿ. ਮੀ. ਉੱਤਰ-ਪੱਛਮ ਵੱਲ ਅਤੇ ਰੋਮ ਤੋਂ 97 ਕਿ. ਮੀ. ਉੱਤਰ ਵੱਲ ਟਕਸਨ ਪਹਾੜੀ ਉੱਤੇ ਸਥਿਤ ਇਹ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਇਤਿਹਾਸਕ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਇਸੇ ਖੰਡ ਵਿਚ ਇਤਰੂਰੀਆ ਸਾਮਰਾਜ ਦੇ ਵੱਡੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਇਹ ਟਾਈਬੀਰੀਅਨ ਸਾਗਰ ਤੋਂ ਸਿਰਫ 8 ਕਿ. ਮੀ. ਦੀ ਦੂਰੀ ਤੇ ਹੈ।

ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਪੁਰਾਣੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਵੱਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਇਸ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਨਾਂ ਕਾਰਨੋਟੋ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਨੇੜੇ ਜਿਹੇ ਲਾ ਸੀਵੀਤਾ ਪਹਾੜੀ ਉੱਤੇ ਥੇਹਾਂ ਦੀ ਖੁਦਾਈ ਤੋਂ ਇਸ ਦੇ 9ਵੀਂ ਸਦੀ ਈ. ਪੂ. ਵਿਚ ਵੀ ਵਸੇ ਹੋਣ ਦੇ ਸੰਕੇਤ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਇਥੇ ਹੀ ਇਤਰੂਰੀਆਈ ਸ਼ਮਿਆਂ ਵਿਚ ਬਣੇ ਭਵਨ 'ਅਰਾ ਡੈਲਾ ਰੋਗੀਨਾ' ਦੇ ਖੰਡਰ ਮਿਲੇ ਹਨ। ਇਹ ਆਪਣੇ ਜ਼ਮਾਨੇ ਵਿਚ ਉਤਰੂਰੀਆਈਆਂ ਦਾ ਕਬਰਿਸਤਾਨ ਹੋਇਆ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਕਬਰਿਸਤਾਨ ਵਿਚ 6ਵੀਂ ਤੇ ਚੌਥੀ ਸਦੀ ਈ. ਪੂ. ਦੇ ਮਕਬਰੇ ਮਿਲੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਉੱਤੇ ਵਧੀਆ ਚਿੱਤਰਕਾਰੀ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਮਕਬਰਿਆਂ ਉੱਤੇ ਦੂਜੀ ਸਦੀ ਈ. ਪੂ. ਦੀ ਵਧੀਆ ਚਿੱਤਰਕਾਰੀ ਦੇ ਨਮੂਨੇ ਵੀ ਮਿਲਦੇ ਹਨ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਪੁਰਾਤਤਵਾਂ ਤੋਂ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਇਤਰੂਰੀ-ਆਈ ਹੋਣ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਰੋਮ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਲਈ ਉਸਾਰੇ ਗਏ ਇਤਰੂਰੀਅਨ ਕਨਫੈਡਰੇਸ਼ਨ ਦੇ 12 ਵੱਡੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਯੂਨਾਨ ਨਾਲ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤਕ ਅਤੇ ਵਪਾਰਕ ਸੰਬੰਧ ਵੀ ਕਾਇਮ ਰਹੇ ਹਨ। 394,388 ਅਤੇ 358-51 ਈ. ਪੂ. ਵਿਚ ਰੋਮਨਾਂ ਨਾਲ ਲੜਾਈਆਂ ਮਗਰੋਂ 181 ਈ. ਪੂ. ਵਿਚ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਉੱਤੇ ਰੋਮਨਾਂ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਹੋ ਗਿਆ। 90 ਈ. ਪੂ. ਵਿਚ ਇਥੋਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਰੋਮਨਾਂ ਵਾਲੇ ਸ਼ਹਿਰੀ ਮੁਖਤਿਆਰ ਮਿਲ ਗਏ।

6ਵੀਂ ਤੇ 7ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਕਾਂਸੀ ਉਦਯੋਗ ਲਈ ਮਸ਼ਹੂਰ ਸੀ ਪਰ ਇਸ ਦੇ ਨੇੜੇ ਹੀ ਸ਼ਿਅਰੀ ਅਤੇ ਵੁਲਸੀ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਦੇ ਉੱਨਤ ਹੋਣ ਨਾਲ ਇਸ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਪਹਿਲਾਂ ਜਿੰਨੀ ਨਾ ਰਹੀ। ਚੌਥੀ ਸਦੀ ਵਿਚ ਰੋਮਨ ਜੰਗਾਂ ਕਾਰਨ ਵੀ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਪਤਨ ਹੁੰਦਾ ਗਿਆ। ਇਥੋਂ ਦੇ ਉਦਯੋਗਕ ਧੰਦਿਆਂ ਵਿਚ ਕਾਗਜ਼ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਅਤੇ ਜ਼ਰਾਇਤੀ ਉਦਯੋਗਿਕ ਉਤਪਾਦਨ ਅਤੇ ਸੈਰ-ਸਪਾਟੇ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਧੰਦੇ ਉੱਨਤ ਹਨ।

ਆਬਾਦੀ—13,007 (1981)

42° 15' ਉ. ਵਿਭ.: 11° 45' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 11 : 566; ਐਨ. ਅਐ. 26 : 301

ਟੌਰਕਵੀਮਾਡਾ, ਟਾਮਸ ਡ : ਇਹ ਸਪੇਨ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਮਹਾਨ ਧਾਰਮਕ-ਤਫ਼ਤੀਸ਼ ਅਧਿਕਾਰੀ ਸੀ, ਜਿਸ ਦਾ ਨਾਂ ਧਾਰਮਕ-ਤਫ਼ਤੀਸ਼ ਦੇ ਭੈ, ਧਾਰਮਕ ਕੱਟੜਤਾ ਅਤੇ ਹਠਧਰਮੀ ਦੇ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਜਨਮ 1420 ਈ. ਵਿਚ ਵੱਲਡੋਲਿਡ (Valladolid) ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਇਹ ਡੋਮੀਨੀਕਨ ਧਰਮ ਦਾ ਪ੍ਰੋਕਾਰ ਸੀ ਅਤੇ 1452 ਤੋਂ 1474 ਈ. ਤੱਕ ਸੀਰੋਵੀਆ ਵਿਚ ਸਾਂਤਾ ਕਰੂਜ਼ ਮੱਤ ਦਾ ਪ੍ਰਾਇਰ ਲੱਗਿਆ ਰਿਹਾ। ਇਸ ਦਾ ਇਹ ਪੱਕਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਸੀ ਕਿ ਯਹੂਦੀਆਂ, ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਅਤੇ ਹਬਸ਼ੀਆਂ ਪਾਸੋਂ ਸਪੇਨ ਦੀ ਖੁਸ਼ਹਾਲੀ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਖਤਰਾ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਕੈਥੋਲਿਕ ਬਾਦਸ਼ਾਹਾਂ ਦੀਆਂ ਧਾਰਮਕ ਪਾਲਿਸੀਆਂ ਉੱਤੇ ਇਸ ਨੇ ਬੜਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾਇਆ। ਭਾਵੇਂ ਇਸ ਦੇ ਆਪਣੇ ਬਜ਼ੁਰਗ ਵੀ ਯਹੂਦੀ ਸਨ ਪਰ ਤਾਂ ਵੀ 1492 ਈ. ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੁਆਰਾ 170,000 ਅਜਿਹੇ ਯਹੂਦੀਆਂ ਨੂੰ ਸਪੇਨ ਵਿਚੋਂ ਕੱਢਵਾ ਦਿੱਤਾ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਈਸਾਈ ਮੱਤ ਕਬੂਲ ਕਰਨ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕੀਤਾ ਸੀ।

ਸੰਨ 1483 ਵਿਚ ਟੌਰਕਵੀਮਾਡਾ ਨੂੰ ਮਹਾਨ ਤਫ਼ਤੀਸ਼-ਅਧਿਕਾਰੀ ਥਾਪਿਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਇਸ ਨੇ ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿਚ ਛਾਣਬੀਣ ਲਈ ਲੋਕਲ ਟ੍ਰਿਬਿਊਨਲ ਕਾਇਮ ਕਰ ਦਿੱਤੇ। ਅਜਿਹੇ ਧਾਰਮਕ-ਤਫ਼ਤੀਸ਼ਕਾਰਾਂ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਲਈ ਇਸ ਨੇ ਕੁਫ਼ਰ, ਧਰਮ-ਬੇਮੁਖਤਾ, ਟੂਣੇ ਟਾਮਣੇ, ਦੂਜੇ ਵਿਆਹ, ਸੂਦਖੋਰੀ ਅਤੇ ਰੱਬ-ਨਿੰਦਿਆ ਆਦਿ ਵਰਗੇ ਜੁਰਮਾਂ ਲਈ 28 ਧਾਰਾਵਾਂ ਬਣਾਈਆਂ ਅਤੇ ਤਸੀਹੇ ਦੇਣ ਦਾ ਉਪਬੰਧ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਲਗਭਗ 2000 ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਸਾਂਝਿਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਵੱਲੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਇੰਨੀ ਸਖਤੀ ਨੂੰ ਦੇਖਦਿਆਂ ਅਤੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਸ਼ਿਕਾਇਤਾਂ ਕਰਕੇ 1494 ਈ. ਵਿਚ ਪੋਪ ਨੇ ਚਾਰ ਸਹਾਇਕ ਤਫ਼ਤੀਸ਼ਕਾਰ ਨਿਯੁਕਤ ਕੀਤੇ ਤਾਂ ਜੋ ਇਸ ਉੱਤੇ ਕੁਝ ਰੋਕ ਪਾਈ ਜਾ ਸਕੇ।

16 ਸਤੰਬਰ, 1498 ਨੂੰ ਐਵਿਲਾ ਵਿਖੇ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮਾ. 10 : 54

ਟਾਰਕਾਨ : ਪੂਰਬੀ ਸੈਲੇਬੀਜ ਸਾਗਰ ਵਿਚ ਬੋਰਨੀਓ ਦੇ ਉੱਤਰ-ਪੂਰਬ ਤੱਟ ਤੋਂ ਪਰ੍ਹਾ ਇੰਡੋਨੇਸ਼ੀਆ ਦਾ ਇਕ ਟਾਪੂ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਖੇਤਰਫਲ 303 ਵ. ਕਿ. ਮੀ. ਹੈ। ਇਸ ਟਾਪੂ ਦੀ ਲੰਬਾਈ 16 ਕਿ. ਮੀ. ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਤੱਟੀ ਖੇਤਰ ਨੀਵਾਂ ਤੇ ਦਲਦਲੀ ਹੈ। ਟਾਪੂ ਦੇ ਪੱਛਮੀ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ਤੇਲ ਦੇ ਭੰਡਾਰ ਪਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਦੂਜੇ ਮਹਾਂਯੁਧ ਦੌਰਾਨ 1942 ਈ. ਵਿਚ ਜਾਪਾਨੀਆਂ ਨੇ ਇਸ ਉੱਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ ਮਗਰੋਂ ਮਈ, 1945 ਵਿਚ ਆਸਟ੍ਰੇਲੀਅਨਾਂ ਨੇ ਇਹ ਟਾਪੂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਲੈ ਲਿਆ। ਟਾਪੂ ਦੇ ਪੱਛਮੀ ਸਿਰੇ ਉੱਤੇ ਟਾਪੂ ਦੇ ਨਾਂ ਦਾ ਇਕ ਸ਼ਹਿਰ ਵੀ ਵਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

3° 21' ਉ. ਵਿਭ.: 117° 36' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮਾ. 9 : 821

ਟਾਰਕਿੰਗਟਨ, (ਨਿਊਟਨ) ਬੂਬ : ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਇਸ ਨਾਵਲਕਾਰ ਅਤੇ ਨਾਟਕਕਾਰ ਦਾ ਜਨਮ 29 ਜੁਲਾਈ, 1869 ਨੂੰ ਇੰਡਿਆਨਾ ਰਾਜ ਵਿਚ ਇੰਡਿਆਨਾਪੋਲਿਸ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਮੱਧ ਪੱਛਮੀ ਖੇਤਰ ਦੇ ਵਸਨੀਕਾਂ ਦੇ ਵਿਅੰਗਮਈ ਅਤੇ ਰੋਮਾਂਚਵਾਦ ਚਰਿੱਤਰ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਕਾਰਨ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਨੇ ਪ੍ਰਿੰਸਟਨ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਤੋਂ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। 'ਦੀ ਜੈਟਲਮੈਨ ਫ੍ਰਾਮ ਇੰਡਿਆਨਾ' (1899) ਇਸ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਜਜ਼ਬਾਤੀ ਨਾਵਲ ਸੀ ਜੋ ਕਿ ਬਹੁਤ ਸਫਲ ਰਿਹਾ। ਸੰਨ 1902-03 ਦੌਰਾਨ ਇਹ ਇੰਡਿਆਨਾ

ਲੈਜਿਸਲੇਚਰ ਦਾ ਮੈਂਬਰ ਰਿਹਾ ਪਰ ਆਪਣਾ ਸਮਾਂ ਲਿਖਣ ਵੱਲ ਲਗਾਉਣ ਕਾਰਨ ਇਹ ਰਾਜਨੀਤੀ ਤੋਂ ਅਲੱਗ ਹੋ ਗਿਆ। 'ਦੀ ਮੈਨ ਫ੍ਰਾਮ ਹੋਮ' (1908), 'ਮਿਸਟਰ ਐਨਟੋਨੀਓ' (1916), 'ਅਪ ਫ੍ਰਾਮ-ਨੋਵੋਰ' (1919) ਅਤੇ 'ਕਲੈਰਨਸ' (1914) ਸਮੇਤ ਇਸ ਨੇ ਤਕਰੀਬਨ 20 ਨਾਟਕ ਲਿਖੇ। ਸੰਨ 1928 ਵਿਚ ਇਸ ਦੀਆਂ ਆਪ-ਬੀਤੀਆਂ ਬਾਰੇ 'ਦੀ ਵਰਲਡ ਡਜ਼ ਮੋਰ' ਪੁਸਤਕ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੋਈ।

ਬੂਬ ਟਾਰਕਿੰਗਟਨ

'ਦੀ ਟੂ ਵੈਨਰੇਵਲਜ਼' (1902), 'ਦੀ ਕਨਕਵੈਸਟ ਆਫ ਕਾਨਾਨ' (1905), 'ਪਨੈਰਾਡ' (1914), 'ਟਰਮਾਇਲ' (1915), 'ਸੈਵਨਟੀਨ' (1917), 'ਦੀ ਮਿਡਲੈਂਡਰ' (1924), 'ਦੀ ਪਲੂਟੋਕ੍ਰੈਟ' (1927) ਆਦਿ ਇਸ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਨਾਵਲ ਹਨ। ਆਪਣੇ ਪਿਛਲੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਘਰੇਲੂ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਤੇ ਕਈ ਨਾਵਲ ਲਿਖੇ। ਇਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਵਲਾਂ 'ਦੀ ਮੈਗਨੀਫੀਸੈਂਟ ਐਂਬਰਸਨਜ਼' (1918) ਅਤੇ 'ਐਲਿਸ ਐਡਮਜ਼' (1921) ਤੇ ਪੁਲਿਤਜ਼ਰ ਪੁਰਸਕਾਰ ਮਿਲਿਆ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਪਹਿਲੇ ਨਾਵਲ ਉਪਰ ਸੰਨ 1941 ਵਿਚ ਫ਼ਿਲਮ ਵੀ ਬਣਾਈ ਗਈ। ਸੰਨ 1942 ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਰੂਜ਼ਵੈੱਲਟ ਵਿਸ਼ਿਸਟ ਸੇਵਾ ਮੈਡਲ ਅਤੇ ਸੰਨ 1945 ਵਿਚ ਅਮਰੀਕਾ ਦੀ ਅਕੈਡਮੀ ਆਫ ਫ਼ਾਈਨ ਆਰਟਸ ਐਂਡ ਲੈਟਰਜ਼ ਵਲੋਂ ਹਾਊਵੈੱਲਜ਼ ਮੈਡਲ ਮਿਲਿਆ। ਇਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਿੰਸਟਨ ਡੀ ਪਾ ਅਤੇ ਕੋਲੰਬੀਆ ਵਿਖੇ ਆਨਰੇਰੀ ਪਦਵੀ ਦੇ ਕੇ ਸਨਮਾਨਿਆ ਗਿਆ।

19 ਮਈ, 1946 ਨੂੰ ਇੰਡਿਆਨਾ ਵਿਖੇ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਅਮੇ. 26 : 271; ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮਾ. 9 : 827; ਐਵ. ਐਨ. 11 : 574; ਕੋਲ. ਐਨ. 19 : 180; ਵ. ਯੂ. ਐਨ. 14 : 4924; ਨਿ. ਯੂ. 14 : 7952

ਟਾਰਗਾਓ (Torgau) : ਜਰਮਨੀ ਦਾ ਇਕ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਲਾਈਪਸਿਕ ਡਿਸਟ੍ਰਿਕਟ ਵਿਚ ਲਾਈਪਸਿਨ ਸ਼ਹਿਰ ਤੋਂ 49 ਕਿ.ਮੀ. ਉੱਤਰ-ਪੂਰਬ ਵਿਚ ਐਲਬ ਦਰਿਆ ਦੇ ਕੰਢੇ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਲਿਖਤੀ ਹਵਾਲਾ 973 ਈ ਤੋਂ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। 1255 ਤੋਂ 1267 ਈ. ਵਿਚਕਾਰ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਨੂੰ ਸ਼ਹਿਰੀ ਅਖਤਿਆਰ ਮਿਲੇ। 1456 ਈ. ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਮੈਕਸਨੀ ਦੇ ਚੋਣਕਾਰਾਂ ਦਾ ਰਿਹਾਇਸ਼ੀ ਸਥਾਨ ਬਣਿਆ ਰਿਹਾ। ਸੰਨ 1533-44 ਦਰਮਿਆਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਥੇ ਕਿਲਾ ਵੀ ਬਣਵਾਇਆ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਮਿਆਂ ਵਿਚ ਧਾਰਮਕ ਸੁਧਾਰਵਾਦੀ ਲਹਿਰ ਦਾ ਮੋਢੀ ਮਾਰਟਿਨ ਲੂਥਰ ਇਥੇ ਰਿਹਾ

ਅਤੇ ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰੋਟੈਸਟੈਂਟ ਸਾਥੀਆਂ ਸਮੇਤ ਲੀਗ ਦਾ ਵਿਧਾਨ ਲਿਖਿਆ। ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਕਈ ਹੋਰ ਇਤਿਹਾਸਕ ਘਟਨਾਵਾਂ ਵੀ ਹੋਈਆਂ। 1760 ਈ. ਵਿਚ ਫੈਡਰਿਕ ਮਹਾਨ ਨੇ ਆਸਟ੍ਰੀਆ ਨੂੰ ਹਰਾਇਆ। 22 ਅਪ੍ਰੈਲ, 1945 ਦੇ ਦਿਨ ਅਮਰੀਕੀ ਅਤੇ ਸੋਵੀਅਤ ਰੂਸ ਦੀਆਂ ਫ਼ੌਜਾਂ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਮੁਠਭੇੜ ਵੀ ਇਥੇ ਹੀ ਹੋਈ। ਜਰਮਨੀ ਅਧੀਨ ਖੇਤਰ ਜਰਮਨੀ ਪੂਰਬੀ ਅਤੇ ਜਰਮਨੀ ਪੱਛਮੀ ਵਿਚਕਾਰ ਵੰਡਿਆ ਗਿਆ।

ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਪਹਿਲਾਂ ਪ੍ਰਸ਼ਾਅ ਦੇ ਸੈਕਸਨੀ ਪ੍ਰਾਂਤ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਪਰ 1945 ਈ. ਪਿਛੋਂ ਇਹ ਸੋਵੀਅਤ ਸੰਘ ਦੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕੀਤੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਸੀ ਅਤੇ 1949 ਈ. ਵਿਚ ਜਰਮਨ ਡੈਮੋਕ੍ਰੇਟਿਕ ਰਿਪਬਲਿਕ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰ ਲਿਆ ਗਿਆ। ਅੱਜਕੱਲ੍ਹ ਇਹ ਸੋਨਅਤੀ ਸ਼ਹਿਰ ਰੇਲਾਂ ਦੇ ਜੰਕਸ਼ਨ ਅਤੇ ਦਰਿਆਈ ਬੰਦਰਗਾਹ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਉੱਨਤ ਹੈ। ਇਥੇ ਜ਼ਰਾਇਤ ਮਸ਼ੀਨਰੀ, ਸਿਰੈਮਿਕ ਭਾਂਡੇ, ਸ਼ੀਸ਼ਾ, ਕਾਗਜ਼ ਅਤੇ ਲੋਹਾ ਢਲਾਈ ਦੇ ਕਾਰਖਾਨੇ ਹਨ।

ਆਬਾਦੀ—21,301 (1983)

51° 34' ਉ. ਵਿਭ.: 13° 00' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਥਿ. ਮਾ. 11 : 851; ਐਨ. ਅਮੇ. 26 : 702

ਟਾਰਗੋਵੀਕਾ ਕਾਨਫੈਡਰੇਸ਼ਨ : ਇਹ ਪੋਲੈਂਡ ਦੇ ਰੂੜੀਵਾਦੀ ਧਾਰਾ ਵਾਲੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੀ ਲੀਗ ਸੀ ਜਿਸ ਨੇ 3 ਮਈ, 1791 ਦੇ ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੀ ਵਿਰੋਧਤਾ ਇੰਨੀ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹਤਾ ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਾਮਯਾਬੀ ਲਈ ਸਰਕਾਰ ਵਿਰੁੱਧ ਰੂਸੀ ਹਥਿਆਰ ਵੀ ਵਰਤੇ। ਇਸ ਲੀਗ ਦੀ ਅਜਿਹੀ ਵਿਰੋਧਤਾ ਦਾ ਨਤੀਜਾ 1793 ਈ. ਵਿਚ ਪੋਲੈਂਡ ਦਾ ਦੂਜੀ ਵਾਰ ਦਾ ਬਟਵਾਰਾ ਸੀ। ਪਹਿਲਾ ਬਟਵਾਰਾ 1772 ਈ. ਵਿਚ ਹੋਇਆ। ਪੋਲੈਂਡ ਦੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਸਟੈਨੀਸਲਾਵ ਦੂਜੇ ਪੋਨੀਅਤੋਵਸਕੀ (Stanislaw II Pontiatowski) ਜਿਹੜਾ 1764 ਤੋਂ 1795 ਈ. ਤੱਕ ਪੋਲੈਂਡ ਦੀ ਗੱਦੀ ਤੇ ਬੈਠਾ, ਨੇ ਇਸ ਉਪਰੰਤ ਆਪਣੇ ਰਾਜ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਤੇ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਰਾਜਨੀਤਕ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਪੱਧਰ ਤੇ ਸੁਧਾਰ ਕਰਨੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੇ। ਇਸੇ ਮੰਤਵ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਲਈ ਇਸ ਨੇ 1788 ਤੋਂ 1792 ਈ. ਤੱਕ ਚਾਰ ਸਾਲ ਦਾ ਇਜਲਾਸ ਵੀ ਕੀਤਾ ਜਿਸ ਦੌਰਾਨ 3 ਮਈ, 1791 ਦੇ ਸੰਵਿਧਾਨ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਦਾ ਮਤਾ ਵੀ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਸੰਵਿਧਾਨ ਅਨੁਸਾਰ ਪੋਲੈਂਡ ਦੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹਤ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸਤੋਨੀ ਕਰਾਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਤਿੰਨ ਮੁੱਖ ਸ਼ਾਖਾਵਾਂ ਵਿਚ (1) ਕਾਰਜਕਾਰੀ ਕੈਬਨਿਟ (ਇਹ ਦੋ-ਭਾਗੀ ਲੈਜਿਸਲੇਟਿਵ ਕੌਂਸਲ ਅੱਗੇ ਜਵਾਬਦੇਹ ਸੀ), (2) ਨਾਗਰਿਕ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਵਿਚ ਸਾਧਾਰਣ ਜਨਤਾ ਤੇ ਸ਼ਾਹੀ ਘਰਾਣੇ ਲਈ ਬਰਾਬਰੀ, ਅਤੇ (3) ਲਿਬਰਮ ਵੀਟੋ ਜਾਂ ਏਕਾਧਿਕਾਰ ਵੀਟੋ ਦੀ ਜਗ੍ਹਾ ਬਹੁ-ਸੰਮਤੀ ਹਕੂਮਤ (ਲਿਬਰਮ ਵੀਟੋ ਅਨੁਸਾਰ ਕੋਈ ਕੁਲੀਨਬੰਸੀ ਹੀ ਵਿਧਾਨ ਮੰਡਲ ਦਾ ਕੋਈ ਵੀ ਬਿੱਲ ਰੱਦ ਕਰ ਸਕਣ ਦੇ ਜਾਂ ਸੇਜਮ (ਵਿਧਾਨ-ਸਭਾ) ਦੇ ਇਜਲਾਸ ਨੂੰ ਮੁਲਤਵੀ ਕਰ ਸਕਣ ਦਾ ਅਭਿਅੰਕਾਰ ਰੱਖਦਾ ਸੀ) ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ ਗਿਆ।

ਇਸ ਨਵੇਂ ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੇ ਪਾਸ ਹੋਣ ਨਾਲ ਕਈ ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਰੂੜੀਵਾਦੀਆਂ ਵਿਚ ਵੀ ਅਖਤਿਆਰਾਂ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਕਮੀ ਹੋ ਜਾਣ ਕਾਰਨ ਵਿਰੋਧ ਜਾਗਿਆ। ਰੂਸ ਦੀ ਕੈਥਰੀਨ ਦੂਜੀ ਨੇ ਵੀ ਇਸ ਵਿਰੋਧਤਾ ਵਿਚ ਹਾਮੀ ਭਰੀ ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਡਰ ਸੀ ਕਿ ਪੋਲੈਂਡ ਦੀ ਮਜ਼ਬੂਤ ਸਰਕਾਰ ਰੂਸ ਦੀ ਅਧੀਨਗੀ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲ ਜਾਵੇਗੀ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਿਚ ਰੂਸ ਦੇ ਅਜਿਹੇ ਸੁਧਾਰ-ਵਾਦੀਆਂ ਨੂੰ ਸ਼ਹਿ ਮਿਲਣੀ ਵੀ ਕੁਦਰਤੀ ਸੀ। ਸੋ ਕੈਥਰੀਨ ਨੇ ਇਹ

ਸਭ ਕੁਝ ਸੋਚਦਿਆਂ-ਸਮਝਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਪੋਲੈਂਡ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਵਿਰੋਧੀ ਧੜੇ ਦੇ ਲੀਡਰਾਂ ਨੂੰ ਸੇਂਟ ਪੀਟਰਜ਼ ਵਿਖੇ ਗੁਪਤ ਰੂਪ ਵਿਚ ਹਥਿਆਰ ਸਪਲਾਈ ਕੀਤੇ ਤਾਂ ਕਿ ਪਹਿਲਾ ਸੰਵਿਧਾਨ ਹੀ ਲਾਗੂ ਰਹੇ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਕੈਥਰੀਨ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਰਾਜ-ਖੇਤਰੀ ਦਿਆਨਤਦਾਰੀ ਲਈ ਵਾਅਦਾ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਤੇ ਪੋਲੈਂਡ ਦੇ ਵਿਰੋਧੀ ਧੜੇ ਦੇ ਲੀਡਰਾਂ ਨੇ 14 ਮਈ, 1792 ਨੂੰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੀ ਫ਼ੌਜ ਨਾਲ ਨਵੇਂ ਸੰਵਿਧਾਨ ਰੱਦ ਕਰਨ ਸਬੰਧੀ ਲੜਾਈ ਲਈ ਟਾਰਗੋਵੀਕਾ ਵਿਖੇ ਇਕ ਕਨਫੈਡਰੇਸ਼ਨ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਰੂਸ ਨੂੰ ਸੈਨਿਕ ਸ਼ਕਤੀ ਲਈ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਚਾਰ ਦਿਨਾਂ ਪਿਛੋਂ ਰੂਸ ਨੇ ਪੋਲੈਂਡ ਨਾਲ ਜੰਗ ਦਾ ਐਲਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।

ਪੋਲੈਂਡ ਦੀ ਫ਼ੌਜ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸ਼ਸਤਰਬੰਧ ਤੇ ਸਿੱਖੀ ਹੋਈ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਰੂਸੀ ਧਾੜਵੀਆਂ ਤੇ ਹਾਵੀ ਹੋ ਗਈ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਿਛਾਹ ਧੱਕ ਦਿੱਤਾ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਪ੍ਰਸ਼ਾਅ ਨਾਲ ਸੰਧੀ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਸੀ ਜਿਸ ਨੇ ਪੋਲੈਂਡ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਕਰਨੇ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਹੁਣ ਪੋਲੈਂਡ ਦੀ ਸੈਨਾ ਉਚ ਕੋਟੀ ਦੀ ਸਿਖਲਾਈ ਅਤੇ ਅਗਵਾਈ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਤੇ ਮੁਕਾਬਲਤਨ ਘੱਟ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਰੂਸੀਆਂ ਨੂੰ ਪਛਾੜਨ ਵਿਚ ਅਸਮਰੱਥ ਰਹੀ ਅਤੇ ਵਾਰਸਾ ਵੱਲ ਇਸ ਨੂੰ ਪਿਛੇ ਹਟਣਾ ਪਿਆ। ਇਸ ਤੇ ਸਟੈਨੀਸਲਾਵ ਨੇ ਲੜਾਈ ਅਤੇ ਦੇਸ਼ ਅੰਦਰਲੇ ਵਿਰੋਧ ਨੂੰ ਜ਼ਿਆਦਾ ਲਮਕਾਉਣਾ ਠੀਕ ਨ ਸਮਝਿਆ ਤੇ ਪੋਲੈਂਡ ਨੂੰ ਦੁਬਾਰਾ ਬਟਵਾਰੇ ਤੋਂ ਬਚਾਈ ਰੱਖਣ ਦੇ ਖਿਆਲ ਨਾਲ ਦੋਹਾਂ ਅੱਗੇ ਹਥਿਆਰ ਸੁੱਟ ਦਿੱਤੇ ਅਤੇ 23 ਜੁਲਾਈ, 1792 ਨੂੰ ਨਵਾਂ ਸੰਵਿਧਾਨ ਰੱਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਫ਼ੈਸਲੇ ਨੂੰ ਸੁਣਦਿਆਂ ਪੋਲੈਂਡ ਦੇ ਸੈਨਿਕ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਨੇ ਅਸਤੀਫੇ ਦੇ ਦਿੱਤੇ ਤੇ ਫ਼ੌਜਾਂ ਖਿੰਡ ਗਈਆਂ। ਸੰਸਦ ਦੇ ਸੁਧਾਰਵਾਦੀ ਆਗੂ ਬਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਜਾ ਵੜੇ ਅਤੇ ਟਾਰਗੋਵੀਕਾ ਲੀਗ ਵਾਲੇ ਤਾਕਤ ਵਿਚ ਆ ਗਏ।

ਇੰਨੀ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਪੋਲੈਂਡ ਨੂੰ ਅਖੰਡਤਾ ਨਾ ਰੱਖ ਸਕਿਆ। ਟਾਰਗੋਵੀਕਾ ਲੀਗ ਦੀ ਹਿਮਾਇਤ ਲਈ ਲੜ ਰਹੀ ਰੂਸੀ ਫ਼ੌਜ ਨੇ ਪੋਲੈਂਡ ਦਾ ਸਾਰਾ ਪੂਰਬੀ ਹਿੱਸਾ ਆਪਣੇ ਕਬਜ਼ੇ ਹੇਠਾਂ ਕਰ ਲਿਆ ਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਪ੍ਰਸ਼ਾਅ ਨੇ ਕੈਥਰੀਨ ਨੂੰ ਸਾਰੇ ਪੋਲੈਂਡ ਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰਨੇ ਰੋਕਣ ਸਮੇਂ ਪੋਲੈਂਡ ਦਾ ਪੱਛਮੀ ਖੇਤਰ ਮੱਲ ਲਿਆ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ 18ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੌਰਾਨ ਪੋਲੈਂਡ ਦਾ ਇਹ ਦੂਜੀ ਵਾਰ ਬਟਵਾਰਾ ਸੀ ਜਿਹੜਾ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਅੰਦਰਲੀ ਫੁੱਟ ਤੇ ਗਵਾਂਢੀ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਮੇਲ-ਜੋਲ ਕਾਰਨ ਹੋਇਆ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਥਿ. ਮਾ. 9 : 825

ਟਾਰਚ (ਵੈਲਡਿੰਗ) : ਟਾਰਚ, ਧਾਤਾਂ ਕੱਟਣ ਅਤੇ ਵੈਲਡ ਕਰਨ ਲਈ ਲੋੜੀਂਦੀ ਗਰਮ ਲਾਟ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਲਈ ਗੈਸਾਂ ਦਾ ਮਿਸ਼ਰਨ ਬਣਾ ਕੇ ਜਲਾਉਣ ਵਾਲਾ ਇਕ ਯੰਤਰ ਹੈ। ਟਾਰਚ ਆਮ ਕਰਕੇ ਐਸਿਟਿਲੀਨ ਅਤੇ ਵਪਾਰਕ ਤੌਰ ਤੇ ਸ਼ੁੱਧ ਅਕੱਸੀਜਨ ਸਪਲਾਈ ਕਰਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ 2960° ਤੋਂ 3315.5° ਸੈਂ. ਤਾਪਮਾਨ ਵਾਲੀ ਲਾਟ ਉੱਤੇ ਨਿਯੰਤਰਨ ਕਰਕੇ ਨਿਯਮਤ ਕਰਨ ਦੀ ਸੁਵਿਧਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸੰਪੂਰਨ ਦਹਿਨ ਲਈ ਐਸਿਟਿਲੀਨ ਦੇ ਆਇਤਨ ਨਾਲੋਂ 2.5 ਗੁਣਾ ਆਇਤਨ ਜਿੰਨੀ ਅਕੱਸੀਜਨ ਲੋੜੀਂਦੀ ਹੈ। ਕਾਰਬਨ ਅਤੇ ਹਾਈਡ੍ਰੋਜਨ ਗਰਮਸੇਖੀ ਯੋਗਿਕ ਹਨ; ਇਸ ਲਈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਿਸ਼ਰਨ ਦੀ ਲਾਟ ਦਾ ਤਾਪਮਾਨ ਦੂਜੀਆਂ ਗੈਸਾਂ ਦੇ ਤਾਪਮਾਨ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਟਾਰਚਾਂ ਦੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਘੱਟ ਦਬਾਉ ਅਤੇ ਉੱਚ ਦਬਾਉ ਵਾਲੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਘੱਟ ਦਬਾਉ ਵਾਲੀ ਟਾਰਚ ਵਿਚ ਐਸਿਟਿਲੀਨ ਮਿਸ਼ਰਨ ਚੈਂਬਰ ਵਿਚ ਦਾਖ਼ਲ ਹੋ ਕੇ ਉੱਚ ਦਬਾਉ

ਮਹਾਨ
ਤਫ਼ਤ
ਜੁੜਿਆ
(Vall)
ਸੀ ਅ
ਕਰੂਜ
ਵਿਸਵ
ਸਪੇਨ
ਬਾਦਸ਼ਾ
ਪਾਇਆ
ਵੀ 1
ਅਜਿਹੇ
ਈਸਾਈ

ਅਧਿਕ
ਛਾਣਬੀ
ਧਾਰਮਕ
ਧਰਮ-ਏ
ਨਿੰਦਿਅ
ਤਸੀਹੇ
2000
ਇੰਨੀ ਸ
1494
ਕੀਤੇ ਤ
1
ਗਈ।

ਉਤਰ-ਪੂ
ਦਾ ਖੇਤਰ
ਕਿ ਮੀ
ਪੱਛਮੀ
ਦੌਰਾਨ 1
ਲਿਆ ਸ
ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ
ਇਕ ਸ਼ਹਿ

39

ਹ.

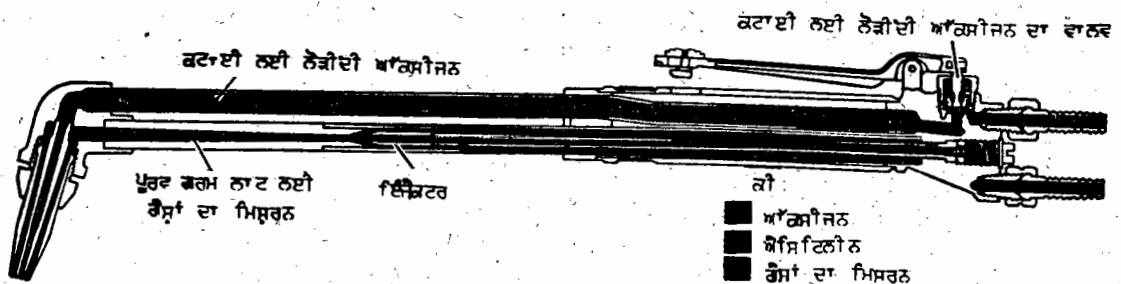
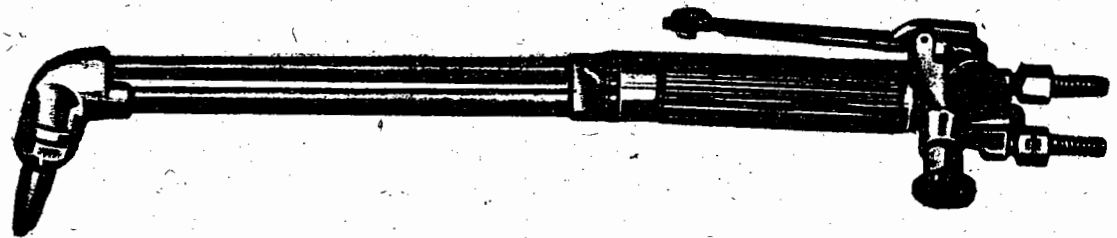
ਟ

ਅਮਰੀਕਾ
ਜੁਲਾਈ,
ਵਿਖੇ ਹੋਇ
ਵਸਨੀਕਾਂ
ਕਾਰਨ ਬੁ
ਤੋਂ ਸਿੱਖਿ
(1899)
ਸਫਲ ਰਿ

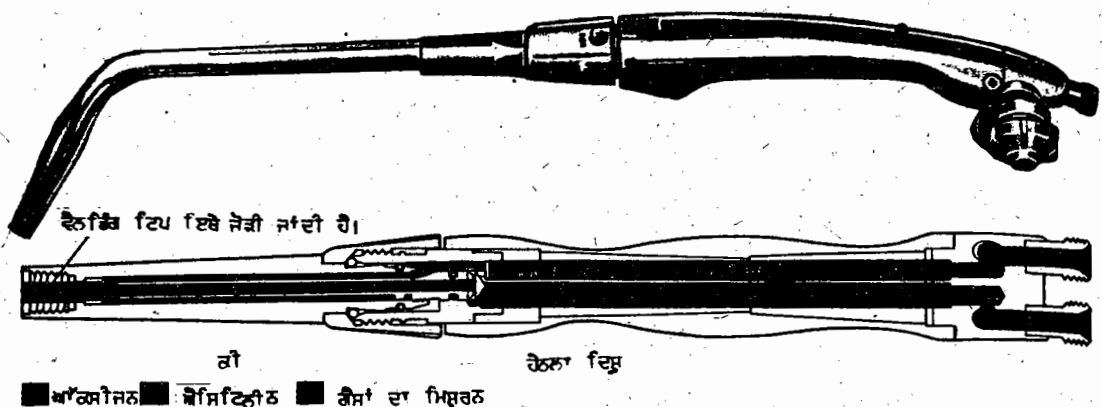
ਵਾਲੀ ਆਕਸੀਜਨ ਦੇ ਜੈੱਟ ਨਾਲ ਟਰਕਾਉਂਦੀ ਹੈ, ਇਸ ਟਾਰਚ ਨੂੰ ਇੰਜੈਕਟਰ ਟਾਰਚ ਵੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ (ਚਿੱਤਰ 1) ਲਾਟ ਲਈ ਲੋੜੀਂਦੀ ਐਸਟਿਲੀਨ ਦੀ ਮਿਕਦਾਰ ਆਕਸੀਜਨ ਦੇ ਵਹਾਉ-ਦਰ ਨਾਲ ਨਿਯੰਤਰਿਤ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਉੱਚ-ਦਬਾਉ ਟਾਰਚ ਵਿਚ ਦੋਵੇਂ ਗੈਸਾਂ ਨੂੰ ਦਬਾਉ ਅਧੀਨ ਸਪਲਾਈ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕਾਰਜ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਗਰਮੀ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਹੱਦ ਤੱਕ ਗੈਸ ਦਬਾਉ ਨਾਲ ਨਿਯੰਤਰਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰੰਤੂ ਮੁੱਖ ਤੌਰ ਤੇ ਇਸ ਉੱਤੇ ਨਿਯੰਤਰਨ ਟਾਰਚ ਵਿਚ ਲੱਗੀ ਨੌਜਲ ਜਾਂ ਟਿਪ ਰਾਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਿੰਨੀ ਵੱਡੀ ਨੌਜਲ ਜਾਂ ਟਿਪ ਹੋਵੇਗੀ ਉੱਨਾ ਵਧੇਰੇ ਲੋੜੀਂਦੀ ਗੈਸ ਦਾ ਦਬਾਉ ਹੋਵੇਗਾ।

ਦਾ ਆਕਸੀਕਰਨ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਆਕਸਾਈਡਾਂ ਨੂੰ ਜੈੱਟ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲ ਰਹੀ ਤੇਜ਼ ਗੈਸ ਉਡਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਧਾਤ ਉੱਤੇ ਝਿਰੀ ਜਾਂ ਕੱਟ (slit or kerf) ਜਿਹਾ ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਲੋਹੇ ਦੇ ਆਕਸਾਈਡ ਘੱਟ ਤਾਪਮਾਨ ਉੱਤੇ ਹੀ ਸੰਮਲਿਤ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਜਦੋਂ ਕਿ ਲੋਹਾ ਜਾਂ ਸਟੀਲ ਖੁਦ ਉੱਚ ਤਾਪਮਾਨ ਉੱਤੇ ਸੰਮਲਿਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਆਕਸਾਈਡਾਂ ਦਾ ਬਣਨਾ, ਪਿਘਲਣਾ ਅਤੇ ਸੰਮਲਿਤ ਹੋਣਾ ਆਦਿ ਧਾਤ ਦੇ ਸੰਮਲਿਤ ਹੋਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਧਾਤ ਨੂੰ ਕੱਟਣ ਲਈ ਲੋੜੀਂਦਾ ਤਾਪਮਾਨ ਜਦੋਂ ਇੱਕ ਵਾਰੀ ਪੁਜ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਲੋਹੇ ਦੇ ਆਕਸੀਜਨ ਰਾਹੀਂ ਇਹ ਤਾਪਮਾਨ ਸਥਿਰ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਨਿਮਨ-ਕਾਰਬਨ ਸਟੀਲ ਵਿਚ ਗੁੰਝਲਦਾਰ

ਚਿੱਤਰ 1 : ਧਾਤਾਂ ਕੱਟਣ ਵਾਲੀ ਘੱਟ ਦਬਾਉ ਇੰਜੈਕਟਰ ਟਾਰਚ।

ਚਿੱਤਰ 2 : ਵਿਸ਼ਾਲ ਦਬਾਉ ਰੋਜ਼ ਵਾਲੇ ਮਿਕਸਰ ਕਾਰਤੂਸ ਵਾਲੀ ਵੇਲਡਿੰਗ ਟਾਰਚ

ਪਤਲੀਆਂ ਧਾਤਾਂ ਲਈ ਥੋੜੀ ਲਾਟ ਰੱਖੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜਦੋਂ ਕਿ ਮੋਟੀਆਂ ਧਾਤਾਂ ਲਈ ਲਾਟ ਦਾ ਵਧੇਰੇ ਹੋਣਾ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਵੇਲਡਿੰਗ ਟਾਰਚ ਬਾਲਣ ਅਤੇ ਗੈਸ ਦਾ ਅੰਦਰੂਨੀ ਤੌਰ ਤੇ ਲਾਟ ਤੋਂ ਕਾਫ਼ੀ ਪਿੱਛੇ ਹਟਕੇ ਮਿਸ਼ਰਨ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ (ਚਿੱਤਰ 2)। ਧਾਤਾਂ ਨੂੰ ਕੱਟਣ ਸਮੇਂ ਟਾਰਚ ਲਾਟ ਦੇ ਕਦਰ ਵਿਚ ਦੀ ਜੈੱਟ ਰਾਹੀਂ ਵਾਧੂ ਆਕਸੀਜਨ ਫੁੱਫੀ ਹੈ। ਅੰਦਰੂਨੀ ਤੌਰ ਤੇ ਗੈਸਾਂ ਦੇ ਮਿਸ਼ਰਨ ਦੁਆਰਾ ਪੈਦਾ ਹੋਈ ਲਾਟ, ਧਾਤ ਦਾ ਤਾਪਮਾਨ ਇਸ ਦੇ ਜਾਲਣ ਤਾਪਮਾਨ ਜਿੰਨਾ ਕਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਮੱਧਵਰਤੀ ਆਕਸੀਜਨ ਜੈੱਟ ਧਾਤ

ਆਕਾਰ ਸਵੈ-ਗਾਈਡਿਡ ਟਾਰਚ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੱਟੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਧਾਤਾਂ ਦੀ ਅਜਿਹੀ ਸੂਖਮ ਕਟਾਈ ਨੂੰ ਫਲੇਮ ਮਸ਼ੀਨਿੰਗ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.-ਮੈਕ. ਐਨ. ਸ. ਟ. 13 : 684

ਟਾਰਚ ਲਿਲੀ : ਇਸ ਨੂੰ ਲਾਟ ਫੁੱਲ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਲਿਲੀ ਕੁਲ ਦੀ ਨੀਫੋਫੀਆ (Kniphophia) ਪ੍ਰਜਾਤੀ ਦੀਆਂ 70 ਜਾਤੀਆਂ ਦਾ ਆਮ ਨਾਂ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ 40 ਜਾਤੀਆਂ

ਦੱਖਣੀ ਅਫਰੀਕਾ ਵਿਚ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ ਜਦੋਂ ਕਿ ਬਾਕੀ ਦੀਆਂ ਜਾਤੀਆਂ ਮੈਡਗਾਸਕਰ ਵਿਚ ਖਿਲਰੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੌਦਿਆਂ ਦਾ ਰੂਟ ਸਟਾਕ ਗੁੰਦੇਦਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚੋਂ ਹੇਠਾਂ ਵੱਲ ਨੂੰ ਝੁਕੇ ਹੋਏ ਸੰਘਣੇ, ਸਿਰੇ ਵਾਲੇ ਸਪਾਈਕ ਵਰਗੇ ਫੁੱਲ ਨਿਕਲਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇਹ ਨਾਂ ਖੂਬਸੂਰਤ ਰੰਗਾਂ ਦੇ ਗਰਮ ਸਲਾਖ ਵਰਗੇ ਸਪਾਈਕਾਂ ਕਰਕੇ ਰੱਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਫੁੱਲਦਾਰ ਪੌਦਿਆਂ ਨੂੰ ਬਗੀਚਿਆਂ ਦੇ ਚੁਗਿਰਦੇ ਵਿਚ ਲਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਗਰਮ ਰੁੱਤ ਵਿਚਕਾਰ ਹੀ ਖਿੜਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹ ਆਪਣੇ ਖੂਬਸੂਰਤ ਫੁੱਲਾਂ ਦੀ ਨੁਮਾਇਸ਼ ਪਿਛੇਤੀ ਪਤਝੜ ਤੱਕ ਜਾਰੀ ਰੱਖਦੇ ਹਨ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਥਿ. 22 : 210

ਟਾਰਟਰਿਕ ਐਸਿਡ : ਇਹ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਆਰਗੈਨਿਕ ਤੇਜ਼ਾਬਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਤੇਜ਼ਾਬ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਰਸਾਇਣਿਕ ਫਾਰਮੂਲਾ $C_4H_4O_6$ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਤੇਜ਼ਾਬੀ ਲੂਣ ਦਾ ਯੂਨਾਨੀਆਂ ਤੇ ਰੋਮਨਾਂ ਨੂੰ ਅੰਗੂਰਾਂ ਦੇ ਰਸ ਤੋਂ ਸ਼ਰਾਬ ਬਣਾਉਣ ਦੇ ਖਮੀਰਨ ਦੌਰਾਨ ਸ਼ਰਾਬ ਦੇ ਮਟਰਿਆਂ ਜਾਂ ਵੈਟਾਂ ਵਿਚ ਡਿਪਾਜ਼ਿਟ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪਤਾ ਚਲਿਆ। ਆਰਗਲ ਦੀ ਇਹ ਅਣਸੋਧੀ ਰਵੇਦਾਰ ਪੋਪੜੀ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਲਗਭਗ 75% ਪੋਟਾਸ਼ੀਅਮ ਐਸਿਡ ਟਾਰਟਰੇਟ (ਬਾਈਟਾਰਟਰੇਟ) ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਨੂੰ ਅੰਸ਼ਿਕ ਤੌਰ ਤੇ ਟਾਰਟਾਰ ਵਿਚ ਕ੍ਰਿਸਟਲੀਕਰਨ ਦੁਆਰਾ ਸ਼ੁੱਧ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਅਸ਼ੁੱਧੀਆਂ ਦੂਰ ਕਰ ਕੇ ਇਸ ਨੂੰ ਹੋਰ ਸ਼ੁੱਧ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਹ ਟਾਰਟਾਰ ਕ੍ਰੀਮ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸੰਨ 1769 ਵਿਚ ਕੇ. ਡਬਲਯੂ. ਸ਼ੌਲੇ ਨੇ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਟਾਰਟਾਰ ਨੂੰ ਚਾਕ (ਖੜੀਆਂ ਮਿੱਟੀ) ਨਾਲ ਉਬਾਲਿਆ; ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਯੌਗਿਕ ਦਾ ਗੰਧਕ ਦੇ ਤੇਜ਼ਾਬ ਨਾਲ ਅਪਘਟਨ ਕਰਕੇ ਟਾਰਟਰਿਕ ਐਸਿਡ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ।

ਉਦਯੋਗਿਕ ਨਿਰਮਾਣ—ਸ਼ਰਾਬ ਦੇ ਖਮੀਰਨ ਦੀਆਂ ਸਹਿ-ਉਪਜਾਂ ਅੰਗੂਰਾਂ ਦੇ ਰਸ ਤੋਂ ਪੈਂਸ ਕੇਕ, ਕੂੜ ਕਬਾੜ ਉੱਤੇ ਆਰਗਲ: ਟਾਰਟਰਿਕ ਐਸਿਡ, ਟਾਰਟਾਰ ਕ੍ਰੀਮ ਅਤੇ ਰੋਸ਼ੈਲ ਸਾਲਟ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਅਣਸੋਧੇ ਟਾਰਟਾਰ ਨੂੰ ਅਸਿੱਧੇ ਤੌਰ ਤੇ ਖੁਸ਼ਕ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਗਰਮ ਕਰਨ ਮਗਰੋਂ ਪਾਣੀ ਨਿਲੰਬਿਤ ਕਰਕੇ ਕੈਲਸ਼ੀਅਮ ਹਾਈਡ੍ਰਾਕਸਾਈਡ ਨਾਲ ਉਦਾਸੀਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮਗਰੋਂ ਤਲਛੱਟਿਤ ਕੈਲਸ਼ੀਅਮ ਨੂੰ ਫਿਲਟਰ ਕਰ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪੋਟਾਸ਼ੀਅਮ ਸਲਫੇਟ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਫਿਲਟਰੇਟ ਦਾ ਵਾਸ਼ਪੀਕਰਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕੇਕ ਦੀ ਕਿਰਿਆ ਗੰਧਕ ਦੇ ਤੇਜ਼ਾਬ ਨਾਲ ਕਰਵਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਘੁਲਣਸ਼ੀਲ ਕੈਲਸ਼ੀਅਮ ਸਲਫੇਟ ਵਧੇਰੇ ਕਰਕੇ ਅਘੁਲਣਸ਼ੀਲ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਕਿ ਟਾਰਟਰਿਕ ਐਸਿਡ ਘੋਲ ਵਿਚੋਂ ਲੰਘ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਪਤਲੇ ਲਿਕਰ ਨੂੰ ਨਿਰਵਾਯੂ ਕੜਾਹੀਆਂ ਵਿਚ ਕ੍ਰਿਸਟਲੀਕਰਨ ਬਿੰਦੂ ਤੱਕ ਸੰਘਣਾ ਕਰਕੇ ਠੰਡਾ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਸ਼ੁੱਧੀਆਂ ਦੂਰ ਕਰਨ ਲਈ ਰਸਾਇਣਿਕ ਪਦਾਰਥਾਂ ਨਾਲ ਕਿਰਿਆ ਕਰਵਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਚਾਰਕੋਲ ਨਾਲ ਗਰਮ ਕਰ ਕੇ ਇਸ ਨੂੰ ਰੰਗਹੀਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਫਿਲਟਰ ਕੀਤੇ ਰੰਗਹੀਨ ਘੋਲ ਨੂੰ ਗਾੜ੍ਹਾ ਕਰਕੇ ਕ੍ਰਿਸਟਲ ਬਣਨ ਲਈ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਪਕੇਂਦਰ ਦੁਆਰਾ ਦਾਣੇਦਾਰ ਪਦਾਰਥ ਨੂੰ ਕੱਢਣ ਮਗਰੋਂ ਘੁੰਮਕ ਡਾਇਰਾਂ ਵਿਚ ਸੁਕਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸ਼ੁੱਧ ਟਾਰਟਰਿਕ ਐਸਿਡ (U. S. P.) ਅਨੁਸਾਰ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਲੋੜਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਰੋਸ਼ੈਲ ਸਾਲਟ 75% ਤੋਂ 80% ਪੋਟਾਸ਼ੀਅਮ ਬਾਈਟਾਰਟਰੇਟ ਅਤੇ 6% ਤੋਂ ਘੱਟ ਕੈਲਸ਼ੀਅਮ ਟਾਰਟਰੇਟ ਵਾਲੀਆਂ ਬਲੈਂਡ ਕੀਤੀਆਂ ਆਰਗਲਾਂ ਤੋਂ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਭੁੰਨੀ ਹੋਈ ਉਪਜ ਨੂੰ ਸੋਡੀਅਮ ਕਾਰਬੋਨੇਟ ਨਾਲ ਉਦਾਸੀਨ ਕਰਨ ਮਗਰੋਂ ਸਫ਼ਾਈ ਕਰਕੇ ਰੋਸ਼ੈਲਸਾਲਟ ਦੇ ਕ੍ਰਿਸਟਲ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਵਾਸ਼ਪਿਤ

ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਟਾਰਟਾਰ ਕ੍ਰੀਮ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਲਈ ਆਮ ਕਰਕੇ ਟਾਰਟਰਿਕ ਐਸਿਡ, ਰੋਸ਼ੈਲ ਸਾਲਟ ਅਤੇ ਪੋਟਾਸ਼ੀਅਮ ਸਲਫੇਟ ਦੇ ਨਿਰਮਾਣ ਦੇ ਫਿਲਟਰੇਟਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਾਉਣ ਨਾਲ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸੁਧਾਈ ਅਤੇ ਕਾਰਬਨ ਨਾਲ ਰੰਗਹੀਨ ਕਰਕੇ ਪਦਾਰਥ ਨੂੰ ਤੇਜ਼ਾਬੀ ਹਾਲਤਾਂ ਹੇਠ ਤਲਛੱਟਿਤ ਹੋਣ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਟਾਰਟਾਰ ਇਮੈਟਿਕ (ਐਂਟੀਮਨੀ ਪੋਟਾਸ਼ੀਅਮ ਟਾਰਟਰੇਟ); ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਦਵਾਈ ਤੌਰ ਤੇ ਵਰਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਨੂੰ ਪਾਣੀ ਵਿਚ 3-4 ਹਿੱਸੇ ਪੋਟਾਸ਼ੀਅਮ ਬਾਈਟਾਰਟਰੇਟ ਗਰਮ ਕਰਨ ਨਾਲ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਰੰਗਹੀਨ ਅਤੇ ਪਾਰਦਰਸ਼ੀ ਰਵਿਆਂ ਵਿਚ ਵਖਰੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਇਸ ਵਿਚੋਂ ਕ੍ਰਿਸਟਲੀਕਰਨ ਜਲ ਖਤਮ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਅਪਾਰਦਰਸ਼ੀ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ—ਟਾਰਟਰਿਕ ਐਸਿਡ ਦੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਵਰਤੋਂ ਪੀਣ ਵਾਲੇ ਕਾਰਬੋਨੇਟਿਤ ਪਦਾਰਥਾਂ, ਗੋਲੀਆਂ ਤੇ ਪਾਊਡਰਾਂ ਵਿਚ ਅਤੇ ਜਿਲੇਟਿਨ, ਮਠਿਆਈ ਅਤੇ ਫਲਾਂ ਦੀਆਂ ਜੈਲੀਆਂ ਵਿਚ ਐਸੀਡਿਊਲੇਂਟ (ਖੱਟਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਪਦਾਰਥ) ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਧਾਤਾਂ ਦੀ ਸਫ਼ਾਈ ਅਤੇ ਪਾਲਿਸ਼ ਲਈ, ਕੈਲੀਕੋ ਛਪਾਈ ਵਿਚ, ਉੱਨ ਦੀ ਰੰਗਾਈ ਵਿਚ ਮਾਰਡੈਂਟ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ, ਕੁਝ ਵਿਚ ਫੋਟੋਗ੍ਰਾਫਿਕ ਵਿਧੀਆਂ ਵਿਚ ਛਪਾਈ ਅਤੇ ਡਿਵੈਲਪਿੰਗ ਲਈ ਅਤੇ ਬਲੂ-ਪ੍ਰਿੰਟਿੰਗ ਵਿਚ ਫੈਰਿਕ ਟਾਰਟਰੇਟ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਇਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਰੋਸ਼ੈਲ ਸਾਲਟ ਦੀ ਵਧੇਰੇ ਵਰਤੋਂ ਦਰਪਣਾਂ ਦੇ ਸਿਲਵਰੀਕਰਨ ਲਈ, ਕ੍ਰਿਸਟਲ-ਕੰਟਰੋਲਡ ਇਲੈਕਟ੍ਰੋਨੀ ਆੱਸੀਲੇਟਰਾਂ ਦੇ ਇਕ ਅੰਸ਼ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ, ਪਨੀਰ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਅਤੇ ਦਵਾਈਆਂ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਵਿਚ ਮੰਦ ਜੁਲਾਬ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਟਾਰਟਾਰ ਕ੍ਰੀਮ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਬੈਕਿੰਗ ਪਾਊਡਰ, ਕਠੋਰ ਮਿਸਰੀ, ਪਿੱਤਲ ਨੂੰ ਸਾਫ਼ ਕਰਨ ਅਤੇ ਧਾਤਾਂ ਉੱਤੇ ਸੋਨਾ ਅਤੇ ਚਾਂਦੀ ਆਦਿ ਚਾੜ੍ਹਨ ਲਈ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਟਾਰਟਾਰ-ਇਮੈਟਿਕ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਉਲਟੀਆਂ ਲਿਆਉਣ ਅਤੇ ਖੰਘ ਆਦਿ ਲਈ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਕੀਟਾਨੂਆਂ ਦੁਆਰਾ ਫੈਲਾਉਣ ਵਾਲੇ ਰੋਗ ਅਤੇ ਕਾਲਾ ਆਜ਼ਾਰ ਰੋਕਣ ਲਈ ਇਸ ਦਾ ਨਾੜੀ ਰਾਹੀਂ ਟੀਕਾ ਲਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਰਸਾਇਣਿਕ ਕਿਰਿਆਵਾਂ—ਫੋਰਸ ਸਾਲਟਾਂ ਦੀ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਹਾਈਡ੍ਰੋਜਨ ਪਰਆਕਸਾਈਡ ਦੁਆਰਾ ਟਾਰਟਰਿਕ ਐਸਿਡ ਦਾ ਆਕਸੀਕਰਨ ਡਾਈਹਾਈਡ੍ਰਾਕਸੀਮਲੇਟਿਕ ਐਸਿਡ ਵਿਚ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਹਾਈਡ੍ਰੋਜਨ ਆਇਓਡਾਈਡ ਨਾਲ ਲਘੂਕਰਨ ਦੁਆਰਾ ਪਹਿਲਾ ਡੀ-ਮੈਲਿਕ ਐਸਿਡ ਵਿਚ ਅਤੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਸਕਸਿਨਿਕ ਐਸਿਡਾਂ ਵਿਚ ਬਦਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਗਰਮ ਕਰਨ ਨਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਪਾਇਰੂਵਿਕ ਤੇ ਪਾਇਰੋਟਾਰਟਰਿਕ ਐਸਿਡ ਬਣਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਕਾਲੇ ਰੰਗ ਦਾ ਪਦਾਰਥ ਬਚ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਮੋਨੀਅਮਈ ਸਿਲਵਰ ਘੋਲ ਦਾ ਲਘੂਕਰਨ ਹੋ ਕੇ ਸਿਲਵਰ ਦਰਪਣ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਐਲੂਮਿਨੀਅਮ, ਲੋਹੇ, ਤਾਂਬੇ ਅਤੇ ਸਿੱਕੇ ਨਾਲ ਕਿਰਿਆ ਕਰਕੇ ਟਾਰਟਰਿਕ ਐਸਿਡ ਕੰਪਲੈਕਸ ਧਾਤ ਆਇਨ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਖਾਰਾਂ ਦੁਆਰਾ ਤਲਛੱਟਣ ਰੋਕਦਾ ਹੈ।

ਤਿੰਨ ਵਿਆਈ-ਅੰਗਕ ਟਾਰਟਰਿਕ ਤੇਜ਼ਾਬ—ਚਾਰ ਕਿਸਮਾਂ ਦੇ ਟਾਰਟਰਿਕ ਐਸਿਡਾਂ ਨੂੰ ਮਾਨਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੈ : (1) ਸਾਧਾਰਣ ਸੱਜੇ ਗੇੜ ਘੁੰਮਕ ਟਾਰਟਰਿਕ ਐਸਿਡ; (2) ਖੱਬੇ ਧਰੁਵਣ ਘੁੰਮਕ ਟਾਰਟਰਿਕ ਐਸਿਡ; (3) ਰੈਸੀਮਿਕ ਐਸਿਡ ਅਤੇ (4) ਮੀਜੋਟਾਰਟਰਿਕ ਐਸਿਡ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਚਾਰਾਂ ਟਾਰਟਰਿਕ ਤੇਜ਼ਾਬਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ੀ ਗੁਣਾਂ ਦੇ ਰਸਾਇਣਿਕ ਅਧਿਐਨ ਦੁਆਰਾ ਲੂਈ ਪਾਸਚਰ ਨੇ ਤਿੰਨ ਵਿਆਈ-ਸਮ ਅੰਗਤਾ ਦੀ ਅਜੋਕੀ ਧਾਰਨਾ ਦੀ ਨੀਂਹ ਰੱਖੀ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਥਿ. 21 : 824; ਮੇਕ. ਐਨ. ਸ. ਟ. 13 : 398

ਟਾਰਟਰੇਟ (Tartrate) : ਇਹ ਰਸਾਇਣਿਕ ਯੋਗਿਕ ਟਾਰਟਰਿਕ ਐਸਿਡ ਦਾ ਸਾਲਟ ਜਾਂ ਐਂਸਟਰ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਸਾਧਾਰਣ ਫਾਰਮੂਲਾ

O

//

[CH(OH)C-O-M ਜਾਂ-R]₂

ਹੈ। ਇਹ ਟਾਰਟਰਿਕ ਐਸਿਡ ਦੀਆਂ ਕਾਰਬਾਕਸੀਲਿਕ ਹਾਈਡ੍ਰੋਜਨਾਂ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਧਾਤ (ਸਾਲਟ) ਜਾਂ ਆਰਗੈਨਿਕ ਰੈਡੀਕਲ (ਐਂਸਟਰ) ਦੁਆਰਾ ਬਦਲਣ ਨਾਲ ਬਣਦੇ ਹਨ। ਸਾਲਟਾਂ, ਐਂਸਟਰਾਂ ਅਤੇ ਮਿਸ਼ਰਿਤ (ਦੂਰੇ) ਸਾਲਟਾਂ ਦੀ ਵੱਡੀ ਲੜੀ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਲਈ ਇਕ ਜਾਂ ਦੋਵੇਂ ਕਾਰਬਾਕਸੀਲਿਕ ਹਾਈਡ੍ਰੋਜਨਾਂ ਨੂੰ ਬਦਲਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਟਾਰਟਰੇਟ ਤਿੰਨ ਸਮਅੰਗੀ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿਚ ਮਿਲਦੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਦੋ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ੀ ਤੌਰ ਤੇ ਕਿਰਿਆਸ਼ੀਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਕ ਨਹੀਂ। ਸਾਲਟ ਅਮ ਕਰਕੇ ਸ਼ਰਾਬ ਬਣਾਉਣ ਦੇ ਕਾਰਖਾਨਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਸਹਿ-ਉਪਜ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪ੍ਰਾਪਤ ਅਣਸੋਧੇ ਟਾਰਟਰਾਂ ਤੋਂ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕਈ-ਟਾਰਟਰ ਕ੍ਰੀਮ, ਟਾਰਟਰ-ਇਮੈਟਿਕ, ਰੋਸ਼ੈਲ ਸਾਲਟ, ਦਵਾਈਆਂ ਵਿਚ ਅਤੇ ਕੱਪੜਾ ਰੰਗਾਂਈ ਵਿਚ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਸ. ਟ. 13 : 399

ਟਾਰਟੂ : ਐਸਟੋਨੀਆ ਗਣਰਾਜ ਵਿਚ ਟੈਲਅੰਨ ਸ਼ਹਿਰ ਤੋਂ ਇਹ 160 ਕਿ. ਮੀ. ਦੱਖਣ-ਪੂਰਬ ਵਿਚ ਐਮਾ ਦਰਿਆ ਦੇ ਕੰਢੇ ਵੱਸਿਆ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਪੁਰਾਣਾ ਨਾਂ ਜਰਮਨ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਡਾਰਪਟ ਅਤੇ ਰੂਸੀ ਵਿਚ ਯੂਰਯੋਡ ਸੀ। ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ 1030 ਈ. ਵਿਚ ਕੀਐਫ ਦੇ ਸ਼ਹਿਜ਼ਾਦੇ ਯਾਰੋਸਲਾਫ ਨੇ ਕੀਤੀ ਸੀ। 1124 ਈ. ਵਿਚ ਇਸ ਉੱਤੇ ਟਿਊਟਾਨੀ ਨਾਈਟਾਂ ਦਾ ਕਬਜ਼ਾ ਹੋਇਆ। 13ਵੀਂ ਤੋਂ 16ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਇਹ ਹੈਨਸੀਆਟਿਕ ਲੀਗ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਰਿਹਾ। ਇਸ ਪਿਛੋਂ ਪੋਲਿਸ਼ਾਂ, ਸਵੀਡਨਾਂ ਅਤੇ ਅਖੀਰ 1704 ਈ. ਵਿਚ ਰੂਸੀਆਂ ਮਾਤਹਿਤ ਆ ਗਿਆ। 1918-19 ਈ. ਵਿਚ ਇਥੇ ਖਾਨਾਜੋਗੀ ਵੀ ਹੋਈ। 2 ਫਰਵਰੀ, 1920 ਦੇ ਦਿਨ ਇਸੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਐਸਟੋਨੀਆ ਅਤੇ ਸੋਵੀਅਤ ਸੰਘ ਵਿਚਕਾਰ ਸੰਧੀ ਹੋਈ। ਦੂਜੇ ਮਹਾਯੁਧ ਵਿਚ ਇਹ ਜਰਮਨਾਂ ਹੇਠ ਵੀ ਰਿਹਾ ਅਤੇ ਇਸੇ ਯੁੱਧ ਵਿਚ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਨੂੰ ਭਾਰੀ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋਇਆ।

ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਇਥੋਂ ਦੀ 1632 ਈ. ਵਿਚ ਬਣੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਕਰਕੇ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੈ। ਸੰਨ 1951 ਵਿਚ ਇਥੇ ਜ਼ਰਾਇਤੀ ਕਾਲਜ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਅੱਜਕੱਲ੍ਹ ਇਥੇ ਜ਼ਰਾਇਤੀ ਮਸ਼ੀਨਰੀ, ਜੁੱਤੀਆਂ, ਭੋਜਨ ਦੀਆਂ ਵਸਤਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਚੀਜ਼ਾਂ ਬਣਦੀਆਂ ਹਨ।

ਆਬਾਦੀ—1,15,300 (1991)

58° 23' ਉ. ਵਿਭ. : 26° 43' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਥਿ. ਮਾ. 11 : 569; ਐਨ. ਅਮੇ. 26 : 304

ਟਾਰਟੂਸ : ਮੁਹਾਫ਼ਜ਼ਾ—ਸੀਰੀਆ ਦੇ ਰੂਮ ਸਾਗਰੀ ਤੱਟ ਉੱਤੇ ਇਹ ਇਕ ਮੁਹਾਫ਼ਜ਼ਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਟਾਰਟੂਸ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਖੇਤਰਫਲ 1,892 ਵ. ਕਿ. ਮੀ. ਅਤੇ ਆਬਾਦੀ 6,44,000 (1992) ਹੈ। ਇਹ ਪਰਬਤਾਂ ਅਤੇ ਸਮੁੰਦਰੀ ਤੱਟ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਫੈਲਿਆ ਇਕ ਉਪਜਾਊ ਮੈਦਾਨ ਹੈ। ਇਥੇ ਅਨਾਜ, ਕਪਾਹ, ਤਮਾਕੂ, ਜੈਤੂਨ, ਸੰਤਰੇ ਅਤੇ ਗੰਨੇ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਥਿ. ਮਾ. 11 : 568

ਟਾਰਟੂਸ : ਸ਼ਹਿਰ—ਟਾਰਟੂਸ (ਟਾਰਟੋਸ) ਪੱਛਮੀ ਸੀਰੀਆ ਦੇ ਇਸੇ ਨਾਂ ਦੇ ਮੁਹਾਫ਼ਜ਼ੇ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਹੈ ਅਤੇ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਦੂਜਾ ਵੱਡਾ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ। ਇਹ ਰੂਮ ਸਾਗਰ ਦੇ ਆਰਵਾਡ ਟਾਪੂ ਦੇ ਐਨ ਸਾਹਮਣੇ ਸਾਹਿਲੀ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਟ੍ਰਿਪੋਲੀ ਦੇ ਉੱਤਰ ਵਿਚ ਅਤੇ ਲੈਟਕੀਆ ਤੋਂ 67 ਕਿ. ਮੀ. ਦੱਖਣ ਵੱਲ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਅੱਜਕੱਲ੍ਹ ਇਹ ਜ਼ਰਾਇਤੀ ਅਤੇ ਮੱਛੀ ਫੜਨ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਅਤੇ ਈਰਾਕ ਤੋਂ ਆਉਂਦੀ ਤੇਲ ਦੀ ਪਾਈਪ ਲਾਈਨ ਦਾ ਸਟੇਸ਼ਨ ਵੀ ਹੈ। ਇਹ ਪਾਈਪ-ਲਾਈਨ ਅਗੋਂ ਟਾਰਟੂਸ ਦੇ ਉੱਤਰ ਵੱਲ ਬੈਨੀਅਸ ਤੱਕ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਕਾਲ ਵਿਚ ਐਰਾਡੋਸ (ਮੌਜੂਦਾ ਐਵਾਰਡ ਟਾਪੂ) ਦੀ ਬਸਤੀ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਹੋਈ ਸੀ ਤੇ ਪਿਛੋਂ 346 ਈ. ਵਿਚ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਕਾਨਸਟੈਨਟੀਨ ਨੇ ਮੁੜ ਉਸਾਰਿਆ ਸੀ। ਬਾਜ਼ਨਤੀਨੀ ਅਤੇ ਰੋਮਨ ਸਮਿਆਂ ਵਿਚ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਨੇ ਬਹੁਤ ਤਰੱਕੀ ਕੀਤੀ। ਮੱਧਕਾਲੀਨ ਸਮਿਆਂ ਵਿਚ ਇਹ ਜਹਾਦੀਆਂ ਹੇਠ ਆ ਗਿਆ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਥੇ ਕਿਲਾਬੰਦੀ ਕੀਤੀ। ਇਸੇ ਕਿਲਾਬੰਦੀ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਸ਼ਹਿਰ ਨੇ 12ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਬਾਹਰਲੇ ਹਮਲਿਆਂ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕੀਤਾ। ਸੰਨ 1291 ਵਿਚ ਜਹਾਦੀਆਂ ਤੋਂ ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਅਰਬਾਂ ਹੇਠ ਆ ਗਿਆ। ਆਟੋਮਨਾਂ ਹੇਠ ਆਉਣ ਪਿਛੋਂ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਘਟੀ ਫਿਰ ਪਿਛੋਂ 20ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਹੋਣ ਲਗ ਪਿਆ।

ਸ਼ਹਿਰ ਦੀਆਂ ਵਰਣਨਯੋਗ ਥਾਵਾਂ ਵਿਚੋਂ 13ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੀ ਜਹਾਦੀਆਂ ਵੇਲੇ ਦੀ ਇਮਾਰਤ 'ਕੈਥੀਡਰਲ ਆਫ ਅਵਰ ਲੇਡੀ ਆਫ ਟਾਰਟੋਸ' ਹੈ, ਇਸ ਵਿਚ ਅੱਜਕੱਲ੍ਹ ਅਜਾਇਬ ਘਰ ਹੈ। ਪੁਰਾਣੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ 12ਵੀਂ ਤੋਂ 13ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ 'ਕੈਨਲ ਆਫ ਦੀ ਟੈਪਲਰਸ' ਦੇ ਖੰਡਰ ਵੀ ਮੌਜੂਦ ਹਨ।

ਆਬਾਦੀ—6,44,000 (1991)

34° 59' ਉ. ਵਿਭ. : 35° 57' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਥਿ. ਮਾ. 11 : 569

ਟਾਰਟੂਗਾ : ਕੈਰੀਬੀਅਨ ਸਾਗਰ ਵਿਚ ਪੱਛਮੀ ਦੀਪ ਸਮੂਹ ਦੇ ਹੇਟੀ ਟਾਪੂ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉੱਤਰ ਵਾਲੇ ਪਾਸੇ ਇਹ ਇਕ ਟਾਪੂ ਹੈ। ਅੱਜਕੱਲ੍ਹ ਇਹ ਫਰਾਂਸ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ। ਯੂਰਪੀ ਖੋਜੀ 1629 ਈ. ਵਿਚ ਇਥੇ ਆ ਕੇ ਵੱਸੇ ਸਨ। ਇਹ ਲੋਕ ਡਾਕੂ-ਲੁਟੇਰੇ ਸਨ ਜਿਹੜੇ ਸਪੇਨੀਆਂ, ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ, ਫਰਾਂਸੀਸੀਆਂ ਦੇ ਜਹਾਜ਼ੀ ਬੇੜਿਆਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ 1665 ਈ. ਵਿਚ ਫਰਾਂਸੀਸੀਆਂ ਦੇ ਇਥੇ ਆ ਕੇ ਕਾਬਜ਼ ਹੋਣ ਤੀਕ ਟਾਪੂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਹੇਠ ਰੱਖਿਆ। ਸੰਨ 1880 ਦੇ ਦਹਾਕੇ ਵਿਚ ਫਰਾਂਸ, ਬਰਤਾਨੀਆਂ ਅਤੇ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ ਨੇ ਇਸ ਟਾਪੂ ਨੂੰ ਯੁੱਧ-ਨੀਤੀ ਪੱਖਿ ਕਾਫੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸਮਝਿਆ ਪਰ ਪਿਛੋਂ ਇਸ ਦੀ ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਕੋਈ ਮਹੱਤਤਾ ਨਾ ਰਹੀ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਆਰਥਿਕ ਪੱਖਿ ਇਹ ਕੋਈ ਲਾਹੇਵੰਦ ਸਾਬਤ ਹੋਇਆ।

ਆਬਾਦੀ—22,080 (1982)

20° 04' ਉ. ਵਿਭ. : 72° 49' ਪੱ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਥਿ. ਮਾ. 11 : 861

ਟਾਰੰਟੋ : ਇਟਲੀ ਵਿਚ ਖਾੜੀ ਟਾਰੰਟੋ ਉੱਤੇ ਨੇਪਲਜ਼ ਤੋਂ 250 ਕਿ. ਮੀ. ਦੱਖਣ ਪੂਰਬ ਵਿਚ ਇਹ ਟਾਰੰਟੋ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦੀ ਹੀ ਰਾਜਧਾਨੀ, ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਬੰਦਰਗਾਹ ਅਤੇ ਨੇਵੀ ਦਾ ਅੱਡਾ ਹੈ। ਇਹ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ। ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ 8ਵੀਂ ਸਦੀ ਈ. ਪੂ. ਵਿਚ ਸਪਾਰਟਾ ਅਤੇ ਲਾਕੋਨੀਆ ਵੱਲੋਂ ਦੀ ਆਏ ਯੂਨਾਨੀ ਲੋਕਾਂ ਨੇ

ਟਾਰਸ ਨਾਂ ਦੇ ਕਸਬੇ ਨੂੰ ਜਿੱਤ ਕੇ ਕੀਤੀ ਸੀ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਾਲਨਟੀਨਾਂ ਪ੍ਰਾਇਦੀਪ ਉਪਰ ਨਵੇਂ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਪਿਛੋਂ ਇਹ ਨਵਾਂ ਬਣਿਆ ਸ਼ਹਿਰ ਦੱਖਣੀ ਇਟਲੀ ਦੀਆਂ ਮਸ਼ਹੂਰ ਯੂਨਾਨੀ ਬਸਤੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਗਿਣਿਆ ਜਾਣ ਲੱਗਾ। ਇਸ ਦੇ ਵਸਨੀਕਾਂ ਨੇ ਸਾਹਿਲੀ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿਚ ਕਈ ਨਵੇਂ ਸ਼ਹਿਰ ਵਸਾਏ। ਪਿਛੋਂ ਚੌਥੀ ਸਦੀ ਈ. ਪੂ. ਵਿਚ ਆਰਕਾਈਟਸ ਵਿਗਿਆਨੀ ਅਤੇ ਫਿਲਾਸਫਰ ਦੀ ਸੱਤਾ ਹੇਠ ਇਹ ਬੜਾ ਖੁਸ਼ਹਾਲ ਸ਼ਹਿਰ ਬਣ ਗਿਆ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਪਿਛੋਂ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਨੇ ਕਈ ਲੜਾਈਆਂ ਲੜੀਆਂ ਤੇ ਅਖੀਰ 272 ਈ. ਪੂ. ਵਿਚ ਰੋਮਨਾਂ ਹੇਠ ਆ ਗਿਆ।

ਕਾਰਬਨੀ ਜਰਨੈਲ ਹਨੀਬਾਲ ਹੇਠ ਆਉਣ ਪਿਛੋਂ ਫਿਰ 209 ਈ. ਪੂ. ਵਿਚ ਰੋਮਨਾਂ ਨੇ ਇਸ ਉੱਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ। ਰੋਮਨਾਂ ਹੇਠ ਇਸ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਪਹਿਲੋਂ ਨਾਲੋਂ ਬਹੁਤ ਘਟ ਗਈ। 6ਵੀਂ ਤੋਂ 9ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚਕਾਰ ਇਹ ਗਾਥਾ, ਬਾਜਨਤੀਨੀਆਂ, ਲੰਬਾਰਡਾਂ ਅਤੇ ਅਰਬਾਂ ਅਧੀਨ ਆਇਆ ਜਿਸ ਨੂੰ 927 ਈ. ਵਿਚ ਸਾਰਸਨਾਂ ਨੇ ਲੁੱਟਿਆ ਅਤੇ 967 ਈ. ਵਿਚ ਬਾਜਨਤੀਨੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨਾਈਸਫ਼ੌਰਸ ਦੂਜੇ ਨੇ ਮੁੜ ਉਸਾਰ ਲਿਆ। ਨਾਰਮਨਾਂ ਅਧੀਨ ਆਉਣ ਪਿਛੋਂ ਇਹ ਨੇਪਲਜ਼ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣਿਆ। 16ਵੀਂ ਅਤੇ 17ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਤੁਰਕਾਂ ਦੇ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਹਮਲਿਆਂ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਰਿਹਾ। ਇਸ ਪਿਛੋਂ ਨੈਪੋਲੀਅਨ ਦੀਆਂ ਲੜਾਈਆਂ ਵਿਚ ਇਹ ਫਰਾਂਸੀਸੀ ਜਲ ਸੈਨਾ ਦਾ ਅੱਡਾ ਸੀ। ਸੰਨ 1860 ਵਿਚ ਇਹ ਇਟਲੀ ਸਾਮਰਾਜ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਜਲ ਸੈਨਾ ਦਾ ਅੱਡਾ ਬਣਿਆ। ਦੂਜੇ ਮਹਾਂਯੁਧ ਵਿਚ ਬਰਤਾਨਵੀ ਬੇੜਿਆਂ ਨੇ ਇਟਲੀ ਦੇ ਸਮੁੰਦਰੀ ਬੇੜੇ ਨੂੰ ਕਾਫ਼ੀ ਨੁਕਸਾਨ ਪਹੁੰਚਾਇਆ ਅਤੇ ਅਖੀਰ 9 ਸਤੰਬਰ, 1943 ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਕਬਜ਼ੇ ਵਿਚ ਲੈ ਲਿਆ। ਅੱਜਕਲ੍ਹ ਇਹ ਇਟਲੀ ਦੀ ਬੰਦਰਗਾਹ, ਜਹਾਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਮੁਰੰਮਤ ਕਰਨ ਦੀ ਥਾਂ ਅਤੇ ਜਲ ਸੈਨਾ ਦਾ ਅਸਲਾਖਾਨਾ ਵੀ ਹੈ। ਇਥੇ ਲੋਹੇ ਅਤੇ ਸਟੀਲ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਭੋਜਨ ਦੀਆਂ ਮੱਦਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਸੈਸਿੰਗ, ਰਸਾਇਣ, ਕਪੜੇ, ਸੀਮਿੰਟ ਬਣਾਉਣ ਦੀਆਂ ਸੱਨਅਤਾਂ ਉੱਠਤ ਹਨ। ਇਹ ਵਪਾਰਕ ਕੇਂਦਰ ਵੀ ਹੈ ਜੋ ਰੇਲਾਂ ਦੁਆਰਾ ਹੋਰਨਾਂ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਇਥੇ ਰੋਮਨਾਂ ਅਤੇ ਯੂਨਾਨੀਆਂ ਦੇ ਸਮਿਆਂ ਦੀਆਂ ਕਈ ਯਾਦਗਾਰੀ ਇਮਾਰਤਾਂ ਵੇਖੀਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਥੇ 11ਵੀਂ ਸਦੀ ਦਾ ਗਿਰਜਾ, ਕਿਲਾ ਅਤੇ ਕਈ ਯੂਨਾਨੀਆਂ ਦੇ ਮਕਬਰੇ ਹਨ।

ਆਬਾਦੀ—5,91,309 (1991)

40° 28' ਉ. ਵਿਥ.; 17° 15' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਥਿ. ਮਾ. 11 : 558

ਟਾਰਟੋਸਾ : ਉੱਤਰ-ਪੂਰਬੀ ਸਪੇਨ ਵਿਚ ਕੈਟਾਲੋਨੀਆ ਖੁਦਮੁਖਤਾਰ ਖੰਡ ਵਿਚ ਟੈਰਾਗੋਨਾ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦਾ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਟੈਰਾਗੋਨਾ ਸ਼ਹਿਰ ਤੋਂ 64 ਕਿ. ਮੀ. ਦੱਖਣ-ਪੱਛਮ ਦੀ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿਚ ਏਬਰੋ, ਦਰਿਆ ਦੇ ਕੰਢੇ ਸਾਹਿਲੀ ਉਪਜਾਊ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਵੱਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਥੋਂ ਸਮੁੰਦਰ ਵੱਲ ਤਿਆਰ ਮਾਲ ਦੀ ਢੋ-ਢੁਆਈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਥੇ ਜੈਤੂਨ ਦਾ ਤੇਲ, ਸਾਬਣ, ਦਵਾਈਆਂ, ਰਸਾਇਣ, ਖਾਦ ਅਤੇ ਚਾਕਲੇਟ ਵਗੇਰਾ ਬਣਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਥੇ ਚੌਲ ਛਟਾਈ, ਲਕੜੀ ਚੀਰਨ ਅਤੇ ਆਟਾ ਪੀਰਣ ਦਾ ਕੰਮ ਵੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਟਾਰਟੋਸਾ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਆਈਬਰੀਅਨ ਟਾਰਟੋਸਾ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਹੋਈ ਸੀ। ਪਿਛੋਂ ਰੋਮਨ ਜਰਨੈਲ ਸਕੀਪਿਓ ਅਫਰੀਕੈਨਸ ਨੇ ਇਸ ਦੀ ਯੋਜਨਾਬੱਧ ਉਸਾਰੀ ਕੀਤੀ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ

ਜੂਲੀਅਸ ਸੀਜ਼ਰ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਦਰਜਾ ਦਿੱਤਾ। ਮੂਰਾਂ ਵੇਲੇ ਇਹ ਕਾਰਡੋਬਾ ਦੇ ਖਲੀਫੇ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਖੇਤਰ ਦਾ ਸ਼ਹਿਰ ਬਣਿਆ ਰਿਹਾ। ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਵਾਸਤੇ ਇਹ ਛੋਟੇ ਜਿਹੇ ਮੂਰ ਸਾਮਰਾਜ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਵੀ ਰਿਹਾ। ਸੰਨ 1148 ਵਿਚ ਬਾਰਸੀ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਕਾਉਂਟ ਨੇ ਇਸ ਉੱਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ। ਸੰਨ 1149 ਵਿਚ ਮੂਰਾਂ ਨੇ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਉੱਤੇ ਫਿਰ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰਨ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਪਰ ਇਥੋਂ ਦੀਆਂ ਔਰਤਾਂ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਹੀ ਹਾਰ ਖਾਣੀ ਪਈ। ਸਪੇਨੀ ਖ਼ਾਨਾਜ਼ਾਰੀ (1139 ਈ.) ਵੇਲੇ ਸ਼ਹਿਰ ਨੂੰ ਭਾਰੀ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋਇਆ। ਪ੍ਰਾਇਦੀਪ ਜੰਗਾਂ ਵਾਲੇ ਸਮੇਂ ਇਹ ਫਰਾਂਸ ਅਧੀਨ ਵੀ ਰਿਹਾ। ਸ਼ਹਿਰ ਨੂੰ ਭਾਵੇਂ ਜੰਗਾਂ ਕਰਕੇ ਨੁਕਸਾਨ ਵੀ ਹੁੰਦਾ ਰਿਹਾ ਪਰ ਇਸ ਨੂੰ ਮਗਰੋਂ ਛੇਤੀ ਹੀ ਉਸਾਰ ਲਿਆ ਗਿਆ। ਇਥੋਂ ਦੀਆਂ ਵਰਣਨਯੋਗ ਥਾਵਾਂ ਵਿਚ ਗਾਥਿਕ ਗਿਰਜਾ (1347 ਈ.) ਵਿਚ ਪੁਨਰ ਜਾਗ੍ਰਤ ਕਾਲ ਦੇ ਮਹੱਲ ਅਤੇ ਮੱਧਕਾਲੀਨ ਸਮਿਆਂ ਵਿਚ ਬਣੇ ਕਿਲੇ ਦੇ ਖੰਡਰ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਇਥੇ ਤਕਨੀਕੀ ਸਕੂਲ ਅਤੇ ਸੂਰਜੀ ਗਿਆਨ ਸਬੰਧੀ ਇਕ ਪ੍ਰਯੋਗਸ਼ਾਲਾ ਵੀ ਹੈ।

ਆਬਾਦੀ—31,445 (1981)

40° 48' ਉ. ਵਿਥ.; 0° 31' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਥਿ. ਮਾ. 11 : 861; ਐਨ. ਅਮੈ. 26 : 714

ਟਾਰੰਟੋ ਦੀ ਖਾੜੀ : ਇਹ ਦੱਖਣੀ ਇਟਲੀ ਦੀ ਇਕ ਖਾੜੀ ਹੈ। ਇਹ ਇਟਲੀ ਦੇ ਦੱਖਣੀ ਪ੍ਰਾਇਦੀਪ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਸੈਤਾ ਮੇਰੀਆ ਡੇ ਲਿਊਕਾ ਅਤੇ ਦੱਖਣ-ਪੱਛਮ ਵਿਚ ਕਾਲੋਨ ਕੋਪਾ ਵਿਚਕਾਰ ਆਇਓਨੀਅਨ ਸਾਗਰ ਦਾ ਇਕ ਵਧਿਆ ਹੋਇਆ ਹਿੱਸਾ ਹੈ। ਇਸ ਖਾੜੀ ਨੂੰ ਸੀਨੀ, ਆਗਰੀ, ਬਸੈਟੋ ਅਤੇ ਬਾਡਾਨੋ ਨਦੀਆਂ ਪਾਣੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਖਾੜੀ ਦੇ ਆਸਪਾਸ ਟਾਰੰਟੋ, ਗਲਿਪਾਲੀ, ਕ੍ਰਾਟੋਨੀ ਦੀਆਂ ਮਸ਼ਹੂਰ ਬੰਦਰਗਾਹਾਂ ਹਨ। ਇਥੋਂ ਦੀ ਖਾੜੀ ਦੇ ਸਾਹਿਲ ਉੱਤੇ ਵਸੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਕੰਮ ਮੱਛੀ ਫੜਨਾ, ਸਿਪਜੀਵ ਇਕੱਠੇ ਕਰਨਾ, ਫਲਾਂ ਅਤੇ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਦੀ ਕਾਸ਼ਤ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਇਥੋਂ ਸ਼ਰਾਬ ਦਾ ਨਿਰਯਾਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

40° 10' ਉ. ਵਿਥ.; 17° 20' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਥਿ. ਮਾ. 11 : 559

ਟਾਰਟੋਨਾ (Tortona) : ਉੱਤਰ-ਪੱਛਮੀ ਇਟਲੀ ਵਿਚ ਪੀਡਮਾਂਟ ਖੰਡ ਦੇ ਐਲਾਸੈਂਡਰੀਆ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦਾ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਐਲਾਸੈਂਡਰੀਆ ਸ਼ਹਿਰ ਤੋਂ 20 ਕਿ. ਮੀ. ਪੂਰਬ ਵੱਲ ਸਕਰੀਵੀਆ ਦਰਿਆ ਦੇ ਕੰਢੇ ਵਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਲਿਗੂਰੀਅਨਾਂ ਨੇ ਕੀਤੀ ਸੀ ਜਿਹੜਾ 148 ਈ. ਪੂ. ਵਿਚ ਰੋਮਨਾਂ ਦਾ ਸ਼ਹਿਰ ਬਣ ਗਿਆ। ਮੱਧ-ਕਾਲੀਨ ਸਮਿਆਂ ਵਿਚ ਇਥੇ ਗਵੈਲਫਾਂ ਦਾ ਗੜ੍ਹ ਸੀ। ਸੰਨ 1155 ਵਿਚ ਫ੍ਰੈਡਰਿਕ ਪਹਿਲੇ ਬਰਬਾਰੋਸਾ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਤਬਾਹ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਸੰਨ 1347 ਵਿਚ ਇਹ ਮਿਲਾਨੀਜ਼ ਵਿਸਕਾਉਂਟੀ ਪਰਿਵਾਰ ਹੇਠ ਆਇਆ। ਸੰਨ 1738 ਵਿਚ ਇਸ ਉੱਤੇ ਸਵਾਇ (Savoy) ਦਾ ਕਬਜ਼ਾ ਹੋ ਗਿਆ।

ਅੱਜਕਲ੍ਹ ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਜ਼ਰਾਇਤੀ ਖੰਡ ਦਾ ਵੱਡਾ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ। ਇਹ ਰੇਲਾਂ ਦਾ ਜੰਕਸ਼ਨ ਹੈ। ਇਥੇ ਕੱਪੜਾ, ਮਸ਼ੀਨਰੀ ਅਤੇ ਸ਼ਰਾਬ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸ਼ਹਿਰ ਦੀਆਂ ਵਰਣਨ ਯੋਗ ਥਾਵਾਂ ਵਿਚ 1584 ਈ. ਦਾ ਬਣਿਆ ਗਿਰਜਾ ਅਤੇ ਨੌਵੀਂ ਸਦੀ ਦਾ ਸੈਤਾ ਮੇਰੀਆ ਕਾਨਾਲੀ ਦਾ ਗਿਰਜਾ ਜਿਹੜਾ 13ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਮੁੜ ਉਸਾਰਿਆ ਗਿਆ, 1801 ਵਿਚ ਨੈਪੋਲੀਅਨ ਪਹਿਲੇ ਦੁਆਰਾ ਢਾਢੇ

ਗਏ ਕਿਲੋ ਦੇ ਖੰਡਰ ਅਤੇ ਮਿਊਸੀਓ ਰੋਮਾਨੋ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ।

ਆਬਾਦੀ—28,836 (1981)

44° 54' ਉ. ਵਿਥ.; 8° 52' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 11 : 861

ਟਾਰਟੋਲਾ : ਪੱਛਮੀ ਦੀਪ ਸਮੂਹ (ਵੈ. ਇੰਡੀ.) ਦੇ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਵਰਜਨ ਟਾਪੂਆਂ ਦਾ ਇਹ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਟਾਪੂ ਹੈ। ਸੇਂਟ ਜਾਨ ਅਤੇ ਵਰਜਨ ਗਾਰਡਾ ਟਾਪੂਆਂ ਵਿਚਕਾਰ ਸਥਿਤ ਇਹ ਟਾਪੂ 19 ਕਿ. ਮੀ. ਲੰਬਾ ਅਤੇ 5 ਕਿ. ਮੀ. ਚੌੜਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਖੇਤਰਫਲ 54 ਵ. ਕਿ. ਮੀ. ਹੈ। ਇਹ ਅੰਧ ਮਹਾਂਸਾਗਰ ਅਤੇ ਕੈਰਿਬੀਆ ਸਾਗਰ ਦੇ ਐਨ ਵਿਚਾਲੇ ਜਿਹੇ ਪੋਰਟੋ ਰੀਕੋ ਸ਼ਹਿਰ ਤੋਂ 100 ਕਿ. ਮੀ. ਪੂਰਬ ਵੱਲ ਵਾਕਿਆ ਹੈ। ਧਰਾਤਲ ਪੱਖੋਂ ਇਹ ਉਪਯੁਕਤ-ਦੁਪੜਾ ਜਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਉੱਤੇ 540 ਮੀ. ਦੀ ਉਚਾਈ ਤੱਕ ਪਹਾੜੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਟਾਪੂ ਤੇ ਖਾਸ ਕਿਸਮ ਦੇ ਜੀਵ-ਜੰਤੂ ਮਿਲਦੇ ਹਨ ਜਿਹੜੇ ਹੋਰ ਜਗ੍ਹਾ ਉੱਤੇ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੇ। ਟਾਪੂ ਦੀ ਜ਼ਮੀਨ ਜ਼ਰਖੇਜ਼ ਨਾ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਖੇਤੀ ਘਟ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਪਰ ਪਸ਼ੂ ਪਾਲਣ ਦਾ ਕਿੱਤਾ ਉੱਨਤ ਹੈ ਅਤੇ ਇਥੇ ਉਸ਼ਣ ਅਤੇ ਸ਼ੀਤ ਉਸ਼ਣ ਖੰਡੀ ਪਸ਼ੂਆਂ ਦੀ ਨਸਲਕਸ਼ੀ ਦਾ ਸਰਕਾਰੀ ਫਾਰਮ ਖੋਲ੍ਹਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਇਸ ਟਾਪੂ ਉੱਤੇ ਵਲੰਦੇਜ਼ੀ ਸਮੁੰਦਰੀ ਲੁਟੇਰੇ 1648 ਈ. ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਵੱਸੇ ਸਨ। ਉਦੋਂ ਤੋਂ ਹੀ ਇਹ ਟਾਪੂ ਆਬਾਦ ਹੈ। ਅੱਜਕੱਲ੍ਹ ਇਥੇ ਅਫ਼ਰੀਕੀ ਨਸਲ ਦੇ ਲੋਕ ਵੱਸੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਟਾਪੂ ਉੱਤੇ ਰੋਡ ਟਾਊਨ ਦਾਖਲਾ ਬੰਦਰਗਾਹ ਅਤੇ ਇਕ ਮਸ਼ਹੂਰ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ।

ਆਬਾਦੀ—13, 568 (1991)

18° 26' ਉ. ਵਿਥ.; 64° 37' ਪੱ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਅਮੇ. 26 : 714; ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 11 : 861

ਟਾਰਡਸੀਅਸ ਦੀ ਸੰਧੀ : ਇਹ ਸੰਧੀ ਸਪੇਨ ਤੇ ਪੁਰਤਗਾਲ ਸਾਮਰਾਜਾਂ ਦੇ ਰਾਜ-ਖੇਤਰਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਸੀਮਾ-ਰੇਖਾ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਕਰਨ ਸਬੰਧੀ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। 14 ਜੂਨ, 1494 ਨੂੰ ਸਪੇਨ ਦੇ ਟਾਰਡਸੀਅਸ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਖੇ ਦੋਹਾਂ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਤਿਨਿਧਾਂ ਨੇ ਇਸ ਸੰਧੀ ਉਪਰ ਹਸਤਾਖਰ ਕੀਤੇ। ਸੰਧੀ ਦਾ ਮੁੱਖ ਮੰਤਵ ਸਪੇਨ ਤੇ ਪੁਰਤਗਾਲ ਦੇ ਸਮੁੰਦਰੀ ਯਾਤਰੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਨਵੀਂ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਲੱਭੇ ਜ਼ਜ਼ੀਰੇ ਤੇ ਮੁੱਖ-ਭੂਮੀਆਂ ਵਿਚਕਾਰ ਸੀਮਾ-ਰੇਖਾ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕਰਨਾ ਸੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਭਾਵੇਂ ਕੋਲੰਬਸ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਸਮੁੰਦਰੀ ਯਾਤਰਾ (1492-1493) ਉਪਰੰਤ ਇਸ ਸਬੰਧੀ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਜਿਸ ਵਿਚ ਏਜੋਰਜ਼ ਅਤੇ ਕੇਪ ਵਰਡ ਦੀਪਾਂ ਦੇ ਪੱਛਮ ਵਿਚ ਉੱਤਰ ਤੋਂ ਦੱਖਣੀ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿਚ 100 ਲੀਗ ਦੀ ਵਿਥ ਤੇ ਇਕ ਫਰਜ਼ੀ ਸੀਮਾ-ਰੇਖਾ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕੀਤੀ ਗਈ ਜਿਸ ਅਨੁਸਾਰ ਇਸਦੇ ਪੱਛਮ ਵਿਚਲੇ ਨਵੇਂ ਲੱਭੇ ਗਏ ਜ਼ਜ਼ੀਰੇ ਅਤੇ ਮੁੱਖ ਭੂਮੀਆਂ ਸਪੇਨ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਆਏ ਅਤੇ ਪੂਰਬ ਵੱਲ ਦੀ ਬਾਕੀ ਸਾਰੀ ਭੂਮੀ ਪੁਰਤਗਾਲ ਨੂੰ ਦਿੱਤੀ ਜਦ ਕਿ ਪੁਰਤਗਾਲੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਸਪੇਨ ਦੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਫਰਡੀਨੈਂਡ ਤੇ ਰਾਣੀ ਈਜ਼ਾਬੈੱਲਾ ਨੂੰ ਇਸ ਸਮੁੰਦਰੀ ਪਾਰ ਨਵੀਂ ਦੁਨੀਆ ਦੀ ਵੰਡ ਨਵੇਂ ਸਿਰਿਓ ਕਰਨ ਲਈ ਸੁਝਾਅ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ। 7 ਜੂਨ 1494 ਨੂੰ ਦੂਸਰੀ ਵਾਰ ਕੀਤੇ ਫੈਸਲੇ ਉਪਰ ਦੋਹਾਂ ਸਾਮਰਾਜਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਤਿਨਿਧਾਂ ਨੇ ਹਸਤਾਖਰ ਕੀਤੇ ਅਤੇ ਹੱਦਬੰਦੀ ਕੇਪ ਵਰਡ ਦੀਪਾਂ ਦੇ ਪੱਛਮ ਵੱਲ 370 ਲੀਗ ਦੀ ਵਿਥ ਤੇ ਗ੍ਰੀਨਵਿਚ ਦੇ ਪੱਛਮ ਵਿਚ 48° ਅਤੇ 49° ਵਿਚਕਾਰ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਹੋਈ।

22 ਅਪ੍ਰੈਲ, 1529 ਨੂੰ ਇਸੇ ਸੀਮਾ-ਰੇਖਾ ਸਬੰਧੀ ਫਿਰ ਸਪੇਨ ਦੇ ਸੈਰਾਗਾਸਾ ਵਿਖੇ ਹੋਈ ਸੰਧੀ ਵਿਚ ਇਹ ਹੱਦ ਰੇਖਾ ਮਲਾਕਾਜ਼

ਦੀਪਾਂ ਦੇ ਪੂਰਬ ਵਿਚ 279 1/2 ਲੀਗ ਦੇ ਫਾਸਲੇ ਤੇ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਹੋਈ ਪਰ ਫਿਲਪੀਨ ਟਾਪੂਆਂ ਦੀ ਜਿੱਤ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੰਟਰੋਲ ਦੌਰਾਨ ਸਪੇਨੀਆਂ ਨੇ ਇਸ ਹੱਦਬੰਦੀ ਦੀ ਉਲੰਘਣਾ ਕੀਤੀ ਜਿਸ ਲਈ ਪੁਰਤਗਾਲ ਚੁੱਪ ਰਿਹਾ ਅਤੇ 18ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੌਰਾਨ ਪੁਰਤਗਾਲੀਆਂ ਨੇ ਸਪੇਨੀ ਰਾਜ-ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਨੌਆਬਾਦੀਆਂ ਕਾਇਮ ਕਰਕੇ ਦੱਖਣ-ਪੱਛਮੀ ਬ੍ਰਾਜ਼ੀਲ ਦੀਆਂ ਹੱਦਾਂ ਵਧਾਉਣ ਦੇ ਉਪਰਾਲੇ ਕੀਤੇ। ਇਸਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਿਚ 1750 ਅਤੇ 1779 ਈ. ਵਿਚ ਮੁੜ ਸੀਮਾ-ਰੇਖਾ ਸਬੰਧੀ ਕਈ ਨਵੀਆਂ ਤਰਮੀਮਾਂ ਹੋਈਆਂ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਅਮੇ. 8 : 680

ਟਾਰਡ, ਜਬਰਾਈਲ : ਇਹ ਫਰਾਂਸ ਦੇ ਉਨੀਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਚਾਰ ਸਿਰਕੱਢ ਸਮਾਜ-ਵਿਗਿਆਨੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਸੀ ਜਿਹੜਾ ਕਾਅਟੇ ਨਾਲੋਂ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਯੋਗ-ਸਿੱਧੀ ਵਿਚ ਵਧੇਰੇ ਪ੍ਰਮਾਣਕ ਸੀ, ਆਪਣੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਵਿਚ ਲੀਪਲੇਅ ਨਾਲੋਂ ਵਧੇਰੇ ਵਿਉਂਤਬਧ ਸੀ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਤੇ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਸਬੰਧਾਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਵਿਚ ਡਰਕਹੀਮ ਨਾਲੋਂ ਵਧੇਰੇ ਦਿਲਚਸਪ ਸੀ। ਇਸ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸਮਾਜ ਵਿਗਿਆਨੀ ਦਾ ਜਨਮ 12 ਮਾਰਚ, 1843 ਨੂੰ ਹੋਇਆ। ਆਪਣੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਸਮਾਜ ਵਿਗਿਆਨੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਇਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸਥਾਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੈ। ਟਾਰਡ ਅਪਰਾਧ-ਵਿਗਿਆਨ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਸਬੰਧੀ ਕੰਮ ਕਰਨ ਤੇ ਡਰਕਹੀਮ ਦੀ ਆਲੋਚਨਾ ਕਰਨ ਕਰਕੇ ਹੀ ਵਧੇਰੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋਇਆ।

ਇਸਨੇ ਡਾਰਡਾਨ ਵਿਖੇ ਇਕ ਮੈਜਿਸਟ੍ਰੇਟ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਅਤੇ 1894 ਈ. ਵਿਚ ਪੈਰਿਸ ਦੇ ਨਿਆਂ ਮਹਿਕਮੇ ਵਿਚ ਕ੍ਰਿਮੀਨਲ ਸਟੈਟਿਸਟਿਕਸ ਬਿਊਰੋ ਦਾ ਡਾਇਰੈਕਟਰ ਬਣਿਆ। 1900 ਈ. ਵਿਚ ਕਾਲਜ ਡੀ ਫਰਾਂਸ ਵਿਖੇ ਮਾਡਰਨ ਫਿਲਾਸਫੀ ਦਾ ਅਧਿਆਪਕ ਬਣ ਗਿਆ।

ਜਬਰਾਈਲ ਟਾਰਡ

ਸੰਨ 1875 ਤੱਕ ਇਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸਮਾਜਿਕ ਫਿਲਾਸਫੀ ਕਾਫੀ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰ ਲਈ ਸੀ। ਟਾਰਡ ਦੇ ਸਾਰੇ ਸਿਧਾਂਤ ਅਤੇ ਕਾਵਾਂ, ਸਮਾਜ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਮਨ ਉਪਰ ਹੀ ਕੇਂਦਰਤ ਹਨ। ਉਸ ਅਨੁਸਾਰ ਸਮਾਜ ਵਿਗਿਆਨ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਇਛਾਵਾਂ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਹੈ ਜਿਹੜੇ ਸਮਾਜਿਕ ਸਬੰਧਾਂ ਅਤੇ ਸਮੂਹਕ ਵਿਵਹਾਰ ਨੂੰ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸਮਾਜਿਕ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਦੀਆਂ ਮੁੱਖ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਦੁਹਰਾਉ (ਮੁੜ ਮੁੜ ਰਟਨਾ), ਲੜਾਈ, ਬਹਿਸ ਜਾਂ ਮੁਕਾਬਲੇ ਰਾਹੀਂ ਵਿਰੋਧਤਾ ਅਤੇ ਕਾਢ ਰਾਹੀਂ ਅਨੁਕੂਲਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ

ਕਰਨਾ ਹੈ। ਟਾਰਡ ਅਨੁਸਾਰ (ਦੀ ਫਿਲਾਸਫੀ ਅਨੁਸਾਰ) ਕਾਵਾਂ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਉੱਨਤੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਸੀ। ਨਵੀਨ ਕਾਵਾਂ ਵਿਚ ਅਨੁਕਰਣ (Imitation) ਤਾਂ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਪਰ ਇਸ ਅਨੁਕਰਣ ਵਿਚ ਕਿਸਮ ਅਤੇ ਡਿਗਰੀ ਦਾ ਫਰਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਆਪਣੇ ਸੋਸ਼ਲ ਇੰਟਰੈਕਸ਼ਨ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਮੁਤਾਬਕ ਇਹ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਸਮੂਹ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਦੇਖਦਾ ਹੈ ਪਰ ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ ਐਮੀਲ ਡਰਕਹਾਈਮ (Emile Durkheim) ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਇਕ ਇਕਾਈ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵੇਖਦਾ ਹੈ। ਸੰਨ 1903 ਵਿਚ ਇਸ ਦੀ ਛਪੀ ਕਿਤਾਬ 'Les Lois La Imitation' ਦਾ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਅਨੁਵਾਦ 'ਦੀ ਲਾਅਜ਼ ਆਫ ਇਮੀਟੇਸ਼ਨ' ਨੇ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸਿੱਧੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ।

13 ਮਈ, 1904 ਨੂੰ ਪੈਰਿਸ ਵਿਖੇ ਟਾਰਡ ਜ਼ਬਰਾਈਲ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪ.—ਐਨ. ਬੁ. ਮਾ. 9 : 824

ਟਾਰਡਿਗਰਾਡਾ : ਇਹ ਬਹੁਤ ਛੋਟੇ ਛੋਟੇ ਪ੍ਰਾਣੀਆਂ ਦੀ ਇਕ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਈ ਵਾਰ ਆਰਥੋਪੋਡਾ ਫਾਈਲਮ ਵਿਚ ਹੀ ਗਿਣ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕਈ ਵਿਗਿਆਨੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਵੱਖਰਾ ਫਾਈਲਮ ਵੀ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕਈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਐਨੇਲਿਡ ਪ੍ਰਾਣੀਆਂ ਦੇ ਨਜ਼ਦੀਕੀ ਸਬੰਧੀ ਦਸਦੇ ਹਨ।

ਇਹ ਛੋਟੇ ਛੋਟੇ ਪ੍ਰਾਣੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ 'ਪਾਣੀ ਦੇ ਰਿੱਛ' ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਮਿਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਸਿਲੀਆਂ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਫੁੱਲਦਾਰ ਪੌਦਿਆਂ ਉੱਤੇ, ਮਿੱਟੀ ਵਿਚ, ਅਲੂਣੇ ਪਾਣੀਆਂ ਵਿਚ ਅਤੇ ਸਮੁੰਦਰਾਂ ਵਿਚ, ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਕਈ ਪ੍ਰਜਾਤੀਆਂ ਤੇ ਜਾਤੀਆਂ ਬਣ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇਕ ਖਾਸ ਗੁਣ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਖੁਸ਼ਕੀ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਘਟ ਤਾਪਮਾਨ ਤੇ ਵੀ ਜ਼ਿੰਦਾ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਟਾਰਡਿਗਰਾਡਾ

ਇਹ ਪ੍ਰਾਣੀ ਤਕਰੀਬਨ ਇਕ ਮਿ. ਮੀ. ਜਾਂ ਇਸ ਤੋਂ ਵੀ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਲੰਮੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਚੰਗਾ ਵਿਕਸਤ ਸਿਰ ਅਤੇ ਛੋਟਾ ਸਰੀਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸਰੀਰ ਵਿਚ ਜੁੜੇ ਹੋਏ ਚਾਰ ਖੰਡ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਹਰੇਕ ਨਾਲ ਇਕ ਜੋੜਾ ਉਪ ਅੰਗਾਂ ਦਾ ਲੱਗਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਉਪ ਅੰਗ ਛੋਟੇ ਬਿਨਾਂ ਜੋੜਾਂ ਵਾਲੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਿਰਿਆਂ ਤੇ 4-9 ਤਿੱਖੀਆਂ ਨਹੁੰਦਰਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਉਪ ਅੰਗਾਂ ਦਾ ਪਿਛਲਾ ਜੋੜਾ ਗੁੱਦਾ ਦੇ ਦੋਨੋਂ ਪਾਸੇ, ਸਰੀਰ ਦੇ ਪਿਛਲੇ ਪਾਸੇ ਵੱਲ ਸਥਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸਰੀਰ ਉੱਤੇ ਪੱਧਰੀ ਜਾਂ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਤਰਾਸ਼ੀ ਹੋਈ ਕਿਊਟਿਕਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਾਂ ਉਸ ਉੱਤੇ ਲੰਮੇ ਰੋਮਾਂ ਵਰਗੇ ਸਿਰਾਈ ਦੇ ਜੋੜੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਸਰੀਰ ਦੇ ਅਗਲੇ ਸਿਰੇ ਤੋਂ ਪਿਛਲੇ ਤੱਕ ਆਹਾਰ-ਨਲੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਅਗਲੀ ਆਹਾਰ-ਨਲੀ ਵਿਚ ਇਕ ਜੋੜਾ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲਣ ਯੋਗ ਸਟਾਈਲੋਨਾਂ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਇਕ ਪੇਸ਼ੀਦਾਰ ਫੈਰਿਕਸ ਅਤੇ ਆਹਾਰ-ਨਲੀ ਦੇ ਪਿਛਲੇ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ਖੁਲ੍ਹਦੀਆਂ ਗਲੈਂਡਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਲਹੂ-ਗੋੜ ਸਿਸਟਮ ਅਤੇ ਸੁਆਸ ਸਿਸਟਮ ਦੇ ਕੋਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅੰਗ

ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ। ਨਾੜੀ ਸਿਸਟਮ ਚੰਗਾ ਵਿਕਸਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਇਕ ਦੋ ਖੰਨਾਂ ਵਾਲਾ ਸੈਰੀਬੁੱਲ ਗੈਂਗਲੀਓਨ ਤੇ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਇਕ ਜੋੜਾ ਨੇਤਰ-ਬਿੰਦੂਆਂ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪੰਜ ਵੱਡੇ ਗੈਂਗਲੀਆਂ ਦੀ ਇਕ ਵੈਂਟਰਲ ਚੇਨ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਿਹੜੇ ਲੇਟਰਲ ਕਾਮਿਸ਼ਿਊਰਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਜਣਨਿਕ ਪ੍ਰੋਡਕਟ ਜਾਂ ਤਾਂ ਆਹਾਰ ਨਲੀ ਦੇ ਪਿਛਲੇ ਸਿਰੇ ਵਿਚ ਹੀ ਜਾਂ ਗੁੱਦਾ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਸਥਿਤ ਮੱਧ ਰਾਹੀਂ ਬਾਹਰ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਅੰਡੇ ਵੱਡੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕਈ ਵਾਰੀ ਸਰੀਰ ਤੋਂ ਉਤਰਦੀ ਕਿਊਟਿਕਲ ਰਾਹੀਂ ਵੱਕੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਅੰਡਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲਦੇ ਸਮੇਂ ਬੱਚੇ ਬਾਲਗ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਸਿਰਫ਼ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਆਕਾਰ ਬਾਲਗ ਦੇ ਆਕਾਰ ਦਾ 1/3 ਹਿੱਸਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕਈ ਵਾਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇਕ ਜੋੜਾ ਉਪ ਅੰਗਾਂ ਦਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਅਤੇ ਉਹ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਵਿਕਸਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਟਾਰਡਿਗਰਾਡਾ ਨੂੰ ਦੋ ਵਰਗਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ : (1) ਹੈਟਰੋਟਾਰਡਿਗਰਾਡਾ ਅਤੇ (2) ਯੂਟਾਰਡਿਗਰਾਡਾ। ਹੈਟਰੋਟਾਰਡਿਗਰਾਡਾ ਵਿਚ ਦੋ ਕੁਲਾਂ ਅਤੇ ਨੌਂ ਪ੍ਰਜਾਤੀਆਂ Echiniscus, Batillipes ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਿਰ ਦੇ ਅਗਲੇ ਹਿੱਸੇ ਤੇ ਦੋ ਜੋੜੇ ਸਿਰਾਈ ਦੇ ਇਕ ਜੋੜਾ ਲੇਟਰਲ ਸਿਰਾਈ ਦਾ ਅਤੇ ਦੋਨੋਂ ਪਾਸੇ ਇਕ ਇਕ ਮੂੰਗਲੀਆਕਾਰ (clave) ਜਾਂ ਚਮਚ ਵਰਗਾ ਵਾਧਰਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਯੂਟਾਰਡਿਗਰਾਡਾ ਵਿਚ ਦੋ ਕੁਲਾਂ ਅਤੇ ਤਿੰਨ ਪ੍ਰਜਾਤੀਆਂ Macrobiotus, Hypsibius ਅਤੇ Mildenesium ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਿਰ ਉੱਤੇ ਸਿਰਾਈ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ।

ਹ. ਪ.—ਐਨ. ਬੁ. 21 : 811

ਟਾਰਡਿਊ ਐਂਡਰੇ ਪਿਰੇ ਗੈਬਰਿਲ ਐਮਿਡੀ

(Tardieu Andre (Pirre Gabriel Amedee) : ਫਰਾਂਸ ਦਾ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ (ਪ੍ਰੀਮੀਅਰ) ਅਤੇ ਇਕ ਉੱਘਾ ਰਾਜਨੀਤੀਵਾਨ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਜਨਮ 22 ਸਤੰਬਰ, 1876 ਨੂੰ ਪੈਰਿਸ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਨੇ ਹਾਵਰਡ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਤੋਂ ਬਦੇਸ਼ ਨੀਤੀ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਉੱਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਕੇ ਪੜ੍ਹਾਉਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤੀ ਸ਼ਾਸਤਰ ਦਾ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਬਣਿਆ। ਸੰਨ 1914 ਤੋਂ 1924 ਤੱਕ ਡਿਪਟੀ-ਚੈਂਬਰ (Chamber of Deputies) ਦਾ ਮੈਂਬਰ ਰਿਹਾ।

ਪਹਿਲੀ ਵੱਡੀ ਜੰਗ ਦੌਰਾਨ ਐਂਡਰੇ ਭਾਵੇਂ ਰਿਜ਼ਰਵ ਅਫਸਰ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਫੌਜ ਵਿਚ ਨੌਕਰ ਹੋਇਆ ਪਰ ਇਹ ਤਿੰਨ ਵਾਰੀ ਜੰਗ ਦੌਰਾਨ ਜ਼ਖ਼ਮੀ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਤਿੰਨੇ ਵਾਰੀ ਇਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਬਹਾਦਰੀ ਦਾ ਸਬੂਤ ਦਿੱਤਾ।

ਸੰਨ 1917 ਵਿਚ ਐਂਡਰੇ ਨੂੰ ਜਾਵਰੀ ਮਿਸ਼ਨ ਸਬੰਧੀ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਭੇਜਿਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਤੋਂ ਥੋੜ੍ਹੇ ਜਿਹੇ ਸਮੇਂ ਪਿਛੋਂ ਹੀ ਇਹ ਜਾਰਜ ਕਲੀਮੈਨਸੂ ਵਰਸੇਲਜ਼ ਦੀ ਸੰਧੀ ਦੇ ਮੋਢੀ ਚਾਰ ਨੈਸ਼ਨਲ ਆਗੂਆਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ Big Four ਕਿਹਾ ਗਿਆ, ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਸੀ। ਵਰਸੇਲਜ਼ ਸੰਧੀ ਦੀ ਗੱਲਬਾਤ ਦੌਰਾਨ ਜਾਰਜ ਦਾ ਮੁੱਖ ਸਲਾਹਕਾਰ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸ ਸੰਧੀ ਵਿਚ ਐਂਡਰੇ ਨੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਈ।

ਸੰਨ 1919 ਤੋਂ 1920 ਤੱਕ ਐਂਡਰੇ ਨੂੰ ਆਜ਼ਾਦ ਕੀਤੇ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿਚ ਵਜ਼ੀਰ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1920 ਤੋਂ 1928 ਤੱਕ ਇਹ ਲੋਕ ਨਿਰਮਾਣ ਮੰਤਰੀ ਰਿਹਾ ਤੇ 1928 ਈ. ਵਿਚ ਇਹ ਅੰਤਰੀਵੀ ਖੇਤਰ (ਫਰਾਂਸ) ਦਾ ਮੰਤਰੀ ਬਣਿਆ। ਸੰਨ 1929 ਤੋਂ 30 ਤੱਕ ਐਂਡਰੇ ਨੂੰ ਫਰਾਂਸ ਦੇ ਪ੍ਰੀਮੀਅਰ (ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ) ਦਾ ਅਹੁਦਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ। ਸੰਨ 1931 ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਫਿਰ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਦੇ

ਮਹਿਕਮੇ ਦੀ ਵਜ਼ਾਰਤ (ਸੰਭਾਲੀ। ਅਗਲੇ ਹੀ ਵਰ੍ਹੇ ਇਹ ਮੁੜ ਫ਼ਰਾਂਸ ਦਾ ਪ੍ਰੀਸ਼ੀਅਰ ਥਾਪਿਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਸਾਰੇ 12-13 ਵਰ੍ਹੇ ਦੀਆਂ ਵੱਖ ਵੱਖ ਵਜ਼ਾਰਤਾਂ ਅਤੇ ਮਹਿਕਮਿਆਂ ਦੇ ਲੀਡਰ ਹੁੰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਐਡਰੇ ਕਲੀਮੈਨਚੂ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਤਿਨਿਧਤ ਪਾਲਿਸੀ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਲਈ ਡਟਿਆ ਰਿਹਾ ਅਤੇ ਉਸ ਨੇ ਵਰਸੇਲਜ਼ ਸੰਧੀ ਨੂੰ ਮੁੜ ਸੋਧਣ ਦੇ ਖਿਲਾਫ਼ ਪੂਰੀ ਤਾਕਤ ਨਾਲ ਸਾਹਮਣਾ ਕੀਤਾ। ਸੰਨ 1933 ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਸ ਨੇ ਭਾਵੇਂ ਫ਼ਰਾਂਸ ਦੀ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੀ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਖੁਲ੍ਹੇਆਮ ਟੀਕਾ ਟਿੱਪਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਸੀ ਪਰ ਫਰਵਰੀ 1934 ਦੇ ਝਗੜਿਆਂ ਪਿਛੋਂ ਇਹ ਗੈਸਟਨ (Gaston Doumergue) ਦੀ ਕੈਬਨਿਟ ਵਿਚ ਫਰਵਰੀ ਤੋਂ ਨਵੰਬਰ ਤੱਕ ਬਗ਼ੈਰ ਮਹਿਕਮਾ ਵਜ਼ੀਰ ਰਿਹਾ। ਸੰਨ 1936 ਦੀਆਂ ਚੋਣਾਂ ਸਮੇਂ ਇਸ ਨੇ ਰਾਜਨੀਤੀ ਵਿਚ ਆਉਣ ਤੋਂ ਨਾਂਹ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੀ ਫ਼ਰਾਂਸ ਦੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਉਪਰ ਤਿੱਖੀ ਆਲੋਚਨਾ ਕੀਤੀ। ਸੰਨ 1939 ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਦੂਜੀ ਵੱਡੀ ਜੰਗ ਤੋਂ ਕੁਝ ਚਿਰ ਪਹਿਲਾਂ ਟਾਰਨੋ ਦੀ ਸਿਹਤ ਕਾਫ਼ੀ ਖਰਾਬ ਹੋ ਗਈ ਅਤੇ ਇਹ ਰਾਜਨੀਤੀ ਵਿਚੋਂ ਮੁਕਤ ਹੋ ਕੇ ਮੈਨਟਨ (menton) ਸ਼ਹਿਰ ਜਾ ਕੇ ਟਿਕ ਗਿਆ। 15 ਸਤੰਬਰ, 1945 ਨੂੰ ਇਹ ਸਦਾ ਦੀ ਨੀਂਦ ਸੌ ਗਿਆ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਅਮੇ. 26 : 267; ਕੋਲ. ਐਨ. 18 : 179

ਟਾਰਨ-ਏ-ਗ੍ਰਾਨ (Tarn et Garonne) : ਦੱਖਣ ਪੱਛਮੀ ਫ਼ਰਾਂਸ ਵਿਚ ਮੀਡੀ ਪਿਰਾਨੀਜ਼ ਖੰਡ ਦਾ ਇਕ ਡਿਪਾਰਟਮੈਂਟ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਖੇਤਰਫਲ 3,718 ਵ. ਕਿ. ਮੀ. ਅਤੇ ਆਬਾਦੀ 201,400 (1991) ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਮਾਂਟਰਿਬਾਨ ਹੈ।

ਧਰਾਤਲ ਪੱਖੋਂ ਇਹ ਨੀਵਾਂ ਮੈਦਾਨੀ ਇਲਾਕਾ ਹੈ। ਇਥੋਂ ਦੀ ਜਲਵਾਯੂ ਸੁਹਾਵਣੀ ਹੈ। ਟਾਰਨ ਇਸ ਖੇਤਰ ਦਾ ਵੱਡਾ ਦਰਿਆ ਹੈ। ਜਿਹੜਾ ਦੱਖਣ-ਪੱਛਮ ਵੱਲੋਂ ਇਸ ਡਿਪਾਰਟਮੈਂਟ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ ਰਾਜਧਾਨੀ ਮਾਂਟਰਿਬਾਨ ਨੇੜੇ ਪੂਰਬ ਵਾਲੇ ਪਾਸਿਓਂ ਐਵੈਰੋਨ ਦਰਿਆ ਇਸ ਵਿਚ ਆ ਰਲਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਫਿਰ ਪੱਛਮ ਵੱਲ ਵਹਿੰਦਾ ਹੋਇਆ ਟਾਰਨ ਮਵੇਸਾਕ ਵਿਚੋਂ ਲੰਘ ਕੇ ਅੱਗੇ ਗਰੋਨ ਨਾਲ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਡਿਪਾਰਟਮੈਂਟ ਵਿਚ ਕਣਕ ਅਤੇ ਮੱਕੀ ਦੀ ਕਾਸ਼ਤ ਵਧੇਰੇ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਪਸ਼ੂ ਵੀ ਪਾਲੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਇਥੇ ਅੰਗੂਰਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਫਲਾਂ ਦੇ ਬਾਗ ਵੀ ਹਨ।

ਇਸ ਡਿਪਾਰਟਮੈਂਟ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ 1808 ਈ. ਵਿਚ ਫ਼ਰਾਂਸ ਦੀ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੇ ਗੀਐਨ ਅਤੇ ਗੈਸਕਾਨੀ ਖੰਡਾਂ ਅਤੇ ਲੈਂਗਾਡਾਕ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਮਿਲਾ ਕੇ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 11 : 564; ਐਨ. ਅਮੇ. 26 : 298

ਟਾਰਨਗੇਟ ਪਰਬਤ : ਨਿਊਫਾਊਂਡਲੈਂਡ (ਕੈਨੇਡਾ) ਦੇ ਉੱਤਰੀ ਲੈਬਰੇਡਰ ਦੀ ਇਹ ਇਕ ਪਰਬਤ ਲੜੀ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਹੀਬਰਾਲ ਫਿਊਰਡ ਤੋਂ ਚਿਡਲੀ ਕੋਪ ਤੱਕ ਫੈਲੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਇਹ 190 ਕਿ. ਮੀ. ਲੰਬੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਪੱਛਮ ਵਿਚ ਕਿਊਬੈੱਕ ਰਾਜ ਅਤੇ ਪੂਰਬ ਵਿਚ ਅੰਧ ਮਹਾਂਸਾਗਰ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਰਬਤਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ 'ਡੈਵਿਲਜ਼' ਪਹਾੜ ਵੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਜਿਸ ਦਾ ਮਤਲਬ ਭੂਤਾਂ, ਪ੍ਰੇਤਾਂ ਦੇ ਘਰ ਤੋਂ ਹੈ। ਪੂਰਬੀ ਕੈਨੇਡਾ ਦੇ ਕੈਨੇਟੀਅਨ ਸ਼ੀਲਡ ਪਠਾਰ ਵਿਚ ਇਸ ਦੀ ਉਚਾਈ ਵੱਧ ਹੈ। ਰਾਮਾ ਦੇ ਸਰਕ ਪਰਬਤ ਵਾਲੀ ਥਾਂ ਤੇ ਇਹ 1700 ਮੀ. ਉੱਚੀ ਹੈ। ਇਸ ਉੱਤੇ ਬਰਫ਼ ਹੀ ਬਰਫ਼ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਇਹ ਬਨਸਪਤੀ ਤੋਂ ਵਾਂਝੀ ਹੈ ਅਤੇ ਵਸੋਂਹੀਨ ਹੈ। ਸਮੁੰਦਰ ਵਾਲੇ ਪਾਸੇ ਇਸ ਦੀ ਉਚਾਈ ਸਮੁੰਦਰ ਦੇ ਤਲ ਤੋਂ ਵਧਦੀ ਹੋਈ

ਇਕਦਮ ਵਧ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਵਾਦੀਆਂ ਵੀ ਹਨ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਸਮੁੰਦਰੀ ਤੱਟ ਕਾਫ਼ੀ ਕੱਟਿਆ-ਵੱਢਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।

59°00' ਉ. ਵਿਭ. ; 64°00' ਪੱ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 10 : 53

ਟਾਰਨਟੈੱਲਾ (Tarantella) : ਇਹ ਇਟਲੀ ਦਾ ਇਕ ਲੋਕ ਨਾਚ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਇਸਤਰੀ ਪੁਰਸ਼ ਮਿਲ ਕੇ ਨੱਚਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਨਾਚ ਮੱਧਮ ਗਤੀ ਨਾਲ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਇਸ ਦੀ ਚਾਲ

ਟਾਰਨਟੈੱਲਾ ਲੋਕ-ਨਾਚ ਦਾ ਇਕ ਚਿੱਤਰ

ਬਹੁਤ ਤੇਜ਼ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਹਲਕੇ ਅਤੇ ਤੇਜ਼-ਕਦਮ ਅਤੇ ਜੋੜਿਆਂ ਦੀ ਆਪਸੀ ਛੇੜਘਾਨੀ ਅਤੇ ਚੁਹਲਬਾਜ਼ੀ ਇਸ ਨਾਚ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਲੱਛਣ ਹਨ। ਇਸ ਨਾਚ ਵਿਚ ਨ੍ਰਿਤਕਾਰ ਤੰਬੂਰ ਅਤੇ ਖੜਤਾਲ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਵਾਇਲਨ ਵੀ ਵਜਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਨਾਚ ਵਿਚ ਛੇ ਤੋਂ ਅੱਠ-ਵਾਰ ਸੰਗੀਤ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 15ਵੀਂ ਤੋਂ 17ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੌਰਾਨ ਇਹ ਨਾਚ ਇਟਲੀ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਹੋਇਆ।

ਇਕ ਲੋਕ ਰਾਏ ਅਨੁਸਾਰ ਇਹ ਨਾਚ ਟਾਰਨੈੱਲਾ ਮੱਕੜੀ ਦੇ ਡੰਗ ਦਾ ਇਲਾਜ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9 : 821; ਐਵ. ਐਨ. 11 : 572; ਐਨ. ਅਮੇ. 26 : 263; ਨਿ. ਯੂ. ਐਨ. 14 : 7949

ਟਾਰਨ : ਡਿਪਾਰਟਮੈਂਟ—ਦੱਖਣੀ ਫ਼ਰਾਂਸ ਵਿਚ ਮੀਡੀ ਪਿਰਾਨੀਜ਼ ਖੰਡ ਦਾ ਇਕ ਡਿਪਾਰਟਮੈਂਟ ਹੈ। ਏਰੋ (Herauet) ਡਿਪਾਰਟਮੈਂਟ ਇਸ ਨੂੰ ਪੂਰਬ ਵਾਲੇ ਪਾਸੇ ਰੂਮ ਸਾਗਰ ਨਾਲੋਂ ਵੱਖ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਖੇਤਰਫਲ 5758 ਵ. ਕਿ. ਮੀ. ਅਤੇ ਆਬਾਦੀ 3,43,400 (1991) ਹੈ। ਇਹ ਡਿਪਾਰਟਮੈਂਟ ਮੈਸਿਫ ਸੈਂਟਰਲ ਦੇ ਦੱਖਣ ਵੱਲ ਫੈਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਜਲ-ਨਿਕਾਸ ਟਾਰਨ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀਆਂ ਸਹਾਇਕ ਨਦੀਆਂ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਟਾਰਨ ਦਰਿਆ ਇਸ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਐਲਬੀ ਵਿਚੋਂ ਲੰਘਦਾ ਹੈ। ਡਿਪਾਰਟਮੈਂਟ ਦਾ ਪੂਰਬੀ ਅਤੇ ਦੱਖਣ-ਪੂਰਬੀ ਹਿੱਸਾ ਪਹਾੜੀ ਹੈ ਅਤੇ ਪੱਛਮੀ ਮੈਦਾਨੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਪੈਂਟ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਵੀ ਚੌਖਾ ਵਖਰੇਵਾਂ ਪਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਟਾਰਨ ਡਿਪਾਰਟਮੈਂਟ ਦੀਆਂ ਮੈਦਾਨੀ ਵਾਦੀਆਂ ਕਾਫ਼ੀ ਉਪਜਾਊ ਹਨ। ਇਥੇ ਅਨਾਜ ਅਤੇ ਫਲਾਂ ਦੀ ਕਾਸ਼ਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਗਏਸ਼ਾਕ ਖੰਡ ਵਿਚ ਵਧੀਆ ਸ਼ਰਾਬ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਐਲਬੀ ਅਤੇ ਕਾਰਮੋ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਕੋਲੇ ਦੀਆਂ ਖਾਣਾਂ ਹਨ। ਇਥੋਂ ਦੀਆਂ ਸਥਾਨਕ ਸੱਨਅਤਾਂ ਲਈ ਕੋਲਾ ਇਥੋਂ ਹੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਅਮੇ. 26 : 298; ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 11 : 563

ਟਾਰਨ : ਦਰਿਆ—ਦੱਖਣੀ-ਪੱਛਮੀ ਫ਼ਰਾਂਸ ਵਿਚ 375 ਕਿ. ਮੀ. ਲੰਬਾ ਦਰਿਆ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਲੋਜ਼ੈਰ ਡਿਪਾਰਟਮੈਂਟ ਵਿਚ ਲੋਜ਼ੈਰ ਪਰਬਤਾਂ ਦੀਆਂ ਢਲਾਣਾਂ ਉੱਤੇ 1575 ਮੀ. ਦੀ ਉਚਾਈ ਤੋਂ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ। ਇਹ 12,000 ਵ. ਕਿ. ਮੀ. ਖੇਤਰ ਦਾ ਜਲ-ਨਿਕਾਸ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਸੋਮੇ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਇਹ ਪੱਛਮ ਅਤੇ ਦੱਖਣ-ਪੱਛਮ ਦੀ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿਚ ਲੋਜ਼ੈਰ, ਐਵੇਰੋਨ, ਟਾਰਨ ਅਤੇ ਟਾਰਨ-ਏ-ਗਰਾਨ ਡਿਪਾਰਟਮੈਂਟਾਂ ਵਿਚੋਂ ਲੰਘਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਲੋਜ਼ੈਰ ਅਤੇ ਐਵੇਰੋਨ ਡਿਪਾਰਟਮੈਂਟਾਂ ਵਾਲੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ 48 ਕਿ.ਮੀ. ਲੰਬੇ ਚੂਨੇ ਦੇ ਪਹਾੜਾਂ ਦੀ ਸੰਕਾਰੀ ਘਾਟੀ ਵਿਚੋਂ ਲੰਘਦਾ ਹੈ। ਐਲਬੀ ਸ਼ਹਿਰ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਮਾਂਟ-ਓ-ਬਾਨ ਤੋਂ ਹੇਠਾਂ ਇਸ ਵਿਚ ਐਵੇਰੋਨ ਨਦੀ ਰਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਆਪਣੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਨਦੀ ਸਮੇਤ ਅੱਗੇ ਇਹ ਮਵੈਸਾਕ ਸ਼ਹਿਰ ਹੇਠਾਂ ਗਰਾਨ ਦਰਿਆ ਨਾਲ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

44° 08' ਉ. ਵਿਥ.; 1° 06' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਅਮੇ. 26 : 296; ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 11 : 564

ਟਾਰਨੀਅਲਵੈਨ (Tornelven) : ਇਹ ਸਵੀਡਨ ਦਾ ਪੂਰ ਉੱਤਰ ਵੱਲ ਦਾ ਦਰਿਆ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਟਾਰਨਾਟ੍ਰੈਸਨ ਦੇ ਪੱਛਮ ਵੱਲ ਨਾਰਵੇ ਦੀ ਹੱਦ ਨੇੜਿਉਂ ਸੀਵਡਿਸ ਲੈਪਲੈਂਡ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਝੀਲ ਟਾਰਨੇ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ। ਇਹ 40,200 ਵ. ਕਿ. ਮੀ. ਖੇਤਰ ਦਾ ਜਲ ਨਿਕਾਸ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਬੇਸਿਨ ਦਾ 1/3 ਖੇਤਰ ਫਿਨਲੈਂਡ ਅਤੇ ਨਾਰਵੇ ਵਿਚ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਪਾਹਾਲਾ (Pajala) ਹੇਠਾਂ ਇਸ ਵਿਚ ਮਵਾਨੀਓ (Muonio) ਦਰਿਆ ਵੀ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਥੋਂ ਅੱਗੇ ਇਹ ਸਵੀਡਨ ਅਤੇ ਫਿਨਲੈਂਡ ਵਿਚਲੀ ਹੱਦ, ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਸ੍ਰੋਤ ਤੋਂ 570 ਕਿ. ਮੀ. ਦੂਰ ਵਗਦਾ ਹੋਇਆ ਹਾਪਾਰਾਂਡਾ ਅਤੇ ਟਾਰਨੀਓ ਵਿਚਕਾਰ ਇਹ ਬਾਬਨੀਆਂ ਦੀ ਖਾੜੀ ਵਿਚ ਜਾ ਡਿਗਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਰਿਆ ਦੇ ਉਪਰਲੇ ਵਹਿਣ ਵਿਚ ਝਰਨੇ ਅਤੇ ਹੇਠਲੇ ਵਹਿਣ ਵਿਚ ਝੀਲਾਂ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਇਸ ਵਿਚ ਜਹਾਜ਼ਰਾਨੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ ਪਰ ਉੱਤਰੀ ਸਵੀਡਨ ਦੇ ਜੰਗਲਾਂ ਦੀ ਲੱਕੜੀ ਦੀ ਢੇਆਈ ਇਸੇ ਦਰਿਆ ਰਸਤਿਉਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਦਰਿਆ ਵਿਚ ਸਾਲਮਨ ਮੱਛੀਆਂ ਦੀ ਬਹੁਤਾਤ ਹੈ।

65° 48' ਉ. ਵਿਥ.; 24° 08' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 10 : 52; ਐਨ. ਅਮੇ. 26 : 702

ਟਾਰਨੂਫ਼ (Tarnow) : ਪ੍ਰਾਂਤ—ਇਹ ਦੱਖਣ-ਪੂਰਬੀ ਪੋਲੈਂਡ ਦਾ ਪ੍ਰਾਂਤ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਖੇਤਰਫਲ 4151 ਵ. ਕਿ. ਮੀ. ਅਤੇ ਆਬਾਦੀ 6,70,300 (1991) ਹੈ। ਇਸ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਟਾਰਨੂਫ਼ ਹੈ। ਪ੍ਰਾਂਤ ਦੀਆਂ ਹੱਦਾਂ ਉੱਤਰ ਵੱਲ ਕੀਐਲਟਸੇ, ਪੂਰਬ ਵੱਲ ਜੈਸਜੂ ਦੱਖਣ ਵੱਲ ਨੋਵੀ ਸਾਨਚ ਤੇ ਕ੍ਰਾਸਨੋ ਨਾਲ ਅਤੇ ਪੱਛਮ ਵੱਲ ਕਰਾਕਾਉ ਪ੍ਰਾਂਤਾਂ ਨਾਲ ਲਗਦੀਆਂ ਹਨ।

ਇਹ ਪ੍ਰਾਂਤ ਕਾਰਪੇਚੀਅਨ ਪਹਾੜਾਂ ਦੀਆਂ ਤਲਹੱਟੀਆਂ ਉੱਤੇ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਜਲ-ਨਿਕਾਸ ਵੀਸਲਾਕਾ ਡੁਨਾਯਟਸ, ਬ੍ਰੈਨ ਬੀਮਾਲਾ ਦਰਿਆਵਾਂ ਨਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰਾਂਤ ਦੀ ਆਰਥਿਕਤਾ ਖਣਿਜਾਂ ਦੀ ਖਾਣ-ਖੁਦਾਈ ਅਤੇ ਸੱਨਅਤਾਂ ਉੱਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹੈ।

ਪ੍ਰਾਂਤ ਦੇ ਪੂਰਬੀ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ਤੇਲ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤੀ ਗੈਸ, ਪੱਛਮ ਵੱਲ ਬਾਕਨੀਆ ਸ਼ਹਿਰ ਨੇੜੇ ਲੂਣ ਦੀ ਖਾਣ-ਖੁਦਾਈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਪ੍ਰਾਂਤ ਦੇ ਸੱਨਅਤੀ ਅਦਾਰਿਆਂ ਵਿਚ ਰਸਾਇਣ, ਬਿਜਲੀ ਦਾ ਸਮਾਨ, ਖਾਦ, ਸਿਰੈਮਿਕ, ਇਮਾਰਤੀ ਸਾਮਾਨ ਵਗੈਰਾ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਕੰਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰਾਂਤ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਟਾਰਨੂਫ਼ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਡਾਬੀਟਸਾ, ਡਾਮਬਾਵਾ ਟਾਰਨੋਵਸਕੀ ਇਸ ਦੇ ਹੋਰ ਵਰਣਨਯੋਗ ਸ਼ਹਿਰ ਹਨ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 11 : 564

ਟਾਰਨੂਫ਼ : ਸ਼ਹਿਰ—ਇਹ ਦੱਖਣ-ਪੂਰਬੀ ਪੋਲੈਂਡ ਵਿਚ ਟਾਰਨੂਫ਼ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦਾ ਰਾਜਧਾਨੀ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਉਪਜਾਊ ਮੈਦਾਨੀ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਬੀਆਲਾ ਅਤੇ ਡੁਨਾਹ ਦਰਿਆਵਾਂ ਦੇ ਸੰਗਮ ਉੱਤੇ ਵਾਰਸਾ ਸ਼ਹਿਰ ਤੋਂ 250 ਕਿ. ਮੀ. ਦੱਖਣ ਵੱਲ ਅਤੇ ਕਾਰਾਕਾਉ ਤੋਂ 72 ਕਿ. ਮੀ. ਪੂਰਬ ਵਿਚ ਕਾਰਾਕਾਉ-ਲਵਾਫ਼ ਰੇਲਵੇ ਲਾਈਨ ਉੱਤੇ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਇਹ ਸੱਨਅਤੀ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਰਸਾਇਣਕ ਵਸਤਾਂ, ਖਾਦ, ਭੋਜਨ ਦੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ, ਬਿਜਲੀ ਲਈ ਮਸ਼ੀਨਰੀ, ਇੰਜੀਨੀਅਰਿੰਗ ਅਤੇ ਸਿਰੈਮਿਕ ਦੇ ਉਤਪਾਦਨ ਲਈ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ।

ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ 1330 ਵਿਚ ਟਾਰਨੋਵਸਕੀ ਪਰਿਵਾਰ ਨੇ ਇਕ ਕਿਲਾਬੰਦ ਸ਼ਹਿਰ ਬਣਾ ਕੇ ਇਸੇ ਥਾਂ ਉੱਤੇ ਕੀਤੀ ਸੀ। 15ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਇਹ ਅੱਗ ਨਾਲ ਸੁਆਹ ਹੋ ਗਿਆ। 16ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਮੁੜ ਉਸਾਰਿਆ ਗਿਆ। ਇਹ ਉਸ ਸਮੇਂ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤਕ ਕੇਂਦਰ ਵੀ ਬਣ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1772 ਵਿਚ ਇਹ ਆਸਟਰੀਆ ਹੇਠ ਆ ਗਿਆ ਤੇ ਪਿਛੋਂ ਦੋਨਾਂ ਮਹਾਂਯੁੱਧਾਂ ਦੌਰਾਨ ਜਰਮਨਾਂ ਹੇਠ ਰਹਿਣ ਪਿਛੋਂ ਮੁੜ ਪੋਲੈਂਡ ਦੇ ਕਬਜ਼ੇ ਵਿਚ ਆ ਗਿਆ। ਜੰਗਾਂ ਦੌਰਾਨ ਇਥੋਂ ਦੇ ਸੱਨਅਤੀ ਅਦਾਰੇ ਖਤਮ ਹੋ ਗਏ ਅਤੇ ਸ਼ਹਿਰ ਨੂੰ ਵੀ ਭਾਰੀ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋਇਆ। ਇੰਨੇ ਨੁਕਸਾਨ ਅਤੇ ਤਬਾਹੀ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਮੱਧਕਾਲੀਨ ਗਿਰਜੇ ਹਾਲੀ ਵੀ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਵੇਖੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਦੋ ਅਜਾਇਬ ਘਰ ਅਤੇ ਰੈਨੇਸਾ ਸਿਟੀ ਹਾਲ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀਆਂ ਮਸ਼ਹੂਰ ਥਾਵਾਂ ਹਨ।

ਆਬਾਦੀ—1,21,600 (1991)

50° 01' ਉ. ਵਿਥ.; 21° 00' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 11 : 564; ਐਨ. ਅਮੇ. 26 : 298

ਟਾਰਨੇ ਦਰਿਆ : ਇਹ ਸਵੀਡਨ ਦੇ ਪੂਰ ਉੱਤਰੀ ਖੇਤਰ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲਣ ਵਾਲਾ ਦਰਿਆ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਟਾਰਨੀਲਵਨ ਨਾਂ ਨਾਲ ਵੀ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਕੁਝ ਦੂਰੀ ਤਾਈਂ ਸਵੀਡਨ ਤੇ ਫਿਨਲੈਂਡ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਹੱਦਬੰਦੀ ਦਾ ਕੰਮ ਵੀ ਸਾਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਨਾਰਵੇਜੀ ਸਰਹੱਦ ਦੇ ਨੇੜਿਉਂ ਜੋਲਨ ਪਹਾੜਾਂ ਵਿਚ ਸਥਿਤ ਟਾਰਨਟੋਰੈਸਕ ਝੀਲ ਦੇ ਪੂਰਬੀ ਸਿਰੇ ਤੋਂ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ ਤੇ ਦੱਖਣ-ਪੱਛਮੀ ਦਿਸ਼ਾ ਵੱਲ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਵਹਿੰਦਾ ਹੋਇਆ 208 ਕਿ. ਮੀ. ਦਾ ਫਾਸਲਾ ਤਹਿ ਕਰਨ ਉਪਰੰਤ ਮਵਾਨੀਓ ਦਰਿਆ ਨਾਲ ਜਾ ਰਲਦਾ ਹੈ। ਇਥੇ ਆ ਕੇ ਇਸ ਦਾ ਵਹਿਣ ਪਹਿਲਾਂ ਨਾਲੋਂ ਚੌੜਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਰਫ਼ਤਾਰ ਵੀ ਕਾਫੀ ਘੱਟ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਮਵਾਨੀਓ ਦੇ ਸਥਾਨ ਤੋਂ ਇਹ ਆਪਣਾ ਰੁਖ਼ ਸਿੱਧਾ ਦੱਖਣੀ ਦਿਸ਼ਾ ਵੱਲ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ 200 ਕਿ. ਮੀ. ਦਾ ਫਾਸਲਾ ਤਹਿ ਕਰਨ ਉਪਰੰਤ ਖਾੜੀ ਬਾਬਨੀਆਂ ਵਿਚ ਹਾਪਾਰਾਂਡਾ (ਸਵੀਡਨ) ਤੇ ਟਾਰਨੀਓ (ਫਿਨਲੈਂਡ) ਦੀਆਂ ਜੁੜਵੀਆਂ (ਜੜਤ) ਬੰਦਰਗਾਹਾਂ ਦੇ ਸਥਾਨ ਤੇ ਸਮੁੰਦਰ ਵਿਚ ਜਾ ਡਿਗਦਾ ਹੈ।

ਟਾਰਨੇ ਕੁਲ 40,200 ਵ. ਕਿ. ਮੀ. ਖੇਤਰ ਦੀ ਜਲ-ਨਿਕਾਸੀ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ 1/3 ਹਿੱਸਾ ਫਿਨਲੈਂਡ ਤੇ ਨਾਰਵੇ ਦਾ

ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਸਵੀਡਨ ਦਾ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ। ਰੈਉਤਾਮਜੋਕ ਅਤੇ ਲਾਇਨੀਓ ਨਾਮੀ ਸਹਾਇਕ ਨਦੀਆਂ ਇਸਦੇ ਸੱਜੇ ਤੇ ਖੱਬੇ ਕੰਢਿਆਂ ਵੱਲ ਆ ਕੇ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ। ਹਾਪਰਾਂਦਾ, ਟਾਰਨੀਓ ਕਿਰੂਨਾ, ਵਿੱਟਾਂਗੀ, ਪੈਜੋਨਾ ਇਸ ਦੇ ਕੰਢਿਆਂ ਤੇ ਵਸਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸ਼ਹਿਰ ਹਨ। ਸਰਹੱਦੀ ਦਰਿਆ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ, ਜਹਾਂਜ਼ਰਾਨੀ ਲਈ ਬਹੁਤਾ ਲਾਹੇਵੰਦ ਨਾ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਟਾਰਨੋ ਯੁੱਧਕਲਾ ਪੱਖੋਂ ਕਾਫੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਹੈ।

65° 48' ਉ. ਵਿਥ.; ਅਤੇ 24° 08' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਥਿ. ਮਾ. 10 : 52; ਕੋਲ. ਐਨ. 18 : 408

ਟਾਰਨੋਗ੍ਰਾਦ ਕਨਫੈਡਰੇਸ਼ਨ : ਪੋਲੈਂਡ ਦੇ ਕੁਲੀਨ ਵਰਗ ਦਾ ਇਹ ਇੱਕ ਹਥਿਆਰਬੰਦ ਸੰਘ ਸੀ। ਇਹ ਸੰਘ ਆਗਸਟਸ ਸੈਕੰਡ ਦਾ ਸਟਰਾਂਗਾ (ਪੋਲੈਂਡ ਦਾ ਬਾਦਸ਼ਾਹ-1697-1733) ਨੂੰ ਗੱਦੀਉਂ ਲਾਹੁਣ ਲਈ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਹੀ ਰੂਸ ਦਾ ਪੋਲੈਂਡ ਦੇ ਅੰਦਰੂਨੀ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਭਾਵ ਵਧਿਆ ਸੀ। ਸੰਨ 1713 ਵਿਚ ਆਗਸਟਸ (ਜਿਹੜਾ ਸੈਕਸਨੀ ਦਾ ਵੀ ਚੋਣਕਾਰ ਸੀ) ਪੋਲੈਂਡੀ ਯੁਕਰੇਨ ਉਪਰਲੀ ਤੁਰਕੀ ਧਮਕੀ ਨੂੰ ਵਿਖਾਵਟੀ ਜਿਹੀ ਨੱਲ ਪਾਉਣ ਲਈ, ਵਫ਼ਾਦਾਰ ਸੈਕਸਨ ਫ਼ੌਜਾਂ ਨੂੰ ਪੋਲੈਂਡ ਅੰਦਰ ਬੁਲਾ ਲਿਆਇਆ ਪਰ ਅਸਲ ਵਿਚ ਉਸਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਰਾਜ ਪਲਟੇ ਦੁਆਰਾ ਪੋਲੈਂਡ ਵਿਚ ਇਕ ਮਜ਼ਬੂਤ, ਖ਼ਾਨਦਾਨੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹਤ ਸਥਾਪਤ ਕਰਨਾ ਸੀ। ਜਵਾਬ ਵਿਚ ਕੁਲੀਨ ਵਰਗ ਨੇ 25 ਨਵੰਬਰ, 1715 ਨੂੰ ਟਾਰਨੋਗ੍ਰਾਦ ਦੇ ਸਥਾਨ ਉੱਤੇ ਸਟਾਨਿਸਲਾ ਲੈਡੋਚੋਵਸਕੀ ਦੀ ਪ੍ਰਧਾਨਗੀ ਹੇਠ ਇਕ ਫ਼ੌਜੀ ਜਥੇਬੰਦੀ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਜਥੇਬੰਦੀ ਨੇ ਆਗਸਟਸ ਨੂੰ ਗੱਦੀਉਂ ਲਾਹੁਣ ਅਤੇ ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਉਸਦੀਆਂ ਸੈਕਸਨ ਫ਼ੌਜਾਂ ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਦਿਵਾਉਣ ਲਈ ਅਤੇ ਓੜਕ ਸ਼ਾਹੀ ਇਖਤਿਆਰ ਨੂੰ ਘਟਾ ਕੇ ਕੁਲੀਨ ਵਰਗ ਦੇ ਰਵਾਇਤੀ ਸਿਆਸੀ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਕਰਨ ਲਈ ਇਕ ਮੁਹਿੰਮ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ।

ਆਗਸਟਸ ਦੀਆਂ ਸੈਕਸਨ ਫ਼ੌਜਾਂ ਨੇ ਵਾਰਸਾ, ਕਰਾਕਾਉ, ਲਵਾਫ਼ ਅਤੇ ਖਾਂਜ਼ਨਾਨ ਵਰਗੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਸਮੇਤ ਪੋਲੈਂਡ ਦੇ ਹੋਰ ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਕਬਜ਼ੇ ਵਿਚ ਲੈ ਲਿਆ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਸੰਘ ਦੇ ਮੈਬਰਾਂ ਨੇ ਕੁਲੀਨ ਵਰਗ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਕੋਲੋਂ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਪੱਕੀ ਫ਼ੌਜ, ਕਿਸਾਨ-ਵਰਗ ਅਤੇ ਰੂਸ ਦੇ ਜ਼ਾਰ-ਪੀਟਰ ਪਹਿਲਾ ਮਹਾਨ, ਕੋਲੋਂ ਵੀ ਕਾਫੀ ਸਹਾਇਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲਈ। ਅਜਿਹੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਆਗਸਟਸ ਸੰਘ ਦੇ ਮੈਬਰਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਪੱਕੇ ਤੌਰ ਤੇ ਹਰਾ ਸਕਿਆ।

ਅਖ਼ੀਰ ਵਿਚ ਆਗਸਟਸ ਨੂੰ ਰੂਸ ਦੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਜ਼ਾਰ ਦੀ ਵਿਚੋਲਗੀ ਮਜ਼ਬੂਰਨ ਤੌਰ ਤੇ ਪਰਵਾਨ ਕਰਨੀ ਪਈ। ਭਾਵੇਂ ਇਹ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਤਾਂ ਵਿਅਰਥ ਜਿਹੀ ਸੀ ਪਰ ਪੋਲੈਂਡ ਵਿਚ 18000 ਰੂਸੀ ਫ਼ੌਜਾਂ ਦੇ ਘੁਸ ਜਾਣ ਤੋਂ ਥੋੜ੍ਹਾ ਚਿਰ ਪਿਛੋਂ, ਆਗਸਟਸ ਅਤੇ ਸੰਘ ਦੇ ਮੈਬਰ ਵਾਰਸਾ ਦੀ ਸੰਧੀ (ਨਵੰਬਰ 1716) ਲਈ ਰਜ਼ਾਮੰਦ ਹੋ ਗਏ।

ਇਸ ਸੰਧੀ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ 1 ਫਰਵਰੀ, 1717 ਨੂੰ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਇਸ ਸੰਧੀ ਅਨੁਸਾਰ ਨਾ ਤਾਂ ਆਗਸਟਸ ਨੂੰ ਗੱਦੀਉਂ ਲਾਹਿਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਨਿਰੰਕੁਸ਼ ਬਾਦਸ਼ਾਹਤ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਇਸਦੀ ਥਾਂ ਤੇ ਇਹ ਸੰਧੀ ਤਾਂ ਕੇਵਲ ਇਕ ਸਮਝੌਤਾ ਜਿਹਾ ਸੀ ਜਿਸ ਅਨੁਸਾਰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ 1200 ਪਹਿਰੇਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡਕੇ, ਪੋਲੈਂਡ ਵਿਚੋਂ ਸਾਰੀਆਂ ਸੈਕਸਨ ਫ਼ੌਜਾਂ ਨੂੰ ਵਾਪਸ ਬੁਲਾਉਣਾ ਸੀ ਅਤੇ ਪੋਲੈਂਡ ਦੀ ਫ਼ੌਜ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਘਟਾਕੇ 24,000 ਕਰਨੀ ਸੀ। ਇਸ ਸੰਧੀ ਵਿਚ ਫ਼ੌਜ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਲਈ ਤੇ ਕਰ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਵੀ ਸ਼ਰਤ ਰੱਖੀ

ਗਈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਸਥਾਨਕ ਵਿਧਾਨ-ਸਭਾਵਾਂ (ਡਾਇਟ) ਦੇ ਅਖਤਿਆਰ ਵੀ ਘਟਾ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਅਤੇ ਸੰਘ ਦੇ ਮੈਬਰਾਂ ਅਤੇ ਸੈਕਸਨ ਫ਼ੌਜੀਆਂ ਨੂੰ ਆਮ ਮੁਆਫੀ ਦਿੱਤੀ ਗਈ।

ਇਸ ਸੰਧੀ ਨੇ ਕੁਲੀਨ ਵਰਗ ਦੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੀ ਵਿਧਾਨ ਸਭਾ ਤੇ ਆਧਾਰਤ ਇਕ ਬਾਦਸ਼ਾਹਤ ਮੁੜ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਭਾਵੇਂ ਇਹ ਪ੍ਰਣਾਲੀ 18ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਅਖ਼ੀਰ ਤੱਕ ਵੀ ਪ੍ਰਚਲਤ ਰਹੀ ਪਰ ਇਹ ਕੋਈ ਉਚਿਤ ਸੁਧਾਰ ਨਾ ਲਿਆ ਸਕੀ। ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਰਾਸ਼ਟਰ ਸਿਆਸੀ ਅਤੇ ਫ਼ੌਜੀ ਪੱਖੋਂ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਤਾਕਤਵਰ ਗੁਆਂਢੀਆਂ ਉਪਰ ਨਿਰਭਰ ਹੋਣਾ ਪਿਆ। ਇਸ ਸੰਧੀ ਵਿਚ ਰੂਸ ਨੇ ਤਾਂ ਆਪਣੀ ਬਹੁਤ ਹੀ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਥਾਂ ਬਣਾ ਲਈ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਵਿਚੋਲਗੀ ਦਾ ਆਸਰਾ ਲੈਂਦਿਆਂ ਉਸਨੇ ਭਵਿੱਖ ਕਾਲ ਵਿਚ ਪੋਲੈਂਡ ਦੇ ਅੰਦਰੂਨੀ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਦਖ਼ਲ ਅੰਦਾਜ਼ੀ ਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਹੀ ਯੋਗ ਨਹਿਰਾਇਆ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਥਿ. ਮਾ. 9 : 827

ਟਾਰਪਨ : ਇਹ ਪੱਛਮੀ ਅੰਧ ਮਹਾਂਸਾਗਰ ਦੇ ਗਰਮ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿਚ ਮਿਲਣ ਵਾਲੀ ਇਕ ਮੱਛੀ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਵਿਗਿਆਨਕ ਨਾਂ ਟਾਰਪਨ ਐਟਲਾਂਟਿਕਸ ਹੈ। ਇਹ ਹੈਰਿੰਗ ਮੱਛੀ ਨਾਲ ਮਿਲਦੀ ਜੁਲਦੀ ਹੈ ਪਰ ਇਸ ਦਾ ਮੂੰਹ ਵੱਡਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਚਾਣੇ ਬਹੁਤ ਵੱਡੇ, ਮੋਟੇ ਅਤੇ ਚਾਂਦੀ-ਰੰਗੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਤਕਰੀਬਨ 2 ਮੀ. ਲੰਮੀ ਅਤੇ ਲਗਭਗ 100 ਕਿ. ਗ੍ਰਾ. ਭਾਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਚੁਸਤ ਤੇ ਫੁਰਤੀਲੀ ਮੱਛੀ ਦੂਜੀਆਂ ਮੱਛੀਆਂ ਦੇ ਪੂੰਗ ਖਾ ਕੇ ਆਪਣਾ ਪੇਟ ਭਰਦੀ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਥਿ. 21 : 819

ਟਾਪੇਈਆ : ਰੋਮ ਦੇ ਮਿਥਿਹਾਸ ਅਨੁਸਾਰ ਸਾਬੀਨ ਲੜਾਈ (Sabeine War) ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਇਹ ਕੈਪੀਟਾਲ (Capital) ਗੜ੍ਹੀ ਦੇ ਕਮਾਂਡਰ ਦੀ ਧੀ ਸੀ। ਰਵਾਇਤ ਅਨੁਸਾਰ ਇਸ ਨੇ ਜੂਪੀਟਰ ਦੀ ਗੜ੍ਹੀ ਨੂੰ ਧੋਖਾ ਦੇਣ ਦਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਇਸ ਸ਼ਰਤ ਤੇ ਦਿਵਾਇਆ ਕਿ ਸਾਬੀਨ ਆਪਣੇ ਕੰਗਣ ਉਸ ਨੂੰ ਦੇ ਦੇਣ ਪਰ ਇੰਜ ਕਰਨ ਦੀ ਬਜਾਏ ਸਗੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਢਾਲਾਂ ਨਾਲ ਉਸ ਨੂੰ ਮਿੱਧ ਕੇ ਮਾਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਹ ਕਹਾਣੀ ਸ਼ਾਇਦ ਇਸ ਕਰਕੇ ਘੜੀ ਗਈ ਹੋਵੇਗੀ ਕਿਉਂਕਿ ਕੈਪੀਟੋ-ਲਾਈਨ ਹਿੱਲ ਦੇ ਦੱਖਣ-ਪੱਛਮੀ ਕੋਨੇ ਦੀ ਚੋਟੀ ਦਾ ਨਾਂ ਟਾਰਪੀਅਨ ਰਾੱਕ (Tarpeian Rock) ਹੈ ਜਿਸ ਉਪਰ ਕਾਤਲ ਅਤੇ ਧੋਖੇਬਾਜ਼ ਸੁੱਟੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਕਹਾਣੀ ਦਾ ਮੁੱਢ ਇਸ ਰਸਮ ਕਰਕੇ ਵੀ ਬੱਝਿਆ ਹੋਵੇ ਜਿਸ ਅਨੁਸਾਰ ਫ਼ੌਜ ਦੇ ਲੁੱਟ ਦੇ ਮਾਲ ਨੂੰ ਪਵਿੱਤਰ ਸਥਾਨ ਉੱਤੇ ਜਮ੍ਹਾਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਤਾਂ ਜੋ ਕੋਈ ਉਸ ਨੂੰ ਚੁੱਕਣ ਚੁਕਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਨਾ ਕਰੇ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਥਿ. ਮਾ. 9 : 829

ਟਾਰਫਾਈਆ : ਅੰਧ ਮਹਾਂਸਾਗਰ ਦੇ ਤਟ ਉੱਤੇ ਕੋਪ ਹੂਬੀ ਦੇ ਦੱਖਣ ਵਿਚ ਵਸਿਆ ਮੋਰਾਕੋ ਦਾ ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ। ਇਸ ਉੱਤੇ 1916 ਈ. ਵਿਚ ਸਪੇਨੀਆਂ ਨੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਸੰਨ 1940 ਤੱਕ ਇਹ ਸਪੇਨ ਅਧੀਨ ਅਫ਼ਰੀਕੀ ਖੇਤਰ ਸ਼ਹਾਰਾਂ ਦੇ ਬਾਹਰਲੇ ਖੇਤਰਾਂ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਅੱਜਕੱਲ੍ਹ ਇਹ ਮੋਰਾਕੋ ਦੇ ਟਾਰਫਾਈਆ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਹੈ। ਸੰਨ 1958 ਵਿਚ ਇਹ ਸਪੇਨ ਤੋਂ ਮੋਰਾਕੋ ਨੂੰ ਮਿਲਿਆ।

27° 58' ਉ. ਵਿਥ.; 12° 55' ਪੱ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਥਿ. ਮਾ. 9 : 825

ਟਾਰਬਰਨਾਈਟ : ਇਹ ਯੂਰੇਨੀਅਮ ਦੇ ਮੁੱਖ ਖਣਿਜਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਹੈ ਅਤੇ ਸੈਕੰਡਰੀ ਮੂਲ ਦਾ ਹਾਈਡ੍ਰੋ ਯੂਰੇਨੀਅਮ ਅਤੇ ਕਾਪਰ ਫਾਸਫੇਟ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਕ੍ਰਿਸਟਲ ਟੈਟ੍ਰਾਗੋਨਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਦਾ ਰੰਗ ਚਮਕਦਾਰ ਘਾਹੀ ਹਰੇ ਤੋਂ ਹਰਾ ਮਰਕਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਕਠੋਰਤਾ 2 ਤੋਂ 2.5 ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਿਸ਼ਟ-ਘਣਤਾ 3.22 ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਰਸਾਇਣਕ ਫਾਰਮੂਲਾ $Cu(UO_2)(PO_4) \cdot 12 H_2O$ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਪਾਣੀ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਤਾਪਮਾਨ ਅਤੇ ਨਮੀ ਨਾਲ ਬਦਲਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਆਮ ਕਰਕੇ ਫਾਰਮੂਲੇ ਵਿਚ ਦਰਸਾਈ ਮਾਤਰਾ ਨਾਲੋਂ ਘੱਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਟਾਰਬਰਨਾਈਟ ਵਿਚੋਂ ਪਾਣੀ ਦੇ ਚਾਰ ਅਣੂ ਨਿਕਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਇਹ ਮੈਟਾਟਾਰਬਰਨਾਈਟ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਇਸ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ੀ ਗੁਣ ਬਦਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਬੋਹੀਮੀਆ ਅਤੇ ਸੈਕਸਨੀ ਵਿਚ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਬੈਲਜੀਅਨ ਕਾਂਗੋ ਦੇ ਕਟਾਂਗਾ ਨਾਮੀ ਡਿਸਟ੍ਰਿਕਟ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਹੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਮਾਤਰਾ ਵਿਚ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਕਾਰਨਵਾਲ ਦੇ ਨਮੂਨੇ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਤਮ ਮੰਨੇ ਗਏ ਹਨ। ਟਾਰਬਰਨਾਈਟ ਨਾਂ ਸਵੀਡਨ ਦੇ ਇਕ ਰਸਾਇਣ-ਵਿਗਿਆਨੀ ਟਾਰਬਰਨ ਬੈਰਗਮੈਨ (1735-84) ਦੇ ਨਾਂ ਤੋਂ ਪਿਆ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਥ੍ਰਿ. ਮਾ. 22 : 301

ਟਾਰਬੇ : ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੀ ਡੈਵਨ ਕਾਉਂਟੀ ਵਿਚ ਅੰਧ ਮਹਾਂਸਾਗਰੀ ਤੱਟ ਉੱਤੇ ਟਾਰ ਖਾੜੀ ਦੇ ਨਾਲ ਲੱਗਵੀਂ ਇਕ ਬਰੋ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਖੇਤਰਫਲ 63 ਵ. ਕਿ. ਮੀ. ਅਤੇ ਆਬਾਦੀ 1,19,674 (1991) ਹੈ। ਇਸ ਬਰੋ ਵਿਚ ਟਾਰਕੀ, ਪੈਗਟਨ ਅਤੇ ਬ੍ਰਿਕਸਹੈਮ ਦੇ ਸ਼ਹਿਰ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਇਹ ਬਰੋਆਂ ਆਪਣੇ ਕੁਦਰਤੀ ਵਾਤਾਵਰਣ ਅਤੇ ਜਲਵਾਯੂ ਕਰਕੇ ਮਸ਼ਹੂਰ ਸੈਰਗਾਹ ਹੈ। ਕਈ ਪਾਰਕ ਅਤੇ ਖੁਲ੍ਹੀਆਂ ਥਾਵਾਂ ਹਨ। ਇਥੇ ਹੀ 1196 ਵਿਚ ਪ੍ਰੀਮੋਂਤਰੀ ਮੱਠ ਬਣਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਟਾਰੀ ਕਸਬਾ ਵੱਸਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਇਥੋਂ ਦੇ ਮੱਠ ਵਿਚ ਅੱਜਕਲ੍ਹ ਆਰਟ ਗੈਲਰੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਨੇੜੇ ਹੀ 13ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੀ ਸਪੇਨੀ ਇਮਰਾਤ ਮੌਜੂਦ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਥ੍ਰਿ. ਮਾ. 11 : 850

ਟਾਰ-ਬੋਬੀ : ਇਹ ਲੁੱਕ ਦਾ ਬਣਿਆ ਚਿਪਚਿਪਾ ਖਿਡਾਉਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਮੁੱਢ ਹੁਬਸ਼ੀ ਲੋਕ-ਗੀਤਾਂ ਵਿਚ ਬੱਝਾ। ਲਿਖਤੀ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਇਸ ਦੀ ਉਦਾਹਰਣ ਅਮਰੀਕੀ ਲੇਖਕ ਜੋਇਲ ਚੈਂਡਲਰ ਹੈਰਿਸ (Joel Chandler Harris) ਨੇ 1879 ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਕਹਾਣੀ 'ਟਾਰ ਬੋਬੀ' ਦੁਆਰਾ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ, ਜਿਹੜੀ ਕਿ ਅੰਕਲ ਰੀਮਸ ਵਲੋਂ ਸੁਣਾਈਆਂ ਗਈਆਂ ਜਾਨਵਰਾਂ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਹੈ। ਇਸ ਕਹਾਣੀ ਵਿਚ ਲੂਬੜ ਆਪਣੇ ਦੁਸ਼ਮਣ ਖਰਗੋਸ਼ ਪਾਸੋਂ ਬਦਲਾ ਲੈਣ ਲਈ ਲੁੱਕ ਦੀ ਇਕ ਗੁੱਡੀ ਬਣਾ ਕੇ ਸੜਕ ਵਿਚ ਰੱਖ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਖਰਗੋਸ਼ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਗੁੱਡੀ ਨੂੰ ਬੁਲਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਖਿਡਾਉਣਾ ਨਹੀਂ ਬੋਲਦਾ ਤਾਂ ਖਰਗੋਸ਼ ਉਸ ਦੇ ਠੁੱਡਾ ਮਾਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਨਾਲ ਹੀ ਚਿਪਕ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਉਸ ਨੂੰ ਵਧੇਰੇ ਮਾਰਦਾ ਹੈ ਉਵੇਂ ਹੀ ਉਹ ਵਧੇਰੇ ਉਸ ਨਾਲ ਚਿਪਕੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਖਰਗੋਸ਼ ਬਿਲਕੁਲ ਬੇਵੱਸ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਬਦਮਾਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਫੰਦੇ ਵਿਚ ਫਸਾਉਣ ਲਈ ਬਣਾਏ ਗਏ ਮੋਮ, ਗੁੱਦ ਜਾਂ ਰਬੜ ਦੇ ਬੁੱਤਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਸੰਸਾਰ ਭਰ ਦੀਆਂ ਲੋਕ-ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਿਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਪਰ ਅਫਰੀਕਾ ਵਿਚ ਅਜਿਹੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦੀ ਭਰਮਾਰ ਹੈ। ਨਵੀਂ ਦੁਨੀਆ (ਅਮਰੀਕਾ) ਦੇ ਕਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਚਲਤ ਅਤੇ ਬ੍ਰਾਜ਼ੀਲ ਦੇ ਵੈਂਸਟ ਇੰਡੀਜ਼ ਆਦਿ ਤੋਂ ਇਕੱਤਰ ਕੀਤੀਆਂ ਅਜਿਹੀਆਂ ਲੋਕ-ਕਹਾਣੀਆਂ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲਗਦਾ

ਹੈ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਅਫਰੀਕੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਗੁਲਾਮਾਂ ਦੁਆਰਾ 'ਨਵੀਂ ਦੁਨੀਆ' ਵਿਚ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਥ੍ਰਿ. ਮਾ. 9 : 823

ਟਾਰਬੈਕ, ਜਾਨ ਰੋਡਾਲਫ : ਨੀਦਰਲੈਂਡਜ਼ ਦਾ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਅਤੇ 19ਵੀਂ ਸਦੀ ਦਾ ਇਹ ਸਿਰਕੱਢ ਡੱਚ ਸਿਆਸਤਦਾਨ ਸੀ। ਨੀਦਰਲੈਂਡ ਦੇ 1848 ਈ. ਦੇ ਸੰਵਿਧਾਨ ਦਾ ਇਹ ਮੁੱਖ ਲੇਖਕ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਜਨਮ 14 ਜਨਵਰੀ, 1798 ਨੂੰ ਜ਼ਵਾਲੇ (Zwolle) ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ ਇਸ ਨੇ ਅਧਿਆਪਕ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਇਤਿਹਾਸ ਅਤੇ ਕਾਨੂੰਨ ਵਿਸ਼ੇ ਸਬੰਧੀ ਬੋਜ-ਪ੍ਰਬੰਧ ਲਿਖੇ। ਟਾਰਬੈਕ ਰੋਡਾਲਫ ਉਪਰ ਜਰਮਨ ਵਿਦਵਾਨ ਫ੍ਰੀ ਡਿਕ ਕਾਰਲ ਫਾਨ ਸੇਵਿਲੀ (Fredric Karl von Savigny) ਦੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਕਾਨੂੰਨੀ ਸਕੂਲ ਦਾ ਡੂੰਘਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਿਆ ਜਿਸਦੇ ਫਲਸਰੂਪ ਇਹ ਖੁਲ੍ਹੇ ਖਿਆਲਾਂ ਵਾਲੇ ਵਿਅਕਤੀਤੱਵ ਦਾ ਮਾਲਕ ਬਣਿਆ। 'Aanteekening of de Giordwel' ਨਾਮੀ ਇਸ ਦੀ ਪੁਸਤਕ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਸਾਫ਼ ਪੁਸ਼ਟੀ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੀ ਸਪੱਸ਼ਟ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵਿਆਖਿਆ ਹੈ।

ਨੀਦਰਲੈਂਡ ਨੂੰ ਸੰਗਠਿਤ ਰੂਪ ਵਿਚ ਰਾਜ-ਤੰਤਰ ਵਿਚ ਤਬਦੀਲ ਕਰਨ ਵਾਲੇ (1848 ਈ. ਦੇ) ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੇ ਮੁੱਖ ਲੇਖਕ ਅਤੇ ਲਿਬਰਲ ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਆਗੂ ਦੇ ਨਾਤੇ 1849 ਈ. ਵਿਚ ਟਾਰਬੈਕ ਨੂੰ ਨੀਦਰਲੈਂਡਜ਼ ਦਾ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਥਾਪਿਆ ਗਿਆ ਅਤੇ 1853 ਈ. ਤੱਕ ਇਸੇ ਅਹੁਦੇ ਤੇ ਰਿਹਾ। ਫਿਰ 1862 ਤੋਂ 66 ਈ. ਦੌਰਾਨ ਅਤੇ ਤੀਜੀ ਵਾਰ 1871 ਤੋਂ 72 ਈ. ਤੱਕ ਨੀਦਰਲੈਂਡ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਦਾ ਇਹ ਅਹੁਦਾ ਸੰਭਾਲਦਿਆਂ ਹੀ ਪਹਿਲਾਂ ਇਸ ਨੇ ਸੰਵਿਧਾਨ ਨੂੰ ਤਾਕਤਵਰ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਚੋਣ-ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਨੂੰ ਨਿਯਮਬੱਧ ਕਰਨ ਲਈ ਯੋਗ ਕਦਮ ਉਠਾਏ ਅਤੇ ਪ੍ਰਾਂਤਕ ਅਤੇ ਮਿਊਂਸਪਲ ਸਰਕਾਰਾਂ ਦੀ ਸਿੱਧੀ ਚੋਣ ਦੇ ਉਪਬੰਧ ਕੀਤੇ। ਜਹਾਜ਼ਰਾਨੀ ਰਾਹੀਂ ਵਪਾਰਕ ਆਜ਼ਾਦੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਫੁੱਲਤ ਕੀਤਾ, ਆਬਕਾਰੀ ਕਰ ਦਾ ਖਾਤਮਾ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਨਵੀਆਂ ਨਹਿਰਾਂ ਆਦਿ ਬਣਵਾਈਆਂ।

ਰੂੜੀਵਾਦੀ ਖੁਲ੍ਹੇ ਖਿਆਲੀਏ ਅਤੇ ਕੈਥੋਲਿਕ ਮੱਤ ਵਿਚਕਾਰ ਸਕੂਲਾਂ ਸਬੰਧੀ ਚਲ ਰਹੇ ਝਗੜੇ ਨੂੰ ਨਿਪਟਾਉਣ ਲਈ ਇਸਨੇ ਗੈਰ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ (ਨਿਰਪੱਖ ਮੱਤ) ਸਕੂਲਾਂ ਦੀ ਹਾਮੀ ਭਰੀ। ਇਸ ਨੇ ਡੱਚ ਈਸਟ ਇੰਡੀਅਨ ਨੌਆਬਾਦੀਆਂ ਵਿਚਲੀ ਗੁਲਾਮੀ ਦੀ ਪ੍ਰਥਾ ਖਤਮ ਕੀਤੀ ਪਰ ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਇਸ ਨੇ ਆਦੀ ਖੇਤੀ ਦੀ ਸ਼ੋਸ਼ਣ ਭਰਪੂਰ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਨੂੰ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਰਹਿਣ ਦਿੱਤਾ।

ਟਾਰਬੈਕ ਦੇ ਸਾਰੇ ਦੇ ਸਾਰੇ ਸਿਆਸੀ ਅਸਫਲ ਜੀਵਨ ਦੌਰਾਨ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਵਿਲੀਅਮ ਤੀਜਾ ਇਸ ਦੀ ਅਸਫਲ ਵਿਰੋਧਤਾ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ। ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਪਿੱਛੋਂ ਖੁਲ੍ਹੇ ਖਿਆਲੀਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਗਤੀਵਾਦੀ ਤੇ ਰੂੜੀਵਾਦੀ ਧੜਿਆਂ ਵਿਚ ਪਾੜਾ ਇੰਨਾ ਵਧਿਆ ਕਿ ਧਾਰਮਿਕ ਪਾਰਟੀਆਂ ਨੇ ਮੌਕਾ ਪਾ ਕੇ ਰਾਜਨੀਤਕ ਤਾਕਤ ਮੁੜ ਆਪਣੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ ਲੈ ਲਈ।

ਟਾਰਬੈਕ ਰੋਡਾਲਫ ਦਾ 5 ਜੂਨ, 1872 ਨੂੰ ਰਾਜਧਾਨੀ ਹੇਗ (Hague) ਵਿਖੇ ਦਿਹਾਂਤ ਹੋ ਗਿਆ, ਉਸ ਸਮੇਂ ਇਹ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਦੇ ਅਹੁਦੇ 'ਤੇ ਸੀ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਥ੍ਰਿ. 9 : 968; ਐਨ. ਅਮੇ. 586

ਟਾਰਬੋਲ, ਈਦਾ ਮਿਨਰਵਾ : ਇਹ ਅਮਰੀਕਾ ਦੀ ਪਾਸ ਉਪਾਜ਼ਨ ਵਾਲਾ ਪੱਤਰਕਾਰ ਅਤੇ ਅਮਰੀਕੀ ਉਦਯੋਗ ਦੀ ਰੋਜ਼ਨਾਮਚਾਕਾਰ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਜਨਮ 5 ਨਵੰਬਰ, 1857 ਨੂੰ ਪੈਨਸਿਲਵਾਨੀਆ ਵਿਚ ਇਹੀ ਕਾਉਂਟੀ ਵਿਖੇ ਇਕ ਪੈਟ੍ਰੋਲੀਅਮ ਉਤਪਾਦਕ ਦੇ ਘਰ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਪੈਨਸਿਲਵਾਨੀਆ ਦੇ ਛੋਟੇ ਪੈਟ੍ਰੋਲੀਅਮ ਉਤਪਾਦਕਾਂ ਅਤੇ ਸਟੈਂਡਰਡ ਆਇਲ ਕੰਪਨੀ ਵਿਚਕਾਰ ਅਣਉਚਿਤ ਮੁਕਾਬਲੇ ਵਿਚ ਬੜੀ ਦਿਲਚਸਪੀ ਰਹੀ। ਸੰਨ 1883 ਤੋਂ 1891 ਤੱਕ ਇਹ ਚੈਤਾਕਵਾ ਲਿਟਰੇਰੀ ਅਤੇ ਸਾਇੰਟਿਫਿਕ ਸਰਕਲ ਲਈ ਸੰਪਾਦਕ ਰਹੀ। ਫਿਰ ਸੰਨ 1904 ਵਿਚ ਇਸ ਦੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਪੁਸਤਕ 'ਹਿਸਟਰੀ ਆਫ਼ ਦੀ ਸਟੈਂਡਰਡ ਆਇਲ ਕੰਪਨੀ' ਛਪੀ। ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਲਈ ਵੱਖ ਵੱਖ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਗੱਲਬਾਤ ਕਰਨ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਹੀ ਇਸ ਨੂੰ ਰਿਸ਼ਵਤ ਖੋਰੀ ਬਾਰੇ ਪਤਾ ਲੱਗਾ। ਇਸ ਨੇ ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਵਪਾਰੀਆਂ ਦੀਆਂ ਜੀਵਨੀਆਂ ਵੀ ਲਿਖੀਆਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਝੂਠ ਦੇ ਪਾਸ ਉਘੇੜੇ। ਲਿੰਕਨ ਸਬੰਧੀ ਇਸ ਨੇ 'ਦੀ ਅਰਲੀ ਲਾਈਫ ਆਫ਼ ਅਬਰਾਹਮ ਲਿੰਕਨ' (1896) ਅਤੇ 'ਦੀ ਲਾਈਫ ਆਫ਼ ਅਬਰਾਹਮ ਲਿੰਕਨ' (1900) ਨਾਂ ਦੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਲਿਖੀਆਂ। ਮਗਰੋਂ ਇਹ ਕਿੰਨੀਆਂ ਹੀ ਸਰਕਾਰੀ ਕਮੇਟੀਆਂ ਅਤੇ ਕਾਨਫਰੰਸਾਂ ਵਿਚ ਭਾਗ ਲੈਂਦੀ ਰਹੀ।

6 ਜਨਵਰੀ, 1944 ਨੂੰ ਕੁਨੈਕਟੀਕਟ ਰਾਜ ਵਿਚ ਬਿਜਪੋਰਟ ਵਿਖੇ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9 : 924

ਟਾਰਲਟਨ ਰਿਚਰਡ : ਇਸ ਅਦਾਕਾਰ, ਬੈਲੇ ਲੇਖਕ ਅਤੇ ਸੁਆਗੀਏ ਦਾ ਜਨਮ ਸ਼ਰਪਸ਼ਿਰ ਵਿਚ ਕੋਨਡੋਵਰ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਇਹ ਆਪਣੇ ਸਮੇਂ ਦਾ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸੁਖਾਤ-ਪਾਤਰ ਸੀ। ਇਸ ਦੇ ਅਦਾ ਕੀਤੇ ਕੁਝ ਰੋਲਾਂ ਬਾਰੇ ਹੀ ਪਤਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ 'ਸ਼ੈਕਸਪੀਅਰ ਦੇ ਨਾਟਕ 'ਏ ਮਿਡ ਸਮਰ ਨਾਈਟ ਡ੍ਰੀਮ' ਵਿਚ 'ਬਾਟਮ' ਦਾ ਅਤੇ 'ਹੈਮਲੈਟ' ਵਿਚ 'ਦਰਬਾਰੀ' ਭੰਡ ਦਾ। ਇਸ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ਾਤਮਕ ਬੈਲੇ ਕਾਰਨ 1570 ਵਿਚ ਇਸਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਆਇਆ। ਸੰਨ 1579 ਤੱਕ ਇਹ ਰਾਣੀ ਐਲਿਜ਼ਬੈੱਥ ਦਾ ਮਨਪਸੰਦ ਭੰਡ ਅਤੇ ਇਕ ਉੱਘਾ ਅਦਾਕਾਰ ਸੀ। ਸੰਨ 1583 ਵਿਚ ਇਹ ਕਵੀਨਜ਼ ਮੈਨ ਦਾ ਉੱਘਾ ਸੁਆਗੀ ਕਲਾਕਾਰ ਅਤੇ ਸ਼ਾਹੀ ਚੈਬਰ ਦੀ ਰੋਣਕ ਸੀ। ਇਸਦੇ ਸਮਕਾਲੀਆਂ ਨੇ ਇਸ ਦੇ ਨਾਟਕਾਂ ਦੀ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਕੀਤੀ ਪਰ ਹੁਣ ਉਹ ਸਾਰੇ ਨਾਟਕ ਨਸ਼ਟ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਹਨ। ਇਸਦਾ ਇਕ ਪਰਿਹਾਸਜਨਕ ਨਾਟਕ 'ਦੀ ਸੈਵਨ ਡੈਂਡਲੀ ਸਿਨਜ਼' ਆਰ 'ਫਾਈਵ ਪਲੇਜ਼ ਇਨ ਵੱਨ' ਨੂੰ 1585 ਵਿਚ ਸ਼ਾਹੀ ਦਰਬਾਰ ਵਿਖੇ ਖੇਡਿਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਦੀਆਂ ਚੁਟਕਲਿਆਂ ਦੀਆਂ ਵਧੇਰੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਤੋਂ ਸੱਚਾਈ ਦੀ ਅਸਪੱਸ਼ਟ ਝਲਕ ਮਿਲਦੀ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ 'ਟਾਰਲਟਨ ਨਿਊਜ਼ ਆਊਟ ਆਫ਼ ਪਰਗੇਟਰੀ' (ਲ. 1590) ਅਤੇ 'ਟਾਰਲਟਨ ਡੈਸਟਸ' (1611)

ਇਸ ਦੇ ਇਕ ਚਿੱਤਰ ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਲੰਬੇ ਪ੍ਰਭਾਵਹੀਣ ਚਿਹਰੇ, ਘੁੰਘਰਾਲੇ ਵਾਲ, ਘੁੰਘਰਾਲੀਆਂ ਮੁੱਛਾਂ ਅਤੇ ਛੋਟੀ ਦਾਹੜੀ ਸਮੇਤ ਨਾਟਾ ਅਤੇ ਤਕੜਾ ਵਿਖਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਸੰਨ 1920 ਵਿਚ ਮਿਲੇ ਇਸ ਦੇ ਇਕ ਦੂਜੇ ਚਿੱਤਰ ਵਿਚ ਇਸ ਦੇ ਨੱਕ ਨੂੰ ਚਪਟਾ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਟੀਰਾ ਵਿਖਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ।

3 ਦਸੰਬਰ, 1588 ਨੂੰ ਲੰਡਨ ਵਿਖੇ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9 : 827; ਐਵ. ਐਨ. 11 : 574

ਟਾਰਲਾਕ : ਪ੍ਰਾਂਤ : ਫ਼ਿਲਪੀਨ ਦੇ ਲੂਜ਼ਾਨ ਟਾਪੂ ਦੇ ਕੇਂਦਰੀ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ਇਹ ਇਕ ਪ੍ਰਾਂਤ ਹੈ ਜਿਸਦਾ ਖੇਤਰਫਲ 3,053 ਵ. ਕਿ. ਮੀ. ਅਤੇ ਆਬਾਦੀ 6,88,457 (1980) ਹੈ। ਟਾਰਲਾਕ ਸ਼ਹਿਰ ਇਸ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦਾ ਰਾਜਧਾਨੀ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ। ਇਸ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦਾ ਪੱਛਮੀ ਖੇਤਰ ਪਹਾੜੀ ਜਿਹਾ ਹੈ ਜਿਸਦਾ ਬਹੁਤਾ ਹਿੱਸਾ ਜ਼ਾਮਬਾਲਸ (Zambales) ਪਰਬਤਾਂ ਦੀਆਂ ਪੂਰਬੀ ਢਲਾਣਾਂ ਨੇ ਰੋਕਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਪੂਰਬੀ ਖੇਤਰ ਮੈਦਾਨੀ ਹੈ। ਪੂਰਬੀ ਖੇਤਰ ਦਾ ਜਲ ਨਿਕਾਸ ਆਗਨੋ ਅਤੇ ਪਾਮਪਾਨੰਗਾ ਦਰਿਆਵਾਂ ਦੀਆਂ ਸਹਾਇਕ ਨਦੀਆਂ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਸਾਰਾ ਖੇਤਰ ਬਹੁਤ ਹੀ ਉਪਜਾਊ ਹੈ ਜਿਥੇ ਚੌਲ, ਗੰਨਾ, ਤਮਾਕੂ, ਸਬਜ਼ੀਆਂ, ਅਨਾਨਾਸ ਵਗੈਰਾ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਵਧੇਰੇ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਥੇ ਧਾਤਵੀ ਅਤੇ ਗੈਰ ਧਾਤਵੀ ਖਣਿਜਾਂ ਦੀ ਖਾਣ-ਖੁਦਾਈ ਵੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਰਾਜਧਾਨੀ ਸ਼ਹਿਰ ਟਾਰਲਾਕ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਕਾਮੀਲੀਗ, ਪਾਨੀਕੀ, ਜਾਰੋਨਾ ਅਤੇ ਕਾਪਸ ਇਥੋਂ ਦੇ ਹੋਰ ਵੱਡੇ ਸ਼ਹਿਰ ਹਨ।

ਟਾਰਲਾਕ : ਸ਼ਹਿਰ—ਫ਼ਿਲਪੀਨ ਦੇ ਲੂਜ਼ਾਨ ਟਾਪੂ ਉੱਤੇ ਟਾਰਨਾਕ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦਾ ਰਾਜਧਾਨੀ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ। ਜਿਹੜਾ ਆਗਨੋ ਦੀ ਸਹਾਇਕ ਨਦੀ ਬਾਲਸੋ ਟਾਰਲਾਕ ਉੱਤੇ ਮਨੀਲਾ ਤੋਂ 104 ਕਿ. ਮੀ. ਉੱਤਰ-ਉੱਤਰ-ਪੱਛਮ ਵਿਚ ਮਨੀਲਾ ਡੁਗਪਾਨ ਰੇਲ ਮਾਰਗ ਉੱਤੇ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਇਹ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਜ਼ਰਾਇਤੀ ਉਤਪਾਦਨਾਂ ਦੀ ਮੰਡੀ ਅਤੇ ਇਕ ਸੱਨਅਤੀ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ। ਇਥੇ ਖੰਡ ਬਣਾਉਣ ਅਤੇ ਚੌਲ ਕੱਢਣ ਦੇ ਕਾਰਖਾਨੇ ਲੱਗੇ ਹੋਏ ਹਨ।

ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ 1686 ਵਿਚ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਅਤੇ ਪਿਛੋਂ ਵੀ ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਪਾਮਪਾਨੰਗਾ ਪ੍ਰਾਂਤ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਸੀ। ਇਹ ਸਾਰਾ ਪ੍ਰਾਂਤ ਵਾਲਾ ਖੇਤਰ ਸਪੇਨੀਆ ਦੇ ਮਾਤਹਿਤ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਸੰਨ 1860 ਤੱਕ ਇਹ ਮਿਲਟਰੀ ਰਾਜ ਅਧੀਨ ਕਾਇਮ ਹੋਏ ਪ੍ਰਾਂਤ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਰਿਹਾ। ਫਰਵਰੀ, 1901 ਵਿਚ ਇਸਦਾ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਸਥਾਨਕ ਸਰਕਾਰ ਅਧੀਨ ਆ ਗਿਆ। ਦੂਜੇ ਮਹਾਂਯੁੱਧ ਦੌਰਾਨ ਜਾਪਾਨੀਆਂ ਦੀ ਬੰਬਾਰੀ ਪਿਛੋਂ 20 ਜਨਵਰੀ, 1945 ਨੂੰ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ ਅਧੀਨ ਆਇਆ।

ਅੱਜਕੱਲ੍ਹ ਇਹ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ, ਵਿੱਦਿਅਕ ਅਤੇ ਵਪਾਰਿਕ ਕੇਂਦਰ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਉੱਠਤਾ ਹੈ। ਇਥੇ 1965 ਈ. ਤੋਂ ਟਾਰਲਾਕ ਕਾਲਜ ਆਫ ਟੈਕਨਾਲੋਜੀ ਸਥਾਪਤ ਹੈ।

ਆਬਾਦੀ—23,547 (1980)

15° 25' ਉ. ਵਿਭ.; 130° 38' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 11 : 563; ਐਨ. ਅਮੇ. 26 : 272

ਟਾਰਾਜਾ : ਇੰਡੋਨੇਸ਼ੀਆ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਇਕ ਕਬੀਲਾ ਹੈ। ਇਸ ਕਬੀਲੇ ਦੇ ਲੋਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਹਮਲਾਵਰਾਂ ਦੀ ਹੀ ਸੰਤਾਨ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਪਹਿਲ ਇੰਡੋਨੇਸ਼ੀਆ ਦੇ ਟਾਪੂ ਮੇਲੇਬੀਜ਼ ਦੀ ਲੁੱਟ ਮਾਰ ਕੀਤੀ ਸੀ ਪਰ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਇਹ ਇਥੋਂ ਦੇ ਮੂਲ ਨਿਵਾਸੀਆਂ ਨਾਲ ਹੀ ਰਲ ਮਿਲ ਗਏ ਅਤੇ ਇਥੇ ਹੀ ਵਸ ਗਏ। ਸਮਾਂ ਪਾ ਕੇ ਇੰਡੋਨੇਸ਼ੀਆ ਵਿਚ ਵਸਦੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਤੰਟੀ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਕੱਢ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਦੁਰਗਮ ਪਹਾੜਾਂ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਵਸ ਗਏ। ਇਹ ਲੋਕ ਦੇਵੀ ਦੇਵਤਿਆਂ ਨੂੰ ਮੰਨਣ ਵਾਲੇ ਸਨ। ਜਦੋਂ ਈਸਾਈਆਂ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਵੱਧ ਗਿਆ ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਇਹ ਦੁਰਗਮ ਟਿਕਾਣੇ ਛੱਡ ਦਿੱਤੇ ਅਤੇ ਸਾਫ਼ ਸੁਥਰੇ ਟਿਕਾਣੇ ਬਣਾਏ।

ਪਛੜੇ ਹੋਏ ਦੂਰ ਦੂਰਾਡੇ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿਚ ਵਸੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਪੁਸ਼ਾਕ ਅਜੇ ਵੀ ਖੱਲਾਂ ਆਦਿ ਦੀ ਹੈ ਪਰ ਜਿਹੜੇ ਲੋਕ ਉੱਨਤ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਦੇ ਨਜ਼ਦੀਕ ਵਸ ਗਏ ਸਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪੁਸ਼ਾਕ ਆਦਿ ਵਿਚ ਕਾਫ਼ੀ ਸੁਧਾਰ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਜ਼ੇਵਰ ਪਾਉਣ ਦਾ ਵੀ ਬਹੁਤ ਸ਼ੌਕ ਹੈ। ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮੁੱਖ ਪੌਦਾ ਹੈ ਪਰ ਕਿਧਰੇ ਲੱਕੜੀ ਤੇ ਨਕਾਸ਼ੀ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਚੀਨੀ ਦੀਆਂ ਵਸਤਾਂ ਆਦਿ ਬਣਾਉਣਾ ਵੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕਿੱਤਾ ਹੈ। ਸੰਨ 1970 ਵਿਚ ਇਸ ਕਬੀਲੇ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ 6,00,000 ਦੇ ਲਗਭਗ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਕਈ ਉਪ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਬੋਲੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਪਰ ਬੋਲੀ ਆਸਟ੍ਰੋਨੇਸ਼ੀ-ਆਈਆਂ ਵਾਲੀ ਹੀ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 10 : 49

ਟਾਰਾਨਾਕੀ : ਨਿਊਜ਼ੀਲੈਂਡ ਦੇ ਇਸੇ ਨਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਾਇਦੀਪ ਉੱਤੇ ਉੱਤਰੀ ਟਾਪੂ ਦੇ ਪੱਛਮ ਵਿਚ ਇਹ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਕੀ ਖੰਡ ਹੈ। ਜਿਸ ਦੇ ਉੱਤਰ ਵੱਲ ਮੋਕਾਉ ਦਰਿਆ, ਦੱਖਣ ਪੂਰਬ ਵੱਲ ਵੇਗਾਨੂਈ ਦਰਿਆ ਇਸ ਦੀ ਹੱਦ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਇਸ ਦਾ ਖੇਤਰਫਲ 80 ਵ. ਕਿ. ਮੀ. ਅਤੇ ਆਬਾਦੀ 1,07,222 (1991) ਹੈ। ਇਸ ਖੇਤਰ ਦਾ ਜਲ ਨਿਕਾਸ ਵਾਈਟਾਰਾ ਅਤੇ ਪੇਟੀਆ ਦਰਿਆ ਅਤੇ ਕਈ ਹੋਰ ਛੋਟੀਆਂ ਨਦੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਖੰਡ ਵਿਚ ਐਗਮਾਂਟ ਨਾਂ ਦਾ ਮਸ਼ਹੂਰ ਜਵਾਲਾਮੁਖੀ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਕਾਫ਼ੀ ਰਮਣੀਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਉਪਜਾਊ ਜ਼ਰਾਇਤੀ ਇਲਾਕਾ ਹੈ ਜਿਥੇ ਪਸ਼ੂ ਵੀ ਪਾਲੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸੇ ਖੰਡ ਵਿਚ ਪਲਾਈਮਥ, ਹਵਾਰਾ, ਐਲਬਮ, ਪਟਰੇਸ, ਸਟਰੈਟਫਰਡ ਅਤੇ ਪਾਟੀਆ ਸ਼ਹਿਰ ਵਰਣਨਯੋਗ ਹਨ। ਇਸੇ ਖੰਡ ਵਿਚ ਨਿਊ ਪਲਾਈਮਥ ਵਿਖੇ 1841 ਈ. ਵਿਚ ਪਹਿਲੀ ਯੂਰਪੀਨ ਬਸਤੀ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਹੋਈ ਸੀ। ਇਸੇ ਪਿਛੋਂ ਇਸ ਖੇਤਰ ਦੇ ਪ੍ਰਾਂਤ ਬਣਾਏ ਜਾਣ ਤੇ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਨਾਂ ਤੇ ਹੀ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦਾ ਨਾਂ ਰਖ ਲਿਆ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1876 ਵਿਚ ਪ੍ਰਾਂਤ ਖ਼ਤਮ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਗਏ।

ਅੱਜਕੱਲ੍ਹ ਨਿਊ ਪਲਾਈਮਥ ਇਥੋਂ ਦੀ ਵਧੀਆ ਬੰਦਰਗਾਹ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 11 : 558; ਐਨ. ਅਮੇ. 26 : 263

ਟਾਰਾਨਿਸ : ਇਹ ਸੈਲਟਿਕ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤਿੰਨ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਦੇਵਤਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਸੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਪਹਿਲੀ ਸਦੀ ਈਸਵੀ ਵਿਚ ਰੋਮ ਦੇ ਕਵੀ ਲੂਕਨ ਨੇ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਸੈਲਟਿਕ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ 'ਟਾਰਾਨਿਸ' ਦਾ ਭਾਵ ਹੈ 'ਗਰਜਣ ਵਾਲਾ'। ਦੱਸਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਟਾਰਾਨਿਸ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਮਨੁੱਖਾਂ ਜਾਂ ਜਾਨਵਰਾਂ ਦੀ ਬਲੀ ਚੜ੍ਹਾਈ ਜਾਂਦੀ ਸੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਛਮਕਾਂ ਦੇ ਬਣਾਏ ਹੋਏ ਬਹੁਤ ਵੱਡੇ ਸਾਰੇ ਟੋਕਰਿਆਂ ਵਿਚ ਰੱਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਫਿਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅੱਗ ਲਾ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਟਾਰਾਨਿਸ ਨੂੰ ਪਹਿਏ ਅਤੇ ਬਿਜਲੀ ਦੀ ਲਿਸ਼ਕ ਦੇ ਚਿੰਨ੍ਹਾਤਮਕ ਰੂਪ ਵਿਚ ਦਰਸਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਕਦੇ ਕਦੇ ਇਸ ਨੂੰ ਪੈਰ ਲੱਗੇ ਸੱਪ ਵਰਗੇ ਰਾਖਸ਼ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਦਿਖਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਭਾਵ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਇਕ ਬਹੁਤ ਵੱਡੀ ਸ਼ਕਤੀ ਸੀ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9 : 821

ਟਾਰਾਪਾਕਾ : ਚਿੱਲੀ ਦਾ ਪੂਰ ਉੱਤਰ ਵੱਲ ਦਾ ਐਂਡੀਜ਼ ਪਰਬਤਾਂ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਮਹਾਂਸਾਗਰ ਤੱਕ ਫੈਲਿਆ ਹੋਇਆ ਇਕ ਇਲਾਕਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਅੱਜਕੱਲ੍ਹ ਇਕ ਖੰਡ ਦਾ ਦਰਜਾ ਦਿੱਤਾ ਹੋਇਆ

ਹੈ। ਸੰਨ 1879 ਵਿਚ ਇਹ ਖੰਡ ਪੀਰੂ ਨੇ ਚਿੱਲੀ ਨੂੰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਜਿਹੜਾ ਸਥਾਈ ਤੌਰ ਤੇ ਹੀ ਚਿੱਲੀ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1884 ਵਿਚ ਚਿੱਲੀ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਇਕ ਪ੍ਰਾਂਤ ਬਣਾ ਲਿਆ ਤੇ ਪਿਛੋਂ 1974 ਈ. ਵਿਚ ਇਕ ਖੰਡ ਮੰਨ ਲਿਆ। ਪਿਛੋਂ 59,104 ਵ. ਕਿ. ਮੀ. ਵਾਲੇ ਇਸ ਖੰਡ ਦੇ ਇਕੀਕੀ ਅਤੇ ਆਰੀਕਾ ਦੇ ਪ੍ਰਾਂਤ ਬਣਾ ਲਏ ਗਏ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਅੱਜ ਵੀ ਵੰਡਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਆਬਾਦੀ-341,112 (1992) ਹੈ। ਅੱਜਕੱਲ੍ਹ ਇਹ ਇਕੀਕੀ, ਆਰੀਕਾ ਬੰਦਰਗਾਹੀ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਨਾਲ ਰੇਲਾਂ ਅਤੇ ਸੜਕਾਂ ਦੁਆਰਾ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਭੂਗੋਲਿਕ ਤੌਰ ਤੇ ਇਸ ਖੰਡ ਦੇ ਪੂਰਬ ਵਿਚ ਐਂਡੀਜ਼ ਪਰਬਤੀ ਲੜੀ ਅਤੇ ਪੱਛਮ ਵਿਚ ਸ਼ਾਂਤ ਮਹਾਂਸਾਗਰ ਹੈ। ਆਟਾਕਾਮਾ ਮਾਰੂਥਲ ਦੇ ਵਿਚ ਵਸਿਆ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਇਹ ਖੁਸ਼ਕ ਜਿਹਾ ਖੇਤਰ ਹੈ। ਪਾਣੀ ਦੀ ਵੀ ਘਾਟ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਐਂਡੀਜ਼ ਤੋਂ ਕਈ ਛੋਟੀਆਂ ਨਦੀਆਂ ਨਿਕਲਦੀਆਂ ਅਤੇ ਰੇਤ ਵਿਚ ਵਿਲੀਨ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। 19ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਨਾਈਟੋਟ ਦੀ ਭਾਲ ਕਾਰਨ ਇਸ ਖੇਤਰ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਕਾਫ਼ੀ ਵੱਧ ਗਈ ਸੀ ਪਰ 1940 ਈ. ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਸੰਸਾਰ ਭਰ ਵਿਚ ਸੋਡੇ ਦੀ ਮੰਗ ਘਟ ਜਾਣ ਨਾਲ ਇਸ ਖੇਤਰ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਵੀ ਘਟ ਗਈ।

ਅੱਜਕੱਲ੍ਹ ਇਥੋਂ ਦੀ ਆਰਥਿਕਤਾ ਵਿਚ ਖਾਣ-ਖੁਦਾਈ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਮੱਛੀ ਪਾਲਣ, ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਆਦਿ ਧੰਦੇ ਉੱਨਤ ਹਨ। ਜਲ ਸਿੰਜਾਈ ਯੋਜਨਾਵਾਂ ਬਣਾ ਕੇ ਗੰਨਾ, ਜੈਤੂਨ, ਰਸਦਾਰ ਫਲ, ਐਲਫ਼ਾ-ਐਲਫ਼ਾ ਦੀ ਖੇਤੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਥੇ ਛੋਟੀਆਂ ਮੋਟੀਆਂ ਸਨਅਤਾਂ ਵੀ ਉੱਨਤ ਹਨ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 11 : 559; ਐਨ. ਅਮੇ. 26 : 264

ਟਾਰਿਸੈਲੀ, ਈਵੈਨਜੀਲਿਸਟਾ : ਇਸ ਇਤਾਲਵੀ ਭੌਤਿਕ ਅਤੇ ਗਣਿਤ-ਵਿਗਿਆਨੀ ਦਾ ਜਨਮ 15 ਅਕਤੂਬਰ, 1608 ਨੂੰ ਫੈਜ਼ਾ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਨੇ ਵਾਯੂ-ਦਾਬਮਾਪਕ (ਬੈਰੋਮੀਟਰ) ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਦੀ ਖੋਜ ਕੀਤੀ। ਗੈਲਿਲੀਓ ਦੀ ਪੁਸਤਕ Discorsi... a due nuove Scienze (1638) ਵਿਚਲੇ ਤੀਸਰੇ ਡਾਇਆਲਾਗ (ਵਾਰਤਾਲਾਪ) ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਪਹਿਲੇ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤੇ ਯੰਤ੍ਰਿਕ ਸਿੱਧਾਂਤਾਂ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਉਤੇਜਿਤ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਿੱਧਾਂਤਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਖੋਜ ਪੱਤਰ De motu (ਜਿਹੜਾ ਇਸ ਦੇ Opera geometrica, 1644 ਨਾਲ ਛਪਿਆ) ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ। ਸੰਨ 1641 ਵਿਚ ਇਹ ਫਲੋਰੈਂਸ ਜਾ ਕੇ ਗੈਲਿਲੀਓ ਨੂੰ ਮਿਲਿਆ ਅਤੇ ਗੈਲਿਲੀਓ ਦੇ ਜੀਵਨ ਕਾਲ ਦੇ ਅੰਤਲੇ ਤਿੰਨ ਮਹੀਨੇ ਦੌਰਾਨ ਉਸ ਦਾ ਲਿਪਿਕ (ਕਿਸੇ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਲਿਖਣ ਵਾਲਾ) ਰਿਹਾ। ਗੈਲਿਲੀਓ ਦੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਫਲੋਰੈਂਟਾਈਨ ਅਕਾਦਮੀ ਵਿਚ ਮਹਾਨ-ਡਿਊਕੀ ਗਣਿਤ-ਵਿਗਿਆਨੀ ਅਤੇ ਗਣਿਤ ਦਾ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਨਾਮਜ਼ਦ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਨੇ 1643 ਵਿਚ ਬੈਰੋਮੀਟਰ ਦੇ ਸਿੱਧਾਂਤ ('ਟਾਰਿਸੈਲੀ ਨਲੀ', ਟਾਰਿਸੈਲੀ ਖਲਾਅ) ਦੀ ਖੋਜ ਕੀਤੀ ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਇਸ ਦੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧੀ ਕਾਇਮ ਰਹੀ।

ਸਾਈਕਲਾਇਡ ਦੇ ਗੁਣਾਂ ਬਾਰੇ ਇਕ ਸਮੱਸਿਆ ਦੇ ਹੱਲ ਬਾਰੇ ਇਸਦਾ ਜੀ. ਪੀ. ਡਾ ਰਾਬੈਰਵਾਲ ਨਾਲ ਵਾਦ-ਵਿਵਾਦ ਹੋਇਆ। ਟਾਰਿਸੈਲੀ ਨੇ ਤਰਲ ਗਤੀ, ਪ੍ਰੈਜੈਕਟਾਈਲਾਂ ਦੇ ਸਿੱਧਾਂਤ ਅਤੇ ਸਥਿਰ ਘਿਰਨੀ ਉੱਤੇ ਇਕ ਰੱਸੀ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਦੋ ਪਿੰਡਾਂ ਦੀ ਗਤੀ ਬਾਰੇ ਲਿਖਿਆ। ਇਸ ਨੇ ਬੀ ਕਾਵਾਲਿਏਰੀ ਦੇ ਅਭਾਜਾਂ ਦਾ ਢੰਗ ਵਰਤਿਆ ਅਤੇ ਵਿਕਸਿਤ ਕੀਤਾ।

25 ਅਕਤੂਬਰ, 1647 ਨੂੰ ਫਲੋਰੈਂਸ ਵਿਖੇ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. 22 : 310

ਟਾਰਿਸੈਲੀ ਸਿੱਧਾਂਤ : ਇਸ ਸਿੱਧਾਂਤ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਟੈਂਕ ਦੇ ਛੇਕ ਵਿਚੋਂ ਗੁਰੂਤਵੀ ਬਲ ਅਧੀਨ ਵਗ ਰਹੇ ਤਰਲ ਦਾ ਵੇਗ V , ਤਰਲ ਦੀ ਸਤ੍ਹਾ ਅਤੇ ਛੇਕ ਦੇ ਕੇਂਦਰ ਵਿਚਕਾਰ ਲੰਬਾਤਮਕ ਦੂਰੀ h ਅਤੇ ਗੁਰੂਤਵੀ ਪ੍ਰਵੇਗ ਦੇ ਦੁਗੁਣੇ ($2g$) ਦੇ ਵਰਗਮੂਲ ਦੇ ਅਨੁਪਾਤੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਅਰਥਾਤ $V = \sqrt{2gh}$ (ਧਰਤੀ ਦਾ ਗੁਰੂਤਵੀ ਪ੍ਰਵੇਗ 9.8 ਮੀ. ਪ੍ਰਤੀ ਸੈਕੰਡ² ਹੁੰਦਾ ਹੈ)। ਇਸ ਸਬੰਧ ਨੂੰ ਟਾਰਿਸੈਲੀ ਨਿਯਮ ਜਾਂ ਸਮੀਕਰਨ ਵੀ ਆਖਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸ ਦਾ ਨਾਂ ਇਕ ਇਤਾਲਵੀ ਗਣਿਤਵੇਤਾ ਅਤੇ ਭੌਤਿਕ-ਵਿਗਿਆਨੀ ਈਵੈਨਜੀਲਿਸਟਾ ਟਾਰਿਸੈਲੀ, ਦੇ ਨਾਂ ਪਿਛੇ ਰਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਕਿਸੇ ਟੈਂਕ ਵਿਚ ਪਾਣੀ ਦੀ ਸਤ੍ਹਾ ਤੋਂ h ਦੂਰੀ ਹੇਠਾਂ ਇਕ ਛੇਕ ਵਿਚੋਂ ਵਗ ਰਹੇ ਪਾਣੀ ਦੇ ਇਕ ਹਿੱਸੇ ਦਾ ਵੇਗ ਉਨ੍ਹਾਂ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿੰਨਾਂ ਕਿ ਪਾਣੀ ਦਾ ਇਕ ਤੁਪਕਾ ਗੁਰੂਤਵੀ ਬਲ ਅਧੀਨ h ਦੂਰੀ ਤੱਕ ਡਿਗਕੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦਾ ਹੈ (ਹਵਾ ਦਾ ਅਸਰ ਨਾ ਮਾਤਰ ਸਮਝਿਆ ਜਾਵੇ)। ਬਾਹਰਮੁਖੀ ਵਹਾਉ ਦੇ ਵੇਗ ਉਪਰ ਵਹਾਉ ਦੀ ਦਿਸ਼ਾ ਦਾ ਕੋਈ ਅਸਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ; ਭਾਵੇਂ ਇਹ ਵਹਾਉ ਉਪਰ ਵੱਲ, ਹੇਠਾਂ ਵੱਲ ਜਾਂ ਖਿਤਿਜੀ ਹੋਵੇ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 10 : 57

ਟਾਰੀਓਨ : ਉੱਤਰੀ-ਪੂਰਬੀ ਮੈਕਸੀਕੋ ਦੇ ਦੱਖਣ-ਪੱਛਮੀ ਕੋਆਵੀਲਾ ਰਾਜ ਦਾ ਇਹ ਇਕ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਦਰਿਆ ਨਜ਼ਾਸ (Rio-Nayas) ਉੱਤੇ ਸਮੁੰਦਰੀ ਤਲ ਤੋਂ 2134 ਮੀ. (7592 ਫੁੱਟ) ਦੀ ਉਚਾਈ ਤੇ ਵਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਹ ਮੈਕਸੀਕੋ ਸਿਟੀ ਦੇ ਉੱਤਰ-ਪੱਛਮ ਅਤੇ ਮੈਕਸੀਕੋ-ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਸਰਹੱਦ ਉਪਰ ਪੈਂਦੇ ਸੀਉਦਾਦ ਵਾਰਸ (Ciudad Juarez) ਅਤੇ ਐਲ-ਪਾਸੋ (El Paso) ਨਾਂ ਦੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਦੇ ਦੱਖਣ-ਪੂਰਬ ਵਿਚ ਹੈ। ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ 1893 ਈ. ਵਿਚ ਆਬਾਦ ਹੋਇਆ ਪਰ ਇਸ ਦਾ ਵਿਕਾਸ 1936 ਈ. ਵਿਚ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਲਾਜ਼ਾਰੋ ਕਾਰਦੇਨਾਸ (Lazaro Cardenas) ਦੁਆਰਾ ਲਾਗੂਨਾ (Laguana) ਡਿਸਟ੍ਰਿਕਟ ਵਿਚ ਜ਼ਰਾਇਤੀ ਸਹਿਕਾਰੀ ਸਭਾ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ। ਇਹ ਕਪਾਹ ਅਤੇ ਕਣਕ ਉਗਾਉਣ ਵਾਲੇ ਵਿਸ਼ਾਲ ਡਿਸਟ੍ਰਿਕਟ ਦਾ ਮਹਾਂ-ਨਗਰ ਹੈ ਇਹ ਸ਼ਨਾਵਟੀ ਵੀਰਜਨਿਸ਼ੇਚਨ ਦੁਆਰਾ ਨਸਲ-ਕਸ਼ੀ ਕਰਨ ਦਾ ਵੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਕੇਂਦਰ ਹੈ। ਇਥੇ ਕਪਾਹ, ਆਟੇ ਦੀਆਂ ਮਿੱਲਾਂ ਅਤੇ ਲੋਹੇ ਅਤੇ ਫੋਲਾਦ ਦੇ ਕਾਰਖਾਨੇ ਹਨ।

ਇਸ ਦੇ ਨੇੜੇ ਹੀ ਚਾਂਦੀ, ਜਿਸਤ, ਤਾਂਬਾ, ਸਿੱਕਾ ਅਤੇ ਸੰਖੀਏ ਦੇ ਭੰਡਾਰ ਹਨ। ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਵੱਲ ਨੂੰ ਸੜਕਾਂ, ਸ਼ਾਹ ਰਾਹ ਅਤੇ ਹਵਾਈ ਸੇਵਾਵਾਂ ਉਪਲੱਬਧ ਹਨ।

ਆਬਾਦੀ—4,59,809 (1990)

25° 33' ਉ. ਵਿਭ.; 103° 26' ਪੱ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 10 : 55

ਟਾਰੀ ਅਨੁਨਸੀਆਟੀ : ਦੱਖਣੀ ਇਟਲੀ ਦੇ ਕੈਮਪੇਨੀਆ ਖੰਡ ਵਿਚ ਨਾਪਾਲੀ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦਾ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਨੇਪਲਜ਼ ਸ਼ਹਿਰ ਤੋਂ 19 ਕਿ. ਮੀ. ਦੱਖਣ ਪੂਰਬ ਵਿਚ ਨੇਪਲਜ਼ ਦੀ ਖਾੜੀ ਉੱਤੇ ਮਾਊਂਟ ਵਸੂਵੀਅਸ ਜਵਾਲਾਮੁਖੀ ਦੀਆਂ ਦੱਖਣੀ ਢਾਲਾਂ ਵਿਚ ਵਾਕਿਆ

ਹੈ। ਸੰਨ 1631 ਵਿਚ ਇਥੇ ਜਵਾਲਾਮੁਖੀ ਵਿਚੋਂ ਵਿਸਫੋਟਾਂ ਨਾਲ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਤਬਾਹੀ ਹੋਈ। ਅੱਜਕੱਲ੍ਹ ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਗਰਮ ਪਾਣੀ ਦੇ ਚਸ਼ਮਿਆਂ ਕਰਕੇ ਮਸ਼ਹੂਰ ਸਿਹਤਵਰਧਕ ਸਥਾਨ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਲੋਹਾ ਅਤੇ ਇਸਪਾਤ ਬਣਾਉਣ ਅਤੇ ਜਹਾਜ਼ਾਂ ਦੀ ਮੁਰੰਮਤ ਵਗੈਰਾ ਕਰਨ ਦੇ ਉਦਯੋਗਕ ਧੰਦੇ ਉੱਨਤ ਹਨ।

ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਨਾਂ ਵਰਜ਼ਿਨ ਅਨੂਨਸੀਆਟੀ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿਚ 1319 ਵਿਚ ਹੋਚੈਰਾ ਦੇ ਵਿਲੀਅਮ ਦੁਆਰਾ ਬਣਾਏ ਹਸਪਤਾਲ ਅਤੇ ਗਿਰਜੇ ਦੇ ਨਾਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਚਲਤ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਆਬਾਦੀ—56,777 (1981)

40° 45' ਉ. ਵਿਭ.; 14° 27' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 10 : 55

ਟਾਰੀਹਾ : ਡਿਪਾਰਟਮੈਂਟ—ਦੱਖਣੀ ਬੋਲੀਵੀਆ ਦਾ ਇਕ ਡਿਪਾਰਟਮੈਂਟ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਪੂਰਬ ਵੱਲ ਪੈਰਾਗਵੇ ਅਤੇ ਦੱਖਣ ਵੱਲ ਅਰਜਨਟੀਨਾ ਦੇਸ਼ ਹਨ। ਇਸ ਦਾ ਖੇਤਰਫਲ 37,623 ਵ. ਕਿ. ਮੀ. ਅਤੇ ਆਬਾਦੀ 3,15,000 (1990) ਅੰਦਾ. ਹੈ। ਇਸ ਡਿਪਾਰਟਮੈਂਟ ਦਾ ਵਿਸਥਾਰ ਪੱਛਮ ਵਿਚ ਐਂਡੀਜ਼ ਪਰਬਤ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਗੈਨ ਚਾਕੋ ਦੇ ਨੀਵੇਂ ਜਿਹੇ ਦਲਦਲੀ ਖੇਤਰ ਤੱਕ ਹੈ। ਇਸ ਖੇਤਰ ਦਾ ਜਲ-ਨਿਕਾਸ ਪਿਲਕਾਮਾਈਓ ਅਤੇ ਬਰਮੇਹੋ ਦਰਿਆਵਾਂ ਨਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪਸ਼ੂ-ਪਾਲਣ ਅਤੇ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਇਥੋਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਧੰਦੇ ਹਨ। ਡਿਪਾਰਟਮੈਂਟ ਦੇ ਪੱਛਮੀ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਤਮਾਕੂ, ਗੰਨਾ, ਚੌਲ ਕੇਲੇ ਅਤੇ ਹੋਰ ਉਸ਼ਣ ਖੰਡੀ ਫਸਲਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਥੇ ਲੋਹੇ ਅਤੇ ਚਾਂਦੀ ਦੇ ਖਣਿਜ ਵੀ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਸਾਨਨਡੀਟਾ (Sanandit) ਵਿਚੋਂ ਪੈਟਰੋਲ ਵੀ ਕੱਢਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਡਿਪਾਰਟਮੈਂਟ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਟਾਰੀਹਾ ਹੈ ਜੋ ਇਥੋਂ ਦੇ ਹੋਰਨਾਂ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਨਾਲ ਰੇਲਾਂ ਅਤੇ ਸੜਕਾਂ ਦੁਆਰਾ ਜੁੜੀ ਹੋਈ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9 : 826

ਟਾਰੀਹਾ (Tarija) : ਸ਼ਹਿਰ—ਦੱਖਣੀ ਬੋਲੀਵੀਆ ਦੇ ਇਸੇ ਨਾਂ ਦੇ ਡਿਪਾਰਟਮੈਂਟ ਦਾ ਸਦਰ-ਮੁਕਾਮ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਇਸੇ ਨਾਂ ਦੀ ਦਰਿਆਈ ਵਾਦੀ ਵਿਚ ਸਮੁੰਦਰ ਤਲ ਤੋਂ 1866 ਮੀ. ਦੀ ਉਚਾਈ ਉੱਤੇ ਵਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ 1574 ਈ. ਵਿਚ ਲੂਈ ਫਟੈਕ ਨੇ ਸੈਨ ਬਰਨਰਡੋ ਡੇ ਟਾਰੀਹਾ ਨਾਮੀ ਬਸਤੀ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਆਸਪਾਸ ਦਾ ਇਲਾਕਾ ਬੜਾ ਉਪਜਾਊ ਹੈ ਜਿਥੇ ਫਲ, ਆਲੂ, ਮੱਕੀ ਆਦਿ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਆਸਪਾਸ ਦੇ ਖੇਤਰਾਂ ਨਾਲ ਰੇਲਾਂ ਅਤੇ ਸੜਕਾਂ ਦੁਆਰਾ ਜੁੜਿਆ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਦਰਅਦ ਦਾ ਵੱਡਾ ਕੇਂਦਰ ਨਹੀਂ ਬਣ ਸਕਿਆ। ਇਥੋਂ ਦੀਆਂ ਸਭ ਪੈਦਾਵਾਰਾਂ ਇਥੇ ਹੀ ਖਪਤ ਕਰ ਲਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵੀ ਹੈ। ਇਥੋਂ ਦੇ ਵਸਨੀਕ ਧਾਰਮਿਕ ਵਿਚਾਰਾਂ ਵਾਲੇ ਹਨ।

ਆਬਾਦੀ—54,001 (1982)

21° 31' ਦ. ਵਿਭ.; 64° 45' ਪੱ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9 : 826

ਟਾਰੀ ਡੈਲ ਗੈਕੋ : ਦੱਖਣੀ ਇਟਲੀ ਦੇ ਕੈਮਪੇਨੀਆ ਖੰਡ ਵਿਚ ਨੇਪਾਲੀ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦਾ ਵਸੂਵੀਅਸ ਪਰਬਤ ਦੀਆਂ ਢਾਲਾਂ ਵਿਚ ਵੱਸਿਆ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ। ਇਹ ਨੇਪਲਜ਼ ਦਾ ਦੱਖਣ-ਪੂਰਬੀ ਉਪਨਗਰ ਹੈ। ਖਾੜੀ ਉੱਤੇ ਵਸਿਆ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਇਹ ਸਮੁੰਦਰੀ ਰੁਝੇਵਿਆਂ ਵਾਲਾ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ। ਇਥੋਂ ਦੇ ਲੋਕ ਸਮੁੰਦਰ ਵਿਚੋਂ ਮੂੰਗੇ ਅਤੇ ਹੋਰ ਕੀਮਤੀ ਪੱਥਰ

ਕੱਢ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਤਰਾਸਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਮੱਛੀਆਂ ਫੜਨ ਦਾ ਕੰਮ ਵੀ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਤਾਲਵੀ ਅਤੇ ਬਦੇਸ਼ੀ ਸੈਰ ਸਪਾਟੇ ਲਈ ਇਥੇ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਨੇ ਭੂਚਾਲਾਂ ਦੇ ਝਟਕਿਆਂ ਅਤੇ ਲਾਵੇ ਦੇ ਵਿਸਫੋਟਾਂ ਦੀ ਕਈ ਵਾਰ ਮਾਰ ਸਹੀ ਹੈ। ਇਹ 1631, 1737, 1794 ਅਤੇ 1861 ਈ. ਵਿਚ ਤਬਾਹ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਮੁੜ ਉਸਾਰਿਆ ਗਿਆ। ਅੱਜਕੱਲ੍ਹ ਇਥੋਂ ਦੀਆਂ ਵਰਣਨਯੋਗ ਥਾਵਾਂ ਵਿਚ ਮੂਰਗ ਅਤੇ ਹੋਰ ਕੀਮਤੀ ਪੱਥਰਾਂ ਉਪਰ ਤਰਾਸ਼ੀ ਦੀ ਸਿਖਲਾਈ ਲਈ ਸਕੂਲ ਸਥਾਪਤ ਹੈ। ਇਸ ਕਲਾ ਵਿਚ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਨੇ ਕਾਫ਼ੀ ਨਾਮਣਾ ਵੀ ਖੱਟਿਆ ਹੈ।

ਆਬਾਦੀ—1,02,647 (1991)

40° 47' ਉ. ਵਿਭ.: 14° 22' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 10 : 55; ਐਨ. ਅਸੈ. 26 : 708

ਟਾਰੂਨ : ਉੱਤਰ-ਕੇਂਦਰੀ ਪੋਲੈਂਡ ਵਿਚ ਬਿਡਗਾਸ਼ (Bydgorzez) ਪ੍ਰਾਂਤ ਦਾ ਇਹ ਇੱਕ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਵਿਸਚਲਾ ਦਰਿਆ ਉੱਤੇ ਵੱਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਹ ਇੱਕ ਦਰਿਆਈ ਬੰਦਰਗਾਹ, ਰੇਲਾਂ-ਸੜਕਾਂ ਦਾ ਜੰਕਸ਼ਨ ਅਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਕੇਂਦਰ ਹੈ। ਇਹ ਵਿਸ਼ਵ-ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਖਗੋਲ ਵਿਗਿਆਨੀ-ਕਾਪਰਨੀਕਸ ਦਾ ਜਨਮ ਸਥਾਨ (1473 ਈ.) ਅਤੇ ਮਿਕਾਲਜ਼ ਕਾਪਰਨੀਕ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੀ ਸੀਟ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇਥੇ ਕਈ ਵਿਗਿਆਨਕ ਸੁਸਾਇਟੀਆਂ, ਅਜਾਇਬ ਘਰ ਅਤੇ ਦੋ ਥੀਏਟਰ ਹਨ। ਤੇਰ੍ਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਬਣੇ ਸੇਂਟ ਜਾਨ ਦੇ ਗਿਰਜੇ ਵਿਚ ਪੋਲੈਂਡ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੇ ਘੜਿਆਲਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇੱਕ ਘੜਿਆਲ ਪਿਆ ਹੈ। ਇਥੇ ਸੂਖਮ ਔਸ਼ਧ ਤਿਆਰ ਕਰਨ, ਮਿਠਾਈਆਂ ਬਣਾਉਣ ਅਤੇ ਬੀਜ-ਨਿਰਯਾਤ ਕਰਨ ਦੇ ਉਦਯੋਗ ਸਥਾਪਤ ਹਨ।

ਇਹ ਮੱਧ ਕਾਲ ਵਿਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਵਪਾਰਕ ਕੇਂਦਰ ਵੀ ਸੀ। ਇਸ ਨੂੰ ਟਿਊਟਨੀ ਨਾਈਟਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰ ਲਿਆ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਹੀ 1230-31 ਈ. ਵਿਚ ਇਥੇ ਇੱਕ ਕਿਲਾ ਬਣਾਇਆ ਸੀ। ਸੰਨ 1233 ਵਿਚ ਇਸ ਬਸਤੀ ਨੂੰ ਦੋ ਅਧਿਕਾਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਏ ਅਤੇ ਮੌਜੂਦਾ ਸ਼ਹਿਰ 1236 ਈ. ਵਿਚ ਬਣਾਉਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ। ਚੌਦਵੀਂ ਸਦੀ ਦੌਰਾਨ ਟਾਰੂਨ ਹੈਨਸੀਐਟਿਕ ਲੀਗ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ਇਸ ਨੇ ਆਪਣਾ ਵਪਾਰੀ ਬੋਰਡ ਨੀਦਰਲੈਂਡਜ਼ ਵੱਲ ਨੂੰ ਤੋਰ ਦਿੱਤਾ। ਸੰਨ 1454 ਵਿਚ ਟਿਊਟਨੀ ਰਾਜ-ਕਾਲ ਖਤਮ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ 1466 ਈ. ਵਿਚ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਨੂੰ ਪੋਲੈਂਡ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਅਧੀਨ ਇੱਕ ਆਜ਼ਾਦ ਸ਼ਹਿਰ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਪੋਲੈਂਡ ਦੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹਾਂ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਆਰਥਿਕ ਪੱਖੋਂ ਬਹੁਤ ਖੁਸ਼ਹਾਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਸੰਨ 1793 ਵਿਚ ਪ੍ਰਸ਼ਾ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਕੰਟਰੋਲ ਥੱਲੇ ਕਰ ਲਿਆ ਪਰ 1919 ਈ. ਵਿਚ ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਫਿਰ ਪੋਲੈਂਡ ਨੂੰ ਵਾਪਸ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ।

ਆਬਾਦੀ—2,02,400 (1992)

53° 02' ਉ. ਵਿਭ.: 18° 35' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 10 : 60

ਟਾਰੈਸ ਨਾਹਰੋ, ਬਾਰਤੋਲੋਮੀ ਡੀ : ਸਪੇਨ ਦੇ ਇਸ ਨਾਟਕਕਾਰ ਦਾ ਜਨਮ ਸ਼ਾਇਦ 1484 ਵਿਚ ਹੋਇਆ। ਇਹ ਪਹਿਲਾ ਨਾਟਕਕਾਰ ਸੀ ਜਿਸਨੇ ਸਪੇਨ ਦਾ ਸਹੀ ਚਿੱਤਰਣ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਨੂੰ ਸਪੇਨ ਦੇ ਸੁਖਾਂਤ ਨਾਟਕਾਂ ਦਾ ਜਨਮਦਾਤਾ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਦੇ ਜੀਵਨ ਬਾਰੇ ਬੋਝਾ ਹੀ ਪਤਾ ਚਲਿਆ ਹੈ। ਪ੍ਰਤੱਖ ਰੂਪ ਵਿਚ ਇਹ ਇੱਕ ਸਿਪਾਹੀ ਸੀ ਜਿਸ ਨੂੰ ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਲਈ ਐਲਜੀਅਰਜ਼ ਵਿਖੇ ਜੇਲ੍ਹ ਵਿਚ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ। ਮੁਆਵਜ਼ੇ ਦੇ ਬਦਲੇ ਤੇ ਫੁਟਣ ਮਗਰੋਂ ਸੰਨ 1513 ਵਿਚ ਇਹ ਰੋਮ ਚਲਾ ਗਿਆ ਉਥੇ ਇਹ ਪਾਦਰੀ ਬਣ ਗਿਆ। ਇਹ ਪੋਪ ਲੀਓ ਦਸਵੇਂ ਦੇ ਬਹੁਤ ਕਰੀਬ ਹੋ ਗਿਆ।

ਟਾਰੈਸ ਨੇ ਪੁਨਰ-ਜਾਗ੍ਰਤੀ ਕਾਲ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਨਾਟਕ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਬਾਰੇ ਲਿਖਿਆ ਅਤੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕਰਵਾਇਆ। ਇਸ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਕੀਤੀਆਂ ਕ੍ਰਿਤਾਂ ਨੂੰ ਸੰਨ 1517 ਵਿਚ 'Propalladia' (ਦੀ ਫ਼ਸਟ ਫ਼ਰੂਟਸ ਆਫ਼ ਵਿੰਟ) ਹੇਠ ਛਾਪਿਆ। ਇਸ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਵਿਚ ਨਾਟਕੀ ਕਲਾ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਜੋ ਦੁਖਾਂਤ ਅਤੇ ਸੁਖਾਂਤ ਨਾਟਕ ਦਾ ਅੰਤਰ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਰਦੀ ਹੈ ਪਰ ਇਹ ਅੰਤਰ ਸਪੇਨ ਦੇ ਬਾਅਦ ਦੇ ਨਾਟਕਾਂ ਵਿਚ ਖਤਮ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਨਾਟਕਾਂ ਨੂੰ ਦੋ ਭਾਗਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ ਹੈ, ਪਹਿਲੇ ਉਹ ਨਾਟਕ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਪੂਰੀ ਅਸਲੀਅਤ ਹੈ ਅਰਥਾਤ 'a naticia' ਨਾਟਕ ਅਤੇ ਦੂਸਰੇ ਕਾਲਪਨਿਕ ਨਾਟਕ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਉੱਤੇ ਯਥਾਰਥਵਾਦ ਦੀ ਛਾਪ ਹੈ ਅਰਥਾਤ 'a fantasia' ਨਾਟਕ। ਇਸ ਦਾ ਨਾਟਕ 'Comedia Tinellaria' ਕ੍ਰਿਸ਼ਟਾਚਾਰ ਅਤੇ ਰੋਮ ਦੇ ਕਾਰਡੀਨਲ ਦੇ ਮਹੱਲ ਵਿਚਲੀਆਂ ਸਾਜਿਸ਼ਾਂ ਤੇ ਵਿਅੰਗ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ 'Comedia menea' ਨਾਟਕ ਨੂੰ ਸੁਨਹਿਰੀ ਯੁਗ ਵੱਲ ਇੱਕ ਸੁਚੱਜਾ ਕਦਮ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਸੰਨ 1525 ਦੇ ਲਗਭਗ, ਸ਼ਾਇਦ ਸੈਂਵੀਲ ਵਿਖੇ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 10 : 55

ਟਾਰੈਸ ਰਬਰਟ : ਟਾਰੈਸ ਰਬਰਟ ਬਰਤਾਨੀਆ ਦਾ ਇੱਕ ਉੱਘਾ ਅਰਥ-ਸ਼ਾਸਤਰੀ, ਫ਼ੌਜੀ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤੀਵਾਨ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਜਨਮ 1780 ਈ. ਵਿਚ ਆਇਰਲੈਂਡ ਦੀ Derry ਕਾਉਂਟੀ ਵਿਚ ਹਰਵੇ ਹਿੱਲ (Harvey Hill) ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ।

ਟਾਰੈਸ 1796 ਈ. ਵਿਚ ਰਾਇਲ ਮਾਰੀਨਸ (Royal Marines) ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਇੱਕ ਸਾਲ ਬਾਅਦ ਇਸ ਨੇ ਲੈਫਟੀਨੈਂਟ ਦਾ ਰੈਂਕ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ। ਸੇਵਾ ਮੁਕਤੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਇਹ ਕਰਨਲ ਦੇ ਅਹੁਦੇ ਤੱਕ ਪੁੱਜ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਸੰਨ 1911 ਵਿਚ ਅਨਹੋਲਟ (Anholt) ਟਾਪੂਆਂ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਇਹ ਜ਼ਖਮੀ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ਇਸ ਨੇ ਘੇਰਾਬੰਦੀ ਦੌਰਾਨ ਅਰਥ-ਸ਼ਾਸਤਰ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਸੰਨ 1826-35 ਦੌਰਾਨ ਇਹ ਹਾਊਸ ਆਫ਼ ਕਾਮਨਜ਼ ਲਈ ਕਈ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਹਲਕਿਆਂ ਤੋਂ ਚੁਣਿਆ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1835 ਵਿਚ ਇਸਨੇ ਦੱਖਣੀ ਆਸਟ੍ਰੇਲੀਆਈ ਕਮਿਸ਼ਨਰਜ਼ ਦੇ ਸਦਰ ਵਜੋਂ ਅਹੁਦਾ ਸੰਭਾਲਿਆ। ਇਹ 'ਗਲੋਬ ਐਂਡ ਟਰੈਵਲਰ' (Globe and Traveller) ਅਖਬਾਰ ਦਾ ਮੁੱਖ ਹਿੱਸੇਦਾਰ ਵੀ ਸੀ। ਟਾਰੈਸ ਨੇ ਕਈ ਨਾਵਲ ਵੀ ਲਿਖੇ ਪਰ ਇਸ ਨੂੰ ਵਧੇਰੇ ਮਹੱਤਤਾ ਰਾਜਨੀਤਿਕ-ਅਰਥ-ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਮਿਲੀ। ਇਹ ਪੌਲੀਟੀਕਲ ਇਕਾਨਾਮੀ ਕਲੱਬ (Political-Economy Club) ਦੇ ਬਾਨੀ ਮੈਂਬਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇੱਕ ਸੀ।

ਭਾਵੇਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਸ ਨੇ ਰਿਕਾਰਡੋ ਦੀ ਮੁਦਰਾ ਨੀਤੀ ਪ੍ਰਤੀ ਮਾਤਰਾ ਪਹੁੰਚ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕੀਤਾ ਪਰ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰ ਬਦਲ ਲਏ ਅਤੇ ਇਸ ਨੇ ਰਿਕਾਰਡੋ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਦੀ ਪੂਰਨ ਹਮਾਇਤ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਨੇ 1844-ਬੈਂਕ ਐਕਟ ਦੀ ਜ਼ੋਰਦਾਰ ਹਮਾਇਤ ਕੀਤੀ ਜਿਸ ਰਾਹੀਂ ਸਭਤੀ ਨਾਲ ਮੁਦਰਾ ਕੰਟਰੋਲ ਨੂੰ ਸੀਮਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਟਾਰੈਸ ਦੀ ਤੁਲਨਾਤਮਕ ਕੀਮਤ ਸਿਧਾਂਤ ਲਈ ਅਤੇ

ਅੰਕ ਵਿਉਤਕ੍ਰਮ ਮੰਗ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਲਈ ਵੀ ਦੇਣ ਹੈ। ਉਹ ਦੇਸ਼ ਲਈ ਚੁੰਗੀ ਦਾ ਲਾਭ ਉਠਾਉਣ ਵਾਲਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਸੀ, ਭਾਵੇਂ ਉਸ ਦਾ ਸਿੱਧਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਲਈ ਸੀਮਤ ਸੀ। ਅਰਥ-ਸ਼ਾਸਤਰੀਆਂ ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਉੱਘਾ ਸਥਾਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ। 27 ਮਈ, 1864 ਈ. ਨੂੰ ਲੰਡਨ ਵਿਖੇ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 11 : 856

ਟਾਰੈਂਜ, ਸਰ ਰਾਬਰਟ ਰਿਚਰਡ : ਆਸਟ੍ਰੇਲੀਆ ਦੇ ਇਸ ਨੀਤੀਵਾਨ ਦਾ ਜਨਮ 1814 ਈ. ਵਿਚ ਕਾਰਕ ਕਾਊਂਟੀ ਦੇ ਸ਼ਹਿਰ ਕਾਰਕ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਦਾ ਪਿਤਾ ਸਰ ਰਾਬਰਟ ਟਾਰੈਂਜ ਦੱਖਣੀ ਅਫ਼ਰੀਕਾ ਦੇ ਬਾਨੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਸੀ।

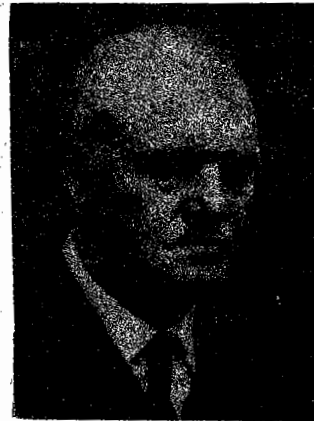
ਟਾਰੈਂਜ ਦੱਖਣੀ ਆਸਟ੍ਰੇਲੀਆ ਵਿਚ 1839 ਈ. ਵਿਚ ਆਇਆ ਅਤੇ 1851 ਈ. ਵਿਚ ਇਹ ਦੱਖਣੀ ਆਸਟ੍ਰੇਲੀਆਈ ਵਿਧਾਨ ਪ੍ਰੀਸ਼ਦ ਲਈ ਚੁਣਿਆ ਗਿਆ। ਇਹ ਪੰਜ ਸਾਲ ਤੱਕ ਇਸ ਦਾ ਮੈਂਬਰ ਰਿਹਾ। ਸੰਨ 1856 ਵਿਚ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਸਵੈ-ਸ਼ਾਸਨ ਸਥਾਪਤ ਹੋਣ ਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਨਿਯੁਕਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1857 ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਨਵੀਂ ਪਾਰਲੀਮੈਂਟ ਵਿਚੋਂ ਜ਼ਮੀਨ ਦੇ ਇਤਕਾਲ ਕਰਨ ਸਬੰਧੀ ਬਿਲ ਪਾਸ ਕਰਵਾਇਆ। ਇਸ ਬਿਲ ਦੁਆਰਾ ਜ਼ਮੀਨ ਦਾ ਇਤਕਾਲ ਕਾਰਜ ਬਹੁਤ ਸੌਖਾ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਨੂੰ 'ਟਾਰੈਂਜ ਪ੍ਰਣਾਲੀ' ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਜ਼ਮੀਨ ਨੂੰ ਇਕ ਵਾਰੀ ਦਰਜ ਕਰਕੇ ਬਦਲ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਤੇ ਪੁਰਾਣੀ ਰਜਿਸਟ੍ਰੇਸ਼ਨ ਨੂੰ ਲੱਭਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦੀ ਸੀ। ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਸ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਨੂੰ ਦੱਖਣੀ ਆਸਟ੍ਰੇਲੀਆ ਵਿਚ ਵਰਤੋਂ ਵਿਚ ਲਿਆਂਦਾ ਗਿਆ। ਪਿਛੋਂ ਇਸ ਨੇ ਇਸ ਬਾਰੇ ਕਈ ਪੁਸਤਕਾਂ ਲਿਖੀਆਂ। ਸੰਨ 1863 ਵਿਚ ਇਹ ਇੰਗਲੈਂਡ ਵਾਪਸ ਪਰਤ ਆਇਆ। ਇਥੇ ਆ ਕੇ ਇਸ ਨੇ 1868 ਤੋਂ 1874 ਈ. ਤੱਕ ਪਾਰਲੀਮੈਂਟ ਮੈਂਬਰ ਵਜੋਂ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ।

31 ਅਗਸਤ, 1884 ਨੂੰ ਫੈਲਮੱਥ ਵਿਖੇ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 10 : 55; ਐਨ. ਅਮੇ. 26 : 708

ਟਾਰੈਂਜ, ਮੈਰਿਸ : ਫ਼ਰਾਂਸ ਦੇ ਇਸ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸਿਆਸਤਦਾਨ ਅਤੇ ਫ਼ਰਾਂਸੀਸੀ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਨੇਤਾ ਦਾ ਜਨਮ 28 ਅਪ੍ਰੈਲ, 1900 ਨੂੰ ਫ਼ਰਾਂਸ ਵਿਚ ਨਾਯੈਲ ਗਾਡਾਲ (Noyelles-Godault) ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। 12 ਸਾਲ ਦੀ ਛੋਟੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਹੀ ਇਸ ਨੇ ਕੋਲੇ ਦੀਆਂ ਖਾਣਾਂ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਸੰਨ 1920 ਵਿਚ ਇਹ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਪਾਰਟੀ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਗਿਆ। ਅੰਦੋਲਨਾਂ ਵਿਚ ਭਾਗ ਲੈਣ ਕਾਰਨ ਇਸ ਨੂੰ ਕਈ ਵਾਰੀ ਜੇਲ੍ਹ ਵੀ ਜਾਣਾ ਪਿਆ। ਸੰਨ 1923 ਵਿਚ ਇਹ ਪਾਰਟੀ ਦਾ ਸਕੱਤਰ ਅਤੇ 1930 ਈ. ਵਿਚ ਜਨਰਲ ਸਕੱਤਰ ਬਣ ਗਿਆ ਜਿਸ ਅਹੁਦੇ ਤੇ ਇਹ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਬਣਿਆ ਰਿਹਾ। ਸੰਨ 1932 ਵਿਚ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਅਤੇ 1936 ਈ. ਵਿਚ ਦੂਜੀ ਵਾਰ ਇਸ ਨੂੰ ਚੈਂਬਰ ਆਫ਼ ਡਿਪਟੀਜ਼ ਦਾ ਮੈਂਬਰ ਚੁਣਿਆ ਗਿਆ। ਜਰਮਨੀ ਵਿਚ ਨਾਜ਼ੀਆਂ ਦੀ ਸਫ਼ਲਤਾ ਨੇ ਟਾਰੈਂਜ ਨੂੰ ਫ਼ਰਾਂਸ ਵਿਚ ਸੱਜੇ ਪੱਖੇ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਕਾਰਵਾਈ ਕਰਨ ਲਈ ਉਕਸਾਇਆ। ਇਸੇ ਦੀ ਸਰਪ੍ਰਸਤੀ ਹੇਠ ਇਸ ਦੀ ਪਾਰਟੀ ਨੇ ਦੂਜੇ ਖੱਬੇ-ਪੱਖੀ ਧੜਿਆਂ ਨਾਲ ਗਠਜੋੜ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਫ਼ਰਾਂਸੀਸੀ ਸੱਜੇ ਪੱਖੀ ਪੱਖੇ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਇਕ ਤਕੜਾ ਮੋਰਚਾ ਵੀ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ। ਸੰਨ 1934 ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਕਮਿਊਨਿਸਟਾਂ, ਸੋਸ਼ਲਿਸਟਾਂ ਅਤੇ ਰੈਡੀਕਲ

ਸੋਸਲਿਸਟਾਂ ਦਰਮਿਆਨ ਇਕ ਮੁਆਇਦਾ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਫ਼ਰਾਂਸ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕੀਤੀ। ਪੂਰੀ ਤਰਾਂ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨਬੱਧ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਹੀ

ਮੈਰਿਸ ਟਾਰੈਂਜ

ਫਰੰਟ ਨੇ 1936 ਈ. ਦੀਆਂ ਚੋਣਾਂ ਵਿਚ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਜਿੱਤ ਹਾਸਲ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਚਿਰੋਕਣੇ ਅਣਗੋਲੇ ਸਮਾਜਕ ਕਾਨੂੰਨ ਪਾਸ ਕੀਤੇ।

ਦੂਜੀ ਵੱਡੀ ਜੰਗ ਸਮੇਂ ਟਾਰੈਂਜ ਕਾਫ਼ੀ ਸਰਗਰਮ ਰਿਹਾ। ਜਦੋਂ ਜੰਗ ਦੀ ਮੁਖ਼ਾਲਫਤ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਫ਼ਰਾਂਸ ਦੀ ਵਿਚੀ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਪਾਰਟੀ ਤੇ ਪ੍ਰਾਬੰਦੀ ਲਾਈ ਤਾਂ ਟਾਰੈਂਜ ਰੂ ਪੋਸ਼ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਸ ਦੀ ਗ਼ੈਰ ਹਾਜ਼ਰੀ ਵਿਚ ਹੀ ਇਸ ਉਪਰ ਮੁਕੱਦਮਾ ਚਲਾਇਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਨਾਗਰਿਕਤਾ ਤੋਂ ਵਾਂਝਿਆ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1944 ਵਿਚ ਜਦੋਂ ਜਨਰਲ ਚਾਰਲਸ ਡੀ ਗਾਲ ਦੀਆਂ ਫ਼ੌਜਾਂ ਨੇ ਫ਼ਰਾਂਸ ਆਜ਼ਾਦ ਕਰਵਾਇਆ ਤਾਂ ਟਾਰੈਂਜ ਨੂੰ ਵੀ ਮੁਆਫ਼ੀ ਮਿਲ ਗਈ ਅਤੇ ਇਹ ਨਵੰਬਰ ਵਿਚ ਰੂਸ ਤੋਂ ਵਾਪਸ ਫ਼ਰਾਂਸ ਪਰਤ ਆਇਆ। ਸੰਨ 1945 ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਨਾਗਰਿਕਤਾ ਵੀ ਮੁੜ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਗਈ ਅਤੇ ਇਹ ਮੁੜ ਚੈਂਬਰ ਆਫ਼ ਡਿਪਟੀਜ਼ ਦਾ ਮੈਂਬਰ ਚੁਣਿਆ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1958 ਵਿਚ ਇਹ ਇਸ ਚੈਂਬਰ ਦਾ ਮੈਂਬਰ ਰਿਹਾ।

ਸੰਨ 1945 ਵਿਚ ਡੀ ਗਾਲ ਦੀ ਸਰਕਾਰ ਵਿਚ ਟਾਰੈਂਜ ਮੰਤਰੀ ਬਣ ਗਿਆ ਅਤੇ 1947 ਈ. ਵਿਚ ਉਪ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਬਣ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1958 ਵਿਚ ਜਦੋਂ ਗਾਲ ਮੁੜ ਤਾਕਤ ਵਿਚ ਆਇਆ ਤਾਂ ਉਸ ਵੇਲੇ ਚੈਂਬਰ ਵਿਚ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਪਾਰਟੀ ਦੀਆਂ ਕੁਲ 10 ਹੀ ਸੀਟਾਂ ਰਹਿ ਗਈਆਂ ਸਨ ਅਤੇ ਟਾਰੈਂਜ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਸੀ।

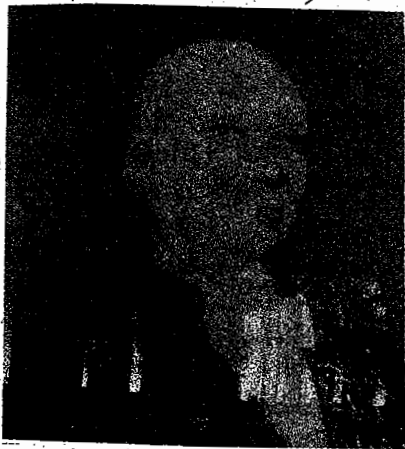
ਟਾਰੈਂਜ ਦੀ (Fils Du peuple) 1937 ਵਿਚ ਸਨ ਆਫ਼ ਦਾ ਪੀਪਲ, 1938 ਵਿਚ Line Politique de grandeur Française ਅਤੇ 1945 ਵਿਚ ਪਾਲੀਟਿਕਸ ਆਫ਼ ਦਾ ਫਰੈਂਚ 'ਗ੍ਰੇਟਨੈਸ' ਕਿਤਾਬਾਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੋਈਆਂ।

11 ਜੁਲਾਈ, 1964 ਨੂੰ ਫ਼ਰਾਂਸ ਵਿਚ ਇਕ ਸਮੁੰਦਰੀ ਜਹਾਜ਼ ਵਿਚ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9 : 969

ਟਾਰੇ ਜ਼ੈਰੋਮ ਅਤੇ ਜ਼ਾ (Tharud, Jerome and Jean) : ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਭਰਾ ਉੱਘੇ ਫ਼ਰਾਂਸੀਸੀ ਨਾਵਲਕਾਰ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਨੇ ਮਿਲ ਕੇ 50 ਸਾਲ ਤੱਕ ਸਾਹਿਤਕ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ।

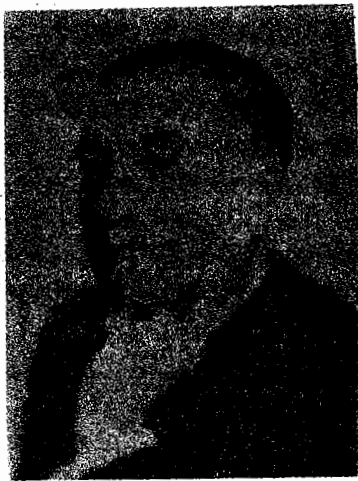
ਜ਼ੈਰੋਮ ਦਾ ਜਨਮ 18 ਮਈ, 1874 ਨੂੰ ਅਤੇ ਜ਼ਾ ਦਾ ਜਨਮ 9 ਮਈ, 1877 ਨੂੰ ਸੇਂਟ-ਜੂਨੀਆਂ (Saint-Junien) ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਕਈ ਕ੍ਰਿਤਾਂ ਇਕ ਰਸਾਲੇ ਵਿਚ ਛਪਦੀਆਂ

ਜ਼ੈਰੋਮ ਟਾਰੋ

ਰਹੀਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ 'ਡਿੰਗਲੇ' (1902) ਨਾਂ ਦੇ ਨਾਵਲ ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ 1906 ਵਿਚ 'ਪ੍ਰਿਕਸ ਗੋਕੂਰ' ਇਨਾਮ ਨਾਲ ਸਨਮਾਨਿਆ ਗਿਆ।

ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਭਰਾ ਫਰਾਂਸ ਦੇ ਮਹਾਨ ਨਾਮ-ਨਿਗਾਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਗਿਣੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਯਾਤਰਾਵਾਂ ਬਾਰੇ 'La Fete arabe' 1912, 'ਅਰਬ ਉਤਸਵ' ਅਤੇ 'Rabat ou les

ਜ਼ਾ ਟਾਰੋ

'Heures marocaines' 1918; 'ਰਾਬਾਤ, ਜਾਂ ਮਰਾਕੋ ਵਿਚ ਬੀਤੇ ਪਲ' ਵਰਗੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਲਿਖੀਆਂ। ਇਹ ਪ੍ਰਚੱਲਤ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਘਟਨਾਵਾਂ ਤੋਂ ਵੀ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਹੋਏ ਅਤੇ ਯਹੂਦੀਆਂ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਸਬੰਧੀ ਪੁਸਤਕਾਂ ਲਿਖੀਆਂ। ਦੋਹਾਂ ਭਰਾਵਾਂ ਨੇ ਕਿੰਨੇ ਹੀ ਨਾਵਲ ਅਤੇ ਹੱਡ ਬੀਤੀਆਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀਆਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ 'La Randonnee de Samba Dionf' (1922) ਅਤੇ 'Notre Cher Peguy' (1926) ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹਨ। ਦੋਵੇਂ ਫਰਾਂਸ ਦੀ ਅਕੈਡਮੀ ਦੇ ਮੈਂਬਰ ਬਣਾਏ ਗਏ।

ਜ਼ੈਰੋਮ ਦੀ ਮੌਤ 28 ਜਨਵਰੀ, 1953 ਨੂੰ ਅਤੇ ਜ਼ਾ ਦੀ ਮੌਤ 9 ਅਪ੍ਰੈਲ, 1952 ਨੂੰ ਹੋਈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾਂ. 9 : 923; ਚੈਬ. ਐਨ. 13 : 571

ਟਾਲਸਟਾਏ, ਆਲੈਕਸੀ ਕੋਨਸਟੈਂਟਿਨੋਵਿਚ ਕਾਉਂਟ : ਇਸ ਰੂਸੀ ਨਾਵਲਕਾਰ, ਕਵੀ ਅਤੇ ਨਾਟਕਕਾਰ ਦਾ ਜਨਮ 5 ਸਤੰਬਰ, 1817 ਨੂੰ ਸੇਂਟ ਪੀਟਰਜ਼ਬਰਗ (ਹੁਣ ਲੈਨਿਨਗ੍ਰਾਦ) ਵਿਚ ਹੋਇਆ। ਇਹ ਹਾਸ-ਰਸੀ ਅਤੇ ਵਿਅੰਗਾਤਮਕ ਵਾਰਤਕ, ਧਾਰਮਕ ਕਵਿਤਾ ਅਤੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਨਾਵਲ ਅਤੇ ਨਾਟਕਾਂ ਦਾ ਉੱਘਾ ਲੇਖਕ ਸੀ। ਇਹ ਲੀਓ ਟਾਲਸਟਾਏ ਦਾ ਦੂਰੋਂ ਪਾਰੋਂ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਸੀ ਅਤੇ ਇਕ ਅਮੀਰ ਘਰ ਵਿਚ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਮਾਸਕੋ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿਖੇ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਉਪਰੰਤ ਇਸ ਨੂੰ ਫ੍ਰੈਂਕਫਰਟ ਵਿਖੇ ਰੂਸੀ ਦੂਤਾਵਾਸ ਵਿਚ ਨਿਯੁਕਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇਹ ਸ਼ਾਹੀ ਦਰਬਾਰ ਵਿਖੇ ਕਈ ਆਨਰੇਰੀ ਅਹੁਦਿਆਂ ਤੇ ਰਿਹਾ ਅਤੇ ਇਸ ਨੇ ਆਪਣਾ ਵਧੇਰੇ ਸਮਾਂ ਪੱਛਮੀ ਯੂਰਪ ਵਿਖੇ ਬਿਤਾਇਆ।

ਆਲੈਕਸੀ ਕੋਨਸਟੈਂਟਿਨੋਵਿਚ ਕਾਉਂਟ ਟਾਲਸਟਾਏ

ਇਸਨੇ ਆਪਣਾ ਸਾਹਿਤਕ ਜੀਵਨ ਇਕ ਕਾਲਪਨਿਕ ਨਾਵਲ 'Vpyr' (1841; 'ਦੀ ਵੈਪਾਇਰ') ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਵਾਰਤਕ ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਜਰਮਨੀ ਦੀਆਂ ਰੋਮਾਂਚਕ ਲਿਖਤਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਸੰਨ 1850 ਦੇ ਦਹਾਕੇ ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਦੋ ਚਚੇਰੇ ਭਰਾਵਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਇੱਕ ਸੰਯੁਕਤ ਕਲਪਿਤ ਨਾਂ, ਕੋਜ਼ਮਾ ਪਰੁਤਕੋਫ ਹੇਠ ਸੁਖਾਤ ਹਾਸਜਨਕ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕਰਨੀਆਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀਆਂ। ਇਸ ਦੁਆਰਾ ਵਿੱਤ ਮੰਤਰਾਲੇ ਦੇ ਇਕ ਮੁਰਖ ਕਲਰਕ ਦਾ ਮਖੌਲ ਉਡਾਇਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਕਲਰਕ ਨੂੰ ਵਿਹਲੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਇਕ ਲੇਖਕ ਵਜੋਂ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ ਆਪਣੀਆਂ ਕ੍ਰਿਤਾਂ ਵਿਚ ਪੌਰਾਣਿਕ ਕਥਾਵਾਂ, ਨਾਟਕ ਅਤੇ ਕਿੱਸੇ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕਈ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਯੱਕੜ ਹਨ ਅਤੇ ਇਥੋਂ ਹੀ ਰੂਸੀ ਯੱਕੜ-ਕਵਿਤਾਵਾਂ (ਰਸ਼ੀਅਨ-ਨਾਨਸੈਂਸ ਪੋਇਟਰੀ) ਦਾ ਮੁੱਢ ਬੱਝਾ।

16ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਅੰਤਲੇ ਅਤੇ 17ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਮੁਢਲੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਆਲੈਕਸੀ ਟਾਲਸਟਾਏ ਦੇ ਤਿੰਨ ਦੁਖਾਂਤ ਨਾਟਕ, ਜੋ ਕਿ ਇਕੋ ਲੜੀ ਵਿਚ ਲਿਖੇ ਗਏ, ਰੂਸ ਦੇ ਉੱਘੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਨਾਟਕਾਂ ਵਿਚੋਂ ਹਨ। ਮਗਰੋਂ ਇਹ ਤਿੰਨੋਂ ਨਾਟਕ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਵਾਂ ਹੇਠ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ

ਅਨੁਵਾਦ ਹੋਏ : 'ਦੀ ਡੈੱਥ ਆਫ਼ ਈਵਾਨ ਦੀ ਟੈਰਿਬਲ' (1866), 'ਜ਼ਾਰ ਫਿਰਦੌਰ ਈਵਾਨੋਵਿਚ' (1868), 'ਜ਼ਾਰ ਬੋਰਿਸ' (1870)। ਇਹ ਖੁੱਲ੍ਹੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਲਿਖੇ ਗਏ ਹਨ। 'ਦੀ ਡ੍ਰੀਮ ਆਫ਼ ਕੈਸਲਰ ਪਾਪਿਵ', 'ਹਿਸਟਰੀ ਆਫ਼ ਦੀ ਰਸ਼ੀਅਨ ਸਟੇਟ', 'ਦੀ ਅੱਕਸਫੋਰਡ ਬੁੱਕ ਆਫ਼ ਦੀ ਰਸ਼ੀਅਨ', 'ਦੀ ਪੋਰਟ੍ਰੇਟ', 'ਦੀ ਡੈਗਾਨ', ਆਦਿ ਇਸ ਦੀਆਂ ਵਾਰਤਕ ਅਤੇ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਹੋਰ ਪੁਸਤਕਾਂ ਹਨ। ਇਸ ਦੀਆਂ ਬਹੁਤੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸੰਗੀਤ ਬੱਧ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

10 ਅਕਤੂਬਰ, 1975 ਨੂੰ ਯੂਕਰੇਨ ਰਾਜ ਵਿਚ ਚਰਨਗੋਵ ਵਿਖੇ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮਾ. 10 : 33; ਐਨ. ਅਮੇ. 26 : 676

ਟਾਲਸਟਾਏ, ਆਲੈਕਸੀ ਨਿਕੋਲੇਯੀਵਿਚ : ਰੂਸ ਦੇ ਇਸ ਨਾਵਲਕਾਰ ਅਤੇ ਨਿੱਕੀ ਕਹਾਣੀ ਲੇਖਕ ਦਾ ਜਨਮ 10 ਜਨਵਰੀ, 1803 ਨੂੰ ਨਿਕੋਲਾਇਫਸਕ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਇਹ ਸੋਵੀਅਤ ਯੂਨੀਅਨ ਦਾ ਇਕ ਸਨਮਾਨਿਤ ਕਲਾਕਾਰ ਸੀ। ਇਸ ਨੇ ਸੇਂਟ ਪੀਟਰਜ਼ਬਰਗ ਵਿਖੇ ਇੰਜੀਨੀਅਰਿੰਗ ਦੀ ਤਾਲੀਮ ਹਾਸਲ ਕੀਤੀ ਪਰ 1907 ਵਿਚ ਛਪੀ ਆਪਣੀ ਸੰਕਲਿਤ ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਪੁਸਤਕ 'ਲਿਰਿਕਸ' ਦੇ ਛਪਣ ਨਾਲ ਇਸ ਦਾ ਝੁਕਾਅ ਸਾਹਿਤ ਵੱਲ ਹੋ ਗਿਆ।

ਬਾਲਸ਼ਵਿਕ ਅੰਦੋਲਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਸ ਨੇ ਗ੍ਰਹਿ ਯੁੱਧ ਵਿਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੀ ਹਮਾਇਤ ਕੀਤੀ ਜਿਸ ਦੇ ਸਿੱਟੇ ਵਜੋਂ ਇਸ ਨੂੰ ਪੈਰਿਸ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਇਥੇ ਇਹ 1919 ਤੋਂ 1923 ਤੱਕ ਰਿਹਾ ਅਤੇ ਇਸ ਦੌਰਾਨ ਇਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਉੱਤਮ ਕ੍ਰਿਤ 'Deistidvo Nikity' ਲਿਖੀ। ਸੰਨ 1923 ਵਿਚ ਰੂਸ ਵਾਪਿਸ ਆ ਕੇ ਇਸ ਨੇ ਆਪਣਾ ਬਾਕੀ ਸਾਰਾ ਸਮਾਂ ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ ਵਿਚ ਬਿਤਾਇਆ। 'ਸਿਸਟਰਜ਼', 'ਦੀ ਯੀਅਰ 1918', ਅਤੇ 'ਏ ਡੱਲ ਮਾਰਨਿੰਗ' ਇਸ ਦੇ ਇਕੋ ਲੜੀ ਦੇ ਤਿੰਨ ਵੱਡੇ ਨਾਵਲ ਹਨ। ਸੰਨ 1946 ਵਿਚ ਨਾਵਲਾਂ ਦੀ ਇਹ ਤਿੱਕੜੀ ਅਤੇ ਨਾ ਮੁਕੰਮਲ ਇਤਿਹਾਸਕ ਨਾਵਲ 'ਪੀਟਰ ਦੀ ਫਸਟ' ਦੇ ਕਾਰਨ ਇਸ ਨੂੰ ਸਟਾਲਿਨ ਇਨਾਮ ਮਿਲੇ। ਰੂਸੀ ਨੇਤਾਵਾਂ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਰੂਸੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਦਾ ਉੱਘਾ ਵਿਆਖਿਆਕਾਰ ਮੰਨਿਆ ਹੈ।

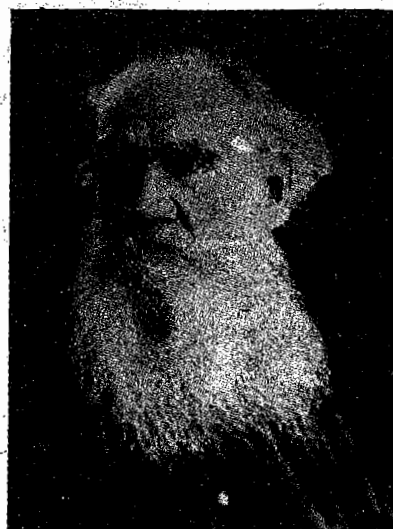
23 ਫ਼ਰਵਰੀ, 1945 ਨੂੰ ਮਾਸਕੋ ਵਿਖੇ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮਾ. 10 : 33; ਐਨ. ਅਮੇ. 26 : 676

ਟਾਲਸਟਾਏ, ਲੀਓ : ਇਸ ਸੁਪ੍ਰਸਿੱਧ ਰੂਸੀ ਲੇਖਕ, ਸੁਧਾਰਕ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰਵਾਨ ਦਾ ਜਨਮ 9 ਸਤੰਬਰ, 1828 ਨੂੰ ਤੂਲਾ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦੀ ਯੈਸਨਾਯਾ ਪਾਲਯੋਨਾ ਜ਼ਾਗੀਰ ਵਿਚ ਹੋਇਆ। ਛੋਟੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਹੀ ਇਸਦੇ ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ ਦਾ ਦੇਹਾਂਤ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਸ ਨੂੰ ਇਸ ਦੇ ਗਿਸ਼ਤੇਦਾਰਾਂ ਨੇ ਪਾਲਿਆ। ਮੁਢਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਇਸ ਨੇ ਘਰ ਵਿਚ ਹੀ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਸੰਨ 1844 ਵਿਚ ਇਹ ਕਾਜ਼ਾਨ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿਚ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਗਿਆ ਪਰ ਉਥੋਂ ਦੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਤੋਂ ਅਸੰਤੁਸ਼ਟ ਹੋ ਕੇ ਆਪਣੀ ਜ਼ਾਗੀਰ ਦੀ ਦੇਖਭਾਲ ਕਰਨ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਸਿੱਖਿਆ ਜ਼ਾਗੀਰੀ ਰੱਖਣ ਲਈ 1847 ਵਿਚ ਵਾਪਸ ਆ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1847 ਵਿਚ ਇਸਨੇ ਡਾਇਰੀ ਲਿਖਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਦੀ ਨਿੱਜੀ ਡਾਇਰੀ ਤੋਂ ਇਸ ਦੇ ਅਸੰਤੁਸ਼ਟ ਮੰਤਵਹੀਣ ਜੀਵਨ ਬਾਰੇ ਪਤਾ ਚਲਦਾ ਹੈ।

ਸੰਨ 1851 ਵਿਚ ਇਹ ਆਪਣੇ ਭਰਾ ਨਾਲ ਕੋਹਕਾਫ਼ ਵਿਖੇ ਸੈਨਾ ਵਿਚ ਚਲਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਇਥੇ ਇਹ ਪਹਾੜੀ ਕਬੀਲਿਆਂ ਨਾਲ ਬਹਾਦਰੀ ਨਾਲ ਲੜਿਆ। ਆਪਣਾ ਵਧੇਰਾ ਖਾਲੀ ਸਮਾਂ ਇਹ ਲਿਖਣ

ਵਿਚ ਗੁਜ਼ਾਰਦਾ ਸੀ ਜਿਸ ਦੇ ਸਿੱਟੇ ਵਜੋਂ 1852 ਵਿਚ ਇਸ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਸਾਹਿਤਕ ਕ੍ਰਿਤ 'ਚਾਈਲਡਹੁੱਡ' ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੋਈ। ਇਸ ਨੇ

ਲੀਓ ਟਾਲਸਟਾਏ

ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਜਾਂ ਆਪਣੇ ਜਾਣਕਾਰਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਕ੍ਰਿਤਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਬਣਾਇਆ। 'ਚਾਈਲਡਹੁੱਡ' ਤੋਂ ਬਾਅਦ 'ਬੁਆਇਹੁੱਡ' ਅਤੇ 'ਯੂਥ' ਨਾਮੀ ਕ੍ਰਿਤਾਂ ਲਿਖ ਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅੰਤਿਮ ਰੂਪ ਦਿੱਤਾ। ਕੋਹਕਾਫ਼ ਬਾਰੇ ਇਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਅਨੁਭਵਾਂ ਨੂੰ 'ਦੀ ਰੇਡ' ਅਤੇ 'ਦੀ ਵੁੱਡ ਫੈਲਿੰਗ' ਵਿਚ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤਾ, ਯੁੱਧ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਇਹ ਇਸ ਦੀਆਂ ਪਹਿਲੀਆਂ ਨਿੱਕੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਸਨ।

ਸੰਨ 1854 ਵਿਚ ਕਮਿਸ਼ਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਉਪਰੰਤ ਇਸ ਨੂੰ ਡੈਨਿਊਬ ਬਦਲ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉਥੇ ਇਸ ਨੇ ਕ੍ਰਿਮੀਅਨ ਯੁੱਧ ਦੌਰਾਨ ਸਵੈਸੇਵਾ ਦੀ ਘੋਰਬੰਦੀ ਵਿਚ ਹਿੱਸਾ ਲਿਆ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਹ ਸੇਂਟ ਪੀਟਰਜ਼ਬਰਗ ਆ ਕੇ ਕਈ ਸਾਹਿਤਕ ਹਸਤੀਆਂ ਨੂੰ ਮਿਲਿਆ। ਸੰਨ 1857 ਵਿਚ ਸੈਨਾ ਤੋਂ ਰਿਟਾਇਰ ਹੋ ਕੇ ਇਹ ਫ਼ਰਾਂਸ, ਸਵਿਟਜ਼ਰਲੈਂਡ ਅਤੇ ਜਰਮਨੀ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1855 ਤੋਂ 1863 ਦੌਰਾਨ ਲਿਖੀਆਂ ਗਈਆਂ ਇਸ ਦੀਆਂ ਨਿੱਕੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਅਖ਼ਲਾਕੀ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਸੀ।

ਸੰਨ 1850 ਦੇ ਦਹਾਕੇ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਯਾਤਰਾ ਤੋਂ ਵਾਪਿਸ ਆਉਣ ਤੇ ਟਾਲਸਟਾਏ ਨੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ ਆਪਣੀ ਜ਼ਾਗੀਰ ਵਿਖੇ ਇਕ ਸਕੂਲ ਖੋਲ੍ਹਿਆ। ਇਸ ਦੇ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਮੌਲਿਕ ਢੰਗਾਂ ਨੇ ਆਧੁਨਿਕ ਅਗਾਂਹ-ਵਧੂ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿਚ ਪਹਿਲ ਕੀਤੀ। ਸੰਨ 1860-61 ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਯੂਰਪ ਜਾ ਕੇ ਉਥੋਂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨੀਤੀ ਬਾਰੇ ਘੋਖ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਨੇ ਸਿੱਖਿਆ ਸਬੰਧੀ ਇਕ ਰਸਾਲਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਿੱਖਿਆ ਸਬੰਧੀ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਨੇ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕਾਂ ਦਾ ਵੀ ਸੰਕਲਨ ਕੀਤਾ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਿ ਆਸਾਨ ਅਤੇ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਬਹੁਤ ਮਾਨਤਾ ਮਿਲੀ।

ਆਪਣੇ ਦੋ ਮਹਾਨ ਨਾਵਲਾਂ 'ਵਾਰ ਐਂਡ ਪੀਸ' ਅਤੇ 'ਅਨਾ ਕਰੈਨਿਨ' ਕਾਰਨ ਟਾਲਸਟਾਏ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋਇਆ। ਪਹਿਲਾ ਨਾਵਲ 'ਵਾਰ ਐਂਡ ਪੀਸ' ਲਿਖਣ ਲਈ ਇਸ ਨੂੰ ਤਕਰੀਬਨ ਸੱਤ ਸਾਲ ਲੱਗੇ। ਇਸ ਨਾਵਲ ਨੂੰ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਦੋ ਜਾਂ ਤਿੰਨ ਵੱਡੇ ਨਾਵਲਾਂ ਵਿਚੋਂ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਵਲ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ

ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਅਰਥਾਤ ਆਸ਼ਾਵਾਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਮੁੱਖ ਪਾਤਰ ਅਖਲਾਕੀ ਤੌਰ ਤੇ ਰਿਸ਼ਟ-ਪੁਸ਼ਟ ਹਨ। ਇਸ ਦਾ ਦੂਜਾ ਨਾਵਲ 'ਐਨਾ ਕਰੈਨਿਨਾ' 1860 ਦੇ ਦਹਾਕੇ ਦੇ ਰੂਸੀ ਸਮਾਜ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਹੈ। ਇਸਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਨਿਰਾਸ਼ਾਵਾਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਨਾਵਲ ਮੁਕੰਮਲ ਕਰਨ ਤੱਕ ਇਹ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਨਿਰਾਸ਼ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਨੌਜਵਾਨੀ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਮਕਸਦ ਬਾਰੇ ਤੰਗ ਕਰ ਰਹੇ ਪੁਸ਼ਨ ਕਾਰਨ ਇਸ ਨੂੰ ਆਤਮਕ ਸੰਕਟ ਵਿੱਚੋਂ ਲੰਘਣਾ ਪਿਆ। ਜੀਵਨ ਦੇ ਮਕਸਦ ਦਾ ਉੱਤਰ ਲੱਭਣ ਲਈ ਇਸ ਨੇ 'ਏ ਕਨਫੈਸ਼ਨ' ਵਿਚ ਆਤਮਕ ਅਤੇ ਅਖਲਾਕੀ ਮੁਸ਼ੀਬਤਾਂ ਦੇ ਸਬੰਧ ਨੂੰ ਦਰਸਾਇਆ ਹੈ।

ਆਤਮਕ ਸੰਕਟ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਅਰਥਾਤ 1880 ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਸ ਨੇ ਆਪਣਾ ਵਧੇਰੇ ਸਮਾਂ ਧਾਰਮਕ, ਸਮਾਜਕ, ਅਖਲਾਕੀ ਅਤੇ ਕਲਾਤਮਕ ਵਿਚਾਰਾਂ ਵਾਲੇ ਕਈ ਪਹਿਲੂਆਂ ਤੇ ਪੁਸ਼ਤਕਾਂ, ਪੈਂਫਲੈਟ ਅਤੇ ਲੇਖ ਲਿਖਣ ਵਿਚ ਬਿਤਾਇਆ। ਇਸ ਦੀ ਨਵੀਂ ਧਾਰਨਾ, ਜਿਸਨੇ ਈਸਾਈ ਅਰਾਜਕਤਾਵਾਦ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰਿਆ, ਨੇ ਦੁਰਾਚਾਰ ਨੂੰ ਮੰਨਣ ਤੋਂ ਅਤੇ ਗਿਰਜੇ ਦਾ ਇਖਤਿਆਰ ਮੰਨਣ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਿਸ ਦੇ ਸਿੱਟੇ ਵਜੋਂ 1901 ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਬਰਾਦਰੀ 'ਚੋਂ ਛੇਕ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਨੇ ਜਥੇਬੰਦ ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕੀਤਾ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਅਨੁਸਾਰ ਇਹ ਦਬਾਅ ਹੇਠ ਬਣਾਈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਨੇ ਨਿਜੀ ਸੰਪਤੀ ਦਾ ਵੀ ਵਿਰੋਧ ਕੀਤਾ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਅਨੁਸਾਰ ਇਸ ਦੀ ਮਾਲਕੀਅਤ ਜ਼ੋਰ-ਜ਼ਬਰਦਸਤੀ ਨਾਲ ਹੀ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਰਹਿ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਸੰਪਤੀ ਤੋਂ ਅੱਲਗ ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਇੱਛਾ ਅਨੁਸਾਰ ਜਾਇਦਾਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਂ ਤੇ ਲਗਾ ਦਿੱਤੀ।

ਆਪਣੇ ਅੰਤਲੇ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਇਸ ਨੇ ਕਈ ਕ੍ਰਿਤਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੋਣ ਤੇ ਰੋਕ ਲਗਾ ਦਿੱਤੀ। ਇਸ ਨੇ ਕਈ ਨਾਟਕ ਵੀ ਲਿਖੇ ਪਰ ਇਸ ਵਿਚ ਇਕ ਚੰਗੇ ਨਾਟਕਕਾਰ ਵਿਚਲੇ ਗੁਣਾਂ ਦੀ ਘਾਟ ਸੀ। ਸੰਨ 1888 ਵਿਚ ਖੇਡਿਆ ਗਿਆ ਇਸ ਦਾ ਨਾਟਕ 'ਦੀ ਪਾਵਰ ਆਫ ਡਾਰਕਨੈਸ' ਇਕ ਉੱਤਮ ਕ੍ਰਿਤ ਸੀ। ਇਸ ਵਿਚ ਇਸਨੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੇ ਵਾਸਤਵਿਕ ਦੁਖਦਾਈ ਜੀਵਨ ਦੀ ਝਲਕ ਦਿਖਾਈ ਹੈ। ਇਹ ਬਦੇਸ਼ੀ ਲੇਖਕਾਂ ਜਿਵੇਂ ਜੀਨ-ਜੈਕਸ ਰੂਸੋ, ਸਟਰਨ, ਸਟੈਨਡਾਲ ਅਤੇ ਵਿਲੀਅਮ ਬੈਕਰੇ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋਇਆ।

ਆਪਣੇ ਅੰਤਲੇ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਇਸ ਨੇ ਸਾਦਾ ਜੀਵਨ ਬਿਤਾਉਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਨੇ ਸਾਧਾਰਣ ਕੱਪੜੇ ਪਾਉਣੇ, ਕਿਸਾਨਾਂ ਨਾਲ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਆਦਿ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। ਆਪਣੀ ਪਤਨੀ ਨਾਲ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਤਭੇਦ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਅਤੇ ਇਸ ਸੁਖਾਲੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਤਿਆਗਣ ਲਈ 82 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਇਹ ਇਕ ਰਾਤ ਘਰ ਛੱਡ ਗਿਆ। ਇਸ ਤੋਂ ਕੁਝ ਸਮਾਂ ਬਾਅਦ ਹੀ 20 ਨਵੰਬਰ, 1910 ਨੂੰ ਅਸਤਾਪੋਵੇ ਵਿਖੇ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਟਾਲਸਟਾਏ ਦੀਆਂ ਹੋਰ ਉੱਤਮ ਪੁਸ਼ਤਕਾਂ ਵਿਚ 'ਹਿਸਟਰੀ ਆਫ ਯੈਸਟਰਡੇ', 'ਟੂ ਹੁਸਬੈਂਡਸ', 'ਬਰੀ ਡੈੱਥਸ' ਆਦਿ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। 'ਵਨ ਮੈਨ ਲਿਵ ਬਾਈ', 'ਟੂ ਓਲਡ ਮੈਨ', 'ਬੀ ਕਵੈਸਚਨਜ਼', 'ਹਊ ਮਚ ਲੈਂਡ ਡਜ਼ ਏ ਮੈਨ ਨੀਡ', 'ਦੀ ਡੈਵਲ', 'ਦੀ ਫਾਲਸ ਕੂਪਨ', 'ਵਟ ਆਈ ਬੀਲੀਵ', 'ਵਟ ਦੈਨ ਮਸਟ ਵੀ ਡੂ?', 'ਆਈ ਕੈਨਨਾਟ ਬੀ ਸਾਈਲੈਂਟ', 'ਵਟ ਇਜ਼ ਆਰਟ?' ਆਦਿ ਇਸ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਕਹਾਣੀਆਂ ਤੇ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਅਤੇ ਸਮਾਜਕ ਲੇਖ ਹਨ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 18 : 483; ਐਨ. ਅਮੇ. 26 : 676

ਟਾਲਕਾ : ਪ੍ਰਾਂਤ—ਮੱਧ ਚਿੱਲੀ (ਦੱ. ਅਮਰੀਕਾ) ਦਾ ਇਹ ਇਕ ਪ੍ਰਾਂਤ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਪੂਰਬ ਵੱਲ ਅਰਜਨਟੀਨਾ ਅਤੇ ਪੱਛਮ ਵੱਲ ਸ਼ਾਂਤ ਮਹਾਂਸਾਗਰ ਲੱਗਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰਾਂਤ ਦਾ ਕੁੱਲ ਰਕਬਾ 10,141 ਵ. ਕਿ. ਮੀ. (3,916 ਵ. ਮੀਲ) ਅਤੇ ਆਬਾਦੀ 144656 (1982) ਹੈ। ਇਸੇ ਨਾਂ ਦਾ ਹੀ ਸ਼ਹਿਰ ਇਸ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਹੈ। ਇਹ ਪ੍ਰਾਂਤ 1833 ਈ. ਵਿਚ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆਇਆ ਸੀ ਅਤੇ 1942 ਈ. ਵਿਚ ਇਸ ਦੀਆਂ ਮੌਜੂਦਾ ਹੱਦਾਂ ਕਾਇਮ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਸਨ। ਮਾਟਾਕੀਟੋ ਦਰਿਆ—ਜਿਹੜਾ ਇਸ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦੀ ਕੁਰਿਕੋ ਪ੍ਰਾਂਤ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀ ਉੱਤਰੀ ਸਰਹੱਦ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮਾਉਲੇ ਦਰਿਆ ਜਿਸ ਉੱਤੇ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦਾ ਰਾਜਧਾਨੀ ਸ਼ਹਿਰ ਵਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦਾ ਜਲ-ਨਿਕਾਸ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸੋਲੀਨੋ ਅਤੇ ਕੁਰੈਪਟੋ ਇਥੋਂ ਦੇ ਦੂਜੇ ਦਰਜੇ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧਕੀ ਅਤੇ ਵਪਾਰਕ ਕੇਂਦਰ ਹਨ। ਇਥੋਂ ਦੇ ਬਹੁਤੇ ਲੋਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਦਰਿਆਵਾਂ ਦੀ ਵਾਦੀ ਵਿਚ ਪੈਂਦੇ ਦੇਹਾਤੀ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਥੋਂ ਦੀ ਆਰਥਿਕਤਾ ਮੁੱਖ ਤੌਰ ਤੇ ਅੰਗੂਰ, ਕਣਕ, ਚਾਰੇ ਦੀਆਂ ਫਸਲਾਂ ਅਤੇ ਚੌਲ ਦੀਆਂ ਫਸਲਾਂ ਉੱਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹੈ। ਇਥੋਂ ਦੇ ਲੋਕ ਪਸ਼ੂ ਵੀ ਪਾਲਦੇ ਹਨ। ਚਿੱਲੀ ਦੇ ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਾਂਤਾਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਇਥੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸ਼ਰਾਬ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਪੈਨ-ਅਮਰੀਕਨ ਸ਼ਾਹ-ਰਾਹ ਅਤੇ ਮੁੱਖ ਉੱਤਰੀ-ਦੱਖਣੀ ਰੇਲ-ਮਾਰਗ ਕੇਂਦਰੀ ਟਾਲਕਾ ਵਿਚੋਂ ਦੀ ਗੁਜ਼ਰਦਾ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9 : 784

ਟਾਲਕਾ : ਸ਼ਹਿਰ—ਮੱਧ ਚਿੱਲੀ (ਦੱ. ਅਮਰੀਕਾ) ਦੇ ਇਸੇ ਹੀ ਨਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦਾ ਇਹ ਰਾਜਧਾਨੀ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਮਾਉਲੇ ਦਰਿਆ ਦੇ ਨੇੜੇ ਪੈਂਦੀ ਕੇਂਦਰੀ ਵਾਦੀ ਵਿਚ ਅਤੇ ਪ੍ਰਾਂਤ ਮਹਾਂਸਾਗਰ ਤੋਂ 65 ਕਿ. ਮੀ. (40 ਮੀਲ) ਦੂਰ ਪੂਰਬ ਵੱਲ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ 1692 ਈ. ਵਿਚ ਨੀਂਹ ਰੱਖੀ ਗਈ ਸੀ। ਸੰਨ 1742 ਅਤੇ 1928 ਦੇ ਭੂਚਾਲਾਂ ਨਾਲ ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਸਾਰੇ ਦਾ ਸਾਰਾ ਹੀ ਤਬਾਹ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਹੁਣ ਇਸ ਸਾਰੇ ਨੂੰ ਫਿਰ ਉਸਾਰ ਲਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਵੇਲੇ ਇਹ ਸੈਨਟੀਆਜੋ ਉੱਤਰ, ਉੱਤਰ-ਪੂਰਬ ਅਤੇ ਕਨਸੈਪਸੀਅਨ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਇਕ ਵੱਡਾ ਸ਼ਹਿਰੀ ਕੇਂਦਰ ਹੈ। ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸ਼ਰਾਬ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਦੇ ਬਹੁਤ ਕਾਰਖਾਨੇ ਹਨ। ਦੇਸ਼ ਦੀ ਸਲਾਈ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਕਾਰਖਾਨਾ ਇਸੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਹੀ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇਥੇ ਕਈ ਫਾਉਂਡਰੀਆਂ, ਕਾਰਜ-ਮਿੱਲਾਂ ਅਤੇ ਜੁੱਤੀਆਂ, ਬਿਸਕੁਟ ਅਤੇ ਚਾਕਲੇਟ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਦੇ ਕਾਰਖਾਨੇ ਸਥਾਪਿਤ ਹਨ। ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਤੋਂ ਪੂਰਬ ਅਤੇ ਪੱਛਮ ਦੇ ਪਾਸੇ ਨੂੰ ਰੇਲ-ਮਾਰਗ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਖੁਲ੍ਹੇ ਖੁਲ੍ਹੇ ਪਾਰਕ ਅਤੇ ਸੜਕਾਂ ਹਨ।

ਆਬਾਦੀ—176,200 (1982)

35° 26' ਦ. ਵਿਭ.: 71° 4' ਪੱ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9 : 784; ਐਨ. ਅਮੇ. 26 : 239

ਟਾਲਕਾਵਾਨੋ : ਦੱਖਣੀ ਚਿੱਲੀ ਦੇ ਕਾਸੈਪਸੀਆਨ ਪ੍ਰਾਂਤ ਵਿਚ ਕਾਸੈਪਸੀਆਨ ਸ਼ਹਿਰ ਤੋਂ 15 ਕਿ. ਮੀ. ਉੱਤਰ-ਪੱਛਮ ਵਿਚ ਇਕ ਛੋਟੇ ਜਿਹੇ ਪ੍ਰਾਇਦੀਪ ਉੱਤੇ ਖਾੜੀ ਕਾਸੈਪਸੀਆਨ ਨਾਲ ਲਗਦਾ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ। ਅੱਜਕੱਲ੍ਹ ਇਹ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਮਸ਼ਹੂਰ ਬੰਦਰਗਾਹ ਅਤੇ ਸਮੁੰਦਰੀ ਫੌਜ ਦਾ ਅੱਡਾ ਹੈ। ਇਹ ਸੈਨਾਤਾਂ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਵੀ ਹੈ ਜਿਥੇ ਮੱਛੀਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧਿ, ਆਟਾ ਪੀਰਣ ਤੇ ਪੈਟਰੋਲ ਸਾਫ਼ ਕਰਨ ਦੇ ਕਾਰਖਾਨੇ ਲਗੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਨੇੜੇ ਹੀ ਸੈਨਵਿਸੈਟੀ

ਰਸਾਇਣ ਕਾਰਖਾਨਿਆਂ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਅਤੇ ਸੈਰਗਾਹ ਹੈ। ਇਸ ਬੰਦਰਗਾਹ ਤੋਂ ਖੱਲਾ, ਲੱਕੜ, ਕੋਲਾ ਬਾਹਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮਸ਼ੀਨਰੀ ਬਾਹਰੋਂ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਅੱਜਕਲ੍ਹ ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਕਨਸਪੀਸੀਆਨ ਨਾਲ ਰੇਲਾਂ ਅਤੇ ਸੜਕਾਂ ਦੁਆਰਾ ਹੀ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਬੰਦਰਗਾਹ ਵਿਚ ਚਿੱਲੀ ਦੀ ਸਮੁੰਦਰੀ ਫ਼ੌਜ ਨੇ 'ਵਾਸਕਰ' ਨਾਮੀ ਸਮੁੰਦਰੀ ਜਹਾਜ਼ ਖੜ੍ਹਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਇਸ ਨੇ ਪੀਰੂ ਦੀ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਜਿੱਤਿਆ ਸੀ।

ਆਬਾਦੀ—2,20,910 (1985)

36° 43' ਦੱ. ਵਿਭ.: 73° 07' ਪੱ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 11 : 519

ਟਾਲਟਨ : ਇਹ ਅਪਰ ਸਟਿਕਨ ਦਰਿਆ (Stikine) ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਨੇੜੇ ਦੀਆਂ ਹੋਰ ਨਦੀਆਂ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਜਿਸ ਨੂੰ ਹੁਣ ਉੱਤਰੀ ਪੱਛਮੀ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਕੋਲੰਬੀਆ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਇੰਡੀਅਨਾਂ ਦਾ ਇਕ ਕਬੀਲਾ ਹੈ। ਇਸ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਭਾਵੇਂ ਆਹੀਵਾਲੇ ਮੈਦਾਨ ਬੰਜਰ ਧਰਤੀ ਅਤੇ ਥੋੜ੍ਹੇ ਬਹੁਤ ਜੰਗਲ ਹਨ ਪਰੰਤੂ ਸਾਮਨ ਮੱਛੀ, ਕੈਰਬੂ (ਰੈਡੀਅਰ) ਹਿਰਨ, ਰਿੱਛ ਆਦਿ ਕਈ ਸ਼ਿਕਾਰ ਅਤੇ ਜੌਤ ਵਾਲੇ ਜਾਨਵਰ ਕਾਫ਼ੀ ਮਿਲਦੇ ਹਨ।

ਇਹ ਲੋਕ ਟੱਪਰੀਵਾਸ ਸਨ ਤੇ ਆਪਣੇ ਕੋਲ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਸਮਾਨ ਰੱਖਦੇ ਸਨ। ਗਰਮੀਆਂ ਵਿਚ ਇਹ ਲੋਕ ਮੱਛੀਆਂ ਦੇ ਤਾਲਾਬਾਂ ਨੇੜੇ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸ਼ਿਕਾਰਗਾਹਾਂ ਵਿਚ ਘੁੰਮਦੇ-ਵਿਖਾਈ ਦਿੰਦੇ ਸਨ। ਇਹ ਲੋਕ ਝੋਂਪੜੀਆਂ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਝੋਂਪੜੀਆਂ ਬਦਲਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਕੇਂਦਰੀ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਕਈ ਕਬੀਲਿਆਂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਮੁੱਖ ਪਰਿਵਾਰ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ।

ਇਹ ਲੋਕ ਰਵਾਇਤੀ ਤੌਰ ਤੇ ਛੇ ਕਬੀਲਿਆਂ ਵਿਚ ਵੰਡੇ ਹੋਏ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਪਣੇ ਆਪਣੇ ਸਰਦਾਰ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਤਿੰਨ ਕਬੀਲੇ ਇਕ ਗਰੁੱਪ ਵਿਚ ਮੰਨੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ ਜਿਸ ਨੂੰ ਰੈਵਨ (Raven) ਗਰੁੱਪ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਤੇ ਬਾਕੀ ਦੇ ਤਿੰਨ ਕਬੀਲੇ ਵੁਲਫ਼ ਗਰੁੱਪ ਵਿਚ ਮੰਨੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਗਰੁੱਪਾਂ ਦੀਆਂ ਆਪਣੀਆਂ ਆਪਣੀਆਂ ਵੱਖਰੀਆਂ ਸ਼ਿਕਾਰਗਾਹਾਂ ਸਨ। ਅਮਲੀ ਰੂਪ ਵਿਚ ਇਹ ਲੋਕ ਇਸ ਵੰਡ ਤੇ ਕੋਈ ਅਮਲ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਅਨੁਾਰਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਇਸ ਵੁਲਫ਼ ਗਰੁੱਪ ਵਿਚ ਇਕ ਚੌਥਾ ਕਬੀਲਾ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਗਿਆ ਤੇ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਬੀਲਿਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ 7 ਹੋ ਗਈ। ਇਹ ਸਮਾਜਕ ਸੰਗਠਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਸ਼ਾਂਤ ਮਹਾਂਸਾਗਰ ਦੇ ਤੱਟ ਤੇ ਵਸੇ ਲੋਕਾਂ ਤੋਂ ਅਪਣਾਇਆ। ਉਥੋਂ ਦੇ ਲੋਕ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਸਰਦਾਰ ਗੁਲਾਮਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇਸ ਕਬੀਲੇ ਨੇ ਕਈ ਰਸਮੋ-ਰਿਵਾਜ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਆਪਣਾ ਲਏ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਸਰਦਾਰੀ ਦੇਣ ਦੇ ਮੌਕੇ ਦੀ ਰਸਮ ਅਤੇ ਮੌਤ ਵੇਲੇ ਦੀ ਰਸਮ ਸ਼ਾਮਲ ਸਨ।

ਇਹ ਲੋਕ ਸੂਰਜ ਦੇਵਤੇ ਅਤੇ ਆਕਾਸ਼ ਦੇਵਤੇ ਨੂੰ ਤਾਂ ਮੰਨਦੇ ਹੀ ਸਨ ਪਰ ਆਪਣੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੀਆਂ ਕਰਾਮਾਤੀ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਵਿਚ ਵੀ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਰੱਖਦੇ ਸਨ। ਆਮ ਕਰਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੁਪਨਿਆਂ ਵਿਚ ਜਾਨਵਰਾਂ ਦੀਆਂ ਹੀ ਰੂਹਾਂ ਵਿਖਾਈ ਦਿੰਦੀਆਂ ਸਨ।

ਅੱਜ ਟਾਲਟਨ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਯੂਰਪੀ ਸੱਭਿਅਤਾ ਦਾ ਬਹੁਤ ਅਸਰ ਹੋਇਆ ਵਿਖਾਈ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵੀ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਗਈ ਹੈ। ਸੰਨ 1970 ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਲਗਭਗ 700 ਸੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਬਹੁਤੇ ਸ਼ਿਕਾਰ ਜਾਂ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਸਨ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9 : 767

ਟਾਲਟੈਕ : ਕੇਂਦਰੀ ਮੈਕਸੀਕੋ ਦੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਇੰਡੀਅਨ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਸਮੂਹ ਸੀ। 900 ਤੋਂ 1200 ਈਸਵੀ ਦੌਰਾਨ ਐਜ਼ਟੈਕਾਂ ਦੇ ਮੈਕਸੀਕੋ ਵਿਚ ਆਉਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਥੋਂ ਦੀ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਸੱਤਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਹੀ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਟਾਲਨ ਜੋ ਅਜੋਕੇ ਹਾਈਡੇਲਗੋ ਰਾਜ ਦਾ ਟੂਲਾ ਨਗਰ ਸੀ, ਰਾਜਧਾਨੀ ਦੇ ਨਾਮ ਤੋਂ ਹੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਟਾਲਟੈਕ ਨਾਮ ਅਪਣਾਇਆ। ਟਾਲਟੈਕਾਂ ਨੇ ਆਪਣਾ ਰਾਜ ਦੱਖਣ ਵਿਚ ਯੂਕਾਟਾਨ ਅਤੇ ਗੁਆਤੇਮਾਲਾ ਪਹਾੜੀਆਂ ਤੀਕ ਵਧਾਇਆ।

ਇਹ ਲੋਕ ਨਾਵਾ, ਓਡਮੀ ਅਤੇ ਨੋਨੋਐਲਕਾ ਓਡਮੀ ਦਾ ਹੀ ਸੰਗਠਨ ਰੂਪ ਸਨ। 10ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਨਾਵਾ ਟਾਲਟੈਕ ਵਧੇਰੇ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਕੇਂਦਰੀ ਮੈਕਸੀਕੋ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਗਏ। ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਚੀਚਾਮੈਂਕ ਟਾਲਟੈਕ ਵੀ ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 'ਨੋਨੋਐਲਕਾ' ਦਾ ਸਬੰਧ ਮਾਜਟੈਕ ਅਤੇ ਚੋਚੋਪੋਲੋਕਾ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਸੀ ਜੋ ਕਿ ਹੁਣ ਦੱਖਣੀ ਪਯੂਬਲਾ ਅਤੇ ਵਹਾਕਾ ਦੇ ਵਸਨੀਕ ਸਨ।

ਟਾਲਟੈਕਾਂ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਸੀ ਐਕੇਟਲ ਟੋਪਿਲਟਜ਼ਿਮ (Ce Acatl Topiltzin) ਦਾ ਨਾਂ ਵਰਨਣਯੋਗ ਹੈ। ਇਸ ਨੇ 10ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਪਿਛਲੇਰੇ ਕਾਲ ਵਿਚ ਟਾਲਨ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਬਣਾਇਆ। ਰਾਜ ਵਿਚ ਅੰਦਰੂਨੀ ਗੜਬੜੀ ਕਾਰਨ ਇਹ ਸ਼ਾਂਤੀ-ਪੂਰਬਕ ਰਾਜ ਨਾ ਚਲਾ ਸਕਿਆ। ਇਸੇ ਕਾਰਨ ਇਸ ਨੂੰ ਇਹ ਦੇਸ਼ ਛੱਡ ਕੇ ਖਾੜੀ ਤਟ ਤੇ ਜਾਣਾ ਪਿਆ।

ਇਥੇ ਹੀ 10ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ। ਮਿਥਿਹਾਸ ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਵੀਨਸ ਗ੍ਰਹਿ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਮੰਨਿਆ ਜਾਣ ਲਗ ਪਿਆ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਅਹੁਦਾ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਜੋ ਕਿ ਉੱਚ-ਪਾਦਰੀ ਅਤੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਅਮੇ. 26 : 678

ਟਾਲਬੱਟ, ਵਿਲੀਅਮ ਹੈਨਰੀ ਫਾਕਸ : ਇਸ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਭੌਤਿਕ-ਵਿਗਿਆਨੀ ਦਾ ਜਨਮ 11 ਫਰਵਰੀ, 1800 ਨੂੰ ਵਿਲਟਸ਼ਿਰ ਵਿਚ ਲਾਕੋਕ ਐਬੇ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਨੇ ਕੈਲੋਟਾਈਪ (ਇਕ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਛਾਇਆ-ਚਿੱਤਰ ਪੱਧਤੀ) ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕੀਤਾ। ਇਹ

ਵਿਲੀਅਮ ਹੈਨਰੀ ਫਾਕਸ ਟਾਲਬੱਟ

ਇਕ ਮੁਢਲੀ ਫੋਟੋਗ੍ਰਾਫਿਕ ਵਿਧੀ ਸੀ ਜਿਹੜੀ ਕਿ ਫਰਾਂਸ ਦੇ ਆਵਿਸ਼ਕਾਰਕ ਲੂਈ ਜੇ. ਐਮ. ਡਾਗੋਅਰ ਦੀ ਡਾਗੋਅਰੋਟਾਈਪ ਵਿਚ

ਇਕ ਸੁਧਾਰ ਸੀ। ਟਾਲਬੱਟ ਦੇ ਆਵਿਸ਼ਕਾਰ ਵਿਚ ਫੋਟੋਗ੍ਰਾਫਿਕ ਨੈਗੇਟਿਵ ਲਗਦਾ ਸੀ ਜਿਸ ਤੋਂ ਜਿੰਨੇ ਮਰਜ਼ੀ ਪ੍ਰਿੰਟ ਬਣਾਏ ਜਾ ਸਕਦੇ ਸਨ। ਇਹ 1833 ਵਿਚ ਪਾਰਲੀਮੈਂਟ ਲਈ ਚੁਣਿਆ ਗਿਆ। ਪੰਤੂ ਇਕ ਸਾਲ ਬਾਅਦ ਰਿਟਾਇਰ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਸ ਨੇ ਉਸੇ ਸਮੇਂ ਆਪਣੇ ਫੋਟੋਗ੍ਰਾਫਿਕ ਪ੍ਰਯੋਗ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਅਤੇ 1838 ਵਿਚ ਸਿਲਵਰ ਕਲੋਰਾਈਡ ਨਾਲ ਟ੍ਰੀਟ ਕੀਤੇ ਕਾਗਜ਼ ਉੱਤੇ ਫੋਟੋਗ੍ਰਾਫਿਕ ਪ੍ਰਿੰਟ ਬਣਾਉਣ ਵਿਚ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਹ ਵਿਧੀ 1841 ਵਿਚ ਪੇਟੈਂਟ ਹੋ ਗਈ। ਦਸ ਸਾਲਾਂ ਮਗਰੋਂ ਨਵੇਂ ਵਿਕਸਿਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਸੁਗ੍ਰਾਹੀ ਰਸਾਇਣਿਕ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਇਸ ਨੇ ਤਤਕਾਲਕ (ਫੋਰੀ) ਫੋਟੋਗ੍ਰਾਫੀ ਦਾ ਢੰਗ ਕੱਢਿਆ। ਇਸ ਦੀ 'Pencil of Nature' (1844-46) ਪਹਿਲੀ ਪੁਸਤਕ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰ ਤਸਵੀਰਾਂ ਰਾਹੀਂ ਦਰਸਾਏ ਹਨ।

ਟਾਲਬੱਟ ਪੁਰਾਤੱਤਵ-ਵਿਗਿਆਨ ਵਿਚ ਵੀ ਦਿਲਚਸਪੀ ਰਖਦਾ ਸੀ। ਪੁਰਾਤਨ ਐਸ਼ੀਰੀਆ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਨਿਨਾਐਵੇ ਦੀਆਂ ਫਾਨਾਂ-ਨੁਮਾ ਲਿਖਾਈਆਂ ਦਾ ਅਨੁਵਾਦ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਪਹਿਲੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਸੀ।

ਅੰਤ ਵਿਚ 17 ਸਤੰਬਰ, 1877 ਨੂੰ ਲਾਕੋਕ ਐਬੇ ਵਿਖੇ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.-ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮਾ. 9 : 784

ਟਾਲਬੁਕਿਨ (Tolbukhin) : ਉੱਤਰੀ-ਪੂਰਬੀ ਬੁਲਗਾਰੀਆ ਦੇ ਖੰਡ ਵਿਚ ਟਾਲਬੁਕਿਨ ਉਪਜਾਊ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ। ਇਹ ਕਨਸਟਾਂਟਾ ਅਤੇ ਵਾਰਨਾ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਰੇਲ ਅਤੇ ਸੜਕ-ਮਾਰਗ ਉੱਤੇ ਇਕ ਚੰਗੀ ਮੰਡੀ ਹੈ ਇਸ ਦੀਆਂ ਸਨਅਤਾਂ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਉੱਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹਨ। ਇਥੇ ਚਾਰੇ ਨੂੰ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਰੱਖਣ, ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਦਾ ਤੇਲ ਕਢਣ, ਖਾਣ-ਪੀਣ ਦੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਪਕਾਉਣ, ਜ਼ਰਾਇਤੀ ਮਸ਼ੀਨਰੀ, ਕੱਪੜੇ ਅਤੇ ਫਰਨੀਚਰ ਬਣਾਉਣ ਦੀਆਂ ਸਨਅਤਾਂ ਉੱਨਤ ਹਨ। ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਕਈ ਨਾਂ ਰਹੇ ਹਨ। ਸੰਨ 1500 ਤੋਂ 1878 ਤੀਕ ਤੁਰਕਾਂ ਹੇਠ ਇਹ ਬਜਾਰਜ਼ੀਕ ਸ਼ਹਿਰ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਆਜ਼ਾਦੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਸਦਾ ਨਾਂ ਡਾਬਰਿਚ ਪੈ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1913 ਤੋਂ 1940 ਤੱਕ ਇਸ ਨੂੰ ਬਜਾਰ-ਜੀਕ ਕਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਸੰਨ 1949 ਵਿਚ ਸੋਵੀਅਤ ਮਾਰਸ਼ਲ ਫਿਰਿਦੋਰ ਇਵਾਨੋਵਿਚ ਟਾਲਬੁਕਿਨ ਨੇ ਇਹ ਜਰਮਨਾਂ ਤੋਂ ਜਿੱਤ ਲਿਆ। ਇਸੇ ਦੇ ਨਾਂ ਉੱਤੇ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਮੌਜੂਦਾ ਨਾਂ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ। ਇਥੋਂ ਦੀਆਂ ਵਰਣਨਯੋਗ ਥਾਵਾਂ ਵਿਚ 1948 ਵਿਚ ਸਥਾਪਿਤ ਬੁਲਗਾਰੀਆ ਸਟੇਟ-ਫਾਰਮ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਵੱਡੇ ਫਾਰਮਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਹੈ।

ਆਬਾਦੀ-97,310 (1981)

ਹ. ਪੁ.-ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮਾ. 10 : 30

ਟਾਲਮਾ ਡੇ ਰੇਓ, ਜ਼ੇਦੇਓ (Tallement des Reaux, Gedeon) : ਇਹ ਫ਼ਰਾਂਸ ਦਾ ਲੇਖਕ ਸੀ, ਜੋ ਆਪਣੀ ਮਨ-ਪਰਚਾਵੇ ਅਤੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਪੁਸਤਕ 'Historiettes' (ਜਾਂ ਸੰਖੇਪ ਜੀਵਨੀਆਂ) ਲਈ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਜਨਮ 2 ਅਕਤੂਬਰ, 1619 ਨੂੰ ਲਾ ਰੋਸ਼ੈਲ (La Rochelle) ਵਿਖੇ ਇਕ ਸ਼ਾਹੂਕਾਰ ਦੇ ਘਰ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਨੇ ਪੈਰਿਸ ਤੋਂ ਸਿਵਿਲ ਅਤੇ ਧਾਰਮਕ ਕਾਨੂੰਨ ਦੀ ਵਿੱਦਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਪਰ ਛੇਤੀ ਹੀ ਇਹ ਸਾਹਿਤਕ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿਚ ਦਿਲਚਸਪੀ ਲੈਣ ਲੱਗ ਪਿਆ।

ਆਪਣੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਟਾਲਮਾ ਨੇ ਕੇਵਲ ਕੁਝ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਹੀ

ਜ਼ੇਦੇਓ ਟਾਲਮਾ ਡੇ ਰੇਓ

ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤੀਆਂ ਸਨ। 'Historiettes' ਦਾ ਖਰੜਾ 1803 ਵਿਚ ਪੈਰਿਸ ਵਿਚ ਹੋਈ ਇਕ ਨੀਲਾਮੀ ਸਮੇਂ ਲੱਭਿਆ ਸੀ, ਜੋ 1834-35 ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ 17ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਮੁੱਢ ਤੋਂ ਪੈਰਿਸ ਵਿਚ ਹੋਏ ਉੱਘੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਅਤੇ ਉੱਘੇ ਫ਼ਰਾਂਸੀਸੀ ਨੇਤਾਵਾਂ ਬਾਰੇ ਭਰਪੂਰ ਜਾਣਕਾਰੀ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਹੈਨਰੀ ਚੌਥੇ ਅਤੇ ਲੂਈ ਤੇਰ੍ਹਵੇਂ ਦੇ ਰਾਜ-ਕਾਲਾਂ ਬਾਰੇ ਬੜੀਆਂ ਦਿਲਚਸਪ ਕਹਾਣੀਆਂ ਬਿਆਨ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇਤਿਹਾਸਕ ਪੱਖੋਂ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਤਾ ਹੈ। ਪਹਿਲਾਂ ਪਹਿਲ ਤਾਂ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਸਬੰਧੀ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹਲਚਲ ਮਚਾ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਬਾਰੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਇਤਰਾਜ਼ ਕੀਤਾ ਪਰ ਮਗਰੋਂ ਹੋਈ ਖੋਜ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਸੱਚ ਹੀ ਸੀ। ਹੁਣ ਸਗੋਂ ਟਾਲਮਾ ਦੇ ਰਿਕਾਰਡ ਕੀਤੇ ਤੱਥਾਂ ਨੂੰ ਅਸਲ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ 10 ਨਵੰਬਰ, 1792 ਨੂੰ ਪੈਰਿਸ ਵਿਖੇ ਹੋਈ।

ਹ. ਪੁ.-ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮਾ. 9 : 787

ਟਾਲਮਾ, ਫ੍ਰਾਂਸਵਾ-ਜੋਜ਼ਫ : ਫ਼ਰਾਂਸ ਦੇ ਇਸ ਅਦਾਕਾਰ ਅਤੇ ਥੀਏਟਰ ਕੰਪਨੀ ਦੇ ਮੈਨੇਜਰ ਦਾ ਜਨਮ 16 ਜਨਵਰੀ, 1763 ਨੂੰ ਪੈਰਿਸ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਇਹ 19ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਫ਼ਰਾਂਸੀਸੀ ਰੋਮਾਂਚਵਾਦ ਅਤੇ ਯਥਾਰਥਵਾਦ ਦਾ ਅਗਵਾਨੂ ਸੀ। 21 ਨਵੰਬਰ, 1789 ਵਿਚ ਕਾਮੇਦੀ ਫ਼ਾਨਸੇ (Comedi-Francaise) ਵਿਖੇ ਵਾਲਟੇਅਰ ਦੇ ਨਾਟਕ 'Mahomet' ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ 'Seide' ਦਾ ਰੋਲ ਅਦਾ ਕਰਕੇ ਇਕ ਐਕਟਰ ਵਜੋਂ ਆਪਣੀ ਥਾਂ ਬਣਾਈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਸ ਨੇ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਪੇਸ਼ਾਵਰ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਟੇਜ ਤੇ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕੀਤਾ। ਉਦੋਂ ਤੱਕ ਇਹ ਛੋਟੇ ਮੋਟੇ ਰੋਲ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਸੰਨ 1791 ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਥੀਏਟਰ 'ਦ ਲਾ ਰਿਪਬਲਿਕ' ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਨੇ ਫ਼ਰਾਂਸੀਸੀ ਅਦਾਕਾਰ ਲੀਕੈਨ (Lekain) ਦੀ ਯਾਦ ਵਿਚ 'Reflexions Sur Lekain et L'art theatral' ਨਾਂ ਹੇਠ ਉਸ ਦਾ ਮੁੱਖਬੰਧ ਲਿਖਿਆ। 3 ਜੂਨ, 1826 ਨੂੰ ਇਸ ਨੇ ਆਖਰੀ ਵਾਰ 'ਚਾਰਲਸ ਫੇਵੇ' ਨਾਟਕ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਸ ਨੇ ਹੈਨਰੀ ਐਂਠਵੇਂ, ਨੀਰੋ, ਓਬੈਲੋ, ਹੈਮਲੈਟ, ਮੈਕਬੈਥ ਅਤੇ ਈਜ਼ਿਸ਼ਸ ਦੇ ਰੋਲਾਂ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸਿੱਧੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ।

19 ਅਕਤੂਬਰ, 1826 ਨੂੰ ਪੈਰਿਸ ਵਿਖੇ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.-ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮਾ. 9 : 790; ਐਨ. ਅਮੇ. 26 : 230

ਟਾਲਮੀ ਸਿਸਟਮ : ਸਿੰਕਦਰੀਆ ਦੇ ਉੱਘੇ ਖਗੋਲਵੇਤਾ ਅਤੇ ਗਣਿਤਵੇਤਾ ਟਾਲਮੀ ਨੇ ਲਗਭਗ 140 ਈ. ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਪੁਸਤਕ 'Almagest' ਵਿਚ ਸੂਰਜ, ਚੰਦਰਮਾ ਅਤੇ ਗ੍ਰਹਿਆਂ ਦੀ ਸਥਿਤੀਆਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਤੱਖ ਗਤੀਆਂ ਬਾਰੇ ਜੋ ਕੁਝ ਵਰਣਨ ਕੀਤਾ ਉਸਨੂੰ 'ਟਾਲਮੀ ਸਿਸਟਮ' ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਟਾਲਮੀ ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਮੰਨਦਾ ਸੀ। ਖਗੋਲੀ ਪਿੰਡਾਂ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰੇਖਿਤ ਗਤੀਆਂ ਨੂੰ ਇਕ ਸਮਾਨ ਚੱਕਰੀ ਗਤੀਆਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਗਟਾਉਣ ਲਈ ਇਸ ਸਿਸਟਮ ਵਿਚ ਕਲਪਿਤ ਦਾਇਰਿਆਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਡੈਫਰੰਟ (deferents) ਅਤੇ ਅਪਿਚੈਕਰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਨੂੰ ਵਰਤੋਂ ਵਿਚ ਲਿਆਂਦਾ ਗਿਆ। ਕਿਉਂਕਿ ਗ੍ਰਹਿ ਅਸਲ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸੂਰਜ ਦੁਆਲੇ ਇਲਿਪਸੀ ਪਥਾਂ ਵਿਚ ਘੁੰਮਦੇ ਹਨ ਇਸ ਲਈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾਇਰਿਆਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕਰਨਾ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਗੁੰਝਲਦਾਰ ਹੋ ਗਿਆ ਪਰ ਗ੍ਰਹਿਆਂ ਦੇ ਪੱਥਾਂ ਨੂੰ ਸਹੀ ਸਹੀ ਮਿਣਿਆ ਜਾਣ ਲਗਾ। ਸੂਰਜ ਨੂੰ ਇਸ ਅਪਿਚੈਕਰ ਦੇ ਘੇਰੇ ਉੱਪਰ ਚਲਦਾ ਖ਼ਿਆਲ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸ ਅਪਿਚੈਕਰ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਇਕ ਡੈਫਰੰਟ ਦੁਆਲੇ ਇਕ ਸਮਾਨ ਘੁੰਮਦਾ ਸੀ। ਸੂਰਜ ਸਾਲ ਵਿਚ ਇਕ ਚੱਕਰ ਪੂਰਾ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਸੂਰਜ ਦੇ ਡੈਫਰੰਟ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਧਰਤੀ ਦੇ ਕੇਂਦਰ ਨਾਲ ਸੰਪਾਤੀ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਪ੍ਰੇਖਿਤ ਗਤੀਆਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਨ ਲਈ ਚੰਦਰਮਾ ਅਤੇ ਗ੍ਰਹਿਆਂ ਦੇ ਡੈਫਰੰਟ ਦੇ ਕੇਂਦਰ ਕਿਧਰੇ ਹੋਰ ਮੰਨਣੇ ਪੈਂਦੇ ਸਨ। ਚੰਦਰਮਾ ਦੇ ਅਪਿਚੈਕਰ ਦੇ ਕੇਂਦਰ ਦੀ ਗਤੀ ਵਿਚ ਬਿੰਦੂ ਜਿਸ ਨੂੰ ਇਕੁਐਂਟ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਦੇ ਸਾਪੇਖੀ ਇਕ ਸਮਾਨ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਇਕੁਐਂਟ ਚੰਦਰਮਾ ਨਾਲ ਨਾਲ ਚਲਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸ ਅਪਿਚੈਕਰ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਅਸਮਕੇਂਦਰੀ ਚੱਕਰ ਜਾਂ ਡੈਫਰੰਟ ਦੇ ਘੇਰੇ ਦੇ ਨਾਲ ਚਲਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਅਸਮਕੇਂਦਰੀ ਚੱਕਰ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਵਿਪਰੀਤ ਦਿਸ਼ਾ (ਚੰਦਰਮਾ ਦੀ ਗਤੀ ਦੇ ਉਲਟ) ਵਿਚ ਧਰਤੀ ਦੁਆਲੇ ਘੁੰਮਦਾ ਸੀ। ਪ੍ਰੇਖਿਤ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦੇ ਸਮਰਥਨ ਲਈ ਇਸ ਕਲਪਿਤ ਢਾਂਚੇ ਵਿਚ ਹੋਰ ਅਪਿਚੈਕਰ ਤਜਵੀਜ਼ ਕਰ ਲਏ ਜਾਂਦੇ ਸਨ।

ਬੁੱਧ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਸਾਰੇ ਗਿਆਤ ਗ੍ਰਹਿਆਂ ਲਈ ਇਕੁਐਂਟ ਧਰਤੀ ਦੇ ਉਸੇ ਪਾਸੇ ਮੰਨੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ ਜਿਧਰ ਗ੍ਰਹਿਆਂ ਦੇ ਡੈਫਰੰਟਾਂ ਦੇ ਕੇਂਦਰ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਗ੍ਰਹਿਣ-ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਦਾਇਰੇ ਦਾ ਸਮਤਲ ਤਾਰਿਆਂ ਵਿਚ ਸੂਰਜ ਦੇ ਪ੍ਰਤੱਖ ਸਾਲਾਨਾ ਪਥ ਦਾ ਸਮਤਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਤੋਂ ਸਾਰੇ ਗ੍ਰਹਿਆਂ ਦੀਆਂ ਗਤੀਆਂ ਸਿਰਫ ਛੋਟੇ ਜਿਹੇ ਕੋਣ ਕਰਕੇ ਭਿੰਨ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਸ਼ੁਕਰ ਗ੍ਰਹਿ ਵਾਸਤੇ ਡੈਫਰੰਟ ਦੇ ਸਮਤਲ ਦਾ ਗ੍ਰਹਿਣ-ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਦਾਇਰੇ ਦੇ ਸਮਤਲ ਦੁਆਲੇ ਡੋਲਨ ਅਤੇ ਅਪਿਚੈਕਰ ਦੇ ਡੋਲਨ ਦੀ ਕਲਪਨਾ ਕਰਨੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੀ।

ਬੁੱਧ ਗ੍ਰਹਿ ਨੇ ਕਈ ਹੋਰ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਲਿਆਂਦੀਆਂ ਅਤੇ ਟਾਲਮੀ ਨੂੰ ਇਸ ਦਾ ਇਕੁਐਂਟ ਧਰਤੀ ਅਤੇ ਗ੍ਰਹਿ ਦੇ ਡੈਫਰੰਟ ਦੇ ਕੇਂਦਰ ਵਿਚਕਾਰ ਮਿੱਥਣਾ ਪਿਆ। ਗ੍ਰਹਿਆਂ ਦੇ ਡੈਫਰੰਟਾਂ ਦੇ ਸਮਤਲ ਗ੍ਰਹਿਣ-ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਦਾਇਰੇ ਦੇ ਸਮਤਲ ਨਾਲ ਕਈ ਛੋਟੇ ਕੋਣ ਬਣਾਉਂਦੇ ਸਨ ਤਾਂ ਜੋ ਅਪਿਚੈਕਰਾਂ ਦੇ ਤਲ ਸਦਾ ਗ੍ਰਹਿਣ-ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਦੇ ਤਲ ਦੇ ਸਮਾਂਤਰ ਹੋਣ। ਬੁੱਧ ਅਤੇ ਸ਼ੁਕਰ ਇਸ ਤੋਂ ਕੁਝ ਵਖਰੇ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਗ੍ਰਹਿਆਂ ਦੇ ਡੈਫਰੰਟਾਂ ਦੇ ਤਲ ਗ੍ਰਹਿਣ-ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਦੇ ਤਲ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਉੱਪਰ ਡੋਲਦੇ ਮੰਨੇ ਗਏ।

ਤਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਇਸ ਸਿਸਟਮ ਵਿਚ ਇਕ ਗੋਲੇ ਨਾਲ ਲੱਗੇ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਇਸ ਗੋਲੇ ਦੇ ਬਾਹਰ ਇਕ ਹੋਰ ਗੋਲਾ ਜਿਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਚਾਲਕ ਆਖਦੇ ਹਨ, ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਚਾਲਕ ਸਾਰੇ ਸਿਸਟਮ ਨੂੰ ਚਲਾਉਣ ਲਈ ਬਲ ਮੁਹੱਈਆ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਬਲ ਕਾਰਨ ਹੀ ਖਗੋਲੀ ਪਿੰਡ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਚੱਕਰ ਲਗਾਉਂਦੇ ਹਨ।

14 ਸਦੀਆਂ ਇਸ ਸਿਸਟਮ ਦੀ ਪੂਰੀ ਮਾਨਤਾ ਬਣੀ, ਰਹੀ ਪਰ

16ਵੀਂ ਸਦੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਸ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਘਟਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈ ਅਤੇ 17ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਮੱਧ ਵਿਚ ਕਾਪਰਨੀਕਸ ਸਿਸਟਮ ਜਾਂ ਸੂਰਜ ਕੇਂਦਰੀ ਸਿਸਟਮ ਦੀ ਆਮਦ ਨੇ ਇਸ ਸਿਸਟਮ ਨੂੰ ਮਾਤ ਪਾ ਦਿੱਤੀ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਥਿ. ਮਾ. 8 : 279

ਟਾਲਮੀ, ਕਲਾਡੀਅਸ (Ptolemy, Claudius) : (ਲਗਭਗ 100—170 ਈ.) ਇਹ ਸਿੰਕਦਰੀਆ ਦਾ ਇਕ ਉੱਘਾ ਖਗੋਲਵੇਤਾ, ਭੂਗੋਲਵੇਤਾ ਅਤੇ ਗਣਿਤਵੇਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ ਜਿਸ ਦੀਆਂ ਖੋਜਾਂ ਨੇ ਆਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਨਸਲਾਂ ਉੱਤੇ ਬਹੁਤ ਡੂੰਘਾ ਅਸਰ ਪਾਇਆ। ਇਸ ਦੀ ਜੀਵਨੀ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਪਤਾ ਨਹੀਂ, ਇਸ ਦੇ ਪ੍ਰਫੁੱਲਤ ਹੋਣ ਦੇ ਸਮੇਂ (ਦੂਜੀ ਸਦੀ ਈ.) ਦਾ ਪਤਾ ਇਸ ਦੇ ਖਗੋਲੀ ਨਿਰੀਖਣਾਂ ਦੀਆਂ ਮਿਤੀਆਂ ਤੋਂ ਹੀ ਲਗਦਾ ਹੈ। ਕੁਝ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦਾ ਦਾਅਵਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਨੇ ਆਪਣਾ ਮੁੱਖ ਕੰਮ 127 ਤੋਂ 145 ਈ. ਦੌਰਾਨ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਲਗਭਗ 151 ਈ. ਤੱਕ ਸਰਗਰਮ ਰਿਹਾ। ਇਸ ਦੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਮਸ਼ਹੂਰੀ ਇਸ ਦੇ ਭੂ-ਕੇਂਦਰੀ ਸਿੱਧਾਂਤ ਕਰਕੇ ਹੋਈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਇਸ ਦਾ ਨਾਂ ਜੁੜ ਗਿਆ।

ਟਾਲਮੀ ਦੀ ਖਗੋਲ ਸਬੰਧੀ ਖੋਜ ਇਸ ਦੀ ਮਹਾਨ ਪੁਸਤਕ *He mathematike syntaxis* ("The mathematical Collections") ਵਿਚ ਦਰਜ ਹੈ ਜੋ ਬਾਅਦ ਵਿਚ *Ho megas astronomos* ("The Great Astronomer") ਦੇ ਨਾਂ ਨਾਲ ਜਾਣੀ ਜਾਣ ਲੱਗੀ। 9ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਅਰਬੀ ਖਗੋਲਵੇਤਾਵਾਂ ਨੇ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਦਾ ਨਾਂ *Almagest* ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ ਜੋ ਕਿ ਅੱਜ ਤੱਕ ਪ੍ਰਚੱਲਤ ਹੈ। ਇਸ ਦੀਆਂ 13 ਜਿਲਦਾਂ ਹਨ, ਅਸਲ ਵਿਚ ਇਹ ਯੂਨਾਨੀ ਖਗੋਲ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੇ ਨਤੀਜਿਆਂ ਦਾ ਸੰਕਲਨ ਹੈ ਅਤੇ ਹਿਪਾਰਕਸ ਅਤੇ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਖਗੋਲਵੇਤਾਵਾਂ ਤੇ ਕੰਮਾਂ ਬਾਰੇ ਗਿਆਨ ਦਾ ਸੋਮਾ ਹੈ। ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚੋਂ ਟਾਲਮੀ ਹਿਪਾਰਕਸ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਨੂੰ ਵੱਖਰਿਆਂ ਕਰਨਾ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੈ, ਅਸਲ ਵਿਚ ਟਾਲਮੀ ਨੇ ਹਿਪਾਰਕਸ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਦਾ ਆਪਣੇ ਨਿਰੀਖਣਾਂ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਸਾਰ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਜਿਲਦ ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਭੂ-ਕੇਂਦਰ ਸਿੱਧਾਂਤ, ਜੋ ਟਾਲਮੀ ਸਿਸਟਮ ਨਾਲ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ, ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਸਿਸਟਮ ਅਨੁਸਾਰ ਧਰਤੀ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਹੈ ਅਤੇ ਸਥਿਰ ਹੈ, ਬਾਕੀ ਗ੍ਰਹਿ ਇਸ ਦੁਆਲੇ ਘੁੰਮਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਦਾ ਇਹ ਸਿਸਟਮ 16ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਨਿਕੋਲਸ ਕਾਪਰਨੀਕਸ ਦੇ ਸੂਰਜ ਕੇਂਦਰੀ ਸਿਸਟਮ ਨੇ ਰੱਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਨੇ ਖਗੋਲੀ ਪਿੰਡਾਂ ਨੂੰ ਨਿਮਨ ਕ੍ਰਮ ਵਿਚ ਰੱਖਿਆ : ਧਰਤੀ (ਕੇਂਦਰ), ਚੰਦਰਮਾ, ਬੁੱਧ, ਸ਼ੁਕਰ, ਸੂਰਜ, ਮੰਗਲ, ਬ੍ਰਹਿਸਪਤ ਅਤੇ ਸ਼ਨਿਚਰ। ਇਸ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਿੰਡਾਂ ਦੀਆਂ ਗਤੀਆਂ ਵਿਚ ਅਸਮਤਾ ਵੀ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤੀ ਜਿਸ ਲਈ ਇਸ ਨੇ ਡੈਫਰੰਟਾਂ ਅਤੇ ਅਪਿਚੈਕਰਾਂ ਦਾ ਸਿਸਟਮ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸਮਝਿਆ। ਟਾਲਮੀ ਗ੍ਰਹਿਆਂ ਨੂੰ ਤਾਰਿਆਂ ਨਾਲੋਂ ਨੇੜੇ ਸਮਝਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਤਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਇਕ ਗੋਲੇ ਨਾਲ ਸਥਿਰ ਜਾਂ ਜੁੜੇ ਹੋਏ ਮੰਨਦਾ ਸੀ। ਟਾਲਮੀ ਦਾ ਇਹ ਵੀ ਵਿਚਾਰ ਸੀ ਕਿ ਇਸ ਗੋਲੇ ਦੇ ਬਾਹਰਲੇ ਪਾਸੇ ਕਈ ਹੋਰ ਗੋਲੇ ਹਨ। ਆਖਰੀ ਗੋਲੇ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਚਾਲਕ ਦਾ ਨਾਂ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਜਿਹੜਾ ਬਾਕੀ ਗੋਲਿਆਂ ਨੂੰ ਚਲਾਉਣ ਲਈ ਬਲ ਮੁਹੱਈਆ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਇਹ ਇਸ ਦੀ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਪ੍ਰਤੀ ਧਾਰਨਾ ਸੀ।

ਗਣਿਤ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਇਹ ਅੱਵਲ ਦਰਜੇ ਦਾ ਰੇਖਾ-ਗਣਿਤ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਸੀ। ਇਸ ਨੇ ਰੇਖਾ ਗਣਿਤ ਦੇ ਕਈ ਨਵੇਂ ਸਬੂਤ ਅਤੇ ਥਿਊਰਮਾਂ ਵਿਉਂਤ ਕੀਤੀਆਂ ਅਤੇ *Analemma* ਨਾਂ ਦੀ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਖਗੋਲ ਉੱਪਰ ਬਿੰਦੂਆਂ ਦੀ ਤਿੰਨ ਤਲਾਂ-ਖਿਤਜ, ਮਧਿਅੰਨ-ਰੇਖਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਵਰਟੀਕਲ ਜੋ ਆਪਸ ਵਿਚ

90° ਦਾ ਕੋਣ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਉਪਰ ਪ੍ਰਖੇਪਾਂ ਬਾਰੇ ਵਿਸਥਾਰਪੂਰਵਕ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ। ਇਕ ਹੋਰ ਪੁਸਤਕ Planisphaerium ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਤ੍ਰੈਵਿਮੀ ਪ੍ਰਖੇਪਾਂ ਬਾਰੇ ਵਰਣਨ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਨੇ ਇਕ ਕਲੰਡਰ ਵੀ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਜਿਹੜਾ ਮੌਸਮੀ ਸੂਚਨਾ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਤਾਰਿਆਂ ਦੇ ਚੜ੍ਹਨ ਅਤੇ ਛਿਪਣ ਬਾਰੇ ਵੀ ਦਸਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਦੀਆਂ ਹੋਰ ਗਣਿਤਕ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨਾਂ ਵਿਚ Hypotheseis ton planomenon ("The Planetary Hypothesis") ਅਤੇ ਦੋ ਹੋਰ ਰੇਖਾ-ਗਣਿਤੀ ਰਚਨਾਵਾਂ ਹਨ। ਇਕ ਵਿਦਵਾਨ ਅਨੁਸਾਰ ਟਾਲਮੀ ਨੇ ਮਕੈਨਿਕਸ ਉਪਰ ਤਿੰਨ ਪੁਸਤਕਾਂ ਅਤੇ ਇਕ ਹੋਰ ਵਿਦਵਾਨ ਅਨੁਸਾਰ ਸਿਰਫ ਇਕ ਪੁਸਤਕ Peri ropon ("On Balancing") ਲਿਖੀ।

ਪ੍ਰਕਾਸ਼ੀ ਘਟਨਾਵਾਂ ਉਪਰ ਟਾਲਮੀ ਦਾ ਕੰਮ ਇਸ ਦੀ Optica ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਦਰਜ ਹੈ ਜਿਸ ਦੀਆਂ ਪੰਜ ਜਿਲਦਾਂ ਹਨ। ਇਸ ਦੀ ਪੰਜਵੀਂ ਜਿਲਦ ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਅਪਵਰਤਣ ਸਿੱਧਾਂਤ ਉਪਰ ਵਰਣਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਨੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਉਚਾਈਆਂ ਉਪਰ ਖਗੋਲੀ ਪਿੰਡਾਂ ਤੋਂ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦੇ ਅਪਵਰਤਣ ਬਾਰੇ ਵਿਚਾਰ ਕੀਤੀ। ਪ੍ਰੇਖੀ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਦੇ ਹੱਲ ਸਬੰਧੀ ਇਹ ਪਹਿਲੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਹੈ ਜੋ ਲਿਖਤੀ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਾਹਮਣੇ ਆਈ। ਟਾਲਮੀ ਨੇ ਸੰਗੀਤ ਉਪਰ ਵੀ ਲਿਖਿਆ ਜੋ ਤਿੰਨ ਜਿਲਦਾਂ ਵਿਚ Harmonica ਨਾਂ ਨਾਲ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਟਾਲਮੀ ਦੀ ਜਿੰਨੀ ਦਿਲਚਸਪੀ ਖਗੋਲ ਜਾਂ ਗਣਿਤ ਵਿਚ ਸੀ ਉੰਨੀ ਹੀ ਭੂ-ਵਿਗਿਆਨ ਵਿਚ ਵੀ ਸੀ। ਭੂਗੋਲਵੇਤਾ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਟਾਲਮੀ ਦੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧੀ ਇਸ ਦੇ ਕੰਮ Geographike Gyphegesis (Guide to geography) ਕਰਕੇ ਹੈ ਜੋ 8 ਜਿਲਦਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਵਿਚ ਇਹ ਸੂਚਨਾ ਸ਼ਾਮਲ ਸੀ ਕਿ ਯੂਰਪ, ਏਸ਼ੀਆ ਅਤੇ ਅਫ਼ਰੀਕਾ ਵਿਚ ਥਾਵਾਂ ਦੇ ਨਕਸ਼ੇ ਅਤੇ ਸੂਚੀਆਂ ਕਿਵੇਂ ਤਿਆਰ ਕਰਨੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਉਸ ਸਮੇਂ ਇਕ ਮੁਢਲਾ ਕੰਮ ਸੀ। ਭਾਵੇਂ ਇਸ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਗਲਤੀਆਂ ਤੇ ਤਰ੍ਹੱਟੀਆਂ ਸਨ ਪਰ ਇਤਿਹਾਸਕ ਪੱਖੋਂ ਇਹ ਇਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਕੰਮ ਸੀ। Almagest ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹ ਗਾਈਡ ਵੀ ਆਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਨਸਲਾਂ ਲਈ ਲਾਹੇਵੰਦ ਸਾਬਤ ਹੋਈ।

ਭਾਵੇਂ ਇਹ ਪੱਕਾ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿ ਟਾਲਮੀ ਦੀ ਮੌਤ ਕਦੋਂ ਹੋਈ ਪਰ ਅਰਬੀ ਰਵਾਇਤਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਮੌਤ ਸਮੇਂ ਟਾਲਮੀ ਦੀ ਉਮਰ 78 ਸਾਲਾਂ ਦੀ ਸੀ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮੈ. 15 : 179; ਐਨ. ਅਮੈ. 22 : 752

ਟਾਲਮੀ ਬਿਊਰਮ : ਰੇਖਾ-ਗਣਿਤ ਵਿਚ ਇਹ ਬਿਊਰਮ ਇਕ ਚੱਕਰ ਵਿਚ ਖਿੱਚੀ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਚਤੁਰਭੁਜ ਵਾਸਤੇ ਇਕ ਜ਼ਰੂਰੀ ਅਤੇ ਉਪਯੁਕਤ ਪ੍ਰਤਿਬੰਧ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਦੂਜੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਚਤੁਰਭੁਜ ਦੇ ਸਿਖਰਾਂ ਵਿਚ ਦੀ ਗੁਜ਼ਰਨ ਵਾਲੇ ਇਕ ਚੱਕਰ ਦੀ ਹੋਂਦ ਵਾਸਤੇ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਚਤੁਰਭੁਜ ਦੀਆਂ ਸਮਮੁਖੀ ਭੁਜਾਂਵਾਂ ਦੀਆਂ ਲੰਬਾਈਆਂ ਦੇ ਗੁਣਨਫਲ ਦਾ ਜੋੜ ਇਸ ਦੇ ਵਿਕਰਣਾਂ ਦੀਆਂ ਲੰਬਾਈਆਂ ਦੇ ਗੁਣਨਫਲ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਸਮੀਕਰਨ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ $ab+cd=xy$ ਜਿਥੇ a, b, c, d ਭੁਜਾਂਵਾਂ ਅਤੇ x, y ਵਿਕਰਣਾਂ ਦੀਆਂ ਲੰਬਾਈਆਂ ਹਨ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮੈ. 8 : 283

ਟਾਲਮੈਨ, ਰਿਚਰਡ ਚੇਸ : ਇਸ ਭੌਤਿਕੀ ਰਸਾਇਣ-ਵਿਗਿਆਨੀ ਅਤੇ ਭੌਤਿਕ-ਵਿਗਿਆਨੀ ਦਾ ਜਨਮ 4 ਮਾਰਚ, 1881 ਨੂੰ ਮੈਸਾਚੂਸੈਟਸ ਵਿਚ ਵੈਂਸਟ ਨਿਊਟਨ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਇਸ

ਨੇ ਧਾਤਾਂ ਵਿਚ ਇਲੈਕਟ੍ਰਾਨਾਂ ਨੂੰ ਚਾਰਜ-ਵਾਹਕ ਕਣ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਦਰਸਾਇਆ ਅਤੇ ਇਲੈਕਟ੍ਰਾਨ ਦਾ ਪੁੰਜ ਪਤਾ ਲਾਇਆ। ਇਹ 1922-1948 ਤੱਕ ਪੈਸਾਡੀਨਾ ਵਿਖੇ ਕੈਲਿਫੋਰਨੀਆ ਇੰਸਟੀਚਿਊਟ ਆਫ ਟੈਕਨਾਲੋਜੀ ਵਿਚ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਅਤੇ ਗਰੈਜੂਏਟ ਸਟੱਡੀਜ਼ ਦਾ ਡੀਨ ਰਿਹਾ। ਇਸ ਨੇ ਸਟੈਟਿਸਟੀਕਲ ਮਕੈਨਿਕਸ (1927, 1938) ਅਤੇ ਸਾਪੇਖਤਾ ਸਿੱਧਾਂਤ (1927, 1934) ਉੱਤੇ ਪੁਸਤਕਾਂ ਛਾਪੀਆਂ। ਦੂਸਰੇ ਮਹਾਨ ਯੁੱਧ ਦੌਰਾਨ ਇਹ ਨੈਸ਼ਨਲ ਡਿਫੈਂਸ ਰਿਸਰਚ ਕਮੇਟੀ ਦਾ ਚੇਅਰਮੈਨ ਅਤੇ ਬਰਗੇਡੀਅਰ ਜਨਰਲ ਲੈਂਜਲੀ ਆਰ. ਗਰੋਵਜ਼ (ਪਰਮਾਣੂ ਬੰਬ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਹੋ ਰਹੇ ਫ਼ੌਜ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਦਾ ਮੁਖੀ) ਦਾ ਮੁੱਖ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਸਲਾਹਕਾਰ ਸੀ। ਲੜਾਈ ਤੋਂ ਮਗਰੋਂ ਇਹ ਯੂਨਾਈਟਿਡ ਨੇਸ਼ਨਜ਼ ਐਟਾਮਿਕ ਐਂਨਰਜੀ ਕਮਿਸ਼ਨ ਦੇ ਉਸ ਸਮੇਂ ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਪ੍ਰਤਿਨਿਧ ਬਰਨਾਰਡ ਐੱਮ. ਬਾਰੂਕ ਦਾ ਸਲਾਹਕਾਰ ਸੀ।

5 ਸਤੰਬਰ, 1949 ਨੂੰ ਕੈਲਿਫੋਰਨੀਆ ਵਿਚ ਪੈਸਾਡੀਨਾ ਵਿਖੇ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮੈ. 10 : 33

ਟਾਲਰ, ਅਰਨੈਸਟ : ਜਰਮਨੀ ਦੇ ਇਸ ਨਾਟਕਕਾਰ, ਕਵੀ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਕਿਰਿਆਵਾਦੀ ਦਾ ਜਨਮ 1 ਦਸੰਬਰ, 1893 ਨੂੰ ਪੂਰਬੀ ਪ੍ਰਸ਼ਾ ਵਿਚ ਸਾਮੋਤਸ਼ਿਨ (Samotshin) ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਪਹਿਲੇ ਵਿਸ਼ਵ-ਯੁੱਧ ਦੌਰਾਨ ਇਸ ਨੇ ਜਰਮਨੀ ਸੈਨਾ ਵਿਚ ਨੌਕਰੀ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਮਗਰੋਂ 1919 ਵਿਚ ਬਾਵੇਰੀਆ ਦੇ ਸਾਮਵਾਦੀ ਅੰਦੋਲਨ ਵਿਚ ਭਾਗ ਲੈਣ ਕਾਰਨ ਪੰਜ ਸਾਲ ਕੈਦ ਵਿਚ ਰਿਹਾ। ਆਪਣੀ ਕੈਦ ਦੌਰਾਨ ਇਸ ਨੇ ਕਈ ਨਾਟਕ ਲਿਖੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਵਧੇਰਿਆਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਯੁੱਧ-ਵਿਰੋਧੀ ਸੀ।

ਅਰਨੈਸਟ ਟਾਲਰ

ਆਪਣੇ ਇਸ ਵਿਸ਼ੇ ਕਾਰਨ ਇਹ ਜਰਮਨੀ ਦੇ ਨਾਟਕਕਾਰਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਗਟਾਉਵਾਦੀ ਲਹਿਰ ਦਾ ਆਗੂ ਬਣਿਆ। ਆਪਣੀ ਕੈਦ ਦੌਰਾਨ ਇਸ ਨੇ 'ਮੈਨ ਐਂਡ ਦੀ ਮਾਸਿਜ਼' ਨਾਮੀ ਨਾਟਕ ਲਿਖਿਆ ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਇਸ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸਿੱਧੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ। ਸੰਨ 1932 ਵਿਚ ਇਹ ਸਪੇਨ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉਥੇ ਇਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਕੈਦ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਦੇ ਹੋਏ 'ਲੁੱਕ ਬਰੂ ਦੀ ਬਾਰਜ਼' ਨਾਮੀ ਪੁਸਤਕ ਲਿਖੀ। 'ਆਈ ਵਾਜ਼ ਏ ਜਰਮਨ' (1934) ਇਸ ਦੀ ਸਵੈ-ਜੀਵਨੀ ਹੈ। ਸੰਨ 1936 ਵਿਚ ਇਹ ਅਮਰੀਕਾ ਗਿਆ। ਉਥੇ ਇਸ ਨੇ ਭਾਸ਼ਣ ਦਿੱਤੇ ਅਤੇ ਹੌਲੀਵੁੱਡ ਵਿਚ ਪਟ-ਕਥਾ ਲੇਖਕ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਨੇ

ਇਸ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਕਾਵਿਤਾਵਾਂ ਦੀਆਂ ਦੋ ਜਿਲਦਾਂ ਕੈਦ ਦੌਰਾਨ ਪੂਰੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ।

ਮਾਯੂਸੀ ਅਤੇ ਗਰੀਬੀ ਦੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਇਹ ਆਪਣੀ ਨੌਜਵਾਨ ਬੀਵੀ ਤੋਂ ਵੱਖ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ 22 ਮਈ, 1939 ਨੂੰ ਨਿਊਯਾਰਕ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਹੋਟਲ ਵਿਖੇ ਇਸ ਨੇ ਆਤਮ-ਹੱਤਿਆ ਕਰ ਲਈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਅਮੇ. 26 : 676; ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 10 : 32; ਕੋਲ ਐਨ. 19 : 400

ਟਾਲਰਾਂ ਪੇਰੀਗੌਰ (Talleyrand Perigord) : ਇਹ ਫਰਾਂਸ ਦਾ ਇਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਨੀਤੀਵੇਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸਦਾ ਜਨਮ 13 ਫਰਵਰੀ ਸੰਨ 1754 ਵਿਚ ਪੈਰਿਸ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਇਹ ਆਪਣੇ ਤਿੰਨ ਭਰਾਵਾਂ ਵਿਚੋਂ ਦੂਜੇ ਨੰਬਰ ਤੇ ਸੀ ਅਤੇ ਵਡੇ ਭਰਾ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਜਾਣ ਕਾਰਨ ਇਸ ਨੂੰ ਵੱਡਾ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਆਪਣੇ ਲੰਗਡੇਪਣ ਦੇ ਕਾਰਨ ਇਹ ਫੌਜ ਵਿਚ ਨਾ ਜਾ ਸਕਿਆ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਮਰਜ਼ੀ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਪਾਦਰੀ ਪੁਣੇ ਦੀ ਸਿਖਲਾਈ ਮਿਲਣ ਲੱਗੀ। ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ ਨੇ ਉਸ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਤਿੰਨ ਭਾਗਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡ ਕੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਪੜਾਅ—1789 ਈ. ਵਿਚ ਈਸਾਈ ਬਣਨ ਤੋਂ ਦੇਸ਼ ਨਿਕਾਲੇ ਤੱਕ; ਦੂਜਾ ਪੜਾਅ—ਦੇਸ਼ ਨਿਕਾਲੇ ਤੋਂ 1815 ਵਿਚ ਪੈਰਿਸ ਦੀ ਸੰਧੀ ਤੱਕ; ਅਤੇ ਤੀਜਾ ਪੜਾਅ—ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਸਥਾਪਤੀ ਤੋਂ ਉਸ ਦੀ ਮੌਤ (1838) ਤੱਕ ਦਾ ਮਿਥਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।

1789 ਵਿਚ ਓਟਨ (Auton) ਦਾ ਪਾਦਰੀ ਬਣ ਕੇ ਜਦੋਂ ਉਸ ਨੇ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ ਕਿ ਇਹ ਕੰਮ ਉਸ ਦੀਆਂ ਖਾਹਿਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਵਿਚ ਅਸਮਰਥ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਵਿੱਤ-ਮੰਤਰੀ ਦੇ ਨਾਲ ਆਪਣਾ ਸੰਪਰਕ ਪੈਦਾ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਆਪਣਾ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਜੀਵਨ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। ਵਰਸੇਲਜ਼ ਦੇ ਸ਼ਾਂਤੀ ਦਰਬਾਰ ਦੀ ਪਾਰਟੀ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਰਿਪਬਲਿਕ ਪਾਰਟੀ ਵਿਚ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਸਟੇਟਸ ਜਨਰਲ ਦੀ ਮੀਟਿੰਗ ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਓਟਨ ਦਾ ਡਿਪਟੀ ਚੁਣਿਆ ਗਿਆ। ਸਰਕਾਰ ਇਸ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਵਿਚ ਨਾ-ਕਾਮਯਾਬ ਰਹੀ। ਬੈਸਟਿਲ ਉੱਤੇ ਕਬਜ਼ੇ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਨੈਸ਼ਨਲ ਅਸੈਂਬਲੀ ਨੇ ਇਸਨੂੰ ਆਪਣਾ ਨੇਤਾ ਚੁਣ ਲਿਆ। 16 ਫਰਵਰੀ, 1790 ਵਿਚ ਇਸਨੂੰ ਨੈਸ਼ਨਲ ਅਸੈਂਬਲੀ ਦਾ ਪ੍ਰਧਾਨ ਚੁਣਿਆ ਗਿਆ। ਪਾਦਰੀਆਂ ਦਾ ਜਦੋਂ ਸੰਵਿਧਾਨ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਇਸ ਨੇ ਇਸ ਪ੍ਰਤੀ ਆਪਣੀ ਵਫ਼ਾਦਾਰੀ ਦਿਖਾਈ ਅਤੇ ਇੰਜ ਇਸਨੇ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਪਾਦਰੀ ਮੰਡਲ ਨੂੰ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਰੂਪ ਦਿੱਤਾ। ਅਗਸਤ 1792 ਵਿਚ ਇਸ ਤੇ ਰਾਜ ਭਗਤ ਹੋਣ ਦਾ ਦੋਸ਼ ਲਾਇਆ ਗਿਆ ਪਰ ਦਾਂਤਾ (Danton) ਨੇ ਇਸ ਦਾ ਪੱਖ ਲਿਆ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਨਿਰਦੋਸ਼ ਹੀ ਠਹਿਰਾਇਆ ਗਿਆ ਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਮੁੜ ਬਰਤਾਨੀਆ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਪਰ ਇਹ ਦੋਸ਼ ਉਸ ਦੀ ਗ਼ੈਰ ਹਾਜ਼ਰੀ ਵਿਚ ਫੇਰ ਉਘਾੜੇ ਗਏ ਅਤੇ ਜਦੋਂ ਇਹ ਫ਼ਰਾਂਸ ਵਾਪਸ ਮੁੜਿਆ ਤਾਂ ਇਸ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਸਾਰੀ ਤਾਕਤ ਖੁੱਸ ਚੁਕੀ ਸੀ। ਸੰਨ 1797 ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਕਾਫ਼ੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਾਲਾ ਵਿਭਾਗ ਲੈਣ ਵਿਚ ਸਫ਼ਲਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲਈ ਪਰ ਹੁਣ ਇਸ ਤੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਲੂਈ ਅਠਾਰਵੇਂ ਦੇ ਏਜੰਟਾਂ ਨਾਲ ਗੱਠਜੋੜ ਦਾ ਸ਼ੱਕ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਨੂੰ 1799 ਵਿਚ ਅਸਤੀਫ਼ਾ ਦੇਣਾ ਪਿਆ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਕ ਰਿਪਬਲਿਕਨ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਇਸ ਦਾ ਜੀਵਨ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਖ਼ਤਮ ਹੋ ਗਿਆ।

ਨੈਪੋਲੀਅਨ ਬੋਨਾਪਾਰਟ ਦਾ ਇਹ ਪੂਰਾ ਵਫ਼ਾਦਾਰ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਨੈਪੋਲੀਅਨ ਨੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਬਣਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸਾਰੇ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਜਿੱਤਣ

ਦੀਆਂ ਯੋਜਨਾਵਾਂ ਬਣਾਈਆਂ ਤਾਂ ਟਾਲੇਰਾਂ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਇਸ ਤੋਂ ਰੋਕਣ ਦੇ ਯਤਨ ਕੀਤੇ ਪਰ ਅਸਫ਼ਲ ਰਿਹਾ। 1806 ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ 'ਪ੍ਰਿੰਸ' ਅਤੇ 'ਡਿਊਕ-ਡੀ-ਬੈਨਵੈਟ' ਦੀਆਂ ਉਪਾਧੀਆਂ ਮਿਲੀਆਂ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨਾਲ ਝਗੜੇ ਦੇ ਬਾਅਦ 1807 ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਜਾਗੀਰ ਤੇ ਵਾਪਸ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਦਾ ਨੈਪੋਲੀਅਨ ਨਾਲੋਂ ਟੁੱਟਣਾ ਇਸ ਲਈ ਲਾਭਦਾਇਕ ਸਾਬਤ ਹੋਇਆ ਕਿਉਂਕਿ 1814 ਵਿਚ ਨੈਪੋਲੀਅਨ ਦੀ ਹਾਰ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਬੋਰਬੋਨ ਖ਼ਾਨਦਾਨ ਦੀ ਵਾਪਸੀ ਹੋਈ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਂਤਕ ਸਰਕਾਰ ਵਿਚ ਇਹ ਮੁੜ ਨੇਤਾ ਬਣ ਗਿਆ। ਇਕ ਵਾਰੀ ਫੇਰ ਇਸ ਨੂੰ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਮਾਮਲਿਆਂ ਦਾ ਮੰਤਰੀ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ। ਕਾਂਗਰਸ ਆਫ਼ ਵਿਆਨਾ ਵਿਚ ਸਫ਼ਲਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਵਿਚ ਇਸਦੀ ਜਿੱਤ ਵੀ ਸੀ ਅਤੇ ਇਹ ਇਸਦੀ ਫ਼ਰਾਂਸ ਨੂੰ ਇਕ ਵੱਡੀ ਦੇਣ ਵੀ ਸੀ। ਵਿਆਨਾ ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਇੰਗਲੈਂਡ ਅਤੇ ਆਸਟਰੀਆ ਦਾ ਇਕ ਪਾਸੇ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਰੂਸ ਅਤੇ ਪਰਸ਼ੀਆ ਦੇ ਝਗੜਿਆਂ ਦਾ ਪੂਰਾ ਲਾਭ ਉਠਾਇਆ ਅਤੇ ਫ਼ਰਾਂਸ ਲਈ ਇਕ ਚੰਗੀ ਲਾਭਦਾਇਕ ਸੰਧੀ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਇਸ ਦੇ ਏਨਾ ਵੱਡਾ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਲੂਈ ਨੇ 1815 ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਮੰਤਰੀ ਦੇ ਅਹੁਦੇ ਤੋਂ ਹਟਾ ਦਿੱਤਾ।

15 ਸਾਲ ਬਾਅਦ 76 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਇਹ ਮੁੜ ਸੱਤਾ ਵਿਚ ਆਇਆ ਅਤੇ ਲੂਈ ਫ਼ਿਲਿਪ ਦੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਬਣਨ ਵਿਚ ਹਮਾਇਤ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਤੇ ਟਾਲਰਾਂ ਦਾ ਮਾਣ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਰਾਜਦੂਤ ਬਣਾ ਕੇ ਲੰਡਨ ਭੇਜਿਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਦੇ ਅੰਤਲੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਮੁੜ-ਚਰਚ ਵਿਚ ਭੇਜਿਆ ਗਿਆ। ਪਰ ਫ਼ਰਾਂਸੀਸੀ ਇਸ ਨੂੰ ਨੈਪੋਲੀਅਨ ਨਾਲ ਧੋਖਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੀ ਸਮਝਦੇ ਸਨ। ਮਈ, 1838 ਈ. ਵਿਚ ਪੈਰਿਸ ਵਿਖੇ ਉਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਅਮੇ. 26 : 243

ਟਾਲਾਉਡ ਟਾਪੂ : ਇਹ ਇੰਡੋਨੇਸ਼ੀਆ ਦੇ ਟਾਪੂ ਹਨ ਜਿਹੜੇ ਫ਼ਿਲਪੀਨ ਦੇ ਮਿਨਾਡਾਉ ਟਾਪੂ ਤੋਂ ਦੱਖਣ-ਪੂਰਬ ਵੱਲ ਅਤੇ ਇੰਡੋਨੇਸ਼ੀਆ ਦੇ ਸੈਲੇਬੀਜ਼ ਟਾਪੂਆਂ ਦੇ ਉੱਤਰ-ਪੂਰਬ ਵੱਲ ਵਾਕਿਆ ਹਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਕੀ ਪੱਖੋਂ ਉੱਤਰੀ ਸੈਲੇਬੀਜ਼ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹਨ। ਇਸ ਸਮੂਹ ਵਿਚ ਕਾਰਾਕੋਲਾਂਗ ਸਲੇਬਾਬੂ ਕਾਬੂਰੂਆਂਗ ਅਤੇ ਅਨੇਕਾਂ ਉਪ-ਦੀਪ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੁੱਲ ਖੇਤਰਫਲ 1281 ਵ. ਕਿ. ਮੀ. ਹੈ ਅਤੇ ਆਬਾਦੀ 15,683 (1971) ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਕਾਰਾਕੋਲਾਂਗ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਟਾਪੂ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਟਾਪੂਆਂ ਉੱਤੇ ਕਈ ਪਹਾੜੀਆਂ ਹਨ। ਕਾਰਾਕੋਲਾਂਗ ਟਾਪੂ ਦੇ ਤੱਟ ਉੱਤੇ 680 ਮੀ. ਉੱਚੀ ਪਹਾੜੀ ਹੈ ਜਿਸ ਦੀਆਂ ਢਲਾਣਾਂ ਜੰਗਲਾਂ ਨਾਲ ਢਕੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ ਜਿਥੋਂ ਕਈ ਕਿਸਮਾਂ ਦੀ ਲੱਕੜੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵੱਡਾ ਸ਼ਹਿਰ ਅਤੇ ਰਾਜਧਾਨੀ ਬੇਓ ਹੈ। ਇਹ ਟਾਪੂ ਸੰਗੀਹੇ ਦੇ ਸ਼ਹਿਜ਼ਾਦਿਆਂ ਅਧੀਨ ਰਹੇ ਹਨ।

4°20' ਉ. ਵਿਭ.; 126° 50' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9 : 783

ਟਾਲਾਨ, ਜੀਨ (Talan Jean) : ਫ਼ਰਾਂਸ ਦੇ ਇਸ ਉੱਘੇ ਸਿਆਸਤਦਾਨ ਅਤੇ ਨਿਊ ਫ਼ਰਾਂਸ (ਕੈਨੇਡਾ) ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਦਾ ਜਨਮ 1625 ਈ. ਦੇ ਲਗਭਗ ਸਾਲੋਨ ਸੁਰ-ਮਾਰਨ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। 28 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਇਹ ਫ਼ਰਾਂਸੀਸੀ ਸੈਨਾ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਇਆ। 1653 ਈ. ਵਿਚ ਇਹ ਫ਼ਰਾਂਸੀਸੀ ਸੈਨਾ ਦਾ, 1665 ਵਿਚ ਬੈਲਜੀਅਮ ਪ੍ਰਾਂਤ (Hainaut) ਦਾ ਅਤੇ 1665 ਵਿਚ ਨਿਊ ਫ਼ਰਾਂਸ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਬਣਿਆ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਲੂਈ ਚੌਦਵਾਂ ਅਤੇ ਉਸ ਦਾ ਮੰਤਰੀ

ਜੀਨ ਕਲੋਬਰਟ ਇਹ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਟਾਲਾਨ ਬਸਤੀ ਲਈ ਆਰਥਿਕ ਆਜ਼ਾਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰੇ। ਇਸ ਮੰਤਵ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਟਾਲਾਨ ਨੇ ਬਸਤੀਆਂ ਵਸਾਉਣ ਲਈ ਭੂਮੀ ਸਾਫ਼ ਕਰਵਾਈ, ਉਦਯੋਗੀਕਰਣ ਲਿਆਉਣ ਦੀ ਆਸ ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਆਰਥਿਕਤਾ ਵਿਚ ਵੰਨ-ਸੁਵੰਨਤਾ ਨੂੰ ਅਤੇ ਕੈਨੇਡਾ, ਪੱਛਮੀ ਦੀਪ-ਸਮੂਹ ਅਤੇ ਫਰਾਂਸ ਨਾਲ ਪਿਛਲੇ ਵਪਾਰ ਨੂੰ ਹੱਲਾ ਸ਼ੇਰੀ ਦੇਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ। ਸਮੇਂ ਦੀ ਬੁਝ ਅਤੇ ਫਰਾਂਸ ਤੋਂ ਮਾਲੀ ਸਹਾਇਤਾ ਦੀ ਘਾਟ ਕਾਰਨ ਇਸ ਦੀਆਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਰੁਕਾਵਟ ਪੈਦਾ ਹੋ ਗਈ।

ਉੱਤਰੀ ਅਮਰੀਕਾ ਵਿਖੇ ਫਰਾਂਸੀਸੀ ਮੰਗਾਂ ਮੁੜ ਤੋਂ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਅਤੇ ਸੇਂਟ ਲਾਰੈਂਸ ਨੂੰ ਫਰਾਂਸ ਦੇ ਮੱਧ ਵਿਚ ਸੁਤੰਤਰ ਨਗਰ ਦੀਆਂ ਸਰਗਰਮੀਆਂ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਆਸ ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਬਰਤਾਨੀਆ ਦੀ ਧਮਕੀ ਦੇ ਵਿਰੋਧ ਵਿਚ ਖੋਜ ਯਾਤਰਾਵਾਂ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ। ਗਿਰਜੇ ਅਤੇ ਵਪਾਰਕ ਏਕਾਧਿਕਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਇਸ ਦੀਆਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕੀਤਾ।

ਫਰਾਂਸ ਵਾਪਸ ਆਉਣ ਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਤੋਸ਼ੇਖਾਨੇ ਵਿਚ ਖਿਦਮਤਗਾਰ ਅਤੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਸ਼ਾਹੀ ਚੈਂਬਰ ਦਾ ਸਕੱਤਰ ਨਿਯੁਕਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1675 ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ (Comte d'orsainbilla) ਦੇ ਖਿਤਾਬ ਨਾਲ ਸਨਮਾਨਿਆ ਗਿਆ।

24 ਨਵੰਬਰ, 1694 ਈ. ਨੂੰ ਪੈਰਿਸ ਵਿਖੇ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.—ਮੈਗ. ਐਨ. ਬਾਇ 10 : 339; ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9 : 790

ਟਾਲਾਰਾ : ਉੱਤਰੀ-ਪੱਛਮੀ ਪੀਰੂ ਦੇ ਸ਼ਾਂਤ ਮਹਾਂਸਾਗਰ ਨਾਲ ਲਗਵੇਂ ਪਯੂਰਾ ਡਿਪਾਰਟਮੈਂਟ ਦਾ ਸ਼ਹਿਰ ਅਤੇ ਬੰਦਰਗਾਹ ਹੈ। ਅੱਜਕਲ੍ਹ ਇਹ ਤੇਲ ਉਤਪਾਦਕ ਖੇਤਰ ਦੀ ਵੱਡੀ ਬੰਦਰਗਾਹ ਹੈ। ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਨੇੜੇ ਹੀ ਐਮਾਟਾਪ ਪਰਬਤਾਂ ਦੀਆਂ ਪੱਥੀਆਂ ਵਿਚ ਲਾਬੀ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਡੂੰਘੇ ਟੋਏ ਹਨ। ਸਪੇਨੀ ਜਹਾਜ਼ਰਾਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਟੋਏਆਂ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਜਹਾਜ਼ਾਂ ਦੀਆਂ ਦਰਾੜਾਂ ਬੰਦ ਕਰਨ ਲਈ ਲੁੱਕ ਪਿਘਲਾਇਆ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਨੀਵੇਂ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਪੀਰੂ ਦਾ ਪਹਿਲਾਂ ਤੇਲ ਖੂਹ 1850 ਈ. ਵਿਚ ਖੋਦਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਨੂੰ ਅੰਤਰ-ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪੈਟਰੋਲ ਕੰਪਨੀ ਨੇ ਉਸਾਰਿਆ ਅਤੇ ਉੱਨਤ ਕੀਤਾ। ਇਸੇ ਕੰਪਨੀ ਨੇ ਆਮ ਸ਼ਹਿਰੀ ਸਹੂਲਤਾਂ ਵੀ ਮੁਹੱਈਆ ਕਰਵਾਈਆਂ ਅਤੇ ਕਾਮਿਆਂ ਲਈ ਘਰ, ਸਕੂਲ ਅਤੇ ਹਸਪਤਾਲ ਵਗੈਰਾ ਬਣਵਾਏ।

ਆਬਾਦੀ—55,122 (1981)

4° 35' ਦ. ਵਿਭ.; 81° 25' ਪ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 11 : 518

ਟਾਲਾਵੇਰਾ ਡੇ ਲਾ ਰੇਨਾ : ਕੇਂਦਰੀ ਸਪੇਨ ਵਿਚ ਟੋਲੀਡੋ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦਾ ਟੋਲੀਡੋ ਤੋਂ 65 ਕਿ. ਮੀ. ਪੱਛਮ-ਉੱਤਰ-ਪੱਛਮ ਵੱਲ ਵਾਕਿਆ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ। ਇਹ ਰੋਮਨਾਂ ਵੇਲੇ ਦਾ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਅਲਫਾਂਸੋ ਛੇਵੇਂ ਨੇ 1083 ਈ. ਵਿਚ ਖੂਰਾਂ ਤੋਂ ਜਿੱਤਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਅਗੋਂ ਆਪਣੀ ਰਾਣੀ ਨੂੰ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। 16ਵੀਂ ਤੋਂ 18ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੌਰਾਨ ਇਹ ਊਨੀ ਕੱਪੜੇ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਦੌਰਾਨ ਇਹ ਰੇਸ਼ਮੀ ਕੱਪੜੇ, ਟਾਈਲਾਂ ਅਤੇ ਮਿੱਟੀ ਦੇ ਭਾਂਡੇ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਵੀ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। 18ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਮਿੱਟੀ ਦੇ ਭਾਂਡੇ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਕੰਮ ਕੁਝ ਘਟਿਆ ਅਤੇ 20ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਇਹ ਫਿਰ ਉੱਨਤ ਹੋਇਆ। ਇਥੋਂ ਦੀ 1748 ਈ. ਦੀ ਸਥਾਪਿਤ

ਰੇਸ਼ਮੀ ਕੱਪੜੇ ਦੀ ਮਿਲ 1851 ਈ. ਵਿਚ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਗਈ। ਵੀਹਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਟੇਗਸ ਦਰਿਆ ਦੇ ਸੱਜੇ ਪਾਸੇ ਦੀ ਜ਼ਮੀਨ ਦੀ ਸਿੰਜਾਈ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਇਸ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਕਾਫ਼ੀ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਹੋਣ ਲੱਗ ਪਈ ਅਤੇ ਸਿੱਟੇ ਵਜੋਂ ਇਥੋਂ ਦੀ ਸੱਨਅਤ ਦਾ ਮੁੱਖ ਆਧਾਰ ਵੀ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਹੀ ਹੋ ਗਈ। ਦੁੱਧ ਦੀ ਪ੍ਰਾਸੈਸਿੰਗ, ਜੈਤੂਨ ਦਾ ਤੇਲ ਅਤੇ ਜ਼ਰਾਇਤੀ ਮਸ਼ੀਨਰੀ ਬਣਾਉਣਾ, ਇਥੋਂ ਦੀਆਂ ਮੁੱਖ ਸੱਨਅਤਾਂ ਹਨ।

ਆਬਾਦੀ—64,136 (1981)

39° 57' ਉ. ਵਿਭ.; 4° 50' ਪ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 11 : 519

ਟਾਲਿਟ : ਇਹ ਇਕ ਕਿਸਮ ਦਾ ਸ਼ਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਯਹੂਦੀ ਮਰਦਾਂ ਵੱਲੋਂ ਸਵੇਰ ਦੀ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਵੇਲੇ ਪਹਿਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਦਾ ਆਗੂ ਤਾਂ ਇਸ ਨੂੰ ਦੁਪਹਿਰ ਮਗਰੋਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਵੇਲੇ ਵੀ ਪਹਿਨਦਾ ਹੈ। ਯੋਮ ਕਿਪੂਰ ਦੇ ਉਤਸਵ ਸਮੇਂ ਆਦਮੀ ਇਸ ਨੂੰ ਪੰਜੇ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾਵਾਂ ਵੇਲੇ ਪਹਿਨਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਤਿਸ਼ਾ ਬੀ-ਅਵ ਦੇ ਉਤਸਵ ਦੌਰਾਨ ਕੇਵਲ ਦੁਪਹਿਰ ਮਗਰੋਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਸਮੇਂ ਹੀ ਪਹਿਨਦੇ ਹਨ।

ਚੌਰਸ ਸ਼ਕਲ ਦੇ ਇਸ ਊਨੀ (ਜਾਂ ਕਦੇ ਕਦੇ ਰੇਸ਼ਮੀ) ਸ਼ਾਲ ਵਿਚ ਕਾਲੀਆਂ ਜਾਂ ਨੀਲੀਆਂ ਧਾਰੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਬਾਈਬਲ ਵਿਚ ਦੱਸੇ ਗਏ ਅਨੁਸਾਰ ਚਾਰੇ ਕੋਨਿਆਂ ਨਾਲ ਝਾਲਰ ਲੱਗੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਕਦੇ ਕਦੇ ਕਢਾਈ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਇਕ ਕੱਲਰ ਵੀ ਟੰਗਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਉੱਤੇ ਟਾਲਿਟ ਪਹਿਨੇ ਜਾਣ ਮਗਰੋਂ ਗਈ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਅਸ਼ੀਰਵਾਦ ਅੰਕਿਤ ਕੀਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਦੋ ਝਾਲਰਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਵਾਲੇ ਪਾਸੇ ਅਤੇ ਦੋ ਪਿਛਲੇ ਪਾਸੇ ਗਿਰੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਆਮ ਕਰਕੇ ਇਸ ਪਵਿੱਤਰ ਆਤਮਾ ਵਾਲੇ ਯਹੂਦੀ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਟਾਲਿਟ ਵਿਚ ਵਲ੍ਹੇਟ ਕੇ ਦਫਨਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਮੰਤਵ ਲਈ ਟਾਲਿਟ ਦੀ ਇਕ ਝਾਲਰ ਪਹਿਲਾਂ ਕੱਟ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9 : 789

ਟਾਲੀਗੰਜ : ਪੱਛਮੀ ਬੰਗਾਲ ਰਾਜ (ਭਾਰਤ) ਵਿਚ ਕਲਕੱਤਾ ਬੰਦਰਗਾਹ ਤੋਂ 6 ਕਿ. ਮੀ. ਦੱਖਣ ਵਿਚ ਵਾਕਿਆ ਇਹ ਕਲਕੱਤੇ ਦਾ ਉਪਨਗਰ ਹੈ ਜਿਥੋਂ ਕਲਕੱਤੇ ਵੱਲ ਬਿਜਲੀ ਨਾਲ ਚੱਲਣ ਵਾਲੀਆਂ ਛੋਟੀਆਂ ਰੇਲ ਗੱਡੀਆਂ ਚੱਲਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ 1901 ਈ. ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਲਕੱਤਾ ਦੇ ਉਪਨਗਰ ਵਜੋਂ ਵੱਖਰੀ ਮਿਊਂਸਪਲਟੀ ਵਾਲਾ ਸ਼ਹਿਰ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਪਰ ਇਸ ਸਾਲ ਇਸ ਨੂੰ ਵੱਖਰੀ ਮਿਊਂਸਪਲਟੀ ਦਾ ਦਰਜਾ ਮਿਲ ਗਿਆ। ਅੱਜਕਲ੍ਹ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਉੱਤਰੀ ਹਿੱਸਾ ਕਲਕੱਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਮਿਲ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਟੀਪੂ ਸੁਲਤਾਨ ਰਾਜੇ ਦੇ ਉੱਤਰਾਧਿਕਾਰੀਆਂ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਦਾ ਰਿਹਾਇਸ਼ੀ ਅਸਥਾਨ ਰਿਹਾ ਹੈ।

22° 30' ਉ. ਵਿਭ.; 88° 19' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਇੰਪ. ਗ. ਇੰਡ. 23 : 407

ਟਾਲੀਡੋ : ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਉੱਤਰ-ਪੱਛਮੀ ਓਹਾਈਓ ਰਾਜ ਦਾ ਇਹ ਇਕ ਸ਼ਹਿਰ ਅਤੇ ਲੂਕਸ ਕਾਉਂਟੀ ਦਾ ਸਦਰ-ਮੁਕਾਮ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਇਹੀ ਝੀਲ ਦੇ ਦੱਖਣ-ਪੱਛਮੀ ਸਿਰੇ ਤੇ, ਮਾਅਰੀ ਦਰਿਆ ਦੇ ਮੁਹਾਣੇ ਉੱਤੇ, ਕਲੀਵਲੈਂਡ ਤੋਂ 154 ਕਿ. ਮੀ. (96 ਮੀਲ) ਪੱਛਮ ਵੱਲ ਵੱਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਹ ਇਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ

ਨਿਰਮਾਣ ਅਤੇ ਤਜਾਰਤੀ ਕੇਂਦਰ ਅਤੇ ਮਹਾਨ ਝੀਲਾਂ ਉੱਪਰ ਪੈਂਦੀ ਮੁੱਖ ਬੰਦਰਗਾਹ ਹੈ। ਆਰੰਭ ਵਿਚ ਇਸ ਸਥਾਨ ਤੇ ਕਈ ਲੜਾਈਆਂ ਵੀ ਹੁੰਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ। ਇਸ ਦੇ ਨੇੜੇ ਹੀ 1794 ਈ. ਵਿਚ ਫਾਲਨ ਟਿੰਬਰਜ਼ ਦੀ ਲੜਾਈ ਹੋਈ। ਸੰਨ 1795 ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ 1817 ਵਿਚਕਾਰ ਕਈ ਇੰਡੀਅਨ ਸੰਧੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਇਹ ਇਲਾਕਾ ਗੋਰੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਆਬਾਦ ਹੋਣ ਲਈ ਖੋਲ੍ਹ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1803-05 ਵਿਚ ਫੋਰਟ ਇੰਡਸਟਰੀ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤੀ ਗਈ ਅਤੇ 1812 ਈ. ਦੇ ਯੁੱਧ ਉਪਰੰਤ ਪੱਕੀ ਬਸਤੀ ਸਥਾਪਿਤ ਹੋ ਗਈ। ਸੰਨ 1833 ਵਿਚ ਪੋਰਟ ਲਾਰੈਂਸ (1817) ਅਤੇ ਵਿਸਚੁਲਾ (1832) ਨਾਂ ਦੇ ਪਿੰਡਾਂ ਨੂੰ ਇਕੱਠਾ ਕਰਕੇ ਸਪੇਨ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਪੈਂਦੇ ਟਾਲੀਡੋ ਨਾਂ ਦੇ ਸ਼ਹਿਰ ਪਿਛੇ ਇਸ ਥਾਂ ਦਾ ਨਾਂ ਵੀ ਟਾਲੀਡੋ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ। ਸੰਨ 1837 ਵਿਚ ਇਸ ਥਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਹਿਰ ਵਜੋਂ ਨਿਰਮਿਤ ਕਰਨ ਸਮੇਂ ਦੋਹਾਂ ਵਿਚ ਝਗੜਾ ਹੋ ਗਿਆ ਜਿਸ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ 1835-36 ਈ. 'ਟਾਲੀਡੋ ਯੁੱਧ' ਹੋਇਆ। ਫੈਡਰਲ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਵਿਚ ਪੈ ਕੇ ਇਹ ਝਗੜਾ ਨਿਪਟਾ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਝਗੜੇ ਵਾਲਾ ਇਲਾਕਾ ਓਹਾਈਓ ਰਾਜ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।

ਸੰਨ 1830-40 ਵਿਚਕਾਰ ਸੜਕਾਂ ਦੇ ਬਣਨ ਅਤੇ ਵਾਥੈਸ਼ ਇਰੀ ਮਾਮੀ ਅਤੇ ਇਰੀ ਨਹਿਰਾਂ ਦੇ ਬਣਨ ਨਾਲ ਅਤੇ 1844 ਈ. ਵਿਚ ਗੈਸ ਅਤੇ ਤੇਲ ਦੇ ਭੰਡਾਰ ਮਿਲਣ ਨਾਲ ਇਥੋਂ ਦੇ ਉਦਯੋਗਿਕ ਵਿਕਾਸ ਨੂੰ ਬਹੁਤਾ ਹੁਲਾਰਾ ਮਿਲਿਆ।

ਇਸ ਵੇਲੇ ਇਹ ਤਜਾਰਤ, ਉਦਯੋਗ ਅਤੇ ਢੋਆ-ਢੁਆਈ ਦਾ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਕੇਂਦਰ ਹੈ। ਟਾਲੀਡੋ ਬੰਦਰਗਾਹ ਸੇਂਟ ਲਾਰੈਂਸ ਸੀਵੇ ਨਾਂ ਦੇ ਜਲ-ਮਾਰਗ ਨਾਲ ਜੁੜੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਇਹ ਬਿਟੂਮਨੀ ਕੋਲੇ ਦੀ ਲਦਾਈ ਲਈ ਦੁਨੀਆ-ਭਰ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਬੰਦਰਗਾਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਹੈ। ਇਥੇ ਤੇਲ ਸਾਫ਼ ਕਰਨ ਦੇ ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਕਾਰਖਾਨੇ ਹਨ। ਦੇਸ਼ ਦੀਆਂ ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਦੀਆਂ ਚਾਰ ਵੱਡੀਆਂ ਫਰਮਾਂ ਦਾ ਇਥੇ ਮੁੱਖ ਦਫ਼ਤਰ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਫਰਮ ਇਥੇ ਹੀ ਕਾਰਾਂ ਅਤੇ ਇਮਾਰਤਾਂ ਦੇ ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਤਿਆਰ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇਥੇ ਮੋਟਰ ਗਡੀਆਂ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹਿੱਸੇ, ਪਲਾਸਟਿਕ ਦਾ ਸਮਾਨ, ਪੈਟਰੋਲੀਅਮ, ਭਾਰ ਤੇਲਣ ਵਾਲੀਆਂ ਮਸ਼ੀਨਾਂ, ਭੱਠੀਆਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਐਂਜ਼ਾਰ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਇਹ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਆਫ਼ ਟਾਲੀਡੋ ਦੀ ਸੀਟ ਹੈ। ਇਥੇ ਕਲਾ ਦਾ ਇਕ ਅਜਾਇਬ ਘਰ, ਚਿੜੀਆ ਘਰ, ਮੁੱਖ ਰੋਮਨ ਕੈਥੋਲਿਕ ਗਿਰਜਾ ਅਤੇ ਇਕ ਆਰਕੈਸਟਰਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਨੇੜੇ ਹੀ ਕੋਨ ਕ੍ਰੀਕ ਸਟੇਟ ਪਾਰਕ ਅਤੇ ਘੋੜਿਆਂ ਦੀ ਦੌੜ ਲਈ ਟਾਲੀਡੋ ਰੇਸਵੇ ਪਾਰਕ ਵੀ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹਨ।

ਆਬਾਦੀ-ਸ਼ਹਿਰ-354, 265; ਮੈ.ਖ. 791, 137 (1990)

41° 39' ਉ. ਵਿਭ.; 83° 32' ਪੱ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.-ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮਾ. 10 : 31; ਐਨ. ਅਮੈ. 26 : 822; ਸਟੈ. ਯੀ. ਬੁ.-1985-86

ਟਾਲੀਡੋ : ਪ੍ਰਾਂਤ-ਦੱਖਣ-ਕੇਂਦਰੀ ਸਪੇਨ ਵਿਚ ਨਿਊ ਕੈਸਟੀਲ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਇਹ ਇਕ ਪ੍ਰਾਂਤ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਕੁਲ ਰਕਬਾ 15,368 ਵ.ਕਿ.ਮੀ. (6934 ਵ. ਮੀਲ) ਅਤੇ ਵਸੋਂ 4,45,326 (1982) ਹੈ। ਇਸੇ ਨਾਂ ਦਾ ਸ਼ਹਿਰ ਇਸ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਹੈ। ਟੇਗਸ ਦਰਿਆ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀਆਂ ਸਹਾਇਕ ਨਦੀਆਂ ਇਸ ਪ੍ਰਾਂਤ ਵਿਚੋਂ ਦੀ ਲੰਘਦੀਆਂ ਹਨ। ਪ੍ਰਾਂਤ ਦੇ ਉੱਤਰ-ਪੱਛਮ ਵਿਚ ਪਹਾੜੀ ਇਲਾਕਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਸਿਐਰਾ ਡਾ. ਗਰੇਡੋਸ ਨਾਂ ਦੀ ਲੜੀ ਨਾਲ ਜਾ ਜੁੜਦਾ ਹੈ। ਦੱਖਣ ਵਿਚ ਟਾਲੀਡੋ ਦੀਆਂ ਸਿੱਧੀ ਢਲਾਣ

ਵਾਲੀਆਂ ਪਹਾੜੀਆਂ ਹਨ ਜਿਹੜੀਆਂ ਟੇਗਸ ਦਰਿਆ ਦੇ ਬੇਸਿਨ ਨੂੰ ਗਵਾਦੀਆਨਾ ਦਰਿਆ ਦੇ ਬੇਸਿਨ ਨਾਲੋਂ ਵੱਖ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਪੂਰਬ ਦੀ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿਚ ਲਾ-ਮਾਂਚਾ ਖੇਤਰ ਜਿਹੜਾ ਅੱਗੇ ਦੱਖਣ ਤੱਕ ਫੈਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਦਾ.ਕੁੱਝ ਹਿੱਸਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰਾਂਤ ਦੇ ਕੇਂਦਰ ਵਿਚ ਖੁਲ੍ਹੇ ਮੈਦਾਨ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਟੇਗਸ ਦਰਿਆ ਸਿੰਜਦਾ ਹੈ।

ਲੋਹਾ, ਸਿੱਕਾ, ਚਾਂਦੀ, ਸ਼ਿੰਗਰਫੀ ਤਾਂਬਾ, ਚੀਨੀ ਮਿੱਟੀ, ਫਾਸਫੇਟ ਅਤੇ ਗ੍ਰੇਫਾਈਟ ਇਥੋਂ ਦੇ ਮੁੱਖ ਖਣਿਜ ਪਦਾਰਥ ਹਨ। ਕਣਕ, ਜਵੀ, ਤੇਲ, ਸ਼ਰਾਬ, ਫਲ, ਸਬਜ਼ੀਆਂ, ਇਮਰਾਤੀ ਲੱਕੜ ਇਥੋਂ ਦੇ ਮੁੱਖ ਉਤਪਾਦਕ ਹਨ। ਇਥੇ ਭੇਡਾਂ, ਸੂਰ ਅਤੇ ਘੋੜੇ ਪਾਲੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਥੋਂ ਦਾ ਉਦਯੋਗ ਇਸ ਦੇ ਰਾਜਧਾਨੀ ਸ਼ਹਿਰ ਟਾਲੀਡੋ ਵਿਚ ਕੇਂਦ੍ਰਿਤ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.-ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮਾ. 10 : 30

ਟਾਲੀਡੋ : ਸ਼ਹਿਰ-ਦੱਖਣੀ-ਕੇਂਦਰੀ ਸਪੇਨ ਵਿਚ ਇਸੇ ਹੀ ਨਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਹੈ। ਇਹ ਸਪੇਨ ਦਾ ਇਕ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਪੁਰਾਣੇ ਸਮਿਆਂ ਦੀਆਂ ਵੰਨ-ਸੁਵੰਨੀਆਂ ਯਾਦਾਂ ਇਥੋਂ ਦੇ ਅਜਾਇਬ ਘਰਾਂ ਵਿਚ ਅੱਜ ਵੀ ਸੰਭਾਲੀਆਂ ਪਈਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਮੈਡਰਿਡ ਤੋਂ 67 ਕਿ. ਮੀ. (42 ਮੀਲ) ਦੂਰ ਦੱਖਣ-ਦੱਖਣ ਪੱਛਮ ਵਿਚ ਵੱਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਰੋਮਨ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਲਿਵੀ (Livy) ਨੇ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਇਕ ਛੋਟੇ ਪਰ ਕਿਲੇਬੰਦ ਸ਼ਹਿਰ ਵਜੋਂ ਵਰਨਣ ਕੀਤਾ ਹੈ। 193 ਈ. ਪੂ. ਵਿਚ ਇਸ ਉੱਤੇ ਰੋਮਨ ਜਰਨੈਲ ਮਾਰਕਸ ਫਿਊਲਵੀਅਸ ਨੋਬੀਲੀਅਰ ਦਾ ਕਬਜ਼ਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਨਾਂ ਟਲੀਟਮ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਇਹ ਕਾਰਪੈਂਟੀਆ ਦੀ ਇਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਰੋਮਨ ਬਸਤੀ ਤੇ ਰਾਜਧਾਨੀ ਸੀ। ਛੇਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਇਹ ਵਿਸਗਾਥੀ ਦਰਬਾਰ ਦਾ ਨਿਵਾਸ-ਸਥਾਨ ਸੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇਹ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਚਰਚ ਕੌਂਸਲਾਂ ਦਾ ਮੁਕਾਮ ਸੀ। ਸੰਨ 712 ਵਿਚ ਮੂਰਾਂ ਨੇ ਮੂਸਾ ਦੇ ਅਧੀਨ ਇਸ ਉੱਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ ਅਤੇ ਕਾਰਡਾਬਾ ਦੇ ਖਲੀਫੇ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਇਹ ਪ੍ਰਾਂਤਕ ਰਾਜਧਾਨੀ (713-1031) ਰਿਹਾ। ਮੂਰਾਂ (712-1085 ਈ.) ਦੇ ਅਧੀਨ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਨੇ ਤਜਾਰਤੀ ਅਤੇ ਉਦਯੋਗਿਕ ਪੱਖੋਂ ਬਹੁਤ ਉੱਨਤੀ ਕੀਤੀ। ਤਲਵਾਰਾਂ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਤਾਂ ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਉਸ ਵੇਲੇ ਬਹੁਤ ਹੀ ਮਸ਼ਹੂਰ ਸੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇਹ ਅਰਬੀ ਅਤੇ ਗ੍ਰੀਬਿਊ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਵੀ ਕੇਂਦਰ ਰਿਹਾ। ਸੰਨ 1085 ਵਿਚ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਐਲਫਾਂਸੋ ਛੇਵੇਂ ਨੇ ਮੂਰਾਂ ਕੋਲੋਂ ਖੋਹ ਕੇ ਆਪਣੇ ਅਧਿਕਾਰ ਵਿਚ ਲੈ ਲਿਆ। ਇਹ ਕੈਸਟੀਲ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਘਾ ਸਿਆਸੀ ਅਤੇ ਸਮਾਜਕ ਕੇਂਦਰ ਬਣ ਗਿਆ। ਇਸੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਹੀ ਈਸਾਈ, ਅਰਬ ਅਤੇ ਯਹੂਦੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਸੁਮੇਲ ਵੇਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਸੰਨ 1560 ਵਿਚ ਫਿਲਿਪ ਦੂਜੇ ਨੇ ਮੈਡਰਿਡ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਬਣਾ ਲਿਆ ਜਿਸ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਟਾਲੀਡੋ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਘਟ ਗਈ। ਸੰਨ 1808-14 ਦੇ ਪੈਨਿਨਸੂਲਰ ਯੁੱਧ ਦੌਰਾਨ ਇਹ ਫਰਾਂਸੀਸੀਆਂ ਅਧੀਨ ਹੋ ਗਿਆ।

ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਸਪੇਨੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਸੱਭ ਤੋਂ ਉੱਤਮ ਨਮੂਨਾ ਹੈ। ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਸਾਰੇ ਹੀ ਸ਼ਹਿਰੀ ਇਲਾਕੇ ਨੂੰ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਯਾਦਗਾਰ ਕਰਾਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਚਟਾਨ ਉੱਤੇ ਸਥਿਤ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਇਥੇ ਭੀੜੀਆਂ ਅਤੇ ਗੋਲ ਗਲੀਆਂ ਬਣੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ਟੇਮਸ ਦਰਿਆ ਉੱਤੇ ਦੋ ਪੁਲ ਬਣੇ ਹੋਏ ਹਨ ਜਿਹੜੇ ਰੋਮਨ ਅਤੇ ਮੂਰ ਸਮਿਆਂ ਵਿਚ ਅਤੇ ਤੇਰ੍ਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਅਖੀਰ ਵਿਚ ਬਣੇ ਸਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇਥੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਮਿਆਂ ਵਿਚ ਬਣਾਏ ਲਾਘੇ ਵੀ ਬਹੁਤ ਵਧੀਆ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੰਭਾਲੇ ਹੋਏ ਹਨ।

ਇਥੇ ਕਈ ਅਜਿਹੀਆਂ ਇਮਾਰਤਾਂ ਵੀ ਮੌਜੂਦ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਇਸਲਾਮੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦੀ ਝਲਕ ਦਿੱਸਦੀ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਇਮਾਰਤਾਂ ਵਿਚੋਂ ਬੀਬ-ਅਲ-ਮਰਦਮ (10ਵੀਂ ਸਦੀ), ਲਾਸ ਟੇਅਰਨਰੀਆਸ ਦੀਆਂ ਸਾਬਕਾ ਮਸਜਿਦਾਂ ਅਤੇ ਸੈਂਟਾ ਮਾਰੀਆ ਲਾਬਲਾਂਕਾ (12ਵੀਂ ਸਦੀ) ਅਤੇ ਐਲ ਟ੍ਰਾਂਸੀਟੋ (14ਵੀਂ ਸਦੀ) ਦੇ ਯਹੂਦੀ ਮੰਦਰ ਤਾਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ ਤੇ ਵਰਣਨ ਯੋਗ ਹਨ।

ਇਥੇ ਕਲਾ ਦੀਆਂ ਵੀ ਕਾਫੀ ਵਸਤਾਂ ਸੰਭਾਲੀਆਂ ਪਈਆਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸੰਗੀਤ-ਮੰਡਲੀ ਆਸਣ, ਉੱਪਰ ਚੁੱਕਿਆ ਵੇਦੀ ਦੇ ਪਿਛੇ ਦਾ ਪਰਦਾ, ਡਾਨ ਐਲਵਾਰਕੋ ਡਲੂਨਾ ਦਾ ਸਜਾਵਟੀ ਛੋਟਾ ਗਿਰਜਾ, ਮੋਜਰਬ ਚੈਪਲ ਅਤੇ ਪਾਦਰੀਆਂ ਦਾ ਸਭਾ-ਸਥਾਨ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹਨ। ਇਥੇ ਇਕ ਅਜਾਇਬ ਘਰ ਵੀ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਵੱਖ ਵੱਖ ਸਮਿਆਂ ਦੀਆਂ ਬਹੁਤ ਕੀਮਤੀ ਵਸਤਾਂ ਪਈਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ਇਥੇ ਡੀ ਸੈਂਟਾ ਕਰੂਜ਼ ਨਾਂ ਦਾ ਸੋਲੂਵੀਂ ਸਦੀ ਦਾ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹਸਪਤਾਲ ਵੀ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਅੱਜਕੱਲ੍ਹ ਪੁਰਾਤੱਤਵ ਅਤੇ ਕੋਮਲ ਕਲਾਵਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਾਂਤਕ ਅਜਾਇਬ ਘਰ ਹੈ। ਇਥੇ ਇਕ ਛੋਟੀ ਜਿਹੀ ਗੜ੍ਹੀ ਵੀ ਹੈ ਜਿਹੜੀ 1531 ਈ. ਦੇ ਨੇੜੇ ਤੇੜੇ ਬਣਨੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈ ਸੀ। ਅੱਜਕੱਲ੍ਹ ਇਸ ਇਮਾਰਤ ਵਿਚ ਫੌਜੀ ਅਜਾਇਬ ਘਰ ਹੈ। ਸੰਨ 1936 ਵਿਚ ਨੈਸ਼ਨਲਿਸਟਾਂ ਨੇ ਤਾਂ ਇਸ ਗੜ੍ਹੀ ਦੀ ਕਮਾਲ ਦੀ ਰਾਖੀ ਕੀਤੀ ਜਿਹੜੀ ਕਿ ਸਪੇਨੀ ਘਰੇਲੂ ਖਾਨਾਜ਼ਰੀ ਦੀਆਂ ਸੱਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸ਼ੁਰਮਤਾਈ ਵਾਲੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇਥੇ ਦੋ ਬਣੇ ਹੋਏ ਪਾਰਕ ਅਤੇ ਸੈਰ ਸਪਾਟੇ ਦੀਆਂ ਥਾਵਾਂ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਸ਼ਾਨ ਅਤੇ ਮਸ਼ਹੂਰੀ ਦੀ ਸਾਖੀ ਭਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਧਾਤਾਂ ਦੀ ਸੱਨਅਤ ਦੇ ਕੰਮ ਵਿਚ ਭਾਵੇਂ ਇਹ ਹੁਣ ਵੀ ਬੜਾ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ ਪਰ ਹੁਣ ਇਸਦੀ ਉਹ ਮਸ਼ਹੂਰੀ ਨਹੀਂ ਰਹੀ ਜਿਹੜੀ ਬੀਤੀਆਂ ਸਦੀਆਂ ਵਿਚ ਹੁੰਦੀ ਸੀ ਜਦੋਂ ਕਿ ਇਥੇ ਯੂਰਪ ਦੀਆਂ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਤਲਵਾਰਾਂ ਬਣਦੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਸਨ। ਅੱਜਕੱਲ੍ਹ ਇਥੇ ਸਰਜਰੀ ਦੇ ਔਜ਼ਾਰ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਅਤੇ ਖੋਲ ਚਾੜ੍ਹਨ ਦਾ ਕੰਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਥੇ ਰੇਸ਼ਮ ਦੀਆਂ ਵਸਤਾਂ ਵੀ ਤਿਆਰ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਲੋਕ ਸਥਾਨਕ ਜਿਹੀ ਕਿਸਮ ਦੀ ਤਜਾਰਤ ਵੀ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਆਬਾਦੀ—61,813 (1982)

39° 52' ਉ. ਵਿਭ.; 4° 01' ਪੱ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬ੍ਰ. ਮਾ. 10 : 30; ਐਨ. ਅਮੇ. 26 : 823; ਵੈ. ਜਗ. ਡਿ.

ਟਾਲੀਡੋ : ਸ਼ਹਿਰ (ਫਿਲਪੀਨ) : ਫਿਲਪੀਨ ਦੇ ਸੇਬੂ ਨਾਂ ਦੇ ਦੀਪ ਅਤੇ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦੇ ਪੱਛਮੀ ਤਟ ਉਪਰ ਇਹ ਇਕ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਸੇਬੂ ਸ਼ਹਿਰ ਤੋਂ ਲ. 30 ਕਿ. ਮੀ. (19 ਮੀਲ) ਦੂਰ ਪੱਛਮ ਵਿਚ ਵਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੀ ਤਾਬੇ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਖਾਣ ਇਥੇ ਹੀ ਹੈ। ਕੱਚੀ ਧਾਤ ਨੂੰ ਖੁੱਲ੍ਹੀਆਂ ਖਾਣਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੱਢ ਕੇ ਇਥੇ ਇਕੱਠਾ ਕਰ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਂਗੀ (Sangi) ਬੰਦਰਗਾਹ ਵਿਖੇ ਟਰੱਕਾਂ ਰਾਹੀਂ ਪਹੁੰਚਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਨੇੜੇ ਹੀ ਕੋਲੇ ਦਾ ਵੱਡਾ ਖੇਤਰ ਹੈ। ਮੱਕੀ ਅਤੇ ਨਾਰੀਅਲ ਦੀ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਆਰਥਿਕਤਾ ਦਾ ਆਧਾਰ ਹੈ। ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਇਕ ਤਜਾਰਤੀ ਹਵਾਈ ਅੱਡਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਕਿਸ਼ਤੀਆਂ ਦੀਆਂ ਸੇਵਾਵਾਂ ਵੀ ਉਪਲੱਬਧ ਹਨ।

ਆਬਾਦੀ—1,20,000 (1990)

10° 22' ਉ. ਵਿਭ.; 123° 38' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬ੍ਰ. ਮਾ. 11 : 829

ਟਾਲੀਡੋ ਜੰਗ (Taleado War) : ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਵਿਚ ਉੱਤਰ ਵੱਲੋਂ ਮਿਸ਼ੀਗਨ ਅਤੇ ਦੱਖਣ ਵੱਲੋਂ ਇੰਡੀਆਨਾ, ਓਹਾਈਓ ਰਾਜਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਹੱਦਬੰਦੀ ਲਈ ਹੋਏ ਝਗੜੇ ਨੂੰ ਟਾਲੀਡੋ ਜੰਗ ਦਾ ਨਾਉਂ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਮਿਸ਼ੀਗਨ ਝੀਲ ਦੇ ਦੱਖਣੀ ਪੁਆਇੰਟ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਦੀ ਸਮੱਸਿਆ ਕਾਰਨ ਇਹ ਝਗੜਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ। ਸੰਨ 1805 ਵਿਚ ਮਿਸ਼ੀਗਨ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਨੂੰ 1787 ਈ. ਦੇ ਆਰਡੀਨੈਂਸ ਮੁਤਾਬਕ ਇਕ ਸਮਰੂਪਤਾ ਵਿਚ ਸੰਗਠਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਜਿਸ ਨਾਲ ਇਹ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਹੋਇਆ ਕਿ ਦੱਖਣ ਵੱਲ ਓਹਾਈਓ, ਇੰਡੀਆਨਾ ਅਤੇ ਇਲੀਨਾਇ ਅਤੇ ਉੱਤਰ ਵੱਲ ਦੇ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿਚਕਾਰ ਦੀ ਸੀਮਾ ਰੇਖਾ ਮਿਸ਼ੀਗਨ ਝੀਲ ਦੇ ਦੱਖਣੀ ਪੁਆਇੰਟ ਵਿਚੋਂ ਦੀ ਨਿਕਲੇਗੀ ਜਿਸ ਦੀ ਸਥਿਤੀ 42°32' ਉ. ਹੇਠਲੀ ਪਰ ਜਦੋਂ ਮਿਸ਼ੀਗਨ ਨੂੰ ਸੰਗਠਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਤਾਂ ਮਿਸ਼ੀਗਨ ਝੀਲ ਦੱਖਣ ਵਲ 65 ਮੀਲ ਦੀ ਦੂਰੀ ਤੇ 41°37'19' ਉੱਤਰ ਵਿਚ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਇੰਡੀਆਨਾ ਅਤੇ ਓਹਾਈਓ ਰਾਜ ਸੰਗਠਤ ਹੋਏ ਤਾਂ ਉੱਤਰੀ ਸੀਮਾ ਹੀ ਅਪਣਾਈ ਗਈ ਪਰ ਵਿਚਲੀ 65 ਮੀਲ ਚੌੜੀ ਪੱਟੀ ਦਾ ਰੋਲਾ ਹੱਲ ਨਾ ਹੋਇਆ ਜਿਸ ਉਪਰ ਦੋਹਾਂ ਪਾਸਿਆਂ ਦੇ ਰਾਜ ਆਪਣਾ ਕਬਜ਼ਾ ਸਮਝਦੇ ਸਨ। ਓਹਾਈਓ ਦੇ ਗਵਰਨਰ ਨੇ ਮਿਲਿਸ਼ੀਆ/ਨਾਗਰਿਕ ਸੈਨਾ ਬੁਲਾ ਲਈ। ਇਸ ਗੱਲ ਤੇ ਮਿਸ਼ੀਗਨ ਦੇ ਗਵਰਨਰ ਨੇ ਵੀ ਨਾਰਾਜ਼ ਹੋ ਕੇ ਅਜਿਹਾ ਹੀ ਕੀਤਾ ਤੇ ਟਾਲੀਡੋ ਤੇ ਅਧਿਕਾਰ ਕਰ ਲਿਆ। ਇਸ ਝਗੜੇ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਨ ਲਈ ਮਿਸ਼ੀਗਨ ਨੂੰ ਇਸ ਸ਼ਰਤ ਤੇ ਯੂਨੀਅਨ ਦਾ ਹੀ ਇਕ ਰਾਜ ਬਣਾ ਲਿਆ ਗਿਆ ਕਿ ਇਹ Harris Line ਨੂੰ ਮੰਨੇਗਾ। ਇਸ ਗੱਲ ਦੇ ਇਵਜ਼ਾਨੇ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਹੀ ਇਸ ਨੂੰ ਵਿਸਕਾਨਸਨ ਪ੍ਰਾਇਦੀਪ ਦਾ ਉੱਤਰੀ ਭਾਗ ਜੋ ਕਿ ਲੋਹੇ ਅਤੇ ਤਾਬੇ ਦੇ ਭੰਡਾਰਾਂ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਸੀ ਵੀ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। 26 ਜਨਵਰੀ, 1837 ਵਿਚ ਮਿਸ਼ੀਗਨ ਨੂੰ ਯੂਨੀਅਨ ਵਿਚ ਇਕ ਰਾਜ ਦਾ ਦਰਜਾ ਹਾਸਲ ਹੋਇਆ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਅਮੇ. 26 : 675

ਟਾਲੀਡੋ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ : ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਓਹਾਈਓ ਰਾਜ ਦੀ ਇਹ ਇਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਮਿਊਂਸਪਲ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਹੈ। ਇਹ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ 1872 ਈ. ਵਿਚ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਇਸੇ ਵਿਚ ਆਰਟਸ, ਵਿਗਿਆਨ, ਸਿੱਖਿਆ, ਆਰੰਭਿਕ ਟੀਚਰ ਟ੍ਰੇਨਿੰਗ ਆਦਿ ਦੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਵਿਭਾਗ, ਇਕ ਫਾਰਮੇਸੀ ਕਾਲਜ ਅਤੇ ਇਕ ਜੂਨੀਅਰ ਕਾਲਜ ਹੈ। ਇਥੇ ਇਕ ਗਰਮੀਆਂ ਦਾ ਸਕੂਲ (ਸਮਰ ਸਕੂਲ) ਵੀ ਹੈ ਜਿਥੇ ਭਾਰੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਦੇ ਥੋੜ੍ਹੇ ਜਿਹੇ ਮਿਊਂਸਪਲ ਅਦਾਰਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਹੈ ਜਿਸ ਦੀ ਵਿੱਤੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਾਂ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿਚ ਦਿਨ ਰਾਤ ਕਲਾਸਾਂ ਚਲਦੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਸੰਨ 1977 ਦੀ ਪਤਝੜ ਸਮੇਂ ਇਸ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿਚ ਕੁੱਲ 10,933 ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਅਮੇ. 26 : 675; ਸਟੈਂ-ਯੀ. ਬ. 1985-86

ਟਾਲੂਈਡੀਨ (Toluidine) : ਤਿੰਨ ਸਮ-ਅੰਗੀ ਰਸਾਇਣਿਕ ਯੋਗਿਕਾਂ, $\text{CH}_3\text{C}_6\text{H}_4\text{NH}_2$ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਹੈ ਜਿਹੜੇ ਕਿ ਐਨੀਲੀਨ ਦੇ ਸਮ ਜਾਤ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਰਸਾਇਣਿਕ ਗੁਣ ਐਨੀਲੀਨ ਨਾਲ ਕਾਫੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਮਿਲਦੇ ਜੁਲਦੇ ਹਨ। ਆਰਥੋ-ਟਾਲੂਈਡੀਨ ਦਾ ਉਬਾਲ-ਦਰਜਾ 202° ਸੈ. ਅਤੇ ਮੈਟਾ-ਟਾਲੂਈਡੀਨ ਦਾ 45° ਸੈ. ਹੈ ਜਦੋਂ ਕਿ ਪੈਰਾ-ਟਾਲੂਈਡੀਨ ਦਾ

ਪਿਘਲਾਉ-ਦਰਜਾ 45° ਸੈਂ. ਹੈ। ਟਾਲੂਈਡੀਨ ਦੇ ਨਾਈਟ੍ਰੋਕਰਨ ਨਾਲ ਤਿੰਨੇ ਨਾਈਟ੍ਰੋ-ਟਾਲੂਈਨਾਂ ਬਣਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਮਗਰੋਂ ਵੱਖਰੇ ਕੀਤੇ ਸਮ-ਅੰਗਾਂ ਦੇ ਲਘੂਕਰਨ (ਤੇਜ਼ਾਬ ਦੀ ਹੋਂਦ ਵੀ ਲੋਹੇ ਅਤੇ ਪਾਣੀ ਨਾਲ) ਨਾਲ ਤਦ-ਅਨੁਸਾਰੀ ਐਮੀਨਾਂ ਬਣਦੀਆਂ ਹਨ। ਟਾਲੂਈਡੀਨਾਂ ਮੰਦ ਖਾਰਾਂ ਹਨ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੰਘਣਤਾ ਐਨੀਲੀਨ ਜਿੰਨੀ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸਾਰੀਆਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਐਜ਼ੋ ਰੰਗ ਅਤੇ ਰਬੜ ਵਿਅਕਸ਼ੀਕਾਰਕ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.-ਮੈਕ. ਐਨ. ਸ. ਟ. 13 : 665

ਟਾਲੂਈਨ (Toluene) : ਇਹ ਇਕ ਐਰੋਮੈਟਿਕ ਹਾਈਡ੍ਰੋਕਾਰਬਨ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਰਸਾਇਣਿਕ ਫਾਰਮੂਲਾ $C_6H_5CH_3$ ਹੈ। ਇਹ ਪਾਣੀ ਵਰਗਾ ਚਿੱਟਾ ਤਰਲ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਉਬਾਲ-ਦਰਜਾ 110.56° (760 ਮਿ. ਮੀ. ਪਾਰੇ ਦੇ ਦਬਾਉ ਉੱਤੇ) ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਿਸ਼ਟ-ਘਣਤਾ 0.8665 (20° ਸੈਂ. ਉੱਤੇ) ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਸੋਡੀਅਮ ਦੀ ਡੀ-ਰੇਖਾ ਲਈ ਅਪਵਰਤਣ-ਅੰਕ 1.4962 (20° ਸੈਂ. ਉੱਤੇ) ਹੈ। ਇਹ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਅਘੁਲਣਸ਼ੀਲ ਹੈ ਪ੍ਰੰਤੂ ਸਾਰੇ ਸਾਧਾਰਣ ਆਰਗੈਨਿਕ ਘੋਲਕਾਂ ਵਿਚ ਘੁਲਣਸ਼ੀਲ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਦੋ ਵਪਾਰਕ ਗ੍ਰੇਡ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਪਹਿਲਾ ਨਾਈਟ੍ਰੋਸ਼ਨ ਗ੍ਰੇਡ (ਸ਼ੁੱਧ ਗ੍ਰੇਡ) ਅਤੇ ਦੂਸਰਾ ਇਕ ਉਦਯੋਗਿਕ ਗ੍ਰੇਡ।

ਟਾਲੂਈਨ ਤਾਰਕੋਲ ਹਲਕੇ ਤੇਲ ਦਾ ਇਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਅੰਸ਼ ਹੈ (ਆਇਤਨ ਅਨੁਸਾਰ 12% ਤੋਂ 20%) ਹੈ। ਪੈਟ੍ਰੋਲੀਅਮ ਵਿਚ ਵੀ ਇਸ ਦੀ ਮਾਤਰਾ 0.5% ਤੋਂ ਘੱਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸੰਨ 1917 ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਟਾਲੂਈਨ ਤਾਰਕੋਲ ਹਲਕੇ ਤੇਲਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਯੁੱਧ ਦੌਰਾਨ ਟਾਲੂਈਨ ਦੀ ਮੰਗ ਟ੍ਰਾਈ ਨਾਈਟ੍ਰੋਟਾਲੂਈਨ (ਵਿਸਫੋਟਕ) ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਲਈ ਇੰਨੀ ਵਧ ਗਈ ਸੀ ਕਿ ਪੈਟ੍ਰੋਲੀਅਮ ਵਿਚੋਂ ਵੀ ਟਾਲੂਈਨ ਵੱਖਰੀ ਕਰਨੀ ਪੈਂਦੀ ਸੀ। ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਅਤੇ ਦੂਸਰੇ ਮਹਾ ਯੁੱਧ ਵਿਚਕਾਰ ਪੈਟ੍ਰੋਲੀਅਮ ਤੋਂ ਟਾਲੂਈਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦੇ ਢੰਗਾਂ ਵਿਚ ਇੰਨਾ ਸੁਧਾਰ ਆਇਆ ਕਿ ਪੈਟ੍ਰੋਲੀਅਮ ਉਦਯੋਗ ਟਾਲੂਈਨ ਦਾ ਮੁੱਖ ਸ੍ਰੋਤ ਬਣ ਗਿਆ।

ਟਾਲੂਈਨ ਇਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਰਸਾਇਣਿਕ ਕੱਚਾਮਾਲ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਬੈਨਜ਼ੋਇਕ ਐਸਿਡ, ਸੈਕੇਰੀਨ, ਰੰਗਕ-ਪਦਾਰਥ, ਫੋਟੋਗ੍ਰਾਫਿਕ ਰਸਾਇਣਿਕ ਪਦਾਰਥ ਅਤੇ ਦਵਾਈਆਂ ਆਦਿ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਵਰਤੋਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਇਸ ਦਾ ਮੁੱਖ ਲਾਭ ਘੋਲਕ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਖੁੱਲ੍ਹੇ, ਹਵਾਦਾਰ ਕਮਰਿਆਂ ਵਿਚ ਕਰਨੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਦੇ ਵਾਸ਼ਪ ਜ਼ਹਿਰੀਲੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਹ. ਪੁ.-ਐਨ. ਬਿ. 22 : 281

ਟਾਲੂਕਾ : ਕੇਂਦਰੀ ਮੈਕਸੀਕੋ ਵਿਚ ਮੈਕਸੀਕੋ ਰਾਜ ਦਾ ਰਾਜਧਾਨੀ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਮੈਕਸੀਕੋ ਸਿਟੀ ਤੋਂ 56 ਕਿ. ਮੀ. (35 ਮੀਲ) ਦੱਖਣ-ਪੱਛਮ ਵਿਚ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਇਹ ਉੱਤਰੀ ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਉਚਾਈ ਵਾਲੀ ਥਾਂ ਤੇ ਸਥਿਤ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਸਰਕਾਰੀ ਨਾਂ ਟਾਲੂਕਾ-ਡੇ-ਲੇਰਡੋ (Toluca-de-Ierdo) ਹੈ। ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਬੁਨਿਆਦ 1530 ਈ. ਵਿਚ ਰੱਖੀ ਗਈ ਅਤੇ 1533 ਈ. ਵਿਚ ਇਸਨੂੰ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਦਰਜਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਦੱਖਣ ਵੱਲ ਟਲੂਕਾ ਨਵਾਦੇ ਡ ਨਾਂ ਦਾ ਬਰਫ਼ ਲੱਦਿਆ ਬੁਝਿਆ ਹੋਇਆ ਜੁਆਲਾ ਮੁਖੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸਦੇ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਦੀਆਂ

ਪਹਾੜੀਆਂ ਸਦਾ ਬਹਾਰ ਜੰਗਲਾਂ ਨਾਲ ਭਰੀਆਂ ਪਈਆਂ ਹਨ ਜਿਥੋਂ ਬਹੁਤ ਕੀਮਤੀ ਲੱਕੜ ਮਿਲਦੀ ਹੈ।

ਸੰਨ 1940 ਵੇਂ ਉਪਰੰਤ ਮੈਕਸੀਕੋ ਸਿਟੀ ਦੀ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਉੱਨਤੀ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਟਾਲੂਕਾ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਆਰਥਿਕਤਾ ਦਾ ਮੁਹਾਂਦਰਾ ਵੀ ਬਦਲਕੇ ਉਦਯੋਗਿਕ ਬਣ ਗਿਆ। ਇਥੇ ਖੁਰਾਕ ਪ੍ਰਾਸੈਸ ਕਰਨ, ਸੂਤੀ ਕਪੜਾ, ਰਸਾਇਣਿਕ ਪਦਾਰਥ ਅਤੇ ਮੋਟਰ ਗੱਡੀਆਂ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਦੇ ਕਾਰਖਾਨੇ ਸਥਾਪਤ ਹਨ। ਟਾਲੂਕਾ ਦੀ ਉਹ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਮੰਡੀ ਜਿਥੇ ਇੰਡੀਅਨ ਆਪਣੀ ਦਸਤਕਾਰੀ ਦੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਵੇਚਦੇ ਹਨ, ਸੈਲਾਨੀਆਂ ਲਈ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧ ਖਿੱਚ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਹੈ।

ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਇਕ ਬਹੁਤ ਹੀ ਪੁਰਾਣਾ ਗਿਰਜਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦੀ ਨੀਂਹ ਸਪੇਨੀ ਜਿੱਤ ਉਪਰੰਤ ਰੱਖੀ ਗਈ ਸੀ ਅਤੇ 1585 ਈ. ਵਿਚ ਇਸਨੂੰ ਮੁੜ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਸੰਨ 1956 ਵਿਚ 'ਦਾ ਅਟਾਨੇਮਸ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਆਫ਼ ਦਾ ਸਟੇਟ ਆਫ਼ ਮੈਕਸੀਕੋ' ਇਸੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਹੀ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਇਹ ਰੇਲਾਂ, ਸ਼ਾਹ ਮਾਰਗਾਂ ਅਤੇ ਹਵਾਈ ਮਾਰਗਾਂ ਦੁਆਰਾ ਮੈਕਸੀਕੋ ਸਿਟੀ ਨਾਲ, ਪੂਰਬੀ-ਉੱਤਰ ਪੂਰਬੀ ਭਾਗਾਂ ਨਾਲ ਅਤੇ ਹੋਰ ਪਠਾਰ ਉਪਰ ਵਸੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਆਬਾਦੀ-487,630 (1990)

$19^\circ 17'$ ਉ. ਵਿਸ਼.; $99^\circ 40'$ ਪੱ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.-ਐਨ. ਅਮੇ. 26: 830; ਸਟੈ. ਯੀ. ਬੁ.- 1985-86

ਟਾਵਰ ਆਫ਼ ਸਾਈਲੈਂਸ—ਇਹ ਇਕ ਕਿਸਮ ਦਾ ਚਬੂਤਰਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਪਾਰਸੀ ਧਰਮ ਦੇ ਲੋਕ ਮ੍ਰਿਤਕ ਦੀ ਦੇਹ ਦਾ ਸੰਸਕਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਵਰਤਦੇ ਹਨ। ਇਸਨੂੰ ਉਹ ਦਖਮਾ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਦਖਮਾ 6 ਤੋਂ 12 ਮੀ. ਉੱਚਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਘੇਰਾ ਕੋਈ 60 ਮੀ. ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਚਬੂਤਰੇ ਉੱਤੇ ਦੀਵਾਰ ਤੋਂ ਹੇਠਾਂ ਲੋਹੇ ਦੇ ਜਾਲ ਦਾ ਫਰਸ਼ ਬੰਨ੍ਹਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲੋਹੇ ਦੇ ਜਾਲ ਉੱਤੇ ਮ੍ਰਿਤਕ ਦੀ ਦੇਹ ਰੱਖੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਪੰਛੀ ਖਾ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਹੱਡੀਆਂ ਲੋਹੇ ਦੀਆਂ ਸੀਖਾਂ ਵਿਚੋਂ ਦੀ ਹੇਠਾਂ ਥੋਂਦੇ ਹੋਏ ਟੇਏ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਆਪ ਡਿਗ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਚਬੂਤਰਾ ਬੰਬਈ (ਭਾਰਤ) ਦੇ ਨੇੜੇ ਵੀ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਹ ਸੰਸਕਾਰ ਦੀ ਰਸਮ ਹਰੇਕ ਜਗ੍ਹਾ ਵਿਚ ਮ੍ਰਿਤਕ ਦੇਹ ਨੂੰ ਜਲਾ ਕੇ ਵਾਤਾਵਰਣ ਅਤੇ ਮਿੱਟੀ ਨੂੰ ਦੂਸ਼ਿਤ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਪ੍ਰਚਲਤ ਕੀਤੀ ਸੀ।

ਹ. ਪੁ.-ਐਨ. ਅਮੇ. 26 : 723

ਟਾਵਰ ਆਫ਼ ਲੰਡਨ : ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੇ ਵਿਸ਼ਵ-ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਇਤਿਹਾਸਕ ਸ਼ਹਿਰ ਲੰਡਨ ਦੇ ਦੱਖਣ-ਪੂਰਬੀ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ਇਹ ਇਕ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਸ਼ਾਹੀ ਕਿਲਾ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਟੇਮਜ਼ ਦਰਿਆ ਦੇ ਉੱਤਰੀ ਕੰਢੇ ਉੱਤੇ ਅਤੇ ਸਿਟੀ ਆਫ਼ ਲੰਡਨ ਨਾਂ ਦੀ ਪੁਰਾਣੀ ਪ੍ਰਬੰਧਕੀ ਡਵੀਜ਼ਨ ਦੇ ਪੂਰਬੀ ਪਾਸੇ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਇਹ ਇਕ ਇਮਾਰਤ ਸਮੂਹ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਵਿਚ ਜਨਤਕ ਦਿਲਚਸਪੀ ਵਾਲੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਰੱਖੀਆਂ ਪਈਆਂ ਹਨ।

ਵਿਲੀਅਮ ਪਹਿਲੇ-‘ਜੇਤੂ’ ਦੇ ਆਪਣੀ ਤਾਜਪੋਸ਼ੀ (ਕ੍ਰਿਸਮਸ-1066 ਈ.) ਤੋਂ ਤੁਰੰਤ ਪਿਛੋਂ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਅੰਦਰਲੇ ਵਪਾਰੀ ਲੋਕਾਂ ਉਪਰ ਹਾਵੀ ਹੋਣ ਲਈ ਅਤੇ ‘ਪੁਲ ਆਫ਼ ਲੰਡਨ’ ਵੱਲ ਦੀ ਆਵਾਜਾਈ ਨੂੰ ਕੰਟ੍ਰੋਲ ਕਰਨ ਲਈ ਇਸ ਥਾਂ ਤੇ ਕਿਲਾਬੰਦੀਆਂ ਕਰਨੀਆਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀਆਂ ਸਨ। ਕੇਂਦਰੀ ਗੜ੍ਹੀ (ਜਿਸਨੂੰ ਵਾਈਟ ਟਾਵਰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ

ਹੈ) ਲਗਭਗ 1078 ਈ. ਵਿਚ ਬਣਨੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈ ਸੀ ਅਤੇ ਇਹ ਗੜ੍ਹੀ ਨਾਰਮੰਡੀ ਵਿਚ ਪੈਂਦੇ ਸ਼ਹਿਰ ਕਾ (Caen) ਤੋਂ ਮੰਗਵਾਏ ਬਲੂਏ ਪੱਥਰ ਦੀ ਬਣੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਇਸੇ ਗੜ੍ਹੀ ਨੂੰ ਵਾਈਟ ਟਾਵਰ ਕਿਹਾ ਜਾਣ

ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਦਾਖਲ ਹੋ ਸਕੀਦਾ ਸੀ ਜਦੋਂ ਦਰਿਆ ਹੀ ਲੰਡਨ ਦੇ ਇਕ ਵੱਡੇ ਸ਼ਾਹ ਰਾਹ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਦਿੰਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਤਾਂ ਉਸ ਵੇਲੇ ਤੇਰ੍ਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਬਣੇ ਜਲ-ਫਾਟਕ ਦੀ ਬਹੁਤ ਵਰਤੋਂ ਹੁੰਦੀ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸ

ਟੇਮਜ਼ ਦਰਿਆ ਦੇ ਉੱਤਰੀ ਕੰਢੇ ਤੇ ਲੰਡਨ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਪੂਰਬੀ ਬਾਹੀ ਦੇ ਬਾਹਰਵਾਰ ਬਣਿਆ ਟਾਵਰ ਆਫ਼ ਲੰਡਨ

ਲਗ ਪਿਆ ਅਤੇ ਇਸ ਟਾਵਰ ਦੇ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਵਿਕਸਿਤ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਸਾਰੀ ਗੜ੍ਹੀ ਨੂੰ ਹੀ 'ਟਾਵਰ' ਸ਼ਬਦ ਨਾਲ ਜੋੜ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ।

ਕਿਲੇ ਦੀਆਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਕੰਧਾਂ ਅਤੇ ਕਿਲਾਬੰਦੀਆਂ ਤੇਰ੍ਹਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਹੀ ਬਣਾਈਆਂ ਗਈਆਂ ਸਨ। ਅੰਦਰਲੀ ਕੰਧ ਹੈਨਰੀ ਤੀਜੇ ਦੇ ਰਾਜ-ਕਾਲ (1216-1272) ਦੌਰਾਨ ਅਤੇ ਬਾਹਰਲੀ ਕੰਧ ਐਡਵਰਡ ਪਹਿਲੇ ਦੇ ਰਾਜ-ਕਾਲ (1272-1307) ਦੌਰਾਨ ਮੁਕੰਮਲ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਅੰਦਰਲੀ ਕੰਧ ਵਿਚ ਤੇਰ੍ਹਾਂ ਬੁਰਜ ਮੌਜੂਦ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ 'ਬਲੱਡੀ ਟਾਵਰ', 'ਬਿਊਸੈਂਪ ਟਾਵਰ' (Beauchamp Tower) ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਹੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹਨ। ਬਾਹਰਲੀ ਕੰਧ ਵਿਚ ਛੇ ਬੁਰਜ ਤੇ ਦੋ ਬੁਰਜੀਆਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੁਆਲੇ ਇਕ ਖਾਈ ਬਣੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਇਸ ਖਾਈ ਵਿਚ ਟੇਮਜ਼ ਦਰਿਆ ਦਾ ਪਾਣੀ ਪਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ।

ਸੰਨ 1843 ਤੋਂ ਇਹ ਖਾਈ ਬਿਲਕੁਲ ਸੁੱਕੀ ਪਈ ਹੈ। ਮੌਜੂਦਾ ਦਰਵਾਜ਼ਾ 1966 ਈ. ਵਿਚ ਮੁਕੰਮਲ ਹੋਇਆ। ਇਹ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਬਾਹਰਲੀ ਖਾਈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਐਡਵਰਡ ਪਹਿਲੇ ਨੇ 1278 ਵਿਚ ਬਣਾਇਆ ਸੀ ਉਪਰ ਬਣੇ ਪੱਥਰਾਂ ਦੇ ਪੁਲ ਉਪਰ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਖਾਈ ਤੋਂ ਬਾਹਰਲੀ ਕੰਧ ਵਿਚ ਤੋਪ ਦੀ ਗੋਲਾਬਾਰੀ ਲਈ ਮਘੋਰੇ ਬਣੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਮਘੋਰਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਦੀ ਸਰਕਾਰੀ ਮੌਕਿਆਂ ਤੇ ਅੱਜ ਵੀ ਰਸਮੀ ਤੌਰ ਤੇ ਤੋਪਾਂ ਦੀ ਸਲਾਮੀ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਕੰਮ ਵਧੇਰੇ ਕਰਕੇ ਹੈਨਰੀ ਸੱਤਵੇਂ ਨੇ ਹੀ ਕਰਵਾਇਆ ਸੀ। ਬਰਤਾਨਵੀ ਕ੍ਰਾਊਨ ਦੇ ਜਵਾਹਰਾਤ ਅਤੇ ਰਾਜ ਤਿਲਕ ਸਮੇਂ ਦੀਆਂ ਨਿਸ਼ਾਨੀਆਂ ਲੰਡਨ ਦੇ ਇਕ ਜ਼ਮੀਨ ਦੋਜ਼ ਸ਼ਾਹੀ ਤੋਸ਼ੇਖਾਨੇ ਵਿਚ ਪਈਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਸਾਰੇ ਇਮਾਰਤੀ-ਸਮੂਹ ਨੇ 7 ਹੈਕਟੇਅਰ (18 ਏਕੜ) ਰਕਬਾ ਮਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਜ਼ਮੀਨ ਵਾਲੇ ਪਾਸਿਉਂ ਇਸ ਅੰਦਰ ਕੇਵਲ ਦੱਖਣ-ਪੱਛਮ ਦੀ ਗੁਠ ਵਿਚ ਪੈਂਦੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ

ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਦਾ ਛੋਟਾ ਨਾਂ 'ਟ੍ਰੇਟਰਜ਼ ਗੇਟ' ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਇਹ ਨਾਂ ਇਸ ਕਰਕੇ ਪਿਆ ਕਿਉਂਕਿ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸਰਕਾਰੀ ਕੈਦੀਆਂ ਨੂੰ ਇਸੇ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਕਿਲੇ ਵਿਚ ਲਿਆਇਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਇਹ ਕਿਲਾ ਕਾਫੀ ਚਿਰ ਲਈ ਇਕ ਜੇਲ੍ਹ ਵੀ ਬਣਿਆ ਰਿਹਾ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਉੱਘੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਕੈਦੀਆਂ ਨੂੰ ਜਾਂ ਤਾਂ ਟਾਵਰ ਗ੍ਰੀਨ ਉਪਰ ਕਤਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਜਾਂ ਫਾਹੇ ਲਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਜਾਂ ਕਿਲੇ ਤੋਂ ਬਾਹਰਵਾਰ ਟਾਵਰ ਹਿੱਲ ਉਪਰ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਕਤਲ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਜਾਂ ਫਾਹੇ ਲਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ।

ਇਸ ਵੇਲੇ ਵਾਈਟ-ਟਾਵਰ ਅਤੇ ਇਸਦੇ ਨਾਲ ਦੀ ਸਤਾਰ੍ਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦੀ ਬਣੀ ਹੋਈ ਇੱਟਾਂ ਦੀ ਇਮਾਰਤ ਵਿਚ ਅਸਲਾਖਾਨੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਅਸਲਾਖਾਨਿਆਂ ਵਿਚ ਆਰੰਭਕ ਮੱਧ ਕਾਲ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਅਜੋਕੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਹਥਿਆਰ

ਅਤੇ ਸੰਜੋਆਂ (ਜ਼ਰਾਬਕਤਰ) ਸੰਭਾਲੀਆਂ ਪਈਆਂ ਹਨ। ਜੇਮਜ਼ ਪਹਿਲੇ ਦੇ ਰਾਜ-ਕਾਲ (1603-1625) ਵੇਲੇ ਇਹ ਕਿਲਾ ਸ਼ਾਹੀ ਨਿਵਾਸ-ਸਥਾਨ ਵੀ ਰਿਹਾ। ਕਿਸੇ ਵੇਲੇ ਇਹ ਸ਼ਾਹੀ ਟਕਸਾਲ, ਅਸਲੇ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰੀ ਰਿਕਾਰਡ ਦਾ ਵੀ ਸਟੋਰ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ 'ਲਾਇਨ ਟਾਵਰ' ਵੀ ਇਸੇ ਵਿਚ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਅਸਲੇ ਦਾ ਸਟੋਰ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰੀ ਰਿਕਾਰਡ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਥਾਂ ਤਬਦੀਲ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਹਨ ਪਰ ਸ਼ਾਹੀ ਤੋਪਖਾਨੇ ਦਾ ਦਫਤਰ ਅਜੇ ਵੀ ਇਸੇ ਅੰਦਰ ਹੈ। ਕਿਲੇ ਦੇ ਅੰਦਰਵਾਰ ਇਸਦੀ ਗਾਰਦ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਅੰਦਰ ਇਕ ਰੈਜ਼ੀਡੈਂਟ ਗਵਰਨਰ ਜਿਹੜਾ ਟਾਵਰ ਦੇ ਨਿਗਰਾਨ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਦਾ ਇੰਚਾਰਜ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਟਾਵਰ ਗ੍ਰੀਨ ਉਪਰ ਪੈਂਦੇ ਜੇਲ੍ਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਬਣੇ ਮਹਾਰਾਣੀ ਦੇ ਨਿਵਾਸ-ਸਥਾਨ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਸਿਪਾਹੀ ਅੱਜ ਵੀ ਟਿਊਤਰ ਬਰਦੀ ਪਹਿਨਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਕਿਲੇ ਦੇ ਨੇੜੇ ਹੀ ਟਾਵਰ ਬ੍ਰਿਜ (1894) ਹੈ। ਕਿਲੇ ਦੀਆਂ ਕੰਧਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰਵਾਰ ਦੋ ਛੋਟੇ ਗਿਰਜੇ ਹਨ ਇਕ ਨਾਰਮਨ ਸੇਂਟ ਜਾਨ ਦਾ ਛੋਟਾ ਗਿਰਜਾ, (ਲੰਡਨ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਪੁਰਾਣਾ ਗਿਰਜਾ) ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਵਾਈਟ ਟਾਵਰ ਵਿਚ ਹੈ ਅਤੇ ਦੂਜਾ ਸੇਂਟ ਪੀਟਰ ਐਂਡ ਵਿਨਕੁਲਾ ਦਾ ਛੋਟਾ ਗਿਰਜਾ ਹੈ। ਇਸ ਛੋਟੇ ਗਿਰਜੇ ਨੂੰ ਅੱਗ ਲਗ ਗਈ ਸੀ ਪਰ 1512 ਵਿਚ ਇਸਨੂੰ ਮੁੜ ਉਸਾਰ ਲਿਆ ਗਿਆ ਸੀ।

ਕੰਧਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰਵਾਰ ਵਾਟਰਲੂ ਬੈਰਕਾਂ ਵਿਚ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਹੀਰਿਆਂ ਦੀ ਨੁਮਾਇਸ਼ ਲਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਹ.ਪੁ.-ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮਾ. 10 : 71; ਐਨ. ਅਮੇ. 26 : 881

ਟਾਵਰ ਆਫ਼ ਦੀ ਵਿੰਡਜ਼ : ਏਥਨਜ਼ ਦੀ ਸਮਾਂ ਮਾਪਣ ਸਬੰਧੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਇਸ ਮਿਨਾਰ ਨੂੰ ਹਾਰਲਾਜਿਅਮ ਵੀ ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਾਈਪ੍ਰਸ ਐਡਰੋਨਾਈਕਸ ਨੇ ਇਸ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ 100-50 ਈ. ਪੂ. ਦੌਰਾਨ ਕੀਤਾ। ਸੰਗਮਰਮਰ ਨਾਲ ਬਣੀ ਇਹ ਅਠਬਾਹੀ ਮਿਨਾਰ ਲ. 13 ਮੀ. ਉੱਚੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਦਾ

ਵਿਆਸ 10 ਮੀ. ਹੈ। ਇਸ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਬਾਹੀਆਂ ਕੰਪਾਸ ਅਨੁਸਾਰ ਹਨ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਉਪਰ ਵੱਖ ਵੱਖ ਕਿਸਮ ਦੇ ਚਿੱਤਰ ਬਣੇ ਹੋਏ ਹਨ ਜੋ ਕਿ ਹਵਾਵਾਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਕਰਕੇ ਇਕ ਸੂਰਜਨੁਮਾ ਘੜੀ ਵੀ ਬਣੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਇਕ ਪਾਣੀ ਦੀ ਘੜੀ ਵੀ ਬਣੀ ਹੋਈ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਜਦੋਂ ਸੂਰਜ ਨਾ ਹੋਵੇ ਉਸ ਵਕਤ ਵੀ ਸਮਾਂ ਮਾਧਿਆ ਜਾ ਸਕੇ।

ਹ. ਪੁ.-ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 10 : 72

ਟਾਵਰ ਹੇਮਲਿਟਸ : ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੇ ਗ੍ਰੇਟਰ ਲੰਡਨ ਨਾਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ਵ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀਆਂ 32 ਲੰਡਨ ਬਰੋਆਂ ਵਿਚੋਂ ਇਹ ਇਕ ਬਰੋਆ ਹੈ। ਇਹ ਬਰੋਆ ਬੈਥਨਲ ਗ੍ਰੀਨ, ਪਾਪਲਰ ਅਤੇ ਸਟੈਪਨੀ ਨਾਂ ਦੀਆਂ ਸਾਬਕਾ ਮੇਟਰੋਪਾਲਿਟਨ ਬਰੋਆਂ ਅਤੇ ਅੰਦਰਲੇ ਲੰਡਨ ਦੇ ਪੂਰਬੀ ਸਿਰੇ ਤੇ ਪੈਂਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਇਲਾਕੇ ਨੂੰ ਰਲਾ ਕੇ 1 ਅਪ੍ਰੈਲ, 1965 ਨੂੰ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਇਸਦਾ ਕੁਲ ਰਕਬਾ 20 ਵ. ਕਿ. ਮੀ. (8 ਵ. ਮੀਲ) ਅਤੇ ਵਸੋਂ 165,100 (1991) ਹੈ।

ਟੇਮਜ਼ ਦਰਿਆ ਦੇ ਰਸਤਿਉਂ ਇਥੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਆਵਾਸੀ ਆ ਕੇ ਆਬਾਦ ਹੋਏ ਸਨ। ਹਯੂਗਨਾਟਸ ਨੇ 1685 ਈ. ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਸਪਿਟਲਡੀਲਡਜ਼ ਵਿਚ ਰੋਸ਼ਮੀ ਕਪੜੇ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਕਾਰੋਬਾਰ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਸੰਨ 1990 ਵਿਚ ਪੂਰਬੀ ਅਤੇ ਕੇਂਦਰੀ ਯੂਰਪ ਦੇ ਕਤਲੇਆਮ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ ਯਹੂਦੀ ਲੋਕ ਇਸ ਬਰੋਆ ਵਿਚ ਆਏ ਅਤੇ ਵਾਈਟ ਚੈਪਲ ਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਜੁੱਤੀਆਂ ਅਤੇ ਪੁਸ਼ਾਕਾਂ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਦਾ ਕੰਮ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਸੰਨ 1890 ਵਿਚ ਹੀ ਇਥੇ ਸਮੁੰਦਰੀ ਜਹਾਜ਼ਾਂ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਵੀ ਕਾਫੀ ਜ਼ੋਰਾਂ-ਸ਼ੋਰਾਂ ਤੇ ਹੋਣ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਘਾਟਾਂ ਵੱਲ ਨੂੰ ਕਈ ਨਵੀਆਂ ਸੜਕਾਂ ਕੱਢ ਦਿੱਤੀਆਂ ਗਈਆਂ।

ਘਾਟ ਪੁਰਾਣੇ ਹੋ ਜਾਣ ਕਾਰਨ ਵੀਹਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਤਾਂ ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ ਬੰਦ ਹੋਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਏ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਵਿਸ਼ਵ ਯੁੱਧ ਦੌਰਾਨ ਹੋਈ ਬੰਬਾਰੀ ਕਾਰਨ ਇਸ ਇਲਾਕੇ ਦੀ ਵਸੋਂ ਵੀ ਘਟਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤੀ ਤੌਰ ਤੇ ਵੀ ਇਸਦਾ ਪਤਨ ਆਇਆ। ਯੁੱਧ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਇਥੇ ਫਿਰ ਸ਼ਹਿਰੀ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਭਰਮਾਰ ਹੋਣ ਲੱਗ ਪਈ। ਦਰਿਆ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਵਾਲੇ ਪਾਸੇ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਡਾਕਲੈਂਡ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਮੁੜ ਵਿਕਾਸ ਹੋਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ਸਾਰੀ ਬਰੋਆ ਵਿਚ ਸਰਕਾਰੀ ਮਕਾਨ ਬਣਨੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਏ। ਸੇਂਟ ਕੈਥਰੀਨ ਘਾਟ (1825-28) ਜਿਹੜਾ ਬੰਬਾਰੀ ਉਪਰੰਤ ਬਿਲਕੁਲ ਉਜੜ ਗਿਆ ਸੀ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ 1968 ਈ. ਤੋਂ ਹੋਟਲ, ਇਕ ਵਪਾਰਕ ਕੇਂਦਰ, ਰਿਹਾਇਸ਼ੀ ਮਕਾਨ ਅਤੇ ਇਕ ਬਣਾਵਟੀ ਬੰਦਰਗਾਹ ਬਣ ਗਈ ਹੈ।

ਇਥੇ ਇਕ 'ਟਾਵਰ ਬ੍ਰਿਜ' ਨਾਂ ਦਾ ਪੁਲ ਵੀ ਹੈ। ਇਹ ਰੇਲ ਦੁਆਰਾ ਸਾਊਥ ਵਰਕ ਅਤੇ ਦੂਰ ਪੂਰਬ ਵਿਚ ਬਲੈਕਵਾਲ ਟਨਲ ਰਾਹੀਂ ਗ੍ਰੀਨਵਿਚ ਨਾਲ ਜੁੜੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਅੱਜਕੱਲ੍ਹ ਇਥੇ ਨਿਊ ਕਾਮਨਵੈਲਥ ਰਾਸ਼ਟਰਾਂ ਦੇ ਨਵੇਂ ਆਜ਼ਾਦ ਦੇਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਵੀ ਆ ਕੇ ਲੋਕ ਵੱਸੇ ਹੋਏ ਹਨ।

ਹ. ਪੁ.-ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 11 : 876

ਟਾਵਰਜ਼, ਜਾਨ ਹੈਨਰੀ : ਅਮਰੀਕਾ ਦੀ ਜਲ-ਸੈਨਾ ਦੇ ਇਸ ਕਮਾਂਡਰ-ਇਨ-ਚੀਫ਼ ਦਾ ਜਨਮ 30 ਜਨਵਰੀ, 1885 ਨੂੰ ਰੋਮ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਇਸਨੇ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਵਿਖੇ 'ਨੇਵਲ ਅਕੈਡਮੀ' ਤੋਂ 1906 ਈ. ਵਿਚ ਸਿਖਲਾਈ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਤੇ ਪਿਛੋਂ ਲਗਭਗ ਚਾਰ ਸਾਲ ਜਲਸੈਨਾ ਵਿਚ ਨੌਕਰੀ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਉਪਰੰਤ ਇਸਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪਨੂੰ ਹਵਾਬਾਜ਼ ਵਜੋਂ ਸਿਖਲਾਈ ਲਈ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਤੇ 1911 ਈ.

ਵਿਚ ਨੌਸੈਨਿਕ-ਹਵਾਬਾਜ਼ ਵਜੋਂ ਸਿਖਲਾਈ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਅਮਰੀਕਾ ਦੀ ਜਲਸੈਨਾ ਵਿਚ ਇਹ ਤੀਸਰਾ ਵਿਅਕਤੀ ਸੀ ਜਿਸਨੇ ਹਵਾਬਾਜ਼ ਵਜੋਂ ਸਿਖਲਾਈ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਪਿਛੋਂ ਅਗਲੇ ਸਾਲ ਹੀ ਇਸਨੇ ਸਮੁੰਦਰ ਉਪਰ ਉਤਰਨ ਵਾਲੇ ਜਹਾਜ਼ ਨੂੰ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸਮਾਂ ਉਡਾਕੇ ਰਿਕਾਰਡ ਕਾਇਮ ਕੀਤਾ।

ਪਹਿਲੇ ਵਿਸ਼ਵ-ਯੁੱਧ ਦੌਰਾਨ ਇਸਨੇ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਦੀ ਨੌਸੈਨਿਕ-ਹਵਾਬਾਜ਼ੀ ਦੇ ਸਹਾਇਕ ਡਾਇਰੈਕਟਰ ਵਜੋਂ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ। 1919 ਈ. ਵਿਚ ਇਸਨੇ ਅੰਧ ਮਹਾਸਾਗਰ ਦੇ ਆਰ ਪਾਰ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਉਡਾਨ ਭਰਨ ਵਾਲੇ ਤਿੰਨ ਹਵਾਈ ਜਹਾਜ਼ਾਂ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਕੀਤੀ।

ਦੂਜੇ ਵਿਸ਼ਵ ਯੁੱਧ ਦੌਰਾਨ ਟਾਵਰਜ਼ ਨੂੰ ਸਤੰਬਰ, 1942 ਵਿਚ ਸ਼ਾਂਤ ਮਹਾਸਾਗਰ ਵਿਖੇ ਨੌਸੈਨਿਕ ਹਵਾਈ ਸੈਨਾਵਾਂ ਦਾ ਇੰਚਾਰਜ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਅਗਲੇ ਮਹੀਨੇ ਇਸਨੂੰ ਤਰੱਕੀ ਦੇ ਕੇ ਵਾਈਸ-ਐਡਮਿਰਲ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਫਰਵਰੀ, 1944 ਵਿਚ ਇਸਨੂੰ ਸ਼ਾਂਤ ਮਹਾਸਾਗਰ ਵਿਚਲੀ ਨੌਸੈਨਿਕ ਕਾਰਵਾਈ ਦਾ ਡਿਪਟੀ-ਕਮਾਂਡਰ ਨਿਯੁਕਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ।

ਜਾਪਾਨ ਦੁਆਰਾ ਹਥਿਆਰ ਸੁਟਣ ਉਪਰੰਤ ਇਸਨੂੰ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਦੇ ਸ਼ਾਂਤ ਮਹਾਸਾਗਰ ਬੇੜੇ ਦਾ ਕਮਾਂਡਰ ਨਿਯੁਕਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਤੋਂ ਦੋ ਸਾਲਾਂ ਉਪਰੰਤ ਐਡਮਿਰਲ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਜਲ-ਸੈਨਾ ਸੇਵਾ ਤੋਂ ਸੇਵਾ-ਮੁਕਤ ਹੋਇਆ। ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਇਹ ਪੈਨ. ਅਮੈਰਿਕਨ ਵਰਲਡ ਏਅਰ ਵੇਜ਼ ਦਾ ਉਪ-ਪ੍ਰਧਾਨ ਵੀ ਰਿਹਾ।

ਹ. ਪੁ.-ਐਨ. ਅਮੇ. 26 : 723

ਟਾਵਰ ਬ੍ਰਿਜ : ਇਹ ਲੰਡਨ ਵਿਚ ਟੇਮਜ਼ (Thames) ਦਰਿਆ ਉਪਰ ਬਣਿਆ ਬੈਸਕਿਊਲ ਆਕਾਰ ਦਾ ਦੂਹਰੇ ਫੱਟਿਆ ਵਾਲਾ ਇਕ ਗਤੀਸ਼ੀਲ ਪੁੱਲ ਹੈ ਜਿਹੜਾ 1894 ਈ. ਵਿਚ ਮੁਕੰਮਲ ਹੋਇਆ। ਪਹਿਲਾਂ ਇਸਨੂੰ ਭਾਡ ਨਾਲ ਚਲਣ ਵਾਲੇ ਜਲ ਚਾਲੀ ਪੰਪਾਂ ਰਾਹੀਂ ਚਲਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਪਰ 1976 ਈ. ਤੋਂ ਇਸਨੂੰ ਬਿਜਲੀ ਦੀਆਂ ਮੋਟਰਾਂ ਰਾਹੀਂ ਚਲਾਇਆ ਜਾਣ ਲੱਗਾ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.-ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 11 : 875

ਟਾਵਲਾਸ : ਫਿਲਪੀਨ ਦੀਪ ਸਮੂਹ ਦੇ ਰਾਮਬਲਾਨ ਦੀਪਾਂ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਅਤੇ ਪੂਰ ਪੱਛਮ ਵੱਲ ਦਾ ਇਹ ਦੀਪ ਹੈ। ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਪੱਖੋਂ ਇਹ ਰਾਮਬਲਾਨ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹੈ। ਇਹ ਪਾਨਾਈ ਟਾਪੂ ਤੋਂ 24 ਕਿ. ਮੀ. ਉਤਰ ਵੱਲ ਅਤੇ ਮਿਨਡੋਰੋ ਤੋਂ 51 ਕਿ. ਮੀ. ਪੂਰਬ ਵਿਚ ਵਾਕਿਆ ਹੈ। ਇਹ 64 ਕਿ. ਮੀ. ਲੰਬਾ ਅਤੇ 20 ਕਿ. ਮੀ. ਚੌੜਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਕੁਲ ਰਕਬਾ 678 ਵ. ਕਿ. ਮੀ. ਹੈ। ਇਹ ਪਰਬਤੀ ਜਿਹਾ ਟਾਪੂ ਹੈ ਜਿਸ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਚੀ ਸਿਖਰ ਉੱਤਰੀ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ 655 ਮੀ. (2164 ਫੁੱਟ) ਉੱਚੀ ਹੈ। ਤੱਟ ਕਾਫੀ ਕੱਟਿਆ ਵੱਢਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਦੀਪ ਜੰਗਲਾਂ ਨਾਲ ਵੱਕਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਪਰ ਵਧੀਆ ਲੱਕੜ ਇਥੇ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ। ਇਸ ਉੱਤੇ ਉਡਯਾਗਯਾਨ ਮਿਊਸਪਲਟੀ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਲੂਕ ਅਤੇ ਬਾਡਾਹੋਜ਼ ਹੋਰ ਵੱਡੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵੱਸੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਸੜਕਾਂ ਨਾਲ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਇਸ ਦੀਪ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਆਰਥਿਕਤਾ ਦਾ ਪੂਰਾ ਖੇਤੀਬਾੜੀ, ਪਸ਼ੂ ਪਾਲਣ ਅਤੇ ਮੱਛੀ ਪਾਲਣ ਹਨ।

ਹ. ਪੁ.-ਐਨ. ਅਮੇ. 26 : 200

ਟਾਵਾਉ : ਸੈਲੇਬੀਜ਼ ਸਾਗਰ ਦੇ ਕਾਵੀ ਜਲ ਦੁਆਰ ਦੇ ਉੱਤਰ-ਪੂਰਬੀ ਹਿੱਸੇ ਉੱਤੇ ਪੂਰਬੀ ਮਲੇਸ਼ੀਆ ਦੇ ਦੱਖਣ-ਪੂਰਬੀ ਰਾਜ

ਸਾਬਾਂ ਦਾ ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ। ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਨੇੜੇ ਦੇ ਫ਼ਿਲਪੀਨ ਅਤੇ ਕਾਲਮਾਨ ਟਾਕ ਨਾਲ ਤਸਕਰੀ ਲਈ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੋਇਆ ਕਰਦਾ ਸੀ ਪਰ ਅੱਜਕਲ੍ਹ ਇਹ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਕੀ ਕੇਂਦਰ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਆਸ ਪਾਸ ਦੀਆਂ ਜ਼ਰਾਇਤੀ ਉਪਜਾਂ ਦੀ ਮੰਡੀ ਹੈ। ਇਥੋਂ ਲੱਕੜੀ, ਸਣ ਅਤੇ ਨਾਰੀਅਲ ਬਾਹਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕਈ ਹੋਰ ਪਾਸਿਆਂ ਨੂੰ ਸੜਕਾਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਥੇ ਇਕ ਹਵਾਈ ਅੱਡਾ ਵੀ ਹੈ।

ਆਬਾਦੀ - 43,200 (1980)

4° 15' ਉ. ਵਿਥ.; 117° 54' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ. - ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9 : 846

ਟਾਵਾਇ : ਲੋਅਰ ਬਰਮਾ ਦੇ ਟਨੈਸਾਰਮ ਮੰਡਲ ਵਿਚ ਇਹ ਇਕ ਸ਼ਹਿਰ ਅਤੇ ਇਸੇ ਹੀ ਨਾਂ ਦੇ ਡਿਸਟ੍ਰਿਕਟ ਦਾ ਸਦਰ-ਮੁਕਾਮ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਅੰਡੇਮਾਨ ਸਾਗਰ ਉੱਪਰ ਪੈਂਦੇ ਇਸੇ ਹੀ ਨਾਂ ਦੇ ਦਰਿਆ ਦੀ ਐਸਚੁਰੀ ਉੱਤੇ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਇਸੇ ਸ਼ਹਿਰ ਤੋਂ ਹੀ ਬਰਮਾ ਅਤੇ ਮਾਲੇ ਪ੍ਰਾਇਦੀਪ ਨਾਲ ਸਾਹਿਲੀ ਵਪਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਕੱਪੜਾ ਬੁਣਨ ਦਾ ਵੀ ਕੇਂਦਰ ਹੈ। ਇਥੇ ਇਕ ਹਵਾਈ ਅੱਡਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਨੇੜੇ ਹੀ ਇਕ ਸ਼ਿਕਾਰਗਾਹ ਅਤੇ ਮੈਮਾਗਨ ਨਾਂ ਦੀ ਇਕ ਮਨਭਾਉਂਦੀ ਬੀਚ ਹੈ।

ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦਾ ਇਲਾਕਾ ਅੰਡੇਮਾਨ ਸਾਗਰ ਅਤੇ ਲੋਅਰ ਬਾਈਲੈਂਡ ਵਿਚਕਾਰ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਗ੍ਰੇਟ ਟਨੈਸਾਰਮ ਅਤੇ ਟਾਵਾਇ ਦਰਿਆ ਇਸ ਇਲਾਕੇ ਦਾ ਜਲ-ਨਿਕਾਸ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਇਲਾਕਾ ਪਹਾੜੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸਦੇ ਪੂਰਬ ਵੱਲ ਬਿਲਾਉਕ-ਟਾਓਗ ਮਾਲਾ ਲਗਦੀ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਬਰਮਾ ਅਤੇ ਬਾਈਲੈਂਡ ਵਿਚਕਾਰ ਸਰਹੱਦ ਦਾ ਕੰਮ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਭਾਵੇਂ ਟਨੈਸਾਰਮ ਤੱਟ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਵੱਡੀ ਸੜਕ ਵੀ ਤੁਰੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਪਰ ਆਮ ਕਰਕੇ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਤੱਕ ਸਮੁੰਦਰ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਪੁੱਜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਟਾਵਾਇ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀਆਂ ਸਹਾਇਕ ਨਦੀਆਂ ਰਾਹੀਂ ਬੜੀ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਆਵਾਜਾਈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਇਲਾਕਾ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਕਲੀ ਅਤੇ ਟੈਂਗਸਟਨ ਦਾ ਵੱਡਾ ਸਾਧਨ ਹੈ।

14° 04' ਉ. ਵਿਥ.; 98° 19' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ. - ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 11 : 582; ਐਨ. ਅਮੈ. 26 : 287 ; ਵੈ. ਜਗ. ਡਿ.

ਟਾਵਾਟਾ (Tahuatē) : ਫ਼ਰੈਂਚ ਪਾਲਾਨੀਜ਼ਾ ਨਾਂ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਮਾਰਕਵੇਜ਼ ਦੀਪ-ਸਮੂਹ ਦਾ ਇਕ ਦੀਪ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਹੀਵਾਓਆ ਦੀਪ ਤੋਂ ਲ. 5. ਕਿ. ਮੀ. (ਲ. 3. ਮੀਲ) ਦੀ ਦੂਰੀ ਤੇ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਬਾਰਡੀਲੇਜ਼ ਚੈਨਲ ਇਸ ਦੀਪ ਨੂੰ ਹੀਵਾਓਆ ਦੀਪ ਨਾਲੋਂ ਵੱਖ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਦੀਪ ਲ. 14 ਕਿ. ਮੀ. (8½ ਮੀਲ) ਲੰਬਾ ਅਤੇ 6 ਕਿ. ਮੀ. (4 ਮੀਲ) ਚੌੜਾ ਹੈ ਅਤੇ 3280 ਫੁੱਟ ਤੱਕ ਉੱਚਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੀਪ ਨੂੰ 1595 ਈ. ਵਿਚ ਐਲਵਾਰੋ ਦ ਮੈਨਡਾਨਾ ਦ ਨੈਯਰਾ ਨਾਂ ਦੇ ਵਿਅਕਤੀ ਨੇ ਲੱਭਿਆ ਸੀ। ਉੱਨ੍ਹੀਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਆਰੰਭਕ ਦਹਾਕਿਆਂ ਵਿਚ ਯੂਰਪੀਅਨ ਵਪਾਰੀਆਂ ਅਤੇ ਉੱਦਮੀਆਂ ਦੇ ਆਗਮਨ ਨੇ ਇਥੇ ਅਜੇਹੀ ਹਾਲਤ ਪੈਦਾ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਜਿਸ ਨਾਲ ਟਾਪੂ ਵਾਸੀਆਂ ਦੀ ਸਿਹਤ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਨੁਕਸਾਨ ਪੁੱਜਾ ਅਤੇ ਵਸੋਂ ਵੀ ਕਾਫ਼ੀ ਉੱਜੜ ਗਈ। ਸੰਨ 1842 ਵਿਚ ਇਥੋਂ ਦੇ ਸਥਾਨਕ ਸਰਦਾਰਾਂ ਨਾਲ ਸੰਧੀ ਹੋ ਜਾਣ ਕਾਰਨ ਟਾਬਟਾਇਕ ਫ਼੍ਰਾਂਸੀਸੀ ਬਸਤੀ ਬਣ ਗਈ। ਸੰਨ 1859 ਤੱਕ ਇਹ ਮਾਰਕਵੇਜ਼ ਦੀਪ ਸਮੂਹ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕੀ ਕੇਂਦਰ ਰਿਹਾ।

ਹ. ਪੁ. - ਐਨ. ਅਮੈ. 26 : 216

ਟਾਵਾਨ (Tavannes) : ਫ਼ਰਾਂਸ ਦੇ ਇਸ ਨਾਮਵਰ ਮਾਰਸ਼ਲ ਦਾ ਜਨਮ 1509 ਈ. ਵਿਚ ਡੀਯੋਨ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਸੋਲ੍ਹਾਂ ਸਾਲਾਂ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਇਸਨੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਫ਼੍ਰਾਂਸਿਸ ਪਹਿਲੇ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਥੱਲੇ ਇੱਟਲੀ ਦੇ ਹਮਲੇ ਵਿਚ ਹਿੱਸਾ ਲਿਆ ਅਤੇ 1525 ਈ. ਵਿਚ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਇਸਨੂੰ ਪਾਵੀਆ ਵਿਖੇ ਕੈਦੀ ਬਣਾ ਲਿਆ ਗਿਆ। ਰਿਹਾਅ ਹੋਣ ਉਪਰੰਤ ਇਸਨੇ ਹਥਿਆਰਾਂ ਬੰਦ ਫ਼ੌਜਾਂ ਵਿਚ ਸੇਵਾ ਕਰਨੀ ਜਾਰੀ ਰਖੀ ਅਤੇ ਸ਼ਹਿਨਸ਼ਾਹ ਚਾਰਲਸ ਪੰਜਵੇਂ ਵਿਰੁੱਧ ਮੈਟਸ ਦੇ ਘੇਰੇ (1552) ਸਮੇਂ ਆਪਣਾ ਨਾਂ ਪੈਦਾ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਮਗਰੋਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਹੱਥੋਂ 1558 ਈ. ਵਿਚ ਕੈਲੇ ਤੇ ਮੁੜ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰਕੇ ਵੀ ਨਾਮਣਾ ਖੱਟਿਆ। ਹੈਨਰੀ ਤੀਜੇ ਦੀ ਨਾ ਮਾਤਰ ਕਮਾਂਡ ਥੱਲੇ ਇਸੇ ਦੀਆਂ ਘਾਲਣਾ ਸਦਕਾ ਹੀ ਕੈਥੋਲਿਕ ਪਾਰਟੀ ਨੂੰ ਜ਼ਾਰਨੈਕ ਦੇ ਸਥਾਨ ਤੇ ਹਯੂਰਾਨਾਟਾਂ ਉੱਪਰ ਜਿੱਤਾਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈਆਂ ਸਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ 1569 ਈ. ਵਿਚ ਮੋਕੋਟੁਰ ਵਿਖੇ ਜਿੱਤ ਦਾ ਸਿਹਰਾ ਵੀ ਇਸੇ ਦੇ ਸਿਰ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਮਹਾਨ ਫ਼ਤਹਿਯਾਬੀਆਂ ਕਾਰਨ ਹੀ ਇਸਨੂੰ 1570 ਈ. ਵਿਚ ਫ਼ਰਾਂਸ ਦਾ ਮਾਰਸ਼ਲ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ।

ਸੰਨ 1573 ਵਿਚ ਇਸਦੀ ਸਲੀ ਵਿਖੇ ਮੌਤ ਹੋਈ।

ਹ. ਪੁ. - ਐਨ. ਅਮੈ. 26 : 286

ਟਾਵਾ ਪ੍ਰਾਜੈਕਟ : ਮੱਧ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਰਾਜ (ਭਾਰਤ) ਦੇ ਹੋਸ਼ੰਗਾਬਾਦ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਵਿਚ ਨਰਬਦਾ ਦਰਿਆ ਦੀ ਸਹਾਇਕ ਨਦੀ ਟਾਵਾ ਉੱਤੇ ਇਹ ਬੰਨ੍ਹ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ 1630 ਮੀ. ਲੰਬਾ ਬੰਨ੍ਹ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ 3.32 ਲੱਖ ਹੈਕਟੇਅਰ ਭੂਮੀ ਦੀ ਸਿੰਜਾਈ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਸੀ। ਸਾਲ 1980 ਵਿਚ ਇਸ ਦੇ ਪਾਣੀ ਨਾਲ 1.86 ਲੱਖ ਹੈਕਟੇਅਰ ਭੂਮੀ ਸਿੰਜੀ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ. - ਇੰਡੀਆ (1980) : 237

ਟਾਵੀ ਟਾਵੀ : ਫ਼ਿਲਪੀਨ ਦਾ ਇਕ ਪ੍ਰਾਂਤ ਅਤੇ ਟਾਪੂ ਹੈ। ਇਹ ਫ਼ਿਲਪੀਨ ਦੇ ਦੱਖਣ-ਪੱਛਮੀ ਸੁਲੂ ਦੀਪ ਸਮੂਹ ਦਾ ਦੱਖਣੀ ਹਿੱਸਾ ਹੈ ਜਿਸਦੇ ਦੱਖਣ-ਪੂਰਬ ਵੱਲ ਸੈਲਬੀਜ਼ ਸਾਗਰ ਅਤੇ ਉੱਤਰ ਪੱਛਮ ਵੱਲ ਸੁਲੂ ਸਾਗਰ ਹੈ। ਇਸ ਪ੍ਰਾਂਤ ਵਿਚ ਕਈ ਹੋਰ ਦੀਪ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ ਪਰ ਮੁੱਖ ਦੀਪ ਟਾਵੀ ਟਾਵੀ ਹੀ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਦਾ ਖੇਤਰਫਲ 1087 ਵ. ਕਿ. ਮੀ. ਅਤੇ ਆਬਾਦੀ 194,651 (1980) ਹੈ। ਇਹ ਟਾਪੂ ਜਵਾਲਾ ਮੁੱਖੀ ਮੁੱਢ ਦੇ ਪਰਬਤੀ ਟਾਪੂ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜਲਵਾਯੂ ਗਰਮ-ਤਰ ਹੈ। ਵਾਦੀਆਂ ਅਤੇ ਮੈਦਾਨ ਕਾਫ਼ੀ ਉਪਜਾਊ ਹਨ ਜਿਥੇ ਊਸ਼ਣ-ਖੰਡੀ ਬਨਸਪਤੀ ਹੈ। ਚੌਲ, ਮੱਕੀ, ਸਣ, ਕੱਕੇ, ਕਾਫ਼ੀ ਅਤੇ ਕਈ ਹੋਰ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੀ ਇਥੇ ਪੈਦਾਵਾਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਥੋਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਕਿੱਤਾ ਮੱਛੀਆਂ ਫੜਨਾ ਅਤੇ ਸੋਤੀ ਇੱਕਠੇ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਟਾਵੀ ਟਾਵੀ ਦੀਪ ਉੱਤੇ ਲੋਕ ਕਿਸ਼ਤੀਆਂ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਕਲਾ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਨਿਪੁੰਨ ਹਨ। ਇਥੋਂ ਦੇ ਲੋਕ ਸਾਮਾਨ ਨਾਂ ਦੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹਨ ਅਤੇ ਆਸਟ੍ਰੇਲੋਨੀਆਈ ਭਾਸ਼ਾਈ ਪਰਿਵਾਰ ਦੀ ਸਾਮਾਨ ਨਾਂ ਦੀ ਉਪ-ਭਾਸ਼ਾ ਬੋਲਦੇ ਹਨ।

ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਪੱਖੋਂ ਵੱਡਾ ਟਾਵੀ ਟਾਵੀ ਟਾਪੂ 1973 ਈ. ਤੀਕ ਸੁਲੂ ਪ੍ਰਾਂਤ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਸੀ ਪਰ 1973 ਈ. ਵਿਚ ਇਸਨੂੰ ਵੱਖਰਾ ਪ੍ਰਾਂਤ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਜਿਸ ਵਿਚ ਸੁਲੂ ਦੀਪ ਸਮੂਹ ਦਾ ਦੱਖਣੀ ਹਿੱਸਾ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ। ਪ੍ਰਾਂਤ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਬਾਤੋਂ ਬਾਤੋਂ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ. - ਐਨ. ਅਮੈ. 26 : 286; ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 11 : 583

ਟਾਵੀਯੂਨੀ ਟਾਪੂ : ਇਹ ਦੱਖਣੀ ਸ਼ਾਂਤ-ਮਹਾਸਾਗਰ ਵਿਚ ਵਿੱਜੀ ਟਾਪੂਆਂ ਦਾ ਤੀਜਾ ਵੱਡਾ ਟਾਪੂ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਵਨੂਆ ਲਾਵਾ ਦੇ

ਦਖਣ-ਪੂਰਬੀ ਤਟ ਤੋਂ ਪਹੁੰਚ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਇਸ ਟਾਪੂ ਦਾ ਰਕਬਾ 435 ਵ. ਕਿ. ਮੀ. ਹੈ ਅਤੇ ਆਬਾਦੀ 12, 276 (1976) ਹੈ। ਇਹ ਜਵਾਲਾ ਮੁਖੀ ਚਟਾਨਾਂ ਵਾਲਾ ਟਾਪੂ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਚੀ ਸਿਖਰ ਉਲਵਿੰਗਨਾਉ (1241 ਮੀ.) ਫਿੱਜੀ ਦੀ ਦੂਜੀ ਉੱਚੀ ਸਿਖਰ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਉੱਤਰੀ ਤਟ ਉੱਤੇ ਵਾਈ ਯੈਵੇ ਇਸ ਦਾ ਵੱਡਾ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ। ਪਸ਼ੂ, ਨਾਰੀਅਲ ਅਤੇ ਕਾਫੀ ਇਸ ਟਾਪੂ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਭੇਜੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਟਾਪੂ ਦੀ ਖੋਜ 1643 ਈ. ਵਿਚ ਅਬੈਲ ਤਸਮਾਨ ਨਾਮੀ ਇਕ ਵਲੰਦੇਜ਼ੀ ਜਹਾਜ਼ਰਾਨ ਨੇ ਕੀਤੀ ਸੀ।

16° 51' ਦ., ਵਿਭ.: 179° 58' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ. - ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9 : 845

ਟਾਵਰ ਦੇ ਸ਼ਹਿਜ਼ਾਦੇ (Tyer Princes) : ਇਹ ਸ਼ਹਿਜ਼ਾਦੇ ਰੂਰਿਕ ਖਾਨਦਾਨ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਹਨ ਅਤੇ ਟਾਵਰ ਦੇ ਆਸ-ਪਾਸ ਮਾਸਕੋ ਦੇ ਉੱਤਰ-ਪੱਛਮ ਦੇ ਇਲਾਕੇ, ਟਾਵਰ ਦੀ ਰਿਆਸਤ ਉੱਤੇ ਰਾਜ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਇਹ ਸ਼ਹਿਜ਼ਾਦੇ, ਸ਼ਹਿਜ਼ਾਦਾ ਯਾਰੋਸਲਾਵ ਯਾਰੋਸਲਾਵਿਚ ਜਿਸਨੇ ਇਸ ਰਿਆਸਤ ਨੂੰ ਵਸਾਇਆ ਸੀ, ਦੀ ਸੰਤਾਨ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਹਿਜ਼ਾਦਿਆਂ ਨੇ ਉੱਤਰੀ-ਪੂਰਬੀ ਰੂਸ ਵਿਚ ਆਪਣਾ ਅਧਿਕਾਰ ਜਮਾਉਣ ਲਈ ਚੌਦਵੀਂ ਅਤੇ ਪੰਦਰਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਮਾਸਕੋ ਦੇ ਸ਼ਹਿਜ਼ਾਦਿਆਂ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕੀਤਾ।

ਸੰਨ 1305 ਵਿਚ ਗੋਲਡਨ ਹੋਰਡ, ਉਜ਼ਬੇਕ ਦੇ ਖਾਨ ਨੇ ਵਲਾਦੀਮੀਰ ਦਾ ਗ੍ਰੈਂਡ ਪ੍ਰਿੰਸ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ, ਜਿਸਨੂੰ ਰੂਸੀ ਯਾਰੋਸਲਾਵ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਮਾਈਕਲ ਪਹਿਲੇ ਨੂੰ ਸ਼ਹਿਜ਼ਾਦਿਆਂ ਦਾ ਸਰਦਾਰ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਪਿਛੋਂ ਮਾਸਕੋ ਦੇ ਸ਼ਹਿਜ਼ਾਦੇ ਯੂਰੀ ਨੇ ਉਜ਼ਬੇਕ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਹਕ ਵਿਚ ਮਨਾ ਲਿਆ ਤੇ ਉਜ਼ਬੇਕ ਨੇ ਮਾਈਕਲ ਪਹਿਲੇ ਦੀ ਥਾਂ ਸ਼ਹਿਜ਼ਾਦੇ ਯੂਰੀ ਨੂੰ 'ਗ੍ਰੈਂਡ ਪ੍ਰਿੰਸ' ਐਲਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਮਾਈਕਲ ਨੇ ਉਜ਼ਬੇਕ ਦੇ ਐਲਾਨ ਦੀ ਪ੍ਰਵਾਹ ਨਾ ਕੀਤੀ ਤੇ ਉਜ਼ਬੇਕ ਤੇ ਯੂਰੀ ਦੀਆਂ ਭੇਜੀਆਂ ਫੌਜਾਂ ਨੂੰ ਹਾਰ ਦਿੱਤੀ। ਪਿਛੋਂ 1318 ਈ. ਵਿਚ ਉਜ਼ਬੇਕ ਨੇ ਮਾਈਕਲ ਨੂੰ ਮਾਰ ਦਿੱਤਾ।

ਸੰਨ 1322 ਵਿਚ ਫਿਰ ਟਾਵਰ ਦੇ ਸ਼ਹਿਜ਼ਾਦੇ ਦਾ ਮਿਤਰੀ ਮਿਖਾਇਲੋਵਿਚ ਨੂੰ ਗ੍ਰੈਂਡ ਪ੍ਰਿੰਸ ਦੀ ਉਪਾਧੀ ਦਿੱਤੀ ਗਈ। ਸੰਨ 1326 ਵਿਚ ਇਸਨੂੰ ਮਾਸਕੋ ਦੇ ਯੂਰੀ ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਬਦਲੇ ਉਜ਼ਬੇਕ ਨੇ ਫਾਂਸੀ ਚੜ੍ਹਾ ਦਿੱਤਾ। ਇਹ ਉਪਾਧੀ ਫਿਰ ਉਸਦੇ ਭਰਾ ਅਲੈਗਜ਼ੈਂਡਰ ਨੂੰ ਦੇ ਦਿੱਤੀ ਗਈ। ਅਲੈਗਜ਼ੈਂਡਰ ਸੰਨ 1327 ਤੱਕ 'ਗ੍ਰੈਂਡ ਪ੍ਰਿੰਸ' ਰਿਹਾ। ਪਿਛੋਂ ਟਾਵਰ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੁਆਰਾ ਮੰਗੋਲੀ ਅਫ਼ਸਰਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਬਗ਼ਾਵਤ ਕਰਨ ਤੇ 'ਗੋਲਡਨ ਹੋਰਡ' ਨੇ ਟਾਵਰ ਉੱਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰਕੇ ਬਹੁਤ ਤਬਾਹੀ ਕੀਤੀ ਤੇ ਉਸ ਉਪਰੰਤ 'ਗ੍ਰੈਂਡ ਪ੍ਰਿੰਸ' ਦੀ ਉਪਾਧੀ ਟਾਵਰ ਦੇ ਕਿਸੇ ਸ਼ਹਿਜ਼ਾਦੇ ਨੂੰ ਨਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ।

ਅਲੈਗਜ਼ੈਂਡਰ ਲਿਥੂਐਨੀਆ ਚਲਾ ਗਿਆ ਪਰ ਇਸਦੇ ਭਰਾਵਾਂ, ਕਾਨਸਟੈਨਟਾਈਨ ਅਤੇ ਵੈਜ਼ਲੀ ਨੇ ਰਿਆਸਤ ਨੂੰ ਮੁੜ ਕਬਜ਼ੇ ਵਿਚ ਲੈਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ। ਵੈਜ਼ਲੀ ਇਸ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਵਿਚ ਸਫ਼ਲ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉਸਨੇ 1346 ਤੋਂ 1367 ਈ. ਤੱਕ ਟਾਵਰ ਤੇ ਰਾਜ ਕੀਤਾ। ਸੰਨ 1368 ਵਿਚ ਅਲੈਗਜ਼ੈਂਡਰ ਦਾ ਪੁੱਤਰ, ਮਾਈਕਲ ਦੂਜਾ ਟਾਵਰ ਦਾ ਰਾਜਾ ਬਣਿਆ। ਉਸਨੇ ਲਿਥੂਐਨੀਆ ਦੇ ਨਾਲ ਰਲਕੇ ਮਾਸਕੋ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕੀਤਾ। ਸੰਨ 1375 ਵਿਚ ਮਾਸਕੋ ਦੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦਮਿਤਰੀ ਡਾਂਸਕਾਇ (Dmitry Donsky) ਨੇ ਮਾਈਕਲ ਨੂੰ ਬੁਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਰਾਇਆ ਅਤੇ ਟਾਵਰ ਨੂੰ ਮਾਸਕੋ ਦੀ ਅਧਿਕਾਰਤਾ ਮੰਨਣ ਤੇ ਮਜ਼ਬੂਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਮਾਈਕਲ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਪੁੱਤਰ ਈਵਾਨ ਨੇ ਟਾਵਰ ਦੀ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਕਾਇਮ ਰਖੀ। ਪਿਛੋਂ

(1425 ਤੋਂ 1461 ਈ.) ਤੱਕ ਬੋਰਿਸ ਅਲੈਗਜ਼ੈਂਡਰੋਵਿਚ ਦੇ ਸ਼ਾਸਨ ਕਾਲ ਦੌਰਾਨ ਟਾਵਰ ਨੇ ਮਾਸਕੋ ਨਾਲ ਸੁਖਾਵੇ ਸਬੰਧ ਰਖਦੇ ਹੋਏ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਤੌਰ ਤੇ ਬਹੁਤ ਉੱਨਤੀ ਕੀਤੀ।

ਪਿਛੋਂ 1485 ਈ. ਵਿਚ ਈਵਾਨ ਤੀਜੇ ਨੇ ਮਾਈਕਲ ਤੀਜੇ ਨੂੰ ਕੱਢ ਕੇ ਟਾਵਰ ਨੂੰ ਮਾਸਕੋ ਵਿਚ ਮਿਲਾ ਲਿਆ। ਕੱਢਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਟਾਵਰ ਦੇ ਅੰਤਿਮ ਸ਼ਹਿਜ਼ਾਦੇ ਮਾਈਕਲ ਤੀਜੇ ਨੇ ਪੋਲੈਂਡ ਦੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਕਾਸਮੀਰ ਚੌਥੇ ਨਾਲ ਰਲਕੇ ਈਵਾਨ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਪਰ ਅਸਫ਼ਲ ਰਿਹਾ ਤੇ ਟਾਵਰ ਸਦਾ ਲਈ ਮਾਸਕੋ ਦਾ ਇਕ ਹਿੱਸਾ ਬਣ ਗਿਆ।

ਹ. ਪੁ. - ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 10 : 208

ਟਿਊਟਨੀ ਨਾਈਟ : ਇਹ ਜਰਮਨ ਜਹਾਦੀਆਂ ਦਾ ਇਕ ਸੰਗਠਨ ਸੀ ਜਿਸ ਨੇ ਮੱਧ ਕਾਲ ਦੌਰਾਨ ਪ੍ਰਸ਼ਾਅ ਨੂੰ ਜਿੱਤ ਕੇ ਇਕ ਮਜ਼ਬੂਤ ਰਾਜ ਬਣਾਇਆ। ਇਹ ਸੰਗਠਨ 1190 ਈ. ਦੌਰਾਨ ਫ਼ਲਸਤੀਨ ਵਿਚ ਅਕਰੇ ਵਿਖੇ ਜਰਮਨ ਹਸਪਤਾਲ ਦੀ ਹੈਸੀਅਤ ਵਿਚ ਇਕ ਦਾਨੀ ਸੰਸਥਾ ਵਜੋਂ ਕਾਇਮ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਯੋਰੋਸਲਮ ਵਿਖੇ ਸਥਿਤ ਸੇਂਟ ਮੇਰੀ ਹਸਪਤਾਲ ਨਾਲ ਮਿਲਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਸੰਨ 1198 ਵਿਚ ਇਹ ਸੰਗਠਨ ਫ਼ੋਜੀ ਰੂਪ ਧਾਰਨ ਕਰ ਗਿਆ ਅਤੇ ਇਸ ਵਿਚ ਜਰਮਨ ਦੇ ਮੂਲ ਖ਼ਾਨਦਾਨੀ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਇਹ ਸੰਸਥਾ ਭਾਵੇਂ ਬੀਮਾਰ ਅਤੇ ਫੱਟੜ ਜਰਮਨ ਯਾਤਰੀਆਂ ਦੇ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਨਾਲ ਕਾਇਮ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ ਪਰ ਇਹ ਈਸਾਈ ਧਰਮ ਦੇ ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਦੇ ਖ਼ਿਲਾਫ਼ ਵੀ ਲੜਾਈ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਸੰਨ 1211 ਵਿਚ ਉਘੇ ਲੀਡਰ ਹਰਮਾਨ ਡਾਓਨ ਸਾਲਜ਼ਾ ਦੀ ਰਹਿਨੁਮਾਈ ਅਧੀਨ ਇਸ ਦੀਆਂ ਸਰਗਰਮੀਆਂ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਮੱਧ ਪੂਰਬ ਤੋਂ ਯੂਰਪ ਬਣ ਗਿਆ। 13ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੌਰਾਨ ਟਿਊਟਨੀ ਨਾਈਟਾਂ ਨੂੰ ਜਰਮਨੀ ਵਿਖੇ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸਿੱਧੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ। ਸੰਨ 1233 ਵਿਚ ਹਰਮਾਨ ਬਾਕ ਅਧੀਨ ਕੇਂਦਰੀ ਜਰਮਨੀ ਤੋਂ ਫ਼ੌਜ ਭਰਤੀ ਕਰਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪ੍ਰਸ਼ਾਅ ਤੇ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਈਸਾਈ ਬਣਾਇਆ ਜਾਣ ਲੱਗਾ। ਅਗਲੇ 50 ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ ਇਸ ਮੱਤ ਨੇ ਪ੍ਰਸ਼ਾਅ ਉੱਤੇ ਆਪਣਾ ਕੰਟਰੋਲ ਜਮਾ ਲਿਆ। ਇਹ ਇਕ ਬਹੁਤ ਵੱਡੀ ਤਾਕਤ ਬਣ ਗਈ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸ਼ਾਅ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਕੰਮ ਕਰਨੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੇ। ਵੱਡੀਆਂ ਵੱਡੀਆਂ ਇਮਾਰਤਾਂ ਬਣਵਾਈਆਂ ਗਈਆਂ ਅਤੇ ਨਾਈਟਾਂ ਲਈ ਮਹਿਲ ਉਸਾਰੇ ਗਏ। ਉਜੜੇ ਖੇਤਰਾਂ ਨੂੰ ਆਬਾਦ ਕਰਨ ਲਈ ਜਰਮਨੀ ਅਤੇ ਪੋਲੈਂਡ ਦੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਅਮੀਰਾਂ ਨੂੰ ਜਗੀਰਾਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਜੋ ਇਸ ਮੱਤ ਦੇ ਅਨੁਯਾਈ ਸਨ। ਇਸ ਮੱਤ ਦੀ ਤਾਕਤ ਵਧਦੀ ਗਈ ਪਰ 1408 ਈ. ਵਿਚ ਸਾਮੋਜਿਤੀਆ (Samogitia) ਵਿਚ ਬਗ਼ਾਵਤ ਹੋ ਗਈ। ਪੋਲੈਂਡ ਅਤੇ ਲਿਥੂਆਈਆਂ ਵੀ ਨਾਈਟਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਲੜੇ ਅਤੇ 1410 ਈ. ਵਿਚ ਗ੍ਰਨਵਾਲਟ ਵਿਖੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਫੈਸਲਾਕੂਨ ਹਾਰ ਹੋਈ। ਸੰਨ 1525 ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਡੇਰਾ ਐਲਬਰਟ ਪ੍ਰੋਟੈਸਟੈਂਟ ਬਣ ਗਿਆ। ਟਿਊਟਨੀ ਮੱਤ ਪ੍ਰਸ਼ਾਅ ਵਿਚੋਂ ਖ਼ਤਮ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਲਾਗਲੇ ਹੋਰਨਾਂ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਹ ਮੱਤ ਖ਼ਤਮ ਹੁੰਦਾ ਗਿਆ।

ਸੰਨ 1809 ਵਿਚ ਨੈਪੋਲੀਅਨ ਨੇ ਕੇਂਦਰੀ ਅਤੇ ਦੱਖਣੀ ਜਰਮਨੀ ਵਿਚ ਬਚੀਆਂ ਇਸ ਦੀਆਂ ਸ਼ਾਖਾਵਾਂ ਖ਼ਤਮ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਸੰਨ 1834 ਵਿਚ ਆਸਟ੍ਰੀਆਈ ਸਾਮਰਾਜ ਨੇ ਇਕ ਆਨਰੇਰੀ ਧਾਰਮਕ ਸੰਸਥਾ ਵਜੋਂ ਵੀਆਨਾ ਵਿਖੇ ਮੁੜ ਟਿਊਟ ਮੱਤ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ।

ਹ. ਪੁ. - ਐਨ. ਅਸੈ. 26 : 458 ; ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9 : 913

ਟਿਊਟਨੀ ਲੋਕ : ਇਹ ਇੰਡੋ-ਯੂਰਪੀ ਜਾਤੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਟਿਊਟਨੀ ਬੋਲੀਆਂ ਬੋਲਣ ਵਾਲੇ ਲੋਕ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਬਰਤਾਨਵੀ ਦੀਪ-ਸਮੂਹਾਂ ਦੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਬੋਲਣ ਵਾਲੇ, ਜਰਮਨੀ ਆਸਟ੍ਰੀਆ, ਹੰਗਰੀ ਅਤੇ ਸਵਿਡਜ਼ਰਲੈਂਡ ਦੇ ਜਰਮਨ ਬੋਲੀ ਬੋਲਣ ਵਾਲੇ; ਬੈਲਜੀਅਮ ਦੇ ਫਲੇਮਿਸ਼ ਬੋਲੀ ਬੋਲਣ ਵਾਲੇ; ਸਵੀਡਨ ਤੇ ਨਾਰਵੇ ਦੇ ਸਕੈਂਡੇਨੇਵੀਆਈ ਬੋਲੀ ਬੋਲਣ ਵਾਲੇ; ਹਾਲੈਂਡ ਅਤੇ ਡੈਨਮਾਰਕ ਦੇ ਤਕਰੀਬਨ ਸਾਰੇ ਵਾਸੀ ਇਟਲੀ ਤੇ ਫ਼ਰਾਂਸ ਵਿਚਲੇ ਜਰਮਨ ਤੇ ਫਲੇਮਿਸ਼ ਬੋਲੀਆਂ ਬੋਲਣ ਵਾਲੇ; ਰੂਸ ਵਿਚ ਵਸਦੇ ਜਰਮਨ ਤੇ ਸਵੀਡਿਸ਼ ਬੋਲੀ ਬੋਲਣ ਵਾਲੇ ਲੋਕ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਟਿਊਟਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਖੇਤਰਾਂ ਤੋਂ ਅਮਰੀਕਾ, ਅਫ਼ਰੀਕਾ ਅਤੇ ਆਸਟ੍ਰੇਲੀਆ ਵਿਚ ਵੀ ਜਾ ਕੇ ਵੱਸੇ ਹੋਏ ਹਨ ਦੁਨੀਆ ਵਿਚ ਇੰਨੀ ਦੂਰ ਤਾਈਂ ਫੈਲੇ ਹੋਏ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੂਲ ਸਬੰਧੀ ਸਪਸ਼ਟ ਰੂਪ ਵਿਚ ਕਹਿਣਾ ਔਖਾ ਹੈ।

ਉੱਤਰੀ ਜਰਮਨੀ ਅਤੇ ਦੱਖਣੀ ਸਵੀਡਨ ਵਿਚ ਦੂਜੀ ਸਦੀ ਈਂ ਦੌਰਾਨ ਕਾਂਸੀਯੁੱਗ ਦੀਆਂ (500-400 ਈ. ਪੂ.) ਲੱਭਤਾਂ ਵਿਚੋਂ ਟਿਊਟਨਾਂ ਸਬੰਧੀ ਕੁਝ ਅਧੂਰੇ ਜਿਹੇ ਸੰਕੇਤ ਮਿਲੇ ਹਨ ਜਿਥੋਂ ਅਨੁਮਾਨ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਉਸ ਯੁਗ ਦੌਰਾਨ ਉੱਤਰੀ ਜਰਮਨੀ ਦੇ ਦਰਿਆਈ ਤੇ ਹਾਰਟਸ ਪਰਬਤੀ ਖੇਤਰਾਂ ਅਤੇ ਸਵੀਡਨ ਦੇ ਡੈਨਿਸ ਪ੍ਰਾਇਦੀਪ-ਖੇਤਰਾਂ ਵਿਚ ਕਾਫ਼ੀ ਦਬ-ਦਬਾ ਸੀ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਜਰਮਨ ਜਾਤੀਆਂ ਦਾ ਨਾਂ ਵੀ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਈਸਵੀ ਸੰਨ ਦੇ ਆਰੰਭ ਸਮੇਂ ਟਿਊਟਨੀਆਂ ਨੇ ਜਰਮਨੀ ਦੇ ਦੱਖਣੀ ਅਤੇ ਪੱਛਮੀ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿਚ ਵਸਦੇ ਕੈਲਟਿਕਾਂ ਨੂੰ ਕੱਢ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਆਪ ਇਥੇ ਵੱਸ ਗਏ। ਜੂਲੀਅਸ ਸੀਜ਼ਰ ਦੇ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਇਹ ਲੋਕ ਦਰਿਆ ਰਾਈਨ ਦੇ ਪੱਛਮੀ ਕੰਢੇ ਤੀਕ ਅਤੇ ਦੱਖਣ ਵਿਚ ਡੈਨਯੂਬ ਦਰਿਆ ਤੱਕ ਦਾ ਖੇਤਰ ਮੱਲ ਬੈਠੇ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਹੋਰ ਅੱਗੇ ਵਧਦੇ ਗਏ। 101 ਤੋਂ 102 ਈ. ਦੌਰਾਨ ਮੇਰੀਅਸ ਨੇ ਟਿਊਟਨੀਆਂ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਹਾਰ ਦਿੱਤੀ। ਇਹ ਲੋਕ ਅੰਤ ਨੂੰ ਦਰਿਆ ਰਾਈਨ ਦੇ ਪੱਛਮ ਵੱਲੋਂ ਰੋਮ ਵਿਚ ਦਾਖ਼ਲ ਹੋ ਗਏ। ਜੂਲੀਅਸ ਸੀਜ਼ਰ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੱਭਿਅਤਾ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਦਿਆਂ ਕੈਲਟ ਅਤੇ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਜਰਮਨਾਂ ਨੂੰ ਸਪਸ਼ਟ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵਖਰਾਇਆ ਹੈ।

ਪਹਿਲੀ ਸਦੀ ਈ. ਦੌਰਾਨ ਰੋਮਨਾਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਜਰਮਨਾਂ ਵਿਚ ਕਈ ਲੜਾਈਆਂ ਹੋਈਆਂ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਬੰਧੀ ਰੋਮ ਵਿਚ ਕਾਫ਼ੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਪਹੁੰਚੀ। ਸੰਨ 98 ਦੌਰਾਨ ਰੋਮਨ ਇਤਿ-ਹਾਸਕਾਰ ਟੈਸੀਟਸ ਦੀ ਲਿਖੀ ਜਰਮੇਨੀਆ ਨਾਂ ਦੀ ਕਿਤਾਬ ਵਿਚ ਉਸ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਜਰਮਨਾਂ ਬਾਰੇ ਮੌਜੂਦਾ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਰਜ ਕੀਤੀ। ਟੈਸੀਟਸ ਅਨੁਸਾਰ ਇਹ ਲੋਕ ਮਨੁੱਖ ਜਿਸ ਦਾ ਅਰਥ ਸ਼ਾਇਦ ਮਨੁੱਖ ਹੀ ਹੋਵੇ ਦੇ ਤਿੰਨ ਪੁੱਤਰਾਂ ਦੀ ਸੰਤਾਨ ਸਨ ਜਿਹੜੀ ਤਿੰਨ ਵੱਖਰੀਆਂ ਵੱਖਰੀਆਂ ਸ਼ਾਖਾਵਾਂ ਵਿਚ-ਪਹਿਲੀ ਜਰਮਨੀ ਦੇ ਉੱਤਰ-ਪੱਛਮੀ ਖੇਤਰ ਵਿਚ, ਦੂਜੀ ਅੰਤਰੀਵੀ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਤੇ ਤੀਜੀ ਸ਼ਾਇਦ ਦਰਿਆ ਰਾਈਨ ਦੇ ਨੇੜੇ ਤੇੜੇ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਵਧੀ ਫੁੱਲੀ। ਟੈਸੀਟਸ ਦੱਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਟਿਊਟਨੀ ਲੋਕ ਸਮਾਜਕ ਪੱਧਰ ਤੇ ਆਪਸੀ ਸਬੰਧਾਂ ਬਾਰੇ ਚੇਤਨ ਸਨ। ਰੋਮ ਵਿਚ ਨੌਕਰੀ ਕਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆ ਵੀ ਇਹ ਲੋਕ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਰੂਪ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਜਰਮਨੀ ਨਾਲ ਹੀ ਸਬੰਧਤ ਦੱਸਦੇ ਸਨ ਪਰ ਰਾਈਨ ਦੇ ਪਾਰ ਰਹਿੰਦੇ ਆਜ਼ਾਦ ਜਰਮਨ ਆਪਣੇ ਲਈ ਅਜਿਹਾ ਕੋਈ ਵੀ ਸਮੂਹਵਾਚਕ ਸ਼ਬਦ ਨਹੀਂ ਸਨ ਜੋੜਦੇ। ਜਰਮੇਨੀਆ ਪੁਸਤਕ ਅਨੁਸਾਰ ਸ਼ਾਇਦ Germani ਸ਼ਬਦ ਮੂਲ ਰੂਪ ਵਿਚ ਜਰਮਨੀ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਨਸਲ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਤੇ ਪਿਛੋਂ ਇਸ ਨਸਲ ਦਾ ਨਾਂ ਟੈਗਰੀ ਪਿਆ। ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਕਾਲ ਵਿਚ ਇਹੋ ਟੈਗਰੀ

ਲੋਕ ਰਾਈਨ ਪਾਰ 'ਬੈਲਜੀਅਮ ਟਾਂਗਰੀ' ਕਹਾਉਣ ਲੱਗੇ। ਗਾਲ ਦੀਆਂ ਬਸਤੀਆਂ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਇਸ ਨਸਲ ਨੂੰ ਜਰਮਨੀ ਕਿਹਾ ਜਾਣ ਲੱਗਾ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਸਾਰੀਆਂ ਜਰਮਨ ਜਾਤੀਆਂ ਵੀ ਇਸੇ ਸ਼ਬਦ ਨਾਲ ਜਾਣੀਆਂ ਜਾਣ ਲੱਗੀਆਂ। ਫ਼ਰਾਂਸੀਸੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਲੀਮੈਨੀ ਦੇ ਨਾਂ ਪਿੱਛੇ ਲੈਂਸ ਐਲੀਮੈਂਡਜ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ।

ਟੈਸੀਟਸ-ਕਾਲ ਦੌਰਾਨ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਟਿਊਟਨ ਜਾਤੀਆਂ ਵੱਖੋਂ ਵੱਖਰੇ ਖੇਤਰਾਂ ਉੱਪਰ ਕਾਬਜ਼ ਸਨ। ਤੀਜੀ ਸਦੀ ਦੇ ਅੰਤਲੇ ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਤਿੰਨ ਜਥੇਬੰਦ ਸ਼ਾਖਾਵਾਂ ਫ਼ਰੈਂਕਸ, ਬਰਗੰਡੀਅਨ ਤੇ ਅਲਮੈਨੀ ਦਰਿਆ ਰਾਈਨ ਦੇ ਪੂਰਬ ਵਿਚ ਸਥਾਪਿਤ ਹੋ ਚੁੱਕੀਆਂ ਸਨ। ਇਹ ਲੋਕ ਵੱਖੋਂ ਵੱਖਰੇ ਇਟਲੀ ਤੇ ਅਫ਼ਰੀਕਾ ਤੱਕ ਵੀ ਜਾ ਪਹੁੰਚੇ। ਅੱਠਵੀਂ ਸਦੀ ਤੱਕ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪੂਰਬੀ ਜਰਮਨੀ, ਲੋਅਰ ਆਸਟ੍ਰੀਆ ਅਤੇ ਸੀਰੀਆ ਦੇ ਕਾਫ਼ੀ ਸਾਰੇ ਇਲਾਕੇ ਆਪਣੇ ਕਬਜ਼ੇ ਵਿਚ ਕਰ ਲਏ।

ਜੂਲੀਅਸ ਸੀਜ਼ਰ ਅਨੁਸਾਰ ਟਿਊਟਨ ਲੋਕ ਮੂਲ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪਸ਼ੂ ਪਾਲਣੇ ਹੀ ਪਸੰਦ ਕਰਦੇ ਸਨ ਪਰ ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਕਾਫ਼ੀ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਵਾਹੀ ਦਾ ਕੰਮ ਵੀ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਜ਼ਮੀਨ ਦੀ ਪੱਕੀ ਮਾਲਕੀ ਵਾਹੀਕਾਰ ਦੇ ਕੋਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੁੰਦੀ। ਕਬੀਲੇ ਦਾ ਮੁਖੀ ਜਾਂ ਮੈਜਿਸਟ੍ਰੇਟ ਹਰ ਫ਼ਸਲ ਦੀ ਵਾਢੀ ਪਿਛੋਂ ਵਾਹੀਕਾਰ ਦੀ ਜ਼ਮੀਨ ਬਦਲ ਦਿੰਦਾ ਸੀ ਤੇ ਵਾਹਕ ਨੂੰ ਅਲਾਟ ਹੋਈ ਜ਼ਮੀਨ ਤੇ ਜਾਣਾ ਪੈਂਦਾ ਸੀ। ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਬਾਅਦ ਇਕ ਸਮੁੱਚੇ ਕਬੀਲੇ ਦੇ ਨਾਂ ਅਲਾਟ ਕੀਤੀ ਜ਼ਮੀਨ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਵਾਹੀਕਾਰਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡੀ ਜਾਂਦੀ ਤੇ ਹਰ ਸਾਲ ਇਹ ਜ਼ਮੀਨ ਆਪੋ ਵਿਚ ਬਦਲ ਲਈ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਕਿਉਂਕਿ ਜ਼ਮੀਨ ਸਾਰੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੀ ਸਾਂਝੀ ਹੁੰਦੀ ਸੀ ਇਸ ਕਰਕੇ ਸਾਰੇ ਸਾਕ ਸਬੰਧੀ ਆਪੋ ਵਿਚ ਸਮਾਜਕ ਪੱਧਰ ਤੇ ਵੀ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਬਰਾਬਰ ਸਮਝਣ ਲੱਗੇ। ਇਸੇ ਦੇ ਫ਼ਲਸਰੂਪ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਵੀ ਬਗ਼ਾਵਤ ਆਦਿ ਵੱਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਾਂਦਾ।

ਟੈਸੀਟਸ ਅਨੁਸਾਰ ਹਰੇਕ ਵਾਹੀਕਾਰ ਨੂੰ ਉਸ ਦੀ ਸਮਾਜਕ ਪੱਧਰ ਦੇ ਹਿਸਾਬ ਨਾਲ ਜ਼ਮੀਨ ਅਲਾਟ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਮਗਰੋਂ ਕਾਸ਼ਤਯੋਗ ਭੂਮੀ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੀ ਥਾਂ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਤੌਰ ਤੇ ਵੰਡਣ ਦਾ ਢੰਗ ਅਪਣਾਇਆ ਗਿਆ ਜਿਸ ਦੇ ਸਿੱਟੇ ਵਜੋਂ ਇਸ ਸਮਾਜ ਦੀ ਇਕਾਈ ਨੇ ਸਾਂਝੇ ਕਬੀਲੇ ਦੀ ਥਾਂ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਰੂਪ ਧਾਰਨ ਕਰ ਲਿਆ।

ਇਹ ਲੋਕ ਅਨਾਜ, ਸਬਜ਼ੀਆਂ, ਫ਼ਲ ਆਦਿ ਦੀ ਕਾਸ਼ਤ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਵਾਹੀ ਦੇ ਢੰਗਾਂ ਸਬੰਧੀ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ। ਤਾਂਬਾ ਯੁੱਗ ਦੀਆਂ ਲੱਭਤਾਂ ਵਿਚ ਬਲਦਾਂ ਨਾਲ ਚੱਲਣ ਵਾਲੇ ਹਲਾਂ ਦੀਆਂ ਤਸਵੀਰਾਂ ਖੇਤੀ ਦੇ ਢੰਗਾਂ ਤੇ ਜ਼ਰੂਰ ਕੁਝ ਚਾਨਣਾ ਪਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਸਮਾਜਕ-ਪੱਧਰ ਉਸ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਪਸ਼ੂਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਤੋਂ ਨਾਪੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਸ਼ੂ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਘਟੀਆ ਕਿਸਮ ਦੇ ਹੀ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਆਰੰਭ ਵਿਚ ਇਹ ਲੋਕ ਮਿੱਟੀ, ਚਮੜੇ ਆਦਿ ਦੇ ਹੱਥ ਦੇ ਬਣੇ ਬਰਤਨ ਵਰਤਦੇ ਹਨ। ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਧਾਤ ਆਦਿ ਦੇ ਭਾਂਡਿਆਂ ਦਾ ਰਿਵਾਜ ਆ ਗਿਆ। ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਜਰਮਨੀ ਵਿਚ ਵਪਾਰ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਸਬੰਧੀ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਤੌਰ ਤੇ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਗੁਲਾਮਾਂ ਦਾ ਵਪਾਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਚੱਲਤ ਸੀ। ਰੋਮਨ ਇਥੋਂ ਭਾਰੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਗੁਲਾਮ ਖ਼ਰੀਦ ਕੇ ਲੈ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਠਠਿਆਰ ਲੋਕ ਧਾਤ ਦੀਆਂ ਥੋੜੀਆਂ-ਬਹੁਤ ਵਸਤਾਂ ਵੀ ਬਣਾ ਕੇ ਵੇਚਦੇ ਸਨ। ਆਮ ਜਰਮਨ ਪੇਂਡੂ ਘਰਾਂ ਵਿਚ ਹੱਥ ਦੀਆਂ ਬਣੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੀ ਹੀ ਵਰਤੋਂ ਹੁੰਦੀ ਸੀ।

ਜਰਮਨ ਦੇ ਅਮੀਰ ਘਰਾਣੇ ਕੈਲਟਿਕ ਬਰਤਨ, ਰੋਮਨ ਹਥਿਆਰ, ਗਹਿਣੇ ਆਦਿ ਖ਼ੀਦਣ ਲੱਗ ਪਏ ਸਨ। ਪੂਰਬੀ ਜਰਮਨੀ ਵਿਚ ਐਂਬਰ ਦਾ ਵਪਾਰ ਪਹਿਲੀ ਸਦੀ ਈ. ਦੇ ਮੱਧ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਹੀ ਆਰੰਭ ਹੋਇਆ।

ਇਹ ਲੋਕ ਦੂਰ ਦੂਰ ਤਾਈਂ ਫੈਲੇ ਹੋਏ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਖ਼ੁਦ-ਮੁਖਤਾਰ ਸ਼ਾਖ਼ਾਵਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਟਿਊਟਨਾਂ ਉੱਪਰ ਰਾਜਸ਼ਾਹੀ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਗਵਾਹੀ ਪੂਰਬੀ ਜਾਤੀਆਂ ਨਾਲੋਂ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਸੀ। ਟੈਸੀਟਸ ਅਨੁਸਾਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਜਾਤੀ ਸਭਾਵਾਂ ਜਾਂ ਕਾਂਸਿਲੀਅਮ ਹੀ ਰਾਜ-ਸੱਤਾ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰੀ ਸਨ। ਸਭਾ ਦਾ ਮੁਖੀ ਚੋਣ ਰਾਹੀਂ ਚੁਣਦੇ ਸਨ। ਆਰੰਭ ਵਿਚ ਇਹ ਸਭਾਵਾਂ ਧਾਰਮਿਕ ਆਧਾਰ ਤੇ ਸਥਾਪਿਤ ਹੋਈਆਂ ਅਤੇ ਲੋਕੀਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕਾਫ਼ੀ ਮਾਣ ਸਤਿਕਾਰ ਕਰਦੇ ਸਨ।

ਪਰਿਵਾਰ ਹੀ ਸਮਾਜਕ ਇਕਾਈ ਸੀ। ਟਿਊਟਨ ਲੋਕ ਮੁੱਖ ਰੂਪ ਵਿਚ ਬੰਸ-ਪਰੰਪਰਾ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਤਿੰਨ ਵਰਗਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਮਾਜਕ ਅਧਿਕਾਰ ਤੇ ਸਹੂਲਤਾਂ ਵੀ ਵੱਖ ਵੱਖ ਸਨ। ਵੱਖ ਵੱਖ ਕਬੀਲਿਆਂ ਦੇ ਸਮਾਜਕ ਰਸਮੋ-ਰਿਵਾਜ ਵੀ ਵੱਖ ਵੱਖ ਸਨ। ਇਹ ਲੋਕ ਵੱਖ ਵੱਖ ਦੇਵੀ-ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀ ਪੂਜਾ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਕਈ ਸੂਰਬੀਰਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਦੇਵਤਿਆਂ ਸਮਾਨ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਕਿਤੇ ਆਤਮਾਵਾਂ ਤੇ ਪਸ਼ੂਆਂ ਦੀ ਪਵਿਤਰਤਾ ਦਾ ਵਰਣਨ ਹੈ ਤੇ ਕਿਤੇ ਬਨਸਪਤੀ ਵਿਚਲੇ ਕੁਝ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਬੂਟੇ ਵੀ ਪੂਜਾ ਦੇ ਯੋਗ ਦਰਸਾਏ ਹੋਏ ਹਨ। ਬਲੀ ਦੀ ਪ੍ਰਥਾ ਪ੍ਰਚੱਲਤ ਸੀ। ਮਨੁੱਖੀ ਬਲੀ ਵੇਦਨ ਦੇਵਤੇ ਨੂੰ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ ਪਰ ਹੋਰਾਂ ਦੇਵਤਿਆਂ ਨੂੰ ਘੋੜਿਆਂ, ਬੈਲਾਂ ਤੇ ਸੂਰਾਂ ਦੀ ਬਲੀ ਹੀ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ।

ਲੜਾਈ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੁਸ਼ਮਣ ਦੀ ਸੈਨਾ ਉੱਤੇ ਜਿੱਤ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਦੇਵਤਿਆਂ ਨੂੰ ਮਨੁੱਖੀ ਬਲੀ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ।

ਹ. ਪੁ.- ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮੈ. 8:40 ; ਹਿ. ਵਿ. ਕੋ. 5 :442

ਟਿਊਡਰ, ਐਂਟੋਨੀ : ਇਸ ਨਰਤਕ, ਸਿਖਿਅਕ ਅਤੇ ਬੈਲੇ-ਸਿਰਜਕ ਦਾ ਜਨਮ 4 ਅਪ੍ਰੈਲ, 1909 ਨੂੰ ਲੰਡਨ ਵਿਖੇ

ਐਂਟੋਨੀ ਟਿਊਡਰ

ਹੋਇਆ। 19 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਮਾਰੀਆ ਰੈਂਬਰਟ ਨਾਲ ਨਾਚ ਸਿਖਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਸਾਥ ਲਈ ਆਪਣਾ ਪਹਿਲਾ

ਬੈਲੇ ਡ੍ਰਾਸ ਗਾਹਟਰਡ (1931) ਸਿਰਜਿਆ। ਸੰਨ 1938 ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਕੰਪਨੀ 'ਲੰਡਨ ਬੈਲੇ' ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ ਪਰ ਨਰਤਕ ਅਤੇ ਬੈਲੇ-ਸਿਰਜਕ ਵਜੋਂ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਦੇ ਬੈਲੇ-ਥੀਏਟਰ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਲਈ ਅਗਲੇ ਸਾਲ ਹੀ ਇਸ ਨੂੰ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ। ਸੰਨ 1950 ਵਿਚ ਇਹ ਮੈਟਰੋਪੋਲਿਟਨ ਓਪੇਰਾ ਬੈਲੇ ਸਕੂਲ ਦਾ ਸਹਿਯੋਗੀ ਅਤੇ ਸੰਨ 1952 ਵਿਚ ਜੂਲੀਆਰਡ ਸਕੂਲ ਆਫ਼ ਮਿਊਜ਼ਿਕ ਦੇ ਡਾਂਸ ਵਿਭਾਗ ਦਾ ਫੈਕਲਟੀ ਮੈਂਬਰ ਬਣਿਆ।

ਸੰਨ 1950 ਅਤੇ 1962 ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਗੌਇਲ ਸਵੀਡਸ਼ ਬੈਲੇ ਲਈ ਨਿਰਤ-ਨਾਟ ਖੇਡੇ ਅਤੇ 1963 ਅਤੇ 1964 ਵਿਚ ਕੰਪਨੀ ਦੇ ਕਲਾਤਮਕ ਡਾਇਰੈਕਟਰ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਨੇ ਵਧੇਰੇ ਬੈਲੇ-ਨਾਟਕ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਵਿਚ ਲਿਖੇ। ਇਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਕਈ ਬੈਲੇ-ਨਾਟਕਾਂ ਵਿਚ ਨਾਚ ਕੀਤਾ, ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਜਿਹੜੇ ਇੰਗਲੈਂਡ ਵਿਚ ਖੇਡੇ ਗਏ। ਪਿੱਲਰ ਆਫ਼ ਡਾਇਰ (1942), ਰੋਮੀਓ ਐਂਡ ਜੂਲੀਅਟ (1943) ਅਤੇ ਐਂਡਰਟੋਮ (1945) ਇਸ ਦੇ ਸ਼ਾਹਕਾਰ ਹਨ।

ਹ. ਪੁ.- ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮਾ. 10: 170

ਟਿਊਡਰ ਖ਼ਾਨਦਾਨ : ਵੈਲਸ਼ੀ ਮੁੱਢ ਦਾ ਇੰਗਲੈਂਡ ਦਾ ਇਕ ਸ਼ਾਹੀ ਖ਼ਾਨਦਾਨ ਸੀ ਜਿਸ ਦੇ ਪੰਜ ਸ਼ਹਿਨਸ਼ਾਹ ਹੋਏ ਅਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ 1485 ਤੋਂ 1603 ਈ. ਤੱਕ ਇੰਗਲੈਂਡ ਉੱਤੇ ਰਾਜ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਖ਼ਾਨਦਾਨ ਨੂੰ ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਮੱਧ ਅਤੇ ਆਧੁਨਿਕ ਯੁੱਗ ਦੀ ਕੜੀ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸਨੇ ਇਸ ਕਾਲ ਵਿਚ ਫੈਲੀ ਅਸ਼ਾਂਤੀ ਨੂੰ ਕਾਫ਼ੀ ਹੱਦ ਤੱਕ ਦੂਰ ਕੀਤਾ। ਤੇਰਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਹੋਏ ਸਰ ਓਵਨ ਟਿਊਡਰ ਨੂੰ ਹੀ ਇਸ ਸ਼ਾਹੀ ਖ਼ਾਨਦਾਨ ਦਾ ਮੋਢੀ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਜਿਸਨੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਹੈਨਰੀ ਪੰਜਵੇਂ ਅਤੇ ਹੈਨਰੀ ਛੇਵੇਂ ਕੋਲ ਨੌਕਰੀ ਕੀਤੀ ਸੀ ਅਤੇ ਹੈਨਰੀ ਪੰਜਵੇਂ ਦੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਸਦੀ ਵਿਧਵਾ ਕੈਥਰੀਨ ਨਾਲ ਸ਼ਾਦੀ ਕਰ ਲਈ ਸੀ। ਓਵਨ ਨੇ ਹੈਨਰੀ ਛੇਵੇਂ ਲਈ ਕਈ ਲੜਾਈਆਂ ਲੜੀਆਂ ਅਤੇ 1461 ਈ. ਵਿਚ ਮੋਰਟਾਈਮਰਜ਼ ਕਰਾਂਸ ਵਿਖੇ ਯਾਰਕਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਲੜਦਾ ਹੋਇਆ ਮੌਤ ਦੇ ਘਾਟ ਉਤਾਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ।

ਇਸ ਖ਼ਾਨਦਾਨ ਦੇ ਪੰਜ ਉੱਘੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਹੋਏ—ਪਹਿਲਾ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਓਵਨ ਦਾ ਵੱਡਾ ਲੜਕਾ ਐਡਮੰਡ ਸੀ ਜਿਹੜਾ ਰਿਚਰਡ ਤੀਜੇ ਨੂੰ 1485 ਈ. ਵਿਚ ਬਾਜ਼ਵਰਥ ਫੀਲਡ ਵਿਚ ਹਰਾ ਕੇ ਹੈਨਰੀ ਸੱਤਵੇਂ ਦੇ ਨਾਂ ਨਾਲ ਗੱਦੀ ਤੇ ਬੈਠਾ। ਯਾਰਕ ਰਾਜਕੁਮਾਰੀ ਐਲਿਜ਼ਾਬੈੱਥ ਨਾਲ ਇਸਨੇ ਵਿਆਹ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਵਾਰ ਆਫ਼ ਰੋਜ਼ਿਜ਼ ਦਾ ਅੰਤ ਕੀਤਾ। ਇਸਨੇ ਰਾਜ ਦੇ ਬੂਠੇ ਦਾਅਵੇਦਾਰਾਂ ਦਾ ਵੀ ਖ਼ਾਤਮਾ ਕੀਤਾ। ਹੈਨਰੀ ਸੱਤਵੇਂ ਦੇ ਪਾਰਲੀਮੈਂਟ ਨਾਲ ਚੰਗੇ ਸਬੰਧ ਰਹੇ। ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਅੰਦਰੂਨੀ ਤੌਰ ਤੇ ਮਜ਼ਬੂਤ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਇਸਨੇ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਰਾਜ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ।

ਹੈਨਰੀ ਅੱਠਵਾਂ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਹੈਨਰੀ ਸੱਤਵੇਂ ਦੀ ਮੌਤ ਮਗਰੋਂ ਗੱਦੀ ਤੇ ਬੈਠਾ। ਉਹ ਇਸ ਖ਼ਾਨਦਾਨ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਘਾ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸਨੇ ਆਪਣੇ ਦਰਬਾਰ ਦੀ ਸ਼ਾਨੋ-ਸ਼ੌਕਤ ਵਧਾਈ ਅਤੇ ਅੰਤਰ-ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਵਿਚ ਵੀ ਵਧ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਹਿੱਸਾ ਲਿਆ। ਇਸ ਦੇ ਰਾਜ-ਕਾਲ ਦੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਘਟਨਾ ਇਸਦੀ ਰੋਮ ਦੇ ਚਰਚ ਨਾਲ ਅਲਹਿਦਗੀ ਹੈ ਜਿਸਦੇ ਸਿੱਟੇ ਵਜੋਂ ਪਾਰਲੀਮੈਂਟ ਨੂੰ ਵਧੇਰੇ ਤਾਕਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ।

ਐਡਵਰਡ ਛੇਵਾਂ 1547 ਈ. ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਗੱਦੀ ਤੇ ਬੈਠਾ। ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਵੇਲੇ ਉਸ ਦੀ ਉਮਰ ਛੇ ਸਾਲ

ਸੀ ਇਸ ਲਈ ਰਾਜ ਕਾਜ ਦਾ ਕੰਮ ਚਲਾਉਣ ਲਈ ਸਰਪ੍ਰਸਤਾਂ ਦੀ ਇਕ ਕਮੇਟੀ ਬਣਾਈ ਗਈ। ਇਸ ਦੇ ਕਾਲ ਦੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਘਟਨਾ ਪ੍ਰੋਟੈਸਟੈਂਟ ਪਿਉਰਿਟਨ ਧਰਮ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਅਤੇ ਧਰਮ ਵਿਚ ਸੁਧਾਰ ਲਿਆਉਣਾ ਹੈ।

ਮੇਰੀ, ਐਡਵਰਡ ਛੇਵੇਂ ਦੀ ਭੈਣ ਸੀ। ਇਹ ਆਪਣੇ ਭਰਾ ਦੀ ਮੌਤ ਮਗਰੋਂ 1553 ਈ. ਵਿਚ ਗੱਦੀ ਤੇ ਬੈਠੀ। ਉਸਨੇ ਪ੍ਰੋਟੈਸਟੈਂਟ ਧਰਮ ਨੂੰ ਖ਼ਤਮ ਕਰਕੇ ਕੈਥੋਲਿਕ ਧਰਮ ਨੂੰ ਮੁੜ ਬਹਾਲ ਕੀਤਾ। ਮੇਰੀ ਨੇ ਪੋਪ ਨਾਲ ਸਬੰਧ ਬਹਾਲ ਕਰਨ ਲਈ ਉਸਦੇ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧ ਦਾ ਇੰਗਲੈਂਡ ਵਿਚ ਨਿੱਘਾ ਸਵਾਗਤ ਕੀਤਾ। ਮੇਰੀ ਨੇ ਪ੍ਰੋਟੈਸਟੈਂਟਾਂ ਨਾਲ ਇਨਾ ਸਖ਼ਤ ਵਰਤਾਓ ਕੀਤਾ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜ਼ਿੰਦਾ ਜਲਵਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਇਸਨੂੰ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਖ਼ੂਨੀ ਮੇਰੀ ਕਿਹਾ ਜਾਣ ਲੱਗਾ।

ਐਲਿਜ਼ਾਬੈੱਥ 1558 ਈ. ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਭੈਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਗੱਦੀ ਤੇ ਬੈਠੀ। ਇਸਨੇ ਮੁੜ ਰੋਮ ਨਾਲੋਂ ਸਬੰਧ ਤੋੜ ਲਏ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਹੈਨਰੀ ਅੱਠਵੇਂ ਦੇ ਕਾਲ ਦੀ ਧਾਰਮਿਕ ਨੀਤੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਚਲਤ ਕੀਤਾ। ਧਾਰਮਿਕ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿਚ ਇਹ ਕਾਫ਼ੀ ਉਦਾਰ-ਚਿੱਤ ਸੀ। ਰਾਜਨੀਤਕ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਇਸਨੇ ਸੁਤੰਤਰ ਨੀਤੀ ਅਪਣਾਈ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਪਾਰਲੀਮੈਂਟ ਦੀਆਂ ਘੱਟ ਤੋਂ ਘੱਟ ਬੈਠਕਾਂ ਬੁਲਾਈਆਂ। ਇਸਦੇ ਸਮੇਂ ਨੂੰ ਇੰਗਲੈਂਡ ਦਾ ਸੁਨਹਿਰੀ ਕਾਲ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਬੰਸ ਦਾ ਅੰਤ 1603 ਈ. ਵਿਚ ਇਸਦੀ ਮੌਤ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਹੋ ਗਿਆ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮਾ. 10: 169; ਹਿ. ਵਿ. ਕੋ. 5 :182 ; ਐਨ. ਅਮੇ. 27 :207

ਟਿਊਨਾ : ਸਮੁੰਦਰੀ ਮੱਛੀਆਂ ਵਿਚ ਮਿਲਣ ਵਾਲੀਆਂ ਇਸ ਨਸਲ ਦੀਆਂ ਮੱਛੀਆਂ ਬਹੁਤ ਵੱਡੇ ਆਕਾਰ ਦੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਭੋਜਨ ਵਜੋਂ ਕਾਫ਼ੀ ਵਪਾਰਕ ਮਹੱਤਤਾ ਹੈ। ਦੁਨੀਆ ਭਰ ਵਿਚ ਟਿਊਨਾ ਮੱਛੀਆਂ ਨਿੱਘੇ ਪਾਣੀ ਵਾਲੇ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿਚ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਮੈਕਰੇਲ ਮੱਛੀਆਂ ਨਾਲ ਮਿਲਦੀਆਂ ਜੁਲਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਹੀ ਪਰਸੀਫਾਰਮੀਜ਼ ਵਰਗ ਦੀ ਸਕੋਮਬ੍ਰਿਡੀ ਕੁਲ ਵਿਚ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਆਪਣੀ ਨਸਲ ਵਿਚ ਅਤੇ ਹੋਰ ਨਸਲਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਕਾਫ਼ੀ ਭਿੰਨਤਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਰਗੀਕਰਨ ਵਿਚ ਵੀ ਭਿੰਨਤਾ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਕ ਮੱਛੀ ਤੋਂ ਦੂਜੀ ਵਿਚ ਵਧੇਰੇ ਸਪੱਸ਼ਟ ਮਿਲਦੇ ਹਨ।

ਟਿਊਨਾ ਮੱਛੀਆਂ ਲੰਬੂਤਰੇ, ਗਿਸਟ-ਪੁਸ਼ਟ ਅਤੇ ਗੋਲ ਸਰੀਰ ਦੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪੂਛ ਪਤਲੀ, ਲੰਮੀ ਅਤੇ ਕਾਟੇ ਵਾਂਗ ਜਾਂ ਨਵੇਂ ਚੰਦ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਪੂਛ ਦੇ ਅਧਾਰ ਉੱਤੇ ਦੋਵੇਂ ਪਾਸੇ ਪ੍ਰਤੱਖ ਬੱਲੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਪਿੱਠ-ਖੰਭੜੇ ਅਤੇ ਗੁਦਾਂ ਖੰਭੜੇ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਨਿੱਕੇ-ਖੰਭੜਿਆਂ ਦੀ ਇਕ ਕਤਾਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਮੋਢੇ ਵਾਲੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਵੱਡੇ ਚਾਣਿਆਂ ਦਾ ਕਵਚ ਬਣਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਮੱਛੀਆਂ ਵਿਚ ਮਿਲਣ ਵਾਲਾ ਇਕ ਹੋਰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਲੱਛਣ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਚਮੜੀ ਹੇਠਾਂ ਵਿਛਿਆ ਲਹੂ-ਨਾੜੀਆਂ ਦਾ ਉਹ ਜਾਲ ਹੈ ਜੋ ਦੇਰ ਤੱਕ ਅਤੇ ਹੌਲੀ ਤੈਰਨ ਦੌਰਾਨ ਤਾਪ-ਨਿਯੰਤ੍ਰਣ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਟਿਊਨਾ ਮੱਛੀਆਂ ਦਾ ਆਕਾਰ ਦਰਮਿਆਨੇ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਵੱਡੇ ਤੱਕ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੇ ਆਕਾਰ ਦੀ ਮੱਛੀ ਨੀਲੇ ਖੰਭੜੇ ਵਾਲੀ ਟਿਊਨਾ ਹੈ ਜੋ ਲਗਭਗ 4.3 ਮੀ. ਲੰਬੀ ਅਤੇ 800 ਕਿ.ਗ੍ਰਾ. ਭਾਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਰੰਗ ਪੱਖੋਂ ਇਹ ਮੱਛੀਆਂ ਉਪਰੋਂ ਗੂੜ੍ਹੇ ਰੰਗ ਦੀਆਂ ਅਤੇ ਹੇਠਾਂ ਚਾਂਦੀ ਵਾਂਗ ਚਮਕੀਲੇ ਰੰਗ ਦੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ।

ਵਪਾਰਕ ਪੱਖੋਂ, ਟਿਊਨਾ ਮੱਛੀਆਂ ਦੀਆਂ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਨਸਲਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਸਕਿੱਪਜੈਕ ਹੈ, ਜੋ ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆ ਵਿਚ ਉਪਲੱਬਧ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੇਟ ਉੱਤੇ ਲੰਬੇ-ਦਾਅ ਧਾਰੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ 90 ਸੈਂ. ਮੀ. ਲੰਬੀਆਂ ਅਤੇ ਲਗਭਗ 23 ਕਿ. ਗ੍ਰਾ. ਭਾਰੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ।

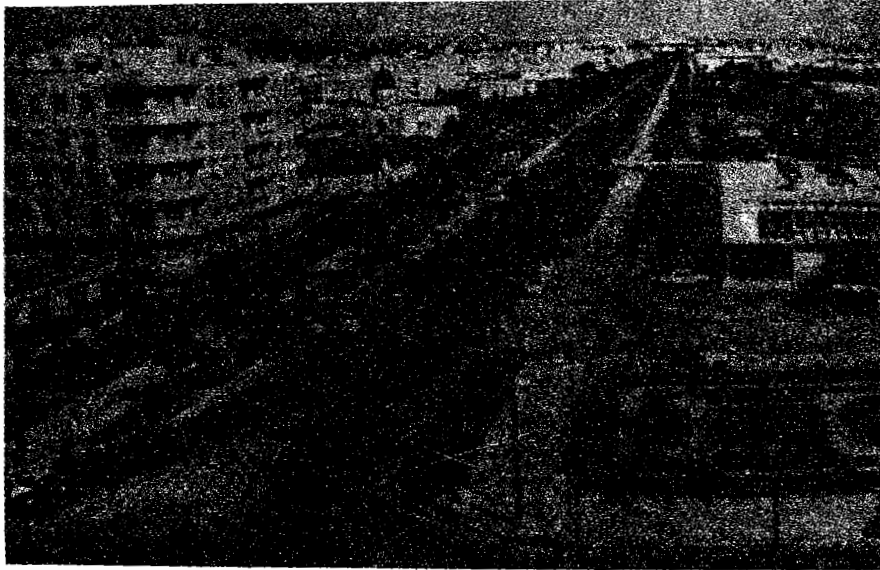
ਬਲੂਫਿਨ ਟਿਊਨਾ ਇਕ ਅਜਿਹੀ ਹੋਰ ਨਸਲ ਹੈ ਜਿਸਦੇ ਨਿੱਕੇ-ਖੰਭੜੇ ਪੀਲੇ ਰੰਗ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਉੱਤੇ ਚਾਂਦੀ ਰੰਗੀਆਂ ਚਮਕੀਲੀਆਂ ਧਾਰੀਆਂ ਜਾਂ ਚਮਕੀਲੇ ਪੱਥੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਕ ਹੋਰ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਨਸਲ ਅਲਬਾਕੋਰ ਹੈ। ਇਹ ਵੀ ਦੁਨੀਆ ਭਰ ਵਿਚ ਉਪਲੱਬਧ ਹੈ। ਇਸ ਨਸਲ ਵਿਚ ਮੱਛੀ ਦਾ ਭਾਰ 36 ਕਿ. ਗ੍ਰਾ. ਤੱਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਰੀਰ ਦੇ ਦੋਹਾਂ ਪਾਸੇ ਚਮਕੀਲੀ ਨੀਲੀ ਧਾਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਯੈਲੋਫਿਨ ਟਿਊਨਾ ਭੋਜਨ ਅਤੇ ਖੇਡਾਂ ਪੱਖੋਂ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ 182 ਕਿ. ਗ੍ਰਾ. ਭਾਰ ਤੱਕ ਦੀਆਂ ਮੱਛੀਆਂ ਦੇ ਖੰਭੜੇ ਪੀਲੇ ਅਤੇ ਸਰੀਰ ਦੇ ਦੋਹਾਂ ਪਾਸੇ ਸੁਨਹਿਰੀ ਧਾਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਕ ਹੋਰ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਨਸਲ ਬਿੱਗਆਈ ਟਿਊਨਾ ਮੱਛੀਆਂ ਦੀ ਹੈ ਜੋ ਤਕੜੇ ਸਰੀਰ ਅਤੇ ਵੱਡੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਵੀ ਦੁਨੀਆ ਭਰ ਵਿਚ ਉਪਲੱਬਧ ਹੈ ਅਤੇ 2 ਮੀ. ਲੰਬੀ ਅਤੇ 136 ਕਿ. ਗ੍ਰਾ. ਤੱਕ ਭਾਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮਾ. 12 : 37

ਟਿਊਨਿਸ : ਇਹ ਟਿਊਨੀਸ਼ੀਆ (ਉ. ਅਫ਼ਰੀਕਾ) ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਅਤੇ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ ਅਤੇ ਟਿਊਨਿਸ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦਾ ਸਦਰ-ਮੁਕਾਮ ਹੈ। ਇਹ ਟਿਊਨਿਸ ਝੀਲ ਦੇ ਪੱਛਮੀ ਕਿਨਾਰੇ ਦੀਆਂ ਦੋ ਖਾਰੀਆਂ ਝੀਲਾਂ, ਸਬਕਾ ਐਲਸੈਜੂਮੀ (Sebkha-el-sejumi) ਅਤੇ ਅਲਬਹਿਰਾ (ਟਿਊਨਿਸ ਝੀਲ) ਤੇ ਸਥਿੱਤ ਹੈ। ਇਹ ਵੀ ਕਾਰਬੋਜ ਦੇ ਪੁਰਾਤਨ ਸ਼ਹਿਰ ਵਾਂਗ ਰੂਮ ਸਾਗਰ ਦੀ ਪੱਛਮੀ ਖਾੜੀ ਦੇ ਨਜ਼ਦੀਕ ਵੱਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਤਿਹਾਸਕ ਪੱਖ ਤੋਂ ਇਹ ਪੁਰਾਣੇ ਕਾਰਬੋਜ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਥਾਂ ਤੇ ਵੱਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਕਾਰਬੋਜ ਰਾਜ ਸਮੇਂ ਇਹ ਇਕ ਮਾਮੂਲੀ ਸ਼ਹਿਰ ਸੀ ਪਰ ਸਤੱਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਮੁਸਲਿਮ ਰਾਜ ਦੇ ਆਉਣ ਦੇ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਇਸਨੂੰ ਕੋਈ ਮਹੱਤਵ ਨਹੀਂ ਮਿਲਿਆ। ਨੌਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਇਸ ਨੂੰ ਟਿਊਨੀਸ਼ੀਆ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਇਸਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਵਿਚ ਵਾਧਾ ਹੋਇਆ। 13ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਹਾਫਸਿਦ ਵੰਸ਼ ਦੇ ਰਾਜ-ਕਾਲ ਸਮੇਂ ਇਹ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਸੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਹ ਵੱਖ ਵੱਖ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਹੇਠ ਰਹਿਣ ਉਪਰੰਤ ਟਿਊਨੀਸ਼ੀਆ ਦੇ ਆਜ਼ਾਦ ਹੋਣ ਤੇ ਹੁਣ ਟਿਊਨੀਸ਼ੀਆ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਅਤੇ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਉਦਯੋਗਿਕ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ।

ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿਚ ਵੱਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਪੁਰਾਤਨ ਸ਼ਹਿਰ ਜਿਸ ਨੂੰ ਟਿਊਨੀਸ਼ੀਅਨ ਸ਼ਹਿਰ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਕ ਪੁਰਾਣੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਤੋਂ ਹੇਠਾਂ ਨੂੰ ਤਲਹੱਟੀ ਤੇ ਵੱਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਥੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਮਸਜਿਦਾਂ ਹਨ। ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਇਹ ਹਿੱਸਾ 702 ਏਕੜ ਵਿਚ ਫੈਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਤੇ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੀ ਕੁੱਲ ਆਬਾਦੀ ਦਾ ਲਗਭਗ $\frac{3}{5}$ ਹਿੱਸਾ ਇਸ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਆਧੁਨਿਕ ਸ਼ਹਿਰ ਜਿਸ ਨੂੰ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਯੂਰਪੀਨ ਹਿੱਸਾ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਕ ਪੱਧਰੇ ਮੈਦਾਨ ਤੇ ਪੁਰਾਣੇ ਸ਼ਹਿਰ ਅਤੇ ਝੀਲ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਵੱਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਮੁੱਖ ਹੋਟਲ, ਦਫ਼ਤਰੀ ਇਮਾਰਤਾਂ ਅਤੇ ਆਧੁਨਿਕ ਰਿਹਾਇਸ਼ੀ ਥਾਵਾਂ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਇਸ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ਹੀ ਹਨ।

ਮੌਜੂਦਾ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਉਦਯੋਗਿਕ ਕੇਂਦਰ ਹੈ ਅਤੇ ਇਥੇ ਕੱਪੜਾ, ਰਸਾਇਣਿਕ ਪਦਾਰਥ, ਗਲੀਚੇ, ਅੰਜੀਰ ਦਾ ਤੇਲ ਅਤੇ ਸੀਮਿੰਟ ਤਿਆਰ ਕਰਨ, ਸ਼ਿਕਾ (ਧਾਂਤ) ਸਾਫ਼ ਕਰਨ ਅਤੇ ਖਾਣ ਦੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਸੈਸਿੰਗ ਵਰਗੇ ਉਦਯੋਗ ਵਿਕਸਿਤ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇਥੇ ਇਕ ਰੇਲਵੇ ਵਰਕਸ਼ਾਪ ਵੀ ਹੈ। ਸੰਨ 1960 ਵਿਚ

ਟਿਊਨੀਸ ਦੇ ਆਧੁਨਿਕ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਇਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਜਿਸ ਵਿਚ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਹੋਟਲ ਤੇ ਹੋਰ ਵਡੀਆਂ ਇਮਾਰਤਾਂ ਵਿਖਾਈ ਦੇ ਰਹੀਆਂ ਹਨ

ਇਥੇ ਰਿਊਨਿਸ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਪੁਰਾਤਨ, ਇਤਿਹਾਸਕ ਇਮਾਰਤਾਂ ਹਨ ਅਤੇ ਕਈ ਅਜਾਇਬ ਘਰ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖਣ ਲਈ ਦੂਰੋਂ ਨੇੜਿਓਂ ਲੋਕ ਆਉਂਦੇ ਹਨ।

ਆਬਾਦੀ—6,20,149 (1989)

36°48' ਉ. ਵਿਭ. ; 10°11' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਅਐ. 27: 222; ਵੈ. ਜਗ. ਡਿ. 1231; ਹਿ. ਵਿ. ਕੋ. 5: 183; ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 12: 42

ਟਿਊਨੀਸ਼ੀਆ : ਇਹ ਉੱਤਰੀ ਅਫ਼ਰੀਕਾ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਛੋਟਾ ਦੇਸ਼ ਹੈ ਜਿਸਨੂੰ ਸਰਕਾਰੀ ਤੌਰ ਤੇ ਟਿਊਨੀਸ਼ੀਆ ਗਣਤੰਤਰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਥੇ ਪਹਿਲਾਂ ਕਾਰਥੇਜ ਨਾਂ ਦਾ ਇਕ ਪੁਰਾਤਨ ਨਗਰ-ਰਾਜ (City State) ਸੀ। ਇਸਦਾ ਮੌਜੂਦਾ ਨਾਂ ਇਸ ਦੇ ਰਾਜਧਾਨੀ ਸ਼ਹਿਰ ਟਿਊਨਿਸ ਤੋਂ ਪਿਆ ਹੈ। ਉੱਤਰ ਤੋਂ ਦੱਖਣ ਵੱਲ ਨੂੰ ਇਸ ਦੀ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਲੰਬਾਈ ਕੇਵਲ 756 ਕਿ. ਮੀ. (470 ਮੀਲ) ਅਤੇ ਪੂਰਬ ਤੋਂ ਪੱਛਮ ਵੱਲ ਨੂੰ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਚੌੜਾਈ 350 ਕਿ. ਮੀ. (200 ਮੀਲ) ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਪੱਛਮ ਵਿਚ ਅਲਜੀਰੀਆ ਉੱਤਰ-ਪੂਰਬ ਵੱਲ ਰੂਮ ਸਾਗਰ ਅਤੇ ਦੱਖਣ-ਪੂਰਬ ਵੱਲ ਲਿਬੀਆ ਹੈ। ਦੇਸ਼ ਦੀ ਤੱਟ ਵਰਤੀ ਰੇਖਾ 1288 ਕਿ. ਮੀ. (800 ਮੀਲ) ਲੰਬੀ ਹੈ। ਇਸਦਾ ਕੁੱਲ ਖੇਤਰਫਲ 154,530 ਵ. ਕਿ.ਮੀ. (59,664 ਵ. ਮੀਲ) ਅਤੇ ਆਬਾਦੀ 8,073,900 (1990) ਹੈ।

ਭੂ-ਆਕ੍ਰਿਤੀ ਵਿਗਿਆਨ

ਧਰਾਤਲ ਪੱਖੋਂ ਟਿਊਨੀਸ਼ੀਆ ਨੂੰ ਚਾਰ ਕੁਦਰਤੀ ਭੂਗੋਲਿਕ ਖੰਡਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਉੱਤਰੀ ਖੰਡ ਵਿਚ ਉੱਤਰੀ ਟੈਲ ਅਤੇ ਦੱਖਣੀ ਟੈਲ ਨਾਂ ਦੀਆਂ ਦੋ ਚੁਨੇ ਅਤੇ ਰੇਤਲੇ ਪੱਥਰ

ਦੀਆਂ ਪਹਾੜੀ ਲੜੀਆਂ ਹਨ। ਟਿਊਨੀਸ਼ੀਆ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਚੀ ਚੋਟੀ ਜ਼ਬਾਲ-ਅਸ਼-ਸ਼ਾਹਨਾਬਾਈ (1544 ਮੀ.) ਵੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ। ਅਲਜੀਰੀਆ ਦੀ ਸਰਹੱਦੀ ਲੜੀ ਦਾ ਵਧਾਅ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਖੇਤਰਾਂ ਨੂੰ ਵੱਖ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਅਲਜੀਰੀਆ ਦੀ ਸਰਹੱਦ ਇਸੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਹੈ। ਕੇਂਦਰੀ ਖੰਡ ਇਕ ਵਿਸ਼ਾਲ ਪਠਾਰ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਦੋ ਹਿੱਸਿਆਂ—ਪੱਛਮੀ ਉੱਚੀ ਸਟੈਪੀ (1600 ਫੁੱਟ) ਅਤੇ ਪੂਰਬੀ ਨੀਵੀਂ ਸਟੈਪੀ (600-1600 ਫੁੱਟ) ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਚੌਥਾ ਖੰਡ ਖਾਰੀਆਂ ਝੀਲਾਂ ਵਾਲਾ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਾੱਟਸ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਹਿੱਸੇ ਨੂੰ ਸ਼ਾਹਵਾਤੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਖੰਡ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਝੀਲ ਛੱਤ-ਅਲ-ਜਾਰੀਦ ਸਮੁੰਦਰੀ ਸਤਹ ਤੋਂ 50 ਫੁੱਟ ਡੂੰਘੀ ਹੈ। ਆਖਰੀ ਅਤੇ ਚੌਥਾ ਖੰਡ ਜਿਸਨੇ ਟਿਊਨੀਸ਼ੀਆ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਕੋਈ 500 ਵ. ਕਿ. ਮੀ. ਦਾ ਰਕਬਾ ਮੱਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਧੁਰ ਦੱਖਣ ਵਿਚ ਸਹਿਰਾ ਮਾਰੂਥਲ ਵਾਲਾ ਹਿੱਸਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਕੁਝ ਨਖਲਿਸਤਾਨ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ, ਜਿਥੇ ਥੋੜੀ-ਬਹੁਤੀ ਹਰਿਆਲੀ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਮਜ਼ਾਰਦਾਰ

ਦੇਸ਼ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਦਰਿਆ ਹੈ ਜਿਹੜਾ 455 ਕਿ. ਮੀ. ਦਾ ਸਫ਼ਰ ਤੈਅ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਦੇਸ਼ ਦਾ ਇਹ ਇਕੋ ਇਕ ਸਾਰਾ ਸਾਲ ਵਗਣ ਵਾਲਾ ਦਰਿਆ ਹੈ ਜਿਸ ਉੱਪਰ ਕਈ ਜਲ-ਬਿਜਲੀ ਦੀਆਂ ਯੋਜਨਾਵਾਂ ਬਣਾਈਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਦਰਿਆ ਦੀ ਵਾਦੀ ਹੀ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਉਪਜਾਊ ਖੇਤਰ ਹੈ।

ਜਲਵਾਯੂ—ਟਿਊਨੀਸ਼ੀਆ ਦੇਸ਼ ਸਮੁੰਦਰ-ਤੱਟ-ਵਰਤੀ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਇਸ ਦੇ ਜਲਵਾਯੂ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਅੰਤਰ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਜਲਵਾਯੂ ਆਮ ਕਰਕੇ ਦਰਮਿਆਨੇ ਦਰਜੇ ਦਾ ਰੂਮ ਸਾਗਰੀ ਕਿਸਮ ਦਾ ਹੈ। ਗਰਮੀਆਂ ਦਾ ਮੌਸਮ ਲੰਬਾ, ਗਰਮ ਅਤੇ ਖੁਸ਼ਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸਰਦੀਆਂ ਵਿਚ ਮਾਮੂਲੀ ਸਰਦੀ ਅਤੇ ਦਰਮਿਆਨੀ ਵਰਖਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸਰਦੀਆਂ ਦਾ ਔਸਤ ਸਾਲਾਨਾ ਤਾਪਮਾਨ 52° ਫ਼ਾ. ਹੈ ਅਤੇ ਗਰਮੀਆਂ ਦਾ ਸਾਲਾਨਾ ਤਾਪਮਾਨ 39° ਸੈਂ. ਹੈ ਪਰ ਜਦੋਂ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਲੋਂ ਮਾਰੂਥਲੀ ਹਵਾਵਾਂ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ ਤਾਂ ਇਥੋਂ ਦਾ ਤਾਪਮਾਨ 122° ਫ਼ਾ. ਤੱਕ ਵੀ ਪਹੁੰਚ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਖਾ—ਉੱਤਰੀ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ਵਰਖਾ ਕਾਫੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਸਰਦੀਆਂ ਵਿਚ ਨਵੰਬਰ ਤੋਂ ਫਰਵਰੀ ਵਿਚਕਾਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸਦੀ ਮਾਤਰਾ 1000 ਤੋਂ 1500 ਮਿ. ਮੀ. (40 ਤੋਂ 60 ਇੰਚ) ਹੈ। ਜਦੋਂ ਕਿ ਦੱਖਣ ਵਿਚ ਵਰਖਾ ਕੇਵਲ 43.8 ਇੰਚ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਕੁਦਰਤੀ ਬਨਸਪਤੀ—ਕੁਦਰਤੀ ਬਨਸਪਤੀ ਵਿਚ ਜਿਥੇ ਵਰਖਾ ਵਾਲੇ ਉੱਤਰੀ ਖੇਤਰ ਦੀਆਂ ਪਹਾੜੀ ਢਲਾਣਾਂ ਅਤੇ ਸਟੈਪੀ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਗਰੀਨ ਓਕ ਦੇ ਜੰਗਲ ਹਨ ਤੇ ਕਿਧਰੇ ਕਿਧਰੇ ਐਸਪਾਰਟੋ ਘਾਹ ਦੀਆਂ ਖੱਤੀਆਂ ਵੀ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਦੱਖਣ ਦੇ ਖੁਸ਼ਕ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਕੁਝ ਝਾੜੀਆਂ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ ਜਦੋਂ ਕਿ ਸਹਿਰਾ ਦਾ ਬਹੁਤਾ ਹਿੱਸਾ ਬੰਜਰ ਹੈ। ਕੇਵਲ ਨਖਲਿਸਤਾਨਾਂ ਵਾਲੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਕੁਝ ਬਨਸਪਤੀ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦੀ ਹੈ।

ਇਤਿਹਾਸ

ਟਿਊਨੀਸ਼ੀਆ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਲਗਭਗ 1200 ਈ. ਪੂ. ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਫੋਨੀਸ਼ੀਅਸ ਲੋਕ ਇਥੇ ਆ ਕੇ ਵਸੇ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਾਰਥੇਜ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ 146 ਈ. ਪੂ. ਦੌਰਾਨ ਕੀਤੀ। ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਪਿਊਨਿਕ ਦੀ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਤਬਾਹ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਫਿਰ ਇਥੇ ਰੋਮਨ ਰਾਜ ਸਥਾਪਤ ਹੋ ਗਿਆ। ਕੁਝ ਦੇਰ ਬਾਅਦ ਰੋਮਨ ਰਾਜ ਦਾ ਵੀ ਪਤਨ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਸ ਤੋਂ ਲਗਭਗ ਦੋ ਸਦੀਆਂ ਤੱਕ ਟਿਊਨੀਸ਼ੀਆ ਵਿਚ ਅਰਾਬਕਤਾ ਫੈਲੀ ਰਹੀ। ਅਜਿਹੇ ਹਾਲਾਤ ਕਾਰਨ ਬਦੇਸ਼ੀ ਹਮਲਾਵਰਾਂ ਨੇ ਇਥੇ ਆਉਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਸੱਤਵੀਂ ਸਦੀ ਦੌਰਾਨ ਅਰਬਾਂ ਨੇ ਟਿਊਨੀਸ਼ੀਆ ਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ। ਅੱਠਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਇਬਰਾਹਿਮ ਇਬਨਾਮਲ ਅਗਲਬ ਨੇ

ਸੁਧਾਰਾਂ ਲਈ ਮੰਗ ਕੀਤੀ। ਦੂਜੇ ਸੰਸਾਰ ਯੁੱਧ ਦੌਰਾਨ ਫ਼ਰਾਂਸ ਨੇ ਟਿਊਨੀਸ਼ੀਆ ਨੂੰ ਇਸ ਦੇ ਅੰਦਰੂਨੀ ਮਾਮਲਿਆਂ ਬਾਰੇ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਦੇਣ ਦਾ ਭਰੋਸਾ ਦਿਵਾਇਆ ਪਰ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਫ਼ਰਾਂਸ ਆਪਣੇ ਵਾਅਦੇ ਤੋਂ ਮੁੱਕਰ ਗਿਆ ਅਤੇ ਇਥੋਂ ਦੀ ਪਰਜਾ ਉਪਰ ਆਪਣਾ ਦਬ-ਦਬਾ ਪਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ। ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਇਥੋਂ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਜਾਗ੍ਰਤ ਪਾਰਟੀਆਂ ਨੇ ਮਿਲ ਕੇ ਪੂਰਨ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਮੰਗ ਪੈਦਾ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਈ ਸਾਲਾਂ ਦੀ ਜੱਦੋ-ਜਹਿਦ ਤੋਂ ਬਾਅਦ 1956 ਈ. ਵਿਚ ਫ਼ਰਾਂਸ ਨੇ ਟਿਊਨੀਸ਼ੀਆ ਨੂੰ ਆਜ਼ਾਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ 25 ਜੁਲਾਈ, 1957 ਨੂੰ ਇਥੋਂ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧ ਸਭਾ ਨੇ ਟਿਊਨੀਸ਼ੀਆ ਗਣਰਾਜ ਦਾ ਐਲਾਨ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਸਮੇਂ 'ਹਬੀਬ ਬੋਰ ਗੁਈਬਾ' ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਚੁਣਿਆ ਗਿਆ। 1 ਜੂਨ, 1957 ਤੋਂ ਸੁਤੰਤਰ ਟਿਊਨੀਸ਼ੀਆ ਦਾ ਨਵਾਂ ਵਿਧਾਨ ਲਾਗੂ ਹੋਇਆ। ਸੰਨ 1981 ਵਿਚ ਦੇਸ਼ ਅੰਦਰ ਪਹਿਲੀ ਚੋਣ ਕਰਵਾਈ ਗਈ ਜਿਸ ਵਿਚ 'ਨੈਸ਼ਨਲ ਫਰੰਟ' ਨਾਂ ਹੇਠ ਕਈ ਪਾਰਟੀਆਂ ਦੀ ਮਿਲੀ-ਜੁਲੀ ਪਾਰਟੀ ਦੀ ਜਿੱਤ ਹੋਈ।

ਆਰਥਿਕਤਾ

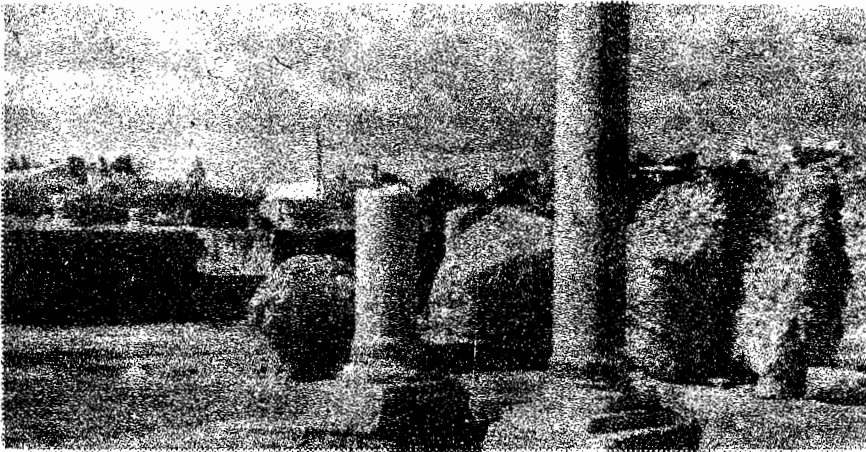
ਟਿਊਨੀਸ਼ੀਆ ਦੀ ਆਰਥਿਕਤਾ ਸਰਕਾਰੀ ਅਤੇ ਗੈਰ-ਸਰਕਾਰੀ ਦੋਵੇਂ ਧਿਰਾਂ ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹੈ। ਬੇਰੁਜ਼ਗਾਰੀ ਅਤੇ ਅਰਧ-ਬੇਰੁਜ਼ਗਾਰੀ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਇਥੋਂ ਦੇ ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਪੱਛਮੀ ਦੇਸ਼ਾਂ ਅਤੇ

ਹੋਰ ਅੰਤਰ-ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਵਲੋਂ ਕਾਫੀ ਮੱਦਦ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਸੰਨ 1980 ਵਿਚ ਟਿਊਨੀਸ਼ੀਆ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀ ਜੀਅ ਆਮਦਨ 1310 ਡਾਲਰ ਸੀ। ਖੇਤੀਬਾੜੀ, ਛੋਟੇ ਉਦਯੋਗ, ਪੈਟਰੋਲ ਅਤੇ ਫ਼ਾਸਫੇਟ ਦੀ ਬਰਾਮਦ ਆਦਿ ਇਥੋਂ ਦੀ ਆਰਥਿਕਤਾ ਦੇ ਮੁੱਖ ਸਾਧਨ ਹਨ।

ਕੁਦਰਤੀ ਸਾਧਨ

ਖਣਿਜ ਪਦਾਰਥ—ਟਿਊਨੀਸ਼ੀਆ ਦੀ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਵਿਚ ਇਥੋਂ ਦੇ ਖਣਿਜ-ਪਦਾਰਥ ਉਦਯੋਗਾਂ ਦਾ ਵੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹਿੱਸਾ ਹੈ। ਇਸ ਉਦਯੋਗ ਵਿਚ 15,000 ਵਿਅਕਤੀ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਫ਼ਾਸਫੇਟ ਅਤੇ ਪੈਟਰੋਲ ਇਥੋਂ ਦੇ ਮੁੱਖ ਖਣਿਜ ਹਨ ਜਿਹੜੇ ਘਰੇਲੂ ਲੋੜਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਕਰਨ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਬਾਹਰ ਵੀ ਭੇਜੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇਥੇ ਕੁਝ ਮਾਤਰਾ ਵਿਚ ਲੋਹਾ, ਸਿੱਕਾ, ਜ਼ਿੰਕ, ਅਤੇ ਕੁਦਰਤੀ ਗੈਸ ਵੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਇਥੇ ਹਰ ਸਾਲ ਲਗਭਗ 40,000 ਟਨ ਮੱਛੀ ਫੜੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਲਈ 4000 ਛੋਟੀਆਂ ਕਿਸਤੀਆਂ ਕੰਮ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਹੁਣ ਸਰਕਾਰੀ ਤੌਰ ਤੇ ਵੀ ਇਸ ਉਦਯੋਗ ਨੂੰ ਕਾਫੀ ਉੱਨਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਖੇਤੀਬਾੜੀ—ਟਿਊਨੀਸ਼ੀਆ ਮੁੱਖ ਤੌਰ ਤੇ ਇਕ ਖੇਤੀ ਪ੍ਰਧਾਨ ਦੇਸ਼ ਹੈ। ਦੇਸ਼ ਦੀ ਕੁੱਲ ਆਮਦਨ ਦਾ ਲਗਭਗ ਪੰਜਵਾਂ ਹਿੱਸਾ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕਿਰਤੀਆਂ ਦਾ 2/5 ਹਿੱਸਾ, ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਵਿਚ ਲੱਗਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਸਿੰਜਾਈ ਦੀਆਂ ਸਹੂਲਤਾਂ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਇਥੇ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਮਾਰੂ ਖੇਤੀ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਕਣਕ ਅਤੇ ਜੌਂ ਇਥੋਂ ਦੀਆਂ ਮੁੱਖ ਫਸਲਾਂ ਹਨ। ਨਖਲਿਸਤਾਨ ਵਿਚ

ਟਿਊਨੀਸ਼ੀਆ ਵਿਚ ਕਾਰਥੇਜ ਵਿਖੇ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਕਾਲ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹਾਨ ਸਾਮਰਾਜ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਦੇ ਖੰਡਰਾਤ

ਟਿਊਨੀਸ਼ੀਆ ਵਿਚ ਇੱਕ ਅਲੱਗ ਰਾਜ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਕੇ ਸਿਸਲੀ ਨੂੰ ਇਸ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਕਰ ਲਿਆ। ਇਸ ਤੋਂ ਦੋ ਸਦੀਆਂ ਬਾਅਦ ਇਥੇ ਹਾਫਸੀ (Hafsi) ਬੰਸ ਦਾ ਰਾਜ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ਅਗਲੇ 300 ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ ਇਸ ਬੰਸ ਅਧੀਨ ਟਿਊਨੀਸ਼ੀਆ ਨੇ ਹਰ ਪਹਿਲੂ ਤੋਂ ਤੌਰਕੀ ਕੀਤੀ। ਸੰਨ 1500 ਤੋਂ ਅਰਬਾਂ ਦੇ ਇਸ ਹਾਫਸੀ ਬੰਸ ਦਾ ਪਤਨ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ। ਅੰਤ ਨੂੰ 1574 ਈ. ਵਿਚ ਤੁਰਕਾਂ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਟਿਊਨੀਸ਼ੀਆ ਵਿਚੋਂ ਕੱਢ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਆਪ ਗੱਦੀ ਦੇ ਮਾਲਕ ਬਣ ਬੈਠੇ ਜਿਸ ਦੇ ਫਲਸਰੂਪ ਟਿਊਨੀਸ਼ੀਆ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤੁਰਕੀ ਪ੍ਰਾਵਿਸ ਬਣਿਆ। ਸੰਨ 1705 ਵਿਚ ਹੁਯੈਨ ਬੰਸ ਦੇ ਹੁਸੈਨਬੈਨ ਆਲੀ ਨੂੰ ਬੇ (Bey) ਦਾ ਖਿਤਾਬ ਦੇ ਕੇ ਇਥੋਂ ਦਾ ਹਾਕਮ ਕਰਾਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਬੰਸ ਨੇ 1957 ਈ. ਤੱਕ ਡਟ ਕੇ ਰਾਜ ਕੀਤਾ। ਉਨ੍ਹੀਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਅੰਤ ਤੀਕ ਟਿਊਨੀਸ਼ੀਆ ਦੀ ਮਾਲੀ ਹਾਲਤ ਵੀ ਬਹੁਤ ਡਾਵਾਂ-ਡੋਲ ਹੋ ਗਈ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਅੰਤਰ-ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਕਮਿਸ਼ਨ ਦੀ ਸਿਫਰਾਸ਼ ਤੇ ਯੂਰਪ ਦੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਇਸ ਨੂੰ ਆਰਥਿਕ ਸਹਾਇਤਾ ਲੈਣੀ ਪਈ ਪਰ ਨਾਲ ਹੀ ਫਰਾਂਸ, ਬਰਤਾਨੀਆ ਅਤੇ ਇਟਲੀ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧ ਇਥੋਂ ਦੇ ਆਰਥਿਕ ਮਾਮਲਿਆਂ ਦੀ ਦੇਖ ਰੇਖ ਲਈ ਨਿਯੁਕਤ ਕੀਤੇ ਗਏ। ਇਸੇ ਸਬੰਧ ਵਿਚ ਫ਼ਰਾਂਸ ਨੇ 1881 ਈ. ਵਿਚ ਇਥੇ ਆਪਣਾ ਫੌਜੀ ਅੱਡਾ ਵੀ ਕਾਇਮ ਕਰ ਲਿਆ। ਫ਼ਰਾਂਸ ਨੇ ਟਿਊਨੀਸ਼ੀਆ ਦੇ ਆਧੁਨਿਕੀਕਰਣ ਵਿਚ ਵੀ ਕਾਫੀ ਦਿਲਚਸਪੀ ਲਈ। ਪਹਿਲੇ ਸੰਸਾਰ ਯੁੱਧ ਦੌਰਾਨ ਟਿਊਨੀਸ਼ੀਆ ਨੇ ਫ਼ਰਾਂਸ ਦਾ ਸਾਥ ਦਿੱਤਾ। ਯੁੱਧ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਥੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਕੋਫੀ ਜਾਗ੍ਰਤੀ ਆਈ ਜਿਸ ਦੇ ਫਲਸਰੂਪ ਜਿਯੂਨ ਟਿਊਨੀਸ਼ੀਆ ਨਾਮੀ ਇਥੋਂ ਦੀ ਇਕ ਪਾਰਟੀ ਨੇ ਸਮਾਜਕ

ਖਜੂਰਾਂ ਦੀ ਭਰਮਾਰ ਹੈ। ਅੰਜੀਰ ਅਤੇ ਅੰਜੀਰ ਦੇ ਤੇਲ ਉਤਪਾਦਨ ਵਿਚ ਟਿਊਨੀਸ਼ੀਆ ਦਾ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਬੜਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸਥਾਨ ਹੈ। ਸ਼ਰਾਬ, ਸਖਤ ਕਿਸਮ ਦੀ ਕਣਕ (Durum), ਐਸਪਾਰਟੋ ਘਾਹ, ਸੰਗਤਰੇ ਦੀ ਨਸਲ ਦੇ ਫਲ, ਖਜੂਰਾਂ ਅਤੇ ਕਾਰਕ ਆਦਿ ਇਥੋਂ ਬਾਹਰ ਭੇਜੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ ਚੀਨੀ, ਚਾਹ, ਕਾਫੀ, ਬਨਸਪਤੀ ਤੇਲ, ਡੇਅਰੀ ਦਾ ਸਾਮਾਨ ਅਤੇ ਖਾਣ ਦੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਬਾਹਰੋਂ ਮੰਗਵਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਆਮ ਹਾਲਾਤ ਵਿਚ ਖੇਤੀ-ਉਤਪਾਦਨ ਟਿਊਨੀਸ਼ੀਆ ਦੀਆਂ ਸਥਾਨਕ ਲੋੜਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਲਈ ਕਾਫੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਮੌਸਮ ਖਰਾਬ ਹੋਣ ਦੀ ਸੂਰਤ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰਾ ਅਨਾਜ ਵੀ ਬਾਹਰੋਂ ਮੰਗਵਾਉਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।

ਇਥੋਂ ਉੱਨ ਅਤੇ ਮੀਟ ਬਾਹਰ ਭੇਜਣ ਲਈ ਭੇਡਾਂ ਪਾਲੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਉਦਯੋਗ—ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਦਾ ਲਗਭਗ ਛੇਵਾਂ ਹਿੱਸਾ ਉਦਯੋਗਿਕ ਖੇਤਰ ਉਪਰ ਨਿਰਭਰ ਹੈ। ਇਥੋਂ ਦੇ ਬਹੁਤੇ ਉਦਯੋਗ ਇਥੋਂ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਟਿਊਨਿਸ ਵਿਚ ਹੀ ਸਥਾਪਤ ਹਨ, ਜਿਹੜੇ ਬਾਹਰਲੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਮਿਲੇ ਕਰਜ਼ਿਆਂ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਛੋਟੇ-ਛੋਟੇ ਕਾਰਖਾਨੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਤਾਂਬੇ ਤੇ ਖੁਦਾਈ ਕਰਕੇ ਸਜਾਵਟੀ ਚੀਜ਼ਾਂ, ਕਢਾਈ ਦੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ, ਮਿੱਟੀ ਦੇ ਬਰਤਨ, ਗਹਿਣੇ ਅਤੇ ਜੁੱਤੀਆਂ ਆਦਿ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਹੁਣ ਆਧੁਨਿਕ ਕਿਸਮ ਦੇ ਉਦਯੋਗ ਵੀ ਵਿਕਸਿਤ ਕੀਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਸੀਮਿੰਟ ਤਿਆਰ ਕਰਨਾ, ਸਿੱਕਾ ਢਾਲਣਾ, ਖੰਡ ਸਾਫ਼ ਕਰਨਾ, ਪੈਟਰੋਲ ਸਾਫ਼ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਇਸਪਾਤ ਦੇ ਕਾਰਖਾਨੇ, ਆਟੇ ਦੀਆਂ ਮਿੱਲਾਂ, ਫਲ, ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਅਤੇ ਮੱਛੀ ਦੀ ਡਬੇਬੰਦੀ, ਸਾਬਣ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਦੀਆਂ ਫੈਕਟਰੀਆਂ, ਫਾਸਫੇਟ ਸਾਫ਼ ਕਰਨਾ, ਸਿਗਰਟ ਅਤੇ ਐਲੂਮੀਨੀਅਮ ਦੇ ਬਰਤਨ ਆਦਿ ਬਣਾਉਣਾ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ।

ਆਵਾਜਾਈ ਦੇ ਸਾਧਨ—ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਰੇਲਾਂ ਅਤੇ ਸੜਕਾਂ ਦੀ ਕਾਫੀ ਬਹੁਤਾਤ ਹੈ, ਰੇਲਾਂ ਅਤੇ ਬੱਸਾਂ ਦੁਆਰਾ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਹਰ ਇਕ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ਜਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਵਾਈ ਸੇਵਾਵਾਂ ਵੀ ਕਾਫੀ ਹਨ। ਟਿਊਨਿਸ ਦੇ ਨਜ਼ਦੀਕ ਐੱਲ ਆਉਈਨਾ ਹਵਾਈ ਅੱਡਾ ਇਥੋਂ ਦਾ ਮੁੱਖ ਅੰਤਰ-ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਹਵਾਈ ਅੱਡਾ ਹੈ। ਟਿਊਨਿਸ-ਲਾ-ਮਾਉਲੀਟੀ (Tunis La govelette) ਬਾਜ਼ਰਟੀ, ਸੂਸ (Sosse) ਅਤੇ ਸਫੇਕਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਕਈ ਹੋਰ ਛੋਟੀਆਂ ਛੋਟੀਆਂ ਬੰਦਰਗਾਹਾਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ 8000 ਤੋਂ ਵੱਧ ਸਮੁੰਦਰੀ ਜਹਾਜ਼ ਹਰ ਸਾਲ ਆਉਂਦੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਸੰਚਾਰ ਸਾਧਨਾਂ ਉਪਰ ਸਰਕਾਰੀ ਕੰਟਰੋਲ ਹੈ।

ਲੋਕ

ਆਬਾਦੀ—ਟਿਊਨੀਸ਼ੀਆ ਦੀ ਆਬਾਦੀ ਦੀ ਵੰਡ ਇਕਸਾਰ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਥੋਂ ਦੀ ਕੁੱਲ ਆਬਾਦੀ ਦਾ 70% ਉੱਤਰ ਪੂਰਬ ਦੇ 30% ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ਵੱਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਦੱਖਣ ਵਿਚ ਵਸੋਂ ਕੇਵਲ 8 ਵਿਅਕਤੀ ਪ੍ਰਤਿ ਵਰਗ ਕਿ. ਮੀ. ਹੈ। ਆਬਾਦੀ ਦੀ ਔਸਤ ਘਣਤਾ 38 ਵਿਅਕਤੀ ਪ੍ਰਤਿ ਵਰਗ ਕਿ. ਮੀ. ਹੈ। ਇਥੋਂ ਦੀ ਆਬਾਦੀ ਦਾ ਲਗਭਗ ਅੱਧਾ ਹਿੱਸਾ 15 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਤੋਂ ਘੱਟ ਹੈ। ਪਿੰਡਾਂ ਤੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿਚ ਵਸੋਂ ਬਰਾਬਰ ਹੈ।

ਧਰਮ—ਇਸਲਾਮ ਇਥੋਂ ਦਾ ਕੌਮੀ ਧਰਮ ਹੈ। ਸੱਤਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਹੋਏ ਅਰਬਾਂ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਹਮਲੇ ਦੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਹੀ ਟਿਊਨੀਸ਼ੀਆ ਦੀ ਸੱਭਿਅਤਾ ਅਤੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਤੇ ਮੁਸਲਿਮ ਅਤੇ ਅਰਬ ਪ੍ਰਭਾਵ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਥੋਂ ਦੇ ਕੁਝ ਹਿੱਸੇ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਬਾਕੀ ਸਾਰੇ ਸੁੰਨੀ ਮੁਸਲਮਾਨ

ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇਥੇ 20,000 ਦੇ ਕਰੀਬ ਰੋਮਨ ਕੈਥੋਲਿਕ ਹਨ।

ਭਾਸ਼ਾ—ਟਿਊਨੀਸ਼ੀਆ ਦੇ ਲਗਭਗ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਅਰਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਬੋਲਦੇ ਹਨ ਜੋ ਇਥੋਂ ਦੀ ਸਰਕਾਰੀ ਭਾਸ਼ਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਫਰਾਂਸੀਸੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵੀ ਪ੍ਰਚੱਲਤ ਹੈ। ਅੱਜ ਤੋਂ ਦੋ ਪੀੜੀਆਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਥੋਂ ਦੇ ਅੰਦਰੂਨੀ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿਚ ਬਰਬਰ ਭਾਸ਼ਾ ਵੀ ਬੋਲੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ ਜੋ ਹੁਣ ਬਿਲਕੁਲ ਖਤਮ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਹੈ।

ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ—ਇਤਿਹਾਸਕ ਪੱਖ ਤੋਂ ਵੱਖ ਵੱਖ ਸਮਿਆਂ ਤੇ ਟਿਊਨੀਸ਼ੀਆ ਉੱਪਰ ਫੈਨੀਸ਼ੀਆ, ਕਾਰਥੇਜੀਅਨ, ਰੋਮਨ, ਬਰਬਰ ਅਤੇ ਅਰਬ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਰਹਿਣ ਕਰਕੇ ਇਸ ਦੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਉੱਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਦਾ ਰਲਿਆ-ਮਿਲਿਆ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਇਥੋਂ ਦੀਆਂ ਪੁਰਾਤਨ ਇਮਾਰਤਾਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਤੱਖ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਆਧੁਨਿਕ ਟਿਊਨੀਸ਼ੀਆ ਦੇ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਅਰਬੀ ਅਤੇ ਫਰਾਂਸੀਸੀ ਦੋਹਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਥੋਂ ਦੇ ਕਲਾਕਾਰ ਕਲਾਸਕੀ ਯੂਰਪੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਤੇ ਵਧੇਰੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।

ਸਿੱਖਿਆ—ਟਿਊਨੀਸ਼ੀਆ ਦੀ ਸਰਕਾਰ ਵਲੋਂ ਸਿੱਖਿਆ ਵੱਲ ਉਚੇਰਾ ਧਿਆਨ ਦਿੱਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਬਜਟ ਦਾ ਚੌਥਾ ਹਿੱਸਾ ਲਗਾਤਾਰ ਸਿੱਖਿਆ ਤੇ ਖਰਚ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸੰਨ 1956 ਤੋਂ ਸਾਰੀ ਸਿੱਖਿਆ, ਮਨਿਸਟਰੀ ਆਫ ਨੈਸ਼ਨਲ ਐਜੂਕੇਸ਼ਨ ਅਧੀਨ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਜਿਸ ਅਨੁਸਾਰ 208 ਪੁਰਾਣੇ ਕੁਰਾਨਿਕ ਸਕੂਲਾਂ ਦਾ ਰਾਸ਼ਟਰੀਕਰਣ ਕਰਕੇ ਧਾਰਮਿਕ ਸਕੂਲਾਂ ਅਤੇ ਪਬਲਿਕ ਸਕੂਲਾਂ ਲਈ ਇਕੋ ਜਿਹੀ ਗ੍ਰਾਂਟ ਨਿਯਤ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਗਈ। ਇਥੇ ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਤੋਂ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਤੱਕ ਸਿੱਖਿਆ ਮੁਫਤ ਹੈ ਪਰ ਲਾਜ਼ਮੀ ਨਹੀਂ। ਇਥੋਂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਵਿਚ 6 ਸਾਲ ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ, 7 ਸਾਲ ਸੈਕੰਡਰੀ ਅਤੇ ਤਿੰਨ ਸਾਲ ਪੇਸ਼ਾਵਰਨਾ ਸਿੱਖਿਆ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇਥੇ ਉੱਚੀ ਪੱਧਰ ਦੀਆਂ ਅਤੇ ਤਕਨੀਕੀ ਸਿੱਖਿਆ-ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਵੀ ਹਨ। ਇਥੇ ਮਰਦਾਂ ਵਿਚੋਂ 100 ਵਿਚੋਂ 60 ਅਤੇ ਔਰਤਾਂ ਵਿਚੋਂ 100 ਵਿਚੋਂ 40 ਪੜ੍ਹੀਆਂ ਲਿਖੀਆਂ ਹਨ।

ਰਾਜ ਪ੍ਰਬੰਧ

ਟਿਊਨੀਸ਼ੀਆ ਗਣਤੰਤਰ ਦਾ ਸੰਵਿਧਾਨ 1 ਜੂਨ, 1959 ਤੋਂ ਲਾਗੂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਜਿਸ ਅਨੁਸਾਰ ਇਥੇ ਇਕ ਸਦਨੀ ਪਾਰਲੀਮੈਂਟ ਹੈ ਜਿਸ ਦੀ ਵਿਧਾਨਕ ਸ਼ਕਤੀ ਇਸਦੇ 136 ਪ੍ਰਤੀਨਿਧਾਂ ਨੂੰ ਸੌਂਪੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਮੈਂਬਰ ਅਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਇਕੋ ਸਮੇਂ ਪੰਜ ਸਾਲਾਂ ਲਈ ਚੁਣੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਕਾਰਜਕਾਰੀ ਸ਼ਕਤੀ ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਕੋਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜੋ ਸੰਵਿਧਾਨ ਦਾ ਰੱਖਿਅਕ ਅਤੇ ਫੌਜਾਂ ਦਾ ਸਰਵੋਤਮ ਕਮਾਂਡਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਦਾ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹੋਣਾ ਵੀ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੈ। ਕੋਈ ਵਿਅਕਤੀ ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਦੇ ਪਦ ਲਈ ਲਗਾਤਾਰ ਤਿੰਨ ਵਾਰੀਆਂ ਤੋਂ ਵੱਧ ਨਹੀਂ ਚੁਣਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਪਰ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧੀਆਂ ਦੀ ਸੰਸਦ ਨੇ 1975 ਈ. ਵਿਚ ਹਬੀਬ ਬੋਰ ਗੁਈਬਾ ਨੂੰ ਉਮਰ ਭਰ ਲਈ ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ। ਪ੍ਰਤੀਨਿਧ ਮੈਂਬਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਵਜ਼ੀਰ ਚੁਣੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਧਾਨਗੀ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਪਦ ਦੇ ਅਚਾਨਕ ਖਾਲੀ ਹੋ ਜਾਣ ਤੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਦਾ ਕੰਮ ਚਲਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਪਾਲਸੀਆਂ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਹਾਈ ਜੁਡੀਸ਼ਲ ਕੌਂਸਲ ਦੀ ਸਿਫਾਰਸ਼ ਤੇ ਨਿਆਂ ਜੁਡੀਸ਼ਰੀ ਦੀ ਨਿਯੁਕਤੀ ਵੀ ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਹੀ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਸਥਾਨਕ ਪ੍ਰਬੰਧ ਲਈ ਟਿਊਨੀਸ਼ੀਆ ਨੂੰ 18 ਪ੍ਰਾਂਤਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਵਲੋਂ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤਾ ਇਕ

ਸਥਾਨਕ ਅਧਿਕਾਰੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਗਵਰਨਰ ਜਾਂ ਵਲੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਪ੍ਰਾਂਤਾਂ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਫਿਰ 83 ਡੈਲੀਗੇਸ਼ਨਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੁਖੀਆਂ ਨੂੰ ਡੈਲੀਗੇਟ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਕੁਝ ਕਸਬਿਆਂ ਅਤੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਨੂੰ ਇਕੱਠਾ ਕਰਕੇ ਕਮਿਊਨਾਂ ਵਿਚ ਸੰਗਠਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਟਾਊਨ ਕਾਂਸਲ ਚੁਣੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਕਰੰਸੀ—ਇਥੋ ਦੀ ਕਰੰਸੀ 'ਦੀਨਾਰ' ਹੈ। ਇਕ ਦੀਨਾਰ ਵਿਚ 1,000 ਮਿਲੀਮ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਦੀਨਾਰ 1, 5, 10 ਦੇ ਨੋਟਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਅਤੇ ਮਿਲੀਮ 1, 2, 5, 10, 20, 50, 100 ਅਤੇ 500 ਦੇ ਸਿੱਕਿਆਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਮਿਲਦੇ ਹਨ।

ਬੈਂਕਿੰਗ—'ਦੀ ਸੈਂਟਰਲ ਬੈਂਕ ਆਫ਼ ਟਿਊਨੀਸ਼ੀਆ' ਇਥੋ ਦਾ ਇਜ਼ਰਾਅ ਬੈਂਕ ਹੈ। ਸੰਨ 1983 ਵਿਚ ਇਥੇ 39 ਬੈਂਕ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ 7 ਦੇਸੀ ਬੈਂਕ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ।

ਤੋਲ-ਮਾਪ ਲਈ ਹੁਣ ਇਥੇ ਲਗਭਗ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੀਟਰਿਕ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਹੀ ਪ੍ਰਚੱਲਤ ਹੈ।

ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਝੰਡਾ—ਇਥੋ ਦਾ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਝੰਡਾ ਲਾਲ ਰੰਗ ਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਕੇਂਦਰ ਵਿਚ ਇਕ ਸਫ਼ੇਦ ਗੋਲਾ ਹੈ। ਗੋਲੇ ਵਿਚ ਲਾਲ ਰੰਗ ਦਾ ਇਕ ਪੰਜ ਕੋਨਾ ਤਾਰਾ ਅਤੇ ਤਾਰੇ ਦੇ ਖੱਬੇ ਪਾਸੇ ਲਾਲ ਰੰਗ ਦਾ ਹੀ ਨਵਾਂ ਚੰਦ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਅਮੈ. 27 : 223; ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮਾ. 12 : 43; ਸਟੇ. ਯੀ. ਬੁੱਕ—1985-86 : 1188; ਹਿ. ਵਿ. ਕੋ. 5 : 183; ਕੋਲ. ਐਨ. 18 : 556

ਟਿਊਪੀਅਨ : ਇਹ ਦੱਖਣੀ ਅਮਰੀਕੀ ਲੋਕ ਹਨ ਜਿਹੜੇ ਟਿਊਪੀਅਨ ਭਾਸ਼ਾ ਗਰੁੱਪ ਦੀਆਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਬੋਲਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਲੋਕ ਐਮੇਜ਼ਨ ਦਰਿਆ ਦੇ ਦੱਖਣ ਵੱਲ ਬਹੁਤ ਦੂਰ ਦੂਰ ਤੱਕ ਫੈਲੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਪੁਰਤਗਾਲੀਆਂ ਦੇ ਬ੍ਰਾਜ਼ੀਲ ਉੱਤੇ ਕਬਜ਼ੇ ਸਮੇਂ ਇਹ ਕਬੀਲੇ ਇਕ ਖੇਤਰ ਦੇ ਬਹੁਤ ਵੱਡੇ ਹਿੱਸੇ ਉੱਤੇ ਕਾਬਜ਼ ਸਨ ਅਤੇ ਹੋਰ ਅਮਰੀਕੀ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਵਪਾਰ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹ ਲੋਕ ਦੂਜੇ ਆਦਿ ਵਾਸੀਆਂ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਉੱਨਤ ਸਨ। ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇਹ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੁਨਰਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਮਾਹਿਰ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਘਰ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਸਾਂਝੇ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਇਕ ਅਨੁਮਾਨ ਅਨੁਸਾਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ 2,650,000 ਸੀ।

ਟਿਊਪੀਅਨ ਲੋਕ ਈਸਾ-ਮਸੀਹ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਸਵਰਗ, ਜਿਥੇ ਇਹ ਆਪਣੀ ਸਦੀਵੀ ਸ਼ਵਾਨੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਸਕਦੇ ਸਨ, ਦੀ ਭਾਲ ਵਿਚ ਇਸ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਆ ਵੱਸੇ ਸਨ। ਗੋਰੇ ਆਬਾਦਕਾਰਾਂ ਦੇ ਆਉਣ ਨਾਲ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮਾਰਗ ਹੋਰ ਵੀ ਪਕੇਰਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਜਦੋਂ ਪੈਰੀਬਰਾਂ ਨੇ ਦਰਸ਼ਨ ਦਿੱਤੇ ਤੇ ਬਚਨ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਉਹ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਸ ਧਰਤੀ ਤੇ ਲੈ ਜਾਣਗੇ ਜਿਥੇ ਹਲ ਆਪਣੇ ਆਪ ਚੱਲਣਗੇ ਅਤੇ ਹਰ ਪਾਸੇ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਹੀ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਹੋਣਗੀਆਂ। ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਦੂਜੇ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿਚ ਆਦਿ ਵਾਸੀ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਆਈ ਹਲਚਲ ਨਾਲ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਇਹੋ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦੀ ਸੀ।

ਇਹ ਲੋਕ ਵਰਖਾ ਦੇ ਸਮੇਂ ਖੇਤੀ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਮੱਛੀਆਂ ਫੜਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਕੰਢੇ ਦੇ ਨੇੜੇ-ਨੇੜੇ ਜਹਾਜ਼ਰਾਨੀ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਕੱਛੂ-ਕੁੰਮੇ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਂਡੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਖੁਰਾਕ ਦਾ ਅੰਗ ਸੀ ਅਤੇ ਇਹ ਦਰਿਆਈ ਜਾਨਵਰਾਂ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਵੀ ਕਰਦੇ ਸਨ।

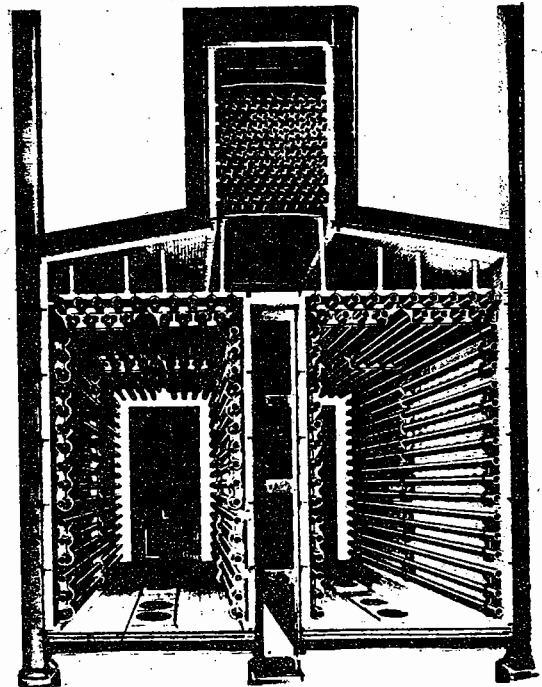
ਟਿਊਪੀਅਨ ਸਮਾਜ ਦੀ ਬੁਨਿਆਦ ਸੰਯੁਕਤ ਪਰਿਵਾਰ ਸੀ ਜਿਸ ਵਿਚ ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ, ਵਿਆਹੇ ਬੱਚੇ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਇਹ ਸਾਰੇ ਇਕੋ ਘਾਹ ਫੂਸ ਦੇ ਬਣੇ ਘਰ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ

ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਕੁਝ ਟਿਊਪੀਅਨ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਕਬੀਲੇ ਪਿਤਰ-ਵੰਸ਼ੀ ਸਨ।

ਐਮੇਜ਼ਨ ਦੇ ਹੇਠਲੇ ਪਾਸੇ ਅਤੇ ਕੰਢੇ ਉੱਤੇ ਜੰਗਲੇ ਨਾਲ ਵਗਲੇ ਹੋਏ ਕਈ ਕਈ ਘਰਾਂ ਦੇ ਪਿੰਡ ਸਨ ਜਿਥੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਲੋਕ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਇਹ ਪਿੰਡ ਲਗਾਤਾਰ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਲੜਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਟਿਊਪੀਅਨ ਆਪਣੇ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਨੂੰ ਤਸੀਹੇ ਦੇ ਕੇ ਮਾਰ ਦਿੰਦੇ ਸਨ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਖਾ ਵੀ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਧਰਮ ਤਾਂਤਰਿਕ ਵਹਿਮਾਂ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਫੁੱਲਤ ਸੀ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮਾ 10 : 187; ਐਨ. ਅਮੈ. 27 : 235

ਟਿਊਬ-ਸਟਿੱਲ ਹੀਟਰ—ਇਹ ਪੈਟਰੋਲ ਸੋਧਣ ਵਾਲੇ ਅਜੋਕੇ ਢੰਗਾਂ ਵਿਚ ਪਹਿਲਾ ਸਿੱਧਾ ਦਾਗਣ ਵਾਲਾ ਯੰਤਰ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਹੀਟਰਾਂ ਵਿਚ ਮੁੱਢਲੀ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਤਰਲ (ਤਰਲ, ਵਾਸ਼ਪ ਜਾਂ ਦੋਹਾਂ ਫੇਜ਼ਾਂ ਦੇ ਮਿਸ਼ਰਨ) ਨੂੰ ਕਾਰਬਨ-ਜਾਂ ਐਲਾਇ-ਸਟੀਲ ਟਿਊਬਾਂ ਵਿਚ ਗਰਮ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਹੜੀਆਂ ਕਿ ਬਾਲਣਯੋਗ ਵਸਤਾਂ ਤੋਂ ਤਾਪ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਬਾਲਣ ਤਰਲ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਬਾਲਣ ਤੇਲ ਜਾਂ ਕੁਦਰਤੀ ਗੈਸ ਵਰਗੀ ਗੈਸ ਜਾਂ ਗੈਡਾਈਨਰੀ ਵਾਲੀ ਭੰਜਨ ਗੈਸ ਵਰਤੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਤਰਲ ਬਾਲਣਾਂ ਲਈ ਭਾਫ਼, ਗੈਸ ਜਾਂ ਯੰਤ੍ਰਿਕ ਤੌਰ ਕੇ ਕਣੀਕਰਨ ਵਾਲੀ ਕਿਸਮ ਦੇ ਬਰਨਰ ਅਤੇ ਗੈਸ ਬਾਲਣ ਲਈ ਸਾਧਾਰਣ ਰਿੰਗ-ਕਿਸਮ, ਸਪਾਈਡਰ ਜਾਂ ਕੇਂਦਰ-ਨਾਜ਼ਲ ਕਿਸਮ ਦੇ ਬਰਨਰ ਵਰਤੇ ਜਾ ਸਕਦੇ

ਚਿੱਤਰ 1. ਦੂਰੀ ਵਿਕੀਰਨੀ ਡੱਬਾ ਭੱਠੀ

ਹਨ। ਦੋਹਾਂ ਬਾਲਣਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸੰਯੋਜਨ ਬਰਨਰ ਅੱਜਕਲ੍ਹ ਵਧੇਰੇ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਪੈਟ੍ਰੋਲੀਅਮ ਹੀਟਰ ਇਕ ਤਰਲ ਧਾਰਾ ਨੂੰ ਗਰਮ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਟਿਊਬਾਂ ਯੋਗ ਪਰਤਾਉਣ ਵਾਲੇ ਮੋੜਾਂ ਦੁਆਰਾ ਸੀਰੀਜ਼ ਵਹਾਉ ਵਿਚ ਜੁੜੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਸਫ਼ਾਈ ਲਈ ਰਾਹ ਬਣਾਏ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਹੀਟਰ ਵਿਚ ਲੋੜੀਂਦੀ ਸੀਮਾ

ਤੱਕ ਰਗੜ ਡ੍ਰਾਪ ਨੂੰ ਘਟਾਉਣ ਲਈ ਇਕੋ ਡੱਬੇ ਵਿਚ ਦੋ ਜਾਂ ਦੋ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸਮਾਂਤਰ ਤਰਲ ਧਾਰਾਵਾਂ ਨੂੰ ਗਰਮ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਕਈ

ਆਰਥਿਕ ਤੌਰ ਤੇ ਤਾਪ ਦੀ ਪੁਨਰ-ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਠੰਢੇ ਤਰਲ ਨੂੰ ਗਰਮ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਪੂਰਨ ਤੌਰ ਤੇ ਸੁਯੋਗਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਹਵਾ ਦੇ ਪੂਰਵ-ਤਾਪਨਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ।

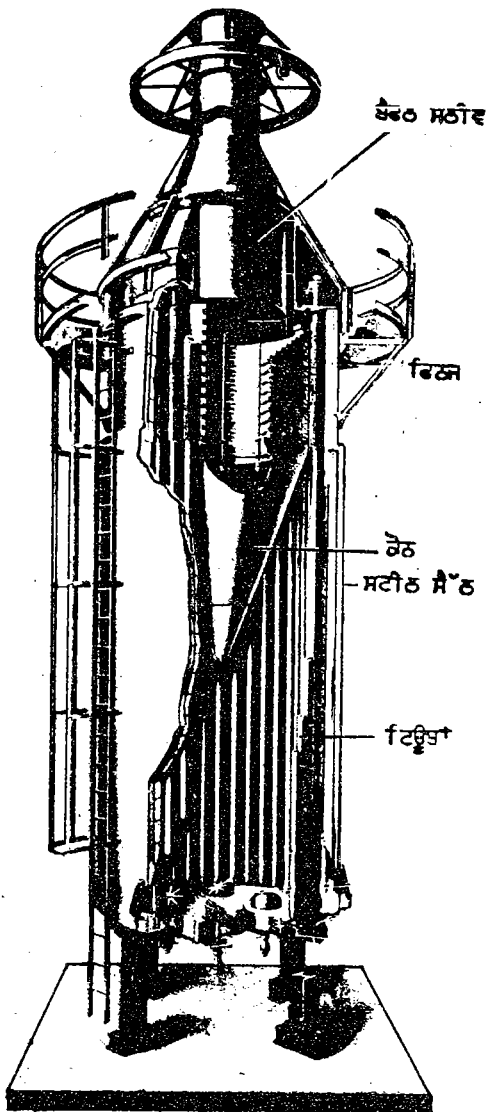
ਟਿਊਬ-ਸਟਿੱਲ ਹੀਟਰ ਬਣਾਉਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਕੇਵਲ ਬਣਤਰੀ ਤਰਤੀਬ ਅਤੇ ਤਾਪ ਸਥਾਨ ਅੰਤਰਨ ਦੀਆਂ ਦਰਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਰਿਫਰੈਕਟਰੀਆਂ ਅਤੇ ਧਾਤਾਂ ਉੱਤੇ ਫੋਲਾਦੀ ਐਸ਼ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ, ਗਰਮ ਅਤੇ ਠੰਢਾ ਹੋਣ ਨਾਲ ਤਣਾਉ, ਖੋਰ, ਛਿੱਜਣ, ਅੰਦਰਲੇ ਅਤੇ ਬਾਹਰਲੇ ਦਬਾਵਾਂ, ਆੱਪਰੇਟ ਕਰਨ ਦੇ ਢੰਗਾਂ ਅਤੇ ਕੰਟਰੋਲ ਕਰਨ ਦੇ ਢੰਗਾਂ ਦਾ ਖਿਆਲ ਰਖਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਟਿਊਬਾਂ ਦੇ ਤਰਲ ਵਾਲੇ ਪਾਸੇ ਦਾਬ ਡ੍ਰਾਪ ਦਾ ਪਤਾ ਲਾਉਣਾ ਅਕਸਰ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਸਥਿਤੀਆਂ ਅਸਮਤਾਪੀ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਤਰਲ ਅਤੇ ਗੈਸ ਫੇਜ਼ਾਂ ਦੇ ਸਾਪੇਖੀ ਆਇਤਨ ਅਤੇ ਰਚਨਾਵਾਂ ਬੜੀ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਬਦਲਣ ਵਾਲੀਆਂ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਟਿਊਬ ਭੱਠੀਆਂ ਲਗਭਗ 1040° ਸੈਂ. (1900 ਫ਼ਾ.) ਤਾਪਮਾਨ ਤੱਕ ਅਤੇ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ 4500° ਅਤੇ ਘੱਟ ਤੋਂ ਘੱਟ 6 ਮਿ. ਮੀ. ਦਬਾਉ ਤੱਕ ਆੱਪਰੇਟ ਕਰਨ ਲਈ ਬਣਾਈਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ।

ਹ. ਪੁ.-ਸੈਕ. ਐਨ. ਸ. ਟ. 14 : 131

ਟਿਊਬਰ ਕੁਊਲਿਨ : ਵੇਖੋ, ਤਪਦਿਕ

ਟਿਊਬਵੈੱਲ : ਪਾਣੀ ਦੀਆਂ ਘਰੇਲੂ ਲੋੜਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਨਲਕੇ ਨਾਲ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਜਦੋਂ ਵਧੇਰੇ ਮਾਤਰਾ ਵਿਚ ਸਿੰਜਾਈ ਜਾਂ ਉਦਯੋਗਿਕ ਵਰਤੋਂ ਲਈ ਪਾਣੀ ਦੀ ਲੋੜ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਟਿਊਬਵੈੱਲ ਲਗਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਟਿਊਬਵੈੱਲ ਦੀ ਨਾਲ ਦਾ ਵਿਆਸ ਵੱਡਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਧਰਤੀ ਦੀ ਸਤ੍ਹਾ ਵਿਚ ਜਿਥੇ ਪਾਣੀ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਅਧਿਕ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਨਲਕੇ ਨਾਲੋਂ ਕਾਫ਼ੀ ਡੂੰਘਾ ਉਤਾਰਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਨਾਲਾਂ ਨੂੰ ਧਰਤੀ ਦੇ ਅੰਦਰ ਡਿੱਲ ਕਰਕੇ ਉਤਾਰਨ ਦੀ ਵਿਧੀ ਨੂੰ ਬੋਰ ਕਰਨਾ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਨਲਕੇ ਦਾ ਬੋਰ ਛੋਟਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਟਿਊਬਵੈੱਲ ਦਾ ਬੋਰ ਵੱਡਾ ਤੇ ਵਧੇਰੇ ਡੂੰਘਾਈ ਤੱਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਟਿਊਬਵੈੱਲਾਂ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪਹਿਲਾਂ ਧਰਤੀ ਵਿਚ ਟਿਊਬਵੈੱਲ ਦੀ ਨਾਲ ਨਾਲੋਂ ਵਧੇਰੇ ਮੋਟਾ ਡਿੱਲ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਡਿੱਲ ਕਰਨ ਲਈ ਅਨੇਕਾਂ ਢੰਗ ਪ੍ਰਚੱਲਤ ਹਨ। ਇਸ ਡਿੱਲ ਤੋਂ ਹੀ ਅਨੁਮਾਨ ਲਗਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿੰਨੇ ਪੱਤਣ ਹਨ? ਕਿਥੇ ਪਾਣੀ ਉਪਲੱਬਧ ਹੈ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਡੂੰਘਾਈ ਕਿੰਨੀ ਹੈ? (ਚਿੱਤਰ 1)।

ਉਦਾਹਰਣ ਵਜੋਂ ਇਕ ਸਾਧਾਰਣ ਸਿੰਜਾਈ ਵਾਲੇ ਟਿਊਬਵੈੱਲ ਲਈ ਪਹਿਲਾਂ ਲਗਭਗ 20 ਸੈਂ.ਮੀ. ਘੇਰੇ ਵਾਲਾ 100 ਤੋਂ 150 ਮੀ. ਤੱਕ ਡੂੰਘਾ ਡਿੱਲ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਡੂੰਘਾਈਆਂ ਉੱਤੇ ਨਮੂਨੇ ਲੈ ਕੇ ਟੈਸਟ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਮਗਰੋਂ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਹੜੇ ਪੱਤਣ ਉੱਤੇ ਕਿੰਨਾ ਪਾਣੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਡੂੰਘਾਈ ਕਿੰਨੀ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲੋੜਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ ਢੁਕਵੇਂ ਪੱਤਣ ਤੱਕ ਟਿਊਬਵੈੱਲ ਦੀਆਂ ਨਾਲਾਂ ਬਾਹਰ ਕੱਢ ਲਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਸਭ ਤੋਂ ਹੇਠਾਂ ਪੱਤਣ ਦੀ ਲੰਬਾਈ ਜਿੰਨੀ ਲੰਬਾਈ ਵਾਲਾ ਢੁੱਕਵਾਂ ਫਿਲਟਰ ਨਾਲਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਫਿਟ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਫਿਲਟਰ ਰਾਹੀਂ ਜਿਹੜਾ ਇਕ ਜਾਲੀ ਵਰਗਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਪਾਣੀ ਟਿਊਬਵੈੱਲ ਅੰਦਰ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਫਿਲਟਰ ਦੀਆਂ ਜਾਲੀਆਂ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਕੁਝ ਤਾਂਬੇ ਦੀਆਂ ਤਾਰਾਂ ਅਤੇ ਕੁਝ ਪਿੱਤਲ ਦੀਆਂ ਚਾਦਰਾਂ ਤੋਂ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਕਈ ਥਾਵਾਂ ਉੱਤੇ ਸੁਰਾਖਦਾਰ ਨਾਲ ਉੱਤੇ ਨਾਰੀਅਲ ਦੀ ਰੱਸੀ ਲਪੇਟ ਕੇ ਜਾਲੀ ਦਾ ਕੰਮ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਸਾਫ਼ ਪਾਣੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

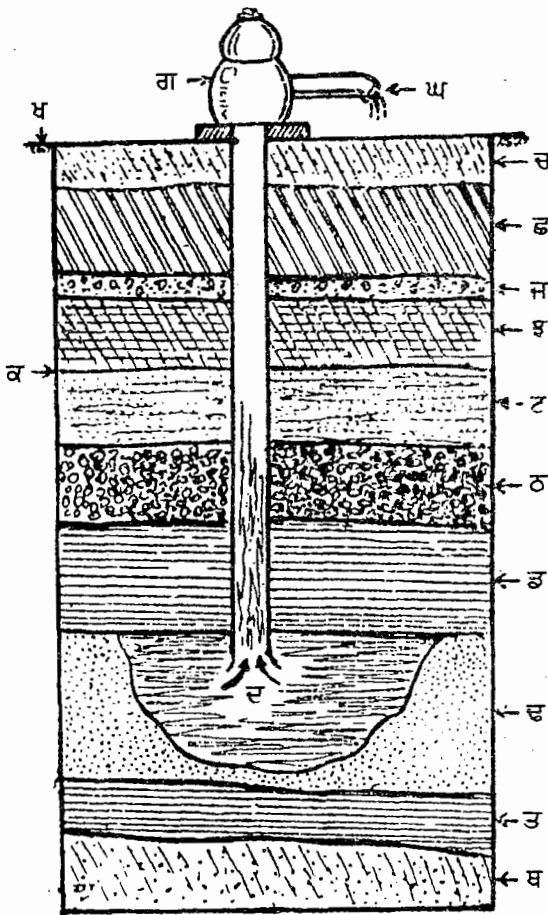

ਚਿੱਤਰ 2. ਸਿਲਿੰਡਰਾਕਾਰ ਭੱਠੀ

ਵਾਰੀ ਇਕੋ ਭੱਠੀ ਵਿਚ ਭਿੰਨ-ਭਿੰਨ ਮੰਤਵਾਂ ਲਈ ਧਾਰਾਵਾਂ ਨੂੰ ਗਰਮ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਪ੍ਰੰਤੂ ਅੱਜਕਲ੍ਹ ਧਾਰਾਵਾਂ ਨੂੰ ਵੱਖ ਵੱਖ ਦਾਗਣਾ ਅਤੇ ਕੰਟਰੋਲ ਕਰਨਾ ਵਧੇਰੇ ਪ੍ਰਚੱਲਤ ਹੈ।

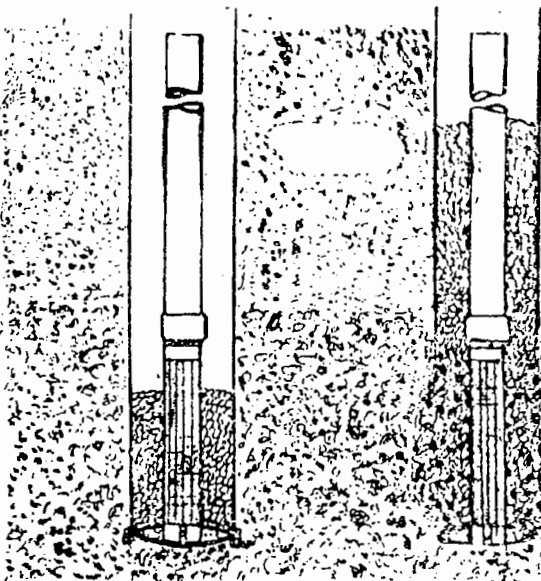
ਅਜੋਕੇ ਹੀਟਰ ਦੋ ਕਿਸਮ ਦੇ ਹਨ। ਪਹਿਲਾ ਡੱਬਾ ਕਿਸਮ ਦਾ ਜਿਸ ਵਿਚ ਖਿਤਿਜੀ ਟਿਊਬਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ (ਚਿੱਤਰ 1) ਅਤੇ ਦੂਸਰੀ ਕਿਸਮ ਸਿਲਿੰਡਰਾਕਾਰ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਇਕ ਚੱਕਰ ਵਿਚ ਖੜੇ-ਦਾਅ ਟਿਊਬਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ (ਚਿੱਤਰ 2)।

ਵਿਕੀਰਨੀ ਸੈਕਸ਼ਨ ਦੇ ਵਿਚ ਬਰਨਰਾਂ ਵਾਲੇ ਜਾਲਣ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਟਿਊਬਾਂ ਤੱਕ ਤਾਪ ਚਾਰ ਸ੍ਰੋਤਾਂ ਦੁਆਰਾ ਪਹੁੰਚਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਅਰਥਾਤ ਲਾਟ ਤੋਂ ਵਿਕੀਰਨ, ਗਰਮ ਅਣੂਆਂ ਕਾਰਬਨ ਡਾਈਆਕਸਾਈਡ ਅਤੇ ਪਾਣੀ ਦੇ ਵਾਸ਼ਪ ਤੋਂ ਵਿਕੀਰਨ, ਗਰਮ, ਪ੍ਰਕਾਸ਼-ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਰਿਫਰੈਕਟਰੀ ਅਤੇ ਚੈਂਬਰ ਵਿਚਲੀਆਂ ਗੈਸਾਂ ਤੋਂ ਸੰਵਹਿਣ। ਸੰਵਹਿਣ ਸੈਕਸ਼ਨ ਅਸਲ ਵਿਚ ਪੁਨਰਪ੍ਰਾਪਤੀ ਜੋਨ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਫਲੂ ਗੈਸਾਂ ਦਾ ਤਾਪਮਾਨ ਘਟਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ

ਚਿੱਤਰ 1 : ਟਿਊਬਵੈੱਲ ਅਤੇ ਧਰਤੀ ਦੀਆਂ ਪਰਤਾਂ

(ਕ) ਸਾਧਾਰਣ ਜਲ-ਸਤ੍ਹਾ (ਖ) ਭੂਮੀ ਤਲ (ਗ) ਮੋਟਰ ਆਦਿ
(ਘ) ਪਾਣੀ ਦਾ ਨਿਕਾਸ (ਚ) ਰੇਤ (ਛ) ਦੁੱਮਟ ਮਿੱਟੀ (ਜ) ਬਜਰੀ
(ਝ) ਚਿਕਨੀ ਮਿੱਟੀ ਅਤੇ ਲੋਮ ਮਿੱਟੀ (ਟ) ਬਰੀਕ ਰੇਤ ਜਾਂ ਰੇਤੀ
(ਠ) ਕੰਕਰ (ਡ) ਚਿੱਕਨੀ ਮਿੱਟੀ (ਢ) ਮੋਟੀ ਰੇਤ (ਜ) ਚਿਕਨੀ ਮਿੱਟੀ
(ਤ) ਲੋਮ ਅਤੇ ਰੇਤਾ (ਦ) ਪਾਣੀ

ਚਿੱਤਰ 2 : ਟਿਊਬਵੈੱਲ ਦੀਆਂ ਨਾਲਾਂ ਦੇ (ਜਾਲੀ ਜਾਂ ਸੁਰਾਖ) ਚਾਰ ਚੁਫੇਰੇ ਬਜਰੀ ਭਰਨ ਦੀ ਵਿਧੀ।

ਟਿਊਬਵੈੱਲ ਵਿਚ ਪਾਣੀ ਪੁਣਨ ਦੀ ਇਕ ਹੋਰ ਵਿਧੀ ਵਿਚ ਸੁਰਾਖਦਾਰ ਨਾਲ ਨੂੰ ਟਿਊਬਵੈੱਲ ਦੇ ਬਾਹਰਵਾਰ ਉਤਾਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਚਾਰੇ ਪਾਸੇ ਬਜਰੀ ਭਰ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ (ਚਿੱਤਰ 2), ਜਿਹੜੀ ਜਾਲ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਕੇਵਲ ਸਾਫ਼ ਪਾਣੀ ਨੂੰ ਹੀ ਟਿਊਬਵੈੱਲ ਅੰਦਰ ਆਉਣ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਟਿਊਬਵੈੱਲ ਦੇ ਚਾਰ ਚੁਫੇਰੇ ਮੌਜੂਦ ਰੇਤ ਦੇ ਕਣਾਂ ਦਾ ਪਾਣੀ ਨਾਲ ਵਹਿ ਕੇ ਆਉਣਾ ਜਾਂ ਨਾ ਆਉਣਾ ਪਾਣੀ ਦੀ ਗਤੀ ਉੱਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਂਜ ਤਾਂ ਟਿਊਬਵੈੱਲ ਲੱਗਾਉਣ ਸਮੇਂ ਹੀ ਇੰਨੀ ਮਾਤਰਾ ਪਾਣੀ ਦੀ ਬਾਹਰ ਕੱਢ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਜਿਹੜੀ ਰੇਤ ਪਾਣੀ ਨਾਲ ਵਹਿਣ ਯੋਗ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਉਹ ਆਰੰਭ ਵਿਚ ਹੀ ਵਹਿ ਕੇ ਬਾਹਰ ਆ ਚੁੱਕੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਹੇਠਾਂ ਪਾਣੀ ਦੇ ਵਹਿਣ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਸਥਾਈ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਫਿਰ ਰੇਤਾ ਬਾਹਰ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ। ਇਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਈਮਿੰਗ ਜਾਂ ਬੋਰ ਟੈਂਸਟਿੰਗ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

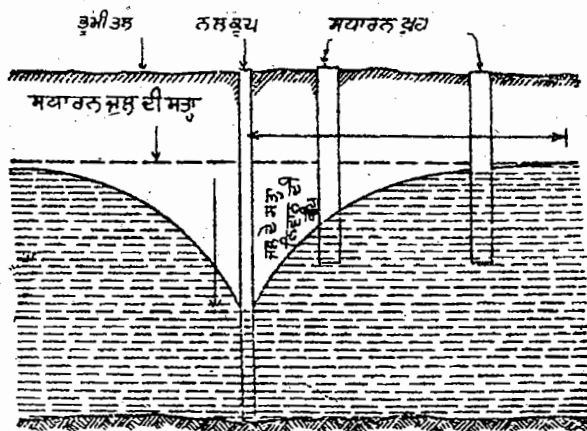
ਟਿਊਬਵੈੱਲ ਲਗਾਉਣ ਦੇ ਢੰਗਾਂ ਵਿਚ ਅਨੇਕਾਂ ਨਵੇਂ ਨਵੇਂ ਸੁਧਾਰ ਵੇਖਣ ਨੂੰ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਧਰਤੀ ਦੇ ਅੰਦਰ ਬੋਰ ਕਰਨ ਲਈ ਕਈ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਮਸ਼ੀਨਾਂ ਦਾ ਉਪਯੋਗ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਮਸ਼ੀਨਾਂ ਸਦਕਾ ਹੀ ਟਿਊਬਵੈੱਲ ਦੇ ਨਿਰਮਾਣ ਵਿਚ ਸਹਾਇਤਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ ਸਗੋਂ ਕੰਮ ਦੇ ਛੇਤੀ ਖਤਮ ਹੋ ਜਾਣ ਨਾਲ ਸਮੇਂ ਦੀ ਬਚਤ ਵੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਕਈ ਵਾਰੀ ਨਾਲਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਵੀ ਬੋਰ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਚਿਕਨੀ ਮਿੱਟੀ ਦੇ ਪਲੱਸਤਰ ਨਾਲ ਪੱਕਾ ਵੀ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਉਪਰੰਤ ਟਿਊਬਵੈੱਲ ਦੀਆਂ ਨਾਲਾਂ ਬੋਰ ਅੰਦਰ ਉਤਾਰ ਦਿੱਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਥਾਵਾਂ ਉੱਤੇ ਚਿਕਨੀ ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਮੋਟੀ ਪਰਤ ਮਿਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਤੋਂ ਹੇਠਾਂ ਕਾਫ਼ੀ ਔਛਾ ਪੱਤਣ ਰੇਤ ਵਾਲਾ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਉਥੇ ਕੇਵਲ ਟਿਊਬਵੈੱਲ ਲਗਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਥੇ ਇੰਜ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਰੇਤਾ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ ਜਾਣ ਉਪਰੰਤ ਚਿਕਨੀ ਮਿੱਟੀ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਕੇਵਲੀ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਪਾਣੀ ਆਉਂਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਟਿਊਬਵੈੱਲ ਦਾ ਪੰਪ ਇਸ ਨੂੰ ਬਾਹਰ ਕੱਢਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਟਿਊਬਵੈੱਲਾਂ ਵਿਚੋਂ ਪਾਣੀ ਕੱਢਣ ਲਈ ਕਈ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਪੰਪਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਆਰੰਭ ਵਿਚ ਅਪਕੇਂਦਰੀ ਪੰਪ (ਸੈਂਟਰੀਫਿਊਗਲ ਪੰਪ) ਹੀ ਆਮ ਕਰਕੇ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਕੇਵਲ ਇਕ ਖਾਸ ਉਚਾਈ ਤੱਕ ਹੀ ਪਾਣੀ ਉਪਰ ਚੁਕਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਅੱਜਕਲ੍ਹ ਟਰਬਾਈਨ ਪਾਈਪ ਬੋਰ ਹੋਲ ਜਾਂ ਛੋਟਾ ਕਰਕੇ ਟਰਬਾਈਨ ਪੰਪਾਂ ਦਾ ਉਪਯੋਗ ਵਧੇਰੇ ਹੁੰਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਪਾਣੀ ਨੂੰ ਕਾਫ਼ੀ ਉਚਾਈ ਤੱਕ ਚੁਕਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਸਬਮਰਸੀਬਲ ਪੰਪ ਵੀ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਪੰਪ ਅਤੇ ਮੋਟਰ ਦੋਨੋਂ ਹੀ ਪਾਣੀ ਦੇ ਅੰਦਰ ਡੁੱਬੇ ਹੋਏ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਪ੍ਰੰਤੂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਾਹਰ ਕੱਢਣਾ ਅਤੇ ਮੁੜ ਲਗਾਉਣਾ ਬਹੁਤ ਸੌਖਾ, ਸਸਤਾ ਤੇ ਥੋੜ੍ਹੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਹੋਣ ਵਾਲਾ ਕੰਮ ਹੈ।

ਟਿਊਬਵੈੱਲਾਂ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿਚ ਵਰਣਨਯੋਗ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਕਈ ਵਾਰੀ ਟਿਊਬਵੈੱਲਾਂ ਦੁਆਰਾ ਪਾਣੀ ਕਾਫ਼ੀ ਮਾਤਰਾ ਵਿਚ ਕੱਢ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਕਿ ਧਰਤੀ ਹੇਠਲੇ ਪਾਣੀ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਸੀਮਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਦਾ ਵਾਰਸ਼ਿਕ ਆਵੇਸ਼ ਵੀ ਸੀਮਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਿੰਨਾ ਪਾਣੀ ਪ੍ਰਤੀ ਸਾਲ ਧਰਤੀ ਦੇ ਅੰਦਰ ਦਾਖਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜੇਕਰ ਉਸ ਤੋਂ ਵੱਧ ਪਾਣੀ ਟਿਊਬਵੈੱਲਾਂ ਰਾਹੀਂ ਬਾਹਰ ਕੱਢ ਲਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਧਰਤੀ ਹੇਠਲੇ ਪਾਣੀ ਦੀ ਸਤ੍ਹਾ ਨੀਵੀਂ ਹੁੰਦੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਸਿੱਟੇ

ਕਈ ਵਾਰੀ ਬਹੁਤ ਭਿਆਨਕ ਸਿੱਧ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਉਦਾਹਰਣ ਵਜੋਂ ਉੱਤਰੀ ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਪੱਛਮੀ ਤੱਟ ਉੱਤੇ ਕੈਲੀਫੋਰਨੀਆ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਉਦਯੋਗ ਅਤੇ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਲਈ ਇੰਨੇ ਅਧਿਕ ਟਿਊਬਵੈੱਲ ਲਗਾਏ ਗਏ ਕਿ ਧਰਤੀ ਹੇਠਲੇ ਜਲ ਦੀ ਸਤ੍ਹਾ ਬਹੁਤ ਨੀਵੀਂ ਹੋ ਗਈ ਜਿਸ ਦੇ ਫਲਸਰੂਪ ਸਮੁੰਦਰ ਦਾ ਪਾਣੀ ਹੇਠਲੇ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਰਲਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ, ਇਸ ਨਾਲ ਸਾਰਾ ਪਾਣੀ ਖਰਾਬ ਹੋ ਗਿਆ। ਟਿਊਬਵੈੱਲਾਂ ਰਾਹੀਂ ਪਾਣੀ ਕੱਢਣ ਉਪਰੰਤ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿਚ ਰੱਖਿਆ ਜਾਵੇ ਕਿ ਟਿਊਬਵੈੱਲਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਇੰਨੀ ਨਾ ਵਧ ਜਾਵੇ ਕਿ ਧਰਤੀ ਹੇਠਲੇ ਪਾਣੀ ਦੀ ਸਤ੍ਹਾ ਉੱਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾਏ। ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਵੀ ਪਿਛਲੇ ਦੋ ਤਿੰਨ ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਪੰਜਾਬ ਅਤੇ ਹਰਿਆਣੇ ਦੇ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿਚ ਟਿਊਬਵੈੱਲਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਇੰਨੀ ਵਧ ਗਈ ਹੈ ਕਿ ਧਰਤੀ ਹੇਠਲੇ ਪਾਣੀ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਘੱਟ ਰਹਿ ਗਈ ਕਿਉਂਕਿ ਬਾਰਸ਼ਾਂ ਵੀ ਉਚਿਤ ਮਾਤਰਾ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਹੋਈਆਂ। ਲਗਭਗ ਸਾਰੇ ਹੀ ਟਿਊਬਵੈੱਲਾਂ ਨੂੰ ਚਲਦੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਬੰਦ ਲਈ ਬੰਦ ਹੋਰ ਡੂੰਘੇ ਲਗਾਉਣੇ ਪਏ ਹਨ ਤਾਂ ਜੋ ਪਾਣੀ ਹੋਰ ਹੇਠਲੇ ਪੱਤਣ ਤੋਂ ਕੱਢਿਆ ਜਾ ਸਕੇ। ਸਿੱਟਾ ਇਹ ਹੋਇਆ ਕਿ ਕਰੋੜਾਂ ਰੁਪਿਆ ਖਰਚ ਕਰਨਾ ਪਿਆ। ਧਰਤੀ ਹੇਠਲੇ ਪਾਣੀ ਦੇ ਸੋਮਿਆ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਗਾਉਣਾ ਇਕ ਕਠਿਨ ਕੰਮ ਹੈ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਟਿਊਬਵੈੱਲਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕਰਨਾ ਵੀ ਉੱਨਾ ਹੀ ਕਠਿਨ ਕੰਮ ਹੈ।

ਚਿੱਤਰ 3. ਟਿਊਬਵੈੱਲ ਚਲਣ ਉਪਰੰਤ ਧਰਤੀ ਹੇਠਲੇ ਜਲ ਦੀ ਸਤ੍ਹਾ ਨਿਵਾਣ (ਕੀਪ)

ਜਦੋਂ ਟਿਊਬਵੈੱਲ ਚਲਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਸ ਪਾਸ ਦੇ ਸਾਧਾਰਣ ਖੂਹਾਂ ਦਾ ਪਾਣੀ ਜਲ ਸਤ੍ਹਾ ਤੋਂ ਨੀਵਾਂ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕਈ ਥਾਵਾਂ ਉੱਤੇ ਤਾਂ ਸੁੱਕ ਹੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸਬੰਧੀ ਖੋਜ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਹੈ ਕਿ ਟਿਊਬਵੈੱਲ ਦੇ ਚਾਰੇ ਪਾਸੇ ਜਲ-ਸਤ੍ਹਾ ਨਿਵਾਣ ਦੀ ਇਕ ਕੀਪ ਜਿਹੀ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ (ਚਿੱਤਰ 3)। ਆਮ ਕਰਕੇ ਜਿਹੜੇ ਖੂਹ ਇਸ ਕੀਪ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ਉਹ ਸੁੱਕ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਖੋਜ ਨਾਲ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਵੀ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿੰਨੀ ਦੂਰੀ ਉੱਤੇ ਕਿੰਨੇ ਵੱਡੇ ਟਿਊਬਵੈੱਲ ਲੱਗ ਸਕਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਚਲਾਉਣ ਦਾ ਚਾਰਟ ਵੀ ਬਣਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਪਾਣੀ ਲਈ ਇਕ ਦੂਜੇ ਵੱਲੋਂ ਖਿੱਚੋ-ਤਾਣ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਜੇਕਰ ਅਜਿਹੀਆਂ ਸਾਵਧਾਨੀਆਂ ਨਾ ਵਰਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਤਾਂ ਜਲ-ਸਤ੍ਹਾ ਉੱਤੇ ਤਾਂ ਭੈੜਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਵੇਗਾ ਹੀ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਟਿਊਬਵੈੱਲਾਂ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਤੇ ਵੀ ਬਹੁਤ ਮਾੜਾ ਅਸਰ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਵੇਖਣ ਵਿਚ ਆਇਆ ਹੈ ਕਿ ਜਿਥੇ ਵੀ ਧਰਤੀ ਅੰਦਰ ਪਾਣੀ ਮਿਲਣ ਦੀਆਂ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਉਥੇ ਬੜੀ ਵੱਡੀ ਸੰਖਿਆ ਵਿਚ ਟਿਊਬਵੈੱਲ ਲਗਾਏ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ।

ਟਿਊਬਵੈੱਲਾਂ ਨੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਇਲਾਕਿਆਂ ਦੇ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਅਤੇ ਉਦਯੋਗਿਕ ਵਿਕਾਸ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ ਹੈ। ਪਹਿਲਾਂ ਟਿਊਬਵੈੱਲ ਭਾਫ਼ ਇੰਜਣ ਜਾਂ ਤੇਲ ਨਾਲ ਚਲਾਏ ਜਾਂਦੇ ਸਨ, ਪਰੰਤੂ ਹੁਣ ਲਗਭਗ 80% ਟਿਊਬਵੈੱਲ ਬਿਜਲੀ ਰਾਹੀਂ ਚਲਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਬਾਕੀ ਦੇ ਟਿਊਬਵੈੱਲ ਡੀਜ਼ਲ ਜਾਂ ਕਾਲੇ ਤੇਲ ਨਾਲ ਚਲਣ ਵਾਲੇ ਇੰਜਣਾਂ ਦੁਆਰਾ ਚਲਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਬਿਜਲੀ ਦੀ ਮੋਟਰ ਨਾਲ ਚਲਣ ਵਾਲੇ ਟਿਊਬਵੈੱਲ ਤੋਂ ਸਾਫ਼ ਤੇ ਤਾਜ਼ਾ ਪਾਣੀ ਜਦੋਂ ਚਾਹੇ ਤੇ ਜਿੰਨੀ ਮਾਤਰਾ ਵਿਚ ਚਾਹੇ, ਬਟਨ ਦੱਬਣ ਨਾਲ ਹੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.- ਹਿ. ਵਿ. ਕੋ. 6 : 253

ਟਿਊਬੀਫਲੋਰੇਲੀਜ਼ : ਇਹ ਪੌਦਿਆਂ ਦੀ ਉਪ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਡਾਈਕਾਟੀਲੀਡਨੀ (ਦੋ ਬੀਜ ਪਤਰੀ) ਦਾ ਇਕ ਵੱਡਾ ਆਰਡਰ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ 19 ਕੁਲਾਂ, 1252 ਪ੍ਰਜਾਤੀਆਂ ਅਤੇ 19,000 ਜਾਤੀਆਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਇਹ ਗੱਰੁਪ ਸਿਮਪੈਟਲੀ ਵਿਚ ਉੱਚ ਉੱਤਰੀ ਅਵਸਥਾ ਦੇ ਸਿਖਰ ਤੇ ਪੁੱਜ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਆਰਡਰ ਵਿਚ ਕਾਫ਼ੀ ਉਪਯੋਗੀ ਅਤੇ ਸਜਾਵਟੀ ਪੌਦੇ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਚਕੰਦਰ, ਆਇਰਿਸ਼, ਆਲੂ, ਫਲੈਕਸ, ਸਵੀਟ ਵਿਲੀਅਮ, ਹੀਲੀਓਟਰਾਖ, ਡਾਰਗੈਂਟ - ਮੀ- ਨਾੱਟ, ਬਲਿਊ ਬਲਬ, ਵਰਬੀਨਾ, ਲੈਨਟਾਨਾ, ਸਾਗਵਾਨ, ਡਿਜੀਟੇਲਸ, ਬਤਾਊ, ਟਮਾਟਰ, ਤੰਬਾਕੂ, ਗਲੈਕ-ਸੀਨੀਆ ਅਤੇ ਸਟਰੋਬੀਲੇਕੀਜ਼ ਆਦਿ।

ਆਰੋਬੈਕਸੀ ਕੁਲ ਦੇ ਪੌਦੇ, ਬਟਰ ਵਰਟਸ ਅਤੇ ਬਲੈਡਰ-ਵਰਟਸ ਅਤੇ ਕੀਟ-ਆਹਾਰੀ ਪੌਦੇ ਵੀ ਇਸ ਆਰਡਰ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ।

ਹ. ਪੁ.-ਮੈਕ. ਐਨ. ਸ. ਟ. 14 : 132

ਟਿਊਬੂਲੀਡੇਟੇਟਾ : ਇਹ ਔਲਵਾਲੇ ਬਣਧਾਰੀਆਂ ਦਾ ਇਕ ਵਰਗ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਆਰਿਕਟੈਰੋਪਾਡਡੀ ਕੁਲ ਦੇ ਸਿਰਫ ਅਫਰੀਕੀ ਆਰਡਵਾਰਕ ਜਾਂ ਅਫਰੀਕੀ ਕੀੜੀਬੋਰ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ।

ਇਹ ਭਾਰੇ ਸਰੀਰ ਵਾਲੇ, ਤਕਰੀਬਨ 180 ਸੈਂ. ਮੀ. (ਲਗਭਗ 60 ਸੈਂ. ਮੀ. ਪੂਛ ਦੀ ਲੰਬਾਈ ਸਮੇਤ) ਲੰਬੇ ਅਤੇ ਸਰੀਰ ਉੱਤੇ ਟਾਵੇਂ ਟਾਵੇਂ ਵਾਲਾਂ ਵਾਲੇ ਖੁੰਡਵਾਸੀ ਪ੍ਰਾਣੀ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਿਰ ਲੰਮਾ ਤੇ ਪਤਲਾ, ਕੰਠ ਬਹੁਤ ਵੱਡੇ ਤੇ ਖਰਗੋਸ਼ ਦੇ ਕੰਨਾਂ ਵਰਗੇ, ਬੂਥਨੀ ਫੁੱਲੀ ਹੋਈ ਤੇ ਹਿਲਣਸ਼ੀਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਿਸਦੇ ਸਿਰੇ ਤੇ ਵਾਲਾਂ ਨਾਲ ਢੱਕੀਆਂ ਝਿੱਲੀਦਾਰ ਨਾਸਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਜੀਭ ਲੰਮੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਪੈਰ ਤਾਕਤਵਰ ਤੇ ਅਗਲੇ-ਪਿਛਲੇ ਇਕੋ ਜਿਹੇ ਹੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਸਿਰਫ ਅਗਲੇ ਪੈਰਾਂ ਵਿਚ ਪਹਿਲੀ ਉਂਗਲ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਉਂਗਲਾਂ ਲੰਮੀਆਂ ਤੇ ਵੱਡੀਆਂ-ਵੱਡੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਦੂਜੀਆਂ ਤੇ ਤੀਜੀਆਂ ਉਂਗਲਾਂ ਸਭ ਤੋਂ ਲੰਮੀਆਂ ਤੇ ਚੰਮ-ਝਿੱਲੀ ਰਾਹੀਂ ਜੁੜੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਬਾਹਰਲੇ ਜਣਨ ਅੰਗ ਗੁਦਾ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਸਥਿਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜਿਸ ਵਿਚ ਸੈਂਟ ਗਲੈਂਡਾਂ ਦਾ ਜੋੜਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਹੜੀਆਂ ਨਰ ਪ੍ਰਾਣੀਆਂ ਵਿਚ ਇਕ ਛੋਟੇ ਜਿਹੇ ਸ਼ਿਸ਼ਨ ਦੇ ਪਾਸਿਆਂ ਤੇ ਅਤੇ ਮਾਦਾ ਦੇ ਭਗ ਦੇ ਪਾਸਿਆਂ ਤੇ ਖੁਲ੍ਹਦੀਆਂ ਹਨ। ਭਗ ਵਿਚ ਕਲਾਈਟੇਰਿਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦੰਦ ਦੂਜੇ ਬਣਧਾਰੀਆਂ ਨਾਲੋਂ ਫਰਕ ਵਾਲੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਇਹ ਪ੍ਰਾਣੀ ਐਡੀਟੇਟਾ ਅਤੇ ਫਾਲਡੇਡਾ ਵਰਗਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਾਣੀਆਂ ਨਾਲ ਕੁਝ ਕੁਝ ਮਿਲਦੇ ਹਨ।

ਹ. ਪੁ.-ਐਨ. ਬਿ. 22 : 536

ਟਿਊਮੈਨ : ਆਬਲਸਤ-ਰੂਸ ਦੀ ਇਕ ਉੱਤਰੀ ਆਬਲਸਤ (ਪ੍ਰਬੰਧਕੀ - ਖੇਤਰ) ਹੈ। ਇਹ ਖੇਤਰ ਆਬ - ਇਰਤਿਸ਼ ਦਰਿਆ ਦੇ ਬੇਸਿਨ ਵਿਚ 1,435,200 ਵ. ਕਿ. ਮੀ. ਦੇ ਖੇਤਰਫਲ ਵਿਚ ਫੈਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸਦੀ ਆਬਾਦੀ 2,293,000 (1985) ਹੈ। ਇਹ ਆਬਲਸਤ ਉੱਤਰ ਵਿਚ ਟੰਡਰਾ ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਕੇ ਦੱਖਣ ਵੱਲ ਜੰਗਲੀ ਸਟੈਪੀ ਤੱਕ ਫੈਲੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਇਸ ਖੇਤਰ ਦੇ ਧੁਰ ਪੱਛਮ ਵਿਚ ਯੁਰਾਲ ਪਰਬਤ ਹਨ। ਬਾਕੀ ਦਾ ਸਾਰਾ ਖੇਤਰ ਨੀਵੀਂ ਭੂਮੀ ਵਾਲਾ ਬਿਲਕੁਲ ਪੱਧਰਾ ਝੀਲਾਂ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਾਲ ਦਲਦਲਾਂ ਵਾਲਾ ਮੈਦਾਨ ਹੈ। ਇਸ ਮੈਦਾਨ ਦੇ ਉੱਤਰ ਵਿਚ ਕਿਤੇ ਸੈਵਾਲ (ਕਾਈ) ਵਰਗੀ ਬਨਸਪਤੀ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਕੁਝ ਹੋਰ ਹੇਠਾਂ ਦੱਖਣ ਵੱਲ ਨੂੰ ਆਉਂਦਿਆਂ ਇਹ ਬਨਸਪਤੀ ਲਿਚਨ (ਇਕ ਕਾਈ ਵਰਗਾ ਘਾਹ) ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰਨ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਅਗਾਂਹ ਜਾ ਕੇ ਸੰਘਣੇ ਦਲਦਲੀ ਕਿਸਮ ਦੇ ਜੰਗਲ ਜਾਂ ਤਾਇਗਾ ਦੇ ਜੰਗਲ, ਫਿਰ ਸਪਰੂਸ, ਕੇਲੇ, ਚੀਲ, ਲਾਚ ਤੇ ਭੋਜ - ਬਿਛ ਆਦਿ ਦੇ ਜੰਗਲਾਂ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਾਰੀ ਵਾਰੀ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਆਬਲਸਤ ਦੇ ਮੈਦਾਨੀ ਖੇਤਰ ਦਾ 80 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਤੋਂ ਵਧ ਹਿੱਸਾ ਕੈਂਤ-ਈ-ਮੈਨਤਸੀ ਨੈਸ਼ਨਲ ਆੱਕਰੂਕ (Khanty-Mansi National Okrug) ਨਾਮੀ ਨੈਸ਼ਨਲ ਡਿਸਟ੍ਰਿਕ ਨੇ ਮੰਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਟਿਊਮੈਨ ਨਾਂ ਦਾ ਹੀ ਸ਼ਹਿਰ ਆਬਲਸਤ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਹੈ।

ਸੰਨ 1960 ਦੇ ਦਹਾਕੇ ਤੱਕ ਇਸ ਖੇਤਰ ਦੀ ਆਰਥਿਕਤਾ, ਇਮਾਰਤੀ ਲੱਕੜੀ, ਕੇਲੇ ਦੇ ਸਜਾਵਟੀ ਸਾਮਾਨ ਅਤੇ ਰੇਡੀਅਰ ਪਾਲਣ ਉਪਰ ਹੀ ਨਿਰਭਰ ਸੀ। ਇਸ ਦੌਰਾਨ ਸੰਚਾਰ-ਸਾਧਨ ਵੀ ਬਹੁਤ ਹੀ ਘੱਟ ਸਨ। ਵਾਹੀ ਸਿਰਫ ਦੱਖਣ ਵੱਲ ਜੰਗਲੀ ਸਟੈਪੀ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸੰਨ 1960-70 ਦੌਰਾਨ ਆਬ ਦਰਿਆ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਤੇਲ ਦੇ ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਭੰਡਾਰ ਲੱਭੇ ਗਏ ਅਤੇ ਆਬਲਸਤ ਦੇ ਉੱਤਰੀ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ਕੁਦਰਤੀ ਗੈਸ ਦਾ ਉਪਯੋਗ ਆਰੰਭ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਕਈ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿਚ ਸੰਚਾਰ-ਸਾਧਨਾਂ ਦਾ ਵੀ ਵਿਕਾਸ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ. - ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 10 : 225

ਟਿਊਮੈਨ : ਸ਼ਹਿਰ - ਰੂਸ ਦਾ ਇਸੇ ਨਾ ਦਾ ਆਬਲਸਤ ਦਾ ਸਦਰ-ਮੁਕਾਮ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਪੱਛਮੀ ਸਾਇਬੇਰੀਆਈ ਮੈਦਾਨ ਦੇ ਦੱਖਣ-ਪੱਛਮੀ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ਤੁਰਾ ਦਰਿਆ ਦੇ ਦੋਵੇਂ ਪਾਸੀਂ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਟ੍ਰਾਂਸ ਸਾਇਬੇਰੀਆਈ ਰੇਲ ਮਾਰਗ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚੋਂ ਲੰਘਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਾਇਬੇਰੀਆ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਬਣਿਆ ਰੂਸ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਪੁਰਾਣਾ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ ਜਿਹੜਾ 14ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਬਣੇ ਤਾਤਾਰਾਂ ਦੇ ਸ਼ਹਿਰ ਚਿੰਗੀ-ਤੁਰਾ ਵਾਲੀ ਥਾਂ ਤੇ ਹੀ 1586 ਵਿਚ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਹ ਦਰਿਆਈ ਬੰਦਰਗਾਹ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਸਮੁੰਦਰੀ ਜਹਾਜ਼ਾਂ ਰਾਹੀਂ ਢੋ-ਢੁਆਈ ਦਾ ਪੜਾਅ ਹੈ। ਇਥੇ ਧਾਤ ਦੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ, ਇੰਜੀਨੀਅਰਿੰਗ, ਜਹਾਜ਼, ਨਿਰਮਾਣ, ਇਮਾਰਤੀ ਲੱਕੜ ਅਤੇ ਰਸਾਇਣ ਆਦਿ ਤਿਆਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਪੱਛਮੀ ਸਾਇਬੇਰੀਆ ਦੇ ਧੁਰ ਉੱਤਰੀ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿਚ ਤੇਲ ਅਤੇ ਗੈਸ ਦੀ ਭਾਲ ਨਾਲ ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਉੱਨਤ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਟਿਊਮੈਨ ਸਾਇਬੇਰੀਆ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਪੁਰਾਣਾ ਰੂਸੀ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ। ਜ਼ਾਰਾਂ ਦੇ ਰਾਜਕਾਲ ਦੌਰਾਨ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚੋਂ ਦੀ 2 ਮਿਲੀਅਨ ਰੂਸੀ ਸਾਇਬੇਰੀਆ ਜਾਣ ਲਈ ਲੰਘੇ ਸਨ। ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਇਕ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਜਿਹਾ ਹੀ ਬਣਿਆ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਮੌਜੂਦਾ ਸ਼ਹਿਰ ਤਜਾਰਤ ਅਤੇ ਸੱਨਅਤ ਦਾ ਵੱਡਾ ਕੇਂਦਰ ਹੈ।

ਆਬਾਦੀ - 4,94,200 (1991)

57°09' ਉ. ਵਿਭ.; 65°32' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ. - ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 12:93; ਐਨ. ਅਮੈ. 27 : 234

ਟਿਊਰਨ (ਟਾਰੀਨ) : ਪ੍ਰਾਂਤ—ਇਹ ਉੱਤਰ-ਪੱਛਮੀ ਇਟਲੀ ਦੇ ਪੀਡਮਾਂਟ ਖੇਤਰ ਦਾ ਇਕ ਪ੍ਰਾਂਤ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਪੱਛਮ ਵੱਲ ਫਰਾਂਸ, ਉੱਤਰ ਵੱਲ ਵਾਲੇਡੋਸਟਾ ਖੁਦਮੁਖਤਾਰ ਖੇਤਰ, ਦੱਖਣ ਵੱਲ ਕੁਨੀਓ ਪ੍ਰਾਂਤ ਅਤੇ ਪੂਰਬ ਵੱਲ ਵੈਰੈਂਦੋਲੀ, ਐਲਾਸੈਡਰੀਆ ਅਤੇ ਆਸਤੀ ਪ੍ਰਾਂਤ ਹਨ। ਪ੍ਰਾਂਤ ਦਾ ਕੁੱਲ ਖੇਤਰਫਲ 6,590 ਵ. ਕਿ. ਮੀ. (2636 ਵ. ਮੀਲ) ਅਤੇ ਆਬਾਦੀ 22,54,622 (1991) ਹੈ। ਕਾਟੀਆਨ ਅਤੇ ਗਰੇਅਨ ਐਲਪਸ ਇਸ ਦੇ ਲਗਭਗ ਅੱਧੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਫੈਲੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਉਚਾਈ 4350 ਮੀ. (11,500 ਫੁੱਟ) ਤੱਕ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਰਬਤਾਂ ਨੇ ਇਸ ਪ੍ਰਾਂਤ ਨੂੰ ਪੱਛਮ ਅਤੇ ਉੱਤਰ-ਪੱਛਮ ਵੱਲੋਂ ਘੇਰਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਬਾਕੀ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਪਹਾੜੀਆਂ ਅਤੇ ਉੱਤਰੀ ਇਟਲੀ ਦੇ ਪੇ ਮੈਦਾਨ ਦਾ ਪੱਛਮੀ ਸਿਰਾ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ। ਇੰਜ ਇਹ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦੋ ਦਰਿਆਵਾਂ ਅਤੇ ਇਕ ਰੇਲਵੇ ਸੁਰੰਗ ਰਾਹੀਂ ਫਰਾਂਸ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਪੇ ਦਰਿਆ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀਆਂ ਸਹਾਇਕ ਨਦੀਆਂ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦੀ ਜਲ-ਨਿਕਾਸੀ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਡਾਰਾ ਰਿਪਾਰੀਆ, ਆਰਕੋ ਅਤੇ ਸਟੁਰਾ ਦਰਿਆਵਾਂ ਤੇ ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਪੈਣ-ਬਿਜਲੀ ਪਲਾਂਟ ਲਗਾਏ ਹੋਏ ਹਨ। ਪੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਸਿੰਜਾਈ ਦੀਆਂ ਚੰਗੀਆਂ ਸਹੂਲਤਾਂ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਉੱਨਤ ਹੈ। ਦਾਲਾਂ, ਆਲੂ, ਚਾਰਾ, ਫਲ ਅਤੇ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਇਥੋਂ ਦੀਆਂ ਮੁੱਖ ਫਸਲਾਂ ਹਨ। ਪਹਾੜਾਂ ਉੱਤੇ ਅੰਗੂਰਾਂ ਦੇ ਬਾਗ ਹਨ ਉਥੇ ਹੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਸ਼ਰਾਬ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਪਹਾੜੀ ਅਤੇ ਮੈਦਾਨੀ ਚਰਾਗਾਹਾਂ ਤੇ ਭੇਡਾਂ, ਗਾਈਆਂ ਅਤੇ ਘੋੜੇ ਪਾਲੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਉਦਯੋਗਿਕ ਪੱਖ ਤੋਂ ਇਹ ਇਟਲੀ ਦੇ ਬਹੁਤ ਉੱਨਤ ਪ੍ਰਾਂਤਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ. - ਐਨ. ਅਮੈ. 27 : 248

ਟਿਊਰਨ : ਸ਼ਹਿਰ—ਇਹ ਉੱਤਰ-ਪੱਛਮੀ ਇਟਲੀ ਦੇ ਪੀਡਮਾਂਟ ਖੇਤਰ ਦੇ ਇਸੇ ਨਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦਾ ਸਦਰ-ਮੁਕਾਮ ਅਤੇ ਇਟਲੀ ਦਾ ਦੂਜਾ ਵੱਡਾ ਉਦਯੋਗਿਕ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ ਜੋ ਮਿਲਨ ਤੋਂ ਲਗਭਗ 130 ਕਿ.ਮੀ. ਦੱਖਣ-ਪੱਛਮ ਵੱਲ ਪੇ ਅਤੇ ਡੋਰਾ ਰਿਪਾਰੀਆ ਦਰਿਆਵਾਂ ਦੇ ਸੰਗਮ ਨੇੜੇ ਪੇ ਨਦੀ ਦੇ ਖੱਬੇ ਕੰਢੇ ਤੇ ਸਮੁੰਦਰੀ ਸਤਹ ਤੋਂ 225 ਕਿ. ਮੀ. ਦੀ ਉਚਾਈ ਤੇ ਵਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਪੱਛਮ ਅਤੇ ਉੱਤਰ ਵੱਲ ਐਲਪਸ ਪਰਬਤ ਹਨ। ਇਹ ਜੈਨੇਵਾ ਤੋਂ ਲਗਭਗ 165 ਕਿ. ਮੀ. ਉੱਤਰ-ਪੱਛਮ ਵੱਲ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਇਹ ਇਕ ਅੰਤਰ-ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਹਵਾਈ ਅਤੇ ਰੇਲ-ਕੇਂਦਰ ਹੈ ਜੋ ਹਵਾਈ ਸੇਵਾ ਰਾਹੀਂ ਮਿਲਨ, ਇਵਰੀਆ ਨਾਲ ਅਤੇ ਮੈਨ ਬਲਾਨ (ਮੋਬਲਾਂ ਸੁਰੰਗ ਰਾਹੀਂ ਜੋ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਸ਼ੁਰੂ ਗੱਡੀਆਂ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਸੁਰੰਗ ਹੈ) ਵਾਲੇਡੋਸਟਾ ਖੇਤਰ ਨਾਲ ਮਿਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਟਿਊਰਨ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਬਹੁਤ ਪੁਰਾਣਾ ਹੈ। ਮੁੱਢ ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਟਾਉਰੀਨੀ (Taurini) ਨੇ ਆਬਾਦ ਕੀਤਾ ਸੀ ਪਰ ਬਾਅਦ ਵਿਚ 218 ਈ. ਪੂ. ਵਿਚ ਕਾਰਥੇਜੀਅਨ ਹਮਲਾਵਰ ਹਨੀਬਾਲ ਨੇ ਇਸਦੇ ਅੱਧੇ-ਪਚੱਧੇ ਹਿੱਸੇ ਨੂੰ ਤਬਾਹ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਹ ਰੋਮ ਦੀ ਫੌਜੀ ਬਸਤੀ ਰਿਹਾ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਨਾਂ ਰਹੇ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਆਗਸਟਸ ਨੇ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਨੂੰ ਮੁੜ ਕੇ ਨਵੇਂ ਸਿਰੇ ਤੋਂ ਇਸ ਆਇਤਾਕਾਰ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਵਿਚ ਉਸਾਰਿਆ ਤੇ ਇਸਨੂੰ 72 ਬਲਾਕਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਕਈ ਸ਼ਾਹੀ ਦੀਵਾਰਾਂ, ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਅਤੇ ਬੁਰਜ ਆਦਿ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਹਾਲੇ ਵੀ ਇਥੇ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਉਪਰੰਤ ਇਹ ਵੱਖ ਵੱਖ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਹੇਠ ਜਿਵੇਂ ਲੰਬਾਰਡ ਰਾਜ

ਸਵਾਏ (ਫਰਾਂਸ) ਆਦਿ ਅਧੀਨ ਰਹਿਣ ਉਪਰੰਤ ਅੰਤ 1861 ਈ. ਤੋਂ 1865 ਈ. ਤੱਕ ਯੂਨਾਇਟਡ ਇਟਲੀ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਰਿਹਾ। ਦੂਜੇ ਸੰਸਾਰ ਯੁੱਧ ਸਮੇਂ ਭਾਰੀ ਬੰਬਾਰੀ ਨਾਲ ਇਸ ਦਾ ਬਹੁਤ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋਇਆ।

ਇਥੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਪੁਰਾਤਨ ਇਮਾਰਤਾਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਕਈ ਗਿਰਜੇ, ਮਹਿਲ, ਸ਼ਾਹੀ ਸਮਾਧਾਂ ਅਤੇ ਕਈ ਅਜਾਇਬ ਘਰ ਵੇਖਣ-ਯੋਗ ਹਨ। ਸੰਨ 1405 ਤੋਂ ਇਥੇ ਟਿਊਨਿਸ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਵੱਖ ਵੱਖ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਵਿਦਿਅਕ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਵੀ ਇਥੇ ਹਨ। ਇਥੇ ਕਈ ਬਹੁਤ ਵਧੀਆ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀਆਂ ਵੀ ਹਨ।

ਚੰਗੇ ਪੱਧਰੇ ਉਪਜਾਊ ਮੈਦਾਨ ਤੇ ਵਸਿਆ ਇਹ ਇਟਲੀ ਦਾ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਉਦਯੋਗਿਕ ਕੇਂਦਰ ਹੈ, ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਮੋਟਰਕਾਰ-ਉਦਯੋਗ ਦਾ ਇਹ ਮੁੱਖ ਕੇਂਦਰ ਹੈ ਜਿਥੇ ਦੇਸ਼ ਦੀਆਂ ਮੋਟਰਕਾਰਾਂ ਦੇ 4/5 ਹਿੱਸੇ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਫੀਅਟ ਅਤੇ ਲਾਂਸੀਆ (Lancia) ਕਾਰਾਂ ਦੇ ਪਲਾਂਟ ਵੀ ਇਥੇ ਹੀ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਹਵਾਈ ਜਹਾਜ਼, ਬਾਲ ਬੇਰਿਗ, ਰਬੜ, ਕਾਗਜ਼ ਆਦਿ ਦੇ ਉਦਯੋਗ ਵੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹਨ। ਚਮੜੇ ਦੀ ਰੰਗਾਈ ਅਤੇ ਕੱਪੜੇ ਦਾ ਹੋਰ ਕੰਮ, ਛਾਪ-ਛਪਾਈ ਅਤੇ ਲਿਥੋ-ਗ੍ਰਾਫੀ ਦਾ ਕੰਮ ਵੀ ਇਥੇ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇਥੇ ਧਾਤ-ਵਿਗਿਆਨ ਸਬੰਧੀ, ਪਲਾਸਟਿਕ ਅਤੇ ਇਲੈਕਟ੍ਰਾਨਿਕ ਉਦਯੋਗ ਵੀ ਹਨ। ਚਾਕਲੇਟ ਅਤੇ ਸ਼ਰਾਬ ਵੀ ਬਣਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਆਬਾਦੀ—9,91,870 (1991)

45°03' ਉ. ਵਿਭ.: 7°40' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ. - ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 12 : 54; ਹਿ. ਵਿ. ਕੋ. 5 : 185 : ਐਨ. ਅਮੋ. 27 : 244

ਟਿਊਰਨ, ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ : ਇਹ ਇਟਲੀ ਦੀ ਇਕ ਪੁਰਾਣੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਟਿਊਰਨ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦੇ ਸਦਰ-ਮੁਕਾਮ (ਟਿਊਰਨ ਸ਼ਹਿਰ) ਵਿਖੇ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਮਹਾਨ ਸੰਪਰਦਾਇਕ ਫੁੱਟ ਸਮੇਂ ਪੋਪ ਵਿਰੋਧੀ ਬੈਨਡਿਕਟ ਤੇਰ੍ਹਵੇਂ ਨੇ 1404 ਈ. ਵਿਚ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਸਥਾਪਨਾ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰੀ 1536 ਤੋਂ 1566 ਈ. ਵਿਚ ਫਰਾਂਸੀਸੀਆਂ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਸਮੇਂ ਤੇ ਫਿਰ 1792-1814 ਈ. ਦੇ ਪੂਰਵ-ਕ੍ਰਾਂਤੀਕਾਲ ਅਤੇ ਨੈਪੋਲੀਅਨ-ਕਾਲ ਦੌਰਾਨ ਦੋ ਵਾਰ ਇਸਦਾ ਕੰਮ ਠੱਪ ਹੋਇਆ ਪਰ ਹਰ ਵਾਰੀ ਹੀ ਇਸ ਨੂੰ ਮੁੜ ਸੰਗਠਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਰਿਹਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਫੁੱਲਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਰਿਹਾ। ਸੰਨ 1720 ਵਿਚ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੇ ਕੈਂਪਸ ਨੂੰ ਇਸ ਦੀ ਮੌਜੂਦਾ ਥਾਂ ਤੇ ਤਬਦੀਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਸਮੇਂ ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਇਸ ਦੇ ਅਧਿਆਪਨ ਖੇਤਰ ਜਿਵੇਂ ਇੰਨਸਟੀਚਿਊਟ ਆਫ ਇਕਨਾਮਿਕਸ (1906), ਵੈਟਨਰੀ ਮੈਡੀਸਨ ਫੈਕਲਟੀ (1934), ਫੈਕਲਟੀ ਆਫ ਐਗਰੀਕਲਚਰ, ਫਾਰਮੇਸੀ ਐਂਡ ਕਾਮਰਸ (1935) ਆਦਿ ਨਵੇਂ ਵਿਭਾਗ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤੇ ਗਏ। ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿਚ ਕਾਨੂੰਨ ਸ਼ਾਸਤਰ, ਰਾਜਨੀਤੀ ਵਿਗਿਆਨ, ਦਰਸ਼ਨ, ਸਾਹਿਤ, ਸਿੱਖਿਆ, ਗਣਿਤ, ਕੁਦਰਤੀ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਡਾਕਟਰੀ ਆਦਿ ਦੀਆਂ ਫੈਕਲਟੀਆਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ।

ਹ. ਪੁ. - ਐਨ. ਅਮੋ. 27 : 246; ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 12 : 55

ਟਿਊਰੈਨ, ਹੈਨਰੀ : ਫਰਾਂਸ ਵਿਚ ਹੋਏ ਮਹਾਨ ਯੋਧਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਟਿਊਰੈਨ ਹੈਨਰੀ ਦਾ ਨਾਂ ਅੱਥੋਂ ਓਹਲੇ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਇਸਨੇ ਆਪਣਾ ਫੌਜੀ ਜੀਵਨ ਤੀਹ ਸਾਲਾ-ਯੁੱਧ ਤੋਂ

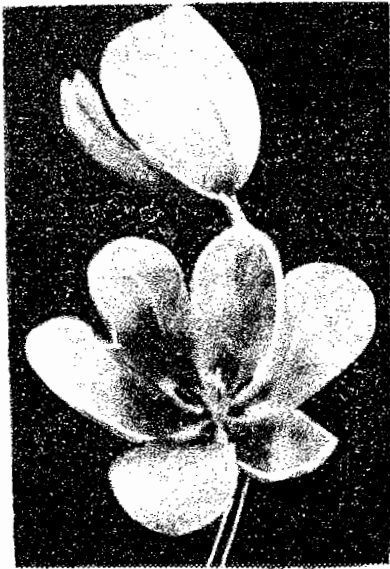
1625 ਈ. ਵਿਚ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। ਇਸਨੇ ਫਰਾਂਡੇ ਦੀ ਘਰੇਲੂ ਜੰਗ (1648 ਤੋਂ 53 ਈ.) ਦੌਰਾਨ, ਸਪੇਨੀ ਨੀਦਰਲੈਂਡਜ਼ ਤੇ ਫਰਾਂਸੀਸੀ ਹਮਲੇ ਵੇਲੇ (1667 ਈ.) ਤੇ ਤੀਜੀ ਡੱਚ ਜੰਗ (1674 ਈ.) ਵਿਚ ਫਰਾਂਸੀਸੀ ਸ਼ਾਹੀ ਫੌਜ ਦੀ ਕਮਾਨ ਸੰਭਾਲੀ। ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੈਪੋਲੀਅਨ ਨੇ ਵੀ ਟਿਊਰੈਨ ਹੈਨਰੀ ਨੂੰ ਇਕ ਮਹਾਨ ਯੋਧਾ ਮੰਨਿਆ ਹੈ। ਟਿਊਰੈਨ ਹੈਨਰੀ ਦਾ ਜਨਮ 11 ਸਤੰਬਰ, 1611 ਵਿਚ ਸਿਡਨ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਦਾ ਪਿਤਾ ਹੈਨਰੀ ਪ੍ਰੋਟੈਸਟੈਂਟ ਧਰਮ ਦਾ ਪੈਰੋਕਾਰ ਸੀ। ਪਿਤਾ ਦੀ ਮੌਤ ਉਪਰੰਤ 1623 ਈ. ਵਿਚ ਇਸਨੂੰ ਫੌਜੀ ਸਿਖਲਾਈ ਲਈ ਇਸ ਦੇ ਮਾਮਿਆਂ ਮੋਰਿਸ ਅਤੇ ਡਰੈਡਰਿਕ ਹੈਨਰੀ, ਜਿਹੜੇ ਆਰੇਂਜਜ਼ ਦੇ ਸ਼ਹਿਜ਼ਾਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਨੀਦਰਲੈਂਡਜ਼ ਵਿਚ ਸਪੇਨੀਆਂ ਵਿਰੁੱਧ ਡੱਚਾਂ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ, ਕੋਲ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਰਹਿ ਕੇ ਟਿਊਰੈਨ ਹੈਨਰੀ ਨੇ ਲੜਾਈ ਦੀਆਂ ਵੱਖ ਵੱਖ ਤਕਨੀਕਾਂ ਵਿਚ ਨਿਪੁੰਨਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਸੰਨ 1630 ਵਿਚ ਇਸਨੂੰ ਫਰਾਂਸੀਸੀ ਸੈਨਾ ਵੱਲੋਂ ਜੰਗ ਵਿਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਮਿਲਿਆ। ਸੰਨ 1639 ਵਿਚ ਇਟਲੀ ਵਿਚ ਉਸਨੇ ਫੌਜ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਕੀਤੀ ਅਤੇ 1640 ਈ. ਦੀ ਕਸਾਲੀ ਦੀ ਫੈਸਲਾਕੁਨ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਜਿੱਤ ਹਾਸਲ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਇਸਨੇ ਬੜੀ ਬਹਾਦਰੀ ਦਿਖਾਈ। ਸੰਨ 1643 ਵਿਚ ਜਰਮਨੀ ਵਿਚ ਫਰਾਂਸੀਸੀ ਫੌਜ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਟਿਊਰਨ ਨੇ ਕੀਤੀ। ਸੰਨ 1643 ਵਿਚ ਹੀ ਇਸਨੂੰ ਮਾਰਸ਼ਲ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਇਸਦੀਆਂ ਜਿੱਤਾਂ ਤੀਹ ਸਾਲਾ ਯੁੱਧ ਨੂੰ ਸਮਾਪਤ ਕਰਨ ਵਿਚ ਸਹਾਈ ਹੋਈਆਂ। ਸੰਨ 1648 ਵਿਚ ਫਰਾਂਡੇ ਵਿਚ ਘਰੇਲੂ ਜੰਗ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈ। ਇਸ ਯੁੱਧ ਵਿਚ ਥੋੜ੍ਹੇ ਸਮੇਂ ਲਈ ਤਾਂ ਇਹ ਸ਼ਾਹੀ ਘਰਾਣੇ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਲੜਿਆ ਪਰ ਜਲਦੀ ਹੀ ਇਹ ਸ਼ਾਹੀ ਘਰਾਣੇ ਦਾ ਇਕ ਵਫ਼ਾਦਾਰ ਜਰਨੈਲ ਬਣ ਗਿਆ। ਜਦੋਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਮੰਤਰੀ ਮਾਜ਼ਾਰੈਨ ਨੇ 1650 ਈ. ਵਿਚ ਕਾਂਡੇ ਨੂੰ ਕੈਦ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਟਿਊਰੈਨ ਵੀ ਉਥੋਂ ਭੱਜ ਗਿਆ। ਗੇਬਲ ਦੀ ਜੰਗ ਵਿਚ ਇਹ ਬੁਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਾਰਿਆ ਅਤੇ ਇਸਨੂੰ ਜਾਨ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਮੈਦਾਨ ਛੱਡ ਕੇ ਭੱਜਣਾ ਪਿਆ। ਜੇਤੂ ਫੌਜਾਂ ਇਸਨੂੰ ਫੜ ਨਾ ਸਕੀਆਂ। ਸੰਨ 1651 ਵਿਚ ਟਿਊਰੈਨ ਮੁੜ ਪੈਰਿਸ ਪਰਤ ਆਇਆ ਪਰ ਇਸਦਾ ਆਦਰ ਉਸ ਵੇਲੇ ਤੱਕ ਘੱਟ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਅਗਸਤ, 1651 ਵਿਚ ਇਸਦੇ ਭਰਾ ਨੇ ਰੀਜੈਂਟ ਰਾਣੀ ਨਾਲ ਇਸ ਬਾਰੇ ਗੱਲਬਾਤ ਕਰਕੇ ਇਸਨੂੰ ਸ਼ਾਹੀ ਸੈਨਾ ਦੀ ਇਕ ਟੁਕੜੀ (ਜਿਸ ਵਿਚ ਲਗਭਗ 4000 ਦੇ ਕਰੀਬ ਫੌਜੀ ਸਨ) ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਸੌਂਪੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਾਂਡੇ ਵਿਰੁੱਧ ਲੜਾਈ ਕੀਤੀ। ਇਸਨੇ ਆਪਣੀ ਸੂਝ-ਬੂਝ ਨਾਲ ਪੁਲ ਦੇ ਰਾਹ ਬੰਦ ਕਰਕੇ ਬਾਗੀਆਂ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਆਪਣੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਲੁਈ ਚੌਦਵੇਂ ਨੂੰ ਬਚਾਇਆ ਅਤੇ ਵਸੀਲੇ ਸੀਮਿਤ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਮੁੜ ਰਾਜਧਾਨੀ ਪਹੁੰਚਾ ਦਿੱਤਾ। ਸੰਨ 1652 - 53 ਦੀ ਲਵਾਰ ਫਿਰ ਪੈਰਿਸ ਅਤੇ ਸਪੇਨ ਦੀਆਂ ਮੁਹਿੰਮਾਂ ਵਿਚ ਜਿੱਤਾਂ, ਟਿਊਰੈਨ ਦੀ ਸ਼ਾਹੀ ਖਾਨਦਾਨ ਨੂੰ ਮਹਾਨ ਦੇਣ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕਾਰਨ 1659 ਈ. ਵਿਚ ਫਰਾਂਸ ਅਤੇ ਸਪੇਨ ਵਿਚਕਾਰ ਸੰਧੀ ਹੋਈ। ਫਰਾਂਸ ਵਿਚ ਸ਼ਾਂਤੀ ਕਾਇਮ ਹੋਈ। 5 ਅਪ੍ਰੈਲ, 1660 ਨੂੰ ਟਿਊਰੈਨ ਸ਼ਾਹੀ ਫੌਜ ਦਾ ਮੁੱਖ ਮਾਰਸ਼ਲ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਇਸਨੇ ਕਈ ਅਜਿਹੀਆਂ ਫੌਜੀ ਚਾਲਾਂ ਖੇਡੀਆਂ ਕਿ ਸਭ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸੰਧੀ ਕਰਨ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਫਰਾਂਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈਆਂ ਜਿੱਤਾਂ ਵਿਚ ਇਸਨੂੰ ਬਹੁਤ ਸ਼ੁਹਰਤ ਮਿਲੀ। ਜੂਨ, 1675 ਵਿਚ ਰਾਈਨ ਦੇ ਸੱਜੇ ਕੰਢੇ ਤੇ ਟਿਊਰੈਨ ਨੇ ਇਟਲੀ ਦੇ ਮਾਰਸ਼ਲ ਵਿਰੁੱਧ ਯੁੱਧ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਕੀਤੀ ਜਦੋਂ ਇਹ ਬੁਡੈਨ ਵਿਚ ਇਕ ਫੌਜੀ ਮੋਰਚੇ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ ਤਾਂ ਇਕ ਤੋਪ ਦਾ ਗੋਲਾ ਇਸ ਉਪਰ ਸੁੱਟਿਆ ਗਿਆ ਜਿਸ ਨਾਲ 27 ਜੁਲਾਈ, 1675 ਨੂੰ ਇਸਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ। ਇਸਨੂੰ ਸੇਂਟ ਡੈਨਿਸ

ਵਿਖੇ, ਜਿਥੇ ਫਰਾਂਸੀਸੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹਾਂ ਦੀਆਂ ਕਬਰਾਂ ਸਨ, ਦਫਨਾਇਆ ਗਿਆ। ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੈਪੋਲੀਅਨ ਨੇ ਇਸਦੀਆਂ ਅਸਥੀਆਂ ਪੈਰਿਸ ਭੇਜ ਦਿੱਤੀਆਂ।

ਹ. ਪੁ.- ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮਾ. 12 : 50; ਐਨ. ਅਮੇ. 27: 243

ਟਿਊਲਿਪ (ਫੁੱਲ) : ਇਹ ਲਿਲੀਏਸੀ ਕੁਲ ਦੀ ਟਿਊਲਿਪ ਪ੍ਰਜਾਤੀ ਦੇ ਪਤਰਕੰਦ ਵਾਲੇ ਨਰਮ ਫੁੱਲਦਾਰ ਪੌਦਿਆਂ ਦਾ ਨਾਂ ਹੈ। ਇਸ ਜਾਤੀ ਦੇ ਪੌਦੇ ਰੂਮ ਸਾਗਰੀ ਖੇਤਰ ਦੇ ਉੱਤਰੀ ਡੱਟ, ਲੀਵੇਂਟ, ਆਰਮੀਨੀਆ, ਕਾਕੇਸਸ, ਉੱਤਰੀ ਅਫਰੀਕਾ, ਈਰਾਨ ਤੋਂ ਛੁੱਟ ਉੱਤਰੀ ਤੇ ਕੇਂਦਰੀ ਏਸ਼ੀਆ ਤੋਂ ਜਾਪਾਨ ਤੱਕ ਫੈਲੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਕੱਪ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਵਰਗੇ ਫੁੱਲ ਵਿਚ ਛੇ ਰੇਡੀਅਸੀ ਸਮਮਿਤ ਭਾਗ ਦੇ ਕਤਾਰਾਂ ਵਿਚ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਫੁੱਲ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਸ ਦੇ ਕੈਪਸਿਊਲ ਬਣ ਜਾਣ ਉਪਰੰਤ ਇਸ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਬੀਜ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਦੀਆਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਜਾਤੀਆਂ ਨੂੰ ਪਤਰਕੰਦ ਦੇ ਪੱਤਰਾਂ, ਫੁੱਲ ਦੀ ਡੰਡੀ ਅਤੇ ਕਈ ਹੋਰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਤੋਂ ਪਛਾਣਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਆਪਣੀ ਖੂਬਸੂਰਤੀ ਸਦਕਾ ਯੂਰਪ ਅਤੇ ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਬਾਗਾਂ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਮਨਭਾਉਂਦੇ ਫੁੱਲ ਵਜੋਂ ਸਲਾਹੇ ਜਾਂਦੇ ਰਹੇ ਹਨ।

ਇਕ ਅਗੋਤਾ ਫੁੱਲ ਵਾਨ ਥੋਲ ਜਿਸ ਦੇ ਫੁੱਲ ਵਾਲੇ ਭਾਗ ਕਿਰਮਚੀ ਰੰਗੇ ਅਤੇ ਕਿਨਾਰਿਆਂ ਤੋਂ ਪੀਲੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਸ਼ਾਇਦ ਇਕ ਜਾਤੀ ਟਿਊਲਿਪ ਸੁਆਵੀਓਲੈਂਜ (T. Suaveolens) ਤੋਂ ਲਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਕ ਹੋਰ ਜਾਤੀ ਟਿਊਲਿਪ ਗੈਸਨੀਰੀਐਨ (T. gesneriana) ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਫੁੱਲਦਾਰ ਕਿਸਮਾਂ ਉਤਪੰਨ ਹੋਈਆਂ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ ਰੂਸ ਤੋਂ ਬਨਸਪਤੀ

ਟਿਊਲਿਪ ਫੁੱਲ

ਵਿਗਿਆਨੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਯੂਰਪ ਵਿਚ ਦਾਖਲ ਹੋਈਆਂ।

ਉਹ ਟਿਊਲਿਪ ਫੁੱਲ ਜੋ ਇਕ ਜਾਤੀ ਟਿਊਲਿਪਾ ਜੈਸਨੀਰੀਐਨ ਤੋਂ ਉਤਪੰਨ ਹੋਏ ਹਨ ਉਹ ਵੱਖ ਵੱਖ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ਵਿਚ ਵਿਉਂਤਬਧ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਪ੍ਰਮੁੱਖ 'ਅਰਲੀ ਬਰੀਡਰ ਕਾਟੇਜ' ਅਤੇ 'ਡਾਰਵਿਨ ਟਿਊਲਿਪ' ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਕਈ ਸੈਕੰਡਰੀ ਗਰੁੱਪ ਵੀ ਹਨ ਜਿਵੇਂ 'ਬਿਜੇਅਰ ਬਾਈਬਲਮੈਨਜ਼', 'ਪੈਰਟਜ਼ ਰੈਬਰੈਂਡਟਜ਼' ਅਤੇ 'ਸਟਰਾਈਪਡ ਟਿਊਲਿਪ' ਜੋ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਰੰਗ ਅਤੇ ਨਿਸ਼ਾਨਾਂ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰੱਖਕੇ ਬਣਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਟਿਊਲਿਪ

ਫੁੱਲਦਾਰ ਪੌਦੇ ਬੀਜਾਂ ਤੋਂ ਬੜੀ ਆਸਾਨੀ ਨਾਲ ਪੈਦਾ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਛੋਟੇ ਪੌਦੇ ਜੋ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਫੁੱਲ ਦਿੰਦੇ ਹਨ (ਸੱਤ ਸਾਲ ਦੀ ਕਾਸ਼ਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ) ਤਾਂ ਉਹ ਉਦੋਂ ਇਕ ਹੀ ਰੰਗ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਪ੍ਰਜਣਨਕ ਪਤਰਕੰਦ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਪੌਦੇ ਕਈ ਸਾਲ ਤੱਕ ਵਧਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹ ਸਵੈ ਰੰਗਤ ਫੁੱਲ ਪੈਦਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਕੁਝ ਚਿਰ ਬਾਅਦ ਜੋ ਅਨਿਸ਼ਚਿਤ ਅਤੇ ਵੱਖਰਾ ਵੱਖਰਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕੁਝ ਰੰਗ ਬਰੰਗੇ ਫੁੱਲ ਪੈਦਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਬਹੁਤ ਮੁੱਲ ਪਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਫੁੱਲ ਨੂੰ ਸੋਧਿਆ ਹੋਇਆ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਇਹ ਫੁੱਲ ਬਹੁਤ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੋਡੀ ਹੋਈ ਰੂੜੀ ਮਿਲੀ ਅਤੇ ਚੰਗੇ ਨਿਕਾਸ ਵਾਲੀ ਜ਼ਮੀਨ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਧ ਫੁਲ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਚੰਗੇ ਨਿਕਾਸ ਅਤੇ ਵਧੇਰੇ ਨਿਘ ਲਈ ਰੇਤ ਜਾਂ ਰੂੜੀ ਦਾ ਕਾਫ਼ੀ ਮਾਤਰਾ ਵਿਚ ਜ਼ਮੀਨ ਵਿਚ ਹੋਣਾ ਲਾਹੇਵੰਦ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਤਾਜ਼ੀ ਰੂੜੀ ਪਾਉਣ ਤੋਂ ਪਰਹੇਜ਼ ਹੀ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਪੌਦੇ ਲਗਾਉਣ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਚੰਗਾ ਸਮਾਂ ਅਕਤੂਬਰ ਅਤੇ ਨਵੰਬਰ ਹੈ। ਪਤਰਕੰਦ 10 ਤੋਂ 12 ਸੈਂ. ਮੀ. ਡੂੰਘੇ ਨਪੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹੀ ਕੁ ਹੀ ਦੂਰੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਰੱਖੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਖੂਬਸੂਰਤ ਨਜ਼ਾਰੇ ਲਈ ਇਕੋ ਹੀ ਕਿਸਮ ਇਕ ਹੀ ਕਿਆਰੀ ਵਿਚ ਬੀਜੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਕਿ ਪੌਦੇ ਇਕ ਹੀ ਉਚਾਈ ਦੇ ਅਤੇ ਇਕੋ ਹੀ ਸਮੇਂ ਫੁੱਲ ਪੈਦਾ ਕਰ ਸਕਣ।

ਪੌਦਿਆਂ ਦਾ ਪਰਵਰਧਨ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਬਲੱਬਾਂ ਰਾਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ ਵਿਚ ਵਡੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਥੋਂ ਕੱਢਕੇ ਬੀਜਾਂ ਵਾਂਗ ਡਰਿਲ ਰਾਹੀਂ ਬੀਜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਬਿਜਾਈ ਤੋਂ ਤੀਸਰੇ ਸਾਲ ਬਾਅਦ ਫੁੱਲ ਦੇਣ ਲਗ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਨਵੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ ਬੀਜਾਂ ਤੋਂ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਬੀਜਾਂ ਨੂੰ ਬਕਸਿਆਂ ਜਾਂ ਠੰਢੇ ਫਰੇਮਾਂ ਵਿਚ ਬੀਜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਬੀਜ ਹਲਕੀ ਰੇਤਲੀ ਜ਼ਮੀਨ ਵਿਚ ਬੀਜੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਨਵੇਂ ਪੌਦਿਆਂ ਨੂੰ ਦੂਸਰੇ ਸਾਲ ਤੱਕ ਹਿਲਾਇਆ ਜੁਲਾਇਆ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਫਿਰ ਬਲੱਬਾਂ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਬਾਹਰ ਵਾਰ ਵਿੱਥ ਤੇ ਬੀਜ ਦਿੱਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਇਹ ਸੱਤਵੇਂ ਸਾਲ ਫੁੱਲ ਪੈਦਾ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਹ. ਪੁ.- ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. 22 : 538

ਟਿਊਲਿਪ—ਰੁੱਖ : ਇਸ ਨੂੰ ਪੀਲਾ ਪਾਪਲਰ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਵਿਗਿਆਨਕ ਨਾਂ ਲੀਰੀਓਡੈਂਡਰਾਨ ਟਿਊਲੀਪੀਫੇਰਾ (Liriodendron Tulipifera) ਹੈ। ਇਹ ਉੱਤਰੀ ਅਮਰੀਕਾ ਦਾ ਇਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਲਕੜੀ ਵਾਲਾ ਰੁੱਖ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਪ੍ਰਜਾਤੀ ਦਾ ਸਬੰਧ ਮੈਗਨੋਲੀਆ ਕੁਲ ਨਾਲ ਹੈ।

ਇਹ ਨਿਊ ਇੰਗਲੈਂਡ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਮਿਸ਼ੀਗਨ ਅਤੇ ਦੱਖਣ ਵੱਲ ਫਲੋਰਿਡਾ ਅਤੇ ਲੂਈਜ਼ੀਆਨਾ ਤੱਕ ਫੈਲੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਇਹ ਰੁੱਖ ਸਖਤ ਲਕੜ ਵਾਲੇ ਜੰਗਲਾਂ ਵਿਚ ਰਲੇ ਮਿਲੇ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਚੰਗਾ ਵਿਕਾਸ ਡੂੰਘੀ, ਭਰਵੀਂ, ਤਰ ਅਤੇ ਚੰਗੇ ਨਿਕਾਸ ਵਾਲੀ ਹਲਕੀ ਬਣਾਵਟ ਵਾਲੀ ਜ਼ਮੀਨ ਤੇ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਮੋਟਾਈ ਵਿਚ ਇਹ ਸਾਇਕੋਮੋਰ ਰੁੱਖਾਂ ਤੋਂ ਦੂਸਰੇ ਨੰਬਰ ਤੇ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਚਾਈ ਵਿਚ ਇਹ ਸਾਰੇ ਚੌੜੇ ਪੱਤਿਆਂ ਵਾਲੇ ਅਮਰੀਕਨ ਰੁੱਖਾਂ ਤੋਂ ਉੱਚੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਫਿਰ ਵੀ ਇਸ ਦੀ ਮੋਟਾਈ 2 ਮੀ. ਅਤੇ ਉਚਾਈ ਲ. ਭ. 50 ਮੀ. ਤੋਂ ਵਧਦੀ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਦੇ ਪੱਤੇ ਪੀਲੇ ਹਰੇ ਰੰਗ ਦੇ ਅਤੇ ਟਿਊਲਿਪ ਫੁੱਲ ਵਰਗੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਦੇ ਸਿਰੇ ਤੇ ਲਗੇ ਫੁੱਲ

ਕੋਨਾਕਾਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਖੁਸ਼ਬੂਦਾਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਦੀਆਂ ਟਾਹਣੀਆਂ ਦਾ ਰੰਗ ਵੈਂਗਣੀ-ਭੂਰਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਉਪਰ ਸਰਦੀ ਰੁੱਤੇ ਨਿਕਲੀਆਂ

ਟਿਊਲਿਪ ਰੁੱਖ

ਅੱਖਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਬੱਤਖ ਦੀ ਚੁੰਝ ਵਰਗੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਇਸ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਸਖਤ ਲਕੜੀ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਸਿਰਫ਼ ਓਕ ਅਤੇ ਮਿੱਠੀ ਗੂੰਦ ਵਾਲੇ ਰੁੱਖਾਂ ਤੋਂ ਘੱਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਹਲਕੀ ਪੀਲੀ ਤੋਂ ਹਰੀ-ਪੀਲੀ ਲੋਕੜ ਬਹੁਤ ਜਲਦ ਮਸ਼ੀਨਾਂ ਰਾਹੀਂ ਤਿਆਰ ਕਰਕੇ ਫਰਨੀਚਰ ਅਤੇ ਪਲਾਈਵੁੱਡ ਬਣਾਉਣ ਵਿਚ ਵਰਤ ਲਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਇਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਪੇਪਰ, ਬਕਸਿਆਂ ਅਤੇ ਕਰੇਟ ਬਣਾਉਣ ਆਦਿ ਵਿਚ ਵੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਖੁੱਲ੍ਹੀ ਜਗ੍ਹਾ ਉਗਾਏ ਗਏ ਰੁੱਖਾਂ ਦਾ ਉਪਰਲਾ ਸਿਰਾ ਬਹੁਤ ਹੀ ਮਨਮੋਹਕ ਸੁਭੋਲਤਾ ਵਾਲਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਦੇ ਰੁੱਖਾਂ ਦੇ ਪੱਤੇ ਅਗਸਤ ਵਿਚ ਝੜਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਇਸਨੂੰ ਸੜਕਾਂ ਦੇ ਕਿਨਾਰੇ ਜਾਂ ਲਾਨ ਆਦਿ ਵਿਚ ਲਗਾਉਣ ਦੀ ਸਿਫਾਰਸ਼ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ।

ਹ. ਪੁ.- ਐਨ. ਬਿ. 22 : 539

ਟਿਆਨ (Tiyan) : ਇਹ ਲੋਕ ਦੱਖਣੀ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਮਾਲਾਬਾਰ ਅਤੇ ਟ੍ਰਾਵਨਕੋਰ ਦੇ ਵਸਨੀਕ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਮੁੱਖ ਪੇਸ਼ਾ ਖਜੂਰ ਦੀ ਖੇਤੀ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਇਹ ਤਾੜੀ (ਖਜੂਰਾਂ ਦੀ ਸ਼ਰਾਬ) ਵੀ ਤਿਆਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਤਾੜੀ ਬਣਾਉਣ ਵਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਹ ਸਭ ਨੀਵੀਂ ਜਾਤੀ ਦੇ ਲੋਕ ਮੰਨੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਇਸਤਰੀਆਂ ਵਿਚ ਬਹੁ-ਪਤੀ ਪ੍ਰਥਾ ਪ੍ਰਚਲਤ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.- ਹਿ. ਕਾ. ਐ. ਟਾ. : 208

ਟਿਸਟੀਅਨ : ਇਹ ਨਿਕਾਰਾਗੁਆ ਵਿਚ ਕਨਸੈਂਪਸੀਓਨ ਅਤੇ ਮਾਡੈਰਾ ਜਵਾਲਾਮੁਖੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਸ ਵਿਚ ਜੋੜਨ ਵਾਲਾ ਇਕ ਜਲ-ਡਮਰੂ ਹੈ ਤੇ ਇਹ ਤਿੰਨੋਂ ਮਿਲ ਕੇ ਨਿਕਾਰਾਗੁਆ ਝੀਲ ਵਿਚ ਓਮਾਟੇਪੀ ਦੀਪ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ।

11°31' ਉ. ਵਿਭ. ; 85°34' ਪੱ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.- ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9 : 6

ਟਿਸਫਰਨੀਜ਼ : ਟਿਸਫਰਨੀਜ਼ ਪ੍ਰਸ਼ਾ ਦਾ ਇਕ ਉੱਘਾ

ਗਵਰਨਰ ਹੋਇਆ ਹੈ ਜਿਸ ਨੇ ਏਸ਼ੀਆ ਕੌਚਕ ਦੇ ਆਈਓਨੀ ਯੂਨਾਨੀ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਉੱਤੇ ਦੁਬਾਰਾ ਜਿੱਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਪ੍ਰਸ਼ਾ ਵੱਲੋਂ ਜਾਰੀ ਕੀਤੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਵਿਚ ਵਧ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਹਿੱਸਾ ਲਿਆ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਉੱਤੇ 449 ਈ. ਪੂ. ਤੋਂ ਐਥਨਜ਼ (Athenes) ਨੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਸੀ।

ਟਿਸਫਰਨੀਜ਼ ਨੇ 413 ਈ. ਪੂ. ਦੌਰਾਨ ਜਦੋਂ ਉਹ ਲਿਡੀਆ ਅਤੇ ਕੋਰੀਆ ਦਾ ਗਵਰਨਰ ਸੀ, ਸਪਾਰਟਾ ਨਾਲ ਇਕ ਸਮਝੌਤਾ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਅਗਲੇ ਹੀ ਸਾਲ ਇਸੇ ਨੇ ਆਈਓਨੀ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਇਲਾਕੇ ਮੁੜ ਜਿੱਤ ਲਏ। ਪੈਲੋਪਨੇਸ਼ੀਅਨ ਦੇ ਯੁੱਧ ਵਿਚ ਐਥਨਜ਼ ਉੱਤੇ ਸਪਾਰਟਾ ਦੀ ਜਿੱਤ ਹੋਣ ਨਾਲ ਇਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸ਼ਾ ਦੇ ਹਿੱਤ ਖਤਰੇ ਵਿਚ ਜਾਪੇ ਅਤੇ ਇਸ ਕਾਰਨ ਇਸ ਨੇ ਸਪਾਰਟਾ ਨੂੰ ਕੇਵਲ ਸੀਮਿਤ ਜਿਹੀ ਸਹਾਇਤਾ ਹੀ ਦਿੱਤੀ। ਇਸ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ 407 ਈ. ਪੂ. ਦੌਰਾਨ ਪ੍ਰਸ਼ਾ ਦੇ ਰਾਜੇ ਡੇਰੀਅਸ ਨੇ ਸਪਾਰਟਾ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਹਿਮਾਇਤ ਦੇਣ ਦਾ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਡੇਰੀਅਸ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਸਾਈਰਸ ਨੇ ਟਿਸਫਰਨੀਜ਼ ਨੂੰ ਏਸ਼ੀਆ ਮਾਈਨਰ ਵਿਚ ਫੌਜ ਦੇ ਮੁਖੀ ਅਤੇ ਲਿਡੀਆ ਦੇ ਸੂਬੇਦਾਰ ਦੇ ਅਹੁਦੇ ਤੋਂ ਬਦਲ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਹੁਣ ਇਸ ਕੋਲ ਸਿਰਫ਼ ਕੋਰੀਆ ਦੀ ਸੂਬੇਦਾਰੀ ਹੀ ਰਹਿ ਗਈ ਸੀ। ਸਾਈਰਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਭਰਾ ਐਰਟੈਕਸਰਾਐਕਸ (Artaxerxes) ਨੂੰ ਰਾਜ-ਗੱਦੀ ਮਿਲ ਜਾਣ ਕਾਰਨ ਬਗ਼ਾਵਤ ਕਰ ਦਿੱਤੀ।

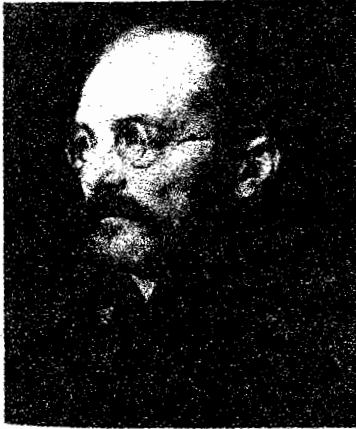
ਟਿਸਫਰਨੀਜ਼ ਨੇ 401 ਈ. ਪੂ. ਐਰਟੈਕਸਰਾਐਕਸ ਦੀ ਕੁਨੈ-ਕਸਾ (cunaxa) ਦੀ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਹਾਇਤਾ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਸਾਈਰਸ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਸ ਨੇ ਸਾਈਰਸ ਦੇ ਯੂਨਾਨੀ ਆਗੂਆਂ ਨੂੰ ਘੇਰ ਲਿਆ ਅਤੇ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਨੂੰ ਧੋਖੇ ਨਾਲ ਕਾਬੂ ਕਰ ਲਿਆ। ਇਸ ਮਗਰੋਂ ਟਿਸਫਰਨੀਜ਼ ਨੂੰ ਕੋਰੀਆ ਅਤੇ ਲਿਡੀਆ ਦੀ ਸੂਬੇਦਾਰੀ ਫਿਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਸ ਨੇ ਕਈ ਯੂਨਾਨੀ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਉੱਤੇ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ ਜਿਹੜੇ ਸਾਈਰਸ ਦੀ ਬਗ਼ਾਵਤ ਦੌਰਾਨ ਹੱਥੋਂ ਖੁੱਸ ਚੁੱਕੇ ਸਨ। ਇਹ ਹਮਲੇ ਸਪਾਰਟਾ ਨਾਲ ਲੜਾਈ ਦਾ ਕਾਰਣ ਬਣੇ ਅਤੇ 395 ਈ. ਪੂ. ਦੌਰਾਨ ਸਾਰਡਿਸ ਵਿਖੇ ਟਿਸਫਰਨੀਜ਼ ਦੀ ਸਖਤ ਹਾਰ ਪਿਛੋਂ ਸਾਈਰਸ ਦੀ ਮਾਂ ਨੇ ਐਰਟੈਕਸਰਾਐਕਸ ਨੂੰ ਟਿਸਫਰਨੀਜ਼ ਨੂੰ ਮਰਵਾਉਣ ਲਈ ਰਾਜ਼ੀ ਕਰ ਲਿਆ। ਇੰਜ ਕਾਲੋਸੈਕ (Colossac) ਵਿਖੇ 395 ਈ. ਪੂ. ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.- ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 11 : 798

ਟਿਸਾ, ਇਸਟਵਾਨ : ਟਿਸਾ ਇਸਟਵਾਨ ਜਰਮਨੀ ਦਾ ਇਕ ਉੱਘਾ ਸਿਆਸਤਦਾਨ ਸੀ ਜਿਹੜਾ ਆਪਣੀ ਯੋਗਤਾ ਨਾਲ ਜਰਮਨੀ ਦਾ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਬਣਿਆ। ਇਸ ਦਾ ਜਨਮ 22 ਅਪ੍ਰੈਲ, 1861 ਨੂੰ ਬੁਡਾਪੈਸਟ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਇਸਨੇ ਹੰਗਰੀ ਦਾ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਆਸਟ੍ਰੀਆ ਅਤੇ ਹੰਗਰੀ ਦੀ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਦੂਹਰੇ ਬੰਦੋਬਸਤ ਦੀ ਜ਼ੋਰਦਾਰ ਹਿਮਾਇਤ ਕੀਤੀ। ਇਹ ਹੰਗਰੀ ਵਿਚ ਚੋਣਾਂ ਸਬੰਧੀ ਸੁਧਾਰ ਦਾ ਵਿਰੋਧੀ ਸੀ ਅਤੇ ਪਹਿਲੇ ਸੰਸਾਰ-ਯੁੱਧ ਦੌਰਾਨ ਜਰਮਨੀ ਨਾਲ ਸੰਧੀ ਦਾ ਹਿਮਾਇਤੀ ਸੀ।

ਸੰਨ 1886 ਵਿਚ ਟਿਸਾ ਲਿਬਰਲ ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਨੇਤਾ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਹੰਗਰੀ ਸੰਸਦ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚਿਆ ਅਤੇ ਇਸਨੇ ਹੰਗਰੀ ਦੇ ਜ਼ਮੀਨਾਂ ਸਬੰਧੀ ਹਿੱਤਾਂ ਅਤੇ ਦੂਹਰੇ ਰਾਜਤੰਤਰ ਦੀ ਹਿਮਾਇਤ ਕੀਤੀ। ਸੰਨ 1903 ਵਿਚ ਇਹ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਬਣਿਆ ਪਰ 1905 ਈ. ਵਿਚ ਹੋਈਆਂ ਚੋਣਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਬੁਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਾਰ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਹ 1912

ਈ. ਵਿਚ ਹੇਠਲੇ ਸਦਨ ਦਾ ਪ੍ਰਧਾਨ ਅਤੇ ਜੂਨ, 1913 ਤੋਂ ਦੁਬਾਰਾ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਬਣਿਆ। ਇਸਨੇ 1914 ਈ. ਵਿਚ ਸਰਬੀਆ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਜੰਗ ਕਰਨ ਦੀ ਹਿਮਾਇਤ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਸ਼ਰਤ ਤੇ ਕਿ ਅੱਗੋਂ ਆਸਟ੍ਰੀਆ ਅਤੇ ਹੰਗਰੀ ਸਲਾਵ (Slave) ਖੇਤਰ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਨਹੀਂ ਕਰਨਗੇ। ਸਲਾਵ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਦੂਹਰੇ

ਇਸਟਵਾਨ ਟਿਸਾ

ਸਿਸਟਮ ਲਈ ਇਕ ਵੱਡਾ ਖਤਰਾ ਮੰਨਿਆ। ਟਿਸਟਰਨੀਜ਼ ਨੇ ਉਦੋਂ ਤੱਕ ਹੰਗਰੀ ਦਾ ਰਾਜ ਪ੍ਰਬੰਧ ਚਲਾਇਆ ਜਦੋਂ ਨਵੇਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਚਾਰਲਸ ਪਹਿਲੇ ਨੇ ਹੰਗਰੀ ਵਿਚ ਮਤ-ਅਧਿਕਾਰ ਸਬੰਧੀ ਸੁਧਾਰ ਜਾਰੀ ਕਰਨ ਕਰਕੇ ਆਪਣਾ ਅਸਤੀਫ਼ਾ ਦੇ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਉਪਰ ਜੰਗ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨ ਅਤੇ ਪਹਿਲੇ ਸੰਸਾਰ ਯੁੱਧ ਵਿਚ ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਹੋਏ ਨੁਕਸਾਨ ਦਾ ਗਲਤ ਦੋਸ਼ ਲਾਇਆ ਗਿਆ। ਮਗਆਇਰ ਖੱਬੇ-ਪੱਖੀਆਂ (Magyar-leftists) ਨੇ ਜੰਗ ਦੇ ਖਾਤਮੇ ਤੋਂ ਕੁਝ ਚਿਰ ਪਹਿਲਾਂ ਟਿਸਟਰਨੀਜ਼ ਦੀ 31 ਅਕਤੂਬਰ, 1918 ਨੂੰ ਬੁਡਾਪੈਸਟ ਵਿਖੇ ਹੱਤਿਆ ਕਰ ਦਿੱਤੀ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 11 : 800

ਟਿਸਬਾਈਨ, ਜੌਹਾਨ ਹਮੀਨਰਿਕ ਵਿਲਹੈਲਮ :

ਜਰਮਨੀ ਦੇ ਇਸ ਚਿੱਤਰਕਾਰ ਦਾ ਜਨਮ 15 ਫ਼ਰਵਰੀ, 1751 ਨੂੰ ਹੈਂਸ (ਅਜੋਕਾ ਨਾਂ ਹੈਨਾ) ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਇਸਨੇ ਆਪਣਾ ਚਿੱਤਰਕਾਰੀ ਦਾ ਜੀਵਨ ਬਰਲਿਨ ਵਿਖੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। ਸੰਨ 1779 ਵਿਚ ਨੇਪਲਜ਼ ਦੀ ਆਰਟ ਅਕਾਦਮੀ ਦਾ ਡਾਇਰੈਕਟਰ ਬਣਿਆ। ਯੁੱਧ ਕਾਰਨ 1799 ਈ. ਵਿਚ ਇਹ ਉੱਤਰੀ ਜਰਮਨੀ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਇਹ ਗੇਟੇ ਦਾ ਨਜ਼ਦੀਕੀ ਦੋਸਤ ਸੀ। 'ਗੇਟੇ ਇਨ ਦੀ ਕਾਮਪਾਨਯਾ' (1787) ਇਸ ਦਾ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਚਿੱਤਰ ਸੀ। ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਜਰਮਨ ਰੋਮਾਂਚਵਾਦ ਵਿਚ ਰੁਚੀ ਪੈਦਾ ਹੋ ਗਈ।

ਟਿਸਬਾਈਨ ਉਸ ਪਰਿਵਾਰ ਨਾਲ ਸਬੰਧ ਰੱਖਦਾ ਸੀ ਜਿਸਨੇ ਤਿੰਨ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਵਿਚ 20 ਤੋਂ ਵੀ ਵਧ ਚਿੱਤਰਕਾਰ ਪੈਦਾ ਕੀਤੇ।

26 ਜੂਨ, 1829 ਨੂੰ ਆਇਟੀਨ ਵਿਖੇ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 10:4

ਟਿਸੋਲਿਅਸ, ਆਰਨ : ਇਸ ਜੀਵ-ਰਸਾਇਣ-ਵਿਗਿਆਨੀ ਦਾ ਜਨਮ 10 ਅਗਸਤ, 1902 ਨੂੰ ਸਵੀਡਨ ਵਿਚ ਸਟਾਕਹੋਮ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਨੇ 1948 ਈ. ਦਾ ਰਸਾਇਣ

ਵਿਗਿਆਨ ਦਾ ਨੋਬਲ ਪ੍ਰਾਈਜ਼ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ। ਅੱਪਸਾਲਾ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿਖੇ (1925-32) ਬੀਓਡੋਰ ਸਵੇਬੇਰੀ ਦਾ ਸਹਾਇਕ ਰਹਿ ਕੇ ਇਸ ਨੇ ਸਸਪੈਂਨਸ਼ਨ ਵਿਚੋਂ (ਪ੍ਰੋਟੀਨਾਂ ਦੇ ਬਿਜਲਈ ਚਾਰਜ ਉੱਤੇ ਆਧਾਰਿਤ) ਪ੍ਰੋਟੀਨਾਂ ਨੂੰ ਇਲੈਕਟ੍ਰੋਫੋਰੇਸਿਸ ਦੁਆਰਾ ਵੱਖਰੇ ਕਰਨ ਦੇ ਸੂਖਮ ਕੰਮ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਕੰਮ ਵਜੋਂ 1930 ਈ. ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਡਾਕਟਰੇਟ ਦੀ ਡਿਗਰੀ ਮਿਲੀ।

ਅੱਪਸਾਲਾ ਵਿਖੇ ਲੈਕਚਰ ਕਰਨ ਮਗਰੋਂ ਇਸ ਨੇ ਪ੍ਰਿੰਸਟਨ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ (1934-35) ਵਿਖੇ ਇੰਸਟੀਚਿਊਟ ਫਾਰ ਐਡਵਾਂਸਡ ਸਟੱਡੀ ਵਿਚ ਖੋਜ ਕੀਤੀ। ਸੰਨ 1937 ਵਿਚ ਇਹ ਅੱਪਸਾਲਾ ਪਰਤ ਆਇਆ ਅਤੇ ਜੀਵ-ਰਸਾਇਣ-ਵਿਗਿਆਨ ਦਾ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਬਣ ਗਿਆ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਵਿਭਾਗ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਨਵਾਂ ਬਣਿਆ ਇੰਸਟੀਚਿਊਟ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਨੇ ਰਸਾਇਣਿਕ ਤੌਰ ਤੇ ਮਿਲਦੇ ਜੁਲਦੇ ਲਹੂ ਸੀਰਮ ਦੇ ਪ੍ਰੋਟੀਨਾਂ ਨੂੰ ਵੱਖਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਇਲੈਕਟ੍ਰੋਫੋਰੇਟਿਕ ਵੰਗਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦਾ ਨੋਬਲ ਐਵਾਰਡ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਜ਼ਿਕਰ ਸੀ। ਸੰਨ 1940 ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਪ੍ਰੋਟੀਨਾਂ ਅਤੇ ਦੂਸਰੇ ਪਦਾਰਥਾਂ ਨੂੰ ਸਤ੍ਹਾ-ਸੋਖਣ ਕ੍ਰੋਮੈਟੋਗ੍ਰਾਫੀ ਦੁਆਰਾ ਵੱਖਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਖੋਜ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਸੰਨ 1946 ਤੋਂ 1950 ਤੱਕ ਇਹ ਸਵੀਡਿਸ਼ ਨੈਚੁਰਲ ਸਾਇੰਸ ਰਿਸਰਚ ਕਾਉਂਸਲ ਦਾ ਚੇਅਰਮੈਨ ਰਿਹਾ ਅਤੇ 1947 ਤੋਂ 60 ਤੱਕ ਨੋਬਲ ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨ ਦਾ ਉਪ-ਪ੍ਰਧਾਨ ਅਤੇ 1960-64 ਤੱਕ ਇਸੇ ਸੰਸਥਾ ਦਾ ਪ੍ਰਧਾਨ-ਵੀ ਰਿਹਾ।

29 ਅਕਤੂਬਰ, 1971 ਨੂੰ ਸਵੀਡਨ ਵਿਚ ਅੱਪਸਾਲਾ ਵਿਖੇ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 10 : 5

ਟਿਕਟੋਰਿਸ, ਜੋਹਾਨੀਜ਼ : ਬੈਲਜੀਅਮ ਦੇ ਇਸ ਸੰਗੀਤ

ਸਿਧਾਂਤਵਾਦੀ ਵਿਦਵਾਨ, ਸੰਗੀਤਕਾਰ ਅਤੇ ਲੇਖਕ ਦਾ ਜਨਮ 1436 ਈ. ਵਿਚ ਫ਼ਲੈਂਡਰਜ਼ ਵਿਚ ਨਿਵੈਲ (Nivelles) ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਇਸਨੇ ਲੂਵਾਨ (Louvain) ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਤੋਂ ਕਾਨੂੰਨ ਅਤੇ ਦਰਸ਼ਨ ਦੀ ਵਿਦਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਸੰਨ 1476 ਵਿਚ ਇਹ ਨੇਪਲਜ਼ ਦੇ ਰਾਜੇ ਫ਼ਰਡੀਨੈਂਡ ਪਹਿਲੇ ਦੇ ਗਿਰਜੇ ਦਾ ਪਾਦਰੀ ਬਣਿਆ। ਸੰਨ 1484 ਤੋਂ 1500 ਤੱਕ ਇਹ ਪੈਪਲ ਚੈਪਲ ਦਾ ਮੈਂਬਰ ਰਿਹਾ ਅਤੇ ਨੇਪਲਜ਼ ਵਿਖੇ ਇਸਨੇ ਇਕ ਸੰਗੀਤ ਸਕੂਲ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ। ਸੰਨ 1476 ਦੇ ਲਗਭਗ ਇਸ ਨੇ ਸੰਗੀਤਕ ਸ਼ਬਦਾਂ ਲਈ ਇਕ ਸ਼ਬਦ ਕੋਸ਼ 'Terminorum musicae diffinitorium' ਲਿਖਿਆ ਜਿਸ ਵਿਚ ਵਰਣਮਾਲਾ ਅਨੁਸਾਰ 291 ਪਰਿਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਹਨ। ਇਸ ਦੀਆਂ ਹੋਰ ਸਿਧਾਂਤਕ ਕਿਰਤਾਂ ਵਿਚ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਸੰਕੇਤ ਲਿਪੀ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਪੁਸਤਕ 'ਪ੍ਰੋਪੋਰਸ਼ਨਲ ਮਿਊਜ਼ਿਕ' ਅਤੇ 15ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਆਖੀਰ ਵਿਚ ਗੀਤਕਾਰੀ ਦੇ ਅਭਿਆਸ ਦੇ ਸਰਵੇਖਣ ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਪੁਸਤਕ 'Liber de arte contrapuncti' ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਇਸਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਰਚਨਾ 'Missa L' homme arme' ਹੈ।

ਅਕਤੂਬਰ, 1511 ਨੂੰ ਨਿਵੈਲ ਵਿਖੇ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9: 1021

ਟਿਕਾਉ : ਇਹ ਫ਼ਿਲਪੀਨ ਦੇ ਮਾਸਬਾਤੀ (Masbate) ਰਾਜ ਦੇ ਤਿੰਨਾਂ ਟਾਪੂਆਂ ਵਿਚੋਂ ਸਭ ਤੋਂ ਛੋਟਾ ਟਾਪੂ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਮਾਸਬਾਤੀ ਦੇ ਉੱਤਰ-ਪੂਰਬੀ ਸਾਹਿਲ ਤੋਂ ਕੁਝ ਹਟਕੇ ਮਾਸਬਾਤੀ ਅਤੇ ਲੂਜ਼ਾਨ ਟਾਪੂਆਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਇਹ 334 ਵ. ਕਿ. ਮੀ. ਦੇ ਰਕਬੇ ਤੇ ਫੈਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਇਥੇ ਲ. 65000 (1970) ਲੋਕ

ਵਸਦੇ ਹਨ। ਲੂਜ਼ਾਨ ਨਾਲੋਂ ਟਿਕਾਉ ਚੌਰਾ ਇਸ ਟਾਪੂ ਨੂੰ ਵੱਖ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਟਿਕਾਉ ਟਾਪੂ ਦੇ ਪੱਛਮੀ ਸਾਹਿਲ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਪਹਾੜ ਹਨ ਜਿਹੜੇ ਸੈਨ ਬਰਨਾਰਡੀਨੋ ਜਲ-ਡਮਰੂ ਦੀ ਪਹਿਰੇਦਾਰੀ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਫਿਲਪੀਨ ਟਾਪੂਆਂ ਰਾਹੀਂ ਜਹਾਜ਼ਰਾਨੀ ਯੋਗ ਮੁੱਖ ਮਾਰਗਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਹੈ।

ਟਿਕਾਉ ਦੇ ਪੂਰਬੀ ਤੱਟ ਦੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵਧੀਆ ਸੜਕਾਂ ਰਾਹੀਂ ਮਿਲੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਐਂਤਰਭੂਮੀ ਵਿਚ ਚੌਲ, ਗੰਨਾ, ਅਬਾਕਾ ਤੇ ਕਪਾਹ ਆਦਿ ਦੀ ਖੇਤੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਥੇ ਬੋਝੇ ਬਹੁਤੇ ਸੋਨੇ ਦੇ ਭੰਡਾਰ ਵੀ ਹਨ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਅਮੈ. 26: 726

ਟਿਕਾਲ : ਇਹ ਪੱਛਮੀ ਗਵਾਤੇਮਾਲਾ ਦੇ ਪੈਟੈਨ (Petén) ਡਿਪਾਰਟਮੈਂਟ ਦੇ ਜੰਗਲਾਂ ਵਿਚ ਵਾਕਿਆ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਮਾਇਆ (Maya) ਸ਼ਹਿਰ ਅਤੇ ਦੱਖਣ-ਪੂਰਬੀ ਮਾਇਆ ਨੀਵੀਆਂ ਧਰਤੀਆਂ ਦਾ ਇਕ ਉਪਚਾਰਕ (Ceremonial) ਕੇਂਦਰ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਪੱਛਮੀ ਗਵਾਤੇਮਾਲਾ ਦੇ ਪੈਟੈਨ ਦੇ ਜੰਗਲਾਂ ਵਿਚ ਵਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਪੁਰਾਤੱਤਵ ਪੱਖ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਹੀ ਮਹੱਤਤਾ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਦੱਖਣੀ ਨੀਵੀਆਂ ਭੂਮੀਆਂ ਦੇ ਹੋਰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਕੇਂਦਰਾਂ ਵਾਂਗ ਮੁੱਢ ਵਿਚ (900-300 ਈ. ਪੂ.) ਇਹ ਵੀ ਇਕ ਛੋਟੇ ਪਿੰਡ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਥਾਪਿਤ ਹੋਇਆ। ਬਾਅਦ ਵਿਚ 300 ਈ. ਪੂ. ਤੋਂ 300 ਈ. ਤੱਕ ਇਹ ਇਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਉਪਚਾਰਕ ਕੇਂਦਰ ਬਣ ਗਿਆ ਅਤੇ ਇਥੇ ਕਈ ਪਿਰਾਮਿਡ ਅਤੇ ਮੰਦਰ ਬਣਾਏ ਗਏ। ਇਸ ਦੀ ਖੁਸ਼ਹਾਲੀ ਕਲਾਸਕੀ ਕਾਲ (300-900 ਈ.) ਦੌਰਾਨ ਸਿਖਰ ਤੇ ਸੀ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਇਥੇ ਬਾਜ਼ਾਰਾਂ ਦੇ ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਚੌਕ (Plazas) ਪਿਰਾਮਿਡ ਅਤੇ ਮਹਿਲ ਆਦਿ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦੇ ਸਨ। ਇਸੇ ਸਮੇਂ ਇਥੇ ਚਿੱਤਰ-ਲਿਪੀ ਲਿਖਤ ਅਤੇ ਸਮਾਂ ਨਾਪਣ ਦਾ ਇਕ ਗੁੰਝਲਦਾਰ ਸਿਸਟਮ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆਇਆ ਜਿਸਦੇ ਫਲਸਰੂਪ ਮਾਇਆ ਕਲਾ ਤੇ ਵੀ ਨਿਖਾਰ ਆਇਆ।

ਪੁਰਾਤਨ ਟਿਕਾਲ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਮੁੱਖ ਕੇਂਦਰੀ ਹਿੱਸਾ ਲ. 259 ਵ. ਕਿ. ਮੀ. ਵਿਚ ਫੈਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਇਸ ਦਾ ਪੂਰਾ ਖੇਤਰਫਲ ਇਸ ਤੋਂ ਕਈ ਗੁਣਾ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਉਨੱਤੀ ਦੀ ਸਿਖਰ ਤੇ 700 ਈ. ਦੇ ਲਗਭਗ ਇਸ ਦੀ ਆਬਾਦੀ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ 10,000 ਤੱਕ ਲਗਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਪਰ ਇਸ ਦੀ ਬਾਹਰਲੀ ਆਬਾਦੀ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ 50000 ਤੱਕ ਲਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਮੁਢਲੇ ਕਲਾਸਕੀ-ਕਾਲ ਵਿਚ ਟੇਆਟੀਵਾਕਾਨ ਅਤੇ ਦੱਖਣੀ ਮਿਜ਼ੋ-ਅਗਰੀਕਾਣ ਵਿਚਕਾਰ ਚੰਗਾ ਵਪਾਰ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਟਿਕਾਲ ਇਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਵਪਾਰਕ ਚੌਕੀ ਸੀ। ਬੇਸ਼ਕ ਟੇਆਟੀਵਾਕਾਨ ਦਾ ਪਤਨ ਹੋ ਗਿਆ ਪਰ ਟਿਕਾਲ ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਵੀ ਤਰੱਕੀ ਕਰਦਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਕਲਾਸਕੀ ਕਾਲ ਦੇ ਅਖੀਰ ਤੱਕ ਇਸ ਨੇ ਦੱਖਣੀ ਨੀਵੀਆਂ ਭੂਮੀਆਂ ਦੇ ਕਾਫੀ ਹਿੱਸੇ ਉੱਤੇ ਆਪਣੀ ਸਰਦਾਰੀ ਜਮਾਂ ਲਈ ਸੀ। 600 ਤੋਂ 800 ਈ. ਤੱਕ ਇਹ ਆਪਣੀ ਭਵਨ-ਉਸਾਰੀ-ਕਲਾ ਅਤੇ ਹੋਰ ਕਲਾਵਾਂ ਵਿਚ ਸਿਖਰ ਤੇ ਸੀ। 800 ਈ. ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਸ ਦੀ ਆਬਾਦੀ ਘਟਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀ ਕਲਾ ਵਿਚ ਵੀ ਗਿਰਾਵਟ ਹੋਣ ਲਗੀ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਸ ਦਾ ਪਤਨ ਹੋਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ। ਅੰਤ ਨੂੰ ਦਸਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਦੱਖਣੀ ਨੀਵੀਆਂ ਭੂਮੀਆਂ ਦੇ ਹੋਰ ਮਾਇਆ ਕੇਂਦਰਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਵੀ ਉੱਜੜ ਗਿਆ। ਇਸਦੇ ਉੱਜੜਨ ਦੇ ਕਾਰਨਾਂ ਦਾ ਹਾਲੇ ਤੱਕ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਲੱਗ ਸਕਿਆ। ਸੰਨ 1960 ਅਤੇ 1970 ਵਿਚ

ਪੈਨਸਿਲ-ਵੇਨੀਆ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵੱਲੋਂ ਇਥੇ ਖੋਜ ਅਤੇ ਖੁਦਾਈ ਦਾ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮਾ. 9 : 1007; ਐਨ. ਅਮੈ. 26 : 742

ਟਿਕੇ ਦੀ ਵਾਰ : ਇਹ ਵਾਰ ਪੰਜਵੇਂ ਗੁਰੂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਦੇ ਰਬਾਬੀ ਸੱਤਾ ਤੇ ਬਲਵੰਡ ਦੀ ਰਚਨਾ ਹੈ ਅਤੇ ਰਾਮਕਲੀ ਦੀ ਤੀਜੀ ਵਾਰ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਤਿਲਕ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਜਾਂ ਟਿਕੇ ਦਾ ਪ੍ਰਸੰਗ ਹੈ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਇਸ ਦਾ ਨਾਂ ਟਿਕੇ ਦੀ ਵਾਰ ਪੈ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਵਾਰ ਦੀਆਂ ਅੱਠ ਪੌੜੀਆਂ ਹਨ ਪਰ ਰਾਵਲਪਿੰਡੀ ਵਿਚ ਭਾਈ ਬੂਟਾ ਸਿੰਘ ਹਲੀਮ ਦੀ ਧਰਮਸ਼ਾਲਾ ਵਿਚ ਇਕ ਪੁਰਾਣੀ ਲਿਖਤ ਦਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ 10 ਪੌੜੀਆਂ ਹਨ।

ਹ. ਪੁ.—ਮ. ਕੋ.

ਟਿਗ੍ਰੀਨੀਆ ਭਾਸ਼ਾ (Tigrinya Language) : ਇਹ ਭਾਸ਼ਾ ਇਥੋਪੀਆ ਦੇ ਟਿਗਰੀ ਪ੍ਰਾਂਤ ਵਿਚ ਵਸਦੇ ਦੱਖਣੀ ਟਿਗਰੀ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਸਾਮੀ ਭਾਸ਼ਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਲਿਖਤੀ ਪ੍ਰਮਾਣਾਂ ਵਿਚ ਮਿਸ਼ਨ ਸੁਸਾਇਟੀਆਂ ਦੀਆਂ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਧਾਰਮਕ ਪੁਸਤਕਾਂ, ਹੁਣੇ ਹੁਣੇ ਛਪੀਆਂ ਪਾਠ ਪੁਸਤਕਾਂ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤਕ ਰਚਨਾਵਾਂ ਹਨ। ਇਹ ਭਾਸ਼ਾ ਗੀਜ਼ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲੀ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਇਥੋਪੀਆ ਦੀ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਭਾਸ਼ਾ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸ ਦਾ ਟਿਗਰੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨਾਲ ਨੇੜੇ ਦਾ ਸਬੰਧ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮਾ. 9 : 1007

ਟਿਗਰੇ : ਪ੍ਰਾਂਤ—ਉੱਤਰੀ ਇਥੋਪੀਆ ਦਾ ਇਹ ਇਕ ਪ੍ਰਾਂਤ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਖੇਤਰਫਲ 65,900 ਵ. ਕਿ. ਮੀ. ਅਤੇ ਵਸੋਂ 29,10,927 (1992) ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਪੱਛਮੀ ਭਾਗ ਵਿਚ ਇਕ ਉੱਚੀ ਪਠਾਰ ਹੈ ਜਿਸ ਦੀ ਐਲੇਜ਼ੂਆ (Alegua) ਪਹਾੜੀ ਵਿਖੇ ਉਚਾਈ 3291 ਮੀ. ਤੱਕ ਹੈ। ਟੈਕੈਜ ਅਤੇ ਗੈਸ਼ ਦਰਿਆ ਇਸ ਦੀ ਜਲ-ਨਿਕਾਸੀ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਦੇ ਪੂਰਬ ਵਿਚ ਕੋਬਰ ਸਿੰਕ ਸਮੇਤ ਡੈਨਾਕਿਲ ਮਾਰੂਥਲ ਵਾਕਿਆ ਹੈ।

ਟਿਗਰੇ ਵਿਚ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਐਕਸੁਮਾਈਟ ਰਾਜ ਦਾ ਕੇਂਦਰੀ ਭਾਗ ਅਤੇ ਐਕਸੁਮ ਦੀਆਂ ਇਤਿਹਾਸਕ ਬਸਤੀਆਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਯੈਹਾ, ਜਿਹੜਾ ਇਥੋਪੀਆ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਪੁਰਾਣਾ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ, ਅਤੇ ਐਡਵਾ, ਜਿਥੇ 1896 ਈ. ਵਿਚ ਹੋਈ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਹਮਲਾਵਰ ਇਟਾਲੀਅਨ ਫੌਜ ਨੂੰ ਹਾਰ ਹੋਈ ਸੀ, ਇਲਾਕੇ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਇਹ ਪ੍ਰਾਂਤ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਡੈਬਰੀ ਡੈਮੋ ਨਾਂ ਦੇ ਇਸਾਈ ਮੱਠ ਕਰਕੇ ਵੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਪ੍ਰੰਤੂ ਇਹ ਜ਼ਿਆਦਾ ਕਰਕੇ ਅਡੀਗਰਾਟ ਦੇ ਦੱਖਣ ਵਿਚ ਦੁਰਲੱਭ ਚਟਾਨਾਂ ਵਿਚ ਬਣਾਏ ਹੋਏ ਚਰਚ ਕਰਕੇ ਵੀ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਭਾਵੇਂ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਕਿਤੇ ਕਿਤੇ ਬੀਜੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਪ੍ਰੰਤੂ ਲੋਕ ਜ਼ਿਆਦਾ ਕਰਕੇ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਪਸ਼ੂ-ਪਾਲਣ ਦਾ ਕਿੱਤਾ ਵੀ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਪਸ਼ੂਆਂ ਦੀਆਂ ਖੱਲਾਂ ਅਤੇ ਚਮੜੀ ਬਾਹਰ ਭੇਜਣ ਵਾਲੀਆਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਵਸਤੂਆਂ ਵਿਚੋਂ ਹਨ। ਮੈਕਲੋ ਤੋਂ ਲੂਣ ਅਤੇ ਪੋਟਾਸ਼ ਬਾਹਰ ਭੇਜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਬਹੁਤੇ ਵੱਡੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਟਿਗਰੀਨੀਆ (Tigrinya) ਭਾਸ਼ਾ ਬੋਲੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਟਿਗਰੇ ਲੋਕ ਜ਼ਿਆਦਾ ਕਰਕੇ ਪਠਾਰ ਉੱਤੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਰਾਇਆ ਅਤੇ ਅਜੈਬੋ (Azebo) ਪਠਾਰ ਅਤੇ ਮੈਦਾਨਾਂ ਦੇ

ਵਿਚਕਾਰਲੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਡੈਨਾਕਿਲ (Danakil) ਖਾਨਾਬਦੋਸ਼ ਪੂਰਬੀ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 11: 769

ਟਿਗਰੇ : ਇਹ ਅਰਜਨਟੀਨਾ ਦੇ ਉੱਤਰ-ਪੂਰਬੀ ਬਵੇਨਸ ਏਰੀਜ਼ (Bueno Aires) ਪ੍ਰਾਂਤ ਦਾ ਇਕ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ ਰੀਓਪਾਰਨਾ ਡੈਲਟੇ (Rioparna Delta) ਤੇ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਸੰਨ 1678 ਦੇ ਬਣੇ (ਮੁੜ 1820 ਵਿਚ ਬਣੇ) ਇਕ ਚੈਪਲ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਉਸਰਿਆ ਹੋਇਆ ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਅੱਜ ਬਵੇਨਸ ਏਰੀਜ਼ ਤੋਂ ਐਨਟਰਾ ਰੀਅਸ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦੀ ਦੱਖਣੀ ਸਰਹੱਦ ਤੱਕ ਵਪਾਰ ਦਾ ਇਕ ਚੰਗਾ ਕੇਂਦਰ ਬਣ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਦਾ ਖੇਤਰ ਪਾਰਨਾ ਡੈਲਟੇ ਦੀਆਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਛੋਟੀਆਂ ਨਦੀਆਂ ਅਤੇ ਨਹਿਰਾਂ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਤੇ ਇਹ ਨਹਿਰਾਂ ਰੀਓ ਡੇ ਲਾ ਪਲਾਟਾ ਜਵਾਰ ਦਹਾਨੇ ਵਿਚ ਡਿਗਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਸਾਰੀਆਂ ਨਦੀਆਂ ਜਹਾਜ਼ਰਾਨੀ ਦੇ ਯੋਗ ਹਨ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਖੇਡੀਆਂ ਜਾਣ ਵਾਲੀਆਂ ਖੇਡਾਂ ਹਰ ਸਾਲ ਨਵੰਬਰ ਤੋਂ ਮਾਰਚ ਤੱਕ ਕਰਵਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਇਥੇ ਸੈਲਾਨੀਆਂ ਦੀ ਬਹੁਤ ਆਵਾਜਾਈ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਟੀਗਰੇ ਇਕ ਉੱਘਾ ਰੇਲ-ਜੰਕਸ਼ਨ ਹੈ। ਇਥੋਂ ਦਾ ਅਜਾਇਬ ਘਰ ਵੀ ਦੇਖਣ-ਯੋਗ ਹੈ।

ਆਬਾਦੀ—2,56,005 (1991)

34°28' ਦੱ. ਵਿਭ.: 58°34' ਪੱ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9 : 1006

ਟਿਗਰੇਨੀਜ਼ ਪਹਿਲਾ, ਮਹਾਨ—ਇਹ ਆਰਮੀਨੀਆ ਦਾ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਸੀ। ਇਸਦੇ ਰਾਜ-ਕਾਲ ਦਾ ਸਮਾਂ 95 ਜਾਂ 94 ਈ. ਪੂ. ਤੋਂ 55 ਈ. ਪੂ. ਤੱਕ ਦਾ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸਦੇ ਰਾਜ-ਕਾਲ ਵੇਲੇ ਆਰਮੀਨੀਆ ਦੇਸ਼ ਉੱਨਤੀ ਦੀਆਂ ਸਿਖਰਾਂ ਤੇ ਪਹੁੰਚਿਆ। ਟਿਗਰੇਨੀਜ਼ ਪਹਿਲੇ ਨੇ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਇੰਨਾ ਤਾਕਤਵਰ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਲਈ ਤਾਂ ਇਹ ਪੂਰਬੀ ਰੋਮ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਰਾਜ ਬਣਿਆ ਰਿਹਾ। ਇਹ ਆਰਮੀਨੀਆ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਇਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਪੜਾਅ ਸਮਝਿਆ ਗਿਆ। ਟਿਗਰੇਨੀਜ਼ ਆਰਮੀਨੀਆ ਰਾਜ ਦੇ ਬਾਨੀ ਆਰਟੈਕਸੀਅਸ ਦੇ ਬੰਸ ਵਿਚੋਂ ਸੀ। ਇਤਿਹਾਸ ਇਸ ਬਾਰੇ ਇਹ ਸਪੱਸ਼ਟ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਕਿ ਟਿਗਰੇਨੀਜ਼, ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਐਰਟਾਵਸਦਸ ਪਹਿਲੇ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਸੀ ਜਾਂ ਭਰਾ ਟਿਗਰੇਨੀਜ਼ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਜਵਾਨੀ ਦੀ ਉਮਰ ਪਾਰਬੀਆ ਦੇ ਰਾਜੇ ਕੋਲ ਚਾਰਦੀਵਾਰੀ ਅੰਦਰ ਬੰਦੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਗੁਜ਼ਾਰਨੀ ਪਈ ਪਰ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਪਾਰਬੀਆ ਦੇ ਰਾਜੇ ਨੇ ਮੀਡੀਆ ਰਾਜ ਦੇ ਸਰਹੱਦੀ ਇਲਾਕੇ ਦੀਆਂ 70 ਘਾਟੀਆਂ ਲੈਣ ਉਪਰੰਤ ਇਸਨੂੰ ਆਜ਼ਾਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਪਿਛੋਂ ਟਿਗਰੇਨੀਜ਼ ਪਹਿਲੇ ਨੇ ਆਪਣੇ ਰਾਜ ਦੀਆਂ ਹੱਦਾਂ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਪਾਰਬੀਆ ਰਾਜ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਇਲਾਕਿਆਂ ਉੱਤੇ ਹਮਲੇ ਕੀਤੇ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜਿੱਤ ਕੇ ਆਪਣੇ ਰਾਜ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰ ਲਿਆ। ਲ. 83 ਈ. ਪੂ. ਦੌਰਾਨ ਇਸਨੇ ਮੈਸਾਪੋਟੇਮੀਆ ਦੇ ਵੀ ਕਾਫ਼ੀ ਇਲਾਕਿਆਂ ਉਪਰ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ। ਫਿਰ ਉੱਤਰੀ ਸੀਰੀਆ ਅਤੇ ਸਲੀਸੀਆ ਨੂੰ ਵੀ ਆਪਣੇ ਰਾਜ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨ ਵਿਚ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋ ਗਿਆ। ਜਿਹੜੀਆਂ ਵਾਦੀਆਂ ਬਦਲੇ ਪਾਰਬੀਆ ਦੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਤੋਂ ਆਜ਼ਾਦੀ ਹਾਸਲ ਕੀਤੀ ਸੀ, ਉਹੀ ਵਾਦੀਆਂ ਇਸਨੇ ਮੁੜ ਵਾਪਸ ਲੈ ਕੇ ਹੀ ਸਾਹ ਲਿਆ। ਅੰਜਰਬਾਈ-ਜ਼ਾਨ, ਜਾਰਡੀਈਨੀ ਐਡੀ-ਅਬੀਨੀ ਅਤੇ ਆਜ਼ਰਵੀਨੀ ਦੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਵੀ ਇਸਦੇ ਅਧੀਨ ਜਾਗੀਰਦਾਰ ਬਣ ਗਏ। ਆਪਣੀਆਂ ਸ਼ਾਨਦਾਰ

ਜਿੱਤਾਂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਟਿਗਰੇਨੀਜ਼ ਨੇ ਸ਼ਹਿਨਸ਼ਾਹ ਦਾ ਖਿਤਾਬ ਧਾਰਨ ਕਰ ਲਿਆ ਅਤੇ ਟਿਗਰੇਨੋਸਰਟਾ ਨਾਉਂ ਦਾ ਇਕ ਆਲੀਸ਼ਾਨ ਨਵਾਂ ਸ਼ਹਿਰ ਵਸਾ ਕੇ ਆਪਣੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਬਣਾਇਆ। ਇਸਨੇ ਆਪਣੇ ਰਾਜ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰਨ ਲਈ ਪਾਂਟਸ ਦੇ ਛੇਵੇਂ ਰਾਜੇ ਮਿਥਰਾਡੇਟਸ ਨਾਲ ਸੰਧੀ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਲੜਕੀ ਕਲੀਓਪੈਟਰਾ ਨਾਲ ਸ਼ਾਦੀ ਵੀ ਕਰਵਾ ਲਈ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਟਿਗਰੇਨੀਜ਼ ਪਹਿਲੇ ਦੇ ਰਾਜ ਵਿਚ ਹੋਰ ਵੀ ਵਾਧਾ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ਆਰਮੀਨੀਆ ਏਸ਼ੀਆ ਦਾ ਇਕ ਵਿਸ਼ਾਲ ਅਤੇ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਰਾਜ ਬਣ ਗਿਆ। 69 ਅਤੇ 68 ਈ. ਪੂ. ਦੌਰਾਨ ਰੋਮਨ ਜਰਨੈਲ ਲੂਕੂਲਸ ਨੇ ਉਸ ਦੇ ਰਾਜ ਉੱਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰਕੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਇਲਾਕੇ ਖੋਹ ਲਏ। ਟਿਗਰੇਨੀਜ਼ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਇਲਾਕਿਆਂ ਨੂੰ ਇਕ ਵਾਰ ਮੁੜ ਵਾਪਸ ਤਾਂ ਲੈ ਲਿਆ ਪਰ ਇਹ ਜ਼ਿਆਦਾ ਦੇਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਕੋਲ ਨਾ ਰੱਖ ਸਕਿਆ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸਦੇ ਦੂਜੇ ਲੜਕੇ ਨੇ 66 ਈ. ਪੂ. ਦੌਰਾਨ ਹੀ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਵਿਰੁੱਧ ਬਗ਼ਾਵਤ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਪਾਰਬੀਆ ਦੇ ਰਾਜੇ ਫ਼ਰਾਟੀਸ ਤੀਜੇ ਨੇ ਟਿਗਰੇਨੀਜ਼ ਪਹਿਲੇ ਵਿਰੁੱਧ ਇਸਦੀ ਫ਼ੌਜੀ ਮੱਦਦ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਦੋਹਾਂ ਪਿਉ-ਪੁੱਤਰਾਂ ਵਿਚ ਲੜਾਈ ਕਰਵਾ ਕੇ ਰਾਜ ਨੂੰ ਕਮਜ਼ੋਰ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਪਰ ਟਿਗਰੇਨੀਜ਼ ਪਹਿਲੇ ਨੇ ਆਪਣੇ ਲੜਕੇ ਨੂੰ ਹਰਾ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਉਹ ਮੈਦਾਨ ਛੱਡ ਕੇ ਭੱਜ ਗਿਆ ਅਤੇ ਮਹਾਨ ਰੋਮਨ ਜਰਨੈਲ ਪੰਪੀ ਕੋਲ ਸ਼ਰਨ ਲਈ। ਫਿਰ ਉਸਨੇ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਵਿਰੁੱਧ ਉਕਸਾਇਆ ਅਤੇ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਉਸਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਵੀ ਕੀਤੀ। ਪੰਪੀ ਆਰਮੀਨੀਆ ਵੱਲ ਵਧਿਆ। ਟਿਗਰੇਨੀਜ਼ ਪਹਿਲੇ ਨੇ ਉਸ ਅੱਗੇ ਹਥਿਆਰ ਸੁੱਟ ਦਿੱਤੇ। ਪੰਪੀ ਨੇ ਉਸਦਾ ਨਿੱਘਾ ਸਵਾਗਤ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਕੁਝ ਇਲਾਕੇ ਸੀਰੀਆ ਅਤੇ ਦੱਖਣੀ ਜਿੱਤਾਂ ਬਦਲੇ ਉਸਨੂੰ ਮੋੜ ਦਿੱਤੇ। ਟਿਗਰੇਨੀਜ਼ ਨੇ ਪੰਪੀ ਨੂੰ ਕਾਫ਼ੀ ਧਨ ਵੀ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਬਾਅਦ ਵਿਚ 10 ਸਾਲ ਦੇ ਕਰੀਬ ਆਰਮੀਨੀਆ ਉਪਰ ਰੋਮਨ ਨੁਮਾਇੰਦੇ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਟਿਗਰੇਨੀਜ਼ ਨੇ ਰਾਜ ਕੀਤਾ। ਇਸਦੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਸਦਾ ਦੂਜਾ ਲੜਕਾ ਟਿਗਰੇਨੀਜ਼ ਦੂਜਾ ਆਰਮੀਨੀਆ ਦੀ ਗੱਦੀ ਤੇ ਬੈਠਾ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9: 1006; ਐਨ. ਅਮੈ. 26 : 742

ਟਿੰਗ ਲਿੰਗ : ਇਹ ਚਿਆਂਗ ਪਿੰਗ ਚੀਹ ਦਾ ਕਲਮੀ ਨਾਂ ਹੈ। ਇਹ ਚੀਨ ਦੀ ਬਹੁਤ ਹੀ ਹਰਮਨ ਪਿਆਰੀ ਲੇਖਿਕਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਜਨਮ ਲ. 1902 ਈ. ਵਿਚ ਹੁਨਾਨ ਰਾਜ ਵਿਚ ਲੀ-ਲਿੰਗ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਆਪਣੀ ਵਿਦਰੋਹੀ ਅਤੇ ਖੁਲ੍ਹਭਰੀ ਜਵਾਨੀ ਸਮੇਂ ਇਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਸਬੰਧੀ ਨਿੱਕੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਅਤੇ ਨਾਵਲ ਲਿਖੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਕਾਫ਼ੀ ਖੁਲ੍ਹ ਕੇ ਲਿਖਿਆ। ਸੰਨ 1911 ਵਿਚ ਪਿਤਾ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਜਾਣ ਕਾਰਨ ਇਸ ਦੀ ਮਾਂ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਪਾਲਿਆ। ਇਸ ਨੇ ਚਾਂਗ-ਤਿਹ ਅਤੇ ਤਾਓ-ਯੂਆਨ ਵਿਖੇ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਵੱਲੋਂ ਕਾਇਮ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿਚ ਵਿਦਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਸੰਨ 1919 ਵਿਚ ਇਹ ਬਾਗੀ ਹੋ ਕੇ ਚਾਂਗਸ਼ਾ ਵਿਖੇ ਸਾਂਝੀ ਵਿਦਿਆ ਵਾਲੇ ਸਕੂਲ ਵਿਚ ਦਾਖਲ ਹੋ ਗਈ। ਦੋ ਸਾਲ ਮਗਰੋਂ ਇਹ ਸੰਘਾਈ ਅਤੇ ਨਾਨਕਿੰਗ ਚਲੀ ਗਈ। ਫਿਰ ਇਹ ਪੀਕਿੰਗ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿਚ ਦਾਖਲ ਹੋ ਗਈ। ਸੰਨ 1933 ਵਿਚ ਚੀਨ ਦੀ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਪਾਰਟੀ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਮਗਰੋਂ ਇਸ ਨੇ ਗਰੀਬਾਂ ਸਬੰਧੀ ਰਚਨਾਵਾਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀਆਂ।

ਟਿੰਗ ਲਿੰਗ ਉੱਤੇ ਫ਼ਰਾਂਸੀਸੀ ਅਤੇ ਰੂਸੀ ਨਾਵਲਕਾਰਾਂ ਦਾ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਭਾਵ ਸੀ। ਇਸਦੇ ਨਾਵਲਾਂ ਉੱਤੇ ਮਾਰਕਸਵਾਦ ਦਾ ਬੜਾ ਅਸਰ ਸੀ। ਸੰਨ 1931 ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ 'Shui' (ਹੜ੍ਹ) ਇਕ ਸਮਾਜਕ-ਯਥਾਰਥਵਾਦੀ ਨਾਵਲ ਹੈ। ਸੰਨ 1933 ਵਿਚ ਕਿਉ-

ਮਿਨਟਾਂਗ ਦੇ ਏਜੰਟਾਂ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਅਗਵਾ ਕਰ ਲਿਆ। ਸੰਨ 1936 ਵਿਚ ਇਹ ਭੇਸ ਵਟਾ ਕੇ ਭੱਜ ਨਿਕਲੀ। ਮਗਰੋਂ ਇਸ ਦੀ ਦੋਸਤੀ ਮਾਓ ਜੋ ਤੁੰਗ ਨਾਲ ਹੋ ਗਈ। ਆਪਣੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਵਿਚ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਲਹਿਰ ਦੇ ਨੁਕਸ ਛਾਟਣ ਕਰਕੇ ਮਾਓ ਇਸ ਨਾਲ ਨਾਰਾਜ਼ ਹੋ ਗਿਆ। 'Tai-Yang Chaotsai Sang Kan Ho Shang' (1948) ਇਸ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਨਾਵਲ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ 1951 ਈ. ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਸਟਾਲਿਨ ਪੁਰਸਕਾਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ ਪਰ ਰਾਜਨੀਤਕ ਤੌਰ ਤੇ ਇਹ ਹਮੇਸ਼ਾ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਵਿਚ ਹੀ ਫਸੀ ਰਹੀ। ਔਰਤਾਂ ਦੇ ਹੱਕਾਂ ਲਈ ਇਹ ਉਮਰ ਭਰ ਸੰਘਰਸ਼ ਕਰਦੀ ਰਹੀ। ਸੰਨ 1957 ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਸੱਜੇ-ਪੱਖੀ ਜਾਣ ਕਰ ਕੇ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਪਾਰਟੀ ਵਿਚੋਂ ਕੱਢ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮਾ. 9 : 1022

ਟਿਗਲੈਬ ਪਾਈਲੀਜ਼ਰ ਤੀਜਾ : ਇਹ ਅਸੀਰੀਆ ਦਾ ਇਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਸੀ। ਇਸਦੇ ਰਾਜ ਦਾ ਸਮਾਂ 745 ਈ. ਪੂ. ਤੋਂ 727 ਈ. ਪੂ. ਦਾ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਪੂਲ ਜਾਂ ਪੂਲੂ ਦੇ ਨਾਂ ਨਾਲ ਵੀ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਟਿਗਲੈਬ ਪਾਈਲੀਜ਼ਰ ਤੀਜੇ ਨੇ ਅਸੀਰੀਆ ਦੇ ਰਾਜ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ਾਲ ਕਰਨ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧ ਹਿੱਸਾ ਪਾਇਆ। ਸੀਰੀਆ ਅਤੇ ਫਲਸਤੀਨ ਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਇਸਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਝੁਕਣਾ ਪਿਆ। ਬਾਅਦ ਵਿਚ 729 ਈ. ਪੂ. ਵਿਚ ਉਸਨੇ ਅਸੀਰੀਆ ਅਤੇ ਬਾਬਲ ਦੇ ਰਾਜਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਕਰਕੇ ਇਕ ਮਹਾਨ ਰਾਜ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਬਾਰੇ ਵਧੇਰੇ ਵੇਰਵਾ ਉਸ ਦੇ ਕਾਲ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਬ੍ਰਿਤਾਂਤਾਂ ਅਤੇ ਇਮਾਰਤਾਂ ਉੱਤੇ ਉੱਕਰੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਤੋਂ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਅਸੀਰੀਆ ਦਾ ਇਹ ਪਹਿਲਾ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਰਾਜ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਵੇਰਵੇ ਉਸ ਦੇ 'ਕਲਾਹ' ਮਹਿਲ ਦੀਆਂ ਕੰਧਾਂ ਉੱਤੇ ਲਿਖੇ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਟਿਗਲੈਬ ਪਾਈਲੀਜ਼ਰ ਦੇ ਪਿਤਾ ਦੇ ਰਾਜਕਾਲ-ਦੌਰਾਨ ਰਾਜਨੀਤਕ ਅਤੇ ਫੌਜੀ ਦੋਹਾਂ ਪੱਖਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਅਸੀਰੀਆ ਰਾਜ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ ਜਿਸ ਦੇ ਫਲਸਰੂਪ ਰਾਜ ਦੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਪ੍ਰਾਂਤਾਂ ਤੋਂ ਕਰ ਆਉਣਾ ਵੀ ਬੰਦ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਟਿਗਲੈਬ ਪਾਈਲੀਜ਼ਰ ਤੀਜਾ ਦੂਰਦਰਸ਼ੀ ਅਤੇ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਰਾਜਾ ਸਾਬਤ ਹੋਇਆ। ਇਸਨੇ ਆਪਣੇ ਰਾਜ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣ ਦਾ ਕੰਮ ਬੜੀ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। ਇਸਨੇ ਆਪਣੇ ਰਾਜ ਦੇ ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਪ੍ਰਾਂਤਾਂ ਦੇ ਤਾਕਤ ਫੜ ਰਹੇ ਸੂਬੇਦਾਰਾਂ (ਗਵਰਨਰਾਂ) ਤੇ ਕਾਬਜ਼ ਹੋਣ ਲਈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਾਂਤਾਂ ਨੂੰ ਛੋਟੇ ਛੋਟੇ ਪ੍ਰਾਂਤਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡ ਦਿੱਤਾ ਤਾਂ ਕਿ ਉਹ ਕੇਂਦਰ ਤੋਂ ਆਜ਼ਾਦ ਹੋਣ ਦੀ ਝਾਕ ਨਾ ਕਰਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਸਨੇ ਪ੍ਰਾਦੇਸ਼ਕ ਸੂਬੇਦਾਰਾਂ ਵੱਲੋਂ ਰਾਜ ਨੂੰ ਖਾਨਾ-ਜੰਗੀ ਤੋਂ ਬਚਾਇਆ। ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿਚ ਵੀ ਉਸਨੇ ਅਜਿਹੇ ਅਧਿਕਾਰੀ ਨਿਯੁਕਤ ਕੀਤੇ ਜਿਹੜੇ ਸਿੱਧੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਹੀ ਜਵਾਬਦੇਹ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। 738 ਈ. ਪੂ. ਤੱਕ ਅਜਿਹੇ ਰਾਜਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਲਗਭਗ ਅੱਸੀ ਦੇ ਕਰੀਬ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਕੋਲ ਆਪਣੇ ਰਾਜ ਦੇ ਤਕਰੀਬਨ ਹਰ ਕਰਮਚਾਰੀ ਦੀ ਠੀਕ ਖ਼ਬਰ ਨਾਲੋਂ ਨਾਲ ਪਹੁੰਚਣ ਲੱਗ ਪਈ ਸੀ। ਟਿਗਲੈਬ ਪਾਈਲੀਜ਼ਰ ਤੀਜੇ ਨੇ ਸੂਰੀਆ-ਪ੍ਰਬੰਧ ਸੁਧਾਰਨ ਲਈ ਵੱਖ ਵੱਖ ਚੌਕੀਆਂ ਕਾਇਮ ਕੀਤੀਆਂ ਜਿਸ ਨਾਲ ਹਰ ਜਗ੍ਹਾ ਦੀਆਂ ਗੁਪਤ ਖ਼ਬਰਾਂ ਇਸ ਤੀਕ ਪਹੁੰਚ ਜਾਂਦੀਆਂ ਸਨ। ਇਸਨੇ ਆਪਣੇ ਰਾਜ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਪੂਰਬ ਵੱਲ ਜਮੂਆ ਅਤੇ ਉੱਤਰ ਵੱਲ ਮੀਡੀਜ਼ ਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਾਂਤਕ ਗਵਰਨਰਾਂ ਦੀ ਦੇਖ-ਰੇਖ ਹੇਠ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤ ਤੇ ਬਗ਼ਦਾਦ ਲਾਗੇ ਦੇ ਕਬਾਇਲੀ ਇਲਾਕੇ ਵੀ ਅੱਰਾਪਖਾ (Arrapkha) ਪ੍ਰਾਂਤ ਨਾਲ ਮਿਲਾ ਦਿੱਤੇ ਅਤੇ ਇੰਜ ਅਰਾਮੀਅਨ ਕਬੀਲਿਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ

ਕਾਬੂ ਵਿਚ ਕਰ ਲਿਆ। ਫਿਰ ਇਸਨੇ ਉਰਾਰਤੂ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਦਿੱਤਾ ਜੋ ਕਿ ਉੱਤਰ ਵਾਲੇ ਪਾਸੇ ਇਸਦਾ ਗਵਾਂਢੀ ਦੁਸ਼ਮਣ ਸੀ ਅਤੇ ਅਸੀਰੀਆ ਰਾਜ ਨੂੰ ਕਮਜ਼ੋਰ ਕਰਨ ਵਿਚ ਉਸਦਾ ਵੱਡਾ ਹੱਥ ਸੀ। ਅਸੀਰੀਆ ਰਾਜ ਦੇ ਵਪਾਰਕ ਸਬੰਧਾਂ ਤੇ ਉਸਨੇ ਆਪਣਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਉਰਾਰਤੂ ਨੇ ਬਹੁਤ ਹੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਵਪਾਰਕ ਚੀਜ਼ਾਂ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਮੀਡੀਆ ਤੋਂ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਘੋੜਿਆਂ ਅਤੇ ਅਨਾਤੋਲੀਆ ਤੋਂ ਆਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਧਾਤਾਂ ਤੇ ਰੋਕ ਲਾ ਦਿੱਤੀ ਕਿਉਂਕਿ ਵਪਾਰਕ ਰਸਤੇ ਉਸਦੇ ਕਬਜ਼ੇ ਵਿਚ ਸਨ। ਇਸਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਉਸਨੇ ਉੱਤਰੀ ਸੀਰੀਆ ਵਿਚ ਵੀ ਗੜਬੜ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਟਿਗਲੈਬ ਪਾਈਲੀਜ਼ਰ ਨੇ ਪੂਰਬੀ ਬਾਬਲ ਅਤੇ ਅਰਾਮੀਅਨ ਕਬੀਲਿਆਂ ਨੂੰ ਹਰਾ ਕੇ ਉਰਾਰਤੂ ਦੀ ਤਾਕਤ ਨੂੰ ਹੀ ਖ਼ਤਮ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਸਗੋਂ 743 ਈ. ਪੂ. ਵਿਚ ਉਸਦੇ ਸੀਰੀਅਨ ਮਿੱਤਰ ਮੁਲਕਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਦਬਾ ਦਿੱਤਾ। ਟਿਗਲੈਬ ਪਾਈਲੀਜ਼ਰ ਦੀ ਤਾਕਤ ਸਦਕਾ ਹੀ ਦਮਿਸ਼ਕ, ਟਾਇਰ ਅਤੇ ਸਾਈਲੀਸ਼ੀਆ ਦੇ ਰਾਜਿਆਂ ਨੇ ਵੀ ਇਸਨੂੰ ਭੇਟਾਂਵਾਂ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਇਜ਼ਰਾਈਲ ਦੇ ਰਾਜੇ ਮਨਹੇਮ ਨੇ ਵੀ ਆਪਣੇ ਮਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਟਿਗਲੈਬ ਪਾਈਲੀਜ਼ਰ ਨੂੰ ਇਕ ਹਜ਼ਾਰ ਚਾਂਦੀ ਦੇ ਵੱਟੇ ਤੇ ਸਿੱਕੇ ਭੇਟ ਕੀਤੇ। 743 ਈ. ਪੂ. ਵਿਚ ਮਿਸਰ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਹੱਦਬੰਦੀ ਕਰ ਲਈ। ਅਮੱਨ, ਐਡਮ, ਮੋਬ ਦੇ ਕਬੀਲਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਟਿਗਲੈਬ ਨੂੰ ਭੇਟਾਂਵਾਂ ਦੇਣੀਆਂ ਪਈਆਂ। ਅਗਲੇ ਦੋ ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ ਟਿਗਲੈਬ ਅੱਗੇ ਦਮਿਸ਼ਕ ਨੂੰ ਵੀ ਝੁਕਣਾ ਪਿਆ। ਇਜ਼ਰਾਈਲ ਕੋਲੋਂ ਗਲੀਲੀ ਦਾ ਇਲਾਕਾ ਲੈ ਕੇ ਉਸਨੂੰ ਉਸਦੇ ਨੇੜੇ ਦੇ ਪ੍ਰਾਂਤਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲਾ ਦਿੱਤਾ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਦੱਖਣੀ ਫਲਸਤੀਨ ਤੇ ਵੀ ਆਪਣਾ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ। ਦੱਖਣੀ ਬਾਬਲ ਵਿਚ ਹੋਈ ਬਗ਼ਾਵਤ ਨੂੰ ਬੜੀ ਹੁਸ਼ਿਆਰੀ ਨਾਲ ਦਬਾਇਆ ਅਤੇ ਇਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਰਾਜ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣਾ ਲਿਆ। ਇਸ ਨਾਲ ਅਸੀਰੀਆ ਇਕ ਬਹੁਤ ਹੀ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਰਾਜ ਬਣਿਆ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਜਲਦੀ ਹੀ 724 ਈ. ਪੂ. ਵਿਚ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮਾ. 11: 768; ਐਨ. ਅਮੋ. 26 : 741

ਟਿਚਮਾਰਸ਼, ਐਡਵਰਡ ਚਾਰਲਸ : ਇਹ ਇੰਗਲੈਂਡ ਦਾ ਇਕ ਉੱਘਾ ਹਿਸਾਬਦਾਨ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਜਨਮ 1 ਜੂਨ, 1899 ਨੂੰ ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੀ ਬਰਕਸ਼ਿਰ (Berkshire) ਮਿਊਂਸਪਲ ਬਰੋ ਵਿਚ ਨਿਊਬਰੀ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ।

ਸੰਨ 1923 ਵਿਚ ਇਹ ਲੰਡਨ ਦੇ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਕਾਲਜ ਵਿਖੇ ਲੈਕਚਰਾਰ ਨਿਯੁਕਤ ਹੋਇਆ। ਸੰਨ 1929 ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਲਿਵਰਪੁਲ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿਖੇ ਸ਼ੁੱਧ ਗਣਿਤ ਦਾ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਨਿਯੁਕਤ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਦੋ ਸਾਲਾਂ ਬਾਅਦ ਇਹ ਆਕਸਫੋਰਡ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿਖੇ ਰੇਖਾ-ਗਣਿਤ ਦਾ ਸਾਵੀਲੀਅਨ (Savilian) ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਬਣ ਗਿਆ। ਇਸ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਫੂਰੀਏ-ਇੰਟੈਗਰਲ ਸਿਧਾਂਤ ਸਬੰਧੀ ਖੋਜ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਫੂਰੀਏ ਵਿਪੱਖੀ ਰੂਪ (Transforms) ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਵਿਚ ਕਾਫੀ ਵਾਧਾ ਕੀਤਾ।

ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਸ ਨੇ ਸੰਯੁਗਮੀ ਫੰਕਸ਼ਨਜ਼ (Conjugate functions) ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਵਿਚ ਆਪਣਾ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ ਅਤੇ 1937 ਈ. ਵਿਚ 'ਇੰਟਰਡਕਸ਼ਨ ਟੂ ਦੀ ਬਿਊਰੀ ਆਫ ਫੂਰੀਏ ਇੰਟੈਗਰਲਜ਼' ਨਾਂ ਦੀ ਪੁਸਤਕ ਲਿਖੀ। ਇਸ ਉਪਰੰਤ ਇਸ ਨੇ ਇੰਟੈਗਰਲ ਫੰਕਸ਼ਨ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਰੀਮਾਨੀ ਜੀਟਾ-ਫੰਕਸ਼ਨ (Riemann-Zeta-function) ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਦਾ ਕਾਫੀ ਡੂੰਘਾਈ ਨਾਲ ਅਧਿਐਨ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਨਤੀਜਿਆਂ ਨੂੰ 1930 ਈ.

ਵਿਚ 'ਦੀ ਜੀਟਾ ਫੰਕਸ਼ਨ ਆਫ਼ ਗੀਮਾਨੀ' ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ। ਸੰਨ 1951 ਵਿਚ 'ਦੀ ਥਿਊਰੀ ਆਫ਼ ਦੀ ਗੀਮਾਨੀ ਜੀਟਾ-ਫੰਕਸ਼ਨ' ਕਿਤਾਬ ਵਿਚ ਇਸੇ ਵਿਸ਼ੇ ਦੀ ਵਿਸਤਾਰਪੂਰਵਕ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿੱਤੀ।

ਇਸ ਦੀ 1932 ਈ. ਵਿਚ ਲਿਖੀ 'ਦੀ ਥਿਊਰੀ ਆਫ਼ ਫੰਕਸ਼ਨਜ਼' ਵਾਸਤਵਿਕ ਅਤੇ ਮਿਸ਼ਰਿਤ ਫੰਕਸ਼ਨ-ਸਿਧਾਂਤ (Real and complex function Theory) ਉਪਰ ਲਿਖੀ ਇਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਹੀ ਲਾਭਦਾਇਕ ਪੁਸਤਕ ਸਿੱਧ ਹੋਈ ਅਤੇ ਇਸ ਕਿਤਾਬ ਦਾ ਕਈ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿਚ ਅਨੁਵਾਦ ਵੀ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਸੰਨ 1939 ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਸ ਨੇ ਕੁਆਂਟਮ ਸਿਧਾਂਤ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਖੇਤਰ ਅਵਕਲ ਸਮੀਕਰਣ (ਡਿਫਰੈਂਸ਼ੀਅਲ ਇਕੁਏਸ਼ਨ) ਦੇ ਆਈਗੇਨ ਫੰਕਸ਼ਨ ਦੀ ਕਾਫ਼ੀ ਡੂੰਘੀ ਖੋਜ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਕਈ ਨਤੀਜਿਆਂ ਨੂੰ 1946 ਈ. ਵਿਚ 'ਆਈਗੇਨ ਫੰਕਸ਼ਨ ਐਕਸਪੈਨਸ਼ਨਜ਼ ਐਸੋਸੀਏਟਿਡ' ਵਿਚ 'ਸੈਕੰਡ ਆਰਡਰ ਡਿਫਰੈਂਸ਼ੀਅਲ ਇਕੁਏਸ਼ਨਜ਼' ਅਤੇ ਬਾਕੀਆਂ ਨੂੰ 1958 ਈ. ਵਿਚ ਇਕ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ।

18 ਜਨਵਰੀ, 1963 ਈ. ਨੂੰ ਆਕਸਫੋਰਡ ਵਿਖੇ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.- ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 11:1802

ਟਿਚੀਨੋ : ਦੱਖਣੀ ਸਵਿਟਜ਼ਰਲੈਂਡ ਦੀ ਇਕ ਕੈਨਟਨ ਹੈ। ਤਿਰਕੋਨੀ ਨੌਕਦਾਰ ਜਿਹੀ ਸ਼ਕਲ ਵਿਚ ਫੈਲੀ ਇਸ ਕੈਨਟਨ ਦਾ ਕੁਝ ਹਿੱਸਾ ਪੱਛਮ ਅਤੇ ਦੱਖਣ ਵਲੋਂ ਇਟਲੀ ਵਿਚ ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ; ਇਸ ਦੇ ਉੱਤਰ ਵੱਲ ਵੇਲੇ ਦੀ ਕੈਨਟਨ, ਉੱਤਰ ਪੂਰਬ ਵੱਲ ਗਰੈਜੂਬਿਨਡਨ ਹੈ। ਕੈਨਟਨ ਦਾ ਕੁੱਲ ਖੇਤਰਫਲ 2,811 ਵ. ਕਿ. ਮੀ. (1085 ਵ. ਮੀਲ) ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚੋਂ ਤਿੰਨ ਚੌਥਾਈ ਹਿੱਸਾ ਕਾਫ਼ੀ ਜ਼ਰਖੇਜ਼ ਹੈ ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚੋਂ ਲ. 75 ਵ. ਕਿ. ਮੀ. (29 ਵ. ਮੀਲ) ਝੀਲਾਂ ਅਧੀਨ ਅਤੇ 33 ਵ. ਕਿ. ਮੀ. (13 ਵ. ਮੀਲ) ਵਿਚ ਗਲੇਸ਼ੀਅਰ ਹਨ। ਉੱਤਰ ਵਿਚ ਲੈਪੋਰਾਈਨ ਐਲਪਸ ਪਰਬਤ ਹਨ, ਜਿਸਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਚੀ ਚੋਟੀ ਰਾਈਨਵਾਲਟਹਾਰਨ 3402 ਮੀ. ਹੈ। ਇਥੇ ਦੱਖਣ ਵੱਲ ਦੀ ਪਹਾੜੀ ਸਰਹੱਦ ਤੋਂ ਮਜ਼ਾਰ ਝੀਲ ਤੱਕ ਫੈਲੀਆਂ ਤਿੱਖੀਆਂ ਢਲਾਣਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਵਾਦੀਆਂ ਵਿਚ ਤਿੰਨ ਦਰਿਆਈ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਮੁੱਖ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਟਿਚੀਨੋ ਦਰਿਆ ਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਮਾਜਾ ਅਤੇ ਵਰਜਾਸਕਾ ਦੂਜੀਆਂ ਮੁੱਖ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ ਹਨ।

ਟਿਚੀਨੋ ਵਿਚ ਬੇਸ਼ਕ ਕੋਈ ਖਣਿਜੀ ਸ੍ਰੋਤ ਨਹੀਂ ਹਨ ਪਰ ਜਲ-ਸ਼ਕਤੀ ਇਥੇ ਦੀ ਸਥਾਨਕ ਲੋੜ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਵੱਧ ਹੈ। ਕੈਨਟਨ ਦੇ ਉਪਰਲੇ ਭਾਗਾਂ ਵਿਚ ਚਰਗਾਹਾਂ ਹਨ। ਦੱਖਣੀ ਦਰਮਿਆਨੀ ਜਲਵਾਯੂ ਵਾਲੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਅੰਗੂਰਾਂ ਦੇ ਬਾਗਾਂ ਦੀ ਭਰਮਾਰ ਹੈ ਤੇ ਇਥੇ ਕਾਫ਼ੀ ਵੱਡੀ ਮਾਤਰਾ ਵਿਚ ਅੰਗੂਰਾਂ ਦੀ ਸ਼ਰਾਬ ਬਣਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਕਣਕ, ਆਲੂ, ਤੰਮਾਕੂ ਅਤੇ ਸ਼ਬਜ਼ੀਆਂ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਵੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸੈਰ ਸਪਾਟੇ ਦੇ ਧੰਦੇ ਨਾਲ ਵੀ ਇਥੋਂ ਦੀ ਆਰਥਿਕਤਾ ਵਿਚ ਕਾਫ਼ੀ ਵਾਧਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਥੋਂ ਦੇ ਲੋਕ ਇਤਾਲਵੀ ਭਾਸ਼ਾ ਬੋਲਣ ਵਾਲੇ ਰੋਮਨ ਕੈਥੋਲਿਕ ਹਨ।

ਆਬਾਦੀ - 2,86,725 (1991)

ਹ. ਪੁ.- ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9:997

ਟਿਚੀਨੋ ਦਰਿਆ : ਇਹ ਸਵਿਟਜ਼ਰਲੈਂਡ ਦੇ ਐਲਪੀ-ਲੈਪੋਰਾਈਨ ਪਹਾੜਾਂ ਵਿਚੋਂ ਪੈਸੂ ਡੇ ਨੋਵੇਨ ਦੇ ਨਜ਼ਦੀਕ ਤੋਂ 2440 ਮੀ. ਦੀ ਉਚਾਈ ਤੋਂ ਨਿਕਲਣ ਵਾਲਾ ਪੋ ਦਰਿਆ ਦਾ ਇੱਕ

ਸਹਾਇਕ ਦਰਿਆ ਹੈ, ਜੋ 7,226 ਵ. ਕਿ. ਮੀ. ਖੇਤਰ ਦੀ (ਜਿਸ ਵਿਚੋਂ ਬਹੁਤ ਖੇਤਰ ਇਟਲੀ ਦਾ ਹੈ) ਜਲ-ਨਿਕਾਸੀ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਦਰਿਆ ਦੀ ਕੁੱਲ ਲੰਬਾਈ 248 ਕਿ. ਮੀ. ਹੈ। ਇਹ ਦੱਖਣ-ਪੂਰਬ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿਚ ਲੀਵਨਟਿਗ ਵਾਦੀ ਵਿਚੋਂ ਦੀ ਵਗਦਾ ਹੋਇਆ ਸੇਂਟ ਗਾਟਰਡ ਦੌਰੇ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮਗਰੋਂ ਬੈਲਨਜ਼ੋਨਾ (ਸਵਿਟਜ਼ਰਲੈਂਡ) ਵਿਚੋਂ ਹੁੰਦਾ ਹੋਇਆ ਪੱਛਮ ਵੱਲ ਇਟਲੀ ਦੀ ਮਜ਼ਾਰ ਝੀਲ ਤੱਕ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸਥਾਨ ਤੇ ਟੋਚੇ ਦਰਿਆ ਇਸ ਵਿਚ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਥੋਂ ਇਹ ਦੱਖਣ-ਪੂਰਬ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿਚ ਉੱਤਰੀ ਇਤਾਲਵੀ ਨੀਵੀਆਂ ਭੂਮੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲਦਾ ਹੋਇਆ ਪਵੀ ਦੇ ਸਥਾਨ ਤੋਂ 6 ਕਿ. ਮੀ. ਦੱਖਣ-ਪੂਰਬ ਵੱਲ ਪੋ ਦਰਿਆ ਵਿਚ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮਈ ਤੋਂ ਨਵੰਬਰ ਤੱਕ ਦਰਿਆ ਆਪਣੇ ਪੂਰੇ ਜਲਾਲ ਵਿਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸਵਿਟਜ਼ਰਲੈਂਡ ਦੀ ਟਿਚੀਨੋ ਕੈਨਟਨ ਵਿਚ ਮਜ਼ਾਰ ਝੀਲ ਤੋਂ ਉਪਰ ਇਹ ਦਰਿਆ ਅਤੇ ਇਸਦੀਆਂ ਸਹਾਇਕ ਨਦੀਆਂ ਸਵਿਟਜ਼ਰਲੈਂਡ ਲਈ ਪਣ-ਬਿਜਲੀ ਦਾ ਇਕ ਮਹੱਤਵ-ਪੂਰਨ ਸ੍ਰੋਤ ਹਨ। ਪਰ ਇਹ ਦਰਿਆ ਜੰਗਾਜ਼ਰਾਨੀ ਯੋਗ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਬੈਲਨਜ਼ੋਨਾ ਅਤੇ ਪਵੀ ਇਸ ਦਰਿਆ ਦੇ ਕੰਢੇ ਵੱਸੇ ਦੋ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸ਼ਹਿਰ ਹਨ। 218 ਈ. ਪੂ. ਦੌਰਾਨ ਦੂਜੇ ਪਿਊਨਿਕ ਯੁੱਧ ਦੀ ਕਾਰਬੋਜੀਅਨਾ ਅਤੇ ਰੋਮਨਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਹੋਈ ਇਕ ਲੜਾਈ ਇਸੇ ਦਰਿਆ ਦੇ ਕੰਢੇ ਦੇ ਲੜੀ ਗਈ ਸੀ।

ਹ. ਪੁ.- ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9:998

ਟਿੱਜਾ ਦਰਿਆ : ਇਹ ਮੱਧਵਰਤੀ ਡੈਨਿਊਬ ਦਾ ਸਹਾਇਕ ਦਰਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਟਿਸਾਅ ਟਿਜ਼ੋ, ਟਾਈਸ, ਟੀਸ਼ਾ, ਟਿਜ਼ਾਐਸ ਆਦਿ ਨਾਵਾਂ ਨਾਲ ਵੀ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਕੱਟਰਪੰਥੀਅਨ ਪਹਾੜਾਂ ਦੇ ਬੁਕਾਬੀਨਾ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚੋਂ ਲਗਭਗ 1818 ਮੀ. ਦੀ ਉਚਾਈ ਤੋਂ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ। ਉਪਰਲੇ ਵਹਿਣ ਵਿਚ ਇਸਦੀਆਂ ਦੋ ਸਹਾਇਕ ਨਦੀਆਂ ਕਾਲੀ ਅਤੇ ਸਫ਼ੇਦ ਟਿਜ਼ਾ ਰੂਸੀ-ਰੋਮਾਨੀ ਹੱਦ ਨੇੜੇ ਸੀਗੈਂਟ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਪੂਰਬ ਵਿਚ ਇਸ ਨਾਲ ਆ ਕੇ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਇਹ ਉੱਤਰ-ਪੱਛਮ ਦੀ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿਚ ਹੁੰਦਾ ਹੋਇਆ ਬਿਲਕੁਲ ਉੱਤਰ ਵਾਲੇ ਪਾਸੇ ਨੂੰ ਰੁਖ ਅਖਤਿਆਰ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਚੈਕੋਸਲੋਵਾਕੀਆ, ਸੋਵੀਅਤ ਰੂਸ ਅਤੇ ਹੰਗਰੀ ਦੀ ਹੱਦ ਪਾਰ ਕਰਨ ਪਿਛੋਂ ਇਹ ਹੰਗਰੀ ਵਿਚ ਦਾਖ਼ਲ ਹੋ ਕੇ ਦੱਖਣ-ਪੱਛਮ ਦੀ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿਚ ਸੋਲਨੋਕ ਸ਼ਹਿਰ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਦੱਖਣ ਵੱਲ ਹੰਗਰੀ ਦੇ ਮੈਦਾਨੀ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਕੋਈ 500 ਕਿ. ਮੀ. ਦੇ ਨੇੜੇ ਤੈਅ ਦੇ ਮੈਦਾਨੀ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਡੈਨਿਊਬ ਦੇ ਸਮਾਨੰਤਰ ਵਗਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅਖੀਰ ਬੈਲਗ੍ਰੇਡ ਤੋਂ 45 ਕਿ. ਮੀ. ਉੱਤਰ ਵੱਲ ਡੈਨਿਊਬ ਨਾਲ ਹੀ ਰਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ 157,186 ਵ. ਕਿ. ਮੀ. ਖੇਤਰ ਦੀ ਜਲ-ਨਿਕਾਸੀ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸਦੀਆਂ ਮਾਰੋਸ਼ ਅਤੇ ਬੋਡਰਸ ਸਹਾਇਕ ਨਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਦਰਿਆ ਦੇ ਕੰਢੇ ਸੋਲਨੋਕ ਅਤੇ ਸੇਗੇਡੀਨ ਦੋ ਵੱਡੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵੱਸੇ ਹੋਏ ਹਨ ਜਿਹੜੇ ਕਈ ਵਾਰ ਇਸਦੇ ਹੜ੍ਹਾਂ ਦੀ ਲਪੇਟ ਵਿਚ ਵੀ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਸੰਨ 1879 ਵਿਚ ਤਾਂ ਇਸਨੇ ਸੇਗੇਡੀਨ ਦਾ ਕੱਖ ਨਹੀਂ ਸੀ ਛੱਡਿਆ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਪਾਣੀ ਨੂੰ ਉਪਯੋਗੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਇਸ ਵਿਚ ਕਈ ਨਹਿਰਾਂ ਕੱਢੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਇਸਨੂੰ ਨਹਿਰ ਰਾਹੀਂ ਡੈਨਿਊਬ ਨਾਲ ਵੀ ਜੋੜਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਹੰਗਰੀ ਵਿਚ ਇਸ ਉਤੇ ਟਿਜ਼ਾਲੋਕ ਡੈਮ 1954 ਈ. ਵਿਚ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ ਜਿਹੜਾ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਜਲ-ਭੰਡਾਰ ਹੈ। ਯੂਗੋਸਲਾਵੀਆ ਵਿਚ ਵੀ ਇਕ ਨਹਿਰ ਬਣੀ ਹੋਈ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਇਸਦੇ ਡੈਨਿਊਬ ਨਾਲ ਅਸਲੀ ਸੰਗਮ ਤੋਂ ਥੋੜ੍ਹਾ ਦੂਰ ਇਸਨੂੰ ਡੈਨਿਊਬ ਨਾਲ ਜੋੜਦੀ ਹੈ।

ਆਪਣੇ ਉਪਰਲੇ ਵਹਿਣ ਵਿਚ ਤੇਜ਼ ਵਹਾਓ ਵਾਲਾ ਦਰਿਆ ਹੈ। ਹੇਠਲੇ ਵਹਿਣ ਵਿਚ ਸੋਲਨੋਕ ਤੱਕ ਇਸ ਵਿਚ ਜਹਾਜ਼ਰਾਨੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਛੋਟੀਆਂ ਕਿਸ਼ਤੀਆਂ ਅਤੇ ਜਹਾਜ਼ ਵਗੈਰਾ ਚੌਕੋਸਲੋਵਾਕੀਆ-ਹੰਗਰੀ ਦੀ ਹੱਦ ਦੇ ਨੇੜੇ ਤੱਕ ਚਲਦੇ ਹਨ।

45°15' ਉ. ਵਿਥ. : 20°17' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.- ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 10: 7; ਐਨ. ਅਮੇ. 26: 506; ਕੋਲ. ਐਨ. 18: 385

ਟਿੱਜੇ-ਲਾਈਨਸ ਅਫਾਨੀਅਸ : ਰੋਮ ਦੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੀਰੋ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ 62 ਤੋਂ 68 ਈ. ਦੌਰਾਨ ਉਸ ਦਾ ਮੁੱਖ ਸਲਾਹਕਾਰ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸਿਆਸਤਦਾਨ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਜਨਮ ਐਗਰੀਜ਼ੋਨ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੀਰੋ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਸ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਅਧੀਨ ਸੀ। ਇਸ ਨੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੀਆਂ ਬੁਰੀਆਂ ਆਦਤਾਂ ਵਿਚ ਵਾਧਾ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਲੋਕਾਂ ਉਤੇ ਮਨ-ਮਰਜ਼ੀ ਦੇ ਜ਼ੁਲਮ ਕੀਤੇ। ਇਸੇ ਕਾਰਨ ਲੋਕ ਇਸ ਨੂੰ ਬੜੀ ਨਫ਼ਰਤ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਨਾਲ ਵੇਖਦੇ ਸਨ। ਈਸਾਈਆਂ ਨੂੰ ਖ਼ਤਮ ਕਰਨ ਲਈ ਇਸ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਉਪਰ ਬੜੇ ਜ਼ੁਲਮ ਕੀਤੇ। 64 ਈ. ਵਿਚ, ਰੋਮ ਵਿਚ ਲੱਗੀ ਭਿਅੰਕਰ ਅੱਗ ਪਿਛੇ ਇਸ ਦਾ ਹੱਥ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 67 ਈ. ਵਿਚ ਇਹ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੀਰੋ ਨਾਲ ਯੂਨਾਨ ਗਿਆ। 68 ਈ. ਵਿਚ ਜਦੋਂ ਸਲਪੀਸੀਅਸ ਗਲਬਾ ਨੇ ਨੀਰੋ ਵਿਰੁੱਧ ਬਗ਼ਾਵਤ ਕੀਤੀ ਤਾਂ ਟਿੱਜੇ ਨੇ ਆਪਣੀ ਜਾਨ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਨੀਰੋ ਦਾ ਸਾਥ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਉਥੇ ਨਵਾਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਬਣਿਆ ਤਾਂ ਟਿੱਜੇ ਨੇ ਉਸ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਮਰਨ ਨਾਲੋਂ ਆਪ ਹੀ 69 ਈ. ਵਿਚ ਆਤਮ ਹੱਤਿਆ ਕਰ ਲਈ।

ਹ. ਪੁ.- ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9: 1004; ਐਨ. ਅਮੇ. 26: 622

ਟਿੱਡਲ, ਵਿਲੀਅਮ : ਇਸ ਸੁਧਾਰਵਾਦੀ ਅਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਬਾਈਬਲ ਦਾ ਅਨੁਵਾਦ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਅਨੁਵਾਦਕ, ਕਲਾਸਕੀ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਵਿਦਵਾਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰੋਟੈਸਟੈਂਟ ਸ਼ਹੀਦ ਦਾ ਜਨਮ 1494 ਈ. ਦੇ ਲਗਭਗ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਨੇ ਆਕਸਫੋਰਡ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਤੋਂ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਧਾਰਮਕ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ਬਾਈਬਲ ਦਾ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਅਨੁਵਾਦ ਕਰਨ ਤੋਂ ਰੋਕੇ ਜਾਣ ਤੇ ਇਸ ਨੇ ਜਰਮਨੀ ਵਿਚ ਕੋਲਨ ਵਿਖੇ ਨਿਊ ਟੈਸਟਾਮੈਂਟ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕਰਵਾਉਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਵਰਮਜ਼ ਵਿਖੇ ਇਸ ਨੂੰ ਮੁਕੰਮਲ ਕਰਵਾਇਆ।

ਟਿੱਡਲ ਨੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸਾਹਿਤ ਤੇ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾਇਆ। ਇਹ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦੇ ਨਿਊ ਟੈਸਟਾਮੈਂਟ ਦਾ ਤਕਰੀਬਨ ਸੱਠ ਫੀ ਸਦੀ ਅਨੁਵਾਦ ਟਿੱਡਲ ਦੇ ਕੀਤੇ ਅਨੁਵਾਦ ਉਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹੈ। 'ਦੀ ਪੈਰਿਬਲ ਆਫ਼ ਵਿਕਿਡ ਮੈਮਨ' (1528), 'ਦੀ ਓਬੀਡੀਐਂਸ ਆਫ਼ ਏ ਕ੍ਰਾਈਸਟਨ ਮੈਨ ਐਂਡ ਹਾਊ ਕ੍ਰਾਈਸਟਨ ਰੂਲਜ਼ ਆੱਟ ਟੂ ਗਵਰਨ' (1528) ਅਤੇ 'ਦੀ ਪ੍ਰੈਕਟਿਸ ਆਫ਼ ਪ੍ਰੀਲੇਟਸ' (1530) ਆਦਿ ਇਸ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਧਾਰਮਕ ਰਚਨਾਵਾਂ ਹਨ। ਧਰਮ-ਧਰੋਹੀ ਦਾ ਦੋਸ਼ ਲਗਾ ਕੇ ਟਿੱਡਲ ਨੂੰ ਐਟਵਰਪ ਵਿਖੇ ਕੈਦ ਕਰ ਲਿਆ ਗਿਆ ਅਤੇ 1536 ਈ. ਵਿਚ ਅਗਨੀ-ਦੰਡ ਦੇ ਖੰਡੇ ਨਾਲ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਸਾੜਿਆ ਗਿਆ।

ਹ. ਪੁ.- ਐਨ. ਅਮੇ. 27: 314; ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 10: 218

ਟਿੱਡੀ : ਇਹ ਔਰਥਾਪਟਰਾ ਵਰਗ ਦੀ ਗਿਲਡੀ (Gryllidae) ਕੁਲ ਦੇ ਕੀਟਾਂ ਦਾ ਆਮ ਨਾਂ ਹੈ। ਕੁਝ ਹੋਰਨਾਂ ਕੁਲਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਅਜਿਹੇ ਆਰਥਾਪਟਰੀਅਨ ਕੀਟਾਂ ਨੂੰ ਟਿੱਡੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਕੀਟ ਆਪਣੀ ਪਧਰੀ ਪਿਠ ਕਰਕੇ ਪਛਾਣੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਜਾਤੀਆਂ ਦਾ ਰੰਗ ਕਾਲਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਭਾਵੇਂ ਕੁਝ ਟਿੱਡੀਆਂ ਚਿੱਟੀਆਂ ਜਾਂ ਹਰੇ ਰੰਗ ਦੀਆਂ ਵੀ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਵੈਸੇ ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਮਹੱਤਤਾ ਨਹੀਂ ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਜੇਕਰ ਇਹ ਬਹੁਤ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਹੋਣ ਤਾਂ ਇਹ ਫਸਲਾਂ ਦਾ ਨੁਕਸਾਨ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ ਜਾਂ ਫਿਰ ਘਰਾਂ ਵਿਚ ਕੱਪੜਿਆਂ ਨੂੰ ਨੁਕਸਾਨ ਪਹੁੰਚਾ ਸਕਦੀਆਂ

ਟਿੱਡੀ

ਹਨ। ਵਪਾਰ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਮੱਛੀਆਂ ਫੜਨ ਵੇਲੇ ਚੋਗੇ ਵਜੋਂ ਵੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਚੀਨ ਵਿਚ ਟਿੱਡੀਆਂ ਨੂੰ ਪਾਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਲੜਾਕੂ ਕੀਟਾਂ ਵਾਂਗ ਰੱਖਣ ਦਾ ਰਿਵਾਜ ਪੁਰਾਤਨ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਹੀ ਚਲਿਆ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਮਿਲਣ ਵਾਲੀਆਂ ਟਿੱਡੀਆਂ ਨੂੰ ਅਕਸਰ ਲੜਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰਾ ਧਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਟਿੱਡੀਆਂ ਦੀ ਲੜਾਈ ਉਪਰ ਲਗਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.- ਮੈਕ. ਐਨ. ਸ. ਟ. 3: 547

ਟਿੱਡੀ-ਦਲ : ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਫਸਲਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕੋ ਹੀ ਸਮੇਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰਾ ਨੁਕਸਾਨ ਕਰ ਸਕਣ ਵਾਲੇ ਘਾਹ ਦੇ ਟਿੱਡੀਆਂ ਵਰਗੇ ਕੀਟਾਂ ਨੂੰ ਟਿੱਡੀ-ਦਲ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਦਲ ਸ਼ਬਦ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਭਾਰੀ ਗਿਣਤੀ ਅਤੇ ਇਕੱਠ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਟਿੱਡੀ-ਦਲ ਬਹੁਤ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਵਧਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇੰਨੀ ਹੀ ਭਾਰੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਉਡਕੇ ਬਹੁਤ ਦੂਰ ਤੱਕ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ ਜਿਥੇ ਇਹ ਫਸਲਾਂ ਦੀ ਤਬਾਹੀ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਆਪਣੇ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਮੂਲ ਸਥਾਨ ਤੋਂ ਕਈ ਸੌ ਅਤੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਮੀਲ ਦੂਰ ਜਾ ਨਿਕਲਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਇਕੱਠ ਦਾ ਇਕ ਅਨੁਮਾਨ ਇਕ ਰਿਕਾਰਡ ਤੋਂ ਲਗਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਕ ਵਾਰ ਟਿੱਡੀ ਦਲ ਦਾ ਇਕ ਝੁੰਡ ਸਮੁੰਦਰ ਦੀਆਂ ਲਹਿਰਾਂ ਨਾਲ ਵਹਿ ਤੁਰਿਆ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਰੰਗ ਸਮੁੰਦਰ ਤੱਟ ਦੇ ਨਾਲ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਗਏ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ 40 ਮੀਲ ਲੰਬੀ ਅਤੇ ਕਈ ਮੀਟਰ ਉੱਚੀ ਦੀਵਾਰ ਤੱਟ ਦੇ ਨਾਲ ਬਣ ਗਈ। ਇਕ ਹੋਰ ਮੌਕੇ ਦਾ ਵੀ ਰਿਕਾਰਡ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਟਿੱਡੀ-ਦਲ ਨੂੰ ਖ਼ਤਮ ਕਰਨ ਦੀ ਇਕ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਨਾਲ, ਦੋ ਹਜ਼ਾਰ ਚਾਰ ਸੌ ਸੰਤਾਲੀ ਟਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਮਰੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਟਿੱਡੀਆਂ ਦਾ ਭਾਰ ਬਣਿਆ।

ਘਾਹ ਦੇ ਟਿੱਡੀਆਂ ਦੀਆਂ ਗਿਆਰਾਂ ਜਾਤੀਆਂ ਜਾਂ ਉਪ-ਜਾਤੀਆਂ ਨੇ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿਚ ਟਿੱਡੀ-ਦਲ ਦਾ ਨਾਂ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਤਿੰਨ ਜਾਤੀਆਂ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰੂਥਲੀ ਟਿੱਡੀ-ਦਲ, ਪ੍ਰਵਾਸੀ ਟਿੱਡੀ-ਦਲ ਅਤੇ ਬੋਬੇ ਟਿੱਡੀ-ਦਲ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮਾਰੂਥਲੀ ਟਿੱਡੀ-ਦਲ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਹੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਨੁਕਸਾਨ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਜਾਤੀ ਰਾਹੀਂ ਉੱਤਰ-ਪੱਛਮੀ ਅਫਰੀਕਾ ਤੋਂ ਮੱਧ ਪੂਰਬ ਅਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਆਸਾਮ, ਪੂਰਬੀ ਇਲਾਕੇ ਅਤੇ ਦੱਖਣ ਵਿਚ ਕੇਰਲਾ ਤਕ ਨੁਕਸਾਨ ਪਹੁੰਚਦਾ ਹੈ। ਉੱਤਰ ਵਿਚ ਇਸ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤਾ ਨੁਕਸਾਨ

ਪੁਰਤਗਾਲ, ਦੱਖਣੀ ਸਪੇਨ, ਤੁਰਕੀ ਅਤੇ ਉਜ਼ਬੇਕਿਸਤਾਨ ਤੱਕ ਵੀ ਰਿਕਾਰਡ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਜਦ ਤੋਂ ਟਿੱਡੀ-ਦਲ ਦੀ ਸਰਗਰਮੀ ਦਾ ਰਿਕਾਰਡ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਉਸ ਤੋਂ ਇਹ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਸਰਗਰਮੀ ਦੇ ਕਾਲ-ਕ੍ਰਮ ਦਾ ਕੁਝ ਸਮਾਂ ਜੇਕਰ ਬੇਕਾਇਦਾ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਕੁਝ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਜ਼ਰੂਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਹ ਰਿਕਾਰਡ 1812 ਤੋਂ ਮਿਲਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹ ਸਰਗਰਮੀ ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਤੀਕ ਨਿਰੰਤਰ ਰਹੀ ਹੈ ਜਦ ਕਿ ਦੋ ਸਰਗਰਮੀਆਂ ਦੇ ਵਕਫੇ ਵਿਚ ਇਕ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਵਿਰਾਮ ਸਮਾਂ ਵੀ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਟਿੱਡੀ-ਦਲ ਦਾ ਹਮਲਾ 1812, 1821, 1834, 1843, 1863, 1869, 1878, 1889, 1896-97, 1901-03, 1906-07, 1912-15, 1926-31, 1940-46 ਅਤੇ 1948-63 ਤੱਕ ਬਹੁਤ ਤੇਜ਼ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਟਿੱਡੀ-ਦਲ ਦੇ ਇਸ ਕਾਲ-ਕ੍ਰਮ ਦਾ ਕਾਰਨ ਤਾਂ ਭਾਵੇਂ ਅਜੇ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਚਲ ਸਕਿਆ ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਖੋਜ ਰਾਹੀਂ ਇਹ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮਾਰੂਥਲੀ ਟਿੱਡੀ-ਦਲ ਦੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਅਵਸਥਾਵਾਂ ਵਿਚ ਜੀਉਂਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਵਿਰਾਮ ਦੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਇਹ ਇਕਾਂਤ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਦ ਕਿ ਹਮਲਾ ਕਰਨ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਇਹ ਸਮੂਹਿਕ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਬਦਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਕ ਅਵਸਥਾ ਤੋਂ ਦੂਜੀ ਅਵਸਥਾ ਤੱਕ ਬਦਲਣ ਵਿਚਕਾਰ ਇਕ ਹੋਰ ਵਕਤੀ (Transiens) ਅਵਸਥਾ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਵਿਰਾਮ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਟਿੱਡੀ-ਦਲ ਦਾ ਇਕ ਆਮ ਟਿੱਡੇ ਵਾਂਗ ਪ੍ਰਜਣਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਕੇਵਲ ਖ਼ਾਸ ਮਾਰੂਥਲ ਜਾਂ ਅਰਧ-ਮਾਰੂਥਲ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਜਣਨ ਖਿਲਰਿਆ ਹੋਇਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਨਾ ਕਿ ਇਕੱਠਾ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਇਹ ਜਾਤੀ ਕੋਈ ਜ਼ਿਆਦਾ ਧਿਆਨ ਨਹੀਂ ਖਿੱਚਦੀ। ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਜਦੋਂ ਟਿੱਡੀ-ਦਲ ਦੇ ਹਮਲੇ ਲਈ ਹਾਲਤਾਂ ਅਨੁਕੂਲ ਹੋਣੀਆਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਣ ਤਾਂ ਫਿਰ ਇਹ ਇਕਾਂਤ ਤੋਂ ਸਮੂਹਿਕ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਤਬਦੀਲ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰਜਣਨ ਸੰਘਣੀ ਹੋਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਟਿੱਡੀਆਂ ਦੇ ਬੱਚੇ ਜੋ ਇਕ ਆਮ ਟਿੱਡੇ ਵਾਂਗ ਰਹਿ ਰਹੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਸਮੂਹਿਕ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਅਤੇ ਪ੍ਰਜਣਨ ਦੀ ਰੁਚੀ ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਬਹੁਤ ਦੂਰ ਪ੍ਰਵਾਸ ਕਰਨ ਦੀ ਲੱਗਨ ਵੀ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਸੁਭਾਅ ਵਿਚ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਤਬਦੀਲੀ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਇਸ ਨਾਲ ਅਕਿਰਤਕ ਅਤੇ ਕਿਰਿਆਤਮਕ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਵੀ ਨਾਲ ਹੀ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਦੋਵੇਂ ਅਵਸਥਾਵਾਂ ਵਿਚ ਸਰੀਰ ਦਾ ਰੰਗ ਵੀ ਵੱਖਰਾ ਵੱਖਰਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਟਿੱਡੀ-ਦਲ ਇਕਾਂਤ ਅਵਸਥਾ ਤੋਂ ਕਿਉਂ ਸਮੂਹਿਕ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਬਦਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹਮਲਾ ਇਕ ਕਾਲ-ਕ੍ਰਮ ਵਿਚ ਹੀ ਕਿਉਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਇਸ ਬਾਰੇ ਗਿਆਨ ਇਕ ਸਿਧਾਂਤ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਟਿੱਡੀ-ਦਲ ਦੇ ਕਾਲ-ਕ੍ਰਮ ਦਾ ਬਾਇਓਟਿਕ ਸਿਧਾਂਤ (Biotic theory of the periodicity of Locust Cycles) ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸਿਧਾਂਤ ਅਨੁਸਾਰ ਟਿੱਡੀ-ਦਲ ਦੇ ਵਿਰੋਧੀ ਕੀੜੇ ਜਾਂ ਜੀਵਜੰਤੂ ਜਲਵਾਯੂ ਦੀਆਂ ਤੀਬਰਤਾਵਾਂ ਸਹਿਣ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ ਖ਼ਾਸ ਕਰਕੇ ਮਾਰੂਥਲੀ ਅਤੇ ਨੀਮ-ਮਾਰੂਥਲੀ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿਚ ਜਿਥੇ ਟਿੱਡੀ ਦਲ ਇਕਾਂਤ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਰਹਿ ਰਿਹਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਦ ਟਿੱਡੀ ਦਲ ਦੇ ਵਿਰੋਧੀ ਜਿਸ ਨੂੰ ਬਾਇਓਟਿਕ ਵਿਰੋਧ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਖ਼ਤਮ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਇਸ ਨਾਲ ਮਾਰੂਥਲੀ ਟਿੱਡੀ-ਦਲ ਦੀ ਵਸੋਂ ਵਿਚ ਅਥਾਹ ਵਾਧਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮਾਰੂਥਲ ਦੀ ਬਾਹਰੀ ਸੀਮਾ ਵਿਚ ਇਸ ਦਾ ਪ੍ਰਜਣਨ

ਸੀਮਿਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਇਸ ਦੇ ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਧਦੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਮਾਰੂਥਲ ਵਿਚ ਵੀ ਇਸ ਦਾ ਪ੍ਰਜਣਨ ਗਰਮੀ ਅਤੇ ਖੁਸ਼ਕੀ ਦੀ ਤੀਬਰਤਾ ਨਾਲ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਲਈ ਹੀ ਟਿੱਡੀ-ਦਲ ਮਾਰੂਥਲੀ ਅਤੇ ਅਰਧ-ਮਾਰੂਥਲੀ ਪਰਿਵਰਤਨੀ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਜਣਨ ਕਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਟਿੱਡੀ-ਦਲ ਦੇ ਜੀਵਨ ਬਾਰੇ ਇਕ ਹੋਰ ਖ਼ਾਸੀਅਤ ਇਹ ਵੀ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਗਰਮੀ ਅਤੇ ਬਹਾਰ ਦੀ ਰੁੱਤ ਵਿਚ ਹੀ ਕਿਉਂ ਪ੍ਰਵਾਸ ਕਰਦਾ ਹੈ? ਗਰਮ ਰੁੱਤ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰਜਣਨ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿਚ ਮਾਨਸੂਨ ਵਿਚ ਬਾਰਸ਼ ਪੈਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਖੇਤਰ ਦੱਖਣੀ ਸਹਾਰਾ, ਲਿਬੀਆ ਅਤੇ ਮਿਸਰ ਤੋਂ ਦੱਖਣੀ ਅਰਬ, ਪੱਛਮੀ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਤੋਂ ਉੱਤਰ-ਪੱਛਮੀ ਭਾਰਤ ਤੱਕ ਫੈਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਬਹਾਰ ਰੁੱਤ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰਜਣਨ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਸਰਦੀ ਦੀ ਰੁੱਤ ਵਿਚ ਬਾਰਿਸ਼ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਖੇਤਰ ਅਫ਼ਰੀਕਾ ਦੀ ਉੱਤਰੀ ਬੈਲਟ ਅਤੇ ਅਰਬ ਤੋਂ ਈਰਾਨ ਅਤੇ ਬਲੋਚਿਸਤਾਨ ਤੱਕ ਹੈ। ਪ੍ਰਵਾਸ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਇਹ ਜਾਤੀ ਗਰਮੀ ਅਤੇ ਸਰਦੀ ਵਿਚ ਪੈਣ ਵਾਲੀ ਬਾਰਿਸ਼ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਜਣਨ ਵਿਚ ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਨਾਲ ਇਸ ਦੀਆਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਇਕ ਹੀ ਸਾਲ ਵਿਚ ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਜਲਵਾਯੂ ਦੇ ਤੱਥਾਂ ਤੇ ਅਧਾਰਿਤ ਹੋਣ ਨਾਲ ਇਕ ਸਾਲ ਵਿਚ ਪੈਦਾ ਹੋਈਆਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਦਾ ਅਸਰ ਸਮੇਂ ਸਮੇਂ ਪੈਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਕੁਝ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸੁਭਾਵਿਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਵੀ ਇਸ ਜਾਤੀ ਦੇ ਪ੍ਰਵਾਸ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਹਨ।

ਟਿੱਡੀ-ਦਲ ਦੇ ਜੀਵਨ ਕਾਲ ਵਿਚ ਤਿੰਨ ਅਵਸਥਾਵਾਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਅੰਡਾ, ਟਿੱਡਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰੌੜ ਆਦਿ। ਅੰਡੇ 150 ਜਾਂ ਇਸ ਤੋਂ ਵੱਧ ਦੇ ਸਮੂਹ ਵਿਚ ਜ਼ਮੀਨ ਵਿਚ 8 ਤੋਂ 15 ਸੈਂ. ਮੀ. ਦੀ ਡੂੰਘਾਈ ਤੱਕ ਦਿੱਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਰਾਣੀ ਟਿੱਡੀ ਆਪਣੇ ਪੇਟ ਦੇ ਪਿਛਲੇ ਹਿੱਸੇ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਲੰਬਾ ਕਰਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਅੰਡਿਆਂ ਨੂੰ ਜ਼ਮੀਨ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਡੂੰਘਾ ਲਿਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਪੋਲੀ ਤੇ ਰੇਤਲੀ ਜ਼ਮੀਨ ਅੰਡੇ ਦੇਣ ਲਈ ਯੋਗ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਕ ਇੱਕਲਾ ਅੰਡਾ ਚੌਲ ਦੇ ਦਾਣੇ ਜਿੱਡਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਰੰਗ ਪੀਲਾ, 7-8 ਮਿ. ਮੀ. ਲੰਬਾ ਤੇ ਘੇਰੇ ਵਿਚ 1 ਮਿ. ਮੀ. ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਤਾਪਮਾਨ ਅਨੁਸਾਰ ਅੰਡੇ ਵਾਲੀ ਹਾਲਤ 1½ ਤੋਂ 4 ਹਫ਼ਤਿਆਂ ਤਕ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਅੰਡਿਆਂ ਦੇ ਪੂਰਨ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਜ਼ਮੀਨ ਵਿਚ ਸਿੱਲ੍ਹ ਦਾ ਹੋਣਾ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਇਹ ਲੋੜ ਵਕਤੀ ਬਾਰਸ਼ ਨਾਲ ਪੂਰੀ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਅੰਡਿਆਂ ਤੋਂ ਵਰਮੀਡਾਰਮ ਲਾਰਵੇ ਨਿਕਲ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹ ਇਧਰ ਉਧਰ ਫਿਰਦੇ ਆਪਣੇ ਸਰੀਰ ਤੋਂ ਇਕ ਝਿੱਲੀ ਉਤਾਰ ਕੇ ਹੋਪਰ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਅਵਸਥਾ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਰੰਗ, ਬਣਤਰ ਅਤੇ ਸੁਭਾਅ ਇਸ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੀ ਟਿੱਡਾ ਇਕਾਂਤ ਅਵਸਥਾ ਵਾਲਾ ਹੈ ਜਾਂ ਸਮੂਹਿਕ ਅਵਸਥਾ ਵਾਲਾ। ਫਿਰ ਵੀ ਹਾਪਰ ਅਵਸਥਾ ਚਾਲੂ ਤਾਪਮਾਨ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਿਆਂ 3 ਤੋਂ 10 ਹਫ਼ਤਿਆਂ ਤੱਕ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸੇ ਅਵਸਥਾ ਦੌਰਾਨ ਟਿੱਡੇ ਆਪਣੀ ਚਮੜੀ ਕਈ ਵੇਰ ਉਤਾਰਦੇ ਹਨ। ਅਖੀਰਲੀ ਵਾਰ ਚਮੜੀ ਦੇ ਉਤਾਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਟਿੱਡਾ ਪ੍ਰੌੜ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਦਾਖਲ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ 10 ਤੋਂ 15 ਦਿਨ ਬਾਅਦ ਪ੍ਰਜਣਨ ਫੇਰ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਕਾਂਤ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਟਿੱਡੇ ਜਾਂ ਤਾਂ ਹਰੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜਾਂ ਉਹ ਜਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਬਨਸਪਤੀ ਵਿਚ ਹੋਣ ਉਸਦਾ ਰੰਗ ਧਾਰਨ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਆਮ ਘਾਹ ਦੇ ਟਿੱਡਿਆਂ ਵਾਂਗ ਵਿਚਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕਾਫ਼ੀ ਦੂਰ ਦੂਰ ਤਕ ਖਿਲਰੇ ਹੋਏ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰੌੜ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਰੰਗ ਸੇਲੇਟੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਰਾਤ ਨੂੰ ਇੱਕਲੇ ਇੱਕਲੇ ਹੀ ਉੱਡਦੇ ਹਨ। ਸਮੂਹਿਕ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ

ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਇਹ ਕਾਲੇ ਰੰਗ ਦੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਦੂਰ ਦੁਰਾਡੇ ਤੱਕ ਇਹ ਖਾਸ ਟੁਕੜੀਆਂ ਵਿਚ ਚਲਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਜਦ ਇਹ ਪੁੰਡੂ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਹੋਣ ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਰੰਗ ਗੁਲਾਬੀ ਵੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜਦ ਇਹ ਪ੍ਰਜਣਨ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਪੁੰਜ ਜਾਣ ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਰੰਗ ਪੀਲਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਝੁੰਡਾਂ ਵਿਚ ਦਿਨ ਦੇ ਵੇਲੇ ਉੱਡਦੇ ਹਨ।

ਕੰਟਰੋਲ - ਟਿੱਡੀ-ਦਲ ਤੇ ਮੁਕੰਮਲ ਤੌਰ ਤੇ ਕਾਬੂ ਪਾਉਣ ਲਈ ਚਾਰ ਵੱਖ ਵੱਖ ਹਾਲਤਾਂ ਤੇ ਕੰਟਰੋਲ ਕਰਨਾ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਕਿ ਟਿੱਡੀ-ਦਲ ਆਉਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਸ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗਾਇਆ ਜਾ ਸਕੇ, ਫੇਰ ਇਸ ਦੇ ਝੁੰਡਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਜਣਨ ਰੋਕਿਆ ਜਾ ਸਕੇ, ਟਿੱਡੀ-ਦਲ ਦੇ ਝੁੰਡਾਂ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿਚ ਜਿਥੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਨਸਲ ਭਾਰੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਮੌਜੂਦ ਹੋਵੇ, ਉਥੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਰਬਨਾਸ਼ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਟਿੱਡੀ-ਦਲ ਦੇ ਨੁਕਸਾਨ ਤੋਂ ਫਸਲਾਂ ਨੂੰ ਤੁਰੰਤ ਸੰਕਟ ਕਾਲ ਅਧਾਰ ਤੇ ਬਚਾਉਣਾ ਆਦਿ।

1. ਟਿੱਡੀ-ਦਲ ਦੇ ਹਮਲੇ ਦੀ ਅਗਾਊਂ ਸੂਚਨਾ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਹਮਲੇ ਵਿਰੁੱਧ ਸਹਿਕਾਰੀ ਉਪਾਅ—ਟਿੱਡੀ-ਦਲ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੀ ਇਕ ਖਾਸੀਅਤ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਮਾਰੂਥਲੀ ਅਤੇ ਅਰਧ-ਮਾਰੂਥਲੀ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿਚ ਅਜਿਹੀਆਂ ਨਿਵੇਕਲੀਆਂ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਪ੍ਰਜਣਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਸਾਧਾਰਣ ਤੌਰ ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸੇ ਲਈ ਇਸ ਦੇ ਹਮਲੇ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ, ਅਗਾਊਂ ਸੂਚਨਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿਸੇ ਇਤਲਾਹ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਸੰਸਥਾ ਦਾ ਹੋਣਾ ਬੜਾ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੈ। ਇਸ ਮੁੱਢਲੀ ਲੋੜ ਨੂੰ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਭਾਰਤ ਵਿਚ 1939 ਈ. ਵਿਚ ਲੋਕਸਟ ਵਾਰਨਿੰਗ ਆਰਗੇਨਾਈਜ਼ੇਸ਼ਨ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਇਸ ਸੰਸਥਾ ਦਾ ਮੁੱਖ ਮੰਤਵ ਇਹ ਹੀ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਟਿੱਡੀ-ਦਲ ਦੀ ਵਸੋਂ, ਅਵਸਥਾ ਬਾਰੇ ਆਉਂਦੀ ਤਬਦੀਲੀ ਬਾਰੇ ਨਿਰੰਤਰ ਚੌਕਸੀ ਰੱਖਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸਬੰਧਤ ਮਹਿਕਮਿਆਂ ਨੂੰ ਇਸ ਬਾਰੇ ਸੂਚਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਮਾਰੂਥਲੀ ਟਿੱਡੀ-ਦਲ ਦੇ ਪ੍ਰਜਣਨ ਦਾ ਖੇਤਰ ਕਈ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸੀਮਾਵਾਂ ਵਿਚ ਫੈਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਮੱਧ ਭਾਰਤ ਤੋਂ ਪੱਛਮੀ ਅਫ਼ਰੀਕਾ ਤਕ। ਇਸ ਲਈ ਕਿਸੇ ਵੀ ਇਕ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਇਕੱਲੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਸਾਰ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਦੇ ਕਾਬਲ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਇਸ ਲਈ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਦੇਸ਼ ਇਸ ਅਹਿਮ ਕੰਮ ਲਈ ਸਹਿਯੋਗ ਦੇ ਰਹੇ ਹਨ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਇਕ ਇੰਟਰਨੈਸ਼ਨਲ ਲੋਕਸਟ ਰਿਸਰਚ ਸੈਂਟਰ, ਲੰਡਨ ਵਿਖੇ ਕੰਮ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕਈ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਕਾਨਫਰੰਸਾਂ ਵੱਖ ਵੱਖ ਸਮੇਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਭਾਰਤੀ ਟੀਮਾਂ ਪਰਸ਼ੀਆ ਅਤੇ ਅਰਬ ਵਿਚ ਟਿੱਡੀ-ਦਲ ਕੰਟਰੋਲ ਲਈ ਸਮੇਂ ਸਮੇਂ ਇਸ ਕੰਮ ਵਿਚ ਸਹਿਯੋਗ ਦਿੰਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਯੂਨਾਈਟਿਡ ਨੇਸ਼ਨਜ਼ ਸਪੈਸ਼ਲ ਫੰਡ ਡੈਜ਼ਰਟ ਲੋਕਸਟ ਪ੍ਰਾਜੈਕਟ 1960 ਈ. ਵਿਚ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

2. ਪ੍ਰਜਣਨ ਘੇਰੇ ਵਿਚ ਸਮੂਹ ਬਣਨ ਤੋਂ ਬਚਾਉ—ਬਚਾਉ ਦੇ ਇਸ ਕੰਮ ਵਿਚ ਅਜਿਹੇ ਕਦਮ ਚੁੱਕੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਟਿੱਡੀ-ਦਲ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਧਣ ਤੋਂ ਰੋਕੀ ਜਾ ਸਕੇ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਜਣਨ ਘੇਰੇ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਵੱਲ ਉੱਡਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਖ਼ਤਮ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕੇ।

(ੳ) ਅੰਡਾ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਉਪਾਅ—ਕੁਝ ਸਮਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਅੰਡਿਆਂ ਨੂੰ ਖਾਈਆਂ ਪੁੱਟਕੇ, ਖੇਤ ਵਿਚ ਹਲ ਚਲਾਕੇ ਜਾਂ ਅੰਡਿਆਂ ਨਾਲ ਭਰੇ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਪਾਣੀ ਭਰਕੇ ਖਤਮ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਪਰ ਅੱਜਕਲ੍ਹ ਅਜਿਹੇ ਰਸਾਇਣਿਕ

ਪਦਾਰਥ ਉਪਲਬਧ ਹਨ ਜੋ ਸਪੇਅ ਕਰਕੇ ਜਾਂ ਧੂੜ ਕੇ ਅੰਡਿਆਂ ਨੂੰ ਨਸ਼ਟ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ।

(ਅ) ਟਿੱਡਾ ਅਵਸਥਾ ਲਈ ਉਪਾਅ—ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰੋਕਥਾਮ ਲਈ ਖਾਈਆਂ ਪੁੱਟਕੇ ਜਾਂ ਪਾਣੀ ਦੇ ਕੇ ਜਾਂ ਅੱਗ ਦੀਆਂ ਲਪੇਟਾਂ ਨਾਲ ਟਿੱਡਿਆਂ ਨੂੰ ਨਸ਼ਟ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਥੋੜ੍ਹੇ ਹੀ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਅਜਿਹੇ ਰਸਾਇਣਿਕ ਪਦਾਰਥ ਵੀ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆਏ ਹਨ ਜੋ ਕੇਵਲ ਛੂਤ ਨਾਲ ਹੀ ਟਿੱਡਿਆਂ ਨੂੰ ਖ਼ਤਮ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਪਤਾ ਲਗਾਇਆ ਜਾ ਚੁੱਕਾ ਹੈ ਕਿ ਟਿੱਡੇ ਬਹੁਤ ਹੀ ਜਲਦੀ ਅਜਿਹੇ ਪਦਾਰਥ ਨੂੰ ਖਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਆਟੇ ਦਾ ਸੂੜਾ ਜਿਸ ਵਿਚ ਰਸਾਇਣਿਕ ਪਦਾਰਥ ਮਿਲੇ ਹੋਏ ਹੋਣ। ਇਸ ਨੂੰ ਪਾਣੀ ਨਾਲ ਭਿਉਂਦਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਰਸਾਇਣਿਕ ਪਦਾਰਥਾਂ ਵਿਚ ਸੋਡੀਅਮ ਆਰਸੀਨੇਟ ਅਤੇ ਸੋਡੀਅਮ ਫਲੂਸਿਲੀਕੇਟ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

(ੲ) ਪੁੰਡੂ ਅਵਸਥਾ ਤੋਂ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਉਪਾਅ—ਪੁੰਡੂ ਅਵਸਥਾ ਤੇ ਟਿੱਡੀ-ਦਲ ਦੇ ਨਸ਼ਟ ਕਰਨ ਤੇ ਕਾਫ਼ੀ ਮੁਸ਼ਕਲ ਦਰਪੇਸ਼ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹਿਲਜੁਲ ਕਾਫ਼ੀ ਵਧ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਕੀਟਨਾਸ਼ਕਾਂ ਪ੍ਰਤਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਰੋਧਕਤਾ ਕਾਫ਼ੀ ਵਧ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਫਿਰ ਵੀ ਟਿੱਡਿਆਂ ਦੇ ਸਮੂਹਾਂ ਨੂੰ ਧੂੜੇ ਜਾਂ ਸਪੇਅ ਕਰਕੇ ਨਸ਼ਟ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਕੀਟਨਾਸ਼ਕ ਰਾਤ ਦੇ ਵੇਲੇ ਜਾਂ ਸਵੇਰ ਤੜਕਸਾਰ ਜਾਂ ਫਿਰ ਸਿਆਲ ਵਿਚ ਵਰਤੇ ਜਾਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਉਦੋਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹਿੱਲਜੁਲ ਬਹੁਤੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਅਜਿਹੀਆਂ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵੱਡੀ ਧੱਧਰ ਤੇ ਅੱਗ ਦੀ ਲਾਟ ਸੁੱਟਣ ਨਾਲ ਜਾਂ ਹੋਰ ਵਸੀਲਿਆਂ ਨਾਲ ਵੀ ਨਸ਼ਟ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

(ਸ) ਸੰਭਾਵੀ ਪਰਸਥਿਤੀ ਕੰਟਰੋਲ—ਇਕ ਨਵੇਂ ਬਾਇਓ-ਟਿਕ ਸਿਧਾਂਤ ਬਾਰੇ ਪਤਾ ਲਗਾਇਆ ਜਾ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। ਇਸ ਅਨੁਸਾਰ ਇਹ ਪਤਾ ਲਗਾਇਆ ਜਾ ਚੁੱਕਾ ਹੈ ਕਿ ਟਿੱਡੀ-ਦਲ ਦੇ ਜੀਵਨ-ਕਾਲ ਵਿਚ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਨੱਪਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਲ ਟਿੱਡੀ-ਦਲ ਦੇ ਵਿਰੋਧੀ ਭੈੜੀਆਂ ਜਲਵਾਯੂ ਹਾਲਤਾਂ ਤੋਂ ਬਚ ਨਿਕਲਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸ ਨਾਲ ਟਿੱਡੀ-ਦਲ ਦੀ ਵਸੋਂ ਤੇ ਕਾਬੂ ਪਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਟਿੱਡੀ-ਦਲ ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਨੂੰ ਬਾਹਰੀ ਘੇਰੇ ਤੋਂ ਟਿੱਡੀ-ਦਲ ਪ੍ਰਜਣਨ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿਚ ਬਦਲਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਾਧਾ ਵਧਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਲ ਭਾਰਤ ਅਤੇ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਹੋਰ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿਚ ਟਿੱਡੀ-ਦਲ ਦੇ ਪ੍ਰਜਣਨ ਖੇਤਰਾਂ ਨੂੰ ਬਚਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

3. ਟਿੱਡੀ-ਦਲ ਦੇ ਝੁੰਡਾਂ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀਆਂ ਪੁਸ਼ਤਾਂ ਅਧੀਨ ਆਏ ਖੇਤਰ ਨੂੰ ਬਚਾਉਣਾ—ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬਚਾਅ ਦੇ ਸਾਧਨ ਵੀ ਉਪਰੋਕਤ ਦੱਸੇ ਗਏ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਮਿਲਦੇ ਜੁਲਦੇ ਹਨ।

4. ਟਿੱਡੀ-ਦਲ ਦੇ ਅਸਰ ਹੇਠ ਆਈਆਂ ਫਸਲਾਂ ਨੂੰ ਸੰਕਟ-ਕਾਲ ਆਧਾਰ ਤੇ ਬਚਾਉਣਾ—ਕੁਝ ਹੀ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਭਾਰਤੀ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਖੋਜ ਸੰਸਥਾ ਵਿਚ ਇਹ ਪਤਾ ਲਗਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਨਿੰਮ ਦੀ ਗਿਰੀ ਤੋਂ ਮਾਰੂਥਲ ਟਿੱਡੀ-ਦਲ ਲਈ ਨਾ ਖਾ ਸਕਣਯੋਗ ਪਦਾਰਥ ਬਣਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਜੇਕਰ 0.1% ਨਿੰਮ ਦੀ ਗਿਰੀ ਦਾ ਘੋਲ ਕਿਸੇ ਵੀ ਫਸਲ ਤੇ ਸਪੇਅ ਕਰ ਦਿਤਾ ਜਾਏ ਤਾਂ ਇਸ ਨਾਲ ਉਹ ਫਸਲ ਤਿੰਨ ਹਫ਼ਤਿਆਂ ਲਈ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਖੋਜ ਨਾਲ ਕਾਸ਼ਤਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਅਜਿਹਾ ਸਾਧਨ ਮਿਲ ਗਿਆ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਹ ਫਸਲਾਂ ਦੀ ਤਬਾਹੀ ਰੋਕ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਪੈਸਟ ਕੰਟਰੋਲ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਟਿੱਡੀ-ਦਲ ਦੇ

ਸਮੂਹਾਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਜਣਨ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿਚ ਹਵਾ ਤੋਂ ਜਾਂ ਜ਼ਮੀਨ ਤੇ ਕੀਟਨਾਸ਼ਕਾਂ ਦੀ ਸਪ੍ਰੇਅ ਕਰਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਾਧੇ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਜਿਹੇ ਅਹਿਮ ਕੰਮ ਵਿਚ ਜੁਟੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ।

ਹ. ਪੁ.—ਇਨਸੈਕਟ ਪੈਸਟ ਆਫ ਕਰਾਪਸ— ਐਸ. ਪ੍ਰਯਾਨ : 1

ਟਿਡੋ : ਵੇਖੋ, ਟੀਡਾ

ਟਿਡੋਰੀ : ਇਹ ਇੰਡੋਨੇਸ਼ੀਆ ਦੇ ਮੇਲੱਕਾ ਜਾਂ ਸਪਾਈਸ-ਦੀਪਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਦੀਪ ਹੈ ਜੋ ਟਰਨਾਟੀ ਦੀਪ ਤੋਂ 1.5 ਕਿ. ਮੀ. ਦੱਖਣ ਵੱਲ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਦੀਪ ਦਾ ਕੁੱਲ ਖੇਤਰਫਲ 118 ਵ. ਕਿ. ਮੀ. (45 ਵ. ਮੀਲ) ਹੈ। ਟਿਡੋਰੀ ਹੈਲਮਾਹਾਰਾ (Halmahera) ਦੇ ਪੱਛਮੀ ਤੱਟ ਤੋਂ ਪਹੁੰਚ ਕਰਕੇ ਸਥਿਤ ਅਤੇ ਮਾਲੂਕੂ (Maluku) ਪ੍ਰਾਂਤ ਦੇ ਹੈਲਮਾਹਾਰਾ ਜੈਂਗਾਹ (Jengah) ਦਾ ਕੁਝ ਹਿੱਸਾ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਦੀਪ ਦੇ ਉੱਤਰੀ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ਤੱਟ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਕੁਝ ਪੱਧਰੀ ਧਰਤੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ਪਰ ਇਸ ਦੇ ਦੱਖਣੀ ਅੱਧ ਵਿਚ 1730 ਮੀ. ਉੱਚੀ, ਇਕ ਬੇਹਰਕਤ ਜਵਾਲਾਮੁਖੀ ਚੋਟੀ ਹੈ ਜਿਸ ਦੀਆਂ ਹੇਠਲੀਆਂ ਉਪਜਾਊ ਢਲਾਣਾਂ ਉੱਤੇ ਉਸ਼ਣਖੰਡੀ ਜੰਗਲ ਹਨ ਅਤੇ ਫਸਲਾਂ ਵੀ ਉਗਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਕਾਹਵਾ, ਫਲ, ਤੇਮਾਕੂ ਅਤੇ ਗਰਮ ਮਸਾਲੇ ਆਦਿ ਮੁੱਖ ਹਨ।

ਟਿਡੋਰੀ ਦੇ ਲੋਕ ਬਹੁਤਾ ਕਰਕੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹਨ ਅਤੇ ਪਪੂਈ (Papuan) ਭਾਸ਼ਾ ਨਾਲ ਮਿਲਦੀ-ਜੁਲਦੀ ਇਕ ਭਾਸ਼ਾ ਬੋਲਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਦੀਪ ਕਿਸੇ ਸਮੇਂ ਇਕ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਸਲਤਨਤ ਦਾ ਘਰ ਸੀ। ਇਹ ਸੋਲੂਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਪੁਰਤਗਾਲੀਆਂ ਅਤੇ ਸਪੇਨੀਆਂ ਦੇ ਅਧੀਨ ਰਿਹਾ ਅਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ 17 ਵੀਂ ਸਦੀ ਤੋਂ 20 ਸਦੀ ਦੇ ਮੱਧ ਤੱਕ, ਸੁਤੰਤਰ ਇੰਡੋਨੇਸ਼ੀਆ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣਨ ਤੀਕ, ਇਹ ਬਹੁਤ ਸਮਾਂ ਡੱਚ ਹਕੂਮਤ ਅਧੀਨ ਹੀ ਰਿਹਾ।

0°41' ਉ. ਵਿਥ.; 127°24' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਅਮੈ. 26 : 736; ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 11: 760

ਟਿਨਾਨ ਦੀਪ (Tinian) : ਇਹ ਪੱਛਮੀ ਸ਼ਾਂਤਮਹਾ-ਸਾਗਰ ਦੇ ਦੱਖਣੀ ਮੈਰੀਐਨਾ ਦੀਪ-ਸਮੂਹ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਦੀਪ ਹੈ ਜੋ ਸਾਈਪਾਨ ਦੀਪ ਦੇ ਇਕ ਦਮ ਦੱਖਣ-ਪੱਛਮੀ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿਚ ਸਥਿਤ ਹੈ। 21 ਕਿ. ਮੀ. ਲੰਬਾ ਅਤੇ 10 ਕਿ. ਮੀ. ਚੌੜਾ ਇਹ ਟਾਪੂ 101 ਵ. ਕਿ. ਮੀ. ਰਕਬੇ ਵਿਚ ਫੈਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਟਿਨਾਨ ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਸ਼ਾਂਤਮਹਾਸਾਗਰ ਦੇ ਨਿਆਸ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਦਾ ਇਕ ਹਿੱਸਾ ਹੈ। ਦੂਜੇ ਸੰਸਾਰ-ਯੁੱਧ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਹ ਜਾਪਾਨ ਦੇ ਕਬਜ਼ੇ ਵਿਚ ਸੀ ਉਸ ਸਮੇਂ ਇਹ ਗੰਨਾ ਉਗਾਉਣ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਸੈੱਸ ਕਰਨ ਦਾ ਇਕ ਉੱਘਾ ਕੇਂਦਰ ਸੀ। ਸੰਨ 1944 ਵਿਚ ਅਮਰੀਕੀ ਫੌਜਾਂ ਨੇ ਇਸ ਉੱਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ। ਦੂਜੇ ਸੰਸਾਰ-ਯੁੱਧ ਵਿਚ ਇਹ ਅਮਰੀਕਾ ਦੀ ਹਵਾਈ ਸੈਨਾ ਦਾ ਇਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹਵਾਈ ਅੱਡਾ ਸੀ। ਅਗਸਤ, 1945 ਵਿਚ ਜਾਪਾਨ ਦੇ ਨਾਗਾਸਾਕੀ ਅਤੇ ਹੀਰੋਸ਼ੀਮਾ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਉੱਤੇ ਬੰਬ ਸੁੱਟਣ ਵਾਲੇ ਜਹਾਜ਼ ਇਸੇ ਅੱਡੇ ਤੋਂ ਹੀ ਉਡਾਏ ਗਏ ਸਨ।

ਦੀਪ ਦੇ ਆਰਥਿਕ ਸਾਧਨ ਬਹੁਤ ਸੀਮਿਤ ਹਨ। ਇਥੇ ਕੁਝ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਦੀ ਕਾਸ਼ਤ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜੋ ਗਵਾਮ (Guam) ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਭੇਜੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਮਾਸ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਗਊਆਂ ਵੀ ਪਾਲੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਦੀਪ ਦੀ ਦੱਖਣ-ਪੱਛਮੀ ਹੱਦ ਉੱਤੇ ਇਸੇ ਹੀ ਨਾਂ ਦਾ ਪਿੰਡ ਹੈ।

ਆਬਾਦੀ - 866 (1980)

15°00' ਉ. ਵਿਥ. ; 145°38' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 11: 788; ਐਨ. ਅਮੈ. 26 : 772

ਟਿਨ ਸਟੋਨ : ਵੇਖੋ, ਕੈਸਿਟੇਰਾਈਟ

ਟਿਨਕੈਨ ਦੀਪ : ਇਸ ਨੂੰ ਨੀਉਫੀਓ (Niuafoofu) ਦੀਪ ਵੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਦੱਖਣੀ ਸ਼ਾਂਤ-ਮਹਾਸਾਗਰ ਦੇ ਟਾਂਗਾ ਟਾਪੂ-ਸਮੂਹਾਂ ਤੋਂ ਹਟਵਾਂ ਇਹ ਦੀਪ ਫਿਜੀ ਅਤੇ ਸਮੋਆ (Samoa) ਦੀਪਾਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਜਿਹੇ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੀਪ ਨੇ ਸਮੁੰਦਰ ਹੇਠਲੇ ਜਵਾਲਾਮੁਖੀ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਚੇ ਹਿੱਸਿਆਂ ਨੂੰ ਮੱਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਟਾਪੂ ਨੂੰ ਆਲੇ ਦੁਆਲਿਆਂ ਸਿੱਧੇ ਕੰਢਿਆਂ ਵਾਲੀ ਜਵਾਲਾਮੁਖੀ ਝੀਲ ਨੇ ਘੇਰਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਫਲਸਰੂਪ ਇਸ ਟਾਪੂ ਦੇ ਕੰਢੇ ਕੋਈ ਵੀ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਲੰਗਰਗਾਹ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ। ਇਸੇ ਕਾਰਨ ਇਥੋਂ ਦੇ ਬਰਤਾਨਵੀ ਵਪਾਰਕ ਚੌਕੀ ਦੇ ਮੁਖੀ ਨੇ ਡਾਕ ਅਤੇ ਹੋਰ ਕਾਗਜ਼-ਪੱਤਰ ਆਦਿ ਨੂੰ ਜਹਾਜ਼ਾਂ ਵਿਚ ਲੱਦਣ ਤੇ ਲਾਹੁਣ ਲਈ ਬਿਸਕੁਟਾਂ ਵਾਲੇ ਟੀਨ ਦੇ ਮਜ਼ਬੂਤ ਪੀਪਿਆਂ ਵਿਚ ਬੰਦ ਕਰਕੇ ਦੂਰੋਂ ਸੁੱਟਣ ਦੀ ਤਰਕੀਬ ਚਾਲੂ ਕੀਤੀ। ਸੰਨ 1946 ਵਿਚ ਇਕ ਭਿਆਨਕ ਜਵਾਲਾਮੁਖੀ ਦੇ ਫਟ-ਜਾਣ ਕਰਕੇ ਇਥੋਂ ਦੀ ਵਸੋਂ ਤਬਾਹ ਹੋ ਗਈ ਅਤੇ ਇਥੋਂ ਦੇ 1300 ਵਾਸਿੰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਇਥੋਂ ਬਾਹਰ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਪਰ 1958 ਈ. ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਲ. 200 ਵਿਅਕਤੀ ਜਿਦ ਨਾਲ ਫਿਰ ਇਥੇ ਵਾਪਸ ਆ ਕੇ ਰਹਿਣ ਲੱਗ ਪਏ। ਆਪਣੇ ਹੋਰਨਾਂ ਕਾਰੋਬਾਰਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਕਾਗਜ਼-ਪੱਤਰਾਂ ਆਦਿ ਲਈ ਪੀਪਾ-ਡਾਕ ਸਿਸਟਮ ਫਿਰ ਤੋਂ ਚਾਲੂ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.—ਲਾਂ. ਡਿ. ਜਗ. 419

ਟਿਨਟਰਨ ਐਬੋ : ਦੱਖਣ-ਪੱਛਮੀ ਇੰਗਲੈਂਡ ਵਿਚ ਮਾਨਮਥ ਦੇ ਦੱਖਣ ਵੱਲ ਵਾਈ ਦਰਿਆ ਦੇ ਪੱਛਮੀ ਕੰਢੇ ਤੇ ਬਹੁਤ ਹੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਖੰਡਰਾਤ ਹਨ। ਸੰਨ 1131 ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਖੰਡਰਾਂ ਦੀ ਬੁਨਿਆਦ ਵਾਲਟਰ-ਡੀ-ਕਲੇਰ (Walter-de-cnare) ਨੇ ਫਰਾਂਸ ਤੋਂ ਆਏ ਸਿਸਤਰੂਨੀ ਸਾਧੂਆਂ ਲਈ ਰੱਖੀ। ਸੰਨ 1220 ਤੋਂ 1287 ਦੇ ਦਰਮਿਆਨ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਇਕ ਬਿਨਾਂ ਛੱਤ ਦਾ ਗਿਰਜਾ ਅਜੇ ਤੱਕ ਮੌਜੂਦ ਹੈ। ਚੌਦਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਇਸਦੀ ਉਸਾਰੀ ਲਗਭਗ ਪੂਰੀ ਹੋ ਗਈ। ਸੰਨ 1537 ਵਿਚ ਹੈਨਰੀ ਅੱਠਵੇਂ ਦੇ ਰਾਜਕਾਲ ਵਿਚ ਦੂਜੇ ਛੋਟੇ ਇਸਾਈ ਮੱਠਾਂ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਸਨੂੰ ਵੀ ਤੋੜ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਇਸਦੀ ਜਾਇਦਾਦ ਨੂੰ ਚੈਪਸਟੋ ਦੇ ਲਾਰਡ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਸੰਨ 1900 ਵਿਚ ਇਸਨੂੰ ਖਰੀਦ ਲਿਆ ਅਤੇ ਤਦ ਤੋਂ ਉਸਦੀ ਦੇਖ-ਰੇਖ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਹਕੂਮਤ ਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਗਿਰਜੇ ਦਾ ਆਕਾਰ ਸੂਲੀਨੁਮਾ ਹੈ। ਇਸਦਾ ਵਿਚਲਾ ਭਾਗ ਢਹਿ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। ਆਰੰਭਕ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਕਾਲ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਗਾਥਿਕ ਕਾਲ ਵਿਚ ਬੋੜੇ ਸਮੇਂ ਲਈ ਪ੍ਰਚੱਲਤ ਇਸ ਭਵਨ ਨਿਰਮਾਣ ਸ਼ੈਲੀ ਦੇ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਨਮੂਨੇ ਅਜੇ ਤੱਕ ਸੰਭਾਲੇ ਪਏ ਹਨ। ਮੱਠ ਅਤੇ ਮੱਠ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਦੂਜੀਆਂ ਇਮਾਰਤਾਂ ਇਸ ਗਿਰਜੇ ਦੇ ਉਤਰੀ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ਹਨ। ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦੇ ਜਗਤ-ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਕਵੀ ਵਰਡਸਵਰਥ ਨੇ ਆਪਣੀ ਅੰਤਲੀ ਕਵਿਤਾ 'ਲਿਰੀਕਲ ਬੈਲੇਡਜ਼' (1798) ਵਿਚ ਐਬੋ ਦੇ ਖੰਡਰਾਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਐਨਾ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸਨੂੰ ਸਦਾ ਲਈ ਯਾਦਗਾਰੀ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 11 : 798; ਐਨ. ਅਮੈ. 26: 772

ਟਿਨਟੋਰੈਟੋ : ਇਟਲੀ ਦੇ ਇਸ ਚਿੱਤਰਕਾਰ ਦਾ ਜਨਮ 1518 ਈ. ਵਿਚ ਵੀਨਿਸ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਦਾ ਪੂਰਾ ਨਾਂ ਜਾਕੋਪੋ ਰੋਬਸਤੀ ਸੀ। ਇਹ ਪੁਨਰ-ਜਾਗ੍ਰਤੀ ਯੁੱਗ ਦਾ ਉੱਘਾ ਕਲਾਕਾਰ ਸੀ। ਕੁਝ ਸਮਾਂ ਇਸਨੇ ਟਿਟਿਆਨ ਪਾਸ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਪਰ ਮੁੱਖ ਤੌਰ ਤੇ ਇਸਨੇ ਸਵੈ-ਸਿੱਖਿਆ ਹੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਸੰਨ 1539 ਤਕ ਇਹ ਸੁਤੰਤਰ ਤੌਰ ਤੇ ਚਿੱਤਰਕਾਰੀ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਇਸਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਦੇ ਚਿੱਤਰਾਂ ਤੇ ਵੀਨਿਸ ਦਾ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੈ। ਇਹ ਮਾਈਕਲ ਐਂਜਿਲੋ ਅਤੇ ਟਿਟਿਆਨ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋਇਆ ਜੋ ਕਿ ਇਸਦੇ ਚਿੱਤਰਾਂ 'ਐਡਮ ਐਂਡ ਈਵ Cain and Abel (1550-53) Madonne-de-Camerlinghi (ਲ. 1567) ਆਦਿ ਤੋਂ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸਨੇ ਆਪਣੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਵੀਨਿਸ ਦੇ ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੇ ਚਿੱਤਰ ਬਣਾਏ। ਇਸਦੇ ਵਧੇਰੇ ਚਿੱਤਰਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ

ਟਿਨਟੋਰੈਟੋ

ਧਾਰਮਕ ਹੈ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕਈ ਬਹੁਤ ਵੱਡੇ ਆਕਾਰ ਵਿਚ ਹਨ। ਇਸਨੇ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ, ਬੁੱਤਾਂ, ਅਲੱਗ-ਅਲੱਗ ਢੰਗ ਦੇ ਮੋਮ ਦੇ ਬੁੱਤਾਂ ਤੋਂ ਰੇਖਾ-ਚਿੱਤਰ ਬਣਾਏ। ਇਸ ਦੇ ਰੇਖਾ-ਚਿੱਤਰ ਥੋੜ੍ਹੀ ਮਾਤਰਾ ਵਿਚ ਹੀ ਬਚੇ ਹਨ। ਇਸ ਨੇ ਕਈ ਗਿਰਜਿਆਂ ਅਤੇ ਮਹਿਲਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਮੁਹਰਾਕਸ਼ੀਆਂ ਨਾਲ ਸਜਾਇਆ। ਟਿਟਿਆਨ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਇਸ ਦੀਆਂ ਬਣਾਈਆਂ ਤਸਵੀਰਾਂ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਘੱਟ ਹੈ ਪਰ ਬਜ਼ੁਰਗ ਆਦਮੀਆਂ ਦੀਆਂ ਬਣਾਈਆਂ ਇਸ ਦੀਆਂ ਤਸਵੀਰਾਂ ਨਾ ਭੁਲਾਈਆਂ ਜਾਣ ਵਾਲੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ 'ਬੀਅਰਡਿਡ ਮੈਨ ਵਿਦ ਫਰ' ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ 'ਓਲਡਮੈਨ' ਤੀਕ। ਇਸ ਦੇ ਕਈ ਚਿੱਤਰ 1577 ਈ. ਵਿਚ ਅੱਗ ਨਾਲ ਤਬਾਹ ਹੋ ਗਏ। ਇਸ ਦੇ ਅਗਲੇ 20 ਸਾਲਾਂ ਦੇ ਚਿੱਤਰਾਂ ਤੋਂ ਅਨੁਭਵ-ਅਤੀਤ ਅਤੇ ਅਲੌਕਿਕਤਾ, ਰੋਸ਼ਨੀ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ, ਰੰਗ ਆਦਿ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਵੀਨਿਸ ਦੇ Scuole Granda di S. Rocco ਦੇ ਦੋ ਹਾਲਾਂ ਲਈ ਬਣਾਈ 60 ਚਿੱਤਰਾਂ ਦੀ ਇਸਦੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਲੜੀ ਨੂੰ 1577 ਤੋਂ 1588 ਈ. ਵਿਚਕਾਰ ਲਗਾਇਆ ਗਿਆ। ਇਹ ਆਪਣੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਸੀ। ਇਸ ਨੇ 'ਡਾੱਜਿਜ਼ ਪੈਲੇਸ' ਲਈ ਕਈ ਮਿਥਿਹਾਸਕ ਅਤੇ ਤਮਸੀਲੀ ਚਿੱਤਰ ਬਣਾਏ। ਸੰਨ 1590 ਵਿਚ ਜਦੋਂ ਇਹ 72 ਸਾਲ ਦਾ ਸੀ ਇਸ ਨੇ 'ਡਾੱਜਿਜ਼ ਪੈਲੇਸ' ਲਈ ਇਕ ਵੱਡਾ ਚਿੱਤਰ 'ਪੈਰਾਡਾਈਸ' ਬਣਾਇਆ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਤੋਂ ਕਈ ਛੋਟੇ ਚਿੱਤਰਕਾਰਾਂ ਤੋਂ ਮੁਕਾਬਲਾ ਜਿੱਤਿਆ।

ਵੀਨਿਸ ਵਿਖੇ ਇਸ ਦੀ ਕਲਾ ਨੂੰ 173 ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸਲਾਹਿਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਨੇ ਧਾਰਮਕ, ਮਿਥਿਹਾਸਕ ਅਤੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਤੇ ਕਈ ਚਿੱਤਰ ਬਣਾਏ, ਜਿਵੇਂ 'ਮੈਡੋਨਾ ਐਂਡ ਚਾਈਲਡ ਵਿਦ ਸਿਕਸ ਸੇਂਟਸ' (1540), '14 ਸੀਲਿੰਗ ਪੇਟਿੰਗਜ਼' (ਲ. 1540) 'ਕ੍ਰਾਈਸਟ ਵਾਸ਼ਿੰਗ ਦੀ ਫੀਟ ਆਫ਼ ਦੀ ਅਪਾਸਲਜ਼' (1547) 'ਦੀ ਫ਼ਾਈਡਿੰਗ ਆਫ਼ ਮੋਜ਼ਿਜ਼' (1555), 'ਕਰੂਸੀਫਿਕੇਸ਼ਨ' (1565) ਆਦਿ। ਦੀ ਲਾਸਟ ਸਪਰ (1594) ਇਸ ਦਾ ਸ਼ਾਹਕਾਰ ਸੀ। ਐਨਟੂਮੈਂਟ ਇਸ ਦਾ ਆਖਰੀ ਚਿੱਤਰ ਸੀ ਜੋ ਇਸਨੇ 1594 ਵਿਚ ਬਣਾਇਆ। ਟਿਨਟੋਰੈਟੋ ਨੇ ਕਈ ਪੋਰਟ੍ਰੇਟ ਵੀ ਬਣਾਏ, ਜਿਵੇਂ ਪੋਰਟ੍ਰੇਟ ਆਫ਼ ਏ ਯੰਗ ਮੈਨ (1545) 'ਸੈਲਫ਼ ਪੋਰਟ੍ਰੇਟ' (ਲ. 1546), 'ਪੋਰਟ੍ਰੇਟ ਆਫ਼ ਏ ਮੈਨ' (1547), 'ਪੋਰਟ੍ਰੇਟ ਆਫ਼ ਏ ਵੋਮੈਨ ਇਨ ਬਲੈਕ' (ਲ. 1553), 'ਪੋਰਟ੍ਰੇਟ ਆਫ਼ ਏ ਜਾਕੋਪੋ ਸਾਨਸੇਵੀਨੋ' (ਲ. 1556), ਆਦਿ।

31 ਮਈ, 1594 ਨੂੰ ਵੀਨਿਸ ਵਿਖੇ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਮੈਡੋਨਾ ਡੈਲ ਓਰਤੋ ਦੇ ਗਿਰਜੇ ਵਿਚ ਦਫ਼ਨਾਇਆ ਗਿਆ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮੈ. 18:433; ਐਨ. ਅਮੈ. 26 : 642 ; ਕੋਲ. ਐਨ. 18: 379; ਚੈਬ. ਐਨ. 13: 660

ਟਿਨ ਪਲੇਟ ਅਤੇ ਟਰਨ ਪਲੇਟ : ਟਿਨ ਪਲੇਟ ਵਪਾਰਕ ਤੌਰ ਤੇ ਸ਼ੁੱਧ ਟਿਨ ਦੀ ਪਤਲੀ ਤਹਿ ਚੜ੍ਹੀ ਹੋਈ ਨੀਮ-ਕਾਰਬਨ ਸਟੀਲ ਦੀ ਸ਼ੀਟ ਜਾਂ ਪੱਤਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹ ਸਟੀਲ ਵਰਗਾ ਮਜ਼ਬੂਤ ਅਤੇ ਟਿਨ ਵਰਗਾ ਖੋਰ ਪ੍ਰਤੀਰੋਧਕ, ਜੁੜਨਯੋਗਤਾ ਤੇ ਵਧੀਆ ਦਿੱਖ ਵਾਲਾ ਇਕ ਸਸਤਾ ਪਦਾਰਥ ਉਪਲੱਬਧ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਰੋਲਿੰਗ ਕਰਕੇ ਨਰਮ ਸਟੀਲ ਦੀ 0. 254 ਮਿ. ਮੀ. ਮੋਟੀ, ਪਤਲੀ ਪਲੇਟ ਬਣਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਪਿਘਲੀ ਹੋਈ ਧਾਤ ਵਿਚ ਡਬੋਕੇ ਜਾਂ ਬਿਜਲੀ-ਨਿਖੇਪ ਰਾਹੀਂ ਸ਼ੁੱਧ ਟਿਨ ਦੀ ਤਹਿ ਚੜ੍ਹਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਟਿਨ ਦੀ ਤਹਿ ਦੀ ਮੋਟਾਈ ਦੇ ਲਿਹਾਜ਼ ਨਾਲ ਟਿਨ-ਪਲੇਟ ਅਨੇਕਾਂ ਗਰੇਡਾਂ ਵਿਚ ਮਿਲਦੀ ਹੈ।

ਟਿਨ ਪਲੇਟ ਦੀ ਆਧਾਰ ਸ਼ੀਟ ਨੂੰ ਗਰਮ ਕਰਕੇ ਲਗਾਤਾਰ ਗਰਮ ਹਲਕੇ ਗੰਧਕ ਦੇ ਤੇਜ਼ਾਬ ਵਿਚ ਡੁਬੋ ਕੇ ਰੱਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਠੰਢੀ ਹੋ ਕੇ 0. 254 ਮਿ. ਮੀ. ਤਿਆਰ ਮੋਟੀ ਰਹਿ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਲੋੜੀਂਦੀ ਕਠੋਰਤਾ ਤੇ ਸਤ੍ਹਾ ਦੀ ਸਫ਼ਾਈ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਅਨੀਲੀਕਰਨ ਅਤੇ ਪਾਣੀ ਚੜ੍ਹਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਟਿਨ ਦੀ ਤਹਿ ਚੜ੍ਹਾਉਣ ਲਈ ਪਿਘਲੀ ਹੋਈ ਟਿਨ ਵਿਚ ਹਾੱਟ ਡਿਪਿੰਗ ਜਾਂ ਟਿਨ ਵਾਲੇ ਬਿਜਲ ਅਪਘਟਨਸ਼ੀਲ ਪਦਾਰਥ ਨਾਲ ਬਿਜਲਈ ਮੁਲੰਮਾ ਵਿਧੀ ਵਰਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਲਗਭਗ 30% ਹਾੱਟ ਡਿਪਿੰਗ ਅਤੇ 70% ਬਿਜਲਈ ਮੁਲੰਮਾ ਨਾਲ ਟਿਨ ਪਲੇਟ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਟਿਨ ਪਲੇਟ ਖਿਚੀਣਯੋਗ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਬਿਨਾਂ ਟੁੱਟੇ ਤੋਂ ਆਸਾਨੀ ਨਾਲ ਮੋੜਕੇ ਤੇ ਵਲਕੇ ਪੇਚੀਦਾ ਸ਼ਕਲਾਂ ਵਿਚ ਬਦਲਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਤਹਿ ਬਹੁਤ ਹੀ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚਿਪਕਵੀਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਕਿ ਮੂਲ ਧਾਤ ਨਾਲੋਂ ਉੱਕਾ ਹੀ ਉੱਖੜਦੀ ਜਾਂ ਉਤਰਦੀ ਨਹੀਂ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਖੋਰ ਆਦਿ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਅੰਦਰ ਭਰੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਖਾਦ ਵਸਤਾਂ ਇਸ ਉੱਤੇ ਅਸਰ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀਆਂ। ਇਸ ਤਹਿ ਕਾਰਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਸਾਨੀ ਨਾਲ ਜੌੜਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਉੱਤੇ ਸੋਹਣੇ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਬਣਾਏ ਜਾਂ ਰੰਗ ਆਦਿ ਚੜ੍ਹਾਏ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਟਿਨ ਪਲੇਟ ਦੇ ਵੱਖ ਵੱਖਰੀਆਂ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਕੰਮਾਂ ਲਈ ਅਨੇਕਾਂ ਲਾਭ ਹਨ। ਹਾੱਟ ਡਿਪਡ ਟਿਨ ਪਲੇਟ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਵਧੇਰੇ ਖੋਰ ਪਾਉਣ ਵਾਲੇ ਜਾਂ

ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਖੁਰਾਕ ਪੈਕ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਬਰਤਨਾਂ ਲਈ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਮੋਟੀ ਤਹਿ ਵਾਲੀ ਟਿਨ ਪਲੇਟੋ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਹਾਰਡਵੇਅਰ ਬਰਤਨ, ਖਿਡੌਣਿਆਂ, ਰਸੋਈ ਦੇ ਬਰਤਨਾਂ ਅਤੇ ਗੈਸ ਮੀਟਰਾਂ ਲਈ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਟਰਨ ਪਲੇਟ 25% ਟਿਨ ਵਾਲੀ ਲੈਂਡ-ਟਿਨ ਮਿਸ਼ਰਿਤ ਧਾਤ ਦੀ ਹੱਟ ਡਿਪ ਵਿਧੀ ਨਾਲ ਤਹਿ ਚੜ੍ਹੀ ਸਟੀਲ ਜਾਂ ਲੋਹੇ ਦੀ ਸ਼ੀਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਦੋ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸ਼ਾਰਟ ਟਰਨ ਅਤੇ ਲਾਂਗ ਟਰਨ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਸ਼ਾਰਟ ਟਰਨ ਛੋਟੀ ਰੋਜ਼ ਵਾਲੀਆਂ ਛੋਟੇ ਸਾਈਜ਼ ਦੀਆਂ ਸ਼ੀਟਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਉੱਤੇ ਕਾਫੀ ਮੋਟੀ ਤਹਿ ਚੜ੍ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਆਮ ਕਰਕੇ ਛੱਤਾਂ ਲਈ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਲਾਂਗ ਟਰਨ ਸ਼ੀਟਾਂ 61 ਸੈਂ. ਮੀ. \times 152.4 ਸੈਂ. ਮੀ. (24' \times 60') ਸਾਈਜ਼ ਦੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਜਿਹੜੀਆਂ ਅਨੇਕਾਂ ਮੋਟਾਈਆਂ ਵਿਚ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਉੱਤੇ ਬਹੁਤ ਹੀ ਪਤਲੀ ਜਿਹੀ ਤਹਿ ਚੜ੍ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਟਰਨ ਪਲੇਟ ਦਾ ਕੋਈ ਵੀ ਆਕਾਰ ਅਖਤਿਆਰ ਕਰ ਸਕਣ ਦਾ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਗੁਣ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਛੱਤਾਂ ਲਈ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਅੱਟੋਮੋਬੀਲ ਗੈਸਲੀਨ ਟੈਂਕਾਂ ਜਾਂ ਹੋਜਾਂ, ਫਾਇਰ ਪਰੂਫ਼ ਦਰਵਾਜ਼ਿਆਂ, ਦਰਵਾਜ਼ਿਆਂ ਦੇ ਫਰੇਮਾਂ ਅਤੇ ਤਾਬੂਤਾਂ ਜਾਂ ਗਹਿਣਿਆਂ ਦੇ ਬਕਸਿਆਂ ਦੀਆਂ ਦੀਵਾਰਾਂ ਆਦਿ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਇਸ ਨੂੰ ਆਦਰਸ਼ਕ ਪਦਾਰਥ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਵਧੇਰੇ ਵਰਤੋਂ ਰੇਗ, ਵਾਂਗਣ ਤੇਲ ਅਤੇ ਗੈਸ ਆਦਿ ਡੱਬਾ-ਬੰਦ ਕਰਨ ਲਈ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਥਿ. 22: 237; ਵਾ. ਨਾਂ. ਸ. ਐਨ. : 1824

ਟਿਨਬਰਜਾਨ, ਜਾਨ : ਇਸ ਡੱਚ ਅਰਥ-ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਦਾ ਜਨਮ 12 ਅਪ੍ਰੈਲ, 1903 ਨੂੰ ਹੋਰਾ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਇਸਨੇ ਗਣਿਤ-ਵਿਦਿਆ ਅਤੇ ਅੰਕੜਾ-ਵਿਗਿਆਨ ਨੂੰ ਆਰਥਿਕ ਸਿਧਾਂਤ ਨਾਲ ਮਿਲਾਉਣ ਦੀ ਪਹਿਲ ਕੀਤੀ। ਲੰਡਨ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਤੋਂ ਭੌਤਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਵਿਚ ਡਾਕਟਰੇਟ ਦੀ ਡਿਗਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਮਗਰੋਂ ਸੰਨ 1929 ਤੋਂ 1945 ਈ. ਤੱਕ ਇਹ ਡੱਚ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਆਰਥਿਕ ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ ਇਕਾਈ ਦੇ ਸੈਂਟਰਲ ਬੀਊਰੋ ਆਫ਼ ਸਟੈਟਿਸਟਿਕਸ ਵਿਚ ਰਿਹਾ। ਸੰਨ 1936-38 ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਇਹ ਲੀਗ ਆਫ਼ ਨੇਸ਼ਨਜ਼ ਲਈ ਵਪਾਰ ਚੱਕਰ ਬੇਜ਼ ਮਾਹਿਰ ਅਤੇ 1945-55 ਦੌਰਾਨ ਨੈਸ਼ਨਲ ਸੈਂਟਰਲ ਪਲੈਨਿੰਗ ਬੀਊਰੋ ਦਾ ਡਾਇਰੈਕਟਰ ਰਿਹਾ। ਸੰਨ 1933 ਵਿਚ ਰਾਟਰਡੈਮ ਸਕੂਲ ਆਫ਼ ਇਕਨਾਮਿਕਸ ਵਿਖੇ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਲੱਗਿਆ।

ਅਰਥ-ਮਿਤੀ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਇਸ ਦਾ ਬਹੁਤ ਯੋਗਦਾਨ ਹੈ। ਇਸਦੀ ਮੁੱਢਲੀ ਕਿਰਤ ਵਿਚੋਂ ਭੌਤਿਕ-ਵਿਗਿਆਨ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਸਪਸ਼ਟ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਸਮਕਾਲੀ ਪ੍ਰਭਾਵਿਕ ਸਮਕਰਨ ਦੀ ਪੱਧਤੀ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਸਮੁੱਚੇ ਢਾਂਚੇ ਨੂੰ ਬਣਾਉਣ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿਚ ਇਸਨੇ ਲੇਖ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤੇ। ਨੀਦਰਲੈਂਡ ਦੀ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਇਸਦੀ ਪਹਿਲੀ ਮੁਕੰਮਲ ਘੋਖ ਸੀ। ਇਸ ਉਪਰੰਤ ਇਸਨੇ ਲੀਗ ਆਫ਼ ਨੇਸ਼ਨਜ਼ ਲਈ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਦੀ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਦੀ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹੀ ਘੋਖ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਵੱਲੋਂ ਵਰਤੀ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਅਰਥ-ਸ਼ਾਸਤਰ ਅਤੇ ਅੰਕੜਾ-ਸ਼ਾਸਤਰ ਦੀ ਸ਼ੈਲੀ ਭਾਵੇਂ ਆਧੁਨਿਕ ਪੱਧਰ ਅਨੁਸਾਰ ਸਰਲ ਹੈ ਪਰ ਇਸ ਦੀ ਕਿਰਤ ਇਕ ਨਮੂਨੇ ਵਜੋਂ ਆਧਾਰ ਤਿਆਰ ਕਰਦੀ ਹੈ ਇਹ ਸ਼ੈਲੀ ਅੱਜ ਸਾਰੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਪ੍ਰਚੱਲਤ ਹੈ।

ਦੂਜੇ ਵਿਸ਼ਵ-ਯੁਧ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਸਦੀ ਕਿਰਤ ਡੱਚ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਆਰਥਿਕ ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ ਦਾ ਆਧਾਰ ਬਣੀ। ਇਸਨੇ ਆਰਥਿਕ ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ ਦੇ ਅਰਥ-ਮਿਤੀ ਸਿਧਾਂਤ ਵਿਚ ਉਦੇਸ਼ (Target) ਅਤੇ ਸਾਧਨ (Instrument) ਸੰਕਲਪ ਦਾ ਉੱਘਾ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ।

ਸਮੂਹਿਕ ਅਰਥ-ਮਿਤੀ ਢਾਂਚੇ ਨੂੰ ਬਣਾਉਣ ਅਤੇ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਅਤੇ ਨਵੀਆਂ ਯੋਜਨਾਬੰਦ ਤਕਨੀਕਾਂ ਨੂੰ ਉੱਨਤ ਕਰਨ ਸਮੇਤ ਇਸਨੇ ਵਪਾਰਕ ਚੱਕਰ ਦਾ ਗਣਿਤਕ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ, ਆਮਦਨ ਵੰਡ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ, ਆਰਥਿਕ ਉੱਨਤੀ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ, ਆਦਿ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਤੇ ਵੀ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਲਿਖਿਆ ਹੈ।

ਇਹ ਯੂਨਾਈਟਿਡ ਨੇਸ਼ਨਜ਼ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਡਿਵੈਲਪਮੈਂਟ ਪਲੈਨਿੰਗ ਵਿਭਾਗ ਦਾ ਚੇਅਰਮੈਨ ਰਿਹਾ। ਭਾਰਤ, ਚਿੱਲੀ, ਤੁਰਕੀ ਸਮੇਤ ਇਸਨੇ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਕਈ ਭਾਗਾਂ ਵਿਚ 20 ਤੋਂ ਵੀ ਵੱਧ ਆਰਥਿਕ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਖੁਲ੍ਹਵਾਈਆਂ। ਸੰਨ 1969 ਵਿਚ ਇਸਨੂੰ ਨਾਰਵੇ ਦੇ ਰੈਗਨੇਰ ਫ੍ਰਿਸ ਨਾਲ ਸੰਯੁਕਤ ਰੂਪ ਵਿਚ ਨੋਬਲ ਪੁਰਸਕਾਰ ਮਿਲਿਆ।

ਸਟੈਟਿਸਟਿਕਲ ਟੈਸਟਿੰਗ ਆਫ਼ ਬਿਜਨੈਸ ਸਾਈਕਲਜ਼ (1938) ਸ਼ੇਪਿੰਗ ਦੀ ਵਰਲਡ ਇਕਨਾਮੀ (1962) ਅਤੇ ਇੰਟਰਨੈਸ਼ਨਲ ਇਕਨਾਮਿਕ ਇਨਟੈਗਰੇਸ਼ਨ (1965) ਇਸਦੀਆਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਅਨੁਵਾਦਿਤ ਪੁਸਤਕਾਂ ਹਨ।

ਹ. ਪੁ.—ਸੈ. ਐਨ. ਬਾਇ. 10 : 448; ਐਨ. ਥਿ. ਮਾ. 9 : 1020

ਟਿਨਮੱਥ (Teignmouth) : ਇਹ ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੇ ਟੀਨਬ੍ਰਿਜ਼ ਡਿਸਟ੍ਰਿਕਟ ਦੀ ਡੈਵਨ ਕਾਉਂਟੀ ਦਾ ਇਕ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ ਜੋ ਟਿਨ ਅਤੇ ਇੰਗਲਿਸ਼ ਚੈਨਲ ਦੇ ਸੰਗਮ ਦੇ ਨਜ਼ਦੀਕ, ਟਿਨ ਦਰਿਆ ਦੇ ਦਹਾਨੇ ਦੇ ਸੱਜੇ ਕੰਢੇ ਉੱਤੇ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਇਥੋਂ ਦੀ ਟੀਗ੍ਰੂਟਮ ਦੀ ਸੈਕਸਨ ਆਬਾਦੀ ਨੂੰ 970 ਈ. ਵਿਚ ਡੇਨੀ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਸਾੜ ਕੇ ਤਬਾਹ ਕਰ ਦਿਤਾ ਅਤੇ 1338 ਈ. ਅਤੇ 1690 ਈ. ਵਿਚ ਫ਼ਰਾਂਸੀਸੀਆਂ ਨੇ ਇਸ ਉੱਤੇ ਹਮਲੇ ਕੀਤੇ। 1831 ਈ. ਵਿਚ ਡਾਰਟਮੂਰੀ ਗ੍ਰੇਨਾਈਟ ਪੱਥਰ ਦੀ ਢੇਅਾਈ ਲਈ ਇਥੇ ਇਕ ਜਹਾਜ਼ੀ ਘਾਟ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਤਾਂ ਜੋ ਲੰਡਨ ਦੇ ਪੁਲ ਦੀ ਮੁੜ ਉਸਾਰੀ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕੇ। ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਯਾਟ-ਕਿਸਤੀ ਕੇਂਦਰ ਅਤੇ ਇਕ ਰੇਤਲੀ ਬੀਚ ਹੈ।

ਆਬਾਦੀ—13,264 (1981)

50°33' ਉ. ਵਿਭ.; 3°30' ਪੱ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਥਿ. ਮਾ. 11 : 605

ਟਿਨੇਓ (Tineo) : ਇਹ ਉੱਤਰ-ਪੱਛਮੀ ਸਪੇਨ ਦੇ ਅਸਟੂਰੀਅਸ ਖੇਤਰ ਦੇ ਉਵੀਏਰੋ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦਾ ਇਕ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ ਜੋ ਉਵਾਏਰੋ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਪੱਛਮ ਵੱਲ ਨਾਰਸੀਆ ਦਰਿਆ ਦੀ ਇਕ ਸਹਾਇਕ ਨਦੀ ਦੇ ਕੰਢੇ ਤੇ ਵਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਰੋਮਨਾਂ ਨੇ ਕੀਤੀ। ਇਥੇ 780 ਦਾ ਆਸਟ੍ਰੀਆ ਦੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਸਿਲੋ ਪਹਿਲੇ ਦਾ ਬਣਵਾਇਆ ਇਕ ਬੈਨਡਿਕਟਿਨੀ ਮੱਠ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ 16 ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਦੁਬਾਰਾ ਤੋਂ ਬਣਵਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਟਿਨੇਓ ਸ਼ਹਿਰ ਕੋਲੋਂ ਦੀ ਖਾਣ ਅਤੇ ਪਸ਼ੂ ਪਾਲਣ ਵਾਲੇ ਜ਼ਿਲੇ ਵਿਚ ਸਥਿਤ ਹੈ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਇਥੇ ਮਾਸ ਅਤੇ ਡੇਅਰੀ ਉਦਯੋਗ ਦੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਸੈਸਿੰਗ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਇਥੇ ਕੁਝ ਖਣਿਜ ਵੀ ਕੱਢੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

43°20' ਉ. ਵਿਥ. ; 6°25' ਪੱ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9 : 1021

ਟਿੱਪਰੀ ਨਾਚ : ਇਹ ਨਾਚ ਮੁੰਡੇ-ਕੁੜੀਆਂ ਹੱਥ ਵਿਚ ਡੰਡੇ ਫੜ ਕੇ, ਇਕ ਦੂਸਰੇ ਦੇ ਨਾਲ ਡੰਡੇ ਵਿਚ ਡੰਡਾ ਮਾਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਚੱਕਰ ਵਿਚ ਨੱਚਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਨਾਚ ਵਿਚ ਕਈ ਨਿਪੁੰਨ ਕਲਾਕਾਰ ਆਪਣੀ ਕਲਾ ਦਾ ਪੂਰਾ ਜੋਹਰ ਵਿਖਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਕਦੇ ਕਦੇ ਨੱਚਣ ਵਾਲੇ ਦੋ ਬਾਸਾਂ ਉਪਰ ਬੈਠੇ ਹੋਏ ਲੰਮੇ ਬਾਸ ਦੇ ਵਿਚਾਲੇ ਬੰਨ੍ਹੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਰੰਗ-ਬਰੰਗੀਆਂ ਰੱਸੀਆਂ ਨੂੰ ਫੜ ਕੇ ਇਕ ਦੂਸਰੇ ਕੋਲੋਂ ਡੰਡੇ ਵਜਾਉਂਦੇ ਲੰਘਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਪਰ ਸਿਰ ਤੇ ਰੱਸੀਆਂ ਗੂੰਦੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਫਿਰ ਗੂੰਦੀ ਹੋਈ ਰੱਸੀ ਨੂੰ ਉਵੇਂ ਹੀ ਨੱਚ ਕੇ ਖੋਲ੍ਹਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਨਾਚ ਬੰਬਈ ਦੇ ਡਾਂਡਿਆਂ ਨਾਚ ਜਾਂ ਰਾਜਸਥਾਨ ਦੇ ਟਿੱਪਨੀ ਨਾਚ ਨਾਲ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਪਟਿਆਲੇ ਵਿਚ ਬਾਵਨ ਦੁਆਦਸ਼ੀ ਦੇ ਮੇਲੇ ਤੇ ਇਹ ਨਾਚ ਨੱਚਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਪਰ ਹੁਣ ਸਿੱਖ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੇ ਗੁਰਪੁਰਬਾਂ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿਚ ਨਗਰ ਕੀਰਤਨਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਇਹ ਨਾਚ ਨੱਚਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.—ਪੰਜਾਬ-ਮਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਰੰਧਾਵਾ : 128

ਟਿਪਾਰੇਰੀ : ਕਾਉਂਟੀ—ਇਹ ਆਇਰ-ਲੈਂਡ ਦੇ ਮਨਸਟਰ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦੀ ਇਕ ਕਾਉਂਟੀ ਹੈ ਜੋ ਸੈਨਾਨ ਅਤੇ ਸ਼ੁਰ ਦਰਿਆਵਾਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਇਕ ਵਿਸ਼ਾਲ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਫੈਲੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਕਾਉਂਟੀ ਦਾ ਕੁੱਲ ਖੇਤਰਫਲ 4254 ਵ. ਕਿ. ਮੀ. (1643 ਵ. ਮੀਲ) ਅਤੇ ਆਬਾਦੀ 1,35,261 (1981) ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਉੱਤਰ ਵੱਲ ਓਵਾਲੀ ਅਤੇ ਲੇਜ਼ ਕਾਉਂਟੀਆਂ, ਪੂਰਬ ਵੱਲ ਕਿਲਕੈਨੀ, ਦੱਖਣ ਵੱਲ ਵਾਟਰਫਰਡ ਅਤੇ ਕਾਰਕ ਅਤੇ ਪੱਛਮ ਵੱਲ ਲਿਮਾਰਿਕ, ਕਲੇਰ ਅਤੇ ਗਾਲਵੇ ਕਾਉਂਟੀਆਂ ਹਨ। ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤਕ ਰੂਪ ਵਿਚ ਕਾਉਂਟੀ ਨੂੰ ਪੰਜ ਮੁੱਖ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਤੇ ਹਰ ਇਕ ਖੇਤਰ ਉੱਤਰ, ਪੂਰਬ, ਦੱਖਣ, ਪੱਛਮ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿਚ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ।

(1) ਡਰਗ ਝੀਲ ਦੇ ਪੂਰਬ ਵੱਲ ਨੀਵੀਂ ਧਰਤੀ ਦਾ ਖੇਤਰ ਹੈ ਤੇ ਨੀਨਾਕ ਇਸ ਦਾ ਮੁੱਖ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ। ਇਥੇ ਦਰਮਿਆਨੇ ਆਕਾਰ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਫਾਰਮ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਆਲੂ ਅਤੇ ਜਵੀਂ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਅਤੇ ਵੇਚਣ ਲਈ ਮਾਲ ਡੰਗਰ ਪਾਲੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਡਰਗ ਝੀਲ ਦੇ ਹੇਠਲੇ ਸਿਰੇ ਤੇ ਐਰਾ (Arra) ਪਹਾੜ ਹਨ ਜੋ 462 ਮੀ. ਦੀ ਉੱਚਾਈ ਤੱਕ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

(2) ਕਾਉਂਟੀ ਦਾ ਦੂਜਾ ਖੇਤਰ ਪਹਾੜੀ ਹੈ ਜੋ ਉੱਤਰ-ਪੂਰਬ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿਚ ਡੈਵਲਜ਼ਾਵਿਟ ਅਤੇ ਰਾਸਕਰੇ ਗੈਪ ਤੱਕ ਫੈਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਇਹ ਲਿਮਾਰਿਕ ਹੱਦ ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦਾ ਹੋਇਆ ਰਾਸਕਰੇ ਗੈਪ ਤੱਕ ਫੈਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਲਗਭਗ 685 ਮੀ. ਉੱਚਾ ਕੀਪਰ ਹਿੱਲ (Keeper Hill) ਅਤੇ ਲਗਭਗ 480 ਮੀ. ਉਚੇ ਸਿਲਵਰਮਾਈਨਜ਼ ਪਹਾੜ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ ਤੇ ਇਹ ਪਹਾੜੀ ਪੇਟੀ ਦੱਖਣ ਵੱਲ 32 ਕਿ. ਮੀ. ਚੌੜੀ ਹੈ ਇਸ ਵਿਚ ਕਈ ਛੋਟੇ ਛੋਟੇ ਪਿੰਡ ਅਤੇ ਸੜਕਾਂ ਹਨ। ਵਾਦੀਆਂ ਵਿਚ ਖੇਤੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

(3) ਉਪਰੋਕਤ ਉੱਚ-ਭੂਮੀਆਂ ਦੇ ਪੂਰਬ ਵੱਲ ਲਗਭਗ 25 ਕਿ. ਮੀ. ਚੌੜਾ ਇਕ ਲਾਘਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚੋਂ ਇਥੋਂ ਦੀ ਮੁੱਖ ਰੇਲਵੇ ਡੋਬਲਿਨ ਕਾਰਕ ਲੰਘਦੀ ਹੈ। ਇਥੇ ਗਲੇਸ਼ੀਅਰ ਅਤੇ ਦਲਦਲਾਂ ਆਦਿ ਵੀ ਹਨ। ਟਿਪਾਰੇਰੀ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਨਜ਼ਦੀਕ ਡੇਅਰੀ ਉਦਯੋਗ ਕਾਫੀ ਉੱਨਤ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਵੇਚਣ ਲਈ ਮਾਲ ਡੰਗਰ ਵੀ ਪਾਲੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

(4) ਕਾਉਂਟੀ ਦਾ ਚੌਥਾ ਖੇਤਰ ਸਿਲਵਰ ਦਾਘ ਪਠਾਰ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਫੈਲ੍ਹਰਡ ਅਤੇ ਕੈਸਲ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਦੀਆਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਪਹਾੜੀਆਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਉੱਤਰ ਵੱਲ ਇਹ ਖੇਤਰ ਨੌਰ (Nore) ਵਾਦੀ ਤੱਕ ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਕੋਲੇ ਦੇ ਭੰਡਾਰ ਹਨ ਤੇ ਖੇਤੀ ਬਾੜੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

(5) ਕਾਉਂਟੀ ਦੇ ਪੂਰ ਦੱਖਣ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਮੁੱਖ ਤੌਰ ਤੇ ਕੇਂਦਰੀ ਸ਼ੁਰ ਦੀਆਂ ਨੀਵੀਆਂ ਭੂਮੀਆਂ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀਆਂ ਸਹਾਇਕ ਨਦੀਆਂ ਦੇ ਖੇਤਰ ਦਾ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਖੇਤਰ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਚਾਰੋਂ ਪਹਾੜੀ ਲੜੀਆਂ ਹਨ। ਖੇਤੀ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਡੇਅਰੀ ਉਦਯੋਗ ਇਥੋਂ ਦਾ ਮੁੱਖ ਆਰਥਿਕ ਸਾਧਨ ਹੈ। ਰਾਜਕੁਮਾਰ ਜਾਨ ਨੇ 1185 ਈ. ਵਿਚ ਦੱਖਣੀ ਟਿਪਾਰੇਰੀ ਵਿਚ ਫਿਲਿਪ ਦੀ ਵਾਰਸੈਸਟਰ ਅਤੇ ਉੱਤਰੀ ਟਿਪਾਰੇਰੀ ਵਿਚ ਬੀਓਬਾਲੈਡ ਵਾਲਟਰ, ਜਿਸਨੂੰ ਆਇਰ-ਲੈਂਡ ਦਾ ਮੁੱਖ ਬਟਲਰ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਨੂੰ ਥਾਂ ਦਿੱਤੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਟਲਰ ਪਰਿਵਾਰ ਦਾ ਸਮਾਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ ਅਤੇ 1328 ਈ. ਵਿਚ ਐਡਵਰਡ ਤੀਜੇ ਨੇ ਟਿਪਾਰੇਰੀ ਨੂੰ ਇਕ ਕਾਉਂਟੀ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ।

ਮੌਜੂਦਾ ਕਾਉਂਟੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਬੰਧਕੀ ਪੱਖ ਤੋਂ ਉੱਤਰੀ ਅਤੇ ਦੱਖਣੀ ਦੋ ਪਰਗਨਿਆਂ ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਤੇ ਕਾਉਂਟੀ-ਕੈਸਲ ਦੀਆਂ ਮੀਟਿੰਗਾਂ ਵਾਰੀ ਵਾਰੀ ਨੀਨਾਕ ਅਤੇ ਕਲਾਨਮੌਲ ਵਿਖੇ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ।

ਕਾਉਂਟੀ ਦਾ ਉਦਯੋਗ ਬਹੁਤਾ ਕਰਕੇ ਜ਼ਰਾਇਤੀ ਉਪਜਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਿਗ ਕਰਨ ਤੇ ਅਧਾਰਿਤ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 11 : 792

ਟਿਪਾਰੇਰੀ : ਸ਼ਹਿਰ—ਇਹ ਆਇਰਲੈਂਡ ਦੀ ਟਿਪਾਰੇਰੀ ਕਾਉਂਟੀ ਦਾ ਇਕ ਅਰਬਨ ਡਿਸਟ੍ਰਿਕਟ ਅਤੇ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ। ਇਸ ਥਾਂ ਤੇ ਰਾਜਕੁਮਾਰ ਜਾਨ ਨੇ ਆਇਰਲੈਂਡ ਦੇ ਲਾਰਡ ਬਣਨ ਉਪਰੰਤ ਇਕ ਕਿਲਾ ਬਣਵਾਇਆ। ਇਸ ਉਪਰੰਤ ਇਹ ਇਥੋਂ ਦਾ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਵੀ ਬਣਿਆ। ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਇਸ ਕਿਲੇ ਦੇ ਚੁਕੜੇ ਟਿਪਾਰੇਰੀ ਸ਼ਹਿਰ ਸਥਾਪਿਤ ਹੋਇਆ। 13 ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੀਆਂ ਬਣੀਆਂ ਇਮਾਰਤਾਂ ਦੇ ਕੁਝ ਖੰਡਰਾਤ ਹਾਲੇ ਵੀ ਇਥੇ ਮੌਜੂਦ ਹਨ। ਸੰਨ 1339 ਵਿਚ ਸ਼ਹਿਰ ਸੜ ਕੇ ਤਬਾਹ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ ਤੇ ਨਵੇਂ ਟਿਪਾਰੇਰੀ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਉਸਾਰੀ 1890 ਈ. ਵਿਚ ਕੀਤੀ ਗਈ ਪਰ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਇਹ ਫਿਰ ਉਜੜ ਗਿਆ। ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਮਾਨਚੈਸਟਰ ਦੇ ਤਿੰਨ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦੀ ਇਕ ਯਾਦਗਾਰ ਬਣੀ ਹੋਈ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ 1867 ਈ. ਵਿਚ ਦੋ ਰਾਜਨੀਤਕ ਕੈਦੀਆਂ ਨੂੰ ਛੁਡਾਉਣ ਲਈ ਪੁਲਿਸ ਦੇ ਇਕ ਸਾਰਜੈਂਟ ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਦੇ ਜੁਰਮ ਵਿਚ ਇਥੇ ਫਾਂਸੀ ਲਗਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ।

ਅਬਾਦੀ—4,984 (1981)

52°29' ਉ. ਵਿਥ. ; 8°10' ਪੱ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 11 : 792

ਟਿਪੀਕਾਨੂ ਦਰਿਆ : ਇਹ ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਉੱਤਰ-ਪੂਰਬੀ ਇੰਡੀਆਨਾ ਰਾਜ ਦੀ ਟਿਪੀਕਾਨੂ ਝੀਲ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲਣ ਵਾਲਾ ਇਕ ਦਰਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਕੁੱਲ ਲੰਬਾਈ 267 ਕਿ. ਮੀ. (166 ਮੀਲ) ਹੈ। ਇਹ ਮੁੱਖ ਤੌਰ ਤੇ ਦੱਖਣ-ਪੱਛਮ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿਚ ਵਗਦਾ ਹੋਇਆ ਵਾਬਾਸ਼ ਦਰਿਆ ਵਿਚ ਜਾ ਮਿਲਦਾ ਹੈ।

ਦਰਿਆ ਦੇ ਹੇਠਲੇ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ਬਫੈਲੋ ਅਤੇ ਬਰੁੱਕ ਸਟੋਨ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਸੈਫਰ ਅਤੇ ਫ੍ਰੀਮੈਨ ਝੀਲਾਂ ਦੇ ਉੱਤੇ ਕਈ

ਪਣ-ਬਿਜਲੀ ਡੈਮ ਬਣਾਏ ਹੋਏ ਹਨ।

40°31' ਉ. ਵਿਥ. : 86°47' ਪੱ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9 : 1024

ਟਿਫਨ : ਇਹ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਉੱਤਰ-ਕੇਂਦਰੀ ਓਹਾਇਓ ਰਾਜ ਦੀ ਸੈਨੀਕਾ ਕਾਉਂਟੀ ਦਾ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ ਜੋ 1824 ਤੋਂ ਕਾਉਂਟੀ ਦਾ ਸਦਰ ਮੁਕਾਮ ਵੀ ਹੈ। ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਟੋਨੀਡੋ ਤੋਂ 72 ਕਿ. ਮੀ. ਦੱਖਣ-ਦੱਖਣ ਪੂਰਬ ਵੱਲ ਅਤੇ ਕੋਲੰਬਸ ਤੋਂ ਲਗਭਗ 140 ਕਿ. ਮੀ. ਉੱਤਰ ਵੱਲ ਦੂਰ, ਸਮੁੰਦਰੀ ਸਤ੍ਹਾ ਤੋਂ ਲਗਭਗ 230 ਮੀ. ਦੀ ਉਚਾਈ ਤੇ ਸਨਡਸਕੀ ਦਰਿਆ ਦੇ ਕੰਢੇ ਵਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਨਿਊਯਾਰਕ, ਕੇਂਦਰੀ ਪੈਨਸਿਲਵੇਨੀਆ ਅਤੇ ਬਾਲਟੀਮੋਰ ਤੇ ਓਹਾਇਓ ਰੇਲ ਰਾਹਾਂ ਤੇ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਇਸਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇਕ ਫੈਡਰਲ ਸ਼ਾਹੀ ਮਾਰਗ ਅਤੇ ਪੰਜ ਸਟੇਟ ਸੜਕਾਂ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿੱਚੋਂ ਨਿਕਲਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਬਹੁਤ ਹੱਦ ਤੱਕ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਅਤੇ ਮੁੱਖ ਤੌਰ ਤੇ ਇਸ ਦੇ ਜ਼ਰਾਇਤੀ ਖੇਤਰ ਦਾ ਵਪਾਰਕ ਅਤੇ ਉਦਯੋਗਿਕ ਕੇਂਦਰ ਹੈ। ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਨਜ਼ਦੀਕ ਹੀ ਸ਼ੀਸ਼ਾ, ਰੇਤ ਅਤੇ ਚੀਕਨੀ ਮਿੱਟੀ ਦੇ ਭੰਡਾਰ ਮਿਲੇ ਹਨ। ਇਥੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਉਦਯੋਗਿਕ ਵਸਤੂਆਂ ਬਣਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਬਿਜਲਈ ਭਾਰੀ ਪਿੱਤਲ ਦੀ ਪਿਘਲਾਈ, ਗੁਸਲਖਾਨਿਆਂ ਦਾ ਸਾਮਾਨ, ਮਿੱਟੀ ਦਾ ਸਾਮਾਨ, ਆਟੋਮੋਟਿਵ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਅਤੇ ਗਿਰਜਿਆਂ ਦਾ ਫਰਨੀਚਰ, ਮੰਚ-ਦ੍ਰਿਸ਼ ਚੱਕੀਆਂ ਦੇ ਪੁੜ, ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਦਾ ਸਾਮਾਨ ਅਤੇ ਡੋਅਰੀ ਉਤਪਾਦਨ ਆਦਿ ਇਥੋਂ ਦੇ ਮੁੱਖ ਉਦਯੋਗਿਕ ਉਤਪਾਦਨ ਹਨ। ਟਿਫਨ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਅਤੇ ਬਿਜਲੈਸ ਸਕੂਲ (1918) ਇਥੋਂ ਦੀਆਂ ਮੁੱਖ ਸਿੱਖਿਆ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਹਨ।

ਆਬਾਦੀ - 19,549 (1980)

41°10' ਉ. ਵਿਥ. : 83°6' ਪੱ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਅਮੈ. 26:621 ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 10: 766

ਟਿਫਾਨੀ, ਲੂਇਸ ਕਮ-ਫੋਰਟ : ਇਸ ਪਰਉਪਕਾਰੀ,

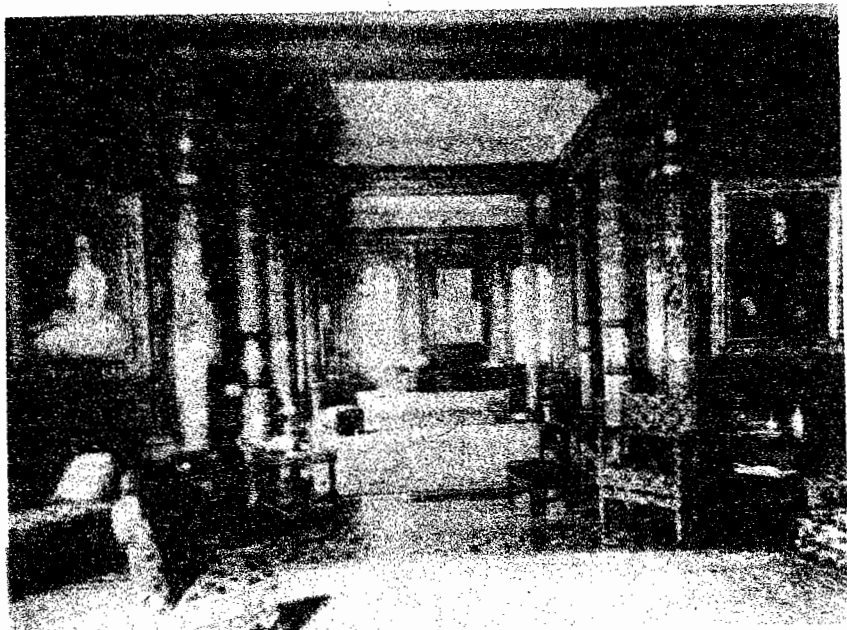
ਚਿੱਤਰ-ਕਾਰ, ਸ਼ਿਲਪਕਾਰ, ਸਜਾਵਟਕਾਰ ਅਤੇ ਅਮਰੀਕੀ ਡੀਜ਼ਾਈਨਰ ਦਾ ਜਨਮ 18 ਫਰਵਰੀ, 1848 ਨੂੰ ਨਿਊਯਾਰਕ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਪਹਿਲਾਂ ਇਸਨੇ ਜਾਰਜ ਇਨਿਸ ਅਤੇ ਸੈਮੂਅਲ ਕੋਲਮਾਨ ਤੋਂ ਨਿਊਯਾਰਕ ਵਿਖੇ ਅਤੇ ਫਿਰ ਪੈਰਿਸ ਵਿਖੇ ਲੀਓਨ ਬੋਲੀ ਤੋਂ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਦੇ ਪਿਤਾ ਨੇ ਵੀ ਇਸ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ। ਪੰਜ ਸਾਲ ਇਹ ਯੂਰਪ ਅਤੇ ਏਸ਼ੀਆ ਵਿਖੇ ਰਿਹਾ। ਪਾਣੀ ਅਤੇ ਤੇਲ-ਰੰਗਾਂ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਇਸਨੇ ਆਪਣਾ ਵਧੇਰੇ ਸਮਾਂ ਸਜਾਵਟੀ ਕਲਾ ਨੂੰ ਸਿੱਖਣ ਵਿਚ ਲਗਾਇਆ।

ਸੰਨ 1875 ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਰੰਗੀਨ ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਤੇ ਤਜਰਬਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਤਿੰਨ ਸਾਲ ਬਾਅਦ ਨਿਊ-ਯਾਰਕ ਵਿਚ ਸਿਰੋਨਾ ਵਿਖੇ ਸਹਿਯੋਗੀ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲਕੇ ਲੂਇਸ ਸੀ.

ਟਿਫਾਨੀ ਦੇ ਨਾਂ ਹੇਠ ਇਕ ਕੰਪਨੀ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ। 1890 ਦੇ ਦਹਾਕੇ ਤੱਕ ਇਹ ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਦਾ ਉੱਘਾ ਨਿਰਮਾਤਾ ਸੀ। ਇਸ ਨੂੰ ਉਸ ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਕਾਰਨ, ਜਿਸ ਦਾ ਨਾਂ ਇਸਨੇ ਫੈਵਰਾਈਲ ਰੱਖਿਆ ਸੀ, ਅੰਤਰ-ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ। ਇਸ ਦੇ ਇਸ ਰੰਗੀਨ ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਦੀ ਬਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਮੱਧ ਯੂਰਪ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਹੋਈ। ਪੈਂਜੀਡੈਂਟ ਚੈਸਟਰ ਦੇ ਆਰਥਰ ਨੇ ਵਾਸ਼ਿੰਗਟਨ ਦੇ ਵਾਈਟ ਹਾਊਸ ਨੂੰ ਮੁੜ ਤੋਂ ਸਜਾਉਣ ਲਈ ਇਸ ਨੂੰ ਨਿਯੁਕਤ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਨੇ ਸੰਨ 1893 ਵਿਚ ਸ਼ਿਕਾਗੋ ਵਿਖੇ ਹੋਏ ਵਰਲਡਜ਼ ਕੋਲੰਬੀਅਨ ਐਕਸਪੋਜ਼ਿਸ਼ਨ ਦੇ ਚੈਪਲ ਲਈ ਵੀ ਡਿਜ਼ਾਇਨ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ। ਸੰਨ 1900 ਵਿਚ ਇਸਦੀ ਫਰਮ ਟਿਫਾਨੀ ਸਟੂਡੀਓ ਦੇ ਨਾਂ ਨਾਲ ਜਾਣੀ ਜਾਣ ਲਗੀ।

ਸੰਨ 1919 ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਕਲਾ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਲੂਇਸ ਕਮਫੋਰਟ ਟਿਫਾਨੀ ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਵਜ਼ੀਫੇ ਦੀ ਰਕਮ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰਨ ਲਈ ਸੰਨ 1946 ਵਿਚ ਇਸਨੂੰ ਵੇਚ ਦਿੱਤਾ।

ਇਹ ਟਿਫਾਨੀ ਸਟੂਡੀਓ ਦਾ ਆਰਟ ਡਾਇਰੈਕਟਰ, ਟਾਈਫੈਨੀ ਫਰਨੇਸ ਦਾ ਪੈਂਜੀਡੈਂਟ ਅਤੇ ਆਰਟ ਡਾਇਰੈਕਟਰ ਅਤੇ ਟਾਈਫੈਨੀ ਕੰਪਨੀ ਦਾ ਵਾਈਸ ਪੈਂਜੀਡੈਂਟ ਅਤੇ ਆਰਟ ਡਾਇਰੈਕਟਰ ਸੀ। ਸੰਨ 1870 ਵਿਚ ਇਹ ਵਾਟਰ ਕਲਰ ਸੁਸਾਇਟੀ ਦਾ ਮੈਂਬਰ, ਸੰਨ 1871 ਵਿਚ ਨੈਸ਼ਨਲ ਅਕਾਦਮੀ ਆਫ ਡਿਜ਼ਾਇਨ ਦਾ ਸਹਿਯੋਗੀ ਅਤੇ ਸੰਨ 1880 ਵਿਚ ਅਕਾਦਮੀ ਦਾ ਮੈਂਬਰ ਬਣਿਆ। ਇਹ ਅਮਰੀਕੀ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਦੀ ਸੁਸਾਇਟੀ, ਆਰਕੀਟੈਕਚਰਲ ਲੀਗ, ਨਿਊਯਾਰਕ ਦੀ ਫਾਈਨ ਆਰਟਸ ਸੁਸਾਇਟੀ ਅਤੇ ਜਾਪਾਨ ਦੀ ਇੰਪੀਰੀਅਲ ਸੁਸਾਇਟੀ ਦਾ ਵੀ ਮੈਂਬਰ ਸੀ। ਸੰਨ 1900 ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਫਰਾਂਸੀਸੀ ਸਰਕਾਰ ਤੋਂ ਅਤੇ ਸੰਨ 1901 ਵਿਚ ਡੱਬਲਿਨ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨੀ ਵਿਚ ਗੋਲਡ ਮੈਡਲ ਮਿਲਿਆ, ਸੰਨ 1902 ਵਿਚ ਤਿਯੂਰਿਨ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨੀ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਡਿਪਲੋਮਾ ਅਤੇ ਸੰਨ 1903 ਵਿਚ ਯੈਲ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਤੋਂ ਮਾਸਟਰ ਆਫ ਆਰਟਸ ਦੀ ਡਿਗਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ।

ਟਿਫਾਨੀ ਹਾਊਸ ਡਰਾਇੰਗ ਰੂਮ ਦਾ ਇਕ ਚਿੱਤਰ

ਡਾਕ ਸੀਨ (1869) ਸਪ੍ਰਿੰਗ (1874), ਸਟ੍ਰੀਟ ਸੀਨ ਇਨ ਟਾਂਗੋਰ (1876), ਸਟੈਂਡੀ ਆਫ਼ ਕਵਿੰਪਰ ਬ੍ਰਿਟਨੀ (1877), ਇਨ ਦੀ ਫੀਲਡਜ਼ ਐਂਟ ਇਰਵਿੰਗਟਨ, ਨਿਊਯਾਰਕ (1879), ਮਾਰਕਿਟ ਡੇ ਐਂਟ ਨੂਰਮਬਰਗ (1892) ਆਦਿ ਇਸਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਚਿੱਤਰ ਹਨ। ਮਰਾਕੋ ਤੋਂ ਇਹ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋਇਆ ਜਿਹੜਾ ਇਸਦੇ ਕਈ ਚਿੱਤਰਾਂ ਤੋਂ ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ।

17 ਜਨਵਰੀ, 1933 ਨੂੰ ਨਿਊਯਾਰਕ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਖੇ ਇਸਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9 : 1004; ਐਨ. ਅਮੇ. 26 : 620

ਟਿਬਕਟੂ : ਇਹ ਪੱਛਮੀ ਅਫ਼ਰੀਕਾ ਦੇ ਮਾਲੀ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਇਕ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ। ਇਤਿਹਾਸਕ ਪੱਖ ਤੋਂ ਇਹ ਟ੍ਰਾਂਸ-ਸਹਿਰਾ ਕਾਰਵਾਂ ਤੇ ਇਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਚੌਂਕੀ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਅਤੇ 1400-1600 ਈ. ਦੇ ਇਹ ਇਸਲਾਮੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਵੀ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਾਹਿਰਾ ਦੇ ਦੱਖਣੀ ਸਿਰੇ ਤੇ ਨਾਈਜ਼ਰ (Niger) ਦਰਿਆ ਦੇ ਉੱਤਰ ਵੱਲ 13 ਕਿ. ਮੀ. ਦੀ ਦੂਰੀ ਤੇ ਸਥਿਤ ਹੈ।

ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਟਵਾਰੈਗ ਨਾਂ ਦੇ ਇਕ ਟੱਪਰੀਵਾਸ ਕਬੀਲੇ ਨੇ 1100 ਦੇ ਲਾਗੇ ਚਾਗੇ ਇਕ ਮੌਸਮੀ ਕੈਂਪ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਤੇਰ੍ਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਅਖੀਰ ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਮਾਲੀ ਰਾਜ ਵਿਚ ਦਰਜ ਕਰ ਲਿਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਇਕ ਮਾਲੀ ਸੁਲਤਾਨ ਨੇ ਇਥੇ ਇਕ ਮਸਜਿਦ ਅਤੇ ਇਕ ਸ਼ਾਹੀ ਰਿਹਾਇਸ਼ ਲਈ ਇਮਾਰਤ ਬਣਵਾਈ ਪਰ ਇਸ ਤੋਂ ਬੜ੍ਹੀ ਦੇਰ ਬਾਅਦ ਹੀ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਨੂੰ ਯਟੈਂਗਾ ਦੇ ਮਾਂਸੀ ਕਬੀਲੇ ਨੇ ਆਪਣੇ ਰਾਜ ਵਿਚ ਮਿਲਾ ਲਿਆ ਪਰ 1353 ਈ. ਵਿਚ ਜਦੋਂ ਉੱਤਰੀ ਅਫ਼ਰੀਕਾ ਦਾ ਇਕ ਯਾਤਰੀ ਇਬਨ ਬਤੂਤਾ ਇਥੇ ਆਇਆ ਤਾਂ ਉਸ ਵੇਲੇ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਉੱਤੇ ਫਿਰ ਤੋਂ ਮਾਂਸੀ ਰਾਜ ਦੀ ਹਕੂਮਤ ਸੀ। 14 ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਸੋਨੇ, ਨਮਕ ਅਤੇ ਗੁਲਾਮਾਂ ਦੇ ਵਪਾਰ ਦਾ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਕੇਂਦਰ ਬਣ ਗਿਆ। ਉੱਤਰੀ ਅਫ਼ਰੀਕਾ ਦੇ ਵਪਾਰੀਆਂ ਦੇ ਇੱਥੇ ਆਉਣ ਨਾਲ ਮੁਸਲਮਾਨ ਵਿਦਵਾਨ ਵੀ ਇਥੇ ਵੱਸਣ ਲੱਗੇ। ਬੇਸ਼ਕ 1433 ਵਿਚ ਟਵਾਰੈਗ ਨੇ ਸ਼ਹਿਰ ਉੱਤੇ ਮੁੜ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ ਪਰ ਇਥੋਂ ਦੇ ਵਪਾਰ ਅਤੇ ਸਿਖਿਆ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਫਿਰ ਵੀ ਵਾਧਾ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਰਿਹਾ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਇਥੇ ਵਾਡੇਨ ਟੁਬੇਟ, ਗਡਾਮਸ ਅਤੇ ਮੋਰਾਕੋ ਦੇ ਕਈ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਤੋਂ ਵਪਾਰੀ ਆਉਂਦੇ ਸਨ ਜੋ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਲੂਣ, ਉੱਤਰੀ ਅਫ਼ਰੀਕਾ ਦੇ ਕੱਪੜੇ ਅਤੇ ਘੋੜਿਆਂ ਦੇ ਬਦਲੇ ਗੁਲਾਮ ਅਤੇ ਸੋਨਾ ਇਥੋਂ ਖਰੀਦਦੇ ਸਨ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀਆਂ ਕੋਲੋਂ ਜਿਹੜੇ ਮੱਕੇ ਤੋਂ ਇਲਮ ਹਾਸਲ ਕਰਕੇ ਆਏ ਹੋਏ ਸਨ ਵੀ ਦੂਰ ਦੂਰ ਤੋਂ ਸਿਖਿਆਰਥੀ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹਨ ਆਉਂਦੇ ਸਨ।

ਸੰਨ 1648 ਵਿਚ ਟਿਬਕਟੂ ਉੱਤੇ ਸਾਂਗਾਈ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਸੋਨੀ ਅਲੀ ਨੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ। ਇਹ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨਾਲ ਬੁਰਾ ਸਲੂਕ ਹੀ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ ਪਰ ਇਸ ਦੇ ਜਾਨਸ਼ੀਨ (ਰਾਜ ਕਾਲ 1493-1528 ਈ.) ਨੇ ਆਪਣੀ ਪਾਲਿਸੀ ਬਦਲੀ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਕਾਨੂੰਨੀ ਅਤੇ ਨੈਤਿਕ ਸਲਾਹਕਾਰ ਨਿਯੁਕਤ ਕਰ ਲਿਆ।

ਆਸ਼ਕੀਆ ਦੇ ਰਾਜ ਕਾਲ (1493-1591 ਈ.) ਦੌਰਾਨ ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀਆਂ ਕਰਕੇ ਅਤੇ ਵਪਾਰ ਦੇ ਪੱਖ ਤੋਂ ਆਪਣੇ ਸਿਖਰ ਤੇ ਸੀ। ਸੰਨ 1591 ਵਿਚ ਸ਼ਹਿਰ ਉੱਤੇ ਮੋਰਾਕੋ ਦਾ ਕਬਜ਼ਾ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਪਤਨ ਵੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ। ਦੋ ਸਾਲਾਂ ਬਾਅਦ ਹੀ ਇਥੋਂ ਦੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਕੈਦ ਕਰ ਲਿਆ ਗਿਆ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕਈਆਂ ਨੂੰ ਮਾਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਬਾਕੀਆਂ ਨੂੰ

ਮਰਾਕੋ ਵਿਚ ਜਲਾਵਤਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1893 ਤੱਕ ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਵੱਖ ਵੱਖ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਹੇਠ ਰਿਹਾ ਅਤੇ ਅੰਤ ਫ਼ਰਾਂਸ ਨੇ ਇਸ ਉੱਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ। ਫ਼ਰਾਂਸ ਨੇ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਹਾਲਤ ਦਾ ਕਾਫ਼ੀ ਹੱਦ ਤੀਕ ਸੁਧਾਰ ਕੀਤਾ। ਸੰਨ 1960 ਵਿਚ ਇਹ ਨਵੇਂ ਆਜ਼ਾਦ ਗਣਤੰਤਰ ਮਾਲੀ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣ ਗਿਆ।

ਹੁਣ ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਮਾਲੀ (Mali) ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕੀ ਕੇਂਦਰ ਹੈ ਪਰ ਆਵਾਜਾਈ ਦੇ ਸਾਧਨ ਹਾਲੇ ਵੀ ਵਿਕਸਿਤ ਨਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਉਠਾਂ ਅਤੇ ਕਿਸ਼ਤੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਹੀ ਜਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 11 : 778; ਐਨ. ਅਮੇ. 26 : 749

ਟਿੱਬਾ ਅਬੋਹਰ : ਇਹ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੇ ਮਿੰਟਗੁਮਰੀ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦੀ ਪਾਕਪਟਨ ਤਹਿਸੀਲ ਦਾ ਇਕ ਪਿੰਡ ਹੈ। ਇਥੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਚਰਨ ਪਾਏ ਸਨ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿਚ ਇਥੇ ਇਕ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਨਾਨਕਸਰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਹ. ਪੁ.—ਮ. ਕੋ. : 551

ਟਿੱਬੀ ਸਾਹਿਬ : ਇਹ ਨਾਂ ਉਸ ਟਿੱਬੇ ਜਾਂ ਟਿੱਬੀ ਨੂੰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਉੱਤੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਬਿਰਾਜੇ ਹੋਣ।

1. ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਮੁਕਤਸਰ ਦੇ ਕੋਲ ਇਕ ਟਿੱਬੀ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਉੱਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਸ਼ਾਹੀ ਸੈਨਾ ਉੱਤੇ ਤੀਰ ਵਰਸਾਏ ਸਨ। ਅੱਜਕਲ੍ਹ ਮਾਘੀ ਦੇ ਮੇਲੇ ਉੱਤੇ ਮਹੱਲਾ (ਜਲੂਸ) ਇਸ ਥਾਂ ਤੇ ਪਹੁੰਚਦਾ ਹੈ।

2. ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਫ਼ਰੀਦਕੋਟ ਵਿਚ ਜੈਤੋਂ ਤੋਂ 3 ਕਿ. ਮੀ. ਉੱਤਰ ਵੱਲ ਟਿੱਬੀ ਸਾਹਿਬ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਹੈ। ਇੱਥੇ ਕਲਗੀਧਰ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਸੰਝ ਵੇਲੇ ਰਹਿਰਾਸ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਦੀਵਾਨ ਸਜਾਇਆ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਦੇ ਨਾਂ ਕਾਫ਼ੀ ਜ਼ਮੀਨ ਹੈ।

3. ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਫ਼ਰੀਦਕੋਟ ਵਿਚ ਕੋਟਕਪੂਰਾ ਦੇ ਲਾਗੇ ਬਹਿਬਲ ਪਿੰਡ ਤੋਂ ਕੋਈ ਇਕ ਡੇਢ ਕਿ. ਮੀ. ਦੂਰ ਵੀ ਇਕ ਟਿੱਬੀ ਨਾਂ ਦਾ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਹੈ। ਇਸ ਥਾਂ ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਬਿਰਾਜਮਾਨ ਹੋਏ ਸਨ। ਇਥੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਨਾਂ ਪਿੰਡ ਨੇ ਜ਼ਮੀਨ ਲਗਵਾਈ ਹੋਈ ਹੈ। ਰੇਲਵੇ ਸਟੇਸ਼ਨ ਰੁਮਾਣਾ ਅਲਬੇਲ ਸਿੰਘ ਤੋਂ ਇਹ 5 ਕਿ. ਮੀ. ਪੂਰਬ ਵੱਲ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.—ਮ. ਕੋ.

ਟਿੱਬੀ ਦੀਪ : ਟਿੱਬੀ ਦੀਪ ਜਾਰਜੀਆ ਦੇ ਦੱਖਣ-ਪੂਰਬ ਵਿਚ ਅੰਧ ਮਹਾਂਸਾਗਰ ਵਿਚ ਸਵਾਨਾ ਦਰਿਆ ਦੇ ਮੁਹਾਣੇ ਉੱਤੇ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਇਹ ਲਗਭਗ 10 ਕਿ. ਮੀ. (6 ਮੀਲ) ਲੰਬਾ ਤੇ 5 ਕਿ. ਮੀ. (3 ਮੀਲ) ਚੌੜਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਉੱਤਰ-ਪੂਰਬੀ ਸਿਰੇ ਤੇ ਚਾਨਣ-ਮੁਨਾਰਾ ਵਾਕਿਆ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ ਲ. 43.89 ਮੀ. (144 ਫੁੱਟ) ਉੱਚਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਡਾਇਓਪਟਰੀ ਰੌਸ਼ਨੀ ਪਾਣੀ ਤੋਂ 45 ਮੀ. (150 ਫੁੱਟ) ਉਪਰ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਤਕਰੀਬਨ 30 ਕਿ. ਮੀ. (18 ਮੀਲਾਂ) ਤੋਂ ਦਿੱਸ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਪਲੈਸਕੀ ਕਿਲਾ ਜਿਹੜਾ ਹੁਣ ਕੌਮੀ ਯਾਦਗਾਰ ਹੈ ਵੀ ਟਿੱਬੀ ਦੀਪ ਦੇ ਉੱਤਰ ਵਿਚ ਸਥਿਤ ਹੈ।

ਜਨਰਲ ਜੇਮਜ਼ ਆਗਲੈਬਰਪ ਨੇ 1753 ਈ. ਵਿਚ ਟਿੱਬੀ ਦੀਪ ਉੱਤੇ ਇਕ ਚਾਨਣ-ਮੁਨਾਰਾ ਉਸਾਰਨ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਪ੍ਰੰਤੂ ਇਹ 1791 ਈ. ਤੀਕ ਨਹੀਂ ਸੀ ਬਣਿਆ। ਘਰੇਲੂ ਯੁੱਧ ਦੌਰਾਨ ਸੰ.ਰ.ਅ. ਦੀਆਂ ਫ਼ੌਜਾਂ ਦੇ ਬ੍ਰਿਗੇਡੀਅਰ ਜਨਰਲ ਵਿਲੀਅਮ ਟੀ. ਸ਼ੇਰਮਨ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਹੇਠ ਇਸ ਉਪਰ ਆਪਣਾ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ

ਲਿਆ। ਸਵਾਨਾ ਦਰਿਆ ਦੇ ਮੁਹਾਣੇ ਤੇ ਵਾਕਿਆ ਪਲੈਸਕੀ ਕਿਲੇ ਨੂੰ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਲਈ ਇਥੇ ਤੋਪਖਾਨਾ ਭੇਜਿਆ ਗਿਆ। 10 ਅਪ੍ਰੈਲ, 1862 ਨੂੰ ਭਾਰੀ ਬੰਬਾਰੀ ਕੀਤੀ ਗਈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਕਿਲੇ ਉੱਪਰ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ ਗਿਆ। ਚਾਨਣ-ਮੁਨਾਰਾ ਤਬਾਹ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਜਿਸ ਨੂੰ 1867 ਈ. ਵਿਚ ਦੁਬਾਰਾ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਅਮੇ. 27 : 311

ਟਿੱਬੀ ਲੁੰਡ : ਇਹ ਮੰਗੋਲ ਮੂਲ ਦੇ ਤੂਮਾਨ ਵਲੋਂ ਦੀ ਇਕ ਛੋਟੀ ਜਿਹੀ ਇਕਾਈ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਡੇਰਾ ਗਾਜ਼ੀ ਖਾਂ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਸਰਹੱਦੀ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ, ਗੁਰਚਾਨੀ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਮੱਧ ਦੇ ਇਕ ਛੋਟੇ ਜਿਹੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਲੁੰਡ, ਖੋਸਾ ਅਤੇ ਰਿੰਡ ਤਿੰਨ ਕਬੀਲੇ ਹਾਲ ਵਿਚ ਹੀ ਟਿੱਬੀ ਲੁੰਡ ਹੇਠਾਂ ਇਕੱਠੇ ਹੋਏ ਹਨ।

ਹ. ਪੁ.—ਗ. ਟ੍ਰਾਂ. ਕਾ. 3 : 467

ਟਿਬੂ : ਇਹ ਪੂਰਬ-ਕੇਂਦਰੀ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਦੇ ਨੀਗਰੋ-ਬਰਬਰ ਬੋਲੀ ਬੋਲਣ ਵਾਲੇ ਲੋਕ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਟੈਬੂ ਜਾਂ ਟੂਬੂ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਟੈਡਾ ਅਤੇ ਡੇਜ਼ਾ ਦੇ ਵਰਗਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਇਹ ਲੋਕ ਟੱਪਰੀਵਾਸੀਆਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਨਕਲਿਸਤਾਨਾਂ ਦੇ ਨੇੜੇ-ਤੇੜੇ ਫਿਰਦੇ-ਤੁਰਦੇ ਦਿਖਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਵਾਹੀ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਇਸੇ ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਨੇੜੇ ਤੇੜੇ ਵੱਸੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਮੁੱਖ ਪੈਦਾਵਾਰ ਖਜੂਰਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਨਾਜ, ਫਲੀਆਂ ਅਤੇ ਜੜ੍ਹਦਾਰ ਫਸਲਾਂ ਵੀ ਬੀਜੀਆ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਡੰਗਰ, ਬੱਕਰੀਆਂ, ਬਾਂਦਰ, ਉਠ ਤੇ ਭੇਡਾਂ ਵਰਗੇ ਜਾਨਵਰ ਪਾਲੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਆਰਥਿਕਤਾ ਮੂਲ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵਪਾਰ ਉਪਰ ਨਿਰਭਰ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਕਾਫ਼ਲਿਆਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਦਿਹਾਤੀ ਅਪਵਾਸੀ ਟੈਬੂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ ਤੇ ਪਾਮ ਪੱਤਿਆਂ ਤੇ ਮਿੱਟੀ ਦੀਆਂ ਛੱਤਾਂ ਵਾਲੇ ਘਰਾਂ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਘਰ ਕੱਚੇ ਅਤੇ ਚਾਰ ਕੋਨਿਆਂ ਵਾਲੇ ਲੰਬੂਤਰੇ ਢੰਗ ਦੀਆਂ ਝੁੰਗੀਆਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਬਣਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਸੰਨ 1969 ਦੇ ਦਹਾਕੇ ਦੌਰਾਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੰਖਿਆ 35000 ਦੇ ਕਰੀਬ ਸੀ। ਇਹ ਇਸਲਾਮ ਦੇ ਧਾਰਨੀ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮੁਖੀ ਵੰਸ਼ਾਗਤ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਥਾਨਕ ਵਸਨੀਕ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਹਰੇਕ ਕਬੀਲੇ ਦੇ ਮੁਖੀ ਨੂੰ ਸੁਲਤਾਨ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਿਰਾਸਤ ਪਿਤਾ-ਪੁਰਖੀ ਅਨੁਸਾਰ ਚਲਦੀ ਹੈ। ਵਿਆਹ ਸ਼ਾਦੀਆਂ ਵਿਚ ਲੜਕੇ ਦੇ ਮਾਪੇ ਲੜਕੀ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਮਾਲ-ਡੰਗਰ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਧਨ ਦੀ ਅਦਾਇਗੀ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਚਾਚੇ ਤਾਏ ਦੇ ਮੁੰਡੇ ਕੁੜੀਆਂ ਦੇ ਆਪੇ ਵਿਚ ਵਿਆਹ ਨਹੀਂ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਪਰ ਕੋਈ ਵੀ ਆਦਮੀ ਇਕ ਤੋਂ ਵਧੀਕ ਵਹੂਟੀਆਂ ਰੱਖਣ ਦਾ ਹੱਕਦਾਰ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮਾ. 9 : 859

ਟਿਬੈਸਾ : ਇਹ ਅਲਜੀਰੀਆ ਦਾ ਪ੍ਰਚੀਨ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਬੋਨ ਸ਼ਹਿਰ ਤੋਂ 235 ਕਿ. ਮੀ. ਦੂਰ ਦੱਖਣ ਵਿਚ ਅਤੇ ਟਿਊਨੀਸੀਆ ਦੀ ਹੱਦ ਤੋਂ 19 ਕਿ. ਮੀ. ਪੱਛਮ ਵਿਚ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਪੁਰਾਣਾ ਨਾਂ ਬਿਵੈਸਤਾ ਸੀ। ਬਿਵੈਸਤਾ ਰੋਮਨਾਂ ਦੀ ਕਾਫ਼ੀ ਖਿੱਚਤਾਣ ਵਾਲੀ ਥਾਂ ਸੀ। ਇਥੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਥੋਹ ਅੱਜ ਵੀ ਵੇਖੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਵਰਣਨਯੋਗ ਥਾਂ ਬਾਜ਼ਨਤੀਨੀ ਦੀਵਾਰ-ਬੰਦ ਗੜ੍ਹੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਬਾਗ ਬੂਰਜ ਅਤੇ ਚਾਰ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਹਨ। ਇਥੋਂ ਦੀ ਬਹੁਤ ਵਧੀਆ ਇਮਾਰਤ ਕ੍ਰਿਸਚੀਅਨ ਬਾਸਲੀਕ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਟਿਮਨਰਵਾ ਦੇ ਮੰਦਰ ਅਤੇ ਗੋਲ ਰੋਮਨ ਅਖਾੜੇ ਦੇ ਖੰਡਰ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਇਮਾਰਤਾਂ ਦੋ ਯਾਦ ਦਿਵਾਉਂਦੇ ਹਨ। 7 ਵੀ ਸਦੀ ਈ. ਪੂ. ਵਿਚ

ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਕਾਰਥੇਜ ਦੀ ਸਰਹੱਦੀ ਚੌਕੀ ਸੀ ਅਤੇ 146 ਈ. ਪੂ. ਵਿਚ ਇਹ ਰੋਮਨਾਂ ਦੀ ਚੌਕੀ ਸੀ। 5 ਵੀਂ, 6 ਵੀਂ ਅਤੇ 7ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਅਰਬ ਹਮਲਾਵਰਾਂ ਵੇਲੇ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਘਟ ਗਈ। ਇਸ ਪਿੱਛੋਂ ਫਿਰ 1840 ਈ. ਵਿਚ ਅਲਜੀਰੀਆ ਵਿਚ ਫ਼ਰਾਂਸੀਸੀ ਰਾਜ ਵੇਲੇ ਇਸ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਵਧੀ। ਦੱਖਣ ਵੱਲ ਜਾਣ ਲਈ ਇਹ ਪੂਰ ਪੂਰਬ ਵੱਲ ਦਾ ਸ਼ਹਿਰ ਸੀ ਅਤੇ ਇਹ ਨੇੜੇ ਦੀਆਂ, ਫ਼ਾਸਫੇਟ ਖਾਣਾਂ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਦਾ ਰਿਹਾਇਸ਼ੀ ਸਥਾਨ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਵੀ ਉੱਨਤ ਹੋਇਆ। ਇਥੇ ਗਲੀਚੇ ਬਣਨ ਦਾ ਕੰਮ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਥੋਂ ਦੇ ਲੋਕ ਭੇਡਾਂ, ਐਸਪਾਰਟੋ (ਘਾਹ) ਅਤੇ ਅਨਾਜ ਵਗੈਰਾ ਦਾ ਵਪਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਆਬਾਦੀ—107,559 (1987)

35°28' ਉ. ਵਿਭ. ; 8°10' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮਾ. 9 : 859

ਟਿਮਰੋਡ : ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਰੋਮਨ ਸਾਮਰਾਜੀ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਅਲਜੀਰੀਆ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਵੱਡੇ ਥੋਹ ਹਨ ਜਿਹੜੇ ਬਤਨਾ ਡਿਪਾਰਟਮੈਂਟ ਵਿਚ ਬਤਨਾ ਸ਼ਹਿਰ ਤੋਂ ਲ.ਭ 30 ਕਿ. ਮੀ. (17 ਮੀਲ) ਦੱਖਣ-ਪੂਰਬ ਵਿਚ ਆਰੈਂਜ ਪਰਬਤਾਂ ਦੀ ਵਾਦੀ ਵਿਚ ਸਥਿਤ ਹਨ। ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਬੁਨਿਆਦ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਟ੍ਰਾਜਨ ਦੇ ਹੁਕਮ ਅਨੁਸਾਰ ਲੂਸੀਅਮ ਮੁਨੇਟੀਅਸ ਗੇਲਸ ਨੇ ਰਖੀ ਅਤੇ ਸਦੀਆਂ ਤੱਕ ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਵਧਿਆ ਫੁੱਲਿਆ। ਸੰਨ 534 ਵਿਚ ਬਰਬਰੀਆਂ ਨੇ ਇਸਨੂੰ ਸਾੜ ਕੇ ਤਬਾਹ ਕਰ ਦਿਤਾ ਪਰ 535 ਵਿਚ ਹੀ ਬਾਜ਼ਨਤੀਨੀ ਜਰਨੈਲ ਸੋਲੋਮਨ ਨੇ ਇਸਦੀ ਮੁੜ ਉਸਾਰੀ ਕੀਤੀ ਜਿਸ ਦੇ ਫਲਸਰੂਪ ਟਿਮਰੋਡ ਇਕ ਵੇਰ ਫਿਰ ਤਰੱਕੀ ਦੀ ਰਾਹ ਟੁਰ ਪਿਆ। ਸੰਨ 647 ਵਿਚ ਅਰਬਾਂ ਦਾ ਹਮਲਾ ਫਿਰ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਲਈ ਮਾਰੂ ਸਿੱਧ ਹੋਇਆ। ਟਿਮਰੋਡ ਦੇ ਗਵਰਨਰ ਦੇ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਮਾਰੇ ਜਾਣ ਤੇ ਸ਼ਹਿਰ ਨੂੰ ਢਾਹ ਕੇ ਢੇਰੀ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ।

ਸੰਨ 1881 ਵਿਚ ਫ਼ਰਾਂਸੀਸੀ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਜਾਰੀ ਕੀਤੀਆਂ ਖੁਦਾਈਆਂ ਦੌਰਾਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈਆਂ ਲੱਭਤਾਂ ਵਿਚ ਟਰਾਜਨ ਦੀ ਆਰਕ, ਜੂਪੀਟਰ ਦਾ ਟੈਂਪਲ, ਕਈ ਬੁੱਤ, ਗੁਸਲਖਾਨੇ, ਬਾਜ਼ਾਰ ਆਦਿ ਪੁਰਾਤੱਤਵ-ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਪੱਖੋਂ ਕਾਫ਼ੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹਨ। ਇਥੋਂ ਦਾ ਪੁਰਾਣਾ 4000 ਸੀਟਾਂ ਵਾਲਾ ਥੀਏਟਰ, ਬਾਜ਼ਨਤੀਨੀ ਕਿਲਾ ਅਤੇ ਗ੍ਰੈਗੋਰੀ ਦਾ ਬਣਵਾਇਆ ਹੋਇਆ ਕੈਥੀਡ੍ਰਲ ਟਿਮਰੋਡ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਪੁਰਾਤਨ ਸ਼ਾਨੋ-ਸ਼ੌਕਤ ਅਤੇ ਅਮੀਰੀ ਦੀ ਸਾਖੀ ਭਰਦੇ ਹਨ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਅਮੇ. 26 : 634

ਟਿਮੱਥੀ, ਸੇਂਟ : ਇਹ ਪੈਰੀਬਰ ਸੇਂਟ ਪਾਲ ਦਾ ਮੁਰੀਦ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਜਨਮ ਤੁਰਕੀ ਵਿਚ ਲਿਸਟਰਾ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਇਹ ਸੇਂਟ ਪਾਲ ਦੇ ਨਾਲ ਜਾਂਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਰਵਾਇਤ ਅਨੁਸਾਰ ਰੋਮ ਸ਼ਹਿਨਸ਼ਾਹ ਨੈਰਵਾ ਦੇ ਸਮੇਂ ਇਸ ਨੇ ਸ਼ਹੀਦੀ ਪਾਈ ਜਦੋਂ ਇਹ ਐਫ਼ਿਸਸ ਦਾ ਬਿਸ਼ਪ ਸੀ। ਇਸ ਨੇ ਕੋਰਿੰਥ, ਖੋਸਾਨੋਨਿਕਾ ਅਤੇ ਫ਼ਿਲਿਪੀ ਆਦਿ ਸਥਾਨਾਂ ਉੱਤੇ ਚਰਚ ਬਣਵਾਏ। ਇਕ ਕਥਾ ਅਨੁਸਾਰ ਯੂਨਾਨੀ ਦੇਵੀ ਆਰਟੀਮਿਸ ਦੀ ਪੂਜਾ ਕਰਨ ਦੇ ਰੋਸ ਸਮੇਂ (97 ਈ.) ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਭੀੜ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਸੋਟੀਆਂ ਨਾਲ ਕੁੱਟ ਕੇ ਮਾਰ ਦਿੱਤਾ। ਲਾਤੀਨੀ ਚਰਚ ਅਨੁਸਾਰ ਇਸ ਦਾ ਪੂਰਬ 24 ਜਨਵਰੀ ਅਤੇ ਯੂਨਾਨੀ ਚਰਚ ਅਨੁਸਾਰ 22 ਜਨਵਰੀ ਨੂੰ ਮਨਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਦੀਆਂ ਅਸਥੀਆਂ ਕੁਸਤੂਨਤੁਨੀਆ (ਮੌਜੂਦਾ ਇਸਤੰਬੁਲ) ਵਿਚ ਰੱਖੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ਯੂਨਾਨੀ ਪਾਦਰੀ

ਸੇਂਟ ਜਾਨ ਆਫ਼ ਦਮਿਸ਼ਕ ਅਨੁਸਾਰ ਮਾਂ ਮੈਰੀ ਦੀ ਮੌਤ ਸਮੇਂ ਟਿਮਿੰਨਜ਼ ਮੌਕੇ ਤੇ ਹਾਜ਼ਰ ਸੀ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮਾ. 9 : 1018

ਟਿਮਿੰਨਜ਼ : ਕੈਨੇਡਾ ਦੇ ਪੂਰਬੀ ਆਟੋਰੀਓ ਰਾਜ ਵਿਚ ਕਾਕਰੋਨ ਡਿਸਟ੍ਰਿਕਟ ਦਾ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਸੰਸਾਰ ਦੀਆਂ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀਆਂ ਹੋਲਿੰਗਰ ਸੈਨੇ ਦੀਆਂ ਖਾਣਾਂ ਨੇੜੇ ਮੈਗਾਟਾਮੀ ਦਰਿਆ ਦੇ ਕੰਢੇ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਅੱਜਕਲ੍ਹ ਇਥੋਂ ਦੀਆਂ ਖਾਣਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸੈਨਾ ਕੱਢਿਆ ਜਾ ਚੁੱਕਾ ਹੈ ਪਰ ਇਸੇ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ 1964 ਵਿਚ ਲੋਹਾ, ਜਿਸਤ ਅਤੇ ਸਿੱਕੇ ਦੀ ਬੇਜ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਇਸ ਲਈ ਖਾਣ-ਖੁਦਾਈ ਦਾ ਕੰਮ ਪਿਛਲੇ ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ ਲਗਾਤਾਰ ਚਲਦਾ ਰਿਹਾ। ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਜਿਸਤ ਨੂੰ ਸਾਫ਼ ਕਰਨ ਦਾ ਪਲਾਂਟ ਵੀ ਲਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਥੇ ਇਮਾਰਤੀ ਲੱਕੜ ਦਾ ਉਤਪਾਦਨ ਵੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸੈਰ-ਸਪਾਟਾ ਇਥੋਂ ਦੀ ਆਰਥਿਕਤਾ ਦਾ ਇਕ ਹੋਰ ਆਧਾਰ ਹੈ।

ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ 1911 ਈ. ਵਿਚ ਨੌਰਪਾਹ ਅਤੇ ਹੈਨਰੀ ਟਿਮਿੰਨਜ਼ ਨੇ ਹੋਲਿੰਗਰ ਸੈਨੇ ਦੀਆਂ ਖਾਣਾਂ ਦੇ ਮੁਲਾਜ਼ਮਾਂ ਨੂੰ ਵਸਾਉਣ ਲਈ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਸੰਨ 1912 ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਨਿਗਮਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਥੇ ਰੋਮਨ ਕੈਥੋਲਿਕ ਅਤੇ ਐਮਲੀਕੀ ਬਿਸ਼ਪ ਦੀ ਸੀਟ ਵੀ ਸਥਾਪਿਤ ਹੈ।

ਆਬਾਦੀ—46,114 (1981)

48°28' ਉ. ਵਿਭ. ; 81°20' ਪੱ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮਾ. 9 : 1017; ਐਨ. ਅਮੇ. 26 : 762

ਟਿਮੋਥੀਅਸ : ਇਹ ਯੂਨਾਨ ਦਾ ਇਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸਿਆਸਤਦਾਨ ਅਤੇ ਮਹਾਨ ਜਰਨੈਲ ਸੀ। ਏਥਨਜ਼ ਵਿਚ ਮੁੜ ਕੇ ਸਾਮਰਾਜ ਸਥਾਪਤ ਕਰਨ ਵਿਚ ਟਿਮੋਥੀਅਸ ਨੇ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ। ਇਸ ਉਦੇਸ਼ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਲਈ 378-377 ਈ. ਪੂ. ਵਿਚ ਹੋਈ ਦੂਜੀ ਏਥਨੀ ਲੀਗ ਵਿਚ ਏਥਨਜ਼ ਨੂੰ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸਥਾਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਾਉਣ ਵਿਚ ਟਿਮੋਥੀਅਸ ਦਾ ਹੀ ਹੱਥ ਸੀ। ਟਿਮੋਥੀਅਸ ਦਾ ਪਿਤਾ ਕੈਨਨ ਵੀ ਆਪਣੇ ਸਮੇਂ ਦਾ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਜਰਨੈਲ ਸੀ। ਟਿਮੋਥੀਅਸ ਨੂੰ 378 ਈ. ਪੂ. ਵਿਚ ਸੈਨਾਪਤੀ ਚੁਣਿਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਸਪਾਰਟਾ ਵਿਰੁੱਧ ਜੰਗ ਵਿਚ ਇਸਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਫ਼ੌਜਾਂ ਦੀ ਕਮਾਨ ਸੰਭਾਲੀ। ਇਸਨੇ ਐਕਾਰਨੇਨੀਆ ਅਤੇ ਮਾਲਾਸਿਸ ਵਰਗੇ ਪਹਾੜੀ ਰਾਜਿਆਂ ਨਾਲ ਦੋਸਤੀ ਦੇ ਸਬੰਧ ਕਾਇਮ ਕਰਕੇ ਏਥਨਜ਼ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਲਾਭ ਪਹੁੰਚਾਇਆ। ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਉੱਤੇ ਇਸਨੇ ਆਪਣਾ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ ਅਤੇ ਸਪਾਰਟਨਾਂ ਨੂੰ ਹਰਾ ਦਿੱਤਾ। 373 ਈ. ਪੂ. ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਉੱਪਰ ਲੱਗੇ ਲਾਪਰਵਾਹੀ ਦੇ ਦੋਸ਼ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਹੋ ਕੇ ਟਿਮੋਥੀਅਸ 373 ਈ. ਪੂ. ਤੋਂ 366 ਈ. ਪੂ. ਦੌਰਾਨ ਪਰਸੀਆ ਦੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੀ ਫ਼ੌਜ ਵਿਚ ਸੈਨਾਪਤੀ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਵੀ ਰਿਹਾ ਪਰ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਇਹ ਮੁੜ ਏਥਨਜ਼ ਹੀ ਮੁੜ ਆਇਆ ਅਤੇ ਸੈਮੋਸ ਉੱਤੇ ਜੋ ਕਿ ਉਸ ਵੇਲੇ ਪਰਸੀਆ ਦੇ ਕਬਜ਼ੇ ਵਿਚ ਸੀ, ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਬੁਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਜਾੜਿਆ ਤੇ ਲੁੱਟਿਆ। ਅਖੀਰ ਵਿਚ ਦਸ ਮਹੀਨੇ ਦੀ ਘੇਰਾਬੰਦੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ 366-365 ਈ. ਪੂ. ਦੌਰਾਨ ਉੱਤਰੀ ਏਜੀਅਨ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਉੱਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ ਪਰ ਐਫੀਪੋਲਿਸ ਉੱਤੇ ਦੋਵੇਂ ਮਹਿੰਮਾਂ ਵਿਚ ਟਿਮੋਥੀਅਸ ਨੂੰ ਹਾਰ ਦਾ ਮੂੰਹ ਵੇਖਣਾ ਪਿਆ। ਆਪਣੀ ਇਸੀ ਯੁੱਧਨੀਤੀ ਕਾਰਨ ਉਹ ਆਪਣੇ ਸਹਿਯੋਗੀ ਏਥਨਵਾਸੀਆਂ ਦੀ ਹਮਦਰਦੀ ਗੁਆ ਬੈਠਾ। ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ 357-355 ਈ. ਪੂ. ਵਿਚ ਹੋਈ ਘੇਰੇਲੂ ਜੰਗ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ

ਬਗ਼ਾਵਤ ਕਰ ਦਿਤੀ। ਟਿਮੋਥੀਅਸ ਬਾਗ਼ੀਆਂ ਨੂੰ ਦਬਾਉਣ ਵਿਚ ਨਾਕਾਮਯਾਬ ਰਿਹਾ। ਇਸ ਬਗ਼ਾਵਤ ਵਿਚ ਏਥਨਜ਼ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸਮੁੰਦਰੀ ਬੋੜਿਆਂ ਦਾ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਸਾਰੇ ਨੁਕਸਾਨ ਦਾ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਟਿਮੋਥੀਅਸ ਨੂੰ ਹੀ ਠਹਿਰਾਇਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਜ਼ਰਮਾਨਾ ਭਰਨ ਲਈ ਹੁਕਮ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਜ਼ਰਮਾਨੇ ਦੀ ਰਕਮ ਅਦਾ ਨਾ ਕਰ ਸਕਣ ਕਾਰਨ ਇਸਨੂੰ ਕੈਲਸਿਸ ਜਾਣਾ ਪਿਆ। ਉਥੇ ਹੀ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮਾ. 11 : 783; ਐਨ. ਅਮੇ. 26 : 637

ਟਿਮੋਲੀਅਨ : ਯੂਨਾਨ ਦਾ ਇਕ ਯੋਗ ਜਰਨੈਲ ਅਤੇ ਸੂਝਵਾਨ ਸਿਆਸਤਦਾਨ ਸੀ। ਇਸਨੇ ਸਿਸਲੀ ਵਿਚ ਯੂਨਾਨੀਆਂ ਦੇ ਜ਼ਾਲਮ ਹਾਕਮਾਂ ਦੇ ਰਾਜ ਅਤੇ ਕਾਰਬਿਜ਼ ਵਿਰੁੱਧ ਜਿੱਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। 344 ਈ. ਪੂ. ਵਿਚ ਜਦੋਂ ਸਿਰਾਕਿਊਜ਼ ਦੇ ਰਈਸਾਂ ਨੇ ਜ਼ਾਲਮ ਡਾਇਓਨੀਸ਼ੀਅਸ ਛੋਟੇ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਕਾਰਿਬ ਵਿਚ ਅਪੀਲ ਕੀਤੀ ਤਾਂ ਟਿਮੋਲੀਅਨ ਨੂੰ ਫ਼ੌਜ ਦੇ ਕੇ ਸਿਸਲੀ ਵੱਲ ਭੇਜਿਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਤੋਂ ਵੀਹ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਵੀ ਟਿਮੋਲੀਅਨ ਕਾਰਿਬ ਦੇ ਇਸ ਜ਼ਾਬਰ ਹਾਕਮ ਟਿਮੋਫਨੀਜ਼, ਜੋ ਕਿ ਇਸਦਾ ਭਰਾ ਹੀ ਸੀ, ਦੇ ਕਤਲ ਵਿਚ ਸਹਾਇਤਾ ਕੀਤੀ ਸੀ। 344 ਈ. ਪੂ. ਦੀਆਂ ਗਰਮੀਆਂ ਵਿਚ ਜਦੋਂ ਇਹ ਟਰਾਮੀਨੀਅਮ ਪੁੱਜਾ ਤਾਂ ਇਸ ਨੂੰ ਦੋ ਫ਼ੌਜਾਂ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਨਾ ਪਿਆ। ਇਕ ਸੈਨਾ ਤਾਂ ਡਾਇਓਨੀਸ਼ੀਅਸ ਦੀ ਕਮਾਨ ਹੇਠਾਂ ਸੀ ਅਤੇ ਦੂਜੀ ਹਿਸੈਟਜ਼ ਦੇ ਅਧੀਨ ਸੀ। ਟਿਮੋਲੀਅਨ ਨੇ ਆਪਣੀ ਸੂਝ ਅਤੇ ਹੁਸ਼ਿਆਰੀ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਨੂੰ ਹਰਾ ਦਿਤਾ ਅਤੇ ਸਿਰਾਕਿਊਜ਼ ਉਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ। ਇਥੇ ਉਸਨੇ ਆਪਣੀ ਸਿਆਸਤ ਨਾਲ ਕਾਫ਼ੀ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਚਲਿਆ ਆ ਰਿਹਾ ਜ਼ਾਲਮ ਰਾਜ ਖਤਮ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਇਕ ਮਿਲਿਆ-ਜੁਲਿਆ ਸੰਵਿਧਾਨ ਚਲਾਇਆ। ਯੂਨਾਨ ਤੋਂ ਨਵੇਂ ਵਸਨੀਕ ਬੁਲਾ ਕੇ ਉਸਨੇ ਇਥੇ ਵਸਾਏ। 341 ਈ. ਪੂ. ਦੇ ਕਰੀਬ ਹਿਸੈਟਿਸ ਦੀ ਅੰਤਮ ਹਾਰ ਅਤੇ ਕਤਲ ਨਾਲ ਇਹ ਜੰਗ ਦਾ ਅੰਤ ਹੋਇਆ। ਫਿਰ ਇਕ ਸੰਧੀ ਕੀਤੀ ਗਈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਕਾਰਬਿਜ਼ ਹੈਲੀਕਸ ਦਰਿਆ ਦਾ ਪੱਛਮੀ ਹਿੱਸਾ ਰਲਾਂ ਦਿਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਇਸ ਟਾਪੂ ਦੇ ਬਚੇ ਖੁਚੇ ਯੂਨਾਨੀ ਜ਼ਾਬਰ ਹਾਕਮਾਂ ਦਾ ਵੀ ਖਾਤਮਾ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ਸਿਸਲੀ ਦੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿਚ ਮੁੜ ਖੁਸ਼ਹਾਲੀ ਕਾਇਮ ਹੋਈ। 337 ਈ. ਪੂ. ਦੇ ਲਗਭਗ ਟਿਮੋਲੀਅਨ ਨੇ ਆਪਣੀ ਸਿਆਸੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਤਿਆਗ ਦਿਤੀ ਅਤੇ ਘਰੇਲੀ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕਰਨ ਲੱਗਾ। ਆਪਣੇ ਮਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਹ ਅੰਨ੍ਹਾ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ ਪਰ ਇਸ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਉਹ ਅਸੈਂਬਲੀ ਵਿਚ ਜਾਂਦਾ ਰਿਹਾ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰ ਦਿੰਦਾ ਰਿਹਾ ਜਿਹੜੇ ਕਿ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਸ਼ਰਵ ਸੰਮਤੀ ਨਾਲ ਮੰਨ ਲਏ ਜਾਂਦੇ ਰਹੇ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮਾ. 11 : 782

ਟਿਰਅੰਜ਼ : ਇਹ ਯੂਨਾਨ ਦੇ ਪੂਰਬੀ ਪੈਲੋਪਾਨੀਜ਼ ਪ੍ਰਾਇਦੀਪ ਦੇ ਆਰਗਾਲੋਸ ਡਿਸਟ੍ਰਿਕਟ ਦਾ ਇਕ ਪੂਰਵ-ਇਤਿਹਾਸਕਾਲੀ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ ਹੋਮਰ ਰਾਜ-ਕਾਲ ਦੀ ਉਸਾਰੀ-ਕਾਲ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਯਾਦਗਾਰਾਂ ਲਈ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੈ। ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਮੈਦਾਨੀ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਇਕ ਪਹਾੜੀ ਉੱਪਰ ਵਾਕਿਆ ਹੈ। ਕਲਾਸਕੀ-ਕਾਲ ਵਿਚ ਇਹ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉੱਨਤ ਹੋਇਆ ਪਰ 468 ਈ. ਪੂ. ਵਿਚ ਆਰਗਾਲੋਸ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਇਸਨੂੰ ਤਬਾਹ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਥੋਂ ਦੀਆਂ ਖੁਦਾਈਆਂ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਨਿਓ ਲਿਥਿਕ ਕਾਲ ਵਿਚ ਵੀ ਆਬਾਦ ਹੋਣ ਦੀ ਸਾਖੀ ਭਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਤਿਹਾਸਕ ਬੋਜ਼ਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਤਾਬਾ ਯੁੱਗ ਦੇ ਆਰੰਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ (ਲ. 3000 - 2200 ਈ. ਪੂ. ਦੌਰਾਨ) ਪੱਛਮੀ

ਅਨਾਤੋਲੀਆ ਵੱਲੋਂ ਪੂਰਵ-ਯੂਨਾਨੀ ਲੋਕ ਵਾਹੀਕਾਰਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਇਥੇ ਆਏ ਮੰਨੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਮੱਧ ਤਾਬੇ ਯੁੱਗ ਦੌਰਾਨ ਉੱਤਰੀ ਪਾਸਿਆਂ ਦੇ ਲੋਕੀ ਇਥੇ ਆਏ, ਇਹ ਲੋਕ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਯੂਨਾਨੀ ਬੋਲੀ ਦੇ ਭਾਸ਼ਾ-ਰੂਪ ਬੋਲਦੇ ਸਨ। ਹੋਰਾਂ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਾਫ਼ੀ ਮਾਰ-ਧਾੜ ਕੀਤੀ ਪਰ ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ ਟਿਰਅੰਜ ਸ਼ਹਿਰ ਵਾਲੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਇਹ ਸ਼ਾਤੀਪੂਰਬਕ ਹੀ ਦਾਖਲ ਹੋਏ। ਟਿਰਅੰਜ ਦੀ ਨੌਆਬਾਦੀ ਮਾਈਸੀਨੀਅਨ ਜਾਂ ਲੇਟ ਹੈਲਾਡਿਕ ਸਭਿਅਤਾ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵਿਕਸਿਤ ਹੋਈ। ਇਥੋਂ ਦਾ ਵੱਡੇ-ਵੱਡੇ ਪੱਥਰਾਂ ਦੀਆਂ ਕੰਧਾਂ ਵਾਲਾ ਕਿਲਾ ਜਿਸਨੂੰ ਸਾਇਕਲੋਪੀਸ ਨੇ ਮਿਥਿਹਾਸਕ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਪ੍ਰੋਟੀਅਸ ਲਈ ਬਣਵਾਇਆ ਸੀ, ਸਾਈਕਲੋਪੀ ਰਾਜਗੀਰੀ ਦਾ ਇਕ ਸਾਖਸ਼ਾਤ ਨਮੂਨਾ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 11 : 797

ਟਿਰਸ : ਇਹ ਕੇਂਦਰੀ ਸਾਰਡੀਨੀਆ (ਇਟਲੀ) ਵਿਚ ਵਹਿਣ ਵਾਲਾ ਇਸ ਟਾਪੂ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਦਰਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਆਪਣੇ ਸੋਮੇ ਤੋਂ ਮੁਹਾਣੇ ਤੱਕ 150 ਕਿ. ਮੀ. ਦਾ ਸਫ਼ਰ ਤਹਿ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਦਰਿਆ ਬੱਡੁਸੋ ਦੇ ਨਜ਼ਦੀਕ ਇਕ ਪਠਾਰ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ। ਲਾਗੇ ਓਮਾਡੀਓ ਰਾਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਹੋਇਆ ਇਹ ਦੱਖਣ-ਪੱਛਮੀ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿਚ ਵਹਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਆਰਿਸਟੋਨੇ ਦੇ ਦਲਦਲ ਵਾਲੇ ਮੈਦਾਨ ਨੂੰ ਪਾਰ ਕਰਨ ਉਪਰੰਤ ਇਹ ਗਾਲਫੋ ਡ ਆਰਿਸਟੋਨੇ ਵਿਚ ਜਾ ਡਿਗਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਰਿਆ ਦਾ ਪਾਣੀ ਸਿੰਜਾਈ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸਦੇ ਪਾਣੀ ਤੋਂ ਬਿਜਲੀ ਪੈਦਾ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

39°52' ਉ. ਵਿਭ. : 8°33' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 10 : 3

ਟਿਰਸੋ ਡ ਮੇਲਿਨਾ : ਇਹ ਸਪੇਨ ਦੇ ਸੁਨਹਿਰੀ ਕਾਲ ਦੇ ਚੋਟੀ ਦੇ ਨਾਟਕਕਾਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਨਾਟਕਕਾਰ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਅਸਲੀ ਨਾਂ ਗੈਵਰੀਅਲ ਟੈਲੀਜ਼ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਜਨਮ ਮੈਡਿਡ ਵਿਚ ਲ.ਭ. 1584 ਈ. ਵਿਚ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਨੇ ਅਲਕਾਲਾ ਦੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਤੋਂ ਵਿਦਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਇਸਨੇ ਮਰਸੀਨੇਰੀਅਨ ਮੱਤ ਧਾਰਨ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਇਸ ਮੱਤ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਵਜੋਂ ਇਸਨੇ Historia general de order de law Marcell ਨਾਂ ਦੀ ਪੁਸਤਕ ਲਿਖੀ। ਇਹ ਇਕ ਉੱਘਾ ਧਰਮ-ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਸੀ। ਆਪਣੇ ਨਾਟਕਾਂ ਲਈ ਇਸ ਨੇ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਸਪੇਨੀ ਡਰਾਮੇ ਤੋਂ ਅਤੇ ਸਪੇਨ, ਪੁਰਤਗਾਲ ਤੇ ਵੈਸਟ-ਇੰਡੀਜ਼ ਵਿਚ ਕੀਤੇ ਸਫ਼ਰਾਂ ਤੋਂ ਸਾਮਗਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਪਰ ਕਿਤੇ ਕਿਤੇ ਇਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਵਿਲੱਖਣ ਸੋਚ-ਉਡਾਰੀ ਵੀ ਵਰਤੋਂ ਵਿਚ ਲਿਆਂਦੀ। ਇਸਨੇ ਆਪਣੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਉੱਘੇ ਨਾਟਕਕਾਰ ਲੋਪ ਦ ਵੇਗਾ (1562-1635) ਤੋਂ ਨਾਟਕ-ਕਲਾ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕੀਤਾ।

1621 ਵਿਚ ਛਪੀ ਟਿਰਸੋ ਦੀ ਕਵਿਤਾਵਾਂ, ਕਹਾਣੀਆਂ ਅਤੇ ਨਾਟਕਾਂ ਆਦਿ ਦੀ ਪੁਸਤਕ 'Cigarrales de Toleds' ਵਿਚ ਤਿੰਨ ਡਰਾਮੇ ਵੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੋਏ। ਇਸ ਦੇ 80 ਤੋਂ ਵੱਧ ਡਰਾਮੇ 1627 ਤੋਂ 1636 ਵਿਚਕਾਰ ਪੰਜ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੋਏ। 'El burlador de Sevilla' ਅਤੇ 'El condenado por desconfiado' ਇਸ ਦੇ ਦੋ ਦੁਖਾਂਤ ਬਹੁਤ ਹੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹਨ। ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਪਾਤਰਾਂ ਦੁਆਰਾ ਟਿਰਸੋ ਨੇ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨਕ ਗੁੰਝਲਾਂ ਅਤੇ ਵਿਰੋਧੀ ਭਾਵਾਂ ਨੂੰ ਬਿਆਨ ਕਰਨ ਵਿਚ ਕਮਾਲ ਕਰ ਵਿਖਿਆ ਹੈ। ਦੁਖਾਂਤ ਨੂੰ ਉਘਾੜਨ ਅਤੇ ਚੋਟ ਕਰਨ ਵਿਚ ਕਿਤੇ ਕਿਤੇ ਇਹ

ਸ਼ੈਕਸਪੀਅਰ ਤੋਂ ਘੱਟ ਨਹੀਂ ਜਾਪਦਾ। 'Antona Garcia' (1635) 'La Prudencia en la mujer' (1634) ਅਤੇ 'La Venganza Tumor' (1634) ਨਾਂ ਦੇ ਇਸ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਨਾਟਕਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਖੂਬੀਆਂ ਦੇਖਣ ਵਿਚ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਪਾਤਰ ਜਿਉਂਦੀਆਂ ਜਾਗਦੀਆਂ ਮੂਰਤੀਆਂ ਭਾਸਦੀਆਂ ਹਨ। ਆਪਣੇ ਦੁਖਾਂਤਾਂ ਅਤੇ ਸੁਖਾਂਤਾਂ ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਮਸਖਰਿਆਂ ਨੂੰ ਚਿੱਤਰਣ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਉੱਤਮ ਸੂਝ-ਬੂਝ ਦਾ ਸਬੂਤ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 10 : 3

ਟਿਰਗੂ-ਜੂ : ਇਹ ਦੱਖਣ-ਪੱਛਮੀ ਰੁਮਾਨੀਆ ਦੀ ਗਾਰਜ਼ ਡਿਸਟ੍ਰਿਕਟ ਦਾ ਸਦਰ-ਮੁਕਾਮ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਜੂ ਦਰਿਆ ਦੇ ਕੰਢੇ ਵਾਕਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਰੋਮਨ ਆਬਾਦੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਆਬਾਦ ਹੋਇਆ ਅਤੇ 19ਵੀਂ ਸਦੀ ਤੱਕ ਇਹ ਬੋਇਅਰਾਂ ਦੀ ਜਾਇਦਾਦ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਰਿਹਾ। ਦੂਜੀ ਵੱਡੀ ਜੰਗ ਪਿਛੋਂ ਟਿਰਗੂ-ਜੂ ਏਨੀ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਵਧਿਆ-ਫੁੱਲਿਆ ਕਿ ਇਹ ਛੇਤੀ ਹੀ ਇਕ ਅਨਾਜ ਮੰਡੀ ਤੋਂ ਬਦਲ ਕੇ ਉਦਯੋਗਕ ਕੇਂਦਰ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰਨ ਕਰ ਗਿਆ। ਟਿੱਬਰ, ਕੱਪੜਾ, ਸਿਗਰਟ ਅਤੇ ਭੋਜਨ ਦਾ ਸਾਮਾਨ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਉਦਯੋਗਕ ਕੇਂਦਰ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਜਾਣਿਆ ਜਾਣ ਲੱਗਾ।

ਪਹਿਲੀ ਤੇ ਦੂਜੀ ਜੰਗ ਦੌਰਾਨ ਖਾਸ ਕਰਕੇ 1916 ਈ. ਵਿਚ ਸਾਰੀ ਹੀ ਜੂ ਵਾਦੀ ਮੈਦਾਨੇ ਜੰਗ ਵੀ ਬਣੀ। ਸਿਟੀ ਪਾਰਕ ਵਿਚ ਪਹਿਲੇ ਸੰਸਾਰ-ਯੁੱਧ ਦੇ ਰੁਮਾਨੀਆਈ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦੀ ਯਾਦਗਾਰ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਬੁੱਤਘਾੜੇ ਕਾਸਟੈਟੀਨ ਬੈਂਕਸੀ ਨੇ ਬਣਾਇਆ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਂ ਤੇ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਇਕ ਵੱਖਰਾ ਅਜਾਇਬਘਰ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਕਾਸਟੈਟੀਨ ਦੀਆਂ ਹੀ ਕਲਾਵਾਂ ਹਨ।

ਆਬਾਦੀ—93,252 (1989)

45°02' ਉ. ਵਿਭ. : 34°17' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 10 : 1

ਟਿਰਗੂ ਮੁਰੈਸ : ਇਹ ਉੱਤਰ-ਕੇਂਦਰੀ ਰੁਮਾਨੀਆ ਦੀ ਮੁਰੈਸ ਕਾਉਂਟੀ ਦਾ ਸਦਰ-ਮੁਕਾਮ ਹੈ ਜਿਸਨੂੰ ਓਸੇਰਹਾਈ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਹੰਗਰੀ-ਵਾਸੀ ਇਸਨੂੰ ਮਾਰੋਸ਼ਵਾਸ਼ਾਰੇ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਕਲਾਉਜ਼ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਪੂਰਬ-ਦੱਖਣ ਪੂਰਬ ਵਿਚ 80 ਕਿ. ਮੀ. (50 ਮੀਲ) ਦੇ ਫਾਸਲੇ ਤੇ ਮੁਰੈਸ ਦਰਿਆ ਦੀ ਵਾਦੀ ਵਿਚ ਵਾਕਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਜ਼ਿਕਰ 14 ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਅਇਆ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਇਹ ਪਸ਼ੂਆਂ ਤੇ ਅਨਾਜ ਦੀ ਮੰਡੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਜਰਮਨ ਅਤੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਲੋਕੀ ਇਸਨੂੰ ਨਿਊਮਾਰਕਟ ਕਹਿੰਦੇ ਸਨ। 15 ਸਦੀ ਤੱਕ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਇੰਨੀ ਵਧੀ ਕਿ ਇਸ ਦੌਰਾਨ ਇਥੇ 30 ਸਭਾ ਭਵਨ ਬਣੇ ਸਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਸਮੇਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਤਰੱਕੀ ਕਰਦਾ ਗਿਆ। 18 ਵੀਂ ਤੇ 19 ਵੀਂ ਸਦੀਆਂ ਵਿਚ ਹੋਏ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਦੋ ਮੈਥੇਮੈਟਿਸ਼ਨ ਫਾਰਕਾਸ ਬੋਲੋਆਈ ਤੇ ਉਸਦਾ ਪੁੱਤਰ ਜਾਨੋਜ਼ ਬੋਲੋਆਈ ਇਸੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਵਸੇ-ਰਸੇ।

ਇਹ ਪੂਰਵਲੇ ਮੁਰੈਸ ਮਾਜਾਰ, ਖੁਦ-ਮੁਖਤਾਰ ਖੇਤਰ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕੀ ਕੇਂਦਰ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅਜੋਕਾ ਟਿਰਗੂ ਮੁਰੈਸ ਮਾਜਾਰ ਅਤੇ ਜਰਮਨ ਅਲਪ-ਸੰਖਿਅਕ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਕੇਂਦਰ ਹੈ। ਇਥੋਂ ਦਾ ਰੁਮਾਨੀਆਈ ਅਤੇ ਮਾਜਾਰ ਭਾਗਾਂ ਦਾ ਸਟੇਟ ਥੀਏਟਰ, ਜੈਕਲਰ ਸੰਗੀਤ ਅਤੇ ਡਾਂਸ ਐਨਸੈਂਬਲ ਤੇ ਥੀਏਟਰ,

ਟੀਚਰ ਟ੍ਰੇਨਿੰਗ ਅਤੇ ਮੈਡੀਕਲ ਫਾਰਮੇਸੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਵਰਣਨਯੋਗ ਹਨ। ਇਥੋਂ ਦੇ ਚਾਂਸਲਰ ਆਫ ਟ੍ਰਾਂਸਿਲਵੇਨੀਆ ਵਿਖੇ ਦੁਰਲੱਭ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੀਆਂ ਪਹਿਲੀਆਂ ਐਡੀਸ਼ਨਾਂ, ਟ੍ਰਾਂਸਿਲਵੇਨੀਆ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਖਰੜੇ ਤੇ ਗਣਿਤ ਤੇ ਵਿਗਿਆਨ ਸਬੰਧੀ ਬੋਜ਼-ਪੱਤਰ ਮੌਜੂਦ ਹਨ।

ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਸਰਗਰਮੀਆਂ ਦਾ ਸਥਾਨ ਹੈ। ਇਥੋਂ ਦੀਆਂ ਪੁਰਾਤਨ ਇਮਾਰਤਾਂ ਦੀਆਂ ਬਾਰੀਆਂ ਤੇ ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਪੱਖਾਂ ਨੂੰ ਨਿਖੇੜਦੇ ਹਨ। 20 ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੌਰਾਨ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਨੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਤਰੱਕੀ ਕੀਤੀ। ਹੁਣ ਇਥੇ ਖੰਡ ਸਾਫ਼ ਕਰਨ ਦਾ ਕਾਰਖਾਨਾ, ਨਾਈਟ੍ਰੋਜਨੀ ਖਾਦਾਂ ਤਿਆਰ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਫ਼ਰਨੀਚਰ ਬਣਾਉਣ, ਕੱਪੜਾ ਤੇ ਚਮੜੇ ਦੇ ਸਾਮਾਨ ਦਾ ਉਦਯੋਗ ਵਿਕਸਿਤ ਹੈ।

ਆਬਾਦੀ—1,72,470 (1989)

46°33' ਉ. ਵਿਭ.; 24°33' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 11 : 794

ਟਿਰਿਟ, ਟਾਮਸ : ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੇ ਇਸ ਵਿਦਵਾਨ ਦਾ ਜਨਮ 27 ਮਾਰਚ, 1730 ਨੂੰ ਲੰਡਨ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਨੇ ਈਟਨ ਅਤੇ ਕੁਈਨਜ਼ ਕਾਲਜ, ਅੱਕਸਫੋਰਡ ਵਿਖੇ ਵਿਦਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਸੰਨ 1750 ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਬੀ. ਏ. ਅਤੇ 1756 ਈ. ਵਿਚ ਐਮ. ਏ. ਦੀ ਡਿਗਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਸੰਨ 1755 ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਮਰਟੋਨ ਕਾਲਜ ਦੀ ਫੈਲੋਸ਼ਿਪ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਗਈ। ਉਸੇ ਸਾਲ ਹੀ ਇਸ ਨੂੰ ਵਕਾਲਤ ਦੀ ਆਗਿਆ ਮਿਲ ਗਈ ਪਰੰਤੂ ਇਸ ਨੇ

ਟਾਮਸ ਟਿਰਿਟ

ਵਕਾਲਤ ਨਾ ਕੀਤੀ। ਸੰਨ 1756 ਤੋਂ 1762 ਤੱਕ ਇਹ ਜੰਗ ਸਬੰਧੀ ਮਾਮਲਿਆਂ ਦਾ ਉਪ-ਸਕੱਤਰ ਰਿਹਾ ਅਤੇ 1762 ਤੋਂ 1768 ਈ. ਤੱਕ ਇਹ ਹਾਊਸ ਆਫ ਕਾਮਨਜ਼ ਦਾ ਕਲਰਕ ਰਿਹਾ।

ਸੰਨ 1775 ਤੋਂ 78 ਤੱਕ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਇਸ ਨੇ ਚਾਂਸਰ ਦੀ ਕੈਂਟਰਬਰੀ ਟੇਲਜ਼ ਦੀ ਟਿੱਪਣੀ 5 ਜਿਲਦਾਂ ਵਿਚ ਲਿਖੀ। ਇਸ ਦੀ ਇਸ ਰਚਨਾ ਨਾਲ ਮਧਯੁੱਗੀ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਦਾ ਇਕ ਨਵਾਂ ਯੁੱਗ ਸਥਾਪਤ ਹੋ ਗਿਆ। 'ਅਬਜ਼ਰਵੇਸ਼ਨ ਐਂਡ ਕਨਜੈਕਚਰਜ਼ ਅਪਾਨ ਸਮ ਪੈਸੇਜਿਜ਼ ਆਫ਼ ਸ਼ੈਕਸਪੀਅਰ' ਇਸ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ। ਇਸ ਨੇ ਅਰਸਤੂ ਦੀ ਪੋਇਟਿਕਸ ਦਾ ਵੀ ਸੰਪਾਦਨ ਕੀਤਾ। ਮੌਜੂਦਾ ਬੋਜ਼ ਨੇ ਭਾਵੇਂ ਟਿਰਿਟ ਦੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਨੂੰ

ਅਪ੍ਰਚੱਲਿਤ ਸਾਬਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਪਰੰਤੂ ਇਸ ਦੀ ਵਿਦਵਤਾ ਨੂੰ ਅਜੇ ਵੀ ਬੜੀ ਇੱਜ਼ਤ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਨਾਲ ਵੇਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

15 ਅਗਸਤ, 1786 ਨੂੰ ਲੰਡਨ ਵਿਖੇ ਇਸਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 10 : 225; ਐਨ. ਅਮੇ. 27 : 333 : ਚੈਬ. ਐਨ. 14 : 52

ਟਿਰਪਿਸਟ ਐਲਫ੍ਰੈਡ ਫਾਨ : ਜਰਮਨੀ ਦੇ ਇਸ ਉੱਘੇ ਐਡਮਿਰਲ ਦਾ ਜਨਮ 19 ਮਾਰਚ, 1849 ਨੂੰ ਕਸਟੀਨ ਪ੍ਰਸ਼ਾ ਵਿਚ ਹੋਇਆ। ਕੀਲ ਦੇ ਨੌਸੈਨਿਕ ਸਕੂਲ ਵਿਚੋਂ ਸਿੱਖਿਆ ਲੈਣ ਉਪਰੰਤ 1869 ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਫਿਰਤੂ ਜੰਗੀ ਬੇੜੇ ਦੀ ਕਮਾਨ ਦੇ ਕੇ ਪੂਰਬੀ ਏਸ਼ੀਆ ਭੇਜਿਆ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1897 ਵਿਚ ਸ਼ਾਹੀ ਨੌਸੈਨਾ ਦਾ ਸੈਕਟਰੀ ਆਫ ਸਟੇਟ ਬਣਨ ਮਗਰੋਂ ਜਰਮਨੀ ਸਮੁੰਦਰੀ ਸੈਨਾ ਦੇ ਪੁਨਰ-ਸੰਗਠਨ ਲਈ ਇਸ ਨੇ ਪਹਿਲਾ ਫਲੀਟ-ਐਂਕਟ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਦਾ ਮੂਲ ਮਕਸਦ ਸਿਰਫ਼ ਤੱਟਵਰਤੀ ਇਲਾਕਿਆਂ ਦੀ ਹਿਫ਼ਾਜ਼ਤ ਕਰਨੀ ਨਿਯਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਸਮੁੰਦਰੀ ਸੈਨਾ ਵਿਚ ਸ਼ਸਤਰਾਂ ਨਾਲ ਲੈਸ ਸਮੁੰਦਰੀ ਜਹਾਜ਼ ਸਨ ਜਿਹੜੇ ਵਿਉਂਤਬੱਧ ਸੈਨਿਕ ਕਾਰਵਾਈ ਲਈ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇਸ ਵਿਚ ਹਲਕੇ ਗਸ਼ਤੀ ਜਹਾਜ਼ ਅਤੇ ਰੱਖਿਆ ਕਰਨ ਲਈ ਫਲਾਟਿਲਾ ਨਾਮਿਕ ਡੁਬਕਣੀਆਂ ਸਨ। 7 ਜੰਗੀ ਸਮੁੰਦਰੀ ਜਹਾਜ਼, 2 ਭਾਰੀ ਫਿਰਤੂ ਜਹਾਜ਼ ਅਤੇ 7 ਹਲਕੇ ਫਿਰਤੂ ਜਹਾਜ਼ ਹੋਰ ਬਣਾ ਕੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਸਮੁੰਦਰੀ ਸੈਨਾ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1900 ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਜਰਮਨੀ ਸਮੁੰਦਰੀ ਫੌਜ ਦਾ ਮੁੱਖੀ ਬਣ ਕੇ ਦੂਜਾ ਫਲੀਟ ਐਂਕਟ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਿਸ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਪਹਿਲਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਵੱਡੇ ਅਤੇ ਆਧੁਨਿਕ ਸਮੁੰਦਰੀ ਜਹਾਜ਼ ਬਣਾਉਣਾ ਸੀ ਪਰ ਇਹ ਉਦੇਸ਼ ਪੂਰਾ ਨਾ ਹੋ ਸਕਿਆ। ਇਸੇ ਸਾਲ ਇਸ ਨੂੰ ਆਡਰ ਆਫ਼ ਦਾ ਬਲੈਕ ਈਗਲ ਨਾਲ ਸਨਮਾਨਿਆ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1903 ਵਿਚ ਇਹ ਐਡਮਿਰਲ ਬਣਿਆ। ਪਹਿਲੀ ਸੰਸਾਰ-ਜੰਗ ਵਿਚ ਭਾਵੇਂ ਟਿਰਪਿਸਟ ਦੀ ਨੀਤੀ ਨੂੰ ਵਧੇਰੇ ਸਫਲਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਾ ਹੋਈ ਪਰ ਇਸ ਸਚਾਈ ਨੂੰ ਝੁਠਲਾਇਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ ਕਿ ਇਹ ਆਪਣੇ ਵੇਲੇ ਦਾ ਇਕ ਆਧੁਨਿਕ ਸੂਝਵਾਨ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਅਤੇ ਇਕ ਸਿਆਣਾ ਤਜਰਬੇਕਾਰ ਸਮੁੰਦਰੀ ਫੌਜੀ ਅਫਸਰ ਸੀ।

ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਸੰਨ 1930 ਵਿਚ ਐਬਨਹਾਨ ਸੈਨ ਵਿਖੇ ਹੋਈ।

ਹ. ਪੁ.—ਅਨੈ. ਬਿ. ਮਾ. 11 : 795

ਟਿਰਿਫਯੂਰ : ਦੱਖਣੀ ਨਾਰਵੇ ਦੇ ਰਿੰਗਰੀਕ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਬੁਸਕਰੂ ਫਾਈਕ ਕਾਉਂਡੀ ਦੀ ਇਕ ਝੀਲ ਹੈ ਜਿਸ ਦੀ ਲੰਬਾਈ 32 ਕਿਲੋਮੀਟਰ, ਚੌੜਾਈ 16 ਕਿਲੋਮੀਟਰ ਅਤੇ ਡੂੰਘਾਈ ਲਗਭਗ 281 ਮੀਟਰ ਹੈ। ਇਹ ਝੀਲ 135 ਵਰਗ ਕਿਲੋਮੀਟਰ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਫੈਲੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਬੈਗਨ ਦਰਿਆ ਦੱਖਣ ਵੱਲੋਂ ਹੁੰਦਾ ਹੋਇਆ ਝੀਲ ਵਿਚ ਡਿਗਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਥੋਂ ਡਰਾਮਸੈਲਵ ਦਰਿਆ ਇਸ ਦੀ ਜਲ-ਨਿਕਾਸੀ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਤਿੰਨ ਵੱਡੀਆਂ ਖਾੜੀਆਂ ਇਸ ਝੀਲ ਨੂੰ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਆਕਾਰ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਝੀਲ ਦੇ ਪੂਰਬੀ ਪਾਸੇ ਵੱਲ ਕਈ ਟਾਪੂ ਹਨ। ਉੱਤਰੀ ਭਾਗ ਵਿਚ ਬੈਗਨ ਉੱਤੇ ਇਕ ਉੱਘਾ ਆਨਫਾਸ ਨਾਮੀ ਨਗਰ ਵਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਵਿਕਰਸੁੰਡ ਇਸੇ ਦਾ ਇਕ ਹੋਰ ਮਸ਼ਹੂਰ ਨਗਰ ਹੈ। ਇਸ ਦੀਆਂ ਹੱਦਾਂ ਨਾਲ ਸ਼ਾਹ-ਰਾਹ ਲਗਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਪੱਛਮੀ ਤੱਟ ਦੇ ਸਮਾਨਾਂਤਰ

ਰੇਲ-ਲਾਈਨ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

60°02' ਉ. ਵਿਭ.; 10°08' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 10 : 223

ਟਿਰੀਡੇਟੀਜ਼ (ਦੂਜਾ) : ਇਹ ਆਰਮੀਨੀਆ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਇਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਰਾਜਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸਦਾ ਰਾਜ ਕਾਲ ਲਗਭਗ 217 ਤੋਂ 222 ਈ. ਤਕ ਦਾ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਤਾਜਪੋਸ਼ੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਮੈਕਰੀਕਨਸ ਨੇ ਕੀਤੀ। ਕਈ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ ਦਾ ਮਤ ਇਹ ਵੀ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਸ਼ਾਇਦ ਉਹੀ ਟਿਰੀਡੇਟੀਜ਼ ਹੈ ਜਿਸਨੇ ਰੋਮਨ ਬਾਦਸ਼ਾਹਾਂ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਬਚ ਕੇ ਆਰਮੀਨੀਆ ਵਿਚ 215 ਤੋਂ 216 ਈ. ਦੌਰਾਨ ਆ ਕੇ ਪ੍ਰਭੁਸੱਤਾ ਹਾਸਲ ਕੀਤੀ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਚੈਬ. 13 : 663

ਟਿਰੀਡੇਟੀਜ਼ (ਤੀਜਾ) : ਇਹ ਪਾਰਥੀਆ ਦੇ ਰਾਜੇ ਫਰਾਟੇ ਚੌਥੇ ਦੇ ਚਾਰ ਪੋਤਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਸੀ ਜਿਹੜਾ ਪਾਰਥੀਆ ਦੀ ਰਾਜ-ਗੱਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਰੋਮ ਵਿਚ ਹੋਈ ਜਿਥੇ ਇਹ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਕੌਲ ਪਾਰਥੀਆ ਦੀ ਇਕ ਜਾਮਨੀ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਰਿਹਾ। 35 ਈ. ਵਿਚ ਰੋਮਨ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਟਾਈਬੀਰੀਅਸ ਇਸਨੂੰ ਪਾਰਥੀਆ ਦੀ ਰਾਜ-ਗੱਦੀ ਤੇ ਬਿਠਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਉਸਨੇ ਟਿਮਡੇਟੀਜ਼ (ਤੀਜੇ) ਦੇ ਨਾਲ ਸੀਰੀਆ ਦੇ ਗਵਰਨਰ ਲੂਸੀਅਸ ਵਾਈਟੇਲੀਅਸ ਨੂੰ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਪਾਰਥੀਆ ਦੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਅਰਤਾਬੈਨਸ ਤੀਜੇ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਭੇਜਿਆ ਅਤੇ ਇਹ ਜਿੱਤ ਗਿਆ ਅਤੇ ਗਵਰਨਰ ਲੂਸੀਅਸ ਨਾਲ ਮਿਲਕੇ ਸੀਲਿਊਸੀਆ ਵਿਚ ਦਾਖਲ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਥੇ ਹੀ ਟਿਰੀਡੇਟੀਜ਼ ਨੂੰ ਤਖ਼ਤ ਤੇ ਬਿਠਾ ਦਿਤਾ ਗਿਆ। 36 ਈ. ਦੌਰਾਨ ਅਰਤਾਬੈਨਸ 'ਤੀਜਾ' ਮੈਸੋਪੋਟੇਮੀਆ ਵਾਪਸ ਪਰਤ ਆਇਆ ਜਿਸਦੇ ਫਲਸਰੂਪ ਟਿਰੀਡੇਟੀਜ਼ ਮੀਡੀਆ ਵੱਲ ਭੱਜ ਗਿਆ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 11 : 795; ਐਨ. ਚੈਬ. 13 : 662

ਟਿਰੇਲ, ਜੋਸਫ ਬਾਰ : ਕੈਨੇਡਾ ਦੇ ਇਸ ਭੂ-ਵਿਗਿਆਨੀ ਦਾ ਜਨਮ 1 ਨਵੰਬਰ, 1858 ਨੂੰ ਓਸਟੇਰੀਚ ਵਿਚ ਵੈਂਸਟਨ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਨੇ ਟ੍ਰਾਂਟੋ ਅਤੇ ਵਿਕਟੋਰੀਆ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਤੋਂ ਗ੍ਰੈਜੂਏਸ਼ਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਅਤੇ 1881 ਈ. ਵਿਚ ਇਹ ਕੈਨੇਡਾ ਦਾ ਭੂ-ਵਿਗਿਆਨਕ ਸਰਵੇਖਣ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸਟਾਫ਼ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1883 ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਜਾਰਜ ਐਮ. ਡਾਊਸਨ ਦੇ ਕੈਨੇਡਾ ਦੇ ਪਹਾੜੀ ਸਰਵੇਖਣ ਵਿਚ ਹਿੱਸਾ ਲਿਆ। ਸੰਨ 1884 ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ 1887 ਤੀਕ ਇਸ ਨੇ ਕੈਲਗਰੀ ਦੇ ਉੱਤਰ ਵਿਚ ਬੇ ਅਤੇ ਸੈਸਕਚਵੈਨ ਨਦੀਆਂ ਦੇ ਦਰਮਿਆਨ ਵਾਲੇ ਹਿੱਸੇ ਦਾ ਅਤੇ ਰੇਲ-ਮਾਰਗਾਂ ਦਾ ਸਰਵੇਖਣ ਵੀ ਕੀਤਾ। ਪੱਛਮੀ ਕੈਨੇਡਾ ਅਤੇ ਹਡਸਨ ਖਾੜੀ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਖਣਿਜ ਨਿਖੇਪਾਂ ਦੀ ਖੋਜ ਕੀਤੀ। ਸੰਨ 1898 ਵਿਚ ਸਰਕਾਰੀ ਨੌਕਰੀ ਤੋਂ ਰਿਟਾਇਰ ਹੋਣ ਉਪਰੰਤ ਟਿਰੇਲ ਨੇ ਖਾਣ-ਖੁਦਾਈ ਇੰਜੀਨੀਅਰ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਓਨਟਾਰੀਓ ਵਿਚ ਇਸ ਦੁਆਰਾ ਬੇਜੇ ਸੋਨੇ ਦੇ ਨਿਖੇਪਾਂ ਨੂੰ ਲੱਭਣ ਲਈ ਇਸ ਨੂੰ ਇਕ ਕੰਪਨੀ ਦੇ ਮੁਖੀ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਨਿਯੁਕਤ ਕਰ ਦਿਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਟਿਰੇਲ ਖਾਣ-ਖੁਦਾਈ ਦਾ ਇਕ ਬਹੁਪੱਖੀ ਲੇਖਕ ਬਣ ਗਿਆ ਅਤੇ ਇਸ ਨੇ ਪਹਿਲੇ ਕਈ ਬੇਜੀਆਂ ਦੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਦਾ ਸੰਪਾਦਨ ਵੀ ਕੀਤਾ।

ਇਸ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੇ ਸਰਵੇਖਣਾਂ ਅਤੇ ਖਾਣ-ਖੁਦਾਈ ਸਬੰਧੀ

ਇਸ ਦੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਨੇ ਕੈਨੇਡਾ ਦੀ ਖਾਣ-ਖੁਦਾਈ ਅਤੇ ਪੈਟਰੋ-ਲੀਅਮ ਦੇ ਉਦਯੋਗ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਉਤਸ਼ਾਹ ਦਿੱਤਾ। ਕੈਨੇਡਾ ਦੀ ਗੋਲਡ ਸੁਸਾਇਟੀ ਨੇ ਇਸ ਦੇ ਨਾਂ ਤੇ ਟਿਰੇਲ ਮੈਡਲ ਬਣਾ ਕੇ ਇਸ ਦੀ ਯਾਦਗਾਰ ਨੂੰ ਸਦੀਵੀ ਬਣਾ ਦਿਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇਸ ਨੇ ਇਕ ਅਜਿਹਾ ਫੰਡ ਵੀ ਦਾਨ ਵਿਚ ਦਿੱਤਾ ਜਿਸ ਰਾਹੀਂ ਲੰਡਨ ਦੀ ਭੂ-ਵਿਗਿਆਨਕ ਸੁਸਾਇਟੀ ਬਰਤਾਨਵੀ ਭੂ-ਵਿਗਿਆਨੀਆਂ ਨੂੰ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨ ਲਈ ਕੈਨੇਡਾ ਭੇਜਦੀ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਅਮੇ. 27 : 333

ਟਿਰੌਲ ਝੀਲ : ਇਹ ਆਸਟ੍ਰੇਲੀਆ ਵਿਚ ਵਿਕਟੋਰੀਆ ਰਾਜ ਦੇ ਉੱਤਰ-ਪੱਛਮੀ ਡਿਸਟ੍ਰਿਕਟ ਮੈਲੀ ਦੀ ਇਕ ਝੀਲ ਹੈ ਜਿਸਨੇ 180 ਵ.ਕਿ. ਮੀ. ਦਾ ਰਕਬਾ ਮੱਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਹ ਮੈਲਬੋਰਨ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਉੱਤਰ-ਪੱਛਮ ਵੱਲ 314 ਕਿ. ਮੀ. ਦੇ ਫਾਸਲੇ ਤੇ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਅਸਲ ਵਿਚ ਇਹ ਇਕ ਡੂੰਘਾਣ ਹੀ ਹੈ। ਇਸ ਝੀਲ ਦਾ ਪਾਣੀ ਖਾਰਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅਕਸਰ ਸੁੱਕ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਦੇ ਪਾਣੀ ਦਾ ਸਰੋਤ ਟਿਰੌਲ ਖੱਡ ਹੈ। ਇਸ ਝੀਲ ਦੇ ਕੰਢੇ 'ਸੀ ਲੋਕ' ਸ਼ਹਿਰ ਝੀਲ ਦੇ ਪਾਣੀ ਤੋਂ ਲੂਣ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੈ। ਐਡਵਰਡ ਆਇਅਰ ਨੇ ਇਸ ਝੀਲ ਨੂੰ 1838 ਈ. ਵਿਚ ਲੱਭਿਆ ਅਤੇ ਦੱਖਣੀ ਆਸਟ੍ਰੇਲੀਆ ਦੇ ਇਕ ਪੂਰਬਲੇ ਨੌਆਬਾਦਕਾਰ ਦੇ ਨਾਂ ਤੇ ਇਸ ਦਾ ਨਾਂ ਟਿਰੌਲ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 12 : 93

ਟਿੱਲ : ਵੱਖ ਵੱਖ ਆਕਾਰ ਦੇ ਗਲੇਸ਼ੀਅਰੀ ਮਿਸ਼ਰਣ ਦੀ ਜਮ੍ਹਾਂ ਹੋਈ ਗਾਦ ਜਾਂ ਤਲਛੱਟ ਨੂੰ ਟਿੱਲ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਟਿੱਲ ਤਹਿਦਾਰ ਬਣਤਰ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ ਸਗੋਂ ਇਹ ਛੋਟੇ ਛੋਟੇ ਕਣਾਂ ਜਾਂ ਜ਼ੋਰਿਆਂ ਦੇ ਬਣੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਕੁਝ ਗੀਟੇ-ਪੱਥਰ, ਗਾਦ-ਗਾਰ ਅਤੇ ਚੀਕਣੀ ਮਿੱਟੀ ਵੀ ਰਲੀ ਹੋਈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਗਲੇਸ਼ੀਅਰ ਅਤੇ ਬਰਫ਼ ਦੀਆਂ ਬਾਹਰਲੀਆਂ ਚਾਦਰਾਂ ਦੇ ਘੇਰਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਟਿੱਲ ਦੇ ਬਣੇ ਹਿਮ-ਰੋੜਾਂ ਦੀਆਂ ਪਹਾੜੀਆਂ ਨੇ ਹੱਦ-ਬੱਧ ਕੀਤਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਹਿਮ-ਰੋੜਾਂ ਹੇਠਲੀ ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਵੀ ਟਿੱਲ ਨੇ ਚੁਕਿਆ ਹੋਇਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅਜਿਹੀ ਧਰਤੀ ਜਾਂ ਮੈਦਾਨ ਜਿਸ ਵਿਚ ਗਲੇਸ਼ੀਅਰੀ ਪੱਥਰਾਂ ਦੀ ਬਹੁਤਾਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਨੂੰ ਅਰੈਟਿਕਸ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਟਿੱਲ ਦੀਆਂ ਬਣੀਆਂ ਪੱਧਰੀਆਂ ਜਿਹੀਆਂ ਪਹਾੜੀਆਂ ਨੂੰ ਡਰਮਲਿਨ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਮੈਸਾਚੂਸੈਟਸ ਰਾਜ ਵਿਚ ਵਾਕਿਆ ਬੰਕਰ ਹਿੱਲ ਅਤੇ ਬ੍ਰੀਡਜ਼ ਹਿੱਲ ਡਰਮਲਿਨ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਉਦਾਹਰਣਾਂ ਹਨ।

ਲੰਬੇ ਅਰਸੇ ਬਾਅਦ ਕਈ ਵਾਰੀ ਟਿੱਲ ਬਹੁਤ ਸਖ਼ਤ ਹੋ ਕੇ ਤਹਿਦਾਰ ਚਟਾਨ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰਨ ਕਰ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਫਿਰ ਟਿੱਲਾਈਟ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਜੀਆਲੋਜੀਕਲ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਅੰਤਲੇ ਪੋਲੀਓ ਜ਼ੋਇਨ ਯੁੱਗ ਦੇ ਟਿੱਲਾਈਟ ਭੰਡਾਰ ਗੋਡਵਾਨਾਲੈਂਡ ਦੀ ਪੂਰਬਲੀ ਹੱਦ ਨੂੰ ਸਿੱਧ ਕਰਨ ਵਿਚ ਕਾਫ਼ੀ ਲਾਭਕਾਰੀ ਸਿੱਧ ਹੋਏ ਹਨ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਅਮੇ. 26 : 746

ਟਿਲਡਨ, ਵਿਲੀਅਮ ਟਾਟੋਮ ਦੂਜਾ : ਇਹ ਅਮਰੀਕਾ ਦਾ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਐਥਲੀਟ ਅਤੇ ਟੈਨਿਸ ਦਾ ਅਵੱਲ ਦਰਜੇ ਦਾ ਖਿਡਾਰੀ ਸੀ। ਇਸਦਾ ਜਨਮ 10 ਫ਼ਰਵਰੀ 1893 ਵਿਚ ਫ਼ਿਲਾਡੇਲਫੀਆ ਦੇ ਜਰਮਨੇ ਟਾਊਨ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਆਪਣੇ ਖਿਡਾਰੀ ਜੀਵਨ ਦੇ ਇਕ ਦਹਾਕੇ ਦੌਰਾਨ ਇਹ ਟੈਨਿਸ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲਿਆਂ ਵਿਚ ਹਾਵੀ ਰਿਹਾ। ਇਸ ਦੌਰਾਨ ਇਸਨੇ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਚੈਂਪੀਅਨਸ਼ਿਪ ਸੱਤ ਵਾਰੀ ਹਾਸਲ ਕੀਤੀ।

ਤਿੰਨ ਵਾਰੀ ਵਿੰਬਲਡਨਜ਼ ਦਾ ਚੈਂਪੀਅਨ ਬਣਿਆ ਅਤੇ ਦੋ ਵਾਰੀ ਵਿਵਸਾਇਕ ਰੂਪ ਵਿਚ ਤਮਗੇ ਜਿੱਤੇ। 1920 ਦੇ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਦੌਰਾਨ ਆਪਣੀ ਪ੍ਰਭਾਵੀ ਖੇਡ ਅਤੇ ਚੁਸਤ ਵਿਅਕਤਿਤਵ ਸਦਕਾ ਇਹ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਰੰਗੀਲਾ ਤੇ ਹਰਮਨ ਪਿਆਰਾ ਖਿਡਾਰੀ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਰਿਹਾ।

ਬਿਲ ਟਿਲਡਨ

ਟਿਲਡਨ ਨੇ ਟੈਨਿਸ ਖੇਡ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਜਰਮੇਨ ਟਾਊਨ ਕ੍ਰਿਕਟ ਕਲੱਬ (ਫਿਲਾਡੈਲਫੀਆ) ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਸੰਨ 1920 ਤੋਂ 1925 ਦੌਰਾਨ ਅਤੇ ਸੰਨ 1929 ਵਿਚ ਇਸਨੇ ਸੰ. ਰਾਜ. ਦਾ ਖਿਤਾਬ ਦੋ ਵਾਰੀ ਹਾਸਲ ਕੀਤਾ। ਇਸਨੇ ਕੀਤੇ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਖੇਡ ਵਿਚ ਕੁੱਲ 16 ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਖਿਤਾਬ ਹਾਸਲ ਕੀਤੇ। ਇਸਦੀ ਡੇਵੀਜ਼ ਕੱਪ, ਖੇਡ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਸ਼ਲਾਘਾ ਹਾਸਲ ਹੋਈ। ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਕੋਲ 1920 ਤੋਂ 1926 ਤੱਕ ਤਮਗੀਤ ਟਰਾਫੀ ਰਹਿਣ ਦਾ ਕਾਰਨ ਵੀ ਟਿਲਡਨ ਹੀ ਸੀ।

5 ਜੂਨ, 1953 ਨੂੰ ਹਾਲੀਵੁੱਡ ਵਿਖੇ ਇਸਨੇ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਣ ਤਿਆਗ ਦਿਤੇ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 11 : 773

ਟਿਲਡੀ ਜ਼ਾਲਟਨ : ਇਹ ਹੰਗਰੀ ਦਾ ਗੈਰਕਮਿਊਨਿਸਟ ਸਿਆਸਤਦਾਨ ਸੀ ਜਿਹੜਾ ਦੂਜੀ ਵੱਡੀ ਜੰਗ ਪਿਛੋਂ ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਲਈ ਹੰਗਰੀ ਦਾ ਪ੍ਰੈਜ਼ੀਡੈਂਟ ਵੀ ਬਣਿਆ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ 1956 ਈ. ਵਿਚ ਬਣੀ ਸੋਵੀਅਤ ਵਿਰੋਧੀ ਕ੍ਰਾਂਤੀਕਾਰੀ ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਮੈਂਬਰ ਵੀ ਰਿਹਾ। ਟਿਲਡੀ ਦਾ ਜਨਮ 18 ਨਵੰਬਰ, 1889 ਨੂੰ ਹੰਗਰੀ ਦੇ ਮਾਸ਼ਾਨਮੱਡਬਰੋਵਾਰ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਇਹ ਆਇਰਲੈਂਡ ਵਿਚ ਬੈਲਫਾਸਟ ਵਿਖੇ ਧਰਮ-ਸ਼ਾਸਤਰ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਲਈ ਗਿਆ ਅਤੇ ਹੰਗਰੀ ਪਰਤ ਕੇ ਇਸਨੇ ਇਕ ਹਾਈ ਸਕੂਲ ਵਿਚ ਨੌਕਰੀ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਕੁਝ ਚਿਰ ਪਿਛੋਂ ਪ੍ਰੋਟੈਸਟੈਂਟ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਕੇ ਇਸਨੂੰ ਇਕ ਪੈਰਿਸ਼ (ਪਾਦਰੀ ਦਾ ਹਲਕਾ) ਦਾ ਪਾਸਟਰ (ਚਰਚ ਅਧਿਕਾਰੀ) ਥਾਪਿਆ ਗਿਆ। ਪਹਿਲੀ ਵੱਡੀ ਜੰਗ ਪਿਛੋਂ ਇਹ ਰਾਜਨੀਤੀ ਵਿੱਚ ਕੁੱਦ ਪਿਆ ਅਤੇ ਸਮਾਲ ਹੋਲਡਰਜ਼ ਪਾਰਟੀ ਦੀ ਬੁਨਿਆਦ ਰੱਖਣ ਵਿਚ ਹਿੱਸਾ ਪਾਇਆ। ਸੰਨ 1936 ਵਿਚ ਇਹ ਪਾਰਲੀਮੈਂਟ ਲਈ ਮੈਂਬਰ ਚੁਣਿਆ ਗਿਆ। ਦੂਜੇ ਸੰਸਾਰ ਯੁੱਧ ਉਪਰੰਤ ਆਪਣੀ ਪਾਰਟੀ ਦਾ ਪ੍ਰਧਾਨ ਬਣ ਗਿਆ ਅਤੇ 1945 ਈ. ਵਿਚ ਹੰਗਰੀ ਦਾ ਪ੍ਰਧਾਨ ਬਣ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1946 ਤੋਂ 48 ਤੱਕ ਹੰਗਰੀ ਗਣਰਾਜ ਦਾ

ਪ੍ਰੈਜ਼ੀਡੈਂਟ ਰਿਹਾ ਅਤੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਜਵਾਈ ਦੇ ਰਾਜ-ਧੌਰੀ ਸਿੱਧ ਹੋ ਜਾਣ ਦੇ ਬਹਾਨੇ ਨਾਲ ਟਿਲਡੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਅਹੁਦੇ ਤੋਂ ਅਸਤੀਫਾ ਦੇ ਦਿੱਤਾ। ਇਸਦੇ ਅਸਤੀਫਾ ਦੇਣ ਦਾ ਅਸਲੀ ਕਾਰਨ ਹੰਗਰੀ ਦੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਉਪਰ ਵੱਧ ਰਿਹਾ ਸੋਵੀਅਤ ਪ੍ਰਭਾਵ ਸੀ।

ਪ੍ਰਧਾਨਗੀ ਤੋਂ ਬਰਖਾਸਤਗੀ ਲੈਣ ਉਪਰੰਤ ਟਿਲਡੀ ਨੂੰ ਘਰ ਵਿਚ ਨਜ਼ਰਬੰਦ ਰਖਿਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਅਗਸਤ, 1956 ਵਿਚ ਇਸਨੂੰ ਰਾਜਨੀਤੀ ਵਿਚ ਮੁੜ ਬਹਾਲ ਕਰ ਦਿਤਾ ਗਿਆ। ਇਸੇ ਵਰ੍ਹੇ 128 ਅਕਤੂਬਰ ਤੋਂ 4 ਨਵੰਬਰ ਤੱਕ ਇਹ ਸਟੇਟ ਮੰਤਰੀ ਦੀ ਹੈਸੀਅਤ ਵਿਚ ਇਮਰੇ ਦੀ ਬਾਗ਼ੀ ਸਰਕਾਰ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਗਿਆ। ਹੰਗਰੀ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਸੋਵੀਅਤ ਸੈਨਾ ਦੇ ਦਬਾਅ ਹੇਠ ਆਉਣ ਕਾਰਨ ਟਿਲਡੀ ਨੂੰ ਛੇ ਸਾਲ ਲਈ ਕੈਦ ਕਰ ਦਿਤਾ ਪਰ ਤਿੰਨ ਸਾਲ ਪੂਰੇ ਹੋਣ ਤੇ ਇਸਨੂੰ ਰਿਹਾ ਕਰ ਦਿਤਾ।

3 ਅਗਸਤ, 1961 ਨੂੰ ਬੁਡਾਪੈਸਟ ਵਿਖੇ ਇਸਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 11 : 773

ਟਿਲਬਰਗ : ਇਹ ਦੱਖਣੀ ਨੀਦਰਲੈਂਡ ਦੇ ਉੱਤਰੀ ਬੁਅਬਾਂਟ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦੀ ਮਿਊਸਪਲਟੀ ਹੈ, ਜਿਹੜੀ ਰਾੱਟਰਡੈਮ ਦੇ ਦੱਖਣ-ਪੂਰਬ ਵੱਲ 50 ਕੁ. ਕਿ. ਮੀ. ਦੇ ਫਾਸਲੇ ਤੇ ਵਿਲਹੈਲੇਮੀਨਾ ਨਹਿਰ ਦੇ ਕੰਢੇ ਵਾਕਿਆ ਹੈ। ਸੰਨ 1860 ਤੱਕ ਇਹ ਨਗਰ ਇਕ ਛੋਟੇ ਜਿਹੇ ਪਿੰਡ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਵਿਚ ਸੀ ਪਰ ਇਸ ਪਿਛੋਂ ਇਸਨੇ ਇਕ ਦਮ ਇੰਨੀ ਤਰੱਕੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਅੱਜਕੱਲ੍ਹ ਇਹ ਦੱਖਣੀ ਖੇਤਰ ਵਿਚਲੇ ਮੁੱਖ ਉਦਯੋਗਕ ਕੇਂਦਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਹੈ। ਹੁਣ ਇਹ ਊਨੀ ਕੱਪੜੇ ਦੇ ਉਦਯੋਗ ਲਈ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ। ਇਥੋਂ ਦੇ ਪੂਰਬਲੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਵਿਲੀਅਮ ਦੂਜੇ ਦਾ ਮਹਿਲ ਅਜੋਕਾ ਟਾਊਨ ਹਾਲ ਹੈ। ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਆਲਾ-ਦੁਆਲਾ ਜੰਗਲਾਂ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਹੈ।

ਆਬਾਦੀ—ਸ਼ਹਿਰ 16,618 (1992)

51°34' ਉ. ਵਿਭ. ; 5°05' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 11 : 773

ਟਿੱਲਰ, ਟੈਰੇਂਸ ਰੋਜਰਜ਼ : ਇਸ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਕਵੀ ਦਾ ਜਨਮ 19 ਸਤੰਬਰ, 1916 ਨੂੰ ਕਾਰਨਵਾਲ ਵਿਚ ਟਰੂਰੋ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਪਹਿਲਾਂ ਇਹ ਕੈਂਬਰਿਜ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿਚ ਮੱਧ ਕਾਲੀਨ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਪੜ੍ਹਾਉਂਦਾ ਰਿਹਾ। ਫਿਰ ਮਿਸਰ ਵਿਚ ਕਾਹਿਰਾ ਵਿਖੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਇਤਿਹਾਸ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਰਿਹਾ। 'Unam Eros' ਇਸ ਦਾ ਉੱਘਾ ਕਾਵਿ ਸੰਗ੍ਰਹ ਹੈ। ਸੰਨ 1946 ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਬ੍ਰਾਡਕਾਸਟਿੰਗ ਕਾਰਪੋਰੇਸ਼ਨ ਦੀ ਨੌਕਰੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਸੰਨ 1965 ਵਿਚ ਉਥੇ ਦੇ ਰੇਡੀਓ ਡਰਾਮਾ ਵਿਭਾਗ ਵਿਚ ਨਿਯੁਕਤ ਹੋਇਆ।

‘ਦੀ ਇਨਵਰਡ ਐਨੀਮਲ’ (1943) ‘ਅਨ-ਆਰਮ ਈਰੋਸ’ (1947) ‘ਗੀਡਿੰਗ ਦੀ ਮੈਡਲ’ (1957) ਅਤੇ ‘ਨੋਟਸ ਫਾਰ ਏ ਮਿਥ’ (1968) ਇਸ ਦੀਆਂ ਉੱਘੀਆਂ ਕਿਰਤਾਂ ਹਨ। ਇਸ ਨੇ ਰਵਾਇਤੀ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਰੂਪਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਕੁਸ਼ਲਤਾ ਨਾਲ ਨਿਭਾਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਲੇਖਣੀ ਵਿਚ ਸਜੀਵ ਬਣਤਰ, ਬਿੰਬਾਵਲੀ ਅਤੇ ਜਿੰਨਸੀ ਅਨੁਭਵ ਮਿਲ ਕੇ ਬੌਧਿਕ ਹਾਸ-ਵਿਲਾਸ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9 : 1010

ਟਿੱਲਾ : ਪੱਛਮੀ ਪੰਜਾਬ (ਪਾਕਿ.) ਦੇ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਜਿਹਲਮ ਵਿਚ ਸਾਲਟ ਰੋਜ਼ ਦਾ ਪੂਰਬ ਵੱਲ ਦਾ ਵਧਾਅ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਸਮੁੰਦਰੀ ਸਤਹ

ਤੋਂ ਲ. 970 ਮੀ. (3242 ਫੁੱਟ) ਉੱਚਾ ਹੈ। ਬਨ੍ਹਾ ਤੋਂ ਇਹ ਲੜੀ ਇਕਦਮ ਉੱਚੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਜੋਗੀ ਟਿੱਲੇ ਤੱਕ ਇਸਦੀ ਉਚਾਈ ਵਧਦੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਜਾਂਦਿਆਂ ਉਚਾਈ ਫਿਰ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਘਟਦੀ ਹੈ। ਇਥੋਂ ਹੀ ਦੋ ਸਮਾਨਾਂਤਰ ਲੜੀਆਂ ਨਿਕਲ ਕੇ ਕਹਾਨਵਾਦੀ ਪਾਰ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਕਿਸੇ ਸਮੇਂ ਇਸ ਪਹਾੜ ਜਿਹਲਮ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਤੇ ਹੋਰ ਨੇੜੇ-ਤੇੜੇ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰੀ ਗਰਮੀਆਂ ਵਿਚ ਆਰਾਮ ਕਰਨ ਲਈ ਆਉਂਦੇ ਸਨ। ਇਥੇ ਜੋਗੀ ਫਕੀਰਾਂ ਦਾ ਇਕ ਕਾਫੀ ਮਸ਼ਹੂਰ ਮੱਠ ਵੀ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਸ਼ਾਇਦ ਇਥੋਂ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਚੇ ਟਿੱਲੇ ਦਾ ਨਾਂ ਜੋਗੀ ਮੱਠ ਪਿਆ।

ਹ. ਪ.—ਇਪ. ਗ. ਇਡ. 23 : 360

ਟਿਲਾਇਟ : ਟਿਲ ਵੱਖ ਵੱਖ ਆਕਾਰਾਂ ਦੇ ਇਕੱਤਰ ਹੋਏ ਬਰਫ਼ਾਨੀ ਤੋਂਦਿਆਂ ਦੀ ਜਮ੍ਹਾਂ ਹੋਈ ਗਾਦ ਹੈ। ਟਿਲ ਤਹਿਆਂ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ, ਇਸ ਵਿਚ ਮੁੱਖ ਤੌਰ ਤੇ ਰੇਤ ਦੇ ਆਕਾਰ ਦੇ ਕਣ ਅਤੇ ਕੁਝ ਗੋਲ ਪੱਥਰ, ਗਾਰ ਅਤੇ ਮਿੱਟੀ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਬਰਫ਼ ਦੇ ਤੋਂਦਿਆਂ ਦੇ ਬਾਹਰੀ ਰੂਪ ਅਤੇ ਬਰਫ਼ ਦੀਆਂ ਤਹਿਆਂ ਉੱਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਹਾੜੀਆਂ ਦੇ ਚਿੰਨ੍ਹ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਹੜੇ ਗਲੇ-ਸ਼ੀਅਰਾਂ ਦੁਆਰਾ ਵਹਾ ਕੇ ਲਿਆਂਦੇ ਗਏ ਮਲਬੇ ਦੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਜੋ ਟਿਲ ਤੋਂ ਬਣਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਗਲੇਸ਼ੀਅਰ ਦੁਆਰਾ ਵਹਾ ਕੇ ਲਿਆਂਦੇ ਗਏ ਮਲਬੇ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਵਾਲੀ ਜ਼ਮੀਨ ਨੂੰ ਟਿੱਲ ਦੀ ਚਾਦਰ ਨੇ ਘੇਰਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਟਿਲ ਪਲੇਨ ਵਿਚ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਬਰਫ਼ਾਨੀ ਤੋਂਦੇ ਵਰਗੇ ਗੋਲ ਪੱਥਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵਿਸਥਾਪਿਤ (erratics) ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਟਿਲ ਦੀਆਂ ਬਣੀਆਂ ਮੁਲਾਇਮ ਪਹਾੜੀਆਂ ਨੂੰ ਡਰਮਲਿਨਜ਼ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਡਰਮਲਿਨਜ਼ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਮਿਸਾਲਾਂ ਹਨ—ਬੋਰਟਨ ਵਿਖੇ ਬੈਕਰ ਹਿੱਲ ਅਤੇ ਬਰੀਡ ਹਿੱਲ।

ਕਾਫੀ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਟਿਲ ਕਠੌਰ ਹੋ ਕੇ ਤਲਫਟੀ ਚਟਾਨ ਵੀ ਬਣ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਟਿਲਾਇਟ ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਹ. ਪ.—ਐਨ. ਅਮੋ. 26 : 746

ਟਿੱਲਾ ਬਾਲਗੁੰਦਾਈ : ਜਿਹਲਮ (ਹੁਣ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿਚ) 22 ਕਿ. ਮੀ. ਪੱਛਮ ਵੱਲ ਇਕ ਪਹਾੜੀ ਟਿੱਲਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਤੇ ਬਾਲਗੁੰਦਾਈ ਨਾਮੀ ਸਾਧੂ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਇਹ ਪਰਉਪਕਾਰੀ ਅਤੇ ਭਜਨੀਕ ਸਾਧੂ ਸੀ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਇਸ ਦੇ ਆਸ਼ਰਮ ਵਿਚੋਂ ਪਧਾਰੇ ਸਨ ਅਤੇ ਇਹ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਹੋ ਗਿਆ।

ਜਿਸ ਸਥਾਨ ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਪਧਾਰੇ ਸਨ ਉੱਥੇ ਪੱਥਰ ਉਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਚਰਣ ਚਿੰਨ੍ਹ ਉਕਰੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਇਥੇ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਦਰਬਾਰ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਹ ਥਾਂ ਰੇਲਵੇ ਸਟੇਸ਼ਨ ਦੀਨਾ ਤੋਂ ਤਕਰੀਬਨ 21 ਕਿ. ਮੀ. ਪੱਛਮ ਵੱਲ ਸਥਿਤ ਹੈ।

ਹ. ਪ.—ਮ. ਕੋ.

ਟਿਲਿਚ ਪਾਲ ਜੋਹਾਨੀਜ਼ : 20 ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਇਸ ਉੱਘੇ ਧਰਮ-ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਅਤੇ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਦਾ ਜਨਮ 20 ਅਗਸਤ, 1886 ਨੂੰ ਬ੍ਰੈਡਨਬਰਗ ਰਾਜ (ਮੌਜੂਦਾ ਪੂਰਬੀ ਜਰਮਨੀ ਵਿਚ) ਦੇ ਇਕ ਛੋਟੇ ਜਿਹੇ ਪਿੰਡ ਸਟਾਰਜੈਲੈਂਡ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਰੱਬ ਬਾਰੇ ਇਸ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਰੂੜੀਵਾਦੀ ਈਸਾਈ ਧਰਮ ਤੇ ਅਜੋਕੀ ਸਭਿਅਤਾ ਵਿਚਕਾਰ ਇਕ ਸੁਹਿਰਦ ਸਾਂਝ ਪੈਦਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸੰਨ 1905 ਤੋਂ 1912 ਈ. ਤੱਕ 'ਹਾਲੇ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ' ਤੋਂ ਧਾਰਮਿਕ ਸਿਖਲਾਈ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਉਪਰੰਤ ਇਸ ਨੂੰ ਲੂਬਰੀ ਪਾਦਰੀ ਥਾਪਿਆ ਗਿਆ। ਪਹਿਲੇ ਵਿਸ਼ਵਯੁੱਧ ਦੌਰਾਨ ਇਸ ਨੇ ਫੌਜੀ ਗਿਰਜੇ ਵਿਚ ਸੇਵਾ

ਕੀਤੀ। ਕੁਝ ਚਿਰ ਬਾਅਦ ਇਸ ਨੇ ਸ਼ਲਿਸ਼ਟ ਅੰਦੋਲਨ ਵਿਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। ਸੰਨ 1919 ਤੋਂ 1933 ਦੌਰਾਨ ਬਰਲਿਨ,

ਟਿਲਿਚ ਪਾਲ ਜੋਹਾਨੀਜ਼

ਮਾਰਬਰਗ, ਡ੍ਰੈਜ਼ਡੌਨ, ਲਾਇਪਸਿਕ ਅਤੇ ਫਰੈਂਕਫਰਟ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਵਿਖੇ ਪੜ੍ਹਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਇਸ ਨੇ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਲਿਖਿਆ। ਨਾਂਜੀ ਅੰਦੋਲਨ ਦੀ ਅਲੋਚਨਾ ਕਰਨ ਕਾਰਨ ਸੰਨ 1933 ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਜਰਮਨ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਕੱਢ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਇਹ ਅਮਰੀਕਾ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਉਥੇ ਇਹ ਹਾਰਡਵਰਡ (1952-62) ਅਤੇ ਸ਼ਿਕਾਗੋ (1962-65) ਦੀਆਂ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹਾਉਂਦਾ ਰਿਹਾ।

ਤਿੰਨ ਜਿਲਦਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਸਿਸਟੇਮੈਟਿਕ ਥੀਓਲੋਜੀ (1951-63) ਇਸ ਦੀ ਇੱਕ ਸ਼ਾਹਕਾਰ ਰਚਨਾ ਸੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇਸ ਨੇ 'ਦੀ ਕੁੱਰੇਜ਼ ਟੂ ਬੀ' (1952) ਅਤੇ 'ਡਾਈਨੈਮਿਕਸ ਆਫ਼ ਫੇਥ' (1957) ਆਦਿ ਨਾਮੀ ਪੁਸਤਕਾਂ ਲਿਖੀਆਂ। ਗਿਆਰਾਂ ਜਿਲਦਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ 'Gesammelte werke' (1859-69) ਵਿਚ ਇਸ ਦੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਨੂੰ ਇਕੱਠਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

22 ਅਕਤੂਬਰ, 1965 ਨੂੰ ਸ਼ਿਕਾਗੋ ਵਿਖੇ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪ.—ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮੈ. 18 : 407

ਟਿਲੀ, ਜੋਹਾਨ : ਬਾਵੇਰੀਆ ਦੇ ਇਸ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਜਰਨੈਲ ਦਾ ਜਨਮ ਫਰਵਰੀ, 1559 ਨੂੰ ਬੈਲਜੀਅਮ ਵਿਚ ਬਰਾਬੰਤ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਜਰਮਨੀ ਵਿਚ 30 ਸਾਲਾ ਜੰਗ ਦੌਰਾਨ ਇਹ ਕੈਥੋਲਿਕ ਲੀਗ ਦੀਆਂ ਫੌਜਾਂ ਦੀ ਕਮਾਨ ਕਰਨ ਕਰਕੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ।

ਯਸੂਹੀ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਵੈਲੂਨ ਰਜਮੈਂਟ ਵਿਚ ਲੜਨ ਕਾਰਨ ਅਤੇ 1585 ਈ. ਵਿਚ ਐਟਵਰਪ ਦੇ ਘੇਰਾਓ ਵਾਲੇ ਸਪੇਨੀ ਨੀਦਰਲੈਂਡ ਦੇ ਜਨਰਲ ਅਲੈਕਸਾਂਦਰੋ ਫਾਰਨੀਜ਼ ਦੇ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਨ ਕਾਰਨ ਇਸ ਨੂੰ ਚੰਗਾ, ਫੌਜੀ ਤਜਰਬਾ ਹਾਸਲ ਹੋਇਆ। ਸੰਨ 1594 ਵਿਚ ਟਿਲੀ ਨੇ ਤੁਰਕਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਹੋਲੀ ਰੋਮਨ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਰੁਡੌਲਫ ਦੂਜੇ ਦੀ ਫੌਜ ਵਿਚ ਵੀ ਹਿੱਸਾ ਲਿਆ। ਬਾਵੇਰੀਆ ਦੇ ਡਿਊਕ ਮੈਕਸਮਿਲਿਅਨ ਪਹਿਲੇ ਦੇ ਆਦੇਸ਼ ਤੇ ਇਸ ਨੇ 1610 ਈ. ਵਿਚ ਬਾਵੇਰੀਆ ਦੀਆਂ ਫੌਜਾਂ ਨੂੰ ਬੜੀ ਨਿਪੁੰਨਤਾ ਨਾਲ ਸੰਗਠਤ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਨਾਲ ਕੈਥੋਲਿਕ ਲੀਗ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਉਤਸ਼ਾਹ ਮਿਲਿਆ।

ਸੰਨ 1618 ਵਿਚ 30 ਸਾਲਾ ਜੰਗ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਣ ਤੇ ਇਹ ਕੈਥੋਲਿਕ ਲੀਗ ਦੀ ਪਿਆਦਾ ਫੌਜ ਦਾ ਕਮਾਂਡਰ ਚੁਣਿਆ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1620 ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਲੜਾਈ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਮੁਹਿੰਮ ਦੀ

ਟਿਲੀ ਜੋਹਾਨ

ਅਗਵਾਈ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਲਾਗਾਤਾਰ ਜਿੱਤਾਂ ਹਾਸਲ ਕਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆ ਪਹਿਲਾਂ ਅਪਰ ਅਤੇ ਫਿਰ ਲੋਅਰ ਆਸਟ੍ਰੀਆ ਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ। ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਇਹ ਪਰਾਗ ਵੱਲ ਵਧਿਆ ਅਤੇ 8 ਨਵੰਬਰ ਨੂੰ ਵਾਈਟ ਮਾਊਨਟੇਨ ਦੀ ਫੈਸਲਾਕੁਨ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਜਿੱਤ ਹਾਸਲ ਕੀਤੀ। ਇਹ ਆਪਣੀਆਂ ਜਿੱਤਾਂ ਸਦਕਾ ਹੀ ਉੱਤਰ-ਪੱਛਮੀ ਜਰਮਨੀ ਦਾ ਮੁੱਖ ਨੇਤਾ ਬਣ ਗਿਆ।

ਸੰਨ 1625-29 ਦੌਰਾਨ ਡੈਨਮਾਰਕ ਵਿਰੁੱਧ ਹੋਈ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਟਿਲੀ ਨੇ ਜੂਨਰ ਦੀ ਲੜਾਈ ਵਿਚ 27 ਅਗਸਤ, 1626 ਨੂੰ ਸਵੀਡਨ ਨੂੰ ਕਾਫ਼ੀ ਨੁਕਸਾਨ ਪੁਚਾਇਆ। ਸੰਨ 1630 ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਕੈਥੋਲਿਕ ਲੀਗ ਦੀਆਂ ਫੌਜਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਸ਼ਾਹੀ ਫੌਜਾਂ ਦੀ ਵੀ ਕਮਾਨ ਆਪਣੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਲੈ ਲਈ। ਗਸਟਾਵਸ ਅਡਾਲਫਸ ਦੀਆਂ ਫੌਜਾਂ ਨੂੰ ਕੇਂਦਰੀ ਜਰਮਨੀ ਵਿਚ ਵਧਣ ਤੋਂ ਰੋਕਣ ਲਈ ਟਿਲੀ ਨੇ ਪ੍ਰੋਟੈਸਟੈਂਟ ਸ਼ਹਿਰ ਮੈਗਡਬਰਗ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਘੇਰੇ ਵਿਚ ਲੈ ਲਿਆ ਅਤੇ ਇਥੇ ਕਾਫ਼ੀ ਨੁਕਸਾਨ ਵੀ ਕੀਤਾ ਪਰ ਇਥੇ ਟਿਲੀ ਦੀਆਂ ਫੌਜਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਬੜੀਆਂ ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪਿਆ।

ਟਿਲੀ ਕਿਉਂਕਿ ਸ਼ਾਹੀ ਅਤੇ ਲੀਗ ਦੋਹਾਂ ਹੀ ਫੌਜਾਂ ਦਾ ਕਮਾਂਡਰ ਸੀ ਇਸ ਲਈ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਅਤੇ ਮੈਕਸੀਮਿਲਿਅਨ ਦੇ ਆਪਸੀ ਮੱਤਭੇਦ ਤੋਂ ਇਸ ਨੂੰ ਕਾਫ਼ੀ ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪਿਆ। ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਆਦੇਸ਼ ਤੇ ਇਸ ਨੇ ਸੈਕਸਨੀ ਤੇ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਹਮਲੇ ਵਿਚ 17 ਸਤੰਬਰ, 1631 ਈ. ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਬੁਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਾਰ ਹੋਈ।

ਗਸਟੇਵਸ ਅਡਾਲਫਸ ਕੇਂਦਰੀ ਜਰਮਨੀ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਣ ਵਿਚ ਸਫ਼ਲ ਹੋ ਗਿਆ। ਟਿਲੀ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਦਾ ਬਹੁਤ ਜਤਨ ਕੀਤਾ ਪਰ ਸਫ਼ਲ ਨਾ ਹੋ ਸਕਿਆ। ਸੰਨ 1632 ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਬਾਮਬੈਰਕ ਵਿਖੇ ਇਕ ਜਿੱਤ ਹਾਸਲ ਹੋਈ ਪਰ ਇਸ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਇਹ ਬਹੁਤ ਜ਼ਖ਼ਮੀ ਹੋ ਗਿਆ। 30 ਅਪ੍ਰੈਲ, 1632 ਨੂੰ ਬਾਵੇਰੀਆ ਵਿਚ ਇੰਗਲਸਟਾਟ ਵਿਖੇ ਟਿਲੀ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਥਿ. ਮਾ. 9 : 1011; ਐਨ. ਅਮੇ. 26 : 749

ਟਿੱਲੀ, ਵੈਸਟਾ : ਇਸ ਗਾਇਕਾ ਦਾ ਜਨਮ 13 ਮਈ, 1864 ਨੂੰ ਇੰਗਲੈਂਡ ਵਿਚ ਵੈਸਟਰ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਦਾ ਅਸਲ ਨਾਂ ਮਟਿਲਡਾ ਐਲਿਸ ਪਾਉਲਜ਼ ਸੀ। ਤਿੰਨ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਗਾਉਣ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਦੋ ਸਾਲ ਬਾਅਦ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਮਰਦਾਨੇ ਪਹਿਰਾਵੇ ਵਿਚ ਸਟੇਜ ਤੇ ਆਈ। 14 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਹ ਲੰਡਨ ਦੇ ਦੋ ਅਲੱਗ-ਅਲੱਗ ਸੰਗੀਤ ਭਵਨਾਂ ਵਿਚ ਹਰ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਉਦੋਂ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਸੰਨ 1920 ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਰਿਟਾਇਰਮੈਂਟ ਤਕ ਇਸ ਨੇ ਬਰਤਾਨੀਆ ਤੇ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਦਿੱਤੇ। ਸੰਨ 1890 ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਕਈ ਗੀਤਾਂ ਦੇ ਸੰਗੀਤਕਾਰ ਵਾਲਟਰ ਡੀ ਫਰੀਸ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕਰਵਾਇਆ। ਇਹ ਆਪਣੇ ਦੋ ਗੀਤਾਂ 'ਦੀ ਪਿਕਾਡਲੀ ਜੈਨੀ ਵਿਚ ਦੀ ਲਿਟਲ ਗਲਾਸ ਆਈ' ਅਤੇ 'ਫਾਲੋਇੰਗ ਇਨ ਫਾਦਰਜ਼ ਫੁੱਟਸਟੈੱਪਸ' ਕਾਰਨ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋਈ।

16 ਸਤੰਬਰ, 1952 ਨੂੰ ਲੰਡਨ ਵਿਖੇ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਥਿ. ਮਾ. 9 : 1011

ਟਿਵ : ਇਹ ਉੱਤਰੀ ਨਾਈਜੀਰੀਆ ਦੇ ਨਾਈਜਰ-ਕਾਂਗੋ ਜਾਤੀ ਦੇ ਲੋਕ ਹਨ ਜਿਹੜੇ ਬੈਨਵੇ ਦਰਿਆ ਦੇ ਦੋਵੇਂ ਕੰਢਿਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਵੱਸੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਇਹ ਬੈਨਵੇ-ਕਾਂਗੋ ਸ਼ਾਖਾ ਦੀ ਬੋਲੀ ਬੋਲਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਲੋਕ ਵਾਹ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਬਾਜ਼ਰਾ ਤੇ ਸੋਰਗਮ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਮੁੱਖ ਫਸਲਾਂ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਇਥੇ ਬਕਰੀਆਂ ਅਤੇ ਮੁਰਗੀਆਂ ਪਾਲੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਸੋਤਸੇ ਮੱਖੀ ਕਾਰਨ ਡੰਗਰ-ਪਸ਼ੂ ਨਹੀਂ ਪਾਲੇ ਜਾਂਦੇ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਬਹੁ-ਪਤਨੀ ਪਰਿਵਾਰ ਕਈ ਗੋਲਾਈਦਾਰ ਝੁੰਗੀਆਂ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਝੁੰਗੀਆਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਇਕ ਝੁੰਗੀ ਬੈਠਕ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵਰਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਇਕ ਪਿੱਤਰਪ੍ਰਧਾਨ ਸਮਾਜ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਬੰਸਾਵਲੀਆਂ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਪਰੰਪਰਾ ਅਨੁਸਾਰ ਇਸ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਮੁਖੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ। ਰਾਜਨੀਤਕ ਫੈਸਲੇ ਬੰਸਾਵਲੀ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵਡੇਰਾ ਜਾਂ ਬਜ਼ੁਰਗ ਵਿਅਕਤੀ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਸੰਨ 1948 ਵਿਚ ਬਰਤਾਨਵੀ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਨੇ ਇਕ ਸਰਬੋਤਮ ਮੁਖੀ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤਾ।

ਟਿਵ ਜਾਤੀ ਵਿਚੋਂ ਭਾਵੇਂ ਕੁਝ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਈਸਾਈ ਤੇ ਕੁਝ ਨੇ ਇਸਲਾਮ ਧਰਮ ਕਬੂਲ ਕੀਤਾ ਹੈ ਪਰ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਲੋਕ ਆਪਣੇ ਕਬਾਇਲੀ ਧਰਮ ਵਿਚ ਹੀ ਸ਼ਰਧਾ ਰੱਖਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਅਨੁਸਾਰ ਕਰਤਾਪੁਰਖ ਸਾਰੀਆਂ ਗੋਬੀ ਤਾਕਤਾਂ ਕਿਸੇ ਇਕ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਟਿਵ ਲੋਕ ਆਪਣਾ ਕਬਾਇਲੀ ਇਸ਼ਟ ਮੰਨਕੇ ਪੂਜਦੇ ਹਨ।

ਕਈ ਵਿਵ ਧਾਰਮਿਕ ਜਮਾਤਾਂ ਅਜੇ ਵੀ ਨੌਆਬਾਦੀ ਅਤੇ ਆਜ਼ਾਦ ਨਾਈਜੀਰੀਆ ਰਾਜਨੀਤਕ ਸੱਤਾ ਦੀ ਅਧੀਨਗੀ ਮੰਨਣ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰੀ ਹਨ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਥਿ. ਮਾ. 11 : 807 ; ਐਨ. ਅਮੇ. 26 : 795

ਟਿਵਰਨ : ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੇ ਡੈਵਨ ਦੀ ਬਰੋਅ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਐਕਸ ਅਤੇ ਲੋਪੋਨ ਦਰਿਆਵਾਂ ਦੇ ਸੰਗਮ ਉੱਤੇ ਵਾਹਿਕਾ ਹੈ। ਇਹ ਥਾਂ ਕਾਫ਼ੀ ਚਿਰਾਂ ਤੋਂ ਆਬਾਦ ਹੈ। ਇਹ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੀ ਜਾਇਦਾਦ ਹੁੰਦੀ ਸੀ ਪਰ ਹੈਨਰੀ ਪਹਿਲੇ (1100-1135) ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਜਾਗੀਰਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਦੇ ਦਿੱਤਾ। ਸੰਨ 1105 ਵਿਚ ਇਥੇ ਕਿਲਾ

ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਅਤੇ 1193 ਤੋਂ 1217 ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਇਥੇ ਬਰੋਮ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਹੋਈ। ਸੰਨ 1615 ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਸ਼ਹਿਰੀ ਹੱਕ ਮਿਲੇ। ਇਥੋਂ ਦੀਆਂ ਮਸ਼ਹੂਰ ਥਾਵਾਂ ਵਿਚ 12 ਵੀਂ ਸਦੀ ਦਾ ਕਿਲਾ ਹੈ। ਇਥੇ ਉਨੀ ਕੱਪੜੇ ਬਣਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਪਾਰ ਵੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਥੇ ਹੀ 1604 ਈ. ਵਿਚ ਪੀਟਰ ਬਲੂਡੈੱਲ ਨੇ ਅਜਿਹੇ ਗਰਮ ਕੱਪੜੇ ਦੀ ਬੁਣਾਈ ਕਲਾ ਦਾ ਸਕੂਲ ਖੋਲ੍ਹਿਆ।

ਸੰਨ 1816 ਤੋਂ ਇਥੇ ਦੇ ਬਣੇ ਕੱਪੜੇ ਦਾ ਵਪਾਰ ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ ਠੱਪ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ਪਰ ਇਹ ਹੁਨਰ ਨਾਇਲੋਨ ਅਤੇ ਲੈਸਾ ਆਦਿ ਬਣਾਉਣ ਵਿਚ ਹਾਲੇ ਵੀ ਵੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਆਬਾਦੀ - 13,526 (1980)

50° 55' ਉ. ਵਿਭ. ; 3° 29' ਪੱ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.- ਐਨ. ਥ੍ਰਿ. ਮਾ. 10 : 13

ਟਿਵਾਣਾ, ਉਮਰ ਹਯਾਤ ਖਾਂ : ਇਹ ਸ਼ਾਹਪੁਰ ਦੇ ਟਿਵਾਣਾ ਪਰਿਵਾਰ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਸੀ ਅਤੇ ਮਲਿਕ ਸਾਹਿਬ ਖਾਂ ਦਾ ਇਕਲੌਤਾ ਪੁੱਤਰ ਸੀ ਜਿਸਨੂੰ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਵਫ਼ਾਦਾਰੀ ਸਦਕਾ ਸੀ. ਆਈ. ਈ. ਦਾ ਖ਼ਿਤਾਬ ਅਤੇ ਨਵਾਬ ਦੀ ਪਦਵੀ ਮਿਲੀ। ਇਸ ਦੀ ਸਿਖਿਆ ਐਚੀਸਨ ਕਾਲਜ ਲਾਹੌਰ ਵਿਚ ਹੋਈ। 1879 ਈ. ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਦੀ ਮੌਤ ਵੇਲੇ ਇਹ ਨਾਬਾਲਗ਼ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਦੀ ਜਾਇਦਾਦ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਦੇਖ-ਰੇਖ ਲਈ ਕਚਹਿਰੀ ਨੂੰ ਸੌਂਪ ਦਿੱਤੀ ਜੋ ਕਿ ਵਿਦਿਆ ਸਮਾਪਤੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਸ ਨੂੰ ਵਾਪਸ ਕੀਤੀ ਗਈ।

ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਵਾਂਗ ਇਹ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਬੈਰ-ਖਵਾਰ ਬਣਿਆ। ਇਸਨੇ ਆਪਣੇ ਮੁਜ਼ਾਰਿਆਂ ਪ੍ਰਤੀ ਬੜਾ ਦਿਆਲੂ ਵਤੀਰਾ ਅਪਣਾਇਆ। ਆਪਣੇ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਵਿਚੋਂ ਅਪਰਾਧਾਂ ਦਾ ਖ਼ਾਤਮਾ ਕੀਤਾ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਬੈਰਾਤੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਚਾਲੂ ਕੀਤਾ। ਆਪਣੇ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦੀਆਂ ਮੁਸਲਮਾਨੀ ਸ਼ਾਦੀਆਂ ਨੂੰ ਰਜਿਸਟਰ ਕਰਵਾਉਣ ਦਾ ਰਿਵਾਜ ਪਾਇਆ। ਪਸ਼ੂਆਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦਾਗਣ ਦਾ ਰਿਵਾਜ ਮੁੜ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। ਘੋੜਿਆਂ ਦੀ ਨਸਲ ਸੁਧਾਰ ਲਈ ਉਸਨੇ ਇਕ ਘੋੜਿਆਂ ਦਾ ਤਬੇਲਾ ਵੀ ਖੋਲ੍ਹਿਆ ਜੋ ਕਿ ਸਮਾਂ ਪੈਣ ਤੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਪਹਿਲੇ ਨੰਬਰ ਦਾ ਨਸਲਕਸ਼ੀ ਦਾ ਫਾਰਮ ਬਣ ਗਿਆ। ਇਸ ਕੰਮ ਵਿਚ ਉਮਰ ਹਯਾਤ ਖਾਂ ਦੀ ਦਿਲਚਸਪੀ ਨੂੰ ਵੇਖਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਇਸਨੂੰ ਨੈਸ਼ਨਲ ਹਾਰਸ ਬ੍ਰੀਡਿੰਗ ਅਤੇ ਸ਼ੋ ਸੁਸਾਇਟੀ ਆਫ਼ ਇੰਡੀਆ ਦਾ ਪ੍ਰਧਾਨ ਬਣਾਇਆ। ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਇਹ ਪੰਜਾਬ ਕੌਂਸਲ ਦਾ ਮੈਂਬਰ ਬਣ ਗਿਆ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਪੰਜਾਬ ਦੀਆਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਇਸਨੇ ਹਿੱਸਾ ਲਿਆ।

ਇਹ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਇਸਨੇ ਚਿਤਰਾਲ ਅਤੇ ਤੀਰਾਂ ਦੀਆਂ ਮੁਹਿਮਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਹਿੱਸਾ ਲਿਆ ਅਤੇ ਫ਼ੌਜੀ ਜੀਵਨ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਦੀਆਂ ਯੋਗ ਸੇਵਾਵਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖਦੇ ਹੋਏ ਇਸਨੂੰ ਸੰਨ 1906 ਵਿਚ ਸੀ. ਆਈ. ਈ. ਦਾ ਖ਼ਿਤਾਬ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਇਹ ਪਹਿਲਾ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਸੀ ਜਿਸਨੂੰ ਕਿ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਜਾਰਜ ਪੰਜਵੇਂ ਦੀ ਤਾਜਪੋਸ਼ੀ-ਸਮਾਰੋਹ ਵਿਚ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦਾ ਭਾਰਤੀ ਦੂਤ ਚੁਣਿਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਐਮ. ਵੀ. ਓ. ਵੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। 1909 ਈ. ਵਿਚ ਇਸਨੂੰ ਸ਼ਾਹੀ ਵਿਧਾਨ ਸਭਾ ਦਾ ਮੈਂਬਰ ਚੁਣਿਆ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1929 ਵਿਚ ਇਹ ਸੈਕਟਰੀ ਆਫ਼ ਸਟੇਟ ਕੌਂਸਲ ਦਾ ਮੈਂਬਰ ਬਣ ਕੇ ਇੰਗਲੈਂਡ ਗਿਆ। ਇਸਦੀ ਵਫ਼ਾਦਾਰੀ ਸਦਕਾ ਹੀ ਸਰਕਾਰ ਨੇ

ਇਸਨੂੰ ਨਵਾਬ ਦੀ ਪਦਵੀ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ 1934 ਈ. ਵਿਚ ਇਸਨੂੰ ਆਡਰ ਆਫ਼ ਦਾ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਇੰਪਾਇਰ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

ਹ. ਪੁ.-ਚੀ. ਵੈ. ਨੋ. ਪੰ. 2 : 205

ਟਿਵਾਣਾ, ਹਯਾਤ ਖਾਂ (ਸਰ) : ਅਣਵੰਡੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਇਸ ਮੁੱਖ ਮੰਤਰੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸਿਆਸਤਦਾਨ ਨੂੰ ਵਧੇਰੇ ਕਰਕੇ ਸਰ ਸਿਕੰਦਰ ਹਯਾਤ ਖਾਂ ਦੇ ਨਾਉਂ ਨਾਲ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਜਨਮ 1892 ਈ. ਵਿਚ ਪੱਛਮੀ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਮੁਲਤਾਨ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਇਹ ਇਕ ਬੜੇ ਅਮੀਰ ਜ਼ਮੀਦਾਰ ਘਰਾਣੇ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ ਨੂੰ ਨਵਾਬ ਅਤੇ ਸਰਦਾਰ ਵਰਗੇ ਖ਼ਿਤਾਬ ਮਿਲੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਇਸ ਦੇ ਪਿਤਾ ਦਾ ਨਾਉਂ ਨਵਾਬ ਮੁਹੰਮਦ ਹਯਾਤ ਖਾਂ ਸੀ ਜੋ ਕਿ ਪਹਿਲਾ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਸੀ ਜਿਸਨੂੰ ਸਹਾਇਕ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਨਿਯੁਕਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਸਿਕੰਦਰ ਹਯਾਤ ਨੇ ਆਪਣੀ ਮੁਢਲੀ ਵਿੱਦਿਆ ਘਰ ਵਿਚ ਹੀ ਇਕ ਹਿੰਦੂ ਉਸਤਾਦ ਕੋਲੋਂ ਹਾਸਲ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਅਲੀਗੜ੍ਹ ਦੇ ਐਮ. ਏ. ਓ. ਹਾਈ ਸਕੂਲ ਵਿਚ ਭੇਜੇ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਸਕੂਲ ਵਿਚ ਇਹ ਇਕ ਲਾਇਕ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਅਤੇ ਯੋਗ ਖਿਡਾਰੀ ਸੀ। ਦਸਵੀਂ ਪਾਸ ਕਰਨ ਮਗਰੋਂ ਉਚੇਰੀ ਵਿੱਦਿਆ ਲਈ ਇਸਨੂੰ ਇੰਗਲੈਂਡ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਉਥੇ ਇਹ ਵਿੱਦਿਆ ਪੂਰੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਿਆ ਅਤੇ ਦੋ ਸਾਲ ਮਗਰੋਂ ਹੀ ਵਾਪਸ ਪਰਤ ਆਇਆ। ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੀਆਂ ਵਿਦਿਅਕ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਅਤੇ ਪਾਰਲੀਮੈਂਟ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕੀਤਾ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਇੰਗਲੈਂਡ ਵਿਚ ਇਹ ਭਾਰਤੀ ਕ੍ਰਾਂਤੀਕਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਮਿਲਿਆ। ਇਹ ਭਾਵੇਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਦੇਸ਼-ਭਰਤੀ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਇਸਨੇ ਸਲਾਹਿਆ। 1913 ਈ. ਵਿਚ ਉਸ ਵੇਲੇ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਮੀਰ ਘਰਾਣੇ ਵਿਚ ਇਸਦਾ ਨਿਕਾਹ ਹੋਇਆ। ਪਹਿਲੇ ਸੰਸਾਰ ਮਹਾਂ ਯੁੱਧ ਵੇਲੇ ਇਹ ਬਰਤਾਨਵੀ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਨੌਕਰੀ ਵਿਚ ਆਇਆ। ਇਸਨੂੰ ਕਮਿਸ਼ਨ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਤੀਜੀ ਅਫ਼ਗਾਨ ਲੜਾਈ ਸਮੇਂ ਇਸਨੂੰ ਕੰਪਨੀ ਕਮਾਂਡਰ ਥਾਪਿਆ ਗਿਆ। ਲੜਾਈ ਤੋਂ ਬਾਅਦ 1929 ਈ. ਤੱਕ ਇਹ ਅਵਲ ਦਰਜੇ ਦੇ ਮੈਜਿਸਟਰੇਟ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ। 1928 ਈ. ਵਿਚ ਸਾਈਮਨ ਕਮਿਸ਼ਨ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਪੰਜਾਬ ਰੀਫਾਰਮ ਕਮੇਟੀ ਦਾ ਪ੍ਰਧਾਨ ਬਣਿਆ। 1930 ਈ. ਵਿਚ ਇਸਨੂੰ ਗਵਰਨਰ ਦੀ ਕੌਂਸਲ ਦਾ ਮਾਲੀਆ-ਮੈਂਬਰ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ। 1932 ਈ. ਅਤੇ ਫਿਰ 1934 ਈ. ਵਿਚ ਸਰ ਸਿਕੰਦਰ ਹਯਾਤ ਖਾਂ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਗਵਰਨਰ ਦਾ ਅਹੁਦਾ ਸੰਭਾਲਿਆ। 1935 ਈ. ਵਿਚ ਨਵੇਂ ਬਣੇ ਰਿਜ਼ਰਵ ਬੈਂਕ ਦਾ ਇਸਨੂੰ ਡਿਪਟੀ ਗਵਰਨਰ ਨਿਯੁਕਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਦੂਜੇ ਸੰਸਾਰ ਯੁੱਧ ਵੇਲੇ ਇਹ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਮੁੱਖ ਮੰਤਰੀ ਸੀ। ਇਸਨੇ ਜੰਗ ਵਿਚ ਸਹਾਇਤਾ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਜਵਾਨਾਂ ਦੀ ਭਰਤੀ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਜ਼ਿੰਨਾ ਵੀ ਹੋ ਸਕਿਆ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਮੱਦਦ ਕੀਤੀ। ਇਸਨੇ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਫ਼ੌਜ ਵਿਚ ਭੇਜਿਆ। ਇਹ ਜੰਗ ਦੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਮੋਰਚਿਆਂ ਤੇ ਆਪ ਖੁਦ ਜਾ ਕੇ ਫ਼ੌਜੀ ਜਵਾਨਾਂ ਦੀ ਹੌਂਸਲਾ ਅਫ਼ਜ਼ਾਈ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਮੁੱਖ ਮੰਤਰੀ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਇਹ ਲਗਭਗ 6 ਸਾਲ ਲਈ, 1942 ਤੱਕ ਰਿਹਾ। ਇਹ ਕਾਲ ਪੰਜਾਬ ਪ੍ਰਾਂਤ ਲਈ ਚੇਤੇ ਰੱਖਣ ਯੋਗ ਹੈ। ਇਸੀ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਉਸਨੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੀ ਹਾਲਤ ਸੁਧਾਰਨ ਲਈ ਬਹੁਤ ਕੰਮ ਕੀਤੇ। ਸ਼ਿੰਚਾਈ ਦੀਆਂ ਸਹੂਲਤਾਂ ਵਿਚ ਵਾਧਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ, ਸੜਕਾਂ ਬਣਵਾਈਆਂ ਗਈਆਂ ਅਤੇ ਪੰਚਾਇਤਾਂ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਫਿਰਕਾ-ਪ੍ਰਸਤੀ ਖਤਮ ਕਰਨ ਅਤੇ ਆਪਸੀ ਭਾਇਚਾਰੇ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਕਰਨ ਦਾ ਪੂਰਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ। ਇਹ ਸ਼ਰਾ ਦਾ ਪੱਕਾ ਮੁਸਲਮਾਨ ਸੀ ਜਿਸ ਦਾ ਨਿਮਾਜ਼ ਅਤੇ ਰੋਜ਼ਿਆਂ ਵਿਚ ਯਕੀਨ ਸੀ ਪਰ ਕੱਟੜ ਪੰਥੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਸ ਬਾਰੇ

ਇਹ ਗੱਲ ਮਸ਼ਹੂਰ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਸਾਰੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਕੰਮਾਂ ਦੇ ਫੈਸਲੇ ਸਵੇਰ ਦੀ ਨਿਮਾਜ਼ ਮਗਰੋਂ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਦੂਜੇ ਧਰਮਾਂ ਸਬੰਧੀ ਇਸਦਾ ਵਤੀਰਾ ਬੜਾ ਸਹਿਣਸ਼ੀਲਤਾ ਵਾਲਾ ਸੀ। ਇਸਨੇ ਇਸਤਰੀ ਵਿੱਦਿਆ ਨੂੰ ਵੀ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ। ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਤੱਕ ਦੀ ਵਿੱਦਿਆ ਲਾਜ਼ਮੀ ਕਰਨ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿਚ ਸੀ। ਇਸ ਦੇ ਜਿਉਂਦੇ ਜੀ ਮੁਸਲਮ ਲੀਗ ਪੰਜਾਬ ਪ੍ਰਾਂਤ ਵਿਚ ਹਾਵੀ ਨਾ ਹੋ ਸਕੀ। ਇਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਜਿਨਾਹ ਵੀ ਇਸ ਪਾਸੇ ਲੱਗਾ ਰਿਹਾ। ਸਰ ਸਿਕੰਦਰ ਹਯਾਤ ਖ਼ਾਨ ਨੇ ਸਖ਼ਤੀ ਨਾਲ ਅਲਾਮਾ ਮਜ਼ਹਿਦੀ ਦੀ ਖ਼ਾਕਸਾਰ ਪਾਰਟੀ ਨੂੰ ਕੁਚਲ ਦਿੱਤਾ। ਦੂਜੀ ਸੰਸਾਰ-ਜੰਗ ਵੇਲੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਰਾਜਨੀਤਕ ਬਦਅਮਨੀ, ਤੰਗੀ ਅਤੇ ਔਕੜਾਂ ਦੀ ਬਹੁਲਤਾ ਸੀ ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਿਕੰਦਰ ਖ਼ਾਨ ਨੇ ਬੜੀ ਸ਼ਾਂਤੀ, ਸੰਜੀਦਗੀ ਅਤੇ ਸਾਵਧਾਨੀ ਨਾਲ ਨਜਿੱਠਿਆ। ਇਸ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਾਂਤ ਵਿਚ ਸ਼ਾਂਤੀ ਕਾਇਮ ਕਰਨ ਵਿਚ ਕਾਫ਼ੀ ਕਾਮਯਾਬ ਰਿਹਾ। ਇਸਨੇ ਫ਼ਿਰਕੂਪਣਾ ਦੂਰ ਕਰਨ ਲਈ ਇਕ ਅਜਿਹੀ ਵਜ਼ਾਰਤ ਬਣਾਈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਹਿੰਦੂ, ਸਿੱਖ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਵਜ਼ੀਰ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਉੱਨਤੀ ਲਈ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸੁਧਾਰ ਕੀਤੇ।

ਹ. ਪੁ.- ਡਿਕ. ਨੈ. ਬਾਇ. 4 : 200

ਟਿਵਾਣਾ ਪਰਿਵਾਰ : ਇਸ ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਮੋਢੀ ਸ਼ਾਹਪੁਰ ਦੇ ਸਾਲਟ ਰੋਜ਼ (ਅੱਜਕੱਲ੍ਹ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿਚ ਹੈ) ਦੇ ਪੱਥੀ ਖੇਤਰ ਦੇ ਵਸਨੀਕ ਸਨ। ਇਸ ਪਰਿਵਾਰ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਹੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਨਵਾਈ (Punwai) ਰਾਜਪੂਤ ਵੀ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਟਿਵਾਣੇ, ਸਿਆਲ ਅਤੇ ਘੋਬਾ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਦੇ ਵਡੇਰੇ ਇਕੋ ਹੀ ਮੰਨੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਟਿਵਾਣਾ ਪਰਿਵਾਰ 15ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਸਿਆਲਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਆਇਆ। ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣਾ ਟਿਕਾਣਾ ਸਿੰਧ ਦਰਿਆ ਦੇ ਕੰਢੇ ਤੇ ਜਹਾਂਗੀਰ ਪਿੰਡ ਨੂੰ ਬਣਾਇਆ ਪਰ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਇਹ ਸ਼ਾਹਪੁਰ ਆ ਕੇ ਵੱਸ ਗਏ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਜਲਦੀ ਹੀ ਇਸਲਾਮ ਧਰਮ ਨੂੰ ਅਪਣਾ ਲਿਆ। ਇਥੇ ਇਹ ਮੀਰ ਅਲੀ ਖ਼ਾਨ ਦੇ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਰਹੇ। ਆਪਣੇ ਮੁਰਸ਼ਦ ਫ਼ਕੀਰ ਸੁਲਤਾਨ ਹਾਜ਼ੀ ਦੀ ਸਲਾਹ ਨਾਲ ਮੀਰ ਅਲੀ ਖ਼ਾਨ ਆਪਣੇ ਕਬੀਲੇ ਸਮੇਤ ਪੂਰਬ ਵੱਲ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਮੀਰ ਅਹਿਮਦ ਖ਼ਾਨ ਜੋ ਕਿ ਮੀਰ ਅਲੀ ਖ਼ਾਨ ਦਾ ਲੜਕਾ ਸੀ, ਨੇ 1680 ਈ. ਦੇ ਲਗਭਗ ਉਖਲੀ ਮੋਹਲਾ (Ukhli Mohla) ਦੇ ਪੂਰਬ ਵਿਚ, ਸੱਤ ਮੀਲ ਦੂਰ ਇਕ ਪਿੰਡ ਵਸਾਇਆ। ਇਸ ਜਗ੍ਹਾ ਦਾ ਪਾਣੀ ਬਹੁਤ ਮਿੱਠਾ ਸੀ ਇਸੇ ਲਈ ਇਸ ਦਾ ਨਾਂ ਮਿੱਠਾ ਟਿਵਾਣਾ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ। ਦਾਦੂ ਖ਼ਾਨ ਅਤੇ ਸ਼ੇਰ ਖ਼ਾਨ ਨੇ ਮਿੱਠਾ ਟਿਵਾਣੇ ਨੂੰ ਹੋਰ ਸਵਾਰਿਆ ਅਤੇ ਉੱਨਤ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਲਦੀ ਹੀ ਇਹ ਇਕ ਖੁਸ਼ਹਾਲ ਕਸਬੇ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰਨ ਕਰ ਗਿਆ। ਦੇਸ਼ ਦੇ ਦੂਜੇ ਹਿੱਸਿਆਂ ਤੋਂ ਵੀ ਆ ਕੇ ਲੋਕੀ ਇਥੇ ਵਸਣ ਲੱਗੇ। ਸ਼ੇਰ ਖ਼ਾਨ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਭਰਾ ਆਲਮ ਸ਼ੇਰ ਖ਼ਾਨ ਨੇ ਮਿਲਕੇ ਸਾਜ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਵਿਰੁੱਧ ਬਗ਼ਾਵਤ ਕਰਕੇ ਇਸਨੂੰ ਮਾਰ ਦਿੱਤਾ। ਸ਼ੇਰ ਖ਼ਾਨ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਅਵਾਨ (Awans) ਦੇ ਕਈ ਇਲਾਕੇ ਜਿੱਤ ਲਏ। ਡੇਰਾ ਇਸਮਾਈਲ ਖ਼ਾਨ ਦੇ ਗਵਰਨਰ ਨੂੰ ਖਿਰਾਜ ਦੇਣਾ ਵੀ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। 1745 ਈ. ਵਿਚ ਸ਼ੇਰ ਖ਼ਾਨ ਨੇ ਨੂਰਪੁਰ ਟਿਵਾਣਾ ਨਾਉਂ ਦਾ ਇਕ ਪਿੰਡ ਵਸਾਇਆ ਅਤੇ ਜਲਦੀ ਹੀ ਇਹ ਇਕ ਨਾਮੀ ਪਿੰਡ ਬਣ ਗਿਆ। 1767 ਈ. ਵਿਚ ਸ਼ੇਰ ਖ਼ਾਨ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ। ਖ਼ਾਨ ਮੁਹੰਮਦ ਖ਼ਾਨ ਅਤੇ ਖ਼ਾਨ ਬੇਗ਼ ਖ਼ਾਨ ਇਸਦੇ ਦੋ ਪੁੱਤਰ ਸਨ। ਇਸਦੀ ਮੌਤ ਮਗਰੋਂ ਖ਼ਾਨ ਮੁਹੰਮਦ ਸਰਦਾਰ ਬਣ ਗਿਆ। ਪਹਿਲਾ ਧੜਲੇਦਾਰ ਕੰਮ ਖ਼ਾਨ ਮੁਹੰਮਦ ਨੇ ਹਸਨਾਲ ਅਤੇ ਮਸਤੀਆਲ ਕਬੀਲਿਆਂ ਦੀ ਬਗ਼ਾਵਤ ਨੂੰ

ਦਬਾਉਣ ਦਾ ਕੀਤਾ। ਇਸਦੇ ਲੜਕੇ ਅਹਿਮਦਯਾਰ ਨੇ ਇਸਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਬਗ਼ਾਵਤ ਕਰਕੇ ਆਪਣੀ ਸਰਦਾਰੀ ਸੰਭਾਲ ਲਈ। 1817 ਈ. ਵਿਚ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਮਿਸਰ ਦੀਵਾਨ ਚੰਦ ਦੇ ਅਧੀਨ ਇਕ ਫ਼ੌਜ ਭੇਜੀ। ਅਹਿਮਦਯਾਰ ਖ਼ਾਨ ਹਾਰ ਗਿਆ ਅਤੇ ਜੰਡਿਆਲੇ ਵੱਲ ਭੱਜ ਗਿਆ। ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਇਸਨੂੰ 10,000 ਰੁਪਏ ਦੀ ਜ਼ਾਗੀਰ ਦੇ ਦਿੱਤੀ। ਜਦੋਂ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਮਾਨਖੇੜਾ ਦੇ ਨਵਾਬ ਤੇ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕੀਤੀ ਤਾਂ ਅਹਿਮਦਯਾਰ ਨੇ ਵੀ ਇਸਦਾ ਸਾਥ ਦਿੱਤਾ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਆਪ ਵੀ ਨਵਾਬ ਤੋਂ ਬਦਲਾ ਲੈਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਸੰਨ 1829 ਈ. ਵਿਚ ਅਹਿਮਦਯਾਰ ਦੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਸਦਾ ਭਤੀਜਾ ਫ਼ਤਹਿ ਖ਼ਾਨ ਜੋ ਕਿ ਖ਼ੁਦ ਯਾਰ ਖ਼ਾਨ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਸੀ, ਤਾਕਤ ਵਿਚ ਆਇਆ। ਪਹਿਲਾਂ ਉਸਨੇ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਨਲਵੇ ਦੀ ਫ਼ੌਜ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕੀਤਾ। ਜਦੋਂ 1837 ਈ. ਵਿਚ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਨਲਵਾ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ ਤਾਂ ਫ਼ਤਹਿ ਖ਼ਾਨ ਰਾਜਾ ਧਿਆਨ ਸਿੰਘ ਕੋਲ ਲਾਹੌਰ ਆ ਗਿਆ। ਇਹ ਕਾਫ਼ੀ ਦੇਰ ਤੱਕ ਤਾਕਤ ਵਿਚ ਰਿਹਾ। 1848 ਈ. ਵਿਚ ਇਸਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ। ਇਸਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਸਦਾ ਲੜਕਾ ਫ਼ਤਹਿ ਸ਼ੇਰ ਖ਼ਾਨ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦਾ ਵਫ਼ਾਦਾਰ ਰਿਹਾ। ਸੰਨ 1857 ਈ. ਦੇ ਗ਼ਦਰ ਵੇਲੇ ਇਸਨੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦਾ ਪੂਰਾ ਸਾਥ ਦਿੱਤਾ। ਬਦਲੇ ਵਿਚ ਇਸਨੂੰ ਖ਼ਾਨ ਬਹਾਦਰ ਦੀ ਉਪਾਧੀ, ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਭਰ ਲਈ 1200 ਰੁਪਏ ਦੀ ਜ਼ਾਗੀਰ ਅਤੇ 5000 ਰੁ. ਪੈਨਸ਼ਨ ਵਜੋਂ ਦਿੱਤੇ ਗਏ। ਫ਼ਤਹਿ ਸ਼ੇਰ ਖ਼ਾਨ ਦੀ ਮੌਤ ਪਿੱਛੋਂ ਇਸਦਾ ਨਾਬਾਲਗ਼ ਪੁੱਤਰ ਮੁਹੰਮਦ ਸ਼ੇਰ ਖ਼ਾਨ ਰਹਿ ਗਿਆ। ਉਸਦੀ ਜਾਇਦਾਦ ਦੀ ਦੇਖ-ਰੇਖ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਕਚਹਿਰੀ ਨੂੰ ਸੌਂਪੀ। ਜਦੋਂ ਇਹ ਵੱਡਾ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਐਚੀਸਨ ਕਾਲਜ ਵਿਚ ਵਿਦਿਆ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਲਈ ਭੇਜਿਆ। ਇਸਦੇ ਵਾਪਸ ਪਰਤਣ ਤੇ ਇਸਦੀ ਜਾਇਦਾਦ ਇਸਨੂੰ ਸੌਂਪ ਦਿੱਤੀ ਗਈ। 1890 ਈ. ਵਿਚ ਇਸਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ ਅਤੇ ਇਸਦੇ ਦੋਨੋਂ ਲੜਕਿਆਂ ਦੋਸਤ ਮੁਹੰਮਦ ਖ਼ਾਨ ਅਤੇ ਗ਼ੁਲਾਮ ਜਿਲਾਨੀ ਖ਼ਾਨ ਨੂੰ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਐਚੀਸਨ ਕਾਲਜ ਪੜ੍ਹਨੇ ਪਾਇਆ ਗਿਆ। ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਦੋਸਤ ਮੁਹੰਮਦ ਖ਼ਾਨ ਨੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਦੀ ਥਾਂ ਲਈ। ਮਲਿਕ ਸਾਹਿਬ ਖ਼ਾਨ ਬਹਾਦਰ ਸੀ। ਐੱਸ. ਆਈ ਦੀ ਜੋ ਕਿ ਮਲਿਕ ਸ਼ੇਰ ਮੁਹੰਮਦ ਖ਼ਾਨ ਦਾ ਚਾਚਾ ਸੀ, ਨੇ 1848 ਈ. ਵਿਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਵਫ਼ਾਦਾਰੀ ਦਾ ਸਬੂਤ ਭਾਈ ਮਹਾਰਾਜ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰ ਕਰਕੇ ਦਿੱਤਾ। 1857 ਦੇ ਗ਼ਦਰ ਦੌਰਾਨ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਇਸਨੇ ਜੋ ਮਦਦ ਕੀਤੀ ਉਸਦੇ ਬਦਲੇ ਵਿਚ ਇਸਨੂੰ ਖ਼ਾਨ ਬਹਾਦਰ ਦਾ ਖ਼ਿਤਾਬ, 1200 ਰੁਪਏ ਦੀ ਹੋਰ ਪੈਨਸ਼ਨ ਇਸਦੀ ਪਿਛਲੀ ਪੈਨਸ਼ਨ ਵਿਚ ਜੋੜ ਦਿੱਤੀ ਗਈ। ਪੰਜਾਬ ਪਰਤਣ ਤੇ ਇਸਨੂੰ ਕਾਫ਼ੀ ਜ਼ਮੀਨ ਵੀ ਦਿੱਤੀ ਗਈ। ਉਸਦੀ ਬਹਾਦਰੀ ਅਤੇ ਵਫ਼ਾਦਾਰੀ ਸਦਕਾ ਹੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸਰਕਾਰ ਵਲੋਂ ਉਸਨੂੰ 'ਆਰਡਰ ਆਫ਼ ਦਾ ਸਟਾਰ ਆਫ਼ ਇੰਡੀਆ' ਸਨਮਾਨ ਬਖ਼ਸ਼ਿਆ ਗਿਆ। 1879 ਵਿਚ ਇਸਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ। 1885 ਈ. ਵਿਚ ਇਸਦੇ ਪੁੱਤਰ ਉਮਰ ਹਯਾਤ ਖ਼ਾਨ ਨੇ ਆਪਣੀ ਜਾਇਦਾਦ ਦੀ ਦੇਖ-ਰੇਖ ਸੰਭਾਲੀ। ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਵਿਚ ਅਪਰਾਧਾਂ ਦਾ ਖ਼ਾਤਮਾ ਕੀਤਾ। ਚੰਗੀਆਂ ਖੇਡਾਂ ਨੂੰ ਮੁੜ ਕੇ ਚਾਲੂ ਕੀਤਾ। ਕਈ ਮੁਫਤ ਅਤੇ ਪੈਰਾਤੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਚਾਲੂ ਕੀਤਾ। 1906 ਈ. ਵਿਚ ਇਸਨੂੰ ਸੀ. ਆਈ. ਈ. ਦੀ ਉਪਾਧੀ ਮਿਲੀ। ਉਮਰ ਹਯਾਤ ਖ਼ਾਨ ਦਾ ਇਕੋ ਇਕ ਪੁੱਤਰ ਖ਼ਿਜ਼ਰ ਹਯਾਤ ਖ਼ਾਨ ਬਚਪਨ ਤੋਂ ਬੜਾ ਲਾਇਕ ਅਤੇ ਹੋਣਹਾਰ ਸੀ। 1918 ਈ. ਵਿਚ 18 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਉਸਨੂੰ ਫ਼ੌਜ ਵਿਚ ਕਮਿਸ਼ਨ ਮਿਲ ਗਿਆ। ਉਹ ਵੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਬੈਰ-ਖਵਾਹ ਸੀ। ਇਸਦਾ ਇਕੋ ਇਕ ਲੜਕਾ ਨਜ਼ਰ ਹਯਾਤ ਖ਼ਾਨ ਸੀ। ਮਲਿਕ ਜਹਾਨ

ਖ਼ਾਨ, ਮਲਿਕ ਸਾਹਿਬ ਖ਼ਾਂ ਦਾ ਭਰਾ ਸੀ। ਇਸਨੇ 1857 ਦੇ ਗ਼ਦਰ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਭਰਾ ਦੀ ਬੜੀ ਮਦਦ ਕੀਤੀ। ਗ਼ਦਰ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਜਹਾਨ ਖ਼ਾਂ ਨੂੰ ਪਿਛਲੀ ਪੈਨਸ਼ਨ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ 360 ਰੁਪਏ ਸਾਲਾਨਾ ਪੈਨਸ਼ਨ ਹੋਰ ਮਿਲਣ ਲੱਗੀ। ਇਸਦੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵੀ ਇਸਦੀ ਵਿਧਵਾ ਪਤਨੀ ਅਤੇ ਧੀ ਨੂੰ 190 ਰੁ. ਪੈਨਸ਼ਨ ਮਿਲਦੀ ਰਹੀ। ਇਸਦਾ ਇਕ ਲੜਕਾ ਮਲਿਕ ਮੁਹੰਮਦ ਖ਼ਾਂ ਸੀ ਜਿਸਨੂੰ 1899 ਈ. ਵਿਚ ਖ਼ਾਨ ਬਹਾਦਰ ਦਾ ਖ਼ਿਤਾਬ ਮਿਲਿਆ। ਮਲਿਕ ਫਤਹਿ ਖ਼ਾਂ, ਮਲਿਕ ਸਾਹਿਬ ਖ਼ਾਂ ਦਾ ਇਕ ਹੋਰ ਭਰਾ ਸੀ ਜਿਸਦੀ 1894 ਈ. ਵਿਚ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ। ਇਸਦਾ ਇਕ ਲੜਕਾ ਮਲਿਕ ਮੁਜ਼ੱਫ਼ਰ ਖ਼ਾਂ ਹੋਇਆ ਜੋ ਕਿ 1925 ਈ. ਵਿਚ ਮਰ ਗਿਆ। ਮਲਿਕ ਅਹਿਮਦ ਖ਼ਾਂ ਮਲਿਕ ਮੁਜ਼ੱਫ਼ਰ ਖ਼ਾਂ ਦਾ ਬੇਟਾ ਸੀ। ਮਲਿਕ ਖ਼ਾਨ ਮੁਹੰਮਦ ਮਲਿਕ ਸ਼ੇਰ ਬਹਾਦਰ ਖ਼ਾਂ ਦਾ ਵੱਡਾ ਲੜਕਾ ਸੀ ਜਿਸਦੀ 1936 ਈ. ਵਿਚ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ। ਇਸ ਮਿੱਠਾ ਟਿਵਾਣਾ ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਮੈਂਬਰ ਫ਼ੌਜ ਅਤੇ ਪੁਲਿਸ ਵਿਚ ਯੋਗ ਬਾਵਾਂ ਤੇ ਰਹੇ ਅਤੇ ਇੰਡੀਅਨ ਆਰਮੀ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਘੋੜ-ਸਵਾਰ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਰਿਹਾ।

ਹ. ਪੁ. - ਪੰ. ਕਾ. 148; ਚੀ. ਫ਼. ਨ. ਪੰ. 2 : 192

ਟਿਵਾਣਾ, ਮਲਿਕ ਸਾਹਿਬ ਖ਼ਾਂ ਬਹਾਦਰ : ਇਹ ਟਿਵਾਣਾ ਪਰਿਵਾਰ ਵਿਚੋਂ ਅਹਿਮਦ ਯਾਰ ਖ਼ਾਂ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਸੀ ਜਿਸਨੂੰ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਬਹਾਦਰੀ ਅਤੇ ਵਫ਼ਾਦਾਰੀ ਸਦਕਾ 'ਸਟਾਰ ਆਫ਼ ਇੰਡੀਆ' ਦਾ ਰੁਤਬਾ ਦਿੱਤਾ। ਮਲਿਕ ਸਾਹਿਬ ਖ਼ਾਂ ਨੇ 1848 ਈ. ਵਿਚ ਭਾਈ ਮਹਾਰਾਜ ਸਿੰਘ ਦਾ ਪਿੱਛਾ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਪੈਰੋਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਫੜਿਆ। ਇਸ ਉਸਨੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸਰਕਾਰ ਵਿਚ ਆਪਣਾ ਨਾਉਂ ਕਮਾਂ ਲਿਆ। ਇਸਨੇ ਸਾਹੀਵਾਲੀ ਦੇ ਲੰਗਰ ਖ਼ਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਭਾਈ ਮਹਾਰਾਜ ਸਿੰਘ ਦਾ ਪਿੱਛਾ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਝੰਗ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ ਤੇ ਭਾਈ ਮਹਾਰਾਜ ਸਿੰਘ ਤੇ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨੂੰ ਮੌਤ ਦੇ ਘਾਟ ਉਤਾਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਫੇਰ ਸਾਹਿਬ ਖ਼ਾਂ ਆਪਣੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨਾਲ ਮੁਲਤਾਨ ਜਾ ਪਹੁੰਚਿਆ। ਸੰਨ 1857 ਦੇ ਗ਼ਦਰ ਸਮੇਂ ਇਹ ਆਪਣੇ 300 ਘੋੜ-ਸਵਾਰਾਂ ਸਮੇਤ ਜਿਹਲਮ ਪਹੁੰਚਿਆ ਤੇ ਇਥੇ 14 ਵੀਂ ਪਿਆਦਾ ਫ਼ੌਜ ਦੇ ਬਾਗ਼ੀਆਂ ਅਤੇ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਕੂਪਰ ਦੇ ਨਾਲ ਅਜਨਾਲਾ ਵਿਖੇ 26 ਵੀਂ ਪਿਆਦਾ ਫ਼ੌਜ ਦੇ ਬਾਗ਼ੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਚਲਾਕੀ ਨਾਲ ਬਿਨਾਂ ਖੂਨ ਖ਼ਰਾਬੇ ਕੀਤਿਆਂ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰ ਕਰ ਲਿਆ। ਕਾਨਪੁਰ ਵਿਚ ਵੀ ਬਾਗ਼ੀਆਂ ਦਾ ਬਹੁਤ ਜ਼ੋਰ ਸੀ ਅਤੇ ਉਥੇ ਸ਼ਾਂਤੀ ਕਾਇਮ ਕਰਨ ਲਈ ਸਾਹਿਬ ਖ਼ਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਉਸਦੀ ਫ਼ੌਜ ਸਮੇਤ ਭੇਜਿਆ ਗਿਆ। ਫਿਰ ਇਸ ਨੇ ਜਨਰਲ ਨੇਪੀਅਰ ਦਾ ਉਸਦੀ ਭਾਰਤ ਦੀ ਮੁਹਿੰਮ ਵਿਚ ਸਾਥ ਦਿੱਤਾ। ਸੰਨ 1857 ਦੇ ਗ਼ਦਰ ਵਿਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਨ ਦੇ ਬਦਲੇ ਵਿਚ ਇਸਨੂੰ ਖ਼ਾਨ ਬਹਾਦਰ ਦੀ ਉਪਾਧੀ ਦਿੱਤੀ ਗਈ। ਇਸ ਦੀ ਪਿਛਲੀ ਮਿਲ ਰਹੀ 480 ਰੁਪਏ ਦੀ ਪੈਨਸ਼ਨ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਉਮਰ ਭਰ ਲਈ 1200 ਰੁਪਏ ਦੀ ਜਾਗੀਰ ਦਿੱਤੀ ਗਈ। ਜਦੋਂ ਇਹ ਪੰਜਾਬ ਵਾਪਸ ਆਇਆ ਤਾਂ ਇਸਨੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀ ਜ਼ਮੀਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਜਿਜਾਈ ਲਈ ਜਿਹਲਮ ਤੋਂ ਇਕ ਨਹਿਰ ਦੀ ਖੁਦਾਈ ਵੀ ਕਰਵਾਈ। ਇਸਨੇ ਘੋੜਿਆਂ ਦੀ ਨਸਲ ਦੇ ਸੁਧਾਰ ਲਈ ਵੀ ਬੜੇ ਉਤਸ਼ਾਹ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਘੋੜਿਆਂ ਦੀ ਦੇਸੀ ਨਸਲ ਨੂੰ ਸੁਧਾਰਿਆ।

ਇਸਨੇ ਆਪਣੇ ਖ਼ਾਨਦਾਨੀ ਝਗੜਿਆਂ ਵਿਚ ਬਿਲਕੁਲ ਹਿੱਸਾ ਨਾ ਲਿਆ ਸਗੋਂ ਨਿਰਲੇਪ ਰਿਹਾ। 1879 ਈ. ਵਿਚ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ

ਗਈ। ਇਸਦੀ ਮੌਤ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਇਸ ਦੀ ਜਾਗੀਰ ਅਤੇ ਪੈਨਸ਼ਨ ਖ਼ਤਮ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ. - ਚੀ. ਫ਼. ਨ. ਪੰ. 2 : 204

ਟਿਵਾਣਾ, ਮਲਿਕ ਫਤਹਿ ਸ਼ੇਰ ਖ਼ਾਂ : ਇਹ ਮਲਿਕ ਫਤਹਿ ਖ਼ਾਂ ਟਿਵਾਣਾ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਸੀ। ਇਸਨੇ ਮੇਜਰ ਐਡਵਰਡ ਦੇ ਕੋਲ ਕਾਫ਼ੀ ਉੱਚੇ ਅਹੁਦੇ ਤੇ ਕੰਮ ਕੀਤਾ। 1848-49 ਈ. ਦੀ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਇਹ ਬੜੀ ਬਹਾਦਰੀ ਨਾਲ ਲੜਿਆ। ਇਸ ਲੜਾਈ ਦੇ ਖ਼ਤਮ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਟਿਵਾਣਿਆਂ ਦੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲ ਵਫ਼ਾਦਾਰੀ ਨੂੰ ਦੇਖਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਨਾਮ ਵਜੋਂ ਉਸ ਸਾਰੇ ਇਲਾਕੇ ਦੇ, ਜਿਸ ਵਿਚੋਂ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੱਢ ਦਿੱਤਾ ਸੀ, ਮਾਲੀਏ ਦਾ ਚੌਥਾ ਹਿੱਸਾ ਦੇਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ। ਫਤਹਿ ਸ਼ੇਰ ਖ਼ਾਂ ਨੂੰ 5000 ਰੁਪਏ ਸਾਲਾਨਾ ਪੈਨਸ਼ਨ ਮਿਲਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈ। ਟਿਵਾਣੇ ਮਲਿਕੇ 1857 ਦੇ ਗ਼ਦਰ ਵੇਲੇ ਮੁੜ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੇ ਵਫ਼ਾਦਾਰ ਸਾਬਤ ਹੋਏ।

ਮਲਿਕ ਫਤਹਿ ਸ਼ੇਰ ਖ਼ਾਂ ਅਤੇ ਮਲਿਕ ਸ਼ੇਰ ਮੁਹੰਮਦ ਖ਼ਾਂ ਦੀ, ਫਤਹਿ ਖ਼ਾਂ ਦੀ ਮਲਕੀਅਤ ਲਈ ਆਪਸ ਵਿਚ ਦੁਸ਼ਮਣੀ ਜ਼ੋਰਾਂ ਤੇ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਦੋਨੋਂ ਹੀ ਆਪਣਾ ਹੱਕ ਫਤਹਿ ਖ਼ਾਂ ਦੀ ਛੱਡੀ ਹੋਈ ਮਲਕੀਅਤ ਉੱਤੇ ਸਮਝਦੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇਹ ਦੁਸ਼ਮਣੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਲਈ ਬੜੀ ਮਾੜੀ ਸਾਬਤ ਹੋਈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਨਾਲ ਦੋਹਾਂ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਦੀ ਵਿਗੜ ਗਈ।

ਸੰਨ 1857 ਦੇ ਗ਼ਦਰ ਵੇਲੇ ਮਲਿਕ ਫਤਹਿ ਸ਼ੇਰ ਖ਼ਾਂ ਨੇ ਆਰਜ਼ੀ ਫ਼ੌਜੀਆਂ ਦੀ ਇਕ ਟੁਕੜੀ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਹਰਿਆਣਾ ਫੀਲਡ ਫ਼ੋਰਸ ਦੇ ਜਨਰਲ ਵੈਨ ਕੋਰਟਲੈਂਡ ਨੂੰ ਮੱਦਦ ਕਰਨ ਲਈ ਜਾ ਮਿਲਿਆ। ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਆਦਮੀਆਂ ਦੀ ਮੱਦਦ ਨਾਲ ਹਿਸਾਰ, ਜਮਾਲਪੁਰ ਅਤੇ ਹੋਰ ਕਈ ਥਾਵਾਂ ਤੋਂ ਬੜੀ ਬਹਾਦਰੀ ਨਾਲ ਬਾਗ਼ੀਆਂ ਨੂੰ ਦਬਾਉਣ ਵਿਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਪੂਰੀ ਮੱਦਦ ਕੀਤੀ। ਜਦੋਂ ਦਿਲੀ ਦੇ ਵਾਸੀ ਹਾਰੇ ਗਏ ਤਾਂ ਟਿਵਾਣੇ ਫ਼ੌਜੀ ਘੋੜ ਸਵਾਰਾਂ ਨੂੰ ਕਰਨਲ ਜੇਰਾਰਡ ਦੇ ਅਧੀਨ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਨਾਰਨੌਲ ਦੀ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਬਾਗ਼ੀਆਂ ਨੂੰ ਬੁਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਬਾ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਬਾਗ਼ੀਆਂ ਦਾ ਬਹੁਤ ਨੁਕਸਾਨ ਵੀ ਹੋਇਆ। ਫਤਹਿ ਸ਼ੇਰ ਖ਼ਾਂ ਨੇ ਗੁੜਗਾਉਂ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਵਿਚ ਅਮਨ ਕਾਇਮ ਕਰਨ ਵਿਚ ਬੜੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕੀਤੀ। ਫਤਹਿ ਸ਼ੇਰ ਖ਼ਾਂ ਇਕ ਬਹਾਦਰ ਸਿਪਾਹੀ ਅਤੇ ਨਿੱਡਰ ਸਰਦਾਰ ਸਾਬਤ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਇਹ ਵਫ਼ਾਦਾਰ ਨਾਗਰਿਕ ਬਣਿਆ। ਉਸਦੀ ਬਹਾਦਰੀ ਅਤੇ ਵਫ਼ਾਦਾਰੀ ਸਦਕਾ ਹੀ ਉਸਨੂੰ ਖ਼ਾਂ ਬਹਾਦਰ ਦੀ ਉਪਾਧੀ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਅਤੇ 5000 ਰੁਪਏ ਸਾਲਾਨਾ ਪੈਨਸ਼ਨ ਲਾਈ ਗਈ। ਉਸ ਕੋਲ ਪਹਿਲਾਂ ਤੋਂ 2000 ਰੁਪਏ ਦੀ ਜਾਗੀਰ ਸੀ ਪਰ ਹੁਣ 1200 ਰੁਪਏ ਦੀ ਜਾਗੀਰ ਹੋਰ ਨਾਲ ਜੋੜ ਦਿੱਤੀ ਗਈ। ਇਸ ਦੀ ਦਸੰਬਰ 1894 ਵਿਚ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ. - ਚੀ. ਫ਼. ਨ. ਪੰ. 2 : 201

ਟਿਵਾਣਾ, ਮਲਿਕ ਫਤਹਿ ਖ਼ਾਂ : ਇਹ ਖ਼ੁਦਾ ਯਾਰ ਖ਼ਾਂ ਟਿਵਾਣਾ ਦਾ ਲੜਕਾ ਸੀ। ਇਸ ਨੇ ਕਈ ਸਾਲ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਨਲੂਏ ਦੀ ਫ਼ੌਜ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕੀਤਾ। ਟਿਵਾਣੇ ਦੀ ਰਿਆਸਤ 1819 ਈ. ਵਿਚ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਨਲੂਏ ਨੂੰ ਦੇ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। 1857 ਈ. ਵਿਚ ਸਰਦਾਰ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਨਲੂਏ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋਣ ਤੱਕ ਜਿਹੜੀ ਵੀ ਜਾਗੀਰ ਜਾਂ ਸਨਮਾਨ ਫਤਹਿ ਖ਼ਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲੇ ਉਹ ਸਿੱਧੇ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਨਲੂਏ ਤੋਂ ਹੀ ਮਿਲੇ। ਲਾਹੌਰ ਦੀ ਸਰਕਾਰ ਨਾਲ ਇਸਦਾ

ਕੋਈ ਸਿੱਧਾ ਸਬੰਧ ਨਹੀਂ ਸੀ। 1837 ਈ. ਵਿਚ ਇਹ ਰਾਜਾ ਧਿਆਨ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਲਾਹੌਰ ਆ ਗਿਆ। ਰਾਜਾ ਧਿਆਨ ਸਿੰਘ ਫਤਹਿ ਖਾਂ ਦੀ ਬਹਾਦਰੀ ਵੇਖ ਅਤੇ ਸੁਣ ਚੁਕਿਆ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪਾਸ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਉਸਨੇ ਮਿੱਠਾ ਟਿਵਾਣਾ ਜਾਗੀਰ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਫਤਹਿ ਖਾਂ ਦੇ ਸਪੁਰਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਫਤਹਿ ਖਾਂ ਦੀ ਮੌਦਦ ਲਈ ਪਰਸ ਰਾਮ ਨੂੰ ਵੀ ਲਾਇਆ ਗਿਆ। ਪਰ ਦੋਨਾਂ ਦਾ ਮਿਲਿਆ ਜੁਲਿਆ ਪ੍ਰਬੰਧ ਜ਼ਿਆਦਾ ਕਾਮਯਾਬ ਨਾ ਰਿਹਾ। ਕੰਵਰ ਨੌਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ ਨੇ ਫਤਹਿ ਖਾਂ ਨੂੰ ਜੇਲ੍ਹ ਵਿਚ ਪਾ ਦਿੱਤਾ ਕਿਉਂਕਿ ਜਿਹੜਾ ਘਾਟਾ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਉਸਨੂੰ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਸੀ ਉਸਨੇ ਪੂਰਾ ਨਾ ਕੀਤਾ ਪਰ ਜਲਦੀ ਹੀ ਕੰਵਰ ਨੌਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ ਅਤੇ ਰਾਜਾ ਧਿਆਨ ਸਿੰਘ ਮੁੜ ਤਾਕਤ ਵਿਚ ਆ ਗਿਆ। ਉਸਦੇ ਤਾਕਤ ਵਿਚ ਆਉਣ ਨਾਲ ਫਤਹਿ ਖਾਂ ਮੁੜ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਬਣ ਗਿਆ। ਰਾਜਾ ਧਿਆਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਫਤਹਿ ਖਾਂ ਨੂੰ ਟਾਂਕ (Tank) ਵਿਚ ਅਮਨ ਕਾਇਮ ਕਰਨ ਅਤੇ ਅਲਾਦਾਦ ਖਾਂ ਨੂੰ ਦਬਾਉਣ ਲਈ ਫਤਹਿ ਖਾਂ ਨੂੰ ਭੇਜਿਆ ਜਿਥੇ ਕਿ ਉਹ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਫਲ ਰਿਹਾ। ਫਿਰ ਫਤਹਿ ਖਾਂ ਨੇ ਮਾਰਵਤ (Marwat) ਵੱਲ ਕਦਮ ਵਧਾਏ ਅਤੇ ਉਥੇ ਵੀ ਇਹ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਫਲ ਰਿਹਾ। ਜਦੋਂ ਰਾਜਾ ਧਿਆਨ ਸਿੰਘ ਦਾ ਬੁਰਾ ਵੇਲਾ ਆਇਆ ਤਾਂ ਫਤਹਿ ਖ਼ਾਨ ਨੇ ਉਸਦਾ ਸਾਥ ਨਾ ਦਿੱਤਾ। ਰਾਜਾ ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਡਰ ਤੋਂ ਇਹ ਲਾਹੌਰ ਤੋਂ ਭੱਜ ਕੇ ਮਿੱਠੇ ਟਿਵਾਣੇ ਆ ਗਿਆ ਪਰ ਸ਼ਾਹੀ ਫੌਜਾਂ ਇਸਦਾ ਪਿਛਾ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਸਨ ਇਸ ਲਈ ਇਸਨੂੰ ਉਥੋਂ ਵੀ ਭੱਜਣਾ ਪਿਆ। ਇਸਨੇ ਬੰਨੂ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਸਵਾਹਨ ਖਾਂ ਕੋਲ ਪਨਾਹ ਲਈ। ਜਦੋਂ ਲਾਹੌਰ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਫੌਜ ਵਾਪਸ ਮੁੜ ਗਈ ਤਾਂ ਫਤਹਿ ਖਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਤਾਕਤ ਮੁੜ ਇਕੱਠੀ ਕਰਨੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਜਲਦੀ ਹੀ ਇਹ ਸਿੰਧ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਦਾ ਮਸ਼ਹੂਰ ਸਰਦਾਰ ਬਣ ਗਿਆ। ਕਾਫ਼ੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਮੁਸਲਮਾਨ ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਰਲ ਗਏ। ਜਦੋਂ ਰਾਜਾ ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਪੰਡਤ ਜੱਲਾ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਤਾਕਤ ਖੁੱਸੀ ਤਾਂ ਇਕ ਦਮ ਫਤਹਿ ਖਾਂ ਨੇ ਲਾਹੌਰ ਵੱਲ ਕੂਚ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਜਾਣਦਾ ਸੀ ਕਿ ਲਾਹੌਰ ਪੁੱਜਣ ਤੇ ਸਰਦਾਰ ਜਵਾਹਰ ਸਿੰਘ ਉਸਦਾ ਜ਼ੋਰਦਾਰ ਸਵਾਗਤ ਕਰੇਗਾ ਅਤੇ ਇੰਜ ਹੋਇਆ ਵੀ। ਸਰਦਾਰ ਜਵਾਹਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਮਿੱਠੇ ਟਿਵਾਣੇ, ਜਿਹਲਮ ਦੇ ਕੁਝ ਹਿੱਸੇ ਰਾਵਲਪਿੰਡੀ, ਡੇਰਾ ਇਸਮਾਈਲ ਖਾਂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦਾ ਅਤੇ ਬੰਨੂ ਦਾ ਗਵਰਨਰ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ। ਇਸਦੇ ਬਦਲੇ ਵਿਚ ਉਸਨੇ ਕੰਵਰ ਪਿਸ਼ੌਰਾ ਸਿੰਘ ਦਾ ਦਰਦਨਾਕ ਖੂਨ ਕਰਵਾਇਆ। ਵਫ਼ਾਦਾਰ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਜਵਾਹਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਕਤਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਫਤਹਿ ਖਾਂ ਸਿੰਧ ਪਾਰ ਕਰਕੇ ਕਾਲਾ ਬਾਗ਼ ਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਡੇਰਾ ਇਸਮਾਈਲ ਖਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਸੰਭਾਲ ਲਿਆ। ਟਾਂਕ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਨੂੰ ਇਸਨੇ ਖਤਮ ਕੀਤਾ। ਲਾਹੌਰ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਆਪਣਾ ਪਹਿਲਾ ਦਰਜਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਇਸਨੇ ਬੜੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਪਰ ਵਫ਼ਾਦਾਰ ਸਿੱਖ ਇਸ ਦੇ ਵਿਰੋਧੀ ਬਣ ਚੁੱਕੇ ਸਨ। ਦੀਵਾਨ ਦੌਲਤ ਰਾਏ ਨੂੰ ਮੁੜ ਡੇਰਾ ਇਸਮਾਈਲ ਖਾਂ ਦਾ ਗਵਰਨਰ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਦੌਲਤ ਰਾਏ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਹਾਰ ਕੇ ਇਹ ਮਿੱਠਾ ਟਿਵਾਣਾ ਚਲਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸਰਕਾਰ ਜੋ ਕਿ ਲਾਹੌਰ ਵਿਚ ਦਾਖ਼ਲ ਹੋ ਚੁਕੀ ਸੀ, ਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਸੇਵਾਵਾਂ ਸੌਂਪੀਆਂ। ਫਿਰ ਮੇਜਰ ਐਚ. ਲਾਰੈਂਸ ਨਾਲ ਕਸ਼ਮੀਰ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਜਦੋਂ ਇਹ ਵਾਪਸ ਲਾਹੌਰ ਪਰਤਿਆ ਤਾਂ ਇਸ ਤੋਂ ਪੁਰਾਣੀ ਸਰਕਾਰ ਵੇਲੇ ਦਾ 7 ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਦਾ ਹਿਸਾਬ ਮੰਗਿਆ ਗਿਆ ਜਿਹੜਾ ਇਹ ਨਾ ਦੇ ਸਕਿਆ। ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹ ਰਕਮ ਘਟਾ ਕੇ 4 ਲੱਖ ਤੱਕ ਲਿਆਂਦੀ ਗਈ। ਇਸਨੂੰ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਕਿ ਉਹ ਜਲਦੀ ਤੋਂ ਜਲਦੀ ਇਸ ਰਕਮ ਨੂੰ ਅਦਾ ਕਰੇ ਪਰ ਇਸਨੇ ਇਹ ਅਦਾਇਗੀ ਨਾ ਕੀਤੀ। ਸਾਢੇ

ਤਿੰਨ ਮਹੀਨੇ ਦੇ ਕਰੀਬ ਇਸਨੂੰ ਕੈਦ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ। ਫਿਰ ਇਸਨੂੰ 20 ਦਿਨ ਦੀ ਮੁਹਲਤ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਕਿ ਇਹ ਦੋ ਲੱਖ ਰੁ. ਜਮ੍ਹਾਂ ਕਰਵਾ ਦੇਵੇਗਾ ਪਰ ਇਹ ਇਸ ਤੋਂ ਵੀ ਮੁਨਕਰ ਹੋ ਗਿਆ। ਮੁਲਤਾਨ ਵਿਚ ਬਗ਼ਾਵਤ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਐਡਵਰਡਾਂ ਨੇ ਇਸਨੂੰ ਕੈਦ ਤੋਂ ਮੁਕਤੀ ਦੁਆ ਦਿੱਤੀ। ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਬਗ਼ਾਵਤ ਵੇਲੇ ਇਹ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਵਲੋਂ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਲੜਿਆ। 1848 ਈ. ਵਿਚ ਮਲਿਕ ਫਤਹਿ ਖਾਂ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ.ਪੁ.- ਚੀ. ਫ਼. ਨ. ਪੰ. 2 : 195

ਟਿਵਾਲੀ : ਇਹ ਕੇਂਦਰੀ ਇਟਲੀ ਦੇ ਰੋਮਾ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦਾ ਇਕ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਐਪਾਨਾਈਨਜ਼ ਪਰਬਤਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਪਹਾੜੀ ਦੀ ਚੋਟੀ ਉਪਰ ਵਾਕਿਆ ਹੈ। ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਇਸਨੂੰ ਟਾਈਬਰ ਨਾਂ ਨਾਲ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਟਿਵਾਲੀ ਸ਼ਹਿਰ ਆਨਯੋਨੇ ਦਰਿਆ ਅਤੇ ਰੋਮਨ ਕੈਪਾਨਯਾ ਖੇਤਰ ਦੇ ਦਰ-ਮਿਆਨ ਵੱਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਟਿਵਾਲੀ ਆਰੰਭ ਤੋਂ ਹੀ ਖੂਬਸੂਰਤ ਨਜ਼ਾਰਿਆਂ ਕਰਕੇ ਦੂਰ ਦੂਰ ਦੇ ਯਾਤਰੀਆਂ ਤੇ ਅਮੀਰਾਂ ਲਈ ਖਿੱਚ ਦਾ ਕਾਰਨ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਹੈਡਰੀਅਨ ਨੇ ਇਥੇ ਆਪਣਾ ਇਕ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਵਿਲਾ (ਨਿਵਾਸ-ਸਥਾਨ) ਬਣਵਾਇਆ।

ਇਹ ਵਿਲਾ ਆਪਣੇ (ਰੋਮਨ) ਸਮੇਂ ਦੇ ਦੁਨੀਆ ਭਰ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਮਨਮੋਹਕ ਖੰਡਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਗਿਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸਦੀ ਪੱਚੀਕਾਰੀ ਤੇ ਬੁੱਤਕਾਰੀ ਲਗਭਗ ਸਾਰੀ ਹੀ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੋਰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਪੁਰਾਣੇ ਬੰਗਲੇ (ਵਿਲਾ) ਖੰਡਰਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਰੋਮਨ ਸਮੇਂ ਦੀ ਉਸਾਰੀ-ਕਲਾ ਦੇ ਨਮੂਨਿਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਕ ਹਨ। ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਵੇਸਤਾ ਦੇਵੀ ਦੀ ਪੂਜਾ ਲਈ ਉਸਾਰਿਆ ਹੋਇਆ ਮੰਦਰ ਹੁਣ ਵੀ ਗਿਰਜੇ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਮੌਜੂਦ ਹੈ ਅਤੇ 1458 ਤੋਂ 1464 ਦੇ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਦੌਰਾਨ ਪੋਪ ਪਾਇਅਸ ਦੂਜੇ ਦਾ ਬਣਵਾਇਆ ਹੋਇਆ ਕਿਲਾ ਆਪਣੇ ਜ਼ਮਾਨੇ ਦੀ ਉਸਾਰੀ-ਕਲਾ ਦਾ ਵਰਣਨਯੋਗ ਨਮੂਨਾ ਹੈ। ਹੁਣ ਇਸਨੂੰ ਜੇਲ੍ਹ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਥੇ ਹੀ ਬੱਸ ਨਹੀਂ ਹੋਰ ਵੀ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਖੰਡਰ ਆਪਣੀ ਆਪਣੀ ਕਲਾ-ਵਿੱਲਖਣਤਾ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਕ ਹਨ।

ਮੁੱਢ ਵਿਚ ਟਿਵਾਲੀ ਉੱਪਰ ਲਾਤੀਨੀ ਲੀਗ ਦਾ ਕਬਜ਼ਾ ਸੀ। ਚੌਥੀ ਸਦੀ ਈ. ਪੂ. ਦੌਰਾਨ ਟਾਈਬਰ ਨਾਂ ਹੇਠ ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਰੋਮਨ ਸਾਮਰਾਜ ਦੇ ਘੇਰੇ ਵਿਚ ਆਇਆ ਅਤੇ 90 ਈ. ਪੂ. ਦੌਰਾਨ ਇਥੋਂ ਦੀ ਨਾਗਰਿਕਤਾ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣਿਆ। ਇਸੇ ਸਮੇਂ ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਸੈਰਗਾਹ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪ੍ਰਫੁੱਲਤ ਹੋਇਆ। ਬਦੇਸ਼ੀ ਹਮਲਿਆਂ ਦੌਰਾਨ ਇਸਦਾ ਕਾਫ਼ੀ ਨੁਕਸਾਨ ਹੁੰਦਾ ਰਿਹਾ ਫਿਰ 10ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੌਰਾਨ ਟਿਵਾਲੀ ਮੁੜ ਤਰੱਕੀ ਦੇ ਰਾਹ ਪਿਆ। ਸੰਨ 1816 ਤੱਕ ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਆਜ਼ਾਦ ਸਾਮਰਾਜੀ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਇਕ ਸੁਤੰਤਰ ਖੇਤਰ ਸੀ।

ਟਿਵਾਲੀ ਸ਼ਹਿਰ ਤੰਗ ਤੇ ਵਲ ਵਲੇਵੇਦਾਰ ਗਲੀਆਂ ਵਾਲਾ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਗਲੀਆਂ ਵਿਚ ਹੁਣ ਵੀ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਉੱਚੀਆਂ ਉੱਚੀਆਂ ਕੰਧਾਂ ਵਾਲੇ ਨਵ-ਜਾਗ੍ਰਤੀ ਸਮੇਂ ਦੇ ਅਤੇ ਮੱਧ ਕਾਲ ਦੇ ਅੰਤਲੇ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਦੇ ਬਣੇ ਹੋਏ ਗਿਰਜੇ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਨਾਲੋਂ ਦੀ ਲੰਘਣ ਵਾਲਾ ਦਰਿਆ ਆਨਯੋਨੇ ਰੋਮ ਸ਼ਹਿਰ ਲਈ ਪੀਣ ਵਾਲੇ ਪਾਣੀ ਦਾ ਮੁੱਖ ਸਰੋਤ ਸੀ। ਇਸ ਦਰਿਆ ਦੀਆਂ ਆਬਸ਼ਾਰਾਂ ਖੂਬਸੂਰਤੀ ਦੇ ਪੱਖੋਂ ਯਾਤਰੀਆਂ ਤੇ ਅਮੀਰਜ਼ਾਦਿਆਂ ਲਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਖਿੱਚ ਦਾ ਕਾਰਨ ਸਨ ਪਰ ਹਾਈਡ੍ਰੋਇਲੈਕਟ੍ਰਿਕ ਪ੍ਰਾਜੈਕਟਾਂ ਆਦਿ ਕਾਰਨ ਅਤੇ ਪਾਣੀ ਦੇ ਵਹਾਓ ਦਾ ਕੁਝ ਬਦਲਣ ਦੇ ਕਾਰਨ

ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਪੁਰਾਣਾ ਜਲਵਾ ਖਤਮ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਅਜੋਕਾ ਟਿਵਾਲੀ ਸ਼ਹਿਰ ਕਾਗਜ਼ ਬਣਾਉਣ ਤੇ ਹਲਕੇ ਉਦਯੋਗਾਂ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਹੈ।

ਆਬਾਦੀ - 51,828 (1981)

41° 58' ਵਿਥ., 12° 48' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.- ਐਨ. ਅਸੇ. 26: 795; ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 11: 807

ਟਿਵੀ : ਫ਼ਿਲਪੀਨ ਦੇ ਲਿਉਜ਼ਾਨ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦਾ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ ਜੋ ਵਧੀਆ ਸੈਰਗਾਹ ਵੀ ਹੈ। ਇਹ ਜਵਾਲਾਮੁਖੀ ਦਰਾਰਾਂ ਵਾਲੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਵਾਕਿਆ ਹੈ ਜਿਥੇ ਭਾਡਾਂ ਨਿਕਲਦੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਦੇ ਨੇੜੇ ਟਿਵੀ ਹਾਟ ਸਪਰਿੰਗਜ਼ ਨੈਸ਼ਨਲ ਪਾਰਕ ਹੈ। ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਘਰੇਲੂ ਦਸਤਕਾਰੀਆਂ ਉੱਠਤ ਹਨ।

ਆਬਾਦੀ - 28,726 (1980)

13° 28' ਉ. ਵਿਥ., 123° 41' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.- ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9: 14

ਟੀਐਰ, ਲੂਈ ਆਡਾਲਫ : ਇਹ ਫ਼ਰਾਂਸ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਪ੍ਰਧਾਨ, ਇਕ ਸਿਆਣਾ ਸਿਆਸਤਦਾਨ ਤੇ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ, ਸੁਲਝਿਆ ਹੋਇਆ ਪੱਤਰਕਾਰ ਅਤੇ ਬਰਡ ਰੀਪਬਲਿਕ ਦਾ ਬਾਨੀ ਸੀ। ਫਰੈਂਕ-ਪ੍ਰਸਾ ਜੰਗ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਨਵ-ਉਸਾਰੀ ਦੇ ਸੰਕਟ ਸਮੇਂ ਲੂਈ ਆਡਾਲਫ ਨੇ ਫ਼ਰਾਂਸ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸੁਚੱਜੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਕੀਤੀ। ਟੀਐਰ ਲੂਈ ਦਾ ਜਨਮ 18 ਅਪ੍ਰੈਲ, 1797 ਨੂੰ ਮਾਰਸੇਲਜ਼ ਵਿਖੇ ਇਕ ਸਮੁੰਦਰੀ ਕਪਤਾਨ ਦੇ ਘਰ ਹੋਇਆ। ਮੁਢਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਮਾਰਸੇਲਜ਼ ਵਿਖੇ ਇਕ ਸਕੂਲ ਵਿਚ ਹਾਸਲ ਕੀਤੀ ਜਿਸ ਦਾ ਅਜੋਕਾ ਨਾਂ ਲੂਈ ਅਡਾਲਫ ਦੇ ਨਾਂ ਤੇ ਪਿਆ। ਏਕਨਾਨ ਪ੍ਰਵਾਂਸ (Aix-en-Provence) ਤੋਂ ਇਸਨੇ ਕਾਨੂੰਨ ਦੀ ਡਿਗਰੀ ਹਾਸਲ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਇਥੇ ਹੀ ਇਸਦਾ ਮੇਲ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਫਰੈਂਕੋਇਸ ਮਿਗਨੋਟ ਨਾਲ ਹੋਇਆ। ਸੰਨ 1830 ਵਿਚ ਕਾਨੂੰਨ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਪਿਛੋਂ ਇਸ ਨੇ 'ਕਾਂਸਟੀਚੂਸ਼ਨੈਲ' ਨਾਮੀ ਰਸਾਲੇ ਲਈ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਨਿਬੰਧ ਤੇ ਖੋਜ-ਪੱਤਰ ਲਿਖੇ ਅਤੇ ਇਸਦਾ ਆਪਣਾ ਨਾਂ ਕਾਫੀ ਚਮਕਿਆ। ਸੰਨ 1823-1827 ਦੌਰਾਨ ਇਸਨੇ 10 ਜਿਲਦਾਂ ਦੀ 'Histoire de la revolution' ਨਾਉਂ ਦੀ ਪੁਸਤਕ ਛਪਵਾਈ ਜਿਸ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਇਸਨੂੰ ਬਹੁਤ ਹੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧੀ ਹਾਸਲ ਹੋਈ ਤੇ ਇਸਦੀ ਇਹ ਪੁਸਤਕ ਸਾਹਿਤ ਜਗਤ ਵਿਚ ਵੀ ਸਨਮਾਨੀ ਗਈ। ਇਸ ਵਿਚ ਪ੍ਰਤਿਕ੍ਰਿਆਵਾਦੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹਤ ਵਿਰੁੱਧ ਅਪ੍ਰਤੱਖ ਰੂਪ ਵਿਚ ਚੋਟ ਸੀ।

ਸੰਨ 1830 ਤੋਂ 1848 ਦੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹਤ ਦੌਰਾਨ ਇਸਨੇ ਕਈ ਮਹਿਕਮਿਆਂ ਦੀ ਵਜ਼ਾਰਤ ਸੰਭਾਲੀ। ਸੰਨ 1830 ਦੇ ਜਨਵਰੀ ਮਹੀਨੇ ਵਿਚ ਇਸਨੇ ਇਕ ਨਵੇਂ ਅਖ਼ਬਾਰ ਦੀ ਬੁਨਿਆਦ ਰੱਖਣ ਵਿਚ ਮਦਦ ਕੀਤੀ ਜਿਹੜਾ ਰਾਜਸ਼ਾਹੀ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦਾ ਮਾਧਿਅਮ ਸੀ। ਇਸ ਦੌਰਾਨ ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਦੋ ਵਾਰੀ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਵੀ ਬਣਿਆ ਪਰ ਇਸਦੀ ਨੀਤੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਲੂਈ ਫ਼ਿਲਿਪ ਨੂੰ ਮਨਜ਼ੂਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਇਸਨੂੰ ਸੰਨ 1836 ਵਿਚ ਸਪੇਨ ਵਿਚ ਦਖ਼ਲ-ਅੰਦਾਜ਼ੀ ਦੇ ਦੌਸ਼ ਹੇਠ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰੀ ਬਰਤਰੰਡ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਫਿਰ 1840 ਵਿਚ ਫ਼ਰਾਂਸ ਤੇ ਬਰਤਾਨੀਆ ਵਿਚ ਜੰਗ ਛੇੜਨ ਲਈ ਇਸਦੀ ਮੱਧ-ਪੂਰਬੀ ਨੀਤੀ ਕਾਰਨ ਇਸਨੂੰ ਵਜ਼ਾਰਤ ਵਿਚੋਂ ਕੱਢ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਪਿਛੋਂ ਟੀਐਰ ਨੇ ਡਿਪਟੀ ਸਦਨ ਵਿਚ ਹਕੂਮਤ ਦੀ ਵਿਰੋਧਤਾ ਕਰਨੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ ਪਰ ਇਸ ਸਮੇਂ ਇਸ ਨੇ ਆਪਣਾ ਜ਼ਿਆਦਾ ਜ਼ੋਰ ਅਤੇ ਮਿਹਨਤ 'Histoire du consulat

et de tempore' ਨਾਮੀ ਪੁਸਤਕ ਲਿਖਣ ਵਿਚ ਲਗਾਈ। ਇਹ ਇਸਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ਦੂਜੀ ਵੱਡੀ ਕਿਰਤ ਸੀ।

ਸੰਨ 1846 ਵਿਚ ਇਹ ਸਿਆਸਤ ਵਿਰੋਧੀ ਇਕ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਆਗੂ ਸੀ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਈਮਾਨਦਾਰੀ ਅਤੇ ਲੋਕ-ਹਿਤੈਸ਼ੀ ਨੀਤੀ ਕਾਰਨ ਇਸਨੂੰ ਪ੍ਰੀਮੀਅਰਸ਼ਿਪ ਦਾ ਰੁਤਬਾ ਹਾਸਲ ਹੋਣ ਹੀ ਵਾਲਾ ਸੀ ਕਿ 1848 ਵਿਚ ਫ਼ਰਾਂਸ ਵਿਚ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਛਿੜ ਗਈ ਅਤੇ ਇਸਨੂੰ ਇਹ ਰੁਤਬਾ ਮਿਲਣੋਂ ਖੁੰਝ ਗਿਆ।

ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਦੇ ਫਲਸਰੂਪ ਰਿਪਬਲਿਕ ਫ਼ਰਾਂਸ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆਇਆ ਅਤੇ ਟੀਐਰ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਸਦਨ ਲਈ ਚੁਣਿਆ ਗਿਆ। ਇਸਨੇ ਰਿਪਬਲਿਕ ਕਿਸਮ ਦੀ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਬਹੁਤੀ ਗਰਮ-ਜੋਸ਼ੀ ਨਾਲ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕੀਤਾ ਪਰ ਇਸਨੇ ਲੂਈ ਨੈਪੋਲੀਅਨ ਨੂੰ ਪ੍ਰੈਜ਼ੀਡੈਂਟ ਦਾ ਅਹੁਦਾ ਸੰਭਾਲਣ ਦਾ ਪੱਖ ਪੂਰਿਆ। ਸੰਨ 1857 ਵਿਚ ਨੈਪੋਲੀਅਨ ਤੋਂ ਅਹੁਦਾ ਵਾਪਸ ਲੈਣ ਵਿਰੁੱਧ ਆਵਾਜ਼ ਉਠਾਉਣ ਦੇ ਦੌਸ਼ ਵਿਚ ਟੀਐਰ ਨੂੰ ਜਲਾਵਤਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਫ਼ਰਾਂਸ ਪਰਤਣ ਪਿਛੋਂ ਕਾਫੀ ਦੇਰ ਸਿਆਸਤ ਵਿਚ ਇਸਨੇ ਕੋਈ ਦਖ਼ਲ ਨਾ ਦਿੱਤਾ। ਸੰਨ 1863 ਵਿਚ ਸਾਮਰਾਜ ਨੂੰ ਉਦਾਰਚਿੱਤ ਬਣਾਉਣ ਵਿਚ ਇਸਨੇ ਅਗਾਂਹ ਹੋ ਕੇ ਹਿੱਸਾ ਲਿਆ। ਇਸਨੇ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸ ਵਿਰੁੱਧ ਬੇਭਾਗੀ ਜੰਗ ਛੇੜਨ ਦੀ ਨੀਤੀ ਦਾ ਡਟ ਕੇ ਵਿਰੋਧ ਕੀਤਾ।

ਟੀਐਰ, ਲੂਈ ਆਡਾਲਫ ਨਿਸ਼ਚੇ ਹੀ, ਫ਼ਰਾਂਸ ਦਾ ਇਕ ਸੂਝਵਾਨ ਸਿਆਸਤਦਾਨ ਸੀ। ਇਸਨੇ ਜਰਮਨੀ ਦੇ ਚਾਂਸਲਰ ਆਟੋ ਫ਼ਾਨ ਬਿਸਮਾਰਕ ਨਾਲ ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਲਈ ਜੰਗ-ਬੰਦੀ ਕਰਵਾਈ ਅਤੇ ਫਿਰ ਇਸਨੇ ਗੱਲ-ਬਾਤ ਰਾਹੀਂ ਸ਼ਾਂਤੀ-ਸਮਝੌਤਾ ਕਰਨ ਵਿਚ ਕਾਮਯਾਬੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਪਿਛੋਂ ਇਸਨੂੰ ਸਾਸ਼ਨ ਦਾ ਕਾਰਜਕਾਰੀ ਥਾਪ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ।

ਟੀਐਰ ਭਾਵੇਂ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਬਾਦਸ਼ਾਹਤ ਦਾ ਹਾਮੀ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਉਸਦੇ ਵਿਚਾਰ ਅਨੁਸਾਰ ਰਿਪਬਲਿਕ ਕਿਸਮ ਦੀ ਸਰਕਾਰ ਫ਼ਰਾਂਸ ਦੇ ਟੁਕੜੇ ਕਰ ਦੇਵੇਗੀ, ਫਿਰ ਵੀ ਉਸਨੇ ਸਿੱਧਾਂਤਕ ਰਿਪਬਲਿਕ ਦੀ ਪ੍ਰਧਾਨਗੀ ਸੰਭਾਲੀ।

1873 ਵਿਚ ਇਸਦੀ ਤੀਜੀ ਰਿਪਬਲਿਕ-ਪੱਖੀ ਨੀਤੀ ਦੇ ਵਿਰੋਧ ਵਿਚ ਨੈਸ਼ਨਲ ਅਸੈਂਬਲੀ ਵਿਚ ਰਾਜ-ਮੰਤਰੀਆਂ ਨੇ ਬਹੁ-ਮਤ ਨਾਲ ਇਸਨੂੰ ਅਸਤੀਫ਼ਾ ਦੇਣ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਪਰ ਇਸੇ ਦੌਰਾਨ ਟੀਐਰ ਸੁਚੱਜੇ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਕਾਰਨ ਸ਼ਾਂਤੀ-ਸੰਧੀ ਲਈ ਜੰਗ ਬੰਦੀ ਕਰਨ ਵਿਚ ਸਫ਼ਲ ਹੋ ਗਿਆ ਤੇ ਸਾਰੇ ਫ਼ਰਾਂਸ ਦੇ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਟੀਐਰ ਨੂੰ ਕੌਮ ਦਾ ਸ਼ਕਤੀਦਾਤਾ ਸਮਝਿਆ ਗਿਆ। ਇਸਨੇ ਫ਼ਰਾਂਸ ਨੂੰ ਜਰਮਨ ਹਾਕਮਾਂ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਕਰਵਾਉਣ ਵਿਚ ਵੱਡਾ ਹਿੱਸਾ ਪਾਇਆ।

3 ਸਤੰਬਰ, 1877 ਨੂੰ ਟੀਐਰ, ਲੂਈ ਆਡਾਲਫ ਸੇਂਟ ਜਰਮੇਨ-ਐਨ ਲੇ ਵਿਖੇ ਪ੍ਰਾਣ ਤਿਆਗ ਗਿਆ।

ਹ. ਪੁ.- ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 11: 708; ਐਨ. ਅਸੇ. 26: 663

ਟੀਐਰ ਡੈਲ ਫੁਏਰੋ : ਅਰਜਨਟੀਨਾ ਦਾ ਇਹ ਇਕ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਇਲਾਕਾ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਦੱਖਣੀ ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਦੱਖਣੀ ਸਿਰੇ ਤੇ ਮਜੈਲਨ ਜਲਡਮਰੂ (ਉੱਤਰ) ਅਤੇ ਬੀਗਲ ਚੈਨਲ (ਦੱਖਣ) ਵਿਚਕਾਰ ਵਾਕਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਨੇ ਇਸੇ ਹੀ ਨਾਂ ਦੇ ਇਕ ਤਿਕੋਣੇ ਦੀਪ ਦਾ ਪੂਰਬੀ ਅੱਧਾ ਹਿੱਸਾ ਮੱਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਅਰਜਨਟੀਨਾ ਤਾਂ ਇਸ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚਲੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਦੱਖਣੀ ਐਟਲਾਂਟਿਕ ਟਾਪੂਆਂ ਅਤੇ ਐਂਟਾਰਕਟਿਕ ਮਹਾਂਦੀਪ ਦੇ 2, 600,000 ਵ. ਕਿ. ਮੀ. ਦੇ ਰਕਬੇ ਉੱਤੇ ਵੀ ਇਸ ਇਲਾਕੇ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹੋਣ ਦਾ ਦਾਅਵਾ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾਅਵਿਆਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇਹ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਇਲਾਕਾ (21,363 ਵ. ਕਿ. ਮੀ.) ਤਿੰਨ ਸਪਸ਼ਟ ਜ਼ੋਨਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਇਕ ਕੇਂਦਰੀ ਪਹਾੜੀ ਖੇਤਰ ਹੈ ਜਿਸ ਦੀ ਕਾਰਨੂੰ ਚੋਟੀ 1590 ਮੀ. ਉੱਚੀ ਹੈ। ਇਸ ਖੇਤਰ ਦੇ ਪੂਰਬ ਪੱਛਮ ਵੱਲ ਨੂੰ ਜਾਂਦੀ ਇਕ ਤੰਗ ਘਾਟੀ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਤੇਜ਼ ਹਵਾਵਾਂ ਚਲਦੀਆਂ ਹਨ। ਅਰਜਨਟੀਨਾ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਫੈਗਨੈਨੋ ਝੀਲ ਪੈਂਦੀ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਕਿ ਚਿੱਲੀ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਸੈਨੋ ਐਲਮਾਈਰਾਨਟਜ਼ਰੋ ਵਜੋਂ ਜਾਣੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਬਨਸਪਤੀ ਵੀ ਕਾਫ਼ੀ ਹੈ। ਪਹਾੜਾਂ ਤੋਂ ਹੇਠਾਂ ਫੈਗਨੈਨੋ ਝੀਲ ਦੇ ਉੱਤਰ ਵੱਲ ਇਕ ਪੌੜੀਨੁਮਾ ਖੇਤਰ ਹੈ ਜਿਥੇ ਭੇਡਾਂ ਅਤੇ ਪਸ਼ੂ ਚਰਾਉਣ ਲਈ ਬਹੁਤ ਵਧੀਆ ਚਰਾਗਾਹ ਹੈ। ਸ਼ਹਿਰ ਗਿਓ ਗੈਂਡ ਦੇ ਨੇੜੇ ਉੱਤਰ-ਪੂਰਬੀ ਤੱਟ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਮੈਦਾਨੀ ਖੇਤਰ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਥੇ ਬਹੁਤ ਖੁਲ੍ਹੇ ਜੰਗਲ ਹਨ।

ਉਸਵੇਆ ਇਸ ਇਲਾਕੇ ਦਾ ਰਾਜਧਾਨੀ-ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਸੰਸਾਰ ਦਾ ਪੂਰ ਦੱਖਣ ਦਾ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ ਅਤੇ ਬੀਗਲ ਚੈਨਲ ਉਪਰ ਵੱਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਖੇਤੀ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਪਰ ਤੇਲ ਅਤੇ ਗੈਸ ਦੇ ਭੰਡਾਰ ਵਿਕਸਿਤ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ। ਉਸਵੇਆ ਅਤੇ ਗਿਓ ਗੈਂਡ ਇਸ ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸ਼ਹਿਰ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਕੱਪੜੇ ਅਤੇ ਇਲੈਕਟ੍ਰਾਨਿਕ ਦੇ ਉਦਯੋਗ ਵਿਕਸਿਤ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਹਨ। ਇਥੋਂ ਮੱਛੀ ਡੱਬਿਆਂ ਵਿਚ ਬੰਦ ਕਰਕੇ ਬਾਹਰ ਭੇਜੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਨਾਲ ਲਗਦੇ ਸਮੁੰਦਰ ਵਿਚ ਕਰਿਲ ਅਤੇ ਝੀਂਗਾ ਮੱਛੀ ਵਰਗੇ ਛੋਟੇ ਛੋਟੇ ਜੀਵ ਮਿਲਦੇ ਹਨ ਪਰ ਅਜੇ ਤੱਕ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਖੋਜ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕੀ। ਨੈਸ਼ਨਲ ਪਾਰਕ ਰਿਜ਼ਰਵ ਅਤੇ ਬੀਗਲ ਚੈਨਲ ਦੀ ਸੰਯੁਕਤ ਬੰਦਰਗਾਹ ਤੇ ਰਾਜ ਦਾ ਹੀਰੋ ਨਾਂ ਦਾ ਵਿਗਿਆਨਕ ਖੋਜ ਸਮੁੰਦਰੀ ਜਹਾਜ਼ ਇਥੋਂ ਦੀਆਂ ਦਿਲਚਸਪ ਥਾਵਾਂ ਹਨ।

ਇਥੇ ਸੜਕਾਂ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਹਨ। ਰੇਲਵੇ ਲਾਈਨ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੈ ਪਰ ਹਵਾਈ ਸੇਵਾ ਰਾਹੀਂ ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਸਮੁੰਦਰੀ ਆਵਾਜਾਈ ਵੀ ਕਾਫ਼ੀ ਹੈ।

ਆਬਾਦੀ—69,450 (1991)

54° 30' ਦੱ. ਵਿਥ.; 67° 00' ਪੱ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ. - ਐਨ. ਥ੍ਰਿ. ਮਾ. 9 : 1003

ਟੀਐਰਾ ਬਲਾਂਕਾ : ਇਹ ਦੱਖਣ-ਕੇਂਦਰੀ ਮੈਕਸੀਕੋ ਦੇ ਵੇਰਾਕਰੂਜ਼ ਰਾਜ ਦਾ ਇਕ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ। ਇਹ ਵਾਹਾਕਾ (Oaxaca) ਰਾਜ ਦੀ ਹੱਦ ਦੇ ਨਜ਼ਦੀਕ ਮੈਕਸੀਕੋ ਦੀ ਨੀਵੀਂ ਭੂਮੀ ਦੀ ਗਿਓ ਪਾਪਾਓਪਾਨ ਵਾਦੀ ਵਿਚ ਸਮੁੰਦਰੀ ਸਤਹ ਤੋਂ 60 ਮੀ. (200 ਫੁੱਟ) ਦੀ ਉਚਾਈ ਤੇ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਇਥੋਂ ਦਾ ਪੋਣ-ਪਾਣੀ ਗਰਮ ਤੇ ਸਿਲ੍ਹਾ ਹੈ। ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਖੇਤਰੀ ਖੇਤੀ-ਬਾੜੀ, ਉਦਯੋਗ ਅਤੇ ਢੋਅ-ਢੁਆਈ ਦਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਕੇਂਦਰ ਹੈ। ਢੋਅ-ਮਾਲ ਅਤੇ ਪੈਟਰੋਲੀਅਮ ਲਈ ਟੀਐਰਾ ਬਲਾਂਕਾ ਕਾਫ਼ੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਇਸ ਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਮੱਕੀ, ਫਲੀਆਂ, ਕੇਲਾ, ਚੌਲ, ਅੰਬ ਤੇ ਕਈ ਹੋਰ ਉਸ਼ਣ-ਖੰਡੀ ਫ਼ਸਲਾਂ ਦੀ ਕਾਸ਼ਤ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਮੈਕਸੀਕੋ ਸ਼ਹਿਰ, ਵੇਰਾਕਰੂਜ਼ ਆਦਿ ਵਰਗੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਨਾਲ ਰੇਲ-ਮਾਰਗ ਰਾਹੀਂ ਮਿਲਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਸੜਕ ਰਾਹੀਂ ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਵੇਰਾਕਰੂਜ਼ ਅਤੇ ਉੱਤਰ-ਉੱਤਰ ਪੂਰਬੀ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿਚ ਸਥਿਤ ਕਈ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸਥਾਨਾਂ ਨਾਲ ਵੀ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

18° 25' ਉ. ਵਿਥ.; 96° 20' ਪੱ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ. - ਐਨ. ਥ੍ਰਿ. ਮਾ. 9 : 1003

ਟੀਸਟੈਂਡ : ਡੈਨਮਾਰਕ ਦੇ ਉੱਤਰ-ਪੱਛਮੀ ਜਟਲੈਂਡ (Jutland) ਪ੍ਰਾਇਦੀਪ ਦੀ ਵੀਬਰ ਕਾਉਂਟੀ ਦਾ ਇਕ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ। ਇਹ ਲੀਮ ਗਲੇਸ਼ੀਅਰੀ ਖਾੜੀ ਦੇ ਤੱਟ ਤੇ ਵਾਕਿਆ ਇਕ ਬੰਦਰਗਾਹ ਹੈ। ਇਹ ਬੰਦਰਗਾਹ 14 ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੌਰਾਨ ਸਥਾਪਿਤ ਹੋਈ। ਹੁਣ ਇਥੇ ਸਮੁੰਦਰੀ ਜਹਾਜ਼ ਬਣਾਉਣ ਦੇ ਕਾਰਖਾਨੇ, ਮਸ਼ੀਨਰੀ ਉਦਯੋਗ, ਕੱਪੜੇ ਅਤੇ ਬੀਅਰ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਹੈ।

56°-57' ਉ. ਵਿਥ.; 8° 42' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ. - ਐਨ. ਥ੍ਰਿ. ਮਾ. 9 : 958

ਟੀਸਡੇਲ, ਸਾਰਾ : ਇਹ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ ਦੀ ਕਵਿੱਤਰੀ ਸੀ ਜਿਹੜੀ ਆਪਣੇ ਨਿਕੇ ਅਤੇ ਨਿੱਜੀ ਗੀਤਾਂ ਲਈ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਜਨਮ 8 ਅਸਗਤ, 1884 ਨੂੰ ਮੋਨਟਾਨਾ ਰਾਜ ਵਿਚ ਸੇਂਟ ਲੂਇਸ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਦਾ ਬਚਪਨ ਬੜਾ ਇਕੱਲਤਾ ਭਰਪੂਰ ਸੀ। ਇਸ ਨੇ ਪ੍ਰਾਈਵੇਟ ਸਕੂਲਾਂ ਤੋਂ ਵਿਦਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਇਹ ਸ਼ਿਕਾਰੀ ਆਮ ਜਾਇਆ ਕਰਦੀ ਸੀ ਅਤੇ ਆਖਰ ਉੱਥੇ ਹੈਰੀਅਟ ਮਨਰੋ ਦੇ 'Poetry' ਮੈਗਜ਼ੀਨ ਸਰਕਲ ਦਾ ਅੰਗ ਬਣ ਗਈ। ਸੰਨ 1914 ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਸੇਂਟ ਲੂਇਸ ਨਾਂ ਦੇ ਇਕ ਵਪਾਰੀ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕਰਵਾਇਆ। ਸੰਨ 1929 ਵਿਚ ਉਸ ਨੂੰ ਤਲਾਕ ਦੇ ਕੇ ਇਹ ਨਿਊਯਾਰਕ ਵਿਖੇ ਜਾ ਕੇ ਰਹਿਣ ਲੱਗ ਪਈ। ਇਸ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਪੁਸਤਕ 'ਸਾਨੈਟਸ ਟੂ ਡਿਊਜ਼ ਐਂਡ ਅਦਰ ਪੋਇਮਜ਼' 1907 ਵਿਚ ਛਪੀ। ਸੰਨ 1915 ਵਿਚ 'ਰਿਵਰ ਟੂ ਦਾ ਸੀ' ਦੇ ਛਪਣ ਨਾਲ ਇਹ ਹਰਮਨ ਪਿਆਰੀ ਕਵਿੱਤਰੀ ਮੰਨੀ ਜਾਣ ਲੱਗ ਪਈ। ਸੰਨ 1918 ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਪੁਸਤਕ 'ਲਵ ਸਾਂਗਜ਼' (1917) ਲਈ ਪੁਲਿਤਜ਼ਰ ਪੁਰਸਕਾਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ। 'ਲੈਟ ਇਟ ਬੀ ਫਾਰਗਟਨ' ਇਸ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਗੀਤ ਸੀ। ਇਸ ਦੀਆਂ ਮੁਢਲੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਦਾ ਪੂਰਾ ਇਸਤਰੀ ਪਿਆਰ ਸੀ ਅਤੇ ਇਹ ਗੀਤ-ਰੂਪ ਵਿਚ ਲਿਖੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ। ਇਸ ਦੀਆਂ ਮਗਰੋਂ ਦੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਸਦਾਚਾਰੀ ਰੰਗਣ ਦੀਆਂ ਸਨ। ਸੰਨ 1933 ਵਿਚ ਛਪੀ ਇਸ ਦੀ ਪੁਸਤਕ 'ਸਟ੍ਰੇਜ ਵਿਕਟਰੀ' ਦੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਦੀ ਅਗਾਊਂ ਸੂਚਨਾ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ। 29 ਜਨਵਰੀ, 1933 ਨੂੰ ਇਸ ਨੇ ਆਤਮ-ਹੱਤਿਆ ਕਰ ਲਈ। ਇਸ ਦੀਆਂ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਕੀਤੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ 1937 ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਹੋਈਆਂ।

ਹ. ਪੁ. - ਐਨ. ਥ੍ਰਿ. ਮਾ. 9 : 858; ਐਨ. ਅਮੇ. 26 : 318; ਕੋਲ. ਐਨ. 18 : 212

ਟੀਸਲ : ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੇ ਪੇਂਡੂ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿਚ ਆਮ ਵਾਲੇ ਇਸ ਰੁਖ਼ ਦਾ ਵਿਗਿਆਨਕ ਨਾਂ ਡਿਪਸੈਕਸ ਸਿਲਵੇਸਟਰਸ (Dipsacus sylvestris) ਹੈ। ਇਹ ਰੁਖ਼ ਬੜਾ ਪੱਕਾ ਸਖ਼ਤ, ਕੰਡੇਦਾਰ ਤਣੇ ਵਾਲਾ ਅਤੇ ਲਗਭਗ 2 ਮੀ. ਉੱਚਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਖੁਸ਼ਬੂ ਭਰੇ ਫੁੱਲ ਸਿਰਿਆਂ ਤੇ ਹੀ ਲਗਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਦੀ ਇਕ ਹੋਰ ਜਾਤੀ (D. Cullonum) ਹੈ ਜਿਸ ਦੀਆਂ ਬਰੈਕਟਾਂ ਹੁੱਕਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਪਿੜਿਆਂ ਉੱਪਰ ਲੱਗੀ ਬੁਰ ਲਾਹੁਣ ਲਈ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਪੌਦੇ ਯੂਰਪ ਅਤੇ ਏਸ਼ੀਆ ਦੇ ਮੂਲ ਸਥਾਨੀ ਹਨ, ਆਮ ਟੀਸਲ ਬਹੁਤ ਭਾਰੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਉਤਰੀ ਅਮਰੀਕਾ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਜਗ੍ਹਾ ਬਣਾ ਚੁੱਕੀ ਹੈ। ਦੂਸਰੀ ਟੀਸਲ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਕੱਪੜਿਆਂ ਦੀਆਂ ਮਿੱਲਾਂ ਦੇ ਨਜ਼ਦੀਕ ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਪੂਰਬੀ ਅਤੇ ਮੱਧ ਭਾਗਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਉਗਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ. - ਐਨ. ਥ੍ਰਿ. ਮਾ. 21 : 868

ਟੀਸਾ ਕਾਲਮਨ : ਹੰਗਰੀ ਦਾ ਇਕ ਉੱਘਾ ਸਿਆਸਤਦਾਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਜਨਮ 16 ਦਸੰਬਰ, 1830 ਨੂੰ ਇਕ ਕੈਲਵਿਨੀ ਜ਼ਿਮੀਂਦਾਰ ਪਰਿਵਾਰ ਵਿਚ ਹੋਇਆ।

ਸੰਨ 1848-49 ਦੌਰਾਨ ਹੰਗਰੀ ਵਿਚ ਹੋਈ ਬਗ਼ਾਵਤ ਦੌਰਾਨ ਬਣੀ ਪਾਰਲੀਮੈਂਟ ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਵੱਧ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਹਿੱਸਾ ਲਿਆ। ਹੰਗਰੀ ਦੀ ਕੌਮੀ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਦੀ ਜੰਗ ਵਿਚ ਵੀ ਇਸ ਨੇ ਭਾਗ ਲਿਆ। ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਮਹਿਕਮਿਆਂ ਵਿਚ ਵਜ਼ਾਰਤ ਕਰਨ ਮਗਰੋਂ 1875 ਈ. ਵਿਚ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਰਾਜ ਦਾ ਕੰਮ ਸੰਭਾਲਿਆ। ਆਪਣੇ ਇਸ ਲੰਬੇ ਕਾਲ ਦੌਰਾਨ ਇਹ ਰਾਜ ਦੇ ਕੁਲੀਨ ਵਪਾਰੀ ਅਤੇ ਜ਼ਿਮੀਂਦਾਰ ਵਰਗਾਂ ਦੇ ਆਪਸੀ ਵਿਰੋਧੀ ਹਿੱਤਾਂ ਨੂੰ ਮਿਟਾਉਣ ਵਿਚ ਕਾਮਯਾਬ ਰਿਹਾ।

ਟੀਸਾ ਕਾਲਮਨ ਨੇ 'ਫਰੀ ਥਿੰਕਰਜ਼ ਪਾਰਟੀ' ਦੇ ਨੇਤਾ ਹੋਣ ਸਦਕਾ ਕਈ ਸਮਾਜਕ, ਆਰਥਕ ਅਤੇ ਕਾਨੂੰਨੀ ਸੁਧਾਰ ਕੀਤੇ। ਸਾਂਝੀ (ਕੁਲੀਸ਼ਨ) ਸਰਕਾਰ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਇਸ ਨੂੰ ਕਈ ਅਜਿਹੀਆਂ ਨੀਤੀਆਂ ਵੀ ਅਪਣਾਉਣੀਆਂ ਪਈਆਂ ਜਿਹੜੀਆਂ ਕਿਸਾਨਾਂ, ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਅਤੇ ਗ਼ੈਰ-ਈਸਾਈਆਂ ਦੇ ਹਿੱਤਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਸਨ।

ਆਸਟ੍ਰੀਆ ਦੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੀ ਹੰਗਰੀ ਵਿਚ ਬਹੁਤੀ ਦਖ਼ਲ-ਅੰਦਾਜ਼ੀ ਕਾਰਨ 1890 ਈ. ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਪਦਵੀ ਤੋਂ ਅਸਤੀਫ਼ਾ ਦੇ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਇਹ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਭਰ ਆਪਣੀ ਪਾਰਟੀ ਵਿਚ ਸਰਵਸ਼੍ਰੇਸ਼ਟ ਨੇਤਾ ਗਿਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਰਿਹਾ। ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ 'ਦੀ ਜਨਰਲ' ਦੇ ਨਾਉਂ ਨਾਲ ਵੀ ਮਾਣ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ।

23 ਮਾਰਚ, 1902 ਵਿਚ ਬ੍ਰੁਡਾਪੈਸਟ ਵਿਖੇ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਥਿ. ਮਾ. 10 : 7; ਐਨ. ਅਮੇ. 26 : 646

ਟੀਕਮਸੈ : ਇਹ ਉੱਤਰੀ ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਸ਼ਾਨੀਸੇ ਕਬੀਲੇ ਦਾ ਇਕ ਰੈਂਡ ਇੰਡੀਅਨ ਸਰਦਾਰ ਸੀ। ਟੀਕਮਸੈ ਇਕ ਪ੍ਰਤਿਭਾਵਾਨ ਬੁਲਾਰਾ ਅਤੇ ਉਦਾਰ-ਚਿੱਤ ਫ਼ੌਜੀ ਸੀ। ਇਹ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਵਾਸੀਆਂ ਦਾ ਇਕ ਵੱਖਰਾ ਰਾਜ ਮੰਡਲ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਜ਼ੋਰਦਾਰ ਹਿਮਾਇਤ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼-ਵਾਸੀਆਂ ਨੂੰ ਇਹ ਸਮਝਾਇਆ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਕਬਾਇਲੀ ਝਗੜਿਆਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਇਕ ਹੋਣ, ਆਪਣੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੀ ਅਖੰਡਤਾ ਦੀ ਪੁਨਰਸਥਾਪਨਾ ਕਰਨ ਅਤੇ ਬਦੇਸ਼ੀ ਗੋਰਿਆਂ ਦੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਅਸਰ ਹੇਠੋਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਆਜ਼ਾਦ ਕਰਾਉਣ। ਇਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਦੀਆਂ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਜ਼ਮੀਨਾਂ ਨੂੰ ਜਿਹੜੀਆਂ 18ਵੀਂ ਅਤੇ 19ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਗੋਰਿਆਂ ਨੇ ਖੋਹ ਲਈਆਂ ਸਨ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਬਾਇਲੀ ਲੋਕਾਂ ਵਾਸਤੇ ਬਹੁਤ ਥੋੜ੍ਹੀ ਜ਼ਮੀਨ ਛੱਡੀ ਸੀ, ਨੂੰ ਛੁਡਾਉਣ ਦੇ ਯਤਨ ਕੀਤੇ। ਟੀਕਮਸੈ ਚਾਹੇ ਆਪਣੇ ਮਕਸਦ ਵਿਚ ਸਫ਼ਲ ਨਾ ਹੋਇਆ ਪਰ ਉਸ ਦੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਯਤਨਾਂ ਨਾਲ ਉਸ ਨੂੰ ਇਕ ਮਹਾਨ ਆਦਮੀ ਦਾ ਦਰਜਾ ਮਿਲਿਆ ਜਿਸਨੇ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਪੁਰਾਣੀ ਸਭਿਅਤਾ ਨੂੰ ਅਗਾਂਹਵਧੂ ਸਭਿਅਤਾ ਦੇ ਦਾਖ਼ਲੇ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਬਚਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਮਾਤਭੂਮੀ ਨੂੰ ਵੀ ਛੁਡਾਉਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ।

ਟੀਕਮਸੈ 5 ਫ਼ੁੱਟ 10 ਇੰਚ ਦੇ ਕਰੀਬ ਲੰਬਾ ਉੱਚਾ ਅਤੇ ਪਤਲਾ ਆਦਮੀ ਸੀ ਜਿਸ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਦ੍ਰਿੜ ਸੰਕਲਪ-ਸਾਫ਼ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਸੀ। ਜੰਗ ਦੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਉਹ ਬਹੁਤ ਹੀ ਨਰਮ-ਦਿਲ ਅਤੇ ਚੰਗੀ ਗੱਲਬਾਤ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਨੇਕ ਇਨਸਾਨ

ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਗੋਰਿਆਂ ਵਰਗੇ ਕੱਪੜੇ ਪਾਉਣੇ ਤਿਆਗ ਦਿੱਤੇ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਰਵਾਇਤੀ ਕਬਾਇਲੀ ਪੁਸ਼ਾਕ ਨੂੰ ਹੀ ਅਪਣਾਇਆ।

ਇਸ ਦਾ ਜਨਮ 1768 ਈ. ਵਿਚ ਹੋਇਆ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਗੋਰਿਆਂ ਨੇ 1774 ਈ. ਵਿਚ ਇਸ ਦੇ ਪਿਤਾ ਨੂੰ ਕਤਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਦੀ ਮਾਤਾ ਨੇ ਇਸ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਗੋਰਿਆਂ ਲਈ ਕੁੱਟ ਕੁੱਟ ਕੇ ਨਫ਼ਰਤ ਭਰ ਦਿੱਤੀ। ਇਸ ਦੀ ਵੱਡੀ ਭੈਣ ਨੇ ਇਸ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਈਮਾਨਦਾਰੀ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦਿੱਤੀ। ਇਸ ਦੇ ਵੱਡੇ ਭਰਾ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਸ਼ਿਕਾਰ ਕਰਨ ਅਤੇ ਵਣ-ਵਿਦਿਆ ਦੀ ਜਾਂਚ ਸਿਖਾਈ। ਇਸ ਨੂੰ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਸ਼ਾਵਨੀ ਸਰਦਾਰ ਬਲੈਕਫਿਸ਼ ਨੇ ਮੁਤਬੰਨਾ ਬਣਾ ਲਿਆ ਅਤੇ ਉਸੇ ਦੇ ਕੋਲ ਰਹਿ ਕੇ ਹੀ ਇਹ ਜਵਾਨ ਹੋਇਆ।

ਜਦੋਂ ਅਮਰੀਕਾ ਵਿਚ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਜੰਗ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈ ਤਾਂ 14 ਸਾਲ ਦਾ ਟੀਕਮਸੈ ਬਲੈਕਫਿਸ਼ ਨਾਲ ਬਰਤਾਨੀਆ ਵੱਲੋਂ ਅਮਰੀਕਨਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਲੜਿਆ। ਜਲਦੀ ਹੀ ਇਸ ਨੇ ਇਹ ਜਾਣ ਲਿਆ ਕਿ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਹਥਿਆਰਾਂ ਜਿੰਨੀ ਤਾਕਤ ਹੈ। ਇਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਵਾਸੀਆਂ ਨੂੰ ਤਾਕੀਦ ਕੀਤੀ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਕੈਦੀਆਂ ਨਾਲ ਚਾਹੇ ਉਹ ਅਮਰੀਕਨ ਹੀ ਕਿਉਂ ਨਾ ਹੋਣ ਜਾਨਵਰਾਂ ਵਰਗਾ ਸਲੂਕ ਕਦੇ ਨਾ ਕਰਨ। ਲੜਾਈ ਖਤਮ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਕਈ ਸਾਲਾਂ ਤੱਕ ਟੀਕਮਸੈ ਇਕ ਧਾੜਵੀ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਬਤੀਤ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ ਅਤੇ ਗੋਰਿਆਂ ਵਿਰੁੱਧ ਨਿੱਕੀਆਂ ਨਿੱਕੀਆਂ ਲੜਾਈਆਂ ਇਸਨੇ ਜਾਰੀ ਰੱਖੀਆਂ। 1792 ਈ. ਵਿਚ ਇਸ ਦਾ ਭਰਾ ਮਰ ਗਿਆ। ਚਾਹੇ ਇਹ ਸ਼ਾਵਨੀ ਕਬੀਲੇ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਛੋਟਾ ਸੀ ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਇਸੇ ਨੂੰ ਹੀ ਸਰਦਾਰ ਚੁਣਿਆ ਗਿਆ। 1799 ਈ. ਵਿਚ ਅਰਬੇਨ ਵਿਖੇ ਅਤੇ 1804 ਈ. ਵਿਚ ਓਹਾਈਓ ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼-ਵਾਸੀਆਂ ਦੀਆਂ ਔਕੜਾਂ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਇਕ ਮਹਾਨ ਵਕਤਾ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਪੈਰਵੀ ਕੀਤੀ। 1808 ਈ. ਦੇ ਕਰੀਬ ਇਹ ਆਪਣੇ ਭਰਾ ਜਿਹੜਾ ਕਿ 'ਪੈਰੀਬਰ' ਦੇ ਨਾਮ ਨਾਲ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਕੋਲ ਜਾ ਕੇ ਇੰਡੀਆਨਾ ਵਿਚ ਵਸ ਗਿਆ। ਇਥੇ ਦੋਹਾਂ ਭਰਾਵਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਵਾਸੀਆਂ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਵਿਚ ਆਪਸੀ ਝਗੜੇ ਮਿਟਾਉਣ ਅਤੇ ਅਮਰੀਕਨਾਂ ਦੇ ਰਸਮ ਰਿਵਾਜ, ਚੀਜ਼ਾਂ ਅਤੇ ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਸ਼ਰਾਬ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕਰਨ ਦਾ ਜਜ਼ਬਾ ਭਰਿਆ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਯਤਨਾਂ ਨਾਲ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦੇਸ਼ ਵਾਸੀਆਂ ਵਿਚ ਦੇਸ਼-ਪ੍ਰੇਮ ਦਾ ਜਜ਼ਬਾ ਮਜ਼ਬੂਤੀ ਫੜ ਗਿਆ। ਟੀਕਮਸੈ ਦੀ ਗ਼ੈਰ ਹਾਜ਼ਰੀ ਵਿਚ ਪੈਰੀਬਰ ਨੇ ਵਿਲੀਅਮ ਹੈਨਰੀ ਹੈਰੀਸਨ ਦੇ ਕੈਂਪ ਉੱਤੇ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ ਜਿਸ ਵਿਚ ਉਸ ਨੂੰ ਬੁਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਾਰਨਾ ਪਿਆ। ਜਦੋਂ ਅਮਰੀਕਨਾਂ ਦੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨਾਲ 1812 ਈ. ਵਿਚ ਲੜਾਈ ਛਿੜੀ ਤਾਂ ਟੀਕਮਸੈ ਨੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦਾ ਪੱਖ ਲਿਆ। ਇਸ ਨੇ ਕਈ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਫ਼ੌਜੀਆਂ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਕੀਤੀ। 5 ਅਕਤੂਬਰ, 1813 ਈ. ਨੂੰ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ ਅਤੇ ਚੰਗੀ ਹੀ ਇਸ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਐਸੀ ਥਾਂ ਤੇ ਦਫ਼ਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਜਿਸ ਦਾ ਕਿ ਅੱਜ ਤੱਕ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਲੱਗਾ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਥਿ. ਮਾ. 11 : 601; ਐਨ. ਥਿ. ਮੇ. 18 : 54

ਟੀਕਮਗੜ੍ਹ : ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ—ਇਹ ਭਾਰਤ ਦੇ ਮੱਧ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਰਾਜ ਦਾ ਇਕ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਕਦੀ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਵੰਡ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਓਰਛਾ ਰਿਆਸਤ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਮੌਜੂਦ ਸੀ। ਇਸ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦਾ ਕੁੱਲ ਰਕਬਾ 5,034 ਵ. ਕਿ. ਮੀ. ਹੈ ਅਤੇ ਆਬਾਦੀ 9,40,829 (1991) ਹੈ। ਟੀਕਮਗੜ੍ਹ ਨਾਮੀ ਸ਼ਹਿਰ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦਾ ਸੈਂਦਰ-ਮੁਕਾਮ ਹੈ। ਪਹਿਲਾਂ ਇਸ ਰਿਆਸਤ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਵੀ ਓਰਛਾ ਹੀ ਰੱਖੀ ਗਈ। ਸੰਨ 1783 ਵਿਚ ਰਿਆਸਤ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ 'ਟੀਹਰੀ' ਤਬਦੀਲ ਕਰ ਦਿੱਤੀ

ਗਈ, ਪਿੱਛੋਂ ਜਾ ਕੇ ਇਸੇ ਟੀਹਰੀ ਦਾ ਨਾਂ ਟੀਕਮਗੜ੍ਹ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਤਾਂ ਕਿ ਇਸ ਦਾ ਭੁਲੇਖਾ ਟੀਹਰੀ, ਗੜ੍ਹਵਾਲ (ਰਿਆਸਤ) ਦੇ ਨਾਲ ਨਾ ਪਵੇ।

ਟੀਕਮਗੜ੍ਹ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦੀ ਧਰਾਤਲ ਪਥਰੀਲੀ ਹੈ। ਇਥੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਝੀਲਾਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਬਾਨਦਿਓਗੜ੍ਹ ਲਧੌਰਾ, ਜਤਾਰਾਂ ਤੇ ਬੀਰ ਸਾਗਰ ਵਰਣਨਯੋਗ ਹਨ। ਇਥੋਂ ਦਾ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹਿੱਸਾ ਜੰਗਲਾਂ ਹੇਠ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਢੱਕ, ਕਿੱਕਰ ਆਦਿ ਵਰਗੇ ਛੋਟੇ ਦਰਖਤ ਤੇ ਝਾੜੀਆਂ ਹਨ। ਜੰਗਲ ਬਹੁਤ ਵੱਡੇ ਨਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਵੱਡੇ ਸ਼ਿਕਾਰ ਲਈ ਉਚਿਤ ਨਹੀਂ। ਛੋਟਾ-ਮੋਟਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਜਲਵਾਯੂ ਗਰਮ ਹੈ। ਇਥੇ ਜਵਾਰ, ਤਿਲ, ਛੋਲੇ, ਕਣਕ, ਦਾਲਾਂ ਆਦਿ ਦੀ ਖੇਤੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਖੰਡਰਾਤ ਇਥੋਂ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਸਾਖੀ ਭਰਦੇ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।

ਹ. ਪੁ.—ਇਪ. ਗ. ਇਡ. 19 : 241; ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9 : 1007

ਟੀਕਮਗੜ੍ਹ : ਸ਼ਹਿਰ—ਇਹ ਭਾਰਤ ਦੇ ਮੱਧ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਰਾਜ ਦੇ ਇਸੇ ਨਾਂ ਦੇ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦਾ ਸਦਰ-ਮੁਕਾਮ ਹੈ। ਮਹਾਰਾਜ ਵਿਕਰਮਜੀਤ ਨੇ 1783 ਈ. ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਰਿਆਸਤ ਓਰਛਾ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਓਰਛਾ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਜਗ੍ਹਾ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਨੂੰ ਬਣਾਇਆ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਇਸਨੂੰ 'ਟੀਹਰੀ' ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਸੰਨ 1887 ਵਿਚ ਇਸ ਦਾ ਨਾਂ ਇਥੋਂ ਦੇ ਕਿਲੇ ਦੇ ਨਾਂ ਪਿੱਛੇ ਟੀਕਮਗੜ੍ਹ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ ਤਾਂ ਕਿ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਭੁਲੇਖਾ ਟੀਹਰੀ (ਗੜ੍ਹਵਾਲ) ਨਾਲ ਨਾ ਪਵੇ। ਸੰਨ 1891 ਵਿਚ ਇਥੇ ਮਿਊਂਸਪਲਟੀ ਸਥਾਪਿਤ ਹੋਈ ਅਤੇ ਸ਼ਹਿਰ ਤੌਰਕੀ ਕਰਨ ਲੱਗਾ।

ਇਥੋਂ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਯਾਦਗਾਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਮਹਾਰਾਜੇ ਦਾ ਮਹਿਲ ਅਤੇ ਕਿਲਾ ਵਰਣਨਯੋਗ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਇਥੋਂ ਦੀ 'ਬੜਾ ਸਾਗਰ' ਨਾਮੀ ਝੀਲ ਵੀ ਕਾਫੀ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੈ। ਅਵਦੇਸ਼ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਨਾਲ ਸਬੰਧਿਤ ਕਾਲਜ ਇਥੋਂ ਦੇ ਮਹਿਲ ਵਿਚ ਹੀ ਸਥਾਪਿਤ ਹੈ। ਅੱਜਕੱਲ੍ਹ ਇਹ ਟਿਬਰ ਅਤੇ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਉਪਜਾਂ ਦੀ ਇਕ ਚੰਗੀ ਮੰਡੀ ਹੈ। ਆਟਾ ਪੀਹਣ ਅਤੇ ਆਰਾ ਮਿਲਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਔਖ-ਖੰਡੀ ਇਥੋਂ ਦੇ ਮੁੱਖ ਉਦਯੋਗ ਹਨ।

ਆਬਾਦੀ—54,173 (1991)

24° 45' ਉ. ਵਿਭ.; 78° 50' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਇਪ. ਗ. ਇਡ. 23 : 359; ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9 : 1007

ਟੀਕ, (ਯੋਹਾਨ) ਲੂਟਵਿਕ : ਜਰਮਨੀ ਦੇ ਇਸ ਉੱਘੇ ਲੇਖਕ ਦਾ ਜਨਮ 31 ਮਈ, 1773 ਨੂੰ ਬਰਲਿਨ ਵਿਖੇ ਰੌਸੇ ਵੱਟ ਕੇ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਪਿਤਾ ਦੇ ਘਰ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਨੇ ਹਾਲੇ ਅਤੇ ਗਟਿੰਗਐਨ ਦੀਆਂ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਤੋਂ ਧਰਮ ਅਤੇ ਦਰਸ਼ਨ ਸ਼ਾਸਤਰ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਸੰਨ 1797 ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਜਰਮਨੀ ਦੇ ਲੇਖਕ ਅਤੇ ਪੁਸਤਕ ਵਿਕਰੇਤਾ ਨਿਕੋਲਾਈ ਲਈ ਘਟੀਆ ਕਿਸਮ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਲਿਖੀਆਂ।

ਤਿੰਨ ਜਿਲਦਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ 'Die Geschichte des Herrn William Lovell' (1795-96) ਇਸ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਉੱਘੀ ਸਾਹਿਤਕ ਪੁਸਤਕ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਇਕ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲ ਨੌਜਵਾਨ ਦੀ ਨੈਤਿਕ ਸਵੈ-ਤਬਾਹੀ ਨੂੰ ਦਰਸਾਇਆ ਹੈ।

ਸੰਨ 1825 ਤੋਂ 1842 ਤੱਕ ਟੀਕ ਫ੍ਰੈਜ਼ਡੈਨ ਦੇ ਥੀਏਟਰ ਦਾ ਸਲਾਹਕਾਰ ਅਤੇ ਆਲੋਚਕ ਰਿਹਾ। ਜਰਮਨੀ ਵਿਚ ਗੇਟੇ ਤੋਂ ਬਾਅਦ

ਲੂਟਵਿਕ ਟੀਕ

ਇਸ ਨੂੰ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਜੀਵਿਤ ਸਾਹਿਤਕ ਵਿਦਵਾਨ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਸੰਨ 1842 ਵਿਚ ਇਹ ਪ੍ਰਸ਼ਾ ਦੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਫ੍ਰੈਡਰਿਕ ਵਿਲੀਅਮ ਚੌਥੇ ਦੇ ਸੱਦੇ ਤੇ ਬਰਲਿਨ ਗਿਆ ਅਤੇ ਆਪਣਾ ਬਾਕੀ ਦਾ ਜੀਵਨ ਉਥੇ ਹੀ ਬਿਤਾਇਆ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਇਸ ਦੀ ਸਾਲਾਨਾ ਪੈਨਸ਼ਨ ਵੀ ਲਗਾਈ। ਇਹ ਜਰਮਨੀ ਦੇ ਰੋਮਾਂਟਿਕ ਸਕੂਲ ਦੇ ਬਾਨੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਸੀ।

ਇਸ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਪੁਸਤਕਾਂ ਵਿਚ 'Karl Von Berneck' (1797), 'Franz Sternbalds Wanderungen' (ਦੋ ਜਿਲਦਾਂ 1798), 'Volksmarchen' (1797), 'Der blonde Eckbert' ਅਤੇ 'Leben Und Tod der heiligen Genovera' (1800) ਆਦਿ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ।

28 ਅਪ੍ਰੈਲ, 1853 ਨੂੰ ਬਰਲਿਨ ਵਿਖੇ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9 : 1000; ਐਨ. ਅਮੇ. 26 : 619

ਟੀਕੂਨਾ : ਇਹ ਇੰਡੀਅਨ ਜਾਤੀ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਇਕ ਕਬੀਲਾ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਬ੍ਰਾਜ਼ੀਲ ਤੇ ਪੀਰੂ ਦੇ ਤਪਤ-ਖੰਡੀ ਜੰਗਲਾਂ ਵਾਲੇ ਐਮੇਜ਼ਨ ਦੇ ਉਪਰਲੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਮੁੱਖ ਨਿਰਬਾਹ-ਆਧਾਰ ਮੱਕੀ ਅਤੇ ਕਸਾਵਾ ਫਸਲਾਂ ਅਤੇ ਮੱਛੀਆਂ ਫੜਨਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਇਹ ਅਗਨੀ-ਸ਼ਸਤਰਾਂ ਨਾਲ ਸ਼ਿਕਾਰ ਵੀ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਟੀਕੂਨਾ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਪਿੰਡ ਅਰਧ-ਸਥਾਈ ਕਿਸਮ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਕ ਬਹੁਤ ਵੱਡੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੇ ਘਰ ਦੇ ਨਾਲ ਛੋਟੇ ਛੋਟੇ ਮਕਾਨ ਬਣਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਸਮਾਜਕ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਆਦਿ ਪਿੱਤਰ-ਪ੍ਰਧਾਨ ਸਬੰਧਾਂ ਅਤੇ ਜੋੜ-ਮੇਲ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਦੱਖਣੀ ਅਮਰੀਕਨਾਂ ਵਾਂਗ ਸਮਾਜ ਵੱਲੋਂ ਪ੍ਰਮਾਣਤ ਦੇਵਤੇ ਨੂੰ ਮੰਨਦੇ ਹਨ।

ਇਹ ਲੋਕ ਦਰਖਤਾਂ ਦੀ ਛਿੱਲ ਦੇ ਬਸਤਰ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਟੋਕਰੀਸਾਜ਼ੀ, ਮਿੱਟੀ ਦੇ ਭਾਂਡੇ ਬਣਾਉਣਾ ਆਦਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਰੋਜ਼ਗਾਰੀ ਹੁਨਰ ਹਨ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਅਮੇ. 26 : 729

ਟੀਜ਼ ਦਰਿਆ : ਇਹ ਉੱਤਰੀ ਇੰਗਲੈਂਡ ਦਾ ਇਕ ਤਰਿਆ ਹੈ ਜੋ ਇਥੋਂ ਦੇ ਪੈਨਾਈਨ ਪਹਾੜਾਂ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਚੀ ਸਿਖਰ ਨ੍ਰਾਸਫੈਲ ਤੋਂ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਸ੍ਰੋਤ ਤੋਂ ਨਿਕਲਣ ਪਿੱਛੋਂ ਇਹ ਪੂਰਬ ਦਾ ਰੁਖ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਪੈਨਾਈਨ ਦੀ ਘਾਟੀ ਵਿਚੋਂ ਦੀ ਲੰਘਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਯਾਰਕਸ਼ਿਰ ਅਤੇ ਡਰਹਮ ਵਿਚਲੀ ਹੱਦ ਵੀ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਕੁੱਲ 110 ਕਿ. ਮੀ. ਦਾ ਪੈਂਡਾ ਤੈਅ ਕਰਨ ਪਿੱਛੋਂ ਇਹ ਮਿਡਲਜ਼ਬ੍ਰੋਅ ਸ਼ਹਿਰ ਨੇੜੇ ਉੱਤਰੀ ਸਾਗਰ ਵਿਚ ਜਾ ਡਿਗਦਾ ਹੈ।

ਆਪਣੇ ਵਹਾਅ ਦੇ ਉਪਰਲੇ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ਇਹ ਕਾਲਡਰਨ ਸਾਨਾਊਟ ਅਤੇ ਹਾਈ ਡੋਰਸ ਖੇਤਰਾਂ ਦੀਆਂ ਉੱਭਰਵੀਆਂ ਚਟਾਨਾਂ ਉੱਤੇ ਆਬਸ਼ਾਰਾਂ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਮਿਡਲਟਨ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਇਸ ਦਾ ਵਹਿਣ ਖੇਤਰ ਚੌੜਾ ਹੁੰਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਮੈਦਾਨੀ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਕਈ ਛੋਟੀਆਂ ਛੋਟੀਆਂ ਨਦੀਆਂ ਇਸ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਮਿਲ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਇਸ ਵਿਚ ਪਾਣੀ ਕਾਫੀ ਵੱਧ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਵਾਧੂ ਪਾਣੀ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਸੱਨਅਤੀ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਪੂਰੀ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਬਰਨਾਰਡ ਕੈਸਲ ਸ਼ਹਿਰ ਤੋਂ ਅਗਾਂਹ ਇਹ ਉਪਜਾਊ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਵਿੰਗੋ ਟੇਢੇ ਵਹਿਣ ਵਿਚ ਵਗਦਾ ਹੋਇਆ ਮਿਡਲਜ਼ਬ੍ਰੋਅ ਤੋਂ ਹੇਠਾਂ ਐਸਚੁਅਰੀ ਵਿਚ ਦਾਖਲ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 19ਵੀਂ ਸਦੀ ਤੱਕ ਇਹ ਸਮੁੰਦਰ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਕਈ ਸ਼ਾਖਾਵਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਪਰ ਵੀਹਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਸਟਾਕਟਨ ਤੋਂ ਹੇਠਾਂ ਦਰਿਆ ਦੀਆਂ ਸ਼ਾਖਾਵਾਂ ਜੋ ਵਿੰਗੀਆਂ ਟੇਢੀਆਂ ਸਨ, ਇਕੋ ਮੁੱਖ ਧਾਰਾ ਵਿਚ ਬਦਲ ਦਿੱਤੀਆਂ ਗਈਆਂ। 1825 ਤੋਂ ਪਿੱਛੋਂ ਸਟਾਕਟਨ ਤੋਂ ਡਾਰਲਿੰਗਟਨ ਰੇਲਵੇ ਲਾਈਨ ਬਣਨ ਕਾਰਨ ਦਰਿਆ ਦੇ ਆਸਪਾਸ ਟੀਸਾਈਡ ਖੇਤਰ ਵੱਡੀਆਂ ਸੱਨਅਤਾਂ ਦਾ ਗੜ੍ਹ ਬਣ ਗਿਆ ਹੈ। ਮਿਡਲਜ਼ਬ੍ਰੋਅ ਤੱਕ ਰੇਲ ਪਟੜੀ ਬਣਨ ਕਰਕੇ ਇਹ ਸਾਰਾ ਖੇਤਰ ਸੱਨਅਤੀ ਅਤੇ ਸ਼ਹਿਰੀ ਆਬਾਦੀ ਵਾਲਾ ਬਣ ਗਿਆ ਹੈ।

54° 34' ਉ. ਵਿਥ.; 1° 16' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮਾ. 11 : 602

ਟੀਜ਼ਨੀਟ : ਇਹ ਅਫ਼ਰੀਕਾ ਦੇ ਧੁਰ ਉੱਤਰੀ ਦੇਸ਼ ਮੋਰਾਕੋ ਦੇ ਸੂਫ਼ ਖੇਤਰ ਦਾ ਇਕ ਉੱਘਾ ਸ਼ਹਿਰ ਅਤੇ ਇਸੇ ਹੀ ਨਾਉਂ ਦੇ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦਾ ਸਦਰ-ਮੁਕਾਮ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਅੰਧਮਹਾਂਸਾਗਰੀ ਤਟ ਦੇ ਨੇੜੇ ਪਹਾੜ ਤੇ ਵਾਕਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਸੰਨ 1882 ਵਿਚ ਮਾਲੇ ਹਸਨ ਦੇ ਰਾਜਕਾਲ ਦੌਰਾਨ ਇਕ ਫ਼ੌਜੀ ਛਾਉਣੀ ਵਜੋਂ ਹੋਈ। ਮਾਲੇ ਹਸਨ ਇਸੇ ਥਾਂ ਤੋਂ ਵੈਂਡ ਸਾਉਸ ਖੇਤਰ ਅਤੇ ਗਵਾਂਢੀ ਪਹਾੜੀ ਇਲਾਕਿਆਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਦਬਾਉਣ ਲਈ ਮੁਹਿਮਾਂ ਭੇਜਦਾ ਸੀ। 1917-1956 ਦੌਰਾਨ ਇਸ ਉਪਰ ਫ਼ਰਾਂਸੀਸੀਆਂ ਦਾ ਕਬਜ਼ਾ ਰਿਹਾ।

ਇਥੇ ਖਜੂਰ, ਸਬਜ਼ੀਆਂ, ਜੌਂ ਅਤੇ ਫਲਾਂ ਦੇ ਬਾਗ਼ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹ ਜ਼ਰਾਇਤੀ ਉਤਪਾਦਨਾਂ ਦੀ ਇਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਮੰਡੀ ਹੈ। ਗਹਿਣਿਆਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ (Gbaid) ਹਥਿਆਰ ਵੀ ਬਣਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਸ਼ਹਿਰ ਆਗਡਿਰ (Agadir) ਬੰਦਰਗਾਹ ਨਾਲ ਸੜਕ ਰਾਹੀਂ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਆਬਾਦੀ—11, 391 (1981)

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮਾ. 11 : 808

ਟੀਜ਼ੀ ਉਜ਼ (Tizi-Quzon) : ਵਿਲਾਇਤ—ਉੱਤਰ-ਕੇਂਦਰੀ ਅਲਜੀਰੀਆ ਦਾ ਇਕ ਵਿਲਾਇਤ (ਪ੍ਰਾਂਤ) ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਅਲਜੀਰੀਆ ਦੇ ਉੱਤਰ ਵਿਚ ਰੂਮ-ਸਾਗਰੀ ਤਟ ਉਪਰ ਸਥਿਤ ਹੈ।

ਟੀਜ਼ੀ ਉਜ਼ ਵਿਲਾਇਤ ਸੰਨ 1974 ਵਿਚ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆਈ। ਇਸ ਦਾ ਕੁੱਲ ਰਕਬਾ 3,756 ਵ. ਕਿ. ਮੀ. ਅਤੇ ਆਬਾਦੀ 9,36,948 (1987) ਹੈ। ਟੀਜ਼ੀ ਉਜ਼ ਦੇ ਦੱਖਣ ਵਿਚ ਗਰਾਂਡੇ ਕਬਾਈਲ ਪਹਾੜਾਂ ਦੀਆਂ ਬਹੁਤ ਉੱਚੀਆਂ ਉੱਚੀਆਂ ਚੋਟੀਆਂ ਹਨ। ਟੀਜ਼ੀ ਉਜ਼ ਸ਼ਹਿਰ ਇਸ ਵਿਲਾਇਤ ਦਾ ਸਦਰ-ਮੁਕਾਮ ਹੈ। ਇਹ ਇਸ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਜਿਹੇ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਸਾਹਿਲ ਉਪਰ ਡੈੱਲੀਸ ਬੰਦਰਗਾਹ ਮੱਛੀ ਉਦਯੋਗ ਲਈ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ ਅਤੇ ਟਿਗਜ਼ਿਰਡ ਸ਼ਹਿਰ ਰੋਮਨ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਖੰਡਰਾਤਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਇਥੋਂ ਦੀ ਇਕ ਇਤਿਹਾਸਕ ਯਾਦਗਾਰ ਹੈ। ਪਹਾੜੀ ਵਾਦੀਆਂ ਵਿਚ ਜੈਤੂਨ, ਨਿੰਬੂ ਜਾਤੀ ਦੇ ਫਲ, ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਤੇ ਦਾਲਾਂ ਆਦਿ ਥੋੜੀ ਬਹੁਤ ਮਾਤਰਾ ਵਿਚ ਉਗਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਥੋਂ ਦੇ ਲੋਕ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਬਰਬਰ ਬੋਲੀ ਬੋਲਣ ਵਾਲੇ ਕਬਾਇਲ ਜਾਤੀ ਵਿਚੋਂ ਹਨ।

ਬੰਸਰ ਜ਼ਮੀਨ ਅਤੇ ਘਣੇ ਜੰਗਲਾਂ ਕਰਕੇ ਇਸ ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਵਸਨੀਕ ਫਰਾਂਸ ਅਤੇ ਅਲਜੀਰੀਆ ਦੇ ਹੋਰਨਾਂ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿਚ ਜਾ ਵੱਸੇ ਹਨ। ਦਸਤਕਾਰੀ ਦੇ ਚਾਂਦੀ ਤੇ ਅਨੈਮਲਿਤ ਗਹਿਣੇ, ਬਰਤਨਸਾਜ਼ੀ, ਕਾਠ-ਉਕਰਾਈ ਅਤੇ ਰੰਗ-ਬਰੰਗੇ ਬੁਣੇ ਹੋਏ ਗਲੀਚੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਮੁੱਖ ਹੁਨਰ ਹਨ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮਾ. 11 : 807

ਟੀਜ਼ੀ ਉਜ਼ : ਸ਼ਹਿਰ—ਇਹ ਅਲਜੀਰੀਆ ਦੀ ਇਸੇ ਨਾਂ ਦੀ ਵਿਲਾਇਤ (ਪ੍ਰਾਂਤ) ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਹੈ। ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ 'ਵੈਂਡ ਟੀਜ਼ੀ' ਉਜ਼ ਦਰਿਆ ਦੀ ਤੰਗ ਵਾਦੀ ਵਿਚ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਇਸ ਵਾਦੀ ਨੂੰ ਬੈਲੂਆ ਪਰਬਤ ਵੈਂਡ ਸੇਬਾਉ ਵਾਦੀ ਨਾਲੋਂ ਵੱਖ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਟੀਜ਼ੀ ਉਜ਼ ਸ਼ਹਿਰ ਤੁਰਕਾਂ ਨੇ ਵਸਾਇਆ ਅਤੇ ਫ਼ਰਾਂਸੀਸੀ ਹਕੂਮਤ ਦੇ ਸਮੇਂ ਇਸ ਨੇ ਵਿਸ਼ਾਲਤਾ ਤੇ ਪ੍ਰਫੁੱਲਤਾ ਹਾਸਲ ਕੀਤੀ। ਹੁਣ ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਇਕ ਚੰਗਾ ਵਪਾਰਕ ਕੇਂਦਰ ਹੈ ਅਤੇ ਟੈਕਰੀਸਾਜ਼ੀ ਲਈ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਇਥੇ ਅਲਜੀਰੀਆ ਦੀ ਹੋਟਲ ਐਂਡ ਟੂਰਿਸਟ ਟੈਕਨਾਲੋਜੀ ਸਬੰਧੀ ਸੰਸਥਾ ਵੀ ਸਥਾਪਿਤ ਹੈ।

ਜੈਤੂਨ, ਅੰਜੀਰ ਅਤੇ ਅੰਗੂਰਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਸੈਸਿੰਗ ਸਬੰਧੀ ਇਥੇ ਕਾਫੀ ਉਦਯੋਗ ਹਨ।

ਆਬਾਦੀ—1,00,794 (1987)

36° 44' ਉ. ਵਿਥ.; 4° 04' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮਾ. 11 : 807

ਟੀਜ਼ੀਆ : ਇਹ ਯੂਨਾਨ ਦਾ ਇਕ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਇਸ ਦੇ ਪੈਲਾਪਾਨੀਜ਼ ਖੇਤਰ ਦੇ ਕੇਂਦਰ ਵਿਚ ਦੱਖਣ-ਪੂਰਬੀ ਆਰਕੇਡੀਆ ਕਾਉਂਟੀ ਵਿਚ ਵਾਕਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਉੱਤਰ ਤੋਂ ਸਪਾਰਟਾ ਨੂੰ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਰਾਹ ਤੇ ਵਾਕਿਆ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਸਪਾਰਟਨਾ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਇਤਹਾਦੀਆਂ ਦੀਆਂ ਫ਼ੌਜਾਂ ਦਾ ਮਿਲਾਪ ਕੇਂਦਰ ਸੀ। ਇਕ ਲੋਕ-ਕਥਾ ਅਨੁਸਾਰ ਟੀਜ਼ੀਆ ਦੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਕੋਰਿੰਥੀ ਆਈਸਮੱਥ ਵਿਖੇ ਪੈਲਾਪਾਨੀਜ਼ ਨੂੰ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਹੈਰਕਲਿਡ ਹਾਇਲਸ ਨਾਲ ਮੁੱਠ-ਭੇੜ ਦੀ ਲੜਾਈ ਕੀਤੀ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਭਾਂਜ ਦਿੱਤੀ ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਧਾੜਵੀ ਇਸ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਦਾਖਲ ਹੋਣ ਤੋਂ ਅਸਰਮੱਥ ਰਹੇ। ਛੇਵੀਂ ਸਦੀ ਈ. ਪੂ. ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ 371 ਈ. ਪੂ. ਦੌਰਾਨ ਲੂਕਤਰਾ ਦੀ ਜੰਗ ਹੋਣ ਤੱਕ ਟੀਜ਼ੀਆਈ ਤੇ ਸਪਾਰਟਨ ਆਪੋ ਵਿਚ ਚੰਗੇ ਮਿੱਤਰ ਸਨ। 370 ਈ. ਪੂ. ਦੌਰਾਨ ਟੀਜ਼ੀਆ ਰਾਜ ਆਰਕੇਡੀ ਲੀਗ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਸੀ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਹਕੂਮਤਾਂ ਭੀੜ ਪੈਣ ਤੇ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੀ ਮੱਦਦ ਵਿਚ

ਜੰਗ ਲਈ ਖੜ੍ਹੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਸਨ। ਆਗਸਤਸ ਦੇ ਸਮੇਂ ਤੱਕ (ਪਹਿਲੀ ਸਦੀ ਈ. ਤੱਕ) ਇਹ ਆਰਕੇਡੀਆ ਖੇਤਰ ਦਾ ਇਕੋ ਇਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸ਼ਹਿਰ ਸੀ। 395-396 ਈ. ਦੌਰਾਨ ਗਾਥਾ ਨੇ ਇਥੇ ਲੁੱਟ-ਖਸ਼ੋਟ ਕੀਤੀ ਪਰ ਇਸ ਬਾਜ਼ਨਤੀਨੀ ਤੋਂ ਫਰੇਂਕ ਹਕੂਮਤ ਦੌਰਾਨ ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਕਾਫ਼ੀ ਤਰੱਕੀ ਤੇ ਰਿਹਾ।

14ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੌਰਾਨ ਟੀਜ਼ੀਆ ਦੀ ਜਗ੍ਹਾ ਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਟ੍ਰਿਪਾਲਸ ਨਾਉਂ ਦੇ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਬੁਨਿਆਦ ਰੱਖੀ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.-ਐਨ. ਅਮੇ. 26 : 384; ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮਾ. 9 : 863

ਟੀਟਾਗੜ੍ਹ : ਇਹ ਉੱਤਰ-ਪੂਰਬੀ ਭਾਰਤ ਦੇ ਪੱਛਮੀ ਬੰਗਾਲ ਰਾਜ ਦੇ ਚੌਥੀਸ ਪਰਗਨਾ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦਾ ਇਕ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ। ਇਹ ਗੁਗਲੀ ਦਰਿਆ ਦੇ ਪੱਥੇ ਕੰਢੇ ਕਲੱਕਤੇ ਦੀਆਂ ਸ਼ਹਿਰੀ ਬਸਤੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਸਮੇਂ ਇਹ ਸਥਾਨ ਯੂਰਪੀਆਂ ਦੇ ਰਹਿਣ ਲਈ ਇਕ ਫ਼ੈਸ਼ਨਪ੍ਰਸਤ ਸ਼ਹਿਰ ਸੀ। ਫਿਰ ਇਹ ਵਪਾਰਕ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰਨ ਕਰ ਗਿਆ। ਪਟਨਾ ਤੇ ਕਾਗਜ਼ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਉਦਯੋਗ ਇਥੇ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪ੍ਰਫੁੱਲਤ ਹੋਇਆ। ਸੰਨ 1895 ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਦੱਖਣੀ ਬੈਰਕਪੁਰ ਮਿਊਂਸਪਲਟੀ ਨਾਲੋਂ ਵੱਖ ਕਰਕੇ ਇਕ ਵੱਖਰੀ ਮਿਊਂਸਪਲਟੀ ਦਾ ਰੁਤਬਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਇਥੋਂ ਕਲਕੱਤਾ ਸ਼ਹਿਰ ਤੱਕ ਰੇਲ ਮਾਰਗ ਤੇ ਸੜਕ ਬਣੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਹੁਣ ਇਥੇ ਕੱਚ ਅਤੇ ਟੈਂਕਸਟਾਈਲ ਮਸ਼ੀਨਰੀ ਬਣਾਉਣ ਦੇ ਉਦਯੋਗ ਵੀ ਵਿਕਸਿਤ ਹਨ।

22° 45' ਉ. ਵਿਥ.; 8° 22' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਆਬਾਦੀ—1,14,095 (1991)

ਹ. ਪੁ.—ਇੰਪ. ਗ. ਇੰਡ. 23 : 405; ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮਾ. 11 : 801

ਟੀਟਾਨ ਪਰਬਤ ਲੜੀਆਂ : ਉੱਤਰ-ਪੱਛਮੀ ਵਾਇਓਮਿੰਗ ਅਤੇ ਦੱਖਣ-ਪੂਰਬੀ ਆਈਡਾਹੋ (ਸੰ. ਰ. ਅ.) ਰਾਜਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਹਾਕੀ ਸਿਲਸਲੇ ਦੀ ਪਰਬਤੀ ਲੜੀ ਹੈ। ਇਹ ਉਬੜ ਖਾਬੜ ਪਰਬਤੀ ਲੜੀ ਕਾਫ਼ੀ ਉੱਚੀ ਹੈ ਜਿਸ ਦੀਆਂ ਕਈ ਸਿਖਰਾਂ ਦੀ ਉਚਾਈ 3,960 ਮੀ. ਹੈ। ਗ੍ਰੈਂਡ ਟੀਟਾਨ ਇਸ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਚੀ (9,979 ਮੀ.) ਸਿਖਰ ਹੈ। ਇਸ ਪਹਾੜ ਦੇ ਪੂਰਬ ਵਿਚ ਜੈਕਸਨ ਹੋਲ ਵਾਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਤੋਂ ਟੀਟਾਨ ਸਿਖਰ 2,121 ਮੀ. ਉੱਚੀ ਹੈ। ਇਹ ਸਾਰਾ ਖੇਤਰ ਟੀਟਾਨ ਅਤੇ ਟਾਰਗੇਈ (Targhee) ਨੈਸ਼ਨਲ ਪਾਰਕ ਵਿਚ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਕਾਫ਼ੀ ਰੋਚਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਚਟਾਨਾਂ ਦੀ ਪਥਰੀਲੀ ਬਣਤਰ ਅਤੇ ਬਰਫ਼ ਨਾਲ ਢਕੀਆਂ ਸਿਖਰਾਂ ਇਥੋਂ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵੀ ਸੁਹਾਵਣਾ ਬਣਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਹਾੜਾਂ ਦੀ ਖੋਜ 1808 ਈ. ਵਿਚ ਜਾਨ ਕੋਲਟਰ ਨਾਮੀ ਖੋਜੀ ਨੇ ਕੀਤੀ ਸੀ, ਪਿੱਛੋਂ ਜਾਨਵਰਾਂ ਦੀਆਂ ਖੱਲਾਂ ਦੀ ਭਾਲ ਵਿਚ ਸ਼ਿਕਾਰੀ ਇਧਰ ਆਉਂਦੇ ਰਹੇ। 29 ਜੁਲਾਈ, 1872 ਦੇ ਦਿਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਰਬਤਾਂ ਦੀ ਟੀਟਾਨ ਸਿਖਰ ਨੂੰ ਨੌਬੀਅਲ ਪੀ. ਲੈਂਗਫਰਡ ਅਤੇ ਜੇਮਜ਼ ਸਟੀਫਨਸਨ ਨੇ ਸਰ ਕਰ ਲਿਆ। ਪਹਾੜਾਂ ਦਾ ਇਕ ਪਾਸਾ ਖੜ੍ਹਵਾਂ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਪਰਬਤਾਰੋਹੀਆਂ ਲਈ ਚੁਣੌਤੀ ਬਣਿਆ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਟੀਟਾਨ ਦਰਿਆ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਹਾੜਾਂ ਉੱਤੇ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ।

43° 50' ਉ. ਵਿਥ.; 110° 55' ਪੱ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮਾ. 11 : 659; ਐਨ. ਅਮੇ. 26 : 537

ਟੀਟੀਕਾਕਾ : ਝੀਲ—ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਜਹਾਜ਼ਰਾਨੀਯੋਗ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਚੀ ਅਤੇ ਦੱਖਣੀ ਅਮਰੀਕਾ ਮਹਾਂਦੀਪ ਦੀ ਦੂਜੀ ਵੱਡੀ ਝੀਲ ਹੈ

ਜਿਹੜੀ ਦੱਖਣੀ ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਐਂਡੀਜ਼ ਪਰਬਤਾਂ ਵਿਚ ਪੀਰੂ ਦੀ ਪੂਰਬੀ ਅਤੇ ਬੋਲੀਵੀਆ ਦੀ ਪੱਛਮੀ ਸਰਹੱਦ ਵਿਚਕਾਰ 3,810 ਮੀ. ਦੀ ਉਚਾਈ ਤੇ ਵਾਕਿਆ ਹੈ।

ਇਹ ਦੱਖਣੀ ਅਮਰੀਕਾ ਦੀਆਂ ਐਂਡੀਜ਼ ਪਰਬਤ ਲੜੀਆਂ ਵਿਚਕਾਰ ਇਕ ਬਹੁਤ ਵੱਡੇ ਬੇਸਨ ਜਿਸਦਾ ਬਹੁਤ ਹਿੱਸਾ ਆਲਟੀ-ਪਲਾਕੋ ਪਠਾਰ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ, (ਖੇਤਰਫਲ 5,6000 ਵ. ਕਿ. ਮੀ. (22,400 ਵ. ਮੀਲ) ਵਿਚ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਝੀਲ ਦੇ ਉੱਤਰ-ਪੂਰਬੀ ਬੋਲੀਵੀਆ ਵਾਲੇ ਪਾਸੇ ਬਰਫ਼ ਕੱਜੇ ਕਾਰਡੀਲੇਰਾ/ਰੀਅਲ ਵਿਚ ਐਂਡੀਜ਼ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਚੋਟੀਆਂ ਦੀ ਉਚਾਈ 6,300 ਮੀ. (21,000 ਫੁੱਟ) ਤੱਕ ਹੈ। ਉੱਤਰ-ਪੱਛਮ ਤੋਂ ਦੱਖਣ-ਪੂਰਬ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿਚ ਟੀਟੀਕਾਕਾ ਕੋਈ 8,300 ਵ. ਕਿ. ਮੀ. ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਫੈਲੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਲੰਬਾਈ 180 ਕਿ. ਮੀ. (120 ਮੀਲ) ਅਤੇ ਚੌੜਾਈ 75 ਕਿ. ਮੀ. (50 ਮੀਲ) ਹੈ ਜਦੋਂ ਕਿ ਇਸ ਦੀ ਔਸਤ ਡੂੰਘਾਈ 140 ਮੀ. ਤੋਂ 180 ਮੀ. (460 ਤੋਂ 600 ਫੁੱਟ) ਦੇ ਲਗਭਗ ਹੈ ਪਰ ਇਸਦੇ ਬੋਲੀਵੀਆ ਵਾਲੇ ਪਾਸੇ ਤੋਂ ਇਹ ਇਕ ਦਮ ਡੂੰਘੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਦੀ ਉੱਤਰ-ਪੂਰਬੀ ਨੁਕਰ ਤੇ ਇਸ ਦੀ ਡੂੰਘਾਈ 276 ਮੀ. (920 ਫੁੱਟ) ਰਿਕਾਰਡ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ।

ਟੀਕਵੀਨਾ ਨਾਂ ਦਾ ਇਕ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਜਲਡਮਰੂ ਝੀਲ ਨੂੰ ਦੋ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿਚ ਵੰਡਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਦੱਖਣ-ਪੂਰਬ ਵਾਲੇ ਹਿੱਸੇ ਨੂੰ ਜੋ ਆਕਾਰ ਵਿਚ ਦੂਜੇ ਹਿੱਸੇ ਨਾਲੋਂ ਛੋਟਾ ਹੈ ਨੂੰ ਬੋਲੀਵੀਆ ਵਿਚ ਲਾਗੋ ਹਵੀਨਾਮਾਰਕਾ (Lago Hwinaymarca) ਅਤੇ ਪੀਰੂ ਵਿਚ ਲਾਗੋ ਪੈਕਵੀਨੋ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉੱਤਰ-ਪੱਛਮ ਵਾਲੇ ਵੱਡੇ ਹਿੱਸੇ ਨੂੰ ਬੋਲੀਵੀਆ ਵਿਚ ਲਾਗੋ ਚੁਕਵੀਟੋ ਅਤੇ ਪੀਰੂ ਵਿਚ ਲਾਗੋ ਗਾਂਡ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਟੀਟੀਕਾਕਾ ਝੀਲ ਵਿਚ 25 ਤੋਂ ਵੀ ਵੱਧ ਦਰਿਆ ਡਿੱਗਦੇ ਹਨ। ਸਿਰੇ ਤੋਂ ਨਿਕਲੀ ਡੇਸਾਗਵਾਦੇਰੋ ਨਾਂ ਦੀ ਇਕ ਛੋਟੀ ਜਿਹੀ ਨਦੀ ਇਸ ਦੇ ਪਾਣੀ ਦਾ ਇਕੋ ਇਕ ਨਿਕਾਸ ਦਾ ਸਾਧਨ ਹੈ। ਇਹ ਝੀਲ ਦੇ ਕੇਵਲ 5% ਪਾਣੀ ਦੀ ਹੀ ਨਿਕਾਸੀ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਬਾਕੀ ਦੇ ਪਾਣੀ ਦਾ ਇਥੇ ਪੈਂਦੀ ਤੇਜ਼ ਧੁੱਪ ਅਤੇ ਖੁਸ਼ਕ ਤੇਜ਼ ਹਵਾਵਾਂ ਦੁਆਰਾ ਵਾਸ਼ਪੀਕਰਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਝੀਲ ਦੇ ਪਾਣੀ ਦੀ ਸਤਹ ਇਕ ਤਾਂ ਰੁੱਤ ਅਨੁਸਾਰ ਬਦਲਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਦੂਜਾ ਸਾਲ-ਚੱਕਰ ਅਧੀਨ ਕਈਆਂ ਸਾਲਾਂ ਬਾਅਦ ਬਦਲਦੀ ਹੈ। ਗਰਮੀਆਂ ਵਿਚ ਦਸੰਬਰ ਤੋਂ ਮਾਰਚ ਤੱਕ ਬਰਸਾਤ ਦੇ ਮੌਸਮ ਵਿਚ ਪਾਣੀ ਦੀ ਸਤਹ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਕਾਫ਼ੀ ਵੱਧ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜੋ ਸਰ੍ਹਦੀਆਂ ਦੇ ਖੁਸ਼ਕ ਮਹੀਨਿਆਂ ਵਿਚ ਫਿਰ ਘੱਟ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਝੀਲ ਦਾ ਪਾਣੀ ਬਹੁਤ ਸਾਫ਼ ਤੇ ਸਵੱਛ ਹੈ ਪਰ ਸਵਾਦ ਵਿਚ ਥੋੜ੍ਹਾ ਜਿਹਾ ਖਾਰਾ ਤੇ ਬੇਸਵਾਦਾ ਹੈ। ਉਪਰਲੀ ਸਤਹ ਦੇ ਪਾਣੀ ਦਾ ਔਸਤ ਤਾਪਮਾਨ 14° ਸੈਂ. ਹੈ ਅਤੇ ਹੇਠਾਂ ਤਲ ਉੱਤੇ 11° ਸੈਂ. ਹੈ। ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਖਾਰਾਪਣ 5.2 ਤੋਂ 5.5% ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਸੋਡੀਅਮ ਕਲੋਰਾਈਡ, ਸੋਡੀਅਮ ਸਲਫੇਟ, ਕੈਲਸ਼ੀਅਮ ਸਲਫੇਟ ਅਤੇ ਮੈਗਨੀਸ਼ੀਅਮ ਸਲਫੇਟ ਆਦਿ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਵੀ ਪਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਬਾਕੀ ਦੀਆਂ ਐਲਪਾਈਨ ਝੀਲਾਂ ਵਾਂਗ ਇਸ ਝੀਲ ਵਿਚ ਵੀ ਮੱਛੀਆਂ ਘੱਟ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਥੇ ਕੇਵਲ ਦੋ ਕਿਸਮ ਦੀਆਂ ਮੱਛੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਪਰ 1939 ਈ. ਤੋਂ ਇਥੇ ਟ੍ਰਾਟ (Trout) ਮੱਛੀ ਦੀ ਕਿਸਮ ਵੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ/ਛੱਡੀ ਗਈ ਜਾਂ ਵਧਾਈ ਗਈ ਹੈ।

ਝੀਲ ਦੇ ਘੱਟ ਡੂੰਘੇ ਪਾਣੀਆਂ ਵਿਚ ਇਕ ਕਾਫ਼ੀ ਵੱਡੇ ਆਕਾਰ (ਲਗਭਗ 30 ਸੈਂ. ਮੀ.) ਦਾ ਡੱਡੂ ਵੀ ਪਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਝੀਲ ਵਿਚ ਲਗਭਗ 40 ਦੀਪ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਆਈਲਾ ਡੌਲ ਸੌਲ (Isla del sol) ਦੀਪ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਕੱਪਕਾਵਾਨਾ ਪ੍ਰਾਇਦੀਪ ਦੇ ਸਿਰੇ ਦੇ ਨਜ਼ਦੀਕ ਸਥਿਤ ਹੈ।

ਝੀਲ ਦੇ ਕੰਢਿਆਂ ਉੱਤੇ ਅਤੇ ਦੀਪਾਂ ਵਿਚ ਅਮਰੀਕਾ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਪੁਰਾਣੀ ਸਭਿਅਤਾ ਅਮੈਰੀਕਾਸ ਦੇ ਚਿੰਨ੍ਹ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਆਈਲ ਡੋ ਟੀਟੀਕਾਕਾ ਦੀਪ ਤੇ ਮਿਲੇ ਇਕ ਮੰਦਰ ਦੇ ਖੰਡਰਾਤ ਹਨ ਜਿਸ ਬਾਰੇ ਇਥੋਂ ਦੇ ਪੁਰਾਣੇ ਇਨਕਾ ਨਾਂ ਦੇ ਬਾਸ਼ਿਦਿਆਂ ਦਾ ਕਹਿਣਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਉਹ ਸਥਾਨ ਹੈ ਜਿਥੇ ਸੂਰਜ ਦੇਵਤਾ ਨੇ ਇਨਾਕਾ ਖ਼ਾਨਦਾਨ ਦੇ ਮੋਢੀ ਨੂੰ ਧਰਤੀ ਤੇ ਉਤਾਰਿਆ ਸੀ।

ਇਥੋਂ ਦੀਆਂ ਉੱਚੀਆਂ ਚੋਟੀਆਂ ਤੇ ਵਸਣ ਵਾਲੇ ਇੰਡੀਅਨ ਲੋਕਾਂ ਉੱਤੇ ਡਾਕਟਰਾਂ ਨੇ ਖ਼ਾਸ ਤੌਰ ਤੇ ਖੋਜ ਕੀਤੀ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਸਮੁੰਦਰ ਸਤਹ ਤੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲੋਂ ਉੱਚੀਆਂ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਰਹਿ ਸਕਣ ਦੀ ਸਮਰਥਾ ਕਿਵੇਂ ਹੈ? ਡਾਕਟਰਾਂ ਦੀ ਖੋਜ ਤੋਂ ਇਹ ਪਤਾ ਲਗਾ ਹੈ ਕਿ ਇਥੋਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਸਰੀਰ ਵਿਚ ਦਿਲ, ਫੇਫੜੇ ਅਤੇ ਤਿੱਲੀ ਆਦਿ ਜਿਹੇ ਹਿੱਸੇ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵੱਡੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ Bone marrow ਵਿਚ ਲਾਲ ਰਕਤਾਣੂ (Red Corpuscle) ਵੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਬਣਦੇ ਹਨ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਇਹ ਲੋਕ ਉੱਚੀਆਂ ਥਾਵਾਂ ਦੀਆਂ ਹਲਕੀਆਂ ਹਵਾਵਾਂ ਵਿਚੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਆਕਸੀਜਨ ਲੈ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਇਥੋਂ ਦੇ ਪੁਰਾਣੇ ਵਾਸੀ ਆਯਮਾਰਾ (Aymara) ਲੋਕ ਹਾਲੇ ਵੀ ਇਥੇ ਹਨ ਤੇ ਆਪਣੇ ਪੁਰਾਣੇ ਢੰਗ ਦੀਆਂ ਪਹਾੜੀ ਪੋੜੀਆਂ ਤੇ ਜੋ ਅਤੇ ਆਲੂ ਦੀ ਕਾਸ਼ਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਉਚਾਈ ਤੇ ਸਥਿਤ ਖੇਤ ਵੀ ਟੀਟੀਕਾਕਾ ਦੇ ਨਜ਼ਦੀਕ ਹੀ (4,700 ਮੀ. ਦੀ ਉਚਾਈ ਤੇ) ਸਥਿਤ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਜੌਆਂ ਦੀ ਫ਼ਸਲ ਉਗਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇੰਨੀ ਉਚਾਈ ਤੇ ਇਹ ਫ਼ਸਲ ਕਦੇ ਵੀ ਪੱਕਦੀ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਪਰ ਇਹ ਇਥੋਂ ਦੇ ਪਾਲਤੂ ਜਾਨਵਰਾਂ ਲਈ ਚਾਰੇ ਦੇ ਕੰਮ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਇਥੋਂ ਦੇ ਪੁਰਾਤਨ ਵਾਸੀ ਊਰੂ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚੋਂ ਬੋਝੇ ਬਹੁਤ ਹਾਲੇ ਵੀ ਇਥੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਲੋਕ ਇਕ ਖ਼ਾਸ ਕਿਸਮ ਦੀਆਂ ਚਟਾਈਆਂ (ਜੋ ਇਹ ਆਪ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ) ਉੱਤੇ ਝੀਲ ਵਿਚ ਤੈਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਝੀਲ ਵਿਚ ਚਲਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਪਹਿਲਾ ਸਟੀਮਰ ਇੰਗਲੈਂਡ ਵਿਚ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਤੇ ਇਸ ਦੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਹਿੱਸਿਆਂ ਨੂੰ ਖਚਰਾਂ ਉੱਤੇ ਲੱਦ ਕੇ 1862 ਈ. ਵਿਚ ਝੀਲ ਤੱਕ ਲਿਆਂਦਾ ਗਿਆ ਸੀ ਪਰ ਹੁਣ ਇਥੋਂ ਛੋਟੇ ਵੱਡੇ ਜਹਾਜ਼ਾਂ ਰਾਹੀਂ ਆਮ ਹੀ ਆਵਾਜਾਈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਛੋਟੀ ਪਟੜੀ ਦੀ ਰੇਲ ਦੀ ਸਹੂਲਤ ਵੀ ਇਥੇ ਉਪਲਬਧ ਹੈ। ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਚੀ ਰੇਲਵੇ ਵਿਚ ਇਹ ਦੂਜੇ ਨੰਬਰ ਤੇ ਹੈ।

15° 50' ਦੱ. ਵਿਭ. ; 69° 20' ਪੱ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.- ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮਾ. 11 : 803

ਟੀਟੀਕਾਕਾ ਦੀਪ : ਇਹ ਪੱਛਮੀ ਬੋਲੀਵੀਆ ਦੀ ਟੀਟੀਕਾਕਾ ਝੀਲ ਦਾ ਇਕ ਦੀਪ ਹੈ। 11 ਕਿ. ਮੀ. ਲੰਬਾ ਅਤੇ ਲਗਭਗ 3 ਕਿ. ਮੀ. ਚੌੜਾ ਇਹ ਦੀਪ ਇਥੋਂ ਦੀ ਪੁਰਾਤਨ ਇੱਕਾ ਸਭਿਅਤਾ ਅਤੇ ਪੂਰਬ ਇੱਕਾ ਸਭਿਅਤਾ ਦੀ ਥਾਂ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਪੁਰਾਤੱਤਵ ਪੱਖ ਤੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ।

16° 01' ਦੱ. ਵਿਭ. ; 69° 10' ਪੱ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.- ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮਾ. 10 : 10

ਟੀਟੋਲਾਉਜ਼ ਜ਼ਾਂ : ਇਸ ਔਰਗਨ-ਵਾਦਕ ਅਤੇ ਸੰਗੀਤਕਾਰ ਦਾ ਜਨਮ 1563 ਈ. ਵਿਚ ਫ਼ਰਾਂਸ ਵਿਚ ਸੇਂਟ-ਓਮੇਰ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਇਸਦੀ ਸਿਖਿਆ ਦਾ ਪਿਛਲੇ ਪੁਨਰ-ਜਾਗ੍ਰਤੀ ਯੁੱਗ ਦੇ ਉੱਘੇ ਫ਼ਰਾਂਸੀਸੀ ਅਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸੰਗੀਤਕਾਰਾਂ ਦੇ ਸੰਗੀਤ ਅਤੇ ਵਿਧੀਗਤ ਸੁਰਮੇਲ ਅਤੇ ਸੰਗੀਤਕ ਸਿੱਧਾਂਤਾਂ ਦੇ ਪੂਰਨ ਅਧਿਐਨ ਨਾਲ ਗੂੜ੍ਹਾ ਸਬੰਧ ਹੈ। ਸੰਨ 1585 ਵਿਚ ਇਹ ਰੂਆਂ ਦੇ ਸੇਂਟ-ਜ਼ਾਂ ਗਿਰਜੇ ਵਿਚ ਅਤੇ ਸੰਨ 1588 ਵਿਚ ਰੂਆਂ ਦੇ ਵੱਡੇ ਗਿਰਜੇ ਵਿਚ ਆਰਗਨ-ਵਾਦਕ ਬਣਿਆ। ਸੰਨ 1610 ਤੱਕ ਇਹ ਵੱਡੇ ਗਿਰਜੇ ਵਿਚ ਪਾਦਰੀਆਂ ਦੀ ਸਭਾ ਦਾ ਮੈਂਬਰ ਬਣ ਗਿਆ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਮੌਤ ਤੱਕ ਇਸ ਦਾ ਮੈਂਬਰ ਰਿਹਾ। ਇਸ ਨੇ ਸਾਰੇ ਫ਼ਰਾਂਸ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ। *Hymnes de l'église pour toucher sur l'orgue*—(1923) ਇਸ ਦੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਪੁਸਤਕ ਸੀ। ਇਸਨੇ ਭਜਨ-ਮੰਡਲੀਆਂ ਲਈ ਵੀ ਕਈ ਭਜਨ ਲਿਖੇ। ਨਵੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਵਿਚ ਇਸ ਦੇ ਸੰਗੀਤ ਬਾਰੇ ਘੱਟ ਜਾਣਕਾਰੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ।

25 ਅਕਤੂਬਰ, 1633 ਨੂੰ ਰੂਆਂ ਵਿਖੇ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.-ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮਾ. 10 : 9

ਟੀਟੋ : ਯੂਗੋਸਲਾਵੀਆ ਦੇ ਇਸ ਪਹਿਲੇ ਪ੍ਰੈਜ਼ੀਡੈਂਟ, ਗੁੱਟ-ਨਿਰਲੇਪ ਲਹਿਰ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਨੇਤਾ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਵ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸਿਆਸਤਦਾਨ ਦਾ ਜਨਮ 7 ਮਈ, 1892 ਨੂੰ ਕ੍ਰੋਏਸ਼ੀਆ ਅਤੇ ਸਲੋਵੀਨੀਆ ਦੀ ਸਰਹੱਦ ਉੱਤੇ ਪੈਂਦੇ ਪਿੰਡ ਕੁਮਰੋਵੋਕ ਵਿਖੇ ਇਕ ਗਰੀਬ ਕਿਸਾਨ ਦੇ ਘਰ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਦਾ ਪੂਰਾ ਨਾਂ ਜੋਸਿਪ ਬਰਾਜ਼ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਪਿਤਾ ਇਕ ਕ੍ਰੇਟ ਅਤੇ ਮਾਤਾ ਇਕ ਸਲੋਵੀਨ ਸੀ।

ਤੇਰ੍ਹਾਂ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਸੀਸਾਕ ਨਾਂ ਦੇ ਕਸਬੇ ਵਿਚ ਇਕ ਜੰਦਰੇਸਾਜ਼ ਵਜੋਂ ਭੇਜਿਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਨੇ ਟ੍ਰੀਐਸਟੀ ਬੋਹੀਮੀਆ ਅਤੇ ਜਰਮਨੀ ਵਿਚ ਇਕ ਠਠਿਆਰ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕੀਤਾ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਯਾਤਰਾਵਾਂ ਦੌਰਾਨ ਹੀ ਇਸ ਨੇ ਠਠਿਆਰ ਟ੍ਰੇਡ ਯੂਨੀਅਨਾਂ ਅਤੇ ਕ੍ਰੋਏਸ਼ੀਆ ਦੀ ਸੋਸ਼ਲ ਡੈਮੋਕ੍ਰੇਟਿਕ ਪਾਰਟੀ ਵਿਚ ਵੀ ਸ਼ਮੂਲੀਅਤ ਕੀਤੀ। ਪਹਿਲੇ ਵਿਸ਼ਵ ਯੁੱਧ ਦੇ ਛਿੜ ਪੈਣ ਕਾਰਨ ਇਹ ਜ਼ਾਰਗੈਬ ਵਿਚ ਤਾਇਨਾਤ 25ਵੀਂ ਰਜਮੈਂਟ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਇਆ। ਅਗਸਤ, 1914 ਵਿਚ ਇਸੇ ਹੀ ਰਜਮੈਂਟ ਨੂੰ ਸਰਬੀਆ ਵਿਰੁੱਧ ਭੇਜਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਤੇ ਯੁੱਧ ਵਿਰੁੱਧ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਨ ਦਾ ਦੋਸ਼ ਲਾਇਆ ਗਿਆ। ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰ ਕਰਨ ਉਪਰੰਤ ਇਸ ਨੂੰ ਪੈਟਰਾਵਾਰਾਡੀਨ ਜੇਲ੍ਹ ਵਿਚ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਪਰ 1915 ਈ. ਵਿਚ ਇਹ ਦੋਸ਼ ਵਾਪਸ ਲੈ ਲਏ ਗਏ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਕਾਰਪੋਬੀਅਨ ਸਰਹੱਦ ਵੱਲ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਰਜਮੈਂਟ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਬਹਾਦਰੀ ਦੇ ਜ਼ੋਰ ਵਿਖਾਉਣ ਕਾਰਣ ਇਸ ਨੂੰ ਮਗਰੋਂ ਸਨਮਾਨਿਆ ਵੀ ਗਿਆ ਪਰ ਜਦੋਂ ਇਸ ਦੀ ਰਜਮੈਂਟ ਨੂੰ ਬੁਕਾਵੀਨਾ ਸਰਹੱਦ ਵੱਲ ਨੂੰ ਤਬਦੀਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਤਾਂ ਉਸ ਵੇਲੇ ਇਹ ਗੰਭੀਰ ਰੂਪ ਵਿਚ ਜ਼ਖ਼ਮੀ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ਰੂਸੀ ਫ਼ੌਜ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰ ਕਰ ਲਿਆ।

ਇਹ 1920 ਈ. ਤੱਕ ਰੂਸ ਦੀ ਕੈਦ ਵਿਚ ਹੀ ਰਿਹਾ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਸ ਨੇ ਰੂਸੀ ਇਨਕਲਾਬ ਅਤੇ ਮਗਰੋਂ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਗ੍ਰਹਿ-ਯੁੱਧ ਨੂੰ ਨਿੱਜੀ ਤੌਰ ਤੇ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਨੁਭਵ ਕੀਤਾ। ਸੰਨ 1920 ਵਿਚ ਇਹ ਕ੍ਰੋਏਸ਼ੀਆ ਪਰਤ ਆਇਆ ਅਤੇ ਸਿਆਸਤ ਵਿਚ ਸਰਗਰਮੀ ਨਾਲ ਦਾਖ਼ਲ ਹੋ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1923 ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰ ਕਰ ਲਿਆ ਪਰ ਮਗਰੋਂ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1925 ਵਿਚ ਕਰਾਲਯਾਵੀਕਾ ਵਿਖੇ ਜਹਾਜ਼ਾਂ ਦੇ ਇਕ ਕਾਰਖ਼ਾਨੇ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕਰਦੇ

ਨੂੰ ਫਿਰ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰ ਕਰ ਲਿਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਸੱਤ ਮਹੀਨਿਆਂ ਦੀ ਪਰਖ-ਅਧੀਨ ਸਜ਼ਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ। ਸੰਨ 1927 ਵਿਚ ਇਹ ਜ਼ਾਰੈਬ

ਮਾਰਜਲ ਟੀਟੋ

ਕੇਂਦਰੀ ਕਮੇਟੀ ਦਾ ਸਕੱਤਰ ਬਣਿਆ। ਸੰਨ 1928 ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਪਾਰਟੀ ਦੀ ਪੋਲਿਟ ਬਿਊਰੋ ਦਾ ਡਿਪਟੀ ਅਤੇ ਕ੍ਰੋਏਸ਼ੀਅਨ ਅਤੇ ਸਲਾਵੋਕੀਅਨ ਕਮੇਟੀਆਂ ਦਾ ਸਕੱਤਰ ਜਨਰਲ ਨਿਯੁਕਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। 4 ਅਗਸਤ, 1928 ਨੂੰ ਇਸ ਨੂੰ ਫਿਰ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਪੰਜ ਸਾਲ ਦੀ ਕੈਦ ਕੀਤੀ ਗਈ।

ਸੰਨ 1934 ਵਿਚ ਜੇਲ੍ਹ ਵਿਚੋਂ ਰਿਹਾ ਹੋਣ ਉਪਰੰਤ ਇਹ ਯੂਗੋਸਲਾਵੀਆ ਦੀ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਪਾਰਟੀ ਦੀ ਕੇਂਦਰੀ ਕਮੇਟੀ ਦਾ ਅਤੇ ਮਗਰੋਂ ਕੇਂਦਰੀ ਕਮੇਟੀ ਦੀ ਪੋਲਿਟ ਬਿਊਰੋ ਦਾ ਮੈਂਬਰ ਬਣਿਆ। ਮਗਰੋਂ ਇਸ ਨੇ ਯੂਗੋਸਲਾਵੀਆ ਤੋਂ ਪੈਰਿਸ, ਪਰਾਗ ਅਤੇ ਵੀਆਨਾ ਦੀ ਵੀ ਯਾਤਰਾ ਕੀਤੀ। ਕੁਝ ਇਕ ਸ਼ਾਜਸ਼ਾਂ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਲਈ ਇਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਕਈ ਫਰਜ਼ੀ ਨਾਂ ਵੀ ਰੱਖ ਲਏ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਂਵਾਂ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਇਕ ਫਰਜ਼ੀ ਨਾਂ ਟੀਟੋ ਸੀ ਜਿਹੜਾ ਇਹ ਆਮ ਵਰਤਦਾ ਸੀ। ਸੰਨ 1935 ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਇੰਟਰਨੈਸ਼ਨਲ ਦੇ ਬਾਲਕਨ ਸੈਕਸ਼ਨ ਵਿਚ ਮਾਸਕੋ ਵਿਖੇ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਸੱਤਵੀਂ ਕਾਂਗਰਸ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਇਆ। ਅਗਸਤ, 1936 ਵਿਚ ਇਹ ਯੂਗੋਸਲਾਵੀਆ ਦੀ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਪਾਰਟੀ ਦੀ ਪੋਲਿਟ ਬਿਊਰੋ ਦਾ ਜਥੇਬੰਦਕ ਸਕੱਤਰ ਬਣਿਆ। ਸੰਨ 1937 ਵਿਚ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਜੋਜ਼ੇਫ ਸਟਾਲਿਨ ਨੇ ਸੋਵੀਅਤ ਯੂਨੀਅਨ ਵਿਚ ਵਸਦੇ ਯੂਗੋਸਲਾਵੀਆ ਦੇ ਕਮਿਊਨਿਸਟਾਂ ਦੀ ਛਾਟੀ ਕਰਨੀ ਆਰੰਭ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਲਗਭਗ 800 ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਖਤਮ ਹੀ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਸੰਨ 1937 ਦੇ ਅਖੀਰ ਵਿਚ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਇੰਟਰਨੈਸ਼ਨਲ ਦੀ ਕਾਰਜ-ਕਾਰੀ ਕੌਂਸਲ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਜਨਰਲ ਸਕੱਤਰ ਨਿਯੁਕਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਹ ਯੂਗੋਸਲਾਵੀਆ ਵਾਪਸ ਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਪਾਰਟੀ ਨੂੰ ਨਵੇਂ ਸਿਰਿਓਂ ਜਥੇਬੰਦ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਲਈ ਨੌਜਵਾਨ ਇਨਕਲਾਬੀ ਅੱਗੇ ਲਿਆਂਦੇ। ਅਕਤੂਬਰ, 1940 ਵਿਚ ਚੋਰੀ-ਛੁੱਪੇ ਹੀ ਜ਼ਾਰੈਬ ਵਿਚ ਪੰਜਵੀਂ ਪਾਰਟੀ ਕਾਨਫਰੰਸ ਆਯੋਜਿਤ ਕੀਤੀ ਗਈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਪਾਰਟੀ ਦੇ 105 ਮੈਂਬਰਾਂ ਨੇ ਭਾਗ ਲਿਆ। ਇਸ ਨੂੰ ਯੂਗੋਸਲਾਵੀਆ ਦੀ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਪਾਰਟੀ ਦੀ ਕੇਂਦਰੀ ਕਮੇਟੀ ਦਾ ਰਸਮੀ ਤੌਰ ਤੇ ਸਕੱਤਰ ਜਨਰਲ ਚੁਣ ਲਿਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਵੇਲੇ ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਕੁੱਲ ਮੈਂਬਰਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ 6000 ਸੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਯੋਗ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਪਾਰਟੀ ਦੇ 30,000

ਮੈਂਬਰ ਸਨ। ਸੰਨ 1937 ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਯੂਗੋਸਲਾਵੀਆ ਦੇ ਕੋਈ 1300 ਵਲੰਟੀਅਰਾਂ ਨੂੰ ਸਪੇਨੀ ਘਰੇਲੂ ਯੁੱਧ ਵਿਚ ਰਿਪਬਲੀਕਨਾਂ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿਚ ਲੜਨ ਲਈ ਭੇਜਿਆ। ਪਿਛੋਂ ਜਾ ਕੇ ਇਹੀ ਸਾਰੇ ਵਲੰਟੀਅਰ ਯੂਗੋਸਲਾਵੀਆ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਮੁਕਤੀ ਫ਼ੌਜਾਂ ਦਾ ਧੁਰਾ ਬਣ ਗਏ।

6 ਅਪ੍ਰੈਲ, 1941 ਨੂੰ ਜਰਮਨੀ ਨੇ ਯੂਗੋਸਲਾਵੀਆ ਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਅੱਗੋਂ ਇਸ ਨੇ ਜਰਮਨੀ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ 22 ਜੂਨ ਉਪਰੰਤ ਹੀ ਕਰਨਾ ਆਰੰਭ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਵੇਲੇ ਜਰਮਨੀ ਨੇ ਸੋਵੀਅਤ ਯੂਨੀਅਨ ਤੇ ਵੀ ਹਮਲਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ।

ਇਸ ਨੇ ਆਮ ਬਗ਼ਾਵਤ ਲਈ ਘੋਸ਼ਣਾ ਜਾਰੀ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਯੂਗੋਸਲਾਵੀਆ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਭਰਾਤੀਅਤਾ ਅਤੇ ਏਕਤਾ ਕਾਇਮ ਕਰਨ ਲਈ ਆਵਾਜ਼ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਆਜ਼ਾਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਉਪਰੰਤ ਬਰਾਬਰੀ ਸਥਾਪਤ ਕਰਨ ਦਾ ਵਾਅਦਾ ਕੀਤਾ। ਇਹ ਬਗ਼ਾਵਤ ਇੰਨੀ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਹੋਈ ਕਿ ਗਰਮੀਆਂ ਦੀ ਰੁੱਤ ਦੇ ਖਤਮ ਹੋਣ ਤੱਕ ਯੂਗੋਸਲਾਵੀਆ ਦਾ ਲਗਭਗ ਅੱਧਾ ਹਿੱਸਾ ਆਜ਼ਾਦ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਸਰਬੀਆ ਅਤੇ ਮਾਂਟਾਨੀਗਰੋ ਦੇ ਆਜ਼ਾਦ ਹੋਏ ਇਲਾਕੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਤੌਰ ਤੇ ਚੈਟਨੀਕਾ ਕਬਜ਼ੇ ਵਿਚ ਆ ਗਏ। ਟੀਟੋ ਨੇ ਆਪਣਾ ਆਮ ਹੈੱਡ-ਕੁਆਰਟਰ ਪੂਰਬੀ ਸਰਬੀਆ ਵਿਚ ਯੂਜ਼ਿਚ ਦੇ ਸਥਾਨ ਤੇ ਕਾਇਮ ਕਰ ਲਿਆ। ਮਾਸਕੋ ਦੀਆਂ ਖਾਹਸ਼ਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਆਜ਼ਾਦ ਹੋਏ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿਚ ਇਕ ਨਵਾਂ ਇਨਕਲਾਬੀ ਸ਼ਾਸਨ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਮਸਲੇ ਅਤੇ ਹੋਰਨਾਂ ਮਾਮਲਿਆਂ ਨੇ ਟੀਟੋ ਅਤੇ ਜਲਾਵਤਨੀ ਸ਼ਾਹੀ ਸਰਕਾਰ ਅਤੇ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਸਥਾਪਤ ਇਸ ਦੇ ਪ੍ਰਤਿਨਿਧੀਆਂ ਵਿਚਕਾਰ ਚਲ ਰਹੇ ਝਗੜੇ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵਧਾ ਦਿੱਤਾ। ਜਰਮਨਾਂ ਨੇ ਰੂਸੀ ਸਰਹੱਦ ਅਤੇ ਯੂਨਾਨ ਵਾਲੇ ਪਾਸਿਉਂ ਫ਼ੌਜਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰਵਾ ਕੇ ਨਵੰਬਰ ਮਹੀਨੇ ਦੇ ਅਖੀਰ ਵਿਚ ਯੂਜ਼ਿਚ ਖੇਤਰ ਵਿਰੁੱਧ ਭਾਰੀ ਹਮਲਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਉਥੋਂ ਪਾਰਟੀਜ਼ਨਾਂ (ਟੀਟੋ ਦੀ ਫ਼ੌਜ) ਨੂੰ ਕੱਢ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਮੁਕਾਬਲੇ ਵਿਚ ਅਣਗਿਣਤ ਫ਼ੌਜੀ ਮਾਰੇ ਗਏ ਅਤੇ ਅਨੇਕਾਂ ਹੀ ਜ਼ਖ਼ਮੀ ਹੋਏ। ਆਖ਼ਰ ਇਸ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਹੈੱਡ-ਕੁਆਰਟਰ ਛੱਡਣਾ ਹੀ ਪਿਆ। ਇਹ ਜਰਮਨਾਂ ਵਲੋਂ ਇਸ ਦੀਆਂ ਫ਼ੌਜਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸੱਤ ਵੱਡੇ ਹਮਲਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਪਹਿਲਾ ਹਮਲਾ ਸੀ।

ਪਾਰਟੀਜ਼ਨ ਲਹਿਰ ਸਾਰੇ ਯੂਗੋਸਲਾਵੀਆ ਵਿਚ ਫੈਲ ਗਈ। ਦਸੰਬਰ ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪੋਲਤਾਰੀ (ਕਿਰਤੀ) ਬ੍ਰਿਗੇਡ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਜਿਸ ਵਿਚ ਗਤੀਸ਼ੀਲ ਗੁਰੀਲਾ ਸ਼ਾਕ-ਯੂਨਿਟ ਸ਼ਾਮਲ ਸਨ। ਪਾਰਟੀਜ਼ਨਾਂ ਦੀ ਵਧ ਰਹੀ ਤਾਕਤ ਤੋਂ ਡਰਦਿਆਂ ਹਿਟਲਰ ਨੇ 1943 ਈ. ਦੇ ਆਰੰਭ ਵਿਚ ਪਾਰਟੀਜ਼ਨਾਂ ਦੇ ਮੁੱਖ ਫ਼ੌਜੀ ਦਲ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੈੱਡ-ਕੁਆਰਟਰ ਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਜਰਮਨ ਫ਼ੌਜ ਦੀਆਂ ਦੱਸ ਤੋਂ ਵੱਧ ਡਵੀਜ਼ਨਾਂ ਨੇ ਇਸ ਹਮਲੇ ਵਿਚ ਹਿੱਸਾ ਲਿਆ। ਛੇ ਇਤਾਲਵੀ ਅਤੇ ਗਦਾਰ ਟੁਕੜੀਆਂ ਨੇ ਵੀ ਜਰਮਨ ਫ਼ੌਜਾਂ ਦਾ ਸਾਥ ਦਿੱਤਾ। ਪਾਰਟੀਜ਼ਨਾਂ ਨੇ ਜਰਮਨਾਂ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਘੇਰਾ-ਬੰਦੀਆਂ ਤੋੜ ਦਿੱਤੀਆਂ ਅਤੇ ਸਰਦੀ ਦੀ ਰੁੱਤ ਵਿਚ ਵੀ 4000 ਤੋਂ ਵੱਧ ਆਪਣੇ ਜ਼ਖ਼ਮੀ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਨੂੰ ਕੱਢਣ ਵਿਚ ਸਫ਼ਲ ਹੋ ਗਏ। ਇਹ ਯੂਗੋਸਲਾਵੀਆ ਦੇ ਇਨਕਲਾਬ ਦੀਆਂ ਫੈਸਲਾਕੁਨ ਲੜਾਈਆਂ ਸਨ। ਸਟੂਜੈਸਕਾ ਦੀ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਪਾਰਟੀਜ਼ਨਾਂ ਦੇ 6000 ਤੋਂ ਵੱਧ ਸਿਪਾਹੀ ਮਾਰੇ ਗਏ ਅਤੇ ਟੀਟੋ ਸਮੇਤ ਅਨੇਕਾਂ ਹੀ ਜ਼ਖ਼ਮੀ ਹੋਏ।

ਸਤੰਬਰ, 1943 ਵਿਚ ਇਟਲੀ ਦੇ ਰਾਜੀਨਾਮੇ ਉਪਰੰਤ ਪਾਰਟੀਜ਼ਨਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ 250,000 ਤੋਂ ਵੀ ਵੱਧ ਗਈ। ਇਸ ਨੇ ਦੁਨੀਆ ਦੀ ਕਿਸੇ ਵੀ ਵੱਡੀ ਤਾਕਤ (ਸਮੇਤ ਮਾਸਕੋ) ਨੂੰ ਦੱਸੇ ਬਿਨਾਂ

ਹੀ ਪਾਰਟੀਜ਼ਨ ਸੰਸਦ (ਯੂਗੋਸਲਾਵੀਆ ਨੈਸ਼ਨਲ ਲਿਬਰੇਸ਼ਨ ਕਮੇਟੀ ਤੀ ਫਾਸਿਸਟ ਵਿਰੋਧੀ ਕੌਂਸਲ) ਨੂੰ ਬੁਲਾਉਣ ਦਾ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕਰ ਲਿਆ ਅਤੇ ਇਸ ਸੰਸਦ ਨੇ ਆਰਜ਼ੀ ਇਨਕਲਾਬੀ ਸਰਕਾਰ ਵੀ ਸਥਾਪਤ ਕਰ ਲਈ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਯੂਗੋਸਲਾਵੀਆ ਨੂੰ ਇਕੋ ਜਿਹੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਸ਼ਾਂਤੀ ਭਾਈਚਾਰਾ ਹੋਣ ਦਾ ਵੀ ਐਲਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਨੂੰ ਯੂਗੋਸਲਾਵੀਆ ਦੇ ਮਾਰਸ਼ਲ ਦੇ ਖ਼ਿਤਾਬ ਨਾਲ ਸਨਮਾਨਿਆ ਗਿਆ। ਤਹਿਰਾਨ ਕਾਨਫਰੰਸ ਵਿਚ ਇਤਹਾਦੀ ਨੇਤਾਵਾਂ ਨੇ ਪਾਰਟੀਜ਼ਨਾਂ ਨੂੰ ਇਤਹਾਦੀਆਂ ਦਾ ਰੁਤਬਾ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਫ਼ੌਜੀ ਮਿਸ਼ਨ ਅਤੇ ਸਹਾਇਤਾ ਭੇਜਣ ਦਾ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕੀਤਾ। 25 ਮਈ, 1944 ਨੂੰ ਹਿਟਲਰ ਨੇ ਅਚਾਨਕ ਹੀ ਪੈਰਾਸੂਟਾਂ ਅਤੇ ਟੈਂਕਾਂ ਨਾਲ ਪਾਰਟੀਜ਼ਨਾਂ ਦੇ ਬਾਜ਼ੀਆਂ ਵਿਚ ਡਰਵਾਰ ਦੇ ਸਥਾਨ ਤੇ ਕਾਇਮ ਕੀਤੇ ਹੈਂਡ-ਕੁਆਰਟਰ ਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰਨ ਦਾ ਹੁਕਮ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਹਮਲੇ ਦੌਰਾਨ ਇਹ ਮਸਾਂ ਹੀ ਬਚਿਆ। ਸਟਾਲਿਨ ਅਤੇ ਵਿਨਸਟਨ ਚਰਚਿਲ ਦੀ ਇਹ ਇੱਛਾ ਸੀ ਕਿ ਯੂਗੋਸਲਾਵੀਆ ਦੀ ਪਰਵਾਸੀ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਟੀਟੋ ਦੀ ਇਨਕਲਾਬੀ ਸਰਕਾਰ ਨਾਲ ਇਕੱਠਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਇਸ ਸਬੰਧੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਹ ਫ਼ੈਸਲਾ ਲੈ ਲਿਆ ਕਿ ਯੂਗੋਸਲਾਵੀਆ ਵਿਚ ਦੋਹਾਂ ਦਾ ਬਰਾਬਰ-ਬਰਾਬਰ ਪ੍ਰਭਾਵ ਰਹੇਗਾ। ਇਸ ਨੇ ਅਗਸਤ, 1944 ਵਿਚ ਨੇਪਲਜ਼ ਵਿਖੇ ਚਰਚਿਲ ਨਾਲ ਹੋਈ ਮੀਟਿੰਗ ਵਿਚ ਅਤੇ ਉਸੇ ਹੀ ਸਾਲ ਸਟਾਲਿਨ ਨਾਲ ਮਾਸਕੋ ਵਿਖੇ ਹੋਈ ਮੀਟਿੰਗ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਕੂਟਨੀਤਿਕ ਨਿਪੁੰਨਤਾ ਦੀ ਧਾਕ ਜਮਾ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਕੋਈ ਵੀ ਸਕੀਮ ਸਿਰੇ ਨਾ ਚੜ੍ਹਣ ਦਿੱਤੀ। ਭਾਵੇਂ 3 ਮਈ, 1945 ਤੱਕ ਜਰਮਨ ਦੀ ਫ਼ੌਜੀ ਤਾਕਤ ਸਾਰੇ ਹੀ ਮੁਹਾਜ਼ਾਂ ਤੇ ਹਾਰ ਚੁੱਕੀ ਸੀ ਪਰ ਯੂਗੋਸਲਾਵੀਆ ਵਿਚ ਤਾਇਨਾਤ ਜਰਮਨ ਟੁਕੜੀਆਂ ਨੂੰ ਲੜਾਈ ਜਾਰੀ ਰੱਖਣ ਦੇ ਹੀ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤੇ ਗਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਅਤੇ ਜਰਮਨ-ਪੱਖੀ ਯੂਗੋਸਲਾਵੀਆ ਨੇ ਥੋੜ੍ਹਾ ਚਿਰ ਤਾਂ ਡਟ ਕੇ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕੀਤਾ ਪਰ ਅਖ਼ੀਰ 15 ਮਈ ਨੂੰ ਮੁਕੰਮਲ ਤੌਰ ਤੇ ਤਬਾਹ ਹੋ ਗਏ।

ਯੁੱਧ ਕਾਰਨ ਦੇਸ਼ ਬੁਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਬਾਹ ਹੋ ਗਿਆ। ਮਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਕੁੱਲ ਵਸੋਂ ਦੀ 11 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ ਤੋਂ ਵੱਧ ਗਈ। ਟੀਐਸਟੀ ਨੂੰ ਹਥਿਆਉਣ ਲਈ ਕੀਤੇ ਹਮਲਿਆਂ, ਯੂਨਾਨੀ ਖ਼ਾਨਾ ਜੰਗੀ ਵਿਚ ਕਮਿਊਨਿਸਟਾਂ ਦੀ ਹਮਾਇਤ, ਸਲੋਵੀਨੀਆ ਦੇ ਉਤੋਂ ਦੀ ਜਾ ਰਹੇ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਦੇ ਦੋ ਜਹਾਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਥੱਲੇ ਡੇਰਾਣਾ ਅਤੇ ਯੂਗੋਸਲਾਵੀਆ ਵਿਚ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਸਾਸ਼ਨ ਦੀ ਸਥਾਪਤੀ ਕਾਰਨ, ਯੁੱਧ ਖ਼ਤਮ ਹੁੰਦਿਆਂ ਹੀ ਇਸ ਦੀ ਪੱਛਮੀ ਦੁਨੀਆ ਨਾਲ ਅਣਬਣ ਹੋ ਗਈ। ਭਾਵੇਂ ਇਸ ਦੇ ਪੱਛਮੀ ਦੁਨੀਆ ਨਾਲ ਸਬੰਧ ਕੋਈ ਬਹੁਤੇ ਵਿਗੜੇ ਨਹੀਂ ਸਨ ਪਰ ਸਟਾਲਿਨ ਨੇ ਫਿਰ ਵੀ ਯੂਗੋਸਲਾਵੀਆ ਦੀ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਪਾਰਟੀ ਨੂੰ ਕੋਮਿਨ ਫਾਰਮ (ਸੰਨ 1947 ਵਿਚ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤੇ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਇਨਫਰਮੇਸ਼ਨ ਬਿਊਰੋ) ਵਿਚੋਂ ਕੱਢ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਟੀਟੋ ਨਾਲੋਂ ਆਪਣੇ ਸਬੰਧ ਤੋੜ ਲਏ।

ਇਹ ਯੂਗੋਸਲਾਵੀਆ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਨੂੰ ਹਰ ਕੀਮਤ ਤੇ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸੇ ਕਾਰਣ ਹੀ ਸਟਾਲਿਨ ਨਾਲ ਝਗੜਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ। ਸਟਾਲਿਨ ਯੂਗੋਸਲਾਵੀਆ ਵਿਰੁੱਧ ਆਰਥਿਕ ਨਾਕਾਬੰਦੀ, ਵਿਦੇਸ਼, ਸਰਹੱਦੀ ਵਾਰਦਾਤਾਂ ਅਤੇ ਫ਼ੌਜੀ ਹਮਲੇ ਦੀਆਂ ਅਕਸਰ ਧਮਕੀਆਂ ਦਿੰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਧਮਕੀਆਂ ਕਾਰਣ ਹੀ ਯੂਗੋਸਲਾਵੀਆ ਦੇ ਲੋਕ ਇਸ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਆਣ ਇਕੱਠੇ ਹੋਏ।

ਸੰਨ 1953 ਵਿਚ ਸਟਾਲਿਨ ਦੀ ਮੌਤ ਮਗਰੋਂ ਸੋਵੀਅਤ ਆਗੂਆਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਨੀਤੀ ਵਿਚ ਤਬਦੀਲੀ ਲਿਆਂਦੀ ਅਤੇ ਸੋਵੀਅਤ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਕਾਹੂਸ਼ਚੋਫ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਹੇਠ

ਸੋਵੀਅਤ ਸਰਕਾਰ ਅਤੇ ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਇਕ ਵਫ਼ਦ ਨੇ 2 ਜੂਨ, 1955 ਨੂੰ ਬੈਲਗ੍ਰੇਡ ਦਾ ਦੌਰਾ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਇਥੇ ਹੀ ਇਸੇ ਵਫ਼ਦ ਨੇ ਰਸਮੀ ਤੌਰ ਤੇ ਸਟਾਲਿਨ ਦੀ ਨੀਤੀ ਨੂੰ ਅਸਵੀਕਾਰ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਰਾਜਾਂ ਦੀ ਬਰਾਬਰੀ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਅਤੇ ਸਮਾਜਵਾਦ ਨੂੰ ਅਪਨਾਉਣ ਸਬੰਧੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਟੀਟੋ ਦੀ ਧਾਰਨਾ ਦਾ ਪੁਰਜ਼ੋਰ ਸਮਰਥਨ ਕੀਤਾ।

ਇਸ ਦਾ ਯੂਗੋਸਲਾਵੀ ਸਮਾਜਵਾਦ ਇਸ ਦੇ ਸੰਵਿਧਾਨਿਕ ਸੁਧਾਰਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਸ਼ਾਮਲ ਸੀ। ਯੂਗੋਸਲਾਵੀਆ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਸੰਵਿਧਾਨ (1946 ਈ.) ਸੋਵੀਅਤ ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੀ ਬਣਤਰ ਤੇ ਹੀ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਪਾਰਟੀਜ਼ਨ ਜੱਦੋਜਹਿਦ ਦੌਰਾਨ ਯੂਗੋਸਲਾਵੀਆ ਦੀ ਹਰ ਇਕ ਰਿਪਬਲਿਕ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੇ ਅਧਿਕਾਰ ਕੇਂਦਰ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਦੇ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਅਤੇ ਕੇਂਦਰ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਆਰਥਿਕਤਾ ਤੇ ਆਪਣਾ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਕੀ ਕੰਟਰੋਲ ਵੀ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰ ਲਿਆ ਪਰ ਸਟਾਲਿਨ ਨਾਲੋਂ ਸਬੰਧ ਤੋੜ ਲੈਣ ਪਿੱਛੋਂ ਨਵੇਂ ਸੁਧਾਰਾਂ ਕਾਰਨ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਦਾ ਵਿਕੇਂਦਰੀਕਰਣ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਫੈਕਟਰੀਆਂ ਵਿਚ ਕਾਮਿਆਂ ਦੀਆਂ ਕੌਂਸਲਾਂ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ। ਰਿਪਬਲਿਕ ਨੂੰ ਹੋਰ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਅਤੇ ਕੌਂਸਲ ਆਫ ਨੈਸ਼ਨੈਲਟੀਜ਼ ਕਾਇਮ ਕੀਤੀ ਗਈ। 13 ਜਨਵਰੀ, 1953 ਨੂੰ ਇਹ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਪ੍ਰੈਜ਼ੀਡੈਂਟ ਚੁਣਿਆ ਗਿਆ। 7 ਅਪ੍ਰੈਲ ਨੂੰ ਸੋਵੀਅਤ ਫੈਡਰੇਟਿਵ ਰਿਪਬਲਿਕ ਆਫ ਯੂਗੋਸਲਾਵੀਆ ਲਈ ਨਵਾਂ ਸੰਵਿਧਾਨ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ।

ਬਦੇਸ਼ੀ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਭਾਵੇਂ ਸੋਵੀਅਤ ਯੂਨੀਅਨ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ, ਇਸ ਨੇ ਗੁੱਟ-ਨਿਰਲੇਪਤਾ ਦੀ ਨੀਤੀ ਹੀ ਅਪਣਾਈ ਰੱਖੀ। ਇਸੇ ਨੀਤੀ ਕਾਰਣ ਹੀ ਇਸ ਨੇ 25 ਗੁੱਟ-ਨਿਰਲੇਪ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਕਾਨਫਰੰਸ ਬੁਲਾਈ ਸੀ ਜਿਸ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਇਸ ਦੇ ਭਾਰਤ ਦੇ ਪੰ. ਜਵਾਹਰ ਲਾਲ ਨਹਿਰੂ ਅਤੇ ਮਿਸਰ ਦੇ ਨਾਸਰ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਗੂੜ੍ਹੇ ਸਬੰਧ ਕਾਇਮ ਹੋ ਗਏ ਸਨ। ਇਸੇ ਨੀਤੀ ਦੇ ਪਿੱਛੋਂ ਹੀ ਇਸ ਨੇ 1962 ਤੋਂ 1970 ਈ. ਤੱਕ ਅਫਰੀਕਾ, ਏਸ਼ੀਆ ਤੇ ਲਾਤੀਨੀ ਅਮਰੀਕਾ ਦਾ ਵਿਆਪਕ ਰੂਪ ਵਿਚ ਦੌਰਾ ਕੀਤਾ। ਅਗਸਤ, 1968 ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਸੋਵੀਅਤ ਯੂਨੀਅਨ ਵਲੋਂ ਚੈਕੋਸਲੋਵਾਕੀਆ ਉਪਰ ਕੀਤੇ ਹਮਲੇ ਦਾ ਖੁਲ੍ਹਾ ਖੁਲ੍ਹਾ ਵਿਰੋਧ ਕੀਤਾ।

ਸੰਨ 1974 ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਉਮਰ ਭਰ ਲਈ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਪ੍ਰੈਜ਼ੀਡੈਂਟ ਚੁਣ ਲਿਆ ਗਿਆ।

ਇਸ ਦੀ 4 ਮਈ, 1980 ਨੂੰ ਲੀਯੂਬਲੀਆਨਾ ਦੇ ਸਥਾਨ ਤੇ ਮੌਤ ਹੋਈ।

ਹ. ਪੁ. - ਐਨ. ਥ੍ਰਿ. ਮੈ. 18 : 462; ਐਨ. ਅਮੈ. 26 : 792

ਟੀਟੋਗ੍ਰਾਦ : ਇਹ ਯੂਗੋਸਲਾਵੀਆ ਦੇ ਮਾਂਟਾਨੀਗਰੋ ਰਿਪਬਲਿਕ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਹੈ। ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਬੈਲਗ੍ਰੇਡ ਦੇ ਦੱਖਣ-ਪੱਛਮ ਵਿਚ 297 ਕਿ. ਮੀ. ਦੇ ਫ਼ਾਸਲੇ ਤੇ ਡੈਮੋਵਸਕੋ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਰਿਬਨਿਕਾ ਅਤੇ ਮੋਰਾਕਾ ਦਰਿਆਵਾਂ ਦੇ ਸੰਗਮ ਤੇ ਵਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਪਹਿਲਾਂ ਇਸਨੂੰ ਪਾਡਗਾਰੀਕਾ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਦੂਜੀ ਵੱਡੀ ਜੰਗ ਪਿੱਛੋਂ ਯੂਗੋਸਲਾਵੀਆ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਟੀਟੋ ਦੇ ਨਾਂ ਤੇ ਇਸ ਦਾ ਨਾਂ ਤਬਦੀਲ ਕਰਕੇ ਟੀਟੋਗ੍ਰਾਦ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉਸੇ ਸਮੇਂ ਇਸਨੂੰ ਮਾਂਟਾਨੀਗਰੋ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਵੀ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਜੰਗ ਦੌਰਾਨ ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਬੁਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਬਾਹ ਹੋਇਆ ਪਰ ਪਿੱਛੋਂ ਇਸਨੂੰ ਆਧੁਨਿਕ ਢੰਗ ਨਾਲ ਮੁੜ ਉਸਾਰਿਆ ਗਿਆ।

ਹੁਣ ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਇਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਉਦਯੋਗਕ ਤੇ ਢੋਆ-ਢੁਆਈ ਕੇਂਦਰ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰਨ ਕਰ ਚੁੱਕਾ ਹੈ।

ਟੀਟੋਗ੍ਰਾਦ ਸ਼ਹਿਰ ਨੂੰ ਸਟੀਫਨ ਐਨ. ਪਹਿਲੇ, ਜਿਸਨੇ 12ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੌਰਾਨ ਮੱਧ ਕਾਲੀ ਸਰਬੀਅਨ ਰਾਜ-ਘਰਾਣੇ ਦੀ ਨੀਂਹ ਰੱਖੀ, ਦੇ ਜਨਮ-ਸਥਾਨ ਹੋਣ ਦਾ ਮਾਣ ਵੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੈ। ਸੰਨ 1474 ਤੋਂ 1878 ਤੱਕ ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਆਟੋਮਨ ਸਾਮਰਾਜ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਰਿਹਾ ਅਤੇ ਪਹਿਲੀ ਵੱਡੀ ਜੰਗ ਪਿਛੋਂ ਯੂਗੋਸਲਾਵੀਆ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

ਆਬਾਦੀ - 1,18,059 (1990)

92° 26' ਉ. ਵਿਭ. ; 19° 14' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.- ਐਨ. ਅਸੇ. 11 : 793

ਟੀਡਾ : ਇਹ ਉੱਤਰੀ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਪੰਜਾਬ, ਪੱਛਮੀ ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਤੇ ਰਾਜਸਥਾਨ 'ਚ ਗਰਮੀਆਂ ਦੀ ਬਹੁਤ ਹੀ ਹਰਮਨ ਪਿਆਰੀ ਸਥਲੀ ਹੈ। ਟੀਡੇ ਹਰੇ ਹਰੇ ਤੇ ਕੁਲੇ ਕੁਲੇ ਹੀ, ਬੀਜ ਪੱਕਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਤੋੜ ਲਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਟੀਡੇ ਇਕੱਲੇ ਵੀ ਬਣਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਹੋਰ ਸਥਲੀਆਂ 'ਚ ਪਾ ਕੇ ਵੀ ਪਕਾਏ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਖੀਰੇ ਵਰਗ ਦੀਆਂ ਹੋਰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਸਥਲੀਆਂ ਨਾਲੋਂ ਟੀਡੇ ਵਿਚ ਆਹਾਰਕ ਗੁਣ ਵਧੇਰੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਦੇ ਖੁਰਾਕੀ-ਤੱਤਾਂ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ।

ਪ੍ਰਤੀ 100 ਗ੍ਰਾ. ਖਾਣ ਯੋਗ ਭਾਰ

ਨਮੀ	93.3 ਗ੍ਰਾ.	ਪ੍ਰੋਟੀਨ	1.4 ਗ੍ਰਾ.
ਚਰਬੀ	0.2 ਗ੍ਰਾ.	ਖਣਿਜਾਂ	0.5 ਗ੍ਰਾ.
ਰੇਸ਼ੇ	1.0 ਗ੍ਰਾ.	ਹੋਰ ਕਾਰਬੋਹਾਈਡ੍ਰੇਟ	3.4 ਗ੍ਰਾ.
ਮੈਗਨੀਸ਼ੀਅਮ	14 ਮਿ. ਗ੍ਰਾ.	ਕੈਲਸ਼ੀਅਮ	25 ਮਿ. ਗ੍ਰਾ.
ਫਾਸਫੋਰਸ	24 ਮਿ. ਗ੍ਰਾ.	ਅੱਗਸੈਲਿਕ ਐਸਿਡ	2 ਮਿ. ਗ੍ਰਾ.
ਸੋਡੀਅਮ	35 ਮਿ. ਗ੍ਰਾ.	ਲੋਹਾ	0.9 ਮਿ. ਗ੍ਰਾ.
ਤਾਬਾ	0.12 ਮਿ. ਗ੍ਰਾ.	ਪੋਟਾਸ਼ੀਅਮ	24 ਮਿ. ਗ੍ਰਾ.
ਵਿਟਾਮਿਨ-ਏ	23 ਪ੍ਰਤੀ ਇਕਾਈ	ਕਲੋਰੀਨ	44 ਮਿ. ਗ੍ਰਾ.
ਰਿਬੋਫਲਾਵੀਨ	0.08 ਮਿ. ਗ੍ਰਾ.	ਬਿਆਮਾਈਨ	0.04 ਮਿ. ਗ੍ਰਾ.
ਵਿਟਾਮਿਨ-ਸੀ	18 ਮਿ. ਗ੍ਰਾ.	ਨਿਕੋਟੀਨਿਕ ਐਸਿਡ	0.3 ਮਿ. ਗ੍ਰਾ.
		ਕਲੋਰੀਆਂ	21

ਆਮ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਟੀਡੇ ਦਾ ਆਰੰਭ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਹੀ ਹੋਇਆ। ਭਾਵੇਂ ਟੀਡੇ ਨੂੰ ਤਰਬੂਜ ਵਾਲੀ ਪ੍ਰਜਾਤੀ 'ਚ ਹੀ ਰੱਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਪਰ ਇਸ ਦਾ ਕਰੋਮੋਸੋਮ ਨੰਬਰ ਵੱਖਰਾ ਹੈ। ਕੁਝ ਮਾਹਿਰਾਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਵਿਚ ਇਹ ਖਰਬੂਜ਼ੇ ਦੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਨੇੜੇ ਹੈ। ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਦੋ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਟੀਡਿਆਂ ਦੀ ਕਾਸ਼ਤ ਕੀਤੀ-ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਇਕ ਹਲਕੇ ਹਰੇ ਰੰਗ ਦੇ ਤੇ ਦੂਸਰੇ ਗੂੜ੍ਹੇ ਹਰੇ ਰੰਗ ਦੇ।

ਟੀਡੇ ਦੀ ਖੇਤੀ ਦੇ ਢੰਗ ਤੇ ਹੋਰ ਲੋੜਾਂ ਆਦਿ ਖੀਰਾ ਜਾਤੀ ਦੀਆਂ ਬਾਕੀ ਸਥਲੀਆਂ ਵਾਲੇ ਹੀ ਹਨ (ਵਿਸਥਾਰ ਲਈ ਵੇਖੋ ਖੀਰਾ)

ਟੀਡੇ ਦੀ ਫਸਲ ਬਿਜਾਈ ਤੋਂ 45 -50 ਦਿਨ ਪਿਛੋਂ ਤਿਆਰ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਟੀਡਿਆਂ ਦਾ ਪਹਿਲਾਂ ਲੋਅ ਕਾਫ਼ੀ ਪਹਿਲਾਂ ਲਗਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਪਰ ਇਸ ਦੇ ਟੀਡੇ ਬਹੁਤ ਛੋਟੇ ਛੋਟੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਪੌਦਿਆਂ ਦੇ ਚੰਗੇ ਵਾਧੇ ਲਈ ਪਹਿਲੇ ਲੋਅ ਦੇ ਟੀਡਿਆਂ ਨੂੰ ਲਗਣ ਸਾਰ ਹੀ

ਤੋੜ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਦੂਸਰੇ ਲੋਅ ਦੇ ਟੀਡੇ ਕਾਫ਼ੀ ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਵਿਕਰੀ ਲਈ ਮੰਡੀ 'ਚ ਭੇਜੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਟੀਡਿਆਂ ਦੀ ਤੁੜਾਈ ਉਸ ਵਕਤ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਜਦੋਂ ਉਹ ਅਜੇ ਕੁਲੇ ਹੀ ਹੋਣ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਛਿੱਲ ਉੱਤੇ ਲੁੰਈ ਜਿਹੀ ਹੋਵੇ ਤੇ ਬੀਜ ਅਜੇ ਨਰਮ ਹੀ ਹੋਣ। ਟੀਡਿਆਂ ਦਾ ਔਸਤ ਝਾੜ ਲਗਭਗ 100 ਕੁਇੰਟਲ ਪ੍ਰਤੀ ਹੈਕਟੇਅਰ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.-ਸਥਲੀਆਂ - ਚੌਧਰੀ : 182

ਟੀਨੀਓਡਾਂਟਾਂ : ਇਹ ਉੱਤਰੀ ਅਮਰੀਕੀ ਬਣਧਾਰੀ ਪ੍ਰਾਣੀਆਂ ਦਾ ਇਕ ਲੁਪਤ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਵਰਗ ਹੈ। ਇਹ ਪ੍ਰਾਣੀ ਪੈਲੀਓਸੀਨ ਅਤੇ ਈਓਸੀਨ ਸਮਿਆਂ (40,000,000 ਤੋਂ 75,000,000 ਸਾਲ ਪਹਿਲੇ) ਵਿਚ ਮਿਲਦੇ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇਕ ਕੁਲ ਸਟਾਈਲੀਨੋਡੋਂਟਿਨੀ ਨੂੰ ਅਗੋਂ ਦੋ ਉਪ-ਕੁਲਾਂ ਕੋਨੋਰਿਕਟਿਨੀ ਅਤੇ ਸਟਾਈਲੀਨੋਡੋਂਟਿਨੀ ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਪਹਿਲੀ ਉਪ-ਕੁਲ ਵਿਚ ਸਾਧਾਰਣ ਕਿਸਮ ਦੇ ਪ੍ਰਾਣੀ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ਜਿਹੜੇ ਪੈਲੀਓਸੀਨ ਯੁਗ ਤੱਕ ਜ਼ਿੰਦਾ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਸਕੇ। ਪਿਛਲੀ ਉਪ-ਕੁਲ ਦੇ ਪ੍ਰਾਣੀ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਵਿਕਸਿਤ ਹੁੰਦੇ ਗਏ ਅਤੇ ਅਖੀਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਜਿਹੜੇ ਪ੍ਰਾਣੀ ਬਣੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਖੋਪਰੀ ਬਹੁਤ ਛੋਟੀ ਅਤੇ ਚੌੜੀ, ਹੇਠਲਾ ਜਥਾੜਾ ਵੱਡਾ ਤੇ ਠੋਸ, ਦੰਦ ਬਿਨਾਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਤੇ ਲੱਤਾਂ-ਬਾਹਾਂ ਪੁੱਟਣ ਵਾਲੀ ਕਿਸਮ ਦੀਆਂ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਿਰਿਆਂ ਤੇ ਬਹੁਤ ਵੱਡੀਆਂ, ਲੰਮੀਆਂ ਅਤੇ ਪਾਸਿਆਂ ਤੋਂ ਪਿਚਕੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਨਹੁੰਦਰਾਂ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੂਟੇ ਦੰਦਾਂ ਤੋਂ ਕਪਾਲ ਅਤੇ ਦੰਦਾਂ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ। ਨਹੁੰਦਰਾਂ ਅਤੇ ਦੰਦਾਂ ਤੋਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਖਾਸ ਕਿਸਮ ਦੇ ਆਹਾਰ ਲਈ ਅਨੁਕੂਲਤਾ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਪਰ ਆਹਾਰ ਕਿਸ ਕਿਸਮ ਦਾ ਸੀ ਉਸ ਦਾ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਲਗ ਸਕਿਆ। ਉਪਰੋਂ ਦੇਖਣ ਵਿਚ ਟੀਨੀਓਡਾਂਟਾ ਅਤੇ ਗਰਾਊਂਡ ਸਲਾਥਾਂ ਵਿਚ ਇਕਰੂਪਤਾ ਲਗਦੀ ਹੈ ਪਰ ਇਹ ਵੀ ਸਿਰਫ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਇਕੋ ਜਿਹੀਆਂ ਆਦਤਾਂ ਕਰਕੇ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਨਸੈਕਟੀਵੋਰਾ ਦੀ ਇਕ ਵੱਖਰੀ ਬ੍ਰਾਂਚ ਹੀ ਮੰਨਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.- ਐਨ. ਥਿ. 21 :750

ਟੀਪੂ (ਖੇਡ) : ਪੰਜਾਬ ਦੀਆਂ ਲੋਪ ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਖੇਡਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਹ ਇਕ ਖੇਡ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਗੋਂਦ ਨਾਲ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਲਾਉਣਾ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਬੋਚਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਖੇਡ ਵਿਚ ਬੱਚੇ ਦੋ ਬਰਾਬਰ-ਬਰਾਬਰ ਟੋਲੀਆਂ ਬਣਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਧਰਤੀ ਉਪਰ ਗੋਲ-ਚੱਕਰ ਬਣਾ ਕੇ ਉਸ ਵਿਚ ਪੰਜ, ਸੱਤ ਜਾਂ ਨੌਂ ਠੀਕਰੀਆਂ ਇਕ ਦੂਜੀ ਉੱਤੇ ਚਿਣ ਦਿੱਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਖੇਡ ਨੂੰ ਟੀਪੂ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਦੋਹਾਂ ਟੋਲੀਆਂ ਦੇ ਲੀਡਰ ਪੁੱਗਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਜਿਸ ਸਿਰ ਵਾਰੀ ਆ ਜਾਵੇ ਉਹ ਟੋਲੀ ਟੀਪੂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਖੜ੍ਹੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਦੂਜੀ ਟੋਲੀ ਦੇ ਬੱਚੇ 3 ਕੁ ਮੀ. ਦੀ ਦੂਰੀ ਤੋਂ ਵਾਰੀ ਸਿਰ ਟੀਪੂ ਤੇ ਗੋਂਦ ਮਾਰਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਢਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਵਾਰੀ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਟੋਲੀ ਦੂਜੀ ਟੋਲੀ ਵਲੋਂ ਟੀਪੂ ਤੇ ਮਾਰੀ ਗੋਂਦ ਨੂੰ ਬੋਚਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਗੋਂਦ ਬੋਚ ਲਈ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਗੋਂਦ ਮਾਰਨ ਵਾਲੇ ਦੀ ਵਾਰੀ ਖਤਮ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਿੱਛੋਂ ਟੋਲੀ ਦਾ ਦੂਜਾ ਬੱਚਾ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਟੀਪੂ ਤੇ ਗੋਂਦ ਨਾਲ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਲਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਟੀਪੂ ਗੋਂਦ ਨਾਲ ਢਹਿ ਜਾਏ ਤਾਂ ਢਾਹੁਣ ਵਾਲੀ ਟੋਲੀ ਦੂਰ ਭਜਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਗੋਂਦ ਤੋਂ ਬਚਾਉ ਕਰਦਿਆਂ ਟੀਪੂ ਦੁਬਾਰਾ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਦੂਜੀ ਟੋਲੀ ਟੀਪੂ ਬਣਾਉਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਗੋਂਦ ਮਾਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਜੇਕਰ ਟੀਪੂ ਮੁੜ ਬਣਾਉਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੂਜੀ ਟੋਲੀ ਦੇ ਕਿਸੇ ਖਿਡਾਰੀ ਦੇ ਗੇਂਦ ਵੱਜ ਜਾਏ ਤਾਂ ਗੇਂਦ ਮਾਰਨ ਵਾਲੀ ਟੋਲੀ ਦੀ ਵਾਰੀ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਪਰ ਜੇਕਰ ਟੀਪੂ ਪਹਿਲਾਂ ਬਣ ਜਾਏ ਤਾਂ ਟੀਪੂ ਬਣਾਉਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਵਾਰੀ ਵਧ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਾਰੋ-ਵਾਰੀ ਦੋਹਾਂ ਟੋਲੀਆਂ ਦੇ ਬੱਚੇ ਟੀਪੂ ਬਣਾਉਣ ਤੇ ਢਾਹੁਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਖੇਡ ਲਗਾਤਾਰ ਚਲਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਖੇਡ ਲਈ ਖਿਡਾਰੀਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਅਤੇ ਇਸ ਦਾ ਸਮਾਂ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਯਕ ਬਚਿਆਂ ਦੇ ਬੱਚ ਜਾਣ ਤੇ ਹੀ ਇਹ ਖੇਡ ਖਤਮ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਖੇਡ ਦਾ ਦੂਜਾ ਨਾਂ ਪਿੱਡ-ਕੋਮ ਵੀ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.- ਸਿਧੋਲ-ਭਾ. ਵਿ. ਪੰ. : 36

ਟੀਪੂ ਸੁਲਤਾਨ : ਸ਼ੇਰ ਮੈਸੂਰ ਦੇ ਨਾਉਂ ਨਾਲ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਇਸ ਬਹਾਦਰ ਵਿਦਵਾਨ, ਯੋਗ ਅਤੇ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਸੁਲਤਾਨ ਦਾ ਜਨਮ 20 ਨਵੰਬਰ, 1750 ਵਿਚ ਦੱਖਣੀ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਦੇਵਨਹਲੀ ਵਿਖੇ ਨਵਾਬ ਹੈਦਰ ਅਲੀ ਦੇ ਘਰ ਹੋਇਆ ਜਿਹੜਾ ਆਪ ਵੀ ਇਕ ਦਲੇਰ ਅਤੇ ਜਾਬਾਜ਼ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਯੋਗਤਾ ਸਦਕਾ ਇਕ ਸਿਪਾਹੀ ਤੋਂ ਨਵਾਬ ਦੇ ਅਹੁਦੇ ਤੱਕ ਜਾ ਪਹੁੰਚਿਆ ਸੀ। ਹੈਦਰ ਅਲੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਲਿਖਾਈ ਅਤੇ ਫੌਜੀ ਸਿਖਲਾਈ ਵੱਲ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਧਿਆਨ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਦੀ ਫੌਜੀ ਤਰਬੀਅਤ ਲਈ ਫਰਾਂਸੀਸੀ ਅਫ਼ਸਰਾਂ ਦੀ ਮੱਦਦ ਹਾਸਲ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਸਿੱਟੇ ਵਜੋਂ ਟੀਪੂ ਇਕ ਅਵਲ ਦਰਜੇ ਦਾ ਯੋਗ ਸਿਪਾਹੀ ਬਣ ਗਿਆ।

ਸੰਨ 1787 ਵਿਚ ਟੀਪੂ ਨੇ ਦੱਖਣ-ਪੱਛਮੀ ਭਾਰਤ ਦੇ ਕਰਨਾਟਕ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਮਰਾਠਾ ਸੰਘ ਵਿਰੁੱਧ ਲੜਾਈ ਦੀ ਕਮਾਣ ਸੰਭਾਲੀ ਅਤੇ 1779 ਈ. ਤੱਕ ਮਰਾਠਿਆਂ ਨਾਲ ਕਈ ਯੁੱਧ ਕੀਤੇ। ਸੰਨ 1774 ਵਿਚ 24 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਟੀਪੂ ਦਾ ਵਿਆਹ ਰੁਕਈਆਂ ਬੇਗਮ ਨਾਲ ਹੋਇਆ।

ਦੱਖਣੀ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਫਰਾਂਸੀਸੀਆਂ ਨੂੰ ਹਰਾ ਕੇ ਅਤੇ ਬੰਗਾਲ ਉੱਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲੈਣ ਪਿੱਛੋਂ ਬਰਤਾਨਵੀਆਂ ਨੇ ਆਪਣਾ ਧਿਆਨ ਮੈਸੂਰ ਵੱਲ ਮੋੜਿਆ। ਸੰਨ 1780 ਵਿਚ ਟੀਪੂ ਦੇ ਪਿਤਾ ਹੈਦਰ ਅਲੀ ਨੇ ਇਕ ਭਾਰੀ ਫੌਜ ਲੈ ਕੇ ਇਕ ਪਾਸਿਉਂ ਕਰਨਾਟਕ ਉੱਤੇ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸਿਉਂ ਟੀਪੂ ਨੇ ਅਰਕਾਟ ਨੂੰ ਘੇਰਾ ਪਾ ਲਿਆ। ਕਰਨਲ ਬੇਲੀ ਦੀ ਕਮਾਨ ਹੇਠ ਆਏ ਇਕ ਵੱਡੇ ਫੌਜੀ ਦਸਤੇ ਨੂੰ ਟੀਪੂ ਦੀਆਂ ਫੌਜਾਂ ਨੇ ਘੇਰ ਲਿਆ ਅਤੇ ਪੇਰਮਬਕਮ ਦੀ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਉਸ ਦਸਤੇ ਨੂੰ ਭਾਰੀ ਨੁਕਸਾਨ ਪਹੁੰਚਾਇਆ। ਬਰਤਾਨਵੀ ਫੌਜ ਦੇ ਕਮਾਂਡਰ ਇਨ ਚੀਫ਼ ਮਨਰੋ ਨੂੰ ਕਾਂਜੀਵਰਮ ਤੋਂ ਮਦਰਾਸ ਤੱਕ ਪਿੱਛੇ ਹਟਣਾ ਪਿਆ। ਛੇਤੀ ਹੀ ਅਰਕਾਟ ਉੱਤੇ ਵੀ ਟੀਪੂ ਦਾ ਕਬਜ਼ਾ ਹੋ ਗਿਆ।

ਦਸੰਬਰ, 1782 ਵਿਚ ਹੈਦਰ ਅਲੀ ਦੀ ਮੌਤ ਮਗਰੋਂ ਟੀਪੂ ਮੈਸੂਰ ਦੀ ਗੱਦੀ ਤੇ ਬੈਠਾ। ਇਸ ਨੇ ਮੁੱਖ ਤੌਰ ਤੇ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਦੀਆਂ ਨੀਤੀਆਂ ਨੂੰ ਹੀ ਅਪਣਾਇਆ। ਇਸ ਦਾ ਮੁੱਖ ਮੰਤਵ ਬਰਤਾਨਵੀਆਂ ਨੂੰ ਭਾਰਤ ਵਿਚੋਂ ਬਾਹਰ ਕੱਢਣਾ ਸੀ। ਟੀਪੂ ਇਕ ਗੁਣਵਾਨ ਅਤੇ ਯੋਗ ਕਮਾਂਡਰ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਫੌਜ ਦੀ ਵਫ਼ਾਦਾਰ ਹਮਾਇਤ ਵੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਸੀ। ਬਦਨੌਰ ਦੇ ਗਵਰਨਰ ਸ਼ਾਹਅਯਾਜ਼ ਨੇ ਬਰਤਾਨਵੀਆਂ ਨਾਲ ਗੱਠਜੋੜ ਕਰ ਲਿਆ। ਸਿੱਟੇ ਵਜੋਂ ਜਨਵਰੀ, 1783 ਨੂੰ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਖੂਨ ਖਰਾਬੇ ਦੇ ਬਦਨੌਰ ਉਪਰ ਜਰਨਲ ਮੈਥਿਊਜ਼ ਦਾ ਕਬਜ਼ਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਹ ਟੀਪੂ ਲਈ ਇਕ ਵੱਡਾ ਘਾਟਾ ਸੀ ਜਿਸ ਨਾਲ ਮੈਸੂਰ ਦੇ ਅੱਧ ਤੱਕ ਦਾ ਬਰਤਾਨਵੀਆਂ ਲਈ ਰਾਹ ਖੁਲ੍ਹ ਗਿਆ ਪਰ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਟੀਪੂ ਬਦਨੌਰ ਉਪਰ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰਨ ਵਿਚ ਸਫ਼ਲ ਹੋ ਗਿਆ।

ਸੰਨ 1783 ਵਿਚ ਟੀਪੂ ਨੇ ਫਰਾਂਸੀਸੀਆਂ ਦੀ ਮੱਦਦ ਨਾਲ ਮੰਗਲੋਰ ਨੂੰ ਘੇਰਾ ਪਾਇਆ। ਇਸੇ ਸਮੇਂ ਬਰਤਾਨਵੀਆਂ ਅਤੇ ਫਰਾਂਸ ਵਿਚਕਾਰ ਹੋਈ ਇਕ ਅਮਨ ਸੰਧੀ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਭਾਰਤ ਪੁਜੀ ਜਿਸ ਦੇ ਸਿੱਟੇ ਵਜੋਂ ਫਰਾਂਸੀਸੀਆਂ ਨੇ ਬਰਤਾਨਵੀਆਂ ਵਿਰੁੱਧ ਲੜਾਈ ਕਰਨ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਲਈ 11 ਮਾਰਚ, 1784 ਨੂੰ ਟੀਪੂ ਨੂੰ ਮੰਗਲੋਰ ਦੀ ਸੰਧੀ ਕਰਨੀ ਪਈ। ਸੰਧੀ ਨਾਲ ਕਰਨਾਟਕ ਤੋਂ ਟੀਪੂ ਦੀਆਂ ਫੌਜਾਂ ਹਟੀਆਂ ਅਤੇ ਬਰਤਾਨਵੀਆਂ ਨੇ ਮਾਲਾਬਾਰ ਦੇ ਤਟ ਵਿਚ ਦਖ਼ਲ ਨਾ ਦੇਣ ਦਾ ਵਾਅਦਾ ਕੀਤਾ। ਇੰਜ ਦੂਜੇ ਅੰਗਰੇਜ਼-ਮੈਸੂਰ ਯੁੱਧ ਦਾ ਅੰਤ ਹੋਇਆ। ਸੰਨ 1784 ਵਿਚ ਹੀ ਟੀਪੂ ਨੇ ਸੁਲਤਾਨ ਦੀ ਉਪਾਧੀ ਧਾਰਨ ਕੀਤੀ।

ਬਰਤਾਨਵੀਆਂ ਨੂੰ ਹੀ ਨਹੀਂ ਟੀਪੂ ਸੁਲਤਾਨ ਨੂੰ ਵੀ ਗਿਆਨ ਸੀ ਕਿ ਦੱਖਣੀ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਪਸੀ ਵਿਰੋਧ ਦਾ ਸਿੱਟਾ ਇਕ ਹੋਰ ਯੁੱਧ ਹੋਵੇਗਾ ਅਤੇ ਇਸ ਲਈ ਦੋਹਾਂ ਧਿਰਾਂ ਨੇ ਤਿਆਰੀਆਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਮਾਲਾਬਾਰ ਦੇ ਤਟ ਉੱਤੇ ਅਤੇ ਕੁਰਗ ਵਿਚ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਬਗ਼ਾਵਤਾਂ ਭੜਕ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਸੰਨ 1786 ਵਿਚ ਟੀਪੂ ਨੂੰ ਮਾਲਾਬਾਰ ਤਟ ਲਗਭਗ ਮੁੜ ਜਿੱਤਣਾ ਪਿਆ। ਸੰਨ 1786-87 ਵਿਚ ਟੀਪੂ ਨੇ ਮਰਹੱਟਿਆਂ ਅਤੇ ਹੈਦਰਾਬਾਦ ਵਿਰੁੱਧ ਲੜਾਈ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਜੇਤੂ ਹੋਣ ਪਿੱਛੋਂ ਕਈ ਮਰਹੱਟਾ ਰਜਵਾੜਿਆਂ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਰਲਾ ਲਏ। ਸੰਨ 1786 ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਇਕ ਫੁਰਮਾਨ ਜਾਰੀ ਕੀਤਾ ਜਿਸ ਵਿਚ ਐਲਾਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਕਿ ਆਪਣੇ ਸਿੱਧਾਂਤ ਤੋਂ ਡਿੱਗੇ ਨਿਜ਼ਾਮ ਦੀ ਰਿਆਸਤ ਨੂੰ ਜਿਹੜੇ ਲੋਕ ਛੱਡ ਕੇ ਇਸ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਵਸਣਗੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਾਣ, ਇੱਜ਼ਤ ਅਤੇ ਜਾਇਦਾਦ ਆਦਿ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇਗੀ। ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨਾਲ ਇਕ ਹੋਰ ਯੁੱਧ ਨੂੰ ਨਜ਼ਦੀਕ ਵੇਖਦੇ ਹੋਏ ਟੀਪੂ ਨੇ ਫਰਾਂਸ ਤੋਂ ਸਹਾਇਤਾ ਲੈਣ ਹਿਤ ਦੋ ਸਫ਼ਾਰਤਾਂ ਫਰਾਂਸ ਭੇਜੀਆਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਕੁਸਤੁਨਤੁਨੀਆ ਤੋਂ ਅਗੇਂ ਨਾ ਜਾ ਸਕੀ ਅਤੇ ਵਾਪਸ ਮੁੜ ਆਈ ਅਤੇ ਦੂਜੀ ਜੂਨ, 1788 ਨੂੰ ਪੈਰਿਸ ਪਹੁੰਚੀ। ਸਿੱਟੇ ਵਜੋਂ ਟੀਪੂ ਵਲੋਂ ਬਰਤਾਨਵੀਆਂ ਵਿਰੁੱਧ ਰਖਿਆ ਅਤੇ ਹਮਲੇ ਦੀ ਸੰਧੀ ਸਬੰਧੀ ਤਜਵੀਜ਼ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਟੀਪੂ ਦੇ ਸ਼ਕੀਰਾਂ ਦਾ ਚਾਹੇ ਵਰਸੇਲਜ਼ ਵਿਖੇ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਸਵਾਗਤ ਹੋਇਆ ਪਰ ਬੁਰਜੂਆ ਇਨਕਲਾਬ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਫਰਾਂਸ ਵਿਚ ਹਾਲਾਤ ਅਜਿਹੇ ਸਨ ਕਿ ਉਹ ਦੂਰ-ਦੁਰਾਡੇ ਭਾਰਤ ਨੂੰ ਫੌਜਾਂ ਭੇਜਣ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਸੀ।

ਸੰਨ 1789 ਵਿਚ ਕੁਰਗ ਵਿਖੇ ਬਗ਼ਾਵਤ ਭੜਕ ਪਈ। ਜਦੋਂ ਟੀਪੂ ਦੀ ਫੌਜ ਕੁਰਗ ਵਿਚ ਸੀ ਤਾਂ ਮਾਲਾਬਾਰ ਤਟ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਹਥਿਆਰ ਚੁਕ ਲਏ। ਜਦੋਂ ਮੈਸੂਰ ਦੀਆਂ ਫੌਜਾਂ ਮਾਲਾਬਾਰ ਤਟ ਵੱਲ ਗਈਆਂ ਤਾਂ ਕੁਰਗ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਮੁੱਖ ਗੜ੍ਹੀ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਆਪਣੇ ਇਲਾਕੇ ਨੂੰ ਮੈਸੂਰ ਵਲੋਂ ਰੱਖੀਆਂ ਫੌਜਾਂ ਤੋਂ ਆਜ਼ਾਦ ਕਰਵਾ ਲਿਆ।

ਟਰਾਵਨਕੋਰ ਦੇ ਰਾਜੇ ਨੇ ਟੀਪੂ ਦੇ ਹਮਲੇ ਤੋਂ ਡਰਦੇ ਹੋਏ 1788 ਈ. ਵਿਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨਾਲ ਸਮਝੌਤਾ ਕਰ ਲਿਆ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਦੋ ਫੌਜੀ ਬਟਾਲੀਅਨਾਂ ਵੀ ਰੱਖ ਲਈਆਂ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਸ ਨੇ ਮੈਸੂਰ ਦੀ ਇਕ ਬਾਜ਼ਗੁਜ਼ਾਰ ਰਿਆਸਤ ਕੋਚੀਨ ਵਿਚ ਕਿਲੇਬੰਦੀਆਂ ਬਣਾਉਣੀਆਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਇਕ ਵਾਰੀ ਅਸਫ਼ਲ ਹੋਣ ਮਗਰੋਂ ਦੂਜੀ ਵਾਰੀ ਟੀਪੂ ਸੁਲਤਾਨ ਨੇ ਰਾਜੇ ਦੀਆਂ ਫੌਜਾਂ ਨੂੰ ਇਥੋਂ ਭਜਾ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਵੇਲੇ ਆਪਣੇ ਇਤਿਹਾਦੀ ਟਰਾਵਨਕੋਰ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਕਰਨ ਦੇ ਬਹਾਨੇ ਬਰਤਾਨਵੀਆਂ ਨੇ ਮੈਸੂਰ ਉੱਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।

ਸੰਨ 1790 ਵਿਚ ਭਾਰਤ ਦੇ ਗਵਰਨਰ-ਜਨਰਲ ਕਾਰਨਵਾਲਿਸ ਨੇ ਮੈਸੂਰ ਵਿਰੁੱਧ ਪੇਸ਼ਵਾ ਅਤੇ ਨਿਜ਼ਾਮ ਨਾਲ ਇਕ ਫੌਜੀ ਸੰਧੀ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਅਨੁਸਾਰ ਜਿੱਤ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਮਗਰੋਂ

ਇਤਿਹਾਦੀਆਂ ਨੂੰ ਉਹ ਇਲਾਕੇ ਵਾਪਸ ਮਿਲ ਜਾਣੇ ਸਨ ਜਿਹੜੇ ਹੈਦਰਾਬਾਦੀ ਅਤੇ ਟੀਪੂ ਨੇ ਜਿੱਤ ਲਏ ਸਨ ਅਤੇ ਜਿਹੜੇ ਇਲਾਕੇ ਸਦਾ ਮੈਸੂਰ ਦੇ ਹੀ ਸਨ। ਉਹ ਕੰਪਨੀ, ਪੇਸ਼ਵਾ ਅਤੇ ਹੈਦਰਾਬਾਦ ਵਿਚਕਾਰ ਤਿੰਨ ਬਰਾਬਰ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿਚ ਵੰਡੇ ਜਾਣੇ ਸਨ। ਨਿਜ਼ਾਮ ਅਤੇ ਪੇਸ਼ਵਾ ਹਰ ਇਕ ਨੇ 25,000 ਫੌਜੀ ਦੇਣੇ ਸਨ ਅਤੇ ਬਰਤਾਨੀਆ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਟੀਪੂ ਵਿਰੁੱਧ ਲੜਨਾ ਸੀ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਨਾਲ ਕਾਰਨਵਾਲਸ ਨੇ ਕੁਰਗ, ਕੋਚੀਨ ਅਤੇ ਮਾਲਾਬਾਰ ਤਟ ਦੇ ਅਸੰਤੁਸ਼ਟ ਅੰਸ਼ਾਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤਾ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਫੌਜੀ ਸਹਾਇਤਾ ਦੇਣ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਸ਼ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਯਕੀਨ ਦਿਵਾਇਆ ਕਿ ਜੇ ਉਹ ਕੰਪਨੀ ਦੇ ਬਾਜ਼ਗੁਜ਼ਾਰ ਰਾਜ ਬਣ ਜਾਣ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਵਾਜਬੀ ਖਿਰਾਜ ਲਿਆ ਜਾਵੇਗਾ। ਕਾਰਨਵਾਲਸ ਦੀ ਰਣਨੀਤਕ ਯੋਜਨਾ ਅਨੁਸਾਰ ਬਰਤਾਨਵੀ ਫੌਜਾਂ ਨੇ ਤਿੰਨ ਪਾਸਿਉਂ ਟੀਪੂ ਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰਨਾ ਸੀ ਜਦੋਂ ਕਿ ਮਰਹੱਟਿਆਂ ਅਤੇ ਨਿਜ਼ਾਮ ਨੇ ਮੈਸੂਰ ਦੇ ਸਰਹਦੀ ਇਲਾਕਿਆਂ ਨੂੰ ਤਬਾਹ ਕਰਨਾ ਸੀ ਅਤੇ ਮੈਸੂਰ ਦੇ ਹਸਾਲੇ ਵਿਰੁੱਧ ਬਰਤਾਨਵੀ ਫੌਜਾਂ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਕਰਨੀ ਸੀ। ਇਤਿਹਾਦੀ ਫੌਜਾਂ ਨੇ ਬੰਗਲੌਰ ਉੱਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰਨ ਉਪਰੰਤ ਟੀਪੂ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਸਰੰਗਾਪਟਨ ਨੂੰ ਘੇਰਾ ਪਾ ਲਿਆ। ਤਿੰਨ ਹਫ਼ਤਿਆਂ ਦੇ ਘੇਰੇ ਪਿਛੋਂ ਟੀਪੂ ਅਮਨ ਦੀਆਂ ਸ਼ਰਤਾਂ ਕਬੂਲ ਕਰਨ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਹੋ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1792 ਵਿਚ ਸਰੰਗਾਪਟਨ ਦੀ ਸੰਧੀ ਉੱਤੇ ਦਸਤਖਤ ਕੀਤੇ ਗਏ। ਟੀਪੂ ਨੂੰ ਤਿੰਨ ਕਰੋੜ 30 ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਤਾਵਾਨ ਦੇਣਾ ਪਿਆ ਅਤੇ ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਇਹ ਰਕਮ ਅਦਾ ਨਹੀਂ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਟੀਪੂ ਦੇ ਦੋਵੇਂ ਸ਼ਹਿਜ਼ਾਦੇ ਬਰਤਾਨਵੀਆਂ ਦੇ ਕੋਲ ਬੰਦੋਬਸਤੀ ਦੇ ਰਹਿਣੇ ਸਨ। ਪੇਸ਼ਵਾ ਨੂੰ ਦਰਿਆ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਤੱਕ ਆਪਣੇ ਸਾਰੇ ਪਹਿਲਾਂ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਮਿਲ ਗਏ, ਹੈਦਰਾਬਾਦ ਨੂੰ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਅਤੇ ਤੁੰਗਭਦਰਾ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰਲਾ ਆਪਣਾ ਪਹਿਲਾਂ ਦਾ ਇਲਾਕਾ ਮਿਲ ਗਿਆ। ਇਹ ਬਰਤਾਨਵੀਆਂ ਨੇ ਬਾਰਾਮਹਲ ਅਤੇ ਡਿੰਡੀਗਲ ਆਪਣੇ ਕਬਜ਼ੇ ਹੇਠਲੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰ ਲਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮਾਲਾਬਾਰ ਤੇ ਕੁਰਗ ਉੱਤੇ ਵੀ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ। ਕਾਰਨਵਾਲਸ ਨੇ ਮੈਸੂਰ ਨੂੰ ਤਬਾਹ ਕਰਨ ਦੀ ਥਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਮਰਹੱਟਿਆਂ ਦੇ ਧੜੇ ਵਜੋਂ ਇਕ ਸੁਤੰਤਰ ਰਾਜ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਰਹਿਣ ਦਿੱਤਾ।

ਯੁੱਧ ਉਪਰੰਤ ਟੀਪੂ ਨੇ ਰਾਜ ਨੂੰ ਮੁੜ ਮਜ਼ਬੂਤ ਬਣਾਉਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। ਉਸ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਮੰਤਵ ਫੌਜ ਦੀ ਮੁੜ ਜੱਥੇਬੰਦੀ ਕਰਨਾ ਸੀ। ਹਸਾਲੇ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਘਟਾ ਕੇ ਪੈਦਲ ਫੌਜ ਵਧਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ। ਯੁੱਧ ਦਾ ਤਾਵਾਨ ਅਦਾ ਕਰਨ ਅਤੇ ਫੌਜ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਲਈ ਟੀਪੂ ਨੇ ਮਾਲੀਆ (ਸੋ ਪਿਛੇ ਤੀਹ ਹਿੱਸੇ) 30% ਅਤੇ ਵਪਾਰਕ ਟੈਕਸ 7% ਵਧਾ ਦਿੱਤਾ। ਯੂਰਪੀਆਂ ਦੀਆਂ ਤਕਨੀਕਾਂ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਟੀਪੂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਨਵੇਂ ਕਿੱਤੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਖਾਸ ਤੌਰ ਤੇ ਉਹ ਕਿੱਤੇ ਜਿਹੜੇ ਫੌਜੀ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਲਈ ਲਾਜ਼ਮੀ ਸਨ। ਫਰਾਂਸੀਸੀ ਅਫ਼ਸਰਾਂ ਦੀ ਮੱਦਦ ਨਾਲ ਸਰੰਗਾਪਟਨ ਵਿਖੇ ਤੋਪਾਂ ਅਤੇ ਰਫ਼ਲਾਂ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਪਰ ਇਹ ਨਿਰਮਾਣ ਕਿਸੇ ਵੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਫੌਜ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਕਰਨ ਲਈ ਕਾਫ਼ੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਵਪਾਰ ਰਾਜ ਦੇ ਕੰਟਰੋਲ ਹੇਠ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਮਾਲਾਬਾਰ ਤੋਂ ਮਾਲ ਮੰਗਵਾਉਣ ਦੀ ਰਾਜਕੀ ਅਜ਼ਾਦੇਦਾਰੀ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਦੱਖਣੀ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਬਰਤਾਨਵੀ ਕਬਜ਼ੇ ਹੇਠਲੇ ਇਲਾਕਿਆਂ ਨਾਲ ਵਪਾਰ ਉੱਤੇ ਪਾਬੰਦੀ ਲਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ, ਮਰਦਾਂ ਅਤੇ ਔਰਤਾਂ ਨੂੰ ਜ਼ਬਰਦਸਤੀ ਨਵੇਂ ਵਸਾਏ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿਚ ਵਸਾਇਆ ਗਿਆ। ਕਈ ਵੇਰੋ ਯਤਨਾਂ ਦੀ ਅਸਫ਼ਲਤਾ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਟੀਪੂ ਕੁਝ ਸਾਲਾਂ ਪਿੱਛੋਂ

ਰਾਜ ਦੇ ਖਜ਼ਾਨੇ ਨੂੰ ਭਰਨ, ਵਾਹੀ ਹੇਠ ਰਕਬੇ ਵਿਚ ਵਾਧਾ ਕਰਨ ਅਤੇ ਇਕ ਬਲਵਾਨ ਫੌਜ ਖੜੀ ਕਰਨ ਵਿਚ ਸਫ਼ਲ ਹੋ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1794 ਵਿਚ ਜੰਗੀ ਤਾਵਾਨ ਅਦਾ ਕਰਨ ਉਪਰੰਤ ਟੀਪੂ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਉਸ ਨੂੰ ਵਾਪਸ ਮਿਲ ਗਏ। ਟੀਪੂ ਨੂੰ ਮੁੜ ਆਪਣਾ ਬਲਵਾਨ ਵਿਰੋਧੀ ਬਣਿਆ ਦੇਖ ਕੇ ਬਰਤਾਨਵੀਆਂ ਨੇ ਫਿਰ ਮੈਸੂਰ ਉੱਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰਨ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ।

ਸੰਨ 1793 ਵਿਚ ਟੀਪੂ ਨੇ ਦੂਜੀ ਵਾਰੀ ਸਫ਼ਾਰਤ ਫ਼ਰਾਂਸ ਭੇਜੀ ਪਰ ਇਸ ਨੂੰ ਗੁਪਤ ਹੀ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1795-96 ਵਿਚ ਟੀਪੂ ਨੂੰ ਫ਼ਰਾਂਸੀਸੀਆਂ ਨੇ ਬਰਤਾਨਵੀ ਹਮਲਾਵਰਾਂ ਨੂੰ ਭਾਰਤ ਤੋਂ ਕੱਢਣ ਲਈ ਫ਼ਰਾਂਸ ਅਤੇ ਮੈਸੂਰ ਵਿਚ ਇਕ ਗੁਪਤ ਰੱਖਿਅਕ ਅਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰਨ ਦੀ ਸੰਧੀ ਸਬੰਧੀ ਆਪਣੀਆਂ ਯੋਜਨਾਵਾਂ ਭੇਜੀਆਂ ਅਤੇ 1797 ਈ. ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਫ਼ਰਾਂਸੀਸੀਆਂ ਨਾਲ ਨੇੜਲੇ ਸਬੰਧ ਸਥਾਪਤ ਕਰਨ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ। ਸਰੰਗਾਪਟਨ ਵਿਖੇ ਇਕ ਜੈਕੋਬਿਨ ਕਲੱਬ ਜੱਥੇਬੰਦ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਟੀਪੂ ਨੇ ਇੰਜ ਫ਼ਰਾਂਸੀਸੀ ਦਸਤਿਆਂ ਦੀ ਵਫ਼ਾਦਾਰੀ ਹਾਸਲ ਕਰ ਲਈ। ਨੈਪੋਲੀਅਨ ਅਤੇ ਟੀਪੂ ਸੁਲਤਾਨ ਦੀ ਮੁਲਾਕਾਤ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਕੀਤੀ ਗਈ ਪਰ ਭੇਦ ਖੁਲ੍ਹ ਜਾਣ ਕਰਕੇ ਇਹ ਸਿਰੇ ਨਾ ਚੜ੍ਹ ਸਕੀ। ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਵੇਖਦੇ ਹੋਏ ਬਰਤਾਨਵੀਆਂ ਨੇ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਕਿ ਜਿੰਨੀ ਛੇਤੀ ਹੋ ਸਕੇ ਆਪਣੇ ਖ਼ਤਰਨਾਕ ਦੁਸ਼ਮਣ ਮੈਸੂਰ ਨੂੰ ਖ਼ਤਮ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ।

ਇਸ ਸਮੇਂ ਲਾਰਡ ਵੈਲਜ਼ਲੀ ਨੇ ਭਾਰਤ ਦੇ ਨਵੇਂ ਗਵਰਨਰ ਜਨਰਲ ਵਜੋਂ ਅਹੁਦਾ ਸੰਭਾਲਿਆ ਅਤੇ ਉਹ ਟੀਪੂ ਦੇ ਕਈ ਕਮਾਂਡਰਾਂ ਨੂੰ ਲਾਲਚ ਨਾਲ ਭਰਮਾ ਕੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲਾਉਣ ਵਿਚ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋ ਗਿਆ।

ਵੈਲਜ਼ਲੀ ਦੀਆਂ ਫੌਜਾਂ ਨੇ ਮੈਸੂਰ ਉੱਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਟੀਪੂ ਦੇ ਕਮਾਂਡਰਾਂ ਨੇ ਜੰਗ ਵਿਚ ਉਸ ਨਾਲ ਵਿਸ਼ਵਾਸਘਾਤ ਕਰਕੇ ਉਸ ਦੀ ਫ਼ਤਹਿ ਨੂੰ ਹਾਰ ਵਿਚ ਬਦਲ ਕੇ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ ਪਰ ਉਸ ਦੇ ਵਫ਼ਾਦਾਰ ਜਰਨੈਲਾਂ ਨੇ ਡਟ ਕੇ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕੀਤਾ। ਅਮਸਰਨ ਦੀ ਲੜਾਈ ਵਿਚ 4 ਮਈ, 1799 ਨੂੰ ਸਰੰਗਾਪਟਨ ਵਿਖੇ ਟੀਪੂ ਸੁਲਤਾਨ ਬਹਾਦਰੀ ਨਾਲ ਲੜਦਾ ਹੋਇਆ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਕਈ ਦਿਨ ਬਰਤਾਨਵੀ ਫੌਜਾਂ ਬਿਨਾ ਕਿਸੇ ਵਿਰੋਧ ਦੇ ਸਰੰਗਾਪਟਨ ਨੂੰ ਲੁੱਟਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ।

ਹ. ਪੁ.- ਭਾਰਤ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ : 340; ਐਨ. ਬਿ. ਸਾ. 11 : 792 ; ਦੀ ਸਵੈ. ਆਫ. ਟੀਪੂ ਸੁਲਤਾਨ-ਭਗਵਾਨ ਐਸ. ਡਿਵਾਨੀ : 333; ਗ੍ਰੇਟ ਇੰਡੀਅਨਜ਼ : 258

ਟੀਪੂ ਟਿਬ : ਇਹ ਮੁਹੰਮਦ-ਬਿਨ-ਹਮੀਦ ਦੇ ਨਾਉਂ ਨਾਲ ਵੀ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 19ਵੀਂ ਸਦੀ ਦਾ ਇਹ ਇਕ ਮਸ਼ਹੂਰ ਅਰਬ ਵਪਾਰੀ ਸੀ ਜਿਹੜਾ ਹਾਥੀ ਦੰਦ ਅਤੇ ਗੁਲਾਮਾਂ ਦਾ ਵਪਾਰ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਇਸਦੇ ਵਪਾਰ ਦਾ ਮੁੱਖ ਕੇਂਦਰ ਮੱਧ ਅਤੇ ਪੂਰਬੀ ਅਫ਼ਰੀਕਾ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਜਨਮ ਜੰਜੀਬਾਰ ਵਿਚ ਹੋਇਆ। ਸੰਨ 1850 ਦੇ ਕਰੀਬ ਇਸਨੇ ਆਪਣੀ ਨਿੱਜੀ ਵਪਾਰਕ ਮੁਹਿੰਮ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਵੇਲੇ ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਥੋੜ੍ਹੇ ਆਦਮੀ ਸਨ। ਸੰਨ 1860 ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਇਸਦੇ ਅਧੀਨ ਵਪਾਰ ਵਿਚ ਮਦਦ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਲਗਭਗ 4000 ਦੇ ਕਰੀਬ ਦਸੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਜਲਦੀ ਹੀ ਬਾਅਦ ਇਸਨੇ ਪੂਰਬ ਅਤੇ ਮੱਧ ਕਾਰੋ ਵਿਚ ਇਕ ਰਿਆਸਤ ਜਿਹੀ ਕਾਇਮ ਕਰ ਲਈ ਸੀ। ਸੰਨ 1870 ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਇਲਾਕਿਆਂ ਦੇ ਕਈ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਚਲੇ ਆ ਰਹੇ ਸਰਦਾਰ ਇਸਨੇ ਬਦਲ ਦਿੱਤੇ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਥਾਂ ਤੇ ਆਪਣੇ ਵਫ਼ਾਦਾਰ ਆਦਮੀ

ਲਗਾ ਦਿੱਤੇ ਪਰ ਇਸਦਾ ਇਰਾਦਾ ਮੁੱਖ ਤੌਰ ਤੇ ਵਪਾਰ ਕਰਨਾ ਹੀ ਸੀ। ਹਾਥੀਆਂ ਦੇ ਸ਼ਿਕਾਰ ਤੇ ਇਸਦਾ ਏਕਾਧਿਕਾਰ ਹੀ ਸੀ। ਇਸਦੀ ਤਾਕਤ ਦੇ ਡਰ ਤੋਂ ਦੂਜੇ ਵਪਾਰੀ ਹਾਥੀ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਕਰਨੋਂ ਡਰਦੇ ਸਨ। ਇਸਨੇ ਵਪਾਰ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਸੜਕਾਂ ਵੀ ਬਣਵਾਈਆਂ। ਅਰਬਾਂ ਦੀ ਆਬਾਦੀ ਦੇ ਆਸ ਪਾਸ ਹਰਿਆਲੀ ਲਈ ਦਰਖਤ ਲਗਵਾਏ। ਕੋਸਾਂਗੋ, ਜੋ ਕਿ ਕਾਂਗੋ ਦੇ ਉੱਪਰਲੇ ਹਿੱਸੇ ਤੇ ਸਥਿਤ ਹੈ, ਨੂੰ ਇਸ ਨੇ ਬਹੁਤ ਹਰਾ ਭਰਾ ਬਣਵਾਇਆ ਅਤੇ 1875 ਵਿਚ ਇਹ ਆਪ ਵੀ ਉਥੇ ਹੀ ਵਸ ਗਿਆ। ਤਾਕਤ ਦੇ ਜ਼ੋਰ ਤੇ ਇਸਨੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਆਪਣਾ ਦੱਬ ਦਬਾ ਪਾ ਲਿਆ। ਜੰਜੀਬਾਰ ਵਿਚ ਭਾਰਤੀ ਪੂੰਜੀਪਤੀਆਂ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਇਹ ਆਪਣਾ ਵਪਾਰ ਵਧਾਉਣ ਵਿਚ ਬੜਾ ਸਫਲ ਰਿਹਾ। ਸੰਨ 1876-77 ਵਿਚ ਇਹ ਬਰਤਾਨਵੀ ਬੰਜੀ ਹੈਨਰੀ ਐਮ. ਸਟੈਨਲੇ ਦੇ ਨਾਲ ਕਾਂਗੋ ਗਿਆ ਉਥੇ ਇਹ 1886 ਤੱਕ ਰਿਹਾ। ਉਥੋਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਹਾਥੀ ਦੰਦ ਲੈ ਕੇ ਇਹ ਵਾਪਸ ਜੰਜੀਬਾਰ ਪਰਤਿਆ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਲੀਓਪੋਲਡ ਦੇ ਕਾਂਗੋ ਬੇਸਨ ਤੇ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਅੰਤਰ-ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਮਾਨਤਾ ਮਿਲ ਗਈ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਟੀਪੂ ਟਿਬ ਨੇ ਵੀ ਹੁਣ ਇਥੇ ਦਖਲ ਅੰਦਾਜ਼ੀ ਨਾ ਕਰਨ ਵਿਚ ਹੀ ਆਪਣੀ ਸਿਆਣਪ ਸਮਝੀ। ਸੰਨ 1887 ਵਿਚ ਹੈਨਰੀ ਐਮ. ਸਟੈਨਲੇ ਨੇ ਟੀਪੂ ਟਿਬ ਨੂੰ, ਬੈਲਜੀਅਮ ਦੇ ਰਾਜੇ ਲੀਓਪੋਲਡ ਦੂਜੇ ਦੀ ਥਾਂ ਤੇ ਪੂਰਬੀ ਕਾਂਗੋ ਦਾ ਗਵਰਨਰ ਨਿਯੁਕਤ ਕਰਕੇ ਭੇਜਿਆ। ਦੂਜੇ ਗ਼ੁਲਾਮਾਂ ਦੇ ਵਪਾਰੀਆਂ ਨੇ ਇਸ ਸਮਝੌਤੇ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਬਗ਼ਾਵਤ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਜੰਜੀਬਾਰ ਵਿਚ ਉਸਦੀ ਗ਼ੈਰ ਮੌਜੂਦਗੀ ਵਿਚ ਅਰਬਾਂ ਅਤੇ ਬੈਲਜੀਅਮ ਦੇ ਵਪਾਰੀਆਂ ਦੀ ਆਪਸ ਵਿਚ ਟੱਕਰ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈ। ਸੰਨ 1890 ਵਿਚ ਟੀਪੂ ਟਿਬ ਨੇ ਇਹ ਇਲਾਕਾ ਹੀ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਵਾਪਸ ਜੰਜੀਬਾਰ ਆ ਕੇ ਰਹਿਣ ਲਗਾ ਜਿਥੇ ਇਸਨੇ ਆਪਣੀ ਸਵੈ-ਜੀਵਨੀ ਵੀ ਲਿਖੀ। ਸੰਨ 1905 ਵਿਚ ਇਥੇ ਹੀ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.-ਐਨ. ਥਿ. ਮਾ. 11 : 793; ਐਨ. ਅਮੇ. 26 : 776

ਟੀਮਾਰ ਸਾਗਰ : ਇੰਡੋਨੇਸ਼ੀਆ ਦੇ ਟੀਮਾਰ ਟਾਪੂ ਦੇ ਦੱਖਣ-ਪੂਰਬ ਵਿਚ ਅਤੇ ਆਸਟ੍ਰੇਲੀਆ ਦੇ ਉੱਤਰ-ਪੱਛਮ ਵਿਚ ਫੈਲਿਆ ਹਿੰਦ ਮਹਾਂਸਾਗਰ ਦਾ ਇਹ ਇਕ ਛੋਟਾ ਸਾਗਰ ਹੈ। ਇਹ 480 ਕਿ. ਮੀ. ਚੌੜਾ ਹੈ। ਇਸ ਨੇ 6,15,000 ਵ. ਕਿ. ਮੀ. ਦਾ ਖੇਤਰ ਮੱਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਪੱਛਮ ਵਾਲੇ ਪਾਸੇ ਇਹ ਹਿੰਦ ਮਹਾਂਸਾਗਰ ਅਤੇ ਪੂਰਬ ਵਿਚ ਐਰਾਫੁਰਾ ਸਾਗਰ ਵਿਚ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਅੱਧੇ ਨਾਲੋਂ ਵੱਧ ਹਿੱਸਾ 200 ਮੀ. (650 ਫੁੱਟ) ਤੱਕ ਡੂੰਘਾ ਹੈ। ਟੀਮਾਰ ਡੂੰਘਾਣ (3,300 ਮੀ.) ਇਸ ਸਾਗਰ ਦੀ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਡੂੰਘਾਈ ਹੈ। ਇਸ ਸਾਗਰ ਉੱਤੇ ਦੱਖਣ-ਪੂਰਬੀ ਅਤੇ ਉੱਤਰ-ਪੱਛਮੀ ਮੈਨਸੂਨ ਹਵਾਵਾਂ ਦੇ ਚੱਲਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਇਸ ਵਿਚ ਸਾਰਾ ਸਾਲ ਹੀ ਇਕ ਵੱਖਰੀ ਰੋਂ ਚਲਦੀ ਹੈ ਜਿਸਦਾ ਰੁੱਖ ਹਮੇਸ਼ਾ ਦੱਖਣ-ਪੱਛਮੀ ਹੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸਾਗਰ ਵਿਚ ਪੈਟਰੋਲ ਦੇ ਭੰਡਾਰ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਆਸਟ੍ਰੇਲੀਆ ਦੇ ਉੱਤਰ-ਪੱਛਮੀ ਤਟ ਦੇ ਨਾਲ ਸਾਗਰ ਹੇਠਲੀ ਸਾਹੁਲ ਸ਼ੈਲਫ ਉੱਤੇ ਤੇਲ ਪੈਟਰੋਲ ਦੀ ਬੇਜ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ।

10° 00' ਦੱ. ਵਿਭ.: 126° 00' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.-ਐਨ. ਥਿ. ਮਾ. 11 : 782

ਟੀਮਾਰ ਟਾਪੂ : ਦੱਖਣੀ ਮਲਾਇਆ ਟਾਪੂਆਂ ਦੇ ਲੈਂਸਰ ਸੰਭਾ ਗਰੁੱਪ ਦਾ ਇਹ ਧੁਰ ਪੂਰਬ ਦਾ ਇਕ ਟਾਪੂ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਆਸਟ੍ਰੇਲੀਆ ਤੋਂ 640 ਕਿ. ਮੀ. ਉੱਤਰ-ਪੱਛਮ ਵਿਚ ਟੀਮਾਰ

ਸਾਗਰ ਵਿਚ ਵਾਕਿਆ ਹੈ। ਅੱਜਕੱਲ੍ਹ ਇਸ ਵਿਚ ਇੰਡੋਨੇਸ਼ੀਆ ਦੇ ਦੋ ਪ੍ਰਾਂਤ-ਨੂਸਾ ਟੈਂਗਾਰਾ ਟੀਮੂਰ ਅਤੇ ਟੀਮਾਰ ਟੀਮੂਰ (ਸਾਬਕਾ ਪੁਰਤਗੇਜ਼ੀ ਪੂਰਬੀ ਟੀਮੋਰ) ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਨੂਸਾ ਟੈਂਗਾਰਾ ਟੀਮੂਰ ਦਾ ਕੁੱਲ ਰਕਬਾ 47,876 ਵ. ਕਿ. ਮੀ. ਅਤੇ ਆਬਾਦੀ 33,83,490 (1989) ਹੈ ਅਤੇ ਇਥੋਂ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ-ਕੁਪਾਂਗ ਹੈ। ਟੀਮਾਰ ਟੀਮੂਰ ਦਾ ਕੁੱਲ ਰਕਬਾ 14,874 ਵ. ਕਿ. ਮੀ. ਅਤੇ ਆਬਾਦੀ 7,14,847 (1989) ਹੈ ਅਤੇ ਇਥੋਂ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਡਿਲੀ ਹੈ।

ਧਰਾਤਲ—ਇਹ ਟਾਪੂ 500 ਕਿ. ਮੀ. ਲੰਬਾ ਹੈ ਅਤੇ 100 ਕਿ. ਮੀ. ਚੌੜਾ ਹੈ। ਇਹ ਪਰਬਤੀ ਤੇ ਉਬੜ-ਖਾਬੜ ਖੇਤਰ ਹੈ। ਪੂਰਬੀ ਹਿੱਸੇ ਦੀ ਉਚਾਈ ਵਧੇਰੇ ਹੈ। ਟਾਪੂ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਚੀ ਸਿਖਰ ਟਾਟਾ ਮੈਲਾਉ (2,960 ਮੀ.) ਵੀ ਇਸੇ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ਹੈ। ਪਰਬਤ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇਥੇ ਸਮੁੰਦਰ ਨਾਲ ਲਗਵੇਂ ਸਾਹਿਲੀ ਦਲਦਲੀ ਮੈਦਾਨ ਵੀ ਵੇਖੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਥੇ ਗੰਦਲੇ (Mud) ਪਾਣੀ ਵਾਲੇ ਚਸ਼ਮੇ ਵੀ ਮਿਲਦੇ ਹਨ ਪਰ ਕੋਈ ਜੀਵਤ ਜੁਆਲਾਮੁਖੀ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਜਲਵਾਯੂ—ਇਸ ਟਾਪੂ ਉੱਤੇ ਮਾਰਚ ਤੋਂ ਅਕਤੂਬਰ ਤੱਕ ਦੱਖਣ-ਪੂਰਬੀ ਮੈਨਸੂਨ ਵਾਲਾ ਖੁਸ਼ਕ ਮੌਸਮ ਬਣਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਵਰਖਾ ਦਸੰਬਰ ਤੋਂ ਫਰਵਰੀ ਦੌਰਾਨ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸਾਲ ਵਿਚ 1475 ਮਿ. ਮੀ. ਔਸਤਨ ਵਰਖਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਇਸ ਟਾਪੂ ਉੱਤੇ ਆਸਟ੍ਰੇਲੀਆਈ ਅਤੇ ਏਸ਼ੀਆਈ ਕਿਸਮ ਦੀ ਬਨਸਪਤੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ।

ਸਫੈਦਾ, ਬਾਂਸ, ਤਾੜ, ਨਾਰੀਅਲ, ਸੰਦਲ ਆਦਿ ਲੱਕੜ ਦੇ ਦਰਖਤ ਇਥੇ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਲੰਬਾ ਘਾਹ ਤੇ ਸਵਾਨਾ ਕਿਸਮ ਦੇ ਛੋਟੇ ਛੋਟੇ ਦਰਖਤ ਵੀ ਇਥੇ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਏਸ਼ੀਆਈ ਕਿਸਮਾਂ ਦੇ ਜਾਨਵਰ ਇਥੇ ਮਿਲਦੇ ਹਨ।

ਇਤਿਹਾਸ—ਪੁਰਤਗੇਜ਼ੀ ਇਥੇ ਪਹੁੰਚਣ ਵਾਲੇ ਪਹਿਲੇ ਵਿਅਕਤੀ ਸਨ। ਸੰਨ 1520 ਵਿਚ ਇਹ ਲੋਕ ਇਥੇ ਆਏ ਤੇ ਸੰਦਲ ਲੱਕੜ ਦੇ ਵਪਾਰ ਖਾਤਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਥੇ ਬਸਤੀਆਂ ਬਣਾਈਆਂ। ਸੰਨ 1613-1618 ਦੌਰਾਨ ਵਲੰਦੇਜ਼ਾਂ ਨੇ ਟਾਪੂ ਦਾ ਪੱਛਮੀ ਹਿੱਸਾ ਕਬਜ਼ੇ ਵਿਚ ਕਰ ਲਿਆ।

ਪੂਰਬੀ ਟੀਮਾਰ ਉੱਤੇ ਪੁਰਤਗੇਜ਼ੀ ਕਾਬਜ਼ ਸਨ। ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਆਪੋ ਵਿਚ ਲੜਦੇ ਝਗੜਦੇ ਰਹੇ। ਪੁਰਤਗੇਜ਼ੀ ਖੇਤਰ 1864 ਵਿਚ ਮਾਕਾਓ ਹੇਠ ਤੇ ਵਲੰਦੇਜ਼ੀ ਇੰਡੋਨੇਸ਼ੀਆ ਹੇਠ ਆਇਆ। ਸੰਨ 1926 ਵਿਚ ਇਹ ਵੱਖਰੀ ਬਸਤੀ ਬਣਿਆ, ਪਿੱਛੋਂ 1915 ਵਿਚ ਪੁਰਤਗਾਲ ਦਾ ਸਮੁੰਦਰੋਂ ਪਾਰ ਡਿਪਾਰਟਮੈਂਟ ਬਣਿਆ। ਪੂਰਬੀ ਟੀਮਾਰ ਵਿਚ ਪੁਰਤਗਾਲ ਤੋਂ ਆਜ਼ਾਦ ਹੋਣ ਲਈ ਜਦੋਂ ਜਹਿਦ ਹੋਣ ਲਗੀ। ਅਖੀਰ 28 ਨਵੰਬਰ, 1975 ਨੂੰ ਇਹ ਗਣਰਾਜ ਬਣ ਗਿਆ। ਜੁਲਾਈ 17, 1976 ਨੂੰ ਇਕ ਪੁਰਤਗੇਜ਼ੀ ਬਸਤੀ ਨੂੰ ਇੰਡੋਨੇਸ਼ੀਆ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣਾ ਲਿਆ ਗਿਆ।

ਆਰਥਿਕਤਾ—ਇਥੋਂ ਦੀ ਆਰਥਿਕਤਾ ਦਾ ਆਧਾਰ ਖੇਤੀਬਾੜੀ, ਪਸ਼ੂ-ਪਾਲਣ ਅਤੇ ਮੱਛੀਆਂ ਫੜਨਾ ਆਦਿ ਹਨ। ਸਮੁੰਦਰ ਨੇੜੇ ਵੱਸੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਦੇ ਲੋਕ ਮੱਛੀਆਂ ਫੜ ਕੇ ਅਤੇ ਕਛੂਰੰਮਿਆਂ ਦੀਆਂ ਖੱਲਾਂ ਆਦਿ ਵੇਚ ਕੇ ਆਪਣਾ ਨਿਰਬਾਹ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਪਰਬਤਾਂ ਦੀਆਂ ਉੱਚੀਆਂ ਢਲਾਣਾਂ ਉੱਤੇ ਪੌੜੀਨੁਮਾ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਚੌਲ ਪੈਦਾ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਕਾਫ਼ੀ, ਚਾਹ, ਕੋਕੋ, ਰਬੜ, ਗੰਨਾ, ਨਾਰੀਅਲ ਆਦਿ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਵੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਲੋਕ—ਇਥੋਂ ਦੇ ਲੋਕ ਇੰਡੋਨੇਸ਼ੀਆਈ-ਮਲਾਈ ਨਸਲ ਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮੈਲਾਨੇਸ਼ੀਆਈ ਆਦਿ ਵਾਸੀਆਂ ਨੂੰ ਪਰਬਤਾਂ ਉੱਤੇ ਧਕੇਲ ਛਡਿਆ। ਇਥੋਂ ਦੇ ਬਹੁਤੇ ਲੋਕ ਜੀਵਾਤਮਵਾਦੀ ਹਨ। ਕੁਝ ਈਸਾਈ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਲੋਕ ਵੀ ਇਥੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਹਰੇਕ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਇਕ ਪਵਿੱਤਰ ਅਸਥਾਨ ਬਣਾਇਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਇਕ ਤਾਤਰਿਕ ਪੱਕੇ ਤੌਰ ਤੇ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਬੀਮਾਰੀ ਅਤੇ ਹੋਰ ਕੁਦਰਤੀ ਆਫ਼ਤਾਂ ਦਾ ਕਾਰਨ ਵੀ ਭੂਤ-ਪ੍ਰੇਤ ਆਦਿ ਹੀ ਮੰਨੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਹੋ ਜਿਹੀਆਂ ਮੁਸੀਬਤਾਂ ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਪਾਉਣ ਲਈ ਤਾਤਰਿਕ ਆਪਣੇ ਜੰਤਰ-ਮੰਤਰ ਵਾਲੇ ਤਰੀਕੇ ਹੀ ਆਪਣਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿਚ ਚੀਨੀ-ਵੀ ਵੱਸੇ ਹੋਏ ਹਨ ਜਿਹੜੇ ਵਪਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਜਾਵੀ, ਮਲਾਈ ਤੇ ਅਰਬੀ ਵੀ ਇਥੋਂ ਦੇ ਬਾਸ਼ਿੰਦੇ ਹਨ।

8° 35' ਦੱ. ਵਿਭ.; 126° 00' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਅਮੇ. 26 : 763; ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 11 : 782;

ਸਟੇ. ਯੀ. ਬੁ. 1993-94 : 772

ਟੀਮਿਸ਼ਵਾਰਾ : (Timisoara) ਇਹ ਪੱਛਮੀ ਰੋਮਾਨੀਆ ਦੇ ਟੀਮਿਸ਼ ਡਿਸਟ੍ਰਿਕਟ (Județ) ਦਾ ਰਾਜਧਾਨੀ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਯੂਗੋਸਲਾਵੀਆ ਦੇ ਬੈਲਗਰੇਡ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਉੱਤਰ-ਪੂਰਬ ਵਿਚ 130 ਕਿ. ਮੀ. ਦੇ ਫ਼ਾਸਲੇ ਤੇ ਦਰਿਆ ਬੇਗਾ ਦੇ ਕੰਢੇ ਵਾਕਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਰੋਮਾਨੀਆ ਦਾ ਪੰਜਵਾਂ ਵੱਡਾ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ।

ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ 13ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੌਰਾਨ ਹੰਗਰੀ ਵਾਸੀਆਂ ਨੇ ਵਸਾਇਆ। ਸੰਨ 1552 ਵਿਚ ਇਸ ਉਪਰ ਆਟੋਮਨ ਸਾਮਰਾਜ ਦਾ ਕਬਜ਼ਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1716 ਵਿਚ ਆਸਟ੍ਰੀਆ ਦੀ ਹੋਬਸਬਰਗ ਬਾਦਸ਼ਾਹਤ ਨੇ ਇਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਰਾਜ ਵਿਚ ਮਿਲਾ ਕੇ ਹੰਗਰੀ ਦੇ ਬਨਾਤ ਖੇਤਰ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤਾ। ਇਸੇ ਦੌਰਾਨ ਇਹ ਵਪਾਰ ਦੇ ਵੀ ਇਕ ਚੰਗੇ ਕੇਂਦਰ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਪ੍ਰਫੁੱਲਤ ਹੋਇਆ। ਸੰਨ 1848 ਵਿਚ 107 ਦਿਨ ਤੱਕ ਇਥੇ ਹੰਗਰੀ ਦੇ ਬਾਗ਼ੀਆਂ ਦਾ ਕਬਜ਼ਾ ਰਿਹਾ ਅਤੇ 1919 ਵਿਚ ਇਹ ਸਰਬੀਆ ਦੇ ਅਧੀਨ ਆ ਗਿਆ ਪਰ 1920 ਵਿਚ ਟ੍ਰਿਨਾਨ ਦੀ ਸੰਧੀ ਅਨੁਸਾਰ ਟੀਮਿਸ਼ਵਾਰਾ ਨੂੰ ਅੰਤਮ ਤੌਰ ਤੇ ਰੋਮਾਨੀਆ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ।

ਆਧੁਨਿਕ ਟੀਮਿਸ਼ਵਾਰਾ ਵਿਖੇ ਇਕ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਅਤੇ ਕਈ ਹੋਰ ਉਚੇਰੀਆਂ ਵਿਦਿਅਕ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਸਥਾਪਿਤ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕਰਕੇ ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਇਕ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਕੇਂਦਰ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਵੀ ਕਾਫ਼ੀ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੈ। ਸਟੇਟ ਥੀਏਟਰ, ਸਟੇਟ ਓਪੇਰਾ ਐਂਡ ਬੈਲੇ ਅਤੇ ਇਥੋਂ ਦੀ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਵਰਗੀਆਂ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤਕ ਉੱਨਤੀ ਦੇ ਸਬੂਤ ਹਨ।

ਜਹਾਜ਼ਰਾਨੀਯੋਗ ਬੇਗਾ ਨਹਿਰ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰੋਂ ਦੀ ਲੰਘਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਬਣਾਏ ਹੋਏ ਪਾਰਕ ਸੈਲਾਨੀਆਂ ਦੀ ਖਿੱਚ ਦਾ ਕਾਰਨ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ 18ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਆਰੰਭਕ ਕਾਲ ਦਾ ਕੈਥੋਲਿਕ ਗਿਰਜਾ ਅਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਕੁਝ ਵਰ੍ਹੇ ਬਾਅਦ ਦਾ ਸਰਵੀਅਨ ਕੈਥੀਡ੍ਰਲ ਖੇਤਰੀ ਅਜਾਇਬ ਘਰ ਇਥੋਂ ਦੀਆਂ ਵਰਣਨਯੋਗ ਇਮਾਰਤਾਂ ਹਨ।

ਅੱਜਕਲ੍ਹ ਟੀਮਿਸ਼ਵਾਰਾ ਇਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਵਪਾਰਕ ਕੇਂਦਰ ਹੈ। ਉਦਯੋਗ ਪੱਖੋਂ ਵੀ ਇਸ ਨੇ ਕਾਫ਼ੀ ਤਰੱਕੀ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਦੂਜੀ ਵੱਡੀ ਜੰਗ ਪਿੱਛੋਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਇਥੇ ਬਿਜਲਈ ਮੋਟਰਾਂ ਤੇ ਉਪਕਰਣ, ਟੈਕਸਟਾਈਲ, ਪਲਾਸਟਿਕ ਆਦਿ ਵਰਗੇ ਉਦਯੋਗਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਜੁੱਤੇ ਅਤੇ ਭੋਜਨ-ਪਦਾਰਥ ਬਣਾਉਣ ਦੇ ਉਦਯੋਗ ਵੀ ਬਹੁਤ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਪ੍ਰਫੁੱਲਤ ਹੋਏ ਹਨ।

ਆਬਾਦੀ—3,34,278 (1992)

45° 45' ਉ. ਵਿਭ.; 21° 13' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਅਮੇ. 26 : 762; ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 11 : 781

ਟੀਮੀਸ਼ ਦਰਿਆ : ਟੀਮੀਸ਼ ਦਰਿਆ ਰੋਮਾਨੀਆ ਵਿਚ ਦੱਖਣੀ ਕਾਰਪੇਥੀਅਨ ਪਰਬਤ ਲੜੀਆਂ ਦੇ ਪੱਛਮੀ ਸਿਰੇ ਉੱਤੇ ਮੁੰਟੀ ਸੀਰਨੀ (Munți Cerni) ਤੋਂ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਦਰਿਆ 340 ਕਿ. ਮੀ. ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਵਹਿਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉੱਤਰ-ਪੱਛਮ ਅਤੇ ਦੱਖਣ ਵਿਚ ਇਕ ਵ੍ਰਤ-ਖੰਡ ਵਜੋਂ ਵਹਿੰਦਾ ਹੋਇਆ ਬੈਲਗਰੇਡ ਦੇ ਪੂਰਬ ਵਿਚ 340 ਕਿ. ਮੀ. ਦਾ ਰਸਤਾ ਤੈਅ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਡੈਨਿਊਬ ਵਿਚ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਰਵਾਨਗੀ ਕਾਰਪੇਥੀਅਨ ਤੋਂ ਡੋਨੇਸਨੀਆਂ ਗੈਪ ਰਾਹੀਂ ਪੱਛਮੀ ਅਤੇ ਦੱਖਣੀ ਕਾਰਪੇਥੀਅਨ ਪਰਬਤਾਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਟੀਮੀਸ਼ ਸੀਰਨਾ ਗੈਪ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਦਰਿਆ ਟੀਸਾ ਅਤੇ ਟੀਮੀਸੋਆਰਾ ਮੈਦਾਨੀ ਇਲਾਕਿਆਂ ਨੂੰ ਡੈਨਿਊਬ ਮੈਦਾਨੀ ਇਲਾਕੇ ਨਾਲ ਜੋੜਦਾ ਹੈ। ਡੋਨੇਸਨੀਆ ਗੈਪ ਤੋਂ ਦੂਰ ਟੀਮੀਸ਼ ਦਰਿਆ ਇਕ ਵੱਡੇ ਬੇਟ ਦੇ ਹੜ੍ਹ ਵਾਲੇ ਮੈਦਾਨੀ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਵਗਦਾ ਹੈ। ਇਸਦੀ ਮੁੱਖ ਸਹਾਇਕ ਨਦੀ ਬੀਰਜਾਵਾ ਹੈ। ਇਹ ਕੇਵਲ ਛੋਟੇ ਪੈਦਿਆਂ ਲਈ ਸਮੁੰਦਰੀ ਆਵਾਜਾਈ ਦੇ ਯੋਗ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 11 : 781

ਟੀਲੇਮਾਨ (Tillemont) : ਇਹ ਫ਼ਰਾਂਸ ਦਾ ਇਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਜਨਮ 30 ਨਵੰਬਰ, 1637 ਵਿਚ ਪੈਰਿਸ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਇਸਨੇ ਇਤਿਹਾਸ ਦਾ ਜਿੰਨਾ ਵੀ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਉਹ ਯਥਾਰਥਕ ਸੀ। ਇਸਨੇ ਹਰ ਕਾਲ ਦੇ ਮੂਲ ਸੋਮਿਆਂ ਦੀ ਆਲੋਚਨਾਤਮਕ ਵਿਆਖਿਆ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਦਾ ਪਿਤਾ ਇਕ ਅਮੀਰ ਵਕੀਲ ਸੀ ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਬੜੇ ਚੰਗੇ ਸਕੂਲ ਵਿਚ ਹੋਈ। ਇਹ ਕੈਥੋਲਿਕ ਧਰਮ ਨੂੰ ਮੰਨਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਨੇ 1655 ਈ. ਵਿਚ ਈਸਾਈ ਧਰਮ ਬਾਰੇ ਸਾਹਿਤਕ ਅਤੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਤੱਥਾਂ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਇਸੇ ਇਸਨੇ ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ ਇਕ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਵਜੋਂ ਆਰੰਭ ਕੀਤਾ। ਸੰਨ 1661 ਵਿਚ ਇਹ ਬਿਉਵਾਇ ਦੇ ਧਾਰਮਿਕ ਵਿਦਿਆਲੇ ਚਲਾ ਗਿਆ ਅਤੇ 1669 ਵਿਚ ਇਸਨੇ ਚਰਚ ਦੇ ਪਾਦਰੀਆਂ ਦੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਨੂੰ ਛਪਾਉਣ ਵਿਚ ਸਹਿਯੋਗ ਦਿੱਤਾ। ਸੰਨ 1675 ਵਿਚ ਇਹ ਚੈਪਲ ਦਾ ਪਾਦਰੀ ਅਤੇ 1676 ਵਿਚ ਇਹ ਲਾਟ ਪਾਦਰੀ ਬਣ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1679 ਵਿਚ ਜੈਕਸਨੀ ਤਬਕੇ ਤੇ ਹੋਏ ਅਤਿਆਚਾਰਾਂ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਜੱਦੀ ਅਸਥਾਨ ਦੇ ਰਹਿਣ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਇਥੇ ਫਿਰ ਇਹ ਆਪਣੇ ਅੰਤ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਰਿਹਾ। ਇਸ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਲਿਖਤਾਂ ਇਸ ਦੇ ਜੀਵਨ-ਕਾਲ ਵਿਚ ਛਪ ਗਈਆਂ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਮੈਮਾਇਰਜ਼ ਯੂਜ਼ਫੁਲ ਫਾਰ ਦਾ ਇਕਲੀਜ਼ਿਐਸਟਿਕਲ ਹਿਸਟਰੀ ਆਫ਼ ਦਾ ਫਸਟ ਸਿਕਸ ਸੈਂਚਰੀਜ਼—16 ਜਿਲਦਾਂ ਵਿਚ ਅਤੇ ਹਿਸਟਰੀ ਆਫ਼ ਦਾ ਏਮਪਰਅਰਜ਼—6 ਜਿਲਦਾਂ ਵਿਚ। ਚਾਹੇ ਕੰਮ ਇਕੋ ਸੀ ਪਰ ਛਪਿਆ ਇਹ ਵੱਖ ਵੱਖ ਕਰਕੇ। 10 ਜਨਵਰੀ, 1698 ਈ. ਵਿਚ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9 : 1010

ਟੀਰਾਨੇ : ਇਹ ਅਲਬਾਨੀਆ ਦਾ ਰਾਜਧਾਨੀ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਐਡਰੀਐਟਿਕ ਸਾਗਰ ਤੋਂ 42 ਕਿ. ਮੀ. ਦੀ ਦੂਰੀ ਤੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਪੱਛਮੀ ਕੇਂਦਰੀ ਭਾਗ ਵਿਚ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਪੰਦਰਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਇਕ ਪਿੰਡ ਵਜੋਂ ਹੋਈ ਜਿਸ ਨੇ ਸਤਾਰਵੀਂ ਸਦੀ

ਤੱਕ ਇਕ ਛੋਟੇ ਜਿਹੇ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰਿਆ ਅਤੇ 1920 ਵਿਚ ਇਹ ਅਲਬਾਨੀਆ ਰਾਜ ਦਾ ਰਾਜਧਾਨੀ ਸ਼ਹਿਰ ਬਣਿਆ। ਸੰਨ 1939-44 ਦਰਮਿਆਨ ਇਹ ਪਹਿਲਾਂ ਇਟਲੀ ਅਤੇ ਫਿਰ ਜਰਮਨੀ ਦੇ ਕਬਜ਼ੇ ਹੇਠ ਰਿਹਾ।

ਟੀਰਾਨੇ ਅਲਬਾਨੀਆ ਦਾ ਇਕ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਾਲ ਉਦਯੋਗਿਕ ਕੇਂਦਰ ਹੈ। ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਬਣੀਆਂ ਫੈਕਟਰੀਆਂ ਤ੍ਰਿਚ ਕੱਪੜਾ, ਲੱਕੜੀ ਅਤੇ ਧਾਤਾਂ ਦਾ ਸਾਮਾਨ, ਜੁੱਤੀਆਂ, ਸਿਗਰਟ, ਸ਼ਰਾਬ, ਮੱਖਣ ਅਤੇ ਪਨੀਰ ਆਦਿ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਸਥਾਪਿਤ ਸਟੀਮ ਪਾਵਰ ਪਲਾਂਟ ਅਤੇ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਨੇੜੇ ਹੀ ਇਕ ਪਣ ਬਿਜਲੀ ਸਟੇਸ਼ਨ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਬਿਜਲੀ ਮੁਹੱਈਆ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਟੀਰਾਨੇ ਦੇ ਨੇੜੇ ਹੀ ਕੋਲੇ ਦੀਆਂ ਖਾਣਾਂ ਹਨ। ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਰੇਲਵੇ ਰਾਹੀਂ ਐਲਬਾਸਾਨ ਅਤੇ ਡੁਰਾਸ ਦੀ ਐਡਰੀਐਟਿਕ ਸਮੁੰਦਰੀ ਬੰਦਰਗਾਹ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਦੇਸ਼ ਦੇ ਕਈ ਸਾਹਗਰਾਂ ਰਾਹੀਂ ਇਹ ਦੂਜੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਥੇ ਇਕ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਕਾਲਜ, ਰੇਡੀਓ ਸਟੇਸ਼ਨ, ਅਜਾਇਬ ਘਰ, ਚਲ-ਚਿੱਤਰ ਸਟੂਡੀਓ, ਅਲਬਾਨੀਅਨ ਇੰਸਟੀਚਿਊਟ ਆਫ਼ ਸਾਇੰਸਜ਼ ਆਦਿ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਹਨ। ਅਲਬਾਨੀਆ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਵੀ ਇਥੇ ਹੀ ਬਣੀ ਹੋਈ ਹੈ।

ਆਬਾਦੀ—3,74,483 (1980)

41° 20' ਉ. ਵਿਭ.: 19° 50' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਅਮੇ. 26 : 644

ਟੀਰੀ ਗੜ੍ਹਵਾਲ : ਇਹ ਭਾਰਤ ਦੇ ਉੱਤਰ-ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਰਾਜ ਦੇ ਕੁਮਾਊਂ ਪਰਬਤੀ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਸਥਿਤ ਇਕ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਹੈ। 'ਟੀਹਰੀ' ਨਾਮੀ ਸ਼ਹਿਰ ਇਸ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦਾ ਸਦਰ-ਮੁਕਾਮ ਹੈ। ਦੇਸ਼ ਦੀ ਵੰਡ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਹ ਖੇਤਰ ਇਸੇ ਨਾਂ ਦੀ ਰਿਆਸਤ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਸੀ। ਅਜੋਕੇ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦਾ ਕੁਲ ਰਕਬਾ 4,421 ਵ. ਕਿ. ਮੀ. ਹੈ ਅਤੇ ਆਬਾਦੀ 5,80,153 (1991) ਹੈ। ਗੰਗਾ ਦਰਿਆ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਦੱਖਣ ਵਾਲੇ ਪਾਸਿਉਂ ਲੰਘਦਾ ਹੈ। ਟੀਹਰੀ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਵਿਚ 5,900 ਮੀ. ਤੋਂ 6,800 ਮੀ. ਤੀਕ ਉੱਚੀਆਂ ਪਹਾੜੀਆਂ ਹਨ। ਉੱਚੀਆਂ ਉੱਚੀਆਂ ਪਹਾੜੀ ਚੋਟੀਆਂ ਬਹੁਤ ਚਿਰ ਬਰਫ਼ ਨਾਲ ਢਕੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਪਹਾੜੀ ਢਲਾਣਾਂ ਉੱਪਰ ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਤਹਿ ਪਤਲੀ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਵਾਹੀ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਜਿਥੇ ਕਿਤੇ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਛੋਟੀਆਂ ਛੋਟੀਆਂ ਕਿਆਰੀਆਂ ਬਣਾ ਕੇ ਛੋਟੇ ਸੋਟੇ ਬੂਟੇ ਲਗਾ ਦਿੱਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਕਿ ਤੇਜ਼ ਬਾਰਿਸ਼ ਕਾਰਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਢਲਾਣਾਂ ਦੀ ਮਿੱਟੀ ਨੂੰ ਖੁਰਨ ਤੋਂ ਰੋਕਿਆ ਜਾ ਸਕੇ। ਦਰਿਆਵਾਂ ਅਤੇ ਨਦੀਆਂ ਦੀਆਂ ਤਲਹੱਟੀਆਂ ਵਿਚ ਫਸਲ ਚੰਗੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਕਣਕ, ਜੌਂ, ਚੌਲ ਅਤੇ ਆਲੂ ਇਥੋਂ ਦੀਆਂ ਮੁੱਖ ਉਪਜਾਂ ਹਨ। ਪਰਬਤੀ ਜੰਗਲਾਂ ਤੋਂ ਇਮਾਰਤੀ ਲੱਕੜੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦੀ ਧਰਾਤਲ ਉੱਚੀ ਨੀਵੀਂ ਹੈ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਇਥੋਂ ਦਾ ਜਲਵਾਯੂ ਭਿੰਨ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਹੈ। ਘਾਟੀਆਂ ਵਿਚ ਗਰਮੀਆਂ ਦੇ ਮੌਸਮ ਵਿਚ ਸਖ਼ਤ ਗਰਮੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ ਜਦ ਕਿ ਪਹਾੜਾਂ ਉੱਪਰ ਮੌਸਮ ਖੁਸ਼ਗਵਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਸਦਰ-ਮੁਕਾਮ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਨਰਿੰਦਰ ਨਗਰ ਤੇ ਦੇਵ-ਪ੍ਰਯਾਗ ਇਸ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸ਼ਹਿਰ ਹਨ। ਟੀਹਰੀ ਵਿਖੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਵਿਦਿਅਕ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਸਥਾਪਿਤ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਇਥੇ ਹਸਪਤਾਲ ਆਦਿ ਵਰਗੇ ਲੋਕ-ਭਲਾਈ ਕੇਂਦਰ ਵੀ ਹਨ। ਟੀਹਰੀ ਗੜ੍ਹਵਾਲ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਮਸ਼ਹੂਰ ਤੀਰਥਾਂ ਦਾ ਘਰ ਹੈ ਅਤੇ ਦੂਰੋਂ

ਦੂਰੋਂ ਲੋਕ ਇਥੇ ਤੀਰਥ ਯਾਤਰਾ ਤੇ ਆਉਂਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਇਸ ਦਾ ਨਾਂ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਅਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਵੀ ਕਾਫ਼ੀ ਜਾਣਿਆ ਪਛਾਣਿਆ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 11 : 605; ਹਿ. ਵਿ. ਕੋ. 5 : 171

ਟੀਰੀ ਰਿਆਸਤ : ਭਾਰਤ ਦੇ ਉੱਤਰ-ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਰਾਜ ਦੇ ਕੁਮਾਊਂ ਪਰਬਤਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਵਸੀ ਹੋਈ ਇਕ ਰਿਆਸਤ ਸੀ। ਇਸ ਰਿਆਸਤ ਵਿਚ ਮੌਜੂਦਾ ਟੀਰੀ ਗੜ੍ਹਵਾਲ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਨੇੜੇ-ਤੇੜੇ ਦੇ ਹੋਰ ਖੇਤਰ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਸਨ। ਇਸ ਦਾ ਖੇਤਰਫਲ 10,572 ਵ. ਕਿ. ਮੀ (4,200 ਵ. ਮੀਲ) ਸੀ। ਭਾਰਤ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਤੋਂ ਪਿੱਛੋਂ ਇਹ ਖੇਤਰ ਉੱਤਰ-ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਰਾਜ ਵਿਚ ਮਿਲਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ।

ਹ. ਪੁ.—ਇੰਪ. ਗ. ਇੰਡ. 23 : 269

ਟੀਲ : ਇਹ ਕੇਂਦਰੀ ਨੀਦਰਲੈਂਡ ਦੇ ਗੈੱਲਡਲੈਂਡ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦਾ ਇਕ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਅਰਨਹੈਮ ਦੇ ਪੱਛਮ-ਦੱਖਣ ਵਿਚ ਵਾਲ (Waal) ਦਰਿਆ ਉਪਰ ਵਾਕਿਆ ਹੈ। ਸੰਨ 1200 ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅਧਿਕਾਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਣ ਉੱਤੇ ਇਸ ਦਾ ਮੱਧਵਰਤੀ ਬੰਦਰਗਾਹ ਅਤੇ ਵਪਾਰਕ ਸ਼ਹਿਰ ਵਜੋਂ ਵਿਕਾਸ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਹੈਨਸਿਐਟਿਕ (Hanseatic) ਲੀਗ ਦਾ ਮੈਂਬਰ ਬਣ ਗਿਆ। ਹੁਣ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਇਕ ਬਾਗਬਾਨੀ ਸਕੂਲ ਹੈ ਜਿਸ ਨੇ ਇਥੇ ਫਲਾਂ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਵਧਾਉਣ ਵਿਚ ਵੱਡਾ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ ਹੈ। ਇਥੇ ਹੁਣ ਕੁਝ ਹਲਕੀਆਂ/ਛੋਟੇ ਦਰਜੇ ਦੀਆਂ ਸੱਨਅਤਾਂ ਵੀ ਵਿਕਸਤ ਹੋ ਗਈਆਂ ਹਨ।

ਆਬਾਦੀ—30,568 (1987)

51° 54' ਉ. ਵਿਭ.: 5° 25' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 11 : 761

ਟੀਲਮਾਨ, ਬੈਰਨ ਜੋਹਾਨ (Thielmann Baron Johann) : ਇਹ ਇਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਜਰਮਨ ਜਰਨੈਲ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸਦਾ ਜਨਮ 27 ਅਪ੍ਰੈਲ, 1765 ਵਿਚ ਡਰੈੱਸਡਨ ਵਿਚ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਨੇ ਆਪਣਾ ਫੌਜੀ ਜੀਵਨ 1782 ਈ. ਵਿਚ ਸੈਕਸਨ ਫੌਜ ਵਿਚ ਭਰਤੀ ਹੋ ਕੇ ਸਿਪਾਹੀ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। ਸੰਨ 1809 ਵਿਚ ਜਦੋਂ ਇਹ ਕਰਨਲ ਵੀ ਸੀ ਤਾਂ ਇਸ ਨੇ ਆਸਟਰੀਆ ਦੀਆਂ ਫੌਜਾਂ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਵੱਧਣ ਤੋਂ ਰੋਕਿਆ। ਇਸ ਤੋਂ ਜਲਦੀ ਹੀ ਬਾਅਦ ਇਸਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਮੇਜਰ ਜਨਰਲ ਅਤੇ ਫਿਰ ਲੈਫਟੀਨੈਂਟ ਜਨਰਲ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1812 ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਨੈਪੋਲੀਅਨ ਦੇ ਅਧੀਨ ਰੂਸ ਦੀ ਮੁਹਿੰਮ ਵਿਚ ਜੰਗ ਲੜੀ। ਇਸ ਦੀ ਸੂਰਬੀਰਤਾ ਨੂੰ ਦੇਖਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਇਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਿੱਜੀ ਸੇਵਾਦਾਰਾਂ ਦੇ ਮਹਿਕਮੇ ਵਿਚ ਅਹੁਦਾ ਦੇ ਦਿੱਤਾ। ਉਸੇ ਵੇਲੇ ਸੈਕਸਨੀ ਦੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਬੈਰਨ ਦੀ ਪਦਵੀ ਦੇ ਦਿੱਤੀ। ਜਦੋਂ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਲੜਾਈ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈ ਤਾਂ ਇਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪਦ ਤੋਂ ਅਸਤੀਫਾ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਇਤਿਹਾਦੀਆਂ ਦਾ ਸਾਥ ਦਿੱਤਾ। ਸੰਨ 1813 ਦੀ ਲਾਈਪਸਿਕ (Leipzig) ਦੀ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਸੈਕਸਨ ਫੌਜਾਂ ਨੂੰ ਛਾਟਿਆ ਅਤੇ ਤਰਤੀਬ ਵਾਰ ਇਕੱਠਿਆਂ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਦੀਆਂ ਤਕਨੀਕਾਂ ਵਾਟਰਲੂ ਦੀ ਜਿੱਤ ਵਿਚ ਬੜੀਆਂ ਸਹਾਈ ਹੋਈਆਂ। ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਮੁਨਸਟਰ ਅਤੇ ਕਾਬਲੈਂਜ ਵਿਚ ਕਾਰਪਸ ਕਮਾਂਡਰ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। 10 ਅਕਤੂਬਰ, 1824 ਨੂੰ ਕਾਬਲੈਂਜ ਵਿਖੇ ਇਸਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਅਮੇ. 26 : 551

ਟੀਲੀਏਸੀ : ਇਹ ਪੌਦਿਆਂ ਦੀ ਇਕ ਕੁਲ ਹੈ। ਇਸ ਕੁਲ ਵਿਚ ਪਟਸਨ, ਫਾਲਸਾ ਅਤੇ ਸ਼ਹਿਤੂਤ ਅਤੇ ਕਈ ਹੋਰ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਪੌਦੇ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਇਸ ਕੁਲ ਵਿਚ ਰੁੱਖ ਝਾੜੀਆਂ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਹੀ ਘੱਟ ਬੂਟੀ-ਨੁਮਾ ਪੌਦੇ ਮਿਲਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ 35 ਪ੍ਰਜਾਤੀਆਂ ਅਤੇ 300 ਜਾਤੀਆਂ ਹਨ ਜੋ ਲਗਭਗ ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ, ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਤਪਤ-ਖੰਡੀ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿਚ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਪ੍ਰਜਾਤੀਆਂ ਛੋਟੀਆਂ ਹਨ ਪਰ ਇਕ ਪ੍ਰਜਾਤੀ ਗੀਵੀਆਂ ਹੈ ਜੋ ਪੁਰਾਣੀ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਤਪਤ ਖੰਡੀ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਉਥੇ ਇਸ ਦੀਆਂ 70 ਜਾਤੀਆਂ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ। ਟੀਵੀਆਂ ਪ੍ਰਜਾਤੀ ਜਿਸ ਦੀਆਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਜਾਤੀਆਂ ਨੂੰ ਲਿੰਡਨ ਅਤੇ ਬਾਸਵੁਡ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਦੋਹਾਂ ਅਰਧ ਗੋਲਿਆਂ ਦੇ ਉੱਤਰੀ ਸੀਤ ਉਸ਼ਣ ਖੰਡੀ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿਚ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਲਿੰਡਨ ਰੁੱਖਾਂ ਦੀ ਲੱਕੜ ਬਹੁਤ ਸਖਤ ਅਤੇ ਪੱਕੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਦੋ ਹੋਰ ਜਾਤੀਆਂ ਕੋਰਕੋਰਸ ਕੈਪਸਿਊਲੇਰਿਸ (Corchorus Capsularis) ਅਤੇ ਕੋਰਕੋਰਸ ਆਬੀਟੋਰੀਅਸ (C. Obitorius) ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਪਟਸਨ ਮਿਲਦੀ ਹੈ, ਇਹ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਵੱਡੇ ਪੈਮਾਨੇ ਤੇ ਕਾਸ਼ਤ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. 22 : 216

ਟੀਲੇ, ਕਾਰਨੀਲੀਅਸ ਪੀਟਰਸ : ਇਸ ਵਲੰਦੇਜ਼ੀ ਧਰਮ-ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਅਤੇ ਵਿਦਵਾਨ ਦਾ ਜਨਮ 16 ਦਸੰਬਰ, 1830 ਨੂੰ ਨੀਦਰਲੈਂਡ ਵਿਚ ਲਾਈਡਨ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਨੇ ਧਰਮਾਂ ਦਾ ਤੁਲਨਾਤਮਕ ਅਧਿਐਨ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਨੇ ਲਾਈਡਨ ਅਤੇ ਐਮਸਟਰਡਮ ਵਿਖੇ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਸੰਨ 1877 ਤੋਂ 1901 ਤੱਕ ਇਹ ਲਾਈਡਨ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿਖੇ ਧਾਰਮਿਕ ਇਤਿਹਾਸ ਅਤੇ ਦਰਸ਼ਨ ਦਾ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਰਿਹਾ। ਸੰਨ 1873 ਤੋਂ ਆਪਣੀ ਮੌਤ ਤੱਕ ਇਹ ਲਾਈਡਨ ਦੇ ਧਾਰਮਿਕ-ਵਿਦਿਆਲੇ ਦਾ ਡਾਇਰੈਕਟਰ ਵੀ ਰਿਹਾ।

‘ਦੀ ਐਲੀਮੈਂਟਸ ਆਫ਼ ਦੀ ਸਾਇੰਸ ਆਫ਼ ਰਿਲੀਜ਼ਨ’ (1897-1899), ‘ਆਊਟਲਾਈਨਜ਼ ਆਫ਼ ਦੀ ਹਿਸਟਰੀ ਆਫ਼ ਰਿਲੀਜ਼ਨ’ (1877) ਅਤੇ ‘ਕੰਪੈਰੇਟਿਵ ਹਿਸਟਰੀ’ (1882) ਆਦਿ ਇਸ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਉੱਘੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਹਨ।

11 ਜਨਵਰੀ, 1902 ਨੂੰ ਲਾਈਡਨ ਵਿਖੇ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮਾ. 9 : 1000; ਐਨ. ਅਮੇ. 26 : 619

ਟੀਵਾਨਾ (Tijuana) : ਇਹ ਉੱਤਰ-ਪੱਛਮੀ ਮੈਕਸੀਕੋ ਦੇ ਬਾਜ਼ਾ ਕੈਲਿਫੋਰਨੀਆ ਰਾਜ ਦਾ ਇਕ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਇਕ ਸੁੰਦਰ ਸੈਰਗਾਹ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਕਾਫ਼ੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ। ਇਹ ਸੈਨ ਡੀਏਗੋ ਦੇ ਦੱਖਣ ਵੱਲ 20 ਕਿ. ਮੀ. ਦੀ ਦੂਰੀ ਤੇ ਸ਼ਾਂਤ ਮਹਾਂਸਾਗਰ ਦੇ ਨਜ਼ਦੀਕ ਟੀਕੋਟ ਦਰਿਆ ਉੱਪਰ ਵਾਕਿਆ ਹੈ। ਉੱਤਰ ਵੱਲ ਇਸ ਦੀਆਂ ਹੱਦਾਂ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ ਨਾਲ ਵੀ ਲਗਦੀਆਂ ਹਨ।

ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ 1862 ਵਿਚ ਇਕ ਰਾਂਚ ਬਸਤੀ ਵਜੋਂ ਆਬਾਦ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਸਮਾਂ ਪਾ ਕੇ ਇਥੇ ਜੂਏਖਾਨੇ ਬਣ ਗਏ ਅਤੇ ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਸੈਲਾਨੀਆਂ ਲਈ ਸੈਰਗਾਹ ਵਜੋਂ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋਇਆ। ਸੰਨ 1920 ਵਿਚ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ ਵਿਚ ਸ਼ਰਾਬਬੰਦੀ ਦਾ ਕਾਲ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਣ ਨਾਲ ਉਥੋਂ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਸੈਰ, ਮਾਦਕ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ, ਜੂਆ ਖੇਡਣ ਅਤੇ ਘੋੜ-ਦੌੜਾਂ ਦੇ ਸ਼ੌਕ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਟੀਵਾਨਾ ਵਿਖੇ ਆਉਣ ਲਗੇ। 20ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਇਹ

ਅਮਰੀਕੀ ਸੈਲਾਨੀਆਂ ਲਈ ਕੈਲਿਫੋਰਨੀਆ ਤੋਂ ਮੈਕਸੀਕੋ ਜਾਣ ਲਈ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਦੁਆਰ ਬਣ ਗਿਆ।

ਸਿੰਜਾਈ ਦੀਆਂ ਸਹੂਲਤਾਂ ਕਾਰਨ ਇਥੇ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਵਿਚ ਕਾਫ਼ੀ ਵਿਕਾਸ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਕਣਕ, ਜੌਂ ਅਤੇ ਅੰਗੂਰ ਇਥੋਂ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਫ਼ਸਲਾਂ ਹਨ। ਸੰਨ 1950 ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਥੋਂ ਦੀ ਆਬਾਦੀ ਵਿਚ ਕਾਫ਼ੀ ਵਾਧਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਮੈਕਸੀਕੋ ਦੀ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਨੈਸ਼ਨਲ ਬਾਰਡਰ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਅਧੀਨ ਉਸਾਰੀ ਅਤੇ ਆਧੁਨਿਕੀਕਰਨ ਦੇ ਕੰਮ ਵਿਚ ਕਾਫ਼ੀ ਤੇਜ਼ੀ ਆਈ ਹੈ। ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਰੇਲਾਂ, ਸ਼ਾਹਰਾਹਾਂ ਅਤੇ ਹਵਾਈ ਸੇਵਾਵਾਂ ਨਾਲ ਉੱਤਰ-ਪੱਛਮੀ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ ਅਤੇ ਮੈਕਸੀਕੋ ਦੇ ਕਈ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਆਬਾਦੀ—7,42,686 (1991)

32° 32' ਉ. ਵਿਭ.; 117° 01' ਪੱ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮਾ. 9 : 1007; ਐਨ. ਅਮੇ. 26 : 742

ਟੀਵੇਡ੍ਰਾਸ ਦੂਜਾ : ਇਸ ਨੂੰ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਬੀਚਿੰਡਾਰ ਵੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸ ਦਾ ਅਸਲੀ ਨਾਉਂ ਕਾੱਸਾ ਸੀ। ਇਥੋਪੀਆ ਦਾ ਇਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਸੀ ਜਿਸ ਨੂੰ ਇਥੋਪੀਆ ਦਾ ਆਧੁਨਿਕ ਹੁਕਮਰਾਨ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਨੇ ਇਥੋਪੀਆ ਦੀਆਂ ਛੋਟੀਆਂ ਛੋਟੀਆਂ ਰਿਆਸਤਾਂ ਨੂੰ ਜਿੱਤ ਕੇ ਇਕੱਠਾ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਮਹਾਨ ਇਥੋਪੀਅਨ ਸਾਮਰਾਜ ਦੀ ਨੀਂਹ ਰੱਖੀ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਹੀ ਇਸ ਨੇ ਉਥੋਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਸਰਕਾਰ ਪ੍ਰਤੀ ਵਫ਼ਾਦਾਰੀ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਪੈਦਾ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਉਥੋਂ ਦੇ ਚਰਚ ਨੂੰ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਅਧੀਨ ਲਿਆਂਦਾ। ਇਸ ਨੇ ਪੁਰਾਣੇ ਜਾਗੀਰਦਾਰੀ ਪ੍ਰਬੰਧ ਨੂੰ ਖ਼ਤਮ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਨਵੇਂ ਸਰਮਾਏਦਾਰ ਬਣਾਏ ਜਿਹੜੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਤੇ ਹੀ ਨਿਰਭਰ ਸਨ। ਆਪਣੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਭਾਵੇਂ ਇਹ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਫਲ ਨਾ ਹੋਇਆ ਪਰ ਇਸ ਦੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਨੇ ਇਸ ਦੇ ਵਾਰਸਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਉਦੇਸ਼ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਵਿਚ ਮੱਦਦ ਕੀਤੀ।

ਟੀਵੇਡ੍ਰਾਸ ਸ਼ਾਹੀ ਖ਼ਾਨਦਾਨ ਵਿਚੋਂ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਸ ਨੇ ਸ਼ਾਹੀ ਗੱਦੀ ਜਾਗੀਰਦਾਰਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਲੜਾਈ ਕਰਕੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਬਣਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਸਨੇ ਪ੍ਰਾਂਤਾਂ ਨੂੰ ਛੋਟੇ ਛੋਟੇ ਜ਼ਿਲ੍ਹਿਆਂ ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਦੇਖ ਭਾਲ ਲਈ ਗਵਰਨਰ ਨਿਯੁਕਤ ਕੀਤੇ। ਇਥੇ ਕਰਨ ਨਾਲ ਪੁਰਾਣੇ ਸਰਦਾਰ ਟੀਵੇਡ੍ਰਾਸ ਨਾਲ ਨਰਾਜ਼ ਹੋ ਗਏ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਰੁਤਬਾ ਘਟਿਆ ਲੱਗਾ। ਇਹ ਫ਼ੌਜ ਦਾ ਵੀ ਪੁਨਰ ਗਠਨ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਨੇ ਬਰਤਾਨੀਆ ਤੋਂ ਆਧੁਨਿਕ ਹਥਿਆਰ ਬਣਾਉਣ ਵਾਲੇ ਵੀ ਮੰਗਵਾਏ। ਯੂਰਪੀ (ਪੱਛਮੀ) ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਇਸਨੂੰ ਇਥੋਪੀਆ ਦਾ ਪੀਟਰ ਮਹਾਨ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਵਿਚ ਪੀਟਰ ਮਹਾਨ ਵਾਂਗ ਹੀ ਗੁੱਸਾ ਸੀ, ਅਤਿਆਚਾਰੀ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸੇ ਵਾਂਗ ਹੀ ਇਹ ਇਕ ਬਹਾਦਰ, ਸਾਹਸੀ ਅਤੇ ਤਕਨੀਕੀ ਕੰਮਾਂ ਵਿਚ ਦਿਲਚਸਪੀ ਰੱਖਣ ਵਾਲਾ ਸੀ ਪਰ ਇਸਦੀ ਹੰਗਾਮੀ ਆਧੁਨਿਕੀਕਰਨ ਯੋਜਨਾ ਨੂੰ ਅਸਫਲਤਾ ਮਿਲੀ। ਇਸਦੇ ਇਕ ਪੱਤਰ ਦਾ ਜਵਾਬ ਮਲਕਾ ਵਿਕਟੋਰੀਆ ਵਲੋਂ ਨਾ ਮਿਲਿਆ। ਇਹ ਗੱਲ ਇਸ ਨੂੰ ਬਰਤਾਨੀਆ ਵੱਲੋਂ ਅਪਮਾਨਜਨਕ ਲੱਗੀ। ਜਦੋਂ ਇਸ ਨੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਧਰਮ-ਪ੍ਰਚਾਰਕਾਂ ਅਤੇ ਰਾਜਦੂਤਾਂ ਨੂੰ ਇਥੋਪੀਆ ਵਿਰੁੱਧ ਸਾਜ਼ਸ਼ ਦੇ ਜ਼ਰਮ ਵਿਚ ਕੈਦ ਕਰ ਲਿਆ ਤਾਂ ਬਰਤਾਨੀਆ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਜ਼ਾਦ ਕਰਾਉਣ ਲਈ 1867-68 ਵਿਚ ਨੇਪੀਅਰ ਅਧੀਨ ਇਕ ਮੁਹਿੰਮ ਭੇਜੀ ਜਿਸ ਵਿਚ ਇਸਨੂੰ ਆਪਣੀ ਹਾਰ ਨਜ਼ਰ ਆ ਰਹੀ

ਸੀ ਅਤੇ ਫਲਸਰੂਪ ਇਸ ਨੇ 13 ਅਪ੍ਰੈਲ, 1868 ਨੂੰ ਆਤਮਘਾਤ ਕਰ ਲਿਆ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9 : 914

ਟੁਆਪਸੇ : ਰੂਸ ਵਿਚ ਕਾਲੇ ਸਾਗਰ ਦੇ ਤਟ ਉੱਤੇ ਕ੍ਰੈਸਨਾ ਡਾਰ ਸ਼ਹਿਰ ਤੋਂ 99 ਕਿ. ਮੀ. ਦੱਖਣ ਵਿਚ ਇਕ ਬੰਦਰਗਾਹ ਹੈ। ਇਥੇ ਤੇਲ ਸਾਫ਼ ਕਰਨ, ਸੀਮਿੰਟ ਬਣਾਉਣ ਅਤੇ ਸਮੁੰਦਰੀ ਜਹਾਜ਼ ਮੁਰੰਮਤ ਕਰਨ ਦੇ ਕਾਰਖਾਨੇ ਲੱਗੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਗ੍ਰਾਜ਼ਨੀ ਤੋਂ ਮਾਈਕਾਪ ਅਤੇ ਆਰਮਾਵਿਰ ਵੱਲ ਜਾਂਦੀ ਪਾਈਪ ਲਾਈਨ ਦਾ ਇਹ ਅਖੀਰਲਾ ਸਟੇਸ਼ਨ ਹੈ। ਇਹ ਸਿਹਤ-ਵਰਧਕ ਅਸਥਾਨ ਵੀ ਹੈ ਜਿਸ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ 1838 ਈ. ਵਿਚ ਇਥੋਂ ਦੇ ਇਕ ਕਿਲੇ ਦੇ ਆਸਪਾਸ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਪਿੱਛੋਂ 20ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਇਹ ਸਮੁੰਦਰੀ ਜਹਾਜ਼ਾਂ ਦੀ ਮੁਰੰਮਤ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਤੇਲ ਸਾਫ਼ ਕਰਨ ਦਾ ਉੱਘਾ ਕੇਂਦਰ ਬਣ ਗਿਆ। ਇਥੇ ਭੋਜਨ ਦੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਸੈਸਿੰਗ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਪੈਟਰੋਲੀਅਮ ਮਸ਼ੀਨਰੀ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਵੀ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਆਬਾਦੀ—63,000 (1983)

44° 07' ਉ. ਵਿਥ., 39° 05' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 10 : 165

ਟੁਐਲਾ : ਇਹ ਉੱਤਰੀ-ਕੇਂਦਰੀ ਊਟਾਹ (ਸੰ. ਰ. ਅ.) ਵਿਚ ਟੁਐਲਾ ਕਾਉਂਟੀ ਦੀ ਟੁਐਲਾ ਵਾਦੀ ਵਿਚਲੇ ਰੇਲ ਮਾਰਗ ਉੱਪਰ, ਸਾਲਟ ਲੇਕ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਦੱਖਣ-ਪੱਛਮ ਵਿਚ 40 ਕਿ. ਮੀ. ਦੀ ਦੂਰੀ ਅਤੇ ਸਮੁੰਦਰੀ ਤਲ ਤੋਂ 1490 ਮੀ. ਦੀ ਉਚਾਈ ਤੇ ਖਣਿਜਾਂ ਦੀ ਖਾਣ-ਖੁਦਾਈ ਵਾਲੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਵਾਕਿਆ ਇਕ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ 1849 ਈ. ਵਿਚ ਹੋਈ। ਇਹ 1860 ਦੇ ਦਹਾਕੇ ਵਿਚ ਖਣਿਜਾਂ ਦੀ ਖੁਦਾਈ ਲਈ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਪਿੱਛੋਂ 1870 ਦੇ ਦਹਾਕੇ ਵਿਚ ਇਥੋਂ ਦੇ ਓਕਰ ਪਰਬਤਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸੋਨੇ ਅਤੇ ਚਾਂਦੀ ਦੀ ਖੋਜ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਅੱਜਕੱਲ੍ਹ ਇਹ ਰੇਲਾਂ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਹੈ। ਇਥੇ ਚਾਂਦੀ, ਜਿਸਤ ਅਤੇ ਤਾਂਬੇ ਦੀ ਖੁਦਾਈ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਅਨਾਜਾਂ ਅਤੇ ਚੁਕੰਦਰ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਵੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਓਕਰ ਪਰਬਤਾਂ ਵਿਚੋਂ ਬਿੰਗਮ ਖੰਡ ਤੱਕ 6 ਕਿ. ਮੀ. ਲੰਬੀ ਸੁਰੰਗ ਬਣਾਈ ਗਈ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਬਿੰਗਮ ਖੰਡ ਵਾਲੇ ਪਾਸੇ ਦੀਆਂ ਖਾਣਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਨਾਲ ਮਿਲਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਧਾਤਾਂ ਨੂੰ ਗਲਣ ਲਈ ਪਲਾਂਟ ਲੱਗੇ ਹੋਏ ਹਨ।

ਆਬਾਦੀ—14,335 (1980)

40° 32' ਉ. ਵਿਥ., 112° 18' ਪੱ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 10 : 45; ਐਨ. ਅਸੇ. 20 : 692

ਟੁਇਰਾ ਦਰਿਆ : ਇਹ ਕੇਂਦਰੀ ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਪੈਨਾਮਾ ਗਣਰਾਜ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਲੰਬਾ ਦਰਿਆ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਡੇਰੀਅਨ ਉਚ ਭੂਮੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲ ਕੇ ਸੈਨ ਮੀਰੀਲ ਖਾੜੀ ਤੱਕ 200 ਕਿ. ਮੀ. ਦਾ ਪੰਧ ਤੈਅ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਆਰੰਭ ਵਿਚ ਟੁਇਰਾ ਦੱਖਣ-ਦੱਖਣ ਪੂਰਬੀ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿਚ ਵਗਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਐਲ ਰੀਅਲ ਪਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਪਿੱਛੋਂ ਅੰਤਮ ਪੜਾਅ ਤੋਂ 60 ਕਿ. ਮੀ. ਪਹਿਲਾਂ ਦਰਿਆ ਚੁਕੁਨੈਕ ਇਸ ਨਾਲ ਆ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਪਵੈਰਟੋ ਡੇਰੀਅਨ ਦੇ ਉੱਤਰ ਵਿਚ ਖਾੜੀ ਸੈਨ ਮੀਰੀਲ ਰਾਹੀਂ ਸ਼ਾਂਤ ਮਹਾਂਸਾਗਰ ਵਿਚ ਜਾ ਡਿਗਦਾ ਹੈ। ਟੁਇਰਾ ਦਾ ਬੇਸਿਨ ਤਪਤ-ਖੰਡੀ ਜੰਗਲਾਂ ਦਾ ਖੇਤਰ ਹੈ। ਇਥੇ ਔਸਤ ਸਾਲਾਨਾ ਵਰਖਾ 2000 ਮਿ.

ਮੀ. (80 ਫੁੱਟ) ਤੋਂ ਵੱਧ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਚੌਕੇ ਇੰਡੀਅਨ ਲੋਕ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਸੰਨ 1970 ਦੇ ਦਹਾਕੇ ਦੌਰਾਨ ਇਸ ਨੂੰ ਕੋਲੰਬੀਆ ਨਾਲ ਅੰਤਰ-ਸਾਗਰੀ ਨਹਿਰੀ ਜਲ-ਮਾਰਗ ਦੇ ਨਵੇਂ ਰੂਟ ਰੂਪ ਵਿਚ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

8° 21' ਉ. ਵਿਥ., 78° 03' ਪੱ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 10 : 172

ਟੁੰਗਰਾਵਾ : ਇਹ ਦੱਖਣੀ ਅਮਰੀਕਾ ਮਹਾਂਦੀਪ ਦੇ ਉੱਤਰ-ਪੱਛਮੀ ਦੇਸ਼ ਇਕਵੇਡਾਰ ਦੀ ਕੇਂਦਰੀ ਉੱਚ-ਭੂਮੀ ਵਿਚ ਇਕ ਪ੍ਰਾਂਤ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਰਕਬਾ 3,334.8 ਵ. ਕਿ. ਮੀ. ਹੈ ਅਤੇ ਆਬਾਦੀ 3,61,980 (1990) ਹੈ। ਇਸ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦੀ ਧਰਾਤਲ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਪਰਬਤੀ ਹੈ। ਟੁੰਗਰਾਵਾ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦੀ ਆਬਾਦੀ ਦਾ ਬਹੁਤ ਹਿੱਸਾ ਆਮਬਾਟੋ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਇਰਦ-ਗਿਰਦ ਅਤੇ ਇਸੇ ਬੇਸਿਨ ਵਿਚ ਹੀ ਆਬਾਦ ਹੈ। ਪੈਲੇਟ ਅਤੇ ਚੈਬੋ ਦਰਿਆ ਇਸ ਖੇਤਰ ਦੀ ਜਲ-ਨਿਕਾਸੀ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਆਮਬਾਟੋ ਬੇਸਿਨ ਫ਼ਲਾਂ ਦੇ ਬਾਗਾਂ ਲਈ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੈ। ਸੋਬ, ਆਡੂ, ਨਿੰਬੂ ਜਾਤੀ ਦੇ ਫਲ ਤੇ ਨਾਸ਼ਪਾਤੀ ਇਥੋਂ ਦੇ ਮੁੱਖ ਫਲ ਹਨ। ਬੇਸਿਨ ਦੀਆਂ ਨੀਵੀਆਂ ਢਲਾਣਾਂ ਉੱਪਰ ਮੱਕੀ ਦੀ ਖੇਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਲਵੇਰੇ ਪਸ਼ੂ ਪਾਲੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਜਿਸ ਦੇ ਫਲਸਰੂਪ ਡੇਅਰੀ ਦਾ ਧੰਦਾ ਵਿਕਸਿਤ ਹੈ। ਢਲਾਣਾਂ ਉੱਪਰ ਕਣਕ, ਜੌਂ, ਆਲੂ ਬੀਜੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਭੇਡਾਂ ਚਰਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਇਕਵੇਡਾਰ ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਐਂਡੀਅਨ ਮਿਸ਼ਨ ਟੁੰਗਰਾਵਾ ਦੇ ਇੰਡੀਅਨ ਵਾਸੀਆਂ ਦੇ ਰਹਿਣ-ਸਹਿਣ ਦਾ ਪੱਧਰ ਉੱਚਾ ਕਰਨ ਸਬੰਧੀ ਯਤਨਸ਼ੀਲ ਹੈ। ਢੋਅ-ਢੁਆਈ ਲਈ ਸੜਕਾਂ ਦਾ ਜਾਲ ਵਿਛਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਦਯੋਗਿਕ ਵਿਕਾਸ ਹੋਰ ਤੇਜ਼ ਹੋਵੇਗਾ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 12 : 41

ਟੁਗਾਲੋ ਦਰਿਆ : ਜਾਰਜੀਆ ਰਾਜ (ਸੰ. ਰ. ਅ.) ਦੇ ਟਾਲੂਲਾ ਝਰਨਿਆਂ ਦੇ ਦੱਖਣ-ਪੂਰਬ ਵਿਚ ਸ਼ਾਟੂਗਾ ਅਤੇ ਟਾਲੂਲਾ ਦਰਿਆਵਾਂ ਦੇ ਮੇਲ ਤੋਂ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆਇਆ ਦਰਿਆ ਹੈ। ਕੁਝ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ਇਹ ਜਾਰਜੀਆ ਅਤੇ ਦੱਖਣੀ ਕੋਰੇਲਾਈਨਾ ਵਿਚਲੀ ਹੋਂਦ ਵੀ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। 72 ਕਿ. ਮੀ. ਦਾ ਫਾਸਲਾ ਤੈਅ ਕਰਕੇ ਇਹ ਸੈਨਿਕਾ ਦਰਿਆ ਨਾਲ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਇਸ ਸਾਂਝੇ ਦਰਿਆ ਦਾ ਨਾਂ ਸਾਵੈਨਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

34° 25' ਉ. ਵਿਥ., 82° 51' ਪੱ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 10 : 171

ਟੁੰਗਸਕਾ ਦਰਿਆ : ਇਹ ਸਾਇਬੇਰੀਆ ਖੇਤਰ ਦੇ ਤਿੰਨ ਦਰਿਆਵਾਂ ਦਾ ਨਾਂ ਹੈ ਜਿਹੜੇ ਯੈਨਾਸੇ ਦਰਿਆ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਇਕੱਠੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਉਤਲਾ ਟੁੰਗਸਕਾ (ਵੈਰਕਨਾਯਾ ਟੁੰਗਸਕਾ), ਪਬਰੀਲਾ ਟੁੰਗਸਕਾ (ਪਟਕੈਮਾਨਾਯਾ ਟੁੰਗਸਕਾ) ਅਤੇ ਹੇਠਲਾ ਟੁੰਗਸਕਾ (ਨਿਸ਼ਨਾਯਾ) ਦੇ ਨਾਂ ਨਾਲ ਜਾਣੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਲਗਭਗ 10,24,000 ਵ. ਕਿ. ਮੀ. (8,00,000 ਵ. ਮੀਲ) ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਵਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਉਤਲਾ ਅਤੇ ਹੇਠਲਾ ਟੁੰਗਸਕਾ ਉੱਤਰੀ ਹਿਮ ਚੱਕਰ ਦੇ ਠੀਕ ਦੱਖਣ ਵੱਲ ਟੁਰਖਾਸ ਵਿਖੇ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਟੁੰਗਸਕਾ ਦਾ ਉਤਲਾ ਭਾਗ ਬਾਈਕਾਲ ਝੀਲ ਦੇ ਨਜ਼ਦੀਕੀ ਖੇਤਰ ਦੀ ਜਲ ਨਿਕਾਸੀ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਅਸੇ. 27 : 219

ਟ੍ਰੇਜ਼ਰ : ਇਹ ਪੂਰਬੀ ਸਾਇਬੇਰੀਆ ਦੀਆਂ ਅਨੇਕਾਂ ਛੋਟੀਆਂ ਛੋਟੀਆਂ ਕੌਮੀਅਤਾਂ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਵੱਸਣ ਵਾਲੇ ਲੋਕ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅੱਜਕੱਲ੍ਹ ਈਵੈਕ ਜਾਂ ਈਵੈਕੀ ਨਾਂ ਨਾਲ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸੰਨ 1979 ਦੀ ਮਰਦਮ-ਸ਼ੁਮਾਰੀ ਅਨੁਸਾਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ 28,000 ਸੀ।

ਇਹ ਲੋਕ ਖੇਤਰੀ ਵੰਡ ਅਤੇ ਕਿੱਤੇ ਦੇ ਪੱਖੋਂ ਦੋ ਮੁੱਖ ਭਾਗਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡੇ ਗਏ ਹਨ। ਰੇਂਡੀਅਰ ਪਾਲਣ ਵਾਲੇ ਸ਼ਿਕਾਰੀ ਈਵੈਕ ਉੱਤਰੀ ਟੈਗਾ ਦੇ ਵਿਸ਼ਾਲ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਵੱਸੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਘੋੜੇ ਅਤੇ ਡੰਗਰ ਪਸ਼ੂ ਚਾਰਨ ਵਾਲੇ ਈਵੈਕ ਟ੍ਰਾਂਸਬਾਈਕਾਲਿਆ ਉੱਤਰ-ਪੂਰਬੀ ਚੀਨ ਤੇ ਮੰਗੋਲੀਆ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿਚ ਵਸਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਲੋਕ ਭਾਵੇਂ ਗੁਜ਼ਾਰੇ ਲਈ ਖੇਤੀ ਵੀ ਕਰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਇਸ ਪੌਦੇ ਵਿਚ ਬਹੁਤੇ ਨਿਪੁੰਨ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਗੁੱਟਾਂ ਦੀ ਬੋਲੀ ਮਾਂਚੂ-ਟ੍ਰੇਜ਼ਰ ਭਾਸ਼ਾ-ਪਰਿਵਾਰ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਹੈ।

ਟ੍ਰੇਜ਼ਰ ਲੋਕ ਪਿਤਰ-ਪ੍ਰਧਾਨ ਕਬੀਲਿਆਂ ਵਿਚ ਸੰਗਠਿਤ ਹਨ। ਵਿਆਹ-ਸ਼ਾਦੀਆਂ ਇਕੋ ਕਬੀਲੇ ਦੇ ਮੁੰਡੇ ਕੁੜੀਆਂ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਟ੍ਰੇਜ਼ਰ ਲੋਕ ਧਾਰਮਿਕ ਰੂਪ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਕਬੀਲੇ ਦੇ ਸ਼ਾਮਨ (Shaman) ਵਿਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਰੱਖਦੇ ਹਨ। ਕੋਈ ਵੀ ਸ਼ਾਮਨ ਪੈਰੀਸ਼ਰ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਵੈਦ ਅਤੇ ਚੰਗਾ ਗਵੱਈਆ ਵੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਗੁਣ ਇਸ ਵਿਚ ਗੈਰੀ ਤੌਰ ਤੇ ਮੌਜੂਦ ਸਮਝੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਰੂਸ ਦੀ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਪਿੱਛੋਂ ਈਵੈਕ ਲੋਕ ਸਮੂਹਕ ਫਾਰਮਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸੰਗਠਿਤ ਕੀਤੇ ਗਏ ਅਤੇ 1930 ਈ. ਵਿਚ ਈਵੈਕੀ ਨੈਸ਼ਨਲ ਨਾਂ ਦਾ ਇਕ ਸਵੈ-ਸ਼ਾਸਤ ਖੇਤਰ ਕਾਇਮ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਖਾਨਾਬਦੋਸ਼ ਕਬੀਲੇ ਇਕ ਜਗ੍ਹਾ ਟਿਕ ਗਏ ਅਤੇ ਇਹ ਫ਼ਰ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਤੇ ਵਾਹੀ ਵਰਗੇ ਕਿੱਤਿਆਂ ਵਿਚ ਲਗ ਗਏ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕੁਝ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਉਦਯੋਗਿਕ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰੀ ਪੌਦਿਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਰੋਜ਼ੀ ਦਾ ਸਾਧਨ ਬਣਾ ਲਿਆ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਸ਼ਾ. 10 : 183

ਟ੍ਰੇਜ਼ਰਟ : ਇਹ ਉੱਤਰ-ਪੂਰਬੀ ਅਲਜੀਰੀਆ (ਅਫ਼ਰੀਕਾ) ਦੇ ਵਾਰਗਲਾ (Ouargla) ਡਿਪਾਰਟਮੈਂਟ ਦਾ ਵੈਂਡ ਇਘਰਘਰ ਵਾਦੀ ਵਿਚ ਵਸਿਆ ਇਕ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ। ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਸਹਿਰਾਈ (Saharan) ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਦਾ ਅਸਲੀ ਨਮੂਨਾ ਹੈ। ਇਥੋਂ ਦੇ ਮਕਾਨ ਰੋੜੀ ਆਦਿ ਦੇ ਬਣੇ ਹੋਏ ਅਤੇ ਗਾਰੋ ਨਾਲ ਲਿੱਪੇ ਹੋਏ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਗਲੀਆਂ ਵੱਲਵਲੇਵੇਂਦਾਰ ਹਨ। ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਚਿੱਟੇ ਡਾਟਦਾਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਥੇ ਮਿਨਾਰਦਾਰ ਗੜੀ ਅਤੇ ਕੈਂਸਬਾ ਦਾ ਘੰਟਾ-ਘਰ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਨੂੰ ਚਾਰ ਚੰਨ ਲਗਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਟ੍ਰੇਜ਼ਰਟ ਬਾਦਸ਼ਾਹਾਂ ਦੇ ਮਕਬਰੇ ਇਕ ਵੱਡੇ ਸਾਰੇ ਗੁੰਬਦ ਦੇ ਹੇਠ ਬਣਾਏ ਹੋਏ ਹਨ। ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਨਖਲਿਸਤਾਨੀ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਖਜੂਰਾਂ, ਦਾਲਾਂ ਤੇ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਦੀ ਖੇਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਿੰਜਾਈ ਬੁੱਧ ਖੂਹਾਂ ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਸਮੇਂ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਨੂੰ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਕਾਫ਼ਲਿਆਂ ਦੇ ਚੌਰਾਹੇ ਉੱਤੇ ਸਥਿਤ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਖਜੂਰਾਂ, ਪਸ਼ੂਆਂ, ਗਲੀਚਿਆਂ ਅਤੇ ਬੁਣੇ ਹੋਏ ਕੱਪੜਿਆਂ ਦੇ ਵਪਾਰ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਵੀ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਥੋਂ ਦੱਖਣੀ ਅਲਜੀਰੀਆ ਨੂੰ ਮੋਟਰ-ਗੱਡੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਸਕੀਕਡਾ ਤੋਂ ਚੱਲਣ ਵਾਲੀ ਰੇਲ ਦਾ ਇਹ ਆਖਰੀ ਸਟੇਸ਼ਨ ਹੈ।

ਟ੍ਰੇਜ਼ਰਟ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਯਹੂਦੀਆਂ ਤੋਂ ਬਣੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਅਤੇ ਹਬਸ਼ੀਆਂ ਨਾਲ ਕੇਵਾ ਅਫ਼ਰੀਕਨਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲਦੇ-ਜੁਲਦੇ ਬਾਰਬੇਰੀਆਈ ਲੋਕ ਵਸਦੇ ਹਨ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਸ਼ਾ. 11 : 867

ਟੁੰਡਰਾ : ਉੱਤਰੀ ਅਮਰੀਕਾ ਅਤੇ ਯੂਰੇਸ਼ੀਆ ਦੇ ਆਰਕਟਿਕ ਚੱਕਰ ਨਾਲ ਫੈਲੇ ਰੁੱਖਹੀਣ ਵਿਸ਼ਾਲ ਉੱਤਰੀ ਮੈਦਾਨ ਨੂੰ ਟੁੰਡਰਾ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਆਮ ਕਰਕੇ ਟੁੰਡਰਾ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਵਿਸ਼ਾਲ, ਪੱਧਰੀ, ਰੁੱਖਹੀਣ ਤੇ ਰੱਕੜ ਧਰਤੀ ਜਿਸ ਦੀ ਹੇਠਲੀ ਤਹਿ ਸਦਾ ਜੰਮੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ, ਲਈ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਫਿਨੀਆਂ ਨੇ ਬੰਜਰ ਧਰਤੀ ਲਈ ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਸੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਉੱਤਰੀ ਰੁੱਖਹੀਣ ਖੇਤਰ ਨੂੰ 'ਟੁੰਟਰੀ' ਦਾ ਨਾਂ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਪਰ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਅਜਿਹੇ ਖੇਤਰ ਦਾ ਪੂਰਾ ਸੰਕਲਪ ਰੂਸੀਆਂ ਨੇ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਇਸਨੂੰ ਟੁੰਡਰਾ ਦਾ ਨਾਂ ਦਿੱਤਾ। ਦੱਖਣੀ ਅਰਧ-ਗੋਲੇ ਵਿਚ ਭਾਵੇਂ ਬਿਲਕੁਲ ਇਸ ਮੈਦਾਨ ਵਰਗਾ ਖੇਤਰ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਹੈ ਪਰ ਰੂਸੀਆਂ ਦੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਕਈਆਂ ਨੇ ਐਂਟਾਰਕਟਿਕਾ ਦੇ ਦਲਦਲੀ ਜਿਹੇ ਖੇਤਰ ਨੂੰ ਵੀ ਟੁੰਡਰਾ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਐਲਪਾਈਨ ਵਾਤਾਵਰਣ ਵਿਚ ਪਰਬਤਾਂ ਦੇ ਟਿੱਬਰ ਲਾਈਨ ਤੋਂ ਉਪਰਲੇ ਹਿੱਸੇ ਨੂੰ ਵੀ ਟੁੰਡਰਾ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਹੀ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਟੁੰਡਰਾ ਖੰਡ ਉੱਚੇ ਵਿਥਕਾਰਾਂ ਤੇ ਹੀ ਫੈਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਇਕ ਮਹਾਂਦੀਪ ਤੋਂ ਦੂਜੇ ਮਹਾਂਦੀਪ ਤੱਕ ਕਾਫ਼ੀ ਹੱਦ ਤੱਕ ਬਦਲਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਬਨਸਪਤੀ ਅਤੇ ਜਲਵਾਯੂ ਉੱਤੇ ਆਧਾਰਤ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਟੁੰਡਰਾ ਦੇ ਨਕਸ਼ੇ ਵੀ ਬਹੁਤ ਹੱਦ ਤੱਕ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਟੁੰਡਰਾ ਦੇ ਖ਼ਾਸ ਲੱਛਣ-ਸ਼ਖ਼ਤ ਮਾਰੂ ਖੇਤਰ ਚਟਾਨੀ ਖੇਤਰ ਅਤੇ ਹਵਾ ਨਾਲ ਫੈਲੇ ਮਿੱਟੀ ਦੇ ਟਿੱਲੇ ਹਨ ਜੋ ਬੰਜਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਕੇਵਲ ਕਿਧਰੇ ਕਿਧਰੇ ਕਾਈ (ਲਿਚਨ) ਜਾਂ ਬਹੁਤ ਥੋੜ੍ਹੀ-ਥੋੜ੍ਹੀ ਕਾਈ ਵਾਲੀਆਂ/ਕਾਈਦਾਰ ਦਰਾੜਾਂ, ਬਰਫ਼ ਦੇ ਜੰਮਣ ਅਤੇ ਪਿਘਲਣ ਦੀ ਬਦਲਦੀ ਹੋਈ ਕਿਰਿਆ ਜੋ ਕਿ ਟੁੰਡਰਾ ਨੂੰ ਹੱਦ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਇਕ ਲਗਾਤਾਰ ਕਾਰਨ ਹੈ, ਪੱਕੇ ਤੌਰ ਤੇ ਜੰਮੀ ਹੇਠਲੀ ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਪਰਤ, ਪਰਮਾ ਫ਼ਰਾਸਟ (Permafrost) ਆਦਿ ਟੁੰਡਰਾ ਦੇ ਖ਼ਾਸ ਲੱਛਣ ਹਨ ਜੋ ਟੁੰਡਰਾ ਨੂੰ ਇਕ ਪਾਸੇ ਤਾਂ ਧਰੁਵ ਦੀ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਬਰਫ਼ ਤੋਂ ਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਸਦਾ ਬਹਾਰ ਜੰਗਲਾਂ ਦੀ ਪੱਟੀ ਨਾਲੋਂ ਵੱਖ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਟੁੰਡਰਾ ਮੁੱਖ ਤੌਰ ਤੇ ਦੋ ਕਿਸਮ ਦੇ ਹਨ—(1) ਆਰਕਟਿਕ ਟੁੰਡਰਾ—ਇਹ ਕੋਣਧਾਰੀ ਜੰਗਲਾਂ ਟੈਗਾ (Taiga) ਦੇ ਉੱਤਰ ਵੱਲ ਅਤੇ ਉੱਤਰੀ ਧਰੁਵ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਦਾ ਖੇਤਰ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਧਰਾਤਲੀ ਖੇਤਰ ਦਾ ਲਗਭਗ 1/10 ਹਿੱਸਾ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ। (2) ਐਲਪਾਈਨ ਟੁੰਡਰਾ—ਇਹ ਸੀਤੋਸ਼ਣੀ ਖੇਤਰ ਦੀ ਪਹਾੜੀ ਢਲਾਣਾਂ ਦਾ ਜੰਗਲਾਤੀ ਪੱਟੀ ਤੋਂ ਉਪਰ ਦਾ ਖੇਤਰ ਹੈ।

ਧਰਾਤਲੀ ਨੁਹਾਰ—ਉੱਤਰੀ ਅਮਰੀਕਾ ਵਿਚ ਟੁੰਡਰਾ ਦਾ ਬਹੁਤਾ ਖੇਤਰ 60° ਉ. ਵਿਥ. ਤੋਂ ਉਪਰ ਹੈ ਅਤੇ ਯੂਰੇਸ਼ੀਆ ਵਿਚ ਕੇਵਲ ਪੂਰਬੀ ਸਾਇਬੇਰੀਆ ਵਿਚ 60° ਉ. ਵਿਥ. ਤੇ ਹੈ। ਬਾਕੀ ਦਾ ਬਹੁਤਾ ਖੇਤਰ 70° ਉ. ਵਿਥ. ਦੇ ਉੱਤਰ ਵੱਲ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਵੱਖਰਾ-ਵੱਖਰਾ ਧਰਾਤਲ ਹੈ ਜੋ ਪਹਾੜੀ ਢਲਾਣਾਂ ਅਤੇ ਪੱਧਰੇ ਮੈਦਾਨਾਂ ਉੱਤੇ ਮਿੱਟੀ, ਪੱਥਰਾਂ ਅਤੇ ਚਟਾਨਾਂ ਦੀ ਭਿੰਨਤਾਸੂਚਕ ਗਤੀ ਕਾਰਨ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ।

ਪਰਮਾ ਫ਼ਰਾਸਟ ਆਰਕਟਿਕ ਅਤੇ ਐਂਟਾਰਕਟਿਕ ਦਾ ਇਕ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਲੱਛਣ ਹੈ ਪਰ ਐਲਪਾਈਨ ਟੁੰਡਰਾ ਵਿਚ ਇਹ ਘੱਟ ਹੀ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਗਾਤਾਰ ਪਰਮਾ ਫ਼ਰਾਸਟ ਦੀ ਦੱਖਣੀ ਹੱਦ, ਉੱਤਰੀ ਅਮਰੀਕਾ ਦੀ ਉੱਤਰੀ ਜੰਗਲਾਤੀ ਪੱਟੀ ਅਤੇ

ਯੂਰੇਸ਼ੀਆ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਦੱਖਣੀ ਹੱਦ ਨੂੰ ਇਥੋਂ ਦੀ ਹਵਾ ਦੇ ਸਾਲਾਨਾ ਔਸਤ ਤਾਪਮਾਨ (-7° ਸੈਂ.) ਨਾਲ ਸਹਿ-ਸਬੰਧਤ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਦੱਖਣ ਵਿਚ ਪਰਮਾ ਫਰਾਟ ਕੇਵਲ ਟੁਕੜਿਆਂ ਵਿਚ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਆਰਕਟਿਕ ਟੰਡਰਾ ਦੇ ਬਹੁਤੇ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ਪਰਮਾ ਫਰਾਟ 90 ਤੋਂ 456 ਮੀ. ਦੀ ਡੂੰਘਾਈ ਤੋਂ ਸਾਇਬੇਰੀਆ ਦੇ ਕੁਝ ਖੇਤਰ ਵਿਚ 610 ਮੀ. ਦੀ ਡੂੰਘਾਈ ਤੱਕ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਮਿੱਟੀ—ਟੰਡਰਾ ਵਿਚ ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਪਰਤ ਘੱਟ ਡੂੰਘੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਪੱਕੇ ਤੌਰ ਤੇ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਲਈ ਜੰਮੇ ਹੋਏ ਪਰਮਾ ਫਰਾਟ ਦੀ ਹੇਠਲੀ ਤਹਿ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਦਬੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਗਰਮੀਆਂ ਦੇ ਮਹੀਨਿਆਂ ਵਿਚ ਕੁਝ ਪਰਤ ਪਿਘਲਦੀ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਵਿਚ ਹੀ ਪੌਦਿਆਂ ਦੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਅਤੇ ਬੈਕਟੀਰੀਆਂ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਇਸ ਪਰਤ ਦੀ ਮੋਟਾਈ ਵੀ ਬਣਤਰ ਦੇ ਹਿਸਾਬ ਨਾਲ ਵੱਖ ਵੱਖ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਖੁਰਦਰੀ ਕੰਕਰੀਲੀ ਤੇ ਡੂੰਘੀ ਬਣਤਰ ਮੋਟੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਪਾਛੂ ਜਾਂ ਚੀਕਣੀ ਬਣਤਰ ਪਤਲੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਐਲਪਾਈਨ ਟੰਡਰਾ ਦੇ ਬਾਕੀ ਸਾਰੇ ਲੱਛਣ ਆਰਕਟਿਕ ਟੰਡਰਾ ਵਾਲੇ ਹੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇਕੋ ਇਕ ਵੱਡਾ ਫਰਕ ਕੇਵਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਐਲਪਾਈਨ ਟੰਡਰਾ ਵਿਚ ਪਰਮਾ ਫਰਾਟ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਸਗੋਂ ਗਰਮੀਆਂ ਵਿਚ ਭਾਰੀ ਵਰਖਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਇਥੇ ਕਈ ਕਿਸਮ ਦੇ ਸਥਾਨਕ ਪੌਦੇ ਅਤੇ ਜਾਨਵਰ ਮਿਲਦੇ ਹਨ।

ਜਲਵਾਯੂ—ਟੰਡਰਾ ਵਿਚ ਵੱਖ ਵੱਖ ਕਿਸਮ ਦਾ ਜਲਵਾਯੂ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਇਥੇ ਸਰਦੀ ਦਾ ਮੌਸਮ ਬਹੁਤ ਲੰਬਾ ਅਤੇ ਸਖ਼ਤ ਸਰਦ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਮੌਸਮ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰਲਿਆਂ ਮਹੀਨਿਆਂ ਵਿਚ ਦਿਨ ਵਿਚ ਵੀ ਲਗਭਗ ਸਾਰਾ ਸਮਾਂ ਹਨੇਰਾ ਹੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਬਰਫ਼ ਬਹੁਤੀਆਂ ਮੋਟੀਆਂ ਪਰਤਾਂ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦੀ ਸਗੋਂ ਕਈ ਥਾਵਾਂ ਤੋਂ ਤਾਂ ਇਸ ਨੂੰ ਤੇਜ਼ ਹਵਾਵਾਂ ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ ਉਡਾ ਕੇ ਲੈ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਗਰਮੀਆਂ ਕੇਵਲ ਤਿੰਨ ਮਹੀਨੇ ਲਈ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ ਤੇ ਇਸ ਸਮੇਂ ਵੀ ਗਰਮੀਆਂ ਦੇ ਕਿਸੇ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਗਰਮ ਮਹੀਨੇ ਦਾ ਔਸਤ ਤਾਪਮਾਨ ਵੀ 10° ਸੈਂ. (50° ਫਾ.) ਤੋਂ ਵੱਧ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਸਾਰਾ ਸਾਲ ਬਹੁਤ ਜ਼ੋਰਦਾਰ ਹਵਾਵਾਂ ਚਲਦੀਆਂ ਹਨ। ਧਰੁਵੀ ਬੰਜਰ ਰੇਗਿ-ਸਤਾਨੀ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਗਰਮੀਆਂ ਦੇ ਮੱਧ ਵਿਚ ਔਸਤ ਤਾਪਮਾਨ 5° ਸੈਂ. ਅਤੇ ਸਰਦੀਆਂ ਦੇ ਮੱਧ ਵਿਚ 32° ਸੈਂ. ਤੱਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਕਿ ਐਲਪਾਈਨ ਟੰਡਰਾ ਵਿਚ ਠੰਢੀਆਂ ਗਰਮੀਆਂ ਅਤੇ ਮੁਕਾਬਲ-ਤਨ ਘੱਟ ਠੰਢੀਆਂ ਸਰਦੀਆਂ ਕਰਕੇ ਤਾਪਮਾਨ -18° ਸੈਂ. ਤੋਂ ਹੇਠਾਂ ਕਦੇ ਹੀ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਆਰਕਟਿਕ ਟੰਡਰਾ ਵਿਚ ਗਰਮੀਆਂ ਦਾ ਤਾਪਮਾਨ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਸਰਦੀਆਂ ਦਾ ਤਾਪਮਾਨ ਇਸ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਤੇ ਉੱਨਾ ਘੱਟ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।

ਤੱਟਵਰਤੀ ਟੰਡਰਾ ਅੰਦਰਵਰਤੀ ਟੰਡਰਾ ਨਾਲੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਠੰਢਾ, ਉਂਦਲਾ ਅਤੇ ਕੋਹਰੇਦਾਰ ਪਰ ਸਰਦੀਆਂ ਦਾ ਤਾਪਮਾਨ ਇਸ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਤੇ ਉੱਨਾ ਘੱਟ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਐਲਪਾਈਨ ਟੰਡਰਾ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਤੇ ਆਰਕਟਿਕ ਟੰਡਰਾ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਤੇਜ਼ ਹਵਾਵਾਂ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਚਲਦੀਆਂ ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਹਵਾਵਾਂ ਨਾਲ ਬਰਫ਼ ਦਾ ਉਡਣਾ ਇਥੋਂ ਦੇ ਜਲਵਾਯੂ ਦਾ ਇਕ ਨਵੇਕਲਾ ਅਤੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਲੱਛਣ ਹੈ। ਇਥੋਂ ਦੇ ਬਰਫ਼ਾਨੀ ਝਖੜਾਂ ਕਰਕੇ 9 ਮੀ. ਦੇ ਫ਼ਾਸਲੇ ਤੇ ਵੀ ਵੇਖ ਸਕਣਾ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਬਰਫ਼ ਦੇ ਬਲੌਰੀ ਟੁਕੜੇ ਸਰੀਰ ਦੇ ਕੱਪੜਿਆਂ ਤੇ ਮਕਾਨਾਂ ਦੇ ਛੋਟੇ ਤੋਂ ਛੋਟੇ ਝਰੋਖਿਆਂ ਤੇ ਝੀਬਾਂ ਵਿਚੋਂ ਅੰਦਰ ਚਲੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਐਲਪਾਈਨ ਟੰਡਰਾ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਤੇਜ਼ ਹਵਾਵਾਂ ਚਲਦੀਆਂ ਹਨ। ਧਰਤੀ ਤੋਂ ਕੇਵਲ 60 ਸੈਂ. ਮੀ. ਦੀ ਉਚਾਈ ਤੇ ਹੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਹਵਾਵਾਂ ਦੀ ਔਸਤ ਰਫ਼ਤਾਰ 15 ਤੋਂ 20 ਕਿ.

ਮੀ. ਪ੍ਰਤੀ ਘੰਟਾ ਸੰਭਵ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉੱਚੀਆਂ ਚੋਟੀਆਂ ਤੇ ਇਹ ਰਫ਼ਤਾਰ ਬਹੁਤੀ ਵਾਰ 105-200 ਕਿ. ਮੀ. ਪ੍ਰਤੀ ਘੰਟਾ ਤੱਕ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਅਵਖੇਪਣ ਜਿਸ ਨੂੰ ਪਾਣੀ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਨਾਪਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਆਰਕਟਿਕ ਟੰਡਰਾ ਤੇ ਬਹੁਤੇ ਖੇਤਰ ਤੇ ਸਾਲਾਨਾ ਔਸਤ 38 ਸੈਂ. ਮੀ. ਤੱਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਥੋਂ ਦੀਆਂ ਗਰਮੀਆਂ ਦੀ ਵਰਖਾ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਇਸ ਦਾ 2/3 ਹਿੱਸਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਬਾਕੀ ਦਾ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਰੂਪ ਵਿਚ ਡਿਗੀ ਪਈ ਬਰਫ਼ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜੋ 64 ਸੈਂ. ਮੀ. ਤੋਂ 191 ਸੈਂ. ਮੀ. ਤੱਕ ਅਤੇ ਕਦੇ ਕਦਾਈਂ ਇਸ ਤੋਂ ਵੀ ਉੱਪਰ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਆਰਕਟਿਕ ਅਤੇ ਐਲਪਾਈਨ ਟੰਡਰਾ ਵਿਚ ਮਿਲਣ ਵਾਲੇ ਮੁੱਖ ਵਖਰੇਵਿਆਂ ਵਿਚ ਦਿਨ ਦੀ ਲੰਬਾਈ ਅਤੇ ਕਾਰਬਨਡਾਇ-ਆਕਸਾਈਡ ਦੀ ਮਿਕਦਾਰ ਆਦਿ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ।

ਬਨਸਪਤੀ—ਆਰਕਟਿਕ ਅਤੇ ਐਲਪਾਈਨ ਟੰਡਰਾ ਵਿਚ ਬਨਸਪਤੀ ਦੀ ਆਮ ਦਿੱਖ ਹਰੇ ਭੂਰੇ ਰੰਗ ਦੀ ਬਹੁਤਾ ਕਰਕੇ ਨੀਵੇਂ ਘਾਹ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਥੋਂ ਦੀ ਬਨਸਪਤੀ ਤੇ ਫੁੱਲ ਵੀ ਬਹੁਤ ਹੀ ਥੋੜ੍ਹੇ ਅਰਸੇ ਲਈ ਕੁਝ ਦਿਨਾਂ ਜਾਂ ਕੁਝ ਹਫ਼ਤਿਆਂ ਲਈ ਹੀ ਖਿੜਦੇ ਹਨ। ਬੂਟੇ ਦੇ ਹਿਸਾਬ ਨਾਲ ਇਨ੍ਹਾਂ ਫੁੱਲਾਂ ਦਾ ਆਕਾਰ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਅਤੇ ਰੰਗ ਬਹੁਤ ਗੂੜ੍ਹੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਟੰਡਰਾ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਇਥੋਂ ਦੀ ਰੂ-ਆਕ੍ਰਿਤੀ ਦੇ ਹਿਸਾਬ ਨਾਲ ਵੱਖ ਵੱਖ ਕਿਸਮ ਦੀ ਬਨਸਪਤੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਲਿਚਨ, ਵੱਖ ਵੱਖ ਕਿਸਮ ਦੀਆਂ ਕਾਈਆਂ, ਘਾਹ ਦੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ, ਕੁਸ਼ਨ ਪਲਾਂਟਸ (Cushion Plants) ਅਤੇ ਨੀਵੀਆਂ ਝਾੜੀਆਂ ਆਦਿ ਇਸ ਖੇਤਰ ਦੀ ਬਨਸਪਤੀ ਦੀਆਂ ਮੁੱਖ ਕਿਸਮਾਂ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਲਿਚਨ ਦੇ ਪੌਦੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਕਰਕੇ ਚਟਾਨਾਂ ਦੀ ਸਤ੍ਹਾ ਉੱਤੇ ਪੇਪੜੀ ਵਾਂਗ ਜੰਮੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਜਾਂ ਫਿਰ ਜ਼ਮੀਨ ਦੇ ਉੱਤੇ ਨਰਮ ਸਿੱਲ੍ਹਾਹੀ ਸਫਾਂ ਨੁਮਾ (ਹਾਈਗਰੋਸਕੋਪਿਕ ਮੈਟਸ) ਫੈਲੇ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਕਾਈਆਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਕਰਕੇ ਚਟਾਨਾਂ ਦੀਆਂ ਦਰਾੜਾਂ ਵਿਚ ਜਾਂ ਫਿਰ ਖਰਵੀ ਤੇ ਕੰਕਰੀਲੀਆਂ ਥਾਵਾਂ ਵਿਚ ਖੁਭੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਘਾਹ ਅਤੇ ਗਾਹਨੁਮਾ ਝਾੜੀਆਂ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਗੁੱਛਿਆਂ ਵਿਚ ਲੰਬੀਆਂ ਪਤਲੀਆਂ ਕਾਤਰਾਂ ਜਹੀਆਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਉੱਗੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਗੁੱਦੇਦਾਰ ਪੌਦਿਆਂ ਦੇ (ਕੁਸ਼ਨ ਪਲਾਂਟਸ) ਪੱਤੇ ਛੋਟੇ ਛੋਟੇ ਤੇ ਗੁੰਦਵੇਂ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਹੇਠਲੇ ਪਾਸੇ ਤੋਂ ਸਖ਼ਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਮਜ਼ਬੂਤ ਮੂਲ ਜੜ੍ਹਾਂ (Robust caproots) ਕੰਕਰਾਂ ਵਿਚ ਧਸੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਨੀਵੀਆਂ ਝਾੜੀਆਂ ਜਾਂ ਤਾਂ ਲਮਕਦੀਆਂ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ ਤੇ ਜਾਂ ਫਿਰ ਆਪੇ ਵਿਚ ਗੁੰਦਵੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਟੰਡਰਾ ਦੇ ਪੌਦਿਆਂ ਦੇ ਕੁਝ ਖਾਸ ਲਛਣ ਹਨ ਕਿ ਇਥੇ ਪੌਦਿਆਂ ਦੀਆਂ ਸਾਲਾਨਾ ਕਿਸਮਾਂ ਬਿਲਕੁਲ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਤੇ ਪੌਦਿਆਂ ਦੀ ਉਪਜ ਬਹੁਤ ਕਰਕੇ ਅਲਿੰਗੀ ਪ੍ਰਜਣਨ ਦੀ ਕਿਸਮ ਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਪੌਦਿਆਂ ਦੀਆਂ ਵੰਨਗੀਆਂ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਰਖਤ ਦਿਖਾਈ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੇ, ਹਾਂ ਕਿਧਰੇ ਕਿਧਰੇ ਕਾਲੇ ਸਪਰੂਸ ਵਰਗੇ ਦਰਖਤਾਂ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਬੋਣੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਕੋਈ ਦਰਖਤ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ।

ਜੀਵ-ਜੰਤੂ—ਇਥੇ ਜੀਵ-ਜੰਤੂਆਂ ਦੀਆਂ ਵੀ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਕਿਸਮਾਂ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਵੀ ਕਈ ਬਹੁ-ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਪਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਲੈਮਿੰਸ (ਉੱਤਰੀ ਧਰੁਵ ਦੇ ਚੂਹੇ ਵਰਗਾ ਇਕ ਜਾਨਵਰ)। ਇਨ੍ਹਾਂ ਜਾਨਵਰਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਦੇ ਵਧਣ ਅਤੇ ਘੱਟਣ ਦਾ ਇਕ ਚੱਕਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਟੰਡਰਾ ਦੇ ਬਹੁਤੇ ਪਸ਼ੂ ਪੰਛੀ

ਪਰਵਾਸੀ ਹਨ। ਮਸਕ ਆਕਸ (ਉੱਤਰੀ ਅਮਰੀਕਾ ਦਾ ਇਕ ਜੱਤਲ ਪਸ਼ੂ), ਖਰਗੋਸ਼, ਰੋਡੀਅਰ ਬਰਫ਼ਾਨੀ-ਉੱਲੂ ਅਤੇ ਪਲਾਰਮਿਗਨ ਇਥੋਂ ਦੇ ਮੂਲ ਜਾਨਵਰ ਹਨ ਜੋ ਇਥੋਂ ਦੇ ਟੱਪਰੀਵਾਸੀ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਸਹਾਰਾ ਹਨ। ਇਥੋਂ ਦੇ ਸਮੁੰਦਰਾਂ ਵਿਚ ਬਣਧਾਰੀ ਦਰਿਆਈ ਜਾਨਵਰ ਭਾਰੀ ਮਾਤਰਾ ਵਿਚ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਪੰਛੀਆਂ ਦੀਆਂ ਵੀ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ ਅਜਿਹੀਆਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਜਣਨ ਖੇਤਰ ਟੁੰਡਰਾ ਵਿਚ ਵੀ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਇਥੇ ਗਰਮੀਆਂ ਵਿਚ ਦਿਨ ਬਹੁਤ ਵੱਡੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਪੰਛੀਆਂ ਨੂੰ ਵੱਡੀ ਮਾਤਰਾ ਵਿਚ ਚੋਗਾ ਇਕੱਠਾ ਕਰਨ ਅਤੇ ਬੱਚਿਆਂ/ਬੇਟਾਂ ਦੇ ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਝੁੰਡਾਂ ਨੂੰ ਚੋਗਾ ਦੇਣ ਵਿਚ ਸੌਖ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਬਤਖ਼, ਹੰਸ ਅਤੇ ਟਟੀਹਰੀ ਇਥੋਂ ਦੇ ਪੰਛੀਆਂ ਦੇ ਖਾਸ ਨਮੂਨੇ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਬੰਟਿਗਜ਼ ਲਾਂਗਸਪਰ ਅਤੇ ਚੰਡੋਲ ਆਦਿ ਪੰਛੀ ਵੀ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਪਲਾਰਮਿਗਨ ਇਥੋਂ ਦੇ ਸਥਾਈ ਬਾਸ਼ਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਗਰਮੀਆਂ ਵਿਚ ਇਥੋਂ ਦੀ ਮਿੱਟੀ ਜਿਹੇ ਭੂਰੇ ਰੰਗ ਦੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਪਰ ਸਰਦੀਆਂ ਵਿਚ ਇਹ ਸਫ਼ੈਦ ਜਿਹੇ ਲਗਦੇ ਹਨ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਟੁੰਡਰਾ ਦੇ ਬਹੁਤੇ ਜੀਵ-ਜੰਤੂ ਸਰਦੀਆਂ ਵਿਚ ਸਫ਼ੈਦ ਕੋਟ ਵਾਲੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਲੋਕ—ਇਥੇ ਲੈਪ (Lapps), ਸਾਮਈਅਤ (Samoyeds) ਅਤੇ ਐਸਕੀਮੋ ਜਾਤੀਆਂ ਦੇ ਲੋਕ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਟੱਪਰੀ ਵਾਸੀ ਜੀਵਨ ਬਿਤਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਸ਼ਿਕਾਰ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਮੱਛੀ ਫੜਨਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮੁੱਖ ਕਿੱਤਾ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਅਮੇ. 27 : 218; ਚੈਬ. ਐਨ. 13 : 819; ਐਨ. ਥਿ. ਮੈ. 18 : 733

ਟੁੰਡੀਲਾਟ, ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ : ਇਹ ਭਾਰਤ ਦਾ ਇਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਸੰਗਰਾਮੀ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਜਨਮ 1884 ਵਿਚ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ (ਪੰਜਾਬ) ਦੇ ਪਿੰਡ ਕੋਟਲਾ ਨੌਧ ਸਿੰਘ ਵਿਖੇ ਇਕ ਸਾਧਾਰਣ ਜੱਟ ਘਰਾਣੇ ਵਿਚ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਦੇ ਪਿਤਾ ਦਾ ਨਾਂ ਸ੍ਰ. ਗੁਰਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਸੀ। ਇਹ ਗਰੀਬੀ ਕਾਰਨ ਸਿਰਫ ਪੰਜਵੀਂ ਜਮਾਤ ਤੱਕ ਹੀ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਸਕਿਆ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਥੋੜ੍ਹਾ ਬਹੁਤ ਉਰਦੂ ਤੇ ਫ਼ਾਰਸੀ ਪੜ੍ਹ ਲਿਖ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਬਚਪਨ ਵਿਚ ਹੀ ਇਸ ਉਪਰ ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਲਹਿਰ ਦਾ ਬਹੁਤ ਗਹਿਰਾ ਅਸਰ ਪਿਆ ਜਿਸ ਦੇ ਫਲਸਰੂਪ ਇਹ ਕਾਫ਼ੀ ਉਦਾਰਚਿੱਤ ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਮਸਲਿਆਂ ਵਿਚ ਚੰਗਾ ਗਿਆਨਵਾਨ ਸਾਬਤ ਹੋਇਆ। ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਟੁੰਡੀਲਾਟ ਕਰਕੇ ਹੀ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸਦੀ ਇਹ ਔਲ ਇਸ ਦੀ ਟੁੰਡੀ ਬਾਂਹ ਕਾਰਨ ਪਈ ਜਿਹੜੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀਆਂ ਸਰਗਰਮੀਆਂ ਦੌਰਾਨ ਬੰਬ ਬਣਾਉਂਦਿਆਂ ਉੱਡ ਗਈ ਸੀ।

ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਕੁਝ ਮੁਢਲੇ ਵਰ੍ਹੇ ਇਸਨੇ ਇੰਡੀਅਨ ਆਰਮੀ ਦੀ ਨੌਕਰੀ ਵਿਚ ਲਗਾਏ। 22 ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਅਮਰੀਕਾ ਰਵਾਨਾ ਹੋਇਆ। ਉਥੋਂ ਇਹ ਇਕ ਸਾਲ ਵਾਸਤੇ (1909 ਤੋਂ 1910) ਕੈਨੇਡਾ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਅਮਰੀਕਾ ਰਹਿੰਦਿਆਂ ਇਸ ਦਾ ਮੇਲ ਲਾਲਾ ਹਰਦਿਆਲ ਨਾਲ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਲਾਲਾ ਹਰਦਿਆਲ ਕੋਲੋਂ ਇਸ ਨੇ ਰਾਜਨੀਤੀ ਬਾਰੇ ਕਾਫ਼ੀ ਵਾਕਫ਼ੀ ਹਾਸਲ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਅਰਸੇ ਦੌਰਾਨ ਇਹ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਹੋਰਨਾਂ ਭਾਰਤੀ ਬਗ਼ਾਵਤੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਮਿਲਦਾ-ਜੁਲਦਾ ਰਿਹਾ। ਅਜਿਹੀ ਸੰਗਤ ਦੇ ਫਲਸਰੂਪ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਇਹ ਗੱਲ ਪੱਕੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬੈਠ ਗਈ ਕਿ 'ਬਦੇਸ਼ੀ ਹਕੂਮਤ ਭਾਰਤੀਆਂ ਲਈ ਇਕ ਵੱਡੀ ਲਾਅਨਤ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹੋ ਹਕੂਮਤ ਭਾਰਤੀ ਜਨਤਾ ਦੀਆਂ ਬਹੁਤੀਆਂ ਐਕੜਾਂ ਤੇ

ਮੁਸੀਬਤਾਂ ਦੀ ਜੜ੍ਹ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਹਥਿਆਰਬੰਦ ਬਗ਼ਾਵਤ ਨਾਲ ਹੀ ਹੱਲ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਇਹ ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਰਸਾਲੇ ਲਈ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਵੀ ਲਿਖਣ ਲਗਾ ਅਤੇ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਇਹ ਇਸ ਅਖਬਾਰ ਦੇ ਸੰਪਾਦਕੀ ਮੰਡਲ ਦਾ ਮੈਂਬਰ ਵੀ ਬਣਾ ਲਿਆ ਗਿਆ। ਸਾਨਫ਼ਰਾਂਸਿਸਕੋ ਰਹਿੰਦਿਆਂ ਇਸ ਨੇ ਮਿਸਟਰ ਜੈਕ ਤੋਂ ਬੰਬ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਤਕਨੀਕ ਸਿੱਖੀ। ਇਥੇ ਹੀ ਇਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਸੱਜੀ ਬਾਂਹ ਗਵਾਈ। ਪਹਿਲੀ ਵੱਡੀ ਜੰਗ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦਿਆਂ ਹੀ ਇਹ ਭਾਰਤ ਪਰਤਿਆ ਤੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਦੇਸ਼ੀ ਹਕੂਮਤ ਵਿਰੁੱਧ ਬਗ਼ਾਵਤ ਕਰਨ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਆ। ਇਸੇ ਦੌਰਾਨ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਦੀ ਮੁਲਾਕਾਤ ਲਾਹੌਰ ਵਿਖੇ ਰਾਸ ਬਿਹਾਰੀ ਬੋਸ ਨਾਲ ਹੋਈ। ਇਸ ਦੀਆਂ ਸ਼ੱਕੀ ਸਰਗਰਮੀਆਂ ਉਪਰ ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਨਿਗਾਹ ਰੱਖਣ ਲੱਗੀ। ਇਸ ਨੇ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਸਰਾਭਾ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਭਾਰਤ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲ ਜਾਣ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਕੀਤੀ ਪਰ ਪੇਸ਼ਾਵਰ ਪਹੁੰਚ ਕੇ 'ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਲਾਹ ਬਦਲ ਗਈ ਅਤੇ ਦਲੇਰੀ ਨਾਲ ਆਪਣੀਆਂ ਬਾਗ਼ੀ ਸਰਗਰਮੀਆਂ ਵਿਚ ਫਿਰ ਜੁਟ ਗਏ। ਛੇਤੀ ਹੀ ਇਸ ਨੂੰ ਲਾਹੌਰ ਸਾਜ਼ਿਸ਼ ਕੇਸ ਵਿਚ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰ ਕਰਕੇ ਕਾਲੇ ਪਾਣੀ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਜੇਲ੍ਹ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਿਆਂ ਇਸ ਨੇ ਦਲੇਰੀ ਤੇ ਹੌਂਸਲਾ ਕਾਇਮ ਰੱਖਿਆ। ਉਥੇ ਇਸ ਨੇ ਹੋਰਾਂ ਕੈਦੀਆਂ ਦੀਆਂ ਮੰਗਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਕਰਵਾਉਣ ਲਈ ਭੁੱਖ-ਹੜਤਾਲ ਵੀ ਕੀਤੀ। ਫਿਰ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਮਦਰਾਸ, ਪੂਨਾ, ਬੰਬਈ, ਮੀਆਂਵਾਲੀ ਅਤੇ ਅੰਬਾਲੇ ਦੀਆਂ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਵਾਰੀ ਵਾਰੀ ਰੱਖਿਆ ਅਤੇ 1930 ਵਿਚ ਸਿਹਤ ਦੀ ਖਰਾਬੀ ਕਾਰਨ ਇਸ ਨੂੰ ਰਿਹਾਈ ਦੇ ਦਿੱਤੀ ਗਈ।

ਜੇਲ੍ਹ ਵਿਚੋਂ ਆ ਕੇ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਆਰਾਮ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਬੈਠ ਸਕਿਆ। ਆਪਣੀ ਸਿਹਤ ਅਤੇ ਉਮਰ ਦੀ ਹੈਸੀਅਤ ਅਨੁਸਾਰ ਇਹ ਕਿਰਤੀ ਕਿਸਾਨ ਪਾਰਟੀ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਗਿਆ। ਪਿੱਛੋਂ ਜਾ ਕੇ ਇਹੋ ਪਾਰਟੀ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਪਾਰਟੀ ਕਹਾਈ। ਰਾਜਨੀਤੀ ਵਿਰੋਧੀ ਸਰਗਰਮੀਆਂ ਕਾਰਨ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਨੂੰ 1941 ਵਿਚ ਫਿਰ ਜੇਲ੍ਹ ਵਿਚ ਡੱਕ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਤੇ 1945 ਤੱਕ ਕੈਦ ਰਿਹਾ।

ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼-ਭਗਤੀ ਦੇ ਜੀਵਨ-ਕਾਲ ਦੌਰਾਨ ਗਾਂਧੀ ਯੋਧਿਆਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਤਰਕਨਾਥ ਦਾਸ, ਪੰਡਤ ਖੁਸ਼ੀ ਰਾਮ, ਰਾਸ ਬਿਹਾਰੀ ਬੋਸ, ਅਮਰ ਸਿੰਘ, ਸ਼ਿਵ ਸਿੰਘ ਆਦਿ ਨਾਲ ਵੀ ਕਾਫ਼ੀ ਨਜ਼ਦੀਕੀ ਸਬੰਧ ਸਨ ਅਤੇ ਇਹ ਆਜ਼ਾਦੀ ਸਬੰਧੀ ਸਰਗਰਮੀਆਂ ਬਾਰੇ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਲੈਂਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਰਾਇ ਮਸ਼ਵਰਾ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ।

ਸੰਨ 1962 ਵਿਚ ਇਹ ਬਹਾਦਰ ਯੋਧਾ ਸਦਾ ਦੀ ਨੀਂਦ ਸੌਂ ਗਿਆ।

ਹ. ਪੁ.—ਡਿ. ਨੈ. ਥਾ. 4 : 362; ਐਮੀ. ਫ਼ੀ. ਡਾ. ਪੰ. 125

ਟੁੰਡੇ ਅਸਰਾਜੇ ਦੀ ਵਾਰ : ਅਸਰਾਜ ਸਾਰੰਗ ਰਾਜੇ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਸੀ। ਇਸ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਪੂਰਨ ਭਗਤ ਦੇ ਕਿੱਸੇ ਨਾਲ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਰਾਜਾ ਪਹਿਲੀ ਰਾਣੀ ਦੇ ਮਰਨ ਤੇ ਦੂਜਾ ਵਿਆਹ ਕਰਵਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਅਸਰਾਜ ਮਤਰੇਈ ਮਾਂ ਦੇ ਕਾਮ-ਪਿਆਰ ਦੇ ਛਲਾਵੇ ਵਿਚ ਫਸਣ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਰਾਣੀ ਰਾਜੇ ਦੇ ਕੋਲ ਅਸਰਾਜ ਉੱਤੇ ਝੂਠਾ ਦੂਸ਼ਣ ਲਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਰਾਜਾ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਮੌਤ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਦੇਣ ਲਈ ਵਜ਼ੀਰ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਵਜ਼ੀਰ ਇਸ ਉੱਤੇ ਤਰਸ ਕਰਕੇ ਇਸ ਨੂੰ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਛੱਡ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਦੀ ਇਕ ਬਾਂਹ ਵੱਢ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹ ਇਕ ਬਾਂਹ ਵਾਲਾ (ਟੁੰਡਾ) ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਥੋਂ ਅਸਰਾਜ ਨੂੰ ਵਣਜਾਰਿਆਂ ਦਾ ਟੋਲਾ ਲੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਕ ਧੋਬੀ ਕੋਲ ਵੇਚ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਸਮਾਂ ਪਾ ਕੇ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਰਾਜਾ

NamdhariElibrary@gmail.com

ਦੀਆਂ ਵੱਡੀਆਂ ਫਸਲਾਂ ਹਨ। ਤਿਪਤੁਰ ਤੇ ਚਿਕਨਾਇਆਕਨਹਲੀ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਖੇਪ ਦੇ ਉੱਤਪਾਦਨ ਲਈ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹਨ। ਕੱਚਾ ਲੋਹਾ, ਚੂਨਾ, ਪੱਥਰ ਅਤੇ ਕਰੰਡ (ਕੁਰਨ-ਪੱਥਰ) ਇਸ ਦੇ ਖਣਿਜੀ ਪਦਾਰਥ ਹਨ।

ਮੁਢਲੇ ਸਮਿਆਂ ਦੌਰਾਨ ਇਸ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਉੱਪਰ ਗੰਗਾ ਰਾਜਿਆਂ ਦਾ ਰਾਜ ਸੀ। ਪਲਵਾ ਨੌਲੋਬਾ ਰਾਜਿਆਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਰਾਜ-ਕਾਲ ਦੌਰਾਨ ਪੈਜ਼ੈਰੂ ਜਾਂ ਹੈਜ਼ੈਰੂ ਜਿਸ ਨੂੰ ਹੇਮਪਤੀ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਬਣਾਇਆ। ਗੰਗਾ ਰਾਜਿਆਂ ਤੋਂ ਪਿੱਛੋਂ ਹੋਇਸਲਾਸ ਖਾਨਦਾਨ ਇਸ ਖੇਤਰ ਤੇ ਕਾਬਜ਼ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਹੈਜ਼ੈਰੂ ਤੇ ਨਿਦੁਰਲ ਮੁਖੀਆਂ ਨੂੰ ਦਬਾਅ ਲਿਆ। ਟੁਮਕੁਰ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦਾ ਅੱਧਾ ਹਿੱਸਾ ਹੋਇਸਲਾਸ ਅਧੀਨ ਅਤੇ ਅੱਧਾ ਚਾਲੂਕਿਆ ਅਧੀਨ ਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਪਿੱਛੋਂ ਵਿਜੇਨਗਰ ਰਿਆਸਤ ਅਧੀਨ ਇਸ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦਾ ਸਦਰ-ਮੁਕਾਮ ਦੇਵਾਰਾਯਾਦੁਰਗ ਨੂੰ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ। ਵਿਜੇਨਗਰ ਦੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹਤ ਦੇ ਪਤਨ ਦੇ ਪਿੱਛੋਂ ਇਹ ਇਲਾਕਾ ਸ਼ਿਵਾਜੀ ਦੇ ਪਿਤਾ ਸ਼ਾਹ ਜੀ ਅਧੀਨ ਆਇਆ। ਸੰਨ 1687 ਵਿਚ ਮੁਗਲਾਂ ਦਾ ਕਬਜ਼ਾ ਹੋਇਆ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਸ ਦੇ ਕਰਨਾਟਕ ਵਾਲੇ ਖੇਤਰ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਸੀਰਾ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤੀ। 70 ਵਰ੍ਹੇ ਤੱਕ ਇਥੇ ਮੁਗਲਾਂ ਦਾ ਕਬਜ਼ਾ ਰਿਹਾ। ਸੰਨ 1757 ਵਿਚ ਸੀਰਾ ਮਰਾਠਿਆਂ ਦੇ ਹੱਥ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਦੋ ਸਾਲ ਬਾਅਦ ਸ਼ਾਂਤੀ ਸੰਧੀ ਉਪਰੰਤ ਇਸ ਨੂੰ ਫਿਰ ਵਾਪਸ ਮੁਗਲਾਂ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਕੁਝ ਚਿਰ ਪਿੱਛੋਂ ਹੀ ਮੈਸੂਰ ਦੇ ਰਾਜਿਆਂ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਰਾਜ-ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਮਿਲਾ ਲਿਆ। ਸੰਨ 1761 ਵਿਚ ਹੈਦਰ ਅਲੀ ਨੂੰ ਸੀਰਾ ਦੇ ਨਵਾਬ ਦਾ ਖਿਤਾਬ ਦੇ ਕੇ ਇਸ ਖੇਤਰ ਦਾ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਸੰਭਾਲ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਮੁਗਲਾਂ ਦੇ ਮਰਾਠਿਆਂ ਦੀਆਂ ਆਪਸੀ ਜੰਗਾਂ ਦੌਰਾਨ ਇਹ ਇਕ ਤੋਂ ਦੂਜੇ ਰਾਜੇ ਕੋਲ ਕਈ ਵਾਰੀ ਗਿਆ ਤੇ ਆਇਆ। ਸੰਨ 1774 ਵਿਚ ਟੀਪੂ ਸੁਲਤਾਨ ਨੇ ਇਸ ਉੱਪਰ ਆਪਣਾ ਹੱਕ ਜਮਾਇਆ। ਲਾਰਡ ਕਾਰਨਵਾਲਿਸ ਦੇ ਅਧੀਨ 1791 ਵਿਚ ਮਰਾਠਿਆਂ ਨੇ ਇਕ ਵਾਰੀ ਫਿਰ ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਲਈ ਟੁਮਕੁਰ ਖੇਤਰ ਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕੀਤਾ।

ਇਸ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਸਤਾਰਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਉਸਾਰੀ-ਕਲਾ ਦੇ ਮੁਹਿੰਮਦੀ ਨਮੂਨੇ ਇਮਾਰਤਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਕਈ ਥਾਈਂ ਮੌਜੂਦ ਹਨ। ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦੀਆਂ ਯਾਦਗਾਰੀ ਉਕਰਾਈਆਂ ਨੂੰ ਤਰਜਮਾ ਕਰਕੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕਰਵਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਵਿਚ ਮਹਾਂ-ਮਾਰਗ ਤੇ ਰੇਲ-ਮਾਰਗਾਂ ਦਾ ਜਾਲ ਵਿਛਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਫਲਸਰੂਪ ਇਸ ਖੇਤਰ ਨੇ ਚੌਹ-ਪੱਖੀ ਤਰੱਕੀ ਕੀਤੀ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 12 : 36; ਇੰਪ. ਗ. ਇੰਡ. 24 : 52

ਟੁਮਕੁਰ : ਸ਼ਹਿਰ—ਇਹ ਭਾਰਤ ਦੇ ਕਰਨਾਟਕ ਰਾਜ ਦੇ ਟੁਮਕੁਰ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦਾ ਸਦਰ-ਮੁਕਾਮ ਹੈ। ਪਹਿਲਾਂ ਇਹ ਮੈਸੂਰ ਰਾਜ ਦਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸ਼ਹਿਰ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਟੁਮਕੁਰ ਰਾਜ ਦੇ ਪੂਰਬੀ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ਦੇਵਾਰਾਯਾਦੁਰਗ ਪਹਾੜ ਦੇ ਪੈਰਾਂ ਵਿਚ 1,190 ਮੀ. ਦੀ ਉਚਾਈ ਤੇ ਵਸਿਆ ਹੋਇਆ ਇਕ ਰਮਣੀਕ, ਸਿਹਤ-ਆਫ਼ਜ਼ਾ ਅਤੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਭਰਪੂਰ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ। ਬੰਗਲੌਰ ਤੋਂ ਇਹ 60 ਕਿ. ਮੀ. ਉੱਤਰ-ਪੱਛਮ ਵੱਲ ਹੈ। 12ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੌਰਾਨ ਟੁਮਕੁਰ ਸ਼ਹਿਰ ਐਨੀਬਿੱਦਾਜਰੀ (Anebidajari) ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਸੀ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਨੂੰ ਮੈਸੂਰ ਘਰਾਣੇ ਦੇ ਕਾਂਤਾ ਅਰਸੂ ਨਾਮੀ ਸਰਦਾਰ ਨੇ ਵਸਾਇਆ ਅਤੇ ਇਥੇ ਇਕ ਕਿਲਾ ਬਣਵਾਇਆ। ਸੰਨ 1870 ਵਿਚ ਇਥੇ ਮਿਉਂਸਪਲਟੀ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤੀ ਗਈ।

ਅਜੋਕਾ ਟੁਮਕੁਰ ਸ਼ਾਹ ਰਾਹਾਂ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਅਤੇ ਰੇਲਵੇ ਦਾ ਵੱਡਾ ਜੰਕਸ਼ਨ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਛੋਟੇ ਉਦਯੋਗਾਂ ਦਾ ਜਨਮਦਾਤਾ ਹੈ। ਔਜ਼ਾਰ

ਤਿਆਰ ਕਰਨ, ਸਾਬਣ ਬਣਾਉਣ, ਚੌਲ ਛੜਨ ਅਤੇ ਤੇਲ ਕੱਢਣਾ ਇਥੋਂ ਦੇ ਮੁੱਖ ਉਦਯੋਗ ਹਨ।

ਆਬਾਦੀ—2,30,100 (1991)

13° 21' ਉ. ਵਿਭ.: 77° 06' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 12 : 36; ਇੰਪ. ਗ. ਇੰਡ. 24 : 59

ਟੁਮਾਕੋ : ਇਹ ਦੱਖਣ-ਪੱਛਮੀ ਕੋਲੰਬੀਆ ਦੇ ਨਾਰੀਨੋ ਡਿਪਾਰਟਮੈਂਟ ਦਾ ਇਕ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਸ਼ਾਂਤ ਮਹਾਂਸਾਗਰੀ ਸਾਹਿਲ ਉੱਪਰ ਖਾੜੀ ਟੁਮਾਕੋ ਦੇ ਦੱਖਣੀ ਸਿਰੇ ਵੱਲ ਇਕ ਛੋਟੇ ਜਿਹੇ ਜਜ਼ੀਰੇ ਉੱਪਰ ਵਾਕਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਬੁਨਿਆਦ 1570 ਵਿਚ ਟੁਮਾਸ ਨਾਮੀ ਇਕ ਇੰਡੀਅਨ ਚੀਫ ਨੇ ਰੱਖੀ ਜਿਸ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਨਾਂ ਵੀ ਟੁਮਾਕੋ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ। ਰਬੜ ਅਤੇ ਸਿਨਕੋਨ-ਫਿੱਲ ਦੀ ਬਰਾਮਦ ਸਦਕਾ ਟੁਮਾਕੋ ਦੀ ਆਰਥਿਕਤਾ ਇਕ ਵਾਰ ਤਾਂ ਸਿਖਰਾਂ ਤੇ ਪਹੁੰਚੀ ਪਰ ਕੁਝ ਚਿਰ ਬਾਅਦ ਆਮਦਨ ਵਿਚ ਘਾਟਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ। ਪੂਰਨਾਯੋ ਤੇਲ-ਭੰਡਾਰ ਤੋਂ ਪਾਈਪ ਲਾਈਨ ਟੁਮਾਕੋ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਣ ਨਾਲ ਟੁਮਾਕੋ ਮੁੜ ਖੁਸ਼ਹਾਲੀ ਵੱਲ ਕਦਮ ਪੁੱਟਣ ਲੱਗਾ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਇਥੇ ਲੱਕੜੀ ਦੇ ਉਦਯੋਗ ਵੀ ਸਥਾਪਿਤ ਹਨ ਅਤੇ ਵੱਡੀ ਮਾਤਰਾ ਵਿਚ ਪਲਾਈਵੁੱਡ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਨਜ਼ਦੀਕ ਹੀ ਸੋਨੇ ਦੀਆਂ ਖਾਣਾਂ ਦਾ ਕੰਮ ਵੀ ਚੱਲ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਮੱਛੀਆਂ ਦੀ ਡੱਬਾਬੰਦੀ ਤੇ ਵਪਾਰ ਦਾ ਵੀ ਇਕ ਵੱਡਾ ਕੇਂਦਰ ਹੈ।

ਟੁਮਾਕੋ ਸ਼ਹਿਰ ਸੜਕਾਂ ਰਾਹੀਂ ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਹਵਾਈ ਸੇਵਾਵਾਂ ਵੀ ਮੁਹੱਈਆ ਹਨ।

1° 40' ਉ. ਵਿਭ.: 78° 45' ਪੱ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 12 : 34

ਟੁਮੁਟ ਦਰਿਆ : ਇਹ ਆਸਟ੍ਰੇਲੀਆ ਦੇ ਨਿਊ ਸਾਊਥ ਵੇਲਜ਼ ਰਾਜ ਵਿਚ ਵਹਿਣ ਵਾਲਾ ਦਰਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਸਨੋਈ ਪਰਬਤਾਂ ਦੀਆਂ ਉੱਤਰ-ਪੱਛਮੀ ਢਲਾਣਾਂ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ ਅਤੇ 145 ਕਿ. ਮੀ. ਦਾ ਫਾਸਲਾ ਤੈਅ ਕਰਨ ਪਿੱਛੋਂ ਗੁੰਡਾਗਾਈ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਪੂਰਬ ਵੱਲ ਮੁਰਮਬਿਡਜੀ ਦਰਿਆ ਵਿਚ ਜਾ ਰਲਦਾ ਹੈ। ਮਾਉਂਟੇਨਜ਼ ਹਾਈਡ੍ਰੋਇਲੈਕਟ੍ਰਿਕ ਪ੍ਰਾਜੈਕਟ ਜ਼ਿਆਦਾ ਕਰਕੇ ਇਸੇ ਦਰਿਆ ਉੱਪਰ ਆਧਾਰਿਤ ਹੈ। ਦਰਿਆ ਦੇ ਉਪਰਲੇ ਖੇਤਰ ਨੂੰ ਟੁਮੁਟ ਜਲ-ਭੰਡਾਰ ਦਾ ਰੂਪ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਜਲ-ਭੰਡਾਰ ਦਾ ਪਾਣੀ ਵੀ ਆ ਕੇ ਇਕੱਠਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਟੁਮੁਟ ਜਲ-ਭੰਡਾਰ ਤੇ ਉੱਪਰ ਹੀ ਜਲ-ਬਿਜਲੀ ਸਟੇਸ਼ਨ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਜਲ-ਭੰਡਾਰ ਤੋਂ ਹੇਠਾਂ ਆ ਕੇ ਦੂਜਾ ਪਾਵਰ ਸਟੇਸ਼ਨ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਹੋਰ ਅਗਾਂਹ ਆ ਕੇ ਦਰਿਆ ਚੌੜਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ 1971 ਵਿਚ ਟਾਲਬਿੰਗੋ ਡੈਮ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ। ਇਹ ਡੈਮ ਆਸਟ੍ਰੇਲੀਆ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਚਾ (162 ਮੀ.) ਡੈਮ ਹੈ ਅਤੇ ਇਥੋਂ ਦਾ ਵਪਾਰ ਸਟੇਸ਼ਨ ਸਨੋਈ ਮਾਉਂਟੇਨਜ਼ ਪ੍ਰਾਜੈਕਟ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਬਿਜਲੀ ਘਰ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਹੇਠਾਂ ਟੁਮੁਟ ਉੱਪਰ ਜਾਉਨਾਮਾ ਡੈਮ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਥੋਂ ਪਾਣੀ ਅਗਾਂਹ ਬਲੇਅਰਿੰਗ ਜਲ-ਭੰਡਾਰ ਵਿਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਜਲ-ਭੰਡਾਰ ਦਾ ਪਾਣੀ ਮੁਰਮਬਿਡਜੀ ਵਾਦੀ ਦੀ ਸਿੰਜਾਈ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਦਾ ਕੁਝ ਪਾਣੀ ਦਰਿਆ ਦੇ ਚੌਥੇ ਪਾਵਰ ਸਟੇਸ਼ਨ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਦਾ ਹੈ ਜਿਥੋਂ ਕੁਝ ਹੋਰ ਫਾਸਲਾ ਤੈਅ ਕਰਨ ਉਪਰੰਤ ਟੁਮੁਟ ਦਾ ਸੰਗਮ ਮੁਰਮਬਿਡਜੀ ਦਰਿਆ ਨਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

35° 13' ਦ. ਵਿਭ.: 148° 70' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 12 : 36

ਟੁਰਕ ਵੈਨ : ਇਹ ਉੱਤਰ-ਪੂਰਬੀ ਫ਼ਰਾਂਸ ਦੇ ਨਾਰ ਡਪਾਰਟਮੈਂਟ ਦੇ ਫ਼ਲੈਂਡਰਜ਼ ਖੇਤਰ ਦਾ ਇਕ ਉਦਯੋਗਿਕ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ। ਬੈਲਜੀਅਮ ਦੀ ਸਰਹੱਦ ਦੇ ਨਜ਼ਦੀਕ ਇਸੇ ਡਿਪਾਰਟਮੈਂਟ ਦੇ ਇਕ ਹੋਰ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਉਦਯੋਗਿਕ ਕੇਂਦਰ ਲੀਲ ਦੇ ਇਕ ਦਮ ਨੇੜੇ ਹੀ ਉੱਤਰ-ਪੂਰਬ ਵੱਲ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਵੀ ਰਿਕਾਰਡ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਕਿ 12ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਇਥੋਂ ਜਰਮਨੀ ਨੂੰ ਮਾਲ ਭੇਜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਪੰਦਰਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਕੱਪੜਾ ਬਣਾਉਣ ਵਿਚ ਟੁਰਕਵੈਲ ਦੀ ਜ਼ਰਬਉੱਚਤਾ ਸਥਾਪਿਤ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਸੀ। ਸੰਨ 1491 ਵਿਚ ਆਸਟੀਆ ਦੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਮੈਕਸਮਿਲੀਅਨ ਨੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਤਜ਼ਾਰਤੀ ਮੇਲਾ ਲਗਾਉਣ ਲਈ ਮਨਜ਼ੂਰੀ ਦਿੱਤੀ। ਟੁਰਕਵੈਲ ਉਨੀ ਅਤੇ ਸੂਤੀ ਕੱਪੜੇ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਹੈ। ਸੰਨ 1668 ਵਿਚ ਲੂਈ 14ਵੇਂ ਨੇ ਸ਼ਹਿਰ ਨੂੰ ਫ਼ਰਾਂਸੀਸੀ ਰਾਜ ਵਿਚ ਮਿਲਾ ਲਿਆ। ਸੰਨ 1794 ਵਿਚ ਫ਼ਰਾਂਸੀਸੀਆਂ ਨੇ ਟੁਰਕਵੈਲ ਦੇ ਸਥਾਨ ਤੇ ਹੀ ਆਸਟੀਆ ਅਤੇ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ਾਂ ਦੀ ਸਾਂਝੀ ਫ਼ੌਜ ਨੂੰ ਹਰਾਇਆ।

ਆਬਾਦੀ—96,536 (1982)

50° 43' ਉ. ਵਿਥ.; 3° 09' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 10 : 67

ਟੁਰਕੂ : ਦੱਖਣ-ਪੱਛਮੀ ਫ਼ਿਨਲੈਂਡ ਦੇ ਟੁਰਕੂ ਜ਼ਾ ਪੋਰੀ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਅਤੇ ਬੰਦਰਗਾਹ ਹੈ। ਇਹ ਹੈਲਸਿੰਕੀ ਬੰਦਰਗਾਹ ਦੇ ਉੱਤਰ-ਪੱਛਮ ਵਿਚ ਆਉਰਾਜੋਕੀ ਦਰਿਆ ਦੇ ਮੁਹਾਣੇ ਤੇ ਵਾਕਿਆ ਹੈ। ਟੁਰਕੂ ਫ਼ਿਨਲੈਂਡ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਪੁਰਾਣਾ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ। ਮੁੱਢ ਵਿਚ ਇਹ ਵਪਾਰ ਦਾ ਇਕ ਵੱਡਾ ਕੇਂਦਰ ਸੀ। ਪੁਰਾਣਾ ਟੁਰਕੂ ਅਜੋਕੇ ਟੁਰਕੂ ਤੋਂ ਉੱਤਰ ਵੱਲ ਕੁਝ ਕੁ ਕਿ. ਮੀ. ਦੀ ਵਿਥ ਤੇ ਵਸਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਸੰਨ 1525 ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਸੰਨਦੀ ਦਰਜਾ ਹਾਸਿਲ ਹੋਇਆ। ਸੰਨ 1623 ਵਿਚ ਇਥੇ ਫ਼ਰਿਆਦੀ ਅਦਾਲਤਾਂ ਸਥਾਪਿਤ ਹੋਈਆਂ ਅਤੇ 1640 ਵਿਚ ਇਥੇ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵੀ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਸੰਨ 1828 ਵਿਚ ਇਸੇ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਨੂੰ ਹੈਲਸਿੰਕੀ ਦੇ ਸਥਾਨ ਤੇ ਤਬਦੀਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਰੂਸ ਹਕੂਮਤ ਅਧੀਨ 1809 ਤੋਂ 1812 ਤੱਕ ਰੂਸ ਦੀ ਗ੍ਰੈਂਡ ਡੱਚੀ ਰਿਹਾ ਅਤੇ ਇਸੇ ਦੌਰਾਨ ਟੁਰਕੂ ਨੂੰ ਫ਼ਿਨਲੈਂਡ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਵੀ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1827 ਵਿਚ ਗੜਬੜ ਦੌਰਾਨ ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਵੀ ਹੋਰਾਂ ਬਾਵਾਂ ਨਾਲ ਸਾੜ ਕੇ ਸੁਆਹ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਕਾਰਲ ਲੁਦਵਿਗ ਐਂਜਲ ਦੀ ਉਸਾਰੀ-ਕਲਾ ਦੀ ਵਿਉਂਤ ਅਨੁਸਾਰ ਇਸ ਦੀ ਮੁੜ ਉਸਾਰੀ ਕੀਤੀ ਗਈ ਪਰ ਦੂਜੀ ਵੱਡੀ ਜੰਗ ਦੌਰਾਨ ਵੀ ਇਸ ਦਾ ਕਾਫ਼ੀ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋਇਆ। ਇੰਨੇ ਉਤਰਾਅ-ਚੜ੍ਹਾਅ ਉਪਰੰਤ ਵੀ ਟੁਰਕੂ ਨੂੰ ਉਦਯੋਗ ਅਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਇਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸਥਾਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੈ। ਹੁਣ ਇਹ ਫ਼ਿਨਲੈਂਡ ਦਾ ਤੀਜਾ ਵੱਡਾ ਸ਼ਹਿਰ ਅਤੇ ਸਰਦੀ ਰੁੱਤ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਬੰਦਰਗਾਹ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਇਥੇ ਤਮਾਕੂ ਦੀ ਬਹੁਤ ਵੱਡੀ ਫੈਕਟਰੀ ਅਤੇ ਇਕ ਨੇਵੀ ਜਹਾਜ਼ਾਂ ਦਾ ਕਾਰਖ਼ਾਨਾ ਹੈ। ਖੰਡ, ਇਸਪਾਤ, ਲੱਕੜੀ ਆਟਾ, ਬਰਤਨ ਅਤੇ ਕੱਪੜੇ ਦੇ ਉਦਯੋਗ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਆਰਥਿਕਤਾ ਵਿਚ ਵਾਧਾ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਇਥੋਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਦੋ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਪ੍ਰਚੱਲਤ ਹਨ। ਸੰਨ 1918 ਵਿਚ ਇਥੇ ਸਵੀਡਿਸ਼ ਬੋਲੀ ਅਤੇ 1922 ਵਿਚ ਫ਼ਿਨਿਸ਼ ਬੋਲੀ ਵਾਲੀਆਂ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਉਚੇਰੀ ਵਿਦਿਆ ਦੀਆਂ ਸੰਸਥਾਵਾਂ, ਆਰਟ ਗੈਲਰੀ, ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀਆਂ ਤੇ ਅਜਾਇਬ ਘਰ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ

ਵਿਦਿਅਕ ਪੱਧਰ ਸਬੰਧੀ ਸੰਕੇਤ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਥੋਂ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਪੁਰਾਣੇ ਗਿਰਜੇ, ਮਧਕਾਲੀ ਕਲਾ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਪਿਛਲੇ ਨਰੋਏ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਸਾਖੀ ਭਰਦੇ ਹਨ।

ਆਬਾਦੀ—1,59,541 (1992)

60° 25' ਉ. ਵਿਥ.; 22° 20' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 12 : 63

ਟੁਰਕੂ ਜ਼ਾ ਪੋਰੀ : ਇਹ ਫ਼ਿਨਲੈਂਡ ਦਾ ਦੱਖਣ-ਪੱਛਮੀ ਪ੍ਰਾਂਤ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਖਾੜੀ ਬੋਥਨੀਆ ਉਪਰ ਵਾਕਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਖੇਤਰਫਲ 22,839 ਵ. ਕਿ. ਮੀ. ਹੈ ਅਤੇ ਆਬਾਦੀ 7,30,287 (1992 ਅੰਦ.) ਹੈ। ਇਹ ਫ਼ਿਨਲੈਂਡ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਵਿਕਸਿਤ ਖੇਤਰ ਹੈ। ਟੁਰਕੂ ਜ਼ਾ ਪੋਰੀ ਪ੍ਰਾਂਤ ਅੰਦਰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਛੋਟੀਆਂ ਛੋਟੀਆਂ ਝੀਲਾਂ ਹਨ। ਪ੍ਰਾਂਤ ਦੀ ਜਲ-ਨਿਕਾਸੀ ਕਾੱਕੀਮੈਨਜੋਕੀ ਦਰਿਆ ਪੋਰੀ ਬੰਦਰਗਾਹ ਉੱਤੇ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦੀ ਧਰਾਤਲ ਆਮ ਕਰਕੇ ਪੱਧਰੀ ਅਤੇ ਉਪਜਾਊ ਹੈ। ਇਥੋਂ ਦੀ ਆਰਥਿਕਤਾ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਅਤੇ ਡੇਅਰੀ ਉਤਪਾਦਨ ਉਪਰ ਨਿਰਭਰ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਟਿਬਰ ਦੀ ਪ੍ਰਾਸੈਸਿੰਗ ਤੇ ਲੱਕੜੀ ਦਾ ਸਾਮਾਨ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਵਰਗੇ ਧੰਦੇ ਵੀ ਪ੍ਰਚੱਲਤ ਹਨ। ਸਾਹਿਲ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਅਤੇ ਸਾਹਿਲ ਤੋਂ ਪਰੇ ਟਾਪੂਆਂ ਉਪਰ ਵਸਦੇ ਲੋਕ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਦਾ ਕਿੱਤਾ ਵੀ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਟੁਰਕੂ ਸ਼ਹਿਰ ਇਸ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਅਤੇ ਆਉਰਾਜੋਕੀ ਦਰਿਆ ਦੇ ਮੁਹਾਣੇ ਤੇ ਵਾਕਿਆ ਇਸ ਖੇਤਰ ਦੀ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਬੰਦਰਗਾਹ ਅਤੇ ਇਕ ਵਧੀਆ ਉਦਯੋਗਿਕ ਕੇਂਦਰ ਵੀ ਹੈ। ਰਾਉਮਾ, ਪੋਰੀ, ਸਾਲੋ ਆਦਿ ਟੁਰਕੂ ਜ਼ਾ ਪੋਰੀ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦੇ ਮੁੱਖ ਉਦਯੋਗਿਕ ਕੇਂਦਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਹਨ। ਪਾਈਕਿਸ ਵਿਖੇ ਫ਼ਿਨਲੈਂਡ ਦਾ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਬਾਰਾਬਾਨੀ ਖੋਜ-ਕੇਂਦਰ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 10 : 198; ਐਨ. ਅੰਮੈ. 27 : 180

ਟੁਰਕੈਮ ਦੀ ਲੜਾਈ : ਇਹ ਫ਼ੈਸਲਾਕੁਨ ਲੜਾਈ 5 ਜਨਵਰੀ, 1675 ਈ. ਵਿਚ ਫ਼ਰਾਂਸ ਅਤੇ ਆਸਟਰੀਆ ਦੀਆਂ ਫ਼ੌਜਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਟੁਰਕੈਮ ਵਿਖੇ ਹੋਈ ਸੀ। ਡੱਚਾਂ ਦੀ ਲੜਾਈ ਵੇਲੇ ਫ਼ਰਾਂਸੀਸੀ ਫ਼ੌਜਾਂ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਹੈਨਰੀ ਡੀ ਟਿਊਰੇਨ ਨੇ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਆਸਟਰੀਆ ਦੀਆਂ ਸ਼ਾਹੀ ਫ਼ੌਜਾਂ ਦੀ ਕਮਾਨ ਰੇਮੰਡੋ ਮਾਟੇਕੂਕਾਲੀ ਨੇ ਸੰਭਾਲੀ। ਟੁਰਕੈਮ ਵਾਸੀਗੰਸ ਦੀਆਂ ਪਹਾੜੀਆਂ ਦੇ ਪੂਰਬੀ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ਕੋਲਮਾਰ ਦੇ ਨਜ਼ਦੀਕ ਹੈ। ਦੋਹਾਂ ਫ਼ੌਜਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਪਹਿਲੀ ਝੜਪ 29 ਦਸੰਬਰ ਨੂੰ ਹੋਈ। 5 ਜਨਵਰੀ ਨੂੰ ਟੁਰੇਨ ਨੇ ਰੇਮੰਡੋ ਦੇ ਅਧੀਨ ਸ਼ਾਹੀ ਫ਼ੌਜਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਹਿਸ ਨਹਿਸ ਕਰਕੇ ਭਾਜ ਦਿੱਤੀ। ਰਾਈਨ ਦਰਿਆ ਤੋਂ ਪਾਰ ਤੱਕ ਫ਼ਰਾਂਸੀਸੀ ਫ਼ੌਜਾਂ ਨੇ ਭਜਦੀ ਹੋਈ ਸ਼ਾਹੀ ਫ਼ੌਜ ਦਾ ਪਿੱਛਾ ਕੀਤਾ। ਇਹ ਮੁਹਿੰਮ ਜੰਗਾਂ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਇਕ ਬੜਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਥਾਂ ਰੱਖਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਲੜਾਈ ਦਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸਿੱਟਾ ਇਹ ਨਿਕਲਿਆ ਕਿ ਐਲਸੇਸ ਫ਼ਰਾਂਸ ਲਈ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਹੋ ਗਿਆ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 10 : 190

ਟੁਰਗਾਉ : ਉੱਤਰ-ਪੂਰਬੀ ਸਵਿਟਜ਼ਰਲੈਂਡ ਦੀ ਇਹ ਕੈਨਟਨ ਦਰਿਆ ਟੁਰ ਦੀ ਵਾਦੀ ਵਿਚ ਵਾਕਿਆ ਹੈ। ਫ਼ਰਾਂਸ ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਟੁਰਗਾਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਦਰਿਆ ਟੁਰ ਇਸ ਕੈਨਟਨ ਵਿਚ ਦੱਖਣ-ਪੂਰਬ ਵੱਲੋਂ ਉੱਤਰ-ਪੱਛਮ ਵੱਲ ਨੂੰ ਵਹਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਰਾਈਨ ਦਰਿਆ ਵਿਚ ਜਾ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਉੱਤਰ ਵਿਚ ਝੀਲ ਕਾਨਸਟੈਂਸ, ਉੱਤਰ-ਪੱਛਮ ਵੱਲ ਰਾਈਨ ਦਰਿਆ, ਦੱਖਣ ਵੱਲ

ਸ਼ੈਕਟ ਗਲੈਨ ਅਤੇ ਪੱਛਮ ਵਿਚ ਜੁਰਿਕ ਤੇ ਸ਼ੈਫਹਾਊਸ ਨਾਂ ਦੀਆਂ ਕੈਨਟਨਾਂ ਨਾਲ ਲਗਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਕੈਨਟਨ ਦਾ ਕੁੱਲ ਖੇਤਰਫਲ 1,013 ਵ. ਕਿ. ਮੀ. ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਤਿੰਨ ਪਹਾੜੀ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਪਹਾੜੀ-ਲੜੀ ਝੀਲ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਦੂਜੀ ਅੰਦਰ-ਭੂਮੀ ਵੱਲ ਨੂੰ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਉੱਤਰ ਵਿਚ ਦਰਿਆ ਟੁਰ ਤੇ ਦੱਖਣ ਵਿਚ ਮੁਰਗ ਹੈ। ਤੀਜੀ ਪਹਾੜੀ-ਲੜੀ ਕੈਨਟਨ ਦੇ ਦੱਖਣੀ ਸਿਰੇ ਤੇ ਹੈ।

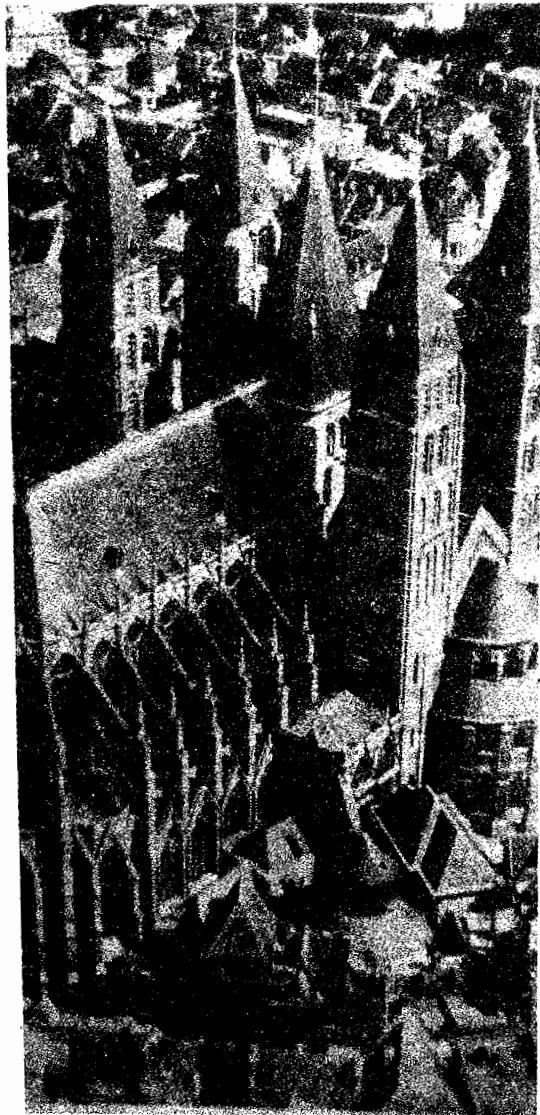
ਟੁਰਗਾਊ ਇਕ ਖੁਸ਼ਹਾਲ ਖੇਤੀ-ਪ੍ਰਧਾਨ ਖੇਤਰ ਹੈ। ਇਥੇ ਫਲ ਅਤੇ ਅਨਾਜ ਦੀ ਖੇਤੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸ਼ੇਬ ਤੇ ਨਾਸ਼ਪਾਤੀ ਇਥੋਂ ਦੇ ਮੁੱਖ ਫਲ ਹਨ। ਟੁਰ ਵਾਦੀ ਵਿਚ ਅਤੇ ਝੀਲ ਕਾਨਸਟੈਂਸ ਦੇ ਨਜ਼ਦੀਕ ਅੰਗੂਰਾਂ ਦੇ ਬਾਗ ਹਨ। ਇਸ ਕੈਨਟਨ ਅਧੀਨ ਆਉਂਦਾ ਖੇਤਰ 5ਵੀਂ ਸਦੀ ਤੱਕ ਰੋਮਨ ਦੇ ਇਕ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਸੀ। ਫਿਰ ਇਸ ਉਪਰ ਬਰਬਰਾਂ ਦਾ ਰਾਜ ਹੋਇਆ। ਮੱਧ-ਕਾਲ ਦੇ ਆਰੰਭ ਵਿਚ ਇਥੇ ਕਾਈਬੁਰਗ ਦੇ ਕਾਉਂਟਾਂ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ 1264 ਵਿਚ ਇਹ ਹੈਪਸਬੁਰਗ ਸਰਕਾਰ ਅਧੀਨ ਆਇਆ। 15ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਮੱਧ ਦੌਰਾਨ ਇਥੇ ਸਵਿਸ ਰਾਜ ਦਾ ਕਬਜ਼ਾ ਹੋਇਆ ਅਤੇ 1803 ਤੱਕ ਟੁਰਗਾਊ ਸਵਿਸ ਕੈਨਟਨ ਜੁਰਿਕ ਅਧੀਨ ਰਿਹਾ। ਇਸ ਪਿੱਛੋਂ ਟੁਰਗਾਊ ਸਵੈ-ਸ਼ਾਸਤ ਕੈਨਟਨ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਸਥਾਪਿਤ ਹੋਈ। ਫਰਾਉਨ ਫੈਲਟ ਸ਼ਹਿਰ ਇਸ ਕੈਨਟਨ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਹੈ।

ਆਬਾਦੀ—2,90,001 (1991)

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਥਿ. ਮਾ. 11 : 745; ਐਨ. ਅਮੇ. 26 : 712

ਟੁਰਨੇ : ਦੱਖਣ-ਪੱਛਮੀ ਬੈਲਜੀਅਮ ਵਿਚ ਬ੍ਰੁਸਲਜ਼ ਤੋਂ 72 ਕਿ. ਮੀ. ਦੱਖਣ-ਪੱਛਮ ਵਿਚ ਸਕੈਲਡਾ ਦਰਿਆ ਦੇ ਕੰਢੇ ਵਾਕਿਆ ਏਨੋ (Hainaut) ਪ੍ਰਾਂਤ ਦਾ ਸੱਨਅਤੀ ਅਤੇ ਤਜਾਰਤੀ ਕੇਂਦਰ ਹੈ। ਇਹ ਹੋਜ਼ਰੀ, ਕੱਪੜੇ, ਚਮੜੇ ਦੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਅਤੇ ਸੀਮਿੰਟ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਨਾਂ ਫਲੈਮਿਸ਼ ਵਿਚ ਡੋਰਨਿਕ ਵੀ ਹੈ। ਰੋਮਨ ਸਮਿਆਂ ਵਿਚ ਇਹ ਟੁਰਨੇਕਮ ਨਾਂ ਦਾ ਸ਼ਹਿਰ ਸੀ ਜਿਸ ਉੱਤੇ 5ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਸੈਲਿਕ ਟ੍ਰੈਂਕਾ ਨੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕੀਤਾ। 6ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਇਹ ਬਿਸ਼ੋਪ ਦਾ ਸਥਾਨ ਸੀ। ਸੰਨ 860 ਤੋਂ ਪਿੱਛੋਂ ਫਰਾਂਸ ਹੇਠ ਆਉਣ ਤੀਕ ਅਤੇ 1188 ਵਿਚ ਸ਼ਹਿਰੀ ਅਖਤਿਆਰ ਮਿਲਣ ਤੱਕ ਇਹ ਫਲੈਨਡਰਜ਼ ਦੇ ਕਾਉਂਟਾਂ ਅਧੀਨ ਰਿਹਾ। ਭਾਵੇਂ ਇਹ ਫਰਾਂਸੀਸੀਆਂ ਹੇਠ ਸੀ ਪਰ ਫਰਾਂਸੀਸੀ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਇਥੇ ਨਾ ਮਾਤਰ ਹੀ ਸੀ। ਇਹ ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵੱਖਰਾ ਆਜ਼ਾਦ ਜਿਹਾ ਗਣਰਾਜ ਸੀ। ਸੰਨ 1513 ਵਿਚ ਹੈਨਰੀ ਅੱਠਵੇਂ ਅਧੀਨ ਆਉਣ ਪਿੱਛੋਂ 1518 ਵਿਚ ਫਰਾਂਸ ਨੂੰ ਵਾਪਸ ਮੋੜ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1521 ਵਿਚ ਚਾਰਲਸ ਪੰਜਵੇਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਅਧੀਨ ਕਰਕੇ ਇਸ ਨੂੰ ਨੀਦਰਲੈਂਡ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣਾ ਲਿਆ। ਸੰਨ 1543 ਤੋਂ ਪਿੱਛੋਂ ਇਹ ਕੈਲਵਿਨ ਪੰਥੀਆਂ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਸੀ। ਸੰਨ 1560 ਵਿਚ ਇਹ ਸਪੇਨ ਵਿਰੁੱਧ ਅੰਦੋਲਨਾਂ ਦੀ ਹਮਾਇਤ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ। 10ਵੀਂ ਤੋਂ 18ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਕਈ ਵਾਰ ਜੰਗਾਂ ਦੇ ਘੇਰੇ ਵਿਚ ਆਇਆ। ਕ੍ਰਾਂਤੀਕਾਰੀ ਅਤੇ ਨੈਪੋਲੀਅਨ ਸਮਿਆਂ (1794-1814) ਵਿਚ ਇਹ ਫਿਰ ਫਰਾਂਸ ਅਧੀਨ ਹੋਇਆ। ਪਹਿਲੇ ਮਹਾਂਯੁੱਧ ਦੌਰਾਨ 1914 ਵਿਚ ਜਰਮਨਾਂ ਨੇ ਇਸ ਉੱਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ। ਇਸ ਦਾ ਭਾਰੀ ਨੁਕਸਾਨ ਵੀ ਹੋਇਆ। ਸੰਨ 1918 ਤੱਕ ਇਹ ਜਰਮਨਾਂ ਹੇਠ ਰਿਹਾ।

ਮਧਕਾਲੀਨ ਸਮਿਆਂ ਤੋਂ ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਮੋਟੇ ਕੱਪੜੇ ਅਤੇ ਤਾਬੇ ਦੇ ਭਾਂਡੇ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਮਸ਼ਹੂਰ ਸੀ। 18ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਇਹ ਗਲੀਚੇ ਬਣਨ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਸੀ। ਅੱਜਕੱਲ੍ਹ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਪੁਰਾਣੇ ਹੁਨਰ

ਟੁਰਨੇ ਵਿਖੇ ਨੌਟਰੇ ਡੇਮ

ਫਿਰ ਸੁਰਜੀਤ ਹੋ ਗਏ ਹਨ। ਖਣਿਜਾਂ ਦੀ ਖਾਣ-ਖੁਦਾਈ ਵੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤਕ ਅਤੇ ਵਿਦਿਅਕ ਕੇਂਦਰ ਵੀ ਹੈ। ਇਥੇ ਮਧਕਾਲੀਨ ਸਮਿਆਂ ਵਿਚ ਬੁੱਤਕਲਾ ਸਬੰਧੀ ਸਕੂਲ ਹੁੰਦਾ ਸੀ।

ਮਸ਼ਹੂਰ ਚਿੱਤਰਕਾਰ ਰਾਜਯੇ ਵਾਨ ਡਰ ਵਾਈਡਨ (Rogier Wan der Weyden) ਇਥੋਂ ਦਾ ਬਾਸ਼ਿੰਦਾ ਸੀ।

ਇਥੋਂ ਦੀਆਂ ਮਸ਼ਹੂਰ ਥਾਵਾਂ ਵਿਚ ਯੂਰਪ ਦਾ ਬਹੁਤ ਵਧੀਆ ਨਮੂਨੇ ਦਾ 11ਵੀਂ-12ਵੀਂ ਸਦੀ ਦਾ ਨੌਟਰੇ ਡੇਮ ਗਿਰਜੇ ਦਾ ਬਾਸਲੀਕ (ਸਭਾ ਭਵਨ), 1188 ਈ. ਦਾ ਬਣਿਆ 72 ਮੀ. ਉੱਚਾ ਘੰਟਾ ਘਰ ਅਤੇ ਕਈ ਹੋਰ ਮਸ਼ਹੂਰ ਗਿਰਜੇ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ।

ਆਬਾਦੀ—67,707 (1992)

50° 36' ਉ. ਵਿਭ.; 3° 23' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਥਿ. ਮਾ. 10 : 68

ਟੁਲੂਨ : ਇਹ ਰੂਸ ਦੀ ਇਰਕੂਤਸਕ ਔਬਲਸਤ ਦਾ ਇਕ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਟ੍ਰਾਂਸ-ਸਾਈਬੇਰੀਅਨ ਰੇਲ-ਮਾਰਗ ਉੱਪਰ ਇਯਾ

ਦਰਿਆ ਦੇ ਕੰਢੇ ਤੇ ਵਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਸੰਨ 1922 ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਨਿਗਮਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ 1924 ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਦਿਹਾਤੀ ਨੌਆਬਾਦੀ ਵਿਚ ਤਬਦੀਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਤੇ 1927 ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਫਿਰ ਨਿਗਮਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਥੇ ਲੱਕੜੀ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਉਦਯੋਗ ਸਥਾਪਿਤ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਇਹ ਲਿਗਨਾਈਟ ਤੇ ਭੂਰੇ ਕੋਲੇ ਦਾ ਵੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਕੇਂਦਰ ਹੈ।

ਆਬਾਦੀ—53,000 (1983)

54° 35' ਉ. ਵਿਥ.: 100° 33' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 12 : 34

ਟੁਵਾਜੂ : ਸੈਲਾਬੀਜ਼ ਦੀਪ ਵਿਚ ਬੂਗੀ ਜਾਂ ਵੂਗੀ ਕੌਮ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਇਹ ਇਕ ਕਬੀਲਾ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਆਪਣੀ ਮਿਹਨਤ ਤੇ ਉੱਦਮ ਸਦਕਾ ਨਾਂ ਕੇਵਲ ਆਪਣੇ ਹੀ ਦੀਪ ਵਿਚ ਸਗੋਂ ਸਾਰੇ ਹੀ ਮਾਲੇ ਦੀਪ-ਸਮੂਹ ਵਿਚ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ। ਇਸ ਕਬੀਲੇ ਦਾ ਮੂਲ ਦੇਸ਼ ਦੱਖਣ-ਪੱਛਮੀ ਪ੍ਰਾਇਦੀਪ ਦੇ ਕੇਂਦਰ ਵਿਚ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਸਮੁੰਦਰੀ ਤਟ ਬੋਨੀ ਖਾੜੀ ਨਾਲ ਲਗਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਦੱਖਣ ਵੱਲ ਵੱਡੀ ਝੀਲ ਲਬਾਇਆ ਲਗਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਲੋਕ ਅੱਜਕੱਲ੍ਹ ਇਸ ਦੀਪ-ਸਮੂਹ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਵਪਾਰਿਕ ਬੰਦਰਗਾਹਾਂ ਉੱਤੇ ਵੱਸੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਸਿੰਘਾਪੁਰ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ 2000 ਤੋਂ 3000 ਤੱਕ ਚਲੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇਹ ਲੋਕ ਸੁਮਾਟਰਾ ਤੇ ਨਿਊਗਿਨੀ ਤੱਕ ਵੀ ਸਮੁੰਦਰੀ ਸਫ਼ਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਅੱਜ ਵੀ ਇਹ ਲੋਕੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਹੀ ਸਥਾਨਕ ਵਸਤਾਂ ਦਾ ਵਪਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਪਾਰ ਮਾਲੇ ਤੇ ਜਾਵਾ ਦੇ ਨਿਵਾਸੀ ਯੂਰਪੀਅਨਾਂ ਦੇ ਆਉਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਰਦੇ ਹੁੰਦੇ ਸਨ।

ਟੂਆਬਾ ਡ ਡਾਨਨ : ਇਹ ਆਇਰਲੈਂਡ ਵਿਚ ਦਾਨੂੰ ਦੇਵੀ ਨੂੰ ਮੰਨਣ ਵਾਲੇ ਲੋਕ ਹਨ। ਕੈਲਟਿਕ ਮਿਥਿਹਾਸ ਅਨੁਸਾਰ ਆਇਰਲੈਂਡ ਦੀ ਮੌਜੂਦਾ ਵਸੋਂ ਦੇ ਪੂਰਵਜਾਂ ਮਿਲੇਸਿਆਨਾਂ ਦੇ ਆਉਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਹ ਜਾਤੀ ਉਥੇ ਵਸਦੀ ਸੀ। ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਜਾਤੀ ਦੇ ਲੋਕ ਜਾਦੂਗਰੀ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਮਾਹਿਰ ਸਨ। ਜਦੋਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਵਰਗ ਵਿਚੋਂ ਕੱਢਿਆ ਗਿਆ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਗਿਆਨ ਸਦਕਾ ਇਹ ਉਂਦੇ ਦੇ ਬੱਦਲ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਵਿਚ ਆਇਰਲੈਂਡ ਵਿਚ ਉਤਰੇ। ਮਿਲੇਸੀਅਨਾਂ ਦੇ ਆਉਣ ਉੱਤੇ ਟੂਆਬਾ ਜਾਤੀ ਵਾਲੇ ਪਹਾੜਾਂ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਛਿਪ ਗਏ। ਕਈ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਮਲੇਛ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀ ਇਕ ਜਾਤੀ ਸੀ। ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਹਰਮਨ ਪਿਆਰੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਇਰਲੈਂਡ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਕਈ ਕਿਸਮਾਂ ਦੀਆਂ ਪਰੀਆਂ ਨਾਲ ਵੀ ਜੋੜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 10 : 165

ਟੂਆਮ : ਆਇਰਲੈਂਡ ਦੀ ਗਾਲਵੇ ਕਾਉਂਟੀ ਦਾ ਮੰਡੀ ਵਾਲਾ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ। ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਗਿਰਜਿਆਂ-ਲਈ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੈ ਜਿਥੇ ਇਕ ਵੱਡਾ ਪ੍ਰੋਟੈਸਟੈਂਟ ਗਿਰਜਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਕਨਾਟ ਦੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ 1130 ਈ. ਦਾ ਬਣਿਆ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਗਿਰਜਾ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਗਿਰਜੇ ਦਾ ਪੂਰਬੀ ਹਿੱਸਾ ਜਾਂ ਚਾਂਸਲ ਜਿਹੜਾ ਪਾਦਰੀਆਂ ਲਈ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਰੱਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਹ ਕੈਥੋਲਿਕ ਗਿਰਜਾ ਗੌਥਿਕ ਨਮੂਨੇ ਦਾ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਪਾਦਰੀਆਂ ਲਈ ਬਿਸ਼ਪ ਖੇਤਰੀ ਸਕੂਲ ਵੀ ਖੋਲ੍ਹਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਥੇ ਘੋੜਿਆਂ ਦੀਆਂ ਦੌੜਾਂ

ਲਈ ਰੇਸ-ਕੋਰਸ ਹੈ। ਚਕੁੰਦਰ ਤੋਂ ਖੰਡ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਸੱਨਅਤ ਵੀ ਉੱਨਤ ਹੈ।

ਆਬਾਦੀ—4,366 (1981) ਅੰਦ.

53° 31' ਉ. ਵਿਥ.: 8° 50' ਪੱ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 10 : 164

ਟੂਆਮੋਟੂ ਦੀਪ-ਸਮੂਹ : ਇਹ ਦੱਖਣੀ ਸ਼ਾਂਤ ਮਹਾਂਸਾਗਰ ਵਿਚ ਮੂਰਗਾ-ਟਾਪੂਆਂ ਦਾ ਸਮੂਹ ਹੈ। ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਪੱਖੋਂ ਇਹ ਸਮੁੰਦਰੋਂ ਪਾਰ ਫ਼ਰਾਂਸ ਦੇ ਫ਼ਰਾਂਸੀਸੀ ਪਾਲਿਨੇਸ਼ੀਆ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਟਾਪੂਆਂ ਵਿਚ ਕੋਈ 75 ਮੂਰਗਾ ਘੇਰੇ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ ਜਿਹੜੇ 1600 ਕਿ. ਮੀ. ਦੇ ਵਕਰ ਵਿਚ ਫੈਲੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਟਾਪੂਆਂ ਨੂੰ 1606 ਵਿਚ ਸਪੇਨੀਅਨ ਨੇ ਲਭਿਆ ਤੇ 1881 ਵਿਚ ਇਹ ਫ਼ਰਾਂਸ ਨਾਲ ਜੋੜੇ ਗਏ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਟਾਪੂਆਂ ਦਾ ਕੁੱਲ ਖੁਸ਼ਕ ਖੇਤਰ 870 ਵ. ਕਿ. ਮੀ. ਰਕਬੇ (340 ਵ. ਮੀ.) ਉੱਪਰ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਰੇਤ ਤੇ ਮੂਰਗਾ ਚਟਾਨਾਂ ਹੀ ਹਨ। ਇਸ ਦੀਪ-ਸਮੂਹ ਨੂੰ ਡੋਂਜਰਸ ਆਰਕੀਪੀਲੀਗੋ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਣ ਲਈ ਸਮੁੰਦਰ ਹੇਠਲੀਆਂ ਨੀਵੀਆਂ ਚਟਾਨਾਂ ਜਹਾਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਕਈ ਵਾਰੀ ਕਾਫ਼ੀ ਨੁਕਸਾਨ ਪਹੁੰਚਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਰੇਤਲੀਆਂ ਉਪ-ਖਾੜੀਆਂ ਵਿਚ ਬਕਬਕਾ ਪਾਣੀ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਬਨਸਪਤੀ ਉਗਦੀ ਹੈ। ਕੋਕੋਨਟ-ਪਾਮ ਇਥੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਪੈਂਦਾ ਹੋਣ ਵਾਲਾ ਦਰਖਤ ਹੈ ਜਿਸ ਤੋਂ ਇਮਾਰਤੀ ਲੱਕੜੀ, ਰੇਸ਼ਾ, ਭੋਜਨ ਤੇ ਬਰਾਮਦੀ ਵਸਤਾਂ ਜਿਵੇਂ ਖੋਪਾ ਆਦਿ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਨਾਰੀਅਲ, ਕਿਉੜਾ ਤੇ ਥੋੜ੍ਹੀ ਬਹੁਤ ਮਾਤਰਾ ਵਿਚ ਬਰੈਂਡ ਫਰੂਟ ਦੇ ਦਰਖਤ ਆਦਿ ਇਥੋਂ ਦੇ ਵਸਨੀਕਾਂ ਲਈ ਆਹਾਰ ਦੇ ਸੋਮੇ ਹਨ। ਕਈ ਵਾਰ ਉਸ਼ਣ-ਖੰਡੀ ਵਾਵਰੋਲਿਆਂ ਕਾਰਨ ਮੂਰਗਾ ਚਟਾਨਾਂ ਦੀਆਂ ਵਲਗਣਾਂ ਨਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ।

14° 25' ਦ. ਵਿਥ.: 135° 149' ਪੱ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਅੰਮ. 27 : 190

ਟੂਐਟ : ਇਹ ਪੱਛਮ-ਕੇਂਦਰੀ ਅਲਜੀਰੀਆ ਦੇ ਆਡਰਾਰ ਡਿਪਾਰਟਮੈਂਟ ਵਿਚ ਨਖ਼ਲਿਸਤਾਨਾਂ ਦਾ ਇਕ ਸਮੂਹ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਓਵੈਂਡ ਮਸਾਉਦ ਵਾਦੀ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਇਹ ਨਖ਼ਲਿਸਤਾਨ ਉੱਤਰ-ਪੱਛਮ ਤੋਂ ਦੱਖਣ-ਪੂਰਬ ਦੀ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿਚ ਮਾਲਾ ਦੇ ਮਣਕਿਆਂ ਵਾਂਗ ਪਏ ਜਾਪਦੇ ਹਨ। ਦਸਵੀਂ ਸਦੀ ਦੌਰਾਨ ਇਥੇ ਮੁਕੰਮਲ ਤੌਰ ਤੇ ਇਸਲਾਮੀਆਂ ਦਾ ਕਬਜ਼ਾ ਸੀ। ਆਧੁਨਿਕ ਕਾਲ ਵਿਚ ਇਥੇ ਅਰਬੀ, ਬਰਬਰ ਅਤੇ ਹਰੇਟਿਨ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਮਿਲੀ-ਜੁਲੀ ਆਬਾਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਵੀਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਮੁਢਲੇ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਤੱਕ ਫ਼ਰਾਂਸੀਸੀ ਅਧੀਨਗੀ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਯਤਨਸ਼ੀਲ ਰਹੇ। ਅਖ਼ੀਰ ਸੰਨ 1962 ਵਿਚ ਫ਼ਰਾਂਸੀਸੀ ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਕੰਟਰੋਲ ਉਠ ਜਾਣ ਤੇ ਇਹ ਖੇਤਰ ਆਜ਼ਾਦ ਅਲਜੀਰੀਆ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣ ਗਿਆ। ਟੂਐਟ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਨਖ਼ਲਿਸਤਾਨ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਵਾਦੀ ਦੇ ਨਾਲ 120 ਕਿ. ਮੀ. ਦੀ ਲੰਬਾਈ ਵਿਚ ਫੈਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਵਧੀਆ ਕਿਸਮ ਦੀਆਂ ਖਜ਼ੂਰਾਂ, ਅਨਾਜ ਅਤੇ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸਿੰਜਾਈ ਜ਼ਮੀਨਦੋਜ਼ ਨਾਲਾਂ ਰਾਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 10 : 63

ਟੂਸਟਲਾ : ਇਹ ਦੱਖਣ-ਪੂਰਬੀ ਮੈਕਸੀਕੋ ਦੇ ਚੀਆਪਾਸ ਰਾਜ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਪੂਰਾ ਨਾਂ ਟੂਸਟਲਾ ਗੁਟਾਇਰਜ਼ ਹੈ।

ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਚੀਆਪਾਸ ਵਾਦੀ ਵਿਚ ਗੇਂਦ ਗ੍ਰੀਜ਼ਲਵਾ ਦੇ ਪੱਛਮ ਵਿਚ 12 ਕਿ. ਮੀ. ਦੇ ਫਾਸਲੇ ਤੇ ਸਮੁੰਦਰੀ ਸਤ੍ਹਾ ਤੋਂ 530 ਮੀ. ਦੀ ਉਚਾਈ ਤੇ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਮੈਕਸੀਕੋ ਤੇ ਗੁਆਤੇਮਾਲਾ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਾਉਣ ਵਾਲੇ ਪੈਨ-ਅਮੈਰੀਕਨ ਮਹਾਂਮਾਰਗ ਉਪਰ ਵਸਿਆ ਹੋਇਆ ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਇਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਵਪਾਰਕ ਕੇਂਦਰ ਹੈ। ਇਥੋਂ ਚੀਆਪਾਸ ਰਾਜ ਦੀਆਂ ਮੁੱਖ ਉਪਜਾਂ, ਜਿਵੇਂ ਮੱਕੀ, ਕੋਕੋ, ਕਾਫੀ, ਤਮਾਕੂ, ਗੰਨਾ ਆਦਿ ਦੀ ਪ੍ਰਾਸੈਸਿੰਗ ਕਰਨ ਉਪਰੰਤ ਹੋਰਨਾਂ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਨੂੰ ਭੇਜੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਟੂਸਟਲਾ ਨੂੰ ਰਾਜਧਾਨੀ ਬਣਨ ਦਾ ਮਾਣ ਸੰਨ 1892 ਵਿਚ ਹਾਸਲ ਹੋਇਆ। ਅਜੋਕੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਹੋਰਨਾਂ ਆਧੁਨਿਕ ਸਹੂਲਤਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਹਵਾਈ ਸਹੂਲਤਾਂ ਵੀ ਮੁਹੱਈਆ ਹਨ।

ਆਬਾਦੀ—2,95,615 (1990)

16° 45' ਉ. ਵਿਭ.: 93° 07' ਪੱ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਥਿ. ਮਾ. 10 : 208

ਟੂਸਾਨ : ਸ਼ਹਿਰ—ਇਹ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਦੇ ਦੱਖਣ-ਪੂਰਬ ਅਰੀਜੋਨਾ ਰਾਜ ਦਾ ਪੱਛਮ ਕਾਉਂਟੀ ਦਾ ਇਕ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ ਜਿਹੜਾ 1864 ਵਿਚ ਕਾਉਂਟੀ ਸੀਟ ਮਨਨੀਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਟੂਸਾਨ ਸ਼ਹਿਰ ਸੈਂਤਾ ਕਰੂਜ਼ ਦਰਿਆ ਦੇ ਕੰਢੇ ਸਮੁੰਦਰੀ ਸਤ੍ਹਾ ਤੋਂ 735 ਮੀਟਰ ਦੀ ਉਚਾਈ ਤੇ ਵਸਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਕਾਰਨਾਡੋ ਨੈਸ਼ਨਲ ਫੋਰੈਸਟ ਦਾ ਸਦਰ ਮੁਕਾਮ ਵੀ ਹੈ। ਸੰਨ 1692 ਵਿਚ ਇਕ ਯਸੂਹੀ ਯੂਸੀਬੀਓ ਕੀਨੋ ਨਾਮੀ ਵਿਅਕਤੀ ਇਸ ਸਥਾਨ ਤੇ ਭਾਰਤੀ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਲਈ ਆਇਆ ਤੇ ਉਸੇ ਨੇ ਇਥੇ ਮਿਸ਼ਨਰੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਨ ਦਾ ਇਰਾਦਾ ਬਣਾ ਲਿਆ। ਸੰਨ 1700 ਵਿਚ ਇਥੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਮਿਸ਼ਨਰੀ ਸਥਾਪਤ ਹੋ ਗਏ। ਮਿਸ਼ਨ ਸੈਨ ਜੇਵੀਅਰ ਡੌਲ ਬੈਂਕ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਸੀ। ਇਹ ਸੰਸਥਾ ਹੁਣ ਵੀ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਸੇਵਾਵਾਂ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ। ਸੰਨ 1776 ਵਿਚ ਇਥੇ ਸਪੇਨੀ ਫੌਜਾਂ ਦਾ ਕਿਲਾ (ਪ੍ਰਿਜ਼ੀਡੀਓ) ਸਥਾਪਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਥੋਂ ਦਾ ਓਲਡ ਪਵੈਬਲੋ ਸਪੇਨੀ, ਮੈਕਸੀਕਨ, ਕਾਨਫੈਡਰੇਟ ਅਤੇ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਚਾਰ ਹਕੂਮਤਾਂ ਅਧੀਨ ਰਹਿ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। ਸੰਨ 1867 ਤੋਂ 1877 ਤੱਕ ਟੂਸਾਨ ਸ਼ਹਿਰ ਨੂੰ ਖੇਤਰੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਹੋਣ ਦਾ ਮਾਣ ਵੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਰਿਹਾ। 1880 ਈ. ਵਿਚ 'ਸਦਰਨ ਪੈਸਿਫਿਕ ਰੇਲ-ਰੋਡ' ਬਣਨ ਨਾਲ ਟੂਸਾਨ ਸ਼ਹਿਰ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਵੱਧਣ-ਫੁੱਲਣ ਲੱਗਾ। ਇਸ ਦੇ ਨੇੜੇ-ਤੇੜੇ ਚਾਂਦੀ ਤੇ ਤਾਂਬੇ ਦੇ ਭੰਡਾਰ ਲੱਭੇ ਗਏ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਸਿੰਜਾਈ ਸਾਧਨਾਂ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਵੀ ਆਰੰਭ ਹੋ ਗਿਆ। ਟੂਸਾਨ ਸ਼ਹਿਰ ਪਰਬਤਾਂ ਦੇ ਪੈਰਾਂ ਵਿਚ ਵਸਿਆ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਇਥੋਂ ਦਾ ਵਾਤਾਵਰਣ ਸੈਲਾਨੀਆਂ ਲਈ ਬੜਾ ਹੀ ਦਿਲਕਸ਼ ਹੈ। ਸੰਨ 1885 ਵਿਚ ਇਥੇ ਅਰੀਜੋਨਾ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਖੋਲ੍ਹੀ ਗਈ।

ਡੇਵਿਸ ਮਾਥਨ ਹਵਾਈ ਸੈਨਾ ਦਾ ਕੇਂਦਰ, ਓਲਡ ਟੂਸਾਨ ਅਤੇ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਨਜ਼ਦੀਕ ਕਿਟ ਪੀਕ ਨੈਸ਼ਨਲ ਆਬਜ਼ਰਵੇਟਰੀ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਵਰਣਨਯੋਗ ਅਦਾਰੇ ਹਨ।

ਆਬਾਦੀ—4,05,390 (1990)

32° 13' ਉ. ਵਿਭ.: 110° 59' ਪੱ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਥਿ. ਮਾ. 20 : 168

ਟੂਸੈਨ ਲੂਵਰਟੂਰ : ਇਹ ਹਿੰਤੀ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਇਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹਬਸ਼ੀ ਨੇਤਾ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਇਕ ਗੁਲਾਮ ਪਰਿਵਾਰ ਨਾਲ ਸਬੰਧ ਰੱਖਦਾ ਸੀ। ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਇਹ ਹਿੰਤੀ ਅਤੇ ਡਮਿਨੀਕਨ ਗਣਰਾਜ ਟਾਪੂਆਂ ਦਾ ਇਕ ਨਿਰੰਕੁਸ਼

ਸਰਦਾਰ ਬਣ ਗਿਆ। ਉਸ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਮੁੱਖ ਮੰਤਵ ਹਬਸ਼ੀਆਂ ਨੂੰ ਗੁਲਾਮੀ ਦੀ ਲਾਹਨਤ ਤੋਂ ਆਜ਼ਾਦ ਕਰਵਾਉਣਾ ਸੀ। ਇਸ ਵਿਚ ਇਕ ਚੰਗੇ ਨੇਤਾ ਵਾਲੇ ਸਾਰੇ ਗੁਣ ਮੌਜੂਦ ਸਨ। ਇਹ ਇਕ ਦੂਰਦਰਸ਼ੀ ਨੀਤੀਵਾਨ, ਬਹਾਦਰ ਜਰਨੈਲ ਅਤੇ ਸੂਝਵਾਨ ਅਰਥ-ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਸੀ।

ਇਹ ਕੈਥੋਲਿਕ ਧਰਮ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਰੱਖਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਜੀਵਨ ਬੜਾ ਸਾਦਾ ਸੀ। ਟੂਸੈਨ ਦੇ ਜਨਮ ਬਾਰੇ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਮਤ ਇਹ ਹੀ ਹੈ ਕਿ ਇਸਦਾ ਜਨਮ 1743 ਵਿਚ ਇਕ ਫਰਾਂਸੀਸੀ ਬਸਤੀ ਬਰਡਾ ਪਲਾਂਟੇਸ਼ਨ ਵਿਚ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਨੂੰ ਫਰਾਂਸੀਸੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਵੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਸੀ। ਸੰਨ 1777 ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਗੁਲਾਮੀ ਤੋਂ ਕਾਨੂੰਨੀ ਤੌਰ ਤੇ ਆਜ਼ਾਦੀ ਮਿਲ ਗਈ।

ਸੰਨ 1791 ਵਿਚ ਗੁਲਾਮਾਂ ਨੇ ਅਚਾਨਕ ਹੀ ਬਗ਼ਾਵਤ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਸ਼ੁਰੂ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਇਹ ਨਿਰਪੱਖ ਰਿਹਾ ਅਤੇ ਇਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪੁਰਾਣੇ ਮਾਲਕ ਨੂੰ ਬਚਾਉਣ ਵਿਚ ਮਦਦ ਵੀ ਕੀਤੀ। ਪਰ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਬਾਗ਼ੀਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਮਿਲ ਗਿਆ ਪਰ ਜਲਦੀ ਹੀ ਇਹ ਬਾਗ਼ੀ ਨੇਤਾਵਾਂ ਦੀ ਗ਼ਲਤੀ ਨੂੰ ਭਾਂਪ ਗਿਆ ਅਤੇ ਅਤੇ ਇਸ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗੋਰੇ ਇੰਤਹਾਪਸੰਦਾਂ ਨਾਲ ਸੁਲਾਹ ਕਰਨ ਲਈ ਮਨਾ ਲਿਆ। ਇਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਇਕ ਫੌਜ ਵੀ ਬਣਾਈ ਜਿਸਨੂੰ ਗੁਰੀਲਾ ਲੜਾਈ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਿੱਤੀ। ਸੰਨ 1793 ਵਿਚ ਉਸ ਨੇ ਲੂਵਰਟੂਰ ਦਾ ਨਾਮ ਵੀ ਆਪਣੇ ਨਾਂ ਨਾਲ ਜੋੜ ਲਿਆ। ਇਸੇ ਸਾਲ ਜਦੋਂ ਫਰਾਂਸ ਅਤੇ ਸਪੇਨ ਵਿਚਕਾਰ ਲੜਾਈ ਛਿੜੀ ਤਾਂ ਹਬਸ਼ੀ ਜਰਨੈਲ ਨੇ ਸਪੇਨ ਦੀਆਂ ਫੌਜਾਂ ਦਾ ਸਾਥ ਦਿੱਤਾ। ਉੱਤਰ ਵਿਚ ਟੂਸੈਨ ਦੀਆਂ ਜਿੱਤਾਂ, ਮੁਲਾਟੇ ਦੀਆਂ ਦੱਖਣੀ-ਜਿੱਤਾਂ ਨੇ ਅਤੇ ਬਰਤਾਨੀਆ ਦੇ ਤੱਟੀ ਇਲਾਕਿਆਂ ਤੇ ਕਬਜ਼ੇ ਨੇ ਫਰਾਂਸ ਨੂੰ ਬੁਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਬਾਹ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਸੰਨ 1794 ਈ. ਵਿਚ ਟੂਸੈਨ ਫਰਾਂਸ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉਸਨੇ ਫਰਾਂਸੀਸੀਆਂ ਨਾਲ ਸੁਲਾਹ ਵੀ ਕੀਤੀ ਕਿਉਂਕਿ ਫਰਾਂਸ ਨੇ ਗੁਲਾਮਾਂ ਨੂੰ ਆਜ਼ਾਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਜਦ ਕਿ ਬਰਤਾਨੀਆ ਅਤੇ ਸਪੇਨ ਨੇ ਅਜਿਹਾ ਨਾ ਕੀਤਾ। ਆਪਣੀ ਇਸ ਦੌਰੀ ਨੀਤੀ ਦੇ ਕਾਰਨ ਉਹ ਕਾਫੀ ਦੇਰ ਤੱਕ ਆਲੋਚਨਾ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਬਣਿਆ ਰਿਹਾ ਪਰ ਇਸ ਨਾਲ ਬਰਤਾਨੀਆ ਨੂੰ ਕਾਫੀ ਧੱਕਾ ਲੱਗਾ ਅਤੇ ਸਪੇਨ ਨੂੰ ਵੀ ਪਿੱਛੇ ਹਟਣਾ ਪਿਆ।

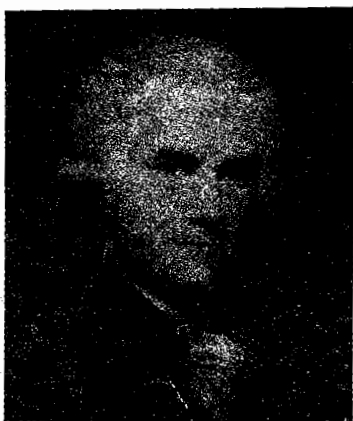
ਸੰਨ 1795 ਵਿਚ ਟੂਸੈਨ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸਿੱਧੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ। ਹਬਸ਼ੀ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਗੋਰਿਆਂ ਵੱਲੋਂ ਵੀ ਇਸ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਆਦਰ ਮਿਲਿਆ। ਇਸ ਨੇ ਫਰਾਂਸੀਸੀ ਬਾਗ਼ਾਂ ਸਬੰਧੀ ਕਾਨੂੰਨਾਂ ਦੀ ਉਲੰਘਣਾ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਫਰਾਂਸੀਸੀ ਬਾਗ਼ਾਂ ਦੇ ਮਾਲਕਾਂ ਨੂੰ ਵਾਪਸ ਬੁਲਾ ਲਿਆ ਅਤੇ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਸਬਤੀ ਨਾਲ ਪਾਲਣ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਕਿ ਪੁਰਾਣੇ ਨੌਕਰ ਹੀ ਬਾਗ਼ਾਂ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕਰਨ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੇ ਸਬਤੀ ਨਾ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਬਗ਼ੀਚਿਆਂ ਤੋਂ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਲਾਭ ਵਿਚੋਂ ਵੀ ਕੁਝ ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਹਿੱਸਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ। ਟੂਸੈਨ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਹਬਸ਼ੀ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ਾਂ ਦੀਆਂ ਚੰਗੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਅਪਣਾਉਣ। ਬਰਤਾਨੀਆ ਨੂੰ ਜਿਹੜਾ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋਇਆ ਸੀ ਉਸ ਲਈ ਉਹ ਟੂਸੈਨ ਨਾਲ ਗੁਪਤ ਸੰਧੀ ਕਰਨ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿਚ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਫਰਾਂਸ ਨਾਲ ਉਸ ਵੇਲੇ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਨਾ ਇਸ ਦੇ ਵੱਸ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਸੰਨ 1798 ਅਤੇ 1799 ਵਿਚ ਦੋਹਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਸੰਧੀ ਹੋਈ। ਟੂਸੈਨ ਨੇ ਬਰਤਾਨੀਆ ਨਾਲ ਵਪਾਰਕ ਸਬੰਧ ਕਾਇਮ ਕਰ ਲਏ। ਸੈਂਡਮੈਂਗ ਵਿਚ ਗੁਲਾਮੀ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਨ ਲਈ ਟੂਸੈਨ ਜਨਵਰੀ, 1801 ਵਿਚ ਵੀ ਸਰਗਰਮੀ ਵਿਚ ਆਇਆ।

ਇਸ ਦਾ ਗੋਰਿਆਂ ਵੱਲੋਂ ਵੀ ਬੜਾ ਉਦਾਰ ਵਤੀਰਾ ਸੀ। ਕੈਥੋਲਿਕ ਧਰਮ ਰਾਜ ਦਾ ਧਰਮ ਬਣ ਗਿਆ। ਇਸ ਨੇ ਗੋਰਿਆਂ ਅਤੇ

ਕਾਲਿਆਂ ਵਿਚਕਾਰ ਸਮਝੌਤਾ ਵੀ ਕਰਵਾਈ ਰੱਖਿਆ। ਫਰਾਂਸੀਸੀ ਜਰਨੈਲ ਚਾਰਲਸ ਲੈਕਰ ਨੇ ਟੂਸੈਨ ਦਾ ਸਵਾਗਤ ਕੀਤਾ ਪਰ ਕੁਝ ਹਫ਼ਤਿਆਂ ਬਾਅਦ ਹੀ ਇਸ ਨੂੰ ਸਾਜਿਸ਼ ਦੇ ਜੁਰਮ ਵਿਚ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰ ਕਰ ਲਿਆ ਜਿਥੇ 7 ਅਪ੍ਰੈਲ, 1803 ਈ. ਵਿਚ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 18 : 536

ਟੂਕ, ਜਾਨ ਹਾਰਨ : ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੇ ਇਸ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਗਰਮ ਖ਼ਿਆਲੀ ਸਿਆਸਤਦਾਨ ਅਤੇ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨੀ ਦਾ ਜਨਮ 25 ਜੂਨ, 1736 ਵਿਚ ਲੰਡਨ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਨੇ ਵੈਸਟਮਿਸਟਰ ਅਤੇ ਐਲਾਨ ਵਿਖੇ ਮੁਢਲੀ ਵਿੱਦਿਆ ਹਾਸਲ ਕੀਤੀ। ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਕੈਂਬਰਿਜ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿਚੋਂ ਇਸ ਨੇ ਬੀ. ਏ. ਦੀ ਡਿਗਰੀ ਹਾਸਲ ਕੀਤੀ। ਸੰਨ 1760 ਵਿਚ ਇਹ Vicer (ਚਰਚ ਵਿਚ ਪੈਰਿਸ ਦਾ ਪਰਿਹਿਤ) ਬਣ ਗਿਆ।

ਜਾਨ ਹਾਰਨ ਟੂਕ

ਟੂਕ ਜਾਨ ਅਮਰੀਕਨ ਜੰਗ ਦਾ ਕੱਟੜ ਵਿਰੋਧੀ ਸੀ। ਬਰਤਾਨੀਆ ਵਿਚ ਪਾਰਲੀਮੈਂਟਰੀ ਸੁਧਾਰਾਂ ਲਈ ਇਸਨੇ ਬੜੀ ਸਰਗਰਮੀ ਨਾਲ ਹਿੱਸਾ ਲਿਆ। ਇਸ ਨੇ ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਵਿਗ ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਨੇਤਾਵਾਂ ਦੀ ਆਲੋਚਨਾ ਕੀਤੀ ਪਰ ਵਧੇਰੇ ਹਿਮਾਇਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਾ ਕਰ ਸਕਣ ਕਾਰਣ ਇਸ ਨੇ ਇਹ ਵਿਰੋਧਤਾ ਕਰਨੀ ਛੱਡ ਦਿੱਤੀ। ਸੰਨ 1769 ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਜਾਨ ਵਿਲਕੀ ਦੀ 'ਬਿਲ ਆਫ਼ ਰਾਈਟਸ ਸੁਸਾਇਟੀ' ਬਣਾਉਣ ਵਿਚ ਬੜੀ ਮਦਦ ਕੀਤੀ ਪਰ ਦੋ ਸਾਲਾਂ ਮਗਰੋਂ ਇਸ ਦੀ ਵਿਲਨੀਯ ਨਾਲ ਅਣਬਣ ਹੋ ਗਈ ਅਤੇ ਇਸ ਨੇ ਅਮਰੀਕਾ ਦੀਆਂ ਨੌਆਬਾਦੀਆਂ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਆਪਣੀ ਸਰਕਾਰ ਬਣਾਉਣ ਅਤੇ ਸੰਸਦੀ ਸੁਧਾਰਾਂ ਲਈ ਅੰਦੋਲਨ ਕਰਨ ਲਈ ਆਪਣੀ ਵੱਖਰੀ ਸੰਵਿਧਾਨਿਕ ਸੁਸਾਇਟੀ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ।

ਹਾਰਨ ਦਾ ਅਮਰੀਕਾ ਦੀਆਂ ਨੌਆਬਾਦੀਆਂ ਪ੍ਰਤੀ ਅਜਿਹੇ ਵਤੀਰੇ ਕਾਰਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਖੁਲ੍ਹਮ-ਖੁਲ੍ਹੀ ਹਮਾਇਤ ਕਰਨ ਕਾਰਨ ਉਸ ਤੇ ਮੁਕੱਦਮਾ ਚਲਾਇਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਸੰਨ 1778 ਵਿਚ ਉਸ ਨੂੰ ਜੇਲ੍ਹ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ 200 ਪੈਂਡ ਜੁਰਮਾਨਾ ਵੀ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1782 ਤੋਂ 1785 ਦੌਰਾਨ ਇਸ ਨੇ ਵਿਲੀਅਮ ਪਿਟ ਦੀ ਸੰਸਦੀ ਸੁਧਾਰ ਲੈਣ ਵਿਚ ਅਸਫ਼ਲਤਾ ਕਾਰਨ ਆਪਣੇ ਲਈ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਹਮਾਇਤ ਹਾਸਲ ਕਰ ਲਈ। ਫਰਾਂਸ ਵਿਚ ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਬਾਗ਼ੀ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਨੇ ਬਰਤਾਨਵੀ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਸੁਚੇਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਇਸ ਕਾਰਨ ਮਈ, 1794 ਵਿਚ ਟੂਕ ਜਾਨ ਨੂੰ ਬਾਗ਼ੀ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਕਰਨ ਦੇ ਆਰੋਪ ਹੇਠ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰ ਕਰ ਲਿਆ

ਗਿਆ। 6 ਮਹੀਨੇ ਮਗਰੋਂ ਲੰਡਨ ਜਿਊਰੀ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਰਿਹਾਅ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਸਦੀ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਦੋਲਨ ਵਿਚ ਜੋਸ਼ ਘੱਟ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1801-02 ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਪਾਰਲੀਮੈਂਟ ਵਿਚ ਸੀਟ ਹਾਸਲ ਹੋਈ।

ਸਿਆਸਤਦਾਨ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਇਹ ਇਕ ਸੁਯੋਗ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨੀ ਵੀ ਸੀ। ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਵੀ ਇਸਨੇ ਇਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਯੋਗ ਪੁਸਤਕ 'Epea Proeuta' ਲਿਖੀ।

18 ਮਾਰਚ, 1812 ਈ. ਵਿਚ ਵਿੰਬਲਡਨ ਵਿਚ ਸਰੀ ਵਿਖੇ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 10 : 45; ਐਨ. ਅਮੇ. 26 : 692

ਟੂਕ ਥਾਮਸ : ਟੂਕ ਥਾਮਸ ਇੰਗਲੈਂਡ ਦਾ ਇਕ ਮਸ਼ਹੂਰ ਪ੍ਰਜੀਪਤੀ ਅਤੇ ਅਰਥ-ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਸੀ ਜਿਸਨੇ ਆਜ਼ਾਦ ਵਪਾਰ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਦਾ ਜਨਮ 1774 ਈ. ਵਿਚ ਰੂਸ ਵਿਚ ਸੇਂਟ ਪੀਟਰਸਬਰਗ ਨੇੜੇ ਕਰੋਨਸ਼ਟਾਟ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ।

ਟੂਕ ਨੇ 15 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਹੀ ਸੇਂਟ ਪੀਟਰਸਬਰਗ ਵਿਖੇ ਆਪਣਾ ਨਿੱਜੀ ਕਿੱਤਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਅਤੇ 1852 ਈ. ਵਿਚ ਰਾਇਲ ਐਕਸਚੇਂਜ ਇੰਸਟੀਚਿਊਟ ਕਾਰਪੋਰੇਸ਼ਨ ਦੇ ਗਵਰਨਰ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਇਹ ਸੇਵਾ ਮੁਕਤ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਸ ਨੇ ਪਾਰਲੀਮੈਂਟ ਸਾਹਮਣੇ ਆਰਥਿਕ ਮਾਮਲਿਆਂ ਨੂੰ ਸਪਸ਼ਟ ਕੀਤਾ। ਸੰਨ 1821 ਈ. ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਰਿਕਾਰਡ ਮਾਲਬਸ, ਮਿੱਲ ਅਤੇ ਹੋਰ ਕਈ ਉੱਘੇ ਬਰਤਾਨਵੀ ਅਰਥ ਸ਼ਾਸਤਰੀਆਂ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਪੁਲਿਟੀਕਲ ਇਕਾਨਮੀ ਕਲੱਬ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ।

ਟੂਕ ਨੇ 19ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਅੱਧ ਵਿਚ ਬਰਤਾਨਵੀ ਮੁਦਰਾ ਸਬੰਧੀ ਹੋਣ ਵਾਲੀਆਂ ਬਹਿਸਾਂ ਵਿਚ ਚੋਖਾ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ। ਇਸ ਨੇ 1810 ਈ. ਦੀ ਬੁਲੀਅਨ ਰਿਪੋਰਟ ਦੀ ਜ਼ੋਰਦਾਰ ਹਮਾਇਤ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਨੇ ਕੀਮਤਾਂ ਨੂੰ ਹੇਠਾਂ ਲਿਆਉਣ ਲਈ 'ਹਾਈ ਐਂਡ ਲੋ ਪਰਾਈਸਜ਼' ਅਤੇ 'ਕਨਸਿਡਰੇਸ਼ਨਜ਼ ਆਨ ਦੀ ਸਟੇਟ ਆਫ਼ ਦੀ ਕਰੰਸੀ' ਆਦਿ ਪੁਸਤਕਾਂ ਲਿਖੀਆਂ। ਇਸ ਨੇ 'ਹਿਸਟਰੀ ਆਫ਼ ਪ੍ਰਾਈਸਿਜ਼' ਦੀਆਂ ਛੇ ਜਿਲਦਾਂ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਅੰਤਲੀਆਂ ਦੋ ਜਿਲਦਾਂ ਵਿਚ ਉਸ ਨੇ ਵਿਲੀਅਮ ਨਿਊਮਾਰਕ ਨਾਲ ਸਹਿਯੋਗ ਕੀਤਾ।

ਭਾਵੇਂ ਟੂਕ ਨੇ ਸੋਨੇ ਦੇ ਮਿਆਰ ਦੀ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਮਾਇਤ ਕੀਤੀ ਪ੍ਰੰਤੂ ਉਸਦੇ ਕੀਮਤਾਂ ਬਾਰੇ ਕੀਤੇ ਅਧਿਐਨ ਨੇ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਇਸ ਵਿਚਾਰ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਕੀਤੀ ਕਿ ਬੈਂਕ ਮੁਦਰਾ ਵਿਚ ਤਬਦੀਲੀ ਕੀਮਤਾਂ ਵਿਚ ਪਰਿਵਰਤਨ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਨਾ ਕਿ ਇਸਦਾ ਕਾਰਨ। ਇਸ ਲਈ ਸੋਨੇ ਚਾਂਦੀ ਦੇ ਵਪਾਰੀਆਂ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਪਹਿਲੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੇ ਉਲਟ ਟੂਕ ਨੇ 1844 ਵਾਲੇ ਬੈਂਕ ਚਾਰਟਰ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕੀਤਾ ਜਿਸ ਰਾਹੀਂ ਬੈਂਕ ਆਫ਼ ਇੰਗਲੈਂਡ ਦਾ ਕਰੰਸੀ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਕਰਨ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਸੀਮਤ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਟੂਕ ਨੇ ਅਣਗੌਲੇ ਹੋਏ ਖਾਤਿਆਂ ਨੂੰ ਘੱਟ ਕੀਤਾ। ਉਸ ਨੇ ਵਿਆਜ ਦੇ ਉਤਰਾਵਾਂ ਚੜ੍ਹਾਵਾਂ ਅਤੇ ਖੂਠੇ ਕਾਰਣ ਕਾਰਜੀ ਸਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਚੌਕਸ ਕੀਤਾ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 11 : 844

ਟੂਕਮਾਨ : ਪ੍ਰਾਂਤ—ਇਹ ਉੱਤਰ-ਪੱਛਮੀ ਅਰਜਨਟੀਨਾ ਦਾ ਇਕ ਪ੍ਰਾਂਤ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਪੱਛਮ ਵਿਚ ਐਂਡੀਜ਼ ਪਰਬਤ-ਲੜੀਆਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਉਚਾਈ 2500 ਤੋਂ 5500 ਮੀ. ਤੱਕ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਟੂਕਮਾਨ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦੇ ਪੂਰਬ ਵਿਚ ਪੀਡਮਾਂਟ ਖੇਤਰ ਇਸ ਦੀ

ਹੱਦਬੰਦੀ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਖੇਤਰ ਜ਼ਰਖੇਜ਼ ਅਤੇ ਸਮਤਲ ਹੈ। ਸਿੰਜਾਈ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਪਹਾੜਾਂ ਦੇ ਨਿਕਲਣ ਵਾਲੇ ਚਸ਼ਮਿਆਂ ਦੇ ਪਾਣੀ ਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਕੁੱਲ ਰਕਬਾ 22,524 ਵ. ਕਿ. ਮੀ. ਹੈ ਅਤੇ ਆਬਾਦੀ 11,34,309 (1989) ਹੈ।

15ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਅੰਤਲੇ ਤੇ 16ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਮੁਢਲੇ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਦੌਰਾਨ ਟੂਕਮਾਨ ਇਨਕਾ ਸਾਮਰਾਜ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਸੀ। 1500 ਈ. ਤੋਂ ਪਿੱਛੋਂ ਪੀਡਮਾਂਟ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਸਪੇਨੀ ਨੌਆਬਾਦੀਆਂ ਸਥਾਪਤ ਹੋ ਗਈਆਂ ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਇਥੇ ਵੰਨ-ਸੁਵੰਨੀ ਵਾਹੀ ਕਰਨੀ ਆਰੰਭ ਕੀਤੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੌਆਬਾਦੀਆਂ ਦੇ ਆਬਾਦ ਹੋਣ ਦੇ ਪਿਛਲੇ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਵਿਚ ਟੂਕਮਾਨ ਅਤੇ ਉੱਤਰ ਵਿਚ ਸਾਲਟਾ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿਚ ਖੱਚਰਾਂ ਦਾ ਵਪਾਰ ਬਹੁਤ ਉੱਨਤ ਹੋਇਆ ਕਿਉਂਕਿ ਯੂਰਪੀ ਉਤਪਾਦਨ ਅਤੇ ਪੀਰੂ ਤੇ ਬੋਲੀਵੀਆ ਤੋਂ ਚਾਂਦੀ ਆਦਿ ਦਾ ਵਪਾਰ ਖੱਚਰਾਂ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਸੰਨ 1776 ਵਿਚ 'ਲਾ ਪਲਾਟਾ' ਦੇ ਵਾਇਸਰਾਇ ਦੀ ਨਿਯੁਕਤੀ ਹੋਣ ਨਾਲ ਅਤੇ ਯੂਰਪੀ ਉਤਪਾਦਨਾਂ ਲਈ ਬਵੇਨਸ ਏਰੀਜ਼ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਟੂਕਮਾਨ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਨੂੰ ਕਾਫੀ ਧੱਕਾ ਲੱਗਾ। 19ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਆਰੰਭ ਵਿਚ ਗੰਨੇ ਦੀ ਕਾਸ਼ਤ ਖੇਤੀ-ਉਪਜਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸਿੱਧ ਹੋਈ। ਫਲੀਆਂ, ਨਿੰਬੂ, ਆਲੂ ਤੇ ਤਮਾਖੂ ਖੇਤੀ ਦੀਆਂ ਉਪਜਾਂ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਸਨ। ਪਸ਼ੂ-ਪਾਲਣ ਅਤੇ ਜੰਗਲੀ ਲੱਕੜੀ ਦਾ ਵਪਾਰ ਵੀ ਇਥੋਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਕਿੱਤਿਆਂ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਸੀ। ਗੰਨਾ ਚੀਨੀ ਦੇ ਕਾਰਖਾਨਿਆਂ ਤੱਕ ਰੇਲਾਂ ਰਾਹੀਂ ਪਹੁੰਚਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸੈਨ ਮਿਗੁੱਲ ਡਾ ਟੂਕਮਾਨ ਸ਼ਹਿਰ ਇਸ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਨੈਸ਼ਨਲ ਰੇਲਵੇ ਦਾ ਜੰਕਸ਼ਨ ਵੀ ਹੈ। ਇਸ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦੇ ਪੱਛਮੀ ਪਹਾੜਾਂ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਪੂਰਵ-ਇਤਿਹਾਸਕ ਉਕਰਾਈ ਵਾਲੇ ਪੱਥਰ ਸ਼ਿਲਾਲੇਖਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਮਿਲੇ ਹਨ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਥਿ. ਮਾ. 12 : 27

ਟੂਕਮਾਨ : ਸ਼ਹਿਰ—ਇਹ ਉੱਤਰ-ਪੱਛਮੀ ਅਰਜਨਟੀਨਾ ਦੇ ਟੂਕਮਾਨ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਪੂਰਾ ਨਾਂ ਸੈਨ ਮਿਗੁੱਲ ਡਾ ਟੂਕਮਾਨ ਹੈ। ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਮੂਲ ਰੂਪ ਵਿਚ 1565 ਈ. ਵਿਚ ਡੀਐਗੋ ਡਾ ਵਿਲਰੋਐਲ ਨਾਮੀ ਇਕ ਸਪੇਨੀ ਨੌਆਬਾਦੀ ਗਵਰਨਰ ਨੇ ਗੇਓ ਡੈੱਲ ਟੇਜਾਰ ਦਰਿਆ ਦੇ ਕੰਢੇ ਇਥੈਤਿਨ ਦੇ ਸਥਾਨ ਤੇ ਵਸਾਇਆ। ਇਸ ਦਰਿਆ ਵਿਚ ਅਕਸਰ ਹੜ੍ਹ ਆਉਣ ਕਰਕੇ 1685 ਈ. ਵਿਚ ਟੂਕਮਾਨ ਨੂੰ ਮੁਢਲੇ ਸਥਾਨ ਤੋਂ ਚੁੱਕ ਕੇ ਵਰਤਮਾਨ ਜਗ੍ਹਾ ਤੇ ਲਿਆਂਦਾ ਗਿਆ। ਅਜੋਕਾ ਸ਼ਹਿਰ ਕਾਰਡੋਬਾ ਤੋਂ ਸਪੇਨੀ ਚਾਂਦੀ ਦੀਆਂ ਖਾਣਾਂ (ਬੋਲੀਵੀਆ) ਤੱਕ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਰਸਤੇ ਤੇ ਵਾਕਿਆ ਹੈ ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਇਹ ਇਕ ਪ੍ਰਫੁੱਲਤ ਵਪਾਰਕ ਕੇਂਦਰ ਹੈ। 24 ਸਤੰਬਰ, 1812 ਨੂੰ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਉੱਤਰੀ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿਚ ਜਨਰਲ ਮੈਨੁਅਲ ਬੈਲਗਰਨੋ ਦੀ ਫੌਜ ਨੇ ਸਪੇਨੀ ਸ਼ਾਹੀ ਫੌਜਾਂ ਨੂੰ ਫੈਸਲਾਕੁਨ ਭਾਜ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ 9 ਜੁਲਾਈ, 1816 ਨੂੰ ਗੇਓ ਡੀ ਲਾ ਪਲਾਟਾ ਦੇ ਯੂਨਾਈਟਿਡ ਪ੍ਰਵਿੰਸਾਂ ਦੇ ਡੈਲੀਗੇਟਾਂ ਦੀ ਇਕੱਤਰਤਾ ਵੀ ਇਸੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਹੋਈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਸਪੇਨ ਤੋਂ ਆਜ਼ਾਦ ਹੋਣ ਦਾ ਐਲਾਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

19ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਗੰਨੇ ਦੀ ਫਸਲ ਬੀਜਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨ ਨਾਲ ਅਤੇ ਰੇਲ-ਮਾਰਗ ਵਿਛਾਏ ਜਾਣ ਕਰਕੇ ਟੂਕਮਾਨ ਸ਼ਹਿਰ ਨੇ ਵਪਾਰ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਚੰਗਾ ਹੰਭਲਾ ਮਾਰਿਆ। ਸੁਹਾਵਣੇ ਮੌਸਮ ਅਤੇ ਭਰਪੂਰ ਬਨਸਪਤੀ ਕਾਰਨ ਟੂਕਮਾਨ ਨੂੰ 'ਗਾਰਡਨ ਆਫ਼ ਦੀ ਰਿਪਬਲਿਕ' ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 'ਸੈਲਾਨੀ' ਉਦਯੋਗ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਆਮਦਨੀ ਵਿਚ ਕਾਫੀ ਵਾਧਾ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਨੌਆਬਾਦੀ

ਕੈਥੀਡਰਲ, ਬਿਸ਼ਪ ਦਾ ਨਿਵਾਸ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਅਜਾਇਬ-ਘਰ ਆਦਿ ਇਥੋਂ ਦੀਆਂ ਵਰਣਨਯੋਗ ਇਮਾਰਤਾਂ ਤੇ ਸਥਾਨ ਹਨ। ਟੂਕਮਾਨ ਨੈਸ਼ਨਲ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ 1914 ਈ. ਵਿਚ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤੀ ਗਈ।

ਆਬਾਦੀ—4,73,014 (1991)

26° 49' ਦੱ. ਵਿਭ.; 66° 02' ਪੱ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਥਿ. ਮਾ. 8 : 870

ਟੂਕਮਾਨ ਸੰਮੇਲਨ : ਇਹ ਸੰਮੇਲਨ 9 ਜੁਲਾਈ, 1816 ਨੂੰ ਸੈਨ ਮਿਗੁੱਲ ਡਾ ਟੂਕਮਾਨ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ ਜਿਸ ਵਿਚ ਅਰਜਨਟੀਨਾ ਨੂੰ ਸਪੇਨ ਤੋਂ ਆਜ਼ਾਦ ਹੋਣ ਦਾ ਐਲਾਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਸੰਮੇਲਨ ਵਿਚ ਕੁੱਲ 32 ਮੈਂਬਰ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਏ। ਸੈਨ ਮਿਗੁੱਲ ਡਾ ਟੂਕਮਾਨ ਨੂੰ ਉਸ ਸਮੇਂ ਟੂਕਮਾਨ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਇਸ ਸੰਮੇਲਨ ਦਾ ਨਾਂ 'ਟੂਕਮਾਨ' ਪਿਆ। ਇਸ ਇਕੱਤਰਤਾ ਸਮੇਂ ਅਰਜਨਟੀਨਾ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਫੁੱਟ ਪਈ ਹੋਈ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੇ ਰਾਹ ਵਿਚ ਗੰਭੀਰ ਔਕੜਾਂ ਖੜ੍ਹੀਆਂ ਸਨ। ਸੰਨ 1810 ਵਿਚ ਗੇਓ ਡਾ ਲਾ ਪਲਾਟਾ ਨਾਂ ਹੇਠ ਯੂਨਾਈਟਿਡ ਪ੍ਰਵਿੰਸ ਸਰਕਾਰ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆ ਗਈ। ਇਹ ਇਕ ਸਵੈ-ਸ਼ਾਸਤ ਸੰਘ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸੀ ਜਿਸ ਵਿਚ ਆਧੁਨਿਕ ਅਰਜਨਟੀਨਾ, ਉਰੂਗਵੇ, ਪੈਰਾਗਵੇ ਤੇ ਦੱਖਣੀ ਬੋਲੀਵੀਆ ਦੇ ਖੇਤਰ ਸ਼ਾਮਲ ਸਨ। ਇਸ ਸੰਘ ਦੀ ਸਰਕਾਰ ਬਵੇਨਸੈਰੇਜ਼ ਵਿਖੇ ਫਰਡੀਨੈਂਡ ਸੱਤਵੇਂ ਦੇ ਨਾਂ ਤੇ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਇਹ ਸਪੇਨੀ ਹਕੂਮਤ ਦੀ ਗੱਦੀ ਦਾ ਵਾਰਸ ਸੀ ਜਿਸ ਉਪਰ ਉਸ ਸਮੇਂ ਨੈਪੋਲੀਅਨ ਦਾ ਕਬਜ਼ਾ ਸੀ ਜਿਸ ਦੇ ਸਿੱਟੇ ਵਜੋਂ ਫਰਡੀਨੈਂਡ ਵੀ ਏਕਤਾ ਕਾਇਮ ਕਰਨ ਵਿਚ ਕਾਮਯਾਬ ਨਾ ਹੋਇਆ।

ਸੰਮੇਲਨ ਵਿਚ ਅਰਜਨਟੀਨਾ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਘੋਸ਼ਣਾ ਕਰਨ ਉਪਰੰਤ ਸੰਮੇਲਨ ਦੇ ਡੈਲੀਗੇਟਾਂ ਨੇ ਹਵਾਨ ਮਾਰਟਨ ਦਾ ਪਵੇਰੈਡਾਨ ਨੂੰ ਹਕੂਮਤ ਦਾ ਕਰਤਾ-ਧਰਤਾ ਥਾਪ ਦਿੱਤਾ ਪਰ ਯੋਗ ਹੁਕਮਰਾਨ ਲੱਭਣ ਵਿਚ ਸਫਲ ਨਾ ਹੋਏ। ਸੰਨ 1819 ਵਿਚ ਕਾਂਗਰਸ ਨੇ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਕੇਂਦਰੀ ਸਰਕਾਰ ਸਥਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਨਵਾਂ ਸੰਵਿਧਾਨ ਉਲੀਕਿਆ। ਇਸ ਦੇ ਸਿੱਟੇ ਵਜੋਂ ਯੂਨਾਈਟਿਡ ਪ੍ਰਵਿੰਸਾਂ ਨਾਲੋਂ ਪੈਰਾਗਵੇ, ਉਰੂਗਵੇ ਤੇ ਬੋਲੀਵੀਆ ਦੇ ਖੇਤਰ ਟੁੱਟ ਗਏ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਅਰਜਨਟੀਨਾ ਦੇ ਪ੍ਰਾਂਤਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਵੱਖਵਾਦ ਦੀ ਲਹਿਰ ਖੜ੍ਹੀ ਹੋ ਗਈ। ਸੰਨ 1820 ਵਿਚ ਕਾਂਗਰਸ ਨੂੰ ਭੰਗ ਕਰਨਾ ਪਿਆ। ਇਸ ਪਿੱਛੋਂ ਕਾਫੀ ਦੇਰ ਤੱਕ ਅਰਜਨਟੀਨਾ ਵਿਚ ਗੜਬੜ ਤੇ ਫੁੱਟ ਦਾ ਬੋਲ-ਬਾਲਾ ਰਿਹਾ। ਅੰਤ 1829 ਵਿਚ ਇਥੇ ਹਵਾਨ ਮੈਨੁਅਲ ਦਾ ਰੋਸਸ ਦੀ ਡਿਕਟੇਟਰਸ਼ਿਪ ਸਥਾਪਤ ਹੋਣ ਨਾਲ ਸ਼ਾਂਤੀ ਸਥਾਪਤ ਕਰਨ ਵਿਚ ਕਾਮਯਾਬੀ ਹਾਸਲ ਹੋਈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਥਿ. ਮਾ. 12 : 27

ਟੂਕਾਪੀਟਾ : ਉੱਤਰੀ-ਪੂਰਬੀ ਵੈਨਜ਼ੁਏਲਾ ਵਿਚ ਡੈਲਟਾ ਐਮਾਕੁਰੋ ਖੇਤਰ ਦੀ ਇਹ ਰਾਜਧਾਨੀ ਹੈ ਜੋ ਓਰਨੋਕੋ ਦੀ ਸਹਾਇਕ ਨਦੀ ਕਾਨੋ ਮਾਨਾਮੋ ਦੇ ਕੰਢੇ ਵਾਕਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਪਿਛਵਾੜਾ ਮੱਕੀ, ਕੇਲੇ, ਤਮਾਖੂ, ਗੰਨੇ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਲਈ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੈ ਜਿਸ ਦੀ ਇਹ ਮੰਡੀ ਹੈ ਪਰ ਅੱਜਕਲ੍ਹ ਇਥੇ ਪੈਟਰੋਲ ਸਾਫ਼ ਕਰਨ ਦਾ ਕਾਰਖਾਨਾ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ ਤੇ ਪੈਟਰੋਲ, ਡੈਲਟਾ ਐਮਾਕੁਰੋ ਅਤੇ ਹੋਰਨਾਂ ਖੇਤਰਾਂ ਤੋਂ ਇਥੇ ਲਿਆਂਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਫ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸੰਨ 1960 ਦੇ ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ ਪੈਟਰੋਲ ਸਾਫ਼ ਕਰਨ ਦੇ ਕਾਰਖਾਨੇ ਲੱਗਣ ਕਾਰਨ ਅਤੇ ਦਰਿਆ ਉੱਤੇ ਡੈਮ ਬਣਨ

ਨਾਲ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਕਾਫੀ ਤਬਦੀਲੀ ਆਈ ਹੈ। ਡੈਮ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਮੁੱਖ ਸ਼ਾਹਰਾਹ ਬਣਨ ਨਾਲ ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਸੋਨਾਰਾਜ ਰਾਜ ਦੀ ਮਾਟਾਰੀਨ ਰਾਜਧਾਨੀ ਨਾਲ ਜੁੜਨ ਨਾਲ ਕਾਫੀ ਤਰੱਕੀ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਆਬਾਦੀ—27,299 (1981)

9° 04' ਉ. ਵਿਭ.; 62° 03' ਪੱ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਥਿ. ਮਾ. 10 : 160

ਟੂਕੂ, ਹੈਰੀ : ਕੀਨੀਆ ਦੇ ਇਸ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸਿਆਸਤਦਾਨ ਦਾ ਜਨਮ 1895 ਈ. ਵਿਚ ਕੈਂਬੂਈ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਵਿਚ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗ ਚੁੱਕਾ ਸੀ ਕਿ ਇਸ ਦਾ ਖਾਨਦਾਨ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਦੇ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਕੀਬੂਯੋ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸੀ। ਸੰਨ 1911 ਵਿਚ ਦੋ ਸਾਲ ਦੀ ਕੈਦ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਕੱਟਣ ਉਪਰੰਤ ਇਸ ਨੇ ਇਕ ਯੂਰਪੀ ਅਖਬਾਰ ਅਤੇ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਨੈਰੋਬੀ ਵਿਖੇ ਇਕ ਸਰਕਾਰੀ ਦਫ਼ਤਰ ਵਿਚ ਕਲਰਕ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕੀਤਾ। ਆਪਣੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਅਨੁਭਵਾਂ ਕਾਰਨ ਹੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਪੂਰੀ ਸਮਝਣਾ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਇਹ ਕੀਨੀਆ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਅਫ਼ਰੀਕੀ ਸੀ।

ਇਸੇ ਦੌਰਾਨ ਹੀ ਕੀਨੀਆ ਦੇ ਯੂਰਪੀ ਸ਼ਾਸਕਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਅਫ਼ਰੀਕੀ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਹਿੱਤਾਂ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਲਈ ਇਕ ਅਫ਼ਰੀਕੀ ਸੰਗਠਨ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆਇਆ। ਸੰਨ 1920-21 ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਇਹ ਇਸ ਦਾ ਸਕੱਤਰ ਰਿਹਾ। ਸੰਨ 1921 ਵਿਚ ਇਹ ਨੈਰੋਬੀ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਆਧੁਨਿਕ ਸਿਆਸੀ ਸੰਗਠਨ 'ਈਸਟ ਅਫ਼ਰੀਕਨ ਐਸੋਸੀਏਸ਼ਨ' ਦੇ ਬਾਨੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਸੀ। ਆਪਣੀ ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰੀ ਰੁਤਬੇ ਕਾਰਨ ਇਸ ਨੇ ਇਸ ਵਿਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਰੋਲ ਅਦਾ ਕੀਤਾ। ਕੀਨੀਆ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਇਸ ਸੰਗਠਨ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕੀਤਾ ਪਰ ਇਹ ਕੀਨੀਆ ਦੇ ਪੜ੍ਹੇ ਲਿਖੇ ਅਫ਼ਰੀਕੀਆਂ ਦੀ ਹਿਮਾਇਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਵਿਚ ਸਫ਼ਲ ਹੋ ਗਿਆ। ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਇਹ ਗੱਲ ਚੰਗੀ ਨਾ ਲੱਗੀ। ਸਿੱਟੇ ਵਜੋਂ ਸੰਨ 1922 ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਕੈਦ ਕਰ ਲਿਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਦੀ ਕੈਦ ਦੇ ਵਿਰੋਧ ਵਿਚ ਕੀਨੀਆ ਵਿਖੇ ਹਿੰਸਾ ਭੜਕ ਪਈ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਇਸ ਨੂੰ ਦੇਸ਼ ਨਿਕਾਲਾ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ।

ਸੰਨ 1921 ਵਿਚ ਰਿਹਾ ਹੋਣ ਮਗਰੋਂ ਇਹ ਸੰਨ 1932 ਵਿਚ ਕੀਨੀਆ ਦੇ ਉੱਘੇ ਅਫ਼ਰੀਕੀ ਸਿਆਸੀ ਸੰਘ 'ਕੀਕੂਯੋ ਸੈਂਟਰਲ ਐਸੋਸੀਏਸ਼ਨ' ਦਾ ਪ੍ਰਧਾਨ ਬਣਿਆ ਪਰ ਸੰਗਠਨ ਦੇ ਨੇਤਾਵਾਂ ਵਿਚ ਆਪਸੀ ਮਤਭੇਦ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਇਸ ਨੇ 'ਕੀਕੂਯੋ ਪ੍ਰੋਵਿੰਸ਼ਲ ਐਸੋਸੀਏਸ਼ਨ' ਨਾਮੀ ਆਪਣਾ ਇਕ ਅਲੱਗ ਸੰਗਠਨ ਬਣਾਇਆ। ਨਵੀਂ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੇ ਨੇਤਾਵਾਂ ਨਾਲ ਟਕਰਾ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਇਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਅਫ਼ਰੀਕੀ ਰਾਸ਼ਟਰਵਾਦ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨ ਵਿਚ ਕੋਈ ਰੁਚੀ ਨਹੀਂ ਲਈ।

ਸੰਨ 1970 ਵਿਚ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.—ਸੇਕ. ਐਨ. ਵ. ਥਾ. 10 : 434

ਟੂਕੂਲਰ : ਸਲਤਨਤ—ਇਹ ਇਕ ਮੁਸਲਿਮ ਇਲਾਹੀ-ਤੰਤਰ ਸਲਤਨਤ ਸੀ ਜਿਹੜੀ 19ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੌਰਾਨ ਪੱਛਮੀ ਸੂਡਾਨ ਵਿਚ ਸੈਨਿਗਲ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਟਿੰਬੁਕਟੂ ਤੱਕ ਫੈਲੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਇਸ ਨੂੰ ਟੋਕੋਲਿਉਰ ਸਲਤਨਤ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸਲਤਨਤ ਦਾ ਬਾਨੀ ਅਲ-ਹਜ ਉਮਰ ਸੀ। ਇਹ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸੰਜਮੀ ਤੇ ਇਜ਼ਾਨੀਆਹ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦਾ ਪੱਕਾ ਟੂਕੂਲਰ-ਮੁੱਲਾ ਸੀ। ਜਨਮ ਭਾਵੇਂ ਇਸ ਦਾ ਫੂਟਾ-ਟੋਰਾ ਦਾ ਸੀ ਪਰ ਪਾਲਣ-ਪੋਸ਼ਣ ਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਵੱਖ-

ਵੱਖ ਥਾਵਾਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਸੰਨ 1848 ਵਿਚ ਅਲ-ਹਜ-ਉਮਰ ਆਪਣੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਫੂਟਾ ਜਾਲੋ ਦੀ ਸਰਹੱਦ ਦੇ ਨੇੜੇ ਡਿੰਗਵੀਰੋ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਇਥੇ ਇਹ ਟੂਕੂਲਰ ਫਿਰਕੇ ਦੇ ਨੈਤਿਕ ਨਿਯਮਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਆਪਣਾ ਰਾਜ ਸਥਾਪਤ ਕਰਨ ਦੇ ਮੰਤਵ ਲਈ ਤਿਆਰੀਆਂ ਕਰਨ ਲੱਗਾ। ਸੰਨ 1850 ਵਿਚ ਇਸ ਮੰਤਵ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਲਈ ਇਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਫੌਜ ਦੀ ਮੱਦਦ ਨਾਲ ਗਵਾਂਢੀ ਰਾਜਿਆਂ ਤੇ ਸਰਦਾਰਾਂ ਨਾਲ ਜਹਾਦ ਛੇੜਨ ਲਈ ਤਿਆਰੀ ਕੀਤੀ। ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਉੱਤਰ ਵਲ ਬਾਂਬਾਰਾ ਸਰਦਾਰੀ ਤੇ ਹਮਲਾ ਬੋਲਿਆ ਤੇ ਦੋ ਵਰ੍ਹੇ ਪਿਛੋਂ ਬਾਂਬਾਰਾ ਰਾਜ ਤੇ ਕਾਬਜ਼ ਹੋ ਗਿਆ। ਵਾਪਸ ਮੁੜਨ ਲੱਗਿਆਂ ਪੱਛਮ ਵੱਲ ਫ਼ਰਾਂਸੀਸੀਆਂ ਨਾਲ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਖ਼ਤ ਟਾਕਰਾ ਕਰਨਾ ਪਿਆ ਅਤੇ ਟੂਕੂਲਰ ਫੌਜ 1861 ਵਿਚ ਸੈਗਾ ਦੀ ਬਾਂਬਾਰਾ ਬਾਦਸ਼ਾਹਤ ਨੂੰ ਕੁਚਲ ਕੇ ਮੈਸੀਨਾ ਉੱਪਰ ਕਾਬਜ਼ ਹੋ ਬੈਠੀ ਤੇ ਉੱਤਰ ਵਿਚ ਟਿੰਬੁਕਟੂ ਤੱਕ ਇਸ ਦਾ ਕਬਜ਼ਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਭਾਵੇਂ ਇਸ ਸਲਤਨਤ ਦਾ ਰਾਜ-ਖੇਤਰ ਸਕੋਟਾ ਬਾਦਸ਼ਾਹਤ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ ਪਰ ਉਸ ਵਾਂਗ ਇਸ ਦਾ ਆਧਾਰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਨਹੀਂ ਸੀ ਬਣਿਆ। ਉਮਰ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਬੁਨਿਆਦੀ ਤੌਰ ਤੇ ਭਾਵੇਂ ਸ਼ਰਧਾ ਭਰਪੂਰ ਤੇ ਨਿਸ਼ਕਾਮ ਭਾਵਨਾ ਤੇ ਆਧਾਰਤ ਸੀ ਪਰ ਇਸ ਦੇ ਸਾਥੀ ਤੇ ਚੇਲਿਆਂ ਦਾ ਝੁਕਾਅ ਅਮੀਰੀ ਤੇ ਤਾਕਤ ਇਕੱਠੀ ਕਰਨ ਵੱਲ ਸੀ। ਉਧਰ ਬਾਂਬਾਰਾ ਤੇ ਫੂਲਾਨੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹਤਾਂ ਨੇ ਹਾਰ ਜਾਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੈਰ ਪੱਕੇ ਨਾ ਹੋਣ ਦਿੱਤੇ। ਸੰਨ 1864 ਈ. ਦੌਰਾਨ ਉਮਰ ਦਾ ਕਤਲ ਹੋਣ ਉਪਰੰਤ ਰਾਜ ਵਿਚ ਕਾਫੀ ਬਦਅਮਨੀ ਫੈਲੀ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਫਲਸਰੂਪ 1880 ਦੇ ਦਹਾਕੇ ਦੌਰਾਨ ਉਮਰ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਨੇ ਫੌਜ ਨੂੰ ਭੰਗ ਕਰਨਾ ਆਰੰਭ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਪਰਜਾ ਉਪਰ ਜ਼ਿਆਦਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਕਰਨ ਲੱਗਾ। ਇਹ ਨੀਤੀ ਟੂਕੂਲਰ ਸੁਲਤਾਨ ਲਈ ਘਾਤਕ ਸਿੱਧ ਹੋਈ ਕਿਉਂਕਿ ਟੂਕੂਲਰ ਅਧਿਕਾਰੀ ਆਪਣੇ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦੇ ਖੁੱਸ ਜਾਣ ਕਾਰਨ ਨਾਰਾਜ਼ ਹੋ ਗਏ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਆਮ ਜਨਤਾ ਨਰਮ ਰਵੱਈਏ ਕਾਰਨ ਹਕੂਮਤ ਲਈ ਵਫ਼ਾਦਾਰ ਨਾ ਰਹੀ। ਅਜਿਹੇ ਹਾਲਾਤ ਨੂੰ ਭਾਂਪਦਿਆਂ ਫ਼ਰਾਂਸੀਸੀਆਂ ਨੇ ਗਵਾਂਢੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹਤਾਂ ਨਾਲ ਦੋਸਤੀ ਗੰਢ ਕੇ ਸਮਝੌਤੇ ਕਰਨ ਉਪਰੰਤ ਟੂਕੂਲਰ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਕਿਲੇ ਸਥਾਪਤ ਕਰਨੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਵਾ ਦਿੱਤੇ। ਸੰਨ 1890 ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਫ਼ਰਾਂਸੀਸੀ ਫੌਜਾਂ ਨੇ ਤਾਂ ਟੂਕੂਲਰ ਬਾਦਸ਼ਾਹਤ ਨੂੰ ਹੂੰਝਾ ਹੀ ਫੇਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਸੇ ਜਦੋਂ-ਜਹਿਦ ਦੌਰਾਨ ਟੂਕੂਲਰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਅਹਿਮਦੂ 1893 ਈ. ਵਿਚ ਜ਼ਖਮੀ ਹੋ ਗਿਆ ਤੇ ਪੰਜ ਵਰ੍ਹੇ ਤੱਕ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਤੇ ਮੌਤ ਵਿਚਕਾਰ ਲਟਕਦਾ ਹੋਇਆ ਆਪਣੇ ਰਾਜ ਨੂੰ ਅੰਤ ਤੀਕ ਫ਼ਰਾਂਸੀਸੀ ਸਲਤਨਤ ਦੇ ਕਬਜ਼ੇ ਵਿਚ ਆਉਂਦਿਆਂ ਦੇਖਦਾ ਰਿਹਾ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਥਿ. ਮਾ. 12 : 31

ਟੂਕੂਲਰ : ਲੋਕ—ਇਹ ਪੱਛਮੀ ਅਫ਼ਰੀਕਾ ਵਿਚ ਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਸੈਨਿਗਲ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਲੋਕ ਹਨ। ਬੁਨਿਆਦੀ ਤੌਰ ਤੇ ਇਹ ਲੋਕ ਸਰੋਰ ਅਤੇ ਵੋਲਾਫ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਕਾਫੀ ਰਲਦੇ-ਮਿਲਦੇ ਹਨ ਫਿਰ ਵੀ ਟੂਕੂਲਰਾਂ ਦੇ ਮੂਲ ਬਾਰੇ ਸਪੱਸ਼ਟ ਰੂਪ ਵਿਚ ਕੁਝ ਕਹਿਣਾ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਹੈ। ਫੂਲਾਨੀਆਂ ਨਾਲ ਮੇਲ-ਜੋਲ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਉਪਰ ਡੂੰਘਾ ਅਸਰ ਪਿਆ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬੋਲੀ ਵੀ ਫੂਲਾਨੀ ਹੀ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਫੂਲਫੂਲਡੇ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਨਾਈਜਰ-ਕਾਂਗੋ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਪੱਛਮੀ ਅੰਧ ਮਹਾਂਸਾਗਰੀ ਜਮਾਤ ਦੀ ਬੋਲੀ ਹੈ।

ਦਸਵੀਂ ਸਦੀ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਅਠਾਰਵੀਂ ਸਦੀ ਤੱਕ ਟੂਕੂਲਰ ਬਾਦਸ਼ਾਹਤ ਸਥਾਪਤ ਹੋਣ ਤੱਕ ਇਹ ਟੈਕਰੂਰ ਬਾਦਸ਼ਾਹਤ ਵਿਚ ਸੰਗਠਿਤ ਰਹੇ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਨ੍ਹਾਂ ਉੱਪਰ ਗੈਰ-ਟੂਕੂਲਰ

ਬਾਦਸ਼ਾਹਤ ਦਾ ਰਾਜ ਹੋ ਗਿਆ। 19ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਮੱਧ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਟੂਕੂਲਰ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਇਸ ਖੇਤਰ ਦੇ ਦੂਜੇ ਕਬੀਲਿਆਂ ਵਿਰੁੱਧ ਜਹਾਦ ਛੇੜਨ ਦੀ ਹਾਮੀ ਭਰੀ ਪਰ ਫ਼ਰਾਂਸੀਸੀਆਂ ਵਿਰੁੱਧ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜਹਾਦ ਨਾਕਾਮਯਾਬ ਰਿਹਾ ਅਤੇ ਬੁਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਾਰ ਗਏ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਟੂਕੂਲਰ ਅਜੋਕੇ ਮਾਲੀ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਦੌੜ ਗਏ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਗਿਆਰ੍ਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦੌਰਾਨ ਇਸਲਾਮ ਕਬੂਲ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਇਸਲਾਮ ਦੀਆਂ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਤੇ ਇਹ ਲੋਕ ਬਹੁਤ ਮਾਣ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਮਾਜਕ ਢਾਂਚਾ ਪਿੱਤਰ-ਪ੍ਰਧਾਨ ਪਰੰਪਰਾ ਅਨੁਸਾਰ ਹੈ। ਸਾਧਾਰਨ ਟੂਕੂਲਰ ਪਰਿਵਾਰ ਵਿਚ ਬਾਪ, ਬੇਟੇ, ਪੋਤੇ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਪਤਨੀਆਂ ਤੇ ਬੱਚੇ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਕਈ ਵਾਰੀ ਇਸ ਤੋਂ ਦੂਰ ਦੇ ਗਿਸਤੇਦਾਰ ਵੀ ਪਰਿਵਾਰ ਦਾ ਅੰਗ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਟੂਕੂਲਰ ਇਕ ਤੋਂ ਵੱਧ ਪਤਨੀਆਂ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕਰਵਾ ਸਕਦੇ ਹਨ ਪਰ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ 20 ਕੁ ਪੁਤਿਸ਼ਤ ਆਦਮੀ ਇਕ ਤੋਂ ਵੱਧ ਪਤਨੀਆਂ ਰੱਖਦੇ ਹਨ। ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੇ ਧਾਰਮਿਕ ਭਾਈਚਾਰੇ ਵਿਚ ਸੋਢੀ ਬਣਨ ਲਈ ਰੁਤਬੇ ਦੀ ਦਰਜਾਬੰਦੀ ਕਾਫ਼ੀ ਮਹੱਤਤਾ ਰੱਖਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਲੋਕ ਪਸ਼ੂ ਪਾਲਦੇ, ਮੱਛੀਆਂ ਫੜਦੇ ਅਤੇ ਵਾਹੀ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਜ਼ਮੀਨ ਦੀ ਵੰਡ ਵੀ ਸਮਾਜਕ ਰੁਤਬੇ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਜਾਂ ਤਾਂ ਵੱਡੀਆਂ-ਵੱਡੀਆਂ ਮਿਲਖਾਂ ਦੇ ਮਾਲਕ ਜਾਂ ਚੱਪਾ ਕੁ ਭੂਮੀ ਦੇ ਮਾਲਕ ਜ਼ਮੀਦਾਰ ਹਨ, ਵਿਚਕਾਰਲਾ ਵਰਗ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਹੈ। ਵੱਧਦੀ ਹੋਈ ਆਬਾਦੀ ਕਾਰਨ ਗਰੀਬ ਤਬਕੇ ਵਾਲੇ ਲੋਕ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਵੱਸ ਗਏ ਹਨ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਥਿ. ਮਾ. 12 : 31

ਟੂਗਾਓ ਬਾਰਾਨੋਵਸਕੀ ਮਿਖਾਇਲ : ਰੂਸ ਦਾ ਇਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਅਰਥ-ਵਿਗਿਆਨੀ ਸੀ ਜਿਸ ਦਾ ਜਨਮ 1865 ਈ. ਵਿਚ ਯੂਕਰੇਨ ਵਿਚ ਸੋਲੀਯੋਨੋਈ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਇਸਨੇ 1888 ਈ. ਵਿਚ ਕੁਦਰਤੀ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ 1890 ਵਿਚ ਖਾਰਕੋਵ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਤੋਂ ਕਾਨੂੰਨ ਅਤੇ ਅਰਥ-ਸ਼ਾਸਤਰ ਵਿਚ ਡਿਗਰੀ ਹਾਸਲ ਕੀਤੀ। ਸੰਨ 1895 ਵਿਚ ਸੇਂਟ ਪੀਟਰਸਬਰਗ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿਚ ਇਸਨੇ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਸੰਨ 1913 ਵਿਚ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਆਰਥਿਕਤਾ ਅਤੇ ਅੰਕੜਾ ਵਿਗਿਆਨ ਵਿਚ ਪ੍ਰਧਾਨਗੀ ਲਈ ਚੁਣਿਆ ਗਿਆ ਪਰ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਇਸ ਦੀ ਚੋਣ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਨਾ ਕੀਤਾ। ਸੰਨ 1917 ਵਿਚ ਇਹ ਰੁਤਬਾ ਇਸ ਨੂੰ ਫਿਰ ਹਾਸਿਲ ਹੋਇਆ ਪਰ ਬਾਲਸ਼ਵਿਕ ਬਗ਼ਾਵਤ ਕਾਰਨ ਇਹ ਕੀਵ ਚਲਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉਥੇ ਕਾਨੂੰਨ ਵਿਭਾਗ ਦਾ ਡੀਨ ਅਤੇ ਯੂਕਰੇਨੀਅਨ ਅਕੈਡਮੀ ਆਫ਼ ਸਾਇੰਸਿਜ਼ ਦਾ ਮੈਂਬਰ ਚੁਣਿਆ ਗਿਆ। ਇਸਨੇ ਸੰਨ 1918 ਵਿਚ ਸਥਾਪਿਤ ਹੋਈ ਯੂਕਰੇਨ ਗਣਤੰਤਰ ਦੇ ਵਿੱਤ ਮੰਤਰੀ ਵਜੋਂ ਵੀ ਕੰਮ ਕੀਤਾ।

ਟੂਗਾਓ ਨੂੰ ਮਾਰਕਸੀ ਸਾਹਿਤ ਅਤੇ ਪਾਪੂਲਿਸਟਾਂ (Narodniki) ਦੇ ਸਿੱਧਾਂਤਾਂ ਨੇ ਕਾਫ਼ੀ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਇਸ ਨੇ ਰੂਸ ਵਿਚ ਫੈਲੀ ਆਰਥਕ ਸਮੱਸਿਆ ਵੱਲ ਆਪਣਾ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕੀਤਾ। ਸੇਂਟ ਪੀਟਰਸਬਰਗ ਵਿਚ ਵੀ ਇਕਨਾਮਿਕ ਸੁਸਾਇਟੀ ਦੀਆਂ ਸਭਾਵਾਂ ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਨਾਰੋ ਨਾਲ ਕਈ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਤੇ ਵਿਚਾਰ-ਵਟਾਂਦਰਾ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਕਈ ਗੱਲਾਂ ਦਾ ਨਿਰਣਾ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਦੀਆਂ ਲਿਖੀਆਂ ਦੋ ਕਿਤਾਬਾਂ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋਈਆਂ। ਪਹਿਲੀ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਇੰਗਲੈਂਡ ਵਿਚ ਫੈਲੇ ਆਰਥਿਕ ਸੰਕਟ ਦਾ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਬ੍ਰਿਤਾਂਤ ਹੈ। ਇਸੇ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਆਪਣਾ ਮੁੱਖ ਸਿੱਧਾਂਤ 'ਡਿਸਪ੍ਰੋਪੋਰਸ਼ਨੈਲਟੀ ਥੀਓਰੀ ਆਫ਼ ਕ੍ਰਾਈਸਿਜ਼' ਬਾਰੇ ਦੱਸਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਅਨੁਸਾਰ ਆਰਥਕ ਸੰਕਟ ਉਸ

ਵੇਲੇ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਸੈਕਟਰ ਪੂੰਜੀਗਤ ਵਸਤ ਉਦਯੋਗਾਂ ਅਤੇ ਉਪਭੋਗਤਾ ਵਸਤ ਉਦਯੋਗਾਂ ਦਰਮਿਆਨ, ਬਿਨਾਂ ਅਨੁਪਾਤ ਦਾ ਧਿਆਨ ਰਖਿਆਂ ਪੂੰਜੀ ਲਗਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਇਸੇ ਸਿੱਧਾਂਤ ਨੂੰ ਮਾਰਕਸੀ ਸਿੱਧਾਂਤ ਦੀ ਆਲੋਚਨਾ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਸੋਧਵਾਦੀ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਸੀਅੰਤਕ ਉਪਯੋਗਤਾ ਸਿੱਧਾਂਤ ਅਤੇ ਲੇਬਰ ਥੇਅਰੀ ਆਫ਼ ਵੈਲਯੂ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਪੂਰਕ ਹਨ। ਮਾਰਕਸ ਵਲੋਂ ਸੰਕਟ ਦੇ ਦੋ ਸਪੱਸ਼ਟੀਕਰਨਾਂ ਦਾ ਖੰਡਨ ਕੀਤਾ; ਪਹਿਲਾ ਇਹ ਕਿ ਪੂੰਜੀ ਦੀ ਵਧਦੀ ਅਨੁਪਾਤ ਲਾਭ ਦੀ ਦਰ ਨੂੰ ਡੇਰਾਦੀ ਹੈ, ਦੂਜਾ ਇਹ ਕਿ ਲੋਕਾਂ ਦੁਆਰਾ ਘੱਟ ਖਪਤ ਕਰਨ ਨਾਲ ਆਰਥਕ ਸੰਕਟ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਸੀ ਕਿ ਉਤਪਾਦਨ ਆਪ ਹੀ ਆਪਣੀ ਮੰਗ ਨੂੰ ਵਧਾਉਂਦਾ ਜਾਂ ਘਟਾਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਪਭੋਗਤਾ ਦੀ ਮੰਗ ਨਾਲ ਪੂੰਜੀਵਾਦ ਦਾ ਕੋਈ ਸਬੰਧ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਇਸ ਦਾ ਸਬੰਧ ਉਤਪਾਦਨ ਨਾਲ ਹੈ। ਮਾਰਕਸ ਤੋਂ ਉਲਟ ਇਸ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਸੀ ਕਿ ਪੂੰਜੀਵਾਦ ਆਰਥਕ ਖੁਸ਼ਹਾਲੀ ਦੇ ਰਾਹ ਵਿਚ ਰੁਕਾਵਟ ਨਹੀਂ ਬਣਦਾ। ਟੂਗਾਓ ਦੀਆਂ ਕਿਰਤਾਂ ਦਾ ਜਰਮਨੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਅਨੁਵਾਦ ਹੋਣ ਨਾਲ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਹੋ ਗਈ ਕਿ ਬਿਜ਼ਨਸ ਚੱਕਰ ਸਿੱਧਾਂਤ ਵਿਚ ਇਸ ਦੀ ਦੇਣ ਵਡਮੁੱਲੀ ਹੈ। ਸੰਨ 1904 ਵਿਚ ਵਾਰਨਰ ਸਮਥਾਰਟ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਨਵੇਂ ਚੱਕਰ ਸਿੱਧਾਂਤ ਦਾ ਜਨਮਦਾਤਾ ਮੰਨਿਆ ਹੈ। ਆਰਥਕ ਸਪੀਥੀਫ਼ ਗਸਟੇਵ ਕਾਸੈਲ, ਲੁਦਵਿਗ ਪਾਲ ਅਤੇ ਹੋਰ ਦੂਜੇ ਵਿਦਵਾਨ ਇਸ ਦੇ ਸਿੱਧਾਂਤ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋਏ।

ਦੂਜੀ ਪੁਸਤਕ ਇਸ ਨੇ 1898 ਈ. ਵਿਚ ਲਿਖੀ ਜੋ 17ਵੀਂ ਸਦੀ ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਏ ਰੂਸ ਵਿਚ ਵੱਡੇ ਪੈਮਾਨੇ ਤੇ ਉਦਯੋਗਕ ਵਿਕਾਸ ਬਾਰੇ ਗਿਆਨ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਅਨੁਸਾਰ ਰੂਸ ਦੀ ਆਰਥਿਕਤਾ ਦੂਜੇ ਯੂਰਪੀ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਆਰਥਿਕਤਾ ਤੋਂ ਭਿੰਨ ਸੀ। ਸੰਨ 1905 ਦੀ ਰੂਸੀ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਸ ਨੇ ਆਪਣਾ ਬਹੁਤ ਧਿਆਨ ਭੂਮੀ ਸੁਧਾਰ, ਮੁਦਰਾ ਸਮੱਸਿਆ ਅਤੇ ਸਹਿਕਾਰਤਾ ਆਦਿ ਵੱਲ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕੀਤਾ। ਸੰਨ 1916 ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਸਹਿਕਾਰਤਾ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਬਾਰੇ ਲਿਖਿਆ।

ਸੰਨ 1919 ਵਿਚ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਸੋ. ਸਾ. 16 : 164

ਟੂਗੇਗਾਰਾਓ : ਫ਼ਿਲਪੀਨ ਦੇ ਲਿਊਜ਼ਾਨ ਟਾਪੂ ਉੱਤੇ ਕਾਗਾਯਾਨ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦਾ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਮਨੀਲਾ ਤੋਂ 384 ਕਿ. ਮੀ. ਉੱਤਰ-ਉੱਤਰ ਪੂਰਬ ਵਿਚ ਕਾਗਾਯਾਨ ਦਰਿਆ ਦੇ ਕੰਢੇ ਵਾਕਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਚੌਰਿਗਦਾ ਕਾਫ਼ੀ ਉਪਜਾਊ ਹੈ। ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਵਧੀਆ ਢੰਗ ਨਾਲ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਥੇ ਗਿਰਜਾ, ਟਾਊਨ ਹਾਲ, ਕੋਰਟ ਹਾਊਸ ਅਤੇ ਹੋਰ ਇਮਾਰਤਾਂ ਬਣੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ਦੂਜੇ ਮਹਾਂਯੁੱਧ ਦੌਰਾਨ 25 ਦਸੰਬਰ, 1941 ਨੂੰ ਜਾਪਾਨੀਆਂ ਨੇ ਇਸ ਉੱਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਜੂਨ 1945 ਵਿਚ ਫ਼ਿਲਪੀਨੋ ਗੁਰੀਲਿਆਂ ਨੂੰ ਸੌਂਪੇ ਜਾਣ ਤੱਕ ਆਪਣੇ ਕਬਜ਼ੇ ਹੇਠ ਰੱਖਿਆ।

ਆਬਾਦੀ-73,507 (1980)

17° 30' ਉ. ਵਿਭ.; 127° 50' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਅਸੋ. 26 : 208; ਵੈ. ਜਗ. ਡਿ.

ਟੂਗੇਲਾ ਆਬਸ਼ਾਰਾਂ : ਆਬਸ਼ਾਰਾਂ ਦੀ ਇਹ ਲੜੀ ਦੱਖਣੀ ਅਫ਼ਰੀਕਾ ਗਣਤੰਤਰ ਦੇ ਨਟਾਲ ਪ੍ਰਾਂਤ ਵਿਚ ਵਾਕਿਆ ਹੈ। ਇਹ

ਰਾਇਲ ਨਟਾਲ ਨੈਸ਼ਨਲ ਪਾਰਕ ਵਿਚ ਸਥਿਤ ਡੈਕਨਸਬਰਗ ਦੀਆਂ ਪਹਾੜੀਆਂ ਵਿਚ ਟੂਕੇਲਾ ਦਰਿਆ ਦੇ ਸ੍ਰੋਤਾਂ ਦੇ ਨੇੜੇ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਇਹ ਆਬਸ਼ਾਰਾਂ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਉਚਾਈ ਪੱਖੋਂ ਬਹੁਤ ਅਹਿਮੀਅਤ ਰੱਖਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਦੀ ਉਚਾਈ 411 ਮੀ. (1,350 ਫੁੱਟ) ਤੱਕ ਨਿਰੰਤਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਕੁਲ 948 ਮੀ. ਤੱਕ ਹੇਠਾਂ ਡਿਗਦੀਆਂ ਹਨ।

28° 45' ਦੱ. ਵਿਥ.; 28° 54' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 10 : 171

ਟੂਟਸੀ : ਨੀਲ ਦਰਿਆ ਦੀ ਵਾਦੀ ਦੇ ਵਸਨੀਕਾਂ ਵਿਚੋਂ ਟੂਟਸੀ ਵੀ ਇਕ ਨਸਲੀ ਕਬੀਲਾ ਹੈ। ਇਹ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਰੁਆਂਡਾ ਅਤੇ ਬੁਰੂਨਡੀ ਗਣਰਾਜਾਂ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਵਸੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਰੁਆਂਡਾ ਅਤੇ ਬੁਰੂਨਡੀ ਗਣਰਾਜਾਂ ਵਿਚ ਟੂਟਸੀਆਂ ਨੂੰ ਘੱਟ ਗਿਣਤੀ ਕਬੀਲੇ ਦੇ ਪਰੰਪਰਾਗਤ ਕੁਲੀਨ ਪਰਿਵਾਰ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਲੋਕ ਲੰਬੇ ਕੱਦ ਵਾਲੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਚਮੜੀ ਘੱਟ ਕਾਲੀ ਹੈ। ਨੀਲ ਨਦੀ ਦੀ ਘਾਟੀ ਵਿਚ ਇਹ ਲੋਕ ਉੱਤਰ ਵਲੋਂ 14ਵੀਂ ਤੇ 15ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੌਰਾਨ ਆਏ ਮੰਨੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਚੰਗੇ ਸਿਖਿਅਤ ਸਿਪਾਹੀ ਹਨ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਇਹ ਲੋਕ ਇਸ ਖੇਤਰ ਦੇ ਮੂਲ ਵਸਨੀਕਾਂ ਉਪਰ ਆਸਾਨੀ ਨਾਲ ਕਾਬਜ਼ ਹੋ ਗਏ। ਇਥੇ ਇਹ ਬੜੀ ਸ਼ਾਂਤੀ ਪੂਰਵਕ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਆਉਂਦੇ ਰਹੇ ਅਤੇ ਡੰਗਰ-ਮਾਲ ਦੇ ਮਾਲਕ ਅਤੇ ਨਿਪੁੰਨ ਸਿਪਾਹੀ ਹੋਣ ਸਦਕਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਹੁ ਟੂ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਜਾਗੀਰਦਾਰੀ ਕਿਸਮ ਦੇ ਸਬੰਧ ਕਾਇਮ ਕਰ ਲਏ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮਿਸਰੀ ਢੰਗ ਦੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਵਿਚ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਚ (ਰੱਬੀ) ਹਸਤੀ ਮੰਨਿਆ ਜਿਸ ਨੂੰ ਮਵਾਨੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਟੂਟਸੀ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਪਸਾਰਾ 19ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਅੰਤ ਤੱਕ ਹੁੰਦਾ ਰਿਹਾ। ਰੁਆਂਡਾ ਵਿਚ ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਦਬ-ਦਬਾ 1961 ਤੱਕ ਕਾਇਮ ਰਿਹਾ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਬੁਰੂਨਡੀ ਵਿਚ ਰਾਜਾਸ਼ਾਹੀ ਦਾ ਤਖ਼ਤ ਪਲਟ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਹੁ ਟੂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਟੂਟਸੀਆਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਕੁਬਜ਼ੇ ਵਿਚ ਰੱਖਣ ਦੀਆਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਜਾਰੀ ਰੱਖੀਆਂ। ਸੰਨ 1972 ਵਿਚ ਬੁਰੂਨਡੀ ਦੀ ਬਗ਼ਾਵਤ ਵਿਚ ਦੋਹਾਂ ਧਿਰਾਂ ਦੇ ਲ. 100,000 ਵਿਅਕਤੀ ਮਾਰੇ ਗਏ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਗਿਣਤੀ ਹੁ ਟੂਆਂ ਦੀ ਹੀ ਸੀ।

ਟੂਟਸੀ ਵਾਹੀ ਦੇ ਧੰਦੇ ਨੂੰ ਘਟੀਆ ਸਮਝਦੇ ਸਨ ਇਸੇ ਲਈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਡੰਗਰ-ਪਸ਼ੂ ਪਾਲ ਕੇ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਕਰਨ ਦੀ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਖੇਤੀ ਇਹ ਅਣਸਰਦੇ ਹਾਲਾਤ ਵਿਚ ਹੀ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਜੇਕਰ ਵਾਹੀ ਕਰਨੀ ਪੈ ਜੀ ਜਾਂਦੀ ਤਾਂ ਇਹ ਲੋਕ ਉਧਾਰ ਲੈ ਕੇ ਵੀ ਡੰਗਰ-ਪਸ਼ੂ ਖਰੀਦਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ ਤਾਂ ਕਿ ਭਾਈਚਾਰੇ ਵਿਚ ਮੂੰਹ ਦਿਖਾਉਣ ਜੋਗੇ ਹੋਣ। ਹੁਣ ਤੱਕ ਹੁ ਟੂ ਅਤੇ ਟੂਟਸੀ ਸਭਿਅਤਾਵਾਂ ਆਪੋ ਵਿਚ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਘੁਲ-ਮਿਲ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਟੂਟਸੀ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਸਥਾਨਕ ਬੰਦੂ ਬੋਲੀਆਂ ਆਪਣਾ ਲਈਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਹੁ ਟੂਆਂ ਨੇ ਟੂਟਸੀਆਂ ਦੀ ਸਾਕਾਦਾਰੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਬਾਇਲੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਤੇ ਡੰਗਰ-ਪਸ਼ੂ ਰੱਖਣ ਨੂੰ ਅਹਿਮੀਅਤ ਦੇਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਦੋਵੇਂ ਕਬੀਲੇ ਸਰਬ-ਜੀਵਵਾਦ ਅਤੇ ਈਸਾਈ ਮਤ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਰੱਖਦੇ ਹਨ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 12 : 72

ਟੂਟਵੀਲਾ : ਇਹ ਦੱਖਣ-ਪੱਛਮੀ ਸ਼ਾਂਤ ਮਹਾਂ ਸਾਗਰ ਵਿਚ ਸਥਿਤ ਅਮਰੀਕਨ ਸਾਮੋਆ ਜ਼ਮੀਨੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ-ਜ਼ਮੀਨ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਲੰਬਾਈ 30 ਕਿ. ਮੀ., ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਚੌੜਾਈ

9.5 ਕਿ. ਮੀ. ਅਤੇ ਕੁੱਲ ਰਕਬਾ 135 ਵ. ਕਿ. ਮੀ. ਹੈ। ਇਥੋਂ ਦੀ ਆਬਾਦੀ 30,124 (1980) ਹੈ। ਇਸ ਜ਼ਮੀਨ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਪਹਾੜਾਂ ਦੀ ਇਕ ਟੁਟਵੀਂ ਜਿਹੀ ਲੜੀ ਲੰਘਦੀ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਮਾਟਾਫਾਉ ਪਹਾੜੀ-ਚੋਟੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ (653 ਮੀ.) ਉੱਚੀ ਹੈ। ਇਹ ਪਹਾੜੀਆਂ ਜੰਗਲਾਂ ਨਾਲ ਢਕੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ਸਾਹਿਲ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਡੂੰਘੀਆਂ ਵਾਦੀਆਂ ਇਕ ਜ਼ਰਖੇਜ਼ ਪੱਟੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਹਨ। ਇਥੋਂ ਦੇ ਲੋਕ ਪਰਿਵਾਰਕ ਸਮੂਹਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਨਿਰਬਾਹ ਲਈ ਕੰਮ-ਧੰਦਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਫਿਰ ਵੀ ਇਹ ਖੇਤਰ ਆਪਣੀਆਂ ਮੂਲ ਲੋੜਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਕਰਨ ਤੋਂ ਅਸਮਰਥ ਹੈ। ਇਥੇ ਖੋਪਾ, ਡੱਬਾਬੰਦੀ, ਟੱਨਾ ਮੱਛੀ ਤੇ ਸਥਾਨਕ ਦਸਤਕਾਰੀ ਦੀ ਬਰਾਮਦ ਵਿਕਾਸ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ। ਪਾਗ ਓ-ਪਾਗ ਓ ਇਸ ਜ਼ਮੀਨ ਦੀ ਬੰਦਰਗਾਹ ਅਤੇ ਮੁੱਖ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ। ਇਹੋ ਸਥਾਨ ਅਮਰੀਕਾ ਦੀ ਨੇਵੀ ਦਾ ਅੱਡਾ ਹੈ।

13° 57' ਦੱ. ਵਿਥ.; 171° 41' ਪੱ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 12 : 72

ਟੂ-ਟੀ : ਇਹ ਇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਚੀਨੀ ਦੇਵਤਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਦੈਵੀਕਰਣ ਅਤੇ ਕਾਰਜ ਸਥਾਨਕ ਲੋਕਾਂ ਵੱਲੋਂ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਟੂ-ਟੀ ਦੇਵਤੇ ਦਾ ਮੁੱਖ ਲੱਛਣ ਇਹ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਦੀ ਸੀਮਾ ਕਿਸੇ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਥਾਨ ਤੱਕ ਹੀ ਸੀਮਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਪੁਲ, ਗਲੀ, ਮੰਦਰ, ਸਰਕਾਰੀ ਇਮਾਰਤ, ਕਿਸੇ ਦਾ ਨਿੱਜੀ ਘਰ ਜਾਂ ਕੋਈ ਖੇਤ ਆਦਿ। ਜਿਥੋਂ ਤੱਕ ਨਿੱਜੀ ਘਰਾਂ ਦਾ ਸਬੰਧ ਹੈ ਟੂ-ਟੀ ਦਾ ਹੁਣ ਕੋਈ ਬਹੁਤਾ ਮਹੱਤਵ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ, ਉੱਥੇ ਹੁਣ ਦੌਲਤ ਦੀ ਦੇਵੀ ਪੂਜੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਹਰ ਹਾਲਾਤ ਵਿਚ ਟੂ-ਟੀ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਰੂਹਾਨੀ ਮੈਜਿਸਟ੍ਰੇਟ ਚੋਗ ਹੁਆਂਗ ਦੇ ਅਧੀਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਕਈ ਸੂਰਤਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਦੇਵਤੇ ਅਸਲ ਵਿਚ ਪਹਿਲਾਂ ਸਚਮੁਚ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਵਿਅਕਤੀ ਸਨ ਜਿਹੜੇ ਲੋੜ ਸਮੇਂ ਆਪਣੀਆਂ ਆਪਣੀਆਂ ਬਰਾਦਰੀਆਂ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਅਜਿਹੇ ਨੇਕ ਅਤੇ ਉੱਤਮ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਪੂਜਣ ਨਾਲ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਲੀ ਭੇਟਾ ਕਰਨ ਨਾਲ ਮੌਤ ਮਗਰੋਂ ਵੀ ਇਹ ਵਿਅਕਤੀ ਉਹੋ ਜਿਹੀਆਂ ਬਰਕਤਾਂ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਜੇਕਰ ਕਿਸੇ ਸਥਾਨ ਤੇ ਮੁਸੀਬਤਾਂ ਆਉਂਦੀਆਂ ਰਹਿਣ ਤਾਂ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਥਾਂ ਦੇ ਟੂ-ਟੀ ਦੇਵਤੇ ਨੇ ਦਿਲਚਸਪੀ ਲੈਣੀ ਛੱਡ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਅਜਿਹੀ ਸੂਰਤ ਵਿਚ ਨਵਾਂ ਦੇਵਤਾ ਬਣਾ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 10 : 206

ਟੂ ਡੂਕ : ਐਨਮ ਦੇ ਇਸ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦਾ ਜਨਮ 22 ਸਤੰਬਰ, 1829 ਨੂੰ ਹਿੰਦੂ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਦਾ ਪਹਿਲਾਂ ਨਾਂ ਨਗੂਯੈਨ ਭੂਆਕ ਹੋਆਂਗ ਸੀ। ਇਹ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਥੀਊ ਟੀ ਦਾ ਛੋਟਾ ਪੁੱਤਰ ਸੀ। ਇਸ ਦੇ ਪਿਤਾ ਨੇ ਆਪਣੇ ਵੱਡੇ ਪੁੱਤਰ ਦੀ ਥਾਂ ਇਸ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਵਾਰਸ ਬਣਾਇਆ। ਸੰਨ 1847 ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਤਖ਼ਤ ਹਾਸਲ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਇਹ ਟੂ ਡੂਕ ਦੇ ਨਾਉਂ ਨਾਲ ਗੱਦੀ ਤੇ ਬੈਠਾ। ਇਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਵਾਂਗ ਈਸਾਈ ਮਿਸ਼ਨਰੀਆਂ ਨੂੰ ਬੜੀ ਸਖ਼ਤੀ ਨਾਲ ਦਬਾਇਆ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਈਸਾਈਆਂ ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਦੀ ਦਰ ਇੰਨੀ ਵੱਧ ਗਈ ਕਿ ਮਜ਼ਬੂਰਨ ਫ਼ਰਾਂਸ ਨੂੰ 1856 ਈ. ਵਿਚ ਹਿੰਦੂ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਇਸ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਰੋਸ ਭਰੀ ਚਿੱਠੀ ਭੇਜਣੀ ਪਈ।

ਜਦੋਂ 1857 ਈ. ਵਿਚ ਸਪੇਨ ਦੇ ਪਾਦਰੀ ਜੋਸ ਮਾਰੀਆ ਦਿਆਜ ਦਾ ਸਿਰ ਲਾਹ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਤਾਂ ਇਸ ਦਾ ਫ਼ਰਾਂਸ ਵਿਚ

ਜ਼ੋਰਦਾਰ ਪ੍ਰਤਿਕਰਮ ਹੋਇਆ। ਫਰਾਂਸੀਸੀ ਫ਼ੌਜਾਂ ਨੇ 1858 ਈ. ਵਿਚ ਟਾਉਰੀਦੀ ਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ ਅਤੇ ਦੱਖਣੀ ਵੀਅਤਨਾਮ ਵਿਚ ਕਈ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਵੀਅਤਨਾਮੀਆਂ ਨੂੰ ਬੁਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਰਾਇਆ। ਇਸ ਤੋਂ ਮਜ਼ਬੂਰ ਹੋ ਕੇ 1862 ਈ. ਦੀ ਸੰਧੀ ਅਨੁਸਾਰ ਟੂ ਡੂਕ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਤਿੰਨ ਦੱਖਣੀ ਪ੍ਰਾਂਤ ਫਰਾਂਸ ਨੂੰ ਸੌਂਪਣੇ ਪਏ। ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਇਹੀ ਸੰਧੀ ਦੋਹਾਂ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਝਗੜੇ ਦਾ ਕਾਰਨ ਵੀ ਬਣੀ।

ਸੰਨ 1865 ਵਿਚ ਤਖ਼ਤ ਦੇ ਹੋਰ ਦਾਅਵੇਦਾਰਾਂ ਨੇ ਬਗ਼ਾਵਤ ਕਰਾ ਕੇ ਟੂ ਡੂਕ ਨੂੰ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਕੀਤਾ। ਸੰਨ 1873 ਵਿਚ ਫਰਾਂਸ ਨੇ ਹਨੋਈ ਦੇ ਕਿਲੇ ਉੱਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਤੋਂ ਟੂ ਡੂਕ ਨੇ ਆਪਣਾ ਖਗਿੜਾ ਛਡਾਉਣ ਲਈ ਫਰਾਂਸ ਨੂੰ ਵਪਾਰਕ ਸਹੂਲਤਾਂ ਦੇ ਦਿੱਤੀਆਂ ਅਤੇ ਉੱਤਰ ਵਿਚ ਰੈੱਡ ਰਿਵਰ ਵਿਚ ਯੂਰਪੀਨ ਕੌਮਾਂ ਨੂੰ ਵਪਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਇਜਾਜ਼ਤ ਵੀ ਦੇ ਦਿੱਤੀ। ਟੂ ਡੂਕ ਨੇ ਫਰਾਂਸ ਦੀਆਂ ਜ਼ਬਰਦਸਤੀਆਂ ਵਿਰੁੱਧ ਚੀਨ ਨੂੰ ਵੀ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਕੀਤੀ ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਫਰਾਂਸ ਇਸ ਦੇ ਹੋਰ ਇਲਾਕੇ ਲੈਣ ਵਿਚ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋ ਗਿਆ।

9 ਜੁਲਾਈ, 1883 ਵਿਚ ਹਿਊ ਵਿਖੇ ਟੂ ਡੂਕ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 10 : 170

ਟੂਨ : ਝੀਲ—ਸਵਿਟਜ਼ਰਲੈਂਡ ਦੀ ਬਰਨ ਕੈਨਟਨ ਵਿਚ ਬਰਨੀਜ਼ ਐਲਪਸ ਪਰਬਤਾਂ ਦੇ ਉੱਤਰ ਵੱਲ ਸਮੁੰਦਰ ਤਲ ਤੋਂ 554 ਮੀ. (1,830 ਫੁੱਟ) ਦੀ ਉਚਾਈ ਉੱਤੇ ਇਹ ਇਕ ਝੀਲ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਲੰਬਾਈ 18 ਕਿ. ਮੀ. (11 ਮੀਲ) ਅਤੇ ਚੌੜਾਈ 3 ਕਿ. ਮੀ. ਹੈ। ਇਸ ਨੇ 48 ਵ. ਕਿ. ਮੀ. ਦਾ ਖੇਤਰ ਮੱਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਝੀਲ ਦੇ ਨੇੜੇ ਦੇ ਪਹਾੜ ਝੀਲ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵੀ ਦਿਲਕਸ਼ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਦਰਿਆ ਆਰ ਝੀਲ ਦੇ ਦੱਖਣ-ਪੂਰਬੀ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚੋਂ ਦਾਖ਼ਲ ਹੋ ਕੇ ਝੀਲ ਉੱਤੇ ਵੱਸੇ ਟੂਨ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਨੇੜਿਉਂ ਝੀਲ ਦੀ ਉੱਤਰ ਪੱਛਮੀ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚੋਂ ਫਿਰ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਝੀਲ ਅਤੇ ਇਸ ਦਾ ਤੱਟ ਸੈਲਾਨੀਆਂ ਲਈ ਖਿੱਚ ਦੀ ਥਾਂ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਤੱਟ ਉੱਤੇ ਵੱਸੇ ਟੂਨ ਸਪੀਜ਼ ਓਬਰਹਾਫਨ ਅਤੇ ਮੈਂਟੇਨ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸ਼ਹਿਰ ਹਨ।

46° 45' ਉ. ਵਿਥ.; 7° 41' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਅਮੇ. 26 : 600

ਟੂਨ : ਸ਼ਹਿਰ—ਕੇਂਦਰੀ ਸਵਿਟਜ਼ਰਲੈਂਡ ਵਿਚ ਬਰਨ ਕੈਨਟਨ ਦਾ ਬਰਨ ਸ਼ਹਿਰ ਤੋਂ 27 ਕਿ. ਮੀ. ਦੱਖਣ-ਦੱਖਣ-ਪੂਰਬ ਵੱਲ ਵਸਿਆ ਇਕ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਅੱਜਕੱਲ੍ਹ ਰੇਲਾਂ ਦਾ ਜੰਕਸ਼ਨ ਅਤੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਵੱਡੀ ਫ਼ੌਜੀ ਛਾਉਣੀ ਹੈ। ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਦੋਨੋਂ ਪਾਸੇ ਦਰਿਆ ਆਰ ਵਗਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਦੱਖਣ-ਪੂਰਬ ਵੱਲ ਬਰਨੀਜ਼ ਐਲਪਸ ਦੇ ਪਹਾੜ ਹਨ। ਖੂਬਸੂਰਤ ਨਜ਼ਾਰਿਆਂ ਕਰਕੇ ਪਹਾੜਾਂ ਉੱਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਸੈਲਾਨੀਆਂ ਦਾ ਇਹ ਪਹਿਲਾਂ ਪੜਾਅ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ 12ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਹੋਈ ਸੀ। 1190 ਈ. ਵਿਚ ਜ਼ਾਰਿਮੇਨ ਦੇ ਡਿਊਕਾਂ ਹੇਠ ਆਉਣ ਤੀਕ ਇਹ ਬਰਗੰਡੀ ਸਾਮਰਾਜ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਰਿਹਾ। 1384 ਈ. ਵਿਚ ਬਰਨ ਸਿਟੀ ਸਟੇਟ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਥੋਂ ਦੀਆਂ ਮਸ਼ਹੂਰ ਥਾਵਾਂ ਵਿਚ ਦਰਿਆ ਦੇ ਪੂਰਬ ਵੱਲ ਦੇ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਪੁਰਾਣੇ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ਬਣਿਆ 12ਵੀਂ ਸਦੀ ਦਾ ਕਾਈਬਰਗ ਕਾਉਂਟਾ ਦਾ ਕਿਲਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਅੱਜਕੱਲ੍ਹ ਅਜਾਇਬ ਘਰ ਹੈ ਅਤੇ ਪੱਛਮੀ ਤੱਟ ਉੱਤੇ ਵੱਸੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਗਿਰਜਾ ਹੈ। ਸੈਰਜਲਿਮੈਨ ਪ੍ਰੋਟੈਸਟੈਂਟ ਗਿਰਜਾ ਜਿਹੜਾ 1738 ਈ. ਵਿਚ ਮੁੜ ਉਸਾਰਿਆ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ 1589 ਈ. ਦਾ

ਬਣਿਆ ਟਾਊਨ ਹਾਲ ਇਥੋਂ ਦੀਆਂ ਹੋਰ ਥਾਵਾਂ ਹਨ। ਅੱਜਕੱਲ੍ਹ ਇਥੇ ਕਈ ਸਨਅਤਾਂ ਵੀ ਉੱਠਨ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਆਟਾ ਪੀਰਣ, ਪਨੀਰ ਪ੍ਰਾਸੈਸ ਕਰਨ, ਮਸ਼ੀਨਰੀ, ਘੜੀਆਂ ਅਤੇ ਮਿੱਟੀ ਦੇ ਭਾਂਡੇ ਬਣਾਉਣ ਆਦਿ।

ਆਬਾਦੀ—36,891 (1980)

46° 45' ਉ. ਵਿਥ.; 7° 37' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9 : 984; ਐਨ. ਅਮੇ. 26 : 600

ਟੂਨੈਨ, ਜੋਹਾਨਨ ਹੈਨਰਿਕ ਫਾਨ : ਜਰਮਨੀ ਦਾ ਇਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਅਰਥ-ਵਿਗਿਆਨੀ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਜਨਮ 24 ਜੂਨ, 1783 ਵਿਚ ਜੈਬਰ ਵਿਖੇ ਓਡਨਬਰਗ ਵਿਚ ਹੋਇਆ। ਗਰੋਸ ਫਲੋਟ ਬੈਂਕ ਵਿਖੇ ਐਗਰੀਕਲਚਰ ਕਾਲਜ ਵਿਚੋਂ ਵਿਦਿਆ ਹਾਸਲ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਅੱਗੋਂ ਅਨਾਜ ਦੀ ਚੰਗੀ ਉਪਜ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਨਾਲ ਤਜਰਬੇ ਕਰਨ ਲਈ ਉਸ ਨੇ ਸੰਨ 1810 ਵਿਚ ਮੈਕਲਨਬਰਗ ਵਿਖੇ

ਜੋਹਾਨਨ ਹੈਨਰਿਕ ਫਾਨ ਟੂਨੈਨ

ਜ਼ਮੀਨ ਖਰੀਦੀ। ਇਥੋਂ ਨਿਕਲੇ ਸਿੱਟੇ ਇਸਨੇ ਆਪਣੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਪੁਸਤਕ 'Der Isolierte Staat' 'ਦੋ ਜਿਲਦਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਨੂੰ ਬੜੀ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਹਾਸਲ ਹੋਈ। ਟੂਨੈਨ ਦੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤਜਰਬਿਆਂ ਤੋਂ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਜਰਮਨੀ ਨੇ ਹੀ ਸਗੋਂ ਬਰਤਾਨੀਆ ਨੇ ਵੀ ਲਾਭ ਉਠਾਇਆ।

ਸਿੱਧਾਂਤਕ ਮੰਤਵਾਂ ਲਈ ਇਸ ਨੇ ਆਦਰਸ਼ਕ ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ ਜਿਸ ਨੂੰ ਇਸ ਨੇ ਵਿਕੋਲਿਤਰਾ ਰਾਜ (Isolate State) ਦਾ ਨਾਉਂ ਦਿੱਤਾ। ਟੂਨੈਨ ਪਹਿਲਾਂ ਅਰਥ ਵਿਗਿਆਨੀ ਸੀ ਜਿਸਨੇ ਨਿਊਨਤਮ ਉਤਪਾਦਕਤਾ ਦੀ ਸਹੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਉਤਪਾਦਨ ਤੇ ਵੰਡ ਦੇ ਸਿੱਧਾਂਤ ਵਿਚ ਇਸੇ ਨਿਯਮ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕੀਤਾ। ਟੂਨੈਨ ਨੂੰ ਸੁਨਿਸਚਿਤ/ਗਣਿਤਕ ਅਰਥ-ਸ਼ਾਸਤਰ ਅਤੇ ਅਰਥ ਮਿਤੀ ਦਾ ਜਨਮਦਾਤਾ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਇਸ ਦਾ ਆਰਥਿਕ ਸਿੱਧਾਂਤ ਸਥਾਈ, ਸਥਿਰਤਾ ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹੈ ਪਰ ਨਾਲ ਨਾਲ ਇਸ ਨੇ 'ਕੈਪੀਟਲ ਫਾਰਮੇਸ਼ਨ ਐਂਡ ਇਕਨਾਮਿਕ ਗਰੋਥ', 'ਬੀਊਰੀ ਆਫ ਕੈਪੀਟਲ ਫਾਰਮੇਸ਼ਨ' ਅਤੇ 'ਇਕਨਾਮੀਕਲ ਗਰੋਥ', 'ਇਕਨਾਮਿਕ ਲੋਕੇਸ਼ਨ', ਮਾਮਲੇ ਅਤੇ ਉਦਯੋਗ ਲਾਭ ਵਰਗੇ ਪੱਖਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਅੱਖੋਂ ਓਹਲੇ ਨਹੀਂ ਹੋਣ ਦਿੱਤਾ।

ਇਸ ਦਾ ਜ਼ਮੀਨ ਦੇ ਲਗਾਨ ਦਾ ਸਿੱਧਾਂਤ ਰਿਕਾਰਡ ਦੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸਿੱਧਾਂਤਾਂ ਤੇ ਹੀ ਆਧਾਰਤ ਹੈ।

22 ਸਤੰਬਰ, 1850 ਵਿਚ ਮੈਕਲਨਬਰਗ ਕਾਉਂਟੀ ਵਿਚ ਟੈਲੋ ਵਿਖੇ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 11 : 744; ਐਨ. ਸੋ. ਸਾ. 16 : 17

ਟੂਪਨਗਾਟੋ ਚੋਟੀ : ਦੱਖਣੀ ਅਮਰੀਕਾ ਵਿਚ ਚਿੱਲੀ ਅਤੇ ਅਰਜਨਟੀਨਾ ਦੀ ਹੱਦ ਨੇੜੇ ਐਂਡੀਜ਼ ਪਹਾੜਾਂ ਦੀ ਜਵਾਲਾਮੁਖੀ ਸਿਖਰ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਉਚਾਈ 6,800 ਮੀ. ਹੈ। ਇਸ ਸਿਖਰ ਨੂੰ 1897 ਈ. ਵਿਚ ਪਹਿਲੀ ਵੇਰ ਐਡਵਰਡ ਫਿਟਜ਼ਜੀਅਲਡ ਨਾਮੀ ਪਰਵਤਾਰੋਹੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਾਥੀਆਂ ਸਮੇਤ ਸਰ ਕੀਤਾ ਸੀ।

33° 22' ਦੱ. ਵਿਥ.; 69° 47' ਪੱ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 10 : 188

ਟੂਪਾ : ਇਹ ਬਾਜ਼ੀਲ ਦੇ ਪੱਛਮੀ ਸੈਊਨ ਪੈਉਲੂ ਰਾਜ ਦਾ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਉੱਚ-ਭੂਮੀਆਂ ਵਿਚਕਾਰ 511 ਮੀ. ਦੀ ਉਚਾਈ ਤੇ ਪੀਕਸੋ ਅਤੇ ਟਯਾਟੋ ਦਰਿਆਵਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਵਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਸੰਨ 1936 ਵਿਚ ਇਸ ਬਸਤੀ ਨੂੰ ਨਗਰ ਦਾ ਰੁਤਬਾ ਹਾਸਲ ਹੋਇਆ ਅਤੇ 1938 ਈ. ਵਿਚ ਇਥੇ ਮਿਊਂਸਪਲਟੀ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਅੰਤਰ-ਭੂਮੀਆਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਪਾਹ, ਕਾਫ਼ੀ, ਚੌਲ ਅਤੇ ਇਮਾਰਤੀ ਲਕੜੀ ਦੀ ਪ੍ਰਾਸੈਸਿੰਗ ਦਾ ਕਿੱਤਾ ਇਥੇ ਕਾਫ਼ੀ ਉੱਨਤ ਹੈ। ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਨਜ਼ਦੀਕ ਮੂੰਗਫਲੀ, ਮੱਕੀ ਤੇ ਫਲੀਆਂ ਬੀਜੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਥੋਂ ਸੈਊਨ ਪੈਉਲੂ ਸ਼ਹਿਰ ਤੱਕ ਸੜਕ, ਰੇਲ ਅਤੇ ਹਵਾਈ ਸੇਵਾਵਾਂ ਮੁਹੱਈਆ ਹਨ।

ਆਬਾਦੀ—44,450 (1980)

21° 57' ਦੱ. ਵਿਥ.; 50° 28' ਪੱ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 12 : 46

ਟੂਪੀਅਨ ਲੋਕ : ਇਹ ਦੱਖਣੀ ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਟੂਪੀਅਨ ਭਾਸ਼ਾ-ਵਿਗਿਆਨੀ ਵਰਗ ਦੀਆਂ ਬੋਲੀਆਂ ਬੋਲਣ ਵਾਲੇ ਇੰਡੀਅਨ ਜਾਤੀ ਦੇ ਲੋਕ ਸਨ। ਇਹ ਲੋਕ ਐਮੇਜ਼ਾਨ ਦੇ ਦੱਖਣ ਵਿਚ ਦੂਰ ਤਾਈਂ ਵੱਸੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਉਪ-ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੀ ਆਪੋ ਵਿਚ ਸਮਾਨਤਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਤਾਜ਼ਾ-ਬਖ਼ੇਰੇ ਦੀ ਹਾਮੀ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਵਾਸ ਦਾ ਕਾਰਨ ਈਸਾ ਦੀ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਸਾਲੀ ਬਹਿਸ਼ਤ ਦੀ ਹਕੂਮਤ ਦੀ ਭਾਲ ਕਰਨ ਦੀ ਖਾਹਿਸ਼ ਸੀ ਜਿਥੇ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਇਹ ਅਨੰਤ ਜਵਾਨੀ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਦੀ ਚਾਹਨਾ ਰੱਖਦੇ ਸਨ।

ਟੂਪੀਅਨ ਤਪਤ ਖੰਡੀ ਜੰਗਲ ਉਗਾਉਣ ਵਾਲੇ ਲੋਕ ਸਨ। ਇਹ ਦਰਿਆਵਾਂ ਦੇ ਕੰਢਿਆਂ ਦੇ ਵਾਸੀ ਅਤੇ ਸਾਹਿਲੀ ਜਹਾਜ਼ਰਾਨ ਸਨ। ਇਹ ਲੋਕ ਕਸਾਵਾਂ, ਸ਼ਕਰਕੰਦੀ, ਮੱਕੀ, ਫਲੀਆਂ, ਮੂੰਗਫਲੀ, ਕਪਾਹ ਤੇ ਰੰਗਾਂ ਦੀਆਂ ਫਸਲਾਂ ਬੀਜਦੇ ਹਨ। ਕੱਛੂ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਡੇ ਇਹ ਆਪਣੇ ਆਹਾਰ ਲਈ ਵਰਤਦੇ ਸਨ। ਮੱਛੀਆਂ ਵੀ ਖਾਂਦੇ ਸਨ ਪਰ ਜੰਗਲੀ ਜਾਨਵਰਾਂ ਦੇ ਸ਼ਿਕਾਰ ਨੂੰ ਘੱਟ ਤਰਜੀਹ ਦਿੰਦੇ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮੂਲ ਸਮਾਜਕ ਇਕਾਈ ਸੰਯੁਕਤ ਪਰਿਵਾਰ ਸੀ ਜਿਸ ਵਿਚ ਮਾਪੇ, ਸ਼ਾਦੀ-ਸੁਦਾ ਔਲਾਦ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਇਹ ਘਾਹ-ਫੂਸ ਦੇ ਖੁਲ੍ਹੇ-ਭੁੱਲੇ ਛੱਪਰਾਂ ਦੇ ਘਰਾਂ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਕੁਝ ਟੂਪੀਅਨ ਪਿਤਾ-ਪ੍ਰਧਾਨ ਟੱਬਰਾਂ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਹੇਠਲੇ ਐਮਾਜ਼ਨ ਤੇ ਸਾਹਿਲ ਦੇ ਨਾਲ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਈ ਕਈ ਹਜ਼ਾਰ ਦੀ ਆਬਾਦੀ ਦੇ ਪਿੰਡ ਵੱਸੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਇਹ ਲੋਕ ਤਾਤਰਿਕ ਧਰਮ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਰੱਖਦੇ ਸਨ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 12 : 46

ਟੂਪੀਨੈਂਬਾ : ਇਹ ਦੱਖਣੀ ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਟੂਪੀਅਨ ਬੋਲੀਆਂ ਬੋਲਣ ਵਾਲੇ ਇੰਡੀਅਨ ਜਾਤੀ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸਨ ਜਿਹੜੇ ਬਾਜ਼ੀਲ ਦੇ ਪੂਰਬੀ ਸਾਹਿਲ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਉੱਤਰ ਵਿਚ ਸੀਆਰਾ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਦੱਖਣ ਵਿਚ ਪੋਰਟੋ ਐਲਗਰ ਤੱਕ ਵਸੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਇਸ ਵਰਗ ਵਿਚ ਟੂਪੀਨਿਕਿਨ ਪਾਟੀਗੁਆਰਾ ਕੋਈਟ, ਟੂਪੀਨੈਂਬਾ ਆਦਿ ਉਪ-ਵਰਗ ਸ਼ਾਮਲ ਸਨ।

ਟੂਪੀਨੈਂਬਾ ਕਬੀਲੇ ਅਕਸਰ ਪਿੱਤਰ-ਪ੍ਰਧਾਨ ਸਨ ਅਤੇ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਵਸਦੇ ਸਨ। ਇਹ ਪਿੰਡ 400 ਤੋਂ 1600 ਤੱਕ ਦੀ ਆਬਾਦੀ ਵਾਲੇ ਕਾਫ਼ੀ ਵੱਡੇ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮੁੱਖ ਕਿੱਤਾ ਸਮੁੰਦਰ ਵਿਚੋਂ ਮੱਛੀਆਂ ਫੜਨਾ ਸੀ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਇਹ ਲੋਕ ਥੋੜ੍ਹੀ ਬਹੁਤ ਖੇਤੀ ਵੀ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਮੱਕੀ ਅਤੇ ਕਸਾਵਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਆਹਾਰੀ ਫਸਲਾਂ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਮਾਜਕ ਸੰਗਠਨ ਸਬੰਧੀ ਕੁਝ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਰੂਪ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ।

ਇਹ ਲੋਕ ਆਪੋ ਵਿਚ ਲੜਦੇ-ਝਗੜਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਧਾਰਮਿਕ ਤੇ ਸਮਾਜਕ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਵੀ ਲੜਾਈ ਦੁਆਲੇ ਹੀ ਕੇਂਦਰਤ ਸਨ ਜਿਸ ਦਾ ਮੁੱਖ ਕਾਰਨ ਆਦਮ-ਬੇਰੀ ਸੀ। ਟੂਪੀਨੈਂਬਾ ਲੋਕ ਮਨੁੱਖੀ ਮਾਸ ਖੁਸ਼ ਹੋ ਕੇ ਖਾਂਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਅਜਿਹਾ ਕਰਨਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਫਖ਼ਰ ਦੀ ਗੱਲ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਰਾਜਨੀਤਕ ਰੁਤਬਿਆਂ ਵਿਚ ਵੀ ਮਨੁੱਖੀ ਮਾਸ ਦੀਆਂ ਰਸਮਾਂ ਸਬੰਧਤ ਸਨ। ਮਾਸ ਖਾਣ ਲਈ ਚੁਣੇ ਗਏ ਮਨੁੱਖਾਂ ਨੂੰ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਰੱਖ ਕੇ ਪੂਰੀ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਝਟਕਾਉਣ ਸਮੇਂ ਤੇ ਉਸਦਾ ਮਾਸ ਖਾਣ ਲਈ ਵੰਡਣ ਸਮੇਂ ਸ਼ਰਾਬ, ਨਾਚ ਤੇ ਗਾਣਾ ਆਦਿ ਨਾਲ ਜਸ਼ਨ ਮਨਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ।

ਸਾਧਾਰਣ ਤੌਰ ਤੇ ਟੂਪੀਨੈਂਬਾ ਲੋਕ ਸਮਾਜਕ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਾਊ ਅਤੇ ਸਹਿਯੋਗੀ ਸਮਝੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਇਹ ਬੜੇ ਜਜ਼ਬਾਤੀ ਕਿਸਮ ਦੇ ਲੋਕ ਸਨ। ਇਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਵੇਲੇ ਪਿਆਰ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੱਥਰੂ ਆ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਕਈ ਵੇਰ ਲੜਾਈ ਝਗੜੇ ਦੌਰਾਨ ਗੁੱਸੇ ਤੋਂ ਬੇਕਾਬੂ ਹੋ ਕੇ ਟੂਪੀਨੈਂਬਾ ਸ਼ਰਮ ਨਾਲ ਆਪਣਾ ਹੀ ਘਰ ਫੂਕ ਲੈਂਦੇ ਸਨ ਜਾਂ ਆਤਮਘਾਤ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਇਹ ਲੋਕ ਭੂਤਾਂ ਪ੍ਰੇਤਾਂ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਰੱਖਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇਲਾਜ ਤੰਤਰੀਆਂ ਅਤੇ ਸਿਆਣਿਆਂ ਤੋਂ ਕਰਵਾਉਂਦੇ ਸਨ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 10 : 189

ਟੂ ਫੂ : ਚੀਨ ਦੇ ਇਸ ਮਹਾਨ ਕਵੀ ਦਾ ਜਨਮ ਮੌਜੂਦਾ ਹੋਨਾਨ ਪ੍ਰਾਂਤ ਹਸਿਆਂਗ-ਯਾਗ ਵਿਖੇ 712 ਈ. ਵਿਚ ਇਕ ਵਿਦਵਾਨ ਪਰਿਵਾਰ ਵਿਚ ਹੋਇਆ। ਇਸਦਾ ਦਾਦਾ ਇਕ ਮੰਨਿਆ ਪ੍ਰਮੰਨਿਆ ਕਵੀ ਸੀ। ਟੂ ਫੂ ਨੇ ਕਨਫਿਊਸ਼ਸਵਾਦ ਦੀ ਰਵਾਇਤੀ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਪਰੰਤੂ ਸੰਨ 736 ਵਿਚ ਹੋਈ ਸ਼ਾਹੀ ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਵਿਚ ਇਹ ਪਾਸ ਨਾ ਹੋ ਸਕਿਆ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਇਸ ਨੂੰ ਸਰਕਾਰੀ ਨੌਕਰੀ ਨਾ ਮਿਲ ਸਕੀ ਅਤੇ ਇਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਜਵਾਨੀ ਦਾ ਬਹੁਤਾ ਸਮਾਂ ਯਾਤਰਾ ਕਰਨ ਵਿਚ ਬਿਤਾਇਆ।

ਇਸ ਦੌਰਾਨ ਇਹ ਇਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਕਵੀ ਵਜੋਂ ਜਾਣਿਆ ਜਾਣ ਲਗ ਪਿਆ। ਆਪਣੀ ਯਾਤਰਾ ਦੌਰਾਨ ਇਹ ਕਈ ਹੋਰ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਕਵੀਆਂ ਨੂੰ ਮਿਲਿਆ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਮਹਾਨ ਕਵੀ ਲੀ ਪੋ ਦਾ ਨਾਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਵਰਣਨਯੋਗ ਹੈ। ਲੀ ਪੋ ਦੇ ਸੁੰਗ ਵਿਚ ਕੁਝ ਚਿਰ ਇਸ ਨੇ ਤਾਓਵਾਦ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕੀਤਾ। ਮਗਰੋਂ ਇਹ ਰਾਜਧਾਨੀ ਵਿਚ ਪਰਤ ਆਇਆ ਅਤੇ ਕਨਫਿਊਸ਼ਸਵਾਦ ਦਾ ਪੱਕਾ ਅਨੁਯਾਈ ਬਣ ਗਿਆ। ਇਸ ਪਿਛੋਂ ਇਹ ਕਦੇ ਲੀ ਪੋ ਨੂੰ ਨਾ ਮਿਲਿਆ।

ਅੱਠਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਪੰਜਵੇਂ ਦਹਾਕੇ ਵਿਚ ਟੂ ਫੂ ਨੂੰ ਉੱਚ-ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਦੇ ਘੇਰੇ ਵਿਚ ਚੰਗੀ ਮਾਨਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਸੀ ਪਰ ਨਾ ਇਸ ਪਾਸ ਕੋਈ ਸਰਕਾਰੀ ਪਦਵੀ ਸੀ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਪੈਸਾ। ਇਸੇ ਦੌਰਾਨ ਇਸ ਨੇ ਮੁੜ ਦੂਜੀ ਵਾਰੀ ਸਰਕਾਰੀ ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਪਾਸ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਪਰੰਤੂ ਮੁੜ ਫੇਲ੍ਹ ਹੋ ਗਿਆ। ਸੰਨ 751 ਤੋਂ 755 ਦੌਰਾਨ ਇਸ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਸਾਹਿਤਕ ਕਿਰਤਾਂ ਪੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦਾ ਧਿਆਨ ਆਪਣੇ ਵੱਲ ਖਿੱਚਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਰਾਜ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਇਕ ਛੋਟੀ ਜਿਹੀ ਨੌਕਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਗਈ। ਸੰਨ 755 ਵਿਚ ਇਹ ਆਨ-ਲੂ-ਸ਼ਾਨ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਵਿਚ ਫਸ ਗਿਆ। ਇਸ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਕਾਰਨ ਤਾਂਗ ਖਾਨਦਾਨ ਦਾ ਪਤਨ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਸ ਦੇ ਸਿੱਟੇ ਵਜੋਂ ਇਸ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪਿਆ। ਇਹ ਬਚ ਕੇ ਨਿਕਲ ਗਿਆ ਅਤੇ ਸੰਨ 757 ਵਿਚ ਜਲਾਵਤਨੀ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਸੈਂਸਰ ਦੀ ਆਸਾਮੀ ਤੇ ਨਿਯੁਕਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਪਿਛੋਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਲਿਖੇ ਗਏ ਯਾਦ-ਪੱਤਰਾਂ ਦੇ ਕਾਰਨ ਇਸ ਨੂੰ ਨੌਕਰੀ ਤੋਂ ਕੱਢ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ, ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਇਕ ਵਾਰੀ ਫਿਰ ਇਸ ਨੂੰ ਭਿਆਨਕ ਭੁੱਖ-ਮਰੀ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪਿਆ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਕਈ ਬੱਚੇ ਭੁੱਖ ਨਾਲ ਮਰ ਗਏ। ਇਸ ਭਿਆਨਕ ਅਵਸਥਾ ਦੌਰਾਨ ਇਹ ਭਟਕਦਾ ਫਿਰਦਾ ਸੰਨ 759 ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਚੈਂਗ-ਟੂ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ। ਉਥੇ ਆਪਣੇ ਮਿੱਤਰਾਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਇਸ ਨੇ ਇਕ ਝੋਂਪੜੀ ਬਣਾ ਲਈ। ਕੁਝ ਸਾਲ ਮਗਰੋਂ ਇਸ ਨੇ ਕੂਈਚਾਊ ਦੇ ਇਕ ਫ਼ੌਜੀ ਸਰਦਾਰ ਪਾਸ ਨੌਕਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲਈ। ਇਥੇ ਇਸ ਨੇ ਕੁਝ ਜ਼ਮੀਨ ਖਰੀਦ ਲਈ ਅਤੇ ਇਕ ਸਾਊ ਕਿਸਾਨ ਬਣ ਗਿਆ। ਸੰਨ 768 ਵਿਚ ਇਹ ਮੁੜ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਮੰਤਵ ਦੇ ਦੱਖਣ ਵੱਲ ਯਾਤਰਾ ਤੇ ਚਲ ਪਿਆ। 770 ਈ. ਵਿਚ ਸ਼ਾਇਦ ਤਾਨ-ਚਾਊ ਦੇ ਸਥਾਨ ਤੇ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ। ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਦਸ ਦਿਨਾਂ ਦੇ ਫਾਕੇ ਪਿਛੋਂ ਬਹੁਤੀ ਮਾਤਰਾ ਵਿਚ ਖਾਣਾ ਖਾਣ ਤੇ ਸ਼ਰਾਬ ਪੀਣ ਕਾਰਨ ਹੋਈ।

ਟੂ ਫੂ ਦੀ ਮੁੱਢਲੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਕੁਦਰਤ ਦੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਦਾ ਵਰਣਨ ਹੈ, ਮਗਰੋਂ ਇਸ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਜੰਗ ਵਿਰੁੱਧ ਕਟਾਖ਼ ਆ ਗਿਆ।

ਆਪਣੀ ਕਵਿਤਾ 'ਦੀ ਆਰਮੀ ਕਾਰਟਸ' ਵਿਚ ਇਸਨੇ ਜਬਰੀ ਭਰਤੀ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ। 'ਦੀ ਬਿਊਟੀਫੁਲ ਵਿਮੇਨ' ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਦਰਬਾਰ ਦੇ ਐਸ਼-ਆਰਾਮ ਬਾਰੇ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਸੰਨ 755 ਤੋਂ 759 ਦੌਰਾਨ ਇਸ ਨੇ ਜੰਗ ਵਿਚ ਫਸੀ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੇ ਦੁੱਖਾਂ ਨੂੰ ਬੜੇ ਰੁਦਨ-ਮਈ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਚਿਤਰਿਆ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਥ੍ਰਿ. ਮਾ. 10 : 171; ਚੈਬ. ਐਨ. 13 : 816

ਟੂਬਕੈਲ ਜੈਬਅਲ : ਇਹ ਮਰਾਕੋ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਅਤੇ ਐਟਲਸ ਪਰਬਤਾਂ (ਅਫ਼ਰੀਕਾ) ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਚੀ ਚੋਟੀ ਹੈ ਜਿਹੜੀ 4,165 ਮੀ. ਉੱਚੀ ਹੈ। ਉੱਤਰੀ ਅਫ਼ਰੀਕਾ ਵਿਚ ਜੈਬਅਲ ਸ਼ਬਦ ਪਹਾੜੀ ਚੋਟੀ ਲਈ ਹੀ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਪਹਾੜ ਮਰਾਕਿਸ਼ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਦੱਖਣ ਵਿਚ 60 ਕਿ. ਮੀ. ਦੇ ਫ਼ਾਸਲੇ ਤੇ ਹਾਉਤ-ਐਟਲਸ ਪਰਬਤਾਂ ਵਿਚ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਪਾਰਕ ਨੈਸ਼ਨਲ ਟੂ ਟੂਬਕੈਲ ਖੇਤਰ ਵਿਚੋਂ ਇਹ ਪਰਬਤੀ ਚੋਟੀ ਯਾਤਰੀਆਂ ਲਈ ਖਿੱਚ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਹੈ। ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਸਰਦੀ ਦੀ ਰੁੱਤ ਵਿਚ ਇਥੇ ਸਕੀਇੰਗ ਲਈ ਆਏ ਯਾਤਰੀਆਂ ਦਾ ਬਹੁਤ ਇਕੱਠ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

31° 5' ਉ. ਵਿਥ.; 7° 55' ਪੱ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਥ੍ਰਿ. ਮਾ. 10 : 64

ਟੂਬਰਾਓ : ਇਹ ਦੱਖਣੀ ਬ੍ਰਾਜ਼ੀਲ ਦੇ ਸੈਂਟਾ ਕੈਟਾਰੀਨਾ ਰਾਜ ਦੇ ਦੱਖਣ-ਪੂਰਬੀ ਖੇਤਰ ਦਾ ਇਕ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਰੀਓ ਟੂਬਰਾਓ ਦਰਿਆ ਦੇ ਕੰਢੇ ਉਪਰ ਸਮੁੰਦਰੀ ਸਤਹ ਤੋਂ 7 ਮੀ. ਦੀ ਉਚਾਈ ਤੇ ਵਾਕਿਆ ਹੈ। ਸੰਨ 1870 ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਮਿਊਂਸਪਲਟੀ ਦਾ ਰੁਤਬਾ ਹਾਸਲ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਦੇ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਸਾਹਿਲੀ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਅਨਾਜ, ਫਲੀਆਂ, ਕਾਫੀ, ਚੌਲ ਅਤੇ ਗੰਨੇ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਉਪਰ ਤੇ ਉਤਪਾਦਨਾਂ ਨੂੰ ਸੜਕ ਰਾਹੀਂ ਸੈਂਟਾ ਕੈਟਾਰੀਨਾ ਰਾਜ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਫਲੋਰੀਅਨਾਪੋਲਿਸ ਤੱਕ ਭੇਜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਉਤਪਾਦਨਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਟੂਬਰਾਓ ਦੇ ਨਜ਼ਦੀਕ ਖਾਣਾਂ ਵਿਚੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੱਚਾ ਲੋਹਾ ਤੇ ਇਸਪਾਤ ਵੀ ਰੇਲਾਂ ਤੇ ਸੜਕਾਂ ਰਾਹੀਂ ਲਾਗੂਨਾ ਬੰਦਰਗਾਹ ਤੱਕ ਬਰਾਮਦ ਲਈ ਪਹੁੰਚਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਆਬਾਦੀ—64,508 (1980)

28° 30' ਦ. ਵਿਥ.; 49° 01' ਪੱ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਥ੍ਰਿ. ਮਾ. 12 : 23

ਟੂਬਾ : ਇਹ ਪੱਛਮੀ ਅਫ਼ਰੀਕਾ ਦੇ ਆਈਵਰੀ ਗਣਰਾਜ ਦੇ ਟੂਬਾ ਡਿਪਾਰਟਮੈਂਟ ਦਾ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ ਜਿਹੜਾ 1969 ਈ. ਵਿਚ ਇਸ ਖੇਤਰ ਦਾ ਸਦਰ-ਮੁਕਾਮ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ। ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਅੱਡੀਐਨੀ ਤੋਂ ਮਾਨ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਾਉਣ ਵਾਲੇ ਮਾਰਗ ਉਪਰ ਵਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਪਰਬਤੀ ਸਵਾਨਾ ਖੇਤਰ ਦਾ ਇਹ ਮੁੱਖ ਵਪਾਰਕ ਕੇਂਦਰ ਹੈ।

8° 17' ਉ. ਵਿਥ.; 7° 41' ਪੱ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਥ੍ਰਿ. ਮਾ. 10 : 64

ਟੂਬਿੰਗੈਨ : ਇਹ ਜਰਮਨੀ ਦੇ ਦੱਖਣ-ਪੱਛਮੀ ਬਾਡਨ ਵਰਟੇਮਬਰਗ ਲਾਂਡ ਰਾਜ ਦਾ ਇਕ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਤੇ ਉਦਯੋਗਿਕ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ। ਇਹ ਸਟੱਟਗਾਰਟ ਤੋਂ 32 ਕਿ. ਮੀ. ਦੱਖਣ ਵੱਲ ਨੌਕਰ ਦਰਿਆ ਦੇ ਕੰਢੇ ਵਾਕਿਆ ਹੈ। ਆਰਥਿਕ ਪੱਖ ਤੋਂ ਉੱਨਤ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਇਸ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਇਥੋਂ ਦੀ ਐਬਰ ਹਾਰਡ ਕਾਰਲ-ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਨਾਮੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਕਰਕੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੀ ਨੀਂਹ 1477 ਈ. ਵਿਚ ਰੱਖੀ ਗਈ ਸੀ। ਅੱਜਕੱਲ੍ਹ ਇਹ ਜਰਮਨੀ ਦੀਆਂ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਗਿਣੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਟੂਬਿੰਗੈਨ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਜ਼ਿਕਰ 1708 ਈ. ਵਿਚ ਕੈਸਟਰਾ ਐਲਮੈਨੋਰਮ ਨਾਂ ਹੇਠ ਆਇਆ। ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਟੂਬਿੰਗੈਨ ਦੇ ਪੈਲਾਟੀਨ ਕਾਉਂਟਾਂ ਦੇ ਕਿਲੇ ਦੇ ਚਾਰੇ ਪਾਸੇ ਵਸਾਇਆ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1237 ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਰੁਤਬਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ। ਸੰਨ 1342 ਵਿਚ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਨੂੰ ਵਰਟੇਮਬਰਗ ਦੇ ਕਾਉਂਟਾਂ ਨੇ ਖਰੀਦ ਕੇ ਆਪਣੀ ਕਾਉਂਟੀ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਸੰਨ 1495 ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਫ਼ੌਜੀ ਦੀ ਹੈਸੀਅਤ ਅਖ਼ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਅਤੇ 1519 ਈ. ਵਿਚ ਇਥੇ ਸਵਾਬੀ ਦਾ ਕਬਜ਼ਾ ਹੋਇਆ। ਤੀਹ ਸਾਲਾ ਜੰਗ ਦੌਰਾਨ 1634 ਈ. ਵਿਚ ਟੂਬਿੰਗੈਨ ਹੋਲੀ ਰੋਮ ਐਂਪਾਇਰ ਦੀ ਸੈਨਾ ਅਧੀਨ ਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਉਪਰੰਤ ਇਥੇ ਸਵੀਡਨ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਰਿਹਾ ਅਤੇ ਨੌਂ ਸਾਲ ਬਾਅਦ 1647 ਈ. ਵਿਚ ਫ਼ਰਾਂਸੀਸੀ ਇਸ ਤੇ ਕਾਬਜ਼ ਹੋ ਗਏ।

ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਕੇਂਦਰ ਵਿਚ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਕਾਲ ਦੀਆਂ ਇਮਾਰਤਾਂ ਆਪਣੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਕਲਾ ਤੇ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਯਾਦ ਦਿਵਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਇਥੋਂ ਦਾ 15ਵੀਂ ਸਦੀ ਦਾ ਸੇਂਟ ਜਾਰਜ ਚਰਚ ਮੱਧਕਾਲੀ ਵਾਤਾਵਰਣ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਇਸੇ ਸਦੀ ਦਾ ਟਾਊਨ ਹਾਲ, 16ਵੀਂ ਸਦੀ ਦਾ ਵਰਟੈਮਬਰਗ ਦੇ ਹਾਕਮਾਂ ਦੁਆਰਾ ਬਣਵਾਇਆ ਗਿਆ ਕਿਲਾ ਆਦਿ ਆਪਣੇ ਆਪਣੇ ਸਮੇਂ ਦੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਤੇ ਕਲਾਵਾਂ ਦੀ ਸਾਖੀ ਭਰਦੇ ਹਨ।

ਅਜੋਕਾ ਸ਼ਹਿਰ ਕਾਗਜ਼ ਬਣਾਉਣ, ਕਿਤਾਬਾਂ ਆਦਿ ਛਾਪਣ ਤੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਦਾ ਆਧੁਨਿਕ ਉਦਯੋਗਿਕ ਕੇਂਦਰ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਵਿੱਦਿਅਕ ਕੇਂਦਰ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਇਥੇ ਅਚੂਕ ਔਜ਼ਾਰਾਂ ਦਾ ਉਦਯੋਗ ਵੀ ਵਿਕਸਿਤ ਹੈ। ਟੂਬਿੰਗੇਨ ਰੇਲਾਂ ਦਾ ਵੱਡਾ ਜੰਕਸ਼ਨ ਤੇ ਅਨਾਜ ਦੀ ਵੱਡੀ ਮੰਡੀ ਵੀ ਹੈ।

ਆਬਾਦੀ—74,766 (1983)

48° 33' ਉ. ਵਿਥ.; 9° 05' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮਾ. 12 : 25; ਐਨ. ਅਮੇ. 27 : 203

ਟੂਬਿੰਗ ਦੀਪ ਸਮੂਹ : ਇਹ ਦੱਖਣੀ ਫ਼ਰਾਂਸੀਸੀ ਪਾਲੀਨੀਜ਼ਾ ਅਧੀਨ ਇਕ ਟਾਪੂ-ਸਮੂਹ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਸੁਸਾਇਟੀ ਦੀਪਾਂ ਦੇ ਦੱਖਣ ਵਿਚ ਦੱਖਣੀ ਸ਼ਾਂਤ ਮਹਾਂਸਾਗਰ ਵਿਚ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਇਹ ਦੀਪ ਟੂਆਮੋਟੂ ਦੀਪ-ਸਮੂਹ ਦੇ ਦੱਖਣ-ਪੱਛਮ ਵਿਚ ਇਕ ਲੰਬੀ ਲੜੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਸਟਰਲ ਦੀਪ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਹੁਰੂਟੂ, ਟੂਬਵਾਈ, ਰੀਮਾਟਾਰਾ, ਰਾਈਵਾਵਾਅ ਅਤੇ ਮੇਰੀਆ ਦੀਪ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਇਕ ਬੇਆਬਾਦ ਮੂੰਗਾ ਵਲਗਣ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ। ਇਹ ਸਾਰੇ ਟਾਪੂ ਜਵਾਲਾਮੁਖੀ ਧਰਾਤਲ ਵਾਲੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਭੂਮੀ ਜ਼ਰਖੇਜ਼ ਅਤੇ ਜਲਵਾਯੂ ਖ਼ੁਸ਼ਗਵਾਰ ਹੈ। ਕਾਫ਼ੀ ਅਤੇ ਨਾਰੀਅਲ ਇਥੋਂ ਦੀਆਂ ਮੁੱਖ ਫ਼ਸਲਾਂ ਹਨ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਅਮੇ. 27 : 203

ਟੂਬੋਸ : ਡਿਪਾਰਟਮੈਂਟ—ਇਹ ਪੀਰੂ ਦਾ ਧੁਰ ਉੱਤਰੀ ਡਿਪਾਰਟਮੈਂਟ ਹੈ ਜਿਹੜਾ 1942 ਈ. ਦੌਰਾਨ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆਇਆ। ਇਸ ਦੇ ਉੱਤਰ-ਪੱਛਮ ਵਿਚ ਸ਼ਾਂਤ ਮਹਾਂਸਾਗਰ ਅਤੇ ਉੱਤਰ-ਪੂਰਬ ਵਿਚ ਐਕਵਾਡੋਰ ਡਿਪਾਰਟਮੈਂਟ ਨਾਲ ਲਗਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਡਿਪਾਰਟਮੈਂਟ ਨੇ ਕੁੱਲ 4,732 ਵ. ਕਿ. ਮੀ. ਰਕਬਾ ਮੱਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀ ਆਬਾਦੀ 1,43,900 (1991) ਹੈ। ਇਹ ਪੀਰੂ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਛੋਟਾ ਡਿਪਾਰਟਮੈਂਟ ਹੈ। ਟੂਬੋਸ ਸ਼ਹਿਰ ਇਸ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਹੈ। ਟੂਬੋਸ ਡਿਪਾਰਟਮੈਂਟ ਵਾਲਾ ਇਹ ਖੇਤਰ 150 ਸਾਲ ਲੰਬੇ ਪੀਰੂ-ਐਕਵਾਡੋਰ ਹੱਦਬੰਦੀ-ਝਗੜੇ ਦੌਰਾਨ ਯੁੱਧਕਲਾ ਪਖੋਂ ਮਿਲਟਰੀ ਲਈ ਬਹੁਤ ਹੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਖੇਤਰ ਸੀ। ਸਿੱਜਾਈਯੋਗ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿਚ ਮੱਕੀ, ਚੌਲ ਅਤੇ ਕੇਲੇ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਕਈ ਥਾਈਂ ਪਸ਼ੂ ਅਤੇ ਬੱਕਰੀਆਂ ਪਾਲੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਥੋੜ੍ਹਾ ਬਹੁਤ ਮੱਛੀ ਉਦਯੋਗ ਵੀ ਸਥਾਪਤ ਹੈ। ਸੰਨ 1864 ਵਿਚ ਜਾਰਿਟਾਸ ਵਿਖੇ ਤੇਲ ਦੇ ਭੰਡਾਰ ਲੱਭੇ ਗਏ ਸਨ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮਾ. 12 : 35

ਟੂਬੋਸ : ਸ਼ਹਿਰ—ਇਹ ਉੱਤਰ-ਪੱਛਮੀ ਪੀਰੂ ਦੇ ਇਸੇ ਨਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਾਂਤ ਅਤੇ ਡਿਪਾਰਟਮੈਂਟ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਹੈ। ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਐਕਵਾਡੋਰ ਦੀ ਸਰਹੱਦ ਤੋਂ 30 ਕਿ. ਮੀ. ਦੂਰ ਸ਼ਾਂਤ ਮਹਾਂਸਾਗਰੀ ਤੱਟ ਤੇ ਟੂਬੋਸ ਦਰਿਆ ਦੇ ਕੰਢੇ ਉਪਰ ਸਥਿਤ ਹੈ।

ਕੀਟੇ ਐਕਵਾਡੋਰ ਸੜਕ ਤੇ ਸਥਿਤ ਇਹ ਨਗਰ ਇਕ ਛੋਟੀ ਜਿਹੀ ਇਨਕਾ ਗੜ੍ਹੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆਇਆ।

ਐਕਵਾਡੋਰ ਨਾਲ ਹੱਦਬੰਦੀ ਝਗੜਿਆਂ ਕਾਰਨ ਇਸ ਨਗਰ ਨੇ ਖ਼ਾਸ ਤਰੱਕੀ ਨਾ ਕੀਤੀ ਪਰ 1942 ਈ. ਵਿਚ ਸਰਹੱਦੀ ਝਗੜਾ ਖ਼ਤਮ ਹੋਣ ਪਿੱਛੋਂ ਸਰਹੱਦੀ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਵਪਾਰਕ ਸਬੰਧ ਬਹਾਲ ਕਰਨ ਦੀ ਨੀਤੀ ਕਾਰਨ ਟੂਬੋਸ ਪ੍ਰਫੁੱਲਤ ਹੋਣ ਲੱਗਾ। ਸੰਨ 1942 ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਦਰਜਾ ਵੀ ਹਾਸਲ ਹੋ ਗਿਆ।

ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਇਰਦ-ਗਿਰਦ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਤੰਬਾਕੂ, ਕਪਾਹ, ਚੌਲ, ਮੱਕੀ ਤੇ ਕੇਲੇ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਲੱਕੜੀ ਦਾ ਕੋਲਾ ਬਣਾਉਣ ਅਤੇ ਚੌਲ ਸਾਫ਼ ਕਰਨ ਦੇ ਕਾਰਖ਼ਾਨੇ ਵਰਗੇ ਉਦਯੋਗ ਟੂਬੋਸ ਵਿਖੇ ਸਥਾਪਤ ਹਨ। ਮੱਛੀ-ਫੜਨਾ ਤੇ ਸੈਲਾਨੀ ਸਰਗਰਮੀਆਂ ਵੀ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਆਮਦਨੀ ਵਿਚ ਕਾਫ਼ੀ ਹਿੱਸਾ ਪਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਹਵਾਈ ਸੇਵਾਵਾਂ ਵੀ ਇਥੇ ਮੁਹੱਈਆ ਹਨ।

ਆਬਾਦੀ—64,800 (1990)

3° 35' ਦੱ. ਵਿਥ.; 80° 90' ਪੱ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮਾ. 12 : 35

ਟੂਮਜ਼, ਰਾਬਰਟ ਆਗਸਟਸ : ਇਹ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ ਦਾ ਇਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸਿਆਸਤਦਾਨ ਅਤੇ ਨੇਤਾ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਜਨਮ ਵਾਸ਼ਿੰਗਟਨ ਦੇ ਨੇੜੇ 2 ਜੁਲਾਈ, 1810 ਨੂੰ ਇਕ ਰੱਜੇ ਪਰਿਵਾਰ ਵਿਚ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਨੇ ਕਾਨੂੰਨ ਦੀ ਵਿੱਦਿਆ ਹਾਸਲ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਵਕਾਲਤ ਦਾ ਪੇਸ਼ਾ ਅਪਣਾਇਆ। ਜਦੋਂ ਅਮਰੀਕਾ ਵਿਚ ਗ੍ਰਹਿ-ਯੁੱਧ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਟੂਮਜ਼ ਦੀ ਸਾਰੀ ਮਲਕੀਅਤ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਗਭਗ 450,000 ਡਾਲਰ ਲਾਇਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਯੁੱਧ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਸਨੂੰ ਮੁੜ ਨਾ ਸੰਗਠਿਤ ਹੋਣ ਵਾਲਾ ਬਾਗੀ ਕਿਹਾ ਗਿਆ। ਇਹ ਇਕ ਸੁਹਣੀ ਰੋਅਬ-ਦਾਰ ਅਤੇ ਬੇਬਾਕ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ ਦਾ ਮਾਲਕ ਸੀ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੁਣਾਂ ਕਾਰਨ ਹੀ ਇਹ ਜਾਰਜੀਆ ਦਾ ਬਹੁਤ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਨੇਤਾ ਬਣ ਗਿਆ। ਪ੍ਰਾਂਤਕ ਵਿਧਾਨ ਸਭਾ ਵਿਚ 6 ਸਾਲ ਕੰਮ ਕਰਨ ਮਗਰੋਂ ਇਸ ਨੂੰ 1844 ਈ. ਵਿਚ ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਹਾਊਸ ਆਫ਼ ਰਿਪ੍ਰੀਜ਼ੈਂਟੇਟਿਵਜ਼ ਵਿਚ ਚੁਣਿਆ ਗਿਆ ਅਤੇ 1851 ਈ. ਵਿਚ ਉਹ ਸੈਨੇਟ ਵਿਚ ਆ ਗਿਆ। ਦੱਖਣੀ ਵਿੰਗਾਂ ਦੀ ਇਸ ਨੇ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਮਾਇਤ ਕੀਤੀ ਜੋ ਕਿ ਰੂੜੀਵਾਦੀ ਅਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰਵਾਦੀ ਸਨ। ਉਸ ਨੇ 1850 ਈ. ਦੇ ਸਮਝੌਤੇ ਨੂੰ ਪਾਸ ਕਰਾਉਣ ਲਈ ਬਹੁਤ ਮਿਹਨਤ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਉਸ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਰਾਜ ਵਿਚ ਚਲ ਰਹੇ ਇਜਲਾਸੀ ਅੰਦੋਲਨ ਦੀ ਵਿਰੋਧਤਾ ਕੀਤੀ। ਸੰਨ 1860 ਦੀਆਂ ਚੋਣਾਂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਹ ਵਿਧਾਨ ਸਭਾ ਤੋਂ ਅਲੱਗ ਹੋ ਗਿਆ। ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਮਾਰਚ ਵਿਚ ਉਸ ਨੂੰ ਉਪਚਾਰਕ ਰੂਪ ਵਿਚ ਕੱਢ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1861 ਵਿਚ 5 ਮਹੀਨੇ ਲਈ ਇਸ ਨੇ ਰਾਜ ਮੰਡਲ ਵਿਚ ਫ਼ਸਟ ਸੈਕਟਰੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਪਰ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਇਹ ਫ਼ੌਜ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਿਆ।

ਫ਼ੌਜ ਵਿਚ ਇਹ ਇਕ ਬਹਾਦਰ ਜਰਨੈਲ ਸਾਬਤ ਹੋਇਆ। ਇਹ ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਜੈਫ਼ਰਸਨ ਡੇਵੀਜ਼ ਦਾ ਆਲੋਚਕ ਸੀ। ਸੰਨ 1863 ਦੀ ਐਨਟੀਟਮ ਦੀ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਇਹ ਬੁਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜ਼ਖ਼ਮੀ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ਇਸ ਨੇ ਫ਼ੌਜ ਤੋਂ ਅਸਤੀਫ਼ਾ ਦੇ ਦਿੱਤਾ। ਫੇਰ ਮਾਯੂਸੀ ਦੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਵਾਪਸ ਘਰ ਪਰਤ ਆਇਆ।

ਲੜਾਈ ਦੇ ਖ਼ਤਮ ਹੋਣ ਤੇ ਟੂਮਜ਼ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰੀ ਨੂੰ ਟਾਲਣ ਲਈ ਯੂਰਪ ਭੱਜ ਗਿਆ। 1867 ਈ. ਵਿਚ ਇਹ ਜਾਰਜੀਆ ਵਾਪਸ ਪਰਤ ਆਇਆ ਅਤੇ ਇਸ ਨੇ ਵਕਾਲਤ ਵਾਲਾ ਪੇਸ਼ਾ ਮੁੜ ਅਪਣਾ

ਲਿਆ। 1872 ਈ. ਵਿਚ ਇਹ ਉਥੋਂ ਦੀ ਡੈਮੋਕ੍ਰੇਟਿਕ ਰਿਪਬਲਿਕ ਦਾ ਮੈਂਬਰ ਬਣ ਗਿਆ। ਇਹ ਆਪਣੇ ਤੇਜ਼ ਸੁਭਾਅ ਕਾਰਨ ਰਾਜਨੀਤੀ ਵਿਚ ਵਧੇਰੇ ਅਗੇ ਨਾ ਵੱਧ ਸਕਿਆ। 15 ਦਸੰਬਰ, 1885 ਵਿਚ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਅਮੈ. 26 : 845

ਟੂਮਨ : ਉੱਤਰੀ ਕੋਰੀਆ ਦਾ ਇਹ ਤੀਜਾ ਵੱਡਾ ਦਰਿਆ ਹੈ ਜਿਹੜਾ 518 ਕਿ. ਮੀ. ਲੰਬਾ ਹੈ। ਇਹ ਉੱਤਰੀ ਕੋਰੀਆ ਦੇ ਉੱਤਰ-ਪੂਰਬੀ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ਚੀਨ ਅਤੇ ਰੂਸ ਵਿਚਕਾਰ ਹੱਦ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਇਸ ਦੇ ਚੀਨੀ ਅਤੇ ਰੂਸੀ ਨਾਂ ਵੀ ਹਨ। ਰੂਸ ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਟੂਮੀਨਸਯਾਨ ਅਤੇ ਕੋਰੀਆ ਵਿਚ ਟੂਮਾਨਗਾਗ ਦੇ ਨਾਵਾਂ ਨਾਲ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਉੱਤਰੀ ਕੋਰੀਆ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਚੇ ਪਹਾੜ ਚਾਂਗ ਬਾਈ ਸਾਨ ਪਰਬਤਾਂ ਉੱਤੇ 2,744 ਮੀ. ਦੀ ਉਚਾਈ ਤੋਂ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ। ਅੱਗੇ ਇਹ ਪੂਰਬ-ਉੱਤਰ ਵੱਲ ਤੰਗ ਘਾਟੀਆਂ ਵਿਚ ਵਗਦਾ ਉੱਤਰ ਵੱਲ ਆਸਾਮ ਵੱਲ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਦੱਖਣ ਪੂਰਬ ਵੱਲ ਮੁੜ ਕੇ ਜਾਪਾਨ ਸਾਗਰ ਵੱਲ ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਇਹ ਤੀਜਾ ਲੰਬਾ ਦਰਿਆ ਹੈ ਪਰ ਸਿਰਫ 10,513 ਕਿ. ਮੀ. ਰਕਬੇ ਦਾ ਹੀ ਜਲ-ਨਿਕਾਸ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਵਿਚ ਸਿਰਫ 85 ਕਿ. ਮੀ. ਤੱਕ ਹੀ ਜਹਾਜ਼ਰਾਨੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਮੁਹਾਨੇ ਦੇ ਨੇੜੇ ਇਸ ਉੱਤੇ ਵੱਸੇ ਕੋਰੀਆ ਦਾ ਉਗਰਾਈ ਅਤੇ ਰੂਸ ਦਾ ਕ੍ਰਾਂਸੀਕੀਨੇ ਸ਼ਹਿਰ ਰੇਲਾਂ ਦੁਆਰਾ ਆਪੋ ਵਿਚ ਜੁੜੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਇਹ ਦਰਿਆ ਪੂਰੇ ਵਹਿਣ ਵਿਚ ਕਈ ਖਾਣ ਖੁਦਾਈ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਲੰਘਦਾ ਹੈ।

42° 18' ਉ. ਵਿਭ.; 130° 41' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਥ੍ਰਿ. ਮਾ. 10 : 177

ਟੂਰ : ਇਹ ਫ਼ਰਾਂਸ ਦੇ ਇੰਡਰ ਐਟ ਲਵਾਰ ਡਿਪਾਰਟਮੈਂਟ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਹੈ। ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਕਾਲ ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਟਰੇਨ ਖੇਤਰ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਹੋਣ ਦਾ ਵੀ ਮਾਣ ਪ੍ਰਾਪਤ ਸੀ। ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਪੈਰਿਸ ਦੇ ਦੱਖਣ-ਪੱਛਮ ਵੱਲ 233 ਕਿ. ਮੀ. ਦੇ ਫ਼ਾਸਲੇ ਤੇ ਟੂਰ ਲਵਾਰ ਅਤੇ ਚੇਰ ਦਰਿਆਵਾਂ ਦੇ ਸੰਗਮ ਦੇ ਉਪਰਲੇ ਪਾਸੇ ਪੈਰਿਸ ਬਾਰਡੋ-ਸਪੇਨ ਮਹਾਂ ਮਾਰਗ ਉੱਪਰ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਟੂਰ ਲਵਾਰ ਵਾਦੀ ਅਤੇ ਇਥੋਂ ਦੀ ਇਤਿਹਾਸਕ ਹਵੇਲੀ ਕਾਰਨ ਯਾਤਰੀਆਂ ਲਈ ਆਕਰਸ਼ਣ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਹੈ।

ਟੂਰ ਦੇ ਪੱਛਮੀ ਭਾਗ ਵਿਚ ਸੇਂਟ ਮਾਰਟਿਨ ਦਾ ਬੈਸਿਲਕਾ ਨਾਮੀ ਮੱਧ ਕਾਲੀਨ ਗਿਰਜੇ ਦਾ ਟਾਵਰ ਇਥੋਂ ਦੀ ਪੁਰਾਣੀ ਕਲਾ ਦਾ ਨਮੂਨਾ ਹੈ। ਇਹ ਗਿਰਜਾ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਯੂਰਪ ਦੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਯਾਤਰਾ ਸਥਾਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਗਿਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਸੰਨ 1789 ਦੀ ਬਗ਼ਾਵਤ ਪਿੱਛੋਂ ਇਸ ਨੂੰ ਤਬਾਹ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਪੂਰਬ ਵਿਚ 13ਵੀਂ ਤੇ 16ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਕੈਥੀਡਰਲ ਅਤੇ 18ਵੀਂ ਸਦੀ ਦਾ ਆਰਚਬਿਸ਼ਪ ਦਾ ਮਹਿਲ ਇਥੋਂ ਦੀ ਇਤਿਹਾਸਕ ਪ੍ਰਾਚੀਨਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਥੇ ਹੀ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਕੀ ਇਮਾਰਤਾਂ ਤੇ ਰਿਹਾਇਸ਼ੀ ਮਕਾਨ ਬਣੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਲਵਾਰ ਦਰਿਆ ਦੇ ਉੱਤਰ ਵਿਚ ਰਿਹਾਇਸ਼ੀ ਮਕਾਨ ਹਨ। ਚੇਰ ਦਰਿਆ ਦੇ ਕੰਢੇ ਆਧੁਨਿਕ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਹੋ ਗਈ ਹੈ।

ਇਹ ਸਥਾਨ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਦੀ ਵੱਡੀ ਮੰਡੀ ਹੈ। ਭੋਜਨ ਦੀ ਪ੍ਰਾਸੈਸਿੰਗ, ਯਾਤਰੀ ਤੇ ਬਿਜਲਈ ਉਪਕਰਣ ਤਿਆਰ ਕਰਨ, ਫਾਰਮੇਸੀ ਅਤੇ ਟਾਇਰ ਬਣਾਉਣਾ ਇਥੋਂ ਦੇ ਮੁੱਖ ਉਦਯੋਗ ਹਨ।

ਆਬਾਦੀ—1,33,403 (1990)

47° 24' ਉ. ਵਿਭ.; 0° 42' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਅਮੈ. 26 : 880; ਹਿੰ. ਵਿ. ਕੋ. 5 : 152; ਐਨ. ਥ੍ਰਿ. ਮਾ. 11 : 873

ਟੂਰਗੋ ਐਨੀ ਰਾਬਰਟ ਜੈਕੁਅਸ : ਵੇਬੋ, ਟਰਗੋ ਐਨੀ ਰਾਬਰਟ ਜੈਕੁਅਸ

ਟੂਰ ਡ ਫ਼ਰਾਂਸ : ਸੰਸਾਰ ਭਰ ਵਿਚ ਮਸ਼ਹੂਰ ਸਾਈਕਲ ਦੌੜ ਹੈ। ਫ਼ਰਾਂਸੀਸੀ ਸਾਈਕਲਿਸਟ ਅਤੇ ਪੱਤਰਕਾਰ ਹੈਨਰੀ ਡੇ ਗਰੇਂਜ ਨੇ 1903 ਈ. ਵਿਚ ਇਸ ਦੌੜ ਨੂੰ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। 120 ਜਾਂ ਇਸ ਤੋਂ ਵੀ ਕੁਝ ਵੱਧ ਸਾਈਕਲ ਸਵਾਰ ਇਸ ਦੌੜ ਵਿਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਫ਼ਰਾਂਸ ਤੇ ਬੈਲਜੀਅਮ ਦੇ ਮੈਦਾਨੀ ਤੇ ਪਹਾੜੀ ਇਲਾਕੇ ਦਾ 4000 ਕਿ. ਮੀ. ਦਾ ਫ਼ਾਸਲਾ ਤੈਅ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਦੌੜ ਨੂੰ ਪੜਾਵਾਂ ਵਿਚ ਕੁਝ ਕੁਝ ਕੇ ਪੂਰਾ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਇਹ ਪੜਾਅ ਮਿਥੇ ਹੋਏ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸ ਦੌਰਾਨ ਸਪੇਨ, ਇਟਲੀ, ਜਰਮਨੀ ਅਤੇ ਸਵਿਟਜ਼ਰਲੈਂਡ ਦੇ ਕੁਝ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿਚ ਵੀ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਈਕਲਿਸਟਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਸੜਕ ਤੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਗੱਡੀਆਂ ਦਾ ਕਾਫ਼ਲਾ ਵੀ ਚਲਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸੇ ਦੇ ਸਰਪ੍ਰਸਤ ਦੌੜ ਦੇ ਖਰਚੇ ਲਈ ਚੰਦਾ ਇਕੱਠਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਸਰਕਾਰੀ ਪੈਂਸ ਅਤੇ ਤਕਨੀਕੀ ਗੱਡੀਆਂ ਵੀ ਇਸ ਦੌੜ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਚਲਦੀਆਂ ਹਨ। ਹਰ ਪੜਾਅ ਤੇ ਪੁੱਜਣ ਲਈ ਸਮਾਂ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਿਹੜਾ ਸਾਈਕਲਿਸਟ ਹਰ ਪੜਾਅ ਤੇ ਪੁੱਜਣ ਲਈ ਘੱਟ ਤੋਂ ਘੱਟ ਸਮਾਂ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਉਸੇ ਨੂੰ ਹੀ ਜੇਤੂ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਫ਼ਰਾਂਸ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸਾਈਕਲ ਸਵਾਰ ਯਾਕ ਐਕਵੀਟਲ ਨੇ 1957 ਅਤੇ ਸੰਨ 1961-64 ਦਰਮਿਆਨ ਪੰਜ ਵਾਰੀ ਇਹ ਦੌੜ ਜਿੱਤੀ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਥ੍ਰਿ. ਮਾ. 10 : 67

ਟੂਰਨਿਊਰ ਸਾਇਰਲ : ਇਸ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਨਾਟਕਕਾਰ ਤੇ ਲੇਖਕ ਦਾ ਜਨਮ 1575 ਈ. ਵਿਚ ਹੋਇਆ। ਸੰਨ 1600 ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਇਕ ਵਿਅੰਗਪੂਰਨ ਅਲੰਕਾਰਕ ਕਵਿਤਾ 'ਦੀ ਟ੍ਰਾਂਸਫਾਰਮਡ ਮੈਟਾਮਾਰਫਾਸਿਸ' ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕਰਵਾਈ। ਇਹ ਨੀਦਰਲੈਂਡ ਦੇ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ ਜਰਨੈਲ ਸਰ ਵ੍ਰਾਂਸਿਸ ਵੀਅਰ (Vere) ਦਾ ਸਕੱਤਰ ਬਣਿਆ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਮੌਤ ਤੇ ਇਸਨੇ 'ਏ ਫ਼ਿਊਨਰਲ ਪੋਇਮ' (1609) ਲਿਖੀ। ਇਸਦਾ ਨਾਟਕ 'ਦੀ ਐਥੀਸਟਸ ਟ੍ਰੈਜਡੀ' ਸੰਨ 1611 ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੋਇਆ ਅਤੇ 'ਦੀ ਨੋਬਲ ਮੈਨ' ਜੋ ਹੁਣ ਗੁੰਮ ਹੋ ਚੁਕਾ ਹੈ, ਸੰਨ 1612 ਵਿਚ ਖੇਡਿਆ ਗਿਆ। ਇਕ ਹੋਰ ਨਾਟਕ 'ਦੀ ਰਿਵੈਂਜਰਜ਼ ਟ੍ਰੈਜਡੀ' ਸੰਨ 1607 ਵਿਚ ਗੁੰਮਨਾਮ ਤੌਰ ਤੇ ਛਾਪਿਆ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1617 ਵਿਚ ਪ੍ਰਿਵੀ ਕੌਂਸਲ ਨੇ ਇਸਨੂੰ ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਲਈ ਕੈਦ ਕੀਤਾ ਪਰ ਸੰਨ 1625 ਵਿਚ ਇਸਨੂੰ ਕਾਦਿਜ਼ ਵਿਰੁੱਧ ਸੈਸਿਲ ਦੀ ਮੁਹਿੰਮ ਲਈ ਜੰਗੀ ਕੌਂਸਲ ਦਾ ਸਕੱਤਰ ਨਿਯੁਕਤ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਜਲ-ਯਾਤਰਾ ਦੌਰਾਨ ਇਹ ਬੀਮਾਰ ਪੈ ਗਿਆ ਅਤੇ 28 ਫ਼ਰਵਰੀ, 1626 ਨੂੰ ਆਇਰਲੈਂਡ ਵਿਚ ਕਿਨਸੇਲ ਵਿਖੇ ਇਸਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਥ੍ਰਿ. ਮਾ. 10 : 69; ਕੋਲ. ਐਨ. 18 : 417

ਟੂਰਨਨ, ਚਾਰਲਸ ਟਾਮਸ ਮੈਲਾਰਡ ਡ : ਇਹ ਪੋਪ ਦਾ ਪ੍ਰਤਿਨਿਧੀ ਸੀ ਜਿਸ ਨੂੰ ਧਾਰਮਿਕ ਰੀਤਾਂ ਦੇ ਝਗੜੇ ਨੂੰ ਨਜਿੱਠਣ ਲਈ ਚੀਨੀ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਭੇਜਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਚੀਨ ਦੇ ਈਸਾਈ ਕਨਫਿਊਸ਼ਸਵਾਦ ਨੂੰ ਇਕ ਧਰਮ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਇਕ ਨੈਤਿਕ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਮੰਨਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਲਈ ਚੀਨੀ ਈਸਾਈਆਂ ਵੱਲੋਂ ਕਨਫਿਊਸ਼ਸੀ ਰਹੂ-ਰੀਤਾਂ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਨ ਵਿਚ ਕੋਈ ਇਤਰਾਜ਼ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ

ਚਾਹੀਦਾ। ਇਸ ਦਾ ਜਨਮ 21 ਦਸੰਬਰ, 1668 ਨੂੰ ਇਟਲੀ ਵਿਚ ਟਿਊਰਿਨ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ।

ਕਾਂਗ ਹਸਾਈ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਸਮੇਂ ਈਸਾਈ ਪਾਦਰੀਆਂ ਨੇ ਚੀਨੀ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਵੱਡੀਆਂ ਵੱਡੀਆਂ ਪਦਵੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀਆਂ ਸਨ ਅਤੇ ਕਿੰਨੇ ਹੀ ਉੱਘੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਈਸਾਈ ਬਣਾ ਲਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਡ ਟੂਰਨਨ ਨੂੰ ਬੜਾ ਸਨਮਾਨ-ਭਰਿਆ ਸਵਾਗਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ ਪਰ ਜਦੋਂ ਡ ਟੂਰਨਨ ਨੇ ਚੀਨ ਵਿਚ ਈਸਾਈਆਂ ਵਲੋਂ ਚੀਨੀ ਰਹੁ-ਰੀਤਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਅਪਣਾਏ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਕਠੋਰ ਰਵੱਈਏ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਸਗੋਂ ਬੇਅਦਬੀ ਵੀ ਦਿਖਾਈ ਤਾਂ ਇਸ ਨੂੰ ਪੁਰਤਗਾਲੀ ਬਸਤੀ ਮਾਕਾਓ ਵਿੱਚ ਕੱਢ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਉਥੇ ਵੀ ਇਸ ਨੇ ਪੁਰਤਗਾਲੀ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਨਾਲ ਠੀਕ ਵਤੀਰਾ ਨਾ ਰੱਖਿਆ ਅਤੇ 8 ਜੂਨ, 1710 ਨੂੰ ਉਥੇ ਹੀ ਜੇਲ੍ਹ ਵਿਚ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮਾ. 10 : 69

ਟੂਰਮੈਲੀਨ : ਇਸ ਸਾਈਕਲੋਸਿਲੀਕੇਟ ਖਣਿਜ ਦੀ ਰਸਾਇਣਿਕ ਬਣਤਰ ਬਹੁਤ ਗੁੰਝਲਦਾਰ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਪੁਰਾਤਨ ਕਾਲ ਤੋਂ ਹੀ ਮਣੀ ਪੱਥਰਾਂ ਵਿਚ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਕ੍ਰਿਸਟਲ ਪ੍ਰਿਜ਼ਮੀ ਕ੍ਰਿਸਟਲਾਂ ਦੇ ਹੈਕਸਾਗੋਨਲ ਸਿਸਟਮ ਦੀ ਡਾਈਟ੍ਰਾਈਐਂਡਰਲ-ਪਿਰਾਮਿਡੀ ਕਿਸਮ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਟ੍ਰਾਈਗੋਨਲ ਪ੍ਰਿਜ਼ਮ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਟੂਰਮੈਲੀਨ ਦੇ ਕ੍ਰਿਸਟਲ ਵਿਚ ਦਬਾਅ ਬਿਜਲਈ (ਪੀਜ਼ੋ ਬਿਜਲਈ) ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਰਥਾਤ ਜਦੋਂ ਇਸ ਦੇ ਸਿਰਿਆਂ ਉੱਤੇ

30 ਮਿ.ਮੀ.

ਟੂਰਮੈਲੀਨ

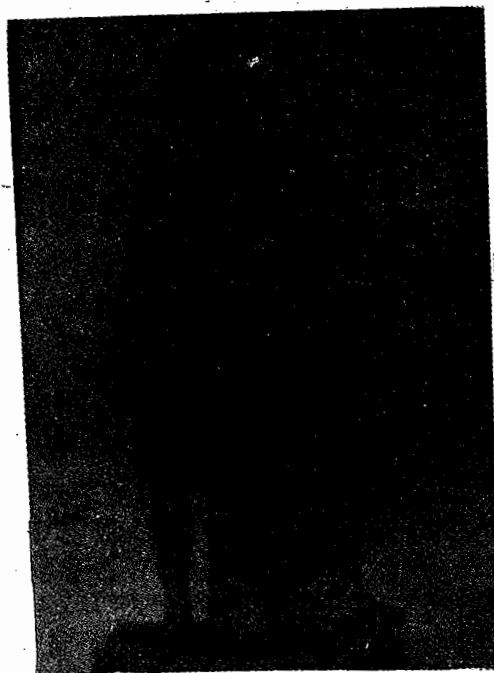
ਦਬਾਅ ਪਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਸ ਦੇ ਸਿਰਿਆਂ ਉੱਤੇ ਪਾਜ਼ਿਟਿਵ ਅਤੇ ਨੈਗੇਟਿਵ-ਚਾਰਜ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਅਜਿਹਾ ਹੋਣ ਨਾਲ ਇਸ ਦੇ ਸਿਰਿਆਂ ਵਿਚਕਾਰ ਤਾਪਮਾਨ-ਅੰਤਰ ਵੀ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਰਥਾਤ ਇਹ ਪਾਇਰੋਇਲੈਕਟ੍ਰਿਕ (ਤਾਪ-ਬਿਜਲਈ) ਹੈ। ਇਹੀ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ

ਇਸ ਕ੍ਰਿਸਟਲ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਪਰਿਵਰਤਨਸ਼ੀਲ ਦਬਾਅ ਮਿਣਨ ਦੀਆਂ ਗੇਜਾਂ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੇਜਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਐਟਮੀ ਧਮਾਕਿਆਂ ਦੇ ਦਬਾਅ ਮਿਣਨ ਲਈ ਵੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਟੂਰਮੈਲੀਨ ਦੀ ਕਠੋਰਤਾ 7.5 ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਿਸ਼ਟ-ਘਣਤਾ 3.0-3.25 ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਚਮਕ ਕੱਚਮਈ ਤੋਂ ਬਰੇਜ਼ੇ ਵਰਗੀ ਅਤੇ ਇਸ ਦਾ ਰੰਗ ਰਚਨਾ ਅਨੁਸਾਰ ਬਦਲਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਵਧੇਰੇ ਲੋਹਾ ਮਿਲੀ ਟੂਰਮੈਲੀਨ (ਸ਼ਾਰਲਾਈਟ) ਦਾ ਰੰਗ ਕਾਲਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਮੈਗਨੀਸ਼ੀਅਮ ਵਾਲੀ ਕਿਸਮ ਦਾ ਰੰਗ ਭੂਰਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਲਿਥੀਅਮ ਮਿਲਣ ਨਾਲ ਇਹ ਖਣਿਜ ਹਲਕੇ ਰੰਗ ਵਿਚ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਲਾਲ, ਪੀਲਾ, ਹਰਾ, ਨੀਲਾ ਅਤੇ ਕਈ ਵਾਰੀ ਰੰਗਹੀਨ ਭਾਗ ਮਾਰਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਇਹ ਕਿਸਮਾਂ ਤੇਜ਼ ਰਹਿਤ ਅਤੇ ਪਾਰਦਰਸ਼ੀ ਹੋਣ ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਣੀ ਪੱਥਰਾਂ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਕੋ ਕ੍ਰਿਸਟਲ ਵਿਚ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਰੰਗਾਂ ਵੱਖਰੀਆਂ ਪਰਤਾਂ ਵਿਚ ਕਈ ਰੰਗ ਸੰਭਵ ਹਨ। ਟੂਰਮੈਲੀਨ ਦੀ ਰਚਨਾ ਦਾ ਸਾਧਾਰਣ ਫਾਰਮੂਲਾ $XY_3 Al_6 (BO_3)_3 Si_6 O_{18} (OH)_4$ ਹੈ। ਇਥੇ 'X' ਸੋਡੀਅਮ, ਕੈਲਸ਼ੀਅਮ ਅਤੇ 'Y' ਐਲੂਮੀਨੀਅਮ, ਫੈਰਿਕ, ਲਿਥੀਅਮ ਅਤੇ ਮੈਗਨੀਸ਼ੀਅਮ ਹੈ। ਅਗਨੀ ਅਤੇ ਰੂਪਾਂਤਰਿਤ ਚਟਾਨਾਂ ਵਿਚ ਟੂਰਮੈਲੀਨ ਇਕ ਉਪ-ਖਣਿਜ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਪ੍ਰੰਤੂ ਇਹ ਮੁੱਖ ਤੌਰ ਤੇ ਗ੍ਰੈਨਾਈਟ ਪੈਗਮੈਟਾਈਟਾਂ ਵਿਚ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਜ਼ਿਆਦਾ ਕਾਲੀ ਕਿਸਮ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ਪ੍ਰੰਤੂ ਹਲਕੇ ਰੰਗ ਵਾਲੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ ਦੂਸਰੇ ਪੈਗਮੈਟਾਈਟ ਖਣਿਜਾਂ ਵਿਚ ਜਾਂ ਖੁੰਡਾਂ (ਪਾਕਿਟਾਂ) ਵਿਚ ਜੜੀਆਂ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ। ਵਧੇਰੇ ਮਣੀ ਵਾਲਾ ਪਦਾਰਥ ਪਾਕਿਟਾਂ ਵਾਲੀ ਕਿਸਮ ਵਿਚ ਜ਼ਿਆਦਾ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਟੂਰਮੈਲੀਨ ਆਮ ਕਰਕੇ ਬ੍ਰਾਜ਼ੀਲ ਅਤੇ ਅਮਰੀਕਾ ਵਿਚ ਮਿਲਦੀ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.—ਮੈਕ. ਐਨ. ਸ.ਟ. 13 : 692

ਟੂਰਵਾਲਸਨ, ਬਰਟੈਲ : ਡੈਨਮਾਰਕ ਦੇ ਇਸ ਮੂਰਤੀਕਾਰ ਦਾ ਜਨਮ 19 ਨਵੰਬਰ, 1770 ਜਾਂ 13 ਨਵੰਬਰ, 1768 ਨੂੰ

ਬਰਟੈਲ ਟੂਰਵਾਲਸਨ

ਕੋਪਨਹੇਗਨ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਨੇ ਕੋਪਨਹੇਗਨ ਦੀ ਗੱਦਿਲ ਅਕਾਦਮੀ ਆਫ਼ ਆਰਟਸ ਵਿਖੇ ਸਿਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਅਕਾਦਮੀ ਤੋਂ ਇਸਨੂੰ ਕਈ ਸਨਮਾਨ ਮਿਲੇ, ਸੰਨ 1793 ਵਿਚ ਇਸਨੂੰ ਗੋਲਡ ਮੈਡਲ ਮਿਲਿਆ ਅਤੇ ਰੋਮ ਜਾ ਕੇ ਪੜ੍ਹਾਈ ਕਰਨ ਦੀ ਮਨਜ਼ੂਰੀ ਮਿਲੀ। ਸੰਨ 1797 ਵਿਚ ਇਹ ਰੋਮ ਚਲਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉਥੇ ਇਹ ਤਕਰੀਬਨ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਹੀ ਰਿਹਾ। ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ-ਕਾਲ ਦੌਰਾਨ ਇਸ ਨੂੰ ਲੋਕਾਂ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਸਨਮਾਨ ਮਿਲਿਆ। ਇਸ ਨੂੰ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਸੀ। ਇਸ ਦੀਆਂ ਕਿਰਤਾਂ ਵਿਚ 19 ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਦਾ ਨਵ-ਕਲਾਸਕੀ ਉਤਸ਼ਾਹ ਝਲਕਾਂ ਮਾਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਨੇ ਅਮਰੀਕੀ ਮੂਰਤੀਕਲਾ ਤੇ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾਇਆ।

ਫ਼ਰਾਂਸ ਦੇ ਸ਼ਾਹੀ ਪਰਿਵਾਰ ਲਈ ਬਣਾਇਆ 'Lion of Lucerne' ਜੋ ਕਿ ਪੱਥਰ ਤੇ ਤਰਾਸ਼ੀ ਹੋਈ ਸ਼ੇਰ ਦੀ ਮੂਰਤ ਹੈ ਅਤੇ ਰੋਮ ਵਿਚ ਸਥਾਪਿਤ ਪੋਪ ਪੀਅਸ ਸਤਵੇਂ ਦਾ ਬੁੱਤ ਇਸ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਕਿਰਤਾਂ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇਸ ਨੇ 'ਜੇਸਨ ਵਿਦ ਦਾ ਗੋਲਡਨ ਫ਼ਲੀਸ', 'Lason', 'Alexander Friere (1812) 'Bacchus and Ariadne' (1799) ਬੁੱਤ ਵੀ ਬਣਾਏ। ਇਸ ਨੇ ਕਈ ਧਾਰਮਕ ਬੁੱਤ ਵੀ ਬਣਾਏ ਜਿਵੇਂ ਈਸਾ ਦਾ ਅਤੇ 12 ਪੈਗੰਬਰਾਂ ਦੇ ਬੁੱਤ। ਇਸ ਦੀਆਂ ਕਿਰਤਾਂ ਦੇ ਵਧੇਰੇ ਭਾਗ ਨੂੰ ਕੋਪਨਹੇਗਨ ਦੇ ਨੀਓਕਲਾਸੀਕਲ ਮਿਊਜ਼ੀਅਮ ਵਿਖੇ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

24 ਮਾਰਚ, 1844 ਨੂੰ ਕੋਪਨਹੇਗਨ ਵਿਖੇ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋਈ। ਇਸ ਦੀ ਇੱਛਾ ਅਨੁਸਾਰ ਇਸ ਨੂੰ ਇਥੇ ਹੀ ਦਫ਼ਨਾਇਆ ਗਿਆ।

ਹ.ਪੁ. -ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9 : 974; ਐਨ. ਅਮੇ. 26 : 590; ਕੋਲ. ਐਨ. 18 : 349

ਟੂਰਵੀਲ : ਇਹ ਫ਼ਰਾਂਸ ਦਾ ਇਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਐਡਮਿਰਲ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਜਨਮ 1642 ਈ. ਨੂੰ ਫ਼ਰਾਂਸ ਵਿਚ ਹੋਇਆ। ਸੰਨ 1666 ਵਿਚ ਇਹ ਸ਼ਾਹੀ ਜਲਸੈਨਾ ਵਿਚ ਭਰਤੀ ਹੋਇਆ। ਇਹ ਉਹ ਵੇਲਾ ਸੀ ਜਦੋਂ ਕਿ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਲੂਈ ਚੌਦਵੇਂ ਦੀ ਸਮੁੰਦਰੀ ਫ਼ੌਜ ਸਾਰੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਅੱਵਲ ਦਰਜੇ ਦੀ ਮੰਨੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਟੂਰਵੀਲ ਨੇ ਡੱਚਾਂ ਵਿਰੁੱਧ 1672-78 ਈ. ਵਿਚ ਲੂਈ ਚੌਦਵੇਂ ਵਲੋਂ ਲੜਾਈ ਕੀਤੀ। ਸੰਨ 1682 ਵਿਚ ਇਹ ਲੈਫਟੀਨੈਂਟ ਜਰਨੈਲ ਬਣ ਗਿਆ ਅਤੇ ਇਸਨੇ ਜਹਾਜ਼ਸਾਜ਼ੀ ਅਤੇ ਨੌਸੈਨਿਕ ਸਕੂਲਾਂ ਦਾ ਨਿਰੀਖਣ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਟਰਿਪਾਲੀ ਵਿਚ ਅਲਜੀਰ ਦੇ ਬਰਬਰ ਸਮੁੰਦਰੀ ਡਾਕੂਆਂ ਉੱਤੇ ਕੀਤੇ ਹਮਲੇ ਵਿਚ ਭਾਗ ਲਿਆ।

ਸੰਨ 1689 ਵਿਚ ਜਦੋਂ ਫ਼ਰਾਂਸ ਅਤੇ ਦੂਜੀਆਂ ਮਹਾਨ ਯੂਰਪੀ ਤਾਕਤਾਂ ਵਿਚ ਲੜਾਈ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈ ਤਾਂ ਟੂਰਵੀਲ ਨੇ ਬ੍ਰਿਟੇਨੀ ਦਾ ਹਮਲਾ, ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੇ ਬਰਸਟ (Brest) ਦੇ ਘਿਰਾਉ ਨੂੰ ਤੋੜ ਕੇ ਰੁਕਵਾ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਨੂੰ ਰੂਮ ਸਾਗਰੀ ਬੇੜੇ ਦਾ ਉਪ ਨੌਸੈਨਾਪਤੀ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1690 ਵਿਚ ਇਹ ਇੰਗਲਿਸ਼ ਚੈਨਲ ਵਿਚ ਦਾਖ਼ਲ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਬੀਚੀ ਹੈਂਡ ਦੇ ਨੇੜੇ ਇਸ ਨੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਅਤੇ ਡੱਚਾਂ ਦੇ ਬੇੜੇ ਦਾ ਬੜਾ ਨੁਕਸਾਨ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਨੁਕਸਾਨ ਨਾਲ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਵਿਚ ਤਹਿਲਕਾ ਮੱਚ ਗਿਆ। ਲਾ ਹੋਗ (La Hogue) ਦੀ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਫ਼ਰਾਂਸੀਸੀ ਬੇੜੇ ਦੀ ਹਾਰ ਹੋਈ ਪਰ ਇਸਦੇ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਕਾਰਨਾਮਿਆਂ ਸਦਕਾ 1693 ਈ. ਵਿਚ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਲੂਈ ਚੌਦਵੇਂ ਦੇ ਫ਼ਰਾਂਸੀਸੀ ਬੇੜੇ ਦਾ ਇਸਨੂੰ ਨੌਸੈਨਾਪਤੀ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1697 ਵਿਚ ਲੜਾਈ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਹ ਜਲਸੈਨਾ ਤੋਂ ਪਦ-ਮੁਕਤ ਹੋ ਗਿਆ।

ਹ. ਪੁ. - ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 10 : 70; ਚੈਬ. ਐਨ. 13 : 716

ਟੂ ਰਿਵਰਜ਼ : ਇਹ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਪੂਰਬੀ ਵਿਸਕਾਨਸਿਨ ਰਾਜ ਦੀ ਮੈਨਿਟਾਵਾਕ ਕਾਉਂਟੀ ਦਾ ਇਕ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਟਵਿਨ ਰਿਵਰ ਦੇ ਮੁਹਾਣੇ ਉੱਪਰ ਵਾਕਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ 1836 ਈ. ਵਿਚ ਇਕ ਲੱਕੜੀ-ਆਰੇ ਦੇ ਚਾਰੇ ਪਾਸੇ ਵਸਾਇਆ ਗਿਆ। ਇਥੇ ਫ਼ਰੈਂਚ-ਕੈਨੇਡੀਅਨ ਮਛੇਰੇ, ਨਿਊ ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੇ ਲੱਕੜਹਾਰੇ ਅਤੇ ਜਰਮਨੀ ਤੋਂ ਵਾਹੀਕਾਰ ਆ ਕੇ ਵੱਸੇ। ਇਥੇ 1893 ਈ. ਦੌਰਾਨ ਐਲੂਮੀਨੀਅਮ ਦਾ ਸਾਮਾਨ ਬਣਾਉਣ ਦੇ ਕਾਰਖ਼ਾਨੇ, ਮਸ਼ੀਨਰੀ ਅਤੇ ਹੈਜ਼ਰੀ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਦੇ ਉਦਯੋਗ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤੇ ਗਏ। ਟੂ ਰਿਵਰਜ਼ ਬੰਦਰਗਾਹ ਵੱਡੇ ਪੈਮਾਨੇ ਉੱਪਰ ਮੱਛੀ ਉਦਯੋਗ ਦੇ ਵਪਾਰਕ ਬੇੜੇ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਹੈ। ਇਸ ਬੰਦਰਗਾਹ ਦੇ ਨੇੜੇ ਹੀ 'ਪੁਆਇੰਟ ਬੀਚ' ਸਟੇਟ ਫ਼ਾਰੈਸਟ ਹੈ।

ਆਬਾਦੀ - 13,354 (1980 ਅੰਦਾ.)

44° 99' ਉ. ਵਿਭ. : 87° 34' ਪੱ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ. -ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 10 : 214

ਟੂਰੇ, ਸੇਕੂ : ਇਹ ਗਿੰਨੀ ਗਣਤੰਤਰ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਹੋਇਆ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਅਫ਼ਰੀਕਾ ਦਾ ਇਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਰਾਜਨੀਤੀਵਾਨ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਜਨਮ 9 ਜਨਵਰੀ, 1922 ਨੂੰ ਇਕ

ਸੇਕੂ ਟੂਰੇ

ਸਾਧਾਰਣ ਪਰਿਵਾਰ ਵਿਚ ਹੋਇਆ। ਸੰਨ 1936 ਵਿਚ ਇਸਨੂੰ ਫ਼ਰਾਂਸੀਸੀ ਤਕਨੀਕੀ ਸਕੂਲ ਵਿਚੋਂ ਝਗੜੇ ਕਰਵਾਉਣ ਦੇ ਜ਼ਰਮ ਵਿਚ ਕੱਢ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ ਇਸਨੇ 1940 ਈ. ਵਿਚ ਇਕ ਵਪਾਰਕ ਕੰਪਨੀ ਵਿਚ ਕਲਰਕ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਆਰੰਭ ਕੀਤਾ।

ਅਗਲੇ ਹੀ ਸਾਲ ਇਹ ਡਾਕ ਵਿਭਾਗ ਵਿਚ ਚਲਾ ਗਿਆ ਜਿਥੇ ਇਸਨੇ ਫ਼ਰਾਂਸੀਸੀ ਪੱਛਮੀ ਅਫ਼ਰੀਕਾ ਵਿਚ ਮਜ਼ਦੂਰ ਅੰਦੋਲਨ ਦੀ 76 ਦਿਨ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਸਫ਼ਲ ਹੜਤਾਲ ਕਰਵਾਈ। ਸੰਨ 1945 ਵਿਚ ਇਹ ਡਾਕ ਤਾਰ ਅਤੇ ਦੂਰ ਸੰਚਾਰ ਵਿਭਾਗ ਦੇ ਕਰਮਚਾਰੀ ਸੰਘ ਦਾ ਜਨਰਲ ਸਕੱਤਰ ਅਤੇ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਮੀਤ-ਪ੍ਰਧਾਨ ਬਣ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1946 ਵਿਚ ਇਹ ਰਾਜਨੀਤੀ ਵਿਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣ ਲੱਗ ਪਿਆ ਅਤੇ 1947 ਈ. ਵਿਚ ਹੀ 'ਅਫ਼ਰੀਕਨ ਡੈਮੋਕ੍ਰੇਟਿਕ ਰੈਲੀ' ਨਾਂ ਹੇਠ ਇਕ ਅੰਤਰ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਰਾਜਨੀਤਕ ਪਾਰਟੀ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ। ਰਾਜਨੀਤਕ ਕੰਮਾਂ ਕਾਰਨ ਇਸਨੂੰ ਨੌਕਰੀ ਤੋਂ ਵਾਂਝਾ ਕਰ

ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਪਰ ਇਹ ਸਿਆਸਤ ਵਿਚ ਹੋਰ ਵੀ ਸਰਗਰਮ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ਇਸਨੇ 'ਗਿਨੀਅਨ ਡੈਮੋਕ੍ਰੇਟਿਕ ਪਾਰਟੀ' ਵੀ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤੀ। ਸੰਨ 1951 ਵਿਚ ਇਸਨੂੰ 'ਚੰਗਾ ਵਕਤਾ' ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਫਰਾਂਸੀਸੀ ਨੈਸ਼ਨਲ ਅਸੈਂਬਲੀ ਵਿਚ ਚੁਣ ਲਿਆ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1954 ਵਿਚ ਇਸਨੂੰ ਦੁਬਾਰਾ ਚੁਣਿਆ ਗਿਆ ਪਰ ਦੋਨੋਂ ਵਾਰ ਹੀ ਇਸਨੂੰ ਆਪਣੀ ਸੀਟ ਨਾ ਲੈਣ ਦਿੱਤੀ ਗਈ। ਆਖਰਕਾਰ 1955 ਵਿਚ ਭਾਰੀ ਬਹੁਮਤ ਨਾਲ ਇਹ ਕਾਨਕਰੀ ਦਾ ਮੇਅਰ ਚੁਣਿਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਅਗਲੇ ਹੀ ਸਾਲ ਇਸਨੂੰ ਅਸੈਂਬਲੀ ਵਿਚ ਆਪਣਾ ਸਥਾਨ ਮਿਲ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1957 ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਉਹ ਗਿੰਨੀ ਦਾ ਉਪ ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਚੁਣਿਆ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1958 ਵਿਚ ਜਦੋਂ ਫਰਾਂਸ ਦੇ ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਚਾਰਲਸ ਡੀ-ਗਾਲ ਨੇ ਫਰਾਂਸ ਦੇ ਅਧੀਨ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਗਰੈਂਡਮ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਜਾਂ ਤਾਂ ਉਹ ਫਰਾਂਸੀਸੀ ਨਵੀਂ ਫੈਡਰਲ ਸੰਘ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਜਾਣ ਅਤੇ ਜਾਂ ਆਜ਼ਾਦ ਹੋ ਜਾਣ ਤਾਂ ਟੂਰੇ ਸੇਕੂ ਨੇ ਆਜ਼ਾਦ ਹੋਣ ਦਾ ਪੱਖ ਲਿਆ। ਇਸਨੇ ਇਹ ਐਲਾਨ ਕੀਤਾ ਕਿ ਇਸਦੇ ਲੋਕ ਗੁਲਾਮੀ ਵਿਚ ਅਮੀਰ ਰਹਿਣ ਨਾਲੋਂ ਆਜ਼ਾਦੀ ਵਿਚ ਗਰੀਬ ਰਹਿਣਾ ਵਧੇਰੇ ਪਸੰਦ ਕਰਦੇ ਹਨ। 2 ਅਕਤੂਬਰ, 1958 ਈ. ਵਿਚ ਗਿੰਨੀ ਅਫਰੀਕਾ ਵਿਚ ਇਕ ਪਹਿਲਾ ਫਰਾਂਸੀਸੀ ਭਾਸ਼ਾ ਬੋਲਣ ਵਾਲਾ ਆਜ਼ਾਦ ਦੇਸ਼ ਬਣਿਆ ਅਤੇ ਟੂਰੇ ਨੂੰ ਇਸਦਾ ਪਹਿਲਾ ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਚੁਣਿਆ ਗਿਆ। ਮਾਲੀ ਨੁਕਸਾਨ ਦੇ ਡਰ ਤੋਂ ਟੂਰੇ ਨੇ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਬਲਾਕ ਅਤੇ ਪੱਛਮੀ ਦੇਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਵੀ ਮਦਦ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰ ਲਈ।

ਅਫਰੀਕਾ ਦੇ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿਚ ਟੂਰੇ ਘਾਨਾ ਦੇ ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਕਵਾਮੇ ਨਕਰੂਮਾ ਦਾ ਸਮਰਥਕ ਰਿਹਾ। ਸੰਨ 1966 ਵਿਚ ਜਦੋਂ ਕਵਾਮੇ ਨਕਰੂਮਾ ਨੂੰ ਗੱਦੀਓਂ ਲਾਹਿਆ ਤਾਂ ਟੂਰੇ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਕੋਲ ਸ਼ਰਣ ਦਿੱਤੀ। 1971 ਈ. ਵਿਚ ਗਵਾਂਢੀ ਪੁਰਤਗਾਲੀਆਂ ਵਲੋਂ ਇਕ ਅਸਫਲ ਹਮਲੇ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਟੂਰੇ ਨੇ ਸਖਤੀ ਇਖ਼ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਵਿਰੋਧੀ ਤਾਕਤਾਂ ਉੱਤੇ ਸਖ਼ਤ ਪਾਬੰਦੀਆਂ ਲਾ ਦਿੱਤੀਆਂ।

ਹ. ਪੁ.-ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 10 : 67; ਐਨ. ਅਸੈ. 26 : 877

ਟੂਲ : ਇਹ ਕੇਂਦਰੀ ਫਰਾਂਸ ਦੇ ਲੀਮਾਜ਼ੈਨ ਖੇਤਰ ਦੇ ਕਾੱਰੀਜ਼ ਡਿਪਾਰਟਮੈਂਟ ਦਾ ਰਾਜਧਾਨੀ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਮੈਸੀਫ ਸੈਂਟਰਲ ਦੇ ਪੱਛਮੀ ਕੰਢੇ ਤੇ ਵਾਕਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਤੰਗ ਕਾੱਰੀਜ਼ ਵਾਦੀ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਦੂਰ ਤੱਕ ਫੈਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਇਥੋਂ ਦੀਆਂ ਸੜਕਾਂ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ 7 ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਹੋਈ। ਸੰਨ 1346 ਵਿਚ ਇਸ ਉਪਰ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦਾ ਕਬਜ਼ਾ ਹੋਇਆ। ਸੋਲ੍ਹਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਇਸ ਉਪਰ ਪ੍ਰੋਟੈਸਟੈਂਟਾਂ ਨੇ ਆਪਣਾ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ। ਇਥੇ 12ਵੀਂ ਅਤੇ 17ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਬਣੇ ਗਿਰਜਿਆਂ ਦੇ ਖੰਡਰਾਤ ਮੌਜੂਦ ਹਨ। ਇਥੇ ਅਸਲਾ ਤੇ ਗੋਲੀ ਸਿੱਕਾ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਇਕ ਉੱਘਾ ਕਾਰਖਾਨਾ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਟੂਲ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਸਮੇਂ ਵਧੀਆ ਕਿਸਮ ਦਾ ਰੇਸ਼ਮ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਨਾਉਂ ਤੋਂ ਹੀ ਇਸ ਕਪੜੇ ਦਾ ਨਾਉਂ ਵੀ ਟੂਲ ਹੀ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ।

ਆਬਾਦੀ - 18, 033 (1982)

45° 17' ਉ. ਵਿਥ.; 1° 43' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ. - ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 12 : 33

ਟੂਲਕਾਨ : ਐਕਵਾਡੋਰ (ਦੱ. ਅਮ.) ਦੀਆਂ ਉੱਚ ਭੂਮੀਆਂ ਵਾਲੇ ਕਾਰਚੀ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਹੈ। ਇਹ ਗੇਓ ਕਾਰਚੀ ਦੇ

ਬਿਲਕੁਲ ਦੱਖਣ ਵਿਚ ਕੋਲੰਬੀਆ ਦੀ ਹੱਦ ਦੇ ਨੇੜੇ ਵਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਸਥਾਨ ਤੇ ਟੂਲਕਾਨ ਸ਼ਹਿਰ ਵਸਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਾਰਾ ਇੰਡੀਅਨ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਟੂਲਕਾਨਕਯੂ ਨਾਮੀ ਆਬਾਦੀ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਇਹ ਲੋਕ ਕਾਫੀ ਬਹਾਦਰ ਸਨ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਇਸ ਸਥਾਨ ਦਾ ਨਾਂ 'ਟੂਲਕਾਨਕ' ਜਿਸ ਦਾ ਮਤਲਬ ਸੂਰਬੀਰ ਯੋਧੇ ਸੀ, ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ। 18ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਮੱਧ ਵਿਚ ਸਪੇਨੀ ਨੌਆਬਾਦਕਾਰਾਂ ਨੇ ਇਥੇ ਯੂਰਪੀ ਨੌਆਬਾਦੀਆਂ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤੀਆਂ। ਸੰਨ 1830 ਵਿਚ ਐਕਵਾਡੋਰ ਦੇ ਆਜ਼ਾਦ ਹੋਣ ਤੇ ਕੋਲੰਬੀਆ ਤੇ ਐਕਵਾਡੋਰ ਵਿਚਕਾਰ ਗੇਓ ਕਾਰਚੀ ਦਰਿਆ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਹੱਦ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕੀਤੀ ਗਈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਟੂਲਕਾਨ ਦੇ ਬੇਸਿਨ ਵਾਲਾ ਆਰਥਕ ਖੇਤਰ ਰਾਜਨੀਤਕ ਪੱਖੋਂ ਦੋ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ ਗਿਆ। ਟੂਲਕਾਨ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਨੇੜੇ ਤੇੜੇ ਦਾ ਖੇਤਰ ਕਾਫੀ ਉਪਜਾਊ ਹੈ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਵਾਹੀ ਉਤਪਾਦਨਾਂ ਦੇ ਵੱਡੇ ਕੇਂਦਰ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਕਾਫੀ ਮਹੱਤਤਾ ਭਰਪੂਰ ਹੈ। ਇਥੇ ਦਾਲਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਸੈਸਿੰਗ, ਖੰਡ ਦੇ ਕਾਰਖਾਨੇ ਤੇ ਕਾਫੀ ਉਦਯੋਗ ਵਿਕਸਿਤ ਹਨ। ਡੇਅਰੀ ਉਤਪਾਦਨਾਂ ਵਿਚ ਟੂਲਕਾਨ ਕਾਫੀ ਉੱਨਤ ਹੈ। ਚਮੜਾ ਕਮਾਉਣ ਅਤੇ ਊਨੀ ਟੈਕਸਟਾਈਲ ਦੇ ਕੰਮ ਵਿਚ ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਸਭ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਹੈ। ਸੰਨ 1923 ਵਿਚ ਭੂਚਾਲ ਕਾਰਨ ਇਥੇ ਕਾਫੀ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋਇਆ ਪਰ ਮੁੜ-ਉਸਾਰੀ ਸਦਕਾ ਇਹ ਫਿਰ ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਂਗ ਲਗਾਤਾਰ ਉੱਨਤੀ ਦੇ ਰਾਹ ਤੇ ਚਲ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਪੈਨ-ਅਮੈਰਿਕਨ ਮਹਾਂ ਮਾਰਗ ਟੂਲਕਾਨ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਵਿਚੋਂ ਦੀ ਲੰਘਦਾ ਹੈ।

ਆਬਾਦੀ—37,069 (1990)

0° 49' ਉ. ਵਿਥ.; 77° 43' ਪੱ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.-ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 12 : 32

ਟੂਲਚਾ : ਡਿਸਟ੍ਰਿਕਟ—ਇਹ ਦੱਖਣ-ਪੂਰਬੀ ਰੂਮਾਨੀਆ ਦਾ ਇਕ ਡਿਸਟ੍ਰਿਕਟ ਹੈ ਜਿਸ ਨੇ ਇਸਦਾ 8,430 ਵ. ਕਿ. ਮੀ. ਦਾ ਰਕਬਾ ਮੱਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਆਬਾਦੀ 2,70,200 (1992) ਹੈ। ਦਰਿਆ ਡੈਨਿਯੂਬ ਇਸ ਦੀ ਉੱਤਰ ਵਲੋਂ ਹੱਦਬੰਦੀ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਟੂਲਚਾ ਸ਼ਹਿਰ ਇਸ ਡਿਸਟ੍ਰਿਕਟ ਦਾ ਸਦਰ ਮੁਕਾਮ ਹੈ ਅਤੇ ਅੰਤਰ-ਦੇਸ਼ੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਬੰਦਰਗਾਹ ਵੀ ਹੈ। ਟੂਲਚਾ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਨਜ਼ਦੀਕ ਆ ਕੇ ਦਰਿਆ ਡੈਨਿਯੂਬ ਸੂਲੀਨਾ ਤੇ ਸਫਿਨਟੂ ਦੋ ਸ਼ਾਖਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਨਦੀਆਂ ਇਸ ਖੇਤਰ ਦੀ ਜਲ ਨਿਕਾਸੀ ਕਰਨ ਉਪਰੰਤ ਕਾਲਾ ਸਾਗਰ ਵਿਚ ਜਾ ਡਿਗਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਡਿਸਟ੍ਰਿਕਟ ਵਿਚ ਆਉਂਦੇ ਡੈਨਿਯੂਬ ਦੇ ਡੇਲਟੇ ਅੰਦਰ ਕਮਲ ਦੇ ਫੁੱਲ ਬਹੁਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਪੈਲੀਕਨ ਤੇ ਮਿੱਕ ਇਥੋਂ ਦੇ ਮੁੱਖ ਜੀਵ-ਜੰਤੂਆਂ ਵਿਚੋਂ ਹਨ। ਪੁਰਾਜੀਵੀ ਯੁਗ ਦੀ ਰੂਮਾਨੀਆ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਪੁਰਾਣੀ ਪਰਬਤ ਲੜੀ ਮੈਸਿਨ ਮੈਸਿਫ ਇਸ ਡਿਸਟ੍ਰਿਕਟ ਦੇ ਪੱਛਮੀ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚੋਂ ਲੰਘਦੀ ਹੈ। ਡਿਸਟ੍ਰਿਕਟ ਦੇ ਦੱਖਣ-ਪੂਰਬੀ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ਰਾਜੀਮ ਝੀਲ ਹੈ। ਇਸ ਖੇਤਰ ਦੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿਚ ਮੱਛੀ ਦੀ ਡੱਬਾਬੰਦੀ ਦੇ ਉਦਯੋਗ ਵਿਕਸਿਤ ਹਨ। ਬਰਾਈਟ ਅਤੇ ਗ੍ਰੇਨਾਈਟ ਦੀਆਂ ਖਾਣਾਂ ਦੀ ਪੁਟਾਈ ਦਾ ਕੰਮ ਵੀ ਕਾਫੀ ਉੱਨਤ ਹੈ। ਉੱਤਰ-ਪੱਛਮੀ ਭਾਗ ਵਿਚ ਅੰਗੂਰਾਂ ਦੇ ਬਾਗ ਹਨ। ਸੂਲੀਨਾ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਲਗਦੇ ਇਕ ਹੋਰ ਨਗਰ ਪਹਿਲੀਆਂ ਰੋਮਨ ਨੌਆਬਾਦੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਸਨ। ਟੂਲਚਾ ਡਿਸਟ੍ਰਿਕਟ ਵਿਚ ਇਕ ਥਾਂ ਤੋਂ ਦੂਜੀ ਥਾਂ ਤੱਕ ਢੋ-ਢੁਆਈ ਤੇ ਆਵਾਜਾਈ ਰੇਲਾਂ ਅਤੇ ਮਹਾਂ ਮਾਰਗਾਂ ਰਾਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

45° 10' ਉ. ਵਿਥ.; 28° 48' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.-ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 12 : 32

ਟੂਲਚਾ : ਸ਼ਹਿਰ—ਇਹ ਰੁਮਾਨੀਆ ਦੇ ਦੱਖਣ-ਪੂਰਬੀ ਖੇਤਰ ਦੇ ਟੂਲਚਾ ਡਿਸਟ੍ਰਿਕਟ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ। ਇਹ ਦਰਿਆ ਡੈਨਿਊਬ ਦੇ ਸੇਂਟ ਜਾਰਜ ਸ਼ਾਖਾ ਉਪਰ ਵਾਕਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਬੁਨਿਆਦ ਸੱਤਵੀਂ ਸਦੀ ਈ. ਪੂ. ਦੌਰਾਨ ਮਾਈਲੀਟਸ ਦੇ ਯੂਨਾਨੀਆਂ ਨੇ ਰੱਖੀ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਰੋਮਨ ਇਸ ਨੂੰ ਏਅਰੀਸਸ ਕਹਿੰਦੇ ਸਨ।

ਦਰਿਆ ਦੇ ਕੰਢੇ ਵਾਕਿਆ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਟੂਲਚਾ ਇਕ ਵਪਾਰੀ ਅੰਤਰ-ਖੇਤਰੀ ਬੰਦਰਗਾਹ ਵੀ ਹੈ ਜਿਸਦੀ ਰਸਾਈ ਕਾਲਾ ਸਾਗਰ ਤੱਕ ਹੈ। ਇਹ ਬੰਦਰਗਾਹ ਰੁਮਾਨੀਆ ਵਿਚ ਮੱਛੀ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਉਦਯੋਗਕ ਕੇਂਦਰ ਹੈ ਅਤੇ ਸੈਲਾਨੀ ਪੱਖ ਤੋਂ ਵੀ ਕਾਫ਼ੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ। ਇਥੋਂ ਦੇਸ਼ ਭਰ ਵਿਚ ਡੱਬਾਬੰਦ ਮੱਛੀ ਭੇਜੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਹੋਰ ਭੋਜਨਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਸੈਂਸਿੰਗ ਦੇ ਉਦਯੋਗ ਵੀ ਸਥਾਪਿਤ ਹਨ।

ਆਬਾਦੀ—95,235 (1989)

45° 11' ਉ. ਵਿਭ.; 28° 48' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਥਿ. ਮਾ. 12 : 32

ਟੂਲਰੀਮੀਆ : ਇਹ ਇਕ ਛੁੱਤਕ ਬੀਮਾਰੀ ਹੈ ਜੋ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਸਹਿਆ ਜਾਂ ਕੁਤਰਨ ਪ੍ਰਾਣੀਆਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਇਸ ਬੀਮਾਰੀ ਦੀ ਲਾਗ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਦੁਆਰਾ ਕੱਟੇ ਜਾਣ ਜਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਫੜਣ ਤੋਂ ਲਗ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਇਹ ਬੀਮਾਰੀ ਇਕ ਜੀਵਾਣੂ ਪਾਸਚੁਰੈਲਾ ਟਿਊਲੈਰੈਸਿਸ (*Pasteurella tularensis*) ਰਾਹੀਂ ਲਗਦੀ ਹੈ ਜੋ ਪਲੇਗ ਫੈਲਾਉਣ ਵਾਲੇ ਆਰਗੈਨਿਜ਼ਮ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਨੇੜੇ ਤੋਂ ਸਬੰਧਿਤ ਹੈ। ਐਰੀਜ਼ੋਨਾ ਦੇ ਇਕ ਵਿਗਿਆਨੀ ਡਾਕਟਰ ਐਨਸਿਲ ਮਾਰਟਿਨ ਨੇ ਇਸ ਲਾਗ ਦਾ 1907 ਵਿਚ ਪਤਾ ਲਗਾਇਆ ਅਤੇ ਇਸ ਦਾ ਜੰਗਲੀ ਸਹਿਆ ਦੀ ਖੱਲ ਲਾਹੁਣ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਭਰਨ ਸਮੇਂ ਲਗਣ ਬਾਰੇ ਦੱਸਿਆ। ਸੰਨ 1910 ਵਿਚ ਕੈਲਿਫੋਰਨੀਆ ਦੀ ਟੂਲੇਅਰ ਕਾਉਂਟੀ ਵਿਚ ਜੰਗਲੀ ਸ਼ਿਕਾਰੀ ਜੀਵ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਮਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ ਦੀ ਸਿਹਤ ਸੇਵਾ ਦੇ ਦੋ ਖੋਜੀਆਂ ਨੇ ਇਸ ਬੀਮਾਰੀ ਦੇ ਫੈਲਾਉਣ ਵਾਲੇ ਜੀਵਾਣੂ ਨੂੰ ਨਿਖੇੜ ਲਿਆ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਟੂਲਰੀਮੀਆ ਕਿਹਾ ਜਾਣ ਲਗਾ ਜੋ ਨਾਂ ਟੂਲੇਅਰ ਕਾਉਂਟੀ ਤੋਂ ਲਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਡਾ. ਐਡਵਰਡ ਫੋਰੈਸਿਸ ਜੋ ਲੋਕ ਸਿਹਤ ਸੇਵਾ ਦਾ ਡਾਇਰੈਕਟਰ ਸੀ, ਉਸ ਨੇ ਵੀ ਅੱਗੇ ਖੋਜ ਕੀਤੀ ਕਿ ਇਹ ਬੀਮਾਰੀ ਲਾਗ ਵਾਲੇ ਸਹਿਆਂ ਦੇ ਸਪੱਰਸ਼ ਵਿਚ ਆਉਣ ਕਰਕੇ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਕਈ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਚਿੱਚੜ੍ਹ ਜਾਂ ਮੱਖੀਆਂ ਦੇ ਕੱਟਣ ਨਾਲ ਵੀ ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਇਸ ਬੀਮਾਰੀ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਸੋਮਾ ਸਹਿਆਂ ਨੂੰ ਹੱਥ ਲਗਣਾ ਹੀ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮੀਟ ਜੇਕਰ ਬਹੁਤ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਕਾ ਲਿਆ ਜਾਏ ਤਾਂ ਨੁਕਸਾਨਦਾਇਕ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਕਿਉਂਕਿ 54.5° ਸੈ. (130° ਫ਼ਾ.) ਤਾਪਮਾਨ ਤੇ ਇਸ ਬੀਮਾਰੀ ਦੇ ਸਾਰੇ ਜੀਵਾਣੂ ਮਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਟੂਲਰੀਮੀਆ ਜਦ ਸਰੀਰ ਤੇ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਕ ਅਲਸਰ (ਨਾਸੂਰ) ਵਰਗਾ ਫੋੜਾ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਉਸ ਜਗ੍ਹਾ ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਥੋਂ ਦੀ ਇਹ ਜੀਵਾਣੂ ਸਰੀਰ ਵਿਚ ਦਾਖਲ ਹੋਏ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਫੋੜਾ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਬੀਮਾਰੀ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਤੋਂ ਕੋਈ 4 ਤੋਂ 7 ਦਿਨ ਬਾਅਦ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸਿਰ ਦਰਦ, ਪੱਠਿਆਂ ਅਤੇ ਜੋੜਾਂ ਦੇ ਦਰਦ, ਕਮਜ਼ੋਰੀ, ਠੰਢ ਅਤੇ ਬੁਖਾਰ ਵੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਭਾਵੇਂ ਇਸ ਬੀਮਾਰੀ ਦੀ ਛੂਤ ਜੰਗਲੀ ਸਹੇ ਵਿਚ ਤਾਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਪ੍ਰੰਤੂ ਇਸ ਦੀ ਛੂਤ ਹਰੇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਛੋਟੇ ਜੰਗਲੀ ਜਾਨਵਰਾਂ ਵਿਚ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਕਸਤੂਰੀ ਚੂਹਾ, ਉਪ੍ਰਸਮ, ਵਾਟਰ ਰੈਟ ਅਤੇ ਗਾਲਡ੍ਰ ਆਦਿ। ਬਿੱਲੀਆਂ ਅਤੇ ਭੇਡਾਂ ਵੀ ਇਸ ਦੀ ਲਾਗ ਫੈਲਾਉਣ ਲਈ ਜਾਣੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ।

ਇਸ ਦੇ ਬਚਾਅ ਲਈ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਜੋ ਵਿਅਕਤੀ ਸਹਿਆਂ ਜਾਂ ਖਰਗੋਸ਼ਾਂ ਨਾਲ ਸਪੱਰਸ਼ ਰਖਦੇ ਹੋਣ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੁਰੱਖਿਅਕ ਰਬੜ ਦੇ ਦਸਤਾਨੇ ਪਾਉਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਸੋਜ ਜਾਂ ਸੈਕੰਡਰੀ ਲਾਗ ਕਿਸੇ ਕਟੀ ਹੋਈ ਜਗ੍ਹਾ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਫੋੜਾ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਜਲਦੀ ਡਾਕਟਰ ਦੀ ਸਲਾਹ ਲੈਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਜੋ ਸਹੇ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ ਇਹ ਯਾਦ ਰੱਖਣਾ ਬਹੁਤ ਹੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਜੋ ਸਹਾ ਹੌਲੀ ਭੱਜ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ ਉਹ ਬੀਮਾਰ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਫੜ ਹੀ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਟੂਲਰੀਮੀਆ ਦੇ ਇਲਾਜ ਲਈ ਸਟਰੈਪਟੋਮਾਈਸੀਨ ਬਹੁਤ ਜਲਦੀ ਹੀ ਫਾਇਦਾ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਕਈ ਹੋਰ ਪ੍ਰਤਿ ਜੀਵਾਣੂ ਦਵਾਈਆਂ ਜਿਵੇਂ ਐਰੀਥ੍ਰੋਮਾਈਸੀਨ, ਕਲੇਰੋਮਾਈਸੀਟਿਨ ਅਤੇ ਟੈਰਾਮਾਈਸਿਨ ਵੀ ਅਸਰਦਾਇਕ ਸਿੱਧ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਬੀਮਾਰੀ ਵਿਚ ਨਮੂਨੀਆ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਰੋਗੀ ਨੂੰ ਹਸਪਤਾਲ ਲਿਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਅੰਤਰ-ਨਸੀ ਖੁਰਾਕ ਅਤੇ ਗੰਭੀਰ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿਚ ਖੂਨ ਚੜ੍ਹਾਉਣਾ ਅਤੇ ਆਕਸੀਜਨ ਵੀ ਦੇਣੀ ਪੈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.—ਦੀ ਨਿਊ ਇਲਸਟਰੇਟਡ ਮੈਡੀਕਲ ਐਂਡ ਹੈਲਥ ਐਨ.: 1285; ਫੈਮਿਲੀ ਮੈਡੀਕਲ ਡਿਕਸ਼ਨਰੀ : 377

ਟੂਲਾ : ਆਬਲਸਤ—ਇਹ ਰੂਸ ਦੀ ਇਕ ਆਬਲਸਤ ਹੈ ਜਿਸ ਨੇ ਕੇਂਦਰੀ ਰੂਸੀ ਉੱਚ-ਭੂਮੀਆਂ ਦਾ 25,700 ਵ. ਕਿ. ਮੀ. ਰਕਬਾ ਮਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਥੋਂ ਦੀ ਆਬਾਦੀ 18,78,000 (1983) ਹੈ। ਢਾਲਵੇਂ ਜਿਹੇ ਪਹਾੜੀ ਖੇਤਰ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਦਰਿਆਈ ਘਾਟੀਆਂ ਅਤੇ ਖੋਰਾਂ ਨੇ ਜ਼ਰਖੇਜ਼ ਤੇ ਬੰਜਰ ਵੱਖ ਵੱਖ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। 16ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੌਰਾਨ ਖੇਤੀ-ਬਾੜੀ ਦੇ ਮੰਤਵ ਲਈ ਸੰਘਣੀਆਂ ਨੌਆਬਾਦੀਆਂ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕਰਕੇ ਇਸ ਖੇਤਰ ਦੀ ਬਨਸਪਤੀ ਤੇ ਜੰਗਲ ਸਾਫ਼ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਗਏ। ਇਸ ਖੇਤਰ ਦਾ ਪੌਣ-ਪਾਣੀ ਮਹਾਂਦੀਪੀ ਕਿਸਮ ਦਾ ਹੈ।

ਇਥੋਂ ਦੀ ਵਾਹੀ ਪੂਰੀ ਆਧੁਨਿਕ ਢੰਗ ਦੀ ਹੈ। ਕਣਕ ਤੇ ਰਾਈ ਇਥੋਂ ਦੀਆਂ ਮੁੱਖ ਫ਼ਸਲਾਂ ਹਨ। ਡੇਅਰੀ ਉਤਪਾਦਨ, ਪਸ਼ੂ-ਪਾਲਣ, ਬਾਗਬਾਨੀ, ਚੁਕੰਦਰ ਅਤੇ ਆਲੂ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਦੀਆਂ ਹੋਰ ਉਪਜਾਂ ਅਤੇ ਆਮਦਨੀ ਦੇ ਚੰਗੇ ਵਸੀਲੇ ਹਨ। 17ਵੀਂ ਸਦੀ ਤੋਂ ਇਸ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਧਾਤ ਉਦਯੋਗ ਉੱਠਣ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਵੀਹਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਇੰਜੀਨੀਅਰਿੰਗ ਅਤੇ ਰਸਾਇਣਿਕ ਉਦਯੋਗਾਂ ਨੇ ਵੀ ਕਾਫ਼ੀ ਤਰੱਕੀ ਕੀਤੀ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਥਿ. ਮਾ. 12 : 32

ਟੂਲਾ : ਸ਼ਹਿਰ—ਇਹ ਰੂਸ ਦੀ ਟੂਲਾ ਆਬਲਸਤ ਦਾ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਕੀ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਮਾਸਕੋ ਤੋਂ 205 ਕਿ. ਮੀ. ਦੱਖਣ ਵੱਲ ਉੱਪਾ ਦਰਿਆ ਦੇ ਕੰਢੇ ਵਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਬੁਨਿਆਦ ਬਾਰ੍ਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਮੱਧ ਦੌਰਾਨ ਰੱਖੀ ਗਈ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਇਸ ਦਾ ਨਾਂ ਟੈਫੂਲਾ ਸੀ। 14ਵੀਂ ਤੇ 15ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੌਰਾਨ ਤਾਤਾਰ ਅਤੇ ਲਿਥੂਏਨੀਅਨ ਲੋਕ ਇਥੇ ਲਗਾਤਾਰ ਹਮਲੇ ਕਰਦੇ ਰਹੇ। 16ਵੀਂ ਸਦੀ

ਵਿਚ ਤਾਤਾਰਾਂ ਦੇ ਹਮਲਿਆਂ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਲਈ ਸੁਰੱਖਿਆ ਪੱਟੀ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਸੰਨ 1552 ਵਿਚ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਨੂੰ ਤਾਤਾਰਾਂ ਦੇ ਹਮਲੇ ਤੋਂ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ। 17ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਟੂਲਾ ਸ਼ਹਿਰ ਲੋਹੇ ਦੇ ਕੰਮ ਵਿਚ ਰੂਸ ਦੇ ਮੁੱਖ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਸੰਨ 1712 ਵਿਚ ਰੂਸ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲੀ ਅਸਲਾ ਫ਼ੈਕਟਰੀ ਵੀ ਇਸੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤੀ ਗਈ।

ਅਜੋਕੇ ਟੂਲਾ ਵਿਖੇ ਇੰਜੀਨੀਅਰੀ ਸਬੰਧੀ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਉਦਯੋਗ ਸਥਾਪਿਤ ਹਨ। ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਨਜ਼ਦੀਕ ਹੀ ਖਾਣਾਂ ਵਿਚੋਂ ਭੂਰਾ ਕੋਲਾ ਕੱਢਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਇਥੋਂ ਦੀਆਂ ਤੇ ਹੋਰਨਾਂ ਥਾਵਾਂ ਦੀਆਂ ਰਸਾਇਣਿਕ ਫ਼ੈਕਟਰੀਆਂ ਵਿਚ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸਮੋਵਰ (ਰੂਸੀ ਚਾਹਦਾਨੀ) ਇਥੇ ਦਾ ਪੁਰਾਣਾ ਨਿਰਮਾਣ ਹੈ। ਇਥੇ ਮਕੈਨੀਕੀ, ਖਾਣ-ਉਦਯੋਗ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਕ ਸਿਖਲਾਈ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਸਬੰਧੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਕਾਇਮ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਹਥਿਆਰਾਂ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਸਬੰਧੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇਣ ਲਈ ਇਥੇ 1724 ਵਿਚ ਇਕ ਅਜਾਇਬ ਘਰ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

16ਵੀਂ ਸਦੀ ਦਾ ਕਰੈਮਲਿਨ (ਜ਼ਾਰ ਦਾ ਕਿਲਾ), ਪੁਰਾਣੇ ਗਿਰਜੇ ਅਤੇ ਟਾਊਨ ਹਾਲ ਆਦਿ ਵਰਗੀਆਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਇਮਾਰਤਾਂ ਇਥੋਂ ਦੇ ਮੱਧ-ਕਾਲੀ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀਆਂ ਲਖਾਇਕ ਹਨ। ਟੂਲਾ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ 14 ਕਿ. ਮੀ. ਦੇ ਫ਼ਾਸਲੇ ਤੇ 'ਯਾਸਨਾਇਆ ਪਾਲਿਆਨਾ' (Yasnaya Polyana) ਮਹਾਨ ਲੇਖਕ ਲੀਓਟਾਲਸਟਾਏ ਦਾ ਘਰ ਟੂਲਾ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵੀ ਚਾਰ ਚੰਨ ਲਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਆਬਾਦੀ—5,43,600 (1991)

54° 12' ਉ. ਵਿਭ.; 37° 37' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 12 : 32; ਐਨ. ਅਮੇ. 27 : 209

ਟੂਲਾਗੀ : ਇਹ ਦੱਖਣ-ਪੱਛਮੀ ਸ਼ਾਂਤ ਮਹਾਂਸਾਗਰ ਵਿਚ ਸਾਲੋਮਨ ਦੀਪ-ਸਮੂਹ ਦਾ ਇਕ ਟਾਪੂ ਹੈ। ਇਸ ਟਾਪੂ ਦਾ ਕੁੱਲ ਘੇਰਾ 5 ਕਿ. ਮੀ. ਹੈ ਅਤੇ ਆਬਾਦੀ 1,353 (1981) ਹੈ। ਟੂਲਾਗੀ ਇਥੋਂ ਦਾ ਮੁੱਖ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਇਸ ਦੀਪ ਦੇ ਦੱਖਣ-ਪੂਰਬੀ ਸਾਹਿਲ ਤੇ ਵਾਕਿਆ ਹੈ। ਸੰਨ 1893 ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਸਾਲੋਮਨ ਆਈਲੈਂਡਜ਼ ਪ੍ਰੋਟੈਕਟੋਰੇਟ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1942 ਵਿਚ ਜਾਪਾਨੀਆਂ ਨੇ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਨੂੰ ਤਬਾਹ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਟੂਲਾਗੀ ਦੀ ਜਗ੍ਹਾ ਰਾਜਧਾਨੀ ਨਵੇਂ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤੇ ਹੋਨੀਆਰਾ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਖੇ ਤਬਦੀਲ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਹੋਨੀਆਰਾ ਸ਼ਹਿਰ ਟੂਲਾਗੀ ਵਿਚ ਵਹਿੰਦੀ ਗਵਾਦਾਲ ਨਹਿਰ ਦੇ ਕੰਢੇ ਵਾਕਿਆ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 12 : 32

ਟੂਲੂਜ਼ : ਇਹ ਫ਼ਰਾਂਸ ਦੇ ਲੈਗਡਾਕਾਰੂਸੀਓਨ ਖੇਤਰ ਦੇ ਉਤ ਗ੍ਰਾਨ ਡਿਪਾਰਟਮੈਂਟ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਹੈ। ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਪਿਰੇਨੀ ਦੀਆਂ ਨੀਵੀਆਂ ਪਹਾੜੀਆਂ ਵਿਚਕਾਰ ਗਰਾਨ ਦਰਿਆ ਉੱਪਰ ਵਾਕਿਆ ਹੈ। ਇਥੋਂ ਇਹ ਦਰਿਆ ਉੱਤਰ-ਪੱਛਮੀ ਦਿਸ਼ਾ ਵੱਲ ਸੌੜ ਕੱਟਦਾ ਹੈ।

ਟੂਲੂਜ਼ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਨੀਂਹ ਚੌਥੀ ਸਦੀ ਈਸਵੀ-ਪੂਰਵ ਦੇ ਨੇੜੇ-ਤੇੜੇ ਰੱਖੀ ਗਈ। 106 ਈ. ਪੂ. ਵਿਚ ਇਹ ਰੋਮਨਾਂ ਦੇ ਕਬਜ਼ੇ ਵਿਚ ਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਇਸ ਦੌਰਾਨ ਇਸਨੂੰ ਟਾਲੋਸਾ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਸੰਨ 419 ਤੋਂ 507 ਦੌਰਾਨ ਇਹ ਵਿਸੀਗਾਥ ਰਾਜਿਆਂ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਰਿਹਾ। ਸੰਨ 508 ਵਿਚ ਕਲਾਵਿਸ ਦੇ ਕਬਜ਼ੇ ਵਿਚ ਚਲਾ

ਗਿਆ ਅਤੇ ਮੈਰੋਵਿੰਜੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹਤ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਸੰਨ 721 ਵਿਚ ਇਹ ਐਕਵੀਟੇਨ ਦੀ ਕਾਰਲੋਵਿੰਜੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹਤ ਦਾ ਮੁੱਖ ਸ਼ਹਿਰ ਬਣਿਆ। ਸੰਨ 778 ਤੋਂ ਪਿੱਛੋਂ ਇਹ ਟੂਲੂਜ਼ ਦੀ ਜਾਗੀਰਦਾਰੀ ਕਾਉਂਟੀ ਅਧਿਕਾਰ ਖੇਤਰ ਦਾ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਕੀ ਸ਼ਹਿਰ ਮੁਕੱਰਰ ਹੋਇਆ। ਤੇਰ੍ਹਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਧਰਮ-ਧਰੋਹ ਜਹਾਦ ਖੜ੍ਹਾ ਹੋਇਆ ਜਿਸ ਨੂੰ ਇਥੋਂ ਦੇ ਕਾਉਂਟਾਂ ਨੇ ਕਾਮਯਾਬੀ ਨਾਲ ਦਬਾਅ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਪਿੱਛੋਂ ਇਥੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਧਾਰਮਿਕ ਇਮਾਰਤਾਂ ਬਣਾਈਆਂ ਗਈਆਂ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ 1229 ਈ. ਵਿਚ ਟੂਲੂਜ਼ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੀ ਬੁਨਿਆਦ ਵੀ ਰੱਖੀ। ਸੰਨ 1420 ਵਿਚ ਇਥੇ ਪਾਰਲੀਮੈਂਟ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤੀ ਗਈ। 16ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੌਰਾਨ ਹੋਣ ਵਾਲੀਆਂ ਧਾਰਮਕ ਜੰਗਾਂ ਵਿਚ ਟੂਲੂਜ਼ ਸ਼ਹਿਰ ਕੈਥੋਲਿਕ ਲੀਗ ਦੇ ਨਾਲ ਰਿਹਾ। 10 ਅਪ੍ਰੈਲ, 1814 ਨੂੰ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਬਾਹਰ ਅੰਤਲੀ ਪ੍ਰਾਇਦੀਪੀ ਜੰਗ ਲੜੀ ਗਈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਬਰਤਾਨੀਆ ਨੇ ਫ਼ਰਾਂਸ ਉੱਪਰ ਜਿੱਤ ਹਾਸਲ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਦੂਜੀ ਵੱਡੀ ਜੰਗ ਵਿਚ ਨਵੰਬਰ, 1942 ਤੋਂ 44 ਤੱਕ ਇਥੇ ਜਰਮਨਾਂ ਦਾ ਕਬਜ਼ਾ ਰਿਹਾ।

ਦਰਿਆ ਦੇ ਸੱਜੇ ਕੰਢੇ ਵੱਲ ਦੇ ਮੱਧ ਕਾਲੀ ਨਿਗਮਿਤ ਉਪ-ਨਗਰਾਂ ਵਾਲੇ ਥਾਂ ਤੇ ਟੂਲੂਜ਼ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਅਜੋਕਾ ਵਪਾਰਕ ਕੇਂਦਰ ਹੈ। ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਅੰਦਰਲਾ ਡਿਗਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹਿੱਸਾ ਆਧੁਨਿਕ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਬਦਲਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿਚ ਹੀ ਇਕ ਨਮੂਨਾ ਹੈ। ਖੱਬੇ ਕੰਢੇ ਵੱਲ ਨੀਵੇਂ ਸਥਿਤ ਸ਼ਹਿਰੀ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ਚੌਥੀ ਸਦੀ ਦਾ ਬਿਸ਼ਪ ਖੇਤਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਮੱਧ ਕਾਲ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਗਿਰਜੇ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਇਥੋਂ ਦਾ ਟਾਊਨ ਹਾਲ, ਕੋਰਟ ਹਾਊਸ, ਅਜਾਇਬ ਘਰ, ਪ੍ਰੇਖਣਸ਼ਾਲਾ ਤੇ ਬਨਸਪਤੀ ਬਾਗ ਆਦਿ ਅਨੇਕਾਂ ਹੀ ਵਰਣਨਯੋਗ ਥਾਵਾਂ ਹਨ। ਅਜੋਕੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਕਿੱਤਾਪਰਕ ਪੇਸ਼ਾਵਰ ਅਤੇ ਤਕਨੀਕੀ ਸਿੱਖਿਆ ਸਕੂਲ ਤੇ ਅਕਾਦਮੀਆਂ ਸਥਾਪਿਤ ਹਨ।

ਵਪਾਰਕ ਨੁਕਤਾ-ਨਿਗਾਹ ਤੋਂ ਟੂਲੂਜ਼ ਨੇ ਰੇਲ-ਮਾਰਗ ਬਣਨ ਉਪਰੰਤ (19ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੌਰਾਨ) ਵਪਾਰ ਵਿਚ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਉੱਨਤੀ ਕੀਤੀ। ਹੁਣ ਇਥੇ ਰਸਾਇਣਿਕ ਪਦਾਰਥ ਤਿਆਰ ਕਰਨ, ਹਵਾਈ ਜਹਾਜ਼ ਬਣਾਉਣ ਵਰਗੇ ਉਦਯੋਗ ਸਥਾਪਿਤ ਹਨ। ਇਥੋਂ ਦਾ ਏਅਰੋਸਪੇਸ ਉਦਯੋਗ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਤੌਰਕੀ ਤੇ ਹੈ।

ਯੁੱਧ ਕਲਾ ਪੱਖੋਂ ਵਧੀਆ ਸਥਿਤੀ ਕਾਰਨ ਟੂਲੂਜ਼ ਰੂਮ ਸਾਗਰ ਅਤੇ ਐਕਵੀਟੇਨ ਬੇਸਿਨ ਵਿਚਕਾਰ ਇਕ ਵਪਾਰਕ ਕੇਂਦਰ ਦਾ ਵਧੀਆ ਕੰਮ ਸਾਰਦਾ ਹੈ।

ਆਬਾਦੀ - 3,65, 933 (1990)

43° 37' ਉ. ਵਿਭ.; 1° 27' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 11 : 868; ਹਿੰ. ਵਿ. ਕੋ. 5 : 153

ਟੂਲੂਜ਼ ਖ਼ਾਨਦਾਨ : ਇਹ ਦੱਖਣੀ ਫ਼ਰਾਂਸ ਦਾ ਇਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਖ਼ਾਨਦਾਨ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਖ਼ਾਨਦਾਨ ਦੇ ਬੰਦੇ ਅਕਵਤਾਨ ਦੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਜਾਗੀਰਦਾਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ 849 ਈ. ਵਿਚ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਚਾਰਲਸ ਦੂਜੇ ਨੇ ਕਾਉਂਟ ਦੀ ਉਪਾਧੀ ਦਿੱਤੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਾਰਸ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਲਾਂਗਡਾਕ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਨਾਲ ਲਗਦੇ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿਚ ਆਜ਼ਾਦ ਰਾਜਿਆਂ ਵਾਂਗ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਧਾਰਮਿਕ ਮੁਹਿੰਮਾਂ, ਆਪਣੀਆਂ ਹੀ ਜਾਗੀਰਦਾਰੀਆਂ ਦੀ ਉੱਨਤੀ, ਨਾਲ ਦੇ ਖ਼ਾਨਦਾਨਾਂ ਨਾਲ ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਝਗੜਾ, ਫ਼ਰਾਂਸੀਸੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹਾਂ ਦਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਈਰਖਾ ਕਰਨਾ

ਆਦਿ ਅਜਿਹੇ ਕਾਰਨ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਸ ਖਾਨਦਾਨ ਨੂੰ ਬਹੁਤੀ ਦੇਰ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਨਹੀਂ ਰਹਿਣ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ 1249 ਈ. ਵਿਚ ਅਖੀਰਲੇ ਕਾਉਂਟ ਦੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਰੁਤਬਾ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਖਾਨਦਾਨ ਵਿਚ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਕਾਉਂਟ ਰੇਮੰਡ ਚੌਥਾ, ਐਲਫਾਂਸ ਪਹਿਲਾ, ਜਾਰਡੇਨ, ਰੇਮੰਡ ਛੇਵਾਂ ਅਤੇ ਰੇਮੰਡ ਸੱਤਵਾਂ ਹੋਏ ਹਨ।

ਹ. ਪੁ.-ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 10 : 66

ਟੂਲੂਜ਼ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ : ਫ਼ਰਾਂਸ ਦੇ ਦੱਖਣ ਵਿਚ ਟੂਲੂਜ਼ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਸਥਾਪਿਤ ਇਹ ਇਕ ਬਹੁਤ ਪੁਰਾਣੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਸਿੱਖਿਆ ਮਹਿਕਮੇ ਦੇ ਅਧੀਨ ਹੈ। ਇਸ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੀ ਨੀਂਹ 1229 ਵਿਚ ਰੱਖੀ ਗਈ। ਇਥੇ ਅਨੇਕਾਂ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੀ ਵਿੱਦਿਆ ਦਾ ਚੰਗਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਟੂਲੂਜ਼ ਨੂੰ ਕਾਨੂੰਨ-ਵਿੱਦਿਆ ਦੇ ਸਕੂਲ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧੀ ਹਾਸਲ ਹੋਈ। ਫ਼ਰਾਂਸੀਸੀ ਬਗ਼ਾਵਤ ਦੌਰਾਨ ਇਸ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੇ ਕੰਮ-ਕਾਜ ਨੂੰ ਕਾਫ਼ੀ ਧੱਕਾ ਲੱਗਿਆ ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੇ ਵਿਭਾਗਾਂ ਦਾ ਕੰਮ ਚਲਦਾ ਰਿਹਾ ਅਤੇ 1896 ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਮੁੜ ਉਸਾਰਿਆ ਗਿਆ। ਹੁਣ ਇਥੇ ਕਾਨੂੰਨ, ਸਾਹਿਤ, ਮੈਡੀਸਨ, ਫ਼ਾਰਮੇਸੀ ਅਤੇ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਵਿਭਾਗ ਸਥਾਪਿਤ ਹਨ। 1970 ਵੇਂ ਦਹਾਕੇ ਵਿਚ 35000 ਦੇ ਕਰੀਬ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਵਿੱਦਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। 1960 ਵੇਂ ਦਹਾਕੇ ਦੌਰਾਨ ਫ਼ਰਾਂਸ ਵਿਚ ਵਿਆਪਕ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਿੱਖਿਆ-ਨੀਤੀ ਵਿਚ ਕੀਤੇ ਸੁਧਾਰ ਅਧੀਨ ਇਸ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਨੂੰ ਕਾਫ਼ੀ ਹੱਦ ਤੀਕ ਖ਼ੁਦਮੁਖ਼ਤਾਰੀ ਦੇ ਹੱਕ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਅਤੇ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦਾ ਸਮੁੱਚੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪੁਨਰਗਠਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

ਹ. ਪੁ.-ਐਨ. ਅਮੈ. 26 : 874

ਟੂਲੂਜ਼-ਲੇਟ੍ਰੈਕ, ਹੈਨਰੀ ਡੀ : ਫ਼ਰਾਂਸ ਦੇ ਇਸ ਚਿੱਤਰਕਾਰ ਅਤੇ ਲਿਥੋਗ੍ਰਾਫ਼ਰ ਦਾ ਜਨਮ 24 ਨਵੰਬਰ, 1864 ਨੂੰ ਆਲਬੀ (Albi) ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਨੇ ਨਵੇਂ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਰਾਹੀਂ 19ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਅਖੀਰ ਅਤੇ 20ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਫ਼ਰਾਂਸੀਸੀ ਕਲਾ ਤੇ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾਇਆ। ਸੰਨ 1872 ਵਿਚ ਇਹ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਪੈਰਿਸ ਗਿਆ ਅਤੇ ਇਥੇ ਹੀ ਇਸ ਨੇ ਲੀਓਨ ਬੋਨੋ ਅਤੇ ਫਰਨੈਂਡ ਕੋਰਮਨ ਤੋਂ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਇਥੇ ਹੀ ਇਸ ਨੇ ਚਿੱਤਰਕਾਰੀ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ਾ ਬਣਾਇਆ। ਇਕ ਸਾਲ ਬਾਅਦ ਇਸ ਨੇ ਆਪਣਾ ਸਟੂਡੀਓ ਖੋਲ੍ਹਿਆ।

ਜੁਆਨੀ ਵਿਚ ਦੋ ਹਾਦਸਿਆਂ ਦੇ ਵਾਪਰਨ ਕਾਰਨ ਇਸ ਦੀਆਂ ਲੱਤਾਂ ਬੇਡੌਲ ਹੋ ਗਈਆਂ ਅਤੇ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਨਸ਼ਟੀਪੁਣੇ ਅਤੇ ਦਿਮਾਗੀ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਕਾਰਨ ਇਹ ਬਹੁਤ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਸ ਦੀ ਮੌਲਿਕਤਾ ਦਾ ਇਸਦੇ ਬਣਾਏ ਪੋਸਟਰਾਂ ਤੋਂ ਪਤਾ ਚਲਦਾ ਹੈ। ਸੰਨ 1891 ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਆਪਣਾ ਪਹਿਲਾ ਪੋਸਟਰ ਬਣਾਇਆ। ਇਹ ਜਾਪਾਨੀ ਪ੍ਰਿੰਟਾਂ ਤੋਂ ਵੀ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋਇਆ। ਸੰਨ 1892 ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਸ ਦਾ ਝੁਕਾਅ ਲਿਥੋਗ੍ਰਾਫ਼ੀ ਵੱਲ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਅਖੀਰਲੇ ਦਹਾਕੇ ਵਿਚ 300 ਤੋਂ ਵੀ ਵੱਧ ਲਿਥੋਗ੍ਰਾਫ਼ਾਂ ਦੀ 11 ਪ੍ਰਿੰਟਾਂ ਵਿਚ 'ਲੀ ਕੈਫੇ ਕਾਨਸਰਟ' (1893) ਨਾਮੀ ਇਕ ਚਿੱਤਰਾਵਲੀ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ। ਲਿਥੋਗ੍ਰਾਫ਼ਰ ਵਜੋਂ ਇਸ ਨੇ ਸੁਤੰਤਰ ਤੌਰ ਤੇ ਪ੍ਰਿੰਟ ਬਣਾਉਣ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਕਈ ਕਿਤਾਬਾਂ ਲਈ ਚਿੱਤਰ ਅਤੇ ਇਸ਼ਤਿਹਾਰ ਬਣਾਏ।

ਇਹ ਪਹਿਲਾ ਕਲਾਕਾਰ ਸੀ ਜਿਸਨੇ ਇਸ ਪਦਵੀ ਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਇੰਗਲੈਂਡ ਅਤੇ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਦੇ ਕੰਮ ਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵ

ਹੈਨਰੀ ਡੀ ਟੂਲੂਜ਼ ਲੇਟ੍ਰੈਕ ਦਾ ਬਣਾਇਆ ਇਕ ਚਿੱਤਰ

ਪਾਇਆ। ਇਸ ਨੇ ਕਈ ਰਸਾਲਿਆਂ ਲਈ ਵੀ ਕਾਰਟੂਨ ਬਣਾਏ। ਇਸਨੇ ਵੇਸ਼ਵਾਦਾਂ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਗਾਹਕਾਂ ਦੇ ਵਰਤਾਉ ਦਾ ਨਿਰੀਖਣ ਕਰਕੇ ਉਸ ਆਧਾਰ ਤੇ 11 ਚਿੱਤਰ ਬਣਾਏ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ 'ਐਟ ਦੀ ਸੈਲੂਨ' ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਹੈ।

ਆਪਣੇ 37 ਵੇਂ ਜਨਮ ਦਿਨ ਤੋਂ ਤਕਰੀਬਨ ਤਿੰਨ ਮਹੀਨੇ ਪਹਿਲਾਂ 9 ਸਤੰਬਰ, 1901 ਨੂੰ ਇਸਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

'ਪੋਰਟ੍ਰੇਟ ਆਫ ਮਿਸਿਜ਼ ਸੂਜ਼ਾਨ V (1885)', 'ਗਰਲ ਇਨ ਦੀ ਆਰਟਿਸਟਸ ਸਟੂਡੀਓ' (1888), 'ਇਨ ਦੀ ਸਰਕਸ ਫਰਨੈਂਡੋ : ਦੀ ਰਿੰਗਮਾਸਟਰ' (1888), 'ਵੂਮਨ ਇਨ ਏ ਬ੍ਰਾਥਲ' (1895), 'ਐਟ ਦੀ ਬਾਰ' (1898) ਆਦਿ ਇਸ ਦੇ ਕੁੱਝ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਚਿੱਤਰ ਹਨ। ਇਸ ਦੀਆਂ ਵਧੇਰੀਆਂ ਕਿਰਤਾਂ ਫ਼ਰਾਂਸ ਦੇ ਆਲਬੀ ਮਿਊਜ਼ੀਅਮ ਅਤੇ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਦੇ ਆਰਟ ਇਨਸਟੀਚਿਊਟ ਆਫ਼ ਸ਼ਿਕਾਗੋ ਵਿਚ ਪਈਆਂ ਹਨ।

ਹ. ਪੁ.-ਚੈਬ. ਐਨ. 13 : 711; ਕੋਲ. ਐਨ. 18 : 415; ਐਨ. ਬਿ. ਸੇ. 18 : 533; ਐਨ. ਅਮੈ. 26 : 718

ਟੂਲੇਆਰ : ਪ੍ਰਾਂਤ—ਇਹ ਮੈਲਗਾਸੀ (ਮੈਡਗਾਸਕਰ) ਗਣਰਾਜ ਦਾ ਪੂਰ ਦੱਖਣ-ਪੱਛਮੀ ਪ੍ਰਾਂਤ ਹੈ ਜਿਸਨੇ ਇਸ ਗਣਰਾਜ ਦੇ ਪੱਛਮੀ ਸਾਹਿਲ ਦਾ ਅੱਧਾ ਭਾਗ ਮੱਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦਾ ਕੁੱਲ ਰਕਬਾ 1,61,405 ਵ.ਕਿ.ਮੀ. ਅਤੇ ਆਬਾਦੀ 17,40,000 (1990) ਹੈ। ਟੂਲੇਆਰ ਨਾਮੀ ਸ਼ਹਿਰ ਇਥੋਂ ਦਾ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸ਼ਹਿਰ ਅਤੇ ਬੰਦਰਗਾਹ ਹੈ। ਚੀਰਿਬੀਹੀਨਾ ਮੈਂਗਾਕੀ ਆਦਿ ਨਦੀਆਂ ਅਤੇ ਕਈ ਹੋਰ ਛੋਟੇ ਮੋਟੇ ਨਾਲੇ ਤੇ ਚਸ਼ਮੇ ਸਾਹਿਲ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਦੇ ਹੋਏ ਇਸ ਖੇਤਰ ਦੀ ਜਲ-ਨਿਕਾਸੀ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸਾਹਿਲ ਦੇ ਉੱਤਰੀ ਤੇ ਦੱਖਣ-ਪੂਰਬੀ ਹਿੱਸਿਆਂ ਉੱਪਰ ਬੀਚਾਂ ਅਤੇ ਸੈਰਗਾਹਾਂ ਕੇਂਦਰਿਤ ਹਨ। ਇਸ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਕੋਲੇ, ਅਬਰਕ, ਤਾਂਬੇ ਤੇ ਸੋਨੇ ਦੇ ਭੰਡਾਰ ਹਨ ਅਤੇ ਦੱਖਣ-ਪੂਰਬੀ ਭਾਗ ਵਿਚ ਜੰਗਲੀ ਲੱਕੜੀ ਦਾ ਕਾਰੋਬਾਰ ਪ੍ਰਫੁੱਲਤ

। ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਲੋਕੀ ਚੋਲ ਅਤੇ ਕਈ ਹੋਰ ਫਸਲਾਂ ਬੀਜਦੇ ਹਨ ਤੇ ਪਸ਼ੂ ਪਾਲਦੇ ਹਨ।

ਹ. ਪੁ. -ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 11 : 831

ਟੂਲੇਆਰ : ਸ਼ਹਿਰ—ਇਹ ਦੱਖਣ-ਪੱਛਮੀ ਮੈਲਗਾਸੀ ਟਰਾਂਜ ਦੇ ਟੂਲੇਆਰ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦਾ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਮੌਜੂਬੀਕ ਨਲ ਦੀ ਸੇਂਟ ਆਗਸਤੀਨ ਖਾੜੀ ਵਿਚ ਇਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਬੰਦਰਗਾਹ। ਰੂਪ ਵਿਚ ਵਾਕਿਆ ਹੈ। ਇਥੋਂ ਸਮੁੰਦਰੀ ਕੰਢੇ ਤੋਂ ਦੂਰ ਸਥਿਤ ਤਿਰਭੂਮੀ ਤੇ ਖੇਤੀ ਉਤਪਾਦਨਾਂ ਦੀ ਬਰਾਮਦ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸ਼ਾਈਸਲ (ਰੌਸ਼ ਬਣਾਉਣ ਵਾਲਾ ਇਕ ਪੌਦਾ) ਪ੍ਰਾਸੈਸਿੰਗ, ਆਬਣ ਉਦਯੋਗ ਅਤੇ ਭੋਜਨ-ਉਤਪਾਦਨਾਂ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਨਾਂ ਇਥੇ ਪਸ਼ੂਆਂ ਦੀ ਨਸਲਕਸ਼ੀ ਅਤੇ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਸਬੰਧੀ ਤਜਰਬੇ ਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਸਥਾਪਿਤ ਹਨ।

ਅੱਜਕੱਲ੍ਹ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਅਤੇ ਪ੍ਰਾਂਤ ਨੂੰ ਟੋਲਿਆਰੀ ਨਾਂ ਹੇਠ ਜ਼ਾਮਦਾ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸੰਨ 1971 ਵਿਚ ਇਥੇ ਸੈਨਿਕ ਗ਼ਾਵਤ ਹੋਈ ਪਰ ਛੇਤੀ ਹੀ ਇਸਨੂੰ ਦਬਾਅ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ।

ਆਬਾਦੀ - 61,460 (1990)

23° 17' ਦੱ. ਵਿਭ.; 43° 37' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ. -ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 11 : 831

ਟੂਲੈਅਰੀ : ਇਹ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਕੈਲਿਫੋਰਨੀਆ ਰਾਜ ਦੀ ਟੂਲੇਰ ਕਾਉਂਟੀ ਦਾ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ। ਇਹ ਡੈਲਟੇ ਦੇ ਦੱਖਣ ਵਿਚ 72 ਕਿ. ਮੀ. ਦੇ ਫ਼ਾਸਲੇ ਤੇ ਵਾਕਿਆ ਇਕ ਤੂਨਤ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ। ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਨੀਂਹ 1872 ਈ. ਵਿਚ ਟੂਲੇਰ ਸ਼ੀਲ ਦੇ ਨਜ਼ਦੀਕ ਜਿਥੇ ਬਹੁਤ ਸਰਕੜਾ (Tules) ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਰੱਖੀ ਗਈ ਅਤੇ ਇਸੇ ਦੇ ਨਾਂ ਤੇ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਨਾਂ ਵੀ ਟੂਲੇਰ ਪਿਆ। ਸੰਨ 1872 ਤੋਂ 1891 ਤੱਕ ਇਹ ਸਥਾਨ 'ਸਦਰਨ ਪੈਸਿਫਿਕ ਰੇਲ ਰੋਡ' ਦਾ ਡਵੀਜ਼ਨਲ ਸਦਰ ਮੁਕਾਮ ਰਿਹਾ। ਇਥੇ 1875, 1883 ਅਤੇ 1886 ਈ. ਦੌਰਾਨ ਤਿੰਨ ਵਾਰੀ ਅੱਗਾਂ ਲੱਗੀਆਂ ਅਤੇ ਇਹ ਤਬਾਹ ਹੋਇਆ ਪਰ ਹਰ ਵਾਰੀ ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਇਸਦੀ ਨਵ-ਉਸਾਰੀ ਹੁੰਦੀ ਰਹੀ। ਸੰਨ 1888 ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਨਿਗਮਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ 1923 ਈ. ਵਿਚ ਇਸਨੂੰ ਸੈਨਟੀ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਰੁਤਬਾ ਹਾਸਲ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੌਂਸਲ ਮੈਨੇਜਰ ਕਿਸਮ ਦੀ ਸਰਕਾਰ ਤੇ ਹੋਂਦ ਹੈ। ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਕਪਾਹ, ਫਲ ਤੇ ਡੇਅਰੀ ਉਤਪਾਦਨ ਦਾ ਵਪਾਰਕ ਕੇਂਦਰ ਹੈ ਅਤੇ ਇਥੇ ਭੋਜਨ ਦੀ ਪ੍ਰਾਸੈਸਿੰਗ ਅਤੇ ਕ੍ਰੀਮਰੀ ਤੇਦਯੋਗ ਵਿਕਸਿਤ ਹਨ।

36° 15' ਉ. ਵਿਭ.; 119° 15' ਪੱ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ. -ਐਨ. ਅਮੇ. 27 : 209

ਟੂਲੋਨ : ਇਹ ਫ਼ਰਾਂਸ ਦੇ ਦੱਖਣ-ਪੂਰਬ ਵਿਚ ਰੂਮ ਸਾਗਰੀ ਤਟ ਦੀ ਇਕ ਬੰਦਰਗਾਹ ਅਤੇ ਵਾਰ ਡਿਪਾਰਟਮੈਂਟ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਹੈ। ਟੂਲੋਨ ਨੂੰ ਫ਼ਰਾਂਸ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾ ਸਮੁੰਦਰੀ ਸੈਨਿਕ ਅੱਡਾ ਹੋਣ ਦਾ ਮਾਣ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੈ।

ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਇਥੇ ਕਾਫ਼ੀ ਵੱਡਾ ਅਸਲਾਖ਼ਾਨਾ ਵੀ ਹੈ। ਖ਼ੁਸ਼ਕ ਰੂਮ ਸਾਗਰੀ ਜਲਵਾਯੂ ਕਾਰਨ ਅਤੇ ਸਮੁੰਦਰੀ ਜਹਾਜ਼ ਬਣਾਉਣ ਦੇ ਤਰਾਖ਼ਾਨੇ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਇਸ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਹੋਰ ਵੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਬੰਦਰਗਾਹ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਇਥੇ

ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਲੰਗਰਗਾਹ ਹੈ। ਦੂਜੀ ਵੱਡੀ ਜੰਗ ਦੌਰਾਨ ਸਾਹਿਲ ਦੇ ਨਾਲ ਲਗਦਾ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਤਬਾਹ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਪਰ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਇਸ ਦੀ ਨਵੀਨ ਢੰਗ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਪਿਛਲੇ ਪਾਸੇ ਪਹਾੜਾਂ ਉਪਰ ਮਾਂਟ ਫਾਰਕਨ ਆਦਿ ਵਰਗੇ ਕਿਲੇ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।

ਟੂਲੋਨ ਦੇ ਅਸਲੇਖ਼ਾਨੇ ਦੀ ਬੁਨਿਆਦ ਹੈਨਰੀ ਚੌਥੇ ਨੇ (1589-1610) ਆਪਣੇ ਰਾਜ-ਕਾਲ ਦੌਰਾਨ ਰੱਖੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਰੋਮਨਾਂ ਨੇ ਵੀ ਖਾੜੀ ਤੇ ਸਾਹਿਲ ਉਪਰ ਆਪਣਾ 'ਨੇਵਲ ਸਿਗਨਲ ਸਟੇਸ਼ਨ' ਕਾਇਮ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਫ਼ਰਾਂਸੀਸੀ ਰਾਜਨੀਤੀਵਾਨਾਂ ਨੇ ਇਥੋਂ ਦੇ ਕਿਲਿਆਂ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਬਣਾਉਣ ਵਿਚ ਕਾਫ਼ੀ ਹਿੱਸਾ ਪਾਇਆ। ਸੰਨ 1707 ਦੌਰਾਨ ਸਪੇਨੀ ਗੱਦੀਨਸ਼ੀਨੀ ਜੰਗ ਦੌਰਾਨ ਇਸਨੇ ਇਤਿਹਾਦੀ ਫ਼ੌਜਾਂ ਵਲੋਂ ਪਾਏ ਘੇਰੇ ਦਾ ਡੱਟ ਕੇ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕੀਤਾ। ਟੂਲੋਨ ਫ਼ਰਾਂਸੀਸੀ ਬਗ਼ਾਵਤੀ ਲੜਾਈਆਂ ਦਾ ਮੈਦਾਨ-ਜੰਗ ਵੀ ਰਿਹਾ। 19ਵੀਂ ਤੇ 20ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਆਰੰਭਕ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਦੌਰਾਨ ਟੂਲੋਨ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਨੇਵਲ ਬੇਸ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਿਖਰਾਂ ਤੇ ਸੀ ਪਰ 1942 ਵਿਚ ਇਸ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਬੁਰੇ ਦਿਨ ਆਏ ਜਦੋਂ ਜਰਮਨਾਂ ਦੇ ਘੇਰੇ ਵਿਚ ਆਉਣ ਦੇ ਡਰੇ ਇਹ ਬੇੜਾ ਇਥੋਂ ਦੌੜ ਗਿਆ ਤੇ ਨੇਵੀ ਬੇਸ ਉਪਰ ਐਕਸਿਸ ਫ਼ੋਰਸ ਦਾ ਕਬਜ਼ਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1944 ਵਿਚ ਟੂਲੋਨ ਨੂੰ ਮੁੜ ਆਜ਼ਾਦ ਕਰਵਾਇਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਪੁਨਰ-ਸਥਾਪਨਾ ਆਰੰਭ ਕੀਤੀ ਗਈ।

ਅਜੋਕੇ ਟੂਲੋਨ ਵਿਖੇ ਨਵਾਂ ਉਦਯੋਗਿਕ ਖੇਤਰ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਸਮੁੰਦਰੀ ਜਹਾਜ਼ ਬਣਾਉਣ ਅਤੇ ਇੰਜੀਨੀਅਰੀ ਪਲਾਂਟਸ ਸਥਾਪਿਤ ਹਨ। ਇਥੋਂ ਕਾਰਸਿਕਾ, ਸਾਰਡੀਨੀਆ ਅਤੇ ਬੈਲੀਐਰਿਕ ਦੀਪ ਤੱਕ ਬੇੜੀਆਂ ਰਾਹੀਂ ਵਪਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਫ਼ਰਾਂਸ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਫਲਾਂ ਦੀ ਥੋਕ ਦੀ ਮੰਡੀ ਹੈ। ਅਜੋਕਾ ਟੂਲੋਨ ਸ਼ਹਿਰ ਸੈਲਾਨੀ ਉਦਯੋਗ ਵਿਚ ਦਿਨੋ ਦਿਨ ਤਰੱਕੀ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਆਬਾਦੀ - 4,37,553 (1990)

43° 07' ਉ. ਵਿਭ.; 5° 56' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ. -ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 11 : 876; ਐਨ. ਅਮੇ. 26 : 874

ਟੂਲੋਨ ਦਾ ਘੇਰਾ : ਇਹ ਫ਼ਰਾਂਸੀਸੀ ਫ਼ੌਜ ਵਲੋਂ ਐਂਗਲੋ-ਸਪੇਨੀ ਬੇੜੇ ਨੂੰ ਟੂਲੋਨ ਦੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸਮੁੰਦਰੀ ਅੱਡੇ ਤੋਂ ਕੱਢਣ ਲਈ ਪਾਇਆ ਘੇਰਾ ਸੀ। ਫ਼ਰਾਂਸ ਦੀਆਂ ਇਨਕਲਾਬੀ ਜੰਗਾਂ ਦੌਰਾਨ 27-28 ਅਗਸਤ, 1793 ਨੂੰ ਰਾਜਤੰਤਰੀਆਂ ਨੇ ਟੂਲੋਨ ਵਿਖੇ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਅਸਲਾਖ਼ਾਨਾ ਤੇ ਸਮੁੰਦਰੀ ਸੈਨਾ ਦਾ ਅੱਡਾ ਐਂਗਲੋ-ਸਪੇਨੀ ਬੇੜੇ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਫ਼ਰਾਂਸੀਸੀ ਸੈਨਾ ਦੇ 70 ਸਮੁੰਦਰੀ ਜਹਾਜ਼ ਵੀ ਬਰਤਾਨੀਆ ਨੇ ਫੜੇ ਹੋਏ ਸਨ ਜਿਸ ਦਾ ਮਤਲਬ ਅੱਧੀ ਫ਼ਰਾਂਸੀਸੀ ਫ਼ੌਜ ਐਂਗਲੋ ਸਪੇਨੀ ਫ਼ੌਜ ਦੇ ਕਬਜ਼ੇ ਹੇਠ ਆ ਗਈ ਸੀ। ਇਸ ਦੇ ਫਲਸਰੂਪ ਫ਼ਰਾਂਸੀਸੀ ਸੈਨਾ ਨੇ 28 ਅਗਸਤ ਨੂੰ ਹੀ ਸ਼ਹਿਰ ਨੂੰ ਘੇਰ ਲਿਆ ਅਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਟੂਲੋਨ ਦੀ ਬੰਦਰਗਾਹ ਯੁੱਧ ਕਲਾ ਪੱਖੋਂ ਅਤਿਅੰਤ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸੀ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਬਦੇਸ਼ੀਆਂ ਦਾ ਕਬਜ਼ਾ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿਚ ਹੀ ਇਨਕਲਾਬੀਆਂ ਲਈ ਤਕੜੀ ਵੰਗਾਰ ਸੀ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਫ਼ਰਾਂਸੀਸੀ ਸੈਨਾ ਦੀ ਕਮਾਂਡ ਨਾਮਾਤਰ ਲਈ ਤਾਂ ਭਾਵੇਂ ਵਾਰੀ ਵਾਰੀ ਕਈ ਜਰਨੈਲਾਂ ਦੇ ਅਧੀਨ ਸੀ ਪਰ ਇਸ ਕਾਰਵਾਈ ਦੀ ਕਮਾਂਡ ਅਸਲ ਵਿਚ ਬਿਲਕੁਲ ਨਵੇਂ ਅਫ਼ਸਰ ਨੈਪੋਲੀਅਨ ਬੋਨਾਪਾਰਟ ਨੇ ਕਾਮਯਾਬੀ ਨਾਲ ਕੀਤੀ। ਬਰਤਾਨਵੀ ਅਤੇ ਫ਼ਰਾਂਸੀਸੀ ਫ਼ੌਜਾਂ ਸਾਢੇ

ਤਿੰਨ ਮਹੀਨੇ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਆਪੋ ਵਿਚ ਲੜਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ। ਅੰਤ 18 ਦਸੰਬਰ ਦੀ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਬੋਨਾਪਾਰਟ ਵਲੋਂ ਬਰਤਾਨਵੀ ਬੇੜੇ ਤੇ ਭਾਰੀ ਗੋਲਾ-ਬਾਰੀ ਕਰਨ ਦੇ ਸਿੱਟੇ ਵਿਚ ਐਂਗਲੋ ਸਪੇਨੀ ਬੇੜੇ ਦੇ ਪੈਰ ਉਖੜ ਗਏ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਮਾਂਡਰ ਲਾਰਡ ਹੁਡ ਨੂੰ ਤੁਰੰਤ ਟੂਲੋਨ ਛੱਡਣਾ ਪਿਆ। ਬਰਤਾਨਵੀਆਂ ਨੇ ਜਾਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਟੂਲੋਨ ਦੇ ਅਸਲੇਖਾਨੇ ਅਤੇ 42 ਫਰਾਂਸੀਸੀ ਤੋਪਾਂ ਨੂੰ ਅੱਗ ਲਾ ਕੇ ਫੂਕ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਜਿੰਨੇ ਵੀ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਰਾਜਤੰਤਰੀ ਲੈ ਜਾ ਸਕੇ, ਲੈ ਗਏ। 19 ਦਸੰਬਰ ਨੂੰ ਟੂਲੋਨ ਦੀ ਬੰਦਰਗਾਹ ਅਤੇ ਸਾਰਾ ਸ਼ਹਿਰ ਫਰਾਂਸੀਸੀ ਫ਼ੌਜ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਵਿਚ ਸੀ। ਇਥੇ ਬਾਕੀ ਬਚੇ ਸੈਂਕੜੇ ਰਾਜਤੰਤਰਵਾਦੀਆਂ ਨੂੰ ਗੋਲੀ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਇਸ ਜੰਗੀ ਕਾਰਵਾਈ ਦੇ ਅਸਲ ਕਮਾਂਡਰ ਬੋਨਾਪਾਰਟ ਨੂੰ ਬਰੇਗੇਡੀਅਰ ਜਨਰਲ ਦਾ ਖ਼ਿਤਾਬ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ।

ਹ. ਪੁ.-ਐਨ. ਥਿ. ਮਾ. 10 : 65

ਟੂਵਾ, ਖੁਦਮੁਖਤਾਰ ਗਣਰਾਜ : ਇਹ ਰੂਸ ਦਾ ਇਕ ਗਣਰਾਜ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਆਜ਼ਾਦ ਟੂਵੀਨੀਅਨ ਗਣਰਾਜ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਗਣਰਾਜ ਸਾਇਬੇਰੀਆ ਦੇ ਦੱਖਣ-ਕੇਂਦਰੀ ਭਾਗ ਵਿਚ ਮੰਗੋਲੀਅਨ ਪੀਪਲਜ਼ ਰਿਪਬਲਿਕ ਦੀ ਉੱਤਰ-ਪੱਛਮੀ ਹੱਦ ਦੇ ਨਾਲ ਲਗਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਕੁੱਲ ਰਕਬਾ 1,69,500 ਵ. ਕਿ. ਮੀ. ਅਤੇ ਆਬਾਦੀ 3,07,000 (1991) ਹੈ। ਕਿਜਿਲ ਇਸ ਗਣਰਾਜ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਅਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਬਿੱਗ ਬੈਨਿਸੀ ਅਤੇ ਲਿਟਲ ਬੈਨਿਸੀ ਦਰਿਆਵਾਂ ਦੇ ਸੰਗਮ ਤੇ ਵਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਸ਼ਾਰੋਨੋਰ ਚਾਂਦਾਨ ਅਤੇ ਟੁਰਾਨ ਇਸ ਖੇਤਰ ਦੇ ਹੋਰ ਵਰਣਨਯੋਗ ਸ਼ਹਿਰ ਹਨ।

ਸੰਨ 1911 ਤੱਕ ਟੂਵਾ ਚੀਨ ਦਾ ਇਕ ਪ੍ਰਾਂਤ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਜਿਸਨੂੰ ਉਰੀਆਘਾਈ (Urianghai) ਨਾਂ ਹੇਠ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਸੰਨ 1914 ਵਿਚ ਇਹ ਖੇਤਰ ਰੂਸੀ ਰਾਜ-ਸਰਪ੍ਰਸਤੀ ਅਧੀਨ ਆ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1921 ਵਿਚ ਬਾਲਸ਼ਵਿਕਾਂ ਦੀ ਬਗ਼ਾਵਤ ਤੋਂ ਪਿੱਛੋਂ ਇਸਨੂੰ ਇਕ ਆਜ਼ਾਦ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਇਸ ਦਾ ਨਾਂ ਟੂਵੀਨੀਅਨ ਪੀਪਲਜ਼ ਰਿਪਬਲਿਕ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਜਿਸਨੂੰ ਟਾਨੂ ਟੂਵਾ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸੰਨ 1944 ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਖੁਦਮੁਖਤਾਰ ਆਬਲਸਤ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਰੂਸੀ ਸੋਵੀਅਤ ਸਮਾਜਵਾਦੀ ਸੰਘ ਵਿਚ ਨਿਗਮਿਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਅਕਤੂਬਰ, 1961 ਵਿਚ ਇਹ ਇਕ ਖੁਦਮੁਖਤਾਰ ਗਣਰਾਜ (ਰਿਪਬਲਿਕ) ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ।

ਹ. ਪੁ.-ਐਨ. ਅਮੇ. 27 : 291

ਟੇਓਫਿਲਆਟੋਨੀ : ਇਹ ਪੂਰਬੀ ਬ੍ਰਾਜ਼ੀਲ ਦੇ ਮੀਨਸ ਯਰਾਈਸ ਰਾਜ ਦਾ ਇਕ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ ਜਿਹੜਾ 'ਗੇਓ ਮੁਕਰੀ ਵਾਦੀ' ਵਿਚ ਗੇਓ ਟੋਦਾਜੂ ਸੈਨਾਸ ਖਾੜੀ ਤੇ ਸਮੁੰਦਰੀ ਸਤ੍ਹਾ ਤੋਂ 319 ਮੀ. ਦੀ ਉਚਾਈ ਤੇ ਵਾਕਿਆ ਹੈ। ਸੰਨ 1878 ਵਿਚ ਇਸਨੂੰ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਰੁਤਬਾ ਹਾਸਲ ਹੋਇਆ। ਅਜੋਕਾ ਟੇਓਫਿਲਆਟੋਨੀ ਸ਼ਹਿਰ ਅੰਤਰ-ਭੂਮੀ ਦੀ ਉਪਜ ਦਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਵਪਾਰਕ ਕੇਂਦਰ ਹੈ। ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਭੋਜਨ ਪ੍ਰਸੈਂਸਿੰਗ, ਕਾਫੀ ਅਤੇ ਨਿਰਮਾਣ-ਉਦਯੋਗ ਵਿਕਸਿਤ ਹਨ। ਖਾਣਾਂ ਦਾ ਧੰਦਾ ਇਥੇ ਕਾਫੀ ਉੱਨਤ ਹੈ। ਜ਼ਮਰਦ, ਪੁਖਰਾਜ ਤੇ ਕਈ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਬਲੌਰਾਂ ਦਾ ਵਪਾਰ ਕਾਫੀ ਉੱਨਤ ਹੈ। ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਗੇਓ ਬਾਹੀਆ ਅੰਤਰਰਾਜੀ ਮਹਾਂ ਮਾਰਗ ਉਪਰ ਵਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਰੇਲ-ਮਾਰਗ ਤੇ ਸੜਕਾਂ ਰਾਹੀਂ ਇਹ ਕਈ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਆਬਾਦੀ - 83,108 (1980)

47° 46' ਦੱ. ਵਿਭ.; 41° 3' ਪੱ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.-ਐਨ. ਥਿ. ਮਾ. 11 : 639

ਟੇ ਆਨਾਊ ਝੀਲ : ਇਹ ਨਿਊਜ਼ੀਲੈਂਡ ਦੇ ਦੱਖਣੀ ਦੀਪ ਦੇ ਦੱਖਣ-ਪੱਛਮੀ ਖੇਤਰ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਝੀਲ ਹੈ। ਇਹ 61 ਕਿ. ਮੀ. ਦੀ ਲੰਬਾਈ ਅਤੇ 10 ਕਿ. ਮੀ. ਦੀ ਚੌੜਾਈ ਵਿਚ ਕੁੱਲ 344 ਵ. ਕਿ. ਮੀ. ਦੇ ਰਕਬੇ ਤੇ ਫੈਲੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਝੀਲ ਦਾ ਨਾਂ ਇਸ ਦੇ ਪੱਛਮੀ ਕੰਢੇ ਵਲ ਸਥਿਤ 'ਟੇ ਆਨਾਊ' ਗੁਫਾ ਦੇ ਨਾਂ ਤੇ ਪਿਆ ਜਿਸ ਦਾ ਅਰਥ 'ਘੁੰਮਣਘੇਰ ਪਾਣੀ ਦੀ ਗੁਫਾ' ਹੈ। ਪੱਛਮੀ ਪਾਸੇ ਵੱਲ ਇਹ ਝੀਲ ਵਾਰਸਲੀ ਬਾਹੀ ਰਾਹੀਂ ਉੱਤਰੀ, ਮੱਧ ਅਤੇ ਦੱਖਣੀ ਖਾੜੀਆਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਦੂਰ ਤਾਈਂ ਵਧੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਕਲਿਟਨ ਅਤੇ ਐਗਲਿਟਨ ਦਰਿਆ ਇਸ ਦੇ ਮੁੱਖ ਜਲ-ਸਰੋਤ ਹਨ।

ਸਮੁੰਦਰੀ ਸਤ੍ਹਾ ਤੋਂ ਇਸਦੀ ਉਚਾਈ 209 ਮੀ. ਹੈ ਅਤੇ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਗਹਿਰਾਈ 264 ਮੀ. (906 ਫੁੱਟ) ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਸਮੁੰਦਰੀ ਸਤ੍ਹਾ ਤੋਂ 65 ਮੀ. (220 ਫੁੱਟ) ਨੀਵੀਂ ਹੈ। ਟੇ ਆਨਾਊ ਝੀਲ ਦੇ ਕੰਢੇ ਵਸਿਆ ਇਸੇ ਨਾਂ ਦਾ ਸ਼ਹਿਰ ਮੱਛੀਆਂ ਫੜਨ ਅਤੇ ਸੈਰਗਾਹ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੈ। ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚੋਂ ਪੱਛਮੀ ਕੰਢੇ ਵੱਲ ਉੱਚੇ ਉੱਚੇ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਐਲਪਸੀ ਦਰਖਤ ਇਸ ਦੀ ਖੂਬਸੂਰਤੀ ਵਧਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਪੂਰਬੀ ਪਾਸੇ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਵਾਹੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਟੇ ਆਨਾਊ ਝੀਲ ਬਾਰੇ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲੀ ਜਾਣਕਾਰੀ 1852 ਈ. ਵਿਚ ਹੋਈ ਅਤੇ 1863 ਈ. ਵਿਚ ਇਸ ਦਾ ਬਾਕਾਇਦਾ ਸਰਵੇਖਣ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1948 ਵਿਚ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਖ਼ਤਮ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਅਣ-ਉੱਡਣੇ ਪੰਛੀਆਂ ਦੀ ਨੋਟਰਨਿਸ ਨਸਲ ਦਾ ਇਕ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਪੰਛੀ ਵੀ ਇਸ ਝੀਲ ਦੇ ਕੰਢੇ ਵੇਖਿਆ ਗਿਆ ਸੀ।

ਹ. ਪੁ.-ਐਨ. ਥਿ. ਮਾ. 9 : 857

ਟੇਆਨੈਕ : ਕੇਨਨ ਦਾ ਇਕ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਨਗਰ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਹੁਣ ਇਸਰਾਈਲ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ। ਇਹ ਐਸਡਰੈਈਲੋਨ ਦੇ ਮੈਦਾਨ ਦੇ ਸੱਜੇ ਪਾਸੇ ਮਗਿਡੋ ਤੋਂ 8 ਕਿ. ਮੀ. ਦੱਖਣ-ਪੂਰਬ ਵੱਲ ਵਾਕਿਆ ਹੈ। ਅੰਜੀਲੀ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਇਸ ਸਥਾਨ ਤੇ ਸਿਸਰਾ ਅਤੇ ਬਰਾਕ ਤੇ ਡੈਬਰਾ ਵਿਚਕਾਰ ਯੁੱਧ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਇਸ ਯੁੱਧ ਵਿਚ ਸਿਸਰਾ ਨੂੰ ਹਾਰ ਹੋਈ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਸਾਲਮਨ ਦੇ ਕਾਲ ਵਿਚ ਇਹ ਇਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸ਼ਹਿਰ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਸੰਨ 1901-1904 ਦੌਰਾਨ ਜਰਮਨੀ ਤੇ ਆਸਟ੍ਰੀਆ ਦੇ ਪੁਰਾਤੱਤਵ ਵਿਗਿਆਨੀਆਂ ਨੇ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਖੁਦਾਈ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਖੁਦਾਈ ਵਿਚੋਂ ਇਸਰਾਈਲੀ ਅਤੇ ਕੇਨਾਟੀ ਸੱਭਿਅਤਾ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਵਸ਼ੇਸ਼ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਏ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ 12 ਦੇ ਕਰੀਬ ਪੰਦਰਵੀਂ ਸਦੀ ਈ. ਪੂ. ਦੇ ਫਾਨਾ ਨੁਮਾ ਲਿਖਾਈ ਸਬੰਧੀ ਹਨ।

ਹ. ਪੁ.-ਐਨ. ਅਮੇ. 26 : 200

ਟੇਸਕੋਕੋ : ਸ਼ਹਿਰ—ਇਹ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਮੈਕਸੀਕੋ ਰਾਜ ਦਾ ਇਕ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਮੈਕਸੀਕੋ ਵਾਦੀ ਵਿਚ ਇਸੇ ਨਾਂ ਦੀ ਝੀਲ ਦੇ ਪੂਰਬ ਵੱਲ ਵਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਬੁਨਿਆਦ ਬਾਰੂਵੀਂ ਸਦੀ ਦੌਰਾਨ ਪੂਰਵ-ਕੋਲੰਬੀਆਈ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਐਕਾਲਵਸ ਨਾਮੀ ਕਬੀਲੇ ਨੇ ਰੱਖੀ। ਇਹ ਲੋਕ ਨਾਵਾਟਲ (Nahuatl) ਬੋਲੀ ਬੋਲਣ ਵਾਲੇ ਵਰਗਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਬੀਲਿਆਂ ਦੇ ਆਗੂ ਹੀ ਮੈਕਸੀਕੋ ਵਾਦੀ ਵਿਚ ਟੇਸਕੋਕੋ ਦੇ ਪਹਿਲੇ

ਹਾਕਮ ਬਣੇ। ਪੰਦਰਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਆਰੰਭਕ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਵਿਚ ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਆਸਕਾਪੋਟਲਾਲਕੋ (Azcapotzalco) ਦੇ ਟੈਪਾਨੈਕ (Tepanec) ਹਾਕਮਾਂ ਦੇ ਕਬਜ਼ੇ ਅਧੀਨ ਆਇਆ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਇਹ ਇਕ ਕਰਦਾਇਕ ਖੇਤਰ ਸੀ। ਸੰਨ 1428 ਵਿਚ ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਤਬਾਹ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ਅਕਾਹਵਾ ਟਾਕੂਬਾ ਅਤੇ ਟੈਨੋਚਟੀਟਲਾਨ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਦੀ ਤੀਹਰੀ ਗਠ-ਜੋੜ ਦੇ ਨਾਲ ਟੇਸਕੋਕੋ ਨੂੰ ਵੀ ਆਜ਼ਾਦ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਸੇ ਸਦੀ ਦੇ ਅੰਤਲੇ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਦੌਰਾਨ ਟੈਨੋਚਟੀਟਲਾਨ ਦੇ ਐਜ਼ਟੈਕ ਹਾਕਮਾਂ ਨੇ ਕੇਂਦਰੀ ਤੇ ਦੱਖਣੀ ਮੈਕਸੀਕੋ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਖੇਤਰ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਸਲਤਨਤ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰ ਲਿਆ।

ਹ. ਪੁ. -ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9 : 915

ਟੇਸਕੋਕੋ ਝੀਲ : ਇਹ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਮੈਕਸੀਕੋ ਰਾਜ ਦੇ ਕੇਂਦਰ ਵਿਚ ਸਥਿਤ ਇਕ ਝੀਲ ਹੈ ਜਿਸਨੂੰ ਸਪੇਨੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਲੈਗੋ ਡੀ ਟੇਸਕੋਕੋ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਆਰੰਭ ਵਿਚ ਇਹ ਮੈਕਸੀਕੋ ਵਾਦੀ ਦੀਆਂ ਪੰਜ ਝੀਲਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇਕ ਸੀ। 17ਵੀਂ ਸਦੀ ਤੱਕ ਇਸ ਝੀਲ ਦੀ ਜਲ-ਨਿਕਾਸੀ ਪਣਜੋੜਾਂ (ਚੈਨਲਾਂ) ਅਤੇ ਪਾਨਾਕੋ ਦਰਿਆ ਤੱਕ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਸੁਰੰਗ ਰਾਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਰਹੀ। ਇਸ ਲਗਾਤਾਰ ਜਲ-ਨਿਕਾਸੀ ਦੇ ਫਲਸਰੂਪ ਹੁਣ ਇਹ ਇਕ ਛੋਟੀ ਜਿਹੀ ਝੀਲ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਰਹਿ ਗਈ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਇਰਦ ਗਿਰਦ ਨਮਕੀਨ ਦਲਦਲਾਂ ਹਨ। ਅਜੋਕੀ ਝੀਲ ਮੈਕਸੀਕੋ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਪੂਰਬ ਵਿਚ 4 ਕਿ. ਮੀ. ਦੇ ਫਾਸਲੇ ਤੇ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਸੋਲ੍ਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦੌਰਾਨ ਝੀਲ ਦੇ ਖੁਸ਼ਕ ਹੋਏ ਖੇਤਰ ਦੇ ਜ਼ਰਖੇਜ਼ ਹੋਣ ਦੇ ਕਿਆਸ ਲਗਾਏ ਗਏ ਸਨ ਪਰ ਇਹ ਭੋਂ ਵਾਹੀ ਦੇ ਕੰਮ ਲਈ ਯੋਗ ਸਿੱਧ ਨਾ ਹੋਈ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਇਸ ਦੇ ਖੁਸ਼ਕ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਇਮਾਰਤਾਂ ਉਸਾਰ ਦਿੱਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ।

ਹ. ਪੁ. -ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9 : 915

ਟੇਸਾਡੇ : ਫਿਲਪੀਨ ਦੇ ਮਿਨਡਾਨਾਉ ਜੰਗਲਾਂ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਵੱਖਰੇ ਜਿਹੇ ਲੋਕ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਹੋਂਦ ਬਾਰੇ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ 1971 ਈ. ਵਿਚ ਪਤਾ ਲਗਾ ਸੀ। ਇਹ ਲੋਕ ਗੁਫਾਵਾਂ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਪੱਤਿਆਂ ਨਾਲ ਢੱਕਦੇ ਹਨ। ਜੰਗਲੀ ਕਚਾਲੂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇਹ ਲੋਕ ਡੱਡੂ, ਛੋਟੀਆਂ ਮੱਛੀਆਂ, ਕੇਕੜੇ, ਸੁੰਡੀ, ਖਜੂਰ ਅਤੇ ਜੰਗਲੀ ਕੇਲਿਆਂ ਦੀ ਖਾਣ ਲਈ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਲੋਕ ਅਣਘੜ ਪੱਥਰ ਅਤੇ ਲਕੜੀ ਦੇ ਔਜ਼ਾਰਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸ਼ਿਕਾਰ ਖੇਡਣ ਅਤੇ ਯੁੱਧ ਕਰਨ ਲਈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਕੋਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਹਥਿਆਰ ਨਹੀਂ।

ਹ. ਪੁ. -ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9 : 833

ਟੇਸੂ : ਇਹ ਇਕ ਕਿਸਮ ਦਾ ਲੜਕਿਆਂ ਦਾ ਗੀਤ ਹੈ ਜੋ ਸਰਦੀ ਦੇ ਨੌਰਾਤਿਆਂ ਵਿਚ ਭਾਵ ਅੱਸੂ ਦੇ ਚਾਣਨੇ ਪੱਖ ਵਿਚ ਗਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਬ੍ਰਿਜ ਲੋਕ ਵਿਚ ਇਹ ਗੀਤ ਖਾਸ ਤੌਰ ਤੇ ਪ੍ਰਚਲਤ ਹੈ। ਲੜਕੇ ਟੇਸੂ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ, ਜੋ ਮਨੁੱਖੀ ਸ਼ਕਲ ਦਾ ਖਿਡੌਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਘਰ ਘਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਟੇਸੂ ਦੇ ਗੀਤ ਗਾਉਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਪੈਸੇ ਮੰਗਦੇ ਹਨ। ਵਿਸ਼ੇ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਇਹ ਗੀਤ ਬੜੇ ਉਤਪਾਟਾਂਗ ਅਤੇ ਅਜੀਬ ਜਿਹੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਇਸ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਬੜੇ ਮਨੋਰੰਜਕ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਟੇਸੂ ਨੂੰ ਗੀਤਾਂ ਰਾਹੀਂ ਇਕ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਬਹਾਦਰ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਯਾਦ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪੂਰਨਮਾਸੀ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਟੇਸੂ ਅਤੇ ਝਾਂਝੀ ਦਾ ਵਿਆਹ ਵੀ ਰਚਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ. - ਹਿੰ. ਸਾ. ਕੋ. 1 : 344

ਟੇਸੋ ਲੋਕ : ਇਹ ਕੇਂਦਰੀ ਯੂਗਾਂਡਾ ਦੇ ਲੋਕ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਈਟੋਸੋ ਜਾਂ ਏਟੋਸੋ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਲੋਕ ਨੀਲ ਸਹਿਰਾਈ ਬੰਸ ਦੀ ਚਾਰੀ ਨੀਲ ਸ਼ਾਖਾ ਦੀ ਪੂਰਬੀ ਸੂਡਾਨੀ ਬੋਲੀ ਬੋਲਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਲੋਕ ਯੂਗਾਂਡਾ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਅਗਾਂਹ ਵਧੂ ਕਿਸਾਨ ਮੰਨੇ ਗਏ ਹਨ। ਵੀਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਮੁੱਢਲੇ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਦੌਰਾਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਬਲਦਾਂ ਨਾਲ ਕਪਾਹ ਦੀ ਫਸਲ ਬੀਜਣੀ ਆਰੰਭੀ ਸੀ। ਬਾਜਰਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮੁੱਖ ਅਨਾਜੀ ਫਸਲ ਹੈ ਜਦ ਕਿ ਕਪਾਹ ਵਪਾਰਕ ਪੱਖੋਂ ਬੀਜੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਉਨ੍ਹੀਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਅੰਤਲੇ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਉਪਰ ਕਾਕੁਨਗੁਰ ਰਾਜ ਕਾਬਜ਼ ਹੋ ਗਿਆ ਜਿਸ ਦੇ ਫਲ ਸਰੂਪ ਟੇਸੋ ਲੋਕ ਆਪਣਾ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਵਿਰਸਾ ਤੇ ਸੰਗਠਣ ਖੋ ਬੈਠੇ। ਇਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਸਰਬ ਵਿਆਪੀ ਪਰ ਦੂਰ ਸਥਿਤ ਅਕੁਜ਼ ਦੇਵਤੇ ਨੂੰ ਅਤੇ ਮੁਸੀਬਤ ਦੇ ਦੇਵਤੇ ਏਡੈਕੋ ਨੂੰ ਭੁੱਲ ਕੇ ਈਸਾਈ ਮਤ ਕਬੂਲ ਕਰ ਲਿਆ।

ਹ. ਪੁ. -ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 11 : 655

ਟੋਹੋ ਝੀਲ : ਇਹ ਵੀਅਤਨਾਮ ਦੀ ਇਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਝੀਲ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਇਸ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਹੈਨੋਈ ਦੇ ਉੱਤਰ ਵਿਚ 466 ਹੈਕ. (1, 152 ਏਕੜ) ਦੇ ਰਕਬੇ ਉਪਰ ਫੈਲੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਇਸਦਾ ਘੇਰਾ 17 ਕਿ. ਮੀ. ਅਤੇ ਗਹਿਰਾਈ 4 ਮੀ. ਹੈ। ਇਸਨੂੰ ਫ਼ਰਾਂਸੀਸੀ ਵਿਚ ਲਾਂਗ ਬੈਂਕ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਦੇ ਵੀਅਤਨਾਮੀ ਨਾਂ 'ਟੋ-ਹੋ' ਦਾ ਮਤਲਬ ਪੱਛਮੀ ਝੀਲ ਹੈ ਅਤੇ ਫ਼ਰਾਂਸੀਸੀ ਨਾਂ ਦਾ ਮਤਲਬ ਮਹਾਨ ਝੀਲ ਹੈ। ਝੀਲ ਦੇ ਕੰਢੇ ਉਪਰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਬੋਧੀ ਮੰਦਰ (ਪੈਗੋਡੇ) ਬਣੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਪਰੰਪਰਾ ਅਨੁਸਾਰ 39 ਤੋਂ 43 ਈ. ਦੌਰਾਨ ਵੀਅਤਨਾਮ 'ਟਰੰਗ ਸ਼ਿਸਟਰਜ਼' ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਰਾਣੀਆਂ ਐਲਾਨਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਆਪਣੀ ਫ਼ੌਜ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਚੀਨੀ ਹਮਲਾਵਰ ਨਾਲ ਇਸੇ ਝੀਲ ਦੇ ਕੰਢੇ ਬਹਾਦਰੀ ਨਾਲ ਲੜੀਆਂ ਅਤੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਤਮ-ਸਮਰਪਣ ਕਰਨ ਦੀ ਬਜਾਇ ਝੀਲ ਵਿਚ ਡੁੱਬ ਕੇ ਮਰਨਾ ਚੁੱਗਾ ਸਮਝਿਆ ਅਤੇ ਵੀਅਤਨਾਮੀ ਸ਼ਾਹੀ ਘਰਾਣੇ ਦੀ ਲਾਜ ਰੱਖੀ।

ਹ. ਪੁ. -ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 11 : 586

ਟੇਕ : ਗਾਉਣ ਵੇਲੇ ਜਿਹੜੀ ਤੁਕ ਵਾਰੀ ਵਾਰੀ ਅੰਤਰੇ ਪਿਛੋਂ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਉਹ ਟੇਕ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸੰਗੀਤਕ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਸਥਾਈ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਰਹਾਉ ਦਾ ਨਾਂ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਸੋ ਗਾਉਣ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਹਿੱਸੇ ਨੂੰ ਟੇਕ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ਗੀਤ ਦੇ ਲਫਜ਼ ਬਰਾਬਰ ਗਾਉਣ ਨਾਲ ਰਾਗ ਦਾ ਰੂਪ ਪਰਗਟ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਹਰੇਕ ਚਰਣ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਇਸ ਤੁਕ ਨੂੰ ਦੁਹਰਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਟੇਕ ਵਿਚ ਵਾਦੀ ਅਥਵਾ ਅੰਸ਼ ਸੁਰ ਨੂੰ ਹੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਦਿਖਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ਅਕਸਰ ਮੰਦਰ ਤੇ ਮੱਧ ਸਪਤਕ ਦੀਆਂ ਸੁਰਾਂ ਹੀ ਵਰਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਤਾਰ ਸਪਤਕ ਦੀਆਂ ਸੁਰਾਂ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਤੇ ਕਿਸੇ-ਕਿਸੇ ਰਾਗ ਵਿਚ ਵਰਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਜੋ ਉਤ੍ਰਾਂਹ ਸਵਾਦੀ ਰਾਗ ਹੋਵੇ, ਉਸ ਵਿਚ ਹੀ ਲਗਦੀਆਂ ਹਨ ਹਰ ਇਕ ਰਾਗ ਵਿਚ ਨਹੀਂ।

ਲੋਕ ਗੀਤਾਂ ਵਿਚ ਅਕਸਰ ਤੁਕ ਅਤੇ ਅੰਤਰਾ ਦਾ ਧਿਆਨ ਨਹੀਂ ਰੱਖਿਆ ਜਾਂਦਾ। ਇਸ ਵਿਚ ਕੁਦਰਤੀ ਸੰਤੁਲਨ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਸੁਭਾਵਕ ਜਿਹੀ ਲੈਅ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਟੇਕ ਦੇ ਕਾਰਨ ਸੁਖਾਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਟੇਕ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕੋਈ ਵੀ ਲੌਕਿਕ ਜਾਂ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਸੰਗੀਤ ਨਿਭਾਉਣਾ ਅਸੰਭਵ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ. -ਸੰਗੀਤ ਪ੍ਰਭਾਕਰ-ਡਾ. ਰਵੇਲ ਸਿੰਘ ਕੰਵਰ: ਹਿੰ. ਸਾ. ਕੋ. 1 :

342 ; ਮ. ਕੋ. : 552

ਟੇਕ ਸਿੰਘ : ਇਹ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਇਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਅਹਿਲਕਾਰ ਸੀ। ਇਹ ਸਰਦਾਰ ਸ਼ਾਮ ਸਿੰਘ ਵਡਾਲੇ ਦਾ ਵੱਡਾ ਲੜਕਾ ਸੀ। ਟੇਕ ਸਿੰਘ ਨੇ ਮੁਹੰਮਦ ਖਾਨ ਦੇ ਅਧੀਨ ਵੀ ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਲਈ ਨੌਕਰੀ ਕੀਤੀ ਪਰ ਜਲਦੀ ਹੀ ਇਸਨੇ ਇਹ ਨੌਕਰੀ ਛੱਡ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਕੋਲ ਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਦੇ ਚੰਗੇ ਕੰਮਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖਦੇ ਹੋਇਆ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਇਸਨੂੰ ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ ਦੇ ਤਿੰਨ ਪਿੰਡ ਇਨਾਮ ਵਜੋਂ ਦੇ ਦਿੱਤੇ। ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਇਹ ਅਟਕ ਚਲਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਇਸਨੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਮੁਹਿੰਮਾਂ ਵਿਚ ਭਾਗ ਲਿਆ।

ਹ. ਪੁ.—ਪੰਜਾਬ ਆਨ ਦਾ ਈਵ ਆਫ ਫਸਟ ਸਿਖ ਵਾਰ : 322

ਟੇਕਨਡਾਮਾ ਆਬਸ਼ਾਰ : ਇਹ ਕੇਂਦਰੀ ਕੋਲੰਬੀਆ ਵਿਚ ਮੈਗਡਾਲੇਨਾ ਦਰਿਆ ਦੀ ਸਹਾਇਕ ਨਦੀ ਬੋਗਾਟਾ ਦੀਆਂ ਆਬਸ਼ਾਰਾਂ ਹਨ ਜਿਹੜੀਆਂ ਬੋਗਾਟਾ ਸ਼ਹਿਰ ਤੋਂ ਪੱਛਮ ਵੱਲ 32 ਕਿ. ਮੀ. ਦੀ ਦੂਰੀ ਤੇ ਜੰਗਲੀ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਸਥਿਤ ਹਨ। ਸਪੇਨੀ ਇਸ ਨੂੰ ਸਾਲਟੋ ਡੀ ਟੇਕਨਡਾਮਾ ਵੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਦੇਸ਼ ਭਰ ਵਿਚ ਇਹ ਆਬਸ਼ਾਰ ਸੈਲਾਨੀਆਂ ਲਈ ਖਿੱਚ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਹੈ। ਬੋਗਾਟਾ ਦਰਿਆ ਇਥੇ 18 ਮੀ. ਚੌੜੇ ਤੰਗ ਚਟਾਨੀ ਰਸਤੇ ਵਿਚੋਂ ਦੀ ਲੰਘਦਾ ਹੈ ਅਤੇ 152 ਮੀ. (515 ਫੁੱਟ) ਦੀ ਉਚਾਈ ਤੋਂ ਡਿਗਦੇ ਹੋਇਆ ਆਬਸ਼ਾਰ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਆਬਸ਼ਾਰਾਂ ਤੇ ਲੋਕੀ ਆਤਮ ਹੱਤਿਆ ਕਰਨ ਹੀ ਆਉਂਦੇ ਸਨ। ਬੋਗਾਟਾ ਤੋਂ ਸੜਕ ਰਾਹੀਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਆਬਸ਼ਾਰਾਂ ਨੂੰ ਜੋੜਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਜ਼ਦੀਕ ਇਕ ਪਣ ਬਿਜਲੀ ਸਟੇਸ਼ਨ ਵੀ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

4° 35' ਉ. ਵਿਥ.; 74° 18' ਪੱ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਥ੍ਰਿ. ਮਾ. 9 : 894

ਟੇਕਾਮਾਨ : ਇਹ ਪੱਛਮੀ ਕੇਂਦਰੀ ਮੈਕਸੀਕੋ ਦੇ ਦੱਖਣ-ਪੂਰਬੀ ਕਲੀਮਾ ਰਾਜ ਦਾ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਰੀਏ ਅਮੇਰੀਆ ਦੇ ਨਜ਼ਦੀਕ ਸ਼ਾਂਤ ਮਹਾਂਸਾਗਰ ਦੀ ਤਰਾਈ ਤੇ ਸਮੁੰਦਰੀ ਸਤ੍ਹਾ ਤੋਂ 134 ਕਿ. ਮੀ. (80 ਮੀ.) ਦੀ ਉਚਾਈ ਤੇ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਇਹ ਰਾਜ ਦੇ ਮੁੱਖ ਖੇਤੀ ਪ੍ਰਧਾਨ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ਸਥਿਤ ਹੈ।

ਨਾਰੀਅਲ, ਕਪਾਹ, ਤਪਤ-ਖੰਡੀ ਫਲ, ਮੱਕੀ ਅਤੇ ਸੋਮ ਇਥੋਂ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਫਸਲਾਂ ਹਨ। ਮੱਛੀ ਦਾ ਤੇਲ ਅਤੇ ਬੜੇਵਿਆਂ ਦਾ ਤੇਲ ਕੱਢਣ ਦੇ ਮੁੱਖ ਉਦਯੋਗ ਹਨ। ਸਮੁੰਦਰ ਦੇ ਕੰਢੇ ਤੇ ਪੱਛਮ ਵੱਲ 12 ਕਿ. ਮੀ. ਦੀ ਦੂਰੀ ਤੇ ਲਾਸ ਪਾਸਕਵਾਲਾ ਇਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸੈਰਗਾਹ ਹੈ। ਇਹ ਕਲੀਮਾ ਨਾਲ ਸ਼ਾਹਰਾਹ ਰਾਹੀਂ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

18° 55' ਉ. ਵਿਥ.; 103° 53' ਪੱ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਥ੍ਰਿ. 9 : 861

ਟੇਕਾਰੀ : ਰਾਜ—ਇਹ ਭਾਰਤ ਦੇ ਬਿਹਾਰ ਰਾਜ ਦੇ ਗਯਾ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦੀ ਇਕ ਮਿਲਖ ਸੀ ਜਿਸਦੀ ਬੁਨਿਆਦ 18 ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਆਰੰਭ ਵਿਚ ਧੀਰ ਸਿੰਘ ਨਾਮੀ ਇਕ ਛੋਟੇ ਜਿਹੇ ਜ਼ਿਮੀਂਦਾਰ ਨੇ ਰੱਖੀ। ਇਸਦੇ ਪੁੱਤਰ ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨੇ 1739 ਈ. ਦੌਰਾਨ ਨਾਦਰਸ਼ਾਹੀ ਹੱਲਿਆਂ ਕਾਰਨ ਫੈਲੀ ਗੜਬੜ ਦਾ ਲਾਭ ਉਠਾਇਆਂ ਹੋਇਆਂ ਆਪਣੀ ਪਹੁੰਚ ਵਿਚ ਆਉਂਦੀ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਮਿਲਖ ਕਬਜ਼ੇ ਅਧੀਨ ਕਰ ਲਈ। ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਪਿੱਛੋਂ ਮਰਹੱਟਿਆਂ ਦੇ ਹਮਲੇ ਨੂੰ ਪਿਛਾੜਨ ਵਿਚ ਇਸਨੂੰ ਬੰਗਾਲ ਅਤੇ ਬਿਹਾਰ ਦੇ ਸੂਬੇਦਾਰ ਅਲੀ ਵਰਦੀ ਖਾਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਨ ਦੇ ਇਵਜ਼ ਵਿਚ ਦਿੱਲੀ ਦੇ

ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਮੁਹੰਮਦ ਸ਼ਾਹ ਵਲੋਂ ਰਾਜੇ ਦਾ ਖਿਤਾਬ ਹਾਸਲ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਪਿੱਛੋਂ ਇਸਦਾ ਮੁਤਬੰਨਾ ਪੁੱਤਰ ਬੁਨਿਆਦ ਗੱਦੀ ਦਾ ਮਾਲਕ ਬਣਿਆ ਪਰ 1762 ਈ. ਵਿਚ ਕਾਸਮ ਅਲੀ ਖਾਂ ਨੇ ਬਰਤਾਨਵੀ ਸਰਕਾਰ ਨਾਲ ਗੱਠ-ਜੋੜ ਕਰਕੇ ਚਾਲਾਕੀ ਨਾਲ ਉਸਨੂੰ ਡੋਬ ਕੇ ਮਾਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਇਸਦਾ ਪੁੱਤਰ ਮਿਤਰਾਜੀਤ ਕੁਝ ਮਹੀਨਿਆਂ ਦਾ ਹੀ ਸੀ। ਵੱਡਾ ਹੋ ਕੇ ਇਸਨੇ ਗੱਦੀ ਸੰਭਾਲੀ ਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਮਿਤਰਾਜੀਤ ਨੂੰ ਮਹਾਰਾਜੇ ਦੀ ਉਪਾਧੀ ਬਖਸ਼ੀ। ਸੰਨ 1840 ਵਿਚ ਇਸਦੀ ਮੌਤ ਉਪਰੰਤ ਟੇਕਾਰੀ ਰਾਜ ਮਿਤਰਾਜੀਤ ਦੇ ਦੋਹਾਂ ਪੁੱਤਰਾਂ-ਹਿਤ ਨਰਾਇਣ ਅਤੇ ਮੋਦ ਨਰਾਇਣ ਵਿਚ 9 ਅਤੇ 7 ਆਨੇ ਦੇ ਅਨੁਪਾਤ ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1845 ਦੌਰਾਨ ਹਿਤ ਨਰਾਇਣ ਮਹਾਰਾਜ ਬਾਪਿਆਂ ਗਿਆ ਪਰ ਧਾਰਮਿਕ ਖੁਕਾਓ ਕਾਰਨ ਇਹ ਤਪੱਸਿਆ ਕਰਨ ਲਈ ਘਰੋਂ ਨਿਕਲ ਭੁਗਿਆ। ਪਿੱਛੋਂ ਇਸਦੀ ਮਹਾਰਾਣੀ ਇੰਦਰਜੀਤ ਕੰਵਰ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਦੀ ਰਾਏ ਅਨੁਸਾਰ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਾਮ ਨਰਾਇਣ ਕਰਿਸ਼ਮਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਮੁਤਬੰਨਾ ਬਣਾ ਲਿਆ ਤੇ ਗੱਦੀ ਸੰਭਾਲੀ। ਇਸਦੀ ਮੌਤ ਵੀ ਛੇਤੀ ਹੀ ਹੋ ਗਈ ਤੇ ਇਸਦੀ ਰਾਜਰੂਪ ਕੰਵਰ (ਰਾਣੀ) ਨੇ ਰਾਜ ਭਾਗ ਸੰਭਾਲਿਆ। ਉਸ ਤੋਂ ਪਿੱਛੋਂ ਗੱਦੀ ਨਸ਼ੀਨੀ ਲਈ ਇਸਦੀ ਪੁੱਤਰੀ ਰਾਧੇਸ਼ਵਰੀ ਕੰਵਰ ਅਗੇ ਆਈ। ਸੰਨ 1586 ਵਿਚ ਇਸਦੀ ਵੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਮਹਾਰਾਜ ਕੁਮਾਰ ਗੋਪਾਲ ਸਰਨ ਨਰਾਇਣ ਸਿੰਘ ਉਤਰਾਧਿਕਾਰੀ ਦੇ ਨਾਬਾਲਗ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਟੇਕਾਰੀ ਰਾਜ ਦਾ ਇਹ ਹਿੱਸਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕੀ ਬੋਰਡ ਨੂੰ ਸੌਂਪ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ 1904 ਈ. ਤੱਕ ਇਸਦੇ ਕਬਜ਼ੇ ਵਿਚ ਰਿਹਾ। ਇਸ ਦੌਰਾਨ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਵਿਚ ਕਾਫੀ ਤਰੱਕੀ ਹੋਈ। ਲਗਭਗ 18 ਸਿੰਜਾਈ ਸਿਸਟਮਾਂ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਸੰਪਤੀ ਦਾ 7 ਆਨੇ ਵਾਲਾ ਹਿੱਸਾ ਮੋਦ ਨਰਾਇਣ ਦੇ ਅਧੀਨ ਉਸ ਦੀਆਂ ਦੋਹਾਂ ਵਿਧਵਾਵਾਂ ਵਿਚ ਤਕਸੀਮ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ 1870 ਈ. ਵਿਚ ਇਹ ਜਾਇਦਾਦ ਮੋਦ ਨਰਾਇਣ ਦੇ ਭਤੀਜੇ ਬਾਬੂ ਰਾਮ ਬਹਾਦਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਸੌਂਪ ਦਿੱਤੀ। ਸੰਨ 1888 ਵਿਚ ਇਸਨੂੰ ਰਾਜੇ ਦਾ ਖਿਤਾਬ ਹਾਸਲ ਹੋਇਆ ਪਰ ਖਿੱਲਤ ਹਾਸਲ ਹੋਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਇਹ ਰੱਬ ਨੂੰ ਪਿਆਰਾ ਹੋ ਗਿਆ।

ਹ. ਪੁ.—ਇੰਪ. ਗ. ਇੰਡ. 23 : 273

ਟੇਕਾਰੀ : ਕਸਬਾ—ਇਹ ਕਸਬਾ ਬਿਹਾਰ ਦੇ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਗਯਾ ਵਿਖੇ ਹੈ ਅਤੇ ਉਥੋਂ ਦੇ ਇਕ ਉਪ ਮੰਡਲ ਦੇ ਸਦਰ ਮੁਕਾਮ ਅਧੀਨ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮੋਰਹਰ ਨਦੀ ਦੇ ਖੱਬੇ ਕੰਢੇ ਤੇ ਗੱਯਾ ਕਸਬੇ ਤੋਂ ਤਕਰੀਬਨ 30 ਕਿ. ਮੀ. ਉੱਤਰ-ਪੱਛਮ ਵਾਲੇ ਪਾਸੇ ਵਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਸੰਨ-1891 ਦੀ 11,532 ਜਨ ਸੰਖਿਆ ਘੱਟ ਕੇ 1901 ਵਿਚ 6,437 ਰਹਿ ਗਈ। ਅਜਿਹਾ ਬੁਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਲੇਗ ਫੈਲਣ ਕਾਰਣ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਨਤੀਜਾ ਇਹ ਹੋਇਆ ਕੇ ਉਥੋਂ ਦੇ ਵਸਨੀਕਾਂ ਨੇ ਕਸਬੇ ਵਿਚੋਂ ਕੂਚ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਸੰਨ 1885 ਵਿਚ ਇਥੇ ਨਗਰਪਾਲਿਕਾ ਸਥਾਪਿਤ ਹੋ ਗਈ ਸੀ।

ਆਬਾਦੀ—14,202 (1991)

24° 56' ਉ. ਵਿਥ.; 84° 50' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਇੰਪ. ਗ. ਇੰਡ. 23 : 275

ਟੇਕਾਲੀ : ਕਸਬਾ—ਭਾਰਤ ਦੇ ਉੜੀਸਾ ਰਾਜ ਵਿਚ ਗੰਜਮ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦਾ ਇਕ ਕਸਬਾ ਹੈ। ਇਹ ਪਹਿਲਾਂ ਇਸੇ ਨਾਂ ਦੀ ਇਕ ਸਾਬਕਾ ਜਾਗੀਰ ਦਾ ਇਕ ਹਿੱਸਾ ਸੀ। ਇਸ ਨੂੰ ਰਘੂਨਾਥਪੁਰਮ ਵੀ ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਟੇਕਾਲੀ ਜਗੀਰ ਦੇ ਇਕ ਪੁਰਾਣੇ

ਮਾਲਕ ਗੁਪਤਾਬਦਿਓ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿਚ ਵਸਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੀ ਤਾਜਪੋਸ਼ੀ ਲਈ ਇਥੇ ਇਕ ਟਾਊਨ ਹਾਲ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

18° 36' ਉ. ਵਿਭ.; 84° 14' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ. - ਇੰ. ਗ. ਇੰਡ. 23 : 275

ਟੋਗਸ ਦਰਿਆ : ਇਹ ਆਈਬੀਰੀਆਨ ਪ੍ਰਾਇਦੀਪ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਲੰਬਾ ਦਰਿਆ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਸਪੇਨ ਅਤੇ ਪੁਰਤਗਾਲ ਵਿਚ ਵਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਸਪੇਨ ਵਿਚ ਇਸਨੂੰ ਟੋਜੋ (Tojo) ਅਤੇ ਪੁਰਤਗਾਲ ਵਿਚ ਟੋਜੋ (Tejo) ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਦਰਿਆ ਸਪੇਨ ਦੇ ਸਿਐਰਾ ਐਲਬਾਰਾਸਿਨ ਪਰਬਤਾਂ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ ਅਤੇ 1007 ਕਿ. ਮੀ. ਦਾ ਫ਼ਾਸਲਾ ਤੈਅ ਕਰਨ ਪਿੱਛੋਂ ਪੁਰਤਗਾਲ ਦੀ ਨਿਜ਼ਬਨ ਬੰਦਰਗਾਹ ਦੇ ਨਜ਼ਦੀਕ ਅੰਧ ਮਹਾਂਸਾਗਰ ਵਿਚ ਜਾ ਡਿਗਦਾ ਹੈ। ਆਪਣੀ ਯਾਤਰਾ ਦੇ ਆਰੰਭ ਵਿਚ ਇਹ ਚੂਨੋ-ਪੱਥਰ ਦੀਆਂ ਚਟਾਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਦੀ ਆਪਣਾ ਰਾਹ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੋਇਆ ਵਲਾਵੇਂ ਖਾਂਦਾ ਤੰਗ ਘਾਟੀਆਂ ਨੂੰ ਪਾਰ ਕਰਕੇ ਮੈਦਾਨੀ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਦਾਖ਼ਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਥੇ ਇਸਦਾ ਰੁਖ ਦੱਖਣ-ਪੱਛਮੀ ਦਿਸ਼ਾ ਵੱਲ ਹੈ। ਟ੍ਰੀਲੋ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਨਜ਼ਦੀਕ ਇਹ ਧੀਮੀ ਚਾਲ ਚਲਦਾ ਹੋਇਆ ਬੋਲਾਰਕ ਸ਼ਹਿਰ ਤੋਂ ਕੁਝ ਪਹਿਲਾਂ ਪਿੱਛੇ ਵੱਲ ਮੁੜਦਾ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਉਪਰ ਦੋ ਬੰਨ੍ਹ ਬਣੇ ਹੋਏ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਇਸਦਾ ਪਾਣੀ 'ਸੀ ਆਫ਼ ਕੈਸਟੀਲ' ਨਾਮੀ ਝੀਲ ਵਿਚ ਇਕੱਠਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਲਗਭਗ 80 ਵ. ਕਿ. ਮੀ. ਦੇ ਰਕਬੇ ਉਪਰ ਇਕ ਬਣਾਉਟੀ ਝੀਲ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਅਗਾਂਹ ਫਿਰ ਟੋਗਸ ਦੱਖਣ-ਪੱਛਮੀ ਦਿਸ਼ਾ ਨੂੰ ਰੁਖ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਰਹਵੇਬ ਦੀ ਸਟ੍ਰਾਬਰੀ ਦੀ ਫ਼ਸਲ ਲਈ ਜ਼ਰਖੇਜ਼ ਭੂਮੀ, ਟੋਲੀਡੋ ਤੇ ਟੋਲਾਵੇਰ ਡੋਲਾ ਰੇਨਾ ਦੇ ਇਰਦ-ਗਿਰਦ ਦੇ ਖੇਤਰਾਂ ਨੂੰ ਸਿੰਜਦਾ ਹੋਇਆ ਕਾਸੇਰੇਸ ਪ੍ਰਾਂਤ ਵਿਚ ਦਾਖ਼ਲ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਥੇ ਫਿਰ ਇਹ ਸ਼ੇਲ-ਪਥਰ ਆਦਿ ਵਰਗੀਆਂ ਤੰਗ ਤੇ ਸਿੱਧੀਆਂ ਕੰਢੇਦਾਰ ਖੰਦਕਾਂ ਤੇ ਖਾਈਆਂ ਪਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਪੁਐਂਟੀ ਡੇ ਐਲਕਾਨਟਾਰਾ (Puente) ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਇਸ ਉਪਰ ਇਕ ਹੋਰ ਬੰਨ੍ਹ ਲਗਾ ਕੇ ਇਸ ਦਾ ਪਾਣੀ ਇਕ ਝੀਲ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਇਕੱਠਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਝੀਲ ਕਾ. ਇੰ. ਸਟੇ. ਵਿਚਲੀਆਂ ਬਣਾਉਟੀ ਝੀਲਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਕ ਡੇਢ ਕੁ ਕਿ. ਮੀ. ਦੇ ਫ਼ਾਸਲੇ ਤੇ ਜਾ ਕੇ ਟੋਗਸ ਤੇ ਪੁਰਤਗਾਲ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਹੱਦ ਬੰਦੀ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਹੱਦ ਬੰਦੀ 43 ਕਿ. ਮੀ. ਤੱਕ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਬੇਰਾ ਅਤੇ ਸਿਐਰਾ ਡੇ ਕਾਰਬੇਜੋ ਦੇ ਸਥਾਨ ਤੋਂ ਇਹ ਹੱਦ ਬੰਦੀ ਨਾਲੋਂ ਨਿੱਖੜ ਕੇ ਪੁਰਤਗਾਲ ਦੇ ਕਾਡੀ ਸਾਰੇ ਜ਼ਰਖੇਜ਼ ਇਲਾਕਿਆਂ ਦੀ ਸਿੰਜਾਈ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਲਗਭਗ 175 ਕਿ. ਮੀ. ਦਾ ਪੰਧ ਕਟਣ ਪਿੱਛੋਂ ਵੀਲਾ ਫ਼ਰਾਂਗਕਾ ਡੀ ਜ਼ਿਰਾ (Vila Franca de Xira) ਦੇ ਸਥਾਨ ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਟੋਗਸ ਜਾਂ ਲਿਜ਼ਬਨ ਐਸਚੁਅਰੀ ਬਣਾ ਕੇ ਅੰਧ ਮਹਾਂਸਾਗਰ ਵਿਚ ਜਾ ਡਿਗਦਾ ਹੈ।

ਦਰਿਆ ਟੋਗਸ ਦਾ ਆਈਬੀਰੀਆ ਪ੍ਰਾਇਦੀਪ ਵਾਲਾ ਖੇਤਰ ਕਈ ਸਦੀਆਂ ਪਹਿਲਾਂ ਘੱਟੇ ਤੇ ਸਜਾਵਟੀ ਜੰਗਲਾਂ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਸੀ ਪਰ ਲਗਾਤਾਰ ਜੰਗਾਂ-ਯੁੱਧਾਂ ਕਰਕੇ ਇਹ ਜੰਗਲ ਘਟਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਏ। ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ 1936 ਤੋਂ 1939 ਈ. ਦੌਰਾਨ ਸਪੇਨੀ ਖ਼ਾਨਾ-ਜੰਗੀ ਦਾ ਅਸਰ ਇਸ ਖੇਤਰ ਨੂੰ ਅਰਧ-ਬੰਜਰ ਭੂਮੀ ਦਾ ਰੂਪ ਦੇ ਗਿਆ। ਵਰਤਮਾਨ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਦੌਰਾਨ ਦਰਿਆ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਸਰਕਾਰੀ ਤੇ ਗੈਰ-ਸਰਕਾਰੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਸਿੰਜਾਈ ਦੀਆਂ ਸਹੂਲਤਾਂ ਅਤੇ ਪਣ-ਬਿਜਲੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਇਸ ਖੇਤਰ ਨੂੰ ਮੁੜ ਕੇ ਹਰਿਆ-ਭਰਿਆ ਕਰਨ ਲਈ ਪੂਰੀ ਵਾਹ ਲਾ ਰਹੀਆਂ ਹਨ।

ਦਰਿਆ ਦੇ ਉੱਚ-ਭੂਮੀਆਂ ਵਾਲੇ ਬੇਸਿਨ ਵਿਚ ਨੌਕੀਲੇ ਪੱਤਿਆਂ ਵਾਲੇ ਜੰਗਲ ਹਨ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਇਥੇ ਟਿੱਬਰ ਉਦਯੋਗ ਵਿਕਸਿਤ ਹੈ। ਟੋਗਸ ਦੇ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਛੋਟੇ ਛੋਟੇ ਨਾਲੇ ਅਤੇ ਨਦੀਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਪਾਪਲਰ ਆਦਿ ਵਰਗੇ ਦਰਖਤ ਵੀ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਦਰਿਆਈ ਖੇਤਰ ਦੇ ਵਾਹੀ ਵਾਲੇ ਰਕਬੇ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਤਿਹਾਈ ਭਾਗ ਅਨਾਜੀ ਫ਼ਸਲਾਂ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਇਥੇ ਜੈਤੂਨ ਦੇ ਦਰਖਤ ਅਤੇ ਅੰਗੂਰਾਂ ਦੇ ਬਾਗ਼ ਬਹੁਤ ਹਨ। ਦਰਿਆ ਦੇ ਪੱਛਮੀ ਸਪੇਨ ਵਾਲੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਪਠਾਰੀ ਭੂਮੀਆਂ ਵਿਚ ਕਿਪਰੇ-ਕਿਪਰੇ ਬਲੂਤ ਤੇ ਸ਼ਾਹਬਲੂਤ ਦੇ ਦਰਖਤ ਵੀ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਦਰਿਆ ਦੇ ਨੇੜੇ-ਤੇੜੇ ਯੂਰਪੀ ਅਤੇ ਉੱਤਰੀ ਅਫ਼ਰੀਕਾ ਦੇ ਜਾਨਵਰਾਂ ਦੀਆਂ ਕਈ ਕਿਸਮਾਂ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ। ਦਰਿਆ ਟੋਗਸ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀਆਂ ਸਹਾਇਕ ਨਦੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਕਈ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਮੱਛੀ ਫੜੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਟੋਗਸ ਦਰਿਆ ਝਾਲਾਂ ਕਰਕੇ ਲੰਬੀ ਜਹਾਜ਼ਰਾਨੀ ਦੇ ਯੋਗ ਨਹੀਂ ਪਰ ਸਥਾਨਕ ਤੌਰ ਤੇ ਬੇੜੀਆਂ ਆਦਿ ਇਸ ਵਿਚ ਚਲਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਇਸਦੇ ਨਿਕਾਸ ਸਥਾਨ ਦੇ ਨਜ਼ਦੀਕ ਟੋਲੀਡੋ ਸ਼ਹਿਰ ਅਤੇ ਲਿਜ਼ਬਨ ਇਸ ਦੇ ਮੁਹਾਣੇ ਦੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਬੰਦਰਗਾਹ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ. - ਐਨ. ਅਮੇ. 26 : 226; ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮਾ. 17 : 496

ਟੋਗਰਨਜ਼ੇ : ਝੀਲ—ਜਰਮਨੀ ਦੇ ਦੱਖਣ-ਪੂਰਬੀ ਰਾਜ ਬਾਵੇਰੀਆ ਵਿਚ, ਮਿਊਨਿਕ ਸ਼ਹਿਰ ਤੋਂ ਕਰੀਬ 60 ਕਿ. ਮੀ. ਦੱਖਣ-ਪੂਰਬ ਵਿਚ ਸਮੁੰਦਰ ਤਲ ਤੋਂ 725 ਮੀ. ਦੀ ਉਚਾਈ ਉੱਤੇ ਬਾਵੇਰੀਅਨ ਪਰਬਤਾਂ 'ਚ ਵਾਕਿਆ ਇਕ ਝੀਲ ਹੈ। ਜੰਗਲਾਂ ਨਾਲ ਢੱਕੇ ਪਹਾੜਾਂ ਵਿਚਕਾਰ 9 ਵ. ਕਿ. ਮੀ. ਦੇ ਘੇਰੇ ਵਿਚ ਫੈਲੀ ਇਹ ਸੈਲਾਨੀਆਂ ਲਈ ਖਿਚ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਹੈ ਜਿਥੇ ਗਰਮੀਆਂ ਅਤੇ ਸਰਦੀਆਂ ਵਿਚ ਪਾਣੀ ਦੀਆਂ ਖੇਡਾਂ ਅਤੇ ਕਿਸ਼ਤੀ ਦੌੜਾਂ ਆਦਿ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਸਹੂਲਤਾਂ ਹਨ। ਇਹ ਸਾਢੇ 6 ਕਿ. ਮੀ. ਲੰਬੀ ਤੇ ਡੇਢ ਕਿ. ਮੀ. ਚੌੜੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਡੂੰਘਾਈ 72 ਮੀ. ਹੈ। ਇਸ ਝੀਲ ਦਾ ਜਲ ਨਿਕਾਸ ਮੈਂਗਫਾਲ ਤੋਂ ਇਨ ਦਰਿਆ ਵਿਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਝੀਲ ਦੇ ਪੂਰਬੀ ਤਟ ਉੱਤੇ ਟੋਗਰਨਜ਼ੇ ਕਸਬਾ ਹੈ ਜਿਥੇ ਬਾਵੇਰੀਅਨ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਮੈਕਸਮਿਲੀਅਨ ਪਹਿਲੇ ਨੇ 1746 ਵਿਚ ਬੈਨਡਿਕਟਿਨੀ ਮੱਠ ਬਣਾਇਆ ਸੀ। ਪੱਛਮੀ ਤਟ ਉੱਤੇ ਬੈਡੀਵਿਜ਼ੀ ਆਇਰਡੀਨ ਅਤੇ ਗੰਧਕ ਮਿਲੇ ਪਾਣੀ ਦੇ ਚਸ਼ਮਿਆਂ ਵਾਲਾ ਸਥਾਨ ਹੈ। ਦੱਖਣੀ ਤਟ ਉੱਤੇ ਰੋਟੈਕ ਐਗਰਨ ਨਾਂ ਦਾ ਸਥਾਨ ਹੈ।

47° 42' ਉ. ਵਿਭ. ; 11° 45' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ. - ਐਨ. ਅਮੇ. 26 : 324 ; ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮਾ. 9 : 863

ਟੋਗਰੀਖਾਨ ਪਰਬਤ : ਇਹ ਕੇਂਦਰੀ ਏਸ਼ੀਆ ਦੀ ਤੀਐਨ ਸ਼ਾਨ ਨਾਮੀ ਮਹਾਨ ਪਰਬਤ ਲੜੀ ਦੀ ਇਕ ਚੋਟੀ ਹੈ ਜੋ ਰੂਸ ਦੇ ਕਿਰਗੀਜ਼ ਗਣਤੰਤਰ ਅਤੇ ਪੱਛਮੀ ਚੀਨ ਦੇ ਸ਼ਿਨਜੀਆਂਗ ਵੀਗੁਰ ਇਕੋ ਖ਼ੁਦਮੁਖ਼ਤਾਰ ਖੇਤਰ ਦੀਆਂ ਸਰਹੱਦਾਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਇਹ ਚੋਟੀ ਗ੍ਰੇਨਾਈਟ ਦੀਆਂ ਚਟਾਨਾਂ ਦੀ ਬਣੀ ਹੋਈ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀ ਉਚਾਈ 7,080 ਮੀ. (23,620 ਫੁੱਟ) ਹੈ।

ਹ. ਪੁ. - ਹਿੰ. ਵਿ. ਕੋ. 5 : 153; ਵੈ. ਜਗ. ਡਿਕ.

ਟੋਜ਼ਾਨ : ਸਥਾਨਕ ਤੌਰ ਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਡੇਜ਼ਾਨ ਵੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਦੱਖਣ-ਪੂਰਬੀ, ਦੱਖਣੀ ਕੋਰੀਆ ਵਿਚ ਚੁੰਗ ਚੌਂਗ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਹੈ ਜੋ ਉੱਤਰ-ਉੱਤਰ-ਪੂਰਬ ਵਿਚ 167 ਕਿ. ਮੀ. ਦੂਰ ਕੋਰੀਆ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਸਿਓਲ, ਪੁਸਾਨ, ਮਾਕਪੋ ਆਦਿ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਨਾਲ ਰੇਲਾਂ, ਸੜਕਾਂ ਰਾਹੀਂ ਜੁੜੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਇਹ

ਟੇਜ਼ਾਨਚੋਨ ਦਰਿਆ ਦੇ ਕੰਢੇ ਇਕ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਪਿੰਡ ਸੀ ਪਰ 1905-14 ਈ. ਦਰਮਿਆਨ ਸੜਕਾਂ ਅਤੇ ਰੇਲਾਂ ਬਣਨ ਨਾਲ ਇਹ ਇਕ ਚੰਗਾ ਸ਼ਹਿਰ ਬਣ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਉਪਜਾਊ ਖੇਤਰ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਇਹ ਇਕ ਮੰਡੀ ਵੀ ਹੈ। ਅੱਜਕੱਲ੍ਹ ਇਥੇ ਸੱਨਅਤਾਂ ਵੀ ਉੱਨਤ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਕੱਪੜਾ, ਮਸ਼ੀਨਰੀ, ਰਸਾਇਣ ਅਤੇ ਖੱਲਾਂ ਵਗੈਰਾ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਕੰਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਟੇਜ਼ਾਨ ਵਿਖੇ ਚੁੰਗਨਾਕ ਨੈਸ਼ਨਲ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਅਤੇ ਇਸ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ 5 ਕਾਲਜ ਸਥਾਪਿਤ ਹਨ। ਸੰਨ 1950 ਤੋਂ 1953 ਵਿਚ ਕੋਰੀਆ ਦੀ ਜੰਗ ਵਿਚ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਨੂੰ ਕੋਰੀਆ ਗਣਰਾਜ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ ਪਰ ਇਸ ਦੌਰਾਨ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ 70 ਫੀ ਸਦੀ ਹਿੱਸਾ ਢਹਿ ਗਿਆ ਅਤੇ ਮੁੜ ਉਸਾਰਨਾ ਪਿਆ। ਸ਼ਹਿਰ ਤੋਂ 11 ਕਿ.ਮੀ. ਉੱਤਰ-ਪੱਛਮ ਵੱਲ ਗਰਮ ਪਾਣੀ ਦੇ ਚਸ਼ਮਿਆਂ ਵਾਲਾ ਯੁਸਾਂਗ ਸਿਹਤਵਰਧਕ ਅਸਥਾਨ ਸੀ।

ਆਬਾਦੀ-11,44,695 (1990)

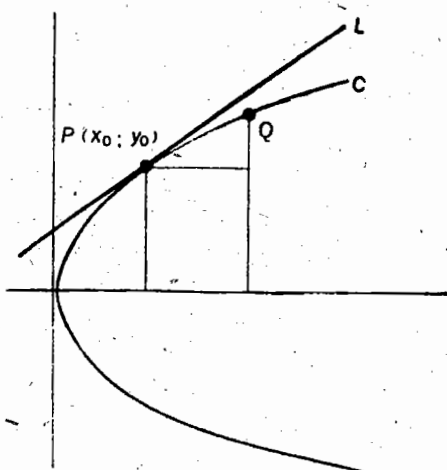
36° 20' ਉ. ਵਿਥ.; 127° 26' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ. -ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮਾ. 9 : 762

ਟੇਜਿਜ਼ : ਇਹ ਐਟਰਸਕਾ ਦਾ ਇਕ ਛੋਟਾ ਦੇਵਤਾ ਹੈ। ਇਹ ਜੂਪੀਟਰ ਦੇਵਤੇ ਦਾ ਪੋਤਾ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸ ਨੇ ਐਟਰੂਰੀਆ (Etruria) ਵਿਚ ਈਸ਼ਵਰੀ ਭਗਤੀ ਦੀ ਨੀਂਹ ਰੱਖੀ। ਪੌਰਾਣਿਕ ਕਥਾ ਅਨੁਸਾਰ ਟਾਰਕਵੀਨਾਈ (Tarquinius) ਦੇ ਲਾਗੇ ਟਾਰਕਾਨ ਨਾਂ ਦਾ ਇਕ ਕਿਸਾਨ ਆਪਣੇ ਖੇਤ ਵਿਚ ਹਲ ਵਾਹ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਅਚਾਨਕ ਹੀ ਸਿਆੜ ਵਿਚੋਂ ਮੁੰਡੇ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਵਰਗਾ ਇਕ ਵਿਅਕਤੀ ਬਾਹਰ ਉਛਲਿਆ। ਉਸ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਕਿਸਾਨ ਨੇ ਉੱਚੀ-ਉੱਚੀ ਰੋਲਾ ਪਾ ਦਿੱਤਾ ਜਿਸ ਨੂੰ ਸੁਣ ਕੇ ਐਟਰਸਕਨ ਲੋਕ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਗਏ। ਲੜਕਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਈਸ਼ਵਰੀ ਭਗਤੀ ਦਾ ਢੰਗ ਸਿਖਾਉਣ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਇਸ ਉਪਰੰਤ ਉਹ ਅਚਾਨਕ ਅਲੋਪ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਸ ਦੀ ਸਿਖਿਆ ਨੂੰ ਨੋਟ ਕਰ ਲਿਆ ਗਿਆ ਜਿਸ ਤੋਂ ਟੇਜਿਜ਼ ਦੀਆਂ 12 ਪੁਸਤਕਾਂ ਬਣੀਆਂ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਐਟਰਸਕਨ ਸਿੱਧਾਂਤ ਦੀ ਮੁਕੰਮਲ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦਰਜ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ. - ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮਾ. 9 : 765

ਟੇਜ਼ੈਟ : ਇਹ ਇਕ ਟਰਮ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਕਿ ਇਕ ਸਾਝੇ ਬਿੰਦੂ

ਟੇਜ਼ੈਟ

ਦੀ ਸਮੀਪਤਾ ਵਿਚ ਦੋ ਆਕ੍ਰਿਤੀਆਂ ਜਾਂ ਚਿੱਤਰਾਂ ਦਾ ਇਕ ਸਬੰਧ ਬਿਆਨ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਦੋ ਚਿੱਤਰ ਬਿੰਦੂ P ਉੱਤੇ ਟੇਜ਼ੈਟ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜੇਕਰ ਇਹ P ਉਪਰ ਸਪੱਰਸ਼ ਕਰਨ ਪਰ ਬਿੰਦੂ P ਦੀ ਛੋਟੀ ਤੋਂ ਛੋਟੀ ਸਮੀਪਤਾ ਵਿਚ ਵੀ ਇਹ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਨਾ ਕਟਣ। ਇਸ ਦਾ ਹੋਰ ਸਹੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਵਕਰ C ਉਪਰ P ਇਕ ਬਿੰਦੂ ਹੋਵੇ ਤਦ ਰੇਖਾ L ਬਿੰਦੂ P ਉਪਰ ਵਕਰ C ਦਾ ਟੇਜ਼ੈਟ ਜਾਂ ਸਪੱਰਸ਼ ਰੇਖਾ ਹੋਵੇਗੀ ਬਸ਼ਰਤੇ ਕਿ L, P ਅਤੇ ਵਕਰ C ਉਪਰ ਇਕ ਚਲ-ਬਿੰਦੂ Q ਨੂੰ ਮਿਲਾਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਰੇਖਾਵਾਂ ਵਿਚੋਂ, ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ Q ਵਕਰ C ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ P ਵੱਲ ਨੂੰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਸਿਰੇ ਦੀ ਰੇਖਾ ਹੋਵੇ (ਦੂਜੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਜਿਉਂ ਹੀ Q, P ਉਪਰ ਆ ਜਾਵੇਗਾ ਤਦ ਰੇਖਾ P Q ਹੀ L ਹੋਵੇਗੀ)। ਜੇਕਰ ਵਕਰ C ਦੀ ਸਮੀਕਰਨ $y = f(x)$ ਅਤੇ P ਦੇ ਨਿਰਦੇਸ਼-ਅੰਕ (X_0, Y_0) ਹੋਣ ਤਦ P ਉਪਰ C ਦੀ ਸਪੱਰਸ਼ ਰੇਖਾ ਦੀ ਢਾਲ ਨੂੰ ਕੈਲਕੂਲਸ ਵਿਚ $X = X_0$ ਵਾਸਤੇ ਅਤੇ ਡੈਰੀਵੇਟਿਵ $f'(x)$ ਦੇ ਮੁੱਲ ਨਾਲ ਦਰਸਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ. -ਐਕ. ਐਨ. ਸ. ਟ. 13 : 412

ਟੇਜ਼ੈਟ ਨਿਯਮ : ਇਹ ਕਿਸੇ ਤਿਕੋਨ ਦੀਆਂ ਦੋ ਭੁਜਾਵਾਂ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਨਮੁੱਖ ਕੋਣਾਂ ਦੇ ਜੋੜ ਅਤੇ ਅੰਤਰ ਦੇ ਟੇਜ਼ੈਟਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਇਕ ਸਬੰਧ ਹੈ। ਜੇਕਰ A ਅਤੇ B ਕਿਸੇ ਤਿਕੋਨ ਦੇ ਦੋ ਕੋਣ ਅਤੇ a ਅਤੇ b ਕ੍ਰਮਵਾਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੀਆਂ ਭੁਜਾਵਾਂ ਹੋਣ

$$\text{ਤਦ ਇਸ ਨਿਯਮ ਅਨੁਸਾਰ } \frac{a-b}{a+b} = \frac{\tan \frac{1}{2}(A-B)}{\tan \frac{1}{2}(A+B)} \text{ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।}$$

ਹ. ਪੁ. -ਐਥ. ਡਿ.

ਟੇ, ਜੋਜ਼ੈਫੀਨ : ਇਹ ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੀ ਉੱਘੀ ਨਾਟਕਕਾਰ ਅਤੇ ਜਾਸੂਸੀ ਨਾਵਲਕਾਰ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਅਸਲ ਨਾਂ 'ਐਲਿਜ਼ਾਬੈਥ ਮੈਕਿਨਤੋਸ਼' ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਜਨਮ 1897 ਈ. ਵਿਚ ਇਨਵਰਨੈੱਸਸ਼ਿਰ ਵਿਚ ਇਨਵਰਨੈੱਸ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਅੱਠ ਸਾਲ ਇਸ ਨੇ ਸਰੀਰਕ-ਸਿਖਿਆ ਦੀ ਅਧਿਆਪਕਾ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕੀਤਾ।

ਆਪਣੀ ਪਹਿਲੀ ਪੁਸਤਕ 'ਦੀ ਮੈਨ ਇਨ ਦੀ' ਕਿਉਂ

ਜੋਜ਼ੈਫੀਨ ਟੇ

(1929) ਵਿਚ ਪ੍ਰਸਿੱਧੀ ਮਿਲਣ ਕਾਰਨ ਇਸ ਨੇ ਆਪਣਾ ਸਾਰਾ ਸਮਾਂ ਲਿਖਣ ਵੱਲ ਹੀ ਲਗਾਉਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਨੇ ਆਪਣੇ

ਕਈ ਨਾਵਲ ਅਤੇ ਨਾਟਕ ਆਪਣੇ ਫ਼ਰਜ਼ੀ ਨਾਂ 'ਗੋਰਡਨ ਡੇਵੀਅਟ' ਹੇਠ ਵੀ ਲਿਖੇ। 'ਮਿਸ ਪਿਮ ਡਿਸਪੈਂਜ਼' (1947), 'ਦੀ ਫ੍ਰੈਂਚਾਈਜ਼ ਅਫੇਅਰ' (1949) ਅਤੇ 'ਦੀ ਡਾੱਟਰ ਆੱਫ ਟਾਈਮ' (1951) ਆਦਿ ਇਸ ਦੇ ਕੁਝ ਉੱਘੇ ਜਾਸੂਸੀ ਨਾਵਲ ਹਨ।

13 ਫ਼ਰਵਰੀ, 1951 ਨੂੰ ਲੰਡਨ ਵਿਖੇ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9 : 916

ਟੇ-ਝੀਲ : ਇਹ ਸਕਾਟਲੈਂਡ ਦੀ ਪਰਬ ਕਾਉਂਟੀ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਝੀਲ ਹੈ। ਇਹ 23 ਕਿ. ਮੀ. ਲੰਬੀ ਅਤੇ ਸਮੁੰਦਰੀ ਸਤਹ ਤੋਂ 108 ਮੀ. ਉੱਚੀ ਹੈ। ਪੂਰਵਲੇ ਗਲੇਸ਼ੀਅਰੀ ਕਿਰਿਆ ਦੌਰਾਨ ਇਹ ਲਾਕੀ ਅਤੇ ਡਾਕਾਰਟ ਝੀਲਾਂ ਦੇ ਸੰਗਮ ਦੇ ਸਥਾਨ ਤੇ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆਈ। ਦਰਿਆ 'ਟੇ' ਇਸ ਝੀਲ ਵਿਚ ਦਾਖ਼ਲ ਹੋ ਕੇ ਕੋਲਮੋਰ ਸ਼ਹਿਰ ਵਲੋਂ ਇਸ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਯਾਤਰਾ ਆਰੰਭ ਕਰਦਾ ਹੈ।

56° 31' ਉ. ਵਿਭ., 4° 10' ਪੱ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9 : 849

ਟੇਟ, ਆਰਕੀਬਾਲਡ ਕੈਂਪਬੈਲ : ਇਹ ਐਂਗਲੀਕੀ ਪਾਦਰੀ, ਲੰਡਨ ਦਾ ਬਿਸ਼ਪ ਅਤੇ ਕੈਂਟਰਬਰੀ ਦਾ ਆਰਕਬਿਸ਼ਪ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਜਨਮ 21 ਦਸੰਬਰ, 1811 ਨੂੰ ਐਡਿਨਬਰਾ ਵਿਚ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਨੇ ਲੰਡਨ ਦੇ ਪਾਦਰੀ-ਅਧਿਕਾਰ ਨੂੰ ਵਧਾਇਆ ਅਤੇ ਆਕਸਫੋਰਡ ਮੂਵਮੈਂਟ ਵੇਲੇ ਚਰਚ ਆਫ ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੇ ਤਣਾਓ ਨੂੰ ਘਟਾਇਆ।

ਆਰਕੀਬੈਲਡ ਕੈਂਪਬੈਲ ਟੇਟ

ਇਸ ਦੇ ਮਾਂ-ਬਾਪ ਪ੍ਰੈਸਬੀਟੀਰੀਅਨ ਸਨ। ਆਕਸਫੋਰਡ ਵਿਖੇ ਪੜ੍ਹਨ ਸਮੇਂ ਇਹ ਐਂਗਲੀਕੀ ਬਣ ਗਿਆ। 1835 ਵਿਚ ਇਹ ਉੱਥੇ ਬੈਲੀਅਲ ਕਾਲਜ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਲੱਗ ਪਿਆ ਅਤੇ ਇਕ ਸਾਲ ਪਿਛੋਂ ਡੀਕਨ ਬਣ ਗਿਆ। ਪੰਜ ਸਾਲਾਂ ਲਈ ਇਸ ਨੂੰ ਨੇੜੇ ਨੇੜੇ ਦੇ ਦੋ ਪੇਂਡੂ ਪਾਦਰੀ ਖੇਤਰਾਂ ਦਾ ਛੋਟਾ ਪਾਦਰੀ (Curate) ਨਿਯੁਕਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। 1842 ਵਿਚ ਇਹ ਟਾਮਸ ਆਰਨਲਡ ਦੀ ਥਾਂ ਤੇ ਰੱਗਬੀ ਦਾ ਹੈੱਡਮਾਸਟਰ ਬਣਿਆ ਜਿੱਥੇ ਇਸਨੇ ਪ੍ਰੀਫੈਕਟ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦਾ ਸੁਧਾਰ ਕੀਤਾ। 1849 ਵਿਚ ਇਹ ਕਾਰਲਿਸਲੀ ਕੈਥੀਡਰਲ ਦਾ

ਡੀਨ ਬਣਿਆ। 1850-52 ਵਿਚ ਗੱਇਲ ਕਮਿਸ਼ਨ ਵਿਚ ਸਰਗਰਮ ਰਹਿ ਕੇ ਇਸ ਨੇ ਆਕਸਫੋਰਡ ਵਿਚ ਸੁਧਾਰਾਂ ਬਾਰੇ ਸਲਾਹ ਦਿੱਤੀ। 1856 ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਲੰਡਨ ਦਾ ਬਿਸ਼ਪ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ।

ਲੰਡਨ ਦੇ ਬਿਸ਼ਪ ਵਜੋਂ ਇਸ ਨੇ ਨਵੇਂ ਚਰਚ ਉਸਾਰਨ ਦੇ ਯਤਨਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰਕੇ ਅਤੇ ਬਿਸ਼ਪ ਆਫ ਲੰਡਨ ਦੇ ਫੰਡ ਨਾਲ ਐਡੀਸ਼ਨਲ ਪਾਦਰੀਆਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਕੇ ਬਿਸ਼ਪ-ਖੇਤਰ ਨੂੰ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਬਣਾਇਆ। 1868 ਵਿਚ ਕੈਂਟਰਬਰੀ ਦਾ ਬਿਸ਼ਪ ਬਣਨ ਤੋਂ ਤੁਰੰਤ ਬਾਅਦ ਆਇਰਲੈਂਡ ਦੇ ਚਰਚ ਨੂੰ ਤੋੜਨ ਦਾ ਬਿਲ ਪੇਸ਼ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਟੇਟ ਦੀ ਰਾਜਨੀਤਕ ਸਿਆਣਪ ਨਾਲ ਬਿਲ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਅੜਿੱਚਣ ਦੇ ਪਾਰਲੀਮੈਂਟ ਵਿਚ ਪਾਸ ਹੋ ਗਿਆ ਪਰ ਹਾਈ-ਚਰਚ ਦੀ ਵਿਰੋਧਤਾ ਕਾਇਮ ਰਹੀ। ਟੇਟ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸਫਲਤਾਵਾਂ ਦਾ ਕਾਰਨ 1867 ਵਿਚ ਰਹੁ-ਰੀਤਾਂ ਲਈ ਗੱਇਲ ਕਮਿਸ਼ਨ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਐਂਗਲੀਕਨ ਚਰਚ ਦੇ ਬੁਲਾਰੇ ਵਜੋਂ ਸੀ। ਹਾਊਸ ਆਫ ਲਾਰਡਜ਼ ਵਿਚ ਵੀ ਇਸ ਦਾ ਰੋਲ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸੀ। ਇਸ ਦੀਆਂ ਕਈ ਲਿਖਤਾਂ ਵਿਚ 'ਦੀ ਡੋਜਰ ਐਂਡ ਸੇਫਗਾਰਡਜ਼ ਆਫ ਮਾਡਰਨ ਬਿਆਲੋਜੀ' (1861) ਅਤੇ 'ਹਾਰਮਨੀ ਆਫ ਰਿਵੀਲੇਸ਼ਨ ਐਂਡ ਦੀ ਸਾਇੰਸਿਜ਼' (1864) ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9 : 776

ਟੇਟ, (ਜਾਨ ਓਰਲੇ) ਐਲਨ : ਇਸ ਅਮਰੀਕੀ ਆਲੋਚਕ, ਕਵੀ ਅਤੇ ਲੇਖਕ ਦਾ ਜਨਮ 19 ਨਵੰਬਰ, 1899 ਨੂੰ ਕੈਨਟਕੀ ਰਾਜ ਵਿਚ ਵਿਨਚੈਸਟਰ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਨੇ ਵੈਨਡੇਰਬਿਲਟ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿਖੇ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਉਥੇ ਹੀ ਇਸ ਨੇ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਰਸਾਲੇ 'ਦੀ ਡਿਊਜੀਟੀਵ' ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਕਰਨ ਵਿਚ ਮਦਦ ਕੀਤੀ। 1934 ਵਿਚ ਟੇਟ ਸਾਊਥ ਵੈਸਟਰਨ ਕਾਲਿਜ ਮੈਡਿਸ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਇਸ ਨੇ ਕਈ ਵੱਖ ਵੱਖ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਵਿਚ ਸਿੱਖਿਆ ਦਿੱਤੀ।

ਐਲਨ (ਜਾਨ ਓਰਲੇ) ਟੇਟ

ਸੰਨ 1944-46 ਦੌਰਾਨ ਇਸ ਨੇ 'ਦੀ ਸੀਵਾਨੀ ਰਿਵਿਊ' ਨਾਮੀ ਪੱਤਰ ਦਾ ਸੰਪਾਦਨ ਕੀਤਾ। ਸੰਨ 1950 ਵਿਚ ਇਹ ਰੋਮਨ ਕੈਥੋਲਿਕ ਬਣ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1956 ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਕਵਿਤਾ ਲਈ ਬਲਿਗੈਨ ਪ੍ਰਾਈਜ਼ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ।

‘ਦੀ ਫ਼ਾਦਰਜ਼’ (1938) ਟੇਟ ਦਾ ਇਕੋ ਇਕ ਨਾਵਲ ਹੈ। ਇਸ ਨੇ ਬੇਸ਼ੁਮਾਰ ਨਿਬੰਧ ਵੀ ਲਿਖੇ ਅਤੇ ਕਈ ਰਾਜਨੀਤਕ ਅਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਮਸਲਿਆਂ ਉੱਤੇ ਵਿਵਾਦਗ੍ਰਸਤ ਲੇਖ ਲਿਖ ਕੇ ਆਪਣੇ ਵਾਸਤੇ ਕਈ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਖੜ੍ਹੀਆਂ ਕਰ ਲਈਆਂ। ਇਸ ਦੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ‘ਪੋਇਮਜ਼’ (1960) ਨਾਮੀ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਛਪੀਆਂ। 1919 ਤੋਂ 1976 ਤੱਕ ਦੀਆਂ ਇਸ ਦੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ‘ਕੁਲੈਕਟਿਡ ਪੋਇਮਜ਼’ (1977) ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੋਈਆਂ। ਇਵੇਂ ਹੀ ਇਸ ਦੇ ਲੇਖ ‘ਐਸੇਜ਼ ਆਫ਼ ਫੋਰ ਡੀਕੇਡਜ਼’ (1969) ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਛਪੇ।

9 ਫ਼ਰਵਰੀ, 1979 ਨੂੰ ਟੈਨੀਸੀ ਰਾਜ ਵਿਚ ਨੈਸ਼ਵੀਲ ਵਿਖੇ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮਾ. 9 : 838; ਐਵ. ਐਨ. 11 : 581; ਕੋਲ. ਐਨ. 18 : 188; ਐਨ. ਅਮੇ. 26 : 282; ਵ. ਯੂ. ਐਨ. 14 : 4931

ਟੇਟ, ਨਾਹੂਮ : ਇਸ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਰਾਜ-ਕਵੀ ਅਤੇ ਨਾਟਕਕਾਰ ਦਾ ਜਨਮ 1652 ਈ. ਵਿਚ ਡਬਲਿਨ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਨੇ ਡਬਲਿਨ ਦੇ ਟ੍ਰਿਨਟੀ ਕਾਲਜ ਤੋਂ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਨਾਟਕ ‘ਬਰੂਟਸ ਆਫ਼ ਅਲਬਾ’ 1678 ਈ. ਵਿਚ ਖੇਡਿਆ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1682 ਵਿਚ ਜਾਨ ਡ੍ਰਾਈਡਨ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ‘ਐਬਸੇਲਮ ਐਂਡ ਐਕੀਟੋਫਲ’ ਦਾ ਦੂਜਾ ਭਾਗ ਲਿਖਣ ਲਈ ਕਿਹਾ।

ਇਸ ਨੇ ਐਲਿਜ਼ਾਬੈੱਥ ਕਾਲ ਦੇ ਨਾਟਕਾਂ ਨੂੰ ਆਧਾਰ ਬਣਾ ਕੇ ਆਪਣੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਲਿਖੀਆਂ। ਸੰਨ 1689 ਦੇ ਲਗਭਗ ਇਸ ਨੇ ਕੁਝ ਕਾਵਿ-ਕਥਾਵਾਂ ਵੀ ਲਿਖੀਆਂ। ਇਸ ਦੇ ਕੁਝ ਭਜਨਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰੋਟੈਸਟੈਂਟ ਮੱਤ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ‘ਵਾਈਲ ਸ਼ੈਪਰਡ ਵਾਚਡ’, ‘ਥਰੂ ਆਲ ਦੀ ਚੇਂਜਿੰਗ ਸੀਨਜ਼ ਆਫ਼ ਲਾਈਫ਼’ ਆਦਿ। ਸੰਨ 1692 ਵਿਚ ਇਹ ਰਾਜ-ਕਵੀ ਬਣਿਆ। ‘ਪੈਨੇਸੀਆ : ਏ ਪੋਇਮ ਅਪਾਓਨ ਟੀ’ (1700) ਇਸ ਦੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਕਵਿਤਾ ਸੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇਸ ਨੇ ‘ਕਿੰਗ ਲੀਅਰ’, ‘ਸਿਮੋਨੀਆ ਸੈਕਰਾ’ ‘ਇਨੋਸੈਂਟ ਐਪੀਕੀਊਰ’ ਆਦਿ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਵੀ ਲਿਖੀਆਂ।

30 ਜੁਲਾਈ, 1715 ਨੂੰ ਲੰਡਨ ਵਿਖੇ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਅਮੇ. 26 : 283; ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮਾ. 9 : 839; ਚੈਬ. ਐਨ. 13 : 470; ਐਵ. ਐਨ. 11 : 581; ਨਿ. ਯੂ. ਐਨ. 14 : 7959

ਟੇਟ, ਪੀਟ ਗੱਥਰੀ : ਇਸ ਭੌਤਿਕ ਅਤੇ ਗਣਿਤ-ਵਿਗਿਆਨੀ ਦਾ ਜਨਮ ਮਿਡਲੇਂਦੀਐਨ ਵਿਚ ਡੈਲਕੋਸ ਵਿਖੇ 28 ਅਪ੍ਰੈਲ, 1831 ਨੂੰ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਨੇ ਕੁਆਟਰਨੀਆਨਾਂ, ਇਕ ਐਡਵਾਂਸਡ ਅਲਜਬਰਾ, ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਵਿਚ ਮਦਦ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਅਲਜਬਰੇ ਨਾਲ ਗਣਿਤ ਦੀ ਇਕ ਸ਼ਾਖਾ ਵੈਕਟਰ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਉਤਪੰਨ ਹੋਈ। ਇਹ ਸ਼ਾਖਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਮਾਤਰਾਵਾਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧ ਰੱਖਦੀ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਮੈਗਨੀਚਿਊਡ ਅਤੇ ਦਿਸ਼ਾ ਦੋਵੇਂ ਹੋਣ। ਅਜੋਕੇ ਗਣਿਤ ਭੌਤਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਵਿਚ ਟੇਟ ਦਾ ਕਾਫ਼ੀ ਹੱਥ ਸੀ। ਸੰਨ 1852 ਤੋਂ 1854 ਤੱਕ ਪੀਟਰਹਾਊਸ ਕਾਲਜ, ਕੈਂਬਰਿਜ ਵਿਖੇ ਫੈਲੋ ਅਤੇ ਲੈਕਚਰਾਰ ਰਹਿਣ ਮਗਰੋਂ ਇਸ ਨੇ ਕੂਇਨਜ਼ ਕਾਲਜ, ਬੈਲਫਾਸਟ ਵਿਖੇ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰੀ ਕੀਤੀ। ਉੱਥੇ ਇਹ ਆਇਰਲੈਂਡ ਦੇ ਇਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਰਸਾਇਣ-ਵਿਗਿਆਨੀ ਟਾਮਸ ਐਂਡਰਿਊਜ਼ (1813-85) ਨਾਲ ਓਜ਼ੋਨ ਦੀ ਘਣਤਾ ਅਤੇ ਆਕਸੀਜਨ ਅਤੇ ਹੋਰ ਗੈਸਾਂ ਉੱਤੇ ਬਿਜਲਈ ਡਿਸਚਾਰਜਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਉੱਤੇ ਬੋਝ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਿਆ।

ਸੰਨ 1860 ਤੋਂ ਇਹ ਐਂਡਨਬਰੋ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿਖੇ ਨੈਚੁਰਲ ਫਿਲਾਸਫੀ ਦਾ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਰਿਹਾ।

ਟੇਟ ਨੇ ਕੁਆਟਰਨੀਆਨਾਂ ਦੇ ਸਿੱਧਾਂਤ ਵਿਚ ਮੌਲਿਕ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ ਜਿਸ ਦਾ ਸਬੂਤ ਇਸ ਦੀ ਪੁਸਤਕ Elementary Treatise on Quarternions (1857) ਦੇ ਤਿੰਨਾਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨਾਂ ਵਿਚ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਮਗਰੋਂ ਇਸ ਨੇ Introduction to Quarternions (1873) ਲਿਖੀ। ਅੰਗਰੇਜ਼ ਭੌਤਿਕ-ਵਿਗਿਆਨੀ ਸਰ ਵਿਲੀਅਮ ਟਾਮਸਨ (ਮਗਰੋਂ ਲਾਰਡ ਕੈਲਵਿਨ) ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਟੇਟ ਨੇ Treatise on Natural Philosophy (1867) ਲਿਖੀ ਜਿਸ ਤੋਂ ਸਰ ਆਈਜ਼ਾਕ ਨਿਊਟਨ ਦੁਆਰਾ ਊਰਜਾ-ਸੁਰੱਖਿਅਣ ਸਿੱਧਾਂਤ ਬਾਰੇ ਕੀਤੇ ਕੰਮ ਬਾਰੇ ਪਤਾ ਲੱਗਾ।

ਇਸ ਤੋਂ ਮਗਰੋਂ ਟੇਟ ਨੇ ਆਪਣਾ ਰੁਖ਼ ਤਾਪ-ਬਿਜਲੀ ਅਤੇ ਤਾਪ-ਚਾਲਕਤਾ ਵੱਲ ਮੋੜ ਲਿਆ। ਸਕਾਟਲੈਂਡ ਦੇ ਭੌਤਿਕ-ਵਿਗਿਆਨੀ ਬੈਲਟਰ ਸਟਿਊਅਰਟ ਨਾਲ ਰਲ ਕੇ ਇਸ ਨੇ The Unseen Universe (1867) ਲਿਖੀ। ਇਸ ਦਾ ਲੋਕਾਂ ਦੁਆਰਾ ਇੰਨਾ ਹੁੰਗਾਰਾ ਭਰਿਆ ਗਿਆ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਅੰਤਿਮ ਹਿੱਸਾ Paradoxical Philosophy (1878) ਗੋਲੀਜ਼ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।

ਅੰਤ ਵਿਚ 4 ਜੁਲਾਈ, 1901 ਨੂੰ ਇਹ ਐਂਡਨਬਰੋ ਵਿਚ ਸਵਰਗਵਾਸ ਹੋ ਗਿਆ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮਾ. 9 : 777

ਟੇਟਵਾਨ : ਇਹ ਉੱਤਰੀ ਮੋਰਾਕੋ ਦਾ ਇਕ ਪੁਰਾਣਾ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਰੂਮ ਸਾਗਰ ਤੋਂ 16 ਕਿ. ਮੀ. ਹਟਵਾਂ ਡੈਜੀਅਰ ਦੇ ਦੱਖਣ-ਪੂਰਬ ਵਿਚ 96 ਕਿ. ਮੀ. ਦੇ ਫ਼ਾਸਲੇ ਤੇ ਵਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਅਜੋਕਾ ਹਲਕਾ ਉਦਯੋਗ ਅਤੇ ਮੰਡੀ, ਕੇਂਦਰ ਟੇਟਵਾਨ ਕਿਸੇ ਸਮੇਂ ਸਪੇਨੀ ਮੋਰਾਕੋ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਅਜੋਕੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵਾਲੇ ਸਥਾਨ ਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਰੋਮਨ ਆਬਾਦੀਆਂ ਸਥਾਪਿਤ ਹੋਈਆਂ। 14ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੌਰਾਨ ਸਮੁੰਦਰੀ ਲੁਟੇਰਿਆਂ ਵੱਲੋਂ ਕੀਤੇ ਹਮਲਿਆਂ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਸਮੇਂ ਸਪੇਨੀਆਂ ਨੇ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਨੂੰ ਤਬਾਹ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। 16ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੌਰਾਨ ਸਪੇਨ ਤੋਂ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਅਤੇ ਯਹੂਦੀ ਸ਼ਰਨਾਰਥੀ ਇਥੇ ਆ ਕੇ ਵੱਸੇ। ਸੰਨ 1912 ਤੋਂ 1956 ਤੱਕ ਟੇਟਵਾਨ ਸਪੇਨ ਅਧੀਨ ਮੋਰਾਕੋ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਰਿਹਾ। ਟੇਟਵਾਨ ਦਾ ਮੱਧਕਾਲੀ ਹਿੱਸਾ ਤੰਗ ਕੁਲੀਆਂ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਇਥੇ 70 ਦੇ ਲਗਭਗ ਮਸੀਤਾਂ ਹਨ। ਇਥੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ ਤੇ ਚਮੜੇ ਦੇ ਸਾਮਾਨ ਅਤੇ ਤਾਬੇ ਦੇ ਬਰਤਨਾਂ ਦੀਆਂ ਦੁਕਾਨਾਂ ਹਨ। ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਇਸ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ‘ਮੇਲਾਹ’ ਨਾਮੀ ਕੁਆਟਰ ਵੀ ਵਰਣਨਯੋਗ ਹੈ। ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਨਵੇਂ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ਦੋ ਕੈਥੋਲਿਕ ਚਰਚ ਅਤੇ ਇਕ ਆਧੁਨਿਕ ਵਪਾਰਕ ਡਿਸਕ੍ਰਿਟ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਇਹ ਹਿੱਸਾ ਸਪੇਨੀਆਂ ਨੇ ਉਸਾਰਿਆ ਦਸਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਅਮੇ. 26 : 538

ਟੇਡਰ, ਆਰਥਰ ਵਿਲੀਅਮ : ਬਰਤਾਨੀਆ ਦੀ ਰਾਇਲ ਹਵਾਈ ਸੈਨਾ ਦੇ ਇਸ ਮਾਰਸ਼ਲ ਦਾ ਜਨਮ 11 ਜੁਲਾਈ, 1890 ਨੂੰ ਗਲੈਨ ਜ਼ਾਇਨ-ਸਟਰਲਿੰਗ ਸਕਾਟਲੈਂਡ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਜਨਰਲ ਵਾਈਟ ਡੀ ਆਈਸਨਹੋਵਰ ਦੇ ਅਧੀਨ ਅਲਾਈਡ ਐਕਸੀਪੀਡੀਸ਼ਨਰੀ ਫ਼ੌਜ ਦਾ ਡਿਪਟੀ ਕਮਾਂਡਰ ਸੀ। ਇਸਨੇ ਦੂਜੇ ਮਹਾਂ ਯੁੱਧ ਦੌਰਾਨ ਨਾਰਗੋਡੀ ਦੇ ਹਮਲੇ (6 ਜੂਨ, 1944) ਸਮੇਂ ਪੱਛਮੀ ਫਰੰਟ ਵਿਚ ਕਾਫ਼ੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ। ਇਹ ਅਹਿਮ ਕੰਮ ਉਸ ਨੇ ਜਰਮਨ ਸੰਚਾਰ ਮਾਧਿਅਮ ਉੱਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰਨ,

ਬੰਬਾਰੀ ਦੀ ਨੀਤੀ ਅਤੇ ਮੈਦਾਨੀ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿਚ ਹਵਾਈ ਸਹਿਯੋਗ ਦੇ ਕੇ ਕੀਤਾ।

ਟੇਡਰ 1913 ਈ. ਵਿਚ ਬਰਤਾਨਵੀ ਫ਼ੌਜ ਵਿਚ ਭਰਤੀ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ਫ਼ੌਰ ਉਸ ਨੂੰ 1916 ਈ. ਵਿਚ ਰਾਇਲ ਫ਼ਲਾਇੰਗ ਕਾਰਪਸ ਵਿਚ ਤਬਦੀਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਪਹਿਲੇ ਮਹਾਂ ਯੁੱਧ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਇਹ ਫ਼ਾਰਵੀਸਟ ਕਮਾਂਡਰ ਦਾ ਆਰ ਏ ਐਫ (1936-38) ਦਾ ਡਾਇਰੈਕਟਰ ਬਣ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1941 ਵਿਚ ਇਹ ਆਰ ਏ ਐਫ ਮਿਡਲ ਈਸਟ ਕਮਾਂਡ ਦਾ ਮੁਖੀ ਨਿਯੁਕਤ ਹੋ ਗਿਆ। ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਉੱਤਰੀ ਅਫਰੀਕਾ ਅਤੇ ਇਟਲੀ ਦੇ ਸਾਰੇ ਸਾਂਝੇ ਅਪਰੇਸ਼ਨਾਂ ਦਾ ਕੰਟਰੋਲ ਸੰਭਾਲ ਲਿਆ। ਸੰਨ 1942 ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ 'ਨਾਈਟ' ਦਾ ਖਿਤਾਬ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ।

ਸੰਨ 1944 ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਇਹ ਆਈਜ਼ਨ ਹੋਵਰ ਦਾ ਡਿਪਟੀ ਨਿਯੁਕਤ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ਇਸਨੂੰ ਪੱਛਮੀ ਯੂਰਪ ਦੇ ਸਾਰੇ ਸਾਂਝੇ ਹਵਾਈ ਅਪਰੇਸ਼ਨਾਂ ਦਾ ਕੰਟਰੋਲ ਸੌਂਪ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਟੇਡਰ ਨੇ ਫੇਰ ਆਪਣੀ ਕਾਮਯਾਬੀ ਦਰਸਾਈ। ਇਸ ਨੇ ਨਾਰਮੈਂਡੀ ਦੇ ਕੰਢਿਆਂ ਨੂੰ ਹਵਾਈ ਜ਼ਰੀਏ ਨਾਲ ਸੀਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਜਰਮਨ ਫ਼ੌਜਾਂ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲਗਦੇ ਤਟ ਤੇ ਪਹੁੰਚਣ ਤੋਂ ਰੋਕੀ ਰੱਖਿਆ। ਸੰਨ 1946 ਵਿਚ ਪੀਅਰ ਦੀ ਪਦਵੀ ਮਿਲਣ ਦੀ ਬੁਲੰਦੀ ਛੁਹਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਟੇਡਰ ਹਵਾਈ ਅਮਲੇ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਮੁਖੀ ਬਣ ਗਿਆ ਅਤੇ ਏਅਰ ਕੌਂਸਲ ਦਾ ਸੀਨੀਅਰ ਮੈਂਬਰ ਵੀ ਬਣ ਗਿਆ। ਇਸ ਨੇ ਦੂਜੇ ਮਹਾਂ ਯੁੱਧ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ, 'ਵਿਦ ਪ੍ਰੈਜ਼ਡਿਸ' 1966 ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ।

3 ਜੂਨ, 1967 ਨੂੰ ਇੰਗਲੈਂਡ ਵਿਚ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 11 : 602

ਟੇਡੀ, ਪੀਕੋ ਡੀ ਚੋਟੀ : ਇਹ ਟੇਡੀ, ਪੀਕੋ ਡੀ ਟਾਪੂ-ਸਮੂਹ ਜਾਂ ਕੇਨੇਰੀ ਟਾਪੂਆਂ ਵਿਚੋਂ ਇਸਲਾ ਡਾ ਟੈਨੀਰਾਈਡ ਨਾਮੀ ਟਾਪੂ ਦੀ ਇਕ ਜਵਾਲਾਮੁਖੀ ਪਹਾੜੀ ਚੋਟੀ ਹੈ। ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਟੇਡੀ ਚੋਟੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਚੋਟੀ ਸਪੇਨ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਚੋਟੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਉੱਚੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਉਚਾਈ ਸਮੁੰਦਰ ਤਲ ਤੋਂ 3,718 ਮੀ. ਹੈ। ਟੇਡੀ ਨੈਸ਼ਨਲ ਪਾਰਕ ਵਿਚ ਸਥਿਤ ਇਹ ਚੋਟੀ ਸਾਰੇ ਟਾਪੂਆਂ ਵਿਚੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਬਰਫ਼ ਨਾਲ ਢੱਕੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਪਹਾੜ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਛੋਟੇ ਛੋਟੇ ਜਵਾਲਾਮੁਖੀ ਹਨ। ਇਸ ਜਵਾਲਾਮੁਖੀ ਪਹਾੜ ਦੇ ਮੁੱਖ ਅਕ੍ਰਿਆ-ਸ਼ੀਲ ਜਵਾਲਾ ਮੁੱਖ ਦਾ ਵਿਆਸ 61 ਮੀ. (200 ਫੁੱਟ) ਅਤੇ ਡੂੰਘਾਈ 30 ਮੀ. (100 ਫੁੱਟ) ਹੈ। ਸੰਨ 1705 ਵਿਚ ਉੱਤਰ-ਪੱਛਮੀ ਪਾਸੇ ਵੱਲ ਦੀਆਂ ਪਹਾੜੀ ਚੋਟੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲੇ ਲਾਵੇ ਦੇ ਵਹਾਓ ਨੇ ਗੈਰਾਚਿਕੋ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਕਾਫ਼ੀ ਹਿੱਸਾ ਆਪਣੀ ਲਪੇਟ ਵਿਚ ਲੈ ਕੇ ਦਬਾਅ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਇਹ ਬੰਦਰਗਾਹ ਲਗਭਗ ਲਾਵੇ ਨਾਲ ਭਰ ਹੀ ਗਈ।

ਸੰਨ 1795 ਵਿਚ ਪੂਰਬੀ ਪਾਸੇ ਦੇ ਤਿੰਨ ਥਾਵਾਂ ਤੋਂ ਲਾਵਾ ਨਿਕਲਿਆ ਅਤੇ ਗਵੀਮਾਰ ਦੇ ਨਜ਼ਦੀਕ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜਵਾਲਾ ਮੁੱਖ ਬਣਿਆ। ਸੰਨ 1798 ਵਿਚ ਉੱਤਰ-ਪੱਛਮੀ ਢਲਾਣਾਂ ਤੇ ਸਾਧਾਰਣ ਰੂਪ ਵਿਚ ਲਾਵਾ ਨਿਕਲਿਆ। ਸੰਨ 1909 ਵਿਚ ਇਸੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚੋਂ ਫਿਰ ਤਿੰਨ ਮੀਲ ਲੰਬੀ ਕਾਲੇ ਰੰਗ ਦੀ ਲਾਵੇ ਦੀ ਧਾਰਾ ਵਹਿ ਗਈ। ਸੰਨ 1933 ਵਿਚ ਟੈਨਾਰੀਫੀ (Tenrife) ਤੋਂ ਹਟ ਕੇ ਸਮੁੰਦਰੀ ਤਲ ਤੇ ਥੋੜੀ ਬਹੁਤ ਜਵਾਲਾਮੁਖੀ ਕਿਰਿਆ ਹੋਈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9 : 865; ਵੈ. ਜਗ. ਡਿ.

ਟੇ ਦਰਿਆ : ਇਹ ਸਕਾਟਲੈਂਡ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਲੰਬਾ ਦਰਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਕੇਂਦਰੀ ਸਕਾਟਲੈਂਡ ਦੇ ਪਹਾੜਾਂ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲ ਕੇ ਉੱਤਰ-ਪੂਰਬੀ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿਚ ਵਹਿੰਦਾ ਹੋਇਆ ਪਰਬਸ਼ਿਰ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਸਥਿਤ ਝੀਲ ਟੇ ਵਿਚ ਜਾ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਸਰੋਤ ਦੇ ਨਜ਼ਦੀਕ ਇਹ ਸਮੁੰਦਰੀ ਸਤਹ ਤੋਂ 914 ਮੀ. ਦੀ ਉਚਾਈ ਤੇ ਵਗਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਕੁੱਲ 6,216 ਵ. ਕਿ. ਮੀ. ਰਕਬੇ ਦੀ ਜਲ-ਨਿਕਾਸੀ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ 24 ਕਿ.ਮੀ. ਲੰਬੀ ਝੀਲ ਦੇ ਵਿਚ ਦਾਖਲ ਹੋਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਫਿਲੈਨ ਅਤੇ ਡਾਕਾਰਟ ਦੇ ਮੁੱਖ ਸ਼ਾਖਾਵਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਝੀਲ ਚੋਂ ਨਿਕਲਣ ਸਾਰ ਹੀ ਲਿਓਨ ਅਰਨ ਆਦਿ ਸਹਾਇਕ ਨਦੀਆਂ ਇਸ ਵਿਚ ਆ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ। ਝੀਲ ਤੋਂ ਪਿੱਛੋਂ ਦਰਿਆ ਦਾ ਰੁਖ ਪੂਰਬ ਵੱਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪਰਬ ਸ਼ਹਿਰ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਹ ਦੱਖਣ-ਪੂਰਬੀ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿਚ ਵਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਸੰਨ 1966 ਵਿਚ ਡੰਡੀ ਦੇ ਸਥਾਨ ਤੇ ਜਿਥੇ ਦਰਿਆ ਦਾ ਜਵਾਰ-ਦਹਾਨਾ ਤੰਗ ਹੁੰਦਾ ਹੋਇਆ ਲਗਭਗ ਇਕ-ਡੇਢ ਕਿ. ਮੀ. ਰਹਿ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉੱਪਰ ਇਕ ਸੜਕ ਦਾ ਪੁਲ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਕੁਝ ਕੁ ਫ਼ਾਸਲੇ ਤੇ ਅਗਾਂਹ ਜਾ ਕੇ 19ਵੀਂ ਸਦੀ ਦਾ ਬਣਿਆ ਬਰਤਾਨੀਆ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਰੇਲਵੇ ਪੁਲ ਹੈ। ਡੰਡੀ ਤੋਂ ਕੁਝ ਅਗਾਂਹ ਦਰਿਆ ਦਾ ਜਵਾਰ ਦਹਾਨਾ ਲਗਭਗ 5 ਕਿ. ਮੀ. ਚੌੜਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉੱਤਰੀ ਸਾਗਰ ਵਿਚ ਜਾ ਡਿਗਦਾ ਹੈ। ਇਥੋਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਦਿਆਂ ਦਰਿਆ 193 ਕਿ. ਮੀ. ਦਾ ਫ਼ਾਸਲਾ ਤੈਅ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਜਵਾਰ-ਭਾਟੇ ਦੌਰਾਨ ਹਰ ਵੇਲੇ ਹੀ ਡੰਡੀ ਤੱਕ ਜਹਾਜ਼ਰਾਨੀ ਵਿਚ ਕੋਈ ਰੁਕਾਵਟ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦੀ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 10 : 849; ਐਨ. ਅਮੈ. 26 : 329

ਟੇਨ ਹਿਪੋਲਾਈਟ : ਇਹ ਇਕ ਉੱਘਾ ਫ਼ਰਾਂਸੀਸੀ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਜਨਮ 21 ਅਪ੍ਰੈਲ, 1828 ਨੂੰ ਆਰਡੈਨ ਵਿਚ ਫੂਜ਼ੇ ਵਿਖੇ ਇਕ ਰੱਜੇ-ਪੁੱਜੇ ਪਰਿਵਾਰ ਵਿਚ ਹੋਇਆ। ਟੇਨ ਦਾ ਬਚਪਨ ਘਰ ਦੇ ਸੁਖਾਵੇਂ ਅਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਮਾਹੌਲ ਵਿਚ ਬੀਤਿਆ। 14 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਵਿਧਵਾ ਮਾਂ ਨਾਲ ਇਹ ਪੈਰਿਸ ਆ ਗਿਆ।

ਆਪਣੀ ਵਿਦਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਇਸ ਨੇ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਅਤੇ ਵਿਗਿਆਨਕ ਪਹਿਲੂਆਂ ਦਾ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗਿਆਨ ਹਾਸਲ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਨੇ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿਚ ਨੌਕਰੀ ਕਰਨ ਨਾਲੋਂ ਵੱਖਰੇ-ਵੱਖਰੇ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿਚ ਖੋਜ ਕਰਨ ਨੂੰ ਤਰਜੀਹ ਦਿੱਤੀ। ਸੰਨ 1970 ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਮੁੱਖ ਕਿਰਤ 'ਡੀ. ਇੰਟੈਲੀਜੈਂਸ' ਪੂਰੀ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਾਰੇ ਪਿਛਲੇ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਅਤੇ ਵਿਗਿਆਨਕ ਵਿਚਾਰ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤੇ। ਸੰਨ 1863 ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ 'Histoire de la littérature Anglaise' ਲਿੱਖੀ। ਸੰਨ 1870 ਵਿਚ ਹੋਈ ਫ਼ਰਾਂਸ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸ਼ਾਅ ਵਿਚਕਾਰ ਜੰਗ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਟੇਨ ਨੇ ਫ਼ਰਾਂਸੀਸੀ ਇਤਿਹਾਸ ਦਾ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਜੰਗ ਵਿਚ ਫ਼ਰਾਂਸ ਦੇ ਹਾਰ ਦੇ ਕਾਰਨਾਂ ਦਾ ਪਰਦਾ ਫਾਸ ਕੀਤਾ।

9 ਮਾਰਚ, 1893 ਨੂੰ ਪੈਰਿਸ ਵਿਖੇ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.—ਮੈਕ. ਐਨ. ਵ. ਬਾ. 10 : 334

ਟੇਨਾ : ਦੱਖਣੀ ਅਮਰੀਕਾ ਵਿਚ ਐਕਵਾਡੋਰ ਦਾ ਇਕ ਸ਼ਹਿਰ ਅਤੇ ਨਾਪੋ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਹੈ। ਇਹ ਗੰਦੇ ਨਾਪੋ ਦਰਿਆ ਦੀ ਇਕ ਸਹਾਇਕ ਨਦੀ ਉੱਪਰ, ਐਂਡੀਜ਼ ਪਰਬਤ ਲੜੀਆਂ ਦੇ ਪੂਰਬ ਵਿਚ ਐਕਵਾਡੋਰ ਦੇ ਤਪਤ ਖੰਡੀ ਜੰਗਲਾਂ ਵਿਚ ਵਾਕਿਆ ਹੈ। ਇਥੇ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਇੰਡੀਅਨ ਜਾਤੀ ਦੇ ਲੋਕ ਆਬਾਦ ਹਨ ਅਤੇ

ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਮੁੱਖ ਧੰਦਾ ਪਸ਼ੂ ਪਾਲਣਾ ਹੈ। ਇਹ ਲੋਕ ਆਪਸ ਵਿਚ ਹੀ ਲੈਣ-ਦੇਣ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਆਬਾਦੀ—7,873 (1990)

1° 00' ਦੱ. ਵਿਭ.; 77° 50' ਪੱ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9 : 883

ਟੇਨਿਸ : ਇਹ ਮਿਸਰ ਦਾ ਇਕ ਪ੍ਰਾਚੀਨਕਾਲੀ ਸ਼ਹਿਰ ਸੀ ਜਿਹੜਾ ਨੀਲ ਦਰਿਆ ਦੇ ਡੈਲਟੇ ਉਪਰ ਇਸਦੀ ਉੱਤਰ-ਪੂਰਬੀ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿਚ ਵਸਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਲਗਭਗ ਇਕ ਹਜ਼ਾਰ ਵਰ੍ਹੇ ਤੱਕ ਇਕ ਪ੍ਰਫੁੱਲਤ ਬੰਦਰਗਾਹ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਆਬਾਦ ਰਿਹਾ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਨੂੰ ਮਿਸਰ ਦੇ 21ਵੇਂ ਰਾਜ-ਘਰਾਣੇ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਹੋਣ ਦਾ ਵੀ ਮਾਣ ਪ੍ਰਾਪਤ ਸੀ। ਟੇਨਿਸ ਦੇ ਆਬਾਦ ਹੋਣ ਸਬੰਧੀ ਵੱਖ ਵੱਖ ਰਾਵਾਂ ਹਨ। ਇਥੋਂ ਦੀਆਂ ਉਕਰਾਈਆਂ ਭਾਵੇਂ ਪੁਰਾਣੀ ਅਤੇ ਮੱਧਕਾਲੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹਤ ਸਬੰਧੀ ਹੀ ਚਾਨਣਾ ਪਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ ਪਰ ਇਥੋਂ ਦੀਆਂ ਇਮਾਰਤਾਂ ਦੇ ਖੰਡਰ 1290 ਤੋਂ 1223 ਈ. ਪੂ. ਦੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਸੂਚਕ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਇਮਾਰਤੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਅਜੇ ਤੱਕ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕੀ। ਕਈ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਅਨੁਸਾਰ ਇਹ ਤੇਰ੍ਹਵੀਂ ਸਦੀ ਈ. ਪੂ. ਦੇ ਇਮਾਰਤਾਂ ਦੇ ਖੰਡਰ ਵੀ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਜਗ੍ਹਾ ਤੋਂ ਲਿਆ ਕੇ ਰੱਖੇ ਗਏ ਸੰਭਵ ਹਨ। ਟੇਨਿਸ ਜਾਂ ਇਸ ਦੇ ਨਜ਼ਦੀਕ ਅਵੇਰਿਸ (Avaris) ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਖੇ ਹਿਕਸਾਸ (Hyksos) ਰਾਜਿਆਂ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਇਸ ਨੂੰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਹਮਸੀਜ਼ ਦੂਜੇ ਦੇ ਰਿਹਾਇਸ਼ੀ ਸਥਾਨ ਪਾਈ ਰੈਮੇਸੇ ਵਜੋਂ ਵੀ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਿੱਛੋਂ ਇਸ ਦੇ ਉੱਤਰਾਧਿਕਾਰੀ ਵੀ ਇਸ ਇਮਾਰਤ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਰਹੇ। ਮਿਸਰ ਦੇ ਦੇਵਤੇ ਦਾ ਮੰਦਰ ਅਤੇ ਸੀਰੀਆ ਦੀ ਦੇਵੀ ਦਾ ਪੂਜਾ ਸਥਾਨ ਹੁਣ ਵੀ ਮੌਜੂਦ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ 21ਵੀਂ ਤੇ 22ਵੀਂ ਰਾਜ ਕੁਲ ਦੀਆਂ ਸਮਸ਼ਾਨ ਭੂਮੀਆਂ ਵੀ ਲੱਭੀਆਂ ਹਨ।

ਚੌਥੀ ਸਦੀ ਈ. ਪੂ. ਦੌਰਾਨ ਝੀਲ ਮੈਨਜ਼ਾਲਾ ਦੇ ਦੱਖਣੀ ਕੰਢੇ ਦੀ ਖੋਰ ਕਰਕੇ ਅਤੇ ਸਮੁੰਦਰ ਹੋਰ ਅਗਾਂਹ ਤੱਕ ਆ ਜਾਣ ਕਾਰਨ ਟੇਨਿਸ ਦਾ ਸ਼ਹਿਰ ਉਜੜ ਗਿਆ ਜਿਹੜਾ ਹੁਣ ਖੰਡਰਾਂ ਤੇ ਖੋਹ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਮੌਜੂਦ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਅਮੇ. 26 : 260

ਟੇ ਨਿੰਹ : ਪ੍ਰਾਂਤ—ਇਹ ਦੱਖਣੀ ਵੀਅਤਨਾਮ ਦਾ ਪ੍ਰਾਂਤ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਧਰਾਤਲ ਪੱਧਰੀ ਅਤੇ ਥੋੜ੍ਹੀ ਜਿਹੀ ਢਲਵੀਂ ਹੈ। ਇਸੇ ਨਾਂ ਦਾ ਸ਼ਹਿਰ ਇਸ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦਾ ਸਦਰ ਮੁਕਾਮ ਹੈ। ਸਮੁੰਦਰੀ ਤਲ ਤੋਂ ਇਸਦੀ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਉਚਾਈ 100 ਮੀ. ਹੈ ਤੇ ਇਹ 4,030 ਵ.ਕਿ. ਮੀ. ਦੇ ਰਕਬੇ ਉੱਪਰ ਫੈਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਆਬਾਦੀ 8,27,000 (1991) ਹੈ। ਸੰਨ 1976 ਤੋਂ ਇਸ ਵਿਚ ਸਾਬਕਾ ਹਓ ਨਗੀਆ (HauNghia) ਪ੍ਰਾਂਤ ਦਾ ਖੇਤਰ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਸੈਰਾਓ ਅਤੇ ਸਾਂਗ ਵਾਮ ਕੋਟੇ ਦਰਿਆ ਇਸ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦੀ ਜਲ-ਨਿਕਾਸੀ ਦੇ ਸਾਧਨ ਹਨ। ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਦਰਿਆ ਦੱਖਣ-ਪੂਰਬੀ ਕੰਪੂਚੀਆ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਦੋਵੇਂ ਹੀ ਦੱਖਣੀ ਚੀਨ ਸਾਗਰ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਡਿਗਦੇ ਹਨ। ਪ੍ਰਾਂਤ ਦਾ ਦੋ ਤਿਹਾਈ ਖੇਤਰ ਜੰਗਲਾਂ ਨਾਲ ਢਕਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਨੀਵੀਆਂ ਭੂਮੀਆਂ ਵਿਚ ਇਕ ਬਲੈਕ ਲੇਡੀ ਨਾਂ ਦੀ ਜੰਗਲਾਂ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਪਹਾੜੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵਰਣਨਯੋਗ ਹੈ ਜਿਸ ਦੀ ਉਚਾਈ ਸਮੁੰਦਰੀ ਸਤਹ ਤੋਂ 1,145 ਮੀ. ਦੇ ਲਗਭਗ ਹੈ ਅਤੇ ਟੇ ਨਿੰਹ ਸ਼ਹਿਰ ਤੋਂ ਇਹ ਪਹਾੜ 14 ਕਿ. ਮੀ. ਉੱਤਰ-ਪੂਰਬ ਵੱਲ ਵਾਕਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਪਹਾੜੀ ਪੱਥਰ ਯੁਗ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਆਧੁਨਿਕ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਪੂਜਾ ਦਾ ਸਥਾਨ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਵੀਅਤਨਾਮੀ ਕਬਜ਼ੇ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਹ ਖੇਤਰ ਕੰਬੋਡੀਆ ਦਾ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਸੀ। 19ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੌਰਾਨ ਵੀਅਤਨਾਮ ਦੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਜੀਆ ਲਾਂਗ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਰਾਜ-ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰ ਲਿਆ। ਇਹ ਪ੍ਰਾਂਤ ਰਬੜ ਅਤੇ ਗੰਨੇ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਲਈ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੈ। ਇਸ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਚੌਲ ਤੇ ਨਾਰੀਅਲ ਦੀ ਖੇਤੀ ਵੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਬਾਂਸ, ਤਾਰਪੀਨ, ਤੇਲੀਆ ਰਾਲ ਅਤੇ ਬੈਂਤ ਇਸ ਖੇਤਰ ਦੀਆਂ ਜੰਗਲੀ ਉਪਜਾਂ ਹਨ। ਭੱਠੇ, ਆਰੇ, ਖੰਡ ਤੇ ਮੂੰਗਫਲੀ ਸਾਫ਼ ਕਰਨ ਦੇ ਕਾਰਖਾਨੇ ਇਥੋਂ ਦੇ ਹਲਕੇ ਉਦਯੋਗ ਹਨ। ਸੰਨ 1970 ਦੇ ਦਹਾਕੇ ਦੇ ਅੰਤਲੇ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਦੌਰਾਨ ਕੰਪੂਚੀਆਈ ਅਤੇ ਵੀਅਤਨਾਮੀ ਫੌਜਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਸਰਹੱਦੀ ਝਗੜੇ ਹੋਏ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 11 : 587

ਟੇ ਨਿੰਹ : ਸ਼ਹਿਰ—ਇਹ ਦੱਖਣੀ ਵੀਅਤਨਾਮ ਦੇ ਇਸੇ ਹੀ ਨਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦਾ ਸਦਰ ਮੁਕਾਮ ਹੈ। ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਸਾਂਗ ਵਾਮ ਕੋਟੇ ਦਰਿਆ ਦੀ ਸਹਾਇਕ ਨਦੀ ਦੇ ਕੰਢੇ ਹੋ ਚੀ ਮਿਨ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਉੱਤਰ-ਪੱਛਮ ਵਿਚ 105 ਕਿ. ਮੀ. ਦੇ ਫ਼ਾਸਲੇ ਤੇ ਵਾਕਿਆ ਹੈ। ਦੂਜੀ ਵੱਡੀ ਜੰਗ ਪਿੱਛੋਂ ਕਈ ਵਰ੍ਹੇ ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਕਓ ਡਾਈ ਨਾਂ ਦੇ ਇਕ ਖਾੜਕੂ ਸਮਨਵੈਵਾਦੀ ਧਾਰਮਿਕ ਗੁੱਟ ਦਾ ਸਦਰ ਮੁਕਾਮ ਰਿਹਾ ਅਤੇ ਇਹ ਗੁੱਟ ਇਸ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਕੀ ਪ੍ਰਬੰਧ ਦਾ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਸੀ। ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਬਣਾਇਆ ਕੈਥੀਡ੍ਰਲ ਵਰਣਨਯੋਗ ਹੈ।

ਆਬਾਦੀ—1,26,066 (1989)

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 11 : 586

ਟੇਨੇਬਿਜ਼ਮ : ਇਹ ਚਿੱਤਰਕਲਾ ਦੀ ਇਕ ਸ਼ੈਲੀ ਹੈ। ਇਸ

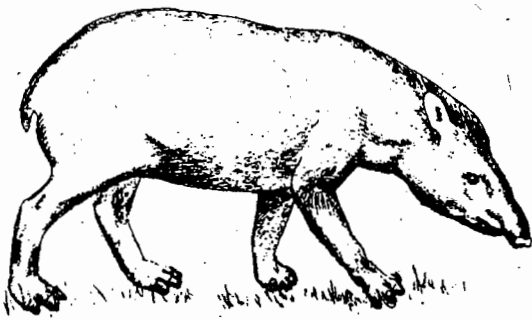

ਟੇਨੇਬਿਜ਼ਮ ਸ਼ੈਲੀ ਦਾ ਇਕ ਚਿੱਤਰ

ਸ਼ੈਲੀ ਨੂੰ ਇਟਲੀ ਦੇ ਚਿੱਤਰਕਾਰ ਕਾਰਵਾਜ਼ਿਓ (Caravaggio) ਨੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋਏ ਚਿੱਤਰਕਾਰਾਂ ਨੇ ਇਸ ਕਲਾ ਨੂੰ 17ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਅਪਣਾਇਆ। ਇਸ ਸ਼ੈਲੀ ਵਿਚ ਚਿੱਤਰਕਾਰੀ ਬਹੁਤ ਹਲਕੇ ਰੰਗਾਂ ਜਾਂ ਗੂੜ੍ਹੇ ਰੰਗਾਂ ਵਿਚ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਸ਼ੈਲੀ ਵਿਚ ਚਿੱਤਰਾਂ ਨੂੰ ਗੂੜ੍ਹੇ ਰੰਗਾਂ ਨਾਲ ਢਕਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਪਰ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਨੂੰ ਨਾਟਕੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦੀ ਇਕ ਕਿਰਨ ਨਾਲ ਉਭਾਰਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9 : 888

ਟੋਪਰ : ਇਹ ਪੈਰਿਸਡੈਕਟਾਇਲਾ ਵਰਗ, ਟੈਪੀਰਿਡੀ ਕੁਲ ਅਤੇ ਟੈਪੀਰਸ ਪ੍ਰਜਾਤੀ ਦਾ ਖੁਰਾਂ ਵਾਲਾ ਬਣਧਾਰੀ ਪ੍ਰਾਣੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੀਆਂ ਚਾਰ ਜਾਤੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਮਲੇਸ਼ੀਆ ਅਤੇ ਨਵੀਂ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਉਸ਼ਣ ਖੰਡੀ ਜੰਗਲਾਂ ਵਿਚ ਮਿਲਦੇ ਹਨ।

ਟੋਪਰ

ਇਹ ਤਕਰੀਬਨ 1.8-2.5 ਮੀ. ਲੰਬੇ ਮੋਢਿਆਂ ਤੱਕ ਕੋਈ ਇਕ ਮੀ. ਉਚੇ ਪ੍ਰਾਣੀ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਰੀਰ ਭਾਰਾ ਤੇ ਲੱਤਾਂ, ਅੱਖਾਂ ਅਤੇ ਕੰਨ ਛੋਟੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਉਪਰਲੇ ਬੁਲ੍ਹ ਦੇ ਉਪਰੋਂ, ਹੇਠਾਂ ਵੱਲ ਲਟਕਦੀ ਛੋਟੀ ਜਿਹੀ ਮਾਸ ਦੀ ਸੁੰਡ ਜਾਂ ਪ੍ਰੋਬਿਸਿਸ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਅਸਲ ਵਿਚ ਲੰਮੀ ਹੋਈ ਬੁਥਨੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਪੈਰਾਂ ਦੀਆਂ ਤਿੰਨ ਉਂਗਲਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਪਹਿਲੀ ਅਤੇ ਪੰਜਵੀਂ ਉਂਗਲ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਅਗਲੇ ਪੈਰਾਂ ਵਿਚ ਪੰਜਵੀਂ ਉਂਗਲ ਅਵਿਕਸਿਤ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸਰੀਰ ਉੱਤੇ ਛੋਟੇ-ਛੋਟੇ ਅਤੇ ਟਾਂਵੇਂ-ਟਾਂਵੇਂ ਵਾਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਪਹਾੜੀ ਟੋਪਰ (Tapirus foinchaque) ਉੱਤੇ ਵਾਲ ਘਣੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਮੱਧ ਅਮਰੀਕੀ ਟੋਪਰ (T. bairdi) ਵਿਚ ਇਕ ਛੋਟੀ ਜਿਹੀ ਅਯਾਲ (Mane) ਵੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਨਵੀਂ ਦੁਨੀਆਂ ਦੀਆਂ ਤਿੰਨ ਜਾਤੀਆਂ ਗੂੜ੍ਹੇ ਭੂਰੇ ਜਾਂ ਸਲੇਟੀ ਰੰਗ ਦੀਆਂ ਸਾਦੇ ਰੰਗਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਪਰ ਮਲਾਇਆਨ ਟੋਪਰ (T. indicus) ਉੱਤੇ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਬਣੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਦਾ ਸਿਰ, ਮੋਢੇ ਤੇ ਲੱਤਾਂ ਕਾਲੀਆਂ, ਢੂੰਗਾ, ਪਿੱਠ ਅਤੇ ਪੇਟ ਚਿੱਟੇ ਰੰਗ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਬੱਚੇ ਸਾਰੀਆਂ ਜਾਤੀਆਂ ਦੇ ਹੀ ਗੂੜ੍ਹੇ ਭੂਰੇ ਰੰਗ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਉੱਤੇ ਪਿਲੱਤਣ ਤੇ ਚਿੱਟੇ ਰੰਗ ਦੀਆਂ ਧਾਰੀਆਂ ਅਤੇ ਚਟਾਕ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਇਹ ਸ਼ਰਮੀਲੇ ਸੁਭਾਅ ਦੇ ਪ੍ਰਾਣੀ ਹਨ ਅਤੇ ਘਣੇ ਜੰਗਲਾਂ ਜਾਂ ਦਲਦਲਾਂ ਵਿਚ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਪਾਣੀ ਦੇ ਨੇੜੇ ਤੇੜੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਖਤਰਾ ਦਿਸਣ ਤੇ ਦੌੜ ਕੇ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਵੜ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੁੱਖ ਦੁਸ਼ਮਣ ਮਨੁੱਖ ਅਤੇ ਦੱਖਣੀ ਅਮਰੀਕਾ ਵਿਚ ਜੈਗਵਾਰ ਤੇ ਏਸ਼ੀਆ ਵਿਚ ਟਾਈਗਰ ਵੀ ਹਨ। ਇਹ ਲਗਭਗ 400 ਦਿਨ ਦੇ ਗਰਭ ਕਾਲ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਕ (ਜਾਂ ਕਦੀ ਕਦਾਈਂ ਦੋ) ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਜਨਮ

ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਬੰਦੀ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿਚ ਚਿੜੀਆਂ ਘਰਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਰਖੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

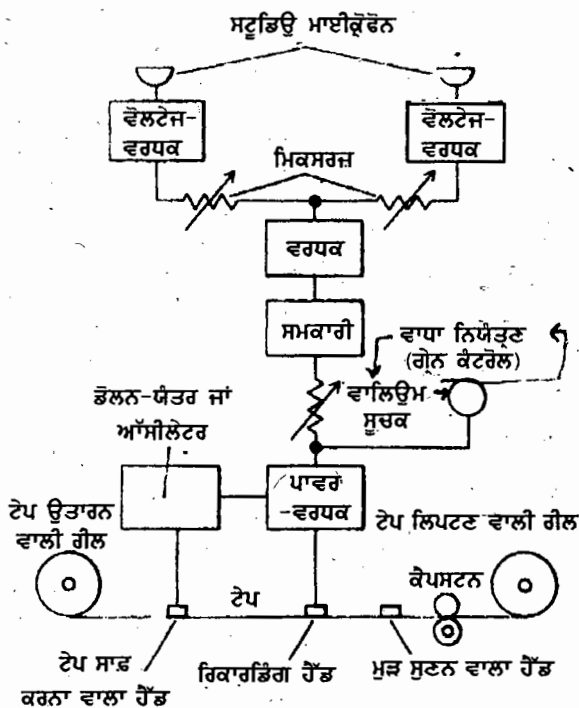
ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9 : 819

ਟੋਪ ਰਿਕਾਰਡਿੰਗ (ਚੁੰਬਕੀ) : ਕਾਗਜ਼ ਜਾਂ ਲੋਹ-ਚੁੰਬਕੀ ਪਾਊਡਰ ਚੜ੍ਹੀ ਪਲਾਸਟਿਕ ਦੀ ਟੋਪ ਜਾਂ ਚੁੰਬਕਿਤ ਤਾਰ ਉੱਤੇ ਕੋਈ ਸੂਚਨਾ ਰਿਕਾਰਡ ਕਰਨ ਦੇ ਢੰਗ ਨੂੰ ਟੋਪ ਰਿਕਾਰਡਿੰਗ (ਜਾਂ ਚੁੰਬਕੀ ਰਿਕਾਰਡਿੰਗ) ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਚੁੰਬਕੀ ਰਿਕਾਰਡਿੰਗ ਦੀ ਆਮ ਵਰਤੋਂ ਸੁਣਨਯੋਗ ਸਿਗਨਲਾਂ, ਹੋਰ ਦੂਜੇ ਸਿਗਨਲਾਂ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਡੈਟਾ ਅਤੇ ਕੰਪਿਊਟਰ ਸਿਸਟਮਾਂ ਦੀ ਸੂਚਨਾ, ਸਫ਼ੈਦ ਤੇ ਕਾਲੇ ਅਤੇ ਰੰਗਦਾਰ ਟੈਲੀਵਿਜ਼ਨ ਦੀਆਂ ਤਸਵੀਰਾਂ, ਬਣਾਉਣੀ ਉਪ-ਗ੍ਰਹਿਆਂ ਤੋਂ ਰੇਡੀਉ ਸਿਗਨਲਾਂ ਨੂੰ ਰਿਕਾਰਡ ਕਰਨ ਅਤੇ ਮੁੜ ਸੁਣਨ ਵਿਚ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

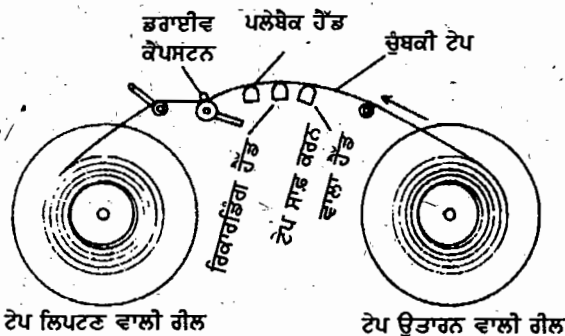
ਇਤਿਹਾਸ—ਚੁੰਬਕੀ ਕਣਾਂ ਰਾਹੀਂ ਬਿਜਲਈ ਸੰਕੇਤਾਂ ਨੂੰ ਸਟੋਰ ਕਰਨ ਦਾ ਵਿਚਾਰ 1888 ਵਿਚ ਓਬਰਲਿਨ ਸਮਿੱਥ ਨੇ ਆਪਣੇ ਲੇਖ 'ਦੀ ਇਲੈਕਟ੍ਰੀਕਲ ਵਰਲਡ' ਵਿਚ ਪ੍ਰਗਟਾਇਆ। ਡੈਨਮਾਰਕ ਦਾ ਖੋਜੀ ਵਾਲਡੈਮਾਰ ਪਾਊਲਸੋਨ ਪਹਿਲਾ ਸੀ ਜਿਸ ਨੇ ਇਸ ਵਿਚਾਰ ਨੂੰ ਅਮਲੀ ਤੌਰ ਤੇ ਇਸ ਰਿਕਾਰਡਰ ਜਿਹੜਾ ਬਿਜਲਈ ਸੰਕੇਤ ਨੂੰ ਚੁੰਬਕੀ ਸਟੀਲ ਦੀ ਸੂਈ ਉੱਤੇ ਸਟੋਰ ਕਰਦਾ ਸੀ, ਨਾਲ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। ਸੰਨ 1898 ਵਿਚ ਉਸ ਨੇ ਇਸ ਯੰਤਰ ਦੇ ਪੇਟੈਂਟ ਲਈ ਬਿਨੈ ਪੱਤਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਤਾਰ ਦੁਆਰਾ ਰਿਕਾਰਡ ਕੀਤੇ ਸੰਕੇਤਾਂ ਨੂੰ ਮੁੜ ਸੁਣਨ ਸਬੰਧੀ ਪਹਿਲਾਂ ਪਰਦਰਸ਼ਨ ਵੀ ਇਸੇ ਸਾਲ ਹੀ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਵਿਚ ਹੋਰ ਸੁਧਾਰ ਕਰਨ ਉਪਰੰਤ ਪਿਆਨੋ-ਤਾਰ ਉੱਤੇ 30 ਮਿੰਟਾਂ ਤੱਕ ਲਗਾਤਾਰ ਰਿਕਾਰਡਿੰਗ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਸੀ ਜਿਹੜੀ ਕਿ 2.13 ਮੀ. (84 ਇੰਚ) ਪ੍ਰਤੀ ਸੈਕੰਡ ਨਾਲ ਗਤੀ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਇਹ ਯੰਤਰ ਆਮ ਪ੍ਰਚਲਤ ਨਾ ਹੋ ਸਕਿਆ ਜਿਸਦੇ ਫਲਸਰੂਪ ਚੁੰਬਕੀ ਰਿਕਾਰਡਿੰਗ ਪ੍ਰਤਿ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਝੁਕਾਅ ਘਟ ਗਿਆ।

ਕਾਗਜ਼ ਦੇ ਟੁਕੜੇ ਉੱਤੇ ਚੁੰਬਕੀ ਕਣਾਂ ਵਾਲੇ ਦ੍ਰਵ ਨੂੰ ਸੁਕਾਉਣ ਨਾਲ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਚੁੰਬਕੀ ਟੋਪ ਲਈ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਵਿਚ ਸੰਨ 1927 ਵਿਚ ਪਹਿਲਾ ਪੇਟੈਂਟ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਨਾਲ ਰਲਦੇ-ਮਿਲਦੇ ਇਕ ਹੋਰ ਢੰਗ ਲਈ ਸੰਨ 1928 ਵਿਚ ਜਰਮਨੀ ਦਾ ਇਕ ਪੇਟੈਂਟ ਡਰੈੱਸਡੈਨ ਦੇ ਫ੍ਰਿਟਜ਼ ਪਫਲਿਊਮਰ ਨੂੰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਇਹ ਤਕਨੀਕ ਕਾਫ਼ੀ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਸਿੱਧਾਂਤਕ ਅਤੇ ਤਕਨੀਕੀ ਪੱਖੋਂ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਿਕਸਿਤ ਨਾ ਹੋ ਸਕੀ। ਇਸ ਲਈ ਵਰਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਸਹੀ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੀ ਖੋਜ ਵੀ ਨਾ ਹੋ ਸਕੀ ਜਿਸ ਨਾਲ ਮੁੜ-ਸੁਣਨਯੋਗ ਰਿਕਾਰਡਿੰਗ ਦਾ ਕੰਮ ਨਿਪੁੰਨਤਾ ਪੂਰਬਕ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਦੂਜੇ ਸੰਸਾਰ ਯੁੱਧ ਸਮੇਂ ਨਾਜ਼ੀਆਂ ਨੇ ਪ੍ਰਾਪਰੀਡਾ ਕਰਨ ਲਈ ਪਰਤ ਚੜ੍ਹੀ ਟੋਪ ਦਾ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਜਿਸ ਦੀ ਨਕਲ ਕਈ ਦੇਸ਼ਾਂ ਨੇ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਵਿਚ ਸੁਧਾਰ ਕਰਕੇ ਅੱਜਕਲ੍ਹ ਲੋਹੇ ਚੜ੍ਹੀ ਪੱਤਲੀ ਸਤ੍ਹਾ ਵਾਲੀ ਕਾਗਜ਼ ਜਾਂ ਪਲਾਸਟਿਕ ਦੀ ਬਣੀ ਤਾਰ ਤੇ ਚੁੰਬਕੀ ਟੋਪ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਮੁੜ ਸੁਣਨਯੋਗ ਸੰਕੇਤ ਰਿਕਾਰਡ ਕਰਨ ਲਈ ਆਮ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ।

ਇਕ-ਫ਼ੋਨਿਕ ਸਿਸਟਮ—ਬਿਜਲਈ ਸਿਗਨਲਾਂ ਨੂੰ ਚੁੰਬਕੀ ਟੋਪ ਉੱਤੇ ਚੁੰਬਕੀ ਸਿਗਨਲਾਂ ਵਜੋਂ ਰਿਕਾਰਡ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸਿਸਟਮ ਦੇ ਵੱਖੋ ਵੱਖਰੇ ਭਾਗਾਂ ਜਾਂ ਯੰਤਰਾਂ ਦੀ ਤਰਤੀਬ ਚਿੱਤਰ 1 ਵਿਚ ਦਰਸਾਈ ਗਈ ਹੈ। ਇਕ-ਫ਼ੋਨਿਕ ਚੁੰਬਕੀ ਟੋਪ ਸਿਸਟਮ ਵਿਚ ਪਰਿਵਰਤਨਸ਼ੀਲ ਚੁੰਬਕੀ ਖੇਤਰ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਇਕ ਚੁੰਬਕੀ ਹੈਂਡ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਹੈਂਡ ਉੱਤੇ ਦੀ ਟੋਪ ਨੂੰ ਚਲਾਉਣ ਲਈ ਇਕ ਵਿੱਵਸਥਾ ਲਗੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। (ਚਿੱਤਰ 2)

ਚਿੱਤਰ 1. ਇਕ-ਡੋਨਿਕ ਚੁੰਬਕੀ ਟੇਪ ਰਿਕਾਰਡਿੰਗ ਸਿਸਟਮ ਵਿਚ ਯੰਤਰਾਂ ਨੂੰ ਜੋੜਨ ਦੀ ਸਹੀ ਤਰਤੀਬ

ਚਿੱਤਰ 2. ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਮੁੜ ਸੁਣਨਯੋਗ ਚੁੰਬਕੀ ਟੇਪ ਰਿਕਾਰਡਿੰਗ ਸਿਸਟਮ

ਇਕ-ਡੋਨਿਕ ਚੁੰਬਕੀ ਟੇਪ ਰਿਕਾਰਡਿੰਗ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾ ਭਾਗ ਕਮਰੇ ਜਾਂ ਸਟੂਡੀਓ ਦੀ ਧੁਨਿਕਤਾ ਹੈ। ਉੱਚੀ ਆਵਾਜ਼ ਨੂੰ ਇਲੈਕਟ੍ਰਾਨਿਕ ਕੰਪ੍ਰੈਸਰ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਰਿਕਾਰਡ ਕਰਨ ਯੋਗ ਆਵਾਜ਼ ਤੱਕ ਘਟਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਕ ਸਮਕਾਰੀ ਯੰਤਰ ਰਿਕਾਰਡਿੰਗ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਲੱਛਣ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਅਟੈਨੂਏਟਰ ਨਾਲ ਪਾਵਰ-ਵਰਧਕ ਨੂੰ ਭੇਜੀ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਸਮੁੱਚੀ ਸੂਚਨਾ ਦਾ ਪੱਧਰ ਕੰਟਰੋਲ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਾਵਰ-ਵਰਧਕ ਤੋਂ ਸਿਗਨਲ ਰਿਕਾਰਡਿੰਗ ਹੈੱਡ ਨੂੰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਟੇਪ ਉੱਤੇ ਚੜ੍ਹੀ ਸੜ੍ਹਾ ਚੁੰਬਕੀ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਅਜਿਹਾ ਧੁਨੀ-ਤਰੰਗ ਅਨੁਸਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਰਿਕਾਰਡਿੰਗ ਸਿਸਟਮ ਵਿਚ ਟੇਪ ਇਕ ਗੀਲ ਤੋਂ ਦੂਜੀ ਗੀਲ ਉੱਤੇ ਲਿਪਟਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਟੇਪ ਤਿੰਨ ਚੁੰਬਕੀ ਹੈੱਡਾਂ (ਟੇਪ ਸਾਫ਼ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਰਿਕਾਰਡਿੰਗ ਹੈੱਡ ਅਤੇ ਟੇਪ ਨੂੰ ਪਿਛਾਂਹ ਮੋੜਨ ਵਾਲਾ ਹੈੱਡ)

ਉੱਤੇ ਦੀ ਲੰਘਦੀ ਹੋਈ ਕੈਪਸਟਨ ਅਤੇ ਇਕ ਦਬਾਉ ਰੋਲਰ ਵਿਚੋਂ ਲੰਘਦੀ ਹੈ। ਕੈਪਸਟਨ ਸਥਿਰ ਕੋਣੀ ਰਫ਼ਤਾਰ ਨਾਲ ਚਲਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਟੇਪ ਦੀ ਰੇਖੀ ਰਫ਼ਤਾਰ ਇਕ ਸਮਾਨ ਰਹੇ।

ਟੇਪ ਦੀਆਂ ਮਿਆਰੀ ਰਫ਼ਤਾਰਾਂ 30, 15, $7\frac{1}{2}$, $3\frac{3}{4}$ ਅਤੇ

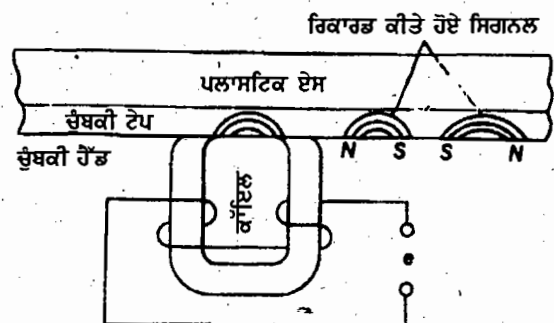
$1\frac{7}{8}$ ਇੰਚ (762, 380, 190, 95, 47.6 ਮਿ. ਮੀ.) ਪ੍ਰਤਿ ਸੈਕੰਡ ਹਨ। ਉੱਚ-ਰਫ਼ਤਾਰ ਦਾ ਉੱਚ ਪਾਏ ਦੀ ਪੇਸ਼ਾਵਰ ਰਿਕਾਰਡਿੰਗ ਲਈ ਅਤੇ ਘੱਟ ਰਫ਼ਤਾਰ ਦਾ ਵਪਾਰਕ ਤੌਰ ਤੇ ਮੁੜ ਸੁਣਨਯੋਗ ਰਿਕਾਰਡਿੰਗ ਲਈ ਉਪਯੋਗ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਟੇਪ ਦੀ ਮਿਆਰੀ ਚੌੜਾਈ $\frac{1}{4}$ ਇੰਚ (6.35 ਮਿ. ਮੀ.) ਹੈ। ਇਹ $\frac{1}{4}$ ਇੰਚ (6.35 ਮਿ. ਮੀ.) ਚੌੜੀ ਟੇਪ ਇਕਹਿਰੇ, ਦੂਹਰੇ, ਚੌਹਰੇ ਅਤੇ ਅੱਠ ਟਰੈਕਾਂ ਵਾਲੀ ਰਿਕਾਰਡਿੰਗ ਲਈ ਵਰਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਵੱਧ ਚੌੜੀਆਂ ਟੇਪਾਂ ਵੱਧ ਅਤੇ ਘੱਟ ਰਫ਼ਤਾਰ ਤੇ ਵਧੇਰੇ ਟਰੈਕਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਟੇਪਾਂ ਦਾ ਕੁਝ ਪੇਸ਼ਾਵਰ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕੰਮ ਲਈ ਵਰਤੀਆਂ ਜਾਣ ਵਾਲੀਆਂ ਚੁੰਬਕੀ ਟੇਪ ਮਸ਼ੀਨਾਂ ਵਿਚ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਚੁੰਬਕੀ ਰਿਕਾਰਡਿੰਗ ਲਈ ਵਰਤੀਆਂ ਜਾਣ ਵਾਲੀਆਂ ਟੇਪਾਂ ਪਲਾਸਟਿਕ ਦੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਉਪਰ ਚੁੰਬਕੀ ਆਕਸਾਈਡ ਚੜ੍ਹਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪਾਲੀਐਸਟਰ ਜਾਂ ਸੈਲੂਲੋਸ ਐਸੀਟੇਟ ਦੀ ਮੋਟਾਈ 0.0005 ਤੋਂ 0.0015 ਇੰਚ (0.0127 ਤੋਂ 0.038 ਮਿ. ਮੀ.) ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਦੋਂ ਕਿ ਚੁੰਬਕੀ ਟੇਪ ਦੀ ਮੋਟਾਈ 0.0002 ਤੋਂ 0.0007 ਇੰਚ (0.0051 ਤੋਂ 0.0178 ਮਿ. ਮੀ.) ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਚੁੰਬਕੀ ਟੇਪ ਦੀਆਂ ਤਿੰਨ ਮਿਆਰੀ ਮੋਟਾਈਆਂ 2.2, 1.7

ਅਤੇ 0.7 ਮਿਲ (1 ਮਿਲ. = $\frac{1}{1000}$ ਇੰਚ) ਹਨ।

ਸਾਧਾਰਣ ਗੀਲ ਪਲਾਸਟਿਕ ਦੀ ਬਣੀ ਹੋਈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਦਾ ਵਿਆਸ 7 ਇੰਚ (178 ਮਿ. ਮੀ.) ਹੁੰਦਾ ਹੈ। 7 (178 ਮਿ. ਮੀ.) ਇੰਚ ਵਿਆਸ ਵਾਲੀ ਗੀਲ ਉੱਤੇ 2.2 ਮਿਲ. ਵਾਲੀ 1200 ਫੁੱਟ (365.76 ਮੀ.) 1.7 ਮਿਲ. ਵਾਲੀ 1800 ਫੁੱਟ (548.64 ਮੀ.), 1.1 ਮਿਲ. ਵਾਲੀ 2400 ਫੁੱਟ (731.52 ਮੀ.) ਅਤੇ ਪੰਜ ਇੰਚ (127 ਮਿ. ਮੀ.) ਵਿਆਸ ਵਾਲੀਆਂ ਟੇਪਾਂ ਵੀ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ। ਪੇਸ਼ਾਵਰ ਮਸ਼ੀਨਾਂ ਵਿਚ 10.5 ਇੰਚ (266.5 ਮਿ. ਮੀ.) ਵਿਆਸ ਵਾਲੀਆਂ ਧਾਤ ਦੀਆਂ ਬਣੀਆਂ ਟੇਪਾਂ ਵਰਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਕਈ ਮਸ਼ੀਨਾਂ ਵਿਚ ਤਾਂ ਧਾਤ ਦੀ ਬਣੀ 14 ਇੰਚ (356 ਮਿ. ਮੀ.) ਵਿਆਸ ਵਾਲੀ ਗੀਲ ਵੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

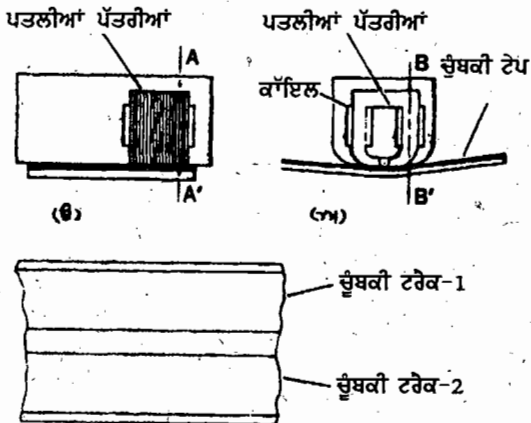
ਚੁੰਬਕੀ ਰਿਕਾਰਡਿੰਗ ਢੰਗ ਦਾ ਵਰਣਨ ਚਿੱਤਰ (3) ਵਿਚ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਰਿਕਾਰਡਿੰਗ ਹੈੱਡ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਟੇਪ ਉੱਤੇ ਚੁੰਬਕਿਤ

ਚਿੱਤਰ 3. ਚੁੰਬਕੀ ਟੇਪ ਰਿਕਾਰਡਿੰਗ ਅਤੇ ਮੁੜ-ਸੁਣਨ ਕਿਰਿਆ ਦਾ ਵਰਣਨ

ਹਿੱਸੇ ਰਹਿ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਜਿਹੜੇ ਕਿ ਬਿਜਲਈ ਸੰਕੇਤ ਅਨੁਸਾਰ ਟੇਪ ਅਤੇ ਚੁੰਬਕੀ ਹੈੱਡ ਦੇ ਆਪਸ ਵਿਚ ਜੁੜਨ ਨਾਲ ਬਣਦੇ ਹਨ। ਪਲਾਸਟਿਕ ਟੇਪ ਉੱਤੇ ਚੜ੍ਹਾਏ ਗਏ ਟੇਪ ਦੀ ਪਰਤ ਦਾ ਅਰੇਖੀ ਹੋਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਵਿਚ ਰਿਕਾਰਡਿੰਗ ਸਮੇਂ ਇਸ ਉੱਤੇ ਪਾਏ ਗਏ ਚੁੰਬਕੀ ਸੰਕੇਤਾਂ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲਣ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਅਰੇਖੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਨੂੰ ਘੱਟ ਕਰਨ ਲਈ ਅਨੇਕਾਂ ਢੰਗਾਂ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। ਧੁਨੀ ਦੇ ਮੁੜ ਸੁਣਨ ਲਈ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਅਪਰਤਵੀ ਕਰੰਟ ਬਾਇਸ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

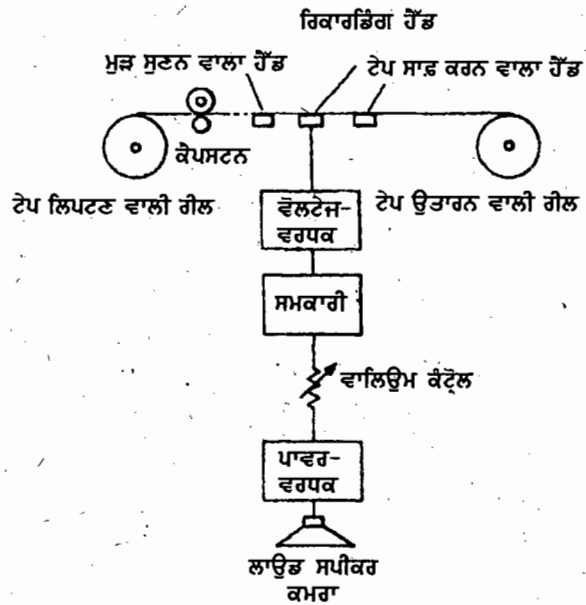
ਚੁੰਬਕੀ ਹੈੱਡ—ਇਕਹਿਰੀ-ਚੈਨਲ ਵਾਲਾ ਚੁੰਬਕੀ ਰਿਕਾਰਡਿੰਗ ਜਾਂ ਮੁੜ ਸੁਣਨ ਵਾਲਾ ਹੈੱਡ ਚਿੱਤਰ (3) (ਕਾਟ ਚਿੱਤਰ) ਵਿਚ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਚੁੰਬਕੀ ਹੈੱਡ ਵਿਚ ਜਿੱਥੇ ਉਸ ਦਾ ਸੰਪਰਕ ਟੇਪ ਨਾਲ ਬਣਦਾ ਹੈ ਉਥੇ ਵਾਯੂ-ਵਿੱਥ ਛੱਡਕੇ ਪਤਲੀਆਂ ਪੱਤਰੀਆਂ ਲੱਗੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਕ ਹੋਰ ਵਾਯੂ-ਵਿੱਥ ਹੈੱਡ ਦੇ ਮਗਰਲੇ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ਰਖਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪਤਲੀਆਂ ਪੱਤਰੀਆਂ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਦੋ ਕੁੰਡਲੀਆਂ ਲੱਗੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਤਰਤੀਬਬੱਧ ਉਪਰਲਾ ਦਿਸ਼ਾ ਚਿੱਤਰ (4) ਵਿਚ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਸਾਧਾਰਣ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿਚ ਇਕਹਿਰੀ-ਚੈਨਲ ਵਾਲੇ ਦੋ ਟਰੈਕ ਟੇਪ ਉੱਤੇ ਰਿਕਾਰਡ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਟਰੈਕ ਇਕ ਦੂਜੇ ਤੋਂ ਉਲਟ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿਚ ਰਿਕਾਰਡ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਜੋ ਮੁੜ ਸੁਣਨ ਲਈ ਟੇਪ ਨੂੰ ਵਾਪਸ ਮੋੜਨਾ ਨਾ ਪਵੇ।

ਚਿੱਤਰ 4. (ਓ) ਅਤੇ (ਅ) 1/4 ਇੰਚ (6.25 ਮਿ. ਮੀ. ਚੌੜੀ) ਚੁੰਬਕੀ ਟੇਪ ਉੱਤੇ ਇਕ ਇਕਹਿਰੀ ਚੈਨਲ ਵਾਲਾ ਚੁੰਬਕੀ ਹੈੱਡ ਅਤੇ ਚੁੰਬਕੀ ਟਰੈਕ (ਬ) ਚੁੰਬਕੀ ਟੇਪ ਦਾ ਉੱਪਰਲਾ ਦਿਸ਼ਾ

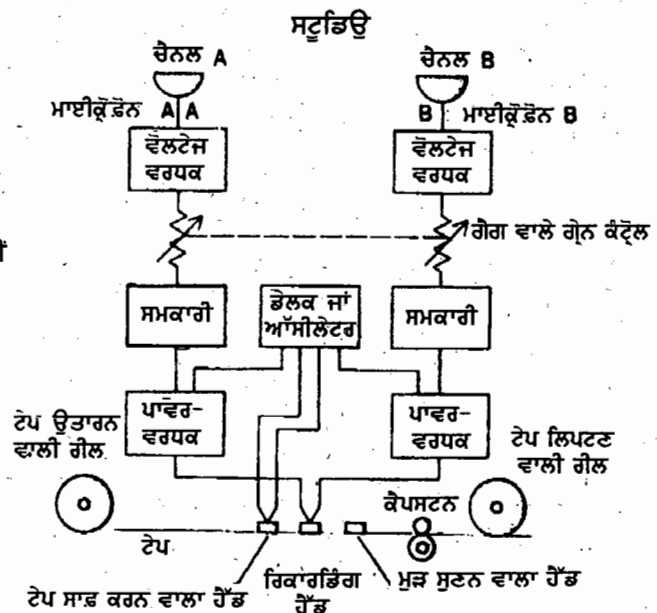
ਮੁੜ ਸੁਣਨਯੋਗ ਸਿਸਟਮ—ਸੰਪੂਰਨ ਇਕ-ਫੋਨਿਕ ਚੁੰਬਕੀ ਟੇਪ ਮੁੜ-ਸੁਣਨ ਸਿਸਟਮ ਦੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਭਾਗਾਂ ਨੂੰ ਵਿਸਥਾਰ ਪੂਰਵਕ ਚਿੱਤਰ (5) ਵਿਚ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਜਿਉਂ ਹੀ ਟੇਪ ਦਾ ਚੁੰਬਕਿਤ ਹੋਇਆ ਭਾਗ ਹੈੱਡ ਦੇ ਕੋਲੋਂ ਦੀ ਲੰਘਦਾ ਹੈ, ਉਥੇ ਚੁੰਬਕੀ ਖੇਤਰ ਪੈਦਾ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਖੇਤਰ ਦਾ ਪੈਟਰਨ ਟੇਪ ਉੱਤੇ ਰਿਕਾਰਡ ਹੋਏ ਪੈਟਰਨ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਫਲਸਰੂਪ ਹੈੱਡ ਦੀ ਕਾਇਲ ਵਿਚ ਵੋਲਟੇਜ ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ ਬਿਜਲਈ ਸਿਗਨਲ ਰਿਕਾਰਡਿੰਗ ਸਮੇਂ ਦੇ ਬਿਜਲਈ ਸਿਗਨਲ ਵਾਲਾ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸਿਗਨਲ ਦੀ ਵੋਲਟੇਜ ਵਰਧਕ ਰਾਹੀਂ ਵਧਾ ਕੇ ਇਕ ਸਮਕਾਰੀ ਯੰਤਰ ਨੂੰ ਭੇਜੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਟੈਨ ਕੰਟਰੋਲ ਸਿਸਟਮ ਵੀ ਵਰਤਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸਮਕਾਰੀ ਯੰਤਰ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵਾਲਿਊਮ ਕੰਟਰੋਲ ਅਤੇ ਪਾਵਰ ਐਂਪਲੀਫਾਇਰ ਲਗੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਇਸ ਪਾਵਰ ਵਰਧਕ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ 'ਆਊਟਪੁਟ' ਲਾਊਡਸਪੀਕਰ ਨੂੰ ਚਲਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਚਿੱਤਰ 5. ਸੰਪੂਰਨ ਇਕ-ਫੋਨਿਕ ਚੁੰਬਕੀ ਟੇਪ ਮੁੜ-ਸੁਣਨ ਸਿਸਟਮ ਦੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਭਾਗਾਂ ਦੀ ਵਿਉਂਤਬੰਧੀ

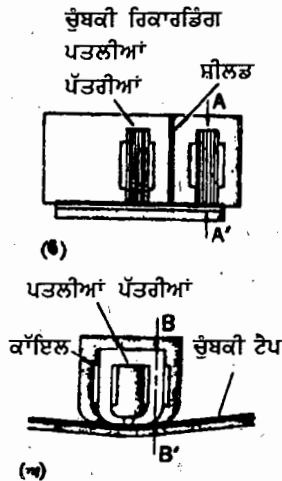
ਟ੍ਰੈਵਿਮੀ-ਫੋਨਿਕ ਸਿਸਟਮ—ਪਹਿਲਾਂ ਰਿਕਾਰਡ ਕੀਤੀ ਚੁੰਬਕੀ ਟੇਪ ਨੂੰ ਮੁੜ-ਸੁਣਨ ਲਈ ਦੋ ਚੈਨਲਾਂ ਵਾਲੇ ਚੁੰਬਕੀ ਟੇਪ ਟ੍ਰੈਵਿਮੀ-ਫੋਨਿਕ ਸਿਸਟਮ ਦੀ ਵਪਾਰਕ ਤੌਰ ਤੇ ਵਰਤੋਂ 1956 ਈ. ਵਿਚ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈ।

ਚਿੱਤਰ 6. ਟ੍ਰੈਵਿਮੀ-ਫੋਨਿਕ ਚੁੰਬਕੀ ਟੇਪ ਰਿਕਾਰਡਿੰਗ ਸਿਸਟਮ

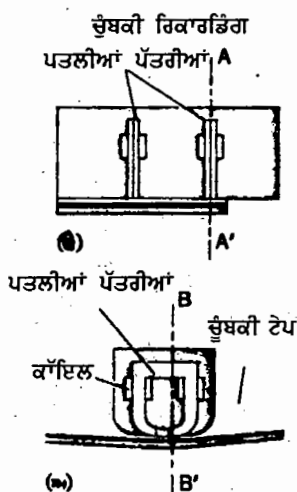
ਰਿਕਾਰਡਿੰਗ ਸਿਸਟਮ—ਟ੍ਰੈਵਿਮੀ-ਫੋਨਿਕ ਚੁੰਬਕੀ ਟੇਪ ਰਿਕਾਰਡਿੰਗ ਦੇ ਸਾਰੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਹਿੱਸੇ ਚਿੱਤਰ (6) ਵਿਚ ਦਰਸਾਏ ਗਏ ਹਨ। ਚਿੱਤਰ (1) ਵਿਚ ਦਰਸਾਏ ਗਏ ਰਿਕਾਰਡਿੰਗ ਸਿਸਟਮ ਵਰਗੇ ਦੋ ਇਕੋ ਜਿਹੇ ਚੈਨਲ ਹਨ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਚੁੰਬਕੀ ਰਿਕਾਰਡਿੰਗ

ਹੈੱਡ ਨਹੀਂ ਲਗਾਇਆ ਗਿਆ। ਦੋ ਚੈਨਲਾਂ ਵਾਲਾ ਚੁੰਬਕੀ ਹੈੱਡ ਚਿੱਤਰ (7) ਵਿਚ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਸਟੈਕਡ-ਹੈੱਡ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਦੋਵੇਂ ਹੈੱਡਾਂ ਦੇ ਵਿਚਲੀਆਂ ਵਾਯੂ-ਵਿੱਥਾਂ ਇਕੋ ਰੇਖਾ ਵਿਚ ਹਨ। ਸਟੈਕਡ-ਹੈੱਡ ਸਿਸਟਮ ਵਿਚ ਹੈੱਡ ਦੇ ਦੋ ਸੈਕਸ਼ਨ ਟੇਪ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਵੱਖਰੇ ਕੀਤੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਰਿਕਾਰਡ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ।

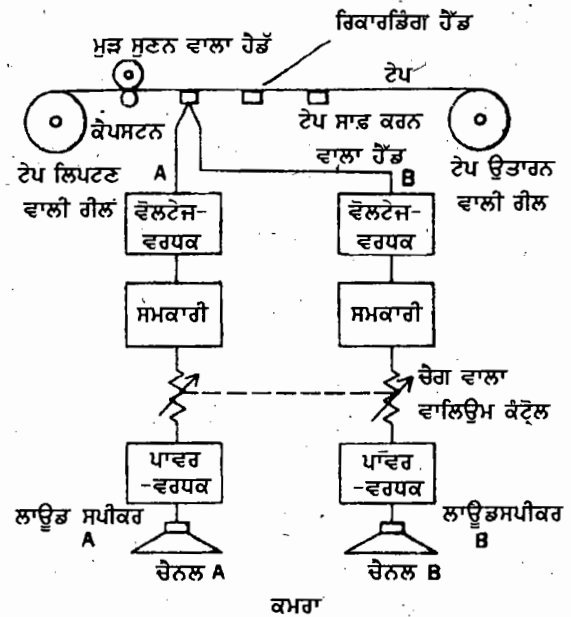
ਚਿੱਤਰ 7. ਦੋ ਚੈਨਲਾਂ ਵਾਲਾ ਡ੍ਰੈਵਿਮੀ-ਫੋਨਿਕ ਚੁੰਬਕੀ ਹੈੱਡ

ਚੁੰਬਕੀ ਹੈੱਡ ਅਤੇ ਚੁੰਬਕੀ ਟੇਪ ਕਈ ਡ੍ਰੈਵਿਮੀ-ਫੋਨਿਕ ਸਿਸਟਮਾਂ ਉੱਤੇ ਚੁੰਬਕੀ ਟਰੈਕ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਅੱਠ ਟਰੈਕਾਂ ਵਾਲਾ ਅਜਿਹਾ ਸਿਸਟਮ ਚਿੱਤਰ (8) ਵਿਚ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ।

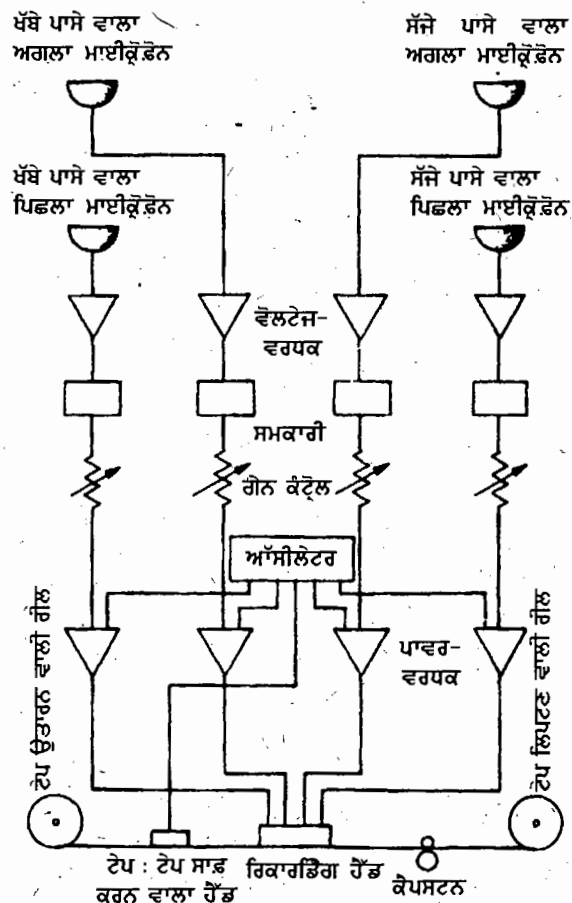
ਚਿੱਤਰ 8. ਅੱਠ ਟਰੈਕਾਂ ਵਾਲਾ ਡ੍ਰੈਵਿਮੀ-ਫੋਨਿਕ ਚੁੰਬਕੀ ਹੈੱਡ

ਮੁੜ-ਸੁਣਨ ਸਿਸਟਮ—ਡ੍ਰੈਵਿਮੀ-ਫੋਨਿਕ ਚੁੰਬਕੀ ਟੇਪ ਵਿਚ ਮੁੜ-ਸੁਣਨ ਵਾਲਾ ਸਿਸਟਮ ਚਿੱਤਰ (9) ਵਿਚ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਚਿੱਤਰ (5) ਵਰਗੀਆਂ ਦੋ ਇਕੋ ਜਿਹੀਆਂ ਚੈਨਲਾਂ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਹੈੱਡ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਚੁੰਬਕੀ ਹੈੱਡ ਡ੍ਰੈਵਿਮੀ ਫੋਨਿਕ ਰਿਕਾਰਡਿੰਗ ਸਿਸਟਮ ਵਾਲਾ ਹੀ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

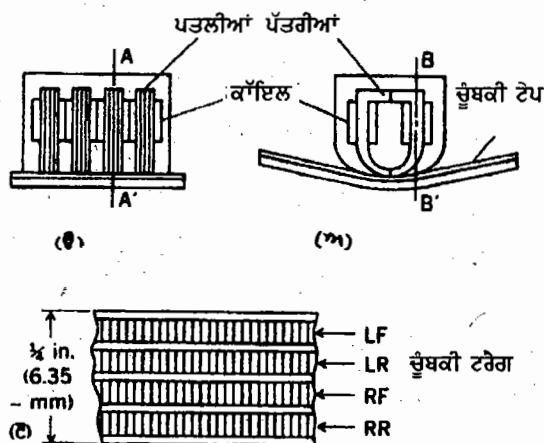
ਚਿੱਤਰ 9. ਡ੍ਰੈਵਿਮੀ-ਫੋਨਿਕ ਚੁੰਬਕੀ ਟੇਪ ਮੁੜ-ਸੁਣਨ ਸਿਸਟਮ

ਚਾਰ-ਵਿਮਾਈ-ਫੋਨਿਕ ਸਿਸਟਮ—ਚਾਰ-ਵਿਮਾਈ-ਫੋਨਿਕ ਚੁੰਬਕੀ ਟੇਪ ਧੁਨੀ-ਰਿਕਾਰਡਿੰਗ ਸਿਸਟਮ ਦੇ ਵੱਖ ਵੱਖਰੇ ਹਿੱਸੇ ਚਿੱਤਰ (10) ਵਿਚ ਦਰਸਾਏ ਗਏ ਹਨ। ਚਿੱਤਰ (1) ਵਿਚ ਦਰਸਾਏ ਗਏ

ਚਿੱਤਰ 10. ਚਾਰ-ਵਿਮਾਈ-ਫੋਨਿਕ ਚੁੰਬਕੀ-ਟੇਪ ਰਿਕਾਰਡਿੰਗ ਸਿਸਟਮ

ਸਿਸਟਮ ਵਰਗੇ ਚਾਰ ਇਕੋ ਜਿਹੇ ਚੈਨਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਰਿਕਾਰਡਿੰਗ ਹੈੱਡ ਨਹੀਂ ਲੱਗੇ ਹੁੰਦੇ। ਚਾਰ ਚੈਨਲਾਂ ਵਾਲਾ ਚੁੰਬਕੀ ਹੈੱਡ ਚਿੱਤਰ (4) ਵਿਚ ਦਰਸਾਏ ਗਏ ਚੁੰਬਕੀ ਹੈੱਡ ਵਰਗਾ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਸਟੈਕਡ ਹੈੱਡ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਚਾਰ-ਵਿਮਾਈ-ਫੋਨਿਕ ਰਿਕਾਰਡਿੰਗ ਟਰੈਕ ਦੀ ਤਰਤੀਬ ਚਿੱਤਰ (11) ਵਿਚ ਦਰਸਾਈ ਗਈ ਹੈ। ਕੁਝ-ਕੁ ਚਾਰ-ਵਿਮਾਈ-ਫੋਨਿਕ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਟੇਪ ਉੱਤੇ ਅੱਠ ਟਰੈਕ ਰਿਕਾਰਡ ਕਰਨ ਲਈ ਵੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਚਿੱਤਰ (8) ਵਿਚ ਦਰਸਾਏ ਗਏ ਅੱਠ ਟਰੈਕਾਂ ਵਾਲੀ ਤ੍ਰੈਵਿਮੀ-ਫੋਨਿਕ ਸਿਸਟਮ ਵਰਗਾ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸਟੈਕਡ ਹੈੱਡ ਦੇ ਚਾਰੇ ਹੈੱਡਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਵਿੱਥ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਇਸ ਨੂੰ ਟੇਪ ਦੇ ਇੱਧਰ ਉੱਧਰ ਲੋੜੀਂਦੇ ਟਰੈਕ ਉੱਤੇ ਖਿਸਕਾਇਆ ਜਾ ਸਕੇ। ਇਸ ਸਿਸਟਮ ਵਿਚ ਗੀਲ, ਕੈਸਿਟਾਂ, ਨਿਰੰਤਰ ਲੂਪ ਵਾਲੀ ਫਿਲਮਾਂ ਆਦਿ ਵਰਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ।

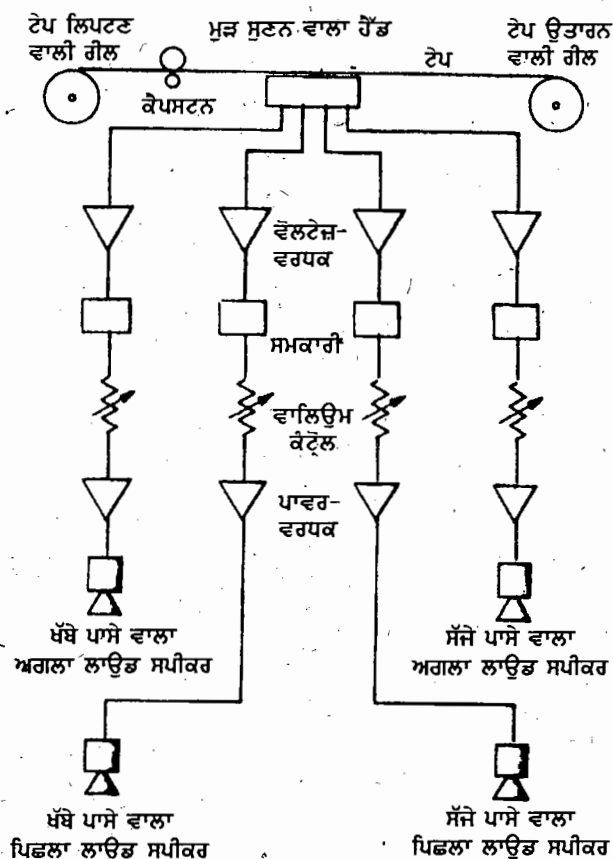

ਚਿੱਤਰ 11. ਚਾਰ ਚੈਨਲਾਂ ਵਾਲੇ ਚੁੰਬਕੀ ਹੈੱਡ ਦੀ ਕਾਟ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼

ਮੁੜ-ਸੁਣਨ ਸਿਸਟਮ—ਚਾਰ-ਵਿਮਾਈ-ਫੋਨਿਕ ਚੁੰਬਕੀ ਟੇਪ ਦਾ ਮੁੜ-ਸੁਣਨ ਵਾਲਾ ਸਿਸਟਮ ਚਿੱਤਰ (12) ਵਿਚ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਚਿੱਤਰ (5) ਵਰਗੀਆਂ ਇਕੋ ਜਿਹੀਆਂ ਚਾਰ ਚੈਨਲਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਚੁੰਬਕੀ ਹੈੱਡ ਨਹੀਂ ਲੱਗੇ ਹੁੰਦੇ। ਇਸ ਦਾ ਚੁੰਬਕੀ ਹੈੱਡ ਵੀ ਚਿੱਤਰ (11) ਵਿਚ ਦਰਸਾਏ ਗਏ ਚੁੰਬਕੀ ਹੈੱਡ ਵਰਗਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਦੋ-ਕੰਨੀ ਸਿਸਟਮ—ਚਿੱਤਰ (6) ਅਤੇ ਚਿੱਤਰ (9) ਵਿਚ ਦਰਸਾਏ ਗਏ ਸਿਸਟਮਾਂ ਨੂੰ ਬਤੌਰ ਦੋ-ਕੰਨੀ ਧੁਨੀ ਰਿਕਾਰਡਿੰਗ ਸਿਸਟਮ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਵਰਤਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹਾ ਕਰਨ ਲਈ ਡੀਮੀ ਹੈੱਡ ਵਿਚ ਦੋ ਮਾਈਕ੍ਰੋਫੋਨ ਲਗਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਲਾਉਡ ਸਪੀਕਰ ਦੀ ਥਾਂ ਦੋ ਟੈਲੀਫੋਨ ਰਿਸੀਵਰ ਲਗਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਦੋ-ਕੰਨੀ ਮੁੜ-ਸੁਣਨ ਸਿਸਟਮ ਇਸ ਕਰਕੇ ਵਪਾਰਕ ਤੌਰ ਤੇ ਆਮ ਪ੍ਰਚਲਤ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕੇ ਕਿਉਂਕਿ ਸੁਣਦੇ ਸਮੇਂ ਹਰ ਵੇਲੇ ਈਅਰਫੋਨ ਦਾ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕਰਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੀ। ਇਹ ਸਿਸਟਮ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਉਦੋਂ ਉਪਯੋਗੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਰਿਕਾਰਡ ਕੀਤੀ ਧੁਨੀ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਨਾ ਹੋਵੇ।

ਪੂਰਵ ਰਿਕਾਰਡ ਕੀਤੀਆਂ ਚੁੰਬਕੀ ਟੇਪਾਂ—ਇਕ-ਫੋਨਿਕ, ਤ੍ਰੈਵਿਮੀ-ਫੋਨਿਕ ਅਤੇ ਚਾਰ-ਵਿਮਾਈ-ਫੋਨਿਕ ਪੂਰਵ ਰਿਕਾਰਡ ਕੀਤੀਆਂ ਟੇਪਾਂ ਵੱਡੀ ਪੱਧਰ ਉੱਤੇ ਆਮ ਵਰਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਮੌਲਿਕ ਚੁੰਬਕੀ ਟੇਪ ਤੋਂ ਮੁੜ-ਸੁਣਨ ਯੋਗ ਚੁੰਬਕੀ ਟੇਪ ਉਤਪਾਦਨ ਯੰਤਰ ਰਾਹੀਂ ਕਈ ਪੂਰਵ-ਰਿਕਾਰਡ ਕੀਤੀਆਂ ਟੇਪਾਂ ਨੂੰ ਗੀਲਾਂ ਜਾਂ

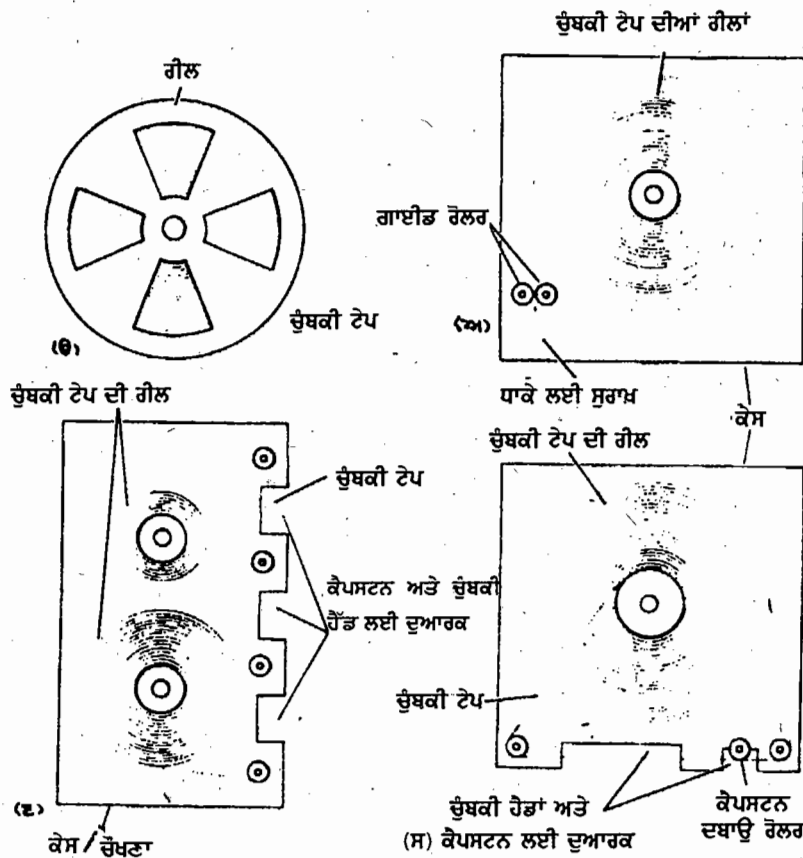

ਚਿੱਤਰ 12. ਚਾਰ-ਵਿਮਾਈ-ਫੋਨਿਕ ਚੁੰਬਕੀ ਟੇਪ ਦਾ ਮੁੜ ਸੁਣਨ ਵਾਲਾ ਸਿਸਟਮ

ਫਿਲਮਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਰਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ (ਚਿੱਤਰ 13)। ਚਿੱਤਰ 13 (ੳ) ਵਿਚ ਚੁੰਬਕੀ ਟੇਪ ਨੂੰ ਪਲਾਸਟਿਕ ਦੀ ਗੀਲ ਵਿਚ ਰਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਹ ਪਲਾਸਟਿਕ ਗੀਲਾਂ 3, 5, 7, ਇੰਚ (76, 127, 178 ਮਿ. ਮੀ.) ਵਿਆਸ ਵਾਲੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਗੀਲਾਂ ਲਈ ਤ੍ਰੈਵਿਮੀ-ਫੋਨਿਕ ਚੁੰਬਕੀ ਟੇਪਾਂ ਆਮ ਕਰਕੇ ਚਾਰ ਟਰੈਕਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ (ਦੋ ਟਰੈਕ ਇਕ ਪਾਸੇ ਅਤੇ ਦੋ ਟਰੈਕ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ)।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਟੇਪਾਂ ਦੀ ਗਤੀ $7\frac{1}{2}$, $3\frac{3}{4}$ ਜਾਂ $1\frac{7}{8}$ ਇੰਚ (190, 95.2 ਜਾਂ 47.6 ਮਿ. ਮੀ.) ਪ੍ਰਤੀ ਸੈਕੰਡ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਇਕ ਗੀਲ ਵਾਲੀ ਚੁੰਬਕੀ ਟੇਪ ਫਿਲਮ ਚਿੱਤਰ 13 (ਅ) ਵਿਚ ਦਰਸਾਈ ਗਈ ਹੈ। ਜਿਸ ਗੀਲ ਉੱਤੇ ਟੇਪ ਇਕੱਠੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਉਸ ਉੱਤੇ ਹੁੱਕ ਵਾਲੀ ਇਕ ਛੋਟੀ ਜਿਹੀ ਧਾਤਵੀ ਟੇਪ ਲਗੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਫਿਲਮ ਵਾਲੀ ਗੀਲ ਦੇ ਸੁਰਾਖ ਵਿਚ ਕਸੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਦੋ ਗੀਲਾਂ ਵਾਲੀ ਚੁੰਬਕੀ ਟੇਪ ਫਿਲਮ ਚਿੱਤਰ 13 (ੲ) ਵਿਚ ਦਰਸਾਈ ਗਈ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਖਾਲੀ ਥਾਵਾਂ ਰਖੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਜਿੱਥੇ ਟੇਪ ਚੁੰਬਕੀ ਹੈੱਡਾਂ ਦੇ ਸੰਪਰਕ ਵਿਚ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਉੱਤੇ ਚਾਰ ਟਰੈਕ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਕ ਨਿਰੰਤਰ-ਲੂਪ-ਚੁੰਬਕੀ ਟੇਪ ਫਿਲਮ 13 (ੳ) ਵਿਚ ਦਰਸਾਈ ਗਈ ਹੈ। ਚਿੱਤਰ ਵਿਚ ਦਰਸਾਏ ਗਏ ਢੰਗ ਅਨੁਸਾਰ ਇਹ ਖੁਲ੍ਹਦੀ ਤੇ ਇਕੱਠੀ ਹੁੰਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਅਨੇਕਾਂ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਚੁੰਬਕੀ ਟੇਪਾਂ ਨੂੰ ਗਰੀਸ ਕੀਤਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਦੋ ਪਰਤਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਰਗੜ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਅੱਠ ਟਰੈਕਾਂ ਵਾਲਾ ਸਿਸਟਮ ਨਿਰੰਤਰ-ਲੂਪ ਫਿਲਮ ਉੱਤੇ ਰਿਕਾਰਡ ਕੀਤਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਘਰਾਂ

ਚਿਤਰ 13. (ਉ) ਪਲਾਸਟਿਕ ਦੀ ਗੀਲ (ਅ) ਇਕ ਗੀਲ ਵਾਲੀ ਫ਼ਿਲਮ
(ੲ) ਦੋ-ਗੀਲਾਂ ਵਾਲੀ ਫ਼ਿਲਮ (ਸ) ਨਿਰੰਤਰ-ਲੂਪ ਵਾਲੀ ਫ਼ਿਲਮ

ਅਤੇ ਮੋਟਰ ਗਡੀਆਂ ਵਿਚ ਸੁਣਿਆ ਜਾ ਸਕੇ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗਤੀ $3\frac{3}{4}$ ਇੰਚ (95.2 ਮਿ. ਮੀ.) ਪ੍ਰਤੀ ਸੈਕੰਡ ਰੱਖੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਉਪਯੋਗ ਪ੍ਰਸਾਰਨ, ਸਿੱਖਿਆ ਸਿਸਟਮਾਂ ਆਦਿ ਲਈ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.—ਮੈਕ. ਐਨ. ਸ. ਟ. 8 : 40; ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮਾ. 17 : 55

ਟੇਪੀਕ : ਪੱਛਮੀ ਕੇਂਦਰੀ ਮੈਕਸੀਕੋ ਦੇ ਨਾਈਗੀਤ ਰਾਜ ਦਾ ਰਾਜਧਾਨੀ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ ਜੋ ਸਮੁੰਦਰ ਤਲ ਤੋਂ 900 ਮੀ. ਦੀ ਉੱਚਾਈ ਤੇ ਗਿੰਚੋ ਟੇਪੀਕ ਉੱਪਰ ਸੈਨਗੋਗਵੇ ਨਾਂ ਦੇ ਇਕ ਬੁੱਝੇ ਹੋਏ ਜਵਾਲਾਮੁੱਖੀ ਦੇ ਪੈਰਾਂ ਵਿਚ ਵਾਕਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਸ਼ਾਂਤ ਮਹਾਂਸਾਗਰੀ ਤਟ ਤੋਂ 40 ਕਿ. ਮੀ. (25 ਮੀਲ) ਦੀ ਦੂਰੀ ਤੇ ਇਕ ਖੁਲ੍ਹੇ ਮੈਦਾਨ ਦੇ ਸਿਰੇ ਤੇ ਵਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਸੰਨ 1524 ਵਿਚ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਹੋਈ ਅਤੇ ਅਜੇ ਵੀ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਕੁਝ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿਚ ਨੌਆਬਾਦੀਆਂ ਵਾਲਾ ਵਾਤਾਵਰਣ ਨਜ਼ਰੀ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਖ਼ਾਸ ਤੌਰ ਤੇ ਇਥੋਂ ਦਾ ਮੁੱਖ ਗਿਰਜਾ ਘਰ, ਨਗਰ ਪਾਲਿਕਾ ਦੀ ਇਮਾਰਤ ਅਤੇ ਐਮਾਡੋ ਨੈਰਵੋ ਥਿਏਟਰ ਸਪੇਨੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦਾ ਸਬੂਤ ਦੇਂਦੇ ਹਨ। ਦੁਕਾਨਾਂ ਵਿਚ ਇੰਡੀਅਨ ਦਸਤਕਾਰੀ ਦੀਆਂ ਵਸਤਾਂ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ। ਵਾਰੈਓਲ ਅਤੇ ਕੋਰ ਇੰਡੀਅਨ ਆਪਣੀ ਰਵਾਇਤੀ ਪੋਸ਼ਾਕ ਵਿਚ ਹੀ ਬਾਜ਼ਾਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਸੰਨ 1912 ਵਿਚ ਇਥੇ ਰੇਲ ਸੇਵਾ ਆਰੰਭ ਹੋਈ ਅਤੇ ਇਸ ਨਾਲ ਇਥੋਂ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਹੋਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ। ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਟੇਪੀਕ ਇਕ ਉੱਘਾ ਵਪਾਰਕ, ਉਦਯੋਗਕ ਅਤੇ ਜ਼ਰਾਇਤੀ ਕੇਂਦਰ ਬਣ ਗਿਆ। ਮੱਕੀ, ਚੌਲ, ਗੰਨਾ, ਕਾਫ਼ੀ ਅਤੇ ਤਮਾਕੂ ਇਥੋਂ ਦੀਆਂ ਮੁੱਖ

ਫ਼ਸਲਾਂ ਹਨ। ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਗੀਡਾਈਨਰੀਆਂ, ਚੌਲ ਮਿਲਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਵੀ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਉਦਯੋਗ ਸਥਾਪਿਤ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਹਨ। ਸੰਨ 1930 ਵਿਚ ਇਥੇ ਇਨਸਟਿਚਿਊਟ ਆਫ਼ ਸਾਇੰਸ ਐਂਡ ਲੈਟਰਜ਼ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਹੋਈ। ਸੰਨ 1969 ਵਿਚ ਇਸਨੂੰ ਇਨਸਟਿਚਿਊਟ ਆਫ਼ ਨਾਈਗੀਤ ਦਾ ਨਾਉਂ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਟੇ, ਪੀਕ ਨਗਰ ਮਹਾਂਮਾਰਗ, ਰੇਲ ਅਤੇ ਹਵਾਈ ਸੇਵਾ ਰਾਹੀਂ ਦੂਜੇ ਸਥਾਨਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਆਬਾਦੀ—1,37,000 (1980)

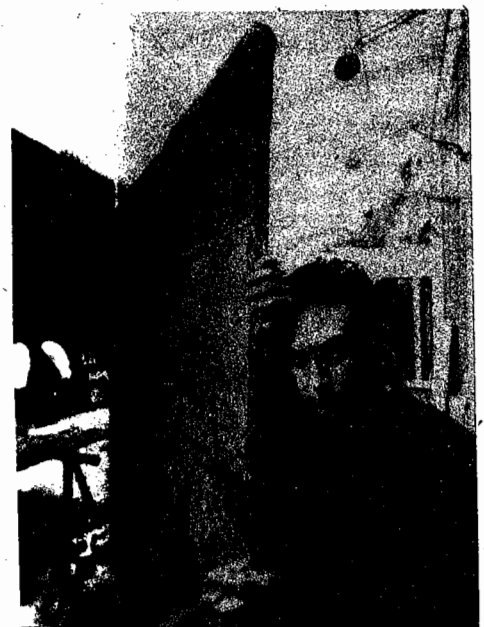
21°80' ਉ. ਵਿਭ.; 104°54' ਪੱ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮਾ. 9 : 893; ਐਨ.

ਅਮੇ. 26 : 440

ਟੇਪੀਜ਼, ਐਨਟੋਨੀਓ (Tapies, Antonio) : ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਇਸ ਉੱਘੇ ਸਪੇਨੀ ਚਿੱਤਰਕਾਰ ਦਾ ਜਨਮ 13 ਦਸੰਬਰ, 1923 ਨੂੰ ਬਾਰਸੀਲੋਨਾ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਨੂੰ ਸਪੇਨ ਵਿਚ ਆਧੁਨਿਕ ਕਾਲਪਨਿਕ ਚਿੱਤਰਕਲਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਾਉਣ ਦਾ ਮਾਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੈ।

ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਚਿੱਤਰ ਕਲਾ ਵੱਲ ਲਾਉਣ ਲਈ ਇਸ ਨੇ 1946 ਵਿਚ ਆਪਣਾ ਕਾਨੂੰਨੀ ਜੀਵਨ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਹੀ ਫ਼ਰਾਂਸੀਸੀ ਚਿੱਤਰਕਲਾ ਸਿੱਖੀ। ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਇਹ

ਐਨਟੋਨੀਓ ਟੇਪੀਜ਼

ਪਰਾਯਥਾਰਥਵਾਦੀ ਸੀ ਪਰ ਫ਼ਰਾਂਸੀਸੀ ਚਿੱਤਰਕਲਾ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋ ਕੇ ਇਹ ਕਾਲਪਨਿਕ ਚਿੱਤਰਕਾਰ ਬਣਿਆ। ਸੰਨ 1950 ਵਿਚ ਇਸ

ਨੇ ਆਪਣੀ ਪਹਿਲੀ ਚਿੱਤਰਕਲਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨੀ ਸਪੇਨ ਵਿਖੇ ਲਗਾਈ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਸ ਨੇ ਸ਼ਿਕਾਗੋ, ਪੈਰਿਸ, ਲੰਡਨ, ਰੋਮ, ਜਰਿਕ, ਮਿਲੈਨ ਅਤੇ ਯੂਰਪ ਦੇ ਹੋਰ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਕਲਾ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤਾ।

ਸੰਨ 1958 ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ 'ਗੂਨੈਸਕੋ' ਅਤੇ ਕਾਰਨੀਗੀ ਇੰਟਰਨੈਸ਼ਨਲ ਇਨਾਮ' ਅਤੇ 1964 ਵਿਚ ਗੁਗੇਨਹਾਈਮ (Guggenheim) ਇਨਾਮ ਮਿਲਿਆ। ਉਭਰਕਾਰੀ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦੇਣ ਲਈ 1955 ਈ. ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਗੂੜ੍ਹੇ ਰੰਗਾਂ ਨਾਲ ਚਿੱਤਰ ਬਣਾਉਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੇ।

ਇਸ ਦੇ ਚਿੱਤਰ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਦੇ ਕਾਲਪਨਿਕ ਪ੍ਰਗਟਾਉਵਾਦੀ ਚਿੱਤਰਾਂ ਵਰਗੇ ਹਨ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9 : 818

ਟੇਬਰ ਮਾਉਂਟ : ਇਹ ਉੱਤਰੀ ਇਸਰਾਈਲ ਵਿਚ ਇਕ ਇਤਿਹਾਸਕ ਟਿੱਲਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਅਰਬੀ ਵਿਚ ਜਬਾਲ-ਅਤ-ਤੁਰ (Jabal At Tur) ਅਤੇ ਹੀਬ੍ਰੀ ਵਿਚ ਹਰ ਟੇਵਰ (Har Tavor) ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਟਿੱਲਾ ਐਸਡਰਾਈਲਾਨ ਮੈਦਾਨ ਦੇ ਇਕ ਪਾਸੇ ਲੋਅਰ ਗਾਲਿਲੀ ਵਿਚ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਬਹੁਤ ਉੱਚਾ ਨਾ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਇਹ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਪੱਧਰੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਦੂਰੋਂ ਹੀ ਨਜ਼ਰੀ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਬਾਰੇ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਜ਼ਿਕਰ 13ਵੀਂ ਸਦੀ ਈ. ਪੂ. ਦੇ ਮਿਸਰੀ ਸ਼ਿਲਾ-ਲੇਖਾਂ ਆਦਿ ਵਿਚ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਓਲਡ ਟੈਸਟਾਮੈਂਟ ਵਿਚਲੇ ਜ਼ਿਕਰ ਅਨੁਸਾਰ 11ਵੀਂ ਸਦੀ ਈ. ਪੂ. ਵਿਚ ਇਥੇ ਇਜ਼ਰਾਈਲੀ ਜਰਨੈਲ ਬਾਰਾਕ ਨੇ ਕੈਨਾਨੀ ਲੀਡਰ ਸਿਸੇਰਾ (Sisera) ਉੱਪਰ ਜਿਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਨਿਊ ਟੈਸਟਾਮੈਂਟ ਵਿਚ ਤਾਂ ਇਸ ਦਾ ਭਾਵੇਂ ਕੋਈ ਹਵਾਲਾ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ ਪਰ ਪਰੰਪਰਾ ਅਨੁਸਾਰ ਇਹ ਜਰੂਾ ਯਸੂ ਮਸੀਹ ਦਾ ਦੇਹ-ਪਰਿਵਰਤਨ ਸਥਾਨ ਹੈ। ਇਸ ਪਹਾੜ ਉੱਪਰ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਚਰਚ ਦੀ ਟੀਸੀ ਉਪਰ ਇਕ ਫ਼ਰਾਂਸੀਸੀ ਗਿਰਜਾ, ਇਕ ਧਰਮਸ਼ਾਲਾ ਅਤੇ ਇਕ ਯੂਨਾਨੀ ਰੂੜੀਵਾਦੀ ਚਰਚ ਹੈ। ਇਥੇ ਮੁਜਾਹਿਦਾਂ ਦੀ ਕਿਲੇਬੰਦੀ ਦੌਰਾਨ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਖੰਡਰ ਮਿਲੇ ਹਨ ਜਿਹੜੇ ਇਸ ਸਥਾਨ ਦੇ ਧਾਰਮਿਕ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਸਾਖੀ ਭਰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਪਹਾੜ ਵਧੀਆ ਜੰਗਲੀ ਨਜ਼ਾਰਿਆਂ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਹੈ ਅਤੇ ਅਨੇਕਾਂ ਸੈਲਾਨੀ ਇਥੇ ਮਨੋਰੰਜਨ ਲਈ ਆਉਂਦੇ ਹਨ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 11 : 484

ਟੇਬਲ ਖਾੜੀ : ਇਹ ਅਫ਼ਰੀਕਾ ਦੇ ਪੂਰ ਦੱਖਣੀ ਸਿਰੇ ਤੇ ਅੰਧ ਮਹਾਂਸਾਗਰ ਵਿਚ ਸਥਿਤ ਖਾੜੀ ਹੈ ਜਿਥੇ ਕੋਪ ਟਾਊਨ ਦੀ ਬੰਦਰਗਾਹ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਇਹ ਖਾੜੀ ਕੋਪ ਟਾਊਨ ਤੋਂ ਉੱਤਰ ਵੱਲ ਮੈਲਕਬਾਸਟ੍ਰੈਡ ਤੱਕ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਲੰਬਾਈ 19 ਕਿ. ਮੀ. ਹੈ ਅਤੇ ਚੌੜਾਈ 12 ਕਿ. ਮੀ. ਹੈ। ਰੋਬੈਨ ਟਾਪੂ ਵਿਚ ਇਸ ਖਾੜੀ ਦਾ ਹੀ ਹਿੱਸਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਪਿਛਲੇ ਪਾਸਿਓਂ ਟੇਬਲ ਪਹਾੜ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਸ ਖਾੜੀ ਨੂੰ ਪੁਰਤਗਾਲੀ ਜਹਾਜ਼ਰਾਨਾਂ ਨੇ ਲੱਭਿਆ ਜਿਹੜੇ ਇਥੇ ਪਹੁੰਚਣ ਵਾਲੇ ਪਹਿਲੇ ਯੂਰਪੀ ਸਨ। ਸਾਹਿਲ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਸਥਿਤ ਹੋਰਨਾਂ ਖਾੜੀਆਂ ਨਾਲੋਂ ਇਹ ਖਾੜੀ ਘੱਟ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਹੈ ਪਰ ਤਾਜ਼ੇ ਪਾਣੀ ਦੇ ਕਾਰਨ ਇਸ ਨੂੰ ਮੁਕਾਬਲਤਨ ਜ਼ਿਆਦਾ ਵਿਕਸਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਪੂਰਬ ਵਲੋਂ ਭਾਰਤ ਨੂੰ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਸਮੁੰਦਰੀ ਜਹਾਜ਼ਾਂ ਲਈ ਇਹ ਠਹਿਰ ਬਣ ਗਈ। ਸੰਨ 1652 ਵਿਚ ਇਹ ਸਾਹਿਲ ਡੱਚ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਪੱਕੇ ਤੌਰ ਤੇ ਆਬਾਦ ਕੀਤਾ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 11 : 482

ਟੇਬਲ ਪਹਾੜੀ : ਇਹ ਅਫ਼ਰੀਕਾ ਦਾ ਇਕ ਪੱਧਰੀ ਚੋਟੀ ਵਾਲਾ ਪਹਾੜ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਟੇਬਲ ਖਾੜੀ ਅਤੇ ਕੋਪ ਟਾਊਨ ਬੰਦਰਗਾਹ ਤੋਂ ਦੂਰੋਂ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਅਫ਼ਰੀਕਨ ਇਸ ਨੂੰ ਟੇਫ਼ਲਬਰਗ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਜਿਸ ਦਾ ਮਤਲਬ ਹੀ ਪੱਧਰੀ ਚੋਟੀ ਵਾਲਾ ਪਹਾੜ ਹੈ। ਇਹ ਪਹਾੜ ਦੱਖਣੀ ਅਫ਼ਰੀਕਾ ਕੋਪ ਪ੍ਰਾਇਦੀਪ ਦੇ ਉੱਤਰੀ ਸਿਰੇ ਦੇ ਉੱਚੇ ਪਹਾੜਾਂ ਆਦਿ ਸਭ ਵਿਚੋਂ ਸਿਰਕਢਵਾਂ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਪੱਧਰੀ ਧਰਾਤਲ ਦਾ ਕਾਰਨ ਰੇਤਲੇ ਪੱਥਰ ਦੀਆਂ ਪਾਣੀ ਅਤੇ ਪੌਣਾਂ ਦੁਆਰਾ ਖੋਰੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਤਹਿਦਾਰ ਚਟਾਨਾਂ ਹਨ। ਮੂਲ ਪਰਬਤ ਨਾਲੋਂ ਇਸ ਦੀਆਂ ਦੋ ਚੋਟੀਆਂ ਵੱਖ ਹੋ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਉੱਤਰ-ਪੱਛਮ ਵੱਲ ਦੀ ਲਾਇਅਨਜ਼ ਹੈੱਡ 669 ਮੀ. ਉੱਚੀ ਹੈ। ਉੱਤਰ ਪਾਸੇ ਵੱਲੋਂ ਇਹ ਸਿਗਨਲ ਹਿੱਲ ਤੱਕ ਨੀਵੀਂ ਹੁੰਦੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਦੂਜੀ ਪਹਾੜੀ ਚੋਟੀ ਡੈਵਿਲਜ਼ ਪੀਕ 1000 ਮੀ. (3,281 ਫੁੱਟ) ਉੱਚੀ ਹੈ।

ਟੇਬਲ ਪਹਾੜ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਦੱਖਣ-ਪੂਰਬੀ ਹਵਾਵਾਂ ਅਤੇ ਬਦਲਾਂ ਨਾਲ ਢਕਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਪਹਾੜ ਉੱਪਰ ਭਿੰਨ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਬਨਸਪਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸਿਲਵਰ ਟ੍ਰੀ, ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ ਦਾ ਗੁਲ ਬਹਾਰ ਆਦਿ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਦੇਖਣ ਵਿਚ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਥੋਂ ਦੇ ਜੰਗਲੀ ਜਾਨਵਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਹਿਮਾਲਾ ਦੀਆਂ ਬਕਰੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਹਨ। ਪਹਾੜੀ ਟੀਸੀ ਤੇ ਪਹੁੰਚਣ ਲਈ ਅਨੇਕਾਂ ਹੀ ਰਸਤੇ ਹਨ। 1,086 ਮੀ. (3563 ਫੁੱਟ) ਉੱਚਾਈ ਵਾਲੀ ਮੈਕਲੀਅਰ ਬੈਂਕਨ (Maclear's Bencon) ਇਸ ਪਹਾੜੀ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਚੀ ਚੋਟੀ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਨਾਂ ਸਰ ਟਾਮਸ ਮੈਕਲੀਅਰ ਨੇ 1865 ਵਿਚ ਰੱਖਿਆ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 11 : 482

ਟੇ ਬੈਕ (Tay bac) : ਉੱਤਰੀ ਵੀਅਤਨਾਮ ਦਾ ਇਕ ਖ਼ੁਦ-ਮੁਖਤਾਰ ਖੇਤਰ ਹੈ ਅਤੇ ਹੈਂਡ ਦਰਿਆ ਦੇ ਦੱਖਣ ਵਿਚ ਪਹਾੜਾਂ ਉੱਪਰ ਵਾਕਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਦੀਆਂ ਹੱਦਾਂ ਚੀਨ ਅਤੇ ਲਾਓਸ ਨਾਲ ਲਗਦੀਆਂ ਹਨ। ਸੰਨ 1955 ਵਿਚ ਇਸ ਖੇਤਰ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਹੋਈ। ਪਹਿਲੋਂ ਪਹਿਲ ਇਸ ਖੇਤਰ ਦਾ ਨਾਉਂ ਟੀ ਮੇਂਚ ਸੀ ਅਤੇ 1962 ਈ. ਵਿਚ ਇਸ ਦਾ ਨਾਉਂ ਟੇ ਬੈਕ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਦਾ ਖੇਤਰਫਲ ਲਗਭਗ 26,000 ਵ. ਕਿ. ਮੀ. ਹੈ। ਲਾਏ ਚਾਓ, ਨਘੀਆ ਲੋ ਅਤੇ ਸੌਨ ਲਾ (Son La) ਤਿੰਨ ਪ੍ਰਾਂਤ ਇਸ ਖੇਤਰ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹਨ। ਇਥੋਂ ਦਾ ਸਾਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਬਣਾਈ ਕਾਂਸਲ ਅਤੇ ਇਕ ਪ੍ਰਬੰਧਕੀ ਸੰਸਥਾ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ ਹੈ।

ਸੌਨ ਲਾ ਦੀ ਪ੍ਰਾਂਤਕ ਰਾਜਧਾਨੀ ਸਾਂਗ ਡਾ ਦਰਿਆ ਦੇ ਪੱਛਮੀ ਕੰਢੇ ਤੇ 650 ਮੀ. ਉੱਚੀ ਸੌਨ ਲਾ ਪਠਾਰ ਤੇ ਵਾਕਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਨਗਰ ਪੂਰਬ ਵੱਲੋਂ ਹੈਨੋਈ ਅਤੇ ਪੱਛਮ ਵੱਲੋਂ ਲੈਉ ਸ਼ੈਨ ਹੱਦ ਦੇ ਨੇੜੇ ਦੀਨ ਬੀਨ ਫੂ ਨਾਲ ਸੜਕ ਰਾਹੀਂ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9 : 849

ਟੇਮਜ਼ ਸੁਰੰਗ : ਇਹ ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੇ ਸ਼ਹਿਰ ਲੰਡਨ ਵਿਖੇ ਟੇਮਜ਼ ਦਰਿਆ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਬਣਾਈ ਹੋਈ ਸੁਰੰਗ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਰਾਦਰ-ਹਾਈਦ ਬਰੋਅ ਨੂੰ ਵਾਪਿੰਗ (Wapping) ਤੱਕ ਮਿਲਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਲਈ ਇਸ ਨੂੰ ਵਾਪਿੰਗ ਰਾਦਰਹਾਈਦ ਮਾਰਗ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸੁਰੰਗ 1825 ਤੋਂ 1842 ਤੱਕ ਮਾਰਕ ਇਜ਼ਮਬਾਰਡ ਬਰਨੈਲ (Marc Isambard Brunel) ਨੇ ਬਣਵਾਈ। ਇਤਿਹਾਸ ਪੱਖੋਂ ਇਹ ਦੁਨੀਆ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪਾਣੀ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਦੀ ਬਣਾਈ ਗਈ ਸੁਰੰਗ ਹੈ। ਇਹ ਸੁਰੰਗ 459 ਮੀ. (1,506 ਫੁੱਟ) ਲੰਬੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀ ਦੁਸਾਰ ਕਾਟ 23 x 37 ਫੁੱਟ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਕਈ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਤੱਕ

ਅਜਿਹੀਆਂ ਪਾਣੀ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਦੀਆਂ ਬਣੀਆਂ ਸੁਰੰਗਾਂ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਸੀ। ਅੱਜਕੱਲ੍ਹ ਇਹ ਸੁਰੰਗ ਲੰਡਨ ਮੈਟਰੋਪਾਲਿਟਨ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਵਗਣ ਵਾਲਾ ਰਸਤਾ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਥਿ. ਮਾ. 11 : 671

ਟੇਮਜ਼ ਦਰਿਆ (Thames River) : ਇਹ ਇੰਗਲੈਂਡ ਦਾ ਮੁੱਖ ਦਰਿਆ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਇਸ ਦੇ ਦੱਖਣ-ਪੂਰਬ ਵਿਚ ਗਲਾਸਟਰਸ਼ਿਰ ਕਾਉਂਟੀ ਵਿਚ ਸਥਿਤ ਕਾਟਸਵੋਲਡ ਪਰਬਤਾਂ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੀਆਂ ਦੱਖਣ-ਕੇਂਦਰੀ ਖੇਤਰ ਦੀਆਂ ਛੇ ਕਾਉਂਟੀਆਂ ਵਿਚਕਾਰ ਵਲ-ਵਲੇਵੇਂ ਖਾਂਦਾ ਹੋਇਆ 338 ਕਿ. ਮੀ. ਦਾ ਫਾਸਲਾ ਤੈਅ ਕਰਨ ਪਿੱਛੋਂ ਗ੍ਰੇਟਰ ਲੰਡਨ ਦੇ ਹੇਠਲੇ ਪਾਸੇ ਟਿਲਬਰੀ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਨਜ਼ਦੀਕ ਇਕ ਵੱਡਾ ਜਵਾਰ ਦਹਾਨਾ ਬਣਾ ਕੇ ਉੱਤਰੀ ਸਾਗਰ ਵਿਚ ਜਾ ਡਿਗਦਾ ਹੈ। ਮੁੱਢਲੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਬਿਰਤਾਂਤਕਾਰਾਂ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਟੇਮਿਸ, ਟੇਮਿਸਾ ਜਾਂ ਟੇਮੈਨਸਿਨ ਆਦਿ ਵੱਖ ਵੱਖ ਨਾਵਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੋਧਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਯੂਰਪ ਦੇ ਲਗਭਗ ਸਾਰੇ ਕਵੀਆਂ, ਸੰਗੀਤਕਾਰਾਂ ਅਤੇ ਗੱਦਕਾਰਾਂ ਨੇ ਇਸਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਕਿਰਤਾਂ ਵਿਚ ਰੋਮਾਂਟਿਕ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੇ ਸੰਕੇਤਕ ਵਜੋਂ ਲਿਆ ਹੈ। ਜੂਲੀਅਸ ਸੀਜ਼ਰ ਨੇ ਟੇਮਜ਼ ਨੂੰ ਟੇਮੇਸਿਸ ਦਾ ਨਾਂ ਦਿੱਤਾ।

ਟੇਮਜ਼ ਦਰਿਆ ਦੂਜੇ ਦਰਿਆਵਾਂ ਵਾਂਗ ਆਪਣੇ ਖੇਤਰ ਦੀ ਜਲ-ਨਿਕਾਸੀ ਦਾ ਵੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸਾਧਨ ਹੈ। ਇਹ ਕੁੱਲ 9,873 ਵ. ਕਿ. ਮੀ. ਰਕਬੇ ਦੀ ਭੂਮੀ ਦੀ ਜਲ-ਨਿਕਾਸੀ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਆਪਣੀ ਯਾਤਰਾ ਦੇ ਆਰੰਭ ਵਿਚ ਸਿਰੈਨਸੈਸਟਰ ਡਿਸਟ੍ਰਿਕਟ ਤੋਂ 5 ਕੁ ਕਿ. ਮੀ. ਪਹਿਲਾਂ ਆਕਸਫੋਰਡ ਦੇ ਸਥਾਨ ਤੇ ਆ ਕੇ 37 ਮੀ. (125 ਫੁੱਟ) ਚੌੜਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਦਰਿਆ ਅਗਾਂਹ ਵਧਦਾ ਹੈ ਇਸਦੀ ਧਾਰਾ ਦੀ ਚੌੜਾਈ ਵਧਦੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਟੈਡਿੰਗਟਨ ਤੱਕ ਇਹ 74 ਮੀ. (250 ਫੁੱਟ) ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਲੰਡਨ ਪਹੁੰਚਦਿਆਂ ਤੱਕ ਟੇਮਜ਼ ਦੀ ਚੌੜਾਈ 222 ਮੀ. (750 ਫੁੱਟ) ਅਤੇ ਗੁੰਢਜੈਡ ਤੱਕ 621 ਮੀ. (2,100 ਫੁੱਟ) ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸਮੁੰਦਰ ਦੇ ਨੇੜੇ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਸ੍ਰੀਅਰਨੈਸ ਅਤੇ ਸੂਬੀਨੈਸ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਟੇਮਜ਼ ਦਾ ਜਵਾਰ ਦਹਾਨਾ 9 ਕਿ. ਮੀ. ਦੇ ਲਗਭਗ ਚੌੜਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਟੇਮਜ਼ ਦੇ ਸ੍ਰੋਤ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਜਵਾਰ ਦਹਾਨੇ ਤੱਕ ਇਸ ਦੀ ਚੌੜਾਈ ਵਿਚ ਔਸਤਨ ਵਾਧਾ 46 ਸੈਂ. ਮੀ. ਪ੍ਰਤਿ ਕਿ. ਮੀ. (30 ਇੰਚ ਪ੍ਰਤਿ ਮੀਲ) ਹੈ। ਚਰਨ ਦਰਿਆ ਟੇਮਜ਼ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾ ਸਹਾਇਕ ਦਰਿਆ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਟੇਮਜ਼ ਉਪਰ ਬਣੇ ਮਸ਼ਹੂਰ ਲੰਡਨ ਬ੍ਰਿਜ ਤੋਂ 245 ਕਿ. ਮੀ. (154 ਮੀਲ) ਪਹਿਲਾਂ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਹਾਇਕ ਦਰਿਆ ਸੈਵਨ ਸਪ੍ਰਿੰਗਜ਼ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ। ਅਗਾਂਹ ਟੇਮਜ਼ ਵਿਸ਼ਾਲ ਵਾਦੀ ਵਿਚ ਦਾਖਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਥੋਂ ਕੋਨ, ਵਿੰਡਰਸ, ਅਵੈਨਲਾਡ, ਚੈਰਨਵੈਲ ਆਕ ਨਾਮੀ ਸਹਾਇਕ ਨਦੀਆਂ ਇਸ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ। ਟੇਮਜ਼ ਅਗਾਂਹ ਸਿੱਧੀਆਂ ਢਲਾਣਾਂ ਨਾਲ ਘਿਰੀ ਤੰਗ ਵਾਦੀ ਵਿਚੋਂ ਵਹਿੰਦਾ ਹੋਇਆ ਪੈਂਗਬੋਰਨ ਦੇ ਸਥਾਨ ਤੇ ਆ ਕੇ ਪੂਰਬ ਵੱਲ ਰੁੱਖ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਸੁਹਣੇ ਤੇ ਰਮਣੀਕ ਜੰਗਲਾਂ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਢਲਾਣਾਂ ਦੇ ਪਿਛਲੇ ਪਾਸਿਓਂ ਦੀ ਲੰਘਦਾ ਹੈ। ਇਥੇ ਹੀ ਕੈਨੇਟ ਅਤੇ ਲੋਡਨ ਸਹਾਇਕ ਨਦੀਆਂ ਟੇਮਜ਼ ਵਿਚ ਆ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ। ਮੈਡਨਹੈਡ ਬਰੋ ਤੋਂ ਅਗਾਂਹ ਦਰਿਆ ਆਪਣਾ ਰਾਹ ਪੱਥਰ ਖੇਤਰ ਵਿਚੋਂ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੋਇਆ ਕੁਝ ਸਹਾਇਕ ਨਦੀਆਂ ਨੂੰ ਨਾਲ ਮਿਲਾਉਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਅੱਗੇ ਵਧਦਾ ਹੈ। ਟੇਡਗਟਨ ਝੀਲ ਦੇ ਹੇਠਲੇ ਪਾਸੇ ਲੰਡਨ ਬ੍ਰਿਜ ਤੋਂ ਸਾਢੇ ਕੁ ਤਿੰਨ ਕਿ. ਮੀ. ਪਹਿਲਾਂ ਇਹ ਜਵਾਰ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵੇਹਿਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਗ੍ਰੇਟਰ ਲੰਡਨ ਵਿਚੋਂ ਲੰਘਦਿਆਂ ਇਸ ਨੂੰ 18 ਸੜਕਾਂ ਅਤੇ ਛੇ ਰੇਲਵੇ ਪੁਲਾਂ ਦੇ ਹੇਠੋਂ ਦੀ ਗੁਜ਼ਰਨਾ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਲੰਡਨ ਦਾ ਸੁਪ੍ਰਸਿੱਧ ਟਾਵਰ ਬ੍ਰਿਜ ਵੀ ਟੇਮਜ਼ ਦਰਿਆ ਉੱਪਰ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਲੰਡਨ

ਦੇ 'ਟੇਮਜ਼ ਪੁਲ' ਅਤੇ ਗ੍ਰੀਨਵਿਚ ਪਾਰ ਕਰਨ ਪਿੱਛੋਂ ਦਰਿਆ ਦੇ ਕੰਢੇ ਗੋਦੀਵਾੜਿਆਂ ਅਤੇ ਜਹਾਜ਼ਘਾਟਾਂ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਹਨ। ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਆਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਕਈ ਸੁਰੰਗਾਂ ਪੁਲਾਂ ਵਿਚ ਤਬਦੀਲ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸੁਰੰਗਾਂ ਵਿਚੋਂ ਰਾਦਰਹਿਦ ਅਤੇ ਬਲੈਕ ਵਾਲ ਕਾਫੀ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ 'ਚੋਂ ਗ੍ਰੀਨਵਿਚ ਅਤੇ ਵੂਲਵਿਚ ਨਾਮੀ ਸੁਰੰਗਾਂ ਵਾਲੇ ਪੁਲ ਸਿਰਫ ਪੈਦਲ ਚੱਲਣ ਵਾਲਿਆਂ ਲਈ ਹਨ। ਟਿਲਬਰੀ ਅਤੇ ਗਰੈਡਵੈਡ ਤੱਕ ਦਰਿਆ ਦੇ ਦਲਦਲੀ ਜਵਾਰ-ਦਹਾਨੇ ਉੱਪਰ ਫੈਕਟਰੀਆਂ ਤੇ ਚਾਕ ਬਲਫ ਸਥਾਪਿਤ ਹਨ। ਟਿਲਬਰੀ ਇਸ ਖੇਤਰ ਦੀ ਮੁੱਖ ਬਰਾਮਦੀ ਬੰਦਰਗਾਹ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਅਗਾਂਹ ਜਵਾਰ-ਦਹਾਨਾ ਸਮੁੰਦਰੀ ਤਟ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਦਰਿਆ ਆਪਣੀ ਮੰਜ਼ਿਲ ਤੇ ਅਪੜ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਾਧਾਰਣ ਰੂਪ ਵਿਚ ਟੇਮਜ਼ ਤੇਜ਼-ਚਾਲ ਦਰਿਆ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ।

ਟੇਮਜ਼ ਦਰਿਆ ਦਾ ਬੇਸਿਨ ਦੋ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਕ ਗੋਰਿੰਗ ਰੀਪ ਤੋਂ ਉੱਪਰਲਾ ਅਤੇ ਦੂਜਾ ਇਸ ਤੋਂ ਹੇਠਲਾ ਹਿੱਸਾ। ਗੋਰਿੰਗ ਰੀਪ ਦੇ ਸਥਾਨ ਤੇ ਦਰਿਆ ਦੀ ਘਾਟੀ ਸਿਰਫ ਡੇਢ ਕਿ. ਮੀ. ਚੌੜੀ ਰਹਿ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਘਾਟੀ ਦਾ ਉੱਪਰਲਾ ਆਕਸਫੋਰਡ ਵਾਲਾ ਹਿੱਸਾ 33-34 ਕਿ. ਮੀ. ਚੌੜਾ ਹੈ ਅਤੇ ਹੇਠਲਾ ਲੰਡਨ ਵਾਲੀ ਵਾਦੀ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਵੀ 160 ਕਿ. ਮੀ. ਤੱਕ ਚੌੜਾ ਹੈ। ਟੇਮਜ਼ ਦੀ ਉਪਰਲੀ ਵਾਦੀ ਜ਼ਰੋਸਕੀ ਪਰਤਾਂ ਉਪਰ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਗੋਲ ਅਣੂਦਾਰ ਚੂਨ-ਪੱਥਰ ਦੀਆਂ ਤਹਿਆਂ ਉੱਪਰਲਾ ਘੇਰਾ ਬਣਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਖੇਤਰ ਪਰਬਤੀ ਕਤਾਰਾਂ ਨਾਲ ਉੱਚੀਆਂ ਤੇ ਨੀਵੀਆਂ ਭੂਮੀਆਂ ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਆਕਸਫੋਰਡ ਨਜ਼ਦੀਕ ਟੇਮਜ਼ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਹਾੜਾਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰੋਂ ਲੰਘਦਾ ਹੈ। ਦਰਿਆ ਦਾ ਸਾਰਾ ਜਲ-ਨਿਕਾਸੀ ਸਿਸਟਮ ਵੀ ਇਸੇ ਭਾਗ ਵਿਚ ਅਭਿ-ਕੇਂਦਰਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਦਰਿਆ ਦੇ ਬੇਸਿਨ ਦਾ ਹੇਠਲਾ ਭਾਗ ਡੂੰਘਾਈਦਾਰ ਖੜੀਆਂ ਮਿੱਟੀ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਇਹ ਪੂਰਬ ਤੋਂ ਪੱਛਮੀ ਦਿਸ਼ਾ ਵੱਲ ਲੰਬੂਤਰੇ ਆਕਾਰ ਵਿਚ ਪਸਰਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਖੜੀਆਂ ਮਿੱਟੀ ਉੱਪਰ ਈਓਸੀਨ ਰੇਤ ਅਤੇ ਚੀਕਣੀ ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਤਹਿ ਵਿਛੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਇਸ ਵਾਦੀ ਦੀ ਮੀਜ਼ੋਜ਼ੋਇਕ ਚੀਕਣੀ ਮਿੱਟੀ ਅਤੇ ਚੂਨ-ਪੱਥਰ ਦੇ ਥਰ-ਸਹਿ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਕੈਨੇਟ-ਟੇਮਸ ਦੇ ਨਾਲ ਦਾ ਖੇਤਰ ਅੰਤਲੇ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਦੌਰਾਨ ਨੀਵੀਂ ਭੂਮੀ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰਣ ਕਰ ਗਿਆ ਹੈ। ਘਾਟੀ ਦੇ ਇਸ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਟੇਮਜ਼ ਵੱਲ ਨੂੰ ਵਹਿਣ ਵਾਲੀਆਂ ਵੱਖ ਵੱਖ ਧਾਰਾਵਾਂ ਅੰਤ ਵਿਚ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਪੱਛਮੀ ਰੁਖ ਧਾਰਨ ਕਰ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਟੇਮਜ਼ ਦਾ ਆਪਣਾ ਰੁਖ ਪੱਛਮ-ਪੂਰਬੀ ਹੈ ਅਤੇ ਕਾਟਸਵੋਲਡ ਤੋਂ ਦੱਖਣੀ ਦਿਸ਼ਾ ਵੱਲ ਨੂੰ ਜਾਣ ਵਾਲੀਆਂ ਨਦੀਆਂ ਵੀ ਇਸ ਨਾਲ ਮਿਲ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਸਾਰੇ ਜਲ-ਨਿਕਾਸੀ ਸਿਸਟਮ ਨੇ ਬਰਫ ਯੁਗ ਦਾ ਅਸਰ ਕਾਫੀ ਕਬੂਲਿਆ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਫਲਸਰੂਪ ਪੌਣ-ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਕਾਫੀ ਤਬਦੀਲੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਬੇਸਿਨ ਦੇ ਉੱਤਰੀ ਤੇ ਉੱਤਰ-ਪੂਰਬੀ ਭਾਗ ਨੂੰ ਬਰਫ ਨੇ ਆਪਣੀ ਲਪੇਟ ਵਿਚ ਲੈਣ ਤੇ ਪਿਘਲਣ ਦੇ ਸਿੱਟੇ ਵਜੋਂ ਤੇ ਭਾਰੀ ਬਰਸਾਤਾਂ ਅਤੇ ਹੜ੍ਹਾਂ ਕਾਰਨ ਵਾਦੀਆਂ ਨੀਵੀਆਂ ਹੋ ਗਈਆਂ ਹਨ।

ਲੰਡਨ ਤੇ ਆਕਸਫੋਰਡ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਐਬਿੰਸਡਾਨ, ਵਾਲਿੰਗਫੋਰਡ, ਰੈਡਿੰਗ, ਹੈਨਲੀ ਆਨ ਟੇਮਜ਼, ਮਾਰਲੋ ਮੇਡਨਹੈਟ, ਵਿਨਜ਼ਰ, ਸਟੇਨਜ਼, ਕਿੰਗਸਟਨ, ਰਿਚਮਾਂਡ, ਗ੍ਰੀਨਵਿਚ, ਗ੍ਰੇਵਜੈਡ ਅਤੇ ਟਿਲਬਰ ਟੇਮਸ ਦਰਿਆ ਦੇ ਕੰਢੇ ਤੇ ਵੱਡੇ ਸ਼ਹਿਰ ਹਨ।

ਟੇਮਜ਼ ਦਰਿਆ ਦੀ ਉਪਯੋਗਤਾ ਸਬੰਧੀ ਸਰਕਾਰ ਵਲੋਂ ਦੋ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ਟੇਮਜ਼ ਕੰਜ਼ਰਵੇਟਰੀ ਬੋਰਡ ਜਿਸ ਦੇ ਜ਼ਿੰਮੇ ਟੇਮਜ਼ ਦੇ ਸਰੋਤ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਟੈਡਿੰਗਟਨ ਤੱਕ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਹੈ ਅਤੇ ਦੂਜੀ ਸੰਸਥਾ ਪੋਰਟ ਆਫ ਲੰਡਨ ਅਥਾਰਿਟੀ ਦਰਿਆ

ਦੇ ਇਸ ਤੋਂ ਅਗਲੇ ਹਿੱਸੇ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਕੈਂਜ਼ਰਵੇਟਰੀ ਬੋਰਡ ਦਰਿਆ ਵਿਚ ਜਹਾਜ਼ਰਾਨੀ ਅਤੇ ਦਰਿਆਈ ਪਾਣੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਆਦਿ ਉੱਪਰ ਕੰਟਰੋਲ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਪਾਣੀ ਦੀ ਸਫ਼ਾਈ, ਹੜ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਬਚਾਓ, ਮੱਛੀ ਫੜਨ ਦਾ ਕੰਮ ਵੀ ਇਸੇ ਦੇ ਜ਼ਿੰਮੇ ਹੈ। ਇਹ ਬੋਰਡ ਜਲ-ਨਿਕਾਸੀ ਬੋਰਡ ਨਾਲ ਵੀ ਸੰਪਰਕ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਅਥਾਰਟੀ ਆਫ ਲੰਡਨ ਜਵਾਰ-ਦਹਾਨੇ ਉੱਪਰ ਸਥਿਤ ਜਹਾਜ਼ੀ ਗੋਦੀ ਵਾੜਿਆਂ ਆਦਿ ਤੇ ਨਿਯੰਤਰਣ ਰੱਖਦੀ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮੈ. 19 : 205; ਕੋਲ. ਐਨ. 18 : 305; ਐਨ. ਅਮੈ. 26 : 596

ਟੇਮਜ਼ ਦਰਿਆ : ਕੈਨੇਡਾ ਦਾ ਇਕ ਦਰਿਆ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਦੱਖਣ-ਪੱਛਮੀ ਆਟੋਰੀਓ ਰਾਜ ਦੀ ਪਰਬ ਕਾਉਂਟੀ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਦੱਖਣ-ਪੱਛਮ ਵਿਚ ਲ. 260 ਕਿ. ਮੀ. (160 ਮੀਲ) ਤੇ ਡਿਟਰਾਇਟ ਦੇ 48 ਕਿ. ਮੀ. (30 ਮੀਲ) ਪੂਰਬ ਵਿਚ ਲੇਕ ਸੇਂਟ ਕਲੇਅਰ ਵਿਚ ਡਿਗਦਾ ਹੈ। ਚੈਟਮ ਤੋਂ ਹੇਠਾਂ ਲ. 30 ਕਿ. ਮੀ. (18 ਮੀਲ) ਤੱਕ ਇਸ ਵਿਚ ਵੱਡੇ ਜਹਾਜ਼ਾਂ ਰਾਹੀਂ ਜਹਾਜ਼ਰਾਨੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਚੈਟਮ ਤੋਂ 48 ਕਿ. ਮੀ. (30 ਮੀਲ) ਉੱਪਰ ਟੇਮਜ਼ ਦਰਿਆ ਦੇ ਕੰਢੇ ਤੇ ਹੀ 1812 ਵਿਚ ਟੇਮਜ਼ ਦੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਲੜਾਈ ਹੋਈ ਸੀ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਅਮੈ. 26 : 491

ਟੇਮਜ਼ ਦੀ ਲੜਾਈ : ਟੇਮਜ਼ ਦੀ ਫੈਸਲਾਕੁਨ ਲੜਾਈ 5 ਅਕਤੂਬਰ 1813 ਵਿਚ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ ਅਤੇ ਬਰਤਾਨਵੀ ਤੇ ਭਾਰਤੀ ਫ਼ੌਜਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਕੈਨੇਡਾ ਵਿਖੇ ਹੋਈ ਜਿਸ ਦਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਣ ਸਿੱਟਾ ਇਹ ਨਿਕਲਿਆ ਕਿ ਕੈਨੇਡਾ ਦਾ ਉੱਤਰ-ਪੱਛਮੀ ਹਿੱਸਾ ਬਰਤਾਨੀਆ ਦੇ ਕਬਜ਼ੇ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲ ਗਿਆ ਅਤੇ ਇਥੇ ਅਮਰੀਕਾ ਦਾ ਕਬਜ਼ਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਹ ਲੜਾਈ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਵੱਡੀ ਥਲੀ ਜਿੱਤ ਸੀ।

ਇਸ ਲੜਾਈ ਤੋਂ ਮਹੀਨਾ ਕੁ ਪਹਿਲਾਂ ਅਮਰੀਕਾ ਦੀ ਲੋਕ ਇਰੀ ਵਿਖੇ ਸਮੁੰਦਰੀ ਜਿੱਤ ਨੇ ਬਰਤਾਨਵੀ ਕਮਾਂਡਰ ਬ੍ਰਿਗੇਡੀਅਰ ਜਨਰਲ ਹੈਨਰੀ ਏ ਪਰਾਕਟਰ ਦੇ ਹੌਸਲੇ ਬੁਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਢਾਅ ਦਿੱਤੇ ਅਤੇ ਉਹ ਆਟੋਰੀਓ ਵਿਚ ਆਪਣੀਆਂ ਫ਼ੌਜਾਂ ਨਾਲ ਵਾਪਸ ਆ ਗਿਆ। ਅਮਰੀਕੀ ਫ਼ੌਜਾਂ ਨੇ ਮੇਜਰ ਜਨਰਲ ਵਿਲਿਅਮ ਹੈਨਰੀ ਹੈਰੀਸਨ ਦੀ ਕਮਾਣ ਹੇਠ ਉਸ ਦਾ ਪਿੱਛਾ ਕੀਤਾ। ਅੰਤ ਨੂੰ ਟੇਮਜ਼ ਦਰਿਆ ਦੇ ਕੰਢੇ ਮਰੇਵੀਅਨ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਖੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਫ਼ੌਜਾਂ ਦਾ ਆਪਸ ਵਿਚ ਟਾਕਰਾ ਹੋਇਆ। ਬਰਤਾਨਵੀ ਫ਼ੌਜਾਂ ਨੂੰ ਟੀਕਮਸੈ ਅਧੀਨ ਭਾਰਤੀ ਫ਼ੌਜਾਂ ਦੀ ਵੀ ਹਿਮਾਇਤ ਹਾਸਲ ਸੀ ਪਰ ਅਮਰੀਕੀ ਫ਼ੌਜਾਂ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਛੇਤੀ ਹੀ ਹਰਾ ਦਿੱਤਾ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਬਰਤਾਨਵੀ ਫ਼ੌਜੀ ਕੈਦ ਕਰ ਲਏ ਗਏ। ਟੀਕਮਸੈ ਦੀ ਇਸ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ। ਜਰਨੈਲ ਹੈਨਰੀ ਏ ਪਰਾਕਟਰ ਬਚ ਨਿਕਲਿਆ ਪਰ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਫੜਿਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉਸ ਉੱਪਰ ਫ਼ੌਜੀ ਅਦਾਲਤ ਵਿਚ ਮੁਕਦਮਾ ਚਲਿਆ ਜਿਸ ਵਿਚ ਉਸ ਨੂੰ ਸਜ਼ਾ ਹੋਈ। ਹੈਰੀਸਨ ਦੀ ਜਿੱਤ ਨਾਲ ਬਰਤਾਨੀਆ ਅਤੇ ਭਾਰਤ ਦਰਮਿਆਨ ਹੋਇਆ ਇਤਿਹਾਸ ਖ਼ਤਮ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਸ ਨਾਲ ਹੈਰੀਸਨ ਨੂੰ ਕਾਫ਼ੀ ਸ਼ੁਹਰਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਉਸ ਨੂੰ ਬੜਾ ਸਨਮਾਇਆ ਗਿਆ।

ਮਰੇਵੀਅਨ ਸ਼ਹਿਰ ਨੂੰ ਤਬਾਹ ਕਰਕੇ ਅਮਰੀਕੀ ਫ਼ੌਜਾਂ ਡਿਟਰਾਇਟ (Detriot) ਵਾਪਸ ਪਰਤ ਗਈਆਂ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9 : 921; ਐਨ. ਅਮੈ. 26 : 491

ਟੇਮਾ (Tema) : ਇਹ ਘਾਨਾ ਦੇ ਅਕਰਾ ਕੈਪਿਟਲ ਡਿਸਟ੍ਰਿਕਟ ਦੀ ਬੰਦਰਗਾਹ ਅਤੇ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਐਟਲਾਂਟਿਕ ਸਾਗਰ ਦੀ ਖਾੜੀ ਗਿਨੀ (Guinea) ਉੱਪਰ ਵਾਕਿਆ ਹੈ। ਸੰਨ 1950 ਦੇ ਨੇੜੇ ਤੇੜੇ ਪੈਕੋਰਾਡੀ (Pakoradi) ਅਤੇ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਖੁਲੀਆਂ ਬੰਦਰਗਾਹਾਂ ਘਾਨਾ ਦੇ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਤਰੱਕੀਯਾਫ਼ਤਾ ਵਪਾਰ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲਣ ਦੇ ਅਸਮਰਥ ਹੋ ਜਾਣ ਤੇ 1951 ਵਿਚ ਟੇਮਾ ਦਾ ਸਥਾਨ ਵਪਾਰ ਸਹਾਇਤਾ ਲਈ ਚੁਣਿਆ ਗਿਆ। ਇਹ ਬੰਦਰਗਾਹ ਕਾਫ਼ੀ ਡੂੰਘੀ ਹੈ ਅਤੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਪੂਰਬੀ ਹਿੱਸੇ ਅਤੇ ਵੋਲਟਾ ਬੇਸਿਨ ਦੇ ਵਪਾਰ ਲਈ ਪੂਰੀ ਲਾਹੇਵੰਦ ਹੈ। ਸੰਨ 1962 ਵਿਚ ਬਕਾਇਦਾ ਤੌਰ ਤੇ ਇਹ ਬੰਦਰਗਾਹ ਚਾਲੂ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਇਸ ਬੰਦਰਗਾਹ ਨੇ 200 ਹੈਕ. ਦਾ ਸਮੁੰਦਰੀ ਰਕਬਾ ਮੱਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਅਫ਼ਰੀਕਾ ਦੀਆਂ ਬਣਾਉਣੀ ਬੰਦਰਗਾਹਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਤਿਨਿਧਤਾ ਵੀ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਬੰਦਰਗਾਹ ਦੇ ਉੱਤਰ ਵੱਲ ਭੂਮੀ ਦਾ 166 ਵ. ਕਿ. ਮੀ. ਦਾ ਰਕਬਾ ਟੇਮਾ ਡਿਵੈਲਪਮੈਂਟ ਕਾਰਪੋਰੇਸ਼ਨ ਲਈ ਰੋਕਿਆ ਗਿਆ। ਟੇਮਾ ਦੇ ਨਵੇਂ ਉਸਾਰੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਉਦਯੋਗਕ ਰਿਹਾਇਸ਼ੀ ਬਿਲਡਿੰਗ ਸਮੂਹ, ਤੇਲ ਸਾਫ਼ ਕਰਨ ਦਾ ਕਾਰਖ਼ਾਨਾ, ਕੋਕੋ ਅਤੇ ਬਨਸਪਤੀ, ਤੇਲ ਕੱਢਣ ਦੇ ਕਾਰਖ਼ਾਨੇ, ਆਟੇ ਅਸੈਂਬਲੀ ਪਲਾਂਟ, ਟੈਕਸਟਾਈਲ ਮਿਲ, ਸੀਮਿੰਟ ਪਲਾਂਟ, ਸਟੀਲ ਆਦਿ ਦੇ ਕਾਰਖ਼ਾਨੇ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਸੰਨ 1960 ਦੇ ਦਹਾਕੇ ਵਿਚ ਰੇਜ਼ਗਾਰ ਦੀ ਸਹੂਲਤ ਕਾਰਨ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਆਬਾਦੀ ਬਹੁਤ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਵਧੀ ਪਰ ਕਾਰਪੋਰੇਸ਼ਨ ਏਨੇ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਮਕਾਨ, ਕਾਰਖ਼ਾਨਿਆਂ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਨੌਕਰੀਆਂ ਮੁਹੱਈਆ ਕਰਨ ਤੋਂ ਅਸਮਰੱਥ ਰਹੀ। ਇਸ ਦੇ ਸਿੱਟੇ ਵਜੋਂ ਟੇਮਾ ਦੇ ਨਜ਼ਦੀਕ ਐਸ਼ੀਅਮੈਨ (Ashiaman) ਨਾਮੀ ਬਸਤੀ ਵਸ ਗਈ। ਇਹ ਬਸਤੀ ਸੁਆਸਥ ਪੱਖੋਂ ਬਿਲਕੁਲ ਨਕਾਰਾ ਸੀ। 1980 ਦੇ ਦਹਾਕੇ ਵਿਚ ਟੇਮਾ ਮਿਊਂਸਪਲ ਕੌਂਸਲ ਵਲੋਂ ਇਸ ਖੇਤਰ ਦੀ ਨਵਉਸਾਰੀ ਦਾ ਕੰਮ ਆਰੰਭ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਆਬਾਦੀ—3,45,843 (1982)

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 11 : 620

ਟੇਮਾਰ ਦਰਿਆ : ਇਹ ਦੱਖਣ-ਪੱਛਮੀ ਇੰਗਲੈਂਡ ਵਿਚ ਵਹਿਣ ਵਾਲਾ ਦਰਿਆ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਬ੍ਰਿਸਟਲ ਚੈਨਲ ਦੇ ਵਿਚ 6 ਕਿ. ਮੀ. ਦੇ ਅੰਦਰੋਂ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪਲਾਈਮਥ ਰਾਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਹੋਇਆ ਦੱਖਣ ਵਿਚ ਇੰਗਲਿਸ਼ ਚੈਨਲ ਵਿਚ ਜਾ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਰਿਆ ਦੀ ਕੁੱਲ ਲੰਬਾਈ 98 ਕਿ. ਮੀ. ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਸਾਰਾ ਦਰਿਆ ਹੀ ਡੇਨਵ ਅਤੇ ਕਾਰਨਵਾਲ ਕਾਉਂਟੀਆਂ ਦੀ ਇਤਿਹਾਸਕ ਰੂਪ ਵਿਚ ਹੱਦਬੰਦੀ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਜਵਾਰ-ਦਹਾਨਾ ਪੂਰਬ ਤੇ ਪੱਛਮ ਵਿਚਕਾਰਲੇ ਸੰਚਾਰ ਲਈ ਇਕ ਬੇਰੀਅਰ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਟੇਮਾਰ ਦੀ ਹੋਮੋਏਜ਼ (Hamoaze) ਨਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਐਸਚੁਅਰੀ ਕਾਫ਼ੀ ਡੂੰਘੇ ਸਮੁੰਦਰ ਵਿਚ ਅਤੇ ਸੁਰਖਿਅਤ ਥਾਂ ਤੇ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਇਸ ਥਾਂ ਪਲਾਈਮਥ ਦੇ ਸਮੁੰਦਰੀ ਸੈਨਾ ਦਾ ਅੱਡਾ ਅਤੇ ਡੈਵਨ ਬੰਦਰਗਾਹ ਦਾ ਗੋਦੀਵਾੜਾ ਵੀ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 11 : 527

ਟੇਮਿਰਨਉ : ਇਹ ਕਜ਼ਾਕਿਸਤਾਨ ਦੀ ਕੈਰਾਗੰਡਾ ਆਬਲਸਤ ਦਾ ਇਕ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਮੂਰਾ ਦਰਿਆ ਦੇ ਸਮਰਕੰਦ ਜਲ-ਭੰਡਾਰ ਦੇ ਕੰਢੇ ਤੇ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਸੰਨ 1934 ਵਿਚ ਇਸ ਜਲ-ਭੰਡਾਰ ਦੇ ਬਣਨ ਉਪਰੰਤ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਮੁੱਢ ਬੱਝਾ ਅਤੇ ਸੰਨ 1945 ਤੱਕ ਇਹ ਸਮਰਕੰਦਸਕੀ ਨਾਂ ਨਾਲ ਹੀ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਰਿਹਾ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਥੇ ਕੁਝ ਛੋਟੇ ਉਦਯੋਗ ਲੱਗਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਏ।

ਦੂਜੀ ਵੱਡੀ ਜੰਗ ਸਮੇਂ ਇਥੇ ਇਕ ਸਟੀਲ ਮਿਲ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਹੋਈ। ਸੰਨ 1945 ਤੱਕ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਆਬਾਦੀ 25,000 ਤੋਂ ਵੀ ਵੱਧ ਸੀ।

ਰਸਾਇਣ ਉਦਯੋਗ ਅਤੇ ਬਣਾਉਣੀ ਰਥੜ ਉਦਯੋਗ ਨੇ ਵੀ ਕਾਫ਼ੀ ਉੱਨਤੀ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਇਥੇ ਇਕ ਵਿਸ਼ਾਲ ਬਿਜਲੀ ਘਰ ਵੀ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਆਬਾਦੀ—2,23,000 (1983)

50° 05' ਉ. ਵਿਭ.: 72° 56' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਥਿ. ਮਾ. 9 : 876

ਟੇਮੂਕੋ : ਇਹ ਦੱਖਣੀ ਚਿੱਲੀ ਦੇ ਕਾਉਂਟੀਨ ਪ੍ਰਾਂਤ ਵਿਚ ਕਾਉਂਟੀਨ ਦਰਿਆ ਦੇ ਕੰਢੇ ਵੱਸਿਆ ਇਕ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ। ਇਹ ਸੈਨਟਿਆਗੋ ਤੋਂ 480 ਕਿ. ਮੀ. ਦੂਰ ਦੱਖਣ-ਦੱਖਣ-ਪੱਛਮ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਡਿਸਟ੍ਰਿਕਟ ਦਾ ਪ੍ਰਸਿੱਧਿਗ ਅਤੇ ਵਪਾਰਕ ਕੇਂਦਰ ਹੈ। ਇਥੇ ਸ਼ੇਬ, ਅਨਾਜ ਆਦਿ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਪਸ਼ੂ ਪਾਲਣ ਵੀ ਇਥੇ ਪ੍ਰਚਲਤ ਹੈ। ਅੱਜਕਲ੍ਹ ਇਹ ਦੱਖਣ ਵੱਲ ਝੀਲਾਂ ਵੱਲ ਜਾਂਦੇ ਸੈਲਾਨੀਆਂ ਲਈ ਇਕ ਪੜਾਅ ਹੈ। ਇਥੇ ਫ਼ੌਜੀ ਹਵਾਈ ਐਂਡਾ ਵੀ ਸਥਾਪਿਤ ਹੈ। ਗਿਰਜਾ ਅਤੇ ਅਨੇਕਾਂ ਮਿਸ਼ਨਰੀ ਸਕੂਲ ਵੀ ਇਥੇ ਹਨ। ਇਥੋਂ ਦੀਆਂ ਹੋਰ ਵਰਣਨਯੋਗ ਥਾਵਾਂ ਵਿਚ ਐਰਾਉਕੋਨੀਆਨ ਅਜਾਇਬ ਘਰ ਅਤੇ ਇੰਡੀਅਨ ਬਾਜ਼ਾਰ ਹੈ। ਅੱਜਕਲ੍ਹ ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਪੈਨ-ਅਮਰੀਕੀ ਸ਼ਾਹਰਾਹ ਅਤੇ ਉੱਤਰ ਤੋਂ ਦੱਖਣ ਵੱਲ ਜਾਂਦੇ ਮਸ਼ਹੂਰ ਰੇਲ ਮਾਰਗ ਉੱਤੇ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ 1881 ਵਿਚ ਹੋਈ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਹੋਈ ਸੀ। ਪਿੱਛੋਂ ਇਥੋਂ ਦੇ ਵਸਨੀਕਾਂ ਨਾਲ ਨੀਉਲਿਲ ਹਿੱਲ ਵਾਲੀ ਥਾਂ ਤੇ ਇਕ ਸੰਧੀ ਹੋਈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਚਿੱਲੀ ਹੇਠ ਆਇਆ। ਪਿੱਛੋਂ ਯੂਰਪੀਆਂ ਤੇ ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਜਰਮਨਾਂ ਦੇ ਇੱਧਰ ਆਉਣ ਨਾਲ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਬਹੁਤ ਤਰੱਕੀ ਹੋਈ। ਇਥੇ ਵਸਤਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧਿਗ ਵਗੈਰਾ ਲਈ ਸੱਨਅਤਾਂ ਸਥਾਪਿਤ ਹਨ।

ਆਬਾਦੀ—1,57,291 (1982)

38° 44' ਦ. ਵਿਭ.: 72° 36' ਪੱ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਥਿ. ਮਾ. 9 : 882; ਐਨ. ਅਮੈ. 26 : 140

ਟੇਲਰ : ਇਹ ਮਿਸ਼ੀਗਨ ਰਾਜ (ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ) ਦੀ ਵੈਨ ਕਾਉਂਟੀ ਦਾ ਇਕ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਡਿਟਰਾਇਟ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਦੱਖਣ-ਪੱਛਮ ਵਿਚ 23 ਕਿ. ਮੀ. ਦੀ ਵਿਭ ਤੇ ਇਕ ਉਪ-ਨਗਰ ਦੀ ਹੈਸੀਅਤ ਵਿਚ ਵੱਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ 1847 ਵਿਚ ਇਕ ਨਗਰ ਦੀ ਹੈਸੀਅਤ ਵਿਚ ਆਬਾਦ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਇਸ ਦਾ ਨਾਂ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਬਾਰਵੇਂ ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਟੇਲਰ ਜ਼ਕਾਰੀ ਦੇ ਨਾਂ ਤੇ 'ਟੇਲਰ' ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ। ਟੇਲਰ ਜ਼ਕਾਰੀ ਨੂੰ ਮੈਕਸੀਕੋ ਦੇ ਜੇਤੂ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਬਹੁਤ ਸਤਿਕਾਰਿਆ ਤੇ ਪਿਆਰਿਆ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1968 ਵਿਚ ਇਸ ਨਗਰ ਨੂੰ ਨਿਗਮਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਰੁਤਬਾ ਹਾਸਲ ਹੋਇਆ। ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਲਈ ਇਕ ਮੇਅਰ ਅਤੇ ਕੌਂਸਲ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਇਥੇ ਮਸ਼ੀਨਰੀ ਤਿਆਰ ਕਰਨ, ਲੱਕੜ ਦੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਬਣਾਉਣ, ਕੰਕਰੀਟ ਤੇ ਕੰਕਰੀਟ ਦੇ ਪਾਈਪ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਅਤੇ ਕੱਚ ਦੇ ਉਦਯੋਗ ਵਿਕਸਿਤ ਹਨ।

ਆਬਾਦੀ—77,568 (1980)

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਅਮੈ. 26 : 335

ਟੇਲਰ, ਆਈਜ਼ਾਕ : ਇਹ ਇਕੋ ਹੀ ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਤਿੰਨ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਲੇਖਕਾਂ ਦਾ ਨਾਂ ਹੈ :

ਆਈਜ਼ਾਕ ਟੇਲਰ—ਇਸ ਨੂੰ ਟੇਲਰ ਆਫ ਓਗਾਰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਉਕੇਰੇ, ਲੇਖਕ-ਪਾਦਰੀ ਦਾ ਜਨਮ 30 ਜਨਵਰੀ, 1759 ਨੂੰ ਲੰਡਨ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਮੁੱਢ ਵਿਚ ਇਹ ਇਕ ਉਕੇਰਾ ਸੀ ਪਰ 1796 ਤੋਂ 1810 ਤੱਕ ਇਹ ਕੋਲਚੇਸਟਰ ਅਤੇ 1810 ਤੋਂ 1829 ਤੱਕ ਓਗਾਰ ਵਿਚ ਪਾਦਰੀ ਲੱਗਾ ਰਿਹਾ। ਇਸ ਨੇ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਲਈ ਕਈ ਪੁਸਤਕਾਂ ਲਿਖੀਆਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ 'ਐਡਵਾਈਸ ਟੂ ਦੀ ਟੀਨਜ਼' (1818), 'ਬਿਗਿਨਿੰਗ ਆਫ ਬਿਟਿਸ਼ ਬਾਇਬਿਲੀਕਲ' (2 ਜਿਲਦਾਂ 1824) ਅਤੇ 'ਬਨੀਅਨ ਐਕਸਪਲੇਨਡ ਟੂ ਏ' ਸਮੇਤ 'ਚਾਈਲਡ' (2 ਜਿਲਦਾਂ, 1824) ਆਦਿ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ।

12 ਦਸੰਬਰ, 1829 ਨੂੰ ਐਸੈਕਸ ਵਿਚ ਓਗਾਰ ਵਿਖੇ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਆਈਜ਼ਾਕ ਟੇਲਰ : ਇਹ ਉੱਪਰਲੇ ਟੇਲਰ ਆਫ ਓਗਾਰ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਜਨਮ 17 ਅਗਸਤ, 1787 ਨੂੰ ਸਫ਼ਕ ਵਿਚ ਲੈਵਨਹੈਮ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਆਪਣੀ ਜਵਾਨੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਇਹ ਐਸੈਕਸ ਵਿਚ ਸਟੈਨਫਰਡ ਰਿਵਰਜ਼ ਵਿਖੇ ਰਹਿੰਦਾ ਰਿਹਾ ਅਤੇ ਇਸ ਨੇ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਅਤੇ ਧਾਰਮਕ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਤੇ ਪੁਸਤਕਾਂ ਲਿਖੀਆਂ। 'ਐਲੀਮੈਂਟਸ-ਆਫ ਥਾਟ' (1823), 'ਦੀ ਨੈਚਰਲ ਹਿਸਟਰੀ ਆਫ ਵੈਨੇਟਿਸਿਜ਼ਮ' (1833) ਅਤੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਘਟਨਾਵਾਂ ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਅੱਠ ਜਿਲਦਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ 'ਏਨਸੈਟ ਕ੍ਰਿਸਚਨਿਟੀ ਐਂਡ ਦੀ ਡਾਕਟ੍ਰਿਨਜ਼ ਆਫ਼ ਦੀ ਅੱਕਸਫੋਰਡ ਟ੍ਰੈਕਟਸ' (1839-40) ਆਦਿ ਇਸ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਪੁਸਤਕਾਂ ਹਨ। 'ਦੀ ਫਿਜ਼ੀਕਲ ਬਿਊਰੀ ਆਫ ਐਨ ਅਦਰ ਲਾਈਫ' (1836) ਛੇ ਜਿਲਦਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਦਿਲਚਸਪ ਪੁਸਤਕ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਕਿਐਂਸ ਤੋਂ ਮੌਤ ਮਗਰੋਂ ਇਨਸਾਨੀ ਰੂਹ ਦੇ ਫਰਜ਼ਾਂ ਸਬੰਧੀ ਸੁਆਦਲਾ ਵਰਣਨ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਇਹ ਇਕ ਮਾਹਿਰ ਉਕੇਰਾ ਸੀ ਅਤੇ ਤਾਂਬੇ ਉੱਤੇ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਿਸਮ ਦੀ ਉਕਰਾਈ ਦਾ ਢੰਗ ਇਸ ਨੇ ਹੀ ਕੱਢਿਆ ਸੀ।

ਆਈਜ਼ਾਕ ਟੇਲਰ : ਇਹ ਉੱਪਰ ਦੱਸੇ ਟੇਲਰ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਸੀ ਅਤੇ ਟੇਲਰ ਆਫ ਓਗਾਰ ਦਾ ਪੋਤਾ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਜਨਮ 2 ਮਈ, 1829 ਨੂੰ ਸਟੈਨਫਰਡ ਰਿਵਰਜ਼ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਨੇ ਕੈਂਬਰਿਜ਼ ਵਿਖੇ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਅਤੇ 1857 ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਪਾਦਰੀ ਥਾਪਿਆ ਗਿਆ। ਕਈ ਗਿਰਜਿਆਂ ਵਿਚ ਸੁਹਾਇਕ ਪਾਦਰੀ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕਰਨ ਉਪਰੰਤ 1885 ਵਿਚ ਯਾਰਕ ਦਾ ਕੈਨਨ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ। ਦੋ ਜਿਲਦਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ 'ਦੀ ਐਲਨ ਬੈਟ ਐਨ ਅਕਾਉਂਟ ਆਫ਼ ਦੀ ਉਰਿਜਿਨ ਐਂਡ ਡਿਵੈਲਪਮੈਂਟ ਆਫ਼ ਲੈਟਰਜ਼' (1883) ਇਸ ਦੀ ਉੱਘੀ ਕਿਰਤ ਹੈ। 'ਵਰਡਜ਼ ਐਂਡ ਪਲੇਸਿਜ਼, ਆਰ ਐਟੀਮੋਲੋਜੀਕਲ ਇਲਸਟ੍ਰੇਸ਼ਨਜ਼ ਆਫ਼ ਹਿਸਟਰੀ, ਐਥਨਾਲੋਜੀ ਐਂਡ ਜਿਊਗ੍ਰਾਫੀ' (1864), 'ਲੀਵਜ਼ ਫਰਾਮ ਐਨ ਈਜਿਪਸ਼ਨ ਨੋਟ-ਬੁੱਕ' (1888) ਅਤੇ 'ਨੇਮਜ਼ ਐਂਡ ਦੇਅਰ ਹਿਸਟਰੀ, (1896) ਆਦਿ ਇਸ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਪੁਸਤਕਾਂ ਹਨ।

18 ਅਕਤੂਬਰ, 1901 ਨੂੰ ਯਾਰਕਸ਼ਿਰ ਵਿਚ ਸੈਟਰਿੰਗਟਨ ਵਿਖੇ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਅਮੈ. 26 : 298

ਟੇਲਰ, ਐਡਵਰਡ : ਇਸ ਅਮਰੀਕੀ ਕਵੀ ਦਾ ਜਨਮ 1645 ਦੇ ਲਗਭਗ ਲਾਈਸੈਸਟਰਸ਼ਿਰ ਵਿਚ ਕਾਵੈਂਟਰੀ ਵਿਖੇ ਜਾਂ ਉਸ ਦੇ ਨੇੜੇ ਹੋਇਆ। ਸੰਨ 1671 ਵਿਚ ਹਾਰਵਰਡ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ

ਤੋਂ ਗੈਜੂਟੇਸ਼ਨ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਹ ਵੈਸਟਫੀਲਡ ਦੇ ਸਰਹੱਦੀ ਪਿੰਡ ਦਾ ਪਾਦਰੀ ਬਣਿਆ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਮੌਤ ਤੱਕ ਇਸ ਅਹੁਦੇ 'ਤੇ ਰਿਹਾ। ਇਸਦਾ ਪੋਤਾ ਐਜ਼ਰਾ ਸਟੀਲਜ਼ ਅਮਰੀਕੀ ਅੰਦੋਲਨ ਦੌਰਾਨ ਯੋਲ ਕਾਲਜ ਦਾ ਪ੍ਰੈਜ਼ੀਡੈਂਟ ਸੀ, ਇਸ ਟੇਲਰ ਐਡਵਰਡ ਦੀਆਂ ਕਈ ਹੱਥ-ਲਿਖਤ ਪੁਸਤਕਾਂ ਅਤੇ 200 ਜਿਲਦਾਂ ਦੇ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਦਾ ਵਧੇਰੇ ਭਾਗ ਵਿਰਸੇ ਵਿਚ ਮਿਲਿਆ। ਇਸਦੀ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਦੀ 400 ਪੰਨਿਆਂ ਦੀ ਹੱਥ-ਲਿਖਤ ਪੁਸਤਕ 'ਪੋਇਟਿਕ ਵਰਕਸ' ਨੂੰ ਇਸ ਦੀ ਇੱਛਾ ਕਾਰਨ ਇਸਦੇ ਉੱਤਰਾਧਿਕਾਰੀਆਂ ਨੇ ਨਹੀਂ ਛਪਵਾਇਆ। ਇਸ ਦੇ ਬੰਸ ਦੇ ਕਿਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਨੇ 1883 ਵਿਚ ਇਸ ਖਰੜੇ ਨੂੰ ਯੋਲ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਨੂੰ ਭੇਂਟ ਕੀਤਾ, ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਟੇਲਰ ਦੀਆਂ ਵਧੀਆ ਕਵਿਤਾਵਾਂ 1939 ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੋਈਆਂ।

ਟੀ. ਐਨ. ਜਾਨਸਨ ਨੇ 'ਪੋਇਟੀਕਲ ਵਰਕਸ ਆਫ਼ ਐਡਵਰਡ ਟੇਲਰ' (1939) ਦੇ ਨਾਂ ਹੇਠ ਇਸ ਦੀਆਂ ਚੋਣਵੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ, ਸੰਖੇਪ ਜੀਵਨ, ਆਲੋਚਨਾਤਮਕ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਅਤੇ ਟਿੱਪਣੀਆਂ ਨੂੰ ਸੰਪਾਦਿਤ ਕੀਤਾ। ਡੋਨਾਲਡ ਈ. ਸਟੈਨਫਰਡ ਵਲੋਂ ਸੰਪਾਦਿਤ ਪੁਸਤਕ 'ਦੀ ਪੋਇਮਜ਼ ਆਫ਼ ਐਡਵਰਡ ਟੇਲਰ' (1960) ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਪੁਸਤਕ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ 'ਮੈਡੀਟੇਸ਼ਨ' ਦਾ ਪੂਰਾ ਪਾਠ ਹੈ।

24 ਜੂਨ, 1729 ਨੂੰ ਵੈਸਟਫੀਲਡ ਵਿਖੇ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮਾ 9 : 850; ਐਨ. ਅਮੇ. 26 : 296

ਟੇਲਰ ਐਲਿਜ਼ਾਬੱਥ : ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੀ ਇਸ ਨਾਵਲਕਾਰ ਦਾ ਜਨਮ 3 ਜੁਲਾਈ, 1912 ਨੂੰ ਬਰਕਸ਼ਿਰ ਵਿਚ ਗੇਡਿੰਗ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਇਹ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਸ਼ੁੱਧ ਪ੍ਰਯੋਗ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਸ਼ੈਲੀ ਕਾਰਨ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋਈ। ਇਸ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਨਾਵਲ 'ਐਟ ਮਿਸਿਜ਼ ਲਿਪਿਨਕੋਟਸ' 1945 ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਦੀਆਂ ਵਧੇਰੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਸ ਨਾਵਲ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਵੀ ਘਟਨਾ ਭਰਪੂਰ ਨਹੀਂ ਹੈ ਪਰ ਇਹ ਨਾਵਲ ਸਮਕਾਲੀ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਔਰਤ ਦੇ ਅਚੁੱਕ ਵਰਤਾਉ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। 'ਏ ਰੀਦ ਆਫ਼ ਰੋਜ਼ਜ਼' (1950), 'ਏ ਗੇਮ ਆਫ਼ ਹਾਈਡ ਐਂਡ ਸੀਕ' (1951), 'ਦੀ ਸਲੀਪਿੰਗ ਬਿਊਟੀ' (1953) ਅਤੇ 'ਦੀ ਪੈਡਿੰਗ ਗਰੁੱਪ' (1968) ਇਸ ਦੇ ਕੁਝ ਹੋਰ ਨਾਵਲ ਹਨ। ਇਸ ਨੇ ਨਿੱਕੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦੀ ਇਕ ਪੁਸਤਕ 'ਏ ਡੈਡੀਕੇਟਿਡ ਮੈਨ' (1965) ਵੀ ਲਿਖੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇਸ ਦੇ ਲੇਖ ਕਈ ਵਾਰ 'ਨਿਊ ਯਾਰਕਰ' ਰਸਾਲੇ ਵਿਚ ਵੀ ਛਪੇ।

19 ਨਵੰਬਰ, 1975 ਨੂੰ ਬਕਿੰਗਮਸ਼ਿਰ ਵਿਖੇ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮਾ. 9 : 850

ਟੇਲਰ ਈਵਾ ਜਰਮਨ ਰਿਮਿੰਗਟਨ (Taylor Eva Germaine Remington) : ਇਹ ਬਰਤਾਨੀਆ ਦੀ ਇਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਭੂਗੋਲ ਵਿਗਿਆਨੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਜਨਮ 1879 ਈ. ਵਿਚ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਆਕਸਫੋਰਡ ਵਿਖੇ ਏ. ਜੀ. ਹਰਬਰਟਸਨ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਪਰ 1910 ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਕੱਲਿਆਂ ਖੋਜ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਨੇ ਨਕਸ਼ੇ ਅਤੇ ਸਕੂਲੀ ਕਿਤਾਬਾਂ ਰਾਹੀਂ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਜੇ. ਐਫ. ਅਨਸਟੈਂਡ ਦੀ ਮੱਦਦ ਲਈ। ਟਿਊਡਰ ਅਤੇ ਸਟੂਅਰਟ ਰਾਜਾਂ ਦੇ ਵੇਲੇ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਭੂਗੋਲ ਦੀ ਖੋਜ ਕਰਨ ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਮਹਾਰਤ ਹਾਸਲ ਸੀ। ਸੰਨ 1930 ਤੋਂ

1944 ਤੱਕ ਇਸ ਨੇ ਲੰਡਨ ਦੇ ਬਰਕਬੈਕ ਕਾਲਜ ਵਿਚ ਭੂਗੋਲ ਦੀ ਅਧਿਆਪਕਾ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵੀ ਕੰਮ ਕੀਤਾ।

ਹ. ਪੁ.—ਲਾਂ. ਡਿ. ਜਗ : 412

ਟੇਲਰ ਸਿੱਧਾਂਤ : ਸੰਨ 1712 ਵਿਚ ਬਰੁਕ ਟੇਲਰ ਨੇ ਇਸ ਸੂਤਰ ਦੀ ਖੋਜ ਕੀਤੀ, ਜਿਹੜਾ ਤਿੰਨ ਸਾਲ ਬਾਅਦ ਇਸ ਦੀ ਖੋਜ ਰਚਨਾ 'Methodus incrementorum directa et inverse' ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਨੂੰ ਨਿਮਨਲਿਖਤ ਇਕ ਅਨੰਤ ਲੜੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ :

$$f(x+h) = f(x) + h f'(x) + \frac{h^2}{2!} f''(x) + \dots \quad (1)$$

ਅਤੇ ਯੋਗ ਸ਼ਰਤਾਂ ਅਧੀਨ ਇਸ ਨਾਲ $f(x+h)$ ਦੇ ਮੁੱਲ ਦਾ ਪਰਿਕਲਨ ਕਿਸੇ ਵੀ ਲੜੀਦੀ ਸ਼ੁਧਤਾ ਤੱਕ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਬਸ਼ਰਤ $f(x)$ ਦਾ ਮੁੱਲ ਅਤੇ ਇਸਦੇ ਡੈਰੀਵੇਟਿਵ $f'(x), f''(x), \dots, x$ ਦੀ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕੀਮਤ ਵਾਸਤੇ ਗਿਆਤ ਹੋਣ। ਉਦਾਹਰਣ :

$$x = 1, \log_e(1+h) = 0 + h - \frac{h^2}{2} + \frac{h^3}{2} - \frac{h^4}{4} + \dots$$

ਗੇਮੇਂਡਰ ਨਾਲ ਟੇਲਰ ਸਿੱਧਾਂਤ ਨੂੰ ਇਕ ਸੀਮਿਤ ਜੋੜ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵੀ ਲਿਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ :

$$f(x+h) = f(x) + h f'(x) + \dots + \frac{h^{n-1}}{(n-1)!} f^{(n-1)}(x) + R_n \quad (2)$$

$$\text{ਜਿਥੇ } R_n = \frac{h^n}{n!} f^{(n)}(x + \theta h)$$

ਅਤੇ $\theta, 0$ ਅਤੇ 1 ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਇਕ ਭਿੰਨ ਹੈ। R_n ਵਾਸਤੇ ਕਈ ਹੋਰ ਸੂਤਰ ਵਿਉਂਤ ਕੀਤੇ ਜਾ ਚੁੱਕੇ ਹਨ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮਾ. 27 : 856, 860; ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮਾ. 9 : 851

ਟੇਲਰ, ਹੈਰਲਡ : ਇਸ ਅਮਰੀਕੀ ਸਿਖਿਅਕ ਦਾ ਜਨਮ 28 ਸਤੰਬਰ, 1914 ਨੂੰ ਕੈਨੇਡਾ ਵਿਚ ਟਰਾਂਟੋ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਸੰਨ 1936 ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਟਰਾਂਟੋ ਦੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਤੋਂ ਐਮ. ਏ. ਅਤੇ ਸੰਨ 1938 ਵਿਚ ਲੰਡਨ ਦੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਤੋਂ ਡਾਕਟਰੇਟ ਕੀਤੀ। ਅਗਲੇ ਸਾਲ ਇਹ ਵਿਸਕਾਨਸਿਨ ਦੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿਚ ਇਨਸਟਰਕਟਰ ਲੱਗਿਆ। ਫਿਰ ਕਈ ਵੱਖ ਵੱਖ ਆਸਾਮੀਆਂ ਤੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਮਗਰੋਂ ਇਸ ਨੂੰ ਨਿਊਯਾਰਕ ਰਾਜ ਵਿਚ ਬ੍ਰਾਕਸਵੀਲ ਵਿਖੇ ਇਕ ਕਾਲਜ ਦਾ ਮੁਖੀ ਨਿਯੁਕਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਛੋਟੀ ਉਮਰ ਦਾ ਮੁਖੀ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਇਹ ਪ੍ਰਗਤੀਸ਼ੀਲ ਸਿਖਿਅਕਾਂ ਦੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਗਿਆ।

ਟੇਲਰ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਬੇਤਕੁੱਲਰੀ ਦੇ ਸਬੰਧਾਂ ਅਤੇ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਰਹਿਨੁਮਾਈ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿਚ ਹੈ। ਇਸ ਨੇ ਦਰਸ਼ਨ ਅਤੇ ਸਿਖਿਆ ਸਬੰਧੀ ਰਸਾਲਿਆਂ ਲਈ ਕਈ ਲੇਖ ਲਿਖੇ। ਇਹ 'ਐਸੇਜ਼ ਇਨ ਟੀਚਿੰਗ' ਦਾ ਸੰਪਾਦਕ ਅਤੇ ਸਹਿ-ਲੇਖਕ ਰਿਹਾ ਹੈ। 'ਐਨ ਐਜੂਕੇਸ਼ਨ ਐਂਡ ਫ੍ਰੀਡਮ' (1945) ਇਸ ਦੀ ਇਕ ਉੱਤਮ ਪੁਸਤਕ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਅਮੇ. 26 : 298

ਟੇਲਰ, ਜਨਰਲ ਸਰ ਅਲੈਗਜ਼ੈਂਡਰ : ਬਰਤਾਨੀਆ ਦਾ ਇਹ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਇੰਜੀਨੀਅਰ, ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਰਾਜ ਦੌਰਾਨ ਬੰਗਾਲ ਇੰਜੀਨੀਅਰੀ ਸ਼ਾਖਾ ਦਾ ਮੈਂਬਰ ਰਿਹਾ। ਇਹ ਸ਼ਾਖਾ ਸ਼ਾਹੀ

ਸੈਨਿਕ ਦਲ ਅਧੀਨ ਸੀ। ਇਹ ਬਹੁਤ ਬਹਾਦਰ, ਨਿਡਰ ਅਤੇ ਮਿਹਨਤੀ ਅਫਸਰ ਸੀ। ਇਸ ਨੇ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਵੱਡੀਆਂ ਨਦੀਆਂ ਉੱਤੇ ਕਿਸ਼ਤੀਆਂ ਦੇ ਪੁਲ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਨਵਾਂ ਢੰਗ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। ਇਹ ਢੰਗ ਹੁਣ ਤੱਕ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਕਿਧਰੇ ਕਿਧਰੇ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਟੇਲਰ ਨੇ ਬੜੀ ਸਫਲਤਾ ਨਾਲ ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਨਾਲਿਆਂ ਅਤੇ ਲੱਕੜ ਦੀਆਂ ਕੈਂਚੀਆਂ ਜਾਂ ਪੱਥਰ ਅਤੇ ਇੱਟਾਂ ਦੀਆਂ ਡਾਟਾਂ ਵਾਲੇ ਪੁਲ ਕਾਫੀ ਮਾਤਰਾ ਵਿਚ ਬਣਵਾਏ। ਅਜਿਹੇ ਪੁਲ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਉਸ ਸਮੇਂ ਤੀਕ ਕਿਧਰੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸਨ ਬਣੇ। ਇਹ ਇਕ ਬਹੁਤ ਮਿਹਨਤੀ ਇੰਜੀਨੀਅਰ ਸੀ ਜਿਸ ਨੇ ਪੁਲਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਸੜਕਾਂ ਅਤੇ ਕਿਲੇ ਵੀ ਤਿਆਰ ਕਰਵਾਏ।

ਟੇਲਰ ਦੀਆਂ ਅਦੁੱਤੀ ਦੇਣਾਂ ਵਿਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਰਾਜ ਕਾਲ ਸਮੇਂ ਬਣੀ ਗ੍ਰੈਂਡ ਟ੍ਰੇਕ ਰੋਡ (ਜੀ. ਟੀ. ਰੋਡ) ਜਾਂ ਜਰਨੈਲੀ ਸੜਕ ਦਾ ਲਾਹੌਰ ਤੋਂ ਪਿਸ਼ਾਵਰ ਤੱਕ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹੈ ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਇਸ ਦਾ ਨਾਂ ਹਮੇਸ਼ਾ ਹੀ ਯਾਦ ਰੱਖਿਆ ਜਾਵੇਗਾ। ਇਸਨੇ ਕਲਕੱਤੇ ਅਤੇ ਮਦਰਾਸ ਵਿਖੇ ਕਈ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਕਿਲੇ ਬਣਵਾਏ। ਸੰਨ 1857 ਵਿਚ ਇਹ ਬਹਾਦਰ ਜਰਨੈਲ ਤਿੰਨ ਦਿਨ ਲਗਾਤਾਰ ਘੋੜ ਸਵਾਰੀ ਕਰਕੇ ਰਾਵਲਪਿੰਡੀ ਤੋਂ ਦਿੱਲੀ ਪਹੁੰਚਿਆ ਅਤੇ ਇਸ ਨੇ ਕਸ਼ਮੀਰੀ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਦੇ ਘੇਰੇ ਵਿਚ ਤੋਪਾਂ ਦੀ ਮੋਰਚਾਬੰਦੀ ਬੜੀ ਕੁਸ਼ਲਤਾ ਨਾਲ ਸੰਭਾਲੀ। ਇਹ ਇਕ ਸਫਲ ਅਤੇ ਬਹਾਦਰ ਸੈਨਿਕ ਸੀ।

ਇੰਗਲੈਂਡ ਪਰਤ ਕੇ ਇਹ 1880 ਤੋਂ 1916 ਤੱਕ ਇਥੋਂ ਦੇ ਕੂਪਰ ਹਿੱਲ ਇੰਜੀਨੀਅਰਿੰਗ ਕਾਲਜ ਦਾ ਪ੍ਰਧਾਨ ਰਿਹਾ ਅਤੇ ਇਥੇ ਵੀ ਬਹੁਤ ਕੁਸ਼ਲਤਾ ਨਾਲ ਕਾਰਜ ਭਾਰ ਸੰਭਾਲਿਆ।

ਹ. ਪੁ.—ਹਿੰ. ਵਿ. ਕੋ. 5 : 163

ਟੇਲਰ, ਜਾਨ : ਇਸ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਕਵੀ, ਪੱਤਰਕਾਰ, ਲੇਖਕ ਅਤੇ ਮਾਂਝੀ ਦਾ ਜਨਮ 24 ਅਗਸਤ, 1580 ਨੂੰ ਗਲੇਸਟਰਸ਼ਿਰ ਵਿਚ ਗਲੇਸਟਰ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਨੂੰ 'ਮਾਂਝੀ-ਕਵੀ' ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ

ਜਾਨ ਟੇਲਰ

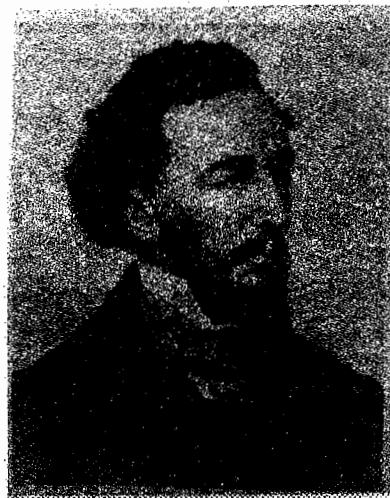
ਹੈ। ਇਸ ਨੇ ਨੌ-ਸੈਨਾ ਵਿਚ ਨੌਕਰੀ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਸੰਨ 1596 ਵਿਚ ਐਸੈਕਸ ਮੁਹਿੰਮ ਤੇ ਕਾਦਿਜ਼ (Cadiz) ਗਿਆ। ਵਾਪਿਸ ਲੰਡਨ ਪਰਤ ਕੇ ਇਸ ਨੇ ਟੇਮਜ਼ ਦਰਿਆ ਤੇ ਮਾਂਝੀ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕੀਤਾ। ਸੰਨ 1620 ਵਿਚ ਇਹ ਪ੍ਰੇਗ ਗਿਆ।

ਆਪਣੀਆਂ ਯਾਤਰਾਵਾਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਇਸ ਨੇ 'ਏ ਵੈਰੀ ਮੈਰੀ, ਵੈਰੀ-ਫੇਰੀ ਵਾਇਜ਼ ਔਰ ਯਾਰਕ ਫਾਰ 'ਮਾਈ ਮਨੀ' (1622) ਅਤੇ 'ਏ ਨਿਊ ਡਿਸਕਵਰੀ ਬਾਈ ਸੀ, ਵਿਦ ਏ ਵੈਰੀ ਫ੍ਰਾਮ ਲੰਡਨ ਟੂ ਸਾਲਿਸਬਰੀ' (1623) ਨਾਮੀ ਪੁਸਤਕਾਂ ਵਿਚ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਹ ਵਾਟਰਮੈਨਜ਼ ਕੰਪਨੀ ਦਾ ਇਕ ਸਰਗਰਮ ਮੈਂਬਰ ਸੀ। ਗ੍ਰਹਿ-ਯੁੱਧ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਣ ਤੇ ਇਹ ਅੱਕਸਫੋਰਡ ਚਲਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਇਥੇ ਇਸ ਨੇ ਸ਼ਾਹੀ ਪੈਂਫਲਿਟ ਲਿਖੇ। ਇਸ ਦੀਆਂ ਸ਼ੁਰੂ ਦੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ 1630 ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੋਈਆਂ। ਇਸ ਦੀਆਂ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਕੀਤੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸਪੈਂਸਰ ਸੁਸਾਇਟੀ ਨੇ ਸੰਨ 1868-1878 ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕਰਵਾਇਆ।

ਦਸਬੇਰ, 1655 ਨੂੰ ਲੰਡਨ ਵਿਖੇ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮਾ. 9 : 8; ਚੈਬ. ਐਨ. 13 : 478; ਐਨ. ਅਮੇ. 26 : 206

ਟੇਲਰ, ਜੇਮਜ਼ ਬਾਯਾਰ : ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਇਸ ਪੱਤਰਕਾਰ, ਲੈਕਚਰਾਰ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਦਾ ਜਨਮ 11 ਜਨਵਰੀ, 1825 ਨੂੰ ਪੈਨਸਿਲਵਾਨੀਆ ਰਾਜ ਵਿਚ ਕੈਨੇਟ ਸੁਕੇਅਰ ਵਿਚ ਹੋਇਆ। ਸੰਨ 1844 ਵਿਚ ਇਸ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਪੁਸਤਕ 'Ximena' ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੋਈ। ਇਹ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਕਈ ਭਾਗਾਂ ਵਿਚ ਘੁੰਮਿਆ। ਇਸ ਦੀਆਂ ਯਾਤਰਾਵਾਂ ਆਦਿ ਦੇ ਪੂਰੇ ਵੇਰਵੇ 'ਵਿਊਜ਼ ਅਫੁੱਟ' (1846) 'ਐਲਡਰਡਾਡੋ' (1850), 'ਏ ਵਿਜ਼ਿਟ ਟੂ ਇੰਡੀਆ', ਚੀਨ ਐਂਡ ਜਾਪਾਨ ਇਨ ਦੀ ਯੀਅਰ', 1853' (1855), 'ਨਾਦਰਨ ਟ੍ਰੈਵਲ'

ਬਾਯਾਰ ਟੇਲਰ ਜੇਮਜ਼

(1857), 'ਟ੍ਰੈਵਲਜ਼ ਇਨ ਗ੍ਰੀਸ ਐਂਡ ਰਸ਼ੀਆ' (1859) ਆਦਿ ਪੁਸਤਕਾਂ ਵਿਚ ਦਰਜ ਹਨ। ਨਿਊ ਯਾਰਕ ਵਿਖੇ ਇਸਨੇ ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ ਇਕ ਪੱਤਰਕਾਰ ਵਜੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। ਸੰਨ 1840 ਵਿਚ ਇਹ 'ਟ੍ਰਿਬਿਊਨ' ਦਾ ਪੱਤਰਕਾਰ ਬਣਿਆ। ਸੰਨ 1862 ਵਿਚ ਇਹ ਪੀਟਰਜ਼ਬਰਗ ਵਿਖੇ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਰਾਜਦੂਤ ਦਾ ਸਕੱਤਰ ਰਿਹਾ। ਸੰਨ 1878 ਵਿਚ ਇਹ ਜਰਮਨੀ ਵਿਚ ਰਾਜਦੂਤ ਬਣ ਕੇ ਗਿਆ ਅਤੇ ਇਥੇ ਹੀ 19 ਦਸੰਬਰ, 1878 ਨੂੰ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਆਪਣੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਇਹ ਕਵੀ ਅਤੇ ਪੱਤਰਕਾਰ ਵਜੋਂ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋਇਆ। ਇਸਨੇ ਚਾਰ ਨਾਵਲ, 'ਹੱਨਾ ਜ਼ਰਸਟਨ' (1863),

‘ਜਾਨ ਗਾਡਵੇਜ਼ ਫਾਰਚੂਨਜ਼’ (1864), ‘ਦੀ ਸਟੋਰੀ ਆਫ ਕੈਨੇਬ’ (1866) ਅਤੇ ‘ਜੋਜ਼ਫ ਐਂਡ ਹਿਜ਼ ਫ੍ਰੈਂਡ’ (1870) ਲਿਖੇ। ‘ਪੋਇਮਜ਼ ਆਫ਼ ਦੀ ਓਰੀਐਂਟ’ (1855) ਇਸਦੀ ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਪੁਸਤਕ ਸੀ। ਇਸ ਨੇ ਗੇਟੇ ਦੀ ਪੁਸਤਕ ‘ਫਾਸਟ’ (1870-71) ਦਾ ਵੀ ਉਲਥਾ ਕੀਤਾ, ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਇਸ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸਿੱਧੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9 : 849; ਐਨ. ਅਮੈ. 26 : 295; ਕੋਲ. ਐਨ. 18 : 20

ਟੇਲਰ, ਜੈਰੋਮੀ : ਇਸ ਐਂਗਲੀਕੀ ਪਾਦਰੀ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਲੇਖਕ ਦਾ ਜਨਮ 15 ਅਗਸਤ, 1613 ਨੂੰ ਕੈਂਬ੍ਰਿਜ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਇਥੋਂ ਦੇ ਹੀ ਸਕੂਲ ਅਤੇ ਕਾਲਜ ਵਿਚ ਸਿਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਸੰਨ 1633 ਵਿਚ ਇਹ ਪਾਦਰੀ ਬਣਿਆ ਅਤੇ ਲੰਡਨ ਦੇ ਸੇਂਟ ਪਾਲ ਕੈਥੀਡਰਲ ਵਿਖੇ ਉਪਦੇਸ਼ਕ ਲਗ ਗਿਆ। ਲਾਟ ਪਾਦਰੀ ਲਾੱਡ, ਲੰਡਨ ਦਾ ਬਿਸ਼ਪ ਵਿਲੀਅਮ ਜਕਸਨ ਅਤੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਚਾਰਲਸ ਪਹਿਲਾ ਇਸ ਦੇ ਸਰਪ੍ਰਸਤਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸਨ। ਇਹ ਅਪਿੰਘਮ ਅਤੇ ਰੁੱਥਲੈਂਡਸ਼ਿਰ ਦਾ ਰੈਕਟਰ ਬਣਿਆ। ਸੰਨ 1642 ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਆੱਕਸਫੋਰਡ ਤੋਂ ਧਰਮ ਦੀ ਡਾਕਟਰੇਟ ਡਿਗਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਅਗਲੇ ਸਾਲ ਹੀ ਸ਼ਾਹੀ ਫਰਮਾਨ ਨਾਲ ਇਸ ਨੂੰ ਓਵਰਸਟੋਨ ਦੀ ਰੈਕਟਰੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ ਗਈ।

ਸੰਨ 1658 ਵਿਚ ਇਹ ਆਇਰਲੈਂਡ ਵਿਚ ਅਲਸਟਰ ਵਿਖੇ ਪਾਦਰੀ ਬਣਿਆ। ਸੰਨ 1660 ਵਿਚ ਇੰਗਲੈਂਡ ਵਿਚ ਬਾਦਸ਼ਾਹਤ ਦੀ ਬਹਾਲੀ ਮਗਰੋਂ ਇਹ ਡਾਊਨ ਅਤੇ ਕੋਨਰ ਦਾ ਬਿਸ਼ਪ ਬਣਿਆ। ਛੇਤੀ ਹੀ ਇਸ ਨੂੰ ਆਇਰਲੈਂਡ ਦੀ ਪ੍ਰਿਵੀ ਕੌਂਸਲ ਦਾ ਮੈਂਬਰ ਅਤੇ ਡਬਲਿਨ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦਾ ਵਾਈਸ ਚਾਂਸਲਰ ਨਿਯੁਕਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

13 ਅਗਸਤ, 1667 ਨੂੰ ਲਿਸਬਰਨ ਵਿਖੇ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਡਰੋਮੋਰ ਕੈਥੀਡਰਲ ਵਿਖੇ ਦਫਨਾਇਆ ਗਿਆ।

ਇਸ ਨੇ ਕਈ ਧਾਰਮਿਕ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਤੇ ਲਿਖਿਆ। ਇਸ ਦੀਆਂ ਧਰਮ ਸਬੰਧੀ ਵਿਆਖਿਆਵਾਂ 17ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੀਆਂ ਜਟਿਲ ਵਾਰਤਕ ਦਾ ਸ਼ਾਹਕਾਰ ਹਨ। ‘ਏ ਡਿਸਕਵਰੀ ਆਫ਼ ਦੀ ਲਿਬਰਟੀ ਆਫ਼ ਪ੍ਰੋਵੀਸਿੰਗ’ (1646), ‘ਦੀ ਰੂਲ ਐਂਡ ਐਕਸਰਸਾਈਜ਼ਜ਼ ਆਫ਼ ਹੋਲੀ ਲਿਵਿੰਗ’, (1650) ਅਤੇ ‘ਦੀ ਰੂਲ ਐਂਡ ਐਕਸਰਸਾਈਜ਼ਜ਼ ਆਫ਼ ਹੋਲੀ ਡਾਇੰਗ’ (1651) ਇਸ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਪੁਸਤਕਾਂ ਹਨ।

ਹ. ਪੁ.—ਕੋਲ. ਐਨ. 18 : 206; ਚੈਬ. ਐਨ. 13 : 471; ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9 : 850

ਟੇਲਰ, ਜੋਜ਼ਫ : ਇਸ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਅਦਾਕਾਰ ਦਾ ਜਨਮ ਸ਼ਾਇਦ ਸੰਨ 1586 ਵਿਚ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਸੰਨ 1623 ਵਿਚ ਸ਼ੈਕਸਪੀਅਰ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਆਇਆ। ਇਸ ਨੇ ਸ਼ੈਕਸਪੀਅਰ ਦੇ ਨਾਟਕਾਂ ਵਿਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਅਦਾਕਾਰੀ ਕੀਤੀ। ਸੰਨ 1610 ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਡਿਊਕ ਆਫ਼ ਯਾਰਕ ਦੀ ਕੰਪਨੀ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਅਗਲੇ ਸਾਲ ਲੇਡੀ ਐਲਿਜ਼ਾਬੈਥ ਦੀ ਕੰਪਨੀ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1616 ਤੋਂ 1619 ਦੌਰਾਨ ਇਸ ਨੇ ਪ੍ਰਿੰਸ ਦੀ ਕੰਪਨੀ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਫਿਰ 1642 ਵਿਚ ਰਿਟਾਇਰਮੈਂਟ ਲੈਣ ਤੱਕ ਇਹ ਕਿੰਗਜ਼ ਮੈਨ ਕੰਪਨੀ ਦਾ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਮੈਂਬਰ ਰਿਹਾ। ਇਸ ਨੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਅਦਾਕਾਰ ਰਿਚਰਡ ਬਰਬੇਜ਼ ਦੀ ਥਾਂ ਲਈ। ਇਕ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਕਥਾ ਅਨੁਸਾਰ ਸ਼ੈਕਸਪੀਅਰ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਹੈਮਲੈਟ ਦਾ ਰੋਲ ਅਦਾ ਕਰਨ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਕਰਵਾਇਆ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇਸ ਨੇ ਜਾਨਸਨ ਦੇ ‘ਅਲਕੈਮਿਸਟ’, ‘ਵਾਲਪੋਨੀ’ ਅਤੇ ‘ਐਪੀਸੀਨੀ’ ਨਾਟਕ ਵਿਚ,

ਡਿਲਿਪ ਮਾਸਿੰਜਰ ਦੇ ‘ਬੀਲੀਵ ਐਜ਼ ਯੂ ਲਿਸਟ’ ਅਤੇ ਫਲੈਚਰ ਦੇ ‘ਵਾਈਲਡ ਰੂਜ਼ ਚੇਜ਼’ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕੀਤਾ।

4 ਨਵੰਬਰ, 1625 ਨੂੰ ਲੰਡਨ ਵਿਖੇ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9 : 851

ਟੇਲਰ, ਪਾਲ (ਬੈਲਵਿੱਲ) : ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਇਸ ਨਿਰਤਕ ਅਤੇ ਨਿਰਤ ਲਿਖਾਰੀ ਦਾ ਜਨਮ 29 ਜੁਲਾਈ, 1930 ਨੂੰ ਪੈਨਸਿਲਵਾਨੀਆ ਰਾਜ ਵਿਚ ਐਲੇਗੇਨੀ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਤੈਰਾਕੀ ਅਤੇ ਚਿੱਤਰਕਾਰੀ ਵਿਚ ਵਜ਼ੀਫਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਕੇ 1947

ਪਾਲ (ਬੈਲਵਿੱਲ) ਟੇਲਰ

ਵਿਚ ਇਹ ਸਿਰਾਕਿਊਜ਼ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿਚ ਦਾਖਲ ਹੋਇਆ। ਸੰਨ 1951 ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਨਾਚ ਸਿੱਖਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਇਸਨੇ ਆਧੁਨਿਕ ਬੈਲੇ ਡਾਨਸ ਸਿੱਖਿਆ। ਇਸ ਨੇ ਆਪਣਾ ਪੇਸ਼ਾਵਰ ਜੀਵਨ ਸੰਨ 1953 ਵਿਚ ਮਾਰਥਾ ਗ੍ਰਾਹਮ ਕੰਪਨੀ ਨਾਲ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। ਇਕ ਨਿਰਤ-ਲਿਖਾਰੀ ਵਜੋਂ ਇਸ ਨੇ ਨਾਚ ਦੇ ਕਿੰਨੇ ਹੀ ਵੱਖ ਵੱਖ ਢੰਗਾਂ ਦਾ ਨਿਰੂਪਣ ਕੀਤਾ ਹੈ। ‘ਡਿਊਟ’ (1957) ਨਾਮੀ ਨਿਰਤ ਵਿਚ ਇਹ ਅਤੇ ਇਸਦੇ ਜੋੜੀਦਾਰ ਚਾਰ ਮਿੰਟ ਤੱਕ ਅਹਿੱਲ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਨੇ ਬਹੁਤ ਹੀ ਉੱਘੇ ਰੋਲ ਅਦਾ ਕੀਤੇ ਹਨ। ਇਸਦੇ ਨਾਚ ਵਿਚ ‘ਥਰੀ ਐਪਟਫਜ਼’ (1956), ‘ਐਰੀਓਲ’ (1962), ‘ਕਸੂਡੋਰਮਾ’ (1963) ਅਤੇ ਬੁਕ ਆਫ਼ ਬੀਸਟਸ’ (1975) ਆਦਿ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹਨ।

ਸੰਨ 1954 ਵਿਚ ਇਸਨੇ 13 ਨਿਰਤਕਾਰਾਂ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਕੰਪਨੀ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਸੰਨ 1960 ਵਿਚ ਆਪਣਾ ਪਹਿਲਾ ਕਰਤਬ ਯੂਰਪ ਵਿਚ ਦਿਖਾਇਆ। ਇਸਨੇ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਦੇ ਸਟੇਟ ਡਿਪਾਰਟਮੈਂਟ ਵਲੋਂ ਚਲਾਏ ਗਏ ਇੰਟਰਨੈਸ਼ਨਲ ਕਲਚਰਲ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਅਧੀਨ 1965 ਵਿਚ ਦੱਖਣੀ ਅਮਰੀਕਾ ਦਾ ਦੌਰਾ ਕੀਤਾ। ਸੰਨ 1978 ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਦੇ ਦੂਰਦਸ਼ਰਨ ਤੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਸਪੋਲੀਟੋ ਫੈਸਟੀਵਲ ਆਫ਼ ਟੂ ਵਰਲਡਜ਼ ਲਈ ਨਿਰਤ ਲਿਖਿਆ। ਸੰਸਾਰ ਭਰ ਦੀਆਂ ਉੱਘੀਆਂ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਤੋਂ ਇਸ ਨੇ ਬਹੁਤ ਪੁਰਸਕਾਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੇ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9 : 851

ਟੇਲਰ, ਬਰੁਕ (Taylor, Brook) : ਕੈਲਕੂਲਸ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਇਸ ਸੁਪ੍ਰਸਿੱਧ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਗਣਿਤਵੇਤਾ ਦਾ ਜਨਮ 18 ਅਗਸਤ, 1685 ਨੂੰ ਮਿਡਲਸੈਕਸ ਵਿਚ ਐਡਮਨਟਨ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਨੇ ਸੇਂਟ ਜਾਨਜ਼ ਕਾਲਜ, ਕੈਂਬਰਿਜ ਤੋਂ ਵਿਦਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਸੰਨ 1708 ਵਿਚ ਇਸਨੇ ਡੋਲਨ ਕੇਂਦਰ ਸਮੱਸਿਆ ਦਾ ਇਕ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਹੱਲ ਲੱਭਿਆ ਭਾਵੇਂ ਇਹ ਹੱਲ ਮਈ, 1714 ਤੱਕ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਨਾ ਹੋ ਸਕਿਆ ਕਿਉਂਕਿ ਜੌਨ ਬਰਨਾਉਲੀ ਇਸ ਹੱਲ ਉੱਤੇ ਆਪਣੇ ਅਧਿਕਾਰ ਸਮਝਦਾ ਸੀ।

ਟੇਲਰ ਦੀ ਸੁਪ੍ਰਸਿੱਧ ਰਚਨਾ 'Methodus incrementorum directa et inversa (1715)' ਨੇ ਹਾਇਰ ਮੈਥੋਡਿਕਸ ਲਈ ਇਕ ਨਵੀਂ ਸ਼ਾਖਾ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਐਂਜਕਲੂ ਫਿਨਿਟ ਅੰਤਰ-ਕੈਲਕੂਲਸ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਨਵੀਂ ਧਾਰਨਾ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਕੇ ਇਸ ਨੇ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਕੰਬਦੇ ਧਾਗੇ ਦੀ ਗਤੀ ਦੇ ਰੂਪ ਨੂੰ ਯੰਤਰਿਕ ਸਿੱਧਾਂਤ ਵਿਚ ਲਿਆਂਦਾ। ਇਸ ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਇਸ ਦਾ ਇਕ ਨਾਮੀ ਸੂਤਰ ਜਿਸ ਨੂੰ ਟੇਲਰ ਸਿੱਧਾਂਤ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ। ਇਸ ਸਿੱਧਾਂਤ ਨੂੰ ਜੋਜ਼ਫ-ਲੂਈ ਲੈਗਰਾਂਜ ਨੇ ਡਿਫਰੈਂਸ਼ੀਅਲ ਕੈਲਕੂਲਸ ਦਾ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸਿੱਧਾਂਤ ਮੰਨਿਆ।

ਇਸ ਨੇ 'Linear perspective' (1715) ਵਿਚ ਪਰਸਪੈਕਟਿਵ ਦੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸਿੱਧਾਂਤ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਲਿਆਂਦਾ। ਇਸ ਦੀ ਇਸ ਰਚਨਾ ਅਤੇ 'New Principles of linear perspective' ਵਿਚ ਲੂਪਤ ਬਿੰਦੂਆਂ ਦੇ ਸਿੱਧਾਂਤ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਆਮ ਵਿਆਖਿਆ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ।

ਸੰਨ 1712 ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਗੋਟਫ੍ਰਿਡ ਸੁਸਾਇਟੀ ਲੰਡਨ ਦਾ ਫੈਲੋ ਚੁਣਿਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਇਸੇ ਸਾਲ ਕੈਲਕੂਲਸ ਦੀ ਈਜਾਦ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿਚ ਨਿਊਟਨ ਅਤੇ ਲਾਈਪਨਿਟਸ ਦੇ ਕਲੇਮਾਂ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਕਮੇਟੀ ਲਈ ਨਿਯੁਕਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

29 ਦਸੰਬਰ, 1731 ਨੂੰ ਲੰਡਨ ਵਿਖੇ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਐਸ. 21 : 856; ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9 : 851

ਟੇਲਰ ਮੈਕਸਵੈਲ ਡੈਵਨਪੋਰਟ : ਇਹ ਅਮਰੀਕਾ ਦਾ ਇਕ ਜਰਨੈਲ ਸੀ ਜਿਸ ਦੀ ਦੂਜੀ ਸੰਸਾਰ ਜੰਗ ਵਿਚ ਸਿਸਲੀ ਅਤੇ ਇਟਲੀ ਵਿਚ ਹੋਈ ਹਵਾਈ ਲੜਾਈ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਅਪਣਾਈ ਗਈ ਯੁੱਧ ਨੀਤੀ ਕਾਰਨ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸਿੱਧੀ ਹੋਈ। ਇਸ ਦਾ ਜਨਮ 26 ਅਗਸਤ, 1901 ਈ. ਵਿਚ ਹੋਇਆ। ਸੰਨ 1922 ਵਿਚ ਅਮਰੀਕਾ ਦੀ ਸੈਨਿਕ ਅਕਾਦਮੀ ਵਿਚੋਂ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਦੂਸਰੀ ਸੰਸਾਰ ਜੰਗ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਹਵਾਈ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਹਿੱਸਾ ਲਿਆ। ਸੰਨ 1943 ਵਿਚ ਇਹ ਆਪਣੀ ਜਾਨ ਦੀ ਬਾਜ਼ੀ ਲਾ ਕੇ ਰੋਮ ਵਿਚ ਜਰਮਨਾਂ ਦੇ ਗੜ੍ਹ ਵਿਚ ਦਾਖਲ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਉਥੇ ਇਹ ਇਟਲੀ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਂਤੀ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਮਿਲਿਆ। ਇਸ ਨੇ 101ਵੀਂ ਹਵਾਈ ਡਿਵੀਜ਼ਨ ਦੀ ਪਹਿਲਾਂ ਨਾਰਮੰਡੀ ਵਿਚ ਅਤੇ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਨੀਦਰਲੈਂਡ ਅਤੇ ਜਰਮਨੀ ਵਿਚ ਕਮਾਨ ਸੰਭਾਲੀ। ਕੋਰੀਆ ਦੀ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਅਮਰੀਕਾ ਦੀ ਅੱਠਵੀਂ ਫੌਜੀ ਟੁਕੜੀ ਦੀ ਕਮਾਨ ਸੰਭਾਲੀ। ਸੰਨ 1955 ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ 1959 ਈ. ਤੱਕ ਇਹ ਆਪਣੇ ਮੁਲਕ ਦੀ ਫੌਜ ਦਾ ਸਲਾਹਕਾਰ ਚੁਣਿਆ ਗਿਆ। ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਜਾਨਸਨ ਨੇ 1964 ਈ. ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਦੱਖਣੀ ਵੀਅਤਨਾਮ ਵਿਚ ਰਾਜਦੂਤ ਬਣਾ ਕੇ ਭੇਜਿਆ। ਸੰਨ 1966 ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਅਸਤੀਫਾ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਪਰ ਇਹ ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਦੇ ਫੌਜੀ ਸਲਾਹਕਾਰ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ। ਆਪਣੇ ਤਜਰਬੇ

ਪ੍ਰਗਟਾਉਣ ਲਈ ਇਸ ਨੇ ਦੋ ਪੁਸਤਕਾਂ 'ਦਾ ਅਨਸਰਟੇਨ ਟਰੰਪਟ (1960)' ਅਤੇ 'ਰਿਸਪੋਂਸੀਬਿਲਿਟੀ ਐਂਡ ਰਿਸਪੋਂਸ (1967)' ਲਿਖੀਆਂ। ਇਸ ਦੇ ਗੁਣਾਂ ਕਾਰਨ ਇਸਦੇ ਮਿੱਤਰ ਇਸ ਨੂੰ ਬੜੇ ਆਦਰ ਨਾਲ ਵੇਖਦੇ ਹਨ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਐਸ. 26 : 332; ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 11 : 590

ਟੇਲਰ, ਲੌਰੈਟ : ਇਸ ਅਮਰੀਕੀ ਅਦਾਕਾਰਾ ਦਾ ਜਨਮ ਪਹਿਲੀ ਅਪ੍ਰੈਲ, 1884 ਨੂੰ ਨਿਊਯਾਰਕ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਬਚਪਨ ਵਿਚ ਹੀ ਇਸ ਨੇ ਸਟੇਜ ਤੇ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਸੰਨ 1903 ਵਿਚ ਇਹ 'ਹਿਜ਼ ਰਾਈਲਡ ਵਾਈਡ' ਨਾਮੀ ਨਾਟਕ ਵਿਚ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਮੁੱਖ ਪਾਤਰ ਵਜੋਂ ਸਾਹਮਣੇ ਆਈ। ਇਸੇ ਸਾਲ ਹੀ ਇਸ ਦਾ ਵਿਆਹ ਲੇਖਕ ਚਾਰਲਸ ਏ. ਟੇਲਰ ਨਾਲ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਇਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਦੇ ਕਈ ਹਾਸ-ਨਾਟਕਾਂ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕੀਤਾ। ਸੰਨ 1910 ਵਿਚ ਉਸ ਤੋਂ ਤਲਾਕ ਲੈਣ ਉਪਰੰਤ 1912 ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਨਾਟਕਕਾਰ, ਅਦਾਕਾਰ ਅਤੇ ਡਾਇਰੈਕਟਰ ਜੇ. ਹਾਰਟਲੇ ਮੈਨਰਜ਼ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕਰਵਾਇਆ। ਸੰਨ 1912 ਤੋਂ 1916 ਦੌਰਾਨ ਇਹ 603 ਵਾਰੀ ਬ੍ਰਾਂਡਵੇ ਵਿਖੇ ਅਤੇ 500 ਵਾਰੀ ਲੰਡਨ ਵਿਖੇ ਸਟੇਜ ਤੇ ਆਈ। ਅਗਲੇ ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ 'Humodesque', (1923) ਅਤੇ 'Trelowny of the Wells' (1925) ਵਰਗੇ ਉਘੇ ਨਾਟਕਾਂ ਵਿਚ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਦੇ ਨਾਟਕਾਂ ਵਿਚ ਅਦਾਕਾਰੀ ਕੀਤੀ।

ਸੰਨ 1928 ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਦੀ ਮੌਤ ਉਪਰੰਤ ਟੇਲਰ ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਲਈ ਸਟੇਜ ਛੱਡ ਗਈ ਪਰ 1932 ਵਿਚ ਇਹ ਫਿਰ ਅਦਾਕਾਰੀ ਕਰਨ ਲਗ ਪਈ। ਸੁਚੱਜੀ ਅਦਾਕਾਰੀ ਕਾਰਨ ਇਸ ਨੂੰ ਕਈ ਅਵਾਰਡਾਂ ਨਾਲ ਸਨਮਾਨਿਆ ਗਿਆ।

7 ਦਸੰਬਰ, 1946 ਨੂੰ ਨਿਊਯਾਰਕ ਵਿਖੇ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਐਸ. 26 : 300

ਟੇਲਰਵਿਲ (Taylorville) : ਇਹ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਕੇਂਦਰੀ ਇਲੀਨਾਇ ਰਾਜ ਦੀ ਕ੍ਰਿਸਚੀਅਨ ਕਾਉਂਟੀ ਵਿਚ ਸਪ੍ਰਿੰਗਫੀਲਡ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਦੱਖਣ-ਪੂਰਬ ਵਿਚ 40 ਕਿ. ਮੀ. ਦੇ ਫਾਂਸਲੇ ਤੇ ਸਥਿਤ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ। ਇਥੇ ਕੋਲੋਂ ਦੀਆਂ ਖਾਣਾਂ ਦੀ ਖੁਦਾਈ, ਕਾਗਜ਼ ਬਣਾਉਣ ਦੇ ਕਾਰਖਾਨੇ, ਬਸਤਰ ਬਣਾਉਣ ਅਤੇ ਡੰਗਰਾਂ ਦੀ ਖੁਰਾਕ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਦੇ ਉਦਯੋਗ ਪ੍ਰਫੁੱਲਤ ਹਨ। ਇਹ ਬਸਤੀ 1839 ਵਿਚ ਵਸੀ ਅਤੇ 1882 ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਨਿਗਮਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਲਈ ਸਰਕਾਰ ਵਲੋਂ ਇਥੇ ਮੇਅਰ ਦੀ ਕੌਂਸਲ ਬਣਾਈ ਹੋਈ ਹੈ।

ਆਬਾਦੀ—11,386 (1980)

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਐਸ. 26 : 336

ਟੇਲਾ : ਉੱਤਰੀ ਹਾਂਡੂਰਸ ਰਾਜ ਦਾ ਇਕ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਹਾਂਡੂਰਸ ਖਾੜੀ ਤੋਂ ਕੁਝ ਦੂਰੀ ਤੇ ਟੇਲਾ ਖਾੜੀ ਦੇ ਤਟ ਉੱਤੇ ਵਸਿਆ ਹੈ। ਇਥੋਂ ਦਾ ਪੁਰਾਣਾ ਸ਼ਹਿਰ ਟੇਲਾ ਦਰਿਆ ਦੇ ਕੰਢੇ ਉੱਤੇ ਵਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਪਹਿਲਾਂ ਪਹਿਲ ਟੇਲਾ ਕੋਲਿਆਂ ਦੇ ਵਪਾਰ ਦੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਬੰਦਰਗਾਹ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸੀ ਪਰ ਅੱਜਕਲ੍ਹ ਇਥੇ ਨਾਰੀਅਲ ਅਤੇ ਹੋਰ ਦੂਜੇ ਫਲਾਂ ਦਾ ਵੀ ਨਿਰਯਾਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸਾਬਣ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਉਦਯੋਗ ਵੀ ਕਾਫ਼ੀ ਉੱਨਤ ਹੈ। ਰੇਲਾਂ ਰਾਹੀਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਫ਼ਸਲਾਂ ਇਸ ਬੰਦਰਗਾਹ ਦੇ ਪਹੁੰਚਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਕ ਹਵਾਈ ਅੱਡਾ ਵੀ ਹੈ। ਰੇਲਾਂ ਅਤੇ ਮਹਾਮਾਰਗ ਨਾਲ ਟੇਲਾ ਦੂਜੇ

ਵਪਾਰਕ ਕੇਂਦਰਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਆਬਾਦੀ—71,083 (1983)

15° 44' ਉ. ਵਿਭ.: 87° 27' ਪ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9 : 867

ਟੇਲਿਮਾਨ, ਸੇਉਰਕ ਫੀਲਿਪ : ਜਰਮਨੀ ਦੇ ਇਸ ਸੰਗੀਤਕਾਰ ਦਾ ਜਨਮ 14 ਮਾਰਚ, 1681 ਨੂੰ ਮੈਗਡੀਬਰਗ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਨੇ ਕਈ ਸੰਗੀਤ-ਨਾਟਾਂ, ਭਜਨਾਂ, ਧਾਰਮਿਕ ਗੀਤਾਂ ਅਤੇ ਚੈਂਬਰ-ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਨੇ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਕੋਈ ਨਿਯਮਿਤ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਸੀ ਸਗੋਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਹੀ

ਸੇਉਰਕ ਫੀਲਿਪ ਟੇਲਿਮਾਨ

ਅਲਗ ਅਲਗ ਸੈਲੀਆਂ ਤੇ ਕੰਮ ਕਰਕੇ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਸੰਗੀਤ ਰਚਕੇ ਨਿਪੁੰਨਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਲਾਈਪਸਿਕ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿਖੇ ਕਾਨੂੰਨ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਲੈਂਦੇ ਹੋਏ ਇਸ ਨੇ ਕਈ ਸੰਗੀਤ ਨਾਟ ਲਿਖੇ। ਸੰਨ 1704 ਵਿਚ ਇਹ ਨਿਊਕਿਰਚੀ (Neukirch) ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਬਣਿਆ। ਸੰਨ 1721 ਵਿਚ ਇਹ ਹੈਮਬਰਗ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸਕੂਲ ਯੋਹਾਨੀਅਸ ਦਾ ਮੁੱਖ ਗਾਇਕ ਅਤੇ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਗਿਰਜੇ ਦਾ ਸੰਗੀਤ ਡਾਇਰੈਕਟਰ ਬਣਿਆ। ਪੈਰਿਸ ਵਿਖੇ ਦੇਰ ਤੱਕ ਰਹਿਣ ਕਾਰਨ 1737 ਵਿਚ ਇਹ ਫਰਾਂਸੀਸੀ ਵਿਚਾਰਾਂ ਅਤੇ ਰੁਚੀਆਂ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋਇਆ। ਫਰੈਂਕਫੁਰਟ ਵਿਖੇ ਇਹ ਦੋ ਗਿਰਜਿਆਂ ਦਾ ਸੰਗੀਤ ਡਾਇਰੈਕਟਰ ਬਣਿਆ।

ਇਹ ਲਿਪਸਿਗ ਦਿਪੇਗ ਦਾ ਡਾਇਰੈਕਟਰ ਵੀ ਰਿਹਾ ਅਤੇ ਇਸ ਲਈ ਸੰਗੀਤ ਨਾਟ ਵੀ ਲਿਖੇ। ਆਪਣੇ ਸੰਗੀਤ ਨੂੰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕਰਵਾਉਣ ਕਾਰਨ ਇਹ ਜਰਮਨੀ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਬਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਨੇ ਦੋ ਵਾਰ ਵਿਆਹ ਕੀਤਾ। ਆਪਣੀ ਪਹਿਲੀ ਪਤਨੀ ਦੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਸ ਨੇ ਇਕ ਲੰਬੀ ਕਵਿਤਾ ਲਿਖੀ। ਇਹ ਇਕ ਲੇਖਕ ਵੀ ਸੀ। ਇਸ ਦੀਆਂ 1718 ਅਤੇ 1729 ਦੀਆਂ ਸਵੈ-ਜੀਵਨੀਆਂ ਵਧੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਹਨ। ਇਸ ਨੇ 50 ਤੋਂ ਵੀ ਵੱਧ ਸ਼ਾਹਕਾਰ ਰਚੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ 'ਮਿਊਜ਼ਿਕ ਦ ਤਾਬਲ' (Music de table) (1733) 'Dergetserc Music Meiser' (1728-29) ਅਤੇ 'Deshar moische Go Hesdienst' (1725-26) ਕੁਝ ਹਨ।

ਇਸ ਨੇ 50 ਤੋਂ ਵੀ ਵੱਧ ਸੰਗੀਤ ਨਾਟ ਲਿਖੇ, 'Dergeductige Socratex', 'Der neuomodische Liebhaber Bamon' (1724) ਅਤੇ 'Pimpinone' (1725) ਇਸਦੇ ਕੁਝ ਸੰਗੀਤ ਨਾਟ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇਸ ਨੇ ਤਕਰੀਬਨ 44 ਰਾਗ ਅਤੇ ਕਈ ਧਾਰਮਿਕ ਗੀਤ ਲਿਖੇ ਅਤੇ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਾਦਕ ਅਤੇ ਸਾਜ਼ਾਂ ਵਾਲਾ ਸੰਗੀਤ ਰਚਿਆ।

25 ਜੂਨ, 1767 ਨੂੰ ਹੈਮਬਰਗ ਵਿਖੇ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮੈ. 18 : 78; ਐਨ. ਅਮੈ. 26 : 348; ਕੋਲ. ਐਨ. 18 : 221

ਟੇਵਰਨਰ, ਜਾਨ : ਇਸ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸੰਗੀਤਕਾਰ ਦਾ ਜਨਮ ਸੰਨ 1495 ਦੇ ਲਗਭਗ ਹੋਇਆ। ਕਾਰਡੀਨਲ ਕਾਲਿਜ ਦੇ ਗਿਰਜੇ ਦੀ ਭਜਨ ਮੰਡਲੀ ਦਾ ਮੁਖੀ ਬਣਨ ਲਈ ਸੰਨ 1526 ਵਿਚ ਇਹ ਆੱਕਸਫੋਰਡ ਗਿਆ। ਧਰਮ-ਵਿਰੋਧੀ ਪੁਸਤਕਾਂ ਨੂੰ ਲੁਕਾਉਣ ਕਾਰਨ ਸੰਨ 1528 ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਕੈਦ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਟਾਮਸ ਕ੍ਰਾਮਵੈਲ ਦਾ ਏਜੰਟ ਬਣਨ ਲਈ ਸੰਨ 1530 ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਆੱਕਸਫੋਰਡ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਸੰਗੀਤ ਵੀ ਤਿਆਗ ਦਿੱਤਾ। ਟੇਵਰਨਰ ਦਾ ਚਰਚ ਸੰਗੀਤ 'ਟਿਊਡਰ ਚਰਚ ਮਿਊਜ਼ਿਕ' (ਜ਼ਿਲਦ I ਤੇ III 1923-24) ਵਿਚ ਛਪਿਆ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਵੱਖ ਵੱਖ ਕਿਸਮ ਦੀਆਂ ਸੰਗੀਤ ਰਚਨਾਵਾਂ ਅਤੇ 28 ਭਜਨ ਸ਼ਾਮਲ ਸਨ।

15 ਅਕਤੂਬਰ, 1545 ਨੂੰ ਲਿੰਕਨਸ਼ਿਰ ਵਿਚ ਬੋਸਟਨ ਵਿਖੇ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਮ. ਬਿ. ਮਾ. 9 : 845; ਚੈਂਬ. ਐਨ. 13 : 471

ਟੈਸਟਿੰਗ ਮਸ਼ੀਨਾਂ : ਪਦਾਰਥਾਂ ਦਾ ਪਰੀਖਣ ਨਿਮਨ-ਲਿਖਤ ਕਾਰਨਾਂ ਕਰਕੇ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

1. ਪਦਾਰਥ ਦੀ ਵਧੀਆ ਕਿਸਮ ਸਬੰਧੀ ਨਿਯਮਬੱਧ ਜਾਣਕਾਰੀ ਮੁਹੱਈਆ ਕਰਨਾ।
2. ਪ੍ਰਚੱਲਤ ਪਦਾਰਥਾਂ ਸਬੰਧੀ ਨਵੀਂ ਤੇ ਚੰਗੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਹਾਸਲ ਕਰਨਾ ਜਾਂ ਨਵੇਂ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨਾ।
3. ਮੂਲ ਗੁਣਾਂ ਦੀ ਸਹੀ ਸਹੀ ਮਿਣਤੀ ਕਰਨਾ।

ਟੈਸਟ ਪੂਰਨ ਆਕਾਰ ਵਾਲੀ ਸੰਰਚਨਾ, ਭਾਗ ਜਾਂ ਪੁਰਜ਼ੇ, ਸੰਰਚਨਾ ਦੇ ਮਾਡਲਾਂ, ਤਿਆਰ ਹੋਏ ਪੁਰਜ਼ਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਨਮੂਨਾ ਲੈ ਕੇ ਅਤੇ ਕੱਚੇ ਜਾਂ ਤਿਆਰ ਹੋਏ ਮਾਲ ਦੇ ਨਮੂਨਿਆਂ ਉੱਤੇ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਪਦਾਰਥ ਜਾਂ ਪੁਰਜ਼ੇ ਦੀ ਟੈਸਟ ਉਪਰੰਤ ਉਪਯੋਗਤਾ ਅਨੁਸਾਰ ਇਹ ਟੈਸਟ ਵਿਨਾਸ਼ੀ ਜਾਂ ਅਵਿਨਾਸ਼ੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਲੱਗਭਗ ਸਾਰੇ ਹੀ ਸਮਰੱਥਾ ਟੈਸਟ ਵਿਨਾਸ਼ੀ ਹਨ, ਕਠੋਰਤਾ ਟੈਸਟ ਵਿਨਾਸ਼ੀ ਜਾਂ ਅਵਿਨਾਸ਼ੀ ਕੋਈ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਰੇਡਿਓਗ੍ਰਾਫੀ ਵਰਗੀ ਕੁਆਲਿਟੀ ਜਾਂ ਤਰਕਪੂਰਨਤਾ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗਾਉਣਾ ਅਵਿਨਾਸ਼ੀ ਟੈਸਟ ਹੈ।

ਪੂਰਨ ਆਕਾਰ ਵਾਲੀ ਸੰਰਚਨਾ ਦਾ ਟੈਸਟ ਕਰਨਾ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਟੈਸਟ ਕੇਵਲ ਖਾਸ ਹਾਲਤਾਂ ਅਧੀਨ ਗੁਣਾਂ ਦੀ ਮਿਣਤੀ ਜਾਂ ਹੋਂਦ ਬਾਰੇ ਦੱਸਦੇ ਹਨ। ਟੈਸਟਾਂ ਨੂੰ ਸਹੀ ਮੰਨਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਅਨੇਕਾਂ ਪਹਿਲੂਆਂ ਉੱਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਤਣਾਉ-ਸਮਰੱਥਾ ਅਤੇ ਕਠੋਰਤਾ ਟੈਸਟ ਕਰਨ ਲਈ ਕਮਰੇ ਦੇ ਤਾਪਮਾਨ ਉੱਤੇ ਟੈਸਟ ਕਰਨਾ ਸਮੁੱਚੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਪ੍ਰਮਾਣੀਕਰਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਹੋਰ ਕਈ ਯੰਤਰਿਕ ਟੈਸਟ ਅਤੇ ਉੱਚ-

ਤਾਪਮਾਨ ਉੱਤੇ ਟੈਂਸਟਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਮਾਣੀਕਰਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਕੇਵਲ ਟੈਂਸਟ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਏ ਨਤੀਜਿਆਂ ਦਾ ਸਹੀ ਮਤਲਬ ਕੱਢਣ ਲਈ ਧਿਆਨ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਟੈਂਸਟਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਮਾਣੀਕਰਨ ਲਈ ਨਿਮਨ ਲਿਖਤ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਸਰਗਰਮ ਹਨ। ਅਮਰੀਕਨ ਸੁਸਾਇਟੀ ਫਾਰ ਟੈਸਟਿੰਗ ਮੈਟੀਰੀਅਲਜ਼ (ASTM), ਸੁਸਾਇਟੀ ਆਫ਼ ਆਟੋਮੋਟਿਵ ਇੰਜੀਨੀਅਰਜ਼ (SAE) ਅਤੇ ਅਮਰੀਕਨ ਸਟੈਂਡਰਡਜ਼ ਐਸੋਸੀਏਸ਼ਨ (ASA) ਆਦਿ। ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਅਜਿਹੀ ਸੰਸਥਾ ਇੰਡੀਅਨ ਸਟੈਂਡਰਡਜ਼ ਆਫ਼ ਇੰਜਨੀਅਰਿੰਗ (ISI) ਹੈ।

ਯੰਤਰਿਕ ਟੈਂਸਟਿੰਗ ਆਮ ਕਰਕੇ ਲੋਡਿੰਗ ਢੰਗ ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਲੋਡਿੰਗ ਕਿਸ ਕਿਸਮ ਦੀ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ ਪ੍ਰੈਰਿਤ ਪ੍ਰਤਿਬਲ ਦੀ ਕਿਸਮ ਅਤੇ ਕਿਸ ਮਿਕਦਾਰ ਵਿਚ ਲੋਡਿੰਗ ਕਰਨੀ ਹੈ ਅਤੇ ਕਿੰਨੀ ਵਾਰੀ ਕਰਨੀ ਹੈ ਆਦਿ ਉੱਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਪ੍ਰਤਿਬਲਾਂ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰੈਰਿਤ ਹੋਣ ਵਾਲੀਆਂ ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਹਾਲਤਾਂ ਤਣਾਉ, ਐਂਠਣ, ਨਪੀੜਨ, ਸਿੱਧਾ ਵਿਰੂਪਣ ਅਤੇ ਝੁਕਾਉ ਹਨ।

ਟੈਂਸਟਿੰਗ ਮਸ਼ੀਨਾਂ ਦੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ— ਟੈਂਸਟਿੰਗ ਮਸ਼ੀਨ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਹਿੱਸੇ ਨਮੂਨੇ ਉੱਤੇ ਲੋਡ ਪਾਉਣ ਵਾਲੇ ਅਤੇ ਇਸ ਲੋਡ ਦੀ ਮਿਣਤੀ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਪੁਰਜ਼ੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਹੋਰ ਲੋੜੀਂਦਾ ਉਪਕਰਣ ਨਮੂਨੇ ਨੂੰ ਫੜਨ ਵਾਲਾ ਹੋਲਡਰ, ਗੇਜਾਂ ਅਤੇ ਕਈ ਰੀਕਾਰਡ ਤੇ ਸੰਕੇਤਕ ਆਦਿ ਹਨ। ਮਸ਼ੀਨਾਂ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਿਸਮ ਦੇ ਟੈਂਸਟ ਲਈ ਡੀਜ਼ਾਈਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਤਣਾਉ, ਨਪੀੜਨ ਅਤੇ ਝੁਕਾਉ ਸਥਿਤੀ ਟੈਂਸਟ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਮਸ਼ੀਨ ਨੂੰ ਯੂਨੀਵਰਸਲ ਟੈਂਸਟਿੰਗ ਮਸ਼ੀਨ (UTM) ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਆਮ ਵਰਤੀਆਂ ਜਾਣ ਵਾਲੀਆਂ ਯੂਨੀਵਰਸਲ ਟੈਂਸਟਿੰਗ ਮਸ਼ੀਨਾਂ ਸਕੂ-ਗਰਾਰੀ ਮਸ਼ੀਨ ਅਤੇ ਜਲ-ਚਾਲਿਤ ਦੋ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਟੈਂਸਟਿੰਗ ਮਸ਼ੀਨਾਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਪਦਾਰਥਾਂ ਉੱਤੇ ਨਿਮਨ ਲਿਖਤ ਟੈਂਸਟ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਐਂਠਣ ਟੈਂਸਟ (Torsion Testing)—ਐਂਠਣ ਟੈਂਸਟ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਮਸ਼ੀਨ ਵਿਚ ਹੀ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਡਰਾਈਵਿੰਗ ਮਕੈਨਿਜ਼ਮ ਨਾਲ ਕਠੋਰ ਪੁੜਾਂ ਵਾਲੇ ਚੱਕ ਨੂੰ ਘੁੰਮਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਸ ਵਿਚ ਕਸੇ ਹੋਏ ਟੈਂਸਟ ਨਮੂਨੇ ਉੱਤੇ ਐਂਠਣ ਜਾਂ ਟੌਰਕ ਕਿਰਿਆ ਕਰਦੀ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਇਸ ਦੇ ਦੂਜੇ ਸਿਰੇ ਉੱਤੇ ਲੱਗੇ ਅਜਿਹੇ ਹੀ ਚੱਕ ਤੱਕ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਐਂਠਣ ਸੰਕੇਤਕ ਨੂੰ ਘੁੰਮਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਜਿੰਨੀ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਐਂਠਣ ਟੈਂਸਟ ਨਮੂਨਾ ਸਹਿਨ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ਸੰਕੇਤਕ ਰਾਹੀਂ ਸਕੇਲ ਤੋਂ ਪੜ੍ਹ ਲਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਕਠੋਰਤਾ ਟੈਂਸਟ—ਧਾਤਾਂ ਦੀ ਕਠੋਰਤਾ ਟੈਂਸਟ ਕਰਨ ਲਈ ਕਈ ਢੰਗ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਕੋਈ ਵੀ ਅਜਿਹਾ ਢੰਗ ਨਹੀਂ ਜਿਹੜਾ ਸਾਰੇ ਹੀ ਪਦਾਰਥਾਂ ਲਈ ਠੀਕ ਹੋਵੇ। ਧਾਤਾਂ ਦੀ ਕਠੋਰਤਾ ਟੈਂਸਟ ਕਰਨ ਲਈ ਨਿਮਨਲਿਖਤ ਮਸ਼ੀਨਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਆਮ ਕਰਕੇ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਬ੍ਰਿਨਲ, ਰਾੱਕਵੈੱਲ, ਰਾੱਕਵੈੱਲ-ਸੁਪਰਫੀਸ਼ੀਅਲ, ਸੋਰੇ-ਸੈਕਲੋਰੋਸਕੋਪ ਅਤੇ ਵਿਕਰਜ਼ ਮਸ਼ੀਨਾਂ ਆਦਿ।

ਬ੍ਰਿਨਲ ਟੈਂਸਟ ਵਿਚ ਖਾਸ ਸਾਈਜ਼ ਦੀ ਕਠੋਰ ਸਟੀਲ ਦੀ ਗੋਲੀ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਲੋਡ ਅਧੀਨ ਦਬਾਉ ਪਾ ਕੇ ਟੈਂਸਟ ਨਮੂਨੇ ਵਿਚ ਖੜੋਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਬ੍ਰਿਨਲ ਕਠੋਰਤਾ ਨੰਬਰ (Brinell Hardness number) ਟੈਂਸਟ ਨਮੂਨੇ ਉੱਤੇ ਪਏ ਟੋਏ ਜਾਂ ਡੂੰਘ ਦੇ ਆਕਾਰ ਉੱਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ ਲੋਡ ਹਟਾ ਲੈਣ ਉਪਰੰਤ ਵੀ ਪਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਰਾੱਕਵੈੱਲ ਟੈਂਸਟ ਵੀ ਬ੍ਰਿਨਲ ਟੈਂਸਟ ਵਰਗਾ ਹੀ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਇਸ

ਵਿਚ ਇਨਡੈਂਟਰ ਜਾਂ ਡੂੰਘ ਪਾਉਣ ਵਾਲਾ ਸਾਧਨ ਛੋਟਾ ਅਤੇ ਲੋਡ ਘੱਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਿੱਧੇ ਤੌਰ ਤੇ ਪੜ੍ਹਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਟੈਂਸਟ ਜਲਦੀ ਤੇ ਪਰਿਵਰਤਨਸ਼ੀਲਤਾ ਵਾਲਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਉਦਯੋਗਿਕ ਕੰਮਾਂ ਵਿਚ ਰਾੱਕਵੈੱਲ ਟੈਂਸਟ ਦੀ ਵਧੇਰੇ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਟੈਂਸਟ ਪਦਾਰਥ ਦੀ ਕਠੋਰਤਾ ਦੇ ਅਧਾਰ ਉੱਤੇ ਅਨੇਕਾਂ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਸਕੇਲਾਂ, ਲੋਡ ਅਤੇ ਇਨਡੈਂਟਰਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਹਰ ਇਕ ਜੁੱਟ ਨੂੰ ਵੱਖਰੇ ਕੋਡ ਅੱਖਰ ਨਾਲ ਦਰਸਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਰਾੱਕਵੈੱਲ B ਜਾਂ ਰਾੱਕਵੈੱਲ A ਸਟੀਲ ਦੀ ਗੋਲੀਆਂ ਜਾਂ ਹੀਰਾ-ਕੋਨ ਨੂੰ ਬਤੌਰ ਇਨਡੈਂਟਰ ਦੇ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਰਾੱਕਵੈੱਲ-ਸੁਪਰਫੀਸ਼ੀਅਲ ਟੈਂਸਟ ਮਸ਼ੀਨਾਂ ਵਿਚ ਹੋਰ ਵੀ ਘੱਟ ਲੋਡ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਪਤਲੀਆਂ ਤਹਿਆਂ ਦੀ ਕਠੋਰਤਾ ਟੈਂਸਟ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਜਿੱਥੇ ਲੋੜੀਂਦੀ ਕਠੋਰਤਾ ਦਾ ਹੋਣਾ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੋਵੇ।

ਸਿੱਧਾਂਤਕ ਪੱਖੋਂ ਵਿਕਰਜ਼ ਮਸ਼ੀਨਾਂ ਵੀ ਬ੍ਰਿਨਲ ਮਸ਼ੀਨਾਂ ਵਾਲੇ ਸਿੱਧਾਂਤ ਉੱਤੇ ਹੀ ਕੰਮ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਡੂੰਘ ਪਾਇਆ ਤੇ ਮਿਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਇਨਡੈਂਟਰ ਵਰਗਾਕਾਰ ਅਧਾਰ ਵਾਲਾ ਹੀਰਾ-ਪਿਰਾਮਿਡ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਇਹ ਲਾਭ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਰਾਹੀਂ ਪਾਏ ਗਏ ਡੂੰਘ ਦੀ ਮਿਣਤੀ ਕਰਨੀ ਬ੍ਰਿਨਲ ਢੰਗ ਨਾਲੋਂ ਆਸਾਨ ਹੈ।

ਸੋਰੇ-ਸੈਕਲੋਰੋਸਕੋਪ ਇਕ ਗਤੀਸ਼ੀਲ ਟੈਂਸਟ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ 25.4 ਸੈਂ. ਮੀ. ਦੀ ਦੂਰੀ ਤੋਂ ਟੈਂਸਟ ਨਮੂਨੇ ਉੱਤੇ ਟਕਰਾ ਕੇ ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਦੀ ਟਿਊਬ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਜਿਸ ਉਚਾਈ ਤੱਕ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਤਿੱਖੇ ਸਿਰੇ ਵਾਲਾ ਹਥੌੜਾ ਉਭਰਦਾ ਹੈ, ਉੱਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸੈਕਲੋਰੋਸਕੋਪ ਕਠੋਰਤਾ ਨੰਬਰ ਦੀ ਕੇਵਲ ਇਕੋ ਜਿਹੇ ਪਦਾਰਥਾਂ ਉੱਤੇ ਤੁਲਨਾ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਟਕਰਾਉ ਟੈਂਸਟ (Impact Test)—ਟਕਰਾਉ ਟੈਂਸਟ, ਟੈਂਸਟ ਨਮੂਨੇ ਉੱਤੇ ਵਜੀ ਧੱਕ ਉੱਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਚਾਰਪੀ (Charpy) ਅਤੇ ਇਜੋਦ (Izod) ਟੈਂਸਟਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਆਮ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜਿਹੜੇ ਹਿੱਲ ਰਹੇ ਡੋਲਕ ਉੱਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹਨ। ਆਮ ਕਰਕੇ ਛੋਟੇ ਜਿਹੇ ਦੰਦੇ ਜਾਂ ਕਾਟ ਵਾਲਾ ਟੈਂਸਟ ਨਮੂਨਾ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਚਾਰਪੀ ਵਿਚ ਟੈਂਸਟ ਨਮੂਨੇ ਨੂੰ ਸਾਧਾਰਣ ਬੀਮ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਤੋੜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਕਿ ਇਜੋਦ ਟੈਂਸਟ ਵਿਚ ਕੈਂਟੀਲੀਵਰ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਰੱਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਖੀਣਤਾ ਟੈਂਸਟ—ਖੀਣਤਾ ਟੈਂਸਟ ਵਿਚ ਵਾਰ ਵਾਰ ਜਾਂ ਉਲਟੇ ਰੁਖ ਪ੍ਰਤਿਬਲਾਂ ਦੇ ਸਿਲਸਿਲੇ ਦੀ ਕਿਸਮ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰਤਿਬਲ ਦੀ ਕਿਸਮ ਦੇ ਅਧਾਰ ਉੱਤੇ ਪਰਖੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਭਾਵ ਧੁੱਰਈ ਸਿਲਸਿਲੇ, ਵਲਵੇਂ ਸਿਲਸਿਲੇ ਜਾਂ ਐਂਠਣ ਵਿਰੂਪਣ ਸਿਲਸਿਲੇ ਵਾਲੀਆਂ ਮਸ਼ੀਨਾਂ ਪਾਏ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਲੋਡ ਦੇ ਢੰਗਾਂ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀ ਮਿਣਤੀ ਦੇ ਸਾਧਨਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਮਸ਼ੀਨਾਂ ਨਾਲ ਇਕ ਸਿਲਸਿਲਿਆਂ ਦੀ ਮਿਣਤੀ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਇਕ ਕਾਉਂਟਰ, ਲਗਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ ਟੈਂਸਟ ਨਮੂਨੇ ਦੇ ਟੁੱਟਣ ਉਪਰੰਤ ਆਪਣੇ ਆਪ ਰੁਕ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਸਰਕਣ ਅਤੇ ਪ੍ਰਤਿਬਲ ਫਟਣ ਟੈਂਸਟ (Creep and stress-Rupture Testing)—ਉੱਚ ਤਾਪਮਾਨ ਉੱਤੇ ਧਾਤਾਂ ਦੇ ਸਰਕਣ ਟੈਂਸਟ ਸਮੇਂ ਟੈਂਸਟ ਨਮੂਨੇ ਨੂੰ ਬਿਜਲਈ ਭੱਠੀ ਵਿਚ ਰੱਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਿੱਧੇ ਤੌਰ ਤੇ ਭਾਰ ਪਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਫਿਰ ਲੀਵਰਾਂ ਰਾਹੀਂ ਭਾਰ ਪਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਰਕਣ ਜਾਂ ਲੰਬਾਈ ਵਿਚਲੇ ਆਏ ਵਾਧੇ ਨੂੰ ਵੱਖ ਵੱਖ ਤਾਪਮਾਨਾਂ ਉੱਤੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਦਰਜ ਕਰ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰਤਿਬਲ ਫਟਣ ਟੈਂਸਟ ਦੇ

ਦੌਰਾਨ ਲੋਡ ਇਸ ਹਿਸਾਬ ਨਾਲ ਪਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਟੈਂਸਟ ਨਮੂਨਾ ਕੁਝ ਮਿੰਟਾਂ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਘੱਟੋ ਘੱਟ 1,000 ਤੋਂ 1,500 ਘੰਟਿਆਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਟੁੱਟ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਨਪੀੜਨ ਟੈਸਟ (Compression Test)—ਇਹ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਯੰਤਰਿਕ ਟੈਸਟਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਹੈ। ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇੱਕ ਘਣ, ਪ੍ਰਿਜ਼ਮ ਜਾਂ ਸਿਲਿੰਡਰ ਵਰਗੇ ਆਕਾਰ ਵਾਲੇ ਟੈਂਸਟ ਨਮੂਨੇ ਨੂੰ ਨਪੀੜਨ ਟੈਸਟ ਮਸ਼ੀਨ ਦੇ ਫੋਂਟਿਆਂ ਜਾਂ ਪਲੇਟਨਾਂ (Platens) ਵਿਚਕਾਰ ਨਪੀੜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਨਰਮ ਲੋਹੇ ਵਰਗੇ ਖਿਚੀਣਯੋਗ ਪਦਾਰਥ ਖਾਸ ਸੀਮਾ ਤੱਕ ਲਚਕੀਲੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵਿਰੂਪਣ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਇਸ ਤੋਂ ਮਗਰੋਂ ਪਲਾਸਟਿਕ ਵਿਰੂਪਣ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਹੁਣ ਜੇਕਰ ਧਾਤ ਖਿਚੀਣਯੋਗ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਟੈਂਸਟ ਨਮੂਨਾ ਪੂਰਨ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵਧੇਰੇ ਭਾਰ ਪੈਣ ਨਾਲ ਪੱਧਰਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਚਟਾਨ, ਇੱਟ, ਦੇਗੀ ਲੋਹੇ ਅਤੇ ਕੰਕਰੀਟ ਵਰਗੇ ਫੁੱਟਣਸ਼ੀਲ ਪਦਾਰਥ ਟੁੱਟ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਭਾਵੇਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਨਪੀੜਨ ਸਮਰੱਥਾ ਕਾਫ਼ੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਕੰਕਰੀਟ ਦੀ ਕੁਟਣ ਸਮਰੱਥਾ (Crusting Strength) ਇੱਕ ਘਣ ਨੂੰ ਭੰਨ ਕੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਘਣ ਸਮਰੱਥਾ (Cube Strength) ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਜਿਹੜੀ ਕਿ 465 ਕਿ. ਗ੍ਰਾਮ ਪ੍ਰਤੀ ਵਰਗ ਸੈਂ. ਮੀ. ਦੇ ਲਗਭਗ ਜਾਂ ਇਸ ਤੋਂ ਵੱਧ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਟੱਕ ਟਕਰਾਉ ਟੈਸਟ (Notch Impact Test)—ਇਹ ਟੈਂਸਟ ਅਨੇਕਾਂ ਰੂਪਾਂ ਵਿੱਚ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਨੂੰ ਚਾਰਪੀ ਵੀ-ਟੱਕ ਟਕਰਾਉ ਟੈਸਟ ਜਾਂ ਚਾਰਪੀ V- ਨੋਚ ਇਮਪੈਕਟ ਟੈਸਟ (Charpy V-notch impact Test) ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਾਰੇ ਟੱਕ ਟਕਰਾਉ ਟੈਸਟ ਲਗਭਗ ਇੱਕੋ ਜਿਹੇ ਹੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਟੈਂਸਟ ਨਮੂਨਾ ਇੱਕ ਸਾਧਾਰਣ ਬੀਮ ਵਰਗਾ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਲਗਭਗ 50 ਮਿ. ਮੀ. ਲੰਬਾ ਅਤੇ 10 ਮਿ. ਮੀ. × 10 ਮਿ. ਮੀ. ਕ੍ਰਾਸ ਸੈਕਸ਼ਨ ਵਾਲਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਸਿਰੇ ਉੱਤੇ ਇੱਕ 2 ਮਿ. ਮੀ. ਡੂੰਘਾ ਕੱਟ 45° ਵਾਲੀ 'V' ਵਰਗਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਟੈਂਸਟ ਨਮੂਨੇ ਉੱਤੇ ਵੱਜੀ ਸੱਟ ਨਾਲ ਟੁੱਟ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇੱਕ ਟੁੱਟ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਟੈਂਸਟ ਨਮੂਨੇ ਦੁਆਰਾ ਧਾਰਨ ਕੀਤੀ ਗਈ ਊਰਜਾ ਨੂੰ ਮਿਣ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਵੈਲਡ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਸੰਰਚਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਘੱਟ ਤਾਪਮਾਨ ਉੱਤੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਵਸਤਾਂ ਲਈ ਸਟੀਲ ਦਾ ਟੱਕ ਟਕਰਾਉ ਟੈਸਟ ਕਰਨਾ ਅਤਿ ਜ਼ਰੂਰੀ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਤਣਾਉ ਟੈਸਟ ਅਤੇ ਵਿਰੂਪਣ ਬਿੰਦੂ (Tensile Test and Yield Point) - ਤਣਾਉ ਟੈਸਟ ਮਿਆਰੀਕ੍ਰਿਤ ਆਕਾਰ ਵਾਲੇ ਟੈਂਸਟ ਪਦਾਰਥ ਦੇ ਪ੍ਰਿਜ਼ਮੀ ਜਾਂ ਸਿਲਿੰਡਰੀਕਲ ਟੁਕੜੇ ਉੱਤੇ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਟੈਂਸਟ ਨਮੂਨੇ ਦੇ ਦੋਵੇਂ ਸਿਰੇ ਮਸ਼ੀਨ ਵਿੱਚ ਫੜਕੇ ਇਸ ਉੱਤੇ ਤਣਾਉ ਬਲ ਪਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਬਲ ਸਿਫਰ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਉਚਤਮ ਸੀਮਾ ਤੱਕ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਜਾਂ ਫਿਰ ਖਾਸ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਦਮ ਵਧਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਟੈਂਸਟ ਨਮੂਨੇ ਦੀ ਲੰਬਾਈ ਵਿਚਲੇ ਹੋਏ ਵਾਧੇ ਨੂੰ ਬਲ (ਲੋਡ) ਦੇ ਨਾਲ ਪਲਾਟ ਕਰਕੇ ਗ੍ਰਾਫ਼ ਖਿਚਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਤਣਾਉ ਟੈਸਟ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨਰਮ ਸਟੀਲ ਜਾਂ ਕਾਰਬਨ ਦੀ ਦਰਮਿਆਨੀ ਮਾਤਰਾ ਵਾਲੀ ਸਟੀਲ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਲਗਭਗ ਬਾਕੀ ਸਾਰੀਆਂ ਧਾਤਾਂ ਲਈ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਪਦਾਰਥ ਦੀ ਲੋਡ-ਵਿਸਤਾਰ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਅਨੋਖਾਪਣ ਵੇਖਣ ਨੂੰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਅਨੁਪਾਤੀ ਸੀਮਾ (Limit of Proportionality) ਤੋਂ ਇੱਕ ਦਮ ਬਾਅਦ ਥੋੜ੍ਹਾ ਜਿਹਾ ਪਲਾਸਟਿਕ ਵਿਰੂਪਣ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਪਦਾਰਥ ਦਾ ਵਿਰੂਪਣ

(Yield) ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਭਾਵ ਸਥਿਰ ਲੋਡ ਉੱਤੇ ਵੀ ਇਸ ਦਾ ਇਕਦਮ ਵਿਰੂਪਣ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕਈ ਵਾਰੀ ਤਾਂ ਲੋਡ ਵਿੱਚ ਥੋੜ੍ਹੀ ਕਮੀ ਆਉਣਾ ਵੀ ਵੇਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਬਿੰਦੂ - ਜਿਸ ਉੱਤੇ ਵਿਰੂਪਣ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਨੂੰ ਵਿਰੂਪਣ ਬਿੰਦੂ (Yield Point) ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਵਿਰੂਪਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਪਦਾਰਥ ਸਖ਼ਤ ਹੋਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਿਰੂਪਣ ਬਿੰਦੂ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦਾ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਗੁਣ ਹੈ ਜਿਸ ਤੋਂ ਪ੍ਰਤਿਬਲ ਸੀਮਾ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਜਿਥੋਂ ਪਦਾਰਥ ਦਾ ਵਿਰੂਪਣ ਹੋਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.- ਐਨ. ਐਸ. 26 : 454; ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. 14 : 1067

ਟੈਸ਼ਨਰ, ਰਿਚਰਡ : ਚੈਕ ਗਣਰਾਜ ਦੇ ਇਸ ਕਨ-ਪੁਤਲੀਆਂ ਦੇ ਖਿਡਾਰੀ ਦਾ ਜਨਮ 22 ਮਾਰਚ, 1879 ਨੂੰ ਕਾਰਲਜ਼ਬਾਦ (ਹੁਣ ਕਾਰਲੋਵੀ) ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਇਸਨੇ ਪੱਛਮੀ ਕਨਪੁਤਲੀ ਥੀਏਟਰ ਲਈ ਜਾਵਾ ਕਨਪੁਤਲੀ ਥੀਏਟਰ ਦੀਆਂ ਕਲਾਤਮਕ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਉੱਨਤ ਕੀਤਾ।

ਪੂਰਾ ਵਿਖੇ ਕਲਾਕਾਰੀ ਸਿਖਣ ਉਪਰੰਤ ਇਸਨੇ 1906 ਵਿੱਚ ਇਥੇ ਹੀ ਆਪਣੀ ਕਨਪੁਤਲੀ ਕੰਪਨੀ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ। ਪੰਜ

ਰਿਚਰਡ ਟੈਸ਼ਨਰ

ਸਾਲ ਬਾਅਦ ਨੀਦਰਲੈਂਡ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਇਸ ਨੂੰ ਛੜੀ/ਸੋਟੀ ਕਨਪੁਤਲੀ ਵਿੱਚ ਦਿਲਚਸਪੀ ਹੋ ਗਈ। ਕਨਪੁਤਲੀਆਂ ਦੀ ਇਹ ਵੰਨਗੀ ਵਲੋਦੇਜ਼ੀਆਂ ਨੇ ਜਾਵਾ ਤੋਂ ਲਿਆਂਦੀ ਸੀ। ਵੀਆਨਾ ਆਉਣ ਤੇ ਇਸਨੇ ਇਥੇ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਛੜੀ ਕਨਪੁਤਲੀ ਥੀਏਟਰ ਖੋਲ੍ਹਿਆ। ਇਸ ਨਾਚ ਵਿੱਚ ਕਨਪੁਤਲੀਆਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਕੇਂਦਰੀ ਛੜੀ ਕੰਟਰੋਲ ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਹੱਥਾਂ ਅਤੇ ਲੱਤਾਂ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਿਲਾਉਣ ਲਈ ਅੰਦਰੂਨੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕਈ ਰੱਸੀਆਂ ਬੰਨ੍ਹੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ।

ਟੈਸ਼ਨਰ ਦੇ ਖੇਡ ਰੋਸ਼ਨੀ, ਆਵਾਜ਼ ਅਤੇ ਚੁਪ-ਸਾਂਗ ਦਾ ਕਾਲਪਨਿਕ ਮੇਲ ਸਨ। ਸੰਨ 1933 ਵਿੱਚ ਇਸਨੇ ਪਿਆਨੋ ਵਜਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਇੱਕ ਜੋਕਰ ਪਿੱਛੇ ਖਿੰਡੇਰੇ ਰੰਗਾਂ ਅਤੇ ਸ਼ਕਲਾਂ ਨੂੰ ਦਿਖਾਉਣ ਦਾ ਇੱਕ ਅਨੋਖਾ ਤਜਰਬਾ ਕੀਤਾ।

ਇਸਨੇ ਸਾਰੇ ਯੂਰਪ ਅਤੇ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਦੇ ਕਨਪੁਤਲੀ ਥੀਏਟਰ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕੀਤਾ। 4 ਜੁਲਾਈ, 1984 ਨੂੰ ਵੀਆਨਾ ਵਿਖੇ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.- ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮਾਂ. 9 : 906

ਟੈਸਟਿੰਗ : ਵੇਖੋ, ਜਣਨ ਸਿਸਟਮ

ਟੈਸ਼ੀਓ ਪਰਬਤ ਲੜੀ : (Teshio-Sammyaku)

ਜਾਪਾਨ ਵਿਚ ਹਾਕੀਡੋ ਦੇ ਉੱਤਰ-ਪੱਛਮ ਵੱਲ ਪਰਬਤ-ਲੜੀ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਕਿ ਸੋਮਾ-ਮਿਸਾਕੀ ਤੋਂ ਲਗਭਗ 200 ਕਿ. ਮੀ. ਦੱਖਣ ਵੱਲ ਅਤੇ ਇਸ਼ੀਕਾਰੀ ਗਾਵਾ ਦੇ ਦੱਰ ਤੋਂ ਪਾਰ ਯੂਬਾਰੀ ਪਰਬਤ ਲੜੀ (Yubari-Sammyaku) ਵੱਲ ਫੈਲੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਪੂਰਬ ਵੱਲ ਇਹ ਪਹਾੜ ਚਾਕਮਈ ਅਤੇ ਪੱਛਮ ਵੱਲ ਕੋਲੋ ਵਾਲੀਆਂ ਚਟਾਨਾਂ ਦੇ ਬਣੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਕਿਸਮਾਂ ਦੀਆਂ ਚਟਾਨਾਂ ਉੱਤਰ ਤੋਂ ਦੱਖਣ ਵਾਲੇ ਪਾਸੇ ਨੂੰ ਖੰਡਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਪਰਬਤ ਲੜੀ ਦੇ ਅੰਦਰਲੇ ਪਾਸੇ ਸਮਾਨਾਂਤਰ ਟੀਸੀਆਂ ਅਤੇ ਵਾਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਚੀਆਂ ਚੋਟੀਆਂ ਦੀ ਉਚਾਈ 1,032 ਮੀ. ਤੀਕ ਚਲੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਦੇ ਪਹਾੜ 777 ਮੀ. ਤੋਂ ਘੱਟ ਉਚਾਈ ਦੇ ਹਨ।

ਹ. ਪੁ.- ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9 : 906

ਟੈਸੀਟਸ, ਪਿਉਬਲੀਅਸ ਕਾਰਨੇਲੀਅਸ :

ਇਹ ਰੋਮ ਵਿਚ ਹੋਏ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ ਵਿਚ ਬੜੀ ਮਹਤਵਪੂਰਨ ਥਾਂ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਜਨਮ ਦੀ ਤਾਰੀਖ ਅਤੇ ਸਥਾਨ ਬਾਰੇ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਰਾਏ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਹ ਖ਼ਿਆਲ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸ਼ਾਇਦ ਇਸਦਾ ਜਨਮ ਪੂਰਬੀ ਇਟਲੀ ਵਿਚ ਹੋਇਆ। ਇਸਦੇ-ਆ-ਬਾਪ ਬਾਰੇ ਇਤਿਹਾਸ ਚੁੱਪ ਹੈ। ਕਾਰਨੇਲੀਅਸ ਨਾਉਂ ਅਮੀਰ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਨਾਲ ਹੀ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਚਾਹੇ ਇਹ ਗੱਲ ਸਾਬਤ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕੀ ਕਿ ਟੈਸੀਟਸ ਅਮੀਰ ਪਰਿਵਾਰ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਸੀ ਪਰ ਇਸ ਵਿਚ ਕੋਈ ਮੱਤ ਭੇਦ ਨਹੀਂ ਕਿ ਇਹ ਚੰਗੇ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਪਲਿਆ ਅਤੇ ਇਸਨੇ ਚੰਗੀ ਵਿੱਦਿਆ ਹਾਸਲ ਕੀਤੀ। ਟੈਸੀਟਸ ਨੇ ਭਾਸ਼ਣਕਾਰੀ ਦੀ (ਸਾਹਿਤ-ਸ਼ਾਸਤਰ) ਵਿੱਦਿਆ ਹਾਸਲ ਕੀਤੀ ਜਿਸ ਨਾਲ ਇਸਨੂੰ ਸਾਹਿਤਕ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਚੰਗੀ ਵਾਰਤਕ ਲਿਖਣ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਵੀ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਇਸਨੂੰ ਰਾਜ-ਪ੍ਰਬੰਧਕੀ ਕੰਮਾਂ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਵੀ ਮਿਲੀ। ਫਿਰ ਟੈਸੀਟਸ ਨੇ ਕਾਨੂੰਨੀ ਵਿੱਦਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਇਸੇ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ੇ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਅਪਣਾਇਆ।

ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਇਸਨੇ ਲਾਤੀਨੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਵੀ ਬੜੀ ਚੰਗੀ ਵਾਰਤਕ ਲਿਖੀ। 'ਡਾਇਲਾਗ ਆਨ ਓਰੇਟਰੀ' ਇਸ ਦੀ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਪੁਸਤਕ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਇਸਨੇ ਰੋਮ ਵਿਚ ਭਾਸ਼ਣਕਲਾ ਦੀ ਗਿਰਾਵਟ ਬਾਰੇ ਵੱਸਿਆ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਸਨੇ ਆਪਣੇ ਸਹੁਰੇ ਦੀ ਜੀਵਨ ਕਥਾ 'ਦੀ ਲਾਈਫ ਆਫ ਨੀਅਸ ਜੂਲੀਅਸ ਅਗਰੀਕਲ' ਲਿਖੀ। ਇਸ ਦੀਆਂ ਚੰਗੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਵਿਚ ਇਸ ਦੀ ਜਰਮਨੀ ਕਬੀਲਿਆਂ ਬਾਰੇ ਪੁਸਤਕ 'ਜਰਮੇਨੀਆ' (Germania) 'ਦੀ ਹਿਸਟੋਰੀਆ' (The Historiae) ਜਿਸ ਵਿਚ 69 ਤੋਂ 96 ਤੱਕ ਦੇ ਰਾਜ-ਕਾਲ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਹੈ ਅਤੇ 'ਦੀ ਐਨਲਜ਼' ਮੰਨੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਸੰਨ 77 ਵਿਚ ਇਸਨੇ ਨੀਅਸ ਜੂਲੀਅਸ ਅਗਰੀਕਲ ਦੀ ਧੀ ਨਾਲ ਸ਼ਾਦੀ ਕਰ ਲਈ। ਇਸ ਸ਼ਾਦੀ ਨਾਲ ਇਸਨੂੰ ਰਾਜਨੀਤਕ ਤੌਰ ਤੇ ਬੜਾ ਲਾਭ ਪਹੁੰਚਿਆ। ਅਗਰੀਕਲ ਰਾਜਨੀਤੀ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਥਾਂ ਰੱਖਦਾ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਬਰਤਾਨੀਆ ਵਿਚ ਗਵਰਨਰ ਤੇ ਤੌਰ ਤੇ ਵੀ ਕੰਮ ਕੀਤਾ। ਲਗਭਗ ਸੰਨ 81 ਵਿਚ ਟੈਸੀਟਸ ਨੇ ਖਜ਼ਾਨਾ ਅਫਸਰ ਅਤੇ ਸੰਨ 88 ਵਿਚ ਪਿਟਰ ਦੇ ਅਹੁਦੇ ਤੇ ਕੰਮ ਕੀਤਾ। ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਹ ਪ੍ਰੀਸਟਲੀ ਕਾਲਜ ਦਾ ਮੈਂਬਰ ਬਣ ਗਿਆ। ਇਸਨੇ ਬਦੇਸ਼ੀ ਸੰਪ੍ਰਦਾਵਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਆਪਣੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਹੇਠ ਰੱਖਿਆ। ਸੰਨ 93 ਵਿਚ ਅਗਰੀਕਲ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ ਪਰ ਹੁਣ ਤੱਕ ਟੈਸੀਟਸ ਆਪਣੀ ਥਾਂ ਬਣਾ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਸੰਨ 97 ਵਿਚ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨਰਵਾ ਦੇ ਕਾਲ ਵਿਚ ਇਹ ਕੌਸਲ ਦਾ

ਮੈਂਬਰ ਬਣ ਗਿਆ। ਇਸਨੇ ਇਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸਿਪਾਹੀ ਵਰਜੀਨੀਅਸ ਰੂਫਸ (Verginius Rufus) ਦੇ ਅੰਤਮ ਸੰਸਕਾਰ ਵੇਲੇ ਜਿਹੜਾ ਭਾਸ਼ਣ ਦਿੱਤਾ ਉਸਨੇ ਇਸਨੂੰ ਇਕ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਵਕਤਾ ਸਾਬਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਪਰ ਸਮੁੱਚੇ ਤੌਰ ਤੇ ਭਾਸ਼ਣਕਾਰਾਂ ਵੱਲੋਂ ਕੀਤੀ ਬਿਆਨਬਾਜ਼ੀ ਨਾਲ ਸਤੁਸ਼ਟ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਿਸ ਵਿਚ ਸੁਧਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਇਸਨੇ 'ਡਾਇਲਾਗਸ - ਡੀ - ਓਰੇਟਰੀਬਸ' (Dialogus de Oratoribus) ਪੁਸਤਕ ਲਿਖੀ। ਸਾਹਿਤ ਸ਼ਾਸਤਰ ਤੋਂ ਹੀ ਇਹ ਇਤਿਹਾਸ ਲਿਖਣ ਵੱਲ ਪ੍ਰੇਰਿਆ ਗਿਆ। ਇਤਿਹਾਸ ਲਿਖਣ ਵੇਲੇ ਇਹ ਸਾਰੇ ਤੱਥ ਸਚਾਈ ਪੂਰਬਕ ਹੀ ਲਿਖਣੇ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ ਪਰ ਕਈ ਵਾਰੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹਾਂ ਦੇ ਬੁਰੇ ਕਾਰਨਾਮਿਆਂ ਕਾਰਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਨਫ਼ਰਤ ਤੋਂ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਇਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਛੱਡ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਇਸਨੇ 'ਦਾ ਐਨਲਜ਼' ਲਿਖੀ ਤਾਂ ਉਸ ਵੇਲੇ ਇਹ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰ ਚੁੱਕਾ ਸੀ ਕਿ ਰੋਮ ਦੀ ਸਰਕਾਰ ਤਾਕਤਵਰ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਨਵੇਂ ਯੋਗ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਤਾਕਤ ਆਪਣੇ ਹੱਥ ਲੈ ਲੈਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਇਸਨੇ ਸ਼ਾਹੀ ਖ਼ਾਨਦਾਨਾਂ ਵਿਚ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੀਆਂ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤਾਂ ਦੀ ਵੀ ਆਲੋਚਨਾ ਕੀਤੀ ਜਿਵੇਂ ਇਸ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਟਿਬਰੀਸ ਬੂਠਾ ਸੀ, ਕਲਾਡੀਅਸ ਕਮਜ਼ੋਰ ਸੀ, ਨੀਰੋ ਬੁਰਾ ਸੀ ਅਤੇ ਸ਼ਾਹੀ ਖ਼ਾਨਦਾਨ ਦੀਆਂ ਗਣੀਆਂ ਵੀ ਭਲੀਆਂ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਇਸਨੇ ਰੋਮ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਅੱਗਸਟਸ ਉੱਤੇ ਰਾਜਾਸ਼ਾਹੀ (Despotism) ਚਲਾਉਣ ਦਾ ਆਰੋਪ ਵੀ ਲਾਇਆ। ਇਸਨੇ ਪਹਿਲੀ ਸਦੀ ਵਿਚ ਹੋਏ ਰੋਮ ਦੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹਾਂ ਦਾ ਆਲੋਚਨਾਤਮਕ ਵਰਣਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਆਪਣੀਆਂ ਇਸ ਕਿਸਮ ਦੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਕਾਰਨ ਇਹ ਆਪ ਵੀ ਆਲੋਚਨਾ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਬਣ ਗਿਆ। ਇਸ ਵਿਚ ਕੋਈ ਸ਼ੱਕ ਨਹੀਂ ਕਿ ਟੈਸੀਟਸ ਸਾਵਧਾਨੀ ਨਾਲ ਖੋਜ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਸੀ। ਇਹੀ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਉਸਦਾ ਕੋਈ ਵੀ ਆਲੋਚਕ ਇਸ ਗੱਲ ਤੋਂ ਮੁਨਕਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਕਿ ਇਸਦੇ ਬਿਆਨ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਤੱਥਾਂ ਵਿਚ ਸਚਾਈ ਹੁੰਦੀ ਸੀ।

ਹ. ਪੁ.- ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 11 : 487; ਐਨ. ਅਮੈ. 26 : 211; ਚੈਬ. ਐਨ. 13 : 413

ਟੈਸੀਟਸ, ਮਾਰਕਸ ਕਲਾਡੀਅਸ :

ਇਹ ਰੋਮ ਦਾ ਇਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਹੋਇਆ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਜਨਮ 200 ਈ. ਵਿਚ ਹੋਇਆ। ਇਸਨੇ 275 ਤੋਂ 276 ਈ. ਤੱਕ ਬਹੁਤ ਥੋੜ੍ਹੀ ਦੇਰ ਲਈ ਹੀ ਰਾਜ ਕੀਤਾ। ਇਹ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਟੈਸੀਟਸ ਦੀ ਔਲਾਦ ਵਿਚੋਂ ਸੀ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਟੈਸੀਟਸ ਨੇ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਟੈਸੀਟਸ ਦੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਨੂੰ ਸਾਰੀਆਂ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀਆਂ ਵਿਚ ਰਖਵਾਇਆ ਅਤੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਸਿਫਾਰਸ਼ ਤੇ ਸਾਲ ਵਿਚ 10 ਵਾਰ ਦੇ ਕਰੀਬ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਨਕਲ ਕਰਵਾਈ ਅਤੇ ਸੰਭਾਲਿਆ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਆਰੀਲਾਨ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋਣ ਤੇ ਸੈਨੇਟ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਨੇ ਟੈਸੀਟਸ ਨੂੰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਚੁਣਿਆ।

ਆਪਣੀ ਦਿਆਨਤਦਾਰੀ, ਨਰਮ-ਦਿਲੀ ਅਤੇ ਸ਼ਾਂਤ ਸੁਭਾਅ ਕਾਰਨ ਇਸਨੂੰ ਸੁਪਰੀਮ ਕੌਸਲ ਦਾ ਬਹੁ-ਮਤ ਮਿਲਿਆ। ਆਪਣੇ ਛੋਟੇ ਜਿਹੇ ਰਾਜ-ਕਾਲ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਇਸਨੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਲੋੜੀਂਦੇ ਸੁਧਾਰ ਕੀਤੇ ਅਤੇ ਸੈਨੇਟ ਦੀ ਤਾਕਤ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਿਆ। 75 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਇਸਨੇ ਅਲੈਸਕੀ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਮੁਹਿੰਮ ਭੇਜੀ ਅਤੇ ਜਿੱਤ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਸਨੇ ਗਾਥੀਕਸ ਮੈਕਸੀਮਸ ਦਾ ਨਾਉਂ ਧਾਰਣ ਕੀਤਾ। ਜੂਨ, 276 ਵਿਚ ਇਸਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ। ਇਸ ਬਾਰੇ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ ਦੀ ਵੱਖ ਵੱਖ ਰਾਏ ਹੈ ਕਿ ਇਸਨੂੰ ਇਸਦੇ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਨੇ ਕਤਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਜਾਂ ਇਹ ਕਿਸੇ ਬੀਮਾਰੀ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋਇਆ। ਇਸਦੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਸ ਦਾ ਭਰਾ ਫਲੌਰੀਏਨਸ (Florianus) ਗੱਦੀ ਤੇ ਬੈਠਾ ਜਿਸਨੇ ਕਿ ਸਿਰਫ ਤਿੰਨ

ਮਹੀਨੇ ਹੀ ਰਾਜ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਉਸਦੇ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਹੱਥੋਂ ਹੀ ਉਸਨੂੰ ਵੀ ਕਤਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ।

ਹ. ਪੁ. - ਐਨ. ਥਿ. ਮਾ. 11 : 488; ਐਨ. ਅਮੇ. 26 : 202

ਟੈਕ ਸਰਕਟ : ਜਿਹੜੇ ਸਰਕਟ ਵਿਚ ਇਕ ਇੰਡਕਸ਼ਨ ਕਾਇਲ ਅਤੇ ਇਕ ਕਪੈਸੀਟਰ ਸਮਾਂਤਰ ਲੱਗੇ ਹੋਣ ਉਸ ਨੂੰ ਟੈਕ ਸਰਕਟ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਆਮ ਕਰਕੇ ਰੇਡੀਉ ਟ੍ਰਾਂਸਮੀਟਰ ਦੀ ਨਿਕਾਸ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਲੱਗੇ ਸਮਾਂਤਰ ਅਨੁਨਾਦੀ ਸਰਕਟ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਣ ਲਈ ਟੈਕ ਸਰਕਟ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਇਸ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਸਮਾਂਤਰ ਅਨੁਨਾਦੀ ਸਰਕਟ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਕਈ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿਚ ਟੈਕ ਸਰਕਟ ਵਿਚ ਇੰਡਕਟੈਂਸ ਦੇ ਕੁੰਡਲੀਆਂ ਵਾਲੇ ਵਾਯੂ-ਕੋਰ ਟ੍ਰਾਂਸਫਾਰਮਰ ਦੀ ਇਕ ਕੁੰਡਲੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਸੈਕੰਡਰੀ, ਐਨਟੀਨਾ ਵਰਗੇ ਕਿਸੇ ਲੋਡ ਨਾਲ ਜੋੜੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਲੋਡ ਨੂੰ ਸੋਤ ਤੋਂ ਸ਼ਕਤੀ ਟੈਕ ਸਰਕਟ ਰਾਹੀਂ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉੱਚਤਮ ਊਰਜਾ ਸਥਾਨ-ਅੰਤਰਣ ਲਈ ਪੈਰਾਮੀਟਰਾਂ ਨੂੰ ਔਡੀਓ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ. - ਮੈਕ. ਐਨ. ਸ. ਟ. 13 : 390

ਟੈਕਸਲ : ਇਹ ਹਾਲੈਂਡ ਦੇ ਪੱਛਮੀ ਫ੍ਰੀਜ਼ਨ (Frisian) ਟਾਪੂਆਂ ਦੇ ਧੁਰ ਦੱਖਣ ਵੱਲ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਟਾਪੂ ਹੈ। ਇਹ ਉੱਤਰੀ ਸਾਗਰ ਅਤੇ ਵਾਡਨਜ਼ੇ (Waddenzee) ਵਿਚਕਾਰ ਸਥਿਤ ਹੈ ਅਤੇ ਮਾਰਸ਼ ਦੀਪ ਜਲ-ਡਮਰੂ ਇਸ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਧਰਤੀ ਉੱਤੇ ਸਥਿਤ ਹੈਲਡਰ ਨਾਲੋਂ ਵੱਖ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਟਾਪੂ ਦਾ ਰੁਕਬਾ 102 ਵ. ਕਿ. ਮੀ. (64 ਵ. ਮੀ.) ਹੈ। ਇਥੇ ਭੇਡਾਂ ਪਾਲਣ ਲਈ ਵਧੀਆ ਚਰਾਦਾਂ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ।

ਹ. ਪੁ. - ਐਨ. ਅਮੇ. 26 : 467 ਬੀ

ਟੈਕਸਲਾ : ਇਹ ਉੱਤਰ-ਪੱਛਮੀ ਭਾਰਤ ਦਾ ਇਕ ਪੁਰਾਤਨ ਸ਼ਹਿਰ ਸੀ ਜਿਸ ਦੇ ਖੰਡਰਾਤ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿਚ ਰਾਵਲਪਿੰਡੀ ਦੇ ਉੱਤਰ-ਪੱਛਮ ਵੱਲ 35 ਕਿ. ਮੀ. (22 ਮੀਲ) ਦੀ ਦੂਰੀ ਤੇ ਅੱਜ ਵੀ ਮੌਜੂਦ ਹਨ। ਆਪਣੀ ਭੂਗੋਲਿਕ ਸਥਿਤੀ ਕਾਰਨ ਪੁਰਾਤਨ ਕਾਲ ਦੌਰਾਨ ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਫੁੱਲਤ ਹੋਇਆ। ਇਹ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਤਿੰਨ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਵਪਾਰਕ ਸ਼ਾਹ-ਰਾਹਾਂ ਦੇ ਜੰਕਸ਼ਨ ਤੇ ਵਸਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਰਾਹ ਪੂਰਬੀ ਭਾਰਤ ਤੋਂ ਸੀ ਜਿਸ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਯੂਨਾਨੀ ਯਾਤਰੀ ਮੈਗਸਥੀਨੀਜ਼ ਨੇ 'ਰਾਇਲ ਹਾਈ ਵੇ' ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਦੂਸਰਾ ਰਾਹ ਏਸ਼ੀਆ ਤੋਂ ਅਤੇ ਤੀਜਾ ਰਾਹ ਕਸ਼ਮੀਰ ਅਤੇ ਕੇਂਦਰੀ ਏਸ਼ੀਆ ਤੋਂ ਆਉਂਦਾ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਤਿੰਨੇ ਸ਼ਾਹਰਾਹਾਂ ਦਾ ਮਹੱਤਵ ਘਟਣ ਨਾਲ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਮਹੱਤਵ ਵੀ ਘੱਟ ਗਿਆ। ਅਖੀਰ ਵਿਚ ਪੰਜਵੀਂ ਸਦੀ ਦੌਰਾਨ ਹੂਨਾਂ ਨੇ ਇਸਨੂੰ ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ ਬਰਬਾਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।

ਇਤਿਹਾਸ - ਟੈਕਸਲਾ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਯੂਨਾਨੀ ਰੋਮਨ ਸਾਹਿਤ ਅਤੇ ਦੋਵੇਂ ਚੀਨੀ ਯਾਤਰੀਆਂ ਫਾਹੀਯਾਨ ਅਤੇ ਹਿਯੂਨ ਸਾਂਗ ਦੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਤੋਂ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਉਪਰੋਕਤ ਲਿਖਤਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸਬੂਤਾਂ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਟੈਕਸਲਾ ਕੰਧਾਰ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਸੀ। ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਬਾਲਮੀਕੀ ਰਮਾਇਣ ਵਿਚ ਆਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਅਨੁਸਾਰ ਅਯੁਧਿਆ ਦੇ ਰਾਜਾ ਰਾਮਚੰਦਰ ਦੀਆਂ ਜਿੱਤਾਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਇਹ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਦੇ ਛੋਟੇ ਭਰਾ ਭਰਤ ਨੇ ਆਪਣੇ ਨਾਨੇ ਦੇ ਕਹਿਣ ਉੱਤੇ ਉਸ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਕੰਧਾਰਾਂ ਨੂੰ ਜਿੱਤਿਆ ਅਤੇ ਉਥੋਂ ਦਾ ਰਾਜ-ਪ੍ਰਬੰਧ ਆਪਣੇ ਦੋ ਪੁੱਤਰਾਂ ਦੇ ਸਪੁਰਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਕੰਧਾਰ ਦੇਸ਼ ਸਿੰਧ

ਦਰਿਆ ਦੇ ਦੋਵੇਂ ਕੰਢਿਆਂ ਤੇ ਵਸਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਦੋਵੇਂ ਪਾਸੇ ਭਰਤ ਦੇ ਦੋਵੇਂ ਪੁੱਤਰਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਆਪਣੀਆਂ ਰਾਜਧਾਨੀਆਂ ਬਣਾਈਆਂ। ਤਕਸ਼ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਦਾ ਨਾਂ ਟੈਕਸਲਾ ਅਤੇ ਪੁਸ਼ਕ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਦਾ ਨਾਂ ਪੁਸ਼ਕਰਾਵਤੀ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਟੈਕਸਲਾ ਸਿੰਧ ਦਰਿਆ ਦੇ ਪੂਰਬੀ ਪਾਸੇ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਰਘੂਵੰਸ਼ੀ ਕਸ਼ਤਰੀਆਂ ਦੇ ਉੱਤਰਾਧਿਕਾਰੀਆਂ ਨੇ ਕਦੋਂ ਤੱਕ ਇਸ ਉੱਤੇ ਰਾਜ ਕੀਤਾ, ਇਸ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਸਬੂਤ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ। ਮਹਾਂਭਾਰਤ ਦੀ ਲੜਾਈ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਪ੍ਰੀਕਸ਼ਤ ਦੇ ਉੱਤਰਾਧਿਕਾਰੀਆਂ ਨੇ ਕੁਝ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਤੱਕ ਇਸ ਉੱਤੇ ਆਪਣਾ ਅਧਿਕਾਰ ਜਮਾਈ ਰੱਖਿਆ। ਜਨਮੇਜਾ ਨੇ ਆਪਣਾ ਨਾਮਯਗ ਇਥੇ ਹੀ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਮਹਾਤਮਾ ਬੁੱਧ ਦੇ ਸਮੇਂ ਕੰਧਾਰ ਦੇ ਰਾਜੇ ਪੁਕੁਸਾਤੀ ਮਹਾਂਧਿਰਾਜ ਦੇ ਕੋਲ ਆਪਣਾ ਦੂਤ-ਮੰਡਲ ਭੇਜਿਆ ਸੀ। ਛੇਵੀਂ ਸਦੀ ਈ. ਪੂ. ਵਿਚ ਫ਼ਾਰਸ ਦੇ ਰਾਜੇ ਕੁਰੁਸ਼ ਨੇ ਸਿੰਧ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ਾਂ ਤੇ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਸ ਦੇ ਉੱਤਰਾਧਿਕਾਰੀ ਵੀ ਇਥੇ ਹਮਲੇ ਕਰਦੇ ਰਹੇ। ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਟੈਕਸਲਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਬਜ਼ੇ ਵਿਚ ਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਲਗਭਗ 200 ਸਾਲਾਂ ਤੱਕ ਇਸ ਉੱਤੇ ਫ਼ਾਰਸ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਰਿਹਾ। ਮਕਦੂਨੀਆ ਦੇ ਹਮਲਾਵਰ ਸਿਕੰਦਰ ਮਹਾਨ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵੀ ਟੈਕਸਲਾ ਦੇ ਬਾਰੇ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਤਕਸ਼ਿਲਾ ਇਕ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ-ਸੰਘਣੀ ਆਬਾਦੀ ਵਾਲਾ ਅਤੇ ਉਪਜਾਊ ਭੂਮੀ ਵਾਲਾ ਸ਼ਹਿਰ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਬਹੁਤ ਚੰਗੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਇਥੋਂ ਦੇ ਰਾਜੇ ਵੈਸਿਲੀਅਸ (ਟੈਕਸਲੀਜ਼) ਨੇ ਸਿਕੰਦਰ ਨਾਲ ਮੁਲਾਕਾਤ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਤੋਹਫ਼ੇ ਭੇਟਾ ਕੀਤੇ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਿਕੰਦਰ ਨਾਲ ਉਸ ਨੇ ਦੋਸਤਾਨਾ ਸਬੰਧ ਕਾਇਮ ਕਰ ਲਏ। ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਉਪਰੰਤ ਇਸ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਰਾਜਾ ਅੰਭੀ ਨੇ ਵੀ ਸਿਕੰਦਰ ਨਾਲ ਦੋਸਤੀ ਬਣਾਈ ਰੱਖੀ ਪਰ ਥੋੜ੍ਹੇ ਦਿਨਾਂ ਬਾਅਦ ਹੀ ਚੰਦਰਗੁਪਤ ਮੌਰੀਆ ਨੇ ਉੱਤਰ-ਪੱਛਮੀ ਸਰਹੱਦੀ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸਿਕੰਦਰ ਦੇ ਸਿਪਾਹ-ਸਲਾਰਾਂ ਨੂੰ ਭਜਾ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਟੈਕਸਲਾ ਉੱਤੇ ਉਸ ਦਾ ਕਬਜ਼ਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਟੈਕਸਲਾ ਨੂੰ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਉੱਤਰੀ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਬਣਾਇਆ ਅਤੇ ਮੌਰੀਆ ਰਾਜਕੁਮਾਰ ਆਪਣੇ ਮੰਤਰੀਆਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਇਥੇ ਰਾਜ ਕਰਨ ਲੱਗੇ। ਚੰਦਰਗੁਪਤ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਬਿੰਦੂਸਾਰ, ਪੋਤੇ ਸੁਸ਼ੀਮ ਅਤੇ ਪੜਪੋਤੇ ਕੁਣਾਲ ਵਾਰੋ ਵਾਰੀ ਇਥੋਂ ਦੇ ਪ੍ਰਾਂਤਕ ਰਾਜੇ ਨਿਯੁਕਤ ਹੋਏ। ਦਿਵਿਆ ਵਿਧਾਨ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੰਤਰੀਆਂ ਦੇ ਅਤਿਆਚਾਰਾਂ ਕਰਕੇ ਕਦੇ ਕਦੇ ਇਥੇ ਵਿਦਰੋਹ ਵੀ ਹੁੰਦੇ ਰਹੇ ਅਤੇ ਰਾਜਕੁਮਾਰ ਅਸ਼ੋਕ ਨੂੰ ਅਤੇ ਅਸ਼ੋਕ ਦੇ ਰਾਜਾ ਬਣਨ ਉਪਰੰਤ ਕੁਣਾਲ ਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਬਗ਼ਾਵਤਾਂ ਨੂੰ ਦਬਾਉਣ ਲਈ ਭੇਜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਮੌਰੀਆ ਸਾਮਰਾਜ ਦੇ ਢਹਿੰਦੀਆਂ ਕਲਾਂ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਯੂਨਾਨੀਆਂ ਨੇ ਹਮਲੇ ਕਰਨੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਟੈਕਸਲਾ ਤੇ ਅਧਿਕਾਰ ਕਰ ਲਿਆ। ਦਮਿਤਰੀਅਸ ਯੂਕੋਟਾਈਡਸ ਨੇ ਇਥੇ ਰਾਜ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਪਹਿਲੀ ਈ. ਪੂ. ਦੌਰਾਨ ਇਸ ਉੱਤੇ ਸੀਥੀਆਂ ਦਾ ਅਤੇ ਪਹਿਲੀ ਈ. ਵਿਚ ਸ਼ਕਾਂ ਦਾ ਰਾਜ ਰਿਹਾ। ਕਨਿਸ਼ਕ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਖਾਨਦਾਨ ਦੇ ਨਜ਼ਦੀਕੀ ਸਬੰਧੀਆਂ ਦਾ ਵੀ ਇਸ ਉੱਤੇ ਅਧਿਕਾਰ ਰਿਹਾ ਪਰ ਟੈਕਸਲਾ ਦਾ ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਹਨੇਰੇ ਵਿਚ ਹੈ। ਪੰਜਵੀਂ ਸਦੀ ਦੌਰਾਨ ਹੂਨਾਂ ਵੱਲੋਂ ਭਾਰਤ ਤੇ ਲਗਾਤਾਰ ਹਮਲੇ ਕਰਨ ਨਾਲ ਟੈਕਸਲਾ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਵੀ ਕਾਫ਼ੀ ਬਰਬਾਦੀ ਹੋਈ। ਅਸਲ ਵਿਚ ਟੈਕਸਲਾ ਦੇ ਵਿਦਿਆ-ਕੇਂਦਰ ਦਾ ਪਤਨ ਤਾਂ ਸ਼ਕਾਂ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਉੱਤਰਾਧਿਕਾਰੀਆਂ ਦੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਹੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਗੁਪਤ-ਕਾਲ ਵਿਚ ਜਦੋਂ ਚੀਨੀ ਯਾਤਰੀ ਫ਼ਾਹੀਯਾਨ ਇਥੇ ਆਇਆ ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਵਿਦਿਆ ਦੇ ਪਰਚਾਰ ਵਾ ਕੋਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਚਿੰਨ੍ਹ ਇਥੇ ਨਜ਼ਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆਇਆ। ਹੂਨਾਂ ਦੇ ਹਮਲੇ ਤੋਂ ਬਾਅਦ (ਸੱਤਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ) ਭਾਰਤ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਦੂਸਰੇ ਚੀਨੀ ਯਾਤਰੀ ਹਿਯੂਨ ਸਾਂਗ ਨੂੰ

ਤਾਂ ਇਥੋਂ ਦੀ ਪੁਰਾਣੀ ਸ਼ਾਨ ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ ਖਤਮ ਹੋਈ ਮਿਲੀ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਇਥੋਂ ਦੇ ਬੋਧੀ ਭਿਖਸ਼ੂ ਬੜੀ ਦੁਖੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਸਨ ਅਤੇ ਇਥੋਂ ਦੇ ਪੁਰਾਣੇ ਬੋਧੀ ਮੰਠ ਅਤੇ ਵਿਹਾਰ ਹੂਨਾਂ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋ ਕੇ ਖੰਡਰ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਸਨ।

ਟੈਕਸਲਾ ਦੇ ਪੁਰਾਣੇ ਖੰਡਰਾਂ ਦੀ ਖੋਜ ਦਾ ਕੰਮ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਜਨਰਲ ਕਨਿੰਘਮ ਨੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਸੀ ਪਰ ਠੋਸ ਰੂਪ ਵਿਚ ਇਹ ਕੰਮ 1912 ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਭਾਰਤ ਦੇ ਪੁਰਾਤੱਤਵ ਵਿਭਾਗ ਵੱਲੋਂ ਸਰ ਜੌਨ ਮਾਰਸ਼ਲ ਦੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਹੇਠ ਹੀ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਕਈ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਖੁਦਾਈ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲਗਾ ਹੈ ਕਿ ਵੱਖ ਵੱਖ ਸਮਿਆਂ ਵਿਚ ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਬਦੇਸ਼ੀ ਹਮਲਿਆਂ ਕਰਕੇ ਬਰਬਾਦ ਹੁੰਦਾ ਰਿਹਾ ਅਤੇ ਫਿਰ ਨਵੀਂ ਬਸਤੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਇਥਰ ਉਧਰ ਨੂੰ ਵਧਦਾ ਰਿਹਾ। ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲੀ ਆਬਾਦੀ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੇ ਰਾਵਲਪਿੰਡੀ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਵਿਚ ਭੀਰ ਦੇ ਟਿਲਿਆਂ ਤੇ ਹੋਈ, ਦੂਸਰੀ ਬਸਤੀ ਰਾਵਲਪਿੰਡੀ ਸ਼ਹਿਰ ਤੋਂ 35 ਕਿ. ਮੀ. (22 ਮੀਲ) ਉੱਤਰ ਵੱਲ ਸਿਰਕਪ ਦੇ ਖੰਡਰਾਂ ਵਾਲੀ ਜਗ੍ਹਾ ਤੇ ਅਤੇ ਤੀਸਰੀ ਬਸਤੀ ਉਸ ਤੋਂ ਵੀ ਉੱਤਰ ਵੱਲ ਨੂੰ ਸਿਰਮੁਖ ਤੱਕ ਚਲੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਹ ਬਸਤੀਆਂ ਲੜੀਵਾਰ ਪੰਜਵੀਂ ਅਤੇ ਦੂਸਰੀ ਈ. ਪੂ. ਅਤੇ ਪਹਿਲੀ ਈ. ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਦੀਆਂ ਮੰਨੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਖੁਦਾਈਆਂ ਵਿਚੋਂ ਅਨੇਕਾਂ ਸਤੂਪਾਂ ਅਤੇ ਵਿਹਾਰਾਂ ਦੇ ਚਿੰਨ੍ਹ ਮਿਲੇ ਹਨ। ਇਸ ਬਾਰੇ ਆਰਕਿਆਲੋਜੀਕਲ ਸਰਵੇ ਆਫ਼ ਇੰਡੀਆ ਦੀਆਂ 1912-13, 1923-24 ਅਤੇ 1928-29 ਈ. ਦੀਆਂ ਰਿਪੋਰਟਾਂ ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਮਾਰਸ਼ਲ ਦੁਆਰਾ ਲਿਖੀ 'ਏ ਗਾਈਡ ਟੂ ਟੈਕਸਲਾ' (1936) ਤੋਂ ਜਾਣਕਾਰੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ।

ਭਾਰਤ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਟੈਕਸਲਾ ਸ਼ਹਿਰ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਇਕ ਮਹਾਨ ਕੇਂਦਰ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸੀ। ਅਜਿਹਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਵੈਦਿਕ-ਕਾਲ ਦੀਆਂ ਅਖ਼ੀਰਲੀਆਂ ਕੁਝ ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਸ ਦੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧੀ ਬਹੁਤੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋ ਸਕੀ ਪਰ ਬੋਧ-ਕਾਲ ਵਿਚ ਤਾਂ ਇਹ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਸਰਵੋਤਮ ਖੇਤਰ ਸੀ। ਬੋਧੀ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਪੁਰਾਣੇ ਸੂਤਰਾਂ ਵਿਚ ਤਾਂ ਬੇਸ਼ੱਕ ਟੈਕਸਲਾ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ ਪਰ ਤਾਂ ਵੀ ਜਾਤਕਾਂ (ਬੁੱਧ ਧਰਮ ਦਾ ਸਾਹਿਤ) ਵਿਚ ਇਸ ਦਾ ਬਹੁਤ ਵਰਣਨ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਹੋਰ ਵੀ ਕਈ ਲਿਖਤਾਂ ਤੋਂ ਇਸ ਬਾਰੇ ਕਾਫ਼ੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ ਹੈ ਜਿਸ ਅਨੁਸਾਰ ਉਸ ਸਮੇਂ ਭਾਰਤ ਦੇ ਬਨਾਰਸ, ਰਾਜ ਗ੍ਰਿਹ, ਮਿਥਲਾ ਅਤੇ ਉਜੈਨੀ ਜਿਹੀਆਂ ਦੂਰ ਦੂਰ ਦੀਆਂ ਥਾਵਾਂ ਤੋਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਇਥੇ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਆਉਂਦੇ ਸਨ। ਇਥੋਂ ਦੇ ਗੁਰੂ (ਅਧਿਆਪਕ) ਸੰਸਾਰ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸਨ।

ਇਹ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਥੋਂ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਬਹੁਤ ਸਖ਼ਤ ਸੀ ਇਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਗ਼ਲਤੀ ਕਰਨ ਤੇ ਰਾਜਕੁਮਾਰਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਮਾਰ ਪੈ ਸਕਦੀ ਸੀ। ਵਾਰਾਨਸੀ ਦੇ ਕਈ ਰਾਜਿਆਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰਾਂ ਤੇ ਹੋਰ ਰਾਜਕੁਮਾਰਾਂ ਜਾਂ ਉੱਤਰਾਧਿਕਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਇਥੇ ਛੱਡਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ।

ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਟੈਕਸਲਾ ਰਾਜਨੀਤੀ ਅਤੇ ਸ਼ਾਸ਼ਤਰ-ਵਿਦਿਆ ਦਾ ਵੀ ਕੇਂਦਰ ਸੀ। ਇਥੋਂ ਦੇ ਇਕ ਸ਼ਾਸ਼ਤਰ-ਵਿਦਿਆਲੇ ਵਿਚ ਵੱਖ ਵੱਖ ਰਾਜਾਂ ਦੇ 103 ਰਾਜਕੁਮਾਰ ਪੜ੍ਹਦੇ ਸਨ। ਟੈਕਸਲਾ ਦੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਵਿਚ ਭਾਰਤ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਕੁਝ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੇ ਨਾਂ ਉੱਤੇ ਮਿਲਦੇ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਵਿਆਕਰਣ ਸ਼ਾਸ਼ਤਰੀ ਪਾਵਨੀ/ਪਾਨਿਨੀ/ਪਾਣੀਨੀ ਕੰਧਾਰ ਵਿਚ ਸਾਲਾਤੁਰ ਦਾ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਸੀ। ਸੰਭਵ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਨੇ ਟੈਕਸਲਾ ਤੋਂ ਹੀ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਹੋਵੇ। ਗੌਤਮ ਬੁੱਧ ਦਾ ਸਮਕਾਲੀ, ਕੌਸ਼ਲ ਦਾ ਰਾਜਾ ਪਰਸਨਜੀਤ, ਮੱਲ ਸਰਦਾਰ ਬੁੱਧਲ ਅਤੇ

ਲਿੱਛਵੀ ਮਹਾਲੀ ਅਤੇ ਅੰਗੁਲੀਮਾਲ ਜਿਹੇ ਕੁਝ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੇ ਵੀ ਇਥੋਂ ਹੀ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਚਾਣਕਿਆ ਵੀ ਇਥੋਂ ਦਾ ਹੀ ਵਿਦਵਾਨ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਕ ਸੀ ਤੇ ਇਸ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਸਭ ਤੋਂ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਚੰਦਰਗੁਪਤ ਮੋਰੀਆ ਸੀ ਜਿਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਗੁਰੂ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਮੋਰੀਆ ਸਾਮਰਾਜ ਦੀ ਨੀਂਹ ਰੱਖੀ। ਟੈਕਸਲਾ ਵਿਚ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਉੱਚ-ਸਿੱਖਿਆ ਹੀ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਦੂਰ ਦੂਰ ਤੋਂ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਕਿਸ਼ੋਰ ਅਵਸਥਾ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਸਨ ਜੋ ਮੁੱਢਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਪਹਿਲਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਚੁੱਕੇ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਇਥੇ ਆਯੁਰਵੇਦ, ਧਨੁਰਵੇਦ, ਹਸਤ-ਵਿਦਿਆ, ਤ੍ਰੇਈ, ਵਿਆਕਰਣ, ਦਰਸ਼ਨ ਸ਼ਾਸਤਰ, ਗਣਿਤ, ਜੋਤਿਸ਼, ਗਣਨਾ, ਸੰਖਿਆਨਕ, ਵਣਜ, ਸਰਪ-ਵਿਦਿਆ, ਤੰਤਰਸ਼ਾਸਤਰ ਸੰਗੀਤ, ਨਾਚ ਅਤੇ ਚਿੱਤਰ ਕਲਾ ਆਦਿ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਮੁੱਖ ਸਥਾਨ ਸੀ।

ਕੁਝ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦਾ ਖਿਆਲ ਹੈ ਕਿ ਟੈਕਸਲਾ ਵਿਚ ਆਧੁਨਿਕ ਮਹਾਂਵਿਦਿਆਲਿਆਂ ਜਾਂ ਵਿਸ਼ਵਵਿਦਿਆਲਿਆਂ ਜਿਹੀ ਕੋਈ ਸੰਗਠਿਤ ਸੰਸਥਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਗੋਂ ਇਹ ਵਿਦਿਆ ਦਾ ਇਕ ਅਜਿਹਾ ਕੇਂਦਰ ਸੀ ਜਿਥੇ ਵੱਖ ਵੱਖ, ਛੋਟੇ ਛੋਟੇ ਗੁਰੂਕੁਲ ਸਨ ਤੇ ਅਲਗ ਅਲਗ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੇ ਅਚਾਰੀਆ ਉਥੇ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਗੁਰੂਕੁਲਾਂ ਉੱਤੇ ਗੁਰੂਆਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਅਧਿਕਾਰੀ ਜਾਂ ਕੇਂਦਰੀ ਸੰਸਥਾ ਦਾ ਕੰਟ੍ਰੋਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਰ ਅਜਿਹਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਗੁਰੂਕੁਲਾਂ ਦੇ ਕੁੱਲ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਅਤੇ ਗੁਰੂਕੁਲਾਂ ਦਾ ਕੁੱਲ ਨੰਬਰ ਮਿਲਾ ਕੇ ਆਧੁਨਿਕ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਤੋਂ ਕੋਈ ਬਹੁਤ ਵੱਖ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਕਦੇ ਕਦੇ ਤਾਂ ਇਕ ਇਕ ਗੁਰੂਕੁਲ ਵਿਚ 500 ਤੋਂ ਵੱਧ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਵੀ ਹੁੰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵੱਖ ਵੱਖ ਵਿਸ਼ੇ ਜ਼ਰੂਰ ਪੜ੍ਹਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹੋਣਗੇ। ਇਸ ਲਈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਹਾਂਵਿਦਿਆਲਾ ਦਾ ਨਾਂ ਦੇਣਾ ਅਣਉਚਿਤ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ।

ਹ. ਪ੍ਰ.- ਹਿ. ਵਿ. ਕੋ. 5 : 301; ਐਨ. ਥ੍ਰਿ. ਮਾ. 11

ਟੈਕਸਲਾ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ : ਤਕਸ਼ਿਲਾ ਜਾਂ ਟੈਕਸਲਾ ਉੱਤਰ-ਪੱਛਮੀ ਭਾਰਤ ਦਾ ਇਕ ਪੁਰਾਤਨ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਖੰਡਰਾਤ ਰਾਵਲਪਿੰਡੀ (ਪਾਕਿਸਤਾਨ) ਦੇ ਉੱਤਰ-ਪੱਛਮੀ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ਕਰੀਬ 31 ਕਿ. ਮੀ. ਤੇ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਵਪਾਰ ਦੇ ਤਿੰਨ ਰਸਤਿਆਂ ਦਾ ਸੰਕਸ਼ਨ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਇਥੇ ਭਾਰਤੀ, ਈਰਾਨੀ ਅਤੇ ਯੂਨਾਨੀ ਸਭਿਆਚਾਰਾਂ ਦਾ ਸੁਮੇਲ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਬੋਧੀ ਸਾਹਿਤ ਤੋਂ ਸਾਨੂੰ ਭਲੀ-ਭਾਂਤ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਟੈਕਸਲਾ, ਵਿੱਦਿਆ ਅਤੇ ਗਿਆਨ ਦਾ ਇਕ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਕੇਂਦਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸ਼ਾਕਿਅ ਮੁਨੀ ਦੇ ਕੁਝ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸਮਕਾਲੀਆਂ ਨੇ ਟੈਕਸਲਾ ਵਿਖੇ ਵਿਦਿਆ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕੀਤੀ। ਧਮਧਦ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਅਨੁਸਾਰ ਕੌਸ਼ਲ ਦਾ ਰਾਜਾ ਪਰਸਨਜੀਤ, ਮਾਹਲੀ ਅਤੇ ਬੁੱਧਲ ਟੈਕਸਲਾ ਕਾਲਜ ਵਿਚ ਸਹਿਪਾਠੀ ਸਨ। ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਲੁੰਟੇਰਾ ਅੰਗੁਲੀਮਾਲ ਵੀ ਟੈਕਸਲਾ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦਾ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਰਿਹਾ। ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦਾ ਆਗਿਆ ਪਾਲਣ ਬੜਾ ਮੰਨਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਉਹ ਬੜੇ ਉੱਚੇ ਆਚਰਣ ਵਾਲੇ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਪੂਰਨਿਆਂ ਤੇ ਚੱਲਣ ਵਾਲੇ ਸਨ। ਹਰੇਕ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦਾ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਅਤੇ ਲਾਜ਼ਮੀ ਕਰਤੱਵ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਗੁਰੂ ਦਾ ਅਨੁਕਰਣ ਕਰੇ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ-ਜੀਵਨ ਬੜਾ ਕਠਿਨ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੁਆਰਾ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਮੁਕੰਮਲ ਤੌਰ ਤੇ ਅਮਲ ਵਿਚੋਂ ਲਿਆਂਦਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦਿਨ ਵੇਲੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਜੁਟੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਰਾਤ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲੋਂ ਵਿਦਿਆ ਜਾਂ ਗਿਆਨ ਹਾਸਲ ਕਰਦੇ ਸਨ।

ਅਮੀਰ ਘਰਾਣਿਆਂ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦਾਖਲ ਹੋਣ ਸਮੇਂ ਹੀ ਅਧਿਆਪਕ ਨੂੰ ਫੀਸ ਦਿੰਦੇ ਸਨ। ਜਾਤਕਾਂ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਤੋਂ ਪਤਾ ਚਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਫੀਸ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਇਕ ਹਜ਼ਾਰ ਸੋਨੇ ਦੇ ਸਿੱਕਿਆਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਜਿਹੜੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਇਹ ਫੀਸ ਅਦਾ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਸਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਹੂਲਤ ਮਿਲ ਜਾਂਦੀ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਗੁਰੂ ਨਾਲ ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਮੈਂਬਰ ਵਾਂਗ ਰਹਿ ਸਕਣ। ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਆਪਣਾ ਸਾਰਾ ਘਰੇਲੂ ਕੰਮ ਖੁਦ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਉਹ ਆਪਣਾ ਭੋਜਨ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਲਈ ਲੱਕੜੀਆਂ ਤੱਕ ਇਕੱਠੀਆਂ ਕਰਕੇ ਲਿਆਉਂਦੇ ਸਨ। ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਦੇ ਨਿਯਮਾਂ ਦਾ ਪਾਲਣ ਨਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਨੂੰ ਸਖ਼ਤ ਸਜ਼ਾ ਮਿਲਦੀ ਸੀ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬੈਠਾਂ ਨਾਲ ਕੁੱਟਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਸਬੰਧੀ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦਾ ਕੋਈ ਸਮਾਜਿਕ ਰੁਤਬਾ ਨਹੀਂ ਵੇਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਕਿਸ ਖ਼ਾਨਦਾਨ ਵਿਚੋਂ ਹੈ। ਅਧਿਆਪਕ ਕੋਈ ਵਾਰ ਬਹੁਤ ਹੀ ਲਾਇਕ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਤੋਂ ਖੁਸ਼ ਹੋ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਆਪਣੀਆਂ ਲੜਕੀਆਂ ਦੀ ਸ਼ਾਦੀ ਵੀ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਸਨ। ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਮੁਖੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ਕਰਵਾਏ ਜਾਂਦੇ ਭੋਜਨ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਅਤੇ ਸ਼ਾਗਿਰਦ ਦੋਵਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਬੁਲਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ।

ਟੈਕਸਲਾ ਦਾ ਪੁਰਾਤਨ ਇਤਿਹਾਸ ਦਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਗੰਧਾਰ ਰਾਜ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਰਹੀ ਹੈ ਅਤੇ ਵਿੱਦਿਆ ਦਾ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਕੇਂਦਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। 326 ਈ. ਪੂ. ਵਿਚ ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਸਿਕੰਦਰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਕਬਜ਼ੇ ਵਿਚ ਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉਸੇ ਸਦੀ ਵਿਚ ਮੋਰੀਆਂ ਸਲਤਨਤ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣ ਗਿਆ। ਇਸਨੂੰ ਹੂਨਾਂ ਨੇ ਪੰਜਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਤਹਿਸ-ਨਹਿਸ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਆਰੀਆ ਲੋਕ ਇਸ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਅਤੇ ਅਮੀਰ ਸ਼ਹਿਰ ਦਸਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਇਹ ਸਿੰਧ ਅਤੇ ਹੜੱਪਾ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਹੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਅਤੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸੀ। ਸਿਕੰਦਰ ਦੇ ਕਰੀਬ ਪੰਜਾਹ ਸਾਲ ਮਗਰੋਂ ਤਕਸ਼ਿਲਾ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਮਗਧ ਦੇ ਰਾਜੇ ਬਿੰਦੂਸਾਰ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਬਗ਼ਾਵਤ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਖੁਦਾਈ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਜਿਹੜੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਅਵਸ਼ੇਸ਼ ਮਿਲੇ ਹਨ, ਉਹ ਤਕਸ਼ਿਲਾ ਦੀਆਂ ਪੁਰਾਤਨ ਬੋਧ ਮੂਰਤੀਆਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਉਥੋਂ ਦਾ ਇਕ ਪੁਰਾਣਾ ਖ਼ਜ਼ਾਨਾ ਹੈ।

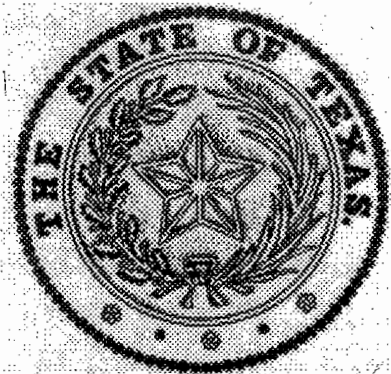
ਟੈਕਸਲਾ ਯੂਨਾਵਰਸਿਟੀ ਪੁਰਾਤਨ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੇ ਟੈਕਸਲਾ ਨਗਰ ਵਿਚ ਵਿਕਸਿਤ ਹੋਈ ਅਤੇ ਇਹ ਗੰਧਾਰ ਖੇਤਰ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਸੀ। ਅੱਜਕੱਲ੍ਹ ਇਹ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿਚ ਹੈ। 7ਵੀਂ ਸਦੀ ਈ. ਪੂ. ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਤੀਜੀ ਸਦੀ ਈਸਵੀ ਤੱਕ 60 ਤੋਂ ਵਧੇਰੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਕੁਲਾਵਾਂ ਅਤੇ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਯੋਗ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸ਼ਾਗਿਰਦਾਂ ਦੁਆਰਾ ਇਥੇ ਗਿਆਨ ਦਾ ਚਾਨਣ ਵੰਡਿਆ ਜਾਂਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.- ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. 9 : 848; ਹਿਸਟਰੀ ਆਫ ਪੰਜਾਬ - ਡਾ. ਫੌਜਾ ਸਿੰਘ, ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ : 314

ਟੈਕਸਾਸ : ਰਾਜ—ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ ਦਾ ਪੱਛਮੀ-ਦੱਖਣੀ ਕੇਂਦਰੀ ਰਾਜ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਉੱਤਰ ਵੱਲ ਓਕਲਾਹਾਮਾ, ਪੂਰਬ ਵੱਲ ਆਰਕੈਨਜ਼ਾਸ ਅਤੇ ਲੂਈਜ਼ੀਆਨਾ ਅਤੇ ਦੱਖਣ-ਪੂਰਬ ਵਿਚ ਖਾੜੀ ਮੈਕਸੀਕੋ ਹੈ। ਇਸ ਰਾਜ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਆਸਟਨ ਹੈ। ਇਹ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਦੇ ਵੱਡੇ 48 ਰਾਜਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਰਕਬੇ ਵਾਲਾ ਰਾਜ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਖੇਤਰਫਲ 6,78,358 ਵ. ਕਿ. ਮੀ. ਅਤੇ ਆਬਾਦੀ 1,69,86,510 (1990) ਹੈ।

ਧਰਾਤਲ ਅਨੁਸਾਰ ਪੂਰੇ ਰਾਜ ਨੂੰ 4 ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਖਾੜੀ ਨਾਲ ਲਗਵੇਂ ਸਾਹਿਲੀ ਮੈਦਾਨ ਸਮੁੰਦਰ ਤੋਂ

ਅੰਦਰੂਨੀ ਖੇਤਰਾਂ ਵੱਲ ਗੰਦੇ ਗ੍ਰੈਂਡੀ ਵਾਦੀ ਤੱਕ ਫੈਲੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਟੈਕਸਾਸ ਦੇ ਉੱਤਰੀ-ਕੇਂਦਰੀ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ਵੀ ਮੈਦਾਨ ਹਨ। ਇਹ ਪੱਛਮੀ ਨੀਵੇਂ ਮੈਦਾਨ ਹਨ ਜਿਹੜੇ ਗ੍ਰੈਂਡ ਪ੍ਰੇਅਰੀ ਨਾਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ਾਲ ਮੈਦਾਨੀ ਖੇਤਰ ਦਾ ਇਕ ਹਿੱਸਾ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਮੈਦਾਨਾਂ ਦੇ ਪੱਛਮ ਵਿਚ ਇਕ ਹੋਰ ਖੁਸ਼ਕ ਜਿਹਾ ਲਗਾਤਾਰ ਚੱਲਣ ਵਾਲੀਆਂ ਹਨੇਰੀਆਂ ਵਾਲਾ ਖੇਤਰ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਵਿਸਤਾਰ ਦੱਖਣ ਵੱਲ ਗ੍ਰੈਂਡ ਦਰਿਆ ਤੱਕ ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਵੀ ਦੋ ਹਿੱਸੇ ਹਨ—ਇਕ ਉੱਚਾ ਪਠਾਰੀ ਖੇਤਰ ਅਤੇ ਦੂਜਾ ਉੱਚਾ ਮੈਦਾਨੀ ਹਿੱਸਾ। ਇਸ ਦੀ ਉਚਾਈ ਸਮੁੰਦਰ ਤਲ ਤੋਂ 230 ਤੋਂ 775 ਮੀ. ਤੱਕ ਹੈ। ਦਰਿਆ ਪੇਕਸ ਦੇ ਪੱਛਮ ਵਿਚ ਪਰਬਤੀ ਖੰਡ ਹੈ। ਇਸਨੂੰ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਟ੍ਰਾਂਸ-ਪੇਕਸ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਸਮੁੰਦਰ ਤੋਂ ਤੇ ਖਾੜੀ ਦੇ ਨੀਵੇਂ ਮੈਦਾਨ ਤੇ ਅੱਗੇ ਉੱਤਰ, ਉੱਤਰ-ਪੱਛਮ ਅਤੇ ਪੱਛਮ ਵਿਚ ਉੱਚੇ ਭੂ-ਭਾਗ ਹਨ। ਸਿਰਫ਼ ਧੁਰ ਪੱਛਮ ਵਿਚ ਕੁਝ ਪੱਥਰਾਂ ਚਾਲੂ ਜਿਹਾ ਖੇਤਰ ਹੈ।

ਟੈਕਸਾਸ ਰਾਜ ਦਾ ਸਰਕਾਰੀ ਚਿੰਨ੍ਹ

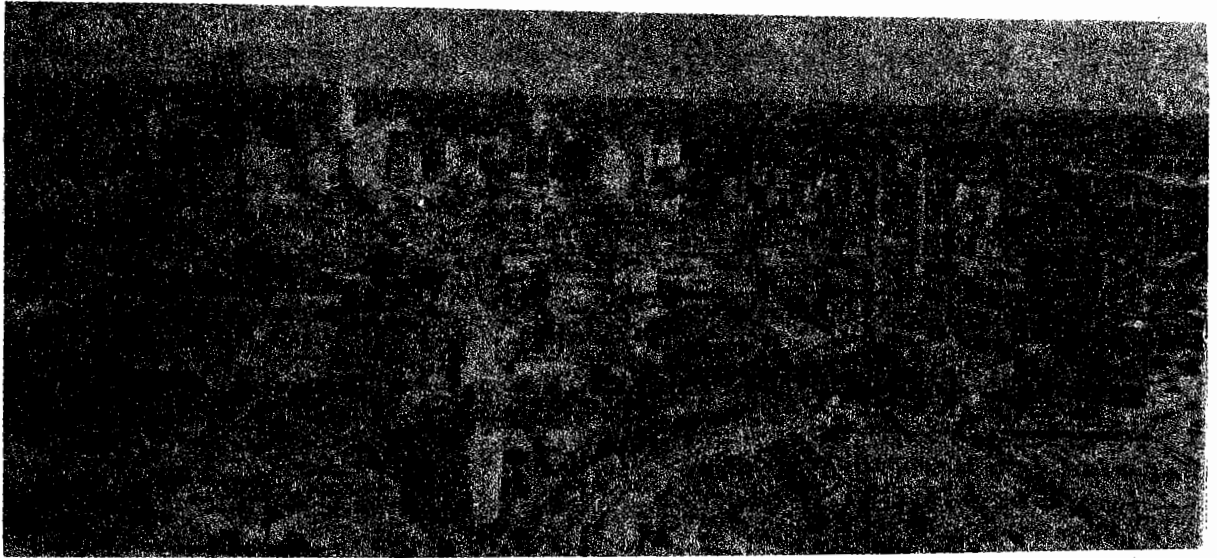
ਟੈਕਸਾਸ ਦੇ ਲੰਬੇ ਚੌੜੇ ਫੈਲਾਅ ਅਤੇ ਧਰਾਤਲੀ ਵਖਰੇਵਿਆਂ ਕਾਰਨ ਜਲਵਾਯੂ ਨੂੰ ਇਕ ਗੁੱਟ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਰੱਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਇਥੇ ਵਰਖਾ ਵੀ ਪੂਰਬ ਤੋਂ ਪੱਛਮ ਵੱਲ ਘਟਦੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਪੂਰਬ ਵਿਚ ਇਹ 1250 ਮਿ. ਮੀ. (50 ਇੰਚ) ਅਤੇ ਪੱਛਮ ਵਿਚ ਸਿਰਫ਼ 250 ਮਿ. ਮੀ. (10 ਇੰਚ) ਤੱਕ ਅਤੇ ਕਈ ਵਾਰੀ ਇਸ ਤੋਂ ਵੱਧ ਵੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਾਪਮਾਨ ਵੀ ਵੱਖ ਵੱਖ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿਚ ਵੱਖਰੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਖਾੜੀ ਤਟ ਉੱਤੇ ਸਾਲ ਦਾ ਔਸਤ ਤਾਪਮਾਨ 21° ਸੈਂ. ਹੈ। ਜਦੋਂ ਕਿ ਪੈਨਹੈਂਡਲ ਮੈਦਾਨੀ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿਚ 16° ਸੈਂ. ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਰਫ਼ ਵੀ ਧੁਰ ਦੱਖਣੀ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿਚ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਪਈ ਜਦੋਂ ਕਿ ਉੱਤਰ-ਪੱਛਮ ਵਿਚ ਇਹ 575 ਮਿ. ਮੀ. (23 ਇੰਚ) ਸਲਾਨਾ ਡਿਗਦੀ ਹੈ।

ਟੈਕਸਾਸ ਦੇ ਉੱਤਰੀ ਹਿੱਸਿਆਂ ਦਾ ਜਲ-ਨਿਕਾਸ ਮਿਸਿਸਿੱਪੀ ਦਰਿਆ, ਰੈੱਡ ਅਤੇ ਕੈਨੇਟੀਅਨ-ਆਰਕੇਨਜ਼ਾਸ ਦਰਿਆਈ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ ਰਾਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਬਾਕੀ ਰਾਜ ਦਾ ਜਲ-ਨਿਕਾਸ ਸਿੱਧੇ ਹੀ ਖਾੜੀ ਮੈਕਸੀਕੋ ਵਿਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਟੈਕਸਾਸ ਵਿਚ ਬਨਸਪਤੀ ਦੀ ਵੀ ਘਾਟ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਤਾਪਮਾਨ ਅਤੇ ਵਰਖਾ ਦੇ ਵਖਰੇਵਿਆਂ ਕਾਰਨ ਇਥੋਂ ਦੀ ਬਨਸਪਤੀ ਹਰੇਕ ਥਾਂ ਤੇ ਹੀ ਅੱਡ ਅੱਡ ਹੈ। ਇਥੇ ਜੰਗਲ, ਘਾਹ ਦੇ ਮੈਦਾਨ ਅਤੇ ਖੁਸ਼ਕ ਖੇਤਰਾਂ ਵਾਲੀ ਬਨਸਪਤੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਇਥੇ 225 ਦੇ ਕਰੀਬ ਬਨਸਪਤੀ ਦੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ ਹਨ। ਪੂਰਬੀ ਟੈਕਸਾਸ ਵਿਚ ਕੁੱਲ ਜੰਗਲਾਤ ਅਧੀਨ ਖੇਤਰ ਦਾ ਅੱਧਾ ਹਿੱਸਾ ਹੈ। ਪੱਛਮੀਆਂ ਦੀਆਂ ਅਨੇਕਾਂ ਕਿਸਮਾਂ ਇਥੇ ਵੇਖੀਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੱਪ ਵੀ ਇਥੇ ਮਿਲਦੇ ਹਨ।

ਟੈਕਸਾਸ ਦੀ ਆਰਥਿਕਤਾ ਦਾ ਮੁੱਖ ਆਧਾਰ 20 ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਵਿਚਲੇ ਸਾਲਾਂ ਤੱਕ ਕਪਾਹ, ਪਸ਼ੂ ਅਤੇ ਤੇਲ ਸਨ ਜਿਹੜੇ ਕਿ ਅੱਜ ਵੀ ਇਥੋਂ ਦੀ ਆਰਥਿਕਤਾ ਦਾ ਧੁਰਾ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਵੀ ਕਈ

ਟੈਕਸਾਸ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾਲ ਖੇਤਰ ਅਤੇ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਧਰਾਤਲ ਆਵਾਜਾਈ ਦੇ ਸਾਧਨਾਂ ਦੀ ਉੱਨਤੀ ਵਿਚ ਰੁਕਾਵਟ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਅੱਜਕੱਲ੍ਹ ਰਾਜ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਕਾਉਂਟੀਆਂ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨਾਲ

ਟੈਕਸਾਸ ਦੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਅਤੇ ਵਪਾਰਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸ਼ਹਿਰ ਡੇਲਾਸ ਦੀ ਇਕ ਸਮੁੱਚੀ ਦਿੱਖ

ਹੋਰ ਸਾਧਨ ਵੀ ਹਨ। ਅੱਜਕੱਲ੍ਹ ਕਈ ਜਨਰਲ ਇੰਸ਼ੂਰੈਂਸ ਕੰਪਨੀਆਂ ਦੇ ਦਫ਼ਤਰ, ਕਈ ਪੈਟਰੋਲ ਕੰਪਨੀਆਂ ਦੇ ਹੈਡ-ਕੁਆਟਰ ਇਥੇ ਹੀ ਹਨ। ਸ਼ਹਿਰੀ ਵਿਕਾਸ ਵੀ ਬਹੁਤ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਸੈਰ-ਸਪਾਟਾ ਵੀ ਟੈਕਸਾਸ ਦੀ ਆਰਥਿਕਤਾ ਦਾ ਇਕ ਹੋਰ ਹਿੱਸਾ ਹੈ।

ਖੇਤੀ-ਬਾੜੀ ਲਈ ਪੂਰਬੀ ਟੈਕਸਾਸ ਦੀ ਜ਼ਮੀਨ ਵਧੀਆ ਹੈ ਜਿਥੇ ਖ਼ਾਨਾ-ਜੰਗਾਂ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਕਿਸਾਨ ਆ ਕੇ ਵੱਸੇ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਪਾਹ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਉੱਤੇ ਜ਼ੋਰ ਲਾਇਆ। ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਪੱਛਮੀ ਟੈਕਸਾਸ ਤੱਕ ਕਪਾਹ ਦੀ ਕਾਸ਼ਤ ਹੋਣ ਲੱਗੀ। ਅੱਜਕੱਲ੍ਹ ਇਹ ਕਪਾਹ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਵਿਚ ਦੇਸ਼ ਭਰ ਵਿਚ ਅੱਗੇ ਹੈ। ਚਾਰੇ ਦੀਆਂ ਫ਼ਸਲਾਂ, ਮੂੰਗਫਲੀ ਅਤੇ ਕਈ ਰਸਦਾਰ ਫਲ ਵੀ ਇਥੇ ਉਗਦੇ ਹਨ। ਇਥੇ ਭੇਡਾਂ ਪਾਲੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਅੰਗੋਰਾ ਕਿਸਮ ਦੀ ਭੇਡ ਤੋਂ ਸ਼ੇਰ ਉਨ ਲਾਹੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਮਾਸ ਲਈ ਪਸ਼ੂ ਪਾਲੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਟੈਕਸਾਸ ਖਣਿਜਾਂ ਦਾ ਵੀ ਭੰਡਾਰ ਹੈ। ਤੇਲ ਦੇ ਉਤਪਾਦਨ ਵਿਚ ਇਹ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਅੱਵਲ ਦਰਜੇ ਤੇ ਹੈ। ਇਸ ਰਾਜ ਦੇ 2/3 ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਤੇਲ ਦੇ ਭੰਡਾਰ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਸਲਫ਼ਰ ਵੀ ਇਥੋਂ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਸੱਨਅਤਾਂ ਦਾ ਆਧਾਰ ਇਥੋਂ ਦੇ ਸਥਾਨਕ ਉਤਪਾਦਨ ਹੀ ਹਨ। ਕਪਾਹ ਤੋਂ ਵੜਵੇਂ ਵੱਖ ਕਰਨਾ, ਮੀਟ ਦੀ ਪੈਕਿੰਗ, ਆਟਾ ਮਿਲਾਂ, ਫਲ ਅਤੇ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਦੀ ਬੱਬਾਬੰਦੀ ਅਤੇ ਮਸ਼ੀਨਰੀ ਬਣਾਉਣਾ ਇਥੋਂ ਦੀਆਂ ਮੁੱਖ ਸੱਨਅਤਾਂ ਹਨ। ਚਮੜੇ ਤੀਆਂ ਅਤੇ ਨਿਤ ਵਰਤੋਂ ਦੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਵੀ ਇਥੇ ਬਣਦੀਆਂ ਹਨ।

ਜੁੜੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ਇਥੇ 4,90,107 ਕਿ. ਮੀ. (1990) ਲੰਬੀਆਂ ਸੜਕਾਂ ਹਨ। ਹਵਾਈ ਸੇਵਾਵਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਬਹੁਤ ਅੱਗੇ ਹੈ। ਇਥੇ ਡੇਲਸ-ਫੋਰਟ ਵਰਥ ਹੂਸਟਨ ਅਤੇ ਸਾਨ ਅਨਟੋਨੀਓ ਵਿਚ ਹਵਾਈ ਅੱਡੇ ਹਨ। ਡੇਲਸ ਫੋਰਟਵਰਥ ਵੱਡੇ ਤੋਂ ਵੱਡੇ ਹਵਾਈ ਅੱਡਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਹੈ। ਹੂਸਟਨ ਵਿਚ ਅੰਤਰ ਮਹਾਂਦੀਪੀ ਹਵਾਈ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦੀ ਸਹੂਲਤ ਹੈ। ਇਹ ਅੰਤਰ ਮਹਾਂਦੀਪੀ ਵਧੀਆ ਬੰਦਰਗਾਹ ਵੀ ਹੈ। ਗੇਲਵੇਸਟਨ ਪੁਰਾਣੇ ਸਮਿਆਂ ਤੋਂ ਹੀ ਵਧੀਆ ਬੰਦਰਗਾਹ ਮੰਨੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

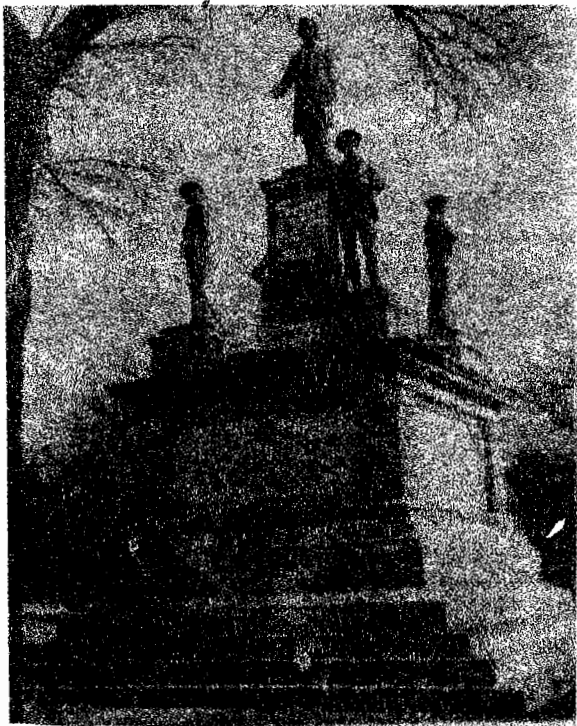
ਟੈਕਸਾਸ ਦੇ ਵਿਸ਼ਾਲ ਖੇਪ ਬੰਦਰਗਾਹੀ ਸ਼ਹਿਰ ਹੂਸਟਨ ਦੀ ਹਵਾਈ ਝਲਕ

ਇਸ ਰਾਜ ਵਿਚ ਹੋਰ ਵੀ ਸਾਰੀਆਂ ਸਹੂਲਤਾਂ ਮੁਹੱਈਆ ਹਨ।

ਏਥੇ 157 ਉੱਚ-ਵਿਦਿਅਕ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਹਨ। ਸਿਹਤ ਦੀਆਂ ਸਹੂਲਤਾਂ ਲਈ 562 ਹਸਪਤਾਲ ਹਨ।

ਟੈਕਸਾਸ ਰਾਜ ਵਿਚ ਕਈ ਜਨ ਜਾਤੀਆਂ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਏਡੀਅਨ ਕਬੀਲੇ, ਉੱਤਰ ਵੱਲ ਆ ਕੇ ਵਸਦੇ ਸਪੇਨੀ ਅਤੇ ਮੈਕਸੀਕੀ ਲੋਕ, ਉੱਤਰ ਅਤੇ ਪੂਰਬ ਵੱਲੋਂ ਆਏ ਐਂਗਲੋ ਅਮਰੀਕੀ ਅਤੇ ਪੂਰਬ ਵੱਲੋਂ ਆ ਕੇ ਵੱਸੇ ਹੋਏ ਨਵੀਆਂ ਜਸਤੀਆਂ ਦੇ ਉਸਰੇਈਏ ਵੇਖੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਵੀ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆਈ ਹੈ। 19ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਬਾਹਰੋਂ ਆ ਕੇ ਵੱਸਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦਾ ਤਾਂ ਜਿਵੇਂ ਹੜ੍ਹ ਹੀ ਆ ਗਿਆ ਹੋਵੇ। ਖਾਨਾਜ਼ਾਰੀ ਤੋਂ ਲਗਭਗ 30 ਵਰ੍ਹੇ ਪਹਿਲਾਂ ਜਰਮਨ, ਪੋਲ, ਚੈਕ, ਸਵੀਡੀ, ਨਾਰਵੇਈਆਈ ਅਤੇ ਇਰਿਸ਼ਾ ਦੇ ਲੋਕੋਂ ਜਹਾਜ਼ ਟੈਕਸਾਸ ਵਿਚ ਆਣ ਉੱਤਰੇ। ਇੰਝ ਬਾਹਰੋਂ ਆਉਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਕਾਫੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਰਹੀ। ਅੱਜਕੱਲ੍ਹ ਲਗਭਗ 20 ਫੀਸਦੀ ਵੱਸੋਂ ਮੈਕਸੀਕੀ-ਅਮਰੀਕੀ ਨਸਲ ਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਲੋਕ ਦੱਖਣ-ਪੱਛਮੀ ਖੇਤਰ ਦੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿਚ ਵੱਸੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਇਸ ਰਾਜ ਵਿਚ ਕਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਆਬਾਦੀ ਵੀ ਕਾਫੀ ਹੈ। ਇਹ ਲੋਕ ਕੇਂਦਰੀ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿਚ ਵੱਸੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਬਹੁਤੇ ਕਾਲੇ ਲੋਕ ਟੈਲੱਸ ਅਤੇ ਹੂਸਟਨ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਟੈਕਸਾਸ ਵਿਚ ਵੱਡੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵੀ ਕਾਫੀ ਹੈ।

ਟੈਕਸਾਸ ਦੇ ਸੰਸਦ ਭਵਨ ਦੇ ਇਹਾਤੇ ਅੰਦਰ ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਡੇਵਿਸ ਜੇਫਰਸਨ ਦੇ ਬੁੱਤ ਨਾਲ ਸੁਸ਼ੋਭਿਤ ਇਕ ਆਲੀਸ਼ਾਨ ਕਨਫਡਰੇਟ ਯਾਦਗਾਰ

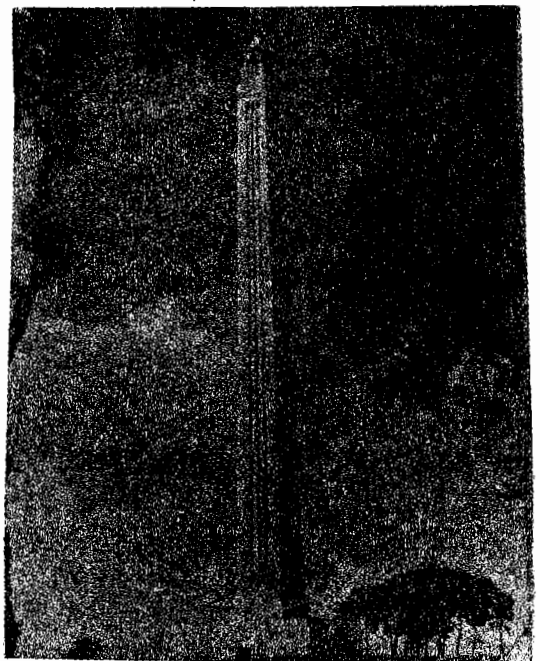
ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਵੱਸੋਂ ਵੀ ਵੱਧ ਹੈ। ਸਾਲ 1990 ਅਨੁਸਾਰ ਹੂਸਟਨ ਵਿਚ 16,30,553; ਡੇਲਸ - 10,06,877; ਫੋਰਟ ਵਰਥ 4,47,619 ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਨ ਅਨਟੋਨੀਓ ਵਿਚ 9,35,933 ਆਬਾਦੀ ਹੈ।

ਸਾਨ ਅਨਟੋਨੀਓ ਟੈਕਸਾਸ ਵਿਖੇ 'ਦੀ ਅਲਾਮੋ' ਨਾਉਂ ਦੀ ਇਤਿਹਾਸਕ ਯਾਦਗਾਰ ਜਿਸਨੂੰ 'ਟੈਕਸਾਸ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦਾ ਪੰਝੂੜਾ' ਕਰਕੇ ਵੀ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਟੈਕਸਾਸ ਦਾ ਐਲਪੇਸੋ (El Paso) ਸ਼ਹਿਰ ਕਾਫੀ ਵੱਡਾ ਹੈ ਜਿਸਦੇ ਪਿਛਲੇ ਪਾਸੇ ਮੈਕਸੀਕੋ ਦਾ ਸੀਉਦਾ ਵਾਰਐਜ਼ ਸ਼ਹਿਰ ਆਬਾਦ ਹੈ।

ਇਸ ਰਾਜ ਵਿਚ ਕਲਾਵਾਂ ਵੀ ਉੱਨਤ ਹਨ। ਡੇਲਸ ਅਤੇ ਹੂਸਟਨ ਵਿਚ ਸਿਫਨੀ ਆਰਕੈਸਟਰਾ ਅਤੇ ਥੀਏਟਰ ਹਨ। ਹੂਸਟਨ

ਦੀ ਗ੍ਰੈਂਡ ਓਪੇਰਾ ਐਸੋਸੀਏਸ਼ਨ ਸੰਸਾਰ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ ਅਤੇ ਇਥੇ ਵੱਡੀ ਨਾਚ ਕੰਪਨੀ ਹੈ। ਫੋਰਟ ਵਰਥ ਵਿਚ ਇਕ ਅਜਾਇਬ ਘਰ ਹੈ। ਇਸ

ਰਾਜ ਵਿਚ ਸੈਰ-ਸਪਾਟੇ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਸਹੂਲਤਾਂ ਹਨ। ਖਾੜੀ ਦੇ ਤਟ ਉੱਤੇ ਸੈਰਗਾਹਾਂ ਉੱਨਤ ਹਨ। ਗੋਲਵੇਸਟਨ ਇਥੋਂ ਦੀ ਵੱਡੀ ਸੈਰਗਾਹ ਹੈ। ਸਾਨ ਅਨਟੋਨੀਓ ਇਥੋਂ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸਕ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ। ਪੂਰੇ ਰਾਜ ਵਿਚ 500 ਰੇਡੀਓ ਸਟੇਸ਼ਨ ਅਤੇ 35 ਟੈਲੀਵਿਜ਼ਨ ਸਟੇਸ਼ਨ ਹਨ।

ਹ. ਪੁ.- ਐਨ. ਅਮੈ. 26:459; ਐਨ. ਬਿ. ਸੇ. 29 : 412; ਕੋਲ. ਐਨ. 18 : 279

ਟੈਕਸਾਸ : ਸ਼ਹਿਰ - ਦੱਖਣ-ਪੂਰਬੀ ਟੈਕਸਾਸ (ਸੰ. ਰ. ਅ.) ਰਾਜ ਵਿਚ ਗੋਲਵੇਸਟਨ ਖਾੜੀ ਉੱਤੇ ਗੋਲਵੇਸਟਨ ਸ਼ਹਿਰ ਤੋਂ 14 ਕਿ. ਮੀ. ਉੱਤਰ-ਪੱਛਮ ਵਿਚ ਇਹ ਇਕ ਵਧੀਆ ਬੰਦਰਗਾਹ ਹੈ। ਇਹ ਹੂਸਟਨ ਸ਼ਹਿਰ ਤੋਂ 48 ਕਿ. ਮੀ. ਦੱਖਣ-ਪੂਰਬ ਵਿਚ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ 1821 ਵਿਚ ਜਿਮ. ਕੈਮਬੈੱਲ ਨੇ ਕੀਤੀ ਸੀ। 1892 ਵਿਚ ਮਹਾਨ ਝੀਲਾਂ ਵਾਲੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚੋਂ ਜਹਾਜ਼ਰਾਨਾ ਇੱਧਰ ਆਉਂਦੇ ਰਹੇ। ਇਸ ਪਿੱਛੋਂ ਇਥੇ ਸ਼ਹਿਰ ਅਤੇ ਬੰਦਰਗਾਹ ਦਾ ਫ਼ਿਕਾਸ ਹੋਇਆ। ਸੰਨ 1911 ਵਿਚ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਨੂੰ ਸ਼ਹਿਰੀ ਹੱਕ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਏ। 1947 ਵਿਚ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਅੱਗ ਲੱਗ ਗਈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਤਿੰਨ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਤਬਾਹ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਹ ਅੱਗ ਤਿੰਨ ਦਿਨ ਤੱਕ ਸੁਲਗਦੀ ਰਹੀ ਜਿਸ ਦੇ ਫਲਸਰੂਪ ਸਾਰੀਆਂ ਸੌਨਅਤਾਂ, ਤੇਲ ਦੇ ਭੰਡਾਰ ਅਤੇ ਰਸਾਇਣਿਕ ਕਾਰਖ਼ਾਨੇ ਤਬਾਹ ਹੋ ਗਏ। ਇਸੇ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਅਮੇਨੀਆ ਨਾਈਟਰੇਟ ਨਾਲ ਲੱਦਿਆ ਜਹਾਜ਼ ਵੀ ਜਿਹੜਾ ਬੰਦਰਗਾਹ ਤੇ ਬਾਹਰ ਜਾਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਖੜ੍ਹਾ ਸੀ, ਅਚਾਨਕ ਅਮੇਨੀਆ ਨਾਈਟਰੇਟ ਦੇ ਵਿਸਫੋਟ ਦੇ ਕਾਰਨ ਤਬਾਹ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ਕਈ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੀਆਂ ਜਾਨਾਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ। 4000 ਵਿਅਕਤੀ ਜ਼ਖ਼ਮੀ ਹੋਏ ਅਤੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵੀ ਤਬਾਹ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸਮੁੰਦਰੀ ਤੂਫ਼ਾਨ ਨੇ ਵੀ ਇਥੇ ਕਾਫ਼ੀ ਨੁਕਸਾਨ ਪਹੁੰਚਾਇਆ ਸੀ। ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਬਚਾਅ ਲਈ 1963 ਵਿਚ ਸਮੁੰਦਰ ਵੱਲ ਇਕ ਦੀਵਾਰ ਬਣਾ ਲਈ ਗਈ। ਅੱਜਕੱਲ੍ਹ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਪੈਟਰੋਲ-ਰਸਾਇਣ, ਕਲੀ ਦੀ ਢਲਾਈ ਅਤੇ ਤੇਲ ਸਾਫ਼ ਕਰਨ ਦੀਆਂ ਸੌਨਅਤਾਂ ਵਿਕਸਿਤ ਹੋਈਆਂ ਹਨ।

ਆਬਾਦੀ - 2,07,600 (1982)

29°23' ਉ. ਵਿਭ.: 94°56', ਪੱ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.- ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 11 : 664 ; ਐਨ. ਅਮੈ. 18 : 290

ਟੈਕਸਾਸ ਕ੍ਰਿਸਚੀਅਨ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ : ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਟੈਕਸਾਸ ਰਾਜ ਵਿਚ ਫ਼ੋਰਟ ਵਰਥ ਨਾਂ ਦੇ ਸਥਾਨ ਤੇ ਸਥਿਤ ਇਹ ਇਕ ਮਸ਼ਹੂਰ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਹੈ। ਸੰਨ 1873 ਵਿਚ ਇਸ ਦੀ ਇਕ ਪ੍ਰਾਈਵੇਟ ਸੰਸਥਾ ਵਜੋਂ ਧਾਰਪ ਸਪਰਿੰਗਜ਼ ਵਿਚ ਬੁਨਿਆਦ ਰੱਖੀ ਗਈ। ਇਸ ਨੂੰ ਐਡਰਾਨ ਕਾਲਜ ਦੇ ਨਾਂ ਨਾਲ ਚਾਰਟਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1890 ਵਿਚ ਟੈਕਸਾਸ ਦੇ ਕ੍ਰਿਸਚੀਅਨ ਚਰਚ ਨੇ ਇਸ ਕਾਲਜ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਅਧਿਕਾਰ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਲਿਆ ਅਤੇ 1895 ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਟੈਕਸਾਸ ਰਾਜ ਵਿਚ ਹੀ ਵੇਕੋ ਵਿਖੇ ਬਦਲ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1902 ਵਿਚ ਇਸ ਦਾ ਨਾਂ ਟੈਕਸਾਸ ਕ੍ਰਿਸਚੀਅਨ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1910 ਵਿਚ ਵੇਕੋ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀਆਂ ਇਮਾਰਤਾਂ ਨੂੰ ਅੱਗ ਲੱਗ ਜਾਣ ਕਾਰਣ ਇਹ ਫ਼ੋਰਟ ਵਰਥ ਵਿਖੇ ਤਬਦੀਲ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਗਈ। ਇਸ ਦੀਆਂ ਐਡਰਾਨ ਕਾਲਜ ਆਫ਼ ਆਰਟ ਅਤੇ ਸਾਇੰਸ, ਬਰਾਈਟ ਕਾਲਜ ਆਫ਼ ਦਾ ਬਾਈਬਲ, ਥੀਆਲੋਜੀਕਲ ਸੈਮੀਨਾਰੀ, ਤਜਾਰਤੀ ਸਕੂਲ, ਸਿੱਖਿਆ ਸਕੂਲ, ਈਵਨਿੰਗ ਸਕੂਲ, ਕੌਮਲ ਕਲਾਵਾਂ ਸਕੂਲ,

ਗ੍ਰੇਜੂਏਟ ਸਕੂਲ, ਹੈਰਿਸ ਕਾਲਜ ਆਫ਼ ਨਰਸਿੰਗ ਅੱਠ ਡਵੀਜ਼ਨਾਂ ਹਨ। ਇਹ ਸਾਂਝੀ ਵਿਦਿਆ ਦੀ ਸੰਸਥਾ ਹੈ। ਇਥੇ ਟੈਕਸਾਸ ਰਾਜ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਬੀਸਾ ਦੇ ਪੈਰੋਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਿਆ ਦਿਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸੰਨ 1955 ਵਿਚ ਇਸ ਦੇ ਕੈਂਪਸ ਵਿਚ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਭਾਈਚਾਰਕ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਅਤੇ ਇਸਤਰੀ ਸਭਾਵਾਂ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇਥੇ ਕਈ ਸਾਹਿਤਕ, ਕਲਾ ਅਤੇ ਵਿਗਿਆਨ ਸੰਬੰਧੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਅਤੇ ਧਾਰਮਕ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਵੀ ਮੌਜੂਦ ਹਨ। ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਦੱਖਣ-ਪੱਛਮ ਵਿਚ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦਾ ਕੈਂਪਸ ਲ. 58 ਹੈਕ. (143 ਏਕੜ) ਵਿਚ ਫੈਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.- ਐਨ. ਅਮੈ. 26 : 467

ਟੈਕਸਾਸ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ : ਟੈਕਸਾਸ ਦੀ ਇਸ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਸੰਨ 1881 ਵਿਚ ਆੱਸਟਿਨ ਵਿਖੇ ਹੋਈ। ਬਾਅਦ ਵਿਚ 1895 ਵਿਚ ਆਰਲਿੰਗਟਨ ਵਿਖੇ ਅਤੇ 1913 ਵਿਚ ਐਲ ਪੈਸੋ (El Paso) ਵਿਖੇ ਇਸ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਦੋ ਹੋਰ ਕੈਂਪਸ ਖੋਲ੍ਹੇ ਗਏ। ਰਾਜਕੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਚੱਲਣ ਵਾਲੀ ਇਸ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿਚ ਮੁੰਡੇ ਅਤੇ ਕੁੜੀਆਂ ਲਈ ਸਾਂਝੀ ਵਿਦਿਆ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਹੈ। 1970 ਦੇ ਮੁੱਢਲੇ ਦਹਾਕੇ ਵਿਚ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੇ ਤਿੰਨਾਂ ਕੈਂਪਸ ਵਿਚ ਲਗਭਗ 65,000 ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਨਾਂ ਦਾਖ਼ਲ ਹੋਏ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਤਕਰੀਬਨ 40,000 ਵਿਦਿਆਰਥੀ (ਆੱਸਟਿਨ) ਵਿਖੇ ਸਨ।

ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿਚ ਇਕ ਦੰਦ-ਚਿਕਿਤਸਾ ਸਕੂਲ, ਜਲ-ਸਿਹਤ ਅਤੇ ਯੂਸਟਨ ਵਿਖੇ ਜੀਵ-ਚਿਕਿਤਸਾ ਵਿਗਿਆਨ ਗ੍ਰੇਜੂਏਟ ਸਕੂਲ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਡਾਲਾਸ ਅਤੇ ਸੈਨ ਐਨਟੋਨੀਓ ਵਿਖੇ ਵੀ ਮੈਡੀਕਲ ਸਕੂਲ ਹਨ।

ਟੈਕਸਾਸ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਨੇ ਸ਼ਿਕਾਗੋ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਫ਼ੋਰਟ ਟੈਵਿਸ ਨਜ਼ਦੀਕ ਮਾਊਂਟ ਲਾਕ ਵਿਖੇ 1939 ਈ. ਵਿਚ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਪ੍ਰੇਖਣਸ਼ਾਲਾ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ।

ਹ. ਪੁ.-ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9 : 915

ਟੈਕਸੀਡਰਮੀ : ਜਾਨਵਰਾਂ ਦੀ ਚਮੜੀ ਨੂੰ ਖਰਾਬ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਚਾਉਣ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਬਿਲਕੁਲ ਜਿੰਦਾ-ਰੂਪ ਵਿਚ ਰੱਖਣ ਦੇ ਤਰੀਕੇ ਨੂੰ ਟੈਕਸੀਡਰਮੀ ਦਾ ਨਾਂ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਯੂਨਾਨੀ ਭਾਸ਼ਾ ਤੋਂ ਲਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, Taxis ਦਾ ਮਤਲਬ ਹੈ ਤਰਤੀਬ ਅਤੇ derma ਦਾ ਮਤਲਬ ਹੈ ਚਮੜੀ।

ਟੈਕਸੀਡਰਮੀ ਦਾ ਕੰਮ ਕਦੋਂ ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ ਹੋਵੇਗਾ, ਇਸ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਪੱਕਾ ਸਬੂਤ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਜ਼ਰੂਰ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਾਫ਼ੀ ਪੁਰਾਣੇ ਸਮਿਆਂ ਤੋਂ ਇਹ ਕੰਮ ਹੁੰਦਾ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਟੈਕਸੀਡਰਮੀ ਦੀ ਕਲਾ ਬਾਰੇ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕਿਤਾਬ 1687 ਈ. ਵਿਚ ਫ਼ਰਾਂਸ ਵਿਚ ਲਿਖੀ ਗਈ ਸੀ ਅਤੇ 1778 ਈ. ਵਿਚ ਲਾਈਪਸਿਕ ਵਿਖੇ ਜਾਰੀ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਇਕ ਜਰਮਨ ਲਿਖਤ ਵਿਚ ਉਸ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਟੈਕਸੀਡਰਮੀ ਲਈ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕੀਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਤਰੀਕਿਆਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਅਮਰੀਕਾ ਵਿਚ ਇਸ ਬਾਰੇ ਪਹਿਲੀ ਲਿਖਤ 1865 ਈ. ਦੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ਪਰ ਉਥੇ ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਕਿਸਮ ਦਾ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਪੁਰਾਣੇ ਤਰੀਕਿਆਂ ਅਨੁਸਾਰ ਜਾਨਵਰ ਦੇ ਮਿਹਦੇ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਚੀਰਾ ਦੇ ਕੇ ਚਮੜੀ ਉਤਾਰ ਲਈ ਜਾਂਦੀ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਲੂਣ ਅਤੇ ਫਟਕੜੀ ਦੇ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਬਣਾਏ ਘੋਲ ਵਿਚ ਹਫਤਾ ਕੁ

ਹਾਕਮ ਬਣੇ। ਪੰਦਰਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਆਰੰਭਕ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਵਿਚ ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਅਸਕਾਪੋਟਲਕੋ (Azcapotzalco) ਦੇ ਟੈਪਾਨੈਕ (Tepanec) ਹਾਕਮਾਂ ਦੇ ਕਬਜ਼ੇ ਅਧੀਨ ਆਇਆ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਇਹ ਇਕ ਕਰਦਾਇਕ ਖੇਤਰ ਸੀ। ਸੰਨ 1428 ਵਿਚ ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਤਬਾਹ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ਅਕਾਹਵਾ ਟਾਕੁਬਾ ਅਤੇ ਟੈਨੋਚਟੀਟਲਾਨ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਦੀ ਤੀਹਰੀ ਗਠ-ਜੋੜ ਦੇ ਨਾਲ ਟੇਸਕੋਕੋ ਨੂੰ ਵੀ ਆਜ਼ਾਦ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਸੇ ਸਦੀ ਦੇ ਅੰਤਲੇ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਦੌਰਾਨ ਟੈਨੋਚਟੀਟਲਾਨ ਦੇ ਐਜਟੈਕ ਹਾਕਮਾਂ ਨੇ ਕੇਂਦਰੀ ਤੇ ਦੱਖਣੀ ਮੈਕਸੀਕੋ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਖੇਤਰ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਸਲਤਨਤ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰ ਲਿਆ।

ਹ. ਪੁ. - ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9 : 915

ਟੇਸਕੋਕੋ ਝੀਲ : ਇਹ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਮੈਕਸੀਕੋ ਰਾਜ ਦੇ ਕੇਂਦਰ ਵਿਚ ਸਥਿਤ ਇਕ ਝੀਲ ਹੈ ਜਿਸਨੂੰ ਸਪੇਨੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਲੈਗੋ ਡੀ ਟੇਸਕੋਕੋ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਆਰੰਭ ਵਿਚ ਇਹ ਮੈਕਸੀਕੋ ਵਾਦੀ ਦੀਆਂ ਪੰਜ ਝੀਲਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਸੀ। 17ਵੀਂ ਸਦੀ ਤੱਕ ਇਸ ਝੀਲ ਦੀ ਜਲ-ਨਿਕਾਸੀ ਪਣਜੋੜਾਂ (ਚੈਨਲਾਂ) ਅਤੇ ਪਾਨਾਕੋ ਦਰਿਆ ਤੱਕ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਸੁਰੰਗ ਰਾਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਰਹੀ। ਇਸ ਲਗਾਤਾਰ ਜਲ-ਨਿਕਾਸੀ ਦੇ ਫਲਸਰੂਪ ਹੁਣ ਇਹ ਇਕ ਛੋਟੀ ਜਿਹੀ ਝੀਲ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਰਹਿ ਗਈ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਇਰਦ ਗਿਰਦ ਨਮਕੀਨ ਦਲਦਲਾਂ ਹਨ। ਅਜੋਕੀ ਝੀਲ ਮੈਕਸੀਕੋ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਪੂਰਬ ਵਿਚ 4 ਕਿ. ਮੀ. ਦੇ ਫਾਸਲੇ ਤੇ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਸੋਲ੍ਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦੌਰਾਨ ਝੀਲ ਦੇ ਖੁਸ਼ਕ ਹੋਏ ਖੇਤਰ ਦੇ ਜ਼ਰਖੇਜ਼ ਹੋਣ ਦੇ ਕਿਆਸ ਲਗਾਏ ਗਏ ਸਨ ਪਰ ਇਹ ਭਾਂ ਵਾਹੀ ਦੇ ਕੰਮ ਲਈ ਯੋਗ ਸਿੱਧ ਨਾ ਹੋਈ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਇਸ ਦੇ ਖੁਸ਼ਕ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਇਮਾਰਤਾਂ ਉਸਾਰ ਦਿੱਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ।

ਹ. ਪੁ. - ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9 : 915

ਟੇਸਾਡੋ : ਫਿਲਪੀਨ ਦੇ ਮਿਨਡਾਨਾਉ ਜੰਗਲਾਂ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਵੱਖਰੇ ਜਿਹੇ ਲੋਕ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਹੋਂਦ ਬਾਰੇ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ 1971 ਈ. ਵਿਚ ਪਤਾ ਲਗਾ ਸੀ। ਇਹ ਲੋਕ ਗੁਫਾਵਾਂ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਪੱਤਿਆਂ ਨਾਲ ਢੱਕਦੇ ਹਨ। ਜੰਗਲੀ ਕਚਾਲੂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇਹ ਲੋਕ ਡੱਡੂ, ਛੋਟੀਆਂ ਮੱਛੀਆਂ, ਕੇਕੜੇ, ਸ਼ੰਡੀ, ਖਜੂਰ ਅਤੇ ਜੰਗਲੀ ਕੋਲਿਆਂ ਦੀ ਖਾਣ ਲਈ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਲੋਕ ਅਣਘੜੇ ਪੱਥਰ ਅਤੇ ਲਕੜੀ ਦੇ ਔਜ਼ਾਰਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸ਼ਿਕਾਰ ਖੇਡਣ ਅਤੇ ਲੁੱਧ ਕਰਨ ਲਈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਕੋਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਹਥਿਆਰ ਨਹੀਂ।

ਹ. ਪੁ. - ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9 : 833

ਟੇਸੂ : ਇਹ ਇਕ ਕਿਸਮ ਦਾ ਲੜਕਿਆਂ ਦਾ ਗੀਤ ਹੈ ਜੋ ਸਰਦੀ ਦੇ ਨੌਰਾਤਿਆਂ ਵਿਚ ਭਾਵ ਅੰਸੂ ਦੇ ਚਾਣਨੇ ਪੱਖ ਵਿਚ ਗਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਬ੍ਰਿਜ ਲੋਕ ਵਿਚ ਇਹ ਗੀਤ ਖਾਸ ਤੌਰ ਤੇ ਪ੍ਰਚਲਤ ਹੈ। ਲੜਕੇ ਟੇਸੂ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ, ਜੋ ਮਨੁੱਖੀ ਸ਼ਕਲ ਦਾ ਖਿਡੌਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਘਰ ਘਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਟੇਸੂ ਦੇ ਗੀਤ ਗਾਉਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਪੈਸੇ ਮੰਗਦੇ ਹਨ। ਵਿਸ਼ੇ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਇਹ ਗੀਤ ਬੜੇ ਉਤਪਟਾਂਗ ਅਤੇ ਅਜੀਬ ਜਿਹੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਇਸ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਬੜੇ ਮਨੋਰੰਜਕ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਟੇਸੂ ਨੂੰ ਗੀਤਾਂ ਰਾਹੀਂ ਇਕ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਬਹਾਦਰ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਯਾਦ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪੂਰਨਮਾਸੀ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਟੇਸੂ ਅਤੇ ਝਾਂਝੀ ਦਾ ਵਿਆਹ ਵੀ ਰਚਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ. - ਹਿੰ. ਸਾ. ਕੋ. 1 : 344

ਟੇਸੋ ਲੋਕ : ਇਹ ਕੇਂਦਰੀ ਯੂਗਾਂਡਾ ਦੇ ਲੋਕ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਈਟੋਸੋ ਜਾਂ ਏਟੋਸੋ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਲੋਕ ਨੀਲ ਸਹਿਰਾਈ ਬੰਸ ਦੀ ਚਾਰੀ ਨੀਲ ਸ਼ਾਖਾ ਦੀ ਪੂਰਬੀ ਸੁਡਾਨੀ ਬੋਲੀ ਬੋਲਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਲੋਕ ਯੂਗਾਂਡਾ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਅਗਾਂਹ ਵਧੂ ਕਿਸਾਨ ਮੰਨੇ ਗਏ ਹਨ। ਵੀਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਮੁੱਢਲੇ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਦੌਰਾਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਬਲਦਾਂ ਨਾਲ ਕਪਾਹ ਦੀ ਫਸਲ ਬੀਜਣੀ ਆਰੰਭੀ ਸੀ। ਬਾਜ਼ਰਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮੁੱਖ ਅਨਾਜੀ ਫਸਲ ਹੈ ਜਦ ਕਿ ਕਪਾਹ ਵਪਾਰਕ ਪੱਖੋਂ ਬੀਜੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਉਨ੍ਹੀਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਅੰਤਲੇ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਉਪਰ ਕਾਕੁਨਗੁਰੂ ਰਾਜ ਕਾਬਜ਼ ਹੋ ਗਿਆ ਜਿਸ ਦੇ ਫਲ ਸਰੂਪ ਟੇਸੋ ਲੋਕ ਆਪਣਾ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਵਿਰਸਾ ਤੇ ਸੰਗਠਣ ਖੋ ਬੈਠੇ। ਇਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਸ਼ਰਬ ਵਿਆਪੀ ਪਰ ਦੂਰ ਸਥਿਤ ਅਕੁਜ਼ ਦੇਵਤੇ ਨੂੰ ਅਤੇ ਮੁਸੀਬਤ ਦੇ ਦੇਵਤੇ ਏਡੋਕੋ ਨੂੰ ਭੁੱਲ ਕੇ ਈਸਾਈ ਮਤ ਕਬੂਲ ਕਰ ਲਿਆ।

ਹ. ਪੁ. - ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 11 : 655

ਟੇਹੋ ਝੀਲ : ਇਹ ਵੀਅਤਨਾਮ ਦੀ ਇਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਝੀਲ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਇਸ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਹੈਨੋਈ ਦੇ ਉੱਤਰ ਵਿਚ 466 ਹੈਕ. (1, 152 ਏਕੜ) ਦੇ ਰਕਬੇ ਉਪਰ ਫੈਲੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਇਸਦਾ ਘੇਰਾ 17 ਕਿ. ਮੀ. ਅਤੇ ਗਹਿਰਾਈ 4 ਮੀ. ਹੈ। ਇਸਨੂੰ ਫਰਾਂਸੀਸੀ ਵਿਚ ਲਾਂਗ ਬੈਂਕ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਦੇ ਵੀਅਤਨਾਮੀ ਨਾਂ 'ਟੇ-ਹੋ' ਦਾ ਮਤਲਬ ਪੱਛਮੀ ਝੀਲ ਹੈ ਅਤੇ ਫਰਾਂਸੀਸੀ ਨਾਂ ਦਾ ਮਤਲਬ ਮਹਾਨ ਝੀਲ ਹੈ। ਝੀਲ ਦੇ ਕੰਢੇ ਉਪਰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਬੋਧੀ ਮੰਦਰ (ਪੈਗੋਡੇ) ਬਣੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਪਰੰਪਰਾ ਅਨੁਸਾਰ 39 ਤੋਂ 43 ਈ. ਦੌਰਾਨ ਵੀਅਤਨਾਮ 'ਟਰੰਗ ਸਿਸਟਰਜ਼' ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਰਾਣੀਆਂ ਐਲਾਨਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਆਪਣੀ ਫੌਜ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਚੀਨੀ ਹਮਲਾਵਰ ਨਾਲ ਇਸੇ ਝੀਲ ਦੇ ਕੰਢੇ ਬਹਾਦਰੀ ਨਾਲ ਲੜੀਆਂ ਅਤੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਤਮ-ਸਮਰਪਣ ਕਰਨ ਦੀ ਬਜਾਏ ਝੀਲ ਵਿਚ ਡੁੱਬ ਕੇ ਮਰਨਾ ਚੰਗਾ ਸਮਝਿਆ ਅਤੇ ਵੀਅਤਨਾਮੀ ਸ਼ਾਹੀ ਘਰਾਣੇ ਦੀ ਲਾਜ ਰੱਖੀ।

ਹ. ਪੁ. - ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 11 : 586

ਟੇਕ : ਗਾਉਣ ਵੇਲੇ ਜਿਹੜੀ ਤੁਕ ਵਾਰੀ ਵਾਰੀ ਅੰਤਰੇ ਪਿਛੋਂ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਉਹ ਟੇਕ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸੰਗੀਤਕ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਸਥਾਈ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਰਹਾਉ ਦਾ ਨਾਂ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਸੋ ਗਾਉਣ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਹਿੱਸੇ ਨੂੰ ਟੇਕ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ਗੀਤ ਦੇ ਲਫਜ਼ ਬਰਾਬਰ ਗਾਉਣ ਨਾਲ ਰਾਗ ਦਾ ਰੂਪ ਪਰਗਟ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਹਰੇਕ ਚਰਣ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਇਸ ਤੁਕ ਨੂੰ ਦੁਹਰਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਟੇਕ ਵਿਚ ਵਾਦੀ ਅਥਵਾ ਅੰਸ਼ ਸੁਰ ਨੂੰ ਹੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਦਿਖਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ਅਕਸਰ ਮੰਦਰ ਤੇ ਮੱਧ ਸਪਤਕ ਦੀਆਂ ਸੁਰਾਂ ਹੀ ਵਰਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਤਾਰ ਸਪਤਕ ਦੀਆਂ ਸੁਰਾਂ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਤੇ ਕਿਸੇ-ਕਿਸੇ ਰਾਗ ਵਿਚ ਵਰਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਜੋ ਉਤ੍ਰਾਹ ਸਵਾਦੀ ਰਾਗ ਹੋਵੇ, ਉਸ ਵਿਚ ਹੀ ਲਗਦੀਆਂ ਹਨ ਹਰ ਇਕ ਰਾਗ ਵਿਚ ਨਹੀਂ।

ਲੋਕ ਗੀਤਾਂ ਵਿਚ ਅਕਸਰ ਤੁਕ ਅਤੇ ਅੰਤਰਾਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਨਹੀਂ ਰੱਖਿਆ ਜਾਂਦਾ। ਇਸ ਵਿਚ ਕੁਦਰਤੀ ਸੰਤੁਲਨ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਸੁਭਾਵਕ ਜਿਹੀ ਲੈਅ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਟੇਕ ਦੇ ਕਾਰਨ ਸੁਖਾਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਟੇਕ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕੋਈ ਵੀ ਲੌਕਿਕ ਜਾਂ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਸੰਗੀਤ ਨਿਭਾਉਣਾ ਅਸੰਭਵ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ. - ਸੰਗੀਤ ਪ੍ਰਭਾਕਰ-ਡਾ. ਰਵੇਲ ਸਿੰਘ ਕੰਵਰ: ਹਿੰ. ਸਾ. ਕੋ. 1 :

342 ; ਮ. ਕੋ. : 552

ਟੇਕ ਸਿੰਘ : ਇਹ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਇਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਅਹਿਲਕਾਰ ਸੀ। ਇਹ ਸਰਦਾਰ ਸ਼ਾਮ ਸਿੰਘ ਵਡਾਲੇ ਦਾ ਵੱਡਾ ਲੜਕਾ ਸੀ। ਟੇਕ ਸਿੰਘ ਨੇ ਮੁਹੰਮਦ ਖਾਨ ਦੇ ਅਧੀਨ ਵੀ ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਲਈ ਨੌਕਰੀ ਕੀਤੀ ਪਰ ਜਲਦੀ ਹੀ ਇਸਨੇ ਇਹ ਨੌਕਰੀ ਛੱਡ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਕੋਲ ਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਦੇ ਚੰਗੇ ਕੰਮਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖਦੇ ਹੋਇਆ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਇਸਨੂੰ ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ ਦੇ ਤਿੰਨ ਪਿੰਡ ਇਨਾਮ ਵਜੋਂ ਦੇ ਦਿੱਤੇ। ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਇਹ ਅਟੱਕ ਚਲਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਇਸਨੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਮੁਹਿੰਮਾਂ ਵਿਚ ਭਾਗ ਲਿਆ।

ਹ. ਪੁ.—ਪੰਜਾਬ ਆਨ ਦਾ ਈਵ ਆਫ਼ ਫ਼ਸਟ ਸਿਖ ਵਾਰ : 322

ਟੇਕਨਡਾਮਾ ਆਬਸ਼ਾਰ : ਇਹ ਕੇਂਦਰੀ ਕੋਲੰਬੀਆ ਵਿਚ ਮੈਗਡਾਲੈਨਾ ਦਰਿਆ ਦੀ ਸਹਾਇਕ ਨਦੀ ਬੋਗਾਟਾ ਦੀਆਂ ਆਬਸ਼ਾਰਾਂ ਹਨ ਜਿਹੜੀਆਂ ਬੋਗਾਟਾ ਸ਼ਹਿਰ ਤੋਂ ਪੱਛਮ ਵੱਲ 32 ਕਿ. ਮੀ. ਦੀ ਦੂਰੀ ਤੇ ਜੰਗਲੀ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਸਥਿਤ ਹਨ। ਸਪੇਨੀ ਇਸ ਨੂੰ ਸਾਲਟੋ ਡੀ ਟੇਕਨਡਾਮਾ ਵੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਦੇਸ਼ ਭਰ ਵਿਚ ਇਹ ਆਬਸ਼ਾਰ ਸੈਲਾਨੀਆਂ ਲਈ ਖਿੱਚ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਹੈ। ਬੋਗਾਟਾ ਦਰਿਆ ਇਥੇ 18 ਮੀ. ਚੌੜੇ ਤੰਗ ਚਟਾਨੀ ਰਸਤੇ ਵਿਚੋਂ ਦੀ ਲੰਘਦਾ ਹੈ ਅਤੇ 152 ਮੀ. (515 ਫੁੱਟ) ਦੀ ਉਚਾਈ ਤੋਂ ਡਿਗਦੇ ਹੋਇਆ ਆਬਸ਼ਾਰ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਆਬਸ਼ਾਰਾਂ ਤੇ ਲੋਕੀ ਆਤਮ ਹੱਤਿਆ ਕਰਨ ਹੀ ਆਉਂਦੇ ਸਨ। ਬੋਗਾਟਾ ਤੋਂ ਸੜਕ ਰਾਹੀਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਆਬਸ਼ਾਰਾਂ ਨੂੰ ਜੋੜਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਜ਼ਦੀਕ ਇਕ ਪਣ ਬਿਜਲੀ ਸਟੇਸ਼ਨ ਵੀ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

4° 35' ਉ. ਵਿਥ.; 74° 18' ਪੱ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਥਿ. ਮਾ. 9 : 894

ਟੇਕਾਮਾਨ : ਇਹ ਪੱਛਮੀ ਕੇਂਦਰੀ ਮੈਕਸੀਕੋ ਦੇ ਦੱਖਣ-ਪੂਰਬੀ ਕਲੀਮਾ ਰਾਜ ਦਾ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਗੇਓ ਅਮੇਰੀਆ ਦੇ ਨਜ਼ਦੀਕ ਸ਼ਾਂਤ ਮਹਾਂਸਾਗਰ ਦੀ ਤਰਾਈ ਤੇ ਸਮੁੰਦਰੀ ਸਤ੍ਹਾ ਤੋਂ 134 ਕਿ. ਮੀ. (80 ਮੀ.) ਦੀ ਉਚਾਈ ਤੇ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਇਹ ਰਾਜ ਦੇ ਮੁੱਖ ਖੇਤੀ ਪ੍ਰਧਾਨ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ਸਥਿਤ ਹੈ।

ਨਾਰੀਅਲ, ਕਪਾਹ, ਤਪਤ-ਖੰਡੀ ਫਲ, ਮੱਕੀ ਅਤੇ ਸੋਮ ਇਥੋਂ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਫ਼ਸਲਾਂ ਹਨ। ਮੱਛੀ ਦਾ ਤੇਲ ਅਤੇ ਬੜੇਵਿਆਂ ਦਾ ਤੇਲ ਕੱਢਣ ਦੇ ਮੁੱਖ ਉਦਯੋਗ ਹਨ। ਸਮੁੰਦਰ ਦੇ ਕੰਢੇ ਤੇ ਪੱਛਮ ਵੱਲ 12 ਕਿ. ਮੀ. ਦੀ ਦੂਰੀ ਤੇ ਲਾਸ ਪਾਸਕਵਾਲਾ ਇਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸੈਰਗਾਹ ਹੈ। ਇਹ ਕਲੀਮਾ ਨਾਲ ਸ਼ਾਹਰਾਹ ਰਾਹੀਂ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

18° 55' ਉ. ਵਿਥ.; 103° 53' ਪੱ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਥਿ. 9 : 861

ਟੇਕਾਰੀ : ਰਾਜ—ਇਹ ਭਾਰਤ ਦੇ ਬਿਹਾਰ ਰਾਜ ਦੇ ਗਯਾ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦੀ ਇਕ ਮਿਲਖ ਸੀ ਜਿਸਦੀ ਬੁਨਿਆਦ 18 ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਆਰੰਭ ਵਿਚ ਧੀਰ ਸਿੰਘ ਨਾਮੀ ਇਕ ਛੋਟੇ ਜਿਹੇ ਜ਼ਮੀਂਦਾਰ ਨੇ ਰੱਖੀ। ਇਸਦੇ ਪੁੱਤਰ ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨੇ 1739 ਈ. ਦੌਰਾਨ ਨਾਦਰਸ਼ਾਹੀ ਹੱਲਿਆਂ ਕਾਰਨ ਫੈਲੀ ਗੜਬੜ ਦਾ ਲਾਭ ਉਠਾਇਆ ਹੋਇਆ ਆਪਣੀ ਪਹੁੰਚ ਵਿਚ ਆਉਂਦੀ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਮਿਲਖ ਕਬਜ਼ੇ ਅਧੀਨ ਕਰ ਲਈ। ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਪਿੱਛੋਂ ਮਰਹੱਟਿਆਂ ਦੇ ਹਮਲੇ ਨੂੰ ਪਿਛਾੜਨ ਵਿਚ ਇਸਨੂੰ ਬੰਗਾਲ ਅਤੇ ਬਿਹਾਰ ਦੇ ਸੂਬੇਦਾਰ ਅਲੀ ਵਰਦੀ ਖ਼ਾ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਨ ਦੇ ਇਵਜ਼ ਵਿਚ ਦਿੱਲੀ ਦੇ

ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਮੁਹੰਮਦ ਸ਼ਾਹ ਵਲੋਂ ਰਾਜੇ ਦਾ ਖ਼ਿਤਾਬ ਹਾਸਲ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਪਿੱਛੋਂ ਇਸਦਾ ਮੁਤਬੰਨਾ ਪੁੱਤਰ ਬੁਨਿਆਦ ਗੱਦੀ ਦਾ ਮਾਲਕ ਬਣਿਆ ਪਰ 1762 ਈ. ਵਿਚ ਕਾਸਮ ਅਲੀ ਖ਼ਾ ਨੇ ਬਰਤਾਨਵੀ ਸਰਕਾਰ ਨਾਲ ਗੱਠ-ਜੋੜ ਕਰਕੇ ਚਾਲਾਕੀ ਨਾਲ ਉਸਨੂੰ ਡੋਬ ਕੇ ਮਾਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਇਸਦਾ ਪੁੱਤਰ ਮਿਤਰਾਜੀਤ ਕੁਝ ਮਹੀਨਿਆਂ ਦਾ ਹੀ ਸੀ। ਵੱਡਾ ਹੋ ਕੇ ਇਸਨੇ ਗੱਦੀ ਸੰਭਾਲੀ ਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਮਿਤਰਾਜੀਤ ਨੂੰ ਮਹਾਰਾਜੇ ਦੀ ਉਪਾਧੀ ਬਖ਼ਸ਼ੀ। ਸੰਨ 1840 ਵਿਚ ਇਸਦੀ ਮੌਤ ਉਪਰੰਤ ਟੇਕਾਰੀ ਰਾਜ ਮਿਤਰਾਜੀਤ ਦੇ ਦੋਹਾਂ ਪੁੱਤਰਾਂ-ਹਿਤ ਨਰਾਇਣ ਅਤੇ ਸੋਦ ਨਰਾਇਣ ਵਿਚ 9 ਅਤੇ 7 ਆਨੇ ਦੇ ਅਨੁਪਾਤ ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1845 ਦੌਰਾਨ ਹਿਤ ਨਰਾਇਣ ਮਹਾਰਾਜ ਬਾਪਿਆ ਗਿਆ ਪਰ ਧਾਰਮਿਕ ਝੁਕਾਓ ਕਾਰਨ ਇਹ ਤਪੱਸਿਆ ਕਰਨ ਲਈ ਘਰੋਂ ਨਿਕਲ ਡੁਰਿਆ। ਪਿੱਛੋਂ ਇਸਦੀ ਮਹਾਰਾਣੀ ਇੰਦਰਜੀਤ ਕੰਵਰ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਦੀ ਰਾਏ ਅਨੁਸਾਰ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਾਮ ਨਰਾਇਣ ਕਰਿਸ਼ਮਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਮੁਤਬੰਨਾ ਬਣਾ ਲਿਆ ਤੇ ਗੱਦੀ ਸੰਭਾਲੀ। ਇਸਦੀ ਮੌਤ ਵੀ ਛੋਟੀ ਹੀ ਹੋ ਗਈ ਤੇ ਇਸਦੀ ਰਾਜਸੂਧ ਕੰਵਰ (ਰਾਣੀ) ਨੇ ਰਾਜ ਭਾਗ ਸੰਭਾਲਿਆ। ਉਸ ਤੋਂ ਪਿੱਛੋਂ ਗੱਦੀ ਨਸ਼ੀਨੀ ਲਈ ਇਸਦੀ ਪੁੱਤਰੀ ਰਾਧੇਸ਼ਵਰੀ ਕੰਵਰ ਅਗੇ ਆਈ। ਸੰਨ 1586 ਵਿਚ ਇਸਦੀ ਵੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਮਹਾਰਾਜ ਕੁਮਾਰ ਗੋਪਾਲ ਸਰਨ ਨਰਾਇਣ ਸਿੰਘ ਉਤਰਾਧਿਕਾਰੀ ਦੇ ਨਾਬਾਲਗ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਟੇਕਾਰੀ ਰਾਜ ਦਾ ਇਹ ਹਿੱਸਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕੀ ਬੋਰਡ ਨੂੰ ਸੌਂਪ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ 1904 ਈ. ਤੱਕ ਇਸਦੇ ਕਬਜ਼ੇ ਵਿਚ ਰਿਹਾ। ਇਸ ਦੌਰਾਨ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਵਿਚ ਕਾਫੀ ਤਰੱਕੀ ਹੋਈ। ਲਗਭਗ 18 ਸਿੰਜਾਈ ਸਿਸਟਮਾਂ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਸੰਪਤੀ ਦਾ 7 ਆਨੇ ਵਾਲਾ ਹਿੱਸਾ ਸੋਦ ਨਰਾਇਣ ਦੇ ਅਧੀਨ ਉਸ ਦੀਆਂ ਦੋਹਾਂ ਵਿਧਵਾਵਾਂ ਵਿਚ ਤਕਸੀਮ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ 1870 ਈ. ਵਿਚ ਇਹ ਜਾਇਦਾਦ ਸੋਦ ਨਰਾਇਣ ਦੇ ਭਤੀਜੇ ਬਾਬੂ ਰਾਮ ਬਹਾਦਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਸੌਂਪ ਦਿੱਤੀ। ਸੰਨ 1888 ਵਿਚ ਇਸਨੂੰ ਰਾਜੇ ਦਾ ਖ਼ਿਤਾਬ ਹਾਸਲ ਹੋਇਆ ਪਰ ਖਿੱਲਤ ਹਾਸਲ ਹੋਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਇਹ ਰੱਬ ਨੂੰ ਪਿਆਰਾ ਹੋ ਗਿਆ।

ਹ. ਪੁ.—ਇੰਪ. ਗ. ਇੰਡ. 23 : 273

ਟੇਕਾਰੀ : ਕਸਬਾ—ਇਹ ਕਸਬਾ ਬਿਹਾਰ ਦੇ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਗਯਾ ਵਿਖੇ ਹੈ ਅਤੇ ਉਥੋਂ ਦੇ ਇਕ ਉਪ ਮੰਡਲ ਦੇ ਸਦਰ ਮੁਕਾਮ ਅਧੀਨ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮੋਹਰ ਨਦੀ ਦੇ ਖੱਬੇ ਕੰਢੇ ਤੇ ਗੱਯਾ ਕਸਬੇ ਤੋਂ ਤਕਰੀਬਨ 30 ਕਿ. ਮੀ. ਉੱਤਰ-ਪੱਛਮ ਵਾਲੇ ਪਾਸੇ ਵਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਸੰਨ 1891 ਦੀ 11,532 ਜਨ ਸੰਖਿਆ ਘੱਟ ਕੇ 1901 ਵਿਚ 6,437 ਰਹਿ ਗਈ। ਅਜਿਹਾ ਬੁਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਲੇਗ ਫੈਲਣ ਕਾਰਣ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਨਤੀਜਾ ਇਹ ਹੋਇਆ ਕੇ ਉਥੋਂ ਦੇ ਵਸਨੀਕਾਂ ਨੇ ਕਸਬੇ ਵਿਚੋਂ ਕੂਚ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਸੰਨ 1885 ਵਿਚ ਇਥੇ ਨਗਰਪਾਲਿਕਾ ਸਥਾਪਿਤ ਹੋ ਗਈ ਸੀ।

ਆਬਾਦੀ—14,202 (1991)

24° 56' ਉ. ਵਿਥ.; 84° 50' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਇੰਪ. ਗ. ਇੰਡ. 23 : 275

ਟੇਕਾਲੀ : ਕਸਬਾ—ਭਾਰਤ ਦੇ ਉੜੀਸਾ ਰਾਜ ਵਿਚ ਗੰਜਮ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦਾ ਇਕ ਕਸਬਾ ਹੈ। ਇਹ ਪਹਿਲਾਂ ਇਸੇ ਨਾਂ ਦੀ ਇਕ ਸਾਬਕਾ ਜਾਗੀਰ ਦਾ ਇਕ ਹਿੱਸਾ ਸੀ। ਇਸ ਨੂੰ ਰਘੁਨਾਥਪੁਰਮ ਵੀ ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਟੇਕਾਲੀ ਜਗੀਰ ਦੇ ਇਕ ਪੁਰਾਣੇ

ਮਾਲਕ ਰਘੂਨਾਥਦਿਓ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿਚ ਵਸਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੀ ਤਾਜਪੋਸ਼ੀ ਲਈ ਇਥੇ ਇਕ ਟਾਊਨ ਹਾਲ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

18° 36' ਉ. ਵਿਭ.; 84° 14' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ. - ਇੰ. ਗ. ਇੰਡ. 23 : 275

ਟੋਗਸ ਦਰਿਆ : ਇਹ ਆਈਬੀਰੀਆਨ ਪ੍ਰਾਇਦੀਪ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਲੰਬਾ ਦਰਿਆ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਸਪੇਨ ਅਤੇ ਪੁਰਤਗਾਲ ਵਿਚ ਵਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਸਪੇਨ ਵਿਚ ਇਸਨੂੰ ਟੋਜੋ (Tojo) ਅਤੇ ਪੁਰਤਗਾਲ ਵਿਚ ਟੇਜੋ (Tejo) ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਦਰਿਆ ਸਪੇਨ ਦੇ ਸ਼ਿਅਰਾ ਐਲਬਾਰਾਸਿਨ ਪਰਬਤਾਂ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ ਅਤੇ 1007 ਕਿ. ਮੀ. ਦਾ ਫ਼ਾਸਲਾ ਤੈਅ ਕਰਨ ਪਿੱਛੋਂ ਪੁਰਤਗਾਲ ਦੀ ਨਿਜ਼ਬਨ ਬੰਦਰਗਾਹ ਦੇ ਨਜ਼ਦੀਕ ਅੰਧ ਮਹਾਂਸਾਗਰ ਵਿਚ ਜਾ ਡਿਗਦਾ ਹੈ। ਆਪਣੀ ਯਾਤਰਾ ਦੇ ਆਰੰਭ ਵਿਚ ਇਹ ਚੂਨੋ-ਪੱਥਰ ਦੀਆਂ ਚਟਾਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਦੀ ਆਪਣਾ ਰਾਹ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੋਇਆ ਵਲਾਵੇਂ ਖਾਂਦਾ ਤੰਗ ਘਾਟੀਆਂ ਨੂੰ ਪਾਰ ਕਰਕੇ ਮੈਦਾਨੀ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਦਾਖ਼ਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਥੇ ਇਸਦਾ ਰੁਖ ਦੱਖਣ-ਪੱਛਮੀ ਦਿਸ਼ਾ ਵੱਲ ਹੈ। ਟੂਲੋ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਨਜ਼ਦੀਕ ਇਹ ਧੀਮੀ ਚਾਲ ਚਲਦਾ ਹੋਇਆ ਬੋਲਾਰਕ ਸ਼ਹਿਰ ਤੋਂ ਕੁਝ ਪਹਿਲਾਂ ਪਿੱਛੇ ਵੱਲ ਮੁੜਦਾ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਉਪਰ ਦੇ ਬੰਨ੍ਹ ਬਣੇ ਹੋਏ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਇਸਦਾ ਪਾਣੀ 'ਸੀ ਆਡ ਕੈਸਟੀਲ' ਨਾਮੀ ਝੀਲ ਵਿਚ ਇਕੱਠਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਲਗਭਗ 80 ਵ. ਕਿ. ਮੀ. ਦੇ ਰਕਬੇ ਉਪਰ ਇਕ ਬਣਾਉਟੀ ਝੀਲ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਅਗਾਂਹ ਫਿਰ ਟੋਗਸ ਦੱਖਣ-ਪੱਛਮੀ ਦਿਸ਼ਾ ਨੂੰ ਰੁਖ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਰਗਵੇਬ ਦੀ ਸਟ੍ਰਾਬੇਰੀ ਦੀ ਫ਼ਸਲ ਲਈ ਜ਼ਰਖੇਜ਼ ਭੂਮੀ, ਟੋਲੀਡੋ ਤੇ ਟੋਲਾਵੈਰ ਡੋਲਾ ਰੇਨਾ ਦੇ ਇਰਦ-ਗਿਰਦ ਦੇ ਖੇਤਰਾਂ ਨੂੰ ਸਿੰਜਦਾ ਹੋਇਆ ਕਾਸੇਰੋਸ ਪ੍ਰਾਂਤ ਵਿਚ ਦਾਖ਼ਲ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਥੇ ਫਿਰ ਇਹ ਸ਼ੇਲ-ਪੱਥਰ ਆਦਿ ਵਰਗੀਆਂ ਤੰਗ ਤੇ ਸਿੱਧੀਆਂ ਕੰਢੇਦਾਰ ਖੰਦਕਾਂ ਤੇ ਖਾਈਆਂ ਪਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਪੁਐਂਟੀ ਡੇ ਐਲਕਾਨਟਾਰਾ (Puente) ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਇਸ ਉਪਰ ਇਕ ਹੋਰ ਬੰਨ੍ਹ ਲਗਾ ਕੇ ਇਸ ਦਾ ਪਾਣੀ ਇਕ ਝੀਲ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਇਕੱਠਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਝੀਲ ਕਾ. ਇੰ. ਸਟੇ. ਵਿਚਲੀਆਂ ਬਣਾਉਟੀ ਝੀਲਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਕ ਡੇਢ ਕੁ ਕਿ. ਮੀ. ਦੇ ਫ਼ਾਸਲੇ 'ਤੇ ਜਾ ਕੇ ਟੋਗਸ ਤੇ ਪੁਰਤਗਾਲ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਹੱਦ ਬੰਦੀ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਹੱਦ ਬੰਦੀ 43 ਕਿ. ਮੀ. ਤੱਕ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਬੇਰਾ ਅਤੇ ਸ਼ਿਅਰਾ ਡੇ ਕਾਰਬੋਜੇ ਦੇ ਸਥਾਨ ਤੋਂ ਇਹ ਹੱਦ ਬੰਦੀ ਨਾਲੋਂ ਨਿੱਖੜ ਕੇ ਪੁਰਤਗਾਲ ਦੇ ਕਾਫ਼ੀ ਸਾਰੇ ਜ਼ਰਖੇਜ਼ ਇਲਾਕਿਆਂ ਦੀ ਸਿੰਜਾਈ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਲਗਭਗ 175 ਕਿ. ਮੀ. ਦਾ ਪੰਧ ਕਟਣੇ ਪਿੱਛੋਂ ਵੀਲਾ ਫ਼ਰਾਂਕਾ ਡੀ ਜ਼ਿਰਾ (Vila Franca de Xira) ਦੇ ਸਥਾਨ ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਟੋਗਸ ਜਾਂ ਲਿਜ਼ਬਨ ਐਸਚੁਅਰੀ ਬਣਾ ਕੇ ਅੰਧ ਮਹਾਂਸਾਗਰ ਵਿਚ ਜਾ ਡਿਗਦਾ ਹੈ।

ਦਰਿਆ ਟੋਗਸ ਦਾ ਆਈਬੀਰੀਆ ਪ੍ਰਾਇਦੀਪ ਵਾਲਾ ਖੇਤਰ ਕਈ ਸਦੀਆਂ ਪਹਿਲਾਂ ਘਣੇ ਤੇ ਸਜਾਵਟੀ ਜੰਗਲਾਂ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਸੀ ਪਰ ਲਗਾਤਾਰ ਜੰਗਾਂ-ਯੁੱਧਾਂ ਕਰਕੇ ਇਹ ਜੰਗਲ ਘਟਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਏ। ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ 1936 ਤੋਂ 1939 ਈ. ਦੌਰਾਨ ਸਪੇਨੀ ਖ਼ਾਨਾ-ਜੰਗੀ ਦਾ ਅਸਰ ਇਸ ਖੇਤਰ ਨੂੰ ਅਰਧ-ਬੰਜਰ ਭੂਮੀ ਦਾ ਰੂਪ ਦੇ ਗਿਆ। ਵਰਤਮਾਨ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਦੌਰਾਨ ਦਰਿਆ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਸਰਕਾਰੀ ਤੇ ਗੈਰ-ਸਰਕਾਰੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਸਿੰਜਾਈ ਦੀਆਂ ਸਹੂਲਤਾਂ ਅਤੇ ਪਣ-ਬਿਜਲੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਇਸ ਖੇਤਰ ਨੂੰ ਮੁੜ ਕੇ ਹਰਿਆ-ਭਰਿਆ ਕਰਨ ਲਈ ਪੂਰੀ ਵਾਹ ਲਾ ਰਹੀਆਂ ਹਨ।

ਦਰਿਆ ਦੇ ਉੱਚ-ਭੂਮੀਆਂ ਵਾਲੇ ਬੇਸਿਨ ਵਿਚ ਨੌਕੀਲੇ ਪੱਤਿਆਂ ਵਾਲੇ ਜੰਗਲ ਹਨ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਇਥੇ ਟਿੱਬਰ ਉਦਯੋਗ ਵਿਕਸਿਤ ਹੈ। ਟੋਗਸ ਦੇ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਛੋਟੇ ਛੋਟੇ ਨਾਲੇ ਅਤੇ ਨਦੀਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਪਾਪਲਰ ਆਦਿ ਵਰਗੇ ਦਰਖਤ ਵੀ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਦਰਿਆਈ ਖੇਤਰ ਦੇ ਵਾਹੀ ਵਾਲੇ ਰਕਬੇ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਤਿਹਾਈ ਭਾਗ ਅਨਾਜੀ ਫ਼ਸਲਾਂ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਇਥੇ ਜੈਤੂਨ ਦੇ ਦਰਖਤ ਅਤੇ ਅੰਗੂਰਾਂ ਦੇ ਬਾਗ ਬਹੁਤ ਹਨ। ਦਰਿਆ ਦੇ ਪੱਛਮੀ ਸਪੇਨ ਵਾਲੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਪਠਾਰੀ ਭੂਮੀਆਂ ਵਿਚ ਕਿਧਰੇ-ਕਿਧਰੇ ਬਲੂਤ ਤੇ ਸ਼ਾਹਬਲੂਤ ਦੇ ਦਰਖਤ ਵੀ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਦਰਿਆ ਦੇ ਨੇੜੇ-ਤੇੜੇ ਯੂਰਪੀ ਅਤੇ ਉੱਤਰੀ ਅਫ਼ਰੀਕਾ ਦੇ ਜਾਨਵਰਾਂ ਦੀਆਂ ਕਈ ਕਿਸਮਾਂ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ। ਦਰਿਆ ਟੋਗਸ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀਆਂ ਸਹਾਇਕ ਨਦੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਕਈ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਮੱਛੀ ਫੜੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਟੋਗਸ ਦਰਿਆ ਝਾਲਾਂ ਕਰਕੇ ਲੰਬੀ ਜਹਾਜ਼ਰਾਨੀ ਦੇ ਯੋਗ ਨਹੀਂ ਪਰ ਸਥਾਨਕ ਤੌਰ ਤੇ ਬੋਝੀਆਂ ਆਦਿ ਇਸ ਵਿਚ ਚਲਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਇਸਦੇ ਨਿਕਾਸ ਸਥਾਨ ਦੇ ਨਜ਼ਦੀਕ ਟੋਲੀਡੋ ਸ਼ਹਿਰ ਅਤੇ ਲਿਜ਼ਬਨ ਇਸ ਦੇ ਮੁਹਾਣੇ ਦੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਬੰਦਰਗਾਹ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ. - ਐਨ. ਅਮੇ. 26 : 226; ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 17 : 496

ਟੋਗਰਨਜ਼ੇ : ਝੀਲ—ਜਰਮਨੀ ਦੇ ਦੱਖਣ-ਪੂਰਬੀ ਰਾਜ ਬਾਵੇਰੀਆ ਵਿਚ, ਮਿਊਨਿੱਖ ਸ਼ਹਿਰ ਤੋਂ ਕਰੀਬ 60 ਕਿ. ਮੀ. ਦੱਖਣ-ਪੂਰਬ ਵਿਚ ਸਮੁੰਦਰ ਤਲ ਤੋਂ 725 ਮੀ. ਦੀ ਉਚਾਈ ਉੱਤੇ ਬਾਵੇਰੀਅਨ ਪਰਬਤਾਂ 'ਚ ਵਾਕਿਆਂ ਇਕ ਝੀਲ ਹੈ। ਜੰਗਲਾਂ ਨਾਲ ਢੱਕੇ ਪਹਾੜਾਂ ਵਿਚਕਾਰ 9 ਵ. ਕਿ. ਮੀ. ਦੇ ਘੇਰੇ ਵਿਚ ਫੈਲੀ ਇਹ ਸੈਲਾਨੀਆਂ ਲਈ ਖਿਚ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਹੈ ਜਿਥੇ ਗਰਮੀਆਂ ਅਤੇ ਸਰਦੀਆਂ ਵਿਚ ਪਾਣੀ ਦੀਆਂ ਖੇਡਾਂ ਅਤੇ ਕਿਸਤੀ ਦੌੜਾਂ ਆਦਿ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਸਹੂਲਤਾਂ ਹਨ। ਇਹ ਸਾਢੇ 6 ਕਿ. ਮੀ. ਲੰਬੀ ਤੇ ਡੇਢ ਕਿ. ਮੀ. ਚੌੜੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਡੂੰਘਾਈ 72 ਮੀ. ਹੈ। ਇਸ ਝੀਲ ਦਾ ਜਲ ਨਿਕਾਸ ਮੈਂਗਫਾਲ ਤੋਂ ਇਨ ਦਰਿਆ ਵਿਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਝੀਲ ਦੇ ਪੂਰਬੀ ਤਟ ਉੱਤੇ ਟੋਗਰਨਜ਼ੇ ਕਸਬਾ ਹੈ ਜਿਥੇ ਬਾਵੇਰੀਅਨ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਮੈਕਸਮਿਲੀਅਨ ਪਹਿਲੇ ਨੇ 746 ਵਿਚ ਬੈਨਡਿਕਟਿਨੀ ਮੱਠ ਬਣਾਇਆ ਸੀ। ਪੱਛਮੀ ਤਟ ਉੱਤੇ ਬੈਡੀਵਿਜ਼ੀ ਆਇਓਡੀਨ ਅਤੇ ਗੰਧਕ ਮਿਲੇ ਪਾਣੀ ਦੇ ਚਸ਼ਮਿਆਂ ਵਾਲਾ ਸਥਾਨ ਹੈ। ਦੱਖਣੀ ਤਟ ਉੱਤੇ ਰੋਟੈਕ ਐਗਰਨ ਨਾਂ ਦਾ ਸਥਾਨ ਹੈ।

47° 42' ਉ. ਵਿਭ. ; 11° 45' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ. - ਐਨ. ਅਮੇ. 26 : 324 ; ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9 : 863

ਟੋਗਰੀਖ਼ਾਨ ਪਰਬਤ : ਇਹ ਕੇਂਦਰੀ ਏਸ਼ੀਆ ਦੀ ਤੀਐਨ ਸ਼ਾਨ ਨਾਮੀ ਮਹਾਨ ਪਰਬਤ ਲੜੀ ਦੀ ਇਕ ਚੋਟੀ ਹੈ ਜੋ ਰੂਸ ਦੇ ਕਿਰਗੀਜ਼ ਗਣਤੰਤਰ ਅਤੇ ਪੱਛਮੀ ਚੀਨ ਦੇ ਸ਼ਿਨਜੀਆਂਗ ਵੀਗੁਰ ਇਕੱਠੇ ਖ਼ੁਦਮੁਖ਼ਤਾਰ ਖੇਤਰ ਦੀਆਂ ਸਰਹੱਦਾਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਇਹ ਚੋਟੀ ਗ੍ਰੇਨਾਈਟ ਦੀਆਂ ਚਟਾਨਾਂ ਦੀ ਬਣੀ ਹੋਈ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀ ਉਚਾਈ 7,080 ਮੀ. (23,620 ਫੁੱਟ) ਹੈ।

ਹ. ਪੁ. - ਹਿੰ. ਵਿ. ਕੋ. 5 : 153; ਵੈ. ਜਗ. ਡਿਕ.

ਟੋਜ਼ਾਨ : ਸਥਾਨਕ ਤੌਰ ਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਡੋਜ਼ਾਨ ਵੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਦੱਖਣ-ਪੂਰਬੀ, ਦੱਖਣੀ ਕੋਰੀਆ ਵਿਚ ਚੁੰਗ ਚੌਂਗ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਹੈ ਜੋ ਉੱਤਰ-ਉੱਤਰ-ਪੂਰਬ ਵਿਚ 167 ਕਿ. ਮੀ. ਦੂਰ ਕੋਰੀਆ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਸਿਓਲ, ਪੁਸਾਨ, ਮਾਕਪੋ ਆਦਿ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਨਾਲ ਰੇਲਾਂ, ਸੜਕਾਂ ਰਾਹੀਂ ਜੁੜੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਇਹ

ਟੇਜ਼ਾਨਚੋਨ ਦਰਿਆ ਦੇ ਕੰਢੇ ਇਕ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਪਿੰਡ ਸੀ ਪਰ 1905-14 ਈ. ਦਰਮਿਆਨ ਸੜਕਾਂ ਅਤੇ ਰੇਲਾਂ ਬਣਨ ਨਾਲ ਇਹ ਇਕ ਚੰਗਾ ਸ਼ਹਿਰ ਬਣ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਉਪਜਾਊ ਖੇਤਰ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਇਹ ਇਕ ਮੰਡੀ ਵੀ ਹੈ। ਅੱਜਕਲ੍ਹ ਇਥੇ ਸੱਨਅਤਾਂ ਵੀ ਉੱਨਤ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਕੱਪੜਾ, ਮਸ਼ੀਨਰੀ, ਰਸਾਇਣ ਅਤੇ ਖੱਲਾਂ ਵਗੇਰਾ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਕੰਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਟੇਜ਼ਾਨ ਵਿਖੇ ਚੰਗਾਨਾਕ ਨੈਸ਼ਨਲ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਅਤੇ ਇਸ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ 5 ਕਾਲਜ ਸਥਾਪਿਤ ਹਨ। ਸੰਨ 1950 ਤੋਂ 1953 ਵਿਚ ਕੋਰੀਆ ਦੀ ਜੰਗ ਵਿਚ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਨੂੰ ਕੋਰੀਆ ਗਣਰਾਜ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ ਪਰ ਇਸ ਦੌਰਾਨ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ 70 ਫੀ ਸਦੀ ਹਿੱਸਾ ਢਹਿ ਗਿਆ ਅਤੇ ਮੁੜ ਉਸਾਰਨਾ ਪਿਆ। ਸ਼ਹਿਰ ਤੋਂ 11 ਕਿ.ਮੀ. ਉੱਤਰ-ਪੱਛਮ ਵੱਲ ਗਰਮ ਪਾਣੀ ਦੇ ਚਸ਼ਮਿਆਂ ਵਾਲਾ ਯੁਸਾਂਗ ਸਿਹਤਵਰਧਕ ਅਸਥਾਨ ਸੀ।

ਆਬਾਦੀ-11,44,695 (1990)

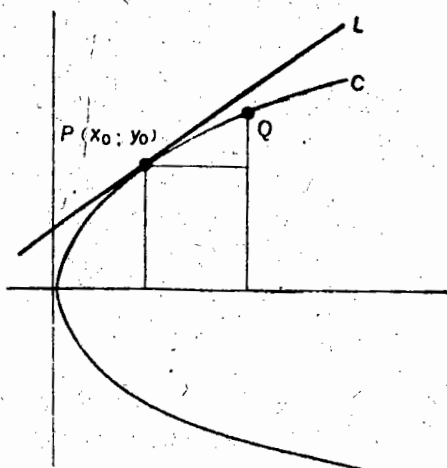
36° 20' ਉ. ਵਿਭ., 127° 26' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ. -ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9 : 762

ਟੇਜ਼ : ਇਹ ਐਟਰਸਕਾ ਦਾ ਇਕ ਛੋਟਾ ਦੇਵਤਾ ਹੈ। ਇਹ ਜੂਪੀਟਰ ਦੇਵਤੇ ਦਾ ਪੋਤਾ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸ ਨੇ ਐਟਰੂਰੀਆ (Etruria) ਵਿਚ ਈਸ਼ਵਰੀ ਭਗਤੀ ਦੀ ਨੀਂਹ ਰੱਖੀ। ਪੌਰਾਣਿਕ ਕਥਾ ਅਨੁਸਾਰ ਟਾਰਕਵੀਨਾਈ (Tarquinii) ਦੇ ਲਾਗੇ ਟਾਰਕਾਨ ਨਾਂ ਦਾ ਇਕ ਕਿਸਾਨ ਆਪਣੇ ਖੇਤ ਵਿਚ ਹਲ ਵਾਹ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਅਚਾਨਕ ਹੀ ਸਿਆੜ ਵਿਚੋਂ ਮੁੰਡੇ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਵਰਗਾ ਇਕ ਵਿਅਕਤੀ ਬਾਹਰ ਉਛਲਿਆ। ਉਸ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਕਿਸਾਨ ਨੇ ਉੱਚੀ-ਉੱਚੀ ਰੋਲਾ ਪਾ ਦਿੱਤਾ ਜਿਸ ਨੂੰ ਸੁਣ ਕੇ ਐਟਰਸਕਨ ਲੋਕ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਗਏ। ਲੜਕਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਈਸ਼ਵਰੀ ਭਗਤੀ ਦਾ ਢੰਗ ਸਿਖਾਉਣ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਇਸ ਉਪਰੰਤ ਉਹ ਅਚਾਨਕ ਅਲੋਪ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਸ ਦੀ ਸਿਖਿਆ ਨੂੰ ਨੋਟ ਕਰ ਲਿਆ ਗਿਆ ਜਿਸ ਤੋਂ ਟੇਜ਼ ਦੀਆਂ 12 ਪੁਸਤਕਾਂ ਬਣੀਆਂ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਐਟਰਸਕਨ ਸਿੱਧਾਂਤ ਦੀ ਮੁਕੰਮਲ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦਰਜ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ. - ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9 : 765

ਟੇਜ਼ੈਟ : ਇਹ ਇਕ ਟਰਮ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਕਿ ਇਕ ਸਾਝੇ ਬਿੰਦੂ

ਟੇਜ਼ੈਟ

ਦੀ ਸਮੀਪਤਾ ਵਿਚ ਦੋ ਆਕ੍ਰਿਤੀਆਂ ਜਾਂ ਚਿੱਤਰਾਂ ਦਾ ਇਕ ਸਬੰਧ ਬਿਆਨ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਦੋ ਚਿੱਤਰ ਬਿੰਦੂ P ਉੱਤੇ ਟੇਜ਼ੈਟ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜੇਕਰ ਇਹ P ਉਪਰ ਸਪੱਰਸ਼ ਕਰਨ ਪਰ ਬਿੰਦੂ P ਦੀ ਛੋਟੀ ਤੋਂ ਛੋਟੀ ਸਮੀਪਤਾ ਵਿਚ ਵੀ ਇਹ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਨਾ ਕਟਣ। ਇਸ ਦਾ ਹੋਰ ਸਹੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਵਕਰ C ਉਪਰ P ਇਕ ਬਿੰਦੂ ਹੋਵੇ ਤਦ ਰੇਖਾ L ਬਿੰਦੂ P ਉਪਰ ਵਕਰ C ਦਾ ਟੇਜ਼ੈਟ ਜਾਂ ਸਪੱਰਸ਼ ਰੇਖਾ ਹੋਵੇਗੀ ਬਸ਼ਰਤੇ ਕਿ L, P ਅਤੇ ਵਕਰ C ਉਪਰ ਇਕ ਚਲ-ਬਿੰਦੂ Q ਨੂੰ ਮਿਲਾਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਰੇਖਾਵਾਂ ਵਿਚੋਂ, ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ Q ਵਕਰ C ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ P ਵੱਲ ਨੂੰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਸਿਰੇ ਦੀ ਰੇਖਾ ਹੋਵੇ (ਦੂਜੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਜਿਉਂ ਹੀ Q, P ਉਪਰ ਆ ਜਾਵੇਗਾ ਤਦ ਰੇਖਾ P Q ਹੀ L ਹੋਵੇਗੀ)। ਜੇਕਰ ਵਕਰ C ਦੀ ਸਮੀਕਰਨ $y = f(x)$ ਅਤੇ P ਦੇ ਨਿਰਦੇਸ਼-ਅੰਕ (X_0, Y_0) ਹੋਣ ਤਦ P ਉਪਰ C ਦੀ ਸਪੱਰਸ਼ ਰੇਖਾ ਦੀ ਢਾਲ ਨੂੰ ਕੈਲਕੂਲਸ ਵਿਚ $X = X_0$ ਵਾਸਤੇ ਅਤੇ ਡੈਰੀਵੇਟਿਵ $f'(x)$ ਦੇ ਮੁੱਲ ਨਾਲ ਦਰਸਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ. -ਸੇਕ. ਐਨ. ਸ. ਟ. 13 : 412

ਟੇਜ਼ੈਟ ਨਿਯਮ : ਇਹ ਕਿਸੇ ਤਿਕੋਨ ਦੀਆਂ ਦੋ ਭੁਜਾਵਾਂ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਨਮੁੱਖ ਕੋਣਾਂ ਦੇ ਜੋੜ ਅਤੇ ਅੰਤਰ ਦੇ ਟੇਜ਼ੈਟਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਇਕ ਸਬੰਧ ਹੈ। ਜੇਕਰ A ਅਤੇ B ਕਿਸੇ ਤਿਕੋਨ ਦੇ ਦੋ ਕੋਣ ਅਤੇ a ਅਤੇ b ਕ੍ਰਮਵਾਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੀਆਂ ਭੁਜਾਵਾਂ ਹੋਣ

ਤਦ ਇਸ ਨਿਯਮ ਅਨੁਸਾਰ $\frac{a-b}{a+b} = \frac{\tan \frac{1}{2}(A-B)}{\tan \frac{1}{2}(A+B)}$ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ. -ਸੇਕ. ਡਿ.

ਟੇ, ਜੋਜ਼ੈਫੀਨ : ਇਹ ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੀ ਉੱਘੀ ਨਾਟਕਕਾਰ ਅਤੇ ਜਾਸੂਸੀ ਨਾਵਲਕਾਰ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਅਸਲ ਨਾਂ 'ਐਲਿਜ਼ਾਬੈਥ ਮੈਕਿਨਤੋਸ਼' ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਜਨਮ 1897 ਈ. ਵਿਚ ਇਨਵਰਨੈਸਸ਼ਿਰ ਵਿਚ ਇਨਵਰਨੈਸ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਅੱਠ ਸਾਲ ਇਸ ਨੇ ਸਰੀਰਕ-ਸਿਖਿਆ ਦੀ ਅਧਿਆਪਕਾ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕੀਤਾ।

ਆਪਣੀ ਪਹਿਲੀ ਪੁਸਤਕ 'ਦੀ ਮੈਨ ਇਨ ਦੀ ਕਿਊ'

ਜੋਜ਼ੈਫੀਨ ਟੇ

(1929) ਵਿਚ ਪ੍ਰਸਿੱਧੀ ਮਿਲਣ ਕਾਰਨ ਇਸ ਨੇ ਆਪਣਾ ਸਾਰਾ ਸਮਾਂ ਲਿਖਣ ਵੱਲ ਹੀ ਲਗਾਉਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਨੇ ਆਪਣੇ

ਕਈ ਨਾਵਲ ਅਤੇ ਨਾਟਕ ਆਪਣੇ ਫਰਜ਼ੀ ਨਾਂ 'ਗੋਰਡਨ ਡੇਵੀਅਟ' ਹੇਠ ਵੀ ਲਿਖੇ। 'ਮਿਸ ਪਿਮ ਡਿਸਪੋਜ਼ਿਜ਼' (1947), 'ਦੀ ਫ੍ਰੈਂਚਾਈਜ਼ ਅਫੇਅਰ' (1949) ਅਤੇ 'ਦੀ ਡਾੱਟਰ ਆੱਫ ਟਾਈਮ' (1951) ਆਦਿ ਇਸ ਦੇ ਕੁਝ ਉੱਘੇ ਜਾਸੂਸੀ ਨਾਵਲ ਹਨ।

13 ਫਰਵਰੀ, 1951 ਨੂੰ ਲੰਡਨ ਵਿਖੇ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

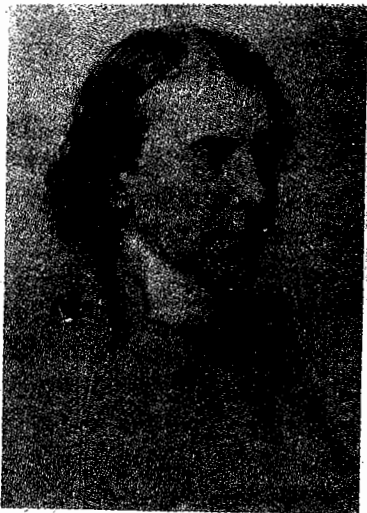
ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9 : 916

ਟੇ-ਝੀਲ : ਇਹ ਸਕਾਟਲੈਂਡ ਦੀ ਪਰਬ ਕਾਉਂਟੀ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਝੀਲ ਹੈ। ਇਹ 23 ਕਿ. ਮੀ. ਲੰਬੀ ਅਤੇ ਸਮੁੰਦਰੀ ਸਤਹ ਤੋਂ 108 ਮੀ. ਉੱਚੀ ਹੈ। ਪੂਰਵਲੇ ਗਲੇਸ਼ੀਅਰੀ ਕਿਰਿਆ ਦੌਰਾਨ ਇਹ ਲਾਕੀ ਅਤੇ ਡਾਕਾਰਟ ਝੀਲਾਂ ਦੇ ਸੰਗਮ ਦੇ ਸਥਾਨ ਤੇ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆਈ। ਦੱਰਿਆ 'ਟੇ' ਇਸ ਝੀਲ ਵਿਚ ਦਾਖਲ ਹੋ ਕੇ ਕੋਲਮੋਰ ਸ਼ਹਿਰ ਵਲੋਂ ਇਸ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਯਾਤਰਾ ਆਰੰਭ ਕਰਦਾ ਹੈ।

56° 31' ਉ. ਵਿਭ.; 4° 10' ਪੱ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9 : 849

ਟੇਟ, ਆਰਕੀਬਾਲਡ ਕੈਂਪਬੈਲ : ਇਹ ਐਂਗਲੀਕੀ ਪਾਦਰੀ, ਲੰਡਨ ਦਾ ਬਿਸ਼ਪ ਅਤੇ ਕੈਂਟਰਬਰੀ ਦਾ ਆਰਕਬਿਸ਼ਪ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਜਨਮ 21 ਦਸੰਬਰ, 1811 ਨੂੰ ਐਡਿਨਬਰਾ ਵਿਚ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਨੇ ਲੰਡਨ ਦੇ ਪਾਦਰੀ-ਅਧਿਕਾਰ ਨੂੰ ਵਧਾਇਆ ਅਤੇ ਆਕਸਫੋਰਡ ਮੂਵਮੈਂਟ ਵੇਲੇ ਚਰਚ ਆਫ ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੇ ਤਣਾਓ ਨੂੰ ਘਟਾਇਆ।

ਆਰਕੀਬੈਲਡ ਕੈਂਪਬੈਲ ਟੇਟ

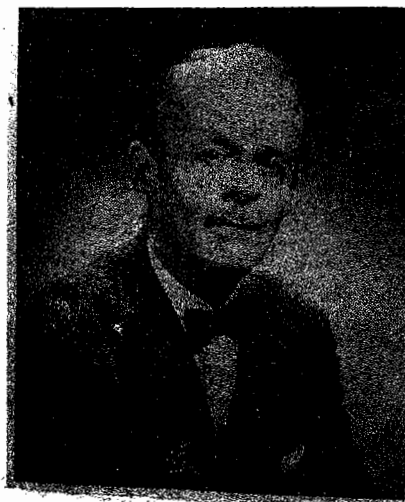
ਇਸ ਦੇ ਮਾਂ-ਬਾਪ ਪ੍ਰੈਸਬੀਟੀਰੀਅਨ ਸਨ। ਆਕਸਫੋਰਡ ਵਿਖੇ ਪੜ੍ਹਨ ਸਮੇਂ ਇਹ ਐਂਗਲੀਕੀ ਬਣ ਗਿਆ। 1835 ਵਿਚ ਇਹ ਉੱਥੇ ਬੈਲੀਅਲ ਕਾਲਜ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਲੱਗ ਪਿਆ ਅਤੇ ਇਕ ਸਾਲ ਪਿਛੋਂ ਡੀਕਨ ਬਣ ਗਿਆ। ਪੰਜ ਸਾਲਾਂ ਲਈ ਇਸ ਨੂੰ ਨੇੜੇ ਨੇੜੇ ਦੇ ਦੋ ਪੇਂਡੂ ਪਾਦਰੀ ਖੇਤਰਾਂ ਦਾ ਫੋਟ੍ਰਾ ਪਾਦਰੀ (Curate) ਨਿਯੁਕਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। 1842 ਵਿਚ ਇਹ ਟਾਮਸ ਆਰਨਲਡ ਦੀ ਥਾਂ ਤੇ ਰੱਗਬੀ ਦਾ ਹੈੱਡਮਾਸਟਰ ਬਣਿਆ ਜਿੱਥੇ ਇਸਨੇ ਪ੍ਰੀਫੈਕਟ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦਾ ਸੁਧਾਰ ਕੀਤਾ। 1849 ਵਿਚ ਇਹ ਕਾਰਲਿਸਲੀ ਕੈਥੀਡਰਲ ਦਾ

ਡੀਨ ਬਣਿਆ। 1850-52 ਵਿਚ ਗੱਦਿਲ ਕਮਿਸ਼ਨ ਵਿਚ ਸਰਗਰਮ ਰਹਿ ਕੇ ਇਸ ਨੇ ਆਕਸਫੋਰਡ ਵਿਚ ਸੁਧਾਰਾਂ ਬਾਰੇ ਸਲਾਹ ਦਿੱਤੀ। 1856 ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਲੰਡਨ ਦਾ ਬਿਸ਼ਪ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ।

ਲੰਡਨ ਦੇ ਬਿਸ਼ਪ ਵਜੋਂ ਇਸ ਨੇ ਨਵੇਂ ਚਰਚ ਉਸਾਰਨ ਦੇ ਯਤਨਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰਕੇ ਅਤੇ ਬਿਸ਼ਪ ਆਫ ਲੰਡਨ ਦੇ ਫੰਡ ਨਾਲ ਐਡੀਸ਼ਨਲ ਪਾਦਰੀਆਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਕੇ ਬਿਸ਼ਪ-ਖੇਤਰ ਨੂੰ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਬਣਾਇਆ। 1868 ਵਿਚ ਕੈਂਟਰਬਰੀ ਦਾ ਬਿਸ਼ਪ ਬਣਨ ਤੋਂ ਤੁਰੰਤ ਬਾਅਦ ਆਇਰਲੈਂਡ ਦੇ ਚਰਚ ਨੂੰ ਤੋੜਨ ਦਾ ਬਿਲ ਪੇਸ਼ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਟੇਟ ਦੀ ਰਾਜਨੀਤਕ ਸਿਆਣਪ ਨਾਲ ਬਿਲ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਅੜਿੱਚਣ ਦੇ ਪਾਰਲੀਮੈਂਟ ਵਿਚ ਪਾਸ ਹੋ ਗਿਆ ਪਰ ਹਾਈ-ਚਰਚ ਦੀ ਵਿਰੋਧਤਾ ਕਾਇਮ ਰਹੀ। ਟੇਟ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸਫਲਤਾਵਾਂ ਦਾ ਕਾਰਨ 1867 ਵਿਚ ਰਹੁ-ਰੀਤਾਂ ਲਈ ਗੱਦਿਲ ਕਮਿਸ਼ਨ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਐਂਗਲੀਕਨ ਚਰਚ ਦੇ ਬੁਲਾਰੇ ਵਜੋਂ ਸੀ। ਹਾਊਸ ਆਫ ਲਾਰਡਜ਼ ਵਿਚ ਵੀ ਇਸ ਦਾ ਰੋਲ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸੀ। ਇਸ ਦੀਆਂ ਕਈ ਲਿਖਤਾਂ ਵਿਚ 'ਦੀ ਡੋਜਰ ਐਂਡ ਸੇਫਗਾਰਡਜ਼ ਆਫ ਮਾਡਰਨ ਬਿਆਲੋਜੀ' (1861) ਅਤੇ 'ਹਾਰਮਨੀ ਆਫ ਰਿਵੀਲੇਸ਼ਨ ਐਂਡ ਦੀ ਸਾਇੰਸਿਜ਼' (1864) ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9 : 776

ਟੇਟ, (ਜਾਨ ਓਰਲੇ) ਐਲਨ : ਇਸ ਅਮਰੀਕੀ ਆਲੋਚਕ, ਕਵੀ ਅਤੇ ਲੇਖਕ ਦਾ ਜਨਮ 19 ਨਵੰਬਰ, 1899 ਨੂੰ ਕੈਨਟਕੀ ਰਾਜ ਵਿਚ ਵਿਨਚੈਸਟਰ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਨੇ ਵੈਨਡੇਰਬਿਲਟ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿਖੇ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਉਥੇ ਹੀ ਇਸ ਨੇ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਰਸਾਲੇ 'ਦੀ ਡਿਊਜੀਟਿਵ' ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਕਰਨ ਵਿਚ ਮਦਦ ਕੀਤੀ। 1934 ਵਿਚ ਟੇਟ ਸਾਊਥ ਵੈਸਟਰਨ ਕਾਲਜ ਮੈਡਿਸ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਇਸ ਨੇ ਕਈ ਵੱਖ ਵੱਖ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਵਿਚ ਸਿੱਖਿਆ ਦਿੱਤੀ।

ਐਲਨ (ਜਾਨ ਓਰਲੇ) ਟੇਟ

ਸੰਨ 1944-46 ਦੌਰਾਨ ਇਸ ਨੇ 'ਦੀ ਸੀਵਾਨੀ ਰਿਵਿਊ' ਨਾਮੀ ਪੱਤਰ ਦਾ ਸੰਪਾਦਨ ਕੀਤਾ। ਸੰਨ 1950 ਵਿਚ ਇਹ ਰੋਮਨ ਕੈਥੋਲਿਕ ਬਣ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1956 ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਕਵਿਤਾ ਲਈ ਬੇਲਿੰਗੈਨ ਪ੍ਰਾਈਜ਼ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ।

‘ਦੀ ਫ਼ਾਰਜ਼’ (1938) ਟੇਟ ਦਾ ਇਕੋ ਇਕ ਨਾਵਲ ਹੈ। ਇਸ ਨੇ ਬੇਸ਼ੁਮਾਰ ਨਿਬੰਧਾਂ ਵੀ ਲਿਖੇ ਅਤੇ ਕਈ ਰਾਜਨੀਤਕ ਅਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਮਸਲਿਆਂ ਉੱਤੇ ਵਿਵਾਦਗ੍ਰਸਤ ਲੇਖ ਲਿਖ ਕੇ ਆਪਣੇ ਵਾਸਤੇ ਕਈ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਖੜ੍ਹੀਆਂ ਕਰ ਲਈਆਂ। ਇਸ ਦੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ‘ਪੋਇਮਜ਼’ (1960) ਨਾਮੀ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਛਪੀਆਂ। 1919 ਤੋਂ 1976 ਤੱਕ ਦੀਆਂ ਇਸ ਦੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ‘ਕੁਲੈਕਟਿਡ ਪੋਇਮਜ਼’ (1977) ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੋਈਆਂ। ਇਵੇਂ ਹੀ ਇਸ ਦੇ ਲੇਖ ‘ਐਸੇਜ਼ ਆਫ਼ ਫੋਰ ਡੀਕੇਡਜ਼’ (1969) ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਛਪੇ।

9 ਫ਼ਰਵਰੀ, 1979 ਨੂੰ ਟੈਨੀਸੀ ਰਾਜ ਵਿਚ ਨੈਸ਼ਵੀਲ ਵਿਖੇ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9 : 838; ਐਵ. ਐਨ. 11 : 581; ਕੋਲ. ਐਨ. 18 : 188; ਐਨ. ਅਮੇ. 26 : 282; ਵ. ਯੂ. ਐਨ. 14 : 4931

ਟੇਟ, ਨਾਹੂਮ : ਇਸ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਰਾਜ-ਕਵੀ ਅਤੇ ਨਾਟਕਕਾਰ ਦਾ ਜਨਮ 1652 ਈ. ਵਿਚ ਡਬਲਿਨ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਨੇ ਡਬਲਿਨ ਦੇ ਟ੍ਰਿਨੀਟੀ ਕਾਲਜ ਤੋਂ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਨਾਟਕ ‘ਬਰੂਟਸ ਆਫ਼ ਅਲਬਾ’ 1678 ਈ. ਵਿਚ ਖੇਡਿਆ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1682 ਵਿਚ ਜਾਨ ਡਾਈਡਨ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ‘ਐਬਸੇਲਮ ਐਂਡ ਐਕੀਟੋਫਲ’ ਦਾ ਦੂਜਾ ਭਾਗ ਲਿਖਣ ਲਈ ਕਿਹਾ।

ਇਸ ਨੇ ਐਲਿਜ਼ਾਬੈੱਥ ਕਾਲ ਦੇ ਨਾਟਕਾਂ ਨੂੰ ਆਧਾਰ ਬਣਾ ਕੇ ਆਪਣੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਲਿਖੀਆਂ। ਸੰਨ 1689 ਦੇ ਲਗਭਗ ਇਸ ਨੇ ਕੁਝ ਕਾਵਿ-ਕਥਾਵਾਂ ਵੀ ਲਿਖੀਆਂ। ਇਸ ਦੇ ਕੁਝ ਭਜਨਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰੋਟੈਸਟੈਂਟ ਮੱਤ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ‘ਵਾਈਲ ਸ਼ੈਪਰਡ ਵਾਚਡ’, ‘ਬਰੂ ਆਲ ਦੀ ਚੇਂਜਿੰਗ ਸੀਨਜ਼ ਆਫ਼ ਲਾਈਫ਼’ ਆਦਿ। ਸੰਨ 1692 ਵਿਚ ਇਹ ਰਾਜ-ਕਵੀ ਬਣਿਆ। ‘ਪੈਨੇਸ਼ੀਆ : ਏ ਪੋਇਮ ਅਪਾਓਨ ਟੀ’ (1700) ਇਸ ਦੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਕਵਿਤਾ ਸੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇਸ ਨੇ ‘ਕਿੰਗ ਲੀਅਰ’, ‘ਸਿਮੋਨੀਆ ਸੈਕਰਾ’ ‘ਇਨੋਸੈਂਟ ਐਪੀਕਿਊਰ’ ਆਦਿ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਵੀ ਲਿਖੀਆਂ।

30 ਜੁਲਾਈ, 1715 ਨੂੰ ਲੰਡਨ ਵਿਖੇ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਅਮੇ. 26 : 283; ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9 : 839; ਚੈਬ. ਐਨ. 13 : 470; ਐਵ. ਐਨ. 11 : 581; ਨਿ. ਯੂ. ਐਨ. 14 : 7959

ਟੇਟ, ਪੀਟ ਗੱਬਰੀ : ਇਸ ਭੌਤਿਕ ਅਤੇ ਗਣਿਤ-ਵਿਗਿਆਨੀ ਦਾ ਜਨਮ ਮਿਡਲੇਰੀਐਨ ਵਿਚ ਡੈਲਕੋਸ ਵਿਖੇ 28 ਅਪ੍ਰੈਲ, 1831 ਨੂੰ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਨੇ ਕੁਆਟਰਨੀਆਨਾਂ, ਇਕ ਐਡਵਾਂਸਡ ਅਲਜਬਰਾ, ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਵਿਚ ਮਦਦ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਅਲਜਬਰੇ ਨਾਲ ਗਣਿਤ ਦੀ ਇਕ ਸ਼ਾਖਾ ਵੈਕਟਰ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਉਤਪੰਨ ਹੋਈ। ਇਹ ਸ਼ਾਖਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਮਾਤਰਾਵਾਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧ ਰੱਖਦੀ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਮੈਗਨੀਚਿਊਡ ਅਤੇ ਦਿਸ਼ਾ ਦੋਵੇਂ ਹੋਣ। ਅਜੋਕੇ ਗਣਿਤ ਭੌਤਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਵਿਚ ਟੇਟ ਦਾ ਕਾਫ਼ੀ ਹੱਥ ਸੀ। ਸੰਨ 1852 ਤੋਂ 1854 ਤੱਕ ਪੀਟਰਹਾਉਸ ਕਾਲਜ, ਕੈਂਬਰਿਜ ਵਿਖੇ ਫੈਲੋ ਅਤੇ ਲੈਕਚਰਾਰ ਰਹਿਣ ਮਗਰੋਂ ਇਸ ਨੇ ਕੂਇਨਜ਼ ਕਾਲਜ, ਬੈਲਫਾਸਟ ਵਿਖੇ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰੀ ਕੀਤੀ। ਉੱਥੇ ਇਹ ਆਇਰਲੈਂਡ ਦੇ ਇਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਗਣਿਤ-ਵਿਗਿਆਨੀ ਟਾਮਸ ਐਂਡਰਿਊਜ਼ (1813-85) ਨਾਲ ਓਜੇਨ ਦੀ ਘਣਤਾ ਅਤੇ ਆਕਸੀਜਨ ਅਤੇ ਹੋਰ ਗੈਸਾਂ ਉੱਤੇ ਬਿਜਲਈ ਡਿਸਚਾਰਜਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਉੱਤੇ ਖੋਜ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਿਆ।

ਸੰਨ 1860 ਤੋਂ ਇਹ ਐਂਡਨਬਰੋ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿਖੇ ਨੈਚਰਲ ਫਿਲਾਸਫੀ ਦਾ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਰਿਹਾ।

ਟੇਟ ਨੇ ਕੁਆਟਰਨੀਆਨਾਂ ਦੇ ਸਿੱਧਾਂਤ ਵਿਚ ਮੌਲਿਕ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ ਜਿਸ ਦਾ ਸਬੂਤ ਇਸ ਦੀ ਪੁਸਤਕ Elementary Treatise on Quarternions (1857) ਦੇ ਤਿੰਨਾਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨਾਂ ਵਿਚ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਮਗਰੋਂ ਇਸ ਨੇ Introduction to Quarternions (1873) ਲਿਖੀ। ਅੰਗਰੇਜ਼ ਭੌਤਿਕ-ਵਿਗਿਆਨੀ ਸਰ ਵਿਲੀਅਮ ਟਾਮਸਨ (ਮਗਰੋਂ ਲਾਰਡ ਕੈਲਵਿਨ) ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਟੇਟ ਨੇ Treatise on Natural Philosophy (1867) ਲਿਖੀ ਜਿਸ ਤੋਂ ਸਰ ਆਈਜ਼ਾਕ ਨਿਊਟਨ ਦੁਆਰਾ ਊਰਜਾ-ਸੁਰੱਖਿਅਣ ਸਿੱਧਾਂਤ ਬਾਰੇ ਕੀਤੇ ਕੰਮ ਬਾਰੇ ਪਤਾ ਲੱਗਾ।

ਇਸ ਤੋਂ ਮਗਰੋਂ ਟੇਟ ਨੇ ਆਪਣਾ ਰੁਖ ਤਾਪ-ਬਿਜਲੀ ਅਤੇ ਤਾਪ-ਚਾਲਕਤਾ ਵੱਲ ਮੋੜ ਲਿਆ। ਸਕਾਟਲੈਂਡ ਦੇ ਭੌਤਿਕ-ਵਿਗਿਆਨੀ ਬੈਲਟਰ ਸਟਿਊਅਰਟ ਨਾਲ ਰਲ ਕੇ ਇਸ ਨੇ The Unseen Universe (1867) ਲਿਖੀ। ਇਸ ਦਾ ਲੋਕਾਂ ਦੁਆਰਾ ਇੰਨਾ ਹੁੰਗਾਰਾ ਭਰਿਆ ਗਿਆ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਅੰਤਿਮ ਹਿੱਸਾ Paradoxical Philosophy (1878) ਰੀਲੀਜ਼ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।

ਅੰਤ ਵਿਚ 4 ਜੁਲਾਈ, 1901 ਨੂੰ ਇਹ ਐਂਡਨਬਰੋ ਵਿਚ ਸਵਰਗਵਾਸ ਹੋ ਗਿਆ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9 : 777

ਟੇਟਵਾਨ : ਇਹ ਉੱਤਰੀ ਮੋਰਾਕੋ ਦਾ ਇਕ ਪੁਰਾਣਾ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਹੁਮ ਸਾਗਰ ਤੋਂ 16 ਕਿ. ਮੀ. ਹਟਵਾਂ ਡੈਜੀਅਰ ਦੇ ਦੱਖਣ-ਪੂਰਬ ਵਿਚ 96 ਕਿ. ਮੀ. ਦੇ ਫ਼ਾਸਲੇ ਤੇ ਵਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਅਜੋਕਾ ਹਲਕਾ ਉਦਯੋਗ ਅਤੇ ਮੰਡੀ, ਕੇਂਦਰ ਟੇਟਵਾਨ ਕਿਸੇ ਸਮੇਂ ਸਪੇਨੀ ਮੋਰਾਕੋ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਅਜੋਕੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵਾਲੇ ਸਥਾਨ ਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਰੋਮਨ ਆਬਾਦੀਆਂ ਸਥਾਪਿਤ ਹੋਈਆਂ। 14ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੌਰਾਨ ਸਮੁੰਦਰੀ ਲੁਟੇਰਿਆਂ ਵੱਲੋਂ ਕੀਤੇ ਹਮਲਿਆਂ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਸਮੇਂ ਸਪੇਨੀਆਂ ਨੇ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਨੂੰ ਤਬਾਹ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। 16ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੌਰਾਨ ਸਪੇਨ ਤੋਂ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਅਤੇ ਯਹੂਦੀ ਸ਼ਰਨਾਰਥੀ ਇਥੇ ਆ ਕੇ ਵੱਸੇ। ਸੰਨ 1912 ਤੋਂ 1956 ਤੱਕ ਟੇਟਵਾਨ ਸਪੇਨ ਅਧੀਨ ਮੋਰਾਕੋ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਰਿਹਾ। ਟੇਟਵਾਨ ਦਾ ਮੱਧਕਾਲੀ ਹਿੱਸਾ ਤੰਗ ਗੁਲੀਆਂ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਇਥੇ 70 ਦੇ ਲਗਭਗ ਮਸੀਤਾਂ ਹਨ। ਇਥੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ ਤੇ ਚਮੜੇ ਦੇ ਸਾਮਾਨ ਅਤੇ ਤਾਬੇ ਦੇ ਬਰਤਨਾਂ ਦੀਆਂ ਦੁਕਾਨਾਂ ਹਨ। ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਇਸ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ‘ਮੇਲਾਹੁ’ ਨਾਮੀ ਕੁਆਟਰ ਵੀ ਵਰਣਨਯੋਗ ਹੈ। ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਨਵੇਂ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ਦੋ ਕੈਥੋਲਿਕ ਚਰਚ ਅਤੇ ਇਕ ਆਧੁਨਿਕ ਵਪਾਰਕ ਡਿਸਕ੍ਰਿਟ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਇਹ ਹਿੱਸਾ ਸਪੇਨੀਆਂ ਨੇ ਉਸਾਰਿਆ ਦਸਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਅਮੇ. 26 : 538

ਟੇਡਰ, ਆਰਥਰ ਵਿਲੀਅਮ : ਬਰਤਾਨੀਆ ਦੀ ਗੱਦਿਲ ਹਵਾਈ ਸੈਨਾ ਦੇ ਇਸ ਮਾਰਸ਼ਲ ਦਾ ਜਨਮ 11 ਜੁਲਾਈ, 1890 ਨੂੰ ਗਲੈਨ ਜ਼ਾਇਨ-ਸਟਰਲਿੰਗ ਸਕਾਟਲੈਂਡ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਜਨਰਲ ਵਾਈਟ ਡੀ ਆਈਸਨਹੋਵਰ ਦੇ ਅਧੀਨ ਅਲਾਈਡ ਐਕਸੀਪੀਡੀਸ਼ਨਰੀ ਫ਼ੌਜ ਦਾ ਡਿਪਟੀ ਕਮਾਂਡਰ ਸੀ। ਇਸਨੇ ਦੂਜੇ ਮਹਾਂ ਯੁੱਧ ਦੌਰਾਨ ਨਾਰਗੋਡੀ ਦੇ ਹਮਲੇ (6 ਜੂਨ, 1944) ਸਮੇਂ ਪੱਛਮੀ ਫਰੰਟ ਵਿਚ ਕਾਫ਼ੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ। ਇਹ ਅਹਿਮ ਕੰਮ ਉਸ ਨੇ ਜਰਮਨ ਸੰਚਾਰ ਮਾਧਿਅਮ ਉੱਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰਨ,

ਬੰਬਾਰੀ ਦੀ ਨੀਤੀ ਅਤੇ ਮੈਦਾਨੀ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿਚ ਹਵਾਈ ਸਹਿਯੋਗ ਦੇ ਕੇ ਕੀਤਾ।

ਟੇਡਰ 1913 ਈ. ਵਿਚ ਬਰਤਾਨਵੀ ਫੌਜ ਵਿਚ ਭਰਤੀ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ਫੇਰ ਉਸ ਨੂੰ 1916 ਈ. ਵਿਚ ਰਾਇਲ ਫਲਾਇੰਗ ਕਾਰਪਸ ਵਿਚ ਤਬਦੀਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਪਹਿਲੇ ਮਹਾਂ ਯੁੱਧ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਇਹ ਫਾਰਈਸਟ ਕਮਾਂਡਰ ਦਾ ਆਰ ਏ ਐਫ (1936-38) ਦਾ ਡਾਇਰੈਕਟਰ ਬਣ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1941 ਵਿਚ ਇਹ ਆਰ ਏ ਐਫ ਮਿਡਲ ਈਸਟ ਕਮਾਂਡ ਦਾ ਮੁਖੀ ਨਿਯੁਕਤ ਹੋ ਗਿਆ। ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਉੱਤਰੀ ਅਫਰੀਕਾ ਅਤੇ ਇਟਲੀ ਦੇ ਸਾਰੇ ਸਾਂਝੇ ਅਪਰੇਸ਼ਨਾਂ ਦਾ ਕੰਟਰੋਲ ਸੰਭਾਲ ਲਿਆ। ਸੰਨ 1942 ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ 'ਨਾਈਟ' ਦਾ ਖਿਤਾਬ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ।

ਸੰਨ 1944 ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਇਹ ਆਈਜ਼ਨ ਹੋਵਰ ਦਾ ਡਿਪਟੀ ਨਿਯੁਕਤ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ਇਸਨੂੰ ਪੱਛਮੀ ਯੂਰਪ ਦੇ ਸਾਰੇ ਸਾਂਝੇ ਹਵਾਈ ਅਪਰੇਸ਼ਨਾਂ ਦਾ ਕੰਟਰੋਲ ਸੌਂਪ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਟੇਡਰ ਨੇ ਫੇਰ ਆਪਣੀ ਕਾਮਯਾਬੀ ਦਰਸਾਈ। ਇਸ ਨੇ ਨਾਰਮੈਂਡੀ ਦੇ ਕੰਢਿਆਂ ਨੂੰ ਹਵਾਈ ਜ਼ਰੀਏ ਨਾਲ ਸੀਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਜਰਮਨ ਫੌਜਾਂ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲਗਦੇ ਤਟ ਤੇ ਪਹੁੰਚਣ ਤੋਂ ਰੋਕੀ ਰੱਖਿਆ। ਸੰਨ 1946 ਵਿਚ ਪੀਅਰ ਦੀ ਪਦਵੀ ਮਿਲਣ ਦੀ ਬੁਲੰਦੀ ਛੁਹਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਟੇਡਰ ਹਵਾਈ ਅਮਲੇ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਮੁਖੀ ਬਣ ਗਿਆ ਅਤੇ ਏਅਰ ਕੌਂਸਲ ਦਾ ਸੀਨੀਅਰ ਮੈਂਬਰ ਵੀ ਬਣ ਗਿਆ। ਇਸ ਨੇ ਦੂਜੇ ਮਹਾਂ ਯੁੱਧ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ, 'ਵਿਚ ਪ੍ਰੈਜ਼ਡਿਸ' 1966 ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ।

3 ਜੂਨ, 1967 ਨੂੰ ਇੰਗਲੈਂਡ ਵਿਚ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 11 : 602

ਟੇਡੀ, ਪੀਕੋ ਡੀ ਚੋਟੀ : ਇਹ ਟੇਡੀ, ਪੀਕੋ ਡੀ ਟਾਪੂ-ਸਮੂਹ ਜਾਂ ਕੇਨੇਰੀ ਟਾਪੂਆਂ ਵਿਚੋਂ ਇਸਲਾ ਡਾ ਟੈਨੀਰਾਈਡ ਨਾਮੀ ਟਾਪੂ ਦੀ ਇਕ ਜਵਾਲਾਮੁਖੀ ਪਹਾੜੀ ਚੋਟੀ ਹੈ। ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਟੇਡੀ ਚੋਟੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਚੋਟੀ ਸਪੇਨ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਚੋਟੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਉੱਚੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਉਚਾਈ ਸਮੁੰਦਰ ਤਲ ਤੋਂ 3,718 ਮੀ. ਹੈ। ਟੇਡੀ ਨੈਸ਼ਨਲ ਪਾਰਕ ਵਿਚ ਸਥਿਤ ਇਹ ਚੋਟੀ ਸਾਰੇ ਟਾਪੂਆਂ ਵਿਚੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਬਰਫ਼ ਨਾਲ ਢੱਕੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਪਹਾੜ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਛੋਟੇ ਛੋਟੇ ਜਵਾਲਾਮੁਖੀ ਹਨ। ਇਸ ਜਵਾਲਾਮੁਖੀ ਪਹਾੜ ਦੇ ਮੁੱਖ ਅਕ੍ਰਿਆ-ਸ਼ੀਲ ਜਵਾਲਾ ਮੁੱਖ ਦਾ ਵਿਆਸ 61 ਮੀ. (200 ਫੁੱਟ) ਅਤੇ ਡੂੰਘਾਈ 30 ਮੀ. (100 ਫੁੱਟ) ਹੈ। ਸੰਨ 1705 ਵਿਚ ਉੱਤਰ-ਪੱਛਮੀ ਪਾਸੇ ਵੱਲ ਦੀਆਂ ਪਹਾੜੀ ਚੋਟੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲੇ ਲਾਵੇ ਦੇ ਵਹਾਓ ਨੇ ਗੈਰਾਚਿਕੋ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਕਾਫ਼ੀ ਹਿੱਸਾ ਆਪਣੀ ਲਪੇਟ ਵਿਚ ਲੈ ਕੇ ਦਬਾਅ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਇਹ ਬੰਦਰਗਾਹ ਲਗਭਗ ਲਾਵੇ ਨਾਲ ਭਰ ਹੀ ਗਈ।

ਸੰਨ 1795 ਵਿਚ ਪੂਰਬੀ ਪਾਸੇ ਦੇ ਤਿੰਨ ਥਾਵਾਂ ਤੋਂ ਲਾਵਾ ਨਿਕਲਿਆ ਅਤੇ ਗਵੀਮਾਰ ਦੇ ਨਜ਼ਦੀਕ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜਵਾਲਾ ਮੁੱਖ ਬਣਿਆ। ਸੰਨ 1798 ਵਿਚ ਉੱਤਰ-ਪੱਛਮੀ ਢਲਾਣਾਂ ਤੇ ਸਾਧਾਰਣ ਰੂਪ ਵਿਚ ਲਾਵਾ ਨਿਕਲਿਆ। ਸੰਨ 1909 ਵਿਚ ਇਸੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚੋਂ ਫਿਰ ਤਿੰਨ ਮੀਲ ਲੰਬੀ ਕਾਲੇ ਰੰਗ ਦੀ ਲਾਵੇ ਦੀ ਧਾਰਾ ਵਹਿ ਗਈ। ਸੰਨ 1933 ਵਿਚ ਟੈਨਾਰੀਫੀ (Tenrife) ਤੋਂ ਹਟ ਕੇ ਸਮੁੰਦਰੀ ਤਲ ਤੇ ਬੋੜੀ ਬਹੁਤ ਜਵਾਲਾਮੁਖੀ ਕਿਰਿਆ ਹੋਈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9 : 865; ਵੈ. ਜਗ. ਡਿ.

ਟੇ ਦਰਿਆ : ਇਹ ਸਕਾਟਲੈਂਡ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਲੰਬਾ ਦਰਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਕੇਂਦਰੀ ਸਕਾਟਲੈਂਡ ਦੇ ਪਹਾੜਾਂ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲ ਕੇ ਉੱਤਰ-ਪੂਰਬੀ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿਚ ਵਹਿੰਦਾ ਹੋਇਆ ਪਰਥਸ਼ਿਰ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਸਥਿਤ ਝੀਲ ਟੇ ਵਿਚ ਜਾ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਸਰੋਤ ਦੇ ਨਜ਼ਦੀਕ ਇਹ ਸਮੁੰਦਰੀ ਸਤਹ ਤੋਂ 914 ਮੀ. ਦੀ ਉਚਾਈ ਤੇ ਵਗਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਕੁੱਲ 6,216 ਵ. ਕਿ. ਮੀ. ਰਕਬੇ ਦੀ ਜਲ-ਨਿਕਾਸੀ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ 24 ਕਿ.ਮੀ. ਲੰਬੀ ਝੀਲ ਦੇ ਵਿਚ ਦਾਖਲ ਹੋਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਫਿਲੈਨ ਅਤੇ ਡਾਕਾਰਟ ਦੇ ਮੁੱਖ ਸ਼ਾਖਾਵਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਝੀਲ ਦੇ ਨਿਕਲਣ ਸਾਰ ਹੀ ਲਿਓਨ ਅਰਨ ਆਦਿ ਸਹਾਇਕ ਨਦੀਆਂ ਇਸ ਵਿਚ ਆ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ। ਝੀਲ ਤੋਂ ਪਿੱਛੋਂ ਦਰਿਆ ਦਾ ਰੁਖ ਪੂਰਬ ਵੱਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪਰਥ ਸ਼ਹਿਰ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਹ ਦੱਖਣ-ਪੂਰਬੀ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿਚ ਵਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਸੰਨ 1966 ਵਿਚ ਡੰਡੀ ਦੇ ਸਥਾਨ ਤੇ ਜਿਥੇ ਦਰਿਆ ਦਾ ਜਵਾਰ-ਦਹਾਨਾ ਤੰਗ ਹੁੰਦਾ ਹੋਇਆ ਲਗਭਗ ਇਕ-ਡੇਢ ਕਿ. ਮੀ. ਰਹਿ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉੱਪਰ ਇਕ ਸੜਕ ਦਾ ਪੁਲ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਕੁਝ ਕੁ ਫਾਸਲੇ ਤੇ ਅਗਾਂਹ ਜਾ ਕੇ 19ਵੀਂ ਸਦੀ ਦਾ ਬਣਿਆ ਬਰਤਾਨੀਆ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਰੇਲਵੇ ਪੁਲ ਹੈ। ਡੰਡੀ ਤੋਂ ਕੁਝ ਅਗਾਂਹ ਦਰਿਆ ਦਾ ਜਵਾਰ ਦਹਾਨਾ ਲਗਭਗ 5 ਕਿ. ਮੀ. ਚੌੜਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉੱਤਰੀ ਸਾਗਰ ਵਿਚ ਜਾ ਡਿਗਦਾ ਹੈ। ਇਥੋਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਦਿਆਂ ਦਰਿਆ 193 ਕਿ. ਮੀ. ਦਾ ਫਾਸਲਾ ਤੈਅ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਜਵਾਰ-ਭਾਟੇ ਦੌਰਾਨ ਹਰ ਵੇਲੇ ਹੀ ਡੰਡੀ ਤੱਕ ਜਹਾਜ਼ਗਾਨੀ ਵਿਚ ਕੋਈ ਰੁਕਾਵਟ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦੀ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 10 : 849; ਐਨ. ਅਮੇ. 26 : 329

ਟੇਨ ਹਿਪੋਲਾਈਟ : ਇਹ ਇਕ ਉੱਘਾ ਫਰਾਂਸੀਸੀ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਜਨਮ 21 ਅਪ੍ਰੈਲ, 1828 ਨੂੰ ਆਰਡੈਨ ਵਿਚ ਵੂਜ਼ੇ ਵਿਖੇ ਇਕ ਰੱਜੇ-ਪੁੱਜੇ ਪਰਿਵਾਰ ਵਿਚ ਹੋਇਆ। ਟੇਨ ਦਾ ਬਚਪਨ/ਘਰ ਦੇ ਸੁਖਾਵੇਂ ਅਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਮਾਹੌਲ ਵਿਚ ਬੀਤਿਆ। 14 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਵਿਧਵਾ ਮਾਂ ਨਾਲ ਇਹ ਪੈਰਿਸ ਆ ਗਿਆ।

ਆਪਣੀ ਵਿਦਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਇਸ ਨੇ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਅਤੇ ਵਿਗਿਆਨਕ ਪਹਿਲੂਆਂ ਦਾ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗਿਆਨ ਹਾਸਲ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਨੇ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿਚ ਨੌਕਰੀ ਕਰਨ ਨਾਲੋਂ ਵੱਖਰੇ-ਵੱਖਰੇ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿਚ ਖੋਜ ਕਰਨ ਨੂੰ ਤਰਜੀਹ ਦਿੱਤੀ। ਸੰਨ 1970 ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਮੁੱਖ ਕਿਰਤ 'ਡੀ. ਇੰਟੈਲੀਜੈਂਸ' ਪੂਰੀ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਾਰੇ ਪਿਛਲੇ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਅਤੇ ਵਿਗਿਆਨਕ ਵਿਚਾਰ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤੇ। ਸੰਨ 1863 ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ 'Histoire de la littérature Anglaise' ਲਿੱਖੀ। ਸੰਨ 1870 ਵਿਚ ਹੋਈ ਫਰਾਂਸ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸ਼ਾਅ ਵਿਚਕਾਰ ਜੰਗ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਟੇਨ ਨੇ ਫਰਾਂਸੀਸੀ ਇਤਿਹਾਸ ਦਾ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਜੰਗ ਵਿਚ ਫਰਾਂਸ ਦੇ ਹਾਰ ਦੇ ਕਾਰਨਾਂ ਦਾ ਪਰਦਾ ਫਾਸ਼ ਕੀਤਾ।

9 ਮਾਰਚ, 1893 ਨੂੰ ਪੈਰਿਸ ਵਿਖੇ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.—ਮੈਕ. ਐਨ. ਵ. ਬਾ. 10 : 334

ਟੇਨਾ : ਦੱਖਣੀ ਅਮਰੀਕਾ ਵਿਚ ਐਕਵਾਡੋਰ ਦਾ ਇਕ ਸ਼ਹਿਰ ਅਤੇ ਨਾਪੋ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਹੈ। ਇਹ ਗੰਢੇ ਨਾਪੋ ਦਰਿਆ ਦੀ ਇਕ ਸਹਾਇਕ ਨਦੀ ਉੱਪਰ, ਐਂਡੀਜ਼ ਪਰਬਤ ਲੜੀਆਂ ਦੇ ਪੂਰਬ ਵਿਚ ਐਕਵਾਡੋਰ ਦੇ ਤਪਤ ਖੰਡੀ ਜੰਗਲਾਂ ਵਿਚ ਵਾਕਿਆ ਹੈ। ਇਥੇ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਇੰਡੀਅਨ ਜਾਤੀ ਦੇ ਲੋਕ ਆਬਾਦ ਹਨ ਅਤੇ

ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਮੁੱਖ ਪੰਦਾ ਪਸ਼ੂ ਪਾਲਣਾ ਹੈ। ਇਹ ਲੋਕ ਆਪਸ ਵਿਚ ਹੀ ਲੈਣ-ਦੇਣ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਆਬਾਦੀ—7,873 (1990)

1° 00' ਦੱ. ਵਿਭ.; 77° 50' ਪੱ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9 : 883

ਟੋਨਿਸ : ਇਹ ਮਿਸਰ ਦਾ ਇਕ ਪ੍ਰਾਚੀਨਕਾਲੀ ਸ਼ਹਿਰ ਸੀ ਜਿਹੜਾ ਨੀਲ ਦਰਿਆ ਦੇ ਡੈਲਟੇ ਉਪਰ ਇਸਦੀ ਉੱਤਰ-ਪੂਰਬੀ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿਚ ਵਸਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਲਗਭਗ ਇਕ ਹਜ਼ਾਰ ਵਰ੍ਹੇ ਤੱਕ ਇਕ ਪ੍ਰਫੁੱਲਤ ਬੰਦਰਗਾਹ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਆਬਾਦ ਰਿਹਾ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਨੂੰ ਮਿਸਰ ਦੇ 21ਵੇਂ ਰਾਜ-ਘਰਾਣੇ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਹੋਣ ਦਾ ਵੀ ਮਾਣ ਪ੍ਰਾਪਤ ਸੀ। ਟੋਨਿਸ ਦੇ ਆਬਾਦ ਹੋਣ ਸਬੰਧੀ ਵੱਖ ਵੱਖ ਰਾਵਾਂ ਹਨ। ਇਥੋਂ ਦੀਆਂ ਉਕਰਾਈਆਂ ਭਾਵੇਂ ਪੁਰਾਣੀ ਅਤੇ ਮੱਧਕਾਲੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹਤ ਸਬੰਧੀ ਹੀ ਚਾਨਣਾ ਪਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ ਪਰ ਇਥੋਂ ਦੀਆਂ ਇਮਾਰਤਾਂ ਦੇ ਖੰਡਰ 1290 ਤੋਂ 1223 ਈ. ਪੂ. ਦੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਸੂਚਕ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਇਮਾਰਤੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਅਜੇ ਤੱਕ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕੀ। ਕਈ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਅਨੁਸਾਰ ਇਹ ਤੇਰਵੀਂ ਸਦੀ ਈ. ਪੂ. ਦੇ ਇਮਾਰਤਾਂ ਦੇ ਖੰਡਰ ਵੀ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਜਗ੍ਹਾ ਤੋਂ ਲਿਆ ਕੇ ਰੱਖੇ ਗਏ ਸੰਭਵ ਹਨ। ਟੋਨਿਸ ਜਾਂ ਇਸ ਦੇ ਨਜ਼ਦੀਕ ਅਵੇਰਿਸ (Avaris) ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਖੇ ਹਿਕਸਾਸ (Hyksos) ਰਾਜਿਆਂ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਇਸ ਨੂੰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਹਮਸੀਜ਼ ਦੂਜੇ ਦੇ ਰਿਹਾਇਸ਼ੀ ਸਥਾਨ ਪਾਈ ਰੇਮੇਸੇ ਵਜੋਂ ਵੀ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਿੱਛੋਂ ਇਸ ਦੇ ਉੱਤਰਾਧਿਕਾਰੀ ਵੀ ਇਸ ਇਮਾਰਤ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਰਹੇ। ਮਿਸਰ ਦੇ ਦੇਵਤੇ ਦਾ ਮੰਦਰ ਅਤੇ ਸੀਰੀਆ ਦੀ ਦੇਵੀ ਦਾ ਪੂਜਾ ਸਥਾਨ ਹੁਣ ਵੀ ਮੌਜੂਦ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ 21ਵੀਂ ਤੇ 22ਵੀਂ ਰਾਜ ਕੁਲ ਦੀਆਂ ਸਮਸ਼ਾਨ ਭੂਮੀਆਂ ਵੀ ਲੱਭੀਆਂ ਹਨ।

ਚੌਥੀ ਸਦੀ ਈ. ਪੂ. ਦੌਰਾਨ ਝੀਲ ਮੈਨਜ਼ਾਲਾ ਦੇ ਦੱਖਣੀ ਕੰਢੇ ਦੀ ਖੋਰ ਕਰਕੇ ਅਤੇ ਸਮੁੰਦਰ ਹੋਰ ਅਗਾਂਹ ਤੱਕ ਆ ਜਾਣ ਕਾਰਨ ਟੋਨਿਸ ਦਾ ਸ਼ਹਿਰ ਉਜੜ ਗਿਆ ਜਿਹੜਾ ਹੁਣ ਖੰਡਰਾਂ ਤੇ ਖੋਹ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਮੌਜੂਦ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਅਸੇ. 26 : 260

ਟੇ ਨਿੰਹ : ਪ੍ਰਾਂਤ—ਇਹ ਦੱਖਣੀ ਵੀਅਤਨਾਮ ਦਾ ਪ੍ਰਾਂਤ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਧਰਾਤਲ/ਪੱਧਰੀ ਅਤੇ ਥੋੜ੍ਹੀ ਜਿਹੀ ਢਲਵੀਂ ਹੈ। ਇਸੇ ਨਾਂ ਦਾ ਸ਼ਹਿਰ ਇਸ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦਾ ਸਦਰ ਮੁਕਾਮ ਹੈ। ਸਮੁੰਦਰੀ ਤਲ ਤੋਂ ਇਸਦੀ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਉਚਾਈ 100 ਮੀ. ਹੈ ਤੇ ਇਹ 4,030 ਵ.ਕਿ. ਮੀ. ਦੇ ਰਕਬੇ ਉੱਪਰ ਫੈਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਆਬਾਦੀ 8,27,000 (1991) ਹੈ। ਸੰਨ 1976 ਤੋਂ ਇਸ ਵਿਚ ਸਾਬਕਾ ਹਓ ਨਗੀਆ (Hau Nghia) ਪ੍ਰਾਂਤ ਦਾ ਖੇਤਰ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਸੈਗਾਓ ਅਤੇ ਸਾਂਗ ਵਾਮ ਕੋਟੇ ਦਰਿਆ ਇਸ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦੀ ਜਲ-ਨਿਕਾਸੀ ਦੇ ਸਾਧਨ ਹਨ। ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਦਰਿਆ ਦੱਖਣ-ਪੂਰਬੀ ਕੰਪੂਚੀਆ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਦੋਵੇਂ ਹੀ ਦੱਖਣੀ ਚੀਨ ਸਾਗਰ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਡਿਗਦੇ ਹਨ। ਪ੍ਰਾਂਤ ਦਾ ਦੋ ਤਿਹਾਈ ਖੇਤਰ ਜੰਗਲਾਂ ਨਾਲ ਢਕਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਨੀਵੀਆਂ ਭੂਮੀਆਂ ਵਿਚ ਇਕ ਬਲੈਕ ਲੇਡੀ ਨਾਂ ਦੀ ਜੰਗਲਾਂ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਪਹਾੜੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵਰਣਨਯੋਗ ਹੈ ਜਿਸ ਦੀ ਉਚਾਈ ਸਮੁੰਦਰੀ ਸਤਹ ਤੋਂ 1,145 ਮੀ. ਦੇ ਲਗਭਗ ਹੈ ਅਤੇ ਟੇ ਨਿੰਹ ਸ਼ਹਿਰ ਤੋਂ ਇਹ ਪਹਾੜ 14 ਕਿ. ਮੀ. ਉੱਤਰ-ਪੂਰਬ ਵੱਲ ਵਾਕਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਪਹਾੜੀ ਪੱਥਰ ਯੁਗ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਆਧੁਨਿਕ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਪੂਜਾ ਦਾ ਸਥਾਨ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਵੀਅਤਨਾਮੀ ਕਬਜ਼ੇ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਹ ਖੇਤਰ ਕੰਬੋਡੀਆ ਦਾ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਸੀ। 19ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੌਰਾਨ ਵੀਅਤਨਾਮ ਦੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਜੀਆ ਲਾਂਗ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਰਾਜ-ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰ ਲਿਆ। ਇਹ ਪ੍ਰਾਂਤ ਰਬੜ ਅਤੇ ਗੰਨੇ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਲਈ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੈ। ਇਸ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਚੌਲ ਤੇ ਨਾਰੀਅਲ ਦੀ ਖੇਤੀ ਵੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਬਾਂਸ, ਤਾਰਪੀਨ, ਤੇਲੀਆ ਰਾਲ ਅਤੇ ਬੈਂਤ ਇਸ ਖੇਤਰ ਦੀਆਂ ਜੰਗਲੀ ਉਪਜਾਂ ਹਨ। ਭੱਠੇ, ਆਰੇ, ਖੰਡ ਤੇ ਮੂੰਗਫਲੀ ਸਾਫ਼ ਕਰਨ ਦੇ ਕਾਰਖਾਨੇ ਇਥੋਂ ਦੇ ਹਲਕੇ ਉਦਯੋਗ ਹਨ। ਸੰਨ 1970 ਦੇ ਦਹਾਕੇ ਦੇ ਅੰਤਲੇ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਦੌਰਾਨ ਕੰਪੂਚੀਆਈ ਅਤੇ ਵੀਅਤਨਾਮੀ ਫ਼ੌਜਾਂ ਵਿਚਕਾਰੇ ਸਰਹੱਦੀ ਝਗੜੇ ਹੋਏ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 11 : 587

ਟੇ ਨਿੰਹ : ਸ਼ਹਿਰ—ਇਹ ਦੱਖਣੀ ਵੀਅਤਨਾਮ ਦੇ ਇਸੇ ਹੀ ਨਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦਾ ਸਦਰ ਮੁਕਾਮ ਹੈ। ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਸਾਂਗ ਵਾਮ ਕੋਟੇ ਦਰਿਆ ਦੀ ਸਹਾਇਕ ਨਦੀ ਦੇ ਕੰਢੇ ਹੋ ਚੀ ਮਿਨ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਉੱਤਰ-ਪੱਛਮ ਵਿਚ 105 ਕਿ. ਮੀ. ਦੇ ਫ਼ਾਸਲੇ ਤੇ ਵਾਕਿਆ ਹੈ। ਦੂਜੀ ਵੱਡੀ ਜੰਗ ਪਿੱਛੋਂ ਕਈ ਵਰ੍ਹੇ ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਕਢੇ ਡਾਈ ਨਾਂ ਦੇ ਇਕ ਖਾੜਕੂ ਸਮਨਵੇਵਾਦੀ ਧਾਰਮਿਕ ਗੁੱਟ ਦਾ ਸਦਰ ਮੁਕਾਮ ਰਿਹਾ ਅਤੇ ਇਹ ਗੁੱਟ ਇਸ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਕੀ ਪ੍ਰਬੰਧ ਦਾ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਸੀ। ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਬਣਾਇਆ ਕੈਥੀਡ੍ਰਲ ਵਰਣਨਯੋਗ ਹੈ।

ਆਬਾਦੀ—1,26,066 (1989)

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 11 : 586

ਟੋਨੇਬਿਜ਼ਮ : ਇਹ ਚਿੱਤਰਕਲਾ ਦੀ ਇਕ ਸ਼ੈਲੀ ਹੈ। ਇਸ

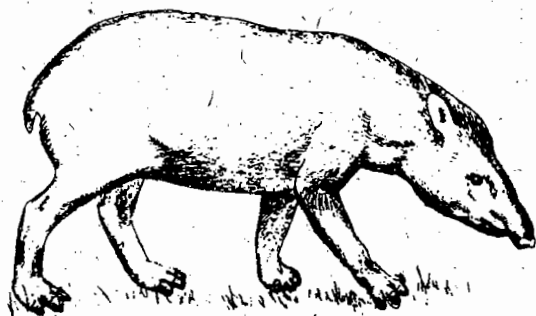

ਟੋਨੇਬਿਜ਼ਮ ਸ਼ੈਲੀ ਦਾ ਇਕ ਚਿੱਤਰ

ਸ਼ੈਲੀ ਨੂੰ ਇਟਲੀ ਦੇ ਚਿੱਤਰਕਾਰ ਕਾਰਵਾਜ਼ਿਓ (Caravaggio) ਨੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋਏ ਚਿੱਤਰਕਾਰਾਂ ਨੇ ਇਸ ਕਲਾ ਨੂੰ 17ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਅਪਣਾਇਆ। ਇਸ ਸ਼ੈਲੀ ਵਿਚ ਚਿੱਤਰਕਾਰੀ ਬਹੁਤ ਹਲਕੇ ਰੰਗਾਂ ਜਾਂ ਗੂੜ੍ਹੇ ਰੰਗਾਂ ਵਿਚ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਸ਼ੈਲੀ ਵਿਚ ਚਿੱਤਰਾਂ ਨੂੰ ਗੂੜ੍ਹੇ ਰੰਗਾਂ ਨਾਲ ਢਕਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਪਰ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਨੂੰ ਨਾਟਕੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦੀ ਇਕ ਕਿਰਨ ਨਾਲ ਉਭਾਰਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9 : 888

ਟੋਪਰ : ਇਹ ਪੈਰਿਸਡੈਕਟਾਇਲਾ ਵਰਗ, ਟੈਪੀਰਿਡੀ ਕੁਲ ਅਤੇ ਟੈਪੀਰਸ ਪ੍ਰਜਾਤੀ ਦਾ ਖੁਰਾਂ ਵਾਲਾ ਬਣਧਾਰੀ ਪ੍ਰਾਣੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੀਆਂ ਚਾਰ ਜਾਤੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਮਲੇਸ਼ੀਆ ਅਤੇ ਨਵੀਂ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਉਸ਼ਣ ਖੰਡੀ ਜੰਗਲਾਂ ਵਿਚ ਮਿਲਦੇ ਹਨ।

ਟੋਪਰ

ਇਹ ਤਕਰੀਬਨ 1.8-2.5 ਮੀ. ਲੰਬੇ ਮੋਢਿਆਂ ਤੱਕ ਕੁੱਈ ਇਕ ਮੀ. ਉੱਚੇ ਪ੍ਰਾਣੀ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਰੀਰ ਭਾਰਾ ਤੇ ਲੱਤਾਂ, ਅੱਖਾਂ ਅਤੇ ਕੰਨ ਛੋਟੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਉਪਰਲੇ ਬੁਲ੍ਹ ਦੇ ਉਪਰੋਂ, ਹੇਠਾਂ ਵੱਲ ਲਟਕਦੀ ਛੋਟੀ ਜਿਹੀ ਮਾਸ ਦੀ ਸੁੰਡ ਜਾਂ ਪ੍ਰੋਬਿਸਿਸ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਅਸਲ ਵਿਚ ਲੰਮੀ ਹੋਈ ਬੁਥਨੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਪੈਰਾਂ ਦੀਆਂ ਤਿੰਨ ਉਂਗਲਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਪਹਿਲੀ ਅਤੇ ਪੰਜਵੀਂ ਉਂਗਲ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਅਗਲੇ ਪੈਰਾਂ ਵਿਚ ਪੰਜਵੀਂ ਉਂਗਲ ਅਵਿਕਸਿਤ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸਰੀਰ ਉੱਤੇ ਛੋਟੇ-ਛੋਟੇ ਅਤੇ ਟਾਂਵੇਂ-ਟਾਂਵੇਂ ਵਾਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਪਹਾੜੀ ਟੋਪਰ (Tapirus sjoenchaque) ਉੱਤੇ ਵਾਲ ਘਣੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਮੱਧ ਅਮਰੀਕੀ ਟੋਪਰ (T. bairdi) ਵਿਚ ਇਕ ਛੋਟੀ ਜਿਹੀ ਅਯਾਲ (Mane) ਵੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਨਵੀਂ ਦੁਨੀਆ ਦੀਆਂ ਤਿੰਨ ਜਾਤੀਆਂ ਗੂੜ੍ਹੇ ਭੂਰੇ ਜਾਂ ਸਲੇਟੀ ਰੰਗ ਦੀਆਂ ਸਾਦੇ ਰੰਗਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਪਰ ਮਲਾਇਆਨ ਟੋਪਰ (T. indicus) ਉੱਤੇ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਬਣੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਦਾ ਸਿਰ, ਮੋਢੇ ਤੇ ਲੱਤਾਂ ਕਾਲੀਆਂ, ਢੂੰਗਾ, ਪਿੱਠ ਅਤੇ ਪੇਟ ਚਿੱਟੇ ਰੰਗ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਬੱਚੇ ਸਾਰੀਆਂ ਜਾਤੀਆਂ ਦੇ ਹੀ ਗੂੜ੍ਹੇ ਭੂਰੇ ਰੰਗ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਉੱਤੇ ਪਿਲੱਤਣ ਤੇ ਚਿੱਟੇ ਰੰਗ ਦੀਆਂ ਧਾਰੀਆਂ ਅਤੇ ਚਟਾਕ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਇਹ ਸ਼ਰਮੀਲੇ ਸੁਭਾਅ ਦੇ ਪ੍ਰਾਣੀ ਹਨ ਅਤੇ ਘਣੇ ਜੰਗਲਾਂ ਜਾਂ ਦਲਦਲਾਂ ਵਿਚ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਪਾਣੀ ਦੇ ਨੇੜੇ ਤੋੜੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਖਤਰਾ ਦਿਸਣ ਤੇ ਦੌੜ ਕੇ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਵੜ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੁੱਖ ਦੁਸ਼ਮਣ ਮਨੁੱਖ ਅਤੇ ਦੱਖਣੀ ਅਮਰੀਕਾ ਵਿਚ ਜੈਗਵਾਰ ਤੇ ਏਸ਼ੀਆ ਵਿਚ ਟਾਈਗਰ ਵੀ ਹਨ। ਇਹ ਲਗਭਗ 400 ਦਿਨ ਦੇ ਗਰਭ ਕਾਲ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਕ (ਜਾਂ ਕਦੀ ਕਦਾਈਂ ਦੋ) ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਜਨਮ

ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਬੰਦੀ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿਚ ਚਿੜੀਆਂ ਘਰਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਰਖੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

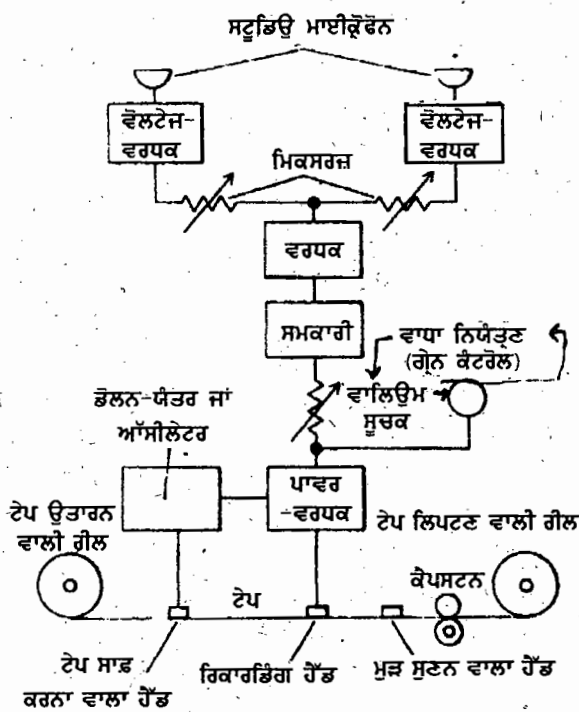
ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9 : 819

ਟੋਪ ਰਿਕਾਰਡਿੰਗ (ਚੁੰਬਕੀ) : ਕਾਗਜ਼ ਜਾਂ ਲੋਹ-ਚੁੰਬਕੀ ਪਾਊਡਰ ਚੜ੍ਹੀ ਪਲਾਸਟਿਕ ਦੀ ਟੋਪ ਜਾਂ ਚੁੰਬਕਿਤ ਤਾਰ ਉੱਤੇ ਕੋਈ ਸੂਚਨਾ ਰਿਕਾਰਡ ਕਰਨ ਦੇ ਢੰਗ ਨੂੰ ਟੋਪ ਰਿਕਾਰਡਿੰਗ (ਜਾਂ ਚੁੰਬਕੀ ਰਿਕਾਰਡਿੰਗ) ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਚੁੰਬਕੀ ਰਿਕਾਰਡਿੰਗ ਦੀ ਆਮ ਵਰਤੋਂ ਸੁਣਨਯੋਗ ਸਿਗਨਲਾਂ, ਹੋਰ ਦੂਜੇ ਸਿਗਨਲਾਂ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਡੈਟਾ ਅਤੇ ਕੰਪਿਊਟਰ ਸਿਸਟਮਾਂ ਦੀ ਸੂਚਨਾ, ਸਫੈਦ ਤੇ ਕਾਲੇ ਅਤੇ ਰੰਗਦਾਰ ਟੈਲੀਵਿਜ਼ਨ ਦੀਆਂ ਤਸਵੀਰਾਂ, ਬਣਾਉਣੀ ਉਪ-ਗ੍ਰਹਿਆਂ ਤੋਂ ਰੇਡੀਉ ਸਿਗਨਲਾਂ ਨੂੰ ਰਿਕਾਰਡ ਕਰਨ ਅਤੇ ਮੁੜ ਸੁਣਨ ਵਿਚ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

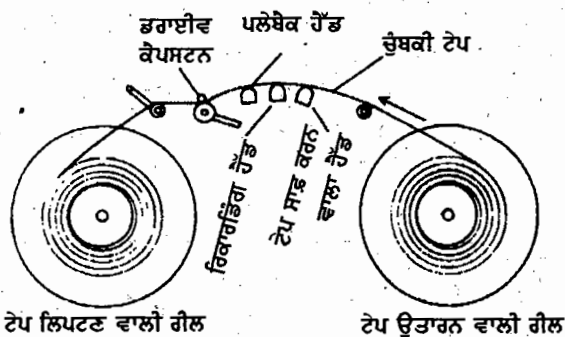
ਇਤਿਹਾਸ—ਚੁੰਬਕੀ ਕਣਾਂ ਰਾਹੀਂ ਬਿਜਲੇਈ ਸੰਕੇਤਾਂ ਨੂੰ ਸਟੋਰ ਕਰਨ ਦਾ ਵਿਚਾਰ 1888 ਵਿਚ ਓਬਰਲਿਨ ਸਮਿੱਥ ਨੇ ਆਪਣੇ ਲੇਖ 'ਦੀ ਇਲੈਕਟ੍ਰੀਕਲ ਵਰਲਡ' ਵਿਚ ਪ੍ਰਗਟਾਇਆ। ਡੈਨਮਾਰਕ ਦਾ ਖੋਜੀ ਵਾਲਡੇਮਾਰ ਪਾਊਲਸੋਨ ਪਹਿਲਾ ਸੀ ਜਿਸ ਨੇ ਇਸ ਵਿਚਾਰ ਨੂੰ ਅਮਲੀ ਤੌਰ ਤੇ ਇਸ ਰਿਕਾਰਡਰ ਜਿਹੜਾ ਬਿਜਲੇਈ ਸੰਕੇਤ ਨੂੰ ਚੁੰਬਕੀ ਸਟੀਲ ਦੀ ਸੂਈ ਉੱਤੇ ਸਟੋਰ ਕਰਦਾ ਸੀ, ਨਾਲ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। ਸੰਨ 1898 ਵਿਚ ਉਸ ਨੇ ਇਸ ਯੰਤਰ ਦੇ ਪੇਟੈਂਟ ਲਈ ਬਿਨੈ ਪੱਤਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਤਾਰ ਦੁਆਰਾ ਰਿਕਾਰਡ ਕੀਤੇ ਸੰਕੇਤਾਂ ਨੂੰ ਮੁੜ ਸੁਣਨ ਸਬੰਧੀ ਪਹਿਲਾ ਪਰਦਰਸ਼ਨ ਵੀ ਇਸੇ ਸਾਲ ਹੀ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਵਿਚ ਹੋਰ ਸੁਧਾਰ ਕਰਨ ਉਪਰੰਤ ਪਿਆਨੋ-ਤਾਰ ਉੱਤੇ 30 ਮਿੰਟਾਂ ਤੱਕ ਲਗਾਤਾਰ ਰਿਕਾਰਡਿੰਗ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਸੀ ਜਿਹੜੀ ਕਿ 2.13 ਮੀ. (84 ਇੰਚ) ਪ੍ਰਤੀ ਸੈਕੰਡ ਨਾਲ ਗਤੀ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਇਹ ਯੰਤਰ ਆਮ ਪ੍ਰਚਲਤ ਨਾ ਹੋ ਸਕਿਆ ਜਿਸਦੇ ਫਲਸਰੂਪ ਚੁੰਬਕੀ ਰਿਕਾਰਡਿੰਗ ਪ੍ਰਤਿ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਝੁਕਾਅ ਘਟ ਗਿਆ।

ਕਾਗਜ਼ ਦੇ ਟੁਕੜੇ ਉੱਤੇ ਚੁੰਬਕੀ ਕਣਾਂ ਵਾਲੇ ਦਵ ਨੂੰ ਸੁਕਾਉਣ ਨਾਲ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਚੁੰਬਕੀ ਟੋਪ ਲਈ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਵਿਚ ਸੰਨ 1927 ਵਿਚ ਪਹਿਲਾ ਪੇਟੈਂਟ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਨਾਲ ਰਲਦੇ-ਮਿਲਦੇ ਇਕ ਹੋਰ ਢੰਗ ਲਈ ਸੰਨ 1928 ਵਿਚ ਜਰਮਨੀ ਦਾ ਇਕ ਪੇਟੈਂਟ ਡਰੋਸਡੋਨ ਦੇ ਫ੍ਰਿਟਜ਼ ਪਫਲਿਊਮਰ ਨੂੰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਇਹ ਤਕਨੀਕ ਕਾਫ਼ੀ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਸਿੱਧਾਂਤਕ ਅਤੇ ਤਕਨੀਕੀ ਪੱਖੋਂ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਿਕਸਿਤ ਨਾ ਹੋ ਸਕੀ। ਇਸ ਲਈ ਵਰਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਸਹੀ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੀ ਖੋਜ ਵੀ ਨਾ ਹੋ ਸਕੀ ਜਿਸ ਨਾਲ ਮੁੜ-ਸੁਣਨਯੋਗ ਰਿਕਾਰਡਿੰਗ ਦਾ ਕੰਮ ਨਿਪੁੰਨਤਾ ਪੂਰਬਕ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਦੂਜੇ ਸੰਸਾਰ ਯੁੱਧ ਸਮੇਂ ਨਾਜ਼ੀਆਂ ਨੇ ਪ੍ਰਾਪੇਰੀਡਾ ਕਰਨ ਲਈ ਪਰਤ ਚੜ੍ਹੀ ਟੋਪ ਦਾ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਜਿਸ ਦੀ ਨਕਲ ਕਈ ਦੇਸ਼ਾਂ ਨੇ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਵਿਚ ਸੁਧਾਰ ਕਰਕੇ ਅੱਜਕਲ੍ਹ ਲੋਹੇ ਚੜ੍ਹੀ ਪਤਲੀ ਸਤ੍ਹਾ ਵਾਲੀ ਕਾਗਜ਼ ਜਾਂ ਪਲਾਸਟਿਕ ਦੀ ਬਣੀ ਤਾਰ ਤੇ ਚੁੰਬਕੀ ਟੋਪ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਮੁੜ ਸੁਣਨਯੋਗ ਸੰਕੇਤ ਰਿਕਾਰਡ ਕਰਨ ਲਈ ਆਮ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ।

ਇਕ-ਡੋਨਿਕ ਸਿਸਟਮ—ਬਿਜਲੇਈ ਸਿਗਨਲਾਂ ਨੂੰ ਚੁੰਬਕੀ ਟੋਪ ਉੱਤੇ ਚੁੰਬਕੀ ਸਿਗਨਲਾਂ ਵਜੋਂ ਰਿਕਾਰਡ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸਿਸਟਮ ਦੇ ਵੱਖ ਵੱਖਰੇ ਭਾਗਾਂ ਜਾਂ ਯੰਤਰਾਂ ਦੀ ਤਰਤੀਬ ਚਿੱਤਰ 1 ਵਿਚ ਦਰਸਾਈ ਗਈ ਹੈ। ਇਕ-ਡੋਨਿਕ ਚੁੰਬਕੀ ਟੋਪ ਸਿਸਟਮ ਵਿਚ ਪਰਿਵਰਤਨਸ਼ੀਲ ਚੁੰਬਕੀ ਖੇਤਰ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਇਕ ਚੁੰਬਕੀ ਹੈਂਡ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਹੈਂਡ ਉੱਤੇ ਦੀ ਟੋਪ ਨੂੰ ਚਲਾਉਣ ਲਈ ਇਕ ਵਿਵਸਥਾ ਲਗੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। (ਚਿੱਤਰ 2)

ਚਿੱਤਰ 1. ਇਕ-ਡੋਨਿਕ ਚੁੰਬਕੀ ਟੇਪ ਰਿਕਾਰਡਿੰਗ ਸਿਸਟਮ ਵਿਚ ਯੰਤਰਾਂ ਨੂੰ ਜੋੜਨ ਦੀ ਸਹੀ ਤਰਤੀਬ

ਚਿੱਤਰ 2. ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਮੁੜ ਸੁਣਨਯੋਗ ਚੁੰਬਕੀ ਟੇਪ ਰਿਕਾਰਡਿੰਗ ਸਿਸਟਮ

ਇਕ-ਡੋਨਿਕ ਚੁੰਬਕੀ ਟੇਪ ਰਿਕਾਰਡਿੰਗ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾ ਭਾਗ ਕਮਰੇ ਜਾਂ ਸਟੂਡਿਓ ਦੀ ਧੁਨਿਕਤਾ ਹੈ। ਉੱਚੀ ਆਵਾਜ਼ ਨੂੰ ਇਲੈਕਟ੍ਰਾਨਿਕ ਕੰਪ੍ਰੈਸਰ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਰਿਕਾਰਡ ਕਰਨ ਯੋਗ ਆਵਾਜ਼ ਤੱਕ ਘਟਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਕ ਸਮਕਾਰੀ ਯੰਤਰ ਰਿਕਾਰਡਿੰਗ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਲੱਛਣ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਅਟੈਨੂਏਟਰ ਨਾਲ ਪਾਵਰ-ਵਰਧਕ ਨੂੰ ਭੇਜੀ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਸਮੁੱਚੀ ਸੂਚਨਾ ਦਾ ਪੱਧਰ ਕੰਟਰੋਲ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਾਵਰ-ਵਰਧਕ ਤੋਂ ਸਿਗਨਲ ਰਿਕਾਰਡਿੰਗ ਹੋਂਡ ਨੂੰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਟੇਪ ਉੱਤੇ ਚੜ੍ਹੀ ਸਤ੍ਹਾ ਚੁੰਬਕੀ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਅਜਿਹਾ ਧੁਨੀ-ਤਰੰਗ ਅਨੁਸਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਰਿਕਾਰਡਿੰਗ ਸਿਸਟਮ ਵਿਚ ਟੇਪ ਇਕ ਗੀਲ ਤੋਂ ਦੂਜੀ ਗੀਲ ਉੱਤੇ ਲਿਪਟਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਟੇਪ ਤਿੰਨ ਚੁੰਬਕੀ ਹੋਂਡਾਂ (ਟੇਪ ਸਾਫ਼ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਰਿਕਾਰਡਿੰਗ ਹੋਂਡ ਅਤੇ ਟੇਪ ਨੂੰ ਪਿਛਾਂਹ ਮੋੜਨ ਵਾਲਾ ਹੋਂਡ)

ਉੱਤੇ ਦੀ ਲੰਘਦੀ ਹੋਈ ਕੈਪਸਟਨ ਅਤੇ ਇਕ ਦਬਾਉ ਰੋਲਰ ਵਿਚੋਂ ਲੰਘਦੀ ਹੈ। ਕੈਪਸਟਨ ਸਥਿਰ ਕੋਣੀ ਰਫ਼ਤਾਰ ਨਾਲ ਚਲਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਟੇਪ ਦੀ ਰੇਖੀ ਰਫ਼ਤਾਰ ਇਕ ਸਮਾਨ ਰਹੇ।

ਟੇਪ ਦੀਆਂ ਮਿਆਰੀ ਰਫ਼ਤਾਰਾਂ 30, 15, $7\frac{1}{2}$, $3\frac{3}{4}$ ਅਤੇ

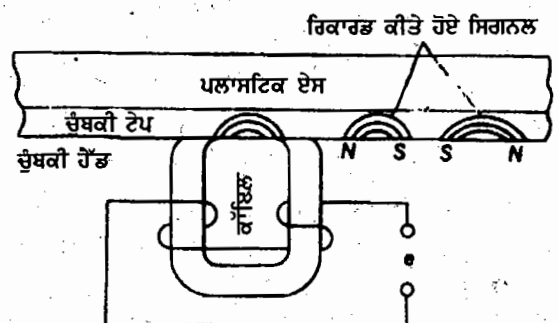
$1\frac{7}{8}$ ਇੰਚ (762, 380, 190, 95, 47.6 ਮਿ. ਮੀ.) ਪ੍ਰਤਿ ਸੈਕੰਡ ਹਨ। ਉੱਚ-ਰਫ਼ਤਾਰ ਦਾ ਉੱਚ ਪਾਏ ਦੀ ਪੇਸ਼ਾਵਰ ਰਿਕਾਰਡਿੰਗ ਲਈ ਅਤੇ ਘੱਟ ਰਫ਼ਤਾਰ ਦਾ ਵਪਾਰਕ ਤੌਰ ਤੇ ਮੁੜ ਸੁਣਨਯੋਗ ਰਿਕਾਰਡਿੰਗ ਲਈ ਉਪਯੋਗ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਟੇਪ ਦੀ ਮਿਆਰੀ ਚੌੜਾਈ $\frac{1}{4}$ ਇੰਚ (6.35 ਮਿ. ਮੀ.) ਹੈ। ਇਹ $\frac{1}{4}$ ਇੰਚ (6.35 ਮਿ. ਮੀ.) ਚੌੜੀ ਟੇਪ ਇਕਹਿਰੇ, ਦੂਹਰੇ, ਚੌਹਰੇ ਅਤੇ ਅੱਠ ਟਰੈਕਾਂ ਵਾਲੀ ਰਿਕਾਰਡਿੰਗ ਲਈ ਵਰਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਵੱਧ ਚੌੜੀਆਂ ਟੇਪਾਂ ਵੱਧ ਅਤੇ ਘੱਟ ਰਫ਼ਤਾਰ ਤੇ ਵਧੇਰੇ ਟਰੈਕਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਟੇਪਾਂ ਦਾ ਕੁਝ ਪੇਸ਼ਾਵਰ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕੰਮ ਲਈ ਵਰਤੀਆਂ ਜਾਣ ਵਾਲੀਆਂ ਚੁੰਬਕੀ ਟੇਪ ਮਸ਼ੀਨਾਂ ਵਿਚ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਚੁੰਬਕੀ ਰਿਕਾਰਡਿੰਗ ਲਈ ਵਰਤੀਆਂ ਜਾਣ ਵਾਲੀਆਂ ਟੇਪਾਂ ਪਲਾਸਟਿਕ ਦੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਉਪਰ ਚੁੰਬਕੀ ਆਕਸਾਈਡ ਚੜ੍ਹਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪਾਲੀਐਸਟਰ ਜਾਂ ਸੈਲੂਲੋਸ ਐਸੀਟੇਟ ਦੀ ਮੋਟਾਈ 0.0005 ਤੋਂ 0.0015 ਇੰਚ (0.0127 ਤੋਂ 0.038 ਮਿ. ਮੀ.) ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਦੋਂ ਕਿ ਚੁੰਬਕੀ ਟੇਪ ਦੀ ਮੋਟਾਈ 0.0002 ਤੋਂ 0.0007 ਇੰਚ (0.0051 ਤੋਂ 0.0178 ਮਿ. ਮੀ.) ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਚੁੰਬਕੀ ਟੇਪ ਦੀਆਂ ਤਿੰਨ ਮਿਆਰੀ ਮੋਟਾਈਆਂ 2.2., 1.7

ਅਤੇ 0.7 ਮਿਲ (1 ਮਿਲ. = $\frac{1}{1000}$ ਇੰਚ) ਹਨ।

ਸਾਧਾਰਣ ਗੀਲ ਪਲਾਸਟਿਕ ਦੀ ਬਣੀ ਹੋਈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਦਾ ਵਿਆਸ 7 ਇੰਚ (178 ਮਿ. ਮੀ.) ਹੁੰਦਾ ਹੈ। 7 (178 ਮਿ. ਮੀ.) ਇੰਚ ਵਿਆਸ ਵਾਲੀ ਗੀਲ ਉੱਤੇ 2.2 ਮਿਲ. ਵਾਲੀ 1200 ਫੁੱਟ (365.76 ਮੀ.) 1.7 ਮਿਲ. ਵਾਲੀ 1800 ਫੁੱਟ (548.64 ਮੀ.), 1.1 ਮਿਲ. ਵਾਲੀ 2400 ਫੁੱਟ (731.52 ਮੀ.) ਅਤੇ ਪੰਜ ਇੰਚ (127 ਮਿ. ਮੀ.) ਵਿਆਸ ਵਾਲੀਆਂ ਟੇਪਾਂ ਵੀ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ। ਪੇਸ਼ਾਵਰ ਮਸ਼ੀਨਾਂ ਵਿਚ 10.5 ਇੰਚ (266.5 ਮਿ. ਮੀ.) ਵਿਆਸ ਵਾਲੀਆਂ ਧਾਤ ਦੀਆਂ ਬਣੀਆਂ ਟੇਪਾਂ ਵਰਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਕਈ ਮਸ਼ੀਨਾਂ ਵਿਚ ਤਾਂ ਧਾਤ ਦੀ ਬਣੀ 14 ਇੰਚ (356 ਮਿ. ਮੀ.) ਵਿਆਸ ਵਾਲੀ ਗੀਲ ਵੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

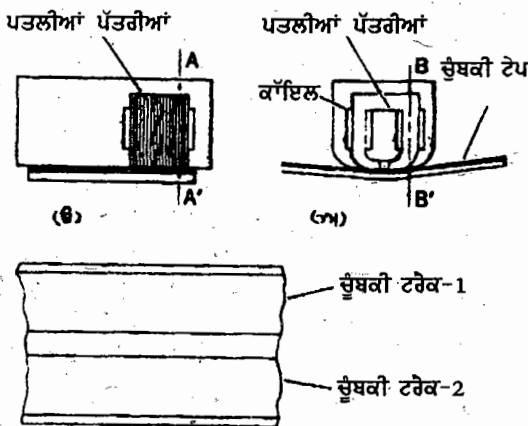
ਚੁੰਬਕੀ ਰਿਕਾਰਡਿੰਗ ਢੰਗ ਦਾ ਵਰਣਨ ਚਿੱਤਰ (3) ਵਿਚ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਰਿਕਾਰਡਿੰਗ ਹੋਂਡ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਟੇਪ ਉੱਤੇ ਚੁੰਬਕਿਤ

ਚਿੱਤਰ 3. ਚੁੰਬਕੀ ਟੇਪ ਰਿਕਾਰਡਿੰਗ ਅਤੇ ਮੁੜ-ਸੁਣਨ ਕਿਰਿਆ ਦਾ ਵਰਣਨ

ਹਿੱਸੇ ਰਹਿ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਜਿਹੜੇ ਕਿ ਬਿਜਲਈ ਸੰਕੇਤ ਅਨੁਸਾਰ ਟੇਪ ਅਤੇ ਚੁੰਬਕੀ ਹੈੱਡ ਦੇ ਆਪਸ ਵਿਚ ਜੁੜਨ ਨਾਲ ਬਣਦੇ ਹਨ। ਪਲਾਸਟਿਕ ਟੇਪ ਉੱਤੇ ਚੜ੍ਹਾਏ ਗਏ ਟੇਪ ਦੀ ਪਰਤ ਦਾ ਅਰੇਖੀ ਹੋਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਵਿਚ ਰਿਕਾਰਡਿੰਗ ਸਮੇਂ ਇਸ ਉੱਤੇ ਪਾਏ ਗਏ ਚੁੰਬਕੀ ਸੰਕੇਤਾਂ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲਣ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਅਰੇਖੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਨੂੰ ਘੱਟ ਕਰਨ ਲਈ ਅਨੇਕਾਂ ਵੰਗਾਂ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। ਧੁਨੀ ਦੇ ਮੁੜ ਸੁਣਨ ਲਈ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਅਪਰੇਟਰਾਂ ਕਰੰਟ ਬਾਇਸ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

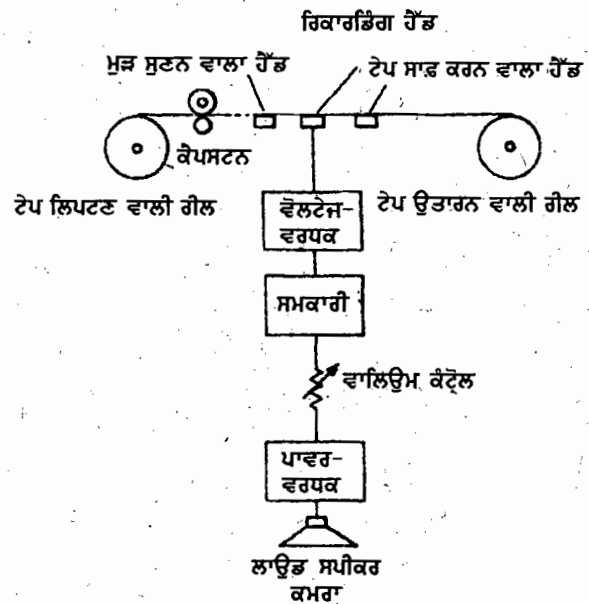
ਚੁੰਬਕੀ ਹੈੱਡ—ਇਕਹਿਰੀ-ਚੈਨਲ ਵਾਲਾ ਚੁੰਬਕੀ ਰਿਕਾਰਡਿੰਗ ਜਾਂ ਮੁੜ ਸੁਣਨ ਵਾਲਾ ਹੈੱਡ ਚਿੱਤਰ (3) (ਕਾਟ ਚਿੱਤਰ) ਵਿਚ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਚੁੰਬਕੀ ਹੈੱਡ ਵਿਚ ਜਿੱਥੇ ਉਸ ਦਾ ਸੰਪਰਕ ਟੇਪ ਨਾਲ ਬਣਦਾ ਹੈ ਉਥੇ ਵਾਯੂ-ਵਿੱਥ ਛੱਡਕੇ ਪਤਲੀਆਂ ਪੱਤਰੀਆਂ ਲੱਗੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਕ ਹੋਰ ਵਾਯੂ-ਵਿੱਥ ਹੈੱਡ ਦੇ ਮਗਰਲੇ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ਰਖਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪਤਲੀਆਂ ਪੱਤਰੀਆਂ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਦੋ ਕੁੰਡਲੀਆਂ ਲੱਗੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਤਰਤੀਬਬੱਧ ਉਪਰਲਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਚਿੱਤਰ (4) ਵਿਚ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਸਾਧਾਰਣ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿਚ ਇਕਹਿਰੀ-ਚੈਨਲ ਵਾਲੇ ਦੋ ਟਰੈਕ ਟੇਪ ਉੱਤੇ ਰਿਕਾਰਡ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਟਰੈਕ ਇਕ ਦੂਜੇ ਤੋਂ ਉਲਟ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿਚ ਰਿਕਾਰਡ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਜੋ ਮੁੜ ਸੁਣਨ ਲਈ ਟੇਪ ਨੂੰ ਵਾਪਸ ਮੋੜਨਾ ਨਾ ਪਵੇ।

ਚਿੱਤਰ 4. (ਓ) ਅਤੇ (ਅ) 1/4 ਇੰਚ (6.25 ਮਿ. ਮੀ. ਚੌੜੀ) ਚੁੰਬਕੀ ਟੇਪ ਉੱਤੇ ਇਕ ਇਕਹਿਰੀ ਚੈਨਲ ਵਾਲਾ ਚੁੰਬਕੀ ਹੈੱਡ ਅਤੇ ਚੁੰਬਕੀ ਟਰੈਕ (ੲ) ਚੁੰਬਕੀ ਟੇਪ ਦਾ ਉੱਪਰਲਾ ਦ੍ਰਿਸ਼

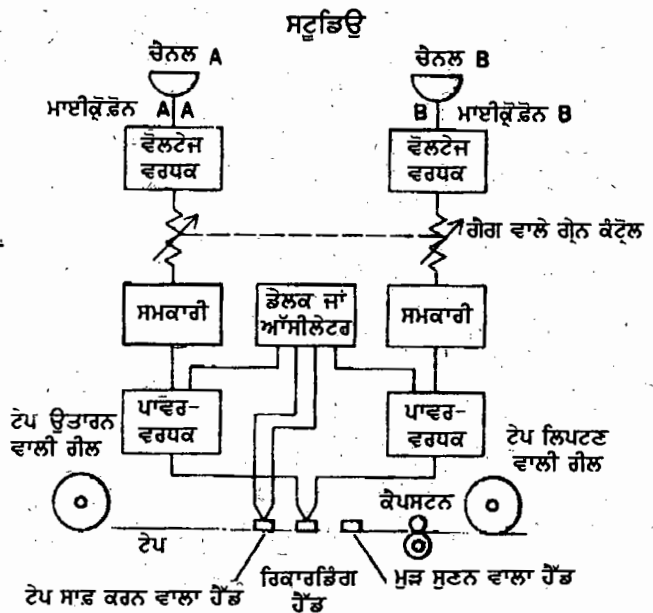
ਮੁੜ ਸੁਣਨਯੋਗ ਸਿਸਟਮ—ਸੰਪੂਰਨ ਇਕ-ਫੋਨਿਕ ਚੁੰਬਕੀ ਟੇਪ ਮੁੜ-ਸੁਣਨ ਸਿਸਟਮ ਦੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਭਾਗਾਂ ਨੂੰ ਵਿਸਥਾਰ ਪੂਰਵਕ ਚਿੱਤਰ (5) ਵਿਚ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਜਿਉਂ ਹੀ ਟੇਪ ਦਾ ਚੁੰਬਕਿਤ ਹੋਇਆ ਭਾਗ ਹੈੱਡ ਦੇ ਕੋਲੋਂ ਦੀ ਲੰਘਦਾ ਹੈ, ਉਥੇ ਚੁੰਬਕੀ ਖੇਤਰ ਪੈਦਾ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਖੇਤਰ ਦਾ ਪੈਟਰਨ ਟੇਪ ਉੱਤੇ ਰਿਕਾਰਡ ਹੋਏ ਪੈਟਰਨ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਫਲਸਰੂਪ ਹੈੱਡ ਦੀ ਕੋਇਲ ਵਿਚ ਵੋਲਟੇਜ ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ ਬਿਜਲਈ ਸਿਗਨਲ ਰਿਕਾਰਡਿੰਗ ਸਮੇਂ ਦੇ ਬਿਜਲਈ ਸਿਗਨਲ ਵਾਲਾ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸਿਗਨਲ ਦੀ ਵੋਲਟੇਜ ਵਰਧਕ ਰਾਹੀਂ ਵੱਧਾ ਕੇ ਇਕ ਸਮਕਾਰੀ ਯੰਤਰ ਨੂੰ ਭੇਜੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਟੋਨ ਕੰਟਰੋਲ ਸਿਸਟਮ ਵੀ ਵਰਤਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸਮਕਾਰੀ ਯੰਤਰ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵਾਲਿਊਮ ਕੰਟਰੋਲ ਅਤੇ ਪਾਵਰ ਐਂਪਲੀਫਾਇਰ ਲਗੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਇਸ ਪਾਵਰ ਵਰਧਕ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ 'ਆਊਟਪੁਟ' ਲਾਊਡਸਪੀਕਰ ਨੂੰ ਚਲਾਇਆ ਹੈ।

ਚਿੱਤਰ 5. ਸੰਪੂਰਨ ਇਕ-ਫੋਨਿਕ ਚੁੰਬਕੀ ਟੇਪ ਮੁੜ-ਸੁਣਨ ਸਿਸਟਮ ਦੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਭਾਗਾਂ ਦੀ ਵਿਉਂਤਬੰਧੀ

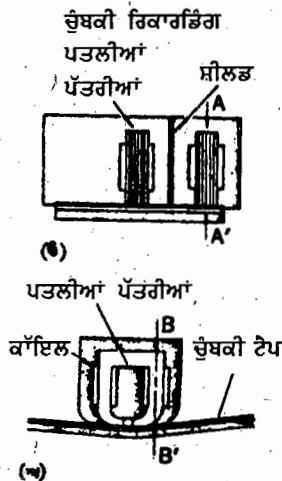
ਤ੍ਰੈਵਿਮੀ-ਫੋਨਿਕ ਸਿਸਟਮ—ਪਹਿਲਾਂ ਰਿਕਾਰਡ ਕੀਤੀ ਚੁੰਬਕੀ ਟੇਪ ਨੂੰ ਮੁੜ-ਸੁਣਨ ਲਈ ਦੋ ਚੈਨਲਾਂ ਵਾਲੇ ਚੁੰਬਕੀ ਟੇਪ ਤ੍ਰੈਵਿਮੀ-ਫੋਨਿਕ ਸਿਸਟਮ ਦੀ ਵਪਾਰਕ ਤੌਰ ਤੇ ਵਰਤੋਂ 1956 ਈ. ਵਿਚ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈ।

ਚਿੱਤਰ 6. ਤ੍ਰੈਵਿਮੀ-ਫੋਨਿਕ ਚੁੰਬਕੀ ਟੇਪ ਰਿਕਾਰਡਿੰਗ ਸਿਸਟਮ

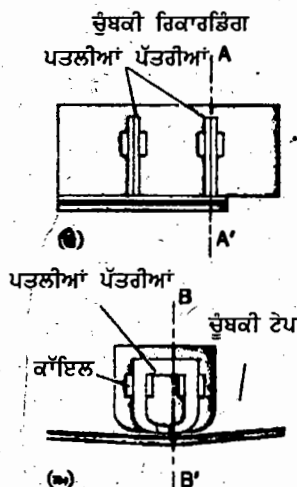
ਰਿਕਾਰਡਿੰਗ ਸਿਸਟਮ—ਤ੍ਰੈਵਿਮੀ-ਫੋਨਿਕ ਚੁੰਬਕੀ ਟੇਪ ਰਿਕਾਰਡਿੰਗ ਦੇ ਸਾਰੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਹਿੱਸੇ ਚਿੱਤਰ (6) ਵਿਚ ਦਰਸਾਏ ਗਏ ਹਨ। ਚਿੱਤਰ (1) ਵਿਚ ਦਰਸਾਏ ਗਏ ਰਿਕਾਰਡਿੰਗ ਸਿਸਟਮ ਵਰਗੇ ਦੋ ਇਕੋ ਜਿਹੇ ਚੈਨਲ ਹਨ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਚੁੰਬਕੀ ਰਿਕਾਰਡਿੰਗ

ਹੈਂਡ ਨਹੀਂ ਲਗਾਇਆ ਗਿਆ। ਦੋ ਚੈਨਲਾਂ ਵਾਲਾ ਚੁੰਬਕੀ ਹੈਂਡ ਚਿੱਤਰ (7) ਵਿਚ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਸਟੈਕਡ-ਹੈਂਡ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਦੋਵੇਂ ਹੈਂਡਾਂ ਦੇ ਵਿਚਲੀਆਂ ਵਾਯੂ-ਵਿੱਥਾਂ ਇਕੋ ਰੇਖਾ ਵਿਚ ਹਨ। ਸਟੈਕਡ-ਹੈਂਡ ਸਿਸਟਮ ਵਿਚ ਹੈਂਡ ਦੇ ਦੋ ਸੈਕਸ਼ਨ ਟੋਪ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਵਧੇਰੇ ਕੀਤੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਰਿਕਾਰਡ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ।

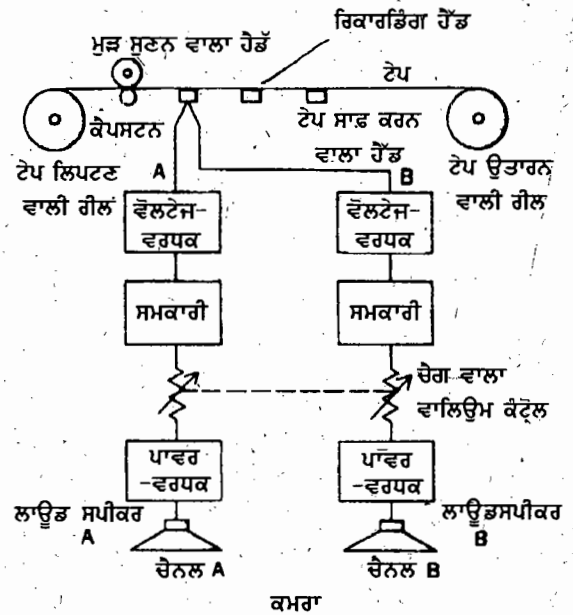
ਚਿੱਤਰ 7. ਦੋ ਬੈਨਲਾਂ ਵਾਲਾ
ਤ੍ਰੈਵਿਮੀ-ਫ਼ੋਨਿਕ ਚੁੰਬਕੀ ਹੈੱਡ

ਚੁੰਬਕੀ ਹੈਂਡ ਅਤੇ ਚੁੰਬਕੀ ਟੇਪ ਕਈ ਤ੍ਰੈਵਿਮੀ-ਫੋਨਿਕ ਸਿਸਟਮਾਂ ਉੱਤੇ ਚੁੰਬਕੀ ਟਰੈਕ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਅੱਠ ਟਰੈਕਾਂ ਵਾਲਾ ਅਜਿਹਾ ਸਿਸਟਮ ਚਿੱਤਰ (8) ਵਿਚ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ।

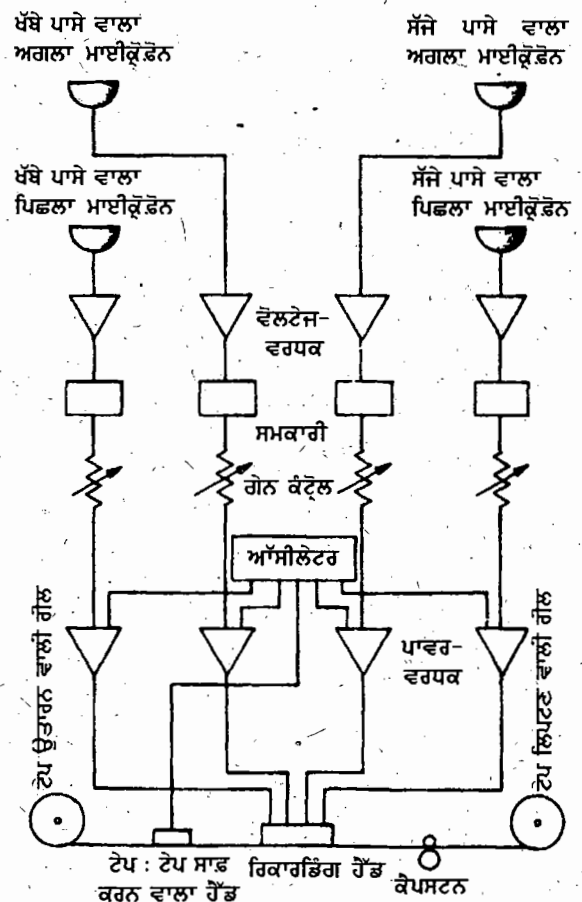
ਚਿੱਤਰ 8. ਅੱਠ ਟਰੈਕਾਂ ਵਾਲਾ ਤੈਵੀਮੀ-ਫੋਨਿਕ ਚੰਬਕੀ ਹੈਂਡ

ਮੁੜ-ਸੁਣਨ ਸਿਸਟਮ—ਤ੍ਰੈਵਿਮੀ-ਫੋਨਿਕ ਚੁੰਬਕੀ ਟੇਪ ਵਿਚ ਮੁੜ-ਸੁਣਨ ਵਾਲਾ ਸਿਸਟਮ ਚਿੱਤਰ (9) ਵਿਚ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਚਿੱਤਰ (5) ਵਰਗੀਆਂ ਦੋ ਇਕੋ ਜਿਹੀਆਂ ਚੈਨਲਾਂ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਹੈਂਡ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਚੁੰਬਕੀ ਹੈਂਡ ਤ੍ਰੈਵਿਮੀ ਫੋਨਿਕ ਰਿਕਾਰਡਿੰਗ ਸਿਸਟਮ ਵਾਲਾ ਹੀ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

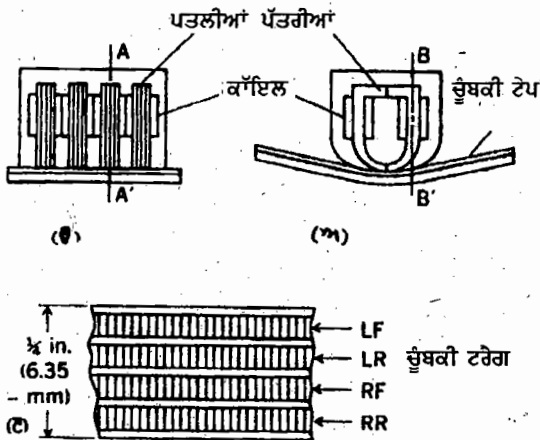
ਚਿੱਤਰ 9. ਤੈਵਿਮੀ-ਫੋਨਿਕ ਚੁੰਬਕੀ ਟੇਪ ਮੁੜ-ਸੁਣਨ ਸਿਸਟਮ

ਚਾਰ-ਵਿਮਾਈ-ਫ਼ੋਨਿਕ ਸਿਸਟਮ—ਚਾਰ-ਵਿਮਾਈ-ਫ਼ੋਨਿਕ
ਚੁੰਬਕੀ ਟੇਪ ਧੁਨੀ-ਰਿਕਾਰਡਿੰਗ ਸਿਸਟਮ ਦੇ ਵੱਖੋ ਵੱਖਰੇ ਹਿੱਸੇ ਚਿੱਤਰ
(10) ਵਿਚ ਦਰਸਾਏ ਗਏ ਹਨ। ਚਿੱਤਰ (1) ਵਿਚ ਦਰਸਾਏ ਗਏ

ਚਿੱਤਰ 10. ਚਾਰ-ਵਿਮਾਈ-ਫੋਨਿਕ ਚੰਬਕੀ-ਟੇਪ ਰਿਕਾਰਡਿੰਗ ਸਿਸਟਮ

ਸਿਸਟਮ ਵਰਗੇ ਚਾਰ ਇਕੋ ਜਿਹੇ ਚੈਨਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਰਿਕਾਰਡਿੰਗ ਹੈੱਡ ਨਹੀਂ ਲੱਗੇ ਹੁੰਦੇ। ਚਾਰ ਚੈਨਲਾਂ ਵਾਲਾ ਚੁੰਬਕੀ ਹੈੱਡ ਚਿੱਤਰ (4) ਵਿਚ ਦਰਸਾਏ ਗਏ ਚੁੰਬਕੀ ਹੈੱਡ ਵਰਗਾ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਸਟੈਕਡ ਹੈੱਡ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਚਾਰ-ਵਿਮਾਈ-ਫੋਨਿਕ ਰਿਕਾਰਡਿੰਗ ਟਰੈਕ ਦੀ ਤਰਤੀਬ ਚਿੱਤਰ (11) ਵਿਚ ਦਰਸਾਈ ਗਈ ਹੈ। ਕੁਝ-ਕੁ ਚਾਰ-ਵਿਮਾਈ-ਫੋਨਿਕ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਟੋਪ ਉੱਤੇ ਅੱਠ ਟਰੈਕ ਰਿਕਾਰਡ ਕਰਨ ਲਈ ਵੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਚਿੱਤਰ (8) ਵਿਚ ਦਰਸਾਏ ਗਏ ਅੱਠ ਟਰੈਕਾਂ ਵਾਲੀ ਤ੍ਰੈਵਿਮੀ-ਫੋਨਿਕ ਸਿਸਟਮ ਵਰਗਾ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸਟੈਕਡ ਹੈੱਡ ਦੇ ਚਾਰੇ ਹੈੱਡਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਵਿੱਥ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਇਸ ਨੂੰ ਟੋਪ ਦੇ ਇੱਧਰ ਉੱਪਰ ਲੋੜੀਂਦੇ ਟਰੈਕ ਉੱਤੇ ਪਿਸਕਾਇਆ ਜਾ ਸਕੇ। ਇਸ ਸਿਸਟਮ ਵਿਚ ਗੀਲ, ਕੈਸਿਟਾ, ਨਿਰੰਤਰ ਲੂਪ ਵਾਲੀ ਫਿਲਮਾਂ ਆਦਿ ਵਰਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ।

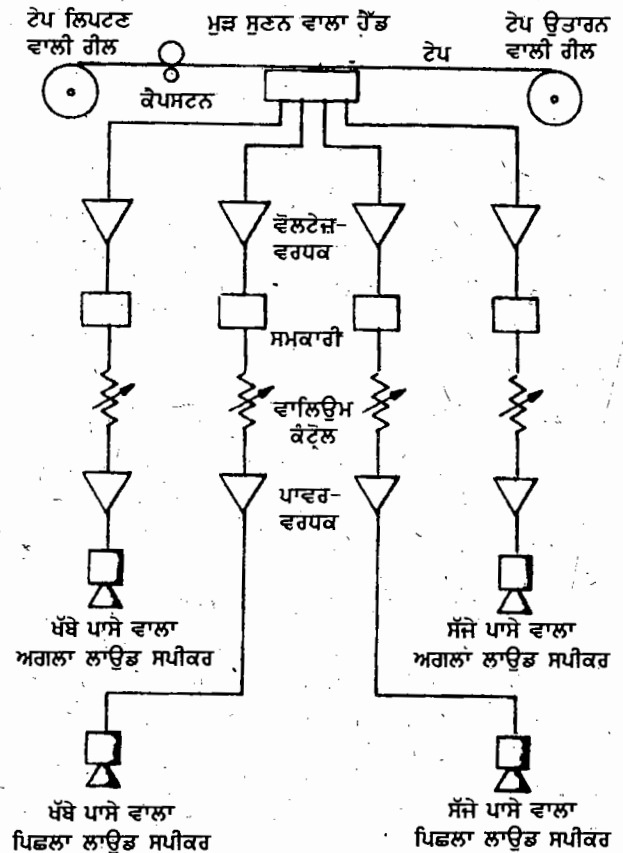

ਚਿੱਤਰ 11. ਚਾਰ ਚੈਨਲਾਂ ਵਾਲੇ ਚੁੰਬਕੀ ਹੈੱਡ ਦੀ ਕਾਟ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼

ਮੁੜ-ਸੁਣਨ ਸਿਸਟਮ—ਚਾਰ-ਵਿਮਾਈ-ਫੋਨਿਕ ਚੁੰਬਕੀ ਟੋਪ ਦਾ ਮੁੜ-ਸੁਣਨ ਵਾਲਾ ਸਿਸਟਮ ਚਿੱਤਰ (12) ਵਿਚ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਚਿੱਤਰ (5) ਵਰਗੀਆਂ ਇਕੋ ਜਿਹੀਆਂ ਚਾਰ ਚੈਨਲਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਚੁੰਬਕੀ ਹੈੱਡ ਨਹੀਂ ਲੱਗੇ ਹੁੰਦੇ। ਇਸ ਦਾ ਚੁੰਬਕੀ ਹੈੱਡ ਵੀ ਚਿੱਤਰ (11) ਵਿਚ ਦਰਸਾਏ ਗਏ ਚੁੰਬਕੀ ਹੈੱਡ ਵਰਗਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਦੋ-ਕੰਨੀ ਸਿਸਟਮ—ਚਿੱਤਰ (6) ਅਤੇ ਚਿੱਤਰ (9) ਵਿਚ ਦਰਸਾਏ ਗਏ ਸਿਸਟਮਾਂ ਨੂੰ ਬਤੌਰ ਦੋ-ਕੰਨੀ ਧੁਨੀ ਰਿਕਾਰਡਿੰਗ ਸਿਸਟਮ ਦੋ ਤੌਰ ਤੇ ਵਰਤਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹਾ ਕਰਨ ਲਈ ਡੇਮੀ ਹੈੱਡ ਵਿਚ ਦੋ ਮਾਈਕ੍ਰੋਫੋਨ ਲਗਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਲਾਉਡ ਸਪੀਕਰ ਦੀ ਥਾਂ ਦੋ ਟੈਲੀਫੋਨ ਰਿਸੀਵਰ ਲਗਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਦੋ-ਕੰਨੀ ਮੁੜ-ਸੁਣਨ ਸਿਸਟਮ ਇਸ ਕਰਕੇ ਵਪਾਰਕ ਤੌਰ ਤੇ ਆਮ ਪ੍ਰਚਲਤ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕੇ ਕਿਉਂਕਿ ਸੁਣਦੇ ਸਮੇਂ ਹਰ ਵੇਲੇ ਈਅਰਫੋਨ ਦਾ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕਰਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੀ। ਇਹ ਸਿਸਟਮ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਉਦੋਂ ਉਪਯੋਗੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਰਿਕਾਰਡ ਕੀਤੀ ਧੁਨੀ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਨਾ ਹੋਵੇ।

ਪੂਰਵ ਰਿਕਾਰਡ ਕੀਤੀਆਂ ਚੁੰਬਕੀ ਟੋਪਾਂ—ਇਕ-ਫੋਨਿਕ, ਤ੍ਰੈਵਿਮੀ-ਫੋਨਿਕ ਅਤੇ ਚਾਰ-ਵਿਮਾਈ-ਫੋਨਿਕ ਪੂਰਵ ਰਿਕਾਰਡ ਕੀਤੀਆਂ ਟੋਪਾਂ ਵੱਡੀ ਪੱਧਰ ਉੱਤੇ ਆਮ ਵਰਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਮੌਲਿਕ ਚੁੰਬਕੀ ਟੋਪ ਤੋਂ ਮੁੜ-ਸੁਣਨ ਯੋਗ ਚੁੰਬਕੀ ਟੋਪ ਉਤਪਾਦਨ ਯੰਤਰ ਰਾਹੀਂ ਕਈ ਪੂਰਵ-ਰਿਕਾਰਡ ਕੀਤੀਆਂ ਟੋਪਾਂ ਨੂੰ ਗੀਲਾਂ ਜਾਂ

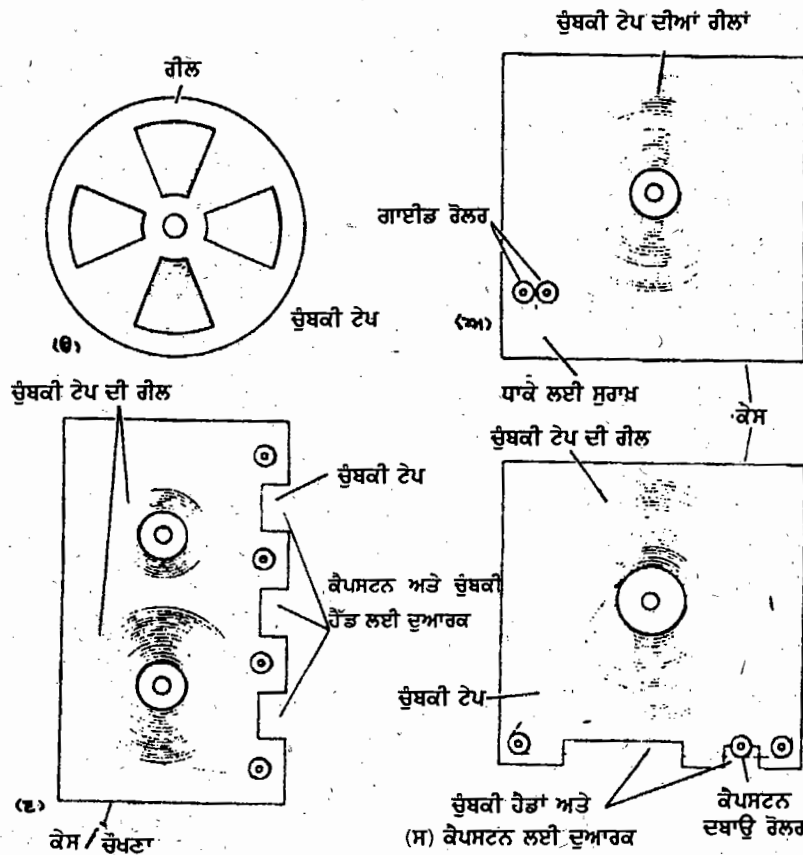

ਚਿੱਤਰ 12. ਚਾਰ-ਵਿਮਾਈ-ਫੋਨਿਕ ਚੁੰਬਕੀ ਟੋਪ ਦਾ ਮੁੜ ਸੁਣਨ ਵਾਲਾ ਸਿਸਟਮ

ਫਿਲਮਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਰਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ (ਚਿੱਤਰ 13)। ਚਿੱਤਰ 13 (ੳ) ਵਿਚ ਚੁੰਬਕੀ ਟੋਪ ਨੂੰ ਪਲਾਸਟਿਕ ਦੀ ਗੀਲ ਵਿਚ ਰਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਹ ਪਲਾਸਟਿਕ ਗੀਲਾਂ 3, 5, 7, ਇੰਚ (76, 127, 178 ਮਿ. ਮੀ.) ਵਿਆਸ ਵਾਲੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਗੀਲਾਂ ਲਈ ਤ੍ਰੈਵਿਮੀ-ਫੋਨਿਕ ਚੁੰਬਕੀ ਟੋਪਾਂ ਆਮ ਕਰਕੇ ਚਾਰ ਟਰੈਕਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ (ਦੋ ਟਰੈਕ ਇਕ ਪਾਸੇ ਅਤੇ ਦੋ ਟਰੈਕ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ)।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਟੋਪਾਂ ਦੀ ਗਤੀ $7\frac{1}{2}$, $3\frac{3}{4}$ ਜਾਂ $1\frac{7}{8}$ ਇੰਚ (190, 95.2 ਜਾਂ 47.6 ਮਿ. ਮੀ.) ਪ੍ਰਤੀ ਸੈਕੰਡ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਇਕ ਗੀਲ ਵਾਲੀ ਚੁੰਬਕੀ ਟੋਪ ਫਿਲਮ ਚਿੱਤਰ 13 (ਅ) ਵਿਚ ਦਰਸਾਈ ਗਈ ਹੈ। ਜਿਸ ਗੀਲ ਉੱਤੇ ਟੋਪ ਇਕੱਠੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਉਸ ਉੱਤੇ ਹੁੱਕ ਵਾਲੀ ਇਕ ਛੋਟੀ ਜਿਹੀ ਧਾਤਵੀ ਟੋਪ ਲਗੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਫਿਲਮ ਵਾਲੀ ਗੀਲ ਦੇ ਸੁਰਾਖ ਵਿਚ ਕਸੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਦੋ ਗੀਲਾਂ ਵਾਲੀ ਚੁੰਬਕੀ ਟੋਪ ਫਿਲਮ ਚਿੱਤਰ 13 (ੲ) ਵਿਚ ਦਰਸਾਈ ਗਈ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਖਾਲੀ ਥਾਵਾਂ ਰਖੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਜਿੱਥੇ ਟੋਪ ਚੁੰਬਕੀ ਹੈੱਡਾਂ ਦੇ ਸੰਪਰਕ ਵਿਚ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਉੱਤੇ ਚਾਰ ਟਰੈਕ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਕ ਨਿਰੰਤਰ-ਲੂਪ-ਚੁੰਬਕੀ ਟੋਪ ਫਿਲਮ 13 (ਸ) ਵਿਚ ਦਰਸਾਈ ਗਈ ਹੈ। ਚਿੱਤਰ ਵਿਚ ਦਰਸਾਏ ਗਏ ਢੰਗ ਅਨੁਸਾਰ ਇਹ ਖੁਲ੍ਹਦੀ ਤੇ ਇਕੱਠੀ ਹੁੰਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਅਨੇਕਾਂ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਚੁੰਬਕੀ ਟੋਪਾਂ ਨੂੰ ਗਰੀਸ ਕੀਤਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਦੋ ਪਰਤਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਰਗੜ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਅੱਠ ਟਰੈਕਾਂ ਵਾਲਾ ਸਿਸਟਮ ਨਿਰੰਤਰ-ਲੂਪ ਫਿਲਮ ਉੱਤੇ ਰਿਕਾਰਡ ਕੀਤਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਘਰਾਂ

ਚਿਤਰ 13. (ੳ) ਪਲਾਸਟਿਕ ਦੀ ਗੀਲ (ਅ) ਇਕ ਗੀਲ ਵਾਲੀ ਫ਼ਿਲਮ
(ੲ) ਦੋ-ਗੀਲਾਂ ਵਾਲੀ ਫ਼ਿਲਮ (ਸ) ਨਿਰੰਤਰ-ਲੂਪ ਵਾਲੀ ਫ਼ਿਲਮ

ਅਤੇ ਮੋਟਰ ਗਡੀਆਂ ਵਿਚ ਸੁਣਿਆ ਜਾ ਸਕੇ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗਤੀ $3\frac{3}{4}$ ਇੰਚ (95.2 ਮਿ. ਮੀ.) ਪ੍ਰਤੀ ਸੈਕੰਡ ਰੱਖੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਉਪਯੋਗ ਪ੍ਰਸਾਰਨ, ਸਿੱਖਿਆ ਸਿਸਟਮਾਂ ਆਦਿ ਲਈ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.—ਸੈਕ. ਐਨ. ਸ. ਟ. 8 : 40; ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮਾ. 17 : 55

ਟੇਪੀਕ : ਪੱਛਮੀ ਕੇਂਦਰੀ ਮੈਕਸੀਕੋ ਦੇ ਨਾਈਗੀਤ ਰਾਜ ਦਾ ਰਾਜਧਾਨੀ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ ਜੋ ਸਮੁੰਦਰ ਤਲ ਤੋਂ 900 ਮੀ. ਦੀ ਉੱਚਾਈ ਤੇ ਗਿੱਦੇ ਟੇਪੀਕ ਉੱਪਰ ਸੈਨਗੋਗਵੇ ਨਾਂ ਦੇ ਇਕ ਬੁੱਝੇ ਹੋਏ ਜਵਾਲਾਮੁੱਖੀ ਦੇ ਪੈਰਾਂ ਵਿਚ ਵਾਕਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਸ਼ਾਂਤ ਮਹਾਂਸਾਗਰੀ ਤਟ ਤੋਂ 40 ਕਿ. ਮੀ. (25 ਮੀਲ) ਦੀ ਦੂਰੀ ਤੇ ਇਕ ਖੁਲ੍ਹੇ ਮੈਦਾਨ ਦੇ ਸਿਰੇ ਤੇ ਵਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਸੰਨ 1524 ਵਿਚ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਹੋਈ ਅਤੇ ਅਜੇ ਵੀ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਕੁਝ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿਚ ਨੌਆਬਾਦੀਆਂ ਵਾਲਾ ਵਾਤਾਵਰਣ ਨਜ਼ਰੀ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਖਾਸ ਤੌਰ ਤੇ ਇਥੋਂ ਦਾ ਮੁੱਖ ਗਿਰਜਾ ਘਰ, ਨਗਰ ਪਾਲਿਕਾ ਦੀ ਇਮਾਰਤ ਅਤੇ ਐਮਾਡੋ ਨੈਰਵੇ ਬਿਏਟਰ ਸਪੇਨੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦਾ ਸਬੂਤ ਦੇਂਦੇ ਹਨ। ਦੁਕਾਨਾਂ ਵਿਚ ਇੰਡੀਅਨ ਦਸਤਕਾਰੀ ਦੀਆਂ ਵਸਤਾਂ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ। ਵਾਰੋਲਿਲ ਅਤੇ ਕੋਰ ਇੰਡੀਅਨ ਆਪਣੀ ਰਵਾਇਤੀ ਪੋਸ਼ਾਕ ਵਿਚ ਹੀ ਬਾਜ਼ਾਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਸੰਨ 1912 ਵਿਚ ਇਥੇ ਰੇਲ ਸੇਵਾ ਆਰੰਭ ਹੋਈ ਅਤੇ ਇਸ ਨਾਲ ਇਥੋਂ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਹੋਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ। ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਟੇਪੀਕ ਇਕ ਉੱਘਾ ਵਪਾਰਕ, ਉਦਯੋਗਕ ਅਤੇ ਜ਼ਰਾਇਤੀ ਕੇਂਦਰ ਬਣ ਗਿਆ। ਮੱਕੀ, ਚੌਲ, ਗੰਨਾ, ਕਾਫੀ ਅਤੇ ਤਮਾਕੂ ਇਥੋਂ ਦੀਆਂ ਮੁੱਖ

ਫ਼ਸਲਾਂ ਹਨ। ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਗੀਡਾਈਨਰੀਆਂ, ਚੌਲ ਮਿਲਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਵੀ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਉਦਯੋਗ ਸਥਾਪਿਤ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਹਨ। ਸੰਨ 1930 ਵਿਚ ਇਥੇ ਇਨਸਟਿਚਿਊਟ ਆਫ਼ ਸਾਇੰਸ ਐਂਡ ਲੈਟਰਜ਼ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਹੋਈ। ਸੰਨ 1969 ਵਿਚ ਇਸਨੂੰ ਇਨਸਟਿਚਿਊਟ ਆਫ਼ ਨਾਈਗੀਤ ਦਾ ਨਾਉਂ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਟੇ, ਪੀਕ ਨਗਰ ਮਹਾਂਸਾਗਰ, ਰੇਲ ਅਤੇ ਹਵਾਈ ਸੇਵਾ ਰਾਹੀਂ ਦੂਜੇ ਸਥਾਨਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਆਬਾਦੀ—1,37,000 (1980)

21°80' ਉ. ਵਿਭ.; 104°54' ਪ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮਾ. 9 : 893; ਐਨ.

ਅਮੇ. 26 : 440

ਟੇਪੀਜ਼, ਐਨਟੋਨੀਓ (Tapies, Antonio) : ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਇਸ ਉੱਘੇ ਸਪੇਨੀ ਚਿੱਤਰਕਾਰ ਦਾ ਜਨਮ 13 ਦਸੰਬਰ, 1923 ਨੂੰ ਬਾਰਸੀਲੋਨਾ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਨੂੰ ਸਪੇਨ ਵਿਚ ਆਧੁਨਿਕ ਕਾਲਪਨਿਕ ਚਿੱਤਰਕਲਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਾਉਣ ਦਾ ਮਾਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੈ।

ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਚਿੱਤਰ ਕਲਾ ਵੱਲ ਲਾਉਣ ਲਈ ਇਸ ਨੇ 1946 ਵਿਚ ਆਪਣਾ ਕਾਨੂੰਨੀ ਜੀਵਨ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਹੀ ਫ਼ਰਾਂਸੀਸੀ ਚਿੱਤਰਕਲਾ ਸਿੱਖੀ। ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਇਹ

ਐਨਟੋਨੀਓ ਟੇਪੀਜ਼

ਪਰਾਯਬਾਰਬਵਾਦੀ ਸੀ ਪਰ ਫ਼ਰਾਂਸੀਸੀ ਚਿੱਤਰਕਲਾ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋ ਕੇ ਇਹ ਕਾਲਪਨਿਕ ਚਿੱਤਰਕਾਰ ਬਣਿਆ। ਸੰਨ 1950 ਵਿਚ ਇਸ

ਨੇ ਆਪਣੀ ਪਹਿਲੀ ਚਿੱਤਰਕਲਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨੀ ਸਪੇਨ ਵਿਖੇ ਲਗਾਈ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਸ ਨੇ ਸ਼ਿਕਾਰੀ, ਪੈਰਿਸ, ਲੰਡਨ, ਰੋਮ, ਜਰਿਕ, ਮਿਲੈਨ ਅਤੇ ਯੂਰਪ ਦੇ ਹੋਰ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਕਲਾ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤਾ।

ਸੰਨ 1958 ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ 'ਯੂਨੈਸਕੋ' ਅਤੇ ਕਾਰਨੀਗੀ ਇੰਟਰਨੈਸ਼ਨਲ ਇਨਾਮ' ਅਤੇ 1964 ਵਿਚ ਗੁਗੇਨਹਾਈਮ (Guggenheim) ਇਨਾਮ ਮਿਲਿਆ। ਉਭਰਕਾਰੀ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦੇਣ ਲਈ 1955 ਈ. ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਗੂੜ੍ਹੇ ਰੰਗਾਂ ਨਾਲ ਚਿੱਤਰ ਬਣਾਉਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੇ।

ਇਸ ਦੇ ਚਿੱਤਰ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਦੇ ਕਾਲਪਨਿਕ ਪ੍ਰਗਟਾਉਵਾਦੀ ਚਿੱਤਰਾਂ ਵਰਗੇ ਹਨ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9 : 818

ਟੇਬਰ ਮਾਊਂਟ : ਇਹ ਉੱਤਰੀ ਇਸਰਾਈਲ ਵਿਚ ਇਕ ਇਤਿਹਾਸਕ ਟਿੱਲਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਅਰਬੀ ਵਿਚ ਜਬਾਲ-ਅਤ-ਤੁਰ (Jabal At Tur) ਅਤੇ ਹੀਬ੍ਰੀ ਵਿਚ ਹਰ ਟੇਵਰ (Har Tavor) ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਟਿੱਲਾ ਐਸਡਰਾਈਲਾਨ ਮੈਦਾਨ ਦੇ ਇਕ ਪਾਸੇ ਲੋਅਰ ਗਾਲਲੀ ਵਿਚ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਬਹੁਤ ਉੱਚਾ ਨਾ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਇਹ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਪੱਧਰੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਦੂਰੋਂ ਹੀ ਨਜ਼ਰੀ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਬਾਰੇ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਜ਼ਿਕਰ 13ਵੀਂ ਸਦੀ ਈ. ਪੂ. ਦੇ ਮਿਸਰੀ ਸ਼ਿਲਾ-ਲੇਖਾਂ ਆਦਿ ਵਿਚ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਓਲਡ ਟੈਸਟਾਮੈਂਟ ਵਿਚਲੇ ਜ਼ਿਕਰ ਅਨੁਸਾਰ 11ਵੀਂ ਸਦੀ ਈ. ਪੂ. ਵਿਚ ਇਥੇ ਇਜ਼ਰਾਈਲੀ ਜਰਨੈਲ ਬਾਰਾਕ ਨੇ ਕੈਨਾਨੀ ਲੀਡਰ ਸਿਸੇਰਾ (Sisera) ਉੱਪਰ ਜਿਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਨਿਊ ਟੈਸਟਾਮੈਂਟ ਵਿਚ ਤਾਂ ਇਸ ਦਾ ਭਾਵੇਂ ਕੋਈ ਹਵਾਲਾ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ ਪਰ ਪਰੰਪਰਾ ਅਨੁਸਾਰ ਇਹ ਜਗ੍ਹਾ ਯਸੂ ਮਸੀਹ ਦਾ ਦੇਹ-ਪਰਿਵਰਤਨ ਸਥਾਨ ਹੈ। ਇਸ ਪਹਾੜ ਉੱਪਰ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਚਰਚ ਦੀ ਟੀਸੀ ਉਪਰ ਇਕ ਫ਼ਰਾਂਸੀਸੀ ਗਿਰਜਾ, ਇਕ ਧਰਮਸ਼ਾਲਾ ਅਤੇ ਇਕ ਯੂਨਾਨੀ ਰੂੜੀਵਾਦੀ ਚਰਚ ਹੈ। ਇਥੇ ਮੁਜਾਹਿਦਾਂ ਦੀ ਕਿਲੇਬੰਦੀ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਖੰਡਰ ਮਿਲੇ ਹਨ ਜਿਹੜੇ ਇਸ ਸਥਾਨ ਦੇ ਧਾਰਮਿਕ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਸਾਖੀ ਭਰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਪਹਾੜ ਵਧੀਆ ਜੰਗਲੀ ਨਜ਼ਾਰਿਆਂ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਹੈ ਅਤੇ ਅਨੇਕਾਂ ਸੈਲਾਨੀ ਇਥੇ ਮਨੋਰੰਜਨ ਲਈ ਆਉਂਦੇ ਹਨ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 11 : 484

ਟੇਬਲ ਖਾੜੀ : ਇਹ ਅਫ਼ਰੀਕਾ ਦੇ ਪੂਰ ਦੱਖਣੀ ਸਿਰੇ ਤੇ ਅੰਧ ਮਹਾਂਸਾਗਰ ਵਿਚ ਸਥਿਤ ਖਾੜੀ ਹੈ ਜਿਥੇ ਕੋਪ ਟਾਊਨ ਦੀ ਬੰਦਰਗਾਹ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਇਹ ਖਾੜੀ ਕੋਪ ਟਾਊਨ ਤੋਂ ਉੱਤਰ ਵੱਲ ਮੈਲਕਬਾਸਟ੍ਰੇਡ ਤੱਕ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਲੰਬਾਈ 19 ਕਿ. ਮੀ. ਹੈ ਅਤੇ ਚੌੜਾਈ 12 ਕਿ. ਮੀ. ਹੈ। ਰੋਬੈਨ ਟਾਪੂ ਵਿਚ ਇਸ ਖਾੜੀ ਦਾ ਹੀ ਹਿੱਸਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਪਿਛਲੇ ਪਾਸਿਓਂ ਟੇਬਲ ਪਹਾੜ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਸ ਖਾੜੀ ਨੂੰ ਪੁਰਤਗਾਲੀ ਜਹਾਜ਼ਰਾਨਾਂ ਨੇ ਲੱਭਿਆ ਜਿਹੜੇ ਇਥੇ ਪਹੁੰਚਣ ਵਾਲੇ ਪਹਿਲੇ ਯੂਰਪੀ ਸਨ। ਸਾਹਿਲ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਸਥਿਤ ਹੋਰਨਾਂ ਖਾੜੀਆਂ ਨਾਲੋਂ ਇਹ ਖਾੜੀ ਘੱਟ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਹੈ ਪਰ ਤਾਜ਼ੇ ਪਾਣੀ ਦੇ ਕਾਰਨ ਇਸ ਨੂੰ ਮੁਕਾਬਲਤਨ ਜ਼ਿਆਦਾ ਵਿਕਸਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਪੂਰਬ ਵਲੋਂ ਭਾਰਤ ਨੂੰ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਸਮੁੰਦਰੀ ਜਹਾਜ਼ਾਂ ਲਈ ਇਹ ਠਹਿਰ ਬਣ ਗਈ। ਸੰਨ 1652 ਵਿਚ ਇਹ ਸਾਹਿਲ ਡੱਚ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਪੱਕੇ ਤੌਰ ਤੇ ਆਬਾਦ ਕੀਤਾ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 11 : 482

ਟੇਬਲ ਪਹਾੜੀ : ਇਹ ਅਫ਼ਰੀਕਾ ਦਾ ਇਕ ਪੱਧਰੀ ਚੋਟੀ ਵਾਲਾ ਪਹਾੜ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਟੇਬਲ ਖਾੜੀ ਅਤੇ ਕੋਪ ਟਾਊਨ ਬੰਦਰਗਾਹ ਤੋਂ ਦੂਰੋਂ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਅਫ਼ਰੀਕਨ ਇਸ ਨੂੰ ਟੇਫਲਬਰਗ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਜਿਸ ਦਾ ਮਤਲਬ ਹੀ ਪੱਧਰੀ ਚੋਟੀ ਵਾਲਾ ਪਹਾੜ ਹੈ। ਇਹ ਪਹਾੜ ਦੱਖਣੀ ਅਫ਼ਰੀਕਾ ਕੋਪ ਪ੍ਰਾਇਦੀਪ ਦੇ ਉੱਤਰੀ ਸਿਰੇ ਦੇ ਉੱਚੇ ਪਹਾੜਾਂ ਆਦਿ ਸਭ ਵਿਚੋਂ ਸਿਰਕਢਵਾਂ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਪੱਧਰੀ ਧਰਾਤਲ ਦਾ ਕਾਰਨ ਰੇਤਲੇ ਪੱਥਰ ਦੀਆਂ ਪਾਣੀ ਅਤੇ ਪੋਣਾਂ ਦੁਆਰਾ ਖੋਰੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਤਹਿਦਾਰ ਚਟਾਨਾਂ ਹਨ। ਮੂਲ ਪਰਬਤ ਨਾਲੋਂ ਇਸ ਦੀਆਂ ਦੋ ਚੋਟੀਆਂ ਵੱਖ ਹੋ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਉੱਤਰ-ਪੱਛਮ ਵੱਲ ਦੀ ਲਾਇਅਨਜ਼ ਹੈੱਡ 669 ਮੀ. ਉੱਚੀ ਹੈ। ਉੱਤਰ ਪਾਸੇ ਵੱਲੋਂ ਇਹ ਸਿਗਨਲ ਹਿੱਲ ਤੱਕ ਨੀਵੀਂ ਹੁੰਦੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਦੂਜੀ ਪਹਾੜੀ ਚੋਟੀ ਡੈਵਿਲਜ਼ ਪੀਕ 1000 ਮੀ. (3,281 ਫੁੱਟ) ਉੱਚੀ ਹੈ।

ਟੇਬਲ ਪਹਾੜ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਦੱਖਣ-ਪੂਰਬੀ ਹਵਾਵਾਂ ਅਤੇ ਬਦਲਾਂ ਨਾਲ ਢਕਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਪਹਾੜ ਉੱਪਰ ਭਿੰਨ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਬਨਸਪਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸਿਲਵਰ ਟ੍ਰੀ, ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ ਦਾ ਗੁਲ ਬਹਾਰ ਆਦਿ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਦੇਖਣ ਵਿਚ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਥੋਂ ਦੇ ਜੰਗਲੀ ਜਾਨਵਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਹਿਮਾਲਾ ਦੀਆਂ ਬਕਰੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਹਨ। ਪਹਾੜੀ ਟੀਸੀ ਤੇ ਪਹੁੰਚਣ ਲਈ ਅਨੇਕਾਂ ਹੀ ਰਸਤੇ ਹਨ। 1,086 ਮੀ. (3563 ਫੁੱਟ) ਉੱਚਾਈ ਵਾਲੀ ਮੈਕਲੀਅਰ ਬੈਂਕਨ (Maclear's Bencon) ਇਸ ਪਹਾੜੀ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਚੀ ਚੋਟੀ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਨਾਂ ਸਰ ਟਾਮਸ ਮੈਕਲੀਅਰ ਨੇ 1865 ਵਿਚ ਰੱਖਿਆ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 11 : 482

ਟੇ ਬੈਕ (Tay bac) : ਉੱਤਰੀ ਵੀਅਤਨਾਮ ਦਾ ਇਕ ਖੁਦ-ਮੁਖਤਾਰ ਖੇਤਰ ਹੈ ਅਤੇ ਹੈਂਡ ਦਰਿਆ ਦੇ ਦੱਖਣ ਵਿਚ ਪਹਾੜਾਂ ਉੱਪਰ ਵਾਕਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਦੀਆਂ ਹੱਦਾਂ ਚੀਨ ਅਤੇ ਲਾਓਸ ਨਾਲ ਲਗਦੀਆਂ ਹਨ। ਸੰਨ 1955 ਵਿਚ ਇਸ ਖੇਤਰ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਹੋਈ। ਪਹਿਲੋਂ ਪਹਿਲ ਇਸ ਖੇਤਰ ਦਾ ਨਾਉਂ ਟੀ ਮੇਂਚ ਸੀ ਅਤੇ 1962 ਈ. ਵਿਚ ਇਸ ਦਾ ਨਾਉਂ ਟੇ ਬੈਕ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਦਾ ਖੇਤਰਫਲ ਲਗਭਗ 26,000 ਵ. ਕਿ. ਮੀ. ਹੈ। ਲਾਏ ਚਾਓ, ਨਘੀਆ ਲੋ ਅਤੇ ਸਾਨ ਲਾ (Son La) ਤਿੰਨ ਪ੍ਰਾਂਤ ਇਸ ਖੇਤਰ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹਨ। ਇਥੋਂ ਦਾ ਸਾਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਬਣਾਈ ਕਾਂਸਲ ਅਤੇ ਇਕ ਪ੍ਰਬੰਧਕੀ ਸੰਸਥਾ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ ਹੈ।

ਸਾਨ ਲਾ ਦੀ ਪ੍ਰਾਂਤਕ ਰਾਜਧਾਨੀ ਸਾਂਗ ਡਾ ਦਰਿਆ ਦੇ ਪੱਛਮੀ ਕੰਢੇ ਤੇ 650 ਮੀ. ਉੱਚੀ ਸਾਨ ਲਾ ਪਠਾਰ ਤੇ ਵਾਕਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਨਗਰ ਪੂਰਬ ਵੱਲੋਂ ਹੈਨੋਈ ਅਤੇ ਪੱਛਮ ਵੱਲੋਂ ਲੈਉ ਸ਼ੈਨ ਹੱਦ ਦੇ ਨੇੜੇ ਦੀਨ ਬੀਨ ਫੂ ਨਾਲ ਸੜਕ ਰਾਹੀਂ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9 : 849

ਟੇਮਜ਼ ਸੁਰੰਗ : ਇਹ ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੇ ਸ਼ਹਿਰ ਲੰਡਨ ਵਿਖੇ ਟੇਮਜ਼ ਦਰਿਆ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਬਣਾਈ ਹੋਈ ਸੁਰੰਗ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਰਾਦਰ-ਹਾਈਦ ਬਰੋਅ ਨੂੰ ਵਾਪਿੰਗ (Wapping) ਤੱਕ ਮਿਲਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਲਈ ਇਸ ਨੂੰ ਵਾਪਿੰਗ ਰਾਦਰਹਾਈਦ ਮਾਰਗ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸੁਰੰਗ 1825 ਤੋਂ 1842 ਤੱਕ ਮਾਰਕ ਇਜ਼ਮਬਾਰਡ ਬਰਨੈਲ (Marc Isambard Brunel) ਨੇ ਬਣਵਾਈ। ਇਤਿਹਾਸ ਪੱਖੀ ਇਹ ਦੁਨੀਆ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪਾਣੀ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਦੀ ਬਣਾਈ ਗਈ ਸੁਰੰਗ ਹੈ। ਇਹ ਸੁਰੰਗ 459 ਮੀ. (1,506 ਫੁੱਟ) ਲੰਬੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀ ਦੁਸਾਰ ਕਾਟ 23 × 37 ਫੁੱਟ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਕਈ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਤੱਕ

ਅਜਿਹੀਆਂ ਪਾਣੀ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਦੀਆਂ ਬਣੀਆਂ ਸੁਰੰਗਾਂ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਸੀ। ਅੱਜਕੱਲ੍ਹ ਇਹ ਸੁਰੰਗ ਲੰਡਨ ਮੈਟਰੋਪਾਲਿਟਨ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਵਗਣ ਵਾਲਾ ਰਸਤਾ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 11 : 671

ਟੇਮਜ਼ ਦਰਿਆ (Thames River) : ਇਹ ਇੰਗਲੈਂਡ ਦਾ ਮੁੱਖ ਦਰਿਆ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਇਸ ਦੇ ਦੱਖਣ-ਪੂਰਬ ਵਿਚ ਗਲਸਟਰਸ਼ਿਰ ਕਾਉਂਟੀ ਵਿਚ ਸਥਿਤ ਕਾਟਸਵੋਲਡ ਪਰਬਤਾਂ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੀਆਂ ਦੱਖਣ-ਕੇਂਦਰੀ ਖੇਤਰ ਦੀਆਂ ਛੇ ਕਾਉਂਟੀਆਂ ਵਿਚਕਾਰ ਵਲ-ਵਲੇਵੇਂ ਖਾਂਦਾ ਹੋਇਆ 338 ਕਿ. ਮੀ. ਦਾ ਫ਼ਾਸਲਾ ਤੈਅ ਕਰਨ ਪਿੱਛੋਂ ਗ੍ਰੇਟਰ ਲੰਡਨ ਦੇ ਹੇਠਲੇ ਪਾਸੇ ਟਿਲਬਰੀ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਨਜ਼ਦੀਕ ਇਕ ਵੱਡਾ ਜਵਾਰ ਦਹਾਨਾ ਬਣਾ ਕੇ ਉੱਤਰੀ ਸਾਗਰ ਵਿਚ ਜਾ ਡਿਗਦਾ ਹੈ। ਮੁੱਢਲੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਥਿਰਤਾਂਤਕਾਰਾਂ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਟੇਮਿਸ, ਟੇਮਿਸਾ ਜਾਂ ਟੇਮੈਨਸਿਨ ਆਦਿ ਵੱਖ ਵੱਖ ਨਾਵਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੋਧਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਯੂਰਪ ਦੇ ਲਗਭਗ ਸਾਰੇ ਕਵੀਆਂ, ਸੰਗੀਤਕਾਰਾਂ ਅਤੇ ਗੱਦਕਾਰਾਂ ਨੇ ਇਸਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਕਿਰਤਾਂ ਵਿਚ ਰੋਮਾਂਟਿਕ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੇ ਸੰਕੇਤਕ ਵਜੋਂ ਲਿਆ ਹੈ। ਜੂਲੀਅਸ ਸੀਜ਼ਰ ਨੇ ਟੇਮਜ਼ ਨੂੰ ਟੇਮੇਸਿਸ ਦਾ ਨਾਂ ਦਿੱਤਾ।

ਟੇਮਜ਼ ਦਰਿਆ ਦੂਜੇ ਦਰਿਆਵਾਂ ਵਾਂਗ ਆਪਣੇ ਖੇਤਰ ਦੀ ਜਲ-ਨਿਕਾਸੀ ਦਾ ਵੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸਾਧਨ ਹੈ। ਇਹ ਕੁੱਲ 9,873 ਵ. ਕਿ. ਮੀ. ਰਕਬੇ ਦੀ ਭੂਮੀ ਦੀ ਜਲ-ਨਿਕਾਸੀ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਆਪਣੀ ਯਾਤਰਾ ਦੇ ਆਰੰਭ ਵਿਚ ਸਿਰੈਨਸੈਸਟਰ ਡਿਸਟ੍ਰਿਕਟ ਤੋਂ 5 ਕੁ ਕਿ. ਮੀ. ਪਹਿਲਾਂ ਆਕਸਫੋਰਡ ਦੇ ਸਥਾਨ ਤੇ ਆ ਕੇ 37 ਮੀ. (125 ਫੁੱਟ) ਚੌੜਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਦਰਿਆ ਅਗਾਂਹ ਵਧਦਾ ਹੈ ਇਸਦੀ ਧਾਰਾ ਦੀ ਚੌੜਾਈ ਵਧਦੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਟੈਡਿੰਗਟਨ ਤੱਕ ਇਹ 74 ਮੀ. (250 ਫੁੱਟ) ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਲੰਡਨ ਪਹੁੰਚਦਿਆਂ ਤੱਕ ਟੇਮਜ਼ ਦੀ ਚੌੜਾਈ 222 ਮੀ. (750 ਫੁੱਟ) ਅਤੇ ਗ੍ਰੇਵਜੈਡ ਤੱਕ 621 ਮੀ. (2,100 ਫੁੱਟ) ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸਮੁੰਦਰ ਦੇ ਨੇੜੇ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਸ਼੍ਰੀਅਰਨੈਸ ਅਤੇ ਸੂਬ੍ਰੀਨੈਸ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਟੇਮਜ਼ ਦਾ ਜਵਾਰ ਦਹਾਨਾ 9 ਕਿ. ਮੀ. ਦੇ ਲਗਭਗ ਚੌੜਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਟੇਮਜ਼ ਦੇ ਸ੍ਰੋਤ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਜਵਾਰ ਦਹਾਨੇ ਤੱਕ ਇਸ ਦੀ ਚੌੜਾਈ ਵਿਚ ਔਸਤਨ ਵਾਧਾ 46 ਸੈਂ. ਮੀ. ਪ੍ਰਤਿ ਕਿ. ਮੀ. (30 ਇੰਚ ਪ੍ਰਤਿ ਮੀਲ) ਹੈ। ਚਰਨ ਦਰਿਆ ਟੇਮਜ਼ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾ ਸਹਾਇਕ ਦਰਿਆ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਟੇਮਜ਼ ਉਪਰ ਬਣੇ ਮਸ਼ਹੂਰ ਲੰਡਨ ਬ੍ਰਿਜ ਤੋਂ 245 ਕਿ. ਮੀ. (154 ਮੀਲ) ਪਹਿਲਾਂ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਹਾਇਕ ਦਰਿਆ ਸੈਵਨ ਸਪ੍ਰਿੰਗਜ਼ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ। ਅਗਾਂਹ ਟੇਮਜ਼ ਵਿਸ਼ਾਲ ਵਾਦੀ ਵਿਚ ਦਾਖ਼ਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਥੋਂ ਕੋਨ, ਵਿੰਡਰਸ, ਅਵੈਨਲਾਡ, ਚੈਰਨਵੈਲ ਆਕ ਨਾਮੀ ਸਹਾਇਕ ਨਦੀਆਂ ਇਸ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ। ਟੇਮਜ਼ ਅਗਾਂਹ ਸਿੱਧੀਆਂ ਢਲਾਣਾਂ ਨਾਲ ਘਿਰੀ ਤੰਗ ਵਾਦੀ ਵਿਚੋਂ ਵਹਿੰਦਾ ਹੋਇਆ ਪੈਰਾਬੋਰਨ ਦੇ ਸਥਾਨ ਤੇ ਆ ਕੇ ਪੂਰਬ ਵੱਲ ਰੁੱਖ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਸੁਹਣੇ ਤੇ ਰਮਣੀਕ ਜੰਗਲਾਂ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਢਲਾਣਾਂ ਦੇ ਪਿਛਲੇ ਪਾਸਿਓਂ ਦੀ ਲੰਘਦਾ ਹੈ। ਇਥੇ ਹੀ ਕੈਨੇਟ ਅਤੇ ਲੰਡਨ ਸਹਾਇਕ ਨਦੀਆਂ ਟੇਮਜ਼ ਵਿਚ ਆ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ। ਮੈਡਨਹੈਡ ਬਰੋ ਤੋਂ ਅਗਾਂਹ ਦਰਿਆ ਆਪਣਾ ਰਾਹ ਪੱਧਰੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚੋਂ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੋਇਆ ਕੁਝ ਸਹਾਇਕ ਨਦੀਆਂ ਨੂੰ ਨਾਲ ਮਿਲਾਉਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਅੱਗੇ ਵਧਦਾ ਹੈ। ਟੇਡਿੰਗਟਨ ਝੀਲ ਦੇ ਹੇਠਲੇ ਪਾਸੇ ਲੰਡਨ ਬ੍ਰਿਜ ਤੋਂ ਸਾਢੇ ਕੁ ਤਿੰਨ ਕਿ. ਮੀ. ਪਹਿਲਾਂ ਇਹ ਜਵਾਰ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵਹਿਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਗ੍ਰੇਟਰ ਲੰਡਨ ਵਿਚੋਂ ਲੰਘਦਿਆਂ ਇਸ ਨੂੰ 18 ਸੜਕਾਂ ਅਤੇ ਛੇ ਰੇਲਵੇ ਪੁਲਾਂ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਦੀ ਗੁਜ਼ਰਨਾ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਲੰਡਨ ਦਾ ਸੁਪ੍ਰਸਿੱਧ ਟਾਵਰ ਬ੍ਰਿਜ ਵੀ ਟੇਮਜ਼ ਦਰਿਆ ਉੱਪਰ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਲੰਡਨ

ਦੇ 'ਟੇਮਜ਼ ਪੁਲ' ਅਤੇ ਗ੍ਰੀਨਵਿਚ ਪਾਰ ਕਰਨ ਪਿੱਛੋਂ ਦਰਿਆ ਦੇ ਕੰਢੇ ਗੋਦੀਵਾੜਿਆਂ ਅਤੇ ਜਹਾਜ਼ਘਾਟਾਂ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਹਨ। ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਆਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਕਈ ਸੁਰੰਗਾਂ ਪੁਲਾਂ ਵਿਚ ਤਬਦੀਲ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸੁਰੰਗਾਂ ਵਿਚੋਂ ਰਾਦਰਹਿਦ ਅਤੇ ਬਲੈਕ ਵਾਲ ਕਾਫ਼ੀ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ 'ਚੋਂ ਗ੍ਰੀਨਵਿਚ ਅਤੇ ਵੂਲਵਿਚ ਨਾਮੀ ਸੁਰੰਗਾਂ ਵਾਲੇ ਪੁਲ ਸਿਰਫ਼ ਪੈਦਲ ਚੱਲਣ ਵਾਲਿਆਂ ਲਈ ਹਨ। ਟਿਲਬਰੀ ਅਤੇ ਗਰੈਡਵੈਡ ਤੱਕ ਦਰਿਆ ਦੇ ਦਲਦਲੀ ਜਵਾਰ-ਦਹਾਨੇ ਉੱਪਰ ਫੈਕਟਰੀਆਂ ਤੇ ਚਾਕ ਬਲੰਡ ਸਥਾਪਿਤ ਹਨ। ਟਿਲਬਰੀ ਇਸ ਖੇਤਰ ਦੀ ਮੁੱਖ ਬਰਾਮਦੀ ਬੰਦਰਗਾਹ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਅਗਾਂਹ ਜਵਾਰ-ਦਹਾਨਾ ਸਮੁੰਦਰੀ ਤਟ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਦਰਿਆ ਆਪਣੀ ਮੰਜ਼ਿਲ ਤੇ ਅਪੜ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਾਧਾਰਣ ਰੂਪ ਵਿਚ ਟੇਮਜ਼ ਤੇਜ਼-ਚਾਲ ਦਰਿਆ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ।

ਟੇਮਜ਼ ਦਰਿਆ ਦਾ ਬੇਸਿਨ ਦੋ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਕ ਗੋਰਿੰਗ ਰੀਪ ਤੋਂ ਉੱਪਰਲਾ ਅਤੇ ਦੂਜਾ ਇਸ ਤੋਂ ਹੇਠਲਾ ਹਿੱਸਾ। ਗੋਰਿੰਗ ਰੀਪ ਦੇ ਸਥਾਨ ਤੇ ਦਰਿਆ ਦੀ ਘਾਟੀ ਸਿਰਫ਼ ਡੇਢ ਕਿ. ਮੀ. ਚੌੜੀ ਰਹਿ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਘਾਟੀ ਦਾ ਉੱਪਰਲਾ ਆਕਸਫੋਰਡ ਵਾਲਾ ਹਿੱਸਾ 33-34 ਕਿ. ਮੀ. ਚੌੜਾ ਹੈ ਅਤੇ ਹੇਠਲਾ ਲੰਡਨ ਵਾਲੀ ਵਾਦੀ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਵੀ 160 ਕਿ. ਮੀ. ਤੱਕ ਚੌੜਾ ਹੈ। ਟੇਮਜ਼ ਦੀ ਉਪਰਲੀ ਵਾਦੀ ਜੁਰੈਸਕੀ ਪਰਤਾਂ ਉਪਰ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਗੋਲ ਅਣੂਦਾਰ ਚੂਨੇ-ਪੱਥਰ ਦੀਆਂ ਤਹਿਆਂ ਉੱਪਰਲਾ ਘੇਰਾ ਬਣਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਖੇਤਰ ਪਰਬਤੀ ਕਤਾਰਾਂ ਨਾਲ ਉੱਚੀਆਂ ਤੇ ਨੀਵੀਆਂ ਭੂਮੀਆਂ ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਆਕਸਫੋਰਡ ਨਜ਼ਦੀਕ ਟੇਮਜ਼ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਹਾੜਾਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰੋਂ ਲੰਘਦਾ ਹੈ। ਦਰਿਆ ਦਾ ਸਾਰਾ ਜਲ-ਨਿਕਾਸੀ ਸਿਸਟਮ ਵੀ ਇਸੇ ਭਾਗ ਵਿਚ ਅਭਿ-ਕੇਂਦਰਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਦਰਿਆ ਦੇ ਬੇਸਿਨ ਦਾ ਹੇਠਲਾ ਭਾਗ ਡੂੰਘਾਈਦਾਰ ਖੜੀਆਂ ਮਿੱਟੀ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਇਹ ਪੂਰਬ ਤੋਂ ਪੱਛਮੀ ਦਿਸ਼ਾ ਵੱਲ ਲੰਬੂਤਰੇ ਆਕਾਰ ਵਿਚ ਪਸਰਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਖੜੀਆਂ ਮਿੱਟੀ ਉੱਪਰ ਈਥੀਸੀਨ ਰੇਤ ਅਤੇ ਚੀਕਣੀ ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਤਹਿ-ਵਿਛੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਇਸ ਵਾਦੀ ਦੀ ਮੀਜ਼ੋਜੀਇਕ ਚੀਕਣੀ ਮਿੱਟੀ ਅਤੇ ਚੂਨਾ-ਪੱਥਰ ਦੇ ਖੋਰ-ਸਹਿ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਕੈਨੇਟ-ਟੇਮਸ ਦੇ ਨਾਲ ਦਾ ਖੇਤਰ ਅੰਤਲੇ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਦੌਰਾਨ ਨੀਵੀਂ ਭੂਮੀ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰਣ ਕਰ ਗਿਆ ਹੈ। ਘਾਟੀ ਦੇ ਇਸ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਟੇਮਜ਼ ਵੱਲ ਨੂੰ ਵਹਿਣ ਵਾਲੀਆਂ ਵੱਖ ਵੱਖ ਧਾਰਾਵਾਂ ਅੰਤ ਵਿਚ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਪੱਛਮੀ ਰੁਖ ਧਾਰਨ ਕਰ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਟੇਮਜ਼ ਦਾ ਆਪਣਾ ਰੁਖ ਪੱਛਮ-ਪੂਰਬੀ ਹੈ ਅਤੇ ਕਾਟਸਵੋਲਡ ਤੋਂ ਦੱਖਣੀ ਦਿਸ਼ਾ ਵੱਲ ਨੂੰ ਜਾਣ ਵਾਲੀਆਂ ਨਦੀਆਂ ਵੀ ਇਸ ਨਾਲ ਮਿਲ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਸਾਰੇ ਜਲ-ਨਿਕਾਸੀ ਸਿਸਟਮ ਨੇ ਬਰਫ਼ ਯੁਗ ਦਾ ਅਸਰ ਕਾਫ਼ੀ ਕਬੂਲਿਆ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਫਲਸਰੂਪ ਪੁਣ-ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਕਾਫ਼ੀ ਤਬਦੀਲੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਬੇਸਿਨ ਦੇ ਉੱਤਰੀ ਤੇ ਉੱਤਰ-ਪੂਰਬੀ ਭਾਗ ਨੂੰ ਬਰਫ਼ ਨੇ ਆਪਣੀ ਲਪੇਟ ਵਿਚ ਲੈਣ ਤੇ ਪਿਘਲਣ ਦੇ ਸਿੱਟੇ ਵਜੋਂ ਤੇ ਭਾਰੀ ਬਰਸਾਤਾਂ ਅਤੇ ਹੜ੍ਹਾਂ ਕਾਰਨ ਵਾਦੀਆਂ ਨੀਵੀਆਂ ਹੋ ਗਈਆਂ ਹਨ।

ਲੰਡਨ ਤੇ ਆਕਸਫੋਰਡ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਐਬਿੰਸਡਾਨ, ਵਾਲਿੰਗਫੋਰਡ, ਰੈਡਿੰਗ, ਹੈਨਲੀ ਆਨ ਟੇਮਜ਼, ਮਾਰਲੋ ਮੈਡਨਹੈਟ, ਵਿਨਜ਼ਰ, ਸਟੇਨਜ਼, ਕਿੰਗਸਟਨ, ਰਿਚਮਾਂਡ, ਗ੍ਰੀਨਵਿਚ, ਗ੍ਰੇਵਜੈਡ ਅਤੇ ਟਿਲਬਰ ਟੇਮਸ ਦਰਿਆ ਦੇ ਕੰਢੇ ਤੇ ਵੱਡੇ ਸ਼ਹਿਰ ਹਨ।

ਟੇਮਜ਼ ਦਰਿਆ ਦੀ ਉਪਯੋਗਤਾ ਸਬੰਧੀ ਸਰਕਾਰ ਵਲੋਂ ਦੋ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ਟੇਮਜ਼ ਕੰਜ਼ਰਵੇਟਰੀ ਬੋਰਡ ਜਿਸ ਦੇ ਜ਼ਿੰਮੇ ਟੇਮਜ਼ ਦੇ ਸਰੋਤ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਟੈਡਿੰਗਟਨ ਤੱਕ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਹੈ ਅਤੇ ਦੂਜੀ ਸੰਸਥਾ ਪੋਰਟ ਆਫ਼ ਲੰਡਨ ਅਥਾਰਿਟੀ ਦਰਿਆ

ਵਾਲੇ ਹਨ। ਬਾਹਰਲੇ ਅਪੂਰਨ ਆਰਬਿਟਾਂ (O ਅਤੇ P) ਵਿਚ ਇਲੈਕਟ੍ਰਾਨ ਤਰਤੀਬ $5S^2, 5p^6, 5d^3, 6s^2$ ਹੈ।

ਟੈਟੇਲਮ ਹਮੇਸ਼ਾ ਕੱਚੀ ਧਾਤ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਕੋਲੰਬੀਅਮ ਨਾਲ ਮਿਲਿਆ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਸੰਨ 1865 ਵਿਚ ਜੇ. ਸੀ. ਜੀ. ਡ. ਮੈਗਨੈਟਿਕ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਤੱਤਾਂ ਨੂੰ ਵੱਖਰੇ ਕਰਨ ਦਾ ਢੰਗ ਕੱਢਿਆ। ਇਸ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਖਣਿਜ ਟੈਟੇਵਾਈਟ, $Fe(TaO_3)_2$ ਅਤੇ ਕੋਲੰਬਾਈਟ, $Fe(CbO_3)_2$ ਹਨ, ਜਿਹੜੇ ਕਿ ਵਧੇਰੇ ਮਾਤਰਾ ਵਿਚ ਆਸਟ੍ਰੇਲੀਆ, ਬ੍ਰਾਜ਼ੀਲ, ਬੈਲਜੀਅਮ ਕਾਂਗੋ ਅਤੇ ਦੱਖਣੀ ਡੈਂਟੋਟਾ ਵਿਚ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਨਿਊ ਮੈਕਸੀਕੋ ਵਿਚ ਮਿਲਦਾ ਖਣਿਜ ਮਾਈਕ੍ਰੋਲਾਈਟ, $(6CaO, 3TaO_3, CbOF_3)$ ਘੱਟ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਖਣਿਜਾਂ ਵਿਚ ਟਾਇਟੇਨੀਅਮ, ਕਲੀ, ਟੈਂਗਸਟਨ ਅਤੇ ਮੈਂਗਨੀਜ਼ ਵਰਗੇ ਦੂਸਰੇ ਤੱਤ ਵੀ ਮਿਲੇ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਨਖੇੜ ਲਈ ਪੀਸੀ ਹੋਈ ਕੱਚੀ-ਧਾਤ ਨੂੰ ਲੋਹੇ ਦੇ ਬਰਤਨਾਂ ਵਿਚ ਸੋਡੀਅਮ ਹਾਈਡ੍ਰੋਕਸਾਈਡ ਨਾਲ ਫਿਊਜ਼ ਕੀਤਾ (ਗਾਲਿਆ) ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੋਡੀਅਮ ਟੈਟੇਲੇਟ ਅਤੇ ਸੋਡੀਅਮ ਕੋਲੰਬੇਟ ਯੋਗਿਕ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਜਿਹੜੇ ਕਿ ਕਿਸੇ ਮੁਕਤ ਖਾਰ ਦੀ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਘੁਲਣਸ਼ੀਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਲੋਹੇ, ਮੈਂਗਨੀਜ਼ ਆਦਿ ਦੇ ਅਜਿਹੇ ਯੋਗਿਕ ਵੀ ਬਣਦੇ ਹਨ ਜਿਹੜੇ ਕਿ ਹਾਈਡ੍ਰੋਕਲੋਰਿਕ ਐਸਿਡ ਵਿਚ ਘੁਲਣਸ਼ੀਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਫਿਊਜ਼ ਹੋਏ ਪੁੰਜ ਨੂੰ ਪੀਹ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪਾਣੀ ਨਾਲ ਕਿਰਿਆ ਕਰਵਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਮੁਕਤ ਖਾਰ ਨਿਤਾਰ ਕੇ ਕੱਢ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਕਾਲੇ ਰੈਜ਼ੀਡਿਊ ਨੂੰ ਗਰਮ ਹਾਈਡ੍ਰੋਕਲੋਰਿਕ ਐਸਿਡ ਨਾਲ ਮਿਲਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਲੋਹੇ ਤੇ ਮੈਂਗਨੀਜ਼ ਯੋਗਿਕ ਘੁਲ ਕੇ ਸੋਡੀਅਮ ਟੈਟੇਲੇਟ ਅਤੇ ਕੋਲੰਬੇਟ ਨਾਲ ਕਿਰਿਆ ਕਰਕੇ ਟੈਟੇਲਿਕ ਅਤੇ ਕੋਲੰਬਿਕ ਐਸਿਡ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨਿਤਾਰਨ-ਕਿਰਿਆ ਦੁਆਰਾ ਧੋ ਕੇ ਹਾਈਡ੍ਰੋਕਲੋਰਿਕ ਐਸਿਡ ਵਿਚ ਘੋਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਫਿਰ ਇਸ ਵਿਚ ਇੰਨਾ ਕੁ ਪੋਟਾਸ਼ੀਅਮ ਫਲੋਰਾਈਡ ਘੋਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਦੂਹਰੇ ਫਲੋਰਾਈਡ $K_2 Ta F_7$ ਅਤੇ $K_2 CbO F_6$

ਸੰਤ੍ਰਿਪਤ ਹੋਵੇ। ਠੰਢਾ ਹੋਣ ਤੇ ਇਹ ਲੂਣ ਬਾਰੀਕ ਸੂਈਆਂ ਵਰਗੇ ਰਵਿਆਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਬਦਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਕਿ ਕੋਲੰਬੀਅਮ ਅਤੇ ਵਧੇਰੇ ਅਸੁੱਧੀਆਂ ਘੋਲ ਵਿਚ ਰਹਿ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਸ਼ੁੱਧ ਖਿਚੀਣਯੋਗ ਟੈਟੇਲਮ 1905 ਈ. ਵਿਚ ਵੈਰਨਰ ਫਾਨ ਬੋਲਟਨ ਦੁਆਰਾ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਦੂਹਰੇ ਫਲੋਰਾਈਡ ਨੂੰ ਸੋਡੀਅਮ ਨਾਲ ਨਿਰਵਾਯੂ ਨਲੀਆਂ ਵਿਚ ਗਰਮ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ।

$K_2TaF_7 + 5Na = 2KF + 5NaF + Ta$ 1922 ਈ. ਵਿੱਚ ਈ. ਸੀ. ਡਬਲਯੂ. ਬਾਲਕੋ ਨੇ ਅਜਿਹਾ ਢੰਗ ਕੱਢਿਆ ਜਿਸ ਨਾਲ 5 ਕਿਲੋਗ੍ਰਾਮ ਤੱਕ ਭਾਰੀਆਂ ਟੈਟੇਲਮ ਦੀਆਂ ਛੜਾਂ ਤਿਆਰ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਸਨ।

ਟੈਟੇਲਮ ਦਾ ਪਿਘਲਾਉ-ਦਰਜਾ $2,996^\circ$ ਸੈਂ. ਹੈ। ਟੈਟੇਲਮ, ਪਲੈਟਿਨਮ ਨਾਲ ਮਿਲਦੀ ਜੁਲਦੀ ਧਾਤ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਇਸ ਦਾ ਰੰਗ ਬੋਝਾ ਜਿਹਾ ਗੂੜ੍ਹਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀ ਵਿਸ਼ਿਸ਼ਟ ਘਣਤਾ 16.6 ਹੈ।

ਟੈਟੇਲਮ ਦੀ ਵਰਤੋਂ—ਪਹਿਲਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਟੈਟੇਲਮ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਬਿਜਲੀ ਦੇ ਬਲਬਾਂ ਵਿਚ ਫਿਲਾਮੈਂਟ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ ਪਰੰਤੂ ਕੁਝ ਦੇਰ ਮਗਰੋਂ ਇਸ ਦੀ ਥਾਂ ਟੈਂਗਸਟਨ ਨੇ ਲੈ ਲਈ। ਇਸ ਦਾ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਮੁੱਖ ਲਾਭ ਇਲੈਕਟ੍ਰਾਲਿਟੀ ਰੈਕਟੀਫਾਇਰ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਇਲੈਕਟ੍ਰਾਨੀ ਨਲੀਆਂ ਵਿਚ ਵੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸ਼ੀਟ ਟੈਟੇਲਮ ਦੀ ਵਧੇਰੇ ਵਰਤੋਂ ਅਜਿਹੇ ਰਸਾਇਣਿਕ ਯੰਤਰਾਂ ਵਿਚ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਖੋਰ ਵਾਲੀਆਂ ਗੈਸਾਂ ਅਤੇ ਤਰਲਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਬਿਜਲਈ ਵੋਲਡੀਕਰਨ ਦੀ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਵਿਧੀ ਦੁਆਰਾ ਟੈਟੇਲਮ ਸ਼ੀਟ ਦੇ ਤਾਪ ਔਕਸਚੇਂਜਰ, ਵਾਸਪਕ, ਕੰਡੈਂਸਰ ਅਤੇ ਤੇਜ਼ਾਬ ਸੋਖਕ ਬਣਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਟੈਟੇਲਮ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨਾੜੀਆਂ ਅਤੇ ਹੱਡੀਆਂ ਦੀ ਸਰਜਰੀ ਵਿਚ ਵੀ ਬਹੁਤ ਕਾਮਯਾਬ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਨਾਲ ਕੋਈ ਜ਼ਿਆਦਾ ਨੁਕਸਾਨਦੇਹ ਕਿਰਿਆ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ।

ਟੈਟੇਲਮ ਦੇ ਯੋਗਿਕ—ਟੈਟੇਲਮ

ਆਮ ਕਰਕੇ ਪੰਜ-ਸੰਯੋਜਕੀ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਕਈ ਯੋਗਿਕਾਂ ਵਿਚ ਇਸ ਦੀ ਸੰਯੋਜਕਤਾ ਦੋ, ਤਿੰਨ ਜਾਂ ਚਾਰ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਪੈਂਟਾਕਸਾਈਡ ਦਾ ਰੰਗ ਚਿੱਟਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਧਾਤ ਨੂੰ ਹਵਾ ਜਾਂ ਆਕਸੀਜਨ ਜਾਂ ਟੈਟੇਲਿਕ ਐਸਿਡ ਵਿਚ ਗਰਮ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੇਜ਼ਾਬ ਦੁਆਰਾ ਕਈ ਟੈਟੇਲਮ ਜਿਵੇਂ ਕਿ $4K_2O, Ta_2O_5, 16HO_2$ ਅਤੇ $CSO_2, 6Ta_2O_5, 38H_2O$ ਬਣਦੇ ਹਨ। ਖਾਰੀਆਂ ਧਾਤਾਂ ਦੇ ਹਾਈਡ੍ਰੋਕਸਾਈਡਾਂ ਜਾਂ ਕਾਰਬੋਨੇਟਾਂ ਨਾਲ ਆਕਸਾਈਡਾਂ ਦੇ ਗਲਣ (ਫਿਊਜ਼ਨ) ਦੁਆਰਾ ਟੈਟੇਲੇਟ ਬੜੀ ਆਸਾਨੀ ਨਾਲ ਬਣਦੇ ਹਨ। ਟੈਟੇਲੇਟ ਦੇ ਘੋਲਾਂ ਵਿਚ ਹਾਈਡ੍ਰੋਜਨ ਪਰਾਕਸਾਈਡ ਮਿਲਾਉਣ ਨਾਲ ਪਰਟੈਟੇਲੇਟ ਬਣਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪੋਟਾਸ਼ੀਅਮ ਪਰਟੈਟੇਲੇਟ, $K_3TaO_6 \cdot H_2O$ ਹੈ।

Ia																																IIa																																IIIa																IVa																Va																VIa																VIIa																2																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																
1	H																																Li																																B																C																N																O																F																Ne																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																															
3	Li																																Be																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																															

ਐਕਟਿਨਾਈਡ ਸੀਰੀਜ਼

58	59	60	61	62	63	64	65	66	67	68	69	70	71
Ce	Pr	Nd	Pm	Sm	Eu	Gd	Tb	Dy	Ho	Er	Tm	Yb	Lu

ਲੰਥੇਨਾਈਡ ਸੀਰੀਜ਼

90	91	92	93	94	95	96	97	98	99	100	101	102	103
Th	Pa	U	Np	Pu	Am	Cm	Bk	Cf	Es	Fm	Md	No	Lr

ਟੈਟੇਲਮ

HO_2 ਬਣ ਜਾਣ। ਘੋਲ ਦੀ ਸੰਘਣਤਾ ਨੂੰ ਇੰਨਾ ਰੱਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਗਰਮ (90° ਸੈਂ.) ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਇਹ ਟੈਟੇਲਮ ਨਾਲ ਲਗਭਗ

ਜਲਹੀਨ ਟੈਟੇਲਮ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਲਈ ਫਲੋਰੀਨ ਅਤੇ ਟੈਟੇਲਮ ਦੀ ਸਿੱਧੀ ਕਿਰਿਆ ਕਰਵਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਹਾਈਡ੍ਰੋਕਲੋਰਿਕ ਐਸਿਡ ਵਿਚ

ਐਸਿਡ ਜਾਂ ਧਾਤ ਦੇ ਘੋਲ ਦੁਆਰਾ ਬਣਿਆ ਟੈਟੇਲਮ ਫਲੋਰਾਈਡ ਅਸਲ ਵਿਚ H_2TaF_6 ਤੇਜ਼ਾਬ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਦੂਸਰੀਆਂ ਕਈ ਧਾਤਾਂ ਦੇ ਫਲੋਰਾਈਡਾਂ ਨਾਲ ਕਈ ਦੂਰੇ ਫਲੋਰਾਈਡ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਟੈਟੇਲਮ ਪੈਂਟਾਫਲੋਰਾਈਡ, $TaCl_5$ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਗਰਮ ਕੀਤੇ ਟੈਟੇਲਮ ਨਾਲ ਕਲੋਰੀਨ ਦੀ ਕਿਰਿਆ ਜਾਂ ਗਰਮ ਕੀਤੇ ਆਕਸਾਈਡ ਉੱਤੇ ਸਲਫਰ ਮਾਨਾਓਕਸਾਈਡ ਦੇ ਵਾਸ਼ਪਾਂ ਨਾਲ ਕਲੋਰੀਨ ਦੀ ਕਿਰਿਆ ਕਰਵਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਇਕ ਚਿੱਟਾ ਰਵੇਦਾਰ ਠੋਸ ਹੈ ਜਿਸਦਾ ਪਿਘਲਾਉ-ਦਰਜਾ 211° ਸੈਂ. ਅਤੇ ਉਬਾਲ-ਦਰਜਾ 241.6° ਸੈਂ. ਹੈ। ਟੈਟੇਲਮ ਅਤੇ ਕਾਰਬਨ ਦੇ ਸਿੱਧੇ ਮੇਲ ਨਾਲ ਟੈਟੇਲਮ ਕਾਰਬਾਈਡ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਬਹੁਤ ਸਖ਼ਤ ਅਤੇ ਪੀਲਾ ਪੁੰਜ ਹੈ ਜਿਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਸਟੀਲ ਦੀ ਮਸ਼ੀਨਿੰਗ ਲਈ ਸਖ਼ਤ ਕਾਰਬਾਈਡ ਟੂਲ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.-ਐਨ. ਬਿ. 21 : 794; ਮੈਕ. ਐਨ. ਸ. ਟ. 13 : 391

ਟੈਟੇਲਾਈਟ : ਇਹ ਲੋਹੇ, ਮੈਗਨੀਸ਼ੀਅਮ ਅਤੇ ਟੈਟੇਲਮ ਆਕਸਾਈਡ ਦਾ ਇਕ ਖਣਿਜ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੀ ਰਸਾਇਣਕ ਰਚਨਾ $(Fe, Mn)_2Ta_2O_6$ ਹੈ। ਸ਼ੁੱਧ ਟੈਟੇਲਾਈਟ ਬਹੁਤ ਹੀ ਘੱਟ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਲੋਹਾ ਅਤੇ ਮੈਗਨੀਸ਼ੀਅਮ ਆਪਣੇ ਸਾਪੇਖੀ ਅਨੁਪਾਤਾਂ ਵਿਚ ਕਾਫ਼ੀ ਬਦਲਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਆਮ ਕਰਕੇ ਛੋਟੇ ਛੋਟੇ ਪ੍ਰਿਜ਼ਮੀ ਰਵਿਆਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਕਠੋਰਤਾ 6 ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਿਸ਼ਟ ਘਣਤਾ 7.95 ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਚਮਕ ਉਪ-ਧਾਤਵੀ ਅਤੇ ਰੰਗ ਲੋਹ-ਕਾਲਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਟੈਟੇਲਮ ਦੀ ਮੁੱਖ ਕੱਚੀ ਧਾਤ ਹੈ। ਇਹ ਖਣਿਜ ਮੁੱਖ ਤੌਰ ਤੇ ਗੈਨਾਈਟ ਪੈਰਾਮੋਟਾਈਟਾਂ ਵਿਚ ਅਤੇ ਅਪਰਦੀ (detrital) ਖਣਿਜ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਬੈਲਚੀਅਨ ਭ੍ਰਾਂਗੋਂ ਅਤੇ ਨਾਇਜੀਰੀਆ ਵਿਚ ਉਤਪੰਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.-ਮੈਕ. ਐਨ. ਸ. ਟ. 13 : 391

ਟੈਂਡਨ : ਇਹ ਸਫ਼ੇਦ, ਚਮਕਦੇ ਅਤੇ ਰੇਸ਼ੇਦਾਰ ਤੰਤੂਆਂ ਦਾ ਇਕ ਬੈਂਡ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਇਕ ਪੇਸ਼ੀ ਨੂੰ ਹੱਡੀ ਜਾਂ ਕਾਰਟੀਲੇਜ (ਉਪ-ਅਸਥੀ) ਨਾਲ ਜੋੜਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪੇਸ਼ੀ ਵੱਲੋਂ ਮਿਲੇ ਬਲ ਦਾ ਸੰਚਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਟੈਂਡਨ, ਪੇਸ਼ੀਆਂ ਨੂੰ ਬੋਝੀ ਦੂਰੀ ਤੱਕ ਕਾਰਜ ਕਰਨ ਵਿਚ ਸਹਾਈ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕਈ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਇਹ ਖਿਚਾਅ ਦੀ ਦਿਸ਼ਾ ਨੂੰ ਬਦਲ ਕੇ ਜੋੜ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਕਾਰਜ ਕਰਨ ਵਿਚ ਵੀ ਮਦਦ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਜੋੜੀਆਂ ਪੇਸ਼ੀਆਂ ਵਿਚ ਮਿਲਣ ਵਾਲੇ ਚਪਟੇ ਸ਼ੀਟਨੁਮਾ ਟੈਂਡਨਾਂ ਨੂੰ ਐਪੋਨੀਊਰੋਸਿਸ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਟੈਂਡਨਾਂ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਅਤੇ ਆਕਾਰ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਥਿਤੀ, ਕੰਮ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਪੇਸ਼ੀ ਦੇ ਬਲ ਅਨੁਸਾਰ ਭਿੰਨਤਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਕੁਝ ਟੈਂਡਨਾਂ ਵਿਚ ਖਿਚਾਅ ਨੂੰ ਘਟਾਉਣ ਲਈ ਅਸਥੀਕਰਨ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮੁਰਗਿਆਂ ਦੀਆਂ ਲੱਤਾਂ ਵਿਚ ਅਜਿਹੇ ਟੈਂਡਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਜਿੱਥੇ ਬੈਂਡ ਹੱਡੀ ਦੁਆਲੇ ਮੁੜਦਾ ਹੈ ਉਥੇ ਅਸਥੀਕਰਨ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।

ਟੈਂਡਨ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਸੰਘਣੇ ਰੇਸ਼ੇਦਾਰ ਜੋੜਕ-ਤੰਤੂ ਦੀ ਬਣੀ ਇਕ ਝਿੱਲੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਟੈਂਡਨ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀ ਝਿੱਲੀ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਲਸੀਕਾ-ਵਹਿਣੀਆਂ ਦਾ ਬਾਰੀਕ ਜਾਲ ਵਿਛਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚਲੇ ਖੋੜ ਵਿਚ ਹੋਰ ਸੰਯੁਕਤ ਖੋੜਾਂ ਵਰਗਾ ਥੋੜ੍ਹਾ ਜਿਹਾ ਤਰਲ ਪਦਾਰਥ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਕਈ ਵਾਰ ਇਹ ਖੋੜ ਜ਼ਿਆਦਾ ਲੇਸਦਾਰ ਪਦਾਰਥ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਝਿੱਲੀ ਅਤੇ ਇਹ ਤਰਲ ਪਦਾਰਥ ਰਗੜ ਨੂੰ ਘਟਾ ਕੇ ਟੈਂਡਨ ਦੀ ਗਤੀ ਨੂੰ ਵਧਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਟੈਂਡਨ ਦੀ

ਝਿੱਲੀ ਟੈਂਡਨ ਨੂੰ ਥਾਂ ਸਿਰ ਰੱਖਣ ਦਾ ਕੰਮ ਵੀ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਜੋੜਕ-ਤੰਤੂਆਂ ਦੇ ਛੋਟੇ ਛੋਟੇ ਉਭਾਰ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਤੰਤੂਆਂ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਇਸ ਸਾਰੀ ਸੰਰਚਨਾ (ਬਣਤਰ) ਨੂੰ ਥਾਂ ਸਿਰ ਰੱਖਦੇ ਹਨ ਪਰ ਇਹ ਟੈਂਡਨ ਦੀ ਗਤੀ ਵਿਚ ਕੋਈ ਰੁਕਾਵਟ ਨਹੀਂ ਬਣਦੇ।

ਹ. ਪੁ.-ਐਨ. ਸ. ਟ. 4 : 1251; ਐਨ. ਸ. ਟ. 13 : 505

ਟੈਂਡਨਾਈਟਿਸ : ਇਹ ਟੈਂਡਨਾਂ ਦੀ ਇਕ ਬੀਮਾਰੀ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਟੈਂਡਨਾਂ ਦੀਆਂ ਝਿੱਲੀਆਂ ਵਿਚ ਸੋਜਸ਼ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਝਿੱਲੀਆਂ ਪਤਲੇ ਝਿੱਲੀਦਾਰ ਟਿਸ਼ੂ ਦੀਆਂ ਬਣੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਜਿਹੜਾ ਟੈਂਡਨ ਵਿਚਲੀ ਸਰਕਵੀ ਗਤੀ ਲਈ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸੋਜ ਇਕ ਲੰਬੇ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਟੈਂਡਨਾਂ ਦੀ ਅਸਾਧਾਰਣ ਵਰਤੋਂ ਕਰਕੇ ਝਿੱਲੀਆਂ ਵਿਚ ਪੈਦਾ ਹੋਈ ਜਲਣ ਕਰਕੇ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਕਈ ਕਈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਝਿੱਲੀਆਂ ਵਿਚ ਬੈਕਟੀਰੀਆ ਦੀ ਲਾਗ ਵੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਬਹੁਤੇ ਕੇਸਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਇਕ ਵਿਵਸਾਇਕ ਬੀਮਾਰੀ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਟਾਈਪਿਸਟਾਂ ਦੇ ਗੁੱਟਾਂ ਦੇ ਟੈਂਡਨਾਂ ਵਿਚ ਅਤੇ ਡ੍ਰਿਲ ਆਪਰੇਟਰ ਦੀਆਂ ਕੂਹਣੀਆਂ ਦੇ ਟੈਂਡਨਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਸੋਜ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਟੈਂਡਨ ਦੀ ਝਿੱਲੀ ਵਿਚ ਹੋਈ ਸੋਜਸ਼ ਕਰਕੇ ਸਾਰੇ ਟੈਂਡਨ ਦੇ ਮਾਰਗ ਵਿਚ ਸੋਜ ਅਤੇ ਲਾਲੀ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਟੈਂਡਨ ਦੀ ਹਿਲਜੁਲ ਨਾਲ ਸਖ਼ਤ ਦਰਦ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਝਿੱਲੀ ਦੀ ਸੋਜ ਉਸ ਥਾਂ ਨੂੰ ਭੀੜਾ ਕਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚੋਂ ਟੈਂਡਨ ਸਰਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਨਾਲ ਇਹ ਸਾਰੀ ਜਗ੍ਹਾ ਆਕੜ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਇਸ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਇਲਾਜ ਤਾਂ ਅਰਾਮ ਹੀ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਪੱਟੀ ਜਾਂ ਚਪਟੀ ਫੱਟੀ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਉਸ ਥਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਰਾਮ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ ਜਿਸ ਥਾਂ ਸੋਜਸ਼ ਹੋਈ ਹੋਵੇ। ਆਰਾਮ ਕਰਨ ਨਾਲ ਸੋਜਸ਼ ਘੱਟ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਰੋਗੀ ਮੁੜ ਸਾਧਾਰਣ ਹਿਲ ਜੁਲ ਕਰਨ ਯੋਗ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਹਾਈਡ੍ਰੋਕੋਰਟੀਸੋਨ ਦਾ ਟੀਕਾ ਵੀ ਸੋਜਸ਼ ਘਟਾਉਣ ਵਿਚ ਮਦਦ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਕਈ ਵਾਰ ਇਹ ਬੀਮਾਰੀ ਵਾਰ ਵਾਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਝਿੱਲੀ ਸਥਾਈ ਤੌਰ ਤੇ ਸਖ਼ਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸਖ਼ਤ ਹੋਈ ਬੇਤਰਤੀਬੀ ਝਿੱਲੀ ਟੈਂਡਨ ਦੀ ਹਿਲਜੁਲ ਵਿਚ ਰੁਕਾਵਟ ਪਾਉਂਦੀ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.-ਐਨ. ਸ. ਟ. 4 : 1251; ਐਨ. ਬਿ. 21 : 929

ਟੈਨਸਿਨ, ਕਲਾਂਡੀਨ ਅਲੈਂਗਜ਼ਾਡਰਿਨ ਗਵਾਰਿਨ ਦ : ਫਰਾਂਸ ਦੀ ਇਸ ਨਾਵਲਕਾਰ ਦਾ ਜਨਮ 27 ਅਪ੍ਰੈਲ, 1682 ਨੂੰ ਗੈਨੋਬਲ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਇਹ 18ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਸਮਾਜ ਸੁਧਾਰਕ ਵਜੋਂ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋਈ। ਇਸਦਾ ਸਬੰਧ ਕਈ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਲੇਖਕਾਂ ਅਤੇ ਸਿਆਸੀ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨਾਲ ਸੀ। ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਇਹ ਸਾਧਣੀ ਬਣ ਗਈ ਪਰ ਛੇਤੀ ਹੀ ਨਾਮਲੂਮ ਪਰਿਸਥਿਤੀਆਂ ਵਿਚ ਇਸਨੇ ਆਪਣਾ ਪ੍ਰਣ ਤੋੜ ਦਿੱਤਾ। ਇਹ ਆਪਣੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਵਿਅਕਤੀਆਂ, ਜਿਵੇਂ ਕਾਰਡੀਨਲ ਡਯੂਜਾਇ ਰੀਡੇਟ, ਮੈਥਿਊ ਪ੍ਰਾਈਰ ਆਦਿ ਦੀ ਪ੍ਰੇਮਕਾ ਵੀ ਰਹੀ। ਆਪਣੇ ਇਕ-ਆਸ਼ਕ ਤੋਂ ਇਸਦੇ ਇਕ ਪੁੱਤਰ ਜਨਮਿਆ, ਜੋ ਮਗਰੋਂ ਜ਼ਾਂ ਲੀ ਰੋਡ ਦਾ ਅਲੈਬਰ ਦੇ ਨਾਂ ਨਾਲ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਬਣਿਆ। 1726 ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਕਤਲ ਦੇ ਝੂਠੇ ਮੁਕਦਮੇ ਵਿਚ ਕੈਦ ਕਰ ਲਿਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਇਸਦੇ ਇਕ ਲਾਟਪਾਦਰੀ ਭਰਾ ਪੀਅਰੇ ਦੇ ਦਖਲ ਦੇਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਛੱਡਿਆ ਗਿਆ। ਕਈ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਲੇਖਕ ਇਸਦੇ ਸੈਲੂਨ ਤੇ ਆਮ ਆਇਆ ਜਾਇਆ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਮਾਨ-ਟੈਸਕਿਊ ਦੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕਰਾਉਣ ਵਿਚ ਇਸਨੇ ਦੋ ਵਾਰ ਸਹਾਇਕ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕੀਤਾ। ਇਸਨੇ ਤਿੰਨ ਭਾਵਾਤਮਕ ਨਾਵਲ

ਲਿਖੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸਬੈ-ਜਾਵਨਾਤਮਨ ਨਾਵਲ 'Memoeres dii Cote de Commingls' ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਹੈ।

4 ਦਸੰਬਰ, 1749 ਨੂੰ ਪੈਰਿਸ ਵਿਖੇ ਇਸਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

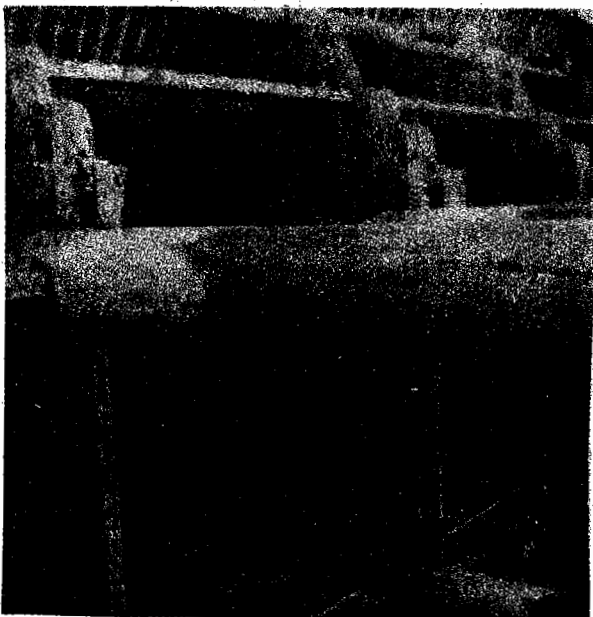
ਹ. ਪੁ.- ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9 : 884 ; ਚੈਬ. ਐਨ. 13 : 536

ਟੈਨਸਿਫਟ : ਉੱਤਰ-ਪੱਛਮੀ ਅਫਰੀਕਾ ਵਿਚ ਪੱਛਮੀ ਮਰਾਕੋ ਦਾ ਦਰਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਐਟਲਸ ਪਰਬਤਾਂ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲਣ ਵਾਲੀਆਂ ਕਈ ਛੋਟੀਆਂ ਨਦੀਆਂ ਦੇ ਮੇਲ ਤੋਂ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਪੱਛਮ ਦੀ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿਚ 260 ਕਿ. ਮੀ. ਦੂਰ ਵਗਦਾ ਹੋਇਆ ਸੈਫੀ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਦੱਖਣ ਵਿਚ ਇਹ ਅੰਧ ਮਹਾਂਸਾਗਰ ਵਿਚ ਜਾ ਡਿਗਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੀਆਂ ਕਈ ਸਹਾਇਕ ਨਦੀਆਂ ਵੀ ਹਨ। ਇਸਦਾ ਬਹੁਤਾ ਹਿੱਸਾ ਹਾਓ ਵਾਦੀ ਵਿਚੋਂ ਵਗਦਾ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਇਸ ਦਰਿਆ ਉੱਤੇ ਬਣੀਆਂ ਪਣ-ਬਿਜਲੀ ਯੋਜਨਾਵਾਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਬੰਜਰ ਤੋਂ ਹਰੀ ਭਰੀ ਧਰਤੀ ਬਣ ਗਈ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਅੱਜਕੱਲ੍ਹ ਕਣਕ, ਜੈਤੂਨ, ਫਲ, ਸਬਜ਼ੀਆਂ, ਅੰਗੂਰ ਆਦਿ ਉਗਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਮਰਾਕਿਸ਼ ਇਸ ਵਾਦੀ ਦਾ ਵੱਡਾ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਜ਼ਰਾਇਤੀ ਉਤਪਾਦਨਾਂ ਦੀ ਮੰਡੀ ਵੀ ਹੈ। ਦਰਿਆਈ ਮੁਹਾਣੇ ਨੇੜੇ ਸੈਫੀ ਇਥੋਂ ਦੀ ਵਧੀਆ ਬੰਦਰਗਾਹ ਹੈ।

32°02' ਉ. ਵਿਭ. ; 9°22' ਪੱ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.-ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9 : 890

ਟੈਨਜ਼ਿਕੂ : ਇਹ ਜਾਪਾਨੀ ਭਵਨ-ਨਿਰਮਾਣ ਸ਼ੈਲੀ ਦੀਆਂ ਤਿੰਨ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸ਼ੈਲੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਹੈ। ਇਹ ਸ਼ੈਲੀ ਕਾਮਾਕੁਰਾ ਯੁੱਗ

ਟੈਨਜ਼ਿਕੂ ਦੀ ਸ਼ੈਲੀ ਦਾ ਇਕ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਚਿੱਤਰ

ਵਿਚ ਪ੍ਰਚੱਲਤ ਹੋਈ। ਆਪਣੇ ਆਕਾਰ ਅਤੇ ਬਹੁਪੱਖੀ ਭਾਗਾਂ ਕਾਰਨ ਇਹ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਹੈ। ਬੁੱਧ ਮਤ ਦੇ ਪੁਨਰ ਪ੍ਰਚਾਲਣ ਨਾਲ ਹੀ ਇਸ ਸ਼ੈਲੀ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਲਣ ਇਤਫਾਕੀਆਂ ਤੋਰ ਤੇ ਹੋਇਆ ਜਾਪਦਾ ਹੈ। ਟੋਡਾਈ-ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਇਮਾਰਤ ਨੂੰ ਜਦੋਂ ਮੁੜ ਤੋਂ ਉਸਾਰਿਆ ਗਿਆ ਤਾਂ ਇਸ ਸ਼ੈਲੀ ਦੀ ਰੱਜ ਕੇ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਇਸ ਸ਼ੈਲੀ ਨੂੰ ਅਪਣਾਉਣ ਦਾ ਨਿਰਣਾ ਪਿਉਰ ਲੈਂਡ ਜਾਂ ਜੋਡੋ

ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਦੇ ਪਾਦਰੀ ਚੋਗਨ ਨੇ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਪੁਨਰ-ਉਸਾਰੀ ਦਾ ਕੰਮ ਸੰਭਾਲਿਆ ਗਿਆ ਸੀ ਪਰ 1205 ਈ. ਵਿਚ ਉਸ ਦੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਹ ਸ਼ੈਲੀ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਖ਼ਤਮ ਹੋਣੀ ਲੱਗੀ। 14 ਵੀਂ ਸਦੀ ਤੱਕ ਇਹ ਲਗਭਗ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਿਸਰ ਗਈ ਸੀ।

ਹ. ਪੁ.- ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9 : 886

ਟੈਨਬੀ : ਬਰਤਾਨੀਆ ਵਿਚ ਪੱਛਮੀ ਵੇਲਜ਼ ਦੀ ਡਵਡ ਕਾਉਂਟੀ ਦੀ ਇਕ ਬਰੋ ਅਤੇ ਬੰਦਰਗਾਹ ਹੈ। ਸੰਨ 1974 ਤੱਕ ਇਹ ਪੈਮਾਬ੍ਰੋਕਸ਼ਿਰ ਵਿਚ ਸੀ।

12 ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਨਾਰਮਨ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਬਣਾਏ ਮਹਿਲ ਤੋਂ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਪੁਰਾਤਨਤਾ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਮਹਿਲ ਹੁਣ ਖੰਡਰਾਂ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰ ਚੁਕਾ ਹੈ। ਸਿਰਫ਼ ਕੁਝ ਕੁ ਕੰਧਾਂ ਹੀ ਬਾਕੀ ਖੜ੍ਹੀਆਂ ਹਨ। ਇਕ ਟਿਊਡਰ ਵਪਾਰੀ ਦਾ ਘਰ ਇਥੇ ਅਜੇ ਵੀ ਮੌਜੂਦ ਹੈ। ਬੀਚ ਅਤੇ ਦੰਦੀਆਂ (ਕਲਿਫ) ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਇਥੋਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਮੁੱਖ ਪੰਦਾ ਮੱਛੀਆਂ ਫੜਨਾ ਹੈ। ਅੱਜਕੱਲ੍ਹ ਇਹ ਇਕ ਮਹੱਤਵ-ਪੂਰਨ ਸੈਰਗਾਹ ਵੀ ਹੈ।

51°41' ਉ. ਵਿਭ. ; 4°43' ਪੱ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.- ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9 : 883

ਟੈਨਯਰਜ਼ ਡੇਵਿਡ, ਦੀ ਐਲਡਰ : ਬੈਰੋਕ ਸ਼ੈਲੀ ਦੇ ਇਸ ਚਿੱਤਰਕਾਰ ਦਾ ਜਨਮ ਬੈਲਜੀਅਮ ਵਿਚ ਐਂਟਵਰਪ ਵਿਖੇ 1582 ਵਿਚ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਨੇ ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ ਆਪਣੇ ਭਰਾ ਯੂਲੀਅਨ (Julian) ਦੇ ਸ਼ਿਸ਼ ਵਜੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। ਇਹ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਨੇ ਇਟਲੀ ਵਿਖੇ ਵੀ ਸਿਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਸੰਨ 1606-07 ਵਿਚ ਇਹ ਐਂਟਵਰਪ ਗਿਲਡ ਦਾ ਸਿਖਿਅਕ ਬਣਿਆ। 1630 ਦੇ ਦਹਾਕੇ ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਕਲਾ ਵਪਾਰੀ ਵਜੋਂ ਜਾਣਿਆ ਜਾਣ ਲਗਾ। ਇਸ ਦੇ ਆਪਣੇ ਲੜਕੇ ਡੇਵਿਡ ਟੈਨਯਰਜ਼ ਦੀ ਯੰਗਰ ਦੀ, ਸ਼ੈਲੀ ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਕਈ ਚਿੱਤਰਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਦੇ ਨਾਂ ਨਾਲ ਜੋੜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਪਰ ਸਿਵਾਏ ਇਸ ਤੋਂ ਕਿ ਇਹ ਧਾਰਮਿਕ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਸਬੰਧੀ ਚਿੱਤਰ ਬਣਾਉਂਦਾ ਸੀ, ਇਸਦੇ ਕੰਮ ਬਾਰੇ ਬਹੁਤਾ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਸੰਨ 1649 ਨੂੰ ਐਂਟਵਰਪ ਵਿਖੇ ਇਸਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.- ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9 : 886; ਚੈਬ. ਐਨ. 13 : 536

ਟੈਨਯਰਜ਼ ਡੇਵਿਡ, ਦੀ ਯੰਗਰ : ਬੈਲਜੀਅਮ ਦੇ ਇਸ ਚਿੱਤਰਕਾਰ ਦਾ ਜਨਮ 15 ਦਸੰਬਰ, 1610 ਨੂੰ ਐਂਟਵਰਪ ਵਿਚ ਹੋਇਆ। ਇਹ ਬੈਰੋਕ ਸ਼ੈਲੀ ਦਾ ਧਾਰਨੀ ਸੀ। ਇਹ ਡੇਵਿਡ ਟੈਨਯਰਜ਼ ਦਾ ਐਲਡਰ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਅਤੇ ਸ਼ਾਗਿਰਦ ਸੀ। ਇਸ ਨੇ ਮਿਥਿਹਾਸ, ਧਰਮ ਅਤੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਸਮੇਤ ਤੱਕਰੀਬਨ ਹਰ ਵਿਸ਼ੇ ਸਬੰਧੀ ਚਿੱਤਰ ਬਣਾਏ ਪਰ ਇਹ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਸਬੰਧੀ ਚਿੱਤਰ ਬਣਾਉਣ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤੀ ਨਜ਼ਾਰੇ ਚਿਤਰਣ ਕਾਰਨ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਦੇ ਚਿੱਤਰਾਂ ਤੇ ਪੀਟਰ ਪਾਲ ਰੂਬੈਂਨਸ ਅਤੇ ਐਂਡੀਅਨ ਬ੍ਰਾਊਵਰ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਸਪੱਸ਼ਟ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਸੰਨ 1640 ਤੋਂ 1650 ਦੌਰਾਨ ਇਸ ਨੇ ਕਈ ਵਧੀਆ ਚਿੱਤਰ ਬਣਾਏ। ਸੰਨ 1650 ਦੇ ਲਗਭਗ ਇਹ ਸ਼ਾਹੀ ਚਿੱਤਰਕਾਰ ਅਤੇ ਨੀਦਰਲੈਂਡ ਦੇ ਗਵਰਨਰ, ਆਰਚਡਿਊਕ ਲੀਓਪੋਲਡ ਵਿਲੀਅਮ ਦੀ ਆਰਟ ਗੈਲਰੀ ਦਾ ਡਾਇਰੈਕਟਰ ਬਣਿਆ। ਸੰਨ 1651 ਵਿਚ ਇਹ ਬ੍ਰਸਲਜ਼ ਵਿਖੇ ਵਸ ਗਿਆ। ਇਸ ਨੇ ਆਰਚਡਿਊਕ ਦੀ ਆਰਟ ਗੈਲਰੀ ਦੇ ਕਈ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਚਿੱਤਰੇ। ਇਹ ਆਸਟ੍ਰੀਆ ਦੇ ਡਾਨ ਜਾਨ ਦਾ ਵੀ ਚਿੱਤਰਕਾਰ

ਰਿਹਾ। ਇਹ ਬੁਲਲਜ਼ ਦੀ ਫਾਈਨ ਆਰਟ ਅਕਾਦਮੀ (1665) ਅਤੇ ਐਂਟਵਰਪ ਦੀ ਅਕਾਦਮੀ (1665) ਦਾ ਮੁੱਖ ਬਾਨੀ ਸੀ।

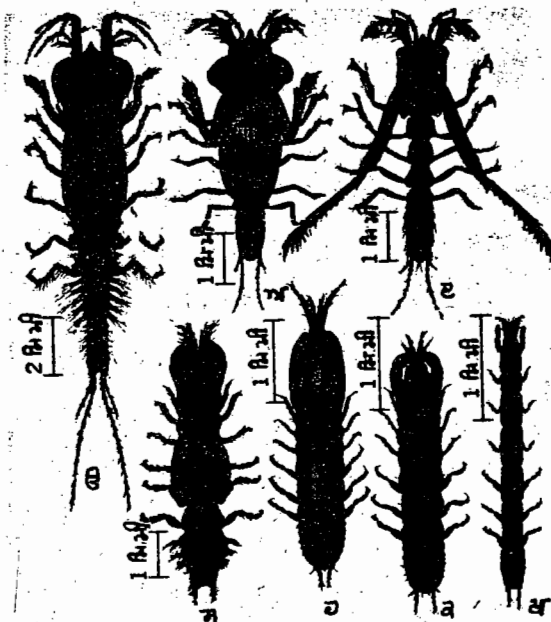
ਇਸ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਚਿੱਤਰ ਪੇਂਟਰ ਪਲੇਇਗ ਮਿਊਜ਼ਿਕ ਦੀ ਵਿਲੇਜ ਫੇਟ (1646), ਪ੍ਰੈਸ਼ਨ ਆਫ਼ ਦੀ ਐਂਟਵਰਪ ਸਿਵਿਲ ਗਾਰਡਜ਼ (1643), ਦੀ ਆਰਚਡਿਊਕ ਲੀਓਪੋਲਡ ਵਿਲਹੈਲਮ ਇਨ ਹਿਜ਼ ਪਿਕਚਰ ਗੈਲਰੀ ਇਨ ਬੁਲਲਜ਼ (1647) ਆਦਿ ਹਨ। ਲਗਭਗ 2,000 ਚਿੱਤਰਾਂ ਨਾਲ ਇਸ ਦਾ ਨਾਂ ਜੋੜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਡਿਊਕ ਵਲੋਂ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਕੀਤੇ ਬਦੇਸ਼ੀ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਇਟਲੀ ਦੇ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਦੇ ਚਿੱਤਰਾਂ ਵਿਚੋਂ 244 ਚਿੱਤਰਾਂ ਨੂੰ 1660 ਈ. ਵਿਚ 'ਬੀਏਟਰਮ ਪਿਕਟੋਰੀਆ' ਨਾਮੀ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਇਕੱਤਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

25 ਅਪ੍ਰੈਲ, 1690 ਨੂੰ ਬੁਲਲਜ਼ ਵਿਖੇ ਇਸਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.- ਐਨ. ਥਿ. ਮਾ. 9 : 886 ; ਕੋਲ. ਐਨ. 18 : 248 ; ਐਨ.

ਅਮੇ. 26 : 412 ; ਚੈਬ. ਐਨ. 13 : 536

ਟੈਨਾਇਡੋਸ਼ੀਆ : ਇਹ ਪੈਰਾਕੈਰਿਡਾ ਸੁਪਰ ਵਰਗ ਦਾ ਇਕ ਵਰਗ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਯੂਮੈਲੈਕਸਟ੍ਰੋਕਨ ਕ੍ਰਾਸਟੋਸ਼ੀਅਨ ਸ਼ਾਮਲ

ਟੈਨਾਇਡੋਸ਼ੀਆ

(ਓ) ਐਪਸਿਊਡੀਜ਼ ਸਪਾਲੋਸ਼ਸ (ਮਾਦਾ) (ਅ) ਸਫੀਰੋਪਸ ਅਨੋਮੇਲਸ (ਮਾਦਾ) (ਬ) ਸਫੀਰੋਪਸ ਅਨੋਮੇਲਸ (ਨਰ) (ਸ) ਹੇਟਰੋਫੇਮਾਇਸ ਔਰਸਟਿਡੀ (ਮਾਦਾ) (ਹ) ਹੇਟਰੋਫੇਮਾਇਸ ਓਰਸਟਿਡੀ (ਮਾਦਾ) (ਕ) ਹੇਟਰੋਫੇਮਾਇਸ ਓਰਸਟਿਡੀ (ਨਰ) (ਖ) ਲੈਪਫੇਗਨੇਥੀਆ ਫਿਲੀਫੋਰਮਿਸ

ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਵਰਗ ਦੋ ਉਪ-ਵਰਗਾਂ, 5 ਕੁਲਾਂ, 44 ਪ੍ਰਜਾਤੀਆਂ ਅਤੇ ਤਕਰੀਬਨ 350 ਜਾਤੀਆਂ ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਨਾਂ ਟੈਨੋਸ ਪ੍ਰਜਾਤੀ ਤੋਂ ਪਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਮੁਕਤ-ਜੀਵੀ ਪ੍ਰਾਣੀ ਸੰਸਾਰ-ਵਿਆਪੀ ਹਨ ਅਤੇ ਕੁਝ ਕੁ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ, ਇਹ ਸਮੁੰਦਰੀ ਪ੍ਰਾਣੀ ਕਿਨਾਰਿਆਂ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਵਿਚਲੀ ਡੂੰਘਾਈ ਤੱਕ ਮਿਲਦੇ ਹਨ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਾਣੀਆਂ ਦਾ ਸਰੀਰ ਲੰਮਾ, ਸਿਲਿੰਡਰਾਕਾਰ ਜਾਂ ਉਪਰੋਂ-ਹੇਠਾਂ ਵਲ ਚਿਪਕਿਆ ਹੋਇਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਛਾਤੀ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਅਤੇ ਦੂਜਾ ਖੰਡ ਸਿਰ ਨਾਲ ਜੁੜ ਕੇ ਕੈਰਾ-ਪੇਸ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ ਜਿਸ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਦੋਵੇਂ ਪਾਸੇ ਸੁਆਸ-ਚੈਂਬਰ ਲੁਕਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪੇਟ ਦਾ ਅਖੀਰਲਾ ਖੰਡ ਟੈਲਸਨ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਖੱਬੇ ਮੈਂਡੀਬਲ ਦਾ ਇਕ ਲੈਸੀਨੀਆ ਮੋਬਿਲਿਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਸੱਜੇ ਮੈਂਡੀਬਲ ਵਿਚ ਇਹ ਕਈ ਵਾਰ ਨਹੀਂ ਵੀ ਹੁੰਦਾ। ਛਾਤੀ ਦੇ ਅੱਠ ਜੋੜੇ ਲੱਤਾਂ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਜੋੜਾ ਮੈਕਸਿਲੀਪੀਡ, ਦੂਜਾ ਜੋੜਾ ਕੈਲੀਪੀਡ ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਦੇ ਛੇ ਜੋੜੇ ਪਰਾਈਆਪੋਡਾਂ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਪਾਚਨ ਸਿਸਟਮ ਵਿਚ ਹੇਠਲੇ ਪਾਸੇ ਇਕ ਮੂੰਹ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਇਕ ਗੁੰਝਲਦਾਰ ਮਿਹਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਗੁੰਝਲਦਾਰ ਫਿਲਟਰ ਅਤੇ ਇਕ ਚਬਾਉਣ ਵਾਲਾ ਅਪਰੇਟਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਕ ਮੱਧ ਆਹਾਰ ਨਲੀ (Syncytial) ਪ੍ਰੋਟੋਪਲਾਜ਼ਮ ਦੀ ਬਣੀ ਹੋਈ ਤੇ ਗੁੱਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਦੋ ਜੋੜੇ ਹਿਪੋਟੋਪੋਕ੍ਰੀਐਸ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਮਲ-ਤਿਆਗ ਅੰਗਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਜੋੜਾ ਮੈਕਸਿਲਰੀ ਗਲੈਂਡਾਂ ਦਾ ਆਉਂਦਾ ਹੈ।

ਨਾੜੀ-ਸਿਸਟਮ ਵਿਚ ਇਕ ਦਿਮਾਗ, ਇਕ ਸਬਈਸੋਫੇਜੀ-ਅਲ ਪੁੰਜ-ਤੇ ਇਕ ਵੈਂਟਰਲ ਕਾਰਡ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਨੇਤਰ-ਲੋਬ ਡੰਡੀ-ਰਹਿਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਲਘੂ-ਟੋਹਣੀਆਂ ਉੱਤੇ (ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਨਰ ਪ੍ਰਾਣੀਆਂ ਵਿਚ) ਐਂਸਥੀਟਾ ਸੰਵੇਦੀ ਨੁਕਤੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਖੰਡਾਂ ਅਤੇ ਲੱਤਾਂ ਉੱਤੇ ਸੰਵੇਦਨਾ-ਵਾਲੇ ਜਾਂ ਸੰਵੇਦਨਾ-ਕੰਡੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਜਣਨ ਅੰਗਾਂ ਵਿਚ ਗੋਨੈਡ ਦੁਗਣੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਦੋ-ਲਿੰਗਤਾ, ਨਰ ਪੂਰਵੀ ਲਿੰਗਤਾ ਜਿਸ ਵਿਚ ਨਰ ਜਣਨ ਅੰਗਾਂ ਜਾਂ ਜਣਨ ਮਾਦੇ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਮਾਦਾ ਅੰਗਾਂ ਜਾਂ ਜਣਨ ਮਾਦੇ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਵੈ-ਨਿਸ਼ੇਚਨ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਅਤੇ ਮਾਦਾ ਪੂਰਵੀ ਲਿੰਗਤਾ ਦੀਆਂ ਹਾਲਤਾਂ ਵੀ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ, ਲਿੰਗੀ ਦੋ-ਰੂਪਤਾ ਵੀ ਆਮ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਦੋਨਾਂ ਲਿੰਗਾਂ ਵਿਚ ਲਘੂ-ਟੋਹਣੀਆਂ, ਸਿਰ ਦੀ ਸ਼ਕਲ, ਮੂੰਹ-ਅੰਗ, ਕੈਲੀਪੀਡ, ਪਰਾਈਆਪੋਡਾਂ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਜੋੜਾ ਆਦਿ ਫਰਕ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਅੰਡੇ ਇਨਕੁਬੇਟਰੀ ਥੈਲੀਆਂ ਵਿਚ ਵਿਕਸਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਬੱਚੇ ਚਾਰ ਲਾਰਵਾ ਅਵਸਥਾਵਾਂ ਵਿਚੋਂ ਲੰਘਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਹਰ ਵਾਰ ਕੁੰਜ ਲਾਹੁਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਬਾਹਰਲੇ ਆਕਾਰ ਵਿਚ ਵੀ ਕਈ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਆ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਹ. ਪੁ.- ਮੇਕ. ਐਨ. ਸ. ਟ. 13: 388

ਟੈਨਿਸ (ਲਾਅਨ) : ਟੈਨਿਸ ਵਰਗ ਦੀਆਂ ਖੇਡਾਂ ਰੈਕਟ ਅਤੇ ਗੇਂਦ ਨਾਲ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਗਰਾਊਂਡਾਂ ਅਤੇ ਮੈਦਾਨਾਂ ਵਿਚ ਖੇਡੀਆਂ ਜਾਣ ਵਾਲੀਆਂ ਖੇਡਾਂ ਹਨ। ਇਹ ਖੇਡ ਬਾਰੂਦੀ-ਤੇਰੂਦੀ ਸਦੀ ਅੰਦਰ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆਈ ਦੱਸੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਟੈਨਿਸ ਦੀ ਪੁਰਾਣੀ ਖੇਡ ਸਾਲਾਂ ਤੱਕ ਬੰਦ ਕੋਰਟਾਂ ਵਿਚ ਖੇਡੀ ਜਾਂਦੀ ਰਹੀ ਭਾਵੇਂ ਇਸ ਸਬੰਧੀ ਇਸਨੂੰ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਮੈਦਾਨਾਂ ਵਿਚ ਖੇਡੇ ਜਾਣ ਲਈ ਸਮੇਂ ਸਮੇਂ ਕਾਂਡੀ ਯਤਨ ਹੁੰਦੇ ਰਹੇ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਬੰਦ ਕਮਰੇ ਵਿਚ ਦੀਵਾਰਾਂ ਤੇ ਗੇਂਦ-ਮਾਰਕੇ ਖੇਡੀ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਖੇਡ ਟੈਨਿਸ ਕਹੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਸੰਨ 1873 ਵਿਚ ਮੇਜਰ ਵਿੰਗਡੀਲਡ ਨੇ ਕਮਰੇ ਦੇ ਬਾਹਰ ਦੀ ਟੈਨਿਸ ਖੇਡ ਚਲਾਈ। ਉਸੇ ਦਾ ਨਾਂ ਲਾਅਨ ਟੈਨਿਸ ਹੈ ਅਤੇ ਆਮ ਬੋਲਚਾਲ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਇਸੇ ਨੂੰ ਹੁਣ ਟੈਨਿਸ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਲਾਅਨ ਟੈਨਿਸ ਦੀ ਖੇਡ ਲਾਅਨ ਅਰਥਾਤ ਘਾਹ ਤੇ ਖੇਡੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ ਪਰੰਤੂ ਇਸੇ ਉੱਤੇ ਖਰਚਾ ਵਧੇਰੇ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਗਰਮ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਜਾਂ ਬਰਸਾਤ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਘਾਹ ਉੱਤੇ ਖੇਡਣਾ ਕੁਝ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਬੱਜਰੀ ਜਾਂ ਪੱਕੇ ਸੀਮੰਟ ਦੇ ਫਰਸ਼ ਜਾਂ

ਕਮਰੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਲੱਕੜੀ ਦੇ ਫਰਸ਼ ਉੱਤੇ ਵੀ ਲਾਅਨ ਟੈਨਿਸ ਖੇਡੀ ਜਾਣ ਲੱਗੀ। ਯੂਰਪ ਅਤੇ ਏਸ਼ੀਆ ਵਿਚ ਚੀਕਣੀ ਮਿੱਟੀ ਦੇ ਲਿੰਪੋ-ਪੋਚੇ ਫਰਸ਼ ਤੇ ਵੀ ਲਾਅਨ ਟੈਨਿਸ ਖੇਡੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਲਾਅਨ ਟੈਨਿਸ ਦੀ ਖੇਡ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਸਾਰੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਚੱਲਤ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਅੱਜ ਵੀ ਇਸ ਦੇ ਨਿਯਮ ਅਤੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੀ ਲਾਅਨ ਟੈਨਿਸ ਐਸੋਸੀਏਸ਼ਨ ਦੁਆਰਾ ਬਣਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਹਰੇਕ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਉਸਦੀ ਆਪਣੀ ਸੰਸਥਾ ਖੇਡ ਦੀ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਿਖਲਾਈ ਦੇਣ, ਮਕਬੂਲ ਬਣਾਉਣ, ਮੈਚ ਅਤੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਆਯੋਜਿਤ ਕਰਨ ਵਿਚ ਲੱਗੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਸਾਰੇ ਦੇਸ਼ ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੀ ਐਸੋਸੀਏਸ਼ਨ ਦੁਆਰਾ ਬਣਾਏ ਗਏ ਨਿਯਮਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਮਾਨਤਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਲਾਅਨ ਟੈਨਿਸ ਦੀ ਖੇਡ ਦੋ ਜਾਂ ਚਾਰ ਖਿਡਾਰੀ ਮਿਲ ਕੇ ਖੇਡ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਖੇਡਣ ਦੇ ਲਈ ਦੋ ਰੈਕਟ ਅਤੇ ਇਕ ਗੇਂਦ ਲੋੜੀਂਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਪੈਰਾਂ ਵਿਚ ਰਬੜ ਦੇ ਥੂਟ ਅਤੇ ਜੁਰਾਬਾਂ ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਦੇ ਕੱਪੜੇ ਵੀ ਸਫ਼ੈਦ ਪਹਿਨਣੇ ਦਾ ਰਿਵਾਜ ਹੈ। ਰੰਗੀਨ ਕੱਪੜੇ ਪਹਿਨਣਾ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਅਤੇ ਮਰਿਆਦਾ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਖੇਡ ਦੇ ਮੈਦਾਨ ਦੀ ਲੰਬਾਈ 24 ਮੀ. ਅਤੇ ਚੌੜਾਈ 11 ਮੀ. ਹੀ ਰੱਖੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਖੇਡ ਦਾ ਖੇਤਰ ਇਕ ਜਾਲ ਦੁਆਰਾ ਦੋ ਬਰਾਬਰ ਭਾਗਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਕਿ ਜਾਲ ਦੇ ਦੋਵੇਂ ਪਾਸੇ 12 ਮੀ. ਲੰਬੀ ਜਗ੍ਹਾ ਰਹੇ। ਜਾਲ ਦੀ ਉਚਾਈ ਖੱਡਿਆਂ ਉੱਤੇ 1 ਮੀ. ਅਤੇ ਮੱਧ ਵਿਚ 0.91 ਮੀ. ਰੱਖੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜਾਲ ਨੂੰ ਕੱਸ ਕੇ ਬੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਤਾਂ ਕਿ ਉਸ ਉੱਤੇ 9.0 ਪੌਂਡ ਦਾ ਤਨਾਅ ਰਹੇ।

ਖੇਡ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਖਿਡਾਰੀਆਂ ਵਿਭਿੰਨ ਰੇਖਾਵਾਂ ਦਾ ਉਪਯੋਗ ਪੁਆਇੰਟ ਜਿੱਤਣ ਜਾਂ ਹਾਰਨ ਵਿਚ ਫੈਸਲਾਕੁਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਲੰਮੀਆਂ ਬਾਹਰੀ ਰੇਖਾਵਾਂ ਨੂੰ ਯੁਗਲ ਦੀ ਸਾਈਡ ਲਾਈਨ, ਚੌੜੀਆਂ ਬਾਹਰੀ ਰੇਖਾਵਾਂ ਨੂੰ ਬੇਸ ਲਾਈਨ ਅਤੇ ਯੁਗਲ ਦੀ ਸਾਈਡ ਲਾਈਨ ਦੇ ਸਮਾਂਤਰ (ਪਰੰਤੂ ਸਾਢੇ ਚਾਰ ਫੁੱਟ ਅੰਦਰ) ਰੇਖਾ ਨੂੰ ਇਕਹਿਰੇ ਦੀ ਸਾਈਡ ਰੇਖਾ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਜਾਲ ਦੇ ਸਮਾਂਤਰ ਦੋਨੋਂ ਪਾਸੇ, 6.40 ਮੀ. ਦੀ ਦੂਰੀ ਤੇ ਸਰਵਿਸ ਰੇਖਾਵਾਂ ਹਨ। ਦੋਵੇਂ ਸਰਵਿਸ ਰੇਖਾਵਾਂ ਦੇ ਮੱਧ ਬਿੰਦੂਆਂ ਨੂੰ ਮਿਲਾਉਣ ਵਾਲੀ ਰੇਖਾ ਜਾਲ ਦੇ ਦੋਵੇਂ ਪਾਸੇ ਸੱਜਾ ਅਤੇ ਖੱਬਾ ਕੋਰਟ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਬੇਸ ਲਾਈਨਾਂ ਦਾ ਮੱਧਬਿੰਦੂ ਇਕ ਛੋਟੀ ਚਾਰ ਇੰਚ ਲੰਬੀ ਰੇਖਾ ਦੁਆਰਾ ਅੰਕਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਹਰੇਕ ਲਾਈਨ ਦੀ ਮੋਟਾਈ ਦੋ ਇੰਚ ਦੇ ਅੰਦਰ ਅਤੇ ਬੇਸ ਲਾਈਨ ਦੀ ਚਾਰ ਇੰਚ ਤਕ ਰਹਿਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

ਖੇਡਣ ਵਾਲਾ ਰੈਕਟ 0.68 ਸੈਂ. ਮੀ. ਲੰਬਾ, 0.22 ਸੈਂ. ਮੀ. ਚੌੜਾ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਪਸੰਦ ਅਨੁਸਾਰ 12.5, 13.5 ਜਾਂ 14 ਔਂਸ ਭਾਰਾਂ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਗੇਂਦ ਦਾ ਆਕਾਰ 6.2 ਸੈਂ. ਮੀ. ਤੋਂ 6.5 ਸੈਂ. ਮੀ. ਦੇ ਵਿਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਭਾਰ ਦੋ ਔਂਸ ਅਤੇ 2-1/16 ਔਂਸ ਦੇ ਵਿਚ ਵਿਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਗੇਂਦ ਵਿਚ 2.54 ਮੀ. ਉਪਰ ਦੇ ਕੰਕਰੀਟ ਦੀ ਸਤ੍ਹਾ ਉੱਤੇ ਗਿਰਣ ਨਾਲ ਟੱਪਾ ਲੈ ਕੇ 1.36 ਮੀ. ਅਤੇ 1.34 ਮੀ. ਦੇ ਵਿਚ ਵਾਪਸ ਉਛਲਣ ਦੀ ਸਮੱਰਥਾ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਰੈਕਟ ਅਤੇ ਗੇਂਦ ਗਲੈਜ਼ੋਜ਼ਰ ਜਾਂ ਡਨਲੌਪ ਦੁਆਰਾ ਬਣਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਹੁਣ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਵੀ ਕਈ ਚੰਗੀ ਸਮੱਗਰੀ ਬਣਾਉਣ ਲਗ ਪਏ ਹਨ।

ਇਕਹਿਰੀ ਖੇਡ ਅਤੇ ਪੁਆਇੰਟ—ਦੋਵੇਂ ਖਿਡਾਰੀ ਜਾਲ ਵਿਚ ਇਕ ਇਕ ਪਾਸੇ ਅਤੇ ਆਹਮਣੇ ਸਾਹਮਣੇ ਖੜੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਜਿਹੜਾ ਖਿਡਾਰੀ ਪਹਿਲਾਂ ਗੇਂਦ ਉਛਾਲਦਾ ਹੈ, 'ਸਰਵਰ' ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਰਿਸੀਵਰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕਿਹੜਾ ਖਿਡਾਰੀ ਸਰਵਰ ਬਣੇ, ਇਸ ਲਈ ਹਮੇਸ਼ਾ ਹੋੜ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਦਾ ਟਾੱਸ ਕਰਕੇ ਨਿਰਣਾ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਰਵਰ ਬੇਸ ਲਾਈਨ ਦੇ ਮੱਧ ਬਿੰਦੂ

ਦੇ ਸੱਜੇ ਪਾਸੇ ਖਲੋ ਕੇ, ਖੱਬੇ ਹੱਥ ਨਾਲ ਇਕ ਗੇਂਦ ਉਛਾਲ ਕੇ, ਸੱਜੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਫੜੇ ਰੈਕਟ ਨਾਲ ਉਸਨੂੰ ਮਾਰ ਕੇ ਜਾਲ ਦੇ ਪਾਰ ਰਿਸੀਵਰ ਦੇ ਸੱਜੇ ਕੋਰਟ ਵਿਚ ਸੁੱਟਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਇਕ ਵਾਰ ਵਿਚ ਸਰਵਰ ਦੀ ਗੇਂਦ ਠੀਕ ਕੋਰਟ ਤੱਕ ਨਾ ਪਹੁੰਚੇ ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਦੂਸਰੀ ਗੇਂਦ ਨਾਲ ਦੁਬਾਰਾ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਨ ਦੀ ਛੋਟ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਦੋ ਵਾਰ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਨ ਤੇ ਵੀ ਸਰਵਰ ਗੇਂਦ ਨੂੰ ਠੀਕ ਕੋਰਟ ਵਿਚ ਨਾ ਭੇਜ ਸਕਿਆ ਤਾਂ ਉਹ ਇਕ ਪੁਆਇੰਟ ਹਾਰ ਜਾਏਗਾ ਅਤੇ ਰਿਸੀਵਰ ਇਕ ਪੁਆਇੰਟ ਜਿੱਤ ਜਾਏਗਾ। ਜੇਕਰ ਸਰਵਰ ਦੀ ਗੇਂਦ ਠੀਕ ਪਹੁੰਚ ਗਈ ਤਾਂ ਰਿਸੀਵਰ ਉਸਨੂੰ ਰੈਕਟ ਨਾਲ ਮਾਰ ਕੇ ਦੁਬਾਰਾ ਸਰਵਰ ਵੱਲ ਭੇਜੇਗਾ। ਦੋਨੋਂ ਤਰਫ਼ੋਂ ਗੇਂਦ ਨੂੰ ਮਾਰ ਕੇ ਇਹ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਦੂਸਰਾ ਉਸਨੂੰ ਵਾਪਸ ਨਾ ਮੋੜ ਸਕੇ। ਜੇਕਰ ਗੇਂਦ ਦੋ ਟੱਪ ਖਾ ਲੈਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਵੀ ਜਾਲ ਦੇ ਜਿਸ ਪਾਸੇ ਅਜਿਹਾ ਹੋਏਗਾ, ਉਸ ਪਾਸੇ ਦਾ ਖਿਡਾਰੀ ਹਾਰ ਜਾਏਗਾ।

ਦੂਜੇ ਪੁਆਇੰਟ ਦੇ ਲਈ ਸਰਵਰ ਬੇਸ ਲਾਈਨ ਦੇ ਮੱਧ ਬਿੰਦੂ ਦੇ ਖੱਬੇ ਪਾਸੇ ਖੜੇ ਹੋ ਕੇ ਰਿਸੀਵਰ ਦੇ ਖੱਬੇ ਕੋਰਟ ਵਿਚ ਗੇਂਦ ਸੁੱਟੇਗਾ। ਖੱਬੇ ਸੱਜੇ ਪਾਸਿਆਂ ਤੋਂ ਸਰਵਰ ਵਾਰ ਵਾਰ ਗੇਂਦ ਸੁੱਟ ਕੇ ਪੁਆਇੰਟ ਜਿੱਤਦਾ ਜਾਂ ਹਾਰਦਾ ਰਹੇਗਾ, ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਕਿ 'ਗੇਮ' ਨਾ ਹੋ ਜਾਵੇ।

ਪਹਿਲਾ ਪੁਆਇੰਟ ਹਾਰਨ ਉੱਤੇ ਲਾਅਨ ਟੈਨਿਸ ਦੇ ਅਜੀਬ ਨਿਯਮ ਅਨੁਸਾਰ ਗਿਣਤੀ ਦੇ ਲਈ 15 ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਦੋ ਪੁਆਇੰਟ ਹਾਰਨ ਤੇ 30, ਤਿੰਨ ਪੁਆਇੰਟ ਹਾਰਨ ਤੇ 40 ਅਤੇ ਚੌਥਾ ਹਾਰਨ ਤੇ 'ਗੇਮ' ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਦੋਵੇਂ ਖਿਡਾਰੀ ਇਕ ਇਕ ਪੁਆਇੰਟ ਜਿੱਤੇ, ਤਾਂ ਫਿਫਟੀਨ ਆਲ ਕਿਹਾ ਜਾਵੇਗਾ ਆਦਿ। ਸਰਵਰ ਦਾ ਪੁਆਇੰਟ ਪਹਿਲਾਂ ਅਤੇ ਰਿਸੀਵਰ ਦਾ ਪੁਆਇੰਟ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਬਰਟੀ-ਫਾਰਟੀ ਆਦਿ। ਜਦੋਂ ਦੋਵੇਂ ਖਿਡਾਰੀ 3-3 ਪੁਆਇੰਟ ਜਿੱਤਣ ਤਾਂ ਫਾਰਟੀ ਆਲ ਨਾ ਕਹਿ ਕੇ ਡਿਊਸ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਡਿਊਸ ਤੱਕ ਪੁਆਇੰਟ ਪਹੁੰਚਣ ਦੇ ਬਾਅਦ 'ਗੇਮ' ਜਿੱਤਣ ਦੇ ਲਈ ਕਿਸੇ ਵੀ ਖਿਡਾਰੀ ਨੂੰ ਲਗਾਤਾਰ ਦੋ ਪੁਆਇੰਟ ਜਿੱਤਣੇ ਪੈਂਦੇ ਹਨ। ਪਹਿਲੀ ਗੇਮ ਦੇ ਬਾਅਦ ਰਿਸੀਵਰ ਸਰਵਰ ਬਣਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਰਵਰ ਰਿਸੀਵਰ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਜਿਹੜਾ ਖਿਡਾਰੀ ਛੇ ਗੇਮ ਪਹਿਲਾਂ ਜਿੱਤ ਲਵੇ ਉਸਨੂੰ ਇਕ-ਸੈੱਟ ਜਿੱਤਿਆ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਪਰੰਤੂ ਸੈੱਟ ਤਾਂ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਦੋਵੇਂ ਖਿਡਾਰੀਆਂ ਦੀਆਂ ਜਿੱਤੀਆਂ ਗੇਮਾਂ ਦਾ ਅੰਤਰ ਦੋ ਜਾਂ ਵਧੇਰੇ ਰਹੇ। ਜੇਕਰ ਦੋਨਾਂ ਨੇ 5-5 ਗੇਮ ਜਿੱਤੇ ਹਨ ਤਾਂ 11 ਵਾਂ ਗੇਮ ਜਿੱਤਣ ਵਾਲਾ ਸੈੱਟ ਨਹੀਂ ਜਿੱਤੇਗਾ ਕਿਉਂਕਿ ਦੋਨਾਂ ਦੇ ਗੇਮਾਂ ਦਾ ਅੰਤਰ 6-5 = 1 ਹੀ ਹੋਵੇਗਾ। ਅਜਿਹਾ ਸੈੱਟ ਉਦੋਂ ਤੱਕ ਖੇਡਿਆ ਜਾਵੇਗਾ ਜਕ ਤੱਕ ਇਕ ਖਿਡਾਰੀ ਦੂਸਰੇ ਤੋਂ ਦੋ ਗੇਮ ਵਧੇਰੇ ਨਾ ਜਿੱਤ ਜਾਵੇ। ਕਦੇ ਕਦੇ ਤਾਂ ਪੰਝੀ ਤੀਹ ਗੇਮ ਤੱਕ ਦਾ ਵੀ ਸੈੱਟ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਮੈਚਾਂ ਵਿਚ ਤਿੰਨ ਸੈੱਟਾਂ ਵਿਚੋਂ ਦੋ ਜਾਂ ਪੰਜ ਸੈੱਟਾਂ ਵਿਚੋਂ ਤਿੰਨ ਜਿੱਤਣ ਵਾਲਾ ਖਿਡਾਰੀ ਜੇਤੂ ਕਰਾਰ ਦਿਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਦੂਹਰੀ ਖੇਡ - ਜਾਲ ਦੇ ਦੋਵੇਂ ਪਾਸੇ ਦੋ ਦੋ ਖਿਡਾਰੀ ਖੜੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਕ ਪਾਸੇ ਖਿਡਾਰੀ, ਫੇਰ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਦਾ ਖਿਡਾਰੀ ਵਾਰੀ ਵਾਰੀ ਸਰਵਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਜੇਕਰ ਇਕ ਪਾਸੇ ਓ ਅ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਏ ਸ ਹਨ ਤਾਂ ਸਰਵਰ ਬਣਨ ਦਾ ਕ੍ਰਮ ਓ ਏ ਅ ਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪੁਆਇੰਟ ਗਿਣਨ ਦੇ ਨਿਯਮ ਇਕਹਿਰੀ ਖੇਡ ਵਾਲੇ ਹੀ ਹਨ।

ਖੇਡ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਈਆਂ—ਸਰਵਰ ਖੇਡ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨ ਲੱਗਿਆਂ ਗੇਂਦ ਉਪਰ ਨੂੰ ਉਛਾਲ ਕੇ ਮਾਰਦਾ ਹੈ। ਇਸਨੂੰ ਸਰਵਿਸ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਖੇਡ ਵਿਚ ਗੇਂਦ ਬਿਨਾਂ ਭੂਮੀ ਤੇ ਟੱਪਾ ਖਾਣ ਤੇ ਮਾਰਨ ਨੂੰ 'ਵਾਲੀ' ਸਿਰ ਤੇ ਉੱਪਰ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਮਾਰਨ ਨੂੰ 'ਸਮੈਸ਼' ਅਤੇ ਖੱਬੇ

ਪਾਸੇ ਮਾਰਣ ਨੂੰ 'ਬੈਕ ਹੈਂਡ' ਆਦਿ ਨਾਂ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਡਰਾਪ ਸ਼ਾੱਟ ਅਤੇ ਲਾਂਬ ਵੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਸਟਰੋਕ (ਗੇਂਦ ਸੁੱਟਣ ਦੇ ਢੰਗ) ਹਨ। ਚੰਗੇ ਖਿਡਾਰੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਦਾ ਯਥਾਯੋਗ ਉਪਯੋਗ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਖਿਡਾਰੀ—ਇਸ ਖੇਡ ਦਾ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਖਿਡਾਰੀ ਅਮਰੀਕਾ ਦਾ ਵਿਲੀਅਮ ਟਿਲਡਨ ਸੀ ਜਿਹੜਾ ਲਗਾਤਾਰ ਕਈ ਸਾਲਾਂ ਤੱਕ, ਵਿਸ਼ਵ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਮੈਚਾਂ ਦਾ ਚੈਂਪੀਅਨ ਰਿਹਾ। ਟੈਨਿਸ ਦੀ ਖੇਡ ਵਿਚ ਇਸ ਜਿੰਨੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧੀ ਸ਼ਾਇਦ ਹੀ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਦੀ ਰਹੀ ਹੋਵੇ। ਟਿਲਡਨ ਦਾ ਨਾਂ ਉਸਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਚੁਸ਼ੇਤੀ-ਫੁਰਤੀ, ਤੇਜ਼ੀ ਅਤੇ ਸੂਝਬੂਝ ਕਾਰਨ ਸੀ। ਉਸਦੇ ਹਰੇਕ ਸ਼ਾਟ ਵਿਚ ਇਕ ਪਹਿਲੀ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਉਹ ਸੰਨ 1920 ਤੋਂ 1931 ਤੱਕ ਟੈਨਿਸ ਦੀ ਦੁਨੀਆ ਤੇ ਛਾਇਆ ਰਿਹਾ।

ਫਰਾਂਸ ਦੇ ਲੇਕਾਸਟ. ਬਰੋਟਰਾ ਅਤੇ ਕੋਸ਼ੇ ਵੀ ਆਪਣੇ ਸਮੇਂ (1925-33) ਦੇ ਮੰਨੇ-ਪ੍ਰਮਾਣੇ ਖਿਡਾਰੀ ਸਨ। ਬਰੋਟਰਾ 'ਵਾਲੀ' ਦਾ ਮਾਹਿਰ ਸੀ, ਲੇਕਾਸਟ ਦੀ ਖੇਡ ਬੜੀ ਮਾਂਜੀ-ਸਵਾਰੀ ਹੁੰਦੀ ਸੀ ਅਤੇ ਕੋਸ਼ੇ ਨੂੰ ਟਿਲਡਨ ਦੇ ਬਾਅਦ ਸਭ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਪ੍ਰਤਿਭਾਸ਼ਾਲੀ ਖਿਡਾਰੀ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਭਾਰਤੀ ਟੈਨਿਸ ਵਿਚ ਗੋਸ਼ ਮੁਹੰਮਦ ਦਾ ਨਾਂ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੀਵਾਨ ਜਗਤ ਮੋਹਨ ਦੀ ਦੂਹਰੀ ਗੋਮ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਰਹੀ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਵਿਸ਼ਵ ਟੈਨਿਸ ਵਿਚ ਭਾਰਤੀ ਰਾਮਨਾਥਨ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਨ ਦਾ ਸਥਾਨ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਚਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਮਹਿਲਾ ਟੈਨਿਸ - ਮਰਦਾਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਟੈਨਿਸ ਵਿਚ ਔਰਤਾਂ ਦਾ ਪੱਧਰ ਨੀਵਾਂ ਹੀ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਔਰਤਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਖਿਡਾਰੀ ਫਰਾਂਸ ਦੀ ਮੈਡਮ ਸਜੇਨ ਲੈਂਗਲੇਨ ਸੀ ਜਿਸਨੂੰ ਮਹਿਲਾ ਟੈਨਿਸ ਦਾ ਟਿਲਡਨ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਪਰੰਤੂ ਟਿਲਡਨ ਤੋਂ ਉਸਦੀ ਖੇਡ ਕਈ ਪੱਖਾਂ ਤੋਂ ਨੀਵੇਂ ਦਰਜੇ ਦੀ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਟਿਲਡਨ ਉਸਨੂੰ 6-0 ਦੇ ਫਰਕ ਨਾਲ ਹਰਾ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਭਾਰਤੀ ਔਰਤਾਂ ਵਿਸ਼ਵ ਟੈਨਿਸ ਵਿਚ ਕੋਈ ਬਹੁਤਾ ਨਾਂ ਨਹੀਂ ਕਮਾ ਸਕੀਆਂ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮੈ. 18 : 131; ਹਿ. ਵਿ. ਕੋ. 5: 156; ਲਾਅਨ ਟੈਨਿਸ ਡਾਰ ਬਿਗਨਰ; ਟੈਨਿਸ-ਏ ਟੂ ਜ਼ੋਡ

ਟੈਨਿਸੀ : ਰਾਜ—ਦੱਖਣ-ਕੇਂਦਰੀ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ ਵਿਚ ਇਹ ਇਕ ਰਾਜ ਹੈ ਜਿਸ ਦੀ ਹੱਦ ਉੱਤਰ ਵੱਲ ਕੈਂਟਕੀ ਅਤੇ ਵਰਜੀਨੀਆ ਰਾਜਾਂ ਨਾਲ, ਪੂਰਬ ਵੱਲ ਉੱਤਰੀ ਕੈਰੋਲਾਈਨਾ ਅਤੇ ਦੱਖਣ ਵੱਲ ਜਾਰਜੀਆ, ਅਲਬਾਮਾ ਅਤੇ ਮਿਸਿਸਿਪੀ ਰਾਜਾਂ ਨਾਲ ਲਗਦੀ ਹੈ। ਪੱਛਮ ਵੱਲ ਦਰਿਆ ਮਿਸਿਸਿਪੀ ਇਸ ਨੂੰ ਆਰਕੈਨਜ਼ਾਸ ਅਤੇ ਮਿਜੂਰੀ ਨਾਲੋਂ ਵੱਖ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਨੋਸ਼ਵਿਲ ਹੈ। ਇਸ ਰਾਜ ਦਾ ਖੇਤਰਫਲ 109,411 ਵ. ਕਿ. ਮੀ. ਅਤੇ ਆਬਾਦੀ 50,24,000 (1992) ਹੈ। ਇਸ ਰਾਜ ਦਾ ਮੌਜੂਦਾ ਨਾਂ ਛੋਟੇ ਟੈਨਿਸੀ ਦਰਿਆ ਦੇ ਕੰਢੇ ਵੱਸੇ ਚੈਰੋਕੀ ਇੰਡੀਅਨ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਨਾਂ ਤੇ ਪਿਆ ਹੈ। ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਕਲਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸੁਰਜੀਤ ਕਰਨ ਲਈ ਇਸ ਰਾਜ ਦਾ ਕਾਫੀ ਯੋਗਦਾਨ ਹੈ ਅਤੇ ਲੋਕ ਗੀਤਾਂ ਵਿਚ ਤਾਂ ਇਸ ਰਾਜ ਦਾ ਖਾਸ ਥਾਂ ਹੈ।

ਭੂਗੋਲਿਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਤੋਂ ਇਹ ਰਾਜ ਪੂਰਬੀ, ਕੇਂਦਰੀ ਅਤੇ ਪੱਛਮੀ ਤਿੰਨ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਵਿਸਥਾਰ ਚੌੜੇ ਰੁਖ ਪੱਛਮ ਤੋਂ ਪੂਰਬ ਵੱਲ ਹੈ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਕਈ ਕਿਸਮ ਦੀ ਧਰਾਤਲੀ ਨੁਹਾਰ ਇਥੇ ਵੇਖੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਧਰਾਤਲ ਅਨੁਸਾਰ ਸਮੁੱਚੇ ਰਾਜ ਦੇ ਛੇ ਹਿੱਸੇ ਹਨ—ਯੂਨੇਕਾ ਪਰਬਤ, ਪੂਰਬੀ ਟੈਨਿਸੀ ਦੀ ਦਰਿਆਈ ਵਾਦੀ, ਕੰਬਰਲੈਂਡ ਪਠਾਰ, ਉੱਚੇ ਪਹਾੜ, ਕੇਂਦਰੀ ਬੇਸਿਨ

ਅਤੇ ਖਾੜੀ ਨਾਲ ਲਗਵਾਂ ਸਾਹਿਲੀ ਮੈਦਾਨ। ਟੈਨਿਸੀ ਦਰਿਆ ਦੀ ਪੱਛਮੀ ਵਾਦੀ ਅਤੇ ਮਿਸਿਸਿਪੀ ਨਾਲ ਲਗਵਾਂ ਖੇਤਰ ਹਾਡੂ ਮੈਦਾਨ ਹੈ। ਪੂਰਬੀ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਪਰਬਤ ਹਨ ਅਤੇ ਪੱਛਮ ਵੱਲ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਮਿਸਿਸਿਪੀ ਡੂੰਘਾਣਾਂ ਨੇ ਮੱਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਰਾਜ ਦਾ ਬਹੁਤਾ ਹਿੱਸਾ ਉੱਪੜ - ਦੁਪੜ ਭੂਮੀ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਹੈ।

ਟੈਨਿਸੀ ਦੀ ਜਲਵਾਯੂ ਬੜੀ ਸੁਹਾਵਣੀ ਹੈ। ਗਰਮੀਆਂ ਵਿਚ ਇਥੇ ਬਹੁਤ ਗਰਮੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਅਤੇ ਸਰਦੀਆਂ ਵੀ ਸੁਹਾਵਣੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਸਾਲ ਭਰ ਵਿਚ 1, 270 ਮਿ. ਮੀ. ਵਰਖਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਬਹੁਤੀ ਵਰਖਾ ਸਰਦੀਆਂ ਦੇ ਅਖੀਰਲੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਥੇ 22 ਸੈਂ. ਮੀ. ਦੇ ਕਰੀਬ ਬਰਫ ਵੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੀਆਂ ਪੱਛਮੀ ਅਤੇ ਕੇਂਦਰੀ ਕਾਉਂਟੀਆਂ ਵਿਚ ਤੂਫਾਨ ਆਉਂਦੇ ਹਨ।

ਇਸ ਰਾਜ ਦਾ ਜਲ ਨਿਕਾਸ ਮਿਸਿਸਿਪੀ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀਆਂ ਸਹਾਇਕ ਨਦੀਆਂ ਨਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਾਰਜੀਆ ਰਾਜ ਦੀ ਹੱਦ ਨੇੜੇ ਦੇ ਕੁਝ ਹਿੱਸੇ ਦਾ ਜਲ ਨਿਕਾਸ ਅਲਬਾਮਾ ਦਰਿਆਈ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਨਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਖਾੜੀ ਨਾਲ ਲਗਵੇਂ ਸਾਹਿਲੀ ਖੇਤਰ ਦਾ ਪਾਣੀ ਵੀ ਮਿਸਿਸਿਪੀ ਵਿਚ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਬਾਕੀ ਸਾਰਾ ਖੇਤਰ ਟੈਨਿਸੀ ਅਤੇ ਕੰਬਰਲੈਂਡ ਦਰਿਆਵਾਂ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਟੈਨਿਸੀ ਇਥੋਂ ਦਾ ਵੱਡਾ ਦਰਿਆ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਓਹਾਈਓ ਦਰਿਆ ਵਿਚ ਜਾ ਡਿਗਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਰਾਜ ਵਿਚ ਕੁਦਰਤੀ ਝੀਲਾਂ ਤਾਂ ਘੱਟ ਹੀ ਹਨ ਪਰ ਗੈਰ-ਕੁਦਰਤੀ ਝੀਲਾਂ ਕਾਫੀ ਹਨ।

ਟੈਨਿਸੀ ਵਿਚ ਛੋਟੇ ਦਰਖਤ ਅਤੇ ਝਾੜੀਆਂ ਦੀ ਕਿਸਮ ਦੀ ਬਨਸਪਤੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ਪਰ ਮੌਸਮਾਂ ਦੇ ਵਖਰੇਵੇਂ ਕਰਕੇ ਬਨਸਪਤੀ ਵੀ ਕਈ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਪਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਉੱਚੇ ਹਿੱਸਿਆਂ ਉੱਤੇ ਕੈਨੇਡੀਅਨ ਸਪਰੂਸ ਅਤੇ ਫਰ ਦੇ ਦਰਖਤ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਪੱਛਮੀ ਟੈਨਿਸੀ ਦੇ ਦਲਦਲੀ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਸ਼ੂ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਟੈਨਿਸੀ ਵਿਚ ਇਮਾਰਤੀ ਲੱਕੜ ਦੇ ਜੰਗਲ ਵੀ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਰਾਜ ਦੇ ਕੁਝ ਰਕਬੇ ਦੇ ਅੱਧੇ ਹਿੱਸੇ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਖੇਤਰ ਉੱਤੇ ਇਮਾਰਤੀ ਲਕੜੀ ਦੇ ਦਰਖਤ ਹਨ। ਇਸ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਉਦਯੋਗ ਵਿਚ 40,000 ਵਿਅਕਤੀ ਲੱਗੇ ਹੋਏ ਹਨ।

ਇਸ ਖੇਤਰ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ 16 ਵੀਂ ਅਤੇ 17ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਸਪੇਨੀਆਂ, ਫਰਾਂਸੀਸੀਆਂ ਅਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਬੋਜੀਆਂ ਦੇ ਇਧਰ ਆਉਣ ਨਾਲ ਆਰੰਭ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸੰਨ 1763 ਵਿਚ ਫਰਾਂਸੀਸੀਆਂ ਅਤੇ ਇੰਡੀਅਨ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਲੜਾਈਆਂ ਪਿੱਛੋਂ ਵਰਜੀਨੀਆ ਅਤੇ ਉੱਤਰੀ ਕੈਰੋਲੀਨਾ ਵਲੋਂ ਦੀ ਸ਼ਿਕਾਰੀ ਇਧਰ ਆਏ।

ਸੰਨ 1812 ਦੀ ਜੰਗ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਟੈਨਿਸੀ ਵਾਸੀ ਫੌਜ ਵਿਚ ਭਰਤੀ ਹੋਏ। ਫੌਜੀਆਂ ਨੇ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਨਾਮਣਾ ਖੱਟਿਆ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਐਂਡਰਿਊ ਜੈਕਸਨ, ਡੇਵਿਡ ਕ੍ਰਾੱਕੋਟ ਸੈਮ ਹਾਉਸਟਨ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੋਏ ਹਨ। ਟੈਨਿਸੀ ਵਿਚ ਕਈ ਲੜਾਈਆਂ ਵੀ ਹੋਈਆਂ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਖ਼ਾਨਾਜੰਗਾਂ ਪਿੱਛੋਂ 1866 ਈ. ਵਿਚ ਟੈਨਿਸੀ ਰਾਜਾਂ ਦੇ ਸੰਘ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਵਾਲਾ ਪਹਿਲਾ ਰਾਜ ਸੀ।

ਇਥੋਂ ਦੀ 70 ਫ਼ੀਸਦੀ ਭੂਮੀ ਖੇਤੀ ਲਈ ਅਯੋਗ ਹੈ ਜਾਂ ਵਧੀਆ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਸਿਰਫ 2 ਫ਼ੀਸਦੀ ਜ਼ਮੀਨ ਹੀ ਖੇਤੀ ਲਈ ਵਧੀਆ ਹੈ। ਪੱਛਮੀ ਟੈਨਿਸੀ ਵਿਚ ਕਪਾਹ ਵਧੇਰੇ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਮੈਮਫਿਸ ਕਪਾਹ ਦੀ ਵੱਡੀ ਮੰਡੀ ਹੈ। ਮੱਕੀ ਇਥੋਂ ਦੀ ਹਰੇਕ ਕਾਉਂਟੀ ਵਿਚ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਤਮਾਕੂ ਕੁਝ ਖ਼ਾਸ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਹਮਬਲਡ ਡਿਸਟ੍ਰਿਕਟ ਵਿਚ ਫਲਾਂ ਦੀ ਕਾਸ਼ਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਇਸ ਰਾਜ ਵਿਚ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਚਟਾਨਾਂ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ ਜਿਹੜੀਆਂ ਖਣਿਜਾਂ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਹਨ। ਪੱਥਰ, ਸੀਮਿਟ, ਕੋਲਾ,

ਜਸਤ, ਫਾਸਫਟ, ਤਾਂਬਾ, ਚੀਕਣੀ ਮਿੱਟੀ, ਮੈਗਨੀਜ਼ ਆਦਿ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਪਾਈਰਾਈਟ ਅਤੇ ਸੰਗਮਰਮਰ ਇਥੋਂ ਦੇ ਹੋਰ ਖਣਿਜ ਹਨ। ਟੈਨਿਸੀ ਵਿਚ ਉਪਜਾਊ ਭੂਮੀ ਦੀ ਘਾਟ ਹੋਣ ਕਾਰਨ 1940 ਦੇ ਦਹਾਕੇ ਵਿਚ ਸੱਨਅਤ ਉੱਤੇ ਵਧੇਰੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਟੈਨਿਸੀ ਵੈਲੀ ਅਥਾਰਿਟੀ ਯੋਜਨਾ ਦੇ ਬਣਨ ਪਿੱਛੋਂ ਇਸ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਕਾਫ਼ੀ ਉੱਨਤੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਟੈਨਿਸੀ ਦਰਿਆ ਉੱਤੇ ਪਣ-ਬਿਜਲੀ ਯੋਜਨਾਵਾਂ ਬਣਨ ਨਾਲ ਕਈ ਸੱਨਅਤਾਂ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਥੇ ਰਸਾਇਣ, ਮਸ਼ੀਨਰੀ, ਕਪੜੇ, ਭੋਜਨ ਦੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਸੈਸਿੰਗ, ਬਿਜਲੀ ਦਾ ਸਾਮਾਨ ਅਤੇ ਕਈ ਹੋਰ ਸੱਨਅਤੀ ਅਦਾਰੇ ਖੋਲ੍ਹੇ ਗਏ ਜਿਸ ਦਾ ਉਤਪਾਦਨ ਵੀ ਇਥੇ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਰਾਜ ਵਿਚ ਆਵਾਜਾਈ ਮਾਰਗਾਂ ਦੀ ਵੀ ਸਹੂਲਤ ਹੈ। ਇਥੇ 1,30,000 ਕਿ. ਮੀ. ਲੰਬੀਆਂ ਸੜਕਾਂ ਹਨ।

ਇਸ ਰਾਜ ਵਿਚ ਪਹਿਲਾਂ ਆਬਾਦੀ ਘੱਟ ਸੀ। ਰਾਜ ਵਿਚ ਸੱਨਅਤੀ ਵਿਕਾਸ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਪਿੰਡਾਂ ਦੀ ਥਾਂ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿਚ ਆਬਾਦੀ ਵੱਧਣ ਲਗੀ। ਕਈ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਹੋਇਆ। ਮੈਮਫਿਸ, ਨੇਸ਼ਵਿਲ, ਨਾਕਸਵਿਲ, ਸੈਟਾਨੂਮਾ, ਕਲਾਰਕਸਵਿਲ, ਚੈਕਸਨ ਵੱਡੇ ਮੈਟਰੋਪਾਲਿਟਨ ਸ਼ਹਿਰ ਬਣੇ।

ਟੈਨਿਸੀ ਵਿਚ ਕਈ ਦਿਲਚਸਪ ਥਾਵਾਂ ਹਨ। ਰਾਜਧਾਨੀ ਨੇਸ਼ਵਿਲ ਸੰਗੀਤ ਦਾ ਵੱਡਾ ਕੇਂਦਰ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਐਥਨਜ਼ ਆਫ਼ ਦੀ ਸਾਊਥ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਐਂਡਰਿਓ ਜੈਕਸਨ ਪ੍ਰੈਜ਼ੀਡੈਂਟ ਦਾ ਘਰ ਵੀ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਰੁਚੀ ਦਾ ਅਸਥਾਨ ਹੈ। ਸਮੋਕੀ ਮਾਊਂਟੇਨ ਨੈਸ਼ਨਲ

ਟੈਨਿਸੀ ਰਾਜ ਦੇ ਸਦਰਮੁਕਾਮ ਨੇਸ਼ਵਿਲ ਵਿਖੇ ਸੰਸਦ ਭਵਨ ਦੀ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਇਮਾਰਤ

ਅਤੇ ਮੈਗਜ਼ੀਨ ਵੀ ਨਿਕਲਦੇ ਹਨ। ਦੂਰਦਰਸ਼ਨ ਰਾਹੀਂ ਵਿਦਿਆ ਦਾ ਪ੍ਰਸਾਰ ਲਗਭਗ ਸਾਰੀਆਂ ਕਾਉਂਟੀਆਂ ਵਿਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

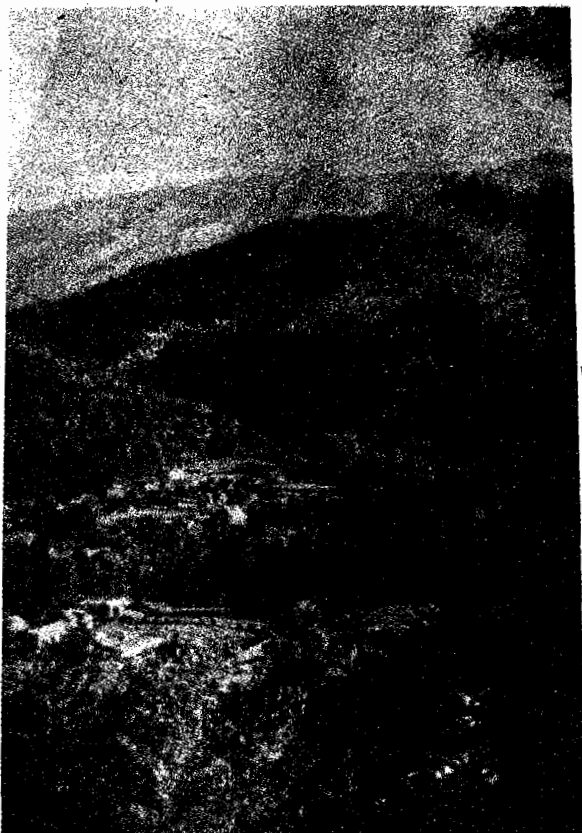
ਹ. ਪੁ.- ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮਾ. 11 : 632; ਐਨ. ਅਮੋ. 26 : 413

ਟੈਨਿਸੀ : ਦੌਰਾ—ਉੱਤਰ-ਪੱਛਮੀ ਕਾਲੋਰਾਡੋ (ਸ. ਰ. ਅ.) ਵਿਚ ਲੋਕ ਅਤੇ ਈਗਲ ਕਾਉਂਟੀਆਂ ਵਿਚ ਰਾਕੀ ਪਰਬਤਾਂ ਦੀ ਪਾਰਕ ਪਰਬਤ ਲੜੀ ਦਾ ਦੌਰਾ ਹੈ। ਇਹ ਦੌਰਾ 3,160 ਮੀ. (10,426 ਫੁੱਟ) ਦੀ ਉਚਾਈ ਉੱਤੇ ਵਾਕਿਆ ਹੈ ਅਤੇ 1873 ਈ. ਤੋਂ ਇਸ ਰਾਹੀਂ ਰੇਲ ਮਾਰਗ ਦੁਆਰਾ ਆਵਾਜਾਈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.- ਵੇ. ਜਗ. ਡਿ. : 1192

ਟੈਨਿਸੀ : ਦਰਿਆ—ਦੱਖਣ-ਪੂਰਬੀ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ ਦਾ ਇਹ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਦਰਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਨਾਂ ਇਥੋਂ ਦੇ ਟੈਨਿਸੀ ਰਾਜ ਜਿਸ ਵਿਚੋਂ ਇਹ ਲੰਘਦਾ ਹੈ, ਦੇ ਨਾਂ ਤੇ ਪਿਆ ਹੈ। ਅਸਲ ਵਿਚ ਤਾਂ ਇਹ ਨਾਂ ਛੋਟੇ ਟੈਨਿਸੀ ਦਰਿਆ ਦੇ ਕੰਢੇ ਵੱਸੋ ਚੈਰੋਕੀ ਇੰਡੀਅਨ ਕਸਬੇ ਦੇ ਨਾਂ ਤੇ ਪਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਓਹਾਈਓ ਦਰਿਆ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਸਹਾਇਕ ਦਰਿਆ ਹੈ।

ਇਹ ਦਰਿਆ ਟੈਨਿਸੀ ਰਾਜ ਦੇ ਨਾੱਕਸਵਿੱਲ ਸ਼ਹਿਰ ਤੋਂ ਉੱਤਰ ਵਲ ਹੋਲਸਟਨ ਅਤੇ ਫ੍ਰੈਂਚ ਬ੍ਰਾਂਡ ਦਰਿਆਵਾਂ ਦੇ ਮੇਲ ਤੋਂ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਦੱਖਣ-ਪੱਛਮ ਵੱਲ ਟੈਨਿਸੀ ਰਾਜ ਵਿਚ ਚੈਟਾਨੂਗਾ ਸ਼ਹਿਰ ਨੂੰ ਪਾਰ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਪੱਛਮ ਵੱਲ ਕੰਬਰਲੈਂਡ ਪਠਾਰ ਤੋਂ ਉੱਤਰ-ਪੂਰਬੀ ਅਲਬਾਮਾ ਵਿਚ ਦਾਖਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਉੱਤਰ ਵੱਲ ਅਲਬਾਮਾ ਅਤੇ ਮਿਸਿਸਿਪੀ ਵਿਚਲੀ ਹੱਦ ਦੇ ਨਾਲ ਲਗਦਾ ਹੈ ਫਿਰ ਦੁਬਾਰਾ ਟੈਨਿਸੀ ਅਤੇ ਕੈਂਟਕੀ ਰਾਜਾਂ ਵਿਚੋਂ ਦੀ ਵਗਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਆਪਣਾ ਕੁੱਲ 1,050 ਕਿ. ਮੀ. ਦਾ ਸਫ਼ਰ ਤੈਅ ਕਰਨ ਪਿੱਛੋਂ ਕੈਂਟਕੀ ਰਾਜ ਦੇ ਪਾਡੋਕਾ ਨਾਂ ਦੇ ਸਥਾਨ ਤੇ ਓਹਾਈਓ ਦਰਿਆ ਨਾਲ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਹੋਲਸਟ, ਫ੍ਰੈਂਚ ਬ੍ਰਾਂਡ,

ਪੂਰਬੀ ਟੈਨਿਸੀ ਦੇ ਗ੍ਰੇਟ ਸਮੋਕੀ ਨੈਸ਼ਨਲ ਪਾਰਕ ਵਿਚ ਨੀਲੇ ਗੁਬਾਰ ਨਾਲ ਢਕੀਆਂ ਅਤੇ ਦਿਆਰ ਤੇ ਰੁੱਖਾਂ ਨਾਲ ਭਰੀਆਂ ਦੱਖਣੀ ਐਪਾਲੇਚੀਅਨ ਪਹਾੜਾਂ ਦੀਆਂ ਢਲਾਣਾਂ

ਹਾਈਵਾਈ, ਪੇਂਟਰਾਕ, ਡੱਕ ਤੇ ਉਕੋਈ ਇਸ ਦੀਆਂ ਦੱਖਣ ਵਲੋਂ ਵੱਗਣ ਵਾਲੀਆਂ ਸਹਾਇਕ ਨਦੀਆਂ ਹਨ ਜਦੋਂ ਕਿ ਕਲਿੰਚ, ਫਲਿੰਟ, ਸਿਕਵਾਚੀ ਐਕਲ ਉੱਤਰ ਵੱਲ ਦੀਆਂ ਸਹਾਇਕ ਨਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਭ ਨਦੀਆਂ ਸਮੇਤ ਇਹ 1,01,000 ਵ. ਕਿ. ਮੀ. ਖੇਤਰ ਦਾ ਜਲ ਨਿਕਾਸ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਟੈਨਿਸੀ ਇਕ ਵੱਡਾ ਦਰਿਆਈ ਜਲ-ਮਾਰਗ ਹੈ। ਪਹਿਲਾਂ ਪਹਿਲ ਇਸ ਵਿਚ ਕਿਸਤੀਆਂ ਹੀ ਚਲਦੀਆਂ ਸਨ ਕਿਉਂਕਿ ਉਪਰਲੇ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ਇਹ ਘੱਟ ਡੂੰਘਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਰਾਹ ਵਿਚ ਕਈ ਝਰਨੇ ਜਹਾਜ਼ਰਾਨੀ ਵਿਚ ਰੁਕਾਵਟ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਕੇਂਦਰੀ ਹਿੱਸਾ ਜਿਹੜਾ ਕੰਬਰਲੈਂਡ ਪਠਾਰ ਨੂੰ ਆਰ ਪਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਵੀ ਬੇਤੀਆਂ ਕਾਰਨ ਘੱਟ ਡੂੰਘਾ ਹੀ ਹੈ। ਸਿਰਫ਼ ਹੇਠਲਾ ਹਿੱਸਾ ਹੀ ਵਧੀਆ ਹੈ ਪਰ ਇਥੇ ਵੀ ਦਰਿਆਈ ਮਾਰਗ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਆਵਾਜਾਈ ਵਸੀਲਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਬਣ ਸਕਿਆ ਕਿਉਂਕਿ 1840 ਈ. ਦੇ ਦਹਾਕੇ ਵਿਚ ਟੈਨਿਸੀ ਵਾਦੀ ਵਿਚ ਰੇਲ ਪਟੜੀਆਂ ਵਿਛਣ ਕਾਰਨ ਰੇਲਾਂ ਆਵਾਜਾਈ ਲਈ ਵਧੇਰੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਣ ਬਣ ਗਈਆਂ ਸਨ। ਇਸ ਦਰਿਆ ਨੂੰ ਜਲ ਮਾਰਗ ਬਣਾਉਣ ਲਈ 1933 ਈ. ਵਿਚ ਟੈਨਿਸੀ ਵੈਲੀ ਅਥਾਰਿਟੀ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਇਸ ਯੋਜਨਾ ਦਾ ਟੀਚਾ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਦਰਿਆ ਵਿਚ ਦੋ-ਦੁਆਈ ਸੀ ਸਗੋਂ ਦਰਿਆ ਉੱਤੇ ਬੰਨ੍ਹ ਬਣਾ ਕੇ ਜਲ ਭੰਡਾਰਾਂ ਵਿਚ ਪਾਣੀ ਇਕੱਠਾ ਕਰਕੇ ਹੜ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰੋਕਥਾਮ ਅਤੇ ਪਾਣੀ ਦੀ ਸਹੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨਾ ਸੀ ਜਿਸ ਨਾਲ ਪਣ-ਬਿਜਲੀ ਵੀ ਪੈਦਾ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕੇ ਅਤੇ ਵਾਧੂ ਪਾਣੀ ਖੇਤੀ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਜਾਵੇ। ਇੰਜੇ ਸਾਲ 1954 ਤੱਕ ਇਸ ਦਰਿਆ ਉੱਤੇ 20 ਬੰਨ੍ਹ ਬਣਾਏ ਗਏ ਸਨ। ਅੱਜਕੱਲ੍ਹ ਇਸ ਉੱਤੇ 32 ਵੱਡੇ ਬੰਨ੍ਹ ਹਨ ਅਤੇ ਕਈਆਂ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਪਾਣੀ ਨੂੰ ਕੰਟਰੋਲ ਕਰਨ ਲਈ, ਲਾੱਕਸ ਹਨ। ਟੈਨਿਸੀ ਵਾਦੀ ਦੀ ਸੱਨਅਤੀ ਅਤੇ ਹੋਰ ਉੱਨਤੀ ਇਸ ਯੋਜਨਾ ਦੀ ਦੇਣ ਹੈ।

37°04' ਉ. ਵਿਭ. ; 88°33' ਪੱ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.- ਐਨ. ਥਿ. ਮਾ. 9 : 887

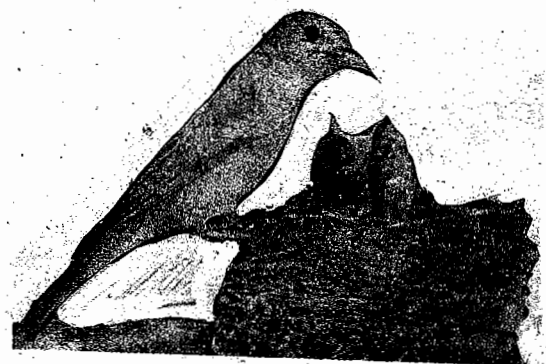
ਟੈਨਿਸੀ ਵੈਲੀ ਆਥਾਰਿਟੀ : ਇਹ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ ਵਿਚ 1933 ਈ. ਵਿਚ ਟੈਨਿਸੀ ਦਰਿਆਈ ਵਾਦੀ ਵਾਲੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਦਰਿਆਈ ਪਾਣੀ ਦੀ ਬਹੁਪੱਖੀ ਵਰਤੋਂ ਲਈ ਇਕ ਯੋਜਨਾ ਬਣਾਈ ਗਈ ਸੀ। ਇਸ ਯੋਜਨਾ ਅਧੀਨ ਵਾਦੀ ਵਿਚਲੇ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ਹੜ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰੋਕਥਾਮ, ਕਿਸਾਨਾਂ ਦਾ ਰਹਿਣ ਸਹਿਣ ਦਾ ਪੱਧਰ ਉੱਚਾ ਕਰਨ, ਬਿਜਲੀ ਦਾ ਉਤਪਾਦਨ ਅਤੇ ਭੂਮੀ ਦੀ ਸਿੰਜਾਈ ਕਰਨ ਦੇ ਮੁੱਖ ਉਦੇਸ਼ ਸਾਹਮਣੇ ਰੱਖੇ ਗਏ ਸਨ। ਇਸ ਦਰਿਆਈ ਵਾਦੀ ਵਿਚ ਅਲਬਾਮਾ, ਜਾਰਜੀਆ, ਕੈਂਟਕੀ, ਮਿਸਿਸਿੱਪੀ, ਉੱਤਰੀ ਕੈਰੋਲੀਨਾ, ਟੈਨਿਸੀ ਅਤੇ ਵਰਜੀਨੀਆ ਰਾਜਾਂ ਦੇ ਖੇਤਰ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਇਸ ਯੋਜਨਾ ਨਾਲ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਰਾਜਾਂ ਨੂੰ ਲਾਭ ਪਹੁੰਚਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਯੋਜਨਾ ਅਧੀਨ ਟੈਨਿਸੀ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀਆਂ ਸਹਾਇਕ ਨਦੀਆਂ ਉੱਤੇ ਬਣੇ ਬੰਨ੍ਹ ਅਤੇ ਦਰਿਆਵਾਂ ਵਿਚ ਬਣਾਏ ਲਾੱਕਸ ਨਾਲ ਪਾਣੀ ਦੀ ਨਿਯਮਬੱਧ ਵੰਡ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਲ ਦਰਿਆਵਾਂ ਉੱਤੇ ਵਧੀਆ ਬੰਦਰਗਾਹੀ ਸਹੂਲਤਾਂ ਸੰਭਵ ਹੋ ਸਕੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਨਾਲ ਦਰਿਆ ਵਿਚ ਜਾਹਜ਼ਰਾਨੀ ਵਿਚ ਵੀ ਵਾਧਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਟੈਨਿਸੀ ਵਾਦੀ ਉੱਤੇ ਪਣ ਬਿਜਲੀ ਯੋਜਨਾਵਾਂ ਵੀ ਬਣਾਈਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਬੋਰਡ ਮਿਊਂਸਪਲਟੀ ਅਤੇ ਸਹਿਕਾਰੀ ਸਮਿਤੀਆਂ ਨੂੰ ਬਿਜਲੀ ਵੇਚਦਾ ਹੈ। ਸੰਨ 1980 ਦੇ ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ ਇਸ ਅਧੀਨ 51 ਡੈਮ, 12 ਬਰਮਲ ਪਲਾਂਟ ਅਤੇ 2 ਨਿਊਕਲੀ ਪਲਾਂਟ ਵੀ ਬਣਾਏ ਗਏ। ਇਹ ਸਭ ਪਲਾਂਟ ਮਿਲ ਕੇ 30

ਮਿਲੀਅਨ ਕਿਲੋਵਾਟ ਬਿਜਲੀ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਰੱਖਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਏਜੰਸੀ ਵੱਡੀਆਂ ਸੱਨਅਤਾਂ ਅਤੇ ਮਿਊਂਸਪਲਟੀਆਂ ਨੂੰ ਬੜੇ ਘੱਟ ਮੁਲ ਤੇ ਬਿਜਲੀ ਮੁਹੱਈਆ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਯੋਜਨਾ ਬੜੀ ਹੀ ਲਾਭਦਾਇਕ ਸਾਬਤ ਹੋਈ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.- ਐਨ. ਥਿ. ਮਾ. 11 : 634

ਟੈਨਿਜ਼ਰ : ਇਹ ਪੈਸੈਰਹੀਡਾਓਰਮੀਜ਼ ਵਰਗ ਦੀ ਐਮਬਰੀ-ਜ਼ਿਡੀ ਕੁਲ ਅਤੇ ਬਰਾਪਨੀ ਉਪ-ਕੁਲ ਦੇ ਨਵੀਂ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਜੰਗਲਾਂ ਅਤੇ ਬਾਗਾਂ ਦੇ ਗਾਉਣ ਵਾਲੇ ਪੰਛੀ ਹਨ। ਇਸ ਉਪ-ਕੁਲ ਦੀਆਂ ਤਕਰੀਬਨ 200 ਤੋਂ 220 ਜਾਤੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਅਮਰੀਕਾ ਵਿਚ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ।

ਬਹੁਤੇ ਟੈਨਿਜ਼ਰ ਪੰਛੀ 10-20 ਸੈਂ. ਮੀ. ਲੰਮੇ, ਭਰਵੇਂ ਤੇ ਛੋਟੀ ਗਰਦਨ ਵਾਲੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਚੁੰਝ ਨੌਕੀਲੀ, ਦੰਦੇਦਾਰ ਅਤੇ ਹੁੱਕਾਂ ਵਾਲੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਪੰਛੀ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਸ਼ੋਖ ਰੰਗਾਂ ਜਿਵੇਂ ਲਾਲ, ਸੰਤਰੀ, ਪੀਲੇ ਅਤੇ ਨੀਲੇ ਰੰਗਾਂ ਵਾਲੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਮਾਦਾ ਪੰਛੀਆਂ ਦੇ ਰੰਗ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਫਿਕੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਟੈਨਿਜ਼ਰ

ਗਰਮੀਆਂ ਦੇ ਟੈਨਿਜ਼ਰ (Pirange rubra) ਦੀਆਂ ਕਈ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਕਿਸਮਾਂ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਪਿਰੇਂਗਾ ਪ੍ਰਜਾਤੀ ਦੀਆਂ ਚਾਰ ਜਾਤੀਆਂ ਸੰਧੂਰੀ ਟੈਨਿਜ਼ਰ (Polivacac) ਜਿਹੜੀ ਪੂਰਬੀ ਕੈਨੇਡਾ ਅਤੇ ਪੂਰਬੀ ਅਮਰੀਕਾ ਵਿਚ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ਇਸ ਦਾ ਨਰ ਸ਼ੋਖ ਸੰਧੂਰੀ ਰੰਗ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਦੇ ਖੰਭ ਅਤੇ ਪੂੰਝਾ ਕਾਲੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਗਰਮੀਆਂ ਦਾ ਟੈਨਿਜ਼ਰ (P. Rubra) ਫਿਕੇ ਲਾਲ ਰੰਗ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪੱਛਮੀ ਟੈਨਿਜ਼ਰ (P. ludoviciana) ਪੀਲੇ ਰੰਗ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਦਾ ਪੂੰਝਾ ਤੇ ਖੰਭ ਕਾਲੇ ਅਤੇ ਚਿਹਰਾ ਲਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਹਿਪੈਟਿਕ ਟੈਨਿਜ਼ਰ (P. flava) ਗਰਮੀਆਂ ਦੇ ਟੈਨਿਜ਼ਰ ਤੋਂ ਗੂੜ੍ਹੇ ਰੰਗ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.-ਐਨ. ਥਿ. ਮਾ. 9 : 788; ਮੈਕ. ਐਨ. ਸ. ਟ. 13 : 388

ਟੈਨਿਨ (ਟੈਨਿਕ ਐਸਿਡ) : ਇਹ ਪੌਦਿਆਂ ਦੀਆਂ ਉਪਜਾਂ ਦੇ ਵਧੇਰੇ ਖਿਲਰੇ ਗਰੁੱਪ ਦਾ ਪ੍ਰਜਾਤੀ ਨਾਂ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਕੱਚੀ-ਖੱਲ ਨੂੰ ਚਮੜੇ ਵਿਚ ਬਦਲਣ ਵਾਲੇ ਗੁਣ ਕਾਰਨ ਪਿਆ। ਇਹ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਘੁਲਣਸ਼ੀਲ ਹਨ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਘੋਲ ਤੇਜ਼ਾਬ ਵਾਂਗ ਕਿਰਿਆ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਘੋਲਾਂ ਦਾ ਸੁਆਦ ਕਸੈਲਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਲੋਹੇ ਦੇ ਲੂਣਾਂ ਕਾਰਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਰੰਗ ਗੂੜ੍ਹਾ ਨੀਲਾ ਜਾਂ ਹਰਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਇਸ ਗੁਣ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਅਜਿਹੀ

ਸਿਆਹੀ ਬਣਾਉਣ ਵਿਚ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਕਈ ਪੌਦਿਆਂ ਦੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ, ਲੱਕੜ, ਛਿਲਕੇ, ਪੱਤਿਆਂ ਜਾਂ ਫਲਾਂ ਵਿੱਚ ਟੈਨਿਨ ਸਾਧਾਰਣ ਕਿਰਿਆਤਮਕ ਉਪਜਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਮਿਲਦੇ ਹਨ।

ਖਣਿਜੀ ਤੇਜ਼ਾਬਾਂ ਨਾਲ ਉਬਾਲਣ ਨਾਲ ਉਤਪੰਨ ਹੋਈਆਂ ਉਪਜਾਂ ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਟੈਨਿਨਾਂ ਨੂੰ ਦੋ ਮੁੱਖ ਗਰੁੱਪਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਜਲ-ਅਪਘਟਨ ਯੋਗ ਟੈਨਿਨ, ਗੈਲਿਕ ਐਸਿਡ, ਪ੍ਰਾਟੋਕੈਟੇਚੂਇਕ ਐਸਿਡ ਅਤੇ ਖੰਡਾਂ ਵਰਗੀਆਂ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਘੁਲਣਸ਼ੀਲ ਉਪਜਾਂ ਉਤਪੰਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਿਰਿਆ ਦੁਆਰਾ ਦ੍ਰਵਿਤ ਟੈਨਿਨ ਅਘੁਲਣਸ਼ੀਲ ਤਲਛੱਟ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਟੈਨਰਜ਼ ਰੈੱਡਜ਼ ਜਾਂ ਫਲੋਬੇਥੀਨ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਜਲ-ਅਪਘਟਨ ਯੋਗ ਟੈਨਿਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸਭ ਤੋਂ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਗਲਟੈਨਿਨ ਜਾਂ ਸਾਧਾਰਣ ਟੈਨਿਕ ਐਸਿਡ ਹੈ। ਮਾਜੂ (ਗਾਲ) ਦੇ ਵਿਚੋਂ ਇਸ ਨੂੰ ਪਾਣੀ ਜਾਂ ਆਰਗੈਨਿਕ ਘੋਲਕਾਂ ਦੁਆਰਾ ਕੱਢਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸ਼ੁੱਧ ਰੂਪ ਵਿਚ ਇਹ ਹਲਕੇ ਪੀਲੇ ਜਾਂ ਭੂਰੇ ਅਕ੍ਰਿਸਟਲੀ ਪਾਊਡਰ ਜਾਂ ਪੁੰਜ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਵਿਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਘੁਲਣਸ਼ੀਲ ਹੈ ਜਦੋਂ ਕਿ ਅਲਕੋਹਲ ਵਿਚ ਘੱਟ ਅਤੇ ਈਥਰ ਵਿਚ ਲਗਭਗ ਅਘੁਲਣਸ਼ੀਲ ਹੈ। ਜਲ-ਅਪਘਟਨ ਦੁਆਰਾ ਗੈਲਿਕ ਐਸਿਡ ਅਤੇ ਗਲੂਕੋਜ਼ ਐਲੌਪ ਦੇ ਮਾਜੂਆਂ ਵਿਚੋਂ ਗੈਲਿਕ ਐਸਿਡ ਦੇ ਨਾਲ ਕੁਝ ਇਲੈਜ਼ਿਕ ਐਸਿਡ ਵੀ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਮਾਇਰੋਬਾਲਾਨ, ਡਿਵੀ-ਡਿਵੀ, ਅਲਗੈਰੋਬਿਲਾ ਅਤੇ ਵੈਲੋਨੀਆ ਟੈਨਿਨਾਂ ਦਾ ਵੀ ਇਕ ਅੰਸ਼ ਹੈ। ਪੀਰੂ ਵਿਚ ਉੱਗਣ ਵਾਲੇ ਪੌਦੇ ਸੀਜ਼ਲਪਿਨਾਇਡੀ ਟਿਕਟੋਰੀਆ ਪੌਦੇ ਦੀਆਂ ਫਲੀਆਂ ਵਿਚ 40% - 55% ਗਲਟੈਨਿਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਸ਼ੁੱਧ ਟੈਨਿਨ ਅਤੇ ਗੈਲਿਕ ਐਸਿਡ ਦਾ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸ੍ਰੋਤ ਬਣ ਗਿਆ ਹੈ। ਚੈਸਟਨਟ ਓਕ ਵਿਚੋਂ ਜਲ-ਅਪਘਟਨ ਯੋਗ ਟੈਨਿਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਚਮੜਾ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਵਿਚ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਦ੍ਰਵਿਤ ਟੈਨਿਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਕੂਐਬਰੇਕੋ, ਮੈਂਗੋਵ ਅਤੇ ਵਾਟਲ (ਕਿੱਕਰ ਦੀ ਕਿਸਮ ਦਾ ਇਕ ਰੁੱਖ) ਦੇ ਛਿੱਲੜ ਜਾਂ ਲੱਕੜ ਦਾ ਨਿਚੋੜ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਟੈਨਿਨਾਂ ਦੀ ਬਣਤਰ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਲਾਭ-ਚਮੜਾ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਟੈਨਿਨਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਤੇਲ ਵਾਲੇ ਖੂਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਬਾਹਰ ਕੱਢਣ ਵਾਲੀ ਗਾਂਦ ਦੀ ਵਿਸਕਾਇਤਾ ਘਟਾਉਣ ਲਈ, ਬਾਇਲਰ ਦੇ ਪਾਣੀ ਦੁਆਰਾ ਪੇਪੜੀ ਜੰਮਣ ਤੋਂ ਰੋਕਣ ਲਈ ਅਤੇ ਸ਼ਰਾਬ ਤੇ ਬੀਅਰ ਵਿਚ ਸਪਸ਼ਟਤਾ ਦਰਸਾਉਣ ਲਈ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਖਾਰੇ ਰੰਗਕਾਂ ਨਾਲ ਸੂਤ ਨੂੰ ਰੰਗਣ ਸਮੇਂ ਇਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਮਾਰਡੈਂਟ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਮਾਜੂਆਂ ਤੋਂ ਟੈਨਿਕ ਐਸਿਡ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਬਾਰੇ ਬਰਤਾਨਵੀ ਫਾਰਮੇਕੋਮੀਆ (1953) ਵਿਚ ਅਤੇ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ ਦੀ ਨੈਸ਼ਨਲ ਫਾਰਮੂਲਰੀ (1955) ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਰਕਤ-ਰੋਧੀ ਅਤੇ ਸੁੰਗੜੂ ਗੁਣਾਂ ਕਾਰਨ ਇਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਟਾਨਸਿਲਾਂ ਦੀ ਬੀਮਾਰੀ, ਸੰਘ ਦੀ ਬੀਮਾਰੀ, ਖੂਨੀ ਬਵਾਸੀਰ ਅਤੇ ਚਮੜੀ ਉੱਤੇ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਕਿਸਮ ਦੇ ਫੋੜਿਆਂ ਦੇ ਇਲਾਜ ਲਈ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਦਸਤ ਅਤੇ ਅੰਤੜੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਵਹਿ ਰਹੇ ਖੂਨ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਲਈ ਵੀ ਟੈਨਿਕ ਐਸਿਡ ਪੀਣ ਲਈ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਧਾਤਵੀ ਐਲਕੋਲਾਇਡੀ ਅਤੇ ਗਲਾਈਕੋਸਾਇਡੀ ਜ਼ਹਿਰਾਂ ਲਈ ਵਿਸ਼ਮਾਦ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਰੱਲਕੇ ਇਹ ਅਘੁਲਣਸ਼ੀਲ ਤਲਛੱਟ ਬਣਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ. - ਐਨ. ਬਿ. 21 : 794

ਟੈਨੀਅਲ, ਸਰ ਜਾਨ : ਇਸ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਵਿਅੰਗ ਚਿੱਤਰਕਾਰ ਦਾ ਜਨਮ 28 ਫਰਵਰੀ, 1820 ਨੂੰ ਲੰਡਨ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਇਸਨੇ ਰਾਇਲ ਅਕਾਦਮੀ ਵਿਖੇ ਚਿੱਤਰਕਾਰੀ ਸਿੱਖੀ ਅਤੇ ਇਥੇ ਹੀ ਸੰਨ 1837 ਵਿਚ ਪਹਿਲੀ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨੀ ਲਗਾਈ। ਸੰਨ 1845 ਵਿਚ ਇਸਨੂੰ ਪਾਰਲੀਮੈਂਟ ਹਾਊਸ ਵਿਖੇ ਮੁਹਰਾਕਸ਼ੀ ਕਰਨ ਲਈ ਚੁਣਿਆ ਗਿਆ। ਦਸੰਬਰ, 1850 ਵਿਚ ਇਹ ਹਾਸਰਸੀ ਰਸਾਲੇ 'ਪੰਚ' ਵਿਚ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਗਿਆ ਅਤੇ 1864 ਵਿਚ ਇਸ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਵਿਅੰਗ-ਚਿੱਤਰਕਾਰ ਬਣਿਆ। ਸੰਨ 1901 ਵਿਚ ਰਿਟਾਇਰ ਹੋਣ ਤਕ ਇਸਦਾ ਹਰ ਹਫ਼ਤੇ ਰਾਜਨੀਤੀ ਉੱਤੇ ਇਕ ਵਿਅੰਗ ਚਿੱਤਰ ਇਸ ਰਸਾਲੇ ਵਿਚ ਛਪਦਾ ਰਿਹਾ। ਡ੍ਰਾਪਿੰਗ ਦੀ ਪਾਇਲਟ (1890) ਇਸਦਾ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਵਿਅੰਗ-ਚਿੱਤਰ ਸੀ ਜਿਸਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਇਸਨੇ ਬਿਸਮਾਰਕ ਦੇ ਤਿਆਗ-ਪੱਤਰ ਤੋਂ ਲਿਆ ਸੀ। ਇਹ ਰਾਇਲ ਇਨਸਟੀਚਿਊਟ ਆਫ਼ ਪੇਂਟਰਜ਼ ਜੋ ਜਲ-ਰੰਗੀ ਚਿੱਤਰ ਬਣਾਉਂਦੇ ਸਨ, ਦਾ ਵੀ ਮੈਂਬਰ ਸੀ। ਇਸਦੇ ਕਈ ਜਲ-ਰੰਗੀ ਚਿੱਤਰ ਅਜਾਇਬ-ਘਰਾਂ ਵਿਚ ਲਗੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਸੰਨ 1893 ਵਿਚ ਇਸਨੂੰ ਨਾਈਟ ਦੀ ਉਪਾਧੀ ਮਿਲੀ।

ਇਸਨੇ ਚਿੱਤਰਾਂ ਤੇ ਕਈ ਪੁਸਤਕਾਂ ਵੀ ਲਿਖੀਆਂ ਜਿਵੇਂ ਈਸ਼ਪਸ ਫੇਬਲਜ਼ (1848) ਲਾਲਾ ਰੁੱਖ (1861) ਦੀ ਇਨਗੋਲਡਜ਼ਬਾਈ ਲੀਜੈਂਡਜ਼ (1864) ਐਲਾਈਸਜ਼ ਅਡਵੈਂਚਰਜ਼ ਇਨ ਵੰਡਰਲੈਂਡ (1865) ਅਤੇ ਥਰੂ ਦੀ ਲੁਕਿੰਗ ਗਲਾਸ (1872)।

25 ਫਰਵਰੀ, 1914 ਨੂੰ ਲੰਡਨ ਵਿਖੇ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ. - ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9 : 888; ਐਨ. ਅਮੇ. 26 : 430 ; ਚੈਬ. ਐਨ. 13 : 540 ; ਕੋਲ. ਐਨ. 18 : 256

ਟੈਨੀਸਨ, ਐਲਫ਼ਰਡ ਲਾਰਡ : ਇਹ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਮਹਾਨ ਕਵੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਗਿਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਜਨਮ 6 ਅਗਸਤ, 1809 ਨੂੰ ਸਮਰਸਾਬੀ, ਲਿੰਕਨਸ਼ਿਰ (ਇੰਗਲੈਂਡ) ਵਿਚ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਦਾ ਪਿਤਾ ਇਕ ਪਿੰਡ ਦੇ ਗਿਰਜੇ ਦਾ ਪਾਦਰੀ ਸੀ ਜਿਥੇ ਇਸ ਦਾ ਬਚਪਨ ਬੀਤਿਆ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਰੁਚੀ ਬਚਪਨ ਵਿਚ ਹੀ ਪੈਦਾ ਹੋ ਗਈ। ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਟ੍ਰਿਨਿਟੀ ਕਾਲਜ ਕੈਰਿਜ਼ ਵਿਚ ਭਰਤੀ ਹੋਣ ਤੋਂ ਦੋ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਇਸ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਕਾਵਿ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ 1827 ਈ. ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਕਾਵਿ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਦਾ ਨਾਂ 'ਪੋਇਮਜ਼ ਬਾਈ ਟੂ ਬ੍ਰਦਰਜ਼' ਸੀ ਜਿਸ ਵਿਚ ਇਸ ਦੇ ਵੱਡੇ ਭਰਾ ਚਾਰਲਸ ਦੀਆਂ ਵੀ ਕੁਝ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਸ਼ਾਮਲ ਸਨ। ਸੰਨ 1829 ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ 'ਟਿਬਕਟੂ' ਨਾਂ ਦੀ ਖੁਲੀ ਕਵਿਤਾ ਲਿਖਣ ਉੱਤੇ ਆਪਣੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦਾ ਚਾਂਸਲਰ ਮੈਡਲ ਮਿਲਿਆ। ਇਸ ਦੇ ਸਾਲ ਪਿੱਛੋਂ ਇਸ ਦੇ ਗੀਤਾਂ ਦੀ ਇਕ ਪੁਸਤਕ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਹੋਈ। 1837 ਈ. ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਦੀ ਮੌਤ ਕਾਰਨ ਪੜ੍ਹਾਈ ਡਿਗਰੀ ਲਏ ਬਿਨਾਂ ਹੀ ਛੱਡਣੀ ਪਈ ਅਤੇ ਇਹ ਲਗਾਤਾਰ ਸੱਤ ਸਾਲ ਕਵਿਤਾ ਲਿਖਣ ਵਿਚ ਲੱਗਿਆ ਰਿਹਾ। ਸੰਨ 1832 ਵਿਚ ਇਸ ਦਾ ਇਕ ਹੋਰ ਕਾਵਿ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਹੋਇਆ ਜੋ ਬੜਾ ਹਰਮਨ ਪਿਆਰਾ ਹੋਇਆ।

ਸੰਨ 1823 ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਗੂੜ੍ਹੇ ਮਿੱਤਰ ਆਰਥਰ ਹੈਲੇਮ ਦੀ ਅਚਾਨਕ ਮੌਤ ਕਾਰਨ ਇਸ ਦੀ ਕਾਵਿ-ਧਾਰਾ ਵਿਚ ਇਕ ਨਵਾਂ ਮੋੜ ਆਇਆ। ਇਸ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਹੁਣ ਵਿਕਟੋਰੀਆ ਯੁੱਗ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧ ਕਵੀਆਂ ਵਿਚ ਹੋਣ ਲੱਗੀ। ਆਪਣੇ ਮਿੱਤਰ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿਚ 'ਇਨ ਮੈਮੋਰੀਅਮ' ਸਿਰਲੇਖ ਹੇਠ ਇਸ ਦੀ ਰਚਨਾ 1850 ਈ. ਵਿਚ

ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਹੋਈ ਜੋ 19 ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੀ ਮੁੱਖ ਰਚਨਾ ਮੰਨੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਸਾਲ ਇਸ ਨੇ ਐਮਲੀ ਸੈਲਵਟ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕਰਵਾ ਲਿਆ ਅਤੇ ਵਰਡਜ਼ਵਰਥ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਜਾਣ ਕਰਕੇ ਇੰਗਲੈਂਡ ਦਾ ਰਾਜਕਵੀ ਬਣ ਗਿਆ। ਰਾਜਕਵੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਇਸ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਰਚਨਾ 'ਓਡ ਆਨ ਦੀ ਡੈਥ ਆਫ਼ ਦੀ ਡਿਊਕ ਆਫ਼ ਵਿਲਿੰਗਟਨ' 1852 ਈ. ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਹੋਈ ਜੋ ਦੇਸ਼ਭਗਤੀ ਦੀਆਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਕਰਕੇ ਬਹੁਤ ਵਡਿਆਈ ਗਈ। ਇਸ ਪਿੱਛੋਂ ਹੋਰ ਅਨੇਕ ਰਚਨਾਵਾਂ ਇੰਡੀਲਨ ਆਫ਼ ਦੀ ਕਿੰਗ, ਐਨਕ ਆਰਡੇਨ ਆਦਿ ਸਮੇਂ ਸਮੇਂ ਤੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਹੁੰਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਹਰਮਨ ਪਿਆਰੀਆਂ ਹੋਈਆਂ। ਸੰਨ 1883 ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਲਾਰਡ ਦੀ ਪਦਵੀ ਨਾਲ ਸਨਮਾਨਿਆ ਗਿਆ। ਉਸ ਤੋਂ ਨੌਂ ਸਾਲ ਮਗਰੋਂ 6 ਅਕਤੂਬਰ, 1892 ਨੂੰ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਇਸ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਮਿਠਾਸ ਹੈ, ਕਵਿਤਾ ਸਰਲ ਅਤੇ ਲੈਅਪੂਰਣ ਹੈ। ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਧਾਰਮਕ ਭਾਵਨਾ ਹੈ ਜੋ ਇਸ ਦੀ ਖਾਸ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਨੇ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਵਿਚਾਰਾਂ ਅਤੇ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਕੀਤਾ।

ਹ. ਪੁ.- ਹਿ. ਵਿ. ਕੋ. 5 : 158

ਟੈਨੀਨੋ ਇੰਡੀਅਨਜ਼ : ਅਮਰੀਕਾ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਇੰਡੀਅਨਾਂ ਦਾ ਇਕ ਕਬੀਲਾ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸਨੂੰ ਵਾਰਮ-ਸਪਰਿੰਗਜ਼ ਇੰਡੀਅਨਜ਼ ਦੇ ਨਾਉਂ ਨਾਲ ਵੀ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਕਿਸੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਇਸ ਕਬੀਲੇ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਕਾਫੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਆਪਣੀ ਹੀ ਇਕ ਪਛਾਣ ਸੀ ਪਰ 1855 ਈ. ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਜ਼ਮੀਨਾਂ ਵੇਚ ਦਿੱਤੀਆਂ ਅਤੇ ਆਰਿਗੌਨ ਰਾਜ ਵਿਚ ਵਾਰਮ ਸਪਰਿੰਗਜ਼ ਰੈਜ਼ਰਵੇਸ਼ਨ ਅਤੇ ਵਾਸ਼ਿੰਗਟਨ ਵਿਚ ਯੈਕਮਾ ਰੈਜ਼ਰਵੇਸ਼ਨ ਵੱਲ ਚਲੇ ਗਏ। ਸੰਨ 1961 ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਲਗਭਗ 1,500 ਸੀ। ਇਹ ਲੋਕ ਯੈਕਮਾ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਗਿਣੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਹ. ਪੁ.- ਐਨ. ਅਮੇ. 26 : 412

ਟੈਨੈਸ : ਅਲਜੀਰੀਆ ਦੇ ਅਲ-ਅੱਸਨਾਮ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦਾ ਇਕ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ। ਇਹ ਛੋਟੀ ਜਿਹੀ ਰੂਮ ਸ਼ਾਹਰੀ ਬੰਦਰਗਾਹ ਹੈ ਜੋ ਕੈਟਕਾ ਦੀਆਂ ਰੋਮਨ ਅਤੇ ਫਿਨਿਸ਼ੀਆਈ ਨੌਂ ਆਬਾਦੀਆਂ ਦੇ ਮੁਕਾਮ ਤੇ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਫਸ਼ੀਲਾਂ ਅਤੇ ਮਕਬਰਿਆਂ ਦੇ ਖੰਡਰ ਅੱਜ ਵੀ ਮੌਜੂਦ ਹਨ ਅਤੇ ਰੋਮਨ ਤਲਾਅ ਅਜੇ ਵੀ ਵਰਤੋਂ ਵਿਚ ਲਿਆਂਦੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਅਨੁਮਾਨ ਹੈ ਕਿ 875 ਈ. ਵਿਚ ਸਪੇਨੀ ਬਸਤੀਵਾਸੀਆਂ ਨੇ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਨੀਂਹ ਰੱਖੀ। ਸੰਨ 1299 ਵਿਚ ਇਸ ਉਪਰ ਟਲਮਸੈਨ (Tlemcen) ਨੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕੀਤਾ ਅਤੇ 1517 ਈ. ਵਿਚ ਬੋਰ-ਉ-ਦੀਨ ਦਾ ਕਬਜ਼ਾ ਹੋਇਆ। ਸੰਨ 1843 ਵਿਚ ਫਰਾਂਸ ਦੇ ਮਾਰਸ਼ਲ ਟੀ. ਆਰ. ਬਰਿਗੂਦ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਹੇਠਾਂ ਆ ਗਿਆ।

ਟੈਨੈਸ ਦਾ ਅਜੋਕਾ ਸ਼ਹਿਰ ਸਮੁੰਦਰ ਤਲ ਤੋਂ 30-46 ਮੀ. ਉੱਚੀ ਚਟਾਨੀ ਪਠਾਰ ਤੇ ਵਾਕਿਆ ਹੈ। ਪੁਰਾਣਾ ਸ਼ਹਿਰ ਇਥੋਂ 1.5 ਕਿ. ਮੀ. ਦੱਖਣ-ਪੂਰਬ ਵਿਚ ਸਥਿਤ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਔਲਾ ਵਾਦੀ ਹੈ। ਬੰਦਰਗਾਹ ਦੇ ਪੂਰਬ ਵੱਲ ਟੈਨੈਸ ਹੈ। ਇਥੋਂ ਦੇ ਮੁੱਖ ਉਦਯੋਗ ਮੱਛੀ ਦੀ ਡੱਬਾ-ਬੰਦੀ, ਸ਼ਰਬਤ ਅਤੇ ਬੈਂਤ ਆਦਿ ਤਿਆਰ ਕਰਨਾ ਹੈ।

36°31' ਉ. ਵਿਭ. ; 1°18' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.-ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9 : 885

ਟੈਨੈਟ, ਕਾਈਲਾਈ : ਇਹ ਆਸਟ੍ਰੇਲੀਆ ਦੀ ਇਕ ਨਾਵਲਕਾਰ ਅਤੇ ਨਾਟਕਕਾਰ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਉਥੋਂ ਦੀਆਂ ਗੰਦੀਆਂ ਬਸਤੀਆਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਯਥਾਰਥਵਾਦੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਬਿਆਨ ਕਰਨ ਲਈ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਜਨਮ 12 ਮਾਰਚ, 1912 ਨੂੰ ਸਿਡਨੀ ਵਿਚ ਹੋਇਆ। ਇਹ ਸਿਡਨੀ ਦੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹੀ ਪਰ ਡਿਗਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਛੱਡ ਗਈ। ਆਸਟ੍ਰੇਲੀਆ ਦੇ ਪ੍ਰਸਾਰਨ ਕਮਿਸ਼ਨ ਵਿਚ ਇਹ ਸਹਾਇਕ ਪਬਲੀਸਿਟੀ ਅਫਸਰ ਲੱਗੀ ਰਹੀ। 1932 ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਸ਼ਾਦੀ ਹੋ ਜਾਣ ਮਗਰੋਂ ਇਹ ਲਿਖਣ ਵਿਚ ਜੁਟ ਗਈ।

ਇਸ ਦਾ ਨਾਵਲ 'Tiburon' (1935) ਨਿਊਸਾਊਥ ਵੇਲਜ਼ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਬੇਰੋਜ਼ਗਾਰੀ ਦੀ ਸਮੱਸਿਆ ਨੂੰ ਬਿਆਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ 'Foveaux' (1939) ਸਿਡਨੀ ਦੀਆਂ ਗੰਦੀਆਂ ਬਸਤੀਆਂ ਸਬੰਧੀ ਜ਼ਬਰਦਸਤ ਚੋਟ ਹੈ। 1941 ਵਿਚ ਛਪੇ ਆਪਣੇ ਨਾਵਲ The Battlers ਲਈ ਟੈਨੈਟ ਨੂੰ ਆਸਟ੍ਰੇਲੀਆ ਦੀ ਸਾਹਿਤਕ ਸੋਸਾਇਟੀ ਵਲੋਂ ਗੋਲਡ ਮੈਡਲ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਨੇ ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ ਨਾਟਕ ਅਤੇ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵੀ ਲਿਖੀਆਂ ਹਨ। 'Tether a Dragon' (1952) ਇਸ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਨਾਟਕ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.-ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9 : 887

ਟੈਨੈਟ, ਫ੍ਰੈਡਰਿਕ ਰਾਬਰਟ : ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੇ ਇਸ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਧਰਮ-ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਦਾ ਜਨਮ 1 ਸਤੰਬਰ, 1866 ਨੂੰ ਬਰਸਲਮ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਇਸਨੇ ਕੈੰਬ੍ਰਿਜ ਵਿਖੇ ਸਿਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਸੰਨ 1891-94 ਦੌਰਾਨ ਹਾਈ ਸਕੂਲ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹਾਉਂਦੇ ਹੀ ਇਸਨੂੰ ਪਾਦਰੀ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1913 ਵਿਚ ਇਹ ਕੈੰਬ੍ਰਿਜ ਦੇ ਟ੍ਰਿਨਿਟੀ ਕਾਲਜ ਵਿਖੇ ਧਰਮ ਦਾ ਅਧਿਆਪਕ ਅਤੇ ਫੈਲੋ ਲਗਿਆ।

ਆਪਣੀਆਂ ਪਹਿਲੀਆਂ ਚਾਰ ਪੁਸਤਕਾਂ ਵਿਚ ਇਸਨੇ ਪਾਪ, ਗਿਰਾਵਟ ਅਤੇ ਕਰਾਮਾਤ ਬਾਰੇ ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ ਹੈ। 'ਫਿਲਾਸੋਫੀਕਲ ਬੀਆਲੋਜੀ' ਇਸਦੀ ਉੱਘੀ ਕ੍ਰਿਤ ਹੈ। ਇਸ ਨੇ ਵਿਗਿਆਨਕ ਅਤੇ ਧਾਰਮਕ ਵਿਚਾਰਾਂ ਵਿਚ ਇਕਸੁਰਤਾ ਅਤੇ ਸਾਂਝ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ। ਇਹ ਈਸਾਈ ਧਰਮ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਸਮਰਥਕ ਸੀ।

9 ਸਤੰਬਰ, 1957 ਨੂੰ ਕੈੰਬ੍ਰਿਜ ਵਿਖੇ ਇਸਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.-ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9 : 887

ਟੈਨੈਨਸੀ : ਜਾਇਦਾਦ ਸਬੰਧੀ ਕਾਨੂੰਨ ਵਿਚ ਵਰਤਿਆ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਉਹ ਸ਼ਬਦ ਹੈ ਜੋ ਅਚੱਲ ਸੰਪਤੀ ਤੇ ਕਰਜ਼ੇ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਕਈ ਭਾਵ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਨੂੰ ਬੜੇ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਵਰਤਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਜੋ ਵੀ ਵਿਅਕਤੀ ਅਚੱਲ ਸੰਪਤੀ ਨੂੰ ਵਰਤ ਰਿਹਾ ਹੈ ਜਾਂ ਇਸ ਤੇ ਕਾਬਜ਼ ਹੈ, ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਇਸ ਦੀ ਮਲਕੀਅਤ ਹੈ ਜਾਂ ਪੱਟੇ ਤੇ ਲਈ ਹੋਈ ਹੈ, ਤਕਨੀਕੀ ਤੌਰ ਤੇ ਉਹ ਇਕ ਕਿਰਾਏਦਾਰ ਹੈ। ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਇਕ ਪ੍ਰਯੋਗ ਅਨੁਸਾਰ ਟੈਨੈਨਸੀ ਉਸ ਸਮੇਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਲਈ ਕਿਰਾਏਦਾਰ ਕਾਨੂੰਨੀ ਤੌਰ ਤੇ ਸੰਪਤੀ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਅਰਥ ਉਹ ਅਧਿਕਾਰ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ ਜਿਹੜੇ ਕਿ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕਿਰਾਏਦਾਰ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਟੈਨੈਨਸੀ ਦਾ ਵਧੇਰੇ ਪ੍ਰਯੋਗ ਉਸ ਸਥਿਤੀ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਨ ਲਈ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਇਕ ਮਾਲਕ ਅਤੇ ਕਿਰਾਏਦਾਰ ਦੇ ਸਬੰਧਾਂ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜਿਸ ਧਿਰ ਨੂੰ ਅਚੱਲ ਸੰਪਤੀ ਕਿਰਾਏ ਤੇ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ

ਹੈ ਉਸ ਨੂੰ ਲੈਸੀ ਜਾਂ ਟੈਨੈਟ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪੱਟੇ ਜਾਂ ਕਿਰਾਏਦਾਰੀ ਦੌਰਾਨ ਕਿਰਾਏਦਾਰ ਨੂੰ ਕਬਜ਼ੇ, ਰੋਕ ਅਤੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਆਦਿ ਦੇ ਕੁਝ ਅਧਿਕਾਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਪੱਟੇ ਜਾਂ ਕਿਰਾਏਦਾਰੀ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਅਨੁਸਾਰ ਵੱਖ ਵੱਖ ਕਿਸਮ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਮੂਲ ਰੂਪ ਵਿਚ ਕਿਰਾਏਦਾਰੀ ਦੀਆਂ ਸ਼ਰਤਾਂ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀ ਅਵਧੀ ਵਰਤਮਾਨ ਕਾਨੂੰਨ ਅਤੇ ਨਿੱਜੀ ਸਮਝੌਤੇ ਨਾਲ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.-ਐਨ. ਅਮੇ. 26 : 471

ਟੈਪਸਪਾਨ : ਇਹ ਪੂਰਵਜ ਅਮਰੀਕੀ ਇੰਡੀਅਨਾਂ ਦੇ ਪਥਰਾਟ ਪਿੰਜਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸਭ ਤੋਂ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਇਕ ਪਿੰਜਰ ਹੈ। ਇਹ ਪਿੰਜਰ, ਹੇਲਮੱਟ ਦਾ ਟੋਰਾ ਨੇ 1947 ਈ. ਵਿਚ ਮੈਕਸੀਕੋ ਦੀ ਘਾਟੀ ਵਿਚ ਟੈਪਸਮਾਨ ਪਿੰਡ ਦੇ ਨੇੜਿਉਂ ਲੱਭਿਆ ਸੀ। ਇਹ ਤਕਰੀਬਨ 55-56 ਸਾਲ ਦੇ ਦਰਮਿਆਨ ਦੀ ਉਮਰ ਦੇ ਕਿਸੇ ਆਦਮੀ ਦਾ ਪਿੰਜਰ ਹੈ। ਇਸ ਦੀਆਂ ਲੰਮੀਆਂ ਲੱਤਾਂ ਤੋਂ ਇਸ ਦੇ ਕੋਈ 170 ਸੈਂ. ਮੀ. ਦੇ ਕਰੀਬ ਲੰਬੇ ਹੋਣ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਲੰਬਾਈ ਪ੍ਰੀ-ਕੋਲੰਬੀਅਨ ਇੰਡੀਅਨਾਂ (160 ਸੈਂ. ਮੀ. ਲ. ਭ.) ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਖੋਪਰੀ ਵੱਡੀ ਹੈ ਜਿਸ ਦੀ ਐਟਰੋਨੀਅਲ ਗ੍ਰਹਿਣ-ਸਮਰਥਾ—1,540 ਘਣ ਸੈਂ. ਮੀ. ਹੈ ਅਤੇ ਕ੍ਰੋਨੀਅਲ ਇੰਡੈਕਸ (ਚੌੜਾਈ/ਲੰਬਾਈ $\times 100$) 79.89 ਹੈ ਪਰ ਜਿਹਾ ਕਿ ਹਰੇਕ ਗਰੁੱਪ ਵਿਚ ਕੁਝ ਵਖਰੇਵੇਂ ਮਿਲਦੇ ਹਨ, ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਚੌੜੇ ਸਿਰ ਵਾਲਾ ਪਿੰਜਰ ਉਸ ਗਰੁੱਪ ਵਿਚੋਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਐਸਤਨ ਕ੍ਰੋਨੀਅਲ ਇੰਡੈਕਸ ਕਾਫ਼ੀ ਘੱਟ ਹੋਵੇਗਾ।

ਇਹ ਪਿੰਜਰ ਐਲਰਿਸੋ ਝੀਲ ਦੀ ਰੇਤ ਦੇ ਗਾਦ ਡਿਪਾਜ਼ਿਟਾਂ ਵਿਚੋਂ ਤਕਰੀਬਨ 35 ਸੈਂ. ਮੀ. ਡੂੰਘਾਈ ਤੇ ਹੇਠਾਂ ਵਲ ਮੂੰਹ ਕਰਕੇ ਮੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਮਿਲਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਗਾਦ ਤੋਂ ਸਿਲੇ ਵਾਤਾਵਰਣ ਵਾਲੇ ਪੀਰੀਅਡ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਜਿਸਦੇ ਉਪਰ ਦੇ ਕਾਲੀਚੇ ਡਿਪਾਜ਼ਿਟਾਂ ਤੋਂ ਖੁਸ਼ਕ ਵਾਤਾਵਰਣ ਵਾਲੇ ਪੀਰੀਅਡ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਗਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਡਿਪਾਜ਼ਿਟਾਂ ਤੋਂ ਗਾਦ ਦੇ 11,000 ਤੋਂ 12,000 ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਦੇ ਹੋਣ ਦਾ ਅਨੁਮਾਨ ਲਗਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਪਿੰਜਰ ਵਾਲੇ ਸਤਰ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਏ ਪੀਟ (ਗਲੀ-ਸੜੀ ਬਨਸਪਤੀ) ਤੋਂ $11,003 \pm 500$ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਦੇ ਰੇਡੀਉਕਾਰਬਨ ਕਾਲ ਦਾ ਅਨੁਮਾਨ ਲਗਦਾ ਹੈ।

ਇਸਦੇ ਨਾਲ ਦੇ ਡਿਪਾਜ਼ਿਟਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕਈ ਹਾਥੀਆਂ ਦੇ ਪਥਰਾਟ ਅਤੇ ਘੋੜੇ, ਜੰਗਲੀ ਸਾਨ੍ਹ, ਹਿਰਨ ਆਦਿ ਦੀਆਂ ਹੱਡੀਆਂ ਮਿਲੀਆਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਸਮੇਂ ਅੱਜਕਲ੍ਹ ਤੋਂ ਵੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਚੰਗੀ ਬਨਸਪਤੀ ਹੁੰਦੀ ਸੀ ਅਤੇ ਸ਼ਾਇਦ ਇਹ ਆਦਮੀ ਚੰਗਾ ਸ਼ਿਕਾਰੀ ਵੀ ਸੀ।

ਹ. ਪੁ.-ਐਨ. ਬਿ. 21 : 945

ਟੈਪਰਲੀ, ਹੈਰਲਡ ਵਿਲੀਅਮ : ਇਹ ਬਰਤਾਨੀਆ ਦਾ ਇਕ ਸੁਲਝਿਆ ਹੋਇਆ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਜਨਮ 20 ਅਪ੍ਰੈਲ, 1879 ਵਿਚ ਇੰਗਲੈਂਡ ਵਿਚ ਕੈਂਬਰਿਜ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਇਥੇ ਹੀ ਇਸਨੇ ਕਿੰਗਜ਼ ਕਾਲਜ ਵਿਚ ਵਿਦਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਸੰਨ 1905 ਵਿਚ ਇਸਨੂੰ ਪੀਟਰ ਹਾਊਸ ਵਿਚ ਫੈਲੋ ਚੁਣਿਆ ਗਿਆ। ਇਹ ਬਲਕਾਨ ਦੀਆਂ ਇਤਿਹਾਸਕ ਖੋਜਾਂ ਦਾ ਮਾਹਿਰ ਸੀ। ਇਸਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਸਰਬੀਆ ਦੀ ਹਿਸਟਰੀ ਲਿਖੀ। ਪਹਿਲੀ ਸੰਸਾਰ ਜੰਗ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਇਸਨੂੰ ਬਲਕਾਨ ਅਤੇ ਮੱਧ-ਪੂਰਬ ਵਿਚ ਵੱਖ ਵੱਖ ਮਿਸ਼ਨਾਂ ਤੇ ਭੇਜਿਆ ਗਿਆ। ਫਿਰ ਇਸਨੂੰ

1919 ਈ. ਵਿਚ ਬਰਤਾਨਵੀ ਪ੍ਰਤਿਨਿਧੀ ਮੰਡਲ ਦਾ ਮੈਂਬਰ ਬਣਾ ਕੇ ਪੈਰਿਸ ਪੀਸ ਕਾਨਫਰੰਸ ਵਿਚ ਭੇਜਿਆ ਗਿਆ। ਇਸਨੇ 'ਹਿਸਟਰੀ ਆਫ ਦਾ ਪੀਸ ਕਾਨਫਰੰਸ ਆਫ ਪੈਰਿਸ' ਛੇ ਜਿਲਦਾਂ ਵਿਚ 1920-24 ਈ. ਵਿਚ ਲਿਖੀ। ਸੰਨ 1925 ਵਿਚ ਇਸਨੇ ਆਪਣੀ ਸ਼ਾਹਕਾਰ 'ਦਾ ਫਾਰਨ ਪਾਲਿਸੀ ਆਫ ਕੈਨਿੰਗ' (1822-27 ਈ.) ਛਪਵਾਈ। ਫਿਰ ਇਸਨੇ ਆਰਥਰ ਜੇਮਜ਼ ਗਰਾਟ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ 'ਯੂਰਪ ਇਨ ਦਾ ਨਾਈਨਟੀਥ ਐਂਡ ਟਵੈਂਟੀਥ ਸੈਂਚਰੀ' ਲਿਖੀਆਂ। ਫਿਰ ਜਾਰਜ ਗੂਚ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ 'ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਡਾਕੂਮੈਂਟਸ ਆਨ ਦਾ ਆਰਿਜਿਨਸ ਆਫ ਵਾਰ' 13 ਜਿਲਦਾਂ ਵਿਚ ਲਿਖੀ। ਸੰਨ 1938 ਵਿਚ ਉਸਨੂੰ ਪੀਟਰ ਹਾਊਸ ਦਾ ਮਾਸਟਰ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1933 ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ 1938 ਤੱਕ ਇਹ ਇੰਟਰਨੈਸ਼ਨਲ ਹਿਸਟਰੀਕਲ ਕਾਂਗਰਸ ਦਾ ਪ੍ਰਧਾਨ ਰਿਹਾ। 11 ਜੁਲਾਈ, 1939 ਵਿਚ ਕੈਂਬਰਿਜ ਵਿਖੇ ਹੀ ਇਸਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.-ਐਨ. ਅਮੇ. 26 : 404

ਟੈਪਰਾ ਚਿੱਤਰ ਸ਼ੈਲੀ : ਇਹ ਚਿੱਤਰ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਇਕ ਪਰੰਪਰਾਗਤ ਵਿਧਾਨ ਹੈ ਅਤੇ ਵਰਤਮਾਨ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਵੀ ਇਹ ਕਾਫ਼ੀ ਪ੍ਰਚਲਤ ਹੈ। ਇਸ ਚਿੱਤਰ ਸ਼ੈਲੀ ਦੀ ਮੁੱਖ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਵਿਚ ਇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਸੰਸਲੇਸ਼ਕ ਪਦਾਰਥ ਦੇ ਨਾਲ ਪਾਣੀ ਵਾਲੇ ਰੰਗਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਪਦਾਰਥ ਗੂੰਦ, ਅੰਡਾ, ਕੇਸਿਨ ਆਦਿ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਵਿਚ ਰੰਗਾਂ ਦਾ ਪਾਰਦਰਸ਼ੀ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪ੍ਰਯੋਗ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਜਦੋਂ ਕਿ ਸ਼ੁੱਧ ਜਲ ਰੰਗ ਵਿਧਾਨ ਵਿਚ ਰੰਗ ਪਾਰਦਰਸ਼ੀ ਹੀ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦੋ ਢਾਈ ਸੌ ਸਾਲ ਤੋਂ ਹੀ ਚਲੀ ਹੈ।

ਇਹ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਸਾਰੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਅਪਣਾਈ ਗਈ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਕੰਧ, ਕੱਪੜਾ, ਕਾਗਜ਼, ਭੋਜਪੱਤਰ ਆਦਿ ਕੋਈ ਵੀ ਵਸਤੂ ਇਸ ਦਾ ਆਧਾਰ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ਉਸ ਉੱਤੇ ਇਸ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਨਾਲ ਚਿੱਤਰ ਬਣਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਕੰਧ ਉੱਤੇ ਟੈਪਰਾ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦਾ ਚਿੱਤਰ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਖਾਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਕਰਨੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਉਦਾਹਰਣ ਲਈ ਅਜੇਤਾ ਵਿਚ ਕੰਧ ਨੂੰ ਖੁਰਦਰਾ ਕਰਕੇ ਉਸ ਉੱਤੇ ਗੋਹਾ, ਛਾਣੀ ਹੋਈ ਮਿੱਟੀ, ਧਾਨ ਦੀ ਤੂੜੀ, ਅਲਸੀ ਦਾ ਲੇਪ ਆਦਿ ਪਲਸਤਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਅਜਿਹੀਆਂ ਕਈ ਤਹਿਆਂ ਇਕ ਦੂਜੀ ਤਹਿ ਉਪਰ ਲਗਾਈਆਂ ਗਈਆਂ ਅਤੇ ਉਹ ਥਾਂ ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਵਾਂਗ ਸਮਤਲ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਸ ਆਧਾਰ ਉੱਤੇ ਰੰਗ ਲਾਏ ਗਏ ਜੋ ਖਣਿਜ ਪਦਾਰਥਾਂ ਅਤੇ ਪੱਥਰਾਂ ਆਦਿ ਨੂੰ ਪੀਚ ਕੇ ਬਣਾਏ ਗਏ। ਕਈ ਰੰਗ ਰਸਾਇਣਿਕ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਬਣਾਏ ਗਏ। ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਇਹ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਹੋਰ ਗੁਫ਼ਾ ਚਿੱਤਰਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਵਰਤੀ ਗਈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰਾਜ-ਸਥਾਨੀ, ਮੁਗਲ, ਪਹਾੜੀ ਸ਼ੈਲੀਆਂ ਵਿਚ ਵੀ ਇਸੇ ਦਾ ਹੀ ਇਕ ਭੇਦ ਪ੍ਰਚਲਤ ਹੋਇਆ ਜਿਸ ਨੂੰ ਗੁਆਸ਼ ਸ਼ੈਲੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਵਿਚ ਰੰਗਾਂ ਦੀਆਂ ਕਈ ਤਹਿਆਂ ਲਗਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਪਰ ਹਰੇਕ ਦੋ ਤਹਿਆਂ ਵਿਚ ਸਫ਼ੇਦੇ ਦੀ ਇਕ ਪਰਤ ਦੇ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਲ ਰੰਗ ਵਿਚ ਸੋਨੇ ਵਰਗੀ ਚਮਕ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਤਹਿ ਮੋਟੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਪਰ ਸਫ਼ੇਦੇ ਵਿਚ ਅਕਸਰ ਗੂੰਦ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਇਹ ਰੰਗ ਤੜਕ ਕਰਕੇ ਟੁੱਟ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਚੀਨ ਵਿਚ ਚਾਊ, ਤਾਂਗ, ਸੁੰਗ, ਮਿੰਗ ਆਦਿ ਸਮਿਆਂ ਵਿਚ ਵੀ ਟੈਪਰਾ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਹੋਇਆ। ਇਥੇ ਜ਼ਮੀਨ ਉੱਤੇ ਸਰੋਸ਼ ਦਾ ਆਧਾਰ ਬਣਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕਈ ਵਾਰੀ ਫਟਕੜੀ ਦੇ ਪਾਣੀ ਦਾ ਵੀ। ਜਾਪਾਨ ਵਿਚ ਹੋਰੀਯੂਜੀ ਮੰਦਰ ਵਿਚ ਅਵਲੋਕਿਤੇ-

ਸ਼ਵਰ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਇਸੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਬਣੀ ਹੈ। ਯੂਰਪ ਵਿਚ ਏਤਰੁਸਕੁਲ ਚਿੱਤਰ, ਗ੍ਰੀਨ ਚਿੱਤਰ ਜਾਂ ਇਜਿਸ ਦੇ ਪਿਰਾਮਿਡਾਂ ਦੇ ਚਿੱਤਰ, ਪੁਨਰ ਜਾਗ੍ਰਤੀ ਯੁੱਗ ਦੇ ਚਿੱਤਰ ਆਦਿ ਸਭ ਇਸੇ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੇ ਅਧੀਨ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਹੁਣ ਵੀ ਕਈ ਚਿੱਤਰਕਾਰ ਇਸ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਪਸੰਦ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਵਿਚ ਚਿੱਤਰ ਬਣਾਉਣ ਵਾਲੀ ਕੁਚੀ ਸਰਲਤਾ ਨਾਲ ਚਲਦੀ ਹੈ ਤੇ ਰੰਗਾਂ ਦਾ ਸੁਮੇਲ ਵੀ ਮਾਅਰਕੇ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.—ਹਿ. ਵਿ. ਕੋ. 5 : 153

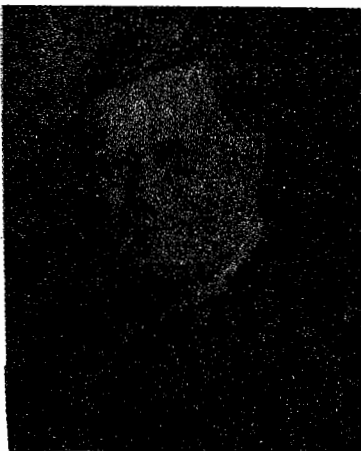
ਟੈਪਲ : ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਕੇਂਦਰੀ ਟੈਕਸਾਸ ਦੀ ਬੈੱਲ ਕਾਉਂਟੀ ਦਾ ਇਕ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ ਜੋ ਬੈਲਟਨ ਜਲ-ਭੰਡਾਰ ਦੇ ਦੱਖਣ-ਪੂਰਬ ਵਿਚ ਲਿਟਲ ਦਰਿਆ ਉਪਰ 224 ਮੀ. ਦੀ ਉਚਾਈ ਤੇ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਸੰਨ 1882 ਵਿਚ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਨੂੰ ਨਿਰਮਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਰੇਲ ਇੰਜੀਨੀਅਰ ਬੀ. ਐਮ. ਟੈਪਲ ਦੇ ਨਾਉਂ ਤੇ ਹੀ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਨਾਉਂ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ। ਰਿਹਾਇਸ਼ੀ, ਜ਼ਰਾਇਤੀ ਅਤੇ ਉਦਯੋਗਿਕ ਸ਼ਹਿਰ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਇਥੇ ਫਰਨੀਚਰ, ਵੱਡੇਵਿਆਂ ਦੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦਾ ਉਤਪਾਦਨ, ਚਮੜੇ ਦੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ, ਜੁੱਤੀਆਂ, ਚਿਕਾਂ, ਚਾਕ ਬੋਰਡ, ਹਥਿਆਰ ਅਤੇ ਪਲਾਸਟਿਕ ਦਾ ਇਮਾਰਤੀ ਸਾਮਾਨ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਦੀਆਂ ਕਈ ਰਾਜਸੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰਾਂਤਕ ਏਜੰਸੀਆਂ ਦਾ ਸਦਰ-ਮੁਕਾਮ ਹੈ। ਕਈ ਇਤਿਹਾਸਕ ਇਮਾਰਤਾਂ, ਅਜਾਇਬਘਰ ਅਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਵਿਚ ਵਾਧਾ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਆਬਾਦੀ- 42,483 (1980)

31°06' ਉ. ਵਿਭ. : 97°21' ਪੱ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9 : 879 ; ਐਨ. ਅਮੇ. 26 : 406

ਟੈਪਲ, ਸਰ ਵਿਲੀਅਮ : ਇਸ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਨੀਤੀਵੇਤਾ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਦਾ ਜਨਮ 25 ਅਪ੍ਰੈਲ, 1628 ਨੂੰ ਲੰਡਨ ਵਿਖੇ

ਸਰ ਵਿਲੀਅਮ ਟੈਪਲ

ਹੋਇਆ। ਸੰਨ 1665 ਵਿਚ ਲਾਰਡ ਆਰਲਿੰਗਟਨ ਦੀ ਸਰਪ੍ਰਸਤੀ ਹੇਠ ਇਸਨੇ ਆਪਣਾ ਰਾਜਨੀਤਕ ਜੀਵਨ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। ਲਾਰਡ ਆਰਲਿੰਗਟਨ ਨੇ ਇਸਨੂੰ ਮੂਨਸਟਰ ਦੇ ਬਿਸ਼ਪ ਕੋਲ ਭੇਜਿਆ। ਇਥੋਂ ਹੀ ਇਹ ਬ੍ਰਸਲਜ਼ ਗਿਆ ਅਤੇ ਇਸੇ ਮਿਸ਼ਨ ਦੌਰਾਨ ਹੀ ਸੰਨ 1668

ਵਿਚ ਇਸਨੇ ਇੰਗਲੈਂਡ, ਸਵੀਡਨ ਅਤੇ ਨੀਦਰਲੈਂਡ ਵਿਚਕਾਰ ਤੀਹਰਾ ਸਮਝੌਤਾ (Triple Alliance) ਕਰਵਾਇਆ। ਸੰਨ 1668 ਤੋਂ 1670 ਤਕ ਅਤੇ ਸੰਨ 1674 ਤੋਂ 1679 ਤਕ, ਇਹ ਦੋ ਵਾਰ ਹੋਗ ਵਿਖੇ ਰਾਜਦੂਤ ਬਣ ਕੇ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1679 ਵਿਚ ਇੰਗਲੈਂਡ ਵਾਪਸ ਪਰਤ ਕੇ ਇਹ ਦੋ ਸਾਲ ਬਾਅਦ ਰਾਜਨੀਤੀ ਤੋਂ ਰਿਟਾਇਰ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ਸੰਨ 1686 ਵਿਚ ਸੌਰ ਵਿਚ ਮੂਰ ਪਾਰਕ ਵਿਖੇ ਵਸ ਗਿਆ। ਇਸਨੇ ਸੰਨ 1688 ਦੇ ਅੰਦੋਲਨ ਵਿਚ ਵੀ ਭਾਗ ਲਿਆ। ਸਾਹਿਤ ਪ੍ਰਤੀ ਵੀ ਟੈਪਲ ਦੀ ਬਹੁਤ ਦੇਣ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਲੇਖਾਂ ਅਤੇ ਸ਼ੈਲੀ ਨੇ 18 ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਲੇਖਕਾਂ ਤੇ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾਇਆ। ਇਸਨੇ ਵਧੇਰੇ ਲੇਖ ਆਪਣੀ ਰਿਟਾਇਰਮੈਂਟ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਹੀ ਲਿਖੇ। ਐਨ ਐਸੇ ਅਪੌਨ ਦੀ ਐਡਵਾਂਸਮੈਂਟ ਆਫ ਟ੍ਰੇਡ ਇਨ ਆਇਰਲੈਂਡ (1673), ਐਬਜ਼ਰਵੇਸ਼ਨਜ਼ ਅਪੌਨ ਦੀ ਯੂਨਾਈਟਿਡ ਪ੍ਰੋਵਿਨਸਿਜ਼ ਆਫ਼ ਦੀ ਨੀਦਰਲੈਂਡਜ਼ (1673), (Miscellanea) (ਤਿੰਨ ਭਾਗਾਂ ਵਿਚ 1680, 1690, ਅਤੇ 1701) ਅਤੇ (Memoris) (ਦੋ ਭਾਗਾਂ ਵਿਚ - 1692, 1709) ਇਸ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਪੁਸਤਕਾਂ ਹਨ। ਇਸ ਦੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਨੇ ਉੱਘੇ ਲੇਖਕ ਜੋਨਾਥਨ ਸਵਿਫਟ ਤੇ ਬੜਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾਇਆ। 27 ਜਨਵਰੀ, 1699 ਨੂੰ ਸੌਰ ਵਿਚ ਮੁਰਪਾਰਕ ਵਿਖੇ ਇਸਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9 : 880; ਐਨ. ਅਮੇ. 26 : 405 ; ਕੋਲ. ਐਨ. 18 : 244

ਟੈਪਲ, ਸ਼ਰਲੇ : ਸੰਨ 1930 ਦੇ ਦਹਾਕੇ ਵਿਚ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ ਦੀ ਇਸ ਬਾਲ-ਕਲਾਕਾਰ ਦਾ ਜਨਮ 23 ਅਪ੍ਰੈਲ, 1928 ਨੂੰ ਕੈਲਿਫੋਰਨੀਆ ਵਿਚ ਸੈਂਟਾ ਮੋਨਿਕਾ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਸੱਤ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਇਹ ਹਾਲੀਵੁੱਡ ਦੇ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧ ਹਰਮਨ ਪਿਆਰੀ ਸਿੱਧ ਹੋਈ। ਇਸਨੂੰ ਇਸਦੇ ਕੁੰਡਲਾਂ, ਡਿੰਪਲਾਂ ਅਤੇ ਸੰਗੀਤ ਤੇ ਨਾਚ ਕਾਰਨ ਯਾਦ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਨੇ 'Baby Burlesks' ਨਾਮੀ ਚਲ-ਚਿੱਤਰ ਰਾਹੀਂ ਫਿਲਮਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕੀਤਾ। ਚਿੱਤਰ-ਪਟ ਲਈ ਆਪਣਾ ਯੋਗਦਾਨ ਦੇਣ ਕਾਰਨ ਇਸਨੂੰ ਸਪੈਸ਼ਲ ਅਕੈਡਮੀ ਐਵਾਰਡ ਮਿਲਿਆ। ਇਸ ਨੇ ਸਟੈਂਡ ਅਪ ਐਂਡ ਚੀਅਰ (1934), ਲਿਟਲ ਮਿਸ ਮਾਰਕਰ (1934), ਬੇਬੀ ਟੈਕ ਏ ਬੇ (1934), ਨਾਊ ਐਂਡ ਫਾਰਐਵਰ (1934), ਬ੍ਰਾਈਟ ਆਈ (1934) ਦੀ ਲਿਟਲ ਕਰਨਲ (1935) ਵੀ ਵਿੱਲੀ ਵਿੱਕੀ (1937) ਅਤੇ ਦੀ ਲਿਟਲ ਪ੍ਰਿੰਸੈਸ (1939) ਫਿਲਮਾਂ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕੀਤਾ। ਬ੍ਰਾਈਟ ਆਈ ਫਿਲਮ ਵਿਚ ਇਸਨੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਗਾਣਾ 'ਐੱਨ ਦੀ ਗੁਡ ਸ਼ਿਪ ਲੌਲੀਪਪ' ਗਾਇਆ। ਕਿਸ਼ੋਰ ਅਵਸਥਾ ਦੌਰਾਨ ਇਹ ਫਿਲਮਾਂ ਤੋਂ ਦੂਰ ਰਹੀ ਤੇ ਮਾਮੂਲੀ ਸਫਲਤਾ ਨਾਲ ਨੌਜਵਾਨੀ ਵਿਚ ਮੁੜ ਤੋਂ ਚਿੱਤਰ ਪਟ ਤੇ ਆਈ। ਸੰਨ 1950 ਵਿਚ ਇਹ ਫਿਲਮਾਂ ਤੋਂ ਅਲਗ ਹੋ ਗਈ। ਸੱਤ ਸਾਲ ਬਾਅਦ ਸੰਨ 1957 ਵਿਚ ਇਸਨੇ ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਲੜੀਵਾਰ ਫਿਲਮ 'ਸ਼ਰਲੇ ਟੈਪਲਜ਼ ਸਟੋਰੀ ਬੁਕ' ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕੀਤਾ।

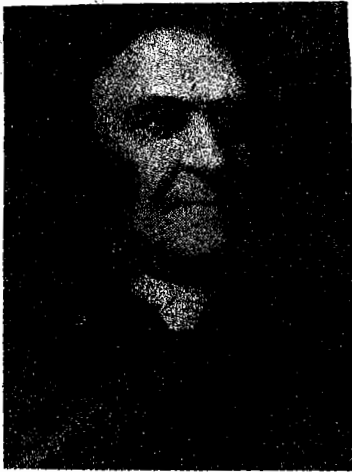
ਵਿਆਹ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਹ ਸ਼ਰਲੇ ਟੈਪਲ ਬਲੈਕ ਦੇ ਨਾਂ ਹੇਠ ਰਿਪਬਲਿਕਨ ਪਾਰਟੀ ਦੀ ਸਰਗਰਮ ਨੇਤਾ ਰਹੀ। ਸੰਨ 1969 ਵਿਚ ਇਸਨੂੰ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ ਵੱਲੋਂ ਯੂਨਾਈਟਿਡ ਨੇਸ਼ਨਜ਼ ਦੀ ਜਨਰਲ ਅਸੈਂਬਲੀ ਦੇ ਡੈਲੀਗੇਸ਼ਨ ਦਾ ਮੈਂਬਰ ਨਾਮਜ਼ਦ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9 : 880

ਟੈਪਲ, ਫੈਡਰਿਕ : ਕੈਂਟਰਬਰੀ ਦੇ ਇਸ ਲਾਟਪਾਦਰੀ ਅਤੇ ਸਿਖਿਆ ਸੁਧਾਰਵਾਦੀ ਦਾ ਜਨਮ 30 ਨਵੰਬਰ, 1821 ਨੂੰ ਯੂਨਾਨ

ਵਿਚ ਲੀਵਕਾਸ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਇਸਨੇ ਆੱਕਸਫੋਰਡ ਵਿਖੇ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਸੰਨ 1847 ਵਿਚ ਇਹ ਪਾਦਰੀ ਬਣਿਆ। ਸੰਨ

ਸੰਨ 1941 ਵਿਚ ਇਸਨੇ ਮਾਲਵੇਰਨ ਕਾਨਫਰੰਸ ਦੀ ਪ੍ਰਧਾਨਗੀ ਕੀਤੀ। Mens-Creatrix (1917) ਇਸਦੀ ਦਰਸ਼ਨ ਸ਼ਾਸਤਰ

ਫ੍ਰੈਡਰਿਕ ਟੈਪਲ

1848 ਵਿਚ ਇਹ ਨੈਸ਼ਨਲ ਐਜੂਕੇਸ਼ਨ ਆਫਿਸ ਵਿਚ ਨੌਕਰੀ ਤੇ ਲੱਗ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1850 ਤੋਂ 1855 ਤਕ ਇਹ ਨੈਲਰ ਹਾਲ ਟਰੇਨਿੰਗ ਕਾਲਜ ਵਿਖੇ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਅਤੇ ਸੰਨ 1855 ਤੋਂ 1857 ਤਕ ਸਕੂਲਾਂ ਦਾ ਇਨਸਪੈਕਟਰ ਰਿਹਾ। ਸੰਨ 1869 ਵਿਚ ਇਹ ਐਕਸੈਟਰ (Exeter) ਦਾ ਬਿਸ਼ਪ, 1885 ਈ. ਵਿਚ ਲੰਡਨ ਦਾ ਬਿਸ਼ਪ ਅਤੇ 1896 ਈ. ਵਿਚ ਕੈਂਟਰਬਰੀ ਦਾ ਲਾਟਪਾਦਰੀ ਬਣਿਆ। ਸੰਨ 1860 ਵਿਚ ਇਸਨੇ ਐਸੇਜ਼ ਐਂਡ ਰਿਵਿਊਜ਼ ਲਈ ਇਕ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਲੇਖ ਲਿਖਿਆ। ਇਸਨੇ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਸੁਧਾਰ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਬਹੁਤ ਕੰਮ ਕੀਤਾ। ਸੰਨ 1884 ਵਿਚ ਇਸਦੀ ਪੁਸਤਕ ਦੀ ਰਿਲੇਸ਼ਨਜ਼ ਬਿਟਵੀਨ ਰਿਲੀਜ਼ਨ ਐਂਡ ਸਾਇੰਸ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੋਈ।

23 ਦਸੰਬਰ, 1902 ਨੂੰ ਲੰਡਨ ਵਿਖੇ ਇਸਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ. - ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮਾ. 9 : 880; ਐਨ. ਅਮੇ. 26 : 405

ਟੈਪਲ, ਵਿਲੀਅਮ : ਕੈਂਟਰਬਰੀ ਦੇ ਇਸ ਲਾਟ-ਪਾਦਰੀ ਦਾ ਜਨਮ 15 ਅਕਤੂਬਰ, 1881 ਨੂੰ ਇੰਗਲੈਂਡ ਵਿਚ ਡੈਵਨਸ਼ਿਰ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਇਸਨੇ ਆੱਕਸਫੋਰਡ ਤੋਂ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਸੰਨ 1904 ਤੋਂ 1910 ਤੱਕ ਇਹ ਆੱਕਸਫੋਰਡ ਦੇ ਕਵੀਨ ਕਾਲਜ ਵਿਖੇ ਫਿਲਾਸਫੀ ਦਾ ਲੈਕਚਰਾਰ ਰਿਹਾ। ਇਹ ਵਿਸ਼ਵ-ਵਿਆਪੀ ਅੰਦੋਲਨ ਦਾ ਨੇਤਾ ਸੀ। ਇਹ ਸਿੱਖਿਆ ਸੁਧਾਰਕ ਅਤੇ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਦਾ ਹਿਤੈਸ਼ੀ ਸੀ। ਸੰਨ 1908 ਤੋਂ 1924 ਤਕ ਇਸਨੇ ਵਰਕਰਜ਼ ਐਜੂਕੇਸ਼ਨਲ ਐਸੋਸੀਏਸ਼ਨ ਦੇ ਪ੍ਰੈਜ਼ੀਡੈਂਟ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕੀਤਾ। ਸੰਨ 1910 ਵਿਚ ਇਹ ਰੈਪਟਨ ਸਕੂਲ ਦਾ ਹੈਡਮਾਸਟਰ ਅਤੇ ਸੰਨ 1914 ਵਿਚ ਲੰਡਨ ਦੇ ਸੇਂਟ ਜੇਨਜ਼ ਚਰਚ ਦਾ ਡੈਕਨ ਬਣਿਆ। ਸੰਨ 1919 ਤੋਂ 1921 ਤੱਕ ਇਹ ਵੈਸਟਮਿਨਸਟਰ ਦੀ ਪਾਦਰੀਆਂ ਦੀ ਸਭਾ ਦਾ ਮੈਂਬਰ ਰਿਹਾ। ਸੰਨ 1921 ਵਿਚ ਇਹ ਮਾਨਚੈਸਟਰ ਦਾ ਬਿਸ਼ਪ, 1929 ਵਿਚ ਯਾਰਕ ਦਾ ਲਾਟਪਾਦਰੀ ਅਤੇ ਸੰਨ 1929 ਵਿਚ ਕੈਂਟਰਬਰੀ ਦਾ ਲਾਟਪਾਦਰੀ ਬਣਿਆ। ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਦੇ ਅੰਦੋਲਨ ਨਾਲ ਹਮਦਰਦੀ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਸੰਨ 1918 ਵਿਚ ਇਹ ਲੇਬਰ ਪਾਰਟੀ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਹ ਕਿੰਨੀਆਂ ਹੀ ਸਭਾ ਸੁਸਾਈਟੀਆਂ ਦਾ ਮੈਂਬਰ ਰਿਹਾ ਅਤੇ ਕਈ ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਸੰਮੇਲਨਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਧਾਨਗੀ ਕੀਤੀ।

ਵਿਲੀਅਮ ਟੈਪਲ

ਸਬੰਧੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਪੁਸਤਕ ਸੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇਸਨੇ ਨੇਚਰ, ਮੈਨ ਐਂਡ ਗੋਡ (1934), ਕ੍ਰਿਸਚੈਨਿਟੀ ਐਂਡ ਸੋਸ਼ਲ ਆਰਡਰ (1942) ਅਤੇ ਦੀ ਚਰਚ ਲੁਕਸ ਫਾਰਵਰਡ (1944) ਨਾਮੀ ਕਿਤਾਬਾਂ ਵੀ ਲਿਖੀਆਂ।

26 ਅਕਤੂਬਰ, 1944 ਨੂੰ ਕੈਂਟ ਵਿਚ ਵੈਸਟਗੇਟ ਆਨ-ਸੀ ਵਿਖੇ ਇਸਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ. - ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮਾ. 9 : 880; ਐਨ. ਅਮੇ. 26 : 405

ਟੈਪਲਿਟ ਸੈਸੇਨਾਫ : ਚੈਕ ਗਣਰਾਜ ਦਾ ਇਕ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ ਜੋ ਐਰਟਸਜਬਿਰਗ (Erzgebirge) ਵਿਚ ਜਰਮਨੀ ਦੀ ਸਰਹੱਦ ਦੇ ਨਜ਼ਦੀਕ ਕਰੁਸਨਹਾਰੀ (Krusne Hory) ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਇਕ ਚਟਾਨੀ ਟੀਸੀ ਉਪਰ ਬੋਹੀਮੀਆ ਦੇ ਉੱਤਰ-ਪੱਛਮ ਵਿਚ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਬੋਹੀਮੀਆ ਦੀ ਮਲਕਾ ਨੇ 1156 ਈ. ਵਿਚ ਇਥੇ ਇਕ ਧਾਰਮਿਕ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ।

ਪੁਰਾਤਨ ਕਾਲ ਤੋਂ ਹੀ ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਖਣਿਜੀ ਚਸ਼ਮੇ ਕਾਰਨ ਕਾਫੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਨਾਲ ਗੋਲੀਆਂ ਦੇ ਜ਼ਖਮ ਜਲਦੀ ਭਰ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਇਸੇ ਲਈ 19 ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਆਸਟ੍ਰੀਆ, ਪ੍ਰਸ਼ਾਅ ਅਤੇ ਸੈਕਸਨ ਸਰਕਾਰਾਂ ਨੇ ਅਪਾਹਜ਼ਾਂ ਲਈ ਇਥੇ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਕਾਇਮ ਕੀਤੀਆਂ।

19 ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਹੀ ਇਥੇ ਉਦਯੋਗਿਕ ਵਿਕਾਸ ਆਰੰਭ ਹੋਇਆ। ਸ਼ੀਸ਼ਾ, ਚੀਨੀ ਦੇ ਭਾਂਡੇ, ਕੱਪੜਾ, ਲੱਕੜੀ ਦੀ ਪ੍ਰਸੈਸਿੰਗ ਅਤੇ ਧਾਤ ਦੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਬਣਾਉਣ ਦੇ ਉਦਯੋਗਾਂ ਨੇ ਕਾਫੀ ਉੱਨਤੀ ਕੀਤੀ। 9 ਸਤੰਬਰ 1813 ਨੂੰ ਨੈਪੋਲੀਅਨ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਟੈਪਲਿਟਸ ਦੀ ਸੰਧੀ ਇਥੇ ਹੀ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਟੈਪਲਿਟਸੈਨਾਫ ਦੇ ਨਜ਼ਦੀਕ ਹੀ ਲਿਗਨਾਈਟ ਅਤੇ ਪੀਟ ਦੇ ਭੰਡਾਰ ਹਨ। ਸੰਨ 1879 ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਖਾਣਾਂ ਦੇ ਫਟਣ ਆਦਿ ਨਾਲ ਇਥੋਂ ਦੇ ਉਦਯੋਗ ਅਤੇ ਖਣਿਜੀ ਚਸ਼ਮੇ ਨੂੰ ਕਾਫੀ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋਇਆ। ਸੰਨ 1938 ਵਿਚ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਤੇ ਜਰਮਨੀ ਦਾ ਕਬਜ਼ਾ ਹੋ ਗਿਆ ਪਰ ਦੂਜੀ ਵੱਡੀ ਜੰਗ ਮਗਰੋਂ ਇਹ ਮੁੜ ਚੈਕੋਸਲੋਵਾਕੀਆ ਦੇ ਅਧੀਨ ਹੀ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਸ

ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਹੀ ਇਥੇ ਖਣਿਜੀ ਚਸ਼ਮੇ ਅਤੇ ਉਦਯੋਗਾਂ ਵਿਚ ਵਿਕਾਸ ਹੋਣਾ ਫਿਰ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ।

ਆਬਾਦੀ—53,188 (1983)

50°39' ਉ. ਵਿਥ. ; 13°48' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9: 893 ; ਐਨ. ਅਮੇ. 26 : 440

ਟੈਪਾ : ਖਾੜੀ—ਫਲੋਰਿਡਾ ਰਾਜ (ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ) ਦੇ ਪੱਛਮੀ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ਮੈਕਸੀਕੋ ਖਾੜੀ ਦਾ ਇਹ ਅੰਤਰ-ਦੁਆਰ ਹੈ। ਇਹ ਬਹੁਤ ਤੰਗ ਜਿਹੀ ਖਾੜੀ ਹੀ ਹੈ ਜਿਸ ਦੀ ਲੰਬਾਈ 40 ਕਿ. ਮੀ. ਅਤੇ ਚੌੜਾਈ 11 ਕਿ. ਮੀ. ਤੋਂ 19 ਕਿ. ਮੀ. ਤੱਕ ਹੈ। ਖਾੜੀ ਦੇ ਪੱਛਮ ਵਿਚ ਪਾਈਨੋਲਸ ਪ੍ਰਾਇਦੀਪ ਹੈ। ਇਥੇ ਹੀ ਇਕ ਹੋਰ ਪ੍ਰਾਇਦੀਪ ਸਿਰੇ ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਕੇ ਖਾੜੀ ਦੇ ਅੱਧ ਤੀਕ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਲ ਖਾੜੀ ਦੇ ਪੂਰਬੀ ਅਤੇ ਪੱਛਮੀ ਦੋ ਹਿੱਸੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਪੂਰਬੀ ਹਿੱਸੇ ਨੂੰ ਹਿਲਜ਼ਬਰਾ ਅਤੇ ਪੱਛਮੀ ਨੂੰ ਓਲਡ ਟੈਪਾ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਖਾੜੀ ਦੇ ਉੱਤਰ ਪੂਰਬੀ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ਟੈਪਾ ਸ਼ਹਿਰ ਵੱਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਪੱਛਮੀ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ਸੇਂਟ ਪੀਟਰਜ਼ਬਰਗ ਟੈਪਾ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ। ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਸ਼ਹਿਰ ਇਸ ਖਾੜੀ ਉੱਤੇ ਸਥਿਤ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਭੇਜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਸੀਮਿੰਟ, ਖਾਦ ਅਤੇ ਖਾੜੀ ਦੀਆਂ ਸਮੁੰਦਰੀ ਸਰਗਰਮੀਆਂ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਆਰਥਿਕਤਾ ਦਾ ਆਧਾਰ ਇਹੋ ਖਾੜੀ ਹੈ।

ਇਸ ਖਾੜੀ ਦੀ ਖੋਜ 1528 ਵਿਚ ਪੈਫੀਡੋ ਦ ਨਾਰਵਾਏਜ ਨੇ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਜਿਸ ਬਾਰੇ ਉਸ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਵੀ ਹੈ। ਇਸ ਪਿਛੋਂ ਸਪੇਨੀ ਖੋਜੀ ਦੱਖਣ-ਪੂਰਬੀ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਤੋਂ ਹੁੰਦਾ ਹੋਇਆ 25 ਮਈ, 1539 ਨੂੰ ਹੇਮੈਂਡੋ ਡੇ ਸੋਟੋ (Hemando de Soto) ਵੀ ਪਹੁੰਚਿਆ। ਇਸੇ ਖਾੜੀ ਦੇ ਤੱਟ ਉੱਤੇ ਅਮਰੀਕੀ ਖਾਨਾਜ਼ਾਰੀ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦਾ ਫੋਰਟ ਬਰੁੱਕ ਕਿਲਾ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਸਪੇਨੀ ਅਮਰੀਕੀ ਜੰਗਾਂ ਦੌਰਾਨ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ ਤੋਂ ਕਿਊਬਾ ਵੱਲ ਜਾਂਦੀਆਂ ਫੌਜਾਂ ਇਥੋਂ ਹੀ ਰਵਾਨਾ ਹੁੰਦੀਆਂ ਸਨ। ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਇਹ ਖਾੜੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਆਰੰਭਕ ਪੜਾਅ ਸੀ।

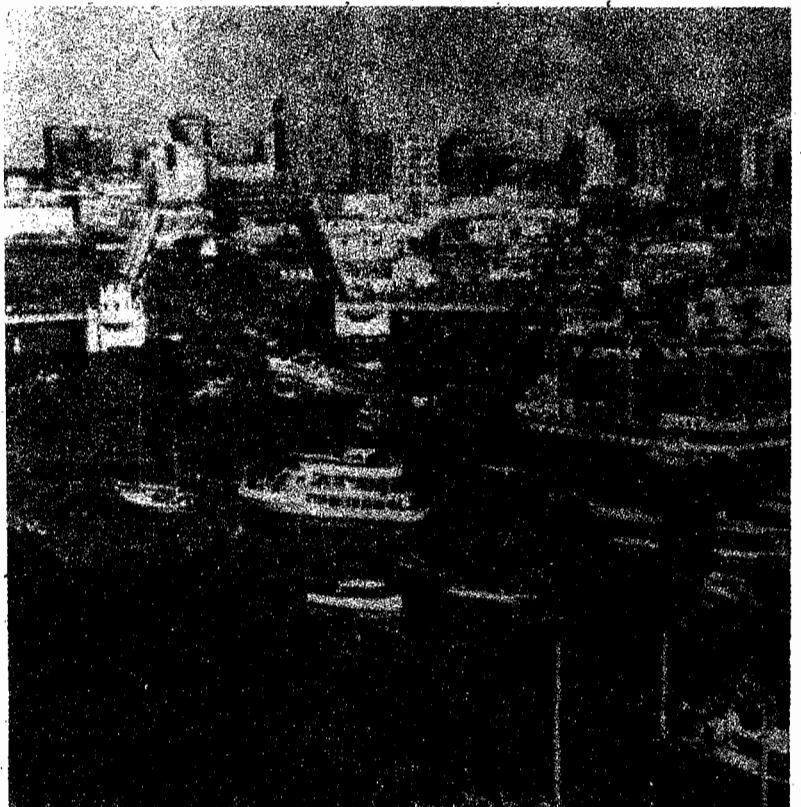
ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਅਮੇ. 26 : 238; ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9 : 797

ਟੈਪਾ : ਸ਼ਹਿਰ—ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ ਦੀ ਇਕ ਬੰਦਰਗਾਹ ਹੈ ਜੋ ਪੱਛਮੀ ਕੇਂਦਰੀ ਫਲੋਰਿਡਾ ਵਿਚ ਟੈਪਾ ਖਾੜੀ ਅਤੇ ਹਿਲਜ਼ਬਰਾ ਦਰਿਆ ਦੇ ਮੁਹਾਣੇ ਤੇ ਮਿਆਮੀ ਤੋਂ 322 ਕਿ.ਮੀ. ਉੱਤਰ ਪੱਛਮ ਵਿਚ ਸਥਿਤ ਹੈ।

ਟੈਪਾ ਤੋਂ ਅਮਰੀਕਾ ਅਤੇ ਬਦੇਸ਼ੀ ਬੰਦਰਗਾਹਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਸਟੀਮਸ਼ਿੱਪਾਂ ਰਾਹੀਂ ਆਵਾਜਾਈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸੰਨ 1885 ਵਿਚ ਰੇਲ ਦੀ ਲਾਈਨ ਵਿਛਣ ਨਾਲ ਇਥੇ ਉਦਯੋਗਿਕ ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਮੁੱਢ ਬੱਝਾ। ਸੰਨ 1886 ਵਿਚ ਵਿਨਸੈਂਟ ਐਮ-ਯਬੋਰ ਨੇ ਸਿਗਾਰ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। ਹੁਣ ਇਥੇ ਸਿਗਾਰ ਬਣਾਉਣ ਦੇ ਕਈ ਕਾਰਖਾਨੇ ਹਨ। ਟੀਨ ਦੇ ਡੱਬੇ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਕੰਮ ਵੀ ਕਾਫੀ ਉੱਨਤ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਡੱਬਿਆਂ ਵਿਚ ਸ਼ਰਾਬ, ਫਲ, ਦੁੱਧ ਅਤੇ ਮਾਸ ਆਦਿ ਭਰਕੇ ਬਾਹਰਲੇ

ਹਿਲਜ਼ਬਰਾ ਦਰਿਆ ਦੇ ਮੁਹਾਣੇ ਤੇ ਵਸਿਆ ਟੈਪਾ ਸ਼ਹਿਰ

ਟੈਪਾ ਦੇ ਸਲਾਨਾ ਮੇਲੇ ਦਾ ਇਕ ਦ੍ਰਿਸ਼

ਸੁਮੰਦਰੀ ਜਹਾਜ਼ ਵੀ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਰਾਜ ਵਿਚ ਫਾਸਫੇਟ ਦਾ ਨਿਰਯਾਤ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਇਸ ਬੰਦਰਗਾਹ ਤੋਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਸੰਨ 1920 ਵਿਚ ਇਥੇ ਸੈਰਗਾਹ ਲਈ ਡੇਵਿਸ ਦੀਪਾਂ ਨੂੰ ਉੱਨਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਜੋ ਕਿ ਸੈਲਾਨੀਆਂ ਲਈ ਖਿੱਚ ਦਾ ਕਾਰਨ ਹਨ। ਟੈਪਾ ਵਿਖੇ ਸਿੱਖਿਆ ਪੱਖੋਂ ਵੀ ਬੜੀਆਂ ਸਹੂਲਤਾਂ ਹਨ। ਸੰਨ 1931 ਵਿਚ ਪਲੈਟ ਪਾਰਕ ਵਿਖੇ ਮੂਰਿਸ ਨਮੂਨੇ ਦੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਬਣੀ। ਇਥੋਂ ਦੇ ਅਜਾਇਬ-ਘਰ ਵਿਚ ਵਿਨੀਸ਼ੀਅਨੀ ਸ਼ੀਸ਼ਿਆਂ ਦਾ ਵੱਡਾ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਹੈ। ਇਥੇ ਗੋਲਫ ਦਾ ਮੈਦਾਨ ਵੀ ਹੈ। ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਹੋਰ ਕਈ ਕਾਲਜ ਵੀ ਹਨ। ਫਰਵਰੀ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਵਿਚ ਇਥੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਮੇਲਾ ਲਗਦਾ ਹੈ।

ਸਿਗਾਰ ਉਦਯੋਗ, ਸੜਕਾਂ ਅਤੇ ਰੇਲਾਂ ਆਦਿ ਦੀਆਂ ਲੋੜੀਂਦੀਆਂ ਸਹੂਲਤਾਂ ਮੁਹੱਈਆ ਕਰਨ ਅਤੇ 1920 ਈ. ਵਿਚ ਪੈਨਾਮਾ ਨਹਿਰ ਦੇ ਖੁਲ੍ਹਣ ਨਾਲ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਨੇ ਬੜੀ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਉੱਨਤੀ ਕੀਤੀ ਹੈ।

ਆਬਾਦੀ—2,71,523 (1980)

27°57' ਉ. ਵਿਭ.; 82°27' ਪੱ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9 : 797 ; ਐਨ. ਅਮੇ. 26 : 238 ; ਹਿ. ਵਿ. ਕੋ. 5 : 179

ਟੈਪਾਜ਼ਾਸ : ਦਰਿਆ—ਇਹ ਕੇਂਦਰੀ ਬ੍ਰਾਜ਼ੀਲ ਦੇ ਮੈਟਾ ਗਰੋਸੋ ਰਾਜ ਦਾ ਇਕ ਦਰਿਆ ਹੈ ਜੋ ਟੈਲਾਸ ਪਿਰਾਸ ਅਤੇ ਜੁਰਵਾਨੀ ਦਰਿਆਵਾਂ ਦੇ ਸੰਗਮ ਤੋਂ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਪਲੈਨਾਲਟੋ ਪਠਾਰ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪਹਿਲਾ ਮੈਟਾ ਗਰੋਸੋ ਅਤੇ ਐਮੇਜਨਾਸ ਰਾਜਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਅਤੇ ਫਿਰ ਪਾਰਾ ਅਤੇ ਆਮੇਜਨਾਸ ਰਾਜਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਸਰਹੱਦ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਥੋਂ ਇਹ ਉੱਤਰ-ਪੱਛਮ ਦਿਸ਼ਾ ਵੱਲ ਰੁਖ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪਾਰਾ ਨੂੰ ਪਾਰ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ 650 ਕਿ. ਮੀ. ਦਾ ਸਫ਼ਰ ਤੈਅ ਕਰਕੇ ਸੈਂਤਾ ਰੈਮ ਦੇ ਇਕ ਦਮ ਉਪਰ ਜਿਹੇ ਐਮੇਜਨ ਦਰਿਆ ਨਾਲ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਲੰਬਾਈ 1,291 ਕਿ. ਮੀ. ਹੈ ਪਰ ਜੇ ਇਸ ਦੀ ਮੁੱਖ ਸਹਾਇਕ ਨਦੀ ਟੈਲਾਸ ਪਿਰਾਸ ਨੂੰ ਵੀ ਇਸ ਨਾਲ ਹੀ ਜੋੜ ਲਈਏ ਤਾਂ ਇਸ ਦੀ ਲੰਬਾਈ 1,992 ਕਿ. ਮੀ. ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਟੈਪਾਜ਼ਾਸ ਦੇ ਮਾਰਗ ਅੰਦਰ ਕਈ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਭਾਵੇਂ ਝਰਨੇ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ਫਿਰ ਵੀ ਇਸਦੇ ਲਗਭਗ ਸਾਰੇ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ਹੀ ਜਹਾਜ਼ਰਾਨੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਦਰਿਆ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਵਸੋਂ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਹੈ। ਇਸ ਕਰਕੇ 1970 ਈ. ਤੱਕ ਇਸ ਦੀਆਂ ਕਈ ਸਹਾਇਕ ਨਦੀਆਂ ਨਕਸ਼ੇ ਤੇ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਨ ਆਈਆਂ। ਇਸ ਦੇ ਕੰਢਿਆਂ ਤੇ ਰਬੜ ਦੇ ਕਈ ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਥਾਗ ਹਨ।

2°24' ਦੱ. ਵਿਭ. ; 54°41' ਪੱ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9 : 816 ; ਐਨ. ਅਮੇ. 26 : 252

ਟੈਪੀਰੇ : ਫਿਨਲੈਂਡ ਦੇ ਹੈਮੇ (Heme) ਡਿਪਾਰਟਮੈਂਟ ਦਾ ਇਕ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ ਜੋ ਟੁਰਕੂ ਦੇ ਉੱਤਰ-ਪੂਰਬ ਵਿਚ 129 ਕਿ. ਮੀ. ਦੀ ਦੂਰੀ ਤੇ ਹੈਲਸਿੰਕੀ ਦੇ ਉੱਤਰ-ਪੱਛਮ ਵਿਚ ਨੈਸੀਯਾਰਵੀ ਅਤੇ ਪਯੂਹਾਜ਼ਰਵੀ ਝੀਲਾਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਸਿੱਧੀ ਢਲਾਣ ਵਾਲੇ ਇਕ ਥਲ-ਡਮਰੂ ਉਪਰ ਵਸਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਸਵੀਡਨੀ ਨਾਂ ਟੈਮਰਵੋਰਜ ਹੈ।

ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ 1779 ਈ. ਵਿਚ ਹੋਈ। ਇਸ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨ ਦਾ ਯਤਨ 1821 ਈ. ਵਿਚ ਰੂਸ ਦੇ ਜ਼ਾਰ

ਅਲੈਗਜ਼ਾਂਦਰ ਪਹਿਲੇ ਨੇ ਕੀਤਾ। ਉਸਨੇ ਕੱਚੇ ਮਾਲ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸੱਮਗਰੀ ਤੇ ਲੱਗੇ ਕਰ ਹਟਾ ਦਿੱਤੇ ਜਿਸ ਨਾਲ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਉਦਯੋਗਾਂ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਹੋਣਾ ਆਰੰਭ ਹੋਇਆ। ਸੰਨ 1918 ਵਿਚ ਫਿਨਲੈਂਡ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਜੰਗ ਵੀ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਹੀ ਜਿੱਤੀ ਗਈ। ਹੈਮ ਦਾ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਇਤਿਹਾਸਕ ਅਜਾਇਬ-ਘਰ 1804 ਈ. ਵਿਚ ਟੈਪੀਰੇ ਵਿਖੇ ਬਣਿਆ। ਇਥੋਂ ਦੀਆਂ ਬਣੀਆਂ ਇਮਾਰਤਾਂ ਫਿਨੀ ਇਮਾਰਤ ਕਲਾ ਦਾ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਨਮੂਨਾ ਹਨ। ਸੰਨ 1907 ਵਿਚ ਇਥੇ ਮੁੱਖ ਗਿਰਜਾਘਰ ਬਣ ਕੇ ਤਿਆਰ ਹੋਇਆ।

ਟੈਪੀਰੇ ਫਿਨਲੈਂਡ ਦਾ ਦੂਜਾ ਵੱਡਾ ਸ਼ਹਿਰ ਅਤੇ ਉਦਯੋਗਿਕ ਕੇਂਦਰ ਹੈ। ਇਥੇ ਕੱਪੜਾ ਬਣਾਉਣ, ਚਮੜੇ ਦੀਆਂ ਜੁੱਤੀਆਂ, ਗੋਲੀਆਂ ਤਿਆਰ ਕਰਨ, ਕਾਗਜ਼ ਅਤੇ ਮਸ਼ੀਨਰੀ ਬਣਾਉਣ ਦੇ ਉਦਯੋਗ ਸਥਾਪਿਤ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਹਨ। ਇਥੋਂ ਦੀਆਂ ਫੈਕਟਰੀਆਂ ਪਣ-ਬਿਜਲੀ ਨਾਲ ਚਲਦੀਆਂ ਹਨ ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਕੋਲੇ ਮਿੱਟੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰਏ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਮਲੀਨਤਾ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਟੈਪੀਰੇ ਇਕ ਝੀਲ ਬੰਦਰਗਾਹ ਅਤੇ ਰੇਲਾਂ ਦਾ ਜੰਕਸ਼ਨ ਵੀ ਹੈ।

ਅਬਾਦੀ—1,67,309 (1983)

61°30' ਉ. ਵਿਭ. ; 23°45' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9 : 797 ; ਐਨ. ਅਮੇ. 26 : 238

ਟੈਪੀ ਵਾਦੀ : ਯੂਨਾਨ ਵਿਚ ਉੱਤਰ-ਪੂਰਬੀ ਥੈਸਲੀ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਓਸਾ ਅਤੇ ਓਲਿਪਸ ਪਹਾੜਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਸਥਿਤ ਇਕ ਤੰਗ ਵਾਦੀ ਹੈ। ਕਈ ਥਾਂ ਤੋਂ ਇਸਦੀ ਚੌੜਾਈ ਸਿਰਫ਼ 27 ਤੋਂ 50 ਮੀ. ਤੀਕ ਦੀ ਹੀ ਹੈ। ਸਲੈਂਬਰੀ ਦਰਿਆ ਇਸ ਵਾਦੀ ਵਿਚੋਂ ਦੀ ਵਗਦਾ ਹੈ। ਯੂਨਾਨ ਵਿਚ ਇਸ ਵਾਦੀ ਨੂੰ ਅੱਜਕੱਲ੍ਹ ਟੈਬੀ ਦੇ ਨਾਉਂ ਨਾਲ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਬਾਜ਼ਨਤੀਨੀ ਇਸ ਨੂੰ ਲਾਈਕਸਟੋਮੋ ਜਿਸ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਬਘਿਆੜ ਦਾ ਮੂੰਹ ਅਤੇ ਤੁਰਕੀ ਬੋਗਾਸ ਅਰਥਾਤ ਖੁੱਡ (ਤੰਘ ਘਾਟੀ) ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਲੋਕ ਕਹਾਵਤ ਅਨੁਸਾਰ ਇਸ ਵਾਦੀ ਦੀ ਹੋਂਦ ਦਾ ਕਾਰਨ ਭੂਚਾਲ ਜਾਂ ਸੁਮੰਦਰ ਦੇਵਤਾ ਦੀ ਮਰਜ਼ੀ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਭੂ-ਵਿਗਿਆਨੀਆਂ ਦਾ ਮਤ ਹੈ ਕਿ ਸਥਾਨਕ ਭਾਫ਼ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਕਾਰਨ ਹੀ ਪਹਾੜੀ ਖੱਡਾਂ ਦਾ ਵਿਭੰਜਨ ਹੋਣ ਨਾਲ ਇਹ ਘਾਹਦਾਰ ਦੱਰਾ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆਇਆ। ਇਸ ਵਾਦੀ ਦੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਅਤੇ ਰੰਗੀਨੀ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋ ਕੇ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਯੂਨਾਨੀਆਂ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਅਪਾਲ ਦੇਵਤਾ ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ ਕੀਤਾ ਸੀ।

ਮਕਦੂਨੀਅਨ ਯੂਨਾਨ ਦੇ ਤਟ ਤੋਂ ਪੈਸਲੀਅਨ ਮੈਦਾਨ ਤੀਕ ਪਹੁੰਚਣ ਲਈ ਇਹ ਵਾਦੀ ਹੀ ਇਕ ਰਸਤਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਰੋਮਨ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਮੱਧ-ਕਾਲੀਨ ਯੁਗ ਦਰਮਿਆਨ ਬਣੇ ਕਿਲੇ ਅਤੇ ਗੜ੍ਹੀਆਂ ਦੇ ਖੰਡਰ ਇਥੇ ਅੱਜ ਵੀ ਮੌਜੂਦ ਹਨ।

39°53' ਉ. ਵਿਭ. ; 22°33' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9 : 876 ; ਐਨ. ਅਮੇ. 26 : 403

ਟੈਪੈਸਟ : ਇਹ ਸ਼ੈਕਸਪੀਅਰ ਦੇ ਅਖੀਰਲੇ ਨਾਟਕਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਨਾਟਕ ਹੈ, ਜੋ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ 1623 ਈ. ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੋਇਆ। ਇਹ ਇਕ ਟਾਪੂ ਦਾ ਰੋਮਾਂਸ ਹੈ, ਜਿਥੋਂ ਦਾ ਆਪਣਾ ਰਾਜ ਖੁਹਾ ਕੇ ਆਇਆ ਡਿਊਕ ਪ੍ਰਾਸਪੀਰੋ ਇਕੋ ਜਾਦੂਗਰ ਹੈ। ਇਹ ਸ਼ੁਲ੍ਹਾ ਸਫਾਈਆਂ ਵਾਲਾ ਨਾਟਕ ਹੈ ਅਤੇ ਅਖੀਰ ਵਿਚ ਡਿਊਕ ਆਪਣੀ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਸੱਤਾ ਮੁੜ-ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਤੂਫਾਨਾਂ ਅਤੇ ਟਾਪੂ

ਦੇ ਵੇਰਵਿਆਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਇਸ ਨਾਟਕ ਦਾ ਕੋਈ ਪ੍ਰਤੱਖ ਸ੍ਰੋਤ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ। ਇਸ ਵਿਚਲੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਜਾਦੂਗਰ ਆਪਣੀ ਮਰਜ਼ੀ ਨਾਲ ਮੋੜਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਨਾਟਕ ਵਿਚ ਆਈਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ 1910-11 ਈ. ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਹੋਵੇਗਾ। ਇਸ ਦਾ ਪਲਾਟ ਬਹੁਤ ਸਾਧਾਰਣ ਤੇ ਰੋਮਾਂਟਿਕ ਹੈ। ਜਾਦੂਗਰ ਵਲੋਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕ੍ਰਮਬੱਧ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ, ਜੋ ਬਦਲੇ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਉਤੇਜਿਤ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਨਾਟਕ ਦੇ ਸਾਰੇ ਪਾਤਰ ਸਾਧਾਰਣ ਕਿਸਮ ਦੇ ਹਨ ਪਰ ਕਾਲੀਬਾਨ ਤੇ ਏਰੀਅਲ ਨੂੰ ਸਿਰਜਨ ਲੱਗਿਆਂ ਨਾਟਕਕਾਰ ਨੇ ਮਾਅਰਕੇ ਦੀ ਸਿਆਣਪ ਦਿਖਾਈ ਹੈ। ਇਸ ਡਰਾਮੇ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਪ੍ਰਤੀਕ ਰੂਪ ਵਿਚ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਮੰਚ ਉੱਤੇ ਬੜੀ ਵਾਰੀ ਖੇਡਿਆ ਜਾ ਚੁੱਕਾ ਹੈ।

ਇਸੇ ਨਾਂ ਦਾ ਜੋਰਜਿਉਨ ਦਾ ਇਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਤੇਲ-ਚਿੱਤਰ (ਲ. 1505 ਈ.) ਹੈ। ਇਹ ਪੁਨਰਜਾਗ੍ਰਤੀ ਕਾਲ ਦਾ ਵਾਯੂਮੰਡਲੀ ਰੂਪ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਦਾ ਇਕ ਉੱਤਮ ਸਾਹਕਾਰ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਚਿੱਤਰ ਅੱਜਕਲ੍ਹ ਵੈਨਿਸ ਵਿਚ ਅਕੈਡਮੀ ਦੀ ਗੈਲਰੀ ਵਿਚ ਰੱਖਿਆ ਪਿਆ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ. - ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮਾ. 9 : 879; ਐਨ. ਅਮੇ. 26 : 404

ਟੈਬਰਨੇਕਲ : ਯਹੂਦੀ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਇਹ ਇਕ ਕਿਸਮ ਦਾ ਚਕਵਾਂ ਡੇਰਾ ਸੀ, ਜੋ ਮੂਸਾ ਨੇ ਇਬਰਾਨੀ ਕਬੀਲਿਆਂ ਦੀ ਪੂਜਾ ਲਈ ਬਣਵਾਇਆ ਸੀ। ਇਬਰਾਨੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਮਿਸ਼ਕਾਨ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਇਹ ਸਫ਼ਾਰੀ ਪੂਜਾ ਸਥਾਨ ਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਜੋ ਕਿ ਯਹੂਦੀ ਕਬੀਲਿਆਂ ਦੇ ਸਫ਼ਰ ਦੇ ਸਮੇਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਨਾਨ ਵਿਚ ਪੁੱਜਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਬਣਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। 950 ਈ. ਪੂ. ਵਿਚ ਯੋਰੋਸ਼ਲਮ ਵਿਖੇ ਸਾਲੰਮਨ ਦੇ ਮੰਦਰ ਉਸਾਰੇ ਜਾਣ ਪਿੱਛੋਂ ਟੈਬਰਨੇਕਲ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਬੰਦ ਹੋ ਗਈ।

ਇਸਰਾਇਲੀਆਂ ਦਾ ਮੁੱਢਲਾ ਪੂਜਾ ਸਥਾਨ ਇਕ ਸਾਧਾਰਣ ਤੰਬੂ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਇਹ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਕਿ ਇਸ ਅੰਦਰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਆਪਣੀ ਹੋਂਦ ਸਾਖਿਆਤ ਕਰਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਹੋਣੀ ਵਰਤਾਉਂਦਾ ਸੀ।

ਬਾਈਬਲ ਅਨੁਸਾਰ ਸਮੁੱਚੇ ਟੈਬਰਨੇਕਲ ਦੀ ਬਣਤਰ ਦਾ ਆਦੇਸ਼ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੇ ਖ਼ੁਦ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਇਸ ਵਿਚ ਇਕ ਵੱਡਾ ਸਾਰਾ ਵਿਹੜਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਜਿਸ ਦੇ ਕੇਂਦਰ ਵਿਚ ਮੁਕਾਬਲਤਨ ਇਕ ਛੋਟੀ ਜਿਹੀ ਇਮਾਰਤ ਹੁੰਦੀ ਸੀ, ਇਹੋ ਅਸਲੀ ਟੈਬਰਨੇਕਲ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਇਹ ਵਿਹੜਾ ਲਿਕਨ ਦੇ ਪਰਦਿਆਂ ਨਾਲ ਘਿਰਿਆ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਤੇ ਦੋ ਨਾਲ ਜੁੜਵੇਂ ਵਰਗਾਂ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਪੂਰਵੀ ਵਰਗ ਦੇ ਕੇਂਦਰ ਵਿੱਚ ਬਲੀ ਦੀ ਵੇਦੀ ਬੜੀ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਨੇੜੇ ਹੀ ਤਾਂਬੇ-ਕਾਂਸੀ ਦਾ ਇਕ ਬੱਠਲ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਜਿਸ ਵਿਚ ਪਾਦਰੀਆਂ ਦਾ ਰਸਮੀ ਸੁੱਚੇ ਹੋਣ ਲਈ ਪਾਣੀ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਪੱਛਮੀ ਵਰਗ ਵਿਚ ਮੂਸਾ ਦੀ ਸ਼ਰੀਅਤ ਵਾਲੀ ਪੇਟੀ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਇਹ ਦੇਵ, ਦੂਤਾਂ ਦੀਆਂ ਤਸਵੀਰਾਂ ਨਾਲ ਸਜੇ ਪਰਦਿਆਂ ਦਾ ਬਣਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਅੰਦਰਲਾ ਭਾਗ ਦੋ ਕਮਰਿਆਂ - ਪਵਿੱਤਰ ਸਥਾਨ ਅਤੇ ਅਤਿਪਵਿੱਤਰ ਸਥਾਨ ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਬਾਹਰਲੇ ਕਮਰੇ ਜਾਂ ਪਵਿੱਤਰ ਸਥਾਨ ਵਿਚ ਇਕ ਮੇਜ਼ ਪਿਆ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਜਿਸ ਉੱਤੇ ਪਵਿੱਤਰ ਭੋਜਨ ਰੱਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਧੂਪ ਦੀ ਵੇਦੀ ਅਤੇ ਸੱਤ ਟਹਿਣੀਆਂ ਵਾਲਾ ਕੋਡਲ ਸਟੈਂਡ ਵੀ ਇਸ ਵਿਚ ਰੱਖਿਆ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਅੰਦਰਲੇ ਕਮਰੇ ਅਤਿ ਪਵਿੱਤਰ ਸਥਾਨ ਨੂੰ ਇਸਰਾਈਲ ਦੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਅਸਲੀ ਘਰ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਜੋ ਕਿ ਅਦਿੱਖ ਰੂਪ ਵਿਚ ਠੋਸ-ਸੋਨੇ ਦੇ ਟੁਕੜੇ ਉੱਤੇ ਟਿਕੇ

ਤਖ਼ਤ ਉੱਤੇ ਬੈਠਾ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਰੱਬੀ ਇਕਰਾਰ ਦੀ ਪੇਟੀ ਹੁੰਦੀ ਸੀ, ਜਿਸ ਦੇ ਦੋਹਾਂ ਸਿਰਿਆਂ ਉੱਤੇ ਦੇਵਦੂਤ ਬਣੇ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਇਹ ਪੇਟੀ ਸੋਨੇ ਮੜ੍ਹਿਆ ਇਕ ਲੱਕੜ ਦਾ ਸੰਦੂਕ ਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਧਰਮਗ੍ਰੰਥ ਟੈਨ ਕਮਾਂਡਮੈਂਟਸ ਦੀਆਂ ਤਖ਼ਤੀਆਂ ਰੱਖੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਸਨ।

ਆਧੁਨਿਕ ਯਹੂਦੀ ਸੁਕੋਤ (Sukkot) ਦਾ ਤਿਉਹਾਰ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਦੰਬਰਨੇਕਲ ਦੀ ਯਾਦ ਨੂੰ ਤਾਜ਼ਾ ਕਰਨ ਲਈ ਚਿੰਨ੍ਹਾਤਮਕ ਤੰਬੂ ਬਣਾ ਕੇ ਮਨਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਉਸ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਇਸਰਾਇਲੀਆਂ ਦਾ ਕੋਈ ਪੱਕਾ ਨਿਵਾਸ ਸਥਾਨ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਸ ਤਿਉਹਾਰ ਨੂੰ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਫੀਸਟ ਆਫ਼ ਟੈਬਰਨੇਕਲ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕੁਝ ਈਸਾਈ ਚਰਚਾਂ ਵਿਚ ਜਨਤਕ ਸੇਵਾਵਾਂ ਲਈ ਰੱਬੀ ਭੋਜ (Eucharist) ਨੂੰ ਪਾਤਰਾਂ ਵਿਚ ਪਾ ਕੇ ਰੱਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਨੂੰ ਟੈਬਰਨੇਕਲ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ. - ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮਾ. 9 : 754

ਟੈਬਾਰ, ਗਰੇਸ ਆਸਟਨ : ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਇਸ ਖਾਣ-ਵਪਾਰੀ ਅਤੇ ਪੂੰਜੀਪਤੀ ਦਾ ਜਨਮ 26 ਨਵੰਬਰ, 1830 ਈ. ਨੂੰ ਵਰਮਾਂਟ ਰਾਜ ਵਿਚ ਹਾਲੈਂਡ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਇਹ ਇਕ ਪੱਥਰ ਕੱਟਣ ਵਾਲਾ ਸੀ। ਸੰਨ 1859 ਵਿਚ ਇਹ ਸੋਫ਼ੇ ਦੀ ਭਾਲ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰ ਸਮੇਤ ਕਾਲੋਰਾਡੋ ਚਲਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਕੈਲਿਫੋਰਨੀਆ ਲੈਂਡਵਿਲ ਵਿਖੇ ਵੱਸਣ ਲਗ ਪਿਆ। ਪਹਿਲਾਂ ਇਸਨੇ ਖਾਣ-ਖੁਦਾਈ ਅਤੇ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਸਟੋਰ ਕੀਪਰ ਦਾ ਕੰਮ ਕੀਤਾ।

ਸੰਨ 1878 ਵਿਚ ਇਸਨੇ ਆਪਣੇ ਭਾਈਵਾਲਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਖਾਣ ਦੀ ਖੁਦਾਈ ਕੀਤੀ ਤੇ ਚਾਂਦੀ ਦੇ ਭਰਪੂਰ ਭੰਡਾਰ ਲੱਭੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਲਿਟਲ ਜਾਨ ਪੀਟਸਬਰਗ ਕਿਹਾ ਜਾਣ ਲੱਗਾ। ਸੰਨ 1879 ਵਿਚ ਇਸਨੇ ਆਪਣੇ ਖਾਣ ਵਿਚਲੇ ਹਿੱਸੇ ਵੇਚ ਕੇ ਨਾਲ ਲਗਦੀ ਜ਼ਮੀਨ ਖ਼ਰੀਦੀ ਜਿਸ ਵਿਚੋਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਖਣਿਜ ਪਦਾਰਥ ਨਿਕਲੇ। ਸਿਟੇ ਵਜੋਂ ਇਹ ਦਸਾਂ ਸਾਲਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਅੰਦਰ ਹੀ ਬਹੁਤ ਅਮੀਰ ਹੋ ਗਿਆ। ਫੇਰ ਇਹ ਲੈਂਡਵਿਲ ਦਾ ਮੇਅਰ ਬਣਿਆ ਅਤੇ ਇਸਨੇ ਲੈਂਡਵਿਲ ਅਤੇ ਡਾਨਵਰ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਨੂੰ ਸਰਕਾਰੀ ਇਮਾਰਤਾਂ ਬਣਵਾਉਣ ਲਈ ਬਹੁਤ ਪੈਸਾ ਦਿੱਤਾ।

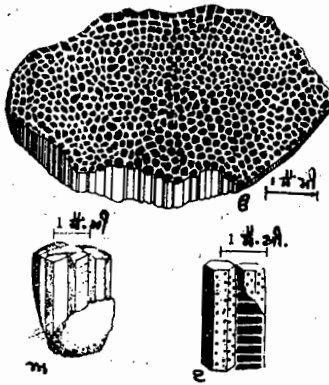
ਸੰਨ 1879 - 83 ਤੱਕ ਇਹ ਕਾਲੋਰਾਡੋ ਦਾ ਲੈਫਟੀਨੈਂਟ ਗਵਰਨਰ ਅਤੇ ਜਨਵਰੀ 1883 ਤੋਂ ਮਾਰਚ 1883 ਤੱਕ ਸੂਯਕਤ ਰਾਜ ਦੀ ਸੈਨੇਟ ਦਾ ਮੈਂਬਰ ਰਿਹਾ। ਚਾਂਦੀ ਦੀ ਕੀਮਤ ਅਚਾਨਕ ਗਿਰ ਜਾਣ ਨਾਲ ਇਸਦਾ ਦਿਵਾਲਾ ਨਿਕਲ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1898 ਵਿਚ ਇਸ ਦੀ ਬੁਢਾਪੇ ਅਤੇ ਗ਼ਰੀਬੀ ਦੀ ਹਾਲਤ ਨੂੰ ਵੇਖਦਿਆਂ ਇਸਦੇ ਦੋਸਤਾਂ ਨੇ ਇਸਨੂੰ ਡੈਨਵਰ ਵਿਚ ਪੋਸਟ ਮਾਸਟਰ ਨਿਯੁਕਤ ਕਰਵਾ ਦਿੱਤਾ। ਪਲਾਂ ਵਿਚ ਇਸਦੀ ਗੁੱਡੀ ਅਸਮਾਨੀ ਚੜ੍ਹਨ ਅਤੇ ਡਿਗਣ ਦੀ ਪੱਛਮੀ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਇਕ ਦਿਲਚਸਪ ਕਹਾਣੀ ਬਣ ਗਈ ਹੈ।

10 ਅਪ੍ਰੈਲ, 1899 ਈ. ਨੂੰ ਟੈਨਵਰ ਵਿਖੇ ਇਸਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ. - ਮੈਕ. ਐਨ. ਵ. ਬਾਇ. 10 : 320; ਐਨ. ਅਮੇ. 26 : 200

ਟੈਬਿਊਲੇਡਾ : ਇਹ ਕਾਲੋਨੀਅਲ ਕੋਰਲਾਂ ਦਾ ਇਕ ਲੁਪਤ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਵਰਗ ਹੈ ਜਿਹੜੇ ਪੋਲੀਓਜ਼ੋਇਕ ਸਮੁੰਦਰਾਂ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਮਿਲਦੇ ਸਨ। ਇਹ ਆਰਕੂਡੋਵੀਸੀਅਨ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਏ ਅਤੇ ਪਰਮੀਅਨ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਲੁਪਤ ਹੋ ਗਏ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਿਲੇ ਪਿੰਜਰਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਅਤੇ ਵਰਗੀਕਰਣ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਬਾਹਰੋਂ ਦੇਖਣ ਵਿਚ ਇਹ ਕੋਰਲ ਖੜਵੀਆਂ ਨਲੀਆਂ ਦੀਆਂ ਲੜੀਆਂ ਜਿਹੀਆਂ ਲਗਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਨਲੀਆਂ ਸਿਲਿੰਡਰਾਕਾਰ,

ਟੈਬਿਉਲੇਡ

ਪਾਸਿਆਂ ਤੋਂ ਪਿਚਕੀਆਂ ਜਾਂ ਬਹੁ-ਕੋਣੀ (Polygonal) ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਸਿਲਿੰਡਰਾਕਾਰ ਕਿਸਮਾਂ ਜਾਂ ਤਾਂ ਸਿੱਧੀਆਂ ਹੀ ਵਧਦੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹ ਸਿਲਿੰਡਰ ਆਪਸ ਵਿਚ ਛੋਟੀਆਂ ਨਲਕੀਆਂ ਰਾਹੀਂ ਜੁੜੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਜਾਂ ਇਹ ਕਿਸੇ ਮੌਲਸਕ ਜਾਂ ਬ੍ਰੈਕੀਪੋਡ ਸ਼ੈਲ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਉਦਾਹਰਣ ਸਿਰਿੰਗੋਪੋਰਾ (Syngonopora) ਜਾਂ ਅੱਗਰਨ ਪਾਈਪ ਕੋਰਲ ਹੈ। ਬਹੁ-ਕੋਣੀ ਕਿਸਮਾਂ ਦੀਆਂ ਦੀਵਾਰਾਂ ਵਿਚ ਛੋਕੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਰਾਹੀਂ ਕੋਰਲਾਈਟਾਂ (Corallites) ਕੋਰਲ ਪਾਲਿਪਾਂ ਦੇ ਪਿੰਜਰ ਵਿਚ ਆਪਸ ਵਿਚ ਨਿਰੰਤਰਤਾ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਉਦਾਹਰਣ ਫੈਵੋਸਾਈਟੀਜ਼ (Favosites) ਜਾਂ ਹੱਨੀਕੋਬ ਕੋਰਲ ਹੈ। ਜਿਹੜੇ ਕੋਰਲਾਂ ਵਿਚ ਪਾਸਿਆਂ ਤੋਂ ਪਿਚਕੇ ਹੋਏ ਕੋਰਲਾਈਟ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਿਰਿਆਂ ਤੋਂ ਬਡਿੰਗ ਹੁੰਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਇਕ ਖਾਸ ਕਿਸਮ ਦੇ ਚੰਨ ਵਰਗੇ ਕੋਰਲ ਬਣਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਉਦਾਹਰਣ ਹੈਲੀਸਾਈਟੀਜ਼ (Halysites) ਹੈ।

ਅੰਦਰੂਨੀ ਬਣਤਰ ਤਕਰੀਬਨ ਸਾਰੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ ਦੀ ਹੀ ਇਕੋ ਜਿਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਪਲੇਟਾਂ ਦੀ ਇਕ ਖੜਵੀਂ ਲੜੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਲੇਟਾਂ ਨੂੰ ਟੈਬੁਲੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਕਈ ਕਿਸਮਾਂ ਵਿਚ ਕੋਰਲਾਈਟਾਂ ਦੀਆਂ ਦੀਵਾਰਾਂ ਉੱਤੇ ਘੱਟ ਵਿਕਸਿਤ ਪਰਦਾ-ਉਭਾਰ ਜਾਂ ਕੰਡਿਆਂ ਦੀਆਂ ਬਾਰਾਂ ਕਤਾਰਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ।

ਹ. ਪੁ.-ਸੇਕ. ਐਨ. ਸ. ਟ. 13 : 381

ਟੈਮਨ, ਗੁਸਤਾਵ (ਹੈਨਰਿਚ ਜੋਹਾਨ ਐਪੋਲਾਨ) :

ਜਰਮਨੀ ਦੇ ਇਸ ਉੱਘੇ ਭੌਤਿਕ-ਰਸਾਇਣ ਵਿਗਿਆਨੀ ਦਾ ਜਨਮ 16 ਮਈ, 1861 ਨੂੰ ਸੇਂਟ ਪੀਟਰਜ਼ਬਰਗ (ਲੈਨਿਨਗ੍ਰਾਡ) 'ਨੇੜੇ ਯਾਮਬਰਗ (ਕਿੰਗਸਪ) ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਪਦਾਰਥ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ ਤੇ ਧਾਤਾਂ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਤੀਕਰਿਆ ਸਬੰਧੀ ਖੋਜ ਕਾਰਨ ਇਹ ਧਾਤ-ਵਿਗਿਆਨ ਦਾ ਮੋਢੀ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ। ਇਸਨੇ ਧਾਤਾਂ ਦੀਆਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਹਾਲਤਾਂ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਹੋਰ ਵਸਤਾਂ ਨਾਲ ਹੋਣ ਵਾਲੀਆਂ ਪ੍ਰਤੀਕਰਿਆਵਾਂ ਉਪਰ ਡੂੰਘੀ ਖੋਜ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਨਤੀਜੇ ਬਹੁਤ ਵਧੀਆ ਹੋਣ ਕਾਰਨ, ਧਾਤ-ਵਿਗਿਆਨ ਵਿਚ ਇਸ ਦਾ ਨਾਂ ਉੱਘੇ ਵਿਗਿਆਨੀਆਂ ਵਿਚ ਗਿਣਿਆ ਜਾਣ ਲੱਗਾ।

ਇਸਨੇ ਐਸਟੋਨੀਆ ਵਿਚ ਡਾਰਪਾਟ (ਟਾਰਟੂ) ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਤੋਂ ਵਿਦਿਆ ਹਾਸਲ ਕੀਤੀ ਅਤੇ 1892 ਵਿਚ ਇਥੇ ਹੀ ਰਸਾਇਣ

ਸੰਸਥਾ ਵਿਚ ਬਤੌਰ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਅਤੇ ਡਾਇਰੈਕਟਰ ਕੰਮ ਕੀਤਾ। ਸੰਨ 1903 ਵਿਚ ਇਹ ਜਰਮਨੀ ਵਿਚ ਗਾਇਰੈਨ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿਚ ਅਕਾਰਬਨੀ ਰਸਾਇਣ-ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਵਜੋਂ ਰਿਹਾ। ਇਥੇ ਹੀ 1907 ਤੋਂ 1930 ਈ. ਤੱਕ ਲਗਭਗ 24 ਸਾਲ ਤੱਕ ਇਹ ਭੌਤਿਕ-ਰਸਾਇਣ-ਵਿਗਿਆਨ ਦੀ ਸੰਸਥਾ ਦਾ ਮੁਖੀ ਵੀ ਰਿਹਾ।

ਟੈਮਨ ਨੇ ਪਦਾਰਥ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਪਰਿਵਰਤਨ ਉਪਰ ਮੌਲਿਕ ਜਾਂਚ-ਪੜਤਾਲ ਕੀਤੀ। ਇਸਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਇਸ ਨੇ ਇਹ ਵੀ ਅਧਿਐਨ ਕੀਤਾ ਕਿ ਪਦਾਰਥ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਰਿਵਰਤਨਾਂ ਲਈ ਰਚਨਾ, ਤਾਪਮਾਨ ਅਤੇ ਦਬਾਉ ਉਪਰ ਕਿੰਨਾ ਨਿਰਭਰ ਹਨ। ਪਦਾਰਥ ਦੀ ਠੋਸ ਅਤੇ ਭਰਭੂਰੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਪ੍ਰਤੀਕਰਿਆਵਾਂ ਸਬੰਧੀ ਵੀ ਇਸਨੇ ਬਹੁਤ ਅਧਿਐਨ ਕੀਤਾ।

ਇਸਦੀ ਖੋਜ ਅਤੇ ਅਧਿਐਨ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਅਤੇ ਵਡਮੁੱਲੀ ਦੇਣ ਧਾਤਾਂ ਦੀ ਸਹਿਜ ਬਣਤਰ ਅਤੇ ਤਾਪ-ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਲਣ ਅਤੇ ਮਿਸ਼ਰਿਤ-ਧਾਤਾਂ ਦੀ ਬਣਤਰ ਅਤੇ ਖਸਲਤ (ਸੁਭਾਅ) ਸਬੰਧੀ ਖੋਜਾਂ ਸਨ।

ਟੈਮਨ ਦੀਆਂ ਕੁੱਝ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨਾਵਾਂ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹਨ Lehrouch der Metallographie (1914) Die Chemischen und galvanischen Eigenschaften Mischkristallreihen und ihre Atomverteilung (1919) ; ਇਹ ਇਕ ਵਿਗਿਆਨ ਪਤ੍ਰਿਕਾ Zeitschrift fur anorganische und allgemeine chemie ਦਾ ਮੁੱਖ ਸੰਪਾਦਕ ਵੀ ਸੀ।

ਦਸੰਬਰ 17, 1938 ਨੂੰ ਗਾਇਰੈਨ ਵਿਖੇ ਇਸ ਉੱਘੇ ਵਿਗਿਆਨੀ ਦਾ ਦਿਹਾਂਤ ਹੋ ਗਿਆ।

ਹ. ਪੁ.-ਐਨ. ਬਿ. 21 : 773 ; ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 11 : 531

ਟੈਮਨੀ : ਇਹ ਉੱਤਰ-ਪੱਛਮੀ ਸਿਆਰਾ ਲਿਓਨ ਦੇ ਲੋਕ ਹਨ ਜੋ ਟੈਮਨੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀਆਂ ਦੋ ਉਪ-ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਬੋਲਦੇ ਹਨ। ਟੈਮਨੀ ਲੋਕ ਮੁੱਖ ਤੌਰ ਤੇ ਕਿਸਾਨ ਹਨ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮੁੱਖ ਪੈਦਾਵਾਰ ਚਾਉਲ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇਹ ਮੂੰਗਫਲੀ, ਕਪਾਹ, ਕਸਾਵਾ ਅਤੇ ਬਾਜਰੇ ਦੀ ਵੀ ਖੇਤੀ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਨਾਰੀਅਲ ਦੀ ਗਿਰੀ ਅਤੇ ਕੋਲਾਨਟ (Kolanut) ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਵਪਾਰਕ ਫਸਲਾਂ ਹਨ। ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਔਰਤਾਂ ਹੀ ਜਾਲ ਦੀ ਮੱਦਦ ਨਾਲ ਮੱਛੀਆਂ ਫੜਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਲੋਕ ਚਾਉਲ, ਗੋਕੇ ਪਸੂ ਅਤੇ ਬੱਕਰੀਆਂ ਦਾ ਵਟਾਂਦਰਾ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਲੀ ਦੇਣ ਲਈ ਵੀ ਵਰਤਦੇ ਹਨ। ਟੈਮਨੀ ਬਸਤੀ ਵਿਚਕਾਰ ਘਾਹ-ਫੂਸ ਦੀ ਛੱਤ ਵਾਲੇ ਮਿੱਟੀ ਅਤੇ ਬਾਸਾ ਦੇ ਘਰਾਂ ਨਾਲ ਘਿਰਿਆ ਹੋਇਆ ਇਕ ਪੂਜਾ ਸਥਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਟੈਮਨੀ ਕਈ ਸੁਤੰਤਰ ਸਰਦਾਰੀਆਂ ਵਿਚ ਵੰਡੇ ਹੋਏ ਹਨ ਅਤੇ ਹਰੇਕ ਸਰਦਾਰੀ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਉਸਦਾ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਮੁਖੀ ਹੀ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਕੋਲ ਜੱਦੀ ਖਿਤਾਬ ਅਤੇ ਰਾਜ-ਚਿੰਨ੍ਹ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਰਦਾਰੀਆਂ ਅੱਗੇ ਸ਼ਾਖਾਵਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਾਖਾਵਾਂ ਵਿਚ ਕਈ ਪਿੰਡ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਉਪ ਮੁਖੀ ਚਲਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਪਿੰਡ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਪਿੰਡ ਦਾ ਮੁਖੀ ਹੀ ਚਲਾਉਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਸਰਦਾਰਾਂ ਅਤੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਏਜੰਟ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਛੋਟੇ ਮੋਟੇ ਝਗੜੇ ਵੀ ਆਪ ਹੀ ਨਿਪਟਾਉਂਦਾ ਅਤੇ ਕੰਰ ਇੱਕਠੇ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਮੁੱਖੀ ਦਾ ਅਹੁਦਾ ਅੰਸ਼ਕ ਰੂਪ ਵਿਚ ਧਾਰਮਿਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕਈ ਵਾਰ ਉਹ ਗੁਪਤ ਸੁਸਾਇਟੀਆਂ ਦਾ ਵੀ ਮੈਂਬਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਗਰਾਬੈਨਲੀ ਨਾਮੀ ਸੰਘ ਕੁਝ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਠੀਕ ਕਰਨ ਅਤੇ ਪੈਦਾਵਾਰ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣ ਸਬੰਧੀ ਧਾਰਮਿਕ ਰੀਤਾਂ ਨਿਭਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਕਿ ਔਰਤਾਂ ਦੀ ਇਕ ਗੁਪਤ ਸੋਸਾਇਟੀ ਮੁੱਖ ਤੌਰ ਤੇ ਲੜਕੀਆਂ ਨੂੰ ਵਿਆਹ ਲਈ ਹੀ ਤਿਆਰ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.- ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9 : 876

ਟੈਮਨੀ ਹਾਲ : ਨਿਊਯਾਰਕ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਡੈਮੋਕ੍ਰੈਟਿਕ ਪਾਰਟੀ ਦੀ ਕਾਰਜਕਾਰੀ ਕਮੇਟੀ ਦਾ ਪ੍ਰਚੱਲਤ ਨਾਉਂ ਸੀ। 12 ਮਈ 1789 ਵਿਚ ਵਿਲੀਅਮ ਮੂਨੀ ਨੇ ਇਸ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ। ਇਸਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਦੇਸ਼-ਭਗਤੀ ਵਾਲੇ ਅਤੇ ਰਿਪਬਲਿਕਨ ਸਨ ਅਤੇ ਮੁੱਖ ਕਾਰਨ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਤਾਕਤ ਦਾ ਸੰਤੁਲਨ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣਾ ਸੀ। ਇਹ ਨਾਉਂ ਡੈਲਾਵੇਅਰ ਦੇ ਇਕ ਸਦਭਾਵੀ ਦੇਸ਼ ਭਗਤ ਇੰਡੀਅਨ ਸਰਦਾਰ ਟੈਮੇਨੈਂਡ ਦੇ ਨਾਉਂ ਤੋਂ ਲਿਆ ਗਿਆ। ਇਸਨੇ ਮੱਧ ਵਰਤੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਵਲੋਂ ਕੁਲੀਨ-ਤੰਤਰੀ ਫ਼ੈਡਰਲ ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਵਿਰੋਧ ਵਿਚ ਆਵਾਜ਼ ਚੁੱਕੀ। ਸੰਨ 1805 ਵਿਚ ਇਹ ਡੈਮੋਕ੍ਰੈਟਿਕ ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਨਾਲ ਰਲ ਗਈ। ਸੰਨ 1817 ਵਿਚ ਜਦੋਂ ਆਇਰਲੈਂਡ ਦੇ ਪਰਵਾਸੀਆਂ ਨੇ ਟੈਮਨੀ ਕੱਟੜਤਾ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਹੱਕਾਂ ਲਈ ਆਵਾਜ਼ ਉਠਾਈ ਤਾਂ ਇਸ ਦੀ ਬਣਤਰ ਵਿਚ ਕੁਝ ਫਰਕ ਆਇਆ। ਇਸ ਨਾਲ ਟੈਮਨੀ ਨੇ ਸੰਪਤੀ ਰਹਿਤ ਗੋਰਿਆਂ ਨੂੰ ਵੋਟ ਅਧਿਕਾਰ ਦੇਣ ਦਾ ਪੱਖ ਲਿਆ। ਇਸਦੇ ਇਕ ਮੈਂਬਰ ਵਿਲੀਅਮ ਐਮ ਟਵੀਡ ਨੇ ਪਾਰਟੀ ਵਿਚ ਭ੍ਰਿਸ਼ਟਾਚਾਰ ਫੈਲਾ ਕੇ ਇਸਨੂੰ ਕਾਫ਼ੀ ਬਦਨਾਮ ਕੀਤਾ। 19 ਵੀਂ ਅਤੇ 20 ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਪਾਰਟੀ ਦੀ ਤਾਕਤ ਕਾਫ਼ੀ

ਬਹੁ-ਸੂਤਰੀ ਯੁੱਗ ਦੌਰਾਨ ਬਿਨਾਂ ਪੱਕੀ ਮਿੱਟੀ, ਪੱਕੀ ਲੱਕੜ ਅਤੇ ਲਾਖ ਦੀਆਂ ਬੁੱਧ ਧਰਮ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਮੂਰਤੀਆਂ ਬਣਾਈਆਂ ਗਈਆਂ। ਲਾਖ ਅਤੇ ਮਿੱਟੀ ਦੀਆਂ ਮੂਰਤੀਆਂ ਤੋਂ ਹੱਥਾਂ ਅਤੇ ਚਿਹਰੇ ਦੀ ਖੂਬਸੂਰਤ ਬਣਤਰ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਸ਼ੈਲੀ ਅਧੀਨ ਮੂਰਤੀਆਂ ਵਿਚ ਵਰਤਿਆ ਲੱਕੜੀ ਦਾ ਢਾਂਚਾ, ਖੜ੍ਹਵਾ ਸੰਤੁਲਨ ਅਤੇ ਖਾਸ ਅੰਦਾਜ਼ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਹੋਣ ਦੀ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹਤਾ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਨਵਾਂ ਯਥਾਰਥਵਾਦ ਖਾਸ ਤੌਰ ਤੇ ਮੂਰਤੀ-ਕਲਾ ਦੀ ਉੱਨਤੀ ਲਈ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋਇਆ। ਇਹ ਸਮਾਂ ਅਨੇਕ ਥਾਹਾਂ ਅਤੇ ਕਈ ਸਿਰਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਮੂਰਤੀਆਂ ਅਤੇ ਬੁੱਧ ਧਰਮ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੀਆਂ ਵਰਣਿਕ ਮੂਰਤੀਆਂ, ਜੋ ਕਿ 9 ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋਈਆਂ, ਕਾਰਨ ਵੀ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸੀ।

ਹ. ਪੁ.- ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9 : 882

ਟੈਮਵਰਥ : ਇੰਗਲੈਂਡ ਵਿਚ ਸਟੈਫਰਡਸ਼ਿਰ ਕਾਉਂਟੀ ਦੀ ਇਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਮੰਡੀ ਅਤੇ ਬਰੋਅ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਟੇਮਜ਼ ਅਤੇ ਐਂਕਰ ਦਰਿਆਵਾਂ ਦੇ ਸੰਗਮ ਤੇ ਲੰਡਨ ਤੋਂ 175 ਕਿ. ਮੀ. ਦੂਰ ਉੱਤਰ-ਪੂਰਬ ਵਿਚ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਅੱਠਵੀਂ ਸਦੀ ਦਾ ਮਰਸੀਆ ਰਾਜੇ ਦਾ ਬਣਵਾਇਆ ਇਕ ਮਹਿਲ ਅਤੇ ਇਸਦੇ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਬਣੀ ਇਕ ਖਾਈ ਮੌਜੂਦ ਹੈ। ਨੌਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਡੇਨਾਂ ਨੇ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰਕੇ ਤਬਾਹ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਸੰਨ 913 ਵਿਚ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਐਲਫ੍ਰੈਡ ਦੀ ਗ੍ਰੇਟ ਦੀ ਲੜਕੀ ਐਦਲਫਲੈਡ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹਰਾਇਆ ਅਤੇ ਦਰਿਆਵਾਂ ਦੇ ਸੰਗਮ ਤੇ ਲਕੜੀ ਦੀ ਮੋਰਚਾਬੰਦੀ ਕੀਤੀ ਜਿਥੇ ਕਿ ਮੌਜੂਦਾ ਕਿਲਾ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਟੈਮਵਰਥ ਦਾ ਕੁਝ ਇਲਾਕਾ ਵਾਰਕਸ਼ਿਰ ਦੇ ਕੋਲ ਵੀ ਸੀ। ਸੰਨ 1560 ਵਿਚ ਇਸਦਾ ਸੰਗਠਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1663 ਵਿਚ ਇਸਨੂੰ ਚਾਰਟਰ ਮਿਲਿਆ। ਅੰਤ ਵਿਚ 1889 ਨੂੰ ਇਹ ਬਰੋਅ ਸਟੈਫਰਡਸ਼ਿਰ ਨੂੰ ਸੌਂਪ ਦਿੱਤੀ ਗਈ। ਇਥੇ 1345 ਈ. ਦਾ ਬਣਿਆ ਸੇਂਟ ਐਡਿਥ ਦਾ ਚਰਚ ਅਤੇ ਸੰਨ 1588 ਦਾ ਸਥਾਪਿਤ ਹੋਇਆ ਗ੍ਰਾਮਰ ਸਕੂਲ ਅੱਜ ਵੀ ਮੌਜੂਦ ਹਨ। ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਕਾਗਜ਼, ਕੱਪੜਾ ਅਤੇ ਐਲੂਮੀਨੀਅਮ ਦੀਆਂ ਤਾਰਾਂ ਦਾ ਉਦਯੋਗ ਕਾਫ਼ੀ ਉੱਨਤ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। ਇਹ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਅਤੇ ਕੋਲੇ ਦੀਆਂ ਖਾਣਾਂ ਲਈ ਵੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ।

ਆਬਾਦੀ - 66,500 (1983)

52°39' ਉ. ਵਿਥ.; 1°40' ਪੱ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.- ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9 : 797; ਐਨ.

ਅਮੇ. 26 : 239

ਟੈਮਪੀਓ ਸ਼ੈਲੀ ਦਾ ਇਕ ਚਿੱਤਰ

ਜ਼ਿਆਦਾ ਸੀ ਪਰ ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਫ੍ਰੈਂਕਲਿਨ ਡੀ. ਰੂਜ਼ਵੈਲਟ ਨੇ ਇਸ ਦੀ ਤਾਕਤ ਨੂੰ ਸੀਮਿਤ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਮਗਰੋਂ ਇਸਦੀ ਤਾਕਤ ਘਟਦੀ ਹੀ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.- ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9 : 795

ਟੈਮਪੀਓ ਸ਼ੈਲੀ : ਇਹ ਜਾਪਾਨ ਦੀ ਇਕ ਮੂਰਤੀ-ਕਲਾ ਹੈ ਜੋ ਨਾਰਾ ਯੁੱਗ ਦੇ ਪਿਛਲੇ ਅੱਧ ਵਿਚ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈ। ਇਹ ਕਲਾ ਤੋਂ ਗੱਲ ਦੀ ਚੀਨੀ ਸਾਮਰਾਜੀ ਸ਼ੈਲੀ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋਈ। ਇਸ

ਟੈਮਾਟਾਵ : ਮੈਡਾਗਾਸਕਰ ਦੀ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸਮੁੰਦਰੀ ਬੰਦਰਗਾਹ ਅਤੇ ਇਸੇ ਹੀ ਨਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦਾ ਰਾਜਧਾਨੀ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ। ਇਹ ਹਿੰਦ ਮਹਾਂ ਸਾਗਰ ਦੇ ਪੂਰਬੀ ਤਟ ਤੇ ਵਾਕਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਟਨੈਨਰੀਵ ਦੇ ਉੱਤਰ-ਪੱਛਮ ਵੱਲ ਦੱਖਣੀ ਅਤੇ ਉੱਤਰੀ ਮੁੰਗਾ ਵਲਗਣਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਫੈਲੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਇਹ 71,212 ਵ. ਕਿ.ਮੀ. ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਫੈਲਿਆ ਇਕ ਉਪਜਾਊ ਖੇਤਰ ਹੈ। ਸੰਨ 1925 ਵਿਚ ਇਥੇ ਭਾਰੀ ਤੂਫਾਨ ਆਇਆ ਜਿਸ ਨਾਲ ਇਸਦੀ ਬੜੀ ਬਰਬਾਦੀ ਹੋਈ। ਸੰਨ 1927 ਵਿਚ ਇਸ ਨਗਰ ਦੀ ਪੁਨਰ ਉਸਾਰੀ ਹੋਈ।

ਟੈਮਾਟਾਵ ਇਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਵਪਾਰਕ ਧੁਰਾ ਹੈ ਅਤੇ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਲਗਭਗ ਅੱਧਾ ਵਪਾਰ ਇਥੇ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕਾਫ਼ੀ, ਵਨੀਲਾ, ਕਾਲੀ ਮਿਰਚ, ਲੈਂਗ ਅਤੇ ਗੋਫ਼ਾਈਟ ਇਥੋਂ ਬਾਹਰ ਭੇਜੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਕੱਪੜਾ, ਮਸ਼ੀਨਰੀ ਅਤੇ ਖਾਣ ਵਾਲੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਬਾਹਰੋਂ ਮੰਗਵਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਥੇ ਮਾਸ ਨੂੰ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਰੱਖਣ, ਡੱਬਾ-ਬੰਦੀ ਕਰਨ, ਖੰਡ ਸਾਫ਼ ਕਰਨ ਤੇ ਸ਼ਰਾਬ ਕੱਢਣ ਦੀਆਂ ਫੈਕਟਰੀਆਂ ਹਨ।

17 ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰੀ ਪੁਰਤਗਾਲੀ ਇਥੇ ਆਏ ਅਤੇ ਵਪਾਰ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। ਸੰਨ 1811 ਵਿਚ ਬਰਤਾਨਵੀਆਂ ਨੇ ਆਪਣਾ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ ਪਰ 1814 ਈ. ਵਿਚ ਇਸਨੂੰ ਫ਼ਰਾਂਸੀਸੀਆਂ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਸੰਨ 1822 ਵਿਚ ਮੈਰੀਨਾਂ ਰਾਜ ਦੀਆਂ ਫ਼ੌਜਾਂ ਨੇ ਇਥੇ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ। ਪਰ 1895 ਈ. ਤਕ ਫ਼ਰਾਂਸੀਸੀਆਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਤਾਕਤ ਕਾਫ਼ੀ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰ ਲਈ। ਰੇਲਾਂ ਸੜਕਾਂ ਅਤੇ ਹਵਾਈ ਸੈਨਾਵਾਂ ਨਾਲ ਇਹ ਦੂਜੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

18°10' ਦੱ. ਵਿਥ. ; 49°23' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.-ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 2 : 792; ਐਨ ਅਮੇ. 26 : 232

ਟੈਮਾਨਰੈਸਟ : ਅਲਜੀਰੀਆ ਦੇ ਆਹਗਾਰ (Ahaggar) ਪਹਾੜਾਂ ਵਿਚ ਵਸਿਆ ਇਕ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਫੋਰਟ ਲੈਪਰਾਈਨ ਦੇ ਨਾਉਂ ਨਾਲ ਵੀ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਟ੍ਰਾਂਸ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਦੇ ਵਪਾਰਕ ਰਸਤੇ ਦੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਕਰਨ ਲਈ ਪਹਿਲਾਂ ਪਹਿਲ ਇਹ ਇਕ ਉੱਘੀ ਰੇਗਿਸਤਾਨੀ ਫ਼ੌਜੀ ਚੌਕੀ ਸੀ। ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ 1,378 ਮੀ. ਦੀ ਉਚਾਈ ਤੇ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਇਸ ਦਾ ਪੈਣ-ਪਾਣੀ ਕਾਫ਼ੀ ਠੰਢਾ ਹੈ। ਸਰਦੀਆਂ ਦੇ ਮਹੀਨਿਆਂ ਵਿਚ ਇਥੋਂ ਦੇ ਸੁੰਦਰ ਨਜ਼ਾਰੇ ਸੈਲਾਨੀਆਂ ਦਾ ਮਨ ਮੋਹ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਬੋਜੀ ਅਤੇ ਤਪੱਸਵੀ ਚਾਰਲਸ ਐਜੀਨ ਡਾਕਡ ਨੇ 1905 ਈ. ਵਿਚ ਟੈਮਾਨਰੈਸਟ ਨੂੰ ਹੀ ਆਪਣੀ ਕੁਟੀਆ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਚੁਣਿਆ ਅਤੇ ਇਥੇ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਵਿਆਕਰਨ ਅਤੇ ਕੋਸ਼ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ। ਸੰਨ 1916 ਵਿਚ ਇਸਨੂੰ ਇਥੇ ਕਤਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਇਥੇ ਇਸਦੀ ਯਾਦਗਾਰ ਵੀ ਬਣੀ ਹੋਈ ਹੈ।

ਆਬਾਦੀ - 95,822 (1987)

22°47' ਉ. ਵਿਥ. ; 5°31' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.- ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9 : 791

ਟੈਮਾਰਲੋ : ਪੱਛਮੀ ਮਲੇਸ਼ੀਆ ਦੇ ਪੱਛਮੀ-ਕੇਂਦਰੀ ਪਹੌਰਾ (Pahang) ਰਾਜ ਵਿਚ ਸੁੰਗਾਈ ਦਰਿਆ ਦੇ ਕੰਢੇ ਵਸਿਆ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ। ਇਥੋਂ ਦੇ ਲੋਕ ਰਬੜ ਦਾ ਦੁੱਧ ਇਕੱਠਾ ਕਰਨ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਚਾਉਲਾਂ ਦੀ ਕਾਸ਼ਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਤਿਆਰ ਵਸਤਾਂ ਦੇ ਵਪਾਰ ਲਈ ਇਹ ਮਸ਼ਹੂਰ ਦੇ ਨੇੜੇ ਮਾਰਕੀਟ ਵਿਚ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਨੇੜੇ 13 ਕਿ. ਮੀ. ਦੂਰ ਮੈਗਕਰਕ ਨਾਂ ਦਾ ਸ਼ਹਿਰ ਕੇਂਦਰੀ ਪ੍ਰਾਇਦੀਪੀ ਰੇਲ-ਪਟੜੀ ਉੱਤੇ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਥੋਂ ਪੂਰਬੀ ਅਤੇ ਪੱਛਮੀ ਸਾਹਿਲੀ ਖੇਤਰਾਂ ਵੱਲ ਟੈਮਾਰਲੋ ਪੁਲ ਰਾਹੀਂ ਜਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਖੁਲ ਮਾਨਸੂਨ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਆਵਾਜਾਈ ਲਈ ਬੰਦ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਪਰ 1973 ਈ. ਵਿਚ ਇਥੇ ਉੱਚਾ ਪੁਲ ਬਣ ਜਾਣ ਨਾਲ ਹੁਣ ਹਰੇਕ ਮੌਸਮ ਵਿਚ ਆਵਾਜਾਈ ਦੀ ਸਹੂਲਤ ਹੋ ਗਈ ਹੈ।

ਆਬਾਦੀ - 8,176 (1980)

3°27' ਉ. ਵਿਥ. ; 102°26' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.- ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 11 : 620

ਟੈਮੇਸਵਰ ਦੀ ਲੜਾਈ : ਆਸਟ੍ਰੀਆ ਅਤੇ ਹੰਗਰੀ ਵਿਚਕਾਰ ਇਹ ਫੈਸਲਾਕੁਨ ਲੜਾਈ 1849 ਈ. ਵਿਚ ਹੋਈ। ਲੜਾਈ ਦਾ ਮੁੱਖ ਕਾਰਨ ਆਸਟ੍ਰੀਆ ਵੱਲੋਂ ਹੰਗਰੀ ਵਿਚ ਹੋਈ ਬਗ਼ਾਵਤ ਨੂੰ ਦਬਾਉਣਾ ਸੀ।

ਆਸਟ੍ਰੀਆ ਦੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਫ਼ਰਡੀਨੈਂਡ ਪਹਿਲੇ ਨੇ ਆਪਣੇ 1835-48 ਈ. ਦੇ ਰਾਜਕਾਲ ਦੌਰਾਨ ਹੰਗਰੀ ਵਿਚ ਕੁਝ ਕੁ ਰਾਜਨੀਤਕ ਸੁਧਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਕਾਨੂੰਨੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦਿੱਤੀ ਪਰ ਉਸ ਤੋਂ ਮਗਰੋਂ ਉਸ ਦੇ ਵਾਰਸ ਫਰੇਡਰਿਕ ਜੋਸਫ਼ ਨੇ ਆਪਣੇ 1848-1916 ਈ. ਦੇ ਰਾਜਕਾਲ ਦੌਰਾਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸੁਧਾਰਾਂ ਨੂੰ ਅਯੋਗ ਕਰਾਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਹੰਗਰੀ ਵਿਚ ਬਣੀ ਨਵੀਂ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਤੋੜਨ ਲਈ ਆਸਟ੍ਰੀਆ ਅਤੇ ਕ੍ਰੋਏਸ਼ੀਆ ਦੀਆਂ ਫ਼ੌਜਾਂ ਨੂੰ ਭੇਜਿਆ। 5 ਜਨਵਰੀ, 1849 ਨੂੰ ਸ਼ਾਹੀ ਫ਼ੌਜਾਂ ਨੇ ਬੁਡਾ ਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ ਅਤੇ ਬਾਗ਼ੀ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਨੇਤਾ ਲਾਜੋਸ਼ ਕਾਸੂਥ ਨੂੰ ਫ਼ੈਬਰਸੈਨ ਜਾਣ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਕੀਤਾ। 1 ਅਪ੍ਰੈਲ ਦੇ ਅੰਤ ਤੱਕ ਬਾਗ਼ੀ ਫ਼ੌਜ ਨੇ ਬੁਡਾ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਲਗਭਗ ਸਾਰੇ ਹੰਗਰੀ ਉੱਤੇ ਹੀ ਆਪਣਾ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ ਅਤੇ 14 ਅਪ੍ਰੈਲ, 1849 ਨੂੰ ਹੰਗਰੀ ਨੂੰ ਆਜ਼ਾਦ ਗਣਤੰਤਰ ਹੋਣ ਦਾ ਐਲਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਮਈ ਵਿਚ ਰੂਸ ਦੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨਿਕੋਲਸ ਪਹਿਲੇ ਨੇ ਆਸਟ੍ਰੀਆ ਦੀ ਮਦਦ ਲਈ ਆਪਣੀਆਂ ਫ਼ੌਜਾਂ ਭੇਜੀਆਂ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਫ਼ੌਜਾਂ ਨੇ ਉੱਤਰ ਅਤੇ ਪੂਰਬ ਵੱਲੋਂ ਹੰਗਰੀ ਤੇ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ। ਅੱਧ ਜੂਨ ਤੀਕ ਆਸਟ੍ਰੀਆ ਦੀਆਂ ਫ਼ੌਜਾਂ ਹੰਗਰੀ ਵਿਚ ਦਾਖਲ ਹੋਣ ਵਿਚ ਸਫ਼ਲ ਹੋ ਗਈਆਂ ਅਤੇ ਕਾਸੂਥ ਦੀਆਂ ਫ਼ੌਜਾਂ ਨੂੰ ਦੱਖਣ ਵੱਲ ਵਾਪਸ ਮੁੜਨਾ ਪਿਆ।

ਹੰਗਰੀ ਨੇ ਆਸਟ੍ਰੀਆ ਦੀਆਂ ਫ਼ੌਜਾਂ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਨ ਲਈ ਫ਼ੌਜ ਨੂੰ ਟੁਕੜਿਆਂ ਵਿਚ ਵੰਡ ਦਿੱਤਾ। ਮੁੱਖ ਫ਼ੌਜ ਦਿਬਿਸਕੀ ਦੀ ਕਮਾਨ ਹੇਠ, ਆਰਬਰ ਗੋਰਗੇ ਦੀ ਕਮਾਨ ਵਾਲੀ ਫ਼ੌਜੀ ਟੁਕੜੀ ਨੂੰ ਉਡੀਕੇ ਬਿਨਾ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਚੱਲ ਪਈ। 9 ਅਗਸਤ, 1849 ਨੂੰ ਦੋਹਾਂ ਫ਼ੌਜਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਲੜਾਈ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈ। 10 ਅਗਸਤ ਨੂੰ ਜਦੋਂ ਜਾਰਜੀ ਆਰਾਦ ਪੁੱਜਾ ਤਾਂ ਪਹਿਲੀ ਫ਼ੌਜ ਦਾ ਖ਼ਾਤਮਾ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। 11 ਅਗਸਤ ਨੂੰ ਕਾਸੂਥ ਨੇ ਆਪਣਾ ਅਸਤੀਫ਼ਾ ਦੇ ਦਿੱਤਾ, ਆਪਣੀ ਥਾਂ ਜਾਰਜੀ ਨੂੰ ਦੇ ਕੇ ਆਪ ਦੇਸ਼ ਵਿਚੋਂ ਭਜ ਗਿਆ। 13 ਅਗਸਤ ਨੂੰ ਵੀਲਾਗੋਸ਼ ਵਿਖੇ ਜਾਰਜੀ ਨੇ ਰੂਸੀ ਫ਼ੌਜਾਂ ਅਗੇ ਹਥਿਆਰ ਸੌਂਪ ਦਿੱਤੇ।

1 ਸਤੰਬਰ ਨੂੰ ਆਸਟ੍ਰੀਆ ਦੇ ਫ਼ੌਜੀ ਪ੍ਰਬੰਧਕ, ਜਨਰਲ ਚੂਲੀਅਸ ਫ਼ੀਹਰ ਫ਼ਾਨ ਹੈਨਾਉ ਨੇ ਹੰਗਰੀ ਵਿਚ ਬਗ਼ਾਵਤ ਖ਼ਤਮ ਹੋਣ ਦਾ ਐਲਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਕੁਝ ਸਮਾਂ ਹੰਗਰੀ ਵਿਖੇ ਫ਼ੌਜੀ ਹਕੂਮਤ ਹੀ ਚਲੀ ਜਿਸ ਦੌਰਾਨ ਹੰਗਰੀ ਦੇ 13 ਬਾਗ਼ੀ ਜਰਨੈਲਾਂ ਨੂੰ ਫਾਂਸੀ ਤੇ ਲਟਕਾਇਆ ਗਿਆ। 1000 ਦੂਜੇ ਅਫ਼ਸਰਾਂ ਨੂੰ ਕੈਦ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਹੰਗਰੀ ਦੇ ਫ਼ੌਜੀਆਂ ਨੂੰ ਜਬਰੀ ਹੀ ਆਸਟ੍ਰੀਆ ਦੀਆਂ ਫ਼ੌਜਾਂ ਵਿਚ ਭਰਤੀ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇੰਜ ਹੰਗਰੀ ਮੁੜ ਆਸਟ੍ਰੀਆ ਦੇ ਅਧੀਨ ਹੋ ਗਿਆ।

ਹ. ਪੁ.- ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9 : 875

ਟੈਮੋਰਾ : ਆਸਟ੍ਰੇਲੀਆ ਦੇ ਦੱਖਣ-ਕੇਂਦਰੀ ਨਿਊ ਸਾਊਥ ਵੇਲਜ਼ ਰਾਜ ਦਾ ਇਕ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਰਿਵਰੀਨਾ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦੀ ਪੱਛਮੀ ਢਲਾਣ ਵਿਚ ਵਾਕਿਆ ਹੈ। ਸੰਨ 1879 ਵਿਚ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਮੁੱਢ ਬੱਝਾ। ਸੰਨ 1891 ਵਿਚ ਇਥੇ ਇਕ ਮਿਊਂਸਪਲਟੀ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ ਗਈ।

ਅੱਜਕੱਲ੍ਹ ਟੈਮੋਰਾ ਰੇਲਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਅਤੇ ਮੁੱਖ ਜੰਕਸ਼ਨ ਹੈ। ਇਥੇ ਅਨਾਜ ਦੇ ਭੰਡਾਰ ਹਨ। ਇਥੋਂ ਦੀ ਕਣਕ ਨੂੰ ਜਹਾਜ਼ਾਂ ਵਿਚ ਭਰ ਕੇ ਬਾਹਰ ਭੇਜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਸ਼ੂਆਂ ਦਾ ਵਪਾਰ ਵੀ ਇਥੇ

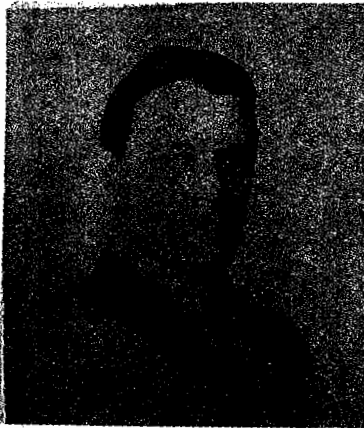
ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮਾਸ ਦੇ ਪਦਾਰਥਾਂ ਨੂੰ ਠੰਢਾ ਕਰਕੇ ਜਮ੍ਹਾਂ ਕਰਨ ਦੇ ਕਾਰਖਾਨੇ ਅਤੇ ਆਟੇ ਦੀਆਂ ਮਿੱਲਾਂ ਹਨ। ਇਥੇ ਕੱਪੜਾ, ਪਲਾਸਟਰ ਅਤੇ ਇੱਟਾਂ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਸਿਡਨੀ ਨਾਲ ਸੜਕਾਂ ਅਤੇ ਹਵਾਈ ਸੇਵਾ ਰਾਹੀਂ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਆਬਾਦੀ - 4,350 (1981)

34°26' ਦੱ. ਵਿਥ. ; 147°32' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ. - ਐਨ. ਥਿ. ਮਾ. 9 : 876

ਟੈਰਹਿਊਨ, ਅਲਬਰਟ ਪੋਸਨ : ਇਸ ਨਾਵਲਕਾਰ, ਨਿੱਕੀ ਕਹਾਣੀ ਲੇਖਕ ਅਤੇ ਪੱਤਰਕਾਰ ਦਾ ਜਨਮ 21 ਦਸੰਬਰ, 1872 ਨੂੰ ਨਿਊਜ਼ਰੀਜ਼ ਰਾਜ ਵਿਚ ਨੂਅਰਕ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਇਹ

ਅਲਬਰਟ ਪੋਸਨ ਟੈਰਹਿਊਨ

ਕੁੱਤਿਆਂ ਸਬੰਧੀ ਕਹਾਣੀਆਂ ਲਿਖਣ ਕਾਰਨ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋਇਆ। ਯੂਰਪ ਵਿਚ ਸਕੂਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਪੂਰੀ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਸ ਨੇ ਸੰਨ 1893 ਵਿਚ ਕੋਲੰਬੀਆ ਵਿਖੇ ਗ੍ਰੇਜੂਏਸ਼ਨ ਕੀਤੀ। ਇਹ ਮਿਸਰ ਅਤੇ ਸੀਰੀਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਸੰਨ 1894 ਵਿਚ ਨਿਊਯਾਰਕ ਈਵਨਿੰਗ ਵਰਲਡ ਰਸਾਲੇ ਵਿਚ ਨੌਕਰੀ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਇਸ ਦੀ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਪੁਸਤਕ 'ਸੀਰੀਆ ਫ੍ਰਾਂ ਦੀ ਸੈਡਲ' (1896) ਅਤੇ ਪਹਿਲਾ ਨਾਵਲ ਡਾ. ਡਲ (1900) ਸੀ, ਜੋ ਇਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਨਾਵਲਕਾਰ ਮਾਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਲਿਖਿਆ। ਸੰਨ 1919 ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਕੁੱਤੇ ਤੋਂ ਆਪਣੀ ਪਹਿਲੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਕਹਾਣੀ 'ਲੈਡ, ਏ ਡਾੱਗ' ਲਿਖੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਮਗਰੋਂ, ਇਸ ਨੇ 25 ਤੋਂ ਵੀ ਵੱਧ ਪੁਸਤਕਾਂ ਲਿਖੀਆਂ। ਇਹ ਨਿਊਯਾਰਕ ਦੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਪੁਸਤਕ ਲੜੀ 'ਵਰਲਡ' ਦਾ ਬਾਨੀ ਅਤੇ ਲੇਖਕ ਸੀ। ਇਹ ਸਿਖਿਆਵਾਦਿਕ ਲੜੀ 50 ਅਮਰੀਕੀ ਅਖਬਾਰਾਂ ਵਿਚ ਛਪਦੀ ਸੀ। ਬਰੂਸ (1920) ਦੀ ਹਾਰਟ ਆਫ਼ ਏ ਡਾੱਗ (1924), ਲੈਡ ਆਫ਼ ਸੱਨੀਬੈਕ (1928), ਏ ਬੁੱਕ ਆਫ਼ ਫੇਮਸ ਡਾੱਗਜ਼ (1937) ਆਦਿ ਇਸ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਅਤੇ ਟੂ ਦੀ ਬੈਸਟ ਆਫ਼ ਮਾਈ ਮੈਮਰੀ (1930) ਵੀ ਲਿਖੀਆਂ।

18 ਫਰਵਰੀ, 1942 ਨੂੰ ਪਾਪਟਨ ਲੋਕਸ ਦੇ ਨੇੜੇ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ. - ਐਨ. ਥਿ. ਮਾ. 9 : 897; ਐਨ. ਅਸੇ. 26 : 442

ਟੈਰੱਕ : ਰੂਸ ਦੇ ਕਾਕੇਸ਼ੀਆ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਵਗਣ ਵਾਲਾ ਇਕ ਦਰਿਆ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਕਾਕੇਸ਼ੀਆਈ ਗਲੇਸ਼ੀਅਰ ਦੇ ਉੱਤਰ ਵਿਚ ਕਾਸਬੈਕ ਪਹਾੜ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਦਰਿਆ ਉੱਤਰ-ਪੱਛਮ

ਵਿਚ ਇਕ ਤੰਗ ਘਾਟੀ ਵਿਚੋਂ ਲੰਘਦਾ ਹੋਇਆ ਪੂਰਬ ਵੱਲ ਮੁੜ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀਆਂ ਕਈ ਸ਼ਾਖਾਵਾਂ ਬਣ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਫਿਰ ਇਕ ਡੈਲਟੇ ਰਾਹੀਂ ਇਹ ਕੈਸਪੀਅਨ ਸਮੁੰਦਰ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਕੁੱਲ ਲੰਬਾਈ 660 ਕਿ. ਮੀ. (400 ਮੀਲ) ਦੇ ਕਰੀਬ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਕੁਝ ਹਿੱਸਾ ਜਹਾਜ਼ਰਾਨੀ ਦੇ ਯੋਗ ਹੈ। ਇਸ ਦੀਆਂ ਮੁੱਖ ਸਹਾਇਕ ਨਦੀਆਂ ਆਰਡਨ, ਉਰਕ ਮਾਲਕਾ ਅਤੇ ਬਾਸਕਨ ਖੱਬੇ ਪਾਸੇ ਹਨ। ਮੁੰਸ਼ਾ, ਆਸਾ ਅਤੇ ਅਰਗਨ ਸੱਜੇ ਪਾਸੇ ਵੱਲ ਹਨ। ਪਹਾੜੀ ਕਬੀਲਿਆਂ ਤੋਂ ਸੁਰੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਦਰਿਆ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਕੁਝ ਕਿਲੇਬੰਦੀ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ. - ਐਨ. ਅਸੇ. 26 : 442

ਟੈਰਨਾਈ ਦੀਪ (ਟਰਨਾਈ) : ਮਲੱਕਾ ਸਾਗਰ ਦੇ ਪੂਰਬ ਵਿਚ ਬਾਚਾਨ (Batjan) ਦੀਪਾਂ ਦੇ ਦੱਖਣ ਵੱਲ ਨੂੰ ਜਾਂਦੀ ਇੰਡੋਨੇਸ਼ੀਆਈ ਦੀਪਾਂ ਦੀ ਧੁਰ ਉੱਤਰ ਵੱਲ ਦੀ ਲੜੀ ਹੈ। ਇੰਡੋਨੇਸ਼ੀਆ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇੰਡੋਨੇਸ਼ੀਆ ਪੁਲੇਯੂ ਟੈਰਨਾਈ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਹੈਲਮਾਹਰਾ ਦੇ ਦੀਪਾਂ ਦੇ ਪੱਛਮ ਵਿਚ 23 ਕਿ. ਮੀ. ਦੇ ਫਾਸਲੇ ਤੇ ਮਲੱਕਾ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦੇ ਉੱਤਰੀ ਮਲੱਕਾ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਵਿਚ ਸਥਿਤ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀਪਾਂ ਦੇ 106 ਵ. ਕਿ.ਮੀ. ਖੇਤਰ ਵਿਚ 1,721 ਮੀ. ਉੱਚਾ ਇਕ ਜਵਾਲਾਮੁਖੀ ਹੈ। 15-ਵੀਂ ਸਦੀ ਤੋਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀਪਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਜਵਾਲਾਮੁਖੀ ਤੋਂ ਕਾਫ਼ੀ ਨੁਕਸਾਨ ਹੁੰਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਵਿਸਫੋਟ 1763 ਈ. ਵਿਚ ਹੋਇਆ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀਪਾਂ ਦੇ ਦੱਖਣੀ ਅਤੇ ਪੂਰਬੀ ਤਟਾਂ ਤੇ ਸੰਘਣੀ ਬਨਸਪਤੀ ਵਾਲੇ ਘਣੇ ਜੰਗਲ ਹਨ। ਚੌਲ, ਮੱਕੀ, ਕਾਫ਼ੀ, ਕਾਲੀ ਮਿਰਚ, ਜੈਫਲ ਅਤੇ ਫਲਾਂ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਇਥੋਂ ਦੇ ਸਥਾਨਕ ਲੋਕ ਮਿਲੀਆਂ-ਜੁਲੀਆਂ ਨਸਲਾਂ ਦੇ ਹਨ। ਜ਼ਿਆਦਾ ਆਬਾਦੀ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਕੁਝ ਈਸਾਈ ਵੀ ਵਸਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਆਪਣੀ ਹੀ ਭਾਸ਼ਾ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਅਰਬੀ ਲਿੱਪੀ ਵਿਚ ਲਿਖੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਪੂਰਬੀ ਤਟ ਤੇ ਸਥਿਤ ਟੈਰਨਾਈ ਸ਼ਹਿਰ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦਾ ਸਦਰ-ਮੁਕਾਮ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਸਮੇਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀਪਾਂ ਵਿਚ ਲੋਂਗ ਦੀ ਖੇਤੀ ਬਹੁਤ ਹੁੰਦੀ ਸੀ ਪਰ ਹੁਣ ਜੈਫਲ ਅਤੇ ਖੋਪੇ ਦਾ ਵਪਾਰ ਵਧੇਰੇ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਟੈਰਨਾਈ, ਮਲੱਕਾ ਦਾ ਉਹ ਅਜਿਹਾ ਹਿੱਸਾ ਸੀ ਜਿਸਨੇ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਸਲਾਮ ਕਬੂਲਿਆ ਸੀ। 12 ਵੀਂ ਤੋਂ 17 ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੌਰਾਨ ਇਥੇ ਸੁਲਤਾਨਾਂ ਦੀ ਹਕੂਮਤ ਸੀ। ਇਥੇ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪੱਛਮ ਤੋਂ ਆਉਣ ਵਾਲਾ ਇਕ ਪੁਰਤਗਾਲੀ ਵਪਾਰੀ ਸੀ ਜੋ 1512 ਈ. ਵਿਚ ਇਥੇ ਪੁੱਜਾ। ਮਗਰੋਂ ਹੋਰ ਪੁਰਤਗਾਲੀ ਇਥੇ ਆਏ ਅਤੇ 1522 ਈ. ਵਿਚ ਇਕ ਕਿਲਾ ਉਸਾਰਿਆ। ਸੰਨ 1574 ਵਿਚ ਸਥਾਨਕ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਪੁਰਤਗਾਲੀਆਂ ਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰਕੇ ਕਿਲੇ ਤੇ ਆਪਣਾ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ ਅਤੇ ਬਦੇਸ਼ੀਆਂ ਨੂੰ ਇਥੋਂ ਕੱਢ ਦਿੱਤਾ। ਸੰਨ 1606 ਵਿਚ ਸੁਲਤਾਨ ਨੇ ਡੱਚਾਂ ਤੋਂ ਸੁਰੱਖਿਆ ਲੈਣੀ ਸਵੀਕਾਰ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਮਸਾਲਿਆਂ ਦਾ ਏਕਾਧਿਕਾਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੌਂਪ ਦਿੱਤਾ। ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੀਆਂ ਕੀਮਤਾਂ ਵੱਧ ਜਾਣ ਅਤੇ ਉਪਜ ਤੇ ਬੰਦਸ਼ਾਂ ਲਗਣ ਕਾਰਨ 1650 ਈ. ਵਿਚ ਇਥੇ ਬਗ਼ਾਵਤ ਹੋ ਗਈ। ਸੰਨ 1683 ਵਿਚ ਉੱਤਰੀ ਮਲੱਕਾ ਵਿਖੇ ਲੋਂਗਾਂ ਦੀ ਉਪਜ ਬੰਦ ਹੋ ਗਈ। ਸੁਲਤਾਨ ਕੰਪਨੀ ਦਾ ਜਾਗੀਰਦਾਰ ਬਣ ਕੇ ਰਹਿ ਗਿਆ ਅਤੇ ਰਾਜ ਦਾ ਸਾਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਡੱਚਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਲੈ ਲਿਆ। ਦੂਜੀ ਵੱਡੀ ਜੰਗ ਮਗਰੋਂ ਇੰਡੋਨੇਸ਼ੀਆ ਜਦੋਂ ਗਣਤੰਤਰ ਬਣਿਆ ਤਾਂ ਟੈਰਨਾਈ ਨੂੰ ਡੱਚਾਂ ਤੋਂ ਨਿਜ਼ਾਤ ਹਾਸਲ ਹੋਈ।

0°48' ਉ. ਵਿਥ. ; 127°24' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ. - ਐਨ. ਥਿ. ਮਾ. 9 : 900

ਟੈਰਨੀ : ਪ੍ਰਾਂਤ—ਇਟਲੀ ਦਾ ਇੱਕ ਪ੍ਰਾਂਤ ਹੈ। ਸੰਨ 1927 ਵਿਚ ਪਰੂਜੀਆ ਪ੍ਰਾਂਤ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਇਸ ਨੂੰ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਦੀ ਧਰਾਤਲ ਪਹਾੜੀ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਬੜਾ ਉਪਜਾਊ ਹੈ। ਟਾਈਬਰ, ਨਾਰ ਅਤੇ ਪਗਲੀਆ ਦਰਿਆ ਇਸ ਵਿਚੋਂ ਦੀ ਲੰਘਦੇ ਹਨ। ਇਥੋਂ ਦਾ ਮੁੱਖ ਧੰਦਾ ਪਸ਼ੂ ਪਾਲਣਾ ਹੈ। ਅੰਗੂਰ, ਜੈਤੂਨ, ਸ਼ਕਰਕੰਦੀ, ਚਾਰੇ ਦੀਆਂ ਫ਼ਸਲਾਂ ਅਤੇ ਅਨਾਜੀ ਫ਼ਸਲਾਂ ਦੀ ਖੇਤੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਆਬਾਦੀ - 1,11,157 (1986)

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਐ. 26 : 444

ਟੈਰਨੀ : ਸ਼ਹਿਰ—ਇਟਲੀ ਦਾ ਇੱਕ ਸ਼ਹਿਰ ਅਤੇ ਇਸੇ ਹੀ ਨਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਕੇਂਦਰੀ ਇਟਲੀ ਦੇ ਅੰਬਰੀਆ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਰੋਮ ਦੇ ਉੱਤਰ ਵਿਚ 74 ਕਿ. ਮੀ. ਦੀ ਦੂਰੀ ਤੇ ਨਾਰ ਦਰਿਆ ਉਪਰ ਵਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਪੁਰਾਤਨ ਨਾਂ ਇਨ ਟਰਾਮੇਨਾ ਨੇਹਾਰਜ਼ ਹੈ ਅਤੇ 14 ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਇਹ ਪੋਪਤੰਤਰ ਦੀ ਰਿਆਸਤ ਬਣਿਆ। ਇਥੇ ਪੁਰਾਤੱਤਵੀ ਅਵਸ਼ੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਨੀਓਲਿਥਕ ਪਿੰਡ ਵਿਲਨੋਵਾ ਸਮੇਂ ਦੇ ਕਬਰਿਸਤਾਨ ਅਤੇ ਰੋਮਨ ਐਂਡੀਥੀਏਟਰ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। 12 ਵੀਂ ਸਦੀ ਦਾ ਬਣਿਆ ਮੁੱਖ ਗਿਰਜਾਘਰ 17 ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਮੁੜ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ। ਸੇਂਟ ਫ਼ਰਾਂਸਿਸਕੋ ਦਾ ਗਿਰਜਾ ਵੀ ਇਥੋਂ ਦੀਆਂ ਸੁੰਦਰ ਇਮਾਰਤਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇੱਕ ਹੈ। ਕੈਸਕੇਟ ਡੈਲ ਮਾਰਮੋਰ ਇਥੋਂ ਦੇ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਆਬਸ਼ਾਰ ਹਨ ਜੋ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਦੱਖਣ ਪੂਰਬ ਵਿਚ ਲਗਭਗ 6 ਕਿ.ਮੀ. ਮੀਲ ਦੀ ਦੂਰੀ ਤੇ ਹਨ ਅਤੇ 160 ਮੀ. ਦੀ ਉੱਚਾਈ ਤੋਂ ਡਿਗਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਸੈਲਾਨੀਆਂ ਲਈ ਬੜੀ ਖਿਚ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਹਨ। ਰੋਮਨ ਕਾਂਸਲ ਮੇਨੀਅਸ ਕਿਊਰੀਅਸ ਨੇ 271 ਈ. ਪੂ. ਪਾਣੀ ਦੇ ਵਹਾ ਨੂੰ ਨੀਰਾ ਦਰਿਆ ਵੱਲ ਮੋੜ ਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਆਬਸ਼ਾਰਾਂ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕੀਤਾ। ਹੁਣ ਇਥੋਂ ਪਣ ਬਿਜਲੀ ਵੀ ਪੈਦਾ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਦੂਜੀ ਵੱਡੀ ਜੰਗ ਵਿਚ ਭਾਵੇਂ ਟੈਰਨੀ ਦਾ ਕਾਫ਼ੀ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋਇਆ ਪਰ ਹੁਣ ਨਵੇਂ ਆਧੁਨਿਕ ਉਦਯੋਗਾਂ ਨਾਲ ਮੁੜ ਉੱਨਤ ਹੋ ਚੁਕਾ ਹੈ। ਇਥੇ ਲੋਹੇ ਦੇ ਹਥਿਆਰ ਬਣਾਉਣ, ਕਪੜੇ, ਮਸ਼ੀਨਰੀ, ਬਿਜਲਈ-ਰਸਾਇਣ ਸੀਸ਼ਾ, ਟਰਬਾਈਨ ਅਤੇ ਖਾਧ ਪਦਾਰਥਾਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਮੁੱਖ ਉਦਯੋਗ ਹਨ।

ਟੈਰਨੀ, ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਟੈਸੀਟਸ ਅਤੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਟੈਸੀਟਸ ਦਾ ਜਨਮ ਅਸਥਾਨ ਵੀ ਹੈ।

ਆਬਾਦੀ - 1,09,809 (1991)

42°33' ਉ. ਵਿਭ. ; 12°38' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਐ. 11 : 647

ਟੈਰਨੋਪਲ : ਆਬਲਸਤ—ਯੂਕਰੇਨ ਦੀ ਇੱਕ ਆਬਲ-ਸਤ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਖੇਤਰਫਲ 13,800 ਵ. ਕਿ. ਮੀ. ਅਤੇ ਆਬਾਦੀ 11,62,000 (1983) ਹੈ। ਪੂਰੇ ਦਾ ਪੂਰਾ ਆਬਲਸਤ ਸਟੈਪੀ ਜੰਗਲਾਂ ਵਾਲੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਜਿਥੇ ਉਪਜਾਊ ਜ਼ਮੀਨ ਹੈ। ਇਸ ਆਬਲਸਤ ਦਾ ਕਾਫ਼ੀ ਹਿੱਸਾ ਵਾਹ ਲਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਬਾਕੀ ਕੁਝ ਹਿੱਸੇ ਤੇ ਬਲੂਤ ਦੇ ਦਰੱਖਤਾਂ ਦੇ ਝੁੰਡ ਹਨ। ਇਥੋਂ ਦੀ ਆਰਥਿਕਤਾ ਵਿਚ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਦੀ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਤਾ ਹੈ। ਅੱਜਕੱਲ੍ਹ ਇਥੇ ਅਨਾਜ, ਰਾਈ, ਮੱਕੀ ਆਦਿ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਚੁਕੰਦਰ, ਸੂਰਜਮੁਖੀ, ਆਲੂ ਅਤੇ ਹਾਂਪ ਵੀ ਇਥੇ ਉਗਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਦੱਖਣੀ ਹਿੱਸਿਆਂ

ਵਿਚ ਤਮਾਕੂ ਵੀ ਪੈਦਾ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਥੇ ਸ਼ਹਿਰ ਘੱਟ ਹਨ ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਦਿਹਾਤੀ ਵਸੋਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੈ। ਜ਼ਰਾਇਤੀ ਉਪਜਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਸੈਸਿੰਗ ਅਤੇ ਖੰਡ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਕੰਮ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਐ. 11 : 647

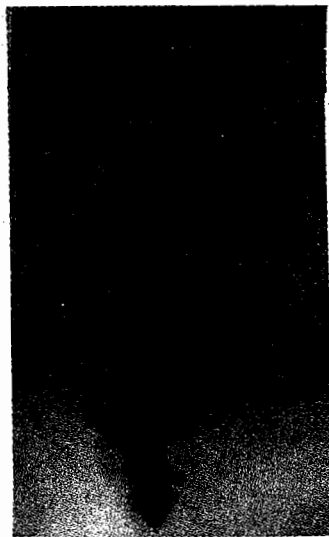
ਟੈਰਨੋਪਲ : ਸ਼ਹਿਰ—ਯੂਕਰੇਨ ਵਿਚ ਇਹ ਇਸੇ ਹੀ ਨਾਂ ਦੇ ਆਬਲਸਤ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਹੈ ਜੋ ਉਪਰਲੇ ਸੈਰੇਤ ਦਰਿਆ ਦੇ ਕੰਢੇ ਵਾਕਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਨੀਂਹ ਰੱਖੇ ਜਾਣ ਬਾਰੇ ਪੱਕਾ ਪਤਾ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਹੈ ਪਰ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਵੇਰਵਾ 1524 ਈ. ਵਿਚ ਪੋਲੈਂਡ ਅਧੀਨ ਰਹਿਣ ਪਿੱਛੋਂ ਤਾਤਾਰਾਂ ਦੇ ਕਬਜ਼ੇ ਚੋਠ ਆਉਣ ਨਾਲ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਸੰਨ 1772 ਵਿਚ ਇਹ ਆਸਟਰੀਆ ਹੇਠ ਆਇਆ ਤੇ 1920 ਈ. ਵਿਚ ਪੋਲੈਂਡ ਨੂੰ ਸੌਂਪ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1939 ਵਿਚ ਇਹ ਸੋਵੀਅਤ ਸੰਘ ਨੂੰ ਮਿਲ ਗਿਆ। ਦੂਜੇ ਮਹਾਂ ਯੁੱਧ ਵਿਚ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਨੂੰ ਭਾਰੀ ਨੁਕਸਾਨ ਪਹੁੰਚਿਆ। ਅੱਜਕੱਲ੍ਹ ਇਹ ਰੇਲਾਂ ਦਾ ਜੰਕਸ਼ਨ ਹੈ ਅਤੇ ਇਥੇ ਹਲਕੀਆਂ ਇੰਜੀਨਅਰਿੰਗ ਸੰਨਅਤਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਭੋਜਨ ਦੀ ਪ੍ਰਾਸੈਸਿੰਗ ਅਤੇ ਨਿਤ ਵਰਤੋਂ ਦੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਬਣਦੀਆਂ ਹਨ। ਸ਼ਹਿਰ ਭਾਵੇਂ ਇਹ ਨਵਾਂ ਹੈ ਪਰ ਇਥੇ 16 ਵੀਂ ਸਦੀ ਦਾ ਈਸਾ ਦਾ ਅਸਥਾਨ ਅਤੇ 18 ਵੀਂ ਸਦੀ ਦਾ ਡੋਮੀਨੀਕਨ ਗਿਰਜਾ ਵੀ ਇਥੋਂ ਦੀਆਂ ਪੁਰਾਤਨ ਨਿਸ਼ਾਨੀਆਂ ਹਨ। ਇਥੇ ਇੱਕ ਮੈਡੀਕਲ ਸੰਸਥਾ ਸਥਾਪਿਤ ਹੈ।

ਆਬਾਦੀ- 1,68,000 (1983)

49°34' ਉ. ਵਿਭ. ; 25°36' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਐ. 11 : 647

ਟੈਰਬੋਰਕ, ਜ਼ੇਰਾਰ : ਬੋਰਕ ਸ਼ੈਲੀ ਦੇ ਇਸ ਚਿੱਤਰਕਾਰ ਦਾ ਜਨਮ ਸੰਨ 1617 ਵਿਚ ਨੀਦਰਲੈਂਡ ਵਿਚ ਜ਼ਵਾਲੀ (Zwolle)

ਜ਼ੇਰਾਰ ਟੈਰਬੋਰਕ

ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਚਿੱਤਰਕਾਰ ਪਿਤਾ ਕੋਲੋਂ ਅਤੇ ਮਗਰੋਂ ਐਮਸਟਰਡਮ ਤੇ ਹੈਰਲੈਮ ਵਿਖੇ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਸੰਨ 1635 ਵਿਚ ਇਹ ਇੰਗਲੈਂਡ, 1640 ਵਿਚ ਰੋਮ,

1641 ਵਿਚ ਇੰਟਲੀ ਅਤੇ 1645 ਦੇ ਲਗਭਗ ਐਮਸਟਰਡਮ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1646 ਤੋਂ 1648 ਦੌਰਾਨ ਇਹ ਮੁਨਸਟਰ ਵਿਖੇ ਰਿਹਾ ਅਤੇ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਸਪੇਨ ਚਲਾ ਗਿਆ, ਜਿਥੇ ਫਿਲਿਪ ਚੌਥੇ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਨਾਈਟ ਦੀ ਉਪਾਧੀ ਦਿੱਤੀ। ਸੰਨ 1650 ਵਿਚ ਇਹ ਹਾਲੈਂਡ ਵਾਪਸ ਪਰਤ ਗਿਆ ਅਤੇ ਸੰਨ 1654 ਵਿਚ ਡੇਵੈਂਟਰ (Deventer) ਵਿਖੇ ਵਸ ਗਿਆ, ਜਿਥੇ ਇਹ ਆਪਣੀ ਮੌਤ ਤੱਕ ਰਿਹਾ।

ਟੈਰਬੋਰਕ ਦੀਆਂ ਬਣਾਈਆਂ ਕ੍ਰਿਤਾਂ ਵਿਚ ਸਾਧਾਰਨ ਜੀਵਨ ਦੇ ਚਿੱਤਰ ਅਤੇ ਪੋਰਟ੍ਰੇਟ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਇਸ ਦੀਆਂ ਬਣਾਈਆਂ ਬਹੁਤ ਛੋਟੀਆਂ ਅਤੇ ਕਈ ਆਦਮ ਕੱਦ ਤਸਵੀਰਾਂ ਤੋਂ ਇਸ ਦੀ ਨਾਜ਼ਕ ਸ਼ੈਲੀ ਦੀ ਪਰਖ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। 'ਦੀ ਕੈਟਰ', 'ਦੀ ਕਨਸਰਟ', 'ਫਾਦਰਲੀ ਐਡਵਾਈਸ', 'ਦੀ ਗੀਡਿੰਗ ਲੈਸਨ', 'ਦੀ ਮਿਊਜ਼ਕ ਲੈਸਨ', 'ਸੂਡਰਜ਼ ਵਿਜ਼ਿਟ', ਅਤੇ 'ਵਿਮਿਨ ਵਾਸ਼ਿੰਗ ਹਰ ਹੋਅਰ' ਆਦਿ ਇਸ ਦੀ ਕਲਾ ਦੇ ਕੁਝ ਨਮੂਨੇ ਹਨ।

8 ਦਸੰਬਰ, 1681 ਨੂੰ ਡੇਵੈਂਟਰ ਵਿਖੇ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.- ਐਨ. ਥਿ. ਮਾ. 9 : 895 ; ਚੈਬ. ਐਨ. 13 : 542 ; ਐਨ. ਅਮੈ. 26 : 440 ; ਕੋਲ. ਐਨ. 18 : 263

ਟੈਰਰ ਮਾਊਂਟ : ਰਾਸ ਸਾਗਰ ਦੇ ਰਾਸ ਅੰਟਾਰਕਟਿਸ ਖੰਡ ਵਿਚ ਟਾਪੂ ਉੱਤੇ ਮਾਊਂਟ ਐਰਾਬਸ ਪਹਾੜ ਦੇ ਨੇੜੇ ਇਹ ਬੁਝਿਆ ਹੋਇਆ ਜਵਾਲਾਮੁਖੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਉਚਾਈ 3,297 ਮੀ. (10,883 ਫੁੱਟ) ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਖੋਜ 1841 ਈ. ਵਿਚ ਸਰ ਜੇਮਜ਼ ਰਾਸ ਨੇ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਇਸੇ ਲਈ ਇਸ ਪਰਬਤ ਦਾ ਨਾਂ ਜੇਮਜ਼ ਰਾਸ ਦੇ ਇਕ ਜਹਾਜ਼ ਦੇ ਨਾਂ ਤੇ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ।

77°30' ਉ. ਵਿਥ. ; 168°33' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.-ਐਨ. ਅਮੈ. 26 : 449

ਟੈਰਾ : ਆਇਰਲੈਂਡ ਦਾ ਬਹੁਤ ਹੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਅਤੇ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਇਤਿਹਾਸਕ ਅਸਥਾਨ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਕਿਲਮੈਸਨ ਵੱਲੋਂ ਟਰਿਮ ਵੱਲ ਜਾਂਦਿਆਂ ਕੋਈ 15 ਕਿ. ਮੀ. ਦੀ ਦੂਰੀ ਤੇ ਹੈ। ਅੱਜਕਲ੍ਹ ਇਥੇ ਨੀਵੀਂ ਜਿਹੀ ਪਹਾੜੀ ਹੀ ਬਾਕੀ ਬਚੀ ਹੈ ਜਿਸ ਉੱਤੇ ਅਨੇਕਾਂ ਹੀ ਇਤਿਹਾਸਕ ਥੇਹ ਵੇਖੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਪੂਰਵ ਇਤਿਹਾਸ-ਕਾਲ ਤੋਂ 6 ਵੀਂ ਸਦੀ ਤੱਕ ਆਇਰਲੈਂਡ ਦੇ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਰਾਜਿਆਂ ਦੀ ਧਾਰਮਿਕ, ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਅਤੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤਕ ਸਿਖਿਆ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਲਗਭਗ 1000 ਈ. ਪੂ. ਦੌਰਾਨ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਓਲਾਵ ਫੋਲਾ (Ollav Fola) ਨੇ ਆਪਣੀ ਵਿਧਾਨ ਸਭਾ ਦੀ ਸੀਟ ਵੀ ਇਸੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਖੇ ਰੱਖੀ ਸੀ। ਇਸ ਸਭਾ ਦੀ ਹਰ ਤੀਸਰੇ ਸਾਲ ਬੈਠਕ ਸੱਦੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਵਿਧਾਨ ਸਭਾ ਦੀ ਬੈਠਕ ਦੀ ਨੁਮਾਇੰਦਗੀ ਲਈ ਆਉਂਦੇ ਪ੍ਰਾਂਤਾਂ ਦੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹਾਂ ਦੇ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਵੱਖੋ ਵੱਖੋ ਰਿਹਾਇਸ਼ੀ ਮਹਿਲ ਬਣੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਇਥੇ ਹੀ ਬਹੁਤ ਵਿਸ਼ਾਲ ਸਭਾ-ਭਵਨ ਵੀ ਬਣਿਆ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਸੰਨ 227-266 ਵਿਚ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਕਾਰਮਕ ਮੈਕ ਅਰਟ ਵੇਲੇ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਸਿਖਰਾਂ ਤੇ ਸੀ ਅਤੇ ਇਹ ਬੜਾ ਖੁਸ਼ਹਾਲ ਸ਼ਹਿਰ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਨਵੇਂ ਸਿਰਿਓਂ ਉਸਾਰਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀਆਂ ਹੋਰ ਥਾਵਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਉੱਚਾ ਲੰਬਾ ਥੰਮ੍ਹ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਮੁੱਕਦਰ ਦਾ ਸਤੰਭ ਵੀ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਸਾਇਨਡਾਂ ਦਾ ਪੂਰਵ ਇਤਿਹਾਸਕ ਕਿਲਾ ਵੀ ਇਥੇ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਜਿਸ ਨੂੰ ਪਹਿਲੀ ਅਤੇ ਚੌਥੀ ਸਦੀ ਵਿਚ ਚਾਰ ਵਾਰੀ ਵਧਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਥਾਂ ਥੇਹਾਂ ਦੀ ਖੁਦਾਈ ਦਾ ਕੰਮ 1950 ਈ. ਦੇ ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ ਤਜਰਬਾਕਾਰ ਪੁਰਾਤੱਤਵ ਵਿਗਿਆਨੀਆਂ ਨੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਈ ਖੋਜੀ ਇਸ ਦੀ ਖੁਦਾਈ ਕਰ ਚੁੱਕੇ

ਸਨ। ਖੁਦਾਈ ਵਿਚੋਂ ਲਗਭਗ ਪਹਿਲੀਆਂ 5 ਸਦੀਆਂ ਦੇ ਬਣੇ ਮਿੱਟ ਦੇ ਭਾਂਡੇ ਮਿਲੇ ਹਨ।

53°35' ਉ. ਵਿਥ. ; 6°35' ਪੱ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.- ਐਨ. ਥਿ. ਮਾ. 9 : 820 ; ਐਨ. ਅਮੈ. 26 : 263

ਟੈਰਾਊਚੀ ਮਾਸ਼ਾਤਾਕੀ : ਜਾਪਾਨ ਦਾ ਇਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਜਨਮ 1852 ਈ. ਨੂੰ ਜਾਪਾਨ ਵਿ ਯਾਮਾਗੂਚੀ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਦਾ ਮੁਢਲਾ ਨਾਂਉ ਟਾਡਾ ਜੁਸਾਬੂ ਸੀ। ਟੈਰਾਊਚੀ ਪਰਿਵਾਰ ਨੇ ਜਦੋਂ ਮਾਸ਼ਾਤਾਕੀ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਮੁਤਬੰਧ ਬਣਾਇਆ ਤਾਂ ਇਸ ਨੇ ਆਪਣਾ ਨਾਂ ਬਦਲ ਕੇ ਟੈਰਾਊਚੀ ਮਾਸ਼ਾਤਾਕੀ ਰੱਖਿਆ। ਫੌਜ ਵਿਚ ਆਉਣ ਮਗਰੋਂ ਇਹ ਅਜੋਕੀ ਫ਼ੌ ਦੇ ਨਿਰਮਾਤਾ ਯਾਮਾਗਾਹੀ ਆਰੀਟੋਮੋ ਦਾ ਪਿਛਲੱਗ ਬਣਿਆ। ਸੰ 1902 ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਫੌਜੀ ਮਹਿਕਮੇ ਦਾ ਮੰਤਰੀ ਨਿਯੁਕਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ 10 ਸਾਲ ਤੱਕ ਇਹ ਇਸ ਆਹੁਦੇ ਤੇ ਰਿਹਾ।

ਮਈ, 1910 ਵਿਚ ਕੋਰੀਆ ਵਿਚ ਜਾਪਾਨੀ ਨੌਆਬਾਦੀ ਦਾ ਰੈਜ਼ੀਡੈਂਟ ਜਨਰਲ ਬਣਿਆ। ਇਸ ਨੇ ਕੋਰੀਆ ਨੂੰ ਜਾਪਾਨ ਵਿ ਰਲਾਉਣ ਦਾ ਪੂਰਾ ਜਤਨ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਉਥੇ ਆਪਣਾ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ। ਇਸ ਨੇ ਕੋਰੀਆ ਦੀ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਇਸ ਸਬੰਧੀ ਹੋਈ : ਅਗਸਤ, 1910 ਦੀ ਸੰਧੀ ਮੰਨਣ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਕੀਤਾ। ਅਕਤੂਬਰ 1916 ਵਿਚ ਯਾਮਾਗਾਤੀ ਦੇ ਕਹਿਣ ਤੇ ਟੈਰਾਊਚੀ ਨੂੰ ਨਵੀਂ ਬ. ਸਰਕਾਰ ਵਿਚ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ। ਬਦੇ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਬੜੀ ਜ਼ੋਰਦਾਰ ਨੀਤੀ ਅਪਣਾਈ। ਚੰ ਵਿਚ ਜਾਪਾਨ ਪੱਖੀ ਜੰਗਬਾਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਮਾਲੀ ਸਹਾਇਤਾ ਦਿਤੀ ਅ ਚੀਨ ਵਿਚ ਜਾਪਾਨੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਵੀ ਵਧਾ ਦਿਤਾ। ਚੀਨੀ ਮੁੱਖ ਭੂ ਵਿਚ ਜਾਪਾਨੀ ਹੱਕਾਂ ਦੀ ਰਾਖੀ ਦਾ ਗੁਪਤ ਸਮਝੌਤਾ ਕਰਨ ਦੀ ਸ਼ਾ ਰੱਖ ਕੇ ਹੀ ਇਸ ਨੇ ਪਹਿਲੀ ਵੱਡੀ ਜੰਗ ਵਿਚ ਇੰਗਲੈਂਡ ਅਤੇ ਉਸ ਮਿੱਤਰ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਮੱਦਦ ਕਰਨ ਦੀ ਹਾਮੀ ਭਰੀ। ਸੰਨ 1919 ਵਿ ਜੰਗ ਖਤਮ ਹੋਣ ਤੇ ਵਰਸੇਲਜ਼ ਦੀ ਸੰਧੀ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਮਝੌਤਿਆਂ ਜਾਇਜ਼ ਕਰਾਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ।

ਉੱਤਰੀ ਪੂਰਬੀ ਪ੍ਰਾਂਤ ਮੰਚੂਰੀਆ ਵਿਚ ਟ੍ਰਾਂਸ ਸਾਇਬੇਰੀ ਰੇਲਵੇ ਦਾ ਕੰਟਰੋਲ ਆਪਣੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਲੈ ਕੇ ਉਥੇ ਵੀ ਜਾਪ ਪ੍ਰਭਾਵ ਵਧਾਇਆ। ਸੰਨ 1918 ਵਿਚ ਰਿੱਕਨ ਸੀਯੂਕਾਈ ਪਾਰਟੀ ਨੇ ਸਰਕਾਰ ਨਾਲੋਂ ਆਪਣਾ ਸਬੰਧ ਤੋੜ ਲਿਆ ਜਿਸ ਨੇ ਟੈਰਾਊਚੀ ਦੀ ਬਣਾਈ ਸਰਕਾਰ ਵੀ ਟੁੱਟ ਗਈ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਨ ਹੀ ਇਸ ਦੇ ਸਿਆਸੀ ਜੀਵਨ ਦਾ ਅੰਤ ਹੋ ਗਿਆ।

3 ਨਵੰਬਰ, 1919 ਨੂੰ ਟੋਕੀਓ ਵਿਖੇ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗ

ਹ. ਪੁ.- ਐਨ. ਥਿ. ਮਾ. 9 : 894

ਟੈਰਾਸਕੋਨ : ਫ਼ਰਾਂਸ ਦਾ ਇਕ ਸ਼ਹਿਰ ਅਤੇ ਬੂਸ਼-ਡੂ- ਦਾ ਇਕ ਡਿਪਾਰਟਮੈਂਟ ਹੈ ਜੋ ਬੇਕੈਅ (Beau Caire) ਦੇ ਸਾਹ ਰੋਨੂ ਦੇ ਪੂਰਬੀ ਕੰਢੇ ਤੇ ਵਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਆਲੇ ਦੁਆ ਉੱਚੀਆਂ ਕੰਧਾਂ, ਮੀਨਾਰ ਅਤੇ ਤਿੰਨ ਵੱਡੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਹਨ। ਗਲੱ ਖੁੱਲ੍ਹੀਆਂ ਅਤੇ ਪੱਕੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਨਾਲ ਇਕ ਲੋਕ-ਜੁੜੀ ਹੋਈ ਹੈ ਕਿ ਇਕ ਦੈਂਤ ਨੇ ਇਸ ਖੇਤਰ ਨੂੰ ਤਬਾਹ ਕਰ ਰਿ ਪਰ ਮਗਰੋਂ ਸੇਂਟ ਮਾਰਥਾ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਕਾਬੂ ਵਿਚ ਕੀਤਾ ਹੋਰ ਬਰਬਾਦੀ ਕਰਨੋਂ ਰੋਕਿਆ।

12 ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਇਥੋਂ ਦੇ ਰਾਜੇ ਨੇ ਰੋਨੂ ਦੇ ਕੰਢੇ ਰੋਮਨ ਕਿਲੇ ਦੀ ਥਾਂ ਤੇ ਹਵੇਲੀ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤ ਕਿ 15 ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਸਿਸਲੀ ਦੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਰੈਨੈ ਪਹਿਲੇ ਨੇ

ਕਰਵਾਇਆ। ਦਰਿਆ ਕਿਨਾਰੇ ਪੁਰਾਣਾ ਕਿਲਾ, ਸੇਂਟ ਮਾਰਥਾ ਦਾ ਗਿਰਜਾ ਜੋ ਕਿ 11 ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੀ ਇਮਾਰਤ-ਕਲਾ ਦਾ ਸੁੰਦਰ ਨਮੂਨਾ ਹੈ, ਟਾਊਨ ਹਾਊਸ, ਕੋਰਟ ਹਾਊਸ, ਥੀਏਟਰ, ਜਨਰਲ ਹਸਪਤਾਲ ਅਤੇ ਪਬਲਿਕ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਆਦਿ ਵੇਖਣ-ਯੋਗ ਇਮਾਰਤਾਂ ਹਨ।

ਟੈਰਾਸਕੋਨ ਇਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸੰਚਾਰ ਕੇਂਦਰ ਅਤੇ ਵੱਡੀ ਮੰਡੀ ਹੈ। ਫਲਾਂ ਅਤੇ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਨੂੰ ਜਹਾਜ਼ਾਂ ਰਾਹੀਂ ਬਾਹਰ ਭੇਜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਟੋਪੀਆਂ ਅਤੇ ਫਰਨੀਚਰ ਬਣਾਉਣਾ ਇਥੋਂ ਦਾ ਮੁੱਖ ਵਪਾਰਕ ਪੰਦਾ ਹੈ।

ਆਬਾਦੀ - 8,968 (1982)

43°48' ਉ. ਵਿਭ. ; 4°40' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.- ਐਨ. ਅਮੈ. 26 : 266 ; ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9 : 823

ਟੈਰਾਹੁਮਾਰਾ : ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਰਾਹਮੂਰੀ ਵੀ ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਉੱਤਰੀ ਮੈਕਸਿਕੋ ਵਿਚ ਦੱਖਣ-ਪੱਛਮੀ ਚੀਹੁਆਹੁਆ ਦੇ ਮੱਧ-ਅਮਰੀਕੀ ਇੰਡਿਅਨਜ਼ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਯਾਕੀ ਅਤੇ ਮਾਓ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਬੜੀ ਨੇੜਤਾ ਹੈ। ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਤੌਰ ਤੇ ਇਹ ਉੱਟੇ ਐਜਟੈਕ ਕੋਰਾ ਹੁਕੋਲ ਅਤੇ ਪੀਮਾ-ਪਾਪਾਗੋ ਵਰਗੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਉੱਚ-ਭੂਮੀ ਦਾ ਉੱਘੜ-ਦੁੱਘੜੀ ਪਠਾਰੀ ਖੇਤਰ ਮੱਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਜੋ ਦਰਿਆ ਅਤੇ ਖੜਾਂ ਨਾਲ ਕਟਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਉਥੋਂ ਦਾ ਪੌਣ-ਪਾਣੀ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਦੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਅਨੁਕੂਲ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਥੋਂ ਦੇ ਲੋਕ ਨਿੱਕੇ ਨਿੱਕੇ ਕਿਸਾਨ ਹਨ ਅਤੇ ਮੁੱਖ ਤੌਰ ਤੇ ਮੱਕੀ, ਸੋਮ ਅਤੇ ਆਲੂਆਂ ਦੀ ਖੇਤੀ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਜ਼ਿਆਦਾ ਕਰਕੇ ਭੇਡਾਂ, ਬੱਕਰੀਆਂ, ਸੂਰ ਅਤੇ ਮੁਰਗੀਆਂ ਪਾਲਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਲੋਕ ਇਕ ਜਗ੍ਹਾ ਤੇ ਟਿਕ ਕੇ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੇ। ਕੁੰਭਕਾਰੀ; ਕੰਬਲ ਬੁਣਨਾ ਅਤੇ ਟੋਕਰੀਸਾਜ਼ੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਮੁੱਖ ਪੰਦਾ ਹੈ। ਇਥੋਂ ਦੇ ਆਦਮੀਆਂ ਦੀ ਪੁਸ਼ਾਕ ਵਿਚ ਟਾਕੀ ਲਗੀ ਛੋਟੀ ਪਤਲੂਨ, ਖੁੱਲ੍ਹੀਆਂ ਬਾਹਾਂ ਵਾਲਾ ਬਲਾਊਜ਼, ਢਿੱਲੀ ਸਿਰਪੱਟੀ ਅਤੇ ਸਰਦੀਆਂ ਵਿਚ ਕੰਬਲ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ ਜਦ ਕਿ ਔਰਤਾਂ ਇਕ ਜਾਂ ਵੱਧ ਸੂਤੀ ਸਕਰਟਾਂ, ਚੌੜਾ ਕਮਰਬੰਦ, ਸਕੱਰਟ ਵਿਚ ਦਿੱਤੀ ਕਮੀਜ਼ ਜਾਂ ਪੈਂਚੂ, ਇਕ ਸਿਰਪਟੀ ਅਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਚੁੱਕਣ ਲਈ ਸ਼ਾਲ ਆਦਿ ਵਰਤਦੀਆਂ ਹਨ।

ਇਹ ਲੋਕ ਰੋਮਨ ਕੈਥੋਲਿਕ ਧਰਮ ਨੂੰ ਮੰਨਣ ਵਾਲੇ ਹਨ ਪਰ ਆਪਣੇ ਸਥਾਨਕ ਰੱਖਿਅਕ ਸੰਤਾਂ ਦੇ ਪੁਰਬ ਵੀ ਮਨਾਉਂਦੇ ਹਨ।

• ਹ. ਪੁ.- ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9 : 821

ਟੈਰਾਗਾਨ : ਕੰਪੋਜ਼ਿਟੀ ਕੁਲ ਦੀ ਇਸ ਸਦਾ ਬਹਾਰ ਬੂਟੀ ਦਾ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਨਾਂ ਆਰਟੀਮੀਸੀਆ ਡਰੈਕਨਕਿਊਲਸ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਐਸਟਰੈਗਾਨ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਦੱਖਣੀ ਯੂਰਪ ਅਤੇ ਪੱਛਮੀ ਏਸ਼ੀਆ ਦੀ ਮੂਲ ਸਥਾਨੀ ਹੈ। ਖੁਸ਼ਬੂਦਾਰ ਪੱਤਿਆਂ ਕਾਰਨ ਇਸ ਦੀ ਕਾਸ਼ਤ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਸਿਰਕੇ, ਅਚਾਰਾਂ, ਸਲਾਦਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਅਜਿਹੀਆਂ ਵਸਤਾਂ ਵਿਚ ਖੁਸ਼ਬੂ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਕ ਵਾਸ਼ਪਸ਼ੀਲ ਤੇਲ ਵੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਐਸਟਰੈਗਾਨ ਤੇਲ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੇਲ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਵੀ ਖੁਸ਼ਬੂ ਦੇਣ ਅਤੇ ਸ਼ਿਗਾਭ ਸਾਮੱਗਰੀ ਵਿਚ ਵਰਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਵਸਤਾਂ ਵਿਚ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਮੀਟ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਵਿਚ ਵੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੀਆਂ ਕੂਲੀਆਂ ਟਾਹਣੀਆਂ ਵੀ ਵਰਤ ਲਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਹ. ਪੁ.- ਐਨ. ਬਿ. 21 ; ਇ. ਬਾ. 466

ਟੈਰਾਗੋਨਾ : ਪ੍ਰਾਂਤ—ਉੱਤਰ-ਪੂਰਬੀ ਸਪੇਨ ਵਿਚ ਕੈਟਾਲੋਨੀਆ ਦਾ ਇਕ ਪ੍ਰਾਂਤ ਹੈ ਜਿਸ ਦੀਆਂ ਹੱਦਾਂ ਸ਼ਾਂਤ ਮਹਾਂ ਸਾਗਰ ਨਾਲ ਜਾ ਲਗਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ 6,283 ਵ. ਕਿ. ਮੀ. ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਫੈਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਤਟੀ ਭਾਗ ਮੈਦਾਨੀ ਅਤੇ ਉੱਤਰ-ਪੱਛਮੀ ਭਾਗ ਪਹਾੜੀ ਹੈ।

ਇਥੋਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਮੁੱਖ ਪੰਦਾ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਹੈ। ਅੰਗੂਰ, ਬਦਾਮ, ਜੈਤੂਨ, ਕਣਕ, ਟਮਾਟਰ, ਫਲ ਅਤੇ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਇਥੋਂ ਦੀ ਮੁੱਖ ਪੈਦਾਵਾਰ ਹਨ। ਸਮੁੰਦਰ ਕੰਢੇ ਸਲੂ (Salou) ਦੁਆਲੇ ਸੁੰਦਰ ਸੈਰਗਾਹਾਂ ਸੈਲਾਨੀਆਂ ਲਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਖਿੱਚ ਰੱਖਦੀਆਂ ਹਨ। ਕਈ ਤਟੀ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਲੋਕੀ ਮੱਛੀ ਫੜਨ ਦਾ ਪੰਦਾ ਵੀ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਟੈਰਾਗੋਨਾ ਸ਼ਹਿਰ ਇਥੋਂ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਵੇਲਜ਼, ਵੈਨਡਰਲ ਟਾਰਟੋਸਾ ਅਤੇ ਰੈਉਸ ਇਥੋਂ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਨਗਰ ਹਨ।

ਆਬਾਦੀ - 5,37,617 (1982)

ਹ. ਪੁ.- ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9 : 830

ਟੈਰਾਗੋਨਾ : ਸ਼ਹਿਰ—ਸਪੇਨ ਦਾ ਇਕ ਉੱਘਾ ਸ਼ਹਿਰ ਅਤੇ ਇਸੇ ਹੀ ਨਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਹੈ। ਕੈਟਾਲੋਨੀਆ ਵਿਚ ਬਾਰਸੀਲੋਨਾ ਦੇ ਪੱਛਮ-ਦੱਖਣ-ਪੱਛਮ ਵਿਚ 87 ਕਿ. ਮੀ. ਦੀ ਦੂਰੀ ਤੇ ਫਰੈਕੋਲੀ ਦਰਿਆ ਦੇ ਮੁਹਾਣੇ ਤੇ 150 ਮੀ. ਉੱਚੀ ਪਹਾੜੀ ਤੇ ਵਾਕਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਪਹਿਲਾਂ ਪਹਿਲ ਆਈਬੀਰੀਅਨ ਕਬੀਲੇ ਦੇ ਕਬਜ਼ੇ ਵਿਚ ਸੀ। 218 ਈ. ਪੂ. ਰੋਮਨ ਜਨਰਲ ਗੇਅਸ ਅਤੇ ਪਿਊਬਲੀਅਸ ਸਿਪੀਓ ਨੇ ਦੂਜੀ ਪਿਊਨਿਕ ਜੰਗ ਦੌਰਾਨ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰਕੇ ਇਸ ਦੀਆਂ ਬੰਦਰਗਾਹਾਂ ਅਤੇ ਫਸੀਲਾਂ ਵਿਚ ਸੁਧਾਰ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਮਜ਼ਬੂਤ ਬਣਾਇਆ। ਇੰਜ ਇਹ ਸਪੇਨ ਵਿਚ ਰੋਮਨ ਬਾਦਸ਼ਾਹਾਂ ਲਈ ਇਕ ਮਜ਼ਬੂਤ ਗੜ੍ਹ ਬਣ ਗਿਆ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਇਸਨੂੰ ਟਾਰਾਕੋ ਦੇ ਨਾਉਂ ਨਾਲ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਜੂਲੀਅਸ ਸੀਜ਼ਰ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਜਿੱਤਾਂ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਵਿਚ ਇਸਨੂੰ ਕਾਲੋਨੀਆ ਜੂਲੀਆ ਵਿਕਫਰਿਕਸ ਟ੍ਰਾਂਸਿਫਰਿਕਸ ਦਾ ਨਾਂ ਦਿੱਤਾ।

ਰੋਮਨ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਆਂਗਸਟਸ ਨੇ ਟੈਰਾਗੋਨਾ ਨੂੰ ਹਿਸਪੇਨੀਆ ਟੈਰਾਕਾਨਸਸ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਬਣਾਇਆ ਅਤੇ ਪੀਲੇਟ ਦੇ ਕਿਲੇ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਸ਼ਾਹੀ ਮਹਿਲ ਬਣਾਇਆ। ਇਸੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿਚ ਇਥੇ ਇਕ ਮੰਦਰ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਹੇਡਰੀਆਨ ਅਤੇ ਟ੍ਰਾਜ਼ਨ ਨੇ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਨੂੰ ਹੋਰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕੀਤਾ। ਪਟਸਨ ਦੇ ਵਪਾਰ ਅਤੇ ਹੋਰ ਉਦਯੋਗਾਂ ਕਾਰਨ ਇਹ ਰੋਮਨ ਸਾਮਰਾਜ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਅਮੀਰ ਸਮੁੰਦਰੀ ਬੰਦਰਗਾਹ ਬਣ ਗਿਆ।

ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਬਾਰੇ ਇਹ ਗੱਲ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ ਕਿ ਸੇਂਟ ਪਾਲ ਨੇ ਥੀਕਲਾ ਦੀ ਮੱਦਦ ਨਾਲ 60 ਈ. ਵਿਚ ਇਥੇ ਇਕ ਈਸਾਈ ਚਰਚ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਸੰਨ 714 ਵਿਚ ਮੂਰ ਹਮਲਾਵਰਾਂ ਨੇ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਨੂੰ ਤਬਾਹ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ 12 ਵੀਂ ਸਦੀ ਤੱਕ ਇਹ ਨਿਗੂਣਾ ਜਿਹਾ ਸ਼ਹਿਰ ਹੀ ਰਿਹਾ। ਸੰਨ 1119 ਵਿਚ ਈਸਾਈਆਂ ਦਾ ਕਬਜ਼ਾ ਹੋਣ ਮਗਰੋਂ ਇਸ ਦੀ ਮੁੜ ਉੱਠਤੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈ ਅਤੇ ਐਰਾਗਾਨ ਦੇ ਸਪੇਨੀ ਰਾਜ ਦਾ ਇਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸ਼ਹਿਰ ਬਣ ਗਿਆ। 29 ਜੂਨ, 1811 ਵਿਚ ਫਰਾਂਸੀਸੀਆਂ ਨੇ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰਕੇ ਇਸਨੂੰ ਲੁੱਟਿਆ। ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਉੱਸਰੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਇਮਾਰਤਾਂ ਇਥੋਂ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਤੇ ਚਾਨਣਾ ਪਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਰੋਮਨ ਸਾਮਰਾਜ ਦੌਰਾਨ ਬਣੇ ਥੀਏਟਰ ਐਂਡੀਥੀਏਟਰ, ਫੋਰਮ ਪੁਰਾਣਾ ਕਬਰਿਸਤਾਨ

ਅਜੇ ਵੀ ਮੌਜੂਦ ਹਨ। ਇਥੇ ਇਕ ਪੌਟੀਫ਼ਿਕਲ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਸ਼ਿਲਪਕਲਾ ਦਾ ਸਕੂਲ ਅਤੇ ਤਕਨੀਕੀ ਸਿਖਲਾਈ ਦਾ ਇਕ ਵਿਸ਼ਾਲ ਕੇਂਦਰ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਪੇਲੀਓ ਕ੍ਰਿਸਚੀਅਨ ਅਜਾਇਬ ਘਰ ਜਿਸ ਵਿਚ ਚੌਥੀ ਅਤੇ ਪੰਜਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਸਪੇਨ ਦੇ ਈਸਾਈਆਂ ਸਬੰਧੀ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਹਨ, ਵੀ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਟੈਰਾਗੋਨਾ ਵਿਖੇ ਆਰਚਬਿਸ਼ਪ ਦੀ ਸੀਟ ਹੈ।

ਆਬਾਦੀ - 1,10,003 (1991)

47°07' ਉ. ਵਿਥ. ; 1°15' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ. - ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9 : 830; ਐਨ. ਅਮੇ. 26 : 274

ਟੈਰਾ, ਜਬਰਾਈਲ : ਇਸ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸਿਆਸਤਦਾਨ ਅਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਦਾ ਜਨਮ 1873 ਈ. ਨੂੰ ਮਾਂਟਵੀਡੀਓ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਸੰਨ 1895 ਵਿਚ ਇਥੋਂ ਦੀ ਹੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਤੋਂ ਕਾਨੂੰਨ ਵਿਚ ਡਿਗਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਉਪਰੰਤ, ਇਸ ਨੇ ਵਕਾਲਤ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ। ਇਹ ਅਰਥ-ਸ਼ਾਸਤਰ ਦਾ ਸਿੱਖਿਅਕ ਅਤੇ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੇ ਲਾਅ-ਸਕੂਲ ਵਿਚ ਰਾਜਨੀਤਕ-ਅਰਥ ਸ਼ਾਸਤਰ ਦਾ ਪ੍ਰੋਫ਼ੈਸਰ ਲੱਗਿਆ।

ਡਿਗਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਮਗਰੋਂ ਇਹ ਰਾਜਨੀਤੀ ਵਿਚ ਦਾਖ਼ਲ ਹੋਇਆ। ਸੰਨ 1905 ਵਿਚ ਇਸਨੂੰ ਚੈਂਬਰ ਆਫ਼ ਡਿਪਟੀਜ਼ ਲਈ ਚੁਣਿਆ ਗਿਆ ਅਤੇ 1925 ਈ. ਤੱਕ ਇਹ ਇਥੇ ਰਿਹਾ। ਕਈ ਵਜ਼ਾਰਤਾਂ ਵਿਚ ਉਦਯੋਗ, ਕਿਰਤ ਅਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਮੰਤਰੀਆਂ ਦੇ ਅਹੁਦਿਆਂ ਤੇ ਰਹਿਣ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਇਹ ਕਈ ਰਾਜਨੀਤਕ ਅਹੁਦਿਆਂ ਤੋਂ ਵੀ ਰਿਹਾ। ਸੰਨ 1916 ਵਿਚ ਵਾਸ਼ਿੰਗਟਨ ਵਿਖੇ ਹੋਈ ਸਰਬ ਅਮਰੀਕੀ ਉਦਯੋਗਿਕ ਅਤੇ ਵਿੱਤੀ ਕਾਨਫ਼ਰੰਸ ਵਿਚ ਇਹ ਇਕ ਡੈਲੀਗੇਟ ਵਜੋਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਇਆ। ਸੰਨ 1918 ਵਿਚ ਇਹ ਉਰੂਗਵਾਏ ਡੈਲੀਗੇਸ਼ਨ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਵਜੋਂ ਅੰਤਰ-ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਵਿੱਤੀ ਹਾਈ ਕਮਿਸ਼ਨ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿਚ ਪੈਰਿਸ ਗਿਆ। ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਉਰੂਗਵਾਏ ਵੱਲੋਂ ਇਟਲੀ ਵਿਖੇ ਮੰਤਰੀ ਨਿਯੁਕਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

ਸੰਨ 1925 ਵਿਚ ਇਸਨੂੰ ਛੇ ਸਾਲ ਦੇ ਸਮੇਂ ਲਈ ਪ੍ਰਬੰਧਕੀ ਨੈਸ਼ਨਲ ਕੌਂਸਲ ਲਈ ਚੁਣਿਆ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1930 ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਇਸ ਅਹੁਦੇ ਤੋਂ ਅਸਤੀਫ਼ਾ ਦੇਣ ਉਪਰੰਤ, 1 ਮਾਰਚ, 1931 ਨੂੰ ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਬਣਿਆ। 31 ਮਾਰਚ, 1933 ਨੂੰ ਇਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਡਿਕਟੇਟਰ ਘੋਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ। ਸੰਨ 1934 ਦੇ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਸੰਸਦ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ 1934-38 ਈ. ਦੇ ਸਮੇਂ ਲਈ ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਚੁਣਿਆ। ਸੰਨ 1938 ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਾਰੇ ਅਖਤਿਆਰ-ਐਲਫ਼ੈਡੋ ਬਾਲਡੋਮੀਰ ਨੂੰ ਦੇ ਦਿੱਤੇ।

ਆਪਣੇ ਬੀਸਿਸ 'ਦੀ ਪਬਲਿਕ ਡੈਂਟ ਆਫ ਉਰੂਗਵਾਏ'-1895 ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਇਸ ਨੇ 'ਨੋਟਸ ਆਨ ਪਬਲਿਕ ਕੈਡਿਟ', 'ਦੀ ਹਾਈਡ੍ਰੋ ਇਲੈਕਟ੍ਰਿਕ ਐਨਰਜੀ', 'ਪੈਟੈਨਸ਼ਲ ਆਫ ਦੀ ਰੀਓ ਨੀਗਰੋ', 'ਕੋਆਪ੍ਰੇਟਿਵਿਜ਼ਮ ਐਂਡ ਸੋਸਲਿਜ਼ਮ ਅਤੇ ਇੰਟਰਨੈਸ਼ਨਲ ਪਾਲਿਟਿਕਸ' ਨਾਂ ਦੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਲਿਖੀਆਂ।

ਸੰਨ 1942 ਵਿਚ ਮਾਂਟਵੀਡੀਓ ਵਿਖੇ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ. - ਸੇਕ. ਐਨ. ਵ. ਬਾਇ. 10 : 389

ਟੈਰਾਜ਼ੋਪੁਲੀਸ : ਬ੍ਰਾਜ਼ੀਲ ਦਾ ਇਕ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਰੀਓ ਡੇ ਜਨੀਰੋ ਰਾਜ ਵਿਚ ਸਮੁੰਦਰ ਤਲ ਤੋਂ 902 ਮੀ. ਦੀ ਉਚਾਈ ਤੇ ਵਾਕਿਆ ਹੈ।

ਸੰਨ 1890 ਵਿਚ ਮਲਕਾ ਬਰੈਸਾ ਕ੍ਰਿਸਟੀਨਾ ਦੇ ਨਾਉਂ ਤੇ ਹੀ ਇਸਦਾ ਨਾਉਂ ਪਿਆ ਅਤੇ 1893 ਵਿਚ ਇਸਨੂੰ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਦਰਜਾ ਮਿਲਿਆ। ਇਸਦਾ ਪੋਣਪਾਣੀ ਠੰਡਾ ਅਤੇ ਚੌਗਿਰਦਾ ਖੂਬਸੂਰਤ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਸੈਲਾਨੀਆਂ ਲਈ ਗਰਮੀਆਂ ਵਿਚ ਇਹ ਇਕ ਸੁੰਦਰ ਆਰਾਮਗਾਹ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਫੁੱਲ ਉਗਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਨੂੰ ਜਹਾਜ਼ਾਂ ਰਾਹੀਂ 56 ਕਿ. ਮੀ. ਦੀ ਦੂਰੀ ਤੇ ਦੱਖਣ-ਪੱਛਮ ਵੱਲ ਰੀਓ ਡੇ ਜਨੀਰੋ ਦੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਭੇਜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਥੇ ਫਰਨੀਚਰ ਵੀ ਬਣਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

22°26' ਦੱ. ਵਿਥ. ; 42° 54' ਪੱ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ. - ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9 : 897

ਟੈਰਾਡੇਲ : ਨਿਊਜ਼ੀਲੈਂਡ ਵਿਚ ਹਾਕ ਬੇ ਕਾਉਂਟੀ ਦਾ ਇਕ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ ਜੋ ਨੇਪੀਅਰ ਤੋਂ 6 ਕਿ. ਮੀ. ਦੂਰੀ ਤੇ ਦੱਖਣ-ਪੱਛਮ ਵਿਚ ਟੁਟੇਈਕੂਰੀ ਦਰਿਆ ਦੇ ਕੰਢੇ ਉਪਰ ਵਾਕਿਆ ਹੈ। ਸੰਨ 1858 ਵਿਚ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਮੁੱਢ ਬੱਝਾ। ਸੰਨ 1866 ਵਿਚ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਨਜ਼ਦੀਕ ਹੀ ਓਮਾਰੂਨੂਈ ਵਿਖੇ ਇਕ ਲੜਾਈ ਲੜੀ ਗਈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਮਾਓਰਿਸ ਸਰਕਾਰੀ ਫ਼ੌਜਾਂ ਨਾਲ ਲੜਦਾ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਟੈਰਾਡੇਲ ਵਿਚ ਜ਼ਿਆਦਾ ਕਰਕੇ ਡੇਅਰੀ ਫੈਕਟਰੀਆਂ ਅਤੇ ਸ਼ਰਾਬ ਦੀਆਂ ਫੈਕਟਰੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਰੋਮਨ ਕੈਥੋਲਿਕਾਂ ਦੇ ਧਰਮ ਵਿਦਿਆਲੇ ਦਾ ਮੁਕਾਮ ਵੀ ਹੈ।

39°32' ਦੱ. ਵਿਥ. ; 176°51' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ. - ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9 : 820

ਟੈਰਾਮਾਈਸੀਨ : ਇਹ ਇਕ ਪ੍ਰਤੀਜੀਵਾਣੂ ਪਦਾਰਥ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਐਕਟਿਨੋ-ਮਾਈਸੀਟ ਬੈਕਟੀਰੀਅਮ (*Streptomyces Rimosul*) ਨੂੰ ਯੋਗ ਕਲਚਰ ਮਾਧਿਅਮਾਂ ਉੱਤੇ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਤੋਂ ਉਤਪੰਨ ਹੋਈ ਉਪਜ ਤੋਂ ਵੱਖਰਾ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਨੂੰ ਅੱਕਸੀਟੈਂਟ੍ਰਾਈਕਲਿਨ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਪੀਲੇ ਰਵੇਦਾਰ ਪਦਾਰਥ ਦਾ ਰਸਾਇਣਿਕ ਫਾਰਮੂਲਾ $C_{22}H_{24}N_2O_9$ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਈ ਕਿਸਮ ਦੇ ਬੈਕਟੀਰੀਆ, ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਸੋਕੇ ਦੀ ਬੀਮਾਰੀ ਦੇ ਜੀਵਾਣੂਆਂ, ਵੱਡੇ ਵਿਸ਼ਾਣੂਆਂ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪ੍ਰੋਟੋਜ਼ੋਆਨ ਪਰਜੀਵਾਂ ਨੂੰ ਵਧਣ ਤੋਂ ਰੋਕਣ ਲਈ ਜਾਂ ਮਾਰਨ ਲਈ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਆਮ ਕਰਕੇ ਮੂੰਹ ਰਾਹੀਂ ਲਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਕਈ ਵਾਰੀ ਯੋਗ ਘੋਲ ਤਿਆਰ ਕਰਕੇ ਨਾੜੀ ਰਾਹੀਂ ਅਤੇ ਸਥਾਨਕ ਤੌਰ ਤੇ ਵੀ ਇਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਅੰਤੜੀਆਂ ਦੇ ਬੈਕਟੀਰੀਆ ਦੇ ਸਾਧਾਰਣ ਸੰਤੁਲਨ ਨੂੰ ਨੁਕਸਾਨ ਪਹੁੰਚਾਉਂਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਇਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨਾਲ ਮਿਹਦਾ-ਆਂਦਰ ਵਿਚ ਵਿਗਾੜ ਪੈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਵਿਗਾੜ ਦਵਾਈ ਲੈਣ ਨਾਲ ਉੱਤੇਜਨਾ ਕਾਰਨ ਅੰਦਰ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹੋਰ ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਤੋਂ ਅਲੱਗ ਹਨ। ਆਕਸੀ-ਟੈਂਟ੍ਰਾਈਕਲਿਨ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਜੀਵਾਣੂ ਕਿਰਿਆਸ਼ੀਲਤਾ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਜਨਵਰੀ, 1950 ਵਿਚ ਏ. ਸੀ. ਫਿਨਲੇ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨੇ ਕੀਤੀ।

ਹ. ਪੁ. - ਐਨ. ਬਿ. 16 : 1193

ਟੈਰਾਮੋ : ਇਟਲੀ ਦਾ ਇਕ ਸ਼ਹਿਰ ਅਤੇ ਇਸੇ ਹੀ ਨਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਹੈ ਜੋ ਆਬਰੂਟਸੀ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਟਾਰਡੀਨੋ ਅਤੇ ਵੈਜੋਲਾ ਦਰਿਆਵਾਂ ਦੇ ਸੰਗਮ ਤੇ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਇਹ ਇਕ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਕਬੀਲੇ ਦਾ ਸ਼ਹਿਰ ਸੀ ਜੋ ਕਿ ਬਾਰਬਰਾਂ ਦੇ ਹਮਲਿਆਂ ਨਾਲ ਤਬਾਹ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਬਾਰੂਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਇਸਨੂੰ ਮੁੜ ਵਸਾਇਆ ਗਿਆ ਅਤੇ

ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਇਹ ਨੇਪਲਜ਼ ਰਾਜ ਦੇ ਅਧੀਨ ਹੋ ਗਿਆ। 12 ਵੀਂ ਅਤੇ 14 ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਬਣੇ ਗਿਰਜੇ, ਰੋਮਨ ਥੀਏਟਰਾਂ ਦੇ ਖੰਡਰ ਅਤੇ ਇਕ ਅਜਾਇਬਘਰ ਇਥੋਂ ਦੀਆਂ ਵੇਖਣਯੋਗ ਇਮਾਰਤਾਂ ਹਨ। ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਬਾਹਰ ਇਕ ਖਰੌਲ ਪ੍ਰਯੋਗਸ਼ਾਲਾ ਵੀ ਹੈ।

ਸ਼ਹਿਰ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਦਾ ਮੁੱਖ ਕੇਂਦਰ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇਥੇ ਉੱਨੀ ਕੱਪੜੇ ਦੀਆਂ ਮਿੱਲਾਂ, ਫਰਨੀਚਰ ਅਤੇ ਕੁੰਭਕਾਰੀਆਂ ਹਨ।

ਆਬਾਦੀ—51,434 (1983)

42°39' ਉ. ਵਿਥ. : 13°42' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ. - ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9 : 894

ਟੈਰਾਵੇਲ : ਪ੍ਰਾਂਤ—ਉੱਤਰ-ਪੂਰਬੀ ਕੇਂਦਰੀ ਸਪੇਨ ਦੇ ਐਰਾਗਾਨ ਖੇਤਰ ਦਾ ਪ੍ਰਾਂਤ ਹੈ ਜਿਸਦਾ ਖੇਤਰਫਲ 14,803 ਵ. ਕਿ. ਮੀ. ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਇਸੇ ਨਾਂ ਦਾ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ। ਇਸ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦਾ ਤਿੰਨ ਚੌਥਾਈ ਹਿੱਸਾ ਪਹਾੜਾਂ ਨੇ ਰੋਕਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਦਾ ਉੱਤਰ-ਪੂਰਬੀ ਹਿੱਸਾ ਮੈਦਾਨੀ ਹੈ। ਉਪਜਾਊ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿਚ ਮੱਕੀ, ਫਲ, ਸਣ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਤੇਲ, ਸ਼ਰਾਬ, ਪਨੀਰ, ਰੇਸ਼ਮ ਅਤੇ ਉੱਨ ਇਥੋਂ ਦੀਆਂ ਹੋਰ ਪੈਦਾਵਾਰਾਂ ਹਨ।

ਹ. ਪੁ. - ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9 : 905

ਟੈਰਾਵੇਲ : ਸ਼ਹਿਰ—ਸਪੇਨ ਦੇ ਇਸੇ ਹੀ ਨਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਵਲੈਂਚੀਆ ਦੇ ਉੱਤਰ-ਪੱਛਮ ਵਿਚ ਗਵਾਦਲਵਯਾਰ ਅਤੇ ਤੁਰੀਆ ਦਰਿਆਵਾਂ ਦੇ ਸੰਗਮ ਤੇ ਵਾਕਿਆ ਹੈ। ਪਹਿਲੋਂ ਇਹ ਟਰਬਾ ਦੀ ਇਕ ਬਸਤੀ ਵਜੋਂ ਵਿਕਸਿਤ ਹੋਇਆ ਸੀ ਜਿਸਨੂੰ ਰੋਮਨਾਂ ਨੇ ਤਬਾਹ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਅੱਠਵੀਂ ਸਦੀ ਮਗਰੋਂ ਟੈਰਾਵੇਲ ਮੂਰਾਂ ਦਾ ਇਕ ਉੱਘਾ ਗੜ੍ਹ ਬਣਿਆ। ਸੰਨ 1171 ਵਿਚ ਐਰਾਗਾਨ ਦੇ ਐਲਫਾਂਸੋ ਦੂਜੇ ਨੇ ਜਦੋਂ ਇਸਨੂੰ ਜਿੱਤਿਆ ਤਾਂ ਮਗਰੋਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਮੂਰ ਇਥੇ ਸਥਾਈ ਤੌਰ ਤੇ ਹੀ ਵਸ ਗਏ। ਇਹੀ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਇਥੋਂ ਦੀ ਇਮਾਰਤ-ਕਲਾ ਤੇ ਮੂਰਾਂ ਦੇ ਸਟਾਈਲ ਦੀ ਝਲਕ ਅੱਜ ਵੀ ਨਜ਼ਰੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਇਥੋਂ ਦੀ ਆਰਥਿਕਤਾ ਵਧੇਰੇ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਅਤੇ ਟੂਰਿਜ਼ਮ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਥੇ ਸੈਲਾਨੀਆਂ ਦੀ ਵਧਦੀ ਗਿਣਤੀ ਨੂੰ ਵੇਖਦੇ ਹੋਇਆਂ ਹੀ ਸਰਕਾਰ ਨੇ 1970 ਈ. ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਹੂਲਤ ਲਈ ਇਕ ਵੱਡੇ ਭਵਨ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਵੀ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਆਬਾਦੀ - 25,932 (1982)

40°21' ਉ. ਵਿਥ. : 1°06' ਪੱ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ. - ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9 : 905

ਟੈਰਿਸ : ਰੋਮ ਦੇ ਇਸ ਸੁਖਾਂਤ ਨਾਟਕਕਾਰ ਦਾ ਜਨਮ 186 ਜਾਂ 185 ਈ. ਪੂ. ਵਿਚ ਉੱਤਰੀ ਅਫਰੀਕਾ ਵਿਚ ਕਾਰਥੇਜ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਦਾ ਅਸਲ ਨਾਂ ਪੁਬਲੀਅਸ ਟੈਰੇਂਟਿਅਸ ਆਫੇਰ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਇਹ ਬੱਚਾ ਸੀ, ਇਸ ਨੂੰ ਇਕ ਗ਼ੁਲਾਮ ਵਜੋਂ ਰੋਮ ਦੇ ਸੈਨੇਟਰ ਕੋਲ ਲੈ ਜਾਇਆ ਗਿਆ। ਉਸ ਨੇ ਇਸ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋ ਕੇ ਇਸਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਇਆ ਅਤੇ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਇਸਨੂੰ ਮੁਕਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਨਾਟਕ 'ਦੀ ਐਂਡ੍ਰੀਅਨ ਗਰਲ' ਸੀ, ਜੋ 166 ਈ. ਪੂ. ਵਿਚ ਖੇਡਿਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਨੇ ਛੇ ਸੁਖਾਂਤ ਨਾਟਕ ਲਿਖੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਿ ਅਸਲੀ ਲਾਤੀਨੀ ਦਾ ਨਮੂਨਾ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜੋ ਪੱਛਮੀ ਸੁਖਾਂਤ ਨਾਟਕਾਂ ਦੀ ਉੱਨਤੀ ਤੇ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਆਲੋਚਕਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਇਸਦੇ ਨਾਟਕ ਆਪਣੇ ਲਿਖੇ

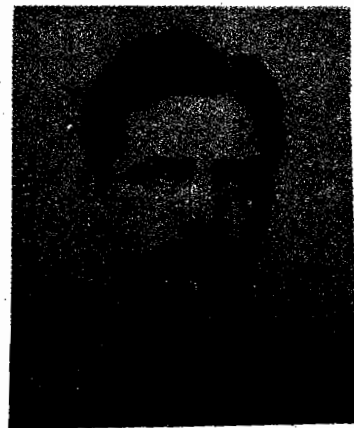
ਨਹੀਂ ਹਨ, ਸਗੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਲਿਖਣ ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਕਿਸੇ ਉਪਰੇ ਆਦਮੀ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਲਈ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਟਕਾਂ ਵਿਚ ਥੋੜ੍ਹਾ ਜਿਹਾ ਨਾਚ ਅਤੇ ਗੀਤ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਥੇ ਇਸ ਨੇ ਮੀਨੈਂਡਰ ਦੇ 108 ਸੁਖਾਂਤ ਨਾਟਕਾਂ ਦਾ ਉਲਥਾ ਕੀਤਾ। ਇਸਦੀ ਮੌਤ ਜੁਆਨੀ ਵਿਚ ਹੀ ਹੋ ਗਈ। ਜਦੋਂ ਇਹ 25 ਸਾਲ ਦਾ ਸੀ, ਉਦੋਂ ਇਹ ਯੂਨਾਨ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉਥੇ ਹੀ ਬੀਮਾਰੀ ਕਾਰਨ ਜਾਂ ਸਮੁੰਦਰ ਵਿਚ ਸਫਰ ਕਰਦੇ ਹੋਏ 159 ਈ. ਪੂ. ਵਿਚ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਇਸ ਨੇ ਰੋਮ ਦੀ ਸਿਖਿਆ ਅਤੇ ਬਾਅਦ ਦੇ ਯੂਰਪੀ ਥੀਏਟਰ ਤੇ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾਇਆ। ਇਸ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਅਸਲੀ ਲਾਤੀਨੀ ਭਾਸ਼ਾ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਦੇ ਨਾਟਕ 'ਦੀ ਮਦਰ ਇਨ ਲਾ' (165 ਈ. ਪੂ.) 'ਦੀ ਸੈਲਫ ਟੈਰਮੈਂਟਰ' (163 ਈ. ਪੂ.), ਫੋਰਮੀਓ (161 ਈ. ਪੂ.) ਦੀ ਬਰਦਰਜ਼ (160 ਈ. ਪੂ.) ਅਤੇ 'ਦੀ ਯੂਨਕ' (161 ਈ. ਪੂ.) ਹਨ। 'ਦੀ ਮਦਰ ਇਨ ਲਾ' ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਇਸ ਦੇ ਸਾਰੇ ਨਾਟਕਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਦੂਹਰਾ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ. - ਐਨ. ਬਿ. ਮੈ. 18 : 142; ਚੈਬ. ਐਨ. 13 : 543; ਕੋਲ. ਐਨ. 10 : 263; ਐਨ. ਅਮੈ. 26 : 442

ਟੈਰਿਸ, ਵਿਲੀਅਮ : ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੇ ਇਸ ਉੱਘੇ ਅਦਾਕਾਰ ਦਾ ਜਨਮ 20 ਫਰਵਰੀ, 1847 ਨੂੰ ਲੰਡਨ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਦਾ ਅਸਲ ਨਾਂ ਵਿਲੀਅਮ ਚਾਰਲਸ ਜੇਮਜ਼ ਲੀਵਿਨ ਸੀ। ਹੱਨਾ ਕਾਉਲੇ ਦੇ ਸੁਖਾਂਤ ਨਾਟਕ 'The Belle's Stratagem' ਵਿਚ ਡੋਰੀਕੋਰਟ ਦਾ ਪਾਰਟ ਅਦਾ ਕਰਨ ਤੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋਣ ਮਗਰੋਂ 1868 ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ

ਵਿਲੀਅਮ ਟੈਰਿਸ

ਲੰਡਨ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਥੀਏਟਰ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਮੌਤ ਤੱਕ ਇਥੇ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ। ਸੰਨ 1878 ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਰਾਇਲ ਕੋਰਟ ਥੀਏਟਰ ਵਿਚ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਅਦਾਕਾਰਾ ਐਲਨ ਟੈਰੀ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕੀਤਾ। ਸੰਨ 1880 ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਸਰ ਹੈਨਰੀ ਇਰਵਿੰਗ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਲਾਈਸੀਅਮ ਥੀਏਟਰ ਵਿਚ ਸ਼ੈਕਸਪੀਅਰ ਦੇ ਨਾਟਕਾਂ ਵਿਚ ਵੱਖ ਵੱਖ ਪਾਤਰਾਂ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕੀਤਾ। ਕੁਝ ਦੇਰ ਇਥੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਸ ਨੇ ਅਡੋਲਫੀ ਥੀਏਟਰ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਲੜੀਵਾਰ ਮੈਲੋਡਰਾਮਾ ਵਿਚ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਪਾਰਟ ਅਦਾ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਦੀ ਜੋਸ਼ੀਲੀ ਅਤੇ ਸ਼ਿਸ਼ਟ-ਸ਼ੈਲੀ ਕਾਰਨ ਇਸ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਨਾਲ 'ਬੀਜੀ ਬਿਲ' ਕਿਹਾ ਜਾਣ ਲਗਾ। ਜਦੋਂ ਇਹ ਆਪਣੇ ਕੈਰੀਅਰ ਦੀ ਬੁਲੰਦੀ ਤੇ ਸੀ

ਤਾਂ ਇਕ ਪਾਗਲ ਮਨੁੱਖ ਰਿਚਰਡ ਪ੍ਰਿੰਸ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ 16 ਦਸੰਬਰ, 1897 ਨੂੰ ਲੰਡਨ ਵਿਚ ਕਤਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।

ਹ. ਪੁ. - ਐਨ. ਥਿ. ਮਾ. 9 : 903

ਟੈਰਿਡੋਫਾਈਟਾ : ਇਹ ਬੀਜ-ਰਹਿਤ ਪੌਦਿਆਂ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵਿਕਸਤ ਵਰਗ ਹੈ। ਇਸ ਵਰਗ ਦੇ ਪੌਦੇ ਧਰਤੀ ਦੀਆਂ ਸਿੱਲ੍ਹੀਆਂ ਤੇ ਛਾਂਦਾਰ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਉਗਦੇ ਹਨ। ਪੌਦੇ ਦੇ ਪੱਤੇ ਦਾ ਫਲਕ (ਲੈਮਿਨਾ) ਕਈ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਦੀ ਹੇਠਲੀ ਸਤ੍ਹਾ ਤੇ ਬੀਜਾਣੂ ਕੋਸ਼ (ਸਪੋਰੋਜੀਆ) ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਬੀਜਾਣੂ (ਸਪੋਰ) ਬਣਦੇ ਹਨ। ਬੀਜਾਣੂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜਾਤੀ ਦੇ ਵਾਧੇ ਜਾਂ ਸੰਤਾਨ ਉਤਪਤੀ ਦੇ ਸਾਧਨ ਹਨ।

ਉਤਪਤੀ—ਟੈਰਿਡੋਫਾਈਟ ਪੌਦੇ 380 ਮਿਲੀਅਨ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਜਾਂ ਸਾਈਲੂਰੀਅਨ ਕਾਲ ਤੋਂ ਜਾਣੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਟੈਰਿਡੋਫਾਈਟਾ ਪੌਦਿਆਂ ਦੀ ਉਤਪਤੀ ਬਾਰੇ ਕਈ ਵਿਚਾਰ ਹਨ। ਇਕ ਸਿਧਾਂਤ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਿੱਧਾ ਵਿਕਾਸ ਸਾਵਲ ਤੋਂ ਹੋਇਆ ਮੰਨਦਾ ਹੈ ਜਦ ਕਿ ਦੂਸਰੇ ਸਿਧਾਂਤ ਅਨੁਸਾਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਬੰਧ ਸਿੱਧੇ ਜਾਂ ਅਸਿੱਧੇ ਤੌਰ ਤੇ ਬ੍ਰਾਇਓਡਾਈਟਾ ਨਾਲ ਹੈ।

ਵਰਗੀਕਰਨ—ਟੈਰਿਡੋਫਾਈਟਾ ਵਰਗ ਨੂੰ ਤਿੰਨ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।

1. ਫ਼ਿਲੀਸਿਨੀ
2. ਇਕਵੀਸੀਟੋਸੀ
3. ਲਾਈਕੋਪੋਡਿਨੀ

ਫ਼ਿਲੀਸਿਨੀ—ਇਸ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਵਿਚ ਫ਼ਰਨ ਪੌਦੇ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ 7800 ਪ੍ਰਜਾਤੀਆਂ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ। ਆਮ ਮਿਲਣ ਵਾਲੇ ਕੁਝ ਫ਼ਰਨਾਂ ਦੀਆਂ ਉਦਾਹਰਣਾਂ ਹਨ - ਡਰਾਇਓਪਟੈਰਿਸ, ਨੈਫਰੋਪੈਲਿਸ, ਟੈਰਿਸ, ਐਡੀਐਂਟਮ ਆਦਿ।

ਫ਼ਰਨ ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆ ਵਿਚ ਹੀ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਠੰਢੀਆਂ, ਛਾਂਦਾਰ ਅਤੇ ਸਿੱਲ੍ਹੀਆਂ ਥਾਵਾਂ ਤੇ, ਪਹਾੜਾਂ ਜਾਂ ਮੈਦਾਨਾਂ ਵਿਚ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਤਣਾ ਧਰਤੀ ਹੇਠਲਾ ਗੁਈਜ਼ਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਕਈ ਵੇਰ ਇਹ ਸਿੱਧਾ ਵੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਟ੍ਰੀ ਫ਼ਰਨਜ਼ ਵਿਚ। ਜੜ੍ਹਾਂ ਰੇਸ਼ੇਦਾਰ ਤੇ ਅਸਲੀ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਪੱਤੇ ਖੰਭ ਆਕਾਰ ਅਤੇ ਸੰਯੁਕਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਪੱਤਾ ਮੁਢਲੀ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਸਪਰਿਗ ਵਾਂਗ ਕੁੰਡਲਦਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਤਣਾ ਅਤੇ ਪੱਤਾ ਡੰਡੀ ਛੋਟੇ ਛੋਟੇ ਭੂਰੇ ਸਕੇਲਾਂ ਨਾਲ ਢੱਕੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਰੇਮੈਂਟਾ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਜੀਵਨ-ਚੱਕਰ—ਫ਼ਰਨ ਪੌਦੇ ਦੇ ਜੀਵਨ-ਚੱਕਰ ਦੀਆਂ ਦੋ ਅਵਸਥਾਵਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ—ਸਪੋਰੋਫਿਟਿਕ ਅਤੇ ਗੈਮੀਟੋਫਿਟਿਕ। ਫ਼ਰਨ ਪੌਦਾ ਸਪੋਰੋਫਿਟਿਕ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਅਲਿੰਗੀ ਜਣਨ ਕਿਰਿਆ ਦੁਆਰਾ ਸਪੋਰ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਪੱਤੇ ਦੇ ਹੇਠਲੇ ਪਾਸੇ ਪੀਲੀਆਂ ਜਾਂ ਭੂਰੀਆਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਗੋਲ ਬਣਤਰਾਂ ਬਣ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੋਰਾਈ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਤਰਤੀਬ ਫ਼ਰਨ ਪੌਦਿਆਂ ਦੀਆਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਿਸਮਾਂ ਵਿਚ ਵੱਖ ਵੱਖ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਹਰ ਇਕ (ਸੋਰਸ) ਬੀਜਾਣੂਦਾਨੀ ਪੁੰਜ ਵਿਚ ਛੋਟੀਆਂ ਛੋਟੀਆਂ ਡੰਡੀਨੁਮਾ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ (ਸਪੋਰੋਜੀਆ) ਬੀਜਾਣੂ ਕੋਸ਼ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰਦੇ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਵਰਗੀਆਂ ਸ਼ੀਲਡਾਂ ਜਿਹੀਆਂ ਨੇ ਢਕਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ੀਲਡਾਂ ਨੂੰ ਇੰਡੂਸੀਆ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਸਪੋਰੋਜੀਆ ਤੇ

ਇੰਡੂਸੀਆ ਪੱਤੇ ਦੀ ਇਕ ਵਧੀ ਹੋਈ ਰਚਨਾ ਤੋਂ ਬਣਦੀਆਂ ਹਨ ਜਿਸਨੂੰ ਪਲੈਸੈਂਟਾ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਹਰ ਇਕ ਸਪੋਰੋਜੀਆ ਵਿਚ ਇਕ ਛੋਟੀ ਜਿਹੀ ਬਹੁਸੈੱਲੀ ਡੰਡੀ ਅਤੇ ਇਕ ਬੀਜ ਕੋਸ਼ (ਕੈਪਸਿਊਲ) ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕੈਪਸਿਊਲ ਦੇ ਅੰਦਰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਨਿੱਕੇ-ਨਿੱਕੇ ਬੀਜਾਣੂ (ਸਪੋਰ) ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਬੀਜ ਕੋਸ਼ (ਕੈਪਸਿਊਲ) ਦੀ ਦੀਵਾਰ ਇਕ/ਪਾਸਿਉਂ ਕਾਫ਼ੀ ਮੋਟੀ ਤੇ ਤਕੜੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਐਨੂਲਸ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਕ ਸਿਰੇ ਤੋਂ ਪਤਲੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਸਟੋਮੀਅਮ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਸਪੋਰੋਜੀਆ (ਸਪੋਰਾਂ) ਬੀਜਾਣੂਆਂ ਨਾਲ ਭਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਇਹ ਦਬਾਉਂਦੇ ਕਾਰਨ ਬੀਜ ਕੋਸ਼ (ਕੈਪਸਿਊਲ) ਸਟੋਮੀਅਮ ਵਾਲੇ ਹਿੱਸੇ ਤੋਂ ਟੁੱਟ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਥਾਂ ਤੇ ਜਾ ਕੇ ਫ਼ਰਨ ਪੌਦੇ ਦੀ ਗੈਮੀਟੋਫਿਟਿਕ ਪੀੜ੍ਹੀ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਜਿਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰੋਥੈਲਸ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਗੈਮੀਟੋਫਾਈਟ ਜਾਂ ਪ੍ਰੋਥੈਲਸ ਦਿਲ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਵਰਗੀ ਹਰੀ ਰਚਨਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜੋ ਲਿੰਗੀ ਜਣਨ ਦੁਆਰਾ ਕਿਰਿਆ ਕਰਦੀ ਹੈ ਭਾਵ ਇਸ ਤੇ ਨਰ ਅਤੇ ਮਾਦਾ ਯੁਗਮਕ (ਗੈਮੀਟ) ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਦੇ ਹੇਠਲੇ ਸਿਰੇ ਤੋਂ ਇਕ ਸੈੱਲ ਵਾਲਾ ਵਰਗੇ ਗੁਈਜ਼ਮ ਨਿਕਲਦੇ ਹਨ ਜੋ ਇਹਦੇ ਲਈ ਜ਼ਮੀਨ ਤੋਂ ਪਾਣੀ ਤੇ ਖਣਿਜ ਚੂਸਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਦੀ ਹੇਠਲੀ ਸਤ੍ਹਾ ਤੇ ਨਰ ਅੰਗ ਜਾਂ ਐਨਥਰੀਡੀਆ ਤੇ ਮਾਦਾ ਅੰਗ ਜਾਂ ਆਰਕੀਗੋਨੀਆ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਐਨਥਰੀਡੀਆ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਐਨਥੀਰੋਜ਼ੌਇਡ ਜਾਂ ਸਪਰਮੈਟੋਜ਼ੌਇਡ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਿਰਿਆਂ ਤੇ ਬਰੀਕ ਬਰੀਕ ਧਾਗਿਆਂ ਵਰਗੀਆਂ ਬਣਤਰਾਂ ਜਾਂ ਸਿਲੀਆ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਆਰਕੀਗੋਨੀਆ ਵਿਚ ਓਵਮ ਜਾਂ ਅੰਡਾ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਐਨਥਰੀਡੀਆ ਪੱਕ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਹ ਟੁੱਟ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਐਨਥੀਰੋਜ਼ੌਇਡ ਬਾਹਰ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਸਿਲੀਆ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਤਰਦੇ ਹਨ। ਉਧਰੋਂ ਆਰਕੀਗੋਨੀਆ ਲੇਸ (ਮਿਊਸੀਲੇਜ਼) ਤੇ ਸੈਲਿਕ ਤੇਜ਼ਾਬ ਛਡਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਤੋਂ ਆਕਰਸ਼ਿਤ ਹੋ ਕੇ ਐਨਥੀਰੋਜ਼ੌਇਡ ਆਰਕੀਗੋਨੀਆ ਤਕ ਪੁੱਜ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਐਨਥੀਰੋਜ਼ੌਇਡ ਅੰਡੇ (ਓਵਮ) ਨਾਲ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਨਿਸ਼ੇਚਿਤ ਹੋਇਆ ਅੰਡਾ ਆਪਣੇ ਦੁਆਲੇ ਇਕ ਸੈੱਲ ਦੀਵਾਰ ਬਣਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਓਓਸਪੋਰ (Oospore) ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਓਓਸਪੋਰ ਵੰਡ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਭਰੂਣ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਸਪੋਰੋਫਾਈਟ ਪੌਦੇ ਜਾਂ ਫ਼ਰਨ ਪੌਦੇ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਹਾਲੇ ਵੀ ਪ੍ਰੋਥੈਲਸ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਪ੍ਰੋਥੈਲਸ ਗਲ ਸੜ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਨਵਾਂ ਸਪੋਰੋਫਾਈਟ ਜ਼ਮੀਨ ਵਿਚ ਆਪਣੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਭੇਜ ਕੇ ਪੂਰਾ ਫ਼ਰਨ ਪੌਦਾ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਇਉਂ ਫ਼ਰਨ ਪੌਦਾ ਪੀੜ੍ਹੀ ਚੱਕਰ ਜਾਂ ਪੀੜ੍ਹੀ ਏਕਾਂਤਰਣ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਨਾਲ ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ ਚੱਕਰ ਪੂਰਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਬੀਜਾਣੂ ਉਤਪੰਨ ਪੌਦਾ (ਸਪੋਰੋਫਿਟਿਕ) ਅਲਿੰਗੀ ਪ੍ਰਜਣਨ ਅਤੇ ਲਿੰਗੀ ਜਣਨ ਦੋਹਰੀ ਗਿਣਤੀ (2n) ਦੇ ਗੁਣਸੂਤਰਾਂ ਦੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਕ੍ਰਮਬੱਧ ਇਕ ਦੂਜੇ ਤੋਂ ਪਿਛੇ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ ਪਰ ਇਸ ਦਾ ਸਪੋਰੋਫਾਈਟ ਗੈਮੀਟੋਫਾਈਟ ਨਾਲੋਂ ਵੱਧ ਵਿਕਸਿਤ, ਸੰਯੁਕਤ ਤੇ ਸਵੈ-ਨਿਰਭਰ ਹੈ ਜਦ ਕਿ ਗੈਮੀਟੋਫਾਈਟ ਇਸ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸਰਲ ਤੇ ਨਾਮਾਤਰ ਮਹੱਤਵ ਵਾਲਾ ਹੈ।

ਇਕਵੀਸੀਟੋਸੀ—ਇਸ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਜਾਂ ਕੁਲ ਵਿਚ ਇਕ ਹੀ ਪ੍ਰਜਾਤੀ ਇਕਵੀਸੀਟਮ ਹੀ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਦੀਆਂ 25 ਜਾਤੀਆਂ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਪੌਦੇ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਠੰਢੇ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿਚ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹਾਰਸਟੇਲਜ਼ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਜੀਵਨ-ਚੱਕਰ—ਫ਼ਰਨ ਵਾਂਗ ਇਕਵੀਸੀਟਮ ਦੇ ਜੀਵਨ-ਚੱਕਰ ਦੀਆਂ ਵੀ ਦੋ ਅਵਸਥਾਵਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ - ਸਪੋਰੋਫਿਟਿਕ

ਅਤੇ ਗੈਮੀਟੋਫਾਈਟ। ਇਕਵੀਸੀਟਮ ਦਾ ਪੈਦਾ ਸਪੋਰੋਫਾਈਟ ਹੈ ਭਾਵ ਇਹ ਅਲਿੰਗੀ ਪ੍ਰਜਣਨ ਕਿਰਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੱਤਿਆਂ ਜਾਂ ਸਪੋਰੋਫਿਲਜ਼ ਤੇ ਬੀਜਾਣੂ (ਸਪੋਰ) ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਬੀਜਾਣੂ ਉਤਪੰਨ ਪੈਂਦੇ ਦਾ ਤਣਾ ਜ਼ਮੀਨ ਹੇਠਲਾ ਗ੍ਰਾਈਜ਼ੋਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਤੋਂ ਥੋੜੀ ਵਿੱਥ ਤੇ ਹਵਾਈ ਸ਼ਾਖਾਵਾਂ ਜਿਹੀਆਂ ਨਿਕਲਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਸ਼ਾਖਾਵਾਂ ਸਰਲ ਜਾਂ ਹੋਰ ਸ਼ਾਖਾਵਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਵੰਡੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸ਼ਾਖਾਵਾਂ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਬਾਂਝ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਤੇ ਨਾ ਵੰਡੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸ਼ਾਖਾਵਾਂ ਉਪਜਾਊ ਤੇ ਅਲਪ-ਚਿਰ ਜੀਵੀ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਬੀਜਾਣੂ (ਸਪੋਰ) ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਹ ਛੋਟੀ ਹੀ ਸ਼ੁੱਕ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਨਿੱਕੇ ਨਿੱਕੇ ਤੇ ਸਕੇਲਾਂ ਵਰਗੇ ਪੱਤੇ ਹਰ ਇਕ ਗੰਢ ਦੁਆਲੇ ਇਕ ਚੱਕਰ ਜਿਹਾ ਬਣਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਟਾਹਣੀਆਂ ਹਰੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਤੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਸੰਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਜੜ੍ਹਾਂ ਪਤਲੀਆਂ ਤੇ ਰੇਸ਼ੇਦਾਰ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਤੇ ਗ੍ਰਾਈਜ਼ੋਮ ਦੀ ਹਰ ਗੰਢ ਤੋਂ ਗੁੰਢਿਆਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਨਿਕਲਦੀਆਂ ਹਨ।

ਬੀਜਾਣੂ (ਸਪੋਰ) ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਬਣਾਵਟ ਦੇ ਪੱਤਿਆਂ ਨੂੰ ਸਪੋਰੋਫਿਲ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਪੱਧਰੀਆਂ ਜਾਂ ਗੋਲ ਛੇ ਭੁਜਾਵੀ ਡਿਸਕਾਂ ਜਿਹੀਆਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਡੰਡੀਦਾਰ ਡਿਸਕਾਂ ਵਰਗੇ ਕਈ ਸਪੋਰੋਫਿਲ ਇੱਕਠੇ ਹੋ ਕੇ ਹਵਾਈ ਟਾਹਣੀਆਂ ਦੇ ਸ਼ਿਰਿਆਂ ਤੇ ਕੋਣ ਜਿਹੇ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਪੋਰੋਜੀਅਮ ਸਪਾਈਕ ਜਾਂ ਸਟ੍ਰਾਬਿਲਸ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਹਰ ਇਕ ਸਪੋਰੋਫਿਲ ਦੇ ਹੇਠਲੇ ਪਾਸੇ ਸਪੋਰੋਜੀਆ ਦਾ ਸਮੂਹ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਛੋਟੇ ਛੋਟੇ ਬੀਜਾਣੂ (ਸਪੋਰ) ਬਣਦੇ ਹਨ। ਹਰ ਬੀਜਾਣੂ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਕਲੋਰੋਪਲਾਸਟ ਤੇ ਇਕ ਕੇਂਦਰਿਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਐਕਸਾਈਨ ਤੇ ਨਿਟਾਈਨ ਤਹਿਆਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇਕ ਤੀਜੀ ਤਹਿ ਪੈਰੀਨੀਅਮ ਵੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜੋ ਤਿਆਰ ਹੋ ਕੇ ਦੋ ਸਪਰਿੰਗ ਵਾਂਗ ਵਲਵੇਂਦਾਰ ਬੈਂਡਾਂ ਵਿਚ ਟੁੱਟ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜਿਸਨੂੰ ਇਲੇਟਰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਲੇਟਰ ਬੀਜਾਣੂਆਂ (ਸਪੋਰਾਂ) ਦੇ ਖਿਲਰਨ ਵਿਚ ਸਹਾਇਕ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਬੀਜਾਣੂ (ਸਪੋਰ) ਇਲੇਟਰਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜ ਕੇ ਹਵਾ ਦੇ ਬੁੱਲਿਆਂ ਨਾਲ ਦੂਰ ਦੁਰਾਡੇ ਜਾ ਪਹੁੰਚਦੇ ਹਨ।

ਬੀਜਾਣੂ (ਸਪੋਰ) ਪੁੰਗਰ ਕੇ ਪ੍ਰੋਬੈਲਸ ਜਾਂ ਗੈਮੀਟੋਫਾਈਟ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ ਜੋ ਛੋਟੇ ਆਕਾਰ ਦੇ, ਭੂਸਲੇ ਹਰੇ ਤੇ ਸ਼ਾਖਦਾਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਕੋ ਪ੍ਰੋਬੈਲਸ ਤੇ ਐਂਥਰੀਡੀਆ ਤੇ ਆਂਥਰੀਡੀਨੀਆ ਦੋਵੇਂ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ ਤੇ ਕਈ ਵੇਰ ਕੇਵਲ ਐਂਥਰੀਡੀਆ ਜਾਂ ਕੇਵਲ ਆਂਥਰੀਡੀਨੀਆ ਹੀ ਲਗਦੇ ਹਨ। ਐਂਥਰੀਡੀਅਲ ਮਾਦਾ ਸੈੱਲ ਦੀ ਵੰਡ ਨਾਲ ਐਂਥਰੀਡੀਆ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਐਨਥਰੋਜ਼ੋਇਡ ਬਣਦੇ ਹਨ ਤੇ ਐਂਥਰੀਡੀਆ ਕੋਸ਼ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਆਕੇ ਪਾਣੀ ਦੇ ਤੁਪਕਿਆਂ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਸਿਲੀਆ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਤੈਰਦੇ ਹਨ। ਆਂਥਰੀਡੀਨੀਆ ਫਲਾਸਕ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਦੀ ਰਚਨਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਉਪਰਲਾ ਹਿੱਸਾ ਨੌਕ ਤੇ ਹੇਠਲਾ ਹਿੱਸਾ ਵੈਂਟਰ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਵੈਂਟਰ ਵਿਚ ਅਣਨਿਸ਼ੇਚਿਤ ਅੰਡਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਐਨਥਰੋਜ਼ੋਇਡ ਦੇ ਮੇਲ ਨਾਲ ਨਿਸ਼ੇਚਿਤ ਹੋਇਆ ਅੰਡਾ ਭਰੂਣ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਨਵੇਂ ਸਪੋਰੋਫਾਈਟ ਪੈਂਦੇ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਲਾਈਕੋਪੋਡੀਨੀ—ਇਸ ਵਿਚ ਕਲੱਬ ਮੱਸ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ 940 ਜਾਤੀਆਂ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਲਾਈਕੋਪੋਡੀਅਮ ਅਤੇ ਸੀਲੈਂਜੀਨੈਲਾ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਹਨ।

ਲਾਈਕੋਪੋਡੀਅਮ ਕਾਫ਼ੀ ਸ਼ਾਖਦਾਰ ਹਰਾ ਪੈਦਾ ਹੈ ਜੋ ਕਾਫ਼ੀ ਉੱਚਾਈ ਵਾਲੇ ਪਹਾੜਾਂ ਤੇ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਤਣਾ ਗੰਗਣ ਵਾਲਾ ਗ੍ਰਾਈਜ਼ੋਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਹੇਠਲੇ ਪਾਸਿਉਂ ਰੇਸ਼ੇਦਾਰ ਜੜ੍ਹਾਂ ਦੇ

ਗੁੰਢੇ ਅਤੇ ਉਪਰਲੇ ਪਾਸਿਉਂ ਪਤਲੀਆਂ ਹਵਾਈ ਸ਼ਾਖਾਂ ਨਿਕਲਦੀਆਂ ਹਨ। ਸ਼ਾਖਾਂ ਛੋਟੇ ਛੋਟੇ ਤਿੱਖੇ ਤੇ ਸੰਘਣੇ ਪੱਤਿਆਂ ਨਾਲ ਢੱਕੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਲਾਈਕੋਪੋਡੀਅਮ ਵਿਚ ਦੁਫਾੜ ਸ਼ਾਖਾ ਵੰਡ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਪਰ ਕੁਝ ਜਾਤੀਆਂ ਵਿਚ ਇਕਹਿਰੀ ਸ਼ਾਖਾ ਵੰਡ ਵੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੀਆਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਜਾਤੀਆਂ ਥਲੀ ਹਨ ਪਰ ਉਸ਼ਣ ਖੰਡੀ ਜੰਗਲਾਂ ਵਿਚ ਕੁਝ ਜਾਤੀਆਂ ਵੀ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ। ਲਾਈਕੋਪੋਡੀਅਮ ਬੀਜਾਣੂ ਉਤਪੰਨ ਪੈਦਾ ਹੈ। ਬੀਜਾਣੂ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪੱਤੇ ਜਾਂ ਸਪੋਰੋਫਿਲ ਬਨਸਪਤਿਕ ਪੱਤਿਆਂ ਵਰਗੇ ਹੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲੋਂ ਕੁਝ ਛੋਟੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਕਿਸੇ ਵੀ ਸ਼ਾਖ ਦੇ ਸਿਰੇ ਤੇ ਇੱਕਠੇ ਹੋ ਕੇ ਪਰਤਵੀਂ ਤਰਤੀਬ ਬਣਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਜਿਸ ਨੂੰ ਕੋਨ ਜਾਂ ਸਟ੍ਰਾਬਿਲਸ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਾਰੇ ਬੀਜਾਣੂ ਕੋਸ਼ (ਸਪੋਰੋਜੀਆ) ਤੇ ਬੀਜਾਣੂ ਇਕੋ ਕਿਸਮ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਬੀਜਾਣੂ ਕੋਸ਼ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਬੀਜਾਣੂ ਬਣਦੇ ਹਨ ਜੋ ਖਿਲਰਨ ਉਪਰੰਤ ਗੈਮੀਟੋਫਾਈਟ ਪੈਂਦੇ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।

ਗੈਮੀਟੋਫਾਈਟ 2 ਜਾਂ 3 ਮਿ. ਮੀ. ਲੰਬਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਪਰਲਾ ਹਿੱਸਾ ਖੰਨਦਾਰ ਸਿਖਰ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਹੇਠਲੇ ਗੁੰਝਲਦਾਰ ਹਿੱਸੇ ਦੇ ਕਈ ਅੱਡ ਅੱਡ ਭਾਗ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਇਸ ਦੇ ਇਕ ਖਾਸ ਭਾਗ ਵਿਚ ਹਮੇਸ਼ਾ ਇਕ ਸ਼ਹਿਜੀਵਕ ਉੱਲੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਕੁਝ ਗ੍ਰਾਈਜ਼ੋਇਡ ਹੇਠਲੀ ਸਤ੍ਹਾ ਤੇ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਉਪਰਲੇ ਸਿਖਰ ਵਰਗੇ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ਐਂਥਰੀਡੀਆ ਤੇ ਆਂਥਰੀਡੀਨੀਆ ਬਣਦੇ ਹਨ। ਐਂਥਰੀਡੀਆ ਵਿਚ ਸਪਰਮੈਟੋਜ਼ੋਇਡ ਬਣਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦੋ ਸਿਲੀਆ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਆਂਥਰੀਡੀਨੀਆ ਵਿਚ ਇਕ ਅੰਡਾ ਤੇ ਇਕ ਅੰਡਦਾਨੀ-ਨਾਲੀ-ਸੈੱਲ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਸਪਰਮੈਟੋਜ਼ੋਇਡ ਨਾਲ ਨਿਸ਼ੇਚਨ ਕਿਰਿਆ ਤੋਂ ਮਗਰੋਂ ਅੰਡਾ ਸਪੋਰੋਫਾਈਟ ਪੈਂਦੇ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਸੀਲੈਂਜੀਨੈਲਾ (Selaginella) ਦੀਆਂ 700 ਦੇ ਕਰੀਬ ਜਾਤੀਆਂ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਪਹਾੜਾਂ ਜਾਂ ਮੈਦਾਨਾਂ ਦੀਆਂ ਸਿਲ੍ਹੀਆਂ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਉਗਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਪਤਲਾ ਜਿਹਾ ਸ਼ਾਖਦਾਰ ਪੈਦਾ ਹੈ ਜੋ ਜ਼ਮੀਨ ਤੇ ਜਾਂ ਦੀਵਾਰ ਤੇ ਗੰਗਦਾ ਹੈ। ਤਣੇ ਤੇ ਪੱਤਿਆਂ ਦੀਆਂ ਚਾਰ ਕਤਾਰਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ - ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਛੋਟੇ ਛੋਟੇ ਪੱਤਿਆਂ ਦੀਆਂ ਦੋ ਕਤਾਰਾਂ ਤਣੇ ਦੀ ਉੱਪਰਲੀ ਸਤ੍ਹਾ ਤੇ ਅਤੇ ਪੱਤਿਆਂ ਦੀਆਂ ਦੋ ਕਤਾਰਾਂ ਤਣੇ ਦੇ ਦੋਵੇਂ ਪਾਸਿਆਂ ਤੇ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਹਰ ਇਕ ਪੱਤੇ ਨਾਲ ਇੱਕ ਸਨੇਲ ਵਰਗੀ ਰਚਨਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਰਿਸਿਊਲ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਤਣਾ ਜਿੱਥੇ ਦੋ ਸ਼ਾਖਾਵਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਉਸ ਥਾਂ ਤੋਂ ਇਕ ਪਤਲੀ ਲੰਮੀ ਜੜ੍ਹ ਵਰਗੀ ਰਚਨਾ ਨਿਕਲਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਗ੍ਰਾਈਜ਼ੋਮ ਆਖਦੇ ਹਨ।

ਜੀਵਨ-ਚੱਕਰ—ਸੀਲੈਂਜੀਨੈਲਾ ਦਾ ਜੀਵਨ-ਚੱਕਰ ਵੀ ਸਪੋਰੋਫਾਈਟ ਤੇ ਗੈਮੀਟੋਫਾਈਟ ਅਵਸਥਾਵਾਂ ਵਿਚੋਂ ਗੁਜ਼ਰਦਾ ਹੈ। ਗੈਮੀਟੋਫਾਈਟ ਅਵਸਥਾ ਸਪੋਰੋਫਾਈਟ ਨਾਲੋਂ ਬਹੁਤ ਸਰਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਸੀਲੈਂਜੀਨੈਲਾ ਦਾ ਪੈਦਾ ਸਪੋਰੋਫਾਈਟ ਹੈ। ਇਹ ਦੋ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬੀਜਾਣੂ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ - ਮਾਈਕ੍ਰੋਸਪੋਰ ਤੇ ਮੈਗਾਸਪੋਰ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੁਆਰਾ ਅਲਿੰਗੀ ਪ੍ਰਜਣਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਸੀਲੈਂਜੀਨੈਲਾ ਪੈਂਦੇ ਤੇ ਦੋ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਪੋਰੋਫਿਲ ਲਗਦੇ ਹਨ - ਮਾਈਕ੍ਰੋਸਪੋਰੋਫਿਲ ਤੇ ਮੈਗਾਸਪੋਰੋਫਿਲ। ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਇਕੋ ਪੈਂਦੇ ਦੇ ਇਕ ਕੋਨ ਜਾਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕੋਨਾਂ ਵਿਚ ਲਗਦੇ ਹਨ ਤੇ ਕਈ ਵੇਰ ਅੱਡ ਅੱਡ ਪੈਂਦਿਆਂ ਤੇ ਲਗਦੇ ਹਨ। ਸੋ ਸੀਲੈਂਜੀਨੈਲਾ ਪੈਦਾ ਦੋ ਲਿੰਗੀ ਜਾਂ ਇਕ ਲਿੰਗੀ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਜਣਨ-ਅੰਗ ਸ਼ਾਖ ਦੇ ਸਿਰੇ ਤੇ ਇਕੋ ਆਕਾਰ ਦੇ ਇਹ ਸਪੋਰੋਫਿਲ ਚਾਰ ਕਤਾਰਾਂ ਵਿਚ ਕੁੰਡਲਦਾਰ ਬਣਤਰ ਵਿਚ ਲਗੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਚਾਰ ਕੋਨਾਂ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਹਰ

ਇਕ ਮੈਗਸਪੋਰੋਫਿਲ ਤੇ ਇਕ ਮੈਗਸਪੋਰੋਜੀਆ ਲਗਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ 16 ਮੈਗਸਪੋਰ ਮਾਦਾ ਸੈੱਲ ਬਣਦੇ ਹਨ ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੇਵਲ ਇਕ ਵੰਡਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਬਾਕੀ ਸਭ ਨਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਵੰਡ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਮੈਗਸਪੋਰ ਮਦਰ ਸੈੱਲ ਸਪੋਰਾਂ ਦੀ ਇਕ ਚੌਕੜੀ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਕ ਸਪੋਰੋਜੀਆ ਵਿਚ ਚਾਰ ਮੈਗਸਪੋਰ ਬਣਦੇ ਹਨ। ਮੈਗਸਪੋਰ ਵਿਚ ਕਾਫੀ ਮਾਤਰਾ ਵਿਚ ਤੇਲ ਤੇ ਹੋਰ ਖੁਰਾਕ ਜਮ੍ਹਾਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਮਾਈਕ੍ਰੋਸਪੋਰੋਫਿਲ ਵਿਚ ਵੀ ਇਕ ਮਾਈਕ੍ਰੋਸਪੋਰੋਜੀਅਮ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ 16 ਮਾਈਕ੍ਰੋਸਪੋਰ ਮਦਰ ਸੈੱਲ ਬਣਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਵਿਚ ਹੀ ਅਰਧ-ਸੂਤਰੀ ਵਿਭਾਜਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ 64 ਛੋਟੇ ਛੋਟੇ ਮਾਈਕ੍ਰੋਸਪੋਰ ਬਣਦੇ ਹਨ ਜੋ ਚਾਰ ਚਾਰ ਦੇ ਸਮੂਹਾਂ ਵਿਚ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਮਾਈਕ੍ਰੋਸਪੋਰੋਜੀਆ ਦਾ ਆਕਾਰ ਮੈਗਸਪੋਰੋਜੀਆ ਨਾਲੋਂ ਛੋਟਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਮੈਗਸਪੋਰ ਪੁੰਗਰ ਕੇ ਮਾਦਾ ਪ੍ਰੋਬੈਲਸ ਜਾਂ ਗੈਮੀਟੋਫਾਈਟ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਮੈਗਸਪੋਰੋਜੀਆ ਤੋਂ ਆਜ਼ਾਦ ਹੋਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਮੈਗਸਪੋਰ ਪੁੰਗਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਮਾਦਾ ਗੈਮੀਟੋਫਾਈਟ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਦੋਂ ਹੀ ਬਣਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਮੈਗਸਪੋਰ ਜ਼ਮੀਨ ਤੇ ਗਿਰਦਾ ਹੈ। ਗੈਮੀਟੋਫਾਈਟ ਵਿਚ ਇਕ ਖੋੜ੍ਹ ਜਿਹੀ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਜਮ੍ਹਾਂ ਕੀਤੀ ਖੁਰਾਕ ਤੇ ਤੇਲ ਭਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸੇ ਖੁਰਾਕ ਨਾਲ ਗੈਮੀਟੋਫਾਈਟ ਵਧਦਾ ਹੈ। ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਇਹ ਖੋੜ੍ਹ ਸੈੱਲਾਂ ਨਾਲ ਭਰ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਵੱਧ ਰਹੇ ਗੈਮੀਟੋਫਾਈਟ ਦੇ ਦਬਾਉ ਕਾਰਨ ਬੀਜਾਣੂ ਦੀ ਦੀਵਾਰ ਟੁੱਟ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਗੈਮੀਟੋਫਾਈਟ ਆਜ਼ਾਦ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਬੜਾ ਛੋਟਾ ਤੇ ਬੀਜਾਣੂ (ਸਪੋਰ) ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਗੈਮੀਟੋਫਾਈਟ ਤੇ ਬਾਹਰ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਆਰਕੀਗੋਨੀਆ ਅਤੇ ਗੁਈਜ਼ਾਇਡ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਅੰਦਰਲੇ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ਜਮ੍ਹਾਂ ਹੋਈ ਖੁਰਾਕ ਭਰੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਹਰ ਇਕ ਆਰਕੀਗੋਨੀਅਮ ਵਿਚ ਇਕ ਇਕ ਅੰਡਾ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਮਾਈਕ੍ਰੋਸਪੋਰ ਦੇ ਪੁੰਗਰਨ ਨਾਲ ਨਰ ਪ੍ਰੋਬੈਲਸ ਜਾਂ ਗੈਮੀਟੋਫਾਈਟ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਮਾਈਕ੍ਰੋਸਪੋਰੋਜੀਆ ਤੋਂ ਆਜ਼ਾਦ ਹੋ ਕੇ ਹੀ ਪੁੰਗਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਵੰਡ ਸਮੇਂ ਇਸ ਦੇ ਇਕ ਸਿਰੇ ਤੋਂ ਇਕ ਸੈੱਲ ਕਟ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸਨੂੰ ਪ੍ਰੋਬੈਲਸ ਸੈੱਲ ਆਖਦੇ ਹਨ ਤੇ ਇਹ ਇਕ ਬਹੁਤ ਹੀ ਛੋਟੇ ਗੈਮੀਟੋਫਾਈਟ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਬਾਕੀ ਦਾ ਮਾਈਕ੍ਰੋਸਪੋਰ ਇਕ ਐਂਥਰੋਡੀਅਲ ਸੈੱਲ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਨਿਰੰਤਰ ਵੰਡ ਉਪਰੰਤ ਸੈੱਲਾਂ ਦਾ ਪੁੰਜ ਜਿਹਾ ਬਣਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਕੁਝ ਸੈੱਲ ਬਾਹਰਵਾਰ ਇਕ ਜੈਕਟ ਜਿਹਾ ਬਣਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਇਹ ਬਾਂਝ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਅੰਦਰ 128 ਤੋਂ 256 ਤਕ ਉਪਜਾਊ ਐਂਥਰੋਡੀਅਲ ਮਦਰ ਸੈੱਲ ਬਣਦੇ ਹਨ। ਹਰ ਇਕ ਮਦਰ ਸੈੱਲ ਵਿਚ ਇਕ ਦੋ ਸਿਲੀਆ ਵਾਲਾ ਨਰ ਗੈਮੀਟ ਜਾਂ ਐਂਥਰੋਡੀਅਲ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਨਰ ਤੇ ਮਾਦਾ ਗੈਮੀਟ ਦੀ ਨਿਸ਼ੇਚਨ ਕਿਰਿਆ ਨਾਲ ਭਰੂਣ ਬਣਦਾ ਹੈ ਜੋ ਨਵੇਂ ਸਪੋਰੋਫਾਈਟ ਸੀਲੈਂਜੀਨੇਲਾ ਪੌਦੇ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਇਉਂ ਟੈਰਿਡੋਫਾਈਟਾਂ ਵਰਗ ਦੇ ਸਾਰੇ ਪੌਦਿਆਂ ਵਿਚ ਇਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਵਿਧੀ ਜਿਸ ਨੂੰ ਪੀੜ੍ਹੀ ਏਕਾਤਰਣ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਵਾਪਰਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਸਪੋਰੋਫਾਈਟ ਵੱਧ ਵਿਕਸਿਤ ਤੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਗੈਮੀਟੋਫਾਈਟ ਬਹੁਤ ਅਵਿਕਸਤ, ਅਵਿਸ਼ਿਸ਼ਟ ਤੇ ਛੋਟਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਟੈਰੀ, (ਐਲਿਸ) ਐਲਨ : ਇਸ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਆਦਾਕਾਰ ਦਾ ਜਨਮ 27 ਫਰਵਰੀ, 1847 ਨੂੰ ਵਾਰਵਿਕਸ਼ਿਰ ਵਿਚ ਕਾਵੈਨਟਰੀ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਨੇ ਕੋਈ ਸਕੂਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਪਰ ਇਸ ਦੇ ਅਦਾਕਾਰ ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਅਦਾਕਾਰੀ ਦਾ

ਅਭਿਆਸ ਕਰਵਾਇਆ। ਅਪ੍ਰੈਲ, 1856 ਵਿਚ ਨੌਂ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਇਹ ਲੰਡਨ ਵਿਖੇ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਸਟੇਜ ਤੇ ਆਈ। ਇਥੇ ਇਸ ਨੇ ਦੀ ਵਿੰਟਰ ਟੇਲ ਵਿਚ ਮੈਮਿਲੀਅਸ ਨਾਂ ਦੇ ਬੱਚੇ ਦਾ ਅਤੇ 'ਏ ਮਿਡ ਸਮਰ ਨਾਈਟਸ ਡ੍ਰੀਮ' ਵਿਚ ਚੰਚਲ ਬਾਲਕ ਦਾ ਰੋਲ ਅਦਾ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਸੰਨ 1859 ਤਕ ਇਸ ਨੇ ਕੀਨ ਕੰਪਨੀ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਬ੍ਰਿਸਟਲ ਦੀ ਸਟਾਕ ਕੰਪਨੀ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਗਈ। ਇਥੇ ਇਸ ਨੇ ਸ਼ੈਕਸਪੀਅਰ ਦੇ ਨਾਟਕਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਰੋਲ ਅਦਾ ਕੀਤੇ।

ਟੈਰੀ ਐਲਨ ਐਲਿਸ

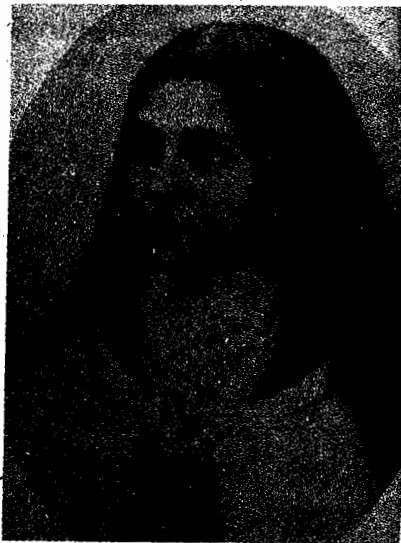
20 ਫਰਵਰੀ, 1864 ਨੂੰ ਇਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਤੋਂ ਤਿਹਾਈ ਉਮਰ ਦੇ ਫ੍ਰੈਡਰਿਕ ਵਾਟਸ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕਰਵਾਇਆ ਅਤੇ ਸਟੇਜ ਤੋਂ ਰਿਟਾਇਰ ਹੋ ਗਈ ਪਰ ਦਸ ਮਹੀਨੇ ਮਗਰੋਂ ਹੀ ਵਿਆਹ ਤੋਂ ਤੰਗ ਆ ਗਈ ਅਤੇ 1866 ਵਿਚ ਮੁੜ ਤੋਂ ਸਟੇਜ ਤੇ ਆਈ। ਸੰਨ 1867 ਵਿਚ ਇਹ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਸਰ ਹੈਨਰੀ ਇਰਵਿੰਗ ਨਾਲ 'ਦੀ ਟੈਮਿੰਗ ਆਫ਼ ਦੀ ਸ਼੍ਰਿਊ' ਨਾਟਕ ਵਿਚ ਕੈਥਰੀਨ ਦੇ ਰੋਲ ਵਿਚ ਸਟੇਜ ਤੇ ਆਈ। ਅਗਲੇ ਸਾਲ ਇਸ ਨੇ ਅਚਾਨਕ ਹੀ ਸਟੇਜ ਛੱਡ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਛੇ ਸਾਲ ਲਈ ਹਾਰਟਫਰਡਸ਼ਿਰ ਚਲੀ ਗਈ। ਸੰਨ 1878 ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਮੁੜ ਤੋਂ ਐਕਟਰ-ਮੈਨੇਜਰ ਹੈਨਰੀ ਇਰਵਿੰਗ ਨਾਵਲ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। ਸੰਨ 1877 ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਚਾਰਲਸ ਕੈਲੀ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕਰਵਾਇਆ ਪਰ ਛੇਤੀ ਹੀ ਉਸ ਤੋਂ ਅਲੱਗ ਹੋ ਗਈ। ਹੈਨਰੀ ਇਰਵਿੰਗ ਨਾਲ ਇਸ ਨੇ ਸ਼ੈਕਸਪੀਅਰ ਦੇ ਕਈ ਨਾਟਕਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਰੋਲ ਅਦਾ ਕੀਤੇ। 24 ਸਾਲ ਤੱਕ ਇਰਵਿੰਗ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹੋਏ 1902 ਵਿਚ ਇਹ ਉਸ ਤੋਂ ਅਲੱਗ ਹੋ ਗਈ।

1890 ਦੇ ਦਹਾਕੇ ਵਿਚ ਇਸ ਦੀ ਬਰਨਾਰਡ ਸ਼ਾਅ ਨਾਲ ਪੱਤਰ-ਮਿੱਤਰਤਾ ਹੋ ਗਈ ਜੋ ਕਿ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਪੱਤਰਤਾ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ। ਸੰਨ 1907 ਵਿਚ ਇਸਨੇ ਆਪਣੇ ਤੋਂ ਤੀਹ ਸਾਲ ਛੋਟੇ ਕਲਾਕਾਰ ਜੈਮਜ਼ ਕੈਰਿਊ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕਰਵਾਇਆ ਪਰ ਛੇਤੀ ਹੀ ਦੋਵੇਂ ਅਲੱਗ ਹੋ ਗਏ। ਬਰਨਾਰਡ ਸ਼ਾਅ ਨੇ ਇਸ ਲਈ ਕਈ ਨਾਟਕ ਲਿਖੇ ਅਤੇ ਇਸ ਨੇ ਉਸ ਦੇ ਕਈ ਨਾਟਕਾਂ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕੀਤਾ। ਸੰਨ 1925 ਵਿਚ ਇਹ ਅੰਤਮ ਵਾਰ ਸਟੇਜ ਤੇ ਆਈ। ਸ਼ੈਕਸਪੀਅਰ ਸਬੰਧੀ ਭਾਸ਼ਨ ਦੇਣ ਲਈ ਇਸ ਨੇ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ, ਬਰਤਾਨੀਆ ਅਤੇ ਆਸਟ੍ਰੇਲੀਆ ਦੇ ਦੌਰੇ ਕੀਤੇ। ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਅਖੀਰਲੇ ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਲੈਕਚਰਾਰ ਅਤੇ ਫਿਲਮ ਅਦਾਕਾਰ ਵਜੋਂ ਆਪਣੀ ਜੀਵਿਕਾ ਕਮਾਈ। ਸੰਨ 1925 ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਬਰਤਾਨਵੀ ਸਰਕਾਰ ਵਲੋਂ ਡੇਮ ਗ੍ਰੈਡ ਕ੍ਰਾਸ ਦਾ ਖਿਤਾਬ ਮਿਲਿਆ।

21 ਜੁਲਾਈ, 1928 ਨੂੰ ਕੈਂਟ ਵਿਚ ਸਮਾਲ-ਹਾਈਥ ਵਿਖੇ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ। ਮਗਰੋਂ ਇਸ ਦੇ ਨਿਵਾਸ-ਸਥਾਨ ਨੂੰ ਐਲਨ ਟੈਰੀ ਮੈਮੋਰੀਅਲ ਮਿਊਜ਼ੀਅਮ ਵਿਚ ਬਦਲਿਆ ਗਿਆ।

ਹ. ਪੁ.- ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮੈ. 18 : 150 ; ਐਨ. ਅਮੈ. 26 : 449 ; ਕੋਲ. ਐਨ. 18 : 275 ; ਚੈਬ. ਐਨ. 13 : 549

ਟੈਰੀਸੈ, ਸੇਂਟ : ਇਹ ਫ਼ਰਾਂਸ ਕਾਰਮਲੀ ਫ਼ਿਰਕੇ ਦੀ ਈਸਾਈ ਸੰਤਣੀ ਸੀ ਜਿਸ ਨੂੰ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਦੇ 28 ਸਾਲ ਮਗਰੋਂ ਸੰਤ-ਸੂਚੀ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਮੁੱਢਲਾ ਨਾਂ ਮੈਰੀ ਫ਼ਰਾਂਸਵਾ ਟੈਰੀਸੈ ਮਾਰਟਿਨ ਸੀ। ਇਸ ਦੇ ਹੋਰ ਨਾਂ ਲਿਟਲ ਫਲਾਵਰ ਅਤੇ ਸੇਂਟ ਟੈਰੀਸੈ ਆਫ਼ ਦੀ ਇਨਫੈਂਟ ਜੀਸਸ ਸਨ। ਇਸ ਦਾ ਜਨਮ 2 ਜਨਵਰੀ, 1873 ਨੂੰ ਨਾਰਮੰਡੀ ਵਿਚ ਅਲਾਂਸੋਂ ਵਿਖੇ ਇਕ ਬਹੁਤ ਹੀ ਡੂੰਘੇ ਧਾਰਮਕ ਖ਼ਿਆਲਾਂ ਵਾਲੇ ਪਰਿਵਾਰ ਵਿਚ ਹੋਇਆ। 15 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਇਹ ਲਿਸਿਊਕਸ ਦੇ ਕਾਨਵੈਂਟ ਵਿਚ ਦਾਖ਼ਲ ਹੋਈ। ਇਹ ਸਦਾ ਹੀ ਬੜੇ ਸੰਕੋਚ ਅਤੇ ਝਿੱਜਕ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ। ਇਹ ਉਪਰੋਂ ਉਪਰੋਂ ਮੁਸਕਰਾਉਣ ਅਤੇ ਖੁਸ਼ ਰਹਿਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੀ ਸੀ ਪਰ ਧਾਰਮਿਕ ਸੰਦੇਹਾਂ ਅਤੇ ਸ਼ੰਕਿਆਂ ਕਰ ਕੇ ਅੰਦਰੋਂ ਇਹ ਬਿਲਕੁਲ ਉੱਖੜੀ-ਉੱਖੜੀ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਹਰ ਦਿਨ ਲੜਾਈ ਝਗੜਿਆਂ ਵਿਚ ਹੀ ਲੰਘਦਾ ਪਰ ਆਪਣੀਆਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਮਾਨਸਿਕ ਕਮਜ਼ੋਰੀਆਂ ਸਦਕਾ ਹੀ ਇਸ ਨੇ ਉੱਚ ਪਵਿੱਤਰਤਾ

ਸੇਂਟ ਟੈਰੀਸੈ

ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਨੂੰ ਟੀ.ਬੀ. ਹੋ ਗਈ ਅਤੇ ਥੋੜ੍ਹੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਹੀ 30 ਸਤੰਬਰ, 1897 ਨੂੰ ਲਿਸਿਊਕਸ ਵਿਖੇ ਹੀ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ। 1925 ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਸੰਤਣੀ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਮਾਨਤਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ। ਇਸ ਦਾ ਪੁਰਬ 3 ਅਕਤੂਬਰ ਨੂੰ ਮਨਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਦੀ ਸਮਾਧੀ ਉੱਤੇ ਲੋਕ ਜ਼ਿਆਦਤ ਕਰਨ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

1898 ਵਿਚ ਇਸ ਦੀ ਸਵੈ-ਜੀਵਨੀ 'Histoire di Une ane' ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਹੋਈ।

ਹ. ਪੁ.- ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮਾ. 9 : 945

ਟੈਰੀਜ਼ੀਨਾਂ : ਟੈਰੀਜ਼ੀਨਾਂ ਉੱਤਰ-ਪੂਰਬੀ ਬ੍ਰਾਜ਼ੀਲ ਦੇ ਪਯੋਉਬੀ ਰਾਜ ਦਾ ਰਾਜਧਾਨੀ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ। ਇਹ ਗੰਢ ਪਾਰਨੀਬਾ ਵਿਖੇ ਸਮੁੰਦਰ ਦੇ ਤਲ ਤੋਂ 65 ਮੀ. ਦੀ ਉਚਾਈ ਤੇ ਹੈ।

ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ 1852 ਈ. ਵਿਚ ਪਯੋਉਬੀ ਦੀ ਨਵੀਂ ਰਾਜਧਾਨੀ ਵਜੋਂ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਬ੍ਰਾਜ਼ੀਲ ਦੀ ਮਲਕਾ ਟੈਰੀਜ਼ਾ ਕਰਿਸਟੀਨਾ ਦੇ ਨਾਉਂ ਤੋਂ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਨਾਉਂ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਹੀ ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਪਾਰਨੀਬਾ ਘਾਟੀ ਦਾ ਇਕ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਵਪਾਰਕ ਕੇਂਦਰ ਬਣ ਗਿਆ। ਇਥੇ ਕੱਪੜੇ ਦੀਆਂ ਮਿੱਲਾਂ, ਖੰਡ-ਗੰਢਾਈਨਰੀਆਂ, ਸ਼ਰਾਬ ਦੀਆਂ ਡਿਸਟਿਲਰੀਆਂ, ਸ਼ਰਾਬ-ਮਿੱਲਾਂ, ਸਾਬਣ-ਫੈਕਟਰੀਆਂ ਅਤੇ ਆਰੇ ਦੀਆਂ ਮਿੱਲਾਂ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਪਸੂ, ਪਸ਼ੂਆਂ ਦੀਆਂ ਚਮੜੀਆਂ, ਬੱਕਰੀਆਂ ਦੀਆਂ ਖੱਲਾਂ, ਪੀਲੀ ਸੋਮ, ਤੇਲ, ਚੌਲ, ਕਪਾਹ ਅਤੇ ਕਸਾਵਾ ਆਦਿ ਦੀ ਬਰਾਮਦ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਸਾਲ ਵਿਚ ਛੇ ਮਹੀਨੇ ਤੱਕ ਪੈਣ ਵਾਲੇ ਸੌਂਕੇ ਦੀ ਮੁਸੀਬਤ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰਖਦੇ ਹੋਏ ਬ੍ਰਾਜ਼ੀਲ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਇਥੇ ਖੂਹ ਪੁਟਵਾਏ ਹਨ ਅਤੇ ਬਰਸਾਤਾਂ ਦੌਰਾਨ ਪਾਣੀ ਨੂੰ ਜਮ੍ਹਾਂ ਕਰਨ ਲਈ ਡੈਮ ਬਣਵਾਏ ਹਨ ਤਾਂ ਕਿ ਉਸ ਪਾਣੀ ਨੂੰ ਸੌਂਕੇ ਦੌਰਾਨ ਵਰਤਿਆ ਜਾ ਸਕੇ। ਇਕ ਸ਼ਾਹ ਰਾਹ ਅਤੇ ਰੇਲ-ਮਾਰਗ ਇਥੇ ਸਾਉ ਲੂਈਸ (Sao Luis) ਦੇ ਉੱਤਰ-ਪੱਛਮ ਵੱਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਲੰਬਾਈ 320 ਕਿ. ਮੀ. ਹੈ। ਹਲਕੀਆਂ ਕਿਸ਼ਤੀਆਂ ਪਰਨੈਬਾ ਦੇ ਉੱਤਰੀ ਹਿੱਸੇ ਵੱਲ ਸਮੁੰਦਰੀ ਆਵਾਜਾਈ ਦੇ ਯੋਗ ਹਨ ਅਤੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਇਕ ਵਪਾਰਕ ਹਵਾਈ ਅੱਡਾ ਹੈ।

ਆਬਾਦੀ - 3,39,264 (1980)

5°2' ਦੱ. ਵਿਭ. ; 42°50' ਪੱ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.- ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮਾ. 11 : 634

ਟੈਰੋਬ੍ਰਾਂਕੀਆ (Pterobranchia) : ਇਹ ਸਮੁੰਦਰੀ ਪ੍ਰਾਣੀਆਂ ਦਾ ਇਕ ਗਰੁੱਪ ਹੈ ਜਿਹੜੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਕਰਕੇ ਸਮੁੰਦਰ ਦੇ ਡੂੰਘੇ ਭਾਗਾਂ ਵਿਚ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਦੋ ਕਿਸਮਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਾਣੀ ਆਉਂਦੇ ਹਨ, ਇਕ ਸੈਫੈਲੋਡਿਸਕਸ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਰੈਬਡੋਪਲਿਊਰਾ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਦੂਜੇ ਅਸਲ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਰਬ-ਵਿਆਪੀ ਪ੍ਰਾਣੀ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹ ਸਬਆਰਕਟਿਕ ਤੋਂ ਸਬਐਂਟਾਰਕਟਿਕ ਤੱਕ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਪ੍ਰਾਣੀ ਇਕ ਪਾਸੇ ਤਾਂ ਹੈਮੀਕਾਰਡੇਟਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਪਬਰਾਟਾਂ ਦੇ ਇਕ ਪੁਰਾਤਨ ਗਰੁੱਪ ਗ੍ਰੈਪਟੋਲਾਈਟਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲਦੇ ਹਨ।

ਇਹ ਕਾਲੋਨੀਆਂ ਵਿਚ ਜਾਂ ਝੁੰਡਾਂ ਵਿਚ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਜਾਂ ਇਹ ਇਕ ਸ਼ਾਖਾਵਾਂ ਵਾਲੇ ਸਿਸਟਮ ਵਿਚ ਮਿਲਦੇ ਹਨ ਜਿਸ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜਣਨ ਅਲਿੰਗੀ ਜਾਂ ਲਿੰਗੀ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਹੁੰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਸੈਫੈਲੋਡਿਸਕਸ ਦੀ ਕਾਲੋਨੀ ਤਕਰੀਬਨ 15-30 ਸੈਂ. ਮੀ. ਲੰਮਾ. ਸੰਤਰੀ ਰੰਗ ਦਾ ਜਿਲੈਟਿਨੀ ਮਾਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਇਕੋ ਅੰਡੇ ਤੋਂ ਬਣੇ ਅਨੇਕਾਂ ਪ੍ਰਾਣੀ ਘੁੰਮਦੇ ਫਿਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਹਰੇਕ ਪ੍ਰਾਣੀ ਦੀ ਆਪਣੀ ਵੱਖਰੀ ਟਿਊਬ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਹਰ ਪ੍ਰਾਣੀ ਤਕਰੀਬਨ 1-7 ਮਿ. ਮੀ. ਲੰਮਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਹਰੇਕ ਪ੍ਰਾਣੀ ਦੇ ਸਰੀਰ ਦੇ ਤਿੰਨ ਹਿੱਸੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਅਗਲਾ ਹਿੱਸਾ ਇਕ ਚੌੜੀ ਸ਼ੀਲਡ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਰਿਡੂਨ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਤੋਂ ਪਿਛੇ ਕਾਲਰ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਉੱਤੇ ਖੰਭਾਂ ਵਰਗੇ ਸਪੱਰਸ਼ਕ ਜਾਂ ਗਲਫੜੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਸ ਤੋਂ ਪਿਛਲਾ ਹਿੱਸਾ ਬਾੱਡੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਬਾੱਡੀ ਦਾ ਪਿਛਲਾ ਹਿੱਸਾ ਇਕ ਪਤਲੀ ਡੰਡੀ ਵਾਂਗ ਵਧਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸਤ੍ਹਾ ਤੇ ਤੈਰਦੇ ਸਮੇਂ ਡੰਡੀ ਦਾ ਹੇਠਲਾ ਸਿਰਾ ਟਿਊਬ ਦੇ ਨਾਲ ਚਿਪਕਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਲੰਝ ਪੈਣ ਤੇ ਪ੍ਰਾਣੀ ਇਕ ਦਮ ਟਿਊਬ ਦੇ ਅੰਦਰ ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਸਪੱਰਸ਼ਕ ਇਕੱਠੇ ਇਕ ਪੱਖੋ-ਵਰਗੇ ਲਗਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਲੰਫ਼ੇਰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਮੁੱਖ ਤੌਰ ਤੇ ਆਹਾਰ ਅੰਗ ਹੈ ਭਾਵੇਂ ਸੁਆਸ-ਕਿਰਿਆ ਵਿਚ ਵੀ ਇਹ ਕੁਝ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਆਹਾਰ ਪਾਣੀ ਦੀ ਲਹਿਰ ਰਾਹੀਂ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਗਿਲ-ਚੀਰਾਂ ਰਾਹੀਂ ਪਾਣੀ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਗਿਲ-ਚੀਰਾਂ ਦੀ ਹੋਂਦ ਹੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਾਣੀਆਂ ਨੂੰ ਗੰਝਧਾਰੀਆਂ ਦੇ ਸਬੰਧੀ ਹੋਣ ਦਾ ਸ਼ੱਕ ਪਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਪ੍ਰਾਚਨ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਵਿਚ ਇਕ U-ਆਕਾਰ ਦੀ ਪ੍ਰਾਚਨ ਨਾਲੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਮੂੰਹ ਅਤੇ ਗੁੱਦਾ ਦੋਵੇਂ ਅਗਲੇ ਸਿਰੇ ਦੇ ਨੇੜੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹ ਡੰਡੀ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰਾਣੀਆਂ ਨਾਲ ਰਲਦੇ ਹਨ। ਅੰਡਕੋਸ਼ਾਂ ਜਾਂ ਪਤਾਲੂਆਂ ਦਾ ਜੋੜਾ ਵੀ ਲੰਫ਼ੇਰ ਦੇ ਆਧਾਰ ਦੇ ਨੇੜੇ ਹੀ ਖੁਲ੍ਹਦਾ ਹੈ। ਨਾੜੀ ਸੈਂਟਰਾਂ ਦਾ ਮੂੰਹ ਤੋਂ ਪਿਛਲੇ ਪਾਸੇ ਸਥਿਤ ਹੋਣਾ ਵੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਖਾਸੀਅਤ ਹੈ ਅਤੇ ਸ਼ੀਲਡ ਅਤੇ ਕਾਲਰ ਹਿੱਸਿਆਂ ਦੀਆਂ ਖੋੜਾਂ ਵੀ ਅਗਲੇ ਹਿੱਸੇ ਤੇ ਹੀ ਛੇਕਾਂ ਰਾਹੀਂ ਬਾਹਰ ਖੁਲ੍ਹਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਦਿਲ ਵੀ ਸ਼ੀਲਡ-ਖੋੜ ਵਿਚ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੰਫ਼ਣਾਂ ਕਰਕੇ ਇਹ ਪ੍ਰਾਣੀ ਬੈਲੈਨੋਗਲਾਸਸ ਨਾਲ ਮਿਲਦੇ ਹਨ।

ਰੂਬਡੋਪਲਿਊਰਾ ਪ੍ਰਾਣੀ ਬਹੁਤ ਛੋਟੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਰੀਰਕ ਬਣਤਰ ਵੀ ਸਾਧਾਰਣ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। 3-9 ਜੋੜੇ ਸਪੱਰਸ਼ਕਾਂ ਦੀ ਥਾਂ ਇਥੇ ਸਿਰਫ ਇਕ ਹੀ ਜੋੜਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਗਿਲ-ਚੀਰ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ।

ਰੂਬਡੋਪਲਿਊਰਾ ਵਿਚ ਬਡਿੰਗ ਰਾਹੀਂ ਬਣੇ ਨਵੇਂ ਪ੍ਰਾਣੀ ਮੁਕਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ ਜਾਂਦੇ ਸਗੋਂ ਇਕ ਕਾਰਡ ਰਾਹੀਂ ਆਪਸ ਵਿਚ ਜੁੜੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਹ. ਪੁ.- ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 18 : 807

ਟੈਲ ਐਟਲਸ : ਉੱਤਰੀ ਅਫ਼ਰੀਕਾ ਵਿਚ ਐਟਲਸ ਪਰਬਤਾਂ ਦੇ ਸਿਲਸਿਲੇ ਦਾ ਇਹ ਇੱਕ ਹਿੱਸਾ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਮੈਰੀਟਾਈਮ ਐਟਲਸ ਵੀ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਦੀ ਲੰਬਾਈ 2,400 ਕਿ. ਮੀ. ਹੈ। ਇਹ ਲੜੀ ਪੂਰਬੀ ਮੋਰਾਕੋ ਤੋਂ ਅਲਜੀਰੀਆ ਤੇ ਅੱਗੇ ਟਿਊਨੀਸ਼ੀਆ ਤੱਕ ਫੈਲੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਟੈਲ ਐਟਲਸ ਦੀ ਉੱਚਾਈ ਐਟਲਸ ਦੇ ਗੁੰਡ ਪਹਾੜਾਂ ਨਾਲੋਂ ਘੱਟ ਹੈ ਪਰ ਕਈਆਂ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਜਿਵੇਂ ਕੋਪ-ਬਾਨ ਦੇ ਨੇੜੇ ਇਸ ਸਿਲਸਿਲੇ ਦੇ ਕਈ ਬਲਾਕ ਆਮ ਨਾਲੋਂ ਵੱਧ ਉੱਚੇ ਜਾਪਦੇ ਹਨ। ਸਮੁੰਦਰ ਨਾਲ ਲਗਵੇਂ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ਇਹ ਟੁੱਟਵਾਂ ਜਿਹਾ ਸਿਲਸਿਲਾ ਹੈ। ਅਲਜੀਰੀਆ ਵਿਚਲੇ ਟੈਲ ਐਟਲਸ ਦੀਆਂ 5 ਸ਼ਾਖਾਵਾਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਜੈਬਲ ਜੁਰਜੁਰ ਸਿਖਰ 2,308 ਮੀ. ਉੱਚੀ ਹੈ। ਟਿਊਨੀਸ਼ੀਆ ਦੀ ਟੈਲ ਐਟਲਸ ਖਣਿਜਾਂ ਨਾਲ ਭਰੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਅਲਜੀਰੀਆ ਵਿਚਲੇ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚੋਂ ਤੇਲ ਵਧੇਰੇ ਕੱਢਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

35°00' ਉ. ਵਿਭ.; 3°00' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.- ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9 : 872

ਟੈਲ ਐਲ ਅਮਾਰਨਾ : ਮਿਸਰ ਦੇ ਉਪਰਲੇ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ਅਜੋਕੇ ਐਸੀਊਟ ਦੇ ਉੱਤਰ ਵਿਚ ਐਖੀਟੈਨ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਖੰਡਰਾਂ ਅਤੇ ਮਕਬਰਿਆਂ ਨੂੰ ਟੈਲ ਐਲ ਅਮਾਰਨਾ ਦਾ ਨਾਉਂ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਕਾਹਿਰਾ ਤੋਂ 306 ਕਿ. ਮੀ. ਦੀ ਦੂਰੀ ਤੇ ਨੀਲ ਦਰਿਆ ਦੇ ਪੂਰਬੀ ਕੰਢੇ ਤੇ ਵਾਕਿਆ ਹੈ। 1375 ਈ. ਪੂ. ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਐਖੀਟੈਨ ਨੇ ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਬਣਵਾਇਆ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਰਾਜ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਬਣਾਇਆ। ਉਸ ਦੀ ਮੌਤ ਮਗਰੋਂ ਉਸਦੇ ਵਾਰਸ ਨੇ ਬੀਬਜ਼ ਨੂੰ ਮੁੜ ਆਪਣੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਬਣਾ ਲਿਆ ਅਤੇ ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਫਿਰ ਵੀਰਾਨ ਹੋ ਗਿਆ।

ਸ਼ਹਿਰ ਦੀਆਂ ਮੁੱਖ ਇਮਾਰਤਾਂ ਸ਼ਾਹੀ ਸੜਕ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਬਣੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਇਮਾਰਤ 'ਗ੍ਰੇਟ ਟੈਂਪਲ ਆਫ ਏਟਨ' ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਨੇੜੇ ਹੀ ਸ਼ਾਹੀ ਮਹਿਲ ਹੈ। ਇਮਾਰਤਾਂ ਦੀਆਂ ਕੰਧਾਂ, ਫਰਸ਼ਾਂ ਅਤੇ ਛੱਤਾਂ ਉੱਤੇ ਸਮੁੰਦਰ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ-ਵਿਗਿਆਨਕ ਸ਼ੈਲੀ ਦੀ ਚਿੱਤਰਕਾਰੀ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਸੰਨ 1887 ਵਿਚ ਇਕ ਕਿਸਾਨ ਔਰਤ ਨੂੰ ਅਚਾਨਕ ਪੁੱਚਰ-ਲਿਖਤ ਪੱਟੀ ਲਿਪੀ ਦੇ 300 ਦੇ ਕਰੀਬ ਸ਼ਿਲਾਲੇਖ ਲੱਭੇ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਮਿਸਰ ਰਾਜ ਦੇ 18 ਵੀਂ ਸਲਤਨਤ ਦੀ ਗਿਰਾਵਟ ਦੇ ਕਾਰਨ ਪਤਾ ਲਗਣ ਵਿਚ ਸੰਖ ਹੋਈ। ਉਜੜੇ ਹੋਏ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਉੱਤਰ-ਪੂਰਬ ਅਤੇ ਦੱਖਣ ਵੱਲ ਮਾਰੂਥਲੀ ਪਹਾੜਾਂ ਵਿਚ ਮਕਬਰੇ ਬਣੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਉਪਰ ਚਿੱਤਰੀਆਂ ਤਸਵੀਰਾਂ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਵੇਲੇ ਲੋਕ ਸੂਰਜ ਦੇਵਤਾ ਦੀ ਪੂਜਾ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਅਤੇ ਧਰਮ ਆਦਿ ਬਾਰੇ ਵੀ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ।

ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਐਖੀਟੈਨ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਮਕਬਰੇ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਪੂਰਬ ਵੱਲ ਇਕ ਖੁਸ਼ਕ ਵਹਿਣ ਤੇ ਬਣੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਸੂਰਜ ਦੇਵਤਾ ਦੇ ਵੱਡੇ ਪਾਦਰੀ ਮੈਰੀ ਰਾ ਦੇ ਮਕਬਰੇ ਵਿਚ ਦੋ ਖੁਲ੍ਹੇ ਕਮਰੇ ਅਤੇ 100 ਛੁੱਟ ਲੰਬਾ ਅਗਵਾੜਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਇਮਾਰਤਾਂ ਤੇ ਮਿਸਰੀ ਕਲਾ ਦੀ ਛਾਪ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੀ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.- ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9 : 872 ; ਐਨ. ਅਸੇ. 26 : 401

ਟੈਲ ਹੈਸੀ : ਇਸਰਾਈਲ ਵਿਚ ਲੇਕਿਸ ਦੇ ਦੱਖਣ-ਪੱਛਮ ਵਿਚ ਸਥਿਤ ਦੱਖਣ ਪੱਛਮੀ ਫਲਸਤੀਨ ਦਾ ਇਕ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਅਸਥਾਨ ਹੈ। ਸੰਨ 1890 ਵਿਚ ਸਰ ਫਲਿੰਡਰਜ਼ ਪੈਟਰੀ ਅਤੇ 1892-94 ਈ. ਵਿਚ ਐਫ. ਜੀ. ਬਲਿਸ ਨੇ ਇਸ ਅਸਥਾਨ ਦੀ ਖੁਦਾਈ ਕਰਵਾਈ ਅਤੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ 2600 ਈ. ਪੂ. ਵਿਚ ਇਥੇ ਫੌਜ ਦਾ ਕਬਜ਼ਾ ਸੀ। ਫਲਿੰਡਰਜ਼ ਨੇ ਟੈਲ ਹੈਸੀ ਦੀ ਖੁਦਾਈ ਲਈ ਉਹੀ ਪਰਤਦਾਰ ਚਟਾਨ-ਵਿਗਿਆਨਕ ਤਰੀਕਾ ਅਪਣਾਇਆ ਜੋ ਕਿ ਹੈਨਰਿਕ ਸਲੀਮਾਨ ਨੇ ਟ੍ਰਾਇ ਵਿਚ ਅਪਣਾਇਆ ਸੀ। ਇਸ ਨੇ ਇਥੋਂ ਲੱਭੇ ਚੀਨੀ ਦੇ ਭਾਂਡਿਆਂ ਦਾ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਿਰੀਖਣ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਫਿਰ ਉਸ ਨੂੰ ਉਸ ਤਲ ਨਾਲ ਜਿਥੋਂ ਇਹ ਮਿਲੇ ਸਨ, ਜੋੜਿਆ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਠੀਕਰੀਆਂ ਤੋਂ ਹੀ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਈ ਚੀਜ਼ਾਂ ਮਿਸਰ ਤੋਂ ਵੀ ਆਯਾਤ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਸਨ। ਇੰਜ ਇਸ ਗੱਲ ਬਾਰੇ ਵੀ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਟੈਲ ਹੈਸੀ ਦਾ ਤਲ, ਮਿਸਰੀ ਚੀਨੀ ਦੇ ਭਾਂਡਿਆਂ ਦੀਆਂ ਠੀਕਰੀਆਂ ਜਿਸ ਤਲ ਤੋਂ ਮਿਲੀਆਂ ਸਨ, ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਦਾ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.- ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9 : 871

ਟੈਲਡੇ : ਕਨੇਰੀ ਦੀਪ ਸਮੂਹ ਵਿਚ ਲਾਸ ਪਾਲਸਮ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦਾ ਇਕ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ, ਜੋ ਇਸ ਦੇ ਪੂਰਬੀ ਤਟ ਦੇ ਨੇੜੇ ਲਾਸ ਪਾਲਸਮ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਦੱਖਣ ਵਿਚ ਟੈਲਡੇ ਦੇ ਟਿੱਲੇ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਤੀਕ ਫੈਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਅੱਜਕੱਲ੍ਹ ਇਹ ਪੁਰਾਤੱਤਵੀ ਖੁਦਾਈ ਲਈ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਅਸਥਾਨ ਹੈ। ਗਵਾਚਾ ਇਥੋਂ ਦੇ ਮੂਲ ਨਿਵਾਸੀ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ 1480 ਈ. ਵਿਚ ਪੀਡਰੋ ਦਾ ਵੇਰਾ ਮੋਡੋਜ਼ਾ ਨੇ ਆਪਣੇ ਅਧੀਨ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਇਥੇ ਇਕ ਕਿਲਾ ਬਣਵਾਇਆ।

ਟੈਲਡੇ ਵਿਚ ਪਹਿਲਾਂ ਚੀਨੀ, ਅੰਗੂਰ ਅਤੇ ਰੰਗ ਸਮੱਗਰੀ ਦਾ ਬੜਾ ਵਪਾਰ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਇਹ ਚੀਜ਼ਾਂ ਇਥੋਂ ਦੱਖਣ-ਪੂਰਬ ਵੱਲ ਭੇਜੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਸਨ ਪਰ 18 ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਸਪੇਨ ਅਤੇ ਅਮਰੀਕਾ ਵਿਚਕਾਰ ਵਧਦੀ ਨੌਂ ਆਬਾਦੀਆਂ ਦੀ ਆਪਸੀ ਦੌੜ ਨੇ ਇਸ ਵਪਾਰ ਤੇ ਮੰਦਾ ਅਸਰ ਕੀਤਾ। ਹੁਣ ਟੈਲਡੇ ਦੀ ਆਰਥਿਕਤਾ ਵਧੇਰੇ ਕਰਕੇ ਕੇਲੇ ਅਤੇ ਟਮਾਟਰਾਂ ਦੀ ਕਾਸ਼ਤ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਅਮੋਨੀਅਮ ਸਲਫੇਟ ਦਾ ਉਤਪਾਦਨ ਵੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਲੋਕ ਪਸ਼ੂ ਪਾਲਣ ਅਤੇ ਮੱਛੀ ਫੜਨ ਦਾ ਪੰਦਾ ਵੀ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਲਾਸ ਸਲੀਨਟਸ ਦੇ ਨੇੜੇ ਖਣਿਜੀ ਚਸ਼ਮਾ ਵੀ ਹੈ।

ਆਬਾਦੀ - 63,441 (1981)

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9 : 867

ਟੈਲਫਰਡ ਨਿਊ ਟਾਊਨ : ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੀ ਸੈਲਪ (ਸ਼ਰੱਪ ਸ਼ਾਇਰ) ਕਾਉਂਟੀ ਦਾ ਇੱਕ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ 407 ਮੀ. ਉੱਚੀ ਰੀਕਨ ਪਹਾੜੀ ਦੇ ਉੱਤਰ ਅਤੇ ਪੂਰਬ ਵੱਲ ਪੈਂਦੇ ਵੈਲਿੰਗਟਨ ਓਕਨਗੇਟਸ ਅਤੇ ਡਾਲੀ ਦੇ ਫਿਰਕੇ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਸੰਨ 1963 ਵਿਚ ਬਰਮਿੰਗਹੈਮ ਅਤੇ ਨਾਲ ਲਗਦੇ ਉਦਯੋਗਿਕ ਖੇਤਰ ਬਲੈਕ ਕਾਉਂਟੀ ਵਿਚ ਆਬਾਦੀ ਨੂੰ ਘਟਾਉਣ ਲਈ ਇਸ ਅਸਥਾਨ ਨੂੰ ਡਾਲੀ ਨਿਊ ਟਾਊਨ ਦਾ ਨਾਉਂ ਦੇ ਕੇ ਆਬਾਦ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਜਦੋਂ ਇਸ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਹੋਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ ਤਾਂ 1968 ਈ. ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਟੈਲਫਰਡ ਨਿਊ ਟਾਊਨ ਦਾ ਨਾਂ ਮਿਲ ਗਿਆ। ਇਥੋਂ ਦੇ ਉਦਯੋਗਿਕ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਗਤੀ ਕਾਰਨ ਇਥੇ ਵਸੋਂ ਵਿਚ ਕਾਫ਼ੀ ਵਾਧਾ ਹੋਇਆ ਹੈ।

52°35' ਉ. ਵਿਥ. ; 2°35' ਪੱ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9 : 871

ਟੈਲਮਜ਼ ਜੇਮਜ਼ ਐਡਵਰਡ : ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਦਾ ਇੱਕ ਉੱਘਾ ਭੂ-ਵਿਗਿਆਨੀ ਅਤੇ ਮਾਰਮਨ ਨੇਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਜਨਮ 21 ਸਤੰਬਰ, 1862 ਨੂੰ ਇੰਗਲੈਂਡ ਵਿਚ ਹੰਗਰਫੋਰਡ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਸੰਨ 1876 ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਮਾਪਿਆਂ ਨਾਲ ਉਤਾਹ ਵਿਚ ਪਰਾਵੇ ਵਿਖੇ ਆ ਕੇ ਵੱਸ ਗਿਆ। ਇਥੇ ਹੀ ਆਪਣੀ ਵਿਦਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਅਤੇ 1891 ਈ. ਵਿਚ ਰਸਾਇਣ ਵਿਗਿਆਨ ਵਿਚ ਡਿਗਰੀ ਲਈ।

ਸੰਨ 1884 ਵਿਚ ਬਰਿਗਮ (Brigham) ਯੰਗ ਯੂਨੀ-ਵਰਸਿਟੀ ਵਿਚ ਰਸਾਇਣ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਭੂ-ਵਿਗਿਆਨ ਦਾ ਅਧਿਆਪਕ ਬਣਿਆ। ਚਾਰ ਸਾਲ ਮਗਰੋਂ ਉਤਾਹ ਵਿਚ ਸਾਲਟ ਲੇਕ ਸਿਟੀ ਵਿਖੇ ਲੈਟਰ-ਡੇ ਸੇਂਟਸ ਕਾਲਜ ਦਾ ਪ੍ਰਧਾਨ ਚੁਣਿਆ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1888 ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਫ਼ਸਟ ਬੁੱਕ ਆਫ਼ ਨੇਚਰ ਲਿਖੀ। ਸੰਨ 1894 ਵਿਚ ਉਤਾਹ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿਚ ਪ੍ਰਧਾਨ ਵਜੋਂ ਗਿਆ ਅਤੇ 1897 ਈ. ਤੱਕ ਉਥੇ ਹੀ ਰਿਹਾ। ਸੰਨ 1907 ਤੀਕ ਇਥੇ ਵੀ ਇਹ ਭੂ-ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਖਣਿਜ ਵਿਗਿਆਨ ਦਾ ਅਧਿਆਪਕ ਬਣਿਆ। ਸੰਨ 1907 ਵਿਚ ਇਹ ਸਲਾਹਕਾਰ ਅਤੇ ਖਾਣ ਖੁਦਾਈ ਸਬੰਧੀ ਭੂ-ਵਿਗਿਆਨੀ ਬਣਿਆ। ਸੰਨ 1900 ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ 'ਦੀ ਗ੍ਰੇਟ ਸਾਲਟ ਲੇਕ', 'ਪ੍ਰਿਜ਼ੈਟ ਐਂਡ ਪਾਸਟ' ਕਿਤਾਬਾਂ ਲਿਖੀਆਂ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇਸ ਨੇ ਧਰਮ ਸਬੰਧੀ ਪੁਸਤਕਾਂ ਵੀ ਲਿਖੀਆਂ। ਸੰਨ 1873 ਵਿਚ ਇਹ ਲੈਟਰ-ਡੇ ਸੇਂਟਸ ਦੇ ਈਸਾ ਮਸੀਹ ਦੇ ਗਿਰਜੇ ਦਾ ਡੀਕਨ ਬਣਿਆ ਅਤੇ 1884 ਵਿਚ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਅਹੁਦਿਆਂ ਤੋਂ ਹੁੰਦਾ ਹੋਇਆ ਮੁੱਖ ਪਾਦਰੀ ਬਣ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1911 ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਟਵੈਲਵ ਅਪਾਸਲਜ਼ ਦੀ ਕਾਂਸਲ ਵਿਚ ਚੁਣੇ ਜਾਣ ਮਗਰੋਂ ਇਸ ਨੇ ਮਾਰਮਨ ਚਰਚ ਦੀ ਦੇਖ ਰੇਖ ਵਿਚ ਹੀ ਆਪਣਾ ਧਿਆਨ ਲਾ ਦਿੱਤਾ।

27 ਜੁਲਾਈ, 1933 ਵਿਚ ਉਤਾਹ ਵਿਚ ਸਾਲਟ ਲੇਕ ਸਿਟੀ ਵਿਖੇ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਅਮੇ. 26: 230

ਟੈਲਾ-ਸਪਿਰਸ ਦਰਿਆ : ਕੇਂਦਰੀ ਬ੍ਰਾਜ਼ੀਲ ਦਾ ਇਹ 1,392 ਕਿ. ਮੀ. ਲੰਬਾ-ਦਰਿਆ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਕੇਂਦਰੀ ਮੇਟਾ ਗ੍ਰੇਸੋ ਰਾਜ

ਵਿਚ ਐਮੇਜ਼ਨ-ਪੈਰਾਗਵੇ ਜਲ ਨਿਖੇੜ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ। ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਇਸ ਦਾ ਨਾਂ ਪੈਰਾਨਾਟਿਗਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸ੍ਰੋਤ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਇਹ ਉੱਤਰ-ਉੱਤਰ-ਪੱਛਮ ਵੱਲ ਵਗਦਾ ਹੋਇਆ ਜੁਰਾਵੇਨਾ ਦਰਿਆ ਨਾਲ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 300 ਕਿ. ਮੀ. ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਇਹ ਪਾਰਾ ਅਤੇ ਮੇਟਾ ਗ੍ਰੇਸੋ ਰਾਜਾਂ ਵਿਚਲੀ ਹੱਦ ਵੀ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਸਾਰੇ ਪੰਧ ਵਿਚ ਝਰਨੇ ਅਤੇ ਝਾਲਾਂ ਪਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ।

7°21' ਦੱ. ਵਿਥ. ; 58°03' ਪੱ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9 : 870

ਟੈਲਾਹੈਸੀ : ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ ਦਾ ਇੱਕ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ ਜੋ ਫਲੋਰਿਡਾ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਅਤੇ ਰਾਜ ਦੇ ਉੱਤਰੀ ਭਾਗ ਵਿਚ ਲਿਓਮਨ ਕਾਉਂਟੀ ਦਾ ਸਦਰ-ਮੁਕਾਮ ਵੀ ਹੈ। ਟੈਲਾਹੈਸੀ ਇੱਕ ਇੰਡੀਅਨ ਸ਼ਬਦ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਸ਼ਾਬਦਿਕ ਅਰਥ ਹੈ ਪੁਰਾਣਾ ਖੇਤਰ ਜਾਂ ਸ਼ਹਿਰ। ਪਹਿਲਾਂ ਇਥੇ ਸਿਰਫ਼ ਇੰਡੀਅਨ ਲੋਕ ਹੀ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਥਾਂ ਦੀ ਖੋਜ 'ਹਰਨਾਂਦੋ ਦੇ ਸੋਤੋ' ਨੇ 1539 ਈ. ਵਿਚ ਕੀਤੀ। ਇਥੇ ਸਥਾਪਿਤ ਹੋਏ ਸੰਤ ਮਿਸ਼ਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਘਾ ਮਿਸ਼ਨ 1633 ਈ. ਵਿਚ ਸੇਂਟ ਸੈਨ ਲੂਈ ਦਾ ਮਿਸ਼ਨ ਸੀ। ਸੰਨ 1702-13 ਦੌਰਾਨ ਦੱਖਣੀ ਕੈਰੋਲੀਨਾ ਦੇ ਗਵਰਨਰ ਜੇਮਜ਼ ਮੂਰ ਨੇ ਇੰਡੀਅਨਾਂ ਨੂੰ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਅਧਿਵਾਸੀਆਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਭੜਕਾਉਣ ਦੇ ਜੁਰਮ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਦੇਣ ਲਈ ਇਸ ਮਿਸ਼ਨ ਨੂੰ ਖ਼ਤਮ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਸੰਨ 1821 ਵਿਚ ਫਲੋਰਿਡਾ ਅਮਰੀਕਾ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ਸੇਂਟ ਆਗਸਟੀਨ ਅਤੇ ਪੈਨਸਾਕੋਲਾ ਇਸ ਦੀਆਂ ਦੋ ਰਾਜਧਾਨੀਆਂ ਬਣੀਆਂ। ਕੇਂਦਰੀ ਸਥਾਨ ਹੋਣ ਕਾਰਨ 1824 ਵਿਚ ਟੈਲੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਬਣੀ। ਸੰਨ 1825 ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਦਰਜਾ ਮਿਲਿਆ ਅਤੇ ਇਹ ਸੂਤੀ ਕੱਪੜੇ ਦੀ ਮਾਰਕਿਟ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਵਿਕਸਿਤ ਹੋਣ ਲੱਗਾ। ਸੰਨ 1834 ਵਿਚ ਇਥੇ ਪਹਿਲੀ ਰੇਲਵੇ ਲਾਈਨ ਵਿਛਾਈ ਗਈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਇਹ ਐਪਲੇਚੀ ਖਾੜੀ ਦੇ ਨੇੜੇ ਸੇਂਟ ਮਾਰਕਸ ਨਾਲ ਜੁੜ ਗਿਆ ਅਤੇ ਇੰਜ ਇਸ ਨੂੰ ਕੁਝ ਹੋਰ ਸਹੂਲਤਾਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਗਈਆਂ। ਸੰਨ 1845 ਵਿਚ ਫਲੋਰਿਡਾ ਦੇ ਯੂਨੀਅਨ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਮਗਰੋਂ ਟੈਲਾਹੈਸੀ ਨੂੰ ਵਧੇਰੇ ਮਹੱਤਤਾ ਮਿਲੀ। ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਘਰੇਲੂ ਯੁੱਧ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਣ ਨਾਲ ਵਪਾਰਕ ਪੱਖੋਂ ਇਸ ਦਾ ਕਾਫ਼ੀ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋਇਆ ਪਰ ਸਿਰਫ਼ ਇਹੀ ਸਥਾਨ ਅਜਿਹਾ ਸੀ ਜਿਸ ਉਪਰ ਯੂਨੀਅਨ ਫ਼ੌਜਾਂ ਦਾ ਕਬਜ਼ਾ ਨਾ ਹੋਇਆ।

ਇਥੋਂ ਦੇ ਲੋਕ ਮੁੱਖ ਤੌਰ ਤੇ ਕਪਾਹ ਉਗਾਉਣ ਅਤੇ ਪਸ਼ੂ ਪਾਲਣ ਦਾ ਪੰਦਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਗੋਲੀਆਂ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਸਾਮਾਨ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਦੀਆਂ ਫੈਕਟਰੀਆਂ ਇਥੇ ਹਨ। ਇਹ ਰਾਜ ਵਿਚ ਇੱਕ ਉੱਘਾ ਵਿਦਿਅਕ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤਕ ਕੇਂਦਰ ਵੀ ਹੈ। ਇਥੇ ਦੋ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਲਗਦੀਆਂ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀਆਂ ਵੀ ਹਨ। ਫਲੋਰਿਡਾ ਮਿੱਟੀ, ਖਣਿਜ, ਫਾਸਿਲ ਆਦਿ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇਣ ਲਈ ਇੱਕ ਭੂ-ਵਿਗਿਆਨਕ ਅਜਾਇਬ ਘਰ ਵੀ ਹੈ।

ਆਬਾਦੀ - 81,548 (1980)

30°25' ਉ. ਵਿਥ. ; 84°16' ਪੱ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9 : 786; ਐਨ. ਅਮੇ. 26: 226

ਟੈਲਾਡੀਗਾ : ਕੇਂਦਰੀ ਅਲਾਬਾਮਾ (ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ) ਰਾਜ ਵਿਚ ਐਪਾਲੇਚੀਅਨ ਪਹਾੜਾਂ ਦੀਆਂ ਤਲਹੱਟੀਆਂ ਉੱਤੇ ਟੈਲਾਡੀਗਾ ਕਾਉਂਟੀ ਦਾ ਸਦਰ-ਮੁਕਾਮ ਹੈ। ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਵਾਲੀ ਥਾਂ ਉੱਤੇ 8 ਨਵੰਬਰ, 1813 ਦੇ ਦਿਨ ਲੜਾਈ ਹੋਈ ਸੀ ਜਿਸ ਵਿਚ

ਦਾ ਰੰਗ ਚਾਂਦੀ ਵਰਗਾ ਚਿੱਟਾ ਅਤੇ ਦਿੱਖ ਧਾਤਵੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਕਿਸਮ ਦੀ ਬਿਜਲਈ ਚਾਲਕਤਾ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਅਲੌਪੀਆਂ ਨਾਲ ਵੱਧ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਨਾਲ ਵੀ ਥੋੜ੍ਹੀ ਜਿਹੀ ਬਿਜਲਈ ਚਾਲਕਤਾ ਵੱਧ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਕਿਸਮ 449.8° ਸੈਂ. ਉੱਤੇ ਪਿਘਲਦੀ ਅਤੇ 1390° ਸੈਂ. ਉੱਤੇ ਉਬਲਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਵਿਸ਼ਿਸ਼ਟ-ਘਣਤਾ 6.25 ਅਤੇ ਕਠੋਰਤਾ 2.5 ਹੈ। ਇਹ ਸਾਰੇ ਘੋਲਕਾਂ (ਜਿਹੜੇ ਇਸ ਨਾਲ ਕਿਰਿਆ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ) ਵਿਚ ਅਘੁਲਣਸ਼ੀਲ ਹੈ ਅਤੇ ਕਮਰੇ ਦੇ ਤਾਪਮਾਨ ਉੱਤੇ ਇਸ ਦੇ ਅਣਵੀਂ ਭਾਰ ਦਾ ਹਾਲੇ ਤਕ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਲਗ ਸਕਿਆ। 1400° ਸੈਂ. ਅਤੇ 1800° ਸੈਂ. ਵਿਚਕਾਰ ਇਸ ਦਾ ਫਾਰਮੂਲਾ Te_2 ਅਤੇ Te-Te ਫ਼ਾਸਲਾ 2.6 \AA ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਅਕ੍ਰਿਸਟਲੀ ਕਿਸਮ ਦੀ ਵਿਸ਼ਿਸ਼ਟ-ਘਣਤਾ 6.015 ਹੈ। ਹਾਈਡ੍ਰੋਜਨ ਨਾਲ ਟੈਲਿਊਰਿਕ ਐਸਿਡ ਦਾ ਲਘੂਕਰਨ ਕਰਕੇ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਟੈਲਿਊਰੀਅਮ ਦਾ ਲਾਲ ਕੋਲਾਇਡੀ ਸਾਲ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਟੈਲਿਊਰੀਅਮ ਹਵਾ ਵਿਚ ਨੀਲੀ ਲਾਟ ਨਾਲ ਜਲਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਟੈਲਿਊਰੀਅਮ ਡਾਈਆਕਸਾਈਡ ਉਤਪੰਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਹੈਲੋਜੈਨਾਂ ਨਾਲ ਕਿਰਿਆ ਕਰਕੇ ਡਾਈਨੋਗੇਟਿਵ ਟੈਲਿਊਰਾਈਡ ਐਨਾਇਨ ਅਤੇ ਟੈਟ੍ਰਾਪਾਜ਼ਿਟਿਵ ਟੈਲਿਊਰਾਈਡ ਕੈਟਾਇਨ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਲਾਭ—ਟੈਲਿਊਰੀਅਮ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਸਟੀਲ ਵਿਚ ਖਿਚੀਣ-ਯੋਗਤਾ ਵਧਾਉਣ ਲਈ, ਬਿਜਲਈ ਮੁਲੰਮਾਂ ਬਾਥ ਵਿਚ ਚਮਕ ਵਧਾਉਣ ਲਈ, ਪੈਟ੍ਰੋਲੀਅਮ ਦੇ ਭੰਜਨ ਲਈ ਉਤਪ੍ਰੇਰਕਾਂ ਵਿਚ ਐਡਿਟਿਵ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ, ਸ਼ੀਸ਼ਿਆਂ ਵਿਚ ਰੰਗਕ ਪਦਾਰਥ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਅਤੇ ਸਿੱਕੇ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਅਤੇ ਖੋਰ ਪ੍ਰਤੀਰੋਧ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਐਡਿਟਿਵ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਟੈਲਿਊਰੀਅਮ ਦੇ ਮੁੱਖ ਯੋਗਿਕ—ਟੈਲਿਊਰੀਅਮ ਦਾ ਕੇਵਲ ਇਕੋ ਹਾਈਡ੍ਰਾਈਡ, ਹਾਈਡ੍ਰੋਜਨ ਟੈਲਿਊਰਾਈਡ (H_2Te) ਹੈ। ਇਹ ਰੰਗਹੀਨ ਗੈਸ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੀ ਗੰਧ ਹਾਈਡ੍ਰੋਜਨ ਸੈਲੀਨਾਈਡ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਬਦਬੂਦਾਰ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਪਿਘਲਾਉ-ਦਰਜਾ -51.2° ਸੈਂ. ਅਤੇ ਉਬਾਲ-ਦਰਜਾ -1.8° ਸੈਂ. ਹੈ। ਤਰਲ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਇਸ ਦਾ ਰੰਗ ਹਲਕਾ ਪੀਲਾ ਅਤੇ ਠੋਸ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਰੰਗਹੀਨ ਹੈ। ਤਰਲ ਦੀ ਵਿਸ਼ਿਸ਼ਟ ਘਣਤਾ 2.650 (ਇਸ ਦੇ ਉਬਾਲ-ਦਰਜੇ ਉੱਤੇ) ਹੈ। ਜਦੋਂ ਇਹ ਯੋਗਿਕ ਸਿੱਲ੍ਹਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦੁਆਰਾ ਅਪਘਟਿਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਲਈ ਧਾਤਵੀ ਟੈਲਿਊਰਾਈਡਾਂ, ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਐਲੂਮਿਨੀਅਮ ਟੈਲਿਊਰਾਈਡ ਦੀ ਕਿਰਿਆ ਤੇਜ਼ਾਬਾਂ ਨਾਲ ਕਰਵਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਟੈਲਿਊਰੀਅਮ ਹੈਕਸਾਫਲੋਰਾਈਡ, TeF_6 , ਇਕ ਰੰਗਹੀਨ ਗੈਸ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਕਿ ਤੱਤਾਂ ਤੋਂ ਬਣਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਪਿਘਲਾਉ-ਦਰਜਾ -37.8° ਸੈਂ. ਹੈ ਅਤੇ -38.9° ਸੈਂ. ਉੱਤੇ ਇਹ ਸਥਲਾਈਮ (ਜੌਹਰ ਉਡਾਉਣਾ) ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਹੇਠਲੇ ਫਲੋਰਾਈਡਾਂ TeF_4 ਅਤੇ Te_2F_{10} ਦਾ ਵੀ ਪਤਾ ਲਗਾ ਹੈ। ਟੈਲਿਊਰੀਅਮ ਆਕਸੀਫਲੋਰਾਈਡ, $\text{TeOF}_2 \cdot \frac{1}{2}\text{H}_2\text{O}$ ਇਕ ਚਿੱਟਾ ਰਵੇਦਾਰ ਪਦਾਰਥ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਜਲਹੀਨ ਹਾਈਡ੍ਰੋਜਨ ਫਲੋਰਾਈਡ ਅਤੇ ਟੈਲਿਊਰੀਅਮ ਡਾਈਆਕਸਾਈਡ ਦੇ ਮੇਲ ਤੋਂ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਕਲੋਰੀਨ ਦੀ ਵਾਧੂ ਮਾਤਰਾ S_2Cl_2 ਜਾਂ AsCl_3 ਉੱਤੇ ਟੈਲਿਊਰੀਅਮ ਦੀ ਕਿਰਿਆ ਦੁਆਰਾ ਟੈਲਿਊਰੀਅਮ ਟੈਟ੍ਰਾਕਲੋਰਾਈਡ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਇਕ ਚਿੱਟਾ ਨਮੀਸ਼ਯਕ ਅਤੇ ਰਵੇਦਾਰ ਪਦਾਰਥ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਉਬਾਲ-ਦਰਜਾ 390° ਸੈਂ. ਅਤੇ ਪਿਘਲਾਉ-ਦਰਜਾ 225° ਸੈਂ. ਹੈ। ਇਹ ਬੈਨਜ਼ੀਨ ਟਾਲੂਈਨ ਅਤੇ ਨਿਮਨ ਅਲਕੋਹਲਾਂ ਵਿਚ ਘੁਲਣਸ਼ੀਲ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਈਥਰ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਘੁਲਦਾ। ਇਹ ਪਾਣੀ ਨਾਲ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ

ਕਿਰਿਆ ਕਰਕੇ TeO_2 ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਟੈਲਿਊਰੀਅਮ ਡਾਈਕਲੋਰਾਈਡ ਇਕ ਕਾਲਾ ਠੋਸ ਪਦਾਰਥ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਕਲੋਰੀਨ ਜਾਂ TeCl_4 ਉੱਤੇ ਟੈਲਿਊਰੀਅਮ ਦੀ ਕਿਰਿਆ ਦੁਆਰਾ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਪਿਘਲਾਉ-ਦਰਜਾ 175° ਸੈਂ. ਅਤੇ ਉਬਾਲ-ਦਰਜਾ 324° ਸੈਂ. ਹੈ। ਪਾਣੀ ਨਾਲ ਇਹ Te ਜਾਂ H_2TeO_3 ਵਿਚ ਅਤੇ ਆਕਸੀਜਨ ਨਾਲ TeCl_4 ਅਤੇ TeO_2 ਵਿਚ ਬਦਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਟੈਲਿਊਰੀਅਮ ਟੈਟ੍ਰਾਬ੍ਰੋਮਾਈਡ ਇਕ ਸੰਗਤਰੀ ਲਾਲ ਠੋਸ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਪਿਘਲਾਉ-ਦਰਜਾ 380° ਸੈਂ. ਅਤੇ ਉਬਾਲ-ਦਰਜਾ ਲਗਭਗ 421° ਸੈਂ. ਹੈ। ਪਾਣੀ ਦੀ ਚੌਖੀ ਮਾਤਰਾ ਨਾਲ ਇਹ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ TeO_2 ਵਿਚ ਬਦਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਐਨੀਲੀਨ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਜੋੜਾਤਮਕ ਯੋਗਿਕ $\text{TeBr}_4 \cdot 2\text{C}_6\text{H}_5\text{NH}_2$ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਟੈਲਿਊਰੀਅਮ ਡਾਈਬ੍ਰੋਮਾਈਡ ਇਕ ਕਾਲਾ ਠੋਸ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਪਿਘਲਾਉ-ਦਰਜਾ 210° ਸੈਂ. ਅਤੇ ਉਬਾਲ-ਦਰਜਾ 339° ਸੈਂ. ਹੈ। ਟੈਲਿਊਰੀਅਮ ਟੈਟ੍ਰਾਐਓਡਾਈਡ ਇਕ ਕਾਲਾ ਠੋਸ ਪਦਾਰਥ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਪਿਘਲਾਉ-ਦਰਜਾ 259° ਸੈਂ. ਹੈ। ਇਹ ਟੈਲਿਊਰੀਅਮ ਡਾਈਆਕਸਾਈਡ ਅਤੇ ਹਾਈਡ੍ਰੋਜਨ ਆਇਓ-ਡਾਈਡ ਦੀ ਕਿਰਿਆ ਦੁਆਰਾ ਬਣਦਾ ਹੈ।

ਟੈਲਿਊਰੀਅਮ ਦੇ ਕੰਪਲੈਕਸ ਹੈਲਾਈਡ ਵੀ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ $\text{HTeI}_3 \cdot 8\text{H}_2\text{O}$ ਅਤੇ $\text{HTeBr}_3 \cdot 5\text{H}_2\text{O}$ ਆਦਿ। ਟੈਲਿਊਰੀਅਮ, ਮਾਨੋਡਾਈ ਅਤੇ ਟ੍ਰਾਈ-ਆਕਸਾਈਡ ਵੀ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਮਾਨੋਆਕਸਾਈਡ ਇਕ ਕਾਲਾ ਅਕ੍ਰਿਸਟਲੀ ਪਾਊਡਰ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਸਿੱਲ੍ਹ ਦੀ ਹੋਂਦ ਵਿੱਚ ਡਾਈਆਕਸਾਈਡ ਵਿਚ ਆਕਸੀਕ੍ਰਿਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਡਾਈਆਕਸਾਈਡ ਸਭ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸਥਾਈ ਆਕਸਾਈਡ ਹੈ। ਇਹ ਟੈਲਿਊਰੀਅਮ ਨੂੰ ਹਵਾ ਜਾਂ ਆਕਸੀਜਨ ਵਿਚ ਸਾੜਨ ਜਾਂ ਠੰਢੇ ਨਾਈਟ੍ਰਿਕ ਐਸਿਡ ਨਾਲ ਟੈਲਿਊਰੀਅਮ ਦੇ ਆਕਸੀਕਰਨ ਦੁਆਰਾ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੀਆਂ ਦੋ ਰਵੇਦਾਰ ਕਿਸਮਾਂ ਹਨ। ਪਹਿਲੀ ਕਿਸਮ ਦੇ ਰਵੇ ਨਾਈਟ੍ਰਿਕ ਐਸਿਡ ਵਿਚ ਘੋਲ ਤੋਂ ਅਤੇ ਦੂਸਰੇ ਪਿਘਲੇ ਹੋਏ ਟੈਲਿਊਰੀਅਮ ਡਾਈਆਕਸਾਈਡ ਤੋਂ ਬਣਦੇ ਹਨ। ਟੈਲਿਊਰੀਅਮ ਡਾਈਆਕਸਾਈਡ ਦਾ ਪਿਘਲਾਉ-ਦਰਜਾ 452° ਸੈਂ. ਹੈ। ਡਾਈਆਕਸਾਈਡ ਐਂਫੋਟੈਰਿਕ ਹੈ ਅਤੇ ਗਾੜ੍ਹੇ ਤੇਜ਼ਾਬਾਂ ਨਾਲ ਜੋੜਾਤਮਕ ਯੋਗਿਕ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਟ੍ਰਾਈਆਕਸਾਈਡ ਇਕ ਸੰਤਰੀ-ਪੀਲਾ ਯੋਗਿਕ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਆਰਥੋਟੈਲਿਊਰਿਕ ਐਸਿਡ ਨੂੰ ਗਰਮ ਕਰਨ ਨਾਲ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਸੁਰਖ ਗਰਮ ਕਰਨ ਤੇ ਡਾਈਆਕਸਾਈਡ ਅਤੇ ਆਕਸੀਜਨ ਵਿਚ ਅਪਘਟਿਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਠੰਢੇ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਅਘੁਲਣਸ਼ੀਲ ਪਰੰਤੂ ਗਰਮ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਕਾਫ਼ੀ ਦੇਰ ਤਕ ਗਰਮ ਕਰਨ ਨਾਲ ਘੁਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਉੱਤੇ ਠੰਢੇ ਤੇਜ਼ਾਬਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਅਸਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਪਰੰਤੂ ਗਾੜ੍ਹੇ ਅਤੇ ਗਰਮ ਹਾਈਡ੍ਰੋਕਲੋਰਿਕ ਐਸਿਡ ਨਾਲ ਕਿਰਿਆ ਦੁਆਰਾ ਕਲੋਰੀਨ, ਡਾਈਆਕਸਾਈਡ ਅਤੇ ਟੈਟ੍ਰਾਕਲੋਰਾਈਡ ਦਾ ਮਿਸ਼ਰਣ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਗਰਮ ਅਤੇ ਸੰਘਣੇ ਪੋਟਾਸ਼ੀਅਮ ਹਾਈਡ੍ਰਾਕਸਾਈਡ ਦੀ ਕਿਰਿਆ ਦੁਆਰਾ ਟੈਲਿਊਰੇਟ ਬਣਦਾ ਹੈ।

ਟੈਲਿਊਰੀਅਮ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਆਕਸੀ-ਐਸਿਡ ਟੈਲਿਊਰਸ ਅਤੇ ਟੈਲਿਊਰਿਕ ਐਸਿਡ ਹਨ। ਟੈਲਿਊਰਸ ਐਸਿਡਾਂ ਦੇ H_2TeO_3 ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ $\text{H}_2\text{Te}_6\text{O}_{13}$ ਤੱਕ ਲੂਣਾਂ ਦਾ ਪਤਾ ਹੈ। ਟੈਲਿਊਰਿਕ ਐਸਿਡ ਦੀ ਕਿਸਮ H_2TeO_4 ਵਖਰੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕੀ ਜਦੋਂ ਕਿ ਇਸ ਦੇ ਲੂਣ ਗਿਆਤ ਹਨ। ਆਰਥੋ ਐਸਿਡ, H_6TeO_6 , ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਲਈ ਨਾਈਟ੍ਰਿਕ ਐਸਿਡ ਵਿਚ ਕ੍ਰੋਮਿਕ ਐਸਿਡ ਨਾਲ ਟੈਲਿਊਰੀਅਮ ਜਾਂ ਇਸ ਦੇ ਡਾਈਆਕਸਾਈਡ ਦਾ ਆਕਸੀਕਰਨ ਕਰਵਾਉਣਾ ਪੈਂਦਾ

ਹੈ। ਇਸ ਤੇਜ਼ਾਬ ਦੀ ਇਕ ਹੋਰ ਕਿਸਮ ਐਲਟੇਲਿਊਰਿਕ ਐਸਿਡ ਜਾਂ ਪਾਲੀਮੈਟਾਟੈਲਿਊਰਿਕ ਐਸਿਡ $(H_2TeO_4)_n$ ਹੈ, ਜਿੱਥੇ n ਲਗਭਗ 11 ਹੈ। ਟੈਲਿਊਰਿਕ ਐਸਿਡ ਦਾ ਲਘੂਕਰਨ ਬੜੀ ਆਸਾਨੀ ਨਾਲ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਨਾਰਮਲ ਟੈਲਿਊਰੇਟ, ਐਸਿਡ ਟੈਲਿਊਰੇਟ, ਟੈਲਿਊਰੇਟ ਐਸਟਰ ਅਤੇ ਹੈਂਟਰੋਪਾਲੀ ਐਸਿਡ ਤੇ ਲੂਣ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਆਰਥੋ ਐਸਿਡ ਦੇ ਦੋ ਕ੍ਰਿਸਟਲੀ ਰੂਪ ਹਨ : ਪਹਿਲਾ ਕਿਊਬਿਕ ਜਿਸ ਦੀ ਵਿਸ਼ਿਸ਼ਟ-ਘਣਤਾ 3.053 ਹੈ ਅਤੇ ਦੂਸਰਾ ਮਾਨਕਲੀਨਿਕ ਜਿਸ ਦੀ ਵਿਸ਼ਿਸ਼ਟ-ਘਣਤਾ 3.071 ਹੈ।

ਟੈਲਿਊਰੀਅਮ ਦੇ ਆਰਗੈਨਿਕ ਯੋਗਿਕ -

ਟੈਲਿਊਰੀਅਮ ਅਤੇ ਸਲਫਰ ਟ੍ਰਾਈਆਕਸਾਈਡ ਦੀ ਕਿਰਿਆ ਦੁਆਰਾ ਮਿਸ਼ਰਿਤ ਆਕਸਾਈਡ $TeSO_3$ (ਲਾਲ ਠੋਸ) ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਪੋਟਾਸ਼ੀਅਮ ਸਾਇਆਨਾਈਡ ਨਾਲ ਗਲਣ ਤੇ K_2Te_3 ਟੈਲਿਊਰਾਈਡ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਕਾਰਬਨ ਸਲਫੋਟੈਲਿਊਰਾਈਡ, $S = C = Te$ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਲਈ ਠੰਢੇ ਕਾਰਬਨ ਟ੍ਰਾਈਸਲਫਾਈਡ ਵਿਚ ਕਾਰਬਨ ਅਤੇ ਕਾਰਬਨ-ਟੈਲਿਊਰੀਅਮ ਇਲੈਕਟ੍ਰੋਡਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਆਰਕ ਲੰਘਾਉਣੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਇਕ ਲਾਲ ਤਰਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਪਿਘਲਾਉ-ਦਰਜਾ -54° ਸੈਂ. ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਬਿਲਕੁਲ ਅਸਥਾਈ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਅਤੇ ਤਾਪ ਦੁਆਰਾ ਅਪਘਟਿਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਕਿਸਮ	ਉਦਾਹਰਣ	ਗੁਣ
1. ਟੈਲਿਊਰੋਮਰਕੈਪਟਨ, R_2TeH	CH_3TeH	ਉਬਾਲ-ਦਰਜਾ 57° ਸੈਂ., ਅਲਕੋਹਲੀ $NaOR$ ਵਿਚ H_2Te ਅਤੇ Rx ਦੁਆਰਾ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।
2. ਡਾਈਐਲਕਾਈਲ ਟੈਲਿਊਰਾਈਡ, R_2Te	$(CH_3)_2Te$	ਉਬਾਲ-ਦਰਜਾ 82° ਸੈਂ., ਗ੍ਰੀਨਜ਼ਾਰਡਾਂ ਅਤੇ TeX_2 ਤੋਂ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ $(CH_3)_2TeHgBr_2$ ਵਰਗੇ ਜੋੜਾਤਮਕ ਯੋਗਿਕ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ।
3. ਡਾਈਐਰਾਈਲ ਟੈਲਿਊਰਾਈਡ, R_2Te	$(C_6H_5)_2Te$	16.5 ਮਿ. ਮੀ. ਉੱਤੇ ਉਬਾਲ-ਦਰਜਾ 182° ਸੈਂ., ਡਾਈਐਲਕਾਈਲ ਟੈਲਿਊਰਾਈਡਾਂ ਵਾਂਗ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।
4. ਸਾਈਕਲਿਕ ਟੈਲਿਊਰਾਈਡ	$(CH_2)_4Te$	ਛੇ ਮੈਂਬਰੀ ਰਿੰਗ ਉਬਾਲ-ਦਰਜਾ 82° ਸੈਂ. (12 ਮਿ. ਮੀ. ਉੱਤੇ); ਪੰਜ-ਮੈਂਬਰੀ ਰਿੰਗ, ਉਬਾਲ-ਦਰਜਾ 166° ਸੈਂ. ਹੈ।
5. ਟੈਲਿਊਰੋਨੀਅਮ ਯੋਗਿਕ, R_3TeX	$(C_2H_5)_3TeCl$ $(C_6H_5)_2CH_3TeOH$	ਪਿਘਲਾਉ-ਦਰਜਾ 174° ਸੈਂ., ਡਾਈਐਲਕਾਈਲ ਟੈਲਿਊਰਾਈਡਾਂ ਅਤੇ ਐਲਕਾਈਲ ਹੈਲਾਈਡਾਂ ਤੋਂ ਬਣਦਾ ਹੈ; ਸਾਧਾਰਣ ਪ੍ਰਥਲ ਖਾਰ ਹੈ।
6. ਡਾਈਟੈਲਿਊਰਾਈਡ, R_2Te	$C_6H_5Te-TeC_6H_5$	ਲਾਲ ਕ੍ਰਿਸਟਲ, ਪਿਘਲਾਉ-ਦਰਜਾ 53° ਸੈਂ.।
7. ਐਰਾਈਲ ਟੈਲਿਊਰੀਅਮ ਮਾਨਹੈਲਾਈਡ	$RTeX$	
8. ਡਾਈਐਲਕਾਈਲ ਟੈਲਿਊਰੀਅਮ ਡਾਈਹੈਲਾਈਡ	$(CH_3)_2TeI_2$	
9. ਡਾਈਐਰਾਈਲ ਟੈਲਿਊਰੀਅਮ ਡਾਈਹੈਲਾਈਡ	$(C_6H_5)_2TeBr_2$	
10. ਐਲਕਾਈਲ ਅਤੇ ਐਰਾਈਲ ਟੈਲਿਊਰੀਅਮ ਟ੍ਰਾਈਹੈਲਾਈਡ $RTeX_3$	CH_3TeI_3	ਇਹ 100° ਸੈਂ. ਤੋਂ ਉਪਰ ਅਪਘਟਿਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਐਸਟੀਨ ਅਤੇ ਈਥਰ ਵਿਚ ਘੁਲ ਕੇ ਲਾਲ ਘੋਲ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ।
11. ਟੈਲਿਊਰਾਕਸਾਈਡ, R_2TeO	$(C_2H_5)_2TeO$	ਅਸਥਾਈ ਤੇਲ ਹੈ, ਨਾਈਟ੍ਰਿਕ ਐਸਿਡ ਨਾਲ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਘੁਲਣਸ਼ੀਲ ਲੂਣ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਡਾਈਐਲਕਾਈਲ ਟੈਲਿਊਰਾਈਡਾਂ ਅਤੇ ਹਵਾ ਤੋਂ ਬਣਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।
12. ਟੈਲਿਊਰੇਨ, R_2TeO_2	$(CH_3)_2TeO_2$	ਡਾਈਮੀਥਾਈਲ ਟੈਲਿਊਰਾਈਡ ਅਤੇ ਹਾਈਡ੍ਰੋਜਨ ਪਰਾਓਕਸਾਈਡ ਤੋਂ ਬਣਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਚਿੱਟਾ ਅਘੁਲਣਸ਼ੀਲ ਠੋਸ ਹੈ।
13. ਟੈਲਿਊਰਿਨਿਕ ਐਸਿਡ, R_2TeOOH	C_6H_5TeOOH	ਨਾਈਟ੍ਰਿਕ ਐਸਿਡ ਨਾਲ $(C_6H_5)_2Te_2$ ਦੇ ਆਕਸੀਕਰਨ ਦੁਆਰਾ ਬਣਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਦਾ ਪਿਘਲਾਉ-ਦਰਜਾ 211° ਸੈਂ. ਹੈ।
14. ਟੈਲਿਊਰਿਕ ਐਸਟਰ, $(RO)_6Te$	$(CH_3O)_6Te$	ਇਸ ਦਾ ਪਿਘਲਾਉ-ਦਰਜਾ 86° ਸੈਂ. ਹੈ ਅਤੇ ਨਿਰਪੇਖ ਅਲਕੋਹਲ ਵਿਚ H_2TeO_6 ਅਤੇ ਡਾਈਐਜਡੋਮੀਥੇਨ ਦੀ ਕਿਰਿਆ ਦੁਆਰਾ ਬਣਦਾ ਹੈ।
15. ਟੈਲਿਊਰੋਕੀਟੋਨ, $R_2C Te$	$(CH_3)_2C Te$	ਇਹ H_2Te ਅਤੇ ਹਾਈਡ੍ਰੋਕਲੋਰਿਕ ਐਸਿਡ ਵਿਚ R_2Co ਦੀ ਕਿਰਿਆ ਦੁਆਰਾ ਬਣਦਾ ਹੈ ਅਤੇ 10 - 13 ਮਿ. ਮੀ. ਉੱਤੇ ਇਸ ਦਾ ਉਬਾਲ-ਦਰਜਾ $55-58^\circ$ ਸੈਂ. ਹੈ।

ਟੈਲਿਸ, ਟਾਮਸ : ਇਸ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਆਰਗਨ ਵਾਦਕ ਅਤੇ ਗੀਤਕਾਰ ਦਾ ਜਨਮ ਸੰਨ 1510 ਦੇ ਲਗਭਗ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਨੇ ਵਧੇਰੇ ਕਰਕੇ ਧਾਰਮਿਕ ਸੰਗੀਤ ਰਚਿਆ। ਇਸ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਬਾਰੇ ਕੁਝ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਹ ਐਡਵਰਡ ਛੇਵੇਂ, ਮੈਰੀ ਅਤੇ ਐਲਿਜ਼ਬੈਥ

ਟਾਮਸ ਟੈਲਿਸ

ਪਹਿਲੀ ਦੇ ਰਾਜ-ਕਾਲ ਦੌਰਾਨ ਸ਼ਾਹੀ ਗਿਰਜੇ ਦਾ ਆਰਗਨ-ਵਾਦਕ ਰਿਹਾ। ਆਪਣੇ ਸਮੇਂ ਦਾ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸੰਗੀਤਕਾਰ ਵਿਲੀਅਮ ਬਾਇਰਡ ਇਸਦਾ ਸ਼ਾਗਿਰਦ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਨੇ ਮਿਲਕੇ 34 ਧਾਰਮਿਕ ਗੀਤ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਕੀਤੇ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੰਨ 1575 ਵਿਚ "Cantions Sacae" ਹੇਠ ਛਪਵਾਇਆ। ਇਹ ਪਹਿਲਾ ਵਿਅਕਤੀ ਸੀ ਜਿਸਨੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਪ੍ਰਾਥਨਾ ਲਈ ਧੁਨਾਂ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀਆਂ। ਇਸਦੇ ਸੁਰ-ਪੱਟੀ (Keyboard) ਸੰਗੀਤ ਨੂੰ ਬੜਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੀਆਂ ਮੌਜੂਦਾ 23 ਸੁਰ-ਪੱਟੀ ਕ੍ਰਿਤਾਂ ਵਿਚੋਂ 18 ਕ੍ਰਿਤਾਂ 16 ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਮੱਧ ਦੀ ਹੱਥ-ਲਿਖਤ ਪੁਸਤਕ (Mulliner) ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ।

ਇਸਨੇ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਪਿਛਲੇ ਵਰ੍ਹੇ ਗ੍ਰੀਨਵਿਚ (Greenwich) ਵਿਖੇ ਬਿਤਾਏ, ਜਿਥੇ 23 ਨਵੰਬਰ, 1575 ਨੂੰ ਇਸਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਇਸਦਾ ਲਾਤੀਨੀ ਚਰਚ-ਸੰਗੀਤ ਟਿਊਡਰ ਚਰਚ ਮਿਊਜ਼ਿਕ (ਜਿਲਦ ਛੇਵੀਂ 1928) ਵਿਚ ਅਤੇ ਸੁਰ ਪੱਟੀ ਸੰਗੀਤ ਮਿਊਜ਼ਿਕ ਬ੍ਰਿਟੈਨਿਕਾ (ਜਿਲਦ ਪਹਿਲੀ) ਦੀ 'ਮੂਲੀਨਰ ਬੁੱਕ' ਅਤੇ 'ਟੈਲਿਸ ਕੰਪਲੀਟ ਕੀਬੋਰਡ ਵਰਕਸ' (1953) ਪੁਸਤਕਾਂ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮਾ. 9 : 789; ਐਨ. ਅਮੇ. 26 : 229

ਟੈਲਿਨ : ਫਿਨਲੈਂਡ ਦੀ ਖਾੜੀ ਦੇ ਦੱਖਣੀ ਤਟ ਤੇ ਵਾਕਿਆ ਐਸਤੋਨੀਆ ਗਣਰਾਜ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਅਤੇ ਇਕ ਬੰਦਰਗਾਹ ਹੈ। ਹਰ-ਸਾਲ ਸਰਦੀਆਂ ਵਿਚ ਇਸ ਬੰਦਰਗਾਹ ਤੇ ਲਗਭਗ 45 ਦਿਨ ਤੀਕ ਬਰਫ਼ ਜੰਮੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਬਰਫ਼ ਕਟਣ ਵਾਲੇ ਜਹਾਜ਼ਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨਾਲ ਹੀ ਇਥੇ ਰਾਹ ਬੋਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਦੂਜੇ ਵੱਡੇ ਯੁੱਧ ਵਿਚ ਇਸ ਬੰਦਰਗਾਹ ਦਾ ਜਹਾਜ਼ਰਾਨੀ ਵਿਭਾਗ ਨਸ਼ਟ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ ਪਰ ਹੁਣ ਇਸ ਨੇ ਰੂਸ ਦੀ ਦੇਖ-ਰੇਖ ਹੇਠ ਕਾਫ਼ੀ ਉੱਨਤੀ ਕਰ ਲਈ ਹੈ। ਹੁਣ ਇਹ ਐਸਤੋਨੀਆ ਦਾ ਜਲ-ਬਲ ਅਤੇ ਹਵਾਈ ਸੇਵਾ ਦਾ ਮੁੱਖ ਕੇਂਦਰ ਬਣ ਗਿਆ ਹੈ। ਬਾਲਟਿਕ ਸਮੁੰਦਰੀ ਬੰਦਰਗਾਹ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਇਸ ਦਾ

ਮਹੱਤਵ ਕਾਫ਼ੀ ਵਧ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸੇ ਕਾਰਨ ਰੂਸ ਦੀਆਂ ਵਪਾਰਕ ਸਹੂਲਤਾਂ ਵਿਚ ਵਾਧਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਥੇ ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਲੋਹੇ ਅਤੇ ਇਸਪਾਤ ਦੇ ਉਦਯੋਗ, ਸੂਤੀ ਤੇ ਊਨੀ ਮਿਲਾਂ ਅਤੇ ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਐਲੀਵੇਟਰਜ਼ ਸਥਾਪਤ ਹੋ ਚੁਕੇ ਹਨ। ਇਥੋਂ ਕੱਪੜਾ, ਕਾਗਜ਼, ਸੀਮੰਟ, ਮੋਟਰਾਂ, ਦਵਾਈਆਂ, ਤਮਾਕੂ ਅਤੇ ਦੁਧ ਤੋਂ ਬਣੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦਾ ਨਿਰਯਾਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਆਬਾਦੀ—4,99,800 (1991)

59°26' ਉ. ਵਿਭ. : 29°46' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਹਿ. ਵਿ. ਕੋ. 5 : 178

ਟੈਲੀਸਕੋਪ, ਰੇਡੀਓ : ਧਰਤੀ ਦੇ ਵਾਯੂਮੰਡਲ ਵਿਚ ਵੱਡੀਆਂ ਤਰੰਗ-ਲੰਬਾਈ ਵਾਲੀਆਂ ਬਿਜਲ-ਚੁੰਬਕੀ ਵਿਕੀਰਨਾਂ ਲੰਘ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਵਾਯੂਮੰਡਲ ਤੋਂ ਭਾਵ ਆਇਨ ਮੰਡਲ ਅਤੇ ਆਇਨ ਖੇਤਰ ਹੈ। ਧਰਤੀ ਦਾ ਵਾਯੂਮੰਡਲ ਆ ਰਹੀ ਬਿਜਲ-ਚੁੰਬਕੀ ਵਿਕੀਰਨ ਲਈ ਦੋਵੇਂ ਵੱਡੀਆਂ ਤਰੰਗ-ਲੰਬਾਈ ਵਾਲੀਆਂ ਪਰਤਾਂ ਵਿਚ ਦੀ ਪਾਰਦਰਸ਼ੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ੀ ਪਰਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਮਾਨ ਰੋਸ਼ਨੀ 3000 ਤੋਂ 1,40,000 ਐਂਗਸਟ੍ਰਮ ਯੂਨਿਟ ਦੇ ਲਗਭਗ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਦੂਜੀ ਰੇਡੀਓ ਪਰਤ ਜਿਹੜੀ ਕੁਝ ਕੁ ਮਿ. ਮੀ. ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਲਗਭਗ 30 ਮੀ. ਜਿੰਨੀ ਤਰੰਗ-ਲੰਬਾਈ ਵਾਲੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਠੀਕ 1930 ਈ. ਤੱਕ ਕੇਵਲ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ੀ ਪਰਤ ਦਾ ਹੀ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਜਿਸ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ 3,500 ਤੋਂ 5,000 ਐਂਗਸਟ੍ਰਮ ਵਾਲੇ ਫੋਟੋਗ੍ਰਾਫਿਕ ਖੇਤਰ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਪਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਅਤੇ 4,500 ਤੋਂ 7,000 ਐਂਗਸਟ੍ਰਮ ਤੱਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਮਾਨ ਖੇਤਰ ਨੂੰ ਅੱਧ ਪੱਚਧਾਂ ਢਕਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ।

ਸੰਨ 1931 ਵਿਚ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਦਾ ਇਕ ਇੰਜੀਨੀਅਰ ਕਾਰਲ ਜਾਂਸਕੀ 15 ਮੀ. ਦੀ ਰੇਂਜ ਵਿਚ ਰੇਡੀਓ ਸ਼ੋਰ ਦਾ ਦਿਸ਼ਾਵਰਤੀ ਐਨਟੈਨੇ ਨਾਲ ਅਧਿਐਨ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰੀ ਜਾਣੇ ਪਛਾਣੇ ਵਾਧੂ ਭੂਮੀ-ਸ਼ੋਰ ਸਿਗਨਲ ਹਾਸਲ ਕੀਤੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਉਸ ਨੇ ਸਹੀ ਅਨੁਮਾਨ ਲਗਾਕੇ ਸਿੱਟਾ ਕੱਢਿਆ ਕਿ ਇਹ ਗੈਲੈਕਸੀ ਕੇਂਦਰ ਦੀ ਸਾਧਾਰਣ ਦਿਸ਼ਾ ਤੋਂ ਆ ਰਹੇ ਹਨ। ਫਿਰ 1937 ਈ. ਵਿਚ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਵਿਚ ਹੀ ਗਰਾਟ ਰੇਬਰ ਨੇ ਪੈਰਾਬੋਲੀ ਪਰਾਵਰਤਕ ਐਨਟੈਨੇ (ਡਿਸ਼) ਨਾਲ ਆਕਾਸ਼ ਦੀ ਰੇਡੀਓ ਸ਼ੋਰ ਲਈ ਜਾਂਚ ਕੀਤੀ। ਉਸ ਨੇ 1940 ਈ. ਵਿਚ ਆਕਾਸ਼ ਗੰਗਾ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਰੇਡੀਓ ਮੈਪ ਛਪਵਾਇਆ ਜਿਹੜਾ ਕਿ 1.9 ਮੀ. ਤਰੰਗ-ਲੰਬਾਈ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਰੇਬਰ ਦੀ ਡਿਸ਼ ਦੀ ਦਿਸ਼ਾਵਰਤੀ ਖੂਬੀ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਉਹ 12° ਚੌੜਾਈ ਵਾਲੀ ਰੇਂਜ ਵਿਚ ਕੋਨੀ-ਕਿਰਨ-ਪੁੰਜ ਦੇ ਸਿਗਨਲ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਵਿਡੇਦਨ ਸਮਰੱਥਾ ਦੀ ਕਮੀ ਜਾਂ ਦੋ ਨਿਕਟਵਰਤੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ੀ ਸੋਮਿਆਂ ਨੂੰ ਪਛਾਣਨ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਰੇਡੀਓ ਤਰੰਗ-ਲੰਬਾਈਆਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਵਿਚ ਅੰਤਰ ਵਿਆਪਕਤਾ ਅਤੇ ਫਲਸਰੂਪ ਸਥਿਤੀ ਦਾ ਸਹੀ ਪਤਾ ਲਗਾਉਣ ਦੀ ਅਸਮਰੱਥਾ ਨੇ ਰੇਡੀਓ ਖਗੋਲ ਵਿਗਿਆਨ ਨੂੰ ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਹੀ ਰੇਡੀਓ ਸੋਮਿਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ੀ ਦੂਰਬੀਨ (ਟੈਲੀਸਕੋਪ) ਨਾਲ ਪਛਾਣਨ ਦੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਕੰਮ ਲਈ ਔਕੜਾਂ ਵਿਚ ਪਾਈ ਰੱਖਿਆ ਹੈ। ਕੁਝ ਕੁ ਰੇਡੀਓ ਸੋਮਿਆਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਬਾਕੀ ਦੇ ਸੋਮੇ-ਮੀ. ਤਰੰਗ-ਲੰਬਾਈਆਂ ਨਾਲੋਂ ਸੈਂ. ਮੀ. ਤਰੰਗ-ਲੰਬਾਈਆਂ ਉੱਤੇ ਬਹੁਤ ਹੀ ਖੀਣ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਪ੍ਰਕਾਸ਼ੀ ਦੂਰਬੀਨ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰੇਡੀਓ ਦੂਰਬੀਨ ਦੀ ਵਿਡੇਦਨ ਸਮਰੱਥਾ ਇਸ ਦੇ ਦੁਆਰਕ ਦੇ ਨਾਲ ਰੇਖੀ ਤੌਰ ਤੇ ਵਧਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ

ਜਿਸ ਦੇ ਫਲਸਰੂਪ ਖਾਸ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿਚ ਚਲਾਈਆਂ ਜਾ ਸਕਣ ਵਾਲੀਆਂ ਡਿਸ਼ਾਂ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਹੋਇਆ, ਜਿਹੜੀਆਂ ਕਿ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ੀ ਡਿਸ਼ਾਂ ਨਾਲੋਂ 20 ਗੁਣਾ ਵੱਡੀਆਂ ਹਨ। ਅਜਿਹੀ ਪਹਿਲੀ ਡਿਸ਼ ਮਾਰਕ-176 ਮੀ. (250 ਫੁੱਟ) ਪੈਰਾਬੋਲਾਇਡ ਸੀ ਜਿਹੜੀ ਕਿ ਮਾਨਚੈਸਟਰ ਦੇ ਨੇੜੇ ਜੋਡਰੋਲ ਬੈਂਕ, ਚੈਸ਼ਿਰ ਵਿਖੇ ਲਗਾਈ ਗਈ। ਇਸ ਦੂਰਬੀਨ ਦਾ ਬਣਨਾ ਇੰਜਨੀਅਰਿੰਗ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਇਕ ਵਡਮੁੱਲੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਸੀ। ਇਕ ਹੋਰ ਖੋਜ ਦਿਸ਼ਾਵਰਤੀ ਐਨਟੈਨੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਐਰੇਜ਼ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਦਾ ਬਣਾਉਣਾ ਸੀ।

ਇਹ ਕਿਸੇ ਵੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ੀ ਦੂਰਬੀਨ ਰਾਹੀਂ ਬਿਲਕੁਲ ਵੱਖਰੇ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਐਨਟੈਨੇਾਂ ਨੂੰ ਧਰਤੀ ਦੀ ਸਤ੍ਹਾ ਨਾਲ ਅੰਸ਼-ਸਥਿਰ ਜਾਂ ਸਥਿਰ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਏਕੜਾਂ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਖੇਤਰ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਅੰਤ ਵਿਚ ਅਪੂਰਨ ਦੁਆਰਕ ਵਾਲੀਆਂ ਅਨੇਕਾਂ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਰੇਡੀਓ ਦੂਰਬੀਨਾਂ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆ ਗਈਆਂ ਜਿਹੜੀਆਂ ਕਿ ਲੰਮੀ ਆਧਾਰ ਰੇਖਾ ਵਾਲੇ ਦੋਹਰੇ ਐਲੀਮੈਂਟ ਵਾਲੇ ਇੰਟਰਫੇਰੋਮੀਟਰਾਂ ਦੀ ਸੁਧਰੀ ਹੋਈ ਕਿਸਮ ਬਣ ਗਈਆਂ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਇਕੋ ਸੇਮੇਂ ਨੂੰ ਕਈ ਸੌ ਮਿਲੀਅਨ ਤਰੰਗ-ਲੰਬਾਈਆਂ ਦੀ ਦੂਰੀ ਤੋਂ (ਸਮੁੰਦਰ ਦੁਆਰਾ ਅੱਡ ਕੀਤੀ ਹੋਈ) ਦੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਯੰਤਰ ਦੀ ਵਿਡੇਦਨ ਸਮਰੱਥਾ ਆਰਕ ਦੇ ਇਕ ਸੈਕੰਡ ਦੇ ਹਜ਼ਾਰਵੇਂ ਭਾਗ ਤਕ ਮਿਣੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਜਿਹੜੀ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ੀ ਦੂਰਬੀਨ ਦੁਆਰਾ ਮਿਣੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੋਵੇ ਨਾਲੋਂ ਵਧੇਰੇ ਠੀਕ ਹੈ।

ਡਿਸ਼ ਐਨਟੈਨੇ-ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਦੇ ਪੱਖੋਂ ਰੇਡੀਓ ਦੂਰਬੀਨਾਂ ਇੰਨੀਆਂ ਹਨ ਕਿ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਵੀ ਸਹੀ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਪਰੰਤੂ ਜਿਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਆਮ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਉਸ ਵਿਚ ਇਕ ਟਾਵਰ ਉੱਤੇ ਵੱਡਾ ਸਾਰਾ ਧਾਤਵੀ ਪੈਰਾਬੋਲਾਇਡ ਡਿਸ਼ ਪਰਾਵਰਤਕ ਲਗਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਇਸ ਡਿਸ਼ ਨੂੰ ਖਿਤਿਜ-ਚਾਪ ਵਿਚ ਖੜ੍ਹੇ ਦਾਅ ਪੂਰੇ ਦੁਆਲੇ ਅਤੇ ਅਵਲੰਬ ਵਿਚ ਖਿਤਿਜੀ ਪੂਰੇ ਦੁਆਲੇ ਘੁੰਮਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਢਾਂਚੇ ਨੂੰ ਅਲਟਰਾਸ਼ਿਮ ਮਾਊਂਟਿੰਗ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਚਲਾਉਣ ਦੇ ਕੰਮ ਦਾ ਨਿਯੰਤਰਣ ਇਕ ਉੱਚੀ ਗਤੀ ਵਾਲੇ ਕੰਪਿਊਟਰ ਰਾਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਦੂਰਬੀਨ ਨੂੰ ਨਿਰਧਾਰਤ ਖਗੋਲੀ ਸਥਿਤੀ ਵਲ ਠੀਕ ਠੀਕ ਮੋੜਿਆ ਅਤੇ ਧਰਤੀ ਦੀ ਗਤੀ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਉਸੇ ਸਥਿਤੀ ਉੱਤੇ ਸਥਿਰ (ਕ੍ਰਮ ਪਰਿਲੋਕਨ) ਰਖਿਆ ਜਾ ਸਕੇ। ਇਸ ਯੰਤਰ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੀ ਨਿਯੰਤਰਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਚੜ੍ਹਦੀ ਜਾਂ ਢਹਿੰਦੀ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਨਿਰਦੇਸ਼-ਅੰਕਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਸਕੈਨਿੰਗ ਕਰਨੀ ਸੰਭਵ ਹੋ ਜਾਵੇ। ਡਿਸ਼ ਦੀ ਸਤ੍ਹਾ ਆ ਰਹੀਆਂ ਵਿਕੀਰਨਾਂ ਨੂੰ ਪਰਾਵਰਤਤ ਕਰਕੇ ਇਕ ਛੋਟੇ ਜਿਹੇ ਪਿਕ-ਅੱਪ ਯੰਤਰ ਉੱਤੇ ਫੋਕਸ ਕਰਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਫੀਡ ਐਨਟੈਨਾ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਥੇ ਪੂਰਵ ਵਰਧਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵਰਧਿਤ ਰੇਡੀਓ ਸ਼ਕਤੀ ਇਕ ਤਾਰ ਦੇ ਜ਼ਰੀਏ ਜੁੜਵੀਂ ਇਮਾਰਤ ਵਿਚ ਭੇਜੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਇਸ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵਧੇਰੇ ਵਰਧਿਤ ਸੰਸੂਚਕ ਅਤੇ ਸ਼ਾਇਦ ਸਮੇਂ ਦੇ ਵੱਡੇ ਅੰਤਰਾਲਾਂ ਉੱਤੇ ਅਨੁਕਲਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹਾ ਆਵਿੱਤੀਆਂ ਦੇ ਇਕਹਿਰੇ ਬੈਂਡ ਉੱਤੇ ਜਾਂ ਇਕੋ ਸਮੇਂ ਅਤੇ ਵੱਖੋਂ ਵੱਖਰੇ ਆਵਿੱਤੀਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਜੁੜਵੇਂ ਪਤਲੇ ਦਰਜਨਾਂ ਬੈਂਡਾਂ ਉੱਤੇ ਵੀ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਏ ਸੰਕੇਤਾਂ ਨੂੰ ਘੁੰਮਣਸ਼ੀਲ ਚਾਰਟਾਂ ਉੱਤੇ ਦਰਸਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਉੱਚ-ਗਤੀ ਵਾਲੇ ਕੰਪਿਊਟਰ ਉੱਤੇ ਹੋਰ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਟੇਪਾਂ ਉੱਤੇ ਅੰਕੜਿਆਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਰਿਕਾਰਡ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਕੇਵਲ ਐਨਟੈਨਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਇਸ ਸਮੁੱਚੇ ਉਪਕਰਣ ਨੂੰ ਰੇਡੀਓ ਟੈਲੀਸਕੋਪ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਪੂਰਨ ਤੌਰ ਤੇ ਲੋੜ ਅਨੁਸਾਰ ਚਲਾਈ ਜਾ ਸਕਣ ਵਾਲੇ ਬਾਨ ਰੇਡੀਓ ਟੈਲੀਸਕੋਪ 100 ਮੀਟਰ (328 ਫੁੱਟ) ਡਿਸ਼ ਵਾਲੀ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਕਿ ਪੱਛਮੀ ਜਰਮਨੀ ਵਿਚ ਬਾਨ ਦੇ ਨਜ਼ਦੀਕ ਰੇਡੀਓ ਖਗੋਲ ਵਿਗਿਆਨ ਲਈ ਮੈਕਸ ਪਲਾਂਕ ਇੰਸਟੀਚਿਊਟ ਵਿਖੇ 1970 ਈ. ਵਿਚ ਲਗਾਈ ਗਈ ਸੀ। ਦੱਖਣੀ ਅਰਧ-ਗੋਲੇ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਰੇਡੀਓ ਟੈਲੀਸਕੋਪ 64 ਮੀ. (210 ਫੁੱਟ) ਡਿਸ਼ ਵਾਲੀ ਆਸਟ੍ਰੇਲੀਆ ਵਿਚ ਪਾਰਕਸ ਵਿਖੇ ਲੱਗੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਅਜਿਹੀਆਂ ਮਜ਼ਬੂਤ ਡਿਸ਼ਾਂ ਬਣਾਉਣੀਆਂ ਬਹੁਤ ਔਖੀਆਂ ਹਨ ਜਿਹੜੀਆਂ ਹਰ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਪੈਰਾਬੋਲਾਈ ਬਣਤਰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਾਇਮ ਰੱਖ ਸਕਣ, ਕਿਉਂਕਿ ਜਿੰਨੀ ਵੱਡੀ ਡਿਸ਼ ਹੋਵੇਗੀ ਉੰਨੀ ਹੀ ਉਹ ਆਪਣੇ ਭਾਰ ਕਾਰਨ ਵਧੇਰੇ ਡਿੱਗੀ ਹੋਵੇਗੀ। ਜੇਕਰ ਇਕ ਸਤ੍ਹਾ ਆਪਣੀ ਤਰੰਗ-ਲੰਬਾਈ ਦੇ ਦਸਵੇਂ ਭਾਗ ਨਾਲੋਂ ਆਦਰਸ਼ ਪੈਰਾਬੋਲਾਈ ਤੋਂ ਵੱਧ ਡਿੱਗੀ ਹੋਵੇਗੀ ਤਾਂ ਇਸ ਦੀ ਸੁਯੋਗਤਾ ਘਟਦੀ ਜਾਵੇਗੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਡਿੱਗਾਂ ਹੋਣ ਦੀ ਸੋਮਸਿਆ ਮੀਟਰ ਤਰੰਗ-ਲੰਬਾਈ ਨਾਲੋਂ ਸੈ. ਮੀ. ਤਰੰਗ-ਲੰਬਾਈ ਵਿਚ 100 ਗੁਣਾ ਵਧੇਰੇ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜੋਡਰੋਲ ਬੈਂਕ ਮਾਰਕ - 1 ਡਿਸ਼ ਦੀ ਸਤ੍ਹਾ ਵਿਚ 1970-71 ਵਿਚ ਸੁਧਾਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਤਾਂ ਜੋ 21 ਸੈਂ. ਮੀ. ਖੇਤਰ-ਵਿਚ ਪੂਰਨ ਕਾਰਜਕਾਰੀ ਕੁਸ਼ਲਤਾ ਹਾਸਲ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕੇ। ਇਹ ਉਹ ਖੇਤਰ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਹਾਈਡ੍ਰੋਜਨ ਪ੍ਰੋਖਣ ਲਈ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਤਾ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਤਤਕਾਲੀਨ ਸਿਧਾਂਤਕ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਇਕ 100 ਮੀ. ਡਿਸ਼ ਬਣਾਈ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਕਿ ਜਦੋਂ ਇਸ ਨੂੰ ਇਕ ਸਥਿਤੀ ਤੋਂ ਦੂਜੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਸ਼ਿਫਟ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਗੁਰੂਤਾ ਬਲਾਂ ਕਾਰਨ ਸਤ੍ਹਾ ਇਕ ਪੈਰਾਬੋਲਾਈ ਸੰਰਚਨਾ ਤੋਂ ਦੂਜੀ ਪੈਰਾਬੋਲਾਈ ਸੰਰਚਨਾ ਵਿਚ ਬਦਲਦੀ ਹੈ ਅਜਿਹਾ ਕਿਵੇਂ ਛੋਟੀ ਤੋਂ ਛੋਟੀ ਤਰੰਗ-ਲੰਬਾਈ 1 ਸੈਂ. ਮੀ. ਉੱਤੇ ਹੋਣ ਤੋਂ ਰੋਕਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹੀਆਂ ਡਿਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਸਜਾਤੀ ਪਰਾਵਰਤਕ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਬਾਨ ਅਜਿਹੀ ਪਹਿਲੀ ਡਿਸ਼ ਹੈ ਜਿਸ ਦੀ 1 ਸੈਂ. ਮੀ. ਤਰੰਗ-ਲੰਬਾਈ ਉੱਤੇ ਸਫਲਤਾ ਪੂਰਵਕ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਪੂਰਨ ਤੌਰ ਤੇ ਚਲਣਯੋਗ ਡਿਸ਼ ਦਾ ਸੁਧਾਰ ਹੋਣਾ ਵੱਡੀ ਮੈਗੀਡੀਅਨ-ਟ੍ਰਾਂਜ਼ਿਟ ਡਿਸ਼ ਹੈ। ਇਸ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਰੇਬਰ ਨੇ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਇਸ ਯੰਤਰ ਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਮੈਗੀਡੀਅਨ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਲੋੜੀਂਦੀ ਦਿਸ਼ਾ ਵਲ ਸੈੱਟ ਕਰ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਫਿਰ ਉਥੇ ਸਥਿਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਦੋਂ ਧਰਤੀ ਘੁੰਮਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਇਹ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਆਕਾਸ਼ੀ ਪੁੰਟੀ ਨੂੰ ਸਕੈਨ ਕਰਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸੇਮੇ ਦਾ ਕੇਵਲ ਸੀਮਿਤ ਸਮੇਂ ਕੁਝ ਕੁ ਸੈਕੰਡ ਜਾਂ ਮਿੰਟਾਂ ਲਈ ਹੀ ਪ੍ਰੋਖਣ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਸੋਮਾ ਮੈਗੀਡੀਅਨ ਉੱਤੇ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਇਸ ਨੂੰ ਪਾਰ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਖਰਚਾ ਘੱਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਸੇਮੇ ਤੇ ਛੋਟੀ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਕੀਤੇ ਤੇ ਬਣਾਏ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਕਿਸਮ ਦਾ ਸੰਸਾਰ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਯੰਤਰ 90 ਮੀ. (300 ਫੁੱਟ) ਵਿਆਸ ਵਾਲੀ ਗਰੀਨ ਬੈਂਕ ਪੱਛਮੀ ਵਰਜੀਨੀਆ ਵਿਖੇ ਲਗਾਈ ਗਈ ਡਿਸ਼ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਇਸਤੇਮਾਲ 20 ਸੈਂ. ਮੀ. ਛੋਟੀ ਤਰੰਗ-ਲੰਬਾਈ ਲਈ ਵੀ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਕ ਹੋਰ ਸੁਧਰੀ ਹੋਈ ਡਿਸ਼ ਸਥਿਰ ਗੋਲਾਕਾਰ ਡਿਸ਼ ਹੈ ਅਜਿਹੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਡਿਸ਼ ਜਿਸ ਦਾ ਗੋਲਾਕਾਰ ਪਰਾਵਰਤਕ 300 ਮੀ. (1000 ਫੁੱਟ) ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਕਿ ਇਕੈਕੀਬੋ, ਪੂਈਰਟੋ ਰੀਕੋ ਵਿਖੇ ਲਗਾਈ ਗਈ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਸੰਚਾਲਨ ਕਾਰਨਲ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਐਨਟੈਨੇ ਨੂੰ ਬਾਰੀਕ ਤਾਰ ਵਾਲੀ ਜਾਲੀ ਨਾਲ ਧਰਤੀ ਉੱਤੇ ਕੁਦਰਤੀ ਡੂੰਘਾਈ ਉੱਤੇ ਉਸਾਰਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਸਤ੍ਹਾ ਤੋਂ ਰੇਡੀਓ ਤਰੰਗ-ਲੰਬਾਈਆਂ ਗੋਲੇ ਦੇ ਫੋਕਲ ਬਿੰਦੂ ਉੱਤੇ ਪਰਾਵਰਤਿਤ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ

ਜਿੱਥੇ ਪਿਕਅੱਪ ਜਾਂ ਫੀਡ ਲਗੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਕਿ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ ਤੇ ਗੋਲ ਵਿੱਧਾਨ ਨੂੰ ਸਹੀ ਕਰਨ ਲਈ ਲਗਾਈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਫੀਡ ਇਕ ਬਮੇਲ (ਟਰੱਸ) ਨਾਲ ਲਟਕਾਈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਕਿਰਨ-ਪੁੰਜ ਨੂੰ ਆਸਾਨੀ ਨਾਲ 20° ਸਿਖਰ-ਬਿੰਦੂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਅੰਦਰ ਕਿਸੇ ਥਾਂ ਵੀ ਘੁਮਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਸਥਿਰ ਗੋਲਾਕਾਰ ਡਿਸ਼ ਦਾ ਸੁਧਰਿਆ ਹੋਇਆ ਰੂਪ ਪੈਰਾਬੋਲੋਈ ਸਿਲਿੰਡਰ ਹੈ। ਅਜਿਹਾ ਸਿਲਿੰਡਰਾਕਾਰ ਪਰਾਵਰਤਕ (400×600 ਫੁੱਟ) ਇਲੀਨਾਇਸ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿਖੇ ਲੱਗਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਅਜਿਹੀ ਸਰਵੇਖਣ ਟਾਈਪ ਟੈਲੀਸਕੋਪ ਦਾ ਫੋਕਲ ਪੁਆਇੰਟ ਜਾਂ ਫੀਡ, ਪੈਰਾਬੋਲੋਈ ਸਿਲਿੰਡਰ ਦੀ ਫੋਕਲ ਲਾਈਨ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਕਿ 180 ਮੀ. (600 ਫੁੱਟ) ਦੇ ਲਗਭਗ ਲੰਮੀ ਹੈ। ਕਿਰਨ-ਪੁੰਜ ਦੀ ਉੱਚਤਮ ਪਿਕਅੱਪ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਲਈ ਇਸ ਨੂੰ ਕੇਵਲ ਝੁਕਾਉਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਨਿਯੰਤਰਣ ਪਿਕਅੱਪ ਜਾਂ ਫੀਡ ਉਪਕਰਣ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਐਰੋ-ਦੂਜੇ ਸੰਸਾਰ ਯੁੱਧ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਖਗੋਲਵੇਤਾਵਾਂ ਦੇ ਕੰਮ ਨੇ ਸਪੱਸ਼ਟ ਤੌਰ ਤੇ ਰੇਡੀਓ ਸੋਮਿਆਂ ਦੀ ਵਧੇਰੇ ਸਹੀ ਸਥਿਤੀ ਲਈ ਆਕਾਸ਼ ਦਾ ਸਰਵੇਖਣ ਕਰਨ ਉੱਤੇ ਜ਼ੋਰ ਪਾਇਆ ਅਤੇ ਛੇਤੀ ਹੀ ਇਸ ਦੇ ਪਿੱਛੋਂ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਬੀਣ ਐਨਟੈਨੇ ਐਰੋ ਬਣਾਏ ਗਏ, ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ ਤੇ ਕੈਂਬਰਿਜ, ਇੰਗਲੈਂਡ, ਸਿਡਨੀ ਅਤੇ ਆਸਟ੍ਰੇਲੀਆ ਵਿਚ। ਮੀਟਰ ਤਰੰਗ-ਲੰਬਾਈ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਰਿਸੀਵਰ ਸੁਗ੍ਰਾਹਿਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਰੇਡੀਓ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਤੀਬਰਤਾਵਾਂ ਇੰਨੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਕਿ ਕਾਫੀ ਛੋਟੇ ਐਨਟੈਨੇ ਨਾਲ ਵਧੇਰੇ ਵਸਤਾਂ ਲੱਭੀਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਖੇਤਰ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਵੱਖੋਂ ਵੱਖਰੀਆਂ ਦੇਖੀਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ ਹੀ ਐਨਟੈਨੇ ਦਾ ਖੇਤਰਫਲ ਵਧਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਹੀ ਪੇਚੀਦਾ ਸਥਿਤੀ ਪੈਂਦੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਸੋਮਿਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਭੇਦਿਤ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਣ ਵਾਲੀ ਸੋਮਿਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਤੋਂ ਕਾਫੀ ਵਧੇਰੇ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸੰਨ 1970 ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਇਸੇ ਵਜਾ ਕਰਕੇ ਵਧੇਰੇ ਵਿਭੇਦਨ ਸ਼ਕਤੀ ਵਾਲੇ ਐਨਟੈਨੇ ਦੀ ਵਿਵਸਥਾ ਉੱਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਅਜਿਹੀ ਵਿਵਸਥਾ ਵਾਲਾ ਇਕ ਮਿਲਜ਼ ਕਰਾਸ ਨਾਮੀ ਐਨਟੈਨੇ ਬੀ. ਵਾਈ. ਮਿਲਜ਼ ਨੇ ਆਸਟ੍ਰੇਲੀਆ ਵਿਚ ਅਤੇ ਫੇਜ਼ ਸਵਿਚਿੰਗ ਇੰਟਰਫਰੋਮੀ. ਕੈਂਬਰਿਜ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿਖੇ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਪ੍ਰਾਰੰਭਿਕ ਮਿਲਜ਼ ਕਰਾਸ ਦੇ 460 ਮੀ. (1,500 ਫੁੱਟ) ਲੰਬਾਈ ਵਾਲੀਆਂ ਦੋ ਭੁਜਾਵਾਂ ਲੱਗੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ ਜਿਹੜੀਆਂ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਸਮਕੋਣ ਉੱਤੇ ਕਰਾਸ ਕਰਦੀਆਂ ਸਨ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਲੋੜੀਂਦੇ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਵਾਲੇ 500 ਐਨਟੈਨੇ ਐਲੀਮੈਂਟ ਇਕੋ ਤਾਰ ਵਾਲੀ ਜਾਲੀ ਵਾਲੇ ਪਰਾਵਰਤਕ ਉੱਤੇ ਲੱਗੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਇਸ ਦੇ ਕਿਰਨ-ਪੁੰਜ ਦੀ ਚੌੜਾਈ 3.5 ਮੀ. ਤਰੰਗ ਲੰਬਾਈ ਉੱਤੇ 0.08° ਸੀ। ਉੱਤਰੀ ਦੱਖਣੀ ਭੁਜਾ ਉੱਤੇ ਪੂਰਬ-ਪੱਛਮੀ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿਚ ਪੱਖਿ ਵਰਗਾ 0.6° ਚੌੜਾਈ ਵਾਲਾ ਪੁੰਜ ਪੈਟਰਨ ਅਤੇ ਪੂਰਬ ਪੱਛਮੀ ਭੁਜਾ ਉੱਤੇ ਵੀ ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਉੱਤਰ-ਦੱਖਣੀ ਦਿਸ਼ਾ ਮੈਰੀਡੀਅਨ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਵਿਚ ਪੈਟਰਨ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਜੇਕਰ ਦੋਵੇਂ ਭੁਜਾਵਾਂ ਨੂੰ ਫੇਜ਼ ਵਿਚ ਜੋੜ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਦੋਵੇਂ ਭੁਜਾਵਾਂ ਦੇ ਕਾਟ ਸਥਾਨ ਉੱਤੇ ਦੋਵੇਂ ਕਿਰਨ-ਪੁੰਜਾਂ ਬਹੁਤ ਸਾਫ਼ ਸੋਮਾ ਰਿਸੀਵ ਕਰਨਗੀਆਂ, ਜੇਕਰ ਦੋਵੇਂ ਭੁਜਾਵਾਂ ਫੇਜ਼ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਜੋੜੀਆਂ ਜਾਣ ਤਾਂ ਇਕੋ ਸੋਮੇ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਸਿਗਨਲ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੈਂਸਲ ਕਰ ਦੇਣਗੇ। ਕਿਸੇ ਇਕ ਹਿੱਸੇ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਰੱਖਿਆ ਹੋਇਆ ਸੋਮਾ ਫੇਜ਼ ਸਥਿਤੀ ਤੋਂ ਬਗੈਰ ਹੀ ਚੁਣ ਲਿਆ ਜਾਵੇਗਾ ਪਰੰਤੂ ਜੇਕਰ ਰਿਕਾਰਡਰ ਨੂੰ

ਤੁਲਕਾਲੀ ਸਵਿੱਚਾਂ ਦੇ ਰਾਹੀਂ ਇਕ ਦਮ ਐਨਟੈਨੇ ਦੇ ਫੇਜ਼ਿੰਗ ਸਵਿੱਚ ਨਾਲ ਜੋੜ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਅਜਿਹੇ ਸੋਮੇ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਏ ਸਿਗਨਲ ਕੈਂਸਲ ਹੋ ਜਾਣਗੇ। ਦੋ ਹਿੱਸਿਆਂ ਦੇ ਜੋੜ ਵਾਲੀ ਥਾਂ ਉੱਤੇ ਲੱਗੇ ਸੋਮੇ ਵਿਚ ਅਜਿਹਾ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ। ਇਸ ਸੋਮੇ ਤੋਂ ਇਸ ਭਾਗ ਦੀਆਂ ਭੁਜਾਵਾਂ ਜਿੰਨੀ ਲੰਬਾਈ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਵਿਆਸ ਵਾਲੀ ਡਿਸ਼ ਦੀ ਵਿਭੇਦਨ ਸਮਰੱਥਾ ਵਾਲੀ ਬਾਰੀਕ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ੀ ਕਿਰਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਕ੍ਰਾਂਸ ਦਾ ਵੱਡਾ ਔਗੁਣ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਕੇਵਲ ਉਸ ਤਰੰਗ-ਲੰਬਾਈ ਉੱਤੇ ਤਸੱਲੀਬਖਸ਼ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਲਈ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੋਵੇ। ਇਸ ਦੀ ਊਰਜਾ ਇਕੱਠਾ ਕਰਨ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਵੀ ਬਰਾਬਰ ਦੇ ਵਿਆਸ ਵਾਲੀ ਡਿਸ਼ ਜਿੰਨੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਇਹ ਸੋਮੇ ਨੂੰ ਲੱਭਣ ਦੇ ਸਮਰੱਥ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਖਾਮੀਆਂ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਇਸ ਨੂੰ ਮੁਢਲੇ ਉੱਚ ਵਿਭੇਦਨ ਸਮਰੱਥਾ ਸਰਵੇਖਣ ਖੇਤਰ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹਾ ਕ੍ਰਾਂਸ ਮੋਲਾਰਲੋ, ਆਸਟ੍ਰੇਲੀਆ ਵਿਖੇ ਨਿਊਯਾਰ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਆਫ਼ ਸਿਡਨੀ ਕ੍ਰਾਂਸ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੀਆਂ ਭੁਜਾਵਾਂ ਇਕ ਮੀਲ (1,600 ਮੀ.) ਦੇ ਲਗਭਗ ਲੰਬੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਦੋਵੇਂ ਭੁਜਾਵਾਂ ਉੱਤੇ ਸਿਲਿੰਡਰਾਕਾਰ ਪੈਰਾਬੋਲੋਈ ਪਰਾਵਰਤਕ ਲੱਗੇ ਹੋਏ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਚੌੜਾਈ ਲਗਭਗ 40 ਫੁੱਟ (12 ਮੀ.) ਹੈ।

ਫੇਜ਼ ਸਵਿਚਿੰਗ ਰੇਡੀਓ ਇੰਟਰਫਰੋਮੀਟਰ—ਫੇਜ਼ ਸਵਿਚਿੰਗ ਰੇਡੀਓ ਇੰਟਰਫਰੋਮੀਟਰ ਅਨੇਕਾਂ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਰੇਡੀਓ ਦੂਰਬੀਨਾਂ ਦਾ ਆਧਾਰ ਹਨ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਸਰਵੇਖਣ ਲਈ ਵਰਤੀਆਂ ਜਾਣ ਵਾਲੀਆਂ ਐਰੋ ਵੀ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਦਾ ਕਾਰਜ ਸਿਧਾਂਤ ਸਮਝਣ ਲਈ ਪੂਰਬ-ਪੱਛਮੀ ਰੇਖਾ ਉੱਤੇ ਦੋ ਐਨਟੈਨੇ ਲਗਾਉ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਕੋ ਰਿਸੀਵਰ ਨਾਲ ਜੋੜੋ। ਸੋਮੇ ਤੋਂ ਆਈ ਵਿਕੀਰਨ ਇਕ ਐਨਟੈਨੇ ਉੱਤੇ ਦੂਜੇ ਨਾਲੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪਹੁੰਚੇਗੀ ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਸੋਮਾ ਮੈਰੀਡੀਅਨ ਉੱਤੇ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਜੇਕਰ ਪਥ-ਅੰਤਰ-ਤਰੰਗ-ਲੰਬਾਈਆਂ ਦਾ ਪੂਰਨ ਅੰਕ (ਜਾਂ ਜ਼ੀਰੋ) ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਸਿਗਨਲ ਇਕੋ ਫੇਜ਼ ਵਿਚ ਹੋਣਗੇ ਅਤੇ ਰਿਸੀਵਰ ਉਤਪਾਦਿਤ ਪਰਿਮਾਣ (ਆਊਟ ਪੁਟ) ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਹੋਵੇਗਾ। ਜੇਕਰ ਇਹ ਪਥ-ਅੰਤਰ 180° ਫੇਜ਼ ਤੋਂ ਪਰੇ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਸਿਗਨਲ ਕੈਂਸਲ ਹੋ ਜਾਣਗੇ ਅਤੇ ਉਤਪਾਦਿਤ ਪਰਿਮਾਣ ਸਿਫ਼ਰ ਹੋਵੇਗਾ। ਜਿਵੇਂ ਹੀ ਸੋਮਾ ਆਕਾਸ਼ ਵਿਚ ਦੈਨਿਕ ਗਤੀ ਕਰਦਾ ਹੈ ਪਥ-ਅੰਤਰ ਬਦਲਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਫਲਸਰੂਪ ਚਾਰਟ ਉੱਤੇ ਵਿਘਨ-ਫ੍ਰਿੰਜ ਬਣਨਗੇ, ਪਿੱਛੋਂ ਆ ਰਹੀਆਂ ਵਿਕੀਰਨਾਂ ਦੁਆਰਾ ਸਿਗਨਲਾਂ ਉਤਲੇ ਸਾਰੇ ਫ੍ਰਿੰਜ ਢਕੇ ਜਾਣਗੇ। ਫ੍ਰਿੰਜ ਪੈਟਰਨ ਦਾ ਆਯਾਮ ਸੋਮੇ ਦੀ ਤੀਬਰਤਾ ਦੇ ਅਨੁਪਾਤੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਜੇਕਰ ਸੋਮੇ ਦਾ ਇਕ ਹਿੱਸਾ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਸੋਮੇ ਦੂਜਾ ਹਿੱਸਾ ਘੱਟ ਤੋਂ ਘੱਟ ਵਿਕੀਰਨ ਦਿੰਦਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਅੱਧੀਆਂ ਧਾਰੀਆਂ ਨਹੀਂ ਹੋਣਗੀਆਂ ਤੇ ਜਿਹੜੀਆਂ ਧਾਰੀਆਂ ਬਣਨਗੀਆਂ ਉਹ ਵੀ ਕਾਫੀ ਮੱਧਮ ਹੋਣਗੀਆਂ, ਸੋਮਾ ਜਿੰਨਾ ਵੱਡਾ ਹੋਵੇਗਾ ਉਨੀਆਂ ਹੀ ਧਾਰੀਆਂ ਘੱਟ ਹੋਣਗੀਆਂ। ਜਿੰਨੀ ਵਧੇਰੇ ਦੂਰੀ ਐਨਟੈਨੇ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਹੋਵੇਗੀ ਉਨੀਆਂ ਧਾਰੀਆਂ ਘੱਟ ਸੰਘਣੀਆਂ ਹੋਣਗੀਆਂ। ਜਿਵੇਂ ਜਿਵੇਂ ਦੂਰੀ ਵਧਦੀ ਜਾਵੇਗੀ ਧਾਰੀਆਂ ਘਟਦੀਆਂ ਜਾਣਗੀਆਂ ਅਤੇ ਇਕ ਸਥਿਤੀ ਅਜਿਹੀ ਆ ਜਾਵੇਗੀ ਕਿ ਧਾਰੀਆਂ ਖ਼ਤਮ ਹੋ ਜਾਣਗੀਆਂ। ਇਸੇ ਸਿਧਾਂਤ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਕੇ ਰੇਡੀਓ ਸੋਮਿਆਂ ਦੇ ਕੋਣੀ ਵਿਆਸ ਮਿਣੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਪ੍ਰੇਖਣਾਂ ਦੀ ਤਰੰਗ-ਲੰਬਾਈ ਬਦਲ ਕੇ ਧਾਰੀਆਂ ਵਿਚਲੀ ਦੂਰੀ ਬਦਲੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਦੋ ਤੋਂ ਵੱਧ ਐਨਟੈਨੇ ਨੂੰ ਬਤੌਰ ਇੰਟਰਫਰੋਮੀਟਰ ਵਰਤਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਕਈ ਐਨਟੈਨੇ ਇਕੋ ਜਿੰਨੀ ਦੂਰੀ ਉੱਤੇ ਲਗਾਏ

ਜਾਣ ਤੇ ਅਜਿਹੇ ਸਿਸਟਮ ਨੂੰ ਗ੍ਰੇਟਿੰਗ ਇੰਟਰਫੇਰੋਮੀਟਰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਕਲਗੁਰਾ (ਆਸਟੇਲੀਆ) ਰੇਡੀਓਹੀਲੀਓਗ੍ਰਾਫ ਇਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸੂਰਜੀ ਦੂਰਬੀਨ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਸੂਰਜੀ ਵਾਯੂ ਮੰਡਲ ਦੀਆਂ ਗਤੀ ਵਿਧੀਆਂ ਦੀਆਂ 80 ਮੈਗਾਹਰਟਜ਼ (3.75 ਮੀ.) ਦੀ ਆਵਿੱਤੀ ਨਾਲ ਤਤਕਾਲੀਨ ਗਤੀਸ਼ੀਲ ਤਸਵੀਰਾਂ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਇੱਥੇ 45-ਫੁੱਟ (14 ਮੀ.) ਵਾਲੀਆਂ 96 ਡਿਸ਼ਾਂ ਬਰਾਬਰ ਦੂਰੀ ਉੱਤੇ 1.86 ਮੀਲ (3 ਕਿ. ਮੀ.) ਵਿਆਸ ਵਾਲੇ ਚੱਕਰ ਉੱਤੇ ਲਗਾਈਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ਹਰੇਕ ਡਿਸ਼ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸਿਗਨਲ ਇਕ ਕੇਂਦਰੀ ਰਿਸੀਵਰ ਉੱਤੇ ਲਿਆ ਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਲੈਕਟ੍ਰਾਨਿਕਲੀ ਅੰਤਮ ਰੂਪ ਦੇ ਕੇ ਗਤੀਸ਼ੀਲ ਤਸਵੀਰ ਫਿਲਮ ਉੱਤੇ ਕੈਬਡ-ਰੇ-ਟਿਊਬ ਰਾਹੀਂ ਉਤਾਰ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੂਰਬੀਨ ਦਾ ਕੁੱਲ ਰਿਸੀਵਿੰਗ ਖੇਤਰ 400-ਫੁੱਟ (120 ਮੀ.) ਵਾਲੀ ਡਿਸ਼ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਇਸ ਦੀ ਵਿਭੇਦਨ ਸਮਰੱਥਾ 9,800 ਫੁੱਟ (3,000 ਮੀ.) ਡਿਸ਼ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਖੇਤਰ 2°—ਚਾਰ ਸੂਰਜੀ ਵਿਆਸ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੈ। ਇਹ ਪ੍ਰੇਖਣ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਬੇਸ਼ਕ ਆਕਾਸ਼ ਉੱਤੇ ਬੱਦਲ ਕਿਉਂ ਨਾ ਛਾਏ ਹੋਣ ਅਤੇ ਨਤੀਜਿਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਦੂਰਬੀਨਾਂ ਦੇ ਨਤੀਜਿਆਂ ਨਾਲ ਮੇਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਥਿ. ਮਾ. 18 : 101

ਟੈਲੀਕੀ ਸੈਮੂਅਲ ਕਾਊਂਟ : ਇਹ ਆਸਟਰੇਲੀਆ ਦਾ ਇਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਖੋਜੀ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਜਨਮ 1 ਨਵੰਬਰ, 1845 ਵਿਚ ਹੰਗਰੀ ਵਿਚ ਸੈਰਮਬਰਕ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਨੇ ਉੱਤਰੀ ਕੀਨੀਆ ਅਤੇ ਦੱਖਣੀ ਇਥੋਪੀਆ ਵਿਚ ਰੁਡਾਲਫ ਅਤੇ ਸਟੇਫਾਨੀ ਝੀਲਾਂ ਦੀ ਖੋਜ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨਾਂ ਵੀ ਰੱਖਿਆ। ਸੰਨ 1886 ਤੋਂ 1889 ਦੀਆਂ ਮੁਹਿੰਮਾਂ ਕਾਰਨ ਇਸ ਦਾ ਨਾਉਂ ਅਫਰੀਕਾ ਦੇ ਖੋਜੀਆਂ ਵਿਚ ਬੜੇ ਮਾਣ ਨਾਲ ਲਿਆ ਜਾਣ ਲੱਗਾ। ਇਸ ਨੇ ਅਫਰੀਕਾ ਅਤੇ ਪੂਰਬ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਲਾਭਦਾਇਕ ਭੂਗੋਲਿਕ ਖੋਜਾਂ ਕੀਤੀਆਂ। ਪੂਰਬੀ ਅਫਰੀਕਾ ਦੇ ਕਈ ਪਹਾੜਾਂ ਦੀ ਵੀ ਖੋਜ ਕੀਤੀ। ਫਰਵਰੀ, 1887 ਈ. ਵਿਚ ਇਹ ਆਸਟਰੇਲੀਆ ਦੇ ਇਕ ਨੌਸੈਨਿਕ ਅਫ਼ਸਰ ਲੁਦਵਿਗ ਫ਼ਾਨ ਹਾਲਲ ਨਾਲ ਪੰਗਾਨੀ ਤੋਂ ਰਵਾਨਾ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਇਥੋਪੀਆ ਦੇ ਦੱਖਣੀ ਸਿਰੇ ਤੱਕ ਸਾਰੇ ਇਲਾਕੇ ਦਾ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਰਵੇਖਣ ਕੀਤਾ। ਜਿਥੇ ਇਸ ਨੇ ਕਿਲਮਨਜਾਰੋ ਅਤੇ ਕੀਨੀਆ ਦੇ ਪਹਾੜਾਂ ਨੂੰ ਸਰ ਕੀਤਾ ਉਥੇ ਇਹ ਅਫਰੀਕਾ ਦੇ ਤਟ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਵਾਪਸ ਆਇਆ ਅਤੇ ਅਕਤੂਬਰ, 1888 ਵਿਚ ਮੰਬਾਸਾ ਪਹੁੰਚਿਆ। ਟੈਲੀਕੀ ਨੇ ਦੱਖਣੀ ਕੀਨੀਆ ਵਿਚ ਇਕ ਜਵਾਲਾਮੁਖੀ ਦੀ ਵੀ ਖੋਜ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਦੀ ਇਸ ਖੋਜ ਨੇ ਇਸ ਦਾ ਕਾਫੀ ਨਾਉਂ ਪੈਦਾ ਕੀਤਾ। 10 ਮਾਰਚ, 1916 ਈ. ਵਿਚ ਬੂਡਾਪੇਸਟ ਵਿਖੇ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਥਿ. ਮਾ. 9 : 868; ਐਨ. ਅਮੈ. 26 : 372

ਟੈਲੀਗ੍ਰਾਫੀ : ਵੇਖੋ, ਤਾਰ ਸੰਚਾਰ।

ਟੈਲੀਗ੍ਰੇਨਸ : ਯੂਨਾਨੀ ਮਿਥਿਹਾਸ ਅਨੁਸਾਰ ਇਹ ਜਾਦੂਗਰਨੀ ਸਿਰਸੇ ਦੇ ਪੇਟੇ ਜੂਨਮਿਆ ਉੱਥੇ ਨਾਇਕ ਓਡੀਸੀਅਸ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਸੀ। ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਦੀ ਭਾਲ ਵਿਚ ਇਹ ਇਥਾਕਾ ਪਹੁੰਚਿਆ ਪਰ ਅਣਜਾਣਪਣੇ ਵਿਚ ਉਸ ਨੂੰ ਮਾਰ ਦਿੱਤਾ। ਜਿਸ ਬਰਛੇ ਨਾਲ ਇਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਨੂੰ ਮਾਰਿਆ ਸੀ ਉਸ ਦੇ ਸਿਰੇ ਤੇ ਕੰਡਾ-ਮੱਛੀ ਦਾ ਕੰਡਾ ਲੱਗਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਓਡੀਸੀ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਹੋਈ ਭਵਿੱਖਬਾਣੀ ਅਨੁਸਾਰ ਓਡੀਸੀਅਸ ਦੀ ਮੌਤ ਸਮੁੰਦਰ ਦੁਆਰਾ

ਹੀ ਹੋਈ। ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਟੈਲੀਗ੍ਰੇਨਸ ਨੇ ਓਡੀਸੀਅਸ ਦੀ ਵਿਧਵਾ ਪੈਨੀਲੋਪ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕਰਵਾਇਆ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਥਿ. ਮਾ. 9 : 868; ਐਨ. ਅਮੈ. 26 : 327

ਟੈਲੀਪੀਨਸ : ਇਹ ਅਨਾਤੋਲੀਆ ਵਿਚ ਹਿਤੀ ਰਾਜ ਦਾ ਅੰਤਿਮ ਰਾਜਾ ਹੋਇਆ ਹੈ ਜਿਸ ਨੇ ਕਿ 1525 ਤੋਂ 1500 ਈ. ਪੂ. ਤੱਕ ਰਾਜ ਕੀਤਾ। ਗੱਦੀ ਲਈ ਖਾਨਦਾਨੀ ਸੰਘਰਸ਼ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਟੈਲੀਪੀਨਸ ਨੇ ਗੱਦੀ ਹਾਸਲ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਰਾਜ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਰਾਜ ਪ੍ਰਬੰਧ ਨੂੰ ਸੁਯੋਗ ਢੰਗ ਨਾਲ ਚਲਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਰਾਜ ਵਿਚਲੀ ਫੈਲੀ ਬਦਅਮਨੀ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ। ਟੈਲੀਪੀਨਸ ਦੇ ਇਕਰਾਰਨਾਮੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅੱਜਕੱਲ੍ਹ 'ਈਡਿਕਟ ਆਫ ਟੈਲੀਪੀਨਸ' ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਪੁਰਾਣੇ ਹਿਤੀ ਰਾਜ ਬਾਰੇ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਸਵਿਧਾਨਕ ਜੁਰਮਾਂ ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਫੈਸਲੇ ਕਰਨ ਲਈ ਅਮੀਰਾਂ ਦੀ ਇਕ ਅਸੈਂਬਲੀ ਨੂੰ ਹਾਈ ਕੋਰਟ ਵਜੋਂ ਨਿਯਤ ਕੀਤਾ। ਕਤਲ ਦੇ ਕੇਸ ਵਿਚ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਭੀ ਇਸ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਖੇਤਰ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਇਹ ਯਤਨ ਕਾਫੀ ਕਾਮਯਾਬ ਰਿਹਾ। ਇਸ ਦੇ ਅਨੁਬੰਧ ਹਿਤੀ ਦੇ ਨਵੇਂ ਰਾਜ ਕਾਇਮ ਹੋਣ ਤੱਕ ਲਾਗੂ ਰਹੇ। ਟੈਲੀਪੀਨਸ ਦੇ ਰਾਜ ਦੀਆਂ ਹੋਰ ਗੱਲਾਂ ਬਾਰੇ ਇਤਿਹਾਸ ਜ਼ਿਆਦਾ ਨਹੀਂ ਦੱਸਦਾ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਥਿ. ਮਾ. 9 : 872

ਟੈਲੀਪੈਥੀ : ਵੇਖੋ, ਦੂਰ ਸੰਵੇਦਨ।

ਟੈਲੀਫੋਟੋ ਲੈਂਜ਼ : ਇਹ ਇਕ ਫੋਟੋਗ੍ਰਾਫਿਕ ਲੈਂਜ਼ ਜਿਸਟਮ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ ਤੇ ਫੋਟੀ ਫੋਕਸ ਦੂਰੀ ਵਾਲੇ ਕੈਮਰੇ ਵਿਚ ਵਧੇਰੇ ਦੂਰੀ ਵਾਲੀਆਂ ਵਸਤੂਆਂ ਦੇ ਵੱਡੇ ਪ੍ਰਤਿਬਿੰਬ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਟੈਲੀਫੋਟੋ ਲੈਂਜ਼ ਵਿਚ ਆਮ ਕਰਕੇ ਇਕ ਪਾਜ਼ਿਟਿਵ ਲੈਂਜ਼ ਜਿਸਟਮ ਅਤੇ ਇਕ ਨੈਗੇਟਿਵ ਲੈਂਜ਼ ਜਿਸਟਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਇਕ ਦੂਸਰੇ ਤੋਂ ਕਾਫੀ ਫਾਸਲੇ ਉੱਤੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਜੇਕਰ ਵਰਣ ਸੋਧ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਪਵੇ ਤਾਂ ਹਰ ਇਕ ਅੰਸ਼ਿਕ ਜਿਸਟਮ ਨੂੰ ਵਰਣ-ਸੋਧਿਤ ਕਰਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਟੈਲੀਅੱਬਜੈਕਟਿਵ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਨੂੰ ਸੋਧਣਾ ਸੌਖਾ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਫੋਕਸ ਦੂਰੀ ਅਤੇ ਇਨਫਰੈਰੈੱਡ ਸੋਧ ਵਾਲੇ ਟੈਲੀਅੱਬਜੈਕਟਿਵ ਹਵਾਈ ਜਾਸੂਸੀ ਲਈ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੋ ਗਏ ਹਨ, ਜਿੱਥੇ ਸਪੇਸ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿਚ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ ਪਿਛਲੀ ਫੋਕਸ ਦਾ ਘੱਟ ਜਾਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.—ਸੈਕ. ਐਨ. ਸ. ਟ. 13 : 447

ਟੈਲੀਮੀਟਰੀ : ਇਹ ਦੂਰ-ਦੁਰਾਡੀਆਂ ਥਾਵਾਂ ਤੋਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਅਨੁਮਾਨਾਂ ਦਾ ਸੰਚਾਰ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਇਕ ਢੰਗ ਹੈ, ਆਮ ਕਰਕੇ ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਮਨੁੱਖ ਰਹਿਤ ਹਵਾਈ ਜਹਾਜ਼ਾਂ, ਗੁਬਾਰਿਆਂ, ਰਾਕੇਟਾਂ ਅਤੇ ਬਣਾਉਣੀ ਉਪ-ਗ੍ਰਹਿਆਂ ਤੋਂ ਵਿਗਿਆਨਕ ਡੇਟੇ ਦੇ ਸੰਚਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਿਗਨਲ ਲਗਭਗ ਸਥਾਈ ਤੌਰ ਤੇ ਰੇਡੀਓ ਦੁਆਰਾ ਸੰਚਾਰਿਤ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਆਮ ਕਰਕੇ ਕਈ ਚੈਨਲਾਂ (ਲਾਈਨਾਂ) ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੀਤਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਦਾਹਰਣ ਵਜੋਂ ਫੋਟਾ ਜਿਹਾ ਰੇਡੀਓ ਟ੍ਰਾਂਸਮਿਸ਼ਨ ਦਬਾਉ, ਤਾਪਮਾਨ ਅਤੇ ਨਮੀ ਜਾਂ ਸਿੱਲ੍ਹ ਸਬੰਧੀ ਡੇਟਾ ਭੇਜਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਇਕ ਤੋਂ ਵੱਧ ਚੈਨਲਾਂ ਰਾਹੀਂ ਇਕੋ ਆਵਿੱਤੀ ਉੱਤੇ ਸੂਚਨਾ ਭੇਜੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਇਸ ਢੰਗ ਨੂੰ Multiplexing (ਬਹੁਧਾਰਾ ਜਾਂ ਬਹੁਪਖੀ) ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਪਹਿਲੇ ਪਹਿਲ ਸੂਚਨਾਵਾਂ ਤਾਰਾਂ ਰਾਹੀਂ ਭੇਜੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਸਨ ਪਰੰਤੂ ਆਧੁਨਿਕ ਟੈਲੀਮੀਟਰੀ ਵਿਚ ਰੇਡੀਓ ਸੰਚਾਰ ਦਾ ਇਸਤੇਮਾਲ ਆਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਕਿ ਦੋਵੇਂ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿਚ ਮੂਲ ਢੰਗ ਇਕੋ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਵਰਤੋਂ ਬਿਜਲਈ-ਊਰਜਾ ਘਰਾਂ ਨੂੰ ਮਾਨੀਟਰ ਕਰਨ, ਵਾਯੂ-ਵਿਗਿਆਨ ਸਬੰਧੀ ਡੈਟਾ ਇਕੱਠਾ ਕਰਨ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਜਾਂ ਮਨੁੱਖ ਰਹਿਤ ਪੁਲਾੜੀ ਯਾਤਰਾ ਨੂੰ ਮਾਨੀਟਰ ਕਰਨ ਲਈ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਇਤਿਹਾਸ—ਮੌਲਿਕ ਟੈਲੀਮੀਟਰੀ ਸਿਸਟਮਾਂ ਨੂੰ ਨਿਰੀਖਣ ਸਿਸਟਮ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇਸਤੇਮਾਲ ਬਿਜਲਈ-ਊਰਜਾ ਵੰਡ ਨੂੰ ਮਾਨੀਟਰ ਕਰਨ ਲਈ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਅਜਿਹਾ ਪਹਿਲਾ ਸਿਸਟਮ ਸ਼ਿਕਾਗੋ ਵਿਖੇ 1912 ਈ. ਵਿਚ ਲਗਾਇਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਤਹਿਤ ਟੈਲੀਫੋਨ ਸੰਚਾਰ ਲਾਈਨਾਂ ਰਾਹੀਂ ਕੇਂਦਰੀ ਦਫਤਰ ਨੂੰ ਡੈਟਾ ਭੇਜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਿਸਟਮਾਂ ਵਿਚ ਵਿਕਾਸ ਨਾਲ 1960 ਈ. ਵਿਚ ਇਕ ਅਜਿਹਾ ਸਿਸਟਮ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆਇਆ ਜਿਹੜਾ ਲੋੜੀਂਦੀ ਸੂਚਨਾ ਮੰਗਣ ਉਪਰੰਤ ਆਪਣੇ ਆਪ ਡੈਟਾ ਦਿੰਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਢੰਗ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਸਾਰੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਆਮ ਹੋਣ ਲਗ ਪਈ।

ਪੁਲਾੜ ਟੈਲੀਮੀਟਰੀ 1930 ਈ. ਤੋਂ ਉਦੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈ ਜਦੋਂ ਛੋਟੇ ਜਿਹੇ ਰੇਡੀਓ ਟ੍ਰਾਂਸਮਿਟਰ ਨੂੰ ਸੂਚਨਾ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਲਈ ਗੁਥਾਰੇ ਨਾਲ ਲਗਾਇਆ ਗਿਆ। ਰਾਕੀਟ ਅਤੇ ਉਪ-ਗ੍ਰਹਿਆਂ ਲਈ ਪੁਲਾੜ ਟੈਲੀਮੀਟਰੀ ਦਾ ਆਰੰਭ ਰੂਸ ਦੇ “ਸਪੁਤਨਿਕ” ਉਪਗ੍ਰਹਿ ਦੇ 1957 ਵਿਚ ਛੱਡਣ ਨਾਲ ਹੋਇਆ। ਲਗਭਗ 50 ਵੱਖ ਵੱਖਰੀਆਂ ਉਪਗ੍ਰਹਿ ਪ੍ਰੋਖਣਸ਼ਾਲਾਵਾਂ ਵਿਚ ਵਾਪਸ ਭੇਜੀ ਗਈ ਸੂਚਨਾ ਇਕੱਠੀ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਪੁਲਾੜ ਟੈਲੀਮੀਟਰੀ ਦੀ ਤਕਨੀਕ ਨੂੰ ਅਨੇਕਾਂ ਉਦਯੋਗਿਕ ਕੰਮਾਂ ਵਿਚ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੀਆਂ ਉਦਾਹਰਣਾਂ ਟੈਸਟ ਦੌਰਾਨ ਅੰਤਰ-ਦਹਿਣ ਇੰਜਣ ਦਾ ਅੰਦਰੂਨੀ ਡੈਟਾ, ਕਾਰਜ ਦੌਰਾਨ ਭਾਫ਼ ਟਰਬਾਈਨ ਤੋਂ ਡੈਟਾ ਅਤੇ ਵੱਡੇ ਪੱਧਰ ਉੱਤੇ ਉਤਪਾਦਨ ਕਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਭੱਠੀਆਂ ਦੇ ਵਾਹੁਕ ਪਟਿਆਂ ਤੋਂ ਅੰਦਰੂਨੀ ਡੈਟਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਾ ਹਨ।

ਟੈਲੀਮੀਟਰਿੰਗ ਸਿਸਟਮ ਅਤੇ ਹਿੱਸੇ—ਟੈਲੀਮੀਟਰਿੰਗ ਸਿਸਟਮ ਵਿਚ ਇਕ ਨਿਵੇਸ਼ ਯੰਤਰ (ਜਿਸ ਨੂੰ ਟ੍ਰਾਂਸਡਿਊਸਰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ), ਸੰਚਾਰ ਮਾਧਿਅਮ (ਆਮ ਕਰਕੇ ਰੇਡੀਓ-ਤਰੰਗਾਂ), ਸਿਗਨਲ ਪ੍ਰਾਪਤ ਤੇ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਸਮਾਨ ਅਤੇ ਰਿਕਾਰਡਿੰਗ ਜਾਂ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਸਮਾਨ ਲੱਗਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਟ੍ਰਾਂਸਡਿਊਸਰ—ਟ੍ਰਾਂਸਡਿਊਸਰ ਦਾ ਕੰਮ ਤਾਪਮਾਨ, ਕੰਪਨਾਂ ਜਾਂ ਦਬਾਉ ਵਰਗੀਆਂ ਭੌਤਿਕ ਉਤੋਜਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਬਿਜਲਈ ਸਿਗਨਲਾਂ ਵਿਚ ਬਦਲਣਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹ ਵਾਸਤਵਿਕ ਮਿਣਤੀ ਯੰਤਰ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਟ੍ਰਾਂਸਡਿਊਸਰਾਂ ਦੀ ਇਕ ਕਿਸਮ ਜਿਸ ਦੇ ਤਹਿਤ ਵਿਕੀਰਨ ਸੂਚਕ ਯੰਤਰ ਵੀ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਪਲਸਾਂ ਜਾਂ ਅੱਖਰਾਂ ਨੂੰ ਕੋਡ ਵਿਚ ਬਦਲਣ ਨਾਲੋਂ ਵੱਖਰਾ ਅੰਕ ਨਤੀਜਾ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਘੁੰਮਣਸ਼ੀਲ ਫਲੋਮੀਟਰ ਦੁਆਰਾ ਵੀ ਅਜਿਹਾ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਜਦੋਂ ਟਰਬਾਈਨ ਦੇ ਰੋਟਰ ਉੱਤੇ ਲੱਗੇ ਹੋਏ ਚੁੰਬਕ ਨੂੰ ਸਥਿਰ ਕਾਇਲ ਦੇ ਨੇੜੇ ਘੁੰਮਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਸਿਗਨਲ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਟ੍ਰਾਂਸਡਿਊਸਰ ਕਈ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਸਵੈ-ਜੈਨਰੇਟਿੰਗ ਜਾਂ ਬਾਹਰੀ ਊਰਜਾ ਦੁਆਰਾ ਚਲਾਏ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਸਵੈ-ਜੈਨਰੇਟਰ ਦੀ ਢੁਕਵੀਂ ਉਦਾਹਰਣ ਕੰਪਨ ਸੰਵੇਦਕ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਦਾਬ-ਬਿਜਲਈ ਪਦਾਰਥ ਦਾ ਉਪਯੋਗ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਯੰਤਰਿਕ

ਤੌਰ ਤੇ ਵਿਰੂਪਤ ਕਰਨ ਉਪਰੰਤ ਬਿਜਲਈ ਸਿਗਨਲ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਬਾਹਰੀ ਤੌਰ ਤੇ ਉਤੋਜਿਤ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਕਈ ਟ੍ਰਾਂਸਡਿਊਸਰ ਯੰਤਰਿਕ ਵਿਰੂਪਣ ਕਾਰਨ ਬਿਜਲਈ ਸਿਗਨਲ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਨਾਲ ਚਲਦੇ ਹਨ। ਅਜਿਹਾ ਵਿਰੂਪਣ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਨਿਵੇਸ਼ ਦਬਾਉ, ਯੰਤਰਿਕ ਪ੍ਰਤਿਬਲ ਅਤੇ ਪ੍ਰਵੇਗ ਹਨ। ਸਟਰੇਨ ਗੇਜ ਇਕ ਸਾਧਾਰਨ ਯੰਤਰਿਕ ਟ੍ਰਾਂਸਡਿਊਸਰ ਸੰਵੇਦਕ ਯੰਤਰ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਤਾਰ ਵਿਚਲੇ ਬਿਜਲਈ ਪ੍ਰਤਿਰੋਧ ਵਿਚਲੀ ਤਬਦੀਲੀ ਜਾਂ ਤਣਾਉ ਅਧੀਨ ਅਰਧ-ਚਾਲਕ ਪਦਾਰਥ ਦੇ ਅਧਾਰ ਉੱਤੇ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਬਾਹਰੀ ਤੌਰ ਤੇ ਉਤੋਜਿਤ ਇਕ ਹੋਰ ਟ੍ਰਾਂਸਡਿਊਸਰ ਜਿਸ ਨੂੰ ਪਰਿਵਰਤਨਸ਼ੀਲ-ਪ੍ਰਤਿਰੋਧ ਕਿਸਮ ਦਾ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਵਿਚਕਾਰ ਵਿੱਥ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਚੁੰਬਕੀ ਸਰਕਟ ਟੁੱਟ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਯੰਤਰਿਕ ਹਿਲਜੁਲ ਦੀ ਮਿਣਤੀ ਕਰਨੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਨੂੰ ਵਿੱਥ ਵਿਚ ਤਬਦੀਲੀ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਤਿਰੋਧ ਬਦਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰਤਿਰੋਧ ਵਿਚ ਆਈ ਤਬਦੀਲੀ ਨੂੰ ਬਿਜਲਈ ਸਿਗਨਲ ਵਿਚ ਬਦਲ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਰਲਦਾ ਮਿਲਦਾ ਇਕ ਹੋਰ ਯੰਤਰ ਪਰਿਵਰਤਨਸ਼ੀਲ ਧਾਰਨ-ਸਮਰੱਥਾ ਟ੍ਰਾਂਸਡਿਊਸਰ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਯੰਤਰਿਕ ਗਤੀ ਨਾਲ ਇਲੈਕਟ੍ਰਾਨਿਕ ਸਰਕਟ ਦੇ ਧਾਰਨ-ਸਮਰੱਥਾ ਵਿਚ ਤਬਦੀਲੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਤਾਪਮਾਨ ਸੰਵੇਦਕ ਦੇ ਕਿਸਮਾਂ ਅਰਥਾਤ ਤਾਪਮਾਨ ਅਧਾਰਤ ਪ੍ਰਤਿਰੋਧ ਐਲੀਮੈਂਟ ਅਤੇ ਸਵੈ-ਉਤੋਜਿਤ ਤਾਪਸਥਾਪਕ ਵਿਚ ਵੰਡੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਥਰਮਿਸਟਰ ਪਹਿਲੀ ਕਿਸਮ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਰਿਣਾਤਮਕ ਤਾਪਮਾਨ ਗੁਣਾਂਕ ਬਹੁਤ ਉੱਚਾ ਹੈ। ਥਰਮਿਸਟਰ ਛੋਟਾ ਯੰਤਰ ਹੈ ਅਤੇ ਤਾਪਮਾਨ ਵਿਚਲੀ ਤਬਦੀਲੀ ਨੂੰ ਇਕ ਦਮ ਸੂਚਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਤਾਪ-ਬਿਜਲ-ਯੁਗਮ ਦੇ ਵੱਖਰੀਆਂ ਧਾਤਾਂ ਦੀਆਂ ਤਾਰਾਂ ਦਾ ਜੋੜ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਗਰਮ ਕਰਨ ਤੇ ਬਿਜਲਈ ਧਾਰਾ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨਿਕਾਸ (ਆਊਟ-ਪੁਟ) ਬਹੁਤ-ਘੱਟ ਹੈ ਅਤੇ ਹਰ ਇਕ ਨੂੰ ਇਕ ਨਿਰਦੇਸ਼ ਬਿੰਦੂ ਉੱਤੇ ਦੂਜੇ ਤਾਪ-ਬਿਜਲ-ਯੁਗਮ ਨੂੰ ਸਥਿਰ ਠੰਢੇ ਤਾਪਮਾਨ ਉੱਤੇ ਰੱਖ ਕੇ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਸੰਵੇਦਕ ਅਤੇ ਟ੍ਰਾਂਸਡਿਊਸਰ ਸਿਸਟਮ ਅਨੇਕਾਂ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਪਹਿਲੋਂ ਵਰਣਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਰੇਡੀਓ ਟ੍ਰਾਂਸਮਿਟਰ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ ਤੇ ਗੁਥਾਰੇ ਤੋਂ ਧਰਤੀ ਦੇ ਕਿਸੇ ਸਟੇਸ਼ਨ ਉੱਤੇ ਮੌਸਮ ਸਬੰਧੀ ਸੂਚਨਾ ਭੇਜਣ ਲਈ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਮੌਸਮ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗਾਉਣ ਅਤੇ ਇਸ ਸਬੰਧੀ ਸੂਚਨਾ ਦਾ ਪ੍ਰਸਾਰਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਪੁਰਜੇ ਤਾਪਮਾਨ, ਦਬਾਉ ਅਤੇ ਸਿੱਲ੍ਹ ਨੂੰ ਮਾਪਦੇ ਹਨ। ਮਨੁੱਖ ਦੁਆਰਾ ਚਲਾਏ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਪੁਲਾੜ ਜਹਾਜ਼ ਵਿਚ ਪ੍ਰੋਥ (ਪ੍ਰੋਖਣ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਯੰਤਰ), ਚਾਲਕ ਦੇ ਖੂਨ ਦਾ ਦਬਾਉ, ਦਿਲ ਦੇ ਖੜਕਣ ਅਤੇ ਸਾਹ ਦੀ ਦਰ ਆਦਿ ਪਤਾ ਲਾਉਣ ਵਾਲੇ ਸੰਵੇਦਕ ਲੱਗੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਕ ਪਾਈਪ ਵਿਚ ਦੀ ਦਵ ਦੇ ਵਹਾਉ ਦੀ ਦਰ ਨੂੰ ਮਾਪਣ ਵਾਲੇ ਸੰਵੇਦਕਾਂ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਵੀ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਹੈ।

ਸੰਚਾਰ ਸੰਪਰਕ—ਸੰਨ 1970 ਤੱਕ ਵੀ ਟੈਲੀਮੀਟਰੀ ਦੇ ਸੰਚਾਰ ਦੇ ਸਾਧਨ ਰੇਡੀਓ ਜਾਂ ਤਾਰ ਸੰਪਰਕ ਸਨ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ੀ ਕਿਰਨਾਂ ਜਾਂ ਧੁਨੀ ਸਿਗਨਲ ਖੋਜ ਅਧੀਨ ਸਨ ਪਰੰਤੂ ਵਾਯੂਮੰਡਲੀ ਤੱਤ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਵਾਯੂਮੰਡਲੀ ਰੁਕਾਵਟਾਂ ਅਤੇ ਸਥਾਨਕ ਸ਼ੋਰ ਨੇ ਕੁਝ ਕੁ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਉਪਯੋਗਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਬੇਲੋੜੇ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।

ਰੇਡੀਓ ਸੰਚਾਰ ਦਾ ਇਸਤੇਮਾਲ ਪੁਲਾੜੀ ਕੰਮਾਂ ਅਤੇ ਨਿਗਰਾਨ ਸਿਸਟਮਾਂ ਲਈ ਉਥੇ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਤਾਰਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਅਸੰਭਵ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਆਮ ਜਨਤਾ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਲਈ ਰੇਡੀਓ ਸੰਚਾਰ ਲਈ

ਐਨਟੈਨਾ ਲਗਾਉਣ ਲਈ ਢੁਕਵੀਂ ਥਾਂ ਅਤੇ ਰੋਕ ਰਹਿਤ ਰੇਡੀਓ ਪੱਥ ਲੱਭਣ ਵਿਚ ਔਕੜ ਪੇਸ਼ ਆਉਂਦੀ ਹੈ।

ਰੇਡੀਓ ਸੰਪਰਕ ਲਈ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਵਿਚਾਰ ਗੋਚਰ ਕਾਰਜਕਾਰੀ ਆਵਿੱਤੀ ਦੇ ਚੋਣ ਅਤੇ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਮਝੌਤੇ ਰਹਿਤ ਸੀਮਿਤ ਬੈਂਡਾਂ ਦੀ ਚੋਣ ਹਨ। ਸੰਚਾਰ, ਉਪਲਬਧ ਆਵਿੱਤੀ ਦੀ ਬਹੁਤ ਰੋਜ਼ ਉੱਤੇ ਬਦਲਦਾ ਹੈ। ਪੁਲਾੜ ਵਿਚ ਸੰਚਾਰ ਲਈ ਆਵਿੱਤੀ ਰੋਜ਼ 100 ਮੈਗਾਹਰਟਸ (100,000,000 ਸਾਈਕਲ ਪ੍ਰਤਿ ਸੈਕੰਡ) ਤੋਂ 10,000 ਮੈਗਾਹਰਟਸ ਜਾਂ ਤਿੰਨ ਮੀਟਰ ਤੋਂ ਤਿੰਨ ਸੈਂ. ਮੀ. ਦੀ ਤਰੰਗ-ਲੰਬਾਈ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਨਿਰੀਖਣ ਉਪਯੋਗਾਂ ਲਈ ਵਰਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਲਾਈਨ ਸੰਪਰਕਾਂ ਵਿਚ ਇਸ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਛੋਟੇ ਬੈਂਡਾਂ ਦਾ ਉਪਯੋਗ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਪ੍ਰਚਲਤ ਧੁਨੀ ਚੈਨਲ ਸਮੁੱਚੀ ਜਾਂ ਇਸ ਦੇ ਕੁਝ ਹਿੱਸੇ ਦਾ 3,000 ਹਰਟਸ ਬੈਂਡ ਚੌੜਾਈ ਨਾਲ ਉਪਯੋਗ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਸੰਪਰਕ ਇਕ ਸਿੱਧੇ ਤੌਰ ਤੇ ਜੋੜੀ ਗਈ ਤਾਰ ਜਾਂ ਕੈਰੀਅਰ ਸੰਚਾਰ ਸਿਸਟਮ ਦੀਆਂ ਚੈਨਲਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਚੈਨਲ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਟੈਲੀਮੀਟਰੀ ਲਈ ਰੇਡੀਓ ਜਾਂ ਲਾਈਨ ਸੰਪਰਕ ਦੀ ਕਾਰਜ ਕੁਸ਼ਲਤਾ ਮੁਢਲੇ ਸਿਸਟਮ ਗੁਣਾਂ ਉੱਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੀ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਰੇਡੀਓ ਪ੍ਰਸਾਰਨ ਦੌਰਾਨ ਜਾਂ ਸੰਚਾਰ ਲਾਈਨ ਉੱਤੇ ਜਾਇਆ ਹੋਈ ਊਰਜਾ ਦੀ ਮਿਕਦਾਰ ਅਤੇ ਸਿਸਟਮ ਵਿਚਲਾ ਸ਼ੋਰ।

ਵਿਭਿੰਨ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਨਮੂਨੇ ਲੈਣਾ—ਇਕ ਟੈਲੀਮੀਟਰੀ ਸਿਸਟਮ ਆਮ ਕਰਕੇ ਇਕ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸੂਚਨਾ ਚੈਨਲਾਂ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲ ਸਕਣ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਵਾਲਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਡੈਟਾ ਇਕੱਠਾ ਕਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਚੈਨਲਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਵਿਭਿੰਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸਿਸਟਮ ਨਾਲ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਜੋੜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਢੰਗ ਨੂੰ 'multiplexing' ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਵਿਭਿੰਨ ਕਰਨਾ—ਸਮਾਂ-ਵੰਡ ਜਾਂ ਆਵਿੱਤੀ ਵੰਡ ਉੱਤੇ ਅਧਾਰਿਤ ਹੈ। ਸਮਾਂ-ਵੰਡ ਵਿਚ ਇਕ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦੂਜੀ ਚੈਨਲ ਨੂੰ ਸਮਾਂ ਕ੍ਰਮ ਵਿਚ ਜੋੜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਆਵਿੱਤੀ ਵਿਚ ਹਰ ਇਕ ਚੈਨਲ ਲਈ ਵੱਖਰਾ ਆਵਿੱਤੀ ਬੈਂਡ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਆਵਿੱਤੀ ਵੰਡ ਵਿਚ ਹਰ ਇਕ ਚੈਨਲ ਲਈ ਵੱਖਰਾ ਆਵਿੱਤੀ ਬੈਂਡ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਕੀਤਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਬੈਂਡਾਂ ਨੂੰ ਸਮਕਾਲੀ ਸੰਚਾਰ ਲਈ ਇਕੱਠੇ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਆਖੀਰ ਵਿਚ ਪ੍ਰਾਪਤ ਡੈਟਾ ਟੈਲੀਮੀਟਰੀ ਸਿਸਟਮ ਵਿਚ ਸਮਾਨਰੂਪ ਵਸਤੂ ਜਾਂ ਅੰਕ ਢੰਗ ਨਾਲ ਨਜਿੱਠਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅੰਕੀ ਸਿਸਟਮ ਵਧੇਰੇ ਪੇਚੀਦਾ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਸਮਾਨ ਰੂਪ ਵਸਤੂ ਸਿਗਨਲ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਅੰਕੀ ਸਿਗਨਲ ਵਿਚ ਬਦਲਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਇਸ ਕਿਰਿਆ ਨੂੰ ਗੁਪਤ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਬਦਲਨਾ ਜਾਂ ਐਨਕੋਡਿੰਗ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਸਮਾਂ-ਵੰਡ ਵਿਭਿੰਨ ਕਰਨ ਦੀ ਵਿਧੀ ਵਿਚ ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਦੇ ਕ੍ਰਮ ਵਿਚ ਰਿਸੀਵਰ ਤੱਕ ਸੰਚਾਰ ਦੀਆਂ ਵੱਖੋਂ ਵੱਖਰੀਆਂ ਮਿਣਤੀ ਚੈਨਲਾਂ ਦੇ ਵਾਰੀ ਵਾਰੀ ਨਮੂਨੇ ਲੈ ਲਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਕ ਨਿਰਧਾਰਤ ਚੱਕਰ ਦੇ ਚੋਣ ਵਿਚ ਇਕ ਸਵਿਚਿੰਗ ਯੰਤਰ ਜਾਂ ਰਹੀ ਇਕ ਖਾਸ ਚੈਨਲ ਸੰਚਾਰ ਲਾਈਨ ਨਾਲ ਜੋੜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਕ੍ਰਮ ਪੂਰਵ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕੀਤਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਕੱਥਿਤ ਐਡਰੈੱਸ—ਰਿਪਲਾਈ ਸਿਸਟਮ ਰਾਹੀਂ ਡੈਟਾ ਕੇਵਲ ਕਮਾਂਡ ਸਿਗਨਲ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਭੇਜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਨਮੂਨਿਆਂ ਦੀ ਚੋਣ ਪੂਰਵ ਨਿਰਧਾਰਤ ਨਿਰੀਖਣ ਦੇ ਲਿਹਾਜ਼ ਨਾਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਪਰਿਵਰਤਨਸ਼ੀਲ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਸੂਚਨਾ ਸਬੰਧੀ ਤੁਰੰਤ ਲੋੜਾਂ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ ਇਸ ਨੂੰ ਤਰਤੀਬਬੱਧ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਸੰਚਾਰ—ਵਾਹਕ ਆਵਿੱਤੀ ਉੱਤੇ ਸੂਚਨਾ ਭੇਜਣ ਨੂੰ ਮਾਡੂਲੇਸ਼ਨ ਢੰਗ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਪਲਬਧ ਢੰਗਾਂ ਵਿਚੋਂ ਮਾਡੂਲੇਸ਼ਨ ਢੰਗ ਸਭ ਤੋਂ ਉਪਯੋਗੀ ਤੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ। ਸਿਸਟਮ ਦੇ ਕਾਰਜ ਕੁਸ਼ਲਤਾ ਉੱਤੇ ਇਸ ਦਾ ਨਾ ਕੇਵਲ ਸਿੱਧਾ ਅਸਰ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਸਗੋਂ ਇਸ ਨਾਲ ਸੂਚਨਾ ਭੇਜਣ ਵਾਲੇ ਅਤੇ ਰਿਸੀਵ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਯੰਤਰਾਂ ਦੇ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਖੇਤਰਾਂ ਦਾ ਵੀ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ।

ਮਾਡੂਲੇਸ਼ਨ ਢੰਗ ਨੂੰ ਦੋ ਭਾਗਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਹਿਲਾ ਭਾਗ ਆਯਾਮ ਤੇ ਆਵਿੱਤੀ ਮਾਡੂਲੇਸ਼ਨ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਕਿਸਮਾਂ ਹਨ। ਸਬੰਧਤ ਕਿਸਮਾਂ ਦੇ ਤਹਿਤ ਦੋਹਰੀ ਪਲਸ-ਆਧਾਰ ਢੰਗ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਕਈ ਪਲਸਾਂ ਨੂੰ ਇਕੋ ਸਮੇਂ ਛੱਡਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਕ ਪਲਸ ਇਕ ਸੂਚਨਾ ਚੈਨਲ ਲਈ ਵਰਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਦੋ ਕਿਸਮਾਂ ਪਲਸ-ਵਿਡਥ ਮਾਡੂਲੇਸ਼ਨ ਅਤੇ ਪਲਸ-ਸਥਿਤੀ ਮਾਡੂਲੇਸ਼ਨ ਹਨ। ਪਹਿਲੀ ਕਿਸਮ ਵਿਚ ਸੂਚਨਾ ਪਲਸ ਦੀ ਚੌੜਾਈ ਵਿਚ ਤਬਦੀਲੀ ਪੈਦਾ ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਦੂਜੀ ਕਿਸਮ ਵਿਚ ਪਲਸ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਸਮੇਂ ਦੇ ਲਿਹਾਜ਼ ਨਾਲ ਤਬਦੀਲੀ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਦੂਜੀ ਕਿਸਮ ਤਹਿਤ ਪਲਸ ਕੋਡ ਮਾਡੂਲੇਸ਼ਨ ਕਿਸਮ ਮੁੱਖ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਸੂਚਨਾ ਨੂੰ ਕੋਡ ਵਿਚ ਅਨੇਕਾਂ ਪਲਸਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਕੇ ਸੰਚਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਬਹੁਤੇ ਟੈਲੀਮੀਟਰੀ ਸਿਸਟਮਾਂ ਵਿਚ ਮਾਡੂਲੇਸ਼ਨ ਦੇ ਪੜਾਵਾਂ ਜਾਂ ਸਟੇਜਾਂ ਵਿਚ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਪਹਿਲੀ ਸਟੇਜ ਵਿਚ ਸਿਗਨਲ ਉਪ-ਕੈਰੀਅਰ ਜਾਂ ਸਬ-ਕੈਰੀਅਰ ਨੂੰ ਮਾਡੂਲੇਟ ਕਰਦਾ ਹੈ ਫਿਰ ਮਾਡੂਲੇਟ ਹੋਇਆ ਸਬ-ਕੈਰੀਅਰ ਨਿਵੇਸ਼ ਕੈਰੀਅਰ ਨੂੰ ਮਾਡੂਲੇਟ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਅਨੇਕਾਂ ਸਿਸਟਮਾਂ ਵਿਚ ਆਵਿੱਤੀ ਮਾਡੂਲੇਸ਼ਨ ਦਾ ਇਸਤੇਮਾਲ ਸਬ-ਕੈਰੀਅਰ ਨੂੰ ਸੂਚਨਾ ਭੇਜਣ ਲਈ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਆਵਿੱਤੀ-ਵੰਡ ਵਿਭਿੰਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸਿਸਟਮ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਕੇ ਜੇ ਆਵਿੱਤੀ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਸਬ-ਕੈਰੀਅਰ ਚੈਨਲਾਂ ਨੂੰ ਜੋੜਿਆ ਗਿਆ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਇਸ ਸਿਸਟਮ ਨੂੰ FM/FM ਸਿਸਟਮ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਣ ਸਿਗਨਲ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ—ਟੈਲੀਮੀਟਰੀ ਦੇ ਰਿਸੀਵਰ ਵਾਲੇ ਪਾਸੇ ਦੋ ਕੰਮ ਕਰਨੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਏ ਸਿਗਨਲ ਵਿਚੋਂ ਮੂਲ ਡੈਟੇ ਦੀ ਮਿਣਤੀ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਸੁਧਰੇ ਹੋਏ ਢੰਗ ਨਾਲ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨਾ।

ਡੈਟੇ ਨੂੰ ਦੋ ਸਟੇਜਾਂ ਵਿਚ ਵੱਖਰਾ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮਾਡੂਲੇਟ ਕੀਤੇ ਸੰਯੁਕਤ ਸੰਚਾਰ ਸਿਗਨਲਾਂ ਨੂੰ ਮੁੜ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਉਲਟ ਕਿਰਿਆ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਆਰੰਭਿਕ ਪੁਨਰ ਮਾਡੂਲੇਸ਼ਨ ਤੋਂ ਸਬ-ਕੈਰੀਅਰ ਉਤਪੰਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਮੂਲ ਮਿਣਤੀ ਚੈਨਲਾਂ ਵਿਚ ਵੱਖਰਾ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਲੱਗ ਕੀਤੇ ਸਿਗਨਲਾਂ ਨੂੰ ਵੱਖਰੇ ਤੌਰ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਿਸਟਮ ਵਿਚ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਡੈਟਾ 'ਗੀਅਲ ਟਾਈਮ' ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਦਰਸਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਭਾਵ ਉਹ ਸਮਾਂ ਜਦੋਂ ਵੈਰੀਏਬਲ ਦੀ ਮਿਣਤੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਇਕ ਜਾਂ ਇਕ ਤੋਂ ਵੱਧ ਰਿਕਾਰਡ ਕੀਤੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ ਵਿਚ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਰਿਕਾਰਡਿੰਗ ਲਈ ਚੁੰਬਕੀ ਟੇਪ ਦਾ ਇਸਤੇਮਾਲ ਆਮ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਪੁਲਾੜੀ ਡੈਟਾ, ਨਿਰੀਖਣ ਡੈਟੇ ਨਾਲ ਵੱਖਰੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਦਰਸਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਨਿਰੀਖਣ ਲਈ ਸੁਭਾਵਕ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਚਿੱਤਰ ਬਣਾਏ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਬਿਜਲਈ ਟਾਈਪ ਰਾਈਟਰ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਡੈਟਾ ਛਾਪਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪੁਲਾੜੀ ਸਿਸਟਮ ਪ੍ਰਯੋਗਿਕ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਅਨੇਕਾਂ ਮਿਣਤੀਆਂ ਦਾ

ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਡੈਟਾ ਅਜਿਹੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਰਿਕਾਰਡ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਕੰਪਿਊਟਰ ਰਾਹੀਂ ਜਾਂਚਿਆ ਜਾ ਸਕੇ।

ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਉਪਯੋਗ ਅਤੇ ਵਿਧੀਆਂ—ਖੋਜ ਅਤੇ ਵਿਗਿਆਨਕ ਖੋਜ ਦੇ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿਚ ਟੈਲੀਮੀਟਰੀ ਦੇ ਨਵੇਂ ਉਪਯੋਗ ਵੇਖਣ ਵਿਚ ਆ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਸ ਦਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਖੇਤਰ ਬਾਇਓਮੈਡੀਕਲ ਖੋਜ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਮਰੀਜ਼ ਦੇ ਜਿਸਮ ਅੰਦਰੋਂ ਜੀਵ-ਵਿਗਿਆਨਕ ਸੂਚਨਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਅਜਿਹਾ ਕਰਨ ਲਈ ਸੂਖਮ ਟ੍ਰਾਂਸਮਿਟਰ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਹੜੇ ਕਿ ਮੂੰਹ ਰਾਹੀਂ ਜਾਂ ਚੀਰ ਕੇ ਮਨੁੱਖੀ ਜਿਸਮ ਦੇ ਅੰਦਰ ਰੱਖੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਬਾਹਰੀ ਸਰੀਰਕ ਸੂਚਨਾ ਸਤ੍ਹਾ ਟ੍ਰਾਂਸਡਿਊਸਰਾਂ ਰਾਹੀਂ ਹਾਸਲ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਦੂਜਾ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਖੇਤਰ ਜਿੱਥੇ ਟੈਲੀਮੀਟਰੀ ਦਾ ਉਪਯੋਗ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਸਮੁੰਦਰ-ਵਿਗਿਆਨ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਮਨੁੱਖ ਰਹਿਤ ਯੰਤਰਾਂ ਵਾਲੇ ਢੋਲਾਂ ਦਾ ਕੇਂਦਰੀ ਮੁੱਖ ਸਟੇਸ਼ਨ ਦੁਆਰਾ ਖਾਸ ਖਾਸ ਸਮੇਂ ਉੱਤੇ ਨਿਰੀਖਣ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਸਮੁੰਦਰ-ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਸਤ੍ਹੇਈ ਵਾਯੂ-ਵਿਗਿਆਨ ਸਬੰਧੀ ਦੋਵੇਂ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੂਚਨਾ ਰਿਕਾਰਡ ਕਰਕੇ ਕੇਂਦਰੀ ਮੁੱਖ ਸਟੇਸ਼ਨ ਦੇ ਨਿਰੀਖਣ ਲਈ ਸੰਚਾਰ ਕਰਨਾ ਹੈ।

ਮਕੈਨੀਕਲ ਇੰਜੀਨੀਅਰਿੰਗ ਵਿਚ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਚਾਲਕਾਂ (ਬਿਜਲਈ, ਗੈਸੀ, ਭਾਫ਼ ਅਤੇ ਡੀਜ਼ਲ ਇੰਜਨਾਂ) ਦੀ ਅੰਦਰੂਨੀ ਸੂਚਨਾ ਦਾ ਸੰਚਾਰ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਇਹ ਆਮ ਕਰਕੇ ਤਾਪਮਾਨ ਅਤੇ ਦਬਾਉ ਸਬੰਧੀ ਸੂਚਨਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਟੈਲੀਮੀਟਰੀ ਆਮ ਕਰਕੇ ਟੈਲੀਵਿਜ਼ਨ ਵਰਗੇ ਯੰਤਰ ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਅਕਸਰ ਨਿਮਨ ਬੈਂਡ ਵਿਡਥ ਸੰਚਾਰ ਦਾ ਉਪਯੋਗ ਕੀਤਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਉਪਯੋਗ ਉਨ੍ਹਾਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਸਬੰਧੀ ਸੂਚਨਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਲਾਹੇਵੰਦ ਹੈ ਜਿਹੜੀਆਂ ਮਨੁੱਖੀ ਪਹੁੰਚ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹੋਣ। ਇਸ ਦੇ ਉਪਯੋਗ ਵਿਚ ਰਾਕਿਟ-ਮੋਟਰ ਟੈਸਟਿੰਗ ਅਤੇ ਦੂਰ ਵਰਤੀ ਰੇਡੀਓ-ਐਂਕਟਿਵ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰੇਖਣ ਕਰਨਾ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮੇ. 18 : 79

ਟੈਲੀਮੈਕਸ : ਯੂਨਾਨੀ ਮਿਥਿਹਾਸ ਅਨੁਸਾਰ ਇਹ ਦੇਵ ਪੁਰਖ ਓਡੀਸੀਅਸ ਅਤੇ ਪੈਨੈਲੋਪੀ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਸੀ। ਬਚਪਨ ਵਿਚ ਹੀ ਇਸ ਦਾ ਪਿਤਾ, ਟ੍ਰਾਜਨ ਦੇ ਯੁੱਧ ਵਿਚ ਭਾਗ ਲੈਣ ਲਈ ਘਰੋਂ ਚਲਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਪਿਤਾ ਦੇ ਲਗਭਗ 20 ਸਾਲ ਤੱਕ ਘਰੋਂ ਬਾਹਰ ਰਹਿਣ ਅਤੇ ਉਸ ਬਾਰੇ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੂਚਨਾ ਨਾ ਮਿਲਣ ਤੇ ਇਹ ਉਸ ਨੂੰ ਪਾਈਲੋਸ ਅਤੇ ਸਪਾਰਟਾ ਆਦਿ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਲੱਭਣ ਗਿਆ। ਵਾਪਸ ਪਰਤਣ ਤੇ ਇਸ ਨੇ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਇਸ ਦਾ ਪਿਤਾ ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਘਰ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ ਸੀ। ਪਿਤਾ ਅਤੇ ਇਸ ਨੇ ਰਲ ਕੇ ਪੈਨੈਲੋਪੀ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮੀਆਂ ਨੂੰ ਕਤਲ ਕੀਤਾ। ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਓਡੀਸੀਅਸ ਦੀ ਮੌਤ ਮਗਰੋਂ ਇਸ ਨੇ ਸਿਰੈਸ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕੀਤਾ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9 : 868; ਐਨ. ਅਮੇ. 26 : 348-372

ਟੈਲੈਕੀ ਪਾਲ ਕਾਊਂਟ : ਟੈਲੈਕੀ ਹੰਗਰੀ ਦਾ ਇਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਸੀ ਜਿਸ ਦਾ ਜਨਮ 1 ਨਵੰਬਰ 1879 ਈ. ਵਿਚ ਬੁਡਾਪੇਸਟ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਨੇ ਦੂਜੇ ਸੰਸਾਰ ਯੁੱਧ ਦੇ ਮੁੱਢ ਵਿਚ ਨਾਜ਼ੀ ਜਰਮਨੀ ਨੂੰ ਸਹਿਯੋਗ ਦਿੱਤਾ।

ਸੰਨ 1905 ਵਿਚ ਇਹ ਹੰਗਰੀ ਦੀ ਸੰਸਦ ਦਾ ਮੈਂਬਰ ਬਣਿਆ। ਇਹ ਇਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਭੂਗੋਲਵੇਤਾ ਵੀ ਸੀ। ਇਸ ਨੇ ਦੂਜੇ ਸੰਸਾਰ ਯੁੱਧ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਹੋਣ ਵਾਲੀ 1919 ਦੀ ਪੈਰਿਸ ਅਮਨ

ਕਾਨਫਰੰਸ ਵਿਚ ਇਕ ਨੁਮਾਇੰਦੇ ਵਜੋਂ ਭਾਗ ਲਿਆ। ਸੰਨ 1921 ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਪਾਰਟੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਨੂੰ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਉੱਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਕਦੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨਹੀਂ ਸੀ।

15 ਫਰਵਰੀ 1939 ਨੂੰ ਟੈਲੈਕੀ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਸਰਕਾਰ ਵਿਚ ਦੁਬਾਰਾ ਵਾਪਸ ਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਨੇ ਕਈ ਫਾਸ਼ੀ ਪਾਰਟੀਆਂ ਨੂੰ ਭੰਗ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਪਰ ਸਾਮੀ ਵਿਰੋਧੀ ਕਾਨੂੰਨਾਂ ਨੂੰ ਬਹਾਲ ਹੀ ਰੱਖਿਆ।

ਟੈਲੈਕੀ ਨੇ 1920 ਈ. ਵਿਚ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਟਰੀਆਨੋਨ (Trianon) ਸੰਧੀ ਦੇ ਸੰਸ਼ੋਧਨ ਦੀ ਜ਼ੋਰਦਾਰ ਹਮਾਇਤ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਇਸ ਸੰਧੀ ਦੁਆਰਾ ਖੋਹੇ ਗਏ ਇਲਾਕਿਆਂ ਨੂੰ ਵਾਪਸ ਲੈਣ ਲਈ ਇਸ ਨੇ ਜਰਮਨੀ ਦੀ ਮਦਦ ਲੈਣੀ ਚਾਹੀ ਪਰ ਜਰਮਨੀ ਦੇ ਹਿਟਲਰ ਦੀ ਅਥਾਹ ਤਾਕਤ ਨੂੰ ਵੇਖਦੇ ਹੋਇਆਂ ਇਸ ਨੇ ਇਹ ਵਿਚਾਰ ਤਿਆਗ ਦਿੱਤਾ ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਵੇਲੇ ਇਸ ਨੂੰ ਲੱਗਾ ਕਿ ਹੰਗਰੀ ਵੀ ਹਿਟਲਰ ਦੇ ਕੋਬਜ਼ੇ ਵਿਚ ਆ ਜਾਏਗਾ। ਇਸ ਨੇ ਹਿਟਲਰ ਦੀ ਚੈਕੋਸਲੋਵਾਕੀਆ ਦੀ ਵੰਡ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਦੀ ਅਤੇ ਰੋਮਾਨੀਆ ਦੇ ਉੱਤਰੀ ਟਰਾਂਸਿਲਵਾਨੀਆ ਉੱਤੇ ਜਬਰੀ ਕਬਜ਼ੇ ਦੀ ਹਮਾਇਤ ਕੀਤੀ ਪ੍ਰੰਤੂ 1940 ਈ. ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਯੂਗੋਸਲਾਵੀਆ ਨਾਲ ਮਿੱਤਰਤਾ ਕਰਨ ਲਈ ਸੰਧੀ ਕਰ ਲਈ। ਜਦੋਂ 1941 ਈ. ਵਿਚ ਜਰਮਨੀ ਨੇ ਯੂਗੋਸਲਾਵੀਆ ਉੱਤੇ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਟੈਲੈਕੀ ਨੂੰ ਯੂਗੋਸਲਾਵੀਆ ਦੀ ਹੰਗਰੀ ਲਈ ਜਰਮਨੀ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਯੂਗੋਸਲਾਵੀਆ ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਸੰਧੀ ਨੂੰ ਤੋੜਨਾ ਪਿਆ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਇਸ ਨੂੰ ਜਰਮਨੀ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰਨ ਲਈ ਬਰਤਾਨੀਆ ਵਲੋਂ ਖਤਰੇ ਦਾ ਪੂਰਾ ਅਹਿਸਾਸ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ਕਾਰਨ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਹੋ ਕੇ ਇਸ ਨੇ 3 ਅਪ੍ਰੈਲ 1941 ਨੂੰ ਬੁਡਾਪੇਸਟ ਵਿਖੇ ਆਤਮ ਹੱਤਿਆ ਕਰ ਲਈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9 : 686

ਟੈਲੋ ਰੁੱਖ : ਇਸ ਨੂੰ ਹਿੰਦੀ ਵਿਚ ਵਿਲਾਇਤੀ ਸੀਸ਼ਮ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਰੁੱਖ ਦਾ ਮੂਲ ਚੀਨ ਦੇਸ਼ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਯੂਫੋਰਬੀਏਸੀ ਕੁਲ ਦਾ ਮੈਂਬਰ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਵਿਗਿਆਨਕ ਨਾਂ ਸੋਪੀਅਮ ਸੈਬੀਫੈਰਮ ਹੈ। ਇਹ ਰੁੱਖ ਗਰਮ ਜਲਵਾਯੂ ਵਾਲੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਕਾਸ਼ਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਬੀਜਾਂ ਤੇ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਚਿਕਨਾਹਟ ਵਾਲਾ ਪਦਾਰਥ ਜੋਮਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਵੈਜੀਟੇਬਲ ਟੈਲੋ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਮੋਮਬਤੀਆਂ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇਹ ਪੂਰਬ ਦੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਸਾਬਣ ਬਣਾਉਣ ਅਤੇ ਕੱਪੜਿਆਂ ਨੂੰ ਕਰੜਾਈ ਅਤੇ ਚਮਕ ਦੇਣ ਲਈ ਵੀ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਬਾਕੀ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਇਹ ਛਾਂਦਾਰ ਜਾਂ ਸਜਾਵਟੀ ਰੁੱਖ ਵਜੋਂ ਉਗਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਰੁੱਖ ਦਾ ਰਸ ਕੋੜਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਰੀਰ ਤੇ ਲਗ ਜਾਣ ਤੇ ਛਾਲੇ ਪਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਲ ਹੀ ਸਬੰਧਤ ਸਿਆਰਾ ਲਿਓਨ ਦਾ ਇਕ ਰੁੱਖ (Pentadesma butyracea) ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਬਟਰ ਟ੍ਰੀ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੀਆਂ ਬਾਹਰਲੀ ਛਿੱਲਾਂ ਤੇ ਇਕ ਪੀਲਾ ਜਿਹਾ ਚਿਕਨਾਈ ਵਾਲਾ ਰਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਸਥਾਨਕ ਤੌਰ ਤੇ ਮੱਖਣ ਵਜੋਂ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 21 : 767; ਗ. ਇੰ. ਮੇ. ਪ : 221

ਟੈਵਨਗਨ (Taewongun) : 19ਵੀਂ ਸਦੀ ਦਾ ਕੋਰੀਆ ਦਾ ਇਕ ਉੱਘਾ ਰੀਜੇਂਟ (ਹਾਕਮ) ਸੀ ਜਿਸ ਦਾ ਪੂਰਾ ਨਾਉਂ ਹੰਗਸਨ ਟੈਵਨਗਨ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਜਨਮ 1820 ਈ. ਵਿਚ ਯੀ ਖਾਨਦਾਨ

ਵਿਚ ਹੋਇਆ। ਸ਼ਾਹੀ ਪਰਿਵਾਰ ਵਿਚ ਜਨਮ ਲੈਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਕੁਝ ਕਾਰਨਾਂ ਕਾਰਨ ਇਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਮੁਢਲੇ 20 ਵਰ੍ਹੇ ਇਕ ਸਾਧਾਰਣ ਪਰਿਵਾਰ ਵਿਚ ਗੁਜ਼ਾਰਨੇ ਪਏ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਚਾਲਜੋਂਗ ਦੇ ਬੇ ਔਲਾਦਾਂ ਮਰਨ ਤੇ ਇਸਨੇ ਆਪਣੇ 12 ਸਾਲ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਕੋਜੋਂਗ ਨੂੰ ਰਾਜਗੱਦੀ ਤੇ ਬਿਠਾਇਆ ਅਤੇ ਆਪ ਉਸ ਦੇ ਰੀਜੈਂਟ ਵਜੋਂ ਰਾਜ ਕਰਨ ਲੱਗਾ।

ਉਸ ਵੇਲੇ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਫੈਲੀ ਰਾਜਨੀਤਕ ਅਰਾਜਕਤਾ ਦਾ ਇਸ ਨੇ ਪੂਰਾ ਪੂਰਾ ਲਾਭ ਉਠਾਇਆ ਅਤੇ ਦੂਜੀਆਂ ਰਾਜਨੀਤਕ ਪਾਰਟੀਆਂ ਦੀ ਆਪਸ ਵਿਚ ਹੀ ਲੜਾਈ ਕਰਵਾ ਕੇ ਆਪਣੀ ਇਕ ਮਜ਼ਬੂਤ ਪਾਰਟੀ ਬਣਾਉਣ ਉਪਰੰਤ ਇਕ ਮਜ਼ਬੂਤ ਅਫ਼ਸਰਸ਼ਾਹੀ ਰਾਜ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਸਿਓਲ ਵਿਚ ਇਕ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਸ਼ਾਹੀ ਮਹਿਲ ਦਾ ਪੁਨਰ-ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਵਾਇਆ। ਆਪਣੇ ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਅਤੇ ਆਲੋਚਕਾਂ ਦਾ ਸਫ਼ਾਇਆ ਕੀਤਾ, ਵਿਦਿਅਕ ਅਦਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਜੋ ਕਿ ਧੜੇਬੰਦੀਆਂ ਦੇ ਮੁੱਖ ਕੇਂਦਰ ਬਣਾਏ ਸਨ, ਨੂੰ ਖ਼ਤਮ ਕਰਵਾ ਦਿੱਤਾ। ਬਦੇਸ਼ੀ ਮਿਸ਼ਨਰੀਆਂ ਅਤੇ ਸਥਾਨਕ ਕੈਥੋਲਿਕ ਈਸਾਈਆਂ ਨੂੰ ਬੇਰਹਿਮੀ ਨਾਲ ਮੌਤ ਦੇ ਘਾਟ ਉਤਾਰ ਦਿੱਤਾ।

ਟੈਵਨਗਨ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਬਦੇਸ਼ੀ ਤਾਕਤਾਂ ਦੀ ਸਲਾਹ ਨੁਕਰਾ ਦਿੱਤੀ ਜਿਹੜੀਆਂ ਕੋਰੀਆ ਨਾਲ ਵਪਾਰਕ ਜਾਂ ਡਿਪਲੋਮੈਟਿਕ ਸਬੰਧ ਕਾਇਮ ਕਰਨੇ ਚਾਹੁੰਦੀਆਂ ਸਨ। ਇਹ ਪੱਛਮੀ ਧਾੜਵੀਆਂ ਤੋਂ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਵਧਾਨ ਸੀ ਜਿਹੜੇ ਏਸ਼ੀਆ ਦੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿਚ ਆਪਣੀਆਂ ਗਨ-ਬੋਟਾਂ ਦੀ ਮੱਦਦ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਪੈਰ ਜਮਾ ਚੁੱਕੇ ਸਨ। ਇਸ ਦੀ ਕੱਟੜ ਅਤੇ ਧੌਕੇਸ਼ਾਹੀ ਦੀ ਨੀਤੀ ਨਾਲ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਇਸ ਦੀ ਬੜੀ ਮੁਖ਼ਾਲਫ਼ਤ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈ। ਬਦੇਸ਼ੀਆਂ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਨ ਲਈ ਹਥਿਆਰ ਬਣਾਉਣ ਅਤੇ ਰਾਜਧਾਨੀ ਦਾ ਪੁਨਰ-ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਨ ਤੇ ਜੋ ਭਾਰੀ ਖਰਚਾ ਆਇਆ ਉਸ ਦਾ ਸਾਰਾ ਬੋਝ ਗਰੀਬ ਕਿਸਾਨ ਤਬਕੇ ਨੂੰ ਸਹਿਣਾ ਪਿਆ ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਹ ਇਸ ਦੇ ਕੱਟੜ ਦੁਸ਼ਮਣ ਬਣ ਗਏ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਅਫ਼ਸਰਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਨੇ ਜਬਰਦਸਤੀ ਨੌਕਰੀ ਤੋਂ ਕੱਢ ਦਿੱਤਾ ਸੀ, ਇਹ ਵੀ ਇਸ ਦੇ ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਗਏ। ਮੁਖ਼ਾਲਫ਼ਤ ਵੱਧ ਜਾਣ ਨਾਲ ਇਹ ਸੰਨ 893 ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਅੰਗੂਏ (ਰੀਜੈਂਸੀ) ਤੋਂ ਅਲਗ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਰਾਜ ਦੀ ਤਾਕਤ ਮਹਾਰਾਣੀ ਮਿਨ (Min) ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ ਆ ਗਈ। ਮਹਾਰਾਣੀ ਨੇ ਟੈਵਨਗਨ ਦੀਆਂ ਚਲਾਈਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਨੀਤੀਆਂ ਬਦਲ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਬਦੇਸ਼ੀ ਨੀਤੀ ਬਦਲਣ ਨਾਲ ਜਾਪਾਨ ਨੂੰ ਕੋਰੀਆ ਵਿਚ ਦਖ਼ਲ ਦੇਣ ਦਾ ਪੂਰਾ ਮੌਕਾ ਮਿਲ ਗਿਆ ਜਿਸ ਨਾਲ ਕੋਰੀਆ ਲਈ ਕਈ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਖੜ੍ਹੀਆਂ ਹੋ ਗਈਆਂ। ਕਈ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਖ਼ੂਨੀ ਦੰਗੇ ਵੀ ਹੋਏ। ਮਿਨ ਪਰਿਵਾਰ ਉੱਪਰ ਕਈ ਹਮਲੇ ਵੀ ਕੀਤੇ ਗਏ, ਜਾਪਾਨੀ ਫੌਜੀ ਅਫ਼ਸਰਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ।

ਟੈਵਨਗਨ ਨੇ ਕੋਰੀਆ ਦੀ ਫੌਜੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਮੁੜ ਤਖ਼ਤ ਤੇ ਆਪਣਾ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ ਅਤੇ ਫਿਰ ਆਪਣੀਆਂ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਨੀਤੀਆਂ ਲਾਗੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਮਿਨ ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਮੈਬਰਾਂ ਨੇ ਚੀਨ ਦੀ ਮੱਦਦ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਚੀਨ ਨੇ 4500 ਦੇ ਕਰੀਬ ਫੌਜੀ ਭੇਜ ਕੇ ਸਿਓਲ ਉੱਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ ਤੇ ਟੈਵਨਗਨ ਨੂੰ ਫੜ ਕੇ ਚੀਨ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ। ਤਿੰਨ ਸਾਲ ਮਗਰੋਂ ਇਸ ਨੂੰ ਵਾਪਸ ਕੋਰੀਆ ਆਉਣ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਮਿਲੀ।

ਫਰਵਰੀ, 1898 ਵਿਚ ਸਿਓਲ ਵਿਖੇ ਹੀ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.—ਮੈਗ. ਐਨ. ਵ. ਬਾ. 10 : 33

ਟੈਵਰਨੇ ਜੀਨ ਬਪਿਸਤੇ (Tournier Jean Baptiste) : ਇਹ ਫਰਾਂਸ ਦਾ ਇਕ ਯਾਤਰੀ ਅਤੇ ਵਪਾਰੀ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਜਨਮ 1605 ਈ. ਵਿਚ ਪੈਰਿਸ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਪਹਿਲੀ ਯਾਤਰਾ 1630 ਤੋਂ 1632 ਵਿਚ ਪੂਰਬ ਵੱਲ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਦੌਰਾਨ ਇਹ ਕਾਨਸਟੈਂਟੀਨੋਪਲ ਤੋਂ ਪ੍ਰਸ਼ਾਅ ਤੱਕ ਗਿਆ। ਦੂਜੀ ਲੰਬੀ ਯਾਤਰਾ 1638 ਤੋਂ 1642 ਤੱਕ ਕੀਤੀ ਜਿਸ ਵਿਚ ਇਹ ਦੂਰ ਦੂਰ ਤੱਕ ਗਿਆ ਅਤੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਵੀ ਆਇਆ। ਤੀਜੀ ਯਾਤਰਾ 1643 ਤੋਂ 1649 ਵਿਚ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਇਸ ਦੌਰਾਨ ਇਹ ਜਾਵਾ ਵੱਲ ਗਿਆ ਪਰ ਵਾਪਸੀ ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਕੋਪ ਆਫ਼ ਗੁਡ ਹੋਪ ਦਾ ਰਸਤਾ ਅਪਣਾਇਆ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਯਾਤਰਾਵਾਂ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਇਸ ਨੇ ਹੀਰਿਆਂ ਆਦਿ ਦਾ ਵੀ ਵਪਾਰ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਕਾਫ਼ੀ ਧਨ ਕਮਾਇਆ। ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੀਆਂ ਤਿੰਨ ਹੋਰ ਯਾਤਰਾਵਾਂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਸ ਨੂੰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਲੂਈ ਚੌਦਵੇਂ ਨੇ ਬੈਰਨ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਅਗਲੇ ਹੀ ਸਾਲ ਇਸ ਨੇ ਜਨੇਵਾ ਦੇ ਨੇੜੇ ਇਕ ਜਾਗੀਰ ਖਰੀਦ ਲਈ। 1689 ਈ. ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਯਾਤਰਾ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਹੀ ਰੂਸ ਵਿਚ ਮਾਸਕੋ ਵਿਖੇ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਅਮੈ. 26 : 286

ਟੋਸਕਾਨੇਲੀ ਦਾਲ ਪੋਜੋ ਪਾਓਲੋ : ਇਹ ਇਕ ਇਤਾਲਵੀ ਭੂਗੋਲ ਵਿਗਿਆਨੀ ਸੀ ਜਿਸ ਦਾ ਜਨਮ 1397 ਈ. ਵਿਚ ਫਲੋਰੈਂਸ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਨਕਸ਼ਿਆਂ ਅਤੇ ਚਾਰਟਾਂ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਵਿਚ ਇਹ ਬਹੁਤ ਨਿਪੁੰਨ ਸੀ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਭੂਗੋਲ ਸਬੰਧੀ ਟੋਸਕਾਨੇਲੀ ਨੇ ਡੂੰਘਾ ਅਧਿਐਨ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਧਰਤੀ ਦੇ ਗੋਲ ਹੋਣ ਬਾਰੇ ਆਪਣੀ ਪੱਕੀ ਰਾਇ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਕੋਲੰਬਸ ਅਤੇ ਪੁਰਤਗਾਲ ਦੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਇਹ ਵੀ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਭਾਰਤ ਭਾਵੇਂ ਪੂਰਬ ਵਿਚ ਸਥਿਤ ਹੈ ਪਰ ਧਰਤੀ ਦੇ ਗੋਲ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਇਥੇ ਪੱਛਮ ਵੱਲੋਂ ਵੀ ਪਹੁੰਚਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਸੰਨ 1482 ਵਿਚ ਟੋਸਕਾਨੇਲੀ ਦਾ ਦੇਹਾਂਤ ਹੋ ਗਿਆ।

ਹ. ਪੁ.—ਹਿ. ਵਿ. ਕੋ. 5 : 182

ਟੋਸਾ ਸਕੂਲ : ਇਹ ਜਾਪਾਨੀ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਦਾ ਇਹ ਪਰਵਾਰ ਸੀ ਜੋ ਕਿ ਕਾਨੋ ਪਰਵਾਰ ਦੇ ਸਮਕਾਲੀ ਸਨ। ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਪਰਵਾਰ 15 ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੀ ਜਾਪਾਨੀ ਕਲਾ ਦੇ ਉੱਘੇ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਦੇ ਵੰਸ਼ ਵਿੱਚੋਂ ਹੋਣ ਦਾ ਦਾਅਵਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਸਕੂਲ ਈਡੋ ਯੁੱਗ ਦੇ ਅੰਤ ਤੱਕ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਰਹੇ। ਇਸ ਸਕੂਲ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਜਪਾਨ ਦੀ ਪਰੰਪਰਾਗਤ ਕਲਾ ਦੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਅਤੇ ਸ਼ੈਲੀ ਲਈ ਲਗਾਇਆ। ਟੋਸਾ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਨੇ ਜਾਪਾਨ ਦੇ ਸਾਹਿਤਕ ਕਲਾਸਿਕੀ ਚਿੱਤਰ 'ਗੋਂਜੀ ਦੀ ਕਹਾਣੀ' (Genji monogatari) ਅਤੇ ਇਸ ਝਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਪਸੰਦ ਕੀਤਾ। ਸਜਾਵਟੀ ਰੰਗਾਂ ਅਤੇ ਹਲਕੀ ਸਿਆਹੀ ਨਾਲ ਬਣੇ ਚਿੱਤਰ ਟੋਸਾ ਸ਼ੈਲੀ ਦੇ ਵਧੀਆ ਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਨਮੂਨੇ ਹਨ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਥਿ. ਮਾ. 10: 60

ਟੋਹਾਣਾ : ਹਰਿਆਣਾ ਰਾਜ (ਭਾਰਤ) ਦੇ ਹਿਸਾਰ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਵਿਚ ਹਿਸਾਰ ਸ਼ਹਿਰ ਤੋਂ 64 ਕਿ. ਮੀ. ਉੱਤਰ ਵੱਲ ਜਾਖਲ-ਹਿਸਾਰ ਰੇਲ-ਲਾਈਨ ਉੱਤੇ ਵਾਕਿਆਂ ਇਕ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ। ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਤੌਮਰ ਰਾਜੇ ਅਨੰਗ ਪਾਲ ਨੇ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਵੀ ਇਹ ਚੰਗਾ ਵੱਡਾ ਸ਼ਹਿਰ ਸੀ। ਚੌਹਾਨਾਂ ਦੇ ਰਾਜ ਵੇਲੇ ਇਹ ਢਹਿ ਗਿਆ ਸੀ ਪਰ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੇ ਰਾਜ ਦੇ ਮੁੱਢਲੇ ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ ਇਸਦੀ ਪਹਿਲਾਂ

ਵਾਲੀ ਸ਼ਾਨ ਫਿਰ ਬਣ ਗਈ। ਇਸੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਤੈਮੂਰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ 1398 ਵਿਚ ਜਾਟਾਂ ਨੂੰ ਹਰਾਇਆ ਸੀ।

ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਮਿਉਂਸਪਲਟੀ ਵਲੋਂ ਆਮ ਸ਼ਹਿਰੀ ਸਹੂਲਤਾਂ ਮੁਹੱਈਆ ਹਨ। ਰੇਲਵੇ ਰੋਡ ਉੱਤੇ ਇਕ ਵਧੀਆ ਪਾਰਕ ਵੀ ਹੈ। ਅੱਜਕੱਲ੍ਹ ਇਹ ਛੋਲੇ, ਕਣਕ, ਜੌਂ ਅਤੇ ਤਾਰਾਮੀਰਾ ਦੀ ਮੰਡੀ ਵੀ ਹੈ।

ਆਬਾਦੀ - 25,487 (1981)

29°43' ਉ. ਵਿਭ. : 75°54' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ. - ਇਪ. ਗ. ਇੰਡ. 23 : 407; ਡਿ. ਸੈ. ਹੈ. ਬੁ. - ਹਿਸਾਰ

ਟੋਹਾਲਾਬਾਲ : ਇਹ ਦੱਖਣ-ਪੂਰਬੀ ਮੈਕਸੀਕੋ ਦੇ ਚੀਆਪਾਸ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਵਸਣ ਵਾਲੇ ਮਾਇਆ ਇੰਡੀਅਨ ਲੋਕ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਬੋਲੀ ਨੂੰ ਵੀ ਟੋਹਾਲਾਬਾਲ ਹੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਬੋਲੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਗਵਾਂਵੀ ਕਬੀਲਿਆਂ ਦੀਆਂ ਬੋਲੀਆਂ ਨਾਲ ਕਾਫੀ ਮਿਲਦੀ-ਜੁਲਦੀ ਹੈ। ਨਾਲ ਦੇ ਕਬੀਲਿਆਂ ਨਾਲ ਇਸ ਕਬੀਲੇ ਦੀਆਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਸਾਂਝਾਂ ਵੀ ਹਨ। ਟੋਹਾਲਾਬਾਲ ਜਾਤੀ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਖੇਤਰ ਇਕ ਵੱਡਾ ਸਾਰਾ ਉੱਚ-ਭੂਮੀ ਮੈਦਾਨ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਨੀਵੇਂ ਪਹਾੜਾਂ ਨੇ ਘੇਰਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਟੋਹਾਲਾਬਾਲ ਲੋਕੀ ਵਾਹੀਕਾਰ ਹਨ। ਮੱਕੀ, ਫਲੀਆਂ ਅਤੇ ਕੱਦੂ ਜਾਤੀ ਦੀਆਂ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਮੁੱਖ ਫਸਲਾਂ ਹਨ। ਕਈ ਥਾਈਂ ਵੱਟਕ ਦੇ ਪੱਖੋਂ ਕਾਫੀ ਤੇ ਗੰਨੇ ਦੀ ਖੇਤੀ ਵੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਲੋਕ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਬਾਹਰ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਆਪਣੇ ਆਪਣੇ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਘਰ ਬਣਾਕੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਆਦਿ ਵਾਸੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਯੂਰਪੀ ਰੰਗ-ਢੰਗ ਵਿਚ ਰੰਗੇ ਹੋਏ ਹਨ ਜਾਂ ਫਿਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਰਹਿਣ ਸਹਿਣ ਆਧੁਨਿਕ ਇੰਡੀਅਨਾਂ ਵਾਂਗ ਹੈ ਅਤੇ ਕਈ ਪਰਿਵਾਰ ਰਲੇ-ਮਿਲੇ ਵਿਰਸੇ ਵਿਚੋਂ ਵੀ ਹਨ।

ਟੋਹਾਲਾਬਾਲ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਮਕਾਨ ਖਾਸ ਤੌਰ ਤੇ ਬਾਂਸਾਂ, ਟਾਹਣੀਆਂ ਤੇ ਗਾਰੇ ਨਾਲ ਲਿੱਪ ਕੇ ਬਣਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਛੱਤਾਂ ਪਰਾਲੀ ਤੇ ਘਾਹ ਫੂਸ ਦੀਆਂ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਲੋਕ ਉੱਨੀ ਕੱਪੜੇ ਦੀ ਬੁਣਾਈ, ਕੰਬਲ ਅਤੇ ਚੀਨੀ-ਮਿੱਟੀ ਦੇ ਬਰਤਨ ਬਣਾਉਣ ਦੇ ਚੰਗੇ ਕਾਰੀਗਰ ਹਨ। ਵਰਤਮਾਨ ਸਮੇਂ ਇਸ ਜਾਤੀ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਰੂਪਾਂਤਰਨ ਅਤੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀਕਰਨ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਅਜੇ ਵੀ ਕਈ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਲੋਕ ਆਪਣੀ ਰਵਾਇਤੀ ਪੁਸ਼ਾਕ ਹੀ ਪਹਿਨਦੇ ਆ ਰਹੇ ਹਨ ਜਦ ਕਿ ਕਈ ਥਾਈਂ ਮੈਕਸੀਕੋ ਦੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਵਾਲੀ ਪੁਸ਼ਾਕ ਪ੍ਰਚੱਲਤ ਹੋ ਗਈ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਕਈ ਥਾਈਂ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗਲਿਆ ਮਿਲਿਆ ਰਹਿਣ ਸਹਿਣ ਵੀ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਬਾਅਦ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚੋਂ ਆਪਣੀ ਜੱਦੀ ਬੋਲੀ ਅਲੋਪ ਹੀ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ।

ਟੋਹਾਲਾਬਾਲ ਰੋਮਨ ਕੈਥੋਲਿਕ ਤਤ ਦੇ ਧਾਰਨੀ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਪੂਰਬੀ ਅਸਰ ਅਧੀਨ ਸਾਧਾਂ-ਸੰਤਾਂ, ਗੁਫਾਵਾਂ, ਚਸ਼ਮਿਆਂ ਤੇ ਪਰਬਤਾਂ ਦੀ ਪੂਜਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਫਸਲ ਦੀ ਜ਼ਰਖੇਜ਼ੀ ਸਬੰਧੀ ਚਲੇ ਆਉਂਦੇ ਰਸਮ-ਰਿਵਾਜ ਵੀ ਮਨਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਸਾਕਾਦਾਰੀ ਦੀਆਂ ਰਸਮਾਂ ਕਾਫੀ ਗੁੰਝਲਦਾਰ ਅਤੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸਮਝੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਹ. ਪੁ. - ਐਨ. ਥਿ. ਮਾ. 10 : 25

ਟੋਹੋਕੂ : ਜਾਪਾਨ ਦੇ ਉੱਤਰੀ ਹਾਂਸੂ ਦਾ ਇਕ ਖੰਡ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਆਉਮਾਰੀ, ਆਕੀਤਾ, ਇਵਾਤੇ, ਯਾਮਾਗਾਟਾ, ਮੀਯਾਸੀ ਅਤੇ

ਫੂਕੁਸੀਮਾ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰੀਫੈਕਚਰਾਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਇਸ ਖੰਡ ਨੇ ਜਾਪਾਨ ਦੇ ਕੁੱਲ ਰਕਬੇ ਦਾ 20 ਫੀ ਸਦੀ (64,915 ਵ. ਕਿ. ਮੀ.) ਖੇਤਰ ਰੱਕਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਪਰ ਇਥੇ ਵਸੋਂ ਸਿਰਫ 10 ਫੀ ਸਦੀ ਹੈ। ਵੱਡੇ ਸ਼ਹਿਰ ਘੱਟ ਹੀ ਹਨ। ਸੈਨਡਾਈ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ।

ਇਸ ਖੰਡ ਦਾ ਵਿਸਤਾਰ ਹਾਂਸੂ ਦੇ ਉੱਤਰ ਅਤੇ ਪੂਰਬ ਵਿਚ ਹੈ। ਤਿੰਨ ਪਰਬਤੀ ਲੜੀਆਂ ਇਸ ਖੰਡ ਵਿਚੋਂ ਲੰਬੇ ਦਾਅ ਆਰ ਪਾਰ ਲੰਘਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਪਰਬਤੀ ਲੜੀਆਂ ਨੀਵੇਂ ਮੈਦਾਨਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਦੂਜੇ ਤੋਂ ਵੱਖ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਟੋਹੋਕੂ ਵਿਚ ਗਰਮੀਆਂ ਵਧੇਰੇ ਗਰਮ ਅਤੇ ਸਰਦੀਆਂ ਵਿਚ ਬਰਫ ਪੈਂਦੀ ਹੈ ਜਦੋਂ ਕਿ ਪੂਰਬ ਵੱਲ ਗਰਮੀਆਂ ਘੱਟ ਗਰਮ ਅਤੇ ਸਰਦੀਆਂ ਖੁਸ਼ਕ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ।

ਟੋਹੋਕੂ ਜ਼ਰਾਇਤੀ ਖੇਤਰ ਹੈ ਜਿਸਨੂੰ ਚਾਉਲਾਂ ਦਾ ਘਰ ਕਰਕੇ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਫਲਾਂ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਵੀ ਇਥੇ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਖਾਣ-ਖੁਦਾਈ, ਮੱਛੀ ਪਾਲਣ ਅਤੇ ਲਕੜੀ ਚਰਾਈ ਇਥੋਂ ਦੀ ਆਰਥਿਕਤਾ ਦੇ ਧੁਰੇ ਹਨ। ਅੱਜਕੱਲ੍ਹ ਇਥੇ ਲਾਖ, ਲੋਹੇ ਅਤੇ ਤਾਂਬੇ ਦੇ ਭਾਂਡੇ, ਖਿਡਾਉਣੇ, ਕਪੜਾ ਆਦਿ ਬਣਾਉਣ ਦੀਆਂ ਦਸਤਕਾਰੀਆਂ ਉੱਨਤ ਹਨ। ਤਿੰਨ ਨੈਸ਼ਨਲ ਪਾਰਕਾਂ ਅਤੇ ਅਣਗਿਣਤ ਗਰਮ ਪਾਣੀ ਦੇ ਚਸ਼ਮਿਆਂ ਕਰਕੇ ਇਥੇ ਸੈਰ-ਸਪਾਟਾ ਉਦਯੋਗ ਵੀ ਉੱਨਤ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ. - ਐਨ. ਥਿ. 10 : 24

ਟੋਕਾ : ਇਹ ਉੱਤਰੀ ਭਾਰਤ ਦੇ ਜਾਟਾਂ (ਜੱਟਾਂ) ਦਾ ਇਕ ਕਬੀਲਾ ਜਾਂ ਗੋਤ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਜੀਂਦ ਹਰਿਆਣਾ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਵਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਟੋਕਾ ਕਬੀਲੇ ਦੇ ਮੂਲ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਜਾਣਕਾਰੀ ਹਾਸਲ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਭਗਵਾਨ ਦਾਸ ਨਾਮੀ ਇਕ ਸਾਧ ਇਸ ਕਬੀਲੇ ਵਿਚੋਂ ਮਸ਼ਹੂਰ ਵਿਅਕਤੀ ਹੋਇਆ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਸਦੇ ਵਾਰਸ (ਉਤਰਾਧਿਕਾਰੀ) ਸਵਾਮੀ ਕਹਾਉਣ ਲਗੇ। ਇਹ ਲੋਕ ਨਾ ਬੀੜੀ-ਸਿਗਰਟ ਪੀਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਪਿਆਜ ਖਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਆਪਣੇ ਸਾਰੇ ਰਿਸ਼ਤੇ-ਨਾਤੇ ਜੱਟਾਂ ਨਾਲ ਹੀ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਲੋਕ ਸ਼ੈਵ ਮਤ ਦੇ ਧਾਰਨੀ ਹਨ ਸ਼ਾਇਦ ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਇਹ ਵੱਡਿਆਂ ਨੂੰ ਖੱਸੀ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਕਿਉਂਕਿ ਬੈਲ ਸ਼ਿਵ ਜੀ ਦਾ ਪਵਿੱਤਰ ਚਿੰਨ੍ਹ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਦੁੱਧ ਪੀਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਸ ਦਾ ਆਪਣੇ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਭੋਗ ਲਗਵਾਉਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ. - ਗ. ਟਾ. ਕਾ. 3 : 471

ਟੋਕਾ : ਇਹ ਪਸ਼ੂਆਂ ਲਈ ਚਾਰਾ ਕੱਟ ਕੇ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਮਸ਼ੀਨ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਲ ਬਾਜਰਾ, ਜੁਆਰ, ਬਰਸੀਮ ਅਤੇ ਕਈ ਹੋਰ ਫਸਲਾਂ ਨੂੰ ਬਰੀਕ ਬਰੀਕ ਕੱਟ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਪਸ਼ੂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚਬਾ ਕੇ ਖਾ ਸਕਣ। ਸੋਧੇ ਹੋਏ ਖੇਤੀ ਬਾੜੀ ਸੈਦਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਹ ਮਸ਼ੀਨ ਪੰਜਾਬ, ਦਿੱਲੀ ਅਤੇ ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋਈ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਹਰੀ ਜੁਆਰ ਜਾਂ ਮੱਕੀ ਪਸ਼ੂਆਂ ਨੂੰ ਚਾਰੇ ਵਜੋਂ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਮਸ਼ੀਨ ਵਿਚ ਸਟੀਲ ਦੇ ਦੋ ਤਿੱਖੇ ਬਲੇਡ ਇਕ ਗੋਲ ਫਲਾਈ-ਵੀਲ ਉਪਰ ਜੜ੍ਹੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਅਜਿਹੀ ਹੀ ਇਕ ਹੋਰ ਵਿਵਸਥਾ ਇਸ ਮਸ਼ੀਨ ਵਿਚ ਉਪਲਬਧ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਟੋਕੇ ਦੇ ਚਕਰ ਪੂਰਾ ਆਉਣ ਤੇ ਇਸ ਵਿਚ ਭਰੀਆਂ ਹੋਇਆ ਚਾਰਾ ਆਪਣੇ ਆਪ ਅਗਾਂਹ ਤੁਰਿਆ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਚਾਰੇ ਨੂੰ ਮਸ਼ੀਨ ਦੇ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਆਸਾਨੀ ਨਾਲ ਟਿਕੇ ਰੱਖਣ ਲਈ ਟੀਨ ਦਾ ਇਕ ਪਾੜਛਾ ਵੀ ਲਗਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਮਸ਼ੀਨ ਲੋਹੇ ਦੇ ਚਾਰ ਐਂਗਲ ਆਇਰਨਾਂ

ਉਪਰ ਟਿਕੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜੋ ਜ਼ਮੀਨ ਵਿਚ ਪਕੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੱਡੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਅੱਜਕਲ੍ਹ ਬਿਜਲੀ ਦੀ ਸਹੂਲਤ ਪਹੁੰਚ ਚੁੱਕੀ ਹੈ ਉਥੇ ਇਹ ਟੋਕੇ ਬਿਜਲੀ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਵੀ ਚਲਾਏ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਭਾਰਤ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਕਈ ਕਿਸਮ ਦੇ ਬਲੇਡ ਅਤੇ ਮਸ਼ੀਨਾਂ ਬਣ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਬਿਜਲੀ ਜਾਂ ਪਸ਼ੂਆਂ ਨਾਲ ਚਲਣ ਵਾਲੇ ਟੋਕੇ ਸ਼ੁੱਕੀ ਜੁਆਰ ਕੱਟਣ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸਹਾਈ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਹੱਥ ਨਾਲ ਚਲਣ ਵਾਲੀ ਮਸ਼ੀਨ ਨਾਲ ਕੱਟਣੀ ਬਹੁਤ ਔਖੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਹੱਥ ਨਾਲ ਕੱਟਣ ਵਾਲੀ ਮਸ਼ੀਨ ਦਾ ਟੋਕਾ ਗੋਪਰੀ ਵੀ ਉਪਲਬਧ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਸੇਵਾਗਰਾਮ ਵਿਖੇ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ।

ਹ. ਪੁ.—ਐ. ਐ. : 578

ਟੋਕਾਇ : ਸ਼ਹਿਰ—ਉੱਤਰ-ਪੂਰਬੀ ਹੰਗਰੀ ਵਿਚ ਬਾੱਰਸ਼ਾਡ ਆਬਾਊ, ਜ਼ੈਮਪਲੇਨ ਕਾਉਂਟੀ ਵਿਚ ਬਾੱਰਸ਼ਾਡ ਅਤੇ ਟਿਜ਼ਾ ਦਰਿਆਵਾਂ ਦੇ ਸੰਗਮ ਉੱਤੇ ਵਾਕਿਆ ਇਕ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ। ਇਹ ਸ਼ਰਾਬ ਲਈ ਅੰਗੂਰਾਂ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਟੋਕਾਇ ਪਹਾੜ ਦੀਆਂ ਢਾਲਾਂ ਤੇ ਵਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਦੇਸ਼ਾਂ-ਬਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਆਪਣੀ ਪੀਲੀ ਸੁਨਹਿਰੀ ਟੋਕਾਇ ਨਾਂ ਦੀ ਸ਼ਰਾਬ ਲਈ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ। ਇਥੇ 12 ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਵਾਲੂਨ ਅਤੇ ਇਟਲੀ ਦੇ ਆਵਾਸੀਆਂ ਨੇ ਅੰਗੂਰਾਂ ਦੀ ਬਾਗਬਾਨੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਇਮਾਰਤ ਉਸਾਰੀ ਵੀ ਕੀਤੀ ਜਿਸਦੀ ਹਾਲੇ ਵੀ ਛਾਪ ਵੇਖੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਸ਼ਹਿਰ ਤੋਂ ਡੇਢ ਕਿ. ਮੀ. ਦੂਰ ਸ਼ਰਾਬ ਲਈ ਤਹਿਖਾਨਾ ਵੀ ਹੈ। ਅੱਜਕਲ੍ਹ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਰਸਾਇਣ, ਲਕੜੀ ਦੀ ਪ੍ਰਾਸੈਸਿੰਗ ਅਤੇ ਬਰਾਂਡੀ ਬਣਾਉਣ ਦੀਆਂ ਸੱਨਅਤਾਂ ਲਗੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਟਿਜ਼ਾ ਦਰਿਆ ਉਪਰ ਰੇਲਾਂ-ਸੜਕਾਂ ਦਾ ਪੁਲ ਵੀ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਆਬਾਦੀ— 5, 778 (1983)

48°07' ਉ. ਵਿਥ. ; 21°25' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 11 : 822

ਟੋਕਾ ਸਾਹਿਬ : ਹਰਿਆਣਾ ਰਾਜ ਦੇ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਅੰਬਾਲਾ, ਤਹਿਸੀਲ ਤੇ ਥਾਣਾ ਨਾਰਾਇਣਗੜ੍ਹ ਵਿਚ ਇਕ ਟੋਕਾ ਨਾਉਂ ਦਾ ਪਿੰਡ ਹੈ ਜਿਸ ਤੋਂ ਇਕ ਮੀਲ ਪੱਛਮ ਵੱਲ ਸ਼੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਟੋਕਾ ਸਾਹਿਬ ਹੈ। ਭੰਗਾਣੀ ਦੀ ਜੰਗ ਪਿੱਛੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਬਾਰਾਂ ਦਿਨ ਇਸ ਥਾਂ ਤੇ ਬਿਰਾਜੇ ਸਨ। ਲਾਹੇ ਪਿੰਡ ਦੇ ਰੰਘੜਾਂ ਨੇ ਇਸੇ ਥਾਂ ਉੱਤੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਲਸ਼ਕਰ ਤੇ ਉਠ ਚੋਰੀ ਕੀਤੇ ਸਨ। ਇਸ ਕਾਰਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਯੋਗ ਦੰਡ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਲਾਹੇ ਪਿੰਡ ਦਾ ਨਾਂ ਟੋਕਾ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ।

ਟੋਕਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਨਾਂ 100 ਵਿਘੇ ਜ਼ਮੀਨ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੀ ਰਿਆਸਤ ਨਾਹਨ (ਹੁਣ ਹਿਮਾਚਲ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਵਿਚ) ਵਲੋਂ ਅਤੇ ਡੇਢ ਸੌ ਵਿਘੇ ਜ਼ਮੀਨ ਮੀਰਪੁਰ ਵਿਚ ਆਹਲੂਵਾਲੀਏ ਜਾਗੀਰਦਾਰਾਂ ਵਲੋਂ ਲਾਈ ਗਈ ਸੀ। ਇਹ ਸਥਾਨ ਰੇਲਵੇ ਸਟੇਸ਼ਨ ਬਰਾੜੇ ਤੋਂ ਲ. 50 ਕਿ. ਮੀ. ਉੱਤਰ ਵੱਲ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾਹਨ ਤੋਂ ਲ. 15 ਕਿ. ਮੀ. ਦੇ ਫਾਸਲੇ ਤੇ ਹੈ। ਹਰ ਸਾਲ ਜੇਠ ਸੁਦੀ 10 ਨੂੰ ਇਥੇ ਮੇਲਾ ਲਗਦਾ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.—ਮ. ਕ.

ਟੋਕਾਟ : ਈਲ—ਉੱਤਰ ਕੇਂਦਰੀ ਤੁਰਕੀ ਦੀ ਇਹ ਇਕ ਈਲ (ਪ੍ਰਾਂਤ) ਹੈ। ਇਸਦਾ ਖੇਤਰਫਲ 9,958 ਵ. ਕਿ. ਮੀ. ਅਤੇ ਆਬਾਦੀ 6,38,700 (1983) ਹੈ। ਇਸੇ ਹੀ ਨਾਂ ਦਾ ਸ਼ਹਿਰ ਇਸ

ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਹੈ। ਯਾਸੀ ਲਿਰਮਾਕ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀਆਂ ਸਹਾਇਕ ਨਦੀਆਂ ਇਸਦੀ ਸਿੰਜਾਈ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਤਮਾਕੂ, ਅਨਾਜੀ ਫ਼ਸਲਾਂ, ਅੰਗੂਰ ਅਤੇ ਚੁਕੰਦਰ ਦੀ ਕਾਸ਼ਤ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਥੋਂ ਦੀ ਚੁਕੰਦਰ ਤੋਂ ਖੰਡ ਤਿਆਰ ਕਰਮ ਦੇ ਕਾਰਖ਼ਾਨੇ ਹਨ। ਪ੍ਰਾਂਤ ਵਿਚ ਲਿਗਨਾਈਟ ਕੋਲਾ, ਐਂਟੀਮਨੀ ਅਤੇ ਸੰਗਮਰਮਰ ਕੱਢਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 10 : 26

ਟੋਕਾਟ : ਸ਼ਹਿਰ—ਉੱਤਰੀ ਤੁਰਕੀ ਦੀ ਟੋਕਾਟ ਈਲ (ਪ੍ਰਾਂਤ) ਦਾ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਯਾਸੀ ਲਿਰਮਾਕ ਦਰਿਆ ਦੀ ਸਹਾਇਕ ਨਦੀ ਦੇ ਕੰਢੇ ਕਾਲਾ ਸਾਗਰ ਤੋਂ 112 ਕਿ. ਮੀ. ਦੱਖਣ ਵਿਚ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਪਾਂਟਸ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦੇ ਮਸ਼ਹੂਰ ਸ਼ਹਿਰ ਕਾਮੇਨਾ ਵਾਲੀ ਥਾਂ ਦੇ ਨੇੜੇ ਜਿਹੇ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਰੋਮਨ ਸਾਮਰਾਜ ਅਧੀਨ ਕਾਮੇਨਾ ਬੜਾ ਉੱਨਤ ਸ਼ਹਿਰ ਹੋਇਆ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਬਾਜ਼ਨਤੀਨੀਆਂ ਵੇਲੇ ਕਾਮੇਨਾ ਦੀ ਗਿਰਾਵਟ ਨਾਲ ਟੋਕਾਟ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਵੱਧ ਗਈ। ਗਿਆਰ੍ਹਵੀਂ ਤੋਂ ਤੇਰ੍ਹਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਇਹ ਤੁਰਕਮਾਨਾਂ ਅਤੇ ਸੈਲਜੁਕ ਤੁਰਕਾਂ ਹੇਠ ਵੀ ਮਸ਼ਹੂਰ ਰਿਹਾ। ਸੰਨ 1392 ਵਿਚ ਇਸਨੂੰ ਆਟੋਮਨ ਸਾਮਰਾਜ ਵਿਚ ਮਿਲਾ ਲਿਆ ਗਿਆ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਮਿਆਂ ਵਿਚ ਇਥੇ ਕਈ ਵਰਣਨਯੋਗ ਇਮਾਰਤਾਂ ਬਣੀਆਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਥੀਓਲੋਜੀਕਲ ਕਾਲਜ ਵਿਚ ਅੱਜ ਅਜਾਇਬ ਘਰ ਹੈ ਅਤੇ ਹਾਲੇਫ ਗਾਜ਼ੀ ਟੋਕੇਸੀ ਮੱਠ ਵਰਣਨਯੋਗ ਹਨ। ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਤਾਬੇ ਦੇ ਭਾਂਡੇ ਬਣਾਉਣ, ਚਮੜਾ ਕਮਾਉਣ ਅਤੇ ਕੱਪੜੇ ਦੀ ਛਪਾਈ ਦੇ ਉਦਯੋਗ ਉੱਨਤ ਹਨ।

ਆਬਾਦੀ - 60, 855 (1980)

41°18' ਉ. ਵਿਥ. ; 36°30' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 10 : 26

ਟੋਕਾਲਾਉ : ਦੱਖਣੀ ਸ਼ਾਂਤ ਮਹਾਂਸਾਗਰ ਵਿਚ ਪੱਛਮੀ ਸਮੋਆ ਤੋਂ 500 ਕਿ. ਮੀ. ਉੱਤਰ ਵਿਚ ਅਤੇ ਹਵਾਈ ਦੀਪ ਤੋਂ 3,840 ਕਿ. ਮੀ. ਦੱਖਣ-ਪੱਛਮ ਵਿਚ ਇਹ ਤਿੰਨ ਟਾਪੂਆਂ ਦਾ ਦੀਪ-ਸਮੂਹ ਹੈ। ਅੱਜਕਲ੍ਹ ਇਹ ਨਿਊਜ਼ੀਲੈਂਡ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਖੇਤਰਫਲ 10 ਵ. ਕਿ. ਮੀ. ਅਤੇ ਆਬਾਦੀ 1600 (1984) ਹੈ।

ਇਸ ਟਾਪੂ-ਸਮੂਹ ਵਿਚ ਮੂਰੇ ਦੀਆਂ ਵਲਗਣਾਂ ਵਾਲੇ ਐਟਾਫੂ, ਫਾਕਾਉਫੋ, ਨੁਕਾਨੋਨੋ ਟਾਪੂ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਇਹ ਸਾਰੇ ਟਾਪੂ ਦੱਖਣ-ਪੂਰਬ ਤੋਂ ਉੱਤਰ-ਪੱਛਮ ਦੀ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿਚ ਫੈਲੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਇਹ ਸਮੁੰਦਰ ਤਲ ਤੋਂ 2.4 ਤੋਂ 4.5 ਮੀ. ਹੀ ਉੱਚੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਤਟ ਉੱਪਰ ਘੱਟ ਡੂੰਘੀਆਂ ਝੀਲਾਂ ਵੀ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਉੱਤੇ ਔਸਤ ਸਾਲਾਨਾ ਵਰਖਾ 2,500 ਮਿ. ਮੀ. ਅਤੇ ਤਾਪਮਾਨ 28° ਸੈਂ. ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਇਥੇ ਬਨਸਪਤੀ ਬੜੀ ਹੀ ਸੰਘਣੀ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਨਾਰੀਅਲ, ਪਾਲੀਨੋਸ਼ੀਆਈ ਦਰੱਖਤ ਅਤੇ ਝਾੜੀਆਂ ਵੀ ਪਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਚੂਹੇ, ਛਿਪਕਲੀਆਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਆਵਾਸੀ ਪੰਛੀ ਇਥੋਂ ਦੇ ਮੁੱਖ ਜੀਵ-ਜੰਤੂਆਂ ਵਿਚ ਹਨ।

ਪਸ਼ੂ ਪਾਲਣ, ਮੱਛੀ ਫੜਨ ਅਤੇ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਇਥੋਂ ਦੀ ਆਰਥਿਕਤਾ ਦਾ ਧੁਰਾ ਹਨ। ਨਾਰੀਅਲ ਇਥੋਂ ਦੀ ਵਪਾਰਕ ਫ਼ਸਲ ਹੈ। ਟਾਪੂਆਂ ਉੱਤੇ ਛੋਟੀਆਂ ਛੋਟੀਆਂ ਦਸਤਕਾਰੀਆਂ ਵੀ ਉੱਨਤ ਹਨ। ਨਾਰੀਅਲ ਤੋਂ ਖੋਪਾ, ਕਿਸ਼ਤੀਆਂ ਬਣਾਉਣਾ ਅਤੇ ਲੱਕੜ ਦੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਬਣਾਉਣਾ ਇਥੋਂ ਦੇ ਮੁੱਖ ਪੇਸ਼ੇ ਹਨ। ਇਥੋਂ ਦੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦਾ ਲੈਣ ਦੇਣ ਨਿਊਜ਼ੀਲੈਂਡ ਨਾਲ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਟਾਪੂਆਂ ਉੱਤੇ ਸਿਹਤ ਅਤੇ ਵਿੱਦਿਆ ਦੀਆਂ ਸਹੂਲਤਾਂ ਵੀ ਮੁਹੱਈਆ ਹਨ। 5 ਤੋਂ 15 ਸਾਲ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ

ਲਾਜ਼ਮੀ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਰੇਡੀਓ ਦੁਆਰਾ ਸੰਚਾਰ ਦਾ ਵੀ ਇਥੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਹੈ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਉਪਰ ਬਹੁਤੀ ਵਸੋਂ ਪਾਲੀਨੇਸ਼ੀਆਈਆਂ ਦੀ ਹੈ ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੰਸਕਾਰਾਂ ਉਪਰ ਪੱਛਮੀ ਸਮੇਆ ਦਾ ਵੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੈ। ਇਥੇ ਵਸੋਂ ਦੀ ਘਣਤਾ 158 ਵਿਅਕਤੀ ਪ੍ਰਤੀ ਵ. ਕਿ. ਮੀ. ਹੈ ਪਰ ਤਿੰਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਅਟਾਫ਼ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਵਸੋਂ ਵਾਲਾ ਟਾਪੂ ਹੈ। ਨਿਊਜ਼ੀਲੈਂਡ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਹੇਠ ਆਉਣ ਪਿੱਛੋਂ ਇਥੋਂ ਦੇ ਲੋਕ ਨਿਊਜ਼ੀਲੈਂਡ ਵੱਲ ਰਹਿਣ ਲਈ ਵੀ ਚਲੇ ਗਏ ਹਨ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਟਾਪੂਆਂ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਜਾਨ ਬੈਰਨ ਜਹਾਜ਼ਰਾਨ ਦੇ ਇਥੇ ਆਉਣ ਨਾਲ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ। 1877 ਈ. ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਰਤਾਨਵੀ ਪ੍ਰੋਟੈਕਟੋਰੇਟ ਬਣਾ ਲਿਆ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1916 ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਰਤਾਨਵੀ ਬਸਤੀ ਗਿਲਬਰਟ ਅਤੇ ਐਲਿਸ ਦੀਪ-ਸਮੂਹ ਵਿਚ ਮਿਲਾ ਲਿਆ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1926 ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨਿਊਜ਼ੀਲੈਂਡ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਹੇਠ ਲੈ ਆਂਦਾ ਗਿਆ ਅਤੇ 1949 ਵਿਚ ਨਿਊਜ਼ੀਲੈਂਡ ਦਾ ਇਕ ਖੇਤਰ ਹੀ ਐਲਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਪਿੱਛੋਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਨਿਊਜ਼ੀਲੈਂਡ ਦੇ ਵਿਦੇਸ਼ ਮੰਤਰੀ ਤੋਂ ਨਿਯੁਕਤ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਕ ਦੀ ਦੇਖ-ਰੇਖ ਹੇਠ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

9°00' ਦ. ਵਿਥ., 171°45' ਪ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.- ਐਨ. ਥਿ. ਮਾ. 11 : 823; ਐਨ. ਅਮੇ. 26 : 812

ਟੋਕੀ : ਹਾਂਸੂ ਟਾਪੂ ਦੀ ਗੀਫੂ ਪ੍ਰੀਫੈਕਚਰ ਦਾ ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਨਗਾਇਆ ਸ਼ਹਿਰ ਤੋਂ 35 ਕਿ. ਮੀ. ਉੱਤਰ ਵਿਚ ਟੋਕੀ ਦਰਿਆ ਦੇ ਕੰਢੇ ਵਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਹ ਮੁੱਢ ਤੋਂ ਹੀ ਮਿੱਟੀ ਦੇ ਭਾਂਡੇ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅੱਜਕਲ੍ਹ ਵੀ ਅਨੇਕਾਂ ਹੀ ਛੋਟੀਆਂ ਛੋਟੀਆਂ ਫੈਕਟਰੀਆਂ ਇਥੇ ਭਾਂਡੇ ਬਣਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਸੋਮੇਯਾਮਾ ਸਮਿਆਂ (1568 - 1614) ਦੀ ਖ਼ਾਨਾਜ਼ਰੀ ਦੌਰਾਨ ਸੀਟੋ ਸ਼ਹਿਰ ਵੱਲੋਂ ਸ਼ਰਨਾਰਥੀ ਇਧਰ ਆਏ ਸਨ ਜਿਹੜੇ ਟੋਕੀ ਅਤੇ ਮੀਨਯੂ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਵਸ ਗਏ।

ਆਬਾਦੀ - 65, 038 (1980)

35°21' ਉ. ਵਿਥ., 137°11' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.-ਐਨ. ਥਿ. ਮਾ. 11 : 824

ਟੋਕੀਓ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ : ਇਹ ਜਾਪਾਨ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲੀ ਕੌਮੀ ਪੱਧਰ ਦੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਹੈ ਜਿਸ ਦੀ ਬੁਨਿਆਦ 1877 ਈ. ਵਿਚ ਟੋਕੀਓ ਵਿਖੇ ਰੱਖੀ ਗਈ। ਜਾਪਾਨ ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਟੋਕੀਓ ਡੇਗਾਕੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਤਿੰਨ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਸ਼੍ਰੇਣੀਕੋ (ਕਨਫਿਊਸਸੀ ਕਲਾਸਕੀ ਅਧਿਐਨ ਸਬੰਧੀ), ਕੈਸੀਗੋ (ਪੱਛਮੀ ਸਭਿਅਤਾ ਦੇ ਗਿਆਨ ਸਬੰਧੀ) ਅਤੇ ਇਗਾਕੂਸ਼ੋ (ਪੱਛਮੀ ਦਵਾਈਆਂ ਦੇ ਗਿਆਨ ਸਬੰਧੀ) ਦਾ ਸੁਮੇਲ ਸੀ। ਸਥਾਪਿਤ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਸ ਨੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸਕੂਲ ਅਤੇ ਇਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ 1869 ਦੀ ਸਥਾਪਿਤ ਡੇਗਾਕੂ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵੀ ਆਪਣੇ ਦਾਇਰੇ ਵਿਚ ਹੀ ਲੈ ਲਈ। ਇਹ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਮਹਿਕਮੇ ਦੇ ਅਧੀਨ ਹੈ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰ ਹੀ ਇਸ ਦਾ ਖਰਚ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦਾ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਭਾਗ ਟੋਕੀਓ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਹੋਰੋ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ਸਥਿਤ ਹੈ।

ਸੰਨ 1877 ਦੌਰਾਨ ਇਸ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿਚ ਜਨਰਲ ਐਜੂਕੇਸ਼ਨ ਕਾਲਜ ਕਾਨੂੰਨ ਸਾਹਿਤ, ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਡਾਕਟਰੀ ਸਬੰਧੀ ਫੈਕਲਟੀਆਂ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਸਨ। ਸੰਨ 1886 ਵਿਚ ਇੰਜੀਨੀਅਰੀ ਫੈਕਲਟੀ; 1980 ਵਿਚ ਖੇਤੀ-ਬਾੜੀ, 1919 ਵਿਚ ਅਰਥ-ਸ਼ਾਸਤਰ, 1949 ਵਿਚ ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ 1958

ਵਿਚ ਦਵਾਸ਼ਾਜੀ ਸਬੰਧੀ (ਫਾਰਮੇਸੀ ਸਬੰਧੀ) ਵਿਗਿਆਨਕ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੇ ਅਧੀਨ ਗੈਜੂਏਟ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਮਾਨਵੀ ਵਿਸ਼ੇ, ਸਿੱਖਿਆ ਕਾਨੂੰਨ, ਵਿਗਿਆਨ, ਰਾਜਨੀਤੀ ਸ਼ਾਸਤਰ, ਸਮਾਜ-ਵਿਗਿਆਨ, ਅਰਥ-ਸ਼ਾਸਤਰ, ਇੰਜੀਨੀਅਰੀ, ਡਾਕਟਰੀ-ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਦਵਾਸ਼ਾਜੀ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਨੂੰ ਵੱਖ ਵੱਖ ਵਿਭਾਗਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਚੱਲਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਇਸ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਨਾਲ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਸਭਿਆਚਾਰ, ਸਮਾਜਕ ਵਿਗਿਆਨ, ਪੱਤਰਕਾਰੀ, ਇਤਿਹਾਸ, ਡਾਕਟਰੀ ਵਿਗਿਆਨ, ਅਣੂ-ਅਧਿਐਨ, ਸੈਲਿਡ ਸਟੇਟ ਫਿਜ਼ਿਕਸ, ਭੂਚਾਲ ਅਤੇ ਸਮੁੰਦਰ-ਵਿਗਿਆਨਕ ਖੋਜ ਅਤੇ ਖ਼ਲਾਅ ਤੇ ਹਵਾਬਾਜ਼ੀ ਵਿਗਿਆਨ ਆਦਿ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਵੀ ਜੋੜ ਦਿੱਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਇਕ ਤਾਰਾ ਵਿਗਿਆਨਕ ਪ੍ਰੋਖਣਸ਼ਾਲਾ ਅਤੇ ਇਕ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡੀ ਕਿਰਨ ਪ੍ਰਯੋਗਸ਼ਾਲਾ ਇਸ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੇ ਆਧੁਨਿਕ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਝਲਕ ਦਰਸਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਪੱਛਮੀ ਸਿੱਕਿਆਂ ਦੇ ਨਮੂਨੇ ਉੱਪਰ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਅਤੇ ਗਿਆਨ, ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਕੋਈ ਅਜਿਹਾ ਵਿਸ਼ਾ ਨਹੀਂ ਹੈ ਜਿਸ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਇਸ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੀ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਵਿਚ ਕੋਈ 3,500,000 ਤੋਂ ਵੱਧ ਪੁਸਤਕਾਂ ਮੌਜੂਦ ਹਨ। ਸੰਨ 1970 ਵਿਚ ਲਗਭਗ 15000 ਤੋਂ ਵੱਧ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਇਥੇ ਪੜ੍ਹਦੇ ਸਨ।

ਰੂਸ, ਚੀਨ ਜਰਮਨੀ ਅਤੇ ਅਮਰੀਕਾ ਨਾਲ ਹੋਈਆਂ ਜੰਗਾਂ ਦੌਰਾਨ ਹੋਈ ਤਬਾਹੀ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਹੋਂਦ ਨੂੰ ਸੁਰਜੀਤ ਰੱਖਿਆ ਹੈ। ਸੰਨ 1923 ਵਿਚ ਭੂਚਾਲ ਆਉਣ ਅਤੇ ਅੱਗ ਲੱਗਣ ਕਾਰਨ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੀਆਂ ਇਮਾਰਤਾਂ ਮੁੜ ਉਸਾਰੀਆਂ ਗਈਆਂ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਵਿਸ਼ਵ-ਯੁੱਧ ਬਾਅਦ ਇਸ ਦਾ ਪੁਨਰਗਠਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਇਸ ਦਾ ਨਾਂ ਮੁੜ ਟੋਕੀਓ ਡਾਗਾਕੂ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ।

ਹ. ਪੁ.- ਐਨ. ਅਮੇ. 26 : 822; ਕੋਲ. ਐਨ. 18 : 396

ਟੋਕੀਓ-ਯੋਕੋਹਾਮਾ ਮੈਟਰੋਪਾਲਿਟਨ ਖੇਤਰ : ਕੇਂਦਰੀ ਜਾਪਾਨ ਦੇ ਸ਼ਾਂਤ ਮਹਾਂਸਾਗਰੀ ਤਟ ਉੱਤੇ ਸਥਿਤ ਇਹ ਇੱਕ ਸ਼ਹਿਰੀ ਸਮੂਹ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਜਾਪਾਨ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਸ਼ਹਿਰ ਟੋਕੀਓ, ਯੋਕੋਹਾਮਾ ਬੰਦਰਗਾਹ ਅਤੇ ਕਾਵਾਸਾਕੀ ਦਾ ਉਦਯੋਗਿਕ ਕੇਂਦਰ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਟੋਕੀਓ ਤੋਂ ਭਾਵੇਂ ਪੂਰਬੀ ਰਾਜਧਾਨੀ। ਇਹ ਨਾਂ ਉਸ ਸਮੇਂ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਸੀ ਜਦੋਂ 1868 ਵਿਚ ਜਾਪਾਨ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਕੀਓਟੋ ਨਾਂ ਦੇ ਸ਼ਹਿਰ ਤੋਂ ਪੂਰਬ ਵੱਲ ਨੂੰ ਤਬਦੀਲ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਯੋਕੋਹਾਮਾ ਦੀ ਵਿਉਂਤਪਤੀ ਇਸ ਤੱਥ ਤੋਂ ਹੋਈ ਹੈ ਕਿ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਇਹ ਇੱਕ ਪਿੰਡ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਜਿਥੇ ਮੱਛੀਆਂ ਫੜੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਸਨ। ਇਹ ਪਿੰਡ ਟੋਕੀਓ ਖਾੜੀ ਦੇ ਇੱਕ ਪਾਸੇ (ਯੋਕਾ) ਵਾਲੀ ਬੀਚ (ਹਾਮਾ) ਉੱਤੇ ਵੱਸਿਆ ਹੁੰਦਾ ਸੀ।

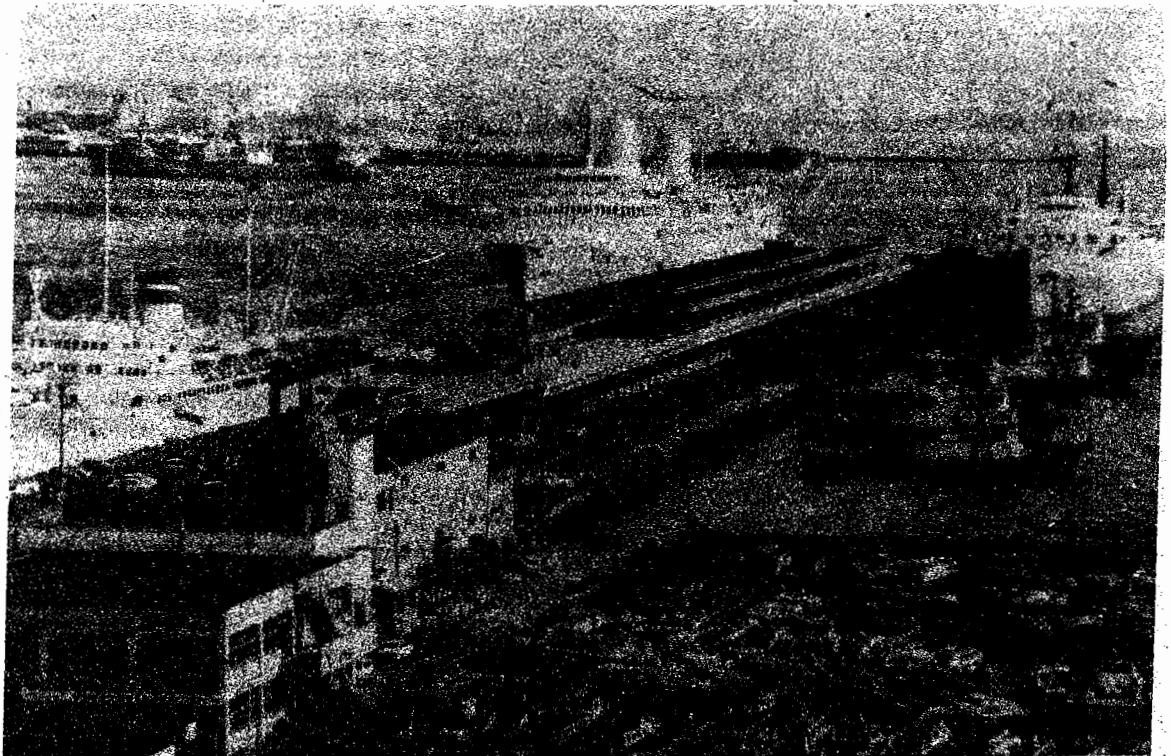
ਟੋਕੀਓ, ਟੋਕੀਓ ਮੈਟਰੋਪਾਲਿਟਨ ਪ੍ਰੀਫੈਕਚਰ ਦਾ ਉਹ ਹਿੱਸਾ-ਜਿਸ ਵਿਚ ਟੋਕੀਓ ਨਾਲ ਲਗਦੇ ਉਦਯੋਗਿਕ ਅਤੇ ਰਿਹਾਇਸ਼ੀ ਸ਼ਹਿਰ ਅਤੇ ਦਿਹਾਤੀ ਡਿਸਟ੍ਰਿਕਟ ਅਤੇ ਸ਼ਾਂਤ ਮਹਾਂਸਾਗਰ ਵਿਚ ਪੈਂਦੇ ਬੇਨਨ ਦੀਪ-ਸਮੂਹ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ, ਟੋਕੀਓ-ਯੋਕੋਹਾਮਾ ਮੈਟਰੋਪਾਲਿਟਨ ਖੇਤਰ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਹਨ। ਟੋਕੀਓ ਪ੍ਰੀਫੈਕਚਰ ਟੋਕੀਓ-ਯੋਕੋਹਾਮਾ ਮੈਟਰੋਪਾਲਿਟਨ ਖੇਤਰ ਦੇ ਅੰਦਰਵਾਰ ਨੂੰ ਸਥਿਤ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਸਾਈਟਾਮਾ, ਚੀਬਾ ਅਤੇ ਕਾਨਾਗਾਵਾ ਪ੍ਰੀਫੈਕਚਰਾਂ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਯੋਕੋਹਾਮਾ ਅਤੇ ਕਾਵਾਸਾਕੀ ਸ਼ਹਿਰ ਕਾਨਾਗਾਵਾ ਮੈਟਰੋਪਾਲਿਟਨ ਖੇਤਰ ਟੋਕੀਓ ਖਾੜੀ ਦੇ ਪੱਛਮੀ ਤਟ ਵੱਲ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਅੰਦਰੂਨੀ ਭਾਗ ਵੱਲ ਨੂੰ ਫੈਲਿਆ

ਹੋਇਆ ਹੈ। ਟੋਕੀਓ ਸ਼ਹਿਰ ਸੁਮੀਦਾ ਦਰਿਆ ਦੇ ਮੁਹਾਣੇ ਉੱਤੇ ਵੱਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਪੂਰਬ-ਵੱਲ ਟੋਕੀਓ ਖਾੜੀ ਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਕਈ ਉਪਨਗਰ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਚੀਬਾ ਪ੍ਰੀਫੈਕਚਰ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ ਅਤੇ ਜਿਸ ਨੂੰ ਐਡੋ ਦਰਿਆ ਟੋਕੀਓ ਖਾੜੀ ਨਾਲੋਂ ਵੱਖ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਟੋਕੀਓ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਉੱਤਰ ਵਿਚ ਸਾਈਟਾਟਾਮਾ ਪ੍ਰੀਫੈਕਚਰ ਦੇ ਉਪ-ਨਗਰ ਪੈਂਦੇ ਹਨ। ਟੋਕੀਓ ਦੇ ਦੱਖਣ ਵੱਲ ਕਾਵਾਸਾਕੀ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾਲ ਉਦਯੋਗਿਕ ਕੇਂਦਰ ਹੈ ਅਤੇ ਟਾਮਾ ਦਰਿਆ ਇਸ ਨੂੰ ਟੋਕੀਓ ਨਾਲੋਂ ਵੱਖ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਯੋਕੋਹਾਮਾ ਦੀ ਬੰਦਰਗਾਹ ਕਾਵਾਸਾਕੀ ਦੇ ਦੱਖਣ-ਪੱਛਮ ਵਿਚ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਦੁਰਾਡੇ ਦੱਖਣ ਵਿਚ ਮੀਊਰਾ ਪ੍ਰਾਇਦੀਪ ਉੱਤੇ ਅਤੇ ਸਾਗਾਮੀ ਖਾੜੀ ਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਹੋਰ ਕਈ ਮਿਊਂਸਪਲਟੀਆਂ ਹਨ ਜਿਹੜੀਆਂ ਕਿ ਟੋਕੀਓ-ਯੋਕੋਹਾਮਾ ਮੈਟਰੋਪਾਲਿਟਨ ਖੇਤਰ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹਨ। ਮੈਟਰੋਪਾਲਿਟਨ ਖੇਤਰ ਦੇ ਪੱਛਮ ਵੱਲ ਸਿਜ਼ਾਵੋਕਾ ਅਤੇ ਯਾਮਾਨਾਸੀ ਨਾਂ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰੀਫੈਕਚਰਾਂ ਨਾਲ ਕਾਨਾਗਾਵਾ ਪ੍ਰੀਫੈਕਚਰ ਦੀ ਹੱਦ ਲਗਦੀ ਹੈ।

ਨੂੰ ਵੇਖਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਸ਼ਹਿਰੀ ਖੇਤਰ ਵੱਖ ਵੱਖ ਕਿੱਤਿਆਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਗਰੁੱਪਾਂ ਦੇ ਨਾਵਾਂ ਪਿੱਛੇ ਆਇਤਾਕਾਰ ਬਲਾਕਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਜਾਪਾਨ ਬਿੱਜ ਇਥੋਂ ਦੇ ਵਪਾਰ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਜਿਥੋਂ ਪੰਜ ਵੱਡੇ ਮਹਾਂਮਾਰਗ ਆਰੰਭ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਨਿਰੋਮਬਾਸ਼ੀ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਲਗਦਾ ਖੇਤਰ ਥੋਕ-ਵਿੱਕਰੀ ਦੀ ਇਕ ਗਹਿਮਾ-ਗਹਿਮ ਮੰਡੀ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਪਰਚੂਨ ਅਤੇ ਵਿੱਤ ਦਾ ਇਕ ਖੇਤਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਮਹਾਂਮਾਰਗਾਂ ਦੇ ਉੱਤੇ ਥੋੜ੍ਹੇ-ਥੋੜ੍ਹੇ ਫਾਸਲੇ ਤੇ ਡਾਕ-ਨਗਰ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਐਡੋ ਤੋਂ ਥੋੜ੍ਹੀ ਹੀ ਦੂਰੀ ਤੇ ਸਿਗਾਵਾ, ਸਿਜੂਨੂ, ਈਟਾਬਾਸ਼ੀ ਅਤੇ ਸੈਜੂ ਨਾਂ ਦੇ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆਏ ਡਾਕ-ਨਗਰ ਅੱਜ ਟੋਕੀਓ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਹੀ ਹਿੱਸਾ ਬਣ ਗਏ ਹਨ।

ਇਥੋਂ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਮਕਾਨ ਲੱਕੜ ਦੇ ਬਣੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਐਡੋ ਕਸਬਾ ਤਾਂ ਕਈ ਵਾਰ ਅੱਗ ਦੀ ਲਪੇਟ ਵਿਚ ਵੀ ਆਇਆ ਸੀ ਜਿਸ ਕਰਕੇ

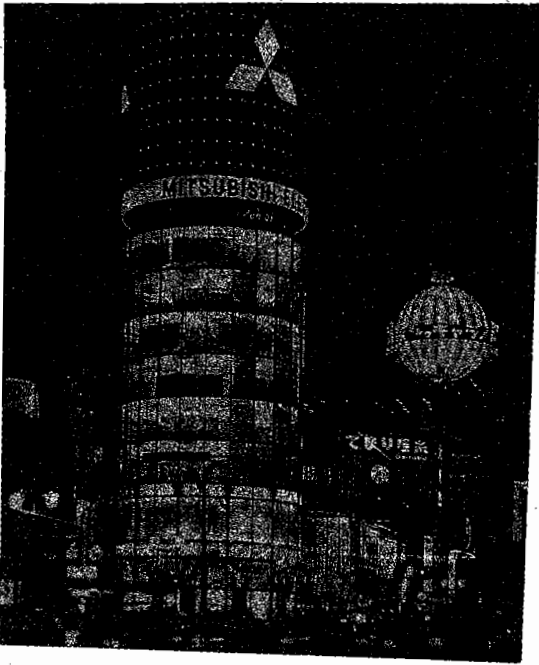
ਟੋਕੀਓ ਦੀ ਯੋਕੋਹਾਮਾ ਬੰਦਰਗਾਹ

ਆਰੰਭ ਵਿਚ ਐਡੋ ਨਾਂ ਦਾ ਇਕ ਪੁਰਾਣਾ ਕਸਬਾ ਟੋਕੀਓ ਦਾ ਅੰਦਰੂਨੀ ਹਿੱਸਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਇਥੋਂ ਦਾ ਕਿਲਾ ਹੀ ਇਸ ਕਸਬੇ ਦੀ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਇਮਾਰਤ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਮਿਜ਼ੀ ਰਾਜ-ਕਾਲ ਦੌਰਾਨ ਤਾਂ ਇਸ ਨੂੰ ਅੱਗ ਵੀ ਲੱਗ ਗਈ ਸੀ। ਇਸ ਵੇਲੇ ਜਾਪਾਨ ਦਾ ਸ਼ਹਿਨਸ਼ਾਹ ਜਿਸ ਮਹਿਲ (ਇੰਪੀਰੀਅਲ ਪੈਲੇਸ) ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਪਹਿਲੇ ਕਿਲੇ ਦੇ ਹੀ ਅਹਾਤਿਆਂ ਦੇ ਅੰਦਰਵਾਰ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਕਿਲਾ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਲਗਦਾ ਖੇਤਰ ਜਿਥੇ ਕਈ ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਜਾਗੀਰਦਾਰੀ ਲਾਰਡਾਂ ਦਾ ਨਿਵਾਸ-ਸਥਾਨ ਹੁੰਦੇ ਸਨ, ਅੰਦਰੂਨੀ ਤੇ ਬਾਹਰਲੀ ਖਾਈ ਨਾਲ ਘਿਰਿਆ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਕਿਲੇ ਅੰਦਰ ਜਾਗੀਰਦਾਰੀ ਲਾਰਡਾਂ ਦੇ ਨਿਵਾਸ-ਸਥਾਨਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰਵਾਰ ਕਈ ਸੁੰਦਰ ਬਾਗ ਵੀ ਹੁੰਦੇ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੁਝ ਕੁ ਤਾਂ ਅੱਜ ਵੀ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਰੱਖੇ ਹੋਏ ਹਨ ਅਤੇ ਆਮ ਲੋਕ ਉਨ੍ਹਾਂ

ਇਥੋਂ ਦੀਆਂ ਅੱਗਾਂ ਨੂੰ ਐਡੋ ਦੇ ਫੁੱਲ ਹੀ ਕਿਹਾ ਜਾਣ ਲੱਗ ਪਿਆ ਸੀ। ਸੰਨ 1657 ਦੀ ਵੱਡੀ ਅੱਗ ਨਾਲ ਐਡੋ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਹਿੱਸਿਆਂ ਦਾ ਭਾਰੀ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਕਿਲੇ ਦਾ ਵੱਡਾ ਬੁਰਜ ਵੀ ਸੜ ਕੇ ਤਬਾਹ ਹੋ ਗਿਆ। ਲਗਭਗ 100,000 ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਜਾਨੀ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋਇਆ। ਗਿੰਜਾ ਸਟ੍ਰੀਟ ਇਥੋਂ ਦਾ ਬਾਜ਼ਾਰ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਉੱਤਰ-ਪੂਰਬ ਤੋਂ ਦੱਖਣ-ਪੱਛਮ ਵੱਲ ਨੂੰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਨਿਰੋਮਬਾਸ਼ੀ ਬਾਜ਼ਾਰ ਗਿੰਜਾ ਸਟ੍ਰੀਟ ਦਾ ਉੱਤਰੀ ਪਾਸੇ ਵੱਲ ਦੀ ਐਕਸਟੈਂਸ਼ਨ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਰੋਣਕ ਵਾਲਾ ਕੇਂਦਰੀ ਬਾਜ਼ਾਰ ਹੈ।

ਇੰਪੀਰੀਅਲ ਪੈਲੇਸ ਦੇ ਪੂਰਬ ਵੱਲ ਮਰੂਨੂਚੀ ਡਿਸਟ੍ਰਿਕਟ ਲਗਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਜਾਪਾਨੀ ਵਪਾਰ ਦਾ ਧੁਰਾ ਹੈ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਦਫਤਰ, ਬੈਂਕ, ਚੈਂਬਰ ਆਫ ਕਾਮਰਸ, ਕੇਂਦਰੀ ਰੇਲ-ਮਾਰਗ ਸਟੇਸ਼ਨ,

ਕੇਂਦਰੀ ਡਾਕ-ਘਰ, ਅੰਤਰਾਸ਼ਟਰੀ ਟੈਲੀਫੋਨ ਅਤੇ ਤਾਰ ਕਾਰਪੋਰੇਸ਼ਨ ਦੀ ਇਮਾਰਤ ਇਥੇ ਹੀ ਮੌਜੂਦ ਹਨ।

ਟੋਕੀਓ ਦਾ ਗਿਨਜ਼ਾ ਬਜ਼ਾਰ

ਟੋਕੀਓ ਦੀ ਮੈਟਰੋਪਾਲਿਟਨ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਦਫ਼ਤਰ ਮਹੂਨੂਚੀ ਡਿਸਟ੍ਰਿਕਟ ਦੇ ਦੱਖਣੀ ਸਿਰੇ ਤੇ ਸਥਿਤ ਹਨ। ਉੱਤਰ ਵੱਲ, ਬਾਹਰਲੀ ਖਾਈ ਤੋਂ ਪਾਰ ਕੋਂਡਾ ਦਾ ਇਲਾਕਾ ਹੈ ਜਿਥੇ ਕਈ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ, ਪੁਸਤਕ-ਸਟੋਰ ਅਤੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਅਦਾਰੇ ਹਨ। ਉੱਤਰ ਵੱਲ ਪੈਂਦਾ ਟੈਇਟੋ ਵਾਰਡ ਅਤੇ ਦੱਖਣ ਵਾਲੇ ਪਾਸੇ ਦਾ ਸ਼ੀਬਾ ਇਥੋਂ ਦੇ ਹੋਰ ਇਲਾਕੇ ਹਨ। ਕਾਰੋਬਾਰ ਪੱਖੋਂ ਬਹੁਤ ਮਸ਼ਹੂਰ ਇਲਾਕੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਥੋਂ ਦੀ ਆਬਾਦੀ ਬਹੁਤ ਸੰਘਣੀ ਹੈ।

ਟੋਕੀਓ ਦੇ ਪੱਛਮੀ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ਉੱਚ-ਭੂਮੀ ਤੇ ਸਥਿਤ ਰਿਹਾਇਸ਼ੀ ਇਲਾਕੇ ਹਨ। ਇਸ ਸ਼ਾਂਤ ਅਤੇ ਛਾਂਦਾਰ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ਬਦੇਸ਼ੀ ਸਫ਼ਾਰਤਖਾਨੇ, ਟੋਕੀਓ, ਵਸੀਦਾ, ਕੀਓ ਆਦਿ ਕਈ ਹੋਰ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਅਤੇ ਬੋਜ਼-ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਹਨ। ਯਾਮਾਕੋਟ ਲੂਪ ਲਾਈਨ ਤੋਂ ਦੁਰੰਦੇ ਪੱਛਮ ਅਤੇ ਦੱਖਣ-ਪੱਛਮ ਵੱਲ ਮੱਧ ਵਰਗ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਰਿਹਾਇਸ਼ੀ ਸਥਾਨ ਆ ਲਗਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਇਲਾਕਿਆਂ ਦਾ ਵਿਕਾਸ 1923 ਦੀ ਅੱਗ ਤੇ ਭੂਚਾਲ ਪਿੱਛੋਂ ਹੋਣਾ ਆਰੰਭ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿਚ ਮਕਾਨ ਆਮ ਕਰਕੇ ਲੱਕੜ ਦੇ ਬਣੇ ਹੋਏ ਹਨ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੁਝ ਕੁ ਬਹੁ ਮੰਜਲੇ ਵੀ ਹਨ। ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਆਵਾਜਾਈ ਦੀਆਂ ਸਹੂਲਤਾਂ ਵਿਚ ਸੁਧਾਰ ਆ ਜਾਣ ਨਾਲ ਟੋਕੀਓ ਦੇ ਪੂਰਬੀ ਅਤੇ ਉੱਤਰ-ਪੂਰਬੀ ਉਪ-ਨਗਰ ਮੱਧ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਦੇ ਰਿਹਾਇਸ਼ੀ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਜੋਂ ਵਿਕਸਿਤ ਹੋ ਗਏ ਹਨ।

ਯੋਕੋਹਾਮਾ ਅਤੇ ਕਾਵਾਸਾਕੀ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਵੀ ਟੋਕੀਓ ਵਾਂਗ ਹੀ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਟੋਕੀਓ ਦੇ ਕੇਂਦਰੀ ਰੇਲਵੇ ਸਟੇਸ਼ਨ ਦੇ 32 ਕਿ. ਮੀ. ਤੋਂ 48 ਕਿ. ਮੀ. ਦੇ ਅੰਦਰਵਾਰ ਦਾ ਸਾਰਾ ਹੀ ਇਲਾਕਾ ਆਉਣ-ਜਾਣ ਦੀਆਂ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਦੀਆਂ ਸਹੂਲਤਾਂ ਦਾ ਗੜ੍ਹ ਬਣ ਗਿਆ ਹੈ। ਪੁਰਾਣੇ ਕਸਬੇ ਟੋਕੀਓ ਦੇ ਉਪ-ਨਗਰ ਬਣ ਗਏ ਹਨ। ਯੋਕੋਹਾਮਾ ਦਾ ਵਪਾਰਕ ਡਿਸਟ੍ਰਿਕਟ ਟੋਕੀਓ ਦੀ ਬੰਦਰਗਾਹ ਦੇ

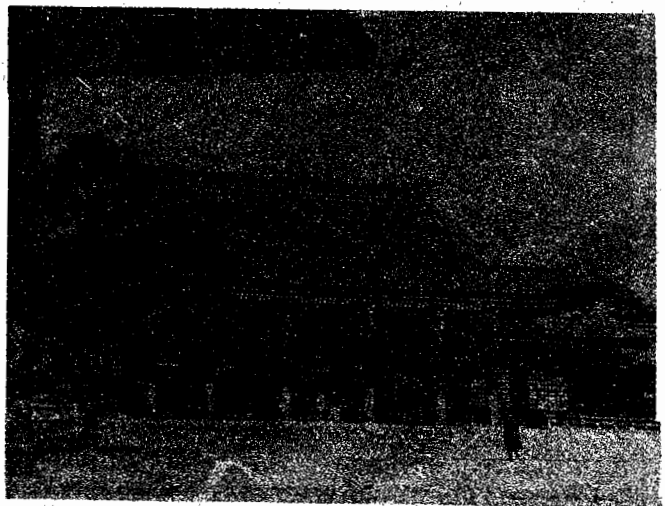
ਦੁਆਲੇ ਹੀ ਕੇਂਦ੍ਰਿਤ ਹੈ। ਵਪਾਰਕ ਡਿਸਟ੍ਰਿਕਟ ਦੇ ਉੱਤਰੀ ਸਿਰੇ ਈਸੇਜਾਕੀ ਦਾ ਕੇਂਦਰੀ ਬਾਜ਼ਾਰ ਹੈ। ਯੋਕੋਹਾਮਾ ਦਾ ਉੱਤਰੀ ਤਟ ਇਕ ਉਦਯੋਗਿਕ ਇਲਾਕਾ ਹੈ। ਬੰਦਰਗਾਹ ਦੇ ਬਿਲਕੁਲ ਦੱਖਣ ਵੱਲ ਉਦਯੋਗਿਕ ਅਤੇ ਬੰਦਰਗਾਹੀ ਸਹੂਲਤਾਂ ਵਿਕਸਤ ਹੋ ਗਈਆਂ ਹਨ।

ਮੈਟਰੋਪਾਲਿਟਨ ਟੋਕੀਓ ਵਿਚ ਦੋ ਜਾਂ ਤਿੰਨ ਮੰਜਲਾਂ ਵਾਲੇ ਲੱਕੜ ਦੇ ਬਣੇ ਛੋਟੇ ਛੋਟੇ ਘਰ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਕੁਝ ਲੋਕ ਆਪਣੀਆਂ ਦੁਕਾਨਾਂ ਉੱਤੇ ਅਤੇ ਕੁਝ ਲੋਕ ਦੁਕਾਨਾਂ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਦੂਜੇ ਵਿਸ਼ਵ-ਯੁੱਧ ਤੋਂ ਪਿੱਛੋਂ ਸਮਾਜਕ ਅਤੇ ਆਰਥਕ ਸੁਧਾਰਾਂ ਦੇ ਆਉਣ ਕਾਰਣ ਯਾਮਾਕੋਟ ਲੂਪ ਵਿਚ ਪੈਦੀਆਂ ਵੱਡੀਆਂ ਵੱਡੀਆਂ ਮਿਲਖਾਂ ਨੂੰ ਸਕੂਲਾਂ ਜਾਂ ਸਰਕਾਰੀ ਬਾਗਾਂ ਵਜੋਂ ਵਰਤੋਂ ਵਿਚ ਲਿਆਂਦਾ ਗਿਆ। ਇਹ ਰਿਹਾਇਸ਼ੀ ਇਲਾਕਾ ਬੜੀ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਵਪਾਰਕ ਬਣਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਥੇ ਕਈ ਦਫ਼ਤਰ, ਹੋਟਲ ਅਤੇ ਉੱਚ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਰਿਹਾਇਸ਼ੀ ਮਕਾਨ ਵਿਕਸਿਤ ਹੋ ਗਏ ਹਨ।

ਟੋਕੀਓ ਸ਼ਹਿਰੀ ਪ੍ਰੀਫੈਕਚਰ ਦੇ ਲਗਭਗ 30 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ ਮਕਾਨ ਲੱਕੜ ਦੇ ਬਣੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਅੱਗ ਤੋਂ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਲੋਹ-ਕੰਕਰੀਟ ਇਮਾਰਤਾਂ ਦਿਨ-ਬ-ਦਿਨ ਵੱਧ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਇਮਾਰਤਾਂ ਵਿਚ ਪੂਰਬੀ ਅਤੇ ਪੱਛਮੀ ਉਸਾਰੀ-ਢੰਗ ਦੀ ਝਲਕ ਦਿਸਦੀ ਹੈ। ਜਾਪਾਨੀ ਉਸਾਰੀ-ਢੰਗ ਦੀਆਂ ਥੋੜ੍ਹੀਆਂ ਜਿਹੀਆਂ ਹੀ ਇਮਾਰਤਾਂ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ।

ਟੋਕੀਓ, ਯੋਕੋਹਾਮਾ ਅਤੇ ਹੋਰਨਾਂ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਦੀਆਂ ਇਮਾਰਤਾਂ ਮੁੱਖ ਤੌਰ ਤੇ ਲੋਹ-ਕੰਕਰੀਟ ਵਾਲੀਆਂ ਹੀ ਹਨ। ਭੂਚਾਲੀ ਨੁਕਸਾਨ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿਚ ਰੱਖਦਿਆਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਇਮਾਰਤਾਂ ਦੀ ਉਚਾਈ 30 ਮੀ. (100 ਫੁੱਟ) ਤੱਕ ਹੀ ਸੀਮਤ ਹੁੰਦੀ ਸੀ ਪਰ 1960 ਵੇਂ ਦੇ ਅਖੀਰ ਵਿਚ ਭੂਚਾਲਾਂ ਨੂੰ ਝੱਲਣ ਵਾਲੀਆਂ ਕਈ ਉੱਚੀਆਂ ਉੱਚੀਆਂ ਇਮਾਰਤਾਂ ਵੀ ਉਸਰ ਗਈਆਂ।

ਕੇਂਦਰੀ ਟੋਕੀਓ—ਇੰਪੀਰੀਅਨ ਪੈਲੇਸ ਦੇ ਦੱਖਣ-ਪੱਛਮ ਵਲ ਕਾਸਾਮੀਗਾਸੈਕੀ ਨਾਂ ਦੇ ਸਰਕਾਰੀ ਡਿਸਟ੍ਰਿਕਟ ਵਿਚ ਕਾਲ਼ ਵਾਰ ਇਮਾਰਤਾਂ ਦੇ ਨਮੂਨੇ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਖਾਈ ਤੋਂ ਪਾਰ ਸੁਕਰਦਾ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਤੋਂ ਇੰਪੀਰੀਅਲ ਪੈਲੇਸ ਚੌਕ ਵੱਲ ਨੂੰ ਰਸਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਦੱਖਣ ਵੱਲ 19 ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਬਣੀ ਪੁਲਸ ਵਿਭਾਗ ਦੀ ਉੱਚੀ ਇਮਾਰਤ ਅਤੇ ਲਾਲ ਰੰਗ ਦੀਆਂ ਇੱਠਾਂ ਨਾਲ ਬਣੀ ਨਿਆਂ ਮੰਤਾਲਾ ਦੀ ਪੁਰਾਣੀ

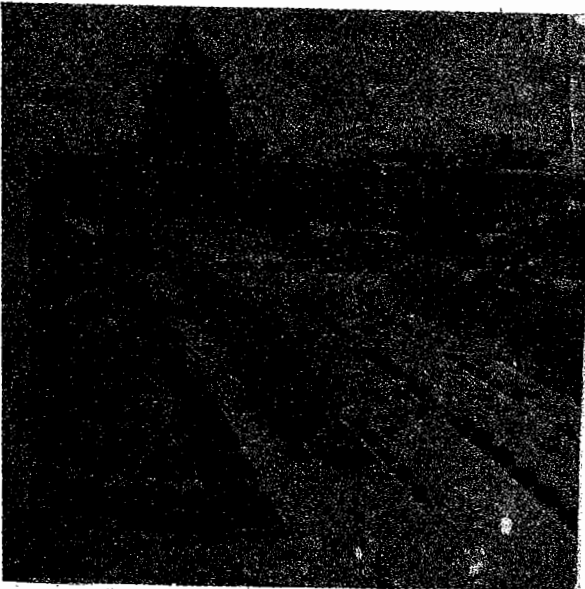

ਟੋਕੀਓ ਵਿਖੇ ਇਕ ਬੋਧੀ-ਧਾਰਮਿਕ ਅਸਥਾਨ

ਇਮਾਰਤ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਨੇੜੇ ਹੀ ਬਦੇਸ਼ੀ ਮਾਮਲੇ, ਮੰਤ੍ਰਾਲਾ ਦੀ ਯੁੱਧ ਉਪਰੰਤ ਬਣੀ ਆਧੁਨਿਕ ਇਮਾਰਤ ਹੈ। ਸਰਕਾਰੀ ਡਿਸਟ੍ਰਿਕਟ ਦੇ ਐਨ ਵਿਚਾਲੇ 1930 ਵੇਂ ਵਿਚ ਬਣਿਆ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਭਵਨ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਾਂ ਗ੍ਰੇਨਾਈਟ ਦੀ ਬਣੀ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਡਾਇਟ ਇਮਾਰਤ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਰਕਾਰੀ ਇਮਾਰਤਾਂ ਦੇ ਉੱਤਰ ਦੀ ਕਾਸਾਮੀਗਾਸੈਕੀ ਇਮਾਰਤ ਦਿਸਦੀ ਹੈ ਜਿਹੜੀ 147 ਮੀ. (482 ਫੁ.) ਤੱਕ ਉੱਚੀ ਚਲੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਸ਼ਾਹੀ ਮਹਿਲ ਦੇ ਪੂਰਬ ਵੱਲ ਮਰੂਨੂਚੀ ਡਿਸਟ੍ਰਿਕਟ ਨੂੰ ਇਕ ਖਾਲੀ ਥਾਂ ਤੇ ਤਜਾਰਤੀ ਕੇਂਦਰ ਵਜੋਂ ਵਿਕਸਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਐਡੋ ਕਿਲੇ ਦੀ ਬਾਹਰਲੀ ਖਾਈ ਵਾਲਾ ਖੇਤਰ ਵੀ ਇਸੇ ਡਿਸਟ੍ਰਿਕਟ ਵਿਚ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਵੀਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਆਰੰਭ ਵਿਚ ਹੀ ਇਸ ਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਇਕ ਤਜਾਰਤੀ ਕੇਂਦਰ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆ ਗਿਆ ਜਿਸ ਵਿਚ ਤਿੰਨ ਜਾਂ ਚਾਰ ਮੰਜ਼ਲੀਆਂ ਲਾਲ ਇੱਟਾਂ ਦੀਆਂ ਬਣੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਇਮਾਰਤਾਂ ਸਨ। ਦੂਜੇ ਵਿਸ਼ਵ-ਯੁੱਧ ਤੋਂ ਮਗਰੋਂ ਇਥੇ ਲੋਹ-ਕੰਕਰੀਟ ਦੀਆਂ ਇਮਾਰਤਾਂ ਬਣਨ ਲੱਗ ਪਈਆਂ।

ਦੱਖਣ ਵੱਲ ਨੂੰ ਪੈਂਦੇ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਬਾਹਰਲੇ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਤਬਦੀਲੀ ਆਈ ਹੈ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਇਮਾਰਤਾਂ ਅਜੇ ਵੀ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਰੱਖੀਆਂ

ਟੋਕੀਓ ਦੀ ਡਾਇਟ ਬਿਲਡਿੰਗ

ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ਮੇਜੀ ਕਾਲ ਦੇ ਆਰੰਭ ਵਿਚ ਕੀਓ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦਾ ਲੱਕੜ ਦਾ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਪੁਰਾਣਾ ਲੇਕਚਰ-ਹਾਲ ਅੱਜ ਵੀ ਇਥੇ ਮੌਜੂਦ ਹੈ। ਪੱਛਮ ਵੱਲ ਨੂੰ 1909 ਦਾ ਬਣਿਆ ਆਕਾਸਾਕਾ ਡੀਟੈਚਡ ਪੈਲੇਸ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਹੁਣ ਵੀ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪ੍ਰਾਹੁਣਿਆਂ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪੈਲੇਸ ਵਾਲੇ ਪਾਸੇ ਦੀ ਇਮਾਰਤ ਜਿਸ ਵਿਚ ਹੁਣ ਮੈਨਿਕੀ

ਛਾਪਾਖਾਨਾ ਹੈ, ਟੋਕੀਓ ਕੈਬੀਡਲ ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੀਏਟਰ ਵਰਲਡ ਟ੍ਰੇਡ ਸੈਂਟਰ ਬਿਲਡਿੰਗ ਅਤੇ ਹਰੂਮੀ ਪਾਇਰ ਉੱਤੇ ਬਣਿਆ ਇੰਟਰ-ਨੈਸ਼ਨਲ ਟ੍ਰੇਡ ਸੈਂਟਰ ਇਥੋਂ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਆਧੁਨਿਕ ਇਮਾਰਤਾਂ ਵਿਚੋਂ

ਟੋਕੀਓ ਦਾ ਨਿਜੂ ਬਾਸ਼ੀ ਸ਼ਾਹੀ ਮਹਿਲ ਜਿਸਨੂੰ ਸਿਰਫ਼ ਸ਼ਾਹੀ ਅਵਸਰਾਂ ਅਤੇ ਕੌਮਾਂਤਰੀ ਛੁੱਟੀਆਂ ਸਮੇਂ ਹੀ ਖੋਲ੍ਹਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਹਨ। ਇਥੋਂ ਦਾ ਟੈਲੀਵਿਜ਼ਨ ਟਾਵਰ ਜਿਸਦੀ ਉਚਾਈ ਲਗਭਗ 332 ਮੀ. (1902 ਫੁੱਟ) ਹੈ, ਦੁਨੀਆ ਦੀਆਂ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਚੀਆਂ ਇਮਾਰਤਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਹੈ।

ਆਰਥਿਕਤਾ

ਟੋਕੀਓ ਮੈਟਰੋਪਾਲਿਟਨ ਖੇਤਰ ਜਾਪਾਨ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਵਪਾਰਕ ਕੇਂਦਰ ਅਤੇ ਯੋਕੋਹਾਮਾ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਬੰਦਰਗਾਹ ਹੈ। ਸਭ ਤੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਤਜਾਰਤੀ ਅਦਾਰਿਆਂ ਅਤੇ ਬੈਂਕਾਂ ਦੇ ਮੁੱਖ ਦਫ਼ਤਰ, ਕੇਂਦਰੀ ਵਪਾਰਕ ਦਫ਼ਤਰ, ਕੇਂਦਰੀ ਡਿਸਟ੍ਰਿਕਟ ਵਿਚ ਹੀ ਸਥਾਪਿਤ ਹਨ।

ਟੋਕੀਓ-ਕਾਵਾਸਾਕੀ-ਯੋਕੋਹਾਮਾ ਨਿਰਮਾਣ ਖੇਤਰ ਜਾਪਾਨ ਦੇ ਚਾਰ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਉਦਯੋਗਿਕ ਸਮੂਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਹੈ। ਟੋਕੀਓ ਵਿਖੇ ਸੂਤੀ ਕੱਪੜੇ, ਸ਼ਿੰਗਾਰ-ਸਮਗਰੀ, ਛਾਪਾਈ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਸਮੇਤ ਹੋਰ ਕਈ ਛੋਟੇ ਛੋਟੇ ਉਦਯੋਗ ਸਥਾਪਿਤ ਹਨ। ਇਥੇ ਬਿਜਲਈ ਵਸਤਾਂ, ਕੈਮਰਿਆਂ, ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਅਤੇ ਨਜ਼ਰ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਵਸਤਾਂ ਅਤੇ ਮੋਟਰ ਗੱਡੀਆਂ ਦਾ ਵੀ ਨਿਰਮਾਣ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਟੋਕੀਓ ਮੈਟਰੋਪਾਲਿਟਨ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਕੋਈ 80,000 ਤੋਂ ਵੱਧ ਕਾਰਖਾਨੇ ਅਤੇ ਲਗਭਗ 2,30,000 ਥੋਕ ਅਤੇ ਪ੍ਰਚੂਨ ਦੇ ਵਿੱਕਰੀ-ਉਦਯੋਗ ਹਨ। ਯੋਕੋਹਾਮਾ-ਕਾਵਾਸਾਕੀ ਇਕ ਅਜਿਹਾ ਇਲਾਕਾ ਹੈ ਜਿਥੇ ਰਸਾਇਣਕ ਪਦਾਰਥ, ਮਸ਼ੀਨਰੀ, ਕਈ ਵਸਤਾਂ ਅਤੇ ਪੈਟਰੋਲ ਸਾਫ਼ ਕਰਨ, ਸਮੁੰਦਰੀ ਜਹਾਜ਼, ਮੋਟਰਕਾਰਾਂ ਅਤੇ ਨਕਲੀ ਧਾਤੂ ਦੀਆਂ ਵਸਤਾਂ ਬਣਾਉਣ ਦੇ ਭਾਰੀ ਉਦਯੋਗ ਸਥਾਪਿਤ ਹਨ। ਟੋਕੀਓ ਖਾੜੀ ਦੇ ਉੱਤਰ-ਪੂਰਬੀ ਸਿਰੇ ਤੇ ਚੀਬਾ-ਇਚੀਹਾਗਾ ਤਟ ਉੱਤੇ ਲੋਹੇ ਅਤੇ ਫੈਲਾਦ, ਪੈਟਰੋਲ ਸਾਫ਼ ਕਰਨ, ਪੈਟਰੋਲੀਅਮ-ਰਸਾਇਣਕ ਪਦਾਰਥ, ਬਿਜਲੀ-ਸ਼ਕਤੀ ਅਤੇ ਹੋਰ ਕਈ ਭਾਰੀ ਉਦਯੋਗ ਸਥਾਪਿਤ ਹਨ। ਸ਼ਾਂਤ ਮਹਾਂਸਾਗਰੀ ਤਟ ਦੇ ਉੱਤੇ ਹੀ ਟੋਕੀਓ ਤੋਂ ਕੋਈ 96 ਕਿ. ਮੀ.

(60 ਮੀਲ) ਦੀ ਦੂਰੀ ਤੇ ਕਾਸੀਮਾ ਦੇ ਸਥਾਨ ਤੇ ਭਾਰੀ ਉਦਯੋਗਾਂ ਦਾ ਇਕ ਹੋਰ ਕੇਂਦਰ ਹੈ।

ਟੋਕੀਓ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੀ ਆਵਾਜਾਈ ਦਾ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਕੇਂਦਰ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾਲ ਇਹ ਪੱਛਮੀ ਸ਼ਾਂਤ ਮਹਾਂਸਾਗਰ ਅਤੇ ਦੂਰ ਪੂਰਬ ਦੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਲਈ ਇਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਅੰਤਰ-ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਕੇਂਦਰੀ ਸਥਾਨ ਹੈ। ਮੈਟਰੋਪਾਲਿਟਨ ਖੇਤਰ ਬਿਜਲੀ ਨਾਲ ਚੱਲਣ ਵਾਲੀਆਂ ਰੇਲਾਂ, ਸੁਰੰਗ-ਰੇਲਾਂ, ਬੱਸ-ਮਾਰਗਾਂ ਅਤੇ ਮੋਟਰ-ਸਾਹਰਾਹਾਂ ਨਾਲ ਘਿਰਿਆ ਪਿਆ ਹੈ। ਟੋਕੀਓ ਸਟੇਸ਼ਨ ਨਾ ਕੇਵਲ ਮਹਾਂ ਨਗਰ ਦਾ ਹੀ ਸਗੋਂ ਸਮੁੱਚੇ ਜਾਪਾਨ ਦਾ ਕੇਂਦਰੀ ਰੇਲ-ਮਾਰਗ ਸਟੇਸ਼ਨ ਹੈ।

ਟੋਕੀਓ ਸ਼ਹਿਰ ਤੋਂ ਪੂਰਬ ਵੱਲ ਨੂੰ 64 ਕਿ. ਮੀ. (40 ਮੀਲ) ਤੋਂ ਵੱਧ ਫ਼ਾਸਲੇ ਤੇ ਨਗੀਟਾ ਨਾਂ ਦਾ ਹਵਾਈ ਅੱਡਾ ਹੈ। ਬਹੁਤੀ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਵਾਜਾਈ ਇਸੇ ਹੀ ਹਵਾਈ ਅੱਡੇ ਰਾਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਟੋਕੀਓ ਦੇ ਦੱਖਣ-ਪੱਛਮ ਵਿਚ ਲਗਭਗ 13 ਕਿ. ਮੀ. (ਲਗਭਗ 8 ਮੀਲ) ਦੀ ਦੂਰੀ ਤੇ ਹਨੀਡਾ ਹਵਾਈ ਅੱਡਾ ਹੈ ਜੋ ਸਥਾਨਕ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਹਵਾਈ ਸਫ਼ਰ ਅਤੇ ਮਾਲ ਦੀ ਢੋਅ-ਢੋਆਈ ਦੀਆਂ ਸਹੂਲਤਾਂ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਟੋਕੀਓ ਖਾੜੀ ਵਿਚ ਚਾਰ ਬੰਦਰਗਾਹਾਂ ਹਨ। ਯੋਕੋਹਾਮਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਿੱਛੋਂ ਕ੍ਰਮਵਾਰ ਕਾਵਾਸਾਕੀ ਅਤੇ ਚੀਬਾ ਦੀਆਂ ਉਦਯੋਗਕ ਬੰਦਰਗਾਹਾਂ ਅਤੇ ਟੋਕੀਓ ਦੀ ਬੰਦਰਗਾਹ ਦਾ ਨੰਬਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ।

ਰਾਜ ਪ੍ਰਬੰਧ

ਸਰਕਾਰ—ਟੋਕੀਓ ਨਾ ਕੇਵਲ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਹੈ ਸਗੋਂ ਕੈਟੋ ਖੇਤਰ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਈਬਾਰਕੀ ਟੋਚਾਗੀ, ਗੁਮਾ ਸਾਈਟਾਮਾ, ਚੀਬਾ ਅਤੇ ਕਾਨਾਗਾਵਾ ਪ੍ਰੀਫੈਕਚਰਾਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਰਕਾਰ, ਖੇਤਰੀ ਸਰਕਾਰਾਂ, ਸਥਾਨਕ ਸਰਕਾਰ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰੀ ਕਾਰਪੋਰੇਸ਼ਨਾਂ ਦੇ ਦਫ਼ਤਰ ਸ਼ਾਹੀ ਮਹਿਲ ਦੇ ਨੇੜੇ ਹੀ ਸਥਿਤ ਹਨ। ਬਦੇਸ਼ੀ ਸਫ਼ਾਰਤਖ਼ਾਨਿਆਂ ਅਤੇ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦੇ ਦਫ਼ਤਰ ਤੇ ਕੇਂਦਰੀ ਵਪਾਰਕ ਡਿਸਟ੍ਰਿਕਟ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਪੱਛਮੀ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ਪੈਂਦੇ ਹਨ। ਟੋਕੀਓ ਮਹਾਂਨਗਰ ਦਾ ਰਾਜ-ਪ੍ਰਬੰਧ ਇਕ ਗਵਰਨਰ ਅਤੇ 126 ਮੈਂਬਰੀ ਮੈਟਰੋਪਾਲਿਟਨ ਅਸੈਂਬਲੀ ਦੁਆਰਾ ਚਲਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਾਰਿਆਂ ਦੀ ਹੀ ਚੋਣ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਟੋਕੀਓ ਕਿਉਂਕਿ ਸਿਆਸੀ ਫੈਸਲਿਆਂ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਹੈ ਇਸ ਕਰਕੇ ਜਾਪਾਨ ਦੀਆਂ ਲਗਭਗ ਸਾਰੀਆਂ ਹੀ ਪ੍ਰੀਫੈਕਚਰਾਂ ਦੇ ਦਫ਼ਤਰ ਇਥੇ ਹਨ। ਜਾਪਾਨ ਦੇ ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਅਤੇ ਕਸਬਿਆਂ ਦੇ ਦਫ਼ਤਰ ਵੀ ਟੋਕੀਓ ਵਿਚ ਹਨ।

ਟੋਕੀਓ, ਯੋਕੋਹਾਮਾ, ਕਾਵਾਸਾਕੀ ਅਤੇ ਮੈਟਰੋਪਾਲਿਟਨ ਖੇਤਰ ਦੇ ਹੋਰਨਾਂ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿਚ ਪਾਣੀ ਦੀ ਸਪਲਾਈ ਪਾਈਪ-ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸਥਾਨਕ ਜਲ-ਘਰਾਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਾਈਵੇਟ ਉਦਯੋਗਕ ਅਤੇ ਰਿਹਾਇਸ਼ੀ-ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੁਆਰਾ ਵੀ ਪਾਣੀ ਦੀ ਸਪਲਾਈ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਮੁੱਖ ਤੌਰ ਤੇ ਟੋਕੀਓ ਨੂੰ ਪਾਣੀ ਦੀ ਸਪਲਾਈ ਟਾਮਾ, ਟੋਨੋ-ਐਡੋ ਦਰਿਆਵਾਂ ਅਤੇ ਤਿੰਨ ਜਲ-ਭੰਡਾਰਾਂ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਟੋਕੀਓ-ਗੈਸ ਕੰਪਨੀ ਟੋਕੀਓ ਸ਼ਹਿਰ ਨੂੰ ਗੈਸ ਸਪਲਾਈ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਟੋਕੀਓ ਇਲੈਕਟ੍ਰਿਕ ਕੰਪਨੀ ਸਮੁੱਚੇ ਕੈਟੋ ਖੇਤਰ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਯਾਮਾਨਾਸ਼ੀ ਪ੍ਰੀਫੈਕਚਰ ਅਤੇ ਸ਼ਿਜੂਕਾ ਪ੍ਰੀਫੈਕਚਰ ਦੇ ਅੱਧੇ ਪੂਰਬੀ ਹਿੱਸੇ ਨੂੰ ਬਿਜਲੀ ਮੁਹੱਈਆ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਟੋਕੀਓ ਲਈ ਲਗਭਗ 15 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਪਣ-ਬਿਜਲੀ ਘਰਾਂ ਤੋਂ ਅਤੇ ਬਹੁਤੀ ਬਿਜਲੀ ਬਰਮਲ

ਪਲਾਟਾਂ ਤੋਂ ਮੁਹੱਈਆ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਐਟਮੀ ਪਾਵਰ ਸਟੇਸ਼ਨਾਂ ਤੋਂ ਵੀ ਬਿਜਲੀ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਟੋਕੀਓ-ਯੋਕੋਹਾਮਾ ਮੈਟਰੋਪਾਲਿਟਨ ਖੇਤਰ ਦੀ ਸਰਕਾਰ ਹੋਰਨਾਂ ਸ਼ਹਿਰੀ ਇਲਾਕਿਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਦੂਸ਼ਿਤ ਵਾਤਾਵਰਣ, ਸ਼ੋਰ, ਹਵਾ ਅਤੇ ਰੇਸ਼ਨੀ ਦੀ ਘਾਟ ਵਰਗੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਹੱਲ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਰਾਸ਼ਟਰੀ, ਪ੍ਰੀਫੈਕਚਰ ਅਤੇ ਮਿਊਂਸਪਲ ਸਰਕਾਰਾਂ ਦੁਆਰਾ ਚਲਾਏ ਜਾਂਦੇ ਕਈ ਹਸਪਤਾਲ ਵੀ ਹਨ। ਬੱਚਿਆਂ, ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ, ਕੈਂਸਰ, ਤਪਦਿਕ ਅਤੇ ਦਿਲ ਦੀਆਂ ਬੀਮਾਰੀਆਂ ਦੇ ਮਰੀਜ਼ਾਂ ਲਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਹਸਪਤਾਲ ਖੋਲ੍ਹੇ ਹੋਏ ਹਨ।

ਲੋਕ

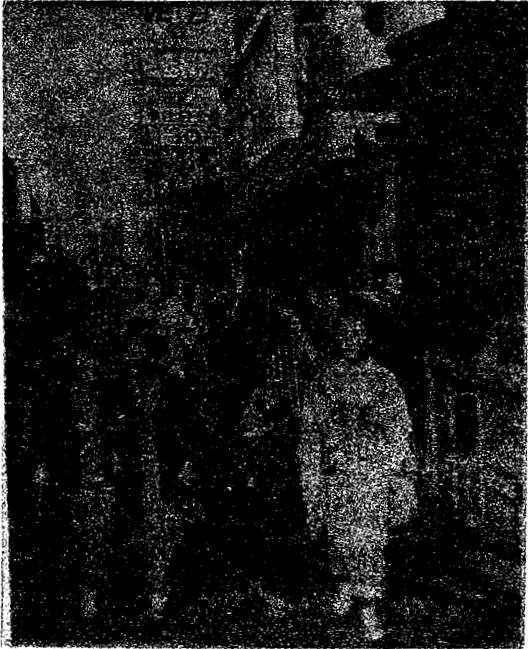
ਮੈਟਰੋਪਾਲਿਟਨ ਖੇਤਰ ਦੀ ਵਸੋਂ ਦਿਨ-ਬ-ਦਿਨ ਵੱਧ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਹ ਵਾਧਾ ਅੰਸ਼ਿਕ ਤੌਰ ਤੇ ਜਾਪਾਨ ਦੇ ਹੋਰਨਾਂ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਪਰਵਾਸ ਕਾਰਨ ਅਤੇ ਅੰਸ਼ਿਕ ਤੌਰ ਤੇ ਇਥੋਂ ਦੀ ਵਸੋਂ ਵਿਚ ਕੁਦਰਤੀ ਤੌਰ ਤੇ ਹੋਏ ਵਾਧੇ ਦੇ ਕਾਰਨ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਟੋਕੀਓ ਦੇ ਪੱਛਮੀ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ਉੱਚ ਭੂਮੀਆਂ ਵਿਚ ਮੁੱਖ ਤੌਰ ਤੇ ਮੱਧ-ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਅਤੇ ਉੱਚੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਰਿਹਾਇਸ਼ੀ ਇਲਾਕੇ ਹਨ। ਸੁਮੀਦਾ ਖਾੜੀ ਦੇ ਉੱਤਰ ਵੱਲ ਅਤੇ ਕਾਵਾਸਾਕੀ ਅਤੇ ਯੋਕੋਹਾਮਾ ਦੇ ਉਦਯੋਗਕ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿਚ ਕਾਮੇ ਵੱਸਦੇ ਹਨ। ਟੋਕੀਓ ਸਾਰੇ ਜਾਪਾਨ ਦੀ ਕੁਠਾਲੀ ਹੈ। ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਵਪਾਰਕ ਕੇਂਦਰ ਵਾਲੇ ਪਾਸੇ ਵੱਲ ਕਨਸਾਈ ਉਚਾਰਣ ਅਤੇ ਟੋਹੋਕੂ ਉਪਭਾਸ਼ਾ ਸੁਣੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਮੈਟਰੋਪਾਲਿਟਨ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਬਦੇਸ਼ੀ ਲੋਕ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਐਨਕਲੇਵਾਂ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੇ।

ਸਮੁੱਚੇ ਜਾਪਾਨ ਦੀਆਂ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਅਤੇ ਕਾਲਜਾਂ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦਾ ਲਗਭਗ ਅੱਧਾ ਹਿੱਸਾ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਟੋਕੀਓ ਮੈਟਰੋਪਾਲਿਟਨ ਪ੍ਰੀਫੈਕਚਰ ਅਤੇ ਕਾਵਾਗਾਵਾ ਪ੍ਰੀਫੈਕਚਰ ਵਿਚ ਹੀ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਟੋਕੀਓ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿਚ ਕਈ ਫੈਕਲਟੀਆਂ ਅਤੇ ਖੋਜ-ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਹਨ। ਟੋਕੀਓ ਇੰਸਟੀਚਿਊਟ ਆਫ ਟੈਕਨਾਲੋਜੀ, ਹਿਤੋ ਸੁਬਾਸ਼ੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਅਤੇ ਟੋਕੀਓ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਆਫ ਆਰਟਸ ਇਸੇ ਹੀ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਸਥਾਪਿਤ ਹਨ। ਉਦਯੋਗ, ਖੇਤੀਬਾੜੀ, ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ, ਡਾਕਟਰੀ, ਚੰਦ ਵਿਗਿਆਨ, ਸਮੁੰਦਰੀ ਵਪਾਰ ਅਤੇ ਹੋਰਨਾਂ ਖੇਤਰਾਂ ਸਬੰਧੀ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪੱਧਰ ਦੀਆਂ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਇਥੇ ਹੀ ਸਥਾਪਿਤ ਹਨ। ਟੋਕੀਓ ਮੈਟਰੋਪਾਲਿਟਨ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਅਤੇ ਯੋਕੋਹਾਮਾ ਸਿਟੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਇਥੋਂ ਦੀਆਂ ਸਰਕਾਰੀ ਮਿਊਂਸਪਲ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਹਨ।

ਟੋਕੀਓ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਸਰਗਰਮੀਆਂ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਹੈ। ਇਹ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਅਤੇ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਮੇਲ-ਜੋਲ ਦਾ ਵੀ ਘਰ ਹੈ। ਪੱਛਮੀ ਦੁਨੀਆ ਨੇ ਟੋਕੀਓ ਅਤੇ ਯੋਕੋਹਾਮਾ ਦੇ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਆਧੁਨਿਕ ਜਾਪਾਨ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਕੀਤਾ ਹੈ।

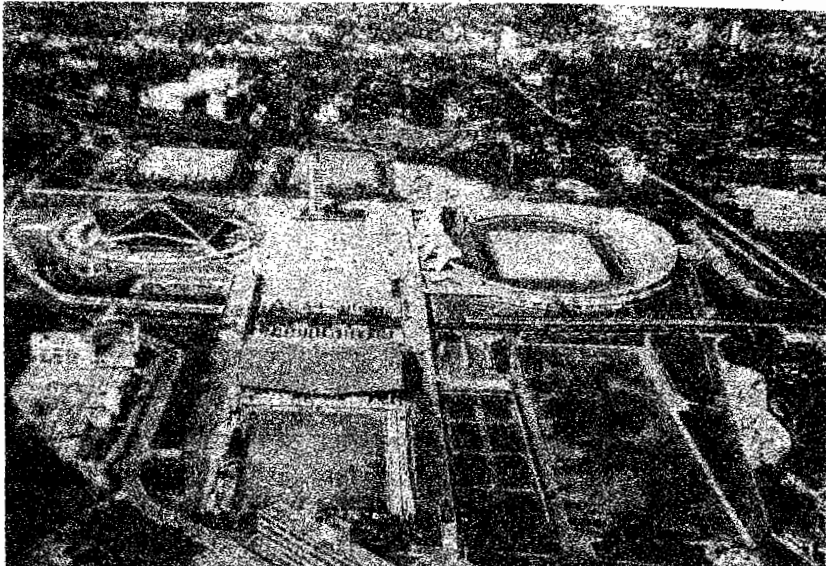
ਇਥੇ ਬੀਤੇ ਸਮਿਆਂ ਦੀਆਂ ਕਈ ਬਹੁਮੁੱਲੀਆਂ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਸੰਪਤੀਆਂ ਵੀ ਹਨ। ਇੰਪੀਰੀਅਲ ਹਾਊਸ ਹੋਲਡ ਏਜੰਸੀ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਅਤੇ ਇੰਸਟੀਚਿਊਟ ਆਫ ਓਰੀਐਂਟਲ ਵਿਚ ਕਲਾਸਕੀ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੇ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਪਏ ਹੋਏ ਹਨ। ਨੈਸ਼ਨਲ ਪੁਰਾਲੇਖ ਭਵਨ ਅਤੇ ਨੈਸ਼ਨਲ ਡਾਇਟ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਵੀ ਇਥੇ ਹੀ ਹੈ। ਯੂਐਨ ਪਾਰਕ ਵਿਚ ਟੋਕੀਓ ਨੈਸ਼ਨਲ ਅਜਾਇਬ ਘਰ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਮੁੱਖ ਤੌਰ ਤੇ ਕਲਾ ਅਤੇ ਏਸ਼ੀਆ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਵਸਤਾਂ ਪਈਆਂ ਹਨ। ਯੂਐਨ ਪਾਰਕ ਵਿਚ ਹੀ ਨੈਸ਼ਨਲ ਮਿਊਜ਼ੀਅਮ ਆਫ ਵੈਸਟਰਨ ਆਰਟ ਸਥਾਪਿਤ ਹਨ। ਸ਼ਾਹੀ ਮਹਿਲ ਦੇ ਨੇੜੇ ਹੀ ਨੈਸ਼ਨਲ ਮਿਊਜ਼ੀਅਮ ਆਫ ਮਾਡਰਨ ਆਰਟ ਅਤੇ ਟੈਕਨੀਕਲ ਅਤੇ ਇੰਜੀਨੀਅਰਿੰਗ ਮਿਊਜ਼ੀਅਮ ਹਨ।

ਟੋਕੀਓ ਵਿਚ ਕੋਈ 800 ਤੋਂ ਵੱਧ ਬਹੁਤ ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਅਤੇ ਸੁੰਦਰ ਪਾਰਕ ਹਨ। ਸ਼ਾਹੀ ਮਹਿਲ ਦਾ ਈਸਟ ਗਾਰਡਨ, ਕੋਮਾਯਾਵਾ

ਟੋਕੀਓ ਦਾ ਮਨੋਰੰਜਨ ਸੱਥਲ

ਓਲੰਪਿਕ ਪਾਰਕ, ਕਾਗੇਨੇ ਪਾਰਕ, ਯੂਐਨੋ ਪਾਰਕ ਅਤੇ ਮੇਜੀ ਸਮਾਧਾਂ ਦੇ ਗਾਰਡਨ ਇਥੋਂ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਪਾਰਕ ਹਨ। ਟੋਕੀਓ ਦੇ ਪੱਛਮੀ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ਕਈ ਛੋਟੇ ਛੋਟੇ ਕੁਦਰਤੀ ਪਾਰਕ ਵੀ ਹਨ।

ਟੋਕੀਓ ਵਿਖੇ ਕੋਮਾਯਾਵਾ ਓਲੰਪਿਕ ਪਾਰਕ

ਆਬਾਦੀ—1,13,83,000 (1990)

35°40' ਉ. ਵਿਥ. ; 138°45' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮੈ. 28 : 700; ਐਨ. ਅਮੈ. 26 : 812

ਟੋਕੁਯਾਮਾ : ਜਾਪਾਨ ਵਿਚ ਦੱਖਣ-ਪੱਛਮੀ ਹਾਂਸੂ ਦੀ ਯਾਮਾਗੂਚੀ ਪ੍ਰੀਫੈਕਚਰ ਵਿਚ ਸ਼ਿਮਾਨੋਸੈਕੀ ਤੋਂ 80 ਕਿ. ਮੀ. ਦੂਰ ਪੂਰਬ ਵਿਚ ਅੰਦਰੂਨੀ ਸਾਗਰ ਦੇ ਪੱਛਮੀ ਸਿਰੇ ਉੱਤੇ ਵਾਕਿਆ ਇਹ ਇਕ ਬੰਦਰਗਾਹੀ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ। ਟੋਕੁਗਾਵਾ ਸਮਿਆਂ (1603-1867 ਈ.) ਵਿਚ ਇਹ ਕਿਲੇ ਵਾਲਾ ਇਕ ਸ਼ਹਿਰ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਬਾਅਦ ਵਿਚ 1897 ਈ. ਵਿਚ ਸੈਨਯੋ ਰੇਲਵੇ ਦਾ ਇਕ ਸਟੇਸ਼ਨ ਬਣਨ ਨਾਲ ਅਤੇ ਉਸ ਪਿੱਛੋਂ 1904 ਵਿਚ ਸਮੁੰਦਰੀ ਜਹਾਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਕੋਲਾ ਮੁਹੱਈਆ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਕੇਂਦਰ ਬਣਨ ਮਗਰੋਂ ਇਹ ਪ੍ਰੀਫੈਕਚਰ ਦੇ ਸੱਨਅਤੀ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਉੱਨਤ ਹੋਣ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਅੱਜਕੱਲ੍ਹ ਇਥੇ ਪੈਟਰੋਲ, ਰਸਾਇਣ ਅਤੇ ਧਾਤਾਂ ਦੇ ਉਦਯੋਗ ਸਥਾਪਿਤ ਹਨ। ਇਹ ਸ਼ਿਮਾਨੋਸੈਕੀ ਅਤੇ ਹੀਰੋਸ਼ੀਮਾ ਵਲੋਂ ਹੁੰਦੇ ਵਪਾਰ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਵੀ ਹੈ।

ਆਬਾਦੀ—1,12, 037 (1983)

34°03' ਉ. ਵਿਥ. ; 131°49' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 10 : 29

ਟੋਕੁਸ਼ਿਮਾ : ਪ੍ਰੀਫੈਕਚਰ—ਜਾਪਾਨ ਦੇ ਸ਼ਿਕੋਕੂ ਟਾਪੂ ਉੱਤੇ ਕੀ ਚੈਨਲ ਦੇ ਨਾਲ ਲਗਵਾਂ ਇਹ ਇਕ ਪ੍ਰੀਫੈਕਚਰ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਖੇਤਰਫਲ 4,145 ਵ. ਕਿ. ਮੀ. ਅਤੇ ਆਬਾਦੀ 8,30,000 (1983) ਹੈ। ਇਸ ਪ੍ਰੀਫੈਕਚਰ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਇਸੇ ਹੀ ਨਾਉਂ ਦਾ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ। ਚੌਲ, ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਅਤੇ ਫਲ ਇਥੋਂ ਦੀਆਂ ਖਾਸ ਪੈਦਾਵਾਰਾਂ ਹਨ। ਅੱਜਕੱਲ੍ਹ ਇਥੇ ਸੂਤੀ ਕੱਪੜੇ ਬਣਾਉਣ, ਭੋਜਨ ਦੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਸੈਸਿੰਗ ਅਤੇ ਲੱਕੜ ਦੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਬਣਾਉਣ ਦੇ ਕ੍ਰਮ ਪੈਂਦੇ ਉਨੱਤ ਹਨ। ਨਾਰੂਟੋ, ਆਨਾਨ ਅਤੇ ਕੋਮਾਟਸੂ ਇਸ ਪ੍ਰੀਫੈਕਚਰ ਦੇ ਵਰਣਨਯੋਗ ਸ਼ਹਿਰ ਹਨ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 11 : 827

ਟੋਕੁਸ਼ਿਮਾ : ਸ਼ਹਿਰ—ਜਾਪਾਨ ਦੇ ਸ਼ਿਕੋਕੂ ਟਾਪੂ ਦੇ ਪੂਰਬੀ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ਕੀ ਚੈਨਲ ਕੈਨ ਉਪਰ ਵਸਿਆ ਇਸੇ ਨਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰੀਫੈਕਚਰ ਦਾ ਰਾਜਧਾਨੀ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ। ਇਹ ਸ਼ਿਕੋਕੂ ਟਾਪੂ ਦਾ ਵੱਡਾ ਸ਼ਹਿਰ ਤੇ ਮੁੱਖ ਬੰਦਰਗਾਹ ਹੈ। ਇਥੋਂ ਹਯੋਗੋ ਅਤੇ ਓਸਾਕਾ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵੱਲ ਆਮ ਆਵਾਜਾਈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਯੋਸ਼ੀਨੋ ਦਰਿਆ ਦੇ ਕੰਢੇ ਵਸੇ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ 1960 ਦੇ ਦਹਾਕੇ ਵਿਚ ਰਸਾਇਣ ਦੇ ਕਾਰਖਾਨੇ ਖੋਲ੍ਹੇ ਗਏ ਸਨ। ਸੰਨ 1949 ਵਿਚ ਇਥੇ ਇਕ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਹੋਈ। ਜਾਪਾਨ ਦਾ ਸਾਲਾਨਾ ਲੋਕ-ਨਾਚ ਅਤੇ ਪੁਤਲੀ-ਨਾਚ ਸਬੰਧੀ ਮੇਲਾ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਹੀ ਲਗਦਾ ਹੈ।

ਆਬਾਦੀ—2,53,772 (1983)

34°0' ਉ. ਵਿਥ. ; 134°45'

ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 11 : 827;

ਹਿ. ਵਿ. ਕੋ. 5 : 179 ; ਐਨ. ਅਮੈ. 26 : 670

ਟੋਕੁਗਾਵਾ ਇਮਿਤਸੂ : ਇਹ ਜਾਪਾਨ ਦਾ ਤੀਜਾ ਟੋਕੁਗਾਵਾ ਸੈਨਾਪਤੀ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਜਨਮ 12 ਅਗਸਤ, 1604 ਈ.

ਨੂੰ ਜਾਪਾਨ ਵਿਚ ਈਡੋ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਸੰਨ 1623 ਵਿਚ ਇਸ ਦਾ ਪਿਤਾ ਹਿਡੀਟੋਡਾ ਇਸ ਦੇ ਹਿੱਤ ਵਿਚ ਸੇਵਾ-ਮੁਕਤ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ਇਮਿਤਸੂ ਸੈਨਾਪਤੀ ਬਣਿਆ। ਇਮਿਤਸੂ ਦੇ ਤਾਕਤ ਵਿਚ ਆਉਣ ਤੇ ਜਾਗੀਰਦਾਰ ਅਤੇ ਸਾਮੰਤ ਆਪਣੀ ਅਥਾਹ ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਇਸ ਉਪਰ ਹਾਵੀ ਨਾ ਹੋ ਸਕੇ। ਇਮਿਤਸੂ ਪਹਿਲਾ ਸੈਨਾਪਤੀ ਸੀ ਜਿਸ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਨਫ਼ਰਤ ਭਰਿਆ ਸਲੂਕ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਨੇ ਬਾਤਸ਼ਾਹ ਦੇ ਦੈਵੀ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸਮਾਪਤ ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ ਅਹੁਦੇ ਨੂੰ ਜ਼ਿਆਦਾ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਉਪਰੰਤ ਰਾਜ-ਪ੍ਰਬੰਧ ਵਿਚ ਸੁਧਾਰ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਸਖ਼ਤ ਨਿਯਮ ਬਣਾਏ ਅਤੇ ਟੋਕੂਗਾਵਾ ਪੀੜ੍ਹੀ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਯੋਧਿਆਂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਆਦਿ ਵੱਲ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਧਿਆਨ ਦਿੱਤਾ। ਇਸਨੇ ਆਪਣੇ ਭਰਾ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਦੂਰ-ਵਿਵਹਾਰ ਕਰਨ ਕਾਰਨ ਉਸ ਦੀ ਜਾਗੀਰ ਵਿਚੋਂ ਬੇਦਖਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਇਸ ਕਾਰਨ ਉਸਨੇ ਆਤਮ ਹੱਤਿਆ ਕਰ ਲਈ।

ਇਮਿਤਸੂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਦੀਆਂ ਕ੍ਰਿਸਚੀਅਨ ਵਿਰੋਧੀ ਨੀਤੀਆਂ ਨੂੰ ਅਪਣਾਇਆ ਅਤੇ ਜਾਪਾਨ ਵਿਚ ਈਸਾਈ ਮਿਸ਼ਨਰੀਆਂ ਨੂੰ ਮੁਅੱਤਲ ਜਾਂ ਮੌਤ ਦੇ ਘਾਟ ਉਤਾਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਸਾਰੀ ਜਨਤਾ ਨੂੰ ਬੋਧੀ ਮੰਦਰਾਂ ਵਿਚ ਪੈਰਿਸ਼ਨਰਾਂ ਦੇ ਵਸਨੀਕਾਂ (Parishoners) ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਆਪਣੇ ਨਾਉਂ ਰਜਿਸਟਰ ਕਰਵਾਉਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ। ਸੰਨ 1638 ਵਿਚ ਜਦੋਂ ਸ਼ਿਬਰਾਰਾ ਪ੍ਰਾਇਦੀਪ ਦੇ ਵਸਨੀਕਾਂ ਨੇ ਬਗ਼ਾਵਤ ਕੀਤੀ, ਤਾਂ ਇਸਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਈਸਾਈ ਪੈਰੋਕਾਰਾਂ ਦੀ ਬਹੁ-ਗਿਣਤੀ ਵੇਖਦੇ ਹੋਏ ਉਸ ਬਗ਼ਾਵਤ ਨੂੰ ਬੁਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੁਚਲ ਦਿੱਤਾ। ਅਗਲੇ ਸਾਲ ਇਸ ਨੇ ਪੁਰਤਗਾਲ ਦੀ ਵਪਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਬਾਗ਼ੀ ਵਿਚਾਰ ਫੈਲਾਉਣ ਕਾਰਨ ਮੁਅੱਤਲ ਕੀਤਾ ਤੇ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਵਪਾਰਕ ਸਬੰਧ ਕੋਰੀਆ, ਡੱਚ ਅਤੇ ਚੀਨੀ ਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਦੂਜੇ ਸਾਰੇ ਮੁਲਕਾਂ ਨਾਲੋਂ ਤੋੜ ਲਏ। ਇਸ ਦੀ ਚਲਾਈ ਇਹ ਨੀਤੀ ਲਗਭਗ 200 ਸਾਲ ਤੱਕ ਚਲਦੀ ਰਹੀ।

ਹ. ਪੁ. - ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮਾ. 11 : 824-25

ਟੋਕੂਗਾਵਾ ਇਯੈ ਸਾਟੋ : ਇਹ ਜਾਪਾਨ ਦਾ ਇਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸਿਆਸਤਦਾਨ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਜਨਮ 11 ਜੁਲਾਈ, 1863 ਨੂੰ ਹੋਇਆ। ਇਹ ਯੋਸ਼ੀਯੋਰੀ ਟੋਕੂਗਾਵਾ ਦਾ ਤੀਜਾ ਪੁੱਤਰ ਸੀ ਪਰ ਇਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰ ਵਿਚੋਂ ਪ੍ਰਮੁੱਖਤਾ ਮਿਲੀ। ਸੰਨ 1877 ਵਿਚ ਇਹ ਵਿੱਦਿਆ-ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਇੰਗਲੈਂਡ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1882 ਵਿਚ ਜਦੋਂ ਇਹ ਜਾਪਾਨ ਵਾਪਸ ਮੁੜਿਆ ਤਾਂ ਇਸਨੂੰ ਸ਼ਾਹੀ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਮੁੱਖ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਦੇ ਅਹੁਦੇ ਤੇ ਲਗਾਇਆ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1890 ਵਿਚ ਇਹ 'ਹਾਊਸ ਆਫ ਪੀਅਰਜ਼' ਦਾ ਮੈਂਬਰ ਬਣਿਆ ਅਤੇ 1903 ਵਿਚ ਇਸਨੂੰ ਉਸਦਾ ਪ੍ਰਧਾਨ ਚੁਣਿਆ ਗਿਆ। ਇਹ ਕਈ ਵਾਰੀ ਅਮਰੀਕਾ ਗਿਆ ਪਰ ਇਸਦੀ 1921 ਈ. ਦੀ ਅਮਰੀਕਾ ਯਾਤਰਾ ਜਿਸ ਵਿਚ ਇਹ ਵਾਸ਼ਿੰਗਟਨ ਕਾਨਫਰੰਸ ਵਿਚ ਹਥਿਆਰਾਂ ਦੀ ਰੋਕ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਦੇ ਨੁਮਾਇੰਦੇ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਗਿਆ, ਨੂੰ ਬੜੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧੀ ਮਿਲੀ। ਇਸਨੇ ਜਾਪਾਨੀ-ਅਮਰੀਕਨ ਸੁਸਾਇਟੀ ਵਿਚ ਵੀ ਪ੍ਰਧਾਨ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਕੰਮ ਕੀਤਾ।

ਹ. ਪੁ. - ਐਨ. ਅਮੇ. 26: 670

ਟੋਕੂਗਾਵਾ ਸੂਨਾਯੋਸ਼ੀ : ਇਹ ਜਾਪਾਨ ਦਾ ਪੰਜਵਾਂ ਮਿਲਟਰੀ ਤਾਨਾਸ਼ਾਹ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਕੁੱਤਿਆਂ ਪ੍ਰਤਿ ਇਸ ਦੀ ਹਮਦਰਦੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਦੇਖ-ਭਾਲ ਨੂੰ ਵੇਖਦਿਆਂ ਹੋਇਆ ਇਸਨੂੰ 'ਡਾੱਗ-ਸ਼ੋਗੁਨ' ਵੀ ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਜਨਮ 1646 ਈ. ਵਿਚ ਈਡੋ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਸੰਨ 1689 ਵਿਚ ਇਹ ਮਿਲਟਰੀ ਤਾਨਾਸ਼ਾਹ ਬਣਿਆ ਅਤੇ ਇਸਨੇ ਜਾਪਾਨ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ

ਵਿਚ ਬੜੇ ਖੁਸ਼ਹਾਲ ਅਤੇ ਸ਼ਾਂਤ ਸਮੇਂ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਰਾਜ ਕੀਤਾ। ਇਸਨੇ ਜਾਪਾਨ ਦੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵੱਲ ਕਾਫ਼ੀ ਧਿਆਨ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਇਸ ਵਿਚ ਇਸਨੇ 12 ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਚੀਨੀ ਵਿਦਵਾਨ ਚੂ-ਸੀ ਦੇ ਨਵ-ਕਨਫਿਊਸ਼ੀਅਸ ਵਾਦ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ ਜਿਸ ਦੀ ਥਿਊਰੀ ਅਨੁਸਾਰ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਫਰਜ਼ ਸਰਕਾਰ ਪ੍ਰਤੀ ਵਫ਼ਾਦਾਰੀ ਸੀ।

ਆਪਣੇ ਰਾਜ ਦੇ ਅੰਤਲੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਸੂਨਾਯੋਸ਼ੀ ਨੇ ਰਾਜ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਵਿਚ ਦਿਲਚਸਪੀ ਲੈਣੀ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਉਹ ਆਪਣੇ ਮਹਿਲਾਂ ਦੇ ਸੁਖ-ਆਰਾਮ ਵਿਚ ਲੀਨ ਹੋ ਗਿਆ ਜਿਸ ਨਾਲ ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਬੜਾ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਦਾ ਮੁੱਖ ਕੰਮ ਕੁੱਤਿਆਂ ਦੀ ਭਲਾਈ ਲਈ ਸੋਚਣਾ ਅਤੇ ਕਰਨਾ ਹੀ ਰਹਿ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਇਹ ਵੀ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਇਸਨੂੰ ਇਕ ਵਾਰੀ ਕਿਸੇ ਬੋਧੀ ਭਿਕਸੂ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਸੀ ਕਿ ਸੂਨਾਯੋਸ਼ੀ ਆਪਣੇ ਪਿਛਲੇ ਜਨਮ ਵਿਚ ਕੁੱਤਾ ਸੀ। ਇਸ ਗੱਲ ਤੋਂ ਸੂਨਾਯੋਸ਼ੀ ਨੇ ਇਹ ਕਾਨੂੰਨ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਜੋ ਆਦਮੀ ਵੀ ਕਿਸੇ ਕੁੱਤੇ ਨੂੰ ਨੁਕਸਾਨ ਪੁਚਾਵੇਗਾ ਉਹ ਮੌਤ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਦਾ ਹੱਕਦਾਰ ਹੋਵੇਗਾ। ਉਸਨੇ ਸਰਕਾਰੀ ਖਰਚੇ ਤੇ ਲਗਭਗ 50,000 ਕੁੱਤੇ ਪਾਲੇ ਹੋਏ ਸਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਚਾਵਲ ਅਤੇ ਸੁੱਕੀ ਮੱਛੀ ਦੀ ਖੁਰਾਕ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ।

ਸੰਨ 1709 ਵਿਚ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ. - ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮਾ. 10 : 28

ਟੋਕੂਗਾਵਾ ਹੀਟਾਡਾ : ਇਹ ਜਾਪਾਨ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਟੋਕੂਗਾਵਾ-ਕਾਲ ਦਾ ਦੂਜਾ ਫ਼ੌਜੀ ਹਾਕਮ (ਸ਼ੋਗੁਨ) ਸੀ। ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਹੀ ਇਸ ਨੂੰ ਸਿਆਣਾ ਤੇ ਧੀਰਜ-ਭਾਓ ਵਾਲਾ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਸੀ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਟੋਕੂਗਾਵਾ ਪਹਿਲੇ ਨੇ ਆਪਣਾ ਰਾਜ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਨ ਤੋਂ ਦੋ ਵਰ੍ਹੇ ਪਿਛੋਂ ਹੀ ਹੀਟਾਡਾ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਦੋਹਾਂ ਵੱਡੇ ਪੁੱਤਰਾਂ ਦੇ ਉਪਰੋਂ ਦੀ ਆਪਣਾ ਸ਼ੋਗੁਨ-ਵਾਰਸ ਥਾਪ ਦਿੱਤਾ ਤਾਂ ਕਿ ਟੋਕੂਗਾਵਾ ਘਰਾਣੇ ਦੀ ਹਕੂਮਤ ਸਥਿਰਤਾ ਨਾਲ ਚਲਦੀ ਰਹੇ। ਵਾਰਸ ਥਾਪ ਦੇਣ ਉਪਰੰਤ ਰਾਜ-ਕਾਜ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਟੋਕੂਗਾਵਾ ਲਿਆਸੂ (ਪਹਿਲਾ ਸ਼ੋਗੁਨ) ਮਰਦੇ ਦਮ ਤੀਕ ਖੁਦ ਹੀ ਨਿਭਾਉਂਦਾ ਰਿਹਾ।

ਟੋਕੂਗਾਵਾ ਹੀਟਾਡਾ ਦਾ ਜਨਮ 2 ਮਈ, 1579 ਨੂੰ ਦੱਖਣੀ ਹਾਂਸੂ ਵਿਚ ਹਾਮਾਮਾਟਸੂ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਨੇ ਵਾਗ-ਡੌਰ ਸੰਭਾਲਦਿਆਂ ਹੀ ਆਪਣੀ ਹਕੂਮਤ ਨੂੰ ਸਥਿਰਤਾ ਨਾਲ ਪੱਕੇ ਪੈਰੀਂ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਲਈ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਈਸਾਈਅਤ ਨੂੰ ਜਾਪਾਨ ਵਿਚੋਂ ਖਤਮ ਕਰਨ ਦਾ ਉਪਰਾਲਾ ਕੀਤਾ ਤੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਜਾਪਾਨੀ ਵਪਾਰੀਆਂ ਉਪਰ ਬਦੇਸ਼ਾਂ ਨਾਲ ਵਪਾਰ ਕਰਨ ਦੀ ਬੰਦਸ਼ ਲਗਾ ਦਿੱਤੀ। ਜਾਪਾਨ ਅੰਦਰ ਵਸਦੇ ਜਾਪਾਨੀਆਂ ਲਈ ਬਦੇਸ਼ ਜਾਣ ਦੀ ਅਤੇ ਬਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਵੱਸੇ ਹੋਏ ਜਾਪਾਨੀਆਂ ਨੂੰ ਜਾਪਾਨ ਅੰਦਰ ਦਾਖਲ ਹੋਣ ਦੀ ਮਨਾਹੀ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਹੀਟਾਡਾ ਵੱਲੋਂ ਜਾਰੀ ਕੀਤੇ ਗਏ ਉਪਰੋਕਤ ਰਾਜ-ਆਦੇਸ਼ਾਂ ਉਪਰ ਅਮਲ ਨਾ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਤੇ ਸ਼ੋਗੁਨ ਵੱਲੋਂ ਚਾਰ ਕਾਰਜਕਾਰੀ ਮਿਸ਼ਨਰੀਆਂ ਦਾ ਕਤਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਸੰਨ 1622 ਵਿਚ ਹੀਟਾਡਾ ਵੱਲੋਂ 120 ਈਸਾਈ ਮਿਸ਼ਨਰੀਆਂ ਅਤੇ ਧਰਮ-ਤਬਦੀਲ ਜਾਪਾਨੀਆਂ ਨੂੰ ਮੌਤ ਦੇ ਘਾਟ ਉਤਾਰਨ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਈਸਾਈ ਧਰਮ ਸਬੰਧੀ ਸਾਰਾ ਸਾਹਿਤ ਜ਼ਬਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਈਸਾਈਅਤ ਦੇ ਮੁਦੱਈਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਥਾਈਂ ਮੌਤ ਦੇ ਘਾਟ ਉਤਾਰਿਆ ਗਿਆ। ਬਾਹਰਲੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਅਸਰ ਨੂੰ ਨਿਯਮਿਤ ਰੂਪ ਵਿਚ ਬਰਕਰਾਰ ਰੱਖਣ ਲਈ ਇਸਨੇ ਬਦੇਸ਼ੀ ਜਹਾਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਸਿਰਫ਼

ਨਾਗਾਸਾਕੀ ਤੇ ਹਿਰਾਡੋ ਬੰਦਰਗਾਹਾਂ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਜਾਪਾਨ ਆਉਣ ਦੀ ਖੁੱਲ੍ਹ ਦਿੱਤੀ। ਬਾਕੀ ਬੰਦਰਗਾਹਾਂ ਉਪਰ ਸਿਰਫ਼ ਚੀਨ ਦੇ ਜਹਾਜ਼ ਹੀ ਆ ਜਾ ਸਕਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਦਾ ਸਿੱਟਾ ਇਹ ਹੋਇਆ ਕਿ ਜਾਪਾਨ ਬਾਹਰਲੇ ਮੁਲਕਾਂ ਨਾਲੋਂ ਆਪਣਾ ਸੰਪਰਕ ਤੋੜ ਬੈਠਾ ਅਤੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਕੰਟਰੋਲ ਕਰਨਾ ਸੌਖਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਹੀਟਾਡਾ ਦੇ ਪਿਛੋਂ ਇਸ ਦੇ ਉੱਤਰਾਧਿਕਾਰੀ ਟੋਕੂਗਾਵਾ ਲੀਮਾਟਸੂ ਨੇ ਵੀ ਆਪਣੇ ਰਾਜਕਾਲ ਦੌਰਾਨ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਵਾਂਗ ਹਕੂਮਤ ਵਿਚ ਸਥਿਰਤਾ ਕਾਇਮ ਰੱਖੀ।

ਸੰਨ 1632 ਵਿਚ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਥਿ. ਮਾ. 11 : 824

ਟੋਕੂਗਾਵਾ ਕਾਇਕੀ : ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਹੀਤੋਤਸੂਬਾਸ਼ੀ ਕਾਇਕੀ (Hitosubashi) ਦੇ ਨਾਉਂ ਨਾਲ ਵੀ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਨਾਉਂ ਉਸ ਖ਼ਾਨਦਾਨ ਦੇ ਨਾਂ ਪਿੱਛੇ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਸੀ ਜਿਸਨੇ ਇਸਨੂੰ ਮੁਤਬੰਨਾ ਬਣਾਇਆ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਜਨਮ 1827 ਈ. ਵਿਚ ਜਾਪਾਨ ਦੇ ਇਬਾਰਾਕੀ ਪ੍ਰੀਫੈਕਚਰ ਵਿਚ ਮੀਤੋਫਾਇਡ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਇਹ ਸ਼ਾਹੀ ਖ਼ਾਨਦਾਨ ਦੇ ਟੋਕੂਗਾਵਾ ਨਾਰੀਆਕੀ ਦਾ ਸੱਤਵਾਂ ਪੁੱਤਰ ਸੀ। ਟੋਕੂਗਾਵਾ ਕਾਇਕੀ ਇਕ ਬੇਬਾਕ ਇਤਹਾਪਸੰਦ ਨੇਤਾ ਸੀ ਅਤੇ ਮੀਤੋ ਦਾ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਜਾਗੀਰਦਾਰ ਵੀ ਸੀ। ਹੀਤੋਤਸੂਬਾਸ਼ੀ ਪਰਿਵਾਰ ਵਿਚ ਕੋਈ ਮਰਦ ਵਾਰਸ ਨਾ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਾਇਕੀ ਨੂੰ ਹੀ ਮੁਤਬੰਨਾ ਬਣਾ ਲਿਆ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਜਾਪਾਨ ਦੇ ਸੈਨਾਪਤੀ ਦੇ ਅਹੁਦੇ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ। ਸੰਨ 1858 ਵਿਚ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਟੋਕੂਗਾਵਾ ਲੀਸਾਡਾ ਦੀ ਮੌਤ ਮਗਰੋਂ ਉਸਦਾ ਕੋਈ ਮਰਦ ਵਾਰਸ ਨਹੀਂ ਸੀ ਇਸ ਲਈ ਨਗਾਇਕੀ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਇਤਹਾਪਸੰਦ ਨੀਤੀਆਂ ਨੂੰ ਅਮਲੀ ਰੂਪ ਦੇਣ ਲਈ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਪਰ ਜਾਪਾਨ ਦੀ ਨਰਮ-ਖ਼ਿਆਲੀ ਪਾਰਟੀ ਨੇ ਛੋਟੇ ਲੜਕੇ ਟੋਕੂਗਾਵਾ ਲੋਮਚੀ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਸ਼ੋਗੁਨ ਚੁਣ ਲਿਆ। ਕਾਇਕੀ ਨੂੰ ਉਸਦੇ ਪਿਤਾ ਅਤੇ ਸਹਿਯੋਗੀਆਂ ਸਮੇਤ ਆਪਣੇ ਆਪਣੇ ਘਰਾਂ ਵਿਚ ਨਜ਼ਰਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ।

ਪੱਛਮੀ ਇਲਾਕਿਆਂ ਨੂੰ ਵਪਾਰਕ ਸਹੂਲਤਾਂ ਦੇਣ ਦੀ ਸਰਕਾਰੀ ਨੀਤੀ ਦੀ ਵਿਰੋਧੀ ਧੜੇ ਨੇ ਕਰੜੀ ਅਲੋਚਨਾ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਇਹ ਵੀ ਮੰਗ ਕੀਤੀ ਕਿ ਸੈਨਾਪਤੀਆਂ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਘੱਟ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਦੋ ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਉੱਤੇ ਹਾਵੀ ਹੁੰਦੇ ਰਹੇ ਸਨ। ਸੰਨ 1862 ਵਿਚ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਵਿਰੋਧੀ ਧੜੇ ਨਾਲ ਸਮਝੌਤਾ ਕਰਨਾ ਪਿਆ ਜਿਸ ਵਿਚ ਕਾਇਕੀ ਨੂੰ ਨਵੇਂ ਸੈਨਾਪਤੀ ਦਾ ਸਰਪ੍ਰਸਤ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ।

ਕਾਇਕੀ ਨੇ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਸੁਧਾਰ ਕਰਨ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਦਿੱਤਾ। ਦਰਬਾਰ ਅਤੇ ਸੈਨਾਪਤੀਆਂ ਦੇ ਆਪਸੀ ਸਬੰਧ ਸੁਧਾਰੇ ਅਤੇ ਨਾਮੀ ਜਾਗੀਰਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਮਾਮਲਿਆਂ ਦੇ ਫ਼ੈਸਲੇ ਕਰਨ ਦਾ ਹੱਕ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਦਬਾਅ ਪੈਣ ਕਾਰਨ ਇਸਨੂੰ ਬਦੇਸ਼ੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਵਿਚੋਂ ਕੱਢਣ ਦਾ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕਰਨਾ ਪਿਆ।

ਸੰਨ 1864 ਵਿਚ ਚੋਸੂ ਨੇ ਕੇਂਦਰੀ ਸਰਕਾਰ ਵਿਰੁੱਧ ਬਗ਼ਾਵਤ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਕਾਇਕੀ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਸਜ਼ਾ ਦੇਣ ਲਈ ਫ਼ੌਜ ਭੇਜੀ। ਨਾਮੀ ਸਰਦਾਰਾਂ ਨੇ ਜਿਹੜੇ ਕਾਇਕੀ ਦੇ ਨਾਲ ਸਨ ਇਸਨੂੰ ਉਹ ਖੇਤਰ ਜਿੱਤਣ ਨਾ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਅੰਤ 1865 ਈ. ਵਿਚ ਇਸਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਫ਼ੌਜਾਂ ਹਟਾਉਣੀਆਂ ਪਈਆਂ। ਇਕ ਵਾਰੀ ਮੁੜੇ ਇਤਹਾਪਸੰਦ ਤਾਕਤ ਵਿਚ ਆ ਗਏ। ਅਗਲੇ ਸਾਲ ਦੂਜੀ ਵਾਰੀ ਮੁੜ ਫ਼ੌਜ ਭੇਜੀ ਗਈ ਪਰ ਫਿਰ ਹਾਰ ਗਿਆ। ਇਸੀ ਦੌਰਾਨ ਸੈਨਾਪਤੀ ਟੋਕੂਗਾਵਾ ਲੋਮਚੀ ਦੀ ਵੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਸੰਨ 1867 ਵਿਚ ਕਾਇਕੀ ਨੂੰ ਸੈਨਾਪਤੀ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ। ਇਸਨੇ ਆਪਣਾ ਫ਼ੌਜੀ ਰਾਜਪ੍ਰਬੰਧ ਮਜ਼ਬੂਤ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਫ਼ਰਾਂਸ ਦੀ ਮਦਦ ਲੈਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਪਰ ਵਿਰੋਧੀ ਧੜੇ ਨੇ ਇਸਨੂੰ ਸਫ਼ਲ ਨਾ ਹੋਣ ਦਿੱਤਾ। 3 ਜਨਵਰੀ, 1868 ਨੂੰ ਇਤਹਾਪਸੰਦਾਂ ਦੇ ਇਕ ਸਮੂਹ ਨੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਮਹਿਲ ਨੂੰ ਘੇਰ ਲਿਆ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਹਕੂਮਤ ਦੀ ਬਹਾਲੀ ਦਾ ਐਲਾਨ ਕੀਤਾ। ਕਾਇਕੀ ਨੇ ਤਾਂ ਇਸ ਫ਼ੈਸਲੇ ਨੂੰ ਮੰਨਣ ਦਾ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਪਰ ਉਸਦੇ ਸਹਿਯੋਗੀ ਨਾਂ ਮੰਨੇ। ਇੰਜ ਉਥੇ ਘਰੇਲੂ ਯੁੱਧ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ। ਜਦੋਂ ਸ਼ਾਹੀ ਫ਼ੌਜਾਂ ਸੈਨਾਪਤੀ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਈਡੋ ਵੱਲ ਵਧੀਆਂ ਤਾਂ ਕਾਇਕੀ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਫ਼ੌਜਾਂ ਦੇ ਹਥਿਆਰ ਸੁਟਵਾ ਦਿੱਤੇ। ਕਾਇਕੀ ਨੂੰ ਮੀਤੋ ਵਿਖੇ ਨਜ਼ਰਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਪਰ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਇਸਨੂੰ ਮੁਆਫ਼ੀ ਦੇ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਅਤੇ 1902 ਈ. ਵਿਚ ਇਸਨੂੰ ਸ਼ਹਿਜ਼ਾਦੇ ਦਾ ਰੁਤਬਾ ਵੀ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1913 ਵਿਚ ਕਾਇਕੀ ਦੀ ਜਾਪਾਨ ਵਿਚ ਹੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਥਿ. ਮਾ. 19 : 27

ਟੋਕੂਗਾਵਾ ਕਾਲ : ਜਾਪਾਨ ਦੇ ਰੂੜੀਗਤ ਇਤਿਹਾਸਕ ਕਾਲ ਵਿਚੋਂ ਟੋਕੂਗਾਵਾ ਬੰਸ ਦੇ ਫ਼ੌਜੀ ਤਾਨਾਸ਼ਾਹਾਂ ਦੇ ਅਧੀਨ ਦਾ 1603 ਈ. ਤੋਂ 1677 ਈ. ਤੱਕ ਦਾ ਸਮਾਂ ਟੋਕੂਗਾਵਾ ਕਾਲ ਅਖਵਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਕਾਲ ਦੌਰਾਨ ਰਾਜ ਵਿਚ ਅੰਦਰੂਨੀ ਸ਼ਾਂਤੀ ਸਥਾਪਿਤ ਹੋਈ ਜਿਸ ਦੇ ਫ਼ਲਸਰੂਪ ਰਾਜਨੀਤਕ ਪੱਖੋਂ ਸਥਿਰਤਾ ਬਣੀ ਰਹੀ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕਤਾ ਵਿਚ ਵੀ ਕਾਫ਼ੀ ਵਿਕਾਸ ਹੋਇਆ। ਟੋਕੂਗਾਵਾ ਬੰਸ ਦੇ ਰਾਜ ਦਾ ਬਾਨੀ ਟੋਕੂਗਾਵਾ ਲੀਯਾਸੂ ਇਕ ਫ਼ੌਜੀ ਜਰਨੈਲ ਸੀ। ਇਤਿਹਾਸਕ ਰਿਕਾਰਡ ਅਨੁਸਾਰ ਟੋਕੂਗਾਵਾ ਬੰਸ ਦਾ ਨਾਂ 1400 ਤੋਂ ਅਗਲੇ ਸਾਲਾਂ ਦੌਰਾਨ ਮਿਲਦਾ ਹੈ—ਜਦੋਂ ਇਹ ਮੀਕਾਵਾ ਪ੍ਰਾਂਤ (ਅਜੋਕੇ ਐਚੀ ਪ੍ਰੀਫੈਕਚਰ) ਵਿਚ ਛੋਟੀ ਜਿਹੀ ਫ਼ੌਜੀ ਤਾਕਤ ਦੇ ਮਾਲਕ ਸਨ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਉਪ-ਨਾਂ ਮਾਤਸੁਦੇਰਾ ਸੀ। ਇਸ ਬੰਸ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਮਿਲਟਰੀ ਹਾਕਮ ਲੀਯਾਸੂ ਨੇ 1566 ਵਿਚ ਆਪਣਾ ਉਪ-ਨਾਂ ਬਦਲ ਕੇ ਟੋਕੂਗਾਵਾ ਰੱਖਿਆ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰ ਬਾਰੇ ਮਿਨਾਮੋਤੋ ਕਬੀਲੇ ਦੇ ਉੱਤਰਾਧਿਕਾਰੀ ਹੋਣ ਦਾ ਦਾਅਵਾ ਕੀਤਾ। ਮਿਨਾਮੋਤੋ ਪਰਿਵਾਰ ਅਨੁਸਾਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਫ਼ੌਜੀ ਤਾਨਾਸ਼ਾਹਾਂ (ਸ਼ੋਗੁਨਾਂ) ਦੇ ਉੱਤਰਾਧਿਕਾਰੀਆਂ ਦਾ ਕਬੀਲਾ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਸੰਨ 1590 ਵਿਚ ਟੋਮੀ ਹਿਡਯੋਸ਼ੀ ਕਾਰਨ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਵਰਤੀ ਸ਼ਾਂਤੀ ਉਪਰੰਤ ਲੀਯਾਸੂ ਜਾਪਾਨ ਦੀ ਦੂਜੀ ਵੱਡੀ ਤਾਕਤ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਉਭਰਿਆ। ਹਿਡਯੋਸ਼ੀ ਦੀ ਮੌਤ ਪਿੱਛੋਂ ਲੀਯਾਸੂ ਨੇ ਟੋਯੀਟੋਮੀ ਦੇ ਉੱਤਰਾਧਿਕਾਰੀਆਂ ਨਾਲ ਮੇਲ-ਜੋਲ ਤੋੜ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ 1603 ਈ. ਵਿਚ ਸ਼ੋਗੁਨ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਹਕੂਮਤ ਸੰਭਾਲ ਲਈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਸ ਬੰਸ ਦੇ ਕੁੱਲ 15 ਹਾਕਮ ਹੋਏ। ਯੋਸ਼ੀਨੋਬੂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਅੰਤਲਾ ਸ਼ੋਗੁਨ ਸੀ। ਇਸ ਨੇ 1867 ਵਿਚ ਪੱਛਮੀ ਤਾਕਤਾਂ ਕਾਰਨ ਜਾਪਾਨ ਵਿਚ ਵਾਪਰੇ ਕੌਮੀ ਸੰਕਟ ਦੌਰਾਨ ਆਪਣੇ ਅਹੁਦੇ ਤੋਂ ਅਸਤੀਫ਼ਾ ਦੇ ਦਿੱਤਾ। ਸੰਨ 1868 ਈ. ਤੱਕ ਮੇਜੀ ਪੁਨਰ-ਸਥਾਪਨ ਪਿੱਛੋਂ ਟੋਕੂਗਾਵਾ ਘਰਾਣੇ ਕੋਲ ਸ਼ੁਰੂਗਾ ਪ੍ਰਾਂਤ (ਅੱਜਕੱਲ੍ਹ ਸ਼ਿਜ਼ਨੋਕਾ ਪ੍ਰੀਫੈਕਚਰ) ਵਿਚੋਂ ਛੋਟੀ ਜਿਹੀ ਮਿਲਖ ਦੀ ਮਾਲਕੀ ਰਹਿ ਗਈ ਸੀ। ਫਿਰ ਵੀ ਨਵੇਂ ਰਾਜ ਵਿਚ ਇਸ ਘਰਾਣੇ ਦੇ ਮੁਖੀ ਨੂੰ ਸ਼ਹਿਜ਼ਾਦੇ ਦਾ ਖ਼ਿਤਾਬ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ।

ਟੋਕੂਗਾਵਾ ਰਾਜ-ਕਾਲ ਦੌਰਾਨ ਸਥਿਰਤਾ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਲਈ ਸਮਾਜਕ ਫ਼ਿਰਕਿਆਂ ਉਪਰ ਪਾਬੰਦੀ ਲਗਾ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਸਿਪਾਹੀ, ਕਿਸਾਨ, ਕਾਰੀਗਰ ਅਤੇ ਵਪਾਰੀ (ਚੌਹਾਂ) ਤਬਕਿਆਂ ਦੀ ਕਿੱਤਿਆਂ ਸਬੰਧੀ ਇਕੱਤਰਤਾ ਦੀ ਵੀ ਮਨਾਹੀ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਗਈ। ਇਸ ਦੇ

ਫਲਸਰੂਪ ਸਿਪਾਹੀ ਤਬਕੇ ਦੇ ਬਹੁਤੇ ਲੋਕ ਰਾਜਧਾਨੀ ਜਾਂ ਹੋਰ ਕਿਲੇਬੰਦ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿਚ ਘਰ ਬਣਾ ਕੇ ਟਿਕ ਗਏ ਅਤੇ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਕਿੱਤਾ ਬਦਲਣ ਦੀ ਮਨਾਹੀ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਤਾਂ ਕਿ ਉਹ ਵਾਹੀ ਵਿਚ ਪੂਰਾ ਧਿਆਨ ਲਗਾ ਕੇ ਕਮਾਈ ਕਰਨ। ਟੋਕੂਗਾਵਾ ਹਾਕਮ ਮਿਸ਼ਨਰੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਹਕੂਮਤ ਦੇ ਦੁਸ਼ਮਣ ਸਮਝਦੇ ਸਨ। ਇਸੇ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦੇਸ਼ ਚੋਂ ਕੱਢਣ ਦੇ ਉਪਰਾਲੇ ਕੀਤੇ ਗਏ ਅਤੇ ਈਸਾਈ ਮਤ ਉਪਰ ਪੂਰੀ ਪਾਬੰਦੀ ਲਗਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ। ਸੰਨ 1633 ਤੋਂ ਜਾਪਾਨੀਆਂ ਨੂੰ ਬਦੇਸ਼ ਜਾਣ ਅਤੇ ਪਰਵਾਸੀ ਜਾਪਾਨੀਆਂ ਨੂੰ ਦੇਸ਼ ਮੁੜਣ ਦੀ ਮਨਾਹੀ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਸਿਰਫ਼ ਥੋੜ੍ਹੇ ਜਿਹੇ ਚੀਨੀ ਅਤੇ ਡੱਚ ਵਪਾਰੀਆਂ ਨਾਲ ਹੀ ਬਦੇਸ਼ੀ ਸਬੰਧ ਕਾਇਮ ਰੱਖੇ ਗਏ ਸਨ। ਵਪਾਰ ਵੀ ਦੱਖਣ ਵਿਚ ਸਥਿਤ ਨਾਗਾਸਾਕੀ ਬੰਦਰਗਾਹ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਨਾਲ ਆਰਥਿਕ ਪੱਖੋਂ ਬਹੁਤ ਉੱਨਤੀ ਹੋਈ। ਅੰਨ ਦੀ ਬਹੁਲਤਾ ਕਾਰਨ ਐਡੋ, ਓਸਾਕਾ ਤੇ ਟਯੋਟੋ ਵਪਾਰਕ ਤੇ ਨਿਰਮਾਣ ਉਦਯੋਗ ਦੇ ਵੱਡੇ ਸ਼ਹਿਰੀ ਕੇਂਦਰ ਬਣੇ। ਵਾਹੀ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਉਦਯੋਗਾਂ ਦੇ ਨਿਰਮਾਣ ਸਦਕਾ ਆਰਥਿਕ ਖੁਸ਼ਹਾਲੀ ਫੈਲਣ ਲਗੀ ਜਿਸ ਨਾਲ ਅਮੀਰ ਵਪਾਰੀਆਂ ਦੀ ਜਮਾਤ ਉੱਭਰੀ। 18ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੌਰਾਨ ਵਪਾਰੀ ਲਗਾਤਾਰ ਅਮੀਰ ਹੁੰਦੇ ਗਏ ਜਦ ਕਿ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਆਮਦਨ ਦਾ ਵਸੀਲਾ ਸੀਮਿਤ ਸੀ। ਇਸ ਨਾਲ ਸਾਰੀਆਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਅਰਥਿਕ-ਸੰਕਟ ਪੈਦਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1860 ਦੇ ਦਹਾਕੇ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਸਿੱਧੇ ਤੌਰ ਤੇ ਸਾਮਰਾਜੀ ਹਕੂਮਤ ਦੀ ਹਾਮੀ ਭਰਨ ਲੱਗੇ। ਅੰਤ ਨੂੰ 1867 ਈ. ਵਿਚ ਟੋਕੂਗਾਵਾ ਸ਼ੋਗੁਨ ਨੂੰ ਹਕੂਮਤ ਛੱਡਣੀ ਪਈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮਾ. 11: 826; ਐਨ. ਅਮੈ. 26: 812

ਟੋਕੂਗਾਵਾ ਨਾਰੀਆਕੀ : ਇਹ ਜਾਪਾਨ ਦਾ ਇਕ ਸਿਆਸਤਦਾਨ ਸੀ ਜਿਹੜਾ ਸਰਕਾਰੀ ਢਾਂਚੇ ਵਿਚ ਬੇਬਾਕੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹਾਂ ਅਤੇ ਲਾਰਡਾਂ ਨੂੰ ਤਾਨਾਸ਼ਾਹਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵਧੇਰੇ ਹੱਕ ਦਿਵਾਉਣ ਅਤੇ ਗ਼ੈਰ-ਜਾਪਾਨੀਆਂ ਦੀ ਦਖਲ ਅੰਦਾਜ਼ੀ ਬੰਦ ਕਰਨ ਲਈ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ। ਇਸਦਾ ਜਨਮ ਸੰਨ 1800 ਵਿਚ ਮੀਤੋ ਜਾਗੀਰ ਜੋ ਹੁਣ ਇਬਾਰਾਕੀ ਪ੍ਰੀਫੈਕਚਰ ਵਿਚ ਹੈ, ਹੋਇਆ। ਇਹ ਸੰਨ 1829 ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਭਰਾ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਮੀਤੋ ਜਾਗੀਰ ਦਾ ਮੁਖੀ ਬਣਿਆ ਜਿਹੜੀ ਉਸ ਵੇਲੇ ਜਾਪਾਨ ਵਿਚ ਮੰਨੀ-ਪ੍ਰਮਾਣੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਜਾਪਾਨ ਦੇ ਫੌਜੀ ਤਾਨਾਸ਼ਾਹਾਂ ਨੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਕੋਲੋਂ ਕਾਫ਼ੀ ਤਾਕਤ ਖੋਹ ਲਈ ਸੀ।

ਉਂਜ਼ ਤਾਂ ਭਾਵੇਂ ਆਪ ਵੀ ਇਹ ਟੋਕੂਗਾਵਾ ਖ਼ਾਨਦਾਨ ਨਾਲ ਹੀ ਸਬੰਧ ਰੱਖਦਾ ਸੀ ਜਿਸਨੇ ਕੋਈ ਵਾਈ ਸੌ ਸਾਲ ਜਾਪਾਨ ਤੇ ਰਾਜ ਕੀਤਾ ਸੀ ਪਰ ਰਾਜਨੀਤੀ ਪੱਖੋਂ ਇਹ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੀ ਸਰਬ-ਉੱਚਤਾ ਦਾ ਹਾਮੀ ਸੀ। ਸੰਨ 1868 ਦੇ ਪੁਨਰ-ਸਥਾਪਨਾ ਸਬੰਧੀ ਚਲਾਏ ਮੇਜ਼ੀ ਅੰਦੋਲਨ (Meiji Restoration) ਵਿਚ ਇਸ ਦੀ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਦੇਣ ਹੈ। ਜਾਪਾਨ ਨੂੰ ਫੌਜੀ ਨੁਕਤੇ ਤੋਂ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਕਰਨ ਅਤੇ ਮਜ਼ਬੂਤ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਇਸਨੇ ਯੂਰਪੀ ਫੌਜੀ ਅਤੇ ਉਦਯੋਗਕ ਤਕਨੀਕਾਂ ਨੂੰ ਅਪਣਾਉਣ ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਪਰ ਨਾਲ ਇਹ ਵੀ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਤਕਨੀਕਾਂ ਇੰਜ ਅਪਣਾਈਆਂ ਜਾਣ ਕਿ ਜਾਪਾਨ ਵਿਚ ਯੂਰਪੀਆਂ ਦਾ ਕੋਈ ਦਖਲ ਨਾ ਹੋਵੇ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕੌਮਾਂ ਤੋਂ ਜਾਪਾਨ ਨੂੰ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਹੀ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ।

ਨਾਰੀਆਕੀ ਨੇ ਜਿਹੜੇ ਸੁਧਾਰ ਆਪਣੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਕੀਤੇ ਉਹ ਸਾਰੇ ਦੇਸ਼ ਲਈ ਇਕ ਮਿਸਾਲ ਬਣ ਗਏ। ਇਸਨੇ ਆਪਣੀ ਜਾਗੀਰ ਦੇ ਰਾਜ ਪ੍ਰਬੰਧ ਸਬੰਧੀ ਨੁਕਤਿਆਂ ਨੂੰ ਨਵੇਂ ਸਿਰਿਉਂ ਦਰੁਸਤ

ਕਰਕੇ ਲਾਗੂ ਕੀਤਾ, ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਲਈ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਕੰਮ ਕੀਤੇ ਅਤੇ ਇਸਨੇ ਹੀ ਇਸਪਾਤ ਅਤੇ ਸਮੁੰਦਰੀ ਜਹਾਜ਼ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਕਾਰਖ਼ਾਨਾ ਵੀ ਲਗਵਾਇਆ।

ਜਦੋਂ ਫੌਜੀ ਤਾਨਾਸ਼ਾਹੀ ਦੀ ਅੰਦਰੂਨੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿਚ ਇਸਨੇ ਸਿੱਧੀ ਦਖਲ-ਅੰਦਾਜ਼ੀ ਕਰਕੇ ਉਲੰਘਣਾ ਕੀਤੀ ਤਾਂ ਇਸਨੂੰ ਜ਼ਬਰਦਸਤੀ ਮੀਤੋ ਦੀ ਗੱਦੀ ਛੱਡਣ ਲਈ ਕਿਹਾ ਤੇ ਇਸ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਕੇਕੀ (Keiki) ਨੂੰ ਗੱਦੀ ਤੇ ਬਿਠਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਪਰ 1848 ਈ. ਵਿਚ ਹੀ ਇਹ ਵਾਪਸ ਆਪਣੀ ਗੱਦੀ ਦਾ ਮਾਲਕ ਬਣ ਗਿਆ।

ਪੰਜ ਸਾਲ ਮਗਰੋਂ ਅਮਰੀਕਾ ਵੱਲੋਂ ਕਮਾਂਡਰ ਮੈਥਿਊ ਸੀ ਪੈਰੀ ਨੂੰ ਜਾਪਾਨ ਦੀ ਦੋ ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਚਲੀ ਆ ਰਹੀ ਅਲਹਿਦਗੀ ਦੀ ਨੀਤੀ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਨ ਲਈ ਭੇਜਿਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਮਸਲੇ ਤੇ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਨਾਰੀਆਕੀ ਦੀ ਸਲਾਹ ਮੰਗੀ। ਨਾਰੀਆਕੀ ਨੇ ਸੁਝਾਅ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਕਿਸੇ ਕਿਸਮ ਦੀ ਵੀ ਗਿਰਾਇਤ ਦੇਣਾ ਖਤਰਾ ਮੁੱਲ ਲੈਣਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਜਦੋਂ ਪੈਰੀ ਨਾਲ ਸੰਧੀ ਕੀਤਾ ਗਈ ਤਾਂ ਨਾਰੀਆਕੀ ਨੇ ਇਸ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਪ੍ਰਧਾਨਗੀ ਕੀਤੀ। ਸੰਨ 1860 ਵਿਚ ਨਾਰੀਆਕੀ ਦੀ ਮੀਤੋ ਵਿਖੇ ਹੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ ਪਰ ਇਸਦੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਤਾਨਾਸ਼ਾਹੀ ਦੀ ਸਰਦਾਰੀ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਨ ਸਬੰਧੀ ਲਹਿਰ ਨੇ ਬਹੁਤ ਜ਼ੋਰ ਫੜਿਆ ਅਤੇ ਸਫਲਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮਾ. 10 : 27

ਟੋਕੂਗਾਵਾ ਮਿਟਸੂਕੂਨੀ : ਇਹ ਜਾਪਾਨ ਦਾ ਸਮੰਤਵਾਦੀ ਲਾਰਡ ਸੀ ਜਿਸਨੇ ਜਾਪਾਨ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਚੀਨੀ ਰਾਜ ਘਰਾਣੇ ਦੇ ਲਿਖੇ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਨਮੂਨੇ ਤੇ 'ਹਿਸਟਰੀ ਆਫ਼ ਗ੍ਰੇਟ ਜਾਪਾਨ' (Dai Nihon Shi) ਦੇ ਨਾਂ ਹੇਠ ਸੰਕਲਤ ਕੀਤਾ। ਇਹ ਕੰਮ ਭਾਵੇਂ ਟੋਕੂਗਾਵਾ ਨੇ ਪੂਰੇ ਜ਼ੋਰ ਸ਼ੋਰ ਨਾਲ ਆਰੰਭਿਆ ਅਤੇ ਕਾਫ਼ੀ ਹੱਦ ਤੀਕ ਮੁਕੰਮਲ ਵੀ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ ਪਰ ਮੁਕੰਮਲ 1906 ਈ. ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਹੀ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਕੰਮ ਨੇ ਜਾਪਾਨ ਵਿਚ ਕਨਫਿਊਸ਼ੀ ਫਿਲਾਸਫੀ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਉਥੋਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਰਾਜੇ ਪ੍ਰਤਿ ਵਫ਼ਾਦਾਰੀ ਦੀਆਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਪੈਦਾ ਕੀਤੀਆਂ।

ਟੋਕੂਗਾਵਾ ਮਿਟਸੂਕੂਨੀ ਦਾ ਜਨਮ 1628 ਈ. ਵਿਚ ਹੁਣ ਦੇ ਇਬਾਰਾਕੀ ਪ੍ਰੀਫੈਕਚਰ ਵਿਚ ਮੀਤੋ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਇਹ ਜਾਪਾਨ ਉੱਤੇ ਰਾਜ ਕਰ ਰਹੇ ਟੋਕੂਗਾਵਾ ਪਰਿਵਾਰ ਦਾ ਕੰਵਰ ਸੀ ਅਤੇ ਪਹਿਲੇ ਟੋਕੂਗਾਵਾ ਫੌਜੀ ਤਾਨਾਸ਼ਾਹ ਦਾ ਪੋਤਰਾ ਸੀ। ਇਸਨੇ ਸਰਕਾਰ ਵਿਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਅਹੁਦਿਆਂ ਤੇ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਇਹ ਮੀਤੋ ਦਾ ਜੋ ਕਿ ਉਸ ਵੇਲੇ ਦੀ ਜਾਪਾਨ ਦੀ ਇਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਆਜ਼ਾਦ ਜਾਗੀਰ ਸੀ, ਦਾ ਲਾਰਡ ਵੀ ਰਿਹਾ। ਸਿੱਖਿਆ ਵਿਚ ਦਿਲਚਸਪੀ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਇਸਨੂੰ ਇਹ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋਇਆ ਕਿ ਜਾਪਾਨ ਦਾ ਪਹਿਲਾਂ ਲਿਖਿਆ ਜਾ ਚੁੱਕਾ ਇਤਿਹਾਸ ਮਹਿਜ਼ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦਾ ਇਕ ਕਲੰਡਰ ਹੀ ਸੀ। ਇਸਦੀ ਉਮਰ ਸਿਰਫ਼ ਤੀਹਾਂ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਦੀ ਸੀ ਜਦੋਂ ਇਸਨੇ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਸੰਕਲਨ ਦਾ ਕੰਮ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਇਤਿਹਾਸ ਲਿਖਣ ਲੱਗਿਆਂ ਇਸਨੇ ਚੀਨੀ ਵਿਦਵਾਨ ਚੂ ਸੀ (Chu Hsi) ਦੇ ਲਿਖੇ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਮੱਦੇ-ਨਜ਼ਰ ਰੱਖਿਆ ਜਿਸ ਵਿਚ ਭੂਤ-ਕਾਲ ਦੇ ਇਨਸਾਨਾਂ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਵਰਤਮਾਨ ਦੇ ਇਨਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਚੰਗਿਆਈ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਖ਼ੁਸ਼ਕਿਸਮਤੀ ਨਾਲ ਮਿਟਸੂਕੂਨੀ ਨੂੰ ਉਸ ਵੇਲੇ ਦੇ ਮਹਾਨ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੀ ਵੀ ਮਦਦ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ।

ਜਾਪਾਨ ਦੇ ਸ਼ਾਹੀ ਖ਼ਾਨਦਾਨ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਖੋਜਦਿਆਂ ਟੋਕੂਗਾਵਾ ਨੇ ਪਤਾ ਲਾਇਆ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਫੌਜੀ ਤਾਨਾਸ਼ਾਹਾਂ ਨੇ ਜਾਪਾਨ ਦੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਤੋਂ ਤਾਕਤ ਖੋਹ ਕੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰ

ਲਿਆ ਸੀ। ਇਸਨੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਮੁੜ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਪ੍ਰਤਿ ਹੀ ਵਫ਼ਾਦਾਰ ਹੋਣ ਲਈ ਪਰੇਰਿਆ ਅਤੇ ਇਕ ਲਹਿਰ ਜਿਹੀ ਚਲਾ ਦਿੱਤੀ ਜਿਸ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ 19 ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਮੱਧ ਵਿਚ ਫ਼ੌਜੀ ਤਾਨਾਸ਼ਾਹਾਂ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਤਾਕਤ ਖ਼ੁਸ਼ ਕੇ ਮੁੜ ਜਾਪਾਨ ਦੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਕਬਜ਼ੇ ਵਿਚ ਆ ਗਈ। ਸੰਨ 1700 ਵਿਚ ਹਿਟੈਚੀ ਪ੍ਰਾਂਤ ਵਿਚ ਨਿਸ਼ੀਯਾਮ ਵਿਖੇ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮਾ. 10 : 27

ਟੋਕੂਗਾਵਾ ਯੋਸ਼ੀਮੁਨ (Tokugawa Yoshimune) :

ਇਹ ਜਾਪਾਨ ਦਾ ਅੱਠਵਾਂ ਫ਼ੌਜੀ ਤਾਨਾਸ਼ਾਹ ਸੀ ਜਿਸਨੂੰ ਜਾਪਾਨ ਦੇ ਹੁਕਮਰਾਨਾਂ ਵਿਚ ਗਿਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸਦਾ ਜਨਮ 1684 ਈ. ਵਿਚ ਜਾਪਾਨ ਦੇ ਕੀ (Kii) ਪ੍ਰਾਂਤ ਵਿਚ ਹੋਇਆ। ਆਪਣੀ ਦੂਰ-ਅੰਦੇਸ਼ੀ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਇਸਨੇ ਕਈ ਐਸੇ ਸੁਧਾਰ ਕੀਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਜਾਪਾਨੀ ਸਿਆਸਤ ਦੀ ਰੂਪ ਰੇਖਾ ਹੀ ਬਦਲ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਜਾਪਾਨੀ ਤਾਨਾਸ਼ਾਹੀ ਵਿਚ ਆ ਰਹੀ ਗਿਰਾਵਟ ਨੂੰ ਰੋਕ ਪਈ।

ਕੀ ਜਾਗੀਰ ਉਸ ਵੇਲੇ ਜਾਪਾਨ ਦੀਆਂ ਤਿੰਨ ਜੱਦੀ ਜਾਗੀਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਸੀ ਅਤੇ ਉਥੇ ਉਸ ਵੇਲੇ ਟੋਕੂਗਾਵਾ ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਬੰਦੇ ਹੀ ਰਾਜ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਦੇਸ਼ ਤੇ ਰਾਜ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਮੁੱਖ ਫ਼ੌਜੀ ਤਾਨਾਸ਼ਾਹਾਂ ਨਾਲ ਕੋਈ ਸਿੱਧਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਕੀ ਜਾਗੀਰ ਦਾ ਯੋਸ਼ੀਮੁਨ ਉਸ ਸਮੇਂ ਮੁਖੀ ਸੀ। ਰਾਜ ਕਰ ਰਹੇ ਸ਼ਾਹੀ ਪਰਿਵਾਰ ਵਿਚ ਪੁੱਤਰ ਵਾਰਸ ਨਾ ਹੋਣ ਕਾਰਨ 1716 ਈ. ਵਿਚ ਯੋਸ਼ੀਮੁਨ ਨੂੰ ਤਾਨਾਸ਼ਾਹ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਤਖ਼ਤ ਤੇ ਬਿਠਾਇਆ ਗਿਆ। ਰਾਜ-ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਸਨੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਮਾਲੀ ਹਾਲਤ ਨੂੰ ਸੁਧਾਰਨ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਯੋਜਨਾਵਾਂ ਤੇ ਅਮਲ ਕੀਤਾ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਆਪਣੀ ਜਾਗੀਰ ਵਿਚ ਕਾਮਯਾਬੀ ਪਾ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਸਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਘੱਟ ਕੀਤੀ ਜੋ ਕਿ ਜੱਦੀ ਹੱਕ ਕਾਰਨ ਸਰਕਾਰੀ ਸੇਵਾਦਾਰ ਸਨ ਅਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬੰਨ੍ਹੀ ਹੋਈ ਆਮਦਨੀ ਸਰਕਾਰ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਸੀ। ਇਸਨੇ ਸ਼ਾਹੀ ਖ਼ਰਚਿਆਂ ਉੱਤੇ ਵੀ ਰੋਕ ਲਾਈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਸਾਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਜਿਉਣ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿਚ ਵੀ ਸੀ। ਆਪਣੇ ਸਾਰੇ ਕਰਮਚਾਰੀਆਂ ਲਈ ਇਸਨੇ ਵਿੱਦਿਆ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਕਿ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਨੈਤਿਕ ਪੱਧਰ ਵੀ ਉੱਚਾ ਉਠ ਸਕੇ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਪਰੰਪਰਾਵਾਦੀ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਮੁੜ ਜਾਗਣ ਨਾਲ ਰਾਜ-ਪ੍ਰਬੰਧ ਪੱਕਾ ਹੋ ਸਕੇ। ਭ੍ਰਸ਼ਟਾਚਾਰ ਨੂੰ ਖ਼ਤਮ ਕਰਨ ਲਈ ਇਸ ਨੇ ਕਈ ਕਦਮ ਚੁੱਕੇ। ਇਸਨੇ ਇੱਜ਼ਤ ਇਹ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੀਤਾ ਕਿ ਸਰਕਾਰੀ ਅਫ਼ਸਰ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਜ਼ਰੂਰਤਾਂ ਤੋਂ ਭੱਲੀ ਭਾਂਤ ਜਾਣੂ ਹੋਣ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਹਲ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਣ।

ਸਰਕਾਰੀ ਆਮਦਨੀ ਦਾ ਮੁੱਖ ਸਾਧਨ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਇਸਨੇ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਉੱਨਤ ਕੀਤਾ। ਖੇਤੀ ਹੇਠ ਰਕਬਾ ਵੀ ਵਧਾਇਆ ਅਤੇ ਨਵੀਆਂ ਉਪਜਾਂ ਨੂੰ ਚਾਲੂ ਕਰਵਾਇਆ।

ਇਸਨੂੰ ਯੂਰਪ ਦੀਆਂ ਵਿਗਿਆਨਕ ਖੋਜਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਦਿਲਚਸਪੀ ਸੀ। ਇਸਨੇ ਆਪ ਵੀ ਇਕ ਗਲੋਬ ਬਣਾਇਆ। ਤਾਰਿਆਂ ਦੀ ਗਤੀ ਦੇਖਣ ਲਈ ਇਸਨੇ ਹਾਲੈਂਡ ਤੋਂ ਇਕ ਦੂਰਬੀਨ ਮੰਗਵਾਈ। ਟੋਕੂਗਾਵਾ ਕਾਲ (1603-1867) ਬਾਰੇ ਪਹਿਲਾ ਕਾਨੂੰਨੀ ਕੋਡ ਬਣਾਉਣ ਵਿਚ ਵੀ ਇਸਨੇ ਮੱਦਦ ਕੀਤੀ। ਸੰਨ 1745 ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਥਾਂ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਹੁਕਮਰਾਨ ਥਾਪ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਆਪ ਉਸਦੀ ਰਹਿਨੁਮਾਈ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ। ਜੁਲਾਈ 1751 ਵਿਚ ਈਡੋ ਵਿਖੇ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮਾ. 10 : 28

ਟੋਕੂਗਾਵਾ ਲੀਮਿਟਸੂ (Tokugawa Lemitsu) :

ਪਰੰਪਰਾਵਾਦੀ ਜਾਪਾਨ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਟੋਕੂਗਾਵਾ - ਰਾਜਕਾਲ ਦਾ ਇਹ ਤੀਜਾ ਸ਼ੋਗੁਨ (ਵਿਰਾਸਤ ਅਨੁਸਾਰ ਫ਼ੌਜੀ ਹਾਕਮ) ਸੀ ਜਿਸ ਦੇ ਅਧੀਨ ਟੋਕੂਗਾਵਾ ਰਾਜ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਏਨੇ ਪੱਕੇ ਪੈਰਾਂ ਤੇ ਹੀ ਖੜ੍ਹਾ ਹੋਇਆ ਸਗੋਂ ਅਗਲੀਆਂ ਦੋ - ਢਾਈ ਸਦੀਆਂ ਤੱਕ ਇਸ ਦੀਆਂ ਬਣਾਈਆਂ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਕੀ ਪ੍ਰਬੰਧ ਦੇ ਢੰਗ ਕਾਇਮ ਰਹੇ। ਲੀਮਿਟਸੂ ਦਾ ਜਨਮ 1604 ਈ. ਵਿਚ ਐਡੋ ਅਜੋਕੇ ਟੋਕੀਓ ਵਿਖੇ ਸ਼ੋਗੁਨ ਦੂਜੇ ਦੇ ਘਰ ਹੋਇਆ। ਸੰਨ 1623 ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਹੀਟਾਡਾ ਦੇ ਸੇਵਾ-ਮੁਕਤ ਹੋਣ ਉਪਰੰਤ ਇਹ ਸ਼ੋਗੁਨ ਤੀਜੇ ਦੀ ਹੋਸ਼ੀਅਤ ਵਿਚ ਜਾਪਾਨ ਦਾ ਹਾਕਮ ਬਣਿਆ। ਹਕੂਮਤ ਦੀ ਵਾਗਡੋਰ ਸੰਭਾਲਣ ਸਮੇਂ ਰਾਜ ਵਿਚ ਅਮਨ-ਸ਼ਾਂਤੀ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਦਾਦਾ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਾਂਗ ਹੁਣ ਜਾਗੀਰਦਾਰਾਂ ਵੱਲੋਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਧਮਕੀਆਂ ਵੀ ਬੇਅਸਰ ਹੋ ਕੇ ਚੁੱਪ ਹੋ ਗਈਆਂ ਸਨ। ਲੀਮਿਟਸੂ ਅਜਿਹੇ ਵਿਰੋਧੀ-ਖਿਆਲੀਆਂ ਨਾਲ ਨਫ਼ਰਤ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਆਇਆ। ਇਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਫ਼ੌਜੀ ਹਕੂਮਤ ਨੂੰ ਹੋਰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰਨ ਲਈ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਰਹਿੰਦੇ-ਬੁੰਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼-ਅਧਿਕਾਰ ਵੀ ਖ਼ਤਮ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਅਤੇ ਸਖਤੀ ਨਾਲ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਕੀ ਸਿਧਾਂਤ ਲਾਗੂ ਕੀਤੇ। ਟੋਕੂਗਾਵਾ ਘਰਾਣੇ ਦੇ ਜੱਦੀ ਸਿਪਾਹੀ-ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਦੀ ਸੰਤਾਨ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਵਹਾਰ ਸਬੰਧੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਨਿਯਮ ਜਾਰੀ ਕੀਤੇ ਗਏ। ਛੋਟੇ ਸਰਦਾਰਾਂ ਨਾਲ ਅਨੁਚਿਤ ਰਵੱਈਏ ਕਾਰਨ ਇਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਫੀਫ ਦੇ ਭਰਾ ਨੂੰ ਵੀ ਨਾ ਬਖਸ਼ਿਆ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਆਤਮਘਾਤ ਕਰਨ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਵਾਂਗ ਬਾਕੀ ਦੇ ਬਚਦੇ ਈਸਾਈ ਮਿਸ਼ਨਰੀਆਂ ਨੂੰ ਦੇਸ਼ ਵਿਚੋਂ ਕੱਢ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂ ਮਰਵਾ ਦਿੱਤਾ। ਜਾਪਾਨ ਦੇ ਹਰ ਵਿਅਕਤੀ ਲਈ ਬੋਧੀ ਹੋਣ ਬਾਰੇ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਬੋਧੀ ਮੰਦਰ ਦੀ ਸੂਚੀ ਵਿਚ ਆਪਣਾ ਨਾਂ ਦਰਜ ਕਰਵਾਉਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੀ। ਸੰਨ 1638 ਵਿਚ ਸ਼ਿਮਬਾਰਾ ਪ੍ਰਾਇਦੀਪ ਦੇ ਵਸਨੀਕਾਂ ਨੇ ਟੋਕੂਗਾਵਾ ਰਾਜ ਦੀ ਨੀਤੀ ਵਿਰੁੱਧ ਆਵਾਜ਼ ਉਠਾਈ ਪਰ ਲੀਮਿਟਸੂ ਨੇ ਇਸ ਬਗ਼ਾਵਤ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਬਾ ਦਿੱਤਾ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਿਰੋਧੀ ਵਿਚਾਰ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਦੇ ਡਰੋਂ ਇਸ ਨੇ 1639 ਈ. ਵਿਚ ਜਾਪਾਨ ਵਿਚ ਵੱਸੇ ਪੁਰਤਗਾਲੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਕੱਢ ਦਿੱਤਾ। ਡੱਚ ਅਤੇ ਚੀਨੀ ਵਪਾਰੀਆਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੋਰਨਾਂ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਵਪਾਰੀਆਂ ਨਾਲ ਵਪਾਰਕ ਮੇਲ ਜੋਲ ਤੇ ਆਵਾਜਾਈ ਤੇ ਸਖ਼ਤ ਪਾਬੰਦੀ ਲਗਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ। ਵਪਾਰ ਦੇ ਮੰਤਵ ਲਈ ਸਿਰਫ਼ ਨਾਗਾਸਾਕੀ ਬੰਦਰਗਾਹ ਹੀ ਖੁਲ੍ਹੀ ਸੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਪਾਨ ਦੀ ਇਹ ਨਵੇਕਲੇਪਣ ਵਾਲੀ ਨੀਤੀ 200 ਸਾਲ ਤੱਕ ਲਾਗੂ ਰਹੀ।

ਸੰਨ 1651 ਨੂੰ ਐਡੋ ਵਿਖੇ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮਾ. 10 : 27

ਟੋਕੂਦਾ ਸੂਸੇਈ : ਇਹ ਜਾਪਾਨ ਦਾ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਨਾਵਲਕਾਰ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਮਾਸਾਮਿਊਨ ਹਾਕੂਚੋ, ਤਾਯਾਮਾ ਕਾਤਾਈ ਅਤੇ ਸ਼ਿਮਾਜ਼ਾਕੀ ਤੋਂ ਸਹਿਤ ਜਾਪਾਨੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀਵਾਦ ਦੇ 'ਚਾਰ ਥੰਮ੍ਹਾਂ' ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਗਿਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਜਨਮ 23 ਦਸੰਬਰ, 1871 ਨੂੰ ਕਾਨਾਜ਼ਾਵਾ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਦਾ ਮੁਢਲਾ ਨਾਂ ਟੋਕੂਦਾ ਸੁਇਓ ਸੀ। ਸੰਨ 1894 ਵਿਚ ਇਹ ਫ਼੍ਰੇਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਓਜ਼ਾਕੀ ਕੋਯੋ ਦੀ ਸ਼ਾਗਿਰਦੀ ਵਿਚ ਚਲਾ ਗਿਆ ਪਰ ਇਸ ਦੀ ਸ਼ੈਲੀ ਰੋਮਾਂਟਿਕ ਦੀ ਬਜਾਏ ਯਥਾਰਥਵਾਦੀ, ਬਾਹਰਮੁਖੀ ਅਤੇ ਰੁੱਖੀ ਸੀ। ਇਸ ਨੇ ਆਰਥਿਕਤਾ ਤੇ ਭਾਵੁਕਤਾ ਦੀਆਂ ਔਕੜਾਂ ਅਤੇ ਗੁੰਝਲਾਂ ਵਿਚ ਲਿਤਾੜੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਬੜੀ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਿਰੂਪਣ ਕੀਤਾ ਹੈ। 'ਸ਼ਿਨ ਜੋਤਾਈ' (1907), 'ਆਸ਼ਿਆਟੋ' (1910), 'ਕਾਲੂ' (1911) 'ਦਦਾਰੇ' (1914), ਅਤੇ 'ਅਰਾਕੁਰਾ' (1915) ਵਿਚ ਇਸ ਦੇ ਮੁਢਲੇ

ਨਾਵਲ ਸਨ। ਟੋਕੂਦਾ ਦੇ ਮਗਰੋਂ ਦੇ ਨਾਵਲਾਂ ਵਿਚ ਚੰਗਾ ਪਰੋਗਾਪਣ ਆ ਗਿਆ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ 'ਕਾਸੋ ਜੰਬੂਤਸੂ' (1935-38) ਅਤੇ ਸ਼ੁਕੂਜ਼ੂ (Shukuzuu) (1941-46) ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹਨ। ਆਪਣੀ ਤਿੱਖੀ ਸੂਝ-ਬੂਝ ਦੁਆਰਾ ਇਸ ਨੇ ਜਾਪਾਨੀ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਕਈ ਯਾਦਗਾਰੀ ਪਾਤਰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਹਨ।

18 ਨਵੰਬਰ, 1943 ਨੂੰ ਟੋਕੀਓ ਵਿਖੇ ਇਸ ਦਾ ਦੇਹਾਂਤ ਹੋ ਗਿਆ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 10 : 26

ਟੋਕੈਨਟੀਨਸ : ਉੱਤਰ-ਪੂਰਬੀ ਬ੍ਰਾਜ਼ੀਲ ਦਾ ਇਕ ਦਰਿਆ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਗਈਆਸ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦੀ ਕੇਂਦਰੀ ਪਠਾਰ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲ ਕੇ ਕੈਰੋਲੀਨਾ ਦੇ ਉੱਤਰ ਵੱਲ ਵਗਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਗਈਆਸ ਅਤੇ ਮੈਰਨਯਾਉ ਦੇ ਰਾਜਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਹੱਦ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਪਰਟਾਈਜ਼ ਦੇ ਪੱਛਮ ਵੱਲ ਅਤੇ ਪਾਰਾ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਉੱਤਰ ਵੱਲ ਵਗਦਾ ਹੋਇਆ ਬਲੈਮ ਦੇ ਦੱਖਣ-ਪੱਛਮ ਵਿਚ ਐਮੇਜ਼ਨ ਦਰਿਆ ਦੇ ਡੈਲਟੇ ਵਿਚ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸਦੀ ਕੁੱਲ ਲੰਬਾਈ 2,424 ਕਿ. ਮੀ. (1,640 ਮੀਲ) ਹੈ। ਐਰਾਗਵਾਈਆ ਇਸਦੀ ਸਹਾਇਕ ਨਦੀ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਸਾਓ ਜਵਾਓ ਦੂ ਐਰਾਗਵਾਈਆ ਵਿਖੇ ਇਸ ਨਾਲ ਆ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਦਰਿਆ ਦਾ ਵਿਚਲਾ ਹਿੱਸਾ ਹੀ ਜਹਾਜ਼ਰਾਨੀ ਲਈ ਯੋਗ ਹੈ। ਨਦੀ ਦੇ ਜਹਾਜ਼ਰਾਨੀ ਵਾਲੇ ਹਿੱਸੇ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਬਾਕੀ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ਝਾਲਾਂ ਅਤੇ ਝਰਨੇ ਵਧੇਰੇ ਹਨ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਜਹਾਜ਼ਰਾਨੀ ਲਈ ਦਰਿਆ ਦਾ ਸਾਰਾ ਵਹਿਣ ਲਾਹੇਵੰਦ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ।

1° 45' ਦੱ. ਵਿਭ. : 49 10 ਪੱ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਹਿ. ਵਿ. ਕੋ. 5 : 178; ਐਨ. ਅਮੇ. 26 : 665

ਟੋਕੋਨਾਮੀ : ਹਾਂਸੂ ਟਾਪੂ ਦੀ ਆਈਚੀ ਪ੍ਰੀਫੈਕਚਰ ਦਾ ਇਕ ਪੁਰਾਣਾ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਬਰਤਨ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਹ ਚੀਤਾ ਪ੍ਰਾਇਦੀਪ ਦੇ ਪੱਛਮੀ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ਈਸਾ ਖਾੜੀ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਜਿਹੇ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਟੋਕੁਗਾਵਾ ਸਮਿਆਂ (1603-1867) ਵਿਚ ਇਹ ਓਸਾਕਾ ਅਤੇ ਐਡੋ (ਮੌਜੂਦਾ ਟੋਕੀਓ) ਵੱਲ ਜਾਂਦੇ ਸਮੁੰਦਰੀ ਜਹਾਜ਼ਾਂ ਲਈ ਵਪਾਰਕ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਉੱਨਤ ਸੀ। ਚੀਨੀ ਮਿੱਟੀ ਦੇ ਭਾਂਡੇ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਕੰਮ ਇਥੇ ਅਠਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਹੀ ਆਰੰਭ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਸੇ ਕੰਮ ਲਈ ਅੱਜ ਵੀ ਇਥੇ ਅਨੇਕਾਂ ਫੈਕਟਰੀਆਂ ਅਤੇ ਭੱਠੀਆਂ ਲੱਗੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ।

ਆਬਾਦੀ - 54, 345 (1980)

34°53' ਉ. ਵਿਭ. : 136°51' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 11 : 824

ਟੋਕੋਪੀਲਾ : ਉੱਤਰੀ ਚਿੱਲੀ ਵਿਚ ਐਂਟਾਡਾਗਾਸਟਾ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦੀ ਮੁੱਖ ਬੰਦਰਗਾਹ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਐਂਟਾਡਾਗਾਸਟਾ ਸ਼ਹਿਰ ਤੋਂ 160 ਕਿ. ਮੀ. ਉੱਤਰ ਵਿਚ ਅਤੇ ਚੂਕੀਕਮਾਤਾ ਖਾਣ-ਖੁਦਾਈ ਕੇਂਦਰ ਤੋਂ 150 ਕਿ. ਮੀ. ਪੱਛਮ ਵਿਚ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ 1850 ਵਿਚ ਹੋਈ ਸੀ। ਪਿੱਛੋਂ ਇਹ ਅੰਦਰੂਨੀ ਖੇਤਰ ਵਿਚੋਂ ਮਿਲਦੇ ਨਾਈਟੇਟ, ਤਾਂਬਾ ਸਲਫੇਟ, ਆਇਰਡਾਈਨ ਦੀ ਲਦਾਈ ਕੇਂਦਰ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਉੱਨਤ ਹੋਇਆ। ਅੱਜਕੱਲ੍ਹ ਵੀ ਇਥੋਂ ਤਾਂਬਾ ਅਤੇ ਹੋਰ ਖਣਿਜ ਬਾਹਰ ਭੇਜੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਚੂਕੀਕਮਾਤਾ ਦੀਆਂ ਤਾਂਬੇ ਦੀਆਂ ਖਾਣਾਂ ਲਈ ਜਲ-ਬਿਜਲੀ ਇਥੇ ਹੀ ਪੈਦਾ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਅੱਜਕੱਲ੍ਹ ਇਹ ਪੈਨ-ਅਮੈਰੀਕਨ ਹਵਾਈ ਸਾਹਰਾਹ ਅਤੇ ਉੱਤਰ ਤੋਂ ਦੱਖਣ ਵੱਲ ਜਾਂਦੇ ਰੇਲ ਮਾਰਗ ਉਪਰ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।

ਆਬਾਦੀ - 22, 288 (1982)

22°05' ਦੱ. ਵਿਭ. : 71°12' ਪੱ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 10 : 20

ਟੋਕੋਰੋਆ : ਨਿਊਜ਼ੀਲੈਂਡ ਦੇ ਉੱਤਰੀ ਟਾਪੂ ਦੀ ਮਾਟਾਮਾਟਾ ਕਾਉਂਟੀ ਦਾ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਵਾਈਕਾਟੋ ਦਰਿਆਈ ਬੇਸਿਨ ਵਿਚ ਟਾਉਪੋ-ਪੂਟਾਰੂਰੂ ਸ਼ਾਹਰਾਹ ਅਤੇ ਆਕਲੈਂਡ ਨੂੰ ਜਾਂਦੇ ਰੇਲ-ਮਾਰਗ ਉਪਰ ਵਾਕਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਭੇਡਾਂ ਅਤੇ ਟੁਬਰੂ ਪਸ਼ੂ-ਪਾਲਣ ਵਾਲੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਇਕ ਵੱਡਾ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ ਜਿਥੇ ਪਨੀਰ ਤਿਆਰ ਕਰਨ, ਆਰੇ ਅਤੇ ਕਈ ਹੋਰ ਇੰਜੀਨਅਰਿੰਗ ਸਬੰਧੀ ਉਦਯੋਗ ਕੇਂਦਰਿਤ ਹਨ। ਇਥੇ ਲੱਕੜੀ ਚੀਰਨ ਅਤੇ ਕਾਗਜ਼ ਬਣਾਉਣ ਦੇ ਕਾਰਖਾਨੇ ਵੀ ਸਥਾਪਿਤ ਹਨ। 6.4 ਕਿ. ਮੀ. ਦੂਰ ਦੱਖਣ ਵੱਲ ਲੱਗੇ ਕਾਗਜ਼ ਦੇ ਕਾਰਖਾਨਿਆਂ ਦੇ ਕਾਮੇ ਇਸੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਸਾਰੇ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਨਿੱਜੀ ਮਕਾਨ ਇਥੇ ਹੀ ਹਨ।

ਆਬਾਦੀ - 18, 750 (1983)

38°13' ਦੱ. ਵਿਭ. : 175°52' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 10 : 26

ਟੋਕੋਰੋਜ਼ਾਵਾ : ਜਾਪਾਨ ਦੇ ਹਾਂਸੂ ਟਾਪੂ ਦੀ ਸਾਈਤਾਮਾ ਕੈਨ (ਪ੍ਰੀਫੈਕਚਰ) ਦਾ ਵੱਡਾ ਸ਼ਹਿਰ ਅਤੇ ਟੋਕੀਓ ਦਾ ਰਿਹਾਇਸ਼ੀ ਉਪਨਗਰ ਹੈ। ਇਹ ਮੁਸਾਸ਼ੀਨੋ ਪਠਾਰ ਦੇ ਕੇਂਦਰੀ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ਸਦੇਬੁ ਰੇਲ-ਮਾਰਗ ਉਪਰ ਵਾਕਿਆ ਹੈ। ਸੰਨ 1934 ਵਿਚ ਸਾਯਾਮਾ ਪਹਾੜੀਆਂ ਵਿਚ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਨੇੜੇ ਯਾਮਾਗੁਚੀ ਜਲ-ਭੰਡਾਰ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ ਉਦੋਂ ਤੋਂ ਜਲ-ਭੰਡਾਰ ਵਾਲੀ ਥਾਂ ਸੈਲਾਨੀਆਂ ਲਈ ਖਿੱਚ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਬਣੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਅੱਜਕੱਲ੍ਹ ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਸਾਯਾਮਾ ਹਰੀ ਚਾਹ ਦੀ ਮੰਡੀ ਹੈ। ਟੋਕੁਗਾਵਾ ਸਮਿਆਂ (1603-1867) ਵੇਲੇ ਇਹ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਵਪਾਰਕ ਕੇਂਦਰ ਅਤੇ ਸੂਤੀ-ਕੱਪੜਾ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ।

ਆਬਾਦੀ - 558,592 (1983)

35°47' ਉ. ਵਿਭ. : 139°28' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 11 : 824

ਟੋਰਾਸਾ ਜੌਂਗ : ਕੇਂਦਰੀ ਭੂਟਾਨ ਵਿਚ ਇਸੇ ਨਾਂ ਦੇ ਡਿਸਟ੍ਰਿਕਟ ਦਾ ਕਿਲੇ ਵਾਲਾ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ। ਇਹ ਹਿਮਾਲਾ ਦੀਆਂ ਢਲਾਣਾਂ ਉੱਪਰ ਸਮੁੰਦਰ ਤਲ ਤੋਂ 1700 ਮੀ. ਦੀ ਉਚਾਈ ਉੱਤੇ ਟੋਰਾਸਾ ਦਰਿਆ ਦੇ ਕੰਢੇ ਵਾਕਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਪਰਬਤਾਂ ਵਿਚਲੇ ਪੂਰਬ ਤੋਂ ਪੱਛਮ ਵੱਲ ਜਾਂਦੇ ਸੜਕ-ਮਾਰੂ ਉਪਰ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਇਥੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਲਈ ਕਿਲਾ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ ਅੱਜਕੱਲ੍ਹ ਇਹ ਬੋਧੀ ਦਰੁਕਪਾ ਮਤ ਦੇ ਸਰਕਾਰੀ ਪੁਜਾਰੀਆਂ ਦਾ ਰਿਹਾਇਸ਼ੀ ਅਸਥਾਨ ਵੀ ਹੈ। ਇਹ ਭੂਟਾਨ ਦੇ ਪਿਤਾ-ਪੁਰਖੀ ਰਾਜ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਮਹਾਰਾਜੇ ਦਾ ਰਿਹਾਇਸ਼ੀ ਅਸਥਾਨ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਕੇਂਦਰੀ ਅਤੇ ਪੂਰਬੀ ਭੂਟਾਨ ਦਾ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਕੀ ਕੇਂਦਰ ਵੀ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਆਬਾਦੀ—5,000 (1980)

27°30' ਉ. ਵਿਭ. : 90°28' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 11 : 841

ਟੋਰੋ : ਅਫ਼ਰੀਕਾ ਮਹਾਂਦੀਪ ਦੇ ਪੱਛਮੀ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ਅਫ਼ਰੀਕਾ ਦਾ ਦੂਜਾ ਸਭ ਤੋਂ ਛੋਟਾ ਦੇਸ਼ ਹੈ। ਇਸ ਦੇਸ਼ ਦੀਆਂ ਹੱਦਾਂ ਉੱਤਰ ਵਿਚ ਅੱਪਰ ਵੋਲਟਾ (ਬੁਰਕੀਨਾ ਫਾਸੋ) ਪੱਛਮ ਵਿਚ ਘਾਨਾ, ਪੂਰਬ ਵਿਚ

ਬੈਨਿਨ ਅਤੇ ਦੱਖਣ ਵਿਚ ਗਿੰਨੀ ਦੀ ਖਾੜੀ ਨਾਲ ਲਗਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਦਾ ਖੇਤਰਫਲ 56,785 ਵ. ਕਿ. ਮੀ. ਅਤੇ ਆਬਾਦੀ 27,00,982 (1990) ਹੈ। ਫ਼ਰਾਂਸੀਸੀ ਇਥੋਂ ਦੀ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਭਾਸ਼ਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਲੋਮੇ ਹੈ।

ਭੂ-ਆਕ੍ਰਿਤੀ ਵਿਗਿਆਨ

ਧਰਾਤਲ—ਇਹ ਦੇਸ਼ ਇਕ ਤੰਗ ਅਤੇ ਲੰਬੀ ਜਿਹੀ ਪੱਟੀ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਵਿਚ ਹੈ। ਇਸ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ 6 ਵੱਖਰੇ ਭੂ-ਆਕਾਰ ਵੇਖੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਦੇਸ਼ ਦੇ ਪੂਰ ਦੱਖਣੀ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ਸਾਹਿਲੀ ਮੈਦਾਨ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਗਿੰਨੀ ਦੀ ਖਾੜੀ ਵਿਚ ਇਕ ਬਰੇਤੀ ਪਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਬਰੇਤੀ ਵਿਚ ਘੱਟ ਡੂੰਘੀਆਂ ਝੀਲਾਂ ਅਤੇ ਕਈ ਨਦੀਆਂ ਵੀ ਹਨ। ਰੇਤਲੀ ਬਰੇਤੀ ਦੇ ਉੱਤਰ ਵੱਲ 30 ਤੋਂ 60 ਕਿ. ਮੀ. ਚੌੜੀ ਅਤੇ 90 ਮੀ. ਉੱਚੀ ਆਉ-ਐਟਦੀ ਪਠਾਰ ਹੈ। ਉੱਤਰ-ਪੂਰਬ ਵਾਲੇ ਪਾਸੇ ਉੱਘੜ-ਦੁੱਘੜੀ ਇਕ ਹੋਰ ਪਠਾਰ ਹੈ। ਇਸ ਉਪਰ ਮੋਨੋ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀਆਂ ਸਹਾਇਕ ਨਦੀਆਂ ਵਸਦੀਆਂ ਹਨ, ਪਠਾਰਾਂ ਦੇ ਉੱਤਰ ਵੱਲ ਇਕ ਪਰਬਤੀ ਲੜੀਆਂ ਦਾ ਸਿਲਸਿਲਾ ਦੱਖਣ-ਪੱਛਮ ਤੋਂ ਉੱਤਰ-ਪੂਰਬ ਵਿਚ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸਦੀ ਉਚਾਈ 600 ਮੀ. ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਰਬਤਾਂ ਦੇ ਉੱਤਰ ਵਿਚ ਇਕ ਮੈਦਾਨੀ ਖੇਤਰ ਹੈ।

ਜਲਵਾਯੂ—ਇਸ ਪੱਖੋਂ ਇਸ ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਦੋ ਵੱਖਰੇ ਹਿੱਸਿਆਂ—ਉੱਤਰੀ ਅਤੇ ਦੱਖਣੀ ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਦੱਖਣੀ ਖੇਤਰਾਂ ਦੀ ਜਲਵਾਯੂ ਸਿੱਲ੍ਹੀ ਅਤੇ ਗਰਮ ਹੈ। ਔਸਤ ਤਾਪਮਾਨ 21° ਤੋਂ 37° ਸੈਂ. ਤੱਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਵਰਖਾ ਤੱਟ ਤੋਂ ਅੰਦਰੂਨੀ ਖੇਤਰਾਂ ਵੱਲ ਵਧਦੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਤੱਟ ਨੇੜੇ 760 ਮਿ. ਮੀ. ਅਤੇ ਅੰਦਰੂਨੀ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿਚ 1270 ਮਿ. ਮੀ. ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਉੱਤਰੀ ਖੇਤਰ ਦੀ ਜਲਵਾਯੂ ਦੱਖਣ ਨਾਲੋਂ ਸ਼ੀਤ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਉੱਤਰੀ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿਚ ਅਪ੍ਰੈਲ ਤੋਂ ਜੁਲਾਈ ਵਿਚ ਵਰਖਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਦੋਂ ਕਿ ਦੱਖਣੀ ਟੋਰੋ ਵਿਚ ਵਰਖਾ ਮਾਰਚ ਤੋਂ ਜੁਲਾਈ ਅਤੇ ਅਕਤੂਬਰ ਤੋਂ ਨਵੰਬਰ ਦਰਮਿਆਨ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਪੱਛਮੀ ਦੱਖਣੀ-ਪੱਛਮੀ ਅਤੇ ਕੇਂਦਰੀ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿਚ ਵਰਖਾ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਪੂਰੇ ਸਾਲ ਵਿਚ ਵਰਖਾ ਦੀ ਔਸਤ 875 ਮਿ. ਮੀ. ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਬਨਸਪਤੀ ਅਤੇ ਜੀਵ-ਜੰਤੂ—ਇਥੇ ਸਵਾਨਾ ਕਿਸਮਾਂ ਦੀ ਬਨਸਪਤੀ ਪਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਪਰ ਦੱਖਣੀ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿਚ ਘਣੇ ਜੰਗਲ ਵੀ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਸਾਹਿਲੀ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿਚ ਸਰਕੰਡੇ ਅਤੇ ਝਾੜੀਆਂ ਉੱਗੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ।

ਇਥੇ ਜੀਵ-ਜੰਤੂਆਂ ਦੀ ਵੀ ਭਰਮਾਰ ਹੈ। ਹਾਥੀ, ਸ਼ੇਰ, ਬਾਂਦਰ ਦਰਿਆਈ ਘੋੜੇ, ਸੱਪ ਅਤੇ ਮਗਰਮੱਛ ਇਥੋਂ ਦੇ ਹੋਰ ਜੀਵ-ਜੰਤੂ ਹਨ।

ਇਤਿਹਾਸ

12 ਵੀਂ ਅਤੇ 14 ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਈਵੀ ਜਾਤੀ ਨਾਈਜਰ ਨਦੀ ਦੀ ਘਾਟੀ ਵਿਚੋਂ ਹੋ ਕੇ ਨਾਈਜਰ ਟੋਰੋ ਅਤੇ ਘਾਨਾ ਵਿਚ ਜਾ ਵਸੀ। 15 ਵੀਂ ਤੋਂ 16 ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਪੁਰਤਗਾਲੀ ਜਹਾਜ਼ਰਾਨ ਤੱਟੀ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿਚ ਆਏ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਗੁਲਾਮਾਂ ਦਾ ਵਪਾਰ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। ਸੰਨ 1885 ਵਿਚ ਡਾ. ਗੁਸਤਾਫ ਨਾਚਿਤਗਾਲ ਨਾਂ ਦੇ ਜਰਮਨ ਨੇ ਇਥੋਂ ਦੇ ਮੁੱਖੀ ਨਾਲ ਸੰਧੀ ਕਰਕੇ ਸੀਗੁਉਰੋ ਦੇ ਨੇੜੇ ਇਕ ਹਿੱਸੇ ਉੱਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਹੀ ਇਥੇ ਰਾਜਧਾਨੀ ਸ਼ਹਿਰ ਲੋਮੇ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ। 1897 ਅਤੇ 1899 ਵਿਚ ਫ਼ਰਾਂਸੀਸੀਆਂ ਅਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਹੱਦਬੰਦੀ ਵੀ ਕਰ ਲਈ। ਪਹਿਲੇ ਮਹਾਂਯੁੱਧ ਦੌਰਾਨ ਫ਼ਰਾਂਸੀਸੀਆਂ ਅਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੇ ਟੋਰੋ ਉਪਰ ਅਧਿਕਾਰ ਕਰ ਲਿਆ। ਦੂਜੇ ਮਹਾਂ ਯੁੱਧ ਪਿਛੋਂ ਬਰਤਾਨੀਆ ਅਤੇ ਫ਼ਰਾਂਸ ਦੋਨਾਂ ਨੇ

ਆਪਣੇ ਅਧਿਕਾਰ-ਖੇਤਰ ਅੰਤਰ-ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਟ੍ਰਸਟੀਸ਼ਿਪ ਹੇਠ ਕਰ ਦਿਤੇ। ਸੰਨ 1956 ਵਿਚ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਟ੍ਰਸਟ ਵਾਲੇ ਖੇਤਰ ਗੋਲਡ ਕੋਸਟ ਬਣੇ। ਇਸੇ ਸਾਲ ਫ਼ਰਾਂਸੀਸੀ ਖੇਤਰ ਫ਼ਰਾਂਸ ਹੇਠ ਹੀ ਖੁਦਮੁਖਤਾਰ ਬਣੇ। ਸੰਨ 1960 ਵਿਚ ਇਥੋਂ ਟ੍ਰਸਟੀਸ਼ਿਪ ਖਤਮ ਹੋਈ ਤੇ ਇਸਨੂੰ ਇਕ ਆਜ਼ਾਦ ਦੇਸ਼ ਐਲਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1963 ਵਿਚ ਇਹ ਦੇਸ਼ ਅਫ਼ਰੀਕਨ ਯੂਨਿਟੀ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਗਿਆ ਪਰ ਆਜ਼ਾਦੀ ਪਿੱਛੋਂ ਇਸ ਦੇ ਗਵਾਂਢੀ ਦੇਸ਼ ਘਾਨਾ ਨਾਲ ਸਬੰਧ ਵਿਗੜੇ ਹੀ ਰਹੇ ਹਨ।

ਆਰਥਿਕਤਾ

ਇਥੋਂ ਦੀ ਆਰਥਿਕਤਾ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਅਤੇ ਖਣਿਜਾਂ ਉੱਤੇ ਆਧਾਰਤ ਹੈ ਪਰ ਪੈਸੇ ਦੀ ਬੁੜ੍ਹ ਅਤੇ ਆਵਾਜਾਈ ਦੇ ਸਾਧਨ ਵਧੀਆ ਨਾ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਇਹ ਹਾਲੇ ਤੀਕ ਆਪਣੇ ਕੁਦਰਤੀ ਸਾਧਨਾਂ ਦਾ ਪੂਰਾ ਫ਼ਾਇਦਾ ਨਹੀਂ ਉਠਾ ਸਕਿਆ।

ਖਣਿਜ—ਦੇਸ਼ ਭਰ ਵਿਚ ਫ਼ਾਸਫੇਟ ਦੇ 100 ਮਿਲੀਅਨ ਟਨ ਦੇ ਭੰਡਾਰ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪਤਾ 1953 ਈ. ਵਿਚ ਲੱਗਿਆ ਸੀ। ਸੰਨ 1960 ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਫ਼ਾਸਫੇਟ ਕੱਢਿਆ ਜਾਣ ਲੱਗਾ ਹੈ। ਅੱਜਕਲ੍ਹ ਸਾਰੇ ਨਿਰਯਾਤਾਂ ਵਿਚ 40 ਫ਼ੀਸਦੀ ਨਿਰਯਾਤ ਫ਼ਾਸਫੇਟ ਦਾ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਲੋਹਾ, ਬਾਕਸਾਈਟ, ਸੰਗਮਰਮਰ ਇਥੋਂ ਦੇ ਹੋਰ ਖਣਿਜ ਹਨ।

ਖੇਤੀਬਾੜੀ—ਇਥੋਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਮੁੱਖ ਕਿੱਤਾ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਹੈ ਅਤੇ 80 ਫ਼ੀਸਦੀ ਵਸੋਂ ਇਸੇ ਕੰਮ ਵਿਚ ਲੱਗੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਦੇਸ਼ ਭਰ ਵਿਚ ਛੋਟੇ ਛੋਟੇ ਖੇਤ ਹਨ ਜਿਥੇ ਨਾਰੀਅਲ ਦੀਆਂ ਗਿਰੀਆਂ, ਕੋਕੋ, ਕਪਾਹ, ਮੂੰਗਫਲੀ, ਕਚਾਲੂ, ਕਸਾਵਾ, ਕੇਲੇ ਅਤੇ ਮੱਕੀ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਉਦਯੋਗ—ਸੱਨਅਤਾਂ ਪੱਖੋਂ ਹਾਲੇ ਇਹ ਦੇਸ਼ ਪੱਛੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੀ ਹੈ। ਛੋਟੀਆਂ ਸੋਟੀਆਂ ਸੱਨਅਤਾਂ ਹੀ ਇਥੋਂ ਦੀ ਆਰਥਿਕਤਾ ਦਾ ਧੁਰਾ ਹਨ। ਸਾਲ 1978 ਵਿਚ 327,000 ਟਨ ਸਾਲਾਨਾ ਨਿਰਮਾਣ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਵਾਲਾ ਸੀਮਿੰਟ ਦਾ ਕਾਰਖਾਨਾ ਅਤੇ 20,000 ਟਨ ਸਾਲਾਨਾ ਸਮਰੱਥਾ ਦਾ ਇਸਪਾਤ ਦਾ ਕਾਰਖਾਨਾ ਇਥੋਂ ਦੇ ਨਵੇਂ ਵਰਣਨਯੋਗ ਪਲਾਂਟ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਲੋਮੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਇਕ ਤੇਲ-ਸੋਧਕ ਕਾਰਖਾਨਾ ਵੀ ਲਗਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਥੇ ਕੱਪੜਾ ਬਣਾਉਣ ਅਤੇ ਭੋਜਨ ਦੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਸੈਸਿੰਗ ਵੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਲੋਕ

ਆਬਾਦੀ—ਦੇਸ਼ ਭਰ ਵਿਚ ਵਸੋਂ ਇਕਸਾਰ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਦੱਖਣੀ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿਚ ਵਸੋਂ ਸੰਘਣੀ ਹੈ ਜਦੋਂ ਕਿ ਉੱਤਰੀ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿਚ ਵਿਰਲੀ ਹੈ। ਦੇਸ਼ ਭਰ ਵਿਚ ਵਸੋਂ ਦੀ ਘਣਤਾ ਦੀ ਔਸਤ 60.8 ਵਿਅਕਤੀ ਪ੍ਰਤਿ ਵ. ਕਿ. ਮੀ. ਹੈ।

ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਜਾਤੀਆਂ ਦਾ ਮਿਸ਼ਰਣ ਇਥੋਂ ਦੀ ਵਸੋਂ ਦੀ ਖਾਸੀਅਤ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਦਾ ਆਪੋ-ਆਪਣਾ ਇਤਿਹਾਸ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਆਪੋ ਆਪਣੀਆਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਬੋਲਦੇ ਹਨ। ਦੇਸ਼ ਦੀ ਕੁੱਲ ਵਸੋਂ ਵਿਚ ਹਬਸ਼ੀਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਕਵਾ ਭਾਸ਼ਾਈ ਉਪ-ਪਰਿਵਾਰ ਦੀਆਂ ਤਵੀ ਅਤੇ ਦੱਖਣੀ ਨਾਈਜੀਰੀਆਈ ਉਪ-ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਬੋਲਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਲੋਕ ਪੂਰਵ ਇਤਿਹਾਸਕ ਕਾਲ ਵਿਚ ਕੰਦ-ਮੂਲੀ ਇਕੱਠੇ ਕਰਨ ਲਈ ਵਸੇ ਹੋਏ ਸਾਂਗਵਾਨ ਕਬੀਲੇ ਦੀ ਸੰਤਾਨ ਹਨ। ਇਹ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਦੱਖਣੀ ਅਤੇ ਕੇਂਦਰੀ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿਚ ਵਸੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਉੱਤਰੀ ਹਿੱਸਿਆਂ ਦੇ

ਵਸਨੀਕ ਸੂਡਾਨੀ ਹਨ। 10 ਵੀਂ ਤੋਂ 13 ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੌਰਾਨ ਇਹ ਨੀਲ ਖੇਤਰ ਤੋਂ ਇਥੇ ਆ ਕੇ ਵਸੇ ਸਨ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਕਬੀਲਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਦੱਖਣ ਵਿਚ ਵਸਿਆ ਈਵੀ ਕਬੀਲਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਵਿਕਸਿਤ ਹੈ। ਇਹ ਲੋਕ ਪੜ੍ਹੇ-ਲਿਖੇ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰੀ ਨੌਕਰੀਆਂ ਉੱਤੇ ਲੱਗੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਰਹਿਣ-ਸਹਿਣ ਵੀ ਬਹੁਤ ਵਧੀਆ ਹੈ।

ਧਰਮ—ਇਥੋ ਦੀ 75 ਫ਼ੀਸਦੀ ਵਸੋਂ ਜੀਵਾਤਮਵਾਦੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਦੀ ਹੈ। ਬਾਕੀ 20 ਫ਼ੀਸਦੀ ਈਸਾਈ ਹਨ। ਕੁਝ ਵਸੋਂ ਇਸਲਾਮ ਧਰਮ ਦੀ ਵੀ ਅਨੁਆਈ ਹੈ।

ਸਿੱਖਿਆ—ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਸਕੂਲ ਵਧੇਰੇ ਕਰ ਕੇ ਦੱਖਣੀ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿਚ ਹਨ। ਉੱਤਰੀ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿਚ ਸਿੱਖਿਅਕ ਅਦਾਰੇ ਘੱਟ ਹਨ। ਸਾਲ 1986 ਵਿਚ ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿਚ 4,74,998 ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਅਤੇ 10, 209 ਅਧਿਆਪਕ ਅਤੇ ਸੈਕੰਡਰੀ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿਚ 86,327 ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸਨ। ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਇਕ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵੀ ਹੈ।

ਸਿਹਤ—ਸਾਲ 1988 ਤੋਂ ਇਥੋ 28 ਹਸਪਤਾਲ ਸਿਹਤ ਦੀਆਂ ਸਹੂਲਤਾਂ ਮੁਹੱਈਆ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ।

ਰਾਜ-ਪ੍ਰਬੰਧ

ਇਥੋ ਗਣਰਾਜੀ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ-ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਹੈ। ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਇਕੋ ਰਾਜਸੀ ਪਾਰਟੀ ਹੈ। ਇਸ ਪਾਰਟੀ ਦਾ ਮੁਖੀ ਹੀ ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਪ੍ਰੈਜ਼ੀਡੈਂਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰੈਜ਼ੀਡੈਂਟ ਨੂੰ ਸਾਰੇ ਹੀ ਕਾਰਜਕਾਰੀ ਅਖ਼ਤਿਆਰ ਹਾਸਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਪ੍ਰੈਜ਼ੀਡੈਂਟ 7 ਸਾਲ ਲਈ ਚੁਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਥਾਨਕ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਲਈ ਪੂਰਾ ਦੇਸ਼ 5 ਖੰਡਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਪ੍ਰੈਜ਼ੀਡੈਂਟ ਵੱਲੋਂ ਨਾਮਜ਼ਦ ਇੰਸਪੈਕਟਰ ਅਧੀਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਖੰਡ ਅਗੋਂ 21 ਪ੍ਰੀਫੈਕਚਰਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡੇ ਹੋਏ ਹਨ।

ਇਥੋ ਦੀ ਨਿਆਂ-ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਫ਼ਰਾਂਸੀਸੀ ਪੈਟਰਨ ਉਪਰ ਆਧਾਰਿਤ ਹੈ। ਸੁਪਰੀਮ ਕੋਰਟ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਚੀ ਅਦਾਲਤ ਹੈ।

ਝੰਡਾ—ਇਥੋ ਦੇ ਝੰਡੇ ਵਿਚ ਹਰੀਆਂ ਅਤੇ ਪੀਲੀਆਂ 5 ਪੱਟੀਆਂ ਹਨ। ਝੰਡੇ ਵਿਚ ਇਕ ਚੌਥਾਈ ਹਿੱਸਾ ਲਾਲ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਚਿੱਟਾ ਤਾਰਾ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

6°10' ਉ. ਵਿਭ. ਤੋਂ 11°05' ਉ. ਵਿਭ., 1°57' ਪੂ. ਲੰਬ. ਤੋਂ 0°25' ਪੱ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 11 : 820 ; ਐਨ. ਅਮੇ. 26 : 808 ; ਕੋਲ. ਐਨ. 18 : 393 ; ਹਿ. ਵਿ. ਕੋ. 5 : 179

ਟੋਗੋ : ਦੱਖਣ-ਪੱਛਮੀ ਟੋਗੋ ਗਣਰਾਜ ਦੀ ਪਰਬਤੀ ਲੜੀ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਉੱਤਰ-ਉੱਤਰ-ਪੂਰਬ ਦੀ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿਚ ਫੈਲੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਇਸ ਲੜੀ ਦੇ ਉੱਤਰੀ ਹਿੱਸੇ ਨੂੰ ਐਟਾਕੋਰਾ ਅਤੇ ਦੱਖਣੀ ਹਿੱਸੇ ਨੂੰ ਟੋਗੋ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲੜੀ ਦੀ ਔਸਤ ਉਚਾਈ 600 ਮੀ. ਹੈ। ਮਾਊਂਟ ਆਗਾਓ ਇਸਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਚੀ ਸਿਖਰ (1193 ਮੀ.) ਹੈ।

7°25' ਉ. ਵਿਭ. ; 0°40' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 10 : 23

ਟੋਗੋ ਹਾਈਹਾਚੀਰੋ, ਮਾਰਕਵਿਸ : ਜਾਪਾਨ ਦੇ ਇਸ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਐਡਮਿਰਲ ਦਾ ਜਨਮ ਸੰਨ 1846 ਵਿਚ ਜਾਪਾਨ ਵਿਚ ਸਾਤਸੁਮਾ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਇਸਦੀ ਨਿਪੁੰਨ ਯੁੱਧ ਨੀਤੀ ਕਾਰਣ ਜਾਪਾਨ ਅਤੇ ਰੂਸ ਵਿਚਕਾਰ ਹੋਏ ਯੁੱਧ ਵਿਚ ਜਾਪਾਨ ਨੂੰ ਸ਼ਾਨਦਾਰ

ਜਿੱਤ ਹਾਸਲ ਹੋਈ। ਦੁਸ਼ਮਣ ਦੇ ਬੇੜਿਆਂ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਨ ਲਈ ਇਸਨੇ ਨਵੀਆਂ ਆਧੁਨਿਕ ਯੁੱਧ-ਨੀਤੀਆਂ ਅਪਣਾਈਆਂ।

ਜਦੋਂ ਜਾਪਾਨ ਤੇ ਰੂਸ ਵਿਚਕਾਰ ਯੁੱਧ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਟੋਗੋ ਨੇ ਜਾਪਾਨੀ ਜਲ-ਸੈਨਾ ਦਾ ਕਮਾਂਡਰ ਇਨ ਚੀਫ਼ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਤੇ ਜੰਗੀ ਬੇੜਿਆਂ ਰਾਹੀਂ ਆਰਥਰ ਦੀ ਬੰਦਰਗਾਹ ਉੱਤੇ ਰੂਸੀ ਫੌਜਾਂ ਨੂੰ ਦਸ ਮਹੀਨੇ ਤੱਕ ਘੇਰੀ ਰੱਖਿਆ। ਇਸ ਦੇ ਸਿੱਟੇ ਵਜੋਂ 2 ਜਨਵਰੀ, 1905 ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਦੁਸ਼ਮਣ ਦੀਆਂ ਫੌਜਾਂ ਨੂੰ ਹਥਿਆਰ ਸੌਂਪਣੇ ਪਏ। ਮਾਯੂਸ ਹੋ ਕੇ ਰੂਸੀ ਫੌਜਾਂ ਨੇ ਆਪਣਾ ਬਾਲਟਿਕ ਬੇੜਾ ਦੂਰ ਪੂਰਬ ਵੱਲ ਰਵਾਨਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। 27 ਮਈ ਨੂੰ ਤਸੁਸ਼ੀਮਾ ਜਲ-ਡਮਰੂ ਉੱਤੇ ਟੋਗੋ ਦੀਆਂ ਫੌਜਾਂ ਨਾਲ ਰੂਸੀ ਫੌਜਾਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਹੋਇਆ। ਇਸੇ ਯੁੱਧ ਵਿਚ ਟੋਗੋ ਨੇ ਅਜਿਹੀ ਮਾਰੂ ਯੁੱਧ ਨੀਤੀ ਅਪਣਾਈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਦੁਸ਼ਮਣ ਦੇ 35 ਜੰਗੀ ਜਹਾਜ਼ਾਂ ਵਿਚੋਂ 33 ਜਹਾਜ਼ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਨਸ਼ਟ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਅਤੇ ਇੰਜ ਯੁੱਧ ਦਾ ਅੰਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਇਹੀ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਫੌਜੀ ਵਿਉਂਤ ਬਰਤਾਨੀਆ ਅਤੇ ਫ਼ਰਾਂਸੀਸੀ ਜਲ-ਸੈਨਾ ਨੇ ਵੀ ਅਪਣਾਈ।

ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਇਹ ਜਿੱਤ ਅਜਿਹੀ ਪਹਿਲੀ ਘਟਨਾ ਸੀ ਜਦੋਂ ਕਿ ਏਸ਼ੀਆ ਨੇ ਯੂਰਪੀ ਕੌਮ ਨੂੰ ਕਰਾਰੀ ਹਾਰ ਦਿੱਤੀ। ਸਿੱਟੇ ਵਜੋਂ ਪੱਛਮੀ ਦੇਸ਼ਾਂ ਨੇ ਜਾਪਾਨ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਦਾ ਦੇਸ਼ ਮੰਨ ਲਿਆ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. 10 : 23

ਟੋਚਾਗੀ : ਜਾਪਾਨ ਦੇ ਹਾਂਸ਼ੂ ਦੀਪ ਵਿਚ ਇਹ ਉੱਤਰੀ ਕਾਟੋ ਖੰਡ ਦੀ ਇਕ ਕੈਂਨ (ਪ੍ਰੀਫੈਕਚਰ) ਹੈ। ਇਸਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਉਟਸਾਨੋਮੀਆ ਹੈ। ਕੈਂਨ ਦਾ ਖੇਤਰਫਲ 6, 414 ਵ. ਕਿ. ਮੀ. ਅਤੇ ਆਬਾਦੀ 1, 837,000 (1983) ਹੈ। ਇਸ ਕੈਂਨ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਉਪਜਾਊ ਮੈਦਾਨ ਅਤੇ ਉੱਚੇ ਪਰਬਤ ਹਨ। ਆਸ਼ੀਆ ਪਰਬਤਾਂ ਨੇ ਕੈਂਨ ਦਾ ਪੱਛਮੀ ਖੇਤਰ ਰੋਕਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਖੇਤਰ ਨੂੰ ਨਿੱਕੇ ਨੈਸ਼ਨਲ ਪਾਰਕ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਥੇ ਹੀ ਚੂਜ਼ੇਨਜੀ ਝੀਲ ਪਾਰਕ ਖੇਤਰ ਦੀ ਖਿੱਚ ਦੀ ਥਾਂ ਹੈ। ਕਿਨੂਗਾਵਾ ਪੂਰਬੀ ਅਤੇ ਪੱਛਮੀ ਪਰਬਤਾਂ ਵਿਚਾਲੇ ਵਹਿਣ ਵਾਲਾ ਕੈਂਨ ਪ੍ਰੀਫੈਕਚਰ ਦਾ ਵੱਡਾ ਦਰਿਆ ਹੈ।

ਇਸ ਵਿਚ ਚੌਲ, ਸਬਜ਼ੀਆਂ, ਤਮਾਕੂ ਅਤੇ ਰੇਸ਼ੇ ਵਾਲੀਆਂ ਫਸਲਾਂ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਥੇ ਪਸ਼ੂ ਵੀ ਪਾਲੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਆਸ਼ੀਆ ਪਰਬਤੀ ਖੇਤਰ ਵਿਚੋਂ ਤਾਂਬਾ ਅਤੇ ਮੈਗਨੀਜ਼ ਕਢਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕੈਂਨ ਵਿਚ ਖਾਣ-ਪੀਣ ਦੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਸੈਸਿੰਗ, ਪੁਰਜ਼ੇ ਅਤੇ ਬਿਜਲੀ ਦਾ ਸਾਮਾਨ ਬਣਾਉਣ ਦੀਆਂ ਸਨਅਤਾਂ ਉੱਠਤ ਹਨ। ਉਟਸਾਨੋਮੀਆ ਅਤੇ ਟੋਚਾਗੀ ਇਥੋ ਦੇ ਵਰਣਨਯੋਗ ਸ਼ਹਿਰ ਹਨ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 11 : 815

ਟੋਚੀ : ਦਰਿਆ—ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੇ ਉੱਤਰ-ਪੱਛਮੀ ਸੀਮਾ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦਾ ਇਕ ਦਰਿਆ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਅਫ਼ਗਾਨਿਸਤਾਨ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਸ੍ਰੋਤ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਪੂਰਬ ਦੀ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿਚ ਵਗਦਾ ਹੋਇਆ ਇਹ ਉੱਤਰੀ ਵਜ਼ੀਰਿਸਤਾਨ ਏਜੰਸੀ ਅਤੇ ਬੰਨੂ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਵਿਚ ਦਾਖਲ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਥੇ ਵੀ ਇਹ ਪੂਰਬ ਵੱਲ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਫਿਰ ਦੱਖਣ-ਪੂਰਬ ਵਿਚ ਹੋ ਕੇ ਲੱਕੀ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਪੂਰਬ ਵਿਚ ਕੁਰੰਮ ਦਰਿਆ ਨਾਲ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਪਾਣੀ ਬੰਨੂ ਵਿਚ ਸਿੰਜਾਈ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.—ਇਪ. ਗ. ਇੰਡ. 23 : 406

ਟੋਜੋ ਗੰਡੇਕੀ : ਜਾਪਾਨ ਦਾ ਇਕ ਬਹਾਦਰ ਜਰਨੈਲ, ਸਿਆਸਤਦਾਨ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਵਿਸ਼ਵਯੁੱਧ ਦੌਰਾਨ ਬਣਾਇਆ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਜਾਪਾਨ ਦਾ ਪ੍ਰਧਾਨ-ਮੰਤਰੀ ਸੀ। ਇਸਦਾ ਜਨਮ 30 ਦਸੰਬਰ, 1884 ਨੂੰ ਟੋਕੀਓ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਇਸਨੇ ਇੰਪਰੀਅਲ ਮਿਲਟਰੀ

ਗੰਡੇਕੀ ਟੋਜੋ

ਅਕੈਡਮੀ ਅਤੇ ਮਿਲਟਰੀ ਸਟਾਫ਼ ਕਾਲਜ ਵਿਚ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਇਹ ਇਕ ਨਿਪੁੰਨ ਕਮਾਂਡਰ ਸਾਬਤ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਤਰੱਕੀ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਛੇਤੀ ਹੀ ਉੱਚੇ ਅਹੁਦੇ ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1937 ਵਿਚ ਇਹ ਮੰਚੂਰੀਆ ਵਿਚ ਕਵਾਂਗਡੁੰਗ ਆਰਮੀ ਦੇ ਸਟਾਫ਼ ਦਾ ਚੀਫ਼ ਬਣ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1938-39 ਵਿਚ ਇਹ ਯੁੱਧ ਦੌਰਾਨ ਉਪ-ਰੱਖਿਆ ਮੰਤਰੀ, 1940-41 ਵਿਚ ਤੀਜੀ ਵਾਰ ਰੱਖਿਆ ਮੰਤਰੀ ਅਤੇ 1941 ਵਿਚ ਨਾਲ ਹੀ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਪ੍ਰਧਾਨ-ਮੰਤਰੀ ਵੀ ਬਣਿਆ ਪਰ ਇਸ ਸਮੇਂ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਦਾ ਮਹਿਕਮਾ ਇਸਨੇ ਆਪਣੇ ਕੋਲ ਹੀ ਰੱਖਿਆ।

ਇਸਨੇ ਪਰਲ ਬੰਦਰਗਾਹ ਉੱਤੇ ਦੇ ਅਮਰੀਕੀ ਠਿਕਾਣਿਆਂ ਤੇ ਹਮਲੇ ਕੀਤੇ ਅਤੇ ਸ਼ੁਰੂ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਇਸਦੀ ਅਗਵਾਈ ਅਧੀਨ ਦੱਖਣ ਪੂਰਬੀ ਏਸ਼ੀਆ ਅਤੇ ਸ਼ਾਂਤ ਮਹਾਂ ਸਾਗਰ ਵਿਚ ਜਾਪਾਨ ਨੂੰ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਜਿੱਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ। ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਜਦੋਂ ਜਾਪਾਨ ਕੋਲੋਂ 1944 ਈ. ਵਿਚ ਮਰੀਨਾ ਟਾਪੂ ਖੁੱਸ ਗਏ ਤਾਂ ਟੋਜੋ ਨੂੰ ਇਸ ਲਈ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਠਹਿਰਾਇਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਅਸਤੀਫ਼ਾ ਦੇਣ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ।

ਸਤੰਬਰ 1945 ਵਿਚ ਜਾਪਾਨ ਨੇ ਜਦੋਂ ਹਥਿਆਰ ਸੁਟ ਦਿੱਤੇ ਤਾਂ ਟੋਜੋ ਨੂੰ ਇਕ ਜੰਗੀ ਅਪਰਾਧੀ ਦੇ ਦੋਸ਼ ਵਿਚ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰ ਕਰ ਲਿਆ ਗਿਆ। ਇਸਨੇ ਆਤਮਹੱਤਿਆ ਕਰਨ ਦੀ ਵੀ ਇਕ ਅਸਫ਼ਲ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਉਪਰ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਫ਼ੌਜੀ ਅਦਾਲਤ ਵਿਚ ਮੁਕੱਦਮਾ ਚਲਾਇਆ ਗਿਆ ਜਿਸ ਵਿਚ ਇਸਨੂੰ ਮੌਤ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਸੁਣਾਈ ਗਈ। 23 ਦਸੰਬਰ, 1948 ਨੂੰ ਟੋਕੀਓ ਵਿਖੇ ਇਸਨੂੰ ਫਾਂਸੀ ਦੇ ਦਿੱਤੀ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮਾ. 10 : 25

ਟੋਟ ਫ੍ਰਿਟਜ਼ : ਇਸ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਜਰਮਨ ਸੈਨਿਕ ਇੰਜੀਨੀਅਰ ਦਾ ਜਨਮ 1891 ਈ. ਵਿਚ ਹੋਇਆ। ਪਹਿਲੇ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਸੰਸਾਰ-ਯੁੱਧ ਦੇ ਵਿਚਲੇ ਕਾਲ ਵਿਚ ਫ਼ਰਾਂਸ ਅਤੇ ਜਰਮਨ ਸੈਨਿਕ ਇੰਜੀਨੀਅਰਾਂ ਨੇ

ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸੈਨਿਕ ਯੋਜਨਾਵਾਂ ਸਬੰਧੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਕੰਮ ਕੀਤੇ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਕੰਮਾਂ ਵਿਚੋਂ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਕੰਮ ਸਥਾਈ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਾਲ ਕਿਲੇ ਬਣਾਉਣਾ ਸੀ। ਫ਼ਰਾਂਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਪੂਰਬੀ ਸੀਮਾ ਉੱਤੇ 'ਮਾਜਹੀਨੋ ਲਾਈਨ' ਨਾਮੀ ਕਿਲਿਆਂ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਵਾਇਆ। ਇਹ ਕਿਲੇ ਅਜੇ ਵੀ ਹਨ। ਇਸ ਦੇ ਜਵਾਬ ਵਿਚ ਫ੍ਰਿਟਜ਼ ਟੋਟ ਨੇ ਰਾਈਨ ਦਰਿਆ ਦੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਪੱਛਮੀ ਦੀਵਾਰ ਅਰਥਾਤ 'ਸੀਗਫ੍ਰੀਡ ਲਾਈਨ' ਨਾਮਕ ਦੁਰਜੇਯ ਕਿਲਿਆਂ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਵਾਇਆ।

ਟੋਟ ਫ੍ਰਿਟਜ਼ ਨੇ ਜਰਮਨੀ ਅੰਦਰ ਕਈ ਸੈਨਿਕ ਸੜਕਾਂ ਬਣਾ ਕੇ ਸੜਕਾਂ ਦਾ ਜਾਲ ਵਿਛਾ ਦਿੱਤਾ। ਸੰਨ 1940 ਤੋਂ 1942 ਵਿਚਕਾਰ ਫ਼ਰਾਂਸ ਦੇ ਉੱਤਰੀ ਸਮੁੰਦਰ ਤਟ ਦੇ ਇਕ ਸਿਰੇ ਤੋਂ ਦੂਜੇ ਤੱਕ ਪਨਡੁਬੀ ਜਹਾਜ਼ਾਂ ਦੇ ਅੱਡੇ ਬਣਾਉਣ ਦੇ ਕੰਮ ਦਾ ਸਿਹਰਾ ਵੀ ਟੋਟ ਫ੍ਰਿਟਜ਼ ਦੇ ਸਿਰ ਹੀ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.—ਹਿੰ. ਵਿ. ਕੋ. 5: 180

ਟੋਟਮ, ਐਡਵਰਡ ਲਾਰੀ : ਇਸ ਜੀਵ-ਰਸਾਇਣੀ ਨੋਬਲ ਪੁਰਸਕਾਰ ਵਿਜੇਤਾ ਦਾ ਜਨਮ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਦੇ ਕਾਲਾਰਾਡੋ

ਐਡਵਰਡ ਲਾਰੀ ਟੋਟਮ

ਰਾਜ ਵਿਚ ਬੋਲਡਰ ਵਿਖੇ 14 ਦਸੰਬਰ, 1909 ਨੂੰ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਨੇ ਸ਼ਿਕਾਗੋ ਅਤੇ ਵਿਸਕਾਨਸਨ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਤੋਂ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਸੰਨ 1934 ਵਿਚ ਇਸਨੇ ਜੀਵਾਣੂਆਂ ਦੀ ਬਾਇਓ-ਕੈਮਿਸਟਰੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ ਵਿਸ਼ੇ ਉਪਰ ਡਾਕਟਰੇਟ ਹਾਸਲ ਕੀਤੀ। ਪੀ. ਐਚ. ਡੀ. ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਨੀਦਰਲੈਂਡ ਵਿਖੇ ਇਕ ਸਾਲ ਹੋਰ ਪੜ੍ਹਾਈ ਕਰਨ ਉਪਰੰਤ ਇਹ ਸਟੈਨਫ਼ਰਡ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਚਲਾ ਗਿਆ, ਉਥੇ ਜਾਰਜ ਵੈਲਜ਼ ਬੀਡਲ ਨਾਲ ਰਲ ਕੇ ਇਸ ਨੇ ਅਨੁਵੰਸ਼ਿਕਤਾ ਦੇ ਜੀਵ-ਰਸਾਇਣਿਕ ਪੱਖਾਂ ਬਾਰੇ ਖੋਜ ਕੀਤੀ। ਇਹ ਖੋਜ ਫਲਾਂ ਦੀ ਸਾਧਾਰਨ ਮੱਖੀ ਡਰੋਸੋਫਿਲਾ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ ਤੇ ਰੈੱਡ ਬਰੈੱਡ ਮੋਲਡ (Red bread mold) ਨਿਊਰੋਸਪੋਰਾ ਉਪਰ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਇਸ ਖੋਜ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਏ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੀ ਜੀਵ ਵਿਗਿਆਨ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਖੋਜ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਏ ਇਕ ਸਿਧਾਂਤ ਨਾਲ ਹੀ ਜੀਵਾਣੂਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਜਣਨ ਵਿਗਿਆਨ-ਸਬੰਧੀ ਖੋਜ ਸੰਭਵ ਹੋਈ।

ਜੀਵਾਣੂਆਂ ਦੇ ਆਧੁਨਿਕ ਪ੍ਰਜਣਨ ਵਿਗਿਆਨ ਸਬੰਧੀ ਖੋਜ ਵੀ ਟੋਟਮ ਅਤੇ ਜੋਸ਼ੂਆ ਲੈਡਰਬਰਗ ਨੇ ਯੋਗ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿਚ

1946 ਈ. ਵਿਚ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ। ਸੰਨ 1957 ਵਿਚ ਟੋਨੀ ਬਤੌਰ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਅਤੇ ਮੈਂਬਰ ਰਾਕਿਫੋਲੋਰ ਇੰਸਟੀਚਿਊਟ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1958 ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਬੀਡਲ ਅਤੇ ਲੈਡਰਬਰਗ ਨਾਲ ਨੋਬਲ ਪੁਰਸਕਾਰ ਸਾਂਝਾ ਕੀਤਾ।

5 ਨਵੰਬਰ, 1975 ਨੂੰ ਇਸ ਦੀ ਨਿਉਯਾਰਕ ਵਿਖੇ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. 21 : 834; ਐਨ. ਨੋ. ਲਾ. : 377

ਟੋਟੀ ਹੈਨਰੀ ਡਾ. : ਟੋਟੀ ਹੈਨਰੀ ਡਾ. ਫਰਾਂਸੀਸੀ ਵਪਾਰੀ

ਅਤੇ ਖੋਜੀ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਜਨਮ 1650 ਈ. ਨੂੰ ਇਟਲੀ ਵਿਚ ਗਾਏਟਾ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਦੇ ਪਿਤਾ ਦਾ ਨਾਂ ਲੋਰੇਂਜੋ ਡੇ ਟੋਟੀ ਸੀ ਜਿਹੜਾ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਇਟਲੀ ਤੋਂ ਫਰਾਂਸ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਇਥੇ ਇਹ ਫਰਾਂਸੀਸੀ ਸੈਨਾ ਵਿਚ ਭਰਤੀ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ਮਗਰੋਂ ਇਹ ਨੌ ਸੈਨਾ ਵਿਚ ਆ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1678 ਵਿਚ ਕੈਨੇਡਾ ਜਾਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਸ ਨੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਫਰਾਂਸੀਸੀ ਮੁਹਿੰਮਾਂ ਵਿਚ ਭਾਗ ਲਿਆ ਅਤੇ ਇਸ ਦੌਰਾਨ ਇਸ ਨੇ ਆਪਣਾ ਸੱਜਾ ਹੱਥ ਗੁਆ ਲਿਆ। ਸੰਨ 1678 ਵਿਚ ਇਹ ਫਰਾਂਸੀਸੀ ਖੋਜੀ ਲਾ ਸਾਲ ਦੀ ਸਰਪਸਤੀ ਹੇਠ ਕਿਊਬੈਕ ਵਿਖੇ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਗ੍ਰੇਟ ਲੇਕਸ ਵਿਖੇ ਵਪਾਰਕ ਚੌਕੀਆਂ ਕਾਇਮ ਕਰਨ ਵਿਚ ਮਦਦ ਕੀਤੀ। ਸੰਨ 1680 ਵਿਚ ਇਲਾਨਾਇ ਆ ਗਿਆ ਪਰ ਇਥੇ ਇਸਨੂੰ ਇਸ ਖੇਤਰ ਦੇ ਸ਼ਹਿਰੀ ਅਖਤਿਆਰਾਤ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਫੋਰਟ ਕਰੀਵ ਕੁਰ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਵੀ ਸੌਂਪਿਆ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1682 ਵਿਚ ਉਸ ਨੇ ਲਾ ਸਾਲ ਦਾ ਮਿਸਿਸਿੱਪੀ ਦਰਿਆ ਦੇ ਮੁਹਾਣੇ ਤੱਕ ਜਾਣ ਦਾ ਸਾਥ ਦਿੱਤਾ। ਆਪਣੇ ਆਗੂ ਦੀ ਗੈਰਹੋਜ਼ਗੀ ਵਿਚ ਇਸਨੇ ਮਿਡਵੈਸਟ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਵਪਾਰਕ ਹਿਤਾਂ ਦੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਕੀਤੀ। ਸੰਨ 1699 ਵਿਚ ਲੂਜ਼ੀਆਨਾ ਵਿਚ ਕੈਨੇਡਾ ਦੇ ਉੱਘੇ ਖੋਜੀ ਇਬਰਵਿਲ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਵਪਾਰ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣ ਅਤੇ ਇੰਡੀਅਨਾਂ ਵਿਚ ਸ਼ਾਂਤੀ ਕਾਇਮ ਕਰਨ ਦੇ ਜਤਨ ਕੀਤਾ। ਟੋਟੀ ਦੀ ਸਤੰਬਰ, 1704 ਵਿਚ ਅਲਾਬਾਮਾ ਦੇ ਦੱਖਣ ਪੱਛਮ ਵਿਚ ਫੋਰਟ ਲੂਈ ਵਿਖੇ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਅਮੈ. 26 : 841

ਟੋਟੈਮਵਾਦ : ਧਾਰਮਿਕ ਪਰੰਪਰਾ ਅਨੁਸਾਰ ਟੋਟੈਮਵਾਦ ਮਨੁੱਖ ਜਾਤੀ ਦੀ ਇਕ ਵਿਸ਼ਵਾਸ-ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਅਨੁਸਾਰ ਉਹ ਆਪਣੀ ਪੈਦਾਇਸ਼ ਕਿਸੇ ਅਣ-ਮਨੁੱਖੀ ਵੰਡ-ਵੰਡੇਰੇ ਤੋਂ ਮੰਨਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਕਈ ਆਦਮ ਜਾਤੀਆਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵੰਡ-ਵੰਡੇਰੇ ਨਾਗ-ਪੰਛੀ ਆਦਿ ਸਨ। ਉਹ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪੂਜਾ ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਪਿੱਪਲ, ਕਿੱਕਰ ਆਦਿ ਰੁੱਖਾਂ ਦੀ ਪੂਜਾ ਵੀ ਇਸੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਅਧੀਨ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ।

ਟੋਟੈਮਵਾਦ ਅਮਰੀਕਾ, ਆਸਟ੍ਰੇਲੀਆ, ਅਫਰੀਕਾ, ਭਾਰਤ ਦੇ ਨਿਊਗਿਨੀ ਆਦਿ ਕਈ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਚਲਤ ਹੈ। ਅਮਰੀਕਾ ਵਿਚ ਇਸ ਸਿਧਾਂਤ ਦਾ ਮੁੱਖੀ ਪੀਟਰ ਜੋਨਜ਼ ਸੀ ਜਿਸ ਅਨੁਸਾਰ ਕਬੀਲਿਆਂ ਤੇ ਫਿਰਕਿਆਂ ਵਿਚ ਵੰਡ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵੰਡ-ਵੰਡੇਰਿਆਂ ਦੀ ਮਹਾਨ ਆਤਮਾ ਨੇ ਅਨੇਕਾਂ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਸਾਰੇ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਸਬੰਧੀ ਹਨ ਅਤੇ ਜੰਗ ਤੇ ਬੀਮਾਰੀ ਆਦਿ ਵਿਚ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਨਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਫਰਜ਼ ਹੈ। ਹਰ ਇਕ ਕਬੀਲੇ ਦੀ ਪਛਾਣ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਜਾਨਵਰਾਂ ਜਾਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਮੋਹਾਕ ਕੌਮ ਦੇ ਸਿਰਫ 3 ਕਬੀਲੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਚਿੰਨ੍ਹ ਹਨ ਕੱਛੂ, ਰਿੱਛ ਤੇ ਭੇੜੀਆ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਦੱਖਣੀ ਆਸਟ੍ਰੇਲੀਆ ਦੇ ਗਵਰਨਰ

ਸਰ ਜਾਰਜ ਗ੍ਰੇ ਅਨੁਸਾਰ ਆਸਟ੍ਰੇਲੀਆ ਦੇ ਕੋਬੋਗ ਕਬੀਲੇ ਅਤੇ ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਟੋਟੈਮ ਵਿਚ ਇਕਸਾਰਤਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਫਿਰਕਾ ਕਿਸੇ ਜਾਨਵਰ, ਪੌਦੇ ਜਾਂ ਸੂਰਜ, ਬਾਰਸ਼ ਦੁਆਰਾ ਪਛਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਜਾਨਵਰ ਜਾਂ ਪੌਦਾ ਫਿਰਕੇ ਦਾ ਹੀ ਅੰਗ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਇਸ ਨੂੰ ਕੋਈ ਨੁਕਸਾਨ ਨਹੀਂ ਪਹੁੰਚਾਇਆ ਜਾਂਦਾ। ਇਕੋ ਫਿਰਕੇ ਦੇ ਲੋਕ ਆਪਸ ਵਿਚ ਵਿਆਹ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕਰਵਾਉਂਦੇ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਟੋਟੈਮ ਦਾ ਨਾਂ ਆਪਣੀਆਂ ਬਾਹਵਾਂ, ਛਾਤੀ ਤੇ ਪੱਟਾਂ ਉੱਤੇ ਲਿਖਵਾਉਣ ਦਾ ਰਿਵਾਜ ਸੀ। ਆਸਟ੍ਰੇਲੀਆ ਦੇ ਟੋਟੈਮਵਾਦ ਦੇ ਚਿੰਨ੍ਹ ਬਿੱਲੀ, ਕਾਲੀ ਬੱਤਖ, ਟਾਈਗਰ, ਸੱਪ, ਕਾਂ ਆਦਿ ਹਨ।

ਅਫਰੀਕਾ ਵਿਚ ਟੋਟੈਮ ਦੇ ਚਿੰਨ੍ਹ ਚੀਤਾ, ਮੱਝ, ਕੁੱਤਾ, ਤੋਤਾ, ਕੇਲਾ, ਮੱਕੀ ਲਾਲ ਮਿੱਟੀ ਆਦਿ ਹਨ। ਕਬੀਲਿਆਂ ਦੇ ਸਰਦਾਰ ਰਗੁ-ਰੀਤਾਂ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਕੁਟੰਬ ਦੇ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਸਰਦਾਰ ਦਾ ਹੁਕਮ ਮੰਨਦੇ ਹਨ। ਮੌਤ ਬਾਰੇ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਕਬੀਲੇ ਵਾਲੇ ਨੇ ਜਾਦੂ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਉਸ ਤੋਂ ਬਦਲਾ ਲੈਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਗੈਰ-ਨਗਰੀਆਈ ਫਿਰਕਿਆਂ, ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਦਰਾਵੜ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਟੋਟੈਮਵਾਦ ਪਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਛੋਟਾ ਨਾਗਪੁਰ ਦੇ ਓਰਾਓਂ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਮੁੱਢ ਸ਼ਿਕਾਰੀਆਂ ਅਤੇ ਚਰਾਗਾਹਾਂ ਵਾਲਿਆਂ ਤੋਂ ਬਝਿਆ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਆਹ ਆਦਿ ਹੁਣ ਵੀ ਟੋਟੈਮਵਾਦ ਅਧੀਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਕਲੈਨ ਜਾਨਵਰਾਂ ਤੇ ਰੁੱਖਾਂ ਦੇ ਨਾਵਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਵੰਡੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਆਪਣੇ ਟੋਟੈਮ ਵਿਚ ਵਿਆਹ ਕਰਵਾਉਣਾ ਜਾਂ ਲਿੰਗ ਸਬੰਧ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਨਾ ਵਰਜਿਤ ਹੈ ਪਰ ਜੇ ਅਜਿਹਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਸਬੰਧਤ ਜੋੜਾ ਆਪਣੇ ਕਬੀਲੇ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਫੀਸਟ ਜਾਂ ਜੁਰਮਾਨਾ ਅਦਾ ਕਰਕੇ ਮਾਫ਼ੀ ਲੈ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਪਤਨੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਕਬੀਲੇ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਪਤੀ ਦੇ ਕਬੀਲੇ ਦੀਆਂ ਵਿਵਰਜਿਤ ਗੱਲਾਂ ਦੀ ਵੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਨੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਜਿਸ ਕਬੀਲੇ ਦਾ ਚਿੰਨ੍ਹ ਕੋਈ ਰੁੱਖ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਉਹ ਨਾ ਤਾਂ ਉਸ ਦੀ ਲੱਕੜ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਉਸ ਦੀ ਛਾਂ ਹੇਠ ਬੈਠਦੇ ਹਨ ਪਰ ਹੁਣ ਕੁਝ ਤਰਮੀਮਾਂ ਕਰ ਲਈਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ ਤੇ ਖੁਰਾਕ ਦੀਆਂ ਵਸਤਾਂ ਵਰਤ ਲਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਜਿਸ ਕਬੀਲੇ ਦਾ ਚਿੰਨ੍ਹ ਧਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਇਹ ਚੌਲ ਤਾਂ ਖਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਪਰ ਪਿੱਛ ਨਹੀਂ ਵਰਤਦੇ। ਲੂਣ ਕੁਟੰਬ ਦੇ ਲੋਕ ਕੇਵਲ ਕੱਚਾ ਲੂਣ ਨਹੀਂ ਵਰਤਦੇ। ਅੰਜੀਰ ਕੁਟੰਬ ਦੇ ਲੋਕ ਸਾਬਤ ਫਲ ਖਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਪਰ ਉਸ ਨੂੰ ਦੁਫਾੜ ਕਰਕੇ ਨਹੀਂ ਖਾਂਦੇ। ਕੁਝ ਕਬੀਲੇ ਆਪਣੇ ਚਿੰਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲਦੀਆਂ-ਜੁਲਦੀਆਂ ਹੋਰ ਚੀਜ਼ਾਂ ਤੋਂ ਵੀ ਪਰਹੇਜ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਸ਼ੇਰ ਕੁਟੰਬ ਵਾਲੇ ਬਖਿਆੜ ਤੇ ਗਾਲੜ ਦਾ ਮਾਸ ਵੀ ਨਹੀਂ ਖਾਂਦੇ ਤੇ ਮਾਘ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਵਿਆਹ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਕਿਉਂਕਿ ਮਾਘ ਸ਼ਬਦ ਬਾਘ (ਸ਼ੇਰ) ਨਾਲ ਮਿਲਦਾ ਜੁਲਦਾ ਹੈ।

ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਓਰਾਓਂ ਕਬੀਲੇ ਵਿਚ ਹੁਣ ਟੋਟੈਮਵਾਦ ਖਤਮ ਹੁੰਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਿਊਗਿਨੀ ਆਦਿ ਟਾਪੂਆਂ ਵਿਚ ਮਿਸ਼ਨਰੀਆਂ ਦੇ ਆਉਣ ਨਾਲ ਟੋਟੈਮਵਾਦ ਖਤਮ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ਭਾਵੇਂ ਕਿਧਰੇ ਕਿਧਰੇ ਇਸ ਦੇ ਚਿੰਨ੍ਹ ਮੌਜੂਦ ਹਨ।

ਟੋਟੋਨੀਕਾਪਾਨ : ਡਿਪਾਰਟਮੈਂਟ : ਦੱਖਣ-ਪੱਛਮੀ ਗਵਾਤੇਮਾਲਾ ਦਾ ਡਿਪਾਰਟਮੈਂਟ ਹੈ ਜਿਸਨੇ ਕੇਂਦਰੀ ਉੱਚੀ ਪਠਾਰ ਦਾ 1,061 ਵ. ਕਿ. ਮੀ. ਦਾ ਖੇਤਰ ਮੱਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਵਸੋਂ 2,36,033 (1982) ਹੈ। ਇਸੇ ਹਿੱਸੇ ਨਾਂ ਦਾ ਸ਼ਹਿਰ ਇਥੋਂ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਹੈ। ਇਥੇ ਮਾਯਾ ਇੰਡੀਅਨ ਲੋਕ ਵੱਸੇ ਹੋਏ ਹਨ ਜਿਹੜੇ ਪਠਾਰ ਉੱਤੇ 2,900 ਮੀ. ਤੱਕ ਉੱਚੇ ਖੇਤਰਾਂ ਉਪਰ ਮੱਕੀ, ਕਣਕ,

ਫਲੀਆਂ ਅਤੇ ਉਪਰ 3200 ਮੀ. ਤੀਕ ਆਲੂਆਂ ਦੀ ਕਾਸ਼ਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਹੋਰ ਉੱਪਰ ਭੇਡਾਂ ਪਾਲੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਡਿਪਾਰਟਮੈਂਟ ਦਾ ਦੱਖਣ-ਪੱਛਮੀ ਹਿੱਸਾ ਪੈਨ-ਅਮਰੀਕੀ ਸ਼ਾਹਰਾਹ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਜਦੋਂ ਕਿ ਬਾਕੀ ਖੇਤਰ ਦੇ ਪਿੰਡ ਵਿੰਗੋ-ਟੇਏ ਪਹਿਲਾਂ ਨਾਲ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਹੋਏ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਉਪਰ ਵੇ-ਦੁਆਈ ਦਾ ਕੰਮ ਖੱਚਰਾਂ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਟੋਟੋਨੀਕਾਪਨ ਸ਼ਹਿਰ ਇਥੋਂ ਦੇ ਸਨੱਅਤੀ ਅਤੇ ਜ਼ਰਾਇਤੀ ਉਤਪਾਦਨਾਂ ਦੀ ਮੰਡੀ ਅਤੇ ਵੱਡਾ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.-ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 10 : 63

ਟੋਟੋਨੀਕਾਪਨ : ਸ਼ਹਿਰ-ਦੱਖਣ-ਪੱਛਮੀ ਗਵਾਤੇਮਾਲਾ ਦੇ ਇਸੇ ਨਾਂ ਦੇ ਡਿਪਾਰਟਮੈਂਟ ਦਾ ਵੱਡਾ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਪੈਨ-ਅਮਰੀਕੀ ਸ਼ਾਹਰਾਹ ਉਪਰ ਕੈਟੋਜ਼ਲਟੈਨਾਂਗੋ ਤੋਂ 19 ਕਿ. ਮੀ. ਪੂਰਬ-ਉੱਤਰ-ਪੂਰਬ ਵਿਚ ਕੋਂਦਰੀ ਉੱਚੇ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿਚ 2,500 ਮੀ. ਦੀ ਉਚਾਈ ਉੱਤੇ ਵਾਕਿਆ ਹੈ। ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਪਿਛਵਾੜਾ ਜ਼ਰਾਇਤੀ ਹੈ ਜਿਥੇ ਮੱਕੀ, ਕਣਕ, ਫਲੀਆਂ, ਆਲੂਆਂ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਆਪਣੇ ਪਿਛਵਾੜੇ ਦੀਆਂ ਜ਼ਰਾਇਤੀ ਉਪਜਾਂ ਦੀ ਮੰਡੀ ਅਤੇ ਉਦਯੋਗਕ ਕੇਂਦਰ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਉੱਨਤ ਹੈ। ਇਥੇ ਭਾਂਡੇ, ਊਨੀ ਕੱਪੜੇ, ਫਰਨੀਚਰ ਆਦਿ ਬਣਾਉਣ ਦੇ ਧੰਦੇ ਉੱਨਤ ਹਨ। ਇਥੇ ਇੰਡੀਅਨ ਲੋਕ ਵਸੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਸੰਨ 1817 ਵਿਚ ਇਥੇ ਇੰਡੀਅਨਾਂ ਦੇ ਵਿਦਰੋਹ ਹੋਏ ਸਨ। ਸੰਨ 1902 ਵਿਚ ਇਥੇ ਭੂਚਾਲ ਵੀ ਆਇਆ ਸੀ ਜਿਸ ਨਾਲ ਇਹ ਆੱਧਾ ਤਬਾਹ ਹੋ ਗਿਆ।

ਆਬਾਦੀ - 61,991 (1981)

14°55' ਉ. ਵਿਭ.; 91°22' ਪੱ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.-ਐਨ. ਅਮੇ. 26 : 717; ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 10 : 63

ਟੋਡਰ ਮੱਲ : ਟੋਡਰ ਮੱਲ ਸਰਹਿੰਦ ਦਾ ਸ਼ਾਹੂਕਾਰ ਸੀ ਜਿਸ ਨੇ ਦੋ ਛੋਟੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਦੇ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਣ ਪਿੱਛੋਂ ਮਾਤਾ ਗੁਜਰੀ ਜੀ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹੌਸਲਾ ਦਿੱਤਾ। ਕਈ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਮਾਤਾ ਜੀ ਅਤੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਦਾ ਅੰਤਮ ਸੰਸਕਾਰ ਇਸੇ ਨੇ ਕੀਤਾ ਸੀ।

ਹ. ਪੁ.-ਮ. ਕੋ. : 552

ਟੋਡਰ ਮੱਲ, ਰਾਜਾ : ਇਹ ਮੁਗਲ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਅਕਬਰ ਦਾ ਇਕ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਦਰਬਾਰੀ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਨੌਂ ਰਤਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਜਨਮ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਚੂਹਣੀਆਂ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਭਗਵਤੀਦਾਸ ਖੱਤਰੀ ਦੇ ਘਰ 1523 ਈ. ਨੂੰ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਦੇ ਜਨਮ ਸਥਾਨ ਬਾਰੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਵਿਚ ਮਤਭੇਦ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਪਿਤਾ ਇਕ ਸਾਧਾਰਣ ਗਰੀਬ ਮਹਾਜਨ ਸੀ।

ਟੋਡਰ ਮੱਲ ਇਕ ਸੂਝਵਾਨ ਤੇ ਬੁੱਧੀਮਾਨ ਵਿਅਕਤੀ ਸੀ ਜਿਸ ਸਦਕੇ ਇਹ ਆਪਣੀ ਸਾਧਾਰਣ ਹੈਸੀਅਤ ਤੋਂ ਉਠ ਕੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਅਕਬਰ ਦੇ ਦੀਵਾਨ ਦੇ ਅਹੁਦੇ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ। ਅਕਬਰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਹ ਸ਼ੇਰ ਸ਼ਾਹ ਸੂਰੀ ਦੇ ਰਾਜ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਦੀ ਤੀਖਣ ਬੁੱਧੀ ਸਦਕਾ ਸਾਰੇ ਅਧਿਕਾਰੀ ਤੇ ਕਰਮਚਾਰੀ ਇਸ ਤੇ ਬਹੁਤ ਖੁਸ਼ ਸਨ। ਅਕਬਰ ਦੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਬਣਨ ਨਾਲ ਇਸਨੂੰ ਚਾਰ ਹਜ਼ਾਰੀ ਮਨਸਬਦਾਰ ਦਾ ਰੁਤਬਾ ਸੌਂਪਿਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਦੀ ਸੂਝ ਬੂਝ ਨੂੰ ਦੇਖਦਿਆਂ ਜ਼ਮੀਨ ਦਾ ਬੰਦੋਬਸਤ ਤੇ ਮਾਲ ਦਾ ਮਹਿਕਮਾ ਵੀ ਅਕਬਰ ਨੇ ਟੋਡਰਮੱਲ ਨੂੰ ਸੌਂਪ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਦੇ ਮਾਲ ਸਬੰਧੀ ਬਣਾਏ ਨਿਯਮ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਪਸੰਦ ਆਏ।

ਅੱਜ ਵੀ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਮਾਲ ਦੇ ਮਹਿਕਮੇ ਦੇ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਨਿਯਮ ਟੋਡਰ ਮੱਲ ਦੇ ਨਿਯਮਾਂ ਉਪਰ ਹੀ ਆਧਾਰਿਤ ਹਨ। ਦਫ਼ਤਰਾਂ ਵਿਚ ਹਿੰਦੀ ਦੀ ਥਾਂ ਤੇ ਫ਼ਾਰਸੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਵੀ ਟੋਡਰ ਮੱਲ ਨੇ ਹੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਉਪਰੋਕਤ ਗੁਣਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ 1574 ਈ. ਵਿਚ ਪਟਨਾ ਉਪਰ ਜਿੱਤ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਦੇ ਇਵਜ਼ ਵਿਚ ਇਸਨੂੰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਵਲੋਂ ਬਹੁਤ ਮਾਣ ਮਿਲਿਆ। ਟੋਡਰ ਮੱਲ ਇਕ ਚੰਗਾ ਜਰਨੈਲ ਵੀ ਸੀ। ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਬੰਗਾਲ ਦੀ ਮੁਹਿੰਮ ਵਿਚ ਕੀਤੀ ਅਗਵਾਈ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਇਸ ਨੇ ਬੰਗਾਲ ਦੇ ਸੂਬੇਦਾਰ ਖਾਨਜਹਾਨ ਦੇ ਸਹਾਇਕ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਵੀਰਤਾ ਦਿਖਾਈ ਤੇ ਇਸ ਦੀ ਬਹਾਦਰੀ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਅਕਬਰ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਗੁਜਰਾਤ ਵੀ ਭੇਜਿਆ।

ਟੋਡਰ ਮੱਲ ਇਕ ਯੋਗ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਅਤੇ ਨਿਪੁੰਨ ਜਰਨੈਲ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਫ਼ਾਰਸੀ ਤੇ ਹਿੰਦੀ ਦਾ ਉਚਕੋਟੀ ਦਾ ਕਵੀ ਸੀ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਅਕਬਰ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਨੌਂ ਰਤਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਗਿਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਵੰਨਗੀ ਹੇਠਾਂ ਦਿਤੀ ਗਈ ਹੈ:-

ਤਾਰ ਬਿਨ ਯੰਤਰ ਜੈਸੇ ਸਯਾਨੇ ਬਿਨ ਮੰਤਰ ਜੈਸੇ
ਪਤਿ ਬਿਨ ਨਾਰਿ ਜੈਸੇ ਪੁਤ੍ਰ ਬਿਨ ਘਰ ਹੈ,

ਟੋਡਰ ਸੁ ਕਾਵਿ ਤੈਸੇ ਮਨ ਮੇ ਵਿਚਾਰ ਦੇਖੇ
ਧਰਮ ਵਿਹੀਨ ਧਨ ਪਕੁਸੀ ਬਿਨ ਪਰ ਹੈ।

ਕਈ ਲੇਖਕਾਂ ਨੇ ਟੋਡਰ ਮੱਲ ਨੂੰ ਜਾਤ ਦਾ ਬਾਣੀਆ ਜਾਂ ਕਾਯਸਬ ਜਾਤ ਵਿਚੋਂ ਵੀ ਦਸਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਜੂਨ 1567 ਵਿਚ ਅਕਬਰ ਦੇ ਹੁਕਮ ਅਧੀਨ ਟੋਡਰ ਮੱਲ ਦੇ ਅਵਧ ਵਿਚ ਸਿਕੰਦਰ ਖਾਨ ਨੂੰ ਭਜਾ ਦਿੱਤਾ। ਰਾਜਪੁਤਾਨੇ ਤੇ ਗੁਜਰਾਤ ਵਿਚ ਕਾਮਯਾਬੀ ਨਾਲ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰਨ ਲਈ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਅਕਬਰ ਨੇ ਟੋਡਰ ਮੱਲ ਤੇ ਕਾਸਿਮ ਖਾਨ ਦੀ ਦੇਖ-ਰੇਖ ਵਿਚ ਸਥਾਤਾਂ (ਜ਼ਮੀਨ ਵਲੋਂਵੇਦਾਰ ਰਸਤੇ) ਬਣਵਾਏ। ਅਫ਼ਗਾਨਾਂ ਨੂੰ ਭਾਰਤ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਧਕਣ ਲਈ ਭੇਜੀਆਂ ਕਾਮਯਾਬ ਮੁਹਿੰਮਾਂ ਵਿਚ ਟੋਡਰ ਮੱਲ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਸੀ। ਇਸਨੇ ਉੜੀਸਾ ਦੇ ਖਤਰਨਾਕ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਬਾਨਾਸੋਰ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਦਾਊਦ ਨਾਲ ਲੜਾਈ ਕੀਤੀ ਤੇ ਕਟਕ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਦਿਆਂ ਹੀ ਜਿੱਤ ਹਾਸਲ ਕੀਤੀ। ਅੰਤ ਨੂੰ ਦਾਊਦ ਨੇ ਸ਼ਾਂਤੀ ਸੰਧੀ ਬਾਰੇ ਅਰਜ਼ ਕੀਤੀ ਤੇ ਟੋਡਰ ਮੱਲ ਦੇ ਨਾ ਚਾਹੁੰਦਿਆਂ ਵੀ ਮੁਨੀਮ ਖਾਨੇ ਨੇ ਸੰਧੀ ਕਰ ਲਈ। ਸੰਨ 1589 ਵਿਚ ਟੋਡਰ ਮੱਲ ਨੇ ਬੁੱਢੀ ਅਵਸਥਾ ਕਾਰਨ ਆਪਣੇ ਅਖੀਰਲੇ ਦਿਨ ਗੰਗਾ ਦੇ ਕੰਢੇ ਸ਼ਾਂਤੀ ਪੂਰਬਕ ਭਗਤੀ ਵਿਚ ਬਿਤਾਉਣ ਲਈ ਅਕਬਰ ਕੋਲੋਂ ਨੌਕਰੀ ਤੋਂ ਛੁੱਟੀ ਲੈ ਲਈ ਸੀ ਪਰ ਕੁਝ ਹੀ ਦਿਨਾਂ ਪਿੱਛੋਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਇਸ ਦੀ ਥਾਂ ਪੂਰਤੀ ਨਾ ਹੁੰਦੀ ਦੇਖ ਮੁੜ ਬੁਲਾ ਲਿਆ ਪਰ ਇਸੇ ਵਰ੍ਹੇ ਵਿਚ ਕੁਝ ਮਹੀਨੇ ਪਿੱਛੋਂ ਲਾਹੌਰ ਵਿਖੇ ਇਸ ਦਾ ਦੇਹਾਂਤ ਹੋ ਗਿਆ।

ਹ. ਪੁ.-ਹਿ. ਵਿ. ਕੋ. 5 : 180; ਮ. ਕੋ. : 552

ਟੋਡਾ : ਦੱਖਣੀ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਨੀਲਗਿਰੀ ਪਹਾੜਾਂ ਤੇ ਵੱਸਦਾ ਚਰਵਾਹਿਆਂ ਦਾ ਇਕ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਕਬੀਲਾ ਹੈ। 1960 ਵੇਂ ਦਹਾਕੇ ਦੌਰਾਨ ਇਸ ਕਬੀਲੇ ਦੇ ਕੁੱਲ 800 ਮਨੁੱਖ ਸਨ। ਅੱਜਕੱਲ੍ਹ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਸਿਹਤ ਸਬੰਧੀ ਸਹੂਲਤਾਂ ਮੁਹੱਈਆ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਵੱਧ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਹ ਲੋਕ ਦ੍ਰਾਵੜੀ ਬੋਲੀ ਬੋਲਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਲੋਕ ਤਿੰਨ-ਤਿੰਨ ਤੋਂ ਸੱਤ-ਸੱਤ ਘਰਾਂ ਦੀਆਂ ਨਿੱਕੀਆਂ ਨਿੱਕੀਆਂ ਬਸਤੀਆਂ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਘਰ ਘਾਹ-ਫੂਸ ਦੀਆਂ ਛੱਤਾਂ ਵਾਲੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜਿਹੜੇ ਚਰਾਗਾਹਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਪਹਾੜੀ ਢਲਾਣਾਂ ਉਪਰ ਬਣੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਟੋਡਾ ਲੋਕ ਡੇਅਰੀ ਉਤਪਾਦਨ ਦਾ ਵਪਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਕਈ ਬੈਂਤ ਅਤੇ ਬਾਂਸ ਦੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਕੰਮ ਵੀ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਇਹ ਵਸਤਾਂ ਨੀਲਗਿਰੀ ਦੇ ਦੂਜੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਦੇ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ

ਆਪਣੀ ਲੋੜ ਦੀਆਂ ਵਸਤਾਂ ਕੱਪੜੇ-ਭਾਂਡੇ ਆਦਿ ਲੈ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਲੋਕ ਮੱਝ ਨੂੰ ਧਾਰਮਿਕ ਪਸ਼ੂ ਸਮਝਦੇ ਹਨ। ਡੋਅਰੀ ਦੇ ਹਰ ਕਾਰਜ ਲਈ ਦੁਧ ਚੋਣ ਤੋਂ ਲੁਣ ਚਟਾਉਣ ਤੇ ਦੁੱਧ ਰਿੜਕਣ ਤੱਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਰਸਮ-ਰਿਵਾਜ ਕਰਨੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹਨ। ਦੋਧੀਆਂ ਦੇ ਪੁਰੋਹਤ ਸਥਾਪਨਾ ਕਰਨ, ਨਵੀਂ ਡੋਅਰੀ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਅਤੇ ਅੰਤਮ-ਸੰਸਕਾਰ ਵਾਲੀ ਜਗ੍ਹਾ ਤੇ ਮੁੜ ਘਾਹ-ਫੂਸ ਦੀ ਛੱਤ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਰਸਮਾਂ ਪ੍ਰਚੱਲਤ ਹਨ। ਕਈ ਵਾਰ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਆਦਿ ਵੀ ਗਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਇਸ ਕਬੀਲੇ ਵਿਚ ਬਹੁ-ਪਤੀ ਪ੍ਰਥਾ ਪ੍ਰਚੱਲਤ ਹੈ। ਇਕ ਟੱਬਰ ਦੇ ਸਾਰੇ ਲੜਕੇ ਇਕ ਪਤਨੀ ਹੀ ਰੱਖਦੇ ਹਨ। ਪਤਨੀ ਦੇ ਗਰਭਵਤੀ ਹੋਣ ਤੇ ਸਾਰੇ ਭਰਾਵਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਇਕ ਰਸਮੀ ਤੌਰ ਤੇ ਆਪਣੀ ਪਤਨੀ ਨੂੰ ਤੀਰ ਤੇ ਕਮਾਨ ਦਾ ਇਕ ਖਿਡੋਣਾ ਤੋਹਫੇ ਵਜੋਂ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਬੱਚੇ ਦਾ ਸਮਾਜਕ ਤੌਰ ਤੇ ਪਿਤਾ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਹੁਣ ਟੋਡਾ ਕਬੀਲੇ ਦੀ ਚਰਾਂਦਾਂ ਵਾਲੀ ਕੁੱਝ ਜ਼ਮੀਨ ਨੂੰ ਵਾਹੀਯੋਗ ਬਣਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਵਿਚੋਂ ਕਾਫੀ ਸਾਰੀ ਭੂਮੀ ਉਪਰ ਜੰਗਲ ਉਗਾਏ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ ਜਿਸ ਦੇ ਸਿੱਟੇ ਵਜੋਂ ਟੋਡਾ ਸਭਿਅਤਾ ਨੂੰ ਸਿੱਧਾ ਧੱਕਾ ਵੱਜਣਾ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੁਝ ਕੁ ਵਿਅਕਤੀ 1961 ਈ. ਵਿਚ ਈਸਾਈ ਵੀ ਬਣ ਗਏ ਹਨ।

ਹ. ਪੁ.-ਐਨ. ਥਿ. ਮਾ. 11: 816

ਟੋਡਾ : ਜਾਪਾਨ ਦੀ ਸਾਈਤਾਮਾ ਪ੍ਰੀਫੈਕਚਰ ਦਾ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਆਹਾ-ਗਾਵਾ ਦਰਿਆ ਦੇ ਜਲੋਂਢ ਮਿੱਟੀ ਵਾਲੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਵਾਕਿਆ ਹੈ। ਟੋਕੁਗਾਵਾ ਸਮਿਆਂ (1603-1867) ਵਿਚ ਇਹ ਮਸ਼ਹੂਰ ਚੌਕੀ ਅਤੇ ਪੱਤਣ ਹੋਇਆ ਕਰਦਾ ਸੀ ਪਰ ਅੱਜਕਲ੍ਹ ਇਥੇ ਇਕ ਪੁਲ ਬਣਨ ਨਾਲ ਟੋਕੀਓ ਯੋਕੋਹਾਮਾ ਦਾ ਸੱਨਅਤੀ ਉਪਨਗਰ ਬਣ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਥੋਂ ਦੀ ਟੋਡਾ ਪਾਰਕ ਦੇ ਕਿਸ਼ਤੀ ਦੌੜ ਕੌਰਸ ਵਿਚ ਟੋਕੀਓ ਉਲੰਪਿਕ (1964) ਕਿਸ਼ਤੀ ਦੌੜ ਮੁਕਾਬਲੇ ਹੋਏ ਸਨ।

ਆਬਾਦੀ - 78,435 (1980)

35°48' ਉ. ਵਿਭ., 139°41' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.-ਐਨ. ਥਿ. ਮਾ. 10 : 20

ਟੋਡਾ : ਟੋਡਾ ਭਾਰਤ ਦੇ ਹਰਿਆਣਾ ਰਾਜ ਵਿਚ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਅੰਬਾਲਾ, ਤਹਿਸੀਲ ਨਾਰਾਇਣਗੜ੍ਹ ਥਾਣਾ ਰਾਣੀ ਕੇ ਰਾਏਪੁਰ ਦਾ ਇਕ ਪਿੰਡ ਹੈ ਜੋ ਨਾਡਾ ਅਤੇ ਮਾਣਕਰਬਰਾ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਇਥੇ ਸ਼੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਆਨੰਦਪੁਰ ਨੂੰ ਜਾਂਦੇ ਹੋਏ ਠਹਿਰੇ ਸਨ।

ਹ. ਪੁ.-ਮ. ਕੋ. : 552-53

ਟੋਡੀ : ਇਹ ਕੇਂਦਰੀ ਇਟਲੀ ਦੇ ਅੰਬਰੀਆ ਖੇਤਰ ਦੇ ਪਰੂਜੀਆ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦਾ ਇਕ ਬਿਸ਼ਪਤੰਤਰੀ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ ਜੋ ਪਰੂਜੀਆ ਦੇ ਦੱਖਣ ਵੱਲ ਟਾਈਬਰ ਦਰਿਆ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਕ ਪਹਾੜੀ ਉੱਤੇ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਅੰਬਰੀਅਨ ਮੁੱਢ ਦਾ ਇਕ ਪੁਰਾਤਨ ਇਤਿਹਾਸਕ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ ਜੋ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਇਹ ਇਕ ਇਤਰੂਰੀਆਈ ਕਿਲੇ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆਇਆ ਸੀ। ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਇਹ ਰੋਮਨ ਟਿਊਡਰ ਅਧੀਨ ਆ ਗਿਆ। ਇਥੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਚਿੰਨ੍ਹ ਮਿਲਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਤਰੂਰੀਆਈ ਕਬਰਿਸਤਾਨ, ਰੋਮਨ ਐਂਫੀਥੀਏਟਰ (ਗੋਲ ਰੰਗਸ਼ਾਲਾ), ਥੀਏਟਰ ਅਤੇ ਪੁਰਾਤਨ ਅਤੇ ਮੱਧਕਾਲੀ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀਆਂ ਦੀਵਾਰਾਂ ਆਦਿ ਵਰਨਣਯੋਗ ਹਨ। ਇਥੇ ਦਾ 13 ਵੀਂ ਸਦੀ ਦਾ

ਬਣਿਆ 'The Palazzo del popolo' ਟੋਡੀਕਾਲ ਤੋਂ ਹੀ ਇਕ ਖ਼ੁਦਮੁਖ਼ਤਾਰ ਕਮਿਊਨ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ 13 ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ 'Palazzo del' ਅਤੇ 'Capitano' ਅਤੇ 'Palazzo dei Priari' ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਇਸ ਵੀ 13 ਵੀਂ ਅਤੇ 15 ਵੀਂ ਸਦੀਆਂ ਦੇ ਬਣੇ ਕੁਝ ਗਿਰਜੇ ਵੀ ਵਰਣਨਯੋਗ ਹਨ।

ਮੌਜੂਦਾ ਸ਼ਹਿਰ ਇਸ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਜ਼ਰਾਇਤੀ ਖੇਤਰ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਹੈ ਜਿਥੇ ਟੈਲੀਵਿਜ਼ਨ ਸੈਟ ਅਤੇ ਲੋਹੇ ਦੀ ਤਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਬਣਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਆਬਾਦੀ-17,058 (1981)

42°47' ਉ. ਵਿਭ., 12°24' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.-ਐਨ. ਥਿ. ਮਾ. 10 : 21

ਟੋਡੀ : ਇਹ ਟੋਡੀਠਾਟ ਦੀ ਇਕ ਸੰਪੂਰਨ ਰਾਗਿਣੀ ਹੈ। ਰਿਸ਼ਭ, ਗਾਂਧਾਰ, ਪੈਵਤ, ਕੋਮਲ, ਮਧਮ, ਤੀਵਰ ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਸੁਰ ਸੁੱਧ ਹਨ। ਪੈਵਤ ਵਾਦੀ ਅਤੇ ਗਾਂਧਾਰ ਸੰਵਾਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਗਾਉਣ ਦਾ ਵੇਲਾ ਦਿਨ ਦਾ ਦੂਜਾਂ ਪਹਿਰ ਹੈ।

ਆਰੋਹੀ - ਸ਼ ਰਾ ਗਾਂ ਮੀ ਪ ਧਾ ਨ ਸ਼

ਅਵਰੋਹੀ- ਸ ਨ ਧਾ ਪ ਮੀ ਗਾ ਰਾ ਸ਼

ਸ਼੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਟੋਡੀਆ ਦਾ ਬਾਰ੍ਹਵਾਂ ਨੰਬਰ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.-ਮ. ਕੋ.

ਟੋਨ (ਬੀਓਬਾਲਡ) ਵਾਲਡ : ਇਹ ਆਇਰਲੈਂਡ ਦਾ ਇਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਰੀਪਬਲਿਕਨ ਨੇਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਉਸ ਬਾਗੀ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ ਜਿਸਨੇ ਆਇਰਲੈਂਡ ਵਿਚੋਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਹਕੂਮਤ ਨੂੰ ਖ਼ਤਮ ਕਰਨ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ। ਇਸਦਾ ਜਨਮ 20 ਜਨਵਰੀ, 1763 ਨੂੰ ਡਬਲਿਨ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਇਸਦਾ ਪਿਤਾ ਇਕ ਬੱਘੀ ਬਣਾਉਣ ਵਾਲਾ ਕਾਰੀਗਰ ਸੀ। ਟੋਨ ਨੇ ਕਾਨੂੰਨੀ ਵਿਦਿਆ ਹਾਸਲ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਆਇਰਲੈਂਡ ਦੀ ਅਦਾਲਤ ਵਿਚ ਵਕਾਲਤ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ ਪਰ ਜਲਦੀ ਹੀ ਇਸਨੇ ਇਸਨੂੰ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ। ਅਕਤੂਬਰ, 1791 ਵਿਚ ਇਸਨੇ ਸੁਸਾਇਟੀ ਆਫ ਯੂਨਾਈਟਿਡ ਆਇਰਿਸ਼ ਮੈਨ ਬਣਾਈ ਜੋ ਕਿ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਤੌਰ ਤੇ ਇਕ ਪ੍ਰੋਟੈਸਟੈਂਟ ਸੰਗਠਨ ਹੀ ਸੀ। ਇਸ ਸੁਸਾਇਟੀ ਨੇ ਬੰਦੀ ਸੁਧਾਰਾਂ ਲਈ ਬਹੁਤ ਕੰਮ ਕੀਤਾ। ਇਸਨੇ ਸਰਵ-ਵੋਟ-ਅਧਿਕਾਰ ਅਤੇ ਰੋਮਨ ਕੈਥੋਲਿਕਾਂ ਦੀ ਰਿਹਾਈ ਲਈ ਵੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ।

ਸੰਨ 1792 ਵਿਚ ਡਬਲਿਨ ਵਿਖੇ ਟੋਨ ਨੇ ਚੁਣੇ ਹੋਏ ਨੁਮਾਇੰਦਿਆਂ ਦਾ ਇਕ ਕੈਥੋਲਿਕ ਸੰਮੇਲਨ ਬੁਲਾਇਆ। ਇਸ ਸੰਮੇਲਨ ਨੇ ਪਾਰਲੀਮੈਂਟ ਨੂੰ 1793 ਈ. ਵਿਚ ਕੈਥੋਲਿਕ ਰੀਲੀਫ ਐਕਟ ਪਾਸ ਕਰਨ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਕੀਤਾ। ਟੋਨ ਆਪ ਵੀ ਪਾਦਰੀਪੁਣੇ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸੇ ਲਈ ਇਸਨੇ ਆਇਰਲੈਂਡ ਦੀ ਰਾਜਨੀਤਕ ਆਜ਼ਾਦੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਧਾਰਮਿਕ ਮੱਤਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਬਗ਼ਾਵਤ ਕਰਾਉਣ ਦਾ ਪੱਖ ਪੂਰਿਆ।

ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਰਾਜ ਨੂੰ ਖ਼ਤਮ ਕਰਨ ਲਈ ਇਸਨੇ ਅਤੇ ਇਸਦੇ ਮਿਤਰਾਂ ਨੇ ਫ਼ਰਾਂਸ ਤੋਂ ਅਮਲੇ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਪਰ ਇਸਦਾ ਇਹ ਮੁੱਢਲਾ ਯਤਨ ਅਸਫਲ ਰਿਹਾ। ਇਸ ਲਈ ਟੋਨ ਨੇ ਫ਼ਿਲਾਡੇਲਫੀਆ ਦੇ ਫ਼ਰਾਂਸੀਸੀ ਮੰਤਰੀਆਂ ਕੋਲੋਂ ਪੈਰਿਸ ਵਿਚ ਪਬਲਿਕ ਸੇਕਟਰੀ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਨਾਂ ਪੱਤਰ ਲਏ। ਸੰਨ 1796 ਵਿਚ ਟੋਨ ਪੈਰਿਸ ਪਹੁੰਚਿਆ ਅਤੇ ਉਥੇ ਇਸਨੇ ਫ਼ਰਾਂਸੀਸੀ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਨੂੰ

ਆਇਰਲੈਂਡ ਉੱਤੇ ਫ਼ਰਾਂਸੀਸੀ ਹਮਲੇ ਲਈ ਆਪਣੀ ਯੋਜਨਾ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ ਜਿਹੜੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਪਸੰਦ ਆਈ ਅਤੇ ਇਕ ਕਾਬਲ ਫ਼ਰਾਂਸੀਸੀ ਜਰਨੈਲ ਦੀ ਕਮਾਂਡ ਹੇਠ ਅਤੇ ਟੋਨ ਨੂੰ ਉਸਦਾ ਸਹਾਇਕ ਬਣਾ ਕੇ ਆਇਰਲੈਂਡ ਉੱਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰਵਾਇਆ ਪਰ ਇਕ ਸਮੁੰਦਰੀ ਤੂਫ਼ਾਨ ਕਾਰਨ ਟੋਨ ਅਸਫਲ ਰਿਹਾ। ਅਕਤੂਬਰ, 1797 ਵਿਚ ਇਸਨੇ ਦੁਬਾਰਾ ਆਪਣੀ ਯੋਜਨਾ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ ਪਰ ਉਸ ਵੇਲੇ ਨੈਪੋਲੀਅਨ ਤਾਕਤ ਵਿਚ ਸੀ।

ਮਈ, 1798 ਵਿਚ ਆਇਰਲੈਂਡ ਵਿਚ ਬਗ਼ਾਵਤ ਹੋਈ। ਟੋਨ ਨੇ ਫਿਰ ਫ਼ਰਾਂਸੀਸੀ ਸਹਾਇਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਸਤੰਬਰ ਵਿਚ ਟੋਨ ਨੂੰ ਫੜ ਲਿਆ ਗਿਆ। 10 ਸਤੰਬਰ ਨੂੰ ਇਸ ਉੱਤੇ ਡਬਲਿਨ ਵਿਚ ਮੁਕੱਦਮਾ ਚਲਾਇਆ ਗਿਆ। ਮੁਕੱਦਮੇ ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਇਆ ਗਿਆ ਅਤੇ 12 ਨਵੰਬਰ ਨੂੰ ਇਸਨੂੰ ਫ਼ਾਂਸੀ ਦਾ ਹੁਕਮ ਸੁਣਾਇਆ ਗਿਆ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਇਸ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਆਪਣੀ ਗਰਦਨ ਨੂੰ ਚਾਕੂ ਨਾਲ ਕੱਟ ਲਿਆ ਪਰ ਉਸ ਸਮੇਂ ਇਹ ਮਰਨ ਵਿਚ ਸਫਲ ਨਾ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਇਸਦੀ ਮੌਤ 19 ਨਵੰਬਰ, 1798 ਵਿਚ ਡਬਲਿਨ ਵਿਖੇ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 10 : 40

ਟੋਨਵਰਗਰ : ਇਹ ਆਜ਼ਾਦੀ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਭਾਰਤ ਦੀ ਗਵਾਲੀਅਰ ਰਿਆਸਤ ਦਾ ਇਕ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਕੁੱਲ ਰਕਬਾ 4695 ਵ. ਕਿ. ਮੀ. ਸੀ। ਇਹ ਖੇਤਰ ਗਵਾਲੀਅਰ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਉੱਤਰ ਵਿਚ ਪਣੂ ਦੀ ਸਮਤਲ ਪੱਟੀ ਵਿਚ ਫੈਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਸਿਕਰਵਾੜੀ ਦਾ ਇਲਾਕਾ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ। ਟੋਨਵਰਗਰ ਅਤੇ ਸਿਕਰਵਾੜੀ ਦੇ ਨਾਉਂ ਸਿਕਰਵਾੜ ਅਤੇ ਤਨਵਰ ਠਾਕੁਰ ਘਰਾਣਿਆਂ ਦੇ ਨਾਉਂ ਤੋਂ ਪਏ। ਇਹ ਕਬੀਲੇ ਜਾਂ ਘਰਾਣੇ ਮੁੱਖ ਰੂਪ ਵਿਚ ਇਸ ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਵਸਨੀਕ ਹਨ। ਸਿਕਰਵਾੜ ਕਬੀਲਾ ਬਰਹੁੱਜਰ ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਦੀ ਸ਼ਾਖਾ ਹੈ। ਮੁਸਲਮਾਨ ਸਲਤਨਤ ਸਮੇਂ ਦੇ ਇਕ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਅਲਵਰ ਦੇ ਰਾਜੇ ਈਸ਼ਵਰ ਦਾਸ ਤੋਂ ਉਸਦੀ ਲੜਕੀ ਦਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਮੰਗਿਆ ਪਰ ਉਸ ਨੇ ਇਸ ਤੋਂ ਜਵਾਬ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਜਿਸ ਤੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਨਰਾਜ਼ ਹੋ ਕੇ ਜਿੰਨੇ ਵੀ ਬਰਹੁੱਜਰ ਮਿਲੇ ਕਤਲ ਕਰਵਾ ਦਿੱਤੇ। ਕੁਝ ਕੁ ਬਰਹੁੱਜਰ ਲੁਕੇ ਛਿਪੇ ਬਚ ਵੀ ਗਏ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਕਬੀਲੇ ਦੇ ਮੁਖੀ ਦਲਕੂ ਰਾਓ ਨੇ ਫਤਹਿਪੁਰ ਸੀਕਰੀ ਦੇ ਸ਼ੇਖਾਂ ਕੋਲ ਜਾ ਪਨਾਹ ਮੰਗੀ ਜਿਸ ਤੇ ਸ਼ੇਖਾਂ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਕਬੀਲੇ ਦਾ ਨਾਂ ਸੀਕਰੀ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਬਦਲਕੇ ਸਿਕਰਵਾੜ ਰੱਖਵਾ ਦਿੱਤਾ। 18 ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਸਿਕਰਵਾੜੀ ਸਿੰਧੀਆਂ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਗਿਆ।

ਤਨਵਰ ਕਬੀਲਾ ਯਦੂਬੰਸੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਹੜੇ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਪੂਰਵਕਾਲੀ ਹਾਕਮ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ 1398 ਤੋਂ 1518 ਈ. ਤੱਕ ਗਵਾਲੀਅਰ ਤੇ ਰਾਜ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਵਿਚ ਸਿਰਫ ਇਕ ਸ਼ਹਿਰ (ਜਿਸਨੂੰ ਗੋਹਾਦ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ) ਵਿਚ ਕੁੱਲ 704 ਪਿੰਡ ਸ਼ਾਮਲ ਸਨ। ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦਾ ਸਦਰ-ਮੁਕਾਮ ਜੋਰਾ ਸੀ। ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਅੱਗੇ ਚਾਰ ਪਰਗਣਿਆਂ ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਦਰ-ਮੁਕਾਮ ਅੰਬਾ, ਗੋਹਾਦ, ਜੋਰਾ ਅਤੇ ਨੂਰਾਬਾਦ ਸਨ।

ਹ. ਪੁ.—ਇੰਪ. ਗ. ਇੰਡ. 23 : 419

ਟੋਨੀਜ਼ ਫਰਡੀਨੈਂਡ ਜੂਲੀਅਸ : ਇਹ ਜਰਮਨੀ ਦਾ ਇਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸਮਾਜ-ਵਿਗਿਆਨੀ ਹੋਇਆ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਨੇ ਸਮਾਜ ਦੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਅਤੇ ਸਮਾਜਕ ਸਮਝੌਤੇ ਦੀਆਂ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਵਿਚ ਇਕਸੁਰਤਾ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤੀ। ਇਸਦਾ ਜਨਮ 26 ਜੁਲਾਈ, 1855 ਵਿਚ ਉਲਡਨਸਵਰਟ ਸ਼ਲੈਸਵਿਗ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਨੇ 1881

ਈ. ਵਿਚ ਕੀਲ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿਚ ਅਧਿਆਪਕ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਕੰਮ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਇਹ ਆਪਣੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਜੈਮਨੀਚੈਫ ਅਤੇ ਗੈਸਲਸ ਚੈਫ ਕਾਰਣ ਬੜਾ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋਇਆ। ਬਰਤਾਨੀਆ ਵਿਚ ਇਹ 17 ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਟੈਮਸ ਹਾਬਸ ਦੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਦੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਐਡੀਸ਼ਨ ਲਿਖਣ ਕਾਰਨ ਬੜਾ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋਇਆ।

ਇਸ ਦੇ ਸਮਾਜਕ ਵਿਗਿਆਨਕ ਸਿਧਾਂਤ ਵਿਚ ਇੱਛਾ ਦੀ ਧਾਰਨਾ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਕੁਦਰਤੀ ਇੱਛਾ ਦੀ ਜਾਣ ਪਛਾਣ ਕਰਾਈ। ਜੈਮਨੀਚੈਫ ਵਿਚ ਉਸਨੇ ਇਸੇ ਕੁਦਰਤ ਦੀ ਇਸ ਧਾਰਨਾ ਨੂੰ ਸਪਸ਼ਟ ਕੀਤਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਇਕ ਇਕਮੁਠਤਾ ਦੀ ਸਰਬ ਸਾਂਝੀ ਭਾਵਨਾ ਅਤੇ ਰਵਾਇਤੀ ਨਿਯਮਾਂ ਰਾਹੀਂ ਬਰਕਰਾਰ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਜਿਹੜੀ ਸਮਾਜਕ ਏਕਤਾ ਦੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸਿਧਾਂਤ ਵਿਚ ਢੁਕਵੀਂ ਬੈਠਦੀ ਹੈ। ਗੈਸਲਸਚੈਫ ਵਿਚ ਤਰਕਪੂਰਨ ਨਿਜੀ ਅਧਿਕਾਰ ਜ਼ਿਆਦਾ ਪ੍ਰਬਲ ਤੱਤ ਹੈ। ਆਮ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਇਹ ਦੋਨੋਂ ਹੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਤੱਤ ਪ੍ਰਧਾਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਰਵਈਆ ਨਾ ਤਾਂ ਪੂਰਣ ਤੌਰ ਤੇ ਸੁਭਾਵਕ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਰਕ ਪੂਰਣ ਹੈ।

ਟੋਨੀਜ਼ ਦਾ ਯਕੀਨ ਸੀ ਕਿ ਹਰ ਸਮਾਜਕ ਬੰਧਨ ਵਿਚ ਸਾਂਝੀ ਮਰਜ਼ੀ ਹੀ ਚਲਦੀ ਹੈ, ਉਸਦੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੇ ਮੁਤਾਬਕ ਹੀ ਸਮਾਜਕ ਇਕਾਈਆਂ ਚਲਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸੇ ਵਿਸ਼ੇ ਤੇ ਇਸਨੇ ਕੁਝ ਕਿਤਾਬਾਂ ਵੀ ਲਿਖੀਆਂ। 9 ਅਪ੍ਰੈਲ 1936 ਵਿਚ ਕੀਲ ਵਿਖੇ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 10 : 44

ਟੋਨੇਗਾਵਾ : ਜਾਪਾਨ ਦੇ ਪੂਰਬੀ ਹਾਂਸੂ ਦੀਪ ਦਾ ਦਰਿਆ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਕੈਟੋ ਖੰਡ ਦੇ ਉੱਤਰ-ਪੱਛਮੀ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚੋਂ ਗੁਆ ਪ੍ਰੀਫੈਕਚਰ ਦੇ ਮਾਯਾਬਾਸ਼ੀ ਸ਼ਹਿਰ ਤੋਂ 56 ਕਿ. ਮੀ. ਉੱਤਰ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਸ੍ਰੋਤ ਤੋਂ ਅੱਗੇ 320 ਕਿ. ਮੀ. ਵਗਦਾ ਹੋਇਆ ਦੱਖਣ ਅਤੇ ਦੱਖਣ-ਪੂਰਬ ਵਿਚ ਕੈਟ ਮੈਦਾਨੀ ਖੇਤਰ ਨੂੰ ਪਾਰ ਕਰ ਕੇ ਈਨਬੋ ਸ਼ਾਕੀ ਦੇ ਨੇੜੇ ਚੀਬਾ ਪ੍ਰੀਫੈਕਚਰ ਦੇ ਚੋਸ਼ੀ ਵਾਲੀ ਥਾਂ ਉੱਤੇ ਇਹ ਸ਼ਾਂਤ ਮਹਾਂਸਾਗਰ ਵਿਚ ਜਾ ਡਿਗਦਾ ਹੈ।

ਜਾਪਾਨ ਦਾ ਇਹ ਦਰਿਆ ਮਨੁੱਖੀ ਕੰਟ੍ਰੋਲ ਦਾ ਇਕ ਨਮੂਨਾ ਹੀ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਨਾ ਤਾਂ ਕੁਦਰਤੀ ਵਹਿਣ ਰਹਿਣ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕੁਦਰਤੀ ਵਹਾ ਛੱਡਿਆ ਹੈ। ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਇਸਦਾ ਮੁਹਾਣਾ ਵੀ ਉਹ ਨਹੀਂ ਰਹਿਣ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਉੱਤੇ ਅਨੇਕਾਂ ਹੀ ਥਾਵਾਂ ਉੱਤੇ ਬੰਨ੍ਹ ਮਾਰ ਕੇ ਇਸਦੇ ਪਾਣੀ ਨੂੰ ਲਾਹੇਵੰਦ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਸੰਨ 1654 ਵਿਚ ਦਰਿਆ ਦਾ ਵਹਿਣ ਹੀ ਬਦਲ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਪਹਿਲਾਂ ਇਹ ਟੋਕੀਓ ਦੀ ਖਾੜੀ ਵਿਚ ਡਿਗਦਾ ਸੀ ਫਿਰ ਸ਼ਾਂਤ ਮਹਾਂਸਾਗਰ ਵਿਚ ਡਿਗਦਾ ਕਰ ਲਿਆ ਗਿਆ।

ਸੰਨ 1950 ਤੋਂ ਪਿੱਛੋਂ ਇਸ ਦੇ ਹੈਡਵਾਟਰਜ਼ ਉੱਪਰ ਪਣ-ਬਿਜਲੀ ਅਤੇ ਟੋਕੀਓ ਮੈਟਰੋਪਾਲਿਟਨ ਖੇਤਰ ਲਈ ਪਾਣੀ ਦੀ ਸਹੂਲਤ ਕਰ ਲਈ ਗਈ ਹੈ। ਪੂਰੇ ਵਹਿਣ ਵਿਚ ਇਸਦਾ ਪਾਣੀ ਭੂਮੀ ਦੀ ਸਿੰਜਾਈ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਮੈਦਾਨੀ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਰੇਲਾਂ ਅਤੇ ਸੜਕਾਂ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਹੋਣ ਨਾਲ ਇਸਦੇ ਕੰਢਿਆਂ ਉੱਪਰ ਵੱਸੇ ਬੰਦਰਗਾਹੀ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਪਹਿਲੋਂ ਨਾਲੋਂ ਘੱਟ ਗਈ ਹੈ। ਇਸ ਦਰਿਆ ਦੇ ਸਾਫ਼ੇ ਸਹਾਇਕ ਦਰਿਆਵਾਂ ਵਿਚ ਛੋਟੀਆਂ ਕਿਸ਼ਤੀਆਂ ਰਾਹੀਂ ਜਹਾਜ਼ਰਾਨੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

35°44' ਉ. ਵਿਥ.; 140°51' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 10 : 40

ਟੋਪਰਾਕਾਲਾ : ਇਹ ਤੁਰਕੀ ਦੇ ਦੱਖਣ-ਪੂਰਬੀ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ਆਧੁਨਿਕ ਵੈਨ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਨਜ਼ਦੀਕ ਇੱਕ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਕਾਲ ਦੀ ਯੂਰੇਸ਼ੀਆਈ ਗੜ੍ਹੀ ਹੈ। ਕਲਾ-ਉਸਾਰੀ ਪੱਖੋਂ ਇਸ ਗੜ੍ਹੀ ਦੀ ਬਹੁਤ ਹੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਹੈ। ਟੋਪਰਾਕਾਲਾ ਗੜ੍ਹੀ ਦੀਆਂ ਬਾਹਰਲੀਆਂ ਕੰਧਾਂ 8 ਵੀਂ ਸਦੀ ਈ. ਪੂ. ਦੌਰਾਨ ਉਸਾਰੀਆਂ ਗਈਆਂ ਸਨ। ਇਹ ਅੰਦਰਲੇ ਪਾਸੇ ਵੱਲ ਨੂੰ ਥੋੜ੍ਹੀਆਂ ਜਿਹੀਆਂ ਢਾਲਵੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹ ਸਾਈਕਲੋਪੀ ਰਾਜਗੀਰੀ ਦੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਬਣੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਬਰਤਾਨਵੀ ਅਤੇ ਜਰਮਨ ਟੀਮਾਂ ਨੇ ਇਸ ਸਥਾਨ ਦੀ ਖੋਜ ਕਰਨ ਉਪਰੰਤ ਦਸਿਆ ਕਿ ਇਥੋਂ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਕਲਾ ਪੁਰਾਤਨ ਯੂਰੇਟ੍ਰ ਕਿਸਮ ਦੀ ਉਚਕੋਟੀ ਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਕਲਾ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਤਾਂਬੇ ਉਪਰ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਪਰ ਥੋੜ੍ਹੀ ਬਹੁਤ ਸੋਨੇ, ਚਾਂਦੀ ਤੇ ਹਾਥੀ ਦੰਦ ਉਪਰੀ ਵੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਤਾਂਬੇ ਦੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਲਾ-ਵਸਤਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਥੋਂ ਦੀ 136 ਸੈਂ. ਮੀ. ਉੱਚੀ ਸਮਾਦਾਨ, ਸਜਾਵਟੀ ਢਾਲਾਂ ਅਤੇ ਉਭਰਵੀਂ ਇਮਾਰਤੀ ਨਕਾਸ਼ੀ ਯੂਰੇਸ਼ੀਆਈ ਘਰੇਲੂ-ਉਸਾਰੀ-ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਖੁਦਾਈਆਂ ਤੋਂ ਕਾਲੇ ਪੱਥਰ (ਬਸਾਲਟ) ਦੇ ਫਰਸ਼ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਚੂਨਾ-ਪੱਥਰ ਅਤੇ ਸੰਗਮਰਮਰ ਜੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਕਈ ਹੋਰ ਲਿਸ਼ਕਾਂ ਮਾਰਦੇ ਲਾਲ ਰੋਗਨਦਾਰ ਮਿੱਟੀ ਦੇ ਬਰਤਨ ਵੀ ਵਰਣਨ ਯੋਗ ਹਨ।

ਹ. ਪੁ.-ਐ. ਬਿ. ਮਾ. 11 : 849

ਟੋਪੀਕਾ : ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਉੱਤਰੀ-ਪੂਰਬੀ ਕੈਨਜ਼ਾਸ ਰਾਜ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਤੇ ਤੀਜਾ ਵੱਡਾ ਸ਼ਹਿਰ, ਸੱਨਅਤੀ ਕੇਂਦਰ ਅਤੇ ਜ਼ਰਾਇਤੀ ਮੰਡੀ ਹੈ। ਇਹ ਵਿਚਾਤਾ ਸ਼ਹਿਰ ਤੋਂ 217 ਕਿ. ਮੀ. ਉੱਤਰ-ਪੂਰਬ ਵਿਚ ਕੈਨਜ਼ਾਸ ਦਰਿਆ ਦੇ ਕੰਢੇ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਲੋਹਾ ਇਸਪਾਤ, ਫਾਰਮ ਮਸ਼ੀਨਰੀ, ਮੋਟਰ ਕਾਰਜ, ਮੀਟ ਪੈਕਿੰਗ, ਕਾਰਜ ਛਪਾਈ, ਭੋਜਨ ਦੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਸੈਸਿੰਗ ਲਈ ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ। ਅੱਜਕਲ੍ਹ ਇਹ ਸਾਸਕ੍ਰਿਤਕ ਅਤੇ ਵਿਦਿਅਕ ਕੇਂਦਰ ਵੀ ਹੈ। ਇਥੇ ਵਾਸ਼ਬਰਨ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਮੁਲਵੇਨ ਆਰਟ ਸੈਂਟਰ, ਅਜਾਇਬ ਘਰ ਅਤੇ ਲਾਇਬਰੇਰੀ ਸਥਾਪਿਤ ਹਨ। ਮਾਨਸਿਕ ਰੋਗੀਆਂ ਦੇ ਇਲਾਜ ਦੀਆਂ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦਾ ਵੱਡਾ ਕੇਂਦਰ ਹੈ ਅਤੇ ਮੈਨਿੰਗਰ ਫਾਉਂਡੇਸ਼ਨ ਦੀ ਮਸ਼ਹੂਰ ਸੰਸਥਾ ਵੀ ਇਥੇ ਹੀ ਹੈ। ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਨੇੜੇ ਹੀ ਸ਼ਾਅਨੀ ਝੀਲ ਸੈਲਾਨੀਆਂ ਲਈ ਦਿਲਚਿੱਖ ਥਾਂ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ 5 ਕਿ. ਮੀ. ਦੱਖਣ ਵੱਲ ਫੋਰਬਸ ਏਅਰ ਫੋਰਸ ਅੱਡਾ ਵੀ ਹੈ।

ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ 1854 ਈ. ਵਿਚ ਸਾਈਰਸ ਕੇ ਹੋਲੀਡੇ ਦੇ ਇਥੇ ਆ ਕੇ ਵਸਣ ਨਾਲ ਹੋਈ ਸੀ। ਉਹ ਇਸ ਥਾਂ ਉੱਤੇ ਰੇਲਾਂ ਵਿਛਾਉਣ ਸਬੰਧੀ ਇੱਕ ਕੇਂਦਰ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਨ ਖਾਤਰ ਆਇਆ ਸੀ। ਪਿੱਛੋਂ ਇਸੇ ਹੀ ਸਾਲ ਨਿਊ ਇੰਗਲੈਂਡ ਤੋਂ ਗੁਲਾਮੀ ਦੀ ਪ੍ਰਥਾ ਦੇ ਵਿਰੋਧੀ ਵੀ ਇਥੇ ਆ ਗਏ। ਸੰਨ 1857 ਵਿਚ ਇਹ ਬਸਤੀ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰ ਗਈ। ਸੰਨ 1861 ਵਿਚ ਕੈਨਜ਼ਾਸ ਦੇ ਸੰਘ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਵੇਲੇ ਇਸ ਥਾਂ ਨੂੰ ਰਾਜਧਾਨੀ ਬਣਾ ਲਿਆ ਗਿਆ। ਫਿਰ ਅਚਾਸਨ ਤੋਂ ਟੋਪੀਕਾ ਵੱਲ ਰੇਲ-ਮਾਰਗ ਬਣਨ ਨਾਲ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਉੱਨਤੀ ਦੇ ਰਸਤੇ ਖੁੱਲ੍ਹ ਗਏ। 1970 ਦੇ ਦਹਾਕੇ ਤੱਕ ਇਹ ਸਿਲਸਿਲਾ ਚਲਦਾ ਰਿਹਾ। ਸੰਨ 1951 ਵਿਚ ਹੜ੍ਹ ਅਤੇ 1966 ਵਿਚ ਤੂਫ਼ਾਨ ਆਉਣ ਕਾਰਨ ਸ਼ਹਿਰ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਨੁਕਸਾਨ ਪਹੁੰਚਿਆ। ਅੱਜਕਲ੍ਹ ਇਹ ਮੈਟਰੋਪੌਲਿਟਨ ਖੇਤਰ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ 17 ਮੰਜ਼ਲੀਆਂ ਦੇ ਇਮਾਰਤਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਕਈ ਦਫਤਰ ਆਦਿ ਬਣੇ ਹੋਏ ਹਨ।

ਆਬਾਦੀ—1,19,883 (1990)

39°03' ਉ. ਵਿਭ., 95°41' ਪ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.-ਐਨ. ਅਮੈ. 26:848 ; ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 10 : 47

ਟੋਫੂਆ : ਦੱਖਣ-ਪੱਛਮੀ ਸ਼ਾਂਤ ਮਹਾਂਸਾਗਰ ਵਿਚ ਟਾਂਗਾ ਦੇ ਹਾਪਾਈ ਟਾਪੂ-ਸਮੂਹ ਦਾ ਇੱਕ ਟਾਪੂ ਹੈ। ਸਾਰੇ ਸਮੂਹ ਵਿਚ ਇਹ 47 ਵ. ਕਿ. ਮੀ. ਖੇਤਰਫਲ ਵਾਲਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਟਾਪੂ ਹੈ। ਇਹ 8 ਕਿ. ਮੀ. ਲੰਬਾ ਅਤੇ 6.4 ਕਿ. ਮੀ. ਚੌੜਾ ਹੈ। ਇਸ ਟਾਪੂ ਉੱਪਰ 500 ਮੀ. ਉੱਚਾ ਕਿਰਿਆਸ਼ੀਲ ਜਵਾਲਾਮੁਖੀ ਹੈ। ਇਸ ਉਪਰ ਕ੍ਰੇਟਰ ਦੇ ਨਾਲ ਵੱਡੀ ਝੀਲ ਵੀ ਹੈ। ਇਸ ਟਾਪੂ ਉੱਤੇ ਵਸੋਂ ਘੱਟ ਹੀ ਹੈ। ਲਾਵੇ ਦੇ ਵਿਸਫੋਟ ਦੇ ਡਰ ਤੋਂ ਟਾਂਗਾ ਦੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਜਾਰਜ ਟਾਊਪੂ ਪਹਿਲੇ ਨੇ 1854 ਈ. ਵਿਚ ਇਥੋਂ ਦੇ ਵਸਨੀਕਾਂ ਨੂੰ ਟਾਪੂ ਉੱਤੇ ਬਾਹਰ ਚਲੇ ਜਾਣ ਦਾ ਆਦੇਸ਼ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਸੀ।

19°45' ਦ. ਵਿਭ.; 175°05' ਪ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.-ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 10 : 22

ਟੋਬਰੁਕ : ਉੱਤਰੀ ਅਫਰੀਕਾ ਦੇ ਲਿਬੀਆ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਰੁਮ ਸਾਗਰ ਦੇ ਤੱਟ ਉਪਰ ਸਥਿਤ ਇਹ ਵੱਡੀ ਕੁਦਰਤੀ ਬੰਦਰਗਾਹ ਅਤੇ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ। ਇਹ ਸਿਕੰਦਰੀਆ (ਮਿਸਰ) ਸ਼ਹਿਰ ਤੋਂ 592 ਕਿ. ਮੀ. ਪੱਛਮ ਵਿਚ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਯੂਨਾਨੀ ਜ਼ਰਾਇਤੀ ਬਸਤੀ ਐਂਟੀਪਰਗਾਸ ਵਾਲੀ ਥਾਂ ਉੱਤੇ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਰੋਮਨਾਂ ਵੇਲੇ ਸਿਰਾਨੋਆਕਾ ਸਰਹੱਦੀ ਖੇਤਰ ਦਾ ਇਹ ਕਿਲੇ ਵਾਲਾ ਸ਼ਹਿਰ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਪਿੱਛੋਂ ਇਹ ਤਟ ਵੱਲ ਆਉਂਦੇ ਜਾਂਦੇ ਕਾਫ਼ਲਿਆਂ ਦਾ ਅੱਡਾ ਬਣ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1911 ਵਿਚ ਇਸ ਉੱਤੇ ਇਤਾਲਵੀਆਂ ਨੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ। ਦੂਜੇ ਮਹਾਂਯੁੱਧ ਦੌਰਾਨ ਸ਼ਹਿਰ ਭਾਰੀ ਤਬਾਹੀ ਅਤੇ ਕਈਆਂ ਤਾਕਤਾਂ ਹੇਠ ਆਉਣ ਪਿੱਛੋਂ 13 ਨਵੰਬਰ, 1942 ਨੂੰ ਬਰਤਾਨੀਆ ਹੇਠ ਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਪਿੱਛੋਂ ਮੁੜ ਉਸਾਰਿਆ ਗਿਆ। ਇਥੇ ਹੀ ਲਿਬੀਆ ਦੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਇਦਰੀਸ ਦਾ ਅਹੱਲ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ। 1960 ਦੇ ਦਹਾਕੇ ਵਿਚ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਨੂੰ 515 ਕਿ. ਮੀ. ਦੱਖਣ ਵੱਲ ਦੇ ਸਾਰਿਰ ਤੇਲ ਦੇ ਖੇਤਰਾਂ ਨਾਲ ਪਾਈਪ ਲਾਈਨ ਨਾਲ ਜੋੜ ਕੇ ਯੂਰਪ ਵਲ ਤੇਲ ਨਿਰਯਾਤ ਲਈ ਬੰਦਰਗਾਹ ਲਣਾ ਲਿਆ ਗਿਆ। ਅੱਜਕਲ੍ਹ ਇਥੇ ਭੋਜਨ ਦੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਸੈਸਿੰਗ, ਆਟਾ ਪੀਹਣ, ਸ਼ਰਾਬ ਬਣਾਉਣ ਅਤੇ ਸਾਬਣ ਬਣਾਉਣ ਦੀਆਂ ਸੱਨਅਤਾਂ ਉੱਨਤ ਹਨ।

ਆਬਾਦੀ - 94,006 (1984)

32°05' ਉ. ਵਿਭ.; 23°59' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.-ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 10 : 168; ਐਨ. ਅਮੈ. 26 : 665

ਟੋਬਾ : ਇਹ ਲੁਧਿਆਣੇ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਖੂਹ ਬੰਦਣ ਵਾਲੇ ਵਸਨੀਕ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗੋਤਾਬਰ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਇੱਕ ਗੋਤ ਹੈ। ਗੁਜਰਾਤ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੰਘ ਜਾਂ ਸਿੰਘ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.-ਗ. ਟ੍ਰ. ਕਾ. 3 : 471

ਟੋਬਾ ਸੋਜੇ : ਇਹ ਬੁੱਧ-ਮਤ ਦੇ ਤੈਦੋਈ ਫਿਰਕੇ ਦੇ ਹੈਂਡਕਵਾਰਟਰ ਐਨਰਾਈਆਕੂ- ਜੀ (Enryaku-Ji) ਵਿਖੇ 47 ਵਾਂ ਹੈਂਡ ਪੁਜਾਰੀ ਸੀ। ਇਹ ਟੋਬਾ ਦਾ ਸੰਤ (Abbot of Toba) ਵਜੋਂ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਜਨਮ 1053 ਈ. ਵਿਚ ਜਾਪਾਨ ਵਿਚ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਨੇ ਤਸਵੀਰਾਂ ਦੀਆਂ ਲੜੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਹਾਸ ਰਸ ਭਰਪੂਰ ਧਰਮ ਨਿਰਪੇਖ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਸਬੰਧ ਵਿਚ ਇਸ ਦੀਆਂ 'Shigran engi' ਅਤੇ 'Choju-gige' ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹਨ। ਪਹਿਲੀ ਕਿਸਮ ਦੀ ਲੜੀ ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੇ ਗਰੁਪਾਂ ਨੂੰ ਵੱਖ ਵੱਖ ਸਰਗਰਮੀਆਂ ਵਿਚ ਸਫੈਦ ਕਾਰਜ ਉੱਤੇ ਸਿਆਹੀ ਨਾਲ ਵੱਖ ਵੱਖ ਜਾਨਵਰਾਂ ਨੂੰ ਵੱਖ ਵੱਖ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਚਦੇ ਟਪਦੇ

ਅਤੇ ਟਪੂਸੀਆਂ ਮਾਰਦੇ ਦਿਖਾਇਆ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਬਾਰੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਦੁਆਰਾ ਇਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਬੋਧੀ ਪੁਜਾਰੀਆਂ ਦਾ ਮਖੌਲ ਉਡਾਇਆ ਹੈ।

ਸੰਨ 1140 ਵਿਚ ਜਾਪਾਨ ਵਿਚ ਹੀ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋਈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮਾ. 10 : 18

ਟੋਬਾ-ਕੱਕੜ ਪਰਬਤੀ ਲੜੀ : ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੇ ਝਾਬ ਅਤੇ ਕੋਇਟਾ ਜ਼ਿਲ੍ਹਿਆਂ ਵਿਚ ਫੈਲੀ ਪਰਬਤੀ ਲੜੀ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਬਲੋਚਿਸਤਾਨ ਅਤੇ ਅਫਗਾਨਿਸਤਾਨ ਵਿਚਲੀ ਹੱਦ ਵੀ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਸਫ਼ੈਦ ਕੋਹ ਪਰਬਤਾਂ ਦੀ ਸ਼ਾਖਾ ਹੈ। ਇਸਦੀ ਉਚਾਈ ਦੱਖਣ-ਪੱਛਮ ਵੱਲ ਵਧਦੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਗੋਮਲ ਨੇੜੇ ਇਸ ਦੀ ਉਚਾਈ 1,515 ਮੀ. (5000 ਫੁੱਟ) ਹੈ ਅਤੇ ਅੱਗੇ ਇਸੇ ਦੀਆਂ ਤਿੰਨ ਸਿਖਰਾਂ ਸਾਕਿਰ (3068 ਮੀ.), ਕੰਦ (3,269 ਮੀ.) ਅਤੇ ਨਿਗੰਦ (2,277 ਮੀ.) ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਅਗੇ ਪੱਛਮ ਵੱਲ ਇਸਦੀ ਉਚਾਈ ਘਟਣ ਲਗ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਚਮਨ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਇਸ ਦੀ ਦਿਸ਼ਾ ਦੱਖਣ-ਪੱਛਮ ਵੱਲ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਇਸਦਾ ਨਾਂ ਖਿਵਾਜ਼ਾ ਅਮਰਾਨ ਅਤੇ ਸਾਰਲਾਬ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 480 ਕਿ. ਮੀ. ਲੰਬੀ ਇਹ ਸ਼ਾਖਾ ਕੇਂਦਰੀ ਮਕਰਾਨ ਲੜੀ ਵਿਚ ਮਿਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਗੋਮਲ ਅਤੇ ਕੰਦ ਸਿਖਰਾਂ ਵਿਚਲੇ ਖੇਤਰ ਨੂੰ ਕੱਕੜ ਖੁਰਾਸਾਨ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸਦਾ ਜਲ-ਨਿਕਾਸ ਕੁੰਦਰ ਅਤੇ ਝਾਬ ਦਰਿਆਵਾਂ ਨਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਲੜੀ ਦਾ ਸਰਵੇਖਣ ਹਾਲੇ ਤੀਕ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਇਸ ਦੀਆਂ ਚਟਾਨਾਂ ਦੀ ਬਣਤਰ ਵਰਗੇ ਪੂਰਾ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਹ ਪਰਬਤੀ ਲੜੀ ਛੋਟੇ ਪੈਦਿਆਂ ਨਾਲ ਢੱਕੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਇਮਾਰਤੀ ਲਕੜੀ ਦੇ ਜੰਗਲਾਂ ਦੀ ਇਸ ਉੱਤੇ ਘਾਟ ਹੈ।

ਇਸ ਲੜੀ ਵਿਚ ਗਵਾਜ਼ਾ ਅਤੇ ਬੇਜਕ ਦੋ ਦੌਰ ਹਨ।

30°22' ਤੋਂ 32°4' ਉ. ਵਿਥ.; 66°23' ਤੋਂ 69°52' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਇੰਪ. ਗ. ਇੰਡ. 23 : 405

ਟੋਬਾ ਗੋ : ਇਸ ਨੂੰ ਟੋਬਾ ਦੂਜਾ ਵੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸ ਦਾ ਪੂਰਾ ਨਾਉਂ ਗੋ ਟੋਬਾ ਟੀਨੋ ਸੀ। ਇਹ ਜਾਪਾਨ ਦਾ 82 ਵਾਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਜਨਮ 6 ਅਗਸਤ, 1180 ਨੂੰ ਕਿਓਟੋ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਇਸਨੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੀ ਤਾਕਤ ਮੁੜ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਨ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਜਿਸ ਨਾਲ ਜਾਪਾਨ ਦੀ ਅਦਾਲਤ ਪੂਰੀ ਹੀ ਇੰਪਰੀਅਲ ਹਾਊਸ ਦੇ ਅਧੀਨ ਹੋ ਗਈ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਜਾਪਾਨ ਉੱਪਰ ਮੀਨਾਮੋਟੋ ਪਰਿਵਾਰ ਨੇ ਆਪਣੀ ਫੌਜੀ ਸਰਦਾਰੀ ਕਾਇਮ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਉਸੇ ਪਰਿਵਾਰ ਨੇ ਟੋਬਾ ਨੂੰ ਤਖ਼ਤ ਤੇ ਬਿਠਾਇਆ। ਇਸਨੇ 15 ਸਾਲ ਰਾਜ ਕਰਨ ਮਗਰੋਂ ਤਖ਼ਤ ਆਪਣੇ ਲੜਕੇ ਲਈ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਤਾਂ ਕਿ ਭਵਿੱਖ ਵਿਚ ਇਕ ਮਜ਼ਬੂਤ ਸਰਕਾਰ ਚਲ ਸਕੇ। ਭਾਵੇਂ ਇਹ ਗੱਦੀ ਤੇ ਨਾ ਵੀ ਰਿਹਾ ਪਰ ਅਸਲੀ ਮਾਹਨਿਆਂ ਵਿਚ ਜਾਪਾਨੀ ਸ਼ਾਹੀ ਦਰਬਾਰ ਉੱਤੇ ਹਕੂਮਤ ਇਸਦੀ ਹੀ ਰਹੀ। ਮੀਨਾਮੋਟੋ ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਮੁਖੀ ਯੋਰੀਟੋਮੋ ਜਿਹੜਾ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਫੌਜੀ ਡਿਕਟੇਟਰ ਥਾਪਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਦੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਅਗਲੇ ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ ਹੋਜ਼ੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਆਪਣੇ ਨੁਮਾਇੰਦਿਆਂ ਨੇ ਫੌਜੀ ਤਾਨਾਸ਼ਾਹੀ ਉੱਪਰ ਆਪਣਾ ਹੱਕ ਜਤਾਇਆ ਅਤੇ ਪਹਿਲੇ ਫੌਜੀ ਤਾਨਾਸ਼ਾਹ ਤੋਂ ਤਾਕਤ ਖੋਹ ਲਈ।

ਟੋਬਾ ਨੇ ਇਸ ਆਪਸੀ ਟੱਕਰ ਦਾ ਫਾਇਦਾ ਉਠਾ ਕੇ ਆਪਣੀ ਤਾਕਤ ਵਧਾ ਲਈ ਅਤੇ ਇਕ ਵਡੀ ਫੌਜ ਬਣਾ ਲਈ। ਸੰਨ 1219 ਵਿਚ ਅਖੀਰਲਾ ਮੀਨਾਮੋਟੋ ਵਾਰਸ ਵੀ ਮਰ ਗਿਆ ਅਤੇ ਹੋਜ਼ੇ

ਯੋਸ਼ੀਟੋਕੀ ਦੀ ਤਾਕਤ ਕਾਇਮ ਹੋ ਗਈ। ਸੰਨ 1221 ਵਿਚ ਟੋਬਾ ਨੇ ਯੋਸ਼ੀਟੋਕੀ ਨੂੰ ਬਾਗ਼ੀ ਕਰਾਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਜਾਪਾਨ ਵਿਚ ਸਾਰੇ ਸਿਪਾਹੀ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਫੌਜ ਵਿਚ ਆ-ਕੇ-ਰਲ ਜਾਣ ਲਈ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ। ਹੋਜ਼ੇ ਇਸ ਗੱਲ ਤੋਂ ਸਚੇਤ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ਇਸਨੇ ਇਸ ਵਿਦਰੋਹ ਨੂੰ ਇਕ ਦਮ ਦਬਾ ਦਿੱਤਾ। ਟੋਬਾ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਦੋ ਪੁੱਤਰਾਂ ਨੂੰ ਦੇਸ਼ ਨਿਕਾਲਾ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਹੋਜ਼ੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦਾ ਸ਼ਾਹੀ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਦਬਦਬਾ ਬਣ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਤਾਕਤ ਵੀ ਕਾਇਮ ਹੋ ਗਈ। ਸੰਨ 1239 ਵਿਚ ਜਾਪਾਨ ਵਿਚ ਹੀ ਟੋਬਾ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮਾ. 10 : 17

ਟੋਬਾ ਝੀਲ : ਉੱਤਰੀ ਕੇਂਦਰੀ ਸੁਮਾਟਰਾ (ਇੰਡੋ.) ਟਾਪੂ ਉੱਤੇ ਬਾਗੀਸਾਲ ਪਰਬਤਾਂ ਵਿਚਲੀ ਝੀਲ ਹੈ। ਇਹ ਸਮੁੰਦਰ ਤਲ ਤੋਂ 904 ਮੀ. ਦੀ ਉਚਾਈ ਉੱਤੇ ਬੁਝੇ ਹੋਏ ਜਵਾਲਾਮੁਖੀ ਦੇ ਕੇਂਦਰ ਵਿਚ ਲਗਭਗ 1300 ਵ. ਕਿ. ਮੀ. ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਫੈਲੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਝੀਲ ਦੀ ਲੰਬਾਈ 90 ਕਿ. ਮੀ. ਅਤੇ ਚੌੜਾਈ 30 ਕਿ. ਮੀ. ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਸਾਮਾਸਿਰ ਟਾਪੂ ਵੀ ਹੈ। ਝੀਲ ਦਾ ਜਲ-ਨਿਕਾਸ ਪੂਰਬੀ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚੋਂ ਸੁੰਗਾਰੀ ਦਰਿਆ ਨਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਮਲੱਕਾ ਸਟ੍ਰੇਟ ਵਿਚ ਜਾ ਡਿਗਦਾ ਹੈ।

2°35' ਉ. ਵਿਥ.; 98°50' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮਾ. 10

ਟੋਬਾ ਟੇਕ ਸਿੰਘ : ਇਹ ਅਣਵੰਡੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਲਾਇਲਪੁਰ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦੀ ਇਕ ਤਹਿਸੀਲ ਸੀ ਜਿਹੜੀ 11,072 ਵ.ਕਿ. ਮੀ. (865 ਵ. ਮੀ.) ਦੇ ਰਕਬੇ ਵਿਚ ਫੈਲੀ ਹੋਈ ਸੀ ਹੈ। ਇਸ ਤਹਿਸੀਲ ਵਿਚ 342 ਪਿੰਡ ਸੀ। ਟੋਬਾ ਟੇਕ ਸਿੰਘ ਨਾਮੀ ਪਿੰਡ ਇਸ ਤਹਿਸੀਲ ਦਾ ਸਦਰ-ਮੁਕਾਮ ਸੀ। ਗੋਜਰਾ ਇਥੋਂ ਦੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਅਨਾਜ ਮੰਡੀ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਗੋਜਰਾ ਉੱਤਰ-ਪੱਛਮੀ ਰੇਲ ਮਾਰਗ ਉੱਪਰ ਵਜ਼ੀਰਾਬਾਦ-ਖ਼ਾਨੇਵਾਲ ਸ਼ਾਖਾ ਉੱਪਰ ਵਾਕਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਤਹਿਸੀਲ ਦੀ ਧਰਾਤਲ ਪੱਧਰਾ ਮੈਦਾਨ ਹੈ। ਚਨਾਬ ਨਹਿਰ ਇਸ ਖੇਤਰ ਦੀ ਸਿੰਜਾਈ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਖੇਤਰ ਬਹੁਤ ਹੀ ਜ਼ਰਖੇਜ਼ ਹੈ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਇਸ ਦਾ ਚੱਪਾ ਚੱਪਾ ਭਾਗ ਵਾਹੀ ਹੇਠ ਆਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

30° 50 ਵਿਥ. ਤੋਂ 31° 23 ਉ. ਵਿਥ.; 72° 20 ਤੋਂ 72°54 ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਇੰਪ. ਗ. ਇੰਡ. 23 : 406

ਟੋਮਬੋਰੋ ਰਾਜ : ਇੰਡੋਨੇਸ਼ੀਆ ਦੇ ਲੈਂਸਰ ਸੂਬਾ ਟਾਪੂ-ਸਮੂਹ ਦੇ ਸੂਮਬਾਵਾ ਰਾਜ ਨੂੰ ਟੋਮਬੋਰੋ ਰਾਜ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਕਾਰਨ ਸ਼ਾਇਦ ਇਸ ਖੇਤਰ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਜਵਾਲਾਮੁਖੀ ਪਹਾੜ ਦਾ ਨਾਂ ਵੀ ਟੋਮਬੋਰੋ ਪਿਆ ਹੋਵੇ। ਸੰਨ 1815 ਵਿਚ ਵਿਸਫੋਟ ਹੋਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਸ ਰਾਜ ਦੀ ਜਨ-ਸੰਖਿਆ 6000 ਦੇ ਲਗਭਗ ਸੀ। ਸੰਨ 1847 ਵਿਚ ਇਹ ਰਾਜ ਦੇ ਰੂਤਬੇ ਤੋਂ ਵਾਂਝਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਸ਼ਾਇਦ ਇਹ ਦਰਜਾ ਵਿਨਾਸ਼ ਕਾਰਨ ਹੀ ਜਾਂਦਾ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ।

ਹ. ਪੁ.—ਡਿਸ. ਡਿਕ. ਇੰਡੀ. ਆਈ. ਐਂਡ ਕਾ. : 437

ਟੋਮਾਇਕੀ : ਸੈਲੈਬੀਜ਼ ਦੇ ਪੂਰਬੀ ਪ੍ਰਾਇਦੀਪ ਨੂੰ ਦੱਖਣੀ-ਪੂਰਬੀ ਪ੍ਰਾਇਦੀਪ ਨਾਲੋਂ ਵੱਖ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਇਹ ਇਕ ਬਹੁਤ ਵੱਡੀ ਖਾੜੀ ਹੈ। ਵੈਵੋਨੀ ਟਾਪੂ ਤੋਂ ਕੋਖ ਟੋਲਾਬੀ ਤਕ ਇਸ ਦੀ ਚੌੜਾਈ 290

ਕਿ. ਮੀ. (180 ਮੀ.) ਤੋਂ ਕਿਤੇ ਵੀ ਘੱਟ ਨਹੀਂ। ਤੱਟ ਕਾਫ਼ੀ ਉੱਚੇ-ਨੀਵੇਂ ਹੋਣ ਕਾਰਣ ਇਥੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਉਦਯੋਗ ਜਾਂ ਸੱਭਿਅਤਾ ਦੇ ਵਿਕਸਿਤ ਹੋਣ ਦਾ ਕੋਈ ਵੀ ਸਬੂਤ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ। ਇਸ ਖਾੜੀ ਦੇ ਨਾਂ ਅਤੇ ਸੈੱਲਾਬੀਜ਼ ਦੀਆਂ ਵੱਡੀਆਂ ਖਾੜੀਆਂ ਦੇ ਨਾਵਾਂ ਬਾਰੇ ਦੀਪ-ਸਮੂਹ ਦੇ ਸਥਾਨਕ ਵਸਨੀਕਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਵੀ ਗਿਆਨ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਹ ਨਾਂ ਯੂਰਪੀ ਜਹਾਜ਼ਰਾਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਮਰਜ਼ੀ ਨਾਲ ਹੀ ਰੱਖ ਲਏ ਭਾਵੇਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਂ ਰੱਖੇ ਗਏ ਹਨ ਉਹ ਇਥੋਂ ਦੇ ਹੀ ਸਥਾਨਕ ਸ਼ਬਦ ਹਨ।

ਹ. ਪੁ.—ਡਿਸ. ਡਿ. ਇਡ. ਆਈ. ਐਂਡ. ਕੰਟ.: 437

ਟੋਮਾਕੋਮਾਈ : ਜਾਪਾਨ ਦੀ ਹੋਕਾਇਡੋ ਪ੍ਰੀਫੈਕਚਰ ਦਾ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਸਾਪੋਰੋ ਤੋਂ 19 ਕਿ. ਮੀ. ਦੱਖਣ-ਪੂਰਬ ਵਿਚ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਮੁੱਢਲੀ 19 ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਇਹ ਆਵਾਜਾਈ ਅਤੇ ਵਪਾਰ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਇਥੇ 1910 ਈ. ਵਿਚ ਕਾਗਾਜ਼ ਦਾ ਕਾਰਖਾਨਾ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਪਿਛੋਂ ਉਦਯੋਗਿਕ ਵਿਕਾਸ ਕਾਰਨ 1963 ਈ. ਵਿਚ ਇਥੇ ਕਈ ਉਦਯੋਗਿਕ ਅਤੇ ਵਪਾਰਕ ਅਦਾਰੇ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤੇ ਗਏ ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ 1980 ਤੱਕ ਇਹ ਓਜੀ ਕਾਰਜ ਕੰਪਨੀ ਦਾ ਹੀ ਸ਼ਹਿਰ ਸੀ।

ਆਬਾਦੀ - 158,874 (1983)

42°38' ਉ. ਵਿਭ.; 141°36' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 10 : 35

ਟੋਮਾਰ : ਕੇਂਦਰੀ ਪੁਰਤਗਾਲ ਵਿਚ ਸੈਂਟਾਰੇਮ ਪ੍ਰਾਂਤ ਵਿਚ ਰਾਜਧਾਨੀ ਲਿਸਬਨ ਦੇ ਉੱਤਰ-ਪੂਰਬ ਵੱਲ ਜ਼ੈਜ਼ਾਰਾ ਦਰਿਆ ਦੇ ਕੰਢੇ ਵਸਿਆ ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ। ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਖੇਤਰ ਦਾ ਜੈਤੂਨ, ਸ਼ਰਾਬ, ਫਲ, ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਦਾ ਵਪਾਰਕ ਕੇਂਦਰ ਹੈ।

ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ 12 ਵੀਂ ਤੋਂ 17 ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਪੁਰਤਗੇਜ਼ੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਇਮਾਰਤ ਉਸਾਰੀ ਹੋਈ ਸੀ ਜਿਸਦੀਆਂ ਕਈ ਯਾਦਗਾਰਾਂ ਅੱਜ ਵੀ ਵੇਖੀਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਨਾਈਟਸ ਟੈਮਪਲਾਰ ਦਾ ਉਜੜਿਆ ਕਿਲਾ, 12 ਵੀਂ ਸਦੀ ਦਾ ਗਿਰਜਾ ਅਤੇ 1314 ਈ. ਵਿਚ ਕਾਇਮ ਹੋਏ ਈਸਾਈਆਂ ਦੇ ਵੱਖਰੇ ਮਤ ਦਾ ਕਿਲਾ, 16 ਵੀਂ ਸਦੀ ਦਾ ਮੂਰੀ ਅਤੇ ਗਾਥਿਕ ਢੰਗ ਨਾਲ ਬਣਾਇਆ ਕਿਲਾ ਅਤੇ ਹੈਨਰੀ ਜਹਾਜ਼ਰਾਨ ਦਾ ਮਹਿਲ ਜਿਸਨੂੰ 16 ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਮੁੜ ਉਸਾਰਿਆ ਗਿਆ ਸੀ, ਆਦਿ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ।

ਆਬਾਦੀ - 14, 821 (1981)

39°36' ਉ. ਵਿਭ.; 80°25' ਪੱ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 10 : 35

ਟੋਮੀਓਕਾ : ਹਾਂਸੂ ਟਾਪੂ ਦੀ ਗੁਆ ਪ੍ਰੀਫੈਕਚਰ ਵਿਚ ਟਾਕਾਸਾਕੀ ਦੇ ਪੱਛਮ ਵਿਚ ਟਾਕਾਸਾਕੀ ਅਤੇ ਸ਼ਿਮੋਨਿਟਾ ਵਿਚਲੇ ਰੇਲ ਮਾਰਗ ਉੱਪਰ ਕਾਬੂਰਾ ਦਰਿਆ ਕੰਢੇ ਵਸਿਆ ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ। ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਹੀ ਇਹ ਕਾਕੂਸ ਫਲੀਆਂ ਅਤੇ ਕੱਚੀ ਰੇਸ਼ਮ ਦਾ ਵਪਾਰਕ ਕੇਂਦਰ ਹੋਇਆ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਇਥੇ ਹੀ 1872 ਵਿਚ ਜਾਪਾਨ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਸਿਲਕ ਮਿੱਲ ਲਾਈ ਗਈ ਸੀ। ਅੱਜ ਵੀ ਖੁੰਭਾਂ ਅਤੇ ਕਾਕੂਨ ਦੀਆਂ ਫਲੀਆਂ ਲਈ ਇਹ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਇਹ ਬਿਜਲੀ ਦਾ ਸਾਮਾਨ, ਨਕਲੀ ਰੇਸ਼ੀਆਂ ਦੇ ਕੱਪੜੇ, ਰਬੜ ਦੀਆਂ ਵਸਤਾਂ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਵੀ ਹੈ। ਪੂਰੀ ਦਰਿਆਈ ਵਾਦੀ ਦਾ ਇਹ ਵਪਾਰਕ, ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਕ ਅਤੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤਕ ਕੇਂਦਰ ਵੀ ਹੈ।

ਆਬਾਦੀ - 48, 047 (1980)

36°15' ਉ. ਵਿਭ.; 138°54' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 11 : 836

ਟੋਮੀਸਲਾਫ : ਇਹ ਦਸਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਆਜ਼ਾਦ ਰਾਜਕੁਮਾਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸੀ ਜੋ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਕ੍ਰੋਏਸ਼ੀਆ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਰਾਜਾ ਬਣਿਆ। ਇਸਦੇ ਜਨਮ ਅਤੇ ਮੌਤ ਬਾਰੇ ਇਤਿਹਾਸ ਚੁਪ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਇਸਨੇ ਐਡਰਿਆਟਿਕ ਸਾਗਰ ਤੇ ਡਾਲਮੇਸ਼ਨ ਤੱਟ ਦੇ ਇਲਾਕਿਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਰਾਜ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣਾਇਆ ਤਾਂ 925 ਈਸਵੀ ਵਿਚ ਪੋਪ ਜਾਨ ਦਸਵੇਂ ਨੇ ਇਸਨੂੰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਐਲਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 10 : 37

ਟੋਮੇਲੋਸੋ : ਇਹ ਦੱਖਣ-ਕੇਂਦਰੀ ਸਪੇਨ ਦੇ ਨਿਊਕੈਸਟੀਲ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਸੀਉਦਾਦ ਗੀਅਲ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦਾ ਇਕ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਸੀਉਦਾਦ ਗੀਅਲ ਨਾਮੀ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਉੱਤਰ-ਪੂਰਬੀ ਪਾਸੇ ਲਾ ਮਾਂਚਾ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਵਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਖਰਬੂਜ਼ਾ ਦੀ ਫ਼ਸਲ ਅਤੇ ਸ਼ਰਾਬ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੈ। ਇਹ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਲੋਕ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਬੀਲੇ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਹਨ। ਮਿਸਟੈਲਾ ਨਾਮੀ, ਇਕ ਮਿੱਠੀ ਕਿਸਮ ਦੀ ਸ਼ਰਾਬ ਟੋਮੇਲੋਸੋ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਉਤਪਾਦਨ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਇਥੇ ਸੀਮਿੰਟ ਅਤੇ ਚਮੜੇ ਦਾ ਸਾਮਾਨ ਬਣਾਉਣ ਦੇ ਉਦਯੋਗ ਵੀ ਵਿਕਸਤ ਹਨ।

ਟੋਮੇਲੋਸੋ ਦੀਆਂ ਸਥਾਨਕ ਔਰਤਾਂ ਕਿਸਾਨ ਮੂਰਾਂ ਦੇ ਸਮੇਂ ਨਾਲ ਮੇਲ ਖਾਂਦੇ ਲਬਾਦੇ ਪਹਿਨਦੀਆਂ ਹਨ। ਟੋਮੇਲੋਸੋ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਬੁਨਿਆਦ 16 ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੌਰਾਨ ਰੱਖੀ ਗਈ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸ ਦਾ ਨਾਂ ਇਥੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਬੀਜੀ ਜਾਂਦੀ ਟੋਮੀਲੋ ਫ਼ਸਲ ਦੇ ਨਾਂ ਤੇ ਟੋਮੇਲੋਸੋ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1927 ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਇਸ ਬਸਤੀ ਨੂੰ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਰੁਤਬਾ ਹਾਸਲ ਹੋਇਆ।

39°10' ਉ. ਵਿਭ.; 3°01' ਪੱ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 10 : 36

ਟੋਯਾਮਾ : ਪ੍ਰੀਫੈਕਚਰ—ਜਾਪਾਨ ਦੇ ਹਾਂਸੂ ਦੀਪ ਦੀ ਇਹ ਇਕ ਪ੍ਰੀਫੈਕਚਰ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਸ਼ਦਰਮੁਕਾਮ ਵੀ ਇਸੇ ਨਾਂ ਦਾ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ। ਇਸ ਪ੍ਰੀਫੈਕਚਰ ਦਾ ਖੇਤਰਫਲ 4,252 ਵ. ਕਿ. ਮੀ. ਅਤੇ ਆਬਾਦੀ 1,112,000 (1983) ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਟੋਯਾਮਾ ਖਾੜੀ ਨਾਲ ਲਗਵਾਂ ਤੱਟ ਕਾਫ਼ੀ ਕਟਿਆ-ਵੱਢਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਸੋ ਜਿਨਜੂ ਅਤੇ ਕੂਰੋਬੇ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਕਈ ਹੋਰ ਖਾੜੀ ਵਿਚ ਡਿੱਗਣ ਵਾਲੇ ਦਰਿਆ ਇਸ ਪ੍ਰੀਫੈਕਚਰ ਵਿਚੋਂ ਲੰਘਦੇ ਹਨ। ਪ੍ਰੀਫੈਕਚਰ ਦਾ ਸਮੁੰਦਰ ਨਾਲ ਲਗਵਾਂ ਖੇਤਰ ਮੈਦਾਨੀ ਹੈ ਅਤੇ ਅੰਦਰੂਨੀ ਖੇਤਰ ਪਰਬਤੀ ਹੈ ਜਿਥੇ ਟਾਟਾਯਾਮਾ ਪਹਾੜੀ ਸਿਖਰ 3,015 ਮੀ. ਉੱਚੀ ਹੈ। ਪਹਾੜਾਂ ਉਪਰਲੇ ਦਰਿਆ ਪਣ-ਬਿਜਲੀ ਲਈ ਲਾਹੇਵੰਦ ਹਨ। ਇਹ ਪਹਾੜ ਖਣਿਜਾਂ ਦੇ ਭੰਡਾਰ ਵੀ ਹਨ। ਇਸ ਦਾ ਮੈਦਾਨੀ ਖੇਤਰ ਚੌਲਾਂ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਲਈ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ। ਅੱਜਕੱਲ੍ਹ ਇਥੇ ਰਸਾਇਣ, ਮਸ਼ੀਨਰੀ, ਇਸਪਾਤ, ਕਾਗਜ਼ ਅਤੇ ਲੁਹਾਦੀ ਬਣਾਉਣ ਦੀਆਂ ਸੱਠਅਤਾਂ ਉੱਠਤ ਹਨ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 10 : 75; ਐਨ. ਅਸੇ. 26 : 888

ਟੋਯਾਮਾ : ਸ਼ਹਿਰ—ਹਾਂਸੂ ਦੀ ਟੋਯਾਮਾ ਪ੍ਰੀਫੈਕਚਰ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਅਤੇ ਟੋਯਾਮਾ ਖਾੜੀ ਉੱਤੇ ਸਥਿਤ ਇਕ ਬੰਦਰਗਾਹ ਹੈ।

ਇਹ ਨਗਰਇਆ ਸ਼ਹਿਰ ਤੋਂ 176 ਕਿ. ਮੀ. ਉੱਤਰ ਵਿਚ ਅਤੇ ਟੋਕੀਓ ਤੋਂ 200 ਕਿ. ਮੀ. ਉੱਤਰ ਪੱਛਮ ਵਿਚ ਸਥਿਤ ਹੈ। 17 ਵੀਂ ਸਦੀ ਤੋਂ ਹੀ ਇਹ ਸੂਤੀ ਅਤੇ ਨਾਈਲਨ ਦੇ ਕਪੜੇ, ਦਵਾਈਆਂ ਅਤੇ ਗਸਾਇਣ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। 1949 ਈ. ਵਿਚ ਇਥੇ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵੀ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਨੂੰ 16 ਵੀਂ ਸਦੀ ਤੋਂ ਮਗਰੋਂ ਜਾਪਾਨੀ ਜਾਗੀਰਦਾਰਾਂ ਦੇ ਗੜ੍ਹ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਵੀ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਆਬਾਦੀ - 3, 21,000 (1990)

36°46' ਉ. ਵਿਭ.; 137°10' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.-ਐਨ. ਅਮੇ. 26 : 888; ਐਨ. ਥਿ. ਮਾ. 10 : 75

ਟੋਯੋਹਾਸੀ : ਹਾਂਸ ਦੀਪ ਦੀ ਆਈਚੀ ਪ੍ਰੀਫੈਕਚਰ ਦਾ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ। ਇਹ ਈਸਾ ਖਾੜੀ ਦੇ ਪੂਰਬੀ ਜਲ-ਦੁਆਰ ਦੇ ਪੂਰਬੀ ਤੱਟ ਉੱਪਰ ਨਗਰਇਆ ਸ਼ਹਿਰ ਤੋਂ 60 ਕਿ. ਮੀ. ਦੱਖਣ-ਪੂਰਬ ਵਿਚ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਇਸਦਾ ਪੁਰਾਣਾ ਨਾਂ ਯੋਸ਼ੀਦਾ ਸੀ। 16 ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਟੋਕੂਗਾਵਾ ਸਮਿਆਂ ਵਿਚ ਪੁਰਾਣੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵਾਲੀ ਥਾਂ ਤੇ ਲੜਾਈ ਵੀ ਹੋਈ। ਸਮੇਂ ਸਮੇਂ ਤੇ ਇਹ ਵੱਖ ਵੱਖ ਤਾਕਤਾਂ ਹੇਠ ਆਉਂਦਾ ਰਿਹਾ। 19ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਇਹ ਰੇਸ਼ਮ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਉੱਘਾ ਕੇਂਦਰ ਸੀ ਪਰ ਦੂਜੇ ਮਹਾਂਯੁੱਧ ਪਿੱਛੋਂ ਰੇਸ਼ਮ ਦੀ ਮੰਗ ਘੱਟਣ ਕਾਰਨ ਸੂਤੀ ਅਤੇ ਨਾਈਲਨ ਕੱਪੜੇ ਵਗੈਰਾ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਬਣ ਗਿਆ।

ਆਬਾਦੀ-3,38,000 (1990)

34°46' ਉ. ਵਿਭ.; 137°23' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.-ਐਨ. ਥਿ. ਮਾ. 10 : 76

ਟੋਯੋਟੋਮੀ ਹੀਡੈਯੋਸ਼ੀ : ਇਸਨੂੰ ਹਸ਼ੀਬਾ ਚਿਕੁਜੈਲ ਨੋਕਾਮੀ ਵੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਜਾਪਾਨ ਦਾ ਇਕ ਸਾਮੰਤਵਾਦੀ ਲਾਰਡ ਸੀ ਜਿਸਨੂੰ ਜਾਪਾਨ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਸਿਆਣਾ ਅਤੇ ਸਕੀਮੀ ਜਰਨੈਲ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸਨੇ 16 ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਓਡਾਨੋਬੁਨਾਗਾ ਵਲੋਂ ਜਾਪਾਨ ਦੇ ਏਕੀਕਰਨ ਦਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਕੰਮ ਮੁਕੰਮਲ ਕੀਤਾ। ਇਸਨੇ ਬਚੇ ਹੋਏ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਜਾਗੀਰਦਾਰ ਬੈਰਨਾਂ ਨੂੰ ਹਰਾ ਕੇ ਇਹ ਕੰਮ ਪੂਰਾ ਕੀਤਾ। ਇਸਦਾ ਜਨਮ 6 ਫਰਵਰੀ, 1537 ਈ. ਵਿਚ ਓਵਾਰੀ ਪ੍ਰਾਂਤ ਵਿਚ ਨਾਕਾਮੂਰਾ (Nakamura) ਵਿਖੇ ਇਕ ਕਿਸਾਨ ਦੇ ਘਰ ਹੋਇਆ। ਥੋੜ੍ਹੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਹੀ ਇਹ ਮਹਾਨ ਜਾਪਾਨੀ ਨੇਤਾ ਓਡੈ ਨੋਬੁਨਾਗਾ ਦੀ ਪਿਆਦਾ ਫੌਜ ਵਿਚ ਭਰਤੀ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਸਦੇ ਖੁਸ਼ ਮਿਜਾਜ਼, ਚੰਗੀਆਂ ਆਦਤਾਂ ਅਤੇ ਸਿਆਣਪ ਨੇ ਇਸਨੂੰ ਤਰੱਕੀ ਕਰਨ ਵਿਚ ਮਦਦ ਕੀਤੀ। ਜਦੋਂ ਨੋਬੁਨਾਗਾ ਦੇ 1568 ਈ. ਵਿਚ ਮੌਤ ਜਾਪਾਨ ਨੂੰ ਜਿੱਤਣ ਲਈ ਮੁਹਿੰਮ ਭੇਜੀ ਤਾਂ ਉਸ ਦੌਰਾਨ ਹਿਡੈਯੋਸ਼ੀ ਨੇ ਕਈ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਲੜਾਈਆਂ ਲੜੀਆਂ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਬਹਾਦਰੀ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤਾ। ਸਤੰਬਰ, 1573 ਈ. ਵਿਚ ਇਹ ਦੋ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਸਾਮੰਤਾਂ ਨੂੰ ਪਿਛਾੜ ਕੇ ਆਪ ਨਾਗਾਹਾਮਾ ਦਾ ਲਾਰਡ ਬਣ ਗਿਆ ਅਤੇ ਇਸ ਨੇ ਹਾਸ਼ੀਬਾ-ਚਿਕੁਜੈਲ-ਨੋ ਕਾਮੀ ਨਾਮ ਧਾਰਨ ਕਰ ਲਿਆ।

ਨੋਬੁਨਾਗਾ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ 1577 ਈ. ਤੋਂ ਹਿਡੈਯੋਸ਼ੀ ਨੇ ਚੁਰਾ ਕੂ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਸਾਨ ਇਨ (San in) ਅਤੇ ਸੈਨ-ਯੋ (San-yo) ਨੂੰ ਦਬਾਇਆ ਅਤੇ ਇਸੇ ਦੌਰਾਨ ਬਿਚੂ ਪ੍ਰਾਂਤ ਨੂੰ ਵੀ ਹਰਾ ਦਿੱਤਾ। ਫੇਰ ਟਾਕਾਮਾਤਸੂ ਵਿਖੇ ਇਸ ਮੋਹਰੀ ਸਾਮੰਤ ਨੂੰ ਘੇਰੇ ਵਿਚ ਲੈ ਲਿਆ। 1582 ਈ. ਵਿਚ ਨੋਬੁਨਾਗਾ ਨੂੰ ਉਸਦੇ ਹੀ ਇਕ ਜਰਨੈਲ

ਆਕੈਚੀ ਨੇ ਕਤਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਲਈ ਹਿਡੈਯੋਸ਼ੀ ਨੇ ਝਟਪਟ ਮਾਰੀ ਨਾਲ ਸੁਲਾਹ ਕਰ ਲਈ ਅਤੇ ਬਦਲੇ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਨਾਲ ਆਕੈਚੀ ਨੂੰ ਮੌਤ ਦੇ ਘਾਟ ਉਤਾਰ ਦਿੱਤਾ। ਨੋਬੁਨਾਗਾ ਦਾ ਵਾਰਸ ਗੱਦੀ ਤੇ ਬਿਠਾਉਣ ਲਈ ਪੁਰਾਣੇ ਵਡਾਦਾਰਾਂ ਦੀ ਇਕ ਬੈਠਕ ਵਿਚ ਹਿਡੈਯੋਸ਼ੀ ਨੇ ਨੋਬੁਨਾਗਾ ਦੇ ਪੋਤਰੇ ਨੂੰ ਗੱਦੀ ਤੇ ਬਿਠਾਉਣ ਦਾ ਪੱਖ ਲਿਆ ਜਦੋਂ ਕਿ ਦੂਜੇ ਦੋ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਸਾਮੰਤ ਨੋਬੁਨਾਗਾ ਦੇ ਤੀਜੇ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਗੱਦੀ ਤੇ ਬਿਠਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਸੰਨ 1583 ਵਿਚ ਇਸਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਨਾਂ ਸਾਮੰਤਾਂ ਦੇ ਇਲਾਕਿਆਂ ਤੇ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਦੋਹਾਂ ਨੇ ਆਤਮ ਹਤਿਆ ਕਰ ਲਈ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਸਾਮੰਤਾਂ ਨੂੰ ਹਰਾ ਕੇ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਅਧੀਨ ਕਰਕੇ ਹਿਡੈਯੋਸ਼ੀ ਨੇ ਓਸਾਕਾ ਵਿਖੇ ਇਕ ਕਿਲਾ ਬਣਾਇਆ ਅਤੇ ਨੋਬੁਨਾਗਾ ਦੇ ਜਾਪਾਨ ਨੂੰ ਸੰਗਠਤ ਕਰਨ ਲਈ ਜਾਪਾਨ ਦੇ ਅਲੱਗ ਅਲੱਗ ਹਿੱਸਿਆਂ ਨੂੰ ਜਿੱਤਣ ਲਗਾ। ਸੰਨ 1585 ਈ. ਵਿਚ ਹਿਡੈਯੋਸ਼ੀ ਨੂੰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦਾ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸਲਾਹਕਾਰ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਇਹ ਮੁੱਖ ਮੰਤਰੀ ਬਣ ਗਿਆ। ਇਸ ਵੇਲੇ ਹੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਟੋਯਾਟਾਮੀ ਦਾ ਨਾਮ ਇਸਨੂੰ ਦਿੱਤਾ। ਸੰਨ 1582 ਤੋਂ 1590 ਵਿਚਕਾਰ ਇਸਨੇ ਲਗਾਤਾਰ ਕਈ ਲੜਾਈਆਂ ਕੀਤੀਆਂ ਅਤੇ ਆਖਰ ਨੂੰ ਜਾਪਾਨ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਅਧੀਨ ਕਰ ਲਿਆ। ਇਸ ਪਿੱਛੋਂ ਇਸਨੇ ਰਾਜਨੀਤਕ ਪੱਖੋਂ ਕਿਸਾਨਾਂ, ਵਪਾਰੀਆਂ ਅਤੇ ਪਾਦਰੀਆਂ ਦੇ ਹਥਿਆਰ ਚਲਾਉਣ ਤੇ ਰੋਕ ਲਗਾਈ ਅਤੇ ਫੇਰ ਇਸਨੇ ਜਾਪਾਨ ਵਿਚੋਂ ਬੇਮਤਲਬੇ ਗੜ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਘਟਾਈ। ਇਸਨੇ ਸਾਰੇ ਵਰਗ ਜਿਵੇਂ ਸਿਪਾਹੀ, ਕਿਸਾਨ, ਕਾਰੀਗਰ, ਵਪਾਰੀ ਆਦਿ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਕਿੱਤਿਆਂ ਤਕ ਹੀ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਰਹਿਣ ਲਈ ਸਖ਼ਤ ਹਿਦਾਇਤ ਕੀਤੀ। ਆਵਾਜਾਈ ਦੇ ਸਾਧਨਾਂ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਇਸਨੇ ਸੜਕਾਂ ਉਪਰ ਚੌਕੀਆਂ ਨੂੰ ਹਟਾ ਦਿੱਤਾ। ਖਣਿਜ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਤਾਂ ਕਿ ਵਪਾਰ ਵਿਚ ਵਾਧਾ ਹੋ ਸਕੇ। ਇਸ ਦੇ ਕਾਲ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਗੱਲ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਇਸ ਨੇ ਪਹਿਲੀ ਵੇਰ ਯੂਰਪੀਆਂ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਸਬੰਧ ਵਧਾਏ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਬਹੁਦੀ ਹਥਿਆਰ ਲੈਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੇ ਜਿਹੜੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਲੜਾਈਆਂ ਵਿਚ ਬੜੇ ਹੀ ਲਾਹੇਵੰਦ ਸਿੱਧ ਹੋਏ। ਫਿਰ ਇਸਨੇ ਦੋ ਵੇਰ 1592 ਅਤੇ 1597 ਈ. ਵਿਚ ਕੋਰੀਆ ਉਤੇ ਵੀ ਹਮਲੇ ਕੀਤੇ। ਇਸਦਾ ਪੂਰਾ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਚੀਨ, ਫਿਲਪਾਈਨਜ਼ ਅਤੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਨੂੰ ਫਤਹਿ ਕਰਨ ਦਾ ਸੀ ਪਰ ਇਹ ਗੱਲ ਪੂਰੀ ਨਾ ਹੋ ਸਕੀ। ਕੋਰੀਆ ਉੱਪਰ ਦੂਜਾ ਹਮਲਾ ਅਜੇ ਜਾਰੀ ਹੀ ਸੀ ਕਿ 18 ਅਗਸਤ, ਸੰਨ 1598 ਨੂੰ ਇਸਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.-ਐਨ. ਥਿ. ਮਾ. 18 : 537; ਐਨ. ਅਮੇ. 26 : 889

ਟੋਯੋਕਾਵਾ (Toyokawa) : ਇਹ ਜਾਪਾਨ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੇ ਹਾਂਸੂ ਜਜ਼ੀਰੇ ਦੀ ਆਈ ਚੀ ਪ੍ਰੀਫੈਕਚਰ ਦਾ ਇਕ ਘੱਗ ਵਸਦਾ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਟੋਯੋਗਾਵਾ ਦਰਿਆ ਦੇ ਹੇਠਲੇ ਮਾਰਗ ਉੱਪਰ ਵਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਸੰਨ 1603 ਤੋਂ 1867 ਦੌਰਾਨ, ਟੋਕੂਗਾਵਾ ਰਾਜ-ਕਾਲ ਵਿਚ ਟੋਕੈਡੋ ਮਹਾਂ-ਸਾਗਰ ਉੱਪਰ, ਟੋਯੋਗਾਵਾ ਇਨਾਰੀ ਮੰਦਰ ਦੇ ਇਰਦ ਗਿਰਦ ਪ੍ਰਫੁੱਲਤ ਹੋਇਆ। ਸੰਨ 1939 ਵਿਚ ਇਥੇ ਅਸਲੇ ਦੀ ਫੈਕਟਰੀ ਲੱਗ ਜਾਣ ਉਪਰੰਤ ਸ਼ਹਿਰ ਆਬਾਦੀ ਪੱਖੋਂ ਦਿਨ-ਦੁੱਗਣੀ ਰਾਤ ਚੌਗੁਣੀ ਤਰੱਕੀ ਕਰਨ ਲੱਗਾ। ਦੂਜੀ ਵੱਡੀ ਜੰਗ ਦੌਰਾਨ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਪ੍ਰਫੁੱਲਤਾ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਜ਼ਬਰਦਸਤ ਧੱਕਾ ਵੱਜਾ। ਸੰਨ 1957 ਵਿਚ ਇਥੇ ਪਹਿਲੀਆਂ ਫੌਜੀ ਫੈਕਟਰੀਆਂ ਆਦਿ ਨੂੰ ਸਾਧਾਰਣ ਉਦਯੋਗ-ਖੇਤਰ ਦਾ ਰੂਪ ਦਿਤਾ ਗਿਆ। ਹੁਣ ਇਥੇ ਮੋਟਰ-ਗੱਡੀਆਂ ਦੇ ਪੁਰਜ਼ੇ, ਅੱਖਾਂ ਦੀ ਡਾਕਟਰੀ ਦੇ ਔਸ਼ਾਰ, ਖਿਡੌਣੇ ਅਤੇ ਗੋਲੀਆਂ ਆਦਿ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਦੇ

ਉਦਯੋਗ ਸਥਾਪਿਤ ਹਨ। ਇਥੋਂ ਦੇ ਮੁਢਲੇ ਤੇ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਟੋਯੋਗਾਵਾ ਮੰਦਰ ਵਿਚ ਸਾਲ- ਭਰ ਦੌਰਾਨ ਕਈ ਤਿਉਹਾਰ ਧੂਮ-ਧਾਮ ਨਾਲ ਮਨਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਜਿਸ ਨਾਲ ਸ਼ਹਿਰ ਇਕ ਆਪਣੀ ਹੀ ਆਦਿ ਸਭਿਅਤਾ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਵਿਚ ਕਾਮਯਾਬ ਹੈ। ਇਹ-ਮੰਦਰ ਸਾਰੇ ਜਾਪਾਨ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਖਿੱਚ ਦਾ ਕਾਰਨ ਹੈ। ਇਥੇ ਨਾਰੋਬਾ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵੱਲੋਂ ਵਾਯੂਮੰਡਲ-ਵਿਗਿਆਨ ਸਬੰਧੀ ਇਕ ਖੋਜ ਸੰਸਥਾ ਵੀ ਕਾਇਮ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ।

ਆਬਾਦੀ—1,05, 644 (1983)

34°49' ਉ. ਵਿਭ.; 137°24' ਪ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਥਿ. ਮਾ. 10 : 76

ਟੋਯੋਨਾਕਾ : ਹਾਂਸ਼ ਟਾਪੂ ਦੀ ਓਸਾਕਾ ਪ੍ਰੀਫੈਕਚਰ ਦਾ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਓਸਾਕਾ ਸੱਨਅਤੀ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਉੱਤਰ ਵਿਚ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਇਹ ਚੈਲ ਉਤਪਾਦਨ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਵਸਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ ਪਰ 1910 ਵਿਚ ਓਸਾਕਾ ਵੱਲ ਰੇਲ ਪਟੜੀ ਬਣਨ ਮਗਰੋਂ ਇਹ ਇਸੇ ਵੱਡੇ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਰਿਹਾਇਸ਼ੀ ਉਪ ਨਗਰ ਬਣ ਗਿਆ। ਅੱਜਕੱਲ੍ਹ ਓਸਾਕਾ ਦਾ ਉੱਤਰ ਵੱਲ ਵਿਸਤਾਰ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਟੋਯੋਨਾਕਾ ਸੱਨਅਤੀ ਸ਼ਹਿਰ ਵੀ ਬਣ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਥੇ ਵੱਡੀਆਂ ਸੱਨਅਤਾਂ ਲਗੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਮਸ਼ੀਨਰੀ, ਧਾਤ ਦੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ, ਬੁਣਾਈ ਦੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਅਤੇ ਪੈਟਰੋਲ ਸਾਫ਼ ਕਰਨ ਦਾ ਕੰਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਓਸਾਕਾ ਹਵਾਈ ਅੱਡਾ ਵੀ ਟੋਯੋਨਾਕਾ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।

ਆਬਾਦੀ - 4,10,000 (1990)

34°47' ਉ. ਵਿਭ.; 135°28' ਪੂ. ਲੰਬ.

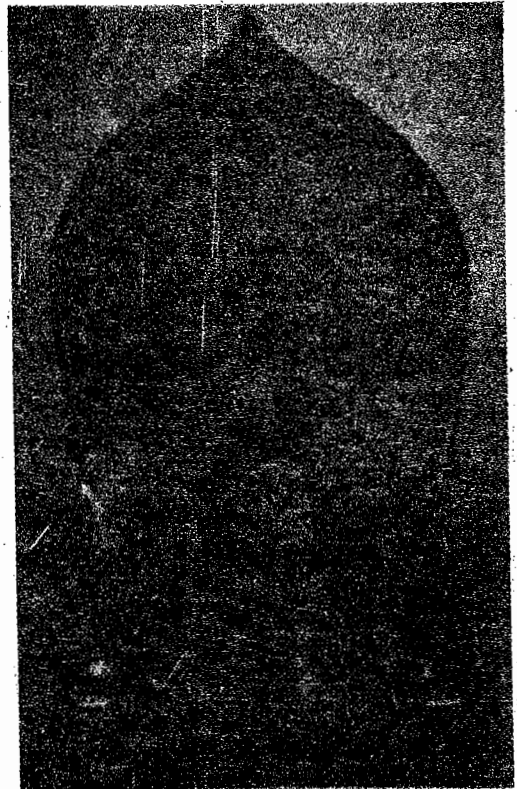
ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਥਿ. ਮਾ. 10 : 76

ਟੋਰਗਾ, ਮਿਗੂਐਲ : ਇਸ ਉੱਘੇ ਪੁਰਤਗਾਲੀ ਕਵੀ ਅਤੇ ਲੇਖਕ ਦਾ ਜਨਮ 12 ਅਗਸਤ, 1907 ਨੂੰ ਟ੍ਰਾਸੋਸਮਾਂਟੀਜ਼ (Trasosmontes) ਵਿਚ ਸਾਓ ਮਾਰਟਿਨੋ ਡ ਐਂਟਾ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਬਚਪਨ ਵਿਚ ਕੁਝ ਸਮਾਂ ਇਕ ਧਰਮ ਵਿਦਿਆਲੇ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਉਪਰੰਤ ਸੰਨ 1919 ਵਿਚ ਇਹ ਬ੍ਰਾਜ਼ੀਲ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਉਥੇ ਕੁਝ ਸਮਾਂ ਕਾਫ਼ੀ ਦੇ ਬਾਗਾਂ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕਰਕੇ ਤੇ ਕੁਝ ਪੈਸਾ ਇਕੱਠਾ ਕਰਕੇ ਇਹ ਵਾਪਸ ਪੁਰਤਗਾਲ ਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਨੇ ਕੁਇਬਰਾ ਵਿਖੇ ਡਾਕਟਰੀ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਕੀਤੀ। ਕਲਾ ਵਿਚ ਪੁਨਰ ਜਾਗ੍ਰਿਤੀ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਇਸ ਨੇ 'Presenca' ਅੰਦੋਲਨ ਵਿਚ ਹਿੱਸਾ ਲਿਆ ਪਰ ਸੰਨ 1931 ਵਿਚ ਇਸ ਤੋਂ ਅਲੱਗ ਹੋ ਗਿਆ।

ਟੋਰਗਾ ਦੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਵਿਚ ਆਮ ਪੁਰਤਗਾਲੀ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਸਪੱਸ਼ਟ ਤੌਰ ਤੇ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ, ਨਾਟਕ ਤੇ ਯਾਤਰਾ ਦੀਆਂ 40 ਜਿਲਦਾਂ ਵਿਚ ਡਾਇਰੀ ਦੀਆਂ 12 ਜਿਲਦਾਂ, ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਪਿਛਲੇ 40 ਸਾਲਾਂ ਦੇ ਪੁਰਤਗਾਲੀ ਸਮਾਜ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਵਧੀਆ ਭਾਸ਼ਾ ਕਾਰਨ ਇਸ ਦੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਸਲਾਹਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.—ਦੀ ਫੋਨਟਾਨਾਂ ਡਿਕਸ਼ਨਰੀ ਆਫ਼ ਮਾਡਰਨ ਬਿਕਰਜ਼, -- ਐਲਨ ਬੁਲਾੱਕ ਅਤੇ ਆਰ. ਬੀ. ਵੁਡਿੰਗਜ਼

ਟੋਰੀ ਸ਼ੈਲੀ : ਜਾਪਾਨ ਦੀ ਮੂਰਤੀ ਕਲਾ ਦੀ ਇਕ ਸ਼ੈਲੀ ਹੈ ਜੋ ਅਸ਼ੋਕ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਕੇ ਨਾਰਾ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਚਲੀ। ਇਹ ਸ਼ੈਲੀ ਉੱਤਰੀ ਚੀਨ ਦੀ ਵਾਈ ਸ਼ੈਲੀ ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈ। ਇਕ ਚੀਨੀ

623 ਈ. ਵਿਚ ਟੋਰੀ ਸ਼ੈਲੀ ਦਾ ਬਣਿਆ ਇਕ ਚਿੱਤਰ

ਬੁੱਤਘਾੜੇ ਦੇ ਨਾਂ ਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਟੋਰੀ ਨਾਂ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਉਸ ਦੀ ਬਣਾਈ ਹੋਈ ਇਕੋ ਇਕ ਬੋਧੀ ਤਿਮੂਰਤੀ ਹੈ, ਜਿਸਨੂੰ ਸੰਨ 623 ਵਿਚ ਰਾਜਕੁਮਾਰ ਸ਼ੋਤੋਕੂ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿਚ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਅਸਲੀ ਟੋਰੀ ਸ਼ੈਲੀ ਦਾ ਕੰਮ ਉੱਤਰੀ ਵਾਈ ਮੂਰਤੀ ਕਲਾ ਦੀ ਯਾਦ ਦਿਵਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਥਿ. ਮਾ. 10 : 52

ਟੋਰੀ ਪਾਰਟੀ : ਬਰਤਾਨੀਆ ਦੀ ਉਹ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਰਾਜਨੀਤਕ ਪਾਰਟੀ ਜਿਸਨੂੰ ਅੱਜਕੱਲ੍ਹ ਕੰਜ਼ਰਵੇਟਿਵ ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਨਾਉਂ ਨਾਲ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇੰਗਲੈਂਡ ਵਿਚ ਚਾਹੇ ਸਰਕਾਰੀ ਕੰਮਾਂ ਕਾਰਾਂ ਵਿਚ ਟੋਰੀ ਪਾਰਟੀ ਦਾ ਨਾਉਂ ਨਹੀਂ ਚਲਦਾ ਪਰ ਇਸ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਆਦਿ ਨੂੰ ਅਜੇ ਵੀ ਟੋਰੀ ਹੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਟੋਰੀ ਪਾਰਟੀ 1680 ਈ. ਵਿਚ ਉਸ ਵੇਲੇ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆਈ ਜਦੋਂ ਜੇਮਜ਼ ਡਿਊਕ ਆਫ਼ ਯਾਰਕ ਨੂੰ ਜਿਹੜਾ ਇਕ ਰੋਮਨ ਕੈਥੋਲਿਕ ਸੀ ਇਸੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੇ ਤਖ਼ਤ ਤੋਂ ਵਾਂਝਿਆਂ ਕਰਨ ਲਈ ਵਾਦ-ਵਿਵਾਦ ਚਲਿਆ। ਜਦੋਂ ਇਹ ਮਤਾ ਸੰਸਦ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਤਾਂ ਵਿਰੋਧੀ ਪਾਰਟੀ ਨੂੰ ਟੋਰੀ ਨਾਮ ਮਿਲ ਗਿਆ। ਮੋਢੀ ਟੋਰੀ ਆਇਰਲੈਂਡ ਦੇ 16 ਵੀਂ ਜਾਂ 17 ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਧਾੜਵੀ-ਸਨ ਅਤੇ ਕਈ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਇਹ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ਕਿ ਬਰਤਾਨੀਆ ਦੇ ਸਟੂਅਰਟ ਤਬਕੇ ਨੇ ਆਪਣੇ ਤਖ਼ਤ ਦੀ ਤਰਫ਼ਦਾਰੀ ਲਈ ਆਇਰਲੈਂਡ ਤੋਂ ਇਹ ਲੋਕ ਆਪਣੀ ਮਦਦ ਲਈ ਬੁਲਾਏ ਸਨ। ਟੋਰੀ ਪਾਰਟੀ ਕੁਝ ਦੇਰ ਤਾਕਤ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਮਗਰੋਂ 1688 ਦੀ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਰਾਜਨੀਤਕ ਤਾਕਤ ਗਵਾ ਬੈਠੀ ਅਤੇ ਲਗਭਗ 70 ਸਾਲਾਂ ਬਾਅਦ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਜਾਰਜ ਤੀਜੇ ਨੂੰ ਜਦੋਂ ਰਾਜ ਮਿਲਿਆ ਤਾਂ ਟੋਰੀ ਪਾਰਟੀ ਵੀ ਆਪਣੀ ਬੋਹੀ ਗਈ ਤਾਕਤ ਮੁੜ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਵਿਚ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋ ਗਈ। ਕਈ ਨੀਤੀਆਂ ਵਿਚ ਟੋਰੀਆਂ

ਵਿਚ ਪਹਿਲਾਂ ਨਾਲੋਂ ਇਹ ਫਰਕ ਆ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਹੁਣ ਕਿਸੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਵਿਅਕਤਿਤਵ ਨਾਲੋਂ ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੇ ਤਖ਼ਤ ਪ੍ਰਤਿ ਵਧੇਰੇ ਵਫ਼ਾਦਾਰੀ ਰੱਖਦੇ ਸਨ। ਧਾਰਮਿਕ ਮਾਮਲਿਆਂ ਬਾਰੇ ਭੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਦਿਲਚਸਪੀ ਘੱਟ ਗਈ ਸੀ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਮਾਮਲਿਆਂ ਨੂੰ ਇਹ ਰਾਜਨੀਤੀ ਤੋਂ ਵੱਖਰਾ ਰੱਖਣ ਲੱਗ ਪਏ। ਬਰਤਾਨਵੀ ਟੋਰੀਆਂ ਦੀ ਤਖ਼ਤ ਪ੍ਰਤਿ ਅਜਿਹੀ ਵਫ਼ਾਦਾਰੀ ਨੂੰ ਹੀ ਨਜ਼ਰ ਵਿਚ ਰੱਖਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ, ਅਮਰੀਕਾ ਵਿਚ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਵੇਲੇ ਉਥੋਂ ਦੇ ਵਫ਼ਾਦਾਰ ਤਬਕੇ ਨੂੰ ਵੀ ਅਮਰੀਕਨ ਟੋਰੀ ਆਖਿਆ ਜਾਣ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਜਾਰਜ ਤੀਜੇ ਦੇ ਰਾਜ ਦੇ ਮੁੱਢਲੇ 20 ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ ਟੋਰੀ ਉਸਦੇ ਪੂਰੇ ਸਮਰਥਕ ਰਹੇ। ਫ਼ਰਾਂਸ ਦੀ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਟੋਰੀ ਪਾਰਟੀ ਨੂੰ ਬਰਤਾਨੀਆ ਦੇ ਰਾਜਨੀਤਕ ਨਰਮ-ਪੰਥੀਆਂ ਦੀ ਹਮਾਇਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਗਈ। ਬਰਤਾਨੀਆ ਵਿਚ ਟੋਰੀ 1830 ਈ. ਤੱਕ ਤਾਕਤ ਵਿਚ ਰਹੇ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ 1806-1807 ਈ. ਵਿਚ ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਤਾਕਤ ਘਟੀ ਸੀ ਪਰ ਜਲਦੀ ਹੀ ਇਹ ਮੁੜ ਰਾਜਨੀਤਕ ਸ਼ਕਤੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਗਏ। 1832 ਈ. ਵਿਚ ਬਰਤਾਨੀਆ ਵਿਚ ਇਕ ਗੰਢਾਰਮ ਬਿਲ ਪਾਸ ਹੋਇਆ। ਉਸ ਤੋਂ ਮਗਰੋਂ ਆਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਚੋਣਾਂ ਵਿਚ ਟੋਰੀ ਪਾਰਟੀ ਦੀ ਭਾਰੀ ਹਾਰ ਹੋਈ। ਇਸੀ ਹਾਰ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਪਾਰਟੀ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਨਾਉਂ ਬਦਲਣ ਬਾਰੇ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕਰਨਾ ਪਿਆ ਅਤੇ 1833 ਈ. ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਸ ਪਾਰਟੀ ਦਾ ਨਾਉਂ ਕੰਜ਼ਰਵੇਟਿਵ ਪਾਰਟੀ ਪੈ ਗਿਆ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਅਮੇ. 26 : 870; ਐਨ. ਚੈਬ. 13 : 706

ਟੋਰੀ ਫ਼ਤਹਿਪੁਰ : ਇਹ ਭਾਰਤ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਮੱਧ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਇਕ ਛੋਟੀ ਜਿਹੀ ਸੰਨਦੀ ਰਿਆਸਤ ਸੀ। ਇਹ ਬੁੰਧੇਲ ਖੰਡ ਏਜੰਸੀ ਅਧੀਨ ਹਸ਼ਤ ਭਈਆ ਜਗੀਰਾਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਸੀ। ਇਸ ਰਿਆਸਤ ਦਾ ਕੁੱਲ-ਰਕਬਾ 92 ਵ. ਕਿ. ਮੀ. (36 ਵ. ਮੀ.) ਸੀ। ਇਸਦੇ ਪੱਛਮ ਵਿਚ ਧੁਰਵਾਈ ਦਾ ਇਲਾਕਾ ਸੀ ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਸਾਰੇ ਪਾਸਿਓਂ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਝਾਂਸੀ ਇਸਦੀ ਹੱਦਬੰਦੀ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਇਹ ਜਾਗੀਰ ਬੁੰਦੇਲੇ ਦੀਵਾਨ ਰਾਏ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੇ ਲੜਕੇ ਨੂੰ ਦਿਤੀ ਜਿਸ ਦਾ ਨਾਂ ਦੀਵਾਨ ਹਿੰਦੂ ਸਿੰਘ ਸੀ। ਇਸਨੇ ਟੋਰੀ ਪਹਾੜ ਉੱਪਰ ਫ਼ਤਹਿਪੁਰ ਪਿੰਡ ਦੇ ਉਪਰਲੇ ਪਾਸੇ ਇਕ ਕਿਲਾ ਬਣਵਾਇਆ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਇਸ ਜਾਗੀਰ ਦਾ ਨਾਂ ਟੋਰੀ ਫ਼ਤਹਿਪੁਰ ਪਿਆ। ਬਰਤਾਨਵੀ ਹਕੂਮਤ ਕਾਇਮ ਹੋਣ ਉਪਰੰਤ ਸੰਨ 1823 ਵਿਚ ਉਥੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਦੀਵਾਨ ਹਰ ਪ੍ਰਸਾਦ ਦੇ ਨਾਂ ਇਹ ਸੰਨਦ ਲਿਖੀ ਗਈ ਜਿਸ ਵਿਚ 14 ਪਿੰਡਾਂ ਦੀ ਮਾਲਕੀ ਸ਼ਾਮਲ ਸੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਸ ਜਾਗੀਰ ਉੱਪਰ ਦਾਦੇਲਾਹੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਅੱਗੇ ਅੱਗੇ ਦੀਵਾਨ ਬਣਦੇ ਗਏ।

ਇਸ ਜਾਗੀਰ ਦਾ ਮੁੱਖ ਸ਼ਹਿਰ ਟੋਰੀ ਫ਼ਤਹਿਪੁਰ ਹੀ ਸੀ। ਪਿਛੋਂ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਵਿਚ ਉੱਥਲ-ਪੁਥਲ ਨਾਲ ਇਹ ਜਾਗੀਰ ਵੀ ਖ਼ਤਮ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.—ਇਪ. ਗ. ਇੰਡ. 23 : 420

ਟੋਰੇ, ਚਾਰਲਸ ਕਟਲਰ : ਇਹ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ ਦਾ ਸਾਮੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਵਿਦਵਾਨ ਸੀ ਜਿਸ ਨੇ ਬਾਈਬਲ ਸਬੰਧੀ ਕਿੰਨੇ ਹੀ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਉੱਤੇ ਸੁਤੰਤਰ ਵਿਚਾਰ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤੇ। ਇਸ ਜਾ ਜਨਮ 20 ਦਸੰਬਰ 1863 ਨੂੰ ਵਰਮਾਂਟ ਰਾਜ ਵਿਚ ਈਸਟ ਹਾਰਡਵਿਕ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਵਿਦਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਮਗਰੋਂ 1892 ਤੋਂ 1900 ਤੱਕ ਇਹ ਐਡਵਰ ਵਿਚ ਅਤੇ 1900 ਤੋਂ 1932 ਤੱਕ ਯੋਲ ਵਿਚ ਸਾਮੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦਾ ਅਧਿਆਪਕ ਲੱਗਾ ਰਿਹਾ। 1900-

01 ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਯੋਰਸ਼ਲਮ ਵਿਖੇ ਅਮੈਰੀਕਨ ਸਕੂਲ ਆੱਫ਼ ਆਰਕੀਓਲੋਜੀ ਕਾਇਮ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਉਸ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਡਾਇਰੈਕਟਰ ਨਿਯੁਕਤ ਹੋਇਆ। ਇਸਲਾਮ ਸਬੰਧੀ ਇਸ ਦੀਆਂ, 'ਦੀ ਮੁਹਮੁਡਨ ਕਨਕੁਐਸਟ ਆਫ਼ ਈਜ਼ਿਪਟ ਐਂਡ ਨਾਰਥ ਅਫ਼ਰੀਕਾ' (1901), 'ਦੀ ਜਿਊਇਸ਼ ਫ਼ਾਉਂਡੇਸ਼ਨ ਆਫ਼ ਇਸਲਾਮ' (1933) ਪੁਸਤਕਾਂ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹਨ। ਏਜ਼ਰ ਅਤੇ ਨੇਹੇਮੀਆ ਦੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੀ ਪੜਚੋਲ ਵਜੋਂ ਇਸ ਨੇ 'ਦੀ ਕੰਪੇਜ਼ੀਸ਼ਨ ਐਂਡ ਹਿਸਟਾਰੀਕਲ ਵੈਲਯੂ ਆਫ਼ ਏਜ਼ਰ-ਨੇਹੇਮੀਆ' (1896) ਲਿਖੀ। ਸਿਊਡੋ-ਏਜ਼ੇਕੀਲ ਐਂਡ ਦੀ ਓਰਿਜਿਨਲ ਪ੍ਰੋਫੈਸੀ (1839) 'ਦੀ ਫੋਰ ਗੋਸਪੇਲਜ਼ ਏ ਨਿਊ ਟਰਾਂਸਲੇਸ਼ਨ' (1933) ਅਤੇ 'ਅਵਰ ਟਰਾਂਸਲੇਟਿਡ ਗੋਸਪੇਲਜ਼' (1936) ਟੋਰੇ ਦੀਆਂ ਹੋਰ ਪੁਸਤਕਾਂ ਹਨ।

12 ਨਵੰਬਰ 1956 ਨੂੰ ਸ਼ਿਕਾਗੋ ਵਿਖੇ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮਾ. 10 : 56

ਟੋਰੋ : ਡਿਸਟ੍ਰਿਕਟ—ਇਹ ਪੂਰਬੀ ਅਫ਼ਰੀਕਾ ਦੇ ਯੂਗਾਂਡਾ ਗਣਰਾਜ ਦਾ ਇਕ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਕੀ ਡਿਸਟ੍ਰਿਕਟ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਜ਼ੇਅਰ ਗਣਰਾਜ ਦੀ ਪੂਰਬੀ ਹੱਦ ਦੇ ਨਾਲ ਲਗਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਫ਼ੋਰਟ ਪੋਰਟਲ ਇਸ ਡਿਸਟ੍ਰਿਕਟ ਦਾ ਸਦਰ-ਮੁਕਾਮ ਹੈ। ਇਸ ਡਿਸਟ੍ਰਿਕਟ ਦੀ ਧਰਾਤਲ ਭਿੰਨ-ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਹੈ। ਦੱਖਣ-ਪੂਰਬੀ ਭਾਗ ਵਿਚ ਰੂਆਨ ਜ਼ੋਰੀ ਪਰਬਤ-ਲੜੀ ਦੇ ਉੱਚੇ ਉੱਚੇ ਪਹਾੜ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਚੀ ਸ਼ਿਖਰ ਮਾਊਂਟ ਮਾਰਗੇਰੀਟਾ (5109 ਮੀ.) ਹੈ। ਉੱਤਰੀ ਭਾਗ ਵਿਚ ਝੀਲ ਐਲਬਰਟ ਦਾ ਦੱਖਣੀ ਹਿੱਸਾ ਅਤੇ ਇਸਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੀ ਦਲਦਲ ਵਾਲੀ ਭੂਮੀ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਲਦਲਾਂ ਦੇ ਧਰ ਦੱਖਣ ਵਿਚ ਟੋਰੋ ਗੇਮ ਰਿਜ਼ਰਵ ਹੈ। ਟੋਰੋ ਖੇਤਰ ਦੇ ਪੂਰਬੀ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ਜੰਗਲ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਚਾਹ, ਕਾਫ਼ੀ, ਕੇਲਾ ਅਤੇ ਮੱਕੀ ਇਸ ਡਿਸਟ੍ਰਿਕਟ ਦੀਆਂ ਮੁੱਖ ਫ਼ਸਲਾਂ ਹਨ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮਾ. 10 : 53

ਟੋਰੋ : ਸ਼ਹਿਰ—ਉੱਤਰੀ-ਪੱਛਮੀ ਸਪੇਨ ਦੇ ਜ਼ਾਮੋਰਾ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦਾ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ। ਇਹ ਵੈਲਾਡਾਲਿਡ ਤੋਂ 56 ਕਿ. ਮੀ. ਪੱਛਮ ਵਿਚ ਦਰਿਆ ਡੋਰਡੂ ਦੇ ਕੰਢੇ ਵਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਵਧੀਆ ਪੁਲ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਸ਼ਹਿਰ ਬਹੁਤ ਪੁਰਾਣਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ 12 ਵੀਂ ਸਦੀ ਦਾ ਗਿਰਜਾ ਅਤੇ 18 ਵੀਂ ਸਦੀ ਦਾ ਕੈਸਾ ਕਨਸਿਸਟੇਰੀਅਲ ਵਰਣਨਯੋਗ ਥਾਵਾਂ ਹਨ। ਸੰਨ 1371, 1442 ਅਤੇ 1502 ਵਿਚ ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਸਪੇਨੀ ਪਾਰਲੀਮੈਂਟ ਦੀ ਸੀਟ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਪਾਰਲੀਮੈਂਟ ਵੱਲੋਂ ਬਣਾਏ ਜਾਂਦੇ ਕਈ ਕਾਨੂੰਨਾਂ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿਚ ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਕਾਫ਼ੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਵੀ ਹੋਇਆ। 1476 ਈ. ਵਿਚ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਵਾਲੀ ਥਾਂ ਉੱਤੇ ਐਰਾਗਾਨ ਦੇ ਫਰਡੀਨੈਂਡ ਨੇ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਪੁਰਤਗੇਜ਼ੀਆਂ ਨੂੰ ਹਰਾਇਆ ਸੀ।

ਅੱਜਕੱਲ੍ਹ ਇਹ ਇਕ ਚੰਗਾ ਜ਼ਰਾਇਤੀ ਅਤੇ ਵਪਾਰਕ ਕੇਂਦਰ ਹੈ।

ਆਬਾਦੀ—9,781 (1981)

41°31' ਉ. ਵਿਭ., 5°24' ਪੱ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮਾ. 10 : 53

ਟੋਰੋ : ਕਬੀਲਾ—ਦੱਖਣ-ਪੱਛਮੀ ਯੂਗਾਂਡਾ ਵਿਚ ਐਡਵਰਡ ਅਤੇ ਐਲਬਰਟ ਝੀਲਾਂ ਵਿਚਲੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਰੂਵਨਜ਼ੋਰੀ ਪਰਬਤਾਂ ਦੇ ਪੂਰਬ ਵੱਲ ਟੋਰੋਲੋਡਜ਼ ਵਿਚ ਵੱਸਿਆ ਇਹ ਇਕ ਕਬੀਲਾ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਬਾਟੂ ਵੀ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਬਾਟੂ ਭਾਸ਼ਾਈ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਦਾ ਇਹ ਕਬੀਲਾ ਨਯੋਰੋ ਕਬੀਲੇ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਹੈ। ਇਹ 19 ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਵੱਖ ਹੋਏ ਨਯੋਰੋ ਸ਼ਹਿਜ਼ਾਦੇ ਦੇ ਬੰਸ ਵਿਚੋਂ ਹਨ। ਨਯੋਰੋ ਦੇ ਵੀ ਦੋ ਵੱਖਰੇ ਸਮੂਹ ਹੋਇਆ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਟੋਲੇ ਦੇ ਵੀ ਦੋ ਵੱਖਰੇ ਗਰੁਪ ਈਰੀ ਅਤੇ ਹੀਮਾ ਸਨ। ਹੀਮਾ ਘੱਟ ਕਾਲੇ, ਸੁਬਕ, ਰਈਸ ਚਰਵਾਹੇ ਸਨ ਅਤੇ ਈਰੀ ਮੋਟੇ ਤਕੜੇ ਪੁਰਾਣੇ ਢੰਗਾਂ ਨਾਲ ਖੇਤੀ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸਨ। ਅੱਜਕੱਲ੍ਹ ਇਹ ਵਖਰੇਵਾਂ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ। ਇਹ ਲੋਕ ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਉਪ-ਕਬੀਲਿਆਂ ਦੇ ਆਗੂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਪਸੀ ਝਗੜੇ ਨਿਪਟਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਪਹਿਲਾਂ ਬਹੁਪਤਨੀਵਾਦ ਦੀ ਪ੍ਰਥਾ ਪ੍ਰਚੱਲਤ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਪਰ ਅੱਜਕੱਲ੍ਹ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਇਕ ਵਿਆਹ ਦਾ ਰਿਵਾਜ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪਰਿਵਾਰ ਪਿਤਾ ਪ੍ਰਧਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਾਨਸ਼ੀਨੀ, ਵਿਰਾਸਤ ਆਦਿ ਪਿਤਾ ਤੋਂ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ਪਰ ਕਬੀਲਿਆਂ ਦੇ ਮੁਖੀ ਵੀ ਪਿਤਾ ਸਮਾਨ ਹੀ ਮੰਨੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਬੀਲਿਆਂ ਦੇ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਅਤੇ ਪਸ਼ੂ-ਪਾਲਣ ਦੇ ਧੰਦੇ ਮੁੱਢ ਤੋਂ ਹੀ ਜਿਉਂਦੇ ਤੇ ਉਠ੍ਹੇ ਚਲਦੇ ਆ ਰਹੇ ਹਨ। ਅੱਜ ਵੀ ਇਹ ਮੋਟੇ ਅਨਾਜ, ਕੇਲੇ, ਕਸਾਵਾ ਅਤੇ ਕਚਾਲੂ ਦੀ ਖੇਤੀ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਮੱਛੀ ਦਾ ਵਪਾਰ ਵੀ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਾਮੰਤਾਂ ਅਧੀਨ ਇਸ ਸਾਮਰਾਜ ਦੀ ਤਰੱਕੀ ਵਿਚ ਵੱਧ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਹਿੱਸਾ ਲਿਆ ਸੀ ਤੇ ਯੂਗਾਂਡਾ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਪਿਛੋਂ ਵੀ ਆਰਥਿਕ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕਾਫ਼ੀ ਯੋਗਦਾਨ ਹੈ।

ਧਾਰਮਿਕ ਤੌਰ ਤੇ ਇਹ ਭੂਤਾਂ, ਪ੍ਰੇਤਾਂ ਜਾਨਵਰਾਂ ਦੀਆਂ ਆਤਮਾਵਾਂ ਨੂੰ ਰਿਝਾਉਣ ਵਿਚ ਰੁੱਚੀ ਰੱਖਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸੋਰਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਮਿਥਿਹਾਸਕ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੀ ਭੂਤ-ਆਤਮਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਸਰਵੋਤਮ ਰਹੀ ਹੈ ਪਰ ਅੱਜਕੱਲ੍ਹ ਅੱਗੇ ਨਾਲੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਟੋਰੋ ਈਸਾਈ ਹੋ ਗਏ ਹਨ।

ਹ. ਪੁ.-ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮਾ. 10 : 53

ਟੋਲੈਂਡ, ਜਾਨ : ਇਹ ਇਕ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਖੁਲ੍ਹ-ਖਿਆਲੀਆ, ਫ਼ਿਲਾਸਫ਼ਰ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤਕ ਲੇਖਕ ਸੀ। ਸਰਕਾਰੀ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਇਹ ਇਕ ਚਹੇਤਾ ਅਧਿਕਾਰੀ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਜਨਮ 30 ਨਵੰਬਰ, 1670 ਨੂੰ ਬੰਡਨਡੇਰੀ (ਹੁਣ ਉੱਤਰੀ ਆਇਰਲੈਂਡ ਵਿਚ) ਦੇ ਨੇੜੇ ਹੋਇਆ। ਇਹ ਰੋਮਨ ਕੈਥੋਲਿਕ ਪਰਿਵਾਰ ਵਿਚ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ਸੀ ਪਰ 20 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਇਸ ਨੇ ਐਂਗਲੀਕਨ ਧਰਮ ਅਖ਼ਤਿਆਰ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ। ਸੰਨ 1695 ਤੱਕ ਇਹ ਗਲਾਸਗੋ, ਐਡਿਨਬਰਗ ਅਤੇ ਆਕਸਫੋਰਡ ਵਰਗੀਆਂ ਉੱਘੀਆਂ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹਦਾ ਰਿਹਾ। ਸੰਨ 1696 ਵਿਚ ਲਿਖੀ ਆਪਣੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਪੁਸਤਕ 'ਕ੍ਰਿਸਚੈਨਿਟੀ ਨਾਟ ਮਿਸਟੀਰੀਅਸ' ਵਿਚ ਟੋਲੈਂਡ ਨੇ ਇਹ ਸਿੱਧ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਬਾਈਬਲ ਵਿਚ ਦੱਸੇ ਸਾਰੇ ਸਿਧਾਂਤ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਰੱਖਣ ਕਰਕੇ ਹੀ ਸਮਝੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਸਗੋਂ ਵਧੇਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਅਜਿਹੀਆਂ ਹਨ ਜੋ ਦਲੀਲ ਤੇ ਪੂਰੀਆਂ ਉਤਰਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਸਹਿਜੇ ਸਮਝ ਆਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਗੱਲ ਨੇ ਬੇਸ਼ੁਮਾਰ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਦਾ ਵਿਰੋਧੀ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ। ਇਹ ਡਬਲਿਨ ਭੱਜ ਨਿਕਲਿਆ ਪਰ ਆਇਰਲੈਂਡ ਦੀ ਪਾਰਲੀਮੈਂਟ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰ ਕਰਨ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਇਹ ਮੁੜ ਇੰਗਲੈਂਡ ਪਰਤ ਆਇਆ। ਸੰਨ 1698 ਵਿਚ ਲਿਖੀ ਇਸ ਦੀ ਪੁਸਤਕ 'ਲਾਈਫ਼ ਆਫ਼ ਮਿਲਟਨ' ਨੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵੀ ਭੜਕਾ ਦਿੱਤਾ ਕਿਉਂ ਜੋ ਇਸ ਨੇ ਨਿਊ ਟੈਸਟਾਮੈਂਟ ਉੱਤੇ ਕਈ ਸ਼ੰਕੇ ਉਠਾਏ ਸਨ। ਸੰਨ 1701 ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਪੁਸਤਕ

ਐਂਗਲੀਆਂ ਲਿਬਰਾ ਵਿਚ ਬਰਤਾਨਵੀ ਤਖ਼ਤ ਉੱਤੇ ਹੈਨੋਵਰ ਖ਼ਾਨਦਾਨ ਦੇ ਹੱਕ ਦੀ ਹਮਾਇਤ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਦੇ ਇਵਜ਼ਾਨੇ ਵਜੋਂ ਇਸ ਨੂੰ ਜਰਮਨੀ ਵਿਚ ਹੈਨੋਵਰ ਵਿਖੇ ਰਾਜਦੂਤ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ। ਮਗਰੋਂ ਦੀ ਲਿਖੀ ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ 'ਕ੍ਰਿਸਚੈਨਿਟੀ ਨਾਟ ਮਿਸਟੀਰੀਅਸ' ਵਿਚ ਕੀਤੀ ਆਪਣੀ ਭੁੱਲ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਇਸ ਦੀਆਂ ਹੋਰ ਪੁਸਤਕਾਂ ਵਿਚ 'ਲੈਟਰਜ਼ ਟੂ ਸੈਰੈਨਾ ਐਨ ਅਕਾਂਊਟਸ ਆਫ਼ ਦੀ ਪ੍ਰਜ਼ਾ ਐਂਡ ਹੈਨੋਵਰ (1705), ਉਰੀਜ਼ਿਨਸ ਜੂਡਾਇਸੀ (1709), ਨਾਜ਼ਾਨੀਨਸ (1718) ਟ੍ਰੈਟਾ ਡਾਈਆ (1720) ਅਤੇ ਪੈਬੀਸਟੀਕੋਨ (1720) ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ।

ਟੋਲੈਂਡ ਦੀ ਮੌਤ 11 ਮਾਰਚ, 1722 ਨੂੰ ਲੰਡਨ ਨੇੜੇ ਪੁਟਨੀ ਵਿਖੇ ਹੋਈ।

ਹ. ਪੁ.-ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮਾ. 10 : 29

ਟੋਲੈਨਟਿਨੋ ਦ ਅਲਮੀਡਾ, ਨਿਕੋਲਾਊ : ਇਹ ਪੁਰਤਗਾਲ ਦਾ 18 ਵੀਂ ਸਦੀ ਦਾ ਉੱਘਾ ਵਿਅੰਗਾਤਮਕ ਕਵੀ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਜਨਮ 10 ਸਤੰਬਰ 1740 ਨੂੰ ਲਿਜ਼ਬਨ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਨੇ ਕਾਨੂੰਨ ਦੀ ਵਿਦਿਆ ਪੜ੍ਹਨੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ ਸੀ ਪਰ ਮਗਰੋਂ ਇਹ ਅਲੰਕਾਰ-ਸ਼ਾਸਤਰ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇਣ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਸੰਨ 1776 ਵਿਚ ਇਹ ਲਿਜ਼ਬਨ ਵਿਖੇ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਨਿਯੁਕਤ ਹੋਇਆ। ਝਟ ਹੀ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਦੇ ਪੇਸ਼ੇ ਤੋਂ ਇਸ ਦਾ ਜੀਅ ਉਕਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਇਹ ਕਿਸੇ ਉੱਚ ਸਰਕਾਰੀ ਅਹੁਦੇ ਦੀ ਇੱਛਾ ਕਰਨ ਲਗ ਪਿਆ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਹੋਰ ਕਵੀਆਂ ਵਾਂਗ ਇਸ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਕਿੱਨੀਆਂ ਹੀ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਨਵੀਂ ਰਾਜਨੀਤਕ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ ਕੀਤੀਆਂ। ਅੰਤ ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਸਕਤਰੇਤ ਵਿਖੇ ਅਧਿਕਾਰੀ ਦੀ ਪਦਵੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ ਅਤੇ 1790 ਵਿਚ ਸ਼ਾਹੀ ਘਰਾਣੇ ਦਾ ਨਾਈਟ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ। 1791 ਵਿਚ ਇਸ ਦੀਆਂ ਕ੍ਰਿਤਾਂ ਨੂੰ ਸਰਕਾਰ ਵਲੋਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਆਪਣੀਆਂ ਲਿੱਖਤਾਂ ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਸਮਾਜਕ ਪੱਖ ਅਤੇ ਲੇਖਕਾਂ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੀਆਂ 'A Guerra' (ਦੀ ਵਾਰ) 'Os Amantes' (ਦੀ ਲਵਰਜ਼) 'O Bilhar' (ਬਿਲਿਅਰਡਜ਼) ਅਤੇ 'Memorial a Sua Aeteza' ਮੈਮੋਰੀਅਲ ਟੂ ਹਿਜ਼ ਹਾਈਨੈੱਸ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹਨ।

23 ਜੂਨ, 1811 ਨੂੰ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.-ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮਾ. 10 : 31

ਟੋਵਾਡਾ—ਕੋ : ਜਾਪਾਨ ਦੇ ਹਾਸ਼ੂ ਟਾਪੂ ਦੀਆਂ ਆਉਮਾਰੀ ਅਤੇ ਆਈਚੀ ਨਾਂ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰੀਫ਼ੈਕਚਰਾਂ ਦੀ ਸਰਹੱਦ ਉੱਤੇ ਇਹ ਇਕ ਝੀਲ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਕਿ ਆਉ ਲੜੀ ਦੇ ਉੱਤਰੀ ਸਿਰੇ ਤੇ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਇਸ ਨੇ ਇਕ ਜਵਾਲਾਮੁਖੀ ਕ੍ਰੇਟਰ ਮੱਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਘੇਰਾ 44 ਕਿ. ਮੀ. (27 ਮੀਲ) ਅਤੇ ਰਕਬਾ 59 ਵ. ਕਿ. ਮੀ. (23 ਵ. ਮੀਲ) ਹੈ। ਇਹ ਜਾਪਾਨ ਦੀਆਂ ਸਭ ਤੋਂ ਡੂੰਘੀਆਂ ਝੀਲਾਂ ਵਿਚੋਂ ਤੀਜੇ ਸਥਾਨ ਤੇ ਹੈ ਅਤੇ ਕੇਂਦਰ ਵਿਚ ਇਸ ਦੀ ਡੂੰਘਾਈ 334 ਮੀ. (1096 ਫੁੱਟ) ਤੱਕ ਚਲੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਕਈ ਪਹਾੜੀ ਨਦੀਆਂ ਦਾ ਪਾਣੀ ਵੀ ਇਸ ਝੀਲ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਇਸ ਦਰਿਆ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਕੇ ਪੂਰਬ ਵੱਲ ਨੂੰ ਵਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਝੀਲ ਟੋਵਾਡਾ ਹਾਚੀਮਾਨਤਾਈ ਨੈਸ਼ਨਲ ਪਾਰਕ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਵੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਦੱਖਣ-ਪੱਛਮੀ ਕੰਢੇ ਉੱਪਰ ਵਾਈਨਾਈ ਨਾਂ ਦਾ ਸ਼ਹਿਰ ਵੱਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਜਿਥੇ ਟਾਉਟ ਮੱਛੀ ਦੀ ਹੈਚਰੀ ਹੈ। ਇਥੇ ਮੱਛੀਆਂ ਦੀ ਭਰਮਾਰ ਹੈ। ਇਹ ਇਕ ਹਰਮਨ ਪਿਆਰਾ ਮਨੋਰੰਜਨ ਕੇਂਦਰ ਵੀ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.-ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮਾ. 10 : 71

ਟੋਵੀ, ਸਰ ਡੋਨਾਲਡ ਫ੍ਰਾਂਸਿਸ : ਇਸ ਪਿਆਨੋ-ਵਾਦਕ ਅਤੇ ਸੰਗੀਤਕਾਰ ਦਾ ਜਨਮ 17 ਜੁਲਾਈ, 1875 ਨੂੰ ਇੰਗਲੈਂਡ ਵਿਚ ਈਟਨ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਇਸਨੇ ਪਿਆਨੋ ਅਤੇ ਸੁਰ-ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਸਿਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਬਾਦ ਵਿਚ ਸੰਨ 1898 ਵਿਚ ਆਕਸਫੋਰਡ ਦੇ ਬੈਲੀਓਲ ਕਾਲਜ ਤੋਂ ਗ੍ਰੈਜੂਏਸ਼ਨ ਕੀਤੀ। ਸੰਨ

ਟੋਵੀ ਸਰ ਡੋਨਾਲਡ ਫ੍ਰਾਂਸਿਸ

1900 ਤੋਂ 1902 ਦੌਰਾਨ ਇਸਨੇ ਲੰਡਨ, ਬਰਲਿਨ ਅਤੇ ਵਿਐਨਾ ਵਿਖੇ ਗੀਤ ਗਾਉਣ ਦੇ ਕਈ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਦਿੱਤੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕਈ ਇਸ ਦੇ ਲਿਖੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਸੰਨ 1903 ਵਿਚ ਇਸਨੇ ਲੰਡਨ ਵਿਖੇ ਆਪਣਾ ਪਿਆਨੋ-ਸੰਗੀਤ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਸੰਨ 1906-1911 ਦੌਰਾਨ ਚੈਲਸੀ ਵਿਖੇ ਚੈਬਰ-ਸੰਗੀਤ ਸਮਾਰੋਹ ਆਯੋਜਿਤ ਕੀਤਾ। ਪਿਆਨੋ ਸੰਗੀਤ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇਸਨੇ 'ਦੀ ਬ੍ਰਾਈਡ ਆਫ ਡਾਇਉਨੀਸਸ' ਅਤੇ ਚੈਲੋ ਸੰਗੀਤ ਰਚਿਆ। ਸੰਨ 1914 ਵਿਚ ਇਸਨੂੰ ਐਡਨਬਰਗ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿਖੇ ਸੰਗੀਤ ਦਾ ਰੀਈਡ (Reid) ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਨਿਯੁਕਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ, ਇਹ ਆਪਣੀ ਮੌਤ ਤਕ ਇਸ ਅਹੁਦੇ ਤੇ ਰਿਹਾ। ਸੰਨ 1917 ਵਿਚ ਇਸਨੇ ਰੀਈਡ ਸਿਫਨੀ ਆਰਕੈਸਟਰਾ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ। ਸੰਨ 1935 ਵਿਚ ਇਸਨੂੰ ਨਾਈਟ ਦੀ ਉਪਾਧੀ ਮਿਲੀ। ਸੰਨ 1935-39 ਦੌਰਾਨ ਇਸਨੇ ਐਸੇਜ਼ ਇਨ ਮਿਊਜ਼ੀਕਲ ਅਨੈਲਿਸਿਸ ਨੂੰ ਛੇ ਜਿਲਦਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਦੀਆਂ ਹੋਰ ਇਤਿਹਾਸਕ ਖੋਜਾਂ ਵਿਚ ਸੰਗੀਤ ਤੇ ਲੇਖ ਹਨ ਜੋ ਇਸਨੇ ਐਨਸਾਈਕਲੋਪੀਡੀਆ ਬ੍ਰਿਟੈਨਿਕਾ ਲਈ ਲਿਖੇ।

10 ਜੁਲਾਈ, 1940 ਨੂੰ ਐਡਨਬਰਗ ਵਿਖੇ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮਾ. 10 : 70 ; ਐਨ. ਅਮੇ. 26 : 722 ; ਚੈਬ. ਐਨ. 13 : 717

ਟੋਂਸ : ਉੱਤਰੀ—ਭਾਰਤ ਦੇ ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਰਾਜ ਦੇ ਟੋਹਰੀ ਅਤੇ ਦੇਹਰਾਦੂਨ ਜ਼ਿਲ੍ਹਿਆਂ ਦੀ ਇਹ ਨਦੀ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਜਮਨਾ ਨਦੀ ਦੇ ਸ੍ਰੋਤ ਜਮਨੋਤਰੀ ਨੇੜਿਓਂ 3,874 ਮੀ. ਦੀ ਉਚਾਈ ਉੱਤੇ ਨਿਕਲਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਆਪਣੇ ਸ੍ਰੋਤ ਵਾਲੀ ਥਾਂ ਤੇ ਸਿਰਫ 9 ਮੀ. ਚੌੜੀ ਅਤੇ ਪੇਤਲੀ ਜਿਹੀ ਹੈ। ਇਥੇ ਇਸਨੂੰ ਮਯੂਪਿਨ ਕਰਕੇ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਫਿਰ ਇਹ ਪੱਛਮ ਦੀ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿਚ ਕੋਈ 50 ਕਿ. ਮੀ. ਤਕ ਵਗਦੀ ਹੋਈ ਸਯੂਪਿਨ ਦੀ ਧਾਰਾ ਨਾਲ ਮਿਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਦੋਨਾਂ ਦੀ

ਮਿਲੀ ਜੁਲੀ ਧਾਰਾ ਨੂੰ ਟੋਂਸ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। 30 ਕਿ. ਮੀ. ਵਹਿਣ ਪਿਛੋਂ ਇਹ ਦੇਹਰਾਦੂਨ ਅਤੇ ਸਿਰਮੌਰ ਖੇਤਰਾਂ ਨੂੰ ਪਾਰ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਸ੍ਰੋਤ ਤੋਂ 160 ਕਿ. ਮੀ. ਦੂਰ ਵਹਿਣ ਪਿਛੋਂ ਡਾਕ ਪੱਥਰ ਦੇ ਸਥਾਨ ਨੇੜੇ ਇਹ ਜਮਨਾ ਨਦੀ ਨਾਲ ਮਿਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਨਦੀ ਦੀ ਇਕ ਮੀਲ ਮਗਰ ਕੋਈ ਇਕ ਸੌ ਫੁਟ ਢਲਾਣ ਹੈ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਇਹ ਸਿੰਜਾਈ ਅਤੇ ਜਹਾਜ਼ਰਾਨੀ ਲਈ ਯੋਗ ਨਹੀਂ ਹੈ।

31°5' ਉ. ਵਿਥ. ; 78°31' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਇਪ. ਗ. ਇੰਡ. 23 : 419; ਹਿ. ਵਿ. ਕੋ. 5 : 178

ਟੋਂਸ : ਦੱਖਣੀ—ਦੱਖਣੀ ਕੋਂਦਰੀ ਭਾਰਤ ਦੀ 164 ਕਿ. ਮੀ. ਲੰਬੀ ਨਦੀ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਮੱਧ-ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਰਾਜ ਦੇ ਸਤਨਾ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਵਿਚ ਮੈਹਰ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਨੇੜਿਓਂ, ਕੈਮੂਰ ਪਹਾੜੀਆਂ ਵਿਚੋਂ 666 ਮੀ. ਦੀ ਉਚਾਈ ਤੋਂ ਨਿਕਲਦੀ ਹੈ। ਤਮਸਾਕੁੰਡ ਨਾਮੀ ਅਸਥਾਨ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲਣ ਕਰਕੇ ਇਸ ਨੂੰ ਤਮਸਾ ਵੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਸ੍ਰੋਤ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਉੱਤਰ ਪੂਰਬ ਦੀ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿਚ ਵਗਦੀ ਹੋਈ 192 ਕਿ. ਮੀ. ਦੂਰ ਮੈਹਰ ਸ਼ਹਿਰ ਨੂੰ ਪਾਰ ਕਰਕੇ ਗੰਗਾ ਦੇ ਉਪਜਾਊ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਦਾਖਲ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਥੇ ਇਹ ਸਤਨਾ ਨਾਲ ਮਿਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਫਿਰ ਅੱਗੇ ਇਹ 64 ਕਿ. ਮੀ. ਹੇਠਾਂ ਵੱਲ ਵਗਦੀ ਹੋਈ ਉਬੜ ਖਾਬੜ ਖੇਤਰ ਨੂੰ ਪਾਰ ਕਰਕੇ ਪਠਾਰ ਨੂੰ ਲੰਘ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਰਾਹ ਵਿਚ ਬਿਹਾਰ ਆਬਸ਼ਾਰ ਸੰਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਆਬਸ਼ਾਰ ਹੈ। ਇਸ ਪਿਛੋਂ ਇਹ ਉੱਤਰ-ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਦੇ ਉਪਜਾਊ ਪੱਧਰੇ ਮੈਦਾਨੀ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜਿਥੇ ਉੱਤਰ ਪੂਰਬ ਦੀ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿਚ 70 ਕਿ. ਮੀ. ਹੇਠਾਂ ਇਹ ਗੰਗਾ ਨਾਲ ਮਿਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਇਸ ਦੇ ਸੰਗਮ ਵਾਲੀ ਥਾਂ ਦੇ ਨੇੜੇ ਰੇਲ ਪੁੱਲ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਬੇਲਨ ਇਸ ਦੀ ਸਹਾਇਕ ਨਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਪੱਛਮ ਦੀ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿਚ 152 ਕਿ. ਮੀ. (95 ਮੀਲ) ਵਗ ਕੇ ਅੱਗੇ ਅਲਾਹਾਬਾਦ ਅਤੇ ਗੋਣਾ ਨੂੰ ਪਾਰ ਕਰਨ ਉਪਰੰਤ ਅਲਾਹਾਬਾਦ ਸ਼ਹਿਰ ਨੇੜੇ ਟੋਂਸ ਨਾਲ ਮਿਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

24° ਉ. ਵਿਥ. ; 80°9' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਇਪ. ਗ. ਇੰਡ. 23 : 419

ਟੋਂਸ : ਪੂਰਬੀ—ਭਾਰਤ ਦੇ ਉੱਤਰ-ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਰਾਜ ਦੇ ਪੂਰਬੀ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ਘਾਘਰਾ ਅਤੇ ਗੋਮਤੀ ਦਰਿਆਵਾਂ ਦੇ ਵਹਿਣਾਂ ਵਿਚਲੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਇਹ ਇਕ ਨਦੀ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਫੈਜ਼ਾਬਾਦ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਪੱਛਮੀ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਘਾਘਰਾ ਦੇ ਸਮਾਨਾਂਤਰ ਵਗਦੀ ਹੈ। ਇਸਨੂੰ ਛੋਟੀ ਸਰਯੂ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਆਜ਼ਮਗੜ੍ਹ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਵਿਚ ਦਾਖਲ ਹੋਣ ਪਿਛੋਂ ਇਹ ਦੱਖਣ-ਪੂਰਬ ਦੀ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿਚ ਵਗਦੀ ਹੈ। ਮਉ ਦੇ ਨੇੜੇ ਘਾਘਰਾ ਦੀ ਸ਼ਾਖਾ ਛੋਟੀ ਸਰਯੂ ਨਾਲ ਮਿਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜਿਥੋਂ ਅੱਗੇ ਬਲੀਆ ਸ਼ਹਿਰ ਤੋਂ 3.2 ਕਿ. ਮੀ. ਪੱਛਮ ਵਿਚ ਗੰਗਾ ਨਾਲ ਮਿਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.—ਇਪ. ਗ. ਇੰਡ. 23 : 418; ਹਿ. ਵਿ. ਕੋ. 5 : 178

ਟੋਂਸਾ ਬੈਰੇਜ : ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੇ ਡੇਰਾ ਗਾਜ਼ੀ ਖ਼ਾਂ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦੀ ਟੋਂਸਾ ਤਹਿਸੀਲ ਵਿਚ ਸਿੰਧ ਦਰਿਆ ਉੱਪਰ 1.5 ਕਿ. ਮੀ. ਲੰਬਾ ਬੰਨ੍ਹ ਹੈ। ਇਹ ਬੰਨ੍ਹ ਜਿਨ੍ਹਾ ਪੁਲ ਤੋਂ 288 ਕਿ. ਮੀ. ਹੇਠਾਂ ਵਗਦੇ ਦਰਿਆ ਉੱਤੇ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਬੰਨ੍ਹ ਨਾਲ ਦਰਿਆ ਦਾ ਪਾਣੀ ਦੋ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਅਤੇ ਦੋ ਨਵੀਆਂ ਨਹਿਰਾਂ ਜਿਹੜੀਆਂ ਅੱਜਕੱਲ੍ਹ ਮੁਜ਼ਫਰਗੜ੍ਹ ਅਤੇ ਡੇਰਾ ਗਾਜ਼ੀ ਖ਼ਾਂ ਦੀ ਭੂਮੀ ਨੂੰ ਸਿੰਜਦੀਆਂ ਹਨ,

ਵਿਚ ਭੇਜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਲ ਇਥੋਂ ਦੀ ਭੂਮੀ ਉਪਜਾਊ ਬਣਾਈ ਗਈ ਹੈ। ਇਥੇ 100,000 ਕਿਲੋਵਾਟ ਦੀ ਸਮਰਥਾ ਵਾਲਾ ਪਣ-ਬਿਜਲੀ ਪਲਾਂਟ ਵੀ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.- ਜਗ. ਪਾਕਿ : 56

ਟੋਕ : ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ—ਭਾਰਤ ਦੇ ਰਾਜਸਥਾਨ ਰਾਜ ਦਾ ਇਕ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਉੱਤਰ ਵਿਚ ਜੈਪੁਰ, ਦੱਖਣ ਵਿਚ ਬੁੰਦੀ, ਪੂਰਬ ਵਿਚ ਸਵਾਇ ਮਾਧੋਪੁਰ, ਅਤੇ ਦੱਖਣ ਪੱਛਮ ਵਿਚ ਭੀਲਵਾੜਾ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਹਨ। ਇਸ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦਾ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਕੀ ਕੇਂਦਰ ਵੀ ਇਸੇ ਨਾਂ ਦਾ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ। ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦਾ ਖੇਤਰਫਲ 7163 ਵ. ਕਿ. ਮੀ. ਅਤੇ ਆਬਾਦੀ 9,75,006 (1991) ਹੈ।

ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦੀ ਧਰਾਤਲ ਆਮ ਕਰਕੇ ਪੱਧਰੀ ਹੈ ਪਰ ਕਿਤੇ ਕਿਤੇ ਨੀਵੀਆਂ ਪਹਾੜੀਆਂ ਵੀ ਪਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਬਨਾਸ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀਆਂ ਸਹਾਇਕ ਨਦੀਆਂ ਇਸ ਦੀ ਜਲ-ਨਿਕਾਸੀ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦੀ ਜ਼ਮੀਨ ਰੇਤਲੀ ਕਾਲੀ ਜਲੌੜੀ ਅਤੇ ਉਪਜਾਊ ਹੈ। ਬਨਾਸ ਉਤੇ ਬੰਨ ਮਾਰ ਕੇ ਇਥੋਂ ਦੀ ਜ਼ਮੀਨ ਸਿੰਜੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਕਣਕ, ਜੌਂ, ਮੱਕੀ ਅਤੇ ਗੰਨਾ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦੀਆਂ ਖਾਸ ਪੈਦਾਵਾਰਾਂ ਹਨ। ਟੋਕ ਇਥੋਂ ਦਾ ਉਦਯੋਗਿਕ ਕੇਂਦਰ ਹੈ। ਇਹ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਸ਼ਹਿਰ ਟੋਕ ਰਿਆਸਤ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਹੋਇਆ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਇਸੇ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਨਾਂ ਤੇ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦਾ ਨਾਂ ਟੋਕ ਪ੍ਰਚਲਤ ਹੋਇਆ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਥਾਨਕ ਪੁਰਾਲੇਖਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਇਹ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਟੋਛਾ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਜਿਹੜਾ 12 ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਮੱਧ ਵਿਚ ਚੌਹਾਨ ਰਾਜਪੂਤ ਸਾਤੂ ਜੀ ਦੇ ਅਧੀਨ ਸੀ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਅਕਬਰ ਵੇਲੇ ਇਹ ਜੈਪੁਰ ਦੇ ਰਾਜੇ ਮਾਨ ਸਿੰਘ ਦੇ ਮਾਤਹਿਤ ਰਿਹਾ ਜਿਸ ਪਿੱਛੋਂ 1642 ਵਿਚ ਰਾਇ ਸਿੰਘ ਸੀਸੋਦੀਆ ਅਧੀਨ ਆਇਆ। 1696 ਤੋਂ 1707 ਦੌਰਾਨ ਦੁਬਾਰਾ ਜੈਪੁਰ ਦੇ ਰਾਜੇ ਸਵਾਇ ਜੈ ਸਿੰਘ ਦੇ ਹੇਠ ਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਪਿੱਛੋਂ ਜੈਪੁਰ, ਹੋਲਕਰ ਅਤੇ ਸਿੰਧੀਆ ਰਾਜੇ ਇਸ ਦੇ ਕਬਜ਼ੇ ਲਈ ਆਪੋ ਵਿਚ ਲੜਦੇ ਰਹੇ। ਅਖੀਰ 1804 ਵਿਚ ਬਰਤਾਨਵੀ ਫ਼ੌਜਾਂ ਨੇ ਇਸ ਉਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ। ਇਸ ਉਪਰੰਤ ਇਹ ਜੈਪੁਰ ਦੇ ਰਾਜੇ ਨੂੰ ਮਿਲਿਆ ਪਰ ਹੋਲਕਰਾਂ ਨਾਲ ਅਦਲ-ਬਦਲ ਪਿੱਛੋਂ 1806 ਵਿਚ ਅਖੀਰ ਖ਼ਾ

ਅਧੀਨ ਆ ਗਿਆ ਜਿਸ ਤੋਂ 1817 ਵਿਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸੰਧੀ ਕਰਕੇ ਇਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਹੇਠ ਲੈ ਆਏ। 1947 ਵਿਚ ਭਾਰਤ ਆਜ਼ਾਦ ਹੋਣ ਉਪਰੰਤ ਇਹ ਰਾਜਸਥਾਨ ਰਾਜ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 10 : 43; ਹਿ. ਵਿ. ਕੋ. 5 : 178 ; ਇ. ਗ. ਇਡ. 23 : 416

ਟੋਕ : ਸ਼ਹਿਰ—ਭਾਰਤ ਦੇ ਰਾਜਸਥਾਨ ਰਾਜ ਵਿਚ ਇਹ ਇਸੇ ਨਾਂ ਦੇ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦਾ ਸਦਰ-ਮੁਕਾਮ ਹੈ। ਇਹ ਛੋਟੀਆਂ ਪਹਾੜੀਆਂ ਦੀਆਂ ਢਲਾਣਾਂ ਉਪਰ ਬਨਾਸ ਦਰਿਆ ਦੇ ਦੱਖਣ ਵੱਲ ਵਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਕਿਸੇ ਰੇਲ ਮਾਰਗ ਉੱਪਰ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਪੈਦਾ ਪਰ ਸੜਕਾਂ ਰਾਹੀਂ ਜੈਪੁਰ ਅਤੇ ਹੋਰਨਾਂ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਇਹ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦੀ ਜ਼ਰਾਇਤੀ ਉਪਜਾਂ ਦੀ ਮੰਡੀ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਉੱਨ ਦੀ ਕਤਾਈ ਬੁਣਾਈ, ਚਮੜਾ ਕਮਾਉਣ ਅਤੇ ਘਰੇਲੂ ਦਸਤਕਾਰੀ ਦੇ ਇਲਾਵਾ ਉਦਯੋਗਕ ਕੇਂਦਰ ਵੀ ਹੈ ਪਰ ਸ਼ਹਿਰ ਹਾਲੇ ਤੀਕ ਜ਼ਿਆਦਾ ਉੱਨਤ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਿਆ। ਅੱਜਕੱਲ੍ਹ ਇਥੇ ਹਸਪਤਾਲ, ਸਰਕਾਰੀ ਕਾਲਜ ਅਤੇ ਕਈ ਬਾਗ਼ ਵਗੈਰਾ ਵੀ ਵੇਖੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਦੋ ਹਿੱਸੇ ਹਨ - ਪੁਰਾਣਾ ਅਤੇ ਨਵਾਂ। ਪੁਰਾਣਾ ਸ਼ਹਿਰ ਟੋਕ ਸ਼ਾਹੀ ਰਿਆਸਤ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਹੋਇਆ ਕਰਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀ ਨੀਂਹ 1643 ਈ. ਵਿਚ ਭੋਲੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਨੇ ਰੱਖੀ ਸੀ। ਨਵਾਂ ਸ਼ਹਿਰ ਪੁਰਾਣੇ ਦੇ ਦੱਖਣ ਵੱਲ ਵੱਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਦੱਖਣ ਵਿਚ ਹੀ ਭੂਮਗੜ੍ਹ ਕਿਲ੍ਹਾ ਹੈ। ਪੁਰਾਣੇ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਚਾਰੇ ਤਰਫ਼ ਦੀਵਾਰ ਬਣੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਪੁਰਾਣਾ ਸ਼ਹਿਰ ਭੀੜੀਆਂ ਗਲੀਆਂ ਵਾਲਾ ਹੈ, ਨਵਾਂ ਸ਼ਹਿਰ ਕਾਫ਼ੀ ਖੁੱਲ੍ਹਾ ਭੁੱਲ੍ਹਾ ਹੈ। ਨੀਵੀਆਂ ਪਹਾੜੀਆਂ ਉਤੇ ਵੱਸਿਆ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਨਜ਼ਾਰਾ ਬੜਾ ਰਮਣੀਕ ਲਗਦਾ ਹੈ।

ਆਬਾਦੀ—1,96,936 (1991)

26°10' ਉ. ਵਿਭ.; 75°48' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਇ. ਗ. ਇਡ. 23 : 417; ਹਿ. ਵਿ. ਕੋ. 5 : 178 ; ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 11 : 842

ਠੀਕਰੀਵਾਲਾ, ਸੇਵਾ ਸਿੰਘ

ਗੁਰਮੁਖੀ ਵਰਣਮਾਲਾ ਦਾ ਸਭਾਰੂਵਾਂ ਅੱਖਰ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਦਾ ਉੱਚਾਰਣ ਮੂਰਧਾ ਤੋਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਅੱਖਰ ਦਾ ਵਿਕਾਸ, ਸਿੱਧੂ ਘਾਟੀ ਦੀ ਲਿਪੀ ਤੋਂ ਹੋਇਆ, ਜਿਸ ਦਾ ਇਹ ਸੁੰਦਰ ਅਤੇ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਰੂਪ ਹੈ। ਇਹ ਅੱਖਰ ਸ਼ਾਰਦਾ ਅਤੇ ਨਾਗਰੀ ਲਿਪੀਆਂ ਵਿਚ ਵੀ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਸ਼ਾਰਦਾ ਦਾ 'ਠ' ਅੱਖਰ ਨਾਗਰੀ ਦੇ 'ਠ' ਅੱਖਰ ਨਾਲੋਂ ਵਧੇਰੇ ਪੁਰਾਣਾ ਹੈ। ਇਹ ਟਾਕਰੀ ਲਿਪੀ ਵਿਚ ਵੀ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਅੱਖਰ ਬ੍ਰਹਮੀ ਲਿਪੀ ਵਿਚ ਵੀ ਆਉਂਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਅੱਖਰ ਦਾ ਉੱਚਾਰਣ ਕਰਨ ਲਈ ਜੀਭ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਵਧੇਰੇ ਕਰਨੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਜੀਭ ਨੂੰ ਤਾਲੂ ਦੇ ਨਾਲ ਲਾਉਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.—ਮ. ਕੋ.; ਹਿ. ਸ. ਕੋ.; ਗੁ. ਲਿ. ਜ. ਵਿ.; ਗੁਰਮੁਖੀ ਲਿਪੀ ਦਾ ਵਿਗਿਆਨਕ ਅਧਿਐਨ; ਪ੍ਰਾ. ਲਿ. ਮਾ.

ਠੱਗ : ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੇ 'ਸਥਰਾ' ਸ਼ਬਦ ਤੋਂ ਨਿਕਲਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਉਹ ਲੁਟੇਰਾ ਹੈ, ਜੋ ਧੋਖੇ ਨਾਲ ਲੋਕਾਂ ਤੋਂ ਧਨ ਲੁਟਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਪੇਸ਼ਾਵਰ ਲੁਟੇਰਿਆਂ ਦੇ ਇਕ ਸੰਗਠਤ ਦਲ ਦਾ ਮੈਂਬਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਪੂਰੇ ਭਾਰਤ ਵਿਚ 300 ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਵੀ ਵੱਧ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਗਰੋਹਾਂ ਵਿਚ ਘੁੰਮਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਲੋਕ ਰਾਹਗੀਰਾਂ ਤੇ ਆਪਣਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਜਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਮੌਕਾ ਮਿਲਣ ਤੇ ਨਵੇਂ-ਨਵੇਂ ਢੰਗਾਂ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਲੁੱਟਦੇ ਹਨ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਗਰੋਹਾਂ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਨ ਲਈ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਦਮ ਚੁੱਕੇ ਗਏ। ਲਾਰਡ ਵਿਲੀਅਮ ਬੈਂਟਿਕ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਪ੍ਰਤਿਨਿਧੀ ਕੈਪਟਨ ਸਲੀਮੈਨ ਨੇ ਕਈ ਰਿਆਸਤਾਂ ਦੇ ਰਾਜਿਆਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਇਸ ਬੁਰਾਈ ਦਾ ਖਾਤਮਾ ਕਰਨ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ। ਸੰਨ 1831-38 ਦੌਰਾਨ ਲਗਭਗ 3,266 ਠੱਗਾਂ ਨੂੰ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ 412 ਨੂੰ ਫ਼ਾਂਸੀ ਦੇ ਦਿੱਤੀ ਗਈ, 483 ਸਰਕਾਰੀ ਗਵਾਹ ਬਣ ਗਏ ਅਤੇ ਬਾਕੀਆਂ ਨੂੰ ਉਮਰ-ਕੈਦ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 9 : 983; ਹਿ. ਸ. ਸਾ. 5 : 1908

ਠੱਟਾ : ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੇ ਸਿੰਧ ਸੂਬੇ ਵਿਚ ਇਹ ਇਕ ਪੁਰਾਣਾ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਸਿੰਧ ਦਰਿਆ ਦੇ ਪੱਛਮੀ ਕੰਢੇ ਉਪਰ ਵਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਵੇਲੇ ਇਹ ਸਿੰਧ ਦੇ ਮੌਜੂਦਾ ਰਾਜਧਾਨੀ ਸ਼ਹਿਰ

ਅੱਜ ਦੀ ਗੁਰਮੁਖੀ		ਠ
ਗੁਪਤ ਲਿਪੀ	ਅਲਾਹਾਬਾਦ (375 ਈ.)	
	ਬਾਵਰ (400-500 ਈ.)	ਠ
	ਮੰਦਸੌਰ (532 ਈ.)	
	ਹੋਰਯੂਜੀ (500-550 ਈ.)	ਠ
ਕੁਟਿਲ ਲਿਪੀ	ਹਰਸ਼ ਸਮੇਂ ਦੀ ਲਿਖਤ (606-647 ਈ.)	
	ਮੇਰੂ ਵਰਮਾ ਚੰਬਾ (800 ਈ.)	
	ਬਖਸ਼ਾਲੀ (800 ਈ.)	
	ਸਰਾਹਾਂ (10 ਵੀਂ ਸਦੀ)	ਠ
ਸ਼ਾਰਦਾ ਲਿਪੀ	ਸ਼ੁੰਗਲ (11 ਵੀਂ ਸਦੀ)	ਠ
	ਕਲੇਤ (11ਵੀਂ ਸਦੀ) ਬੈਜਨਾਥ (1204 ਈ.)	ਠ
	ਕੁੱਲੂ (1559 ਈ.)	
	ਸ਼ਕੁੰਤਲਾ ਖਰੜਾ (16 ਵੀਂ ਸਦੀ)	
ਗੁਰਮੁਖੀ ਲਿਪੀ	ਸ਼ਾਰਦਾ (ਮੌਜੂਦਾ)	ਠ
	ਟਾਕਰੀ	ਠ
	ਲੰਡੇ	ਠ
	ਡੋਗਰੀ	ਠ
	ਪੋਥੀਆਂ ਬਾਬਾ ਮੋਹਨ ਜੀ (1559-1574 ਈ.)	ਠ
	ਬੀੜ ਧਰਮਸ਼ਾਲਾ ਹਕੀਮ ਬੂਟਾ ਸਿੰਘ (16 ਵੀਂ ਸਦੀ)	
	ਸਾਖੀ ਵਲਾਇਤ ਵਾਲੀ (17 ਵੀਂ ਸਦੀ)	ਠ
	ਦਸ਼ਮੇਸ਼ ਦਾ ਸ਼ਿਕਸਤਾ (ਲਗਭਗ 18 ਵੀਂ ਸਦੀ)	ਠ
	ਪਾਦਰੀਆਂ ਵਾਲਾ ਟਾਈਪ (1050 ਵੀਂ)	ਠ

ਵਾਂਗ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇਹ ਇਸਲਾਮੀ ਕਲਾ ਦਾ ਵੀ ਇਕ ਵੱਡਾ ਕੇਂਦਰ ਸੀ। ਚੌਦਵੀਂ ਸਦੀ ਤੋਂ ਚਾਰ ਮੁਸਲਿਮ ਖ਼ਾਨਦਾਨਾਂ ਨੇ ਸਿੱਧ ਉਪਰ ਆਪਣਾ ਰਾਜ ਠੱਠਾ (ਰਾਜਧਾਨੀ ਸ਼ਹਿਰ) ਤੋਂ ਹੀ ਚਲਾਇਆ ਸੀ ਪਰ ਸੰਨ 1739 ਵਿਚ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹਾਕਮਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਠੱਠਾ ਤੋਂ ਖੁਦਾਬਾਦ ਤਬਦੀਲ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਇਸ ਤਬਦੀਲੀ ਨਾਲ ਠੱਠਾ ਦਾ ਪਤਨ ਆ ਗਿਆ।

ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਉਹੀ ਅਸਥਾਨ ਹੈ ਜਿਥੇ ਸਿਕੰਦਰ ਮਹਾਨ ਆਪਣੇ ਲੰਬੇ ਕੂਚ ਉਪਰੰਤ ਆਪਣੇ ਲਸਕਰਾਂ ਨਾਲ ਠਹਿਰਿਆ ਸੀ। ਉਸ ਦੇ ਬੇੜੇ ਦੇ ਐਡਮਿਰਲ ਨੀਆਰਕੁਸ ਨੇ ਵੀ ਇਥੋਂ ਹੀ ਫ਼ਾਰਸ ਦੀ ਖਾੜੀ ਵੱਲ ਨੂੰ ਵਾਪਸ ਸਮੁੰਦਰੀ ਸਫ਼ਰ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਅੱਜ ਵੀ ਬਚੀਆਂ ਖੁਚੀਆਂ ਯਾਦਗਾਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਬਹੁਤੀਆਂ ਤਾਂ 16ਵੀਂ ਅਤੇ ਸਤਾਰਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਹਨ। ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਸ਼ਵ-ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਮੁਗ਼ਲ ਸ਼ਹਿਨਸ਼ਾਹ ਅਕਬਰ ਦਾ ਜਨਮ-ਅਸਥਾਨ ਹੈ। ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਸ਼ਾਹ ਜਹਾਨ ਦੀ ਬਣਾਈ ਇਕ ਆਲੀਸ਼ਾਨ ਮਸਜਿਦ ਹੈ। ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਬਾਜ਼ਾਰ ਹੱਥ-ਛਾਪੇ ਦੇ ਕੱਪੜਿਆਂ, ਕੱਚ ਦੀਆਂ ਚੂੜੀਆਂ ਅਤੇ ਸਿੱਧੀ ਕਸੀਦਾਕਾਰੀ ਲਈ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹਨ।

ਹ. ਪੁ.—ਪਾਕਿਸਤਾਨ-ਏ ਟੈਵਲ ਸਰਵਾਈਵਲ ਕਿਟ—ਜੋ ਜ਼ ਰੋਲੀਓ ਸਾਨਦਿਆਰਾਂ

ਠੱਠਾ : ਇਹ ਭਾਰਤ ਦੇ ਪੰਜਾਬ ਰਾਜ ਵਿਚ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਫ਼ਿਰੋਜ਼ਪੁਰ, ਤਹਿਸੀਲ ਜ਼ੀਰਾ ਦਾ ਇਕ ਪਿੰਡ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਰੇਲਵੇ ਸਟੇਸ਼ਨ ਮੱਲਾਵਾਲੇ ਤੋਂ 15 ਕਿ. ਮੀ. ਦੱਖਣ ਵੱਲ ਵਾਕਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਪਿੰਡ ਤੋਂ ਦੱਖਣ ਵੱਲ ਨੂੰ ਡੇਢ ਕੁ ਕਿ. ਮੀ. ਦੀ ਵਿੱਥ ਉੱਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਹੈ। ਇਥੇ ਹਰ ਮੱਸਿਆ ਨੂੰ ਮੇਲਾ ਲਗਦਾ ਹੈ।

ਕਰਾਚੀ ਦੇ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਸਿੰਧ (ਪਾਕਿਸਤਾਨ) ਵਿਚ ਵੀ ਇਸ ਨਾਂ ਦਾ ਇਕ ਨਗਰ ਹੈ। ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੀ ਤਰਨਤਾਰਨ ਤਹਿਸੀਲ ਵਿਚ ਇਲਾਕਾ ਬਥਾਲ ਵਿਖੇ ਵੀ ਠੱਠਾ (ਠੱਠਾ) ਨਾਂ ਦਾ ਇਕ ਪਿੰਡ ਮੌਜੂਦ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.—ਖ਼. ਕੋ.

ਠੱਠਾ : ਭਾਰਤ ਦੇ ਪੰਜਾਬ ਰਾਜ ਦੇ ਸਰਹੱਦੀ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੀ ਤਹਿਸੀਲ ਤਰਨਤਾਰਨ ਦਾ ਇਹ ਇਕ ਇਤਿਹਾਸਕ ਪਿੰਡ ਹੈ। ਇਹ ਸਿੱਖ ਸੰਤ ਬਾਬਾ ਬੁੱਢਾ ਜੀ ਅਤੇ ਸੰਤ ਬਾਬਾ ਜੋਧ ਸਿੰਘ ਜੋ ਇਸੇ ਹੀ ਪਿੰਡ ਦੇ ਜੰਮ-ਪਲ ਸਨ ਦੀਆਂ ਪਵਿੱਤਰ ਯਾਦਾਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਹੈ। ਬਾਬਾ ਜੀ ਦੀ ਇਸ ਯਾਦ ਵਿਚ 21 ਅੱਸੂ ਨੂੰ ਤਿੰਨ ਦਿਨਾਂ ਲਈ ਬੜਾ ਭਾਰੀ ਮੇਲਾ ਲਗਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਮੇਲੇ ਵਿਚ ਕੋਈ 50,000 ਦੇ ਲਗਭਗ ਸਿੱਖ ਅਤੇ ਹਿੰਦੂ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਪਾਠ ਨਿਰੰਤਰ ਚਲਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਬਾਬਾ ਜੋਧ ਸਿੰਘ ਦੀ ਯਾਦ ਨੂੰ ਸਦੀਵੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਇਥੇ ਇਕ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਹਰ ਸਾਲ ਫੱਗਣ ਦੀ ਪੂਰਨਮਾਸ਼ੀ ਨੂੰ ਬਾਬਾ ਜੋਧ ਸਿੰਘ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿਚ ਇਕ ਹੋਲਾ ਮੇਲਾ ਲਗਦਾ ਹੈ। ਇਥੇ ਇਕ ਸਰੋਵਰ ਵੀ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਮੇਲੇ ਤੇ ਹੋਣ ਵਾਲੀਆਂ ਕੁਸ਼ਤੀਆਂ, ਕਬੱਡੀ, ਸਰਕਸ-ਸੋ ਅਤੇ ਕਵਾਲੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ ਤੇ ਵਰਣਨਯੋਗ ਹਨ।

ਹ. ਪੁ.—ਸੋਸਿਸ ਆਫ਼ ਇੰਡੀਆ - 1961; ਪੰਜਾਬ; ਡਿਸਟ੍ਰਿਕਟ ਸੋਸਿਸ ਹੈਂਡ ਬੁੱਕ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਡਿਸਟ੍ਰਿਕਟ

ਠੱਠਾ ਕਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ : ਭਾਰਤ ਦੇ ਪੰਜਾਬ ਰਾਜ ਦੇ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਫ਼ਿਰੋਜ਼ਪੁਰ ਦਾ ਇਹ ਇਕ ਇਤਿਹਾਸਕ ਪਿੰਡ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਜ਼ੀਰਾ ਤੋਂ 8 ਕਿ. ਮੀ. ਦੇ ਫ਼ਾਸਲੇ ਉੱਤੇ ਇਕ ਪੱਕੀ ਸੜਕ ਉੱਤੇ ਵਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਛੇਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਮਾਲਵੇ ਦੇ ਉੱਘੇ ਪਿੰਡ- ਡਰੋਲੀ ਭਾਈ ਨੂੰ ਜਾਂਦੇ ਹੋਏ ਇਸ ਥਾਂ ਬਿਰਾਜੇ ਸਨ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਇਥੋਂ ਦੇ ਵਸਨੀਕਾਂ ਤੋਂ ਦੁੱਧ ਦੀ ਮੰਗ ਕੀਤੀ। ਅਗੋਂ ਨਗਰ ਵਾਸੀਆਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਘਰੋਂ ਦੁੱਧ ਲਿਆਉਣ ਦੀ ਥਾਂ ਇਕ ਔਸਰ ਝੋਟੀ ਦਾ ਦੁੱਧ ਚੋ ਲੈਣ ਵੱਲ ਸੰਕੇਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਕੋਲ ਉਸ ਝੋਟੀ ਨੇ ਅਸੀਲ ਪਸ਼ੂਆਂ ਵਾਂਗ ਦੁੱਧ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਪਰ ਪਿੰਡ ਵਾਸੀਆਂ ਦੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਮਖੌਲ ਕਾਰਨ ਪਿੰਡ ਦਾ ਨਾਂ ਠੱਠਾ ਪੈ ਗਿਆ।

ਇਸ ਪਿੰਡ ਦੀ ਨੀਂਹ ਰੱਖਣ (ਮੋੜੀ ਗੱਡਣ) ਬਾਰੇ ਕਈ ਮਤ ਹਨ। ਇਕ ਮੱਤ ਅਨੁਸਾਰ ਘੁਮੰਡ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਮੀਰਾਂ ਸਿੰਘ ਚਾਹਲ ਨਾਂ ਦੇ ਦੋ ਭਰਾ ਮਹਾਰਾਜਾ ਫ਼ਰੀਦਕੋਟ ਦੇ ਅਹਿਲਕਾਰ ਸਨ। ਘੁਮੰਡ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਮਹਾਰਾਜਾ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਟਿੱਕਾ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਦਾ ਕੰਮ ਸੌਂਪਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਇਕ ਦਿਨ ਟਿੱਕਾ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਕੋਈ ਸ਼ਰਾਰਤ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਜਿਸ ਤੇ ਘੁਮੰਡ ਸਿੰਘ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਝਾੜਿਆ। ਟਿੱਕਾ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਬਹੁਤ ਵੱਡੀ ਬੇਇੱਜ਼ਤੀ ਸਮਝਿਆ। ਸਮਾਂ ਪਾ ਕੇ ਜਦੋਂ ਟਿੱਕਾ ਸਾਹਿਬ ਫ਼ਰੀਦਕੋਟ ਦਾ ਮਹਾਰਾਜਾ ਬਣਿਆ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਘੁਮੰਡ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਰਿਆਸਤ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲ ਜਾਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ। ਘੁਮੰਡ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਪਣੇ ਭਰਾ ਮੀਰਾਂ ਸਿੰਘ ਚਾਹਲ ਸਮੇਤ ਫ਼ਰੀਦਕੋਟ ਸਦਾ ਲਈ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਠੱਠਾ ਪਿੰਡ ਵਾਲੇ ਸਥਾਨ ਤੇ ਆ ਕੇ ਮੋੜੀ ਗੱਡ ਕੇ ਟਿਕ ਗਏ।

ਦੱਸਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗੁਆਂਢੀ ਪਿੰਡ (ਲੌਹ ਕੇ) ਵਾਲੇ ਰਾਤ ਨੂੰ ਚੋਰੀ-ਛਿੱਪੇ ਆਉਂਦੇ ਅਤੇ ਘੁਮੰਡ ਸਿੰਘ ਹੋਰਾਂ ਦੀ ਗੱਡੀ ਮੋੜੀ ਪੁੱਟ ਜਾਂਦੇ। ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਫਿਰ ਮੋੜੀ ਗੱਡਣੀ ਪੈਂਦੀ। ਤੰਗ ਆ ਕੇ ਘੁਮੰਡ ਸਿੰਘ ਮਹਾਰਾਜਾ ਫ਼ਰੀਦਕੋਟ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਪੁੱਜਾ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਵਿਥਿਆ ਸੁਣਾਈ। ਮਹਾਰਾਜਾ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਉਸ ਦੀ ਬੇਨਤੀ ਪਰਵਾਨ ਕਰ ਲਈ ਅਤੇ ਘੁਮੰਡ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਬੰਦੇ ਭੇਜੇ। ਜਦੋਂ ਘੁਮੰਡ ਸਿੰਘ ਇਨ੍ਹਾਂ ਬੰਦਿਆਂ ਨਾਲ ਵਾਪਸ ਟਿਕਾਣੇ ਪੁੱਜਾ ਤਾਂ 'ਲੌਹ ਕੇ' ਪਿੰਡ ਦੇ ਵਾਸੀ ਵੀ ਉਥੇ ਆ ਗਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਘੁਮੰਡ ਸਿੰਘ ਹੋਰਾਂ ਨਾਲ ਐਵੇਂ ਠੱਠਾ ਹੀ ਕਰਦੇ ਸਾਂ। ਸਾਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਇਸ ਜਗ੍ਹਾ ਪੱਕੇ ਤੌਰ ਤੇ ਰਿਹਾਇਸ਼ ਕਰਨ ਸਬੰਧੀ ਕਿਸੇ ਕਿਸਮ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਸ ਪਿੰਡ ਦਾ ਨਾਂ 'ਠੱਠਾ' ਪੈ ਗਿਆ।

ਪਿੰਡ ਦਾ ਕੁੱਲ ਰਕਬਾ ਲਗਭਗ 643.5 ਹੈਕ. (1600 ਏਕੜ) ਹੈ। ਪਿੰਡ ਵਾਸੀਆਂ ਦਾ ਮੁੱਖ ਕਿੱਤਾ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਹੈ। ਫ਼ੋਕਲ ਪੁਆਇੰਟ ਬਣ ਜਾਣ ਕਾਰਨ ਇਹ ਖ਼ਾਦ-ਕੇਂਦਰ ਅਤੇ ਖ਼ਰੀਦ ਕੇਂਦਰ ਵੀ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇਥੇ ਬੈਂਕ ਸੇਵਾ ਅਤੇ ਡਿਸਪੈਂਸਰੀ ਦੀਆਂ ਸਹੂਲਤਾਂ ਵੀ ਉਪਲੱਭਧ ਹਨ।

ਮੋੜੀ ਗੱਡਣ ਵਾਲੀ ਥਾਂ ਉੱਤੇ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਹੈ। ਇਹ ਥਾਂ ਪਿੰਡ ਤੋਂ ਲਗਭਗ 1.5 ਕਿ. ਮੀ. ਦੱਖਣ ਵੱਲ ਹੈ। ਪਿੰਡ ਦੇ ਉੱਤਰ ਵੱਲ ਇਕ ਸੰਤ ਪੂਰਨਾ ਚੰਦ ਦੀ ਸਮਾਧ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.—ਪੰ. ਦਿ. 14.5.84; ਮ. ਕੋ.

ਠੱਠੀ ਖਾਰਾ : ਭਾਰਤ ਦੇ ਪੰਜਾਬ ਰਾਜ ਦੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਨਾਲ ਲਗਦੇ ਸਰਹੱਦੀ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਇਹ ਮਾਝੇ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਹੈ। ਇਥੋਂ ਦੇ ਪਾਵਨ ਗੁਰਧਾਮ,

ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਮੰਜੀ ਸਾਹਿਬ ਅਤੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਦੁੱਖ-ਨਿਵਾਰਨ ਸਾਹਿਬ ਹਨ। ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਮੰਜੀ ਸਾਹਿਬ ਉਹ ਪਵਿੱਤਰ ਥਾਂ ਹੈ ਜਿਥੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਪੰਜਵੇਂ ਗੁਰੂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਤਰਨਤਾਰਨ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਵਾਉਣ ਸਮੇਂ ਇਥੇ ਆਇਆ ਕਰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਮੰਜੀ ਉੱਤੇ ਵਿਸਰਾਮ ਕਰਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਥਾਂ ਉੱਤੇ ਇਕ ਬਹੁਤ ਆਲੀਸ਼ਾਨ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਖਾਰਾ ਪਿੰਡ ਦੇ ਬਿਲਕੁਲ ਵਿਚਾਲੇ ਹੈ। ਦੂਸਰਾ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਉਹ ਸਥਾਨ ਹੈ ਜਿਥੇ ਚਿਰੰਕੇ ਵਿਛੜੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਪੁੱਤਰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਗੋਬਿੰਦ ਜੀ ਦਾ ਮਿਲਾਪ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਇਸ ਮੌਕੇ ਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ 'ਦੁੱਖ ਦੂਰ ਹੋ ਗਿਆ' ਦਾ ਬਚਨ ਆਪਣੇ ਮੁੱਖ ਉਚਾਰਿਆ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇਥੇ ਇਹ ਵਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਕਿ ਜਿਹੜੀ ਔਰਤ ਵੀ ਇਥੋਂ ਦੇ ਸਰੋਵਰ ਵਿਚ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਿਆ ਕਰੇਗੀ ਉਸ ਨੂੰ ਪੁੱਤਰ ਦੀ ਦਾਤ ਮਿਲਿਆ ਕਰੇਗੀ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਅਠਰਾਹ ਦੀ ਬੀਮਾਰੀ ਵਾਲੀ ਔਰਤ ਦੀ ਕੁੱਖ ਵੀ ਹਰੀ ਹੋ ਜਾਇਆ ਕਰੇਗੀ। ਇਥੇ ਇਕ ਅੱਠ-ਗੁੱਠਾ ਖੂਹ ਵੀ ਹੈ ਜਿਥੇ ਅਠਰਾਹ ਦੀ ਬੀਮਾਰੀ ਵਾਲੀਆਂ ਔਰਤਾਂ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਕੇ ਸਿਹਤਮੰਦ ਬੱਚਿਆਂ ਨਾਲ ਝੋਲੀ ਭਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਝੁਲਣਾ ਮਹਿਲ ਵੀ ਮੌਜੂਦ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਪੰਜਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੀ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੈ। ਇਹ ਮਹਿਲ ਮੂਲ ਮੰਤਰ ਦਾ ਪਾਠ ਕਰਨ ਨਾਲ ਝੁਲੇ ਵਾਂਗ ਝੁਲਣ ਲਗ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।

ਪਿੰਡ ਖਾਰ ਵਿਚ ਗੁਲ ਸ਼ਾਹ ਵਲੀ ਨਾਂ ਦੇ ਇਕ ਪਹੁੰਚੇ ਸੂਫੀ ਫਕੀਰ ਦਾ ਰੋਜ਼ਾ ਹੈ। ਦੱਸਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਫਕੀਰ ਖਾਰਾ ਪਿੰਡ ਛੱਡ ਕੇ ਬਾਹਰ ਤਪੱਸਿਆ ਕਰਨ ਚਲਾ ਗਿਆ ਸੀ। 12 ਸਾਲਾਂ ਦੀ ਤਪੱਸਿਆ ਕਰਨ ਉਪਰੰਤ ਜਦੋਂ ਵਾਪਸ ਖਾਰੇ ਪੁੱਜਾ ਤਾਂ ਇਸ ਨੇ ਲੋਕਾਂ ਕੋਲੋਂ ਅੱਗ ਦੀ ਮੰਗ ਕੀਤੀ ਪਰ ਅੱਗੋਂ ਪਿੰਡ ਵਾਸੀਆਂ ਨੇ ਨਾਂਹ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਇਸ ਤੇ ਫਕੀਰ ਨੇ ਆਪਣੇ ਚੇਲਿਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ 12 ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਲੱਗੀ ਧੂਣੀ ਤੋਂ ਅੱਗ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਕਿਹਾ। ਚੇਲਿਆਂ ਨੂੰ ਧੂਣੀ ਧੁਖਦੀ ਹੀ ਮਿਲੀ। ਇਸ ਤੇ ਪਿੰਡ ਵਾਲੇ ਬਹੁਤ ਹੈਰਾਨ ਹੋ ਗਏ। ਦੱਸਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸੂਫੀ ਫਕੀਰ ਨੇ ਪਿੰਡ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ 'ਖਾਰੇ' ਹੋਣ ਦਾ ਸਰਾਪ ਦੇ ਦਿੱਤਾ। ਇਸੇ ਸਰਾਪ ਕਾਰਨ ਹੀ ਇਸ ਪਿੰਡ ਦਾ ਨਾਂ ਖਾਰਾ ਪੈ ਗਿਆ। ਪਿੰਡ ਖਾਰੇ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਇਕ ਪੱਤੀ ਨੇ ਉਠ ਕੇ ਆਪਣੀ ਵੱਖਰੀ 'ਠੱਠੀ' ਵਸਾ ਲਈ ਜਿਸ ਤੋਂ ਇਹ ਪਿੰਡ 'ਠੱਠੀ ਖਾਰਾ' ਵਜੋਂ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੋ ਗਿਆ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਭਾਈ ਲੰਗਾਹਾ ਜੀ ਨੇ ਵੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨਾਲ ਇਥੇ ਕਾਫੀ ਸਮਾਂ ਗੁਜ਼ਾਰਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿਚ ਇਥੇ ਇਕ ਯਾਦਗਾਰ ਕਾਇਮ ਹੈ।

ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਆਜ਼ਾਦ ਕਰਵਾਉਣ ਵਿਚ ਵੀ ਇਥੋਂ ਦੇ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਸੰਗਰਾਮੀਆਂ ਸ. ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਸ. ਆਤਮਾ ਸਿੰਘ ਦਾ ਨਾਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ ਤੇ ਵਰਣਨਯੋਗ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਦੇਸ਼ ਭਗਤਾਂ ਨੂੰ ਕਾਮਾਗਾਟਾ ਮਾਰੂ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿਚ ਮਈ 1915 ਨੂੰ ਲਾਹੌਰ ਜੇਲ੍ਹ ਵਿਚ ਫਾਂਸੀ ਦੇ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਸੀ।

ਪਿੰਡ ਠੱਠੀ ਖਾਰੇ ਦਾ ਇਕ ਸਾਂਝਾ ਮਿਡਲ ਸਕੂਲ ਅਤੇ ਪਿੰਡ ਠੱਠੀ ਵਿਚ ਇਕ ਵੱਖਰਾ ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਸਕੂਲ ਹੈ। ਇਕ ਸਹਿਕਾਰੀ ਸੁਸਾਇਟੀ ਵੀ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਨਾਲ ਦੇ ਪਿੰਡ ਦਬਰਜੀ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਸਾਂਝ ਨਾਲ ਚਲਾਈ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.—ਪੰ. ਟਿ. 22 ਸਤੰਬਰ, 1984

ਠੱਡਾਰੀ : ਸਿੰਧੀ ਔਰਤਾਂ ਦਾ ਇਹ ਇਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਤਿਉਹਾਰ ਹੈ। ਇਹ ਤਿਉਹਾਰ ਪਾਰਬਤੀ ਦੇ ਸਨਮਾਨ ਵਿਚ ਸੀਤਲਾ ਦੇਵੀ (ਚੇਚਕ ਦੀ ਦੇਵੀ) ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਜੁਲਾਈ-ਅਗਸਤ (ਸਾਵਣ ਮਹੀਨੇ) ਦੌਰਾਨ ਮਨਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਤਿਉਹਾਰ ਤੋਂ ਇਕ ਦਿਨ ਪਹਿਲਾਂ ਔਰਤਾਂ ਮਿੱਠੀਆਂ ਰੋਟੀਆਂ ਅਤੇ ਦਹੀਂ ਤਿਆਰ ਕਰਕੇ ਲੱਛਮੀ ਦੇਵੀ ਨੂੰ ਚੜ੍ਹਵੇ ਵਜੋਂ ਭੇਟ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਤਿਉਹਾਰ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਖਾਣਾ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿਸੇ ਵੀ ਘਰ ਅੱਗ ਨਹੀਂ ਬਾਲੀ ਜਾਂਦੀ ਕਿਉਂਕਿ ਔਰਤਾਂ ਪਾਰਬਤੀ ਦੀ ਪੂਜਾ ਲਈ ਮੰਦਰਾਂ ਵਿਚ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਉੱਸਤਤ ਦੇ ਗੀਤ ਗਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਵਿਆਹੀਆਂ ਔਰਤਾਂ ਆਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਜੀਆਂ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਅਸ਼ੀਰਵਾਦ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਆਪਣੇ ਪੇਕੇ-ਘਰ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਕਈਆਂ ਦਾ ਇਹ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੈ ਕਿ ਜਿਹੜਾ ਵਿਅਕਤੀ ਇਸ ਦਿਨ ਜੂਆ ਖੇਡੇਗਾ, ਲੱਛਮੀ ਉਸੇ ਦੀ ਤਲੀ ਤੇ ਆਵੇਗੀ। ਇਸੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੇਠ ਕੁਝ ਅੰਧ ਵਿਸ਼ਵਾਸੀ ਔਰਤਾਂ ਇਸ ਤਿਉਹਾਰ ਦੇ ਮੌਕੇ ਤੇ ਜੂਆ ਵੀ ਖੇਡਦੀਆਂ ਹਨ।

ਹ. ਪੁ.—ਫੈਸਟੀਵਲਜ਼ ਆਫ਼ ਇੰਡੀਆ-ਬੀ. ਐੱਨ. ਸ਼ਰਮਾ

ਠਾਕਰ ਸਿੰਘ : ਅਣਵੰਡੇ ਭਾਰਤ ਦੇ ਪੰਜਾਬ ਰਾਜ ਦੇ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਸ਼ੇਖੂਪੁਰੇ ਦਾ ਇਹ ਇਕ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਸੰਗਰਾਮੀਆ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਜਨਮ ਸ਼ੇਖੂਪੁਰਾ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਨੇ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਮੋਰਚੇ-ਜੈਤੋ ਮੋਰਚੇ (1923-24) ਵਿਚ ਬੜੀ ਸਰਗਰਮੀ ਨਾਲ ਹਿੱਸਾ ਲਿਆ। ਇਸ ਨੂੰ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰ ਕਰ ਲਿਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਜੇਲ੍ਹ ਵਿਚ ਸ਼ੱਟ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਦੇਸ਼ ਭਗਤ ਦੀ 10 ਮਾਰਚ, 1925 ਨੂੰ ਨਾਭਾ ਜੇਲ੍ਹ ਵਿਚ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.—ਹੁ. ਇੰਡੀ. ਮਾਰ. 1 : 359

ਠਾਕਰ ਸਿੰਘ : ਇਹ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਇਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਇਨਕਲਾਬੀ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਜਨਮ ਪੰਜਾਬ ਰਾਜ ਵਿਚ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ ਦੇ ਪਿੰਡ ਹਰਖੇਵਾਲ ਵਿਖੇ, ਸਰਦਾਰ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਰ ਹੋਇਆ। ਇਹ ਅਮਰੀਕਾ ਵਿਚ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤੀ ਗ਼ਦਰ ਪਾਰਟੀ ਦਾ ਇਕ ਸਿਰਕੱਢਵਾਂ ਮੈਂਬਰ ਸੀ। ਇਨਕਲਾਬੀ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੇਠ ਹੀ ਇਹ ਅਮਰੀਕਾ ਤੋਂ ਭਾਰਤ ਵਾਪਸ ਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਇਥੇ ਪੁੱਜ ਕੇ ਇਸ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਇਨਕਲਾਬੀ ਸਰਗਰਮੀਆਂ ਆਰੰਭ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਇਸ ਨੂੰ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਹਕੂਮਤ ਨੇ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰ ਕਰ ਲਿਆ ਅਤੇ 6 ਮਹੀਨਿਆਂ ਦੀ ਕੈਦ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਦਿੱਤੀ। ਸੰਨ 1923-24 ਦੌਰਾਨ ਇਸਨੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਜੈਤੋ ਦੇ ਮੋਰਚੇ ਵਿਚ ਵੀ ਵੱਧ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਹਿੱਸਾ ਲਿਆ। ਇਸ ਨੂੰ ਦੂਸਰੀ ਵਾਰ ਫਿਰ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰ ਕਰਕੇ ਨਾਭੇ ਜੇਲ੍ਹ ਵਿਚ ਸ਼ੱਟ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਅੰਤ ਨੂੰ ਸੰਨ 1925 ਵਿਚ ਇਹ ਜੇਲ੍ਹ ਅੰਦਰ ਚੱਲ ਵਸਿਆ।

ਹ. ਪੁ.—ਹੁ. ਇੰਡੀ. ਮਾਰ. 1 : 359

ਠਾਕੁਰ : ਇਸ ਨਾਂ ਦੇ ਤਿੰਨ ਠਾਕੁਰ ਹਨ—ਅਸਨੀਵਾਲੇ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਠਾਕੁਰ, ਅਸਨੀਵਾਲੇ ਦੂਜੇ ਠਾਕੁਰ ਅਤੇ ਠਾਕੁਰ ਬੁੰਦੇਲਖੰਡੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਤਿੰਨਾਂ ਨੂੰ 'ਠਾਕੁਰ ਤਿਕੜੀ' ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

1. **ਅਸਨੀਵਾਲੇ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਠਾਕੁਰ**—ਇਸ ਦਾ ਸਮਾਂ ਗੀਤੀਕਾਲ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਸੰਨ 1700 ਦੇ ਲਗਭਗ ਦਾ ਹੈ। ਗੀਤੀ ਬੱਧ ਰਚਨਾਵਾਂ ਕਰਨ ਦੀ ਥਾਂ ਇਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਮਨ ਮੁਤਾਬਿਕ ਪ੍ਰਚੱਲਤ ਅਤੇ ਸਾਫ਼ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਕਬਿੱਤ ਸਵਈਏ ਲਿਖੇ। ਇਸ ਦੀਆਂ ਫੁਟਕਲ ਕਵਿਤਾਵਾਂ 'ਕਾਲੀਦਾਸ ਹਜ਼ਾਰਾ' ਆਦਿ ਕਾਵਿ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਵਿਚ ਹਨ।

2. **ਅਸਨੀਵਾਲੇ ਦੂਜੇ ਠਾਕੁਰ**—ਰਾਮਨਰੇਸ਼ ਤ੍ਰਿਪਾਠੀ ਅਨੁਸਾਰ ਇਸ ਦਾ ਜਨਮ ਸੰਨ 1792 ਵਿਚ ਹੋਇਆ। ਸੰਨ 1861

ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ 'ਸਤਸਈ ਬਰਨਾਰਥ' ਨਾਂ ਦੀ 'ਬਿਹਾਰੀ ਸਤਸਈ' ਦਾ ਇਕ ਟੀਕਾ (ਦੇਵਕੀ ਨੰਦਨ ਟੀਕਾ) ਬਣਾਇਆ। ਇਸ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਸਮਾਂ ਸੰਨ 1860 ਦੇ ਲਗਭਗ ਦਾ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਭਾਵ, ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਸਰਲਤਾ ਕਾਰਨ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ।

3. **ਠਾਕੁਰ ਬੁੰਦੇਲਖੰਡੀ**—ਇਸ ਦਾ ਜਨਮ ਸੰਨ 1823 ਵਿਚ ਮੱਧ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਓਰਛਾ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਦਾ ਪੂਰਾ ਨਾਂ ਠਾਕੁਰ ਦਾਸ ਸੀ। ਇਹ ਜੈਤਪੁਰ (ਬੁੰਦੇਲਖੰਡ) ਦਾ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਅਤੇ ਉਥੋਂ ਦੇ ਰਾਜਾ ਕੇਸਰੀ ਸਿੰਘ ਦਾ ਦਰਬਾਰੀ ਕਵੀ ਸੀ। ਕੇਸਰੀ ਸਿੰਘ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਪਾਰੀਭਤ ਅਤੇ ਬਾਂਦਾ ਦੇ ਹਿੰਮਤ ਬਹਾਦਰ ਗੋਸ਼ਾਈ ਨੇ ਵੀ ਇਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਉਚਿਤ ਸਥਾਨ ਦਿੱਤਾ।

ਸੰਨ 1880 ਦੇ ਲਗਭਗ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ। ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਸਮਾਂ 1850 ਤੋਂ 1880 ਤੱਕ ਦਾ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਲਾਲਾ ਭਗਵਾਨ ਦੀਨ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਦੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਦਾ ਇਕ ਸੰਗ੍ਰਹਿ 'ਠਾਕੁਰ-ਠਸਕ' ਦੇ ਨਾਂ ਹੇਠ ਕੱਢਿਆ। ਇਸ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਦੀ ਇਹ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਵਿਚ ਕਵੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਬਾਰੇ ਵੀ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਦਰਬਾਰੀ ਕਵੀ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਵੀ ਇਸ ਨੇ ਕਦੇ ਕਿਸੇ ਦੀ ਵਾਧੂ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ। ਇਹ ਸਾਫ਼, ਮਨਮੋਜੀ, ਨਿੱਡਰ, ਸਪਸ਼ਟਵਾਦੀ, ਸਵੈਮਾਨੀ, ਸੁੰਦਰਤਾ-ਪ੍ਰੇਮੀ, ਭਾਵੁਕ, ਦੂਰਦਰਸ਼ੀ, ਕੁਸ਼ਲ ਵਿਅਕਤੀ ਸੀ। ਇਸ ਦੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਬਣਾਵਟ, ਅਣ-ਲੋੜੀਂਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਅਤੇ ਕਲਪਨਾ ਤੋਂ ਦੂਰ ਹਨ। ਇਸ ਨੇ ਪ੍ਰਚੱਲਤ ਬੁਜ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਹੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਇਸ ਨੇ ਅਖਾਉਤਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਸੁੰਦਰ ਢੰਗ ਨਾਲ ਵਰਤਿਆ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੁਝ ਅਖਾਉਤਾਂ ਤਾਂ ਪ੍ਰਚੱਲਤ ਹਨ ਅਤੇ ਕੁਝ ਖਾਸ ਬੁੰਦੇਲਖੰਡ ਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਦੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਤੇ ਖਾਸ ਤੌਰ ਤੇ ਸਵੈਯੇ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋਏ।

ਹ. ਪੁ.—ਹਿ. ਵਿ. ਕੋ. 5 : 200; ਹਿ. ਸਾ. ਇਤਿ.—ਸ਼ੁਕਲ; ਹਿ. ਸਾ. ਕੋ.

ਠਾਕੁਰ ਸਿੰਘ : ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸਰਹੱਦੀ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦਾ ਇਹ ਇਕ ਰਾਸ਼ਟਰਵਾਦੀ ਸੀ ਜਿਸ ਦਾ ਜਨਮ ਸੰਨ 1899 ਵਿਚ ਪਿੰਡ ਮਹਿਮਾਂ ਵਿਖੇ ਸਰਦਾਰ ਜੁਵੇਦ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਰ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਨੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਰਾਸ਼ਟਰਵਾਦੀ ਲਹਿਰ ਵਿਚ ਅਹਿਮ ਹਿੱਸਾ ਪਾਇਆ। ਇਹ ਜਲ੍ਹਿਆਂਵਾਲਾ ਬਾਗ ਵਿਚ 13 ਅਪ੍ਰੈਲ, 1919 ਨੂੰ ਸੱਦੇ ਗਏ ਇੱਕਠ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਸੀ। ਜਰਨਲ ਡਾਇਰ ਦੇ ਹੁਕਮ ਤੇ ਇਸ ਇਕੱਠ ਉੱਤੇ ਅੰਨ੍ਹੇ-ਵਾਹ ਗੋਲੀਆਂ ਚਲਾਈਆਂ ਗਈਆਂ। ਗੋਲੀ ਲੱਗਣ ਨਾਲ ਇਸ ਦੀ ਉਥੇ ਹੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.—ਹੂ. ਇਤੀ. ਮਾਰ. 1 : 367

ਠਾਕੁਰ ਸਿੰਘ (ਰਾਜਾ) : ਇਹ ਕੁੱਲੂ ਦਾ ਇਕ ਰਾਜਾ ਸੀ ਜਿਸ ਨੇ ਸਿੱਖ ਰਾਜ-ਕਾਲ ਦੌਰਾਨ ਸੰਨ 1841 ਤੋਂ 1852 ਤੱਕ ਕੁੱਲੂ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਤੇ ਰਾਜ ਕੀਤਾ। ਇਹ ਮੀਆਂ ਜੱਗਰ ਸਿੰਘ ਦਾ ਚਚੇਰਾ ਭਰਾ ਸੀ ਅਤੇ ਉਹ ਕੁੱਲੂ ਦੇ ਰਾਜਾ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਚਾਚੇ ਦਾ ਪੁੱਤ ਭਰਾ ਲਗਦਾ ਸੀ। ਜੱਗਰ ਸਿੰਘ ਇਕ ਬਹੁਤ ਕਮਜ਼ੋਰ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ ਦਾ ਮਾਲਕ ਸੀ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਸਿੱਖ ਸਰਕਾਰ ਉਸ ਦੀ ਥਾਂ ਇਕ ਲਾਇਕ ਉੱਤਰਾਧਿਕਾਰੀ ਨੂੰ ਔਗੇ ਲਿਆਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਉਸ ਦੇ ਨਬਾਲਗ ਪੁੱਤਰ ਰਣਬੀਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਰਾਜਾ ਨਾਮਜ਼ਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਪਰ ਥੋੜ੍ਹਾ ਚਿਰ ਪਿਛੋਂ ਉਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ ਜਿਸ ਤੇ ਸਿੱਖ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਮੁੜ ਠਾਕੁਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਹੀ ਚੋਣ ਕਰਨੀ ਪਈ। ਮਹਾਰਾਜਾ ਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਲਾਹੌਰ ਸਦਿਆ ਅਤੇ ਰਾਜੇ

ਦੇ ਖਿਤਾਬ ਨਾਲ ਸਨਮਾਨਿਆ। ਇਸ ਨੂੰ ਵਜ਼ੀਰੀ ਰੂਪੀ ਨਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾਲ ਇਲਾਕਾ ਜ਼ਰੀਰ ਵਜੋਂ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਦੇ ਬਦਲੇ ਇਸ ਨੂੰ ਕੇਵਲ ਥੋੜ੍ਹੀ ਜਿਹੀ ਰਕਮ ਹੀ ਖਰਾਜ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਿੱਖ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਦੇਣੀ ਪੈਂਦੀ ਸੀ। ਇਹ ਵੀ ਬਹੁਤਾ ਲਾਇਕ ਸਾਬਤ ਨਾ ਹੋਇਆ। ਅਖੀਰ ਇਸ ਨੇ ਆਪ ਹੀ ਇੰਨੀ ਵੱਡੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਲੈਣ ਤੋਂ ਨਾਂਹ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਸੰਨ 1846 ਵਿਚ, ਦੂਜੇ ਸਿੱਖ-ਯੁੱਧ ਦੇ ਅਖੀਰ ਵਿਚ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੀਆਂ ਪਹਾੜੀ ਰਿਆਸਤਾਂ ਸਮੇਤ ਜਲੰਧਰ-ਦੁਆਬ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਅਧੀਨ ਚਲਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਕੁੱਲੂ ਜਿਸ ਵਿਚ ਲਾਹੌਲ ਅਤੇ ਸਪਿਤੀ ਸ਼ਾਮਲ ਸਨ ਨਵੇਂ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਕਾਂਗੜਾ ਦੀ ਤਹਿਸੀਲ ਬਣ ਗਿਆ। ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਠਾਕੁਰ ਸਿੰਘ ਦਾ ਰਾਜੇ ਦਾ ਖਿਤਾਬ ਪੱਕਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਰੂਪੀ ਜ਼ਰੀਰ ਦੇ ਅੰਦਰੋਂ-ਅੰਦਰੀਂ ਸਰਵੋਤਮ ਅਧਿਕਾਰ ਵੀ ਸੌਂਪ ਦਿੱਤੇ। ਸੰਨ 1852 ਵਿਚ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.—ਪੰਜਾਬ ਆਨ ਦੀ ਈਵ ਆਫ਼ ਫ਼ਸਟ ਸਿੱਖ ਵਾਰ-ਹ. ਰ. ਗੁਪਤਾ; ਇ. ਗ. ਇਤ. 16 : 17; ਚੀ. ਫੈ. ਨੋ. ਪੀ.—ਐਨ. ਐਚ. ਗ੍ਰਿਫਿਨ. ਜਿਲਦ 1

ਠਾਕੁਰ ਹਰੀਦਾਸ : ਇਹ ਇਕ ਮਹਾਤਮਾ ਪੁਰਖ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਜਨਮ ਸੰਨ 1507 ਵਿਚ ਖੁਲਨਾ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ (ਹੁਣ ਬੰਗਲਾ ਦੇਸ਼) ਦੇ ਬੂਡਨ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਇਕ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਪਰਿਵਾਰ ਵਿਚ ਹੋਇਆ। ਛੇ ਮਹੀਨੇ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਹੀ ਇਸ ਦੇ ਪਿਤਾ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ ਅਤੇ ਇਸਦੀ ਮਾਂ ਸਤੀ ਹੋ ਗਈ ਜਿਸ ਕਾਰਣ ਇਸਨੂੰ ਇਸ ਦੇ ਇਕ ਮੁਸਲਮਾਨ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਨੇ ਪਾਲਿਆ। ਕੁਝ ਵੱਡਾ ਹੋਣ ਤੇ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਦਾ ਅੰਤਿਮ ਸੰਦੇਸ਼ ਸੁਣ ਕੇ ਇਸ ਨੇ ਨਾਮ ਜਪਣ ਦਾ ਵਰਤ ਲਿਆ ਅਤੇ ਇਕਾਂਤ ਵਿਚ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਦੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧੀ ਨੂੰ ਦੇਖਦੇ ਹੋਏ ਇਕ ਅਮੀਰ ਨੇ ਇਕ ਵੇਸ਼ਵਾ ਨੂੰ ਇਸ ਕੋਲ ਭੇਜਿਆ ਪਰ ਉਹ ਆਪ ਹੀ ਇਸ ਦੀ ਭਗਤ ਹੋ ਗਈ। ਇਥੋਂ ਇਹ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਜਗ੍ਹਾ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਇਥੋਂ ਦੇ ਨਵਾਬ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਅਨੁਸਾਰ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਦੇਖ ਇਸ ਨੂੰ ਬੈਠ ਮਾਰ ਮਾਰ ਕੇ ਇਸਦੀ ਜਾਨ ਲੈਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਪਰ ਸਮਾਧੀ ਵਿਚ ਹੋਣ ਕਰਾਨ ਇਹ ਬਚ ਗਿਆ ਅਤੇ ਰਾਜਾ ਨੇ ਇਸ ਤੋਂ ਮਾਫ਼ੀ ਮੰਗੀ। ਇਥੋਂ ਇਹ ਫੁਲੀਆਂ, ਚਾਂਦਪੁਰ, ਸ਼ਾਂਤੀਪੁਰ, ਨਦੀਆਂ ਅਤੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਜਗਦੀਸ਼ਪੁਰੀ ਗਿਆ। ਇਸ ਨੇ ਤਿੰਨ ਲੱਖ ਵਾਰ ਨਾਮ ਜਪਣ ਦਾ ਵਰਤ ਲਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਅੰਤ ਤੱਕ ਪੂਰਾ ਕੀਤਾ।

ਸੰਨ 1582 ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਸਰੀਰ ਤਿਆਗਿਆ। ਸਮੁੰਦਰ ਕੰਢੇ ਇਸ ਦਾ ਪੱਕਾ ਗੋਲ ਸਮਾਧੀ ਮੰਦਰ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੇ ਖੂਹ ਦਾ ਪਾਣੀ ਠੰਡਾ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.—ਹਿ. ਵਿ. ਕੋ. 5 : 201

ਠਾਕੁਰ ਕੇਸਰੀ ਸਿੰਘ ਬਰਹਟ : ਭਾਰਤ ਦੇ ਇਸ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਰਾਸ਼ਟਰਵਾਦੀ ਨੇਤਾ ਦਾ ਜਨਮ ਉਦੇਪੁਰ ਰਿਆਸਤ (ਰਾਜਪੂਤਾਨਾ) ਦੇ ਇਕ ਰਾਜਪੂਤ ਨੇਤਾ, ਠਾਕੁਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਰ 1892 ਵਿਚ ਸ਼ਾਹਪੁਰਾ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਇਸਦਾ ਪਿਤਾ ਬਹੁਤ ਖੁਲ੍ਹੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਅਤੇ ਦੇਸ਼-ਭਗਤੀ ਭਾਵਨਾ ਵਾਲਾ ਵਿਅਕਤੀ ਅਤੇ ਉਦੇਪੁਰ ਰਿਆਸਤ ਦੇ ਸ਼ਾਸਕ ਦੇ ਮੁੱਖ ਸਲਾਹਕਾਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਸੀ। ਇਸੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਅਧੀਨ ਬੰਗਾਲ ਦੀ ਵੰਡ ਉਪਰੰਤ ਸਾਰੇ ਹੀ ਬੰਗਾਲ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਇਨਕਲਾਬੀ ਲਹਿਰ ਉੱਠਣ ਦੇ ਫਲਸਰੂਪ ਰਾਜਸਥਾਨ ਵਿਚ ਇਕ ਇਨਕਲਾਬੀ ਜਥੇਬੰਦੀ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆਈ। ਕੇਸਰੀ ਸਿੰਘ ਇਸਦੇ ਮੋਢੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਸੀ। ਇਸਨੇ ਆਪਣਾ ਰਾਸ਼ਟਰਵਾਦੀ ਜੀਵਨ ਆਪਣੇ ਹੋਰਨਾਂ ਸਾਥੀਆਂ ਵਾਂਗ ਇਕ ਸੁਧਾਰਕ ਵਜੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ

ਅਤੇ ਇਨਕਲਾਬੀ ਵਜੋਂ ਖਤਮ ਕੀਤਾ।

ਸੰਨ 1914 ਵਿਚ ਇਸ ਉੱਤੇ ਪਿਆਰਾ ਰਾਮ ਨਾਂ ਦੇ ਇਕ ਸਾਧੂ ਦੇ ਕਤਲ ਕੇਸ ਵਿਚ ਕੋਟਾ ਰਿਆਸਤ ਵਿਚ ਮੁਕੱਦਮਾ ਚਲਾਇਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਇਸਨੂੰ ਉਮਰ-ਕੈਦ ਹੋਈ। ਇਸਨੂੰ ਹਜ਼ਾਰੀ ਬਾਗ਼ ਦੀ ਜੇਲ੍ਹ ਵਿਚ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1919 ਵਿਚ ਬਿਹਾਰ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਇਸਨੂੰ ਰਿਹਾਅ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਕੋਟਾ ਰਿਆਸਤ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦੇ ਦਿੱਤੀ। ਇਸਨੇ ਜ਼ਮਨਾ ਲਾਲ ਬਜਾਜ਼ ਦੀ ਮੱਦਦ ਨਾਲ ਸੰਨ 1919 ਵਿਚ ਵਾਰਧਾ ਤੋਂ ਰਾਜਸਥਾਨ ਕੇਸਰੀ ਨਾਂ ਦਾ ਇਕ ਹਫ਼ਤਾਵਾਰੀ ਅਖ਼ਬਾਰ ਕੱਢਿਆ। ਥੋੜ੍ਹਾ ਚਿਰ ਪਿਛੋਂ ਇਹ ਰਾਜਸਥਾਨ ਵਾਪਸ ਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਇਸਨੇ ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਵਿਚ ਸਮਾਜਕ ਅਤੇ ਵਿਦਿਅਕ ਸੁਧਾਰ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ। ਇਸਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੇ ਰਾਜਪੂਤਾਂ (ਸਮੇਤ ਉਦੇਪੁਰ, ਕੋਟਾ, ਬੇਦੀ ਅਤੇ ਖਰਵਾ ਨਾਂ ਦੀਆਂ ਸ਼ਾਹੀ ਰਿਆਸਤਾਂ ਦੇ ਸ਼ਾਸਕਾਂ) ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਪ੍ਰਭਾਵ ਬੱਲੇ ਹੀ ਉਦੇਪੁਰ ਰਿਆਸਤ ਦਾ ਸ਼ਾਸਕ ਮਹਾਰਾਣਾ ਫ਼ਤਹਿ ਸਿੰਘ ਲਾਰਡ ਕਰਜ਼ਨ ਕੋਲ ਵਫ਼ਾਦਾਰੀ ਦੀ ਹਲਫ਼ ਲੈਣ ਲਈ ਨਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਉਹ ਐਡਵਰਡ ਸੱਤਵੇਂ ਦੀ ਤਾਜਪੋਸ਼ੀ ਦੇ ਜਸ਼ਨਾਂ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਇਆ ਸੀ।

ਇਹ ਇਕ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਅਤੇ ਬੁੱਧੀਵਾਦੀ ਸੀ। ਫ਼ਿਲਾਸਫ਼ੀ ਅਤੇ ਧਰਮ ਦਾ ਇਸ ਨੇ ਚੰਗਾ ਐਧਿਐਨ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਸੀ।

ਇਸਦੀ ਮੌਤ 14 ਅਗਸਤ, 1941 ਨੂੰ ਹੋਈ।

ਹ. ਪੁ.- ਡਿਕ. ਨੈ. ਬਾਇ. 4 : 337

ਠਾਕੁਰਦਾਸ, ਪੁਰਸ਼ੋਤਮਦਾਸ (ਸਰ) : ਉਦਯੋਗ, ਵਣਜ ਅਤੇ ਬੈਕਿੰਗ ਖੇਤਰ ਦੇ ਇਸ ਨਾਮਵਰ ਵਿਅਕਤੀ ਦਾ ਜਨਮ ਇਕ ਉੱਚੇ ਗੁਜਰਾਤੀ ਬਾਣੀਏ ਪਰਿਵਾਰ ਵਿਚ ਠਾਕੁਰਦਾਸ ਆਤਮਾਰਾਮ ਦੇ ਘਰ 30 ਮਈ, 1879 ਨੂੰ ਬੰਬਈ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਇਸਨੇ ਕਪਾਹ ਅਤੇ ਤੇਲ ਦੇ ਬੀਜਾਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਆਪਣਾ ਪਰਿਵਾਰਕ ਵਪਾਰ ਦਾ ਕਿੱਤਾ ਹੀ ਅਪਣਾਇਆ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਅਦਾਰਿਆਂ ਦਾ ਸਰਗਰਮ ਮੈਂਬਰ ਵੀ ਰਿਹਾ।

28 ਸਾਲਾਂ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਇਹ ਬੰਬੇ ਇੰਡੀਅਨ ਮਰਚੈਂਟਸ ਚੈਂਬਰ ਐਂਡ ਬਿਊਰੋ (ਅਜੋਕੀ ਇੰਡੀਅਨ ਮਰਚੈਂਟਸ ਚੈਂਬਰ) ਦਾ ਵਾਈਸ ਪ੍ਰੈਜ਼ੀਡੈਂਟ ਬਣਿਆ ਅਤੇ ਸੱਤ ਸਾਲ ਇਸੇ ਅਹੁਦੇ 'ਤੇ ਰਿਹਾ। ਐਕਸਵਰਥ ਕਮੇਟੀ (1920) ਵਿਚ ਰੇਲਵੇ ਤੇ ਸਰਕਾਰੀ ਕੰਟਰੋਲ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿਚ, ਗੈਰੈਂਚਮੈਂਟ ਕਮੇਟੀ ਵਿਚ ਬਰਤਾਨਵੀ ਅਤੇ ਭਾਰਤੀ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਵਿਚ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਵਿਤਕਰੇ ਸਬੰਧੀ ਅਤੇ ਰਾਇਲ ਕਮਿਸ਼ਨ (1925) ਵਿਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੇ ਸਿਆਸੀ-ਆਰਥਕ ਹਿੱਤਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਡਟ ਕੇ ਲੜਾਈ ਲੜੀ। ਰਾਜ ਸਭਾ ਦਾ ਇਕ ਨਾਮਜ਼ਦ ਮੈਂਬਰ ਹੁੰਦਿਆਂ ਵੀ ਇਸ ਨੇ ਵਪਾਰਕ ਹਿੱਤਾਂ ਦੀ ਡਟ ਕੇ ਰਾਖੀ ਕੀਤੀ ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਉਦਯੋਗਿਕ, ਵਣਜ ਅਤੇ ਬੈਕਿੰਗ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿਚ ਇਸ ਦੀ ਬਹੁਤ ਕਦਰ ਹੋ ਗਈ ਅਤੇ ਇਹ ਕਈ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਅਦਾਰਿਆਂ ਦਾ ਡਾਇਰੈਕਟਰ ਵੀ ਰਿਹਾ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਇਸਨੂੰ ਕਈ ਸਰਕਾਰੀ ਸਨਮਾਨ ਮਿਲੇ। ਸੰਨ 1944 ਵਿਚ ਇਸਨੂੰ ਨਾਈਟ ਆਫ਼ ਦੀ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਐਂਪਾਇਰ ਦੀ ਉਪਾਧੀ ਦਿੱਤੀ ਗਈ।

ਇਸਨੇ ਸਮਾਜ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਵੀ ਉੱਚ ਦਰਜੇ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਪਾਇਆ। ਸਿੱਖਿਆ ਆਦਿ ਮਾਨਵ-ਭਲਾਈ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਵਿਚ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਦਿਲ ਨਾਲ ਸਹਾਇਤਾ ਦਿੱਤੀ। ਧਾਰਮਕ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਨਾਤੇ ਇਸਨੇ

ਆਪਣੇ ਮਨ ਭਾਉਂਦੇ ਪੂਜਾ ਦੇ ਸਥਾਨ (ਡਕੋਰ ਦਾ ਮੰਦਰ) ਦੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਹਰੀਜਨਾਂ ਲਈ ਖੋਲ੍ਹ ਦਿੱਤੇ। ਅਫ਼ਰੀਕਾ ਅਤੇ ਫਿਜ਼ੀ ਵਿਚ ਬਰਤਾਨਵੀ ਝੰਡੇ ਬੱਲੇ ਰਹਿ ਰਹੇ ਭਾਰਤੀ ਆਬਾਕਾਰਾਂ ਨਾਲ ਹੋ ਰਹੇ ਮਾੜੇ ਸਲੂਕ ਵਿਰੁੱਧ ਵੀ ਇਸਨੇ ਜਹਾਦ ਖੜਾ ਕੀਤਾ। ਇਸਦੀ ਅਣਥਕ ਮਿਹਨਤ ਸਦਕਾ ਹੀ ਐਂਬੋਲੋਸ਼ਨ ਆਫ਼ ਇਨਡੀਅਨ ਐਕਟ 1916 ਪਾਸ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਸਦਾ ਕੋਈ ਤੀਹ ਸਾਲ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸਮੇਂ ਲਈ ਇੰਪੀਰੀਅਲ ਇੰਡੀਅਨ ਸਿਟੀਜ਼ਨਸ਼ਿਪ ਐਸੋਸੀਏਸ਼ਨ ਨਾਲ ਸੰਪਰਕ ਰਿਹਾ। ਰਾਜ ਸਭਾ ਦਾ ਇਕ ਨਾਮਜ਼ਦ ਮੈਂਬਰ ਹੁੰਦਿਆਂ ਵੀ ਇਸ ਨੇ ਵਪਾਰਕ ਹਿੱਤਾਂ ਦੀ ਡਟਕੇ ਰਾਖੀ ਕੀਤੀ।

ਪੁਰਸ਼ੋਤਮਦਾਸ, ਠਾਕੁਰਦਾਸ ਇਕ ਨਿਡਰ ਅਤੇ ਖੁਦਦਾਰ ਵਿਅਕਤੀ ਸੀ ਇਸਨੇ ਕਦੇ ਵੀ ਕਿਸੇ ਕੋਲੋਂ ਰਿਆਇਤ ਦੀ ਮੰਗ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੀਤੀ। ਸਿਆਸੀ ਪੱਖੋਂ ਭਾਵੇਂ ਇਹ ਕਿਸੇ ਵੀ ਪਾਰਟੀ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਨਾ ਹੋਇਆ ਪਰ ਇਸਨੇ ਆਪਣੀ ਜਨਮ-ਭੂਮੀ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਵਾਸੀਆਂ ਖ਼ਾਤਰ ਤਨੋ-ਮਨੋ ਵੱਡੀ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ।

ਹ. ਪੁ.- ਡਿਕ. ਨੈ. ਬਾ. 4 : 339

ਠਾਕੁਰਦਾਸ : ਇਹ ਉਹ ਧਰਮ ਅਸਥਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਥੇ ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਦੇ ਚੌਥੀ ਅਵਤਾਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕਿਸੇ ਇਕ ਦੀ ਮੂਰਤੀ ਦੀ ਪੂਜਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਭਾਵੇਂ ਇਹ ਰੰਗੀਨ ਕਾਰਾਜ਼ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਪੱਥਰ ਜਾਂ ਲੱਕੜ ਜਾਂ ਪਿੱਤਲ, ਤਾਂਬੇ ਆਦਿ ਧਾਤ ਦੀ ਘੜੀ ਹੋਈ ਮੂਰਤੀ ਹੋਵੇ, ਭਾਵੇਂ ਨਿਰੋਲ ਹੀ ਪਹਾੜੀ ਵੱਟਾ ਜਾਂ ਪੱਥਰ ਹੋਵੇ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਸਾਲਿਗਰਾਮ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸ਼੍ਰੀ ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਜੀ ਦੀ ਮੂਰਤੀ ਦੇ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਵਾਂਗੂ ਗਹਿਣੇ ਪਾ ਕੇ ਸਜਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਹਿੰਦੂ ਲੋਕ ਇਨ੍ਹਾਂ ਅੱਗੇ ਪਦਾਰਥ ਚੜ੍ਹਾਉਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਭੋਗ ਲਗਵਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਮੂਰਤੀਆਂ ਅੱਗੇ ਉਸਤਤ ਦੇ ਭਜਨ ਗਾ ਕੇ ਮਨਭਾਉਂਦੇ ਫਲ ਮਿਲਣ ਦੀ ਇੱਛਾ ਰੱਖੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਚੜ੍ਹਾਵੇ ਚੜ੍ਹਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਵੈਸ਼ਨਵਮਤੀਏ ਕਹਾਉਣ ਵਾਲੇ ਹਿੰਦੂ ਲੋਕ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਾਖਿਅਤ ਰੱਖ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਅਪਾਰ ਸ਼ਰਧਾ ਨਾਲ ਪੂਜਾ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਹ. ਪੁ.- ਗੁਰਮਤਿ ਮਾਰਤੰਡ : 453

ਠਾਟ : ਇਹ ਸੂਰਾਂ ਦੀ ਇਕ ਸਥਿਤੀ ਅਤੇ ਸੱਤ ਸੂਰਾਂ ਦਾ ਆਪਣੀ ਆਪਣੀ ਥਾਂ ਤੇ ਠਹਿਰਨਾ ਹੈ। ਸੰਗੀਤ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਮੂਰਛਨਾਂ ਦਾ ਨਾਂ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਤਿੰਨ ਸਪਤਕਾਂ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਕੁਲ ਇੱਕੀ ਮੂਰਛਨਾਂ ਹਨ।

ਰਾਗ ਵਿੱਦਿਆ ਦੇ ਪੰਡਤਾਂ ਨੇ ਦਸ ਰਾਗ ਕਲਪੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸਾਰੇ ਗਾਏ ਅਤੇ ਵਜਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ :-

ੳ. ਕਲਿਆਣ ਠਾਟ - ਇਸ ਰਾਗ ਵਿਚ ਮਧੋਮ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਸਾਰੇ ਸ਼ੁੱਧ ਸੂਰ ਹਨ ਜਿਵੇਂ - ਸ ਰ ਗ ਮੀ ਪ ਧ ਨ

ਅ. ਕਮਾਚ ਠਾਟ - ਇਸ ਵਿਚ ਸੂਰ ਸ਼ੁੱਧ ਅਤੇ ਨਿਸ਼ਾਦ ਕੋਮਲ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਸ ਰ ਗ ਮ ਪ ਧ ਨਾ

ੲ. ਬਿਲਾਵਲ ਠਾਟ - ਇਸ ਵਿਚ ਸਾਰੇ ਸ਼ੁੱਧ ਸੂਰ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ - ਸ ਰ ਗ ਮ ਪ ਧ ਨਾ

ਸ. ਭੈਰਵ ਠਾਟ - ਇਸ ਵਿਚ ਪੰਜ ਸ਼ੁੱਧ ਸੂਰ ਅਤੇ ਰਿਸ਼ਭ ਧੈਵਤ ਕੋਮਲ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ - ਸ਼ੁ ਰਾ ਗ ਮ ਪ ਧਾ ਨ

ਹ. ਭੈਰਵੀ ਠਾਟ - ਇਸ ਵਿਚ ਤਿੰਨ ਸ਼ੁੱਧ ਸੂਰ ਅਤੇ ਚਾਰ ਕੋਮਲ ਸੂਰ ਹਨ ਜਿਵੇਂ - ਸ ਰਾ ਗਾ ਮ ਪ ਧਾ ਨਾ

ਕ. ਆਸਾਵਰੀ ਠਾਟ - ਇਸ ਵਿਚ ਚਾਰ ਸ਼ੁੱਧ ਸੂਰ ਅਤੇ ਤਿੰਨ

ਕੋਮਲ ਸੁਰ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ - ਸ ਰ ਗ ਮ ਪ ਧ ਨਾ

ਖ. ਟੋਡੀ ਠਾਟ - ਇਸ ਵਿਚ ਤਿੰਨ ਸ਼ੁੱਧ ਸੁਰ, ਤਿੰਨ ਕੋਮਲ ਅਤੇ ਇਕ ਤੀਬਰ ਸੁਰ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ - ਸ ਰਾ ਗਾ ਮੀ ਪ ਧਾ ਨ

ਗ. ਪੂਰਬੀ ਠਾਟ - ਇਸ ਵਿਚ ਸ਼ੁੱਧ, ਦੋ ਕੋਮਲ ਅਤੇ ਇਕ ਤੀਬਰ ਸੁਰ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ - ਸ ਰਾ ਗਾ ਮੀ ਪ ਧਾ ਨ

ਘ. ਮਾਰਵਾ ਜਾਂ ਮਾਰੂ ਠਾਟ - ਇਸ ਵਿਚ ਪੰਜ ਸੁਰ ਸ਼ੁੱਧ, ਇਕ ਕੋਮਲ ਅਤੇ ਇਕ ਤੀਬਰ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ -

ਸ ਰਾ ਗਾ ਮੀ ਪ ਧਾ ਨ

ਙ. ਕਾਫੀ ਠਾਟ - ਇਸ ਵਿਚ ਪੰਜ ਸ਼ੁੱਧ ਅਤੇ ਦੋ ਕੋਮਲ ਸੁਰ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ -

ਸ ਰ ਗਾ ਮ ਪ ਧ ਨਾ

ਹ. ਪੁ. - ਮ. ਕੋ.

ਨਿਕਸੇ : ਭਾਰਤ ਦੇ ਜੰਮੂ ਕਸ਼ਮੀਰ ਰਾਜ ਵਿਚ ਸਿੰਧ ਦਰਿਆ ਦੇ ਨਾਲ ਲਗਦਾ ਇਹ ਇਕ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਮੱਠ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਲੇਹ ਤੋਂ 17 ਕਿ.ਮੀ. (11 ਮੀਲ) ਦੀ ਦੂਰੀ ਉੱਤੇ ਪੈਂਦੀ ਇਕ ਪਹਾੜੀ ਦੀ ਤਿਕੋਣੀ ਟੀਸੀ ਉੱਤੇ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਪਹਾੜੀ ਦੇ ਇਕ ਪਾਸੇ ਲਗਾਤਾਰ ਇਮਾਰਤਾਂ ਬਣੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਿਖਰ ਤੇ ਲਾਲ ਰੰਗ ਦੇ ਮੱਠ ਦੀ ਮੁੱਖ ਇਮਾਰਤ ਹੈ। ਇਸ ਮੱਠ ਦਾ ਨਵਾਂ ਬਣਿਆ ਪਾਸਾ ਤਾਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ ਤੇ ਵਰਣਨਯੋਗ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਬੈਠੇ ਹੋਏ ਮੈਤ੍ਰਯ ਦਾ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਬੁੱਤ ਹੈ। ਹੋਰਨਾਂ ਮੱਠਾਂ ਦੇ ਵਾਂਗ ਇਸ ਮੱਠ ਦੇ ਵੱਡੇ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਹਾਲ ਵਿਚ ਕਈ ਸੌ ਆਇਤਕਾਰ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਪੁਸਤਕਾਂ ਹਨ। ਛਪੇ ਹੋਏ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਪੱਤਰ ਲੱਕੜ ਦੇ ਫਰਮਿਆਂ ਵਿਚ ਰੱਖੇ ਹੋਏ ਹਨ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਫਰਮਿਆਂ ਦੇ ਉਪਰ ਰੇਸ਼ਮ ਦਾ ਕੱਪੜਾ ਚਾੜ੍ਹਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਧਾਰਮਿਕ ਠਾਕਾ ਚਿੱਤਰ ਸ਼ਤੀਰੀਆਂ ਨਾਲ ਲਟਕੇ ਹੋਏ ਹਨ ਅਤੇ ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਭਾਂਡੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਸੁਰਾ-ਗਊ (Yak) ਦਾ ਪਿਘਲਿਆ ਹੋਇਆ ਘਿਉ ਅਤੇ ਪਾਣੀ ਪਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਵੇਦੀਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਰੱਖੇ ਹੋਏ ਹਨ।

ਹ. ਪੁ.-ਇਨਸਾਈਟ ਗਾਈਡਜ਼ ਇੰਡੀਆ - ਸੰਪਾਦਕ ਸੈਮੂਅਲ ਇਜ਼ਰਾਈਲ ਅਤੇ ਬਿਕਰਮ ਗਰੇਵਾਲ।

ਠੀਕਰੀਵਾਲਾ, ਸੇਵਾ ਸਿੰਘ : ਪੰਜਾਬ (ਭਾਰਤ) ਦੇ ਇਸ ਧਾਰਮਿਕ ਆਗੂ, ਅਖਬਾਰ-ਨਵੀਸ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਸੁਧਾਰਕ ਦਾ ਜਨਮ ਸੰਨ 1822 ਵਿਚ ਸ਼ਰਦਾਰ ਦੇਵਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਰ ਪਿੰਡ ਠੀਕਰੀ ਵਾਲਾ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਸੰਗਰੂਰ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਇਸਦਾ ਪਿਤਾ ਰਿਆਸਤ ਪਟਿਆਲਾ ਦੇ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਾਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਦਾ ਹਜ਼ੂਰੀ ਸੇਵਕ ਸੀ।

ਇਸਨੇ ਪਟਿਆਲਾ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਵਿੱਦਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਾਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਨੌਕਰੀ ਦੇ ਦਿੱਤੀ। ਮਹਾਰਾਜੇ ਦੀ ਮੌਤ ਪਿਛੋਂ ਮਹਾਰਾਜਾ ਭੂਪਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਰਾਜ-ਕਾਲ ਵਿਚ ਇਸਨੂੰ ਸਿਹਤ ਵਿਭਾਗ ਦਾ ਕੰਮ ਸੌਂਪ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਪਿਛੋਂ ਇਸ ਨੂੰ ਬਰਨਾਲਾ ਵਿਖੇ ਪਲੇਗ ਦੀ ਰੋਕ-ਥਾਮ ਲਈ ਅਫਸਰ ਨਿਯੁਕਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਸੇਵਾ ਦੌਰਾਨ ਇਸ ਨੇ ਬਹੁਤ ਮਿਹਨਤ ਕਰਕੇ ਸੈਂਕੜੇ ਜਾਨਾਂ ਬਚਾਈਆਂ।

ਸੇਵਾ ਸਿੰਘ ਇਕ ਧਾਰਮਿਕ ਵਿਅਕਤੀ ਸੀ। ਪਰੰਤੂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਗਲੋਂ ਸੰਗੀਤਿਲ ਜਾਂ ਤਅਸਬੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਹੋਰ ਵਧੇਰੇ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਲਈ ਇਸਨੇ ਸਰਕਾਰੀ ਨੌਕਰੀ ਛੱਡ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਪਿੰਡ ਠੀਕਰੀ ਵਾਲਾ ਜਾ ਕੇ ਰਹਿਣ ਲੱਗਾ। ਇਥੇ ਇਸਨੇ ਸਿੰਘ ਸਭਾ

ਲਹਿਰ ਵਿਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਸੇ ਅਰਸੇ ਦੌਰਾਨ ਇਸਨੇ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਸੁਧਾਰ ਕਰਨ ਦਾ ਬੀੜਾ ਵੀ ਚੁੱਕਿਆ। ਇਸਨੇ

ਸੇਵਾ ਸਿੰਘ ਠੀਕਰੀਵਾਲਾ

ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਵਿਆਹ-ਸ਼ਾਦੀ ਦੇ ਖਰਚੇ ਘਟਾਉਣ ਅਤੇ ਸ਼ਰਾਬ ਅਤੇ ਹੋਰ ਨਸ਼ਿਆਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨਾ ਕਰਨ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਆ। ਸਮਾਜ-ਸੁਧਾਰ ਦੇ ਵੇਗ ਸਮੇਂ ਇਸਨੇ ਆਪਣੇ ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ ਦੇ ਵੇਲੇ ਤੋਂ ਗਹਿਣੇ ਚਲੀ ਆਉਂਦੀ ਜ਼ਮੀਨ ਦਾ ਥੋੜ੍ਹਾ ਜਿਹਾ ਇਵਜ਼ਾਨਾ ਵਸੂਲ ਕਰਨ ਉਪਰੰਤ ਮਾਲਕਾਂ ਨੂੰ ਵਾਪਸ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਸੰਨ 1919 ਵਿਚ ਜਲ੍ਹਿਆਂ ਵਾਲਾ ਬਾਗ ਦੇ ਸਾਕੇ ਨੇ ਇਸਦੇ ਮਨ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਠੋਸ ਪਹੁੰਚਾਈ। ਪਿਛੋਂ ਇਹ ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ਇਸਨੇ ਸਥਾਨਕ ਅਕਾਲੀ ਜੱਥੇ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ। ਇਸਨੂੰ ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਦਾ ਮੀਤ-ਪ੍ਰਧਾਨ ਚੁਣ ਲਿਆ ਗਿਆ। ਉਸ ਦਿਨ ਤੋਂ ਮਗਰੋਂ ਇਸਨੇ ਹਮੇਸ਼ਾ ਕਾਲੀ ਪਗੜੀ ਅਤੇ ਖੱਦਰ ਦੇ ਕੱਪੜੇ ਪਾਉਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੇ। ਇਸਨੇ ਨਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ, ਗੁਰੂ ਕਾ ਬਾਗ, ਜੈਤੋਂ ਅਤੇ ਸੰਗਰੂਰ ਆਦਿ ਥਾਂਵਾਂ ਤੇ ਕਰਵਾਏ ਗਏ ਸਿੱਖ ਮੋਰਚਿਆਂ ਵਿਚ ਵੱਧ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਹਿੱਸਾ ਲਿਆ।

ਸੰਨ 1929 ਵਿਚ ਇਸਨੇ ਪਰਜਾ ਮੰਡਲ ਲਹਿਰ ਵਿਚ ਵੀ ਦਿਲਚਸਪੀ ਲੈਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਨਾਭੇ ਦੇ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਿਪੂਦਮਨ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਜਦੋਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੇ ਗੱਦੀ ਤੋਂ ਲਾਹ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਉਥੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਰਾਜ ਲਾਗੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਤਾਂ ਸੇਵਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਪਿੰਡ ਠੀਕਰੀਵਾਲਾ ਵਿਖੇ ਇਕੱਠ ਕਰਕੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੀ ਨਿਖੇਧੀ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਿਪੂਦਮਨ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਹਮਦਰਦੀ ਦਾ ਸਬੂਤ ਦਿੱਤਾ, ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਪਟਿਆਲੇ ਦਾ ਮਹਾਰਾਜਾ ਇਸ ਨਾਲ ਨਾਰਾਜ਼ ਹੋ ਗਿਆ। ਨਾਭਾ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਰੋਸ ਵਜੋਂ ਮੋਰਚਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ।

ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੇ ਇਸ ਮੋਰਚੇ ਨੂੰ ਦਬਾਉਣ ਲਈ ਅਕਾਲੀ ਵਰਕਰਾਂ ਨੂੰ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਹੀ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਇਸਨੇ 'ਕੌਮੀ ਦਰਦ' ਨਾਂ ਦੇ ਅਖ਼ਬਾਰ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ।

ਸੰਨ 1923 ਵਿਚ ਸ. ਸੇਵਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰ ਕਰਕੇ ਪਟਿਆਲਾ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਲਿਆਂਦਾ ਗਿਆ। ਪਿਛੋਂ ਮਹਾਰਾਜਾ ਭੂਪਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਹੁਕਮਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਇਸਨੂੰ ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਕਿਲੇ ਵਿਚ ਹੋਰ ਸਾਬੀਆਂ ਸਮੇਤ ਨਜ਼ਰਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਮਲੇਰਕੋਟਲਾ ਰਾਜ, ਜੀਂਦ ਰਾਜ, ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਕਲਕੱਤਾ ਵਿਖੇ ਅਤੇ ਕਈ ਵਾਰੀ ਪਟਿਆਲਾ ਰਾਜ ਵੱਲੋਂ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਅੰਤਮ ਵਾਰ ਇਸਨੂੰ 24 ਅਗਸਤ, 1933 ਨੂੰ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ 19 ਜਨਵਰੀ, 1934 ਵਿਚ ਜੇਲ੍ਹ ਅੰਦਰ ਹੀ ਇਸਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ। ਇਸਦਾ ਅੰਤਮ ਸੰਸਕਾਰ ਇਸਦੇ ਵਾਰਸਾਂ ਨੂੰ ਦੱਸੇ ਬਿਨਾਂ ਹੀ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਸੰਨ 1938 ਤੀਕ ਇਸ ਦੀਆਂ ਅਸਥੀਆਂ ਇਸਦੇ ਵਾਰਸਾਂ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਨਾ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ।

ਸ. ਸੇਵਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿਚ ਪਟਿਆਲਾ ਵਿਖੇ ਇਸਦਾ ਇਕ ਬੁਤ ਅਤੇ ਇਸਦੇ ਪਿੰਡ ਠੀਕਰੀ ਵਾਲਾ ਵਿਖੇ ਇਕ ਹਾਈ ਸਕੂਲ ਕਾਇਮ ਕੀਤੇ ਗਏ। ਬਰਨਾਲਾ ਤੋਂ ਠੀਕਰੀ ਵਾਲਾ ਤੱਕ ਜਾਂਦੀ ਸੜਕ ਦਾ ਨਾਂ ਵੀ ਇਸਦੇ ਨਾਂ ਉੱਤੇ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.-ਡਿ. ਨੰ. ਬਾ. 4 : 347; ਪੰ. ਟਿ.- 19.1.85

ਠੀਰਾ ਤਿਉਹਾਰ : ਭਾਰਤ ਦੇ ਕੋਰਲਾ ਰਾਜ ਦਾ ਇਹ ਇਕ ਉੱਘਾ ਤਿਉਹਾਰ ਹੈ। ਕੋਰਲਾ ਰਾਜ ਵਿਚ ਮਾਹੀ ਦਾ ਇਹ ਤਿਉਹਾਰ ਚਾਰ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਮਨਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਲੌਰ ਦੇ ਅਸਥਾਨ ਤੇ ਇਹ ਤਿਉਹਾਰ ਕੋਯਾਂਦਾਨ ਕੋਰਬੇ ਵਜੋਂ ਜਨਵਰੀ-ਫ਼ਰਵਰੀ (ਮਲਿਆਲਮੀ ਸਥਾਨ ਤੇ ਇਹ ਤਿਉਹਾਰ ਫ਼ਰਵਰੀ-ਮਾਰਚ (ਮਲਿਆਲਮੀ ਮਹੀਨਾ-ਕੁੰਭਮ) ਮਹੀਨੇ ਵਿਚ ਚਾਰ ਦਿਨਾਂ ਲਈ ਅਤੇ ਮਾਰਚ-ਅਪ੍ਰੈਲ ਮਹੀਨੇ (ਮਲਿਆਲਮੀ ਮਹੀਨੇ ਮੀਨਮ ਅਤੇ ਮੈਡਮ ਵਿਚ ਪਾਂਢੇ ਕੂਲਮ) ਵਜੋਂ ਦੋ ਦਿਨਾਂ ਲਈ ਮਨਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਮਾਰਚ - ਅਪ੍ਰੈਲ ਮਹੀਨੇ ਵਿਚ ਇਹ ਤਿਉਹਾਰ ਪਾਂਡੇ ਕਾਵਾ ਵਜੋਂ ਦੋ ਦਿਨਾਂ ਲਈ ਮਨਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮੰਦਰਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਸੁਚੱਜੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਸਜਾਇਆ ਅਤੇ ਰੁਸ਼ਨਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕਈ ਹਿੰਦੂ ਦੇਵੀ-ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਮੰਦਰਾਂ ਵਿਚ ਪੂਜਾ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਇਹ ਤਿਉਹਾਰ ਪਹਿਲੇ ਦਿਨ ਦੀ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅਗਲੀ ਸ਼ਾਮ ਤੱਕ ਇਸ ਤਿਉਹਾਰ ਦੀ ਜਸ਼ਨ-ਮਨਾਈ ਚਲਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਮੌਕੇ ਲਈ ਇਕ ਦੇਵੀ ਦੀ ਖ਼ਾਸ ਤੌਰ ਤੇ ਚੋਣ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸਨੂੰ ਇਕ ਉਚੇ ਬੜੇ ਤੇ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਲੋਕ ਵੱਖ ਵੱਖ ਕਿਸਮ ਦੇ ਸੰਗੀਤਮਈ ਸਾਜ਼ਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਇਸ ਦੇ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਰੰਗ-ਰੰਗ ਕਿਸਮ ਦੇ ਨਾਚ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਦੇਵੀ-ਦੇਵਤਿਆਂ ਦਾ ਅਸ਼ੀਰਵਾਦ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਧਾਰਮਿਕ ਗੀਤ ਗਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਪਵਿੱਤਰ ਸ਼ਬਦ ਲੈਅ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਹ. ਪੁ.- ਫੈਸਟੀਵਲਜ਼ ਆਫ ਇੰਡੀਆ

- ਬੀ. ਐਨ. ਸ਼ਰਮਾ

ਠੁਮਰੀ : ਇਹ ਇੱਕ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸੰਖੇਪ ਗੀਤ (ਸਥਾਈ-ਅੰਤਰਾ) ਹੈ ਜੋ ਕੁਝ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਰਾਗਾਂ ਵਿਚ ਬੋਲਆਲਾਪ, ਬੋਲਬਹਿਲਾਵਾ, ਕਣ, ਖਟਕੇ, ਮੁਰਕੀ, ਮੀਡ ਅਤੇ ਕੰਨ ਦੀ ਸੂਖਮ ਤਾਨ ਤੇ ਗਾਗਰੀ ਸਹਿਤ, ਕਹਿਰਵਾ, ਤੀਨਤਾਲ, ਜਤਤਾਲ, ਪੰਜਾਬੀ ਜਾਂ ਦੀਪਚੰਦੀ ਤਾਲਾਂ ਵਿਚ ਗਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕੇਵਲ ਦੀਪਚੰਦੀ ਨੂੰ ਹੀ ਠੁਮਰੀ ਦਾ ਤਾਲ ਮੰਨਣਾ ਗਲਤ ਹੈ।

ਪ੍ਰੋਤਕ ਗ੍ਰੰਥਕਾਰ ਨੇ ਇਹ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਰਾਗਾਂ ਵਿਚ ਟੱਪਾ (ਪੰਜਾਬੀ ਗਾਇਕੀ) ਗਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਲਗਭਗ ਉਨ੍ਹਾਂ ਹੀ ਰਾਗਾਂ ਵਿਚ ਠੁਮਰੀ ਗਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਠੁਮਰੀ ਦਾ ਨਿਕਾਸ ਤੇ ਵਿਕਾਸ ਲਖਨਊ ਦੇ ਨਵਾਬੀ-ਦਰਬਾਰਾਂ ਵਿਚ ਹੋਇਆ। ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਦੇ ਜਨਮਦਾਤਾ, ਗੁਲਾਮ ਨਬੀ, ਸ਼ੇਰੀਮੀਆ ਘਰਾਣੇ ਦੇ ਸੰਗੀਤਕਾਰ ਸਨ। ਠੁਮਰੀ ਵਧੇਰੇ ਕਰਕੇ ਪੰਜਾਬੀ ਤੀਨਤਾਲ ਵਿਚ ਗਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਲੈ ਜ਼ਿਆਦਾ ਦਰੁੱਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ।

ਉਪਰੋਕਤ ਵਿਚਾਰਾਂ ਤੋਂ ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਟੱਪੇ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਠੁਮਰੀ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆਈ ਜਾਂ 'ਟੱਪੇ' ਦਾ ਵਿਕਸਤ ਰੂਪ 'ਠੁਮਰੀ' ਹੋਇਆ। ਲਖਨਊ, ਬਨਾਰਸ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਅੰਗ ਦੀ ਠੁਮਰੀ ਆਧੁਨਿਕ ਕਾਲ ਵਿਚ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ। ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ ਦੇ ਸੰਗੀਤਕਾਰ ਠੁਮਰੀ ਨੂੰ ਪਸੰਦ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ। ਧਰੁਪਦ ਅਤੇ ਖ਼ਿਆਲ ਦੇ ਘਰਾਣੇਦਾਰ ਗਾਇਕ ਠੁਮਰੀ ਨੂੰ ਚੌਥੇ ਦਰਜੇ ਦੀ ਗਾਇਨ ਸ਼ੈਲੀ ਮੰਨਦੇ ਹਨ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਠੁਮਰੀ ਇਕ ਕਠਿਨ, ਸੂਖਮ, ਮਧੁਰ ਅਤੇ ਲੋਕ-ਪ੍ਰਿਅ ਸ਼ੈਲੀ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਰਾਗ ਨਿਯਮਾਂ ਦਾ ਪਾਲਨ ਕੱਟੜਤਾ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਕਿਉਂਕਿ ਭਾਵ-ਰਸ ਅਤੇ ਸੁਹਜਮਈ ਪ੍ਰਗਟਾ ਹੀ ਇਸ ਦਾ ਪਰਮ ਉਦੇਸ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਠੁਮਰੀ ਵਿਚ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਸੰਗੀਤ ਅਤੇ ਲੋਕ ਸੰਗੀਤ ਦਾ ਮਿਸ਼ਰਣ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਇਸ ਨੂੰ ਸਰਲ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਸੰਗੀਤ (ਲਾਈਟ-ਕਲਾਸੀਕਲ) ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਨਿਕਾਸ ਤੇ ਵਿਕਾਸ 19 ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਹੋਇਆ।

ਭੈਰਵੀ, ਸਿੰਧੂ ਭੈਰਵੀ, ਖਮਾਜ, ਪੀਲੂ, ਤਿਲਕਕਾਮੋਦ, ਦੇਸ, ਬਰਵਾ, ਝਿਕੋਟੀ, ਤਿਲੰਗ, ਮਾਂਝ, ਮਾਂਡ, ਮਿਸ਼ਰ ਮਾਂਡ, ਕਾਫ਼ੀ, ਮਿਸ਼ਰਕਾਫ਼ੀ, ਬਿਹਾਗ, ਪਟਦੀਪ ਅਤੇ ਕੇਦਾਰ ਆਦਿ ਰਾਗਾਂ ਵਿਚ ਠੁਮਰੀ ਗਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਬੜੇ ਗੁਲਾਮ ਅਲੀ ਖਾਂ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਲੋਕ-ਸੰਗੀਤ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਲਾਭ ਉਠਾਇਆ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਠੁਮਰੀ ਨੂੰ ਅਨੋਖੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਗਾਇਆ। ਪੰਜਾਬੀ ਸੁਪ੍ਰਸਿੱਧ ਗਾਇਕ ਸ਼੍ਰੀ ਦਲੀਪਚੰਦਰ ਵੇਦੀ ਨੇ ਵੀ ਇਸ ਅੰਗ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਅੱਛੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗਾਇਆ ਹੈ।

ਠੁਮਰੀ ਵਾਰੋਯਕਾਰ-ਕਾਲਿਕਾ ਬਿੰਦਾਦੀਨ ਮਹਾਰਾਜ, ਕਦਰਪੀਆ, ਲਲਨਪੀਆ, ਬੜੇ ਰਾਮਦਾਸ, ਪ੍ਰੇਮਪੀਆ, ਸੁੰਦਰਪੀਆ ਤੇ ਰਸਕਿਪੀਆ ਸੀ।

ਹੋਰ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਠੁਮਰੀ ਗਾਇਕ ਉਸਤਾਦ ਮੁਇਜ਼ੋਦੀਨ ਖਾਂ, ਉਸਤਾਦ ਅਬਦੁਲਕਰੀਮ ਖਾਂ, ਮੋਤੀਬਾਈ, ਰਸੂਲਨਬਾਈ, ਸਿੱਧੋਜਵਰੀ ਦੇਵੀ, ਗਿਰਜਾਬਾਈ, ਅਖ਼ਤਰੀਬਾਈ, ਹੀਰਾਬਾਈ, ਕੇਸਰਬਾਈ, ਮਾਣਿਕਵਰਮਾ, ਕਮਲ ਸਿੰਘ, ਏ. ਐਨ. ਬੋਸ ਅਤੇ ਗਿਰਿਜਾਬਾਈ ਘੋਸ਼ ਆਦਿ ਮੰਨੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਪ੍ਰੋ. ਦਰਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਨਰੂਲਾ

ਠੋਕਾ : ਇਹ ਢੋਲ, ਮਿਦੰਗ, ਜੋੜੀ ਆਦਿ ਸਾਜ਼ ਨਾਲ ਵਜਾਈ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਤਿੰਨ ਤਾਲ ਦੀ ਇਕ ਗਤੀ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਬੋਲ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ :-

ਧਾ	ਦੀ	ਗਾ	ਧਾ,	ਧਾ	ਦੀ	ਗਾ	ਤਾ,
੧॥	੧	॥	੧,	੧॥	੧	॥	੧
ਤਾ	ਤੀ	ਗਾ	ਧਾ,	ਧਾ	ਦੀ	ਗਾ	ਧਾ
੧॥	੧	॥	੧,	੧	॥	੧	॥੧

ਹ. ਪੁ.- ਮ. ਕੋ. ; ਪੰ. ਸਾ. ਕੋ.

ਠੇਠਰ ਖ਼ਾਨਦਾਨ : ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਇਹ ਇਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸਿੱਖ ਖ਼ਾਨਦਾਨ ਹੈ। ਸਰਦਾਰ ਚੂਹੜ ਸਿੰਘ ਸਿੱਧੂ ਜੱਟ ਇਸ ਖ਼ਾਨਦਾਨ ਦਾ ਮੋਢੀ ਸੀ। ਉਹ ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਨੇੜੇ ਦੇ ਪਿੰਡ ਠੇਠਰ ਦਾ ਮੁਖੀ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸੇ ਪਿੰਡ ਦੇ ਨਾਂ ਪਿੱਛੇ ਹੀ ਇਸ ਖ਼ਾਨਦਾਨ ਦਾ ਨਾਂ ਪਿਆ। ਸਰਦਾਰ ਚੂਹੜ ਸਿੰਘ ਇਸ ਖ਼ਾਨਦਾਨ ਦਾ ਉਹ ਪਹਿਲਾ ਬੰਦਾ ਸੀ ਜਿਸਨੇ 1740 ਦੇ ਨੇੜੇ-ਤੇੜੇ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਅਪਣਾਇਆ। ਉਸ ਦਾ ਲੜਕਾ ਸ੍ਰ. ਪ੍ਰੇਮ ਸਿੰਘ ਸੀ। ਉਸਦੇ ਅਗਾਂਹ ਚਾਰ ਪੁੱਤਰ ਲੱਖਾ ਸਿੰਘ, ਸਮੀਰ ਸਿੰਘ ਅਮੀਰ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਸਨ। ਸਰਦਾਰ ਲੱਖਾ ਸਿੰਘ ਤਾਂ ਸਰਦਾਰ ਚੜ੍ਹਤ ਸਿੰਘ ਸ਼ੁਕਰਚੱਕੀਆ ਦੀਆਂ ਫੌਜਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਸਵਾਰ ਵਜੋਂ ਰਲ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਸਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲੋਂ ਰਣਜੀਤਗੜ੍ਹ ਦਾ ਇਲਾਕਾ ਜਾਗੀਰ ਵਜੋਂ ਮਿਲਿਆ ਅਤੇ ਗੁੱਜਰਾਂਵਾਲੇ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਚਾਰ ਪਿੰਡ ਵੀ ਦਿੱਤੇ ਗਏ। ਲੱਖਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਪਣੇ ਤਿੰਨ ਭਰਾਵਾਂ ਨਾਲ ਰਲ ਕੇ ਸਰਦਾਰ ਚੜ੍ਹਤ ਸਿੰਘ ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ ਭੰਗੀ ਮਿਸਲ ਨਾਲ ਪੂਰੀ ਲੜਾਈ ਕੀਤੀ। ਸਰਦਾਰ ਚੜ੍ਹਤ ਸਿੰਘ ਦੀ ਮੌਤ ਉਪਰੰਤ ਵੀ ਲੱਖਾ ਸਿੰਘ ਸ਼ੁਕਰਚੱਕੀਆ ਮਿਸਲ ਪ੍ਰਤੀ ਵਫ਼ਾਦਾਰ ਰਿਹਾ। ਸ. ਸਮੀਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੀ ਚੱਠਿਆਂ ਨਾਲ ਹੋਈ ਲੜਾਈ ਸਮੇਂ ਬੜੇ ਜੌਹਰ ਵਿਖਾਏ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਬੰਦੂਕ ਨਾਲ ਚੱਠਿਆਂ ਦੇ ਸਰਦਾਰ ਨੂੰ ਵੀ ਮਾਰ ਦਿੱਤਾ। ਸੰਨ 1808 ਵਿਚ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਹੁਕਮਾਂ ਅਧੀਨ ਸਮੀਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਖੇ ਗੋਬਿੰਦ ਗੜ੍ਹ ਨਾਂ ਦਾ ਕਿਲਾ ਬਣਾਇਆ। ਸਮੀਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਕਿਲੇ ਦਾ ਬਾਣੇਦਾਰ ਨਿਯੁਕਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉਹ ਕਈ ਸਾਲ ਇਸੇ ਅਹੁਦੇ ਤੇ ਟਿਕਿਆ ਰਿਹਾ। ਉਸਨੇ, ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਲਈ ਕਈ ਲੜਾਈਆਂ ਵਿਚ ਹਿੱਸਾ ਲਿਆ। ਕਸੂਰ ਦੇ ਪਠਾਣਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਕੋਟ ਬੁੱਢੇ ਖਾਂ ਦੇ ਸਥਾਨ ਤੇ ਹੋਈ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਉਹ ਇਕ ਪਠਾਣ ਬਰਫੇਬਾਜ਼ ਕੋਲੋਂ ਮਸਾਂ ਹੀ ਬਚਿਆ ਪਰ ਕਸੂਰ ਦੀ ਇਸੇ ਲੜਾਈ (1807) ਵਿਚ ਉਸਦਾ ਭਰਾ ਲੱਖਾ ਸਿੰਘ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਇਸੇ ਸਾਲ ਵਿਚ ਹੀ ਉਸਦੇ ਦੂਜੇ ਦੋ ਭਰਾ ਅਮੀਰ ਸਿੰਘ ਕਾਂਗੜਾ ਪਹਾੜੀਆਂ ਵਿਚ ਅਤੇ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਸੁਜਾਨਪੁਰ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1816 ਵਿਚ ਸਮੀਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਨੂਰਪੁਰ ਦਾ ਬਾਣੇਦਾਰ ਲਾਇਆ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1824 ਵਿਚ ਉਸਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ ਅਤੇ ਉਸਦਾ ਪੁੱਤਰ ਬਚਨ ਸਿੰਘ ਜਾਗੀਰ ਦਾ ਮਾਲਕ ਬਣਿਆ। ਬਚਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਪਿਸ਼ਾਵਰ, ਕਸ਼ਮੀਰ, ਟੀਰੀ ਅਤੇ ਕਈ ਹੋਰਨਾਂ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਬਹੁਤ ਮਾਅਰਕੇ ਦਾ ਕੰਮ ਕੀਤਾ। ਸੰਨ 1848 ਵਿਚ ਬਚਨ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਉਸਦੇ ਸਵਾਰਾਂ ਸਮੇਤ, ਸਰਦਾਰ ਲਾਲ ਸਿੰਘ ਕਾਲਿਆਂ ਵਾਲੇ ਦੀ ਕਮਾਨ ਹੇਠ ਮੁਲਤਾਨ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਪਰ ਉਸਨੇ ਬਾਗੀਆਂ ਦਾ ਸਾਥ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਰਾਮਨਗਰ ਅਤੇ ਗੁਜਰਾਤ ਵਿਖੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਲੜਾਈ ਲੜੀ। ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਰਾਜ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਜਾਣ ਪਿੱਛੋਂ ਉਸਦੀ ਜਾਗੀਰ ਬਹਾਲ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਗਈ। ਉਹ ਅੱਧੇ ਠੇਠਰ ਪਿੰਡ ਦਾ ਮਾਲਕ ਸੀ। ਸੰਨ 1863 ਵਿਚ ਉਸਦਾ ਭਰਾ-ਕੇਸਰ ਸਿੰਘ ਮਰ ਗਿਆ ਅਤੇ 1867 ਵਿਚ ਉਸਦੀ ਵੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਬਚਨ ਸਿੰਘ ਦੀ ਮੌਤ ਉਪਰੰਤ ਇਸ ਖ਼ਾਨਦਾਨ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਵਿਅਕਤੀ ਸਰਦਾਰ ਇੰਦਰ ਸਿੰਘ ਸੀ। ਉਹ ਪੁਲਿਸ ਇਨਸਪੈਕਟਰ ਸੀ ਤੇ ਉਹ ਲਾਰੰਸ ਦੇ ਵੇਲੇ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦੇ ਹਰੇਕ ਲੈਫਟੀਨੈਂਟ ਗਵਰਨਰ ਦਾ ਅਰਦਾਲੀ ਰਿਹਾ। ਰਿਟਾਇਰਮੈਂਟ ਵੇਲੇ ਉਸਨੂੰ ਲੈਫਟੀਨੈਂਟ ਗਵਰਨਰ ਦਾ ਆਨਰੇਰੀ ਅਟੈਸ਼ੇ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਉਸਨੇ ਲੈਫਟੀਨੈਂਟ ਗਵਰਨਰਾਂ ਕੋਲੋਂ ਸਰਵੋਤਮ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਪੁੱਤਰ ਵੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੇ। ਇਹ ਗੱਲ ਵੀ ਇਥੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ ਤੇ ਵਰਣਨਯੋਗ ਹੈ ਕਿ ਇੰਦਰ ਸਿੰਘ ਦਾ ਦਾਦਾ ਸਰਦਾਰ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਤਾਂ ਮਹਾਰਾਜਾ

ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦਾ ਉਸ ਦੇ ਬਚਪਨ ਤੋਂ ਹੀ ਬੜਾ ਖ਼ਿਆਲ ਰੱਖਦਾ ਸੀ। ਉਸੇ ਨੇ ਹੀ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਤਲਵਾਰ ਚਲਾਉਣੀ ਅਤੇ ਘੋੜ-ਸਵਾਰੀ ਕਰਨੀ ਸਿਖਾਈ ਸੀ। ਉਹ ਮਹਾਰਾਜਾ ਸਾਹਿਬ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਹੀ ਆਰੰਭਿਕ ਚੜ੍ਹਾਈਆਂ ਵਿਚ ਮੌਜੂਦ ਸੀ। ਸਰਦਾਰ ਇੰਦਰ ਸਿੰਘ ਦਾ ਪਿਤਾ ਸਰਦਾਰ ਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ ਵੀ ਲਾਹੌਰ ਦਰਬਾਰ ਦਾ ਇਕ ਮਾਨਯੋਗ ਅਹਿਲਕਾਰ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸਨੇ ਵੀ ਬਹੁਤ ਅਤੇ ਪਿਸ਼ਾਵਰ ਦੀਆਂ ਸਰਹੱਦਾਂ ਵੱਲ ਨੂੰ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਮੁਹਿੰਮਾਂ ਵਿਚ ਹਿੱਸਾ ਲਿਆ ਸੀ।

ਸੰਨ 1901 ਵਿਚ ਸਰਦਾਰ ਇੰਦਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਿੱਛੋਂ ਉਸਦਾ ਵੱਡਾ ਪੁੱਤਰ ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ ਉੱਤਰਾਧਿਕਾਰੀ ਬਣਿਆ। ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ ਤੇ ਉਸਦੇ ਛੋਟੇ ਭਰਾ ਜਨਮੇਜਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਦੀ ਜਾਇਦਾਦ ਬਰਾਬਰ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿਚ ਮਿਲ ਗਈ। ਇਸ ਸਾਰੀ ਜਾਇਦਾਦ ਵਿਚੋਂ 700 ਵਿੰਘੇ ਜ਼ਮੀਨ ਰੱਖ ਲੱਧੜ ਵਿਚ, 600 ਵਿੰਘੇ ਰਖ ਢਾਲਾ ਵਿਚ, 1860 ਵਿੰਘੇ ਪਿੰਡ ਠੇਠਰ ਵਿਚ ਅਤੇ 6 ਮੁਰਬੇ ਜ਼ਮੀਨ ਲਾਇਲਪੁਰ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਵਿਚ ਸੀ। ਸਰਦਾਰ ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਰੱਖ ਲੱਧੜ ਅਤੇ ਰੱਖ ਢਾਲਾ ਵਿਚ ਆਉਂਦੀ ਜ਼ਮੀਨ ਦੇ ਮਾਲਕੀ-ਹੱਕ ਖਰੀਦ ਲਏ। ਸਰਦਾਰ ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ ਕੋਲ ਆਪਣੇ ਅੱਧੇ ਹਿੱਸੇ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ 45 ਰੁਪਏ ਪ੍ਰਤੀ ਸਾਲ ਦੀ ਜਾਗੀਰ ਵੀ ਸੀ। ਉਹ ਪਹਿਲੇ ਦਰਜੇ ਦਾ ਪੁਲਿਸ ਇਨਸਪੈਕਟਰ ਅਤੇ ਇਕ ਪ੍ਰਾਂਤਕ ਦਰਬਾਰੀ ਸੀ। ਉਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਉਹ ਦਸ ਸਾਲ ਤੀਕ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਲੈਫਟੀਨੈਂਟ ਗਵਰਨਰ ਦਾ ਏ. ਡੀ. ਸੀ ਰਿਹਾ। ਉਸ ਨੂੰ ਸਰਦਾਰ ਬਹਾਦਰ ਦਾ ਖਿਤਾਬ ਵੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਸੀ। ਸੰਨ 1913 ਵਿਚ ਉਹ ਸਰਕਾਰੀ ਨੌਕਰੀ ਤੋਂ ਰਿਟਾਇਰ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ਸੰਨ 1929 ਵਿਚ ਉਸਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਸਰਦਾਰ ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਪੰਜ ਪੁੱਤਰ ਸਨ। ਉਸਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਪੁੱਤਰ ਔਤਾਰ ਸਿੰਘ ਪ੍ਰਾਂਤਕ ਦਰਬਾਰੀ ਬਣਿਆ। ਸੰਨ 1905 ਵਿਚ ਉਸਨੂੰ 22 ਵੇਂ ਰਸਾਲੇ ਵਿਚ ਜਮਾਂਦਾਰ ਵਜੋਂ ਸਿੱਧਾ ਕਮਿਸ਼ਨ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1915 ਵਿਚ ਉਸਨੂੰ ਰਸਾਲਦਾਰ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਮਹਾਨ ਯੁੱਧ ਦੌਰਾਨ ਉਸਨੇ ਭਰਤੀ ਦੇ ਕੰਮ ਵਿਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੀ ਬਹੁਤ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ। ਸੰਨ 1916 ਵਿਚ ਉਹ ਮੈਜੋਰਟਾਮੀਅਨ ਐਨਸਪੀਡੀਸਨਰੀ ਫੋਰਸ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ 27 ਸਤੰਬਰ, 1917 ਦੀ ਲੜਾਈ ਦੌਰਾਨ ਵਿਖਾਈ ਬਹਾਦਰੀ ਦਾ ਸਨਮਾਨ ਕਰਦਿਆਂ ਉਸਨੂੰ ਇੰਡੀਅਨ ਆਰਡਰ ਆਫ ਮੈਰਿਟ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1919 ਵਿਚ ਉਸਨੂੰ ਕਿੰਗਜ਼ ਕਮਿਸ਼ਨ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਰਣਭੂਮੀ ਵਿਚ ਕੀਤੀਆਂ ਸੇਵਾਵਾਂ ਬਦਲੇ ਉਸਨੂੰ ਮਿੰਟਗੁਮਰੀ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਵਿਚ ਦੋ ਮੁਰੱਬੇ ਜ਼ਮੀਨ ਦਿੱਤੀ ਗਈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਉਸਨੂੰ ਨੰਬਰਦਾਰੀ ਲਈ ਡੇਢ ਮੁਰੱਬਾ ਹੋਰ ਜ਼ਮੀਨ ਦਿੱਤੀ ਗਈ। ਸੰਨ 1924 ਦੇ ਅਕਾਲੀ ਮੋਰਚੇ ਦੌਰਾਨ ਉਸਨੇ ਜਲੰਧਰ ਬ੍ਰਿਗੇਡ ਦੇ ਕਮਾਂਡਰ ਦੀ ਬਹੁਤ ਸਹਾਇਤਾ ਕੀਤੀ। ਸੰਨ 1934 ਵਿਚ ਉਹ ਸਰਕਾਰੀ ਸੇਵਾ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਹੋ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1931 ਵਿਚ ਉਸਦਾ ਪੁੱਤਰ ਗੁਰਪੂਰਨ ਸਿੰਘ 'ਇੰਡੀਅਨ ਰਿਜ਼ਰਵ ਆਫ ਆਫੀਸਰਜ਼' ਵਿਚ ਸੈਕੰਡ ਲੈਫਟੀਨੈਂਟ ਵਜੋਂ ਭਰਤੀ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਮਗਰੋਂ ਉਸਨੂੰ ਲੈਫਟੀਨੈਂਟ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1933 ਵਿਚ ਇਹ ਪੁਲਿਸ ਇਨਸਪੈਕਟਰ ਦੇ ਅਹੁਦੇ ਤੇ ਨਿਯੁਕਤ ਹੋਇਆ।

ਸਰਦਾਰ ਔਤਾਰ ਸਿੰਘ ਦਾ ਛੋਟਾ ਭਰਾ ਕਰਨਲ ਰਘਬੀਰ ਸਿੰਘ ਵੀ ਇਸ ਖ਼ਾਨਦਾਨ ਦਾ ਨਾਮਵਰ ਵਿਅਕਤੀ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਪਟਿਆਲਾ ਰਿਆਸਤ ਦੇ ਸੁਪਰਡੈਂਟ ਪੁਲਿਸ (1915) ਅਤੇ ਇਨਸਪੈਕਟਰ ਜਨਰਲ ਪੁਲਿਸ ਦੇ ਅਹੁਦਿਆਂ ਤੇ ਕੰਮ ਕੀਤਾ। ਰਿਟਾਇਰ ਹੋਣ ਉਪਰੰਤ ਇਹ ਉਪ-ਮਾਲ-ਮੰਤਰੀ ਵਜੋਂ ਸਿਆਸਤ

ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਗਿਆ। ਦੇਸ਼ ਦੀ ਵੰਡ ਉਪਰੰਤ ਇਹ ਪੈਪਸੂ ਦਾ ਮੁੱਖ-ਮੰਤਰੀ ਵੀ ਰਿਹਾ।

ਸਰਦਾਰ ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਛੋਟੇ ਭਰਾ ਜਨਮੇਜਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ 1886 ਵਿੱਚ 21 ਵੇਂ ਰਿਸਾਲੇ ਵਿਚ ਸਿੱਧਾ ਕਮਿਸ਼ਨ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਤਰੱਕੀ ਕਰਦਾ ਕਰਦਾ ਉਹ ਰਿਸਾਲਦਾਰ ਮੇਜਰ ਬਣ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1888 ਵਿਚ ਉਸਨੇ ਜੋਬ ਵਾਦੀ ਵਿਚ ਸਰ ਰਾਬਰਟ ਸੈਂਡ ਮੈਨ ਦੀ ਆਗਵਾਈ ਹੇਠ ਆਪਣੀ ਰਜਮੈਂਟ ਦੇ ਇਕ ਰਿਸਾਲੇ ਦੀਆਂ ਸੇਵਾਵਾਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀਆਂ। ਸੰਨ 1897-98 ਵਿਚ ਟੋਚੀ ਫੀਲਡ ਫੋਰਸ ਵਿਚ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ। ਉਸਨੇ ਵਜ਼ੀਰੀਆ ਦੇ ਇਕ ਟੋਲੇ ਨੂੰ ਫੜਨ ਵਿਚ ਵੀ ਮੇਜਰ (ਮਗਰੋਂ ਮੇਜਰ ਜਨਰਲ) ਸਰ ਜੇਮਜ਼ ਵਿਲਕਾਕਸ ਦੀ ਬਹੁਤ ਮਦਦ ਕੀਤੀ। ਸੰਨ 1902 ਵਿਚ ਉਸਨੇ ਦਰਵੇਸ਼ ਖੇਲ ਵਜ਼ੀਰੀਆ ਵਿਰੁੱਧ ਕੀਤੀ ਫ਼ੌਜੀ ਕਾਰਵਾਈ ਵਿਚ ਵੱਧ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਹਿੱਸਾ ਲਿਆ। ਸੰਨ 1913 ਵਿਚ ਉਹ ਆਨਰੇਰੀ ਕਪਤਾਨ ਵਜੋਂ ਰਿਟਾਇਰ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਜੱਦੀ ਪਿੰਡ ਠੇਠਰ ਵਿਚ ਫੱਸਟ ਕਲਾਸ ਮੈਜਿਸਟ੍ਰੇਟ ਤੇ ਸਿਵਲ ਜੱਜ ਲਗ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1930 ਵਿੱਚ ਉਸਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਵਿਧਾਨ ਸਭਾ ਲਈ ਨਾਮਜ਼ਦ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਉਸਨੇ ਮਾਰਸ਼ਲ ਲਾਅ ਅਤੇ ਅਕਾਲੀ ਅੰਦੋਲਨ ਵੇਲੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੀ ਬਹੁਤ ਸਹਾਇਤਾ ਕੀਤੀ ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਇਸਨੂੰ 2 ਮੁਰੱਬੇ ਜ਼ਮੀਨ ਫ਼ੌਜੀ ਗ੍ਰਾਂਟ ਵਜੋਂ ਅਤੇ 6 ਮੁਰੱਬੇ ਹੋਰ ਇਸਦੀਆਂ ਸਿਆਸੀ ਸੇਵਾਵਾਂ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰੱਖ ਕੇ ਦਿੱਤੇ ਗਏ। ਉਸਦੇ ਤਿੰਨ ਪੁੱਤਰ, ਸੁਖਬੰਸ ਸਿੰਘ, ਕੁਲਵੰਤ ਸਿੰਘ ਤੇ ਭੂਪਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਚਾਰ ਲੜਕੀਆਂ ਸਨ।

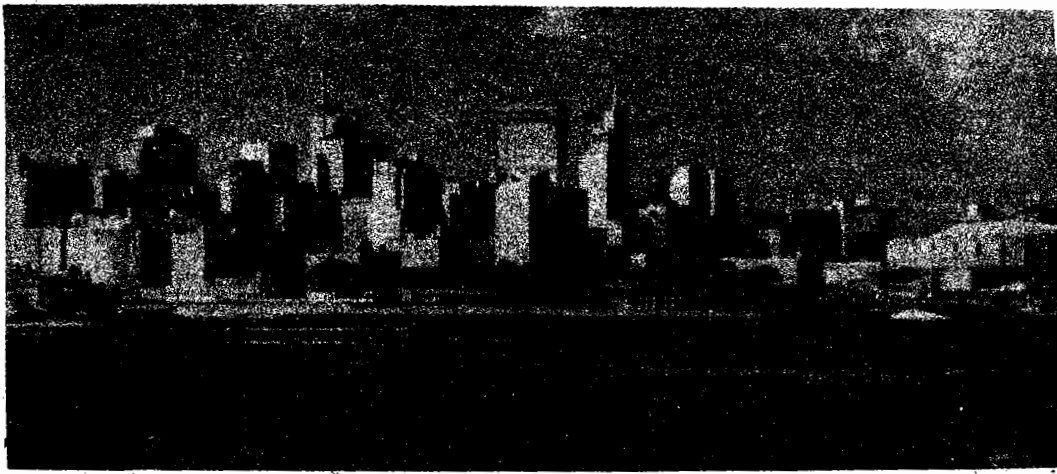
ਸਰਦਾਰ ਇਦਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਵੱਡੇ ਭਰਾ ਰਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਵੀ ਗਦਰ ਦੌਰਾਨ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੀ ਲਖਨਊ ਵਿਖੇ ਅਤੇ ਐਬੇਸੀਨੀਆ ਵਿਚ, ਪਹਿਲੀ ਬਲੈਕ ਮਾਉਂਟੇਨ-ਚੜ੍ਹਾਈ ਅਤੇ ਅਫ਼ਗਾਨ ਯੁੱਧ ਵੇਲੇ ਬਹੁਤ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ। ਕਾਬਲ ਤੋਂ ਪਰਤਣ ਸਮੇਂ 1881 ਵਿਚ ਉਸਦੀ

ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ ਅਤੇ ਪਿਛੇ ਪੰਜ ਲੜਕੇ ਲਾਲ ਸਿੰਘ, ਖੁਸ਼ਹਾਲ ਸਿੰਘ, ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ, ਅਨੂਪ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਸਰੂਪ ਸਿੰਘ ਛੱਡ ਗਿਆ। ਲਾਲੇ ਸਿੰਘ ਆਪਣੀ ਮੌਤ (1903) ਤੱਕ ਰਸਾਲਦਾਰ ਰਿਹਾ। ਖੁਸ਼ਹਾਲ ਸਿੰਘ ਤਾਂ 10ਵੇਂ ਬੰਗਾਲ ਲਾਂਸਰਜ਼ ਵਿਚ ਹੀ ਸੇਵਾ ਦੌਰਾਨ ਮਰ ਗਿਆ। ਇਦਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਛੋਟੇ ਭਰਾ ਦਲੀਪ ਸਿੰਘ ਨੇ ਰਿਸਾਲਦਾਰ ਮੇਜਰ ਵਜੋਂ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ। ਸਰਦਾਰ ਬਚਨ ਸਿੰਘ ਦੇ ਪੋਤਰੇ ਲਾਲ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਟਵੈਂਟੀਏਟਥ ਪੰਜਾਬੀਜ਼ ਵਿਚ ਜਮਾਂਦਾਰ ਵਜੋਂ ਸਿੱਧਾ ਕਮਿਸ਼ਨ ਮਿਲਿਆ ਅਤੇ ਬਰਟੀਅਬ ਪੰਜਾਬੀਜ਼ ਵਿਚ ਉਹ ਸੂਬੇਦਾਰ ਬਣਿਆ। ਸਰਦਾਰ ਅਮੀਰ ਸਿੰਘ ਦਾ ਪੜਪੋਤਰਾ ਬਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਗਦਰ ਦੌਰਾਨ ਲਖਨਊ ਵਿਖੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਖਾਤਰ ਲੜਿਆ ਅਤੇ ਪਿਛੋਂ ਫੇਨਜ਼ ਹਾਰਸ ਨਾਲ ਰਲ ਕੇ ਚੀਨ ਵਿਚ ਮਾਅਰਕੇ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ। ਉਸਨੂੰ ਦੋ ਮੁਰੱਬੇ ਜ਼ਮੀਨ ਅਤੇ ਸਤ ਤਮਗੇ ਦਿੱਤੇ ਗਏ। ਉਸਦੇ ਪੁੱਤਰ ਪਿਸ਼ੌਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ 19 ਵੇਂ ਲਾਂਸਰਜ਼ ਵਿਚ ਜਮਾਂਦਾਰ ਵਜੋਂ ਲੈ ਲਿਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਦੋ ਮੁਰੱਬੇ ਜ਼ਮੀਨ ਅਤੇ ਪੰਜ ਤਮਗੇ ਦਿੱਤੇ ਗਏ। ਅਗੋਂ ਉਸਦਾ ਪੁੱਤਰ-ਔਤਾਰ ਸਿੰਘ 19 ਵੇਂ ਕੇ. ਜੀ. ਓ. ਲਾਂਸਰਜ਼ ਵਿਚ ਰਸਾਲਦਾਰ ਸੀ। ਰਸਾਲਦਾਰ ਲਛਮਣ ਸਿੰਘ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਸਰਦਾਰ ਗੁਰਬਖ਼ਸ਼ ਸਿੰਘ ਸੈਮ ਬਾਉਨਜ਼ ਦੇ ਰਿਸਾਲੇ ਵਿਚ ਰਸਾਲਦਾਰ ਸੀ। ਇਸ ਖ਼ਾਨਦਾਨ ਦੇ ਹੋਰ ਵੀ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਨੇ ਫ਼ੌਜ ਵਿਚ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ।

ਇਸ ਖ਼ਾਨਦਾਨ ਦੇ ਬਹੁਤੇ ਬੰਦੇ ਤਾਂ ਇਸ ਵੇਲੇ ਪਟਿਆਲੇ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਪੁਰਾਣੇ ਕਸਬੇ ਬਨੂੜ ਵਿਚ ਵਸਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਅਜੇ ਵੀ ਫ਼ੌਜ ਵਿਚ ਹਨ। ਥੋੜ੍ਹੇ ਜਿਹੇ ਪਰਿਵਾਰ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਵੀ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਹ. ਪੁ.- ਚੀ. ਫੈ. ਨੋ. ਪੰ. 1 : 330 - ਗ੍ਰਿਫ਼ਿਨ

—0—

ਡੋਲਾਸ

ਇਹ ਗੁਰਮੁਖੀ ਵਰਣ-ਮਾਲਾ (ਪੈਂਤੀ) ਦਾ ਅਠਾਰ੍ਹਵਾਂ ਅੱਖਰ ਹੈ। ਵਰਗੀਕਰਣ ਅਨੁਸਾਰ ਇਹ ਟਵਰਗ ਦਾ ਤੀਸਰਾ ਵਰਣ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਉਚਾਰਣ ਜੀਭ ਦੇ ਤਾਲੂ ਨਾਲ ਸਪਰਸ਼ ਕਰਨ ਤੇ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਲਹਿੰਦੀ

ਪੰਜਾਬੀ ਅਤੇ ਸਿੰਧੀ ਵਿਚ ਇਹ 'ਦ' ਦੀ ਥਾਂ ਤੇ ਵੀ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ 'ਦਰ' ਦੀ ਥਾਂ 'ਡਰ' 'ਦਾ' ਦੀ ਥਾਂ 'ਡਾ' ਦੁੱਧ ਦੀ ਥਾਂ ਡੁਧ ਆਦਿ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ। ਇਸ ਅੱਖਰ ਨੂੰ ਸਾਰੀਆਂ ਲਗਾਂ-ਮਾਤਰਾਂ ਲਗਾਈਆਂ ਹਨ। 'ਡ' ਨੂੰ ਮੌਜੂਦਾ ਗੁਰਮੁਖੀ ਵਾਲਾ ਰੂਪ ਧਾਰਨ ਕਰਨ ਤੱਕ ਕਈ ਪੜਾਵਾਂ ਵਿਚੋਂ ਲੰਘਣਾ ਪਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਵਰਣ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਬ੍ਰਹਮੀ ਤੋਂ ਹੋਇਆ। ਜੋ ਵਿਕਸਿਤ ਹੋ ਕੇ ਵਰਤਮਾਨ ਪ੍ਰਚਲਤ ਰੂਪ ਵਿਚ 'ਡ' ਬਣਿਆ। ਇਸ ਦੀ ਰੂਪ ਰੇਖਾ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ

ਬ੍ਰਹਮੀ	ਪਾਲੀ	ਕੁਟਿਲ	ਨਾਗਰੀ	ਸ਼ਾਰਦਾ
𑀩	𑀩	𑀩	ड	ड
ਟਾਕਰੀ	ਲੰਡੇ	ਗੁਰਮੁਖੀ	ਦੇਵਨਾਗਰੀ	
ड	ड	ड	ड	

ਗੁਰਮੁਖੀ ਲਿਪੀ ਵਿਚ 'ਡ' ਦੇ ਵਿਕਾਸ-ਪੜਾਵਾਂ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਨਾਲ ਦਿੱਤੀ ਪੱਟੀ ਵਿਚ ਦਿਖਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.- ਮ. ਕੋ. ; ਗੁਰਮੁਖੀ ਲਿਪੀ ਦਾ ਵਿਗਿਆਨਕ ਅਧਿਐਨ 43; ਹਿ. ਸ਼. ਸ਼ਾ.

ਡਊਗਾਡਪਿਲਸ : ਰੂਸ ਦੇ ਲਾਟਵੀਆ ਖੇਤਰ ਦਾ ਇਕ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਪੱਛਮੀ ਡਵੀਨਾ ਦਰਿਆ ਦੇ ਕੰਢੇ ਤੇ ਵਾਕਿਆ ਹੈ। ਸੰਨ 1274 ਵਿਚ ਜਰਮਨ ਲਿਵੋਨੀਆ ਦੇ ਸਰਕਾਰੀ ਆਦੇਸ਼ ਦੁਆਰਾ ਵਸਾਏ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਨੂੰ ਇਵਾਨ ਚੌਥੇ ਨੇ ਤਬਾਹ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਸੰਨ 1582 ਵਿਚ ਪੋਲੈਂਡ ਦੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਸਟੀਫਨ ਬਾਬੋਰੀ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਮੁੜ ਆਬਾਦ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਛੇਤੀ ਹੀ ਇਹ ਇਕ ਉੱਘਾ ਰਾਜ ਪ੍ਰਬੰਧਕੀ ਸ਼ਹਿਰ ਬਣ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1772 ਵਿਚ ਪੋਲੈਂਡ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਵੰਡ ਦੌਰਾਨ ਇਹ ਰੂਸ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਆਇਆ। ਸੰਨ 1812 ਵਿਚ ਇਹ ਰੂਸ ਚਿਰ ਫਰਾਂਸ ਅਧੀਨ ਵੀ ਰਿਹਾ। ਸੰਨ 1860 ਵਿਚ ਇਥੇ ਰੇਲ ਦੀ ਪਟੜੀ ਵਿਛਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਕਾਫ਼ੀ ਵਿਕਾਸ ਹੋਇਆ। ਸੰਨ 1893 ਤੀਕ ਇਸ ਨੂੰ ਡਯੂਨ ਬਰਗ ਨਾਉਂ ਨਾਲ ਜਾਣਿਆ

ਗੁਪਤ ਲਿਪੀ	ਅੱਜ ਦੀ ਗੁਰਮੁਖੀ	ਡ
	ਅਲਾਹਾਬਾਦ (375 ਈ.)	੨
	ਬਾਵਰ (400-500 ਈ.)	੩
	ਮੰਦਸੌਰ (532 ਈ.)	੧੩
	ਹੋਰਯੁਜੀ (500-550 ਈ.)	੩
ਕੁਟਿਲ ਲਿਪੀ	ਹਰਬ ਸਮੋ ਦੀ ਲਿਖਤ (606-647 ਈ.)	੩
	ਮੇਰੂ ਵਰਮਾ ਚੰਬਾ (800 ਈ.)	
	ਬਖਸ਼ਾਲੀ (800 ਈ.)	੩
	ਸਰਾਹਾਂ (10 ਵੀਂ ਸਦੀ)	
	ਬੁੰਗਲ (11 ਵੀਂ ਸਦੀ)	੩
ਸ਼ਾਰਦਾ ਲਿਪੀ	ਕਲੇਤ (11 ਵੀਂ ਸਦੀ) ਬੋਜਨਾਥ (1204 ਈ.)	੩
	ਬੁੱਲ੍ਹ (1559 ਈ.)	੩
	ਬਰੁੰਤਲਾ ਖਰਤਾ (16 ਵੀਂ ਸਦੀ)	੩
	ਬਾਰਦਾ (ਮੋਰੂਦਾ)	੩
	ਟਾਕਰੀ	੩
ਗੁਰਮੁਖੀ ਲਿਪੀ	ਲੰਡੇ	੩
	ਡੋਗਰੀ	੩੩
	ਪੋਥੀਆਂ ਬਾਬਾ ਮੋਹਨ ਜੀ (1559-1574 ਈ.)	
	ਬੀਤ ਧਰਮਬਾਲਾ ਹਕੀਮ ਬੂਟਾ ਸਿੰਘ (16 ਵੀਂ ਸਦੀ)	੩
	ਸਾਖੀ ਵਲਾਇਤ ਵਾਲੀ (17 ਵੀਂ ਸਦੀ)	੩
	ਦਬਮੇਸ਼ ਦਾ ਬਿਕਸਤਾ (ਲਗਭਗ 18 ਵੀਂ ਸਦੀ)	੩
	ਪਾਦਰੀਆਂ ਵਾਲਾ ਟਾਈਪ (1850 ਈ.)	੩

ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਫਿਰ ਇਸ ਦਾ ਨਾਂ ਡਵਿੰਟਸਕ ਪ੍ਰਚੱਲਤ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਸ ਦਾ ਅਜੋਕਾ ਨਾਂ ਡੈਊਗਾਵਾ ਦਰਿਆ ਤੋਂ ਲਿਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਇਹ ਪਹਿਲੀ ਵੱਡੀ ਜੰਗ ਮਗਰੋਂ ਪ੍ਰਚੱਲਤ ਹੋਇਆ। ਦੋਹਾਂ ਵੱਡੀਆਂ ਜੰਗਾਂ ਦੌਰਾਨ ਹੀ ਇਥੇ ਘਮਸਾਨ ਦਾ ਯੁੱਧ ਹੋਇਆ। ਜਨਵਰੀ, 1920 ਵਿਚ ਲਾਟਵੀਅਨ ਅਤੇ ਪੋਲੈਂਡ ਦੀਆਂ ਫ਼ੌਜਾਂ ਨੇ ਰੂਸੀਆਂ ਨੂੰ ਇਥੋਂ ਬਾਹਰ ਕੱਢ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਇਹ ਲਾਟਵੀਆ ਦਾ ਡਿਸਟ੍ਰਿਕਟ ਟਾਊਨ ਬਣ ਗਿਆ। ਕੁਝ ਚਿਰ ਬਾਅਦ ਰੋਮਨ ਅਧਿਕਾਰ ਹੇਠ ਆਇਆ। ਜੁਲਾਈ, 1941 ਤੋਂ ਜੁਲਾਈ, 1944 ਦੌਰਾਨ ਇਸ ਉਪਰ ਰੂਸ ਨੇ ਮੁੜ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ।

ਹੁਣ ਇਥੇ ਕਈ ਉਦਯੋਗ ਪੈਦੇ ਵਿਕਸਿਤ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਹਨ। ਰੇਲਵੇ ਵਰਕਸ਼ਾਪਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਖਾਣ ਦੀਆਂ ਵਸਤਾਂ, ਕੱਪੜਾ, ਇਮਾਰਤੀ ਸਾਮਾਨ ਆਦਿ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸੰਨ 1963 ਵਿਚ ਇਥੇ ਬਣਾਵਟੀ ਰੇਸ਼ਾ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਮਿਲ ਲਾਈ ਗਈ ਹੈ। ਇਥੇ ਲੱਕੜੀ ਅਤੇ ਜ਼ਰਾਇਤੀ ਵਸਤਾਂ ਦਾ ਵਪਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਆਬਾਦੀ - 1,22,000 (1983 ਅੰਦ.)

55°53' ਉ. ਵਿਥ.; 26°32' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ. - ਐਨ. ਅਮੇ. 8 : 522; ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. 7 : 90

ਡਊਨਿੰਗ, ਸਰ ਜਾਰਜ : ਇਹ ਇਕ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਨੀਤੀਵਾਨ ਅਤੇ ਵਿੱਤੀ ਪ੍ਰਸਾਸਕ ਸੀ। ਇਸਦਾ ਜਨਮ 1623 ਈ. ਵਿਚ ਡਬਲਿਨ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਹਾਲੈਂਡ ਵਿਖੇ ਰਾਜਦੂਤ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਇਸ ਦੀਆਂ ਸਰਗਰਮੀਆਂ ਦੇ ਫਲਸਰੂਪ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਤੇ ਡੱਚਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਦੋ ਯੁੱਧ ਹੋਏ। ਸਰਕਾਰੀ ਵਿੱਤ ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਬਹੁਤ ਹੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸੁਧਾਰ ਕੀਤੇ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਲੰਡਨ ਦੀ ਡਊਨਿੰਗ ਸਟਰੀਟ ਵਿਚ ਇਸ ਦਾ ਸਮਾਰਕ ਵੀ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ।

ਸਰ ਜਾਰਜ ਕੈਬਿਨ ਦੇ ਹਾਵਰਡ ਕਾਲਜ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਗ੍ਰੈਜੂਏਟਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਸੀ। ਬਰਤਾਨਵੀ ਖਾਨਾਜੰਗੀ ਦੌਰਾਨ ਇਹਨੇ ਸੰਸਦੀ ਚੋਣਾਂ ਵਿਚ ਕਾਫੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਈ। ਅੱਲਵਰ ਕਰਾਮਵੈਲ ਦੀ ਸਰਪ੍ਰਸਤੀ ਹੇਠ ਇਹ ਪਾਰਲੀਮੈਂਟ ਦਾ ਮੈਂਬਰ ਰਿਹਾ ਤੇ 1660 ਈ. ਵਿਚ ਇਸਨੇ ਸਟੂਅਰਟ ਬਾਦਸ਼ਾਹਤ ਦੀ ਪੁਨਰਸਥਾਪਤੀ ਵਿਚ ਮੈਦਦ ਕੀਤੀ। ਸੰਨ 1661 ਵਿਚ ਚਾਰਲਸ ਦੂਜੇ ਨੇ ਡਊਨਿੰਗ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵਪਾਰਕ ਵਿਰੋਧੀ ਦੇਸ਼ ਹਾਲੈਂਡ ਵਿਖੇ ਸਫ਼ੀਰ ਨਿਯੁਕਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਸੰਨ 1667 ਈ. ਵਿਚ ਇਸਨੇ ਬਤੌਰ ਸਕੱਤਰ ਖਜ਼ਾਨਾ ਕਮਿਸ਼ਨ ਲੇਖੇ ਦੇ ਨਵੇਂ ਢੰਗ ਲਾਗੂ ਕੀਤੇ। ਸੰਨ 1671 ਵਿਚ ਇਸਨੂੰ ਸੀਮਾ-ਕਰ ਕਮਿਸ਼ਨ ਦਾ ਮੁਖੀ ਨਿਯੁਕਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਤੇ ਇਕ ਵਾਰ ਫੇਰ ਜੰਗ ਭੜਕਾਉਣ ਲਈ ਹਾਲੈਂਡ ਭੇਜਿਆ ਗਿਆ। ਆਪਣੀ ਜਾਨ ਖਤਰੇ ਵਿਚ ਵੇਖਦਿਆਂ ਇਹ ਇੰਗਲੈਂਡ ਪਰਤ ਆਇਆ ਜਿਥੇ ਹੁਕਮ-ਅਦੂਲੀ ਦੇ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਇਸਨੂੰ ਲੰਡਨ ਦੇ ਟਾਵਰ ਵਿਚ ਕਈ ਹਫ਼ਤਿਆਂ ਲਈ ਬੰਦ ਰਖਿਆ ਤੇ ਜੇਲ੍ਹ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਆ ਕੇ ਇਹ ਫਿਰ ਸੀਮਾ-ਕਰ ਵਿਭਾਗ ਵਿਚ ਹੀ ਅੰਤਲੇ ਸੁਆਸਾਂ ਤੱਕ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੀ ਨੌਕਰੀ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ।

ਜੁਲਾਈ 1648 ਵਿਚ ਕੈਬਿਨਸ਼ਿਰ ਵਿਖੇ ਇਸਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ. - ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. 7 : 617

ਡਓਬਰੀ, ਗੈਬਰੀਐਲ ਆਗਸਟੇ : ਫ਼ਰਾਂਸ ਦੇ ਇਸ ਭੂ-ਰਸਾਇਣ ਵਿਗਿਆਨੀ ਅਤੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਭੂ-ਵਿਗਿਆਨਕ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਲਈ ਪ੍ਰਯੋਗਿਕ ਢੰਗਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ

ਵਾਲੇ ਮੋਢੀ ਦਾ ਜਨਮ 25 ਜੂਨ, 1814 ਨੂੰ ਮੈਂਟੋਂਸ ਵਿਚ ਹੋਇਆ। ਸੰਨ 1838 ਵਿਚ ਇਹ ਹਾਟਰਿਨ ਸੂਬੇ ਦਾ ਖੇਤਰੀ ਖਾਣ-ਖੁਦਾਈ ਇੰਜੀਨੀਅਰ ਬਣਿਆ ਜਿੱਥੇ ਇਸ ਨੇ ਖੇਤਰ ਦਾ ਭੂ-ਵਿਗਿਆਨਕ ਨਕਸ਼ਾ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਲਈ ਅੱਠ ਸਾਲ ਕੰਮ ਕੀਤਾ। ਸਟਰੈਸਬਰਗ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿਖੇ ਇਹ ਭੂ-ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਖਣਿਜ - ਵਿਗਿਆਨ ਦਾ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਵੀ ਰਿਹਾ।

ਇਸ ਦੀਆਂ ਮੁਢਲੀਆਂ ਖੋਜਾਂ ਖਣਿਜਾਂ ਦੇ ਸੰਸ਼ਲੇਸ਼ਣ, ਗਰਮ ਚਸ਼ਮਿਆਂ ਵਿਚ ਖਣਿਜਾਂ ਦੇ ਬਣਨ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਖੋਜਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਅਤੇ ਖਣਿਜ ਡਿਪਾਜ਼ਿਟਾਂ ਦੇ ਮੂਲ ਦਾ ਪਤਾ ਲਾਉਣ ਬਾਰੇ ਸਨ। ਇਸ ਦੀਆਂ ਖੋਜਾਂ ਰੋੜ੍ਹਿਆਂ, ਰੇਤ ਅਤੇ ਚਿਕਨ ਦੇ ਬਣਨ ਬਾਰੇ ਪ੍ਰਯੋਗਿਕ ਅਧਿਐਨ ਬਾਰੇ ਵੀ ਸਨ। ਇਸ ਨੇ ਚਟਾਨਾਂ ਦੀ ਬਣਤਰ ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜੋੜਾਂ ਦੀ ਬਣਤਰ ਅਤੇ ਭੂ-ਵਿਗਿਆਨਕ ਨਕਸ਼ਾਂ ਬਾਰੇ ਰੂਪਾਂਤਰਨ ਅਤੇ ਚਟਾਨਾਂ ਵਿਚ ਸ਼ਿਸਟਾਂ ਬਣਨ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗਿਕ ਅਧਿਐਨ ਕੀਤਾ। ਇਹ 1867 ਤੋਂ 1886 ਤੱਕ ਖਾਣਾਂ ਦਾ ਇੰਸਪੈਕਟਰ ਜਨਰਲ ਅਤੇ ਮੌਤ ਤੱਕ ਉਸੇ ਦਫ਼ਤਰ ਦਾ ਆਨਰੇਰੀ ਡਾਇਰੈਕਟਰ ਰਿਹਾ। ਸੰਨ 1869 ਵਿਚ ਲੀਜਨ ਆਫ਼ ਆਨਰ ਦਾ ਕਮਾਂਡਰ ਚੁਣਿਆ ਗਿਆ। ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਮਗਰਲੇ ਕਾਲ ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਬੀਮਾਰੀ ਨੇ ਘੇਰ ਲਿਆ, ਇਸੇ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਇਸ ਨੇ ਵੱਡੀ ਮਾਤਰਾ ਵਿਚ ਉਲਕਾ-ਪਿੰਡ ਇਕੱਠੇ ਕੀਤੇ ਅਤੇ 1886 ਵਿਚ *Meteorites et la constitution geologique du globe* ਪੁਸਤਕ ਛਾਪੀ। ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਉਲਕਾ-ਪਿੰਡਾਂ ਲਈ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਵੰਡ ਸਿਸਟਮ ਦਾ ਸੁਝਾਅ ਦਿੱਤਾ, ਉਲਕਾ-ਪਿੰਡਾਂ ਅਤੇ ਸਥੱਲੀ ਚਟਾਨਾਂ ਦੀ ਸਾਪੇਖੀ ਬਣਤਰ ਦੱਸੀ ਅਤੇ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਵੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਜਦੋਂ ਉਲਕਾਪਿੰਡ ਵਾਯੂਮੰਡਲ ਵਿਚੋਂ ਲੰਘਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਵਿਚ ਕੀ ਪਰਿਵਰਤਨ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਪੁਸਤਕ *Les Eaux Souterraines* (1877, “ਭੂਮੀਗਤ ਪਾਣੀ”) ਵਿਚ ਚੁਨਾ ਪੱਥਰ ਉੱਤੇ ਜ਼ਮੀਨ ਦੇਸ਼ ਪਾਣੀਆਂ ਦੀ ਕਿਰਿਆ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀ ਸਰਵੋਤਮ ਪੁਸਤਕ *Etudes synthetiques de geologie experimentale* (1879, “ਪ੍ਰਯੋਗਿਕ ਭੂ-ਵਿਗਿਆਨ ਉੱਤੇ ਸੰਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਅਧਿਐਨ”) ਤੋਂ ਪ੍ਰਯੋਗਿਕ ਭੂ-ਵਿਗਿਆਨ ਵਿਚ ਇਸ ਦੀ ਵਧੇਰੇ ਦਿਲਚਸਪੀ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ। ਡਓਬਰੀਆਈਟ ਅਤੇ ਡਓਬਰੀਲਾਈਟ ਖਣਿਜਾਂ ਦਾ ਨਾਂ ਇਸ ਦੇ ਮਾਨ ਵਜੋਂ ਪਿਆ ਸੀ।

29 ਮਈ, 1869 ਨੂੰ ਪੈਰਿਸ ਵਿਖੇ ਇਹ ਸਵਰਗਵਾਸ ਹੋ ਗਿਆ।

ਹ. ਪੁ. - ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. 7 : 89 ਐਨ. ਬ੍ਰਿ. ਮਾ. 3 : 391

ਡਸਕਾ : ਇਹ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੇ ਸਿਆਲਕੋਟ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦਾ ਇਕ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ ਜੋ ਇਸੇ ਹੀ ਨਾਉਂ ਦੀ ਤਹਿਸੀਲ ਦਾ ਸਦਰ ਮੁਕਾਮ ਹੈ। ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਡਸਕਾ ਅਤੇ ਕੋਟ ਡਸਕਾ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਨਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਿਆਲਕੋਟ, ਪਸਰੂਰ, ਗੁਜਰਾਂਵਾਲਾ ਅਤੇ ਵਜ਼ੀਰਾਬਾਦ ਤੋਂ 10 ਕੋਹ ਦੀ ਦੂਰੀ ਕਾਰਨ ਪਿਆ ਜਾਪਦਾ ਹੈ। 20 ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਇਥੇ ਪਿੱਤਲ ਦੇ ਭਾਂਡੇ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਕੰਮ ਕਾਫੀ ਹੁੰਦਾ ਸੀ।

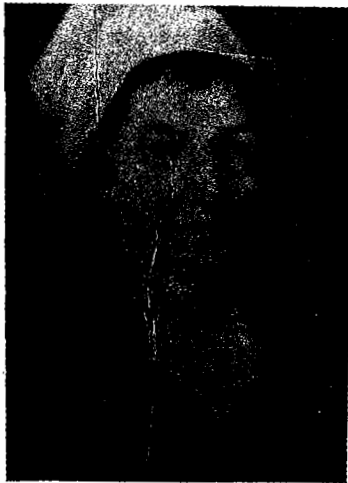
ਇਥੇ ਮਿਸ਼ਨ ਆਫ਼ ਦੀ ਐਸਟੇਬਲਿਸ਼ਡ ਚਰਚ ਆਫ਼ ਸਕਾਟਲੈਂਡ ਦੀ ਇਕ ਸ਼ਾਖਾ ਵੀ ਸੀ ਜਿਹੜੀ ਐਂਗਲੋ-ਵਰਨੈਕੁਲਰ ਮਿਡਲ ਸਕੂਲ ਵੀ ਚਲਾਉਂਦੀ ਸੀ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਸਿਖਲਾਈ ਦੇਣ ਲਈ ਇਕ ਸੰਸਥਾ ਵੀ ਚਲਾਉਂਦੀ ਸੀ। ਸੰਨ 1867 ਵਿਚ ਇਥੇ ਮਿਊਂਸਪਲ ਕਮੇਟੀ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ ਗਈ।

ਸਿੱਖ ਰਾਜ ਸਮੇਂ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਨੂੰ ਕਾਫੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਦਰਜਾ ਹਾਸਲ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਇਥੇ ਇਕ ਕਿਲਾ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਜਿਸ ਦੀ ਲੜਾਈਆਂ ਦੌਰਾਨ ਕਾਫੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ।

32°19' ਉ. ਵਿਥ. ; 74° 21' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.- ਇ. ਪ. ਗ. ਇੰਡ. 11 : 192; ਹਿ. ਪੰ. ਲੜੀਛ : 388

ਡਸਕੋਵਾ, ਯੈਕਾਟੇਰੀਨਾ ਰੋਮਾਨੋਵਨਾ ਵੋਰੋਨਟ-ਸੋਵਾ : ਰੂਸ ਦੀ ਇਸ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਦਾ ਜਨਮ ਸੇਂਟ ਪੀਟਰਜ਼ਬਰਗ (ਹੁਣ ਲੈਨਿਨਗ੍ਰਾਦ) ਵਿਖੇ 28 ਮਾਰਚ, 1743-44 ਨੂੰ ਕਾਊਟ ਵੋਰੋਨਟਸੋਵਾ ਦੇ ਘਰ ਹੋਇਆ। ਪੰਦਰਾਂ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਇਸ ਦਾ ਵਿਆਹ ਪ੍ਰਿੰਸ ਮਿਖੈਲ ਇਵਨੋਵਿਚ ਡਸਕੋਵਾ ਨਾਲ ਹੋਇਆ। ਤਿੰਨ ਸਾਲਾਂ ਬਾਅਦ ਹੀ ਇਸ ਦੇ ਪਤੀ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ। ਇਸ ਉਪਰੰਤ ਇਸ ਨੇ ਮਾਸਕੋ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿਚ ਵਿੱਦਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਅਤੇ 1962 ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਕੈਥਰੀਨ ਦੂਜੀ ਨੂੰ ਤਖਤ ਉੱਤੇ ਬਿਠਾਉਣ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸਹਾਇਤਾ ਕੀਤੀ।

ਡਸਕੋਵਾ

ਦਸੰਬਰ, 1769 ਵਿਚ ਇਹ ਤਿੰਨ ਸਾਲ ਲੰਮੇ ਦੌਰੇ ਤੇ ਯੂਰਪ ਚਲੀ ਗਈ। ਇਸ ਦੌਰੇ ਦੌਰਾਨ ਇਹ ਕਈ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਗਈ ਅਤੇ ਕਈ ਉਘੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਮਿਲੀ। ਸੰਨ 1782 ਵਿਚ ਕੈਥਰੀਨ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ 'ਪੀਟਰਜ਼ਬਰਗ ਅਕੈਡਮੀ ਆਫ ਆਰਟਸ ਐਂਡ ਸਾਇੰਸ' ਦੀ ਡਾਇਰੈਕਟਰ ਅਤੇ ਮਗਰੋਂ ਰਸ਼ੀਅਨ ਅਕੈਡਮੀ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਪ੍ਰੈਜ਼ੀਡੈਂਟ ਬਣਾਇਆ। ਇਸ ਨੇ ਰੂਸੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਡਿਕਸ਼ਨਰੀ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਬਣਾਈ।

ਡਸਕੋਵਾ ਨੇ ਇਕ ਮਾਸਿਕ ਮੈਗਜ਼ੀਨ ਦਾ ਸੰਪਾਦਨ ਕੀਤਾ। ਇਸਨੇ ਕਈ ਨਾਟਕ ਲਿਖੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ 'ਦੀ ਮੈਰਿਜ ਆਫ ਫੈਬੀਅਨ' ਇਕ ਹੈ। 'ਦ ਮੈਰਿਜ ਆਫ ਦ ਪ੍ਰਿੰਸਸ ਡਸਕੋਵ' ਰਿਟਨਜ਼ ਬਾਈ ਹਰ ਸੈਲਫ 1840 ਵਿਚ ਲੰਡਨ ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਹੋਈ।

16 ਜਨਵਰੀ, 1810 ਨੂੰ ਮਾਸਕੋ ਨੇੜੇ ਆਪਣੀ ਮਿਲਖ ਵਿਚ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.- ਐਨ. ਬਿ. 7 : 87; ਐਨ. ਅਐ. 8 : 489

ਡੱਕ (ਕੱਪੜਾ) : ਆਮ ਵਰਤੋਂ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਸਣ ਤੋਂ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਗਏ ਮਜਬੂਤ ਤੇ ਸਿੱਧੀ-ਸਾਦੀ ਬੁਣਾਈ ਵਾਲੇ ਇਕ ਕੱਪੜੇ ਨੂੰ ਡੱਕ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਮਗਰੋਂ ਪਟਸਨ ਜਾਂ

ਕਪਾਹ ਤੋਂ ਵੀ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਜਾਣ ਲੱਗਾ। ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਮੋਟੇ ਲਿਨਨ ਦੇ ਕੱਪੜੇ ਲਈ ਵਰਤੋਂ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਪੁਰਤਗਾਲੀ ਸ਼ਬਦ 'doek' ਤੋਂ ਲਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਡੱਕ ਕੈਨਵਸ ਅਤੇ ਬਾਦਬਾਨ ਦੇ ਕੱਪੜੇ ਨਾਲੋਂ ਹਲਕਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਦਾ ਤਾਣਾ ਪੇਟਾ ਇਕਹਿਰਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਕੱਪੜਾ ਅਨੇਕਾਂ ਗੁਣਾਂ, ਕਿਸਮਾਂ ਅਤੇ ਰੰਗਾਂ ਵਿਚ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਇਸੇ ਲਈ ਇਸ ਦਾ ਉਪਯੋਗ ਅਨੇਕਾਂ ਕੰਮਾਂ ਲਈ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਤੰਬੂਆਂ, ਗੱਡੀ ਦੇ ਡੱਬਿਆਂ ਅਤੇ ਮੋਟਰਾਂ ਦੀਆਂ ਛੱਤਾਂ, ਹਲਕੇ ਬਾਦਬਾਨਾਂ, ਪਟਿਆਂ, ਸਾਈਕਲਾਂ ਦੀਆਂ ਟਿਊਬਾਂ, ਡਾਕ ਦੇ ਥੈਲਿਆਂ, ਜੇਬਾਂ ਲਗਾਉਣ, ਵਸਤਰ ਅਤੇ ਪਜਾਮੇ ਤੇ ਪੈਂਟਾ ਆਦਿ ਬਣਾਉਣ ਲਈ। ਰੂਸੀ ਡੱਕ ਵਧੀਆ, ਚਿੱਟੀ ਲਿਨਨ ਕੈਨਵਸ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.- ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 3 : 690

ਡੰਕਨ : ਦੱਖਣੀ ਕੇਂਦਰੀ ਓਕਲਾ-ਹੋਮਾ (ਸੰ. ਰ. ਅ.) ਦੀ ਸਟੀਫਨ ਕਾਉਂਟੀ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਹੈ ਜੋ ਓਕਲਾ-ਹੋਮਾ ਸ਼ਹਿਰ ਤੋਂ 137 ਕਿ. ਮੀ. ਦੱਖਣ-ਪੱਛਮ ਵਿਚ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਸਦੀ ਸਥਾਪਨਾ 1892 ਈ. ਵਿਚ ਹਾਕ ਟਾਪੂ ਉੱਤੇ ਰੇਲ ਪਟੜੀ ਪਹੁੰਚਣ ਨਾਲ ਹੋਈ ਸੀ। ਇਸਦਾ ਨਾਂ ਫੋਰਟ ਸਿਲ ਦੇ ਇਕ ਵਪਾਰੀ ਦੇ ਨਾਂ ਤੇ ਡੰਕਨ ਪਿਆ। ਭਾਵੇਂ ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਦੁੱਧ ਅਤੇ ਮਾਸ ਲਈ ਪਸ਼ੂ ਪਾਲਣ, ਮੁਰਗੀ ਪਾਲਣ ਅਤੇ ਖੇਤੀ ਬਾੜੀ ਦੇ ਕੰਮ ਲਈ ਉਨੱਤ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚਕਾਰ ਸਥਿਤ ਹੈ ਪਰ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਆਸ ਪਾਸ ਤੇਲ ਦੀ ਭਾਲ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਇਥੋਂ ਦੀ ਆਰਥਿਕਤਾ ਲਈ ਤੇਲ ਕੱਢਣਾ ਅਤੇ ਤੇਲ ਸਾਫ਼ ਕਰਨਾ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਅਤੇ ਹੋਰਨਾਂ ਰੁਝੇਵਿਆਂ ਤੋਂ ਵੱਧ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਬਣ ਗਿਆ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਅੱਜਕੱਲ੍ਹ ਇਥੇ ਪੈਟਰੋਲ ਸਾਫ਼ ਕਰਨ ਦਾ ਕੰਮ ਵਧੇਰੇ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸੰਨ 1900 ਦੇ ਨੇੜੇ ਇਹ ਇਕ ਪੂਰਾ ਵੱਡਾ ਸ਼ਹਿਰ ਬਣ ਚੁੱਕਾ ਸੀ ਅਤੇ 1920 ਈ. ਤੋਂ ਇਸਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਸਿਟੀ ਮੈਨੇਜਰ ਅਤੇ ਸਿਟੀ ਕੌਂਸਲ ਦੇ ਅਧੀਨ ਚਲਾ ਗਿਆ।

34°30' ਉ. ਵਿਥ. ; 97°57' ਪੱ. ਲੰਬ

ਹ. ਪੁ.- ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 3 : 706; ਐਨ. ਅਐ.-8 : 472

ਡੰਕਨ : ਦੱਖਣ-ਪੱਛਮੀ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਕੋਲੰਬੀਆ (ਕੈ.) ਦੇ ਦੱਖਣ-ਪੂਰਬੀ ਵੈਨਕੂਵਰ ਟਾਪੂ ਦਾ ਇਕ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਵਿਕਟੋਰੀਆ ਤੋਂ 44 ਕਿ. ਮੀ. (28 ਮੀਲ) ਉੱਤਰ-ਪੱਛਮ ਵਿਚ ਵਾਕਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਲੱਕੜੀ ਚੀਰਨ, ਡੇਅਰੀ, ਮੁਰਗੀ ਪਾਲਣ ਅਤੇ ਜ਼ਰਾਇਤੀ ਖੇਤਰ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਹੈ। ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ 1862 ਈ. ਵਿਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੇ ਵਿਕਟੋਰੀਆ ਸ਼ਹਿਰ ਤੋਂ ਇਥੋਂ ਆ ਕੇ ਵਸਣ ਨਾਲ ਹੋਈ ਸੀ। ਸੰਨ 1912 ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਨਿਗਮਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

48°47' ਉ. ਵਿਥ. ; 123°42' ਪੱ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.- ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 3 : 706

ਡੰਕਨ ਪਹਿਲਾ : ਇਹ ਸਕਾਟਲੈਂਡ ਦਾ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਸੀ ਜਿਸਨੇ 1034 ਈ. ਤੋਂ 1040 ਈ. ਤੱਕ ਰਾਜ ਕੀਤਾ। ਡੰਕਨ ਮੈਲਕਾਮ ਦੂਜੇ ਦਾ ਪੋਤਾ ਸੀ। ਮੈਲਕਾਮ ਨੇ ਇਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਜੀਉਂਦੇ ਜੀ ਸਟਰਾਥ ਕਲਾਈਕ ਦਾ ਰਾਜਾ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਇਸ ਇਲਾਕੇ ਨੂੰ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਸਕਾਟਲੈਂਡ ਵਿਚ ਹੀ ਮਿਲਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਮੈਲਕਾਮ ਦੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਡੰਕਨ ਨੂੰ ਗੱਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਕਿਸੇ ਕਿਸਮ ਦੀ ਮੁਸ਼ਾਲਫਤ ਨਹੀਂ ਸਹਿਣੀ ਪਈ ਅਤੇ ਸ਼ਾਂਤੀ ਪੂਰਨ ਹਾਲਾਤ ਵਿਚ ਹੀ ਇਸਨੂੰ ਗੱਦੀ ਮਿਲ ਗਈ। ਗੱਦੀ ਤੇ ਬੈਠਣ ਤੋਂ

ਬਾਅਦ ਮਰੇ ਦੇ ਉਪ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਮੈਕਬੈਥ ਨੇ ਇਸ ਦੀ ਵਿਰੋਧਤਾ ਕੀਤੀ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਤਖ਼ਤ ਦਾ ਅਸਲੀ ਹੱਕਦਾਰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸਮਝਦਾ ਸੀ।

ਸੰਨ 1039 ਵਿਚ ਡੈਕਨ ਨੂੰ ਡਰਮ ਦੀ ਘੋਰਾਬੰਦੀ ਵੇਲੇ ਕਾਫ਼ੀ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਦੇ ਚਚੇਰੇ ਭਰਾ ਬਾਰਡਿਨ ਜੋ ਕਿ ਆਰਕਨੀ ਦਾ ਅਰਲ ਸੀ, ਨੇ ਇਸਨੂੰ ਦੋ ਵਾਰੀ ਹਰਾਇਆ। ਬਾਰਡਿਨ ਨੇ ਸਕਾਟਲੈਂਡ ਵਿਚ ਨਾਰਵੇਈਆਂ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਨੂੰ ਸਿਖਰਾਂ ਤੇ ਪਹੁੰਚਾ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਇਸ ਉਹ ਤਖ਼ਤ ਤੇ ਆਪਣਾ ਹੱਕ ਬਣਾ ਰਿਹਾ ਸੀ ਪਰ ਅਗਲੇ ਹੀ ਸਾਲ-14 ਅਗਸਤ, 1040 ਨੂੰ ਮੈਕਬੈਥ ਨੇ ਐਲਜ਼ਮ ਦੇ ਨਜ਼ਦੀਕ ਡੈਕਨ ਨੂੰ ਮਾਰ ਦਿੱਤਾ ਪਰ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਡੈਕਨ ਦੇ ਵੱਡੇ ਲੜਕੇ ਨੇ ਮੈਕਬੈਥ ਨੂੰ ਕਤਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਮੈਲਕਾਮ ਤੀਜੇ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਰਾਜ ਕੀਤਾ।

ਹ. ਪੁ.- ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 4 : 271; ਐਨ. ਅਸੇ. 9 : 471

ਡੈਕਨ ਦੂਜਾ : ਇਹ 1093-94 ਈ. ਵਿਚ ਸਕਾਟਲੈਂਡ ਦਾ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਸੀ। ਇਹ ਮੈਲਕਾਮ ਤੀਜੇ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਡੈਕਨ ਪਹਿਲੇ ਦਾ ਪੋਤਾ ਸੀ। ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਦੀ ਇਗਲੈਂਡ ਦੇ ਵਿਲੀਅਮ ਪਹਿਲੇ ਵੱਲ ਵਿਖਾਈ ਵਫ਼ਾਦਾਰੀ ਦੇ ਸਦਕੇ ਇਹ ਕਈ ਸਾਲਾਂ ਤੱਕ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਨਾਰਮਨਾਂ ਦਾ ਯਰਗਮਾਲ ਰਿਹਾ। ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਅਤੇ ਨਾਰਮਨਾਂ ਦੀ ਮੱਦਦ ਨਾਲ 1094 ਈ. ਵਿਚ ਇਹ ਆਪਣੇ ਚਾਚੇ ਡਾਨਲਡ ਬੇਨ ਨੂੰ ਗੱਦੀ ਤੋਂ ਹਟਾ ਕੇ ਆਪ ਸਕਾਟਲੈਂਡ ਦਾ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਬਣ ਗਿਆ ਪਰ 1094 ਈ. ਵਿਚ ਡਾਨਲਡ ਦੀ ਸਾਜਿਸ਼ ਤੇ ਇਸਨੂੰ ਕਤਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ।

ਹ. ਪੁ.- ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 4 : 271

ਡਕਵੀਡ : ਡਕਵੀਡ ਪੈਦਾ ਜੋ ਫੁਲ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਪੌਦਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਸਭ ਤੋਂ ਛੋਟਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਲੈਮਨਾ ਪ੍ਰਜਾਤੀ ਦੀਆਂ ਜਾਤੀਆਂ ਦੇ ਪੌਦਿਆਂ ਦਾ ਆਮ ਨਾਂ ਹੈ ਜੋ ਲੈਮਨੈਸੀ ਕੁਲ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਹਨ। ਇਹ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਤਾਜ਼ੇ ਪਾਣੀ ਅਤੇ ਖਾਈਆਂ ਦੇ ਉਪਰ ਹਰੇ ਰੰਗ ਦੀ ਤਹਿ ਪੈਦਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਪੌਦੇ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸਾਧਾਰਣ ਬਣਤਰ ਵਾਲੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਇਕ ਪੱਤੇ ਦੇ ਬਣੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਹਰੇ ਰੰਗ ਦੀਆਂ ਗੋਲ ਬਣਤਰ ਵਾਲੀਆਂ ਸ਼ਾਖਾਵਾਂ ਪੈਦਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਸ਼ਾਖਾਵਾਂ ਆਧਾਰ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਥੱਲੇ ਵਾਲੀ ਸਤ੍ਹਾ ਤੋਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜੜ੍ਹ ਹੇਠਾਂ ਵਲ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.- ਐਨ. ਬਿ. 7 : 732

ਡੈਕਾਉਰ : ਭਾਰਤ ਦੇ ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਰਾਜ ਦੇ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਬੁਲੰਦ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਸਿਕਦਰਾਬਾਦ ਤਹਿਸੀਲ ਦਾ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਬੁਲੰਦ ਸ਼ਹਿਰ ਤੋਂ 32 ਕਿ. ਮੀ. ਪੱਛਮ ਵਿਚ ਜਮਨਾ ਨਦੀ ਦੇ ਪੁਰਾਣੇ ਉੱਚੇ ਕੰਢੇ ਤੇ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਨੀਂਹ ਮਹਾਂਭਾਰਤ ਦੇ ਨਾਇਕ ਦ੍ਰੋਨਾ ਜਿਸ ਨੇ ਪਾਂਡਵਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਸਤਰ ਵਿਦਿਆ ਸਿਖਾਈ ਸੀ ਨੇ ਰੱਖੀ ਸੀ। ਇਥੋਂ ਦੇ ਪੁਰਾਣੇ ਮੰਦਰ ਦਾ ਨਾਂ ਇਸੇ ਦ੍ਰੋਨਾ ਦੇ ਨਾਂ ਤੇ 'ਦ੍ਰੋਨਾਚਾਰਜ' ਹੈ। ਇਥੇ ਘਿਉ, ਖੰਡ ਅਤੇ ਅਨਾਜ ਦੀ ਮੰਡੀ ਹੈ। ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਉੱਚੇ ਜਿਹੇ ਖੇਤਰਾਂ ਉੱਤੇ ਆਬਾਦ ਹੈ।

ਆਬਾਦੀ - 9,531 (1991)

28°21' ਉ. ਵਿਭ. ; 77°33' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.-ਇਪ. ਗ. ਇਡ. 11 : 148

ਡਕਾਜ਼, ਈਲੀ : ਫ਼ਰਾਂਸ ਦੀ ਪੁਨਰ-ਸਥਾਪਤੀ ਦੇ ਮੁੱਢਲੇ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਦਾ ਇਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਨਰਮ-ਖ਼ਿਆਲੀਆ ਰਾਜਨੀਤੀਵਾਨ ਸੀ

ਜਿਹੜਾ ਲੂਈ ਅਨੁਰਵੇ ਦੇ ਸਮੇਂ ਪ੍ਰੀਮੀਅਰ (ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ) ਵੀ ਰਿਹਾ। ਇਸਦਾ ਜਨਮ 28 ਸਤੰਬਰ, 1780 ਈ. ਨੂੰ ਸੇਂਟ ਮੈਰਿਨ ਡੂ ਲਯੇ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਕਾਨੂੰਨੀ-ਵਿਦਿਆ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਉਪਰੰਤ 1806 ਈ. ਵਿਚ ਡਕਾਜ਼ ਈਲੀ ਸੇਨ (Seine) ਵਿਖੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅਦਾਲਤ ਵਿਚ ਜੱਜ ਦੇ ਪਦ ਤੇ ਨਿਯੁਕਤ ਹੋਇਆ। ਸੰਨ 1811 ਵਿਚ ਪੈਰਿਸ ਵਿਖੇ ਇਸਨੂੰ ਅਪੀਲ-ਜੱਜ ਦਾ ਅਹੁਦਾ ਮਿਲਿਆ। 1814 ਈ. ਵਿਚ ਨੈਪੋਲੀਅਨ ਦੇ ਤਿਆਗ-ਪੱਤਰ ਦੇਣ ਉਪਰੰਤ ਡਕਾਜ਼ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਲੂਈ 18ਵੇਂ ਦਾ ਹਿਮਾਇਤੀ ਘੋਸ਼ਿਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਆਪਣੇ 'ਹੈਡਰਡ ਡੇਜ਼' ਦੌਰਾਨ ਵੀ ਇਸ ਨੇ ਲੂਈ ਦਾ ਪੱਖ ਹੀ ਪੂਰਿਆ। ਪੁਲਿਸ ਵਿਭਾਗ ਦੇ ਵਜ਼ੀਰ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਤੇ ਸ਼ਾਹੀ ਸਰਦਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਗਤੀ ਵਿਧੀਆਂ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਕਾਰਨ ਕਈ ਸਰਦਾਰ ਤੇ ਆਮ ਲੋਕ ਇਸਦੇ ਵਿਰੋਧੀ ਬਣੇ। ਸੰਨ 1815 ਵਿਚ ਇਹ ਸੰਵਿਧਾਨਵਾਦੀਆਂ ਦਾ ਨੇਤਾ ਬਣਿਆ ਤੇ ਅਗਲੇ ਵਰ੍ਹੇ ਇਸਦੀ ਪਾਰਟੀ ਬਹੁ-ਸੰਮਤੀ ਨਾਲ ਸੱਤਾ ਵਿਚ ਆਈ।

ਸੰਨ 1818 ਵਿਚ ਗ੍ਰਹਿ ਮੰਤਰੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਡਕਾਜ਼ ਮੰਤਰੀ-ਮੰਡਲ ਦਾ ਕਰਤਾ ਧਰਤਾ ਸੀ। ਕੜੀ ਵਿਰੋਧਤਾ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਆਪਣੀ ਵਿਵੇਕ-ਬੁੱਧੀ ਤੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਦੂਰ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਸਦਕਾ ਇਸਦਾ ਮੰਤਰੀ ਮੰਡਲ ਸਫਲਤਾ ਨਾਲ ਵਿੱਤੀ ਪੁਨਰਗਠਨ, ਉਦਯੋਗ-ਸੁਰੱਖਿਆ, ਅਤੇ ਹੋਰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਜਨਤਕ ਕਾਰਜ ਨਿਭਾਉਂਦਾ ਰਿਹਾ ਜਿਸ ਦੇ ਫਲਸਰੂਪ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਆਰਥਿਕਤਾ ਹੋਰ ਵੀ ਖੁਸ਼ਹਾਲੀ ਵੱਲ ਵਧੀ। ਫ਼ਰਾਂਸ ਵਿਚ ਖੁਲ੍ਹ-ਖਿਆਲਵਾਦ ਦੀ ਵਿਧੀ ਸਦਕਾ ਵਿਕਾਸ ਨੇ ਬਾਕੀ ਯੂਰਪੀ ਤਾਕਤਾਂ ਨੂੰ ਚਕਿਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।

ਇਤਹਾਸਿਕਾਂ ਵਲੋਂ ਬਾਰ ਬਾਰ ਹਮਲੇ ਅਤੇ ਬਦੇਸ਼ੀ ਧਮਕੀਆਂ ਨੇ ਲੂਈ 18ਵੇਂ ਨੂੰ ਚੋਣ-ਕਾਨੂੰਨ ਵਿਚ ਤਬਦੀਲੀ ਕਰਨ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਡੈਜ਼ੋਲ ਨੂੰ ਵੀ ਇਸ ਨਵੀਂ ਨੀਤੀ ਅਨੁਸਾਰ ਤਿਆਗ-ਪੱਤਰ ਦੇਣਾ ਪਿਆ ਤੇ ਇਸਦੇ ਫਲਸਰੂਪ 1819 ਈ. ਵਿਚ ਡਕਾਜ਼ ਨਵੇਂ ਮੰਤਰੀ-ਮੰਡਲ ਦਾ ਮੁਖੀ ਬਣਿਆ।

13 ਫ਼ਰਵਰੀ, 1820 ਈ. ਨੂੰ ਡਿਊ-ਡੀ-ਬੈਰੀ ਦੇ ਕਤਲ ਲਈ ਇਤਹਾਸਿਕਾਂ ਨੇ ਡਕਾਜ਼ ਨੂੰ ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਇਆ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਇਸਨੇ ਆਪਣੇ ਪਦ ਤੋਂ ਤਿਆਗ-ਪੱਤਰ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਨਾ ਚਾਹੁੰਦਿਆਂ ਵੀ ਇਸਦਾ ਅਸਤੀਫ਼ਾ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰ ਲਿਆ। ਪਿਛੋਂ ਡਕਾਜ਼ ਨੂੰ ਸਫ਼ੀਰ ਬਣਾ ਕੇ ਬਰਤਾਨੀਆ ਭੇਜਿਆ ਗਿਆ। ਐਵਾਰੋਨ ਵਿਖੇ ਇਸ ਨੇ ਕੋਲੋਂ ਤੇ ਲੋਹੇ ਦੀ ਇਕ ਸੁਸਾਇਟੀ ਸੰਗਠਿਤ ਕੀਤੀ ਤੇ 1829 ਈ. ਵਿਚ ਇਸ ਮੁੱਖ ਕੇਂਦਰ ਦਾ ਨਾਂ ਹੀ ਡਕਾਜ਼-ਵਿਲ ਪੈ ਗਿਆ। 24 ਅਕਤੂਬਰ, 1860 ਨੂੰ ਡਕਾਜ਼-ਵਿਲ ਵਿਖੇ ਹੀ ਇਸਦਾ ਦਿਹਾਂਤ ਹੋ ਗਿਆ।

ਹ. ਪੁ.- ਐਨ. ਬਿ. 7 : 155

ਡਕਾਲੀਆ, ਐਡ : ਇਹ ਮਿਸਰ ਦਾ ਇਕ ਮੁਹਾਫ਼ਜ਼ਾ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਨੀਲ ਦਰਿਆ ਦੇ ਡੈਲਟੇ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਉੱਤਰ ਪੂਰਬ ਵੱਲ ਰੂਮਸਾਗਰ ਤੱਕ ਫੈਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਪੱਛਮ ਵੱਲ ਨੀਲ ਦੀ ਡੈਮਈਅਤ ਸ਼ਾਖਾ ਇਸ ਦੀ ਹੱਦ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਐਸ-ਸ਼ਾਕਰਾ ਮੁਹਾਫ਼ਜ਼ਾ ਪੂਰਬ ਤੇ ਦੱਖਣ ਵੱਲ ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਲਗਦਾ ਹੈ। ਡਕਾਲੀਆ-ਐਡ ਕੁੱਲ 3420 ਵ. ਕਿ. ਮੀ. (1,336 ਵ. ਮੀ.) ਅਤੇ ਆਬਾਦੀ 38,28,000 (1990) ਹੈ। ਐਲ-ਮੈਨਸੁਰਾ ਇਸ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਹੈ। ਡਕਾਲੀਆ ਦਾ ਉਤਰੀ ਭਾਗ ਝੀਲ ਮੈਨਜ਼ਾਲਾ ਤੇ ਨਾਲ ਲਗਵੀਆਂ ਦਲਦਲਾਂ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਬਾਕੀ ਦਾ ਮੱਧ ਡੈਲਟਾ ਭਾਗ ਬਹੁਤ ਹੀ ਉਪਜਾਊ ਹੈ। ਕੱਲਰ ਸੁਧਾਰ ਉਪਰੰਤ 1960 ਈ. ਦੇ ਦਹਾਕੇ ਤੋਂ ਇਥੇ ਚੌਲਾਂ ਦੀ ਫ਼ਸਲ ਹੀ ਮੁੱਖ ਰੂਪ ਵਿਚ

ਬੀਜੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਮਿਸਰ ਵਿਚ ਡਕਾਲੀਆ, ਐਡ ਚੌਲਾਂ ਦੀ ਉਪਜ ਵਿਚ ਦੂਜੇ ਨੰਬਰ ਤੇ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਵਾਹੀ ਵਾਲੀ ਭੋਂ ਵਿਚੋਂ 20% ਭੋਂ ਕਪਾਹ ਦੀ ਖੇਤੀ ਹੇਠ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਕਣਕ, ਮੱਕੀ ਅਤੇ ਲੂਸਣ ਵੀ ਇਥੋਂ ਦੀਆਂ ਮੁੱਖ ਫਸਲਾਂ ਵਿਚੋਂ ਹਨ। ਮੁਹਾਫਜ਼ੇ ਦੀ ਵਸੋਂ ਦਾ 16% ਭਾਗ ਵਾਹੀਕਾਰਾਂ ਦਾ ਹੈ। ਮਨਸੂਰੀਯਾਹ ਅਤੇ ਬੁਹੀਯਾਹ ਨਹਿਰਾਂ ਇਸ ਖੇਤਰ ਦੀ ਸਿੰਜਾਈ ਦਾ ਮੁੱਖ ਵਸੀਲਾ ਹਨ। ਕਈ ਥਾਈਂ ਮੈਨਜ਼ਾਲਾ ਝੀਲ ਵਿਚੋਂ ਮੱਛੀਆਂ ਫੜਨ ਦਾ ਧੰਦਾ ਵੀ ਅਪਣਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਰੂ ਵੇਲਣ, ਚੌਲ ਤੇ ਆਟਾ ਪੀਸਣ, ਤੇਲ ਕੱਢਣ ਅਤੇ ਟੈਕਸਟਾਈਲ ਵਰਗੇ ਖੇਤੀ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਉਦਯੋਗ ਵੀ ਇਸ ਖੇਤਰ ਦੀ ਆਰਥਿਕਤਾ ਵਿਚ ਹਿੱਸਾ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਐਲ-ਮੈਨਸੁਰਾ, ਐਲ ਮੈਟਾਗੀਯਾਹ ਆਦਿ ਇਸ ਮੁਹਾਫਜ਼ੇ ਦੇ ਮੁੱਖ ਸ਼ਹਿਰ ਹਨ।

ਹ. ਪੁ.- ਐਨ. ਥਿ. 7 : 71

ਡਕੈਤੀ : ਡਾਕਾ ਮਾਰਨ ਜਾਂ ਡਾਕਾ ਪੈਣ ਦੀ ਘਟਨਾ ਨੂੰ ਡਕੈਤੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਧਾੜਵੀ ਅਥਵਾ ਡਾਕੂ ਉਸ ਲੁਟੇਰੇ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਆਮ ਕਿਸਮ ਦੀਆਂ ਛੋਟੀਆਂ ਮੋਟੀਆਂ ਚੋਰੀਆਂ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਜਾਂ ਜੇਬਾਂ ਨਹੀਂ ਕੁਤਰਦਾ ਸਗੋਂ ਮੌਕੇ ਪਾ ਕੇ ਕਿਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਤੋਂ ਉਸ ਦੀ ਚੀਜ਼ ਜਬਰੀ ਖੋਹ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਮੰਤਵ ਲਈ ਡਾਕੂ ਇਕੱਲੇ ਦੁਕੱਲੇ ਫਾਰਮ, ਰਾਜਸੀਕਾਰ ਜਾਂ ਟਰੱਕ ਡਰਾਈਵਰ ਆਦਿ ਦੀ ਤਾਕ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਕਦੇ ਕਦੇ ਲੁਟ ਲੈਣ ਮਗਰੋਂ ਡਾਕੂ ਅਜਿਹੇ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਮੁਕਤੀ-ਧਨ ਲਈ ਬੰਦੀ ਬਣਾ ਰੱਖਦਾ ਹੈ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਆਮ ਕਰਕੇ ਕਤਲ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਕੋਈ ਸਬੂਤ ਹੀ ਨਾ ਰਹੇ।

ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਡਾਕੂ ਕਿਸੇ ਖਾਸ ਕਿਸਮ ਦੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਤੋਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਦੁਰਵਿਹਾਰ ਕੀਤਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਬਦਲਾ ਲੈਣ ਲਈ ਡਕੈਤੀ ਨੂੰ ਕਿੱਤੇ ਵਜੋਂ ਆਪਣਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸਮਾਜਕ ਤੌਰ ਤੇ ਉੱਘੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਬਾਰੇ ਲੋਕ ਗੀਤਾਂ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ ਤੇ ਵਰਣਨ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਸ਼ੇਰ-ਵੱਡ, ਜੈਸੀ ਜੇਮਜ਼, ਨੇਦ ਕੈਲੀ ਅਤੇ ਰਾਬਿੰਨ ਹੁੱਡ ਆਦਿ ਅਜਿਹੇ ਡਾਕੂ ਹੋਏ ਹਨ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਵੀ ਕਈ ਅਜਿਹੇ ਡਾਕੂ ਹੋਏ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਾਰਨਾਮਿਆਂ ਨੂੰ ਪੇਂਡੂਆਂ ਨੇ ਗੀਤਾਂ ਵਿਚ ਦਰਸਾਇਆ ਹੈ। ਇਟਲੀ ਵਿਚ ਉਥੋਂ ਦੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਪਾਤਰ ਡਾਕੂ ਹਨ। ਕਈ ਵਾਰ ਅਜਿਹੇ ਲੋਕ ਇਤਿਹਾਸਕ ਬਿੰਬ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਕਿਤੇ ਕਿਤੇ ਤਾਂ ਇਕ ਡਾਕੂ ਨੂੰ ਦੇਸ਼ ਭਗਤ ਤੋਂ ਵਖਰਿਆਉਣਾ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕਈ ਵਾਰ ਘਟੀਆ ਤੋਂ ਘਟੀਆ ਡਾਕੂਆਂ ਦੇ ਵੀ ਕੁਝ ਅਸੂਲ ਜਾਂ ਆਦਰਸ਼ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਵੇਂ ਹੀ ਕਦੇ ਕਦੇ ਦੇਸ਼ ਭਗਤ ਵਿਅਕਤੀ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਹਿਤ ਲਈ ਡਾਕੂਆਂ ਵਰਗੇ ਹਥ ਕੰਡੇ ਅਪਣਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਸੰਨ 1901 ਵਿਚ ਤੁਰਕੀ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਲੜ ਰਹੇ ਬੁਲਗਾਰੀਆ ਦੇ ਇਕ ਫੌਜੀ ਦਸਤੇ ਨੇ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਮਿਸ਼ਨਰੀ ਐਲਨ ਮੈਰੀ ਸਟੋਨ ਨੂੰ ਇਸ ਕਰਕੇ ਬੰਦੀ ਬਣਾ ਲਿਆ ਸੀ ਤਾਂ ਜੋ 72,000 ਡਾਲਰ ਦੇ ਮੁਕਤੀ ਧਨ ਨਾਲ ਹੋਰ ਹਥਿਆਰ ਖਰੀਦੇ ਜਾ ਸਕਣ। ਕਈ ਵਾਰੀ ਡਕੈਤੀ ਰਾਸ਼ਟਰਵਾਦ ਦਾ ਰੂਪ ਵੀ ਅਖ਼ਤਿਆਰ ਕਰ ਲੈਂਦੀ ਹੈ। ਕੈਰੀਬੀਅਨ ਖੇਤਰ ਵਿਚ 1795 ਤੋਂ 1803 ਵਿਚਕਾਰ ਲੜੀ ਗਈ ਧਾੜਵੀਆਂ ਦੀ ਲੜਾਈ ਦਾ ਮੰਤਵ ਫਰਾਂਸ ਦੀ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਸਮੇਂ ਗ਼ੁਲਾਮਾਂ ਨੂੰ ਮੁਕਤ ਕਰਨ ਸਬੰਧੀ ਕੀਤੇ ਵਾਅਦੇ ਨੂੰ ਅਮਲੀ ਰੂਪ ਦਿਵਾਉਣਾ ਸੀ।

ਡਕੈਤੀ ਅਕਸਰ ਯੁੱਧ ਸਮੇਂ ਵਿਭਚਾਰੀ-ਵਿਹਾਰ ਅਤੇ ਗੰਭੀਰ ਆਰਥਿਕ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਤੇ ਪ੍ਰਬੰਧਕੀ ਅਨਿਆਂ ਕਾਰਨ ਵਧਦੀ ਹੈ।

ਉੱਤਰੀ ਸਪੇਨ ਵਿਚ ਡਕੈਤੀ ਉਸ ਸਮੇਂ ਬਹੁਤ ਵੱਧ ਗਈ ਸੀ, ਜਦੋਂ ਸਰਕਾਰ ਕਮਜ਼ੋਰ ਸੀ ਅਤੇ ਇਕ ਪਾਸੇ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਹੱਲੇ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਗ੍ਰਹਿ ਯੁੱਧ ਹੋ ਰਹੇ ਸਨ। 18 ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਕੈਟਾਲੋਨੀਆ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਇਹ ਸਿਖਰ ਤੇ ਸੀ ਜਿਥੇ ਇਹ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੇ ਜਾਗੀਰਦਾਰਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਹੋਏ ਝਗੜਿਆਂ ਤੋਂ ਉਤਪੰਨ ਹੋਈ ਸੀ। ਡਕੈਤੀਆਂ ਵਧੇਰੇ ਕਰਕੇ ਯੂਰਪ ਤੇ ਅਮਰੀਕਾ ਤੱਕ ਹੀ ਸੀਮਤ ਨਹੀਂ ਸਨ ਸਗੋਂ ਮਗਰੋਂ ਜਿਹੇ ਜਾ ਕੇ ਅਫ਼ਰੀਕਾ ਅਤੇ ਏਸ਼ੀਆ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬਹੁਤ ਭਰਮਾਰ ਹੋ ਗਈ। 20ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਆਰੰਭ ਵਿਚ ਬਰਤਾਨੀਆ ਤੇ ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਸ਼ਹਿਰੀਆਂ ਦੇ ਅਗਵਾ ਕਾਰਨ ਅਨੇਕਾਂ ਅੰਤਰ-ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਘਟਨਾਵਾਂ ਵਾਪਰੀਆਂ।

ਡਾਕੂ ਨੂੰ ਨਾਗਰਿਕ ਸੈਨਾ ਜਾਂ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਦੁਆਰਾ ਮਰਵਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕਈ ਵਾਰ ਡਾਕੂ ਬੰਦੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਇਨਾਮ ਦੀ ਘੋਸ਼ਣਾ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਤਿਬੱਧਤ ਵਿਅਕਤੀ ਘੋਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਨੂੰ ਕੋਈ ਕਾਨੂੰਨੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਪ੍ਰਦਾਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ। ਉਸ ਨੂੰ ਕੋਈ ਵੀ ਵਿਅਕਤੀ ਮਾਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮਾਰਨ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਇਸ ਲਈ ਕੋਈ ਦੰਡ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ। ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੇ ਆਮ ਕਾਨੂੰਨ ਅਤੇ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਦੇ ਸੰਵਿਧਾਨ ਅਨੁਸਾਰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਨਿਆਇਕ ਵਿਧੀ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਪ੍ਰਤਿਬੱਧਤ ਵਿਅਕਤੀ ਘੋਸ਼ਿਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ।

ਹ. ਪੁ.- ਐਨ. ਥਿ. 3 : 80

ਡਖਣਾ : ਮੁਲਤਾਨ, ਸਾਹੀਵਾਲ (ਹੁਣ ਪਾਕਿਸਤਾਨ) ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਦੀ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਕੀਤੀ ਗਈ ਰਚਨਾ ਨੂੰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿੱਚ 'ਡਖਣੇ' ਨਾਂ ਨਾਲ ਅੰਕਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਬੋਲੀ ਵਿੱਚ 'ਦ' ਅੱਖਰ ਦੀ ਥਾਂ 'ਡ' ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਉਦਾਹਰਣ ਵਜੋਂ ਨਿਮਨ ਤੁਕਾਂ ਪ੍ਰਤੱਖ ਹਨ -

“ਤੂ ਚਉ ਸਜਣ ਮੈਡਿਆ ਡੇਈ ਸਿਸੁ ਉਤਾਰਿ।”

“ਹਭੇ ਭੁਖ ਉਲਾਹਿ ਅਮੁ ਨਾਨਕ ਨਦਰਿ ਨਿਹਾਲਿ

(ਵਾਰ ਮਾਰੂ 2) ਆਦਿ”

ਹ. ਪੁ.- ਮ. ਕ.

ਡਗਸ਼ਟੀ : ਇਹ ਭਾਰਤ ਦੇ ਹਿਮਾਚਲ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਰਾਜ ਵਿਚ ਇਕ ਪਹਾੜੀ ਛਾਉਣੀ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਕਾਲਕਾ ਤੋਂ ਸ਼ਿਮਲਾ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਸੜਕ ਉਪਰ ਵਾਕਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਪਹੁੰਚ ਮਾਰਗ ਧਰਮਪੁਰ ਦੇ ਨਜ਼ਦੀਕ ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਅਣਵੰਡੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਇਹ ਸ਼ਿਮਲੇ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਸੀ। ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਇਥੇ ਛਾਉਣੀ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਬਣਾ ਕੇ ਲੋੜੀਂਦੀ ਜ਼ਮੀਨ ਮਹਾਰਾਜਾ ਪਟਿਆਲਾ ਪਾਸੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਵੇਲੇ ਇਹ ਇਲਾਕਾ ਮਹਾਰਾਜਾ ਪਟਿਆਲਾ ਅਧੀਨ ਸੀ। ਸੰਨ 1847 ਵਿਚ ਇਸ ਛਾਉਣੀ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਵੀਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਆਰੰਭ ਵਿਚ ਇਹ ਬਰਤਾਨਵੀ ਇਨਫ਼ੈਂਟਰੀ ਰੈਜ਼ਮੈਂਟ ਦਾ ਸੰਦਰ ਮੁਕਾਮ ਸੀ। ਗਰਮੀਆਂ ਦੇ ਮਹੀਨਿਆਂ ਵਿਚ ਅੰਬਾਲਾ ਛਾਉਣੀ ਤੋਂ ਬਰਤਾਨਵੀ ਇਨਫ਼ੈਂਟਰੀ ਦੀ ਟੁਕੜੀ ਵੀ ਇਥੇ ਠਹਿਰਾਈ ਜਾਂਦੀ ਸੀ।

ਇਥੋਂ ਦੇ ਸਿਹਤਯੋਜਨਾ ਪੈਣਪਾਣੀ ਕਰਕੇ ਇਥੇ ਇਕ ਆਰਮੀ ਪਬਲਿਕ ਸਕੂਲ ਵੀ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਵਧੇਰੇ ਕਰਕੇ ਸੈਨਿਕਾਂ ਦੇ ਬੱਚੇ ਵਿਦਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇਥੇ ਇਕ ਹੋਰ ਪਬਲਿਕ ਸਕੂਲ ਵੀ ਹੈ। ਇਥੇ ਇਕ ਮਿਲਟਰੀ ਫਾਰਮ ਵੀ ਹੈ ਜਿਥੋਂ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਦੀਆਂ ਛਾਉਣੀਆਂ ਨੂੰ ਦੁੱਧ ਅਤੇ ਦੁੱਧ ਤੋਂ ਬਣੇ ਪਦਾਰਥ ਭੇਜੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਥੋਂ ਕਸੇਲੀ ਅਤੇ

NamdhariElibrary@gmail.com

ਕਈ ਹੋਰ ਕਸਬੇ ਤੇ ਰਾਤ ਨੂੰ ਸ਼ਿਮਲਾ ਆਦਿ ਪਹਾੜੀ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਦੀ ਰੋਸ਼ਨੀਆਂ ਬੜਾ ਦਿੱਲ ਖਿੱਚਵਾਂ ਨਜ਼ਾਰਾ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ।

ਆਬਾਦੀ - 1, 769 (1981)

30°53' ਉ. ਵਿਥ. : 77°6' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ. - ਇਪ. ਗ. ਇਡ. 11 : 122

ਡਗਰੂ : ਇਹ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬ ਰਾਜ ਦੇ ਮੋਗਾ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦਾ ਇਕ ਪਿੰਡ ਹੈ ਜੋ ਮੋਗੇ ਤੋਂ ਲਗਭਗ 12 ਕਿ. ਮੀ. ਦੀ ਦੂਰੀ 'ਤੇ ਵਸਿਆ ਹੈ। ਪਿੰਡ ਤੋਂ ਦੋ ਕਿ. ਮੀ. ਪੱਛਮ ਵੱਲ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਰਾਇ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਇਕ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਹੈ। ਡਗਰੂ ਵਿਖੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਇਥੇ ਆ ਕੇ ਠਹਿਰੇ ਸਨ। ਉਸ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਲਈ ਚੂਨਾ, ਮਿੱਟੀ ਆਦਿ ਡਗਰੂ ਤੋਂ ਹੀ ਜਾਂਦੇ ਰਹੇ ਸਨ। ਜਿਸ ਵਣ ਦੇ ਦਰਖਤ ਹੇਠ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀਵਾਨ ਲਗਾਇਆ ਕਰਦੇ ਸਨ ਉਹ ਹੁਣ ਵੀ ਮੌਜੂਦ ਹੈ। ਉੱਥੇ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਨੂੰ ਤੰਬੂ ਸਾਹਿਬ ਵੀ ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਇਥੇ ਤੰਬੂ ਲਗਾਏ ਸਨ। ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਦੇ ਨਾਂ ਕਾਫ਼ੀ ਜ਼ਮੀਨ ਹੈ।

ਆਬਾਦੀ-1,731 (1981)

ਹ. ਪੁ. - ਮ. ਕੋ. : 557 ; ਡਿ. ਸੈ. ਹੈ. ਬੁ. ਫਰੀਦਕੋਟ ਡਿਸ : 38

ਡਗਲਸ : ਇਹ ਸਕਾਟਲੈਂਡ ਦੀ ਲੈਨਾਰਕਸ਼ਿਰ ਕਾਉਂਟੀ ਦਾ ਇਕ ਸ਼ਹਿਰੀ ਖੇਤਰ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਲੈਨਾਰਕਸ਼ਿਰ ਦੇ ਦੱਖਣ-ਪੱਛਮ ਵਿਚ 15 ਕਿ. ਮੀ. ਦੀ ਵਿਥ ਤੇ ਸਮੁੰਦਰ ਕੰਢੇ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਇਹ ਖੇਤਰ ਡਗਲਸ ਬੰਸ ਦਾ ਮੂਲ ਸਥਾਨ ਹੈ। ਇਸ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਸਰ ਵਾਲਟਰ ਸਕਾਟ ਦਾ ਕੈਸਲ ਡੈਂਜਰਸ ਨਾਮੀ ਪੁਰਾਣਾ ਕਿਲਾ ਖੰਡਰਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਹੁਣ ਵੀ ਮੌਜੂਦ ਹੈ। ਸੰਨ 1938 ਤੋਂ 1948 ਦੌਰਾਨ ਇਸ ਕੋਲੇ ਦੇ ਨਜ਼ਦੀਕ ਕੋਇਲੇ ਦੀ ਖੁਦਾਈ ਦੇ ਕੰਮ ਕਾਰਨ ਇਸ ਕਿਲੇ ਦਾ ਰਹਿੰਦਾ-ਖੂੰਹਦਾ ਭਾਗ ਵੀ ਨਸ਼ਟ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਡਗਲਸ ਖੇਤਰ ਦੇ ਅਜੋਕੇ ਕਿਲੇ ਵਿਚ ਹੁਮ ਦੇ ਅਰਲ ਦਾ ਨਿਵਾਸ ਹੈ। ਡਗਲਸ ਦੇ ਦੱਖਣ ਪੂਰਬ ਵਿਚ 4 ਕਿ. ਮੀ. ਦੀ ਦੂਰੀ ਤੇ ਓਸਨਸਾਫ਼ ਪਹਾੜ ਹੈ ਜਿਥੇ 1689 ਈ. ਵਿਚ ਜੇਮਜ਼ ਐਂਗਸ ਨੇ ਕੈਮਰੋਨੀ ਲੋਕਾਂ ਦੀ 26 ਵੀਂ ਰੈਜੀਮੈਂਟ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ ਤੇ ਇਸ ਸੰਬੰਧੀ ਇਥੇ ਇਕ ਯਾਦਗਾਰ ਵੀ ਬਣੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਸੰਨ 1712 ਵਿਚ ਸਾਲਮ ਲੀਗ ਅਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸੰਘ ਪ੍ਰਤੀਗਿਆ ਨੂੰ ਸੁਰਜੀਤ ਕਰਨ ਲਈ ਲੋਕ ਫਿਰ ਇਕੱਠੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਡਗਲਸ ਬੰਸ ਦੇ ਸਰਪ੍ਰਸਤ ਸੰਤ ਬ੍ਰਾਈਡ ਦੇ 12 ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਬਣੇ ਗਿਰਜੇ ਦਾ ਸਿਰਫ਼ ਗਾਇਨਸਥਾਨ ਤੇ ਇਕ ਨੌਕਦਾਰ ਲੱਠ ਹੀ ਬਾਕੀ ਹਨ।

ਹ. ਪੁ. - ਐਨ. ਬਿ. 7 : 611

ਡਗਲਸ : ਇਹ ਬਰਤਾਨੀਆ ਦੇ ਉੱਤਰ-ਪੱਛਮ ਵੱਲ ਆਇਲ ਆਫ਼ ਮੈਨ ਨਾਮੀ ਜਜ਼ੀਰੇ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਅਤੇ ਬੰਦਰਗਾਹ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਜਜ਼ੀਰੇ ਦੇ ਪੂਰਬ ਵਿਚ ਰੇਤਲੀ ਖਾੜੀ ਦੇ ਕੰਢੇ ਤੇ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਲਿਵਰਪੁਲ ਤੋਂ ਉੱਤਰ-ਪੱਛਮ ਵਿਚ ਇਹ 120 ਕਿ. ਮੀ. ਅਤੇ ਡਬਲਿਨ ਤੋਂ 144 ਕਿ. ਮੀ. ਦੇ ਫ਼ਾਸਲੇ ਤੇ ਉੱਤਰ-ਪੂਰਬੀ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿਚ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਨੀਵੇਂ ਪਰਬਤਾਂ ਦਾ ਘੇਰਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਇਹ ਸਥਾਨ ਬਹੁਤ ਸੁੰਦਰ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਡੂ (Dhoo) ਅਤੇ ਗਲਾਸ (glass) ਦਰਿਆਵਾਂ ਦੀ ਵਾਦੀ ਵਿਚ ਵਸਿਆ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਇਸਦਾ ਨਾਂ ਡਗਲਸ ਪਿਆ। ਸੋਲ੍ਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦੌਰਾਨ ਇਹ ਇਕ ਨਿੱਕਾ ਜਿਹਾ ਮਛੇਰਿਆਂ ਦਾ ਪਿੰਡ ਸੀ। ਸਮੇਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਲੋਕਾਂ ਦੀ

ਆਵਾਜਾਈ ਵਧਦੀ ਗਈ ਤੇ ਇਹ ਪਿੰਡ ਵਿਕਸਤ ਹੁੰਦਾ ਗਿਆ। ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਸਮਗਲਿੰਗ ਦੇ ਵਪਾਰ ਸਦਕਾ 18ਵੀਂ ਸਦੀ ਤੱਕ ਇਹ ਇਕ ਵਿਸ਼ਾਲ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰਨ ਕਰ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1850 ਦੇ ਕਰੀਬ ਇਹ ਸਮੁੰਦਰੀ ਸਾਹਿਲ ਉਪਰ ਇਕ ਵਧੀਆ ਸੈਰਗਾਹ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਜਾਣਿਆ ਜਾਣ ਲੱਗਾ।

ਡਗਲਸ ਬੰਦਰਗਾਹ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਉੱਤਰ ਵਿਚ ਦੋਹਾਂ ਦਰਿਆਵਾਂ ਦੇ ਮੁਹਾਣਿਆਂ ਉਪਰ ਹੈ। ਲਿਵਰਪੁਲ ਨੂੰ ਇਥੋਂ ਰੋਜ਼ ਜਹਾਜ਼ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਡਗਲਸ ਤੋਂ ਲਿਵਰਪੁਲ, ਲੰਡਨ, ਮਾਨਚੈਸਟਰ ਤੇ ਬਲੈਕਪੁਲ ਤੱਕ ਹਵਾਈ ਸੇਵਾ ਵੀ ਮੁਹੱਈਆ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। 'ਆਈਲ ਆਫ਼ ਮੈਨ ਸਟੀਮ ਪੈਕੇਟ' ਕੰਪਨੀ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਨਾਲ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਆਰਥਿਕਤਾ ਵਿਚ ਕਾਫ਼ੀ ਵਾਧਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਮੁੱਖ ਰੂਪ ਵਿਚ ਇਥੋਂ ਦੀ ਆਰਥਿਕਤਾ ਸੈਲਾਨੀ ਉਦਯੋਗ ਤੇ ਹੀ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੀ ਕਹੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਹਲਕੀ ਇੰਜੀਨੀਅਰੀ, ਉਣਾਈ ਤੇ ਕਾਲੀਨ-ਬੁਣਨ ਆਦਿ ਵਰਗੇ ਉਦਯੋਗ ਵੀ ਇਥੇ ਵਿਕਸਿਤ ਹਨ।

ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਡਗਲਸ ਲੋਪ ਹੋ ਚੁਕਾ ਹੈ ਤੇ ਅਜੋਕਾ ਡਗਲਸ ਪੱਛਮ ਤੋਂ ਉੱਤਰੀ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿਚ ਵਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਇਥੇ ਟਾਵਰ ਆਫ਼ ਰਿਡਿਊਜ (1872 ਈ.), ਕੈਸਲ ਮੋਨਾ (1804), ਦੀ ਮੈਨਕਸ ਨੈਸ਼ਨਲ ਅਜਾਇਬ ਘਰ ਤੇ ਨੋਬੇਲਜ਼ ਹਸਪਤਾਲ (1912 ਈ.) ਆਦਿ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਵੇਖਣ ਯੋਗ ਇਮਾਰਤਾਂ ਵਿਚੋਂ ਹਨ।

ਆਬਾਦੀ - 2,163 (1991)

54° 09' ਉ. ਵਿਥ. : 4° 28' ਪੱ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ. - ਐਨ. ਬਿ. 7 : 610

ਡਗਲਸ, ਸਰ ਜੇਮਜ਼ : ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਕੋਲੰਬੀਆ ਦੇ ਵੈਨਕੂਵਰ ਟਾਪੂ ਦਾ ਗਵਰਨਰ ਅਤੇ ਕੈਨੇਡਾ ਦਾ ਵਪਾਰੀ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਜਨਮ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਕੋਲੰਬੀਆ ਦੇ ਡੈਮਰੋਰਾ (ਅੱਜਕਲ੍ਹ ਇਹ ਗਿਆਨਾ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ) ਵਿਖੇ 15 ਅਗਸਤ, 1803 ਨੂੰ ਹੋਇਆ। ਪੜ੍ਹਾਈ ਲਿਖਾਈ ਉਪਰੰਤ 1820 ਈ. ਵਿਚ ਇਹ ਨਾਰਯ ਵੈਸਟ ਕੰਪਨੀ ਰਾਹੀਂ ਫਰ ਟ੍ਰੇਡ (Fur Trade) ਕਲਰਕ ਦੀ ਹੋਸੀਅਤ ਵਿਚ ਕੈਨੇਡਾ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1821 ਵਿਚ ਹਡਸਨਜ਼ ਬੇ-ਕੰਪਨੀ ਦਾ ਵਪਾਰੀ ਬਣਿਆ। ਸੰਨ 1834 ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਨਿਪੁੰਨਤਾ ਸਦਕਾ ਡਗਲਸ ਇਸ ਕੰਪਨੀ ਵਿਚ ਮੁੱਖ ਵਪਾਰੀ ਦੇ ਅਹੁਦੇ ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ। ਇਸ ਪਿਛੋਂ 1845 ਈ. ਵਿਚ ਇਹ ਕੰਪਨੀ ਦੇ ਮੈਨੇਜਿੰਗ ਬੋਰਡ ਦੇ ਸੀਨੀਅਰ ਮੈਂਬਰ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਇਸ ਨੇ ਰਾਕੀ ਪਰਬਤਾਂ ਦੇ ਪੱਛਮ ਵੱਲ ਕੰਪਨੀ ਦੀਆਂ ਸਰਗਰਮੀਆਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਸੰਭਾਲੀ। ਚਾਰ ਭੂ ਸਾਲਾਂ ਪਿਛੋਂ ਸੰ. ਰ. ਨਾਲ ਦੱਖਣ ਪੱਛਮੀ ਹੱਦਬੰਦੀ ਦੇ ਫੈਸਲੇ ਉਪਰੰਤ ਕੰਪਨੀ ਦਾ ਸਦਰ ਮੁਕਾਮ ਆਰਿਗਨ ਤੋਂ ਬਦਲ ਕੇ ਵੈਨਕੂਵਰ ਟਾਪੂ ਵਿਚ ਲਿਆਂਦਾ। ਸੰਨ 1851 ਵਿਚ ਸਰ ਜੇਮਜ਼ ਡਗਲਸ ਵੈਨਕੂਵਰ ਦਾ ਗਵਰਨਰ ਬਣ ਬੈਠਾ। ਇਹ ਅਹੁਦਾ ਸੰਭਾਲਣ ਉਪਰੰਤ ਇਸ ਨੂੰ ਦੁਬਿਧਾ ਭਰਪੂਰ ਹਾਲਾਤ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪਿਆ। ਸੰਨ 1858 ਦੌਰਾਨ ਇਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਵਪਾਰਕ ਹਿਤਾਂ ਦੀ ਰਾਖੀ ਕਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਕੋਲੰਬੀਆ ਦੀ ਮੁੱਖ ਭੂਮੀ ਦੀ ਨੌਆਬਾਦੀ ਦੇ ਗਵਰਨਰ ਦੀ ਹੋਸੀਅਤ ਵਿਚ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ। ਸੋਨੇ ਦੇ ਚਾਹਵਾਨ ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਹਾਵੀ ਹੋਣ ਦਾ ਡਰ ਹੁੰਦਿਆਂ ਵੀ ਇਸ ਨੇ ਇੰਜੀਨੀਅਰਾਂ, ਸਿਆਣੇ ਜੱਜਾਂ ਤੇ ਤਕੜੇ ਮੈਜਿਸਟ੍ਰੇਟਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਸੜਕਾਂ ਆਦਿ ਬਣਵਾਈਆਂ ਅਤੇ ਕਾਨੂੰਨ ਤੇ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਕਾਬੂ ਵਿਚ ਰਖਿਆ। ਗੋਲਡ ਕਾਲੋਨੀ ਪਹੁੰਚਣ ਲਈ ਇਸ ਨੇ ਕੋਲੰਬੀਆ ਦੀ ਬਜਾਇ ਵੈਂਜ਼ਰ ਦਰਿਆ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ।

ਸਰ ਜਾਰਜ ਡਗਲਸ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਹਰ ਕਦਮ ਤੇ ਸਫਲ ਰਿਹਾ। ਸੰਨ 1864 ਵਿਚ ਇਹ ਗਵਰਨਰੀ ਪਦ ਤੋਂ ਸੇਵਾ ਮੁਕਤ ਹੋਇਆ ਤੇ 2 ਅਗਸਤ, 1877 ਨੂੰ ਇਹ ਸੁਰਗਵਾਸ ਹੋ ਗਿਆ।

ਹ. ਪੁ. - ਐਨ. ਅਸੇ. 9 : 310; ਐਨ. ਬਿ. 7

ਡਗਲਸ ਹਿਊਮ, ਸਰ ਅਲੈਗਜ਼ਾਂਦਰ ਫ੍ਰੈਡਰਿਕ :

ਇਹ ਬਰਤਾਨੀਆ ਦਾ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਸੀ ਜਿਹੜਾ 19 ਅਕਤੂਬਰ, 1963 ਤੋਂ 16 ਅਕਤੂਬਰ, 1964 ਤੱਕ ਇਕ ਵਰ੍ਹਾ ਇਸ ਅਹੁਦੇ ਤੇ ਰਿਹਾ। ਡਗਲਸ ਦਾ ਜਨਮ 2 ਜੁਲਾਈ, 1903 ਨੂੰ ਸਕਾਟਲੈਂਡ ਵਿਚ ਹਿਊਮ ਦੇ 13 ਵੇਂ ਅਰਲ ਦੇ ਘਰ ਹੋਇਆ। ਸੰਨ 1931 ਵਿਚ ਰੂੜੀਵਾਦੀ ਪਾਰਟੀ ਵਲੋਂ ਇਹ ਲਾਰਡ ਡਗਲਸ ਨਾਂ ਹੇਠ ਹਾਊਸ ਆਫ ਕਾਮਨਜ਼ ਦਾ ਮੈਂਬਰ ਬਣਿਆ ਅਤੇ ਦੂਜੀ ਵੱਡੀ ਜੰਗ ਤੱਕ ਇਹ ਦੇਸ਼ ਅੰਦਰਲੀ ਵਰਗ-ਵੰਡ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਖਤਮ ਕਰਨ ਵੱਲ ਰੁੱਝਾ ਰਿਹਾ। ਸੰਨ 1937 ਵਿਚ ਨੈਵਲ ਚੈਂਬਰਲੇਨ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਬਣਨ ਉਪਰੰਤ ਇਸ ਨੂੰ ਪਾਰਲੀਮੈਂਟ ਦਾ ਨਿਜੀ ਸਕੱਤਰ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1940 ਵਿਚ ਚੈਂਬਰਲੇਨ ਦੀ ਥਾਂ ਚਰਚਿਲ ਨੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਦਾ ਅਹੁਦਾ ਸੰਭਾਲਦਿਆਂ ਹੀ ਡਗਲਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਅਹੁਦੇ ਤੋਂ ਹਟਾ ਦਿਤਾ। ਸੰਨ 1945 ਵਿਚ ਇਹ ਹਾਊਸ ਆਫ ਕਾਮਨਜ਼ ਦੀ ਚੋਣ ਲੜਿਆ ਪਰ ਸਫਲ ਨਾ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਇਸਨੂੰ ਬਦੇਸ਼ ਅਮਲੇ ਵਿਚ ਅਧੀਨ ਸਕੱਤਰ ਨਿਯੁਕਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1950 ਵਿਚ ਹੋਣ ਵਾਲੀਆਂ ਹਾਊਸ ਆਫ ਕਾਮਨਜ਼ ਦੀਆਂ ਚੋਣਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਸਫਲ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਅਗਲੇ ਵਰ੍ਹੇ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਦੀ ਮੌਤ ਉਪਰੰਤ ਇਹ ਹਿਊਮ ਦਾ 14 ਵਾਂ ਅਰਲ ਵੀ ਬਣਿਆ। ਇਸੇ ਸਾਲ ਕਾਫੀ ਜੱਦੋ ਜਹਿਦ ਉਪਰੰਤ ਡਗਲਸ ਨੂੰ ਸਟੇਟ ਮੰਤਰੀ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1955 ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਕਾਮਨ ਵੈਲਥ ਸਕੱਤਰ ਤੇ 1957 ਈ. ਵਿਚ ਹਾਊਸ ਆਫ ਲਾਰਡਜ਼ ਦਾ ਲੀਡਰ ਥਾਪਿਆ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1960 ਵਿਚ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਮੈਕਮਿਲਨ ਨੇ ਡਗਲਸ ਨੂੰ ਬਦੇਸ਼ ਸਕੱਤਰ ਨਿਯੁਕਤ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਇਸ ਅਹੁਦੇ ਤੇ ਇਹ ਨਿਪੁੰਨ ਅਤੇ ਫੈਸਲਾਕੁਨ ਵਿਅਕਤੀ ਸਿੱਧ ਹੋਇਆ। ਸੰਨ 1963 ਵਿਚ ਮੈਕਮਿਲਨ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਪੱਦ ਤੋਂ ਤਿਆਗ ਪੱਤਰ ਦੇ ਦੇਣ ਉਪਰੰਤ ਪਾਰਟੀ ਵਲੋਂ ਹਿਊਮ ਨੂੰ ਇਹ ਰੁਤਬਾ ਸੌਂਪਿਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਇਸ ਨੇ ਮੌਕੇ ਅਨੁਸਾਰ ਆਪਣੀ ਅਮੀਰੀ ਤੇ ਸ਼ਾਨ-ਸ਼ੌਕਤ ਨੂੰ ਲਾਭੇ ਕਰ ਦਿਤਾ ਤੇ ਕੇਵਲ ਸਰ ਐਲਨ ਡਗਲਸ ਹਿਊਮ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਆਪਣੀਆਂ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਨਿਭਾਉਣ ਲਗਾ। ਇਸ ਨੇ ਵਪਾਰਕ ਕਾਰਜਾਂ ਨੂੰ ਸਿਆਣਪ ਨਾਲ ਚਲਾਇਆ।

ਸੰਨ 1964 ਵਿਚ ਰੂੜੀਵਾਦੀ ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਹਾਰ ਜਾਣ ਤੇ ਵਿਰੋਧੀ ਧੜੇ ਦੇ ਲੀਡਰ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਵੀ ਇਸਨੂੰ ਜਨਤਾ ਵੱਲੋਂ ਪੂਰਾ ਸਤਿਕਾਰ ਹਾਸਲ ਹੋਇਆ। ਸੰਨ 1965 ਵਿਚ ਹਾਲਾਤ ਨੂੰ ਭਾਂਪਦਿਆਂ ਹਿਊਮ ਨੇ ਆਪਣੀ ਮੈਂਬਰਸ਼ਿਪ ਛੱਡ ਦਿੱਤੀ। ਸੰਨ 1970 ਵਿਚ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਐਡਵਰਡ ਹੀਥ ਨੇ ਇਸਨੂੰ ਬਦੇਸ਼ ਸਕੱਤਰ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ। ਆਪਣੇ ਰਾਜਨੀਤਕ ਜੀਵਨ ਦੌਰਾਨ ਇਸ ਨੇ ਵਿਉਂਤਬੱਧ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੀ ਥਾਂ ਨਿੱਜੀ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨੂੰ ਤਰਜੀਹ ਦਿੱਤੀ।

ਸੰਨ 1974 ਵਿਚ ਇਸਨੂੰ ਉਮਰ ਭਰ ਲਈ ਪੀਅਰ ਦੀ ਪਦਵੀ ਨਾਲ ਸਨਮਾਨਿਆ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1976 ਵਿਚ 'ਦੀ ਵੇ ਦੀ ਵਿੰਡ ਬਲੋਜ਼' ਨਾਉਂ ਹੇਠ ਇਸਦੀ ਸ਼੍ਰੇ-ਜੀਵਨੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਹੋਈ।

ਹ. ਪੁ. - ਐਨ. ਅਸੇ. 9 : 313

ਡਗਲਸ, ਕਲਿਫਰਟ : ਬਰਤਾਨੀਆ ਦੇ ਇਸ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਅਰਥ-ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਦਾ ਜਨਮ 20 ਜਨਵਰੀ, 1879 ਨੂੰ ਚੈਸਿਰ ਵਿਚ

ਸਟਾਕਪੋਰਟ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਪਹਿਲਾਂ ਇਸ ਨੇ ਇੰਜੀਨੀਅਰ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਪਰ ਜਦੋਂ ਇਸ ਨੇ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ ਕਿ ਸਮਕਾਲੀ ਸਮਾਜ ਆਧੁਨਿਕ ਤਕਨੀਕਾਂ ਦਾ ਲਾਭ ਉਠਾਉਣ ਦੇ ਅਸਮਰੱਥ ਹੈ ਤਾਂ ਇਸ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਰੁਖ ਬਦਲ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1919 ਵਿਚ ਅਲਫ੍ਰੈਡ ਰਿਚਰਡ ਔਰੇਜ (Alfre Richard Orage) ਦੀ ਸਮਾਜਵਾਦ ਤੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਪੁਸਤਕ ਦੀ ਨਿਊ ਏਜ ਨੇ ਇਸ ਦੇ ਦਸੋਂ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੀ ਹੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਸੰਨ 1920 ਵਿਚ ਛਪੀ ਡਗਲਸ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਪੁਸਤਕ ਇਕਨਾਮਿਕ ਡੈਮੋਕਰੇਸੀ ਵੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਬਾਰੇ ਹੀ ਹੈ। ਸੰਨ 1920 ਦੇ ਆਰੰਭ ਵਿਚ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਇਸ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਪਸੰਦ ਕੀਤਾ। ਕੈਨੇਡਾ ਵਿਚ ਐਲਬਰਟਾ ਵਿਖੇ 1935 ਈ. ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਸੋਸ਼ਲ ਕੈਡਟ ਪਾਰਟੀ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ ਅਤੇ 1971 ਈ. ਤਕ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਇਸੇ ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਰਹੀ।

29 ਸਤੰਬਰ, 1952 ਵਿਚ ਡੰਡੀ ਵਿਖੇ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ. - ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 3 : 639

ਡਗਲਸ ਖਾਨਦਾਨ : ਇਹ ਸਕਾਟਲੈਂਡ ਦਾ ਇਕ ਅਮੀਰ ਘਰਾਣਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਘਰਾਣੇ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਮੁਖੀ ਵਿਲੀਅਮ ਡੀ ਡਗਲਸ ਨੂੰ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਆਰਚਬਾਲਡ ਅਤੇ ਮਾਰੀ 2 ਪੁੱਤਰ ਸਨ। ਆਰਚਬਾਲਡ ਦਾ ਲੜਕਾ ਵਿਲੀਅਮ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਲਾਂਗ ਲੈਂਗਾ ਦੇ ਨਾਉਂ ਨਾਲ ਵੀ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਵਿਲੀਅਮ ਦਾ ਲੜਕਾ ਸਰ ਵਿਲੀਅਮ (1200-1272 ਈ.) ਜਿਸਨੂੰ ਲਾ-ਹਾਰਡੀ ਵੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਖਾਨਦਾਨ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਸ਼ਖਸ ਸੀ ਜਿਸਨੂੰ ਰਸਮੀ ਤੌਰ ਤੇ ਲਾਰਡ ਆਫ ਡਗਲਸ ਦੀ ਉਪਾਧੀ ਨਾਲ ਸਨਮਾਨਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1298 ਵਿਚ ਟਾਵਰ ਆਫ ਲੰਡਨ ਵਿਖੇ ਇਸਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਇਸਦਾ ਪੁੱਤਰ ਸਰ ਜੇਮਜ਼ (1286-1330 ਈ.) ਸੀ। ਇਸਨੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਕਈ ਲੜਾਈਆਂ ਲੜੀਆਂ ਅਤੇ ਸਫਲਤਾ ਵੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਇਸੇ ਕਾਰਨ ਇਸਨੂੰ ਬਲੈਕ ਡਗਲਸ ਵਰਗਾ ਖਤਰਨਾਕ ਨਾਉਂ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਦੇ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਕਾਰਨਾਮਿਆਂ ਸਦਕਾ ਹੀ ਰਾਬਰਟ ਬਰੂਸ ਨੇ ਇਸਨੂੰ ਸਨਮਾਨਿਤ ਕੀਤਾ। 25 ਅਗਸਤ, 1330 ਵਿਚ ਇਹ ਸਪੇਨ ਵਿਖੇ ਮੂਰਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਲੜਦਾ ਹੋਇਆ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ।

ਵਿਲੀਅਮ (1327-84 ਈ.) ਡਗਲਸ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਅਰਲ ਬਣਿਆ। ਇਹ ਸਰ ਆਰਚ ਬਾਲਡ ਦਾ ਦੂਜਾ ਪੁੱਤਰ ਸੀ। ਸੰਨ 1348 ਵਿਚ ਪੜ੍ਹਾਈ ਖਤਮ ਕਰਨ ਉਪਰੰਤ ਫਰਾਂਸ ਤੋਂ ਸਕਾਟਲੈਂਡ ਵਾਪਸ ਪਰਤਿਆ ਤਾਂ ਇਸ ਨੇ ਤਾਕਤ ਹਥਿਆਉਣ ਲਈ ਆਪਣੇ ਕਈ ਸਾਕ ਸਬੰਧੀਆਂ ਅਤੇ ਧਰਮ ਪਿਤਾ ਲਿਡੈਸਡੇਲ ਦੇ ਸਰਦਾਰ ਜੋ ਕਿ ਇਸਦਾ ਧਰਮ ਪਿਤਾ ਸੀ, ਨੂੰ ਵੀ ਮਾਰ ਦਿਤਾ। ਇੰਜ ਲਿਡੈਸਡੇਲ ਵਿਚ ਵੀ ਉਸਦਾ ਕਬਜ਼ਾ ਹੋ ਗਿਆ ਇਸਨੇ ਮਾਰ ਦੀ ਸ਼ਹਿਜ਼ਾਦੀ ਮਾਰਗੇਟ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕਰਵਾ ਲਿਆ। ਇੰਜ ਇਸ ਨੂੰ ਮਾਰ ਦੀ ਰਿਆਸਤ ਅਤੇ ਉਥੋਂ ਦੇ ਅਰਲ ਦੀ ਉਪਾਧੀ ਵੀ ਮਿਲ ਗਈ।

ਜੇਮਜ਼ (1358-1388 ਈ.) ਡਗਲਸ ਅਤੇ ਮਾਰ ਦਾ ਦੂਜਾ ਅਰਲ ਸੀ। ਇਸ ਨੇ 1388 ਈ. ਵਿਚ ਇੰਗਲੈਂਡ ਤੇ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਨਿਊਕੈਸਲ ਨੂੰ ਤਿੰਨ ਦਿਨ ਤਕ ਘੇਰਾ ਪਾਈ ਰੱਖਿਆ। ਇਸੇ ਦੌਰਾਨ ਇਸਨੇ ਸਰ ਹੈਨਰੀ ਪਰਸੀ ਦਾ ਤਿਕੋਣਾ ਫੌਜੀ ਝੰਡਾ ਕਬਜ਼ੇ ਵਿਚ ਕਰ ਲਿਆ। ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਸਕਾਟਲੈਂਡ ਨੂੰ ਹੀ ਜਿੱਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ ਪਰ ਜੇਮਜ਼ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ।

ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਸਦਾ ਨਾਜਾਇਜ਼ ਲੜਕਾ ਆਰਚਬਾਲਡ ਜਿਹੜਾ ਦੀ ਗਰਿਮ ਨਾਉਂ ਨਾਲ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਡਗਲਸ ਦਾ ਤੀਜਾ ਅਰਲ ਬਣਿਆ ਤੇ ਮਗਰੋਂ ਗਰਿਮ ਦਾ ਵੱਡਾ ਲੜਕਾ ਇਥੋਂ ਦਾ ਚੌਥਾ ਅਰਲ ਬਣਿਆ। ਇਸ ਨੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਰਾਬਰਟ ਤੀਜੇ ਦੀ ਲੜਕੀ ਮਾਰਗੇਟ ਨਾਲ ਸ਼ਾਦੀ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਨੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਕਈ ਯੁੱਧ ਕੀਤੇ। ਸੰਨ 1403 ਵਿਚ ਹੈਨਰੀ ਚੌਥੇ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਸ਼ਰਿਊਜ਼ਬਰੀ ਦੀ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਕੈਦੀ ਬਣਾ ਲਿਆ। ਸੰਨ 1413 ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਰਿਹਾਈ ਦੇ ਦਿਤੀ ਗਈ। ਫ਼ਰਾਂਸ ਦੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਚਾਰਲਸ ਸੱਤਵੇਂ ਨੇ ਇਸਨੂੰ ਫ਼ੌਜ ਦਾ ਲੈਫ਼ਟੀਨੈਂਟ ਜਰਨਲ ਬਣਾ ਦਿਤਾ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਟੂਰੇਨ ਦੀ ਪੀਅਰੇਜ਼ ਡੱਚੀ ਵੀ ਦੇ ਦਿਤੀ। ਆਰਚਬਾਲਡ (1390-1439 ਈ.) ਡਗਲਸ ਦਾ ਪੰਜਵਾਂ ਅਰਲ ਸੀ। ਇਸਨੂੰ ਟੂਰੇਨ ਤੋਂ ਮਿਲਣ ਵਾਲਾ ਮਾਲੀਆ ਮਿਲਣਾ ਬੰਦ ਹੋ ਗਿਆ। 20 ਜੂਨ, 1439 ਈ. ਵਿਚ ਇਸਦੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਸਦਾ ਵੱਡਾ ਲੜਕਾ ਵਿਲੀਅਮ ਛੇਵਾਂ ਅਰਲ ਬਣਿਆ।

ਜੇਮਜ਼ ਡਗਲਸ ਦਾ ਨੌਵਾਂ ਅਤੇ ਅੰਤਮ ਅਰਲ ਸੀ। ਇਸ ਦੇ ਭਰਾ ਨੂੰ ਕਤਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਇਹ ਬਦਲਾ ਲੈਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ ਪਰ ਇਸ ਦੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਧੱਖਾ ਦਿੱਤਾ। ਫਿਰ ਇਸਨੇ 40,000 ਸਾਥੀਆਂ ਸਮੇਤ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੀਆਂ ਫੌਜਾਂ ਉਤੇ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ ਪਰ ਉਥੇ ਵੀ ਹਾਰ ਗਿਆ ਅਤੇ ਇੰਗਲੈਂਡ ਭੱਜ ਗਿਆ। ਇਸਤੋਂ ਬਾਅਦ ਡਗਲਸ ਦੀ ਜਗੀਰ ਐਂਗਸ ਦੇ ਅਰਲ ਨੂੰ ਮਿਲ ਗਈ। ਮਈ 1491 ਈ. ਵਿਚ ਜੇਮਜ਼ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ. ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 7 : 606

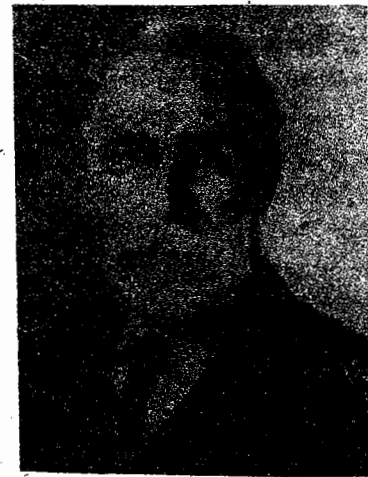
ਡਗਲਸ, ਗਾਵਿਨ : ਸਕਾਟਲੈਂਡ ਦੇ ਇਸ ਕਵੀ ਦਾ ਜਨਮ ਸ਼ਾਇਦ 1475 ਈ. ਵਿਚ ਹੋਇਆ। ਉਪਲਬੱਧ ਚਾਰ ਕਿਰਤਾਂ ਤੋਂ ਇਸ ਦੀ ਵਿਦਵਾਤਾ ਅਤੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਕਿਸਮ ਦੇ ਛੰਦਾਂ ਬਾਰੇ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ। 'Conscience' Palige of Honour (1501) ਅਤੇ ਕਿੰਗ ਹਾਰਟ ਇਸ ਦੀਆਂ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਚਲਤ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਹਨ ਪਰ ਡਗਲਸ ਦੀ ਅਸਲ ਪ੍ਰਸਿੱਧੀ ਇਸ ਵਲੋਂ Aencid ਦੇ ਸਕਾਟ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਕੀਤੇ ਗਏ ਅਨੁਵਾਦ ਕਾਰਨ ਹੋਈ। ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਦਾ ਨਾਂ XIII Bukes of the Encados (ਲ. 1513 ਈ.) ਹੈ। ਫਲਾਂਡਨ ਦੀ ਜੰਗ (1513 ਈ.) ਪਿਛੋਂ ਇਸ ਨੇ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਰਾਜਨੀਤਕ ਸਰਗਰਮੀਆਂ ਵਿਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਸੰਨ 1514 ਵਿਚ ਜੇਮਜ਼ ਚੌਥੇ ਦੀ ਵਿਧਵਾ ਦਾ ਵਿਆਹ ਡਗਲਸ ਦੇ ਭਤੀਜੇ ਨਾਲ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਸ ਨਾਲ ਡਗਲਸ ਦਾ ਸਬੰਧ ਸ਼ਾਹੀ ਖਾਨਦਾਨ ਨਾਲ ਜੁੜ ਗਿਆ।

ਸੰਨ 1521 ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਰਾਜਨੀਤਕ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਤੋਂ ਭਰਦੇ ਹੋਏ ਸਕਾਟਲੈਂਡ ਛੱਡਕੇ ਇੰਗਲੈਂਡ ਜਾਣਾ ਪੈ ਗਿਆ। ਸਤੰਬਰ, 1522 ਵਿਚ ਲੰਡਨ ਵਿਖੇ ਪਲੇਗ ਨਾਲ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ. ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 3 : 640

ਡਗਲਸ, ਜੇਮਜ਼ : ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਦੇ ਦੱਖਣ ਪੱਛਮੀ ਖੇਤਰ ਦੇ ਉਦਯੋਗਿਕ ਵਿਕਾਸ ਵਿਚ ਵੱਡਾ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਉਣ ਵਾਲੇ ਇਸ ਖਾਨ ਖੁਦਾਈ ਇੰਜੀਨੀਅਰ, ਉਦਯੋਗਪਤੀ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਸੇਵਕ ਦਾ ਜਨਮ 4 ਨਵੰਬਰ, 1918 ਨੂੰ ਕੈਥੈਕ (Quebec) ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਨੇ ਕੁਇਨਜ਼ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਕਿੰਗਸਟਨ (ਕੈਨੇਡਾ) ਵਿਖੇ ਵਿਦਿਆ ਹਾਸਲ ਕੀਤੀ ਜਿਥੇ ਮਗਰੋਂ ਇਹ ਚਾਂਸਲਰ ਬਣਿਆ ਅਤੇ ਸਕਾਟਲੈਂਡ ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਮੈਡੀਸਨ ਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਵਿਦਿਆ ਹਾਸਲ ਕੀਤੀ।

ਟੀ. ਸਟੈਰੀ ਹੰਟ ਨਾਲ ਮਿਲਕੇ ਇਸ ਨੇ ਤਾਬਾ ਸੋਧਣ ਲਈ ਹੰਟ-ਡਗਲੈਸ ਵਿਧੀ ਦੀ ਖੋਜ ਕੀਤੀ। ਸੰਨ 1857 ਵਿਚ ਇਹ

ਡਗਲਸ

ਕੈਮੀਕਲ ਕਾਪਰ ਕੰਪਨੀ, ਟੀ. ਨਿਕਸਵਿਲ, ਪਾ ਦਾ ਸੁਪਰਡੈਂਟ ਬਣ ਗਿਆ ਜਿਥੇ ਇਸ ਨੇ ਪਹਿਲੇ ਤਾਬਾ - ਇਲੈਕਟ੍ਰੋਗਲਿਟੀ ਸੋਧਕ ਪਲਾਂਟ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ। ਛੇ ਸਾਲ ਮਗਰੋਂ ਧਾਤ ਦੇ ਵਪਾਰੀ ਫੈਲਪਸ, ਡਾਜ਼ ਐਂਡ ਕੰਪਨੀ ਆਫ਼ ਨਿਊਯਾਰਕ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਐਗੀਜ਼ੇਨਾ ਦੀਆਂ ਤਾਬਾਂ ਦੀਆਂ ਖਾਣਾਂ ਦੇ ਨਿਰੀਖਣ ਲਈ ਨਿਯੁਕਤ ਕਰ ਲਿਆ। ਇਸ ਦੀ ਮਿਹਨਤ ਸਦਕਾ ਇਸ ਕੰਪਨੀ ਨੇ ਬ੍ਰਿਸਬੇਂ ਅਤਕੇ ਮੋਰੋਸੀ ਦੀਆਂ ਖਾਣਾਂ ਨਾਲ ਕਾਪਰ ਕੂਇਨ ਕਨਸਾਲੀਡੇਟਿਡ ਮਾਈਨਿੰਗ ਕੰਪਨੀ ਦਾ ਅਗਾਸ ਹੋਇਆ ਜਿਸ ਦਾ ਇਹ ਪ੍ਰੈਜੀਡੈਂਟ ਬਣਿਆ। ਮਗਰੋਂ ਇਹ ਕੰਪਨੀ ਨੇ ਹੋਰ ਖਾਣਾਂ ਵੀ ਆਪਣੇ ਅਧਿਕਾਰ ਵਿਚ ਲੈ ਲਈਆਂ ਅਤੇ ਐਲ ਪਾਸੋ (El Paso) ਤੇ ਦੱਖਣ ਪੱਛਮੀ ਰੇਲਵੇ ਲਾਈਨ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਕੀਤੀ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਇਸ ਖੇਤਰ ਦਾ ਕਾਫੀ ਵਿਕਾਸ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਨੇ ਰੇਡੀਅਮ ਧਾਤ ਦੀ ਖੁਦਾਈ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹ ਦਿਤਾ ਅਤੇ 3 ਗ੍ਰਾ. ਤੋਂ ਵਧੇਰੇ ਰੇਡੀਅਮ, ਜਨਰਲ ਮੈਮੋਰੀਅਲ ਹਸਪਤਾਲ ਨਿਊਯਾਰਕ ਸਿਟੀ, ਨੂੰ ਭੇਟ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਜੋ ਕੈਂਸਰ ਸਬੰਧੀ ਖੋਜ ਨੂੰ ਤੇਜ਼ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕੇ। ਇਹ 1899 ਤੋਂ 1901 ਈ. ਤੱਕ ਅਮਰੀਕਨ ਇੰਸਟੀਚਿਊਟ ਆਫ਼ ਮਾਈਨਿੰਗ ਇੰਜੀਨੀਅਰਜ਼ ਦਾ ਪ੍ਰੈਜੀਡੈਂਟ ਰਿਹਾ।

25 ਜੂਨ, 1918 ਨੂੰ ਨਿਊਯਾਰਕ ਸਿਟੀ ਵਿਖੇ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ. ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 3 : 640

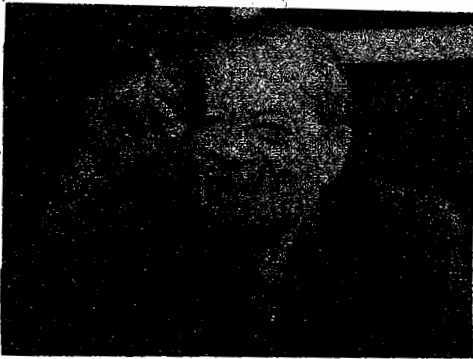
ਡਗਲਸ, ਡੇਵਿਡ : ਸਕਾਟਲੈਂਡ ਦੇ ਇਸ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਬਨਸਪਤੀ ਵਿਗਿਆਨੀ ਦਾ ਜਨਮ ਸਕਾਨ, ਪਰਬਸ਼ਿਰ ਵਿਖੇ 1798 ਨੂੰ ਹੋਇਆ ਜਿਸ ਦੇ ਨਾਂ ਤੋਂ ਲਕੜੀ ਵਾਲੇ ਦਰਖਤਾਂ ਦੀ ਇਕ ਕਿਸਮ ਦਾ ਨਾ ਡਗਲੈਸ ਫਰ ਪੈ ਗਿਆ। ਗਲਾਸਗੋ ਦੇ ਬਨਸਪਤੀ ਬਗੀਚੇ ਵਿਚ ਮਾਲੀ ਰਹਿਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ 1823 ਵਿਚ ਇਸਨੇ ਰਾਇਲ ਹਾਰਟੀਕਲਚਰਲ ਸੁਸਾਇਟੀ ਵਿਖੇ ਕੁਲੈਕਟਰ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕੀਤਾ। ਸੰਨ 1875 ਵਿਚ ਇਹ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਕੋਲੰਬੀਆ ਚਲਾ ਗਿਆ ਜਿਥੇ ਇਸਨੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਪੌਦਿਆਂ, ਰੁੱਖਾਂ, ਅਤੇ ਪੰਛੀਆਂ ਦੀ ਖੋਜ ਕੀਤੀ ਅਤੇ 1827 ਵਿਚ ਇਹ ਹਡਸਨ ਖਾੜੀ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1830 ਤੋਂ 1834 ਤਕ ਇਹ ਕੈਲਿਫੋਰਨੀਆ ਅਤੇ ਫਰੇਜ਼ਰ ਦਰਿਆ ਖੇਤਰ

ਵਿਚ ਖੋਜ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ। ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਸੈਡਵਿਚ (ਹਵਾਈ ਆਈਲੈਂਡਜ਼) ਵਿਚ 12 ਜੁਲਾਈ, 1834 ਨੂੰ ਹੋਈ।

ਇਸਨੇ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਕਿੱਤੇ ਦੌਰਾਨ ਇੰਗਲੈਂਡ ਵਿਚ 50 ਰੁੱਖ ਅਤੇ ਝਾੜੀਆਂ ਅਤੇ 100 ਦੇ ਕਰੀਬ ਬੂਟੀ-ਨੁਮਾ ਪੌਦੇ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤੇ।

ਹ. ਪੁ.-ਐਨ. ਬਿ. 7 : 608

ਡਗਲਸ, ਡੋਨਾਲਡ ਵਿਲਜ਼ : ਇਸ ਵਿਸ਼ਵ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹਵਾਈ ਜਹਾਜ਼ਾਂ ਦੇ ਡਿਜ਼ਾਈਨਰ, ਡਗਲਸ ਏਅਰਕਰਾਫਟ ਕੰਪਨੀ ਦੇ ਸੰਸਥਾਪਕ ਅਤੇ ਡੀ.ਸੀ.-3 (ਟਕੋਟਾ ਸੀ-47) ਢੋਅ-ਦੁਆਈ

ਡੋਨਾਲਡ ਵਿਲਜ਼ ਡਗਲਸ

ਵਾਲੇ ਹਵਾਈ ਜਹਾਜ਼ ਦੇ ਨਿਰਮਾਤਾ ਦਾ ਜਨਮ 6 ਅਪ੍ਰੈਲ, 1892 ਨੂੰ ਬਰੁਕਲਿਨ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਨੇ ਦੀ ਮੈਸਾਚੂਸੈਟਸ ਇੰਸਟੀਚਿਊਟ ਆਫ ਟੈਕਨਾਲੋਜੀ ਕੈਂਬਰਿਜ (1914-15 ਈ.) ਵਿਖੇ ਪਹਿਲੀ ਹਵਾਈ ਸੁਰੰਗ (Wind Tunnel) ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਵਿਚ ਜਰੋਮ ਸੀ, ਹੰਸੋਕਰ (Jerome C. Hunsonkar) ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕੀਤੀ। ਸੰਨ 1920 ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਅਦਾਰੇ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਹ ਗਲੈਨ ਐਲ. ਮਾਰਟਿਨ ਕੰਪਨੀ (Glenn L. Martin Company) ਦਾ ਮੁੱਖ ਇੰਜੀਨੀਅਰ ਸੀ। ਇਸ ਨੇ ਜਿਹੜੇ ਆਰੰਭ ਵਿਚ ਸਰਕਾਰੀ ਠੋਕੇ ਲਏ ਸਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਡਗਲਸ ਵਰਲਡ ਕਰੂਜ਼ਰ ਬਾਈਪਲੇਨ (Douglas World Cruiser Biplanes) ਦਾ ਠੋਕਾ ਸੀ। ਇਸ ਕੰਪਨੀ ਦੁਆਰਾ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਪਹਿਲੇ ਚਾਰ ਹਵਾਈ ਜਹਾਜ਼ਾਂ ਵਿਚੋਂ ਜਿਹੜੇ ਦੋ ਹਵਾਈ ਜਹਾਜ਼ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਧਰਤੀ ਦੁਆਲੇ ਚੱਕਰ ਲਗਾਉਣ ਲਈ 6 ਅਪ੍ਰੈਲ, 1924 ਨੂੰ ਭੇਜੇ ਗਏ ਸਨ ਉਹ ਇਹ ਚੱਕਰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਉਪਰੰਤ 28 ਸਤੰਬਰ, 1924 ਨੂੰ ਵਾਪਸ ਪਰਤੇ ਸਨ। ਮਾਡਲ ਡੀ ਸੀ-1, ਵਪਾਰਕ ਢੋਅ-ਦੁਆਈ ਵਾਲੇ ਹਵਾਈ ਜਹਾਜ਼, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ 1931 ਈ. ਵਿਚ ਪਹਿਲੀ ਉਡਾਣ ਭਰੀ ਅਤੇ ਉਤਪਾਦਨ ਮਾਡਲ ਡੀ.ਸੀ.-2 (1935 ਈ.) ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਮਗਰੋਂ ਇਸ ਕੰਪਨੀ ਨੇ ਇਕ ਵੱਡਾ ਅਤੇ ਵਧੇਰੇ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਜਹਾਜ਼ ਡੀ. ਸੀ.-3 ਬਣਾਉਣ ਵਿਚ ਸਫਲਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਚਾਰ ਇੰਜਣਾਂ ਵਾਲਾ ਡੀ. ਸੀ.-4 (ਜਿਸਨੂੰ ਹਵਾਈ ਸੈਨਾ ਵਿਚ ਸੀ-54 ਅਤੇ ਸਮੁੰਦਰੀ ਸੈਨਾ ਵਿਚ ਆਰ. ਐਸ. ਡੀ.-1 ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ), ਡੀ. ਸੀ.-6 ਅਤੇ ਡੀ. ਸੀ.-7 ਇਹ ਸਾਰੇ ਹਵਾਈ ਜਹਾਜ਼ ਵਪਾਰਕ ਤੌਰ ਤੇ ਇਕ ਵੱਡੀ ਸਫਲਤਾ ਰਹੇ।

ਦੂਜੇ ਵਿਸ਼ਵ-ਯੁੱਧ ਦੌਰਾਨ ਇਸ ਨੇ ਏ-20 ਤਬਾਹੀ ਕਰਨ

ਵਾਲਾ, ਏ-26 ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਦੇ ਹਲਕੇ ਉੱਤੇ ਬੰਬ ਸੁੱਟਣ ਵਾਲਾ ਅਤੇ ਐਸ. ਬੀ. ਡੀ. (ਨਿਡਰ) ਡਾਈਵ ਬੰਬਰ ਆਦਿ ਜੰਗੀ ਹਵਾਈ ਜਹਾਜ਼ ਬਣਾਏ। ਦੂਜੇ ਵਿਸ਼ਵ-ਯੁੱਧ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਸ ਦੁਆਰਾ ਬਣਾਏ ਜਹਾਜ਼ਾਂ ਵਿਚ ਡੀ. ਸੀ.-8, ਡੀ. ਸੀ.-9 ਅਤੇ ਡੀ. ਸੀ.-10 ਜੈੱਟ ਢੋਅ-ਦੁਆਈ ਵਾਲੇ ਅਤੇ ਏ.-4 ਸਕਾਈ ਹਾੱਕ, ਹਮਲਾਵਰ ਬੰਬ ਸੁੱਟਣ ਵਾਲੇ ਅਤੇ ਜੰਗੂ ਜਹਾਜ਼ ਹਨ। ਸੰਨ 1957 ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਡਗਲਸ ਏਅਰਕਰਾਫਟ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਦੇ ਅਹੁਦੇ ਤੋਂ ਅਸਤੀਫਾ ਦੇ ਦਿਤਾ ਪ੍ਰੰਤੂ ਬੋਰਡ ਦਾ ਚੇਅਰਮੈਨ ਅਤੇ ਮੁੱਖ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਕ 1967 ਈ. ਤਕ ਬਣਿਆ ਰਿਹਾ ਜਦੋਂ ਇਹ ਕੰਪਨੀ ਮੈਡਾਨਲ ਡਗਲਸ ਕਾਰਪੋਰੇਸ਼ਨ ਦਾ ਇਕ ਸਹਾਇਕ ਅਕਾਰ ਬਣੀ ਸੀ।

ਹ. ਪੁ.-ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 3 : 640

ਡਗਲੈਸ ਫਰ : ਇਹ ਉੱਤਰੀ ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਲਕੜੀ ਵਾਲੇ ਰੁੱਖ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਿਗਿਆਨਕ ਨਾਂ ਸਿਊਡੋਸਾ ਟੈਕਸੀਫੋਲੀਆ (Pseudotsuga taxifolia) ਹੈ ਤੇ ਪਾਈਨੋਸੀ ਕੁੱਲ ਨਲ ਸਬੰਧਤ ਹਨ। ਇਸੇ ਨੂੰ ਨਾਲ ਫਰ, ਪੀਲਾ ਫਰ, ਡਗਲੈਸ ਸਪਰੂਸ, ਓਰੀਗਾਨ, ਪਿਊਗੈਟ ਸਾਊਂਡ ਪਾਈਨ ਅਤੇ ਨਕਲੀ ਹੈਮਲਾਕ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਫਰ ਅਤੇ ਹੈਮਲਾਕ ਨਾਲ ਮਿਲਦਾ ਜੁਲਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨੇੜੇ ਤੋਂ ਸਪਰੂਸ ਰੁੱਖਾਂ ਨਾਲ ਵੀ ਸਬੰਧਤ ਹੈ। ਇਹ ਕੇਂਦਰੀ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਕੋਲੰਬੀਆ ਤੋਂ ਮਾਨਟਾਲ, ਡਗਲੈਸ ਫਰ ਦੀ ਇਕ ਸ਼ਾਖ ਦੱਖਣੀ ਕੈਲੀਫੋਰਨੀਆ, ਪੱਛਮੀ ਟੈਕਸਾਸ ਅਤੇ ਉੱਤਰੀ ਮੈਕਸੀਕੋ ਤਕ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇਹ ਦੱਖਣੀ ਡਰੇਟਾਂ ਵਿਚ ਵਿਰਲੇ ਵਿਰਲੇ ਥਾਈਂ ਵੀ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਵਿਕਾਸ ਪੱਛਮੀ ਵਾਸ਼ਿੰਗਟਨ ਅਤੇ ਓਰੀਗਾਨ ਵਿਚ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਜਿਥੇ ਇਹ ਬਹੁਤ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਜਾਂ ਕੋਨੀਫਰ ਰੁੱਖਾਂ ਵਿਚ ਉਗਿਆ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਵਾਸ਼ਿੰਗਟਨ ਓਰੀਗਾਨ ਅਤੇ ਕੈਲੀਫੋਰਨੀਆ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਰੁੱਖਾਂ ਦੀ ਉਚਾਈ 65 ਮੀ. ਦੇ ਲਗਭਗ ਘੇਰਾ 1.7 ਮੀਟਰ ਦੇ ਕਰੀਬ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ ਵਿਚ ਇਸ ਰੁੱਖ ਤੋਂ ਮਿਲਦੀ ਲਕੜ ਕੁਲ ਲਕੜ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਦਾ ਇਕ ਅਹਿਮ ਹਿੱਸਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਹੀ ਮੁਲਕ ਵਿਚ ਇਸ ਦੇ ਛੋਟੇ ਪੌਦਿਆਂ ਦਾ ਕਰਿਸਮਿਸ ਰੁੱਖਾਂ ਵਜੋਂ ਬਹੁਤ ਵਪਾਰ ਚਲਦਾ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.-ਐਨ. ਬਿ. 7 : 611

ਡੱਚ-ਧਾਤ : ਇਹ ਪਿੱਤਲ ਦੀ ਇਕ ਕਿਸਮ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਜਿਸਤ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਵਧੇਰੇ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਕਿਸਮ ਇਸ ਮਿਸ਼ਰਿਤ ਧਾਤ ਦਾ ਰੰਗ ਸੋਨੇ ਵਰਗਾ ਪੀਲਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਡੱਚ-ਧਾਤ ਵਿਚ ਤਾਂਬੇ ਅਤੇ ਜਿਸਤ ਦੇ ਅਨੁਪਾਤਾਂ ਦੀ ਰੇਂਜ 88 : 12 ਤੋਂ 85 : 15 ਤਕ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਜਿਸਤ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਹੋਰ ਵਧਣ ਨਾਲ ਰੰਗ ਹੋਰ ਜ਼ਿਆਦਾ ਪੀਲਾ ਹੁੰਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਡੱਚ-ਧਾਤ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਾਂਸੀਕਰਨ ਵਿਚ ਅਤੇ ਵਧੇਰੇ ਖਿਚੀਣਯੋਗਤਾ ਕਾਰਨ ਸੋਨੇ ਵਰਗੇ ਝੂਠੇ ਵਰਕ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਅਸਲ ਸੋਨਾ ਚੜ੍ਹਾਉਣ ਨਾਲੋਂ ਡੱਚ-ਧਾਤ ਚੜ੍ਹਾਉਣ ਉੱਤੇ ਤਿਹਾਈ ਖਰਚੇ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਘੱਟ ਖਰਚਾ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਪ੍ਰੰਤੂ ਜਦੋਂ ਤਕ ਕਿਸੇ ਲੋਕਰ ਨਾਲ ਲੇਪ ਨਾ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚੜ੍ਹਾਏ ਹੋਏ ਵਰਕ ਦੀ ਆਬ ਬੜੀ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਜਾਂਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.-ਐਨ. ਬਿ. 7 : 798

ਡੱਚ ਪੂਰਬੀ ਦੀਪ ਸਮੂਹ : ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨੀਦਰਲੈਂਡ ਪੂਰਬੀ ਦੀਪ-ਸਮੂਹ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਦਸੰਬਰ 1949 ਤੱਕ ਇਹ ਦੀਪ ਨੀਦਰਲੈਂਡ ਦੇ ਸਮੁੰਦਰੀ ਪਾਰਲੇ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿਚ ਗਿਣੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ ਪਰ

ਹੁਣ ਇਹ ਇੰਡੋਨੇਸ਼ੀਆ ਗਣਰਾਜ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਜਾਣੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਸੁਮਾਟਰਾ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਲਗਵੇਂ ਦੀਪ, ਸਾਬਾ ਅਤੇ ਸਾਰਾਵਾਕ ਤੇ ਬਰੂਨਾਈ ਖੇਤਰਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਬੋਰਨੀਓ, ਸਾਂਗੀ ਅਤੇ ਟਾਲੇਉਡ ਦੇ ਸੈਲਾਂਬੀਜ਼ ਟਾਪੂਆਂ ਸਮੇਤ ਅਤੇ ਸੈਲਾਂਬੀਜ਼ ਤੇ ਨਿਊਗਿਨੀ ਵਿਚਕਾਰਲੇ ਮਾਲਾਨਾਜ਼ ਅਤੇ ਜਾਵਾ ਦੇ ਪੂਰਬ ਵੱਲ ਲੈਂਸਰ ਸੁੰਡਾ ਦੀਪ-ਸਮੂਹ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਲੈਂਸਰ ਸੁੰਡਾ ਦੀਪਾਂ ਦੇ ਪੁਰਤਗਾਲੀ ਅੱਧੇ ਟੀਮੋਰ ਅਤੇ ਪੁਰਤਗਾਲ ਦੇ ਘੇਰੇ ਵਿਚ ਆਉਂਦੇ ਇਹ ਟਾਪੂ ਵੇਕੂਸੀ ਉੱਤਰੀ ਸਾਹਿਲੀ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਅਗਸਤ, 1962 ਨੂੰ ਨੀਦਰਲੈਂਡ ਨਿਊਗਿਨੀ ਵਾਲਾ ਖੇਤਰ ਵੀ ਅਜੋਕੇ ਇੰਡੋਨੇਸ਼ੀਆ ਨੂੰ ਸੌਂਪ ਦਿਤਾ ਗਿਆ।

ਦੂਜੇ ਸੰਸਾਰ ਯੁੱਧ ਦੌਰਾਨ ਨਿਊਗਿਨੀ ਦੇ ਦੱਖਣੀ ਭਾਗ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਬਾਕੀ ਸਾਰੇ ਦੇ ਸਾਰੇ ਡੱਚ ਪੂਰਬੀ ਦੀਪ ਜਾਪਾਨ ਦੇ ਕਬਜ਼ੇ ਹੇਠ ਆਏ। ਸੰਨ 1945-49 ਦੌਰਾਨ ਨੀਦਰਲੈਂਡ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀਪਾਂ ਦਾ ਕੰਟਰੋਲ ਆਪਣੇ ਅਧੀਨ ਲੈਣ ਦੀਆਂ ਨਾਕਾਮਯਾਬ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਕੀਤੀਆਂ। ਇਹ ਸਮਾਂ ਇਸ ਦੀਪ-ਸਮੂਹ ਦਾ ਪਰਿਵਰਤਨ ਕਾਲ ਸੀ। ਸੰਨ 1949 ਵਿਚ ਇਹ ਦੀਪ ਇੰਡੋਨੇਸ਼ੀਆ ਗਣਰਾਜ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਆਜ਼ਾਦ ਹੋ ਗਏ।

ਹ. ਪੁ. - ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 4: 299

ਡੱਚ ਭਾਸ਼ਾ : ਯੂਰਪ ਦੇ ਹਾਲੈਂਡ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਡੱਚ ਭਾਸ਼ਾ ਕਹਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਭਾਸ਼ਾ ਨੀਦਰਲੈਂਡ, ਬੈਲਜੀਅਮ ਦੇ ਅੱਧੇ ਉੱਤਰੀ ਭਾਗ, ਫ਼ਰਾਂਸ ਦੇ ਨਾਰਡ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਉਪਰਲੇ ਹਿੱਸੇ ਅਤੇ ਯੂਰਪ ਦੇ ਬਾਹਰ ਡੱਚ ਨਿਊਸਿਨੀ ਆਦਿ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿਚ ਬੋਲੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਅਮਰੀਕਾ ਅਤੇ ਕੈਨੇਡਾ ਵਿਖੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਡੱਚ ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਦੀ ਵੀ ਇਹ ਮਾਤ ਭਾਸ਼ਾ ਹੈ। ਦੱਖਣੀ ਅਫ਼ਰੀਕੀ ਯੂਨੀਅਨ ਰਾਜ ਵਿਖੇ ਵਸਦੇ ਡੱਚ ਮੂਲ ਦੇ ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵੀ ਡੱਚ ਭਾਸ਼ਾ ਨਾਲ ਕਾਫ਼ੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ।

ਪਹਿਲਾਂ ਇਹ ਭਾਸ਼ਾ ਮੁੱਖ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪੱਛਮੀ ਫਲੈਂਡਰਸ ਵਿਚ ਪ੍ਰਚਲਤ ਸੀ ਪਰ ਸੋਲੂਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਡੱਚ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਇਸ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਵੀ ਉੱਤਰ ਵੱਲ ਵਧਦਾ ਗਿਆ। ਸਪੇਨੀ ਰਾਜ ਤੋਂ ਖਲਾਸੀ ਹੋ ਜਾਣ ਅਤੇ ਹਾਲੈਂਡ ਦੀ ਹੋਰ ਉਨੱਤੀ ਹੋਣ ਨਾਲ ਡੱਚ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਹੋਇਆ। ਅੱਜ ਵੀ ਇਸ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਦੱਖਣੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਸਪੱਸ਼ਟ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ।

ਸੋਲੂਵੀਂ ਅਤੇ ਸਤਾਰਵੀਂ ਸਦੀ ਦੌਰਾਨ ਹਾਲੈਂਡ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਨਵੇਂ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਇਸ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਪ੍ਰਸਾਰ ਹੋਇਆ। ਇਥੇ ਕੁਝ ਸਥਾਨਕ ਬੋਲੀਆਂ ਵੀ ਪ੍ਰਚਲਤ ਹਨ। ਐਮਸਟਰਡਮ ਤੋਂ ਪੂਰਬ ਵੱਲ ਨੂੰ ਆਉਂਦੇ ਹੋਏ ਇਨ੍ਹਾਂ ਬੋਲੀਆਂ ਵਿਚ ਪੂਰਬੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦੀ ਝਲਕ ਪੈਂਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਨੇੜਲੇ ਜਰਮਨ ਖੇਤਰਾਂ ਦੀਆਂ ਆਮ ਜਰਮਨ ਬੋਲੀਆਂ ਨਾਲ ਇਸ ਦੀ ਸਮਾਨਤਾ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ. - ਹਿ. ਵਿ. ਕੋ. 5 : 206

ਡੱਚ ਯੁੱਧ (1672-78) : ਇਹ ਲੜਾਈ ਫ਼ਰਾਂਸ ਦੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਲੂਈ ਚੌਦਵੇਂ ਦੀ ਦੂਜੀ ਜੇਤੂ ਲੜਾਈ ਸੀ। ਇਸ ਲੜਾਈ ਦਾ ਮੁੱਖ ਮੰਤਵ ਡੱਚ ਨੀਦਰਲੈਂਡ ਦੇ ਸੰਯੁਕਤ ਪ੍ਰਾਂਤਾਂ ਨੂੰ ਅਤੇ ਸਪੇਨੀ ਨੀਦਰਲੈਂਡ ਦੇ ਫ਼ਰਾਂਸੀਸੀ ਇਲਾਕਿਆਂ ਨੂੰ ਵੱਖ ਵੱਖ ਕਰਨਾ ਸੀ। ਮਈ, 1672 ਈ. ਵਿਚ ਫ਼ਰਾਂਸ, ਜਰਮਨੀ ਦੀਆਂ ਮਿੰਟਸਟਰ ਅਤੇ ਕਲੋਨ ਰਿਆਸਤਾਂ ਨੇ ਡੱਚ ਰੀਪਬਲਿਕ ਉੱਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਬਰਤਾਨੀਆ ਨੇ ਸਮੁੰਦਰ ਵੱਲੋਂ ਇਸ ਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਸਿੱਟੇ ਵਜੋਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤਿੰਨਾਂ ਤਾਕਤਾਂ ਦਾ ਸੱਤ ਡੱਚ ਪ੍ਰਾਂਤਾਂ ਤੇ

ਕਬਜ਼ਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਹੁਣ ਡੱਚਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਹਿਫ਼ਾਜ਼ਤ ਕਰਨ ਲਈ ਐਮਸਟਰਡਮ ਦੇ ਚਾਰੇ ਪਾਸੇ ਖਾਈਆਂ ਖੋਦ ਦਿਤੀਆਂ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਚੌਖਾ ਪਾਣੀ ਭਰ ਦਿੱਤਾ। ਡੱਚਾਂ ਦੀ ਫ਼ੌਜ ਆਰੰਜ ਦੇ ਵਿਲੀਅਮ ਤੀਜੇ ਦੀ ਕਮਾਨ ਹੇਠ ਇਕੱਠੀ ਹੋ ਗਈ। ਪਤਝੜ ਆਉਣ ਤਕ ਵਿਲੀਅਮ ਨੇ ਹਮਲਾਵਰਾਂ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਨ ਲਈ ਪੂਰੀ ਤਿਆਰੀ ਕਰ ਲਈ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਸਮੁੰਦਰੀ ਲੜਾਈਆਂ ਹੋਈਆਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਨੌ ਸੈਨਾਪਤੀ ਐਮ. ਏ. ਡੀਰੀਊਟਰ ਦੀ ਕਮਾਂਡ ਅਧੀਨ ਡੱਚਾਂ ਨੇ ਹਮਲਾਵਰਾਂ ਨੂੰ ਬੁਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਰਾਇਆ। ਫ਼ਰਵਰੀ 1647 ਈ. ਵਿਚ ਬਰਤਾਨੀਆ ਨੇ ਡੱਚਾਂ ਨਾਲ ਵੈਸਟਮਿਨਿਸਟਰ ਦੀ ਸੰਧੀ ਕੀਤੀ। ਬਰਾਂਡਨਬਰਗ ਜੋ ਕਿ ਪਹਿਲੋਂ ਡੱਚਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਸੀ ਨੇ ਜੁਲਾਈ, 1673 ਈ. ਵਿਚ ਫ਼ਰਾਂਸ ਨਾਲ ਸੰਧੀ ਕਰ ਲਈ ਸੀ ਪਰ ਸਪੇਨ ਅਤੇ ਲਾਰੇਨ ਨੇ ਡੱਚਾਂ ਦਾ ਹੀ ਸਾਥ ਦਿੱਤਾ। ਫ਼ਰਾਂਸ ਨੂੰ ਰੀਪਬਲਿਕ ਵਿਚੋਂ ਬਾਹਰ ਕਰ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਮਿੰਟਸਟਰ ਅਤੇ ਕਲੋਨ ਨੂੰ ਲੜਾਈ ਨੂੰ ਤਿਆਗਣ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

ਸੰਨ 1674 ਤੋਂ 1678 ਤਕ ਫ਼ਰਾਂਸ ਨੇ ਸਵੀਡਨ ਦੀ ਮੱਦਦ ਨਾਲ ਰਾਈਨ ਦੇ ਕੰਢੇ ਤੇ ਸਪੇਨੀ ਨੀਦਰਲੈਂਡ ਵੱਲ ਵਧਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਜਿੱਤਦਾ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1678-79 ਨੂੰ ਨਿਮਾਜਨ ਦੀ ਸੰਧੀ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਇਸ ਨਾਲ ਫ਼ਰਾਂਸ ਦੀ ਸਪੇਨੀ ਨੀਦਰਲੈਂਡ ਵਿਚ ਤਾਕਤ ਵੱਧ ਗਈ ਅਤੇ ਡੱਚ ਰੀਪਬਲਿਕ ਨੂੰ ਵੀ ਖਤਮ ਨਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

ਹ. ਪੁ. - ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 3 : 729

ਡੱਚ ਵੈਸਟ ਇੰਡੀਆ ਕੰਪਨੀ : ਇਹ ਇਕ ਡੱਚ ਵਪਾਰਕ ਕੰਪਨੀ ਸੀ ਜਿਸਦੀ ਸਥਾਪਨਾ 1621 ਈ. ਵਿਚ ਨੀਦਰਲੈਂਡ ਵੱਲੋਂ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਇਸ ਕੰਪਨੀ ਦਾ ਮੁੱਖ ਉਦੇਸ਼ ਸਪੇਨ ਅਤੇ ਪੁਰਤਗਾਲ ਦੀਆਂ ਪੱਛਮੀ ਦੀਪ ਸਮੂਹ ਵਿਚਲੀਆਂ ਨੌ ਆਬਾਦੀਆਂ ਨੂੰ ਠੇਸ ਪਹੁੰਚਾ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਪਾਰ ਨੂੰ ਆਰਥਿਕ ਸੰਕਟ ਪੈਦਾ ਕਰਨਾ ਸੀ। ਸੰਨ 1630 ਤੇ 1650 ਦੇ ਦਹਾਕਿਆਂ ਦੌਰਾਨ ਇਹ ਕੰਪਨੀ ਪੁਰਤਗਾਲੀ ਨੌਆਬਾਦੀਆਂ ਵਿਰੁੱਧ ਕੀਤੀਆਂ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਵਿਚ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਾਮਯਾਬ ਰਹੀ ਤੇ ਡੱਚ ਕੰਪਨੀ ਦਾ ਬੋਲ-ਬਾਲਾ ਹੋਣ ਲੱਗਾ ਜਿਸ ਤੇ ਇਸ ਕੰਪਨੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਨਿਜੀ ਵਸੀਲਿਆਂ ਨੂੰ ਰੱਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਕੰਪਨੀ ਦੀ ਤਾਕਤ ਛੇਤੀ ਹੀ ਘਟਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈ ਅਤੇ 1794 ਈ. ਤੱਕ ਡੱਚ ਵੈਸਟ ਇੰਡੀਆ ਦਾ ਨਾਂ ਨਿਸ਼ਾਨ ਹੀ ਖਤਮ ਹੋ ਗਿਆ ਜਾਪਿਆ।

ਡੱਚ ਵੈਸਟ ਇੰਡੀਆ ਕੰਪਨੀ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਨੀਦਰਲੈਂਡ ਦੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਖੇਤਰਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਤਿਨਿਧਾਂ ਦੇ ਬਣੇ ਬੋਰਡ ਰਾਹੀਂ ਚਲਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਕੰਪਨੀ ਨੂੰ ਅਮਰੀਕਨ, ਅਫ਼ਰੀਕਨ ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਆਉਂਦੇ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿਚ ਵਪਾਰਕ ਤੌਰ ਤੇ ਏਕਾਧਿਕਾਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਸੀ। ਇਸ ਕੰਪਨੀ ਨੇ ਨੈਸ਼ਨਲ ਅਸੈਂਬਲੀ ਵੱਲੋਂ ਮਿਲੀ ਮਾਲੀ ਸਹਾਇਤਾ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਦੱਖਣੀ ਅਫ਼ਰੀਕਾ ਅਤੇ ਪੱਛਮੀ ਦੀਪ ਸਮੂਹ ਵਿਚ ਬਾਗ ਬਗੀਚੇ ਲਗਾਉਣ ਲਈ ਗੁਲਾਮ ਭੇਜਣ ਵਾਸਤੇ ਪੱਛਮੀ ਅਫ਼ਰੀਕਾ ਦੀਆਂ ਸਾਹਿਲੀ ਬੰਦਰਗਾਹਾਂ ਉਪਰ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ। ਸਪੇਨ, ਪੁਰਤਗਾਲ ਅਤੇ ਇੰਗਲੈਂਡ ਅਧੀਨ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸੁਰੱਖਿਆ ਵਾਲੇ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਕੰਪਨੀ ਆਪਣੇ ਵਪਾਰ ਵਿਚੋਂ ਖੁਲ੍ਹਾ ਧਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਤੋਂ ਅਸਮਰਥ ਸੀ।

ਸੰਨ 1628 ਵਿਚ ਕੰਪਨੀ ਸਪੇਨ ਦੇ ਇਕ ਬੇੜੇ ਦੇ ਕੁਝ ਮਾਲਦਾਰ ਲੋਰੇਨ ਡੱਚਾਂ ਵੱਲ ਹੋ ਗਏ। ਸੰਨ 1673 ਦੇ ਅੰਤ ਤਕ ਫ਼ਰਾਂਸ ਨੂੰ ਨੀਦਰਲੈਂਡ ਗਣਰਾਜ ਵਿਚੋਂ ਕੱਢ ਦਿਤਾ ਗਿਆ।

ਸੰਨ 1674 ਤੋਂ 1678 ਦੌਰਾਨ ਸਵੀਡਨ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ

ਨਾਲ ਫ਼ਰਾਂਸ ਨੇ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਦੱਖਣੀ ਨੀਦਰਲੈਂਡ ਦੇ ਖੇਤਰਾਂ ਤੇ ਰਾਈਨ ਦਰਿਆ ਦੇ ਨਾਲ ਵਧਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਪਰ ਫ਼ਰਾਂਸ ਹਾਰਦਾ ਗਿਆ ਤੇ ਅੰਤ ਨੂੰ 1678-79 ਈ. ਦੌਰਾਨ ਨਿਜੀਨਗੈਨ ਦੀ ਸੰਧੀ ਨਾਲ ਇਸ ਜੰਗ ਦਾ ਖਾਤਮਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਅਨੁਸਾਰ ਡੱਚ ਗਣਰਾਜ ਜਿਉਂ ਦਾ ਤਿਉਂ ਰਿਹਾ ਅਤੇ ਫ਼ਰਾਂਸ ਨੇ ਸਪੇਨੀ ਨੀਦਰਲੈਂਡ ਖੇਤਰਾਂ ਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ।

ਹ. ਪੁ. - ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 4 : 301; ਐਨ. ਅਮੇ. 9 : 499

ਡਜ਼ਾਉਜ਼ੀਕਾਉ : ਹੁਸ ਵਿਚ ਕੋਹਕਾਫ਼ ਪਰਬਤ ਦੀਆਂ ਢਲਾਣਾਂ ਉੱਤੇ ਟੈਰੇਕ ਦਰਿਆ ਦੇ ਦੋਨਾਂ ਪਾਸਿਆਂ ਉਪਰ ਵਸਿਆ ਇਹ ਇਕ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ ਜਿਸ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ 1784 ਈ. ਵਿਚ ਵਲਾਦੀ ਕੈਫਕੈਜ਼ ਨਾਂ ਦੇ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਹੋਈ ਸੀ। ਇਸਦਾ ਇਹ ਨਾਂ 1931 ਈ. ਤਕ ਪ੍ਰਚੱਲਤ ਰਿਹਾ ਤੇ ਪਿੱਛੋਂ 1944 ਤੋਂ 1954 ਈ. ਤੀਕ ਡਜ਼ਾਉਜ਼ੀਕਾਉ ਰਿਹਾ। ਫਿਰ ਇਹ ਨਾਂ ਵੀ ਬਦਲ ਕੇ ਆਰਜ਼ਾਨਾਕਿਡਜ਼ਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਸਥਾਪਨਾ ਵੇਲੇ ਇਹ ਕੋਹਕਾਫ਼ ਪਰਬਤਾਂ ਵਿਚਲੇ ਜਾਰਜੀਅ ਮਿਲਿਟਰੀ ਹਾਈ-ਵੇ ਅਤੇ ਆਸੇਸੀਅਨ ਮਿਲਿਟਰੀ ਹਾਈ-ਵੇ ਲਈ ਕਿਲੇ ਵਾਲਾ ਸ਼ਹਿਰ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਪਰ ਪਿੱਛੋਂ ਇਹ ਟ੍ਰਾਂਸ ਕਾਕੇਸੀਅਨ ਰੇਲਵੇ ਸ਼ਾਖਾ ਲਾਈਨ ਦਾ ਵੀ ਆਖਰੀ ਸਟੇਸ਼ਨ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1860 ਵਿਚ ਇਸਨੂੰ ਸ਼ਹਿਰੀ ਅਖਤਿਆਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਏ। ਇਸ ਪਿੱਛੋਂ ਰੇਲ ਲਾਈਨ ਬਣਨ ਮਗਰੋਂ ਇਹ ਸਨਅਤੀ ਕੇਂਦਰ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਉੱਨਤ ਹੋਇਆ। ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਨੇੜੇ ਹੀ ਸਾਡੇਨ ਖਾਣ-ਖੁਦਾਈ ਕੇਂਦਰ ਹੈ ਜਿਥੋਂ ਤਾਂਬਾ, ਜਿਸਤ, ਚਾਂਦੀ ਕੱਚੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਖਣਿਜਾਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਸੰਨਅਤਾਂ ਉੱਨਤ ਹਨ। ਅੱਜਕੱਲ੍ਹ ਇਥੇ ਬਿਜਲੀ ਦਾ ਸਮਾਨ, ਮੋਟਰਾਂ ਦੇ ਪੁਰਜ਼ੇ, ਭੋਜਨ ਦੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਸੈਸਿੰਗ ਵੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਜ਼ਰਾਇਤ, ਡਾਕਟਰੀ, ਅਧਿਆਪਕ ਸਿਖਲਾਈ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਵਿਗਿਆਨ ਬੱਸ ਕੇਂਦਰ ਅਤੇ ਖਣਿਜਾਂ ਸੰਬੰਧੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦਾ ਵੀ ਕੇਂਦਰ ਹੈ।

ਆਬਾਦੀ - 2,96,000 (1983)

ਹ. ਪੁ. - ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 8 : 989

ਡਡਲੀ, ਸਰ ਐਡਮੰਡ : ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੇ ਇਸ ਉੱਘੇ ਸਿਆਸਤਦਾਨ ਦਾ ਜਨਮ ਲਗਭਗ 1462 ਈ. ਵਿਚ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਨੇ ਹੈਨਰੀ ਸੱਤਵੇਂ ਅਤੇ ਐੱਠਵੇਂ ਦੇ ਰਾਜਕਾਲ ਸਮੇਂ ਸਿਆਸਤ ਵਿਚ ਵੱਧ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਭਾਗ ਲਿਆ। ਆੱਕਸਫੋਰਡ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿਚ ਦਾਖਲ ਹੋ ਕੇ ਗ੍ਰੇਜ਼ ਇਨ ਵਿਖੇ ਕਾਨੂੰਨ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕੀਤਾ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਲੰਡਨ ਦਾ ਅਧੀਨ ਸ਼ੈਰਿਫ ਨਿਯੁਕਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਹੈਨਰੀ ਸੱਤਵੇਂ ਦੇ ਸ਼ਾਸਨ ਸਮੇਂ ਉਸ ਦੀ ਕਠਪੁਤਲੀ ਬਣਕੇ ਪੂਰਨ ਤਾਨਾਸ਼ਾਹੀ ਰਾਜ ਕਾਇਮ ਕਰਨ ਲਈ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਅਨਿਆਪੂਰਨ ਕੰਮ ਕਰਨ ਅਤੇ ਸਿਆਸਤੀ ਦਾਅ ਪੇਚ ਲਾਉਣ ਵਿਚ ਉਸ ਦੀ ਮਦਦ ਕੀਤੀ। ਸੰਨ 1504 ਵਿਚ ਇਹ ਹਾਊਸ ਆੱਫ ਕਾਮਨਜ਼ ਦਾ ਸਪੀਕਰ ਬਣ ਗਿਆ ਪਰ ਹੈਨਰੀ ਐੱਠਵੇਂ ਦੀ ਤਖ਼ਤ ਨਸ਼ੀਨੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਸ ਨੂੰ ਮਹਾਂ ਦੇਸ਼ ਧਰੋਹ ਦੇ ਇਲਜ਼ਮ ਹੇਠ ਕੈਦ ਕਰ ਲਿਆ ਗਿਆ ਅਤੇ 18 ਅਗਸਤ, 1510 ਨੂੰ ਟਾਵਰ ਹਿਲ ਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਉਸਦੇ ਆਪਣੇ ਸਾਥੀ ਸਮੇਤ ਸੂਲੀ ਤੇ ਚੜ੍ਹਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਸੰਪੂਰਨ ਰਾਜਤੰਤਰ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਸਬੰਧੀ ਲਿਖੀ ਪੁਸਤਕ 'ਦੀ ਟਰੀ ਆਫ ਕਾਮਨਵੈਲਥ' ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਉਪਰੰਤ 1859 ਵਿਚ ਮਾਨਚੈਸਟਰ ਵਿਖੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤੀ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ. - ਐਨ. ਅਮੇ. 9 : 382

ਡਡਲੇ : ਬਰੋ : ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੇ ਪੱਛਮੀ ਮਿਡਲੈਂਡਜ਼ ਮੈਟਰੋਪਾਲਿਟਨ ਕਾਉਂਟੀ ਦੀ ਪੱਛਮੀ ਬਰੋ ਹੈ। ਇਸ ਬਰੋ ਦਾ ਖੇਤਰਫਲ 98 ਵ. ਕਿ. ਮੀ. ਅਤੇ ਆਬਾਦੀ 300,100 (1982) ਹੈ। ਇਸ ਬਰੋ ਵਿਚੋਂ ਸੈਂਜਲੇ-ਨਾਰਵੀਲਡ ਨਾਮੀ ਪਹਾੜ, ਆਰਪਾਰ ਲੰਘਦੇ ਹਨ। ਬਰੋ ਦਾ ਦੱਖਣੀ ਅਤੇ ਪੱਛਮੀ ਹਿੱਸਾ ਉਪਜਾਊ ਵਾਦੀਆਂ ਵਾਲਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਸੈਵਰਨ ਦੀ ਸਹਾਇਕ ਨਦੀ ਸਟਾਉਰ ਦੇ ਕੰਢੇ ਸਟਾਉਰਬਰਿਜ ਅਤੇ ਹਲਜ਼ਓਨ ਸ਼ਹਿਰ ਵਸੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਇਸ ਬਰੋ ਵਿਚੋਂ ਪੁਰਾਣੇ ਸਮਿਆਂ ਤੋਂ ਹੀ ਖਣਿਜਾਂ ਦੀ ਖਾਣ ਖੁਦਾਈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਮੱਧ-ਕਾਲੀਨ ਸਮਿਆਂ ਤੋਂ ਹੀ ਕੋਲਾ ਅਤੇ ਲੋਹਾ ਇਥੋਂ ਦੇ ਪਹਾੜਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੱਢਿਆ ਜਾਂਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਪਰ 18 ਵੀਂ ਸਦੀ ਤਕ ਇਥੋਂ ਦਾ ਕੋਲਾ ਲੋਹਾ ਪਿਘਲਾਉਣ ਦੀਆਂ ਭੱਠੀਆਂ ਲਈ ਇਸਤੇਮਾਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਰਿਹਾ। ਸੰਨ 1700 ਦੇ ਮਗਰਲੇ ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ ਇਥੇ ਨਹਿਰਾਂ ਦਾ ਜਾਲ ਵਿਛਣ ਕਾਰਨ ਸਨਅਤਾਂ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਹੋਇਆ। ਅੰਦਰੂਨੀ ਜਲ-ਮਾਰਗਾਂ ਦੀ ਸਹੂਲਤ ਆਵਾਜਾਈ ਲਈ ਅਤੇ ਖਣਿਜਾਂ ਦੀ ਖੁਦਾਈ ਲਈ ਵੀ ਲਾਹੇਵੰਦ ਰਹੀ। 19ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਅੱਧ ਵਿਚ ਇਥੇ ਅਨੇਕਾਂ ਹੀ ਲੋਹਾ ਪਿਘਲਾਉਣ ਦੀਆਂ ਭੱਠੀਆਂ ਲਗੀਆਂ। 17 ਵੀਂ ਸਦੀ ਤੋਂ ਹੀ ਕਿੱਲ ਬਣਾਉਣਾ ਇਥੋਂ ਦੀ ਘਰੇਲੂ ਸਨਅਤ ਸੀ ਪਰ ਮਗਰੋਂ ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਲੋਹੇ ਦੀਆਂ ਜੰਜੀਰਾਂ ਵਗੈਰਾ ਵੀ ਬਣਨ ਲੱਗੀਆਂ। ਅੱਜਕੱਲ੍ਹ ਇਹ ਧਾਤ ਅਤੇ ਵੱਡੀਆਂ ਇੰਜੀਨਅਰਿੰਗ ਸੰਨਅਤਾਂ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਪਲਾਸਟਕ, ਕੱਪੜੇ, ਰਸਾਇਣ ਅਤੇ ਬਿਜਲੀ ਦਾ ਸਾਮਾਨ ਅਤੇ ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਦੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਵੀ ਬਣਦੀਆਂ ਹਨ।

52°30' ਉ. ਵਿਭ. ; 2°5' ਪੱ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ. - ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 4 : 256

ਡਡਲੇ, ਸਰ ਰਾਬਰਟ : ਇਹ ਇਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਮੁਲਾਹ ਅਤੇ ਇੰਜੀਨੀਅਰ ਸੀ। ਇਸਨੂੰ ਡਿਊਕ ਆਫ ਨਾਰਥਬਰੋਲੈਂਡ ਅਤੇ ਅਰਲ ਆਫ ਵੌਰਿਕ ਜਿਹੇ ਅਹੁਦੇ ਮਿਲੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਇਹ ਅਰਲ ਆਫ ਲੈਸਟਰ ਦਾ ਨਾਜਾਇਜ਼ ਪੁੱਤਰ ਸੀ। ਇਸਦਾ ਜਨਮ 7 ਅਗਸਤ, 1574 ਨੂੰ ਸੁਰੀ (Surey) ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਸੰਨ 1590 ਵਿਚ ਪਿਤਾ ਦੇ ਮਰਨ ਤੋਂ ਬਾਦ ਇਸਨੂੰ ਉਸਦੀ ਜਾਇਦਾਦ ਮਿਲ ਗਈ।

ਸੰਨ 1594 ਵਿਚ ਡਡਲੇ ਨੇ ਗਿੰਨੀ ਦੀ ਬੱਸ ਕਰਨ ਲਈ ਟ੍ਰਿਨੀਦਾਦ ਵੱਲ ਯਾਤਰਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ। ਸੰਨ 1596 ਵਿਚ ਇਸਦੀ ਕੋਡਿਜ਼ ਵੱਲ ਯਾਤਰਾ ਕਰਨ ਤੇ ਇਸਨੂੰ ਨਾਈਟ ਦਾ ਅਹੁਦਾ ਮਿਲ ਗਿਆ। ਇਸ ਯਾਤਰਾ ਤੋਂ ਵਾਪਸ ਆਉਣ ਤੇ 1596 ਈ. ਵਿਚ ਐਲਸ ਲੀ ਨਾਲ ਇਸਨੇ ਦੂਜਾ ਵਿਆਹ ਕਰਵਾ ਲਿਆ ਅਤੇ ਇਸਤੋਂ ਬਾਅਦ ਹੀ ਇਸਨੇ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਦੇ ਅਹੁਦਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਆਪਣੇ ਨਾਂ ਨਾਲ ਚੋੜ ਲਿਆ। ਅਸੈਕਸ ਦੀ ਬਗ਼ਾਵਤ ਵਿਚ ਇਸਨੂੰ ਹੋਈ ਅਸਫਲਤਾ ਕਾਰਨ ਇਹ ਬਦੇਸ਼ ਜਾਣ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਹ ਇਜਾਜ਼ਤ ਇਸਨੂੰ 1605 ਈ. ਵਿਚ ਮਿਲੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹ ਆਪਣੀ ਇਕ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਇਲਿਜਬਥ ਸਾਊਥਵੈਲ ਨਾਲ ਇਟਲੀ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸਰਕਾਰ ਨੇ 1607 ਈ. ਵਿਚ ਇਸ ਤੇ ਗੈਰ ਕਾਨੂੰਨੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਆਹੁਦੇ ਜੋੜਨ ਸਬੰਧੀ ਫੌਰਨ ਬਦੇਸ਼ੋਂ ਵਾਪਸ ਆਉਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਪਰ ਇਸਨੇ ਵਾਪਸ ਮੁੜਨ ਤੋਂ ਨਾਂਹ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਇਸਦੀ ਸਾਥੀ ਜਾਇਦਾਦ ਜ਼ਬਤ ਕਰ ਲਈ ਗਈ। ਸੰਨ 1645 ਵਿਚ ਇਸਦੀ ਛੱਡੀ ਹੋਈ ਪਤਨੀ ਐਲਸ ਲੀ ਨੂੰ ਡਡਲੇ ਦੀ ਡਚੈਸ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਇਟਲੀ ਵਿਚ ਡਡਲੇ ਡਿਊਕ ਆਫ ਟਸਕਨੀ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਇਥੇ ਇਸਨੂੰ

ਇਕ ਬੰਦਰਗਾਹ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਦਲਦਲ ਸੁਕਾਉਣ ਦਾ ਕੰਮ ਸੌਂਪਿਆ ਗਿਆ।

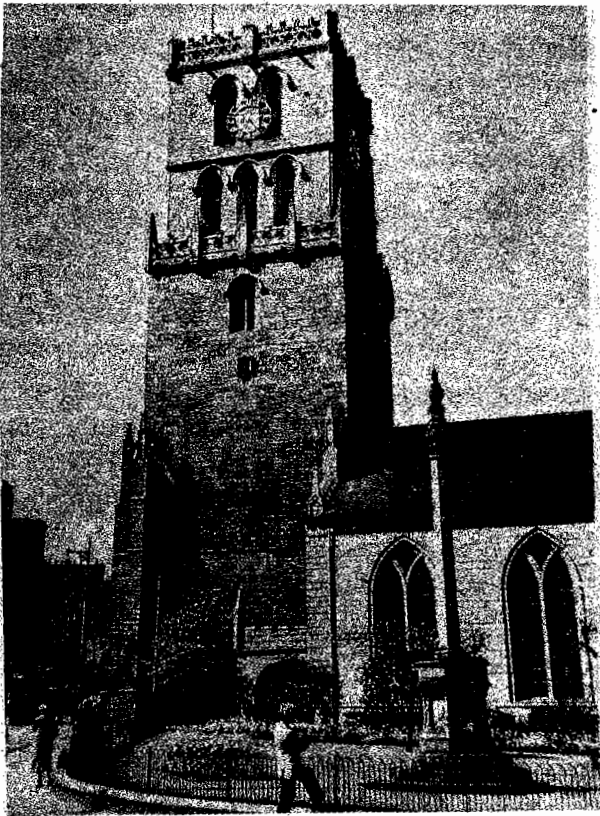
ਇਟਲੀ ਵਿਚ ਇਸਨੂੰ 1620 ਈ. ਵਿਚ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਫਰਡੀਨੈਂਡ ਦੂਜੇ ਨੇ ਨਾਰਟੋਬੀਆ ਦੇ ਡਿਊਕ ਅਤੇ ਵਾਰਥਿਕ ਦੇ ਕਾਊਂਟੇ ਦੇ ਖਿਤਾਬ ਦਿੱਤੇ।

ਇਸਦੀ ਸਮੁੰਦਰੀ ਜਹਾਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਬਣਾਉਣ ਅਤੇ ਨੇਵੀ ਦੇ ਸੰਗਠਨ ਅਤੇ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਉਤੇ ਲਿਖੀ ਕਿਤਾਬ 'Vele Arecano Ve mane' ਇਸ ਦੀ ਸ਼ਾਹਕਾਰ ਰਚਨਾ ਹੈ।

6 ਸਤੰਬਰ, 1649 ਈ. ਨੂੰ ਫਲੋਰੈਂਸ ਦੇ ਨਜ਼ਦੀਕ ਇਸਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.- ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 7 : 733

ਡੰਡੀ : ਡਿਸਟ੍ਰਿਕਟ-ਪੂਰਬੀ ਸਕਾਟਲੈਂਡ ਖੰਡ ਦਾ ਡਿਸਟ੍ਰਿਕਟ ਹੈ ਜਿਸ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ 1975 ਈ. ਵਿਚ ਕੀਤੀ ਗਈ

15 ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਬਣੀ 180 ਫੁੱਟ ਉੱਚੀ
ਡੰਡੀ ਦੀ ਇਤਿਹਾਸਕ ਮੀਨਾਰ

ਸੀ। ਇਸ ਡਿਸਟ੍ਰਿਕਟ ਵਿਚ ਡੰਡੀ ਸ਼ਹਿਰ ਅਤੇ ਐਂਗਸ ਅਤੇ ਪਰਥ ਦੀਆਂ ਸ਼ਾਬਕਾ ਕਾਉਂਟੀਆਂ ਦੇ ਕੁਝ ਹਿੱਸੇ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਇਸ ਡਿਸਟ੍ਰਿਕਟ ਦਾ ਵਿਸਥਾਰ ਟੇ ਖਾੜੀ ਦੇ ਅੰਤਰ ਦੁਆਰਾ ਦੋ ਉੱਤਰ ਵੱਲ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਖੇਤਰਫਲ 233 ਵ. ਕਿ. ਮੀ. ਅਤੇ ਆਬਾਦੀ 1,83,339 (1982) ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.- ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 4 : 273

ਡੱਡੂ : ਅਨਿਊਰਾ ਵਰਗ ਦੇ, ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਰੈਨਿਡੀ ਕੁਲ ਦੇ ਪੂਛ-ਰਹਿਤ ਜਲ-ਥਲੀ ਜੀਵਾਂ ਲਈ ਇਹ ਆਮ ਨਾਂ ਹੈ। ਇਸ ਕੁਲ ਵਿਚ ਲਗਭਗ 56

ਪ੍ਰਜਾਤੀਆਂ ਅਤੇ ਕੋਈ 800 ਤੋਂ ਵਧ ਜਾਤੀਆਂ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਬਹੁਤੀਆਂ ਪੁਰਾਣੀ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਕੁਲ ਦੀਆਂ ਨੌਂ ਉਪ-ਕੁਲਾਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸਿਰਫ ਇਕੋ

ਉਪ-ਕੁਲ ਗੈਨਿਨੀ ਨਵੀਂ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਬਹੁਤੇ ਡੱਡੂ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਕੁਝ ਕੁ ਧਰਤੀ ਤੇ ਖੁੱਡਾਂ ਵਿਚ ਜਾਂ ਦਰਖਤਾਂ ਤੇ ਵੀ ਮਿਲਦੇ ਹਨ।

ਡੱਡੂ

ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਕਾਰ ਵਿਚ ਕੋਈ 2.5 ਸੈਂ. ਮੀ. ਤੋਂ 30 ਸੈਂ. ਮੀ. ਤਕ ਦੇ ਵਖਰੇਵੇਂ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਪ੍ਰਾਣੀ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਪਤਲੇ ਜਿਹੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਚਮੜੀ ਪਧਰੀ, ਗਿੱਲੀ ਤੇ ਭੂਰੀ ਜਾਂ ਹਰੇ ਜਿਹੇ ਰੰਗ ਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਪਰ ਕਈ ਪ੍ਰਜਾਤੀਆਂ ਸ਼ੇਖ ਰੰਗਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਵੀ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਕਈ ਜਾਤੀਆਂ ਵਿਚ ਪਿਠ ਉਤੇ ਲੰਮੀਆਂ ਝਿਰੀਆਂ ਵਿਚ ਵਿਹੁ-ਗਲੈਂਡ ਵੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਉਭਰਵੀਆਂ ਅਤੇ ਪਿਛਲੇ ਪੈਰ ਚੰਮ-ਝਿੱਲੀ ਵਾਲੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਪਿਛਲੀਆਂ ਲੱਤਾਂ ਲੰਮੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਜਿਹੜੀਆਂ ਤੈਰਨ ਅਤੇ ਛਾਲਾਂ ਮਾਰਨ ਵਿਚ ਸਹਾਈ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਕਈ ਸਬੱਲੀ ਕਿਸਮਾਂ ਵਿਚ ਜ਼ਮੀਨ ਪੁੱਟਣ ਲਈ ਪੈਰ ਦੇ ਬਾਹਰਲੇ ਪਾਸੇ ਇਕ ਸਖ਼ਤ ਉਭਾਰ ਜਿਹਾ (Tubercle) ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕਈਆਂ ਵਿਚ ਉਂਗਲਾਂ ਦੇ ਸਿਰਿਆਂ ਤੇ, ਦਰਖਤਾਂ ਆਦਿ ਉਤੇ ਚੜ੍ਹਨ ਲਈ ਡਿਸਕਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ।

ਇਹ ਰਾਤਲ ਪ੍ਰਾਣੀ ਹਨ ਅਤੇ ਉਸ਼ਣ-ਖੰਡਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਤਕਰੀਬਨ ਸਾਰਾ ਸਾਲ ਚੁਸਤ-ਫੁਰਤੀਲੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਉੱਤਰੀ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿਚ ਇਹ ਸਰਦੀਆਂ ਵਿਚ ਸੀਤ-ਨਿਸ਼ਕ੍ਰਿਅਤਾ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਧਾਰਨ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਬਾਲਗ ਡੱਡੂਆਂ ਦਾ ਆਹਾਰ ਮੁੱਖ ਤੌਰ ਤੇ ਕੀੜੇ-ਮਕੋੜੇ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇਹ ਘੋਗੇ, ਕ੍ਰੇਫਿਸ ਅਤੇ ਛੋਟੇ ਮੋਟੇ ਗੀੜਧਾਰੀ ਵੀ ਖਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਟੈਡਪੋਲ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਇਹ ਮੁੱਖ ਤੌਰ ਤੇ ਬਨਸਪਤੀ ਆਹਾਰੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਮਾਦਾ ਡੱਡੂ (ਡੱਡ) ਨਰ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਨਰ ਦੇ ਅੰਗੂਠਿਆਂ ਉਤੇ ਸਖ਼ਤ ਪੈਡ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜਿਹੜੇ ਮਾਦਾ ਨੂੰ ਪਕੜਨ ਵਿਚ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਕਈ ਜਾਤੀਆਂ ਵਿਚ ਨਰ ਦੀ ਗਰਦਨ ਜਾਂ ਗਲੇ ਉਤੇ ਸੂਰ-ਪੋਟਲੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਇਹ ਮੇਥੁਨ-ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਕਢਦੇ ਹਨ।

ਰਾਨਾ ਪ੍ਰਜਾਤੀ ਵਿਚ ਪ੍ਰਜਣਨ ਪਾਣੀ ਦੇ ਅੰਦਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਨਰ ਡੱਡੂ ਪਿਛੋਂ ਦੀ ਮਾਦਾ ਨੂੰ ਬਗਲਾਂ ਕੋਲੋਂ ਘੁੱਟ ਕੇ ਪਕੜ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮਾਦਾ ਦੀ ਪਿਠ ਉਤੇ ਚੜ੍ਹਿਆ ਹੋਇਆ ਹੀ, ਜਿਉਂ ਹੀ ਮਾਦਾ ਅੰਡੇ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਸ਼ੁਕ੍ਰਾਣੂਆਂ ਰਾਹੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨਿਸ਼ੇਚਨ ਕਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਅੰਡੇ ਗੂੜ੍ਹੇ ਰੰਗ ਦੇ, ਜਿਲੈਟਿਨੀ ਮਾਦੇ ਵਿਚ ਕੋਈ ਸੈਂਕੜਿਆਂ ਤੋਂ 30,000 ਤਕ ਝੁੰਡਾਂ ਵਿਚ ਪਾਣੀ ਉੱਤੇ ਤੈਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਪਾਣੀ ਵਿਚਲੇ ਪੌਦਿਆਂ ਆਦਿ ਨਾਲ ਜੁੜ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਜਾਂ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਡੁੱਬ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੁਝ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਪੂਛ ਵਾਲੇ, ਟੈਡਪੋਲ ਲਾਰਵੇ ਨਿਕਲਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਗਲਫੜੇ, ਖਾਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮੂੰਹ ਤੇ ਲੰਮੀ ਆਂਦਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜੋ ਮਹੀਨਿਆਂ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਤਿੰਨ ਸਾਲ ਤਕ

(ਜਾਤੀ ਅਤੇ ਵਾਤਾਵਰਣਕ ਹਾਲਤਾਂ ਅਨੁਸਾਰ) ਕਾਇਆ ਬਦਲੀ ਰਾਹੀਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਬਾਲਗ ਡੱਡੂ ਬਣਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਗਲਫ਼ੜਿਆਂ ਦੀ ਥਾਂ ਫੇਫੜੇ ਬਣਦੇ ਹਨ, ਲੱਤਾਂ-ਬਾਹਾਂ ਨਿਕਲਦੀਆਂ ਹਨ, ਆਂਦਰ ਛੋਟੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਪੂਛ ਖ਼ਤਮ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਮੂੰਹ ਡੱਡੂ ਵਰਗਾ ਬਣਦਾ ਹੈ।

ਜੀਵ-ਵਿਗਿਆਨ ਵਿਚ ਤਜਰਬੇ ਕਰਨ ਲਈ ਡੱਡੂਆਂ ਦੀ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਤਾ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.- ਐਨ. ਬਿ. 9 : 951 ; ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 4 : 331

ਡੱਡੂਆ (Toad) : ਇਹ ਉਗੜ-ਦੁਗੜੀ ਚਮੜੀ ਵਾਲੇ ਪੂਛ-ਰਹਿਤ ਜਲ-ਥਲੀ ਜੀਵ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਈ ਕੁਲਾਂ ਵਿਚ ਰਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਹਾਈਲਾਇਡੀ (Hylidae), ਪੈਲੋਬੇਟਿਡੀ (Pelobatidae) ਅਤੇ ਪਿਪਿਡੀ (Pipidae) ਆਦਿ। ਅਸਲੀ ਡੱਡੂਏ ਬਿਊਫੋਨਿਡੀ (Bufonidae) ਕੁਲ ਦੀ ਬਿਊਫੋ (Bufo) ਪ੍ਰਜਾਤੀ ਵਿਚ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਤਕਰੀਬਨ 250 ਜਾਤੀਆਂ ਹਨ ਜਿਹੜੀਆਂ ਆਸਟ੍ਰੇਲੀਆ ਅਤੇ ਮੈਡਗਾਸਕਰ ਨੂੰ ਛਡਕੇ ਬਾਕੀ ਤਕਰੀਬਨ ਸਾਰੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਹੀ ਮਿਲ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਡੱਡੂਆ

ਅਮਰੀਕੀ ਡੱਡੂਆ (*Bufo terrestris americanus*) ਤਕਰੀਬਨ 2.23 ਸੈਂ. ਮੀ. ਲੰਮਾ, ਸਖ਼ਤ ਚਮੜੀ ਤੇ ਗਠੇ ਹੋਏ ਸਰੀਰ ਵਾਲਾ ਪ੍ਰਾਣੀ ਹੈ। ਪਿੱਠ ਦੀ ਚਮੜੀ ਚਟਾਖਾਂ ਵਾਲੀ, ਭੂਰੇ ਰੰਗ ਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਪਰ ਹੇਠਲੇ ਪਾਸੇ ਤੋਂ ਇਹ ਪਧਰੀ ਤੇ ਰੰਗਹੀਨ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਨਰ ਪ੍ਰਾਣੀਆਂ ਦੇ ਗਲੇ ਦਾ ਰੰਗ ਗੂੜ੍ਹਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਪਰਲੇ ਪਾਸੇ ਦੀ ਚਮੜੀ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਉਭਾਰਾਂ ਵਿਚ ਵਿਹੂ-ਗਲੈਂਡਜ਼ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਅੱਖਾਂ ਦੇ ਪਿਛੇ ਦੋ ਉਭਰਵੀਆਂ ਪੈਰੋਟਿਡ ਗਲੈਂਡਜ਼ ਵਿਚ ਇਹ ਵਿਹੂ-ਗਲੈਂਡਜ਼ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸੰਗ੍ਰਹਿਤ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਲੱਤਾਂ ਛੋਟੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਜਿਹੜੀਆਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਫੁਟਕਣ ਜਾਂ ਤੁਰਨ ਵਿਚ ਮਦਦ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ।

ਇਹ ਡੱਡੂਏ ਸਖ਼ਤ ਚਮੜੀ ਕਰਕੇ ਅਤੇ ਮੁੱਖ ਤੌਰ ਤੇ ਸਥੱਲੀ ਪ੍ਰਾਣੀ ਹਨ। ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਇਹ ਰਾਤਲ ਪ੍ਰਾਣੀ ਹਨ ਅਤੇ ਸੀਮਿਤ ਜਿਹੇ ਆਹਾਰ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਹੀ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਇਹ ਪੌਸਟ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਵਰਤੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਆਹਾਰ ਸਭ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੀੜੇ-ਮਕੌੜੇ ਜਾਂ ਹੋਰ ਕੋਈ ਵੀ ਪ੍ਰਾਣੀ ਜਿਹੜਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਚਿਪਚਿਪੀ ਜੀਭ ਨਾਲ ਪਕੜਿਆ ਜਾ ਸਕੇ, ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸਰਦੀਆਂ ਜਾਂ ਗਰਮ-ਖ਼ੁਸ਼ਕ ਦਿਨਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ (ਜਦੋਂ ਇਹ ਖੁੱਡਾਂ ਵਿਚ ਵੜ ਜਾਂਦੇ ਹਨ) ਬਾਕੀ ਸਮੇਂ ਇਹ ਚੁਸਤ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਜਣਨ ਖੜੇ ਜਾਂ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਵਗਦੇ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਦੋ ਲੰਬੀਆਂ ਜੈਲੀ ਟਿਊਬਾਂ ਵਿਚ ਇਹ 600-30,000 ਤਕ, ਗੂੜ੍ਹੇ ਰੰਗ ਦੇ ਅੰਡੇ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਗੂੜ੍ਹੇ ਰੰਗ ਦੇ ਟੈਡਪੋਲ ਨਿਕਲਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ 2-3 ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ ਬਾਲਗ ਬਣਦਾ ਹੈ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜ਼ਹਿਰ ਤੋਂ ਕਈ ਦਵਾਈਆਂ ਵੀ ਬਣਦੀਆਂ ਹਨ।

ਹ. ਪੁ.- ਐਨ. ਬਿ. 22 : 262

ਡਨਸਟਾਬਲ : ਇਹ ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੀ ਬੈਡਫੋਰਡਸ਼ਿਰ ਕਾਉਂਟੀ ਦੇ ਦੱਖਣੀ ਬੈਡਫੋਰਡਸ਼ਿਰ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦੀ ਮੰਡੀ ਤੇ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ। ਇਹ ਇਤਿਹਾਸਕ ਸ਼ਹਿਰ ਚਿਲਟਰਨ ਪਹਾੜਾਂ ਦੀਆਂ ਉੱਤਰੀ ਢਲਾਣਾ ਉਪਰ (457 ਮੀ.) ਦੀ ਉਚਾਈ ਤੇ ਵਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਢਲਾਣਾ ਨੂੰ ਡਨਸਟਾਬਲ ਢਲਾਣਾਂ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸੰਨ 1100 ਦੇ ਕਰੀਬ (ਹੈਨਰੀ ਪਹਿਲੇ ਰਾਜ-ਕਾਲ ਦੌਰਾਨ) ਡਨਸਟਾਬਲ ਵਿਖੇ ਸੇਂਟ ਕੈਥਰੀਨ ਦੇ ਜੀਵਨ ਸਬੰਧੀ ਇਕ ਕੌਤਕ ਵਰਤਿਆ ਜਿਸਦੇ ਫਲ-ਸਰੂਪ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਸੇਂਟ ਆਗਸਟਸ ਦਾ ਮੱਠ ਬਣਵਾਇਆ ਅਤੇ ਇਸ ਮੱਠ ਲਈ ਗ੍ਰਾਂਟ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਨੇ ਇਕ ਸ਼ਾਹੀ ਬਰੋ ਦਾ ਰੁਤਬਾ ਹਾਸਲ ਕੀਤਾ।

ਡਨਸਟਾਬਲ ਤੋਂ ਮਿਲੇ ਲੇਖ-ਸੰਗ੍ਰਹਾਂ ਵਿਚ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਨਾਲ ਮੱਠ ਦਾ ਪੂਰਾ ਵਿਸਤਾਰ ਵੀ ਦਿੱਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਮੁੱਖ ਭਾਗ ਰੋਮਨ ਵਾਟਲਿੰਗ ਸਟਰੀਟ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਵਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਲੰਬਾਈ ਵਿਚ ਤਕਰੀਬਨ ਡੇਢ ਕਿ. ਮੀ. ਤੱਕ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਡਨਸਟਾਬਲ ਵਿਖੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਕੋਚਿੰਗ ਗੁਫਾਵਾਂ ਹਨ। ਇਥੋਂ 'ਮਿਲੀਆਂ' ਕਈ ਪੂਰਵ ਇਤਿਹਾਸਕਾਲੀ ਯਾਦਗਾਰਾਂ ਇਸ ਬਾਰੇ ਕਿਸੇ ਰੋਮਨ-ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਪਿੰਡ ਦੀ ਹੋਂਦ ਦਾ ਸੰਕੇਤ-ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਪੱਛਮ ਵਿਚ 3 ਕਿ. ਮੀ. ਦੇ ਫ਼ਾਸਲੇ ਤੱਕ 10 ਏਕੜ ਦਾ ਮੈਡਨ ਬੋਅਰ ਕੈਂਪ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਗੋਲਾਈਦਾਰ ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਦੀਵਾਰ ਬਣੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਸੰਨ 1533 ਵਿਚ ਇਸ ਜਗ੍ਹਾ ਕੈਥਰੀਨ ਦੀ ਅਰਾਗਾਨ ਅਤੇ ਹੈਨਰੀ ਅੱਠਵੇਂ ਦੀ ਸ਼ਾਦੀ ਨੂੰ ਟਾਮਸ ਕਰੈਮਰ ਆਰਕਬਿਸ਼ਪ ਨੇ ਨਜਾਇਜ਼ ਕਰਾਰ ਦਿਤਾ।

ਪਹਿਲਾਂ ਪਹਿਲ ਇਥੇ ਤੀਲਿਆਂ ਦੀਆਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਟੋਪੀਆਂ (ਹੈਟਾਂ) ਦਾ ਉਦਯੋਗ ਕਾਫ਼ੀ ਉੱਨਤ ਸੀ ਪਰ ਹੁਣ ਇਥੇ ਹਲਕੀ ਇੰਜੀਨੀਅਰੀ ਅਤੇ ਮੋਟਰ-ਗੱਡੀਆਂ ਦਾ ਉਦਯੋਗ ਵਿਕਸਿਤ ਹੈ। ਇਕ ਸੀਮਿੰਟ ਦਾ ਕਾਰਖਾਨਾ ਵੀ ਸਥਾਪਤ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। ਸੰਨ 1931 ਵਿਚ ਇਥੇ ਲੰਡਨ ਜ਼ੂਆਲੋਜੀਕਲ ਗਾਰਡਨਜ਼ ਦੀ ਇਕ ਵਿਪਸਨੇਡ ਜ਼ੂ ਦੀ ਸ਼ਾਖਾ ਵੀ ਬੋਲੀ ਗਈ ਸੀ। ਇਸਨੇ ਲਗਭਗ 200 ਹੈਕਟੇਅਰ ਦਾ ਰਕਬਾ ਮੱਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਲੰਡਨ ਗਲਾਇਡਿੰਗ ਕਲੱਬ ਦਾ ਸਦਰ-ਮੁਕਾਮ ਵੀ ਡਨਸਟਾਬਲ ਦੇ ਨਜ਼ਦੀਕ ਹੀ ਸਥਿਤ ਹੈ।

ਆਬਾਦੀ - 30912 (1981)

51°33' ਉ. ਵਿਭ. ; 0°32' ਪੱ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ. - ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 4 : 279

ਡਨਗਾਰਵਨ : ਆਇਰਲੈਂਡ ਦੀ ਵਾਟਰਫੋਰਡ ਕਾਉਂਟੀ ਦਾ ਮੰਡੀ ਸ਼ਹਿਰ, ਬੰਦਰਗਾਹ ਅਤੇ ਸਦਰ-ਮੁਕਾਮ ਹੈ। ਇਹ ਡਨਗਾਰਵਨ ਖਾੜੀ ਉਪਰ ਕਾਲੀਗਨ ਦਰਿਆ ਦੇ ਮੁਹਾਣੇ ਉਪਰ ਵਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਸੇਂਟ ਗਾਰਵਨ ਨੇ ਸੱਤਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਇਥੇ ਇੱਕ ਮੱਠ ਬਣਾ ਕੇ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਅੱਜਕੱਲ੍ਹ ਇਹ ਫਲਾਂ ਦੀ ਪੈਕਿੰਗ ਕਰਨ, ਚਮੜਾ ਰੰਗਣ, ਡੋਅਰੀ ਉਤਪਾਦਨ

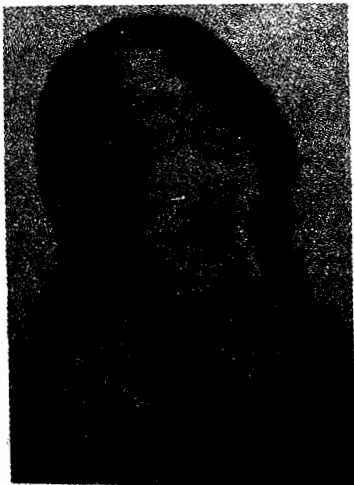
ਅਤੇ ਸਲੇਜ਼ ਆਦਿ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੈ। ਸ਼ਹਿਰ ਦੀਆਂ ਵਰਣਨਯੋਗ ਥਾਵਾਂ ਵਿਚ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਜਾਨ ਦੁਆਰਾ 1200 ਈ. ਵਿਚ ਬਣੇ ਕਿਲੇ ਦੇ ਖੰਡਰ ਅਤੇ ਆਗਸਤੀਨੀ ਮੱਠ ਦੇ ਖੰਡਰ ਹਨ।

ਆਬਾਦੀ—6,631 (1981)

52°05' ਉ. ਵਿਭ. 7°37' ਪੱ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 3 : 709

ਡੱਨਜ਼ ਸਕਾਟਸ, ਜਾਨ : ਇਸ ਉੱਘੇ ਧਰਮ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਅਤੇ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਦਾ ਜਨਮ ਲ. 1266 ਈ. ਵਿਚ ਸਕਾਟਲੈਂਡ ਵਿਚ ਡੱਨਜ਼ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਦੇ ਜੀਵਨ ਬਾਰੇ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਜਾਣਕਾਰੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਸੰਨ 1278 ਵਿਚ ਇਹ ਪਾਦਰੀਆਂ ਦੇ ਧਰਮ ਸੰਘ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਨੇ ਅੱਕਸਫੋਰਡ ਦੇ ਫਰਾਂਸਿਸਕੀ ਸਕੂਲ ਵਿਖੇ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਇਥੋਂ ਹੀ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਲਗਿਆ। ਸੰਨ 1291 ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਪਾਦਰੀ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ।

ਜਾਨ ਡੱਨਜ਼ ਸਕਾਟਸ

ਸੰਨ 1302 ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਪੈਰਿਸ ਵਿਖੇ ਧਰਮ ਸ਼ਾਸਤਰ ਦਾ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਨਿਯੁਕਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਪਰ 1303 ਈ. ਵਿਚ ਫਿਲਿਪ ਚੌਥੇ ਅਤੇ ਪੋਪ ਬੋਨੀਫੇਸ ਅਠਵੇਂ ਦੇ ਆਪਸੀ ਵਿਰੋਧ ਕਾਰਨ ਇਸ ਨੂੰ ਵਾਪਸ ਆਉਣਾ ਪਿਆ। ਸੰਨ 1304 ਵਿਚ ਇਹ ਮੁੜ ਤੋਂ ਪੈਰਿਸ ਚਲਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਤਿੰਨ ਸਾਲ ਮਗਰੋਂ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਡਾਕਟਰ ਦੀ ਡਿਗਰੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਧਰਮ ਸ਼ਾਸਤਰ ਸਬੰਧੀ ਸਕੂਲ ਦਾ ਰੀਜੈਂਟ ਨਿਯੁਕਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1307 ਵਿਚ ਇਹ ਪੈਰਿਸ ਤੋਂ ਕੋਲੋਨ ਚਲਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਮੌਤ ਤਕ ਉਥੇ ਭਾਸ਼ਣ ਦਿੰਦਾ ਰਿਹਾ।

ਡੱਨਜ਼ ਅਧਿਆਤਮਵਾਦ ਦਾ ਬਾਨੀ ਸੀ। ਆਪਣੀ ਤਰਕ-ਪੂਰਣ ਜੁਗਤ ਅਤੇ ਹਾਜ਼ਰ-ਜਵਾਬੀ ਕਾਰਨ ਇਸ ਨੂੰ ਡਾਕਟਰ ਸਟਿਲਿਸ ਕਿਹਾ ਜਾਣ ਲੱਗਾ। ਇਸ ਅਨੁਸਾਰ ਧਰਮ ਬਾਰੇ ਪੂਰੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਸਿਰਫ਼ ਤਰਕ ਨਾਲ ਹੀ ਹਾਸਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਬਲਕਿ ਇਸ ਵਿਚ ਇਲਹਾਮ ਦਾ ਵੀ ਭਾਗ ਦਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੀ ਗੰਭੀਰਤਾ ਅਤੇ ਤੇਜ਼-ਦਿਮਾਗ ਕਾਰਨ ਇਸ ਨੂੰ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕਾਂ ਅਤੇ ਧਰਮ ਸ਼ਾਸਤਰੀਆਂ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ। ਯਥਾਰਥਕਤਾ ਬਾਰੇ ਸਰਵ ਵਿਆਪੀ ਸਬੰਧ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਇਸ ਨੇ *Natura Cummunis* ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਇਕ

ਨਵੇਕਲੇ ਦਸਤੂਰ ਵਜੋਂ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਅਨੁਸਾਰ ਵਿਅਕਤੀ ਵਿਚ ਦੋ ਰੂਪ ਹੁੰਦੇ ਹਨ—ਦੇਹਧਾਰਿਤਾ ਅਤੇ ਰੂਹ। ਇਸ ਨੇ ਬੁੱਧੀ ਅਤੇ ਸੰਕਲਪ ਨੂੰ ਰੂਹ ਤੋਂ ਅੱਲਗ ਸ਼ਕਤੀ ਮੰਨਣ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਨੇ ਰੂਹ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀਆਂ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿਚ ਇਕ ਬਾਹਰੀ ਭਿੰਨਤਾ ਹੀ ਮੰਨਿਆ ਹੈ।

Lectura Oxordensis ਵਿਚ ਵਿਚਾਰੇ ਗਏ ਇਸ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਨੇ ਧਰਮ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਸਾਰੇ ਖੇਤਰ ਨੂੰ ਕ੍ਰਮ-ਬੱਧ ਕਰ ਦਿਤਾ ਹੈ। ਇਸਨੇ ਬਾਈਬਲ ਅਤੇ ਅਰਸਤੂ ਬਾਰੇ ਵੀ ਪੜਚੋਲ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਦੀ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਗ੍ਰੰਥ ਸੂਚੀ ਬਾਰੇ ਬਹੁਤ ਦੇਰ ਤਕ ਅਨਿਸ਼ਚਿਤਤਾ ਬਣੀ ਰਹੀ। ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਦੀਆਂ ਕ੍ਰਿਤਾਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਵਿਆਕਰਣ ਦੇ ਨਿਬੰਧ, ਅਧਿਆਤਮਵਾਦ, ਤਰਕ ਸ਼ਾਸਤਰ ਅਤੇ ਧਰਮ-ਸ਼ਾਸਤਰ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ, ਇਸ ਦੇ ਸਾਗਿਰਦਾਂ ਵਲੋਂ ਲਿਖੀਆਂ ਰਿਪੋਰਟਾਂ ਰਾਹੀਂ ਮਿਲੀਆਂ। ਇਸ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਕ੍ਰਿਤਾਂ ਨੂੰ ਲਯੂਕ ਵੈਡਿੰਗ ਨੇ ਲਾਈਅਨ ਵਿਖੇ 1639 ਈ. ਵਿਚ 13 ਜਿਲਦਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕਰਵਾਇਆ ਅਤੇ ਐਲ. ਵਿਵੇਸ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਮੁੜ ਤੋਂ 1891-95 ਈ. ਵਿਚ ਪੈਰਿਸ ਵਿਖੇ 26 ਜਿਲਦਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕਰਵਾਇਆ।

ਇਸ ਦੀਆਂ ਕ੍ਰਿਤਾਂ ਅਪੂਰਨ ਰੂਪ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਦੂਰ ਦੂਰ ਤਕ ਪਹੁੰਚੀਆਂ। ਅੱਜ ਵੀ ਇਹ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਖਰੜਿਆਂ ਵਿਚ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ 1472 ਈ. ਤੋਂ ਇਹ 30 ਤੋਂ ਵੀ ਵੱਧ ਜਿਲਦਾਂ ਵਿਚ ਛੱਪ ਚੁੱਕੀਆਂ ਹਨ। 16 ਵੀਂ ਤੋਂ 18 ਵੀਂ ਸਦੀ ਤਕ ਕਈਕੈਥੋਲਿਕ ਧਰਮ ਸ਼ਾਸਤਰੀਆਂ ਨੇ ਇਸ ਦਾ ਅਨੁਸਰਣ ਕੀਤਾ।

8 ਨਵੰਬਰ, 1308 ਨੂੰ ਕੋਨੋਨ ਵਿਖੇ ਇਸ ਦੀ ਮੈਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮੈ. 5 : 1083; ਐਨ. ਅਸੇ. 9 : 407; ਵ. ਯੂ. ਐਨ. 5 : 1628; ਐਨ. ਬਿ. : 765

ਡਨਬਾਰ : ਪੂਰਬੀ ਸਕਾਟਲੈਂਡ ਦੇ ਲੋਥੀਅਨ ਖੇਤਰ ਦੇ ਪੂਰਬੀ ਲੋਥੀਅਨ ਡਿਸਟ੍ਰਿਕਟ ਵਿਚ ਇਹ ਇਕ ਸ਼ਾਹੀ ਨਗਰ (1369) ਅਤੇ ਮੱਛੀ ਫੜਣ ਲਈ ਇਕ ਬੰਦਰਗਾਹ ਹੈ, ਜੋ ਫਿਰਥ ਆਫ਼ ਫੋਰਥ ਦੇ ਦੱਖਣੀ ਕੰਢੇ ਤੇ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਲਗਭਗ 856 ਈ. ਵਿਚ ਇਥੇ ਡੋਨਵਾਰ ਕਿਲਾ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਬਰਤਾਨਵੀ ਹਮਲਿਆਂ ਵਿਰੁੱਧ ਇਕ ਅਹਿਮ ਗੜ੍ਹ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਦਿੰਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਕਾਰਣ ਹੀ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਹੋਇਆ। ਸੰਨ 1568 ਵਿਚ ਇਹ ਕਿਲਾ ਸਿਆਸੀ ਕਾਰਣਾਂ ਕਰਕੇ ਢਾਹ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1620 ਵਿਚ ਇਥੇ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਟਾਊਨ ਹਾਊਸ ਅਜੇ ਵੀ ਵਰਤਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਸੈਰ-ਸਪਾਟੇ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇਥੋਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਮੁੱਖ ਪੌਦੇ ਮੱਛੀ ਫੜਨਾ, ਖੇਤੀ ਬਾੜੀ ਕਰਨਾ ਬੀਅਰ ਅਤੇ ਮਾਨਟ ਤਿਆਰ ਕਰਨਾ ਹਨ। ਸ਼ਹਿਰ ਤੋਂ ਕੋਈ 5 ਕਿ. ਮੀ. ਦੂਰ ਦੱਖਣ ਪੂਰਬ ਵੱਲ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ਾਂ ਅਤੇ ਸਕਾਟਾਂ ਵਿਚ 1650 ਈ. ਵਿਚ ਇਕ ਭਿਆਨਕ ਲੜਾਈ ਹੋਈ ਸੀ ਜਿਸ ਵਿਚ ਬਰਤਾਨਵੀ ਫ਼ੌਜਾਂ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਆਲੀਵਰ ਕਾਮਰੈਨ ਨੇ ਸਕਾਟਲੈਂਡ ਦੀਆਂ ਫ਼ੌਜਾਂ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਨੇਤਾ ਡੇਵਿਡ ਲੈਸਨੀ ਨੇ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਇਸ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਸਕਾਟਲੈਂਡ ਦੇ 3000 ਹਜ਼ਾਰ ਸਿਪਾਹੀ ਮਾਰੇ ਗਏ ਸਨ ਅਤੇ 10,000 ਬੰਦੀ ਬਣਾਏ ਗਏ ਸਨ ਜਦੋਂ ਕਿ ਬਰਤਾਨੀਆ ਦੇ 20 ਤੋਂ ਵੀ ਘੱਟ ਸਿਪਾਹੀ ਮਰੇ ਸਨ।

ਆਬਾਦੀ—6,386 (1981)

56°0' ਉ. ਵਿਭ. : 2°31' ਪੱ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 4 : 271

ਡਨਬਾਰ, ਪਾਲ ਲਾਰੇਂਸ : ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਇਸ ਕਵੀ ਅਤੇ ਕਹਾਣੀਕਾਰ ਦਾ ਜਨਮ 27 ਜੂਨ, 1872 ਨੂੰ

ਕੇ ਬਹੁਤ ਹੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੋ ਗਿਆ।

ਪਾਲ ਲਾਰੇਂਸ ਡਨਬਾਰ

ਓਹਾਈਓ ਵਿਚ ਡੇਟਨ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ, ਜਿਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਵਧੇਰੀ ਰਚਨਾ ਹਬਸੀ ਉਪ-ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਕੀਤੀ। ਇਹ ਡੇਟਨ ਹਾਈ ਸਕੂਲ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹਿਆ। ਇਹ ਆਪਣੇ ਸਕੂਲ ਵਿਚ ਇਕੋ ਇਕ ਹਬਸੀ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸੀ। ਇਹ ਆਪਣੇ ਸਕੂਲ ਵਿਚ ਐਡੀਟਰ ਵਜੋਂ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸੀ। ਆਪਣੀ ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਪੁਸਤਕ 'ਓਕ ਐਂਡ ਆਈਵੀ' ਇਸ ਨੇ 1893 ਈ. ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕੀਤੀ। ਪਿਛੋਂ ਇਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਦੂਜੀ ਪੁਸਤਕ ਮੇਜਰਜ਼ ਐਂਡ ਮਾਈਨਰਜ਼ 1895 ਈ. ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕੀਤੀ। ਸੰਨ 1897-98 ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਵਾਸ਼ਿੰਗਟਨ ਵਿਚ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਆੱਫ ਕਾਂਗਰਸ ਵਿਚ ਨੌਕਰ ਰਖ ਲਿਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਨੇ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦੇ ਚਾਰ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕੀਤੇ।

ਇਸ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਤਿੰਨ ਨਾਵਲ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ 'ਦੀ ਅਨ-ਕਾਲਡ' (1898) ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਸੀ, ਗੋਰਿਆਂ ਬਾਰੇ ਲਿਖੇ ਸਨ। 1902 ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਇਸ ਦਾ ਅੰਤਲਾ ਨਾਵਲ ਦੀ 'ਸਪੋਰਟ ਆੱਫ ਦੀ ਗਾੱਡਜ਼' ਸਭ ਤੋਂ ਉਤਮ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

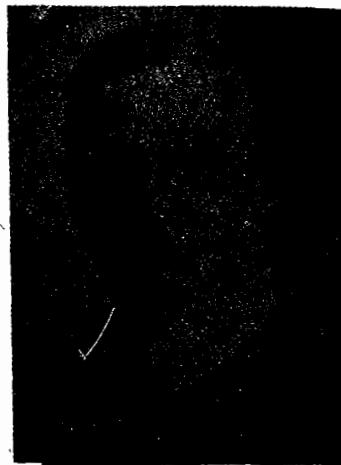
9 ਫ਼ਰਵਰੀ, 1906 ਨੂੰ ਡੇਟਨ ਵਿਖੇ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.- ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 3 : 705

ਡਨ, ਫਿਨਲੇ ਪੀਟਰ : ਇਹ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ ਦਾ ਇਕ ਪੱਤਰਕਾਰ ਅਤੇ ਹਾਸਰਸੀ ਲਿਖਾਰੀ ਸੀ ਜਿਸ ਨੇ ਇਕ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਮਿਸਟਰ ਡੂਨੀ ਨਾਂ ਦੇ ਪਾਤਰ ਦੀ ਸਿਰਜਨਾ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਦਾ ਜਨਮ 10 ਜੁਲਾਈ, 1867 ਨੂੰ ਸ਼ਿਕਾਗੋ ਵਿਚ ਹੋਇਆ।

ਇਸ ਦੇ ਮਾਪੇ ਆਇਰਲੈਂਡ ਤੋਂ ਆ ਕੇ ਵਸੇ ਸਨ। ਇਸ ਨੇ ਵਿਦਿਆ ਪਬਲਿਕ ਸਕੂਲ ਵਿਚ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। 1884 ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਸ਼ਿਕਾਗੋ ਦੀਆਂ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਪੱਤਰਕਾਰਾਂ ਲਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਰਾਜਨੀਤਕ ਰਪੋਟਾਂ ਅਤੇ ਐਡੀਟੋਰੀਅਲ ਲਿਖਣ ਦਾ ਕੰਮ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ।

1892 ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਆਇਰਲੈਂਡੀ ਉਪਬੋਲੀ ਵਿਚ ਪਹਿਲਾਂ ਸ਼ਿਕਾਗੋ ਈਵਨਿੰਗ ਪੋਸਟ ਅਤੇ ਫਿਰ ਸ਼ਿਕਾਗੋ ਜਰਨਲਾਂ ਲਈ ਰੇਖਾ ਚਿੱਤਰ ਲਿਖਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੇ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਰੇਖਾ ਚਿੱਤਰਾਂ ਵਿਚ ਇਸਨੇ ਮਾਰਟਿਨ ਡੂਲੀ ਨਾਂ ਦਾ ਪਾਤਰ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਕੀਤਾ, ਜੋ ਕਿ ਮਗਰੋਂ ਜਾ

ਫਿਨਲੇ ਪੀਟਰ ਡਨ

ਡਨ ਦੀਆਂ ਕਈ ਟਿਪਣੀਆਂ ਅਮਰੀਕਨ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਪਰੰਪਰਾਗਤ ਗਿਆਨ ਦਾ ਭਾਗ ਬਣ ਗਈਆਂ। ਇਸਨੇ ਆਪਣੀ ਉਪਬੋਲੀ ਵਿਚ 700 ਤੋਂ ਵੱਧ ਲੇਖ ਲਿਖੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਲਗਭਗ ਇਕ ਤਿਹਾਈ 8 ਜਿਲਦਾਂ ਵਿਚ ਦੁਬਾਰਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਹ ਮਿ. ਡੂਲੀ ਇਨ ਪੀਸ ਐਂਡ ਇਨ ਵਾਰ (1898) ਤੋਂ ਆਰੰਭ ਹੋ ਕੇ ਮਿ. ਡੂਲੀ ਐਨ, ਮੇਕਿੰਗ ਏ ਵਿੱਲ ਐਂਡ ਅਦਰ ਨੀਸੈਸਰੀ ਈਵਿਲਜ਼ (1919) ਤੇ ਆ ਕੇ ਸਮਾਪਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। 24 ਅਪ੍ਰੈਲ, 1936 ਨੂੰ ਨਿਊਯਾਰਕ ਵਿਚ ਇਸਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.- ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 30 : 712

ਟੈਨਰ, ਨਿਲਜ਼ ਕ੍ਰਿਸਟਾੱਫਰ : ਇਹ ਸਵੀਡਨ ਦਾ ਇਕ ਖਗੋਲਵੇਤਾ ਸੀ ਜਿਸ ਨੇ ਸੂਰਜ ਦੇ ਘੁੰਮਣ-ਕਾਲ ਬਾਰੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਅਧਿਐਨ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਦਾ ਜਨਮ 21 ਮਈ 1839 ਨੂੰ ਸਵੀਡਨ ਵਿਚ ਬਿਲੇਬਰਗ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਸੰਨ 1864 ਤੋਂ 1888 ਤਕ ਲੰਡ (Lund) ਵਿਚ ਰਾਇਲ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰਲਾ ਵਿਖੇ ਸੀਨੀਅਰ ਖਗੋਲਵੇਤਾ ਰਿਹਾ। ਸੰਨ 1867 ਵਿਚ ਇਸਨੇ ਯੁੱਗਮ ਤਾਰਿਆਂ ਦੇ ਨਿਰੀਖਣ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੇ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਇਸਨੇ Mesures Michrometriques d'Etoiles Double (1876) ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕੀਤੇ। ਇਹ ਤਾਰਾ ਸਪੈਕਟ੍ਰੋਸਕੋਪੀ ਅਧਿਐਨ ਦਾ ਵੀ ਮੋਢੀ ਸੀ।

ਸਵੀਡਨ ਵਿਚ ਅਪਸਾਲਾ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿਖੇ ਖਗੋਲ ਦਾ ਪ੍ਰਫੈਸਰ ਅਤੇ 1888 ਵਿਚ ਅਪਸਾਲਾ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰਲਾ ਦਾ ਡਾਇਰੈਕਟਰ ਬਣਨ ਤੋਂ ਛੇਤੀ ਬਾਅਦ ਡਨਰ ਨੇ ਸੂਰਜ ਦੇ ਘੁੰਮਣ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਡਾਪਲਰ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਕੇ ਇਸਨੇ ਇਹ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤਾ ਕਿ ਭੂਮੱਧ ਰੇਖਾ ਦੇ ਲਾਗੇ ਸੂਰਜ ਦਾ ਘੁੰਮਣ-ਕਾਲ ਲਗਭਗ 25.5 ਦਿਨ ਹੈ ਪੰਤੂ ਸੂਰਜੀ ਧ੍ਰੁਵਾਂ ਲਾਗੇ ਇਹ 38.5 ਦਿਨ ਤਕ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.- ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 3 : 709

ਡਨ ਲੈਅਰੀ : ਆਇਰਲੈਂਡ ਵਿਚ ਡਬਲਿਨ ਖਾੜੀ ਉੱਤੇ ਡਬਲਿਨ ਤੋਂ 11 ਕਿ. ਮੀ. ਦੱਖਣ-ਪੂਰਬ ਵਿਚ ਇਹ ਇਕ ਬੰਦਰਗਾਹ ਹੈ। ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਤਾਰਾ ਦੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਲੈਅਰੀ ਨੇ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ 5 ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਕਿਲਾ ਬਣਾਵਾਇਆ ਸੀ। ਮੁੱਢ

ਵਿਚ ਇਸ ਦਾ ਨਾਂ ਕਿੰਗਸਟਰਊਨ ਸੀ ਤੇ ਇਹ ਮੱਛੀਆਂ ਫੜਨ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਬਸਤੀ ਸੀ ਜਿਹੜੀ 1816 ਈ. ਵਿਚ ਬੰਦਰਗਾਹ ਬਣਨ ਪਿਛੋਂ ਵੱਡੇ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰ ਗਈ। ਅੱਜਕੱਲ੍ਹ ਇਹ ਹੌਲੀਹੌਲੀ ਵੱਲੋਂ ਆਉਂਦੀਆਂ ਕਾਰ-ਫੈਰੀਆਂ ਦਾ ਆਖ਼ਰੀ ਸਟੇਸ਼ਨ ਹੈ। ਇਹ ਦਰਅੰਦ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਹੈ ਅਤੇ ਯਾਟ-ਕਿਸਤੀ ਦੇ ਮਾਲਕਾਂ ਦਾ ਰਿਹਾਇਸ਼ੀ ਅਸਥਾਨ ਵੀ ਹੈ। ਇਥੇ ਹੋਟਲ ਅਤੇ ਰਹਿਣ ਲਈ ਬੋਰਡਿੰਗ ਹਾਊਸ ਵੀ ਬਣੇ ਹੋਏ ਹਨ।

ਆਬਾਦੀ - 54,496 (1981)

53°17' ਉ. ਵਿਭ. ; 6°08' ਪੱ. ਲੰਬ.

ਹ.ਪੁ.- ਐਨ. ਥਿ. ਮਾ. 3 : 711

ਡਨਵਿਚ : ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੀ ਸਫ਼ਾਕ ਕਾਉਂਟੀ ਦੇ ਸਫ਼ਾਕ ਕੋਸਟਲ ਡਿਸਟ੍ਰਿਕਟ ਵਿਚ ਇਹ ਇਕ ਪੈਰਿਸ਼ ਹੈ ਜੋ ਉੱਤਰੀ ਸਾਗਰ ਦੇ ਤੱਟ ਉੱਤੇ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਸ਼ਬਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਥੇ ਰੂਸੀ-ਬਰਤਾਨਵੀ ਲੋਕ ਹੀ ਆਬਾਦ ਹੋਏ ਹੋਣ। ਐਂਗਲੋ ਸੈਕਸਨ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਇਹ ਪੂਰਬੀ ਐਂਗਲੀਆ ਵਿਚ ਇਕ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਵਪਾਰਕ ਕੇਂਦਰ ਬਣ ਗਿਆ ਸੀ। ਸੱਤਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਆਰੰਭ ਵਿਚ ਜਦੋਂ ਸਾਈਜਬਰਟੇ (Sigebert) ਪੂਰਬੀ ਐਂਗਲੀਆ ਦਾ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਬਣਿਆ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਬਣਾਇਆ ਸੀ ਅਤੇ 650 ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਥੇ ਬਿਸ਼ਪ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਖੇਤਰ ਵੀ ਸਥਾਪਤ ਹੋ ਚੁਕਾ ਸੀ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਜੌਹਨ ਸਾਸਨ ਕਾਲ 1190-1216 ਈ. ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਚਾਰਟਰ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤਾ। ਇਥੇ ਇਕ ਬਹੁਤ ਵਧੀਆ ਬੰਦਰਗਾਹ ਵੀ ਬਣ ਚੁੱਕੀ ਸੀ ਪਰ ਕੰਢਿਆਂ ਦੇ ਖੁਰ ਜਾਣ ਕਾਰਣ ਇਹ ਬੰਦ ਹੋ ਗਈ। ਸੰਨ 1347 ਦੇ ਤੂਫਾਨ ਕਾਬੂਣ ਇਥੋਂ ਦੇ 400 ਤੋਂ ਵੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਘਰ ਰੁੜ੍ਹ ਗਏ ਸਨ ਅਤੇ 1570 ਈ. ਦੇ ਤੂਫਾਨ ਨਾਲ ਇਸ ਦੀ ਫਿਰ ਬਹੁਤ ਬਰਬਾਦੀ ਹੋਈ। ਆਬਾਦੀ ਘਟ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਇਥੇ 1832 ਈ. ਤਕ ਦੋ ਪਾਰਲੀਮੈਂਟ ਮੈਂਬਰ ਚੁਣੇ ਜਾਂਦੇ ਰਹੇ ਸਨ। ਇਥੋਂ ਦੀ ਕਾਰਪੋਰੇਸ਼ਨ 1886 ਈ. ਵਿਚ ਤੋੜ ਦਿਤੀ ਗਈ।

52°16' ਉ. ਵਿਭ. ; 1°38' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.- ਐਨ. ਥਿ. ਮਾ. 4 : 280

ਡੱਫੀ, ਸਰ ਚਾਰਲਸ ਗਾਵਾਨ : ਇਹ ਇਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਆਇਰਿਸ਼-ਆਸਟ੍ਰੇਲੀਆਈ ਸਿਆਸਤਦਾਨ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਜਨਮ 12 ਅਪ੍ਰੈਲ, 1816 ਨੂੰ ਆਇਰਲੈਂਡ ਵਿਚ ਮਾਨੋਗਨ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ।

ਆਇਰਲੈਂਡ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਲਈ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਏ ਕੌਮੀ ਅੰਦੋਲਨ ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਵੱਧ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਹਿੱਸਾ ਲਿਆ ਅਤੇ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਇਸ ਅੰਦੋਲਨ ਦਾ ਇਕ ਸਰਗਰਮ ਨੇਤਾ ਬਣ ਗਿਆ। ਡਬਲਿਨ ਵਿਖੇ ਕਾਨੂੰਨੀ ਵਿਦਿਆ ਹਾਸਲ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਇਸੀ ਦੌਰਾਨ ਇਸ ਨੇ ਜਾਨ ਬਲੇਕ ਡਿਲਾਨ ਅਤੇ ਟਾਮਸ ਟੈਵਿਸ ਨਾਲ ਰਲ ਕੇ ਇਕ ਸਪਤਾਹਕ ਰਸਾਲਾ ਦੀ ਨੇਸ਼ਨ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਵਸੀਲੇ ਰਾਹੀਂ ਇਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਕੌਮਾਂਤਰੀ ਵਿਚਾਰ ਅਤੇ ਉਦੇਸ਼ ਆਮ ਜਨਤਾ ਤਕ ਮੁਹੱਈਆ ਕਰਨ ਦਾ ਜਤਨ ਕੀਤਾ। ਲੋਕਾਂ ਵੱਲੋਂ ਇਸ ਰਸਾਲੇ ਨੂੰ ਭਰਵਾਂ ਹੁੰਗਾਰਾ ਮਿਲਿਆ।

ਆਪਣੇ ਦੂਜੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨਾਲ ਇਹ ਵੀ ਕੌਮੀ ਸਮਾਗਮਾਂ ਵਿਚ ਭਾਗ ਲੈਂਦਾ ਸੀ। ਕਲਾਨਟਾਰਫ ਵਿਖੇ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਇਕ ਅਜਿਹੀ ਹੀ ਮੀਟਿੰਗ ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਕਈ ਦੂਜੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਸਮੇਤ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕਰ

ਲਿਆ ਗਿਆ। ਰਿਹਾਈ ਮਗਰੋਂ ਇਹ ਵਧੇਰੇ ਸਰਗਰਮ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਅੰਦੋਲਨ ਵਿਚ ਵਧੇਰੇ ਤੇਜ਼ੀ ਲਿਆਇਆ। ਸੰਨ 1845-47 ਦੌਰਾਨ ਆਇਰਲੈਂਡ ਵਿਚ ਕਾਲ ਪੈਣ ਸਮੇਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸਰਕਾਰ ਕੋਲੋਂ ਆਰਥਿਕ ਸਹਾਇਤਾ ਆਦਿ ਦਿਵਾਉਣ ਲਈ ਇਸ ਨੇ ਸੰਗਠਨ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤਾ। ਅਗਸਤ, 1848 ਵਿਚ ਡੱਫੀ ਨੂੰ ਮੁੜ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕਰ ਲਿਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਰਸਾਲੇ ਤੇ ਵੀ ਪਾਬੰਦੀ ਲਗਾ ਦਿਤੀ। ਸੰਨ 1849 ਵਿਚ ਰਿਹਾਅ ਹੋਣ ਮਗਰੋਂ ਇਸ ਨੇ ਰਸਾਲਾ ਕੱਢਣਾ ਮੁੜ ਜਾਰੀ ਕੀਤਾ। ਹੁਣ ਇਸ ਨੇ ਆਪਣਾ ਧਿਆਨ ਅੰਦੋਲਨ ਨਾਲੋਂ ਵਧੇਰੇ ਭੂਮੀ ਸਬੰਧੀ ਸੁਧਾਰਾਂ ਵੱਲ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕੀਤਾ। ਸੰਨ 1852 ਵਿਚ ਨਿਊ ਰੱਸ ਵਿਚ ਪਾਰਲੀਮੈਂਟ ਦਾ ਮੈਂਬਰ ਚੁਣਨ ਉਪਰੰਤ ਵੈਸਟ ਮਿੰਸਟਰ ਵਿਖੇ 50 ਆਇਰਿਸ਼ ਮੈਂਬਰਾਂ ਦਾ ਜ਼ੋਰਦਾਰ ਵਿਰੋਧੀ ਧੜਾ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਪਾਰਟੀ ਨੇ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਆਇਰਿਸ਼ ਟੈਨੈਂਟ ਲੀਗ ਦੀਆਂ ਮੰਗਾਂ ਮੰਨਣ ਤੇ ਮਜਬੂਰ ਕੀਤਾ।

ਸੰਨ 1855 ਵਿਚ ਡੱਫੀ ਆਇਰਿਸ਼ ਰਾਜਨੀਤੀ ਤਿਆਗ ਕੇ ਆਸਟ੍ਰੇਲੀਆ ਆ ਗਿਆ। ਇਥੇ ਮੈਸਬਰੌਨ ਵਿਖੇ ਆਇਰਲੈਂਡ ਤੋਂ ਆਏ ਜਲਾਵਤਨੀਆਂ ਨੇ ਇਸ ਦਾ ਨਿੱਘਾ ਸੁਆਗਤ ਕੀਤਾ। ਇਥੇ ਹੀ ਇਸ ਨੇ ਵਕਾਲਤ ਕਰਨੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਤੀ। ਸੰਨ 1856 ਵਿਚ ਵਿਕਟੋਰੀਆ ਹਾਊਸ ਦੀ ਅਸੈਂਬਲੀ ਦਾ ਮੈਂਬਰ ਬਣਿਆ ਅਤੇ 1857 ਈ. ਵਿਚ ਲੈਂਡ ਐਂਡ ਵਰਕਸ ਦਾ ਮੰਤਰੀ ਚੁਣਿਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਨੇ ਇਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਭੂਮੀ ਐਕਟ ਪਾਸ ਕਰਵਾਇਆ। ਸੰਨ 1871-72 ਵਿਚ ਵਿਕਟੋਰੀਆ ਦਾ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਬਣਿਆ। ਸੰਨ 1873 ਵਿਚ ਨਾਈਟ ਦੀ ਉਪਾਧੀ ਨਾਲ ਸਨਮਾਨਿਆ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1877-80 ਦੌਰਾਨ ਵਿਕਟੋਰੀਆ ਅਸੈਂਬਲੀ ਦਾ ਸਪੀਕਰ ਬਣਿਆ। ਸੰਨ 1880 ਵਿਚ ਦੱਖਣੀ ਫਰਾਂਸ ਵੱਲ ਚਲਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਇਥੇ ਆ ਕੇ ਇਸ ਨੇ ਆਇਰਲੈਂਡ ਬਾਰੇ ਕਈ ਕਿਤਾਬਾਂ ਲਿਖੀਆਂ।

9 ਫਰਵਰੀ, 1903 ਵਿਚ ਨੀਸ ਵਿਖੇ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.- ਐਨ. ਥਿ. 7 : 729

ਡਬਰਾਗਲੀ, ਪ੍ਰਿੰਸ ਲੂਈ ਵਿਕਟਰ : ਇਲੈਕਟ੍ਰਾਨਾਂ ਦੇ ਤਰੰਗ ਸੁਭਾਅ ਦੀ ਖੋਜ ਕਰਨ ਲਈ 1929 ਦਾ ਭੌਤਿਕ-ਵਿਗਿਆਨ ਦਾ ਨੋਬਲ ਪੁਰਸਕਾਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਇਸ ਵਿਗਿਆਨੀ ਜਾ ਜਨਮ 15 ਅਗਸਤ, 1892 ਨੂੰ ਡੂਉਪ, ਸਾਈਨ-ਮਾਰਨ, ਫਰਾਂਸ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਡਬਰਾਗਲੀ ਖਾਨਦਾਨ ਨੂੰ ਲੂਈਸ-14 ਨੇ ਸਰਦਾਰੀ ਬਖਸ਼ੀ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸ ਖਾਨਦਾਨ ਨੇ ਫਰਾਂਸ ਦੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਲਈ ਫੌਜ ਵਿਚ ਅਤੇ ਖਾਸ ਏਲਚੀਆਂ ਵਜੋਂ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ। ਫਰਾਂਸੀਸੀ ਇਨਕਲਾਬ ਇਸ ਪਰਿਵਾਰ ਲਈ ਪਰਖ ਦੀ ਘੜੀ ਸੀ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਘੱਟੋ ਘੱਟ ਇਕ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਫਾਂਸੀ ਦੇ ਕੇ (ਸਰ ਕੱਟ ਕੇ) ਮਾਰ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। 18ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਨੂੰ ਫਰਾਂਸ ਦੇ ਬਹੁਤ ਉੱਘੇ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਗਿਣਿਆ ਜਾਣ ਲੱਗਾ। ਇਸ ਦਾ ਜਨਮ ਇਕ ਅਮੀਰ ਅਤੇ ਉੱਘੇ ਖਾਨਦਾਨ ਵਿਚ ਹੋਇਆ ਇਸ ਕਾਰਨ ਇਸ ਦਾ ਘਰੇਲੂ ਜੀਵਨ ਸ਼ਾਹੀ ਠਾਠ-ਬਾਠ ਵਾਲਾ ਸੀ ਜਿਸ ਦੇ ਫਲਸਰੂਪ ਇਸ ਨੇ ਅਨੇਕਾਂ ਸ਼ੌਂਕ ਪਾਲ ਲਏ ਸਨ। ਇਸ ਨੇ ਸਾਰਬੋਨੇ, ਪੈਰਿਸ ਵਿਖੇ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਪਹਿਲੇ ਸੰਸਾਰੀ ਯੁੱਧ ਤਕ ਇਸ ਦਾ ਵਿਗਿਆਨ ਵਲ ਕੋਈ ਰੁਝਾਨ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਪਹਿਲੇ ਸੰਸਾਰ ਯੁੱਧ ਦੌਰਾਨ ਇਸ ਨੇ ਇਕ ਰੋਡੀਓ ਇੰਜੀਨੀਅਰ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਆਈਫਲ ਟਾਵਰ ਉੱਤੇ ਸਿਗਨਲ ਯੂਨਿਟ ਦੇ ਮੈਂਬਰ ਵਜੋਂ ਨਿਯੁਕਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਦਾ ਰੁਝਾਨ ਸਿਧਾਂਤਕ ਭੌਤਿਕ-ਵਿਗਿਆਨ ਵਲ ਵਧੇਰੇ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ਸਾਰੀਆਂ ਪਰਿਵਾਰ ਰੋ-ਗੀਤੀਆਂ ਦੀਆਂ ਹੱਦਾਂ ਪਾਰ ਕਰਕੇ ਇਹ ਸਾਰਬੋਨੇ ਵਿਖੇ 1924

ਵਿਚ ਡਾਕਟਰ ਕਰਨ ਲਈ ਦਾਖਲ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਸ ਦਾ ਬੀਸਿਸ ਬਹੁਤ ਹੀ ਮਾਰਕੇ ਦਾ ਸੀ ਜਿਸ ਨੇ ਵਿਗਿਆਨਕ ਸੋਚ ਵਿਚ ਇਨਕਲਾਬ ਲੈ ਆਂਦਾ। ਇਸ ਨੇ ਸਾਰਬੋਨੇ ਵਿਖੇ ਨਵੇਂ ਸਥਾਪਤ ਹੋਏ ਹੈਨਰੀ ਪਾਇਨਕੋਅਰ ਇੰਸਟੀਚਿਊਟ ਵਿਚ 1928-1962 ਤਕ ਸਿਧਾਂਤਕ ਭੌਤਿਕ-ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਵਜੋਂ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਦਾ ਕੰਮ ਕੀਤਾ।

19ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਆਰੰਭ ਵਿਚ ਅਲਬਰਟ ਆਈਨਸਟਾਈਨ ਦੇ ਸਾਪੇਖਕਤਾ ਸਿਧਾਂਤ ਅਤੇ ਮੈਕਸ ਪਲਾਂਕ ਦੇ ਕੁਆਂਟਮ ਸਿਧਾਂਤ ਬਾਰੇ ਬਹੁਤ ਉਤੇਜਨਾ ਸੀ। ਸਾਪੇਖਕਤਾ ਸਿਧਾਂਤ ਨੇ ਭੌਤਿਕ-ਵਿਗਿਆਨੀਆਂ ਦੇ ਭੌਤਿਕੀ ਸੰਸਾਰ ਬਾਰੇ ਰਵਾਇਤੀ ਵਿਚਾਰ ਬਦਲ ਦਿਤੇ। ਆਈਨਸਟਾਈਨ ਦੇ ਸਾਪੇਖਕਤਾ ਸਿਧਾਂਤ ਤੋਂ ਇਸ ਤੱਥ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਪਦਾਰਥ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿਚ ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਊਰਜਾ ਹੈ। ਵਧੇਰੇ ਸਪੱਸ਼ਟਤਾ ਨਾਲ ਇਸ ਨੇ ਫੋਟੋਇਲੈਕਟ੍ਰਿਕ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਇਸ ਤੱਥ ਦੇ ਆਧਾਰ ਉੱਤੇ ਕੀਤੀ ਕਿ ਇਕ ਬਿਜਲੀ-ਚੁੰਬਕੀ ਵਿਕੀਰਨ (ਇਕ ਤਰੰਗ) ਕਣਾਂ (ਪ੍ਰੋਟੋਨਾਂ) ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਿਵਹਾਰ (ਪੇਸ਼, ਆਉਣਾ) ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਮਗਰੋਂ 1923 ਵਿਚ ਆਰਥਰ ਕਾਪਟਨ ਨੇ ਇਸ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਵਜੋਂ ਐਕਸ-ਕਿਰਨਾਂ ਦੇ ਇਲੈਕਟ੍ਰੌਨਾਂ ਦੁਆਰਾ ਖਿੰਡਾਉ ਬਾਰੇ ਦੱਸਿਆ। ਇਸ ਉੱਤੇ 1924 ਵਿਚ ਆਈਨਸਟਾਈਨ ਦੀ ਖੋਜ ਦੇ ਕੰਮ ਨੇ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾਇਆ ਅਤੇ ਇਸ ਨੇ ਉਸ ਦੇ ਉਲਟ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਜੇਕਰ ਤਰੰਗਾਂ, ਕਣਾਂ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਕੰਮ ਕਰ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ ਤਾਂ ਕਣ ਵੀ ਤਰੰਗਾਂ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਕੰਮ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਨੇ ਸਭਾਉ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਕਿ ਜੇਕਰ ਮਿਸਾਲ ਵਜੋਂ ਇਕ ਇਲੈਕਟ੍ਰੌਨ ਜਿਸ ਦੀ ਤਰੰਗ ਲੰਬਾਈ h/p ਹੈ ਗਤੀ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। (ਇਕ ਡਬਲਰਾਈਲੀ ਤਰੰਗ) ਜਿਥੇ p ਇਲੈਕਟ੍ਰੌਨ ਦਾ ਸੰਵੇਗ ਅਤੇ h ਪਲਾਂਕ ਦਾ ਸਥਿਰ ਅੰਕ ਹੈ। ਇਸ ਇਨਕਲਾਬੀ ਸਿਧਾਂਤ ਦੀ ਚਰਚਾ ਡਬਲਰਾਈਲੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਡਾਕਟਰੇਟ ਦੇ ਬੀਸਿਸ ਵਿਚ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਇਸ ਦਾਅਵੇ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਸੁਤੰਤਰ ਤੌਰ ਤੇ ਪ੍ਰਯੋਗਾਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਜਾਰਜ ਟਾਮਨਸ ਅਤੇ ਕਲਿੰਟਨ ਜੇ. ਟੈਵੀਸਨ ਨੇ ਕੀਤੀ। ਕਣਾਂ ਦੇ ਤਰੰਗਮਈ ਵਿਵਹਾਰ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਇਰਵਿਨ ਸ਼ਰਾਂਡਿੰਜਰ ਨੇ ਆਪਣੇ ਤਰੰਗ ਮਕੈਨਿਕਸ ਸਿਧਾਂਤ ਲਈ ਕੀਤੀ। ਸਚਾਈ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਕਣ, ਤਰੰਗਾਂ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਕੰਮ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ ਤਰੰਗਾਂ, ਕਣਾਂ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ, ਇਸ ਨੂੰ ਤਰੰਗ ਕਣ ਦਵੈਤਤਾ ਕਰਕੇ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਕਾਰਨ ਇਸ ਉੱਤੇ ਬਹੁਤ ਵਾਦ ਵਿਵਾਦ ਹੋਏ ਕਿ ਕਣਾਂ ਤੇ ਬਿਜਲੀ ਚੁੰਬਕੀ ਵਿਕੀਰਨਾਂ ਦਾ ਅਸਲ ਸੁਭਾਅ ਕਿਹੋ ਜਿਹਾ ਹੈ। ਬਰਾਂਗਲੀ ਨੇ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਇਹੋ ਵਿਚਾਰ ਰੱਖੇ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਹੀ ਵਿਵਹਾਰ ਬਾਰੇ ਕੁਆਂਟਮ ਮਕੈਨਿਕਸ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਜਾਣਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਕਿਆਸਮਈ ਸੰਭਾਵਕਤਾ ਦੀ ਥਾਂ ਵਧੇਰੇ ਮੌਲਿਕ ਸਿਧਾਂਤਕ ਢੰਗ ਅਪਣਾਇਆ ਜਾਵੇ। ਉਸ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਅਸਲ ਤਰੰਗ ਰਾਹੀਂ ਖਲਾ ਵਿਚ ਊਰਜਾ ਦਾ ਸਮੇਟਨਾ ਅਤੇ ਊਰਜਾ ਨੂੰ “ਉਪ ਕੁਆਂਟਮ ਮਾਧਿਅਮ” ਰਾਹੀਂ ਬਦਲਣ ਦੇ ਕਣਾਂ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਉੱਤੇ ਅਧਾਰਿਤ ਹਨ।

19 ਮਾਰਚ, 1987 ਨੂੰ ਪੈਰਿਸ ਵਿਖੇ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.-ਐਨ. ਨੋ. ਲਾ. (1901-1987) : 189

ਡਬਰਾਜਪੁਰ : ਭਾਰਤ ਦੇ ਪੱਛਮੀ ਬੰਗਾਲ ਰਾਜ ਵਿਚ ਬੀਰਭੂਮ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਵਿਚ ਇਹ ਇਕ ਪਿੰਡ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਸੂਰੀ ਸ਼ਹਿਰ ਤੋਂ ਲ. 22 ਕਿ. ਮੀ. (14 ਮੀਲ) ਦੱਖਣ-ਪੱਛਮ ਵਿਚ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਇਹ ਚਾਰ ਚੁਫੇਰਿਓਂ ਤਲਾਬਾਂ ਨਾਲ ਘਿਰਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਤਲਾਬਾਂ ਦੇ ਕੰਢਿਆਂ

ਉੱਤੇ ਤਾੜ, ਨਾਰੀਅਲ ਦੇ ਦਰਖਤ ਲਗੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਇਸ ਪਿੰਡ ਦੇ ਦੱਖਣ ਵਿਚ ਗੋਨਾਈਟ ਦੀਆਂ ਵੱਡੀਆਂ ਵੱਡੀਆਂ ਰੰਗੀਨ ਚਟਾਨਾਂ ਹਨ। ਲ. 3 ਵ. ਕਿ. ਮੀ. ਵਿਚ ਪਰਤਦਾਰ ਚਟਾਨਾਂ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਦੇ ਕੇਂਦਰ ਵਿਚ 20 ਮੀ. (66 ਫੁੱਟ) ਉਚਾਈ ਤੇ ਗੋਨਾਈਟ ਦੇ ਬਲਾਕ ਹਨ। ਚੋਟੀ ਤੋਂ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਦਾ ਅਤੇ ਇਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਪਾਰਸਨਾਥ, ਰਾਜਮਹੱਲ ਅਤੇ ਪਾਨਚੇਤ ਦੀਆਂ ਪਹਾੜੀਆਂ ਤੱਕ ਦਾ ਵੀ ਨਜ਼ਾਰਾ ਵੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਗੋਨਾਈਟ ਦੀਆਂ ਚਟਾਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਚਟਾਨ ਉੱਤੇ ਇਕ ਪੱਧਰੀ ਛੱਤ ਵਾਲਾ ਮੰਦਰ ਵੀ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਦੇ ਸਾਰੇ ਬਲਾਕ ਨੂੰ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਲੋਕ ਮਹਾਂਦੇਵ ਵਜੋਂ ਹੀ ਪੂਜਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਪਿੰਡ ਵਪਾਰ ਦਾ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਕੇਂਦਰ ਹੈ। ਇਥੋਂ ਟਸਰ, ਸਿਲਕ, ਪਿੱਤਲ ਅਤੇ ਲੋਹੇ ਦੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਆਬਾਦੀ - 26,983 (1991)

23°48' ਉ. ਵਿਭ. : 87°24' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.-ਇਪ. ਗ. ਇੰਡ. 11 : 374

ਡਬਲਿਨ : ਕਾਉਂਟੀ—ਆਇਰਲੈਂਡ (ਬਰਤਾਨੀਆ) ਦੇ ਲੈੱਟਸਟਰ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦੀ ਆਇਰਿਸ਼ ਸਾਗਰ ਨਾਲ ਲਗਵੀਂ ਇਹ ਕਾਉਂਟੀ ਹੈ। ਇਸ ਕਾਉਂਟੀ ਦਾ ਖੇਤਰਫਲ 980 ਵ. ਕਿ. ਮੀ. ਹੈ। ਡਬਲਿਨ ਸ਼ਹਿਰ ਅਤੇ ਡਨ ਲੇਅਰੀ ਬਰੋ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਇਹ ਦੇਸ਼ ਦੀਆਂ ਛੋਟੀਆਂ ਪਰ ਸੰਘਣੀ ਵਸੋਂ ਵਾਲੀਆਂ ਕਾਉਂਟੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਹੈ। ਡਨ ਲੇਅਰੀ ਡਬਲਿਨ ਕਾਉਂਟੀ ਦੀ ਵਖਰੀ ਬਰੋ ਹੈ। ਇਸ ਬਰੋ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਬਾਕੀ ਕਾਉਂਟੀ ਦੀ ਵਸੋਂ 4,77,282 (1982) ਸੀ। ਦੇਸ਼ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਡਬਲਿਨ ਵੀ ਇਸੇ ਕਾਉਂਟੀ ਵਿਚ ਹੈ ਜੋ ਕਈ ਪਾਸਿਓਂ ਆਉਂਦੀਆਂ ਰੇਲਾਂ ਦਾ ਜੰਕਸ਼ਨ ਹੈ। ਇਸ ਕਾਉਂਟੀ ਦੇ ਉੱਤਰ ਅਤੇ ਕੇਂਦਰ ਵਿਚ ਮੈਦਾਨ ਹਨ ਅਤੇ ਦੱਖਣ ਵੱਲ ਪਹਾੜ ਹਨ।

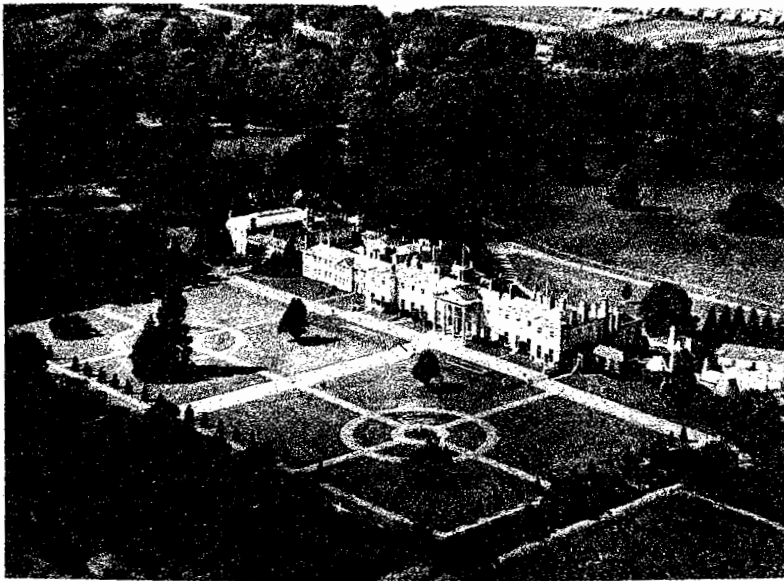
ਬਾਰੂਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਇਹ ਕਾਉਂਟੀ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆ ਚੁੱਕੀ ਸੀ ਭਾਵੇਂ ਇਸ ਦੀਆਂ ਹੱਦਾਂ ਮੁਕੰਮਲ ਤੌਰ ਤੇ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਹੀ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਹੋ ਸਕੀਆਂ। ਇਸ ਡਬਲਿਨ ਕਾਉਂਟੀ ਵਾਲਾ ਖੇਤਰ ਆਇਰਲੈਂਡ ਵਿਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਦਾ ਇਕ ਹਿੱਸਾ ਸੀ। ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੀਆਂ ਖਾਨਜ਼ਰਾਂ (1641 ਅਤੇ 1688 ਈ.) ਵੇਲੇ ਕਾਫੀ ਇਲਾਕਾ ਛੱਡਣਾ ਪਿਆ। ਇਸ ਵਿਚੋਂ 1914 ਅਤੇ 1922 ਦੀਆਂ ਲੜਾਈਆਂ ਵੀ ਇਸੇ ਕਾਉਂਟੀ ਵਿਚ ਡਬਲਿਨ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਨੇੜੇ ਹੀ ਹੋਈਆਂ। ਕਾਉਂਟੀ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਥਾਵਾਂ ਵਿਚ ਪੂਰਵ ਇਤਿਹਾਸਕ ਕਾਲ ਦੇ ਕਿਲੇ ਅਤੇ ਟਾਵਰ ਆਦਿ ਵਰਣਨਯੋਗ ਹਨ। ਡਬਲਿਨ ਸ਼ਹਿਰ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਬੈਲਬਰਿਗਨ ਅਤੇ ਸਵੇਰਡਸ ਇਥੋਂ ਦੇ ਵੱਡੇ ਅਤੇ ਸੱਨਅਤੀ ਸ਼ਹਿਰ ਹਨ। ਇਸ ਕਾਉਂਟੀ ਵਿਚ ਕਣਕ, ਆਲੂ ਅਤੇ ਜੌਂ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਵੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.-ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 4 : 247

ਡਬਲਿਨ : ਸ਼ਹਿਰ—ਆਇਰਲੈਂਡ ਗਣਰਾਜ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ, ਦੇਸ਼ ਦਾ ਵੱਡਾ ਸ਼ਹਿਰ, ਬੰਦਰਗਾਹ, ਵਿਦਿਅਕ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਕੇਂਦਰ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਹੋਲੀਹੈੱਡ ਤੋਂ 110 ਕਿ. ਮੀ. ਪੱਛਮ ਵਿਚ ਲਿਫ਼ੀ ਦਰਿਆ ਦੇ ਕੰਢੇ ਵਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਵਾਲੀ ਥਾਂ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਲਿਫ਼ੀ ਦਰਿਆ ਪੂਰਬ ਵੱਲ ਵਗਦਾ ਹੋਇਆ ਆਇਰਿਸ਼ ਸਾਗਰ ਦੀ ਡਬਲਿਨ ਖਾੜੀ ਵਿਚ ਜਾ ਡਿਗਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਕੇਂਦਰੀ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ਇਕ ਕਿਲਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਚਾਰੇ ਪਾਸੇ ਲ. ਸੱਤ-ਸੱਤ ਕਿ. ਮੀ. ਤੱਕ ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਫੈਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਪਰ ਪਹਾੜਾਂ ਅਤੇ ਸਮੁੰਦਰ ਵਾਲੇ ਪਾਸੇ ਵੱਲ ਇਹ 25 ਕਿ. ਮੀ. ਦੂਰ ਤੱਕ ਵੀ

ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਉਪ-ਨਗਰ ਡਨਲੀਗੀ ਵੀ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇਸ ਵਿਚ ਬਲੈਕ ਰਾਕ, ਡੈਲਕੀ ਅਤੇ ਲੈਸਟਵਾਰਕ ਹੋਰ

ਡਬਲਿਨ ਨਾਲ ਹੀ ਸਬੰਧਤ ਹਨ। ਅੱਜਕੱਲ੍ਹ ਕਈ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਅਖਬਾਰ ਵੀ ਇਥੋਂ ਹੀ ਨਿਕਲਦੇ ਹਨ।

ਡਬਲਿਨ ਯੂਰਪ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਖੂਬਸੂਰਤ ਫਾਨਿਕਸ ਪਾਰਕ ਜਿਸ ਵਿਚ ਆਇਰਲੈਂਡ ਦੇ ਪ੍ਰੈਜੀਡੈਂਟ ਦਾ ਰਿਹਾਇਸ਼ੀ ਮਹੱਲ ਵੀ ਹੈ।

ਉਪਨਗਰ ਵੀ ਹਨ। ਡਬਲਿਨ ਵਿਚ ਕਈ ਭੂਗੋਲਿਕ ਵਖਰੇਵੇਂ ਪਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇੱਥੇ ਸਮੁੰਦਰ ਨਾਲ ਲਗਵੀਆਂ ਬੀਚਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਪਰਬਤ ਵੀ ਹਨ। ਪਰਬਤ ਅਤੇ ਬੀਚ ਸ਼ਹਿਰ ਨੂੰ ਕਾਫੀ ਦਿਲਕਸ਼ ਦਿੰਦੇ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਥੋਂ ਦਾ ਪੌਣਪਾਣੀ ਵੀ ਸੁਹਾਵਣਾ ਹੈ। ਡਬਲਿਨ ਦੇ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਉਪਜਾਊ ਜ਼ਰਾਇਤੀ ਖੇਤਰ ਹੈ ਪਰ ਇਹ ਸੌਨਅਤੀ ਕੇਂਦਰ ਹੈ। ਇਥੇ ਊਨੀ, ਸੂਤੀ, ਰੇਸ਼ਮੀ ਕਪੜੇ ਬਣਦੇ ਹਨ। ਅੱਜਕੱਲ੍ਹ ਵੱਡੀਆਂ ਸੌਨਅਤਾਂ ਵੀ ਖੁਲੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਸ਼ਰਾਬ, ਜੁੱਤੀਆਂ, ਇੰਜੀਨੀਅਰਿੰਗ ਵਸਤਾਂ, ਮਸ਼ੀਨਾਂ ਦੇ ਪੁਰਜ਼ੇ ਅਤੇ ਹੋਰ ਚੀਜ਼ਾਂ ਆਦਿ ਬਣਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਥੋਂ ਦੀ ਆਰਥਿਕਤਾ ਦਾ ਇਕ ਹੋਰ ਪੁਰਾ ਟੂਰਿਜ਼ਮ ਹੈ। ਸੈਲਾਨੀਆਂ ਤੋਂ ਵੀ ਕਾਫੀ ਆਮਦਨੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਆਵਾਜਾਈ ਦਾ ਚੰਗਾ ਕੇਂਦਰ ਹੈ। ਮਹਾਨ ਬਰਤਾਨੀਆ ਵਲੋਂ ਆਉਂਦੇ ਸਮੁੰਦਰੀ ਜਹਾਜ਼ ਡਨਲਾਗੀ ਵਿਚ ਰੁਕਦੇ ਹਨ। ਡਹੁਲਵ ਤੋਂ 9 ਕਿ. ਮੀ. ਉੱਤਰ ਵੱਲ ਕਾਲਨਜ਼ਟਾਊਨ ਵਿਚ ਹਵਾਈ ਅੱਡਾ ਹੈ। ਇਹ ਰੇਲਾਂ ਦਾ ਜੰਕਸ਼ਨ ਵੀ ਹੈ। ਇਥੋਂ ਆਇਰਲੈਂਡ ਦੇ ਕਈ ਪਾਸਿਆਂ ਵੱਲ ਰੇਲਾਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਇਹ ਆਇਰਲੈਂਡ ਦਾ ਵਿੱਤੀ ਕੇਂਦਰ ਹੈ ਜਿਥੇ ਸਰਕਾਰ ਦੁਆਰਾ ਸਥਾਪਿਤ ਸੈਂਟਰਲ ਬੈਂਕ ਮੁਦਾ ਸਫੀਤੀ ਨੂੰ ਕੰਟਰੋਲ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਵਿਦਿਆ ਅਤੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਦਾ ਵੀ ਕੇਂਦਰ ਹੈ। ਇਥੇ 1518 ਈ. ਦਾ ਸਥਾਪਿਤ ਟ੍ਰਿਨਿਟੀ ਕਾਲਜ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਪਿੱਛੋਂ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿਚ ਬਦਲ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ 5 ਮੈਡੀਕਲ ਕਾਲਜ ਅਤੇ ਉੱਚੀ ਤਕਨੀਕੀ ਸਿਖਿਆ ਦੇਣ ਵਾਲੇ 3 ਕਾਲਜ ਵੀ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਹੋਰਨਾਂ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਵਿਚ ਰਾਇਲ ਡਬਲਿਨ ਸੁਸਾਇਟੀ ਨੈਸ਼ਨਲ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ, ਨੈਸ਼ਨਲ ਅਜਾਇਬ ਘਰ ਆਦਿ ਦੇ ਨਾਂ ਲਏ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਸਾਹਿਤਕ ਸਰਗਰਮੀਆਂ ਤੇ ਕਈ ਸਾਹਿਤਕਾਰਾਂ ਦਾ ਜਨਮ ਸਥਾਨ ਵੀ ਹੈ। ਰਿਚਰਡ ਬ੍ਰਿਸਲੇ ਸ਼ੇਰੀਡਾਨ (1751-1816), ਅੱਸਕਰਾ ਵਾਈਲਡ (1854-1900), ਜਾਰਜ ਬਰਨਾਰਡ ਸ਼ਾਅ (1856-1950), ਜੇਮਜ਼ ਜੋਇਸ (1882-1941) ਵਰਗੇ ਸਾਹਿਤਕਾਰ

ਇਥੋਂ ਦੀਆਂ ਵੇਖਣਯੋਗ ਥਾਵਾਂ ਵਿਚ ਫਾਨਿਕਸ ਪਾਰਕ, ਯੂਰਪ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਪਾਰਕ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਸੰਸਾਰ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਪੁਰਾਣਾ ਚਿੜੀਆ-ਘਰ ਹੈ।

ਡਬਲਿਨ ਦੇ ਉੱਤਰ-ਪੱਛਮੀ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ਬਨਸਪਤਿਕ ਬਾਗ ਵੀ ਹੈ। ਵਰਣਨਯੋਗ ਇਮਾਰਤਾਂ ਵਿਚ ਕਸਟਮ ਹਾਊਸ, ਐਬੇ ਥੀਏਟਰ, ਦੋ ਵੱਡੇ ਗਿਰਜੇ, ਸ਼ਹਿਰ ਤੋਂ ਬਾਹਰਵਾਰ ਬਣਿਆ ਸੇਂਟ ਪੇਟਰਿਕ ਗਿਰਜਾ ਅਤੇ ਕਈ ਹੋਰ ਗਿਰਜਾ ਘਰ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ।

—ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਡੈਨਮਾਰਕ ਤੋਂ ਆਏ ਡੇਨੀਆਂ ਨੇ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਲਿਫ਼ੀ ਦਰਿਆ ਦੇ ਮੁਹਾਣੇ ਨੂੰ ਵੱਧ ਲਈ ਲਾਹੇਵੰਦ ਸਮਝਿਆ ਤੇ ਇਥੇ ਹੀ ਸ਼ਹਿਰ ਵਸਾ ਲਿਆ। ਇਥੋਂ ਦੇ ਮੁੱਢਲੇ ਬਾਸ਼ਿੰਦੇ ਆਇਰਲੈਂਡ ਦੇ ਮੂਲ ਹੀ ਸਨ। 5 ਵੀ. ਸਦੀ ਵਿਚ ਸੇਂਟ ਪੇਟਰਿਕ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਈਸਾਈ ਧਰਮ ਦੇ ਪੈਰੋਕਾਰ ਬਣਾ ਲਿਆ। ਸੰਨ 841 ਵਿਚ ਡੇਨੀਆਂ ਨੇ ਇਕ ਕਿਲਾ ਬਣਾਇਆ ਜਿਸ ਪਿੱਛੋਂ ਅਸਲੀ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਬੁਨਿਆਦ ਰੱਖੀ

ਗਈ। ਨੌਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਨਾਰਵੇ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਇਥੇ ਬੋਲਬਾਲਾ ਸੀ। ਸਕੰਡੇਨੇਵੀਆ ਦਾ ਇਬਰ 871 ਈ. ਵਿਚ ਡਬਲਿਨ ਦਾ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਬਣ ਗਿਆ। ਡਬਲਿਨ ਦੇ ਦੱਖਣ ਵਾਲੇ ਪਾਸੇ ਲੈਸਟਰ ਇਕ ਹੋਰ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਸਾਮਰਾਜ ਸੀ। ਇਹ ਦੋਨੋਂ ਆਪੋ ਵਿਚ ਮਿਲ ਗਏ ਤੇ 1014 ਈ. ਵਿਚ ਆਇਰਲੈਂਡ ਅਤੇ ਮੰਟਸਰ (Muntser) ਦੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਬ੍ਰਾਇਅਨ ਬੋਰ (Brian Bore) ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਡਬਲਿਨ ਦੇ ਉਪਨਗਰ ਦੀ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਹਰਾ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਹਾਰ ਨੇ ਡੇਨੀਆਂ ਦੀ ਤਾਕਤ ਘਟਾ ਦਿੱਤੀ। ਇਹ ਲੋਕ ਇਥੋਂ ਦੀ ਜਨਤਾ ਨਾਲ ਹੀ ਮਿਲ ਗਏ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵੱਖਰੀ ਕੋਈ ਹੋਂਦ ਨਾ ਰਹੀ। ਸੰਨ 1170 ਵਿਚ ਲੈਸਟਰ ਦੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਵੇਲਜ਼ ਦੇ ਨਾਰਮਨ ਲੈਰਨਾ ਨੂੰ ਆਇਰਲੈਂਡ ਉੱਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰਕੇ ਆਪਣੀ ਖੋਹੀ ਹੋਈ ਸੱਤਾ ਨੂੰ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਆ। ਨਾਰਮਨਾਂ ਨੇ ਹੈਨਰੀ ਦੂਜੇ ਲਈ ਡਬਲਿਨ ਹਾਸਲ ਕਰ ਲਿਆ। ਇਸ ਤੋਂ ਮਗਰੋਂ ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸੱਤਾ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਬਣ ਗਿਆ। 13ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੇ ਇਥੇ ਇਕ ਕਿਲਾ ਬਣਾਇਆ ਜਿਹੜਾ 700 ਸਾਲਾਂ ਲਈ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਫੌਜੀ ਤਾਕਤ ਦਾ ਪੁਰਾ ਰਿਹਾ। 17ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਅਖੀਰਲੇ ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ ਡਬਲਿਨ ਦਾ ਪਤਨ ਹੋਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1640 ਅਤੇ 1690 ਦੇ ਸਾਲ ਧਰਮ ਯੁੱਧਾਂ ਵਾਲੇ ਸਨ ਪਰ ਪਿੱਛੋਂ 18ਵੀਂ ਸਦੀ ਫੇਰ ਜਾਗ੍ਰਤੀ ਲੈ ਆਈ। ਇਸ ਦੌਰਾਨ ਵਪਾਰ, ਸੌਨਅਤ, ਇਮਾਰਤ ਉਸਾਰੀ ਦਾ ਕੰਮ ਸਿੱਖਰ ਤੇ ਸੀ। ਨਵੇਂ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਹੋਈ, ਦੱਖਣ ਵੱਲ ਸ਼ਹਿਰ ਫੈਲਿਆ। ਇਹ ਪੁਨਰ ਜਾਗਰਤੀ ਦਾ ਸਮਾਂ ਸੀ। ਪਿਛਲੇ ਦੋ ਦਹਾਕਿਆਂ ਲਈ ਇਹ ਪਾਰਲੀਮੈਂਟ ਦੀ ਸੀਟ ਸੀ। ਸੰਨ 1800 ਦੇ ਐਕਟ ਨੇ ਆਇਰਲੈਂਡ ਦੀ ਪਾਰਲੀਮੈਂਟ ਭੰਗ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਫਿਰ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਗਿਰਾਵਟ ਛੇ ਦਿਨ ਆ ਗਏ। 19ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਭੂਖਮਰੀ ਫੈਲ ਗਈ। ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਕਿਸਾਨ ਬਰਲਿਨ ਆ ਗਏ। ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਲਈ ਥਾਂ ਘੱਟ, ਵਿਅਕਤੀ ਜ਼ਿਆਦਾ, ਸਹੂਲਤਾਂ

ਦੀ ਬੁਝ, ਮੰਦਹਾਲੀ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਯੂਰਪ ਦੇ ਗੰਦੇ ਖੇਤਰਾਂ ਦਾ ਇਕ ਨਮੂਨਾ ਬਣਾ ਛੱਡਿਆ। 19ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਫਿਰ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਹਾਲਤ ਕੁਝ ਬਿਹਤਰ ਹੋਈ। ਸੰਨ 1913 ਵਿਚ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਆਮ ਸਹੂਲਤਾਂ ਦੀ ਮੰਗ ਲਈ ਵਿਦਰੋਹ ਕੀਤੇ। ਇਥੇ ਖੂਨ ਖਰਾਬਾ ਹੋਇਆ। ਇਥੋਂ ਦੀ ਸਿਟੀਜ਼ਨਸ ਆਰਮੀ ਬਰਤਾਨੀਆ ਤੋਂ ਆਪਣੇ ਹੱਕਾਂ ਲਈ ਬਗ਼ਾਵਤ ਤੇ ਉਤਰ ਆਈ। ਵਿਦਰੋਹੀਆਂ ਨੇ ਵਿਦਰੋਹ ਦਾ ਇਕ ਹਫ਼ਤਾ ਜਿਸ ਨੂੰ ਈਸਟਰ ਵੀਕ ਕਰਕੇ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਮਨਾਇਆ। ਇਸ ਦੇ ਅਖ਼ੀਰਲੇ ਦਿਨ ਵਿਦਰੋਹੀਆਂ ਦਾ ਜੋਸ਼ ਘਟਿਆ। ਬਰਤਾਨਵੀਆਂ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੁਝ ਨੇਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਫੜ ਕੇ ਮਾਰ ਛੱਡਿਆ ਜਿਸ ਤੋਂ ਬਰਤਾਨਵੀ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਇਹ ਲੋਕ-ਪੱਕੇ ਵਿਰੋਧੀ ਬਣ ਗਏ। ਆਇਰਲੈਂਡ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਘੋਸ਼ਣਾ 21 ਜਨਵਰੀ, 1919 ਦੇ ਦਿਨ ਡਬਲਿਨ ਵਿਚ ਹੀ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਰਾਜਸੀ ਇਤਿਹਾਸਕ ਘਟਨਾਵਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇਥੇ ਹੋਰ ਵੀ ਕਈ ਘਟਨਾਵਾਂ ਵਾਪਰੀਆਂ।

ਆਬਾਦੀ - 4,77,675 (1991)

53°20' ਉ. ਵਿਭ. : 6°15' ਪੱ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.-ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 3: 684

ਡੱਬਵਾਲੀ : ਭਾਰਤ ਦੇ ਹਰਿਆਣਾ ਰਾਜ ਦੇ ਸਿਰਸਾ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਵਿਚ ਇਸੇ ਹੀ ਨਾਂ ਦੀ ਤਹਿਸੀਲ ਦਾ ਸਦਰ-ਮੁਕਾਮ ਹੈ ਜੋ ਬਠਿੰਡੇ ਤੋਂ 35 ਕਿ. ਮੀ. ਦੇ ਫ਼ਾਸਲੇ ਤੇ ਦਿੱਲੀ-ਹਿਸਾਰ ਸੁਲੇਮਾਨ ਦੀ ਸ਼ਾਹ ਰਾਹ ਉੱਤੇ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਇਹ ਕਸਬਾ ਇਸੇ ਹੀ ਨਾਂ ਦੇ ਪਿੰਡ ਦੀ ਜ਼ਮੀਨ ਵਿਚ ਵਿਕਸਿਤ ਹੋਇਆ ਹੈ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਇਸ ਦਾ ਨਾਂ ਉਸੇ ਪਿੰਡ ਦੇ ਨਾਂ ਪਿੱਛੇ ਹੀ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ। ਆਮ ਕਰਕੇ ਇਹ ਕਸਬਾ ਮੰਡੀ ਡੱਬਵਾਲੀ ਕਰਕੇ ਹੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ। ਇਸ ਕਸਬੇ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਪੰਜਾਬ ਰਾਜ ਦੇ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਬਠਿੰਡੇ ਦੇ ਪਿੰਡ ਡੁਮਵਾਲੀ ਅਤੇ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਫਰੀਦਕੋਟ ਦੇ ਪਿੰਡ ਕਿਲਿਆਵਲੀ ਦੀਆਂ ਹੱਦਾਂ ਆ ਲਗਦੀਆਂ ਹਨ।

ਸੰਨ 1966 ਵਿਚ ਪੰਜਾਬ ਰਾਜ ਦੇ ਪੁਨਰਗਠਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਹ ਹਿਸਾਰ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦੀ ਤਹਿਸੀਲ ਸਿਰਸਾ ਵਿਚ ਪੈਂਦਾ ਸੀ ਪਰ ਇਸ ਪੁਨਰ ਗਠਨ ਉਪਰੰਤ ਸਮੁੱਚਾ ਹਿਸਾਰ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਹਰਿਆਣਾ ਰਾਜ ਵਿਚ ਚਲਾ ਜਾਣ ਕਾਰਣ ਇਹ ਕਸਬਾ ਵੀ ਉਸ ਰਾਜ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣ ਗਿਆ।

ਇਸ ਕਸਬੇ ਵਿਚ ਇਕ, ਲੜਕੀਆਂ ਦਾ ਕਾਲਜ, ਹਾਈ ਸਕੂਲ, ਰਾਜਕੀਯ ਸੈਕੰਡਰੀ ਸਕੂਲ, ਸਿਵਲ ਹਸਪਤਾਲ, ਪਸ਼ੂਆਂ ਦਾ ਹਸਪਤਾਲ, ਡਾਕ-ਘਰ, ਟੈਲੀਫ਼ੋਨ ਐਕਸਚੇਂਜ, ਮਿਊਂਸਪਲ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਅਤੇ ਕਈ ਬੈਂਕ ਸਥਾਪਿਤ ਹਨ। ਕਸਬੇ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਮਿਊਂਸਪਲ ਕਮੇਟੀ ਚਲਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਇਥੋਂ ਹਿਸਾਰ, ਦਿੱਲੀ, ਐਮ੍ਰਿਤਸਰ ਅਤੇ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਨੂੰ ਜਾਣ ਲਈ ਬੱਸ ਸੇਵਾ ਉਪਲਬਧ ਹੈ।

ਇਥੇ ਕਪਾਹ ਵੇਲਣ ਅਤੇ ਹੂੰ ਦੀਆਂ ਗੱਠਾਂ ਬਣਾਉਣ ਦੇ ਕਈ ਕਾਰਖ਼ਾਨੇ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇਥੇ ਟ੍ਰੈਕਟਰਾਂ ਲਈ ਲੋਹੇ ਦੀਆਂ ਟਰਾਲੀਆਂ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਕੰਮ ਕਾਫ਼ੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਥੇ ਹਰ ਐਤਵਾਰ ਨੂੰ ਪਸ਼ੂਆਂ ਦੀ ਮੰਡੀ ਵੀ ਲਗਦੀ ਹੈ।

ਇਹ ਨਰਮੇ-ਕਪਾਹ, ਕਣਕ-ਛੋਲੇ, ਸਰੋਂ ਅਤੇ ਤਾਰਾਮੀਰੇ ਦੀ ਇਕ ਉੱਘੀ ਮੰਡੀ ਹੈ। ਇਸ ਮੰਡੀ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਵਿਚ ਇਸ ਦੇ ਗੁਆਂਢ ਵਿਚ ਹੀ ਪੈਂਦੇ ਪੰਜਾਬ ਰਾਜ ਦੇ ਪਿੰਡਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਯੋਗਦਾਨ ਹੈ।

ਇਥੋਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਮਾਂ ਬੋਲੀ ਪੰਜਾਬੀ ਹੈ ਅਤੇ ਰੀਤ-ਰਿਵਾਜ ਪੱਖੋਂ ਇਹ ਪੰਜਾਬੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਹੋਏ ਹਨ।

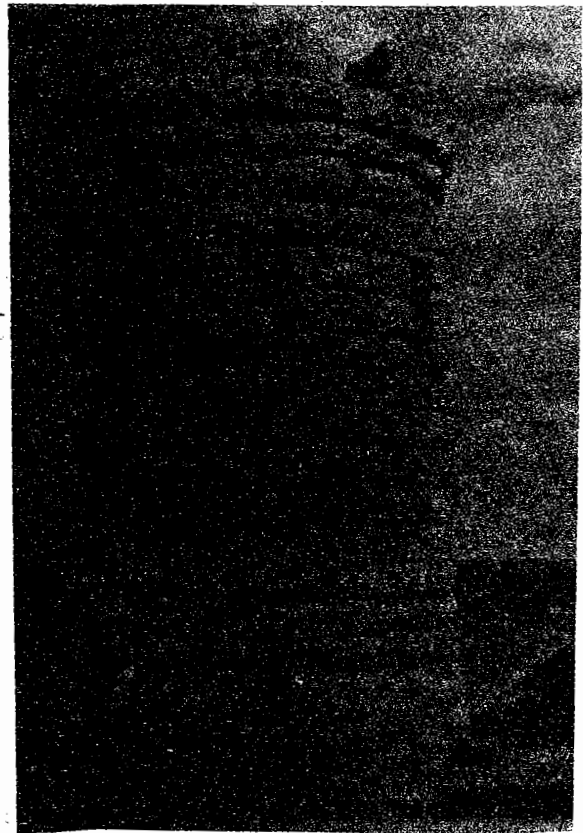
ਇਸ ਕਸਬੇ ਦੇ ਨਾਲ ਲਗਦੇ ਪੰਜਾਬ ਰਾਜ ਦੇ ਪਿੰਡ ਕਿਲਿਆਵਾਲੀ ਦੀ ਜ਼ਮੀਨ ਵਿਚ ਆਧੁਨਿਕ ਰਿਹਾਇਸ਼ੀ ਮਕਾਨ ਬਣੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਸ਼ਾਹ ਰਾਹ ਦੇ ਦੋਵੇਂ ਪਾਸਿਆਂ ਉੱਤੇ ਸੀਮਿੰਟ, ਲੋਹੇ ਦੇ ਗਾਰਡਰ ਅਤੇ ਸਰੀਏ, ਕਰਿਆਣੇ ਦੀਆਂ ਦੁਕਾਨਾਂ, ਪੈਟਰੋਲ ਪੰਪ ਅਤੇ ਹੋਟਲ ਹਨ। ਸੰਨ 1956 ਵਿਚ ਇਸੇ ਹੀ ਸੜਕ ਉੱਤੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਕਾਲਜ ਮੰਡੀ ਡਬਵਾਲੀ (ਅੱਜਕੱਲ੍ਹ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਕਾਲਜ, ਕਿਲਿਆਵਾਲੀ) ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਅੱਜਕੱਲ੍ਹ ਇਸ ਪਾਸੇ ਬੜੀ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਸ਼ਹਿਰੀ ਵਿਕਾਸ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਆਬਾਦੀ-36,197 (1991)

29°55' ਉ. ਵਿਭ. : 74°40' ਪੁ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.-ਪੰਜਾਬ-ਡਿਸਟ੍ਰਿਕਟ ਸੈਸਿਸ ਹੋਡ ਬੁੱਕ-ਹਿਸਾਰ ਡਿਸਟ੍ਰਿਕਟ

ਡਬਿਊਕ : ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਉਤਰ-ਪੂਰਬੀ ਆਈਓਵਾ ਰਾਜ ਵਿਚ ਮਿਸਿਸਿਪੀ ਦਰਿਆ ਦੇ ਕੰਢੇ ਵਸਿਆ ਇਕ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ। ਵਿਸਕਾਨਸਨ ਅਤੇ ਆਈਓਵਾ ਰਾਜਾਂ ਦੀ ਹੱਦ ਜ਼ਰਾਇਤੀ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਇਹ ਸੱਨਅਤ ਦਾ ਗੜ੍ਹ ਹੈ। ਅੱਜਕੱਲ੍ਹ ਇਥੇ

ਆਈਓਵਾ ਵਿਚ ਡਬਿਊਕ ਵਿਖੇ ਜੂਲੀਅਨ ਡਬਿਊਕ ਦੀ ਯਾਦਗਾਰ

ਜ਼ਰਾਇਤੀ ਮਸ਼ੀਨਰੀ, ਮੀਟ ਦੀ ਪੈਕਿੰਗ, ਧਾਤ ਦੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ, ਲੱਕੜ ਦੀ ਚਰਾਈ ਆਦਿ ਦਾ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਆਪਣੇ ਰਾਜ ਦਾ ਇਹ ਸਦਰਮੁਕਾਮ ਹੈ ਅਤੇ ਇਕ ਬਹੁਤ ਪੁਰਾਣਾ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ। ਇਸ ਜਗ੍ਹਾ ਉੱਤੇ ਜੂਲੀਅਨ ਡਬਿਊਕ ਨਾਂ ਦਾ

ਫਰਾਂਸੀਸੀ-ਕੈਨੇਡੀ ਵਪਾਰੀ 1788 ਈ. ਵਿਚ ਆਇਆ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਇਥੇ ਵੱਸੇ ਇੰਡੀਅਨ ਕਬੀਲਿਆਂ ਤੋਂ ਸਿੱਕੇ ਦੀ ਖੁਦਾਈ ਦੀ ਪ੍ਰਵਾਨਗੀ ਵੀ ਲੈ ਲਈ ਸੀ। ਇਸ ਪਿੱਛੋਂ ਇਹ ਆਬਾਦ ਹੋਇਆ ਤੇ 1833 ਵਿਚ ਸਥਾਈ ਬਸਤੀ ਵਿਚ ਬਦਲ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1834 ਵਿਚ ਡਬਿਊਕ ਕਾਉਂਟੀ ਬਣਨ ਵੇਲੇ ਇਹ ਵਿਸਕਾਨਸਨ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਸੀ। ਪਿੱਛੋਂ ਇਹ ਕਾਉਂਟੀ ਦੀ ਸੀਟ ਬਣਿਆ। ਸੰਨ 1833 ਈ. ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਪੂਰੇ ਸ਼ਹਿਰ ਤੇ ਪਿੱਛੋਂ 1841 ਈ. ਵਿਚ ਸ਼ਹਿਰੀ ਅਖਤਿਆਰ ਮਿਲੇ।

ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਕੈਥੋਲਿਕ ਲੁਥਰਨ, ਪ੍ਰੋਟੈਸਟੈਂਟ ਪਾਦਰੀਆਂ ਦੀ ਧਰਮ ਸ਼ਾਸਤਰ ਦੀ ਸਿਖਿਆ ਦੀਆਂ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਵੀ ਸਥਾਪਿਤ ਹਨ। ਇਥੇ 1852 ਈ. ਵਿਚ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਰੋਮਨ ਕੈਥੋਲਿਕ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਵੀ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਮੌਜੂਦਾ ਸ਼ਹਿਰ ਤੋਂ 19 ਕਿ. ਮੀ. ਦੱਖਣ-ਪੱਛਮ ਵਿਚ ਅਵਰ ਲੋਡੀ ਆਫ ਨਿਊ ਮਲੇਰੀ ਮੱਠ ਵੀ ਇਥੋਂ ਦੀ ਵਰਣਨਯੋਗ ਥਾਂ ਹੈ।

ਆਬਾਦੀ - 57,546 (1990)

ਹ. ਪੁ. - ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 4 : 250

ਡਬੂਸੀ, ਏਕਿਲੀ ਕਲਾਡ : ਫਰਾਂਸ ਦੇ ਇਸ ਸੰਗੀਤਕਾਰ ਦਾ ਜਨਮ 22 ਅਗਸਤ, 1862 ਨੂੰ ਸੇਂਟ-ਜਰਮੇਨ-ਐਨ. ਲਾਈ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਨੇ ਵੀਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਸਾਲਾਂ ਦੌਰਾਨ ਸੰਗੀਤ ਸ਼ੈਲੀ ਅਤੇ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਇਨਕਲਾਬ ਲਿਆਂਦਾ।

ਏਕਿਲੀ ਕਲਾਡ ਡਬੂਸੀ

ਸੰਨ 1871 ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਪਿਆਨੋ ਸਿਖਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ। ਸੰਨ 1872 ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਪੈਰਿਸ ਦੇ ਸੰਗੀਤ ਵਿਦਿਆਲੇ ਵਿਚ ਦਾਖਲਾ ਲਿਆ ਅਤੇ ਸੰਨ 1884 ਤੱਕ ਇਥੇ ਰਿਹਾ। ਸੰਨ 1884 ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸੰਗੀਤ-ਨਾਟ 'L' Enfant' ਪ੍ਰਿਕਸ ਡੇ ਰੋਮ ਇਨਾਮ ਮਿਲਿਆ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ 1885 ਤੋਂ 1887 ਤਕ ਇਸ ਨੇ ਰੋਮ ਵਿਖੇ ਸਿਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਫਿਰ ਇਹ ਪੈਰਿਸ ਵਾਪਸ ਆ ਗਿਆ। ਇਥੋਂ ਵਾਪਸ ਪਰਤ ਕੇ ਇਸ ਨੇ ਸੰਗੀਤਕਾਰ, ਸਿਖਿਅਕ, ਸਹਿਵਾਦਕ, ਸੰਗੀਤ-ਨਿਰਦੇਸ਼ਕ ਅਤੇ ਪੱਤਰਕਾਰ ਵਜੋਂ ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ।

ਇਸ ਨੇ ਕਈ ਗਾਣਿਆਂ ਲਈ ਸੰਗੀਤ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਦਾ ਸੰਗੀਤ-ਨਾਟ 'Pelleas et Melisande' (1902) ਇਕ ਬਹੁਤ ਵਧੀਆ ਕ੍ਰਿਤ ਸੀ। ਉਹ ਸੰਗੀਤਕ ਸ਼ੈਲੀ ਜਿਸ ਨੂੰ ਇਸ ਨੇ ਵਿਕਸਿਤ ਕੀਤਾ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਸ ਦੀ ਹੀ ਸੀ।

ਸੰਨ 1814 ਵਿਚ ਪਹਿਲੇ ਮਹਾਂ ਯੁੱਧ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਣ ਤਕ ਇਹ ਹੇਠਾਂ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ, ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਇੰਗਲੈਂਡ ਵਿਚ ਹੀ ਰਿਹਾ। ਡਬੂਸੀ ਦੀ ਸੰਗੀਤ ਰਚਨਾ ਉੱਤੇ ਵਾਗਨਰ ਦਾ ਬੜਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਸੀ। ਇਸ ਨੇ ਕਈ ਗਾਣਿਆਂ ਅਤੇ ਆਰਕੈਸਟਰਾ ਲਈ ਵੀ ਸੰਗੀਤ ਦਿੱਤਾ।

25 ਮਾਰਚ, 1918 ਨੂੰ ਪੈਰਿਸ ਵਿਖੇ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ. - ਐਨ. ਬਿ. 7 : 152; ਐਨ. ਅਮੇ. 8 : 551; ਕੋਲ. ਐਨ. 6 : 129

ਡਬੋਰਾਈਨਰ, ਜੋਹਾਨ ਵਾਲਫਰੈਂਗ : ਇਸ ਰਸਾਇਣ ਵਿਗਿਆਨੀ ਦਾ ਜਨਮ 13 ਦਸੰਬਰ 1780 ਨੂੰ ਹੋਫ ਐਨ ਡਰ ਜ਼ਲੋ (ਹੁਣ ਪੱਛਮੀ ਜਰਮਨੀ ਵਿਚ) ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਕੁੱਝ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੱਤਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਇਸ ਦੇ ਇਕਸਾਰਤਾ ਦੇ ਪ੍ਰਖਣ ਕਾਰਨ ਤੱਤਾਂ ਦੇ ਆਵਰਤੀ ਸਿਸਟਮ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਪੂਰਵ ਗਿਆਨ ਹੋਇਆ।

19 ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਤੀਸਰੇ ਦਹਾਕੇ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਪਲੈਟਿਨਮ ਪਾਊਡਰ ਦੇ ਸੰਪੂਰਕ ਵਿਚ ਹਾਈਡਰੋਜਨ ਜਾਲਣ ਦੇ ਪ੍ਰਯੋਗਾਂ ਨਾਲ ਬਰਜ਼ੀਲੀਅਸ ਨੂੰ ਉਤਪ੍ਰੇਰਕ ਦੀ ਧਾਰਨਾ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਅਗਵਾਈ ਮਿਲੀ। ਦਹਾਕੇ ਦੇ ਅੰਤ ਵੱਲ ਡਬੋਰਾਈਨਰ ਨੇ ਪਤਾ ਲਾਇਆ ਕਿ ਬ੍ਰੋਮੀਨ (ਜਿਹੜਾ ਇਕ ਤਰਲ ਹੈ) ਦੇ ਗੁਣ ਕਲੋਰੀਨ ਗੈਸ ਅਤੇ ਠੋਸ ਆਇਓਡੀਨ ਦੇ ਵਿਚ ਵਿਚਾਲੇ ਹਨ। ਇਸ ਨੇ ਗੁਣਾਂ ਦੀ ਟਾਕਰੇ ਦੀ ਦਰਜੇਬੰਦੀ ਦੇ ਹੋਰ ਤਰਤੀਬਾਂ ਅਰਥਾਤ ਕੈਲਸੀਅਮ, ਸਟ੍ਰਾਂਸੀਅਮ, ਬੇਰੀਅਮ; ਅਤੇ ਗੰਧਕ, ਸੀਲੀਨੀਅਮ, ਟੈਲੂਰੀਅਮ ਵਿਚ ਦੱਸੀ। ਇਸ ਨੇ ਵਿਖਾਇਆ ਕਿ ਹਰ ਤਿੱਕੜੀ ਵਿਚ ਕੁਝ ਸਭ ਤੋਂ ਹਲਕੇ ਅਤੇ ਭਾਰੇ ਪ੍ਰਮਾਣਵੀ-ਭਾਰਾਂ ਦੀ ਔਸਤ ਲਗਭਗ ਵਿਚਕਾਰਲੇ ਤੱਤ ਦੇ ਪ੍ਰਮਾਣੂ-ਭਾਰ ਜਿੰਨੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਆਪਣੀ ਉਪ-ਕਲਪਣਾ ਨੂੰ ਬਹੁਤੀਆਂ ਤਿੱਕੜੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਸਿੱਧ ਨਾ ਕਰ ਸਕਿਆ, ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਦੀਆਂ ਇਹ ਖੋਜਾਂ ਇਸ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਮਹਿਜ਼ ਦਿਲਚਸਪ ਉਤਸੁਕਤਾਵਾਂ ਬਣੀਆਂ ਰਹੀਆਂ। ਇਸ ਨੇ ਫਰਫਿਊਰਲ ਕਾਰਬਨੀ ਯੋਗਿਕ ਦੀ ਖੋਜ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਕੈਲਸੀਅਮ ਤੇ ਮੈਗਨੀਸ਼ੀਅਮ ਦੇ ਨਿਖੇੜ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕੀਤਾ।

ਅੰਤ ਵਿਚ 24 ਮਾਰਚ, 1849 ਨੂੰ ਯੋਨਾ (ਹੁਣ ਪੱਛਮੀ ਜਰਮਨੀ ਵਿਚ) ਵਿਖੇ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ. - ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 3 : 593

ਡਮ ਡਮ : ਪੱਛਮੀ ਬੰਗਾਲ ਰਾਜਭਾਰਤ ਦੇ ਉੱਤਰੀ ਚੌਬੀਸ ਪਰਗਨਾ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦਾ ਸੱਨਅਤੀ ਉਪ-ਨਗਰ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਨਾਂ ਫਾਰਸੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਡਮ ਡਮਾ ਟੀਲਾ ਜਿਸ ਤੋਂ ਭਾਵ ਟਿੱਲਾ ਜਾਂ ਉੱਪਰ ਉਠੀ ਹੋਈ ਧਰਤੀ ਹੈ, ਤੋਂ ਪਿਆ। ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਡਮ ਡਮ ਉੱਤਰੀ, ਡਮ ਡਮ ਦੱਖਣੀ, ਡਮ ਡਮ ਹਵਾਈ ਅੱਡੇ ਵਾਲਾ ਖੇਤਰ ਅਤੇ ਡਮ ਡਮ ਉਪ-ਨਗਰ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਇਹ ਸਾਰੇ ਕਲਕੱਤਾ ਮਹਾਂਨਗਰ ਦਾ ਭਾਗ ਹਨ। ਡਮ ਡਮ ਉੱਤਰੀ ਵਿਚ ਹਾਲੇ ਵੀ ਪਿੰਡ ਹੀ ਹਨ। ਡਮ ਡਮ ਦੱਖਣੀ ਗਰੇਟਰ ਕਲਕੱਤਾ ਦੇ ਬਾਹਰਵਾਰ ਨਾਲ ਹੀ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਚਾਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਪੁਰਾਣਾ ਡਮ ਡਮ ਉਹ ਹੈ ਜਿਹੜਾ 1783 ਈ. ਤੋਂ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਹੈ। ਇਹ ਹੀ ਬੰਗਾਲ ਦੇ ਤੋਪ-ਖਾਨੇ ਦਾ ਸਦਰ ਮੁਕਾਮ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਥੇ ਅਸਲਾ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਕਾਰਖਾਨਾ ਹੈ। ਅੱਜਕੱਲ੍ਹ ਇਥੇ ਪਟਸਨ, ਚਮੜਾ ਕਮਾਉਣ, ਇਸਪਾਤ, ਸ਼ੀਸ਼ਾ ਅਤੇ ਇੰਜੀਨੀਅਰਿੰਗ ਵਸਤਾਂ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਦਾ ਕੰਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਥੇ ਹਸਪਤਾਲ ਅਤੇ ਕਾਲਜ ਵੀ ਸਥਾਪਿਤ ਹਨ।

ਉੱਤਰੀ ਡਮ ਡਮ ਦੀ ਨਗਰਪਾਲਿਕਾ 1870 ਈ. ਤੋਂ ਕਾਇਮ ਹੈ। ਫਿਰ ਪਿਛੋਂ 1883 ਈ. ਵਿਚ ਕਾਦੀਹਾਟੀ ਨਗਰ-ਪਾਲਿਕਾ ਵੀ ਇਸ ਵਿਚ ਮਿਲਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ। ਦੱਖਣੀ ਡਮ ਡਮ ਨਗਰਪਾਲਿਕਾ ਵੀ 1870 ਈ. ਤੋਂ ਕਾਇਮ ਹੈ।

ਆਬਾਦੀ - ਡਮ ਡਮ 40, 961 ; ਉੱਤਰੀ ਡਮ ਡਮ 1,49,965; ਦੱਖਣੀ ਡਮ ਡਮ 2,32,811 ; ਡਮ-ਡਮ ਏਅਰੋ ਡਰੇਮ ਏਰੀਆ 5, 012 (1991)

22°38' ਉ. ਵਿਥ. ; 88°25' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.- ਇੰ. ਗ. ਇੰਡ. 11 : 376 ; ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 4 : 267

ਡਮਬਾਰਟਨ : ਡਿਸਟ੍ਰਿਕਟ—ਦੱਖਣ-ਪੱਛਮੀ ਸਕਾਟ-ਲੈਂਡ ਵਿਚ ਸਟਰੈਥਕਲਾਈਡ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਇਹ ਇਕ ਡਿਸਟ੍ਰਿਕਟ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਐਨ ਹੇਠ ਉੱਤਰ ਵੱਲ ਜਵਾਰ ਦਹਾਨਾ ਖਾੜੀ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਕੁੱਲ ਰਕਬਾ 477 ਵ. ਕਿ. ਮੀ. (184 ਵ. ਮੀ.) ਹੈ ਅਤੇ ਵਸੋਂ 79,035 (1975) ਹੈ। ਇਥੇ ਦਾ ਜਲ ਨਿਕਾਸ ਕਲਾਈਡ ਅਤੇ ਲੀਵਨ ਦਰਿਆਵਾਂ ਦੁਆਰਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਕੁਦਰਤੀ ਨਜ਼ਾਰਿਆਂ ਕਰਕੇ ਹੀ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੈ। ਉੱਤਰੀ ਪਹਾੜੀ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਲ. 915 ਮੀ. (3,000 ਫੁੱਟ) ਦੀ ਉਚਾਈ ਉੱਤੇ ਕਈ ਟੀਸੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀਆਂ ਝੀਲਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਕਈ ਆਰਾਮਗਾਹਾਂ ਹਨ। ਇਸ ਇਲਾਕੇ ਦੀ ਭੂਮੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਉਪਜਾਊ ਨਹੀਂ ਹੈ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਇਥੇ ਖੇਤੀ ਘੱਟ ਹੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਥੇ ਸਮੁੰਦਰੀ ਜਹਾਜ਼ ਬਣਾਉਣ, ਸੂਤੀ ਕੱਪੜਿਆਂ ਨੂੰ ਰੰਗਣ ਅਤੇ ਛਾਪਣ ਅਤੇ ਕੋਲੇ ਅਤੇ ਲੋਹੇ ਦੀਆਂ ਖਾਣਾਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਉਦਯੋਗ ਸਥਾਪਿਤ ਹਨ।

ਹ. ਪੁ.- ਐਨ. ਅਮੇ. 9 : 397 ; ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 3 : 701

ਡਮਬਾਰਟਨ : ਸ਼ਹਿਰ—ਸਕਾਟਲੈਂਡ ਵਿਚ ਡਮਬਾਰਟਨ ਡਿਸਟ੍ਰਿਕਟ ਦਾ ਸਦਰ-ਮੁਕਾਮ ਅਤੇ ਇਕ ਵੱਡਾ ਉਦਯੋਗਿਕ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਗਲਾਸਗੋ ਸ਼ਹਿਰ ਤੋਂ ਉੱਤਰ-ਪੱਛਮ ਵਿਚ 22 ਕਿ. ਮੀ. (14 ਮੀਲ) ਦੂਰ ਕਲਾਈਡ ਅਤੇ ਲੀਵਨ ਦਰਿਆਵਾਂ ਦੇ ਸੰਗਮ ਵਾਲੀ ਥਾਂ ਤੇ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਅੰਗਰੇਜ਼ ਲੋਕ ਇਸ ਨੂੰ ਐਲਕਲੂਇਬ ਕਹਿੰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਇਹ ਸਟਰੈਥਕਲਾਈਡ ਨਾਂ ਦੇ ਇਕ ਪੁਰਾਣੇ ਰਾਜ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਸੀ ਅਤੇ ਬੀਆਡੋਸੀਆ ਰੋਮਨ ਸਮੁੰਦਰੀ ਅੱਡਾ ਵੀ ਇਥੇ ਹੁੰਦਾ ਸੀ।

ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਅਲੈਗਜ਼ੈਂਡਰ ਦੂਜਾ ਜਿਸ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ 1222 ਈ. ਵਿਚ ਇਕ ਸ਼ਾਹੀ ਸ਼ਹਿਰ ਬਣਾ ਦਿਤਾ ਸੀ, ਦੇ ਅਧੀਨ ਹੋਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਹ ਲੈਨਕਸ ਦੇ ਇਕ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਅਰਲ ਇਲਾਕੇ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਕਸਬੇ ਤੋਂ ਥੋੜ੍ਹੀ ਹੀ ਦੂਰ ਡਮਬਾਰਟਨ ਦੀ ਚਟਾਨ ਉੱਤੇ ਮਹਿਲ ਦੇ ਖੰਡਰ ਦਿਸਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਉਹੀ ਮਹਿਲ ਸੀ ਜਿਥੇ ਵਿਲੀਅਮ ਵੈਲਸ ਨੂੰ 1305 ਈ. ਵਿਚ ਕੈਦ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਉਥੋਂ ਹੀ ਸਕਾਟਲੈਂਡ ਗਿਆ ਸੀ। ਸਮੁੰਦਰੀ ਜਹਾਜ਼ ਬਣਾਉਣ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇਥੇ ਵਿਸਕੀ, ਹੋਜ਼ਰੀ ਦੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਅਤੇ ਹਵਾਈ ਜਹਾਜ਼ ਦਾ ਵੀ ਥੋੜ੍ਹਾ ਬਹੁਤ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

55°57' ਉ. ਵਿਥ. ; 4°35' ਪੱ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.- ਐਨ. ਅਮੇ. 9 : 397 ; ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 3 : 701

ਡਮਫ੍ਰੀਸ : ਦੱਖਣ-ਪੱਛਮੀ ਸਕਾਟਲੈਂਡ ਵਿਚ ਨਿਥਸਡੇਲ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦਾ ਸਦਰ-ਮੁਕਾਮ ਹੈ। ਇਹ 1186 ਈ. ਵਿਚ ਸ਼ਾਹੀ ਚਾਰਟਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਸ਼ਹਿਰ ਵੀ ਸੀ। ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਸਾਲਵੇ ਫਰਬ ਨਾਮੀ ਜਲ-

ਦੁਆਰ ਤੋਂ 13 ਕਿ. ਮੀ. ਦੂਰ ਨਿਥ ਦਰਿਆ ਦੇ ਖੱਬੇ ਪਾਸੇ ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੀ ਹੱਦ ਦੇ ਨੇੜੇ ਜਿਹੇ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਅੱਜਕੱਲ੍ਹ ਇਹ ਉਦਯੋਗਿਕ ਅਤੇ ਵਪਾਰਿਕ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ ਅਤੇ ਡੱਬਾਬੰਦ ਦੁੱਧ, ਰਬੜ ਦੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ, ਪਲਾਸਟਿਕ, ਨਕਲੀ ਰੇਸ਼ੇ ਅਤੇ ਹੋਜ਼ਰੀ ਦਾ ਸਾਮਾਨ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਉੱਘਾ ਕੇਂਦਰ ਹੈ। ਸੰਨ 1395 ਵਿਚ ਡਫ੍ਰੀਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਨਿਗਮਤ ਹੋਇਆ। ਇਥੋਂ ਦਾ ਮਸ਼ਹੂਰ ਕਵੀ ਰਾਬਰਟ ਬਰਨਜ਼ 1791 ਈ. ਤੋਂ ਆਪਣੇ ਅੰਤਕਾਲ ਤੀਕ ਇਥੇ ਹੀ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਇਸ ਦੀਆਂ ਅਸਥੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ 1815 ਈ. ਵਿਚ ਇਸ ਦੇ ਘਰ ਹੀ ਸੰਭਾਲ ਕੇ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਜਿਸ ਨੂੰ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਅਜਾਇਬ ਘਰ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ।

ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚੋਂ ਮੈਕਸਵੈੱਲਟਾਊਨ ਵੱਲ ਜਾਣ ਲਈ ਨਿਥ ਦਰਿਆ ਉਪਰ ਚਾਰ ਪੁੱਲ ਬਣੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਸ਼ਹਿਰ ਦੀਆਂ ਹੋਰ ਵਰਣਨ ਯੋਗ ਥਾਵਾਂ ਵਿਚ 1707 ਈ. ਦਾ ਬਣਿਆ ਮਿਡ ਸਟੀਪਲ ਟਾਊਨ-ਹਾਲ ਅਤੇ ਗਿਰਜਾ ਹੈ। ਦਰਿਆ ਤੋਂ ਪਾਰ ਮੈਕਸਵੈੱਲਟਾਊਨ ਸ਼ਹਿਰ ਵਾਲੇ ਪਾਸੇ ਇਕ ਹੋਰ ਵੱਡਾ ਅਜਾਇਬ ਘਰ ਵੀ ਹੈ। ਸਰਹੱਦੀ ਸ਼ਹਿਰ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਜੰਗਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਕਈ ਵੇਰ ਤਬਾਹ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਮੁੜ ਵਸਿਆ।

ਆਬਾਦੀ - 30, 208 (1981)

55°04' ਉ. ਵਿਥ. ; 3°37' ਪੱ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.- ਐਨ. ਅਮੇ. 9 : 468 ; ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 4 : 269

ਡ ਮਵਾਵਰ, ਅਬਰਾਹਮ : ਇਹ ਇਕ ਫ਼ਰਾਂਸੀਸੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਗਣਿਤਵੇਤਾ ਸੀ ਜੋ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ੀ ਤਿਕੋਣ ਮਿਤੀ ਅਤੇ ਸੰਭਾਵਿਕਤਾ ਸਿੱਧਾਂਤ ਦਾ ਸੋਢੀ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਜਨਮ 26 ਮਈ 1667 ਨੂੰ ਫ਼ਰਾਂਸ ਵਿਚ ਵੀਟਰੀ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਸੰਨ 1685 ਵਿਚ ਇਕ ਪ੍ਰੋਟੈਸਟੈਂਟ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਇਸ ਨੂੰ ਜੇਲ੍ਹ ਭੇਜਿਆ ਗਿਆ। ਜੇਲ੍ਹ ਤੋਂ ਰਿਹਾ ਹੋਣ ਉਪਰੰਤ ਇਹ ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੌੜ ਗਿਆ। ਲੰਡਨ ਵਿਚ ਇਹ ਇਕ ਉਘੇ ਭੌਤਿਕ-ਵਿਗਿਆਨੀ ਸਰ ਇਜ਼ਾਕ ਨਿਊਟਨ ਅਤੇ ਖਗੋਲਵੇਤਾ ਐਡਮਡ ਹੈਲੇ ਦੇ ਸੰਪਰਕ ਵਿਚ ਆਇਆ। ਸੰਨ 1697 ਵਿਚ ਲੰਡਨ ਦੀ ਰਾਇਲ ਸੁਸਾਇਟੀ ਲਈ ਚੁਣਿਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਬਰਲਿਨ ਅਤੇ ਪੈਰਿਸ ਅਕਾਦਮੀਆਂ ਲਈ ਚੁਣਿਆ ਗਿਆ।

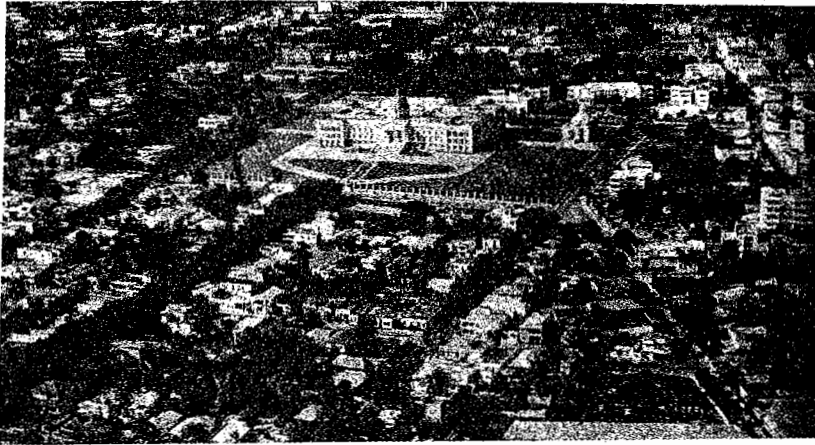
ਸੰਨ 1711 ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਇਕ ਨਿਬੰਧ De mensura sortis ਲਿਖਿਆ ਜਿਸ ਨੂੰ “the Doctrine of Chances, or a Method of Calculating the Probabilities of events at play (1718) ਵਿਚ ਇਸਨੇ ਖੋਲ੍ਹਕੇ ਦਸਿਆ। ਇਸ ਦੀਆਂ ਬਾਅਦ ਦੀਆਂ ਕਿਰਤਾਂ ਵਿਚ Annuities upon lives (1725) ਅਤੇ Miscellanea analytica de seriebus et quadraturis (1730) ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਰਾਇਲ ਸੁਸਾਇਟੀ ਦੇ Philosophical Transactions ਵਿਚ ਇਸ ਦੇ ਕਈ ਖੋਜ ਪੱਤਰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੋਏ।

ਡ ਮਵਾਵਰ ਤਿਕੋਣਮਿਤੀ ਵਿਚ ਮਿਸ਼ਰਿਤ ਸੰਖਿਆਵਾਂ ਵਰਤਣ ਵਾਲੇ ਪਹਿਲਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਸੀ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਫਾਰਮੂਲੇ $(\cos x + i \sin x)^n = \cos nx + i \sin nx$ ਤਿਕੋਣਮਿਤੀ ਨੂੰ ਜੁਮੈਟਰੀ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚੋਂ ਕਢਕੇ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਲੈ ਆਂਦਾ।

27 ਨਵੰਬਰ 1754 ਨੂੰ ਲੰਡਨ ਵਿਖੇ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.- ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 3 : 460 ; ਐਨ. ਅਮੇ. 8 : 670

ਡਮਿਨੀਕਨ ਗਣਤੰਤਰ : ਪੱਛਮੀ ਦੀਪ-ਸਮੂਹ ਦਾ ਇਕ ਆਜ਼ਾਦ ਦੇਸ਼ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਹਿਸਪਾਨਿਓਲਾ ਦੇ ਟਾਪੂ ਦਾ ਪੂਰਬੀ ਦੋ ਤਿਹਾਈ ਹਿੱਸਾ ਅਤੇ ਆਸ ਪਾਸ ਦੇ ਕਈ ਛੋਟੇ ਛੋਟੇ ਟਾਪੂ ਸ਼ਾਮਲ

ਸੰਨ 1496 ਵਿਚ ਸਥਾਪਿਤ ਹੋਏ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੇ ਸ਼ਹਿਰ ਸੈਂਟਾ ਡਾਮਿੰਗੋ ਦੇ ਕੇਂਦਰ ਵਿਚ ਵਿਖਾਈ ਦੇ ਰਿਹਾ—ਸੰਸਦ ਭਵਨ

ਹਨ। ਇਹ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਫਲੋਰਿਡਾ ਰਾਜ ਤੋਂ 970 ਕਿ. ਮੀ. ਦੱਖਣ-ਪੂਰਬ ਵੱਲ, ਉੱਤਰ ਵਲੋਂ ਅੰਧ ਮਹਾਂਸਾਗਰ ਅਤੇ ਦੱਖਣ ਵਲੋਂ ਕੈਰੀਬੀਅਨ ਸਾਗਰ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਵਾਕਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਕੁੱਲ ਰਕਬਾ 48,442 ਵ. ਕਿ. ਮੀ. ਅਤੇ ਆਬਾਦੀ

ਡਮਿਨੀਕਨ ਗਣਤੰਤਰ ਦੇ ਸੀਉਦਾ ਟਰੂਹਿਓ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਇਕ ਹਵਾਈ ਝਲਕ

7,310,000 (1991) ਹੈ। ਇਹ ਪੱਛਮੀ ਦੀਪ-ਸਮੂਹ ਦਾ ਕਿਊਬਾ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦੂਜਾ ਵੱਡਾ ਦੇਸ਼ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਸੈਂਟਾ ਡਾਮਿੰਗੋ ਹੈ। ਪੂਰਬ ਵਲੋਂ ਸੇਨਾ ਪੈਸੇਜ ਨਾਉਂਦੀ ਚੈਨਲ ਇਸ ਨੂੰ ਪੋਰਟੋ ਰੀਕੋ ਤੋਂ ਵੱਖ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਪੱਛਮ ਵਲੋਂ ਇਸ ਦੀਆਂ ਹੱਦਾਂ ਹੇਤੀ ਨਾਲ ਲਗਦੀਆਂ ਹਨ।

ਭੂ-ਆਕ੍ਰਿਤੀ ਵਿਗਿਆਨ :

ਧਰਾਤਲ - ਦੇਸ਼ ਦਾ ਧਰਾਤਲ ਆਮ ਕਰਕੇ ਪਹਾੜੀ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਪਰਬਤ ਲੜੀਆਂ ਉੱਤਰ-ਪੱਛਮ ਤੋਂ ਦੱਖਣ-ਪੂਰਬ ਵੱਲ ਫੈਲੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ਕਾਰਿਡੀਲਐਰਾ ਸੈਂਟਰਲ ਇਥੋਂ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਚੀ ਪਰਬਤ ਲੜੀ ਹੈ ਜਿਸ ਦੀ ਉੱਚਾਈ 1800 ਮੀ. (6000 ਫੁੱਟ) ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਪੀਕੋ ਡੂਰੇਟ ਤੇ 3280 ਮੀ. (10,000 ਫੁੱਟ) ਤੀਕ ਪਹੁੰਚ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਸਾਰੇ ਦੀਪ ਸਮੂਹ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਚੀ ਚੋਟੀ ਹੈ। ਉੱਤਰ-ਕੇਂਦਰੀ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਵਾਕਿਆ ਸੀਬੈਯੂ ਵਾਦੀ ਆਪਣੀ ਜ਼ਰਖੇਜ਼ ਮਿੱਟੀ ਕਾਰਨ ਕਾਫ਼ੀ ਮਹੱਤਵ-ਪੂਰਨ ਹੈ। ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਇਹ ਵਾਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਖੁਸ਼ਹਾਲ ਹੈ। ਇਥੇ ਚੌਲ, ਮੱਕੀ, ਫਲੀਆਂ, ਤਮਾਕੂ ਅਤੇ ਕਾਫ਼ੀ ਦੀ ਕਾਸ਼ਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਦੇਸ਼ ਦਾ ਪੱਛਮੀ ਭਾਗ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਖੁਸ਼ਕ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਮਾਰੂਥਲੀ ਇਲਾਕਾ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ।

ਜਲਪ੍ਰਵਾਹ - ਉੱਤਰ ਵਿਚ

ਯਾਕੀ ਡੈੱਲ ਨਾਰਟ, ਦੱਖਣ ਵਿਚ ਯਾਕੀ ਡੈੱਲ ਸੂਰ ਅਤੇ ਪੂਰਬ ਵਿਚ ਯੂਨਾ ਦਰਿਆਵਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਇਥੋਂ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਦਰਿਆਵਾਂ ਵਿਚ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਦਰਿਆ ਸਿੰਜਾਈ ਲਈ ਪਾਣੀ ਮੁਹੱਈਆ ਕਰਨ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਪਣ-ਬਿਜਲੀ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਵਿਚ ਵੀ ਸਹਾਇਕ

ਹਨ। 38 ਕਿ. ਮੀ. (23 ਮੀਲ) ਲੰਬੀ ਅਤੇ 18 ਕਿ. ਮੀ. (11 ਮੀਲ) ਚੌੜੀ ਐਨਰਾਕੀਯੋ ਸਾਲਟ ਝੀਲ ਜਿਹੜੀ ਸਮੁੰਦਰ ਤਲ ਤੋਂ 44 ਮੀ. (144 ਫੁੱਟ) ਨੀਵੀਂ ਹੈ, ਵੀ ਇਥੇ ਹੀ ਹੈ। ਇਹ ਸਥਾਨ ਦੀਪ-ਸਮੂਹ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਨੀਵਾਂ ਅਸਥਾਨ ਹੈ।

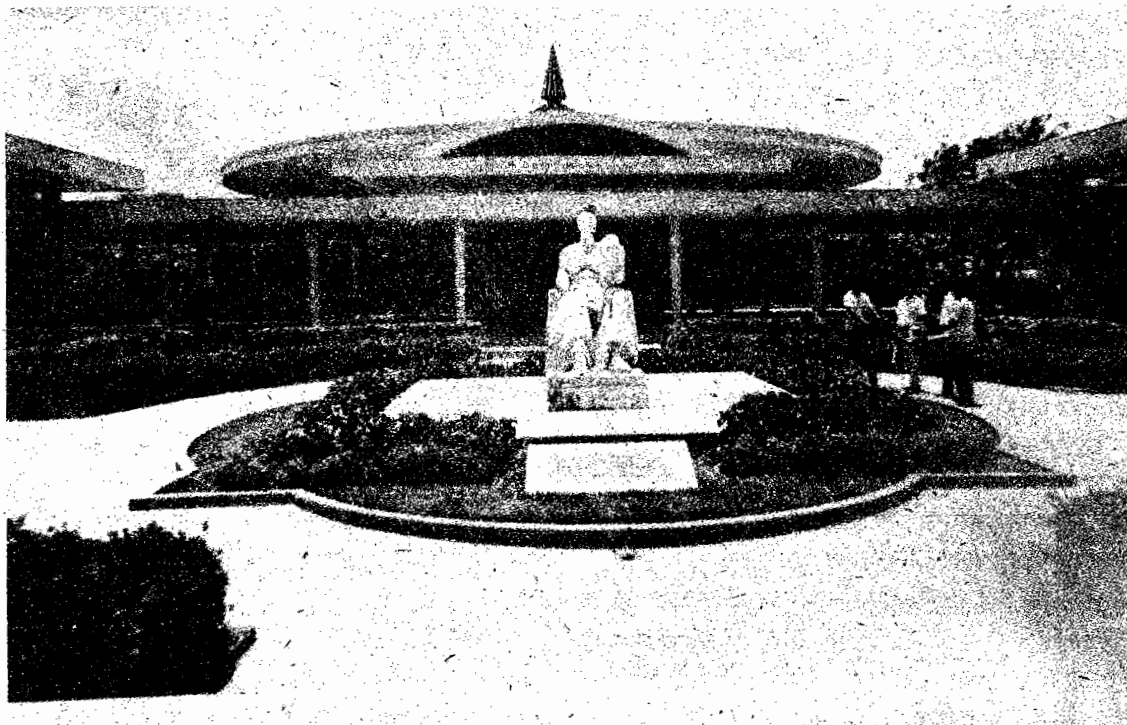
ਜਲਵਾਯੂ-ਇਥੋਂ ਦਾ ਜਲਵਾਯੂ ਦਰਮਿਆਨੀ ਕਿਸਮ ਦਾ ਤਪਤ-ਖੰਡੀ ਹੈ। ਇਥੋਂ ਦਾ ਸਾਲਾਨਾ ਔਸਤਨ ਤਾਪਮਾਨ 25° ਸੈ. (70° ਫਾ.) ਹੈ। ਕੇਂਦਰੀ ਪਹਾੜਾਂ ਅਤੇ ਤੱਟੀ ਮੈਦਾਨਾਂ ਤੇ ਇਹ ਤਾਪਮਾਨ 21° ਸੈ. ਤੋਂ 25° ਸੈ. ਦਰਮਿਆਨ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਔਸਤ ਸਾਲਾਨਾ ਵਰਖਾ ਹੇਠ ਦੀ ਮਾਤਰਾ 1,346 ਮਿ. ਮੀ. (53 ਇੰਚ) ਦਰਮਿਆਨ ਹੈ। ਤਪਤ-ਖੰਡੀ ਹਨੇਰੀਆਂ ਅਤੇ ਤੂਫਾਨ ਇਥੇ ਆਮ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਕੁੱਝ ਕੁ ਖੇਤਰਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡ

ਕੇ ਬਾਕੀ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਵਰਖਾ ਕਾਫ਼ੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਮਈ ਤੋਂ ਨਵੰਬਰ ਵਿਚਕਾਰ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਭਾਰੀ ਵਰਖਾ ਵਾਲੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਜਨਵਰੀ ਸਾਲ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਠੰਢਾ ਮਹੀਨਾ ਹੈ।

ਬਨਸਪਤੀ ਅਤੇ ਜੀਵ ਜੰਤੂ - ਕੁਦਰਤੀ ਬਨਸਪਤੀ ਵਿਚ ਕਾਫ਼ੀ ਭਿੰਨਤਾ ਹੈ। ਕਲਾ ਡੀ ਸੈਕ ਵਰਗੇ ਖੁਸ਼ਕ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿਚ ਕੈਕਟੀ ਅਤੇ ਕੁਝ ਵਰਗੇ ਪੌਦੇ ਉਗਦੇ ਹਨ। ਵਧੇਰੇ ਵਰਖਾ ਵਾਲੇ

ਖੇਤਰਾਂ ਵਿਚ ਸਵਾਨਾ ਕਿਸਮ ਦੀ ਬਨਸਪਤੀ ਅਤੇ ਸੰਘਣੇ ਜੰਗਲ ਪਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਸਵਾਨਾ ਬਨਸਪਤੀ ਵਾਲੇ ਪੂਰਬੀ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿਚ ਗੰਨੇ ਦੀ ਕਾਸ਼ਤ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਪਹਾੜੀ ਢਲਾਣਾਂ ਉੱਤੇ ਮਹਾਗਨੀ, ਲਾੱਗਵੁੱਡ ਅਤੇ ਚੀਲ ਦੇ ਦਰੱਖਤ ਮਿਲਦੇ ਹਨ।

ਦੋ ਅਮੈਰਿਡੀਅਨ ਕਬੀਲੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਐਰਾਵਾਕ ਜਿਹੜੇ ਦੱਖਣੀ ਅਮਰੀਕਾ ਤੋਂ ਆਏ ਸਨ ਅਤੇ ਕੈਰਿਬ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਥੋਂ ਬਾਹਰ ਕੱਢਿਆ, ਨੂੰ ਇਥੋਂ ਦੇ ਮੂਲ ਵਸਨੀਕ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਸੈਂਟਾ ਡਾਮਿੰਗੋ ਦੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੇ ਇਹਾਤੇ ਵਿਚ ਲੱਗਾ 'ਅਲਮਾ ਮਾਤਰ' ਦਾ ਬੂੱਤ।

ਬਨਸਪਤੀ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਥੋਂ ਦੇ ਜੀਵ-ਜੰਤੂਆਂ ਵਿਚ ਬੜੀ ਭਿੰਨਤਾ ਹੈ। ਜੰਗਲਾਂ ਵਿਚ ਕੁਤਰਨ ਵਾਲੇ ਅਤੇ ਗੰਗਣ ਵਾਲੇ ਜਾਨਵਰਾਂ ਦੀਆਂ ਕਈ ਕਿਸਮਾਂ ਵੇਖਣ ਵਿਚ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਉੱਚੇ ਪਹਾੜੀ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿਚ ਜੰਗਲੀ ਸੂਰਾਂ ਦੇ ਝੁੰਡ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਲਾਗੋ ਐਨਰਾਕੀਯੋ ਨਜ਼ਦੀਕ ਘੜਿਆਲ ਅਤੇ ਲਾਲ ਲਮਵੀਗ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਆਸ-ਪਾਸ ਦੇ ਪਾਣੀਆਂ ਵਿਚ ਮੈਕਰਲ, ਮੱਲਟ ਅਤੇ ਰੇ ਮੱਛੀਆਂ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ।

ਇਤਿਹਾਸ

ਕ੍ਰਿਸਟਾੱਫਰ ਕੋਲੰਬਸ ਨੇ ਐਸਪੇਨਿਓਲਾ ਟਾਪੂ ਦੀ ਖੋਜ 1492 ਈ. ਵਿਚ ਕੀਤੀ। ਸੰਨ 1493 ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਕੋਲੰਬਸ ਦੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨੇ ਐਸਪੇਨਿਓਲਾ ਦੇ ਉੱਤਰੀ ਤਟ ਤੇ ਇਸਬੈਲਾ ਵਿਖੇ ਆਪਣੀ ਪਹਿਲੀ ਨੌਆਬਾਦੀ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ ਜਿਸ ਨੂੰ ਇਥੋਂ ਦੇ ਮੂਲ ਨਿਵਾਸੀਆਂ ਨੇ ਨਸ਼ਟ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਦੂਜੀ ਯਾਤਰਾ ਦੌਰਾਨ ਇਸ ਨੇ ਅੰਧ ਮਹਾਂਸਾਗਰ ਦੇ ਉੱਤਰੀ-ਤਟ ਤੇ ਇਕ ਨੌਆਬਾਦੀ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤੀ ਪਰ ਇਹ ਵੀ ਜਲਦੀ ਹੀ ਵੀਰਾਨ ਹੋ ਗਈ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀ ਥਾਂ ਤੇ ਕੈਰਿਬੀਅਨ ਤਟ ਤੇ ਇਸ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਹੋਈ। ਸੰਨ 1500 ਦੇ ਆਰੰਭ ਵਿਚ ਕ੍ਰਿਸਟਾੱਫਰ ਕੋਲੰਬਸ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਡੀਗੋ ਕੋਲੰਬਸ ਨੇ ਇਥੇ ਇਕ ਖੂਬਸੂਰਤ ਸ਼ਾਹੀ ਮਹਿਲ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਘਰਾਂ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕਰਵਾਈ। ਸੈਂਟਾ ਡਾਮਿੰਗੋ ਲੰਗਭਰਾ 300 ਸਾਲ ਤੀਕ ਨੌਆਬਾਦੀ ਦਾ ਰਾਜ ਪ੍ਰਬੰਧਕੀ ਕੇਂਦਰ ਬਣਿਆ ਰਿਹਾ।

ਸੰਨ 1697 ਵਿਚ ਇਸ ਟਾਪੂ ਦੇ ਕੁਝ ਪੱਛਮੀ ਹਿੱਸੇ ਉਪਰ ਫਰਾਂਸੀਸੀਆਂ ਦਾ ਕਬਜ਼ਾ ਹੋ ਗਿਆ ਜਿਹੜਾ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਚੀਨੀ ਮੁਹੱਈਆ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਨੌਆਬਾਦੀ ਵਜੋਂ ਵਿਕਸਤ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਮਗਰੋਂ ਜਿਸ ਨੂੰ ਹੇਤੀ ਕਿਹਾ ਜਾਣ ਲਗਾ। ਸੰਨ 1795 ਵਿਚ ਸਾਰੇ ਹਿਸਪੇਨਿਓਲਾ ਟਾਪੂ ਤੇ ਹੀ ਫਰਾਂਸ ਦਾ ਕਬਜ਼ਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1809 ਵਿਚ ਇਸ ਦਾ ਪੂਰਬੀ 2/3 ਹਿੱਸਾ ਸਪੇਨ ਨੂੰ ਵਾਪਸ ਮਿਲ ਗਿਆ ਅਤੇ ਇਸ ਨੌਆਬਾਦੀ ਨੇ 1821ਈ. ਵਿਚ ਡਮਿਨੀਕਨ ਗਣਤੰਤਰ ਵਜੋਂ ਆਪਣੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦਾ ਐਲਾਨ ਕੀਤਾ। ਕੁੱਝ ਹੱਫ਼ਤਿਆਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਅੰਦਰ ਹੇਤੀ ਫ਼ੌਜੀਆਂ ਨੇ ਇਸ ਉਪਰ ਹਮਲਾ ਕਰਕੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ ਅਤੇ 1844 ਈ. ਤੀਕ ਇਸ ਉਪਰ ਕਾਬਜ਼ ਰਹੇ। ਸੰਨ 1882-99 ਦੌਰਾਨ ਯੂਲੀਸਿਜ਼ ਹਿਊਰੀਉ ਅਧੀਨ ਇਥੇ ਕਈ ਸੁਧਾਰ ਕੀਤੇ ਗਏ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਇਥੋਂ ਦੇ ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ ਵਿਚ ਕਾਫ਼ੀ ਤੇਜ਼ੀ ਆਈ। ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਮਗਰੋਂ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਹਾਲਤ ਵਿਗੜਨ ਨਾਲ ਇਥੇ 1216-24 ਈ. ਦੌਰਾਨ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਰਿਹਾ। ਸੰਨ 1930 ਵਿਚ ਰਾਫੇਲ ਟ੍ਰੂਹੀਲੋ ਤਾਕਤ ਵਿਚ ਆਇਆ ਅਤੇ ਇਥੇ ਆਪਣਾ ਰਾਜ ਕਾਇਮ ਕੀਤਾ। ਸੰਨ 1961 ਵਿਚ ਇਸ ਦਾ ਕਤਲ ਹੋ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1963 ਵਿਚ ਹਵਾਨ ਬਾਸ਼ ਪ੍ਰਧਾਨ ਬਣਿਆ। ਸੰਨ 1965 ਵਿਚ ਇਥੇ ਬਗ਼ਾਵਤ ਹੋਣ ਨਾਲ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ ਨੇ ਮੁੜ ਆਪਣੇ ਪੱਖ ਦੇ ਬੰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਤ ਕੀਤਾ। ਸੰਨ 1966 ਵਿਚ ਜੋਆਕਵਿਨ ਬਾਲਾਗਵੀਰ ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਦੇ ਅਹੁਦੇ ਤੇ ਆਇਆ ਅਤੇ 1978 ਈ. ਤੀਕ ਇਸ ਅਹੁਦੇ ਤੇ ਰਿਹਾ। ਇਸ ਦੀ ਸਰਕਾਰ

ਨੇ ਅਮਰੀਕਾ ਪੱਖੀ ਨੀਤੀਆਂ ਅਖਤਿਆਰ ਕਰਕੇ ਉਸ ਨਾਲ ਕਾਫ਼ੀ ਨੇੜੇ ਦੇ ਸਬੰਧ ਕਾਇਮ ਕੀਤੇ ਸਨ। ਸੰਨ 1978 ਵਿਚ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਵਾਗਡੋਰ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰੀ ਸ਼ਾਂਤਮਈ ਮਾਰੋਲ ਵਿਚ ਵਿਰੋਧੀ ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਹੱਥ ਆਈ।

ਆਰਥਿਕਤਾ

ਡਮਿਨੀਕਨ ਗਣਤੰਤਰ ਦੀ ਆਰਥਿਕਤਾ ਵਿਚ ਸਰਕਾਰੀ ਅਤੇ ਗੈਰ ਸਰਕਾਰੀ ਅਦਾਰਿਆਂ ਦਾ ਬਰਾਬਰ ਦਾ ਯੋਗਦਾਨ ਹੈ।

ਖਣਿਜ - ਨਿੱਗਰ ਸੋਨਾ, ਬਾਕਸਾਈਟ ਅਤੇ ਲੋਹ-ਨਿਕਲ, ਜਿਪਸਮ, ਚਾਂਦੀ ਅਤੇ ਪਲੈਟੀਨਮ ਆਦਿ ਖਣਿਜਾਂ ਦਾ ਇਥੋਂ ਦੇ ਉਦਯੋਗਾਂ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਵਿਚ ਚੋਖਾ ਹੱਥ ਹੈ। ਪੈਟਰੋਲੀਅਮ ਦਾ ਵੀ ਨਿਰਯਾਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸੰਸਾਰ ਭਰ ਵਿਚੋਂ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਪੱਥਰ ਲੁਣ ਦੇ ਭੰਡਾਰ ਇਥੇ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਸਲਫ਼ਰ, ਕੋਲਾ ਕਲੀ ਅਤੇ ਜ਼ਿੰਕ ਆਦਿ ਦੇ ਭੰਡਾਰ ਵੀ ਚੋਖੀ ਮਾਤਰਾ ਵਿਚ ਕੱਢੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਥੋਂ ਦੀ ਕੁੱਲ ਆਮਦਨੀ ਦਾ 20 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਹਿੱਸਾ ਉਦਯੋਗਾਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਚੀਨੀ ਸਾਫ਼ ਕਰਨ, ਸਿਗਰਟ, ਕੱਪੜਾ ਅਤੇ ਖਾਦ ਬਣਾਉਣ ਦੇ ਉਦਯੋਗ ਵਧੇਰੇ ਕਰਕੇ ਪ੍ਰਫੁੱਲਤ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਕਈ ਕਿਸਮ ਦਾ ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਦਾ ਸਾਮਾਨ, ਹਲਕੀਆਂ ਧਾਤਾਂ ਦਾ ਸਾਮਾਨ, ਲੱਕੜੀ ਦੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ, ਰੰਗ ਅਤੇ ਸੀਮਿੰਟ ਆਦਿ ਵੀ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਖੇਤੀਬਾੜੀ - ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਇਥੇ ਗੁਜ਼ਾਰੇ ਜੋਗੀ ਹੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਖਾਦ, ਕੀੜੇ ਮਾਰ ਦਵਾਈਆਂ ਆਦਿ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਸਿਰਫ਼ ਵੱਡੇ ਅਤੇ ਸਹਿਕਾਰੀ ਫ਼ਾਰਮਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਾਰੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਫ਼ਾਰਮਾਂ ਵਿਚੋਂ ਦਸਵਾਂ ਹਿੱਸਾ ਫ਼ਾਰਮ ਸਰਕਾਰੀ ਮਲਕੀਅਤ ਹਨ। ਚੌਲ ਅਤੇ ਮੱਕੀ ਇਥੋਂ ਦੀਆਂ ਮੁੱਖ ਫ਼ਸਲਾਂ ਹਨ ਪਰ ਇਹ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਮੰਗ ਪੂਰੀਆਂ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀਆਂ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਗੰਨਾ, ਤਮਾਕੂ, ਕਾਫ਼ੀ ਅਤੇ ਕੋਕੋ ਦੀ ਵੀ ਖੇਤੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਵਿਗਿਆਨਕ ਢੰਗ ਨਾਲ ਕੇਲੇ ਅਤੇ ਤਮਾਕੂ (ਪੱਤੇਦਾਰ) ਦੀ ਕਾਸ਼ਤ ਨੇ ਕਾਫ਼ੀ ਤਰੱਕੀ ਕੀਤੀ ਹੈ।

ਆਵਾਜਾਈ - ਇਥੇ ਕਾਫ਼ੀ ਮਾਤਰਾ ਵਿਚ ਚੰਗੀਆਂ ਸੜਕਾਂ ਬਣੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ਆਧੁਨਿਕ ਕਿਸਮ ਦਾ ਇਕ ਸ਼ਾਹਰਾਹ ਸੈਂਟਾ ਡਾਮਿੰਗੋ ਅਤੇ ਸੈਨਟਿਆਗੋ ਨੂੰ ਆਪਸ ਵਿਚ ਜੋੜਦਾ ਹੈ। ਦੱਖਣੀ ਤਟ ਤੇ ਸੈਂਟਾ ਡਾਮਿੰਗੋ ਅਤੇ ਉੱਤਰੀ ਤਟ ਤੇ ਪਵੈਰਟੋ ਪਲਾਟਾ ਮੁੱਖ ਬੰਦਰਗਾਹਾਂ ਹਨ। ਸੈਂਟਾ ਡਾਮਿੰਗੋ ਨਜ਼ਦੀਕ ਇਕ ਹਵਾਈ ਅੱਡਾ ਹੈ ਜਿਥੋਂ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ, ਵੈਨਜ਼ੁਏਲਾ, ਕੋਲੰਬੀਆ ਅਤੇ ਨੇੜਲੇ ਕੈਰੀਬੀਆਈ ਟਾਪੂਆਂ ਲਈ ਜ਼ਿੱਥੀਆਂ ਉਡਾਣਾਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਵਪਾਰ-ਇਥੋਂ ਦਾ 60% ਵਪਾਰ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ ਨਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕੁਝ ਵਪਾਰ ਇੰਗਲੈਂਡ, ਵੈਨਜ਼ੁਏਲਾ ਅਤੇ ਨੀਦਰਲੈਂਡਜ਼ ਟਾਪੂਆਂ ਨਾਲ ਵੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਚੀਨੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਨਿਰਯਾਤ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਤਮਾਕੂ, ਕਾਫ਼ੀ ਅਤੇ ਕੋਕੋ ਵੀ ਬਾਹਰ ਭੇਜੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਬਾਲਣ, ਖਾਧ ਪਦਾਰਥ ਅਤੇ ਰੋਰ ਵੀ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਵਰਤੋਂ ਦੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਆਯਾਤ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ।

ਲੋਕ-ਭਾਵੇਂ 1960 ਦੇ ਦਹਾਕੇ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ 1970 ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਇਥੋਂ ਦੀ ਜਨਮ ਅਤੇ ਮੌਤ ਦਰ ਵਿਚ ਕਾਫ਼ੀ ਕਮੀ ਆਈ ਹੈ ਪਰ ਅਜੇ ਵੀ ਸਰਕਾਰ ਇਸ ਨੂੰ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੀ ਮੰਨਦੀ ਹੈ। ਇਥੇ ਦੀ ਲਗਭਗ ਅੱਧੀ ਆਬਾਦੀ 15 ਸਾਲ ਤੋਂ ਛੋਟੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਹੈ। ਸੰਨ 1968 ਤੋਂ ਸਰਕਾਰੀ ਪੱਧਰ ਤੇ ਪਰਿਵਾਰ ਨਿਯੰਤਰਨ ਦੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਵਿਚ ਕਾਫ਼ੀ ਤੇਜ਼ੀ ਆਈ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ

1965 ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਪਰਵਾਸ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਅਤੇ ਆਵਾਸ ਨੂੰ ਰੋਕਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਇਥੇ ਯੂਰਪੀ ਘੱਟ ਗਿਣਤੀ ਵਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਕਈ ਛੋਟੇ ਛੋਟੇ ਗਰੁੱਪ ਵਸੇ ਹੋਏ ਹਨ ਜਿਹੜੇ ਇਥੋਂ ਦੀ ਹੀ ਵਸੋਂ ਦਾ ਭਾਗ ਬਣ ਚੁਕੇ ਹਨ। ਯੂਰਪੀ ਅਤੇ ਹਬਸੀ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਆਪਸੀ ਵਿਆਹ ਹੋਣ ਨਾਲ ਮਿਲੇ ਜੁਲੇ ਲੋਕ ਵਧੇਰੇ ਹਨ।

ਧਰਮ-ਇਥੋਂ ਦੇ 95% ਲੋਕ ਰੋਮਨ ਕੈਥੋਲਿਕ ਹਨ ਪਰ ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਉਪਰ ਈਸਾਈ ਮੱਤ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਸਪੇਨੀ ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਦੂਜੇ ਹਿੱਸਿਆਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਹੈ। ਹੋਤੀ ਸਰਹੱਦ ਦੇ ਨਾਲ ਲਗਦੇ ਕੁਝ ਪੱਛੜੇ ਹੋਏ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਅਫ਼ਰੀਕਾ ਦੇ ਕਬੀਲਿਆਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਚੱਲਤ ਧਾਰਮਿਕ ਰਸਮ ਰਿਵਾਜ ਆਮ ਵੇਖਣ ਵਿਚ ਆਉਂਦੇ ਹਨ।

ਬੋਲੀ-ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਸਪੇਨੀ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਹੋਰ ਵੀ ਕਈ ਯੂਰਪੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਬੋਲੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਰਸਮ ਰਿਵਾਜ-ਲੋਕ ਕਲਾਵਾਂ ਅਤੇ ਰਵਾਇਤਾਂ ਇਥੋਂ ਦੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਦਾ ਮੂਲ ਆਧਾਰ ਹਨ। ਸਾਰੇ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿਚ ਹਰ ਸਮਾਜਕ ਜਸ਼ਨ ਸੰਗੀਤ ਅਤੇ ਨਾਚ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਅਧੂਰਾ ਹੀ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਾਹਿਤ ਸਭਾਵਾਂ ਬੜੇ ਸ਼ੌਕ ਨਾਲ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ਇਥੋਂ ਦੇ ਕਈ ਚਿੱਤਰਕਾਰ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪੱਧਰ ਤੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆ ਰਹੇ ਹਨ।

ਸਿੱਖਿਆ-ਸੰਨ 1538 ਵਿਚ ਸੈਂਟਾ ਡਾਮਿੰਗੋ ਵਿਖੇ ਸਪੇਨ ਨੇ ਪਹਿਲੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਉੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ 5 ਹੋਰ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਹਨ ਜਿਥੇ 7 ਤੋਂ 14 ਸਾਲ ਤੱਕ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਵਿਦਿਆ ਲਾਜ਼ਮੀ ਅਤੇ ਮੁਫਤ ਦੇਣ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਹੈ। ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਤੋਂ ਅਗੋਂ ਘੱਟ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਬੱਚੇ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸੈਕੰਡਰੀ ਅਤੇ ਵਿਵਸਾਇਕ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅਤੇ ਅਲੱਗ ਪ੍ਰਬੰਧ ਹਨ।

ਸਿਹਤ-ਸਿਹਤ ਸਬੰਧੀ ਸੇਵਾਵਾਂ ਵਿਚ ਕਾਫ਼ੀ ਕਮੀ ਹੈ, ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਸਹੂਲਤ ਦੀ ਬੜੀ ਘਾਟ ਹੈ। ਸਫ਼ਾਈ ਦੇ ਸਹੀ ਪ੍ਰਬੰਧਾਂ ਦੀ ਕਮੀ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਛੂਤ ਦੇ ਰੋਗਾਂ ਨੂੰ ਫੈਲਾਉਣ ਦਾ ਕਾਰਣ ਬਣਦੀ ਹੈ।

ਰਾਜ ਪ੍ਰਬੰਧ

ਇਥੇ ਲੋਕਤੰਤਰੀ ਪ੍ਰਬੰਧਕੀ ਢਾਂਚਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਮੁੱਖੀ ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਚੋਣ ਹਰ ਚਾਰ ਸਾਲ ਲਈ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਹੀ ਦੇਸ਼ ਦੀਆਂ ਹਥਿਆਰਬੰਦ ਫੌਜਾਂ ਦਾ ਮੁੱਖੀ (ਕਮਾਂਡਰ ਇਨ ਚੀਫ਼) ਹੈ। ਪ੍ਰਬੰਧਕੀ ਕੰਮਕਾਜ ਲਈ ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਲਈ ਮੰਤਰੀ ਮੰਡਲ ਹੈ। ਦੋ ਸਦਨੀ ਨੈਸ਼ਨਲ ਕਾਂਗਰਸ-ਕੋਲ ਵਿਧਾਨਿਕ ਅਖਤਿਆਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਕਾਂਗਰਸ ਵਿਚ ਸੈਨੇਟ ਅਤੇ ਚੈਂਬਰ ਆਫ਼ ਰੀਪ੍ਰੀਜ਼ੇਂਟੇਟੀਵਜ਼ ਦੋ ਸਦਨ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੈਂਬਰ ਚਾਰ ਸਾਲ ਲਈ ਚੁਣੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਸੈਨੇਟ ਵਿਚ 27 ਮੈਂਬਰ ਹਨ ਅਤੇ ਹਰ ਮੈਂਬਰ ਇਕ ਪ੍ਰਾਂਤ ਅਤੇ ਨੈਸ਼ਨਲ ਡਿਸਟ੍ਰਿਕਟ ਦੀ ਨੁਮਾਇੰਦਗੀ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਚੈਂਬਰ ਆਫ਼ ਡਿਪਟੀਜ਼ ਦੇ 91 ਮੈਂਬਰ ਹਨ ਜਿਹੜੇ ਵਸੋਂ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਚੁਣੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਡਮਿਨੀਕਨ ਰੈਵੋਲੂਸ਼ਨਰੀ ਪਾਰਟੀ ਅਤੇ ਗੋਡਾਰਮਿਸਟ ਪਾਰਟੀ ਇਥੋਂ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਰਾਜਨੀਤਕ ਪਾਰਟੀਆਂ ਹਨ। ਨਿਆਂ ਵਿਭਾਗ ਪੂਰਨ ਰੂਪ ਵਿਚ ਆਜ਼ਾਦ ਹੈ ਅਤੇ ਸੁਪਰੀਮ ਕੋਰਟ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਚੀ ਕੋਰਟ ਹੈ।

ਫ਼ੌਜੀ - ਪੇਸ਼ੇ ਇਥੋਂ ਦੀ ਕਰੋਸੀ ਹੈ।

ਮਾਪਤੋਲ - ਮਾਪਤੋਲ ਲਈ ਇਥੇ ਮੀਟ੍ਰਿਕ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਅਪਣਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਗੀਤ (Quisqueyanos Valientes, alcemos) ਇਥੋਂ ਦਾ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਗੀਤ ਹੈ ਜਿਸਨੂੰ ਈ. ਪਰੂਡ ਹੋਮੀ (Homme) ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਅਤੇ ਜੇ. ਰੇਜ਼ ਨੇ ਇਸ ਦੀ ਧੁਨ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ।

ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਝੰਡਾ - ਡਮਿਨੀਕਨ ਦਾ ਕੌਮੀ ਝੰਡਾ ਨੀਲੇ ਅਤੇ ਲਾਲ ਰੰਗ ਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਇਕ ਸਫੇਦ ਸਲੀਬ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.- ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 6 : 167 ; ਐਨ. ਅਮੈ. 9 : 268, ਸਟੇ.ਯੀ. ਬੁ. 1988-89, 1992-93 : 433

ਡਯਾਗਯੀਲਯੇਫ, ਸਰਜੀ ਪਾਵਲੋਵਿਚ : ਰੂਸ ਦੇ ਇਸ ਬੈਲੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ਕ ਅਤੇ ਕਲਾ ਆਲੋਚਕ ਦਾ ਜਨਮ 19 ਮਾਰਚ,

ਸਰਜੀ ਪਾਵਲੋਵਿਚ ਡਯਾਗਯੀਲਯੇਫ

1872 ਨੂੰ ਨਾਵਗੋਰੋਡ ਪ੍ਰਾਂਤ ਵਿਚ ਹੋਇਆ। ਸੇਂਟ ਪੀਟਰਜ਼ਬਰਗ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿਖੇ ਇਸ ਨੇ ਕਾਨੂੰਨ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਦੀ ਰੁਚੀ ਸੰਗੀਤ ਵੱਲ ਸੀ ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਸੰਨ 1892 ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਸੇਂਟ ਪੀਟਰਜ਼ਬਰਗ ਸੰਗੀਤ ਵਿਦਿਆਲੇ ਤੋਂ ਗ੍ਰੈਜੂਏਸ਼ਨ ਕੀਤੀ। ਇਸਨੇ ਕਿੰਨੀਆਂ ਹੀ ਕਲਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨੀਆਂ ਲਗਾਈਆਂ। ਸੰਨ 1899 ਵਿਚ 'ਦੀ ਵਰਲਡ ਆਫ਼ ਆਰਟ' ਨਾਮੀ ਕਲਾ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਰਸਾਲਾ ਕੱਢਿਆ। ਜੋ ਸੰਨ 1904 ਤਕ ਛਪਦਾ ਰਿਹਾ। ਇਹ ਮਾਸਕੋ ਦੇ ਇਮਪੀਰੀਅਲ ਥੀਏਟਰ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਇਆ। ਸੰਨ 1909 ਵਿਚ ਇਸਨੇ ਪੈਰਿਸ ਵਿਖੇ ਇਕ ਨਵੀਂ ਕੰਪਨੀ ਬੈਲੇ ਰੂਬੀ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਨੇ ਕਈ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਆਧੁਨਿਕ ਸੰਗੀਤਕਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀਆਂ। ਸੰਨ 1911 ਵਿਚ ਇਸ ਦੀ

ਕੰਪਨੀ ਨੇ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਆਪਣਾ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਲੰਡਨ ਵਿਖੇ ਦਿਤਾ। ਪਹਿਲੇ ਵਿਸ਼ਵ ਯੁੱਧ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਸ ਨੇ ਪੈਰਿਸ ਅਤੇ ਲੰਡਨ ਵਿਖੇ ਵਧੇਰੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਦਿੱਤੇ। ਆਪਣੀ ਮੌਤ ਤਕ ਇਹ ਯੂਰਪ ਅਤੇ ਅਮਰੀਕਾ ਵਿਚ ਘੁੰਮਦਾ ਰਿਹਾ। 'ਦੀ ਫਾਇਰਬਰਡ' (1910), 'ਪੈਟ੍ਰਸ਼ੀਕਾ' (1911) ਅਤੇ 'ਦੀ ਰਾਈਟ ਆਫ਼ ਸਪਰਿੰਗ' (1913) ਇਸ ਦੇ ਤਿੰਨ ਬੈਲੇ ਸ਼ਾਹਕਾਰ ਹਨ।

19 ਅਗਸਤ, 1929 ਨੂੰ ਇਟਲੀ ਵਿਚ ਵੈਨਿੰਗ ਵਿਖੇ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.- ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 5 : 683 ; ਕੋਲ. ਐਨ. 6 : 248 ; ਐਨ. ਅਮੈ. 9 : 56

ਡਯਾਜ ਦ ਲਾ ਪੇ-ਨਯਾ, ਨਾਰਸਿਸੇ ਵਰਜਿਲ : ਇਸ ਭੂ-ਦ੍ਰਿਸ਼ ਚਿੱਤਰਕਾਰ ਅਤੇ ਲਿਥੋਗ੍ਰਾਫਰ ਦਾ ਜਨਮ 20 ਅਗਸਤ, 1808 ਨੂੰ ਫਰਾਂਸ ਵਿਚ ਬੋਰਦੋ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। 10 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਇਹ ਯਤੀਮ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਇਕ ਪਾਦਰੀ ਨੇ ਸਿੱਖਿਆ ਦਿੱਤੀ। ਬਚਪਨ ਵਿਚ ਸੱਪ ਦੇ ਡੱਸਣ ਕਾਰਨ ਇਸ ਦੀ ਇਕ ਲੱਤ ਕੱਟਣੀ ਪਈ। 15 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਸੇਵਰੇ ਦੇ ਚੀਨੀ ਸਿੱਟੀ ਮਿੱਟੀ ਦੇ ਕਾਰਖਾਨੇ ਵਿਚ ਭਾਂਡਿਆਂ ਉੱਤੇ ਚਿੱਤਰਕਾਰੀ ਦਾ ਕੰਮ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। ਕੁਝ ਸਮਾਂ ਇਸ ਨੇ ਪਰੰਪਰਾਵਾਦੀ ਚਿੱਤਰਕਾਰ ਅਲੈਕਸਾਂਦਰੋ ਕਾਬਨੈਲ ਤੋਂ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ।

ਸੰਨ 1840 ਦੇ ਲਗਭਗ ਇਸ ਨੇ ਬਾਰਬਿਜੇ ਪਿੰਡ ਦੇ ਲਾਗੇ ਦੇ ਜੰਗਲ ਫੋਨਤੇਨਬਲੋ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਭੂ-ਦ੍ਰਿਸ਼ ਚਿੱਤਰ ਬਣਾਉਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੇ। ਇਸ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਦੇ ਚਿੱਤਰਾਂ ਉਪਰ ਰੋਮਾਂਚਵਾਦ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ। ਸੰਨ 1831 ਵਿਚ ਇਹ ਥੀਓਡੋਰ ਰੂਸੋ ਨੂੰ ਮਿਲਿਆ ਅਤੇ ਸੰਨ 1841 ਵਿਚ ਬਾਰਬਿਜੇ ਗਰੁਪ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਹ ਇਸ ਗਰੁਪ ਦਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਮੈਂਬਰ ਸੀ।

'ਫੇਅਰੀ ਵਿਚ ਪਰਲਜ', 'ਵੀਨਸ ਐਂਡ ਐਡੋਨਿਸ ਫੂਲਿਸ਼' ਗਰਲਜ਼ ਆਦਿ ਇਸ ਦੇ ਕੁੱਝ ਵਧੀਆ ਚਿੱਤਰ ਹਨ। ਨਿਊ ਯਾਰਕ ਦੇ ਮੈਟ੍ਰੋਪਾਲਿਟਨ ਮਿਊਜ਼ੀਅਮ ਵਿਖੇ ਇਸ ਦੇ ਕਈ ਚਿੱਤਰ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਬਾਲਟੀਮੋਰ ਦੀ ਵਾਲਟਰਜ਼ ਆਰਟ ਗੈਲਰੀ ਅਤੇ ਸ਼ਿਕਾਗੋ ਆਰਟ ਇਨਸਟੀਚਿਊਟ ਵਿਖੇ ਵੀ ਇਸ ਦੇ ਕੁੱਝ ਚਿੱਤਰ ਹਨ।

18 ਨਵੰਬਰ, 1876 ਨੂੰ ਮੈਟਨ ਵਿਖੇ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.- ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 3 : 826 ; ਐਨ. ਅਮੈ. 9 : 75 ; ਕੋਲ. ਐਨ. 6 : 253 ; ਐਨ. ਬਿ. 7 : 371

ਡਯਾਨ ਡ ਪਵਾਟੇ : ਇਹ ਫਰਾਂਸ ਦੇ ਹੈਨਰੀ ਦੂਜੇ ਦੀ ਪ੍ਰੇਮਿਕਾ ਸੀ ਜਿਸ ਦਾ ਜਨਮ 3 ਸਤੰਬਰ, 1499 ਨੂੰ ਹੋਇਆ। ਸੰਨ 1515 ਵਿਚ ਇਸ ਦੀ ਸ਼ਾਦੀ ਨਾਰਮੰਡੀ ਦੇ ਲੂਈ ਡ ਬਰੀਜ਼ ਨਾਲ ਹੋਈ ਸੀ। ਇਸ ਨੇ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਫਰਾਂਸਿਸ ਪਹਿਲੇ ਦੀ ਮਾਂ ਦੀ ਨਿਜੀ ਟਹਿਲਣ ਵਜੋਂ ਪਰਵੇਸ਼ ਕੀਤਾ। ਸੰਨ 1531 ਵਿਚ ਇਸ ਦੇ ਪਤੀ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਜਾਣ ਕਾਰਨ ਸ਼ਰਿਜ਼ਾਦਾ ਹੈਨਰੀ ਜੋ ਉਮਰ ਵਿਚ ਇਸ ਨਾਲੋਂ 20 ਸਾਲ ਛੋਟਾ ਸੀ ਇਸ ਉਪਰ ਮੋਹਿਤ ਹੋ ਗਿਆ ਤੇ ਇਹ ਉਸ ਦੀ ਰਖੇਲ ਵਜੋਂ ਰਹਿਣ ਲਗੀ। ਹੈਨਰੀ ਦੂਜੇ ਦੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਬਣਨ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਸਾਰੇ ਸ਼ਾਸਨ ਕਾਲ ਵਿਚ ਇਹ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਰਾਣੀ ਵਜੋਂ ਹਕੂਮਤ ਕਰਦੀ ਰਹੀ ਜਦ ਕਿ ਅਸਲੀ ਰਾਣੀ ਕੈਥੀਰੀਨ ਡਾ ਮੈਡੀਸੀਸ ਅਣਗੋਲੀ ਜਿਹੀ ਹੀ ਰਹੀ। ਇਹ ਇਸ ਅਰਸੇ ਦੌਰਾਨ ਆਪਣੀ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਪਿਛਲੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦੀ ਆਮਦਨ ਵਧਾਉਂਦੀ ਰਹੀ। ਸੰਨ 1548 ਵਿਚ ਹੈਨਰੀ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ

ਵੈਲਨਟਾਈਨਸ ਦੀ ਡੱਚੀ ਦੇ ਦਿਤੀ। ਸੰਨ 1559 ਵਿਚ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਹੈਨਰੀ ਦੂਜੇ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋਣ ਤੇ ਗਣੀ ਕੈਥੀਰੀਨ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਉਹ ਹੀਰੋ

ਡਯੂਅਮਵਿਰੀ

ਜਵਾਹਰਾਤ ਜਿਹੜੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਦਿੱਤੇ ਸਨ ਵਾਪਸ ਕਰਨ ਅਤੇ ਸੈਨੇਨਸੋ ਦੀ ਬਾਜਏ ਸ਼ਾਮੇਨ ਦੀ ਹਵੇਲੀ ਲੈਣ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਕੀਤਾ। ਇਹ ਐਨੇਟ ਵਾਪਸ ਆ ਗਈ ਜਿਥੇ ਇਸ ਦੀ 22 ਅਪ੍ਰੈਲ 1566 ਨੂੰ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਇਸ ਦੀਆਂ ਹੈਨਰੀ ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਬਾਰੇ ਕਈ ਗੱਲਾਂ ਪ੍ਰਚਲਤ ਸਨ। ਇਹ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਹੈਨਰੀ ਦੂਜੇ ਦੇ ਸੰਪਰਕ ਵਿਚ ਆਉਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਸ ਦੇ ਫਰਾਂਸਿਸ ਪਹਿਲੇ ਨਾਲ ਵੀ ਨਾਜਾਇਜ਼ ਸਬੰਧ ਸਨ ਭਾਵੇਂ ਇਸ ਵਿਚ ਕੋਈ ਠੋਸ ਸਚਾਈ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਕਈ ਲੇਖਕ ਤਾਂ ਇਸ ਉਪਰ ਇਹ ਵੀ ਦੋਸ਼ ਲਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਹ ਹੈਨਰੀ ਦੂਜੇ ਦੇ ਮਰਨ ਮਗਰੋਂ ਵੀ ਜਾਦੂ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਉਸ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਕਰਦੀ ਰਹੀ ਪਰ ਇਹ ਸਾਰੇ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਹ ਬਹੁਤ ਖੂਬਸੂਰਤ ਤੇ ਜ਼ਿੰਦਾਦਿਲ ਔਰਤ ਸੀ।

ਹ. ਪੁ. - ਐਨ. ਬਿ. 7 : 365

ਡਯੂ ਅਮਵਿਰੀ : ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਰੋਮ ਵਿਚ ਇਹ ਦੋ ਮੈਜਿਸਟਰੇਟਾਂ ਦੀ ਇਕ ਸਭਾ ਲਈ ਦਫਤਰੀ-ਪਦ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਰੋਮ ਵਿਚ ਨਿਮਨ ਕਿਸਮਾਂ ਦੇ ਜੱਜ ਹੁੰਦੇ ਹਨ :- ਡਯੂਅਮਵਿਰੀ ਪਰ ਡਿਊਲਾਇਆਨਿਸ. ਉਹ ਜੱਜ ਸਨ, ਜਿਹੜੇ ਆਰੰਭਕ ਫੌਜਦਾਰੀ ਜਾਬਤੇ ਵਿਚ ਰਾਜ ਵਿਰਧ ਅਪਰਾਧ ਦੀ ਸਮਾਇਤ ਲਈ ਮੁੱਖ ਮੈਜਿਸਟਰੇਟ ਦੁਆਰਾ ਨਿਯੁਕਤ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਡਯੂਅਮਵਿਰੀ ਸੈਕਰਿਸ ਫੇਸਿਊਡਿਸ - ਇਹ ਦੋ ਪਾਦਰੀ ਹੋਇਆ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਪਾਸ ਦੇਵਥਾਣੀ ਸਬੰਧੀ ਪੁਸਤਕਾਂ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਬੰਧੀ ਯੂਨਾਨੀ ਢੰਗਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਪੂਜਾ ਸਬੰਧੀ ਮਾਮਲਿਆਂ ਦਾ ਚਾਰਜ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। 367 ਈ. ਪੂ. ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਧਾ ਕੇ 10 ਅਤੇ ਮਗਰੋਂ ਸੱਲਾ ਦੁਆਰਾ 15 ਕਰ ਦਿਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਡਯੂਅਮਵਿਰੀ ਨਾਵਾਲੀਜ਼ - ਉਹ ਅਫਸਰ ਹੁੰਦੇ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਪਾਸ ਬੇੜੇ ਲੈਣ ਕਰਨ ਦਾ ਚਾਰਜ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਜਿਹੜੇ 311 ਈ. ਪੂ. ਤੋਂ ਲੋਕਾਂ ਦੁਆਰਾ ਚੁਣੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ ਪਰ ਸ਼ਾਇਦ 178 ਈ. ਪੂ. ਤੋਂ ਇਹ ਪਦ ਖਤਮ ਹੋ ਗਿਆ। ਡਯੂਅਮਵਿਰੀ ਈਦੀ ਲੋਕਾਂ ਡੀ ਅਤੇ ਡਯੂਅਮਵਿਰੀ ਈਦੀ ਡੈਡੀਕਾਂਡੀ ਦੋ ਅਜਿਹੀਆਂ ਸਭਾਵਾਂ ਸਨ, ਜੋ ਸਾਂਝੇ ਮੰਦਰਾਂ ਲਈ ਇਕੋ ਹੀ ਵਿਅਕਤੀ ਹੋਇਆ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਸਭਾ ਨਿਰਮਾਣ ਸਬੰਧੀ ਮੁਆਇਦੇ ਕਰਦੀ ਸੀ ਅਤੇ ਦੂਜੀ ਭੇਟਾ ਅਥਵਾ ਸਮੱਪਰਣ ਦਾ

ਕਾਰਜ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਸ਼ਹਿਰ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਨਾਲੀਆਂ ਦੀ ਸਫ਼ਾਈ ਲਈ 'Duumviri nis extra Urban purgandis' ਨਾਂ ਦੀ ਇਕ ਛੋਟੀ ਮੈਜਿਸਟਰੇਟੀ ਹੁੰਦੀ ਸੀ ਜੋ ਆਂਗਸਟਸ ਦੇ ਸਮੇਂ ਨਿਊਰੇਟਰਜ਼ ਵਾਇਰਮ ਵਿਚ ਤਬਦੀਲ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਕਾਲੋਨੀਆਂ ਤੇ ਨਗਰ ਪਾਲਿਕਾਵਾਂ ਵਿਚ ਦੋ ਮੁੱਖ ਮੈਜਿਸਟਰੇਟਾਂ ਦਾ ਪੱਦ Duumviri Iure dicundo ਹੋਇਆ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਡਿਊਟੀ ਵਿਚ ਪ੍ਰਬੰਧਕੀ ਨਿਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ ਤੇ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਜਨ-ਗਣਨਾ ਅਤੇ ਹਰ ਪੰਜ ਸਾਲਾਂ ਮਗਰੋਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਬੰਧੀ ਕਾਰਜ-ਪੱਤਰਾਂ ਦੀ ਲੋੜੀਂਦੀ ਸੋਧ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਮੈਜਿਸਟਰੇਟਾਂ ਨੂੰ 'Duumviri iure dicundo quinquennalls' ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ।

ਹ. ਪੁ. - ਐਨ. ਬਿ. 7 : 804

ਡਯੂਬਾਰਤਾ, ਗੀਯਾਮ ਡਾ ਸੈਲਸੱਟ : ਫਰਾਂਸ ਦੇ ਇਸ ਕਵੀ ਦਾ ਜਨਮ 1544 ਈ. ਵਿਚ ਮਾਂਟਫੋਰਟ ਦੇ ਇਕ ਅਮੀਰ ਵਪਾਰੀ ਪਰਿਵਾਰ ਵਿਚ ਹੋਇਆ।

ਇਹ ਨਵਾਰੇ ਦੇ ਹੈਨਰੀ ਦਾ ਚਹੇਤਾ ਕਵੀ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਸਕਾਟਲੈਂਡ ਤੇ ਇੰਗਲੈਂਡ ਵਿਚ ਰਾਜਦੂਤ ਦੇ ਨਾਲ ਵੀ ਭੇਜਿਆ ਸੀ।

ਇਸ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਵਿਚ ਧਰਮ ਦੇ ਯੁੱਧਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਸੰਨ 1590 ਵਿਚ ਇਸ ਦੀ ਪੁਸਤਕ 'Cautique de la Victoire adery' ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਹੋਈ। ਧਾਰਮਿਕ ਵਿਸ਼ੇ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰਖਕੇ ਇਕ ਮਹਾਂਕਾਵਿ ਲਿਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ।

ਇਸ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਮਹਾਂਕਾਵਿ Judith ਸੀ। Le Semaine ਅਤੇ La Seconde Seivaine (1584) ਇਸ ਦੀਆਂ ਚੰਗੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸਨ। ਜੁਲਾਈ, 1590 ਵਿਚ ਕੋਡਨ ਵਿਖੇ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ. - ਐਨ. ਬਿ. 7 : 720

ਡਯੂ ਬੀਲੇ, ਯੋਆਕਿਮ : ਫਰਾਂਸ ਦੇ ਇਸ ਕਵੀ ਅਤੇ ਆਲੋਚਕ ਦਾ ਜਨਮ 1522 ਈ. ਵਿਚ ਐਜ਼ਰਜ਼ ਦੇ ਨੇੜੇ ਸਾਟੋਅੱਫ ਲਾ ਤੁਰਮੀਲੀਏ (Chateau of LaTurmeliere) ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਦੇ ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ ਬਚਪਨ ਵਿਚ ਹੀ ਮਰ ਗਏ ਸਨ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਵੱਡੇ ਭਰਾ ਨੇ ਇਸ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕੀਤੀ। ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹ 23 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਕਾਨੂੰਨ ਦੀ ਵਿਦਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਪੁਵਾਤੀਏ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਉਥੇ ਇਹ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਲਾਤੀਨੀ ਕਵੀ ਜਾਂ ਸਾਲਮਨ ਮੈਕਰਿਨ ਨੂੰ ਮਿਲਿਆ। ਸੰਨ 1548 ਵਿਚ ਇਹ ਰੋਸਾਰ ਨੂੰ ਮਿਲਿਆ ਜੋ ਪਿਛੋਂ ਇਸ ਦਾ ਗੂੜ੍ਹਾ ਮਿੱਤਰ ਬਣ ਗਿਆ। ਉਸ ਨੇ ਇਸ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਉਤੇ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾਇਆ। ਡਯੂ ਬੀਲੇ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਸੀ ਕਿ ਫਰਾਂਸੀਸੀ ਭਾਸ਼ਾ ਉਚ ਕਿਸਮ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਯੋਗ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਸ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਸੀ ਕਿ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਕੇ ਇਸ ਨੂੰ ਉਚ ਕੋਟੀ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਬਿਆਨ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਕਾਰਜ ਲਈ ਲਾਤੀਨੀ ਅਤੇ ਯੂਨਾਨੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚੋਂ ਸ਼ਬਦ ਅਪਣਾਉਣਾ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੀ।

ਸੰਨ 1540 ਦੇ ਨੇੜੇ ਇਹ ਸਖਤ ਬੀਮਾਰ ਹੋ ਗਿਆ ਤੇ ਲਗਭਗ 2 ਸਾਲ ਦੀ ਬੀਮਾਰੀ ਨੇ ਇਸ ਦੀ ਸੁਣਨ ਸ਼ਕਤੀ ਨੂੰ ਘਟਾ ਦਿਤਾ। ਸੰਨ 1549 ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ Recueil de poesies ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕੀਤੀ। ਸੰਨ 1553 ਵਿਚ ਕਾਰਡੀਨਲ ਡਯੂ ਬੀਲੇ ਦਾ ਸਕੱਤਰ ਬਣਕੇ ਰੋਮ ਚਲਾ ਗਿਆ ਜਿਥੇ ਇਹ ਲਗਭਗ ਸਾਢੇ ਚਾਰ ਸਾਲ ਰਿਹਾ। ਇਥੇ ਇਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਪੁਸਤਕ Antiquites de Rome ਦੇ

47 ਸੈਂਟਿਮੀਟਰ ਲਿਖੇ। ਰੋਮ ਵਿਖੇ ਇਸ ਦਾ ਰਹਿਣਾ ਇਕ ਸਚਮੁਚ ਦੇ ਬਣਵਾਸ ਵਰਗਾ ਸੀ। ਰੋਮ ਛੱਡਣ ਤੋਂ ਕੁੱਝ ਚਿਰ ਰਹਿਲਾ ਇਸ ਦਾ ਰੋਮ ਨਿਵਾਸੀ ਇਕ ਇਸਤਰੀ ਫਾਂਸਟੀਨ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਸ ਦੀਆਂ ਇਸ ਪਿਛੋਂ ਦੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਵਿਚ ਇਸ ਦਾ ਕਈ ਵਾਰ ਜ਼ਿਕਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਅਗਸਤ, 1557 ਵਿਚ ਪੈਰਿਸ ਵਾਪਸ ਆ ਕੇ ਇਸ ਦੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਵਿਦਵਾਨ ਜਾਂ ਡਾ. ਮੋਹਲ ਲਾਲ ਮਿਤੁਤਾ ਹੋ ਗਈ। ਸੰਨ 1559 ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਲਾਤੀਨੀ ਤੋਂ ਅਨੁਵਾਦਿਤ ਆਪਣੀ ਵਿਅੰਗਮਈ ਰਚਨਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤੀ।

ਪਹਿਲੀ ਜਨਵਰੀ, 1560 ਨੂੰ ਪੈਰਿਸ ਵਿਚ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. 7 : 721

ਡਯੋਗੋ ਸਵਾਰੇਸ : ਮੈਡਾਗਾਸਕਰ ਟਾਪੂ (ਮੈਲਾਗਾਸੀ ਗਣਰਾਜ) ਦੇ ਉੱਤਰੀ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ਡਯੋਗੋ ਸਵਾਰੇਸ ਖਾੜੀ ਦੇ ਨਾਲ ਲਗਵਾਂ ਇਕ ਪ੍ਰਾਂਤ ਹੈ। ਇਸ ਪ੍ਰਾਂਤ ਨੂੰ ਆਂਟਸੀਰਨਨਾ ਦੇ ਨਾਂ ਨਾਲ ਵੀ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਦੇਸ਼ ਭਰ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਇਸ ਨਾਂ ਦੀ ਬੰਦਰਗਾਹ ਵੀ ਇਸੇ ਪ੍ਰਾਂਤ ਵਿਚ ਹੈ। ਪ੍ਰਾਂਤ ਦਾ ਖੇਤਰਫਲ 43,046 ਵ. ਕਿ. ਮੀ. ਅਤੇ ਆਬਾਦੀ 7,15,000 (1990) ਹੈ। ਪ੍ਰਾਂਤ ਦੇ ਮੱਧ ਵਿਚ ਸਾਰਾਟਾਨਆਨਾ ਪਰਬਤ ਹੈ ਜਿਸ ਦੀ ਮਾਰਮੋਕੋਟਰਾ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਚੀ ਚੋਟੀ (2,876 ਮੀ.) ਹੈ। ਪੂਰਬੀ ਅਤੇ ਪੱਛਮੀ ਤਟ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਨੀਵਾਂ ਮੈਦਾਨੀ ਖੇਤਰ ਹੈ ਜਿਥੇ ਵਸੋਂ ਬਹੁਤ ਸੰਘਣੀ ਹੈ। ਪ੍ਰਾਂਤ ਦੇ ਨੀਵੇਂ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿਚ ਖੇਤੀ ਵੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਥੇ ਚੌਲ, ਕਸਾਵਾ, ਮਿੱਠੇ ਆਲੂ, ਮੂੰਗਫਲੀ ਆਦਿ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਦੱਖਣ-ਪੂਰਬੀ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ਵਨੀਲਾ ਖੁਸ਼ਬੂਦਾਰ ਪੌਦੇ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਪ੍ਰਾਂਤ ਵਿਚ ਅੰਕਾਰਾ ਗੁਫਾਵਾਂ ਵੇਖਣ ਯੋਗ ਹਨ।

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 3 : 536

ਡਯੈਰਜ਼ਿਸਕ : ਪੱਛਮੀ ਰੂਸ ਦਾ ਓਕਾ ਦਰਿਆ ਦੇ ਵੋਲਗਾ ਨਾਲ ਮਿਲਣ ਵਾਲੀ ਥਾਂ ਤੋਂ ਥੋੜ੍ਹਾ ਉਤਾਹ ਗਾਰਕੀ ਮੈਟਰੋਪਾਲਿਟਨ ਖੇਤਰ ਦਾ ਉਪ-ਨਗਰ ਹੈ। ਇਹ ਦਰਿਆ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ 24 ਕਿ. ਮੀ. ਦੂਰ ਤੱਕ ਫੈਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। 1930 ਵੇਂ ਦਹਾਕੇ ਵਿਚ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਵਾਲੀ ਥਾਂ ਨੂੰ ਰਸਾਇਣ ਦੇ ਕਾਰਖਾਨੇ ਲਾਉਣ ਲਈ ਚੁਣਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਦੇ ਨੇੜੇ ਹੀ ਕੋਲਾ, ਐਪੈਟਾਈਟ ਅਤੇ ਕਾਰਖਾਨਿਆਂ ਲਈ ਹੋਰ ਕੱਚਾ ਮਾਲ ਵੀ ਉਪਲਬੱਧ ਸੀ। 1950ਵੇਂ ਅਤੇ 1960ਵੇਂ ਦੇ ਦਹਾਕਿਆਂ ਵਿਚ ਗੈਸ ਦੇ ਭੰਡਾਰਾਂ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗਣ ਪਿੱਛੋਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਾਰਖਾਨਿਆਂ ਵਿਚ ਗੈਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਵਧੇਰੇ ਹੋਣ ਲੱਗ ਪਈ। ਸ਼ਹਿਰ ਤੋਂ ਪੂਰਬ ਵੱਲ ਗਾਰਕੀ ਪਣ-ਬਿਜਲੀ ਪਲਾਂਟ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਧਨਾਂ ਕਰਕੇ ਹੀ ਐੱਜ-ਇਹ ਰਸਾਇਣ, ਫਾਸਫੇਟ, ਨਾਈਟ੍ਰੋਜਨ ਖਾਦਾਂ ਅਤੇ ਨਾਈਲੋਨ ਵਰਗੇ ਕਪੜਿਆਂ ਲਈ ਲੋੜੀਂਦਾ ਮਾਲ ਬਣਾਉਣ ਵਜੋਂ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੈ।

ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਮੌਜੂਦਾ ਨਾਂ ਸੋਵੀਅਤ ਨੇਤਾ ਫੈਲਿਕਸ ਡਯੈਰਜ਼ਿਸਕੀ ਦੇ ਨਾਂ ਤੇ ਪਿਆ।

ਆਬਾਦੀ - 2,86,700 (1991)

56°15' ਉ. ਵਿਥ. ; 43°24' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 4 : 311; ਐਨ. ਅਮੇ. 9 : 517

ਡਰਅਮ : ਸ਼ਹਿਰ—ਇਹ ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੀ ਡਰਅਮ ਕਾਉਂਟੀ ਦੇ ਇਸੇ ਨਾਂ ਦੇ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦਾ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਕੀ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਨਿਊਕਾਸਲ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਦੱਖਣ ਵਿਚ 30 ਕਿ. ਮੀ. ਦੇ ਫਾਸਲੇ ਤੇ ਦਰਿਆ ਵੀਅਰ ਦੇ ਵਲਦਾਰ ਮਾਰਗ ਦੁਆਰਾ ਬਣੇ ਪ੍ਰਾਇਦੀਪ ਤੇ ਵਸਿਆ ਹੋਇਆ

ਹੈ। ਸ਼ਹਿਰ ਬਹੁਤ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਥਾਂ ਤੇ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਵਿਲੀਅਮ ਪਹਿਲਾ 'ਜੇਤੂ' ਨੇ ਮੱਧ ਕਾਲ ਦੌਰਾਨ ਇਥੇ ਗੜ੍ਹੀ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤੀ ਤੇ ਸਕਾਟਲੈਂਡੀਆਂ ਦੇ ਹੱਲਿਆਂ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ ਫਸੀਲ ਵੀ ਬਣਵਾਈ। ਇਸ ਫਸੀਲ ਦਾ ਕਾਫ਼ੀ ਹਿੱਸਾ ਹੁਣ ਵੀ ਮੌਜੂਦ ਹੈ। ਫਿਰ ਡਰਅਮ ਦੇ ਬਿਸ਼ਪ ਸਹਿਜ਼ਾਦਿਆਂ ਨੇ ਇਸਨੂੰ ਆਪਣਾ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਕੀ ਕੇਂਦਰ ਬਣਾਇਆ। ਇਥੇ ਸੱਤਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਕਲੀਸੀਆਈ ਗਿਰਜੇ ਦੇ ਖੰਡਰ ਮਿਲੇ ਹਨ। ਬਿਸ਼ਪਾਂ ਨੇ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਨੂੰ ਸਿਖਿਆ ਕੇਂਦਰ ਬਣਾਉਣ ਵਿਚ ਵੱਧ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਹਿੱਸਾ ਪਾਇਆ।

ਇਥੋਂ ਦਾ ਅਜੋਕਾ ਡਰਅਮ ਸਕੂਲ 15 ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੌਰਾਨ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ 1832 ਈ. ਵਿਚ ਸਥਾਪਿਤ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿਚ ਵੀ ਇਥੋਂ ਦੇ ਬਿਸ਼ਪ ਨੇ ਪੂਰਾ ਸਹਿਯੋਗ ਦਿੱਤਾ। ਹੁਣ ਇਹ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦਰਿਆ ਦੇ ਦੱਖਣ ਵੱਲ ਵਿਕਸਿਤ ਹੈ। ਗੁਲਬੈਂਕੀਅਨ ਮਿਊਜ਼ੀਅਮ ਆਫ਼ ਆਰੀਐਂਟਲ ਆਰਟ ਐਂਡ ਆਰਕਿਓਲੋਜੀ, ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦਾ ਆਰੀਐਂਟਲ ਸਕੂਲ ਇਥੋਂ ਦੀਆਂ ਵਰਣਨ ਯੋਗ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਹਨ।

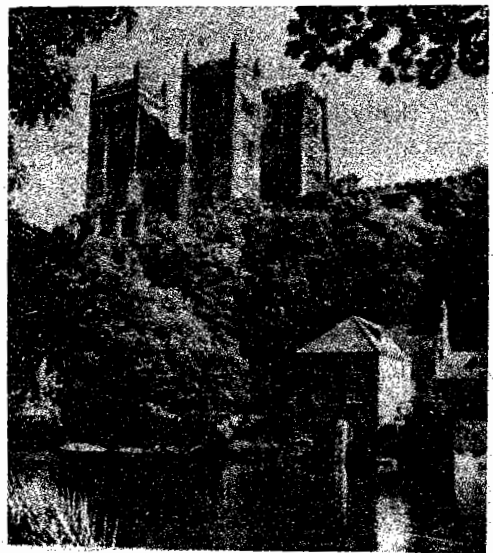
ਆਧੁਨਿਕ ਡਰਅਮ ਸ਼ਹਿਰ, ਹੁਣ ਵੀ ਇਥੋਂ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਤੇ ਖੰਡਰਾਂ ਨੂੰ ਧਾਰਮਿਕ ਤੇ ਸਿਖਿਆ ਦੇ ਕੇਂਦਰ ਦੇ ਰੰਗ ਵਿਚ ਰੰਗਿਆ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਥੇ ਛੋਟੇ ਛੋਟੇ ਕਾਲੀਨ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਦੇ ਕਾਰਖਾਨੇ ਅਤੇ ਛੋਟੇ-ਮੋਟੇ ਪੁਰਜੇ ਬਣਾਉਣ ਦੇ ਛੋਟੇ ਮੋਟੇ ਉਦਯੋਗ ਵਿਕਸਿਤ ਹਨ। ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਉਦਯੋਗਿਕ ਕੇਂਦਰ ਪੱਖੋਂ ਉੱਨਾ ਹੈ। 19 ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਇਥੇ ਕੋਲੇ ਦੀ ਖਾਣ-ਖੁਦਾਈ ਦਾ ਕੰਮ ਆਰੰਭਿਆ ਗਿਆ ਪਰ ਫਿਰ ਬੰਦ ਕਰਨਾ ਪਿਆ।

ਆਬਾਦੀ - 26,422 (1982)

54°47' ਉ. ਵਿਥ. ; 1°34' ਪੱ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.—ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 4 : 291

ਡਰਅਮ : ਇਹ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ ਵਿਚ ਉੱਤਰੀ ਕੇਂਦਰੀ ਉੱਤਰੀ ਕੈਰੋਲਾਈਨਾ ਦੀ ਇਸੇ ਨਾਂ ਦੀ ਕਾਉਂਟੀ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਹੈ ਜਿਹੜੀ 1750 ਈ. ਦੇ ਲਗਭਗ ਆਬਾਦ ਹੋਈ ਸੀ। ਪਹਿਲਾਂ ਇਸ ਦਾ ਨਾਂ ਇਸ ਦੀ ਜ਼ਮੀਨ ਦੇ ਮਾਲਕ ਵਿਲੀਅਮ ਪਰੈਟ

ਡਰਅਮ ਵਿਖੇ ਵੀਅਰ ਦਰਿਆ ਦੇ ਕੰਢੇ ਗਿਆਰ੍ਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦਾ ਬਣਿਆ ਨਾਰਮਨ ਮੁੱਖ ਗਿਰਜਾ

ਦੇ ਨਾਂ ਤੇ ਪਰੋਟਸਬਰਗ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਸੀ ਪਰ ਜਦ ਉਸ ਨੇ ਉੱਤਰੀ ਕੈਰੋਲਾਈਨਾ ਰੇਲਵੇ ਸਟੇਸ਼ਨ ਲਈ ਥਾਂ ਦੇਣ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿਤਾ ਤਾਂ ਬਰਟਲੇਟ ਡਰਐਮ ਨੇ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਤੋਂ ਲਗਭਗ 3 ਕਿਲੋਮੀਟਰ ਪੱਛਮ ਵੱਲ 4 ਏਕੜ ਜ਼ਮੀਨ ਇਸ ਮੰਤਵ ਲਈ ਦਾਨ ਵਜੋਂ ਦੇ ਦਿੱਤੀ। ਉਸ ਥਾਂ ਉੱਪਰ ਜਿਹੜਾ ਸ਼ਹਿਰ ਵਸਿਆ ਉਸ ਦਾ ਨਾਂ ਡਰਐਮ ਵਿਲ ਅਤੇ ਡਰਐਮ ਸਟੇਸ਼ਨ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ। ਤਮਾਕੂ ਦਾ ਕਾਰਖਾਨਾ ਲੱਗਣ ਨਾਲ 19 ਵੀਂ ਸਦੀ ਤੱਕ ਇਹ ਇਕ ਵਿਕਸਤ ਸ਼ਹਿਰ ਬਣ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1874 ਵਿਚ ਡਿਊਕ ਪਰਿਵਾਰ ਵਲੋਂ ਇਥੇ ਆਪਣਾ ਉਦਯੋਗ ਚਾਲੂ ਕਰਨ ਮਗਰੋਂ ਇਥੋਂ ਦੇ ਉਦਯੋਗਾਂ ਵਿਚ ਹੋਰ ਵੀ ਵਾਧਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਡਿਊਕ ਖਾਨਦਾਨ ਦੇ ਪਰਉਪਕਾਰ ਕਾਰਨ ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਸਿਖਿਆ, ਸਿਹਤ ਅਤੇ ਖੋਜ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਉੱਨਤੀ ਕਰ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1909 ਵਿਚ ਉੱਤਰੀ ਕੈਰੋਲਾਈਨਾ ਸੈਂਟਰਲ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, 1924 ਵਿਚ ਡਿਊਕ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, 1947 ਵਿਚ ਡਰਐਮ ਕਾਲਜ ਅਤੇ 1961 ਵਿਚ ਡਰਐਮ ਤਕਨੀਕੀ ਕਾਲਜ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤੇ ਗਏ।

ਆਬਾਦੀ - 1,36,611 ; ਮੈ. ਖੇ. 53, 167 (1991)

35°59' ਉ. ਵਿਥ. ; 78°54' ਪੱ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.-ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 4 : 292

ਡਰਐਮ ਰਿਪੋਟ : ਇਹ ਬਰਤਾਨਵੀ ਸਰਕਾਰ ਦੁਆਰਾ ਕੈਨੇਡਾ ਵਿਚ ਨਿਯੁਕਤ ਹੋਏ ਗਵਰਨਰ ਜਨਰਲ ਲਾਰਡ ਡਰਐਮ ਵਲੋਂ ਉਥੋਂ ਦੀ ਤਤਕਾਲੀਨ ਸਥਿਤੀ ਉੱਪਰ ਸੰਨ 1839 ਵਿਚ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਇਕ ਰਿਪੋਰਟ ਸੀ। ਸੰਨ 1837 ਵਿਚ ਅਪਰ ਅਤੇ ਲੋਅਰ ਕੈਨੇਡਾ ਵਿਚ ਲਗਾਤਾਰ ਬਗ਼ਾਵਤਾਂ ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਸਨ ਇਸ ਲਈ ਲਾਰਡ ਡਰਐਮ ਨੇ ਉਥੇ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤੀ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਰੂਪ-ਰੇਖਾ ਬਾਰੇ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰ ਦੱਸੇ ਅਤੇ 31 ਜਨਵਰੀ, 1839 ਨੂੰ ਬਰਤਾਨਵੀ ਉੱਤਰੀ ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਮਸਲਿਆਂ ਬਾਰੇ ਆਪਣੀ ਰਿਪੋਰਟ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ।

ਰਿਪੋਰਟ ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਇਕ ਤਾਂ ਅਪਰ ਅਤੇ ਲੋਅਰ ਕੈਨੇਡਾ ਦੇ ਏਕੀਕਰਨ ਦੀ ਸਿਫਾਰਸ਼ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਬਰਤਾਨਵੀ ਨੌਆਬਾਦੀਆਂ ਨੂੰ ਇਕ ਸੁਲਝੀ ਹੋਈ ਸਰਕਾਰ ਦੁਆਰਾ ਆਪਣਾ ਰਾਜ ਪ੍ਰਬੰਧ ਆਪ ਚਲਾਉਣ ਦੀ ਹਮਾਇਤ ਕੀਤੀ। ਲਾਰਡ ਡਰਐਮ ਬੁਨਿਆਦੀ ਤੌਰ ਤੇ ਬਰਤਾਨਵੀ ਉੱਤਰੀ ਅਮਰੀਕੀ ਪ੍ਰਾਂਤਾਂ ਦੇ ਸੰਗਠਨ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਹਾਮੀ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿਚ ਆਪ ਕੰਮ ਕਰਨ ਮਗਰੋਂ ਇਸ ਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਯਕੀਨ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਸੀ ਕਿ ਨਾਵਾਸਕਾਸ਼ੀਆ ਨਿਊ ਬਰਨਜ਼ਵਿਕ ਅਤੇ ਪ੍ਰਿੰਸ ਐਡਵਰਡ ਟਾਪੂ ਆਦਿ ਸਥਾਨਾਂ ਨੂੰ ਜੋੜਨਾ ਅਤੇ ਅਪਰ ਤੇ ਲੋਅਰ ਕੈਨੇਡਾ ਦਾ ਏਕੀਕਰਨ ਹੀ ਇਕੋ ਇਕ ਰਾਹ ਸੀ ਜਿਹੜਾ ਫ਼ਰਾਂਸੀਸੀ ਕੈਨੇਡੀਆ ਦਾ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀਕਰਨ ਕਰ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਫ਼ਰਾਂਸੀਸੀ ਕੈਨੇਡੀਆ ਬਾਰੇ ਡਰਐਮ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਬਹੁਤ ਚੰਗੇ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਇਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਛੜੇ ਹੋਏ ਮੰਨਦਾ ਸੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜਾਗੀਰਦਾਰੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਸਿਰਫ਼ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਆਪਣੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਦੂਜੀਆਂ ਨੌਆਬਾਦੀਆਂ ਦੀ ਤਰੱਕੀ ਵਿਚ ਵੀ ਰੁਕਾਵਟਾਂ ਪੈਦਾ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਜਦੋਂ ਤਕ ਇਹ ਆਪਣੀ ਭਾਸ਼ਾ, ਰਸਮ ਰਿਵਾਜ ਅਤੇ ਕਾਨੂੰਨ ਨਹੀਂ ਛੱਡ ਦਿੰਦੇ ਉਸ ਵਕਤ ਤਕ ਇਨ੍ਹਾਂ ਉੱਪਰ ਬਰਤਾਨਵੀ ਰਹੂ ਗੀਤਾਂ ਨੂੰ ਹਾਵੀ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਡਰਐਮ ਦੀ ਇਹ ਸਿਫਾਰਸ਼ ਇਸ ਦੀ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ ਰਿਪੋਰਟ ਵਿਚ ਇਕ ਧੱਬਾ ਮੰਨੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਬਾਰੇ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰ ਬੜੇ ਸੌਝੇ ਰੱਖੇ ਅਤੇ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਨਜ਼ਰੋਂ ਹੀ ਓਹਲੇ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਦੋ ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਇਥੇ ਵੱਸੇ ਇਹ ਲੋਕ ਆਪਣੇ ਰਸਮ

ਰਿਵਾਜ, ਭਾਸ਼ਾ ਆਦਿ ਛੱਡੇ ਬਿਨਾਂ ਵੀ ਮਹਾਰਾਣੀ ਵਿਕਟੋਰੀਆ ਪ੍ਰਤੀ ਵਧੇਰੇ ਵਫ਼ਾਦਾਰ ਰਹਿ ਸਕਦੇ ਸਨ।

ਇਸ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਸਰਕਾਰ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਨ ਦੀ ਸਿਫਾਰਸ਼ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਕਾਫ਼ੀ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਦਿਵਾਈ। ਅਜਿਹੀ ਸਰਕਾਰ ਤੋਂ ਇਸ ਦਾ ਭਾਵ ਸੀ ਕਿ ਹਰ ਬਸਤੀ ਦੀ ਆਪਣੀ ਕਾਰਜਕਾਰੀ ਕੌਸਲ ਹੋਵੇ ਜਿਸ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਅਸਤੀਫ਼ਾ ਦੇਣ, ਇਸ ਗੱਲ ਤੋਂ ਉਸ ਦਾ ਭਾਵ ਇਨ੍ਹਾਂ ਬਸਤੀਆਂ ਵਿਚ ਬਰਤਾਨਵੀ ਕਿਸਮ ਦੀ ਸਰਕਾਰ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਨਾ ਸੀ।

ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇਸ ਰਿਪੋਰਟ ਵਿਚ ਭੂਮੀ, ਵਿਦਿਅਕ ਆਦਿ ਮਾਮਲਿਆਂ ਸਬੰਧੀ ਵੀ ਵਿਚਾਰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ।

ਇਸ ਰਿਪੋਰਟ ਵਿਚ ਹਰ ਪੱਖ ਨੂੰ ਬੜੇ ਸੂਚੱਜੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਬਰਤਾਨਵੀ ਸਾਮਰਾਜ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਇਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸੇ ਕਾਰਨ ਇਸ ਰਿਪੋਰਟ ਨੂੰ ਕਾਫ਼ੀ ਸਲਾਹਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.-ਐਨ. ਬਿ. 7 : 784

ਡਰਸੈਵਰ (Deux-Sevres) : ਪੱਛਮੀ ਫ਼ਰਾਂਸ ਦਾ ਇਕ ਅੰਤਰਵਰਤੀ ਡਿਪਾਰਟਮੈਂਟ (ਪ੍ਰਦੇਸ਼) ਹੈ। ਸੰਨ 1790 ਵਿਚ ਪਵਾਤੂ ਦਾ ਕਾਫ਼ੀ ਇਲਾਕਾ ਅਤੇ ਸੈਨਟੋਨਜ਼ ਅਤੇ ਓਨੀਸ ਦੇ ਕੁਝ ਇਲਾਕੇ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਕੇ ਇਸ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਹੋਈ। ਇਸ ਦਾ ਰਕਬਾ 2,318 ਵ. ਕਿ. ਮੀ. ਹੈ।

ਸੈਵਰ ਨੀਆਰਸੇ ਇਸ ਦੇ ਦੱਖਣੀ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚੋਂ ਲੰਘਦਾ ਹੋਇਆ ਬਿਸਕੇ ਦੀ ਖਾੜੀ ਵੱਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸੈਵਰ ਨੀਆਰਸੇ ਅਤੇ ਤਵਾਤ ਦਰਿਆ ਇਸਦੇ ਉੱਤਰੀ ਹਿੱਸੇ ਦੀ ਜਲ ਨਿਕਾਸੀ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਡਿਪਾਰਟਮੈਂਟ ਦਾ ਪੂਰਬੀ ਭਾਗ ਪਹਾੜੀ ਅਤੇ ਘੱਟ ਉਪਜਾਊ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਬੀੜ ਅਤੇ ਛੋਟੇ ਮੋਟੇ ਜੰਗਲ ਹਨ। ਦੂਰ ਪੂਰਬ ਦਾ ਇਲਾਕਾ ਮੈਦਾਨੀ ਹੈ। ਇਸ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਇਥੇ ਸਰਦੀਆਂ ਵਿਚ ਸਰਦੀ ਘੱਟ ਪਰ ਗਰਮੀਆਂ ਵਿਚ ਗਰਮੀ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਅੰਗੂਰ, ਕਣਕ, ਜੌਂ ਆਦਿ ਫਸਲਾਂ ਦੀ ਖੇਤੀ ਵੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਲੋਕੀ ਪਸ਼ੂ ਪਾਲਣ ਦਾ ਧੰਦਾ ਵੀ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਥੋਂ ਦੇ ਕੁਝ ਜ਼ਿਲ੍ਹਿਆਂ ਵਿਚ ਸਹਿਕਾਰੀ ਡੇਰੀ ਉਦਯੋਗ ਕਾਫ਼ੀ ਉੱਨਤ ਹੈ। ਨੀਆਰ ਇਥੋਂ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਹੀ ਇਸ ਦਾ ਸਦਰ ਮੁਕਾਮ ਹੈ।

46°40' ਉ. ਵਿਥ. ; 0°15' ਪੱ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.-ਐਨ. ਬਿ. 7 : 323

ਡਰਗ, ਲਾਕ : ਆਇਰਲੈਂਡ ਦੀਆਂ ਦੋ ਝੀਲਾਂ ਨੂੰ ਡਰਗ, ਲਾਕ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਡਾਨੀਮਾਲ ਕਾਉਂਟੀ ਦੇ ਦੱਖਣ-ਪੂਰਬੀ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਇਥੋਂ ਦੇ ਰੋਮਨ ਕੈਥੋਲਿਕਾਂ ਲਈ ਤੀਰਥ ਅਸਥਾਨ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਥੈਕਰੇ ਦੀ ਇਰੀਸ਼ ਸਕੈਚ ਬੁੱਕ ਵਿਚ ਵੀ ਮਿਲਦਾ ਹੈ।

ਦੂਸਰੀ ਡਰਗ, ਲਾਕ ਟਿਪਰੈਅਰੀ ਗਾਲਵੇ ਅਤੇ ਕਲੇਅਰ ਦੀਆਂ ਕਾਉਂਟੀਆਂ ਵਿਚ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ 96 ਵ. ਕਿ. ਮੀ. ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਫੈਲੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਚੌੜਾਈ 3.2 ਤੋਂ 9.6 ਕਿ. ਮੀ. ਹੈ ਅਤੇ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਡੂੰਘਾਈ 36 ਮੀ. ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਉੱਤਰ ਅਤੇ ਦੱਖਣ ਵੱਲ ਦੇ ਤਟ ਉੱਪਰ ਤਿੰਨ ਸ਼ਹਿਰ ਆਬਾਦ ਹਨ। ਇਸ ਝੀਲ

ਵਿਚ ਕਈ ਟਾਪੂ ਹਨ। ਝੀਲ ਦੇ ਦੱਖਣ ਵਾਲੇ ਪਾਸੇ ਇਕ ਤੰਗ ਜਿਹੀ ਘਾਟੀ ਵੀ ਹੈ ਜਿਸ ਉੱਤੇ ਆਇਰਲੈਂਡ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਆਧੁਨਿਕ ਪਣ-ਬਿਜਲੀ ਯੋਜਨਾ ਬਣੀ ਸੀ। ਦਰਿਆ ਸੈਨਨ ਝੀਲ ਨੂੰ ਉੱਤਰ ਤੋਂ ਦੱਖਣ ਵੱਲ ਪਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਹ. ਪੁ.- ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 4 : 24

ਡਰਗੱਮਿਸ਼ਕੀ, ਅਲੈਕਸਾਂਦਰ ਸਰਜੀ ਵਿਚ :
ਰੂਸ ਦੇ ਇਸ ਸੰਗੀਤਕਾਰ ਦਾ ਜਨਮ 14 ਫਰਵਰੀ, 1813 ਨੂੰ ਤੂਲੀ

ਅਲੈਕਸਾਂਦਰ ਡਰਗੱਮਿਸ਼ਕੀ

ਨੇੜੇ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਨੇ ਗੀਤਾਂ, ਅਤੇ ਸੰਗੀਤ-ਨਾਟਾਂ ਨੂੰ ਸੰਗੀਤ ਦਿਤਾ। ਛੋਟੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਹੀ ਇਸ ਨੇ ਪਿਆਨੋ ਅਤੇ ਵਾਇਲਨ ਸਿੱਖਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ ਅਤੇ 11 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਸੰਗੀਤ ਰਚਨਾ ਕਰਨੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਤੀ। 'Esmeralda' (1839) ਇਸ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਸੰਗੀਤ ਨਾਟ ਸੀ ਜੋ 1847 ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਸ ਨੇ ਦੋ ਸੰਗੀਤ ਨਾਟ ਦੀ ਟਰਾਈਅੰਫ ਆਫ ਬੈਕਸ (1845) ਅਤੇ ਰੁਸਾਲਕਾ ਲਿਖੇ। ਆਪਣੇ ਗੀਤਾਂ ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਰਸ ਅਤੇ ਵਿਅੰਗ ਦਾ ਅੱਲਗ ਢੰਗ ਨਾਲ ਵਿਕਾਸ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੀਆਂ ਆਰਕੈਸਟਰਾ ਰਚਨਾਵਾਂ ਸੁਰ ਮੇਲ ਕਾਰਨ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਫਿਨਿਸ਼ ਫੈਨਟਾਸੀਆ ਕਾਸੈਕ ਡਾਂਸ ਅਤੇ ਬਾਬਾ ਯਾਗਾ ਇਸ ਦੇ ਉਦਾਹਰਣ ਹਨ।

ਇਸ ਨੇ ਜੋੜੀਆਂ, ਚੋਬੋਲੀਆਂ ਅਤੇ ਗਾਇਕ ਮੰਡਲੀਆਂ ਲਈ ਵੀ ਗਾਣੇ ਲਿਖੇ। ਇਕ ਸੰਗੀਤਕਾਰ ਵਜੋਂ ਇਹ ਰੂਸ ਦੀ ਰਾਸ਼ਟਰਵਾਦੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦਾ ਪੱਥ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਕ ਸੀ।

17 ਜਨਵਰੀ, 1869 ਨੂੰ ਸੈਟ ਖੀਟਰਜ਼ਬਰਗ (ਹੁਣ ਹੈਨਿਨਗ੍ਰਾਦ) ਵਿਖੇ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.- ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 3 : 378; ਐਨ. ਅਮੇ. 8 : 474

ਡਰਫੀ ਟਾਟਮਸ : ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੇ ਇਸ ਨਾਟਕਕਾਰ ਅਤੇ ਵਿਅੰਗਕਾਰ ਦਾ ਜਨਮ 1653 ਈ. ਵਿਚ ਡੈਵਨਸ਼ਿਰ ਵਿਚ ਐਕਸੀਟਰ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ।

ਇਸ ਨੇ ਕਈ ਗੀਤ ਲਿਖੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਵਿਅੰਗ ਭਰਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਇਸ ਡਰਾਮੇ ਸਤਾਰਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋਏ। ਇਸ ਨੂੰ ਚਾਰਲਸ ਦੂਜੇ ਅਤੇ ਜੇਮਜ਼ ਦੂਜੇ ਦੀ ਸਰਪ੍ਰਸਤੀ ਪ੍ਰਾਪਤ

ਹੋਈ। ਵਿਲੀਅਮ ਅਤੇ ਮੈਰੀ ਦੇ ਗੱਦੀ ਤੇ ਬੈਠਣ ਉਪਰੰਤ ਇਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਧਾਰਮਿਕ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਵਫ਼ਾਦਾਰੀ ਬਦਲ ਲਈ।

ਟਾਮਸ ਡਰਫੀ

ਇਸ ਨੂੰ ਰਿਚਰਡ ਸਟੀਲ ਅਤੇ ਜੋਸ਼ਫ ਐਡੀਸ਼ਨ ਵਰਗੇ ਉੱਘੇ ਸਾਹਿਤਕਾਰਾਂ ਦਾ ਸਾਥ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਨੇ 32 ਨਾਟਕ ਲਿਖੇ। ਇਸ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਨਾਟਕ ਮੈਡਮ ਫਿਕਲਾ, ਸੰਨ 1676 ਵਿਚ ਅਤੇ 1688 ਤਕ 11 ਹੋਰ ਨਾਟਕ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਗਏ। ਇਸ ਦਾ ਅੰਤਮ ਨਾਟਕ 'ਦੀ ਮਾਡਰਨ ਪ੍ਰੋਵੋਟਸ' ਸੰਨ 1709 ਵਿਚ ਮੁਕੰਮਲ ਹੋਇਆ।

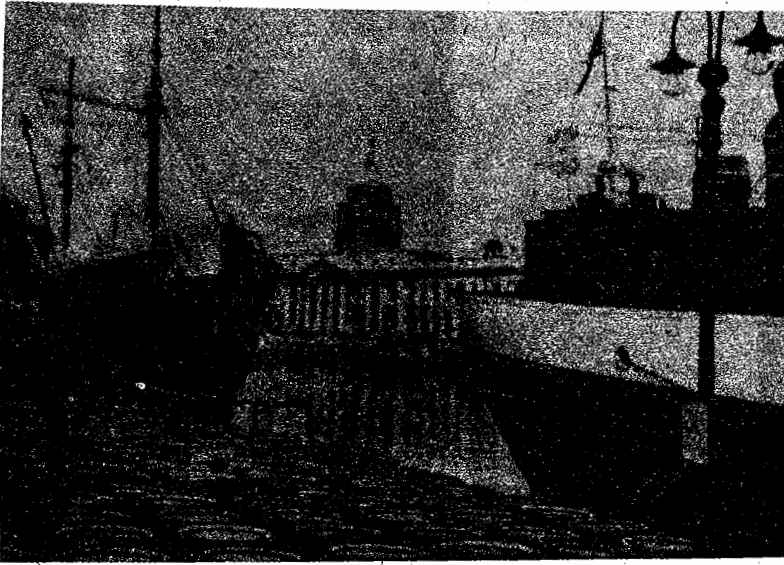
ਇਸ ਨੇ ਲਗਭਗ 500 ਗੀਤ ਵੀ ਲਿਖੇ। ਫਰਵਰੀ, 1723 ਵਿਚ ਲੰਡਨ ਵਿਖੇ ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਹ. ਪੁ.- ਐਨ. ਬਿ. ਮਾ. 3 : 722

ਡਰਬਨ : ਇਹ ਦੱਖਣੀ ਅਫ਼ਰੀਕਾ ਦੇ ਨਟਾਲ ਗਣਰਾਜ ਦੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਬੰਦਰਗਾਹ ਅਤੇ ਤੀਜਾ ਵੱਡਾ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਹਿੰਦ ਮਹਾਂ ਸਾਗਰ ਵਿਚ ਐਂਮਗੇਨੀ (Umgeni) ਦਰਿਆ ਦੇ ਖੱਬੇ ਪਾਸੇ ਵਾਕਿਆ ਹੈ ਦੂਜੇ ਪਾਸਿਓਂ ਦਰਿਆ ਐਮਲਾਅਸ (Umlaas) ਲੰਘਦਾ ਹੈ। ਡਰਬਨ ਬੰਦਰਗਾਹ ਨੂੰ ਹਰਿਆਵਲੋਂ ਪਹਾੜਾਂ ਨੇ ਘੇਰਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹੀ ਪਹਾੜ ਇਸ ਭੂ-ਖੰਡ ਨੂੰ ਸਮੁੰਦਰ ਨਾਲੋਂ ਵੱਖ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਥੇ ਜਹਾਜ਼ - ਘਾਟ ਵਾਲੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਸਹੂਲਤਾਂ ਉਪਲੱਬਧ ਹਨ ਅਤੇ ਵੇਲੂ ਮੱਛੀ ਫੜਨ ਤੇ ਉਸ ਦਾ ਤੇਲ ਕੱਢਣ ਦਾ ਵਧੀਆ ਕੇਂਦਰ ਹੈ। ਸ਼ਹਿਰ ਦੀਆਂ ਬੀਚਾਂ ਉਪਰ ਲੋਕ ਮੱਛੀਆਂ ਫੜਨ ਅਤੇ ਸੈਰ ਕਰਨ ਲਈ ਆਉਂਦੇ ਹਨ।

ਡਰਬਨ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਬੁਨਿਆਦ 1824 ਈ. ਵਿਚ ਕੇਪ ਕਾਲੋਨੀ ਦੇ ਵਪਾਰੀਆਂ ਨੇ ਲੈਫਟੀਨੈਂਟ ਐੱਫ. ਜੀ. ਫੋਅਰਵੈੱਲ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਵਿਚ ਰੱਖੀ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਇਕ ਨੌਆਬਾਦੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਜ਼ੂਲੂ ਨੇ ਇਸਨੂੰ ਵਪਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਸੌਂਪਿਆ ਅਤੇ ਇਥੇ ਇਕ ਕਿਲਾ ਵੀ ਉਸਾਰਿਆ ਜਿਸ ਨੂੰ ਹੁਣ ਅਜਾਇਬ ਘਰ ਦਾ ਰੂਪ ਦਿੱਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਸੰਨ 1835 ਵਿਚ ਪੋਰਟ ਨਟਾਲ ਦੇ ਸਥਾਨ ਤੇ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਨੀਂਹ ਰੱਖੀ ਗਈ ਤੇ ਇਸ ਦਾ ਨਾਂ ਸਰ ਬੈਂਜਾਮਿਨ ਡਰਬਨ ਦੇ ਨਾਂ ਤੇ ਡਰਬਨ ਰੱਖਿਆ ਜਿਹੜਾ ਕੇਪ ਕਾਲੋਨੀ ਦਾ ਗਵਰਨਰ ਸੀ। ਸੰਨ 1854 ਵਿਚ ਡਰਬਨ ਨੇ ਬਾਏ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰਨ ਕਰ ਲਿਆ ਤੇ 1935 ਈ. ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਦਰਜਾ ਹਾਸਲ ਹੋਇਆ। ਹੁਣ ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਸਮੁੰਦਰੀ ਤੱਟ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ 300 ਵ. ਕਿ. ਮੀ. ਦੇ ਰਕਬੇ ਉਪਰ ਫੈਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਸੰਨ 1855 ਵਿਚ

ਡਰਬਨ ਦੁਨੀਆ ਦੀਆਂ ਮੁੱਖ ਵਪਾਰਕ ਬੰਦਰਗਾਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਗਿਣੀ ਗਈ ਹੈ। ਸਰਦੀਆਂ (ਮਈ ਤੋਂ ਅਗਸਤ ਤੱਕ) ਵਿਚ ਇਥੇ ਧੁੱਪ ਚਮਕਦੀ ਹੈ ਤੇ ਮੌਸਮ ਠੰਢਾ ਖੁਸ਼ਗਵਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਗਰਮੀਆਂ ਗਰਮ ਤੇ ਨਮੀਦਾਰ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਉੱਤਰ ਤੇ ਉੱਤਰ-ਪੱਛਮੀ ਭਾਗ ਬੰਦਰਗਾਹ ਲਈ ਮੁੱਖ ਵਪਾਰਕ ਖੇਤਰ ਹੈ। ਸਮੁੰਦਰੀ ਤਟ ਦੇ ਨਾਲ ਘਾਹ ਦੇ ਮੈਦਾਨ ਤੇ ਸੰਜੀਲੇ ਤੇ ਵੰਨ-ਸੁਵੰਨੇ ਫੁੱਲਾਂ ਵਾਲੇ ਬਾਗ ਹਨ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਦੱਖਣੀ ਅਫ਼ਰੀਕਾ ਦੇ ਵਾਸੀ ਡਰਬਨ ਨੂੰ ਬਾਗਾਂ ਦਾ ਸ਼ਹਿਰ ਵੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹ ਸਥਾਨ ਸੈਲਾਨੀਆਂ ਲਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਖਿੱਚ ਦਾ ਕਾਰਨ ਹੈ। ਬਾਗਾਂ ਤੋਂ, ਪਛਾਹ ਹਟਵੇਂ ਆਧੁਨਿਕ ਹੋਟਲਾਂ ਦੀਆਂ ਇਮਾਰਤਾਂ ਅਤੇ ਫਲੈਟ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਵੈਸਟ ਸਟਰੀਟ, ਆਰਟ ਗੈਲਰੀ, ਸਿਟੀ ਹਾਲ ਅਤੇ ਅਜਾਇਬ ਘਰ ਇਥੋਂ ਦੀਆਂ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਵਰਣਨਯੋਗ ਯਾਦਗਾਰਾਂ ਹਨ। ਡਰਬਨ ਵਿਖੇ ਅਜੋਕੇ ਤਾਰਘਰ (ਜਿਹੜਾ ਪਹਿਲਾਂ ਟਾਊਨ ਹਾਲ ਸੀ) ਵਿਚ 1908-09 ਦੌਰਾਨ ਯੂਨੀਅਨ ਆਫ ਸਾਊਥ ਅਫ਼ਰੀਕਾ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਲਈ ਨੈਸ਼ਨਲ ਇਕੱਤਰਤਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਸੰਨ 1842 ਦਾ ਪੁਰਾਣਾ ਕਿਲਾ ਤੇ ਗ੍ਰੇਟਿਲ ਰੋਸ

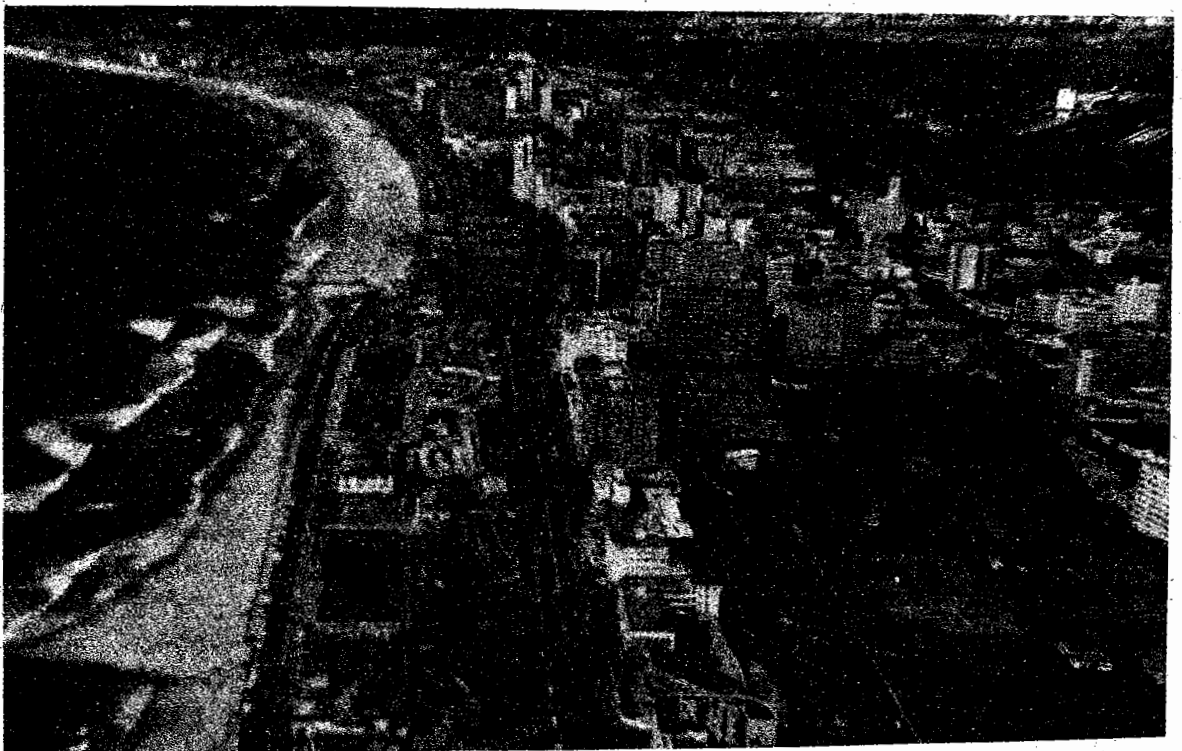

ਲਿਫ਼ੇ ਦਰਿਆ ਦੇ ਦੱਖਣੀ ਕੰਢੇ ਦੇ ਨਾਲ ਬਣੇ ਜਹਾਜ਼ਾਂ ਦੇ ਵਿਚ ਦਿਖਾਈ ਦੇ ਰਿਹਾ ਕਸਟਮ

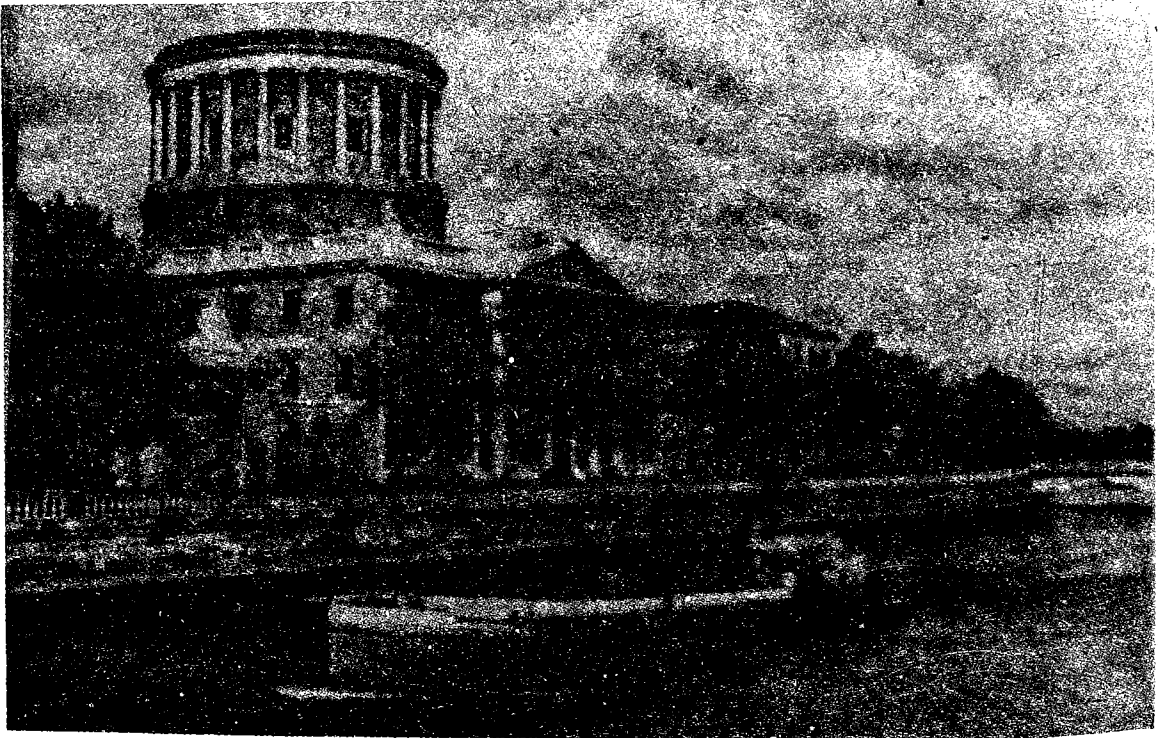
ਦੱਖਣੀ ਦਿਸ਼ਾ ਵੱਲ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਮੌਜਮਬੀਕ ਰੋ ਸਾਹਿਲ ਦੇ ਕੋਲੋਂ ਲੰਘਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਭੂ-ਮੱਧ ਰੇਖਾ ਤੋਂ 30° ਦੇ ਅੰਦਰ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਡਰਬਨ ਦਾ ਆਲਾ-ਦੁਆਲਾ ਉਪ-ਤਪਤ-ਮੰਡੀ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਪੈਂਦਾ

ਕੋਰਸ ਡਰਬਨ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਉੱਤਰ ਵੱਲ ਹਨ।

ਇਥੋਂ ਦੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਨਟਾਲ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਫੈਕਲਟੀ ਆਫ ਮੈਡੀਸਨ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਗੈਰ-ਗੋਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਹੀ

ਸਰਦੀਆਂ ਦੇ ਨਿੱਘੇ ਪੌਣਪਾਣੀ ਕਾਰਨ ਡਰਬਨ ਦੀਆਂ ਖੂਬਸੂਰਤ ਬੀਚਾਂ ਸੈਲਾਨੀਆਂ ਲਈ ਵੱਡੀ ਖਿੱਚ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਬਣ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਬੀਚਾਂ ਦੇ ਉਪਰ ਹੀ ਸਵਿਮਿੰਗ ਪੂਲ, ਹੋਟਲ ਅਤੇ ਖੇ ਜੇ ਮੈਜਾਨ ਲੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਖਿੱਚ ਦਾ ਕਾਰਨ ਹਨ।

18ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਲਿਫੇ ਦਰਿਆ ਦੇ ਕੰਢੇ ਬਣੀ ਫੌਰ ਕੋਰਟ ਜਿਸ ਵਿਚ ਆਇਰਲੈਂਡ ਦੀ ਕਾਨੂੰਨੀ ਅਦਾਲਤ ਦਾ ਦਫ਼ਤਰ ਹੈ।

ਸਿਖਿਆ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ 1947 ਵਿਚ ਸਥਾਪਿਤ ਹੋਈ ਅਤੇ 1900 ਈ. ਵਿਚ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਕਾਲਜ ਚਾਲੂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

ਇਥੇ ਸਮੁੰਦਰੀ ਜਹਾਜ਼ ਬਣਾਉਣ, ਤੇਲ-ਸਾਫ਼ ਕਰਨ, ਰਸਾਇਣ-ਪਦਾਰਥ ਅਤੇ ਖਾਦਾਂ ਬਣਾਉਣ ਦੇ ਉਦਯੋਗਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਭੋਜਨ ਉਤਪਾਦਨ, ਜੁੱਤੇ, ਕੱਪੜੇ ਆਦਿ ਉਦਯੋਗ

ਵਿਕਸਿਤ ਹੋ ਚੁਕੇ ਹਨ। ਇਥੇ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਇੰਡੀਅਨ ਜਾਤੀ ਦੇ ਲੋਕ ਅਤੇ ਕੁਝ ਗੋਰੇ ਵੀ ਵਸਦੇ ਹਨ।

ਆਬਾਦੀ - 6,34,301 (1985)

29°52' . ਉ. ਵਿਥ. ; 31°01' ਪੂ. ਲੰਬ.

ਹ. ਪੁ.- ਐਨ. ਬ੍ਰ. 7 : 775; ਕੋਲ. ਐਨ. 6 : 428